

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

MEHMED SALĀHĪ'NİN KĀMŪS-I OSMĀNĪ'Sİ VE ESERDEKİ DİVAN
ŞİİRİ UNSURLARI

DOKTORA TEZİ

AYŞE YILMAZ

İSTANBUL 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

MEHMED SALÂHÎ'NİN KÂMÛS-I OSMÂNÎ'Sİ VE ESERDEKİ DİVAN
ŞİİRİ UNSURLARI

DOKTORA TEZİ

AYŞE YILMAZ

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. ÖMER ZÜLFE

İSTANBUL 2018

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Doktora öğrencisi Ayşe YILMAZ'ın "Mehmed Salâhî'nin Kâmûs-ı Osmânî'si ve Eserdeki Divan Şiiri Unsurları" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı doktora tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ömer ZÜLFE
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Hakan TAŞ
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Gazi Osman ÖZGÜDENLİ
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. M. Esat HARMANCI
Üniversitesi Kocaeli Üniversitesi

Üye : Doç. Dr. Secaattin TURAL
Üniversitesi İstanbul Medeniyet Üniversitesi

.....

.....

.....

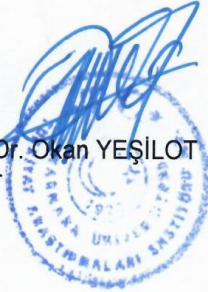
.....

.....

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun 15/10/2018 tarih ve 2918/21-05 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Müdür

İçindekiler

ÖN SÖZ	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
1. GİRİŞ	1
2. MEHMED SALĀHĪ HAYATI VE KĀMŪS-I OSMĀNĪ	3
2.1. MÜELLİFİN HAYATI	3
2.2. MÜELLİFİN DİĞER ESERLERİ	5
2.3. SÖZLÜKÇÜLÜK, TÜRKÇE SÖZLÜKLER VE KĀMŪS-I OSMĀNĪ	7
3. İNCELEME	14
3.1. KĀMŪS-I OSMĀNĪ'DEKİ KÜLTÜR HAZNESİ	19
3.2. KĀMŪS-I OSMĀNĪ'DE MANZŪM-MENSŪR ŞAHİTLER	19
3.2.1. Kāmüstaki Mensūr Alıntılar	19
3.2.2. Şiire ve Şaire Dair	22
3.2.3. Salāhī'nin Değindiği Bazı Eserler	31
3.2.4. Edebî Sanatlar ve Türlerine Dair	32
3.2.5. “Lā” Haneli ve Şairi Hatalı Alıntıların Şairleri	40
3.2.6. Grafik Bilgileri	88
3.1.1. Devri Yansıtan Kültürel Ögeler	92
3.1.2. Ansiklopedik Bilgiler	95
3. Vasiyet, Tavsiye, Dua Niteliğinde Sözler	99
3.1.4. Salāhī'de Dil Bilinci	100
3.1.5. Kāmüstaki Edebî Zevk	106
4. METİN	112
SONUÇ	2165
KAYNAKÇA	2169
EKLER	2180

ÖN SÖZ

Edebiyât bir milletiñ tehzîb-i ahlâkına medâr olan vesâ'itîñ birincisidir. (III/173. s.). Sözlerimize Mehmed Salâhî (d.1856-ö.1910)'nin edebiyata dair tarifi ile giriş yaptık. Salâhî'ye göre edebiyat bir milletin ahlakını ıslah edici araçlardan ilkidir. Millet bilincini sağlayan temel taş dildir ve edebiyat dilin en önemli barınağıdır. *Kāmūs-ı Osmānî* müellifi, yazdığı bu kāmūsta eski Türk edebiyatının türlü örneklerini sergilemiştir. Zaman zaman bir kavı-i meşhur, zaman zaman bir darb-ı mesel; zaman zaman bir kaside, bir gazel beyti alıntısı yapan şair; zaman zaman Tanzimat Dönemi şairlerine yer verir. Kāh *Siyer-i Veysî*, *Şefk-nāme* gibi terkipli ve ağır mensūr eserlerden örnekleri seçer kāh bir romandan, bir fıkradan alıntı yapar. Tam bir edebiyat panoraması mahiyeti taşıyan kāmūs, bu haliyle diğer tüm kāmüslardan ayrılır.

Kāmūsun iki nüsha (h. 1329, h. 1313) takibi ile okunması, şiir alıntılarının künyelenmesi ve kāmūstaki divan şiiri unsurlarının tespiti çalışmamızın ana hedefiydi. Bunun yanında kāmūsta yer alan “lā” beyitlerin birçoğunun Ziya Paşa'ya ait olduğu ibraz edildi. Yabancı madde başları orijinal halleri teyit edilerek kayda geçirildi. Sonuç bölümünde hedeflerimize ulaşmaktaki isabet noktalarımızı ve bizden sonra *Kāmūs-ı Osmānî* ile ilgili yapılabilecek çalışmalara dair teklifler sunduk.

Yaptığımız çalışmanın her safhasında titizlikle eksiklerimi tamamlayan, yararlı eleştiri ve önerileriyle doktora tezimin daha başarılı olmasını hedefleyen, bilgisinden çok istifade ettiğim değerli danışman hocam Prof. Dr. Ömer ZÜLFE'ye emek ve destekleri için gönülden teşekkürlerimi sunarım.

Ayşe YILMAZ

ÖZET

Mehmet Salāhī Bey, 1856-1910 yılları arasında yaşamış, hayatının son dönemlerine dek çeşitli memurluklarda bulunmuştur. Hazırladığımız bu tezde Salāhī'nin dönemini ve hayat şartlarını göz önünde bulundurarak 2020 sayfadan müteşekkil Kāmūs-ı Osmānī adındaki sözlüğünün, Latin harflerine aktarımı yapılmıştır. Bahsi geçen sözlüğün birinci, ikinci, üçüncü cildi h.1313 senesinde İstanbul'da Mahmud Bey Matbaası'nda, "j" harfinden başlayan dördüncü cildi ise yine aynı matbaada h.1322 senesinde basılmıştır.

Farsça, Arapça, Fransızca, Yunanca, İtalyanca, İngilizce gibi dillerden barındırdığı kelimelerle Osmanlıcanın geniş kelime hazinesini yansıtan bu sözlüğün en bariz özelliklerinden birisi de içerisindeki beyit örneklerinin, müellifin ve dönemin sanat zevkine ışık tutuyor olmasıdır. 9.000'i aşkın büyük bir nazım ve nesir seçkisi barındıran bu eserdeki beyitlerin divanlar içerisindeki -bulabildiğimiz- künyeleri hazırlanmıştır. Madde başı olan kelimelerin; eski Türk edebiyatında yaygın, mecaz-kinayeli ve nadir kullanım şekilleri sanatsal bir ahenkle yan yana gelir. Üstelik şairlerin bugün divanlarında dahi olmayan bazı beyitleri, Kāmūs-ı Osmānī'de hālâ barınmaktadır. Çalışmamız ve gayretlerimizle Latin harflerine aktarılan, Osmanlıcanın en bilindik sözlüklerinden biri olma özelliğine sahip Kāmūs-ı Osmānī; edebiyat ve kültür dünyamızda artık daha aktif kullanım kazanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kāmūs, Salāhī, Kelime, Anlam, Beyit.

ABSTRACT

Mehmet Salahi Bey had lived between 1856 and 1910, he had worked as a clerk in various offices until his death. In this thesis Kāmūs-ı ‘Osmānī Dictionary, which is composed of 2020 pages, was transcribed into Latin letters by taking into account the period of Salahi and his living condition. The first, the second and the third volumes of the dictionary was published in 1313 A. H. in Mahmut Bey Printing house in Istanbul but the forth volume, which begins with the letter“j” was also published in the same place in 1322 A. H.

One of the most fundamental characteristics of this dictionary, which reflects the rich vocabulary of the Ottoman language with the words from Persian, Arabic, French, Greek, Italian, and English, is that the example couplets within it illuminate the artistic taste of its author and the period. There are more than 9.000 prose and poetry selection in this work. The references-as far as we can find- of the couplets in diwans were prepared. The forms of the use of entries such as common in Old Turkish Literature, metaphorical and ironical and unusual are juxtaposed with an artistic harmony. Moreover, some couplets of the poets that are not even exist in their diwan still reside in Kāmūs-i ‘Osmani. Kāmūs-ı Osmānī, which has the characteristic of being one of the most known dictionaries of the Ottoman language, was converted into Latin letters with our hard work and efforts. It will be used actively in our cultural and literature world.

Keywords: Kāmūs, Salāhī, Word, Meaning, Couplet.

KISALTMALAR

Ar.: Arapça

F.: Farsça

Bş.: Boşnakça

Yun.: Yunanca

Bl.: Bulgarca

Fr.: Fransızca

Mcr: Macarca

Lh: Lehçe

İta.: İtalyanca

Al.: Almanca

İsp.: İspanyolca

Ru.: Rumca

Rus.: Rusça

İng.: İngilizce

Lat.: Latince

İb.: İbranice

Çgt.: Çağatayca

Sl.: Slavca

Ja.: Japonca

Gür.: Gürcüce

Sür.: Süryanice

Yah.: Yahudice

Arn.: Arnavutça

Er.: Ermenice

K.: Kaside

G.: Gazel

TB.: Terakibibend

TCB.: Tercî'ibend

Sk.: Saki-nâme

Mur.: Murabba

Trd.: Tardıyye

Tm.: Tazmin

Ms.: Musammat

Mes.: Mesnevi

Mrs.: Mersiye

Mk.: Mukatta'ât

Mhs.: Muhammes

Şr.: Şarkı

Tar.: Tarih

Müs.: Müseddes

Ths.: Tahmis

Tz.: Takriz

Mnz.: Manzûme

Lg.: Lugaz

R.: Rubai

Kt.: Kıt'a

By.: Beyit

Mıs.: Mısra

Sem.: Semai

Mt.: Matla

Mf.: Müfred

C.: Cilt

S.: Sayı

s.: Sayfa

Yay.: Yayını

vd.: ve diğerleri

A.g.m.: Adı geçen makale

TRT: Türkiye Radyo ve Televizyonu

TDK: Türk Dil Kurumu

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

Kubbealtı: İlhan Ayverdi $\approx$ *Kubbealtı Lugati.*

Devellioğlu: Ferit Devellioğlu $\approx$ *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*

N.2: 1329 yılında basılan diğer nüsha

1. GİRİŞ

Mehmed Salāhī, IV. Murad'ın kızı olan Safiyye Sultan-zāde Mehmed Remzī Bey'in neslinden gelmektedir.¹ Kökeni saraya uzansa da müellif sade bir ömür sürmüştür. Anne ve babasını küçük yaşta kaybeden Salāhī, iki kardeşinin sorumluluğunu üstlenmiş ve bir yandan da tahsilini tamamlamıştır. Çeşitli memurluklarda bulunan ve gazetecilik yapan Mehmed Salāhī, II. Abdülhamid tarafından bazı siyasi görevlere de gönderilmiştir².

Çalışmamızın kaynağı olan *Kāmūs-ı Osmānī*'nin ilk üç cildi h.1313 senesinde İstanbul'da Mahmud Bey Matbaası'nda, "j" harfinden başlayan dördüncü cildi de aynı matbaada h.1322 senesinde basılmıştır. Kāmūsun son cildi diğer üç ciltten farklıdır. Dördüncü ciltte madde başları daha kısa tanımlanır ve madde başlarına verilen şahitler çok daha azdır.

Kāmūs-ı Osmānī, 18.737 madde başından ve 2020 sayfadan müteşekkildir. Koyu renkle ve harekeyle yazılan bu madde başları Arap alfabesine göre üstün-kesre-ötre esasıyla sıralanmıştır. Madde başı olan kelimelerin cem', müennes ve masdar şekilleri de zaman zaman verilmiştir. Aynı zamanda madde içlerinde de birçok kelime ve kavramın izahı vardır. *Kāmūs-ı Osmānī*'yi diğer kāmüslardan ayıran en belirgin özelliklerden biri kelimelerin Türkçede kazandıkları yeni karşılıklarının verilmesi, diğeri ve en önemlisi ise şair ve ediplerden alıntılar içermesidir.

Kāmūs-ı Osmānī; Yunanca, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, Rumca, İngilizce, Bulgarca, İbranice, Japonca, Arnavutça, Ermenice, Macarca gibi dillere mensup madde başlarıyla diğer bütün kāmüslardan çok üstün bir yabancı kelime haznesine sahiptir. Salāhī ecnebī madde başlarının izahında, onların Türkçe karşılıklarını vermekle kalmaz zaman zaman teklif ve uyarılarda da bulunur. Bu kelimeler yerine Türkçe karşılıklarının kullanılması konusundaki bu hassasiyeti onun dil bilincini de sergilemektedir.

İki şiir mecmuası olan şair Salāhī'nin bu edebî birikimi ve zevki, *Kāmūs-ı Osmānī*'de kendini gösterir. Mensūr alıntılarında daha ziyade ağır metinler kullanan

1 Münir Aktepe, "Mehmed Salāhī Bey ve Mecmuası Hakkında Bazı Notlar", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S. 20, İstanbul 1965, s. 62.

2 Münir Aktepe, "Mehmed Salāhī Bey ve Mecmuasından Bazı Kısımlar", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S. 21, İstanbul 1965, s. 32.

Salāhī'nin şiir alıntılarında yüzlerce farklı bend, beyit ve mısra seçkisi dikkati çeker. Yaptığımız çalışmada bu şiirlerin çoğuna künye verdik, bu sayede hem Salāhī'nin dikkatini ölçmeyi hem de divanlarda yer almayan şiir örneklerini tespit etmeyi amaçladık. Bunun sonucu olarak da beş yüzü aşkın Ziya Paşa alıntısının lâ olarak verildiğini ve bazı şairlerin karıştığını tespit ederek bu şiir alıntılarını inceleme bölümünde sayfa sayısına göre sıraladık.

Çalışmamız esnasında bazı güçlüklerle karşılaştık. Bu güçlüklerden ilki zaman zaman kelimelerin yanlış yazılması ve yanlış harekelenmiş olmasıydı. Bu yanlışlardan tespit ettiklerimiz dipnotlarda gösterildi. Diğer bir güçlük Arapça ve Farsça terkiplerle örülü alıntıların okunuşu esnasında karşımıza çıktı. Mesela *Şefîk-nâme* alıntılarının terkip olarak bırakıldığı, failinin-fiilinin dahi verilmediği çok olmuştur. Sembolik metinler de karşılaştığımız bir diğer zorluktu. Soyut ifadelerle örülü, genellikle tasavvuf metinleri olan bu alıntılar da en sağlıklı şekilde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu bilgiler ışığında yapmış olduğumuz çalışmada, daha evvel çevirisi ortaya konmamış değerli bir kaynak eser transkripsiyonlu olarak hazırlanmıştır. Ayrıca manzûm ve mensûr alıntılar sayılıp grafikler şeklinde inceleme kısmında sunulmuş ve bu sayede dönemin sanat anlayışı, hangi şair ve ediplerin daha çok okunduğu hususunda bir fikir sergilenmeye çalışılmıştır.

2. MEHMED SALĀHĪ HAYATI VE KĀMŪS-I OSMĀNĪ

2.1. MÜELLİFİN HAYATI

Kāmūs-ı Osmānī'yi göz önünde bulundurarak söyleyebiliriz ki şiir bilgisi, toplumsal duyarlılığı, analiz yeteneği Salāhī'nin nitelikli bir eğitim gördüğünü düşündürmektedir. Mehmed Salāhī, Batı kökenli kelimeleri analiz ederek kelimelerin geçirdiği değişimleri çeşitli izahlarla ifade etmektedir. Türkçe veya Türkçeleşmiş kelimeleri etimolojik açıklamalarla ele almaktadır. Bunların yanında fıkıh, hukuk, tıp, zooloji, botanik hakkında da yabana atılmayacak yer yer kişisel tecrübelerine dayalı ifadelerini sıraladığına sıklıkla şahit olunur. Hâl böyle olunca da ailesi ve eğitimi hakkında şu kaynaktan edindiğimiz bilgiler şaşırtıcı değil bilakis kanaatimizi destekleyici boyuttadır: *Mehmed Salāhī Bey, I. Ahmed'in torunlarından ve IV. Murad'ın kızı olan Safiyye Sultan-zāde Mehmed Remzī Bey'in neslinden gelmektedir.*³

Kāmūs içerisinde de şu üç yerde büyükninesinin adı çeşitli vesilelerle zikredilmiştir: *Kıl vüçūd-ı pākini cümle haṭālardan emīn* (Şafiye Sultān-zāde Dāniş); (I/181. s.); *Üsküdar'da Toptaşı'ndaki cāmi'-i şerīfīn bāniyesi Büyük Şafiye dēnilen Kösem Vālide Sultān'dır.* (II/90. s.); *Vālide sultān ta'biriniñ doğrusu vālide-i sultān'dır. Keşret-i isti'māl ile 'alāmet-i izāfet olan aradaki hemze isķāṭ olunmuşdur. Dīgerleri isimleriyle zıkr olunur. Meşelā "Zeyneb Sultān, Şafiye Sultān" gibi.* (IV/51. s.).

*Mehmed Salāhī Bey, Giresunlu Dizdar-zāde ailesinden ve Şam Askerī erzak idaresi memurlarından Hacı İsmail Hakkı Bey'in oğludur*⁴. 3 Mart 1272 tarihinde, Beşiktaş'da Acıçeşme civarında bulunan konaklarında dünyaya geldi⁵.

Babası ile annesi, iki buçuk yaşında iken ayrılan Salāhī, ilk tahsilini Beşiktaş Rüşdiyesi'nde tamamlamıştır. Arapça, Farsça, şiir ve edebiyat üzerine tahsilinde başarıya erişen Salāhī'nin ailesi bu esnada tekrar birleşir; lakin tazelenen izdivaç aileye saadet ve huzur getirmez. Maddi buhran artarak devam etmekte iken evleri yanar ve Salāhī'nin annesi 1881'de sıracı illeti yüzünden hayatını kaybeder. Babası

³ Münir Aktepe, "Mehmed Salāhī Bey ve Mecmuası Hakkında Bazı Notlar", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S. 20, İstanbul 1965, s. 62.

⁴ Alāeddin Gövsa, Meşhur Adamlar, C. 4, İstanbul 1933, s. 1411.

⁵ Münir Aktepe, "Mehmed Salāhī Bey ve Mecmuasından Bazı Kısımlar", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S. 21, İstanbul 1965, s. 15.

da annesi Fatma Besime Hanım'dan ayrı yaşadığı Şam'da kısa bir süre sonra vefat edince (Rumî-1297) Salâhî iki kardeşinin(Mahmûd Edîb-Hasan Hilmi) sorumluluğuyla tahsil hayatını tamamlayıp memuriyete başlar. Ülfet isimli bir hanımla evlilik yapan Salâhî'nin kayıtlarda evlad bilgisine ulaşamamıştır. Ömrü boyunca yazmaktan kopmayan müellif, siyasi yazıları sayesinde gazetecilik ile adını duyurmaya başlar. Siyasete olan meyli ve isabetli yaklaşımları nedeniyle padişah tarafından siyasi görevlerle vazifelendirilir.

Salâhî yaşam mücadelesini *Kāmûs-ı Osmânî* ile taçlandırır. II. Abdülhamid tahtından indirilince padişaha yakınlığı ile bilinen Salâhî de sürgüne yollanmış ve akabinde düştüğü elim hâle tahammül edemeyerek bir yıl sonra (1910) dünya hayatını tamamlamıştır.

2.2. MÜELLİFİN DİĞER ESERLERİ

Kendi kaleminden şiirlerinin de yer aldığı şiir mecmuaları sayesinde Salāhī'nin; divan şiirine hakim olduğu anlaşılmaktadır. Kāmūs içerisinde *lā* olarak alıntılanmış yahut şair hanesi boş bırakılmış ve TRT'nin 623 repertuarlı şarkısı olarak kayda geçen şiiri şöyledir: *Āşiyān-ı sīneden pervāz edip(-en) mürğ-i heves / Kondu bir gül dalına mest oldu bû-yı göneden* (Lā⁶⁻⁷). (II/265. s.), (II/315. s.), (IV/173. s.); *Başladı feryad-ı pür-sûze o mürğ-i bî-nefes* (II/360. s.). Eser içerisinde "Salāhī" kelimesinin kullanımından kaynaklı olarak müellife ait olduğunu düşündüğümüz bir beyit de şudur: *Güyende-i evşâfıdır elṭāfınî şermendesî / Şermende-i elṭāfıdır 'âciz Şalāhî bendesî*. (IV/284. s.).

Mehmed Salāhī Bey, ilk defa kendi yazılarını ihtiva eden bir mecmuanın tanzimine, tahminen 1294-1295 tarihlerinde başlamıştı; fakat onun ifadesine nazaran "Kırmızı Kitap" adını verdiği bu eser, sonradan kısmen yanmış ve geri kalan parçaları da zamanla perişan bir hâle gelmiş olduğu için Salāhī Beyi eski mecmuasındaki şiir ve yazılarını, bilâhare bugün elimizde mevcut mecmuasının içinde toplamıştır. 21x 29 ölçüsünde, satır adedi muhtelif, üzeri siyah bez kaplı ve kalın mukavva cildli bir defterden ibaret bulunan ve Mecmua-i Salāhī" adını taşıyan bu eserin tanzim tarihi ise 1324'tür. Mehmed Salāhī "İş-bu mecmuada manzûm ve mensûr âsâr-ı zatiyem münderiçtir" diye kaydettikten sonra...⁸. Alıntımızdan da anlaşılacağı üzere Mehmed Salāhī şiire ve sanata ciddi bir alaka beslemiştir. Bilinen bazı eserleri şöyle sıralanabilir:

- a-16 Şaban 1308'de, veladet-i hümayun günü, padişaha takdim edilmek üzere yazdığı 37 beyitlik bir kasidesi (s. 73-74); b- Ağustos 1313'te cülûs-ı hümayunu tebrik için yazdığı 19 beyitlik diğer bir kasidesi (s. 11-12) : c- Rif'at Paşa'nın sadareti esnasında (1313'de), Bab-ı Âliye Hitabe isimli bir başka kasidesi (s.42-43); d- Üç gazeli (s. 13,15,39): e- On dört şarkısı (10, 14, 16, 54-57,158): f- 11 Eylül 1313'te yazdığı Harbiye manzûmesiyle (s. 10) birlikte diğer iki manzûmesi (s. 12,39): g- 21 Eylül 1308 tarihli bir müseddesi (s. 61); h- Şehiremini Mazhar Paşa'yı hicv eden, 29 Ocak 1305 tarihli ve 22

6 Şair hanesi boş bırakılmıştır. TRT'de 623 repertuar numaralı şarkıdır.

7 www.turkedebiyatısimgersozlugu.com. Mehmet Gürbüz, "Salāhī" maddesi.

8 Münir Aktepe, "Mehmed Salāhī Bey ve Mecmuası Hakkında Bazı Notlar", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S. 20, İstanbul 1965, s. 56.

beyitlik (59-60); zabtiye nâzırı Nâzım Bey'i hicv eden, 9 Aralık 1308 tarihli, 37 beyitlik (72-73) iki manzûmesi: i- İki mesnevisi (7,41): j- Beş-altı kıt'asıyla dokuz-on kadar müfredi (muhtelif sahifelerde) zikre şayandır⁹.

Bunların dışında mecmularında yer verdiği şairler *Kāmūs-ı Osmānī* içerisinde eserleri sıklıkla şahit olarak seçilmiş kişilerdir: Nef'î, Mu'allim Nācî, Namık Kemal, Nābî, Recaizāde Mahmūd Ekrem, Yenişehirli Avnî, Sābit, Nazîm, Nedîm, Şeref Efendi, Salim...

Mehmed Salāhî insan ve fitrat üzerine kafa yormuş, küçük detayları dikkate almış bu sayede de *Kāmūs-ı Osmānī* gibi her devirde ciddiyetle okunmaya layık bir eser yazabilmiştir.

⁹ Münir Aktepe, A.g.m, s. 58.

2.3. SÖZLÜKÇÜLÜK, TÜRKÇE SÖZLÜKLER VE KĀMŪS-I OSMĀNĪ

Bir dilin bilim ve sanat dili sayılabilmesi için hiç şüphe yok ki yüzyıllarca hayatın her sahasında safi niyetle işlenmiş olması gerekmektedir. Cemil Meriç: “Kāmūs, bir milletin hafızası, yani kendisi; heyecanı, hassasiyetiyle, şuuruyla. Kāmūsa uzanan el namusa uzanmıştır. Her mukaddesi yıkan Fransız İhtilālî, tek mukaddese saygı göstermiş: kāmūsa¹⁰.” derken aslında kāmūs namustur demek istemiş, kāmūsun yaşamaya devam eden bir millet için tam bellek vazifesi gördüğünü vurgulamıştır. Zira aklı, hafızası yerinde olmayan insanlar için bütün değer yargıları koskoca bir hiçe tekabül edecektir.

Dünden bugüne devletler kurup, fetihlerle dünyaya nam salmış olan Türklerin bu manada fiil ağırlıklı bir dili vardır. İslam'ın kabulü ile kültürel olarak değişimlere açık olan toplum ve aydınlar Arapça ve Farsçadan kelimelere daha ziyade itibar eder olmuşlardır. Arapça hâkimiyeti şüphesiz en ziyade Kaşgarlı Mahmud'u rahatsız etmiş ve ona Türkçenin ilk sözlüğü olan *Divanü Lugati't-Türk*'ü 11. yüzyılda yazdırmıştır. Bu Türkçenin hem ilk sözlüğü hem de ilk dilbilgisi kitabıdır. Bu lugatte Kaşgarlı Mahmud, Farâbî'nin *Divanü'l-edebe* adlı eserini model olarak seçmiştir. Türk coğrafyasında sözlükçülüğün başlangıcı ve tanınması adına en önemli eserler şu şekilde aktarılabilir: Harezmi sahasında; 12. yüzyılda Zemahşerî'nin *Mukaddemetü'l-Edeb* adlı eseri, 14. yüzyılda Cemâlî'd-dîn İbn Muhannâ'nın *Kitâb Hilâyetü'l-insan ve Halbetü'l-lisan* adlı eseri ilk dikkat çekenlerdir. Kıpçak sahasında; 14. yüzyılda Almanlar ve İtalyanlar tarafından derlenen *Codex Cumanicus* önemini korumakta olan sözlüklerdendir. Çağatay sahasında; Alî Şîr Nevâî tarafından 15. yüzyılda iki dilli (Çağatayca-Farsça) olarak kaleme alınmış *Muhakematü'l-lugateyn* ve 16. yüzyılda tertip edeni bilinmeyen *Abuşka Lugati* sözlükçülük adına değerli eserlerdir.

Anadolu sahası Türk sözlükçülüğünün ilk örneği, Mehmed b, Mustafa b. Zekerîyya b. Hoca Hasan Fahreddin Salguri tarafından 13. yüzyılda kaside nazım şekliyle oluşturulmuştur. Anadolu sahasının ilk manzûm Farsça-Türkçe lugati 14. Yüzyılda kaleme alınan *Tuhfe-i Hüsamî*, ilk manzûm Arapça-Türkçe lugati 15. yüzyılda kaleme alınan *Lugat-i Feriştioğlu*'dur. 18. Yüzyılın ilk çeyreğiyle beraber

¹⁰ Cemil Meriç, Bu Ülke, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1979, s. 19.

matbaanın kabul edilişi lugat tercümelerine yönelimi sağlar. Ahmed Asım'ın; Tebrîzî'den tercüme ettiği *Burhân-ı Kâtı'* (1797), Fîrûzâbâdî'den tercüme ettiği *el-Okÿânüsü'l-bâsît fi Tercümeti'l-kâmûsi'l-muhît* (1814) en bilinen örneklerdir. Günümüze yaklaşıldıkça çok başarılı örneklerle yoluna devam eden Türk sözlükçülüğünün - çalışmamız esnasında da istifade ettiğimiz- bazı örnekleri şöyledir: Şeyhü'l-islam Mehmed Esad Efendi, *Lehçetü'l-lugat* (1795); James William Redhouse, *Müntahabât-ı Lugat-ı Osmâniyye* (1852-1853); Ebü'z-ziyâ Tevfik, *Lugat-i Ebü'z-ziyâ* (1889-1890); Hüseyin Remzî, *Lugat-i Remzî* (1889); Mu'allim Nâcî, *Lugat-ı Nâcî* (1891); Şemsettin Şami, *Kâmûs-ı Türkî* (1901); Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat* (1962). Bunların yanında günümüzde elektronik ortama da atılarak modern hayata uyum sağlamış *Kubbealtı Sözlüğü*, *Ötüken Türkçe Sözlük* ve *TDK'nin* sözlükleri de sayılmalıdır. Resimli kâmuslar işi çocuklar ve gençler için daha eğlenceli kılarken tıp, gemicilik, tasavvuf gibi sahaların kendine has sözlükleri de dile kazandırılmıştır.

Salâhî'nin kâmusunu bunca kâmus içerisinde farklı kılan nedir sorusuna ilk aşamada şu yanıt verilmiştir: *Lugat-ı Nâcî, nisbeten iyi bir çalışma kabul edilmekle birlikte Mehmed Salâhî'nin Kâmûs-ı Osmânî'si bundan daha iyi bir sözlük olduğu gibi eser sözlük yazımı açısından Kâmûs-ı Türkî'den çok daha gerilerdedir. Eser 1978'de ofset usulüyle İstanbul'da basılmıştır (I-IV, İstanbul 1313-1322). Dönemine göre Osmanlıca sözlüklerin en gelişmiş olup yaklaşık 15.000 madde başı içermekte, sözlükte ayrıca Batı kaynaklı kelimelere yer verilmektedir. Eserde madde başlarının altında birçok terkip ve teşkil yazılarak bunlara da anlam verilmiştir. Sözlüğün en önemli özelliği çeşitli eserlerden örnekler verilmesidir. Arap harflerinin hareke sistemine göre sıralandığından tam alfabetik olmayan Kâmûs-ı Osmânî'nin 1997'de Ankara'da iki cilt halinde ofset baskısı yapılmıştır¹¹.*

Salâhî ciddi bir tertip, tasnif, yazım süresi sonrası oluşturduğu bu eserini niçin yazdığı sualine henüz ilk sayfalarda şöyle yanıt vermektedir:

Erbâb-ı 'irfân nezdinde vâreste-i beyân bulunduğu vech-ile lisân-ı 'Osmânîde müsta'mel olan luğât-ı 'Arabîyyeniñ ekşeri ma'ânî-i aşliyyeleriyle kâbil-i tatbîk olduğundan ma'nâlarda kullanılmakda ve hele ıstılâhât-ı maḥşûşemizde bulunan birtakım kelimât, lisân-ı

11 Ahmet Topaloğlu, Mustafa Kaçalin, TDV İslam Ansiklopedisi, "Sözlük" maddesi, C. 37, Ankara 2012, s. 410.

‘Arabîye maḥşûş luġât kitâblarında hîç bulunmamakda olduğundan ve luġât-ı Fârisiyyeden ma‘ânî-i aşliyyeleriyle kullanılanların maḥall ve tarz-ı isti‘mâllerile bunların terkibât-ı maḥşûşa ile naşıl ve hangi ma‘nâlara delâlet etmekde bulunduklarına dâ‘ir ta‘rîfât ve îzâhât-ı kâfiye serd ve temhîd edildigi takdîrde mübtedîlerce ne kadar sühûlet ve menfa‘atı mûcib olacağı bedîhî bulunduğundan lisân-ı ‘Osmânîye maḥşûş îzâhlı, mişâlli bir luġât kitâbına fevka’l-‘ade lüzûm ve ihtiyâc görüldüğü cümlece müsellemdir.

Vâkı‘â elde müdevven bulunan büyük, küçük birkaç dâne luġât kitâblarının bir, ikisinden mâ‘adâsı gûyâ lisân-ı ‘Osmânî için tertîb ve tedvîn olunmuş ise de bunlar da ekşer luġâtın ma‘ânî-i ‘Arabîyyesi gösterilip şîve-i ‘Osmânîye maḥşûş ma‘nâları ta‘rîf ve îzâh edilmemiş ve şûret-i isti‘mâllerine dâ‘ir edebiyât-ı ‘Osmânîyyeden emsile-i münâsibe îrâd kılınmamış olduğundan erbâb-ı mürâca‘atın istifâdesini değil taġlîṭ-i ezhânını mûcib oldukları nâ-kâbil-i inkârdır. Müdevvenât-ı mevcûde arasında şûret-i maṭlûbede taḥrîr ve neşr edilmeye başlanmış olan bir iki kitâbın daḥî kâffe-i luġât-ı müsta‘meleyi ḥâvî olmadığı ve nâ-tamâm kaldığı hâlde mazhar-ı raġbet-i ‘âmme oluşu ol bâbdaki lüzûm ve ihtiyâcı bir kat daha irâ‘e etmiş ve iş-bu *Ḳāmûs-ı ‘Osmânî*’niñ taḥrîr ve tedvînine bahş-i cür‘et eylemiştir.

Bu kitâbın mükemmeliyetini iddi‘â edemem. Çünkü ‘âciz bir kalemin maḥşûlü de elbette nâķıs ve nâ-ķîz olur. Bununla berâber diġerlerine nisbetle istifâdeyi mûcib olacak şûretde tertîb edildigini de ‘arz etmekden geri duramam. *Ḳāmûs-ı ‘Osmânî* iki biñ şaḥîfeden ve üç dört kısımdan mürekkeb hem büyük bir mecelle-i luġât ve hem meşâhîr-i üdebâ-yı ‘Osmânîyyeniñ âsâr-ı manzûme ve mensûrelerinden istişhâd olunan biñlerce emsile-i edebîyyeyi ḥâvî bir mecmû‘a-ı edebiyât demekdir. (I/2-3. s.).

*Kāmūs-ı Osmānī*¹²’den yapılan bu alıntıda “taḥrīr ve neşr édilmege başlanmış olan bir iki kitābın daḥī kāffe-i luḡāt-ı müsta‘meleyi ḥāvī olmadığı ve nā-tamām kaldığı ḥâlde maẓhar-ı raġbet-i ‘amme oluşu” diye belirtilen bu lugat kitapları hakkında şöyle bir tespit dikkatimizi çekmiştir: “Mehmed Salāhī’nin kasdetmiş olduğu tamamlanmamış sözlük Ebü’z-ziyā Tevfīk tarafından düzenlenen ve H. 1306 yılında yayımlanan *Lugat-ı Ebü’z-zīya* adlı eserle Mu’allim Nācī’nin H.1306 tarihinde düzenlemeye başladığı *Çocuklar İçin Lugat Kitabı* adlı sözlük olsa gerektir.¹²”

Müellif eserinde ileride karşılaşılabileceğini düşündüğü bir tenkide de peşinen şöyle yanıt vermiştir:

istilhām: (< Ar.) Cenāb-ı Ḥaḳḳ’ın ilhām-ı mādde etmesi niyāzında bulunmak. Elfāz-ı müsta‘meleden degildir. Belki “Lisān-ı ‘Osmānīde kullanılmayan bu mişillū birçok elfāzı tettebbu’ ve tedkīk edip kitāba derc etmek bir ḥaylī zaḥmet ve külfeti ihtiyāra mütevaḳḳıfdir. Mādemki bunlar lisānımızda isti‘māl olunamıyor bī-hūde tettebbu’ ve kitāba derc edilmese daha münāsib degil midir?” gibi muṭāla‘ātda bulunanlar vardır. Vāḳı‘ā vehle-i ūlāda bu zaḥmet bī-hūde ‘addolunabilirse de biraz tefekkür ve te’emmül edildikten soñra ḥaḳīḳatiñ öyle olmadığı añaşılır. Zīrā düşünmelidir ki bir luḡat kitābını herkes okuyabilir. Faḳaṭ her okuyan kitābın muḥteviyātından lisānımızda hangisi müsta‘mel, hangisi degildir, bunu bilir mi? Eger eski zamānda fevḳā’l-‘āde muṣṭalaḥ ve muḡlaḳ yazılmış birçok āsār-ı edebiye mevcūd ve şimdiye kadar yazılan luḡat kitāblarına bu mişillū elfāz-ı ğayr-i müsta‘mele doldurulmuş olmasa-idi biz de bu zaḥmeti ihtiyāra mecbūr olmaz idik. Bu şüretle kelimāt-ı müsta‘mele ve elfāz-ı ğayr-i me’nūse tefriḳ ve irā’e edilirse mübtediyānın ikmāl-i istifādesini mūcib olacağı āşikārdır. Aşl-ı maḳṣad herkesiñ istifāde ve menfa‘atine elden geldiği mertebe çalışmak ve kitābımızı ihtiyācımıza taṭbīḳ ve ḥaḳīḳate takrīb etmeye sa’y u ğayretde bulunmaḳdır. (I/333. s.).

12 Paşa Yavuzarslan, Osmanlı Dönemi Türk Sözlükçülüğü, Tiydem Yay., Ankara 2009, 219. s.

Mehmed Salāhī'nin kāmüsünü yazarken titiz davrandığı konulardan biri de farklı anlamlar, çıkarımlar ve izahlarda bulunurken çeşitli kāmüslardan istifade etmesidir. Bunu yaparken iki yol izler. İlki kaynağın yahut müellifin doğrudan ismini vermek, diğeri ise “bir diğeri, bazı” gibi sıfatlarla isim vermeyerek ima etmek şeklindedir. Salāhī'nin “diğeri, bir lugat” diye nitelendirdiği alıntıların çoğunlukla Ebü'z-ziyā'nın kāmüsundan olduğu tarafımızdan tespit edilmiştir. *Lugat-ı Ebü'z-ziyā*'daki sayfa numaralarını verdiğimiz birkaç örnek şöyledir:

izdiyād: (< Ar.) Bu ekşeriyā *étmek* ve *eylemek* māddeleriyle, ba'zen de *bulmak* māddeyle kullanılır. Bir luğat kitābında ekşeriyā *bulmak* māddeyle kullanıldığı gösteriliyorsa da yañlıştır. (I/292. s.). = *Lugat-ı Ebü'z-ziyā*: 139. s.

ilkā': (< Ar.) bırakmak; atmak, bırakılmak, atılmak. Bir luğat kitābında *ilkā* 'yüze vurmak' ma'nāsında dañi kullanılır gibi gösterilmiş ve mişāl olarak Nābī merhūmuñ şu beytini: “İlāhī sābık-ı in'āmıñı ét lāhika peyvend / Günāh-ı bendegānı étme rü-yı cehline ilkā (K. 1/85)” irād edilmiş ise de mısrā'-ı şānideki *ilkā* 'atma' ma'nāsında kullandığından bu lafzıñ başkaca 'yüze vurmak' ma'nāsını ifāde étmediği āşikārdır. (I/444. s.). = *Lugat-ı Ebü'z-ziyā*: 175. s.

tenbel: (< Ar.) üşenici, üşengen: *Tenbele iş buyur, saña 'aқıl öğretsın (meşel-i meşhūr)*. Bir luğat kitābında bu kelimeniñ aşlı *ten-perver* deniliyorsa da öyle degildir. Fāriside *ten-perver* başka ve *tenbel*, *tehbēl*, *temhel* başkadır. (III/154. s.). = *Lugat-ı Ebü'z-ziyā*: 361. s.

hukūk: (< Ar.) *haqq*'iñ cem'i. Bir luğat kitābında 'eşhaş arasında olan āšnālık' ma'nāsında da kullanıldığı beyān olunursa da yanlıştır. Doğrusu 'kesret-i ülfet ve refākat ve mu'āmele ile eşhāş arasında yek-diğere karşı peydā olan haqlar' demekdir. (III/278. s.). = *Lugat-ı Ebü'z-ziyā*: 445. s.

dāmiye: (< Ar.) ıstılāhāt-ı fıkhiyyedendir. Qanı çıkıp lakin aқmayan baş yarasına ıtlāқ olunur. Diğeri bir luğat kitābında *dāmiye*

'kanı akan', *dāmi'a* 'kanı akmayan yara' diye ta'rīf olunmuştur. (III/354. s.). = *Lugat-ı Ebü'z-ziyā*: 473. s.

direnk: (< F.) 'Çini ve şişe gibi eşyanın kırılmasından ve çan ve çingirak çalınmasından hāşıl olan şadā-yı müteselsil' ma'nāsını da ifāde eder ki bu maḳāmda ekseriyā *direngā direng* şüretinde kullanılır ve beyne'l-'avām tahrīf olunarak *tīrīngā tīrīng* dēnilir. Bir luḡat kitābında iş-bu kelimeniñ ma'nāsı 'eglence' diye kayd olunması eşer-i sehv olsa gerekdir. (III/384. s.). = *Lugat-ı Ebü'z-ziyā*: 483. s.

Kāmūs-ı Osmānī'de, Salāhi'nin diğēr kāmūs müelliflerine yahut eserlerine isim vererek yönelttiği tenkitlere de şu örnekler verilebilir:

izābe: (< Ar.) eritmek, eritmek: *Antimonu izābe edip, kurşunuñ izābesi*. Merhūm Nācī luḡat kitābında¹³ 'eridircesine ıztırāb virmek' ma'nāsında da kullanıldığını gösteriyor ve mişāl olarak "kalb-i 'āşıkıñ izābesi" cümlesini yazıyorsa¹⁴ da fakīr edebiyāt-ı 'Osmāniyyede bu ma'nāda isti'māl edildigine dā'ir bir mişāl bulamadım. Ma'māfīh ma'nāca münāsebet ve muḳārenet-i ṭabī'iyye bulunmasına nazaran merhūm müşārün-ileyhiñ irā'e buyurduğu vech ile daḥī isti'mālinde be's yokdur. (I/273. s.).

taḥmīs: (< Ar.) 'devā maḳūlesi şeyleri āteş üzerinde kızdırıp tavlamaḳ' ma'nāsınadır. (...) Binā'en-'aleyh *Leḥçe-i 'Osmānī* ve *Luḡat-ı Nācī* ile sā'ir bā'zı luḡāt kitāblarında *taḥmīş*'iñ bu ma'nādaki ta'rīfi taşvīb edilemez. (III/45. s.).

ḥaṭīr: (< Ar.) şeref ve şān şāḥibi olan. (...) Bu kelimeniñ ma'nāsında *ḥaṭar*, *muḥāṭara* lafızlarınıñ ma'nalarıyla aṣlā münāsebet yok iken merhūm Mu'allim Nācī Efendinin luḡat kitābında¹⁵ *ḥaṭīr*'i 'muḥāṭaralı, ḥaṭarlı' diye tefsīr ve ta'rīf eylemesi ve diğēr bir luḡat kitābında¹⁶ daḥī ma'nāsı bu şüretle gösterildikten mā-'adā *emr-i ḥaṭīr*

13 *Lugat-ı Nācī*: 42. s.

14 *Lugat-ı Nācī*: 42. s.

15 387. s.

16 *Lugat-ı Ebü'z-ziyā*: 456. s.

ta'bîriniñ daḥî buna misāl olarak zıkr edilmesi ḥaṭāya ḥaml olunabilir. (III/303. s.).

sütire: (< Ar.) perde, örtü: *sütire-i ḥaḍrā*, *sütire-i beyzā*. § Üste giyilen erkek libāsı ki feth-i sîn ile zebān-zeddir. İş-bu *sütire* ve *sitr*, *setr* elfāz-ı 'Arabîyyesi mevcūd ve ma'nāca daḥî muḳāreneti āşikār iken *setre* lafzınıñ Fransızca *sörtö*'den muḥarref olduğuna dā'ir *Lehçe-i 'Osmānî*¹⁷ de serd edilmiş olan müṭāla'a şāyān-ı ḳabūl görülemez. (IV/46. s.).

Salāḥî sadece tenkit edip takdirden uzak bir tavra sahip değildir. Yeri geldiğinde bir başka kāmūsa sözü devreder, yeri geldiğinde oraya müracaatın uygun olacağını yazar:

ebrūmîg: (< F.) ḳara bulut, ḳaşırğa bulutu. Şāhidî'niñ *Tuhfe*'siyle şerḥine mürāca'at oluna. Me'nūs olmayan elfāzdandır. (I/55. s.).

cesed: (< Ar.) vücūd, beden, gövde. (...) Cism, *cesed*'iñ yerinde ḳullanılabilir. Faḳaṭ *cesed*, *cism*'iñ maḳāmında isti'māl olunsa - merḥūm Nācî Efendi'niñ luḡat kitābında yazdığı vech ile- gülünç olur. Bu sebeble mevḳî'-i isti'māllerine diḳḳat olunmalıdır. Cem'i *ecsād*. (III/207. s.).

Kāmūs-ı Osmānî ile Ferit Devellioğlu'nun kaleme aldığı *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat* arasındaki benzerliklerden bahsetmeden bu bölümü kapatmak doğru olmayacaktır. İki kāmūs yer yer o denli birbirine benzer ki kurulan cümleler, verilen örnekler dahi aynıdır. Burada buna örnek verme ihtiyacı hissetmiyoruz; zira Ferit Devellioğlu kāmūsunun başında *Kāmūs-ı Osmānî*'yi kaynakçasında göstermiştir.

3. İNCELEME

Mehmed Salāhī'nin *Kāmūs-ı Osmānī*'si üzerine hazırlamış ve tamamlamış olduğumuz bu tez, hazırlık safhasında üç temel çalışma süreci üzerinden ilerlemiştir. Bunların ilki, Arap alfabeli metnin transkripsiyon uygulanarak Latin alfabesine aktarımı, ikincisi metin içindeki eski Türk edebiyatı unsurlarının belirlenerek beyitlerin künyelenmesi; son tahlilde ise *Kāmūs-ı Osmānī*'nin sözlükçülük, kültür-sanat ve eski Türk edebiyatı açısından bir değerlendirmesinin yapılması şeklindedir.

Kāmūs-ı Osmānī'nin Latin harflerine aktarımı yapılırken bazı uygulamalarda bulunulmuştur. Yapılan çalışmanın daha net anlaşılması amacıyla, bu uygulamaların tezin henüz başında izah edilmesi gerekli görülmüştür. Gerçekleştirilen bu uygulamalar, aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır:

1. Her madde başının sonunda kelimenin, Arap alfabeli metindeki cildini ve sayfasını belirten künyesi verilmiştir: (I/6. s.); (II/120. s.). (III/43. s.). (IV/350. s.) vb.

2. Künyeleme işlemi aynı zamanda kāmüstaki beyitlerin, divanlar taranmak suretiyle, bulundukları yerlerin tespitinde de uygulanmıştır: (*Kāzım Paşa*: K. 3/55), (*Surūrî*: Tar. 7/4), (*Nefî*: K. 11/39)... Bazı beyitlere divanlarda ulaşamadığı gibi şair karışıklıklarından büyük bir kısmı da bu künyeleme işlemi sayesinde tespit edilmiş ve künyeleri dipnotta verilmiştir.

3. Künyeleme işlemi esnasında bulunan beyit divandaki hâli ile mukayese edilip en sahih hali kurulmuş ve farklılıklar tek tek dipnotlara atılmıştır.

4. Beyitler künyeleme esnasında mukayese edilirken madde başları göz önünden bulundurulmuş ve beyit içerisinde madde başı esas alınmıştır. Aşağıdaki örnekte “refū” madde başına şahit olarak verilmiş Nābî ve Nedîm'e ait iki beyit vardır. Bu beyitlerde “refū” kelimesi divanlarda “rūfū” şeklinde yazılı olmakla birlikte; “refū” şekli korunarak müellife sadık kalınmıştır:

refū: (< F.) yama, vurma, örgü. Refū-ger = örücü, örgücü: *Refū-yı āfiyet çāk-ı girībānımla düşmandır* (Nābî: G. 84/2); *Ol muğ-beçe-i ferve-fürüş-ı dil-cü / 'Āşıkklarının etmede zahmına refū* (Nedîm). (III/436. s.).

5. Latince dâhil olmak üzere batı kökenli yabancı kelimelerde uzun ünlüler gösterilmemiştir.
6. Tahrif olduğu ve Türkçeleştiği vurgulanan, italik yazılı kelimelerde yer alan uzun ünlüler çeviri metinde gösterilmemiştir: *topuz, razaki, safran, kalafat, kimyon, kulübe, maşraba, merdane, başak* vb.
7. Türkçeleşmiş ve dahi Türkçede yerine başka kelime türetilmemiş bazı yabancı kelimelerde de anlama kolaylığı gözetilerek uzun ünlülerin gösterilmediği olmuştur: *havuç, astar, mum, baba, çarşı, pazar, karpuz, masal, damad* vb.
8. Dil kullanımı içerisinde zamanla değişime uğrayan kelimelerin yazılışında çoğunlukla günümüz şekli esas alınmıştır: *müdü* = *müdür*, *kilâr* = *kiler*, *ğarağol* = *ğarakol*, *mağabbet* = *muğabbet*, *âdem* = *adam*, *zenbürek* = *zenberek*, *nerdibân* = *merdiven*, *kerevit* = *kerevet*, *emrüd* = *armud*, *kilâr* = *kiler*, *çâder* = *çadır*, *kâvsâle* = *kösele*, *firûn* = *fırın*, *dīvâr* = *duvâr*, *tavûl* = *davul*, *hamîr* = *hamur*, *ğavğâ* = *kavğa*, *zuğâk* = *soğâk*. vb.
9. Sekizinci maddeye ek olarak şu söylenmelidir: Alıntılarda ve madde başlarında kelimelerin, günümüzde anlaşılacak şekilde olanları, orijinal hâlleri korunmuştur: *müdü*, *mâye*, *kerâste*, *reng*, *küşe*.
10. Sadece yabancı kelimelerde değil Türkçe kelimelerde de çoğunlukla günümüz kullanımı esas alınmıştır: *soğulcan* = *şolucan*, *yigirmi* = *yirmi*, *kıgılcım* = *kıvılcım*, *arşun* = *arşın*, *tîmûr* = *demir*, *koğa* = *köva*, , *etmek* = *ekmek*, *koñşu* = *komşu* vb.
11. T'nin d'ye dönüştüğü kelimelerin yazımında da günümüz şekli dikkate alınmıştır: *dürlü* = *türlü*, *ağa* = *ada*, *şamar* = *damar*, *toğru* = *doğru*, *şoldur-* = *doldur-*, *şonuk* = *donuk*, *oğa* = *oda*, *toğan* = *doğan*, *Anaşolu* = *Anadolu*, *şışarı* = *dışarı*, *şalkavuk* = *dalkavuk*, *şolayı* = *dolayı* vb.
12. Kāmūs içinde verilmiş eser isimleri *italik* yazılmıştır.
13. Kāmūs içindeki tüm alıntılar *italik* verilmiştir.
14. Arapça ve Farsçadan yapılmış alıntılar dipnotta çevrilmiştir.
15. Batı kökenli kelimeler kāmūs içerisinde yer yer Latin harfleriyle de yazılmıştır. Böyle yerlerde kelime madde başı ise sözlükteki harf sıralaması sürekliliğinin bozulmaması için Osmanlıca yazılış esas alınırken Latin harfli hâli dipnotta

verilmiştir. Kelime metin içinde yer almışsa kelimenin Latin harfli hâli korunmuştur.

16. Osmanlıca yazılışında şeddesi vurgulanan kelimelerin günümüzdeki kullanımı esas alınmıştır: *kerre* = *kere*, *bezz* = *bez* vb.
17. Salâhî tarafından alıntılanmış manzûm parçalarda; şairlerinin karıştırıldığı yahut şairi belli beyit, bent yahut mısraların (Lâ) diye verildiği görülmüştür. Bu tür yanlışların düzeltilmesi için dipnotlar tercih edildiği gibi bu alıntılar giriş kısmının sonunda toplu olarak verilmiştir.
18. Kalıplaşmış kelime gruplarında “ve” yerine “u/vü” kullanılmıştır: *âb u tâb*, *şâf u berrâk*, *rûz u şeb*, *elfâz u kelimât*, *gûy u çevgân*, *güft u gû* vb.
19. Salâhî'nin madde başı olarak verdiği kelimenin mensup olduğu lisan şu şekilde yazılmıştır: (< Ar.), (< Er.), (< Lat.)... Madde başları birden fazla kâmuştan da kontrol edilmiş ve farklı dillere mensubiyet ortaya çıkmışsa bu farklılıklar dipnotlara kâmus isimleri ile birlikte atılmıştır: *Lugat-ı Nâcî: Farsça. Kâmus-ı Remzî: Farsça. Lugat-ı Ebü'z-ziyâ: Farsça. Kâmus-ı Türkî: Yunanca* vb. Madde başlarıyla ilgili “müşterek, müvelled” gibi özellikler veriliyorsa bu ifadeler [] işareti içinde yazılmıştır.
20. Alıntı yapılan şiir örnekleri divan içerisinde ise künyesi şairin adı yanına yazılırken mesnevi, roman yahut müretteb divan içerisinde değilse eserin ismi dipnota düşülmüştür.

Mehmed Salâhî, “**maẓmaẓa:** (< Ar.) şuyu ağıza çalkamak. Dadlar zı gibi okunur.” izahından da anlaşılacağı üzere kelimeleri oluşturan harflerin okunuşuna varıncaya kadar izahlarda bulunur. Harflere yüklediği manaları, yaptığı kısaltmalarda da görmekteyiz. Kısaltma olarak kullanılan bu harfler parantez içinde alıntı sonunda verilmiş *kef*, *cim*, *sin*, *mim* ve *sad*'dır. Bu harflerin sırrını şu iki beyitin sahibine ulaşarak çözdük:

Tihâme: (< Ar.) *Ol nûr Tihâme'de açıldı / Dünyâyâ şerâresi şaçıldı*
(Na't-ı Şerîf ≈ dad¹⁸). (III/178. s.).

pâye: (< F.) *Ol hümayûn-pâye gerdûn sâye kim tutmuş ezell /*
Dergeh¹⁹-i devlet-me'abında hü mâlar âşiyân (dad²⁰). (II/301. s.).

18 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevî: 11.

şairin isminin verilmediği bu beyitlerin, Ziyā Paşa'ya ait olduğunu tespit ettik. Dolayısıyla denebilir ki bu harfler şair ve yazarların isimlerinin kısaltması hükmündedir.

Kāmūsta; eserin hacimli oluşu, zamanla kazanılan göz aşinalığı, matbaadan kaynaklı sıkıntılar gibi nedenlerle olsa gerek tekrarlanan bazı hatalar mevcuttur. Bunlardan en bariz olanı şüphe yok ki kelimeler yazılırken oluşan harf hatalarıdır. İki nüshasını esas aldığımız kāmūsun 1329 tarihli baskısının bilhassa ilk cildi çok hatalıdır. Bu hatalardan bazıları örnek teşkil etmesi için dipnotlarda (N.2.) kısaltması ile dikkate sunulmuştur. Buna ilaveten bazı madde başlarının yanında olması gereken lisan kısaltmasının yazılması unutulmuştur. Böyle durumlarda lisan kısaltması kelime yanına bizim tarafımızdan eklenmiş ve bu bilgi dipnota düşülmüştür. Kāmūsun bazı yerlerinde sayfa sorunları (eksik sayfalar, karışmış sayfalar) mevcuttur ve bu sorunlar dipnotlarda gösterilmiştir: (I/178. s.), (I/488. s.), (II/276. s.), (III/368. s.)... “**Te’errüb**” madde başının ise (III/16. s.) karşılığı verilmemiş, dahası “**te’rīk**” madde başının anlamı karşısına yazılmıştır. Madde başı izahından sonra kalıplaşmış kullanım şekilleri verilir; fakat bu açıklamalarda da hatalar oluşabilir. “**Cevānib**” madde başının izahında verilen şu örnek ifademizi daha anlaşılır kılacaktır: “*Seniyyü’l-himem = ‘himmetleri ‘ālī, büyük’ demektir. (III/215. s.)*”. Bunların yanında “**iscāf**” madde başında olduğu gibi alfabetik sıranın ihlal edildiği de olmuştur.

Her metinde olabileceği gibi *Kāmūs-ı Osmānī*’de de matbaadan kaynaklı eksik nokta, fazla nokta, eksik hareke, fazla hareke, harf hataları, eksik kelime yahut cümleler mevcuttur. Bunların birçoğu, dipnot olarak tarafımızdan okurun dikkatine sunulmuştur. Aynı zamanda karşılaştığımız zorluklardan birisi de aynı kelimenin farklı yerlerde farklı yazılmasıyla ortaya çıkmıştır. Örneğin “ibrişim ve ibrişim, pāpūç ve pāpūş, karanfil ve karanfīl” gibi...

Şiir künyelemeleri esnasında şiirlerden seçilmiş şahitlerde bazı hata ve eksikler göze çarpmıştır. Bunlardan en fahiş olanı şairi belli olan şiirlerin (Lā, Lā-edrī) olarak verilmesi yahut şairlerin karıştırılması şeklindedir. Bilhassa 500’ü aşkın “Ziya Paşa” alıntısının *lā* olarak gösterilmesi hususuna daha sonra değinilecektir. Bazı eserler

19 Eserde: Sūdde.

20 Ziya Paşa: K. 1/16.

içinse *lā* dahi denmemiştir. Bu alıntıların sahiplerine ulaşabildiklerimiz yine dipnotlarda verilmiş hâldedir: *Evşâf-ı Hudâ'ya gâyet olmaz / Feyz-ı suhana nihâyet olmaz*²¹ (IV/603. s.) gibi. Şiir alıntılarında mahlas beyitlerinin bazılarının şairleri belirtilmezken bazıları parantez içinde verilmeye devam edilmiştir: *Nihâyet-i haţarât-ı tarîk-i me'mendir / Tevakkuf eyleme 'Avnî 'aleyke 'avnu'llâh* ('Avnî: G. 417/5) gibi. Mahlasın yeterli görüldüğü hâle de şu örneği verebiliriz: *Yâr su'âl etse ki hâliñ nedir / Haste Fuzûlî ne vèirsiñ cevâb*²² (III/297. s.). Şairin mahlasının parantez ile verilmemiş olduğu bu tarz yazımlarda künye, dipnot olarak düşülmüştür.

21 Şeyh Gâlib ≈ Hüsn ü Aşk: 750.

22 Fuzûlî: G. 37/10.

3.1. KĀMŪS-I OSMĀNĪ'DEKİ KÜLTÜR HAZNESİ

3.2. KĀMŪS-I OSMĀNĪ'DE MANZŪM-MENSŪR ŞAHİTLER

3.2.1. Kāmūstaki Mensūr Alıntılar

Salāhī eserini yazarken bilhassa ikinci ciltte çok fazla mensūr şahit vermiştir. Bu yoğunluk üçüncü ciltte epey azalmış, dördte ise neredeyse bitmiştir. Müellif yaptığı alıntılarda iki türlü davranmıştır. Ya *Şefik-nāme*, *Siyer-i Veysī*, *Şakāyık-ı Numaniyye Zeyli* alıntılarında olduğu gibi ağır ve soyut bir Osmanlıca'yı tercih eder ya da roman alıntıları gibi akıcı ve ahenkli alıntılar yapar. Kāmūsta, alıntılarının künyeleri yazılırken bazı hatalar yapılmıştır. Örneğin Ebü'z-Ziyā'nın eseri bazı yerlerde *Kütüb-hāne*, bazı yerlerde ise *Kitāb-hāne* şeklinde kayda geçmiş; *Muqaddime-i Ravzatü'l-Kāmilīn* müellifi Maḥmud Celāle'd-dīn Paşa bazı alıntılarının ardından Meḥmed olarak yazılmıştır.

İki yerde *Sabah* gazetesinden alıntı yapan Salāhī'nin alıntılarında vereceğimiz örneklere geçmeden evvel, alıntı yaptığı eserlerden bazılarını kaçar kez zikrettiğini şöyle kaydedebiliriz:

Şefik-nāme = 191; Pejmürde (nazım-nesir karışık) = 99; Siyer-i Veysī = 46; Tasvir-i Efkār = 31; Ravzatü'l-kāmilīn = 64, Kütüb-hāne-i(Kitāb-hāne) Ebü'z-Ziyā = 8; İktitāf = 12; Cümel-i Müntehabe = 9; Koçi Bey Risālesi = 9; Şi'r ve İnşā Makalesi = 4; Nümüne-i Edebiyāt-ı 'Osmāniyye = 4; Na'imā = 5, Mütercim-i 'Āsım = 3, Kelām-ı İmām Gazālī = 2, Tahrīrāt-ı 'Umūmiyye = 4; Tabsıra = 5; Nümüne-i Edebiyāt = 3; Sa'y Makalesi = 6; Ta'ziyet-nāme = 2; Ta'rīfāt-ı Seyyid Şerīf = 3; Tārīh-i 'Abdü'l-kādir Çelebi = 2, Kısas-ı Enbiyā = 2; Bir; Ta'ziyet-nāme; Tārīh-i Cevdet = 3; Mevzū'ātü'l-'ulūm = 3; Ta'līm-i Kıvrā'at = 4; Hırre-nāme = 5; Miftāhü's-sa'āde = 7; Berk Risālesi = 1; Manastırlı İsmā'īl Hakkī Efendi'nin Maḳālesinden = 1; Muhsin Bey = 6; Vaḳ'a-nüvīs Hākim = 1; Müsvedde = 1; Terceme-i Kelām = 1; Efkār Risālesi = 1; Tezkire-i Kāzī'asker 'İşmet = 1; Terceme-i Telemaḳ = 1; La Dam O Ḳamelya = 1... (Grafik. 1), (Grafik. 2).

artist: (< Fr.) *Bī-çāre artist ma'şūkasınıñ arḳasından o kadar koşar, o kadar gider ki maḳşadına nā'il olamadan tāb ü tüvānı kesilerek nevmīdāne feryādlar, muḫtaribāne enīnlerle zemīn-i 'aciz u ḥırmāna düşer kalır (Pejmürde ≈ Ekrem); Avrupa'da artist 'unvānına mazḥar olanlar şanāyi-*

i nefîse içinde mensûb olduğu hangisi ise onu ma'sûka-i vicdân ittiḥâz etmiş (Pejmürde ≈ Ekrem). (I/20. s.).

avarya: (< İt.) biraz çürümüş, az çürük § biraz eski: *Avarya olmuş ḥubûbât ile yer elmasından istiḥsâl kılınmakta olan ispirotolar (Şabâḥ Ğazetesi). (I/45. s.).*

ibkâ': (< Ar.) Aşlı her ne olur ise olsun 'umûm beyninde şâyi' olmuş ve kadem peydâ etmiş olan elfâzı dahî ibkâ etmekden başka çâre yoktur (Ğalaṭât Risâlesi Hakkında Mektûb ≈ Münîf Paşa). (I/222. s.).

enhâ': (< Ar.) Bu ravza-i vasî'ü'l-enhâniñ bir gûşesinde şimdiki imparatoruñ pederi Frederik'in ve zevcesiniñ mezârı mevcûddur (Şarlottenburg²³ Sarayı ≈ Sa'du'llâh Paşa); Zîr ü bâlâ ve etrâf u enhâyâ ara şıra lâḳaydâne 'atf-ı naẓar eder ve müte'âkıben 'âlem ḫayret ve fikrete düşer kalırdı (Muḫsin Beg ≈ Ekrem). (I/185. s.).

ibhâm: (< Ar.) Şâlişen meydândaki eşerde "Bir Deliḳanlınıñ" ḫikâyesi idi ki öbürü gibi meşḳûk bir kalemde değil, fakat cihân-pesend bir ḫâme-i güzînden çıkmış-idi. Bunuñ-çün ilk cüz'ü okuyunca içinde mübhem bir neşve uyandı. İkincide ibhâm azaldı, neşve büyüdü. Üçüncüde ibhâmdan eser kalmadı (Edebiyâta Dâ'ir Ḥâṭıra 'Unvânlı Makâle). (I/224. s.).

ittisâ': (< Ar.) vüs'atlenmek, genişlenmek, bollaşmak: *Ebnâ-yı beşer telâḫuḳ-ı efkârıñ ittisâ'ı sāyesinde bir iki 'aşır içinde dört biñ seneden beri zuhûra gelen mü'eşşir-i celîleyi unutturacak derecelerde bedâyi'-nümâ-yı kemâl olmuşdur (Kemâl); Mâh-ı 'âlem-ārâ nehriñ öte tarafında göz alabildiği kadar ittisâ' eden çemen-zâra pek ziyâde sâkin bir ḫâletle bahş-i envâr eyler (Şatobiryân ≈ Ekrem). (I/227. s.).*

iḥticâb: (< Ar.) perde altında gizlenip şaklanmak, kapanıp görünmemek, kendini herkesden şaklamak. Şık yapraklarıñ arasına şaklanmış bir gül goncası idi ki yeşil duvaḳlar içinde iḥticâb eden nâzenin bir 'arûs-ı heves-kârı andırırdı (Muḫsin Beg ≈ Ekrem). (I/243. s.).

23 Charlottenburg Sarayı.

ihtilâc: (< Ar.) segirmek, çarpıntı peydâ olmak. *Evvelleri âb-ı revân, şimdilerde şelâlemârî nâmını melâhat-ı nâdir el-emşâline terdîf ederek o derece şâf, o derece pâk-nazar gözlere mâlik Alfonsin'iñ bir zamânlar ihtilâclar, sukûtlar ile muhtel (La Dam O Kamelya ≈ Aḥmed Râsim). (I/261. s.).*

istifrâğ: (< Ar.) kuşmak, kay etmek: *Ṭabîb-i ṭabâyi'-şinâs-ı rûzgâr mübtelâ-yı dâ'ü'l-esed olan cesed-i kâ'inâtı istifrâğ-ı küll ile tenkîde mukteziyât-ı zamânedен nâşî (Şefîk-nâme). (I/324. s.).*

istikbâr: (< Ar.) büyüklenmek, ululanmak, nefsi büyük görmek. *Envâ'-ı ri'âyet-i şâhâneye mazhar buyurulmuşken müfîd olmayıp istikbâr ve ısrâr etmeyin (Oğlana Mektûb ≈ Yavuz Sulṭân Selîm). (I/329. s.).*

i'âde: (< Ar.) geri göndermek, geri gönderilmek. *Ḥazret i'âde-i merâm edip imdi bu şahrâ-yı pehnâ-yı âsmândaki gûy-ı zer-kûb-ı âftâb u çevgân-ı sîmîn-i mâh-tâbı kabza-i dest-i kudretime tesellüm etseñiz maḳbûlüm degildir. İllâ bu kelime-i mu'azzamayı tekellüm dedikde (Siyer-i Veyisî). (I/383. s.).*

inḳızâ: (< Ar.) âhiri, şonu yetmek, tamâm olmak nihâyeti bulmak, bitmek. *Ḥükümet-i ḥâzıra Şırbistân'a ḥayvân idḥâliniñ men'i ḥaḳḳında ta'yîn etdiği müddet ḳarîn-i inḳızâ olmadıḳça Avusturya ḥükümetiyle bu bâbda müzâkerâta ibtidâr edemeyeceğini ḳat'iiyyen beyân ve i'lân etdiğinden (Şabâḥ Gazetesi). (I/484. s.).*

bārân: (< F.) Bārânî = yağmurluk. *Semâ-yı şahrâ-yı keşîf bir setre-i mâtemi istîlâ etmiş, etrâfı ḥazîn bir zulmet ḳaplamış, derin bir sükût içinde bārânıñ âheste âheste sukûtundan başka bir şey işidilmiyor (Giry-e-i Ṭabî'at ≈ 'Uşşâḳî-zâde Ḥâlid Ziyâ); (II/63. s.).*

binâ': (< Ar.) yapılmış yapı. *İnsân bu binâlarıñ yanında durup saçağlarını görmek için başını yukarı ḳaldırırsa mutlakâ fes arḳaya düşer (Şıḳağo Ḥaḳḳında Bir Mektûb'dan). (II/220. s.).*

3.2.2. Şiire ve Şaire Dair

İlk kalemde şiir ve şair hususunu izahta fayda vardır. Bunu da *Kāmūs-ı Osmānī*'nin sayfalarından bizzat Salāhī'nin kalemiyle yapmak isabetli bir başlangıç olacaktır:

şā'ir: (< Ar.) ta'rīfi eñ müşkil bir kelime, bunun için şahīfeler doldurmalı. Eñ kesdirme ta'rīfi 'şī'r söyleyen, şī'r yapan adam' dèyip sözü uzatmamalı: *şā'ir-i meşhūr Nef'ī*. Cem'i *şu'arā'*dır: *şu'arā-yı Rūm*, *şu'arā-yı 'Arab*, *şu'arā-yı Īrān*. ‖ *Qalbiñ ilhāmūña müvellādır / Saña şā'ir dèmemek evlādır* (Mu'allim Nācī²⁴: 5). (IV/58. s.).

şī'r: (< Ar.) ta'rīf-i ma'rūfunca mevzūn ve muḳaffa söz: *şī'r-i laṭīf*. Ş Eñ belīg, pek belīg söz. Bu ta'rīfe göre mevzūn olan her söze şī'r dènilemez. Faḳaṭ 'ğāyetle belīg ve mü'eşşir olan her söz' şī'r dèmekdir. (IV/80. s.).

Müellif, “şair” madde başını izah etmek istese sayfaların yetmeyeceğini vurgular. Bir sonraki örneğinde “şiir” madde başından yola çıkarsak, şair için en belīg, pek belīg müesser sözler söyleme kabiliyetine, azmine ve ilmine sahip kimsedir demiş oluyor.

Salāhī'de şiir, kāmūsunun belkemiği vazifesini üstlenmiştir. 167 “vele-hu”nun çoğu Nef'ī, Nācī, Nābī'ye aittir. Kendisi de şair olan *Kāmūs-ı Osmānī* müellefinin usta dediği, sanatına değer verdiği şairleri; kāmüsünde yaptığı alıntı sayısı ile kaçar kez zikretmiş olduğunu görelim:

Nef'ī = 832, Mu'allim Nācī = 670, Nābī = 669, Hākānī = 278, Sābit = 68, Cevrī = 45, Rezaizāde Mahmūd Ekrem = 82, Riyāzī = 75, Kāzım Paşa = 104, Şeyh Gālib = 229, Fuzūlī = 260, Nedīm = 195, Rūhī = 76, Sünbül-zāde Vehbī = 158, Surūrī = 95, Seyyid Vehbī = 18, İzzet Mollā = 136, Sāmī = 45, Vāsıf = 80, Sırrī Paşa = 15, Necātī = 14, Ubeydī = 16, Şerīf = 28, Bākī = 116, Nazīm = 98, Münīf = 93, 'Ākif Paşa = 149, Üsküdarlı Hakkī = 66, Sinān Paşa = 60, Sabrī = 51, Nā'ilī = 92, Şināsī = 50, 'Avnī = 60, Nevres = 38, Nevres-i Kadīm = 10, Fehīm = 12, Hāzık = 39, Yahyā = 38, Koca Rāgıb Paşa = 59, Nev'ī = 40, Hayālī = 20, Vahīd = 28, Hāletī = 14, Neylī = 20, Hemdemī = 13... (Grafik. 3).

24 Sünbüle, Meşhur Hilye-i Şerīfe Sahibi Hākānī'ye.

Burada kayda geçmediğimiz isimler de var elbet. Burada yaptığımız genel hatları ile bir kanaatin hasıl olmasına vesile olmaktadır. Salāhî'nin adını çok nadir andığı şairler de vardır. Mesela bir yerde adı geçen Fatma Ana, büyük ihtimalle kendi annesi Fatma Besime Hanım olmalıdır. Fatma Ana'dan yapılmış alıntı şöyledir:

ergāvān: (< F.) kırmızıya māl bir nev' ma'rūf çiçek: *Açılmış şerhalar sīnemde naḥl-i ergāvānımdır* (Fātma Ana). (I/94. s.).

renkli bir tasavvur âlemi oluşturan bu alıntıda, şaire kederini ve yaralarını renginden dolayı ve salkım salkım, dağınık oluşu nedeniyle erguvana benzetir. Bu beyit bize Anadolu'daki "Dert bir olaydı, ağlamak kolaydı." atasözünü hatırlattı. Erguvanlar gibi her yana dağılmış hâlâ kanı dinmemiş yaraları sarmaya ne merhem yeter ne meded beklenir. Bir başka alıntı da Komiser Nūrî diye künyelenmiş birine aittir. Kullanılan sade dilden dolayı eşraftan olması dahi beklenir:

perîşān: (< F.) dağınık, karışık, dağılmış, karışmış. *Cüdā düşse sevdiğinden bir âdem / Perîşāndır anıñ 'aḳlı dem-â-dem* (Şarkı ≈ Komiser Nūrî). (II/321. s.).

Bu iki alıntıya temas ettikten sonra, müellifimizin kāmüsünde nadiren yer verdiği şairlerin bir kısmı da aşağıda yer almaktadır:

Şeyhî = 7, Ahmed Paşa = 7, Fıtnat Hanım = 8, Süheyli = 6, Mantıkî = 2, Fātma Ana = 2, Rahmî = 4, Fasîh Dede = 9, Leylâ Hanım = 2, Mu'allim Feyzî = 5, Yavuz Sultan Selim = 6, Kānūnî Sultan Süleyman = 3, Zülālî = 2, Tālib = 6, Rātib = 3, Kahyâ-zāde 'Ārif = 3, Abdu'l-ḡanî Nādirî = 4, Mehmed Celāl: 2, Zārî = 5, Zātî = 7, Şāhidi = 2, Şāhîn Girāy = 2, Yazıcı-zāde Süleymān = 3, Enderūnî Zārū = 3, Rüşdî = 2, Müftî Bahā'î = 2, Vassāf = 4, Vassāf = 4, Fikret = 2, Vahyî = 2, Fikrî Paşa = 2, Safvet Paşa = 3, Elhāc Sādık = 2, Beylikçi 'İzzet = 2, 'Alî Rızā = 2, Şeyh Rızā = 2, Makālî = 2, Mollâ Siretî = 6, Yüsri = 4, Bursalı Emîn = 3, Dervîş Bülendî = 2, Sakızlı Edhem = 3, Vizeli Behiştî = 1, 'Abdî Salāhî = 1. Rusçuklu Hayrî = 1, 'Āzim = 1, Sühâ = 1, Zeyneb Hanım = 1, Mu'îdî = 1, İznikli Derūnî = 1, Mehmed Rızā = 1, Enverî = 1, H'âce Kerîmî = 1, Revānî = 1, Yūsuf = 1... (Grafik. 4).

Madde başlarına güç, izahlarına derinlik katan ve aynı zamanda okurda edebî bir zevk de sunan bu alıntılar içinden müellefin üzerinde daha ziyade durduğu örneklerden bazılarını şöyledir:

şā'ir: (< Ar.) ta'rīfi eñ müşkil bir kelime, bunun için şahīfeler doldurmalı. Eñ kesdirmeye ta'rīfi 'şī'r söyleyen, şī'r yapan adam' dēyip sözü uzatmamalı: *şā'ir-i meşhūr Nef'ī*. (IV/58. s.).

diyen Salāhī'nin Nef'ī'ye karşı çok özel bir hayranlık ve muhabbet beslediğini ortaya koyacak bazı ifadeleri şöyle sıralamakta fayda görmekteyiz:

eşmel: (< Ar.) pek şāmil, eñ şümüllü olan. *Nef'ī a'zam ve eşmel olmağın bu 'abd-ı fakīr* (Taşköprü-zāde Kemāle'd-dīn). (I/115. s.).

a'ref: (< Ar.) pek ma'rūf, eñ ziyāde tanınmış Ş çok bilici: *Nef'ī a'ref-i şu'arādır*. (I/129. s.).

ihsās: (< Ar.) *Nef'ī'nin iğrākātı, mübālağātı ve zamānımıza göre hilāf-ı tabī'at 'addolunacak birçok teşbīhātı ile berāber her kavli vicdāna bir neşve-i iğtirār ihsās eder* (*Nef'ī, Kütüb-hāne-i Ebü'z-Ziyā*). (I/252. s.).

ihtisās: (< Ar.) mahşūş kılmak, olmak ya'nī hāşşaten müntesib olmak, intisābı bulunmak, bir şeyi bir adama veyāhūd bir adamı bir nesneye mahşūş kılmak. *Surūrī'nin manzūm tārīh söylemekdeki ihtisāşı müsellimdir, Nef'ī kaşā'idde erbāb-ı ihtisāşın pīşvāsıdır*. (I/259. s.).

iflāk: (< Ar.) *Nef'ī mertebe-i iflākā vāşl olmuş bir şā'ir-i bī-müddānī idi*. (I/416. s.).

iklīm: (< Ar.) Türkçe kullanılan *yedi iklīm dört köşe* ta'bīri ezmine-i kadīmede dünyānın yedi kısım, yedi ülke farz ve tahmīn edilmesinden ve dört cihāt-ı aşlıyyeden kināyedir. Bu ta'bīr vaktiyle dā'ire-i edebiyātımıza kadar dāhil olmuşdu. Meşelā Nef'ī gibi bir şā'ir-i meşhūr bile -ātīdeki beytinde görüldüğü üzere- bunu kullanmışdı. *'Āşīka sencileyin yār olmaz / Olsa yārān ile pür heft-iklīm* (*Nef'ī: K. 27/6*). (I/428. s.).

udebā': (< Ar.) 'şī'r ve inşāya mütē'allik kelimāt ile meşgūl ve muttaşif adam' demek olan *edīb*'in cem'i: *udebā-yı Acem, udebā-yı garb*. || *Mefhar-ı udebā-yı Rūm Nef'ī merhūm Erzurumludur*. (II/5. s.).

behişt: (< F.) Fâtih-i Bağdâd'ın muşâhib-i mağdûru olan şâ'ir-i meşhûr Nef'î dağî bir rebî'iyye-i meşhûresinde "Ërdi yine ürd-i behişt oldu hevâ 'anber-sirişt / 'Âlem behişt-ender-behişt her gûşe bir bâğ-ı İrem (K. 15/2)" beyt-i laîfiyle zemzeme-pîrâ-yı bahârân oluyor. (II/192. s.).

haşerât: (< Ar.) Nef'î'nin beyt-i âtide kullanmış olduğu *haşr* lafzının - kesret i'tibâriyle - *haşere*'nin cem' cinsi olması ağıleb-i ihtimâldir. Çünkü Nef'î gibi bir şâ'irin -bâ-huşûş memdûhu bulunan zât-ı âlû-i nûkte-şinâsa karşı- bir haţâ-yı ihtiyârî olarak *haşr* lafzını zarar vezninde ve *haşer* tarzında irâd etmiş olması zihne aşlâ mülâyim görünmez: *Hûrşid-i kevâkib-haşem-i rû-yı zemîn kim / 'Askerle cihânı haşr-ender-haşr eyler* (Nef'î: K. 11/24). (III/254. s.).

der: (< F.) *Sensiñ o suhan-ver-i ciger-der / Bî-vâhime şehsüvâr-ı ma'nâ* (*Der-hağ-ı Nef'î* ≈ Ünsî); (III/359. s.).

Salâhî'nin manzûm alıntıda en çok başvurduğu ikinci isim Mu'allim Nâcî'dir. Hatta Nâcî'nin lûgatı bu hesaba dahil edilse Nâcî ilk isim dahi olabilir. *Kâmûs-ı Osmânî* müellifinin Nâcî'ye verdiği değere de şu ifadeleri şahit gösterebiliriz:

eş'ar: (< Ar.) daha, pek güzel şi'r söyleyen. *Mu'allim Nâcî şu'arâ-yı 'aşrîñ eş'arı idi*. (I/112. s.).

berâber: (< F.) birlikte, bir arada: *Merhûm Mu'allim Nâcî ile senelerce berâber bulunduk, berâber yaşadık, berâber yazdık*. (II/117. s.).

mu'allim: (< Ar.) ta'lîm edici, öğretici, hâce, üstâd: *mekteb mu'allimi, Fransız mu'allimi, Mu'allim Nâcî. Bize göster nedir lisân-ı 'Arab / Sen mu'allimleriñ mu'allimisin* (Mu'allim Nâcî: Tak. 1/6). (IV/512. s.).

nâcî: (< Ar.) necât bulan, kurtulan § 'uķûbât-ı uhreviyyeden hâlâş olan: *fırka-i nâciye, ümmet-i nâciye, Mu'allim Nâcî. ‖ Nâcî ben isem necât²⁵ heyhât* (Nâcî²⁶: 34). (IV/559. s.).

velīk, velīkin: (< F.) edāt-ı istidrāk olan *velakin*'iñ tarz-ı 'Acemānesidir. Bunlar lisānımızda el-yevm kullanılmıyor. Mu'allim Nācī merhūm bunlarıñ neşirde terkin, nazımda müsāmaḥa şüretiyle isti'mālini tecviz ediyordu. (IV/633. s.).

Kāmūs içerisinde başka şairler ve eserler hakkında kanaat ortaya koyan ve medh edici ifadeler mevcuttur. Bu şairlerden biri de Fuzūlī'dir. Salāhī, o divanı okurken şairinin yaşadığı derin ızdırabı adeta görebildiğini yani Fuzūlī'nin duygularını aksettirmedeki başarısını şöyle ortaya koyar:

teşehḥuş: (< Ar.) şahış ḥāline gelmek, şekil ve cisim peydā etmek: *Fuzūlī Dīvānı'nı okurken şāhibi pīş-i nazarımda teşehḥuş ediyor.* (III/91. s.).

Şiirler, sahibinin ismini aşmanın yanında devrini aşma hususiyetine de zaman zaman sahip olabilir. Salāhī, kāmūsuna yüzlerce şiiri şahit olarak alırken hem kendi şiir zevkini hem de bugün edebiyat tarihimizin en önemli isimleri kabul edilen şairleri kendi devrinde isabetle ortaya koymuştur. Ayrıca sadece Osmanlı edebiyatından şiir örnekleri seçmekle kalmaz. Firdevsī'nin ünlü olduğunu vurguladığı bir mısrası ile madde başının farklı bir manada nasıl kullanıldığını şöyle izah eder:

tüvānā: (< F.) tākātli, güçlü, kuvvetli. Bu kelime Fārisīde 'muḳtedir' ma'nāsında kullanılıyor ve mişāl olarak Firdevsī'niñ "Tüvānā buved her ki dānā buved²⁷" mışrā'-ı meşhūru ĩrād olunuyor ise de lisānımızda bu ma'nāda isti'māli mesbūk değildir. (Vehbī: K. 51/73). (III/184. s.).

Bir kāmüstaki temel hedef sözcük üzerine kuruludur. Sözcüklerin hatasız anlamlandırılması müellifden ilk beklenendir. Mehmed Salāhī'nin eseri bunun ötesinde kelimeleri, nazım ve nesir şahitlerle manalandırır. Aşağıdaki örnekte divan şiirinde karşımıza çıkan bir hayal yer alır. Sabrī'ye ait beyitte çınarların yaşlandıkça kendini yaktığı yönündeki inancı ile kurulan teşbih sanatına değinen müellif, bu rivayetin sahilliğini tartışır:

26 Āteş-pāre, Tasvīr-i Cānān.

27 (F.) Bilgin olan güçlüdür.

çenār: (< F.) ma'rūf ağaç. *Cīm*'iñ kesriyle zebān-zeddir. *Çenār-āsā derūnundan*²⁸ *țutuşmuş nahl-i zībādır* (Şabrī: K. 7/24). Şu mışrā'da şā'ir çenārīñ mūrūr-ı zamān ile kendi kendine ținutuşup yandığı rivāyetini göstermiş ise de bu rivāyeti kimse nazār-ı i'tibāra almaz. (III/233. s.).

Kāmūs-ı Osmānī'deki beyitler ile, taranan divanlardaki kelimeler yer yer örtüşmemektedir. Mesela “murād” kelimesi kāmūsta sürekli olarak “merām” şeklinde yazılmıştır. Bunun yanında anlamın tamamen farklılaşmasına neden olacak kelime değişiklikleri de mevcuttur. Nābī'ye ait aşağıdaki beyitte kāmūstaki “derd” kelimesi divanda “şevk”tir. Bu durumda anlam değişmiş; divanda şiddetli istek, neşe ve keyif anlamını yansıtan atmosfer kāmūsta yerini karamsarlığa bırakmıştır:

havşala: (< Ar.) fi'l-aşl 'kuş kuruşığı, mi'de, cevı-ı bēden' gibi ma'ānīyi mutazammın ise de lisānımızda insānıñ şabır ve taħammül huşuşundaki țināt-i derūnīsine ıtlāk olunur. *Derdimiz*²⁹ *havşala-i hāmeye şığmaz Nābī / Anı vābeste-i hengām-ı mülākāt edelim.* (III/266. s.).

Yine Nābī'ye ait bir başka beyitte “deva” ve “dā” kelimeleri divan ve kāmūsta yer değiştirmiş hāldedir. Divanda “dā” ile dert evi diye anlatılan mide için perhizin Hz. Muhammed tarafından tavsiye ettiği anlatılır. Biz de genel izaha daha makul olduğundan ana metni kurarken divandaki şeklini esas aldık:

hımye: (< Ar.) 'yemek, içmekde i'tidāl, perhīz' demektir *Mi'deye dedi Nebī beytū'd-dā*³⁰ / *Hımye hakkında dedi re's-i devā* (Nābī³¹: 1592.). (III/273. s.).

Aşağıdaki beyitte ise yine kelime farklılığına dayanan anlam değişimi söz konusudur. “Ol şeh” olmaması durumunda harap olan şairin hali mi yoksa ālem mi olmalıydı? Bu beyitte madde başı ‘ālem olduğu için elbette kāmūstaki kelimeyi esas alarak divandaki kelimeyi de dipnot olarak gösterdik:

28 Dīvānında: derūnında.

29 Dīvānda: Şevkumuz.

30 Kāmūsta: beytū'd-devā.

31 Hayriyye.

‘ālem: (< Ar.) ‘Ālem³² *harāb olurdu eger ol şeh olmasa* (Yahyā: G. 314/4). (IV/130. s.).

Salāhī bir madde başını oluştururken sadece akla gelen ilk anlamına değil kelimenin içerdği her anlama sıra ile yer verir. Nihayetinde de bizde en ziyade kullanılan anlamı belirtir. Aşağıdaki madde başında da izah bu şekilde olmuş hatta bir de beyit alıntısı ile çıkarımını tasdiklemiştir.

cevher: (< Ar.) Birkaç ma’nāda müsta’meldir. 1. Erbāb-ı hikmet iştilāhınca bī-nefsihi kā’im ve mevzū’-ı muḳavvimden müstağni mevcūd, şeydir. Mütেকellimīn ‘indinde mütēhayyız-ı bi’z-zātdır ki muḳābili ‘arazdır kāmūs bu şüretle gösteriyor. 2. Aşıl, māye, cibillet. 3. Zī-kıymet aḥcār. Elmās, zümrüd, yāḳūt vesā’ir gibi. Cevher-fürüş, cevherī = cevher şatan. 4. Ekşeriyā eski Ḥorāsān ve Şām ma’mülü kılıçlarıñ demirlerinde görülen siyāh ve beyāz dalğalı benekler, hatlar. 5. Noktālī ḥarf. Cem’i olan *cevāhir* ekşeriyā üçüncü ma’nāda kullanılır. *Böyle cevher var elimde n’eyleyim dünyāyı ben / Başına çalsın felek āyīne-i İskender’i*³³ (Nef’i: K. 15/57). (III/217. s.).

Fıtnat Hanım'a ait bir beyit çile maddesine seçilmiştir. Bu şahidi seçerek Salāhī bir taşla iki kuş vurur. Bu mısradaki çile, hem sıkıntı hem de yay kirişi manalarını barındırıyor; şöyle ki o keman ebrular hem ağır çile çekiyor hem de ok fırlatmak, derde duçar etmek için yay kirişi çekiyor. Bu mısra ile ilgili sıkıntı Fıtnat Hanım'a ait olduğu bildirilen beytin sonuna (Lā) imaresinin düşülmesidir:

çile: (< F.) ibrişim, iplik gibi şeyleriñ destesi, țaresi Ş țarīḳ-i ‘aliyyeye müntesib dervīşleriñ ḥalvete kapanıp ḥidemāt-ı maḥşūşa veyā ībādāt-ı dā’imede bulunmaları ki ekşeriyā kırk günden ve țarīḳat-ı Mevleviyyece biñ bir günden ‘ibāretidir. Bu lafz lisānımızda şeddesiz kullanılır. Faḳaț nazımda ekşeriyā sebk-i Fārisīde olarak teşdīd ile isti’māl olunur. Ş 'Miḥnet ve meşakḳate uğramak' demektir. Ş 'Yay kirişi' ma’nāsına da gelir. Meşelā şā’ire-i meşhūre

32 Dīvānda: ḥalūm.

33 Dīvānda: İskenderī.

Fıtnat'ın şu mışrâ'ında bu lafzın iki ma'nası da cem' ve kaçd olunmuştur: *Çille-i sahtın çeker her dem kemân ebrûların* (Lâ). (III/235. s.).

Kelimelerin de ömürleri vardır. Vakti tamam olduğunda unutulmuş kelime -şayet kendine yer bulabilmişse- sanat hafızasında barınabilecektir. Salâhî aşağıdaki beyitte hem sanatın zaman üzerindeki iktidarını vurgular hem de niçin şiir yazdığının hatta kâmusundaki madde başlarına edebiyattan şahitler verdiğinin adeta bir açıklamasını yapar:

velî: (< F.) Farisîde kullanılan *velîkin*'in muhaffefidir. Vakıtle lakin, ammâ maqâmında nazm-ı 'Osmânîde kullanılırdı. El-yevm metrûk hükmündedir. *Hûblar eylediler şîve kitâbın ezber / Fenn-i hüsn içre velî bâb-ı vefâ muğlaqdır* (Nev'î: G. 103/2). (IV/633. s.).

Salâhî, aşağıdaki iki örnekte de madde başı olan kelimeler için seçtiği beyitler sayesinde kelimenin kullanım dışı olan anlamına ve yanlış kullanıma dair bir şahit göstermiş olur. Bu tarz şahitlere kâmus içerisinde çok sık rastlanmaz:

zeyn: (< Ar.) *Hengâm-ı şeb ki küngüre-i kaçr-ı âsmân / Zeyn olmuş idi şu'lelenip şem'-i ahterân* (Bâkî: K. 1/1). İş-bu beyitte müzeyyen maqâmında îrâd olunmuş ise de el-yevm bu şüretde isti'mâli metrûkdur. (III/479. s.).

zîrâ: (< F.) edât-ı ta'lîl. Çünkü "zîrâ ki, ki zîrâ" şüretlerinde kullanmamağa gayret, dikkat etmeli: *Ol gonce-feme bülbül-i nâlân gerekmez / Zîrâ ki der-besteye der-bân gerekmez* (Fâzıl). (III/482. s.).

Şairlikte başarı nişanelerinden birisi de şüphe yok ki hamse sahibi olmaktır. Salâhî hamse madde başında divan edebiyatından şu üç ismi sıralar:

hams, hamse: (< Ar.) *Hamse-i 'Aṭāyî, hamse-i Nevāyî, hamse-i Yahyâ. ‖ Görmüş anı soñradan 'Aṭāyî / Hamse yazıp etmiş iddi'âyı* (Mukaddime³⁴). (III/310. s.).

Bunların dışında *Kāmūs-ı Osmānī*, 46 mesel, 13 kavlı meşhur içerir. Bu alıntılar dönemin dil özelliklerini ve ahlak-görgü-tembih gibi hususiyetlerini sergilemesi açısından çok kıymetlidir. Bu şahitlerden birkaçı şöyledir:

ağustos: (< Lat.) *Ağustosda şuya girsem balta kesmez buz olur* (meşel). (I/31. s.).

al: (< F.) *Esmere al bağla, geç karşısında ağla* (meşel); (I/36. s.).

evvel: (< Ar.) *Evvel selām, şoñra kelām* (meşel). (I/203. s.).

bāğ: (< F.) *Çöbān aldı bāğa gitdi, kurd aldı dağa gitdi* (meşel). (II/76. s.).

beyn: (< Ar.) *Karı koca beyninde nizā' eksik olmaz* (meşel). (II/205. s.).

cehd: (< Ar.) *Baht olmadıkça cehd para etmez* (Kavl-i meşhūr). (III/218. s.).

pāpūş: (< F.) *Kendini pāpūcu büyüğe okut* (meşel); (II/270. s.).

pāldum: (< F.) *Gökden pāldum yağsa boynuna geçer* (meşel). (II/296. s.).

pōst: (< F.) *Tilki tilkiligiñi bildirinceye kadar pōst elden gider* (meşel). (II/365. s.).

tirāş: (< F.) *Berber tirāşım ak mı kara mı diye irād olunan su'āle öñüne düşerse görürsün demiş* (meşel). (III/176. s.).

cān: (< F.) *Hūy cānıñ altındadır* (meşel). (III/198. s.).

çöbān: (< F.) *koyun, keçi, şığır gibi hayvānları otlamağa götürüp getiren adam: Çöbān armağānı çam sakızı* (Kavl-i meşhūr). (III/237. s.).

hakikat: (< Ar.) *Bārīka-i hakikat müşademe-i efkārdan çıkar* (Kavl-i Meşhūr); (III/260. s.).

sarhōş: (< F.) *Sarhōşdan deli bile korkar* (meşel-i meşhūr). (IV/22.

s.).

3.2.3. Salāhī'nin Değindiği Bazı Eserler

Kāmūs-ı Osmānī'de şiirleri şahit göstermenin yanı sıra eser isimlerinin de kah alıntı bitiminde kah açıklama kısımlarında yer aldığı görülmüştür. Bu sayede eser isimleri kayda geçmiş ve bir nevi küçük bir kaynakça kurulmuştur.

irb, ireb: (< Ar.) *Akşe'l-ireb fī Tercemeti Muḳaddimeti'l-edeb* 'allāme Zemaḫşerī'niñ bir eşer-i nefīsi olup 'ulemā-yı 'Osmānlıdan Aḫmed Efendi tarafından terceme ve tevsī' şūretiyle te'līf olunmuşdur. (I/276. s.).

te'līf: (< Ar.) Kitāb yazmak, yazılmak: *Sāniḫātü'l-'arāb'ı merḫūm Nācī Efendi te'līf etti.* (III/18. s.).

terceme: (< Ar.) bir lisānı diğeri lisān ile beyān etmek; bir lisāna 'ā'id kelām ve maḳālī āḫer lisāna naḳil: *Ḳāmusu 'Arabcadan Türkçeye terceme eden 'Aşım merḫūmdur.* (III/66. s.).

demne: (< F.) *şegāl* taḫrīfle 'çaḳal' denilen ḫayvān. *Demne ve Kelīle* = fi'l-aşl Hindū lisānıyla te'līf edilmiş bahāyime isnāden ḫikāyāt-ı ḡarībeyi ḫāvī bir kitābdır ki mu'aḫḫaran *Ḥüseyn Vā'iz* nām 'allāme tarafından zebān-ı Fārisīye bi't-terceme *Envār-ı Süheylī* tesmiye edilmiş ve daha soñra lisān-ı 'Osmānīye de naḳl ve terceme olunarak *Hümāyūn-nāme* nāmı verilmışdir. (III/376. s.).

sihām: (< Ar.) 'oḳ' ma'nāsına olan *sehm*'in cem'i. *Sihām-ı Ḳazā* = şā'ir-i meşhūr Nef'ī'niñ hicviyyātını ḫāvī mecmū'asına vėrdiği 'unvān. (IV/43. s.).

hırr: (< Ar.) kedi. *Hirre* = dişi kedi. *Hüreyre* = kedicik, kedi yavrusu. *Hirre-nāme* = merḫūm Pertev Paşa'nıñ bir eşer-i laṭīfidir. (IV/652. s.).

Aşağıdaki madde başında Mu'allim Nācī'ye ait olan *Kuzu* manzūmesi için merak uyandırıcı bazı ifadeler yer verilmiş. Nācī'nin zikredilmeyişini kāmūsun geneline hākim olan Nācī sevgisine denge getirmek isteği şeklinde yorumlayabiliriz:

zā'ika: (< Ar.) insānda mādī ve ma'nevī tad vèrici, zevk duyurucu olan kuvvet. 'Kuvve-i zā'ika' da dēnilir. Meşelā: *Üzüm şīresi zā'ikama hōş gelmiyor. ‖ Kuzu manzūmesi³⁵ filānın zā'ikasına o kadar uygun geliyor ki okunurken rakşān olacak zan olunuyor.* (III/403. s.).

midād: (< Ar.) mürekkebe, yazı yazmağa mahşūş siyāh veyāhūd başka renkli māyi'. Ma'ānī-i sā'iresi mu'teber ve müsta'mel degildir. *İmdādū'l-midād* = merhūm Mu'allim Nācī'niñ bir eseriniñ ismi. *Şemīm-i zūlf-i cānānı güzel vaşf eylediñ fiṭnat / Meger taḳṭir olunmuşdur midādıñ bū-yı sünbüldeñ.* (IV/400. s.).

Mehmed Salāhī yeri geldiğinde “Bir Türk Diplomatı” adındaki kendi eserini de şu şekilde kayda düşer:

diplomāt³⁶: (< Fr.) *Bir türk diplomatı* = Büyük Reşid Paşa merhūmuñ terceme-i hālını hāvī bir risāleniñ ismidir ki muḥarrir-i 'āciz tarafından yazılmışdır. (III/389. s.).

3.2.4. Edebī Sanatlar ve Türlerle Dair

Mehmed Salāhī, şiire dair belli bir bilgi birikime sahiptir. Padişaha kaside sunup iltifatlara mazhar oluşu da şiirdeki kabiliyeti sayesinde. Şiirden anlamak elbet işin ıstılah kısmıyla ilgilidir. *Kāmūs-ı Osmānī*'de birçok edebī sanat ve edebī tür izah edilmiş ve şahitlerle daha iyi anlaşılması sağlanmıştır. Salāhī'nin üzerinde en ziyade durduğu sanat kinayedir. Üstelik kinayeyi tarif ederken ta'riz ile aynı olduğuna değinmiştir. Evvelā müellifin “kinaye” madde başını paylaşarak edebiyatımızdaki kinayeli kullanımlara nasıl değindiğini görelim:

kināye: (< Ar.) sözü kapalı, āḥer nesne istidlāl olunacak şüretde söylemek ya'nī bir söz söyleyip diğere şeyi kaşd etmek § 'ilm-i

³⁵ Mu'allim Nācī'ye ait bu şiir *Āteş-pāre* kitabının dördüncü şiiridir.

³⁶ Diplomate.

beyānca ḥaḳīḳat ve mecāz tarafları mütecāzib ya'nī ḥaḳīḳatini ve mecāzını irāde mümkün olan lafzı tekellüm eylemek. Meşelā “ṭavīlū'n-nicād” kavli gibi. Nicād = 'kılıç bağı' demektir. Bu cümleden kılıç bağının uzunluğu irāde olunduğu gibi ḥāmiliniñ boyunun uzunluğu daḥī ḳaşd edilmiş olur. § Mefhūm-ı muḥālifini ḳaşd ederek söz söylemek, telmīhen serzeniş etmek ve bu yolda söylenilen söz. Bu ma'nāda ta'rīz ve kināye bir 'addolunur. Ba'zen kināyet şüretinde de kullanılır. Cem'i kināyāt. (IV/267. s.).

taḥaccür: (< Ar.) taş kesilmek, taş olmak: Ba'zen zīr-i türābda taḥaccür etmiş ecsām-ı muḥtelifeye teşādūf olunur. Ba'zı kere kināye tarīḳiyle de kullanılır. (III/37. s.).

ta'alluk: (< Ar.) ilişigi, rābıtası, münāsebeti olmak. § Aşıl ma'nāsı 'aşılmaḳ' iken 'sevmek, muḥabbet etmek' maḳāmında kullanılır: Āzādelere ḳayd-ı ta'alluk ne belādır (Nef'i: K. 34/18). (III/114. s.).

telḥ: (< F.) 'acı' demektir. Āb-ı telḥ = 'acı şu' demek ise de şarābdan kināye olarak da kullanılır. (III/140. s.).

şeftālū: (< F.) ma'rūf-i lezīz, tāze meyve § kināye şüretiyle 'būse' ma'nāsında da kullanılır. (IV/70. s.).

maḥşer: (< Ar.) toplanacak yer, cem' olunacak yer § Lisānımızda ziyāde ğalabalıktan, izdiḥāmdan kināye olarak kullanılır. (IV/324. s.).

Cinas, hem divan hem de halk şiirinin vazgeçilmez ses sanatlarından biridir. Salāhī bu sanatı şöyle izah etmiştir:

tecnīs: (< Ar.) 'iki şey'i birbirine müşākil ḳılmaḳ, cinās yapmaḳ ki muḥtelif ma'nāyı ifāde eden iki lafzın birbirine müşābeheti ḥasebiyle maḳām-ı münāsibde ĩrād edilmesi' demektir. Tecnīs, cinās maḳāmında da kullanılır. Cinās = envā'-ı 'adīdeyi ḥāvī bir şan'at-ı edebiyyedir. (III/35. s.).

Salāhī'nin cinas için söylediklerine ek olarak seçtiği iki *lā* şahitteki cinasları burada dile getirmiş olalım:

eşer: (< Ar.) *Ben rûzgârı aîladığım rûzgâr ise / Esmez tehî eserse kor ortaya bir eşer* (Lā). (I/61. s.).

tezkiye: (< Ar.) *Yād êt beni gāhî diye bir tezkiye yazdım / Vaz' eyler iken zarfa düşündüm güle yazdım* (Lā). (III/60. s.).

Mecâz; kinaye dâhil, birçok edebî sanatın oluşumunda rol oynar. *Kāmūs-ı Osmânî*'de mecaz hem ismen hem fiilen sıklıkla yer alır. Aşağıda evvela Salāhī'nin mecaz tanımlaması, ardından da mecaza dair ifadeleri şöyledir:

teşbîh: (< Ar.) beñzetmek, beñzedilmek: *bir qahramânı arslana teşbîh, bir ma'sûmeniñ meleğe teşbîhi*. Lā-teşbîh = teşbîhsiz, beñzetmeksizin. *Cem'i teşbîhât. Saña ey nûr-ı mücessem nice teşbîh edeyim / Yoğ-iken vech-i şebah tâze-nihâl-i çemeni* (İbn-i Kemâl). *Ğalağ etdim ne revâ cennete teşbîh etmek / Başkadır ni'met-i âsâyiş-i me'vâ-yı 'adem* ('Âkif Paşa: K. 5/3). (III/90. s.).

şākīb: (< Ar.) bir taraftan diğer yana delip geçen: *fikr-i şākīb, sehm-i şākīb*. Necm-i şākīb = gâyetle parlak. *Zuhal nâm kevkebe ıtlāk* olunur ki pertevi zālâm-ı şebi delip geçmesinden kinâyedir. (III/186. s.).

cemâl: (< Ar.) zâhirî ve bâtınî güzellik. Lisânımızda ekseriyâ 'hüsn-i zâhirâ ya'nî yüz güzelliği' ma'nâsında kullanılır. Bu i'tibâr ile mecâzen 'güzel çehre'ye denilir. (III/211. s.).

mażca': (< Ar.) yatacak yer; mecâzen 'mezâr, kabir' ma'nâsında kullanılır. (IV/354. s.).

Salāhî tevriyeye, iham ile aynı şey oldukları şeklinde bir izah getirir. Bugün iki farklı sanat olduğu bilenen tevriye ve ihamın farkı şudur: tevriye de yakın anlam söylenirken esasen uzak anlamın kastedilişi vardır, ihamdaysa iki ya da daha çok anlamı olan kelimenin her anlamı eşit olarak kastedilir.

tevriye: (< Ar.) biri qarīb dīgeri ba'īd olarak iki ma'nāya gelen bir kelimeyi īrād edip ma'nā-yı ba'īdi qaşd etmekden 'ibāret olan şan'at-ı edebiyyeye ıtlāk olunur. Tahfif-i yā ile dir. O yoldaki kelāma 'tevriyeli söz' dērler. *Şā'ir-i nādire-gūyum ne dēsem hışşe çıkar / Düşmen ü dōsta bī-tevriye vü bī-ihām* (Nef'ī: K. 50/67). (III/166. s.).

īhām: (< Ar.) vehm ve şübheye düşürmek, düşürölmek; rumüz ve kināye ile söylenilen sözün ma'nā-yı ba'īdini qaşd etmek, edilmek Ş biri qarīb ve dīgeri ba'īd iki ma'nāyı hāvī bir kelimeyi īrād ile ma'nā-yı ba'īdi irāde etmekden 'ibāret bir şan'at-ı bedī'adır ki buña 'tevriye' de dēnilir. *Bu cihet gözedilmeyip "ihām-ı tezād" hātırına ri'āyet edilmiş olduğu ednā bir mülāhaza ile anlaşılır (Mizānū'l-belāğa).* Cem'ī ihāmāt: *ihāmāt-ı kabīha, ihāmāt-ı ğalīze. ‖ Meyān-ı ğüft-ğūda bed-meniş ihām eder kubhun / Şecā'at 'arz ederken merd-i kıbtī sirķatin söyler* (Rāğıb Paşa: G. 39/5); *Yazdığın ol haķ-ı ta'līķ-i hayāt-efzānūn / Şīve-i harfi eder rūh-ı 'imāda ihām* (Cevrī: K. 6/51). (I/500. s.).

revā: (< F.) cā'iz, lāyık. Fārisīde 'hāşıl' ma'nāsında da kullanılır: *kām-revā* gibi ki 'merāmı huşöl bulmuş, nā'il-i merām olmuş' demekdir. Fuzūlī'niñ şu cümlesinde her iki ma'nāda kullanılmışdır: *Bu berāt ile hācetim revā kılmağı revā görmezler.* (III/442. s.).

Sanatların en bilinenlerini madde başı yapan Salāhī, bu sayede küçük bir edebī sanatlar ve kullanım örnekleri el kitabı oluşturacak mahiyette bilgi aktarımı gerçekleştirir. Edebi sanat olduğu belirtilmiş ya da öyle olduğu anlaşılan bazı madde başlarında, müellifin diğer sanatlara dair açıklamalarına şu örnekler verilebilir:

isti'āre: (< Ar.) 'āriyet egreti olarak almak, alınmak: *Kütüb-hāneden bir kitāb isti'āre etdim. ‖ Kuyumcudan isti'āre edilen takımları...* Ş Egreti vērilen şeyi geriye istemek: *Kuyumcu evvelce i'āre etdiği takımları şimdi isti'āre ediyor.* Ş Bir ıştılāh-ı fennīdir ki 'lafz-ı müşebbehün-bihiñ ma'nā-yı aştīsiniñ irādesini māni' bir qarīne ile müşebbehde isti'mālī' demekdir. Meşelā yañaķ şeftaliye teşbīh edilirse yañaķ müşebbeh, şeftali müşebbehün-bih olur. Bu taķdīrde

bir karîne ile 'şeftali' dênilir, *yanak* irâde olunur. § Bu şüretle kullanılan lafza da ıtlâk edilir. *Lâkin sizler böyle hurâfât-âmîz mecâzlara, isti'ârelere ehemmiyyet vèrmeyesinîz* (Ekrem); *El-hak suhanı gibi suhan yok / Gerçi biraz isti'âresi çok* (Lâ³⁷); *Nûr-ı siyeh olsa pâre pâre / Êtmem ben o zülfe isti'âre* (Şeyh Gâlib³⁸: 511). (I/317. s.).

tecâhül: (< Ar.) bilmezlikden gelmek, bilmez gibi görünmek, bilmezlenmek. Tecâhül-i 'ârif = 'bir nükte-i maḥşûşaya mebnî ma'lûmu mechûl tarzında sevk ve îrâd eylemek, bir sözü bir nükteye mebnî ḥaḳîkat-i mādde mechûl imiş gibi söylemek' demektir. Buña 'tecâhül-i 'ârifâne' de dênilir. Tecâhül-kârî = bilmez gibi görünücülük. Tecâhül-kârâne = bilmezlenircesine. Cem'i *tecâhülât*'dır. *Gel 'ârif ol ki ma'rifet olsun tecâhülüñ* (Şeyh Gâlib: G. 180/4). (III/30 s.).

ta'lîl: (< Ar.) sebep ve 'illet olmak üzere göstermek, gösterilmek: *Şimdiye kadar gitmemesini ne şüretle ta'lîl ediyor*. Hüsni ta'lîl = şanâyî'-i edebîyye cümlesindendir. Cem'i *ta'lîlât*. (III/114. s.).

telmîḥ: (< Ar.) kavlen îmâ ya'nî eşnâ-yı kelâmda bir kıssaya veyâ bir nükteye veyâḥûd bir vaḳ'aya işâret eylemektir. Fenn-i beyânda şanâyî'-i bedî'adan bir şan'at-ı edebîyyedir ki mişâl-i âtîde vârid olmuştur. *Eyle ḥatırları ta'mîre şitâb / Eyleme 'arş-ı İlâhîyi ḥarâb* (Nâbî³⁹: 636). Mısrâ'-ı sâñideki *'arş-ı İlâhî* ta'bîriyle "Ḳalbü'l-mü'min 'arşu'r-Raḥman⁴⁰." ḥadîş-i şerîfine telmîḥ edilmiştir. (III/143. s.).

tenâsüb: (< Ar.) birbirine münâsib ve uygun olmak, güzel nisbetde bulunmak: *tenâsüb-i endām, tenâsüb-i a'zâ, tenâsüb-i elfâz*. § Şanâyî'-i edebîyyeden 'mürâ'ât-ı nazîr' dênilen şan'at-ı bedî'anıñ nām-ı dîğeri. § Tenâsüb-i 'adedî = iştlâḥât-ı riyâziyyedendir. *Nedir*

37 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı İran: 69.

38 Hüsni ü 'Aşk.

39 Hayriyye.

40 (Ar.): Mümin-i kâmilin kalbi, Raḥman'ın arşıdır.

mübāyenet-i āferīnīş-i eşkāl / Nedir tenāsüb-i endām u hüsni-i nakş ü nigār
(Lā⁴¹). (III/152. s.).

mübālağa: (< Ar.) haddi aşırıp taşırma, bir husûşda kaç'an takşîr etmeyip ziyâdesiyle cidd ve cehd etmek, nokşân ve kuşûrdan hālî olup kemâl ve ifrâta takarrüb eylemek § kelimada bir şeyi ifrât mertebede büyütme, muhal görünecek şüretde beyân etmek. Mübālağacı = dā'imā o şüretde söz söyleyen. *Ġam yokdu içimde böyle ğam yok / Hürî mi dëdim mübālağam yok* (Huz Mâ Şafâ). (IV/414. s.).

leff: (< Ar.) dürmek, zarf içine koymak. *Ëtmek* ve *olunmak* maddeleriyle kullanılır. Leff edilen mazbağa, leff olunan puşula. Leffen = *melfûfen* gibi 'dürülmüş, şarılmış olarak' demektir ki maşdar-ı bi-ma'nā mef'üldür. Resmiyyâtda ziyâde kullanılır. Leff ü neşr = 'ibârede evvel emirde iki veyâhüd daha ziyâde şey beyân ederek ba'dehû onlardan her birine dā'ir lâzım gelen ma'lûmâtı îrâd eylemektir. *Leff ü neşr-i müretteb, leff ü neşr-i müşevveş*. (IV/292. s.).

Şahit beyitlerin, divanlarda bulabildiklerimizi künyeleme işlemini yaptığımızda *Kāmûs-ı Osmânî*'de kullanılan nazım biçimlerinin sayıları şu şekildedir: Kaside = 2006; Gazel = 765; Müseddes = 60; Musammat = 75; Beyit = 13, Kıt'a = 46; Terkibibent = 87; Rubai = 12, Saki-nāme = 26; Murabba = 4... Bütün bu nazım şekillerinden birini seçerek Salâhî'nin bu hususta nasıl tanımlama yaptığı görelim:

taḥmîs: (< Ar.) beşe takşîm, beşe bölmek; bir şey'i beş etmek: *Şirketiñ beş hisşe-dârdan mürekkeb bulunması ḥasebiyle bir senelik mu'āmelât-ı 'umûmiyyesi yekûnundan sermāye ve maşārifât tenzîl edildikten sonra şarf-ı temettu' olarak kalacak akçeniñ taḥmîs olunması îcâb eder.* § İştilâḥât-ı edebiyyece 'bir manzûmeniñ her beytine üçer mışrâ' 'ilâvesiyle beyitleriñ beşer mışrâ'a iblâğı; ebyâtı beşer mışrâ'a iblâğ edilmiş manzûmeniñ hey'et-i mecmû'ası' demektir. Bu mişillû manzûmelere 'muḥammes' de ıtlâk olunur. Cem'i olan *taḥmîsât* ekseriyâ bu ma'nâda kullanılır. Meşelâ âtideki manzûmeniñ ilk üç

mıṣrā'ı Nābī'niñ ve ṣoñ iki mıṣrā'ı da Fuzūlī'niñ bir ğazel-i 'āṣıķānesiniñ maṭla' beytidir ki Nābī tarafından -bālāda 'arz olunduğı vech ile- taḥmīs edilmiştir. *Ėdip meyl-i sitem eṣk ile āh alma gedālardan / Ṣaķın ey nev-nihālim nā-sezā āb u hevālardan / Yazıķdır dūr tūtma cām-ı luṭfuñ mübtelālardan / Kerem kıl kesme sāķī iltifātıñ bī-nevālardan / Eliñden geldiği hayrı dirīğ ėtme gedālardan* (Nābī: Ths. 4/1). (III/53. s.).

Edebī türler de *Kāmūs-ı Osmānī* içerisinde yer bulan edebiyat hususiyetlerindendir. Özellikle madde başı yapılmış edebī türlerde müellif seçtiğı şahitlerle ifade ettiğı tanımı hem örneklemiş hem desteklemiş olur:

tevḥīd: (< Ar.) bir kılmak, kılınmak; birleştirmek, birleştirilmek: *tevḥīd-i efkār, tevḥīd-i āmāl, tevḥīd-i düyyūn, mu'āmelātıñ tevḥīdi*. § Cenāb-ı Hāķķ'ı birlemek, Cenāb-ı Hāķķ birlenmek: *tevḥīd-i Bārī, tevḥīd-i Hāķķ, Hālķ-ı Zü'l-celāl'ıñ tevḥīdi*. § Tevḥīd-i İlāhīyi mutaẓammın zıkr: *ehl-i tevḥīd*. § Tevḥīd-i İlāhīyi şāmil manẓūm ve menşūr kelām. Cem'ı *tevḥīdāt*. *Kim eyledi Muṣṭafā miṣālī / Tevḥīd-i Cenāb-ı lā-yezālī* (Muḳaddime⁴²); *Sem'ı peymāne-i envār-ı ḥiṭāb-ı 'izzet / Kalbi ḥum-ḥāne-i esrār-ı şarāb-ı tevḥīd* (Lā); *Uymaz aña pek kaṣīde nazmı / Tevḥīddir eñ güzīde nazmı* (Muḳaddime⁴³). (III/165. s.).

merṣiye: (< Ar.) vefāt ėdeniñ maḥāsinini yād ėdereak acıyıp ağlamak § bu şüretle yazılan nazm-ı ḥazīn. Cem'ı *merāṣī*. Merṣiyye-ḥān = merṣiye okuyuculuk. Teṣdīd-i yā ile *merṣiyye* tarzında isti'mālī ğalaṭdır. *Yazdığı merṣiyyeyi neṣr ėdemez şerminden / Var iken merṣiyye-i Muḥteṣem-i Kāṣānī* (Mu'allim Nācī⁴⁴: Kt. 5). (IV/335. s.).

münācāt: (< Ar.) fi'l-aṣl 'bir kimseye fıṣıldamak' ma'nāsınadır. Lisānımızda dergāh-ı İlāhīye 'du'ā, niyāz ėtmek, yalvarmak' ma'nāsında kullanılır ki bu miṣillū du'ā ve niyāz münācāt itlākı ihfā

42 Ziya Paṣa ≈ Na't-ı Nebevī: 21.

43 Ziya Paṣa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rūm: 46.

44 Sünbüle.

cihettiyle olduđu Kāmūs-ı Kebîr'de mezkûrdur: *münâcât-ı şūfiyâne*. (IV/534. s.).

na't: (< Ar.) bir şeyi hüsn-i şüretle medh etmek § huşûsuyla medh ve şenâ-yı hazret-i resâlet-penâhiyi hâvî söylenilen şi'r: *na't-ı şerîf*. Cem'i *nu'ût*. Na't-gû = na't-ı şerîf söyleyen şâ'ir. Na't-h'ân = cum'a günleri cevâmi'-i şerîfede, ba'zı kere tekyelerde na't okuyan. *Na't-gû-yı h'âce-i ahır zamânîdir sözüüm*⁴⁵ (Nef'i: K. 1/30). (IV/585. s.).

hamr: (< Ar.) şarâb, insânı sarhõş eden eskimiş üzüm şiresi; 'ale'l-ıtlâk sarhõş edici mâyi'âta ıtlâk olunur. Hamrî = şarâba mensûb, 'â'id. Hamriyye = şarâba dâ'ir söylenilen kaşide, manzûme: *Bu 'işret-hâne-i fânide hamr-ı bî-humâr olmaz* (Mu'allim Nâcî⁴⁶); *Oğundukça hamriyyeler gâh u*⁴⁷ *gâh / Ederdik hum-ı bâde içre şinâh* ('İzzet Mollâ⁴⁸: 1278). (III/310. s.).

Nâbî ekolü diye de bilinen bir ıstılahat olan "hikemî", madde başı yapılmış ve izah edilmiştir. Salâhî bu kelimenin doğru kullanımının ne olduğunu ve neden "hikemî" demeyi seçtiğimizi aktarmıştır. Son olarak değineceğimiz ıstılah ise kişinin kendine ait olmayan bir şiiri sahiplenmesi durumunda ona söylenen bir sıfattır:

hikmet: (< Ar.) Kâ'ide-i 'Arabîyyeye tevfiķan nisbetinde *hikmî* demek lâzım gelirse de selîka-ı Türkiyye *hikemî* tarzını tercih ve kabûl etmiştir. Bu nisbet *hikem* lafzına da 'atf edilebilir: *mevâdd-ı hikemiyye*, *mebâhiş-i hikemiyye*, *maķâlât-ı hikemiyye*. Hikemiyyât = hikmete müte'allik sözler. (III/272. s.).

mahlûka: (< Ar.) ihdâş-ı kizb ma'nâsından ahz ile diğerk şâ'ir tarafından söylenmiş olduğu hâlde benimdir diye iddi'â olunan kaşideye, şi'ire ıtlâk olunur. (IV/329. s.).

45 Dîvânda: Âb-rû-yı ümmet-i ahır zamânîdir sözüüm.

46 Bulunamadı.

47 Kāmûsta yoktur.

48 Mihnet-keşân.

3.2.5. “Lā” Haneli ve Şairi Hatalı Alıntıların Şairleri

Salāhī, elli dört senelik hayatına çeşitli eserler ve bilhassa *Kāmūs-ı Osmānī*'yi sığdırmış bir münevverdir. Kāmūs üzerine yaptığımız bu tez çalışmamız boyunca Salāhī'nin sanata ve şiire olan bağlılığını görme fırsatımız oldu. Lakin sıklıkla kullandığı “lā, lā-edrī” haneli şahitler zaman zaman dikkatimizi çekiyor, eski okumalarımıza dayalı bir aşinalığı hatırlatıyordu. Bu vesile ile çalışmamızı derinleştirdiğimizde bu “lā, lā-edrī” şahitlerinin birçoğunun şairinin belli olduğunu tespit ettik.

Tespitlerimizi tasnif ederken şaşırtıcı bir nokta yakaladık. Altı yüzü aşkın “lā / lā-edrī” alıntısının çoğu Ziya Paşa'ya aitti. Kāmūs hazırlanırken, Ziya Paşa'nın adının da diğer şairler gibi yazıldığını şu teferruat sayesinde yakaladık: “*Terkīb-i ʔarʔı*⁴⁹ *Fārisīdir / Eʔvār-ı ‘Acem mūmārisidir* (Lā⁵⁰); *Çehār-yār-ı güzīn-i müsellemlü’l-eʔvār* (ve-lehu⁵¹).” Vele-hu, hanesine yazılı olduğu eserin bir önceki şaire ait olduğunu anlatmak için kullanılır. Örnekte görüldüğü gibi “ve-lehu” denen şahit Ziya Paşa'ya aittir. İşaret ettiği önündeki “lā” denmiş beyit de Ziya Paşa'ya aittir. Bu durum birkaç yerde daha yinelenmiştir. Bu hatanın Salāhī'den kaynaklanmadığını düşünmemizi sağlayan bir detay da şöyledir: *Ağır hareket etmek, ağır davranış. Nazımda eder ziyāde külfet / Andan görünüñ biraz beʔā’et* (Ziyā⁵²: 127); *Zīrā hüküm*⁵³-i *ʔabī’at üzre / Efkār yürür beʔā’et üzre* (ve-lehu⁵⁴: 14). (II/154. s.). *Gülşen-i endīşesinde feyż-i aqdes selsebīl / Gülsitān meşrebinde rūḥ-ı kudsī bāğ-bān* (Ziyā: K. 1/19). “Ziya” olarak sahiplendirilmiş beyitlerde, “Ziya”ların istem dışı bırakıldığını bize düşündürten karşılaştığımız şu durumdur: *Meydānda bedī’ ile ma’ānī / Biz de okuduk biraz beyānı* (Lā⁵⁵); *Meydānda bedī’ ile ma’ānī / Biz de okuduk biraz beyānı* (Ziyā⁵⁶). (II/113. s.)’de lā diye şahitlendirilmiş beyit (II/198. s.)’de “Ziya” diye mensubiyet kazandırılır. Daha ilginç olanı ise bu beytin Ziya Paşa'ya ait olmaması ve Kubbealtı Sözlüğü'nün “bedī’” maddesinde Namık Kemal’e ait gösterilmektedir. Bākī’ye ait olduğunu tespit ettiğimiz şu beyit de Ziya Paşa'nın adı ile verilmiştir: *Yā Rabb*⁵⁷ *çırāğ-ı devlet ü baḥtın münevver et*

49 Eserde: Terkibde.

50 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu’arā-yı Rüm: 59.

51 Ziya Paşa ≈ Na’t-ı Şerife: 78.

52 Ahvāl-i Şu’arā-yı İrān.

53 Eserde: aḥkem.

54 Ahvāl-i Şu’arā-yı İrān.

55 Namık Kemal. (Kubbealtı “bedī’” maddesi).

56 Namık Kemal. (Kubbealtı “bedī’” maddesi).

57 Bākī Divānu’nda: Dā’im.

(Ziyā⁵⁸) (II/101. s.). Yine Ziya Paşa'ya ait “Dünyāda senāsın eyler ifā / ‘Uḫbāda iken de nāmın ibḳā” beyti ise (I/222. s.)’de “lā” olarak verilmiş, (I/496. s.) da ise “Mollā” yazılarak sahiplendirilmiştir.

Onlarca şair varken bu talihsizlik neden Ziya Paşa'nın şiirlerinin başına tekrar tekrar gelmiştir? Şayet baskı esnasında hata yapılmışsa ilk baskıda (1895/1896) vuku bulan bu hata ikinci baskıda (1911/1912) neden fark edilememiştir? Ziya Paşa gibi tanınan ve Salāhī tarafından beş yüzü aşkın beyit ve mısraı alıntılanmış bir şaire dair kāmūs içinde neden hiçbir fikir beyanı yoktur? Bizim tesbitimize göre bu değişim bilinçli yapılmıştır. Bu iddiamızı destekleyen iki örnek Ziya Paşa'nın mahlas beyitlerine aittir. Bahsi geçen mahlas, iki örnek beyitte vezne uygun kelimelerle şöylece değiştirilmiştir: *İftihār eyler vüçüduñla seḫā*⁵⁹ / *İḳtişār eyler vürūdunla ḥayā* (Lā⁶⁰). (I/422. s.); *Birdir elbet fenāda taḥḳīḳ ile taşavvur / Varı, yoḡu cihānıñ hep emr-i i’tibārī* (Lā⁶¹). (I/386. s.).

Biz bunu vazife sayarak “lā, lā-edrī” diye verilmiş şahitlerin sahipli olanlarını tespit etmeye çalıştık. Aynı zamanda şairleri karıştırılmış şahitler de yine bu listede yerini almıştır. Bu denli hacimli ve emek dolu bir eserde böyle hataların mümkün olabileceğini kabul ediyor ve beyitleri sayfa sıralarına göre sunuyoruz:

- ✓ Sa’dī eger étmeseydi irād / Kim eyler idi Atabeg'i yād (Lā⁶²). (I/10. s.).
- ✓ Düşerse nā-gehān bir ḳatre-i berfi bu sermānıñ / Ger āteş-ḥāne-i şad-sāle-i kibr ü muḡān üzre (Lā⁶³). (I/12. s.).
- ✓ Huşūşen⁶⁴ ben gibi bir⁶⁵ şā’ir-i āteş-zebān üzre (Lā-edrī⁶⁶). (I/12. s.).
- ✓ Ḥarīm-i Ṭūr-ı tecellāyı şandı āteş-zār⁶⁷ (Lā-edrī⁶⁸). (I/12. s.).
- ✓ Êtdim şu’arā-yı Rüm'u taḥḳīḳ / Āşār u zemānlarla taḫbīḳ (Lā-edrī⁶⁹). (I/13. s.).
- ✓ Kārında āşım olduḡunu eylemez ḥayāl (Lā⁷⁰). (I/13. s.).

58 Bâkî: Ms. 1/8.

59 Eserde: semā.

60 Ziya Paşa ≈ K. 7/51.

61 Ziya Paşa: G. 46/19.

62 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā’irī: 95.

63 Ziya Paşa: K. 2/16.

64 Eserde: huşūşa.

65 Kāmūsta yazılmamıştır.

66 Ziya Paşa: K. 2/45.

67 Eserde: āteş-sezā.

68 Ziya Paşa ≈ Na’t-ı Şerīfe: 3/11.

69 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 31.

- ✓ Dünyāda vü āhiretde h̄idmet (Lā⁷¹). (I/15. s.).
- ✓ Āzāde-ser olurdum āsīb-i derd ü ğamdan / Yā dehre gelmeseydim yā ‘aqlım olmasaydı (Lā⁷²). (I/23. s.).
- ✓ Zannètme ki āzmāyiş ètmiş / Ehl-i hünere nümāyiş ètmiş (Lā-edrī⁷³). (I/24. s.).
- ✓ Āstān-ı himmetiñde feyz ü rif‘at pās-bān (Lā⁷⁴). (I/26. s.).
- ✓ Āstīn-i rif‘atiñde ‘izz ü devlet cāy-gīr (Lā-edrī⁷⁵). (I/26. s.).
- ✓ Biñ yıl yaşasañ yine cihān bu / Gerdiş bu, zemīn bu, āsmān bu (Lā-edrī⁷⁶). (I/26. s.).
- ✓ Bār-ı hātırdır belā-cūyān-ı ‘aşķa āştī (Lā-edrī⁷⁷). (I/28. s.).
- ✓ Köhne ribāṭ-ı dehr ‘aceb āşiyānedir (Lā-edrī⁷⁸). (I/30. s.).
- ✓ Gitse olur āteş-i cihān-süz / Durduķda bir āfet-i dil-efrüz (Lā-edrī⁷⁹). (I/32. s.).
- ✓ Mümkin midir ètme bir Frenk'i / Afriķa'da hem-mizāc-ı zengī (Lā⁸⁰). (I/34. s.).
- ✓ Ebnā-yı vaķt⁸¹ her hünere āferīn vèrir / Yā Rab bu āferīn ne tükenmez h̄azīnedir (Lā⁸²). (I/34. s.).
- ✓ Der-i Āl-i ‘Abādır melce’i erbāb-ı īmānīñ (Lā⁸³). (I/36. s.).
- ✓ Olan muhāṭab-ı mażmūn yā ulū’l-ebşār / Qalır⁸⁴ tefekkür-i ālā-yı Hāķķ'da leyl ü nehār. (Lā⁸⁵). (I/36. s.).
- ✓ ‘Oşmānlı lisānını bilen zāt / Bir bennādır ki h̄azır ālāt (Lā⁸⁶). (I/37. s.).
- ✓ Şeyṭān ü nefsi kimdir èden ālet-i şürūr (Lā⁸⁷). (I/38. s.).
- ✓ Gūş ètmesin öyle söz kulaķlar / Ālūdesi olmasın dudaklar (Lā⁸⁸). (I/39. s.).

70 Ziya Paşa: TCB. 1/11.

71 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā’irī: 91.

72 Ziya Paşa: Kt. 16.

73 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu’arā-yı Rum: 174.

74 Ziya Paşa: K. 1/36.

75 Ziya Paşa: K. 1/36.

76 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 55.

77 Ziya Paşa: G. 10/3.

78 Ziya Paşa: TCB. 1/1.

79 Ziya Paşa: Ahvāl-i Şu’arā-yı Rüm: 14.

80 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā’irī: 67.

81 Dīvānda: dehr.

82 Nābī: K. 27.

83 Ziya Paşa: Kt. 3.

84 Eserde: Olur.

85 Ziya Paşa ≈ Na’t-ı Şerīfe: 3/1.

86 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş’ār-ı Türkī: 48.

87 Ziya Paşa: TCB. 1/9.

88 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 9.

- ✓ Ben ol ālūde-dāmān-ı mey-i ‘aşkıḡ ki ey Ġālib / Olur şahş-ı ẓazā ser-mest-i ḡayret geḡse yanımdan (Şeyḡ Ġālib⁸⁹). (I/39. s.).
- ✓ El vèrmedi mekkāre-i dūnyā diyü ey dil / Āvāre olup eyleme izḡār-ı telāşī (İbn Kemāl⁹⁰). (I/45. s.).
- ✓ Şanır gūş eyleyen āvāze-i ṡop-ı donanmasın / Zemīn ü āsmān hengāme-i ra’d ile lerzāndır (Lā⁹¹). (I/45. s.).
- ✓ Zemīn billūrdan āvīzelerle kıldı şehir-āyīn (Lā⁹²). (I/46. s.).
- ✓ Yapıldı himmetiyle ḡarb içün ḡoḡ āhenīn keştī (Lā⁹³). (I/48. s.).
- ✓ Zemīn billūrdan āvīzelerle kıldı şehir-āyīn (Lā⁹⁴). (I/49. s.).
- ✓ Degil zamān ile feyż-i kemāli Zātı’dır / Ezel, ebed èdemez anda ḡükmünü imrār (Lā⁹⁵). (I/53. s.).
- ✓ Firāk-ı ḡüsnüne ṡāḡat getirmeyip Yahyā / Yolunda baş vèrip oldu güzīde-i ebrār (Lā⁹⁶). (I/55. s.).
- ✓ Olan muḡāṡab-ı maẓmūn yā ulū’l-ebşār (Lā⁹⁷). (I/56. s.).
- ✓ Ebkār-ı ma’ānī-i müretteb (Lā⁹⁸). (I/57. s.).
- ✓ Nābī’ye Münīf iken muḡallid / Andan eblaḡ dèmiş kaşā’id (Lā⁹⁹). (I/57. s.).
- ✓ Hem ètdi Ebü’s-Su’ūd’u is’ād / Ol iki şehen-şeh-i melek-zād (Lā¹⁰⁰). (I/58. s.).
- ✓ Düşdü cüdā na’īm-i şafādan Ebü’l-beşer (Lā¹⁰¹). (I/58. s.).
- ✓ Tā ḡaşr ṡurur o nūr-ı ebher / Körler görmez görür görenler (Lā¹⁰²). (I/59. s.).
- ✓ Şahşıñ görünür rütbe-i ‘aḡlı eşerinde (Lā¹⁰³). (I/61. s.).
- ✓ ḡased-i ḡalb-i ‘adū luṡf ile olmaz zā’il / Sengde muzmer olan āteşe āb ètmez eşer (Nābī¹⁰⁴). (I/61. s.).

89 Leskofçalı Ġālib.

90 Neşātī: Kt. 1. (Mahmut Kaplan, Neşātī Dīvānı, Akademi Kitapevi, İzmir 1996, s. 167.)

91 Ziya Paşa: K. 5/29.

92 Ziya Paşa: K. 2/12.

93 Ziya Paşa: K. 5/28.

94 Ziya Paşa: K. 2/12.

95 Ziya Paşa ≈ Na’t-ı Şerīfe: 3/61.

96 Ziya Paşa ≈ Na’t-ı Şerīfe: 3/76.

97 Ziya Paşa ≈ Na’t-ı Şerīfe: 3/1.

98 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā’irī: 105.

99 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu’arā-yı Rüm: 50.

100 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş’ār-ı Türkī: 23.

101 Ziya Paşa: TCB. 1/8.

102 Ziya Paşa ≈ Na’t-ı Nebevī: 10.

103 Ziya Paşa: TB. 1/5.

- ✓ Eṣnā-yı müṭāla‘amda ekṣer / Gördükçe laṭīf ü ḥōṣ eṣerler (Lā¹⁰⁵). (I/62. s.).
- ✓ Eṣīm-i mu‘terife merḥamet mürüvvetdir / Ḳarīn-i ‘afv olagelmiṣ ḥaṭāsı insānıñ (Lā¹⁰⁶). (I/63. s.).
- ✓ Ecrām-ı bī-nihāye ile pürdür āsmān (Lā¹⁰⁷). (I/64. s.).
- ✓ Derd-i ecele devā bulunmaz (Lā¹⁰⁸). (I/65. s.).
- ✓ Aḥrārı esīr ederdi luṭfī (Lā¹⁰⁹). (I/71. s.).
- ✓ ‘Ādetiñ olsa tevāzu‘, ehl-i kibr ü naḥvetiñ / Bezmine varsañ olursun her nazarda aḥḳarı (Münīf¹¹⁰⁻¹¹¹). (I/73. s.).
- ✓ Aḥkām-ı ḳadr taḥallüf ètmez (Lā¹¹²). (I/73. s.).
- ✓ Şübhe yok¹¹³ ki feyz-i Aḥmedī'dir / Bir mu‘cize-i Muḥammedī'dir (Lā¹¹⁴). (I/73. s.).
- ✓ Düşmüş kimi tecessüs-i kibrīti aḥmere (Lā-edrī¹¹⁵). (I/74. s.).
- ✓ Añıp aḥvāl-i sıbtı Aḥmedī ‘öṣr-i muḥarremde (Lā¹¹⁶). (I/74. s.).
- ✓ Aḥz eyle ṣanāyi‘ ü ‘ulūmun (Lā¹¹⁷). (I/76. s.).
- ✓ Ferş eyleyip zemīne bir perniyān-ı aḥzar / İ‘zāz eder ṭabī‘at sulṭān-ı nev-bahārı (Lā¹¹⁸). (I/78. s.).
- ✓ Ol nazm-ı güzīn durur ser-ā-ser / Āteş-kedede miṣāl-i aḥker (Lā¹¹⁹). (I/78. s.).
- ✓ Varsın bizi de ayırsın aḥlāf (Lā¹²⁰). (I/79. s.).
- ✓ Aḥlāḳı idi bütün İlähī (Lā¹²¹). (I/79. s.).

104 Bu berceste beyitin sahibi bilinmemektedir. Nābī'ye ait değildir.

105 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Harābāt: 76.

106 Ziya Paşa: G. 25/3.

107 Ziya Paşa: TCB: 1/2.

108 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 57.

109 Ziya Paşa ≈ Na‘t-ı Nebeviyye: 3/36.

110 Bulunamadı.

111 Bu beyit (III/163 s.) de Naẓīm' e ait olarak tekrar verilmiştir.

112 Ziya Paşa: Kt. 14.

113 Eserde: Yok şübhe.

114 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu‘arā-yı Rûm: 165.

115 Ziya Paşa: TCB. 1/10.

116 Ziya Paşa: Kt. 3.

117 Ziya Paşa ≈ Meşrût u Ahvāl-i Şā‘irī: 59.

118 Ziya Paşa: G. 46/6.

119 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu‘arā-yı Rûm: 137.

120 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 103.

121 Ziya Paşa ≈ Na‘t-ı Nebev: 43.

- ✓ Tağayyür eylemişdir 'ālemiñ ol rütbe ahlākı / Bize nakli tevārīhiñ gelir gūyā yalan şimdi (Lā¹²²). (I/79. s.).
- ✓ Şeh-i serir-i dü-'ālem güzide-i ahyār (Na't-ı Şerif¹²³). (I/80. s.).
- ✓ Birkaç türlü edāta nā'il (Lā¹²⁴). (I/81. s.).
- ✓ Ammā ki bizim lisānımızda / Her türlü edāt yanımızda (Lā¹²⁵). (I/81. s.).
- ✓ Kılır mı böyle Hāzık cevır ü tākāt-süz āzārı / Felek edvār-ı nā-hem-vārdan rindāne dönmez mi (Hāzık¹²⁶: G. 204/5)?. (I/84. s.).
- ✓ Cümle edevāt-ı vaşf-ı terkīb (Lā¹²⁷). (I/84. s.).
- ✓ Gāhī müsahhar-ı hūmekā fāzıl-ı edīb (Lā¹²⁸). (I/85. s.).
- ✓ Fuşul-ı erba'a arzında tertīb üzre cārīdir (Lā¹²⁹). (I/88. s.).
- ✓ Erba'ine kadar elbette sürer germi-i bahş / İstemem ben¹³⁰ ne kadar vasfıñı etmek¹³¹ icmāl (Lā¹³²). (I/89. s.).
- ✓ Kalem destinde bir üstād-ı Erteng-i ma'ānīdir / Eder tarh-ı gülistān nokta-i nūn-ı hazān üzre (Lā¹³³). (I/89. s.).
- ✓ Yā bir mecelle-i Erteng'dir ki kim baksa (Lā¹³⁴). (I/89. s.).
- ✓ Yā ol şereriñ degilse berki / Kim eyledi zinde arz-ı şarkı (Lā¹³⁵). (I/93. s.).
- ✓ Kim ruhu gül, zülfü sünbül, gāzesidir ergavān (Lā¹³⁶). (I/94. s.).
- ✓ Gören berf-i sefidī şāh-ı nahl-ı ergavān üzre (Lā¹³⁷). (I/94. s.).
- ✓ Ez-cümle bedī' ile beyāna (Lā¹³⁸). (I/97. s.).
- ✓ Eyledi ezhār ile tezyin hey'et-i gülistān (Lā¹³⁹). (I/99. s.).

122 Ziya Paşa: G. 45/6.

123 Ziya Paşa: 3/30.

124 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türkî: 49.

125 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türkî: 57.

126 Kāmūsta şair yazmamaktadır.

127 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türkî: 34.

128 Ziya Paşa: TCB. 1/6.

129 Ziya Paşa: K. 5/10.

130 Eserde: Eylesem her.

131 Eserde: vaşf-ı cemilin.

132 Ziya Paşa ≈ Zafer-nāme: 58.

133 Ziya Paşa: K. 2/29.

134 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerif 3/3.

135 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevî: 14.

136 Ziya Paşa: K. 1/2.

137 Ziya Paşa: K. 2/2.

138 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'iri: 22.

139 Ziya Paşa: K. 1/1.

- ✓ Ben ʔab'a bunu esās ēderdim / Şā'ir olurum kıyās ēderdim (Lā¹⁴⁰). (I/101. s.).
- ✓ Bir esbi beyāna bulsa meydān / Seyrine ēder Burāk'ı hayrān (Lā¹⁴¹). (I/103. s.).
- ✓ Ancağ anıñ mesā'ī-i maḥşūşesiyledir / Bu devletiñ teraḳḳī-i esbāb-ı kuvveti (Lā¹⁴²). (I/103. s.).
- ✓ Degil burc-ı esed sükkān-ı 'ulvī şelc-i beyzādan / Ğazanfer şekli taşvīr eylemişdir āsmān üzre (Lā¹⁴³). (I/105. s.).
- ✓ Mu'āmelāt-ı ẓazāyā tenevvü'-i efkār¹⁴⁴ (Lā¹⁴⁵). (I/105. s.).
- ✓ Meydānda degil mi 'ilm-i eslāf (Lā¹⁴⁶). (I/107. s.).
- ✓ Farğ için temyīz-i ehliyetdeki noḳşānını / Şüret-i a'māda eslāf ētdiler taşvīr-i baḥt (Lā¹⁴⁷). (I/107. s.).
- ✓ Tevessülāt-ı şıfāt u tedāvül-i esmā (Lā¹⁴⁸). (I/107. s.).
- ✓ Bir afet-i ḥūn-ḥā re esīr oldu göñül kim / Her nāzına her laḫzada biñ kerre fedāyız (Lā¹⁴⁹). (I/109. s.).
- ✓ Taḥşīne olur ẓatı sezā-vār / Bir dilde güzel dēnilir eş'ār (Lā¹⁵⁰). (I/112. s.).
- ✓ Bir gülşeni vaşfa ētse āğāz / Eşkalini ol eyler ibrāz (Lā¹⁵¹). (I/114. s.).
- ✓ Nedir mübāyenet-i āferīniş-i eşkāl (Lā¹⁵²). (I/114. s.).
- ✓ Ya'ḳūb'u kıldı firḳat-ı¹⁵³ ferzend eşk-bār (Lā¹⁵⁴). (I/114. s.).
- ✓ Degil ṭabī'at-ı eşyāda devr ü istikrār (Lā¹⁵⁵). (I/116. s.).
- ✓ Meşḥūrları zevāt-ı seb'a / Aşḫāb-ı mu'allakāt-ı seb'a (Lā¹⁵⁶). (I/117. s.).
- ✓ Cemāl-i pākini aşḫāb-ı kehf görmek için / İle'l-ebed olamaz ḥāb-ı 'aşḳdan bīdār (Lā¹⁵⁷). (I/118. s.).

140 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertib-i Harābāt: 47.

141 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rūm: 13.

142 Ziya Paşa: K. 4/12.

143 Ziya Paşa: K. 2/15.

144 Eserde: esrār.

145 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīfe: 3/26.

146 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 20.

147 Ziya Paşa: G. 5/3.

148 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīf: 27.

149 Ziya Paşa: TB. 1/11.

150 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türkī: 55.

151 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'iri: 74.

152 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīfe: 3/22.

153 Kāmūsta bu kelime yoktur.

154 Ziya Paşa: TCB: 1/8.

155 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīfe: 3/57.

156 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Arab: 10.

- ✓ ‘Anāşırla ṭabāyi’ reng-i zıddıde olup kā’im / Biri biriyle olmuşlar vahīdū’l-aşl iken a’dā (Lā¹⁵⁸). (I/119. s.).
- ✓ Mahrecde muḥālif iken aşlı (Lā¹⁵⁹). (I/119. s.).
- ✓ Arz-ı ḥāl etmege cānā seni tenhā bulamam / Seni tenhā bulıcaḡ kendimi aşlā bulamam (Lā¹⁶⁰). (I/120. s.).
- ✓ Eṭrāf u civārını unutmaz / Hattā ḥas u ḥārını unutmaz (Lā¹⁶¹). (I/124. s.).
- ✓ Terkīb-i ṭarzı Fārisīdir / Eṭvār-ı ‘Acem mūmārisidir (Lā¹⁶²). (I/126. s.).
- ✓ Çehār-yār-ı güzīn-i müsellemlü’l-eṭvār (ve-lehu¹⁶³). (I/126. s.).
- ✓ Êtdi hüner-āverān-ı A’cām¹⁶⁴ / İḥyā-yı ‘ulūm-ı dīn-i İslām (Lā¹⁶⁵). (I/128. s.).
- ✓ Dil-i a’dā celāl-i tiğ-ı ḡahrından hirāsāndır (Lā¹⁶⁶). (I/128. s.).
- ✓ Maḥsūb-ı ‘ināyetiñdir a’dād (Lā¹⁶⁷). (I/128. s.).
- ✓ O rūḥ-ı a’zam-ı kevneyn kim cihet bulamaz (Lā¹⁶⁸). (I/130. s.).
- ✓ Bundan daha¹⁶⁹ söz olur mu a’lā (Lā¹⁷⁰). (I/132. s.).
- ✓ Şaḡdıḡı envār-ı a’lām-ı zafer / Açdıḡı esrār-ı aḡkām-ı ḡader (Lā¹⁷¹). (I/132. s.).
- ✓ Bu bezmde buldu cāy-ı ārām / Türk ü ‘Acem ü ‘Arab'dan a’lām (Lā¹⁷²). (I/132. s.).
- ✓ A’māl-i kitābīdır bu āşār (Lā¹⁷³). (I/133. s.).
- ✓ Farḡ için temyīz-i ehliyyetdeki nokşānını / Şüret-i a’māda eslāf êtdiler taşvīr-i baḡt (Lā¹⁷⁴). (I/134. s.).
- ✓ Buldum bir iki ḡazel ki aḡreb (Lā¹⁷⁵). (I/136. s.).
- ✓ Velī ‘alāḡa-i aḡyār var iken dilde (Lā¹⁷⁶). (I/138. s.).

157 Ziya Paşa ≈ Na’t-ı Şerīfe: 49.

158 Nābī: K. 1/31.

159 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş’ār-ı Türki: 62.

160 Ulvī.

161 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā’irī: 76.

162 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu’arā-yı Rūm: 59.

163 Ziya Paşa ≈ Na’t-ı Şerīfe: 78.

164 Eserde: i’cām. Madde başı olması dolayısıyla A’cām tercih edilmiştir.

165 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu’arā-yı İrān: 3.

166 Ziya Paşa: K. 5/26.

167 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Mūnācāt: 8.

168 Ziya Paşa ≈ Na’t-ı Şerīfe: 33.

169 Eserde: daḡī.

170 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 19.

171 Ziya Paşa ≈ K. 7/23.

172 Ziya Paşa ≈ Tahdīs-i Ni’met ve İhtār u Ma’zeret: 1.

173 Ziya Paşa ≈ Tahdīs-i Ni’met ve İhtār u Ma’zeret: 6.

174 Ziya Paşa: G. 5/3.

175 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu’arā-yı Rūm: 112.

- ✓ Bunca feterāt içinde ağyār (Lā¹⁷⁷). (I/138. s.).
- ✓ Eş'ārda zübde-i efāhim (Lā¹⁷⁸). (I/139. s.).
- ✓ Meclislerine Nedīm-i dāhıl / Olmuş idi zümre-i efāzıl (Lā¹⁷⁹). (I/139. s.).
- ✓ Felek bir per-niyān naķş étđi efsürde-dilān¹⁸⁰ üzre (Lā¹⁸¹). (I/143. s.).
- ✓ Şöyle bī-hūş u ħarāb eyledi efsāne-i ğam / 'Aķlımız başımıza gelmeye efsūnlar ile (ve-lehu¹⁸²). (I/144. s.).
- ✓ Olmuş kimi müsahħar-i efsūn-ı çeşm-i yār (Lā¹⁸³). (I/144. s.).
- ✓ Kendin şanır efđal-i suħan-dān (Lā¹⁸⁴). (I/145. s.).
- ✓ Vābestedir ħayāline ef'ālī herkesiñ (Lā¹⁸⁵). (I/145. s.).
- ✓ Efkār-ı 'Arab, ħayāl-i Īrān (Lā¹⁸⁶). (I/146. s.).
- ✓ Eger zıll-efgen-i ķahr olsa bir kūh-ı kerān üzre (Lā¹⁸⁷). (I/147. s.).
- ✓ Sikender-seyr iseñ de sedd-i nuķķ ét piş-i kāmilde / Felāţun-ı¹⁸⁸ ħaķīķat-bīne naķl-i mācerā olmaz (Lā¹⁸⁹). (I/147. s.).
- ✓ Şānında buyurdu Ĥālīķ-ı pāk / Levlāke lemā ħalaķtū'l-eflāk¹⁹⁰ (Lā¹⁹¹). (I/148. s.).
- ✓ Gülşen-i endīşesinde feyz-i aķdes selsebīl / Gülsitān-ı meşrebinde rūĥ-ı ķudsi bāĝ-bān (Lā¹⁹²). (I/151. s.).
- ✓ Hem-rāĥ olamaz anıñla yārān / Şehbāz ile şa've olmaz aķrān (Lā¹⁹³). (I/151. s.).
- ✓ Vehbī'ye luĝatde yokđur aķrān (Lā¹⁹⁴). (I/151. s.).
- ✓ Aķķāra ederdi neşr-i envār (Lā¹⁹⁵). (I/153. s.).

176 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīfe: 10.

177 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 28.

178 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Arab: 27.

179 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türkī: 21.

180 Eserde: efsürde duħān.

181 Ziya Paşa: K. 2/5.

182 Bāķī: Ms. 2/4

183 Ziya Paşa: TCB. 1/10.

184 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'iri: 45.

185 Ziya Paşa: TCB: 1/11.

186 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türkī: 58.

187 Ziya Paşa: K. 2/35.

188 (IV/18. s.): Aristo.

189 Kāmūsta: Fennī (I/352. s.), (IV/18. s.).

190 Hadis-i Kudsi: Sen olmasaydın yeri göĝü yaratmazdım.

191 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 2.

192 Ziya Paşa: K. 1/19.

193 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rūm: 6.

194 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rūm: 125.

195 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 17.

- ✓ Dilim bender-geh-i aķtār-ı miħnet eylemiř gūyā (ve-lehu¹⁹⁶). (I/153. s.).
- ✓ Hīĉ olmadı ol nebī řābir / Minnet-keş-i ni‘met-i ekābir (Lā¹⁹⁷). (I/156. s.).
- ✓ Aĉlıķla gezerdi kendi ekşer (Lā¹⁹⁸). (I/157. s.).
- ✓ Hūkm eyledim ekřerıyyet űzre / ři‘rindeki¹⁹⁹ istiķāmet űzre (Lā²⁰⁰). (I/157. s.).
- ✓ Ğarķa-i ālām u ekdār olsun a‘dā-yı mehīn (Lā²⁰¹). (I/158. s.).
- ✓ Sende var ise eger ģamiyyet / Taħřılıne eyle şarf-ı himmet (Lā²⁰²). (I/159. s.).
- ✓ řā‘irlik egerĉi mu‘teberdir / ři‘ri řanımaķ da bir hūnerdir (Lā²⁰³). (I/159. s.).
- ✓ Bir ķā‘idedir bu cāvidāne / Elbette gider gelen cihāne (Lā²⁰⁴). (I/163. s.).
- ✓ Tıurur elbet gōzūne nān u nemek / Kōr olur řūbhe mi var űyle kōpek (Nābī²⁰⁵);(I/165. s.).
- ✓ El-ħaķ o suħan gūzel suħandır (Lā²⁰⁶). (I/165. s.).
- ✓ Oldu řāmil ‘āleme²⁰⁷ elťāf-ı Rabbū‘l-‘ālemīn (Lā²⁰⁸). (I/167. s.).
- ✓ Kendim de nazīre dēr idim gāh / Ammā ne sōz el-‘ıyāzū bi‘llāh (Lā²⁰⁹). (I/167. s.).
- ✓ El-ĝıbťa o pīr-i pāk-rā‘ya / řarf ětmedi ‘ōmrünü hebāya (Muķaddime²¹⁰). (I/168. s.).
- ✓ Med vērdi kimi elifle nūna (Lā²¹¹). (I/168. s.).
- ✓ Elfāzı da ol ķadar ĉetindir (Lā²¹²). (I/168. s.).
- ✓ Herhangi²¹³ ģayāl ise muşavver / Elfāzı gelir anıñ berāber (Lā²¹⁴). (I/168. s.).
- ✓ Ey ķaťreyi ķulzūm ěden Allāh / Ey nuťfeyi ādem ěden Allāh (Lā²¹⁵). (I/170. s.).

196 Ziya Paşa: K. 2/43.

197 Ziya Paşa ≈ Na‘t-ı Nebevī: 39.

198 Ziya Paşa ≈ Na‘t-ı Nebevī: 32.

199 Eserde: řirīn‘deki.

200 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 94.

201 Ziya Pařa ≈ Kaside-i Cűlűsiyye: 8.

202 Ziya Pařa ≈ Ahvāl-i Eř‘ār-ı Tűrkī: 55.

203 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 41.

204 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 56.

205 Vehbī ≈ Lutfiyye: 1048.

206 Ziya Pařa ≈ Ahvāl-i řu‘arā-yı Rűm: 38.

207 Eserde: ‘ālem-i.

208 Ziya Paşa: 3/1.

209 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 8.

210 Ziya Pařa ≈ Ahvāl-i řu‘arā-yı Rűm: 94.

211 Ziya Pařa ≈ Ahvāl-i Eř‘ār-ı Tűrkī: 63.

212 Ziya Pařa ≈ Ahvāl-i Eř‘ār-ı Tűrkī: 4.

213 Eserde: Her ķaģı.

214 Ziya Pařa ≈ Ahvāl-i Eř‘ār-ı Tűrkī: 51.

215 Ziya Pařa ≈ Tevhid-i Bārī ve Műnācāt: 34.

- ✓ Kaşr-ı kadrin o kadar eylemiş Allāh-ı ‘aẓīm / Olamaz revzenine vüs‘at-ı efkār kepeng (Lā²¹⁶). (I/170. s.).
- ✓ Sen elem çekme gönül Hāzret-i Allāh yapar (Kānī²¹⁷: G. 51/2). (I/170. s.).
- ✓ Yā kaṭre kaṭre şebnem yā kıṭ‘a kıṭ‘a elmās / Yā ‘aks-i mihr-i tābān yā nūr-ı feyz-i Bāri (Lā²¹⁸). (I/171. s.).
- ✓ Nābī‘ye ikinci dēnse elyaḳ (Lā²¹⁹). (I/172. s.).
- ✓ Zīrā iki mūntaḥab eşerdir / Emşālī görülmemiş güherdir (Lā-edrī²²⁰). (I/176. s.).
- ✓ Vücūdu, meşrebi, mu‘tādı, ḥulḳi, emr ü fermānı / ‘İnāyetdir, keremdir, merḥametdir, luṭf u iḥsāndır (Lā²²¹). (I/177. s.).
- ✓ Zerrāt-ı ‘anāşır u²²² mevālīd / Emriñle bulur niẓām-ı te‘yīd²²³ (Lā²²⁴). (I/177. s.).
- ✓ Zamānında zemīn ü āsmān emn ü emān üzre (Lā²²⁵). (I/180. s.).
- ✓ Nez‘-i ḥayāt-ı ḥayy eder, emvāta cān vērir / Eyler ğubārī ādem ü cismi ğubār eder (Lā²²⁶). (I/180. s.).
- ✓ Tevrāt ola mı yāḥūd Enācīl / Hem menḳabet-i kitāb-ı Tenzīl (Lā-edrī²²⁷). (I/182. s.).
- ✓ Tā ḥaşr o şāh-ı enbiyāya / Olsun şalavāt-ı bī-nihāye (Lā²²⁸). (I/184. s.).
- ✓ Encüm ile ‘ālemi donatdıñ / Her necmde biñ cihān yaratdıñ (Lā²²⁹). (I/184. s.).
- ✓ Nedir tenāsüb-i endām u ḥüsn-i naḳş u nigār (Lā²³⁰). (I/186. s.).
- ✓ Enzār-ı luṭfuñ étmiş idim celb efendimiñ (Lā²³¹). (I/190. s.).
- ✓ Añılsa deyr-i muġān içre ger münācātı / Gelir sücūda teşāvīr-i şuḥf-ı Engelyūn (Lā). (I/193. s.).
- ✓ Mānend-i fūrūġ-ı mihr-i nevvār / Aḳṭāra ederdi neşr-i envār (Lā²³²). (I/194. s.).

216 Kāzım Paşa: K. 3/29.

217 Kāmūsta (N.2) Nābī‘ye ait gösterilmiştir.

218 Ziya Paşa: G. 46/10.

219 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu‘arā-yı Rūm: 128.

220 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu‘arā-yı Rūm: 52.

221 Ziya Paşa: K. 5/32.

222 Eserde: ‘anāşır-ı.

223 Eserde: te‘bīd.

224 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Mūnācāt: 16.

225 Ziya Paşa: K. 2/23.

226 Ziya Paşa: TCB: 1/12.

227 Ziya Paşa ≈ Na‘t-ı Nebevī: 24.

228 Ziya Paşa ≈ Na‘t-ı Nebevī: 47.

229 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Mūnācāt: 11.

230 Ziya Paşa ≈ Na‘t-ı Şerīfe: 3/21.

231 Ziya Paşa: K. 4/23.

232 Ziya Paşa ≈ Na‘t-ı Nebevī: 3/17.

- ✓ Bu vech ile kapladı ‘ayānī / Envār-ı Muḥammedī cihānı (Lā²³³). (I/194. s.).
- ✓ Menba’-ı enhār²³⁴ āb-ı mekremet (Lā²³⁵). (I/195. s.).
- ✓ Enīs ü ğam-ğüsārım sensin ancaḡ şām-ı ğurbetde (Lā²³⁶). (I/195. s.).
- ✓ Zā’il oldu yeryüzünden nāle-i āh u enīn (Lā²³⁷). (I/195. s.).
- ✓ Andan şoñra gelir evāḡır / Bu şınıfda şā’ir oldu nādir (Lā²³⁸). (I/196. s.).
- ✓ Eslāf u evāsıṡ u evāḡır (Lā²³⁹). (I/196. s.).
- ✓ Andan Nābī’ye dek evāsıṡ (Lā²⁴⁰). (I/196. s.).
- ✓ Ḥāfız-ı Devlet ü dirhem-keş²⁴¹ ü evşān-ı ḡalāl (Lā²⁴²). (I/198. s.).
- ✓ Olup ḡürşīd ü mehden mūhre-keş evrāḡ-ı eflāke / Ḥuṡūṡ-ı rūz u şebden nüşḡa-i şun’
eylemiş inşā (Nābī²⁴³: K: 1/3). (I/199. s.).
- ✓ Ger olmasa Endülüs ziyā-dār / Kim Avrupa’yı éderdi bīdār (Lā²⁴⁴). (I/199. s.).
- ✓ İster iseñ añlamak cihānı / Öğrenmeli Avrupa lisānı (ve-lehu²⁴⁵). (I/199. s.).
- ✓ Evzān-ı ‘arūzu ğā’ib olmuş (Lā²⁴⁶). (I/200. s.).
- ✓ Evşāfda Nef’ī-i suḡan-sāz / Sulṡān-ı serīr-i mülk-i i’cāz (Lā²⁴⁷). (I/201. s.).
- ✓ Söz bulmak içün mizāca evfaḡ / Söz bulmaḡa olmamış muvaffaḡ (Lā²⁴⁸). (I/202. s.).
- ✓ Sulṡān-ı cihān Selīm-i Evvel / Ḥaḡan-ı mü’eyyed ü mübeccel (Lā²⁴⁹). (I/203. s.).
- ✓ Evvel-i ḡarf-i maḡāle-i kūn (Lā²⁵⁰). (I/203. s.).
- ✓ Nedir ṡebāyī’-i evlādda ḡilāf-i şī’ār (Lā²⁵¹). (I/203. s.).
- ✓ Ammā aranırsa evleviyyet / Feyzī’de ḡalır yine faẓīlet (Lā²⁵²). (I/204. s.).

233 Ziya Paşa ≈ Na’t-ı Nebvī: 19.

234 Kāmūsta: enhārīn.

235 Ziya Paşa ≈ K. 7/5.

236 Ziya Paşa: G. 6/3.

237 Ziya Paşa: K. 3/4.

238 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu’arā-yı Rūm: 4.

239 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu’arā-yı İrān: 7.

240 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu’arā-yı Rūm: 3.

241 Eserde: dirhem-ken.

242 Ziya Paşa ≈ Zafer-nāme Tahmisi: 34.

243 Kāmūsta (N.2) şair ismi yoktur. Temel aldığımız nüshada ise (N.1) şair olarak Münif gösterilmiştir.

244 Ziya Paşa ≈ Na’t-ı Nebvī: 15.

245 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā’irī: 51.

246 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 35.

247 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu’arā-yı Rūm: 5.

248 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu’arā-yı Rūm: 106.

249 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş’ār-ı Türkī: 10.

250 Ziya Paşa ≈ Na’t-ı Nebvī: 3.

251 Ziya Paşa ≈ Na’t-ı Şerīfe: 3/21.

252 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu’arā-yı İrān: 116.

- ✓ Ehālī tābi'-i metbū'dur şāha ḥaḳīḳatde / Yekūnūñ ḥükmü bālāsındaki miḳdāra tābi'dir (Lā²⁵³). (I/206. s.).
- ✓ Memdūḥa eder o ehl-i ḥikmet / Dünyāda vü aḥiretde ḥidmet (Lā²⁵⁴). (I/206. s.).
- ✓ İbdā'-ı leṭāfet ü metānet (Lā²⁵⁵). (I/218. s.).
- ✓ Fikr eyler iken bu ḥāle tadbīr / Geldi dilime mişāl-i Ḳıṭmīr / Ḥayvān iken ol vücūd-ı yektā / Êtmiş bu cihānda nāmın ibḳā (Lā²⁵⁶). (I/222. s.).
- ✓ Dünyāda şenāsın eyler ifā / 'Uḳbāda iken de nāmın ibḳā (Muḳaddime-i Edebiyye²⁵⁷). (I/222. s.).
- ✓ Cihānda bir güzel ibḳā-yı nām êtmiş de gitmişler / Ḥudā'nıñ her biri olsun ḳarīn 'afv u ğufrānı (Lā²⁵⁸). (I/222. s.).
- ✓ Himmetleri ile oldu mevcūd / Bir ibn-i Kemāl mişli mefḳūd (Lā²⁵⁹). (I/223. s.).
- ✓ Oldu hezār zāt dēnip geh şifāta 'ayn / Bir aşda gehī nice aşl êtdi ittiḥād (Lā²⁶⁰). (I/225. s.).
- ✓ Farḳ olunmaz ḥar-ı ṭāḥūneden ehl-i dünyā / İl için çünkü eder her biri nefsin it'āb (Lā²⁶¹). (I/228. s.).
- ✓ Êtmiş 'ömrün o şāḥib-i lāf / İğrāk u mübālağa ile itlāf (Lā²⁶²). (I/230. s.).
- ✓ Vāşıl-ı ḳurb-ı icābet-gāh-ı Rabb-i Müste'ān (Lā²⁶³). (I/233. s.).
- ✓ Kim eyler anı bu sehve icbār / Maḥdūd mudur diyār-ı efkār (Muḳaddime-i Edebiyye²⁶⁴). (I/235. s.).
- ✓ İcrā êtse anı ḥuşūşā / Üstād oyuncular ne a'lā (Lā²⁶⁵). (I/238. s.).
- ✓ Kim mülk-i suḥanda bī-muḥābā / Fermānını ḥāme eyler icrā (Muḳaddime-i Edebiyye²⁶⁶). (I/238. s.).

253 Ziya Paşa: G. 16/6.

254 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'irī: 91.

255 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı İrān: 70.

256 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertib-i Harābāt: 73-74.

257 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'irī: 91.

258 Ziya Paşa ≈ Fihrist-i Şāḥān-ı Āl-i 'Osmān: 2.

259 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türkī: 22.

260 Ziya Paşa: TCB: 1/5.

261 Ziya Paşa: Kt. 8.

262 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı İrān: 86.

263 Ziya Paşa: K.1/58.

264 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türkī: 67.

265 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'irī: 80.

266 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'irī: 104.

- ✓ Ādem aña dərler ki ġaraẓdan ola sālīm / Nefsinde daġī eyleye icrā-yı ‘adālet (Lā²⁶⁷). (I/238. s.).
- ✓ Ẹuvā-yı devlete cān vərđi icrā’atı pey-der-pey (Lā²⁶⁸). (I/238. s.).
- ✓ Kesb-i yaķīne ādem içün yoķdur iħtimāl (Lā²⁶⁹). (I/248. s.).
- ✓ Her şi’r vəriřde řāh-ı zī-řān / Hem rütbe vėrirdi hem de iħsān (Lā²⁷⁰). (I/253. s.).
- ✓ İşte bu sebebledir ki řāhān / Ėtmiř şu’arāyı ġarķ-ı iħsān (Muķaddime²⁷¹). (I/253. s.).
- ✓ Yoķdur²⁷² řu’arāsına ħuřūsā / İmkān-ı ħudūd ‘add u iħřā²⁷³ (Lā²⁷⁴). (I/254. s.).
- ✓ Bu kışrdır ki cümle-i ħayvāna rüz u şeb / İħzār-ı rızķ u tüşe içün eyler inhimāk (Lā²⁷⁵). (I/254. s.).
- ✓ Reng-i řafaķ degildir her řubġ olan nümāyān / ‘Aks Ėtmiř erġuvānıñ āfāķa iħmirārı (Lā²⁷⁶). (I/255. s.).
- ✓ Tanzīm-i ġazelde bir de Yaġyā / Bir vādī-i ħāř kılmiş iħyā (Lā²⁷⁷). (I/256. s.).
- ✓ Ėtdi ħüner-āverān-ı i’cām / İħyā-yı ‘ulüm-ı dīn-i İslām (Muķaddime-i Edebiyye²⁷⁸). (I/256. s.).
- ✓ Nābī’ye bu iħtirā’dır ħāř / Teslīm Ėder anı ehl-i iħlāř (Lā²⁷⁹). (I/259. s.).
- ✓ Bī-mişl ise de bu iħtirā’ı / Yoķ kimseniñ andan intifā’ı (Muķaddime²⁸⁰). (I/259. s.).
- ✓ Benlikden o bendeyi ħalāř Ėt / řāyeste-i bezm-i iħtiřāř Ėt (Lā²⁸¹). (I/259. s.).
- ✓ Yā Rabb bu ne iħtilāř u ũlfet (Lā²⁸²). (I/261. s.).
- ✓ Başlar o zamāndan iħtilāfa / Evzā’-ı ‘umüm ile ħilāfa (Lā²⁸³). (I/262. s.).
- ✓ Lāyıkım her cevre kim ķopdu elimde dāmeniñ / Çekdigim ħuřũl-i dest-i iħtiyārımdır bütũn (Lā²⁸⁴). (I/263. s.).

267 Ziya Paşa: TB. 1/6.

268 Ziya Paşa ≈ Fihrist-i řāhān-ı Āl-i Osmān: 74.

269 Ziya Paşa: TCB. 1/1.

270 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş’ār-ı Türkī: 27.

271 Ziya Paşa ≈ Meřrũt u Ahvāl-i řā’irī: 88.

272 Eserde: Bu ķadar.

273 Eserde: iħsār.

274 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i şu’arā-yı Īrān: 6.

275 Ziya Paşa: TCB: 1/3

276 Ziya Paşa: G. 46/7.

277 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i şu’arā-yı Rũm: 78.

278 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i şu’arā-yı Īrān: 3.

279 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i şu’arā-yı Rũm: 60.

280 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i şu’arā-yı Īrān: 80.

281 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Mũcācāt: 42.

282 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Mũnācāt: 25.

283 Ziya Paşa ≈ Meřrũt u Ahvāl-i řā’irī: 8.

- ✓ Hüsni olur kim bir görüşde²⁸⁵ ihtiyâr elden çıkar²⁸⁶ (Lâ²⁸⁷). (I/263. s.).
- ✓ Bu şevk ile geçdi rüzgârım / Destimde degildi ihtiyârım (Lâ²⁸⁸). (I/263. s.).
- ✓ Kemâl-i medhî deger²⁸⁹ olsa 'aql-ı fa'âliñ / Nişib-i hâtırına mahmil-efgen-i ihtâr (Lâ²⁹⁰). (I/266. s.).
- ✓ Mâdâm ihlâşdır esâsı / Ma'zûr ola varsa da haşâsı (Muḳḳaddime²⁹¹). (I/266. s.).
- ✓ Ey ḳudretiñe olmayan âgâz ü tenâhî / Mümkin degil evşâfıñı idrâk kemâhî (Lâ²⁹²). (I/271. s.).
- ✓ İdrâk eyle cevher-i nefis-i muḳaddemi (Lâ²⁹³). (I/271. s.).
- ✓ Ammâ 'uḳalâ-yı 'âkıbet-bîn / İdrâk edip bu hâli pîşin (Muḳaddime²⁹⁴). (I/271. s.).
- ✓ İdrâk-i ma'âlî bu küçük 'aqla gerekmez / Zîrâ bu terâzû o kadar sıkleti çekmez (Lâ²⁹⁵). (I/271. s.).
- ✓ Ki irtibât u dâd-ı 'ıyâl ile Mûsâ / Ḥarîm-i Tûr-ı tecellâyı şandı âteş-zâr²⁹⁶ (Na't-ı Şerîf ≈ Lâ²⁹⁷). (I/277. s.).
- ✓ Yâ Rabb bu ne irtibât u nisbet / Yâ Rabb bu ne ihtilâṭ u ülfet (Lâ²⁹⁸). (I/277. s.).
- ✓ İşte bu sebebledir ki el'ân / Türkîde yok irticâle imkân (Lâ²⁹⁹). (I/278. s.).
- ✓ Beḳâyâ eylemekle irtiḥâl ol Âşaf-ı şânî (Lâ³⁰⁰). (I/279. s.).
- ✓ Mâdâm eşeri durur ḥayâtıñ / Me'mûldür irtikâsı zâtıñ (Lâ³⁰¹). (I/282. s.).
- ✓ İrşâl-i meşelde mişli yoḳdur / Bu şîvede söz egerçi çoḳdur (Lâ³⁰²). (I/286. s.).
- ✓ Oldur şu'arâ-yı Rûm'a üstâd / Oldur eden ehl-i nazmı irşâd (Lâ³⁰³). (I/286. s.).

284 Ziya Paşa: G. 30/4.

285 Eserde: seyr ederken.

286 Eserde: gider.

287 Ziya Paşa: G. 15/2.

288 Ziya Paşa: Sebeb-i Tertib-i Harâbât: 48.

289 Eserde: eger.

290 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerîfe: 3/63.

291 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertib-i Harâbât: 96.

292 Ziya Paşa: TB.1/3.

293 Ziya Paşa: TC.2/6.

294 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertib-i Harâbât: 65.

295 Ziya Paşa: TB. 1/4.

296 Eserde: âteş-sezâ.

297 Ziyâ Paşa: 3/11.

298 Ziya Paşa ≈ Tevhîd-i Bârî ve Münâcât: 25.

299 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertib-i Harâbât: 38.

300 Ziya Paşa ≈ Fihrist-i Şâhân-ı Âl-i Osmân: 19.

301 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertib-i Harâbât: 102.

302 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rûm: 56.

303 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rûm: 144.

- ✓ Nedir mu'āmele-i izdivāc şu her vezn / Nedir tebāyi'-i evlādda hılāf-şī'ār (Lā³⁰⁴). (I/292. s.).
- ✓ İki āhen gemi tersānede yapırdı³⁰⁵ ez-cümle / Édip esbābın istiḥzār-ı iḳdām-ı firāvānı (Lā³⁰⁶). (I/302. s.).
- ✓ Umūru ehl-i istiḥkāka tefvīz ètdigindendir / Ki her bir işde dā'im mazḥar-ı tevḥīk-i Sübhān'dır (Lā³⁰⁷). (I/303. s.).
- ✓ 'Aceb zihnimden istiḥrāc édip eş'ār ḥālinde / Alır fikrim benim kendi gibi āzād eder bir kuş (Lā³⁰⁸). (I/305. s.).
- ✓ Fikr èt ne ḳadar bıdā'at ister / Bu nazm ne istiḥā'at ister (Muḳaddime-i Edebiyye³⁰⁹). (I/315. s.).
- ✓ El-ḥaḳ suḥanı gibi suḥan yok / Gerçi biraz isti'āresi çok (Lā³¹⁰). (I/318. s.).
- ✓ Geliñiz zerḳ³¹¹ u riyādan èdelim istiḡfār (Lā³¹²). (I/322. s.).
- ✓ Mübtelā-yı 'aşḳıñıñ dermāndan istiḡnāsı var / Derdiñe mu'tād olan diller devāyı n'eylesin (Fuḫūlī³¹³). (I/322. s.).
- ✓ Nedir bu redd ü ḳabūl cevāb u istifsār (Lā³¹⁴)?. (I/324. s.).
- ✓ Ki ètdi ma'nī-i māzī vü ḥāl u istiḳbāl / Şühūd-ı zātı için kesb-i ḳudret-i güftār (Lā³¹⁵). (I/325. s.).
- ✓ Baḳılsa çeşm-i başiretle naḳş-ı hestīye / Vêrir biri birine irtibāt-ı istikrār (Lā³¹⁶). (I/326. s.).
- ✓ Nazar olunsa tatālī-i nev' ü cinse eger / Degil ṭabī'at-ı eşyāda devr ü istikrār (Lā³¹⁷). (I/331. s.).
- ✓ Şehāb-āsā yürürler yerde cāmid gördüğün daḡlar / Bütün zerrāt bir ḳānūn-ı istimrāra tābi'dir (Lā³¹⁸). (I/335. s.).

304 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerife: 3/21.

305 Eserde: yapırdı tersānede.

306 Ziya Paşa ≈ Fihrist-i Şāhān-ı Āl-i Osmān: 82.

307 Ziya Paşa: K. 5/30.

308 Abdülhak Hamit Tarhan, Hayd Park'tan Geçerken (Londra, 1888).

309 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Rüm: 170.

310 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı İrān: 69.

311 Kāmūsta: rızḳ.

312 Baki: K. 18/24.

313 Baki: G. 170/4.

314 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebeviyye: 3/16.

315 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerife: 3/62.

316 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerife: 3/13.

317 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerife: 3/57.

- ✓ Ammā ki istinād ile ‘afv-i cemīlīne / Baş eyleyim biraz da felekden şikāyeti (Lā³¹⁹). (I/336. s.).
- ✓ Hem etti Ebü’s-Su’ūd’u is’ād / Ol iki şehen-şeh-i melek-zād (Lā³²⁰). (I/347. s.).
- ✓ Biñ böyle cihān zer ü sīm olsa yetişir / Mümkün mi ki is’āf oluna maṭleb-i ‘ālem (Lā³²¹). (I/347. s.).
- ✓ Qur’ān eger etmeseydi iskāt / Bunlar idi eblağ-ı maḳālāt (Muḳaddime³²²). (I/350. s.).
- ✓ Kim rüz u şeb o sofra-i ‘ālem-şümülde / Her nefis rızkın almada ber-vech-i iştirāk (Lā³²³). (I/359 s.).
- ✓ On beşde degildi sinn ü sālīm / Kim nazm ile vardı iştiğalim (Lā³²⁴). (I/360 s.).
- ✓ Vardır ‘Arabīde ba’zı külfet / Etmek gerek iştiḳāka diḳḳat (Lā³²⁵). (I/361 s.).
- ✓ İştīyākın derd-nāk etti beni (Lā³²⁶). (I/363 s.).
- ✓ Tertībde olmak ile işkāl / Tanzīmde ben de etdim ihmāl (Lā³²⁷). (I/366 s.).
- ✓ Ekşer sözü Ṭalīb ü Kelīm’in / İşkencesi ṭab’-ı müstaḳīmīn (Lā³²⁸). (I/367. s.).
- ✓ Ne re’y eylerse hükmü maḳz-ı tevḫīk ü işābetdir (Lā³²⁹). (I/368. s.).
- ✓ Terk ile işābet iddi’āsın / İslāḥ ede der-‘aḳab ḥaṭāsın (Lā³³⁰). (I/368. s.).
- ✓ Kimdir vèren ‘alīle tedāviye ihtiyāc / Kimdir koyan meziyyet-i iṣlāḥı merheme (Lā³³¹). (I/373. s.).
- ✓ Terk ile işābet iddi’āsın / İslāḥ ede der-‘aḳab ḥaṭāsın (Lā³³²). (I/373. s.).
- ✓ Niçün muḳayyed-i tār-ı belā-yı zülf olduñ / Sezādır ey dil-i ser-geşte ıztırāb saña (Nābī³³³). (I/376. s.).

318 Ziya Paşa: G. 16/5

319 Ziya Paşa: K. 4/20.

320 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş’ar-ı Türkî: 23.

321 Ziya Paşa: TB: 1/2.

322 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-ı Şu’arā-yı Arab: 6.

323 Ziya Paşa: TCB. 1/3.

324 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 1.

325 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 84.

326 Ziya Paşa ≈ K. 7/43.

327 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 82.

328 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu’arā-yı Rüm: 134.

329 Ziya Paşa: K. 2/24.

330 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā’irî: 44.

331 Ziya Paşa: TCB. 1/9.

332 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā’irî: 44.

333 Nāmî. (Kubbealtı “Mukayyet” maddesi).

- ✓ Döner sîm-âba³³⁴ fikr êtdikçe hüsnuñ ıztırâbından / Göñül bir yerde ey ârâm-ı cân sensiz qarâr êtmez (Lâ³³⁵). (I/376. s.).
- ✓ Sensin êden idlâl nice ehl-i tarîķi / Sensin êden ihdâ nice güm-geşte-i râhı (Lâ³³⁶). (I/377. s.).
- ✓ Andan şöñra sezâ-yı ıtrâ / Şâhib-i hamse êdip Yahyâ (Lâ³³⁷). (I/379. s.).
- ✓ El vèrmedi mekkâre-i dünyâ diyü ey dil / Âvâre olup eyleme ızhâr-ı telâşı (İbn Kemâl³³⁸). (I/383. s.).
- ✓ Perde perde şan'at ızhâr êtmeye üstâd-ı şun' / Bir tiyatro-hâne yapmış şöñra 'âlem kıymuş ad (Lâ³³⁹). (I/383. s.).
- ✓ Hükümñ kılar ızhâr bu âşâr ile mihri / Emriñ êder îbrâz bu envâr ile mâhi (Lâ³⁴⁰). (I/383. s.).
- ✓ İnsân ki görür bu i'tibârı / Gitmez mi elinden ihtiyârı (Lâ³⁴¹). (I/385. s.).
- ✓ Yokdur cihânda hayf ki mîzân-ı i'tidâl³⁴². (I/386. s.).
- ✓ Vaķi' göricek i'tirâzı / İnşâf ile hâķķa ola râzî (Lâ³⁴³). (I/387. s.).
- ✓ Yek-dîgere ne rûtbe muhâlifse şahş u 'aķl / 'Âlemde ol-ķadar mütehâlifdir i'tikâd (Lâ-edrî³⁴⁴). (I/389. s.).
- ✓ Geh nûr u zulmet oldu ķazâyâ-yı i'tikâd (Lâ³⁴⁵). (I/389. s.).
- ✓ Terk eyleye kibr ile 'inâdı / Haşr êtmeye nefse i'timâdı (Lâ³⁴⁶). (I/391. s.).
- ✓ Bu 'âleme i'timâd olunmaz / Derd-i ecele devâ bulunmaz (Lâ³⁴⁷). (I/391. s.).
- ✓ Eyler iken i'tinâ özüne / Uğrar kendi büyük sözünü (Lâ³⁴⁸). (I/392. s.).
- ✓ Kimdir Yehûd'u münkir-i i'câz-ı Hâķ êden / Kimdir Mesîh'i nefh kılan zât-ı Meryem'e (Lâ³⁴⁹). (I/393. s.).

334 Kâmûsta kelime "ye" ile yazılıdır.

335 Ziya Paşa: G. 21/2.

336 Ziya Paşa: TB. 1/3.

337 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rûm: 155.

338 Neşâtî: Kt. 1. (Mahmut Kaplan, Neşâtî Dîvânı, Akademi Kitapevi, İzmir 1996, s. 167.)

339 Ziya Paşa: G. 9/4.

340 Ziya Paşa: TB. 1/3.

341 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rûm: 23.

342 Ziya Paşa: TCB. 1/11

343 Ziya Paşa ≈ Meşrût u Ahvâl-i Şâ'irî: 43.

344 Ziya Paşa: TCB. 1/5.

345 Ziya Paşa: TCB. 1/5.

346 Ziya Paşa ≈ Meşrût u Ahvâl-i Şâ'irî: 42.

347 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertib-i Harâbât: 57.

348 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rûm: 132.

- ✓ İ'cāz degil midir ki Bārī / Tağyīrden anı kıldı ārī (Lā³⁵⁰). (I/393. s.).
- ✓ Ferş eyleyip zemīne bir perniyān-ı ahzār / İ'zāz eder ṭabī'at sulṭān-ı nev-bahārī (Lā³⁵¹). (I/395. s.).
- ✓ Cülūs étdikde ol Şāh eyledi i'lān-ı Tanzīmāt / Emīn ü muṭma'in kıldı ser-ā-ser zīr-i destānı (Lā-edrī³⁵²). (I/398. s.).
- ✓ Ṭarīk-i şervet açdı her ṭarafda yapıdırıp yollar / Demiryollarla i'mār eyledi emşār u büldānı (Lā³⁵³). (I/399. s.).
- ✓ İ'māl-i cām u bādeyi kim öğreden Cem'e (Lā³⁵⁴). (I/399. s.).
- ✓ İğrāk dēnirse müdde'āma / Bul nazmını bunda bak kelāma (Lā³⁵⁵). (I/403. s.).
- ✓ Étmiş 'ömrün o şāhib-i lāf / İğrāk u mübālağa ile itlāf (Muḳaddime³⁵⁶). (I/403. s.).
- ✓ Ğāyet de metīndir kelāmı / Rengīndir ifāde-i merāmı (Muḳaddime³⁵⁷). (I/407. s.).
- ✓ İfāza-baḥş-ı ḥayāt olmasaydı nāmiyeye / Ḳururdu 'arḳ-ı mevālīd-i ümmühāt-ı çihār (Lā³⁵⁸). (I/407. s.).
- ✓ İştīyākıñ derd-nāk étdi beni / İftirākıñ gel helāk étdi beni (Lā³⁵⁹). (I/410. s.).
- ✓ Ḳaṅğı yere étse lem'a ifrāğ / Ol lem'a olurdu bir yanardağ (Muḳaddime³⁶⁰). (I/413. s.).
- ✓ Ey şeh-i devrān-ı Cemşīd-iḳtidār / Vey meh-i tābān-ı ḥürşīd-iştihār (Lā³⁶¹). (I/420. s.).
- ✓ Ḥelvāciya ṭabla-kār lāzım / Ol käre de iḳtidār lāzım (Muḳaddime³⁶²). (I/420. s.).
- ✓ Bu iḳtirān-ı kevākib bu ḥükm-i naḥs u sa'id (Na't-ı Şerīf ≈ Lā-edrī³⁶³). (I/421. s.).
- ✓ Bābı ol burc-ı şerefdir kim degil zer ḥalkalar / Mihr-i devlet mäh-ı iḳbāl anda étmış iḳtirān (Lā³⁶⁴). (I/421. s.).

349 Ziya Paşa: TCB. 1/9.

350 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 27.

351 Ziya Paşa: G. 46/6.

352 Ziya Paşa ≈ Fihrist-i Şāhān-ı Āl-i Osmān: 62.

353 Ziya Paşa ≈ Fihrist-i Şāhān-ı Āl-i Osmān: 83.

354 Ziya Paşa: TCB. 1/9.

355 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 116.

356 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 86.

357 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı İrān: 26.

358 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīfe: 3/36.

359 Ziya Paşa ≈ K. 7/43.

360 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 16.

361 Ziya Paşa ≈ K. 7/46.

362 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 52.

363 Ziya Paşa: 3/24.

- ✓ İftihār eyler vüçüduñla seḥā³⁶⁵ / İktişār eyler vürüdunla ḥayā (Lā³⁶⁶). (I/422. s.).
- ✓ Ammā ki o ‘aşrıñ iktizāsı / Êtmiş anı yāve mübtelāsı (Lā³⁶⁷). (I/422. s.).
- ✓ Mevte yakışır var ise rāḥat döşeginde / İkdām u taḥammül gerek erbāb-ı ḥayāta (Lā³⁶⁸). (I/424. s.).
- ✓ Nizām üzre edip tanzīm-i ‘asker eyledi ikmāl / Mühimmātıñ var idi baḥr u berde ḥaylī noḳşanı (Lā-edrī³⁶⁹). (I/434. s.).
- ✓ Feyz-i zātıñdır beni gūyā eden / İltifātıñdır beni iḥyā eden (Muraşsa‘ Kaşīde³⁷⁰). (I/439. s.).
- ✓ Mānend-i dīv-beççelerin iltikām eder(Lā³⁷¹). (I/440. s.).
- ✓ Peyrevligin iltimās eyler / Ol nazmdan iktibās eyler (Lā³⁷²). (I/440. s.).
- ✓ Nūruñ ile iltimā‘ ederler / Dervişleriñ semā‘ ederler (Lā³⁷³). (I/440. s.).
- ✓ Böyle³⁷⁴ merhemler ile bu yāre olmaz³⁷⁵ iltiyām / Ġāze-i ‘aṭṭār ile gelmez ‘acūze intizām (Lā-edrī³⁷⁶). (I/442. s.).
- ✓ Yā ḥaşv u imāle vü ziḥāfāt / İnşād edene belā-yı āfāt (Muḳaddime-i Edebiye³⁷⁷). (I/448. s.).
- ✓ Bu yolda imām-ı ehl-i ‘irfān / Mevlid eşerin yazan Süleymān (Muḳaddime³⁷⁸). (I/448. s.).
- ✓ Sen işiñde muḳtezā-yı ‘aşra eyle imtişāl. (Lā³⁷⁹). (I/449. s.).
- ✓ Hem rütbelerince ‘ācizāne / Çekdim şu‘arāyı imtiḥāna (Lā³⁸⁰). (I/449. s.).
- ✓ İmtizāc u ‘aḳl da olsañ daḥī reşk-i melek (Lā³⁸¹). (I/450. s.).

364 Ziya Paşa: K. 1/28.

365 Eserde: semā.

366 Ziya Paşa ≈ K. 7/ 51.

367 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu‘arā-yı Rüm: 105.

368 Namık Kemal. (N. Ahmet Özalp, Bilgelikler Kitabı, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2012, s. 38.)

369 Ziya Paşa ≈ Fihrist-i Şābān-ı Āl-i Osmān: 59.

370 Ziya Paşa: K. 7/48.

371 Ziya Paşa: TCB. 1/1.

372 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu‘arā-yı Rüm: 39.

373 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Münācāt: 14.

374 Eserde: Öyle.

375 Eserde: bulmaz bu yāre.

376 Ziya Paşa: TCB. 2/7.

377 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş‘ār-ı Türki: 7.

378 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu‘arā-yı Rüm: 143.

379 Ziya Paşa: TCB. 2/12.

380 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 92.

381 Ziya Paşa: TCB. 3/8.

- ✓ Nedir taşavvur-ı temyīz ḥüsn ü ḳubḥ-ı umūr /Nedir tekābül-i imtidād³⁸² cümle-i girdār (Na't-ı Şerīf ≈ Lā³⁸³). (I/450. s.).
- ✓ İmlâlarını bıraḳdım öyle / Tâ denmeye şoñra şöyle böyle (Lā³⁸⁴). (I/455. s.).
- ✓ Ğâze-i 'aṭṭār ile gelmez 'acūze intizām (Lā-edrī³⁸⁵). (I/462. s.).
- ✓ Vêrdi mülk-i ber-devāma intizām / Girdi silk-i intizāma her meḥāmm (Lā-edrī³⁸⁶). (I/462. s.).
- ✓ Bî-mişl ise de bu ihtirā'ı / Yok kimseniñ andan intifā'ı (Lā³⁸⁷). (I/462. s.).
- ✓ Āşārına intihā bulunmaz / Bir kimse aña mişāl olunmaz (Lā³⁸⁸). (I/464. s.).
- ✓ İnsân aña dërler ki ède ḳalb-i raḳīḳi / Ālām-ı benī-nev'ı ile kesb-i melâlet (Lā-edrī³⁸⁹). (I/471. s.).
- ✓ Ma'nâsı laṭīf lafzı bî-ğış / Maзмünü nev insicāmı dil-keş (Lā³⁹⁰). (I/472. s.).
- ✓ Êtdi inşâ-yı sefâyin âhenîn / Êtdi iḥyâ-yı medâyin dil-nişîn (Lā³⁹¹). (I/473. s.).
- ✓ Şerbet-i in'âmıdır mâ'ü'l-hayât / Darbet-ı şamşâmıdır dâ'ü'l-memât (Muraşşa' Ḳaşıde³⁹²). (I/478. s.).
- ✓ Bir zerredir ki zerre-i nâ-müntehâ-yı ḥāk / Bir zerre ḥārice èdemez andan infikāk (Lā³⁹³). (I/482. s.).
- ✓ Ammâ bu ihtilâf ile maḳşûdu cümleñ / Bir Ḥālîḳ'a ḥulûş ile ètmekdir inḳıyād (Lā³⁹⁴). (I/484. s.).
- ✓ Tâ bula âşâr-ı gerdün inhidām / Tâ ola eş'ar-ı mevzûn ber-devām (Lā³⁹⁵). (I/487. s.).
- ✓ Râzî değilse ger buña nāmûs-ı dil-berî / 'Uşşâḳa dërse böyle ihānet yaman olur (Lā-edrī³⁹⁶). (I/488. s.).

382 Eserde: ezdād.

383 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīfe: 3/19.

384 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertib-i Harâbât: 88.

385 Ziya Paşa: TCB. 3/8.

386 Ziya Paşa ≈ K. 7/37.

387 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı İrân: 80.

388 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı İrân: 44.

389 Ziya Paşa: TB. 1/6.

390 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı İrân: 44.

391 Ziya Paşa ≈ K. 7/38.

392 Ziya Paşa: K. 7/12.

393 Ziya Paşa: TCB. 1/3.

394 Ziya Paşa: TCB. 1/5.

395 Ziya Paşa ≈ K. 7/52.

396 Nefî: K. 28/10.

- ✓ Cehli de taḥṣīl için elbet éderdik ihtimām / Mümkün olsaydı fedā-yı fazl ile taḡyīr-i baḥt (Lā³⁹⁷). (I/489. s.).
- ✓ Tertībde olmaḡ ile iṣkāl / Tanzīmde ben de étdim ihmāl (Muḡaddime³⁹⁸). (I/490. s.).
- ✓ Sa'dī eger étmeseydi ĩrād / Kim eyler idi Atabeg'i yād (Lā³⁹⁹). (I/494. s.).
- ✓ Dünyāda ṣenāsın eyler ĩfā / 'Uḡbāda iken de nāmın ibḡā (Mollā⁴⁰⁰). (I/496. s.).
- ✓ Güyā kırılır elinde elfāz / Maẓmūnları rūḡu eyler ĩḡāz (Lā⁴⁰¹). (I/497. s.).
- ✓ Der-i Āl-i Abādır melce'i erbāb-ı ĩmānıñ (Lā⁴⁰²). (I/499. s.).
- ✓ Dürr-i devlet-me'abı ḡırmēn-i ḡısmet iken ḡalka / Niḡün bilmem ḡümā eyler tenezzül üstüḡān üzre (Lā⁴⁰³). (II/9. s.).
- ✓ Olmuṣ kimisi ḡırṣ ile üftāde-i riyā (Lā⁴⁰⁴). (II/15. s.).
- ✓ Umūru ehl-i istiḡḡāḡa tefvīz étdigindendir / Ki her bir işde dā'im maẓhar-ı tevḡīḡ-i Sübhān'dır (Ḳaṣīde⁴⁰⁵). (II/20. s.).
- ✓ Nedir taṣavvur-ı temyīz ḡısn ü ḡubḡ-ı umūr (Lā⁴⁰⁶). (II/20. s.).
- ✓ ĩfāza-baḡṣ-ı ḡayāt olmasaydı nāmīyeye / Ḳururdu 'arḡ-ı mevālīd-i ümmehāt-ı ḡihār (Lā⁴⁰⁷). (II/21. s.).
- ✓ Étmiṣdi berāy-ı 'ayṣ-ı cānı / Teṣrīf-i serāy-ı Ümm-i ḡānī⁴⁰⁸. (II/21. s.).
- ✓ Ümmī idi gerḡi ḡıldı kendi / 'Āciz büleḡā-yı Necd ü Kindi (Muḡaddime⁴⁰⁹). (II/21. s.).
- ✓ Ḥaḡḡ sebeb ḡalk eyledi zātın nīzām-ı 'āleme / Sendedir ḡalkıñ ümīdi ey imāmü'l-müslimīn (Ḳaṣīde⁴¹⁰). (II/22. s.).
- ✓ Bed-aṣla necābet mi vērir ḡıḡ üniforma (Lā⁴¹¹). (II/27. s.).

397 Ziya Paṣa: G. 5/2.

398 Ziya Paṣa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 82.

399 Ziya Paṣa ≈ Meṣrūt u Ahvāl-i Ṣā'iri: 95.

400 Ziya Paṣa ≈ Meṣrūt u Ahvāl-i Ṣā'iri: 91.

401 Ziya Paṣa ≈ Ahvāl-i Ṣu'arā-yı Rūm: 80.

402 Ziya Paṣa: Kt. 3.

403 Ziya Paṣa: K. 2/31.

404 Ziya Paṣa: TCB. 1/10.

405 Ziya Paṣa: K. 5/30.

406 Ziya Paṣa ≈ Na't-ı Ṣerīfe: 3/19.

407 Ziya Paṣa ≈ Na't-ı Ṣerīfe: 3/36.

408 Ṣeyḡ Gālib (II/121. s.).

409 Ziya Paṣa ≈ Na't-ı Nebevī: 29.

410 Ziya Paṣa: K. 3/36.

411 Ziya Paṣa: TB. 1/5.

- ✓ Ol zerre-i cesîmeyi fânûs-ı şem'-vâr / Olmuş muhîṭ tûde-be-tûde nesîm-i pak (Lâ-edrî⁴¹²). (II/47. s.).
- ✓ Nâzik söyler sözü be-ğâyet / Bir sâdelik içre biñ leṭâfet (Lâ⁴¹³). (II/47. s.).
- ✓ Be-Haḫḫ-ı Hâzret-i Şiddîḫ u Zât-ı Zî'n-nüreyn / Be-Haḫḫ-ı saṭvet-i Fârûḫ u Hâyder⁴¹⁴-ı Kerrâr (Lâ⁴¹⁵). (II/47. s.).
- ✓ Manzûm ise bâ-ḥuşûş o şûret / Birkaç kat olur o demde külfet (Lâ⁴¹⁶). (II/48. s.).
- ✓ Bulundum ben daḥî dârü's-şifâ-yı Bâb-ı 'Âlîde⁴¹⁷ / Felâṭûn'u begenmez anda çok dîvâneler gördüm (Lâ⁴¹⁸). (II/48. s.).
- ✓ Lâkin niçün ol dilîr-i bâḥiş / Hayriyye'den açılmış mebâḥiş (Lâ⁴¹⁹). (II/53. s.).
- ✓ Olur fermânına dil-beste ḥükm-i rûzigâr elbet / Eger melâḥ-ı nâmın yazsa levḥ-i bâd-bân üzre (Lâ⁴²⁰). (II/57. s.).
- ✓ 'Aşḫ olsun o pîr-i mey-i perverde-i 'aşḫa / Kim bâdesi şad-sâle vü sâķisi civândır (Lâ⁴²¹). (II/59. s.).
- ✓ Ol mey ki olur şayḫal-ı dil ehl-i kemâle / Nâ-puḫteleriñ 'aḫlına bâdî-i ziyândır (Lâ⁴²²). (II/60. s.).
- ✓ Lâkin felege hüner gerekmez / Her bârı çeker bu bârı çekmez (Muḫaddime⁴²³). (II/61. s.).
- ✓ Bed-baḫt⁴²⁴ olanıñ bağına bir ḫaṭresi düşmez / Bārân yerine dürr ü güher yaḡsa semâdan (Lâ-edrî⁴²⁵). (II/63. s.).
- ✓ Bir ḫaṭre içen çeşme-i pür-ḥûn-ı fenâdan / Başın alamaz bir daha bārân-ı belâdan (Lâ⁴²⁶). (II/63. s.).
- ✓ Bâreka'llâh zihî kevkebe-i 'âlû'l-'âl (Lâ⁴²⁷). (II/65. s.).

412 Ziya Paşa: TCB. 1/3.

413 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rûm: 79.

414 Eserde: heybet.

415 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerîfe: 3/88.

416 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Eş'âr-ı Türki: 54.

417 Kâmûsta: ḥâlîde.

418 Ziya Paşa: G. 29/2.

419 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rûm: 185.

420 Ziya Paşa: K. 2/30.

421 Ziya Paşa: TB. 1/1.

422 Ziya Paşa: TB. 1/1.

423 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rûm: 25.

424 Eserde: Bî-bed.

425 Ziya Paşa: TB. 1/4.

426 Ziya Paşa: TB. 1/4.

- ✓ Bār-gāh-ı rif‘at-i iclāline yetmez yine / Perde-i seb‘-i şidād olsa mestāh-ı sāye-bān (Lā⁴²⁸). (II/66. s.).
- ✓ Yā kaṭre kaṭre şebnem yā kıṭ‘a kıṭ‘a elmās / Yā ‘aks-i mihr-i tābān yā nūr-ı feyż-i Bārī (Lā⁴²⁹). (II/67. s.).
- ✓ Dilim beyt-i ma‘ānīdir midādım⁴³⁰ hāmede gūyā / Zülāl-i feyż-i Bārī'dir aḡar zer-nāv-dān üzre (Lā⁴³¹). (II/67. s.).
- ✓ ‘Uḡbāya yarar bir işimiz yok ise bārī / Āzāde-dil-i şā‘ibe-i zerḡ ü riyāyız (Lā⁴³²). (II/67. s.).
- ✓ Eyler tezervi pençe-i ġadrında bāz-ḡār (Lā-edrī⁴³³). (II/67. s.).
- ✓ Hem-rāh olamaz aṅınla yārān / Şehbāz ile sa‘ve olmaz aḡrān (Lā⁴³⁴). (II/68. s.).
- ✓ Eyvāh bu bāzīçede bizler yine yandık (Lā⁴³⁵). (II/71. s.).
- ✓ Güncişk-i zārı bāşe-i bürrān⁴³⁶ helāk eder / Eyler tezervi pençe-i ġadrinde bāz-ḡār (Lā⁴³⁷). (II/75. s.).
- ✓ ‘Azm eyleyende bāga dün ol naḡl-i pür-ġurūr / Ezhār-ı gülistāna verip tāze bir sürūr (Fużülī⁴³⁸). (II/76. s.).
- ✓ Bāġ-bān bir gül için biñ ḡāre ḡidmed-kār olur (Lā-edrī⁴³⁹). (II/77. s.).
- ✓ Bāḡī'ye sezā olursa ta‘yīn / Ta‘bīr-i müceddid-i nuḡustīn (Muḡaddime⁴⁴⁰). (II/80. s.).
- ✓ Ḥusbīde-i fırāş-ı emāndır nüfūs hep / Bir ṭop-ı şu‘le-nākde bī-ḡayd-ı vehm ü bāk (Lā⁴⁴¹). (II/80. s.).
- ✓ Türkī dili evvel idi yektā / Êtdi anı Fārisī dü-bālā (Muḡaddime⁴⁴²). (II/83. s.).

427 Ziya Paşa ≈ Zafer-nāme: 1.

428 Ziya Paşa: K. 1/27.

429 Ziya Paşa: G. 46/10.

430 Eserde: müdām-ı.

431 Ziya Paşa: K. 2/54.

432 Ziya Paşa: TB. 1/11.

433 Ziya Paşa: TCB. 1/4.

434 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu‘arā-yı Rūm: 6.

435 Ziya Paşa: TB. 1/10.

436 Eserde: perrān.

437 Ziya Paşa: TCB. 1/4.

438 Ziya Paşa: TB. 2/1.

439 Fużülī'ye ait dense de dīvānda bulunamamıştır. Sakallı Celal'in mezar taşında yazmaktadır.

440 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş‘ar-ı Türkī: 30.

441 Ziya Paşa: TCB. 1/3.

442 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş‘ar-ı Türkī: 42.

- ✓ Mānend-i dīv-beççelerin iltikām eder / Köhne ribāt-ı dehr ‘aceb āşiyānedir (Lā-edrī⁴⁴³). (II/98. s.).
- ✓ ‘Allāmedir ol edīb-i māhir / Her ‘ilm ü hünerde bahşē kādīr (Lā⁴⁴⁴). (II/98. s.).
- ✓ ‘Osmānlı lisānı bu lisāndır / Fikr eyle ne baħr-i bī-gerāndır (Muḳaddime⁴⁴⁵). (II/99. s.).
- ✓ Peyvestedir sevāhili girdāb-ı ḫayrete / Bir baħrdır ki ḫāşılı bu baħr-i bī-gerān (Lā⁴⁴⁶). (II/99. s.).
- ✓ Tālī’-i ‘aḳla mu‘āvin olmaz / Baħt ile hüner muḳārin olmaz (Lā⁴⁴⁷). (II/101. s.).
- ✓ Yā Rabb⁴⁴⁸ ıırāğ-ı devlet ü baħtın münevver ét (Ziyā⁴⁴⁹). (II/101. s.).
- ✓ Farḳ için temyīz-i ehliyyetdeki noḳşānını / Şüret-i a‘māda eslāf étidiler taşvīr-i baħt (Lā⁴⁵⁰). (II/101. s.).
- ✓ Tālī’-i ‘aḳla mu‘āvin olmaz / Baħt ile hüner muḳārin olmaz (Lā⁴⁵¹). (II/102. s.).
- ✓ Farḳ için temyīz-i ehliyyetdeki noḳşānını / Şüret-i a‘māda eslāf étidiler taşvīr-i baħt (Lā⁴⁵²). (II/102. s.).
- ✓ Bed-baħt olanıñ bāğına bir ḳaṭresi düşmez / Bārān yerine dürr ü güher yağsa semādan (Lā-edrī⁴⁵³). (II/102. s.).
- ✓ Fikr-i vişāl yaḫşi gümāndır dēdim dēdi / Bu söz ḫayāl-i zihn-i yamanıñ⁴⁵⁴-durur seniñ (Fużülī⁴⁵⁵). (II/104. s.).
- ✓ Bed-māye olan añlaşılır meclis-i meyde / ‘İşret güher-i ādemi temyīze miḫekkdir (Lā⁴⁵⁶). (II/107. s.).
- ✓ Çün bu iki şā’ir oldu mevcūd / Īran’a belāğat étđi bedrūd (Lā⁴⁵⁷). (II/110. s.).
- ✓ Gevher bedel aña elbet olmaz / Taḫsīnden özge ḳıymet olmaz (Lā⁴⁵⁸). (II/111. s.).

443 Ziya Paşa: TCB. 1/1.

444 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu‘arā-yı Īrān: 108.

445 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş‘ār-ı Türki: 47.

446 Ziya Paşa: TCB. 1/2.

447 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā’irī: 35.

448 Bākī Divānı’nda: Dā’im.

449 Bākī: Ms. 1/8.

450 Ziya Paşa: G. 3/6.

451 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā’irī: 35.

452 Ziya Paşa: G. 3/6.

453 Ziya Paşa: TB. 1/4.

454 Eserde: yamandurur.

455 Ziya Paşa: TB. 2/4.

456 Ziya Paşa: TB. 1/9.

457 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu‘arā-yı Īrān: 136.

- ✓ Eyyüb'u 'illet-i beden iñletdi zār zār / Minşāra eyledi Zekerıyyā fedā-yı ser (Lā-edrī⁴⁵⁹). (II/111. s.).
- ✓ Bir çeşmeniñ başında oturmuş o gül-beden / Gördüm elinde var idi bir deste yasemen (Fuzūlī⁴⁶⁰). (II/111. s.).
- ✓ Ol tarz-ı beyān o ħüsn-i üslūb / Ol tavr-ı bedī' o vech-i merğūb (Lā⁴⁶¹). (II/113. s.).
- ✓ Meydānda bedī' ile ma'ānī / Biz de okuduk biraz beyānı (Lā⁴⁶²). (II/113. s.).
- ✓ Sa'y eyle 'ulūma muḳdimāne / Ez-cümle bedī' ile beyāna (Muḳaddime⁴⁶³). (II/113. s.).
- ✓ Êtmez mi kelāma bezl-i imkân / Sözden gören iltifāt u iḥsān (Lā⁴⁶⁴). (II/115. s.).
- ✓ Kim rüz u şeb o sofrā-i 'ālem-şümülde / Her nefis rızķın almada ber-vech-i iştirāk (Lā-edrī⁴⁶⁵). (II/116. s.).
- ✓ Her nefsi tutardı ol peygamber / Nefsiyle ḥuḳūḳda berāber (Na't-ı Nebevī⁴⁶⁶). (II/116. s.).
- ✓ Herhangi ḥayāl ise muşavver / Elfāzı gelir anıñ berāber (Lā⁴⁶⁷). (II/117. s.).
- ✓ Şeh-nāme'yi etmek için itmām / Firdevsī otuz yıl etmiş iḳdām / Kılmış Fecri berāy-ı tefsīr / Yüz yirmi maḥalde başķa ta'bīr (Muḳaddime⁴⁶⁸). (II/121. s.).
- ✓ Kendiñ etmek sa'y u himmet kendiñiñ ber-bādına (Lā-edrī⁴⁶⁹). (II/122. s.).
- ✓ Ey berter-i 'aḳl u vehm ü idrāk / Ma'rūf-ı ḥiṭāb-ı mā-'arefnāk (Lā⁴⁷⁰). (II/123. s.).
- ✓ Āşārı laṭīf līk azdı / Bir berceste ḳaşıde yazdı (Lā⁴⁷¹). (II/124. s.).
- ✓ Bercīs-edā 'Uṭārid-āyīn / Şi'ri şī'r⁴⁷² ü neşri rengīn (Muḳaddime⁴⁷³). (II/124. s.).

458 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'irī: 100.

459 Ziya Paşa: TCB. 1/8.

460 Ziya Paşa: TB. 2/5.

461 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 7.

462 Namık Kemal. (Kubbealtı "bedī'" maddesi).

463 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'irī: 22.

464 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 24.

465 Ziya Paşa: TCB. 1/3.

466 Ziya Paşa: 43.

467 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türkī: 51.

468 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı İrān: 78-79.

469 Ziya Paşa: TCB. 3/11.

470 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Münācāt: 3.

471 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 33.

472 Kāmūsta: şā'rā.

473 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı İrān: 74.

- ✓ Her tārı oldu ber-zede-i dest-i rüzgār / Êtdikleri o zülf-i perîşāna kalmadı (Lā⁴⁷⁴). (II/128. s.).
- ✓ Düşen şanma zemīne berf-pāre farṭ-ı serdīden / Döker bāl u perin şıf-ı melā'ik ḥāk-dān üzre (Lā⁴⁷⁵). (II/130. s.).
- ✓ Yā ol şeririñ degilse berḳi / Kim eyledi zinde arz-ı şarkı (Na't-ı Nebevî⁴⁷⁶). (II/131. s.).
- ✓ Eskām ile geḫdi rüzgārım / Ālām idi cümle berg ü bārım (Muḫaddime⁴⁷⁷). (II/133. s.).
- ✓ Ehl-i dile ber-güzārım olsun / Şā'irlere yādigārım olsun (Lā⁴⁷⁸). (II/133. s.).
- ✓ Ḥaḫḫā ki Naḥīfī-i hüner-kār / Yazdı nice ber-güzīde āşār (Lā-edrī⁴⁷⁹). (II/134. s.).
- ✓ Yazdım ne ise şikeste beste / Ma'lūm degil mi ḥāl-i ḥaste (Lā⁴⁸⁰). (II/145. s.).
- ✓ Ammā ki istinād ile 'afv-ı cemīliñe / Başt eyleyim biraz da felekden şikāyeti (Lā⁴⁸¹). (II/146. s.).
- ✓ Herkesiñ vechinde bir reng-i beşāşet mūncelī / Kalmadı ehl-i melāl u ḥüznde ḫīn-i cebīn (Lā⁴⁸²). (II/149. s.).
- ✓ Fikr êtmeli kim Cenāb-ı Bī-ḫūn / Êtdikde beşerle arzı meskūn (Lā⁴⁸³). (II/150. s.).
- ✓ Düşdü cūdā na'im-i şafādan ebü'l-beşer / Oldu Ḥalīl'e tecrübe-geh gerden-i püser (Lā-edrī⁴⁸⁴). (II/150. s.).
- ✓ Ebnā-yı beşerde ḫalacāḫ mı bu mu'ādāt (Lā⁴⁸⁵). (II/150. s.).
- ✓ Vā-beste-i başāretidir şāh-ı 'ādiliñ / Mülküñ 'imāreti fuḫaranıñ selāmeti (Lā⁴⁸⁶). (II/152. s.).
- ✓ Kıldıkda ṭulū' mihr-i zātı / Doldurdu ziyāsı kā'inātı / Hep gördü anı başīr olanlar / Cāhil ḫaldı ḫarīr olanlar (Na't-ı Nebevî⁴⁸⁷). (II/153. s.).

474 Ziya Paşa: G. 40/3.

475 Ziya Paşa: K. 2/7.

476 Ziya Paşa: 14.

477 Ziya Paşa ≈ Tahdīs-i Nimet ve İhtār u Mazeret: 26.

478 Ziya Paşa ≈ Tahdīs-i Nimet ve İhtār u Mazeret: 12.

479 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arâ-yı Rûm: 167.

480 Ziya Paşa ≈ Tahdīs-i Nimet ve İhtār u Mazeret: 27.

481 Ziya Paşa: K. 4/20.

482 Ziya Paşa: K. 4/7.

483 Ziya Paşa ≈ Meşrût u Ahvāl-i Şā'irī: 65.

484 Ziya Paşa: TCB. 1/8.

485 Ziya Paşa: TB. 1/2.

486 Ziya Paşa: K. 4/2.

- ✓ Güncide-i başiret olur mu bu 'acz ile / Haysiyyet-i havâdiş ü keyfiyyet-i şu'ün (Lā-edrī⁴⁸⁸). (II/153. s.).
- ✓ Taş bağladı mecā'a ile baṭn-ı pākine / Dünyāya rağbet eylemedi Seyyidü'l-beşer (Lā-edrī⁴⁸⁹). (II/156. s.).
- ✓ Böyle var iken lisānda vüs'at / Var der yine ba'zılar zarūret (Lā⁴⁹⁰). (II/157. s.).
- ✓ Vardır 'Arabide ba'zı külfet / Êtmek gerek iştiḳāka diḳḳat (Lā-edrī⁴⁹¹). (II/157. s.).
- ✓ Ümmid-i vefā eyleme her şahş-ı dağalde / Çok hācılarñ çıkdı hācı zīr-i bağalde (Terkībibend ≈ Lā⁴⁹²). (II/160. s.).
- ✓ Gördüm felegiñ vefası yokdur / Zevḳ ü elemiñ bekası yokdur (Lā⁴⁹³). (II/161. s.).
- ✓ Ḳāānī gelince şoñ zamānda / Reddü'l-'acz eyledi beyānda / Eş'ārda eşref-i ḥalefdır / Hāḳḳā ki baḳıyyetü's-selefdır (Lā⁴⁹⁴). (II/163. s.).
- ✓ Eş'ār nuḳāve-i zebāndır / Mi'yār-ı belāgat-ı lisāndır (Muḳaddime⁴⁹⁵). (II/166. s.).
- ✓ Bir beldede ḥicāb-ı zenān 'ayb olup yine / Bir şehirde bu ḥālet olur bā'ış-i cemāl (Lā-edrī⁴⁹⁶). (II/167. s.).
- ✓ Gāhī muḥaḳḳar-ı cūhelā şā'ir-i belīg / Gāhī müsahḥar-ı ḥumeḳā fāzıl-ı edīb (Lā⁴⁹⁷). (II/171. s.).
- ✓ Faḥriyyeleri belīgdir pek / Zāten güzeli ne ḥācet ögmek (Muḳaddime⁴⁹⁸). (II/171. s.).
- ✓ Êtmış kimisi rāḥatın iḳbāl için fedā / Olmuş kimi beliyye-i idbāre mübtelā (Lā⁴⁹⁹). (II/171. s.).
- ✓ Bevvāl-i çeh-i Zemzem'i la'netle añar ḥalḳ / Sen Ka'be gibi kendiñi ḥürmetle be-nām et (Lā-edrī⁵⁰⁰). (II/173. s.).
- ✓ Nizām-bend-i şühūd olalı bu bezm-i cihān / Ne rindler ne ḳadeḥ-keşler êtdiler güzerān (Lā⁵⁰¹). (II/174. s.).

487 Ziya Paşa: 8-9.

488 Ziya Paşa: TCB. 1/7.

489 Ziya Paşa: TCB. 1/8.

490 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arâ-yı Türki: 61.

491 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertib-i Harâbât: 84.

492 Ziya Paşa: TB. 1/6.

493 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertib-i Harâbât: 54.

494 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arâ-yı İrân: 137-138.

495 Ziya Paşa ≈ Meşrût u Ahvāl-i Şā'iri: 83.

496 Ziya Paşa: TCB. 1/11.

497 Ziya Paşa: TCB. 1/6.

498 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arâ-yı Rûm: 44.

499 Ziya Paşa: TCB. 1/10.

500 Ziya Paşa: TB. 1/12.

- ✓ Bir apıyı bend  derse bi apı eyler k     / H   ret-i All  h! Efendi f  ti  'l-ebv  bdır (L  ⁵⁰²). (II/174. s.).
- ✓ Bu bender-gehd   herkes dirhem    d  n  ra t  bi'dir (L  ⁵⁰³). (II/175. s.).
- ✓ Bi'  z-z  t terbiyetle yeti  dirdi bendeg  n / Ma  l  bu üzre eyledi te    il hey'eti (L  ⁵⁰⁴). (II/175. s.).
- ✓ Bend   tdi dest    p  yime g      su b    nı / Ba  dım yüzüne   rmızı gördüm yatağını (Fu    l  ⁵⁰⁵). (II/174. s.).
- ✓ Bevv  l-i   h-i Zemzem'i la'netle a  n  r h  lk   / Sen Ka'be gibi kendi  ni hürmetle be-n  m   t (L  -edri  ⁵⁰⁶). (II/182. s.).
- ✓ Azdır suhan-ı gir  n-ba    sı / Ba    si 'ac    ler du'  sı (L  ⁵⁰⁷). (II/185. s.).
- ✓ Bu     vede bir da     Bah  y   / Bülbül-ve     der suhan-ser  y   (L  ⁵⁰⁸). (II/185. s.).
- ✓ Görmeden     r-ı nis  n  n bah  r elden gider / G  ller     ir r  m olur amm   hez  r elden gider (L  -edri  ⁵⁰⁹). (II/186. s.).
- ✓ M  n  cer olur um  r-ı cih  n bir nih  yete /   ayf  n   t  y   meyli bah  r  n h  z  nedir (L  ⁵¹⁰). (II/186. s.).
- ✓ A  l-ı mer  m⁵¹¹ h    km-i ezell bulmadır v  c  d / Z  hirdeki   av  b u h    t   hep bah  nedir (L  ⁵¹²). (II/188. s.).
- ✓ Hep sözleri anda '       ne / Kimse bulamaz a  n   bah  ne (L  ⁵¹³). (II/188. s.).
- ✓ Rezmde        ri Behr  m-ı mu    f / Bezmde tedb  ri   am    m-ı h  l  f (Mura     a'      de⁵¹⁴). (II/190. s.).
- ✓ Geh     vet⁵¹⁵-i cih  ndan   der cehl behre-y  b / Geh loğma-i '    dan   der 'a  l bi-na    b (L  ⁵¹⁶). (II/191. s.).

501 Ziya Paşa    Tesd  s-i Matla'-ı Mahm  d Bey M  ste    r-ı H  riciyye: 6.

502 Mehmed Şemsettin,   em  i.

503 Ziya Paşa: G. 16/1.

504 Ziya Paşa: K. 4/14.

505 Ziya Paşa: TB. 2/3.

506 Ziya Paşa: TB. 1/12.

507 Ziya Paşa    Ziya Paşa    Ahv  l-i   u'ar  -yı R  m: 77.

508 Ziya Paşa    Ziya Paşa    Ahv  l-i   u'ar  -yı R  m: 81.

509 Ziya Paşa: G. 15/1.

510 Ziya Paşa: TB. 1/1.

511 Eserde: mur  d.

512 Ziya Paşa: TCB. 1/1.

513 Ziya Paşa    Ahv  l-i   u'ar  -yı   r  n: 111.

514 Ziya Paşa: K. 7/24.

- ✓ Ol ‘asrda bir dahī Riyāzī / Bāğ-ı suḥanīn gül-i beyāzı (Lā⁵¹⁷). (II/197. s.).
- ✓ Meşhūrları beyān olundu / Āşār ile imtiḥān olundu (Lā⁵¹⁸). (II/198. s.).
- ✓ Ber-vech-i ḥaḳ beyān eder elbette fi’line / Her kaṅısından eyler iseñ ayrıca su’āl (Lā-edrī⁵¹⁹). (II/198. s.).
- ✓ Sa’y ile ulūma muḳdimāne / Ez-cümle bedī’ ile beyāne (Muḳaddime⁵²⁰). (II/198. s.).
- ✓ Bu noḳtadır yemīn ü şimāli beyān eden / Eyler cihāta ‘aql bu merkezden insilāk (Lā⁵²¹). (II/198. s.).
- ✓ Meydānda bedī’ ile ma’ānī / Biz de oḳuduḳ biraz beyānı (Ziyā⁵²²). (II/198. s.).
- ✓ Hırḳa-i beyzā vücūd-ı devletiyle kām-bīn / Mesned-i fetvā beḳā-yı rif’atıyla kām-rān (Lā⁵²³). (II/202. s.).
- ✓ Êtdi hūner-āverān i’cām / İḥyā-yı ‘ulūm-ı dīn-i İslām / Beyzāvīler Zemaḥşerīler / Şīrāzīler’le Cevherīler (Lā⁵²⁴). (II/202. s.).
- ✓ Bi’llāh çokdan eyler idim nefsimi telef / Men’ etmeseydi ṭal’atın şevḳ ü rü’yeti (Lā⁵²⁵). (II/208. s.).
- ✓ Hūner-mend olmaḡın kendi ederdi terbiyet bi’z-zāt / Zamānında olan erbāb-ı faẓl u ‘ilm ü ‘irfānı (Lā⁵²⁶). (II/210. s.).
- ✓ Dil-sīr-i bisāṭ-ı ni’āmın mürḡ-i hevāyı / Sīr-āb-ı zülāl-i keremiñdir şuda māhī (Lā⁵²⁷). (II/215. s.).
- ✓ Tanzīrine çok çalışdı yārān / Qaldı yine bīkr mişl-i Qur’ān (Lā⁵²⁸). (II/218. s.).
- ✓ Eşk-i şādi aḳıdır gūlzāre şekl-i jālede / Dīde-i bülbul olup gūyā billūrīn nāv-dān (Lā⁵²⁹). (II/219. s.).

515 Eserde: devlet.

516 Ziya Paşa: TCB. 1/6.

517 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu’arā-yı Rūm: 41.

518 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 93.

519 Ziya Paşa: TCB. 1/11.

520 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā’irī: 22.

521 Ziya Paşa: TCB. 1/3.

522 Namık Kemal. (Kubbealtı “bedī’” maddesi).

523 Ziya Paşa: . 1/20.

524 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu’arā-yı İrān: 3-4.

525 Ziya Paşa: K. 4/30.

526 Ziya Paşa ≈ Fihrist-i Şāhān-ı Āl-i Osmān: 41.

527 Ziya Paşa: TB. 1/3.

528 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu’arā-yı Rūm: 150.

- ✓ Te'sis-i binā-yı devlet etti / Tanzīm-i lisāna himmet etti (Muḳaddime⁵³⁰). (II/220. s.).
- ✓ Ey kevni binā eden mühendis / Sensin bu menāzıra⁵³¹ mü'essis (ve-lehu⁵³²). (II/220. s.).
- ✓ Fikr etmeli kim Cenāb-ı Bī-çün / Ettikde beşerle arzı meskūn (Lā⁵³³). (II/224. s.).
- ✓ Naẓm-ı ḳudemā vü fenn-i tāriḥ / Gül-naḥl-i feṣāḥata bün ü biḥ⁵³⁴⁻⁵³⁵. (II/224. s.).
- ✓ Bīd-i Mecnūn'a şafāsından yine gelmiş cünün / Kim gümüş zincirler taḳmuş aña cū-yı revān (Lā⁵³⁶). (II/224. s.).
- ✓ Ger olmasa Endülüs ziyā-dār / Kim Avrupa'yı ederdi bīdār (Lā⁵³⁷). (II/225. s.).
- ✓ Bīdesteriñ helākine ḥāyye olur sebab / Ḳatl-i samūr-ı zāre olur postu medār. (Lā-edrī⁵³⁸). (II/226. s.).
- ✓ Fikr et ne-ḳadar bīdā'at ister / Bu naẓm ne istiṭā'at ister⁵³⁹. (II/216. s.).
- ✓ Her kimde 'aşḳ ḡālib ise ḳurb-ı Ḥazret'e / Ol deñlü andadır ilm ü derd-i bīş-ter⁵⁴⁰. (Lā⁵⁴¹). (II/228. s.).
- ✓ Çok⁵⁴² gördüm o baḥr-i bī-gerānı / Farḳ eyledim ol zemān cihānı (Lā). (II/230. s.).
- ✓ Bī-çāreye çāre-sāz olursun / Bī-keslere dil-nüvāz olursun (Lā⁵⁴³). (II/230. s.).
- ✓ Bīmārlarıñ şifāsı sensin / Her derdleriñ devāsı sensin (Muḳaddime⁵⁴⁴). (II/231. s.).
- ✓ Dilinde māye-i irfān olan ḥaḳīḳat-bīn / Olur her āyine himmetle vāḳıf-ı esrār (Lā⁵⁴⁵). (II/232. s.).
- ✓ Ne şubḥ-ı feyz-eşer pīrāhen-i şad Yūsuf-ı ḥūrşīd / Ki bīnāyī-dih-i Ya'ḳūb-ı nā-bīnā-yı dünyādır⁵⁴⁶ (II/232. s.).

529 Ziya Paşa: K. 1/5.

530 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türki: 17.

531 Eserde: menāzına.

532 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Münācāt: 9.

533 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'iri: 65.

534 Şair ismi yoktur.

535 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'iri: 24.

536 Ziya Paşa: K. 1/6.

537 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 15.

538 Ziya Paşa: TCB. 1/4.

539 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rūm: 170.

540 Dīvānda: Ol denlü anda derd ü beladır füzūn-ter.

541 Ziya Paşa: TCB. 1/8.

542 Eserde: Çün.

543 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Münācāt: 38.

544 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Münācāt: 36.

545 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīfe: 2/9.

546 Sabrī Mehmet Şerif: (K. 7/8).

- ✓ Ecrām-ı bî-nihāye ile pürdür āsmān (Terkībībend⁵⁴⁷). (II/233. s.).
- ✓ Ka‘ab bin Züheyri kıldı hāzret / Şāyeste-i Bürde-i sa‘ādet (Muḳaddime⁵⁴⁸). (II/240. s.).
- ✓ Vehbī‘ye luḡatde yokdur aḳrān / Tuḥfe ile Nuḥbe iki burhān (Muḳaddime⁵⁴⁹). (II/242. s.).
- ✓ Bu yolda velī kelāmı çok yok / Melbūsundan bürehnesi çok (Muḳaddime⁵⁵⁰). (II/243. s.).
- ✓ ‘İllet ‘ilāca lāzımedir ‘illete ‘ilāc / Her şeyde āşikār-ı müselsel bu ihtiyāc (Lā-edri⁵⁵¹). (II/248. s.).
- ✓ Bir mevsim-i bahārına geldik ki ‘ālemiñ / Bülbül ḥamūş havz tehī gülsitān ḥarāb (Lā⁵⁵²). (II/249. s.).
- ✓ Ümmī idi gerçi kıldı kendi / ‘Āciz büleḡā-yı Necd ü Kindi (Muḳaddime⁵⁵³). (II/250. s.).
- ✓ Nazm-ı ḳudemā vü fenn-i tāriḥ / Gül-naḥl-i feşāḥata bün ü bîḥ (Muḳaddime⁵⁵⁴). (II/252. s.).
- ✓ Bulmasın bünyān-ı iḳbālīñ ḥitām (Lā⁵⁵⁵). (II/253. s.).
- ✓ Bünyān-ı dürüḡ olup mü‘esses / Medḥ-i ümerāya⁵⁵⁶ düşdü herkes (Mukaddime⁵⁵⁷). (II/253. s.).
- ✓ Āşiyān-ı sīneden pervāz edip mürḡ-i heves / Ḳondu bir gül dalına mest oldu bū-yı ḡonceden (Lā⁵⁵⁸). (II/265. s.).
- ✓ Bu ma‘nāca āña şun‘-ı beşerdır dense bühtāndır (Lā⁵⁵⁹). (II/266. s.).
- ✓ Nef‘ī bunu şanma müft bulmuş / Üç pādişehiñ nedīmi olmuş (Lā⁵⁶⁰). (II/284. s.).

547 Ziya Paşa: TCB. 1/2.

548 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu‘arā-yı Arab: 13.

549 Ahvāl-i Şu‘arā-yı Rüm: 175.

550 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu‘arā-yı Rüm: 70.

551 Ziya Paşa: TCB. 2/3.

552 İzzet Molla: G. 23/4.

553 Ziya Paşa ≈ Na‘t-ı Nebvī: 29.

554 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā‘irī: 24.

555 Ziya Paşa ≈ K. 7/53.

556 Kāmūsta: bed-lāne.

557 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu‘arā-yı Arab: 19.

558 Şair hanesi boş bırakılmıştır. TRT’de 623 repertuar numaralı şarkıdır.

558 Salāhī. (www.turkedebyatiisimlersozlugu.com, Mehmet Gürbüz, “Salāhī” maddesi.)

559 Ziya Paşa: K. 5/23.

560 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu‘arā-yı Rüm: 19.

- ✓ Bir şā'ir-i pāk-i nüktedāndır / Meydān-ı hūnerde pehlivāndır (Muḳaddime⁵⁶¹). (II/292. s.).
- ✓ Pākīze ḳaṣīdeler dēmiṣdir / Berceste neṣīdeler dēmiṣdir (Muḳaddime⁵⁶²). (II/293. s.).
- ✓ Pā-māl-i ṣitā olmadan iḳlīm-i ḫemen gel (Ekrem⁵⁶³). (II/297. s.).
- ✓ Ammā ne ḳaṣīde pāy-tā-ser / Şan sübhā-i dürr ü 'ıḳd-ı gevher (Lā⁵⁶⁴). (II/299. s.).
- ✓ Ammā oḳu Sa'dī'yi ser-ā-pā / Baḳ nice ḳaṣīde-i dil-ārā (Muḳaddime⁵⁶⁵). (II/299. s.).
- ✓ Pā-māl ēder encām kimiñ üstüne dōnse / Āḡāz ēdeli devre budur meṣreb-i 'ālem (Lā⁵⁶⁶). (II/301. s.).
- ✓ Başı kesildi ḡadr ile Yahyā-yı mürseliñ / Çıkdı semāya zulm ile 'İsā-i bī-peder (Tercī'ibend⁵⁶⁷). (II/303. s.).
- ✓ Yaḳdıñ fütādegānıñ hākister eylediñ / Ey şem' külfet eyleme pervāne ḳalmadı (Lā⁵⁶⁸). (II/317. s.).
- ✓ Kurb-ı viṣāl-i ḫāzret ise ḳaṣdıñ ey Mesīḥ / Peṣmīne-i diliñde ḡam-ı sūzen olmasın (Lā⁵⁶⁹). (II/327. s.).
- ✓ Tūt bu nuṣḥ u pendı benden yādigār olsun saña (Tercī'-i Meṣhūr⁵⁷⁰). (II/334. s.).
- ✓ Bir sa'ādet bir şeref kesb ētdi kim pehnā-yı arz / Dīde-i ḫasretle bālādan baḳar ḫarḥ-ı berīn (Cülūsiyye ≈ Lā⁵⁷¹). (II/335. s.).
- ✓ Ḥudā ḳādirdir eyler seng-i ḫārādan güher peydā (Lā⁵⁷²). (II/337. s.).
- ✓ Ecrām-ı bī-nihāye ile pürdür āsmān (Lā⁵⁷³). (II/359. s.).
- ✓ Şimdi görseydi neler çıkdı o menfezlerden / Ḳaldırımlarda gezer bir sürü pūyā-yı suḫan. (Vehbī: K. 51/95⁵⁷⁴). (II/370. s.).
- ✓ Şarf eyleyip aña cümle tābı / Pek şīveli yazmış ol kitābı (Muḳaddime⁵⁷⁵). (III/3. s.).

561 Ziya Paşa Ş Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 42.

562 Ziya Paşa Ş Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 43.

563 Nedīm: Ms. 28/2.

564 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 34.

565 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı İrān: 92.

566 Ziya Paşa: TB. 1/2.

567 Ziya Paşa: TCB. 1/8.

568 Ziya Paşa: G. 40/5.

569 Ziya Paşa: G. 32/2.

570 Ziya Paşa: 3/8.

571 Ziya Paşa: K. 3/6.

572 Hudayī-i Kadīm. (N. Ahmet Özalp, Bilgelikler Kitabı, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2012, s. 13.)

573 Ziya Paşa: TCB. 1/2.

574 Aynı beyit bir öncesinde Rāḡıb Paşa'ya ait gösterilmiştir.

575 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 183.

- ✓ Şehāb-āsā yürürler yerde cāmid gördüğün dağlar / Bütün zerrāt bir kânūn-ı istimrāra tābi'dir (Lā⁵⁷⁶). (III/5. s.).
- ✓ Her şems eder tevābi'-i maḥşūşasıyla seyr / Her tābi'e tevābi'-i uḥrā eder kıran (Lā⁵⁷⁷). (III/5. s.).
- ✓ Hāk ol ki Hudā mertebēni eyleye 'ālī / Tāc-ı ser-i 'ālemdir o kim hāk-i kademdir (Rūhī⁵⁷⁸: TB. 1/2). (III/8. s.).
- ✓ Şehr-yār-ı şehr-yārān-ı cihān / Tāc-dār-ı tāt-dārān-ı zemān (Muraşşa' Kaşīde⁵⁷⁹). (III/8. s.).
- ✓ Her 'ālemiñ sinīn ü tevārīhi muhtelif / Her bir zemīnde başka ḥisāb üzredir zamān (Lā⁵⁸⁰). (III/10. s.).
- ✓ Nazm-ı kudemā vü fenn-i tāriḥ / Gül-naḥl-i feşāḥata bün ü biḥ (Muḥaddime⁵⁸¹). (III/10. s.).
- ✓ İncinme cevrine daha ol māh tāzedir / Bilmez nevaziş-i dili bi'llāh tāzedir / Bīgānelerle cünbişin⁵⁸² ol naḥl-i nevresiñ / Āha ḥavāle eyler idim āh tāzedir (Āgāh⁵⁸³). (III/11. s.).
- ✓ Ne te'yīd-i İlāhī'dir ki bu her mebḥaş-i düşvār / Ne deñlü olsa düşvār ol kadar zātınca āsāndır (Lā⁵⁸⁴). (III/20. s.).
- ✓ Tebcil edilir Nüşirevān ile Süleymān (Lā⁵⁸⁵). (III/22. s.).
- ✓ Olmuş bu tebeddül lisāna / Bā'īs iki Husrev-i yegāne (Muḥaddime⁵⁸⁶). (III/23. s.).
- ✓ Evzānda teḥarrüz-ı zihāfāt / Tekşīr-i tetābu'-i izāfāt (Muḥaddime⁵⁸⁷). (III/28. s.).
- ✓ Nazar olunsa tetālī-i nev' ü cinse eger / Degil ṭabī'at-ı eşyāda devr ü istikrār (Lā⁵⁸⁸). (III/28. s.).

576 Ziya Paşa: G. 16/5.

577 Ziya Paşa: TCB. 1/2.

578 Kāmūsta şair belirtilmemiştir.

579 Ziya Paşa: K. 7/2.

580 Ziya Paşa: TCB. 1/2.

581 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'irī: 24.

582 Eserde: cünbişi.

583 Nailī-i Kadīm: G. 76/1-2.

584 Ziya Paşa: K. 5/34.

585 Ziya Paşa: TB. 1/7.

586 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-i Türkī: 9.

587 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-i Türkī: 33.

588 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīfe: 3/57.

- ✓ Düşdü cüdā na'īm-i řafādan Ebü'l-beşer / Oldu Ėalil'e tecrübe-geÇ gerden-i püser (Lā⁵⁸⁹). (III/32. s.).
- ✓ Kim şer'ine eylese tevessül / İnsānlık ile Ėder tecemmül (Muķaddime⁵⁹⁰). (III/34. s.).
- ✓ Evzānda tağarrüz-ı zihāfāt / Tekşir-i tetābu'-ı izāfāt (Muķaddime⁵⁹¹). (III/39. s.).
- ✓ Zenbür kimden eyledi tağşil-i hendese (Lā⁵⁹²). (III/42. s.).
- ✓ Göstermek için nikāt-ı nazmı / Ezmān-ı taĖavvülāt-ı nazmı (Muķaddime⁵⁹³). (III/46. s.).
- ✓ Kıl şan'at-ı üstādı tağayyürle temāřā / Dem urma eger 'ārif iseñ çün ü çerādan (Lā⁵⁹⁴). (III/47. s.).
- ✓ AĖkām-ı kader tağallüf Ėtmez / Bu Ėālī bilen tekellüf Ėtmez (Lā⁵⁹⁵). (III/52. s.).
- ✓ Kimdir vĖren 'ālīle tedāviye ihtiyāc / Kimdir kıyan meziyyet-i iřlāĖı merheme (Lā⁵⁹⁶). (III/56. s.).
- ✓ Eyler tezervi pençe-i Ėadrinde bāz Ė'ār (Terci'⁵⁹⁷). (III/59. s.).
- ✓ Bu Ėüsn ile ger⁵⁹⁸ nāra gire ol büt-i tersā / DūzaĖda olan ehl-i hevā bī-keder olsun (Vecdī⁵⁹⁹). (III/69. s.).
- ✓ MünĖařırdır sözlerim evřāfıña / Muntazırdır gözlerim elťāfıña (Lā⁶⁰⁰). (III/72. s.).
- ✓ Terķib-i 'acībiz iki Ėāřřiyyetimiz var (Lā⁶⁰¹). (III/76. s.).
- ✓ Eş'āra gelir ise tenezzül / Elbette lisān bulur tezelzül⁶⁰². (III/80. s.).
- ✓ Teshīr için kimisi yazar nüřĖa-i du'ā (Lā⁶⁰³). (III/83. s.).
- ✓ Ben de Ėderim bu kıavli teslīm (Muķaddime⁶⁰⁴). (III/87. s.).

589 Ziya Paşa: TCB. 1/8.

590 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 25.

591 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türkī: 33.

592 Ziya Paşa: TCB. 1/9.

593 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Hrābāt: 55.

594 Ziya Paşa: TB. 1/4.

595 Ziya Paşa: Kt. 2.

596 Ziya Paşa: TCB. 1/9.

597 Ziya Paşa: TCB. 1/4.

598 Makalede: çün.

599 'Arzī Dede. (şevkiye Kazan, Sefīne-i Nefise-i Mevleviyān'daki Türkçe şiirler, Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Dergisi, Ankara 1998, s. 15.)

600 Ziya Paşa ≈ K. 7/50.

601 Ziya Paşa: TB. 1/11.

602 Ziya Paşa ≈ Meşrüt u Ahvāl-i řā'iri: 85.

603 Ziya Paşa: TCB. 1/10.

604 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i şu'arā-yı Rüm: 179.

- ✓ Bil ‘illeti kıl şoñra müdāvāta taşaddī / Her merhemi her yāreye merhem mi şanırsın (Lā⁶⁰⁵). (III/98. s.).
- ✓ Kimdir veren taşavvur-ı teftiş⁶⁰⁶ ādeme (Lā⁶⁰⁷). (III/102. s.).
- ✓ Bir yerde ki yok nağmeñi taķdīr edecek gūş / Taẓyī’-i nefes eyleme tebdīl-i maķām et (Lā⁶⁰⁸). (III/104. s.).
- ✓ Taẓyīķ-i ‘arūz bir cihetden / Hem ķāfiye vü redīf reh-zen (Muķaddime⁶⁰⁹). (III/104. s.).
- ✓ Hūsn-i ta‘bīr ü belāģatde bulunmaz emşāl (Kaşide⁶¹⁰). (III/108. s.).
- ✓ Mümkin midir haķīķat-i eşyāyı vezn ü derk / Mīzān-ı ‘aķla dirhem-i ta‘dīl iken zūnūn (Tercī’⁶¹¹). (III/109. s.).
- ✓ Ta‘ķīd ü rekīke uğramaz hīķ / Eyler okudukķa şab’ı tehyīķ (Muķaddime⁶¹²). (III/113. s.).
- ✓ Būlbüllere kim eyledi ta‘līm-i zemzeme (Lā⁶¹³). (III/114. s.).
- ✓ İ‘cāz degil midir ki Bārī / Taģyīrden anı ķıldı ‘ārī (Muķaddime⁶¹⁴). (III/120. s.).
- ✓ Rū-nümādır neş’esinde hep tefāvūt ‘ālemiñ / Sāķī-i sun’uñ velī cām-ı cihān-pīrāsı bir (Hālīm Giray⁶¹⁵). (III/121. s.).
- ✓ Tefriķ iķün kimisi okur ruķye-i fūsūn / Teşhīr iķün kimisi yazar nūşha-i du‘ā (Lā⁶¹⁶). (III/124. s.).
- ✓ Olan muhāřab-ı mazmūn yā ulū’l-ebşār / Olur tefekkūr-i ālā-yı Hāķķ’da leyl ü nehār (Lā⁶¹⁷). (III/125. s.).
- ✓ Olmaz o kelāmı maķva bā’iş / Enbūh-ı taķallüb-i havādiş (Muķaddime⁶¹⁸). (III/131. s.).

605 Ziya Paşa: TB. 1/8.

606 Kāmūsta: teftīş.

607 Ziya Paşa: TCB. 1/9.

608 Ziya Paşa: TB. 1/12.

609 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş’ār-ı Türķī: 55.

610 Ziya Paşa ≈ Zafer-nāme: 14.

611 Ziya Paşa: TCB. 1/7.

612 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu‘arā-yı Rūm: 54.

613 Ziya Paşa: TCB. 1/9.

614 Ziya Paşa ≈ Na’t-ı Nebevī: 28.

615 Hersekli Arif Hikmet (Kubbealtı “cihān” maddesi).

616 Ziya Paşa: TCB. 1/10.

617 Ziya Paşa ≈ Na’t-ı Şerīfe: 3/1.

618 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā’irī: 102.

- ✓ Her ne hüküm eylese âzâde-i takyîd-i su'âl (Cenâb-ı Bârî Hakkında ≈ Lâ⁶¹⁹). (III/133. s.).
- ✓ Lâzım değil 'inâyeti ehl-i tekebbürüñ / Bağış eyledim 'ağasını vech-i 'abûsune (Necâtî⁶²⁰). (III/134. s.).
- ✓ Tekdîr ile uşlanmayanın hakkı kötektir (Terkîbibend⁶²¹). (III/135. s.).
- ✓ Öğren lisân-ı 'aşr u rûsûm-ı zamâne-yi / Bak şab'-ı nâsa hâle⁶²² münâsib tekellüm et (Nevres-i Kadîm⁶²³). (III/137. s.).
- ✓ Berg-i gülle 'andelîb-i zârı⁶²⁴ tekfîn etdiler / Bir Gülistân beytini üstünde⁶²⁵ telkîn etdiler (Şeref⁶²⁶). (III/143. s.).
- ✓ Hâlef-i mu'teber-i Âdem ü Havvâ sensin / Ce'ala'llâhu fidâ'en leke ümmî ve ebî⁶²⁷-⁶²⁸. (III/144. s.).
- ✓ Konmuş bu çâr-sûya bir âyîne-i hayât / Şûret-ver olmuş anda temâşîl-i kâ'inât (Lâ⁶²⁹). (III/145. s.).
- ✓ Tahkîk olunsâ nakş-ı temâşîl-i kâ'inât / Yâ h'âb veyâ hayâl veyâhûd fesânedir (Tercî'ibend⁶³⁰). (III/145. s.).
- ✓ Türkî suhana temel komuşlar / Gerçi temeli güzel komuşlar (Muḳaddime⁶³¹). (III/149. s.).
- ✓ Nedir taşavvur-ı temyîz hüsni ü kûbî-ı umûr / Nedir teḳâbül-i imtidâd⁶³² cümle-i girdâr (Ḳaşıde ≈ Lâ⁶³³). (III/151. s.).
- ✓ Temyîze yoğ-idi iḳtidârım (Muḳaddime⁶³⁴). (III/151. s.).

619 Ziya Paşa ≈ Zafer-nâme: 23.

620 Nâhîfî. (N. Ahmet Özalp, Bilgelikler Kitabı, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2012, s. 34.)

621 Ziya Paşa: TB. 1/9.

622 Eserde: vakt-i.

623 Meşaleci-zâde Es'ad Bey. (Ömer Çiftçi, Hâtimetü'l-eş'âr, Fatîm Tezkiresi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 56.)

624 Dîvânda: 'Andelîbi verd-i şad-berg ile.

625 Dîvânda: kabrinde.

626 İzzet Molla: G. 128/1.

627 Fuzûlî: G. 277/6.

628 (Ar.) Allah anamı da babamı da sana feda etsin.

629 Ziya Paşa: TCB. 2/1.

630 Ziya Paşa: 1/1.

631 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Eş'âr-ı Türkî: 2.

632 Eserde: ezdâd.

633 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerîfe: 3/19.

634 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertîb-i Harâbât: 23.

- ✓ Nedir mübāyenet-i āferīnīş-i eşķāl / Nedir tenāsüb-i endām u ħüsn-i naķş ü nigār (Lā⁶³⁵). (III/152. s.).
- ✓ Yoķ zerre tenāfür-i ‘ibārāt (Muķaddime⁶³⁶). (III/153. s.).
- ✓ Ey ķudretine olmayan āġāz ü tenāhī / Mümkün degil evşāfīnī idrāk kemāhī (Lā⁶³⁷). (III/153. s.).
- ✓ Gāhī teneffüs eyleyicek ejder-i zemīn / Kūh-ı şerer-feşānlar eder arzı lerze-nāk (Tercī⁶³⁸). (III/158. s.).
- ✓ Söyle bi’llāh deheniñ tā o ķadar teng midir (Lā⁶³⁹)?. (III/159. s.).
- ✓ Taşavvurāt-ı ma’ānī tebeddülāt-ı şu’ün / Mu’āmelāt-ı ķazāyā tenevvü’-i esrār (Ķaşide ≈ Lā⁶⁴⁰). (III/161. s.).
- ✓ Bunlardır eden lisānı tesvī’ / Bunlardır eden beyānı tenvī’ (Muķaddime⁶⁴¹). (III/161. s.).
- ✓ Her şems eder tevābī’-i maĥşūşasıyla seyr / Her tabī’e tevābī’-i uĥrā eder kırān (Tercī⁶⁴²). (III/162. s.).
- ✓ Kim eyledi Muşţafā mişālī / Tevhīd-i Cenāb-ı lā-yezālī (Muķaddime⁶⁴³). (III/165. s.).
- ✓ Uymaz aña pek ķaşīde nazmı / Tevhīddir eñ güzīde nazmı (Muķaddime⁶⁴⁴). (III/165. s.).
- ✓ Tevrāt ola mı yāĥūd Enācīl / Hem menķabet-i kitāb-ı Tenzīl (Muķaddime⁶⁴⁵). (III/166. s.).
- ✓ Şī’r-i ‘Arab’a tevessül eyle / Naĥv u luġata tevaġġül eyle (Muķaddime⁶⁴⁶). (III/169. s.).
- ✓ Êtmiş orada fūnūn terākķī / Taĥşīlden eyleme tevaķķī (Muķaddime⁶⁴⁷). (III/170. s.).

635 Ziya Paşa ≈ Na’t-ı Nebevī: 3/22.

636 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu’arā-yı Rūm: 55.

637 Ziya Paşa: TB. 1/3.

638 Ziya Paşa: TCB. 1/3.

639 Nedīm: G. 28/5.

640 Ziya Paşa ≈ Na’t-ı Şerīfe: 3/26.

641 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş’ār-ı Türkī: 40.

642 Ziya Paşa: TCB. 1/2.

643 Ziya Paşa ≈ Na’t-ı Nebevī: 21.

644 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu’arā-yı Rūm: 46.

645 Ziya Paşa ≈ Na’t-ı Nebevī: 24.

646 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā’irī: 23.

- ✓ Allāh'a tevekkül edenin yāveri Hāḡ'dır (Lā⁶⁴⁸). (III/170. s.).
- ✓ Eylerdi teheccüd-i şebān-gāh / Ḳalbinde dururdu ḡaṣyetu'llāh (Na't-ı Şerīf⁶⁴⁹). (III/172. s.).
- ✓ Ol nūr Tihāme'de açıldı / Dünyāya şerāresi saçıldı (Na't-ı Şerīf ≈ ḡad⁶⁵⁰). (III/178. s.).
- ✓ Yokdur siper bu ḡubbe-i firūze-fāmda / Zerrāt cümle tīr-i ḡazāya nişānedir (Tercī'⁶⁵¹). (III/179. s.).
- ✓ Hāyf kim güm-geşte-i rāh-ı tīh ḡayret olmuşuz / Bir şadā gūş eyleriz ammā ki ḡā'il nā-bedīd (Lā⁶⁵²). (III/180. s.).
- ✓ Olsun daḡī tuḡfe-i teḡyā / Aşḡābına, ālına hedāyā (Na't-ı Şerīf⁶⁵³). (III/181. s.).
- ✓ Göñülden⁶⁵⁴ āh-ı pey-ā-pey keder 'alāmetidir / Bu tünd-bād yine bir ḡaber 'alāmetidir (Es'ad-ı Baḡdādī⁶⁵⁵). (III/184. s.).
- ✓ Ḳanā'at ehline Yaḡyā yeter bir gūşe bir tūşe⁶⁵⁶. (III/185. s.).
- ✓ Mānend-i şecer nābit olur şābit olanlar / Her ḡanḡı işiñ ehli iseñ anda devām ēt (Lā⁶⁵⁷). (III/186. s.).
- ✓ Ben her ne ḡadar gördüm ise ba'zı mazarrat / Şābit-ḡademim yine bu re'yiñ üzerinde (Lā⁶⁵⁸). (III/186. s.).
- ✓ Māh-ı nev şanma görüp ḡurre-i şehir-i şavmı / Cāmi'-i maḡfirete bir 'alem-i vālā-şān (Nef'ī⁶⁵⁹). (III/196. s.).
- ✓ Bir ḡā'idedir bu cāvidāne / Elbette gider gelen cihāna (Fuzūlī⁶⁶⁰). (III/199. s.).
- ✓ Düşdü Hüseyin atından şahrā-yı Kerbelā'ya / Cibrīl! Var ḡaber vēr sulṡān-ı enbiyāya (Merşiye⁶⁶¹: Mrs⁶⁶². 12/1). (III/200. s.).

647 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'irī: 52.

648 Ziya Paşa: TB. 1/8.

649 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 41.

650 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 11.

651 Ziya paşa: TCB. 1/1.

652 Ziya Paşa: G. 8/3.

653 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 43.

654 Kāmūsta: Göñülde.

655 Āḡāh: G. 68/1.

656 Şeyhülislām Yahyā: G. 344/5.

657 Ziya Paşa: TB. 1/12.

658 Ziya Paşa: TB. 1/5.

659 Haşmet: K. 20/4.

660 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 56.

661 Kāzım Paşa.

- ✓ Beñzer felek ol çenber-i fânûs-ı hayâle / Kim naķş-ı temâsîli serî'ü'l-cereyândır (Lā⁶⁶³). (III/204. s.).
- ✓ Zamân zamân-ı teraķķî cihân cihân-ı ulûm / Olur mu cehl ile ķā'im⁶⁶⁴ beķā-yı cem'ıyyât (Lā⁶⁶⁵). (III/212. s.).
- ✓ Biñ yıl yaşısañ yine cihân bu / Gerdiş bu, zemîn bu, āsmân bu (Lā-edrî⁶⁶⁶). (III/222. s.).
- ✓ Āsûde olam derseñ eger gelme cihâna / Meydâna düşen ķurtulamaz seng-i ķazâdan (Lā⁶⁶⁷). (III/222. s.).
- ✓ Bu noķtadır yemîn ü şimâli beyân eden / Eyler cihâta 'aķl bu merkezden insilâk (Tercî'ibend⁶⁶⁸). (III/223. s.).
- ✓ Çille-i sahtın çeker her dem kemân ebrûların (Lā⁶⁶⁹). (III/235. s.).
- ✓ Ne 'aceb hâlet olur hâlet-i vuşlat yâ Rabb (Lā⁶⁷⁰). (III/245. s.).
- ✓ Hâķķâ ki ķaşıdede Zahir'e / Nazm etmedi kimseler nazîre (Lā⁶⁷¹). (III/259. s.).
- ✓ Ey Hayy ü Kadir olan İlâhî / Bî-mişal ü müşâbih ü mezâhi (Muķaddime⁶⁷²). (III/267. s.).
- ✓ Vermeyen cânın saña bulmaz hayât-yı cāvidân (Lā⁶⁷³). (III/267. s.).
- ✓ Bir hizb-i ķalîl idi mu'înim / A'dâ ise leşker-i 'aremrem (Lā⁶⁷⁴). (III/270. s.).
- ✓ 'Ādemiñ da'vâ-yı 'irfân hücet-i hüsrânıdır (Lā⁶⁷⁵). (III/275. s.).
- ✓ Cibrîl var haber vër⁶⁷⁶ sultân-ı enbiyâya / Düşdü Hüseyin atından şahrâ-yı Kerbelâ'ya⁶⁷⁷ (Lā⁶⁷⁸⁻⁶⁷⁹). (III/277. s.).

662 Mersiyeden alınmış bu beyit (I/184. s.)'de mısraları yer değışmiş halde yine kullanılmıştır.

663 Ziya Paşa: TCB. TB. 1/1.

664 Eserde: ķabîl.

665 Sadullah Paşa. (Mehmet Kaplan, Şiir Tahlilleri 1, Dergah Yay., İstanbul 2004, s. 72.).

666 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertîb-i Harâbât: 55.

667 Ziya Paşa: TB. 1/4.

668 Ziya Paşa: TCB. 1/3.

669 Fitnat Hanım. Kāmûs: (II/71. s.).

670 Sultân Murad Han.

671 Ziya Paşa: Ahvâl-i Şu'arâ-yı İrân: 35.

672 Ziya Paşa ≈ Tevhîd-i Bârî ve Münâcât: 33.

673 Fuzûlî: G. 6/2.

674 Namık Kemal, Cezmi: s. 150.

675 Mu'allim Nâcî: G. 5/6.

676 Kāmûsta burada "o" yazmaktadır.

677 Dîvânda mısraların yerleri tam aksidir.

678 Kāmûsta (I/184. s.) Kâzım Paşa'ya ait olarak verilmiş beyit.

679 Kâzım Paşa: Mrs. 12/1.

- ✓ Cūylar çün êrdiler deryāya hāmūş oldular (Lā⁶⁸⁰). (III/289. s.).
- ✓ Beyt-i dilini dāniş ile etmeyen ābād / Ma'mūr şanınr şadrını her hāne-hārābın (Lā⁶⁸¹). (III/290. s.).
- ✓ Haber aldık o tarafından bize ādem geldi (Lā). (III/291. s.).
- ✓ Rindānıñ olur yeri harābāt (Lā⁶⁸²). (III/293. s.).
- ✓ Eylerdi teheccüd-i şebān-gāh / Qalbinde tūrurdu haşyetu'llāh (Na't ≈ Lā⁶⁸³). (III/298. s.).
- ✓ O hudāvend-i Hudā-yı hulk u nebī-yi haşlet kim / Aql-ı kül pīş-i rikābında urur rakş u şelenk (Lā⁶⁸⁴). (III/299. s.).
- ✓ Perde-endāz-ı hafāyā-yı buṭūn / Rūşenā-sāz-ı habāyā-yı fūnūn (Lā⁶⁸⁵). (III/304. s.).
- ✓ Rīze rīze cevher-i cān-ı halā'ıkdır bütūn / Sāhasında pāy-māl-i nās olan rik-i revān (Lā⁶⁸⁶). (III/305. s.).
- ✓ Sākī bize mey şun ki dil-i tecribet-āmūz / Endīşe-i encām ile vakf-ı halecāndır (Lā⁶⁸⁷). (III/306. s.).
- ✓ Sitanbul şehri reşk-endāz-ı heft iqlīm-i devrāndır / İki bahre, iki iqlīme zīrā pertev-efşāndır (Qaşıde⁶⁸⁸⁻⁶⁸⁹). (II/ 306. s.).
- ✓ Sa'y ile keşfe muḳni'a-i rāz-ı mübhemi / Añla nedir hamīre-i eczā-yı 'ālemi (Lā⁶⁹⁰). (III/311. s.).
- ✓ Hayāl-i būs-ı pāye dest-i ümmīdim şarılmaḳdan / Göñülde halka halka āhlar halhāla dönmüşdür (Nihād⁶⁹¹). (III/306. s.).
- ✓ Görmüş anı şoñradan 'Aṭāyī / Hamse yazıp etmiş iddi'āyı (Muḳaddime⁶⁹²). (III/310. s.).

680 Hayali: G. 124/3.

681 Mu'allim Nāci: TB. 1/3.

682 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertib-i Harābāt: 110.

683 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 41.

684 Kazım Paşa: K. 3/11.

685 Ziya Paşa ≈ K. 7/6.

686 Kāzım Paşa: K. 1/8.

687 Ziya Paşa: TB. 1/1.

688 Ziya Paşa: K. 1/1.

689 Ziya Paşa: K. 5/1.

690 Ziya Paşa: TCB. 2/6.

691 Nedim. (Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü, Sümerbank Kültür Yay., Ankara 1967, s. 126.)

692 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rūm: 158.

- ✓ Āşiyān-ı sīneden pervāz édip mürğ-i heves / Kõndu bir gül dalına mest oldu bũ-yı ğõnceden⁶⁹³. (II/315. s.).
- ✓ Kesse çarh-ı atlasın biñ mişlini hayyāt-ı şun' / Eşheb-i iclāline çıkmazdı bir bergüstvān (Na't ≈ Lā⁶⁹⁴). (III/316. s.).
- ✓ Nebī-i pāk-ı şīm nuḥbe-i Benī Ādem / Şeh-i serīr-i dü-‘ālem güzīde-i aḥyār (Na't ≈ Lā⁶⁹⁵). (III/318. s.).
- ✓ Nokşānıñı bil bir işe yā başlama evvel / Yā başladığıñ kārı pezirā-yı ḥitām et (Lā⁶⁹⁶). (III/320. s.).
- ✓ Bulmasın bünyān-ı iḳbālīñ ḥitām / Olmasın dīvān-ı iclālīñ tamām (Lā⁶⁹⁷). (III/320. s.).
- ✓ Hırka-i beyzā vücūd-ı devletiyle kām-bīn / Mesned-i fetvā beḳā-yı rif'atiyle kām-rān (Lā⁶⁹⁸). (III/323. s.).
- ✓ Elfāza yeñi hıızāb vèrmiş / Bir kat daha āb u tāb vèrmiş (Lā⁶⁹⁹). (III/325. s.).
- ✓ Ṭabī'at-ı kerem⁷⁰⁰ ü baḥl u şıḳlet ü ḥıffet / Seciyye-i ğazab u ḥilm ü raḥmet ü āzār⁷⁰¹ (Lā⁷⁰²). (III/326. s.).
- ✓ Güyā cehiliñ⁷⁰³ ḥilāfıdır 'ilm / Cehliñ şarf-ı i'tirāfıdır 'ilm (Lā⁷⁰⁴). (III/326. s.).
- ✓ Ravza-i ḥuld-ı necāta⁷⁰⁵ giremez a'dāsı / Geçse biñ semm-i ḥıyāṭı⁷⁰⁶ süzülüp cism-i cümel (Lā⁷⁰⁷). (III/329. s.).
- ✓ Dāverā dād-āverā şāh-ı ma'ārif-perverā / Ey ḥıdīv-i ḳadr-dān ey pādīşāh-ı ḥurde⁷⁰⁸-bīn (Lā⁷⁰⁹). (III/333. s.).

693 Şair hanesi boş bırakılmıştır. TRT'de 623 repertuar numaralı şarkıdır. Salāhī. (www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com. Mehmet Gürbüz, "Salāhī" maddesi.)

694 Kāzım Paşa. Kāmūs: (I/115. s.), (II/134. s.).

695 Ziya Paşa: 3/30.

696 Ziya Paşa: TB. 1/12.

697 Ziya Paşa ≈ K. 7/53.

698 Ziya Paşa: K. 1/20.

699 Ziya Paşa ≈ Ahvāl- Şu'arā-yı Rûm: 84.

700 Eserde: tabi'at kerem.

701 Eserde: izār.

702 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīfe: 3/20.

703 Eserde: cühel.

704 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Münācāt: 19.

705 Dīvānda: Ravza-i ḥuld u necāta.

706 Dīvānda: hayyātı.

707 Kazım Paşa: K. 4/39.

708 Eserde: nükte.

709 Ziya Paşa: K. 3/28.

- ✓ Ağzıñ hadi̇şine açamaz zerrece dehān / Esrār-ı ʔab‘a⁷¹⁰ vākıf olan ʔab‘-ı hūrde-dān (Fuẕūlī⁷¹¹). (III/333. s.).
- ✓ Ȑop  tmiř⁷¹² idi  al‘a-ı gerd ne⁷¹³  ayl⁷¹⁴-i řām / Oldu livā-yı  usrev-i  āver hemān ‘iyān (Fuẕ l ⁷¹⁵. (III/335. s.).
- ✓ Felekde g h nazar-bend-i çeşm-i ğayret olan / Degil  us f u   s f u sev d-ı leyle-i t r (L ⁷¹⁶). (III/335. s.).
- ✓ Renc de olur d de-i  uff ş ziy dan (L ⁷¹⁷). (III/338. s.).
- ✓  ar ıñ  g h olan   yundan / Bu yağmuruñ içmemiş şuyundan (L ⁷¹⁸). (III/345. s.).
- ✓ Yer yer a mış l leler m nend-i d  -ı ‘ ş   n (L ⁷¹⁹). (III/351. s.).
- ✓ P diş h-ı ba r u berr d d- ver-i d niş- ar n (L ⁷²⁰). (III/354. s.).
- ✓  usrev-i ş hib- ır n d niş-ver-i ş hib- a  n (L ⁷²¹). (III/354. s.).
- ✓ D ver-i ş hib-‘ad let ş h-ı F r   -şıfat / M   -i z lm   d l let   m -i şer‘-i m b n (L ⁷²²). (III/355. s.).
- ✓ Olursa ‘afv   amm   ar -ı d n-ı süfle-perverden / Biraz ba s eyleyim de‘b-i  ad m-i ř ‘ir n üzre (L ⁷²³). (III/356. s.).
- ✓ Lev a b yle na ş  der vaşfım deb r-i  sm n (L ⁷²⁴). (III/357. s.).
- ✓ Dah l-i dergeh-i lu f u⁷²⁵ m r vveti n oldum / Am n am n ey  server-i s t de-ř ‘ r (Na‘t   L ⁷²⁶). (III/358. s.).
- ✓ C m-ı ‘aş n i dim oldum derd-n k / ‘Ar  i  n geldim  uz ra s ne   k (L ⁷²⁷). (III/361. s.).

710 D v nda:  aybe.

711 Fig n : K. 1/22.

712 D v nda: almış.

713 D v nda: gerd n.

714 D v nda: c nd.

715 Fig n : K. 1/5.

716 Ziya Paşa   Na‘t-ı şer fe: 43.

717 Ziya Paşa: TB. 1/4.

718 Ziya Paşa   Sebeb-i Tert b-i Har b t: 67.

719 Ziya Paşa: K. 1/9.

720 Ziya Paşa: K. 3/12.

721 Ziya Paşa: K. 3/14.

722 Ziya Paşa: K. 2/13.

723 Ziya Paşa: K. 2/39.

724 Ziya Paşa: K. 1/44.

725 Eserde bu bağlaç yoktur.

726 Ziya Paşa   Na‘t-ı şer fe: 3/90.

727 Reşad Paşa. TRT Repertuar Nu: 2704.

- ✓ Çekme ğam dest-gīrdır Allāh (Lā⁷²⁸). (III/367. s.).
- ✓ Bir çeşmeniñ başında oturmuş o gül-beden / Gördüm elinde var idi bir deste yāsemen (Lā⁷²⁹). (III/369. s.).
- ✓ Ümmīd-i vefā eyleme her şahş-ı dağalde (Lā⁷³⁰). (III/371. s.).
- ✓ Gülşen-i iķbālī olsun dem-be-dem şād-āb-ter / Nev-bahār-ı ‘ömrü yā Rab görmesin rū-yı hazān⁷³¹ (Lā⁷³²). (III/375. s.).
- ✓ Mānend-i şecer nābit olur sābit olanlar / Her kağı işiñ ehli iseñ anda devām ēt (Lā⁷³³). (III/378. s.).
- ✓ Bīgānelere münhaşır envā‘-ı huzūzāt / Miḥnet-zede-i ‘aşkıña maḥşūş devāhī (Lā⁷³⁴). (III/378. s.).
- ✓ Dehriñ ne şafā var ‘acabā sīm ü zerinde / İnsān bırakır hepsini ḥīn-i seferinde (Lā⁷³⁵). (III/381. s.).
- ✓ Yok darda senden özge deyyār (Lā⁷³⁶). (III/382. s.).
- ✓ Fevtinde bulundu dir‘i merhūn(Lā⁷³⁷). (III/384. s.).
- ✓ Sākī getir ol bādeyi kim māye-i cāndır / Ārām-dih-i ‘aql-ı melāmet-zedegāndır (Lā⁷³⁸). (III/388. s.).
- ✓ Nur-ı dīdem⁷³⁹ oldu dīdemden nihān⁷⁴⁰. (III/390. s.).
- ✓ Ēdib nerm ü dürüşti lāmise ta‘yinine mevķūf / Meşāmı būya vakf ētmiş mezāķa lezzeti ihdā (Münif⁷⁴¹). (III/394. s.).
- ✓ Cemre⁷⁴²-i Hūrşīd'dir zerrātı gerçi döndüren / Kim ‘aceb ol cemre⁷⁴³-i āteş-feşānı döndürür (Lā⁷⁴⁴). (III/405. s.).

728 Şeyh Gālib: G. 302/1.

729 Ziya Paşa: TB. 2/5.

730 Ziya Paşa: TB. 1/6.

731 Dīvānda: cezān.

732 Ziya Paşa: K. 1/60.

733 Ziya Paşa: TB. 1/12

734 Ziya Paşa: TB. 1/3.

735 Ziya Paşa: TB. 1/5.

736 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Mūnācāt: 5.

737 Ziya Paşa ≈ Na‘t-ı Nebevī: 33.

738 Ziya Paşa: TB. 1/1.

739 Kaynakta: dīden.

740 Ali Salāhī Bey. TRT Repertuar Numarası: 6868.

741 Nābī: K. 1/64.

742 Kāmūsta: Hūcre.

743 Kāmūsta: hūcre.

744 Ziya Paşa: G. 17/2.

- ✓ Bağlıdır⁷⁴⁵ hâlince bir kayd-ı emelde her kişi⁷⁴⁶ / Cem'-i māl eyler kimi, ister kimi zürriyeti (Lā⁷⁴⁷). (III/411. s.).
- ✓ Dünyāda vü 'uqbāda ne zillet ne rezālet (Lā⁷⁴⁸). (III/427. s.).
- ✓ Siretim āsār-ı hāmemden kılınsın ictihād / Şüretim bu resm ile kıalsın cihānda yādīgār (Lā⁷⁴⁹). (III/429. s.).
- ✓ İnsān⁷⁵⁰ aña dērler ki ēde kıalb-i raķīķi / Ālām-ı benī-nev'i ile kesb-i melālet (Lā⁷⁵¹). (III/438. s.).
- ✓ Rencide olur dīde-i huffāş ziyādan (Lā⁷⁵²). (III/441. s.).
- ✓ Reng-i ruhsārīña gül-gün dēdiler (Lā⁷⁵³). (III/441. s.).
- ✓ Cānān gide, rindān dağıla, mey ola rīzān (Lā⁷⁵⁴). (III/455. s.).
- ✓ Reng-i ruhsārīña gül-gün dēdiler (Lā⁷⁵⁵). (III/458. s.).
- ✓ Tefrīķ içün kimisi okur ruķye-i füsün / Teshīr içün kimisi yazar nüsha-i du'ā (Lā⁷⁵⁶). (III/461. s.).
- ✓ Dēse uqbāda sezā ğībta ile Rüstem-i Zāl (Lā⁷⁵⁷). (III/468. s.).
- ✓ Zemistān geldi hükmi-i zemherīr erdi cihān üzre (Lā⁷⁵⁸). (III/474. s.).
- ✓ İmtiyāz-ı şābit ü seyyārı müşkildir hayāl / Zann ēder sükkān-ı keştī sāhil-i deryā yürür (Ġālib Paşa⁷⁵⁹). (IV/6. s.).
- ✓ Aradan biñ bu kıadar sāl mürür ētmiş iken / Dil-i hassāsda hākimdir o te'şir henüz (Nev'i⁷⁶⁰). (IV/10. s.).
- ✓ Sālib-i ārāmdır Nācī dil-i firķat⁷⁶¹ sirişt / Mālik olsam kākī bir kıalbe seng-i hāreden⁷⁶². (IV/10. s.).

745 Eserde: Her kişi.

746 Eserde: bendedir.

747 Ziya Paşa: Kt. 9.

748 Ziya Paşa: TB. 1/6.

749 Ziya Paşa: Kt. 10.

750 Eserde: Ādem.

751 Ziya Paşa: TB. 1/6.

752 Ziya Paşa: TB. 1/4.

753 Sait Efendi. TRT Repertuar Nu: 8851.

754 Ziya Paşa: TB. 1/5.

755 Sait Efendi. TRT Repertuar Nu: 8851.

756 Ziya Paşa: TCB. 1/10.

757 Ziya Paşa: Zafer-nāme Tahmisi: 1.

758 Ziya Paşa: K. 2/1.

759 Koca Ragıp Paşa: G. 46/3.

760 Mu'allim Nācī ≈ Sünbüle, Hâtır-i Bedr-i Kübrā: 2. (IV/475. s.).

761 Eserde: rikkat.

- ✓ Sālib-i ārāmdır Nācī dil-i firķāt-sirişt⁷⁶³. (IV/40. s.).
- ✓ İbzāl-i mesā'ide kuşūr étme ki olmuş / Vābeste bu 'ālemde sūkūnun harekāta (Lā⁷⁶⁴). (IV/51. s.).
- ✓ Şems-i 'aşr idi 'aşırda şemsiñ / Zıllı memdūd olur zamānı kaşır⁷⁶⁵ (IV/73. s.).
- ✓ Şayfı kılar şitā vü hazānı bahār éder (Lā⁷⁶⁶). (IV/79. s.).
- ✓ Bu sāde nazmı ehl-i şanāyi' begenmese / Nev'ı ne ğam bizim sözümüz 'āşıkānedir (Nā'ili-i Qādīm⁷⁶⁷). (IV/100. s.).
- ✓ Her 'Alī Haydar değil her seyfe dēnmez Zü'l-feķār (Lā⁷⁶⁸). (IV/190. s.).
- ✓ Mürġ-i hevāya tu'me olur māhī-i bihār (Lā⁷⁶⁹). (IV/123. s.).
- ✓ Rızķı ile eyleyip kanā'at / Sürmez yere cebhe-i darā'at (Lā⁷⁷⁰). (IV/221. s.).
- ✓ Ancaķ görünür ki külfet étmiş / Gūyā cebr-i ṭabi'at étmiş (Lā⁷⁷¹). (IV/278. s.).
- ✓ Qalem bir bülbul-i mu'ciz-şadādır dest-i kāmilde / 'Aşā-yı Mūsevīniñ ejdehādan farkı var yokdur (Lā⁷⁷²). (IV/140. s.).
- ✓ Bulmaz yēmezdir ekserī erbāb-ı 'iffetiñ / Gördük zamāneniñ nice perhīz-kārını (Şābit⁷⁷³). (IV/153. s.).
- ✓ Zamānede ğazeli kimse almıyor Şābit / Güzellere vèrilen tuhf-e-i selām gibi⁷⁷⁴. (IV/166. s.).
- ✓ Şu hālim olur belki ğufrānı cālib / Olur belki ğufrānı cālib şu hālim (Lā⁷⁷⁵). (IV/173. s.).
- ✓ Bilen varsa sensin naşıl nüşhayım ben / Baña vèrdi hayret ğumüz-ı me'ālim (Lā⁷⁷⁶). (IV/173. s.).

762 Mu'allim Nāci ≈ Şerāre, Terbī: 5.

763 Mu'allim Nācī ≈ Şerāre: G. 40/5.

764 Namık Kemal. (Kubbealtı "ibzāl" maddesi).

765 Kemal Paşa-zade ≈ Mersiye: 38.

766 Ziya Paşa: TCB. 1/12.

767 Nev'ı: G. 100/5.

768 İzzet Molla: Mis. 84.

769 Ziya Paşa: TCB. 1/5.

770 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'iri: 13.

771 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 48.

772 Kāzım Paşa. Kāmūsta: (I/100. s.).

773 Kāzım Paşa. Kāmūsta: (II/320. s.).

774 Şābit: G. 341/6.

775 Mu'allim Nācī ≈ Mūnacaat: 11.

776 Mu'allim Nācī ≈ Mūnacaat: 6.

- ✓ Kim görse éder şafāñı takdīs / Dënsin saña akdesü'l-ferādīs (Lā⁷⁷⁷). (IV/181. s.).
- ✓ Tāb-ı ruħuñ oldukça füzün şu'le-i meyden / Bir lem'ası dünyāyı yaķar berk-ı belāsın (Mu'allim Nācī⁷⁷⁸). (IV/294. s.).
- ✓ İster iseñ añlamak cihānı / Öğrenmeli Avrupa lisānı (Lā⁷⁷⁹). (IV/298. s.).
- ✓ Hāll etmediler bu luğazıñ sırrını kimse (Lā⁷⁸⁰). (IV/301. s.).
- ✓ Bālīn-i nāza h'āce-i şehir eyler ittikā / Hāk-i mezellet üzre yatır aç bir ğarīb (Lā⁷⁸¹). (IV/333. s.).
- ✓ Yā Rab ne maṭıyyeyle gezer kālīb-ı 'ālem (Lā⁷⁸²). (IV/357. s.).
- ✓ Ruħunda bādeden yariñ ki āb u tāb olur peydā / Derūnumda benim bir ma'den-i sīm-āb olur peydā (Şeyh Ğālib⁷⁸³). (IV/360. s.).
- ✓ Evvel harf-i maķāle-i kūn / Āhır nefes-i leb-i ta'ayyūn (Lā⁷⁸⁴). (IV/369. s.).
- ✓ Hīç olmadı ol nebī şābir / Minnet-keş-i ni'met-i ekābir (Lā⁷⁸⁵). (IV/407. s.).
- ✓ Ey mü'eddib sen edeb vërme bu ehl-i vahdete / Ebsem ol zīrā ki bilmez 'aşķ ādābıñ edīb (Lā⁷⁸⁶). (IV/547. s.).
- ✓ Āşiyān-ı sīneden pervāz eden mürġ-i heves / Kõndu bir gül dalına mest oldu bũ-yı ğonceden.⁷⁸⁷ (IV/173. s.).
- ✓ Nādānlar éder şöhet-i nādānla telezzüz (Lā⁷⁸⁸). (IV/560. s.).
- ✓ Ümmī idi gerçi kıldı kendi / 'Āciz büleġā-yı Necd ü Kindi (Lā⁷⁸⁹). (IV/575. s.).
- ✓ Nedir cürmüm? demiş hūbāna Neylī / Alan siz ğöñlümü hem vërmeyen siz (Neylī⁷⁹⁰: G. 72/6). (IV/598. s.).
- ✓ Evşāf-ı Hudā'ya ġāyet olmaz / Feyz-ı suħana nihāyet olmaz⁷⁹¹. (IV/603. s.).
- ✓ Bülbül-veş éder suħan-serāyı (Lā⁷⁹²). (IV/625. s.).

777 Mu'allim Nācī. (Kubbealtı "ferādīs" maddesi).

778 Nā'īlī-i Kadīm: G. 279/4.

779 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'iri: 51.

780 Ziya Paşa: TB. 1/4.

781 Ziya Paşa: TB. 1/6.

782 Ziya Paşa: TB. 1/2.

783 Nābī: G. 8/1.

784 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 3.

785 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 39.

786 Nesīmī (Kubbealtı "mü'eddib" maddesi).

787 Salāhī. (www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com, Mehmet Gürbüz, "Salāhī" maddesi.)

788 Ziya Paşa: TB. 1/9.

789 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 29.

790 Şairin mahlası beytin nihayetinde verilmemiştir.

791 Şeyh Ğālib ≈ Hüsn ü Aşk: 750.

- ✓ G l-‘iz rım sen hem n şağ ol fed  c nlar sağa (L ⁷⁹³). (IV/644. s.).
- ✓ N ş a  maraş-ı ‘a  a⁷⁹⁴ f s n⁷⁹⁵ eylemedi h   / Ey şey -i ker m t-f r ş ez de şuyı i  (L ⁷⁹⁶). (IV/653. s.).

⁷⁹² Ziya Paşa   Ahv l-i şu‘ar -yı R m: 81.

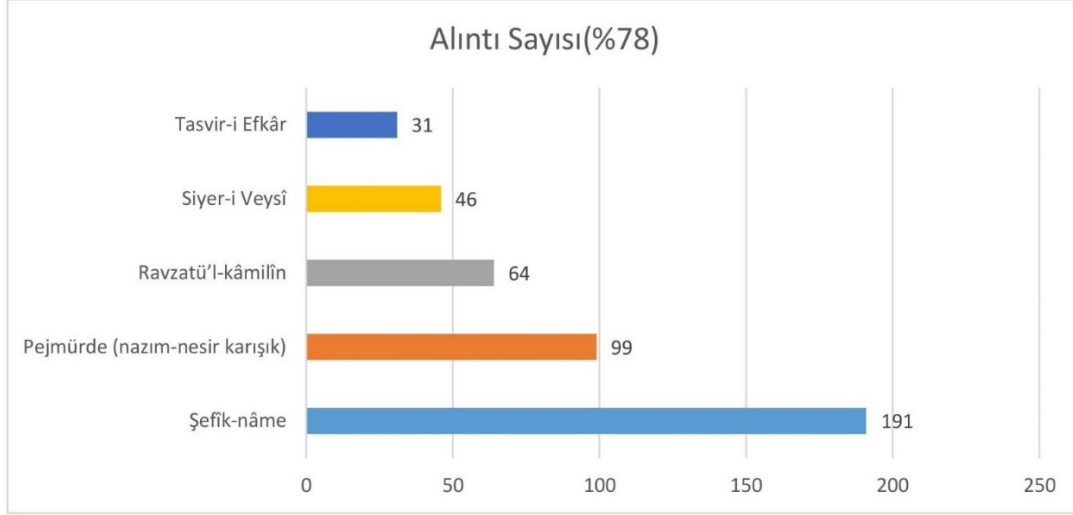
⁷⁹³ Ziya Pa a: G. 3/1.

⁷⁹⁴ D v nda:  albe.

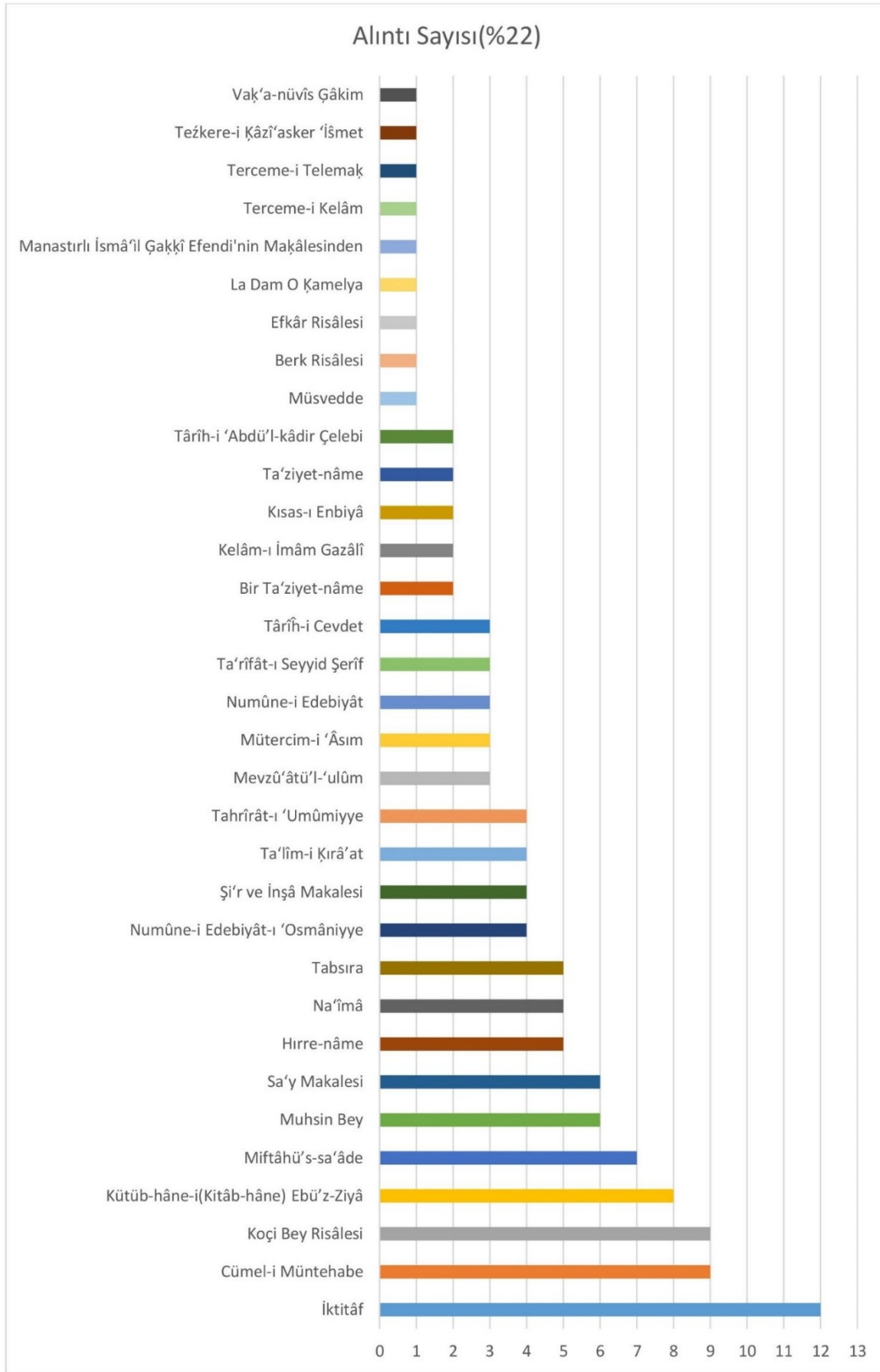
⁷⁹⁵ D v nd : ‘il c.

⁷⁹⁶ S bit: By. 15.

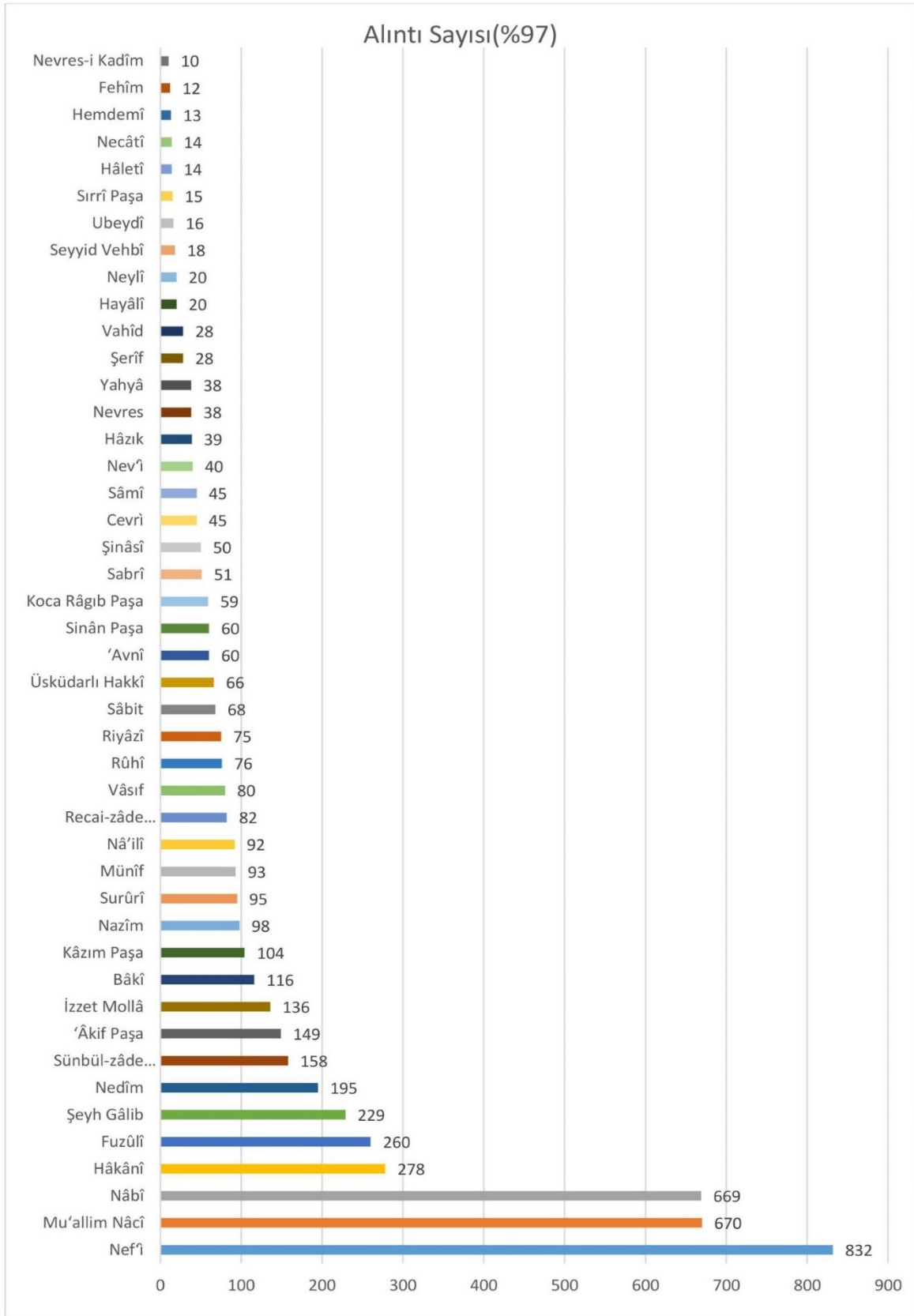
3.2.6. Grafik Bilgileri

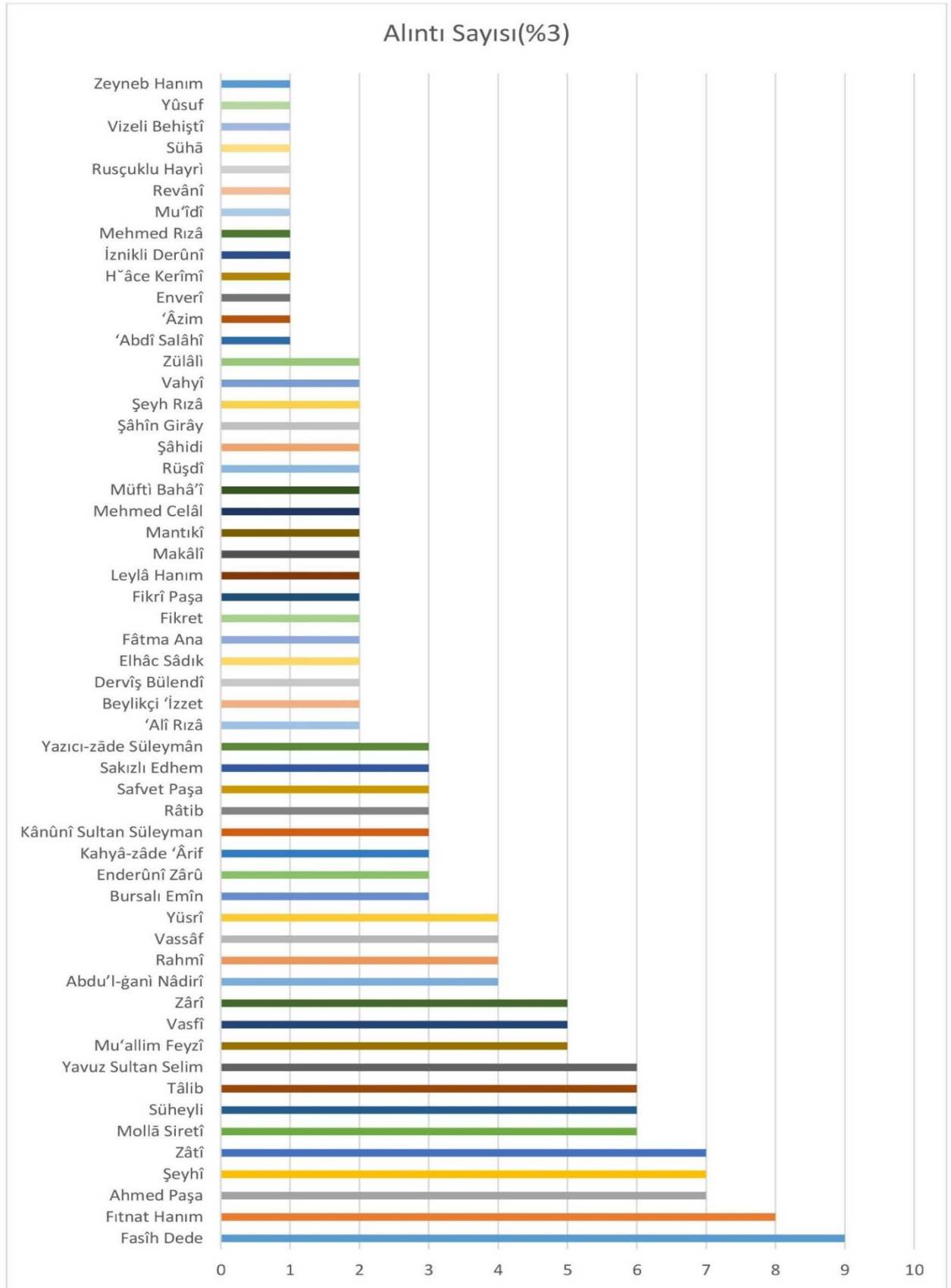
Grafik. 1: *Kāmūs-ı Osmānî*'de mensūr şahitler için en sık seçilmiş eserler.

Grafik. 2: *Kâmûs-ı Osmânî*'de mensûr şahitler için daha az seçilmiş eserler.

Grafik. 3: *Kāmūs-ı Osmānî*'de manzûm şahitler için en sık seçilmiş şairler.

Grafik. 4: *Kāmūs-ı Osmānî*'de mensûr şahitler için çok az seçilmiş şairler.

3.1.1. Devri Yansıtan Kültürel Ögeler

Bizim için müstakbel ileride hāl ve zamān-ı hāl ise māzī olacaktır (III/244. s.). Bu başlık altında anlatacaklarımıza, yaptığımız çalışmanın temel kaynağı olan eserin müellifine ait bu söz ile başlayalım. Zaman ve hāl kendi içinde süratli bir devrim halindedir. Zamanı durdurmak imkansız olsa da o vakte ait yaşayan dil ve kültür hazinesini aktararak dondurmak mümkündür. Kāmūslar bu nedenle tahminlerin ötesinde ehemmiyet taşımaktadır. Mazi ve müstakbel arasındayken bu sözü sarf eden Salāhī'nin kāmūsu ışığında kültür ve sanata dair bazı izahlarını aktarmaya çalışacağız.

Salāhī'nin ömrü, Batı'ya yönünü dönmüş, lakin güçlü köklerinden kopması dahi düşünülmemeyecek bir haletin hüküm sürdüğü döneme denk gelir. Dolayısıyla hem saray kültürünü hem mahalle kültürünü hem de kadınları dikkatle gözlemleme fırsatı bulabilmiştir. Müellifin; hanımların daha ince görünmek için taktıkları korseye de, yüzlerine sürdükleri allığa da, rastığı yakılmış bakırdan elde edişlerini, dövmelelerini, takılarını, gülüşlerini, endamlarını, saçlarına taktıkları örtülerini, yüzlerine gerdikleri peçelerini, kokulanmalarını, cilvelenmelerini de yeri geldikçe latif ifadelerle ele alışına şahit olunmuştur. Kadının, ısmak ile özdeş olduğu ilmah kelimesinin izahını paylaşalım:

ilmāh: (< Ar.) bir şey'i parıldatmak § güzel bir kız veyā kadın yüzünü gösterip derhāl çekilmek. Nādiren kullanılmışdır. (I/445. s.).

Kadını olduğundan daha sağlıklı ve neşeli göstermeyi amaçlayan allığın renginden de haber veren müellif bir beyti de şahit seçmiştir:

ālgüne: (< F.) allık. Kadınların yüzlerine sürdükleri penbe düzgün: *Al cennet-i 'aşka bir nümüne / 'Āşık da süründü ālgüne* (Mu'allim Nācī⁷⁹⁷: 8). (I/38. s.).

Anne olan kadının yavrusuna söylediği ninniler de yeri gelince kāmūsta yer bulmuş ve ninni ile anne arasındaki bağ aynı cümle içinde kadın kelimesinin iki kez yer almasıyla sağlanmıştır:

⁷⁹⁷ Yâdigâr-ı Nâcî.

bengere: (< F.) kadınların çocuklarını uyutmak için söyledikleri ninni, maḳām ile söylenilen ya'nī Türkçesi ezgili kadın savtı. *Ninni'*niñ aşlı *nanu'*dur. (II/178. s.).

Toplumumuzda bugün dahi kadına dair henüz tam tasnifi yapılamamış sıfatları sadece bir madde içinde şu şekilde izah eden Salāhī, hatun kelimesinin şerefi de barındırdığını vurgular:

ḥātūn: (< Ar., < F.) 'kadın' ma'nāsında şeref ḥükmü mevcüddur. Nasıl ki bunun muḥarrefi olan *ḳadın* ile *ḳarı* beyinde de bir fark-ı ma'nā vardır. Ḥātūn-ı ḳıyāmet = Ḥazret-i Fāṭimatü'z-zehrā raḍıyallāhu 'anhā. (III/283. s.).

Eserde; sadece hanımlar değil beylerin sakalları, bıyıkları, elleri, işleri, yiğitlikleri, korkaklıklarına dair bilgiler de yer alır. Salāhī insanın ötesinde hayvanları ve bitkileri de şekil, güç, renk, iklim açısından aktarır:

ananas: [esmā-yı nebātiyyeden] Amerika'da, Asya-yı cenūbī ile ḥıṭṭa-i Mıṣrıyyede ḥāşıl olan bir nebāt ve meyvesi. Meyvesiniñ ta'mı lezīz, rāyiḥası laṭīf, şekli şanavbere müşābihdir (I/44. s.).

ḳāy⁷⁹⁸: (< F.) Ḳīn'de keşretle ḥāşıl olan ve ḳaynadılıp içilen ma'rūf yaprak ki münebbihātdāndır. (III/232. s.).

sünbül: (< F.) mevsim-i bahārda şoğandan peydā olan güzel ḳoḳulu ma'rūf çiçek: *Filemenk sünbülü*, *ḳatmerli sünbül*. Sünbülī = 'sünbül renginde' demektir. Ekşeriyā güneşsiz, yağmursuz havāya vaşf olur: *sünbülī havā*. (IV/52. s.).

Günümüze de sirayet etmiş halk itikadlarından bazılarının izahlarına da yer verilmiş, halkın yediği, içtiği yine halk lisanı ile Salāhī'nin eserinde yer bulmuştur. Bu hususa örnek olarak seçtiğimiz birkaç madde başı şöyledir:

akya: (< Ru.) lüfer azmanı, beş ḳıyyelik bir nev' balık. Pilakisi güzel olur. (I/50. s.).

dānk: (< F.) Zamm-ı nūn ile *dāniik* çocuklarıñ dişleri çıkmāğa başladığı zamān her nev' ḥubūbātdan birer miqdār karışdırılıp pişirilen bir türlü tatlı ta'āma ıtlāk olunur ki Türkçede 'diş buğdayı' dēnilir. Beyne'l-'avām bu ta'ām pişirmekle çocuğun diş kolay, elemsiz çıkacağı i'tikād olunur. (III/354. s.).

viḥām: (< Ar.) gebe kadınlarıñ aş erme hāleti. Nisvānıñ bu hāletde iken kömür, çamur, toprak, kiremit gibi türlü türlü münāsebetsiz şeyler yedikleri vāḳı'adır. (IV/635. s.).

Salāhī'nin izahları, sadece Anadolu yaşamına mahsus değildir. İran'da kullanılan iki resmi ünvana ve Rusya, Japonya'daki ünvanlara da yeri gelmişken değinmiştir.

debīr: (< F.) *Debīru's-sulṭana*, *debiru'd-devle* gibi 'unvānlar Īrān'da resmen isti'māl olunur. (III/357. s.).

çar: (< SI⁷⁹⁹.) Rusya hükümdārlarının 'unvān-ı maḥşūşudur. Bu kelimeniñ *kaşşer*, *çesar*, *çasar* gibi *çezzer*⁸⁰⁰ lafzından alınarak her lisānıñ şīve-i ḥuşūşisine göre taḥrīf edilmiş olduğunu zann ve rivāyet edenler de mevcüddur. Mü'ennesi *çariçe*'dir. (III/230. s.).

miḳado: (< Ja.) Japonya imparatorlarının 'unvān-ı resmisi. (IV/411. s.).

Kāmūs-ı Osmānī'nin bir vasfı da Osmanlı'daki sanatlar ve semtlerle ilgili çeşitli bilgiler aktarmasıdır:

sīm-keş: (< F.) Sīm-keş-ḥāne = İstanbul'da Bāyezīd civārında şırma çekdikleri maḥall. (IV/45. s.).

devā': (< Ar.) Devā-i misk = güzel koku bir nev' şeker ḥelvāsıdır ki Edirne şehrinde yapılanı meşhūr ve maḳbūldür.

799 TDK: Rusça. Kubbealtı: Latince. Kāmūs-ı Türkī: Rusça. Lugāt-ı Nāci: Rusça.

800 Sezar, sazar, sezer.

(III/377. s.).

Salāhī; Saniyer, Boğaziçi, Kurbağalıdere, Beykoz, Atina, Adana, Edirne, Tophane gibi gezip gördüğü yerleri de sıklıkla zikreder.

Vakıtle Boğaziçi'nde el-yevm Almanya elçisine maḥşūş sayfiyyeniñ civārında bir kaşr-ı hümāyūn inşā edildigi zamān, mevki'İN kemāl-i leṭāfeti sebebiyle Tarabya tesmiye buyurulduğu (I/124. s.); Cihāngīr Maḥallesi'nde sākin (IV/9. s.); Üsküdār'daki Ayazma Cāmi'-i Şerīfi cennet-mekān Sulṭān Muşṭafā'nıñ ihyā-kerdesidir. (I/256. s.); Humbereci yoğuşu = Topḥāne'niñ kale kapısı cihetinden Beyoğlu'na çıkılan yol; (III/340. s.); Meşelā: Anḳara'da defīn-i ḥāk-i 'ıtr-nāk olan İsmā'īl Ḥaḳḳī Ḥazretleriniñ türbe-i şerīfesi (III/372. s.); Zindān kapısı = İstanbul'da kuruyemişçiler kurbundaki sūr-ı Koşantiniye'niñ bir bāb-ı kadīmi (III/480. s.); Hindīler tekkesi = İstanbul'da Sulṭān Aḥmed civārında mezkūr dervīşāna maḥşūş dergāh. (IV/653. s.); Yaḥnīkapan Zekāğı = İstanbul'da Bāyezīd civārında meydāndan Bāzeyīd ḥamāmına doğru bir yol. (IV/661. s.).

Bugün tanınmaz hālde olan Halep, Salāhī'nin kāmūsunda “şehbā” madde başına örnek olarak beyaz evleri sayesinde seçilmiştir:

şehbā: (< Ar.) eşheb'İN mü'enneşi, kül rengine yakın aḳıl renk.

Bağle-i şehbā = kırcıl dişi kaṭır. Uzaḳdan bakılınca aḳıl görüldüğü için Ḥaleb şehrine de ıtlāk olunur: Ḥalebü'ş-şehbā. (IV/75. s.).

3.1.2. Ansiklopedik Bilgiler

Kāmūs-ı Osmānī'deki önemli noktalardan birisi de içerdigi ansiklopedik bilgilerdir. Yazdığı siyasi yazılar ve üstlendiği siyasi görevlerle padişah'tan türlü iltifatlar gören müellif, gördüğü yahut bir vesile ile bilgi sahibi olduğu farklı ülkeleri çeşitli hususiyetleriyle ele almıştır:

isfinsk⁸⁰¹: (< Ru.) başı kadın şüretinde, boynundan aşağısı arslan şeklinde eski Mısırlıların ṭulū'-ı şemse maḥşūş ilāh ve ma'būd

801 Sphinx.

ittihāz ettikleri bütüdür ki Mışır'da ihrāmıñ civārında bulunan 'Ebü'l-Lühül' dendir. Esāṭir-i Yūnāniyyeden ma'dūddur. (I/348. s.).

isḵarlaṭ: (< İt.) aşlı *iskerlet*. Eski zamānda Venedik mensūcātından bir nev' çūka idi, boyası hāş ve kumāşı dayanıklı olduğundan bilād-ı şarkıyyede pek mu'teber ve meşhūr idi. *İlyās Paşa'nıñ şā'ir Nef'ī'ye olan hedāyāsı miyānında dört tonluk elvān isḵarlaṭ çūka, dört top Frengī dībā mevcūd idüğünü Bulḡatü'l-aḥbāb yazıyor.* (I/349. s.).

tat, tacik: (< Er.) El-yevm Ermeniler kendilerinden ḡayrı nāsa *Tacik* dērler. (III/7. s.).

Tebābī'a: (< Ar.) zamān-ı qadīmde mülūk-i Yemen'iñ 'unvān-ı maḥşūşları idi. *Tubba'*ıñ cem'idir. Bu lafzıñ iki ma'nāsı var. Biri şemse tābī' olmak qarīnesiyle 'gölge'ye ıtlāk olunur; diğeri 'arı kıovanıñ beyi' demektir. İbtidā *tubba'* 'unvānıyla yād olunan melik Sa'id Ebū Kerb idi. Melik mezkūr hükümetde selefine tābī' olduğu için iş-bu 'unvān ile telkīb olunmuşdu. Ba'de *kisrā* ve *kayşer* gibi 'alem-i maḥşūş oldu. Ka'be-i Mükerrremeyi birinci def'a iksā eden bu zātdır. Melik-i mūmā-ileyh ile ihlāfına tārīḥçe 'Tebābī'a-i Yemen' ıtlāk olunur. Dārü't-tebābī'a = Mekke-i Mükerrremede bir hānedir ki faḥr-i 'ālem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretleri orada tevellüd ettiler. (III/20. s.).

ortans, ortanse: [isim] Japonya'dan gelmiş bir nev' çiçektir ki lisānımızda *ortanca* diye ma'rūfdur. *Japon gülü* açık penbe yāḥūd beyāz büyük top şeklinde bir çiçektir. Bakır ma'deni topraḡına dikilirse çiçegi mā'ī renkli olur. Senede bir def'a kökünü funda topraḡıyla tazelemelidir. (II/24. s.).

tecbīn: (< Ar.) *Sudān'da cesīm bir ordu ile Almanlara teslīm-i silāḥ eden Napolyon'u bütün cihān tecbīn etdi.* (III/31 s.).

tahrîk: (< Ar.) Küba adasında senelerce devâm eden iğtişâsâtın ecnebîleriñ eser-i tahrîki olduğu zâten mâ'lûm idi, Kübalılarıñ tahrikât-ı ecnebiyyeye kapılıp... (III/40. s.).

terakķuş: (< Ar.) şallanıp oynamak, rakş etmek: Avrupa nisvânınca terakķuş bir 'âdet-i merġûbedir. (III/74. s.).

teşelşül: (< Ar.) Amerika-yı Şimālî'de kâ'in Niagara şelâlesiniñ teşelşülât-ı müdhişesi. (III/93. s.).

telatin: [ism-i ecnebî] 'Moskov meşîni' demekdir. Zamân-ı evâ'ilde Bulġar ta'bîr olunan güzel koķulu deriye ıtlâķ olunur ki onuñla maķara ve silâhlık gibi şeyler i'mâl edilir. Deşt-i Kıpķak Bulġarlarınıñ icâdı olduğu mervîdir. (III/138. s.).

Memleket isimleri dışında beslenme, tıp, astronomi gibi konular ve özel günler, dini bayramlar, inanç sistemleri, gelenekler de eser içinde dikkate sunulmuştur. Salâhî'nin yaptığı bu tür açıklamalar içinden birkaçını aktarıyoruz:

polķa (< Lh.) bir çift insânın sağ cihetindekiniñ sağ ve şol taraftakiniñ daġı şol kolları uzadılıp elleri birbirine merbûť olduğu ve diġer kollarıyla da sağdakiniñ şol memesi, şoldakinin kalbi üzerine gelecek tarzda yek-diġerini bellerinden tutmaķda bulunduğu hâlde icrâ ettikleri bir nev' rakşdır. Bu uşûl-ı rakş iķtizâsınca dâ'imâ sağ tarafa kadın teşâdüf eder. Polķa mazurķa = bir nev' rakşın tarz-ı diġeri. (II/369. s.).

şîre: (< F.) üzüm şuyu: şîre-i engûr. Tâze tâze olursa şirbi câ'izdir. İki gün geçer ve taġammür etmeye başlarsa içilmez. (IV/83. s.).

vitr: (< Ar.) Kurbân bayramından bir gün evvel olan 'afere gününe ıtlâķ olunur. Senede bir gün 'arefe olduğu içün. Zîrâ ramazân bayramının 'arefesi yokdur. (IV/634. s.).

Yâfes: (< Ar.) Nûh 'aleyhi's-selâmın büyük oġlu. Hîn-i teferruķda 'Irâķ-ı 'Arab'dan Baġr-i Hâzar'ın şimâliyle şimâl-i

garbiyyesine hicret ve intikāl etmiş ve Türk t̤ā'ifesi ba'zı t̤avā'if-i sâ'ire ile berāber neslinden zuhūr eylemiştir. (IV/659. s.).

Kāmūs-ı Osmānī'de, tarihte gerçekleştirdiği iyi yahut kötü işlerle adından söz ettirmiş kişilere de yer verilmiştir. Bu iki duruma örnek olarak; bugün Yunan felsefesinin ve Batı düşüncesinin en önemli iki filozofundan biri kabul edilen Aristo ve *Ākiletü'l-ekbād* lakabıyla korkunç bir ün salmış Ebü Süfyān'ın eşi Hind hakkında söylenenler şöyledir:

Aristo yāhūd Aristotalis: [isim] hükemā-yı kadīme-i Yūnāniyyeniñ eñ meşhūrudur. Mīlād-ı 'İsā'dan 384 sene evvel Makedonya'nıñ Estajire şehrinde dünyāya gelmiş-idi. Aristot, yirmi sene mütemādiyen Atina'da Eflātūn'ıñ halka-ı tedrisinde bulunarak zamānında ma'rūf olan 'ulūm u fūnūnıñ kāffesini taḥṣīl eylemiş ve meşhūr cihān-gīr Makedonyalı İskender-i Kebīr'iñ ta'līm ve terbiyesine me'mūr olmuş idi. Mu'aḥḥaran şākirdiniñ refākatıyla Asya'da seyāhat-i 'azīmede bulunarak tārīḥ-i t̤abī'īye dā'ir ḥaylī ma'lūmāt iktisāb eylemiştir. Aristo, vūs'at-ı qarīḥa, ḥiddet-i zekā, iḥāṭa-i külliyesiyle hükemā-yı Yūnāniyye arasında teferrüd etmiş ve kable'l-mīlād 322 senesinde düşmanlarınıñ pençe-i ḥasūdānelerinden rehā-yāb olmak emeliyle firār etdiği Eğriboz adasında kā'in Halkide şehrinde altmış iki yaşında vefāt eylemiştir. (I/20. s.).

Ākiletü'l-ekbād: (< Ar.) Ebü Süfyān'ıñ zevcesi Hind'iñ laḳab-ı menfūrudur. Ġazā-yı Uḥud'da şehīd olan 'amm-ı Resūl Ḥazret-i Ḥamza'nıñ şadrından cigerini çıkartıp ısırmış, emmiş olması bu 'unvān-ı nefret-baḥṣā ile telķībine sebep olmuştur. (I/35. s.).

Kāmūs-ı Osmānī içinde yazıldığı döneme has bazı bilgi ve kayıtlar da yer alır. Örneğin, o dönemde Japonlarla kurulan bağ vesilesi ile oluşan aşinalığın tesirlerini eserde bazı yerlerde görmek mümkündür:

aḥraz: (< Ar.) dar, ufak, uzunca gözlü adam, Japonyalılar gibi. (I/77. s.).

eşnām: (< Ar.) Japonyalılar eşnāma perestiş ederler. (I/121. s.).

temeddün: (< Ar.) Japonyalılarıñ emr-i temeddiinde gösterdikleri sür'at ve gayret cidden şâyân-ı hayretdir. (III/147. s.).

tenaşşur: (< Ar.) Misyonerleriñ teşvîkiyle Japonyalılardan ba'zılarıñ tenaşşur êtdikleri gazetelerde görülmüşdü. (III/157. s.).

3. Vasiyet, Tavsiye, Dua Niteliğinde Sözler

Salāhî iki kardeşini, anne ve babanın vefatından sonra yalnız büyütme vazifesini üstlenmiş; fakat tahsilinden ve edebiyattan kopmamış biridir. Eserlerinde bu hassas duygu âleminin örnekleri mevcuttur:

ittisā': (< Ar.) İnsān ma'lūmātı ittisā' êtdikçe nokşānını idrāk êder. (I/227. s.).

teberrür: (< Ar.) Allāh cümleye Teberrür şıfatıyla ittisāfı naşīb eyleye. (III/24. s.).

tahlîye: (< Ar.) Ehl-i dünyā zāhiri, ehl-i takvā bātını tahlîyeye çalışır. (III/45. s.).

tercîh: Mālî 'ilme tercîh êden ahmaqdır. (III/66. s.).

taşadduk: (< Ar.) Fuḡarāya taşadduk emr-i şer'îdir. Mütekebbirlere kibr êtme taşadduk şayılır. (III/98. s.).

taṭayyub: (< Ar.) Taṭayyub sūnen-i seniyye-i ḡazret-i peygamberîdendir. (III/106. s.).

taṭayyur: (< Ar.) Ḥazret-i fahr-i 'ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem tenbîh-i kaṭ'i ile ümmet-i merḡūmelerini taṭayyurdan men' buyurmuşlardır. (III/106. s.).

ta'āvün: (< Ar.) Cenāb-ı Ḥaḡḡ Furḡān-ı Kerîminde "Ta'āvün eyle." emr êdiyor. (III/108. s.).

ta'azzüz: (< Ar.) İnsān-ı kāmîl nefsinî ta'azzüze degil hem-cinsini i'zāza çalışır. (III/111. s.).

riyā': (< Ar.) Bir riyā-kāra vērilecek eñ ma'ḡûl cevāb, ḡükemā-yı 'ulemā-yı İslāmiyyeden Bāyezîd-i Bestāmî merḡūmuñ şu kelām-ı

vecîzidir: *Yā olduđuñ gibi görüñ yā göründüğüñ gibi ol.* Ādemîyyete lâyıķ olan şıfat-ı ḥasene de budur. (III/453. s.).

3.1.4. Salāhî'de Dil Bilinci

Mehmed Salāhî, hem bir sözlükçü hem bir şair hem bir gazetecidir. Bilhassa şairliğinin getirdiğı bazı iç dinamikleri arasında dil bilinci yaptığımız çalışma esnasında dikkatimizi çekmiştir. Müellifin birçok madde başında; Osmanlıcanın doğru kullanımı, ecnebi kelimeler yerine daha yerli olanlarının tercih edilmesi gibi izah ve tavsiyeleri mevcuttur.

ispençiyar: (< İt.) *eczâcı*, *eczâ-yı tıbbiyye* şatan § *eczâ-ḥâne*.

Lisânımızda *şaydele* ve *şaydelânî* 'eczâcılık' demek olduğundan *fenn-i ispençiyarî* yâḥûd *eczâ-yı ispençiyariyye* gibi ta'birât-ı ġarîbeyi kullanmağa aşlâ lüzûm ve mecbûriyyet yokdur. *Fenn-i şaydele*, *eczâ-yı şaydeliyye*, *fenn-i şaydelânî*, *eczâ-yı şaydelâniyye* ta'birâtı lisânını bozmamak isteyenler 'indeinde elbette ötekilere terciḥ olunur. (I/295. s.).

istiktâb: (< Ar.) 'Arabîde muṭlakâ 'yazı yazdırmak' ma'nâsına olduğundan bizde daḥî maḥâkim-i nizâmiyyece bir adamıñ yazısını mu'âyene ve taṭbîķ için bir iki satır yazı yazdırmağa maḥşûş bir ıṣṭilâḥ-ı nizâmîdir. Bu şüretle yazdırmak, yazdırılmak: *Maḥkemece dâyenîñ talebi vech ile müdde'î-aleyhiñ istiktâbına qarâr vèrildi.* ‖ *Evvelâ maznûnuñ istiktâbı lâzım gelir.* § Söyleyip yazdırmak, yazdırılmak ya'nî bir adamıñ söyleyecegi sözleri, diğeri bir şahşıñ 'aynen taḥrîr etmesini istemesi ma'nâsında isti'mâli ḥaṭâdır, diyenler bu mişillû nice kelimât-ı 'Arabiyyeniñ lisânımızda büsbütün başka ma'nâlarda isti'mâl ve 'âdetâ taşarruf olunduğunu ve birṭakım elfâzıñ daḥî lisân-ı 'Arabîde hîç yok iken lisânımızda taşarrufât-ı maḥşûşamızdan olarak luğât-ı şahîḥe gibi kullanıldığını ve el-yevm bunlarıñ terk ve tebdîl veyâḥûd ıṣlâḥ ve taṣḥîḥi nâ-kâbil bulunduğunu nazar-ı diḳkate alıp ondan sonra bir ḥükm-i kaṭ'î vermeli dirler. Bu lafzıñ bu ma'nâda isti'mâli yeñi bir şey degildir ki o yolda ta'rîf eden

mu'allimiñ mu'âhezesi câ'iz olsun. Mü'tâla'a-i 'âcizânemce yalnız şu mümkündür ki luğât-ı müsta'meleden olup ma'nâca farkları olmayan meşelâ *istiktâb* ile *istimlâ* gibi elfâzıñ hangisi telaffuz ve istimâ'ca âheng-dâr ise onuñ isti'mâlini tercih ve diğeriñi isti'mâlde ısrâr edenleri takbîh etmelidir. Fakat eñ müşkil ve mühim nokta bunu kim tefrih ve ta'yîn edecek?.. Burası câ-yı tefekkür ve mülâhazadır. Kolay kolay bir hüküm-i ka'î verilemez. Vâkı'â herkes bir fikir, bir re'y, bir mü'tâla'a beyân edebilir. Nasıl ki gazetelerde resâ'il-i mevķûtede türlü türlü fikirler, tenķidler serd edebiliyor. Nasıl ki işte biz de bu sözleri temhîd ediyoruz. Maķşad-ı aşı bu şüretle hâşıl olamaz. İstihşâl-i maķşad için çâre-i münferid bu yolda serd olunan mu'tâla'ât ve efkârıñ hangileri şavâb ise o fikriñ, o re'yiñ 'inde'l-udebâ maķbûl ve mu'teber olması ve qarîn-i kabûl ve taşdik olduğdan sonra bir şekl-i ka'îyyet ve resmiyyet kesb etmesi şüretinden 'ibâretdir ki bu şıfatı, bu mezîyeti de ancak bir encümen-i dâniş hâ'iz olabilir. Ğarîbdir ki *istiktâb*'ıñ bu ma'nâda kullanılması haţâdır denilir. *İmlâ*'yı 'söyleyip yazdırmak' ma'nâsında gösterip kendileri de bir girîve-i haţâya şapıyorlar. Çünkü 'Arabîde *imlâ* 'yazı yazmak, geciktirmek, soñraya bıraktırmak, birini nezleye uğratmak, yayı ziyâde çekmek, tûl-i 'ömre mazhar olmak, müddeti imhâl edip uzatmak, deveniñ ayağına takılı bağı şalıvermek' ma'nâlarına gelir ki bizce ma'rûf olan ma'nâyı ifâde etmez. Demek ki lisânımızda bu da ba'zı emşâli gibi ma'nâ-yı 'Arabîsi ile kabîl-i tevfiķ olmayacak bir ma'nâda isti'mâl olunmuştur. Bu hâle göre ötekiniñ bu ma'nâda isti'mâline haţâ, bi'l-'akis berikiniñ 'aynı şüretle kullanılmasına şavâb demek şavâb olmasa gerekdir. Faķîr zannederim ki eñ doğrusu 'söyleyip yazdırmak' ma'nâsında *istiktâb* ile *istimlâ*'yı kullanmaķdır. Zâten lisânımızda *imlâ* elfâzı 'yazıyı dürüst, doğru yazmak' ma'nâsında kullanılır. Meşelâ: "Çocuk imlâ bilmiyor, imlâ bilmediğini hâcesini da taşdik ediyor. Dürüst imlâ bilmeyen bak ne

oldu!" gibi ta'bīrāt ile ḥatāsını, dürüst yazı yazamadığını aňlatmak isteriz ki bu şüretle isti'mālī tamāmen aslına muvāfıkdır. (I/329. s.).

imkān: (< Ar.) *İmkān* maḳāmında *mümkün* kelimesini kullanmak, meşelā "İmkānı yok." yerine "Mümkünü yok." demek münāsib degildir. (I/454. s.).

tebhīr: (< Ar.) Lisānımızda bu mişillü kelimāt, iştīlāḥāt mevcūd iken *dezenfekte*, *dezenfeksiyon* gibi elfāz-ı ecnebiyyeyi kullanmak yalnız 'abeş degil 'ayıpdır, günāhdır. (III/23. s.).

teczi'e: (< Ar.) *Teczī'* de bu ma'nāyı ifāde ederse de selīḳamıza muvāfıḳ gelmediginden kullanılmaması evlādır. (III/32. s.).

cerbeze: (< Ar.) Tefrīṭi *ḡabāvet*'dir. İ'tidālī *ḥikmet*'dir ki maḳbūl ve memdūḥ olan da odur. (III/204. s.).

raḳḳ: (< Ar.) Lisānımızda *tirşe* ve *raḳḳ* lafızları varken *parşömen* lafz-ı Fransevīsini isti'māl eylemek lisāna ḥıyānet etmekdir. (III/437. s.).

zebūn: (< F.) zebūn-küş = nefsinı müdāfa'adan 'āciz ve bī-iḳtidār olanı ezen, zu'afāya gücü yeten. Bu şıfat-ı mezmūmāt dandır. Bunu *zebūn-keş* diye okuyanlar *-keş* ile *-küş*'ü fark etmekden 'āciz bulunan- cühelā-yı 'avāmdandırlar. (III/450. s.).

müstedell: (< Ar.) istidlāl olunmuş, delīl ile aňlaşılmış. *Müstedlel* yaňlıştır. Doğru yazmaḡa, doğru söylemeye çalışmalı. (IV/482. s.).

müşemmes: (< Ar. *Zülf-i zerrīn* yāḡūd *ḡīsū-yı zer-tār* maḳāmında (*ḡīsū-yı meşemmes*) gibi ma'nāsız bir ta'bīriñ bir zāt tarafından isti'māl edildiğini ba'zı luḡāt kitāblarındaki tenbīḥ ve iḥtārdan aňladım. Bu kadar ma'nāsız, münāsebetsiz ta'bīrātı kullanan muṭlaḳā üslūb-ı lisān-ı 'Oşmānīye ve edebiyāt-ı şarkıyyeye vāḳıf olmayan 'aceze-i muḳallidīnden biri olmalıdır. (IV/496. s.).

nihenik: (< F.) yañlıştır. Doğrusu *neheng'*dir. O māddeye mürāca‘at etmekli. (IV/603. s.).

her: (< F.) “Her maħallerde, herkeslerde” denilmez. Böyle söyleyen görölse lisānımızñ ‘acemīsi, yābāncısı ‘addolunur. (IV/641. s.).

Salāhī sadece kullanım yanlışlarına işaret etmekle kalmayıp yer yer dil bilgisi tanımlamalarını, kullanım vasıflarını ele alır. Kāmūstan seçilen şu madde başı buna örnektir:

ħand-ā-ħand: (< F.) yek cins olan iş-bu iki lafzñ arasındaki elife ‘elif-i müsāvāt’ denilir ki ikisini ‘ma’nā cihetiyle tesviye ediyor’ demektir. Bu ħalde ma’nāsı ‘ziyāde, sürekli gülücü, güle güle, pek gülünçlü’ demek olur. Meşelā “bir bezm-i ħand-ā-ħand” denilirse erbābı sürekli gülen yāħūd ziyāde gülünçlü bir maħall añlaşılır. (III/311. s.).

Dil bilincine sahip bir münevverden beklenen dile mensup kelimelerin kökenlerini de iyi bilmek olmalıdır. Bu sayede kelimeler üzerinde sağlam bir zihin ile düşünüp hataları da düzeltmeye vakıf olur:

cāme: (< F.) Muħarref olan *ĉāmāşır*’ñ aşlı, doğrusu *ĉāmāşūr*’dur. Bir luğat kitābında *ĉāmāşır*’ñ aşlı Kürdçe *ĉamāşır* olduğu zannı beyān olunuyor ise de bu zehāb pek bātıl, pek vāhīdir. Bunuñ aşlı bālāda daħī gösterildiği gibi *ĉāmāşūr*’dur. *Şūrīden* kelime-i Fārisiyyesiniñ ma‘ānī-i muħtelifesinden biri de ‘yumak, ğusül etmek, temizlemek’ ma’nāsıdır ki bu taqđırde ma’nā-yı terkīb ‘eşvāb temizleyici, elbise yunucu’ demek olur. Ma’nāsı bu kadar şariħ ve ħuşūsuyla lisānımızda muħarref olduğu ħalde terkibiñ ħurūf-ı aşliyyesinden bulunan *şin* ħarfi ‘aynen telaffuz olunmakda iken artık bunu Kürdçe demek ħaṭā değil midir? (III/197. s.).

Kāmūs-ı Osmānī gibi hacimli bir kāmūsü kaleme alabilen ve bu hizmete yıllarını veren müellif aynı husus üzerinde devamlı suretle düşünerek ve incelemelerde bulunarak zamanla kendi etimolojik tezlerini de ortaya koymaya başlar:

eviddā', evdād, evüdd: (< Ar.) 'şādık dōst, hayr-ḥ'āh' demek olan *vedīd*'iñ cem'i. Ḥaḳīkī dōstlar. *Eviddā-yı kadīme*. Lisānımızda *eviddā*'dan mā-'adāsı kullanılmaz. Muḥibb gibi refīḳ gibi bunuñ müfredi de kullanılsa iyi olur. (I/198. s.).

üstād, ūstād: (< F.) Türkçe gibi kullandığımız *usta*'nıñ aşlı *ustā* olduğundan şübhe yokdur. (II/8. s.).

tebyīz: (< Ar.) ak etmek, ağartmak, ağardılmak Ş aqlām-ı resmiyye ıstılāḥātınca 'müsvedde tarzında yazılmış bir şey'i beyāz kâğıda çekmek, yeñiden ve düzgün yazmak' demektir ki "beyāza çekmek, beyāz etmek" ta'bīr olunur: *Mazbaṭanıñ sür'atle tebyīzi kalem müdürüne tenbīh edilmışdi*. (III/28. s.).

revānī: (< F.) Vaktiyle bu ṭatlıya ziyāde rağbet olunarak revāclı tutulmuş olması sebep-i tesmiye olsa gerekdir. Yoksa Rusya'da Ḳarabāğ eyāletiniñ merkezi bulunan *Revān* şehrine mensüb demek midir? Her naşıl olursa olsun iş-bu lafzın -ba'zı luğat kitāblarında gösterildiği vech ile- *revḡanī* kelimesinden muḥarref olması pek müsteb'addır. (III/443. s.).

şakırrāk: (< Ar.) Lisānımızda şen, şātır, lāfazan olanlara *şakrāk* denilmesi 'acabā bu lafızdan mı muḥarref ve me'ḥūzdur? (IV/71. s.).

şumūt: (< Ar.) Lisānımızda çehresini ekşiterek şuşup duran ḥaḳḳında kullanılan "Yüzünü şomurtup duruyor." ta'bīriniñ ve *şomurtmak* lafzınıñ bu kelimedden muḥarref olması muḥtemeldir. (IV/106. s.).

hitar: (< Ar.) Beyne'l-'avām 'acīb ve ba'īdü'l-iḥtimāl olan şeyler, söyleyen ḥaḳḳında ve yalan söylüyor maḳāmında īrād olunan "Ḳıtır atıyor." ta'bīrindeki *ḳıtır* lafzı bunuñ muḥarrefidir. (IV/651. s.).

Sanata, emeğe ve orijinal dil ürünlerine değer vermek; yaratıcı zekayı, ilhamı, kabiliyeti övmeyi, taklitçi yahut intihalci olan güruhu işaret ederek inceden inceye kendilerini bilip tamamen iktibastan(intihalden) oluşan eserleriyle birlikte asla kalıcı

olamayacaklarını ifade etmeyi gerektirir. Salāhī bu hususta o kimseler için kullanılan isabetli tabiri şu hâlde ortaya koyar:

hūşe: (< F.) Ötekiniñ berikiniñ āsār-ı mevcūdesinden iktibās şüretiyle eşer vücūda getiren muḥarrir ve şā'irlere de ıtlāk olunur. (III/344. s.).

Kökeni saraya dayanan bir aileye mensup olan Mehmed Salāhī'nin, halkın kelimeleri farklı süzgeçlerden geçire geçire kullandığı gerçeğini kāmūsunda seçtiği kelimeler sayesinde görebiliriz:

taşa'ud: (< Ar.) Taşa'udāt-ı merzağiyye = şu irkilip kalan bataklık yerlerde havāya çıkan koşular. (III/100. s.).

tereddūd: (< Ar.) iki ḥuşūşdan birine zihinde karar vèremeyip düşüntüde bulunmak, (III/68. s.).

tīre: (< F.) bulanık, karamtık. (III/179. s.).

tūde: (< F.) küme, yığın: *tūde-i ḥāk*, *tūde-i kendüm*. (III/185. s.).

ḥabṭ: (< Ar.) Lisānımızdaki mevķi'-i isti'mālî i'tibāriyle 'gece vakti rāstgele başarak körcesine yürüyüp gitmek' ma'nāsından 'yañaş hareket etmek' ma'nası kaşd olunur ve ekseriyā *ḥaṭā* ve *ḥalel* lafızlarından biriyle berāber kullanılır. (III/291. s.).

zemmām: (< Ar.) zemm edici, yerici, kınamsık. (III/406. s.).

rāhib: (< Ar.) ḥālet-i tecerrüdü ihtiyār ile manastırda, kilisede oturan pāpās, karabaş. (III/418. s.).

Halk bir toplumun esasıdır, aydınların öz malzemesidir. Sözlü kültür ile para-itibar-şan-iltifat gayesi gütmenden anonim olarak üreten, yayan, zihnine kazıyıp yüzyıllarca hatırlayan halkın bazı ifadelerini Salāhī de benimsemiş ve kāmūsunda tabii akışa uygun şekilde paylaşmıştır:

tāze: (< F.) Ter ü tāze meyve = 'henüz ağacından koparılmış, şulu, dumanı üstünde meyve' demektir. Bu şüretle ba'zen de 'pek yeñi' ma'nāsında kullanılır. (III/11. s.).

tebkî: (< Ar.) 'bir adamı zemm ve düşnâm veyâhûd serzeniş-i tām ile muğberr ve rencide etmek' ma'nāsındadır ki Türkçede 'başu urmak, başu kaçmak' denilir. § 'İrād-ı burhân ve delîl ile muhâtabı ifhâm ve iskât etmek' ma'nāsında dağî kullanılır. (III/27. s.).

tirîd: (< F.) Lisânımızda mecâzen 'pek ihtiyâr, kocamış' ma'nāsında da müsta'meldir. Tirîd olmuş, tirîd kesilmiş = 'gâyetle zebûn, ihtiyâr' demektir. (III/177. s.).

câhîz: (< Ar.) Türkçede 'lokma gözlü' denilir. (III/194. s.).

3.1.5. Kāmūstaki Edebî Zevk

Mehmet Salâhî'nin *Kāmūs-ı 'Osmânî*'si hakkında yaptığımız kapsamlı inceleme sonrası müellifin, iki hususa itina gösterdiği görüldü: Bunların ilki döneminin dil kullanım vasıflarına değinmek ve kelime kullanım sıklıklarına, eklere dair bilgiler sunmak. İkincisi ise bizim bu çalışmayı ortaya koymamız için gereken motivasyonu aldığımız divan şiirine olan hâkimiyeti ve bir antoloji hacminde alıntılar yapmış olmasıydı. Seçtiği musammat, beyit, mısra hatta kavî-i meşhurların ötesinde madde başlarını izah ettiği kelimeler dahi çoğu kez ahenkli, yer yer nüktelidir. Bu hususta şöyle örnekler verilebilir:

âferîn: (< F.) *Ebnâ-yı vakt⁸⁰² her hünere âferîn vèrir / Yâ Rab bu âferîn ne tükenmez hazînedir* (Lâ⁸⁰³);(I/34. s.).

icî: (< F.) hükümdârîñ vezîri, vekîli. (I/241. s.).

ihsân: (< Ar.) Bahşış, 'atıyye: *ihsân-ı şāhāne, mekâtib-i 'umūmiyye talebesi için gönderilen ihsân-ı şāhāneniñ tevzî'i*. § Mürüvvet, hüsni 'amel, lutf: *İhsân edîñiz. ‖ Bende-i şehvet için yokdur halāş / Olsa Mevlâ'dan meger ihsân-ı hāş* (Nahîfî); *Her şi'r vèrişde şāh-ı zî-şān / Hem rütbe vèrirdi hem de ihsân* (Lâ⁸⁰⁴); *Feyz-i ihsânı mü'essir o kadar 'āleme kim / Her gedā-meşrebi bir hātem⁸⁰⁵-i devrān eyler* (Cevrî: K. 29/35);

802 Dīvānda: dehr (Kt: 27).

803 Nâbî: K. 27.

804 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Eş'âr-ı Türkî: 27.

805 Dīvānda: Hātem.

Ardına düştü dedi lutf et yigit / Etdiğın ihsanı itmām et de git (Vaḥīd); Dillerinden sīm ü zer eksik degil / Ellerinden gelmez ihsān eylemek (Edirneli ‘İlmī). (I/253. s.).

iz’ān: (< Ar.) añlayış, hissèdiş, ‘irfān gibi: *Ādāb ile gel meclis-i erbāb-ı kemāle / ‘İrfān ile erkān ile iz’ān ile söyleş (Dīdār). (I/274. s.).*

ispinos: (< Ru.) serçe kadar ufağ bir nev’ kuş. Gögsüyle sırtınıñ tüyleri kırmal, kanatları sarı ve beyāz ile siyāh karışık renklidir, kuyruğu biraz uzuncadır. (I/296. s.).

imkān: (< Ar.) *Buñā kim ‘ālem-i imkān dèrler / Olmaz olmaz dème olmaz olmaz (Lā-edrī). (I/454. s.).*

pāçile, pāçile: (< F.) muṭlākā ayakkağı. Huşuşen kışın kar üzerinde yürümek için kalbūr şeklinde ince çubuklarla ipden yapma bir nev’ pāpūca ıtlāk olunur. Bunuñ Türkçesi *selbūr*'dür. (II/271. s.).

pā-sār, pās-pār: (< F.) 'tepme, ayağıyla tepelemek, tepmeci, tekme' ma’nāsınadır. (II/290. s.).

pāk: (< F.) ṭāhir, şāf, ḥālīş, temiz, ḥīlesiz. (II/292. s.).

taḥşīl: (< Ar.) ḥāşıl etmek, edilmek; ele getirmek, getirilmek: *Taḥşīl-i kāmā şānma degildir emek gerek / Dèrler emeksiz ādeme olmaz yemek gerek (Es’ad Paşa). (III/42. s.).*

tercīḥ: (< Ar.) bir şey’e ziyāde i’tibār edip diğèr şey’e taḥdīm etmek, bir şey’i diğèr şey’e üstün tutmak, tutulmak: *Ey ṭālibe-i şafā-yı ma’nā / İm’ān ile bağ şükūfe-zāra / Ezhār-ı edeb şemīmi şolmaz / Tercīḥ eder ehl-i dil bahāra (Şeyḥ Vaşfī). (III/66. s.).*

terah: (< Ar.) ğam, ğuşsa, tāsa: *Şebātı yok bu ‘ālemiñ aña kim i’timād eder / Feraḥ gelir terah gider terah gelir feraḥ gider (Mu’allim Nācī); Bākī’ye sākiyā feraḥ vèr ki fenā bula terah (Bākī: G. 404/5). (III/67. s.).*

telmīh: (< Ar.) kavlen īmā ya'nī esnā-yı kelāmda bir kıssaya veyā bir nükteye veyāhūd bir vaq'aya işāret eylemektir. *Eyle hātırları ta'mīre şitāb / Eyleme 'arş-ı İlāhīyi harāb* (Nābī⁸⁰⁶: 636). (III/143. s.).

cāhil: (< Ar.) cehl ile muttaşif olan, her şeyden bī-haber yāhūd hīçbir şey bilmez olan. Cāhilāne = cāhil olana yakışacak tarzda. *Cür'et-i cāhilāne*. Cāhiliyyet = cāhil olma, cāhillik. Zamān-ı Cāhiliyyet = bi'set-i nebeviyyeden evvelki zamāna ıtlāk olunur. *Ehl-i 'ilm oğlu olup medrese-i 'ālemde / Cāhil olmağdan ise doğmadan ölmek yegdir* (İbn-i Kemāl). (III/199. s.).

taḥazzün: (< Ar.) hüzünlenmek, maḥzün olmak: *taḥazzün-i dōst*. || *Ne de ca'li imiş taḥazzün-i yār / Şuşayım bārī gülmesin ağyār* (Mu'allim Nācī). (III/41. s.).

ḥafīr, ḥafīre: (< Ar.) derince kazılmış yer, çukur, kabre de ıtlāk olunur: *Şu ḥafīre-i ebedīde medfūn olan genciñ müddet-i ḥayātı on yedi bahārdan 'ibāretidir*. Bahār-ı 'ömrünüñ eñ revnaqlı çağında iken şarşar-ı şedīd-i eceliñ te'sīr-i bī-emānıyla - vaqt-i ḥazān ermeden yere düşen şoluk, şarı yapraklar gibi - ḥāk-i siyāha düşmüştür. (III/258. s.).

pezīr, pezīrā: (< F.) Bunca evler yıkdıñ ey seyl-i cünün gördüñ mü hīç / Nā-pezīrā-yı 'imāret kalb-i virānım gibi (Lā). (II/304. s.).

rāḥe: (< Ar.) Rāḥe-i yed, rāḥe-i kadem = ıstīlāḥāt-ı tıbbiyyedir. İstīlāḥdaki tarz-ı isti'mālī ma'nā-yı aşlīsine muvāfık degildir. Çünkü birincisinde yed lafzı fazla, ikincisinde de ṭabān maḳāmında kullanıldığından ma'nā-yı aşlīsı ile ṭabān ṭabāna zıddır. (III/414. s.).

raḳam: (< Ar.) ḥesābda kullanılan 'aded işāreti: (9) raḳamı, (7) raḳamı gibi. *Ben şebnem-i eşkim dökeyim sen raḳam eyle* (Şabrī); *Hāme-i mu'ciz-raḳamla eyledim bir bir ḥesāb / Geldi biñ yüz kırk lafz-ı naşr ile fethin karīb* (Nedīm: Tar. 35/5). (III/437. s.).

Bazı madde başlarında Salāhī'nin, hamasetli ve lirik ifadelere başvurduğu görülür. Bunun nedeni olarak, hem anlaşılmayı kolaylaştırmayı hem de unutmayı geciktirmeyi şiar ettiği düşünülebilir. Üstelik asonans ve aliterasyonlar da, manzûm ve mensûr şahitler de okura edebî bir keyif vermektedir.

iltibās: (< Ar.) bir şey'e karışmak, müştebih olmak. Lisânımızda 'iki şey'in biri diğeri zannolunacak şüretde birbirine beñzemesi' demektir. *Vaḳtiyle Edirne ile Adana lafızları beyninde iltibās vukū'* bularak posta-hānelerce pek çok yañılışlıklara sebeb olduğu taḥaḳḳuḳ etmekle *ba'demā Adana lafzınıñ Aṭana tarzında telaffuz ve tahrīr edilmesi resmen kabūl ve i'lān edilmiştir.* Türkçede iltibās'a mişāl pek çokdur. (I/436. s.).

būyçe⁸⁰⁷: (< F.) şarmaşık otu. 'Arabīsi 'aşḳa⁸⁰⁸'dır. Me'nūs değildir. (II/266. s.).

çendān: (< F.) 'o kadar' ma'nāsınadır. Bu da diğeri gibi kullanılmağa başlamıştır. "Çendān rağbet etmiyorlar." gibi ta'bīrāta el-yevm hīç rağbet eden kalmamıştır. (III/234. s.).

raḥmet: (< Ar.) fi'l-aşl 'esirgemek, rıḳḳatle şefḳat etmek' ma'nāsınadır. Raḥmet-i iḥsānı muḳteẓī-i rıḳḳatden 'ibāret ise de Allāhu Te'ālāya vaşf olur ise rıḳḳat irāde olunmaz. Zīrā rıḳḳat ḳalbiñ ḥālet-i maḥşūşasıdır. Bu taḳdīrde ḡāyet-i maḳşad 'Cenāb-ı Ḥaḳḳ'ıñ dünyā ve āḥiretde ḳuluna iḥsān-ı şamedānīsi, ḥüsn-i muāmelesi' demektir. Ḳable'l-mevt olan iḥsān-ı İlāhī 'āmdır. Mü'minīn ve müşrikīne şāmildir. Ba'de'l-mevt olan iḥsān-ı İlāhī mü'minīne ḥāşdır. Ekseriyā Cenāb-ı Ḥaḳḳ'ıñ maẓhar-ı iḥsānı olmak niyāzıyla emvāt ḥaḳḳında irād olunur: Ş Eydi-i tedāvülde bulunan luğat kitāblarında ve bā-ḥuşuş *Luğat-ı Ziyā*⁸⁰⁹'da 'yağmur' ma'nāsına gösterilmesi ve bā'is-i refāh ve ni'met olduğu için yağmura da ıtlāḳ olunur denilmesi tetebbu' ve tedḳīḳ edilmemekden mütevellid bir ḥaṭadır.

807 Kāmūsta: būyḥa.

808 Burhan-ı Katı: aşḳa.

809 503. s.

Çünkü *raḥmet*'iñ bu ma'nāda isti'mālini ĩcāb edecek luġāt-ı 'Arabiyye müdevvenātında hıĉbir kayd ve şarāḥat yokdur. Yalnız *rihmet* lafzı mevcūddur ki 'muttaşıl, devāmlı yaġan ĉisinti gibi ḥafif yaġmur' demekdir. İşte bu sehv-i kayd ve isti'māl bu müşābehet-i elfāzdan inbi'ās etmişdir. Bununla berāber *raḥmet* ile *rihmet*'i fark ve temyīzden 'āciz olan cūhelānıñ şüret-i isti'māli hıĉbir vakit medār-ı istinād ve ihticāc olamaz ki luġat kitāblarında ta'rīf-i ma'ānī sırasında bu kadar açık bir yañlışıġa sebep tūtulabilsin. Binā'en- 'aleyh bunları yañlışı kullanmamaġa diġkat etmek erbāb-ı kalem iĉün vecā'ib-i belāġatden 'addolunur: *Bu sene rihmetsiz geĉdi. ǁ Yolda rihmete tūtulup şırşıklam ıřlandıġ. ǁ Mezrū'āt rihmet ister. ǁ Rihmet-i İlāhiyye, keşret-i rihmet...* (III/424. s.).

4. METİN

ا	Â â/ e / Ã ā	ض	Ḍ ḍ / Ž ž
ء	‘, a, e, ı, i, u, ü	ط	Ṭ ṭ
ب	B b	ظ	Ẓ ẓ
پ	P p	ع	‘
ت	T t	غ	Ġ ġ
ث	Ṣ ṣ	ف	F f
ج	C c	ق	Ḳ ḳ
چ	Ç ç	ك	k, g
ح	Ḥ ḥ	گ	g, ğ
خ	Ḫ ḫ	ڭ	ñ
د	D d	ل	L l
ذ	Z z	م	M m
ر	R r	ن	N n
ز	Z z	و	V v/ o, ö, u,
ژ	J j	ü / Ū ū / Ŭ ŭ	
س	S s		
ش	Ş ş	ه	h, a, e
ص	Ş ş	ی	y, ı, i,

Ek. 1: *Kāmūs-ı Osmānī*'nin Lātin harflerine aktarımında kullanılan transkripsiyon harfleridir.

Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

Erbāb-ı 'irfān nezdinde vāreste-i beyān bulunduḡu vech-ile lisān-ı 'Oṣmānīde müsta'mel olan luḡāt-ı 'Arabiyyeniñ ekseri ma'ānī-i aṣliyyeleriyle qābil-i taṭbīk olduğundan ma'nālarda kullanılmaḡda ve hele ıṣṭilāḡat-ı maḡṣūşamızda bulunan birṭakım kelimāt, lisān-ı 'Arabīye maḡṣūş luḡāt kitāblarında hīç bulunmamaḡda olduğundan ve luḡāt-ı Fārisiyyeden ma'ānī-i aṣliyyeleriyle kullanılanlarıñ maḡall ve ṭarz-ı isti'mālleriyle bunlarıñ terkībāt-ı maḡṣūşa ile naşıl ve hangi ma'nālara delālet etmekde bulunduklarına dā'ir ta'rīfāt ve īzāḡat-ı kāfiye serd ve temhīd edildiḡi taḡdīrde mübtedīlerce ne kadar sūhūlet ve menfa'atı mūcib olacaḡı bedīhī bulunduḡundan lisān-ı 'Oṣmānīye maḡṣūş īzāḡlı, miṣālli bir luḡāt kitābına fevḡa'l-'āde lüzūm ve ihtiyāc görüldüḡü cümlece müsellemdir.

Vāḡı'ā elde müdevven bulunan büyük, küçük birkaç dāne luḡāt kitāblarınıñ bir, ikisinden mā-'adāsı gūyā lisān-ı 'Oṣmānī için tertīb ve tedvīn olunmuş ise de bunlar da ekser luḡātıñ ma'ānī-i 'Arabiyyesi gösterilip ṣīve-i 'Oṣmānīye maḡṣūş ma'nāları ta'rīf ve īzāḡ edilmemiş ve şūret-i isti'māllerine dā'ir edebiyāt-ı 'Oṣmāniyyeden emṣile-i münāsibe īrād kılınmamış olduğundan erbāb-ı mūrāca'atıñ istifādesini degil taḡlīṭ-i ezḡānını mūcib oldukları nā-qābil-i inkārdır. Müdevvenāt-ı mevcūde arasında şūret-i maṭlūbede taḡrīr ve neşr edilmeye başlanmış olan bir iki⁸¹⁰ kitābıñ daḡī kāffe-i luḡāt-ı müsta'meleyi ḡavī olmadıḡı ve nā-tamām ḡaldıḡı ḡālde maḡḡar-ı raḡbet-i 'āmmе oluşu ol bābdaki lüzūm ve ihtiyācı bir ḡat daha irā'e etmiş ve iş-bu *Ḳāmūs-ı 'Oṣmānī*'niñ taḡrīr ve tedvīnine baḡş-ı cūr'et eylemiştir.

Bu kitābıñ mükemmeliyetini iddi'ā edemem. Ḳünkü 'āciz bir ḡalemiñ maḡṣūlü de elbette nāḡıs ve nā-ḡīz olur. Bunuñla berāber diḡerlerine nisbetle istifādeyi mūcib olacaḡ şūretde tertīb edildiḡini de 'arz etmekden geri duramam.

810 Bu kelime (N.2)'de yoktur. Tezimiz oluşturulurken iki nüsha okunmuş ve 1329 tarihli baskı deḡil, daha sahih olan 1313 tarihli baskı esas alınmıştır. Ḳalıṣmamızın ilerleyen sayfalarında nüsha farklarına dayanılarak tespit edilmiş hatalı ve eksik kısımlardan bazı örneklere de yer verilmiştir.

Ḳāmūs-ı ‘Osmānī iki biñ şahīfeden ve üç dört kısımdan mürekkeb hem büyük bir mecelle-i luġāt ve hem meşāhīr-i udebā-yı ‘Osmāniyyeniñ āşār-ı manzūme ve menşūrelerinden istişhād olunan biñlerce emşile-i edebiyyeyi hāvi bir mecmū’a-i edebiyāt demekdir.

Bu luġāt kitābında yirmi dört puntoluk kalın ve harekeli ḥurūf ile tertīb olunan her⁸¹¹ kelimeniñ yanına nazra-ı ūlāda hangi lisānda bulunduġunu irā’e içün ‘Arabīden bulunanlara ḳavs içinde bir ‘ayın başı ve Fārisīden olanlara da kezālik ḳavs dāhilinde bir *fe* başı işāret vaz’ edilmiş ve müvelledātdan bulunanlar ile luġāt-ı ecnebiyye ayrıca gösterilmiştir. Her kelimeniñ ma‘ānī-i muhtelifesi işārāt-ı mahşūşa ile yek-dīgerinden tefrīḳ olunup hangi ma’nāda çok veyāhūd az ḳullanılmaḳda ve ma’nāca mütēḳārib bulunan iki kelimededen hangisi terciḥ olunmaḳda veyāhūd hangi kelime mehcūr ḥükmünde olup el-yevm hangisi ve ne şüretle isti’māl ḳılınmaḳda bulunduġu izāḥ ve beyān olunmuş ve erbāb-ı raġbete sühūlet-i baḥş olmaḳ üzere *Ḳāmūs-ı ‘Osmānī*’niñ şimdilik beş yüzü mütēcāviz büyük şahīfe teşkīl edecek olan iş-bu kısım-ı evveli içün on ġuruş abone bedeli vaz’ ve ta’yīn ḳılınmıştır ki böyle bir kitāb içün bu kadar bir bedel-i iştirāk ta’yīni pek munşifāne idüġü inkār olunamaz.

Haftada sekiz şahīfeden mürekkeb olarak lā-aḳall iki cüz’ neşr olunacaḳ ve be-her cüz’ elden yirmi pāraya şatılacaḳdır. Be-her kısmıñ ḥitām-ı ṭab’ında yirmi ġuruşa fūrūḥtu muḳarrer olduġundan şimdiki abone bedeli fiyāt-ı mevzū’asınıñ nışfı demekdir. Dersa’ādet’de Bāb-ı ‘Ālī Cāddesinde 26 numaralı maṭba’a-i ‘āmire kütüb-ḥānesinde yalnız birinci kısım içün on ve taşralarda ta’yīn edilecek maḥallere gönderilmek üzere posta ücretiyle berāber yirmi ġuruşa abone ḳayd ve ṭab’ olan cüz’ler tevzī ‘ olunur.

Mehmed Şalāḥiü’d-dīn

811 Kāmūsta (N.2) bu kelime yoktur.

Kāmūs-ı 'Osmānī

CİLT I (Varak: 5-253)

Elif (I/1 - II/93)

ā: [ḥarf] hemze ile elifden mürekkebirdir. Lisānımızda 'medli elif, uzun elif' dēnir ve ekşeriyā maḳām-ı istiḡrābda ve ba'zen edāt-ı nidā, tenbīh, te'kīd, 'itāb olarak kullanılır. *Ā! Bu ne? Ā! Şuñā bak. Ā kuzum, ā gülüm; ā cānım gelseñ ā. Ā sersem!. Böyle söylenir mi? gibi. Bu elif kendi şadāsını çıkarmağa yine kendisi vāsıta olur. Vaktiyle şu (") şüretle yazılırdı. Bu, 'iki elif' demektir. Mu'aḥḥaran bu (") işāret ve 'alāmet ihdāş ve elifiñ üstüne vaz' olup dīger elif ḥazf edilmişdir. Elif-bā-yı 'Osmānīde birinci ḥarf olan hemze ve elif ebced ḥesābınca zīc ve tārīḥlerde "1" 'adedi ḥükmünde isti'māl olunur. Elif şadā-yı aşlīsini göstermeyip mā-ḳablindeki ḥarfiñ okunmasına delālet eder ki o ḥālde 'ḥarf-i med' demektir. Şadā-yı aşlīsı çıkarıldığı ḥālde 'hemze' dēnilir ki 'ḥarf-i 'ādī' demektir. (I/4. s.).*

ā'ib: (< Ar.) geri dönücü, geri dönen: *O beni siziñle berāber görüñce ā'ib ü ḡā'ib oldu. (I/4. s.).*

ā'öl: [Esāṭir-i Yūnāniyyeden] rūzgār ma'būd-ı mevhūmu. (I/4. s.).

āb: (< F.) şu. 'Arabcası mā'. İsti'āre şüretiyle 'ḥüsn ü leṭāfet, ziyā ve şa'sa'a' ma'nāsında da kullanılır. Bu ma'nāda ekşeriyā *āb u tāb* tarzında isti'māl olunur. Ātīdeki mişāllerde her iki şüretle de kullanıldığı görölür: *Āb-ı zemzem gibi şāf u berrāḳ (Lā); Başlasam mi'rācını taḥḳīke āb u tāb ile (Nef'ī: K. 1/37); Seyr kıl gör-kim gülistānıñ ne āb u tābı var (Fuṣūlī: G. 72/1). (I/4. s.).*

ābā': (< Ar.) 'baba' ma'nāsına eb'iñ cem'i. Babalar: *Zīb ü fer buldu yine mesned-i ābā-yı 'izām (Ḥāzık: K. 2/42); Êtmiş-idi çün zuhūr ol nūr-ı Rab / Cebhe-i ābā vü ecdādında hep ('Ubeydī); Zīrā burada Bükreşlileriñ ābā ve ecdādlarından işitmedikleri bir mānī'a var ki (Bosna Mektubu ≈ Cevdet Paşa). (I/4. s.).*

ābāb: (< Ar.) ebb'iñ cem'i. Otu çok yerler, mer'ālar. Āşār-ı ḳadīmede nādiren kullanılmışdır. (I/5. s.).

āb-ı āteş-pāre: (< F.) kırmızı şarāb. *Ābsıñ ma'nāda ammā āb-ı āteş-pāresiñ (Nef'ī: Sk. 2). (I/5. s.).*

āb-ı āteş-reng: (< F.) kezālik⁸¹², kırmızı şarāb Ş mağdūruñ gözyaşı. *Āb-ı āteş-reng*e kanmaz sevdiğim. (I/5. s.).

āb-ı āteş-mizāc: (< F.) şarāb. Yalnız *āteş-mizāc* 'bed-ḥūy, ḥadīdū'l-meşreb' demekdir. (I/5. s.).

āb-ı ḥasret: (< F.) eşk-i nevmīdī, me'yūsiyyetle dökülen gözyaşı. *Āb-ı ḥasret* dökülür dīdelerimden her-bār (Ḥayālī⁸¹³). (I/5. s.).

absent: (< Fr.) pelin otu. Bir nev' içkidir ki pelin ile ispirtoyu takṭīr ederek istiḥşāl olunur. (I/5. s.).

āb-ı şūr: (< F.) acı şu: *Āb-ı şūru* kimse içmez, *āb-ı şīrīn* üstüne. (I/5. s.).

āb-ı şīrīn: (< F.) tatlı şu, şerbet. (I/5. s.).

āb-ı ṭarab: (< F.) şarāb. *Cūşış-i āb-ı ṭarabla* oldu muṭrib na're-zen. (I/5. s.).

āb-ı engūr: (< F.) üzüm şuyı ya'nī şarāb. *Mest-i 'aşkı*m *āb-ı engūr* istemem. (I/5. s.).

ābād: (< Ar.) *ebed* 'iñ cem'i. Lisānımızda ba'zen *ebedü'l-ābād* tarzında kullanılır ki 'aşlā, hiçbir zamānda' demekdir. (I/5. s.).

ābād: (< F.) ma'mūr. *Ḥarāb*'iñ 'aksi. *Bu dār-ı ğamda vīrān* olmayıp *ābād olam*

dērseñ (Süheylī: Müs. 4/2); *Ma'delet ābād eder vīrāneyi*. (I/5. s.).

ābād: (< F.) edāt-ı keşret olarak 'maḥall ü mekān' ma'nāsına kullanılır. *Sa'd-ābād*: Kāğıd-ḥāne; *şems-ābād*, *maḥv-ābād* gibi. *Bāreka'llāh ey behişt-ābād u ey reşk-i cinān* (Nef'ī: K. 52/1); *Eyler anı şanki cennet-ābād*. | *Dünyā bir ḥarāb-ābād-ı vīrānedir ki, mazḥar-ı ābādānīde* gözüdür (Sinān Paşa). (I/5. s.).

ābādān: (< F.) kezālik; ma'mūr, ḥarāb olmayan. *Cihān ma'mūr u ābādān olup halk oldu āsūde / Zamānında zuhūr etti nice āsār-ı sübhānī* (Hemdemī); *Zamān-ı meymenet-nişānlarında memālik-i maḥrūse-i 'Osmāniyye ma'mūr u ābādān olarak şahın-ı cihān pür-emn ü emān idi* (Koçi Bey Risālesi). (I/5. s.).

ābādī, ābādānī: (< F.) ma'mūrluk ve her şey⁸¹⁴ yolunda ve düzgün olmak, muntazam olmak. *Ma'delet mūcib-i ābādānī, āsār-ı ābādī bādī-i refāh u şād-mānīdir*. (I/6. s.).

ābādī: (< F.) ipekden ma'mūl bir nev' Hind kāğıdıdır. Ekseriyā ḥaṭṭātlar kullanır. *Ābādī üzerine yazılmış bir Gülistān-ı Sa'dī*. (I/6. s.).

812 Kāmūsta "kezālik" kelimesi bazen "kezalik" bazen "kezālik" şeklinde yazılmıştır. Genel kullanım göz önünde bulundurularak "kezālik" esas alınmıştır.

813 Bulunamadı.

814 Kāmūsta "şey" kelimesi bazen hemzeli bazen hemzesiz olarak yazılmıştır. Metindeki hali esas alınmış olsa da anlam sağlanması açısından zaman zaman "şey" kelimesine çekim ekleri eklenmiştir.

ābār: (< Ar.) 'kuyu' ma'nāsına olan *bi'r'iñ cem'i*. *Quyular. Qalur ābār-ı dālāletde 'azāzıl gibi / Resen-i 'aşkıñ kim urmasa ihlāş ile çeng* (Kāzım Paşa: K. 3/55). (I/6. s.).

ābār: (< F.) hesāb defteri: *ābār-ı tüccār*. Ba'zı maḥallerde kullanılır. (I/6. s.).

Abaza: [isim] Karadeniz ile Kuban Nehri arasında meskūn bir kabīleniñ ismidir. Bu kabīle efrādınıñ çoğu 1284 ve 1294 senelerinde Anadolu'ya hicret etmişlerdir. *Gerçi Çerkes Abaza öyle degil* (Nābī⁸¹⁵: 1057). (I/6. s.).

abajur: (< Fr.) lamba şışeleriniñ, mumlarıñ üzerine geçirilen külāhdır. Pancura da 'abajur' denilir. *Pancur* ondan ğalaṭ olsa gerekdir. (I/6. s.).

ābāt: (< Ar.) *ibṭ* yāḥūd *ibṭ'iñ* cem'i: koltuk altları. Āsār-ı kadīmede nādiren kullanılmışdır. (I/6. s.).

abānōz⁸¹⁶: (< F.) aşı *ābnūs*. Siyāh ve sert ağaç. *Yalınıñ temel direkleri abanoz gibi idi*. (I/6. s.).

āb-ı beḳā, āb-ı ḥayāt, āb-ı ḥayvān, āb-ı Hızr: (< F.) menba'ı meḥūl bir şu. Onu içen ḥayāt-ı ebediyye kesb eder

imiş!. Edebiyātda kināye şüretiyle isti'māl olunur. *Erbāb-ı taşavvuf 'indinde 'aşk-ı ḥaḳīḳīye işāretidir. La'l-i cān-baḥşı olunca gūyā / İmrenirdi lebine āb-ı beḳā / Gün yüzünden utanıp āb-ı ḥayāt / Meskenin etdi verā-yı zulumāt / Ol siyeh cāmede ol faḥr-i cihān / Āb-ı ḥayvān idi zulmetde nihān* (Hāḳānī: 264); *Ey Muḥibbī yār elinden bir ḳadeḥ nūş eyleyen / Hızr elinden ger şölürse āb-ı ḥayvān istemez* (Sultān Süleymān); *Olmayan māye-i feyz-i ezeliden sīr-āb / Āb-ı Hızrı yine Hızr olsa da rehber bulamaz* (Koca Rāġıb: G. 82/4); *Āb-ı ḥayvānsın yāḥūd la'l-i leb-i cānānesin* (Nef'ī: Sk. 1). (I/6. s.).

āb-ḥūr, āb-ḥürd: (< F.) naşīb, kısmet. *Āb-ḥürd herkesiñ 'ālemde olmaz muṭṭarid*. (I/6. s.).

āb-ḥız: (< F.) dalğa. *Baḥr-i 'aşkıñ āb-ḥızı pek şedīd*. (I/6. s.).

āb-dār: (< F.) taze, şulu: *meyve-i āb-dār*. Ş Laṭif, ṭarāvetli: *şī'r-i āb-dār* Ş zaġlı⁸¹⁷, cevherli: *tīġ-ı āb-dār*. ‖ *Tīġ-ı ser-tīz-i āb-dār-ı sitem* (Riyāzī⁸¹⁸); *Bāde-i cān-baḥş-ı nazm-ı āb-dārım neşve-bār* (Nazīm⁸¹⁹); *Hep āb-dār ve her dānesi bir yāḳūt-ı rümmānīye mümmāşildir* (Bosna Mektubu ≈

815 Hayriyye.

816 TDK: Yunanca. Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü: Rumca. Devellioglu: Farsça. Lugat-ı Nāci: Farsça.

817 Kāmūsta "zaġ" şeklinde yazılmışdır.

818 Bulunamadı.

819 Bulunamadı.

Cevdet Paşa); *Ekşer leşkerini tu'me-i şemşîr-i âb-dâr edip kal'a-ı yedlerinden tahlîş eyledi* (Köçi Bey Risâlesi). (I/7. s.).

âbid: (< Ar.) meşel, yanılmaç. Cem'i *evâbid*'dir. Cem'i nâdiren kullanılmışdır. (I/7. s.).

âb-dân: (< F.) şu kabı, kova. *Âb-dânı şimdi kırdı bağçe-vân.* (I/7. s.).

âb-dest: (< F.) tahâret-i ma'lûme, 'ibâdâta başlamazdan evvel bedeniñ ba'zı kısmını yıkamak. 'Arabîde 'vuđû" dênir. *Âb-dest* ta'bîri beyne'l-'avâm muhâverâtta ta'zîr ve âzâr hükmünde kullanılır. *Âb-destsiz* namâz kılınmaz. *Âb-destimde* şübhem yok = mu'tma'in. *Âb-dest* vèrmek = ta'zîr, tekdîr. (I/7. s.).

âb-destân: (< F.) ibriķ, içine şu konulup el yıkanacak kap. (I/7. s.).

âb-dendân: (< F.) şaşkın, 'âciz, sâdedil. *İsterim bir hâdim ammâ âb-dendân istemem.* (I/7. s.).

âbide: (< Ar.) meşhûr vaķ'a, vaķâyî' ve âşâr-ı meşhûre-i eslâf; *kâbil-i tanzîr olmayan eş'âr-ı laţîfe.* (I/7. s.).

abrâş: (< Ar.) alacalı; benekli at ş beyâz ve kırmızı alacalı renk. Lisânımızda vücûdunda sâml lekesi bulunan adama da 'abrâş' dênir. (I/7. s.).

âb-râh: (< F.) şu yolu, mecrâ. (I/7. s.).

âb-ı rû(y): (< F.) yüz şuyı, şeref, hayşiyet, nâmûs ş medâr-ı iftîhâr. *Be ile re bitişik yazılmamalı. Âb-ı rû-yı devlet-i Cemşîd ü âyîn-i Peşenk* (Nef'î: Sk. 1); *Âb-ı rû-yı ümmet-i âhîr-zamânîdir* sözüm (ve-lehu: K. 1/31); *Sen yine pertev-niyâz 'âşîk mı peydâ eylediñ / Kûyuña yer yer dökülmüş âb-ı rûlar var idi* (Nedîm: G. 149/4). (I/7. s.).

âb-ı revân: (< F.) akarşu, mecâzen 'hayât' ma'nâsına kullanılır: *Âb-ı revân mûcib-i neşât-ı cinândır. || Şâfdır âb-ı revân gibi o deñlü nazmum / Ki yazarken kalem-i çâpûk ü zîbende-hurâm* (Nef'î: K. 50/59); *Gûyâ çemen-i 'âleme bir âb-ı revândır* (Nef'î: K. 10/35). (I/7. s.).

âbrîz: (< F.) ayak yolu, âb-dest-hâne ş ibriķ, çirk-âb çömlegi, pislik dökülecek ma'rûf kabdır ki lisânımızda tahrîf olunarak *havruz* dênir. (I/7. s.).

âb-ı zer: (< F.) altın şuyı. *Na't-ı pâk-i Muştafâ'yı âb-ı zerle yazmalı.* (I/8. s.).

âb-ı zindegânî, âb-ı zinde-gî: (< F.) *âb-ı hayât*'a bakmalı. (I/8. s.).

âb-zih: (< F.) şu şızıntısı, şu kaynağı. (I/8. s.).

âbisten: (< F.) gebe kadın, dişi ş hâvî. *Âbisten-i şafâ vü kederdir leyâl hep /*

Gün doğmadan meşîme-i şebden neler doğar (Raḥmî); Mâderi haşmına olmaz bilerek âbisten (‘İzzet Mollâ: K. 29/39). (I/8. s.).

âbiste: (< F.) sürülmüş. Hâzır tarla. (I/8. s.).

âb-süvâr: (< F.) şuda yüzen, şu üzerindeki kabarcık, habâb. (I/8. s.).

âb-şâr: (< F.) şu şarılıtsı. Dû-çeşm-i âb-şârım pül gibi yollarda kalmıştır (Nâbî: G. 477/7); Başıña vèrmez mi ağrı âb-şârın şiddeti?. (I/8. s.).

âbişhôr: (< F.) şu yalağı, şu teknesi. (I/8. s.).

âb-şinâs: (< F.) şu yolcu, deñiz kılavuzu. (I/8. s.).

âbık: (< Ar.) bilâ-sebeb efendisiniñ yanından kaçan köle Ş cîva: İkincisi ke’ennehu bir ‘abd ü âbık ve ihsâna ğayr-i lâyıktır ki esîr-i kayd u bend ve ser-bürehne ve ‘âciz ü müstemend mevlâsına merdûd. (Mevzû’âtü’l-‘ulûm ≈ Taşköprülü-zâde Kemâle’-d-dîn Muhammed). (I/8. s.).

âb-kâr, ab-keş: (< F.) sakâ, şucu Ş şu dölâbı beygiri. (I/8. s.).

âb-gâh: (< F.) şu yatağı, şu biriken çukur. (I/8. s.).

âb-kûr: (< F.) lağım, pislik akacak yol ve delik. (I/8. s.).

âb-gûn: (< F.) mâtî, renk-i hevâtî. Âb-gûndur günbed-i devvâr rengi bilmezem / Yâ muḥîṭ olmuş gözümden günbed-i devvâre şu (Fuzûlî: K. 4/2). (I/8. s.).

âb-gûn kafes: (< F.) semâ, gök. Cân bülbulünüñ budur şafîri / Feryâd bu âb-gûn kafesden (Mu’allim Nâcî⁸²⁰). (I/8. s.).

âb-gîr: (< F.) şu biriken yer, çukur. Âb-gîr olur o gülşen, gülü nîlûfer olur / Feyz-i te’şîr-i ruh, dîde-i giryânımdan (Fehîm: G. 229/4). (I/8. s.).

âb-gîne: (< F.) şişe, şurâhi, kadeh Ş âyine. Berķ urur revzenlerinden⁸²¹ âb-gîne câmlar / Gösterir dünyâda cennet olduğun günden ‘ayân (Nef’î: K. 52/23); Hâtır-ı şâ’ir âb-gîne gibi (Aḥmed Paşa: Kt.16/1); Âb-gîne içinde mey gibidir / Leb-i la’liñ hayâlî dilde müdâm (Bâķî: G. 229/4). (I/9. s.).

âbil: (< Ar.) koyun, at, deve gibi hayvânâta bakmakta mâhir adam Ş çayır otlayarak şuya muḥtâc olmayan hayvân. İstî’mâli enderdir. (I/9. s.).

âbile: (< F.) sivilce, çiban, şu kabarcığı. (I/9. s.).

820 Bulunamadı.

821 Dîvânda: revzenlerinde.

ābāl: (< Ar.) 'deve' ma'nāsına olan
ibil'in cem'i: develer. (I/9. s.).

abluğa: (< İt.) muhāşara-i bahriyye, bir
adayı, bir mahalli sefā'in-i harbiyye
ile kuşatıp mahall-i sā'ire ile
müvāredāt ve münāsebātını men' ve
kaṭ' etmek: *Fransızlar Madağaskar'ı
abluğa etmişlerdi.* (I/9. s.).

abli: [İştihāt-ı bahriyyeden] yelkeni
serene şaracak ip. (I/9. s.).

āblīse: (< F.) tarlaya tohum eken,
ekinci. (I/9. s.).

ābnūs: (< F.) 'ābānōz' denilen ma'rūf
siyāh, sert ağaç. *Bu köhne serāy-ı
ābnūsī* (Nābī). (I/9. s.).

ābū: (< F.) nīlūfer çiçeği. (I/9. s.).

abordu⁸²²: (< İt.) yanaşık, şandallın
gemiye yanaşması. Gemiciler
arasında kullanılır. (I/9. s.).

aboşa: (< İt.) durdurma, geminin
başından yāhūd kıçından hılatla
karaya yamanması. (I/9. s.).

abone: (< Fr.) gazete ve resā'il-i
mevkūte gibi maṭbū'āta, tiyatro, sirk
gibi eğlence mahallerine bir
müddet-i maḥdūde için pişinden
müşterī olmak. *Ḳāmūs-ı 'Osmānī'ye
abone kayd olunan zevāt-ı kirām.* (I/9.
s.).

āb u tāb: (< F.) leṭāfet, ṭarāvet, revnaḳ.

"Āb u tāb-ı peykerinden neş'e geldi
meclise" yukarıda daḥī⁸²³ beyān
edildiği vechle bu ma'nāda āb yalnız
kullanılamaz. (I/9. s.).

ābī: (< Ar.) çekinici, tiksini, çekinen,
şakınıcı. *Ehl-i taḳvā menhiyyātdan ābī
olur.* (I/9. s.).

ābī: (< F.) şuda yetişen, şuda yaşayan Ş
mavi renk Ş 'ayva' denilen meyve.
(I/9. s.).

āb-yār: (< F.) şulayıcı, şulayan Ş kināye
şüretiyle feyżlendirici. *Bāğ-ı na'tında
ola mīz-āb-ı kilkim āb-yār* (Naẓīm).
(I/9. s.).

āb-yārī: (< F.) şulayıcılık. *Bu şecere-i
'āliyenin muḥāfaẓa-i neşv ü nemāsiyla
irtifā' ve ittisā'ına āb-yārī-i mesā'ī-i
ḥamiyyet-mendāneñiz kifāyet eder
(Vedā'-nāme ≈ Sırrī Paşa); Çü ebr*⁸²⁴*-i
nev-bahārı bāğ-ı kāma āb-yārī kıl* (Şerīf:
G. 137/2); *Be-āb-yārī-i ḥavz-ı leb-ā-leb-
i mevrūd* (Şābit: K. 2/78). (I/9. s.).

ābiye: (< Ar.) yüzünde niḳāb bulunan
utanğan kadın, kız. (I/10. s.).

Apolon⁸²⁵: [esāṭir-i Yūnāniyyedendir]
nūr, 'ulūm, şanāyī', tıbb ma'būd-ı
mevhūmu. Yūnāniyyūn-i ḳadīme

823 Kāmūsta "daḥī" kelimesi bazen "daḥī" bazen "dāḥī" şeklinde yazılmıştır.

Genel kullanım göz önünde bulundurularak "daḥī" esas alınmıştır.

824 Kāmūsta: Cevāhir.

825 Apollon.

822 TDK: aborda.

Apollon'u saçları uzun ve dalgalanmış, nürdan bir çenberle iḥāta olunmuş, elinde bir yay veya bir kemān tutar ḡāyetle güzel bir deliḡanlı ḥālinde taṣvīr ederlermiş. Tafṣīlātına muṭṭalī' olmak isteyen, sa'ādetli Şemsü'd-dīn Sāmī Beyefendi'niñ *Ḳāmūsü'l-a'lām*⁸²⁶ 'unvānlı eşerine mürāca'at etmelidir. (I/10. s.).

apukurya: (< Yun.) et kesimi. Hıristiyanların perhīze girmeden evvel kırk gün zarfında türlü türlü mashara kıyāfetlerine girip icrā-yı resm-i şād-mānī edişleri. Romalılardan Hıristiyanlara intikāl etmiş bir 'ādet-i kadīme. (I/10. s.).

apolet: (< Fr.) omuzluk, alay günlerinde erkān ve ümerā ve żubbāt-ı 'askeriyyeniñ omuzlarına taḡdıqları şaçaḡlı, şaçaḡsız parlak sarı şeyler. (I/10. s.).

Apis: [esāṭir-i Yūnāniyyeden] Mora'da Argos kralının ismi Ş eski Mışırlıların mā'būd ittiḥāz ettikleri vücūdu kāmilen siyāh, alnında aḡ ve şırtında beyāz leke bulunan öküz. (I/10. s.).

atabeg: [ıṣṭilāḥāt-ı tārīḡiyyeden] devlet-i Selçuḡiyye zamānında ba'zı

e'āzım-ı ümerāya verilir bir 'unvān-ı resmī idi. Türkçe *ata* ile *beg* lafızlarından mürekkebdir. Iṣṭilāḡı hemze-i meftūḡa ile ma'rūfdur. Atabegān dört şu'beye münḡasımdır: *Atabegān-ı Muşul*, *Atabegān-ı Fars*, *Atabegān-ı Āzerbāycān*, *Atabegān-ı Laristān*. || *Sa'dī eger etmeseydi ĩrād / Kim eyler idi Atabeg'i yād* (Lā⁸²⁷). (I/10. s.).

ataşe: (< Fr.) sefāret ma'ıyyet me'mūru. (I/10. s.).

ataşe militer: (< Fr.) sefāret ma'ıyyetindeki 'askerī me'mūru. (I/10. s.).

ataşe naval: (< Fr.) sefāret ma'ıyyetindeki bahriyye zābiṭi. (I/10. s.).

atrine: (< Ru.) yumurṭalı büyük gümüş balıḡı. (I/10. s.).

āteş: (< F.) Türkçesi *od*'dur. Lisānımızda şiddetli, ḡiddetli, sür'atli ma'nālarına da ḡullanılır. *Siz bilmezsiñiz, o ne āteşdir*. || *Āteş gibi gitdi geldi*. || *Āteş Mehmed Paşa*. || *Vèrdim āteş dillere sūz-ı dil-āvāreden / Eyledim ĩcād biñ yangın bir āteş-pāreden* (Mu'allim Nācī⁸²⁸: 1); *Odur sākiyā āteş-i āb-sūz / Odur sākiyā āb-ı*

826 19. s.

827 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'iri: 95.

828 Şerāre, Terbi'.

āteş-fürüz (Yahyā: Sk. 1/19); *Āteş kenârı kış gününüñ lāle-zārıdır* (Lā). (I/10. s.).

āteş-efşân, āteş-feşân: (< F.) āteş saçan, saçıcı. Cebel-i āteş-feşân = yanardağ. (I/11. s.).

āteş-bār: (< F.) āteş yağdırıcı, mü'essir, muhriķ: *Nahl-i āteş-bār-ı 'aşkam rûzigârından şakın* (Nazīm); *Anı yutdu olup ejderhâ-yı āteş-bār şem'* (Riyâzî: K. 6/3); *Gülleri pejmürde eylersin yazıkdır bülbüle / Varma bâğa âh-ı āteş-bār ile nev-rûzda* (Ekrem); *Eyleseñ 'ayn-ı hakâretle eger bir dem nazar / Görüne pervâneye bir mâr-ı āteş-bār şem'* (Riyâzî: K. 6/23). (I/11. s.).

āteş-pāre: (< F.) āteş pârçası, kıvılcım. *'Aşk dërler nāmına dilde bir āteş-pāre var* (Māmā-zāde Hādî); *Şimdi hākisterle örtülmüş bir āteş-pāreyim* (Mu'allim Nācî⁸²⁹). (I/11. s.).

āteş-bāz: (< F.) āteş ile icrâ-yı lu'b ve şan'at eden oyuncu. (I/11. s.).

āteş-bāzî: (< F.) āteş-bāzlık. Vaktiyle muhârebelerde icrâ olunan şanâyî-i harbiyye cümlesinden olup Rûmîler tarafından ihdâs ve isti'mâl edilmiş idi: *Naşārâ devletleri gördüler ki 'Osmānlı bu 'asker ile bütün*

Frengistân'ı zabt edecek. Hemân tanzîm-i 'askere başladılar ve āteş-bāzlık 'ilminde ve 'asker i'mālinde ve hîyel-i harbiyye ihdâsında mübālağa eylediler (Koca Sekbânbaşı). (I/11. s.).

āteş-perest: (< F.) āteşe tapıcı: *Āteş etmez bir zamân āteş-pereste merhamet.* (I/11. s.).

āteş-tāb: (< F.) āteş gibi sıcak ziyâ-dâr: *Düşer her dām-ı gîsûya dil-i bî-tābdan feryād / Sipend-āsâ eder her rû-yı āteş-tābdan feryād* (Râgıb: G. 23/1); *Urup bir na're-i cān-süz-ı "Yā Hakḳ" māsivâyı yak / Nedir te'sîr-i āteş-tāb-ı berḳ-ı âhu görsünler* (Sırrî Paşa). (I/11. s.).

āteş-i ter: (< F.) kırmızı şarâb: *Ter geçme āteş-i teri ey rind bî-haber / Yakmışdır âl ile o nice hânü mânları* (Mu'allim Nācî⁸³⁰: 2). (I/11. s.).

āteş-hâtır, āteş-dil: (< F.) her güzeli seven, sözü mü'essir olan, pek zekî adam. *Merhûm 'Alî Rûhî bir şâ'ir-i āteş-hâtır idi.* (I/11. s.).

āteş-hâne, āteş-kede⁸³¹: (< F.) āteşe tapanların 'ibâdet-hânesi, Mecûsî ma'bedi, külhene de 'āteş-hâne'

830 Yâdigâr-ı Nācî, Beyitler.

831 Farsça 'yer' anlamına gelen "-kede" eki burada "-gede" şeklinde yazılmıştır. Genel kullanım göz önünde bulundurularak "-kede" esas alınmıştır.

dènilir. *Diliñ tenvîr*⁸³²-i âteş-*hâne-i sūz* u *güdāz* eyle (Nābî: Thm. 1/5); *Düşse kem-ter şerer-i*⁸³³ *şu'le-i berķ-ı ğāzabı*⁸³⁴ / *Bāğ-ı firdevs olur âteş-kede-i dār-ı sa'îr* (Üsküdārî Hakkî: K. 5/28); *Bād-zen bāl-i semenderdir bu âteş-hāneye* (Nedîm: G. 126/5); *Lāne-i*⁸³⁵ *pür-tāb-ı semender-şifāt* / *Hem-ser-i âteş-kede-i Sūmenāt* (Nābî: K. 9/51); *Düşerse nā-gehān bir kaṭre-i berfi bu sermānūñ* / *Ger âteş-hāne-i şad-sāle-i kibr ü muğān üzre* (Lā⁸³⁶). (I/12. s.).

âteş-hirām: (< F.) sür'atle yürüyen: *Şu'le serv-āsā çıkar hākimden ol yerlerde kim* / *Pāy-māl-i tevosen-i âteş-hirām êtdiñ beni* (Nedîm: G. 161/2). (I/12. s.).

âteş-dān: (< F.) ocağ, manğal (manğāl). *Yazsalar ravzasınıñ nāmını âteş-dāna* (Nābî: K. 2/72). (I/12. s.).

âteş-dem, âteşîn-dem: (< F.) sözü veyāhūd sesi te'sîrli ve yanık olan: *'Andelîb-i âteş-dem. || Almış mı nefes bir âteşîn-dem* (Mu'allim Nācî⁸³⁷: 3)?. (I/12. s.).

âteş-zebān: (< F.) sözü mü'eşsir ve yanık olan: *Huşūşen*⁸³⁸ *ben gibi bir*⁸³⁹ *şā'ir-i âteş-zebān üzre* (Lā-edrî⁸⁴⁰). (I/12. s.).

âteş-zede: (< F.) yakılmış, yakılan: *Şiddet-i rûzgār ile bütûn orman âteş-zede oldu. Az kullanılır.* (I/12. s.).

âteş-zār: (< F.) âteşi çok maḥall, ziyāde yakıcı yer: *Harîm-i Tūr-ı tecellāyı şandı âteş-zār*⁸⁴¹ (Lā-edrî⁸⁴²). (I/12. s.).

âteş-zen: (< F.) yakıcı, yakan: *Vechi varsa sebebin eyle su'āl* / *Olma âteş-zen-i kânûn-ı cidāl* (Nābî⁸⁴³: 1036); *Yakdıñ ey âteş-zen-i ārām yanmış göñlüümü* (Halîl Şākir); *Ey 'aşķ belā-yı cānım olduñ* / *Âteş-zen-i dūdmānım olduñ* (Mu'allim Nācî⁸⁴⁴: G. 15/1). (I/12. s.).

âteş-zene: (< F.) çakmak. Vaktiyle çok kullanılırdı. (I/12. s.).

âteş-suḥan: (< F.) sözü ğāyetle mü'eşsir ve saḥt olan, hāṭır kıracak şüretde sert söz söyleyen: *Olma 'ālemde şaķın âteş-suḥan.* (I/12. s.).

832 Kāmūsta: tenevvür.

833 Dīvānda: kem-ter-i şerer.

834 Dīvānda: 'azbi.

835 Kāmūsta: Gördü ki.

836 Ziya Paşa: K. 2/16.

837 Birinci Heyhat!

838 Eserde: Huşūşa.

839 Kāmūsta yazılmamıştır.

840 Ziya Paşa: K. 2/45.

841 Eserde: âteş-sezā.

842 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerîfe: 3/11.

843 Hayriyye.

844 Şerāre.

āteş-fām: (< F.) āteş renkli kırmızı. *Bir zamān da cereyān etse mey-i āteş-fām* (Nābī: K. 23/21). (I/12. s.).

āteş-gūn: (< F.) āteş gibi kırmızı. *Ne iktizā eder elmās u la'l-i āteş-gūn.* (I/13. s.).

āteş-gīre: (< F.) maşa, çıra. (I/13. s.).

āteş-nāk: (< F.) āteşli, muhriş. *Āvāz-ı āteş-nāk = yanık ses. Ser-girān-ı himmetiz bir cām-ı āteş-nākdan / Kim çırağ-ı meclis-i Cemşiddir her kaṭresi* (Hersekli Hikmet: G. 153/2); *Her pulu bir dāğ-ı āteş-nāk olur mähîleriñ / Ger semūm-ı kahır olsa rū-yı deryāya revān*⁸⁴⁵ (Nef'ī: K. 52/36). (I/13. s.).

āteşiyān: (< F.) zebāniyān, ehl-i dūzah, cehennemlik olanlar. (I/13. s.).

āteşī, āteşīn: (< F.) āteşli, harāretli, mü'eşşir, āteş renkli, ḥadīd-meşreb: *Bir āteşī atlas haftān üzerine zırhını giyinmiş idi* (Kemāl); *Ne ma'nī gösterir dūşuñdaki ol āteşīn atlas* (Nedīm: G. 41/3); *Āteşīn sözlerle cevlanımda hikmet yok mudur / Nerde bir muzlim taşavvur varsa iḥrāk eylerim* (Mu'allim Nācī⁸⁴⁶: G. 20/3); *Yāḥūd bir ciheti āteşīn aldan başlayarak ve ṭabaḳa ṭabaḳa penbe, turuncu,*

ḳavuniçi rengleriniñ (Gelibolu ≈ Kemāl). (I/13. s.).

ātī: (< F.) gelici, gelen, gelecek, soñraki: *ber-vech-i ātī. || Her ātī ḳarībdır* (Kemāl); *Der-'aḳab serdār-ı 'Oşmān-iktidār / Vèrdi ber-minvāl-i ātī bir ḳarār* (Mu'allim Nācī⁸⁴⁷: 99); *'Aḳl-ı kem-terānemiñ erdiği mertebe aḥvāl-i ātīyeyi te'mīn edecek şeyleri arayıp* (Sūriye Mektubu ≈ Fu'ād Paşa). (I/13. s.).

āsār: (< Ar.) her ne şüretle olursa olsun vücūda gelen, ḥāşıl olan, peydā edilene şey. Bir nesneniñ vücūduna delālet eden nişāne: *āsār-ı eslāf. || Ger olsa ihtisāb-ı emr ü nehvi 'āleme şāmil / Görünmez çeşm-i nergisde daḥī āsār-ı maḥmūrī* (Nef'ī: K. 35/31); *Ėtdim şu'arā-yı Rūm'u taḥḳīḳ / Āsār ü zemānlarla taṭbīḳ* (Lā-edrī⁸⁴⁸); *Miḥverinden felegi oynadıḳ āsār-ı şafā* (Kāzım Paşa: K. 2/13); *Ey Süleymān Şāh! Minnet-dārıñız / Şākir-i evlād-ı feyz-āsārıñız* (Mu'allim Nācī⁸⁴⁹: 41). (I/13. s.).

āsām: (< Ar.) 'günāh' ma'nāsına olan işm'iñ cem'i. Zēnbler, günāhlar. (I/13. s.).

āşim: (< Ar.) günāh-kār, ḳabāḥatli: *Kārında āşim olduḡunu eylemez ḥayāl*

845 Dīvāna: Ger nesīm-i luḡu küllhandan yana olsa vezān.

846 Fūrūzān.

847 Gāzī Ertuḡrul Bey.

848 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 31.

849 Gāzī Ertuḡrul Bey.

(Lā⁸⁵⁰); *Tevbe eyler 'abd-i āşim dā'imā.*
(I/13. s.).

ācām: (< Ar.) *ecme*'niñ cem'i. Meşelik,
kamışlık, ağaçlıklar. (I/13. s.).

ācāl: (< Ar.) müddet-i 'ömrüñ şoñu.
'Mevt-i tabī'iniñ hūlūlu' demek olan
ecel'iñ cem'i. *Endīşe-i hūlūl-i ācāl,*
māhī-i āmāldir. (I/14. s.).

ācūr: (< Ar.) tuğla, kiremit, kerpiç.
'Arablar *ākūr* kelime-i Fārisiyyesini
ta'rib eylemişlerdir. (I/14. s.).

ācürī: (< Ar.) tuğlacı, kiremitçi. Lisān-ı
Fāriside 'ākūrī' dērler. Az kullanılır.
(I/14. s.).

ācir: (< Ar.) mutaşarrıf olduğu şeyi,
digerine icāreye veren şahış. (I/14.
s.).

ācil: (< Ar.) 'ācil'iñ zıddı. Şoñraya
kalan, şoñraya bırakılan. (I/14. s.).

ācilen: (< Ar.) şoñradan, şoñraya
bırakılarak: *Bu paranıñ ācilen te'diyesi*
meşrūtdur. (I/14. s.).

ācin: (< Ar.) rengi ve ға' mı değışmiş,
bozulmuş, pis şü; *mā-yı ācin.*
Nādiren kullanılır. (I/14. s.).

acenta: (< İt.) vapur ve sigorta
kumpanyaları ve umūr-ı şarrāfiyye
ve ticāriyye şirketleri vekāleti,
yāhūd vekīli. Ş Bunlara 'ā'id ebniye:

Loyd kumpanyası acentası Ġalaṭa'da
Mum-hāne civārındadır. (I/14. s.).

aciyo⁸⁵¹: (< İt⁸⁵².) [borsa
ışılāhātındandır] akçe farkı,
şarrāfiyye. Farq-ı meskūkātıñ
teraqqī ve tenezzülüne mahşuş bir
nev' borsa oyunu, kumār. (I/14. s.).

āhād: (< Ar.) [ışılāhāt-ı
hisābiyyedendir] 'bir' demek olan
eḥad'iñ cem'i: birler. *Her iki mışra'daki*
āhād u 'aşrāt u mi'et (Surūrī: Tar.
7/56). (I/14. s.).

āhād-i nās: (< Ar⁸⁵³.) halkıñ sınıf-ı
'ādisi, ahālīniñ aşağı takımı, fuḳarā
kısmı. *Meşelā āhād-ı nāsdan biriniñ*
bindigi kirā 'arabasını nevbetinden geri
bırakmamak için (Londra ≈ Kemāl).
(I/14. s.).

āhiyye⁸⁵⁴: (< Ar.) ucunu yere berkidip
halkasına hayvān bağlanılan ip Ş
sürekli dāhiye, beliyye. İkinci ma'nā
da kullanılabilir. (I/14. s.).

ahtapod: (< Yun.) sekiz ayaklı bir nev'
deñiz böcegi. (I/14. s.).

āhiz: (< Ar.) alıcı, *aḥz'*dan ism-i fā'il:
āhiz-i ğayr-i mu'tā (Ḥasbiḥāl ≈
'Āşim). (I/14. s.).

851 TDK: Acyo.

852 TDK: Fransızca.

853 Kāmūsta: F.

854 Devellioğlu: ahiyye.

āher: (< Ar.) başka, diğer: *Vakt-i āhere ta'līk-i maşlahat eylemek icāb etti. || Bu işi vakt-i āhere bırakmayınız. || Bedel olmaz buña zīrā ki seniñ nāmuñadır / Tutamaz mühr-i Süleymān yerin āher hātem* (Bāḳī: K. 19/54); *Bū Hureyre şıfat-ı āhirde / Dēr bu ma'nāyı dahī bir yerde* (Hāḳānī: 364). (I/14. s.).

āhir: (< Ar.) soñ, soñdaki § elbette, 'ākıbet. *Olalı peygamber-i⁸⁵⁵ āhir zamāne na't-gū* (Nef'ī: K. 1/30); *Āhir-i nazm-ı dāsitānımdır* (Riyāzī); *Dağıtdı āşiyān-ı 'andelībi rūzigār āhir* (Tālib); *Āhir nefes-i leb-i ta'ayyün* (Ziyāü'd-dīn⁸⁵⁶: 3). (I/14. s.).

āhirü'l-emr: (< Ar.) eñ soñra, encām-kār, 'ākıbet: *Āhirü'l-emr olıcaḳ rūz-ı kıyām / Cismine nār-ı caḥīm ola ḥarām* (Hāḳānī: 184). (I/15. s.).

āhir-bīn: (< Ar.) her şey'in soñunu gözünüñ önüne getiren, 'avākıb-ı umūru düşünen: *Merd-i āhir-bīn olur mu mā'il-i dünyā-yı dün?* (I/15. s.).

āhiret: (< Ar.) insānlarıñ ba'de'l-mevt vāşıl olacaḳları 'ālem: *Maẓīḳ-i dünyānuñ feẓā-yı 'ālem-i āhirete nisbeti, tengī-i rahmiñ feẓā-yı dünyāya nisbeti gibidir* (Mevzū'atü'l-'ulūm ≈

Kemāle'd-dīn Meḥmed); Merd-i āhir-bīn olan çekmez mi ḥaof-ı āhiret? || Dünyāda vü āhiretde ḥidmet (Lā⁸⁵⁷); *Āhiret ḥaḳḳın ḥelāl⁸⁵⁸ etsin bize pīr-i muḡān* ('Avnī: G. 310/3). (I/15. s.).

āhirīn: (< Ar.) soñdakiler, soñra gelenler. *Āhir'in cem'idir: evvelīn ü āhirīn. || Āhirīn-i 'ilm-i cevher ol* (Riyāzī). (I/15. s.).

āḥşicān: (< F.) 'anāşır. Müfredi olan *āḥşic 'zıd' ma'nāsınadır*. (I/15. s.).

āḥūr: (< F.) at, öküz, inek gibi ḥayvānāta maḥşuş binā, dam: *Maşraf-ı āḥūra olduḳça zebūn / Yorulur atlı yayadan füzūn* (Nābī). (I/15. s.).

āḥūr-sālār, emīr-i āḥūr: (< F.) 'āḥūr begi, āḥūr müdürü⁸⁵⁹ demek ise de lisānımızda yalnız *emīr-i āḥūr* kullanılır. *Biri der-bānı olurdu biri mīr-āḥūru / Gelseler 'āleme devrinde Peşenk ü Dārā* (Nef'ī: K. 18/62); *O⁸⁶⁰ pāk-dil⁸⁶¹ ki ederse tevāzu'undan eder / Şıtabl-ı ḥāşşına Efrāsyāb'ı mīr-āḥūr* (Nābī: K. 7/42). (I/15. s.).

āḥond: (< F.) okumuş, ḥāce, büyük, ulu. (I/15. s.).

855 Kāmūs çevirisinde "-ber" eki tire işaretiyle ayrılmış olsa da şahitlerde çok sık kullanılması ve günümüz kullanımı göz önüne alınarak "peygamber" kelimesi bunun dışında tutulmuştur.

856 Na't-ı Nebevī.

857 Meşrūt u Ahvāl-i Şa'irī: 91.

858 Kāmūsta "hı" ile hatalı şekilde yazılmıştır.

859 Kāmūsta kelime "müdir" şeklinde yazılmıştır. Günümüz kullanımı göz önünde bulundurularak "müdür" şeklinde çevrilmiştir.

860 Kāmūsta: Ol.

861 Dīvānda: sāf-dil.

ādāb: (< Ar.) *edeb*'iñ cem'i. Kāvā'id, uşul § insānlar ve huşuşıyla kibār-ı nās arasında kāffe-i harekāt ve mu'āmelātta cārī olan uşul-i müstaḥsene: *Ādāba ri'āyet etmeyen mazhar-ı ihtirām olamaz.* || Cümleten *ādāb-ı sefārete münāfī ve mu'āmelāt-ı düveliyeye muḥālif şeyler olduğuna mebnī* ('Ākif Paşa); *Ādāb ile var ḥidmet-i yārān-ı şafāya* (Rūḥī: TB. 1/17); *Bir adam fenn-i ma'ānī vü ādāb-ı 'Arab'da kemāl-i mahāreti olduğdan şoñra* (Şi'r ü İnşā ≈ Ziyāü'd-dīn). (I/15. s.).

āder: (< Ar.) kaşığı çıkık adam. Kullanılabilir. (I/16. s.).

Ādem: (< Ar.) dünyāda ilk peydā olan insān, birinci peygamber: *Seniñle buldu ḥayāt Ādem-i Şafıyyu'llāh* (Nevres⁸⁶²: 30); *İlāhī tūtalım şeyṭān⁸⁶³ Ādem'e zerḫ etti / Ya ol buğdayı Ādem'e kim rızḫ etti* (Sinān Paşa)! Lisānımızda ma'ānī-i sā'irede ne şüretle kullanıldığı aşāğıda gösterilmiştir. Erkek, er kişi: *Bir adam gördüm.* || *Şu adamı tanırmısınız?* § Terbiyeli, güzel hūylu, doğru sözlü: *Ādem adam olmayınca adam etmez ādemi* (Lā-edrī); *Ādem ol*

ādem dilā Ḥavvā'ya kıldıñ iktirān (Lā). § *Ḥidmet-kār, dōst: O Filāncanıñ adamıdır.* § Nev'-i beşerden her biri, insān: *'Ālem⁸⁶⁴ zebūn-ı pençe-i kudret degil midir* (Nābī: G. 201/1); *Rūzigārıñ öñüne düşmeyen ādem yorulur* (Şābit⁸⁶⁵); *Bulamaz medḥiñe şāyān diyecek söz ādem* (Nābī: K. 15/88). (I/16. s.).

ādem-pīrā: (< F.) mürşid-i kāmīl, 'ārif-i İlāhī. Pek çoğu olmadı *ādem zīrā / O zamān yok idi ādem-pīrā* (Mu'allim Nācī⁸⁶⁶). (I/16. s.).

ādemī: (< Ar., <F.) Ādem'e mensüb, ādemoğlu. Çok kullanılmaz. *Bu faşlda ādemī gerek şād / Endūh ü belā vü ğamdan āzād* (Fuṣūlī⁸⁶⁷: 804). (I/16. s.).

ādemiyān: (< F.) ādemī'niñ cem'i. Teşdīd ile ğalaṭdır. *Kış günü berf 'ālemi ğarḫ-ı kāfūr ve dīde-i ādemiyānı ābisten-i nūr eylediği* (Tokat Mektubu ≈ Kānī). (I/16. s.).

ādemiyyet: (< Ar.) ādemlik, fezā'il-i aḥlāk ile muttaşif olmak: *Hele ādemiyyet edip derd ü ğam / Elin çekdi dāmānımızdan o dem* ('İzzet Mollā⁸⁶⁸:

862 Na't-ı Şerīf.

863 Eserde: İblīs.

864 Kāmūsta: Ādem.

865 Bulunamadı.

866 Bulunamadı.

867 Leyla vü Mecnun.

868 Mihnnet-keşān.

1328); *Behre-i âdemiyyet neydüğünden*
âgâh olmayanlara îşâr u işbâği lâıyık
degildir (Toğat Mektûbu ≈ Kânî);
Seyr-i cemâle mahrem edip ey perî beni
/ Bir âdemiyyet eyle ne var göreyim seni
(Ahmed Neylî); *Hukûk-ı ülfete Nâcî*
ri'âyet eyleyenî / Nasıl fedâ edelim
âdemiyyet öyle değil (Mu'allim
Nâcî⁸⁶⁹: G. 6/5)?. (I/16. s.).

adiyo: (< Fr.) 'Allâh'a emânet'
ma'nâsına kelâm-ı vedâ'dır. (I/16.
s.).

âzâr: (< F.) mart ayı: *havâ-yı âzâri, ebr-i*
âzâri. (I/16. s.).

âzân: (< Ar.) *üzûn*'ün cem'i, kulaqlar:
Ġazâlî'niñ şît-i kemâli teşnîf-i âzân-ı
'âlemiyân etdiği sıralarda idi ki
(Meşâhîr-i İslâm ≈ Hamîd Vehbî).
Âzânü'l-erneb = 'tavşan kulağı'
denilen bir nev' ot. Ve dul 'avrat
yaprağı, âzânü'l-kıssîs = şakşı güzeli
ve kaya korusu. (I/16. s.).

adres⁸⁷⁰: (< Fr.) isim ve ikâmetgâh
ta'rîfi. (I/17. s.).

âzer: (< F.) âteş, od. *Ka'be bünyâd-i*
Halîl-i Âzerest / Dil nazâr-gâh-ı celîl-i
*ekberest*⁸⁷¹ (Lâ); *Êtse ger hâşiyet-i hıfzı*
sirâyet 'âleme / Tarh olurdu şafha-i âb

üzre nakş-ı âzerî (Nef'î: K. 14/34).
(I/17. s.).

âzer-perest: (< F.) âteş tapıcı, tapan.
(I/17. s.).

âzer-kede: (< F.) Mecûsî 'ibâdet-
hânesi. Lisânımızda ikisi⁸⁷² de az
kullanılır. *Âteş ziyâde isti'mâl*
olunur. (I/17. s.).

âzeryûn: (< F.) şarî nergis çiçeği. (I/17.
s.).

âzin: (< Ar.) kapıcı, perde-dâr. (I/17.
s.).

âzîne: (< F.) yevm-i Cum'a. Şeb-i âzîne
= Cum'a gecesi. *Lehv ü lu'b erbâbı da*
yek-dil değil bildim görüp / Rind ü tıflıñ
ihtilâf-ı meşrebin âzîneden (Şerîf: G.
120/4); *Münhasırdır fikri damadıñ şeb-*
i âzîneye (Lâ). (I/17. s.).

âziyy⁸⁷³: (< Ar.) deñiz dalgası. Cem'i
ezâvî'dir. Nâdiren cem'i kullanılır.
Emvâc ziyâde müsta'meldir. (I/17.
s.).

ârâ: (< Ar.) 'fikir ve tedbîr' ma'nâsına
olan *re'y*'iñ cem'i. Aşlı *âr'â*'dır. Fakat
bu kullanılmaz: *ekseriyyet-i ârâ,*
ihtilâf-ı ârâ. || *Eminim ki rüfekâ-yı*
kirâmım dahî bu bâbda ârâ-yı şâ'ibe ve
mu'âvenet-i kerîmâneleriyle beni

869 Fûrûzân.

870 Adresse.

871 (F.) Kabe Hz. İbrahim'in binasıdır. Gönül ise yüce Allah'ın nazargahıdır.

872 Âzer-perest ve âzer-kede kasdolunmuştur.

873 Kâmostaki bu gibi sonundaki "ye" şeddeli yazılmış kelimeler, genel kullanımları göz önünde bulundurularak bazen "-iyy" bazen "-î" şeklinde çevrilmiştir.

taḳviyye buyururlar (Nuṭuḳ ≈ Sırrı Paşa); Ğamuñ vüçüdünü hîç kimse eylemez işbât / Qarîn şübüt-ı feraḥ ittifâk-ı ârâya (Şerîf: Tar. 11/5). (I/17. s.).

-ârâ (y): (< F.) süsleyen, tezyîn eden, zînetlendiren. *Muşâhib-i suḥan-ârâ, nedîm-i meclis-ârâ. || Mâlik-i mülk-ârâ-yı 'âlem (Fuẕûlî); Şâh-ı cihân-ârâ mıdır, mâh-ı zemîn⁸⁷⁴-pîrâ mıdır (Nef'î: K. 16/24); Server-i ma'reke-ârâ ki dehân-ı tîri / Düşmana naql-i dem-i Rüstem-i destân eyler (Cevrî: K. 29/20); Gerek mihr-i seher-pîrâ, gerek mâh-ı şeb-ârâdır (Şabrî: K. 7/37); Şûr-ârâ-yı vüçüd oldu derûnumda hemân (Kâzım Paşa: K. 4/3); Baña mensûb ise bâzîçe dahî 'âlîdir / Şu Hüma-yı felek-ârâyı ben êtdim i'lâ (Mu'allim Nâcî⁸⁷⁵: Kt. 10). (I/17. s.).*

ârâb: (< Ar.) 'akıl, zekâ' § 'hâcet, hîle' ma'nâlarına olan *ireb* ve *irbe*'niñ cem'i. (I/18. s.).

ararot⁸⁷⁶: [aşlı Latince] Hindistân'a maḥşûş bir nebâtıñ kökünden istiḥşâl olunan nişasta. Süt ve şeker ile pelte yapıp çocuklara yedirilir. (I/18. s.).

ârâste-gî⁸⁷⁷: (< F.) ârâstelik, süslülük: *Bir kadın bul! Olmasın kim mâ'il-i ârâste-gî. (I/18. s.).*

ârâste: (< F.) süslü, zînetli, tertîbli: *'Asâkir-i 'Oşmâniyye ârâste-i şufûf-ı ihtirâm idi || Ârâste envâ'-ı ma'ârifle vüçüdu (Nef'î: K. 24/16); Olsa ârâste bir dem yine ber-çîde olur (Nâbî: K. 12/4); Âferîn ey zafer-ârâste ḥâkân-ı dilîr (İsmâ'îl Paşa-zâde Ḥaḳḳî: K. 5/1); Hîlye-i ma'ârif ile ârâste vü zîver-i 'irfân ile pîrâste (Fuẕûlî). Eski zamânda bir nev' metâ', bir türlü ma'mûlât satılan maḥallere 'ârâste' denilirdi. Kürkçü ârâstesi, yorgancı ârâstesi, ḥaffâf ârâstesi gibi. Bu ta'bîr şimdi metrûkdur. (I/18. s.).*

ârâm: (< Ar.) şahrâda, beriyyede maḥşûşan vaz' ve naşb olunan nişâne, 'alâmet. Lisânımızda bu şüretle kullanılmazsa da 'ilâve-i ma'lûmât olmak üzere yazılmışdır. (I/18. s.).

ârâm: (< F.) diñlenme, sükûn, qarâr, şabır,istirâḥat. *Bilâ-ârâm* ta'bîri yañlıştır. Çünkü *bilâ* 'Arabî olduğundan *ârâm* ile terkîbi cā'iz degildir. *Vüçüdlar câme'-ḥ'âb-ı nev-bahârî* gibi ḥaffîf ve cân-perver bir sût-re-i *ârâm* içine düşer (Gelibolu ≈ Kemâl);

874 Dîvânda: nevîn

875 Fûrûzân.

876 TDK: İngilizce. Kubbealtı: İngilizce.

877 Devellioğlu: ârâste-gî.

Cilve-i şāhid-i nazmım o kadar nāzıkdir
/ *Ki kımaz hātır-ı endīşede şabr u ārām*
(Nef'î: K. 50/55); *Eylesin lücce-i*
mevâc-ı cihānda ebedî / Lenger-i bahtı
ile keştî-i devlet ārām (Nābî: K.
13/118). (I/18. s.).

ārām-baḥş: (< F.) ārām vèrici,
diñlendirici, diñlendiren: *Muṭrib*
gezin niçün duruyorsun? Amān bize /
Ārām-baḥş-ı hātır olur bir maḳām bul
(Mu'allim Nācî⁸⁷⁸: By. 6). (I/18. s.).

ārām-ı cān: (< F.) rāḥat-ı rūḥ, ḥużūr-ı
kalb § sevgili, sevilen güzel: *Gel ey*
ārām-ı cānum nūr-ı çeşmüm derde
dermānum (Vaḳ'a-nüvîs Hākim);
Baña her bir nigāhuñ māye-i ārām-ı cān
olsun (Nedīm: Ms. 34/I); *Meydir*
*mihekk-i 'āşıkān aşıb-ı dil-ārām*⁸⁷⁹-ı
*cān*⁸⁸⁰ (Nef'î: K. 16/12). (I/18. s.).

ārām-cū (y): (< F.) diñlenmek isteyen,
ārām arayan: *Ērer kāma elbet olan*
kām-cū / Arar sevdiğin cān-ı ārām-cū
(Mu'allim Nācî⁸⁸¹: Mat. 6). (I/18. s.).

ārām-cūyāne: (< F.) ārām arayana,
diñlenmek isteyene yakışacak
şüretde: *Nigāh ètdi baña bî-çāre pek*
ārām-cūyāne. (I/19. s.).

ārām-cūyî: (< F.) diñlenme aramaklık,
istemeklik: *Dā'imā bî-tāb olan ārām-*
cūyî gösterir. (I/19. s.).

ārām-ı dil: (< F.) gönül rāḥatı, sükūn-ı
kalb § sevilen güzel, maḥbūbe:
Dilden ārām alıcı dil-ber-i zībāsıñ sen /
Yine ārām-ı dil-i 'āşık-ı şeydāsıñ sen
(Cevrî: G. 188/1); *Şadāḳatle*
hidmetdedir kām-ı dil / Şadāḳatle
ḥāşıldır ārām-ı dil (Mu'allim Nācî⁸⁸²:
74). (I/19. s.).

ārām-sāz: (< F.) oturucu, iḳāmet èdici,
oturan: *Edirne'de ārām-sāz olan*
'asākir-i 'Oşmāniyye. (I/19. s.).

ārām-süz: (< F.) rāḥat giderici, ḥużūru
maḥv èden, rāḥatsız eyleyen:
Sevdiğim bu 'aşk-ı ārām-süz ile ḥālim
yaman. (I/19. s.).

ārāmiş: (< F.) rāḥat, ḥużūr, diñleniş:
Ārāmiş-i bāl ile gūşe-nişīn-i kanā'at
olmuş-idi | *Ède sürür ile şāḥib-i serāy*
ārāmiş (Şerîf: Tar. 19/6). (I/19. s.).

ārām-gāh, ārām-geh: (< F.) diñlenecek
yer, rāḥat maḥalli. *Ārām-geh*
nazımda kullanılır. *Ey şāh-ı ḥüsn bu*
ne zekandır dèdim dèdi / Ārām-gāh-ı
rūḥ-ı revānıñdır seniñ (Naẓīm);
'Adūña hem ola ārām-gāh-ı mülk-i
'adem (Lā); *Ārām-geh-i mürğ idi dèrler*
ser-i Mecnūn / Meydān-ı muḥabbetde

878 Yādigār-ı Nācî.

879 Dīvānda: şād

880 Dīvānda: eder

881 Yādigār-ı Nācî.

882 Mir'āt-ı Bedāyi.

ne başlar yuvalandı (Bākī: G. 524/4);
Türbe-i Maḥmūd Ġazī cismine ārām-
gāh. (I/19. s.).

ārām-güzīn: (< F.) diñlenici, ārām
èdici, èden: *Geçen mevsim-i şayfda*
Halki adasında ārām-güzīn idi. ||
Ḳudret-i şānī'aya kemāl-i ḥayret ü
taḳdīs ile tehlīl-ḥān iken ārām-güzīn-i
mehd-i şafā bir şabī-i şīr-ḥāreniñ
terennümāt-ı vālihānesini işidiörmek
(*Pejmürde* ≈ Ekrem). (I/19. s.).

ārāmīde, āremīde: (< F.) diñlenmiş,
rāḥatda bulunan; *ārāmīde* az
kullanılır: *Biz āremīde-i keştī-i ḡafletiz*
ammā / Nefes nefes cereyān üzredir
sefīne-i 'ömr (Nābī: G. 119/6); *Deryā*
ta'affiün eyler oldukça āremīde (ve-
lehu: G. 170/2). (I/19. s.).

ārāyiş: (< F.) zīnet, süs. Süsleyiş
maḳāmında isti'māl olunmamalıdır.
Māh-ı felek-ārā-yı sa'ādet ki zamāne /
Eyyāmını ārāyiş-i devr-i kamer eyler
(Nef'ī: K. 11/ 25); *Revnaḳ-efzā-yı*
*şadāret*⁸⁸³ *ki revāc-ı baḥtī / Gevher-i*
zātını ārāyiş-i erkān eyler (Cevrī: K.
29/24); *Bulsa şī'r āyīne-i ṭab'īñla*
ārāyiş olur / Cevher-i mu'ciz-nümā
siḥr-i helālīñ şūreti (Nevres: K. 1/35).
(I/19. s.).

artist: (< Fr.) şānāyi'-i nefīsedən
birinde ihtişāşı bulunan hünər-ver,
bedāyi'-perver adam: *Bī-çāre artist*
ma'şūkasınıñ arḳasından o ḳadar ḳoşar,
o ḳadar gider ki maḳşadına nā'il
olamadan tāb ü tüvānı kesilerek
nevīmīdāne feryādlar, muḫtaribāne
enīnlerle zemīn-i 'acַz u ḥırmāna düşer
ḳalır (*Pejmürde* ≈ Ekrem); *Avrupa'da*
artist 'unvānına mazḥar olanlar
şānāyi'-i nefīse içinde mensūb olduḡu
hangisi ise onu ma'şūḳa-i vicdān ittihāz
ètmiş (*Pejmürde* ≈ Ekrem). (I/20. s.).

ārd: (< F.) buḡday ve ḥubūbāt-ı
sā'ireden yapılan un § degirmen
taşına buḡdayı akıtan oluḡuñ ismi.
(I/20. s.).

ārz: (< F.⁸⁸⁴) 'ardıç' dēnilen nebāt. (I/20.
s.).

ārzū: (< F.) göñül dileḡi, istek, ḥāḥiş-i
dil: *Ārzū-yı vuşlatıñ gitmez dil-i*
mehcūrdan / Dūr olur mu fikr-i şahbā
ḥāṭır-ı maḥmūrdan (Rāḡıb Paşa: G.
133/1); *Dest-būsi ārzūsuyula ger ölsem*
dōstlar (Fuḫūlī: K. 4/13); *Sīnede evvel*
ne muḥriḳ ārzūlar var idi (Nedīm: G.
149/1); *Ārzū-yı terk-i rāḥat var dil-i*
meyyālde (Hersekli Ḥikmet); *Ārzū*
èdiyor vuşlat-ı cān-baḥşıñı cānım (Lā).
(I/20. s.).

883 Dīvānda: vezāret

884 Develliöḡlu: Arapça.

ārzū-dār, ārzū-keş, ārzū-mend: (< F.)
istekli, hevesli: *Ārzū-dār-ı terakķi
olmamaķ ķābil midir? ‖ Ārzū-mend-i
vişāl olmaķ da güç.* (I/20. s.).

Aristo yāhūd **Aristotalis:** [isim]
hükemā-yı kadīme-i Yūnāniyyeniñ
eñ meşhūrudur. Mīlād-ı Īsā'dan 384
sene evvel Makedonya'nıñ Eştajire
şehrinde dünyāya gelmiş-idi.
Aristoť, yirmi sene mütemādiyen
Atina'da Eflātūn'uñ halka-ı
tedrīsinde bulunaraķ zamānında
ma'rūf olan 'ulūm u fūnūnuñ
kāffesini taķşīl eylemiş ve meşhūr
cihān-gīr Makedonyalı İskender-i
Kebīr'in ta'līm ve terbiyesine
me'mūr olmuş idi. Mu'ahharan
şākirdiniñ refāķatiyle Asya'da
seyāhat-i 'azīmede bulunaraķ tārīķ-i
ţabī'īye dā'ir haylī ma'lūmāt iktisāb
eylemişdir. Aristo, vūs'at-ı ķarīha,
hiddet-i zekā, ihāta-i külliyesiyle
hükemā-yı Yūnāniyye arasında
teferrūd etmiş ve ķable'l-mīlād 322
senesinde düşmanlarınıñ pençe-i
hasūdānelerinden rehā-yāb olmaķ
emeliyle firār etdiği Eğriboz
adasında kā'in Halkide şehrinde
altmış iki yaşında vefāt eylemişdir.
Ķāmūsü'l-'a'lām⁸⁸⁵ da deniliyor ki:

*Aristo, 'ulūm ve fūnūnu taķsīm ve
tedvīn ve 'ilm-i mantıķı te'sīs etdiği gibi
vahdāniyyet-i İlāhiyyeyi dahī işbāt ve
iķrār etmiştir. ‖ Ba'de Aristo arzıñ sābit
ve etrāfında şems ve kevākib-i sā'ireniñ
müteharrik olmasına zāhib oldu
(Lāhika-i Taķvīm ≈ Cevdet Paşa);
Ėder Fehīm Aristo iseñ seni ilzām
(Fehīm-i Ķadīm: G. 176/5); Dil-i
mecnūnum⁸⁸⁶ olup mekteb-i 'aşķa üstād
/ Ėtdi şākird-i cūnūn 'aql-ı Aristotalīs'i
(ve-lehu: G. 289/7); Ben Felātūn-ı
hikmet-suhanım / Dil Aristo-yı levh-
h'ānımdır (Riyāzī); O düstūr-ı Aristo-
'aql u İskender-şalābet kim (Nef'ī: K.
34/18); Aristo-dānişā hikmet-şināsa
neşve-i lutfuñ / Mizāc-ı kā'ināta keyf-i
terķib-i tesellādır (Şabrī: K. 7/49);
Dāver-i 'ālem Aristo-yı be-nām-ı devlet
(Münīf: K. 5/2). (I/20. s.).*

arş: (< Fr.) aşlı 'yürüyüş' ma'nāsına
olan *marş*'dır. Ekşeriyā 'askere
ķumanda eşnāsında kullanılır. (I/21.
s.).

arşidüşes: (< Fr.) 'unvān-ı aşālet.
Avusturya hānedān-ı
hükümdārīsine mensūb kız ve
kadın, bir büyük duķanıñ zevcesi:
*Avusturya imparaťorunuñ gelini
arşidüşes İstefani.* (I/21. s.).

arşidük: (kezâlik) Avusturya hânedân-ı hükümdârîsine mensûb erkek, bir büyük duka. *Müteveffâ arşidük Rodolf'u İstanbul'a geldiği zamân görmüş-idim.* (I/21. s.).

Arşimed yâhûd **Arşimides:** [isim] eski Yûnân'ın meşâhîr-i riyâziyyûnundandır. Mîlâddan 278 sene evvel Sicilya'nın Sirakosa şehrinde dünyâya gelmiş-idi. Vağanında ve İskenderiye'de tahşîl-i 'ulûm edip Mısır'da ihtirâ'ât-ı cedîdesiyle istihâr eylemiş ve nehr-i Nîl'e ba'zı süddeler inşâ eylediği gibi birkaç bataklığı da kurutmuş-idi. Mu'ahharan vağanına 'avdet edip Romalıların Sirakosa'yı muhâşara etmeleri üzerine ihtirâ' ettiği âlât ile düşman sefinelerini tahrîb ve ihrâk eylemiş ve bu şüretle iki sene vağanını düşmana karşı müdâfa'a etmiş idi. Kable'l-mîlâd 212 senesinde muzafferin şehre duhûl eden Roma ordusu efrâdından bir nefer tarafından katl olunmuşdur. Arşimed, 'ulûm-ı riyâziyyeye 'ilmî ve 'amelî hizmet etmiş ve birkaç türlü makara ve manivela icâd eylemiştir. *Baña bir nokta-i istinâd bulunuz, dünyâyı yerinden kaldırayım, demiştir. Ta'mîr*

edemez rahne-i bünyâd-i derûnî Arşimides mi'mâr (Müstezâd ≈ Re'îsü'l-eṭibbâ Behcet). (I/21. s.).

ārık: (< Ar.) uykusuz adam, gece uyumayan. Kullanılmaz. (I/22. s.).

arma: (< İt.) gemi takımı, sefîne techizâtı. (I/22. s.).

armatör⁸⁸⁷: (< Fr.) gemi techizâtına me'mûr tã'ife; korşan kaptanı, sefînesi. (I/22. s.)

arma, arme: (< İt.) devletlerin meşhûr hânedânların 'alâmât-ı mahşûşası, nişâne; Fransızca *armée* 'müsellaḥ, silâhlı' demektir. Şöyle *armé* yazılırsa "asker, ordu" ma'nâsını ifâde eder. (I/22. s.).

armstrong: (< İng.) bir nev' topdur ki mücidiniñ ismiyle yâd olunur. (I/22. s.).

armoz: (< Ru.) kalafât edilecek geminiñ kaplamasında üstübü tıkanılan aralıklar, delikler. (I/22. s.).

armonik: (< Fr.) âheng, bir nev' küçük körüklü piyano. (I/22. s.).

Arnavud: (< Yun) *Leḥçe-i 'Oṣmânî*⁸⁸⁸ de gösterildiğine göre aşlı *Albanut*'dur. Rûm ili kıt'asının taraf-ı ğarbisinde Adriyatik Deñizi

⁸⁸⁷ Armateur.

⁸⁸⁸ 21. s.

sāhiline kadar mütemekkin bir kum.
Arnavudluk'a 'Albanya' denilir.
Kāmūsü'l-a'lām⁸⁸⁹'a mürāca'at oluna.
(I/22. s.).

ārenc, āreng: (< F.) dirsek § areng 'tarz,
revş' ma'nāsına da kullanılır.
Āsmān-ı pāye hemā sāye hümmāyūn-ı
āreng (İsmā'īl Paşa-zāde Hakkī: K.
12/5). (I/22. s.).

ārūğ: (< F.) gegirme. Ender olarak
kullanılır. (I/22. s.).

arya: (< İt.) yelken indirmek, yelken
rūzgārlatmak, yelken hālaflarını
şalivèrip çekmek. (I/22. s.).

āz: (< F.) hırş ve tāmā'. Sīr olur mu
nazar-ı āzı tehī-tab'ānıñ (Nābī: K.
12/53); Rīze-çīn nī'amı sofra-güşā-yı
himmet / İmtilā-yı keremi dīv-i şikem-
perver-i āz (Nef'ī: K. 15/22). (I/22.
s.).

āzād: (< F.) kurtulmuş, kurtulan,
serbest olan: Bende-i maqbūlünü
Mevlāsı āzād eylemez (Nev'ī: G.
171/1); Rūz-ı hicrāndır sevin ey mürğ-
i rūhum kim bu gün / Bu kafesden ben
seni elbette āzād eylerem (Fuẕūlī: G.
203/2). (I/22. s.).

āzāde-gī: (< F.) kayıt altında olmamak,
serbestlik: hāl-i āzāde-gī, tavr-ı āzāde-
gī. (I/22. s.).

āzāde: (< F.) serbest, kayıt altında
olmayan, kurtulmuş olan: Mürği çīn-
i dām eder āzāde kayd-ı çīneden (Şerif:
G. 120/3); Ġam u ālāmdan āzāde
berāyā-yı 'adem ('Ākif Paşa: K. 7/28).
(I/23. s.).

āzāde-hātır, āzāde-dil: (< F.) kayıtsız,
gönlü hōş⁸⁹⁰: Görmedim 'ālemde ben
bir 'aql-ı āzāde-dil! (I/23. s.).

āzāde-ser: (< F.) gā'ilesiz, fikri rāhatda
olan, düşüncemesi olmayan: Āzāde-
ser olurdum āsīb-i derd ü ġamdan / Yā
dehre gelmeseydim yā 'aqlım olmasaydı
(Lā⁸⁹¹). (I/23. s.).

āzādegān: (< F.) āzāde'niñ cem'i.
Kayıtsız ve serbest olanlar:
Āzādegān-ı kayd-ı emel ser-firāz olur /
Nāz eylesin sipihre o kim bī-niyāz olur
(Koca Rāğīb Paşa: G. 63/1). (I/23.
s.).

āzādī: (< F.) serbestlik, kayıtsızlık hāli:
Esīriñ hātırından dūr olur mu şevk-i
āzādī (Mu'allim Nācī⁸⁹²)?. (I/23. s.).

āzār: (< F.) incitme, tekdīr, darılış. Sā'ili
āzār ederler anı bilmezler mi kim / Her
dil-āzārıñ yine āzār-ı dildir keyferi
(Nāẓīm); Cevr ü āzārı o şūhuñ⁸⁹³

890 Kāmūsta "hōş" kelimesi bazen "hōş" bazen "hoş" şeklinde yazılıdır. Genel kullanım göz önünde bulundurularak "hōş" esas alınmıştır.

891 Ziya Paşa: Kt. 16.

892 Bulunamadı.

893 Kāmūsta "ha" ile yazılıdır.

münhaşır ancak baña (Hâzık: G. 10/6); *Rûzgârından görüpdür var ise âzâr şem'* (Riyâzî: K. 6/26). (I/23. s.).

âzâr-ı dil: (< F.) gönül kırıklığı. Nazîm'in bâlâdaki mısra'ını okuyunuz. (I/23. s.).

âzâr-dîde: (< F.) incitilmiş, tekdîr edilmiş olan incitilen, küskün. *Ṭıfl-ı âzâr-dîde ağırlarken güler.* (I/23. s.).

âzürde-gî: (< F.) incitilmiş olmak râhatsızlık hâli, âzürdelik: *Rind çekmez mi 'aceb endîşe-i âzürde-gî.* (I/23. s.).

âzürde: (< F.) incitilmiş, incitilen, incinmiş, râhatsız olmuş: *Bâğ-ı 'âlemde olur gül diken-âzürde-i hâr* (Vâsıf: Ms. 220/1); *Edenler gönülümü âzürde mesrûrî' l-fu'âd olsun* (Nâ'ilî: Müs. 7/1); *Cân-ı 'uşşâkı eder âzürde cevr-i dil-berân* (Hâkî: K. 6/2). (I/23. s.).

âzürde-hâtır, âzürde-dil: (< F.) hâtırı incitilmiş, gönüllü kırık: *Ağlıyor âh eyliyor dermiş aña ma'sûkası / Gülmez â 'âlemde elbet 'âşık-ı âzürde-dil* (Lâ)!. (I/23. s.).

âzîfet: (< Ar.) kıyâmet. Lisân-ı Fârisîde *rûstehîz'*dir. (I/23. s.).

âzerm: (< F.) hilm, hayâ, şefkat, haşmet. *Nağs-ı zer-kâr ile âzerm*

behişt-i câvidân (İsmâ'îl Paşa-zâde Hâkî: K. 6/2). (I/24. s.).

-âzmâ: (< F.) terkîblerde kullanılır. 'Fâ'il' ve 'tecrübeli' ma'nâsını ifâde eder. Merd-i cenk-âzmâ = cenkçi adam. *Ne bâğın verdisin büy-âşnâ-yı ülfetin kimdir / Ne bezmin şem'isin sûz-âzmâ-yı şoḥbetin kimdir* (Faşîh Dede: G. 119/1); *O metbû'-ı his-âzmâ-yı hakîm / Arar bendegânında kalb-i selîm* (Mu'allim Nâcî⁸⁹⁴: 70). (I/24. s.).

âzmâyiş⁸⁹⁵: (< F.) tecrübe, deneyiş: *âzmâyiş-i baht.* | *Zannetme ki âzmâyiş etmiş / Ehl-i hünere nümâyiş etmiş* (Lâ-edrî⁸⁹⁶); *Âzmâyiş⁸⁹⁷-kede-i püye⁸⁹⁸-i peyk-i fikrim* (Münîf Kâdîm: K. 22/40); *Ma'mâfîh icâb-ı hâl ile âzmâyiş-i tabî'at kabîlinden olarak* (İhyâ Efendi-zâde Reşad). (I/24. s.).

âzmend: (< F.) harîş, tama'kâr. Az kullanılır. *Âzmend olmak iyi degildir.* (I/24. s.).

âzmûde: (< F.) tecrübe olunmuş, denenmiş, görgülü. Merd-i âzmûde = tecrübeli adam, iş bilir adam. *Biz dahî gül-geşt riyâz İstanbul*

894 Mir'ât-ı Bedâyi.

895 Devellioğlu: âzmâyiş.

896 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rum: 174.

897 Dîvânda: Âz mâyiş.

898 Kâmûsta: pûte.

*me'mûrluguyyla*⁸⁹⁹ *verefây nâ-âzmûde*
mişâl hevâlandık (Toḡat Mektûbu ≈
Kānî). (I/24. s.).

âzmûdegî: (< F.) tecrübe-kârlık,
görgülü olmak. Nâdiren kullanılır.
(I/24. s.).

âzmûn: (< F.) deneyiş, tecrübe,
imtiḥân. Az kullanılır. (I/24. s.).

âzime: (< Ar.) azı dişî. Fenniyâtta
kullanılabilir. (I/24. s.).

aznavur: (< Gür.) yigit, pek ser-gerde.
Gürcistân seferlerinden bahş eden
tārîḥlerde çok teşâdüf olunur. (I/24.
s.).

âzver, âzûr: (< F.) ḥarîş, ṭama'-kâr:
Ġubâr-ı dergehidir zaḥm-ı rûzgâr-ı
*âzûr*⁹⁰⁰ (Nâbî: K. 7/38); *Hişâr u ḥayme*
*vü*⁹⁰¹ *ṭaburun aldı zûr-â-zûr (ve-lehu:*
K. 7/76). (I/24. s.).

âzûḡ: (< F.) kir, pas. Nâdiren kullanılır.
(I/24. s.).

âjeng: (< F.) insânî çehresinde
ihtiyârlıktan veyâ darḡınlıktan
ḥâşıl olan buruşuklar. *Genç iken ben*
ihtiyâr oldum seniñ 'aşkıñla yâr /
Gösterir ajeng-i çehrem çekdiğim
miḥnetleri. (I/24. s.).

âs: (< Ar.) mersin ağacı. Bu ağacın
meyvesine 'ḥabbü'l-âs' dërler. (I/24.
s.).

âs: (< F.) degirmen ş beyâz kürk,
kākûm. Bu şüretle isti'mâli enderdir.
(I/25. s.).

âsâ: (< F.) hemze-i memdûde ve sîn-i
mühmele ile 'esnemek'
ma'nâsınadır. Fârisîde maşdar
olarak isti'mâlinde 'âsâkeşiden' ve
taşrifâtında 'âsâkeşd' ve 'âsâkeşende'
dërler. Bu ma'nâda isti'mâli Fârisiye
maḥşûşdur. (I/25. s.).

-âsâ: (< F.) edât-ı teşbîḥ, gibi: *Dökülmüş*
zülfi-i müşk-âsâ o ḡadd-ı dil-sitân üzre
(Bâkî: K. 8/1). (I/25. s.).

âsâb: (< Ar.) 'vücûduñ kısm-ı
süfelâsında ḥâşıl olan kıl' demek
olan *eseb*'iñ cem'i. (I/25. s.).

âsârûn: (< F.) kedi otu. Sünbül-i Rümî
kökü. (I/25. s.).

âsâl: (< F.) temel, kök. Nâdiren isti'mâl
olunmuşdur. (I/25. s.).

âsâl: (< Ar.) aḥlâḡ şemâ'il, 'alâmât:
âsâl-ı ḥasene. Zebân-zed degildir.
Dîgerinden tefrîḡ için yazıldı. (I/25.
s.).

âsân: (< F.) kolay, yüsr. *Âsân degil*
iḥvâna veliyyü'n-ni'am olmak (Lâ); Bir
şu'leye sen nişâr edib cân / Düşvâr

899 Kâmûsta kelime "memûrlüyle" şeklindedir.

900 Dîvânda: zerûr

901 Kâmûsta: ḥayme-i.

ğamiñ kılarsın āsān (Fuzūlī⁹⁰²: 1276);
Başla şimden-geri şıdk-ile du'ā eylemeye
/ Ki du'ā ehl-i niyāzıñ işin āsān eyler
(Cevrī: K. 29/59); *Müşkil görinen her*
işi āsān eder Allāh. (I/25. s.).

āsānī: (< F.) sühulet, kolaylık, kolay
oluş: *Kamūsun ber-ṭaraf kıldı edip*
tedbīr-i āsānī (Hemdemī). (I/25. s.).

asansör: (< Fr.) ālet-i şu'ūd, büyük
binālarıñ yukarı kātlarına eşyā ve
adam nakline mahşüş ālet. 'Arabīsi
mış'ād'dır. (I/25. s.).

āsāyiş: (< F.) rāḥat, huzūr, sükūn, bir
memleketiñ rāḥat ve huzūr hālinde
bulunuşu: *Başkadır ni'met-i āsāyiş-i*
me'vā-yı 'adem ('Ākif Paşa: K. 7/3);
Zātı sermāye-i āsāyiş-i dīn ü dünyā /
Maḳdemi meymenet-efzā-yı maḳām-ı
devlet (Münif: K. 5/18). (I/25. s.).

āsāyiş-perver: (< F.) 'ālemiñ huzūr ve
refāh içinde bulunmasını iltizām
eden: *Āsāyiş-perverlikle meşhūr olan*
ikinci Filip. (I/25. s.).

āsāyiş-perverāne: (< F.) rāḥat ve refāh-
ı 'ālemi iltizām edene yakışacak
şüretde: *İttihāz-ı tedābīr-i āsāyiş-*
perverānede fevka'l-hadd iltizām-ı
sūr'at ve dikkat olunmuşdur. (I/25. s.).

āsāyiş-cū (y): (< F.) āsāyiş arayıcı.
Rāḥat isteyen. (I/25. s.).

āsāyiş-cūyāne: (< F.) āsāyiş ve rāḥat
arayana yakışacak şüretde:
Hükümetçe ittiḥāz olunan tedābīr-i
āsāyiş-cūyāne sāyesinde. (I/26. s.).

āsbān: (< F.) degirmenci, degirmen
şāhibi. *Şelşeyle her gēce āsbān uyur.*
(I/26. s.).

āsbānī: (< F.) degirmencilik. (I/26. s.).

āstān: (< F.) eşik, pā-būsluk § dergāh,
tekye: *Āstān-ı himmetiñde feyz ü rif'at*
pās-bān (Lā⁹⁰³); *Medḥiñe ger āstānında*
varıp açsam dehān (Nef'ī: K. 52/ 54);
Āsmān-ı dīn ü devletdir o 'ālī-āstān
(ve-lehu: K. 55/5). (I/26. s.).

āstān-ı fenā: (< F.) cihān-ı fānī, dünyā.
(I/26. s.).

āstāne: (< F.) eşik, pā-būsluk § dergāh,
pā-yı taht-ı salṭanat-ı 'Osmāniyye.
Faḳat *āstāne-i 'aliyye* ta'bīri yañlıştır.
Doğrusu *āstāne-i devlet-i 'aliyye*'dir.
Zamānımızda ta'bīrāt-ı mehcüreden
'addolunabilir. *Żarūriyyāt-ı āstāneden*
ziyāde kalırsa bizden kalır mı
(Fuzūlī⁹⁰⁴)?. (I/26. s.).

āster: (< F.) her vakit kullanılan
bildigimiz astar. (I/26. s.).

āstīn: (< F.) eşvāb yeñi, insānıñ giydigi
her türlü eşvāb ve elbise kollarıñ
yeñi, yeñ ağzı; eşvāb kolunuñ

902 Leyla vü Mecnun.

903 Ziya Paşa: K. 1/36.

904 Şikayet-nāme

aşağıdaki arka ucu. *Āstīn-i rif'atīnde*
'izz ü devlet cāy-gīr (Lā-edrī⁹⁰⁵);
Cāmesinde āstīn buldumsa dāmen
bulmadım (Āgāh: G. 267/2); *Yed-i*
beyzādır olmuş āşikār āstīninden
(Feyzī). (I/26. s.).

āstīn-efşān, āstīn-feşān: (< F.) ferāğat
edici, vāzgeçici, fāriğ olan: *Āstīn-*
efşān oldur dūnyādan herkes 'ākıbet. ‖
Oldu 'ālemden o da āstīn-feşān. Şu
mişallerde gösterildiği vech ile iki
şüretle isti'mālî maḳbūldür. (I/26.
s.).

āstīn-berçide, āstīn-berzede, asītan-
mālīde: (< F.) üçü de 'hāzırlanmış,
hāzırlanan adam' ma'nāsına ise de
lisānımızda ender olarak isti'māl
olunur. (I/26. s.).

āstīne: (< F.) yumurta. *Āstīne çok yenir*
kış günleri. (I/26. s.).

āsmān: (< F.) semā, gök. *Feyz-i*
bahtından mu'allā bār-gāh-ı āsmān
(İsmā'īl Paşa-zāde Hāḳḳī: K. 6/36);
Kaşr-ı cennet mi! Bu yā bāğ-ı İrem yā
gülsitān / Yā ḥarīm-i kuds yā Beytül-
hareme yā āsmān (Nev'ī: K. 37/ 1);
Āsmānı āstān-ı ḳadri étmiş şerm-sār
(Nazīm); *Biñ yıl yaşasañ yine cihān bu*

/ Gerdiş bu, zemīn bu, āsmān bu (Lā-
edrī⁹⁰⁶). (I/26. s.).

āsmān-ı berīn: (< F.) 'arş-ı a'lā. (I/27.
s.).

āsmān-rend: (< F.) 'ilm-i nücūm ile
meşğūl olan, müneccim. (I/27. s.).

āsmān-senc: (< F.) evḳatı bilmek için
kullanılan ālet-i ma'lūme, sā'at.
(I/27. s.).

āsmān ü rīsmān: (< F.) kelām-ı ma'ḳūl
ya'nī ciddī söz ile oña karşı
söylenilen saçma şapan sözden
kināyedir. (I/27. s.).

āsmāne: (< F.) ṭavan (tevan). Bunlar
ender olarak kullanılır. (I/27. s.).

āsmānī: (< F.) āsmāna mensūb: Reng-i
āsmānī = mavi. *Ben ne Keşşāf'ım ne*
şāhib-i keşf ammā ma'nāda / Mū-şīḳāf-ı
nüktehā-yı āsmānīdir sözüüm (Nef'ī: K.
1/21). (I/27. s.).

āsmāniyān: (< F.) melā'ike-i kirām,
melekler: *İndi zemīne ḡulḡule-i*
āsmāniyān (Bāḳī: K. 1/36); *Zemīni*
ḡulḡule-i āsmāniyān pür eder (Nābī: K.
7/68). (I/27. s.).

āsūdegī: (< F.) āsūdelik, rāḥatda
olmaḳlık,istirāḥat. *Hāḳ-i pāyın*
olmadan āsūdegī bulmaz tenim / 'Ālem-
i bālāya sevḳ eyler bu 'ulvī cān beni

905 Ziya Paşa: K. 1/36.

906 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 55.

(Mu'allim Nācī⁹⁰⁷: 2); *Āsūdegī-i dimāğ-ı cānsın* (Riyāzī). (I/27. s.).

āsūde: (< F.) rāhatda, sākin oluş, müsterih: *Ol kadar āsūde 'ālem sāye-i 'adlinde kim / H'āb-gāh eyler ġazāle pehlū-yı şīr-i neri* (Nef'ī: K. 14/33); *Oldu tedbīr-i cihān-ġiriñ ile āsūde* (Nābī: K. 13/100); *Sevād-ı rāhe-i 'adliñde herkes āsūde* (Lā-edrī); *Fikr-i rūzīden eder āsūde 'abdi bendelik* (Şerīf: G. 120/3). Ba'zen nazımda *hā'nıñ* hāzıfıyla *āsūd* şüretinde daḥī kullanıldığı görülmüşdür. *Vücūdudur sebab-i devr-i çarḥ-ı nā-āsūd* (Sāmī: K. 1/22). (I/27. s.).

āsūde-hātır, āsūde-dil: (< F.) gönlü, 'aklı rāhatda ve lā-kayd olan: *Eṭvār-ı āsūde-dilāne*. (I/27. s.).

āsūde-dilī: (< F.) gönlü rāhatda olmaklık, gönül kayıtsızlığı. *'Aql ile hīç ictimā' eyler mi āsūde-dilī?*. (I/27. s.).

āsī: (< Ar.) ṭabīb, cerrāḥ. Eczācıya da 'āsī' denilebilir. *Elfāz-ı mehcūredendir*. (I/27. s.).

āsī⁹⁰⁸: (< Ar .) kederli, maḥzūn adam. Nādiren kullanılmışdır. (I/27. s.).

Asya: (< Yun.) kıta'āt-ı hamse-i 'arzıñ eñ büyüğü, Asya kıt'asınıñ misāḥa-i

saḥiyyesi 45 milyon murabba' kilometredir. Avrupa kıt'asınıñ dört buçuk mişli cesāmetinde bulunan bu kıt'anın ahālisi takrīben 800 milyondur. *İstanbul beldesi Avrupa'nıñ kenār sāhilinde Asya'ya karşı kurulmuş bir mālīke-i deryādır ki mānendi zīr-i eflākde mer'ī olmaz* (Şināsī). (I/28. s.).

āsiyā, āsiyāb: (< F.) degirmen: *Bir maḥbūbesiñ*⁹⁰⁹ *ki şevķiñ*⁹¹⁰ *derdinden bütün ġün*⁹¹¹ *āsiyā-yı çarḥ iniler* (Tazarru'āt ≈ Sinān Paşa); *Degil ki gendüm için döndü āsiyā-yı vücūd* (Nevres: K. 1/7). Birincisi az, ikincisi çok kullanılır. (I/28. s.).

āsiyā-bān: (< F.) degirmen şāḥibi, degirmenci. (I/28. s.).

āsiyā-zene: (< F.) degirmen taşı dişengi. (I/28. s.).

āsiyā-seng: (< F.) degirmen taşı, buña *zeberīn* ve *zīrīn* lafızlarınıñ 'ilāvesiyle üstdeki ve altdaki taşlar tefrīḥ ve ta'yīn olunur. (I/28. s.).

āsiyā-ger: (< F.) degirmen yapan. (I/28. s.).

āsīb: (< F.) şadme, zarar, āfet, muşībet, belā: *Ne hōş idi bu dehrīñ bōsitānı /*

907 Sünbüle, Fuzūlī'ye Pey-rev Olabilir miyim?.

908 Devellioğlu: Farsça. Lugat-ı Nācī: Arapça. Lugat-ı Remzī: Arapça.

909 Eserde: maḥbūbdur

910 Eserde: şavķı

911 Eserde: dün ü gün

*Ger*⁹¹² *olmasaydı āsīb-i hazānı* (Sinān Paşa). (I/28. s.).

āsīb-resān: (< F.) belāya düşürücü, zarar vèren. (I/28. s.).

asid⁹¹³: (< Fr.) hāmız, ekşi, keskin. Iştılāhāt-ı tıbbiyyede terkībāt ile kullanılır. (I/28. s.).

āsiye: (< Ar.) sütün, direk § mükedder, me'yūs kadın. Müsta'mel olmayan elfāzdandır. (I/28. s.).

āş: (< F.) ta'ām, yemek, muharrerinde pişirilen 'āşūrā. *Pişmiş aşı soğuk şu katma* (meşel). (I/28. s.).

āşām: (< F.) içici, içen, tadıcı. *Tıfl-ı nev-reste-i nā-şüste-leb-i şîr-āşām* (Nef'î: K. 50/72); *Mey-āşāmān-ı 'ālem böyle tahkîk eylemiş Kâzım / Humārîñ neş'e vü hüznüñ şafâdan farkı var yokdur* (Kâzım Paşa). (I/28. s.).

āş-püz⁹¹⁴: (< F.) tabbāh, aşçı: *Aşçıya 'aş-püz' de yemek 'hördenî'* (Tuhfe-i Vehbî). (I/28. s.).

āştî: (< F.) şulh, barışıklık: *Bār-ı hâtırdir belâ-cüyân-ı 'aşka āştî* (Lâ-edrî⁹¹⁵); *Āştî seddine vèrdi ne güzel istihkām* (Nâbî: K. 13/15). (I/28. s.).

āştî-perver: (< F.) şulh taraf-dârı, şulhu iltizâm eden: *hükümdâr-ı āştî-perver*. (I/29. s.).

āştî-perverâne: (< F.) şulh taraf-dârına yakışacak şürette: *tedâbîr-i āştî-perverâne*. (I/29. s.).

āştî-perverî: (< F.) şulh taraf-dârlığı, şulh isteyene mensüb. (I/29. s.).

āş-hâne: (< F.) maṭbah, yemek pişirilecek mahall. Ekşeriyâ dergâhlarda isti'māl olunur. (I/29. s.).

āşüfte-gî: (< F.) aşüftelik. (I/29. s.).

āşüfte: (< F.) perişân hâl, azgın ve başdan çıkmış dîvâne gibi olan § 'iffetsiz, açık meşrebli kadın: *Rûh-ı kudsî nîgeh-i mestiñe āşüfte vü deng* (Kâzım Paşa: K. 3/1). (I/29. s.).

āşkâr, āşkārâ, āşkâre: (< F.) gizli'nin zıddı. Açık, belli, 'ayân, zâhir, meydânda. Birincisi nazımda, neşirde. Üçüncüsü muhâverâtta çok kullanılır. Diğerleri yalnız nazımda isti'māl olunur. *Bir peyker-i garîb ile biñ beyzâ āşikâr* (Nev'î: K. 13/10); *Yed-i beyzâdır olmuş āşkâr-ı âstîninden* (Feyzî); *Ey Hudâ-yı kâr-sâz u bî-niyâz / Āşkârâdır saña her gizli râz* ('Ubeydî). (I/29. s.).

āşnâ: (< F.) yâbâncı'nın zıddı. Bildik, aḥbâb, döst § haber-dâr, ehl-i vuḳûf.

912 Kâmûsta: Eger.

913 Acide.

914 Devellioğlu: aş-piz

915 Ziya Paşa: G. 10/3.

Bu kelime *āšnā-yān* tarzında cem'lenir. Fārisīde 'şuda yüzme' ma'nāsına da müsta'mel ise de lisānımızda terkībsiz o ma'nāda kullanılmaz. *Şın*'iñ kesriyle telaffuzu ğalaṭdır. *Āšnālarımın bir kimseniñ ḥānesine varıp kendimiz içün bir iki ḥayvān alıvǝrmesini emr ǝtdim* ('Abdu'r-raḥman-ı Emevī Hakkında ≈ Nedīm); *Āšnā-yān-ı ḥakāyık anı ǝtmez irād* (Nābī: K. 2/108); *Āšnādan gördüğüm cevri 'adūden görmedim* (Hāzık: G. 5/2); *Bī-nevā merd-i ğarīb olsak bulunmaz āšnā* (Naẓīm); *Te'sīr ǝdip o ğonce-femiñ bī-vefālığı / Güllerde 'ādet ǝtdi hezār āšnālığı* (Vaḥīd). (I/29. s.).

āšnā-ger, āšnā-ver: (< F.) yüzgeç, şuda yüzen adam. Ekşeriyā nazımda ve ikincisi çok kullanılır. Ba'zen hemze ıskāṭ olunur. (I/29. s.).

āšnā-yī: (< F.) haber-dārlık, āšnalık, dōstluk § āšnāya mensūb. Birinci ma'nāda ekşeriyā terkīb ile isti'māl olunur. (I/29. s.).

āşūb: (< F.) fitne, karışıklık, kargaşalık. *Meydir miḥekk-i 'āşıkān āşūb-ı dil-ārām-ı cān* (Nef'ī: K. 15/12). (I/30. s.).

āşūb-gāh, āşūb-geh: (< F.) karışıklık maḥalli, gürültü yeri. Az kullanılır. (I/30. s.).

āşūğ: (< F.) *ma'lūm*'uñ zıddı. Mechūl olan, bilinmeyen şey. Āşār-ı kadīmede ender olarak kullanılmışdır. 'İnde'l-iḳtiẓā nazımda kullanılabılır. (I/30. s.).

āşiyān, āşiyāne: (< F.) kuş yuvası § ḥāne: *Gitmiş güllü gülistānı kalmış / Bülbül uçup āşiyānı kalmış* (Nābī); *Köhne ribāṭ-ı dehr 'aceb āşiyānedir* (Lā-edri⁹¹⁶); *Ḳaknūs⁹¹⁷ mişālî olmayıcak āşiyānesiz / Olmaz hezār-ı gülşen ğam-lāne-āšnā* (Hāzık⁹¹⁸); *Var idi birkaç 'aded ḥānende-i muḥriḳ-şadā / Āşiyānemde bu şeb icrā-yı āheng eyledik*. (I/30. s.).

āşāl: (< Ar.) ikindiden ğurūba ve ba'zılarıñ kavlince yatsıya kadar olan zamān ma'nāsına *aşıl*'iñ cem'i. İkinci ile akşām veyāḥūd yatsı arasındaki zamānlar. Kavluhu te'ālā *bi-l-ğuduvvī ve-l-āşāl* 'şabāḥ, akşām' demekdir. (I/30. s.).

Āşaf: ['İbranīden mu'arreb] Süleymān 'aleyhi's-selāmuñ vezīri İbn Berḥayā'nıñ ismi. El-yevm lisānımızda evşāf-ı resmiyyedendir.

916 Ziya Paşa: TCB. 1/1.

917 Kāmūsta: Ḳāfes.

918 Bulunamadı.

Muṭlakā vüzerāya, müşīrāna
'atfolunur. Gör Süleymān gibi
peygamber-i 'ālīşānū⁹¹⁹ / Devleti olmuş
idi Āşaf ile müstahkem (Nābī: K. 15/
25); Sütüda Āşaf-ı dīn-perver-i 'ādil ki
olmuştur / Kader fermān-ber-i hükümü,
kazā mahkūm u me'mūru (Nef'ī: K.
34/23); Āşaf-ı Cem-'azamet dāver-i
Cemşīd-vaḳār (Bāḳī: K. 18/27). (I/30.
s.).

āşafī: (< Ar., < F.) Āşaf'a mensüb,
vezīre mütē'allik. Şaşırdım rāh-ı
maḳşūdu kemāl-i pīç ü tābımdan /
Huzūr-ı āşafīde āteşe düşdüm
şitābımdan (Fikrī Paşa). (I/30. s.).

āşafāne: (< F.) vezīre yakışacak tarzda,
vezīrāne: efkār-ı 'āliye-i āşafāneleri.
(I/30. s.).

ātāl: (< Ar.) 'koltuk altı, böğür'
ma'nāsına olan ıtl'ın cem'i. Nādiren
kullanılmıştır. (I/30. s.).

ātām: (< Ar.) 'kaşr, hisār, köşk, binā-yı
mürtefi' ma'nāsına olan uṭum'un
cem'i. Ebniye-i 'āliye, 'aynen
kullanılmaz. Ancak Türkçede 'hāne'
ma'nāsına kullanılan dam bundan
muḥaffef ve muḥarref olmalıdır.
(I/30. s.).

aṭlās, aṭlas: (< Yun⁹²⁰.) hemze-i
meftūḥa ile de okunur. Kısm-ı
maḥşūşunda gösterilmiştir. Hārīṭa
mecmū'ası Ş esāṭir-i Yūnāniyyeden
Müşteri'niñ oğlu Ş yüzü ipekden,
tersi pamukdan mensuc bir çeşid
kumās: Şırtında⁹²¹ görüp gayırların
aṭlas u dībā / Ğam çekme ki şırtında⁹²²
benim köhne 'abā var (Rūḥī: TB. 1/7);
Çıkmadı bir nīm-ten ḳadd-ı büleñ-i
himmete / Aṭlas-ı gerdūnu birkaç kerre
taḥmīn ētdiler (Nevres-i Ḳadīm: G.
41/4). (I/31. s.).

āğāz: (< F.) başlama, başlangıç, ibtidā:
Midḥat-ı zātīna bu güne ser-āğāz eyler
(Münīf: K. 5/11); Ērdi söz ḡāyete
şimden-gerü lāfı koyalım / Ēdelim şıdḳ
ile āğāz-ı du'ā-yı encām (Nef'ī: K.
50/75); Bī-maḥall fıkıraya āğāz eyler /
Zanneder kim hüner ibrāz eyler
(Vehbī⁹²³: 401). (I/31. s.).

āğāze: (< F.) tağannī başlangıcı,
ḥānendelerin āheng-i ibtidā'isi. O
ḥüsn-i şavt u şüretle ēdip āğāze
ḥānende (Şerīf: G. 151/1). (I/31. s.).

ağustos: (< Lat.) aşlı *augustus*'dur.
Ma'lūm olan şehir-i Rūmī, Roma
taḳvīminde sekizinci ve 'Oşmānlı

919 Dīvānda: 'ālī-cāhuñ.

920 Devellioğlu: Arapça. Kāmūs-ı Türki: Yunanca. Lugat-ı Remzī: Arapça.
Lugat-ı Ebū'z-ziyā: Yunanca.

921 Dīvānda: Egninde.

922 Dīvānda: egnimde.

923 Lutfiyye.

şühür-ı mālīyyesinde altıncı ay:
*Ağustosda şuya girsem balta kesmez
buz olur (meşel). (I/31. s.).*

āğişte: (< F.) bulanmış, bulaşmış.
Maşdarı bulunan *āğaştan* 'nem çekip
yumuşamak' ve 'nemli edip
yumuşatmak' ma'nalarına gelir ve
lâzım ve müte'addî olur. 'Arabca
'bell' ve 'ibtilâl' ma'nalarındadır. Bu
lafz aşlında *agışten* idi. Mu'ahharan
kesr ile bi'l-iktifâ *ğayın*'dan sonraki
yā harfini terk ile tahfîf etdiler.
Birbirine eylese āğişte müşk ü 'anberi
(Nef'î: K. 15/37). (I/31. s.).

āğüş: (< F.) kucak: *Bād-ı şimāl ile hevā-yı
cenūbu birbiriniñ āğüş-ı vefāsından
kopardak (Gelibolu ≈ Kemāl); Sebū
zānūde sāğar elde yār āğüş-ı vuşlatda /
Bu tarz-ı hāş ile meclis 'aceb rindāne
olmaz mı (Vecdî); Çeker āğüşuma yāri
muşavver / Eger isterse taşvîr-i muhālî
(Şerîf: G. 158/3); Fikr-i āğüşuñla
oldum ol kadar bārîk-ter (Hāzık: G.
5/5). (I/31. s.).*

āğiye: (< Ar.) içine şu biriken çukur.
*Yā'nıñ teşdîdi dahî câ'izdir. (I/31.
s.).*

āfât: (< Ar.) 'şakınılacak hâl, belâ'
ma'nāsına olan *āfet*'iñ cem'i: *āfât-ı
semāviyye, āfât-ı cān*. Lisânımızda
kullanılan *afacan*'iñ bundan

muharref ve muhaffef olması ağıleb-i
ihtimālâtındandır. *Yā haşv ü imāle vü
zihāfāt / İnşād edene belā-yı āfāt. (I/32.
s.).*

āfāk: (< Ar.) *ufk*'uñ cem'i. Semāniñ,
göğüñ göze görünen kenārları, etrāfı
Ş dünyāniñ köşesi, bucağı: *Hürşîd-i
münevver 'azamet ve saltanatıyla āfāka
cevāhir-feşān olarak (Gelibolu ≈
Kemāl); Tutdu āfākı⁹²⁴ o demde nef-s-i
rahmānî (Hakki: K. 5/7); Düşman-ı
dînine āfāk siyeh-çāl-i belā / Tābi'-i
şer'ine nüh-tāk muṭî' u münkād (Nābî:
K. 2/78); Āfāka âteş işleri gösterdi
rüzgār (Nev'î: K. 13/11). (I/32. s.).*

āfāk-gîr: (< F.) dünyāyı tutmuş,
dunyāya yayılmış, her tarafa
menşer: *Güyā ki o şafaklar şemşîr-i
himmetleriniñ āfāk-gîr olan şa'sa'a-i
nazar-rübāsından yādigār olmuştur
(Gelibolu ≈ Kemāl); İslām-ı 'Ömer
şa'sa'a-i İslāmiyyeyi āfāk-gîr eyledi.
(I/32. s.).*

āfākî: (< Ar., < F.) şundan bundan
ehemmiyyetsiz sözler, şeyler Ş ifā-yı
farîza-i Hacc için Mekke-i
Mükerremeye 'azîmet edip orada
oğurmayan adam. (I/32. s.).

āfet: (< Ar.) şakınılacak hâl, muşîbet,
belā Ş fevka'l-hadd güzel olan dil-

924 Divānda: Toldı āfāka.

ber. *Āfāt* şöñ ma'nāda kullanılmaz. *Başırsiñ ki başriñe āfet yok* (Sinān Paşa); *Ne gördüm āh amān el-amān bir āfet-i cān* (Nedīm: K. 7/4); *Ne 'aşk āfet-i imān-ı şeyh Şan'āni* (Sāmī: K. 1/9); *Gitse olur āteş-i cihān-süz / Durdukda bir āfet-i dil-efrüz* (Lā-edrī⁹²⁵); *Āfet-i 'aynü'l-kemāl-i reşk kār etmez baña* (Nef'ī: K. 1/16). (I/32. s.).

āftāb: (< F.) güneş § güneşin aydınlığı § güzel dil-ber § güzel yüz: *Āfitāb ol bezm-i hāşa girmeye yol bulmayıp / Rūzeninden düşmeye eyler şu'ā'ın rīsmān* (Nev'ī: K. 37/14); *Yansın yakılsın āteş-i hicriñle āfitāb* (Bākī: M. 5/6); *Bir dil-tīre kim bula pertev-i 'aşk ile kemāl / Zerresi āftāb olur zerre-i āftāb iken* (Nazīm); *Āfitābım! Beni zulmetde bıraktıñ gitdiñ* (Mu'allim Nācī⁹²⁶); *Aç imdi aç niķābıñ / 'Ayān et āfitābıñ* (Üstād Ekrem⁹²⁷: 2). (I/32. s.).

āftāb-iştihār: (< F.) pek meşhūr, büyük adam. (I/33. s.).

āftāb-perest: (< F.) güneşe tapan § nīlūfer çiçeği, ayçiçeği § kertenkele. (I/33. s.).

āftāb-süvār: (< F.) şabāhları erken kalkan adam, gün doğmadan uyanmak mu'tādı olan. (I/33. s.).

āftāb-ı Kureyş, āftāb-ı Kureyşī: (< F.) Hāzret-i Muḥammed şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem. *Āfitāb-ı Kureyş olunca 'ayān / Zülümmāt üzre oldu nūr-feşān* (Mu'allim Nācī⁹²⁸: 1). (I/33. s.).

āftāb-gīr: (< F.) şemsiye. (I/33. s.).

āfet-i cān: (< F.) güzel, dil-ber, rūhu sıkıntı içinde bırakan, muḫtarib eden belā. *Ne gördüm āh amān el-amān bir āfet-i cān* (Nedīm: K. 7/4); *Dil vërme ğam-ı 'aşka ki 'aşk āfet-i cāndır* (Fuḫūlī). (I/33. s.).

āfet-i devrān: (< F.) güzeller hakkında kullanılan ta'bīrāt-ı 'āşikānedendir. *Hū dèyip şevk ile ol āfet-i devrān dönsün* (Naḫīfī). (I/33. s.).

āfet-zedegān: (< F.) 'belāya uğramış' demek olan *āfet-zede*'niñ cem'i: *Āfet-zedegān için toplanılan i'ānātıñ mīkdārı*. (I/33. s.).

āfet-zede: (< F.) muşībet görmüş, belāya uğramış, bir sebeble maḫv ve perīşān olmuş: *Hālā devām eden kuraqlık sebebiyle mevrū'ātıñ āfet-zede olmasından korkulur. ‖ Dem gelir bir mütenekkirde olur ālet-i rızķ / 'Uzv-i*

925 Ziya Paşa: Ahvāl-i Şu'arā-yı Rūm: 14.

926 Bulunamadı.

927 Nāzunīyāz.

928 Mūsā bin Ebī'l-Gāzān Yahut Hamīyyet.

maḳṭū'u gibi sā'il-i āfet-zedeniñ
(Nevres⁹²⁹). (I/33. s.).

āfrūşe: (< F.) un helvâsı. (I/33. s.).

āferīd-gār: (< F.) Hâlık, Yaratan,
Yaratıcı, Tañrı. (I/33. s.).

āferīd-gārī: (< F.) Allāh'a mensüb
ulūhiyyet. (I/33. s.).

āferīde: (< F.) yaratılmış, mahlūk.
Ferd-i āferīde = hiçbir kimse. *Ne 'aşḳ
bā'is-i hestī-i āferīde-i ğayb / Ne 'aşḳ
'illet-i icād-ı 'ālem-i meşhūd* (Sāmī: K.
1/3); *Nūrdan āferīdedir cismiñ / Āf-tāb
olsa vechī-vār ismiñ* (Mu'allim
Nācī⁹³⁰: Mat.7). (I/33. s.).

Afriḳa: (< Lat.) kıta'āt-ı hamse-i
'ālemden cesāmetçe üçüncüsüdür.
Bu kıt'anıñ ekşer cihâtı, bilādı çok
sıcaktır. Mesāha-i satḥiyyesi
takrīben 30 milyon murabba'
kilometre ve ahālī-i mütemekkinesi
tahmīnen 300 milyondur.
*Nefslerindeki ğayret-i ḳahramān-
pesendāne ile Afriḳa ile Hicāz'ı ve
Sūriye'niñ ba'zı taraflarını Tatar
hücūmundan muḥāfaẓa etmişler idi*
(Muḳaddime ≈ Kemāl); *Mümkün
midir etme bir Frenk'i / Afriḳa'da hem-
mizāc-ı zengī* (Lā⁹³¹). (I/34. s.).

āferīn: (< F.) edāt-ı takdīr ve taḥsīn.

İnsān bir şeyi begendigi zamān irād
eder: *Ebnā-yı vaḳt*⁹³² *her hünere āferīn
vèrir / Yā Rab bu āferīn ne tükenmez
hazīnedir* (Lā⁹³³); *Āferīn ey rüzgārīñ
şehsüvār-ı şaf-deri* (Nef'ī: K. 14/1);
Āferīn ol güher-i māye-i isti'dāda
(Kāzım Paşa: K. 4/13). Bu lafz
ba'zen ma'nā-yı aḥlīsinde fi'l olarak
terkīb ile de kullanılır. O 'allām⁹³⁴-ı
*hiss-āferīn-i ḥakīm / Arar bendegānında
ḳalb-i selīm* (Mu'allim Nācī⁹³⁵: 72); *Bir
ser-āmed şā'ir-i pür-zūr-ı ma'nā-āferīn*
(Nef'ī: K. 56/32). (I/34. s.).

āferīn-ḥ'ān: (< F.) āferīn dēyici, diyen:
Āferīn-ḥ'ān oldu 'ālem ol vezīr-i 'āḳile.
(I/34. s.).

āferīniş: (< F.) ḥilkat, yaratılış: *Tufeyl-i
fıtratıdır rüz-ı āferīnişde* (Şābit: K.
2/33); *Āferīnişden beri aḥvāl-i 'ālem
böyledir* (Şeyḥü'l-İslām 'Ārif
Ḥikmet); *Tezhīb-i kitāb-ı āferīniş*
(Riyāzī). (I/34. s.).

āferīnende: (< F.) yaratıcı, Tañrı,
Cenāb-ı Allāh: *āferīnende-i kā'ināt.*
(I/34. s.).

929 Bulunamadı.

930 Yādigār-ı Nācī.

931 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvül-i Şā'iri: 67.

932 Dīvānda: dehr (Kt: 27).

933 Nābī: K. 27.

934 Eserde: metbū'.

935 Mir'āt-ı Bedāyi.

āfık: (< Ar.) ziyāde bahş ve ihsān edici, eden. Pek luṭf-kār. Me'nūs olmayan elfāzdandır. (I/34. s.).

āfik: (< Ar.) yalancı, ifk edici. Nādiren isti'māl olunur. (I/34. s.).

āfil: (< F⁹³⁶.) gā'ib olan, görünmez olan. Ekşeriyā kevākib hakkında isti'māl olunur: *Āftāb-ı keremiñ zā'il ü āfil olmaz* (Şināsī); *Başka bir yerde ṭulū' eyler güneş āfil midir* (Şeyh Vaşfī)? (I/34. s.).

aforoz: (< Ru.) la'netleme, nefrīn. Kilīsā rū'esāsı tarafından 'inde'l-iktizā Hıristiyanlar hakkında tertīb ve icrā olunan mücāzāt-ı rūḥāniyyeniñ ismi. (I/34. s.).

aķademi: (< Fr.) encümen-i dāniş, cem'iyet-i 'ulemā: *Fransa aķademisi tarafından bir madalya i'tāsıyla takdīr olunmuşdu*. Aşlı Yūnāncadan *aķademus*. Hākīm-i Yūnānī Eflātūn'un Atina'da şākirdāne ders vėrdiđi bāğçeniñ 'unvānı. (I/34. s.).

aķtris: (< Fr.) tiyatrodā oynanılan oyunun bir şahşını tecessüm ėtiren oyuncu kız yāḥūd kadın: *Aķtris Sara Bernar*⁹³⁷ *Amerika'da bulunduğu zamān her gece tiyatrodā iki, üç sā'at ķadar icrā-yı hüner ve ma'rifet ėtmek*

içün beher def'ada yedi biñ beş yüz frank ücret aḥz ėtmişdir. (I/34. s.).

aķtör: (< Fr.) tiyatrodā mevķi'-i temāşāya ķonulan oyunu icrā eden oyuncuların bir erkek: *Memleketimizde yetişmiş olan aķtörleriñ eñ mähiri Mınakyan*⁹³⁸ *dır*. (I/35. s.).

aķsiyon: (< Fr.) ḥişse-i şirket, ḥişse senedi: Rūm ili demiryolu aķsiyonu. (I/35. s.).

aķorda: (< Fr.) āhengi düzeltmek, bozuk piyanoların āhengini düzelten adama 'aķordacı' dėrler. (I/35. s.).

āgāh, āgeh: (< F.) haber-dār, vāķıf, uyanık. İki de ķullanılır. Cem'i āgāhān'dır. *Bir kimse degil sırr-ı ķaderden āgāh* (Lebīb⁹³⁹); *Bī-nihāyetdir Ḥudā'nıñ dergehi / Artırır ḥavfın bu bābıñ āgehi* ('Ubeydī); *Yüz döndürüp andan dēdüm ey ķavm olun āgāh* (Rūḥī: TB.1/9); *'Aķl olsa idi benimle hem-rāh / Aḥvālīñden olurdum āgāh* (Fużülī⁹⁴⁰: 2654); *İmām-ı dīn-penāhān mürşid-i irşād-ı āgāhān* (Şabrī: K. 7/35). (I/35. s.).

936 Develliođlu: Arapça. Lugat-ı Nāci: Arapça. Lugat-ı Ebū'z-ziyā: Arapça.

937 Sarah Bernhardt (22 Ekim 1844-26 Mart 1923 / Fransa).

938 Mardiros Minakyan (1839-22 Şubat 1920 / Ermeni asıllı oyuncu ve yönetmen.)

939 Bulunamadı.

940 Leyla vü Mecnun.

āgāhī, āgehī: (< F.) āgāhlık, haber-dār ve uyanık olmak: *Hakk'dan ümīd kesmemedir kār-ı āgehī* (Nihād); *Ki pür-ḥubb-ı ḥaḳdır dil-i āgehī / Hemān fikri celb-i rızā-yı nebī* (Mu'allim Nācī⁹⁴¹: 46). (I/35. s.).

ākil: (< Ar.) ismi fā'il. Yiyici, yiyen. Cem'i ekele'dir: *Ākilü'l-laḥm olmayan ḥayvānlarıñ eñ sākini, eñ nāfi'i koyundur.* (I/35. s.).

ākile: (< Ar.) Türkçede 'et yiyen, yenirce, incitmebeni' dēnilen ve 'arız olduğu 'uzvu yavaş yavaş yiyip mahv eden bir maraz. *Cenāb-ı Allāh cümleyi āfāt ve emrāzdan maşūn buyursun, āmīn.* (I/35. s.).

Ākiletü'l-ekbād: (< Ar.) Ebū Süfyan'ın zevcesi Hind'in lakab-ı menfūrudur. *Gazā-yı Uḥud'da şehīd olan 'amm-ı Resūl Ḥazret-i Ḥamza'nıñ şadrından cigerini çıkartıp ısırmış, emmiş olması bu 'unvān-ı nefret-baḥşā ile telkībine sebep olmuştur.* (I/35. s.).

āgende: (< F.) doldurulmuş, dolu, tıkalı. (I/36. s.).

āgende-güş: (< F.) kulağı dolu, söz diñlemez, hayırsız, sefih. (I/36. s.).

āgīn: (< F.) kezālik dolu: *muḥtevī-i şehri-āyīn, meserret-āgīn.* Bu ekseriyā,

bālādakiler⁹⁴² nādiren kullanılır. *Ḥayāl-i ḥāl-i müşk-āgīnden ḡayrı ḡidāmız yok* (Nābī: Thm⁹⁴³.1/4). (I/36. s.).

āl: (< Ar.) ḥānedān, evlād, aḥfād, 'ıyāl, aḳrabā: *āl-i Resūl, āl-i 'abā, āl-i 'Osmān. | Güzīde-i āl-i 'Abbās olan Me'mūn ḫalīfe zamānında* (Nedīm); *Āl-i Beytiñ 'aşkına söndür bu nār-ı ḥasreti* ('İzzet Mollā: Ths: 1/2); *Sebeb-i feyz-i zuhūrunu zār-ı⁹⁴⁴ āl-i nebī* (Kāzım Paşa: K. 4/16); *Mādiḥ-i Āl-i 'Alī müstevcib-i ḡufrān olur* (Fużülī: K. 8/33); *Der-i Āl-i 'Abādır melce'i erbāb-ı imānıñ* (Lā⁹⁴⁵); *Nefes sinmiş ocaḳdır dūdman-ı āl-i 'Osmāndır* (Riyāzī). (I/36. s.).

al: (< F⁹⁴⁶.) ma'lūm olan kırmızı renk: *Esmere al bağla, geç karşıısında ağla* (meşel); *Al fānūs içre, yakmış lāle-i gül-zār şem'* (Riyāzī: K. 6/28); *O māhuñ sipihri idi şandalī / 'İzārında⁹⁴⁷ ḡonceydi ḡüyā alı* ('İzzet Mollā⁹⁴⁸: 385). (I/36. s.).

āl: (< Ar.) düzen, mekr ve ḫīle, nümāyiş. *Ruḥ-ı ali eyler gül-i ale āl*

942 Kasdolunan: āgende ve āgende-güş maddeleridir.

943 Tahmīs-i Gazel-i Fużülī.

944 Kāmūsta: naẓar.

945 Ziya Paşa: Kt. 3.

946 Kubbealtı: Türkçe. Lugat-ı Nācī: Farsça. Lugat-ı Ebū'z-ziyā: Farsça.

947 Kāmūsta "ḡayın" ile yazılıdır.

948 Miḥnet-keşān.

(‘İzzet Mollā⁹⁴⁹: 404); ‘Aqlım aldıñ ey perī bilmem ne āl ètdiñ baña (Vaşfī). (I/36. s.).

ālā’: (< Ar.) ‘ni‘met’ ve ‘ihsān’ ma’nāsına olan ely’iñ cem’i: ni‘metler. Müfredi kesr-i hemze ve feth-i lām ile de okunur. Faqat lisānımızda kullanılmaz. Olan muḥāṭab-ı mazmūn yā ulü’l-ebşār / Qalır⁹⁵⁰ tefekkür-i ālā-yı Hakk’da leyl ü nehār (Lā⁹⁵¹); Öyle muḥtāc-ı tenāvül müdür ālā-yı ‘adem (‘Ākif Paşa: K. 5/4); Odur pertev-i ‘ālem-ārā-yı Hakk / Budur işte i’lā-yı ālā-yı Hakk (Mu’allim Nācī⁹⁵²: 70). (I/36. s.).

alabanda: (< İt.) geminiñ yan tarafı, bir sefine-i harbiyyeniñ bir yanında bulunan topları birden âteş etmesi Ş gürültü ile tekdır ve ta’zır: Kaptanıñ hizmetçisi bir alabanda yedi ki ta’rif edemem. (I/36. s.).

ālāt: (< F⁹⁵³.) alet’iñ cem’i. İş takımı, âvādānlık: Taḥşīl-i kemālāt kem ālāt ile olmaz, kavli meşhurdur. Ālāt-ı dāḥiliyye = a’zā-yı beden. Ālāt-ı harbiyye. || İçlerinde ālāt-ı tabī’iyye görüliür ki üç-dört metre büyüklüğünde

bir gazeteden bir sâ’atde iki yüz biñ nüsha başar (Londra ≈ Kemāl); ‘Osmānlı lisānını bilen zāt / Bir bennādır ki ḥāzır ālāt (Lā⁹⁵⁴). (I/37. s.).

alarğa: (< İt.) açık, açıkda, uzakda: Şandal gemiye yanaşmadı, alarğa durdu. (I/37. s.).

ālāf: (< Ar.) ‘biñ ‘adedi’ demek olan elf’iñ cem’ü’l-cem’i. (I/37. s.).

alafranğa: (< İt.) Frenkleriñ uşul ve ‘ādātına müte’allik ve muvâfiq olan, Avrupalılarıñ etvār ve ‘ādātını taklîd eden: alafranğa sofrā takımı, alafranğa ta’ām. (I/37. s.).

alamana: (< Ru.) büyük balıkçı kayığı, kayıkda kullanılan büyük balık ağı, ıgırıp. (I/37. s.).

ālām: (< Ar.) ‘iztirāb, acık’ ma’nāsına olan elem’iñ cem’i. Derdler, kederler: Kimseden zerre kadar görmedi tab’ım ālām (Nābī: K. 12/87); Bir zamān olmuş-idim gūşe-nişīn-i ālām (Hāzık: K. 2/1). (I/37. s.).

alay: [iştilāḥāt-ı ‘askeriyyeden] tensikāt-ı ‘askeriyyece piyādeniñ dört taburu ve süvāriniñ beş bölüğü bir alay i’tibār olunur Ş eyyām-ı maḥşûsada debdebe ile icrā olunan merâsim-i maḥşûsa Ş takım, cemm-i gâfir, galebelik: Şāḥib-i re’y ü hayr-

949 Miḥnet-keşân.

950 Eserde: Olur.

951 Ziya Paşa ≈ Na’t-ı Şerife: 3/1.

952 Mir’ât-ı Bedâyi.

953 Devellioglu: Arapça. Kāmûs-ı Türkî: Arapça. Lugat-ı Nācî: Arapça. Lugat-ı Remzî: Arapça.

954 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Eş’âr-ı Türkî: 48.

endiş bir alay ‘uḳalā kimseler idi (Koçi Bey Risālesi). § Diğerlerini mizāḥa almak, tezyīf etmek: mir-alay, alay beyi, alay emīni, alay kātibi. ‖ Eşfā-yı tertīb-i alay eylemiş şāh-ı bahār (Hākī); Bir alay şā’ir-i nā-muntaẓam-ı bed-maḥlaş (Vehbī: K. 51/35); Bir perī gördüm alayda yine gitdi ‘aqlım / O gidişdir ki gider gelmedi ḥālā yerine (‘İzzet). (I/37. s.).

ālāyiş: (< F.) bulaşış, bulaşık. Mecāzen ‘tañtana ve ḥaşmet tekellüf, şemere-i isrāf, fışk ve fücür’ ma’nalarında kullanılır. *Libās-ı nev-be-nevle ey olan ālāyişe mā’il / Kemālīnden ḥaber vēr kimse senden iḥtişām almaz (Koca Rāğıb: G. 79/6). (I/37. s.).*

ālī: (< Ar.) yemīn edici, eden. (I/37. s.).

alp⁹⁵⁵: (< Çgt.) bahādır, kahramān, yigit: *alp-tekin, alp-arслан, gündüz-alp. (I/37. s.).*

alabora: (< İt.) gemi serenlerini kaldırıp direkleriñ üzerine aşmak § sandalda kürekleri kaldırıp selāmlamak § Dalyanlarda ağı yukarıya alıp balığı toplamak. *Ètmek maşdarıyla kullanılır. (I/37. s.).*

albüm⁹⁵⁶: (< Fr.) taşāvīr mecmū’ası, fotoğraf defteri, āşār-ı mütenevvī’a-i

edebiyye taḥrīrine maḥşuş mecmū’a. (I/38. s.).

albümine⁹⁵⁷: (< Fr.) zülāl, yumurta ağı. *İştilāḥāt-ı fenniyyedendir. (I/38. s.).*

ālet: (< Ar.) işi görmek için kullanılan şey, vāsıta, takım: *Şeytān ü nefsi kimdir eden ālet-i şürūr (Lā⁹⁵⁸); Binā-yı intizām-ı dīn ü dünyā edip ālet⁹⁵⁹ (Nābī: K. 1/62); Dem gelir bir mütenekkirde olur ālet-i rızk / ‘Uzv-ı maḥtū’u gibi sā’il-i āfet-zedeniñ (Nevres⁹⁶⁰); Semī’siñ ki sem’iñe ālet yok (Sinān Paşa). (I/38. s.).*

alt abaşo⁹⁶¹: (< İt.) Yelkeniñ aşağı tarafı, kenārı. (I/38. s.).

Āl-i ḥamm yāḥūd Zevāt-ı Ḥāmīm: (< Ar.) Qur’ān-ı Kerīimde ḥamm ile ibtidā eden suver-i celīleye ıtlāk olunur. (I/38. s.).

alesta, aleste: (< İt.) ḥāzır, müheyyā, geliyor. Çok kullanılır. (I/38. s.).

ālüfte: (< F.) alışık alışkın, mübtelā § ‘iffetsiz nāmüssuz kadın: *Kendisini melek gibi ma’sūme gösterir ise de ālüftedir. ‖ Ālüfteyiz dil-dādeyiz bizden dirīğ ètme kerem (Nef’i: K. 15/16). (I/38. s.).*

956 Album.

957 Albumine.

958 Ziya Paşa: TCB. 1/9.

959 Kāmüsta: Binā-yı dīn ü dünyā intizāmına edip ālet

960 Bulunamadı.

961 Kubbealtı: alt abaşo.

955 Kāmüst kelime “alb” şeklindedir, günümüz kullanımı göz önüne alınarak “alp” tercih edilmiştir.

alkol⁹⁶²: (< Fr.) ‘Arabcası kü’ül. İspirto.
§ Alcoolat = kü’ül-i mu’aṭṭar. Çiçek
rūhu. § Alcoole = devā-yı kü’ülī. §
Alcoolique = ispirtolu. §
Alcoolisation = ispirtolanma. (I/38.
s.).

ālgüne: (< F.) allık. Kadınların
yüzlerine sürdükleri penbe düzgün:
*Al cennet-i ‘aşka bir nümüne / ‘Āşık da
süründü ālgüne* (Mu’allim Nācī⁹⁶³:
Mat.8). (I/38. s.).

almanak⁹⁶⁴: (< Fr.) içinde takvīm-i
şühūr bulunan eşer-i senevī, sāl-
nāme: *Almanak-ı Duğuta 131 seneden
beri neşr olunur.* (I/38. s.).

-ālūd: (< F.) bulaşık, karışık, mülevves.
Ġam-ālūd = kederli. Dāmen-ālūd =
güneh-kār. *Olunca nūr-ı cebīniñ hōy-i
hicāb-ālūd* (Sāmī: K. 1/38); *Hōş-nigāh
èt bu hazān-gāh-ı bahār-ālūde* (Nābī:
K. 2/13). (I/38. s.).

ālūde-gī: (< F.) ālūdelik, bulaşıklık.
(I/39. s.).

ālūde: (< F.) bulaşmış, karışmış,
dalmış: *ālūde-i menāhī. || Gūş ètmesin
öyle söz kulaqlar / Ālūdesi olmasın
dudaqlar* (Lā⁹⁶⁵); *Bu sözümden ġazab-*

ālūde nigāh eyleyerek (Hāzık: K. 2/9).
(I/39. s.).

ālūde-dāmān, ālūde-dāmen: (< F.)
mürtekib, sefih, günah-kār, fāsık:
*Ben ol ālūde-dāmān-ı mey-i ‘aşkım ki ey
Ġālib / Olur şahş-ı kazā ser-mest-i
hayret geçse yanımdan* (Şeyh Ġālib⁹⁶⁶);
*Bāde-i eşkim döküp ālūde-dāmān
olmayım* (‘Aṭāyī). (I/39. s.).

ālūde-dāmānī, ālūde-dāmenī: (< F.)
mürtekib, fışk olmak, günah-kārlık.
Az kullanılır. (I/39. s.).

alüminyum: (<Fr.) bir ‘unşur-ı basīṭ.
Terkībāt-ı kīmyeviyye ile şanāyi‘de
kullanılır. (I/39. s.).

ālihe: (< Ar.) Īlāh’ın cem‘i. Müşriklerin,
put-perestlerin ma‘būdları. (I/39.
s.).

alivre: (< Fr.) [borsa ıstılāhātındandır.]
soñra ‘aynen verilmek şart-ı
mevrūzuyla eshām ve taḥvīlāt
üzerine icrā olunan havā alım
satımı. (I/39. s.).

āliyye: (< Ar.) ālete mensūb. ‘Ulūm-i
āliyye = şarf ve naḥv gibi. ‘Ulūm-ı
āliyye ve ‘āliyeden altı-yedi esāslı fenni
bilir (Londra ≈ Kemāl). (I/39. s.).

āmāc: (< F.) nişān taḥtası, hedef: *Felek
tek eylesin ta’n-ı düşmenāne*⁹⁶⁷ hedef

962 Alcool.

963 Yādigār-ı Nācī.

964 Almanach.

965 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 9.

966 Leskofçalı Ġālib.

967 Dīvānda: düşmanāna.

/ *Ḳazā* *èderse sihām-ı havādiṣe āmāc*
(Ḳoca Rāḡıb: G. 23/3); *Tīr-i tīz-i*
rezminiñ āmācıdır rüz-ı maṣāff
(Naẓīm). (I/39. s.).

āmāc-gāh, āmāc-geh: (< F.) nişān
maḥalli, nişān atılacak yer § 'āmāc'
ma'nāsında da isti'māl olunur.
(I/39. s.).

āmāde-gī: (< F.) hāzır olmak,
hāzırlanmak, müheyyā bulunmak.
(I/39. s.).

āmāde: (< F.) hāzırlanmış, tehiyye
édilmiş, hāzır. *Cihān ṣāhnında bir*
āmāde bezm-i hāṣ-ı ṣāhāne (Nef'ī: K.
34/5); *Ḳıl meclisi āmāde ne dèrlerse*
dèsinler (Leylā Hānım); *Oldu āmed-*
şude āmāde sefīr ü peygām (Nābī: K.
13/34); *Ġudāma*⁹⁶⁸ *eyledi āmāde raḥm-ı*
māderde (ve-lehu: Tah. 1/11); *Bir dil-i*
bī-tāb ile biñ ġamzeye āmādeyim
(Nā'ilī-i Ḳadīm: G. 3/3). (I/39. s.).

āmās: (< F.) insānıñ vücūdunda hāşıl
olan şiş. (I/39. s.).

āmāk: (< Ar.) 'göz pınarları' ma'nāsına
olan *maāk* ve *ma'uk*'uñ cem'i. Bu
müfredleriñ başka şüretle de
cem'lendiği kısım-ı maḥşüşunda
gösterilmiştir. (I/40. s.).

āmāl: (< Ar.) 'göñül istediği' demek
olan *emel*'iñ cem'i. İstekler, dilekler:

Hem de müdde'ilerimize min-vech
müstelzim-i huşul-i āmāl olurdu
(*'Arzuḥāl* ≈ Edhem Pertev Paşa);
'*Aceb hāşıl mıdır hem-şoḡbetān-ı 'aşkıñ*
āmālī (Nābī: Thm. 1/2); *Kilīd-i genc-i*
āmāl-i cihān hengām-ı cūdunda (Şabrī:
K. 7/48); *O deñli dolmada 'aşrıñda*
şurre-i āmāl (Lā). (I/40. s.).

āmedī: (< F.) Bāb-ı 'Āliden 'atebe-i
'ulyā-yı pādīşāhiye gönderilen
ma'rūzātı taḥrīr ve taḳdīm eylemeye
ve mā-beyn-i hümāyūn
başkitābetinden irādāt-ı seniyyeyi
hāvī i'āde ve irsāl kılınan evrākı aḥz
etmeye me'mūr olan ḳalemiñ ismi,
re'isi: *āmedī-i dīvān-ı hümāyūn*. (I/40.
s.).

Āmid: (< Ar.) Diyārbakır'ıñ ismi: ...
tārīḥli lutf-nāme-i müriüvvet-i
'*allāmeleri udebā-yı Āmid miyānında*
elden ele gezmiş (*Mektüb* ≈ Sırrī
Paşa). (I/40. s.).

āmed ü reft, āmed ü şüd, āmed-şüd:
(< F.) gelip gitme, gidip gelme.
Birincisi muṭlakā *vav* ile, ikincisi pek
az kullanılır. Naẓımda, neşirde
ekseriyā üçüncüsü isti'māl olunur.
Āmed-şüd-i emvāc.|| *Oradan mermer*
oluḳdan aḳar gibi muṭanṭan taş
rıḥtımlardan cereyān eden Sen Nehri
üzerindeki hengāme-i āmed-şüd seyr

968 Kāmüsta: Ġarāmı.

olunur (Paris Sergisi ≈ Sa'du'llāh Paşa); *Yā dest-āvīz-i miḥnetle gelir yā tuḥfe-i ğamla / Uşandım ḥāşılı āmed ü şūd-i leyl ü nehārımdan* (Mantıķı); *Eger leyl ü nehār āmed-şudunda geçse miḳdārın / Ḥayāt-ı kâ'ināta fāsīdāt eylerdi istīlā* (Nābī: K. 1/70). (I/40. s.).

āmīr: (< Ar.) emr edici, buyurucu büyük me'mūr. *Cenāb-ı Allāh 'adl ve iḥsānı āmirdir. ‖ Sāye-i Ḥaḳḳ ḥāmī-i dīn-i mübīn / Āmīr-i muṭlaḳ emīrū'l-mü'minīn* (Mu'allim Nācī⁹⁶⁹: 253). (I/40. s.).

āmīrāne: (< F.) āmire yakışan, āmire münāsib şüretde: *eṭvār-ı āmīrāne, evzā'-i āmīrāne*. (I/40. s.).

āmīrziş: (< F.) 'afv, 'affēdiş. *Ḥaḳḳ-ı İlāhīde isti'māl olunan elfāz-ı maḥşūşadandır. Ye's-i küfr olmasa ol deñli güneh-kārım kim / Kendi āmīrzişimi eyler idim istib'ād* (Nābī: K. 2/135). (I/40. s.).

Āmīrz-kār: (< F.) 'affēdici, Allāh, Tañrı. *'Abd-i tevbe-kār ümīd-i ğufrān-ı Āmīrz-kār eder*. (I/40. s.).

āmīrzende: (< F.) yarlıgayıcı, 'affēdici, ğaffār, ğaffūr. Az kullanılır. (I/41. s.).

āmīrzīde: (< F.) maġfūr, merḥūm, yarlığanmış. Nādiren isti'māl olunur. (I/41. s.).

Ameriķa: (< İt.) kıta'āt-ı ḥamse-i arzdan dördüncüsü, yeñi dünyā. Ameriķa kıt'asının mesāḥa-i saṭḥiyyesi kuṭb-ı şimālī civārındaki arāzī ve cezā'ır dāḥil olmadığı ḥalde 38 milyon 791 biñ murabba' kilometre ve ahālisi dahī takrīben 104 milyondur. (I/41. s.).

Ameriķan bezi: [isim] mensūcāt-ı koṭoniyyeden bir nev' bezdir ki her vakit ḥānelerde kullanılır. Ameriķan = 'Ameriķalı' demekdir. Zann-ı ğālibe göre memleketimize ilk def'a bu bezi getiren Ameriķalı imiş. Yāḥūd Ameriķa metā'ı olarak getirilmiş. Kesret-i isti'māl ile artık o cins beze ism-i maḥşūş olmuştur. (I/41. s.).

āmin: (< Ar.) göñlü muṭma'in olan, kalbinde korku olmayan. (I/41. s.).

āminen: (< Ar.) korkusuz olarak, iṭmi'nān ve emniyyetle: *Ḳāfile-i ḥüccāciñ āminen Medīne-i Münevvere'ye dāḥil oldukları*. (I/41. s.).

āmennā: (< Ar.) 'inandık' ma'nāsına, taşdıķ. *Āmennā, her ḥāl için fā'il-i ḥaḳīķī Cenāb-ı Ḥaḳḳ'dır*. (I/41. s.).

Âmine: [bint-i Vehb] fahr-i 'âlem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem efendimiz hażretleriniñ vâlide-i muhteremeleridir. Müşârün-ileyhâniñ silsile-i nesebi peder tarafından üç, vâlide cihetinden dört baţın yukarıda silsile-i mübâreke-i peygamberi ile kesb-i ittişâl eder. Hażret-i Âmine on dört yaşında iken hâmile kalıp vaqt-i zuhûr-ı haml hulûl etmezden evvel zevc-i mükkerremleri ve fahr-i kâ'inât 'aleyhi ekmelü't-taḥiyyât efendimiziñ peder-i muhteremleri Cenâb-ı 'Abdu'llâh irtihâl etmiş idi. Müşârün-ileyhâ daḥî imâm-ı enbiyâ 'aleyhi efḍalü't-taḥiyyât efendimiz henüz altı yaşında iken Mekke ile Medîne arasında *Ebvâ'* nâm-ı maḥalde irtihâl-i dâr-ı beḳâ etmekle oraya defnolunmuştur. *Âmine Hâtûn Muḥammed annesi / Ol şadefden doğdı ol düirdânesi (Menḳabe-i Vilâdet* ≈ Yazıcı Süleymân: 1). (I/41. s.).

âmûhte: (< F.) öğrenmiş, mahâretli, usta. Lisânımızda ba'zen tarz-ı Fâriside olan terkibâtta kullanılır. (I/41. s.).

âmûz: (< F.) şîğa-i emir. Terkibât-ı vaşfiyyede 'öğretici' ma'nâsınadır. Ba'zen 'öğrenici' ma'nâsını ifâde

eder. *Fâzıl-ı ḥavşala-âmûz-ı felek* (Hâḳânî: 85); *Revnaḳ-efzâ-yı vezâret*⁹⁷⁰ *edeb-âmûz-ı kirâm* (Nâbî: K. 13/63); *Baḥşîş-âmûz-ı himem ḥavşala-sûz-ı ḥusset* (Nef'î: K. 50/22); *Nigâh-âmûz-ı aḥter Bû Sa'îd-i âfitâb*⁹⁷¹ *iḳbâl* (Şabrî: K. 7/34); *Hikmet-âmûz me'âli feylesöf rûzgâr*⁹⁷². (I/41. s.).

âmûz-gâr: (< F.) öğretici, mu'allim. (I/42. s.).

âmûz-gârî: (< F.) öğreticilik, ḥâcelik. (I/42. s.).

âmûg: (< F.) vaḳâr Ş uzun boylu adam. Bunlar ender olarak kullanılır. (I/42. s.).

amonyak: (< Fr.) nişâdır rûḥu. (I/42. s.).

âmîhte: (< F.) karışık, karışmış, karışdırılmış. *Édip âmîhte ḥuşk u ter ü*⁹⁷³ *germ ü serdi* (Nâbî: K. 2/5). (I/42. s.).

amiral (< Fr.) donanma kumandanı, kaptan-ı deryâ. Aşlı 'Arabca *âmîrû'l-mâ yâḥûd âmîrû'l-baḥr*. İspanyollar taḥrîf etmişlerdir. (I/42. s.).

-âmîz: (< F.) *âmîhten* maşdarınıñ ism-i fâ'ili olan *âmîzende*'den terḥîm olunmuştur. *Âmîhten* 'karışmak,

970 Dîvânda: sadâret.

971 Dîvânda: Bû Sa'îd âfitâb-ı iḳbâl.

972 Kâmûsta kelime yanlış yazılmıştır.

973 Kâmûsta bu bağlaç yoktur.

karışdırmak'; 'Arabīde 'ihtilāt' ve 'hāl' ma'nāsınadır. *Āmīzende* 'karışıcı' ve 'karışdırıcı' demek olup *āmīz* de böyledir. Vaşf-ı terkibilerde 'karışık, karışmış, karıştıracı' ma'nāsını beyān eder: Güftār-ı şeker-āmīz = tatlı söz. İşte o 'azīz olan Allāh bugün bir cilve-i 'ibret-āmīzini size gösteriyor (Nuṭuk-ı Resmī ≈ Sırrī Paşa); 'Aceb vaż' eylemiş bu bār-gāh⁹⁷⁴-ı hikmet-āmīzi (Nābī: 1/57); Tā ki ma'nā-yı laṭīf ü lafz-ı reng-āmīz ile (Nef'ī: K. 1/43); Çiçeklerle müzeyyen böyle reng-āmīz-i kisveñle / Güzelsin cennetiñ ṭāvus-ı rengīn-i şāh-bālinden (İsmā'īl Şafā). (I/42. s.).

āmīziş: (< F.) karışış, görüşüş, geçiniş, ihtilāt. Hüsn-i āmīziş = hōş geçinmek. Kurup bir bār-gāh-ı şun' lutf u qahrdan memzūc / Vèrip azdāda āmīziş komuş nāmuñ anıñ dünyā (Nābī: K. 1/6); Gül ü leymon şarābı gibi vèrdi çāšnī cāna / Lebin būs eyledim āmīziş-i lutf u ğāzablarıñ⁹⁷⁵ (Şerīf: G. 132/4); Merāsım-i hüsn-i āmīzişi isticlāb-ı himmetleriyle ikmāl buyurasıñız (Mektüb ≈ Kānī). (I/42. s.).

āmīze-mū(y): (< F.) saçında, şakalında kır bulunan adam: *Genç iken oldum baķıñ āmīze-mūy*. (I/42. s.).

āmīze-mūyī: (< F.) kır saçlı, kır şakallı olmak. *Ērişdi mevsim-i āmīze-mūyī* (Mu'allim Nācī⁹⁷⁶). (I/42. s.).

āmīg: (< F.) mahlūt, memzūc, karışık, birleşiş. Kullanılmaz. (I/43. s.).

āmīn: (< Ar⁹⁷⁷.) 'yā Rabb kabūl eyle, kabūl et' ma'nāsına delālet eder: *Belālardan emīn olsun cihānda / İlāhī 'izzetiñ haķķ-içün āmīn* (Bāķī: K. 4/19); *Diye sükkān-ı semā iş-bu du'āya āmīn / Kalb pākī ola ālām u miḥenden āmīn* (Sultān-zāde Merḥūm ≈ Meḥmed Dāniş); *Atımız ola anıñla te'mīn / Āmīn dèyiñ ey melekler āmīn* (Ḥayret); *Kef-i du'āyı açıp kıl hulūş ile āmīn* (Neşāṭī-i Mevlevī: K. 1/38). (I/43. s.).

āmīn-ḥ'ān: (< F.) āmīn dèyici. *Bu du'āya oldu āmīn-ḥ'ān-ı cihān* || Her sözü taşdıķ eden adamlar haķķında daḥī āmīn-ḥ'ān ta'biri kullanılır. (I/43. s.).

ān: (< F.) alım, güzelleriñ cāzibesı, şabāḥati. Ekşeriyā hüsn ü ān diye kullanılır: *Ben bugün bir nev-bahār-ı hüsn ü ān seyreyledim* (Nedīm: G.

974 Dīvānda: kārğāh.

975 Dīvānda: ğāzablarla.

976 Bulunamadı.

977 Kāmūs-ı Türkī: İbranice. TDK: Arapça.

149/3). Ba'īd için ism-i işāret olarak kullanılır: ān o ve ĩn bu gibi. O, bu dēnilecek yerde ān u ĩn dēnildiği vardır. (I/43. s.).

ān: (< Ar.) inkisāmı mümkün olmayan vakit, dem, lahzā. Lisānımızda ekseriyā te'kīden takyīd ile kullanılır: ān-ı vāḥidde. ‖ Bir ān şuḡl-i āḥire iştiḡāl ētmeye imkān yokdur (Mevzū'ātü'l-'ulūm ≈ Taşköprülü-zāde Kemāle'd-dīn); Halk, ēder her ān iki tāriḥimi vird-i zebān (Surūrī: Tar. 7/2); Ol ḡarīḡ ḥayretim ki zevraḡ-ı endīşeme / Çār-ı mevc-i iztīrāb olmaḡdadır her hīn ü ān (Kāzım Paşa: K. 1/62). (I/43. s.).

ānā': (< Ar.) 'nıṣfū'l-leyl vakti, sā'atī' ma'nāsına olan ānī'niñ cem'i. Lisānımızda müfredi hīç, cem'i çok kullanılmaz. (I/43. s.).

ān-be-ān: (< F.), **ānen fe-ānen:** (< Ar.) lahzadan lahzaya, bir āndan bir āna, mütemādiyen, fāşilasız, tevālī-i zamān. (I/43. s.).

anahtar: [lisān-ı Yūnānīden] kilīdi açaçak ālet, taḡşīl-i merāma vāsīta. (I/43. s.).

anaşon: (< Yun.) *Lehçe*⁹⁷⁸ye göre aşlı anisun'dur. Bir nev' tohum: anaşonlu gevrek. (I/43. s.).

Anaṭolu: (< Yun.) 'güneşin doğduğu maḥall, maşırık' ma'nāsınadır. Baḥr-i Sefīd sāḫilinden Fırat'a kadar olan şibh-i cezīreye ıtlāk olunur. (I/43. s.).

ānāf: (< Ar.) 'burun' demek olan enfi'ñ cem'ü'l-cem'i. (I/43. s.).

anafor: (< Yun.) deñizde akıntıya karşı akan şu, akıntıya 'aksī olan cereyān. (I/43. s.).

ananas: [esmā-yı nebātiyyeden] Amerika'da, Asya-yı cenūbī ile ḥıttā-i Mışriyyede ḥāşıl olan bir nebāt ve meyvesi. Meyvesiniñ ta'mı lezīz, rāyiḥası laṭif, şekli şanevbere müşābihdir (I/44. s.).

anti: (< Fr.) zıdd ve 'aksī, muḫālif, aykırı: antipirin (I/44. s.).

antiḡa: (< Lat.) pek ḡadīm olan, āṣār-ı ḡadīme-i beşeriyye, eski zamāndan ḡalma şeyler § nādīde, nādir, ḡarīb: Şaydā'dan zuḥūr eden antiḡalarıñ İstanbul'a naḡli için pek çok zaḡmet çekilmiş-idi. ‖ Ne antiḡa adam. (I/44. s.).

antimon: (< Fr.) gümüşe beñzer parlak ve beyāz ḡable'l-izābe bir cevher-i

ma'denî: Tabā'atda kullanılan
hurûfât antimon ile kurşundan i'mâl
ve işâğa olunur ki iş-bu hâlîtanıñ
dörtde biri bu cevherdendir. (I/44.
s.).

ānise: (< Ar.) iyi hūylu kız, kadın,
maḥbūbe. Kullanılabilir. (I/44. s.).

anğarya: (< Yun.) ücretsiz gördürülen
iş, isteksiz yapılan iş, başdan şavma
görülen hizmet: *Memālik-i*
'Osmāniyyede Tanzīmāt-ı
Hayriyye'niñ i'lānıyla anğarya uşülü
külliyen ilğā olunmuşdur. (I/44. s.).

ānif: (< Ar.) hāle akreb olan zamān-ı
māzî, şimdi geçen ān. Lisānımızda
muṭlaqā terkīb ile kullanılır: *ānifü'l-*
beyān, ānifü'z-zikr. (I/44. s.).

ānifen: (< Ar.) yukarıda, bālāda, şimdi
geçen. *Ānifen añladığım şaffetle*
mevşūf 'ilimden hālî bulunca (*Meşāhîr-*
i İslām ≈ Hamîd Vehbî). (I/44. s.).

anonim: (< Fr.) isimsiz; şahşî, huşuşî
ismi hā'iz olmayan şirket, eşer.
(I/44. s.).

ānî: (< Ar.) olmuş, idrāke erişmiş,
kemāli bulmuş: *ezhār-ı āniye, ešmār-ı*
āniye. (I/44. s.).

ānî: (< Ar., < F.) bir ānda, bir lahzada
vuḳū'-bulan: *Neşve-i şahbā-yı vaşlîñ*

*zevķi*⁹⁷⁹ *ānîdir baña* (Hāzık: G. 4/1).
(I/44. s.).

anıla: (< İt.) gemi lengeriniñ halaṭ
taķılan büyük halkası. (I/44. s.).

āniye: (< Ar.) 'kap kaçak' ma'nāsına
olan *inā'*ıñ cem'i: *āniye-i beyt, āniye-i*
ṭabbāhiyye. (I/44. s.).

avara: (< İt.) geminiñ, şandalıñ, kayığıñ
kenārından açılması. (I/44. s.).

āvāre: (< F.) başıboş, işsiz, boş gezen,
şaşkın, serserî. *Muḥabbetiñ āvāre ve*
*ser-gerdānları ezel iklīminden hemîn*⁹⁸⁰
bî-hūş ve destār-keşān gelmişlerdir
(Sinān Paşa); *Bilmem nice olur hāl-i*
dil-i āvāre (Leylā Hanım); *El vèrmedi*
mekkāre-i diñnyā diyü ey dil / Āvāre
olup eyleme izhār-ı telāşî (İbn
Kemāl⁹⁸¹); *Cüst-cüdesini āvāre idi*
müñr-i şerîf (Nābî: K. 13/50); *Eyleyip*
maḥz-ı kerem bende-i bî-çāresine / Feyz-
*i himmetle meded kıldı bu āvāresine*⁹⁸²
(Vāşıf: Mūs. 188/7⁹⁸³); *Hāk-i pāyine*
yetem dēr 'ömrlerdir muttaşıl / Başını
taşdan taşā urup gezer āvāre şu
(Fuzûlî: K. 4/23). (I/45. s.).

āvāregî: (< F.) serserîlik, boş gezicilik,
āvārelik: *Āvāregî-i 'aşķ ile 'ālemde*

979 Dīvānda: zevk-i.

980 Kāmūsta (N.2) bu kelime yoktur.

981 Neşāti: Kt. 1. (Mahmut Kaplan, Neşāti Dīvānu, Akademi Kitapevi, İzmir
1996, s. 167.)

982 Dīvānda: Feyz-i himmet ile kıldı meded āvāresine.

983 1. ve 3. mısralardır.

Fehīmā / Maḥsūd-ı şafā-pīşe-i erbāb-ı sükūnuz (Fehīm). (I/45. s.).

avarya: (< İt.) biraz çürümüş, az çürük
Ş biraz eski: *Avarya olmuş ḥubūbāt ile yer elmāsından istiḥşāl kılınmakta olan ispirotolar* (Şabāḥ Gāzetesi). (I/45. s.).

āvāz: (< F.) bağırsız, ses, şadā: *Ērişirdi gūşuma āvāz-ı taḥsīn-i melek* (Nef'ī: K. 52/54); *Bağlama ṭanṭana*⁹⁸⁴-i ṭabla göñül / *Dürdan ḥōş gelir āvāz-ı duḥul* (Nābī⁹⁸⁵: 1135). (I/45. s.).

āvāze: (< F.) yüksek ses, şiddetli şadā Ş şīt, şöḥret, ün: *Āvāze-i cihān-gīri uzaqdan işidenlere bir mertebe ḥōş gelir ki* (Şināsī); *Hem sīnesi pūr-dāğ hem āvāzesi muḥriḳ / Neyden bilinir söz muḥabbet neye dērler* (Lā); *Ḥaylī demdir ki pūr ètmişdi der-i sāmi'amı / Farṭ-ı āvāze-i luṭfıyla*⁹⁸⁶ *peyām-ı devlet* (Münif: K. 5/38); *Şanır gūş eyleyen āvāze-i ṭop-ı donanmasın / Zemīn ü āsmān hengāme-i ra'd ile lerzāndır* (Lā⁹⁸⁷); *Her mü'ezzīn anda bir nev' bülbul-i şūrīdedir / Kim gül-i firdevs eder āvāzesin mengūş-cān* (Kāzım Paşa: K. 1/16). (I/45. s.).

avanak: (< Er.) eşek yavrusu Ş aḥmak, şaşkın. (I/45. s.).

-āver: (< F.) āverden maşdarından emr-i ḥāzır. Terākībde fā'il ma'nāsını ifāde eder: *Tāb-āver = ṭākat getirici, ya'nī müteḥammil. Cenk-āver = cenkçi, cesūr, şecī'. O dil-keş nağme kim rakş-āver-i 'uşşāk-ı şeydādır* (Şabrī: K. 7/46); *N'eyleyim ḡabṭ edemem endīşe-i zūr-āveri* (Nef'ī: K. 14/54); *Eger bir dānesi zīb-āver olsa tāc-ı Kisrā'ya* (Şerīf: K. 2/6); *Gerçi faşl-ı bahāra*⁹⁸⁸ *düşdü sefer / Reng-i rüyum ḥazān-ı ḥüzn-āver.* (Mu'allim Nācī⁹⁸⁹: 7)⁹⁹⁰; *Leb-i şevk-āveridir bādī-i feyż-i cāvīd* (Mu'allim Feyżī). (I/45. s.).

āverd: (< F.) cenk, kavḡā⁹⁹¹. Meydān-ı āverd = ḥarb meydānı. (I/45. s.).

āverd-gāh, āverd-geh: (< F.) kezālik meydān-ı ḥarb, cenk maḥalli. Bunlar nādiren isti'māl olunan elfāzıdandır. (I/45. s.).

āverde: (< F.) getirilmiş, getirilen: *'Ademden ètdi beni ḡudreti ber-āverde* (Nābī: Ths: 1/11). (I/46. s.).

Avustralya: [isim] kıṭa'āt-ı ḥamse-i arzdan Okyanusya ya'nī cezā'ir-i baḥr-i muḥīṭ kısmına 'ā'id olup dünyānıñ eñ büyük adasıdır. Bu

984 Ṭabṭa'na.

985 Hayriyye.

986 Kāmūsta: luṭfu ile.

987 Ziya Paşa: K. 5/29.

988 Kāmūsta: bahārda

989 Bahār İçinde Hazān yahut Ye's-i Muhāceret.

990 Kāmūsta (N.2) bu kısım yoktur.

991 Kāmūsta bu kelime "ḡavḡā" şeklinde yazılıdır. Günümüz kullanımı göz önünde bulundurularak "kavḡā" şeklinde çevrilmiştir.

kıt'anıñ mesāha-i şaṭhiyyesi takrīben bir milyon 630 biñ murabba' kilometre ve ahālisi iki milyon 760 biñ nüfûsdan 'ibāretidir. *Avustralya'nıñ bir büyük pârçasında hemān ne kadar toprak varsa elemişler* (Londra ≈ Kemāl). (I/46. s.).

aveng: (< F.) aşılı, aşağı şarkan şey, aşılan şey, aşkı. Lisānımızda taḥrīf ile 'hevenk' dēnilir. *Ėdeyim olmaz isem*⁹⁹² *silḱ-i le'āl-i medḥiñ / 'İqd-ı lü'lü-yı süreyyā gibi 'arşa āveng* (Nef'ī: K. 38/31); *Hün-ı dilden aşılır her müjeme biñ āveng* (Kāzım Paşa: K. 3/2). (I/46. s.).

avukat: (< Fr.) da'vā vekīli § safsaṭa-perdāz, kurnaz, çeñesi düşük: *Bu māddeyi bir avukata bırakmalı. ‖ Filān ne avukatdır, anı kolay kolay avukatlar bile ilzām edemezler.* (I/46. s.).

āvīhte: (< F.) aşılmış, aşılan: *Āvīhte kıldı mürğ-i dili tār-ı zülfüne* (Cevrī⁹⁹³); *Ėder āvīhte biñ cān ile 'İzzet kendin* ('İzzet Mollā: K. 29/69); *Cümle āvīhtedir mīh-i süveydāsında* (Nābī: K. 15/63). (I/46. s.).

āvīz: (< F.) lisānımızda vaşf-ı terkībî tarzında kullanılarak ism-i fā'il ve mef'ul ma'nalarını ifhām eder.

Aşılıcı, aşıcı, yapışmış. Dil-āvīz = göñül aşıcı, alıcı. *Hilye-ger-i rüz u güher-rīz şeb / Şāne-zen-i zülf-i dil-āvīz şeb* (Āzerī). (I/46. s.).

āvīze: (< F.) aşma, aşkı, billür ve mā'den-i sā'ireden ma'mul olup salonlara aşılan müzeyyenāt-ı ma'lûme: *Zemīn billürdan āvīzelerle kıldı şehir-āyīn* (Lā⁹⁹⁴); *Ol billür-ı āvīze etrāfında şanma şem'ler* (Hakḱī: K. 6/15); *Āftāb āvīze olsun şeh-per-i Cibrīl'de* (Mu'allim Nācī⁹⁹⁵: G. 48/2); *Cebīn āyīne ruh fānūs u ğabğab sīm-i āvīze* (Şerīf: G. 149/1). (I/46. s.).

āvīze-i gūş: (< F.) küpe: *Pākīze kelāmım ki dūr-i baḥr-i ḥayālīm / Āvīze-i gūş-ı dil-i yārān-ı şafādır* (Nef'ī: K. 34/43). (I/46. s.).

āh: [edāt-ı müsterekedir] ye's, 'azāb⁹⁹⁶, hüzn, ıztırāb gibi aḥvāl-i kalbiyyeye delālet eden bir edāt. Merḥūm Nācī'niñ luğatinde dēdigi gibi: *Ma'nā-yı ḥaḱīḱisini āh eden bilir. ‖ Meşam-ı cāna vērir dūd-ı āh nükhēt-i 'ūd* (Sāmī: K. 1/34). (I/46. s.).

āhār: (< F.) ḥaṭṭātlarıñ kullandıkları kâğıda sürülen nişasta ile yumurta maḥlūṭu: *āhārlı kâğıd.* (I/47. s.).

992 Kāmūsta: ise.

993 Bulunamadı.

994 Ziya Paşa: K. 2/12.

995 Şerāre.

996 Kāmūsta kelime "ğayın" ile yazıldır.

āheste-gī: (< F.) 'acelesizlik, ağır hareketli oluş. (I/47. s.).

āheste: (< F.) yavaş, ağır, 'acelesiz. Ba'zen mükerrer kullanılır. O kadar āheste hareket ederler ki teneffüsleri birbiriniñ gül cemālini şoldurur (Gelibolu ≈ Kemāl); Ey gül-i ra'nā şabānıñ cünbişi āhestdir (Lā); Ėrişir menzil-i maķşūduna āheste giden / Tīz-reftār olanıñ pāyine dāmen dolaşır (Hātemī). (I/47. s.).

āhek: (< F.) kireç. Kullanılmaz. (I/47. s.).

āhmend: (< F.) yalancı, hīle-kār. (I/47. s.).

āhen: (< F.) demir, serd, merhametsiz: Yek 'ayār olmuş idi āhen ü zer (Vehbī); Penbenden nerm idi Dāvud'ıñ elinde āhen ('İzzet Mollā: K. 29/75); Allāh Allāh ey dil-i dil-dār āhensin henüz (Mu'allim Nācī⁹⁹⁷: G. 20/2). (I/47. s.).

āhen-cān: (< F.) sabırlı, taħammülü ziyāde. Katı yürekli. (I/47. s.).

āhen-i cūft, āhen-i gāv: (< F.) şaban demiri. Kullanılmaz. (I/47. s.).

āhen-cā(y): (< F.) sert başlı, dik başlı at. (I/47. s.).

āhen-dil, āhenīn-dil: (< F.) demir yürekli, kahramān. Merhametsiz

yigit. Āhı te'sīr eyler elbet 'āşıkıñ āhen-dile. (I/47. s.).

āhen-rübā, āhen-keş: (< F.) mıkñātīs. Az kullanılır. (I/47. s.).

āhen-reg, āhenīn-reg: (< F.) 'damarı demir' yāhūd 'demir damarlı' demektir ki sağlam, dayanıklı, kuvvetli atlara ıtlāk olunur. (I/47. s.).

āheng: (< F.) sesleriñ düzgün oluşu, şadālarıñ birbirine uygun bulunuşu, ālāt-ı mūsīkiyye arasında tevāfuk-ı eşvāt § çalgı düzgünlüğü, sāzendeleriñ kullandıkları sāzlara düzen verişleri, intizām-ı şadā § düzgünlük, intizām, tevāfuk § çalıp çağırıp ahlama: Nāylar nālelerim sāzına āheng olmaz (Bāķī: G. 204/1); Öyle evsāfına ol⁹⁹⁸ şāh-ı enāmıñ āheng (Kāzım Paşa: K. 3/9). (I/47. s.).

āhen-ger: (< F.) demirci, demir işleyen: Kāvīyānī Direfş Ferīdūn şāh 'ilmidir ki Gāve-i āhen-gere mensūbdur ('Āşım); Düşdü dāmān-ı dile bir şerer-i şūr-efgen / 'Aşk āhen-geri zincīr-i cünün işler iken (Lā). (I/48. s.).

āhenīn: (< F.) demirden ma'mül, bütün demir, demir içinde: Yapıldı himmetiyle harb için çok āhenīn geştī

997 Fūrūzān.

998 Dīvānda bu kelime yoktur.

(Lā⁹⁹⁹); Mecāzen 'şiddet, şalābet, metānet, 'adem-i inşāf' ma'nālarında daḥī kullanılır: *Āhenīn-mizāc, ḳal'a-ı āhenīn, sedd-i āhenīn*. ‖ İşleyenler makine degil, gūyā daḡ pārchası kadar bir dīv-i āhenīn-bedendir ki aḡzından āteşler püskürerek (Londra ≈ Kemāl). (I/48. s.).

āhū: (< F.) geyige beñzer bir ḥayvāndır. Oña 'ceyrān' ve 'ḡazāl' daḥī dērler. Türkçesi *ḳaraca*'dır. *Feyz-i ṭīnet başkadır şūḥī-i şūret başkadır / Her ḡazālī şanma kim deşt-i Ḥoten āhūsudur* (Rāḡīb Paşa: G. 54/4). Lisānımızda kināye şūretiyle 'dil-ber güzel, cāzibeli göz' ma'nāsına da kullanılır. *Nāfe-i āhū-yı çeşminden dökülmüş müşk-i nāb* (Lā); *Şīrler pençe-i ḳahrımda olurken lertzān / Beni bir gözleri āhūya zebūn ètdi felek* (Yavuz Sultān Selīm). (I/48. s.).

āhuvān: (< F.) āhū'nuñ cem'i. (I/48. s.).

āhuvāne: (< F.) āhūca, āhūcasına! O *āhuvānā niḡehler müşīr-i vahşetdir* (Nābī: G. 291/5). (I/48. s.).

āhū-beçe: (< F.) ḳaraca yavrusu. Nādiren isti'māl olunur. (I/48. s.).

āhū-yi şīr-efgen: (< F.) taḥammül-süz. Fevḳa'l-'āde cāzibeli göz. (I/48. s.).

āhīhte: (< F.) şıyrılmış, çıkarılmış, sell edilmiş: *seyf-i āhīhte*. (I/48. s.).

āyā: (< F.) "acabā" ma'nāsına, ta'accüble istifhām: *Āyā bu efkār şāḥibleriniñ emīn-dār ve metīn duvārları yoksa bizden ḡayrı muvazḡaf der-bān ve mu'īn pās-bānları mı var* ('Arzuḥāl ≈ Edhem Pertev Paşa); *Āyā nice bir devr ède bu çār 'anāşır* (Rūḥī: TB. 1/13); *Söz ile eyledi teshīr Ḥāzık mülk-i ma'nāyı / 'Aceb şā'ir midir sāḥir midir āyā nedir cānā* (Ḥāzık: G. 7/5); *Kim olur muḳtedir ifāya bi-ḥaḳḳın āyā* (Kāzım Paşa: K. 3/48). (I/48. s.).

āyāt: (< Ar.) āyet'in cem'i. *Ḥāvī olduḡu āyāt-ı kerīmeye naḡar olunsun* (Kemāl); *Cümle āyātı gibi Ḳur'ān'ın* (Ḥāḳānī: 520); *And içeyim Tañrı'ya vü Tañrı'nın āyātına* (Kahyā-zāde 'Ārif); *Ab-ı feyż-i āyātına dīv-i nüḥ¹⁰⁰⁰-rūḥ-ı ḳudsiyān* (Kāzım Paşa: K. 1/7). (I/48. s.).

Ayazma: (< Ru.) e'izze-i Naşārā tarafından keşif ve ta'yīn edildiḡi Hıristiyanlarca zannolunan pınar, ḳaynaḳ, çeşme: *Ayazma Cāmi'-i Şerīfi*. (I/49. s.).

āyet: (< Ar.) nişāne, 'alāmet, emāre, Ḳur'ān-ı Kerīm'in muttaşılı'l-ma'nā

bulunan her pârçası: *Suḥan oldur ki ola âyet-i kübrâ-yı suḥan* (Vehbî: K. 51/1); *Nigâşte varâk-ı cebhesinde âyet-i nûr* (Nâbî); *Şaf şaf yazılmış âyet-i Qur'ân bölük bölük* ('Azmi-i Qadîm); *Be-remz-i âyet-i Qāf ü be-ḥikmet-i Hā-mīm* (Şābit: K. 2/65); *'Arızı âyet-i ulā-yı kelām-ı ezeli* (Nâbî: K. 2/33). (I/49. s.).

âyende: (< F.) gelici, gelen. Âyende ve revende = gelen giden. *Dergāhuñ kapısı 'umūma güşāde olup âyende ve revende eksiksiz bulunduğundan* (Mektûb ≈ Sırrî Paşa); *Düşer bir böyle matbū'u hōş-âyende ğazel işte* (Nef'î: K. 23/36); *Mübārek ola şubḥ u şāmin encām u āġāzı* (Nef'î: K. 23/40); *Hālā o suḥan-senc-i hōş-âyende kelāmım* (ve-lehu: K. 59/12). (I/49. s.).

âyîn: (< F.) görenek, 'ādāt, resim, tarz, uşul, ādāb. Türkçesi *töre*'dir. *Âyîn-i Mevlevî, şehr-âyîn. || Budur âyîn-i nizām-ı felek-i nā-fercām* (Nâbî: K. 12/12); *Giryeyi ol dem ki ehl-i 'aşka âyîn êtdiler / Dide-i giryānımı ser-çeşme ta'yîn êtdiler* (Nevres: G. 56/1); *Zemîn billûrdan âvîzelerle kıldı şehr-âyîn* (Lâ¹⁰⁰¹); *Dāver-i Cem-ferr ü*

*taht*¹⁰⁰² *âyîn-bend-i 'adl*¹⁰⁰³ *ü dād*¹⁰⁰⁴ (Üsküdarî Hakkî: K. 6/28). (I/49. s.).

âyîn-i cem: (< F.) aḥbābca, erbāb-ı tarîkçe toplanıp egleniş. (I/49. s.).

âyîne, âyine: (< F.) 'Arabcası *mir'ât*. Türkçesi şimdi elfāz-ı mehcüreden bulunan gözgü'dür. § *Mazhar, vāsıta. Anı*¹⁰⁰⁵ *Hak âyine-i Zāt êtdi* (Hākānî: 133); *Êder*¹⁰⁰⁶ *mi 'aks-i ruh-i ziştî âyine merdûd* (Sāmî: K. 1/56); *'Aks-i hüsnüñ giryê maḥv êtmez derün-i sînedden / Şüst ü şû kılmaz izāle şüreti âyînedden* (Nazîm); *Hürşîd 'aks-i âyîne-i rû-yı Muştâfâst*¹⁰⁰⁷ (Yavuz Sultân Selîm). (I/49. s.).

âyîne-i İskender: (< F.) ḥurāfāt-ı İrāniyyeye göre Aristo tarafından yapılıp İskenderiye'de yüksek bir yere konulmuş bir âyîne idi ki güyâ meşhûr İskender buña bakıp yüz fersah mesāfede bulunan düşmanlarının ḥarekâtını müşāhede ederdi. *Adı var cām-ı Cem'in , âyîne-i İskender'in* (Bākî: G. 258/1); *Yok seniñ-çün ihtiyāc âyîne-i İskender'e / Gevher-i zātında rûşen her mişālîñ şüreti* (Nevres: K. 1/37); *Başına çalsın*

1002 Kāmûsta kelime "ḥa" ile yazılıdır.

1003 Kāmûsta: 'adn.

1004 Dîvānda: Dāver-i cem fer u taht âyîn-i bend 'adl u dād.

1005 Eserde: Seni.

1006 Dîvānda: K'eder.

1007 (F.) Güneş, Mustafa (s. a. v.)'in yüzünü aksettiren aynadır.

1001 Ziya Paşa: K. 2/12.

felek āyīne-i İskenderī (Nef'î: K. 14/58). (I/50. s.).

āyīne-i āsmān, āyīne-i çarh, āyīne-i hāveri: (< F.) güneş. Nādiren kullanılır. (I/49. s.).

āyīne-dār: (< F.) berber, āyīne tutan: *Ey harīm-i hāş-ı bezm-i rü'yet-i Perverdigār / Vech-i Hakk'a zātı hem āyīne hem āyīne-dār* (Nazīm). (I/50. s.).

āyīne-dān: (< F.) āyīne mahfazası: *Nev-'arūs-ı hacle-i re'yine şubh āyīne-dān* (Nef'î: K. 52/32); *Vech-i pāk-i Hakk'a hem āyīne hem āyīne-dān* (Kāzım Paşa: K. 1/33); *Ol mihr-i dil-efrüz ile cān bir yere gelse / Āyīne ile āyīne-dān bir yere gelse* ('Avnî: G. 393/1). (I/50. s.).

//İlāve//

ārız: (< F.) reşâş, kurşun, kalay. (I/50. s.).

akya: (< Ru.) lüfer azmanı, beş kıyyelik bir nev' balık. Pilakisi güzel olur. (I/50. s.).

amura: (< İt.) maystra ile trinket yelkenlerinin hâlatlarını şalıverme, açma. (I/50. s.).

anile: (< İt.) gemi lengeriniñ hâlat yāhūd zincir geçirilen büyük halkası. (I/50. s.).

e'imme: (< Ar.) 'kendisine iktidā' ve ittibā' olunan, uyulan kimse' ma'nāsına olan *imām*'ıñ cem'i. *E'imme-i dīn, e'imme-i erba'a, e'imme-i meşhûre, e'imme mahallât.* || *E'imme-i 'izām ve fuḡahā-yı kirāmıñ istinbāt ve ictihād êdikleri* (Hukûk Makālesi). (I/50. s.).

eb: (< Ar.) baba. Cem'i *ābā'*dır. Lisânımızda diğer cem'leri kullanılmaz. Eb-i müşfik = şefkatli baba. *Eb ü ceddinden ola rütbe-i kadri ber-ter* (Hâzık: Tar. 8/2); *Eb ü ceddin gibi cedd üzre olup / Eyle kesb-i hüner ey hayrî'l-halef* (Sünbül-zâde Vehbî). (I/50. s.).

ebb: (< Ar.) mer'â, otu çok yer, otlak Ş müttehî-i nizâ' u 'azîmet olmak. Bu kullanılmaz, faḡat cem'i *ābāb* ender olarak kullanılmış ise de el-yevm büsbütün mehcürdür. (I/51. s.).

ebā'et: (< Ar.) kamışlık. *Maḡşabe* gibi. 'Ḳaşab' ya'nî 'kamış' ma'nāsına da gelir. Cem'i *ābā'*dır. İstî'mālî enderdir. (I/51. s.).

ebābîl: (< Ar.) müfredsiz cem'. 'Dağ kırlangıcı, keçişâğan' dēnilen bir

nev' kuş § sürüler, bölükler, cem'iyet, halk. (I/51. s.).

ebādīd: (< Ar.) müteferriḳ, daḡınıḳ. Nazımda kullanılabilir. (I/51. s.).

ebbār: (< Ar.) igne yapan, şatan; igneci. Nādiren kullanılır. (I/51. s.).

ebārīḳ: (< Ar.) ḳumlu, balçıklı yer § 'alaca at' ma'nāsına olan *ebraḳ*'ıñ cem'i. Dīgerinden tefrīḳ için yazıldı. (I/51. s.).

ebārīḳ: (< Ar.) bildigimiz *ibrīḳ*'ıñ cem'i. Müfredi çok, cem'i az kullanılır. (I/51. s.).

ebbāz: (< Ar.) ürmek, kaçmak § şıçrayıp atlayan ḳaraca. Nazımda mecāzen isti'māl olunabilir. (I/51. s.).

ebāzīr: (< Ar.) 'ba'zı ṭa'āmlarıñ, huşuşuyla kebābıñ üzerine dökülen kekik otu ḳurusu' demek olan *ebzār*'ıñ cem'i. Elfāz-ı me'nüsedden degildir. (I/51. s.).

ebā'id: (< Ar.) *eb'ad*'ıñ cem'i. Hışım ve müte'allikātıñ yakın olmayanları. Müfredi başḳa ma'nāda kullanılır. *Eḳārib ve ebā'id*. (I/51. s.).

eban-'an-ceddin, eban-'an-cedd: (< Ar.) babadan, büyükbabadan, dededen: *Eban-'an-cedd böyle saḡāvetle, fuḳarā-perverlikle şöret-şī'ār bir emīr-i nām-dār idi*. || Eban-'an-

cedd-i ḡānedān 'ilim ve şalāḡdan zuhūr ve her biri faẓilet ve taḳvā ile meşhūr (*Mevzū'ātü'l-'ulūm*). (I/51. s.).

ebāṭīl: (< Ar.) *ubṭūle*'niñ cem'i. Fā'idesiz, mantıḳsız, ḡayr-i ma'ḳūl şeyler, sözler. Lisānımızda müfredi kullanılmaz: *Mevlānā Fahre'd-dīn-i Rāzī redd-i ebāṭīl-i felāsife huşuşunda Hāzret-i İmām'a peyrev olmuşdur* (*Meşāḡir-i İslām ≈ Hāmid Vebḡi*). (I/51. s.).

ebāṭīḡ: (< Ar.) 'ḳumlu dere' ve 'ırmak' ma'nāsına olan *ebṭaḡ*'ıñ cem'i. El-yevm isti'māl olunmayan elfāzdandır. (I/51. s.).

ebāṭıl: (< Ar.) 'böḡür' demek olan *ibtal*'ıñ cem'i. Dīgerinden ma'nāca olan farkı gösterilmek için yazıldı. (I/51. s.).

ebbāl: (< Ar.) deve çöbānı. (I/52. s.).

ebbāle: (< Ar.) bir yük odun § bir bölük halk, cemā'aṭ. Bunlar ender olarak kullanılır. (I/52. s.).

ebāḡir: (< Ar.) kuş ḳanadınıñ üçüncü mertebede yāḡūd şıradaki yelekleri. Bir ḳanat beş mertebede yirmi yelekdir. Birincisi *ḳavādim*, ikincisi *menākib*, üçüncüsü *ebāḡir*, dördüncüsü *ḡavāfī*, beşincisi *küllī*'dir. Bunlar ıṣṭılāḡāt-ı fenniyye

kaḇilinden olarak kullanılabilir.
(I/52. s.).

ebter: (< Ar.) kuyruğu kesilmiş ḥayvān
Ş mecāzen zürriyetsiz ve ḥayırsız
adam, miskīn, fā'idesiz şey. Emr-i
ebter = fā'idesiz iş. Şaḥş-ı ebter =
evlādsız adam. Ester-i ebter =
kuyruksuz kaṭır. *Allāh adı olsa her
işin öñü / Hergiz ebter olmaya anın
şoñu* (Yazıcı Süleymān: 3); *Şol sūtūru
maḥv olup ebter kalan ḥüccet gibi*
(Ebü's-Su'ūd); *'Ālemiñ eyler seni
sālūs-ı dūn u ebteri* (Naẓīm). (I/52.
s.).

ebeş: (< Ar.) çok süt içmekden mi'de
ve karında ḥāşıl olan yel ve şiş.
(I/52. s.).

ebecc: (< Ar.) gözleri büyük adam,
paṭlak gözlü. İsti'māli enderdir.
(I/52. s.).

ebced: (< Ar.) ḥurūf-ı hecā-yı
'Arabıyyeyi muḥteṭvī bulunan elfāz-ı
ma'lūmeniñ birincisidir. İş-bu
elfāzın ma'nāsı yokdur, faḳat
beyne'l-'Arab ḥurāfātı çokdur.
Ebced ḥesābı ātīde gösterilmiştir.
Elif = 1, be = 2, cim = 3, dal = 4, he =
5, vav = 6, ze = 7, ḥa = 8, ṭı = 9, ye =
10, kef = 20, lam = 30, mim = 40, nun
= 50, sin = 60, 'ayın = 70, fe = 80, şad
= 90, kaf = 100, re = 200, şın = 300, te

= 400, se = 500, ḥı = 600, zel = 700,
dad = 800, zı = 900, ḡayn = 1000.
(Hemze) ile (Ā) daḥī bir şayılır.
(Çim), (je), (cim), (ze) gibi ve kāf-ı
Fārisī ile şaḡır kāf daḥī kāf-ı 'Arabī
gibi ḥesāb edilir. *Oḡur ebced gibi her
tıflı edīb* (Vehbī). (I/52. s.).

ebced-ḥān: (< F.) ebced okuyan,
mektebe yeñi başlayan mekteb
çocuḡu, 'acemī. *Ḥāceye gitsin
oḡunmaḡa bu ebced-ḥānlar / Başlasın
mektebe varsın da elif-bā-yı suḡan*
(Sünbül-zāde Vehbī: K. 51/96).
(I/52. s.).

ebcer: (< Ar.) karnı büyük ve çıkık
adam: *şahş-ı ebcer*. (I/52. s.).

ebcel: (< Ar.) cesīmü'l-vücūd, büyük
gövdeli adam Ş bedende kalın bir
damar ismi. Bunlar nādiren
kullanılmışdır. (I/53. s.).

ebḥāş: (< Ar.) isim olan *baḥş*'iñ cem'i.
Ma'nā-yı aşlīsı ḥaḳḳındaki tafşılātı
añlamak isteyen kısım-ı maḥşūşunda
baḥş'e baḳsın. Ebḥāş-ı cedīde = yeñi
baḥişler. *Mecmū'asına ne ḳadar mesā'il
ve ebḥāş-ı 'ilmiyye ḳayd ve tenmīḳ
eylemiş ise* (Meşāḥīr-i İslām ≈ Ḥamīd
Vehbī). (I/53. s.).

ebḥār, ebḥur: (< Ar.) 'deñiz' ma'nāsına
olan *baḥr*'iñ cem'i. Deñizler: *Ebḥār-ı
cesīme, esfāriü'l-ebḥār*. Lisānımızda

ebhār ve *bihār* ekşeriyā ve *ebhur* nādiren isti'māl olunur. *Ebhār muzlīm, kūh-sār muzlīm / Emvāc nā'im, enhār sākin* (Ekrem¹⁰⁰⁸: 3). (I/53. s.).

ebhar: (< Ar.) ağız, nefesi müstekreh şüretde қоқан insān. Nādiren kullanılan elfāzdandır. (I/53. s.).

ebhire: (< Ar.) 'buğu' ma'nāsına olan *buhār*'iñ cem'i. *Qoma hasretde¹⁰⁰⁹ tehīdest dil-i mahzūnı / Êtmede¹⁰¹⁰ ebhire-i 'azl dimāğım sersām* (Nābī: K. 12/89). (I/53. s.).

ebhal: (< Ar.) eñ hasīs, pek cimrī: *ebhal ihvān, şahş-ı ebhal*. (I/53. s.).

ebed: (< Ar.) şönsuz müddet, istikbāle müte'allik nihāyetsiz farz ve taqdīr olunan ezmine. *Ebedā yāhūd ile'l-ebed* maqāmında kullanılmamalıdır. Fāriside *hemīşe* bununı muqābilidir. *Ebed-peyvend = dā'im, devāmlı. Hūr-'ayn olur dī mağz-ı aşüfte vü mest-i ebed* (İsmā'īl Paşa-zāde Hakkī: K. 6/9); *Zerresi mihr-i celī şa'sa'a-i evc-i ebed* (Kāzım Paşa: K. 4/6); *Degil zamān ile feyz-i kemāli Zātı'dır / Ezel, ebed edemez anda hükümünü imrār* (Lā¹⁰¹¹). (I/53. s.).

ebedā, ebeden: (< Ar.) 'aşla, kaç'a, hıçbir vakit' ma'nāsında şīğa-i nefy ile kullanılır: *O haylaz ebeden okumayacaktır*. El-yevm lisānımızda *ebede'l-ebed* ve *ebede'l-ābād* nādiren isti'māl olunur. Büsbütün terki evlādır. (I/53. s.).

ebdāl: (< Ar.) *bedel*'iñ cem'i. Lisānımızda *abdāl* tarzında hemze-i memdūde ile kullanılır. Müfred hükümünde cem'dir. Müfredi başka ma'nāya delālet eder. Meczūb, deli, 'alā'ik-i dünyeviyyeden vāreste olan Şaşkın, alık, şāf-dil, ahmak: *Olmasa abdāl-ı 'aşkıñ ey yüzü gül-nār şem'* (Riyāzī: K. 6/32); *Her taraftan çekmişim sīnemde şekl-i Zülfikār / Baş açık ebdālīñam gitmez dilimden yā 'Alī* (Zülālī). (I/53. s.).

ebdān: (< Ar.) 'cisim, vücūd' ma'nāsına olan *beden*'iñ cem'i. Gövdeler: *'İlm-i ebdān. || Etfālīñ ellerinde bulunan yemeklerden kapışdırabildiğimiz cüz'ıyyāt-ı kuvvet-i cān ve tūşe-i ebdānımızdır* ('Av'ave ≈ Edhem Pertev Paşa); *Merde sermāye-i ihsāndır zer / Zene pīrāye-i ebdāndır zer* (Nābī¹⁰¹²: 696); *'İlm-i ebdān aña hem tev'emdir / Belki andan daha çok aqdemdir* (Vehbī); *Qavm-i 'Arab*

1008 Şeb-i Muzlim.

1009 Dīvānda: hasretle.

1010 Dīvānda: etmedin.

1011 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīfe: 3/61.

1012 Hayriyye.

'indinde bu fenn-i celîl ki "'ilmü'l-ebdân şümme 'ilmü'l-edyân" tafşîline mazhar olmuşdur, rûhu'l-hikme i'tibârında idi (Taşvîr-i Efkar ≈ Kemâl). (I/54. s.).

ebda': (< Ar.) eñ bedî', pek göze çarpan nâdide ve güzel şey, fevka'l-'âde cālib-i nazar-ı dikkat ve tahsîn. Fotoğraf, Amerikalı Edison'un ebda'-ı muhtere'âtıdır. ‖ Meşhûdâtımız içinde ebda'-ı maḥlûkât olan rûḥ-ı insânî gibi bir kuvve-i külliye (Kemâl). (I/54. s.).

ebedî: (< Ar., < F.) ebede mensûb, dâ'imî, zevâlsiz, maḥv ve zâ'il olmayan: sa'âdet-i ebediyye. ‖ Ahlâfına, edîbâne bir eser bırakanlar mâhiyyet-i insâniyyesini hayât-ı ebediyye ile (Kemâl); Ve ni'am-ı uhreviyye ile ebedü's-sürûr olurlar (Ta'ziyet-nâme ≈ Sa'du'llâh Paşa); Serine tâbi' ederdi cesedi / Bunu terk etmemiş-idi ebedî (Hâkânî: 240); Hâme-i mu'ciz-i eşeriñize bir şeref-i ebedî kazandıran (Mektûb ≈ Sırrî Paşa). (I/54. s.).

ebediyyen: (< Ar.) ebedî olarak, dâ'imî olmak şüretiyle: O ḥazîn çehre, ebediyyen nazarlardan nihân oluyordu (Şemsâ ≈ Recâ'î-zâde Ekrem). (I/54. s.).

ebediyyet: (< Ar.) ebedîlik, zevâlsizlik, soñsuzluk: Olunca ḳalbi mevdû' ḥufre-i ebediyyet (Recâ'î-zâde Ekrem). (I/54. s.).

ebr: (< F.) bulut. Ebr-i seher = şabâḥ bulutu. Hayrî'd-dîn Paşa sefâyin-i cihādîniñ top dumanlarını ebr-i rahmet gibi âfâkı tutacak bir hâle getirerek (Kemâl); Ne ḥazîn ağlıyor şu ebr-i bahâr (Mu'allim Nâcî¹⁰¹³: 23); Ebr-i bârân ki yağar bâğ u gül-istân üzre (Bâkî: Ms. 2/2); Ebr-i nîsândan dönen tek¹⁰¹⁴ lü'lü'-i şeh-vâre şu (Fuzûlî: K. 4/30); Ebr-i bârânı ğam-ı reşk ile giryân eyler (Cevrî: K. 29/32). (I/54. s.).

eberr: (< Ar.) şerîf, efḍal, 'âlem nazarında hayırlı ve şerefli olan: eberr-i ilḥvân-ı eşrâf. (I/54. s.).

ebrâc: (< Ar.) ḳal'anıñ, hişârıñ çıkıntısı, kullesi § 'medâr-ı arzıñ münḳasım olduĝu aḳsâmdan her biri' demek olan burc'un cem'i. Burûc şüretiyle de cem'lenir. Lisânımızda ikisi de kullanılır. 'Âlemlere işnâ 'aşer¹⁰¹⁵ ebrâc degil mi / Her biri ser-i mihr ü mehe tâc degil mi (Şeyḫ Gâlib: Mûs. 3/2)? (I/55. s.).

1013 Bahâr İçinde Hazân Yahut Ye's-i Muhâceret.

1014 Kâmûsta: eder çün.

1015 Kâmûsta (N.2): 'aşere.

ebrār: (< Ar.) *berr*'iñ cem'i. Müfredi kullanılmaz. Doğru sözlü, hayır-*h̄āh*, hamiyyet ve fazīlet şāhibi olan insānlar: *Sultān Şalāhā'd-dīn Eyyūbī ebrār-ı ümmetdendir (raḥmetu'llāhu 'aleyhi ve raḥmeten vāsi'aten)*. ‖ *Ey 'öẓr-i günah-ı çarḥ-ı bed-kār / Cürmüne fedā şevāb-ı ebrār (Riyāzī)*; *Firāk-ı ḥüsnüine tākāt getirmeyip Yahyā / Yolunda baş vèrip oldu güzīde-i ebrār (Lā¹⁰¹⁶)*. (I/55. s.).

ebred: (< Ar.) pek, eñ soğuk: *kelām-ı ebred* § dolu yağdıran fırtına bulutu. İkinci ma'nāda nādiren kullanılır. (I/55. s.).

ebrec: (< Ar.) gözleri güzel ve gözleriniñ beyāzı ziyāde olan: *şahş-ı ebrec*. Nādiren kullanılır. (I/55. s.).

ebreş: (< Ar.) beyāz ve kırmızı alaca renk § renk-i ašlisine muğāyir benekleri, alacaları olan at. Lisān-ı 'avāmda *abrāş* tarzında kullanılır. (I/55. s.).

ebraş: (< Ar.) barāş 'illette mübtelā bulunan, vücūdunda beyāz lekeler peydā olan adam. Lisānımızda böyle adamlara da 'abrāş' denilir. 'Sām lekesi' ta'bīri de kullanılır. (I/55. s.).

ebraḳ: (< Ar.) kum, taş, balçık, karışmış yer § iki renkli lekeli şey § alacalı at. *Eblaḳ* gibi nādiren kullanılır. (I/55. s.).

ebr-kār: (< F.) şaşkın, sersem, ne yapacağını bilmeyen insān: *merd-i ebr-kār*. (I/55. s.).

ebrümīg: (< F.) kara bulut, kaşırğa bulutu. Şāhidī'niñ *Tuḥfe*'siyle şerhine mürāca'at oluna. Me'nūs olmayan elfāzdandır. (I/55. s.).

ebrecen: (< F.) bilezik. 'Arabcası *sivār*'dır. Fārisīde *dest-i ebrecen* tarzında kullanılır. Aşlı *ebrecen-i dest*'dir. İzāfetle 'el bilezigi' demek olur. Şoñra taḳdīm ve te'hīr olunmuşdur. Bu kaydıñ fā'idesi ayağa geçirdikleri nesneden ihtirāzdır ki 'Arabīde oña 'ḥalḥal' dèrler. Zīrā Fārisīde oña da 'ebrecen' dèrler, gāyeti birine 'dest-i ebrecen' ve dīgerine 'pā-yı ebercen' dènir. 'İnde'l-iḳtīzā nazımında kullanılabilir. (I/55. s.).

ebrū: (< F.) kaş. *Yā engüşt-i işāretdir yāḥūd ebrū-yı imādır* (Şabri: K. 7/48); *Ey kemān-ebrū şehīd-i ḥançer¹⁰¹⁷-i müjgānıñam* (Fuzūlī: G. 191/1); *Tiğ-ı ebrūlarınıñ ètmeye resmin taḳlīd* (Kāzım Paşa: K. 2/36). (I/56. s.).

1016 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīfe: 3/76.

1017 Dīvānda: nāvek.

ebruvān: (< F.) kaşlar: *Ol kadar dil-düzdur gūyā ki bir şūh āfetiñ / Nāvek-i müşkīn-kemān-ı ebruvānıdır sözüm* (Nef'ī: K. 1/9); *O dü ebruvān-ı dil-cū dili ètmesin mi ġāret* (Rāġīb: G. 20/3); *Çü nūn ve'l-kalem ol ebruvān-ı hilāl-nümūd* (Sāmī: K. 1/49). (I/56. s.).

ebrū-ferāḥ: (< F.) beşâşetli, güler yüzlü adam: *Sevdirir elbette kendin dā'imā ebrū-ferāḥ*. (I/56. s.).

ebrū-ferāḥī: (< F.) güler yüzölçü, şen olmak: *Türş-rū olma cihānda kimse bakmaz çehreñe / 'Ālemiñ maḳbūlüdür ebrū-ferāḥī dā'imā*. (I/56. s.).

ebrīşüm: (< F.) bükülmüş ipek. Lisānımızda hemze ve şın'ın kesriyle 'ibrişim' dēnir: *Èder ebrīşüme ta'līm-i nu'ūmet-i fülād*¹⁰¹⁸ (Nābī: K. 2/56). (I/56. s.).

ebz: (< Ar.) ürkemek, kaçmak § nüfür gibi füc'eten ölmek. Me'nūs ve müsta'mel degildir. (I/56. s.).

ebzār: (< Ar.) ba'zen ta'āmların üstüne ekilen kekik otu kurusu, bahārāt. (I/56. s.).

ebzün: (< Ar.) içinde ġuslolunan küçük havuz, banyo. (I/56. s.).

ebşār: (< Ar.) 'ḥāsse-i rü'yet' ma'nāsına gelen *başar*'ın cem'i: gözler. *Fā'tebirū*

*yā ulü'l-ebşār*¹⁰¹⁹. || *Helāli görmez isek eyle taşdıḳ / Haber vèrdikde saña ehl-i ebşār* (Taşköprülü-zāde Kemāle'd-dīn); *Rabb-i 'izzet nāvek-i ebşārına vechin-nişān* (Kāzım Paşa: K. 1/34); *Olan muḥāṭab-ı maẓmūn yā ulü'l-ebşār* (Lā¹⁰²⁰); *Bakmakla cilālar vèrir ebşāra benefşe* (Necātī: K. 22/45). (I/56. s.).

ebṭāl: (< Ar.) *baṭṭāl*'ın cem'i. Yigitler, cenkçi qahramānlar. Müfredi başka ma'nāda kullanılır: *ebṭāl-i ricāl*. || *Oldu pey-rev 'aşiret-i ebṭālī / Hepsiniñ elde tīġ ü küpālī* (Mu'allim Nācī¹⁰²¹: 106). (I/56. s.).

eb'ād: (< Ar.) *bu'd*'uñ cem'i. Uzunluklar, uzaklıklar. Eb'ād-ı selāse = uzunluk, eñlilik, derinlik. *Peymūde-i kudretiñdir eb'ād* (Nābī); *Lutfunuñ qadrini bildirmek içün*¹⁰²² *muṭlaḳ / Islāḥāt-ı*¹⁰²³ *fünün içre bulunmaḳ eb'ād* (ve-lehu: K. 25/51). (I/56. s.).

eb'ad: (< Ar.) eñ, pek uzak, çok ırak: *eb'ad-ı mesāfe*. (I/57. s.).

ebġaz: (< Ar.) pek ziyāde buġz èdilen, eñ çok sevilmeyen. (I/57. s.).

1019 Haşr Suresi: 2. (Ar.) Ey basiret sahibi olanlar! Artık ibret alın.

1020 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerife: 3/1.

1021 Gāzī Ertuġrul Bey.

1022 Dīvānda: içindir.

1023 Dīvānda: İştlāḥāt.

1018 Kāmūsta: pülād.

ebkār: (< Ar.) *bikr*'iñ cem'i: kızlar. *Efkār-ı ebkārında olan maḥāsin-i ādābı āyīne-i endāmından izhār êtdiği-çün her vechle erbāb-ı müṭāla'anıñ niğāh-ı iltifātına şāyān görünüir* (Kemāl); *Niçün ebkār-ı ma'anī beslemez erbāb-ı nazm / Yoksa Yahyā gibi üstād-ı suḥan-perver mi yok* (Şeyhü'l-İslām Yahyā: G. 180/5); *Cilve-ger şahnında ebkār-ı ma'anī bī-ḥicāb* (Nef'i: K. 55/46); *Her biri ebkār-ı efkārıñ getirmiş armağan* (Nev'i: K. 37/7); *Ebkār-ı ma'anī-i müretteb* (Lā¹⁰²⁴); *Ṭab'ı ebkār-ı füyüzāta müzeyyen-i ḥacle* (Kāzım Paşa: K. 4/28); *Ebkār-ı nüket cilve eder pīş-gehimde* (Mu'allim Nāci¹⁰²⁵). (I/57. s.).

ebkem: (< Ar.) dilsiz. *Ebkem olsun beni ḥāmūş eden a'dā-yı suḥan* (Vehbī: K. 51/107); *'Uḳalā ḳanğı meşālīhde olursa ebkem* (Nābī: K. 15/71). (I/57. s.).

ebkemiyyet: (< Ar.) dilsizlik. (I/57. s.).

eblec: (< Ar.) açık kaşlı § mecāzen 'vāzıḥ, münevver, rüşen' demektir. *Ḥaḳḳ eblec ve bāṭıl leclec olur.* (I/57. s.).

ebled: (< Ar.) pek kalın kafalı, kaba zihinli, aḥmak: *şahş-ı ebled, şākirdānıñ ebledi.* (I/57. s.).

eblağ: (< Ar.) pek, eñ belīg sözü ḥuşūsuz intizām ile söyleyip ziyāde te'sīr êtdiren: *Nābī'ye Münif iken muḳallid / Andan eblağ demiş kaşā'id* (Lā¹⁰²⁶). (I/57. s.).

eblağ: (< Ar.) ayaklarının sekili uyluklarına kadar varmış, aklı karalı olan at, alacabacak, gösterişli at. *Eblağ-süvār = cenkçi, ḳahramān: Eblağ¹⁰²⁷-süvār-ı rüzgār-aşüb-ı Rūm u Zeng-bār / Leşker-şikār-ı kām-kār Behrām-ı Āfrīdūn-'alem* (Nef'i: K. 16/19). (I/57. s.).

eblem: (< Ar.) kalın dudaklı adam: *Ekşeriyā zenciler eblem olur.* (I/57. s.).

ebleme: (< Ar.) memālik-i ḥārreye maḥşūş bir nev' otdur. Baḳlā gibi budaklıdır. Bir ucundan şaḳḳ olunursa diğerk ucuna kadar ayrılır. (I/57. s.).

ebleh: (< Ar.) ziyāde, pek 'aḳılsız, boş kafalı, aḥmak, bön. (I/57. s.).

eblehāne: (< F.) aḥmakçasına, avanakçasına, 'aḳılsızcasına: *Eblehāne kimi edip pendı* ('Aṭāyī); *Nihāyet "bu farīze mücerred ahālī-i Ḥicāz'ı ve bī-taḥşīş sekene-i vādī-i ḡayr-i zī-zer'i geçindirmek içündür", zu'm-ı*

1024 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'irī: 105.

1025 Şerāre.

1026 Ziyā Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rūm: 50.

1027 Dīvānda: Ablak.

eblehānesine düşmüşlerdir (İstiṭrād ≈ Edhem Pertev Paşa). (I/57. s.).

ebleh-firīb: (< F.) bön aldatan, aḥmak aldatıcı. (I/58. s.).

ebleh-firībāne: (< F.) kaba, 'aқılsız adamları aldatıcı olana yakışacak şüretde. (I/58. s.).

eblehī: (< F.), **eblehiyyet:** (< Ar.) bönlük, aḥmaklık, şāf-derūnluk. (I/58. s.).

ebnā': (< Ar.) 'oğul' ma'nāsına *ibn'iñ* cem'i: *Kendilerini pāke çıkarmak ebnā-yı cinsiñize ṭabī'at-ı şāniye olmuş ('Av'ave ≈ Edhem Pertev Paşa); Ebnā-yı beşer telāḥuq-ı efkārıñ ittisā'ı sāyesinde bir iki 'aşır içinde (Kemāl); Vechi var dēnse Benī Ādem'e ebnā-yı 'adem ('Ākif Paşa: K. 7/13). (I/58. s.).*

ebnāü'd-dehālīz: (< Ar.) anası babası mechül olup öteye beriye bırakılan çocuklar. (I/58. s.).

ebniye: (< Ar.) isim olan *binā'*nıñ cem'i. Teşdīd ile telaffuzu yañlıştır. *Ebniye-i 'āliye. ॥ Ol ḥavālīde vāfir ebniye-i münhedim ve ḥaylīce ḥasāret vāki' oldu (Müverriḥ 'Āşım); Her biri milyonlarla altın kıymetinde bulunan ebniye-i 'āliye yan yana getirilse (Londra ≈ Kemāl). (I/58. s.).*

ebvāb: (< Ar.) *bāb'*ıñ cem'i: kapılar. *Bunuñ için feth-i ebvāb ve 'ilm ve*

ḥikmet ve tertīb-i esbāb-ı hüner ve ma'rifet ile (Nuṭuq ≈ Reşīd Paşa); Bir kapıyı bend ederse biñ kapı eyler küşād / Ḥazret-i Allāh, efendi! Fātiḥü'l-ebvābdır (Lā). (I/58. s.).

ebū: (< Ar.) *eb* ve *ebī* gibi baba: *İlāhī! Hidāyet ol ḥazretiñ elinde olsa idi Ebū Ṭālib cehennemde ḥarīk mi olurdu (Sinān Paşa); Hem etti Ebū's-Su'ūd'u is'ād / Ol iki şehen-şeh-i melek-zād (Lā¹⁰²⁸); Mīr Ebū-l-feth ki Şāh Ekber'e olmuşdu vezīr / Yine varsa ki¹⁰²⁹ şebīh olacağında şübhem (Nābī: K. 15/91). (I/58. s.).*

Ebū'l-beşer: (< Ar.) Ḥazret-i Ādem, dünyāda ilk peydā olan insān: *Ebū'l-beşerden saña dek ey güher-i dürc-i vüçūd (Na't-ı Şerīf ≈ Nābī: K. 2/124); Düşdü cüdā na'im-i şafādan Ebū'l-beşer (Lā¹⁰³⁰). (I/58. s.).*

Ebū-Bekr: (< Ar.) yār-ı ġār-ı cenāb-ı peygamber ḥazret-i şiddīk-ı ekber raḍıya'llāhu 'anh. (I/58. s.).

Ebū-Türāb: (< Ar.) damad-ı ḥazret-i Peygamber, İmām 'Alī keremu'llāhu vechehu ve raḍıya'llāhu 'anh ḥazretleriniñ künyesi: *Eylemem çarḥa ser-fürū ammā / Ḥāk-i pā-yı Ebū Türāb*

1028 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türkī: 23.

1029 Dīvānda: Var yine saña.

1030 Ziya Paşa: TCB. 1/8.

olurum (Mu'allim Nāci¹⁰³¹: Tz. 5/4).
(I/58. s.).

ebeveyn: (< Ar.) ana, baba, hıkk-ı
ebeveyn. *Efendiler! Sizi tebrik ederim.*
Bahtiyarsınız. Ebeveyniniz de
bahtiyardırlar (Nuṭuk ≈ Sırrı Paşa!)
(I/59. s.).

ebü'z-zeheb: (< Ar.) altın babası, çok
zengin adam. (I/59. s.).

ebü'r-rebî: (< Ar.) Türkçede 'çavuş
kuşu' denilen mürğ-i bahārî. (I/59.
s.).

ebü'l-iber: (< Ar.) hezeyân söyleyen
edepsiz, hayâsız insân. Herkese
'ibret-bağş edecek mişvâr ve
güftârda bulunması sebeb-i telkib
olmuştur. (I/59. s.).

Ebû Fırâs: (< Ar.) meşâhîr-i şu'arâ-yı
'Arab'dan Ferezdağ'ın künyesi Ş
aslan. (I/59. s.).

ebûk: (< Ar.) kaçmış, kaçan köle. (I/59.
s.).

ebûkalemûn: (< Ar.) bir nev'
hayvândır ki Fransızcası
cameleon'dur. Fransızca lügât
kitâblarında görülen ta'rîfâta
nazaran bu hayvân, 'avârız ve
mevâki'e göre renk-i ahlîsini tağyir
ve tebdîl¹⁰³² eder. Meşelâ ağaç

üzerinde bulunduğu zamân rengi
yeşil olur. Kezâlik 'avârız-ı
muhtelifeniñ te'sîriyle kırmızı, sarı,
siyâh, beyâz renklere girer.
Buķalemunuñ cildi ğâyetle berrâk
ve şeffâf olduğundan 'azâ-yı
dâhiliyye-i vücûdiyyesi müşâhede
olunabilir. Ş Vakit ve hâle göre
tebdîl-i fikir ve meslek eden
adamlara da mecâzen 'buķalemun'
denir. Ba'zı lügât kitâblarında
Türkçesi *keler* diye gösterilmiş ise de
doğru değildir. Buķalemun biraz
kelere müşâbih ise de onuñ gibi
karnı yere sürerek yürümez. Bir de
şekl-i re'si de başkadır. Hâşılı
buķalemun, keler değildir. Ş *Kamûs-ı*
Kebîr'de gösterildiğine göre 'cānfes'
denilen kumâş. Lisânımızda
hemzeniñ ıskâtıyla *buķalemun*
tarzında kullanılır. (I/59. s.).

Ebû-Nüvâs: (< Ar.) meşâhîr-i şu'arâ-yı
'Arab'dan bir zât. (I/59. s.).

ebü'l-hevl: (< Ar.) Mısır'da Ehrâm-ı
Meşhûre civârında bir insân başı
şüretini hâvî cesîm bir taş. (I/59. s.).

ebher: (< Ar.) eñ, pek parlak, ziyâde
parlayan Ş kalbden a'sâba kan
cereyân eden şiryân: *Tâ haşır тұrur o*
nūr-ı ebher / Körler görmez görür

1031 Yâdigâr-ı Nâci.

1032 Kāmûsta (N.2): tebeddül.

görenler (Lā¹⁰³³); *Ebher idi vech-i nebī*. (I/59. s.).

ebhem: (< Ar.) söz söylemeye muktedir olmayan adam. Nādiren kullanılır. (I/59. s.).

ebyāt: (< Ar.) 'iki mısrā'dan mürekkep ve manzūm sözler' ma'nāsında olan *beyt*'iñ cem'i. Yine *beyt*iñ cem'i olan *büyyūt* bu makāmda kullanılamaz. *Bir serāy-ı dil-güşādır her biri ebyātımıñ* (Nef'ī: K. 55/46); *Şan'at-ı ebyāt-ı mevzūnun gören vaşşāflar* (Nev'ī: K. 37/7); *Ebyāt ile kıt'alar ser-ā-pā*. (I/60. s.).

ebyan: (< Ar.) ef'āl-i hasīsedan ictināb eden 'ulüvv-i cenāb şāhibi Ş ta'āmdan istikrāh eden adam. (I/60. s.).

ebyaz: (< Ar.) pek ak, pek beyāz: *Baħr-i Ebyaz*. Mevt-i ebyaz = Füc'aten vefāt. (I/60. s.).

etān: (< F.) dişi eşek Ş yoşunlu taş, bir kısmı şuyun içinde ve kısm-ı diğeri hāricde bulunan kaya. (I/60. s.).

etāve: (< Ar.) gelmiş, gelen, misāfir, ğarīb. Müsta'mel degildir. (I/60. s.).

etbā': (< Ar.) *tābi'*iñ cem'i. Bir zātın kavline ve fi'line, meslegine uyanlar Ş bir adamın hıdmet-kārları, uşakları: *etbā'-ı Ebū Hanīfe*. ‖ Yalnız

*saña*¹⁰³⁴ *degil etbā'ına da kāfīdir / Çekdiğiñ pīş-geh-i ümmete bu ni'met-i 'ām* (Nābī: K. 13/106); *Ṭavr-ı etbā'ına eyle dikkat* (Vehbī). (I/60. s.).

etra': (< Ar.) seyl-i firāvān, dere gibi akan şu. Elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/60. s.).

etrāb: (< Ar.) *tirb*'iñ cem'i. Akrān, bir yaşda olanlar, yaşları müsāvī bulunanlar. Lisānımızda müfredi isti'māl olunmaz. *Filān beyne'l-etrāb müşārü'l-benān idi. Da'vet-i ekārib ve etrāb kalb-i rakīkını karīn-i ıztırār ve ıztırāb etmesiyle* (Meşāhīr-i İslām ≈ Hamīd Vehbī); *Hep şasıp kalmış iken bahtına akrān, etrāb / 'Akıbet eyledi devrān anı da maħv u türāb* (Hirre-nāme). (I/60. s.).

etrāh: (< Ar.) 'guşşa, keder, melālet' ma'nalarına delālet eden *teraħ*'iñ cem'i. *Etrāh-ı kalb*. (I/60. s.).

etrāf: (< Ar.) 'zarīf, nāzik şey' ve 'nefis tayyib ta'ām, ni'met' ma'nāsına olan *türfe*'niñ cem'i Ş üst dudağının ortasındaki eti çıkık olan adama 'etref' ve laħm pāreye de 'türfe' dēnir. (I/60. s.).

etrāk: (< Ar.) *Türk*'ün cem'i: Türkler. Mensūbiyyetiyle müfteħir

bulduğumuz kavm efradı. (I/60. s.).

etrās: (< Ar.) 'kalkan' ma'nāsına olan *türs'ün* cem'i. *Ālāt-ı* harbiyye-i kadīmedendir. *Qalkān* zamānımızda memālik-i mütemeddinede kullanılmaz. *Qabā'il-i* bedeviyye efradı arasında el-yevm isti'māl olunur. Bu lafz *āsār-ı* kadīmede kullanılmışdır. Faķat şimdi medlülü gibi külliyyen metrük ve mehcürdür. (I/60. s.).

etribē: (< Ar.) *türāb'*in cem'i: topraklar. (I/61. s.).

etķa: (< Ar.) pek taķī, ziyāde perhīz-kār, günāh işlemekten ziyāde çekinen. (I/61. s.).

etķiyā': (< Ar.) *taķī'*niñ cem'i. Allāh'dan kōrkup günāhlardan şakınmaķda, rızā-yı Bārī'yi taķşile çalıřmaķda olan adamlar: *etķiyā-yı ümmet*. || *Benī İsrā'īl'in aķbār u ruhbānına söyle ki halkdan etķiyā' ile muşāķabet eylesinler* (Mevzū'atü'l-'ulūm). (I/61. s.).

etemm: (< Ar.) pek tām, eñ tamām, hīç kuşūru olmayan: *Aşl-ı küll mazhar-ı ism-i a'zam* / *Cümleden oldu merātibde etemm* (Nābī¹⁰³⁵: 57); *Şer' hıfzında*

etemm-i mu'cizāt-ı Muşţafā (Fuzūlī: K. 12/55). (I/61. s.).

ettün: (< Ar.) hamām küllhānı. (I/61. s.).

eşās: (< Ar.) döşeme ve minder gibi hāne eşyası: *Eşās-ı beyt*. || *Hudā i'mārı esāsında eyleyip temkīn* / *Eşāsına ede 'izz ü sa'adet-i ālāyiş* (Şerīf: Tar. 19/5). Hemzeniñ kesriyle de telaffuzu cā'izdir.

eşer: (< Ar.) mevcüdiyyete delālet eden şey, bir insānıñ vücūda getirdiği şey, nişāne, 'alāmet, hadīs-i şerīf, sīret-i peygamberī, te'şīr: *İstedigni gibi başılmış, başılmamış eserlerimi toplayabilmekde her zamān muhtārsıñ* (Cümel-i Münteķabe ≈ Kemāl); *Reng-i ruhsāre-i gül-i hūrşīd* / *Eşer seylī-i hazānımdır* (Riyāzī); *Ben rüzgārı añladığım rüzgār ise* / *Esmez tehī eserse kōr ortaya bir eşer* (Lā); *Şahşıñ görünür rütbe-i 'aklı eşerinde* (Lā¹⁰³⁶); *Hased-i kalb-i 'adū lutf ile olmaz zā'il* / *Sengde muzmer olan āteşe āb etmez eşer* (Nābī¹⁰³⁷); *'Ālemi rakşa getirsin eşer-i şevķ-i cedīd* (Kāzım Paşa: K. 2/13). (I/61. s.).

eşrem: (< Ar.) dişi kırık, dişleri dökük: *pīr-i eşrem*. (I/61. s.).

1036 Ziya Paşa: TB. 1/5.

1037 Bu berceste beyitin sahibi bilinmemektedir. Nābī eserlerinde bulunamamıştır.

eşleb: (< Ar.) insānıñ çehresinde, vücūdunda bulunan siyāh nokta, hāl, ben. (I/61. s.).

eşkal: (< Ar.) şıkal'ıñ cem'i. Ağır yükler, ağır şeyler: *Ba'zı cerrār da şā'ir geçinir / Cerr-i eşkalde māhir geçinir* (Vehbī¹⁰³⁸: 668). (I/61. s.).

eşkal: (< Ar.) pek, eñ çirkīn, eñ ağır: *Hāşm-ı eşkal geldi bezme gitdi artık neş'emiz.* (I/61. s.).

eşlās: (< Ar.) şülş'üñ cem'i. Müfredi 'üçde bir, üç pārchada biri' demekdir. (I/62. s.).

eşl, eșele: (< Ar.) qarailgın ağacı. Cem'i eşlāl ve üşel'dir. Eşelbend = ılıgın zamğı. 'Aselbend gālaṭdır. (I/62. s.).

Eşrib: (< Ar.) Medīne-i Münevvereniñ ism-i dīgeri. (I/62. s.).

eşrem: (< Ar.) 'arūz ıřılāhātındandır. Ş 'Kābz u hāzm' dēnilen 'illeti hāvī olan cüz'. Buña eşlem de ıtlāk olunur. (I/62. s.).

eşere, eşerī: (< Ar.) naklolan 'ilm ve kelāmıñ baqıyyesi, neticesi Ş eşyā-yı nefīseyi kendine tahşış eden adam. (I/62. s.).

eş'abī: (< Ar.) gāyetle güzel ve beyāz göz. (I/62. s.).

eşleb: (< Ar.) çör çöp, süprüntü, moloz. (I/62. s.).

eşmār: (< Ar.) 'meyve' ma'nāsına şemer'iñ cem'ü'l-cem'i, meyveler: eşmār-ı eşcār. ‖ Şoñbahārıñ mebzūl olan eşmār-ı gūn-ā-gūnundan ve ez-cümle 'aķīde şekeri gibi üzüm-ile kuṭu balı gibi kavunundan (Ekrem). (I/62. s.).

eşmān: (< Ar.) 'kıymet, bedel' ma'nāsına olan şemen'iñ cem'i. 'Sekizde bir' ma'nāsına olan şemen'iñ cem'i de böyle gelir. Eşmān 'her şey'iñ bahāsı, kıymeti, aķçesi' demekdir: Eşmān-ı eşyā şāhibine i'tā edildi. ‖ Mā-adāsıñ fūrūhtuyla eşmān hāşılasıñ yine tahşışat-ı 'askeriyye havālātına i'tāsı (Mektūb ≈ Sırri Paşa); Toprak-ı haşış; lāzım olan cevāhir-i eşmānı sīne-i hırşında şaķlar (Sa'y ≈ Kemāl). (I/62. s.).

eşmed: (< Ar.) kaba tūtiyā, sürme taş. (I/62. s.).

eşnā: (< Ar.) lisānımızda kullanılmayan şiny'niñ cem'i. Bir şey'iñ katları, vakitler Ş bir zamān-ı māzī ile zamān-ı hāl arası: eşnā-yı vedā', eşnā-yı müñāza'ada. ‖ Biñ yüz elli senesi eşnāsında seksen iki tārīhine gelince (Koca Sekbānbaşı); Eşnā-yı müṭāla'amda ekşer / Gördükçe laṭif ü

hõş eşerler (Lā¹⁰³⁹); *Hātırā eşnā-yı evşāfında feyz-i şekkilde* (Nef'î: K. 52/46); *Gāhî ki hayāl-i şiken-i turre-i hulku / Eşnā-yı tefekkürde dilimden güzzer eyler* (Nef'î: K. 11/37). (I/62. s.).

eşniye: (< Ar.) 'bir adamın, bir şey'in iyiliği ve güzelliğini söylemek' ma'nāsına olan *şenā*'nın cem'i. Medhler, sitāyişler: *eşniye-i seniyye*. || *Qıl hemān eşniye-i pādīşehi vird-i zebān* (Mu'allim Feyzî). (I/62. s.).

eşvāb: (< Ar.) *şevb*'in cem'i. İnsanın giyindiği şeyler, libāslar: *eşvāb emīni*, *eşvābcı başı*, *hāzır eşvāb*. || *Ben kulum kulların eşvābı budur / Hem 'ubūdiyyetin ādābı budur* (Hākānî: 267); *Giyme süfliyyet ile kirli libās / Pāk-i eşvāba nazar eyler nās* (Vehbî¹⁰⁴⁰: 486); *Olsa da fahre sezā esbābın / Uydur aqrānūna her eşvābın* (ve-lehu¹⁰⁴¹: 483). (I/63. s.).

eşūm: (< Ar.) kezzāb, pek yalancı, günah-kār adam. Nādiren isti'māl olunur. (I/63. s.).

eşīr: [Elinuz¹⁰⁴² lisānından mu'arreb] āsmān ve āfākı doldurmuş ve kaffe-i ecsāma nüfūz ettiği mefrūz olan

seyyāl bir cism-i hafīf: *Bildi ki bir külhen-i dūzah-me'āb / Çarh-ı eşīr aña nazar cū-yı āb* (Nābî); *Der ki*¹⁰⁴³ *'atıfeti Ka'be-i ervāh u 'uqul / Südde*¹⁰⁴⁴ *ma'deleti secde-geh-i çarh-ı eşīr* (İsmā'īl Paşa-zāde Hākķî: K. 5/24). (I/63. s.).

eşre, eşīre, eşāre: (< Ar.) ezmeye-i kadīmeden rivāyet ve hikāyet olunagelen ma'lūmāt ve aḥbārın neticesi, baḳiyyesi. (I/63. s.).

eşīl: (< Ar.) hüküm ve kuvvet şāhibi, memdūḥ ve şerīf adam: *vekīl-i eşīl*. (I/63. s.).

eşīm: (< Ar.) günāh-kār, yalancı: *şahş-ı eşīm*. || *Eşīm-i mu'terife merḥamet mürüvvetdir / Qarīn-i 'afv olagelmış ḥaṭāsı insānın* (Lā¹⁰⁴⁵). (I/63. s.).

ecānib: (< Ar.) *ecnebī*'nin cem'i. Yābāncı adamlar: *Enzār-ı ecānibi celb eder*. || *Şāyed ola bu hayāle zāhib / Kim oldu leb-ā-leb ecānib* (Nābî). (I/63. s.).

ecāhil: (< Ar.) *echel*'in cem'i: *Efāzil ile ecāhil bir midir?*. (I/63. s.).

ecbe: (< Ar.) alnı geniş¹⁰⁴⁶ adam, 'arīzū'l-cebīn. Nādiren kullanılır. (I/63. s.).

1039 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Harābāt: 76.

1040 Lutfiyye.

1041 Lutfiyye.

1042 Helen.

1043 Kāmūsta beyit nusralarının ilk kelimeleri yer değiştirmiş haldedir.

1044 Dīvānda: Sedde.

1045 Ziya Paşa: G. 25/3.

1046 Kāmūsta kelime bazı yerlerde "geniş", bazı yerlerde "geñiş" şeklinde yazılmıştır. Kāmūsun genelinde "geniş" yazması dolayısıyla bu hālî esas alınmıştır.

ecdās: (< Ar.) 'kabir' demek olan *cedeş*'iñ cem'i. Mezârlar, kabirler: *ecdās-ı ecdādı ziyāret*. (I/63. s.).

ecdād: (< Ar.) 'büyükbaba' ma'nāsına olan *cedd*'iñ cem'i. Atalar: *Ecdādımızıñ bu farīza-i hayriyyeyi ifāda gösterdiği mü'essir* (Kemāl); *Nūr-ı rūhānī idi bār-ı kaṭār-ı ecdād* (Na't ≈ Nābī: K. 2/124); *Ey olan nāmu terakkī-dih-i ecdād-ı 'izām* (ve-lehu: K. 13/87); *Çırāğ-ı dūde-i ecdād ma'delet-i būnyād* (ve-lehu: K. 7/39); *Faḥr-i ecdād ü peder taze gül-i bāğ-ı kühen* ('İzzet Mollā: K. 29/29). (I/63. s.).

ecder: (< Ar.) pek, eñ lāyık. Az kullanılır. *Şā'ir-i şīrīn-makāl Meḥmed Celāl Bey'iñ neşr etdiği iş-bu eser, enfesü'l-āşār ıtlākına ecderdir*. (I/64. s.).

eczāl: (< Ar.) 'ağaç kökü' ma'nāsına olan *cizl*'iñ cem'i. Ağaç kökleri, tomrukları. (I/64. s.).

eczem: (< Ar.) *cüzām* ya'nī miskīnlik 'illetine uğramış olan § parmakları yāḥūd eli kesik adam. (I/64. s.).

ecr: (< Ar.) mükāfāt-ı uhreviyye, şevāb: *Elbette ecrini verecekdir 'adāletiñ* (Ekrem¹⁰⁴⁷: 16); *Dīn zuhūrunda şerīk-i ecr-i Aşḫāb-ı kibār* (Fuṣūlī: K. 12/55); *Ta'līmīñ muḳābelesinde ḥāşıl olan şevāb*

*ve ecr-i bī-ḥesāb ne mertebe olacağı ma'lūm-ı ulü'l-elbāb*¹⁰⁴⁸*dır* (Mevzū'ātü'l-'ulūm). (I/64. s.).

ecrās: (< Ar.) 'çañ' demek olan *ceres*'iñ cem'i. Bunlar nādiren kullanılır. (I/64. s.).

ecrām: (< Ar.) *cirm*'iñ cem'i. Rūhsuz olan cisimler: *ecrām-ı felekiyye*. || *Ecrām-ı bī-nihāye ile pürdür āsmān* (Lā¹⁰⁴⁹); *Pāye-i cāhuna bir teng-i fezā-yı heft-ecrām* (Nābī¹⁰⁵⁰); *Süllem-i kaşr-ı celālī olamaz heft-ecrām* (ve-lehu: K. 13/59); *Ḥareket etmede*¹⁰⁵¹ 'āciz *kalalar*¹⁰⁵² *heft-ecrām* (Cevrī: K. 6/23); *Cevher-i pākine ecrām u 'anāşır ikrām* (Nef'ī: K. 50/20). (I/64. s.).

ecreb: (< Ar.) uyuz insān, ḥayvān. (I/64. s.).

ecribe¹⁰⁵³: (< Ar.) 'dağarcık' demek olan *cirāb*'iñ cem'i. Eşyā konulacak dağarcıklar, meşīn ve bezden ma'mūl çantılara da ıtlāk olunabilir. (I/64. s.).

ecred: (< Ar.) tüysüz insān, ḥuşūşuyla genç: *ıtl-ı ecred*. § Otsuz yer: *arż-ı ecred*. (I/64. s.).

1048 Saf akıl sahipleri (Kurān-ı Kerim'de 16 ayette geçen bir tabir).

1049 Ziya Paşa: TCB. 1/2.

1050 K. 12/62 ile K. 12/66 beyitlerinin karıştırılmış olduğu düşünülmüştür.

1051 Dīvānda: etmege.

1052 Dīvānda: ola.

1053 Kāmūsta (N.2) eksik kısım.

1047 Bu da oğlum Emced için.

eczā': (< Ar.) cüz'üñ cem'i, pârçalar.

'Ahd-nāmenîñ eczāsından ma'dūd olarak (Lāyihā ≈ Reşîd Paşa). Ş Edviye tertîb olunan şeyler. Eczā-yı şerîfe = Kır'ân-ı Kerîmîñ mürekkeb bulunduğ cüz'ler. Eczā-yı tıbbiyye = 'ilâç yapılan nesneler. Eczā'-yı nāriyye. || Meger imdād êde hestî-dih-i eczā'-yı 'adem ('Ākif Paşa: K. 7/52); Dürc-i re'yiñdedir eczā-yı kıvām-ı devlet (Münîf: K. 5/3); Bü-l-'aceb mecmû'a-i keşret-nümâdır kâ'inât / Cümleñiñ şîrâze-i cem'iiyyet-i eczâsı bir (Hersekli Hikmet: G. 41/2). (I/64. s.).

eczā-hâne: (< F.) eczā-yı tıbbiyye bulunan ve edviye yapılan dükkân: Velāyet vâsıl-ı iksîr-i eczā-hâne-i 'ulyā (Nābî: K. 1/49). (I/65. s.).

ecsād: (< Ar.) cesed'in cem'i; vücûdlar, gövdeler. O varṭa-gāh-ı belā berzahından eyle ḥalāş / Ulaşmadın daha¹⁰⁵⁴ ecsāda nār-ı zāt-ı vekūd (Sābit: K. 2/55); Tā şifā-hâne-i elṭāf-ı Hudā'dan erişe / Beden-i ādeme dārū-yı devā-yı ecsām¹⁰⁵⁵ (Cevrî: K. 6/60); Olsa temkîni eger şāmil-i ecsād-ı laṭîf / Şadme-i şarşar olur hâne-i dünyāya

temel (Kāzım Paşa: K. 4/32). (I/65. s.).

ecsām: (< Ar.) cism'in cem'i. Kezâlik gövdeler: Buḥār gibi eñ şakîl ecsāmı, eñ kuvvetli ma'ādini bergeşte ve perîşān etmek (Nüfûs ≈ Kemāl); Tîg'e eylediler 'aḳd¹⁰⁵⁶-ı uḥuvvet ecsām (Nābî: K. 13/30); Düşse ger ḥāke nem-i ebr-i bahār-ı lutfu / Kesb-i rūḥ eyler idi zîr-i zemînde ecsām (Nef'î: K. 50/29). (I/65. s.).

ecsem: (< Ar.) pek iri, gövdesi büyük olan. Nādiren kullanılır. (I/65. s.).

ecfān: (< Ar.) cefn'in cem'i. Göz kapakları. İhtilâc-ı ecfān = göz kapaklarının segirmesi. (I/65. s.).

ecl: (< Ar.) lisānımızda elfāz-ı mehcüreden bulunan ötürü ta'bîri gibi bu da şimdi edebiyâtımızda metrukudur. Yalnız li-eclî'l-vedā' ve li-eclî'l-istifāde tarzında ba'zen kullanılır. Bunuñ soñuna -den ilḥākıyla gelmediği eclden tarzındaki isti'mālî de kitābet-i resmiyyeye münḥaşır gibidir. (I/65. s.).

ecel: (< Ar.) vakt-i mu'ayyen, bir şey'in nihāyet müddeti, gāyet ü encām Ş hayātîñ soñu, müddet-i 'ömrüñ nihāyeti. Derd-i ecele devā bulunmaz

1054 Dîvānda: daḥî.

1055 Dîvānda: eşkām.

1056 Kāmûsta: 'ahd

(Lā¹⁰⁵⁷); *Țutuldu şavlet-i hummā-yı muḥriḳe nā-gāh / Revānın aldı ecel eyleyip şitāb yazıḳ* (Ekrem¹⁰⁵⁸: 3); *Nāvek-i ḡamzeleri tīr çeker dūz-ı ecel* (Kāzım Paşa: K. 4/53); *Senden ey cān munḳaṭı' kılmaz beni illā ecel* (Fuḫūlī: G. 179/1). (I/65. s.).

ecel-i ḳazā: (< Ar.) tehlikeye uğranılarak gelen ecel. (I/65. s.).

ecel-i müsem mā, ecel-i mev'ūd: (< F¹⁰⁵⁹.) terkībleri ṭabī'ī olarak 'gelen ecel' demektir. *Nā-gehān geldi biriniñ eceli* (Yahyā); *Görenler dērdi kim şimdi ecel kārında ḡayrāndır* (Riyāzī). (I/65. s.).

ecell: (< Ar.) pek büyük, eñ celīl, ulu. Bu *ulu*'yu doğru okumak için şöyle *oulou* yazmak icāb eder. *Merḡabā merḡamet-i ḡaṣ-ı ḡudāvend-i ecel* (Kāzım Paşa: K. 4/5); *Maḡhar etmiş o ḳadar ḡazret-i feyyāz-ı ecel* (ve-lehu: K. 4/29); *Ma'rifet Ḥaḳḳ'ıñ ecell-i lutf-ı sübhānīsıdır* (Kemāl); *O ḳurb-ı mücerred aña ḡaṣdır / Ecell-i maḳāmāt iḡlāṣdır* (Mu'allim Nācī¹⁰⁶⁰:18). (I/66. s.).

eclād: (< Ar.) 'ḡayvān derisi' ma'nāsına olan *cild*'iñ cem'i. Cem'-i dīğeri olan *cülūd* ziyāde kullanılır. (I/66. s.).

eclāf: (< Ar.) *cilf*iñ cem'i. Müfredi kullanılmaz. Erāzıl-i nās, edebsiz, çapḳın ṭaḳımı: *Belki erāzıl-i eclāfdan 'addolunmaḳdan ḳurtulamaz* (Görenek ≈ Kemāl); *Ola deryūze-ger-i seylī-i eclāf-ı zamān* (Hersekli Ḥikmet). (I/66. s.).

eclaḡ: (< Ar.) başı kel adam, üstü düz araba ve maḡfe. (I/66. s.).

ecla': (< Ar.) kısa dudaklı, miskin adam. Bu ikisiniñ¹⁰⁶¹ Türkçede isti'māli enderdir. (I/66. s.).

ecille: (< Ar.) fazīlet ve ma'rifet-i zātiyyeleriyle taḡayyüz etmiş olan büyük zātlar. § Rütēb-i resmiyyeden evveli sınıf-ı evvelini ḡā'iz bulunanlara ve daha büyük rütbede olanlara daḡī *ecille-i ricāl-i devlet* ta'bīri kullanılır. *Ecille-i udebā-yı 'Oṣmāniyyeden merḡūm Sırrī Paşa raḡmetu'llāhu 'aleyhi raḡmeten vāsi'aten*. || *Ecille-i fukahādan Aḡmed bin Muḡammed er-Rāzıkānī'niñ ḡaḳḳa-i tedrişinde bulunarak* (İmām Ġazālī ≈ Ḥamīd Vehbī). (I/66. s.).

eclā: (< Ar.) pek belli, eñ celī: *Fevā'id ve muḡassenātı eclā-yı bedīhiyyātından olan*

1057 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 57.

1058 Kitābe-ı Seng-i Mezar.

1059 Madde başı olan bu terkipler Arapçadır.

1060 Mir'āt-ı Bedāyi.

1061 Eclaḡ ve eclā kasdolunmuştur.

bir demiryolunuñ dahī vüçüda getirilmesi (Ankara Demiryolu Mektubu ≈ Sırrı Paşa); Muḥammed ki ḥayrū'l-berıyyâtdır / Bu mebhâşde eclâ-yı âyâtdır (Mu'allim Nâcî¹⁰⁶²: 17). (I/66. s.).

ecmāl: (< Ar.) 'erkek deve' ma'nāsına olan *cemel*'iñ *cem'i*. Türkçede *isti'māl*i enderdir. (I/66. s.).

ecmel: (< Ar.) pek güzel, eñ yakışıklı: *Şüret-i şāhid-i im'ānī-i melekden ecmel (Kāzım Paşa: K. 4/27); Lutfeyledi pādīşāh-i ekmel / 'Osmānlılık oldu şimdi ecmel (Mu'allim Nâcî¹⁰⁶³: 152). (I/66. s.).*

ecemm: (< Ar.) etli kemik § mızrāksız adam § boynuzu olmayan қоç. Ziyā-yı 'irfān ile münēvverü'd-dimāğ olan ba'zı luğatçileriñ zannētdikleri gibi bu lafz ile *şīr-i ucem* ta'bīri beyinde hīçbir münāsebet ve muḳārenet yokdur. (I/67. s.).

ecm: (< Ar.) dört köşe, düz-hāne, murabba' baraқа gibi. Bu lafzlarıñ hepsi қullanılmaz, faқаt yek-dīgerinden tefrīḳ içün yazılıyor. Çünkü bunlar kāmilen bilinmezse bālāda gösterildiği gibi birtақım yañlış zanniyāta ibtinā'en elfāzıñ

isti'māl ve telaffuzu ḥuṣūşunda ḥaṭā edilir. (I/67. s.).

ecim: (< Ar.) bir şey'e çok devām etmekden uşanç gelmek § bir adamı istemediği hāle uğratmak § şu - safvetini ḡā'ib edip- bozulmak. (I/67. s.).

ecma': (< Ar.) eñ toplu, ziyāde birleşmiş ve biriken: '*Ālime lāzım olanlarıñ biri vera'dır. Tā ki 'ilmi enfa'-i fevā'idi ekser ve ecma' ola (Mevzū'ātü'l-'ulūm). (I/67. s.).*

ecma'ın: (< Ar.) hepsi, topu, cümlesi: *Rıdṵānu'llāhi Te'ālā 'aleyhüm ecma'ın. (I/67. s.).*

ecme: (< Ar.) sık ağaçlı maḥall, orman, vahşī ḥayvān yatağı. *Ucem* ve *ecmāt* ācām gibi bunuñ *cem'*leridir. *Meclisde şūḥ-ı dil-firīb cenk edicek şīr-i ucem (Nef'i: K. 15/27). (I/67. s.).*

Eçmiyazin: (< Er.) Rusya'nıñ Kafqasya kıt'asında, Revān civārında üç kilise manastırınıñ ismidir ki Ermenileriñ 'ḳatoğigos' dedikleri eñ büyük re'īs-i rūḥānīleri orada iḳāmet eder. (I/67. s.).

ecneb: (< Ar.) ḡarīb, bī-vāye, zelīl, yābāncı adam. § Sert başlı at. Lisānımızda böyle қullanılmaz. Aşağıda görüldüğü gibi şöñuna *yā-*

1062 Mir'āt-ı Bedāyi.

1063 Gāzī Ertuğrul Bey.

yı nisbet 'ilāvesiyle çok isti'māl olunur. (I/67. s.).

ecnebī: (< Ar.) yābāncı adam, başka millet veyā memlekete mensūb olan şahıs: *elsine-i ecnebiyye, ecnebī adam*. ‖ *Beyne'd-düvel umūr-ı ecnebiyye nezāreti pek mu'teber ve müreccah bir nāzik me'mūriyyet olup* ('Ākif Paşa); *Mādāmki bunca ecnebī millet ve devletleriñ efrād-ı 'avāmından* (Se'ele ≈ Şināsī); *Akrabā olsa da farzā düşmen / Ecnebīden yine elbet ehven* (Vehbī¹⁰⁶⁴: 565); *Ecnebī-vārī anı*¹⁰⁶⁵ *hāmeye teklif-i nağam* (Nābī: K. 15/104); *Cigerpāreñi kendi istedigini ve aının istediği bir ecnebīniñ yatağına vèrmek için h'āb-gāh-ārāmını pamuk şiltelerden kara topraklara tahvīl etmeye sebep olursuñ* (Kemāl). (I/67. s.).

ecnebiyyet: (< Ar.) yābāncılık, ġarīblik, bīgānelik. (I/68. s.).

ecnād: (< Ar.) 'asker' demek olan *cünd*'ün cem'i: 'askerler, taburlar. Cem'-i diğeri olan *cünūd* çok kullanılır: *Cān fedā etmeyi bir şey mi sayar rāhuñda / Doludur pertev-i hubbuñla kulüb-ı ecnād* (Şeyh Vaşfī); *Enbiyā her biri rāyet-keş-i aḥkāmıñdır /*

Gitdiler āhirete etmeye 'arz-ı ecnād (Nābī: K. 2/117). (I/68. s.).

ecnāb: (< Ar.) *cenb*'iñ cem'i. Yañ taraflar. Nādiren kullanılır.

ecnās: (< Ar.) *cins*'iñ cem'i. Sınıflar, nev'ler, çeşidler. *Ecnās-ı muhtelifeden mürekkebe*. ‖ *Bir Muḳteżā-yı ḥikmet-i bālīga-i şamedāniyye küre*¹⁰⁶⁶*-i arzıñ üzeri ecnās-ı muhtelif-e-i ḥayvāniyye için bir me'vā-yı müşterek olmuştur* (Hātıra). (I/68. s.).

ecnef: (< Ar.) Ḥaḳḳ'dan 'udül eden, edici adam § belı egri olan: *şahş-ı ecnef*. (I/68. s.).

ecniḥa: (< Ar.) 'kanat' demek olan *cenāḥ*'iñ cem'i: kanatlar. (I/68. s.).

ecinne: (< Ar.) *cenīn*'iñ cem'i: ana karnındaki çocuklar. (I/68. s.).

ecvād: (< Ar.) 'mürüvvet-mendī, cömerdlik ve saḥāvet, kerem-kārī gibi ma'nālara delālet eden *cūd*'uñ cem'i. (I/68. s.).

ecvāf: (< Ar.) 'her şey'iñ içi, içiniñ boşluğu' demek olan *cevfi*'iñ cem'i. Eclāf ve ecvāf. Nādiren kullanılır. (I/68. s.).

ecvibe: (< Ar.) *cevāb*'iñ cem'i. Şorulan şeyleriñ, söylenilen sözleriñ

1064 Lutfiyye.

1065 Dīvānda: ney-i.

1066 Kāmūsta "küre" kelimesi bazen "küre" bazen "kürre" şeklinde yer almaktadır. Genel kullanım göz önünde bulundurularak "küre" esas alınmıştır.

karşılıkları. *Vārid olan su'āllere ecvibe-i ma'kūle serd edildi. ‖ Da'vā-yı diyānet ve şadāqate nasıl şıkışdırmış olduğu mes'elelerine ecvibe-i müskite bulabilir ise* ('Ākif Paşa). (I/68. s.).

ecūc: (< Ar.) şu'le vèrici, ziyālandırıcı, parlayıcı şey. Nazımda kullanılabilir. (I/68. s.).

ecved: (< Ar.) pekiyi. eñ a'lā: *ecved-i mensūcāt*. (I/68. s.).

ecvef: (< Ar.) ıstīlāhāt-ı şarfiyyece 'aynū'l-fi'linde hūrūf-ı 'illetden bir harf bulunan kelime. § *Ecvef* içi boş, kof, boş kafalı. *Kimi ecvef gibi 'illet-zede-i herze derūn* (Münīf: K. 22/16); *Sālim ile qalbiñi renc-i hasedden şābiten / Ol şahīlha harf-i 'illet girmesin ecvef gibi*. (I/68. s.).

echer: (< Ar.) müsteṣnā dil-ber § gündüz iyi görmeyen kamaşık gözlü adam. Birinci ma'nāda nādiren kullanılmışdır. (I/68. s.).

echel: (< Ar.) pek, eñ cāhil, hīçbir şey bilmeyen: *echel-i aqvām*, *echel-i nās*. (I/69. s.).

ecyād: (< Ar.) cīd'in cem'i: uzun boyunlar. Nādiren kullanılır. Müfredi hīç isti'māl olunmaz. (I/69. s.).

ecyāf: (< Ar.) cīfe'niñ cem'i: lāşeler. Cem'i az, müfredi çok kullanılır. (I/69. s.).

ecyāl: (< Ar.) cem'dir. Müfredi ba'zı emşāli gibi lisānımızda kullanılmayan cīl'dir. Nesiller, soylar, şunūf-ı nās. (I/69. s.).

ecyed: (< Ar.) tavīlū'l-'unq, uzun boyunlu adam. Nādiren kullanılır. (I/69. s.).

ecīr: (< Ar.) nefsini kirālayan, ücretle çalışan, tutulan ırgad: *Ecīr ile esīriñ farkı vardır*. (I/69. s.).

ecīl: (< Ar.) işini şönraya bırakan § te'hīr edilen şey. (I/69. s.).

eḥādīs: (< Ar.) 'haber' ve 'kelām' ma'nāsına gelen *ḥadīs*'iñ cem'i. Fahrū'l-enbiyā şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretleriniñ kelāmlarına ıtlāk olunur: *eḥādīs-i şerīfe. ‖ Me'ḥaz-ı ictihād olan eḥādīs-i şahīlhe-i nebeviyye dahī bu āyāt-ı Qur'āniyye aḥkāmı* (Hukūk Makālesi); *Kısrını mağz-ı eḥādīsiniñ etmiş çīde / Kaḡı fāzılda hüveydā ise ṭab'-ı naḡḡād* (Nābī: K. 2/50). (I/69. s.).

eḥādīs-i mürsele: (< Ar.) esānīd-i muttaşıla ile rivāyet olunan ḥadīs-i şerīfler. 'İlm-i tefsīr ü eḥādīs ü uşūl / Ādemi cennete eyler mevşūl (Vehbī). (I/69. s.).

eḥāsin: (< Ar.) *aḥsen*'iñ cem'i. Pek, eñ güzel olan şeyler: *Eḥāsin-i eṣyānıñ, bedāyī'-i āṣārıñ bir ḥāṣṣe-i ḥafıyyesi de düşündürücülüğüdür* (Pejmurde Ş Ekrem); *Bir çehre-i dil-nüvāz-ı muḥsin / Bir nūr-ı bedī'atü'l-eḥāsin* (Ekrem). (I/69. s.).

eḥālīl: (< Ar.) 'mecrā-yı bevl' ve 'maḥrecü'l-leben' ma'nāsına olan *iḥlāl*'iñ cem'i. Oña da bak. (I/69. s.).

eḥabb: (< Ar.) eñ, pek sevgili, sevilen. *Bence eḥabb-ı eṣyā kitābdır. ‖ Bence bir gecenıñ ba'zı sa'ātinde müzākere-i 'ilm eylemek cümlesini iḥyā etmekden eḥabbdır* (Terceme-i Kelām ≈ Hāzret-i İbn 'Abbās). (I/70. s.).

aḥibbā, aḥbāb: (< Ar.) 'sevgili' ma'nāsına olan *ḥabīb*'iñ cem'i. Döster, iyi görüşülen şādık bildikler. *Aḥbāb muḥāverātda müfred ḥükmünde kullanılır. Teraḥḥüm kıl o mecrūḥ-i melāmet-dīde-i dehre / Ki zaḥm¹⁰⁶⁷ ü merhem ta'n-ı aḥibbā zaḥm-ı a'dādır* (Şabrī: K. 7/53); *Şemşīr-i zebānımdan aḥibbā ḥāzer eyler* (Nef'ī: K. 11/61); *Lutf u kahrından vèrir aḥbāba gül, a'dāya ḥār* (Fuẓūlī: K. 12/46); *Gāh aḥbābı ziyāret eyle / Līk*

etvārına dikkat eyle (Vehbī¹⁰⁶⁸: 467). (I/69. s.).

aḥbār: (< Ar.) 'yazı için kullanılan mürekkeb' ve 'ālim' ma'nāsına olan *ḥibr*'iñ cem'i. Lisānımızda müfredi de cem'i de çok kullanılmaz. *Aḥbār-ı Yehūd* gibi. (I/70. s.).

aḥbel: (< Ar.) 'börölce' dēnilen kuru dāne. (I/70. s.).

aḥben: (< Ar.) 'illet-i istiskā ile ma'lūl olan adam, müstesķi. (I/70. s.).

aḥtem: (< Ar.) siyāh şey. (I/70. s.).

eḥacc: (< Ar.) pek katı, sert şey. (I/70. s.).

aḥcār: (< Ar.) *ḥacer*'iñ cem'i. Taşlar: *aḥcār-ı menķūşe. ‖ Gūyā ki 'ādāt-ı medeniyet aḥcār ve eṣcārına varıncaya kadar sirāyet etmiş gibi* (Londra ≈ Kemāl). (I/70. s.).

aḥad: (< Ar.) bir, ilk sayı. *Aḥadsıñ, serīr-i lā-yezālīde vaḥdāniyyetle ma'rūf* (Sinān Paşa); *N'ola dēsem saña Aḥmed aḥad-nümā-yı vüçüd* (Nevres: K. 1/39); *Görünüp devre-i mīm-i sermed / Oldu mevcūd-ı aḥaddan Aḥmed* (Nābī¹⁰⁶⁹: 62). (I/70. s.).

eḥadd: (< Ar.) pek, eñ keskin: *eḥadd-i ālāt-ı kātı'a*. (I/70. s.).

1067 Kāmūsta: zaḥmūñ.

1068 Lutfiyye.

1069 Hayriyye.

aḥcen: (< Ar.) kıvrıcık saç; zülf-i aḥcen.
(I/70. s.).

aḥdāk: (< Ar.) ḥadeḳa'nıñ cem'i. Göz bebekleri: *Ḥadāyık-ı aḥdāk-ı erbāb-ı naẓar başāret bula* (Fuẓūlī). (I/70. s.).

eḥadü'l-uḥadeyn, eḥadü'l-āḥād: (< Ar.) ikisi bir ma'nāda kullanılır. 'Emṣālsız bī-nāzīr şey' demektir. (I/70. s.).

aḥdeb: (< Ar.) kambur: *ṣaḥṣ-ı aḥdeb*. (I/70. s.).

aḥdebiyyet: (< Ar.) kamburluk. (I/70. s.).

aḥder: (< Ar.) şaşı adam. Bunlar nādiren kullanılan elfāẓdandır. (I/70. s.).

aḥadiyyet: (< Ar.) Cenāb-ı Ḥaḳḳ'ıñ birliği, birlik. *Zāt-ı aḥadiyyet* ta'bīriniñ doğrusu *zāt-ı zī-ahadiyyet*'dir. Bu şüretle şifāt-ı İlāhiyyeden olur. *Yine celāl-i aḥadiyyetiñle Allāhu'l-vāḥidi'l-ḳaḥḥār diye cevāb vèrdigiñde kimseniñ mu'ārazaya istiṭā'atı olmaz* (Sinān Paşa); *Ser be-hem-dāde-i dest-i aḥadiyyetdir hep / Yek-be-yek silsile-i nisbet-i inṣā-yı ḳurūn*¹⁰⁷⁰ (Münīf: K. 22/8); *Birdir dèdi āṣnā-yı vahdet /*

Mevc-i aḥadiyyet Aḥmediyyet (Şeyḥ Ġālib¹⁰⁷¹: 26). (I/70. s.).

aḥrāc: (< Ar.) 'boncuḳ' ma'nāsına olan ḥırc'ıñ cem'i. Ḥayvānlarıñ palan, yularlarına, taşmalarına dikilen boncuḳlar. (I/71. s.).

aḥrār: (< Ar.) ḥürr'üñ cem'i. Köle ve esīr olmayanlar: *Saṇa ḥilm ü edeb ü ḥüsn-i sülūk / Eyler aḥrārı żarūrī memlūk* (Nābī¹⁰⁷²: 561); *Aḥrārı esīr ederdi luṭfī* (Lā¹⁰⁷³). (I/71. s.).

aḥrārāne: (< F.) ḥürr olanlara yakışacak tarzda. *Ḥürrāne* şüretinde kullanılmamalıdır: *ma'īṣet-i aḥrārāne*. || *Deminde seyr ediñ te'sīri aḥrārāne ötdükçe / Dil-i āvāreyi ḥāḥiṣ-güzār-ı dām eder bülbul* (Pejmurde¹⁰⁷⁴ ≈ Ekrem: 2). (I/71. s.).

aḥrad: (< Ar.) pek baḥlīl, ḥasīs adam. (I/71. s.).

aḥres: (< Ar.) ḳadīm, eski şey. (I/71. s.).

aḥreṣ: (< Ar.) dürüş, ḥaṣīn, ḳatı şey. (I/71. s.).

aḥraẓ: (< Ar.) gözleriniñ kirpikleri dökülmüş, çipil gözlü adam. (I/71. s.).

1071 Hüsn ü 'Aşk.

1072 Hayriyye.

1073 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebeviyye: 3/36.

1074 Bülbul.

aḥrā, aḥrā' (< Ar.) lāyık, münāsib, şāyeste, uygun: *Hem ḥākime-i dūnyā, hem mālīke-i deryā 'unvānıyla tavşīf olunsa aḥrādır (Ma'ārīf ≈ Kemāl); İsmiñ olursa reşīdü'l-vükelā aḥrādır (Reşīd Paşa Ḥaḳḳında ≈ Lā); Yūsuf-ı devrānsiñ aḥrādır ğulām olmaḳ saña (Lā). (I/71. s.).*

aḥzāb: (< Ar.) 'kısım, t̄ā'ife' demek olan *ḥizb*'iñ cem'i: t̄ā'ifeler birtakım adamlar, bölükler, kısımlar. Müfredi de cem'i de az kullanılır. (I/71. s.).

aḥzeḳa: (< Ar.) karnı büyük bodur adam. Me'nūs degildir. (I/71. s.).

aḥzem: (< Ar.) pek hāzımlı, ihtiyātlı Ş mürtefi' yer, gögsü büyük adam, ḥayvān. Nādiren kullanılır. (I/71. s.).

aḥzān: (< Ar.) ḥüz'n'üñ cem'i. Ğamlar, kederler, ğuşşalar: *Aḥzān-ı ḥazāna raġmen bir nev' tesellī-i maḥrūmāne ḳabīlindendir (Şoñbahār ≈ Ekrem); Cihān hep devr-i 'adliñde ser-ā-ser ḥürrem ü şādān / Göñül zindānī-i genc-i belā vü beyt-i aḥzāndır (Riyāzī); Bir ḥaşırim yoġ-iken külbe-i aḥzānımda (Āḥi: G. 96/1). (I/71. s.).*

aḥzen: (< Ar.) ziyāde maḥzūn olan: *şahş-ı aḥzen (I/72. s.).*

aḥsā: (< Ar.) pek ḳumlu, taşlı yer: *arż-ı aḥsā. (I/72. s.).*

aḥsās: (< Ar.) duygular. *Ḥiss'iñ cem'i: aḥsās-ı raḳīḳa. (I/72. s.).*

aḥsen: (< Ar.) pek, eñ güzel. *Be-aḥsenü'l-ḳaşaş-ı Yūsufi u Sūre-i Hūd (Sāmī: K. 1/65); Şa'b olan emri eder aḥsen ḥāl ile tamām (Nābī: K. 13/10); Aḥsen-i aḥsen-i taḳvīm şuver (Nābī¹⁰⁷⁵: 54); O bulur cāme-i sebzīn-i varāḳla revnaḳ / Sen ise aḥsen olursuñ çıkarıp pīreheni (İbn Kemāl¹⁰⁷⁶); Çeşm-i ḥaḳ-bīni gibi¹⁰⁷⁷ aḥsen idi / İki şehbāz-ı şikār-efgen idi (Ḥākānī: 228). (I/72. s.).*

aḥşā': (< Ar.) lisānımızda kullanılmayan *ḥaşā'*niñ cem'i. Baġırşak, yürek, ciger, böbrek gibi bedeniñ a'zā-yı dāḥiliyyesi. (I/72. s.).

aḥşām: (< Ar.) 'ā'ile, müte'allikāt, aḳrabā. (I/72. s.).

aḥṭāb: (< Ar.) 'odun' demek olan *ḥaṭab*'iñ cem'i. *Baġdād'a vuḳū'-ı me'mūriyyet ve muvāşalatımızdan evvel meşelā aḥṭāb, tuġla, taş vesā'ire gibi tedārik edilmiş olan şeyler (Mektüb ≈ Sırrī Paşa). (I/72. s.).*

aḥfād: (< Ar.) *ḥafīd*'iñ cem'i. Torunlar: *O pīr-i feżā'i's-semīr evlād ve aḥfādınıñ sa'ādet-i ḥālını gördükçe şafā-yāb*

1075 Hayriyye.

1076 Bulunamadı.

1077 Kāmūsta: pek.

oluyordu (Defter-i A'māl); İşte bu civān-merdānūñ ahfādı olan 'Osmānlılara ırşen ve fıtraten hā'iz oldukları şıfat-ı sahāvet bir vazıfe-i 'uzemā tahmīl eylemiştir (Kemāl). (I/72. s.).

ahakḳ: (< Ar.) eñ, pek haḳlı, müsteḥaḳ, lāyık. Eski müftī merhūmuñ yegeni İbrāhīm Efendi 'ulemā-yı sā'ireden elyak ve ahakḳdır (Nuṭuḳ ≈ Sırrī Paşa); Haḳḳ, ittibā'a ahakḳdır (Sırrī Paşa); Tebcīle Hudā kadar¹⁰⁷⁸ ahakḳdır (Mu'allim Nācī¹⁰⁷⁹: 133); Kılmış evlādınıñ evlādı Sa'īd Baba'yı / Ya'nī seccāde-niṣhān reh-i irşāda ahakḳ (Sulṭān-zāde Dāniş). (I/72. s.).

ahḳāb: (< Ar.) 'zamān-ı ṭavīl' ü 'medīd' ve 'dehr' ma'nāsına olan ḥuḳub ve ḥuḳb'uñ cem'i. İsti'māli enderdir. (I/72. s.).

ahḳād: (< Ar.) 'kīn, ğarez' ma'nāsına olan ḥuḳd'ıñ cem'i. Müfredi cem'inden ziyāde kullanılır. (I/72. s.).

ahḳāf: (< Ar.) ḥuḳfe'niñ cem'i: ḳum tepeleri. Me'nūs degildir. (I/72. s.).

ahḳar: (< Ar.) pek, eñ haḳīr olan: 'Ādetiñ olsa tevāzu', ehl-i kibr ü naḥvetiñ / Bezmine varsañ olursun her

naẓarda ahḳarı (Münīf¹⁰⁸⁰⁻¹⁰⁸¹); Bir ğarīb 'abdım ahḳar u 'āciz / Ey ğarībe mu'īn olan Allāh (Hızır Ağa-zāde Sa'īd). (I/73. s.).

ahḳām: (< Ar.) ḥükm'üñ cem'i: ahḳām-ı kânūniyye. || Āyāt-ı Qur'āniyye ahḳāmı dā'iresinde (Ḥuḳūk); Hāme-i emr-kün olduḳda raḳam-senc-i yekūn / Cümle şey¹⁰⁸² oldu be-hem-beste-i ahḳām-ı şu'un (Münīf: K. 22/1); Yazıldı sebze-i nev-ḥīzden¹⁰⁸³ haṭ-ı ahḳām (Fuẓūlī: K. 1/3); Êtdiler destine teslīm umūr-ı ahḳām (Nābī: K. 13/47); Dād-ger pādīşah-ı 'ādil-i Fārūḳ-ahḳām (Cevrī: K. 6/14); Ahḳām-ı ḳadr taḥallüf etmez (Lā¹⁰⁸⁴). (I/73. s.).

ahḳem: (< Ar.) pek, eñ, ziyāde ḥükm eden; pek ḥükümlü, ḳuvvetli. Ahḳemü'l-ḥākimīn = Allāh-ı Zü'l-celāl. Şerī'at-ı İslāmiyyeden evsa' ve a'del ve ahḳem bir kânūn bulunmaḳ ḳābil midir (Ḥuḳūk Maḳālesi); Ḥalīfeñdir ey ahḳemü'l-ḥākimīn / Anıñ lutfuna müfteḳırdır zemīn (Mu'allim Nācī¹⁰⁸⁵: 88); Êtdi emr ehline teslīm emānātı Hudā / Ne olur emr-i İlāhī

1080 Bulunamadı.

1081 Bu beyit (III/163. s.)'de Naẓīm' e ait olarak tekrar verilmiştir.

1082 Dīvānda: Cümlesi.

1083 Kāmūsta "ḥa" ile yazılıdır.

1084 Ziya Paşa: Kt. 14.

1085 Mir'āt-ı Bedāyi.

1078 Kāmūsta (N.2) bu kelime yoktur.

1079 Gāzī Ertuğrul Bey.

*dahî*¹⁰⁸⁶ bundan aḥkem (Nābî: K. 15/17). (I/73. s.).

aḥlā: (< Ar.) eñ ziyāde şîrîn; pek tatlı: *Meşâ'ib-i ḥarameyn vüçûdumu ḥarâb eyledi. Taşavvur-ı mevtden elezz ve aḥlā 'indimde bir şey yokdur (Tezkire-i Kādî'asker 'İşmet); Olur mu bî-niyâz olmak gibi şîrîn bir ni'met / Anıñ-çün lezzet-i maṭlûbdan aḥlā kanâ'atdır (Şerîf: G. 37/3). (I/73. s.).*

aḥlām: (< Ar.) ḥulm'üñ cem'i. Rü'yâlar: *Ger hirâsuñla revâ görmese a'dâ aḥlām (Lā). 'Ḥulm-ı 'aḳıl' ma'nâsına da gelir. Faḳat Türkçede bu ma'nâda kullanılmaz. (I/73. s.).*

aḥmâl: (< Ar.) ḥuml'ıñ cem'i. Yükler: *Ëtdi aḥmâl-i veğâ rihlet için şedd-i ḥurām (Nābî: K. 13/32). 'Gebelik' ma'nâsına olan ḥaml'ıñ cem'i de böyle gelir. (I/73. s.).*

Aḥmed: (< Ar.) pek memdûḥ, pek şükür-kâr, peygamberimiz 'aleyhi's-şalât efendimiz ḥazretleriniñ esmâ-yı şerîfelerindendir. *Şübhe yok*¹⁰⁸⁷ *ki feyz-i Aḥmedî'dir / Bir mu'cize-i Muḥammedî'dir (Lā*¹⁰⁸⁸*); Aḥmed-i mürsel imâm-ı enbiyâ kim zâtıdır / Vech-i pâk-i Ḥaḳḳ'a hem âyîne hem âyîne-dân (Kāzım: K. 1/33);*

*Muḥammediyyet ile Aḥmediyyet'i ancak / 'Aṭâ buyurdu saña Vāhibü'l-'aṭâ-yı vüçûd (Nevres: K. 1/38); Aḥmedü'l-ḥulḳ Muḥammed Maḥmûd / Ya'nî maḥbûb-ı Ḥudâvend-i Vedûd (Nābî*¹⁰⁸⁹*: 56). (I/73. s.).*

aḥmer: (< Ar.) pek kırmızı: *Baḥr-i Aḥmer. ‖ Şeyṭansa da ḥûrdan güzeldir / Ol şu'le-nihâd-ı nûr-peyker / Reşk-âver-i sâğar-ı eceldir / La'linde nühüfte mevt-i aḥmer (Ekrem*¹⁰⁹⁰*: 6); Düşmüş kimi tecessüs-i kibrîti aḥmere (Lā-edrî*¹⁰⁹¹*); Şahbâ-yı sürhü çeşmine*¹⁰⁹²*yâḳût-ı aḥmer èt (Ġâlib Dede: Mhs. 8/1); Şekl-i tās-ı âteşindir saña verd-i aḥmeri (Nazîm); Dîdem çü Baḥr-i Aḥmer eder âşikâr mevc (Râtib). (I/74. s.).*

aḥmez: (< Ar.) metîn, ziyāde kavî ve muḥkem § deñiz maḥlûḳâtından olup 'ale't-tevâlî şuyuñ içinde kendini ḳabz ve başt eden ya'nî açılıp ḳapanan deñiz ağzıdır. (I/74. s.).

aḥmes: (< Ar.) şalâbet. Ḳuvvet şâḥibi yigit adam § şalâbetli yer. Pek az kullanılır. (I/74. s.).

1086 Kâmûsta: daha.

1087 Eserde: Yok şübhe.

1088 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'ârâ-yı Rûm: 165.

1089 Hayriyye.

1090 Buhrân-ı Sevdâ.

1091 Ziya Paşa: TCB. 1/10.

1092 Kâmûsta: çeşmime.

aḥmak: (< Ar.) pek 'akılsız, sersem, şaşkın: *Ġam degil ètmezse Hāzık ser-fürü ma'zûrdur / Nā-şināsān-ı suḥandan bir iki aḥmak baña* (Hāzık: G. 10/7); *Yoksa taklîd ile her bir aḥmak / Ne revā yapma velāyet şatmak* (Nābî¹⁰⁹³: 871). (I/74. s.).

aḥmakāne: (< Ar.) aḥmak olana yakışacak tarzda. (I/74. s.).

aḥmā: (< Ar.) pek, eñ 'arlı, hamiyetli: *Velāyet şāḥib¹⁰⁹⁴-i ḥalvet-serāy-ı 'izzet-i aḥmā* (Nābî: K. 1/50). (I/74. s.).

aḥmaḳî, aḥmaḳiyyet: (< F, < Ar.) aḥmaklık, 'akılsızlık. İkincisi ba'zen kullanılır. (I/74. s.).

aḥnā': (< Ar.) çapraz ve aykırı işler, çarpık ve egri şeyler. İsti'māli enderdir. (I/74. s.).

aḥnef: (< Ar.) ayakları çarpık, egri bügrü olan. (I/74. s.).

aḥvāl: (< Ar.) ḥāl'ın cem'i. *Yā Muḥavvilü'l-aḥvāl, aḥvāl-i ḥāzıra. || Añıp aḥvāl-i sıbt-ı Aḥmedî 'öşr-i muḥarremde* (Lā¹⁰⁹⁵); *Hîç şorma mübtelâlarıñ aḥvâli bellidir / Sen bî-vefāya dil vèreniñ ḥâli bellidir* (Āgāh: G. 91/1); *'Arz ètsem olur 'uḳde-i aḥvâlimi ben de / Ey kām-revā-yı zu'afā*

server-i 'ālem (Neşāṭî: K. 20/30). (I/74. s.).

aḥvec: (< Ar.) pek muhtâc¹⁰⁹⁶: *aḥvecü'n-nās*. (I/75. s.).

aḥves: (< Ar.) bahâdır, şecî', cesûr adam. *Aḥmes daḥî* bu ma'nâda kullanılabilir. (I/75. s.).

aḥvaş: (< Ar.) bir gözü diğer gözünden küçük olan adam. Bunlar nâdiren kullanılan elfâzdandır. (I/75. s.).

aḥvaṭ: (< Ar.) pek ihtiyâtlı, ihtiyâta ziyâde uygun. (I/75. s.).

Aḥver: (< Ar.) Müşterî seyyâresi Ş beyâz yüzlü, güzel gözlü adam. (I/75. s.).

aḥvel: (< Ar.) şaşı, bir şey'i iki gören. *Fârisîsi lûç'dur. Rûḥ-ı ḳudsîniñ olur dîde-i cānı aḥval* (Kāzım Paşa: K. 4/31); *Yüzüme egri bakamaz zîrâ / Felegiñ çeşm-i aḥveli görünüñ* (Nef'î¹⁰⁹⁷: K. 6/60); *Vaḥdeti seyr edemez aḥvel-nigāh-i iştibāh / Hestî-i asyā¹⁰⁹⁸-yı gûn-â-gûn bir gûyâ iki* (Sāmî: G. 141/6). (I/75. s.).

aḥyā': (< Ar.) esmā-yı ḥüsnâdan bulunan ve meyyit'in zıddı olarak 'diri' demek olan ḥayy'ın cem'i. Diriler: *aḥyā vü emvât*. (I/75. s.).

1093 Hayriyye: Êde da'vâ-yı velāyet muṭlaḳ.

1094 Dîvānda: hacib.

1095 Ziya Paşa: Kt. 3.

1096 Kāmûsta kelime "ḥı" ile yazılıdır.

1097 Sihâm-ı Kazâ.

1098 Dîvānda: eşyâ.

aḥyān: (< Ar.) 'vaḳit ve zamān' ma'nāsına olan ḥīn'in cem'i. Vaḳitler: 'Älemde insān için imāte-i aḥyān eñ büyük ziyāndır. | Dīde-i ādemiyānı ābisten-i nūr eylediği aḥyānda Ḳanūz-zādeye rāst gelip (Tokat Mektubu ≈ Kānī). (I/75. s.).

aḥyānen, aḥyānā: (< Ar.) vaḳit vaḳit, ara sıra. Aḥyānen aḥibbāyı ziyāret, muḳteżā-yı ṣīme-i vefā-kārī ve meveddetdir. İstese bu da eder bir ser-i mūda cevlān / Belki raḳḳāşlık etmekde olur aḥyānā (Nef'i: K. 18/16); Belki aḥyānen ol maḳūle kelimāt tahrik-i aşḥāb-ı aḡrāz u ḥussād ile (Mevzū'atü'l-'ulūm). (I/75. s.).

aḥ, aḥā, aḥiv, aḥū: (< Ar.) kardeş, birāder, dōst. Lisānımızda yalnız aḥ nādiren isti'māl olunur. Aḥi fi'llāh, yār-ı ḥaḳāyık-ı āḡāh-ı 'irfān-penāhim efendim (Sırrī Paşa); Yoksa bir ḳalb-i selīmiñ aḥ-ı kerīmi ḥaḳḳında şaḳladıḡı ḥissiyāt-ı ḥālīşāneye (Mektub ≈ Sırrī Paşa). (I/75. s.).

aḥā'il: (< Ar.) büyük vücūdlu, ḥōd-bīn kimseler. Me'nūs ve müsta'mel degildir. (I/75. s.).

aḥādīd: (< Ar.) şopa, ḳamçı gibi bir ālet ile darb olunan adamıñ gövdesinde peydā olan dayak eşerleri. (I/75. s.).

aḥāsīf: (< Ar.) topraḡı yumuşak yerler, topraḡı taşsız ḳumlu maḥaller. (I/76. s.).

aḥbār: (< Ar.) ḥaber'in cem'i: aḥbār-ı mühimme. | Ammā aḥbārda vārid olan edilledendir ki nebī 'aleyhi's-selām buyurmuşdur (Mevzū'atü'l-'ulūm). (I/76. s.).

aḥbāz: (< Ar.) 'ekmek' ma'nāsına olan ḥubz'ın cem'i: ekmekler. Ekmekçiye 'ḥabbāz' dēnir. Şehr-emāneti dā'iresinde resmen müteşekkil bir ḥabbāzān cem'iyeti vardır. (I/76. s.).

aḥbes: (< Ar.) ḥabīs, nā-pāk, murdār, yaramaz. Ḥaṭṭā derūn-ı cesedi āteş-i ḥased ve 'inād ile pūr olan aḥbes-i 'ibād daḥī (Taşköprü-zāde Aḥmed). (I/76. s.).

aḥbel: (< Ar.) dīvāne, deli. Me'nūs ve müsta'mel degildir. (I/76. s.).

aḥbiye: (< Ar.) ḥıbā'nıñ cem'i. Ḳıldan ma'mūl 'aşıret, göçebe çadırları. (I/76. s.).

aḥter: (< F.) yıldız. Bir sipihr-i sā'irem ṣābit cemī'-i aḥterim (Fużūlī: K. 195/4); Şehsüvār-ı 'ālem-ārā¹⁰⁹⁹ kim revādır olsa ger / Na'l u mīḥ-ı rahşı çarḥıñ āftāb u aḥteri (Nef'i: K. 14/24); Burc-ı devletdür eli eylese peydā ne 'aceb / Hey'et-i māh-ı nev ü şüret-i

1099 Dīvānda: ḳişver-güşā.

aḥter ḥātem (Bākī: K. 19/23). (I/76. s.).

aḥter-şümār: (< F.) gece uyuyamayan, uykusuz. *Müflis-i aḥter-şümār. || Êtdim aḥter-şümār, çeşm-i teri / Bu şebîñ yok mudur ‘aceb seheri* (Mu‘allim Nācī¹¹⁰⁰: 21)?. (I/76. s.).

aḥter-i dün-bāle-dār: (< F.) kuyruklu yıldız. (I/76. s.).

aḥter-şinās: (< F.) ‘ilm-i hey’ete āşnā olan, müneccim. (I/76. s.).

aḥsem: (< Ar.) yaşşı, yayvan burunlu adam. Ğayr-i müsta’meldir. (I/76. s.).

aḥdān: (< Ar.) *ḥadin*’iñ ve *ḥadīn*’iñ cem’i: dōstlar, yoldaşlar, yaşdaşlar. *Pes ey zümre-i iḥvānum ve kār-ı taḳvāda yārān ve aḥdānum sizi irşād ederim* (Taşköprülü-zāde Aḥmed). (I/76. s.).

aḥdeb: (< Ar.) kimseniñ re’y ve fikrini begenmeyen, uzun boylu aḥmak insān. (I/76. s.).

aḥderiyy: (< Ar.) vahşī eşek. (I/76. s.).

aḥda’: (< Ar.) pek ḥud’acı, ziyāde aldatıcı Ş insānıñ eñsesine yakın iki damar. (I/76. s.).

aḥz: (< Ar.) almak, alma: *aḥz-ı intikām, aḥz-ı şār.* || *Banknotları bankadan aḥz etti. Ş Alınmak, alınma: Mektūbuñ*

şimdi posta-ḥāneden aḥzı elzemdir. Ş Tutmak, tutma: Habs-ḥāneden firār eden cānīyi aḥz ve girift edecekleri şübheden berīdir. Ş Tutulmak, tutulma: Hırsızın aḥz ve tevķifine çalışıyorlar. Aḥz ü i’tā = alışveriş. Tutulmak ile şoñ terkībde yalnız kullanılmaz. Muṭlaḳā ‘Arabī, Fārisī bir kelime ‘ilāvesiyle isti’māl olunur. Düşmenden aḥz-ı şār kadar¹¹⁰¹ var mı bir şafā / Rāğīb bu zevķe āh mürüvvet kıomaz seni (Koca Rāğīb: G. 164/5); *Aḥz-ı metā’-i luṭfunā şāḥib-i şaḥālarıñ / Naḳdīnesi elinde du’adır gedālarıñ* (Re’īsü’l-küttāb Ḥayrī); *Ser-i kūy-ı ğamdan güzār eyleriz / Felekden yine aḥz-ı şār eyleriz* (‘İzzet Mollā¹¹⁰²: 1688); *Aḥz eyle şanāyi’ ü ‘ulūmun* (Lā¹¹⁰³). (I/76. s.).

aḥrab: (< Ar.) kulağı yarıḳ adam Ş kulakdaki küpe taḳılan delik. (I/77. s.).

aḥraz: (< Ar.) dar, ufaḳ, uzunca gözlü adam, Japonyalılar gibi. (I/77. s.).

aḥras: (< Ar.) dilsiz. Bunlar müsta’mel degildir. (I/77. s.).

aḥrak: (< Ar.) sūnepe, miskīn, ‘aḳılsız adam. Elfāz-ı ğayr-i me’nūsedendir. (I/77. s.).

1101 Dīvānda: Düşmenimden intikām gibi.

1102 Mīḥnet-keşān.

1103 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā’irī: 59.

eḥass: (< Ar.) pek, eñ ḥasīs, bayağı: *eḥass-ı nās, eḥass-ı eşyā. || Kendisini belki behāyimden ve taş ve topraktan eḥass ve ednā bile ve bī-hūde taşarruf-ı berāt kılıp mertebesinden haber-dār ola* (Fuḫūlī¹¹⁰⁴); *Degmez bu dünyā-yı eḥass* (Sāmī Paşa). (I/77. s.).

aḥsūme: (< F.) boza. (I/77. s.).

aḥşāb: (< Ar.) *ḥaşeb*'iñ cem'i. kesik ve kuru ağaç pārcaları, kereste. Şıfat olarak *aḥşāb-ḥāne, aḥşāb binā* diye kullanılır. *Ba'de aḥşāb işleriniñ dahī bi'l-münākaşa taḥarrür edecek fi'atla müte'ahhidine ihālesi* (Mektüb ≈ Sırrī Paşa). (I/77. s.).

aḥşef: (< Ar.) uyuz adam. (I/77. s.).

aḥşen: (< Ar.) pek sert şey § kendisiyle geçinilmesi güç olan adam: *şahş-ı aḥşen*. (I/77. s.).

aḥşā: (< Ar.) pek korkunç, ziyāde ḥaşyetli. Az kullanılır. (I/77. s.).

aḥşīşān: (< Ar.) pek ḥuşūnetli, çok katı. Hemzeniñ kesriyle de telaffuzu cā'izdir. (I/77. s.).

eḥaşş: (< Ar.) pek, eñ ḥuşūşī: *eḥaşş-ı bendegān, eḥaşş-ı muḥarrebīn, eḥaşş-ı aḥibbā. § Başlıca: Eḥaşş-ı āmālim o zāt-ı kerīmi'ş-şiyemiñ mazhar-ı lutfu olmaḫdır. § 'Az şümüllü' ma'nāsına da kullanılır: İnsān ḥayvāndan*

eḥaşşdır (Nācī¹¹⁰⁵); *Bu, ma'nā-yı evvelden eḥaşşdır* ('Aql ≈ Müverriḥ 'Aşım); *Eḥaşş-ı havāşşdan olduğuna i'tibāren zümre-i sābıkadan ziyādece i'tibārly bir āşnālīkçık īşāli* (Mektüb ≈ Kānī); *Zamān-ı muvāşalatda eḥaşş-ı āmālim sevdiğimi memnūn ve netīce-i āmālim maḥzūn etmek idi* (Muḥabbet ≈ Kemāl). (I/77. s.).

aḥşar: (< Ar.) pek, eñ kışa: *kelām-ı aḥşar*. (I/78. s.).

aḥżad: (< Ar.) esneyici, ya'nī elastikli şey, egilip bükülen şey. (I/78. s.).

aḥżar: (< Ar.) pek yeşil, yeşil renkli: *Cārī şafāda cūlar / Sārī hevāya 'anber / 'Aks-i seḥāb-ı rengīn / Zıll-ı cibāl-i aḥżar* (Ekrem¹¹⁰⁶: 1); *Ferş eyleyip zemīne bir perniyān-ı aḥżar / İ'zāz eder ṭabī'at sultān-ı nev-bahārı* (Lā¹¹⁰⁷); *Sā'il dergāhı etmiş pīr-i çarḫ-ı aḥżarı* (Naẓīm); *Bir cānib-i deşt-i mevc-i aḥżar*¹¹⁰⁸ (Şeyḫ Ġālib¹¹⁰⁹: 1929). (I/78. s.).

aḥṭal: (< Ar.) çābūk (çāpūk) yürüyen § herze-gū, boşboğaz adam. (I/78. s.).

aḥaff: (< Ar.) pek ḥafīf § mecāzen pek şen, sevimli: *Nāşir-i şān u şeref*

1105 Bulunamadı.

1106 Bahārdan Bir Yaprak.

1107 Ziya Paşa: G. 46/6.

1108 Eserde: ahder.

1109 Hüsn ü 'Aşk.

1104 Hadikatü's-sü'edā.

münşî-i evşâf-ı selef / Mâlik-i rûh-ı ahaff nâ'il-i inşâ-yı kerem (Ahmed Hamdî). (I/78. s.).

ahfeş: (< Ar.) gece gündüzden iyi gördüren bir nev' göz hastalığına uğramış adam Ş e'imme-i naḥvden üç zâtıñ laqabı. Bunlara 'ahâfiş' dênir. Birincisi ebü'l-Ḥaṭṭâb ki Sîbeveyh ve Ebû 'Ubeyde'niñ üstâzıdır. İkincisi ebü'l-Ḥasan Sa'îd ibn Mes'ade. Üçüncüsü 'Alî bin Süleymân. *Ahfeş'in keçisi gibi başını şallar (meşel)*. (I/78. s.).

ahfaz: (< Ar.) çukur ve alçak yer Ş mecâzen mütevâzî' kimseye ıtlâk olunur. (I/78. s.).

ahfâ: (< Ar.) pek, eñ gizli. (I/78. s.).

ahfiye: (< Ar.) hıfâ'nıñ cem'i: gizli şeyler. Ş Ağaç çiçegini, tomurcuğunu setr eden dış kabuklar. Müfredi bu ma'nâda kullanılmaz. (I/78. s.).

ahker: (< F.) âteşin қору, kızıl âteş. *Dāğlar yaḡsa enârıñ kendüdendir ahkeri* (Naẓîm); *Kızara ahker-i sūzân nitekîm dâne-i nâr* (Bâkî: K. 18/31); *Ahker-i sūzân olur toḡm-i hayât-ı cāvîdân* (Kâzım Paşa: K. 1/37); *Ol nazm-ı güzîn durur ser-â-ser / Âteş-kedede*

mişâl-i ahker (Lâ¹¹¹⁰); *Derûnuma düşecek bir cehennemî ahker* (Ekrem¹¹¹¹: 2). (I/78. s.).

ahillâ: (< Ar.) ḥalîl'in cem'i. Şâdık, ḥâlîş dōstlar: *ahillâ-yı kadîme*. ‖ Gerçi *meşâğil-i vilâyet, tâḡat-fersâdır; ammâ mürâselât-ı ahillâ yine başka ma'nâdır* (Mektûb ≈ Sırrî Paşa). (I/79. s.).

ahlât: (< Ar.) ḥıl't'ın cem'i; birkaç muhtelif cinsden mürekkeb bulunan. 'Ahlât-ı erba'a = dem, balğam, şafrâ, sevdâ. *Bu türlü ahlât-ı fâside ḥülâşaları kömür yanarken ḥâşıl olan râyiḡa-i muzırreye beñzerler* (Kemâl). (I/79. s.).

ahlâf: (< Ar.) ḡalefi'nin cem'i. Eslâf muḡâbili. Bizden şoñrakiler, bizden şoñra gelecekler: *Bârî ileride yapmaya kâbil ahlâf yetiştirmeye çabalamalı* (Defter-i A'mâl); *Biz geḡmişleriñ ahlâfıyız. Bizden şoñra gelecekler de bizim ahlâfımız olacaḡlar. Eslâfımızı ḡayır ile ḡürmetle yâd edelim de ahlâfımıza ḡüsn-i mişâl gösterelim*. ‖ *Varsın bizi de ayırsın ahlâf* (Lâ¹¹¹²). (I/79. s.).

ahlâḡ: (< Ar.) ḡulḡ'uñ cem'i: feẓâ'il-i ahlâḡ. Ahlâḡ-ı ḡasene = güzel ḡüylar. *Lâkin müfsid-i ahlâḡ olduḡu-içün*

1110 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rûm: 137.

1111 Yine Hilâl-i Seher.

1112 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertîb-i Harâbât: 103.

nedīm-i efkār etmek cā'iz degildir (Kemāl); *Hilm ve şecā'at gibi ahlāk-ı fāzıla bir keyfiyyet-i mutavassıta olup* (Tārīh-i Cevdet); *Ma'den-i āb içse ger¹¹¹³ çeşme-i ahlākından* (Na't-ı Şerīf ≈ Nābī: K. 2/56); *Hüsn-i ahlākı ede zātı cihāna ta'rīf / Vaşf ede zātını da 'āleme ahlāk-ı hasen* ('İzzet Mollā: K. 29/85); *Şāhib-i hulū-ı hasende olur ahlāk-ı Hudā / Şanma ol cevher ki her bed-hāl ile bed-kışdedir* ('Abdī Şalāhī); *Ahlākı idi bütüin İlāhī* (Lā¹¹¹⁴); *Tağayyür eylemişdir 'ālemin ol rütbe ahlākı / Bize nakli tevārīhiñ gelir güyā yalan şimdi* (Lā¹¹¹⁵). (I/79. s.).

ahlākıyyāt: (< Ar.) ahlāka 'ā'id olan mebāhiş ve muṭāla'āt. (I/79. s.).

ahlākıyyūn: (< Ar.) ahlāka dā'ir kitāb yazan 'ulemā ve hükemā: *Hüccetü'l-İslām İmām Ġazālī meşāhīr-i ahlākıyyūndandır.* (I/79. s.).

aḥlef: (< Ar.) şolak adam. (I/79. s.).

aḥlaş: (< Ar.) pek, eñ hulūş-kār: *aḥlaş eviddā. ‖ Eñ rızā-cū bir bende-i aḥlaş olduğumu yalnız kavlen değil fi'len dahī işbāta çalışmak* (Nuṭuk ≈ Sırrı Paşa). (I/79. s.).

aḥmās: (< Ar.) 'beşte bir' demek olan *hums*'uñ cem'i. (I/80. s.).

eḥann: (< Ar.) geñizden söz söyleyen adam, hım hım. (I/80. s.).

aḥnes: (< Ar.) başık burunlu, sivrili burunlu adam. (I/80. s.).

aḥna': (< Ar.) ziyāde tevāzu' eden adam. (I/80. s.).

aḥvef: (< Ar.) eñ korkak, pek korkunç. (I/80. s.).

aḥīḥa: (< Ar.) Türkçede 'bulamaç' denilen ta'ām. (I/80. s.).

aḥyār: (< Ar.) *ḥayyır*'ıñ cem'i: ḥayrı çok, iyiligi ziyāde adamlar. Müfredi kullanılmaz. *Aḥyār-ı ümmet. ‖ Dā'im et ta'zīm-ı aḥyār-ı kirām* ('Ubeydī); *Ḳıymeti zā'id olur geṣheriñ oldukça kadīm / Bilinir kadr-i girān-māye-i aḥyār-ı selef* (Şerīf: G. 86/2); *Şeh-i serīr-i dü-'ālem güzīde-i aḥyār* (Na't-ı Şerīf¹¹¹⁶). (I/80. s.).

aḥīz: (< Ar.) esīr, tutsak. (I/80. s.).

aḥīr: (< Ar.) eñ soñ, eñ soñdaki: *emr-i aḥīre göre. ‖ Şu 'aşr-ı aḥīrde ḥukūka dā'ir fūnūnu eñ ziyāde tevsi'* eden Fransızlar iken (Ḥukūk Makālesi); *Ḳadeḥ gibi dolmuşdu māh-ı münīr / O şeb idi nısf-ı cemād-ı aḥīr* ('İzzet Mollā¹¹¹⁷: 172); *Tā ki āsār-ı tebāşīr-i fūrūğ-ı nuşret / Üç çarḥı tuta çün şa'sa'a-i şubḥ-ı aḥīr* (Ḥaḳḳī: K. 5./52);

1113 Dīvānda: eger.

1114 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 43.

1115 Ziya Paşa: G. 45/6.

1116 Ziya Paşa: 3/30.

1117 Mihnet-keşān.

Qurūn-ı ahīrede ‘Osmānlıların ĭcād-ı mürüvveti olduğunu bir şāhib-i vukūf inkār edemez (Kemāl). (I/80. s.).

ahīren: (< Ar.) eñ şoñ olarak, geçende: *ahīren alınan telğraf-nāmede, ahīren Hicāz’a giden, āhīren iş’ār olunan māddeniñ. (I/80. s.).*

āhire: (< Ar.) her şey’iñ nihāyeti, şoñu. (I/80. s.).

ahre: (< Ar.) vèresi. *Pêşîn*’iñ zıddı. Kullanılabilir. (I/80. s.).

ahzel¹¹¹⁸: (< Ar.) beli kırılmış adam. (I/80. s.).

edā’: (< Ar.) ödemek: *Edā-yı dīn etti. Ödenmek: namāzıñ edāsı, dīniñ edāsı. Ş Tavr-ı bārid = şoğuk mu’āmele. Edāsı çekilmez oldu. Ş Tarz ve üslub: Ve edā-yı vācibe-i Hakk veliyy-i ni’met emeline münhaşır olup (‘Ākif Paşa); Bir şekkerin*¹¹¹⁹ *tekellümü bir hōş edāsı var (Nedīm: G. 25/2); Edāya çāre mi var şükürünü ol*¹¹²⁰ *ihsānıñ / Olursa tab’ım eger biñ kaşīdeye medyūn (Nef’i: K. 58/40); Zahımlardan biñ ağız açdım edā’-yı şükre kim*¹¹²¹ (Fuzūlī: G. 13/5); Yaraşır eyler isem medhini bu gūne edā’ (Nef’i: K. 18/30); Bende yok kudret edāya harf-i şevki Nābīyā (Nābī: G.

*595/5); Ta’allül etme ki demdir emānet ola*¹¹²² *edā (Fuzūlī: K. 1/88); Çok mu bu kadar hüsni edā tab’ıma zīrā / Vaşşāf-ı hūdāvend-i pesendide-şiyemdir (Nef’i: K. 59/13); Var mı bir bencileyin şā’ir-i pākīze-edā (Nef’i: K. 18/81); Başka şā’irde bulunmaz bu edā / Sāde bir beytiñe biñ beyt fedā (Mu’allim Nāci*¹¹²³ *: 4). (I/80. s.).*

edāt: (< Ar.) 'ālet' demektir. Esmā ve ef’āle iltihāk ile ma’nāya delālet eden kelime. *Birkaç türlü edāta nā’il (Lā*¹¹²⁴ *); Ammā ki bizim lisānımızda / Her türlü edāt yanımızda (Lā*¹¹²⁵ *). (I/81. s.).*

edemü’llāh: (< Ar.) 'Allāh dā’im etsin' ma’nāsında du’ā. (I/81. s.).

edānī: (< Ar.) *ednā*’nın cem’i: pek alçak, eñ bayağı adamlar. *Maḥkemede hīç kimse edānīniñ eḥasslarından ma’dūd olan bir kātile bile efendi sözünden aşağı bir ta’bīr ile hīṭāb veyā işāret edemez (Londra ≈ Kemāl); Etme muḥtāc-ı edānī yā Resūla’llāh beni / Bāb-ı ḡayre dökdürüp*¹¹²⁶ *āb-ı ruh u eşk-i teri (Üsküdārī Hakkī: K. 1/58). (I/80. s.).*

1118 Devellioğlu, Kāmūs-ı Türkī’de bu kelime “ha” ile yazılmıştır.

1119 Dīvānda: şekkerin.

1120 Kāmūsta: o.

1121 Dīvānda: şükri için.

1122 Kāmūsta: oluna.

1123 Meşhur Hilve-i Şerīfe Sahibi Hākānī’ye.

1124 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş’ār-ı Türkī: 49.

1125 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş’ār-ı Türkī: 57.

1126 Okunan tezde: Döndürüp.

edeb: (< Ar.) uşlu olmak, uşluluk, kemāl-i ‘aql, herkes ile hūsn-i mu‘āmele ve mükālemede bulunmak § ahlāk-ı hamīde-i zāhire ile berāber şer‘-i şerīfiñ isticāb ve ‘aql-ı kāmiliñ istihsān  tdigi aqvāl ve ahvāl § zarāfet, nezāket, ‘adālet, lu f ve mer amet¹¹²⁷ gibi ev  f ile itti  f §   r   in  ya ‘  id ‘ul  m. Edeb  l-ba  s = u  l-i m  n  zara. *Tu  fe-i    hid  yi*   r     r  nda yazılmış ve el-yevm nezd-i ‘ ciz  nemde mevc  d olan bir ris  le¹¹²⁸-i kad  mede g  sterildigine göre *edeb* laf  zının Türkçesi   imdi k  llyien mehc  r olan zamme-i ha  fe-i mebs  ta ile   d’dur. Bu   r  hi   hangi t  r  hte kimi     arafından yazıldığına d  ’ir bir günü i   ret ve   ar  hat olmayıp yalnız ba     rafında (haz   kit  b   r  -i    hid  ) ser-n  mesi vez  rinde “Min Kütübi Mu  ammed H  mid hal  fe-i   mid  ” cümlesiyle 211 t  r  hi mu  arrerdir. Vakteyle lis  n-ı millimize ma      bir lu  t kit  bı yazılmış olsaydı şimdi bize   ar  b gelen ve me    l olan nice elf  z ve kelim  t-ı Türkiyye ma’l  m ve me’n  s bulunurdu. *Setr*

 der ‘aybını ins  n  n hep / Ne güzel c  me imiş   evb-i edeb (Vehb  ¹¹²⁹: 403); *Mu  abbet ka  dı her bir   dem ile / Degildir ‘  k  la hüsn-i edebden* (  bn Kem  l); *H  m    n-ı edeb-end    -i za  m-ı zeb  n   ekmez* (Köprülü-z  de); *C  m-ı mey   perse lebi  i ger ‘aceb olmaz / Elden ele d    m   de hay   v   edeb olmaz* (Mu’  d  ); *Serv olsa   add-ı y  re mu’  dil ‘aceb olmaz / Kim baldırı   ıplak  da hay   v   edeb olmaz* (L  ); *Fenn-i edeb bir ma’rifetdir ki ins  na haşlet-  m  z olduğu i   n edeb ve ehli ‘ed  b’ tesmiye kılınmışdır* (  in  s  ). (I/81. s.).

edeb  : (< Ar.)    r ve kit  bete ‘   id nazm ve in  ya mens  b: *e  ser-i edeb  *, *ik  tid  r-ı edeb  *, *ma    le-i edebiy  ye*. (I/82. s.).

edebiy  t: (< Ar.)    r    in  ya müte’all  k     r: *edebiy  t-ı ğarbiyye*, *edebiy  t-ı F  risiyye*, *edebiy  t-ı ‘O  m  niyye*. § Bel  g ve la  f sözler: *Mer    m S  rr   Pa    n  n   r  d*¹¹³⁰   tdigi bir *nu  tu   gibi resmen yazdığı vec  z bir tele  ram da edebiy  tdandır*. § Bel  g, vec  z, la  f sözler te’l  f ve ta  r  ri i   n tutulan u   l: *Edebiy  t ile t  r  h   *

1127 K  m  sta kelime eksik harfle yazılmıştır.

1128 K  m  sta: s  le.

1129 Lutfiyye.

1130 K  m  sta bu kelime art arda iki kez yazılıdır.

siyer / Sīret-i ehl-i edebdir yek-ser
(Vehbī). (I/82. s.).

edşer: (< Ar.) gâfil adam. (I/82. s.).

edhine: (< Ar.) *duḥān*'iñ cem'i.
Dumanlar: *Lā-melāyī pūr eder edhine-i*
feh̄m-i emel (Kāzım Paşa: K. 3/34).
(I/82. s.).

eder: (< Ar.) kısığı yarık adam. (I/82. s.).

edred: (< Ar.) dişsiz adam: *şahş-ı edred*.
(I/82. s.).

edra': (< Ar.) başı kara, vücudu beyāz
hayvān § hecīn. (I/82. s.).

edrem: (< Ar.) dişleri dökülmüş adam
§ büsbütün düz şey. (I/82. s.).

edsak: (< Ar.) ağzı büyük adam. (I/82. s.).

edsem: (< Ar.) pek yağlı, çok kıramtık
şey. (I/82. s.).

ed'ac: (< Ar.) kara ve büyük gözlü §
pek siyāh şey. Ed'acü'l-'ayneyn =
gözleri kara. (I/82. s.).

ed'ie: (< Ar.) *du'ā*'nıñ cem'i. *Teşdīd ile*
ğalaṭ olduğundan öyle kullanılmamalı.
Farzdır bendeye ol şāh-ı mu'allā cāhıñ /
Eylemek ed'iesin tāt-ı kitāb-ı evrād (
Şeyḥ Vaşfī); Farzdır ed'ie¹¹³¹-i hayr-ı
devām-ı devlet (Münīf-i Kādīm: K.
5/42); *Misāl-i ed'ieyi müstecāb o*

cism-i laṭīf¹¹³² (Sāmī: K. 1/24); *Şarf*
edip ed'ieyi devlet-i memdūḥuñda /
Eyle ol bāba¹¹³³ icābet-geh-i Ḥaḳḳ'ı
maḥzen ('İzzet Mollā: K. 95/79).
(I/82. s.).

edfer: (< Ar.) istikrāh olunan, pek
koğan şey. (I/83. s.).

edfaḳ, edfā: (< Ar.) belı bükülmüş
adam, pīr-i ḳadd-ı dü-tā. (I/83. s.).

edlem, edem: (< Ar.) kırayağız, siyāh
adam. İsti'māl olunmaz. (I/83. s.).

edme: (< Ar.) deriniñ iç yüzü. Dışarısı
beşere'dir. (I/83. s.).

edm: (< Ar.) iki nokṭa iki şey arasını
birleştirmek. Şu ma'nāya nazaran
Türkçede kullanılan *adım* lafzınıñ
aşlı bu kelime olsa gerekdir. (I/83.
s.).

edmiḡa: (< Ar.) *dimāḡ*'iñ cem'i:
beyinler. (I/83. s.).

edaḳḳ: (< Ar.) pek ince, eñ daḳīḳ, pek
mühim: *edaḳḳ-ı umūr*. ‖ *Ġazālī*'niñ
yine Kitāb-ı Müstazhiri nāmıyyla diğeri
bir eşer-i nefsi daha vardır ki Fıḳh-ı
Şāfi'ī'niñ *edaḳḳ-ı mesā'ilini cāmi'*dir
(*Meşāhīr-i İslām* ≈ Ḥamīd Vehbī);
'Ömrün ṭavīl ü neslini Ḥaḳḳ eyleye
medīd / Nazm-ı umūrda ede hem

1131 Dīvānda: dā'ie.

1132 Dīvān: luṭf

1133 Dīvānda: dūrre.

zihnini edak (Şerîf: Tar. 4/13). (I/83. s.).

edille: (< Ar.) 'kılavuz' ma'nāsına olan ve onuñla diğer şey'in vücūduna, vukū'una istidlāl olunan *delīl*'iñ cem'i: *edille-i kavīyye, edille-i kânūniyye*. || Böyle edillesi *tabī'atda mevcūd 'amel ve i'tikādda bile kelime-i vāhīde üzerine cem' olamadıkları delīl-i celīdir* (İtlāku'l-efkār ≈ Edhem Pertev Paşa); *Zīrā i'tibār edilleniñ kuvvetindedir, keşretine degildir* (Terceme-i Muḳaddime-i Miftāḫü's-sa'āde). (I/83. s.).

ednā, ednā': (< Ar.) pek aşağı, eñ bayağı: *Nezd-i İlāhīde ā'lī ile ednā müsāvīdir* (Mütercim 'Aşım); *Serv-i nāzım etmediñ gül-zāra ednā iltifāt / Pāyiñe yüz sürmeye cūyende cūlar var idi* ('İzzet Mollā: G. 503/4); *Leb-i deryā-yı celālindeki ednā har-çeng* (Kāzım Paşa: K. 3/39); *Mesīḫ-i kilnine ilḫyā-yı ma'nā kār-ı ednādır* (Şabri: K. 7/39). (I/83. s.).

ednās: (< Ar.) *denes*'iñ cem'i. Pislikler, murdārlıklar: *ref'-i ednās* § *çapḳınlar*, eñ 'ādī adamlar: *ednās-ı nās*. (I/83. s.).

edvā': (< Ar.) "illet, derd, maraz" demek olan *dā'*iñ cem'i: marazlar,

ḫastalıklar. *Dā'ü'l-kelb* = kuduz¹¹³⁴ 'illeti. *Dā'ü'l-efrenc* = firengi 'illeti. (I/83. s.).

edevāt: (< Ar.) *edāt*'iñ cem'i. Ef'āl ve esmāya iltihāk ile ma'nīdār olan kelimāt. § Bir işi işlemeye vāsıta olan şeyler, takımlar, āvādānlık: *edevāt-ı ticāriyye, edevāt-ı ṭabbāḫiyye*. Müfredi bu ma'nāda isti'māl olunmaz. *İ'dād ettiği edevāt ile sebbāḫ gibi mevc-i deryāda sā'ir oluyor* (Ma'ārif ≈ Kemāl); *Cümle edevāt-ı vaşf-ı terkīb* (Lā¹¹³⁵). (I/84. s.).

edvār: (< Ar.) *devr*'iñ cem'i. Müfredi 'dönmek' ma'nāsına gelir. Ekşeriya etmek maşdarı şığasıyla kullanılır. *Mevlevī bir dakikada on def'a devr etti*. § 'Döndürmek' ma'nāsına da gelir: *Aḫmed Efendi, sermāyesini devr ede ede bu kadar şervet şāḫibi oldu*. § 'Terk ve nakl etmek' ma'nāsına gelir: *Mağazayı başkasına devr etti*. || *Anbārıñ devr ü teslīm mu'āmelesi icrā edildi*. § "Aşır, vakit, zamān" ma'nālarına da kullanılır: *Taḫavvül-i edvār ü ekdārı dahī hep tekābül-i selb ü icābdır* (Lāḫika ≈ Cevdet Paşa). Lisānımızda cem'i ekşeriya "aşır, zamān" ma'nāsına isti'māl olunur: *edvār-ı sābika, edvār-ı*

1134 Kāmūsta: uyuz.

1135 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türkī: 34.

*hayāt. § Müsikî-i Şarkîden bahş eden
âşâr-ı fenniyyeye de edvâr ıtlâk
olunur. Kalır mı böyle Hâzık cevri ü¹¹³⁶
tâkat-süz âzârı / Felek edvâr-ı nâ-hem-
vârdan rindâne dönmez mi (Hâzık¹¹³⁷:
G. 204/5)?. (I/84. s.).*

edveş: (< Ar.) gözü dumanlı adam.
(I/84. s.).

edviye: (< Ar.) *devā*'nın cem'i: 'ilâçlar.
Teşdîd ile yañlış kullanılmamalı.
*Edviye-i mü'essire. || Re's-i edviye
perhîz ve himyedir (Terceme-i Telemağ).
(I/84. s.).*

edhân: (< Ar.) *duhn*'ün cem'i:
sürülecek güzel koşulu yağlar.
(I/84. s.).

edhem: (< Ar.) қарayaғız at § ism-i
recül. *Eşheb-i rûz ile tâ Edhem-i şeb
pey-der-pey (Nef'î: K. 18/83); Edhem-i
iclâline bir raht-ı sîmîn kehkeşân (ve-
lehu: K. 55/17); 'İffet ü 'işmet ü
perhîzde İbn-i Edhem (Nâbî: K.
15/60). (I/84. s.).*

edî: (< Ar.) küçük kap § küçük ve şerîr
adam. (I/84. s.).

edyân: (< Ar.) *dîn*'iñ cem'i: *edyân-ı
mevcûde. || Biz şimdiye kadar edyân-ı
sâ'ire aşhâbını zimmetimize aldık
(Kemâl); Muḥâlefet-i edyân-ı*

*mülâbesesiyle kavâ'id-i 'aḳliyyeyi dahî
yek-dîgeri tahtı'e yolunda tağyîr
(İtlâkî'l-efkâr ≈ Edhem Pertev Paşa);
Mü'mine farzdır ey rûḥ-ı revân / 'İlm-i
ebdân ile 'ilm-i edyân (Nâbî¹¹³⁸: 1548).
(I/84. s.).*

edyāk: (< Ar.) 'ḥorōz' demek olan
dîk'iñ cem'i. *Diyūk ve dîke* cem'-i
dîgerleridir. (I/85. s.).

edîb: (< Ar.) terbiye, zārâfet, nezâket
ile ittîşâf eden ve şî'r ü inşâya
müte'allik kemâlât ile muttaşîf
bulunan adam: *Ne kadar edîb çocuk. ||
Merḥûm Mu'allim Nâcî, bir edîb-i bî-
müddânî idi. Vâkı'â her lisânda edîb
olmak ḥaylî ma'lûmâta tevâḳḳuf ederse
de (Şî'r ü İnşâ ≈ Lâ); Oḳur ebced gibi
her tıfl-ı edîb (Vehbî); Edîb-i mekteb-i
evḥâ muḳarreb-i mevdûd (Şâbit: K.
2/28); Gâhî müsahḥar-ı ḥumeḳâ fâzıl-ı
edîb (Lâ¹¹³⁹). (I/85. s.).*

edîbâne: (< F.) sālîfü'z-zıkr iki
ma'nâya göre edîbe yakışacak
şûretde: *Eṭvâr-ı edebâne, âşâr-ı
edîbâne. (I/85. s.).*

edîm: (< Ar.) dibâğat olunmuş deri,
göñ, saḥtiyân. § Vechü'l-arz =
yeryüzü. *Vesâ'id-i ḡalaṭândır cibâl-i*

1136 Kâmûsta bu bağlaç yoktur.

1137 Kâmûsta şair yazmamaktadır.

1138 Hayriyye.

1139 Ziya Paşa: TCB. 1/6.

*dā'ire-sāz / Edīm-h'ān-ı hevāndır
fasīḥa-i hāmūn* (Sābit¹¹⁴⁰). (I/85. s.).

ezān: (< Ar.) cemā'at-ı Müslimīni
namāza da'vet için şavt-ı bülend ile
okunan kelimāt-ı muḳaddese: *ezān-ı
Muḥammedī*. || *Aldıñ hezār büt-kedeyi
mescid eylediñ / Nāḳūs yerlerinde
oḳutduñ ezānları* (Bāḳī: Ms. 1/6);
*Çıkdım ser-i dāra hem-çü Manşūr /
Āvāzım ezān-ı nefḥa-i Sūr* (Şeyḥ
Ġālib¹¹⁴¹: Trd. 4). (I/85. s.).

ezrā': (< Ar.) kulaḳları beyāz, cismi
siyāh at: *feres-i ezrā*. Nādiren
kullanılmışdır. (I/85. s.).

Ezrebī: (< Ar.) Ġrān'da kā'in
Āzerbāycān'ıñ ism-i mu'arrebī.
(I/85. s.).

ezra': (< Ar.) pek faşīḥ, sözü düzgün
adam: *şahş-ı ezra'*. Bunlar elfāz-ı
ma'rūfeden degildir. (I/85. s.).

ez'ar: (< Ar.) ğaddār, zālim adam.
(I/85. s.).

ezfer: (< Ar.) güzel kokuşu şey: *Hōş
nüḳheti bū-yı müşk-i ezfer* (Riyāzī);
*Yazsa vaşf-ı nüḳhet-i ḥulḳun vèrirdi
'āleme / Gerd-i ḥāk-pā-yı ḥāme bū-yı
müşk-i ezferi* (Nef'ī: K. 15/42); *Misk-i*

ezfer yèrine ḳorlardı anı nāfeye (ve-
lehu: K. 52/10). (I/85. s.).

ezkār: (< Ar.) zıkr'ıñ cem'i: *ezkār-ı
İlāhiyye, ezkār-ı cemīle*. || *Sen ol
Kerīm'siñ ki süseniñ zebānını, süsen-
zübānlar gibi ni'metiniñ*¹¹⁴² *ezkārıyla
gūyā eylersiñ* (Sinān Paşa); *Ezkār-ı
Hüseyn Bayḳara'yı / Hıfz eyledi Cāmī
vü Nevāyī*. (I/85. s.).

ezkā: (< Ar.) pek, eñ zekī: *şahş-ı ezkā*.
(I/86. s.).

ezkiyā': (< Ar.) zekī'niñ cem'i: *ezkiyā-yı
şubān*. || *Diyārbakır gibi mecma'-ı
ezkiyā olan bir vilāyet-i cesīmeniñ*
(Nuṭuḳ ≈ Sırrī Paşa). (I/86. s.).

ezell: (< Ar.) pek, eñ zelīl: *ezell-i nās*. ||
Çingāneler ezell-i aḳvāmdır. (I/86. s.).

ezille: (< Ar.) zelīl'ıñ cem'i. *ezille-i
fāsıḳīn*. (I/86. s.).

ezla'ī: (< Ar.) iri, uzun şey. (I/86. s.).

ezlağ, ezlağī: (< Ar.) ālet-i tenāsül.
(I/86. s.).

ezlak: (< Ar.) keskin şey Ş faşīḥ ve
zebān-dırāz adam. Me'nūs degildir.
(I/86. s.).

ezmār: (< Ar.) 'bahādır, yigit,
ḳahramān' ma'nāsına olan zımr ve
zemīr'ıñ cem'i: *ezmār-ı Etrāk*. (I/86.
s.).

1140 Bulunamadı.

1141 İkinci musra'ı kāmūsta (N.2) yazılı değildir. Madde başı kelimeye örnek,
2. musra'dadır.

1142 Eserde: ni'metin.

eznāb: (< Ar.) 'günāh' ve 'şuç' demek olan *zenb*'iñ cem'i. *Zünüb* da bunuñ cem'idir. *Eznāb* az, *zünüb* çok kullanılır. (I/86. s.).

eznāb: (< Ar.) 'kuyruk' ma'nāsına olan *zeneb*'iñ cem'i: kuyruklar. *Kevākib-i zevi'l-eznāb*. (I/86. s.).

ezūz: (< Ar.) pek keskin olan ālet-i hārice: *hançer-i ezūz*. Nādiren isti'māl olunur. (I/86. s.).

ezhāb: (< Ar.) 'altın' demek olan *zeheb*'iñ cem'i. İsti'mālī enderdir. (I/86. s.).

ezhān: (< Ar.) 'zekā, faṭānet; hıfz, kiyāset gibi haṣā'ışı cāmi' kuvve-i müdrike' demek olan *zihn*'iñ cem'i: *Şimdiden halkıñ ezhānını hāzırlamaya himmet ediniz (Lāyiḥa ≈ Reşid Paşa); Halkıñ rüşenī-i ezhānına kim kâ'il olmaz (Şināsī)*. (I/86. s.).

ezhel: (< Ar.) pek dalgın ve unutkan, ziyāde gafletde bulunan. Bu, nādiren kullanılır. Faḳaṭ *zühul* her zamān isti'māl olunur. (I/86. s.).

ezvāk: (< Ar.) 'māddī ve ma'nevī ya'nī cismānī, rūḥānī bir şey'iñ hōşa gitmesi, mūcib-i ḥaṣṣ olması' demek olan *zevāk*'iñ cem'i. *Ezvāk-ı 'ālem müntic-i elemdir*. || *Anıñla ezvāk-ı meşāyih-i kibārdan behre-dār olmayı*

tevaḳḳu' ederler (Terceme-i Miftāḥü's-sa'āde). (I/86. s.).

ezā: (< Ar.) incitme, incitmek, incinme: *cevr ü ezā, ezā ve cefā*. || *İnsān-ı kāmīl, kimseye ezā etmez*. || *Ye's elīmdir, faḳaṭ 'ömr sürmez*. Görenek ise *dā'imü'l-ezādır (Kemāl)*; *Āteş-i hecri o yāriñ cānıma kār eyledi / Kılca cānım kaldı gel etme ezā-yı rüzgār (Kānī¹¹⁴³)*. (I/86. s.).

ezyāl: (< Ar.) 'etek, şoña 'ilāve' demek olan *zeyl*'iñ cem'i: *Cismime nisbetle cesīm görünen cerīmemiñ ezyāl-i 'ināyetleriyle mahmī buyurulmasına 'alāmet olmak için (Hirre-nāme ≈ Kānī)*. (I/87. s.).

eziyyet: (< Ar.) incinecek, incitecek hāl, güçlük. Teşdīdsiz yañlış olacağından muṭlaḳā şedde ile kullanmalıdır. *Eziyyeti ziyāde*. || *Vahşetiñ her rāḥatı biñ eziyyeti mūcib olur (Medeniyet ≈ Kemāl)*; *Eziyyet-i felegi irtikāba muḥtācız (Nābī: G. 320/4)*. (I/87. s.).

erā'ik: (< Ar.) 'taht' demek olan *erīke*'niñ cem'i. (I/87. s.).

erābet: (< Ar.) 'akıllı, hıred-mend, zeyrek, uşlu olmak. (I/87. s.).

erāciz: (< Ar.) 'mısrā'ları muḳaffā ve kıṣa şī'r' ma'nāsına olan *urcūze*'niñ

1143 Bulunamadı.

cem'i. Kışa vezinli ya'nî baħr-i recezden şî'rler, kaşîdeler: *erācîz-i Türkiyye*. (I/87. s.).

erācîh: (< Ar.) *ürçüha*'nın cem'i. 'Şalıncağlar' demektir. *Etfāle vērir neş'e erācîh*. (I/87. s.).

errāc: (< Ar.) müfsid, müzevir, yalancı adam. (I/87. s.).

erācîf: (< Ar.) *urcūfe*'nin cem'i. Yalan ve uydurma sözler, yalan havādis: *tekzîb-i erācîf*. ‖ Türlü *erācîf* düzüp vakit geçirirler (Koca Sekbānbaşı); *Felek olmasa iki gün hem-demî / Erācîf ile doldurur 'ālemi* ('İzzet Mollā¹¹⁴⁴: 1709). (I/87. s.).

erāzîl: (< Ar.) 'pek hayāsız, eñ edebsiz ve nāmüssuz' demek olan *erzel*'in cem'i: *erāzîl-i nās*. ‖ *Cemşîd görse bezm-i erāzilde bādeyi / Bî-şek te'essüf¹¹⁴⁵ eyler idi ihtirā'ına* (Nābî: G. 730/4); *Kevkeb-i baht-ı erāzîl vahşet-engîz olmasa* (Nā'îlî: G. 337/5). (I/87. s.).

eres¹¹⁴⁶: (< Ar.) başı büyük, koca kafa. (I/87. s.).

arāzî: (< Ar.) *arż*'ın 'alā ğayr-i kıyās cem'i: yerler. *Arāzî-i vakfiyye, arāzî-i muḳaddese, arāzî-i emîriyye, arāzî-i*

metrûke. ‖ *Besārābiyā'dan biraz arāzîniñ Boğdan emāretine ilḫākı gibi* (*Lāyiḫa* ≈ Koca Reşîd Paşa); *A'sār ḫāşılâtınıñ bedele taḫvîliyle arāzî üzerine tarḫ ve tevzî'i* (Sırrî Paşa). (I/87. s.).

erāmil, erāmîle: (< Ar.) *ermele*'nin cem'i. Müfredi lisānımızda müsta'mel degildir. 'Dul kadınlar' demektir: *eytām ve erāmil-i 'askeriyye*. (I/88. s.).

erānib: (< Ar.) 'tavşan' demek olan *erneb*'in cem'i: tavşanlar. (I/88. s.).

erānîb: (< Ar.) burun uçları, *ernebe*'nin cem'i. Birbirinden tefrîḫ olunmak için yazıldı. (I/88. s.).

erāyis: (< Ar.) ṭā'ife-i zirā', ekinciler, çiftçiler. Müfredi *erîs*'dir. (I/88. s.).

erbāb: (< Ar.) esmā-yı İlāhiyyeden bulunan *Rabb*'in cem'i; izāfetsiz ğayre ıtlāk olunmaz. Lisānımızda müfredi taḫşîş ile Cenāb-ı Hakk'a ıtlāk olunur. Cem'i başka şüretle kullanılır ki Türkçede delālet etdiği ma'nalar şunlardır: 'mālik, şāḫib, muttaşif olanlar'. *Erbāb-ı 'aḫār, erbāb-ı şervet*. § Ehil, muḳtedir, becerikli: *erbāb-ı kalem, erbāb-ı vukūf, insān her işiñ erbābı olamaz gibi. Hükmi-ı Āşaf'la 'Arîşi aldı erbāb-ı şilāḫ* (Surûrî: Tar. 7/24); *İltifāt eylese erbāb-ı şakāya*

1144 Mîhnet-keşān.

1145 Dîvānda: te'essür.

1146 Kāmûsta: ārās.

*keremi / Sü'edādan şayıldı koca
Nemrūd-ı pelīd (Kāzım Paşa: K.
2/29); Erbāb-ı ḥased her ne kadar olsa
mezāḥim (Kānī¹¹⁴⁷); Dā'imā erbāb-ı
himmet, himmet erbābın bilir (Lā); Ben
övünmem, ḳadrim erbāb-ı¹¹⁴⁸ dil ü dāniş
bilir (Nef'ī: K. 14/43); Yokluğun
'irfānı kāfīdir sülūk erbābına (Muştafā
'İzzet); 'İbret oldum āh 'aşḳ erbābına
(Mu'allim Nācī¹¹⁴⁹: Şr. 1/1). (I/88.
s.).*

erbāḥ: (< Ar.) 'fā'ide, fā'iz, ḳazanç'
ma'nāsına olan *ribḥ*'iñ cem'i. (I/88.
s.).

erba'ūn: (< Ar.) kırk 'adedi. (I/88. s.).

erba'a: (< Ar.) dört. Lisānımızda üslūb-
ı Fārisī ile şıfat olarak isti'māl
olunur: *erkān-ı erba'a, eṭṭāf-ı erba'a,
aḥlāt-ı erba'a, şıfāt-ı erba'a*.
Lisānımızda Ḳā'ide-i 'Arab'a
tevfīḳan her ne şüretle olursa olsun
erba' diye ḳullanılmaz. *Bu ḥaṣā'il
zemīme-i māder-zād-ı şāḥib-i
tercemeniñ 'anāşır-ı erba'ası ḥükmünde
olup* ('Ākif Paşa); *Fuṣūl-i erba'a
arzında tertīb üzre cārīdir* (Lā¹¹⁵⁰);
*Fuṣūl-i erba'a etse tecāvüz ḥadd-i
pergārın* (Nābī: K. 1/69). (I/88. s.).

erḥā: (< Ar.) 'degirmen' ma'nāsına olan
reḥā'nıñ cem'idir. Ef'ile vezninde
yine bu ma'nāda ḳullanılan *erḥiya*
ḡalaṭdır. Doğru degildir. Zīrā lafz-ı
mezḳūr şülāşī olduğundan o şüretle
cem'lenemez. (I/88. s.).

erābe: (< F.¹¹⁵¹) gerdüne, çarḥa
nev'inden olup lisānımızda hemze-i
memdūde ile *araba* telaffuz olunur.
Aşıl Türkçesi *çoçu*'dur. Bunu
'Arab'ıñ mef'ülün-ileyhi gibi '*araba*
yazmak ḡalaṭ-ı fāḥişdir. Kelimeniñ
aşlına ve lisānımızdā şīve-i ḥāzırına
nazaran '*araba* yazmakda ḥiçbir
sebeb ve fā'ide yokdur. Eñ doğrusu
aşlı gibi yazıp yalnız hemzeyi medd
ile okumakdır. Bunuñ envā'ı vardır:
*fayṭon, ḳupa, ṭalıḳa, köriüklü ḥinto,
ḳalıṣḳa*. El arabası, iki türlüdür. Biri
çocukları gezdirmeye diğeri toprak
ve eşyā-yı sā'ire naḳline maḥşūşdur:
*ṭop arabası, yük arabası, öküz arabası,
araba vapuru*. (I/89. s.).

erba'in: (< Ar.) kırk. Kānūn-ı evvel-i
Rūmīniñ doḳuzundan Ḳānūn-ı
şānīniñ on yedisine ḳadar olan
eyyām-ı ma'dūde Ş dervīşleriñ çile
çıḳarmak için ḥücreye ḳapandıkları
müddet: *Erba'in içindeyiz. || Erba'ine
girdi. || Erba'ine ḳadar elbette sürer*

1147 Bulunamadı.

1148 Kāmūsta (N.2) bu kelime yoktur.

1149 Şerāre.

1150 Ziya Paşa: K. 5/10.

1151 TDK: Türkçe. Kubbealtı: Türkçe. Lugat-ı Remzī: Farsça.

*germî-i bahş / İstesem ben¹¹⁵² ne kadar
vaşfiñi etmek¹¹⁵³ icmāl (Lā¹¹⁵⁴). (I/89.
s.).*

erbū: (< F.) 'armud' dēnilen meyve.

Erbū-dār = armud ağacı. (I/89. s.).

erett: (< Ar.) dili peltek adam. Ertel de
bu ma'nāyadır. (I/89. s.).

Erteng: (< F.) hūrāfāt-ı Īrāniyye'dendir;
ressām-ı mevhūm Mānī'niñ
mecmū'a-i teşāvirī: *taşvīr-i Ertengi*. ||
Erteng-i nukūş-ı hüsn ü āndır (Fā'ik
Reşād); *Qalem destiñde bir üstād-ı*
Erteng-i ma'ānīdir / Eder tarh-ı
gülistān nokta-i nūn-ı hazān üzre
(Lā¹¹⁵⁵); *Yā bir mecelle-i Erteng'dir ki*
kim baksa (Lā¹¹⁵⁶). (I/89. s.).

erec, erīc: (< Ar.) güzel koku, misk-i
'anber, 'ıtır gibi şeyleriñ rāyiha-i
laṭīfesi. (I/86. s.).

ercāl: (< Ar.) 'ayak' ma'nāsına olan
ricl'iñ cem'i. (I/89. s.).

ercah: (< Ar.) pek eñ rāciḥ, daha üstün,
daha uygun. Ba'zen 'eñ üstün' ve
'rāciḥ olmak' ma'nāsında *ercahiyyet*
kullanılır: *ercah-i āmāl, ercah-i eş'ār*. ||
Emlahiyyet de eṣṣahiyyet de / Her fazilet

de ercahiyyet de (Mu'allim Nāci¹¹⁵⁷:
51). (I/89. s.).

ercmend: (< F.) muhterem, şerefli,
seçkin, i'tibārlı: *Fazl ü kemāl ve hüsn-i*
hāl ile ercūmend olmağa çalışmalı. ||
Birer hayāl ile her ercūmend bir meshūr
(Avnī: Ms. 15/31). (I/89. s.).

ercmendī: (< F.) muhterem, hayşiiyyetli
olmak: *Hāfız-ı kütübü olaydı Bercīs /*
Eyler idi kesb-i ercūmendī (Şerīf: Tar.
13/7). (I/90. s.).

ercüvān: (< Ar.) ma'rūf ergüvān çiçeği
Ş kıvılcık şey Ş kırmızı kadife. (I/90. s.).

ercā: (< Ar.) pek, eñ me'mūl, eñ ziyāde
istenilen. (I/90. s.).

ercīl: (< Ar.) Hindistān cevizi. (I/90.
s.).

erciye: (< Ar.) te'hīr olunan, soñraya
bırakılan şey. Ġayr-i me'nūsdur.
(I/90. s.).

erhām: (< Ar.) 'ana karnında cenīniñ
peydā olduğu mahall' ve 'hışım ve
karābet' ma'nāsına olan *rahm*'iñ
cem'i: döl yatakları, hışımlar,
akrabālar. Lisānımızda az kullanılır:
şıla-i erhām. || *Sen ol mübdi'siñ ki*
ruhsār-ı gülü erhām-ı ekmāmda
tedbiriñle hüveydā eylersiñ (Sinān
Paşa); *Aşlāb-ı ābā'-ı ulvīden erhām-ı*
ümmehāt-ı süfliyye (Şefik-nāme);

1152 Eserde: Eylesem her.

1153 Eserde: vaşf-ı cemīlin.

1154 Ziya Paşa ≈ Zafer-nāme: 58.

1155 Ziya Paşa: K. 2/29.

1156 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīf 3/3.

1157 Leyle-i Mi'rāc-ı Hazret-i Risālet-Penāhi.

Erhāma naẓar eylese göz¹¹⁵⁸ doğmaya kimse¹¹⁵⁹(Necātī: K. 22/38); *Gelmeye 'āleme bir sencileyin zāt-ı laṭīf / Olsa ger hāmīl-i ervāḥ-ı mücerred erhām* (Nef'ī: K. 50/38); *İstedi Hakk kāvīl-i şeh 'ālī güher / Eyleye aṣlāb u erhāme sefer* (Na't-ı Şerīf ≈ 'Ubeydī). (I/90. s.).

erham: (< Ar.) pek, eñ raḥīm, eñ merḥameti. Erhamü'r-rāḥīm = Allāh-ı Zü'l-celāl. 'Ālem-i ma'rifetiñ a'lemisin / Rüsülüñ ekremisin erhamısın (Hākānī: 142). (I/90. s.).

erhaş (< Ar.) pek, eñ ucuz: *erhaş-ı es'ār*. (I/90. s.).

erdeb: (< Ar.) bilād-ı 'Arabıyyede kullanılan büyük bir ölçektir ki eski İstanbul kilesiyle dokuz kileye mu'ādildir. 'Arabīde faşīhi kesr-i hemze ile *irdeb*'dir. (I/90. s.).

erdem: (< Ar.) usta gemici. Ğayr-i me'nūsdur. Faḫaṭ 'inde'l-ıktizā kullanılabilir. (I/90. s.).

erdeh: (< Ar.) çürük şey. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/90. s.).

erdiye: (< Ar.) *ridā*'nın cem'i; başörtüleri, omuzlardan aşağı ve belden yukarı örtülen şeyler: *erdiye-i nisvān*. (I/90. s.).

erd-şīr: (< F.) mülūk-i ḳadīme-i İran'dan birkaç zātın ismi. (I/90. s.).

erzāl: (< Ar.) *rezāl*'in cem'i. Pek muḫaḳḳar ve alçaḳ olanlar: *erzāl-i ecyāl*. (I/90. s.).

erzel: (< Ar.) her şey'in eñ fenāsı Ş alçaḳ, fūrū-māye şoysuz, terbiyesiz, pek *rezāl*: *erzel-i nās*. Erzelü'l-'ömr = hengām-ı pīrīniñ şoñları, bunaklık eyyāmı. (I/90. s.).

erez: (< Ar.) acı bādem ağacı. Diğerinden tefrīḳ için yazıldı. (I/91. s.).

erz: (< Ar.) ḫubūbātdan pirinç, 'Arabīde faşīhi hemzeniñ fethā, *rā*'nın zammı, *zā*'nın teşdīdi ile *erüzz*'dür. (I/91. s.).

erzāk: (< Ar.) *rızḳ*'in cem'i. Yiyecek, içecek, yenilecek, içilecek şeyler: *erzāk anbārı*, *erzāk-ı 'askeriyye*, *erzāk-ı muḳaddere*. ‖ *Lede'l-ḫācce ḫāricden de sühūletle celb-i erzāḳa imkān müsā'id olacaḳdır* (Mektüb ≈ Sırrī Paşa); *Māla¹¹⁶⁰ mevḳūf degil erzāḳıñ / Ğayrı yüzden yetirir Rezzāk'ın* (Nābī¹¹⁶¹: 505); *Āstīn-i keremi kīse-i erzāk-ı cihān / Āsitān-ı ḫaremi ḳible-i ḫacāt-ı enām* (Nef'ī: K. 50/28). (I/91. s.).

1158 Dīvānda: keş.

1159 Dīvānda: hergiz.

1160 Kāmūsta (N.2): Maḳāle.

1161 Hayriyye.

erzân: (< F.) ucuz: *müsâ'ade-i celîle-i âşafâneleri erzân buyurulması*. || *Erzân metâ'-ı faẓl u hüner tâ deñli¹¹⁶² kim / Biñ ma'rifet zamânede bir âferînedir* (Nâbî: Kt. 27); *Biñ âha bir hayâlini erzân bilip alır* (Şerîf: G. 141/3); *Kimse erzân vèremez cân-ı girân-kıymetini* (Mu'allim Nâcî¹¹⁶³). Bunuñ şoñuna yâ-yı maşdarî getirilmeksizin isti'mâli gâlağdır diyenler bu lafzıñ aşlıyla şüret-i isti'mâlini tedkîk ve tevsi'-i lisâna olan ihtiyâcî takdîr edemeyenlerdir. Böyle meşâhîr-i erbâb-ı kâlemiñ qabûl ve isti'mâl etdiği luğâta gâlağdır, isti'mâli hañadır demek, tağlî-i ezhân-ı mübtediyânı mücib olacağından münâsib degildir. İctihâdât kılmaya erbâbının qabûl ve beyân etdikleri şüretde kullanmak evvelî ve ensebdir. (I/91. s.).

erzânîş: (< F.) Allâh içün bezl-i nuķûd ve emvâl eylemek, hasbeten-li'llâh bir şey esirgememek. (I/91. s.).

erzânî: (< F.) ucuzluk, sezâ-vâr, lâyıķ: *Dâ'imâ aşdıķâ-yi bendegân haķķında "mu'âmele-i bi'l-mücâmele" ile lutf u ihsânı erzânî kılmaktadır ki* (Mektûbât ≈ Sırrî Paşa); *Felekde bir silîh-dârıñ da*

Mirrîh olsa erzânî (Şabrî: K. 1/46); *Görme erzânî Süleymân bâr-gâh-ı nazm iken / Çeşm-i bahtım çeşm-i mûr-ı¹¹⁶⁴ nâtüvândan teng ü târ* (Nazîm); *Hele ben tâ'ib oldum hicv ile hem intikâm aldım / Eger Veysî o harlikde qalırsa yine erzânî* (Nef'î¹¹⁶⁵: K. 2/48); *Başında tâcî yâ bir hüdhüd-i hidâyetdir / Ki görmüş Âşaf-ı sâñî risâlet erzânî* (ve-lehu: K. 31/15); *Êrip pâyâna 'ömri ol dahî 'azm-i behîşt etdi / Yerini oğlu¹¹⁶⁶ sultân Bâyezîd'e gördü erzânî* (Hemdemî). (I/91. s.).

erzen: (< F.) hûbûbâtdan darı: *Vüs'at-ı sâha-i endîşemi etsem ta'rîf / Âsmân hürmen-i nazmımda qalır çün erzen* ('İzzet Mollâ: K. 29/5); *Elinde dâne-i erzen meşâbesinde tılâ* (Fuzûlî: K. 1/31); *Qût edinmişdir bizi mûr-ı ecel-i erzen gibi* (İznîkîli Derûnî). (I/92. s.).

erzenîn: (< F.) darı ekmegi: *Nâzenînim sen yemezsiñ erzenîn*. (I/92. s.).

erze: (< Ar.) çam ağacı. Ma'nâca olan farklarına diķkat olunmak üzere yazılmışdır. (I/92. s.).

erze: (< F.) şıva. (I/92. s.).

erze-ger: (< F.) şıvacı. (I/92. s.).

1162 Kâmûsta: o rütbe.

1163 Bulunamadı.

1164 Kâmûsta (N.2) bu kelime yoktur.

1165 Sihâm-ı Kazâ.

1166 Kâmûsta bu kelime yazılı değildir.

erzide: (< F.) bahāsı mu‘ayyen, kıymeti söylenmiş, takdīr edilmiş şey. (I/92. s.).

erziz: (< F.) kıalay. Bunların cümlesi nādiren isti‘māl olunur. (I/92. s.).

Erjenk: (< F.) *Erteng* gibi ressām-ı mevhūm-ı Īranī, meşhūr Mānī'ye maḥşuş mecmū'a-i teşāvir. *Mermerleri ḥurde-kār-ı bī-reng / Dīvārī şuver-nümā-yı Erjenk* (Şeyḥ Ġālib¹¹⁶⁷: 1716); *Gencīne-i sīne genc-i neyrenğ / Āyīne içinde naḳş-ı Erjenk* (ve-lehu¹¹⁶⁸: 453). (I/92. s.).

eres: (< Ar.) çiftçi olmak, çiftçilik. Ġayr-i me'nūsdur. (I/92. s.).

ersah: (< Ar.) kurd Ş uylukları etsiz, za'if adam. (I/92. s.).

erş: (< Ar.) ıştırılāḥāt-ı şer'iiyedendir. Bir adamın a'zā-yı maḳṭū'a veyāḥūd mu'aṭṭalasının diyeti¹¹⁶⁹ onun için verilecek māl ve naḳd. Ş Şatılık metā'ın 'ayb ve kuşūru olmak ḥasebiyle kıymetinden tenzīl edilen miḳdār-ı akçe. (I/92. s.).

eriş: (< F.) bilek. 'Arabisi *rusuğ*'dur. Ş Zīrā¹¹⁷⁰, endāze, arşın. Fāriside faşīḥi kesr-i rā iledir. Ba'zı luğat

kitāblarında rā'nın fetḥa ile gösterilmesi yañlıştır. İḥtimāl ki sehv-i tertībdır. Bu kabilden olarak *āferīniş*'de nūn kesre ile olacak iken kitābımızda naşılse sehven fetḥa ile gösterildiginden taşḥīḥ ve iḥṭāra lüzūm görüldü. (I/92. s.).

erşah: (< Ar.) ġāyetle faṭīn, cin fikirli adam: *şahş-ı erşah*. (I/92. s.).

erşed: (< Ar.) dehā, pek reşid, ziyāde 'aḳıllı, ṭarīḳ-i müstakīme sālīk olan: *erşed-i evlād*. *Ḥıdemāt-ı şer'iiyyede erşed kaydınıñ ekber şıfatına takdīmi dahī kifāyet-i aşl, sinn ve tecrübe fer' olmak ḥaḳīkatine mebnī olsa gerekdir* (*Ḥayşiiyyet* ≈ Kemāl). (I/92. s.).

erşem: (< Ar.) vücūduna iğne batırıp çivid ile resim ve şekil yapmış olan Ş ṭa'āmın koḳusundan ıştırīhāsı gelip karnı acıḳan adam. (I/93. s.).

erşūşa: (< Ar.) eski zamānda kullanılan ve 'mücevveze¹¹⁷¹' denilen kavuḳ, büyük şarık. (I/93. s.).

arż: (< Ar.) yer, semā; gök muḳābili. Ş Dünyā, ṭopraḳ. Bu ma'nāda 'küre-i arż' ta'bīri ziyāde isti'māl olunur. Ş Memleket, diyār, il. Arzu'llāhi vāsi'aten = Allāh'ın yeri geniş. *Arż-ı Filistīn, arż-ı Ken'ān, arż-ı Nūḥ*. || *Şarşılır arż u semā şanki kıyāmet*

1167 Hüsn ü 'Aşḳ.

1168 Hüsn ü 'Aşḳ.

1169 Kāmūsta "diyet" kelimesi bazen "diyet" bazen "diyyet" şeklinde yazılmıştır. Genel kullanım göz önünde "diyet" esas alınmıştır.

1170 Kāmūsta kelime "ze" ile yazılmıştır.

1171 Kāmūsta (N.2): mücevvere.

koparır (Nef'î: K. 18/35); *Libās-ı arz*¹¹⁷² u *semā tār u pūd-ı cāme-i şun'* (Nābî: Thm. 1./9); *Urdu gūy-ı küre-i arzā anı olduğu-çün / Qadd-ı ham*¹¹⁷³-geştesi *dest-i eceliñ çevgānı (Kānî'niñ Vefatı Tārîhi ≈ Surûrî)*; *Değil bî-hüde olmak yoğ-iken arz u semā peydā* (Fuzûlî: G. 23/2); *Yā ol şereriñ degilse berki / Kim eyledi zinde arz-ı şarkı* (Lā¹¹⁷⁴); *Arz bir zerre degil nisbet ile ekvāne* (Mu'allim Nācî¹¹⁷⁵: Mıs. 6); *Gelse reftāra qadd-ı muhteremi / Gūyiyā arzı düzerdi*¹¹⁷⁶ *qademi (Hilye-i Sa'adet ≈ Hākānî: 643)*. (I/93. s.).

arzîn: (< Ar.) tabakâtı i'tibâriyle arz'ın cem'i: semāvāt ü arzîn. Arz'ın cem'i mu'teberi *arazûn* ise de lisânımızda müsta'mel degildir. Türkçede cem'i gayr-i kıyāsî olarak *arāzî*'dir. *Taşavvur ve tedebbür-i melekût-ı semavāt ü arzîn ve*¹¹⁷⁷ *esrār-ı Rabbü'l-'alemînde ola (Mevzû'âtü'l-'ulûm)*. (I/93. s.).

arziyye: (< Ar.) yere, toprağa mensûb: *Qaht senelerinden mukaddem nefs-i An kara'da mahşûlât-ı arziyyeniñ başlıcası olan hinta ve şa'iriñ f'âtı*

(*Mektûbât ≈ Sırrî Paşa*). § *Rûsûm-i arziyye*'den muhaffef olarak gümrük iştilâhâtındandır: Neccârîñ müddet-i mu'ayyenenîñ hitâmında gümrüklerden kaldırmadıkları emvâl ve eşyâ için alınan anbar kirâsı. (I/93. s.).

erda¹¹⁷⁸: (< Ar.) ağaç kurdu. (I/93. s.).

ertâ: (< Ar.) debbâğlarıñ yaprağıyla sahtiyân boyadıkları bir nev' ağaç. (I/93. s.).

er'an: (< Ar.) bön, çolpa, ahmak, şaşkın. Lisânımızda isti'mâli enderdir: *Allâh kimseniñ evlâdını er'an etmesin*. (I/93. s.).

ergad: (< Ar.) pek geniş hâl, eñ ferahlı yaşayış, müsâ'id hâl. (I/93. s.).

erganun¹¹⁷⁹: (< Lat.) muharrefdir. Lisânımızda böyle muharref olarak Fârisîden intikâl etmiştir. Bir âlet-i mûsikîyye, bir nev' çalgı. Kâtolik ma'bedlerinde tağanniyyât-ı mahşûşa ile icrâ-yı âyîn-i rûhânî olunduğu eşnâda erganun çalınır: *Nevâ-yı erganun bāng-i ilāhî* (Ekrem¹¹⁸⁰: 17); *Bozuktur kâr-sâz-ı erganunu çarh-ı pür-şûruñ (Hâtem)*. (I/94. s.).

1172 Dîvânda: 'arz.

1173 Dogrusu = ham.

1174 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevî: 14.

1175 Yâdigâr-ı Nâcî.

1176 Kâmûsta: devirirdi.

1177 Kâmûsta (N.2) bu bağlaç yoktur.

1178 Lehçe-i 'Osmanî: erzâ.

1179 Organum.

1180 Tevhîd.

ergāvān: (< F.) kırmızıya mā'il bir nev' ma'rūf çiçek: *Açılmış şerhalar sīnemde nahl-i ergāvānımdır* (Fāṭma Ana); *Zīnet-i bāğ u bahār olmuş nihāl-i ergāvān* (Bāḳī: G. 123/2); *Kim ruḥu gül, zūlfü sūnbül, gāzesidir ergāvān* (Lā¹¹⁸¹); *Şun pey-ā-pey sāḳiyā cām-ı şarāb-ı ergāvān* (İsmā'il Paşa-zāde Hāḳḳī: K. 6/52); *Gören berf-i sefīdi şāh-ı nahl-ı ergāvān üzre* (Lā¹¹⁸²); *Hün-ı eşk-i dīdeden başka şarāb-ı ergāvān* (Kāzım Paşa: K. 1/57); *'Āşıkıñ olur şarāb-ı ergāvān endişesi* (Zülālī). (I/94. s.).

ergāvānī: (< F.) ergāvān renkli, o çiçeğin rengine beñzeyen: *şarāb-ı ergāvānī*. (I/94. s.).

ergīde: (< F.) hışm ve gāzablanmış. Ergīden = gāzab etmek. *Ergīde-nigāh*. (I/94. s.).

erfeş: (< Ar.) müşteheyāt-ı nefsanıyyesine düşkün yāhūd kulaqları kaba ve uzun adam. Lisānımızda me'nūs değildir. (I/94. s.).

erfa': (< Ar.) daha, eñ, pek refī' yüksek, yüce: *erfa'-ı ṭabaḳāt, erfa'-ı derecāt*. (I/94. s.).

erakḳ: (< Ar.) pek, daha, ziyāde rakīḳ, ince: *erakḳ-ı evrāk*. (I/94. s.).

erḳab: (< Ar.) boynu kalın adam, arslan. Müsta'mel degildir. (I/94. s.).

erḳām: (< Ar.) rakām'ın cem'i. Şayılarıñ yazılmışları: *Cedvelde görülen erḳāmıñ tedḳīki haylī vakte muhtācdır*. || *Ol mümlī-i erḳām-ı dīvān-ı ḥilāfetiñ kalem-i müşk-bārları* (Fuḫūlī); *Nā-resā, nīm-reh-i cāhına şıfr-ı erḳām* (Şalīhiyye-i Nābī: K. 13/60); *Hadd-i¹¹⁸³ ahlāḳı verā-yı kelimāt u erḳām* (ve-lehu: K. 13/74); *Sāl-i tāriḥ¹¹⁸⁴ ḥesāb etmeye ḳaldı erḳām* (Nābī: K. 12/57). (I/94. s.).

erḳā: (< Ar.) pek yüksek, eñ yukarı: *Cümleden ehl-i velāyet a'lā / Enbiyā rütbesi andan erḳā* (Nābī¹¹⁸⁵: 37). (I/94. s.).

erḳāḥ: (< Ar.) 'şıgınmak' ma'nāsına olan rüḳḥ'ün cem'i. Manastırlarda pāpāslarıñ oturdukları odalara da ıtlāk olunur: *erḳāḥ-ı rehābīn*. (I/94. s.).

erḳān: (< Ar.) rükn'ün cem'i. Direkler, sütünlar. § Bir hey'etiñ, bir şey'in başlıca tarafları, a'zāsı § rüsüm ü ḳavā'id: *erḳān-ı Ka'be, erḳān-ı devlet, erḳān-ı vilāyet, ordu erḳanı, erḳān-ı*

1181 Ziya Paşa: K. 1/2.

1182 Ziya Paşa: K. 2/2.

1183 Kāmūsta bu kelime yoktur.

1184 Kāmūsta: tāriḥi.

1185 Hayriyye.

ḥarb (Ḥarbiyye). ‖ *Lāubālī idi şöḥbetde velī ḳılsa sükkūt / Halkı şermende ederdı edeb ü erkān* (*Kānī'niñ Vefātı Tārīḥi* ≈ *Surūrī*); *Binā-yı devleti erkān-ı 'adl ile ma'mūr* (Nābī: K. 7/49); *Eyā mesned-niṣṣin-i dest-pīrā-yı cihān-bānī / Ki 'adliñ māye-baḥş-ı i'tidāl-ı çār-erkāndır* (*Riyāzī*); *Hāmūş, ne āh eder ne efgān / Medhūş, ne yol bilir ne erkān* (Ġālib Dede¹¹⁸⁶: 395); *Ḳaşr-ı dīn erkān-ı şer'iyle metīn ü üstüvār* (Nāzīm); *Ḳılıp erkān-ı şalāḥ üzre¹¹⁸⁷ namāz* (Vehbī¹¹⁸⁸: 810); *Revnaḳ-efzā-yı şadāret¹¹⁸⁹ ki revāc-ı baḥşı¹¹⁹⁰ / Gevher-i zātını ārāyış-i erkān eyler* (Cevrī: K. 29/24). (I/95. s.).

erke: (< Ar.) bilād-ı ḥārrede, Yemen'de ḥāşıl olan misvāk ağacı: *Misvākı ḳullandığımız gibi ağacını da bilmeliyiz.* (I/95. s.).

ermā': (< Ar.) ḡāyetle ḥüsnā, cilveli maḥbūbe: *Yaḳdın 'uşşāḳı amān ermā-yı 'ālem el-amān.* (I/95. s.).

ermās: (< Ar.) 'şal' ma'nāsına olan *remeş'iñ* cem'i. Çürük ip. Ḳullanılmaz. (I/95. s.).

ermāḥ: (< Ar.) *rumḥ'uñ* cem'i: mızrāḳlar, süngüler. (I/95. s.).

ermāḥ: (< Ar.) *remḥ'iñ* cem'i: darbeler, tepmeler. (I/95. s.).

ermām: (< Ar.) 'çürümüş kemik' ma'nāsına olan *rimme¹¹⁹¹*niñ cem'i. Çürük kemikler. (I/95. s.).

ermed: (< Ar.) kül rengi § gözü ağrıyan adam. (I/95. s.).

ermedā: (< Ar.) āteşin külü. Bunlar nādiren ḳullanılan elfāzdandır. (I/95. s.).

ermele: (< Ar.) dul kadın. (I/95. s.).

ermaḡān: (< F.) pīşkeş, hediye: *Bir güherdir kim naẓīrin görmemişdir rüzgār / Rüzgāra 'ālem-i ḡayb ermaḡānıdır sözüüm* (Nef'ī: K. 1/2); *Her biri ebkār-ı efkārın getirmiş armeḡān* (Nev'ī: 37/7); *Zerre gerdīn-i rüzigār etseydi 'adne armeḡān* (İsmā'īl Paşa-zāde Ḥaḳḳī: K. 6/9). (I/95. s.).

ermūd: (< F.) lisānımızda hemze-i memdüde ile 'ārmūd' dediğimiz meyve. Fāriside bundan başka *enberūd* ve *enbered* ve *ligel* dērler. *Ermūd'a* da baḳıñız. (I/95. s.).

ermiye: (< Ar.) 'dolu yağdıran kaşırğa buluşu' ma'nāsına olan *remī'niñ* cem'i. Elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/96. s.).

1186 Hüsn ü 'Aşk.

1187 Eserde: ile.

1188 Lutfiyye.

1189 Dīvānda: vezāret.

1190 Dīvānda: baḥtı.

1191 Kāmūsta: dimme. Hata-savab cetvelinde düzgün hali verilmiştir.

erneb: (< Ar.) tavşan. (I/96. s.).

erenbānī: (< Ar.) boz koyu renkli şāl, şūf. (I/96. s.).

ervāh: (< Ar.) *rūh*'uñ cem'i. *Rūh-baḥş-ı 'ālem-i dād olmada / Mefḥar-ı ervāh-ı ecdād olmada* (Mu'allim Nācī¹¹⁹²: 156); *Ervāh ki tuḥfe-i Hudā'dır / Hāk-i reh-i şāh-ı enbiyādır* (Şeyḥ Ġālib¹¹⁹³: 19); *Olmamışdı eşer-i meclis-i ervāh-ı bedīd* (Kāzım Paşa: K. 2/3); *Südde-i¹¹⁹⁴ 'ātıfeti Ka'be-i ervāh u 'uḳūl* (Hakḳī: K. 5/24); *Dil-i ervāh-ı ḳudse keyf-i cāvīd-i dü-bālādır* (Şabrī: K. 7/41); *Hükümünü 'ālem-i ervāha eger etse revān* (İzzet Mollā: K. 29/39); *Oldu ervāh-ı rūsul ḡulḡule¹¹⁹⁵-i senc-i tekbīr* (Hakḳī: K. 5/7); *Rūh-ı ervāh-ı 'alā ḳuṭb-i medār-ı irşād* (Nābī: K. 2/91); *Enbiyā ervāhı karşı geldiler* (Yazıcı-zāde Süleymān: 136); *Pes geçip miḥrāba ol ḥayrū'l-enām / Enbiyā ervāhına oldu imām* (ve-lehu: 137). (I/96. s.).

ervāk: (< Ar.) *revḳ*'iñ cem'i: perdeler, çadırlar. (I/96. s.).

erveb: (< Ar.) yoğurt. (I/96. s.).

erva': (< Ar.) ḡāyetle güzel genç Ş secā'at ve cür'et-i fevḳa'l-'āde şāḥibi adam. (I/96. s.).

ervenān: (< Ar.) dik ses Ş şıktılı ıztırāblı gün. (I/96. s.).

erre: (< F.) bıçkı, minşār, tahta biçecek ālet-i maḥşūşa. Bu āletiñ küçüğüne *el erresi* ya'nī *el bıçısı* ma'nāsına Fārisīde 'dest-erre' dēnir ki lisānımızda onuñ muḥaffefi olarak *destere* ıtlāk olunur. *Aḥterī*'de kesr-i hemze ile *irre* ālāt-ı neccāriyyeden 'destere' dēniliyorsa da fetḥa ile ḳullanılır. *Rā*'nıñ taḥfīfi de cā'izdir. (I/96. s.).

erre-keş: (< F.) bıçkıcı. (I/96. s.).

eryāf: (< Ar.) 'ma'mūr ve maḥşūl-dār; düz ve ekini bol maḥall' dēmek olan *rīf*'iñ cem'i. (I/96. s.).

erīb: (< Ar.) 'ākıl, kāmil, zekī, zeyrek adam: *Erīb ve edīb olan her yerde sevilir*. (I/96. s.).

erīr: (< Ar.) oyunda mızıkçılık eden yāḥūd ḳazanan adamıñ bī-edebāne yayḡarası: *erīr-i şerīr*. Ş Şavt, dik ses, ḥayḳırma. (I/97. s.).

erīs, erīsī: (< Ar.) çiftçi, ikinci. İsti'māl olunmaz. (I/97. s.).

arīz: (< Ar.) semiz Ş eñli, geniş şey. Bu ma'nāda 'arīz ile berāber zıkr ve

1192 Gāzī Ertuḡrul Bey.

1193 Hüsn ü 'Aşk.

1194 Dīvānda: der ki.

1195 Dīvānda: galgale.

isti'māl olunabilir. § Mütevāzī', laṭīf, lāyık. (I/97. s.).

erīke: (< Ar.) zifāf odasına gelin için yapılan serir: *erīke-i 'arūs* § *sedir*, taht-ı salṭanat. *Sipīhr-erīke şehen-şeh hūdīv-i 'arş-evreng* (Şābit: K. 2/22). (I/97. s.).

erīke-pīrā: (< F.) tahtı tezyīn eden hükümdār. (I/97. s.).

erīke-nişīn: (< F.) tahtında oturan, pādīshāh. (I/97. s.).

ez: (< F.) Türkçeniñ -den edātına mu'ādil bir edāt-ı Fārisīdir ki lisānımızda ba'zı ta'bīrātda kullanılır: *Hāric ez-vazīfe*, *gayr ez-maşraf*, *ez-dil ü cān*, *ez-her cihet*, *ez-cümle*, *hāric ez-uşul*, *ez-ser-i nev*, *hāric ez-memleket*, *ez-każā*. Bālāda mişāl olarak serdedilen cümlelerden *hāric ez-memleket* ta'bīr-i siyāsisi istiṣnā olunarak diğerleri zarūret görünmekdikçe isti'māl olunmamalıdır. *Ez-cümle eczā-yı 'aql ve naķilden mürekkeb bir tertīb-i hikmet-āmīz ile* (Türkçe *Ṭabābet Maķālesi* ≈ Kemāl); *Ez-cümle bedī' ile beyāna* (Lā¹¹⁹⁶). (I/97. s.).

ezber: (< F.) zihinde tutmak, hıfz etmek, unutmamaya çalışmak. *Ezbere çalışıyor. || Ezber okuyor. ||*

Ezberledi. || Ezbere söz ta'bīrātı her vakit kullanılır. Ezberden okumak ta'bīri kullanılmamalıdır, zīrā "den" edātı lüzümsuzdur. Ezber etdim bu iki tārīhi naķle kaşd edip (Surūrī: Tar. 7/37); *Ḳur'ān'ı ser-ā-ser etse ezber / Hissētmez¹¹⁹⁷ o hāli bī-haberler* (Mu'allim Nācī¹¹⁹⁸: 130); *Tārīh-i ser-güzeşt-i selef ezberimdedir* (Hāzık: G. 86/4); *Ṭutuşup yansa 'aceb midir zebānı dā'imā / Etdi dīvānından ezber sūz-nāk eş'ār şem'* (Riyāzī: K. 6/29); *'Ārızın luṭfun¹¹⁹⁹ ögmeye bülbül / Berg-i gülden leṭā'if ezberler* (Aḥmed Paşa: G. 46/8); *Ezber etsin şu gibi her ṭālib / Sūre başlarına yazsın kātib* (Mütercim 'Āşım); *Te'līf¹²⁰⁰-i rāz-nāme-i dehr ezberimdedir* (Nābī: G. 58/3). (I/97. s.).

ezebb: (< F.) kaşlarının kılı çok ve saçı uzun adam. (I/98. s.).

ezbād: (< Ar.) köpük § çeyrek § pas ma'nāsına olan *zebed*'iñ cem'i: köpükler. (I/98. s.).

ezecc: (< Ar.) ince uzun kaşlı, 'kalem kaşlı' ta'bīrine mu'ādil: *ezeccü'l-havācib* (Hāķānī¹²⁰¹. (I/98. s.).

1197 Kāmūsta (N.2): Hüsn etmez.

1198 Gāzī Ertuğrul Bey.

1199 Kāmūsta (N.2): lütfunun.

1200 Kāmūsta: Tārīh.

1201 Hilve-i Saadet'te madde başı: 88. s.

1196 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'irī: 22.

ezrār: (< Ar.) zırr'ın cem'i. Müfredi kullanılmaz. Eşvāb dügmeleri. (I/98. s.).

ezrāk: (< Ar.) māvi (mā'ī), gök renkli Ş şāfī ve temiz şuya da kullanılır. (I/98. s.).

ez'akī: (< Ar.) şahş-ı şerīr Ş le'im-i kaşır Ş kısa boylu, kötü hūylu adam. Ez'akī-i zamān. (I/98. s.).

ezfile, ezfelī: (< Ar.) gürūh, cemā'at, bölük. Elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/98. s.).

ezikka: (< Ar.) zuḳāk'ın cem'i. 'Yollar' demektir: tesviye-i ezikka, isḳā-yı ezikka, tanzīf-i ezikka. (I/98. s.).

ezkā: (< Ar.) daha, pek hāliş, pāk Ş ziyāde şālih: ta'am-ı ezkā, şeyh-i ezkā. ‖ Ahlākları ezkā-yı ahlāk bulunduğunu yakinen bildim (İmām Ġazālī ≈ Terceme-i Hamīd Vehbī). (I/98. s.).

ezkiyā: (< Ar.) 'şālih, pākīze' ma'nāsına olan zekī'niñ cem'i. Şalāh-ı hāl ve hüsn-i sīret aşhābı: ezkiyā-yı meşāyih. (I/98. s.).

ezlām: (< Ar.) 'oḳ' ma'nāsına zelm'in cem'i. Zamān-ı Cāhiliyyet'de 'Arablariñ tefe'ül için kullandıkları oḳlar. (I/98. s.).

ezel: (< Ar.) başlangıcı olmayan, bilinmeyen ezmine-i māziyye. Ezel māziye 'ā'id evveli bidāyetsiz şey,

ḳıdem gibi. Ebed istikbāle mütē'allıḳ soñu olmayan şey, beḳā gibi. Seyyid Şerīf'in Ta'rīfāt'ına nazaran ezel māzideki soñsuz ezmine-i muḳadderede istimrār-ı vücūddan 'ibāretedir. Mine'l-ezel ve tā-ezel gibi ta'bīrāt-ı zarūretsiz isti'māl olunmamalı ve hele ezelde yāhūd ezelde yerinde tā-ezel hiç kullanılmamalıdır. Eger ezelde ḳulluḡa ḳabūl êtdiñse faḳl seniñdir; ni'met baña (Sinān Paşa); Ḳaṭresi cevher-i tābende-i deryā-yı ezel (Kāzım Paşa: K. 4/6); Gevher-i şeb-çerāḡ-ı feyz-i ezel / Nūr-baḡşā-yı dūd-mānımdır (Riyāzī); Şehriyār-ı āsmān-mesned kim olmuş tā ezel (Nef'ī: K. 15/26); Eyledi şun'-ı meded-kārī-i feyyāz-ı ezel / Hāmemi ḳufl-ı der-i genc-i ma'āniye kilīd (Nef'ī: K. 54/15); Eylemiş rüz-ı ezel böyle tecellī Ḥaḳḳ baña (Lā). (I/98. s.).

ezelī: (< Ar., < F.) ezele mensūb, ibtidāsız, ḳadīm: irāde-i ezeliyye. ‖ Sa'ādet-i ezeli ḳābil-i zevāl olmaz / Güneş yer üstüne düşmekle¹²⁰² pāy-māl olmaz (Fuḫūlī: Müs. 2/6); Vaşf-ı ezeli beyāna şıḡmaz (Nābī); Mā-ḡaşal ol şeh-i mülk-i ezeli / Mālik-i saltanat-ı Lem-yezeli (Ḥāḳānī: 43); Pādīşāhānıñ odur

1202 Dīvānda: hem düşse.

*pādişeh-i Lem-yezeli / Salṭanat
sürmededir kendiliginden ezeli
(Şināsī); Yā ezeli'z-zuhūr yā ebedü'l-
hafā (Feyzī-i Hindī). (I/99. s.).*

ezeliyyet: (< Ar.) ezelīlik. (I/99. s.).

ezūc: (< Ar.) edebsiz adam § başı sert
at. (I/99. s.).

ezūm: (< Ar.) ısıricı: *kelb-i ezūm*. (I/99.
s.).

ezmān, ezmine: (< Ar.) *zamān*'iñ cem'i.
Lisānımızda *ezmān* pek az kullanılır:
*Mesā'il-i mu'āmelātda tağayyür-i
ezmān ile tebeddül-i aḥkām (Hukūk).*
*Ekşeriyā ezmine isti'māl olunur:
ezmine-i kadīme, ezmine-i māziyye,
ezmine-i müstakbele, ezmine-i mechüle.*
(I/99. s.).

ezimme: (< Ar.) *zimāmlar*, *yularlar*: *Ey
Mālik-i ezimme-i enām (Sinān Paşa);
Ezimme-i umūr bu hey'et-i
müstahseneniñ dest-i ḥikmet-peyvestine
geçeli 'āleme bir başka āb u tāb gelmiş
(Arz-ı Hāl ≈ Edhem Pertev Paşa).*
(I/99. s.).

ezvāc: (< Ar.) eşler, çiftler. 'Kadının eşi,
kocası' ma'nāsına olan *zevc*'iñ ve
'erkeğin eşi' ya'nī 'nikāḥ ile aldığı
kadın' demek olan *zevce*'niñ cem'i:
*muḥazzirātıñ ezvāc, ezvāc-ı
muṭahhara.* Lisānımızda *ekşeriyā
zevce*'niñ cem'i olarak *zevcāt*

kullanılır. Bu makāmda *ezvāc*'iñ
isti'māli enderdir: *Hattā vālidesini,
ezvācını, evlādını rāst geldiği kal'ada
(Muḥaddime ≈ Kemāl). (I/99. s.).*

ezhār: (< Ar.) 'çiçek' ma'nāsına olan
zehr'iñ cem'i. Lisānımızda müfredi
kullanılmaz. 'Çiçekler' ma'nāsına
ezhār kullanılır: *ezhār-ı bahār. ‖ Ğarbiñ
cevāhir-i ma'ārifinden mā-'adā şarkıñ
ezhār-ı taḥayyülātıyla daḥī bir kat daha
revnaḳ bulmuş olan bu medīḥa-i nāzik-
terīn, nāzımınıñ zādegān-ı ṭabī'atından
bir dil-ārā nāzenīndir (Taşvīr-i Efkār,
Bir Fransız Şā'irine Dā'ir Mülāḥaza ≈
Kemāl); Nesīmi tāzeler pejmürde¹²⁰³
olmuş berg-i ezhārı (Nef'ī: K. 35/12);
Açdılar dīdelerin ḥāb-ı 'ademden ezhār
(Bāḳī: K. 18/1); Eyledi ezhār ile tezyīn
hey'et-i gülīstān (Lā¹²⁰⁴); Gülşende re'īs
olmağa ezhāra benefşe (Necātī: K.
22/1); Ezhārı sū-be-sū okudu gülşene
hezār (Nev'ī: K. 13/2); Ezhārı takṣīm
ētdiler gül düşdü ḥārīñ pāyına / Ḥār-ı
cefā çekdi¹²⁰⁵ gül-i terden hezārīñ
pāyına (Şābit: G. 302/1); Bahār
gülşeni ezhār ile kılıp memlū (Fuṣūlī:
K. 1/27). (I/99. s.).*

ezher: (< Ar.) gāyetle güzel, ak ve
parlak. *Ezherü'l-vech* = yüzü güzel

1203 Dīvānda: pür-müjde.

1204 Ziya Paşa: K. 1/1.

1205 Dīvānda: degdi.

ve nūrlu. Bunuñ mü'enneşi *zehrā'*dır ki 'ğāyetle güzel çehreli kadın' demekdir. *Ezher ü aḥsen idi rū-yı Nebī*. (I/100. s.).

ezherān: (< Ar.) ay ile güneşe ıtlāk olunur. (I/100. s.).

ezīb: (< Ar.) rīḥ-i cenūbī, kıble rūzgārı Ş denī, fūrū-māye mesrūr adam. (I/100. s.).

ezyed: (< Ar.) pek ziyāde, eñ çok. 'İnde'l-ba'z iki hayr olan şey'in hayırda *ezyed ve eblağ olanı* (Müverriḥ 'Āşım). (I/100. s.).

ezīz: (< Ar.) soğuk, soğuk şey Ş āteşde tencereniñ içindeki kaynaya kaynaya ğaleyān derecesine gelmesi. (I/100. s.).

ejder, ejderhā, ejdehā: (< F.) büyük yılan, şoñdaki *hā'*lar edāt-ı cem'-i Fārisī zannolunmamalıdır. *Ejdehā* yalnız nazımda ve diğeri hem nazımda hem de neşirde isti'māl ve mecāzen ğazūb, şedīd, ğaddār, şecī' eşḥāşa ıtlāk olunur. *Qalem bir bülbiül-i mu'ciz-şadādır dest-i kāmilde / 'Aşā-yı Müsevīniñ ejdehādan farkı var yokdur* (Kāzım Paşa); *Éder siḥriyle ḥāmem ḥamle ejderhā-yı Mūsā'ya* (Nef'ī¹²⁰⁶); *Şanki pervāze*¹²⁰⁷ *gelir ḥuşm ile bir*

ejderhā (ve-lehu: K. 18/10); *Anı yutdu olup ejderhā-yı āteş-bār şem'* (Riyāzī: K. 6/3); *Seyr edenler şandılar ejder-rübā olmuş şehāb* (ve-lehu); *Ḥāmem ol mu'ciz-tırāz-ı şad-hezārān pīşedir / Kim nazīr olmaz ana illā Kelīm'in ejderi* (Nef'ī: K. 15/44). (I/100. s.).

ezgehān: (< F.) tembel, bī-kār ve mu'aṭṭal adam. (I/100. s.).

ez-yah: (< F.) burada *ez* edāt-ı tafđīliyyedir. *Yah* 'buz' demekdir. Ma'nā-yı lafz 'buzdan soğuk' demek olur. 'Arabīde 'ebred mine'l-cemed' dēnildigi gibi. (I/100. s.).

ejah: (< F.) Türkçe 'sigil' dēnilen şeydir ki bedende peydā olur. 'Arabca 'şü'lül' dērler. Bu lafz Fārisīde *dūzaḥ* kāfiyesinde isti'māl olunur. (I/100. s.).

ejdef: (< F.) 'kızılıcık' dēnilen meyve, aşıl Türkçesi *alıç*'dır. 'Arabīsi *ze'rūr*'dur. (I/101. s.).

āzīr, ājīr: (< F.) renc, miḥnet, enīn, ğırīv Ş şu toplanan çukur; mecāzen izdiḥām-gāh. Bunlar elfāz-ı ma'rūfe ve müsta'meleden degildir. (I/101. s.).

es'ile: (< Ar.) *su'āl*'ın cem'i. *Münāzarātda Ġazālī'nin evcibe ve es'ile-i mürtecelānesine karşı cümlesi ser-fūrū-bürde-i ḥayret olarak*

1206 Bulunamadı.

1207 Dīvānda: reftāre.

(*Meşāhīr-i İslām* ≈ *Hamīd Vehbī*).
(I/101. s.).

esā: (< Ar.) *esū* gibi merhem, 'ilāç. Hic kullanılmaz. (I/101. s.).

esābī: (< Ar.) *üsbū'*nuñ cem'i. Haftalar. (I/101. s.).

esātize, esātiz: (< Ar.) *üstāz*'iñ cem'i. *Erbāb-ı 'ilm ü hüner*. Birincisi ekseriyā, ikincisi nādiren kullanılır: *esātize-i müsikī*. *Şöhret-gīrān-ı esātize-i 'ulūmdan ahz-ı ma'lūmāt eylemek i'tiyādında bulunduğ-u-içün* (İmām *Ġazālī* ≈ *Hamīd Vehbī*); *Fark olunmaz mı esātiz ü telāmiz-i 'ulūm / Kāmil āsār-ı kemālinden olur mu mahrūm* (Elhāc Şadık)? (I/101. s.).

esāret: (< Ar.) esirlik, kulluk, köle: *ilgā-yı esāret* § muhārebede düşman eline düşmek, düşman elinde bulunuş: *Qavā'id-i medeniyye ahkāmınca taht-ı esāretde bulunan 'askere § hükmler altında bulunmak: Merdūduñ olacak āsār-ı hasāse zincīr-i esārete mübtelā* (*Paris Sergisi* ≈ *Sa'du'llāh Paşa*). (I/101. s.).

esārīr: (< Ar.) *esrār*'iñ cem'i. El içinde veyā alındaki çizgiler § çehreniñ mahāsini. Lisānımızda *esrār* başka ma'nāda isti'māl olunur. (I/101. s.).

esās: (< Ar.) aşıl, temel, hakikat. Ba'zen *üss*'üñ 'ilāvesiyle te'yīd olunarak

'üss-i esās' denilir. *Köprüniñ vaz'-ı esās-ı resmi, esās-ı mādde*. *Bu rivāyetiñ aşl u esāsı yokdur*. *Ben tab'a bunu esās ederdim / Şā'ir olurum kıyās ederdim* (*Lā*¹²⁰⁸); *Ėdip anıñ yerine vaz'-ı esās-ı ülfet* (*Nābī*: K. 13/14); *Ya'nī hem-nām-ı esās-efgen-i mihrāb-ı harem*¹²⁰⁹ (*Münif*: K. 5/16); *Mülküñ esāsı oldu felek gibi üstüvār* (*Necātī*: K. 8/24); *Mehāmm-ı 'āleme üss-i esāsdır 'adliñ* (*Lā*). (I/101. s.).

esāsen: (< Ar.) aşlā, hakikate müte'allik olarak: *Onuñ iddi'ası esāsen vāhīdir*. | *Me'mūriyyet-i 'ubeydānemiz istilzām etmiş olan mevādd-ı aşliyye esāsen hitām bulmuş demek olacağından* (*Sūriye Mektubu* ≈ *Fu'ād Paşa*). (I/102. s.).

esāsī: (< Ar.) aşlā, mebnāya 'ā'id ve mensūb: *Tedābīr-i esāsiyye, maqşad-ı esāsī*. *Beyne'd-düvel mukarrer olduğu üzre mevādd-ı esāsiyye imzā olunacak olduğu hālde* (*Lāyiha* ≈ *Reşid Paşa*). (I/102. s.).

esaṭīr: (< Ar.) 'şaf, sıra, yalan' ma'nāsına olan *üstüre*'niñ cem'i. Müfredi kullanılmaz. Yalan, uydurma, maşal, efsāne kabīlinden hikāye ve rivāyat-ı 'acībe: *esaṭīr-i*

1208 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertib-i Harābāt: 47.

1209 Dīvānda: harām.

Yūnāniyye, esāṭīr-i Īrāniyye, esāṭīrū'l-evvelīn. ॥ Rivāyāt ve esāṭīrden kaṭ'-ı nazar bizce tārīhen sābit olan (Kemāl); Ey gonce-i 'ālem-i esāṭīr / Leylā-yı leyāle beñziyorsuñ (Meḥmed Celāl¹²¹⁰). (I/102. s.).

esāṭīn: (< Ar.) 'sütün, direk' ma'nāsına olan *üşṭüvāne*'niñ cem'i. Sütünler, direkler: *Akropol Ḥarābesi'nde* görülen *esāṭīn-i müzeyyene medīnetü'l-ḥükemāniñ ma'muriyyet-i qadīmesini işbāt eder. § Lisānımızda mecāzen 'bir hey'etiñ, bir cemā'atiñ ileri gelenleri, e'āzımı' ma'nāsına isti'māl olunur: esāṭīn-i 'ulemā, esāṭīn-i riyāziyyūn. Müfredi başka ma'nāda kullanılır. Nefs-i nāṭıkasını eşi'a-i tecelliyāt-ı Rabbāniyye ile ināreye bezl-i verziş-i bī'idād eylemiş esāṭīn-i aşfiyādan idi (Meṣāḥīr-i İslām ≈ Ḥamīd Vehbī). (I/102. s.).*

esāfil: (< Ar.) *esfel*'iñ cem'i. Pek alçak ve bayağı olanlar, halkıñ eñ aşağı takımı: *esāfil-i nās. ॥ Söz; odabaşı ağa, saḳā baba, aşçı usta, baş karaḳolluḳçu, Himmet beşe, Hızır dayı, 'İsā 'amca, Ramazān oğlu Recep bayrāḳ-dār gibi esāfile düşmekle... (Koca Sekbānbaşı); Esāfil-i nāsdan olan Çörçil gibi bir müttehim ('Ākif Paşa). (I/102. s.).*

esāḳıf: (< Ar.) 'Hıristiyān büyük rāhibi' demek olan *üşḳuf*'üñ cem'i. 'Pisḳoposlar, metropolitler' demektir. İsti'māl olunabilir. (I/102. s.).

esāḳa: (< Ar.) üzengi kayışı. Hıç isti'māl olunmaz. (I/102. s.).

esāḳıf: (< Ar.) 'ayaḳḳabı diken' ma'nāsına *eskefiñ* cem'i: eskiciler, kunduracılar. (I/102. s.).

esālīb: (< Ar.) *üslub*'uñ cem'i. Tarzlar, şüretler: *esālīb-i ifāde, esālīb-i taḥrīriyye. ॥ Esālīb-i kelāmıñ her türlüsünü ḥüsn-i edāda ḳalem-i mu'ciz-nümā-yı 'irfān-pīrālarınıñ (Mektüb ≈ Sırrī Paşa). (I/102. s.).*

esāmī: (< Ar.) *ism*'iñ cem'ü'l-cem'i: *defter-i esāmī-i eslāf. ॥ Yüz yüz yirmi nefer taṣḥīḥ ètdirip de bād-ı hevā esāmī şāḥibi olmaḳdan (Koca Sekbānbaşı); Söz arasında şatar bārid ü ḥār / Şanur ammā ki esāmī-i diyār (Nābī¹²¹¹: 1573); Yok nihāyet şu'arā-yı 'Acem'e / Hep esāmīleri şıḡmaz ḳaleme (Nābī¹²¹²: 987). Yukarıdaki beyitte görüldüğü vech ile esāmīleri tarzında zāten cem'ü'l-cem' iken bir de Türkçe edāt-ı cem' olan (ler) 'ilāvesiyle*

1210 Kāmūsta (N.2) şairin mahlası beytin nihayetinde verilmemiştir.

1211 Hayriyye.

1212 Hayriyye.

tahrīr ve isti'mālī münāsib degildir.
(I/103. s.).

esānīd: (< Ar.) *isnād*'iñ cem'i. Bir sözüñ şahıſdan şahſa nakl édilmesi. Ekşeriyā ehādīs-i şerīfe mebāhişinde isti'māl olunur: *esānīd-i mu'tebere*.
(I/103. s.).

esāvid: (< Ar.) 'siyāhlık' ve 'köy' ma'nāsına olan *sevād*'iñ cem'ü'l-cem'i: siyāhlıklar, қаралıklar yāhūd köyler. (I/103. s.).

esāvir, esāvire: (< Ar.) 'bilezik' ma'nāsına *sivār*'iñ cem'ü'l-cem'i. Kadınlarıñ қollarına тақdıқları bilezikler. *Sivār*'iñ cem'i *esvire*'dir. *Esāvir-i nisvān, esāvire-i muraşsa'a*.
(I/103. s.).

esāhīc: (< Ar.) 'seyr etmek' ma'nāsına olan *eshece*'niñ cem'i. Türlü, türlü yürüyüş. (I/103. s.).

esb: (< F.) at. 'Arabīsi feres'dir. Esb-i tāzī = 'Arab atı. *Esb-i şabā-reftār*. || *Ne şeh kim na'l-i esbi oldu tavқ-ı gerden-i Cemşīd* (Riyāzī); *Pā-yı esb-i 'azminiñ bāl-i hü mā ferş-i rehi* (Nazīm); *Şehsüvār-ı şīr-dil kim қahramāne esbine* 222ā¹²¹³); *Esb-i tab'ım Düldül ü çālāk-i hāmem Zü'l-fikār* ('Āşık-ı Peyğamber Nazīm); *Bir esbi beyāna bulsa meydān*

/ Seyrine eder Burāқ'ı hayrān (Lā¹²¹⁴).
(I/103. s.).

esb-efgen: (< F.) bahādır, cenk eri, қahramān. Nādiren қullanılır.
(I/103. s.).

esbāb: (< Ar.) *sebeb*'iñ cem'i. Vāsıţalar, lāzımeler: *esbāb-ı seferiyye, esbāb-ı muhākeme*. Egerçi bu mādde bu rütbe ileri gidilmesiniñ *esbāb-ı mücbiresi olacağı bi't-ṭabi' hāṭıra gelecek şey olup* (Lāyiḥa ≈ Reşīd Paşa); *Fenn-i tıb, her millete göre esbāb-ı hayātiyyeniñ birincilerinden 'addolunsa şāyestedir* (Kemāl); *Ancak anıñ mesā'ī-i maḥşūşasıyladır / Bu devletiñ terākķī-i esbāb-ı kuvveti* (Lā¹²¹⁵); *Ėtsin esbāb-ı murādātı te'ākub, olsun / Hāṭır-ı nāziki hōş, қalb-i laṭīfi hurrem*¹²¹⁶ (Nābī: K. 15/110); *Merām edince müsebbib bir adamıñ kārın / Yed-i teşebbüsünü cüst ü cū eder esbāb* (Nābī¹²¹⁷); *Şarılma rişte-i esbāba her dem 'ankebūd-āsā* (Şerīf: G. 155/2). (I/103. s.).

esb-engīz: (< F.) māhmūz (mehmīz). Қullanılmaz. (I/104. s.).

esbāt: (< Ar.) 'rāḥat ve ḥuzūr' ma'nāsına olan ve Cum'aertesiniñ nām-ı 'Arabīsi bulunan *sebt*'iñ cem'i.

1213 Ziya Paşa: K. 3/24.

1214 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 13.

1215 Ziya Paşa: K. 4/12.

1216 Kāmūsta kelime "ḥa" ile yazılıdır.

1217 Bulunamadı.

Yevmü's-sebt = Cum'aertesı. Kavm-i İsrâ'il'in yevm-i mezkûrde her bir meşğûliyyetden vâreste olmaları hasebiyle 'rûz-ı huzûr' ma'nâsına isti'mâli şâyi' olmuştur. (I/104. s.).

esbât: (< Ar.) *sıbt*'i'nin cem'i. Benî İsrâ'îl kabileleri. *Sıbt* insânın oğlundan ve kızından hâşıl olan evlâd ve ahfâd Ş 'kıvırcık olmayan düz ve uzun saç' ma'nâlarına gelir: *esbât-ı Benî İsrâ'îl*. (I/104. s.).

esbân: (< Ar.) kadınların başlarına koydukları ince güzel örtü Ş yüzlerini setr ettikleri tül, peçe. (I/104. s.).

esbak: (< Ar.) geçmişin geçmiş, geçmişden evvelki. Ş Daha çok evvel olan: *Şadr-ı esbak*. ‖ *Esbak Mışır vâlisî Mehmed 'Alî Paşa perverdelerinden (Hâtırâ)*. (I/104. s.).

esbel: (< Ar.) uzun bıyıklı adam. (I/104. s.).

estâr: (< Ar.) 'perde' ma'nâsına olan *sitr*'i'nin cem'i. Örtüler: *estâr-ı Ka'be*, *estâr-ı beytu'llâh*. Lisânımızda me'nûs olan *astar* bundan ğalaftır. Fâriside 'âster' dërler. (I/104. s.).

esb-i tâzî: (< F.) 'Arab atı. Ğayetle maqbûl cins-i feres. (I/104. s.).

ester: (< F.) katır. Kısrakla eşegin maşşûl-ı ictimâ'ı. 'Arabîsi bağl'dır.

Bir ester eyledi sebkat nice küheylânı (Seyyid Vehbî); *Ester için kalbi olurken hâzîn / Kendi dahî oldu esîr-i zemîn* (Nâbî: Ms. 9/47). (I/104. s.).

estağfuru'llâh: (< Ar.) 'Allâhu Te'âlâ Hâzetlerinden mağfiret dilerim' demektir. Ş Lisânımızda maħall ve şûret isti'mâli pek muhtelifdir. Ziyâdesiyle sū-yı isti'mâl olunan ta'bîrâtdan biri de budur, bu ta'bîr-i 'Arabînin beyne'n-nâs isti'mâl edildiği sırada biraz dikkat edilse ekseriyâ pek maħallsiz ve yolsuz kullanıldığı görülür. İltizâm-ı maħviyyet, irâ'e-i ictinâb, isti'fâ-yı kuşûr, i'tirâf-ı haṭâ için kullanılır. (I/104. s.).

escâ': (< Ar.) 'kelâm-ı muḳaffâ' demek olan *sec'*'i'nin cem'i. 'İbârât-ı menşûrede şoñ kelimâtın tevâfuku: *Zamânımızda escâ'-ı Veysiyâne maqbûl degildir*. (I/105. s.).

escâl: (< Ar.) *secel*'i'nin cem'i. İçî şu dolu kovalar. *Sicâl* dahî bunun cem'idir. (I/105. s.).

eshâr: (< Ar.) *seher*'i'nin cem'i. Şabâhlar: *eshâr-ı bahâr*. ‖ *Leyl ü nehârda ekli dâ'im ve hecîr ve eshârda zıllı kâ'im* (Muḳaddime-i Miftâhü's-sa'âde); *Âb u ğil müşk ü ğül-âb ola çemen şahnında /*

Bū-yı hulkıyla güzār étse nesīm-i eshār
(Bākī: K. 18/30). (I/105. s.).

eshā: (< Ar.) pek, eñ sehi, cömerd,
ziyāde eli vèrgili olan: *Filān zāt eshā-*
yı ağniyā idi. (I/105. s.).

eshıyā': (< Ar.) sahi'niñ cem'i.
Cömerdler: *Damad İbrāhīm Paşa*
eshıyā-yı vüzerādan idi. (I/105. s.).

esed: (< Ar.) arslan. Esedu'llāh İmām
'Alī raḍıya'llāhu 'anh ḥazretlerinin
laḳab-ı mübeccelidir. § Burūc-ı
felekiyyeden beşincisi *esed* burcudur
ki güneş iş-bu burca şehir-i temmüz-
ı Rūmīniñ doḳuzunda ve temmüz-ı
Efrencīniñ yirmi üçünde duḥūl eder.
Dèdi ol mazhar-ı envār-ı celī /
Esedu'llāh velī ya'nī 'Alī (Hākānī:
372); *Degil burc-ı esed sükkān-ı 'ulvī*
selc-i beyzādan / Ġazanfer şekli taşvīr
eylemiştir āsmān üzre (Lā¹²¹⁸). (I/105.
s.).

esr: (< Ar.) esirlik, kulluk. *Ḳayd-i esre*
giriftār olan kolay kırtulamaz. Esir
ètmek ma'nāsında kullanmak
yañlıştır. (I/105. s.).

eser: (< Ar.) serçe kuşu. Diğerini, tefriḳ
içün yazıldı. (I/105. s.).

esrār: (< Ar.) sırr'ıñ cem'i. Gizlenilen ve
bilinmeyen şeyler: *Mu'āmelāt-ı*

*ḳazāyā tenevvü'-i efkār*¹²¹⁹ (Lā¹²²⁰);
Ānda her süsen nice esrār-ı vecde
tercemān (Hākḳī: K. 6/20); *Sözleriñ*
kāşif-i esrār-ı ḥudāvend-i ḳadīr (Hākḳī:
K. 5/47); *Esrār-ı ḥafıyye var bilinmez /*
Eṭvār-ı taşarruf-ı Hudā'da (Mu'allim
Nācī¹²²¹: 12); *Fenn-i esrār-ı ma'ānide*
sebḳgū-yı zahīr (Hākḳī: K. 5/42);
Cāmi'-i esrār ü 'irfānıñ ḥaṭīb-i minberi
(Naẓīm); *Ne tūṭī naḳş-bīn-i 'ālem-i*
esrār-ı lāhūtī. (Şabri: K. 7/17). (I/105.
s.).

esrār: (< Ar.) Mükeyyifātdandır.
'Ḳinneb-i Hindī' denilen bir nev'
keteniñ¹²²² yaprağı, kenevir, ḥaşış.
Esrār insānı birtāḳım evhām ve
ḥayālāt-ı ḡarībe ile neşve-yāb ètmesi
sebeb-i tesmiye olmuştur. Faḳaṭ
mi'deyi, vücūdu ziyādesiyle taḥrīb
eder. Binā'en-'aleyh isti'māli cā'iz
degildir. *Keyf içün esrāra olup mübtelā*
/ Ètdi tamāmıyla şu'urun hebā
(Aṭāyī). (I/105. s.).

esrār-keş: (< F.) esrār kullanmağa
alışkın olan, esrār tiryākisi. *Esrār-ı*
kā'inātı esrār-keş ne bilsün (Mu'allim
Nācī¹²²³: By. 8)?. (I/106. s.).

1219 Eserde: esrār.

1220 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerife: 3/26.

1221 Ateş-päre, Kuzu.

1222 Kāmüsta kelime "ketān" şeklinde yazılmıştır.

1223 Yedigār-ı Nācī.

esra': (< Ar.) pek, daha seri', çok çābūk (çābūk). (I/106. s.).

esirre: (< Ar.) *serīr*'iñ cem'i: tahtlar, oturacak mahaller. (I/106. s.).

estār: (< Ar.) *saṭr*'iñ cem'i: *estār-ı kitāb*. (I/106. s.).

estābe: (< Ar.) 'üstübü' denilen keten tarantısı. (I/106. s.).

es'ār: (< Ar.) *sī'r*'iñ cem'i. Lisānımızda müfredi kullanılmaz. Halk beyninde satılan şeylerin cārī bulunan fī'atı, eşyānıñ narhları: *galā-yı es'ār*. (I/106. s.).

es'ad: (< Ar.) daha, pek sa'id, ziyāde yümnli, sa'ādetli, hayırlı. *Es'ad-ı eyyām, es'ad-ı leyāl*. (I/106. s.).

esef: (< Ar.) hüüzün, keder, gam, gönül üzülmesi. Lisānımızda ekşeriyā etmek maşdarıyla kullanılabilir. *İşte benim için cā-yı esef ancak şurasıdır* (Mektüb ≈ Sırrī Paşa); *Etmemek lāzım esef hıç felegiñ tavrına kim* (Rusçuklu Hayrī); *Bī-çāre kızın fevtine bi'llāh esef etdim*. (I/106. s.).

esfār: (< Ar.) *sefer*'iñ cem'i: yolculuklar. Ş Düşmana karşı gidişler: *esfār-ı bahriyye, esfār-ı kadīme*. ‖ *İhtiyār-ı metā'ib-i esfār ve devr-i büldān ve emşār ile merākiz-i medeniyet-i İslāmiyyede* (Meşāhīr-i İslām ≈ Hamīd Vehbī). (I/106. s.).

esfār: (< Ar.) 'kitāb, mektüb' ma'nāsına *sifr*'iñ cem'i. 'Büyük kitāblar' demektir. *Hırş eder cem'-i kütüb etmeye bir merd-i fakīh / Götürür düşmene alıp bir iki esfārı / Göricek dedim aña sen şu himār olduñ kim / Sûre-i Cum'a'da¹²²⁴ zıkr eyledi anı Bārī* (Taşköprülü-zāde¹²²⁵ Kemāle'd-dīn). (I/106. s.).

esfāt: (< Ar.) 'sepet' ma'nāsına olan *sefeṭ*'iñ cem'i. (I/106. s.).

esfel: (< Ar.) daha, pek sefil, pek aşağı, çok bayağı: *esfel-i nās*. ‖ *Vücūdunuñ nuşf-ı a'lāsı nuşf-ı esfelinden kışa* (Muḥākeme-i Tārīhiyye ≈ Kemāl). Ş Aşağı taraf, maḳ'ad: *semt-i esfel*. Esfel-i sāfilīn = cehennem. *Rütbe-i 'ilmi ḥazīz-i redā'etiñ esfel-i derekātına tenzilden hicāb etmezler idi* (Muḥaddime ≈ Kemāl); *Basīṭ-i esfel-i ḥāke fütāde olmaz idi* (Sāmī: K. 1/43). (I/106. s.).

esḳām: (< Ar.) *saḳam*'iñ cem'i. Zahmetler, marazlar: *esḳām-ı 'ālem*. ‖ *Nuş-ı dārū-yı şifā-hāne-i tedbiriñ ile / Ber-ṭaraf oldu hep esḳām-ı mesām-ı devlet* (Münif: K. 5/7). (I/107. s.).

1224 Cuma Suresi: 5 = Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah'ın ayetlerini inkar eden topluluğun hāli ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.

1225 Kāmūsta: Taşköprü-zāde.

eskrim: (< Fr.) kılıç. Silāh isti'mālî şan'atı. (I/107. s.).

üsķuf: (< Ar.) Hristiyān büyük pāpāsı, rāhib. (I/107. s.).

eskef: (< Ar.) haffāf, pāpūşçu, ayakķabı yapan şatan şan'at-kār. (I/107. s.).

eskefe: (< Ar.) eşik, kapının başamağı. (I/107. s.).

eslāf: (< Ar.) selef'iñ cem'i. Geçmişler, yerlerine geçilen adamlar, me'mûrlar: Öyle ise eslāfa olan dīn teşekkürümüzi ahlāfa ifā etmek lâzım gelmez mi (Sa'y ≈ Kemāl); Ahlāf eslāfı hürmetle yād ve tezķār etmelidir. || Meydānda degil mi 'ilm-i eslāf (Lā¹²²⁶); Farķ için temyīz-i ehliyetdeki nokşānını / Şüret-i a'māda eslāf etdiler taşvīr-i baht (Lā¹²²⁷); 'Āķıl-ı tāze-kün-i şīme-i eslāf-ı kirām (Nābî: K. 13/66); Olur olmaz işe ķarışma diye / Nuşh u pend eylemiş-idi eslāfım (Şeyhü'l-islām 'Ārif Hikmet); Olmadı bir şeh-i eslāf-ı kirāmında naşīb (Hakķî: K. 5/10). (I/107. s.).

esliha: (< Ar.) silāh'ın cem'i. Esliha-i cedīde ile esliha-i 'atīķan'ın farkı, öķüz arabasıyla şimendifer ķatārınıñ seyir ve hareketleri beynindeki nisbet-i

mütefavite gibi pek 'ayāndır. || Esliha-i nāriyye. || Topçuluk şan'atında icrā edildiği ta'dilāt ve ikmālāt ile eslihan'ın her nev'ine tefevvūķ edecek bir hāle dokuzuncu 'aşırda getirmiş-idi (Kemāl). (I/107. s.).

eslem: (< Ar.) pek, eñ selāmetli, emīn: Benim sözüme i'timād eder iseñ işiñ tarīķ-i eslemi budur. || Orada 'ālem-i 'ilme vüşül tarīķinden eslem bir tarīķ-i dīger olmadığı (Meşāhīr-i İslām ≈ Hamīd Vehbî); Eslem-i tarīķ olmak üzere vilāyet-i a'sār ve aġnām nezāretiniñ mezkure-i melfüfesinde gösterilen (Mektübāt ≈ Sırrî Paşa); Çok tek-ā-pū eyledim pest ü bülendin 'ālemiñ / Bulmadım teslīmden ġayrı tarīķ-i eslemin¹²²⁸ (Nābî: G. 585/4). (I/107. s.).

esmā': (< Ar.) ism'in cem'i. Esmā-yı şerīfe, esmā-yı hüsnā = Cenāb-ı Hakk'ın isimleri. Esmā-yı mübheme = Nahviyyūn 'indinde 'esmā-yı işārāt' demektir. Bu bābdaki taşavvur ve taşmīmi bi'l-eṭrāf bilinmek üzere esmā ve şifāt'ın serd ve ityānı lâzım gelmiştir (Şerh ≈ Edhem Pertev Paşa); Mazhar-ı esmā-yı hüsnāyım nuķuş-ı müimkināt / Fā'ik olmuşdur dil feyż-āverimden reng reng (Memdūh Fā'ik

1226 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevî: 20.

1227 Ziya Paşa: G. 5/3.

1228 Dīvānda: eşlemin.

Paşa); *Tevessülât-ı şîfât u tedâvül-i esmâ* (Lâ¹²²⁹); *Henûz perdeye a'yânı çekmeden esmâ* (Fuẓûlî: K. 1/62); *Müsemmâ vâhid ammâ muhtelif evşâf ile esmâ* (Nâbî: K. 1/34); *Dêdiler te'sîr êder esmâ müsemmâda velî / Ey Surûrî görmedim 'âlemde handân olduĖuñ* (Surûrî-i Kâdîm). (I/107. s.).

esmâr: (< Ar.) 'gece maşalı' ma'nāsına gelen *simer*'iñ cem'i: kışşalar, hikâyeler, menkabeler. *Esmâr-ı 'acayibesine vukûf ile envâ'-ı feẓâ'il iktinâ êdersiñ* (Mevzû'âtü'l-'ulûm). (I/108. s.).

esmâ': (< Ar.) *sem'*iñ cem'i. Kulaqlar, kulak işitmeleri: *Nice ma'nâları var rakş-âver / Meş'al-âsâ döker esmâ'a şerer* (Nâbî¹²³⁰: 991). (I/108. s.).

esmağ: (< Ar.) daha, pek semâhatli, eli açık: *esmağ-ı küberâ, esmağ-ı ağniyâ*. (I/108. s.).

esmer: (< Ar.) karayağız, faķat iki türlüdür. Biri şarıdan karaya mâ'il renkli, diğeri de koyu buğday renkli olur: *esmerü'l-levn, esmer güzeli*. || *Esmere al bağla / Geç karşıısına ağla (meşel); Siyâh saçlarına büürünmüş de uykuya yatmış bir esmer güzeliñ şırma saçlarını boynuna, göğsüne dağıdarak*

yeñi uykudan kalkmış şafaķ çehreli bir kıza nisbeti gibi kalır (Kemâl). (I/108. s.).

esenn: (< Ar.) daha, pek çok yaşlı: *esennü's-şüyûh*. (I/108. s.).

esnâh: (< Ar.) 'her şey'iñ aşlı, kökü' demek olan *sinh*'iñ cem'i. (I/108. s.).

esnân: (< Ar.) çürümüş ağaç kökleri. (I/108. s.).

esnân: (< Ar.) 'diş' ma'nāsına *sinn*'iñ cem'i: dişler. § Yaşlar: *esnân-ı redîfe*. || *İnsân dâ'imâ esnânıñ kıymetini bilip taṭhîrine diğkat êderse hiçbir vakit mi'de râḥatsızlığı çekmez*. || *Sırr-ı şun' idi ol esnân-ı nazîf*¹²³¹ / *Bir nümüneydi aña nazm-ı şerîf* (Hâķānî: 331). (I/108. s.).

esna': (< Ar.) *efḍal* gibi bülend, 'âlî şey. (I/108. s.).

esinne: (< Ar.) 'kılıç, süngü, bilegi taş'ı' ma'nâlarına gelen *sinân*'iñ cem'i. Müfredi çok kullanılır. (I/108. s.).

esvâr: (< Ar.) 'bir maḥalliñ, bir beldenîñ etrâfındaki duvâr ve ḥişâr' demek olan *sûr*'uñ cem'i. *Bir medîne-i 'ilme ki 'ale'l-bâb ve menî'ü'l-cenâb, refî'ü'l-esvâr ve saḥîķu'l-aķṭârdır* (Mevzû'âtü'l-'ulûm). (I/109. s.).

esvâr: (< Ar.) 'esbâb-ı ḥayriyye ile nâsıñ da'vet olundukları ve müctemi' bulundukları ziyâfet ve

1229 Ziya Paşa ≈ Na 't-ı Şerîf: 27.

1230 Hayriyye.

1231 Eserde: laṭîf.

düğün' ma'nāsına olan *sūr*'uñ cem'i. Ziyāfetler, cem'iyetler, düğünler. Müfredi çok kullanılır: *sūr-ı hümayūn, sūr-ı pür-sürür*. (I/109. s.).

esvāk: (< Ar.) 'pāzār yeri' ma'nāsına olan *sūk*'uñ cem'i. *Alışveriş mahalleri. 'Arz olunan efkār-ı hayriyye arasına bir de tanzīm-i esvāk mes'elesi* (Edhem Pertev Paşa). (I/109. s.).

esved: (< Ar.) siyāh, kara: *cebel-i esved*. (I/109. s.).

esvide: (< Ar.) siyāhlık § köy § māl-i keşir ma'nalarına delālet den *sevād*'iñ cem'i. (I/109. s.).

esvef, esūf: (< Ar.) pek çābūk¹²³² esef ve keder eden, hemān maḥzūn ve esef-nāk olan adam. (I/109. s.).

eshā': (< Ar.) müfredsiz cem'. 'Reng-ā-renk, gūn-ā-gūn, türlü türlü' ma'nāsına. Nādiren kullanılır. (I/109. s.).

eshām: (< Ar.) ok § kısım § behre, hisse ma'nalarına gelen *sehm*'iñ cem'i: *eshām-ı 'Osmāniyye. Āh her demde olur hisse dile hemm ü elem / Her emek-dāra 'aṭā vü keremiñdir eshām* (Lā). (I/109. s.).

eshed: (< Ar.) ziyāde mütebaşşır, açığöz adam: *Şahş-ı eshed her şeyden hisse-mend olur*. (I/109. s.).

eshel: (< Ar.) pek, eñ kolay: *eshel-i umūr, eshel-i meşālīh, eshel-i es'ile*. || *Hāmemiñ kār-ı esheli görünür* (Nef'ī¹²³³: K. 6/53). (I/109. s.).

esyāf: (< Ar.) seyfiñ cem'i. Kılıçlar. Lisānımızda yine *seyfiñ* cem'i olan *süyüf* daha ziyāde kullanılır: *süyüf-ı kâṭı'a*. (I/109. s.).

esyān: (< Ar.) maḥzūn ve me'yūs adam. Nazımda kullanılabilir. (I/109. s.).

esīs: (< Ar.) aşıl § mükāfāt olarak vèrilen şey, nişāne-i taḥdīr. (I/109. s.).

esīr: (< Ar.) kul, köle § esnā-yı ḥarbde düşman eline düşen tutsak, düşman elinde kalan 'asker § hüküm altında bulunan, mübtelā, düşkün: *esīr-i ḥarb*. || *Aldığım kara haber şā'ika-i belā gibi nāzil oldu. Göñlüm vīrān, gözlerimden sirişk-i ḥasret revāndır. Cümlemiz muḥabbet-i evlād esīriyiz* (Ta'ziyet-nāme ≈ Sa'du'llāh Paşa); *Ölmek āsān 'āşıka bir dem firāk-ı yār güc / Böyle¹²³⁴ müşkil derd esīri ḥastaya tīmār güc* (Nef'ī: G. 26/1); *Bir afet-i*

1232 Kāmūsta, kelime bazen "çābūk" bazen "çābuk" şeklinde yazılmıştır. Genel kullanım göz önünde bulundurularak "çābūk" esas alınmıştır.

1233 Sihām-ı Kazā.

1234 Kāmūsta (N.2) bu kelimedden sonra "bir" kelimesi vardır.

hūn-hā' re esīr oldu göñül kim / Her nāzına her lahzada biñ kerre fedāyız (Lā¹²³⁵); Rind odur kim esīr-i kayd olmaz / Ne Üveysī ne Hanbelī görünür (Nef'ī¹²³⁶: 6/2); Muḥaṣṣal ādeme ma'nā gerekdir yoksa n'eylerler / Esīr-i kayd-ı şüret bir alay bī-hūde ḥayvānı (Nef'ī: K. 12/48); Bir ibtilā-keş-i bedbaht, esīr-i nā-kāmım / Ki derd-nāk olurum fikret-i necātımdan (Pejmurde¹²³⁷ ≈ Ekrem: 5); Bilseñ ne oldu āzāde göñlüm / Sevdā esīri sevdā esīri (Mu'allim Nācī¹²³⁸: G. 51/2). (I/109. s.).

esīrāne: (< F.) esīr, kul, köle olana yakışacak şüretde. (I/110. s.).

esīrī: (< F.) esīrlik, kulluk, memlūkiyyet. (I/110. s.).

esīl: (< Ar.) uzun ve düz çehreli adam Ş doğru şey. *Ne ṭavīl idi o ṭal'at ne kaşīr / Fuṣaḥā aña "Esīlū'l-ḥad" dēr (Ḥākānī: 394). (I/110. s.).*

esīne: (< Ar.) kirişin bir katı, yalın kat taşma. (I/110. s.).

eşā'im: (< Ar.) eş'em'in cem'i. (I/110. s.).

eşā'ire: (< Ar.) uşul-i dīnde imām-ı meşhūr Ebū'l-Ḥasan el-Eş'arī'ye

tābi' olanlar, ehl-i sünnetdir. (I/110. s.).

eş'em: (< Ar.) pek, eñ uğursuz: *İ'tikād-ı 'avāma göre baykuş eş'emü't-ṭuyūr. (I/110. s.).*

eşbāḥ: (< Ar.) 'vücūd' ma'nāsına olan şebāḥ'ın cem'i. Vücūdlar, gövdeler: *Ervāḥuñ inbisātını eşbāḥ eder 'ayān / Seyr et¹²³⁹ bu rāz-ı mübhemi hengām-ı ḥābda (Hersekli 'Ārif Ḥikmet: G. 142/3); Bilirim rāḥat-ı ervāḥ ammā / Māye-i kuvvet-i eşbāḥ ammā (Vehbī¹²⁴⁰: 248). (I/110. s.).*

eşbāḥ: (< Ar.) şibh ve şebīh'in cem'i. Nazīrlar, beñzeyenler. *Şīve-i zātıña eşbāḥ-ı 'ālem gerçi mazḥardır (Surūrī); Cemāl-i pāk-i bī-emşāl ü bī-eşbāḥı görsünler (Sırrī Paşa); Var ise ḳalmış 'adem gencinde eşbāḥım nihān (Mu'allim Nācī¹²⁴¹: G. 1/4). (I/110. s.).*

eşbāl: (< Ar.) şibl'in cem'i. Arslan yavruları. Nādiren kullanılır. (I/110. s.).

eşbeh: (< Ar.) daha, pek beñzeyen, eñ ziyāde müşābih olan: *Faḥr-i ecdādım olan Ādem'e ben / Eşbehim cümle-i evlādından (Ḥīlye-i Sa'adet ≈ Ḥākānī: 695). (I/110. s.).*

1235 Ziya Paşa: TB. 1/11.

1236 Siḥām-ı Kaṣa

1237 Yine Hilāl-i Seher.

1238 Şerāre.

1239 Dīvānda: Fehm et.

1240 Lutfiyye.

1241 Füzüzān.

eştāt: (< Ar.) *šetīt*'iñ cem'i. 'Taķımlar, fırķalar, sınıflar, nev'ler' demekdir. *Eştāt-ı nās, eştāt-ı fūnūn*. (I/110. s.).

eşcār: (< Ar.) *şecer*'iñ cem'i. Ağaçlar: *Haymeler ķurdu yine şahn-ı çemene*¹²⁴² *eşcār* (Bākī: K. 18/7); *Şāh-ı eşcārı şikest eyler iken şadme-i bād* (Nābī: K. 2/21); *Ėrişdi şol ķadar neşv ü nemā eşcār ü ezhāra* (Lā). (I/111. s.).

eşcān: (< Ar.) 'hüzün' ma'nāsına olan *şecen*'iñ cem'i. Kederler, ġamlar: *Eşcān-ı eytām sālīb-i ārāmdır*. (I/111. s.).

eşca': (< Ar.) daha pek *şecī'*, eñ *şecā'*atli: 'Oşmānlılar eşca'-ı aķvāmdır. (I/111. s.).

eşhāş: (< Ar.) 'adam, insān' ma'nāsına olan *şahş*'iñ cem'i: *eşhāş-ı muzırre, eşhāş-ı ma'rūfe*. *Hāķlarında şikāyet ètdikleri eşhāşıñ vüçüdları belki de vācibü'l-izāle idüğünü* (Taķrīrāt-ı 'Umūmiyye ≈ Sırrī Paşa); *Kim çeker şıķletin bu eşhāşıñ* (Nef'ī: Kt. 1/24); *Ol ki eşhāşa Bū 'Alī görünür / Rind şāhib-dile deli görünür* (ve-lehu¹²⁴³: K. 6/1); *Şi'ri bazīçe-i tıflāne eden eşhāşıñ / Kimisi söz ebesidir kimi bābā-yı suhan* (Vehbī: K. 51/92). (I/111. s.).

eşedd: (< Ar.) daha, eñ şiddetli, pek *sedīd*: *Eşedd-i mücāzāta müstahāķķ olan eşrār*. (I/111. s.).

eşiddā': (< Ar.) *şedīd*'iñ cem'i. Şiddetli hareket edenler, ķahramānlar: *eşiddā-yı mücāhidīn*. Müfredi başķa ma'nāda ķullanılır. (I/111. s.).

eşdaķ: (< Ar.) dürüst söz söyleyen, zebān-dırāzlıķ eden. (I/111. s.).

eşerr: (< Ar.) pek, eñ şerīr: *eşerr-i işrā, eşerr-i nās*. (I/111. s.).

eşirrā', eşrār: (< Ar.) *şerīr*'iñ cem'i. Pek yaramaz, çok edebsiz, eñ haşarı ve kötü olanlar. *Seyyid-i nev'i beşer deryā-yı dürr-i ıştıfā / Kim sepüpdür mu'cizātı āteş-i eşrāra şu*¹²⁴⁴ (Fuzūlī: K. 4/17); *Ṭama' eşrāra hādīm olmaķ imiş / Süfehāya mülāzım olmaķ imiş* (Fuzūlī¹²⁴⁵). (I/111. s.).

eşrāt: (< Ar.) 'nişāne' ve "alāmet" ma'nāsına olan *şaraṭ*'iñ cem'i. 'Alāmetler. *Eşrātu's-sā'a, eşrāt-ı sā'at* = kıyāmet 'alāmetleri. Türkçede müfredi ķullanılmaz. (I/111. s.).

eşraf: (< Ar.) *şerīf*'iñ cem'i. Şeref ve i'tibār şāhibleri: *eşraf-ı memleket*. || *ķavminiñ eşrafıyla birlikte gelip bir ġün huzūr-ı Muḥammedīye ġirdi ve İslām*

1242 Dīvānda: çemende.

1243 Sihām-ı Kazā.

1244 Kāmūsta (N.2) "şu" kelimesi yazılmamıştır.

1245 Şikāyet-nāme.

ile müşerref olup anıñla berāber
kavminiñ eşrafı dahī hep imān getirdi
(Huṭbe ≈ Cevdet Paşa); Her biri
fezā'il-i ahlākıñ bir mişāl-i müşahhaşı
olan eşraf-ı 'Arab'dan daha terbiyeli
millet mi olur (Cümel-i Münteḥabe ≈
Kemāl); İttifāk¹²⁴⁶ êtdiler eşraf-ı 'Arab /
Ekşer ol mū-yı miyānıñ saçı hep (Hilye-
i Peyğamberī ≈ Hākānī: 420); Hāk
muntazamü'l-hāl êde devletle vüçüduñ
/ Ol pâyede kim merci'-i eşraf-ı
ümemdir (Nef'î: K. 59/39). (I/111. s.).

eşrāk: (< Ar.) 'ortak' ma'nāsına olan
şerīk'ıñ cem'i. Yine şerīk'ıñ cem'i olan
şürekā' çok kullanılır. (I/112. s.).

eşribe: (< Ar.) şerāb'ıñ cem'i. İçilecek
şeyler: eşribe-i bāride. Rā'nıñ
zammıyla okunulmamalıdır. (I/112.
s.).

eşri'a: (< Ar.) 'yelken' ma'nāsına olan
şirā'ıñ cem'i. Yelkenler: eşri'a-i
süfün. (I/112. s.).

eşref: (< Ar.) daha, pek şerefli ba'zen
de eşrefiyyet şüretinde kullanılır:
eşrefiyyet-i insāniyye, eşref-i mahlūkāt.
‖ Eşref-i eşref-i envā'-ı beşer (Nābī¹²⁴⁷:
54); Zāmīr-i eşrefine¹²⁴⁸ her ne kām
êderse huṭūr (Nābī: K. 7/114); Evliyā

Burcu dēmiş¹²⁴⁹ zīrā ki ḥāk-i eşrefi
(Fuṣūlī: K. 12/3). (I/112. s.).

eş'ār: (< Ar.) 'bilmek' ve 'nazım'
ma'nāsına olan şī'r'ıñ cem'i. Eş'ārıñı
ḥāvī mükemmel bir dīvānı olduğu gibi
Leylā ile Mecnūn'uñ aḥvālını muşavvir
bir manzūmesi ve Fārisī olarak bir de
Sākī-nāmesi vardır (Fuṣūlī Hakkında
≈ Sühā); Defter-i dād ü sited nüsha-i
eş'ār oldu (Nābī: K. 12/57); Eş'ār-ı
sūz-nāk ile ḥussādı Āteşi / Yakmağda
mı ol âteş-i sūzān ne demdedir (Rūḥī-i
Bağdādī: K. 35/21); Êtdi dīvānıñdan
ezber sūz-nāk eş'ār şem' (Riyāzī:
6/29); Taḥsīne olur katı sezā-vār / Bir
dilde güzel dēnilir eş'ār (Lā¹²⁵⁰).
(I/112. s.).

eş'ār: (< Ar.) 'kıl' demek olan şa'r'ıñ
cem'i. Kıllar. Lisānımızda çok
kullanılmaz. Zenci kısmıñ eş'ārı
kıvrıcık olur. (I/112. s.).

Eş'ab: (< Ar.) beyne'l-Arab meşhūr bir
ḥasīs ve ṭama'-kārıñ ismi. (I/112. s.).

eş'ar: (< Ar.) daha, pek güzel şī'r
söyleyen. Mu'allim Nācī şu'arā-yı
'aşrıñ eş'arı idi. ‖ Tab'ımı feyz-i
nu'ūtuñ eyledi ḥisān-ı Rūm /
Ḥamdulī'llāh şa'irān-ı dehrıñ oldum
eş'arı (Nazīm). (I/112. s.).

1246 Kāmūsta: İnfāk.

1247 Hayriyye.

1248 Dīvānda: enverine.

1249 Kāmūsta: imiş.

1250 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türkī: 55.

eşi‘‘a: (< Ar.) 'ziyā' ma'nāsına olan şü'ā'ın cem'i. Aydınlıklar: *Vaktāki eşi‘‘a-ı 'ālem-tāb-ı āftāb-ı İslām (Endülüs Tārīhi); Cedavil suṭuri eşi‘‘a-i ma'ārife vāsıta olan maṭbū'atın terakķisini kim istemez (Taşvīr-i Efkār ≈ Kemāl); Hūrşīd eşi‘‘aden vèrip tār / Çāk-ı sehere eder refeokār (Riyāzī); Güşāde olsa niķāb-ı cemāl-i pür-nūru / Êder¹²⁵¹ eşi‘‘a-i hūrşīd sāye gibi nümūd (Sāmī: K. 1/32). (I/113. s.).*

eşgāl: (< Ar.) 'iş ve güç' ma'nāsına olan şuğl'ın cem'i. *Eşgāl-i mühimme, keşret-i eşgāl. Müfredi dört türlü ya'nī zamme, sükūn ve zammeteyn ve fethā, sükūn ve fethateyn ile okunur. Lākin mā-beyninde terāküm-i eşgāl ve bazı menāşīb ve hīdemāt-ı sultāniyyeye iştiğāl men' ve işgāl ètmegin (Mevzū'atü'l-'ulūm); O vezīr-i hüner-endūz-ı re'āyā-perver / Ki 'adāletdir aña gāyet ehem-i eşgāl¹²⁵² (Nef'ī: K. 36/18). (I/113. s.).*

eşgāl: (< Ar.) daha, pek meşgūl, çok işi olan. *Qadriñ ol mertebe kim maş'ad-ı i'lā-yı melek / Tā'ir-i devletiñe mehbiṭ-i dūn u eşgāl¹²⁵³ (Nef'ī: K. 53/33). (I/113. s.).*

eşfār: (< Ar.) 'göz kapağınıñ kenārı, kirpik yeri' demek olan şüfr'ün cem'i. *Şüfre de bu ma'nāda kullanılır. Ehdebü'l-eşfār (Hākānī¹²⁵⁴). (I/113. s.).*

eşfāk: (< Ar.) 'rahm ve 'ināyet' ma'nāsına olan şafaķ'ın cem'i. Lisānımızda müfredi başka ma'nāda kullanılır: *eşfāk-ı şāmīle. || Merāsīm-i eşfāka muḥib, zemā'im-i ahlākdan müctenibsiñ (Mektūb-ı Mevlānā Cāmī ≈ Mu'allim Nācī); Zihī hilāl-i sipihr 'avātīf u eşfāk (Fuzūlī¹²⁵⁵). (I/113. s.).*

eşfāk: (< Ar.) daha, pek şefkatli: *sultān-ı eşfāk. || Sen Süleymān'dan ise eşfāksın / Şübhe yok mazhar-ı lutf-ı Hāk'sın (Hākānī: 141). (I/113. s.).*

eşfā: (< Ar.) pek, eñ şifālī şey: *eşfā-yı edviye-i himyedir. (I/113. s.).*

eşkaḥ, aşkar: (< Ar.) al at, kızıl donlu hayvān § kırmızı yüzlü adam. *Aşkar süzüliüp mişāl-i 'anķā / Ol āteşe girdi bī-muḥāba (Şeyḥ Ğālib¹²⁵⁶: 1587); Bezm-i mey¹²⁵⁷ olup sipihr-i mīnā / Aşkar görünür aña Şüreyyā (Riyāzī); Olsa bu cilve bu nāz Aşkar-ı Behrām'da ger / Zühre gökden inip¹²⁵⁸ olurdu dil-*

1251 Dīvānda: Olur.

1252 Dīvānda işgāl.

1253 Dīvānda: esfel.

1254 Bulunamadı.

1255 Şikāyet-nāme.

1256 Hüsn ü 'Aşk

1257 Kāmūsta (N.2) bu kelime yoktur.

1258 Dīvānda: iner.

ārām aña (Nef'î: K. 18/32). (I/113. s.).

eşkâ: (< Ar.) daha, pek şakî. Nâdiren kullanılır. (I/114. s.).

eşkîyâ: (< Ar.) 'hırsız, hayırsız' ma'nâsına olan *şakî'*niñ cem'i: *meşâhîr-i eşkıyâdan Devecioğlu. || Eşkîyâyı olmuş armud gibi döküp harâb êtdiler* (Koca Sekbânbaşı); *İlâhî! Niceler aşhâb-ı riyâzat ve 'amel, sâbîka-ı ezelde eşkıyâdan* (Sinân Paşa); *Selâmu nîze ucuyla vèrir bize şimdi / O ğamze oldu qarîn eşkıyâya hayf¹²⁵⁹ hayf* (Hâzık: G. 135/2); *Eşkîyâ lutfuñu zîrâ unuttur bir demde / Ehl-i dil böyle eder medhiñi ammâ taħrîr* (Nef'î: K. 40/13). (I/114. s.).

eşk: (< F.) gözyaşı. *Hissiyât-ı ma'ârif-cüyâneyi yeñiden taħrîk ile berâber gözlerimden eşk-i te'eşşür akıtdı* (Mektûb ≈ Sırrî Paşa); *Eşkim şahîfe-i ruh-ı cânâne düşmesin* (Şâbit: G. 266/1); *Oldu rû-yı siyâhuma reh-zen / Seylî-i seyl-i eşk-i hacletden* ('Aṭâyî); *İki çocuk bırakıp gitdi vâlideyni ile / Döküldü hasretine eşk-i bî-hesâb yazık* (Ekrem¹²⁶⁰: 4). (I/114. s.).

eşekk: (< Ar.) ziyâde şek şâhibi, tereddüd ve şek eden. Nâdiren ve tehekkümen kullanılır. (I/114. s.).

eşk-efşân, eşk-feşân: (< F.) çok ağlayan, ziyâde ağlayıcı. (I/114. s.).

eşkâl: (< Ar.) 'biçim, şüret, bir şey'in hey'eti, tarzı' demek olan *şekl*'in cem'i: *eşkâl-i hendesiyye. || Bir gülşeni vaşfa êtse âğâz / Eşkâlini ol eyler ibrâz* (Lâ¹²⁶¹); *Hall-i eşkâl¹²⁶²-i tılısmât-ı umûr-ı mülke / Êtmiş üstâd-ı ezel¹²⁶³ lutfuñu miftâh-ı merâm* (Nâbî: K. 13/96); *Nedir mübâyenet-i âferîniş-i eşkâl* (Lâ¹²⁶⁴); *Yol üzre tarh eder eşkâl-i mevc-i enhârı* (Nef'î: K. 46/11). (I/114. s.).

eşk-bâr: (< F.) ağlayan, ağlayıcı: *çeşm-i eşk-bâr. || Ya'kûb'u kıldı firkat-i¹²⁶⁵ ferzend eşk-bâr* (Lâ¹²⁶⁶). (I/114. s.).

eşk-bârî: (< F.) ağlayıcılık. (I/114. s.).

eşk-rîz: (< F.) gözyaşı dökən, dökücü. (I/114. s.).

eşk-rîzî: (< F.) gözyaşı dökücülük, ağlayış. (I/114. s.).

eşk-i şādî, eşk-i şîrîn, eşk-i tarab: (< F.) sevinç ile ağlayış, sevinç ile dökülen gözyaşı. (I/114. s.).

1261 Ziya Paşa ≈ Meşrût u Ahvâl-i Şâ'irî: 74.

1262 Dîvânda: işkâl.

1263 Kâmûsta: evvel.

1264 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerîfe: 3/22.

1265 Kâmûsta bu kelime yoktur.

1266 Ziya Paşa: TCB. 1/8.

1259 Dîvânda: hayfâ.

1260 Kitâbe-i Seng-i Mezar.

eşkel: (< Ar.) gözleriniñ akı kırmızılı olan adam: *eşkelü'l-'ayneyn*. (I/115. s.).

eşk-ver: (< F.) gözyaşı döken, ağlayıcı. (I/115. s.).

eşell: (< Ar.) çolak. *Girih-i ğonce-i maşşūdumu çarh'êtmedi hall / Pençe-i mihr-i cihān-tābı meger oldu eşell* (Nef'î: K. 53/1). (I/115. s.).

eşmel: (< Ar.) pek şāmil, eñ şümüllü olan. *Nef'î a'zam ve eşmel olmağın bu 'abd-i fakîr* (Taşköprü-zāde Kemāle'd-dīn); *Cilvesi nūr-ı süveydā-yı muhîṭ ü eşmel* (Kāzım Paşa: K. 4/12). (I/115. s.).

eşna': (< Ar.) daha, pek, eñ şenî' ya'nî fevka'l-'āde fenā ve kötü: *İntihār eşnā'-ı cināyātdır. ‖ Bundan eşna' nice düzd-i bed-kār / Êde eṭvār-ı velāyet izhār* (Nābî¹²⁶⁷: 861). (I/115. s.).

eşneb: (< Ar.) beyāz, inci dişli adam: *Eşneb-i müfellicü'l-esnān* (Hākānî¹²⁶⁸). (I/115. s.).

eşne: (< Ar.) ağaç yoşunu. Ğayr-i me'nūs. Fenniyātda kullanılabilir. (I/115. s.).

eşvāt: (< Ar.) 'koşuş, şıçrayış' ma'nāsına *şavṭ*'iñ cem'i. Ş Ka'be'yi yedi kere¹²⁶⁹ ṭavaf etmek. (I/115. s.).

eşvāk: (< Ar.) *şevk*'iñ cem'i. Nefsiñ hāz ile istediği şeyler, neşveler: *Medār-ı eşvāk-ı 'āmilīndir / Esās-ı ahlāk-ı kāmīlīndir / Sürāğ-ı minhāc-ı vāşılīndir / Mehafetu'llāh, muḥabbetu'llāh* (Ekrem¹²⁷⁰: 2); *Envār içinde 'ālem, eşvāk içinde her yer / Faşl-ı bahārdır bu, ey dil-ber-i semen-ber* (Ekrem¹²⁷¹: 1); *Var dilde bir arzū-yı cāvīd / Eşvākımı eylemekde tezyīd* (Mu'allim Nācî¹²⁷²: 5). (I/115. s.).

eşhād: (< Ar.) *şāhid*'iñ cem'ü'l-cem'i. *Mu'cize münkir içün hüccet-i Rabbānīdir / Seni a'lā bilir aşhāb-ı şühūd u eşhād*¹²⁷³ (Nābî: K. 2/109). (I/115. s.).

eşheb: (< Ar.) beyāz, kır at Ş arslan Ş soğuk gün Ş güç iş ma'nālarına gelir. Lisānımızda ekseriyā birinci ve ikinci ma'nālarda isti'māl olunduğu aşağıdaki mişāllerden anlaşılır. Eşheb-i kırtāsī = kâğıd gibi kır. *Sen ol raḥīmsiñ ki nesīm-i raḥmetiñ dimāğ-ı cān-ı ins ü cān ve meşām-ı ervāḥ-ı 'ālemiyānda rāyiḥa-i 'anber-i eşheb gibi fāyihdir* (Sinān Paşa); *Eyleye tā Husrev-i şāhib-kırān-ı şark u ğarb /*

1267 Hayriyye.

1268 Bulunamadı.

1269 Kāmūsta "kere" bazen "kerre" bazen "kerre" şeklinde yazılmıştır. Genel kullanım göz önünde bulundurularak "kere" esas alınmıştır.

1270 Fātiha-i Kelām.

1271 Bahārdan Bir Yaprak.

1272 Ateş-pāre, Bahār-ı Şebāb.

1273 Dīvānda: işhād

Eşheb-i zer pâlehang-i şubh ile cevân-geri (Nef'î: K. 15/64); *Eşheb-i rûz ile tâ Edhem-i şeb pey-der-pey / Haşre dek birbiri ardınca ola cılve-nümâ* (Nef'î: K. 18/83); *Eşheb-i ikbâline bir na'l-i zerrîn âftâb* (ve-lehu: K. 55/17); *Kesse çarh-ı atlasın biñ mişlini hayyât-ı sun' / Eşheb-i iclâline çıkmazdı bir bergüştüvân* (Kâzım Paşa). (I/115. s.).

eşher: (< Ar.) daha, pek, eñ şöretli, çok meşhûr: *eşher-i aqvâl, eşher-i şu'arâ*. ‖ *Eşher-i müsta'melât-ı hurûf ve luğâtımızden olan* (Hirre-nâme ≈ Kânî); *Şeb-i mi'râc nâm-ı eşheridir / Eñ muqaddes leyâlîñ ekberidir* (Mu'allim Nâcî¹²⁷⁴: 16). (I/116. s.).

eşhürü'l-hurum: (< Ar.) zî'l-ka'de, zî'l-hicce, muharrem ve recep aylarından 'ibâretidir. Zamân-ı Cähiliyyet'de şühür-ı mezkûrede *kitâl harâm* 'addolunurdu. Bunların biri ferd, üçü serddir. (I/116. s.).

eşhel: (< Ar.) koyun gözlü, ela gözlü: *eşhelü'l-'ayneyn*. Mü'enneşi *şehlâ*'dır. (I/116. s.).

eşhürü'l-hacc, eşhürü ma'lûmât: (< Ar.) yetmiş gündür. Şevvâl, zî'l-ka'de ile zî'l-hicceden on günden 'ibâretidir. (I/116. s.).

eşhâ: (< Ar.) eñ, pek ziyâde sevilen, istekle yenilen, rağbet olunan şey. *Zihî Fâtih ki ağşân-ı hafâdan etmede ibrâz / Niķâb-ı berge¹²⁷⁵ pîçide hezârân¹²⁷⁶ mîve-i eşhâ* (Nâbî: K. 1/15). (I/116. s.).

eşyâ': (< Ar.) şey'iñ cem'i. Mevcûdât, levâzım, eşâs: *nakl-i eşyâ, tehiyye-i eşyâ, Hâlik-i eşyâ*. ‖ *Kemâl-i zâtına munzam haķâyık-ı eşyâ* (Sâmî: K. 1/20); *Degil tabî'at-ı eşyâda devr ü istikrâr* (Lâ¹²⁷⁷); *Hükmi ger¹²⁷⁸ istese tağyîr-i mizâc-ı eşyâ* ('İzzet Mollâ: K. 29/47); *Reh-i hükmünde¹²⁷⁹ pâşide-güher hâşiyet-i eşyâ* (Nâbî: K. 1/27); *Mülküümüzde çıkan hâam eşyânıñ bu kadar keşretiyle berâber maḥşûlâtımızıñ belki biñde dokuz yüz doksan dokuzu* (Kemâl). (I/116. s.).

eşyâḥ: (< Ar.) şeyḥ'iñ cem'i. İhtiyârlar. Cem'i müfred maķâmında 'uşûl' ma'nâsına da gelir. (I/116. s.).

eşyeb: (< Ar.) saç, şakalı ağarmış ihtiyâr adam. Ender olarak kullanılır. (I/116. s.).

eşyem: (< Ar.) yüzünde, vücûdunda çok ḥâl, ben olan adam. (I/116. s.).

1275 Kâmûsta: berg.

1276 Kâmûsta: hezâr

1277 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerîfe: 3/57.

1278 Kâmûsta: eger.

1279 Dîvânda: Faẓlında.

1274 Leyle-i Mi'râc-ı Hazret-i Risâlet-penâhî.

eşyā': (< Ar.) 'bölük, cemā'at ve etbā'-ı enşār' ma'nāsına gelen *şī'a*'nın cem'i. *Eşyā'nı tertīb için teḳallüd-i siyāset saña nihāyet maṭlūb ola* (Mevzū'atü'l-'ulūm). (I/116. s.).

eşābi': (< Ar.) 'parmak' ma'nāsına olan *ışbı'*ın cem'i. *Eşābi'-i zā'ide ve nüfūs-ı zāi'a-ı bī-fā'ide gibi sākıt-ı 'ani'l-i'tibār* ('Āşım Tārīhi). (I/117. s.).

eşābi'ü'l-'azārī: (< Ar.) parmak üzümü. (I/117. s.).

eşābi'-şukur: (< Ar.) 'meryem ana eli' denilen kök. (I/117. s.).

aşāğır: (< Ar.) 'pek, eñ küçük' ma'nāsına olan *aşğar*'ın cem'i. Şeref ve i'tibārca küçük olanlar. *Ekābir, aşāğırı ḥaḳlarında hüsn-i nazar-ı kerīmāneleriniñ in'itāfını da başkaca ricā ederim* (Mektüb ≈ Sırrī Paşa). (I/117. s.).

aşālet: (< Ar.) metānet, kuvvet Ş cevdet-i re'y ü fikir Ş 'ırk ve neseb ve ḥasebce ma'rūfiyyet Ş bir işi bi'z-zāt ifāya şalāhiyyet. Zıdd-ı vekālet. *Çehreler reng-i aşālet gösterir / Nazralar nūr-ı besālet gösterir* (Mu'allim Nāci¹²⁸⁰: 84). (I/117. s.).

aşāleten: (< Ar.) vekālet olmayarak bi'z-zāt: *aşāleten icrā me'mūriyyeti*. (I/117. s.).

aşbā': (< Ar.) *şabā*'nın cem'i. Vakt-i ṭulū'da esen rüzgārlar. *Eşbā-yı rebī', kulūb-ı 'uşşāḳı telvī' eder*. (I/117. s.).

aşbāb: (< Ar.) çukur yer. 'Arz-ı münḥadır' ma'nāsına olan *şabeb*'in cem'i. (I/117. s.).

aşbār: (< Ar.) 'seḥāb-ı ebyaz' ma'nāsına olan *şıbr*'ın cem'i. Ak bulutlar. (I/117. s.).

eşahḥ: (< Ar.) pek, eñ şahīḥ: *eşahḥ-ı rivāyāt. Vāşıl olunca eşahḥ-ı ḥabere / Vêrdim oldu kütüb-i mu'tebere* (Ḥāḳānī: 193); *Hāşılı ḳavl-i esahḥ bu ki resūl / Ya'nī ol çeşme-i ḥūrşīd-i uşūl* (ve-lehu: 391). (I/117. s.).

eşihḥā': (< Ar.) *şahīḥ*'in cem'i. Hāl-i şihḥatde bulunanlar, 'özürsüz olanlar. (I/117. s.).

aşhāb: (< Ar.) *şāhib*'in cem'i. Mālik ve muttaşif olanlar. *Şahb*'in cem'i de budur: *aşhāb-ı emlāk, aşhāb-ı 'aḳār, aşhāb-ı dirāyet, aşhāb-ı müṭāla'a*. Ş Resūlu'llāhü'ş-şamed Ḥāzret-i Muḥammed şallā'llāhu 'aleyhi ve sellem efendimiziñ vakt-i mes'ūd-ı peygamberīlerinde bulunup şohbet-i şerīfe-i nübüvvet-penāhīleriyle müşerref olan mü'minler: *aşhāb-ı kirām*. Ş Mezheb ve meslek-i ma'rūf sāhibi olan büyük bir zāta refāḳat ve mütāba'at edenler: *aşhāb-ı Ebū*

Ḥanīfe. ‖ Ėtsin aşhāb-ı şafā¹²⁸¹ semt-i gülüstāna hūrām (Nābī: K. 13/35); *Seyyid-i 'itret ü aşhāb-ı 'aliyyü'l-a'lā* (Kāzım Paşa: K. 2/17); *Meşhūrları zevāt-ı seb'a / Aşhāb-ı mu'allakāt-ı seb'a* (Lā¹²⁸²); *Añlamışdı nazar aşhābı Sakız fethinden* (Nābī: K. 13/94). (I/117. s.).

Aşhāb-ı Bedr: (< Ar.) Resül-i Ekrem efendimiz ḥazretleriniñ evvel-i ḡazavāt-ı seniyyeleri olan Bedir ḡazvesinde mu'īn-i muḡaddese-i risālet-penāhilerinde bulunan mü'minlerdir ki 313 zevātdan 'ibāret idi. (I/118. s.).

Aşhāb-ı Kehf: (< Ar.) Qur'ān-ı Kerimde isimleri zıkr olunmuş ve bir mağāra derūnunda sinīn-i medīde uyumuş olan zevāt-ı ma'rūfe. *Cemāl-i pākini aşhāb-ı kehf görmek için / İle'l-ebed olamaz ḡāb-ı 'aşqdan bīdār* (Lā¹²⁸³). (I/118. s.).

Aşhāb-ı Şuffe: (< Ar.) Ḥazret-i Peyḡamberiñ mazhar-ı tekrīm ve talṡifleri olan fuḡarā-yı aşhāb-ı kirāmdan birtakım etkıyā. (I/118. s.).

Aşhāb-ı Sebt: (< Ar.) ḡavm-i Yehūd. (I/118. s.).

aşhābü'r-re'y: (< Ar.) bir emre, bir māddeye müte'allik ḡadīs ve eşere dest-res olamayıp re'y ve kıyās ile ḡükm edenler. (I/118. s.).

Aşhame: (< Ar.) zamān-ı sa'ādet-feşān ḡazret-i Peyḡamberīde İslām ile müşerref olan Necāşī-i Ḥabeş'iñ ismi. (I/118. s.).

aşhar: (< Ar.) saçı kıızıl adam, kırmızı tüylü adam. (I/118. s.).

aşdaḡān: (< Ar.) insānıñ kollarındaki nabız damarları. Kütüb-i tıbbiyyede kullanılabilir. (I/118. s.).

aşdāf: (< Ar.) şadef'iñ cem'i. İnci kabuḡları. (I/118. s.).

aşremān: (< Ar.) gece, gündüz. (I/118. s.).

aşdikā': (< Ar.) şadīḡ'iñ cem'i. Doğruluk ile dōst ve yār olanlar: *aşdikā-yı devlet. ‖ Her ne kadar aşdikādan bir zāt ise de* (Lāyiḡa ≈ Reşīd Paşa). (I/118. s.).

aşdā: (< Ar.) şadā'nıñ cem'i. Sesler, āvāzlar. Müfredi çok kullanılır. (I/118. s.).

eş'ab: (< Ar.) pek, eñ güc: *eş'ab-ı umūr.* (I/118. s.).

aş'ar: (< Ar.) pek kibirli, çarpık yüzlü adam. (I/118. s.).

aşḡar: (< Ar.) eñ, pek küçük: *Sinnen kendisinden aşḡar olan birāder-i fezā'il-*

1281 Kāmūsta: veḡā.

1282 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Arab: 10.

1283 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīfe: 49.

güsterī (Meşāhīr-i İslām ≈ Hamīd Vehbī). (I/118. s.).

aşğarān, aşğareyn: (< Ar.) 'kalb ile lisān' demektir. (I/118. s.).

aşfād: (< Ar.) 'mücrimīn ve maḥkūmīnīn ellerine ve ayaklarına takdıkları demirden ma'mūl buḳāḡu veyāḥūd kayışdan ma'mūl bend' ma'nāsına olan şādef'īn cem'ī. İsti'mālī enderdir. (I/119. s.).

aşfār: (< Ar.) 'ḥālī, boş, hükümsüz' demek olan şıfr'īn cem'ī. Olur *bidāyet-i şıfr intihā-yı her aşfār / 'İdād-ı faẓl ü kemālātın edemez ma'dūd* (Sāmī: K. 1/31); *Neyyir-i menkabet-i vaşfiñ olunmaz ta'dād / Olsa encüm kadar aşfār ulūf-ı erkām* (Hāzık: K. 2/45). (I/119. s.).

aşfer: (< Ar.) sarı. Benī Aşfar. Maḥbūb-ı aşfer = altın. *Hasret-i la'l-i leb-i yār ile taḥşīl etmiş / Ten-i lāḡar, qadd-ı çenber, ruh-ı aşfer ḥātem* (Bākī: K. 19/11). (I/119. s.).

eşfā: (< Ar.) pek, eñ şāfī, pāk: *mā-yı eşfā*. || Cümlemizden *e'azz ve eşfā ve mazhar-ı ictibā ve ıştırfa olan ḥabīb ve resūl-i Hudā* (Mevzū'atü'l-'ulūm). (I/119. s.).

aşfiyā': (< Ar.) şāfī'nīn cem'ī. Şāf ve pāk-ḫīnet ve meslegi dürüst olanlar. *Mazhar oldu aşfiyā āsarına* ('Ubeydī);

*Mihr-i eflāk-ı nübüvvet, mäh-ı burc*¹²⁸⁴ / *aşfiyā*¹²⁸⁵ / *Aḥmed-i mürsel ki 'ālem na'tin eyler rüz u şeb* (Fehīm: K. 2/20). (I/119. s.).

aşkar: (< Ar.) üzümünden yapılan şīre. (I/119. s.).

aşka': (< Ar.) sarı kuş, kanarya. (I/119. s.).

aşl: (< Ar.) 'kök, dip, temel, kā'ide, esās, ḥaḳīkat, neseb, soy, bir nesneniñ ibtidāki ḥālī' gibi pek çok ma'nālara gelir: *Kifāyet-i aşl, sinn ve tecrübe fer'* olmak ḥaḳīkatine mebnī (Kemāl). § *Aşlı var mı? Te'kīd için aşlı faşlı yok şüretiyle de kullanılır. Bu icrā'atda aşıl kuvvet me'mūriyyet-i maḥşūşanıñ ḥāl ve şıfatında bulunarak çoḡu o sāyede yapılmıştır* (Sūriye Mektubu ≈ Fu'ād Paşa); *Aşıl şāyān-ı diḳkat olan nokta || bed-aşl, aşıl-zāde || 'Acabā bu terceme aşlına muṭābık mı? El-yevm lisānımızda elfāz-ı Türkiyye hükümünde bulunan naşıl'īn ne aşıl muḥaffefi olması vārid-i ḥātır olur. Aşl'īn şād'ını taḥrīk etmemeli, bi'l-'akis naşıl'īn şād'ını kesre ile okumalıdır. 'Anāşırla ṭabāyī' reng-i zıddide olup kā'im / Biri biriyle*

1284 Dīvānda: evc.

1285 Dīvānda: ıştırfa.

olmuşlar vahîdî'l-aşl iken a'dâ (Lâ¹²⁸⁶);
Fi'ldir aşl-ı rızâ-yı Hakk ne kim aşl ü
neseb (Fuzûlî: K. 7/7); *Cihândan aşl-ı*
maşşûd enbiyâ vü evliyâdır hep (Nâbî:
K. 1/47); *Çün seniñ zâtıñ ola aşl-ı*
hayât-ı dâreyn / Ehl-i dâreyn ne bilsin
*seni ey aşl-ı merâm*¹²⁸⁷ (Nâbî: K.
2/98); *Maḥrecde muḥālif iken aşl*
(Lâ¹²⁸⁸). (I/119. s.).

aşlâ: (< Ar.) hîç, hîçbir zamân. Te'kid-i
nefy için edât-ı maşşûsadır: *Aşlâ*
menfa'ati yokdur. || 'Arz-ı hâl etmege
cânâ seni tenhâ bulamam / Seni tenhâ
bulıcağ kendimi aşlâ bulamam (Lâ¹²⁸⁹);
Şânedan var ise az-çok elemi / Âh edip
çekmesin aşlâ ğam u bîm (Nef'î: K.
27/9); *İ'tibâr etme tehî-destânıñ aşlâ*
lâfına (Şerîf: G. 145/1); *İki Edhem hōd*
iki şūḥ 'Arab dil-beridir / Ki tefâvütleri
yok biri birinden aşlâ (Nef'î: K. 18/21);
Elden kitâb düşmesin aşlâ, şu hâl ile /
Her şâmı şubḥa munḳalib u şubḥu şâm
idik (Aḥmed Ḥamdî). (I/120. s.).

aşlâb: (< Ar.) 'bel' ma'nâsına olan
şulb'üñ cem'i: *Aşlâb-ı âbâ-yı 'ulvîden*
erḥâm-ı ümmehât-ı süflîye (Şefîk-
nâme); *İstedi Hakk kâvil şeh-i 'Âlî*

küher / Eyleye eşlâb u erḥâma sefer
(Na't-ı Şerîf ≈ 'Ubeydî). (I/120. s.).

aşlah: (< Ar.) eñ, pek sâlih, fevka'l-âde
şalâh-ı hâl şâhibi, pek iyi: *Endülü's'de*
icrâ-yı hükümet eden Benî Ümeyye'niñ
aşlahı 'Abdu'r-raḥman idi. (I/120. s.).

aşla': (< Ar.) başı arkaya kadar kılsız
adam. Türkçesi *dazlak*. (I/120. s.).

aşale: (< Ar.) ğâyetle zehirli, dehşetli
yılan. (I/120. s.).

aşlî: (< Ar.) aşla mensûb, soñradan
katma olmayan: *şekl-i aşlî, renk-i aşlî,*
hey'et-i aşliyye, vaz'iyet-i aşliyye. || Bu
vechle 'arz ve iş'ara mütecâsir olduğum
mutâla'ât-ı ḥakîrânedan maşşûd-ı aşlî-i
müstemendânem ('Âkif Paşa);
Gösterilen müsâra'atıñ sebab-i aşlîsidir
(Taşvîr-i Efkâr ≈ Kemâl); *Bu hey'et-i*
zîr ü bâlâ merci'-i aşliye mâ'ildir
(Ekrem). (I/120. s.).

aşamm: (< Ar.) sağır ve kulaqları hîç
işitmeyen. Fârisîde *şâġîre*. Feth-i kâf-
ı 'Arabî ve sükûn-ı râ-yı mühmele
ile *ger* dërler. Fârisîde başka bir *ger*
daha vardır ki edât-ı fâ'ildir: "âhen-
ger, zer-ger" gibi. *Siḥr-ile nice ḥalkı*
a'mâ vü aşamm eyler / Ḥayretde qalır
şanır kim ehl-i başâretdir (Taşköprülü-
zâde Kemâle'd-dîn). (I/120. s.).

aşmah: (< Ar.) pek şecî', pek
kahramân. (I/120. s.).

1286 Nâbî: K. 1/31.

1287 Dîvânda: mevâdd.

1288 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Eş'âr-ı Türkî: 62.

1289 'Ulvî.

aşma': (< Ar.) merd-āgāh = uyanık ve gözü açık adam § keskin kılıç. (I/120. s.).

eşnāf: (< Ar.) *şinf*'iñ cem'i. Nev'ler, çeşidler, cinsler: *eşnāf-ı nās*. § Nās'ın şānāyi' ve dükkāncılık ve işçilik ile geçinen takımı, meslek-i şān'at ve hırfet. *Eşnāf-ı bī-inşāf* cümlesi darb-ı meşel hükmünü almıştır. *Eşnāflık ediyor* ta'bīri de bir hırfet ve şān'atla meşgūl oluyor ma'kāmında isti'māl olunur. Bu ma'nāda müfredi kullanılmaz. Cem'i, müfred hükmünde tutulur: *eşnāf adam*. Birinci ma'nāda müfredi kullanılır. *Merkez-i eşnāf-ı devlet, melce-i her hānedān*¹²⁹⁰ (Hakkī: K. 6/66); *Gerek eslāf-ı kirām u gerek eşnāf-ı ümem* (Nābī: K. 15/79); *Terbiyet-hāne-i eşnāf-ı ümem* (ve-lehu¹²⁹¹: 375). (I/121. s.).

eşnām: (< Ar.) 'puṭ (büt)' demek olan *şānem*'iñ cem'i. Müşrikleriñ tapdıkları mücessem bütler: *Japonyalılar eşnāma perestiş ederler*. || *Nice dārü'l-eşnām mücāhedātüñla ma'bedü'l-islām olmuştur* (Mollā Cāmī'niñ *Mektubu* ≈ Mu'allim Nācī); *O yanda bir gürūh eşnāma 'aşık*

/ Bu yanda bir cihān İslām'a 'aşık (Mehmed Celāl); *İçse bir cür'asını berhem-i şad*¹²⁹² *sāle / Bir olur seng-i mezār ile yanında eşnām* (Nef'i: K. 50/14). (I/121. s.).

eşvāt: (< Ar.) sesler. *Şavt*'iñ cem'i. *Eşvāt-ı mü'essire, eşvāt-ı hayvānāt*. || *İhsās-ı eşvāt eyledikçe şavt-ı a'lā ile 'av'aveden hālī olmayalar*. *Āmīn* (*Mektūb* ≈ Kānī); *Sübḥāna'llāh! Bir avuç toprak o derece muntazam vücūda nasıl munḳalib oldu? Nasıl oluyor ki o vücūddan bir 'uẓv kendisini muḥīṭ olan eşyāyı görüyor? Bir dīgeri etrāfında huşūle gelen eşvātı işitiyor*. (Louis Kuzen de Preo ≈ Ekrem). (I/121. s.).

eşvā': (< Ar.) çukur yer § ölçek § şarāb kadehi ma'nālarına gelen *şā'*iñ cem'i. (I/121. s.).

eşvāf: (< Ar.) 'koyun yüñü' ma'nāsına olan *şūf*uñ cem'i. (I/121. s.).

aşveb: (< Ar.) pek, eñ doğru, pek şavāb: *aşveb-i efkāra göre, kelām-ı aşveb*. || *Bunlarıñ sīretleri aḥsen-i siyer ve tarīkleri aşveb-i ṭuruk* (*Meşāhīr-i İslām* ≈ Ḥamīd Vehbī). (I/121. s.).

aşvine: (< Ar.) 'haftān ve elbise hıfzına maḥşūş dōlāb' demek olan *şunvān*'iñ cem'i: *aşvine-i müzeyyene*. (I/121. s.).

1290 Dīvānda: Merkez-i eşnāf devlet-i mülcā-i her hāndān.

1291 Hayriyye.

1292 Dīvānda: şad.

aşhār: (< Ar.) 'zevc ve zevcenin peder ve birâderi gibi qarâbeti bulunanlar' ma'nâsına olan ve *damad* diye kullanılan *şthr*'in cem'i. (I/121. s.).

aşyâf: (< Ar.) *şayf*'in cem'i. Yaz mevsimleri. (I/122. s.).

aşîl: (< Ar.) 'ırk ve neseb şâhibi, haseb ve nesebce ma'rûf ve mu'teber bir 'â'ileye mensûb. Ş Edeb ve terbiyeli adam. Ş Bir işde, bir hizmetde bi'z-zât bulunan; *vekil*'in zıddı. *Maştaba-i erâzilde oturmak siziñ gibi bir aşîle aşlâ yakışmaz.* ‖ *Filân pek aşîl adamdır.* ‖ *Bu da'vâda iltizâm-ı lâ-kaydî ettiği añaşılın vekili çıkarıp aşîl şıfatıyla ta'kîb-i muhâkemât ve mu'âmelât etmeye karar verdi.* (I/122. s.).

aşîlâne: (< F.) aşîl olanlara yakışacak şürette. Ekseriyâ süferâ-yı ecnebiyyeye yazılan resmî takdîrlerde isti'mâl olunur. Mükâtebât ve muhâverât-ı huşûşiycede dañ isti'mâlinde be's yokdur: *taraf-ı aşîlânelerine* ‖ *Ona vaz'-ı kibârâne ve aşîlâne bâ-huşûş ona tavr ve edâ-yı istiğnâ-kârânedir* (Ekrem). (I/122. s.).

aşîl-zâde: (< F.) necâbet ve şerâfetle ma'rûf ve mu'teber bir 'â'ileye mensûb olan: *Prens Henri de Battenberg gibi bir aşîl-zâdenin âşânını*

hey'et-i seferiyyesine iltihâk ile. Cem'i *aşîl-zâdegân*'dır. *Yâ'sız* olarak *aşil-zâde* yañlıştır. Öyle yazmamalı. (I/122. s.).

azâhîk: (< Ar.) 'gülünç şey' demek olan *uzhûke*'nin cem'i. *Miyânelerinde güzâr olan manzûm, mensûr azâhîk-i le'â'if-i ihtivâları vâfir olup* (*Şânî-zâde Târîhi*). (I/122. s.).

âzâhî: (< Ar.) 'kurbân' ma'nâsına olan *udhîyye*'nin cem'i: *fukarâ-yı ahâlîye tevzî'-i âzâhî.* (I/122. s.).

adḥâ: (< Ar.) 'kurbânlar' demektir. *Udhîyye* gibi 'kurbân' demek olan *adḥât*'in cem'i. 'İd-i adḥâ = kurbân bayramı. 'İd-i adḥâdır ki dil cānāneye¹²⁹³ cān gösterir / Her kişiye kaşşâbı bu demde kurbân gösterir¹²⁹⁴ (Fehîm: K. 10/1); *Olup dem-be-dem 'İd-i adḥâ karîb / Ederdi fiğân keş-i dil bî-şikîb* ('İzzet Mollâ¹²⁹⁵: 2509). (I/122. s.).

adḥam: (< Ar.) cirmi büyük, iri şey Ş gövdesi büyük adam. (I/122. s.).

azdād: (< Ar.) 'muḥâlif ve muğâyir' ma'nâsına ya'nî 'bir şey'in büsbütün 'aksi, uymayanı' demek olan *zıdd*'in cem'i: *cem'-i azdād muḥâldir.* ‖ *Nefâz-ı*

1293 Dîvânda: cānānina.

1294 Dîvânda: Her kişi bu demde kaşşâbına kurbân gösterir.

1295 Mihnet-keşân.

hükümü o ğāyetde kim merām¹²⁹⁶ etsē / Kemāl-i hüsni irādetle ülfet-i azdād (Nef'î: K. 30/42); Eyleyip gāhî mürā'āt-ı nazîr / Gāhî¹²⁹⁷ azdād ile kıldım ta'bîr (Vehbî); Cem'-i azdādı merām¹²⁹⁸ eylese ger maqdereti (Kâzım Paşa: K. 4/35); Tahakküm¹²⁹⁹ eyler ise ittiḥād-ı azdāda (Nābî: K. 7/62). (I/122. s.).

azarr: (< Ar.) eñ, pek zararlı. Azarr-ı müskirāt = 'cin' denilen içkidir. (I/123. s.).

aḍrās: (< Ar.) 'diş' ma'nāsına olan dırs'ın cem'i. Azı dişleri. Nādiren kullanılır. (I/123. s.).

eż'āf: (< Ar.) 'her şey'in bir mişli, bir kat fazlası' ma'nāsına olan zı'f'ın cem'i: *Aldığı hediyeleriñ aşḫābına eż'āfiyla mukābeleyi i'tiyād etmiş olan öyle cömerd bir adam. || Hattā kuvveti kuvvet-i insāndan eż'āf-ı muzā'afe ziyāde olan (Terceme-i Muḳaddime-i Miftāḫü's-sa'āde.). (I/123. s.).*

eż'af: (< Ar.) pek za'if, eñ dermānsız: *eż'af-ı nās. || Eż'af-ı ḫālātda ḫuzūrlarına gitdim (Fuḫūlî); Cür'et etmek medḫiñe bu eż'afü'n-nāsa sebeb / İ'timād-ı*

vüis'at-ı ḫulḳ-ı 'azîmîndir seniñ ('Ubeydî). (I/123. s.).

aḍğās: (< Ar.) 'karışık ve te'vîli nā-kābil rü'yālar' demektir. 'Kuru ve yaş karışık bir tutam ot' ma'nāsına olan dığs'ın cem'i de böyle gelir. *Bu kere varṭa-i vesāṭete de tutulduğum için hem-reng-i aḍğās u ahlām olan iş-bu mektüb-ı bî-nizāmı (Şerḫ ≈ Edhem Pertev Paşa). (I/123. s.).*

aḍall: (< Ar.) pek ziyāde ḍalāletde kalan, ṭarîḳ-i şavābdan ayrılıp fenā ṭarafa giden: *aḍall-i münāfiḳîn. || Bir bölük bî-ḫured ü mā-şadaḳ-ı belhüm aḍall (Nef'î: K. 53/51); Hōş şehādet eyledi aña cümel / Oldu vaşfı bunlarıñ belhüm aḍall ('Ubeydî). (I/123. s.).*

aḍlā': (< Ar.) 'egri şey' ve 'kaburğa kemigi' ma'nāsına olan ḍıl'ın cem'i. *İştılāḫāt-ı hendesiyedendir. Müşelleş bulunsa mümāşil degil / Tesāvî-i aḍlā'ı kābil degil ('İzzet Mollā¹³⁰⁰: 711). (I/123. s.).*

ażam: (< Ar.) kîn, ḫased, dargınlık. *İs'timāl olunmaz. (I/123. s.).*

ażvā': (< Ar.) 'tāb, aydınlık' ma'nāsına olan żav'ın cem'i. *Żiyā da bunuñ gibidir. Onlardaki ażvā-yı reng-ā-renk-i leṭāfeti ḫiçbir vakıtda göremiyen şeb-pere-çeşmān-ı ğubādat-ı tîre-żamîrān-ı*

1296 Dīvānda: murād.

1297 Kāmūsta (N.2) bu kelime yoktur.

1298 Dīvānda: murād.

1299 Kāmūsta: taḫkīm.

1300 Mihnet-keşān.

ğilzetdir (Pejmürde ≈ Ekrem); Bir müddet Nişabur'da neşr-i azvā'-i kemālāt ile vaṭan-ı ahlīsī olan Tūs'a giderek (İmām Ġazālī ≈ Hamīd Vehbī). (I/123. s.).

ezyāf: (< Ar.) 'misāfir, konuk' ma'nāsına olan *ẓayf'īn* cem'i. 'Misāfirler' demektir: *Merḥūmuñ ḥānesinde her gēce ezyāf-ı keşīre bulunurdu.* (I/123. s.).

ezyak: (< Ar.) pek dar: *ezyak-ı büyüt.* (I/123. s.).

aṭā'im: (< Ar.) 'ocak' ma'nāsına olan *aṭīme*'niñ cem'i. Müfredi hiç kullanılmaz. (I/124. s.).

aṭṭāṭ: (< Ar.) çok bağırıp çağıran, gürültücü adam: *şahş-ı aṭṭāṭ.* (I/124. s.).

aṭāyīb: (< Ar.) *aṭyeb*'iñ cem'i. 'Müntehab ve güzīde şeyler' ma'nāsına isti'māl olunur: *aṭāyīb-ı edebiyye, aṭāyīb-ı leṭā'if.* (I/124. s.).

eṭibbā': (< Ar.) *ṭabīb*'iñ cem'i. Hem müshil hem muḡaddī olmak cem'-i zıddeyn demek olduğundan merāk edip eṭibbādan şorduğumda (Bosna Mektubu ≈ Cevdet Paşa); *Biñlerce 'ilel-i cismāniyye var ki eṭibbā teşhīşinden, yine biñlerce emrāz-ı rūḥāniyye var ki ḥükemā ta'yīninden 'āciz* (Pejmürde ≈ Ekrem); *Getirdiler şarāb-ı ergüvānī /*

Eṭibbā kavli üzre rūḥ-ı şānī (Zātī); Hasta diller vērir eczā-yı eṭibbāya revāc (Vāşıf: Ms. 188/3); *Şihḥat gibi bī-mār-ı ḡama geç geliyor āh*¹³⁰¹ / *Öldürdü bizi nāz-ı eṭibbā ne belādır* (Şābit: G. 87/3). (I/124. s.).

eṭbāk: (< Ar.) 'örtü, hāl, kat, kabīle, mertebe' ma'nālarına olan *ṭabaḡ* ve *ṭabaḡa*'niñ cem'i. Az kullanılmışdır. (I/124. s.).

aṭbāl: (< Ar.) 'dāvūl' denilen *ṭabl*'iñ cem'i. Lisānımızda *ṭabl*'iñ taḡyīriyle *dāvūl*'uñ uydurulmuş ve evvelce *vāv*'iñ zammesi ḥafīf telaffuz olunurken mu'aḡḡaran zamme-i şakīle ile telaffuz olunmaya başlanılmış olması cümle-i ihtimālātdandır. (I/124. s.).

aṭrāb: (< Ar.) 'eşer-i sürür ve şād-mānī' ma'nāsına olan *ṭarab*'iñ cem'i. *Vaḡtiyle Boḡaziçi'nde el-yeṭm Almanya elçisine mahşuş şayfiyyeniñ civārında bir kaşr-ı hümayyūn inşā edildigi zamān, meṭki'iñ kemāl-i leṭāfeti sebebiyle Ṭarabya tesmiye buyurulduğu pek çok arkadaşlar-ile berāber naşīb-i ḥarīḡ olan ceddinden müntakīl bir risāle de muṭāla'a-güzār-ı faḡīrānem olmuş-idi.* (I/124. s.).

1301 Kāmūsta: geliyorlar.

aṭrās: (< Ar.) 'kāğıd' ve 'ṣaḥīfe' ma'nalarına olan *ṭırs'ıñ* cem'i. Kullanılmaz. (I/124. s.).

eṭrāf: (< Ar.) 'uç, yan' ma'nalarına olan *ṭaraḥ'ıñ* cem'i. *İstanbul'ıñ eṭrāfında, memleketiñ eṭrāfı § tafşilli, izāhlı: Şu işiñ ḥaḳıḳati eṭrāfıyla añlaşılmadıkça. || Eṭrāflıca ma'lūmāt verilmesi. || Eṭrāf u civārını unutmaz / Ḥattā ḥas u ḥārını unutmaz* (Lā¹³⁰²); *Eṭrāfa şaldı şa'sa'asın gūşe gūşe mihr* (Bāḳī: K. 1/10); *Biri birin başa her dem*¹³⁰³ *nuvīd-i feth*¹³⁰⁴ *ü zafer* (Nābī: K. 7/113). (I/124. s.).

eṭriḳa: (< Ar.) 'yol' ma'nāsına olan *ṭariḳ'ıñ* cem'i: *eṭriḳa-i memleketiñ tesviye ve tanzīfi*. (I/125. s.).

eṭ'ime: (< Ar.) *ṭa'am'ıñ* cem'i. Yemekler: *eṭ'ime-i lezīze, eṭ'ime-i nefīse*. (I/125. s.).

eṭfāl: (< Ar.) 'çocuk' ma'nāsına olan *ṭıfl'ıñ* cem'i; ba'zı erbāb-ı luḡat 'indinde *ṭıfl* sinn-i temyīze kadar i'tibār ve ıtlāk olunmuştur. Ondan sonra 'ṣabī', daha sonra 'mürāhiḳ' dērler. Lākin *Tehzīb'ıñ* rivāyetine bakılırsa çocuğa bāliḡ olunca kadar 'ṭıfl' dēnilebilir: *eṭfāl-i müslime, terbiye-i eṭfāl*. § Edebiyātda 'tāze

fidanlar, çiçekler' ma'nāsına da kullanılır: *Sā'ir eṭfāl'ıñ içinde o ṣabī / Ḥāşıl eylerdi ṭariḳ-i edebi* (Ḥākānī: 562); *Başına akçe dizer niteki eṭfāl-i sığār* (Bāḳī: K. 8/11); *Gül mü güler ergavān mı ağlar / Eṭfāl-i nihāl kan mı ağlar* (Şeyḫ Ġalib¹³⁰⁵: 278); *Eṭfāle ḳible-gāh analar ḳucağıdır / Zīrā o yer vefā vü mürüvvet ocağıdır* (Ekrem); *Eṭfāl-i encüm encümen-i çarḥa şıḡmayıp* (Nev'ī: K. 13/14); *Levh-i ḥāk olmadın eṭfāl-i mevalīde mihād* (Nābī: K. 2/44); *Oḳşa eṭfāl-i bahārı ey nesīm-i dil-nüvāz / Bahri tanzīr eylesin olmaḳda ṣaḥrā mevc mevc* (Mu'allim Nācī¹³⁰⁶: 2). (I/125. s.).

aṭlāl: (< Ar.) 'duvār temeli, resim' ma'nalarına gelen *ṭalel'ıñ* cem'i. İsti'māl olunmaz. (I/125. s.).

aṭlās: (< Ar.) 'eskitmek, mahv etmek' ma'nāsına olan *ṭalas'ıñ* cem'i. Kullanılmaz. (I/125. s.).

aṭlas: (< Ar.) bir nev' ma'rūf ḳumāş: *Aṭlas üzerine ipek ile şarma işlenirse güzel olur. § Ḥarīṭa mecmū'ası. Ahīren ṭab' olunan aṭlas-ı mükemmeliyyet-i maṭlūbeyi ḥā'iz. § Çizgisiz, üstü eşkalden ḥālī, düz, müdevver şey ya'nī gök: felek-i aṭlas*.

1302 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'irī: 76.

1303 Kāmūsta: eṭrāfdan.

1304 Kāmūsta bu kelime yoktur.

1305 Hüsn ü Aşk.

1306 Beykoz Sahrasında.

‖ *Aṭlas-ı gerdün ḳadd-ı iclāline bir astīn* (Lā); *Ferṣ-i ḥāk-i ḥaremi aṭlas-ı çarḥ olsa cedīr* (Ḥaḳḳī: K. 5/19). Lisānımızda (Ā) ile müsta'mel bulunduğundan kısım-ı maḥşuşunda ayrıca gösterilmiştir. Oraya da mürāca'at buyurula. *Aṭlas* 'pek eski şey, çok yıpranmış' ma'nāsına da gelir. (I/125. s.).

aṭnāb: (< Ar.) *ṭunub*'dan, *ṭnāb*'iñ cem'i. Çadır ipleri ki 'Arablar 'ḥablü'l-ḥıyām' dērler. § Ağacıñ kökleri: *aṭnāb-ı şecer*, 'urūḳ-ı şecer gibi § gövdeniñ siñirleri: *a'sāb-ı cesed* gibi. (I/126. s.).

aṭme: (< Ar.) āteş kaynağı, volkanıñ tepesindeki patlak, *lāv* menba'ı. (I/126. s.).

eṭvār: (< Ar.) 'hāl' ve 'hareket' ve 'fi'l' gibi ma'nālara olan *ṭavr*'iñ cem'i: *Āṣnā-yı eṭvār-ı 'ālem olan erbāb-ı mezāyāya ğayr-i mestūr olduğu vechle* ('Ākif Paşa); *Dāḥili iki kıṭ'a-i 'uzemānıñ nokṭa-i müntehāsıdır ki cāmi'-i diyānet ḥükmünde bulunan şarkıñ faẓīlet-i eṭvārıyla* (Cümel-i Müntehabe ≈ Kemāl); *Görüp mehābet ile Rüstemāne eṭvārın* (Nābī: K. 7/57); *Terkīb-i ṭarzı*¹³⁰⁷ *Fārisīdir / Eṭvār-ı*

'Acem mümārisidir (Lā¹³⁰⁸); *Çehār-yār-ı güzīn-i müselle mü'l-eṭvār* (ve-lehu¹³⁰⁹); *Olsa eṭvārı n'ola maḳbül-ı ṭab'-ı şeyḥ ü şāb* (Nef'ī: K. 55/18); *Olurdu ḥalk-ı cihān ser-nihāde-i revīşi / Ger olsa bir şanem-i dil-rübāda eṭvārı* (ve-lehu: K. 46/3). (I/126. s.).

eṭvāk: (< Ar.) kadınlarıñ boyunlarına takdıkları gerdanlık. 'Ḥalka' ma'nāsına olan *ṭavḳ*'iñ cem'i. Hindistān ceviziniñ sütüne de *eṭvāk* ıtlak olunur. (I/126. s.).

aṭvel: (< Ar.) pek, eñ uzun. *Aṭvel-i leyāl* = şeb-i yeldā. 'Ömr-i aṭvelle mu'ammer olasıñ / 'Adl ü dādıñla kerem-ger Dārā (Şerīf: K. 6/17); *Baḥs-i dūr-ā-dūrı aṭveldir muṭavvelden daḥī / Zülf-i pīç-ā-pīçi telḥīş-i ma'ānīdir baña* (Ḥāzık-i Erzurumī: G. 4/6). (I/126. s.).

aṭum: (< Ar.) şu kaplumbağası. (I/126. s.).

aṭhār: (< Ar.) *ṭāhir*'iñ cem'i. Kadınlarıñ hayz ve nifāsdan pāk oldukları zamānlar. *Ṭuhr* da bu ma'nāda kullanılır. *Ṭāhir* bu ma'nāda kullanılmaz. (I/126. s.).

1307 Eserde: *Terkībde*.

1308 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 59.

1309 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīfe: 78.

aṭhar: (< Ar.) pek, eñ temiz ve pāk olan: *Cāme-i gülğünü anıñ aṭhar idi.* (I/126. s.).

aṭyān: (< Ar.) 'balçık' dēnilen *ṭiyn*'iñ cem'i. *Ḥammālū'ṭ-ṭiyn* = balçık taşıyan. (I/126. s.).

aṭyeb: (< Ar.) eñ, pek hōş ve güzel: *aṭyeb-i eṣvāb, aṭyeb-i me'kulāt.* (I/126. s.).

aṭyer: (< Ar.) pek uçucu, çābuk maḥv olucu, ekseriyā edviye-i ṭibbiyye hakkında isti'māl olunur: *rūḥ-ı aṭyer, iksīr-i aṭyer.* (I/127. s.).

aṭīme: (< Ar.) ocak, mangāl. Kullanılmaz. (I/127. s.).

eṣāfīr: (< Ar.) 'tırnaç' ma'nāsına olan *zufr*'uñ cem'ü'l-cem'i. (I/127. s.).

azref: (< Ar.) pek, eñ zarīf olan: *Merḥūm Kāzım Paşa azref-i şu'arā idi.* (I/127. s.).

eṣfār: (< Ar.) yukarıdaki gibi 'tırnaç' ma'nāsına olan *zufr*'uñ cem'i: *Mā-ḥaṣal mūy ve eṣfār gibi tasalluṭ-ı aḡyār ve kerem ve serd rūzgārdan taḥaffuz edecek vesā'itden bile 'ārī olarak* (*Ma'ārīf* ≈ *Kemāl*). (I/127. s.).

eṣfār: (< Ar.) 'tırnaç baḥūru' dēnilen bir 'ıtır-ı ṭibbīdir. § *Ḳuṭb-ı şimālīde* *kā'in* kevākib-i ṣaḡīre. (I/127. s.).

azfer: (< Ar.) uzun tırnaklı adam. (I/127. s.).

eṣlāf: (< Ar.) 'tırnaqları çatal olan hayvānlarıñ tırnağı' ma'nāsına olan *zılf*'iñ cem'i § isti'āre şüretiyle *at'a* ıtlāk olunur. (I/127. s.).

eṣlāl: (< Ar.) 'gölge' ma'nāsına olan *zıll*'iñ cem'i. (I/127. s.).

azlem: (< Ar.) pek ziyāde zulm eden. *Biri birinden aḥass ü müzevvir ü azlem* (*Nef'i: K. 38/30*). (I/127. s.).

eṣhār: (< Ar.) 'zıddü'l-baṭın' ya'nı 'arka' dēmek olan *zahr*'iñ cem'i. Nādiren kullanılır. Müfredi ziyāde isti'māl olunur. (I/127. s.).

azher: (< Ar.) pek, eñ zāhir, besbelli, azherü mine's-şems. *Sür'at-i seyrinden azherdir ki raḥş-ı himmetim / Hem-i'nān-ı sābıkūn olmak temennāsındadır* (*Mu'allim Nāci*¹³¹⁰: G. 4/2); *Hic olur mu bundan azher mu'cize / Hüccet-i rüşen bu yetmez mi bize* ('Ubeydī)? (I/127. s.).

E'ācim: (< Ar.) 'nesl-i 'Arab'dan olmayan ve 'Arabca tekellüm edemeyen kimse' dēmek olan *A'cem*'iñ cem'i. Müfredi yā-yı nisbet ilḥāk edilmeksizin kullanılmamalı. (I/127. s.).

e'ācīb: (< Ar.) 'ḥālet-i ta'accüb, tuḥaf, ḡarīb şey' ma'nāsına olan *u'cūbe*'niñ cem'i. (I/127. s.).

1310 Şerāre.

e'ādī: (< Ar.) 'düşman' ma'nāsına olan *adiuvv*'üñ cem'ü'l-cem'i. *Haylī demdir eylediñ mahrum-ı şādī gönülmü / Dostum şād et 'alā rağmü'l-e'ādī gönülmü* (Mu'allim Nācī¹³¹¹: Mt. 11). (I/127. s.).

E'ārīb: (< Ar.) 'ehl-i bādiye' ma'nāsına olan *A'rābī*niñ cem'i. (I/127. s.).

e'arīz: (< Ar.) mīzān-ı şī'r hükmünde bulunan *'arūz*'üñ cem'i. (I/127. s.).

e'āşīr: (< Ar.) 'kaşırğa' denilen 'gāyetle şedīd rūzgār' ma'nāsına olan *i'sār*'iñ cem'i. Müfredi nādiren kullanılır. *Dimağıñda e'āşīr ve riyāh-ı hubb-ı riyāset hūbūb edip (Terceme-i Muḳaddime-i Miftāhü's-sa'āde)*. (I/128. s.).

e'āzım: (< Ar.) 'pek büyük' ma'nāsına olan *a'zam*'iñ cem'i. Büyük adamlar: *e'āzım-ı udebā, e'āzım-ı ricāl*. Eşyāda isti'mālī cā'iz degildir. (I/128. s.).

e'ālī: (< Ar.) *a'lā*'nıñ cem'i. Şeref şāhibi büyük zātlar. *Şayd-ı bī-kaydīñ olur 'ālī gönüüller fevc fevc / İn'itāf etdikçe şayyādü'l-e'ālī gözleriñ* (Mu'allim Nācī¹³¹²: G. 4/4); *Ḳadri bilinir her nerede olsa edībīñ / Taḳdīr eder anı hem e'ālī hem edānī* (Sırrī Paşa). (I/128. s.).

a'bel: (< Ar.) gāyetle sert taş, taşlık dağ. (I/128. s.).

A'cām: (< Ar.) 'Acem'iñ cem'i: *şu'arā-yı A'cām*. ‖ *Oldu tedbīriñ cihān-gīriñ ile āsūde / Kāfiristān u müselmān u bilād-ı A'cām* (Nābī: K. 13/100); *Görseler ger bu ḳaşīdem büleğā-yı A'cām* (Nef'ī: K. 50/66); *Ėtdi hüner-āverān-ı A'cām*¹³¹³ / *İhyā-yı 'ulūm-ı dīn-i İslām* (Lā¹³¹⁴). (I/128. s.).

a'cez: (< Ar.) daha, pek, 'āciz: *a'cez-i fuḳarā*. (I/128. s.).

a'cel: (< Ar.) pek 'acül, ziyādesiyle 'acele eden: *şahş-ı a'cel*. (I/128. s.).

A'cemī: (< Ar. < F.) evlād-ı 'Arab'dan olmayan kimse, 'Arabī olmayan kelime, şey Ş mahāret şāhibi olmayan şahş Ş dilsiz. *Mārūt, Hārūt vezninde ism-i A'cemīdir* (Müverriḥ 'Āşım). (I/128. s.).

a'dā: (< Ar.) 'düşman' ma'nāsına olan *adiuvv*'üñ cem'i: *hiyel-i a'dā*. ‖ *A'dāya müriüvvetde bir başḳa şafā vardır* (Es'ad Muḥliş Paşa); *Ḳıla a'dā-yı şaḳā-pīşesini ḥaḳḳ-ı maḳhūr* (Kāzım Paşa: K. 2/52); *Dil-i a'dā celāl-i tīg-i ḳahrından hirāsāndır* (Lā¹³¹⁵); *Ki zaḥm ü merhemi ṭa'n-ı aḥibbā zaḥm-ı a'dādır* (Şabrī: K. 7/53). (I/128. s.).

1311 Yādīgār-ı Nācī.

1312 Fūrūzān.

1313 Eserde: i'cām. Madde başı olması dolayısıyla A'cām tercihi edilmiştir.

1314 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı İrān: 3.

1315 Ziya Paşa: K. 5/26.

a'dā: (< Ar.) eñ, pek bed-ḥāh, zālīm, ḡaddār: *a'dāü'l-e'ādī*. (I/128. s.).

a'dād: (< Ar.) 'sayı' ma'nāsına olan 'aded'iñ cem'i. 'İlm-i ḥesāb a'dāddan bahş eder. || Maḥsūb-ı 'ināyetiñdir a'dād (Lā¹³¹⁶); Bulmaz o tecelliyāt ḡāyet / A'dād naşıl bulur nihāyet (Mu'allim Nācī¹³¹⁷: 3); Seniñ evşāfıñı 'addetmek içündür yoksa / Bu kadar olmaz idi nā-mütenāhī a'dād (Nābī: K. 2/106). (I/128. s.).

a'del: (< Ar.) daha, pek 'adāletli: İşte bu müşāhedāt-ı ma'neviyye, işbāt-ı revābı-ı kalbiyyeye bendeñizce a'del-i şühūddur (Mektūbāt ≈ Sırrī Paşa); Şerī'at-i İslāmiyyeden evsa' ve a'del ve aḥkem kânūn bulunmaḡ kâbil midir (Hukūk); Semiyi-yi faḥr-i 'ālem pādīşāh-ı a'del ü ekrem (Hemdemī); Zafer-penāh Vezīrā, cihān-güşā Şadrā / Eyā sūtūde cihān-bān-ı a'del ü ekrem (Nef'ī: K. 37¹³¹⁸/27). (I/129. s.).

a'zār: (< Ar.) 'insānıñ vazīfesini ifāya mānı' olan sebep, bahāne ve kuşūr' ma'nāsına olan 'özü'üñ cem'i: *a'zār-ı vāhiye, a'zār-ı meşrū'a*. (I/129. s.).

a'zeb: (< Ar.) pek tatlı, eñ lezzetli: *a'zeb-i eş'ār*. (I/129. s.).

A'rāb: (< Ar.) 'Arab'ıñ cem'i. Cem' tarzında müfreddir. Bādiye-nişīn, bedevī 'Arablar. || 'Ārızıñdan¹³¹⁹ ḡaṭ çıkıp tutdu sevād-ı zülfüñü / Rūm'dan leşker varıdır şanki A'rāb üstüne (İbn Kemāl: K. 1/4). (I/129. s.).

A'rābī: (< Ar.) bādiye-nişīn, bedevī 'Arablardan her biri: *Lafzatu'llāhı açılmış güldür / Bir bir¹³²⁰ A'rābī¹³²¹ añuñ¹³²² bülbüldür* (Hākānī: 12). (I/129. s.).

a'rāz: (< Ar.) 'marazdan vesā'ir sebebdan insāna 'ārız olan ḡālet' ve 'altın, gümüşden mā-'adā māl' ma'nalarına olan 'araz'ıñ cem'i. Sükūn-ı rā ile de bu ma'nāya gelir. Faḡaṭ o şüretle cem'i 'arūz olur: *Evvelen müte'allime ḡāyet-i 'ulūm sa'ādet-i uhreviyye olup aḡrāz u a'rāz-ı dünyeviyye olmadıḡını beyān ve tenbīh eyleye* (Mevzū'atü'l-'ulūm); *Me'al-i cevher ü a'rāz ḡıṭṭa-i nāsūt* (Şābit: K. 2/30). (I/129. s.).

a'rāf: (< Ar.) 'ādet' ma'nāsına olan 'örfüñ cem'i. Müfredi hükümünde cennet ile cehennem arasındaki sūr,

1316 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Münācāt: 8.

1317 Āteş-pāre, Tevhid.

1318 (Metin Akkuş, Nef'ī Dīvānı, Akçağ Yay., Ankara 1993.) Künyesi verilmiş kitaptaki bazı kasidelerde yanlış numaralandırmalar mevcuttur. Örneğin, bu kaside 37. olmasına rağmen 38 olarak gösterilmiştir. Çalışmamızda kaynak kitabın verdiği numaraları esas aldık.

1319 Kāmūsta: 'Ārızında.

1320 Eserde: Yer yer.

1321 Eserde: i'rābı.

1322 Kāmūsta: aña.

maḳām. Lisān-ı ‘Arabīde mürtefi’ ve yüksek şeylere *a’rāf* ıtlāk olunur. (I/129. s.).

a’rec: (< Ar.) topal, aḳsaḳ. Fārisīde ‘leng’ dērler. *Timur-leng* gibi. Lisānımızda ikisi de az ḳullanılır. (I/129. s.).

a’reḳ: (< Ar.) pek ma’rūf, eñ ziyāde ṭanınmış ṡ çok bilici: *Nef’ī a’reḳ-i ṡu’arādır*. (I/129. s.).

a’reḳ: (< Ar.) benekli, alaca renkli şey. (I/129. s.).

e’azz: (< Ar.) eñ, pek ‘azīz, eñ muḥterem: *e’azz-ı aḥibbā, e’azz-ı eviddā*. ṡ *E’azz-ı miṡāl ‘addolunan altınıñ fiyātını dā’imā tezyīd etmekle berāber* (Londra ≈ Kemāl). (I/129. s.).

a’zel: (< Ar.) yalnız ve silāhsız bulunan adam. Ma’ānī-i sā’ireye de delālet ēderse de bizim iḳün pek lüzūmsuzdur: *der-bān-ı a’zel*. (I/130. s.).

e’izze: (< Ar.) ‘ṡerīf, ‘ālī-ḳadr, ṡāḥib-i ṡān ve ḳuvvet’ ma’nāsına olan ‘azīz’iñ cem’i. Evliyāu’llāh iḳün isti’māl olunur: *Ḥazret-i Seyyid Aḥmed er-Rüfā’i, Cenāb-ı Mevlānā Celāle’d-dīn-i Rūmī e’izze-i kirāmdandır*. ṡ *Enbiyā-yı ‘izām ve e’izze-i kirām istiṡnā olunduḡu ḥālde* (Kemāl). (I/130. s.).

a’ser: (< Ar.) pek ḳetin, eñ güç: *a’ser-i umūr, a’ser-i meṡālīḥ ṡ ṡolak adam*. (I/130. s.).

a’sāb: (< Ar.) ‘yaṡ, yeṡil ot’ ma’nāsına olan ‘uṡb’uñ cem’i. Tāze otlar. Me’nūs degildir. (I/130. s.).

a’sār: (< Ar.) ‘onda bir’ dēmek olan ‘öṡr’üñ cem’i: *a’sār idāresi, a’sār me’mūru*. ṡ *A’sār ta’līmātında gösterilen ṡuver-i ta’ṡīriyyeden ḥiḳbirine müḡāṡil ve müṡābih olmayıp* (Mektūb ≈ Sırrī Paṡa). (I/130. s.).

a’sārī: (< Ar.) a’sāra ‘ā’id ve mensūb olan: *kesr-i a’sārī, ḥesāb-ı a’sārī*. (I/130. s.).

a’sī: (< Ar.) gözleri dumanlı adam. Mü’ennesi ‘aṡvā’dır. ṡu’arā-yı ‘Arab’dan ba’zılarıñ laḳabı. (I/130. s.).

a’sāb: (< Ar.) ‘siñir’ ma’nāsına olan ‘aṡab’ıñ cem’i. İllet’iñ ‘urūḳ ve a’sāba sirāyet ile müdebbir-i iḳlīm-i beden olan demi ifṡād ve iḥlāl eylediḡi (Endülüis Tārīḥi); *Lāle seḳāhatınıñ a’sāb-ı iḳtidārımıza vērdiḡi za’f-ı küllī cihetiyle* (Kemāl); *Ḥālbuki za’f-ı a’sābdan bir vüücūda ‘ārız olan vesvese gibi* (ve-lehu); *Hem mücerrib ola hem ehl-i kitāb*

/ Ola dānā-yı havāşş-ı a'sāb¹³²³
(Nābī¹³²⁴: 1556). (I/130. s.).

a'sār: (< Ar.) 'dehr' ve 'zamān'
ma'nāsına gelen 'aşr'ın cem'i: a'sār-ı
kadīme || nice a'sārdan beri. || A'sār-ı
kadīme hükümetlerinde 'ulūm ve
ma'ārif yalñız me'mūrīn-i rūhāniyyeye
maḥşūş ve münḥaşır olup (Hāṭıra);
A'sār-ı kadīme-i üstādān taşvīriniñ
müzeden müzeyye intikāl eden (Ekrem).
(I/130. s.).

a'sār: (< Ar.) 'kaşırğa' denilen rüzgār-ı
şedīd. Kāmūsda hemzeniñ kesriyle
tecvīz olunuyor. (I/130. s.).

a'sām: (< Ar.) 'gerdanlık ve kılāde ve
taşma' ma'nalarına gelen 'uşme'niñ
cem'i. Lisānımızda müfredi
müsta'mel degilse de cem'i nazm ve
neşirde kullanılabilir. (I/130. s.).

a'sel: (< Ar.) egri olan kırtı şey § egri
dişli yāḥūd egri bacaklı adam.
(I/131. s.).

a'sam: (< Ar.) öñ ayakları sekili olan
ḥayvān. (I/131. s.).

a'zā: (< Ar.) 'bedenden bir cüz', cismiñ
bir pārcası' demek olan 'użv'uñ
cem'i: a'zā-yı beden. Bu ma'nāda
müfredi de isti'māl olunur. Benī
Ādem a'zā-yı yek-dīger-end (Sa'dī) =

İnsānlar birbiriniñ a'zāsıdır. || Zihī
mükevvin-i kāmīl ki kudretindendir /
Perī-likālara lutf-i tenāsüb-i a'zā
(Fuzūlī: K. 1/52); Cümle a'zā-yı şerīf-
i nebevī / Biri birinden idi tünd ü kavī
(Hākānī: 515). § Bir ḥānedānı, bir
hey'eti, bir meclisi, bir maḥkemeyi,
bir encümeni, bir şirket teşkīl
edenler. Bu ma'nāda müfredi
kullanılmaz: A'zā-yı ḥānedān kralı,
şirket-i ḥayriyye a'zāsından. || A'zā-yı
şūrādan bulunmakla müfteḥir (Lāyiḥa
≈ Sa'īd Bey). || Cem'iyet-i tıbbiyye
a'zāsından, maḥkeme temyīz
a'zāsından. § Müfred hükümünde bir
hey'eti teşkīl edenlerden her biri:
Cem'iyet-i rüsūmiyyeye a'zā naşb
edildi. Zamānımızda 'an-a'zā-yı
cem'iyet-i rüsūmiyye gibi terkībler
hōş görülemiyor. Bu köhne ta'bīrāt
külliyyen terk edilip cem'iyet-i
rüsūmiyye a'zāsından diye
yazılmalıdır. Faḳaṭ kaffe-i a'zāsı
mütefekkir bir cism-i ta'līmi hükümünde
olan hey'et-i medeniyye efrāda kıyās
kabūl edemez (Taşvīr-i Efkar ≈
Kemāl). (I/131. s.).

a'dād: (< Ar.) sā'id, bāzū, kol § 'mu'īn,
nāşır, yardımcı' ma'nalarına olan
'aḍud ve 'uḍde ve 'aḍad'ın cem'i.
'Arabīde ḥavūz kenārındaki büyük,

1323 Mesnevide: a'sāb

1324 Hayriyye.

düz taş ve duvârlara da *a'dād* ıtlāk olunur. (I/131. s.).

a'dad: (< Ar.) kolu ince, kısa kollu adam. (I/131. s.).

a'tāf: (< Ar.) 'meyl, ilkā ve rahm, i'tā' ma'nalarına olan 'atf'ın cem'i. Lisānımızda 'atf 'meyl etmek, atmak' ve *a'tāf* 'luṭf ve şefkat' ma'nalarında kullanılır: *A'tāf-ı seniyye-i cenāb-ı pādīshāhiye ḥadd u ḡāyet yokdur.* (I/131. s.).

a'taf: (< Ar.) pek şefkatli, eñ merḥametli adam. (I/131. s.).

a'zam: (< Ar.) pek ulu, eñ büyük: *İmām-ı A'zam, şadr-ı a'zam. || Zihī kerīm ki yokdur kemāl-i lutfundan / Sevād-ı a'zam-ı cūdunda iltizām-ı ḥudūd* (Sāmī: K. 1/28); *Şadr-ı a'zam güher-i kân-ı kerem kim nāmın* (Nābī: K. 13/61); *O rūḥ-ı a'zam-ı kevneyn kim cihet bulamaz* (Lā¹³²⁵); *Sevādında fūrūḡ-ı nūr-ı vaḥdet / Hurūfunda ḥavāşş-ı İsm-i a'zam* (Nef'ī: K. 48/6); *Bunda olmuş münteşir feyzi İmām-ı A'zam'ın* (Fuzūlī: K. 12/10); *Kef-i iḥsān laḳabı mazhar-ı İsm-i a'zam* (Kāzım Paşa: K. 2/20). (I/131. s.).

a'zamiyyet: (< Ar.) pek büyüklük, ıstılāḥāt-ı riyāziyyece mertebe-i a'liyyü'l-a'lā. (I/132. s.).

a'fet: (< Ar.) şolak, pek 'akılsız adam Ş eñ güç şey. (I/132. s.).

a'fer: (< Ar.) pek ak. *Ebyaz* gibi. (I/132. s.).

a'kāb: (< Ar.) 'ayaḡn ökçesi, insānın oḡlu ve torunu' ma'nāsına olan 'akıb'ın cem'i. 'Evlād ve aḥfād' demekdir. Müfredi bu ma'nāda kullanılmaz. (I/132. s.).

a'kal: (< Ar.) pek 'akıllı. *Ve bu iş için 'ā'ileleriñ a'kel ü esnā ihtiyār ile* (Ḥātıra); *Şefkat-endişe kerem-pişe dilir ü a'kal*¹³²⁶ (Kāzım Paşa: K. 4/21); *N'eyleyim öyle rind-i eblehi kim / Kendi cinsiniñ a'kali görünüür* (Nef'ī¹³²⁷: K. 6/4). (I/132. s.).

a'kef: (< Ar.) ziyāde 'akılsız, sersem. (I/132. s.).

a'lā, a'lā: (< Ar.) pek 'ālī, eñ çok yüce, ziyāde yüksek. Ş Pek iyi, eñ güzel, ṭab'a ziyāde ḥōş gelen. Bu lafzın āḥirine Türkī bir edāt ittişāl édince ḥarf-i yā terk edilip şoñuna *elif* yazılmalıdır. 'Arabīde naşıl zamīr muttaşıl olunca *i'lāhu* yazılıyorsa lisānımızda daḡi öteden beri bu kelimeniñ şoñuna bir edāt veya lafz-ı Türkī muttaşıl olduğda şöyle *a'lā* yazıldığı görülmüşdür. *Vere cennetde*

1325 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerife: 33.

1326 Dīvānda: Şefkat-i endişe-i kerem pişe-i dilir ü a'kal.

1327 Sihām-ı Kazā.

a'lāsın maḳāmıñ (Şahidî); *Rütbetü'l-ilmî a'lā'r-rüteb* (İmām 'Alî Raḍiya'llāhu 'anh) = 'İlim rütbesi rütbeleriñ eñ yücesidir. ‖ *Şavt-ı a'lā, ḳaşr-ı a'lā, arş-ı a'lā*. ‖ *Eyle taḥşil-i hüner tā ola ḳadriñ a'lā* (Vehbî); *Seyyid-i 'itret*¹³²⁸ *ü aşḫabı 'aliyyü'l-a'lā* (Kāzım Paşa: K. 2/17); *Bundan daha*¹³²⁹ *söz olur mu a'lā* (Lā¹³³⁰); *Bu 'ālem-i fānide ne mîr ü ne gedâyız / A'lālara a'lālanırız pest ile pestiz* (Rūḥî: TB. 1/1); *Hezārān tūşe-i şîrîñ hezārān ni'met-i a'lā*¹³³¹ (Nābî: K. 1/14); *Bu ümmide du'amız rû-be-râh-ı 'arş-ı a'lādır* (Şabrî: K. 7/59). (I/132. s.).

a'lāf: (< Ar.) 'ḥayvānāta vērilen yem' ma'nāsına olan 'alefiñ cem'i. Müfredi çok isti'māl olunur. (I/132. s.).

a'lām: (< Ar.) nişān, 'alāmet § rāyet § damḡā ve 'beyne'n-nās faẓl ü kemāl ile meşhūr 'ālim zāt' ma'nālarına olan 'alem'iñ cem'i: *a'lām-ı 'ulemā, rekz-i a'lām-ı zafer, ḳāmūsü'l-a'lām*. ‖ *Ol nāḳıl-i a'lām-ı istihkām-ı bünyān-ı salṭanatıñ raḳam-ı 'anber*¹³³² *nişārlarında* (Fuzûlî); *Āsmān-mertebe*

İskender-i nuşret-a'lām (Cevrî: K. 6/12); *İşte efvāh-ı havāş, işte şifāh-ı a'lām* (Nābî: K. 13/77); *Şaçdıḡı envār-ı a'lām-ı zafer / Açdıḡı esrār-ı aḥkām-ı ḳader* (Lā¹³³³); *Bu bezmde buldu cā-yı ārām / Türk ü 'Acem ü 'Arab'dan a'lām* (Lā¹³³⁴). (I/132. s.).

a'lem: (< Ar.) eñ 'ālim, pek bilici adam: *Allāhu a'lem bi's-şavāb*. ‖ *Bir 'ilimde insān o 'ilim erbābıñ a'lemine müsāvî olup* (İmām Ġazālî); *Enbiyādan Hāḳḳ aña a'lem dēdi / "Allemeke mālem tekun ta'lem*¹³³⁵ *dēdi* ('Ubeydî); *Dēnilmez ḥüsn-i ta'bîr-i beyānı / Lisānü'l-ḡaybdır Allāhu a'lem* (Nefî: K. 48/5); *'Alîm ü 'ālim ü 'allām ü a'lem ü a'lā* (Fuzûlî: K. 1/47); *Aña bir 'aḳl ile mevşûf vezîr-i a'lem* (Nābî: K. 15/20). (I/133. s.).

e'amm: (< Ar.) eñ 'umūmî, pek şümüllü: *Ol sebebden nef'î e'amm ve fā'idesi etemm olsa münāsib degildir* (Mevzû'âtü'l-'ulûm); *E'ammdır cümle maḥlûḳāta luṭfı* (Sinān Paşa). (I/133. s.).

a'mār: (< Ar.) 'insānıñ yaşadığı müddet' ma'nāsına 'ömr'üñ cem'i. *O ḥalkā cevher ile bir ceridedir tiḡı / Ki*

1328 Kāmûsta: 'izzet.

1329 Eserde: daḡî.

1330 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertib-i Harābāt: 19.

1331 Dīvān: aḡlā.

1332 Kāmûsta (N.2) bu kelime yoktur.

1333 Ziya Paşa ≈ K. 7/23.

1334 Ziya Paşa ≈ Tahdîs-i Ni'met ve İhtâr u Ma'zeret: 1.

1335 Nisa: 113. (Ar.) Allah-Sana bilmediḡin şeyleri öğretti.

şahîfesindedir a'mār-ı düşmanān
meşūr (Nābî: K. 7/74). (I/133. s.).

a'māk: (< Ar.) 'kuyu ve derenin dibi ve
derinlik' ma'nāsına olan 'umk'uñ
cem'i: a'māk-ı ābār. ‖ Ma'denciler, üç
yüz metre a'māk-ı zemîne inip kömür
çıkarıyorlar. (I/133. s.).

a'māl: (< Ar.) 'iş' ma'nāsına olan
'amel'in cem'i. A'māl-i ḥasene. ‖
Kiminiñ a'māli behiştīdir, kendi duzeḥī
(Sinān Paşa); A'māl-i kitābīdır bu āsār
(Lā¹³³⁶); Mu'tedil olmağ için cümle
umūr / Lāzım a'māl-i terāzū-yı şu'ūr
(Nābî¹³³⁷: 1115). (I/133. s.).

a'mām: (< Ar.) 'babanın kardeşi'
ma'nāsına olan 'amm'in cem'i:
Ḥazret-i 'Abbās a'mām-ı
peygamberīdendir. ‖ Buldu teşrifi ile
şadr-ı refi'ü'l-kadre / Şeref-i taze
maḳām-ı eb u cedd ü a'mām (Nābî: K.
13/73). (I/133. s.).

a'mide: (< Ar.) 'direk' ma'nāsına olan
'amūd'uñ cem'i. Şabāḥ vaḳti āfākıñ
ağarıp açılmasına "amūdü'l-fecr"
denir. Bir halkıñ bir milletin
büyüğü, meşhūru maḳāmında
"amūdü'l-ḳavm" derler. (I/134. s.).

a'mer: (< Ar.) uzun 'ömürlü, pek
ihtiyār, çok yaşlı. (I/134. s.).

a'mā, a'mā': (< Ar.) gözleri görmeyen,
kör. Velī ne sūd ki şāḥib-naẓar degil
a'mā (Fuẓūlî: K. 1/51); Başkadır 'ilm-i
mu'ammāda mezāyā-yı nikāt / Görmez
ol diḳḳat-i nā-dideyi a'mā-yı suḥan
(Vehbî: K. 51/60); Farḳ için temyīz-i
ehliyyetdeki nokşanını / Şüret-i a'māda
eslāf etdiler taşvīr-i baht (Lā¹³³⁸); Degil
lutfi Ḥudāvend-i kerīmiñ ḳābil-i inkār /
Meger inkār eden Mecnūn ola ya tıfl
veyā¹³³⁹ a'mā (Nābî: K. 1/83); Anadan
doğma a'mālar degildir vāḳıf elvāna
(Şināsî). (I/134. s.).

a'nā': (< Ar.) 'nāhiye, taraf, cemā'at'
ma'nalarına olan 'inv'in cem'i.
Kullanılmaz. (I/134. s.).

a'nāb: (< Ar.) 'yaş, taze üzüm' demek
olan 'ineb'in cem'i. Bintü'l-'ineb =
şarāb. Pirdir ol bōstānda a'nāb u naḥīl /
Var budaklarında cömerd ü baḥīl
('Ubeydî). (I/134. s.).

a'nāk: (< Ar.) 'boyun' ma'nāsına olan
'unḳ'uñ cem'i. (I/134. s.).

a'nān: (< Ar.) ağacıñ ucu Ş āfāk
ma'nāsınadır. (I/134. s.).

a'neb: (< Ar.) büyük burunlu adam.
(I/134. s.).

a'naḳ: (< Ar.) boynu uzun adam.
(I/134. s.).

1336 Ziya Paşa ≈ Tahdīs-i Ni'met ve İhtār u Ma'zeret: 6.

1337 Hayriyye.

1338 Ziya Paşa: G. 5/3.

1339 Dīvānda: yā.

a'inne: (< Ar.) 'dizgin, yular' ma'nāsına olan 'inān'ın cem'i. (I/134. s.).

a'vāz: (< Ar.) 'bedel' ma'nāsına olan 'ivāz'ın cem'i. (I/134. s.).

a'vām: (< Ar.) 'yıl' ma'nāsına olan ām'ın cem'i. *Te'ākub-ı şühūr ve a'vām ile ni'metiñ hazā'inesinden bir zerre kadar eksilmez* (Sinān Paşa); *Hāşre dek ola şalāt ile selām / Güzer êtdikçe şühūr u a'vām* (Hākānī: 124). (I/134. s.).

a'vān: (< Ar.) 'yardım etmek, arka olmak' ma'nāsına gelen 'avān ile yardımcı ve taraftar ma'nāsına olan 'avn'ın cem'i. Yardımcılar. Lisānımızda 'avn bu ma'nāda kullanılmadığı gibi 'avān hiç kullanılmaz. *a'vān-ı Zübeyr. || A'vān-ı Yezīd'in hele haşmāniyiz el-hāk* (Şeyh Gālib: Ms. 3/4); *Cezb edip cezbe-i Rabbānī ile / Kul ederdı anı a'vānı ile* (Hākānī: 670). (I/134. s.).

a'vec: (< Ar.) egri, çarpık. (I/135. s.).

a'ver: (< Ar.) yek-çeşm, tek gözlü: *şeytān-ı a'ver. || Dīde-i a'veri tarh olmuş-idi / Zūr-ı şāhid gibi cerh olmuş-idi* ('Aṭāyī). (I/135. s.).

a'vez: (< Ar.) me'ālī añaşılmaz yāhūd añaşılması güç şi'r. (I/135. s.).

a'yād: (< Ar.) lisānımızda 'bayram' ma'nāsına kullanılan 'īd'in cem'i: *a'yād-ı Müslimīn. || Eger nücūm-ı felek*

*sa'd-ı ekber olsa tamām / Vêrılse hem dahī*¹³⁴⁰ *her rûza revnağ-ı a'yād* (Nef'ī: K. 30/6); *Ola her bir günümüz gıbta-fezā-yı a'yād* (Lā); *Qadrde nāzil olur Rūhu'l-emīn etmek için / Āstānında zemīn-būsī-i resm-i a'yād* (Nābī: K. 2/71). (I/135. s.).

a'yār: (< Ar.) 'hımār, eşek' demek olan 'ayr'ın cem'i. Kullanılmaz. (I/135. s.).

a'yān: (< Ar.) 'göz' demek olan 'ayn'ın cem'i. Gözler. Lisānımızda bu ma'nāda az kullanılır. Yine 'ayn'ın cem'i olan 'uyūn daha çok isti'māl olunur. *A'yān* bir kavim ve milletiñ uluları, büyükleri. 'A'zāsı taraf-ı devletden intihāb ve naşb olunan meclis-i 'ālīye dāhil olanlar' demektir. Bu ma'nālarda müfredi kullanılmaz: *a'yān-ı memleket, a'yān-ı belde, a'yān-ı Kureyş, hey'et-i a'yān. || Kurre-i a'yān-ı ümmetdir*¹³⁴¹ *Hüseyn-i Kerbelā* (Kāzım Paşa: Mrs. 20/13); *Kuḥl-i a'yān-ı 'Acem kıldıkda hāk-i reh-güzār* (Fużūlī: K. 12/24); *Yere düşürmeyip kapışır tūtiyā gibi / Kuḥl-i gubār-ı dergehiñ a'yān-ı rūzigār* (Necātī: K. 8/30); *Müsteniddir birine a'yānıñ / Hākķıñı iste var ise cānıñ*

1340 Kāmūsta bu kelime yoktur.

1341 Dīvānda: 'ayn-ı ināyetdir

(Nabī¹³⁴²: 735); *Ser-firāz ola cümle a'yānı / Bî-tezelzül cemî'-i erkânı* (Fuẕûlî¹³⁴³); *Nedir şu a'yān-ı zû-mehābet* (Pejmiürde¹³⁴⁴ ≈ Ekrem: 3). (I/135. s.).

a'yen: (< Ar.) büyük, iri gözlü adam § nazār-gāh: *a'yen-i nās*. (I/135. s.).

eğārib: (< Ar.) ān-ı firqat, hengām-ı cenk. Yevmü'l-eğārib = savaş günü. *Yevm-i muhārebe*. (I/135. s.).

eğālî: (< Ar.) 'muḥātabı yañıltmak içün söylenilen söz, yañıltmaç' ma'nāsına olan *uğlūte*'niñ cem'i: *tertîb-i eğālî*. (I/136. s.).

eğānî: (< Ar.) 'nağme, ahenk' ma'nāsına gelen *uğniyye*'niñ cem'i: *Ki sâz u ẓarab gehî eğānî / Eyyām-ı neşâţ idi zemānı* (Nabî); *Başka ağniyesi var her kavmiñ / Bize hōş gelmez eğānî-i muğān* (Mu'allim Nācî¹³⁴⁵). (I/136. s.).

ağber: (< Ar.) çok tozlu. (I/136. s.).

ağbiyā': (< Ar.) "akıl ve faţāneti az" ma'nāsına olan *ğabî*'niñ cem'i. Aḥmaklar: *ağbiyā-yı kavm*. (I/136. s.).

ağser: (< Ar.) boz ve esmer renkli çok tüylü 'abā, kīlīm. § Kırbağa yoşunu

§ karabatak kuşu. § Mecāzen esfel-i nās. (I/136. s.).

ağsem: (< Ar.) beyāzı siyāhından çok olan saç, kıl: *şî'r-i ağsem*. (I/136. s.).

ağdiye: (< Ar.) teşdîd ile ğalaṭdır. Teşdîdsiz yazılmalıdır. 'Kuşluk ẓa'āmı' demek olan *ğadā* ve *ğıdā*'niñ cem'i. Lisānımızda isti'māl olunan kesre ile *ğıdā*'dır: *ağdiye-i leẓîze*. (I/136. s.).

ağziye: (< Ar.) 'insānı besleyen ẓa'ām, şey' demek olan *ğızā*'niñ cem'i: *ağziye-i sükkeriyye*. 'Arabîde faşîhi zāl ile meşhûrdur. (I/136. s.).

ağrās: (< Ar.) 'dikilmiş ağaç' ma'nāsına *ğars*'iñ cem'i. Lisānımızda *ağrās* 'dikilmiş fidanlar' ve *ğars* 'ağaç dikmek' ma'nāsına isti'māl olunur. (I/136. s.).

ağribe: (< Ar.) 'karga' demek olan *ğurāb*'iñ cem'i. (I/136. s.).

ağzā': (< Ar.) 'küffār ile cenk etmek' ma'nāsına olan *ğazā*'niñ cem'i. (I/136. s.).

ağrāz: (< Ar.) 'nişān, emel, kaçd' ma'nāsına olan *ğareẓ*'iñ cem'i: *ağrāz-ı zātiye, ağrāz-ı fāsîde*. ‖ *Zavallı insānlar 'ale'l-ekşer mağlūb-ı ağrāz u 'ādāt olageldiklerine* (İtlākü'l-efkār ≈ Edhem Pertev Paşa). (I/136. s.).

1342 Hayriyye.

1343 Şikāyet-nāme.

1344 Fātiḥā-i Kelām.

1345 Bulunamadı.

ağarr: (< Ar.) pek parlak ve beyāz şey § pek mağrūr ve muhterem kimse. (I/136. s.).

ağreb: (< Ar.) pek, eñ ġarīb, fevka'l- 'āde ġarābetli. *Buldum bir iki ġazel ki ağreb* (Lā¹³⁴⁶); 'Aşķım ġarīb ü ħüsniñ ise ağreb-i ġarīb (Rüşdī); *Bu t̃ā'ifeniñ içinde bir şeb / Bir hāl göründü ġāyet ağreb* (Şeyh Ġālib¹³⁴⁷: 288). (I/136. s.).

ağzel: (< Ar.) pek 'āşıkāne: ağzel-i eş'ār § eñ şiddetli şıtma: *ħummā-yı ağzel*. (I/137. s.).

ağşā: (< Ar.) pek bī-hūş ve bayġın adam § bedeni siyāh, yüzü beyāz ħayvān. (I/137. s.).

ağşiye: (< Ar.) 'perde, örtü' ma'nāsına olan ġışā'nıñ cem'i. *Ağşiye-i müzeyyene.* § *İştlāhāt-ı tıbbiyyedendir. 'İllet, boğazda ağşiye-i kâzibe peydā etmeden evvel sirāyet edebilir. Ağşiye-i kâzibeniñ mevcūd olduġu zamān ise sirāyeti şübhesizdir* (Kuşpalazı Maķālesi ≈ Bahriyeli Doktor Hakkı). (I/137. s.).

ağşān: (< Ar.) 'ağaç dalı' demek olan ġuşn'ıñ cem'i. *Zihī Fātih ki ağşān-ı ħafādan etmede ibrāz* (Nābī: K. 1/15); *Ol serv-i şu'le-bārı ben nihāl-i Tūr'a*

beñzetdim / Ki āteşler ola pīçide hep evrāk u ağşāna (Fehīm: K. 7/29); *Sipih-r-i ma'deletiñ māl-ı āftāb eşeri / Riyāz-ı mekremetin serv-i Sidre ağşānı* (Nef'ī: K. 31/18). (I/137. s.).

ağzeb: (< Ar.) pek ġazablı adam. (I/137. s.).

ağzef: (< Ar.) uzun ve şarkık kulaklı ħayvān: *kelb-i ağzef*. (I/137. s.).

ağtiye: (< Ar.) 'perde ve örtü' ma'nāsına olan ġıṭā'nıñ cem'i: *ağtiye-i ħarīriyye*. (I/137. s.).

ağlāl: (< Ar.) 'mücriminiñ boyunlarına, ellerine vaz' olunan bağ ve demir' ma'nāsına olan ġull'üñ cem'i. (I/137. s.).

ağlāl: (< Ar.) 'ağaç arasından, korulukdan akan şü, dere' demek olan ġalel'iñ cem'i. (I/137. s.).

ağlāk: (< Ar.) 'kilīd' demek olan ġalak'iñ cem'i. Kāpalı añlaşılmaz şeyler. (I/137. s.).

ağleb: (< Ar.) pek, eñ ġālib, çok kuvvetli: *ağleb-i ihtimāle göre.* || *İdrākāt-ı beşeriñ ihāṭa-i külliyātdaki za'fı netāyicinden olmaķ ağleb-i ihtimāldir* (Kemāl). (I/137. s.).

ağlez: (< Ar.) pek, eñ ġālīz, çok kaba ve cirkīn: *ağlez-i şütüm*. (I/137. s.).

ağlef: (< Ar.) kabuklu, örtülü şey. (I/137. s.).

1346 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rûm: 112.

1347 Ĥüsniñ ü 'Aşķ.

aġmād: (< Ar.) 'kılıç ve bıçak kını'
ma'nāsına gelen *ġımd*'iñ cem'i.
Aġmād-ı süüyüf. (I/137. s.).

aġmār: (< Ar.) büyük, ulu adam § seyl,
mā'-yı cārī ma'nalarına gelen
ġamr'iñ cem'i. İsti'māl olunmaz.
'Cāhil, bön adam' ma'nāsına olan
ġumr'uñ cem'i de böyledir. (I/137.
s.).

aġmāz: (< Ar.) 'göz yummak'
ma'nāsına olan *ġamz*'iñ cem'i.
(I/137. s.).

aġnām: (< Ar.) 'koyun, keçi' ma'nāsına
olan *ġanem*'iñ cem'i. *Aġnām rüsümü,*
aġnām me'mūru. (I/138. s.).

eġann: (< Ar.) sözü burun içinde
söyleyen, hım hım. (I/138. s.).

aġnā: (< Ar.) pek, eñ zengīn. Aġne'l-
aġniyā = zengīnleriñ zengīni. (I/138.
s.).

aġniyā': (< Ar.) 'zengīn' demek olan
ġanī'niñ cem'i: *aġniyā-yı belde.* ||
Şervet efzāyiş bulunca aġniyā
*hıssetlenir*¹³⁴⁸ (Koca Rāġıb: G. 66/5);
Aġniyā müflis olur bir demde
(Vehbī¹³⁴⁹: 48). (I/138. s.).

aġvās: (< Ar.) 'ġirīv etmek, meded
istemek' ma'nalarına olan ve
meḥāfetü'llāh ile dā'imā niyāz ve

tażarru'da bulunduklarından dolayı
evliyāu'llāhıñ 'unvān-ı maḥşūşları
bulunan *ġavş*'iñ cem'i. *Ḥazret-i*
Seyyid Aḥmedü'r-rifā'ī pīşvā-yı
aġvāşdır. || *E'āzım-ı aġvāşdandır.*
(I/138. s.).

aġvāl: (< Ar.) ṭā'ife-i cinden bir nev'
olan *ġul*'uñ cem'i. (I/138. s.).

aġvār: (< Ar.) ka'r, dip, çukur, nihāyet,
soñ ma'nalarına olan *ġavr*'iñ cem'i.
Çok derin olan şey'e ve ziyāde
düşünen adama 'ba'īdü'l-ġavr'
denir. *Saña bir sefīne-i nefise taḳdīm*
eylerim ki 'ubūr-ı biḥār-ı ba'īdü'l-aġvār
ēdersiñ (Taşköprülü-zāde Aḥmed
Kemāle'd-dīn). (I/138. s.).

aġyār: (< Ar.) *ġayr*'iñ cem'i. Başkaları,
yābāncılar, raḳībler. *Taht-gāh-ı*
salṭanatıñ Aḳdeñiz'e qarşı aġyāra sed
olunmuş bir bāb-ı ahenīni denilmeye
şāyān olan Qal'a-ı Sulṭāniyye
Boğazı'ndan girilir (Gelibolu ≈
Kemāl); *Ėtmiş kemend gerden-i aġyāra*
ṭurreyi / Öldüm dēsem aşılmağa vērmez
resen baña (Ḥāzık: G. 3/4); *Velī*
'alāka-i aġyār var iken dilde (Lā¹³⁵⁰);
Bunca feterāt içinde aġyār (Lā¹³⁵¹);
Aġyāre nigāh ētmediġiñ nāz şanırdım /

1348 Kāmūsta: ḥastalanır

1349 Lutfiyye.

1350 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīfe: 10.

1351 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 28.

Çok lutf imiş ol 'aşıka ben az şanırdım
(Nef'î: G. 86/1). (I/138. s.).

ag̃yāz: (< Ar.) 'ağaçlık, meşelik'
ma'nāsına olan *ğayze*'niñ cem'i:
ag̃yāz-ı vāsi'a. (I/138. s.).

ag̃yer: (< Ar.) pek, eñ gayretli adam.
(I/138. s.).

efātīh: (< Ar.) mantar ve oña beñzer
nebāt. (I/138. s.).

efāhīs: (< Ar.) 'kayalıkda taş arasında
bulunan kuş yuvası' demek olan
ufhūş'uñ cem'i: kuş yuvaları. (I/138.
s.).

efāhim: (< Ar.) 'eñ ulu, pek büyük ve
muhterem' demek olan *efham*'iñ
cem'i: *efāhim-i vüzerā-yı devletden*. ||
Eş'ārda zübde-i efāhim (Lā¹³⁵²). (I/139.
s.).

efāzıl: (< Ar.) 'ziyāde fazl ve kemāl
ya'nī hüner ve hüsn-i hāl şāhibi'
demek olan *efdal*'iñ cem'i: *efāzıl-ı*
'ulemā. || *Şānıña nisbet efāzıl*
*müstehıkkān-ı*¹³⁵³ *zekāt* (Nef'î: K.
52/42); *Meclislerine Nedīm-i dāhil /*
Olmuş idi zümre-i efāzıl (Lā¹³⁵⁴); *Bu*
Ḥanīfe-şiyem ol şeyh-i efāzıl ki olur / Bū
'Alī medrese-i hikmet ü fazlında mu'īd
(Nef'î: K. 54/17); *Bī-zā'ika-i lubb-ı*

kemālāt-ı efāzıl (Sāmī: TB. 9.2/1).
(I/139. s.).

efā'î: (< Ar.) 'büyük, engerek yılanı'
ma'nāsına olan *ef'î*'niñ cem'i:
engerek yılanları. (I/139. s.).

effāf: (< Ar.) ziyāde of diyen, kederli
adam. (I/139. s.).

effāk: (< Ar.) ticāret için aqtār-ı 'ālemi
dolaşan adam. (I/139. s.).

efākil: (< Ar.) 'lerzişli, titreyen'
ma'nāsına olan *efkel*'iñ cem'i. Bu üç
lafz kullanılmaz¹³⁵⁵. (I/139. s.).

efānīn: (< Ar.) *ufnūn*'uñ cem'i.
Şarmaşık gibi birbirine karışmış
ağaç dalları § tenevvü'āt, şü'ünāt.
İkinci ma'nāda müsta'meldir.
(I/139. s.).

efāyik: (< Ar.) 'uydurma, yalan söz'
ma'nāsına olan *efke*'niñ cem'i.
(I/139. s.).

efāvīc: (< Ar.) 'bölük, kısım, takım'
ma'nalarına gelen *fevc*'iñ cem'ü'l-
cem'i. *Efvāc*, *fevc*'iñ cem'idir. (I/139.
s.).

efāvīk: (< Ar.) 'ıçkırık' ma'nāsına olan
fuvāk'iñ cem'i. (I/139. s.).

ef'ide: (< Ar.) 'yürek, kalb, gönül'
demek olan *fu'ād*'iñ cem'i: *ef'ide-i*
hālīşe. (I/139. s.).

1352 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Arab: 27.

1353 Kāmūsta: müstahak.

1354 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türkî: 21.

1355 Effāf, effāk ve efākil kastedilmiştir.

eftār: (< Ar.) 'baş ve şehadet parmaklarının arası' demek olan *fitr*'iñ cem'i. Kullanılmaz. (I/139. s.).

efhās: (< Ar.) 'her şey'iñ içi, boşluğu' ma'nāsına olan *fahş*'iñ cem'i. (I/139. s.).

efhā': (< Ar.) 'şoğan ve ba'zı eṭ'imeye konulan kokuşulu kuru ot' ma'nāsına olan *fehā*'nıñ cem'i. Kuru na'na' ve kekik ve şümāk gibi. (I/139. s.).

efhāz: (< Ar.) 'yakın hışım ve ta'allukāt' ma'nāsına olan *fahz*'iñ cem'i. İsti'māl olunmaz. (I/140. s.).

efham: (< Ar.) eñ ulu, pek 'azamet ve fahāmetli. Ziyāde kadr ve şeref şahibi: *vezīr-i efham*. ‖ *Seyyid-i efham nebī-i muhterem fahr-i ümem / Evvel-i 'ālem resūl-i ekrem-i āhır zamān* (Kāzım Paşa: K. 1/32); *Budur ol efḍal-i emşāl-i müşīr-i efham* (Nābī: K. 15/55). (I/140. s.).

eferr: (< Ar.) pek kaçıcı, çok koşucu. (I/140. s.).

efrāhte: (< F.) yukarı kaldırılmış, yükseldilmiş. *Şukḳa-i rāyet-i iḳbālī olup*¹³⁵⁶ 'ālem-gīr / *Ser ber-efrāhte oldukça livā-yı İslām* (Nābī: K. 12/94); *Āferīn ey 'ālem-efrāhte serdār-ı dilīr* (Nef'ī: K. 40/1). (I/140. s.).

efrān: (< Ar.) mesrūr ve şād-mān olan: *şahş-ı efrān*. (I/140. s.).

efrād: (< Ar.) 'tek, yalnız, bir adam' ma'nāsına *ferd*'iñ cem'i. *Kur'a efrādı, efrād-ı redīfe*. ‖ *Mebnā-yı temeddün-i mādde-i ta'āvün olmasıyla efrādıñ kefāf-ı nefis-i tedārikinden 'āciz kalmamasına himmet etmek* (Se'ele ≈ Şināsī); *Hāzret-i kuṭbuñ olur dā'iresinden hāric / 'İlmine olmaḳ ile vāriş-i kāmīl efrād* (Nābī: K. 2/64); *Hāyāt-ı cedīde vèrip ümmete / Alışdırdı efrādını hıdmete* (Mu'allim Nācī¹³⁵⁷: 51); *Hüsni-şüret bula efrād-ı heyülā-yı suḥan* (Vehbī: K. 51/7). (I/140. s.).

efrāz: (< F.) 'yüceltmek ve kaldırmak' ma'nāsına olan *efrāhten* yāḥūd *efrāştan* maşdarından müştakḳ. Lisānımızda 'yukarı, yüksek' ma'nalarına kullanılır. Onuñla vaşf-ı terkībī yapılır. Bazen hemzesi ıskāt olunur. *Nişib ü firāz* gibi ki 'aşağı ve yukarı' yāḥūd 'iniş ve yokuş' demektir. Ba'zı luḡatçileriñ zannètdikleri gibi yalnız olarak *firāz* öyle *iniş yokuş* ma'nāsına degildir. Muṭlakā 'ālī, refī', su'ūd, yukarı' ma'nāsınadır. Taḡlīṭ-i ezhānı mūcib olmamak için bu kadar taşriḥ ve işāret édildi. Ser-efrāz = büyük,

meşhūr, ma'rūf, ba'zen bundan elif ıskāṭ olunarak 'ser-firāz' dēnir. İki şüretle de kullanılır. *Ėder şitābı hacil āb u āteşi olsa / Reh-i nişīb ü firāze cehende vü cārī* (Nef'ī: K. 46/14); *Āfet misin ey şūh-ı ser-efrāzı zamānuñ* (Ekrem¹³⁵⁸: 2/1); *'Alem-efrāz-ı ġazā Haydar-ı kerrār-ı veġā*¹³⁵⁹ (Hakki: K. 5/15); *Ey ser-efrāz-ı cihān kim nazar-ı mekremetiñ* (Cevri: K. 29/44). (I/140. s.).

efrās: (< Ar.) 'at' demek ola feres'in cem'i. *Kışrak* da olsa 'feres' dēnir. *Taşġiri feris*'dir: *efrās-ı 'Arab*. (I/141. s.).

efrāšte: (< F.) yukarı kaldırılmış, terfi' edilmiş. (I/141. s.).

efrez: (< Ar.) arkası çıkık, kambur gibi sırtı düz olmayan adam. (I/141. s.).

efra': (< Ar.) vesveseli, kuruntulu adam ş işi gücü olmayan. (I/141. s.).

Efrenc: (< Ar.) bu kelime Latineden mu'arredir. Lisānımızda yalnız *Frank* nesline mensüb olan aqvāma tahşış olunmaz. Bütün Avrupa halkına 'Frenk' veyāhūd tarz-ı 'Arabīde 'Efrenc' dēnir. Dā'ü'l-efrenc = frengi 'illeti. *Hem-nām-ı şehen-şāh rüsil Fātiḥ-i Efrenc. / Yektā*

'alem-efrāz-ı cihān şaf-der-i 'ālem (Neşāṭī: K. 20/9); *Başına yıkdı Frenk'in cān evin Rabbü'l-'ibād* (Surūrī: Tar. 7/10). (I/141. s.).

efrak: (< Ar.) pek ayrık, çatal şey. (I/141. s.).

Efrencī: (< Ar, < F.) Avrupalılara mensüb, Frenklere müte'allik: *tārīḥ-i Efrencī, mīlād-ı Efrencī*. (I/141. s.).

efrūhte: (< F.) yakılmış, parlamış, ziyālandırılmış: *şem'-i efrūhte*. || *Bir*¹³⁶⁰ *şem' ki ala bu nārdan nūr / Efrūhte ola tā dem-i şūr* (Riyāzī). (I/141. s.).

efrüz: (< F.) parlaticı, şu'lelendirici. Terkiblerde kullanılır. *Gevher-i nazm-ı 'ālem-efrūzum / Şehlerin zīver-i külahıdır* (Nef'ī: Kt. 1/7); *Zuhuru bu bahtıñ ki fīrūzdur / Şehen-şāh-ı 'ulviyyet efrūzdur* (Mu'allim Nācī¹³⁶¹: 65); *Buhūr-efrüz-ı bezmi rūḥ-ı 'Atṭār-ı Nişābūrī* (Nef'ī: K. 35/14); *Sipih-r-i rif'atiñ tābende-māh-ı 'ālem-efrūzu / Riyāz-ı devletiñ zībende-serv-i kām-et-efrāzı* (ve-lehu: K. 23/13); *Zihī ferhunde-rüz-ı 'ālem-efrüz-ı meserret kim (Şabri: K. 7/9); Meclis-efrüz-ı kerem 'atıfet-āmüz-ı kirām* (Nābī: K. 12/65).

1358 Terennüm.

1359 Dīvānda: 'İlm-i efrāz-ı ġazā-i haydar kirār-ı veġā.

1360 Kāmūsta (N.2): Burc

1361 Mir'āt-ı Bedāyi.

efrūşe: (< F.) un helvâsı. (I/141. s.).

efzâ: (< F.) artırıcı, çoğaltıcı. Terkîblerde kullanılır. Ba'zen hemzesi hâzıf olunur: *ferah-fezâ* gibi. *Çehre-i cān-fezâ ve kadd-ı dil-ārâları göñül gülzârına behcet ve cihân bâğına tarâvet*¹³⁶² *vèrmiş iken* (Sinân Paşa); *Eyledi bezm-i şafâ-efzâñı bir gül-zâr şem'* (Riyâzî: K. 6/20); *Hayret-efzâdır kıyâmuñ cāme h'abıñdan seniñ* (Maḥmūd Nedîm Paşa); *Öyle mest èt bizi ey sâkî-i rûh-efzâ kim / Hûş-yâr olmayalım rûz*¹³⁶³ *kıyâmetde bile* ('Avnî: Mf. 131). (I/141. s.).

Efrîdûn: (< F.) eski İrân hükümdârlarından şehâmet ve hamâsetle meşhûr bir zâtdır. Edebiyât-ı Fârisiyye ile edebiyât-ı 'atîka-i 'Osmâniyye'de bu isme çok teşâdüf olunur. Edebiyatımızda ba'zen hemzesi ıskâṭ edilmiştir. İsim olduğu taḳdîrde hemze hîç bulundurulmaz. *Sultân Süleymân-ı Kânûnî 'aşrı ricâlinden meşhûr Ferîdûn Bey'îñ Münşe'âtü's-selâṭîn 'unvânlı eşer-i ber-güzîdesi. || Nemed-külâh-ı gedây-ile tâc-ı Efrîdûn* (Nef'î: K. 58/36). (I/142. s.).

efzâ': (< Ar.) 'korku ile feryâd eylemek' ma'nâsına olan *fezâ'*ñ cem'i. Müfredi ziyâde kullanılır. (I/142. s.).

efzâyiş: (< F.) artış, çoğalış, artma, çoğalma. *Kâse-i leb-rîz-i fağfûr olsa da vèrmez şadâ / Şervet efzâyiş bulunca ağniyâ hıssetlenir*¹³⁶⁴ (Koca Râgıb: G. 66/5). (I/142. s.).

efzûd: (< F.) çoğaltıcı, çoğaldan, artırıcı, artıran. Ne 'aşk dîn-şiken ü kible-bend ü küfr-efzûd (Sâmî: K. 1/9).

efzûn: (< F.) ziyâde, çok. *Şirketleriñ ihtiyâcât-ı medeniyye ve terâkkiyât-ı düveliyeye èddiği hizmetler hâdden-efzûn bulunmuşdur* (Taşvîr-i Efkâr ≈ Kemâl); *Dèdim ey dil-ber-i Mesîhâ leb / Ède i'câz-ı hüsnüñ efzûn Rabb* (Vaḥîd); *Aḫterle döşenme şahın-ı hāmûn / Elmâs çakıl taşından efzûn* (Şeyḫ Ğâlib¹³⁶⁵: 647); *Ğurre-i cebhe-i faẓl ü hüner ü rûz-efzûn* (Münîf: K. 22/24); *Meylim efzûndur benim çeşm ü dehân-ı dil-bere* (Şerîf: G. 148/1). Ba'zen nazımda efzûn'uñ hemzesi hâzıf olunur. *Giryemi ètdi füzûn eşkimi hûn ètdi felek* (Yavuz Sultân Selîm). (I/142. s.).

efzûnî: (< F.) ziyâdelik, çokluk: *efzûnî-i 'ömr ü ikbâl. || Efzûnî-i hayât kem-*

1362 Eserde: zînet

1363 Dîvânda: şubḫ.

1364 Kâmûsta: ḫastalanır.

1365 Hüsn ü 'Aşk.

āzārılıkdadır (Nābī: G. 135/1). (I/142. s.).

efsār: (< F.) yular, 'Arabīde 'miḳvad' ma'nāsınadır. Faḳaṭ 'Arabīsi isti'māl olunmaz. *Ṭaḳdı ol dāver-i cemmāze-süvār / Serine üştür-i çarhıñ efsār* (Hāḳānī: 112). (I/142. s.).

efsāl: (< Ar.) 'mürüvvetsiz, le'īm, alçaḳ adam' demek olan *fesl*'iñ cem'i. Nādiren isti'māl olunmuşdur. (I/142. s.).

efsāne: (< F.) hikāye, ser-güzeşt, maşal Ş boş söz, saçma şapan laḳırdı: *Gīdīniñ bir çubuğu eksik idi elde hemān / Kışşadan artık idi söyledigi efsāne* (Nef'ī¹³⁶⁶: TB. 5/56); *Qıldı niḡālu kışşa-i Hüsn ü Dil'i beyān / Der-h'āb-ı¹³⁶⁷ hayret ètdi o efsāne göñlümü* (Şerīf: G. 154/3); *Dil-güşādır meclisiñ ḡāyetde hem rindānedir / Her ne dèrlerse seniñ ḥaḳḳında hep efsānedir* (Nef'ī: Sk. 4). (I/143. s.).

efsāne-perdāz: (< F.) düzme maşal söyleyen, yazan, meddāḥ. (I/143. s.).

efsāne-perdāzī: (< F.) maşal uydurmacılık, romancılık: *Hāḳīḳat ehli olmaz ma'il-i efsāne-perdāzı*

(Mu'allim Nācī¹³⁶⁸: Mıs. 9). (I/143. s.).

efsāne-cū(y): (< F.) efsāne arayıcı, boş vāḳit geçirmek isteyen. Serserī maḳāmında kullanılabilir. (I/143. s.).

efsāne-cūyī: (< F.) boş vāḳit geçirmek isteyicilik. (I/143. s.).

efsāne-gū(y): (< F.) maşal söyleyici, saçma şapan söylenen: *fertūt-ı efsāne-gū*. (I/143. s.).

efsāne-gūyī: (< F.) efsāne söyleyicilik. (I/143. s.).

efsed: (< Ar.) pek fenā, eñ bozuḳ. (I/143. s.).

efser: (< F.) tāc, muraşsa' ser-püş: *Atmış niḳāb-ı ḥüsnün maḥbūbe-i zer-efser / Qırlar yeşil giyinmiş, açmış bütün çiçekler* (Ekrem¹³⁶⁹: 1); *Bellidir zīver-i efser olacak gevh̄er-i şāf* ('İzzet Mollā¹³⁷⁰); *Zer ü gevh̄erle kılip zīver-i efser ḥātem* (Bāḳī: K. 19/1); *Bezm-gāh-ı şevketiñ Cemşīd-i hūrşīd-efseri* (Nef'ī: K. 14/20); *Taḥt-ı iclāle şeh̄en-şāh-ı Süleymān-ı efser* (Hāḳḳī: K. 5/17). (I/143. s.).

efsürde: (< F.) doñmuş, doñuḳ. *Nāṭıḳuyet bile efsürde idi* (Lā); *Felek*

1366 Sihām-ı Kazā.

1367 Kāmūs'ta bu kelime yoktur.

1368 Yādigār-ı Nācī.

1369 Bahārdan Bir Yaprak.

1370 Bulunamadı.

*bir per-niyān naķş ètdi efsürde-dilān*¹³⁷¹
üzre (Lā¹³⁷²). Mecāzen ķansız,
ğayretsiz, duyğusuz maķāmında
isti‘māl olunur: *efsürde-dil*. ‖ *Olur*
efsürde-i ta‘tīl ni‘met-ḥāne-i ‘uzmā
(Nābī: K. 1/73). (I/143. s.).

efsürdegān: (< F.) ğayretsiz, duyğusuz
adamlar: *efsürdegān-ı ķavm*. (I/143.
s.).

efsürde-gī: (< F.) doñukluk,
ğayretsizlik, duyğusuzluk: *Eşer*
ètmez yine efsürde-gī-i bāl u perinden /
Eger şad-mühre-i top atsalar bir
mākiyān üzre (Lā). (I/143. s.).

efsürde-dil: (< F.) yüregi doñmuş.
(I/144. s.).

efsürde-dilī: (< F.) ķalbi doñuk, hisden
maḥrūmiyyet: *‘Aşķdır çāre-i efsürde-*
dilī (Mu‘allim Nācī¹³⁷³: Mıs. 10).
(I/144. s.).

efsürde-dimāğ: (< F.) beyni doñmuş.
Efsürde-mağz ve efsürde mağzī daḥī
bu ma‘nāda isti‘māl olunur: *ḥāsid-i*
efsürde-dimāğ. (I/144. s.).

efsürde-mizāc: (< F.) mizācı soğuk,
kanı soğuk adam. (I/144. s.).

efsak: (< Ar.) pek fāsık, eñ edebsiz:
Ḥatırı şayılacak efsak idi / Aña fācir
laķabı evfaķ idi (‘Aṭāyī). (I/144. s.).

efsūs: (< F.) yazık, eyvāh gibi edāt-ı
te‘ellüm ve te‘essüf. Ba‘zen
mükerrer olarak ķullanılır: *Zebānum*
eylemem ālūde efsūs u nedāmetden
(Fehīm: K. 15/38); *Ehl-i dilden olsun*
efsūs u te‘essüf ber-ṭaraf (ve-lehu: G.
155/2). (I/144. s.).

efsün: (< F.) sihir, büyü. Ehl-i ḥavāşīñ
oķudukları ‘azīmet. Ba‘zen hemze
ḥazf olunur: *Merdüm-i dīdeme bilmem*
ne füsün ètdi felek (Yavuz Sultān
Selīm); *Nergisiñ çeşminden*¹³⁷⁴ *efsün*
öğrenir sāḥir daḥī (Aḥmed Paşa: G.
323/1); *Kim görse olur ğamzeñe elbette*
giriftār / Yā Rab ne füsün eyler o cādū-
yı muḥabbet (Nef‘ī: G. 19/2); *Şöyle bī-*
hūş u ḥarāb eyledi efsāne-i ğam /
‘Aķlımız başımıza gelmeye efsünler ile
(ve-lehu¹³⁷⁵); *Ne efsün ètdi sāķī bir*
ķadeḥle yāri güldürdü (Şerīf: G.
159/6); *Güzel taşvīr èdersiñ ḥaṭṭ ü ḥāl-*
i dil-beri ammā / Füsün u fitneye
geldikde ey Behzād n’eylerseñ (Müftī
Bahā’ī); *Olmuş kimi müsahḥar-i efsün-*
ı çeşm-i yār (Lā¹³⁷⁶). (I/144. s.).

1371 Eserde: efsürde duhān.

1372 Ziya Paşa: K. 2/5.

1373 Yādigār-ı Nācī.

1374 Dīvānda: sihrinden.

1375 Bāķī: Ms. 2/4

1376 Ziya Paşa: TCB. 1/10.

efsün-ger: (< F.) sâhir, büyücü, üfürükçü: *Aldanan var mı ‘aceb efsâne-i efsün-gere.* (I/144. s.).

efsün-geri: (< F.) büyücülük, üfürükçülük. (I/144. s.).

efşâr: (< F.) şıkma, ‘uşâre gibi her şey’in şıkılmışı. *Efşüre* de bu ma’nâyı ifâde eder Ş çimdikleme. (I/144. s.).

efşâl: (< Ar.) ‘za’îfü’l-kalb, cesâretsiz, cebîn’ demek olan *feşil*’in cem’i: korkaklar. Kullanılmalıdır. (I/144. s.).

efşân: (< F.) saçıcı, serpici ve ba’zen hemze hâzıf olunur: *nûr-efşân.* ‖ ‘Aşk âteşi sînemde yine şu’le-feşândır (Lâ); *Zihî cerîde-i ‘anber-nişâr ü müşk-efşân* (Fuzûlî); *Nokta-i kilik-i ‘anber-efşânım* (Nef’î: Kt. 1/5); *Felek-i himmete hürşîd-i zer-efşân eyler* (Cevrî: 29/30); *Zer-efşân ol kefi ihsân ile seyreyle ‘âlemde* (Bakî: G. 2/5); *Belki gark-ı bahır-i hûn olurdu fülk-i dil gibi / êtdigince tîğ-ı hûn-efşân ile cevân-geri* (Nef’î: K. 14/9). (I/145. s.).

efşüre: (< F.) bir nesnenin şıkılıp poşası, ayrılan şey ya’nî mâyi’ özü, şîre, ‘uşâre. (I/145. s.).

efşürde: (< F.) şıkılmış şey. (I/145. s.).

efşah: (< Ar.) daha, pek faşîh, eñ feşâhatli: *efşahü’l-feşahâ.* ‖ *Bu söz*

ötekilerden efşahdır. ‖ *Peyğamber-i zî-şân efendimize ‘efşahü’l-‘Arab’ dênilir.* ‖ *Rabb-ı nuṭṭ-âferîne hamd-ı şarîh / Efşahü’l-mürselîne medh-i faşîh* (Mu’allim Nâcî¹³⁷⁷: 1); *Haṭ-ı dil-ber gibi ma’nâsını eyler efşah* (Şerîf: By¹³⁷⁸. 6). (I/145. s.).

efḍâl: (< Ar.) ‘aṭiyye’ ve ‘ihsân’ ma’nâsına olan *fazl*’in cem’i: *Hakk yoluna bezl edilecek efḍâl ahsenü’l-a’mâldir.* ‖ *Müstahîl efḍâlîna ta’yîn-i evşâf u rûteb* (Mu’allim Nâcî¹³⁷⁹). (I/145. s.).

efzah: (< Ar.) pek rûsvây, eñ hayâsız. Her türlü ‘ayb ve rezâleti âşikâr adam. (I/145. s.).

efḍal: (< Ar.) pek, eñ fazîletli, mertebesi ‘âlî: *Münâsebetsiz sözden sükûn efḍaldir.* ‖ *Efḍal-i ehl-i îmân olan şiddîk-ı ekber raḍıya’llâhu ‘anh* (Kemâl); *Sensiñ ol fâzıl-ı bî-miñl ü mu’âdil ki felek / Görmemiştir dahî devr edeli senden efḍal* (Nef’î: K. 53/32); *Vardır nice hõd-pesend nâdân / Kendin şanır efḍal-i suhan-dân* (Lâ¹³⁸⁰); *Nebiyy-i efḍal ü ekmel Muhammed-i mürsel* (Sâbit: K. 2/31); *Şâh-ı evreng-i velâyetiñe sezâdır dênse / Seg-i dergâhı*

1377 Leyle-i Mî’râc-ı Hazret-i Risâlet-penâhi.

1378 Dîvânda beyitler, gazeller arasına serpiştirilmiş hâldedir.

1379 Bulunamadı.

1380 Ziya Paşa ≈ Meşrûṭ u Ahvâl-i Şâ’irî: 45.

sipihriñ üsdünden efḍal (Kāzım Paşa: K. 24/3). (I/145. s.).

efḍaliyyet: (< Ar.) efḍal olmak. (I/145. s.).

ef'āl: (< Ar.) 'iş' ma'nāsına olan *fi'l*iñ cem'i. Zamāna delālet ve ma'nāyı ihtivā eden lafızlar: *ef'āl-i ḥasene*, *ef'āl-i müte'addiye*. || Meger ki sū-yı *ef'āl-i perde-i setr altında kalmak için* (Kemāl); 'Aql-ı evvel gibi *ef'āl-i metānetde meşel / Şubḥ-ı s̄anī gibi aqvāli şadākatda 'alem* (Nef'i: K. 51/27); *Kimiñ ef'āl-i dūzahıdar, kendi behişt* (Sinān Paşa); *Vābestedir ḥayāline ef'āl-i herkesiñ* (Lā¹³⁸¹); *Hāşılı 'illet-i taşrīfden olmaz sālīm / 'Ayn-ı ef'āl-i zamān emşile-i reyb-i menūn*¹³⁸² (Münīf: K. 22/18). (I/145. s.).

ef'ā, ef'ī: (< Ar.) engerek yılanı Ş merd-i şerīr. Lisānımızda sebk-i Fārisīde olan *ef'ī* ziyāde kullanılır. *İstihzā denilen şey ef'ī-i helāhil-feşāne beñzer bir şıfat-ı muzırredir* (İktıtaf ≈ Diyārbakırlı Sa'īd Paşa); *Ef'ī-nihād düşmene ḥaşmet-fürüş olan* (Hāzık: G. 95/2). (I/146. s.).

efḡān, fiḡān: (< F.) ıztırāb ile bağırıp çağırma, feryād ile bağırma. Ekser *efḡān* kullanılır. *Bāḡa girdim ser-i*

kūyuñ añıp efḡān etdim (Fuzūlī: G. 183/1); *Hāmūş ne āh eder ne efḡān / Medhūş ne yol bilir ne erkān* (Şeyḥ Ġālib¹³⁸³: 395). (I/146. s.).

efḡar: (< Ar.) pek, eñ faḡīr, pek muḡtāc: *efḡar-ı fuḡarā*. || *Ḳıyāfet ve mu'āmelātında zamānıñ efḡar-ı fuḡarāsından fark olunmazdı* (Ḥayşiyet ≈ Kemāl). (I/146. s.).

efkār: (< Ar.) 'düşünme' ma'nāsına olan *fikr*'iñ cem'i: *efkār-ı saḡīme*, *efkār etmek*, *efkārlandı* gibi ta'bīrāt pek 'āmiyāne olduğundan erbāb-ı feşāhat nezdinde maḡbūl ve müsta'mel degildir. *Mubāḥat-ı ḥükmiyyeniñ çoḡunda efkār 'aḡlen yek-dīgerine mu'ārız* (Lāḥika ≈ Cevdet Paşa); *Kār-ı ferdāyı bugünden neye*¹³⁸⁴ *lāzım efkār* (Vāşif: Mūs. 220/5); *Cihānı etmiş-iken ḥayretiñ zebūn yā seni / Kim etdi böyle ser-endāz-ı ḥayret ü efkār* (Nedīm: K. 7/16); *Ġarbiñ imtizāc-ı meziyyet-i efkārına rābiṭa vemişdir* (Cümel-i Münteḥabe ≈ Kemāl); *Naḥl-ı efkār-ı celīlinde ḥired-i nevbāve* (Kāzım Paşa: K. 3/21); *Şadef olmaz dūr-i efkārına deryā-yı 'Aden*

1381 Ziya Paşa: TCB. 1/11.

1382 Dīvānda: zīb-i me'mūn.

1383 Hüsn ü 'Aşk

1384 Dīvānda: yine.

(‘İzzet Mollâ: K. 29/11); *Efkâr-ı ‘Arab, hayâl-i Īrân* (Lâ¹³⁸⁵). (I/146. s.).

efgâr: (< F.) mecrûh, saķaķ, yaralı: *dil-efgâr*. Neşirde ba’zen, nazımda ekseriyâ hemze hâzıf olunur. *Dêdi ki âh su’âl êtme râz*¹³⁸⁶-ı *pinhânım / Dil-i figârıma zahım urma sen de dîger bâr*¹³⁸⁷ (Nedîm: K. 7/19). (I/146. s.).

efgâne: (< F.) cenîn-i sâķıt, düşük. (I/146. s.).

-efgen: (< F.) atıcı, yıkıcı, düşürücü. *Āfitâb-ı Īslâm maşrıķ-ı Baḥḥâ’dan pertev*¹³⁸⁸-efgen-i *bürüz oldu* (Endülüis *Tārīḥi*); *Ya’nî hem-nâm-ı esâs-ı efgen-i mihrâb-ı harem*¹³⁸⁹ (Münîf: K. 5/16); *Eger zıll-efgen-i kahr olsa bir kûh-ı kerân üzre* (Lâ¹³⁹⁰); *Ser-i tîğ-ı kalemim olmasa ger haşm-efgen* (‘İzzet Mollâ: K. 29/19). (I/147. s.).

efgende: (< F.) yıkılmış, yıkık, düşkün. Hemzeniñ zammıyla telaffuzu ğalaṭdır: *‘âşık-ı efgende*. || *Bir serv-ḳaddiñ bende-i efgendesı olsun / ‘Âlemde o kim ğuşşadan âzâd olayım dêr* (Rûḥî: TB. 1/4). (I/147. s.).

Eflâṭûn, Felâṭûn: (< Ar.) Yûnânîden mu’arreb. Hükemâ-yı

Yûnâniyyedendir. Sokraṭ’ıñ şâkirdi, Aristo’nuñ üstâdı idi. Cezâ’ir-i Yûnâniyyeden Ekene¹³⁹¹ adasında milâd-ı ‘İsâ’dan dört yüz otuz sene evvel dünyâyâ geldi. İsm-i aşlîsi *Aristoķilis*’dir. Faķaṭ mu’ahḥaran cismine bakılarak ğeniş omuzlu’ ma’nâsına olan *Plaṭon* ile telķib olunmuş-idi. Zamânındaki felsefiyyâtı taḥşîl ve *aķṭâr-ı meşhûreyi* devr ü seyâḥat êtdikden soñra ḳable’l-milâd 388 târîḥinde ‘Arablarıñ *Medînetü’l-hükemâ* dèdikleri *Atina* şehrinde *aķademiya* tesmiye êtdiĝi medrese-i maḥşûşayı te’sîs ve küşâd eylemiş ve ta’lîm-i felsefe êtmişdir. Mu’ahḥaran ba’zı seyâḥatlerde bulunup yine memleketine ‘avdetle ḥitâm-ı ‘ömrüne ḳadar tedrîs ve te’lîf ile meşĝul olmuş ve ḳable’l-milâd 348 târîḥinde vefât eylemişdir. *Sikender-seyr iseñ de sedd-i nuṭḳ êt piş-i kâmilde / Felâṭûn-ı*¹³⁹² *ḥaķîḳat-bîne naḳl-i mâcerâ olmaz* (Lâ¹³⁹³); Bu ‘*Alî-menḳabe ‘İzzet Beg Efendi kim olur*¹³⁹⁴ / ‘*Aḳl*¹³⁹⁵ *çâk-efgen-i cîb-i ḥired-i Eflâṭûn* (Münîf: K. 22/25); ‘*Aşr-ı Eflâṭûn’a ḳadar anıñ*

1385 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Eş’âr-ı Türki: 58.

1386 Dîvânda: derd. Kâmûsta: zâr.

1387 Kâmûsta: yâr.

1388 Kâmûsta kelime “şe” ile yazılıdır.

1389 Dîvânda: ḥarâm

1390 Ziya Paşa: K. 2/35.

1391 Egina.

1392 Aristo.

1393 Fennî (Kubbealtı “sedd-i nuṭḳ” maddesi).

1394 Kâmûsta: odur.

1395 Kâmûsta: ‘Aḳl.

ya'nî Pişagoras'ın mezhebi meslûk-i Felâsefe-i Yûnân idi (Lâhika ≈ Cevdet Paşa). (I/147. s.).

eflâtûnî: (< Ar. sıfat) leylâkî ile erğuvânî arasında hafîf mor karışık güzel bir renk. (I/147. s.).

eflâk: (< Ar.) semâ, gök § baht, kader ma'nâlarına kullanılan *felek*'in cem'i. *Pāye pāye kılsa eflâk ü 'uqûlü nerdübân* (Kâzım Paşa:K. 1/10); *Nice deryâ ser-i emvâcî ermiş evc-i eflâke* (Riyâzî); *Şânında buyurdu Hâlık-ı pāk / Levlâke lemâ halaktü'l-eflâk*¹³⁹⁶ (Lâ¹³⁹⁷). Bu hadîs-i kudsinin ne şüretle mervî ve meşhûr idüğünden bî-haber olan bir zât, Şeyh Gâlib merhûmun "Çün evvel mâ-halâktır ol nûr" mışra'ından bahş olunurken *hâ'*nın zamme ile okunması lâzım geleceğini ve fetâ ile yañlış idüğünü beyân etmiş idi. Def'-i iştibâh için biraz îzâh-ı mādde edilmek münâsib görüldü. Bu bâbdaki rivâyet-i uhrrâ nazar-ı i'tibâra alınmayarak hadîs-i kudsi olduğuna göre muṭlakâ bālâda gösterildiği gibi 'halaktü'l-eflâke' denilmek lâzım geleceği kütüb-i mu'teberede tafşîlâten mezkûrdur.

Anın-çün evvel 'halk-ı cihân' denilmesi yañlış degildir. (I/148. s.).

eflâkiyân: (< F.) 'melek' ma'nâsına olan *eflâkî*'nin cem'i: *ervâh-ı 'ulviyye, melâ'ike-i kirâm*. (I/148. s.).

eflec: (< Ar.) 'omuzları geniş, kollarının arası açık adama' dendir. Aşıl ma'nâsı 'açık, ayrık, seyrek' demektir. Eflécü'l-esnân = seyrek dişler. (I/148. s.).

eflah: (< Ar.) eñ, pek ziyâde felâh bulan. (I/148. s.).

efles: (< Ar.) pek, eñ müflis, pek zügürd: *efles-i nâs*. (I/148. s.).

eflûd: (< Ar.) yetişkin güzel, gürbüz çocuk. (I/148. s.).

efnâd: (< Ar.) ihtiyârlıktan 'aklı za'îf olmuş ya'nî 'bunaç' demek olan *fened* ve *fenid*'in cem'i: bunaçlar. Kullanılmaz. (I/148. s.).

efnân: (< Ar.) *fenn*'in cem'i. 'Nev'ler, çeşidler, cinsler' ma'nâsına isti'mâl olunur. Müfredi bu ma'nâda kullanılmaz. (I/148. s.).

efendi: [Elinuz lisânından] me'hûzdur. 'Şâhib, gâlib, seyyid' gibi ma'ânîyi hâvîdir. Lisânımızda okuyup yazan her şahş 'efendi', okumak yazmak bilmeyen adama 'ağa' dendir. *Şeh-zâdegân-ı civân-bahtân-ı hażerâtı dahî efendi 'unvânıyla zikr olunurlar*. ||

1396 Hadis-i Kudsi: (Ar.) Sen olmasaydın yeri göğü yaratmazdım.

1397 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevî: 2.

*Rāḥat yüziünü görmedi çalışdı cān ile /
Çekdi efendi yoluna bu deñli zahmeti*
(Bākī: Ms. 1/8); *Giremez kimse
efendiyle kuluñ arasına (Lā); Hāzret-i
Allāh! Efendi, Fātihü'l-ebvābdır (Lā);
Êtdim güzeller içre 'alāka efendime*
(Şerīf: G. 146/1). (I/148. s.).

efvāc: (< Ar.) 'bölük, takım, kısım'
ma'nalarına olan *fevc*'iñ cem'i: *efvāc-ı
cünūd. || Bāzīçe-i bāşıramdır emvāc /
Mağlūb-ı metānetimdir efvāc*
(Mu'allim Nācī¹³⁹⁸: 20). (I/148. s.).

efvāh: (< Ar.) 'ağız' ma'nāsına *fevh* ve
fem'iñ cem'i: *efvāh-ı nās, efvāh-ı
nāriyye*. Lisānımızda *fem* kullanılır
faakat *fevh* hiç kullanılmaz. Öpmemiş
kimdir anıñ dāmen-i 'ālī-cāhın / İşte
efvāh-ı havāşş işte şifāh-ı a'lām (Nābī:
K. 13/77); *Efvāha* sözüm olaydı dem-
sāz / Lāzım mı idi felekde pervāz (Şeyh
Ġālib¹³⁹⁹: 215); *Silk-i nazma çekilen
vaşf-ı cihān-ārāsı / Derd-i efvāh-ı
havāşş u güher-i gūş-ı 'avām* (Nābī: K.
12/74). (I/149. s.).

efvāf: (< Ar.) ince, nāzik kumāşlar.
(I/149. s.).

efūr: (< Ar.) şıçrayıp segirtmek. (I/149.
s.).

efvağ: (< Ar.) büyük ağızlı adam.
(I/149. s.).

efvef: (< Ar.) katı yürekli, rikḳat-i
kalbiyyeden mahrūm. (I/149. s.).

efvek: (< Ar.) çok yalancı. (I/149. s.).

efveh: (< Ar.) ağzı büyük, ön dişleri
uzun adam. (I/149. s.).

efhām: (< Ar.) 'zihin ve aılamak'
ma'nāsına olan *feh̄m*'iñ cem'i: *Zülf-i
'irfānına dil-beste 'arūsān-ı hayāl /
Çeşm-i idrākine dil¹⁴⁰⁰-dāde sevād-ı
efhām¹⁴⁰¹ (Nābī: K. 12/71); Hāmeden
efhāma nakl êtdikçe hissiyātımı / Halkı
Nācī āşnā-yı feyz-i helāk eylerim*
(Mu'allim Nācī¹⁴⁰²: G. 19/5); *Velhān-ı
hüviyyetiñdir efhām / Hayrān-ı
hakīkatiniñdir aklām* (Hāşim); *'İlm 'ālim-
ārā-yı aşhāb-ı efhām ve ārāya hafı
degildir ki* (Mevzū'atü'l-'ulūm).
(I/149. s.).

efhem: (< Ar.) pek tēz aılayan, ziyāde
feh̄m olan, fevḳa'l-'āde zihni açık
ve zeyrek bulunan: *Dērke kādır degil
ednā-yı bedīhiyyātın / Ne kadar êtse
te'emmiül 'uḳalā-yı efhem* (Nābī: K.
15/70). (I/149. s.).

efyāl: (< Ar.) cesīmü'l-cüşse ma'lūm
hayvānıñ ismi olan *fīl*'iñ cem'i.

1398 Telātum.

1399 Hüsñ ü 'Aşk.

1400 Dīvānda: cān.

1401 Dīvānda: ifhām.

1402 Füzüzān.

Teşdid ile *feyyāl* 'filci' demektir. Zā'ifü'l-fikr olan adama 'fîlü'r-re'y' denilir. (I/149. s.).

efîka: (< Ar.) fenâ, kötü şey. (I/149. s.).

efîke: (< Ar.) düzme mādde, yalan söz: *isnād-ı efîke*. (I/149. s.).

efîn: (< Ar.) re'y ve fikri vāhî, boş kafalı adam Ş çürük cevîz. *Efen* de bu ma'nâda kullanılır. (I/149. s.).

efyûn: (< Ar, <F.) *efsûn* vezninde Latince *opiyun*'dan mu'arredir. Ma'rûf haşhâşîñ doñmuş sütü. Afyön mükeyyifâtndan olup keşîren isti'mâli semm-i kâtildir. Hemzenîñ meddi ve zamme-i şakîle ile *afyön* diye telaffuzu 'âmiyânedir. Efyûn edviye-i tıbbiyyede keşretle isti'mâl olunur. *Ne belâdır hele berş ü efyûn / Ki eder âdemi süst ü mecnûn* (Vehbî¹⁴⁰³: 1108); *Saîna hâşâ beñzedem efyûn u bengîñ neş'esin / Anlarıñ dahî huşûşen*¹⁴⁰⁴ *keyfini kem bulmadım* (Nef'î: Sk. 4); *Şabâh-ı maşşere*¹⁴⁰⁵ *dek h'âb-ı gâflet-efzâdır / Sipihriñ ehl-i kıyâsa yedirdigi efyûn* ('Avnî: Ms. 15/27). (I/149. s.).

efyûn-keş: (< Ar.), **efyûnî:** (< Ar., < F.) tiryâkî, afyönu kullanmağa alışık olan. (I/150. s.).

eķāhî: (< Ar.) 'papatya çiçeği' demek *uķhuwân*'îñ cem'i. (I/150. s.).

eķādîh: (< Ar.) 'ok' ma'nâsına *ķıdḥ*'îñ cem'ü'l-cem'i. (I/150. s.).

eķārib: (< Ar.) 'pek ķarîb' ma'nâsına *aķreb*'îñ cem'i; yakın hışımlar. Müfredi bu ma'nâda isti'mâl olunmaz. *Mu'ahḥaran vāķi' olan da'vet-i eķārib ve etrâb-ı ķalb-i raķîķini ķarîn-i iztîrâr ve iztîrâb êtmesiyle* (*Meşâhîr-i İslâm* ≈ Hâmîd Vehbî). (I/150. s.).

eķāsîm: (< Ar.) *ķısm*'îñ cem'ü'l-cem'i. 'Kısmetler' ma'nâsını ifâde eder. (I/150. s.).

eķāşır: (< Ar.) 'pek ķışa' ma'nâsına *aķşer*'îñ cem'i. (I/150. s.).

eķāşî: (< Ar.) 'pek ırak' demek olan *aķşâ*'nıñ cem'i. *Eķāşî-i aķtârdan şedd-i raḥl ü nefsinî envâ-i meḥâlike 'arz eyleyerek* (*İstîtrâd* ≈ Edhem Pertev Paşa). (I/150. s.).

eķāṭî: (< Ar.) *ķaṭî'*'îñ cem'i: koyun sürüleri. (I/150. s.).

eķālîm: (< Ar.) 'memleket, diyâr' ma'nâsına *iklîm*'îñ cem'i. *Fikr êderseñ o ḥurûf-ı memdûd / Oldu ser-ḥadd-i eķālîm-i şühûd* (Hâķānî: 17); *Hâķim-i ḥüküm-fermâ-yı eķālîm ve ümem-i me'mûre-i cihânı vakf-ı istîrzâķ êdip* (Fuzûlî). (I/150. s.).

¹⁴⁰³ Lutfiyye.

¹⁴⁰⁴ Dîvânda: ḥusûsâ.

¹⁴⁰⁵ Kâmûsta: ḥaşre.

eḳānīm: (< Ar.) 'aşıl' ma'nāsına olan *uḳnūm*'uñ cem'i: *eḳānīmü'l-kelām*. 'Uşulü'l-kelām' demektir. 'Aḳā'id-i Naşrāniyyeden. Eḳānīm-i selāse = eb, ibn, rūḥu'l-ḳudūs. (I/150. s.).

eḳāvīl: (< Ar.) 'söz' ma'nāsına olan *ḳavl*'iñ cem'ü'l-cem'i: *eḳāvīl-i kāzibe*. (I/150. s.).

eḳabb: (< Ar.) beli ince olan. (I/150. s.).

aḳbeḥ: (< Ar.) pek ḳabīḥ, eñ çirḳīn: *Bir 'ilm-i müstaḳbeḥ yokdur, illā cehl andan aḳbeḥdir* (Eflātūn-ı İlāhī, *Mevzū'atü'l-'ulūm*). (I/150. s.).

aḳbiye: (< Ar.) 'haftān' demek olan *ḳubā'*'nıñ cem'i. (I/151. s.).

aḳḥāf: (< Ar.) 'dimāḡı ihāṭa eden başdaki kemik ve ağaçdan ma'mūl ḳap' demek olan *ḳıḥf*'iñ cem'i. Nādiren ḳullanılır. (I/151. s.).

aḳdāḥ: (< Ar.) 'bardaḳ' ma'nāsına olan *ḳadeḥ*'iñ cem'i: *Eşnā-yı ziyāfetde idāre-i aḳdāḥ-ı şādānī étdiler. ‖ Gāḥice müdāvele-i aḳdāḥ-ı üns ü ülfet için muvāfıḳ-ı aḥbāb menfūrü'n-nifāḳ* (Yegen Mehmed Paşa'ya Mektüb ≈ Kānī); *Bunları bāde-i telḥ ve şīrīn ve 'arāḳ-ı āteşīn gibi aḳdāḥ-ı ḥüsn-i ta'bīr ü beyāna ḳoydular nūş étdiler* (Ekrem). (I/151. s.).

aḳdām: (< Ar.) 'ayak' ma'nāsına *ḳadem*'iñ cem'i: *Hıçbir vādīde işbāt-ı*

aḳdām aḳdām édemediği kendisiniñ ma'lūm ve meczūmu olduḡundandır (Şerḥ ≈ Edhem Pertev Paşa). (I/151. s.).

aḳdes: (< Ar.) pek mübārek, eñ pāk, pek muḳaddes: *Ḥadd-i zātında şer' ve ḳānūndan e'azz ve aḳdes bir şey yokdur* (Nuṭuḳ ≈ Sırrī Paşa); *'Ale'l-ḥuşuş ol üstādīñ merḥūm olup onlarıñ mazḥar-ı feyż-i aḳdes olan* (Mevzū'atü'l-'ulūm); *Gülşen-i endīşesinde feyż-i aḳdes selsebīl / Gülsitān-ı meşrebinde rūḥ-ı ḳudsī bāḡ-bān* (Lā¹⁴⁰⁶); *Bir riyāz-ı feyż-i bārīdir ki ḥāk-i aḳdesi* (Kāzım Paşa: K. 1/5); *Dest-i cūd ü keremī çeşme-i feyż-i aḳdes / Ebr-i luṭf ü himemi menba'-ı teslīm*¹⁴⁰⁷-i emel (Ve-lehu: K. 4/26); *Ne nāme vāridāt-ı feyż-i aḳdes / Ki olmuş ḳalb-i münşīsine mülhem* (Nef'ī: K. 48/2). (I/151. s.).

aḳdem: (< Ar.) pek ḳıdemli, eñ eski, eñ evvel: *aḳdem-i umūr. ‖ Yapılacak şeyleriñ bir ān aḳdem-i icrāsı taḳdīrinde* (Lāyiḥa ≈ Reşīd Paşa); *Kişver-ārā-yı kerem pīşe ki böyle Paşa / Şadr-ı dīvāna şeref vèrmedi bundan aḳdem* (Nef'ī: K. 41/19); *Raḥşiyye-i Nef'ī andan aḳdem* (Şeyḥ Ğālib¹⁴⁰⁸: 193); *Aña dèrlerdi*

¹⁴⁰⁶ Ziya Paşa: K. 1/19.

¹⁴⁰⁷ Dīvānda: tesnīm.

¹⁴⁰⁸ Hüsn ü 'Aşk.

nebiyyü'l-aḳdem (Hākānī: 95). (I/151. s.).

aḳre: (< Ar.) Ḳur'ān-ı 'aẓīmü's-ṣānı eñ güzel ve pek laṭif okuyan. (I/151. s.).

aḳrā': (< Ar.) 'ẓahr, arḳa' demek olan *ḳara*'nın cem'i. Bu kelime 'ṣi'r ve manẓūmeniñ nev'leri ve ḳāfiyeleri' ma'nāsına da ḳullanılır. (I/151. s.).

aḳrāṣ: (< Ar.) 'yuvarlak' ve 'çörek' demek olan *ḳurṣ*'uñ cem'i: yuvarlaklar. Müfredi ziyāde ḳullanılır: *aḳrāṣ-ı ṣems*. (I/151. s.).

aḳrān: (< Ar.) *ḳarīn*'iñ cem'i. Yaşları birbirine mukārin olan, yaşdaş: *aḳrān ve emṣāl*. Ba'zen de müfred hükümünde ḳullanılır. *Fi'l-ḥaḳīḳa ministırlıḡa müte'allıḡ evṣāfdan olmamaḡ ḡasebiyle aḳrāna ba'is-i tefevvuk u rüchān olmayacağı muḥtāc-ı beyān degildir* ('Ākif Paşa); *Hem-rāh olamaz anıñla yārān / Şehbāz ile ṣa've olmaz aḳrān* (Lā¹⁴⁰⁹); *Zātını bencileyin fā'ik-i aḳrān eyler* (Cevrī: K. 29/45); *Vehbī'ye luḡatda yokdur aḳrān* (Lā¹⁴¹⁰); *Görmedik ḡaḳḳ bu ki aḳrānını gerçi gördük* (Münīf: K. 5/6). (I/151. s.).

aḳreb: (< Ar.) pek *ḳarīb*, eñ yakın: *aḳreb-i mesāfāt*. || *Erkān ve aḡḳāmu ḳavā'id-i 'aḳliyyeye daha aḳreb ve emess*

bir mezheb ihtiyār ederlerdi (İṭlāḳu'l-efkār ≈ Edhem Pertev Paşa). Bu mişālde aḳrebdan evvel Türkçe *daha* edātı 'ilāve olunmuş ise de 'Arabī ism-i tafḍillere böyle bir edāt-ı tafḍil 'ilāvesine ḡiç lüzüm yokdur. (I/152. s.).

aḳribā': (< Ar.) yakın ḡışımlar. 'Yakın' ma'nāsına *ḳarīb*'iñ cem'i. *Rā*'nın fethiyle *aḳrabā* ḡalaṭdır. Öyle telaffuz olunmamalıdır. *Aḳrabā ve ta'alluḳāt*. || *Cümlesi iki ḡışmıñ dahī cānı cigeri, ḡomşusu, aḳrabāsıdır* (Londra ≈ Kemāl); *Aḳrabānıñ ḡasedidir meşhūr* (Vehbī¹⁴¹¹: 551). (I/152. s.).

aḳrah: (< Ar.) alnı beyāz at. (I/152. s.).

aḳriḡa: (< Ar.) ağaçsız mezra'a, tarla ṣ 'ṣāfī ṣu' demek olan *ḳarāḡ*'iñ cem'i. Mā'-i *ḳarāḡ* = ḡālīṣ ṣu. (I/152. s.).

aḳra': (< Ar.) kel başlı adam. Cebel-i aḳra' = ağaçsız daḡ. (I/152. s.).

aḳren: (< Ar.) çatık kaşlı adam. (I/152. s.).

aḳzel: (< Ar.) pek aḳsaḡ, ziyāde ṭopal. (I/152. s.).

aḳsāt: (< Ar.) 'ḡişse, naṣīb' demek olan *ḳıṣṭ*'iñ cem'i. (I/152. s.).

aḳsām: (< Ar.) 'cüz', pārcā' ma'nāsına olan *ḳısm*'iñ cem'i: pārcalar, kısımlar. *Aḳsām-ı ṣelāse*. || *Aşıl sergi*

1409 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 6.

1410 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 125.

1411 Lutfiyye.

*ebniyesi araları soğaklarla bölünmüş
tūlānī aḳsām-ı müte'addideden
mürekkeb (Paris Sergisi ≈ Sa'dullāh
Paşa); Zāmīne¹⁴¹² cāhına envā'-ı dāniş
ü 'irfān / 'İlāve¹⁴¹³ ḳadrine aḳsām-ı faẓl-
ı nā-maḥşūr (Nābī: K. 7/46). (I/152.
s.).*

aḳsaṭ: (< Ar.) kuru ayaklı hayvān Ş pek
doğru şey (I/153. s.).

aḳşer: (< Ar.) kırmızı yüzlü adam.
Kızıl çehreli. (I/153. s.).

aḳşāb: (< Ar.) 'büyük bağırsak' denilen
ḳuşb'uñ cem'i. (I/153. s.).

aḳşād: (< Ar.) kırık şey. (I/153. s.).

aḳşar: (< Ar.) eñ, pek kışa: *aḳşar-ı
eyyām, ferdā-yı şeb-i yeldā.* (I/153. s.).

aḳşā, aḳşā: (< Ar.) 'pek ırak, eñ uzak,
uç, gāyet, soñ mertebede'
ma'nālarını mutazammındır:
*maḳşad-ı aḳşā, aḳşā-yı maḳāşid. Aḳşā-yı
şark. || Mescid-i Aḳşā-yı maḳşūduñ
İmām-ı A'zam'ı (Nazīm);
Revzeninden¹⁴¹⁴ görünüñ aḳşā-yı deşt-i
lā-mekān (Ḥaḳḳī: K. 6/10). (I/153. s.).*

aḳzā: (< Ar.) pek mahāret ve ziyāde
'adāletle hükm eden, pek doğru
hükm vermeye sa'y eyleyen. Aḳzā'l-
aşhāb = İmām 'Alī. (I/153. s.).

aḳṭāb: (< Ar.) 'şāhib, seyyid, 'azīz, ulu'
ma'nāsına olan ḳuṭb'uñ cem'i. *Nā-
gāh bulundu anda ḥāzır / Aḳṭāb-ı evā'il
ü evāḥir (Nābī). (I/153. s.).*

aḳṭār: (< Ar.) 'ṭaraf' ma'nāsına olan
ḳuṭr'uñ cem'i. 'Diyārlar' ve
'memleketler' demektir: *aḳṭār-ı
cihān, aḳṭār-ı ba'ide. Aḳṭārü's-semā =
göğüñ ṭarafları ya'nī kenārları.
Yalnız Paris şehrine maḥşūş olan
kısmındaki bedayī'-i āsār-ı ḡibṭa-fermā-
yı aḳṭār şöret-şi'ardır (Ekspozisyon De
Pari¹⁴¹⁵ ≈ Sa'du'llāh Paşa); Aḳṭāra
ederdi neşr-i envār (Lā¹⁴¹⁶); Dilim
bender-geh-i aḳṭār-ı miḥnet eylemiş
gūyā (ve-lehu¹⁴¹⁷). Bir dā'ireniñ
merkezinden geçip muḥīṭ-i
dā'ireniñ bir nokṭasından diğere
nokṭasına ḳadar imtidād eden ḥaṭṭ-ı
müstakīme 'ḳaṭar' denir ki bunuñ
cem'i de aḳṭār'dır. (I/153. s.).*

aḳṭān: (< Ar.) 'pamuk' ma'nāsına olan
ḳuṭn'uñ cem'i. Müfredi çok
kullanılır. (I/153. s.).

aḳṭa': (< Ar.) eli kesik adam. (I/153. s.).

aḳfā: (< Ar.) 'başıñ arḳası, eñse' demek
olan ḳafā'nıñ cem'i. *Aḳfiye* de bunuñ
cem'idir. (I/153. s.).

1412 Kāmūsta: zamir.

1413 Kāmūsta: 'Alā

1414 Dīvānda: Rūzeninden

1415 1878 Paris Ekspozisyonu.

1416 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 17.

1417 Ziya Paşa: K. 2/43.

aḳfāṣ: (< Ar.) 'ḥamāl küfesi' ve 'ḳafes'
demek olan *ḳafaṣ*'iñ cem'i. (I/153. s.).

aḳfāl: (< Ar.) 'kilīt' ma'nāsına *ḳufl*'uñ
cem'i: kilītler. Çilingire 'ḳaffāl' dendir.
(I/153. s.).

eḳall: (< Ar.) eñ, pek az: *eḳall-ı ḳalil*.
(I/154. s.).

eḳalliyyet: (< Ar.) pek, eñ az olmak.
Ekseriyyet'iñ zıddı: *eḳalliyyet-i ārā*.
(I/154. s.).

aḳlām: (< Ar.) 'ālet-i taḥrīr' demek olan
ḳalem'iñ cem'i. *Mecrā-yı çirk-āb olan*
ḥāmelere karşı aḳlām-ı udebā 'ācizdir
(*Pejmurde* ≈ *Ekrem*); *Re'yi bir*
mertebe rüşen ki yazarken vaşfın /
Şem'a ḡālib görünüñr şu'le-i nevk-i
aḳlām (Nef'i: K. 50/34). *Meşālih ve*
umūr-ı resmiyyeyi rü'yet ve taḥrīr
içün müstaḥdem ketebeniñ mensüb
bulundukları odalara da 'ḳalem'
dénilir. Ketebe-i aḳlām, rü'esā-yı
aḳlām, mektübī ḳalemi, taḥrīrāt ḳalemi.
‖ *Vaşfını kilik-i zer-endūd ile tāk-ı çarḥa*
/ Böyle taḥrīr eder şimdi ricāl-i aḳlām
(Hāzık: K. 2/26); *Bizim küfrānımız*
laḡv olduğunda şübhe yok ancak / Anı
sen cünbiş-i aḳlām-ı ḡufrānıñla ḳıl ilḡā
(Nābī: K. 1/88); *Hāb için şukḳaların*

*çār-şeb etti aḳlām*¹⁴¹⁸ (ve-lehu: K.
13/22). (I/154. s.).

aḳmār: (< Ar.) *ḳamer*'iñ cem'i. Aylar,
yıldızlar. *Aḳmār ve şümüsunuñ*
ufülünden soñra yine ol envār-ı ādāb ile
(*Mevzū'ātü'l-'ulūm*). Nādiren
kullanılır. (I/154. s.).

aḳmişe: (< Ar.) 'doḳuma, bez'
ma'nāsına *ḳumāṣ*'iñ cem'i. *Mīm*'iñ
fethiyle ḡalaṭ olarak telaffuz
olunmamalıdır. *Hereke fabrikasında*
nesc ve i'māl edilen aḳmişe-i
ḥarīriyyeniñ nefāset ve zarāfeti ḳābil-i
inkār degildir. (I/154. s.).

aḳmer: (< Ar.) ay gibi beyāz çehre, aḳ
şey. Nazımda kullanılabilir. (I/154.
s.).

aḳmişe: (< Ar.) 'gömlek' ma'nāsına
ḳamīṣ'iñ cem'i. Gömlekler: *aḳmişe-i*
ḳuṭniyye. Nādiren kullanılmışdır.
(I/154. s.).

aḳnān: (< Ar.) "abd, ḳul, köle"
ma'nāsına olan *ḳınn*'iñ cem'i.
Müfredi kullanılmaz. Cem'i ba'zen
isti'māl olunur. (I/154. s.).

aḳnā: (< Ar.) ince, ucu yumru burunlu
ki Türkçede oña 'doğan burunlu
adam' dërler: *aḳnā'l-enf* (Hāḳānī¹⁴¹⁹).
(I/154. s.).

1418 Kāmūsta: a'lām.

1419 Hilye-i Saadet'te madde başı: 92. s.

aķna': (< Ar.) eñ ziyāde ķanā'at eden, ziyāde ķanā'at-kār adam. *Dervīş-i aķna'*. İsti'māli enderdir. (I/154. s.).

aķvāt: (< Ar.) 'beden-i insānīniñ bā'ış-i kıvāmı olan şey', 'insānıñ ķarnını doyuran ve açlığını def' eden nesne' ma'nāsına *ķūt*'uñ cem'i. Yemekler, yenilecek şeyler. *Aķvāt-ı yevmiyye*. (I/154. s.).

aķvāz: (< Ar.) ķum tepeleri. *Ķavz*'iñ cem'i. *Elfāz-ı ğayr-i me'nüsedendir*. (I/154. s.).

aķvās: (< Ar.) 'dā'ire-i muḥīteden bir pārça' demek olan *ķavs*'iñ cem'i. Oķuñ yayına da 'ķavs' dērler. Her iki ma'nāsına göre cem'i *aķvās*'dır. (I/155. s.).

aķvāl: (< Ar.) 'söz' ma'nāsına *ķavol*'iñ cem'i: *aķvāl-i ḥükemā*. ‖ *Diñleme öyle kerīh aķvālī / Uĝrasın başına sū-yı ḥālī* (Vehbī¹⁴²⁰: 459); *Aķvāl-i mücerredenīñ te'sīri ancak nüfūs-ı sādiceye olup* ('Ākif Paşa); *Şubḥ-ı şānī gibi aķvālī şadāķatda 'alem* (Nef'ī: K. 51/27); *Mümā-ileyhi tahfīfe müte'allik ba'zı nā-şāyeste aķvāl-i şudūr etmekle* (Ķoçi Beg *Risālesi*). (I/155. s.).

aķvām: (< Ar.) 'insānlardan bir cemā'at, ebnā-yı beşerden bir kısım' demek olan *ķavm*'iñ cem'i: '*ādāt-ı*

aķvām, aķvām-ı muḥtelife. ‖ *Ṭabāyi'-i ümem-i aķvāmı müştemil kütüb-i aḥlāķiyyede mübīn olduĝu vech ile* ('Ākif Paşa); *Sā'ir aķvāma meyli aķmaz / Ķıbtī kıbtīlign bıraķmaz* (Lā¹⁴²¹); *Buñā binā'en 'ālem-i temeddünde müte'ayyiş olan aķvāmıñ kāffesi tıbbī, ṭabī'atıñ iḥtiyācāt-ı żarūriyyesinden 'addēdere birinci derecede mültezim tutarlar* (Türkçe *Ṭabābet* ≈ *Kemāl*). (I/155. s.).

aķves: (< Ar.) iḥtiyārlıķdan beli bükülmüş adam § miḥnetli vakıt. (I/155. s.).

aķvem: (< Ar.) pek, eñ doĝru: *aķvemü'l-mesālik, aķvem-i menāhic*. ‖ *Üstāzū'l-küll ve reh-nümā-yı aķvem-i sübüil şeyḥü'l-İslām ve muḳtedā'u'l-'ulemā'u'l-a'lām* (Mevzū'ātü'l-'ulüm). (I/155. s.).

eķonomi: (< Fr.) aşlı Elyunuz lisānından me'ḥūzdur. Ma'nā-yı aşlısı 'nizām-ı ḥāne' ve 'tedbīr-i beyt' demek ise de lisānımızda 'ale'l-ıtlāķ 'taşarruf, idāre, iķtişād' ma'nāsına isti'māl olunur. (I/155. s.).

eķonomi politik, eķonomi sosyal: (< Fr.) fenn-i şervet-i memleket, bir mülküñ vāridātıyla ḥüsn-i idāresini te'mīn ve aḥālīsini zengīn edecek

1420 Lutfiyye.

1421 Ziya Paşa:

esbāb-ı tedābīrdən bahş eden fenn-i maḥşūş. (I/155. s.).

ekonomi domestik: (< Fr.) fenn-i tedbīr-i menzil, 'ilm-i idāre-i beytiyye. (I/155. s.).

aḳvā(y): (< Ar.) pek, eñ kuvvetli: *aḳvā-yı berāhīn*. ‖ *Ṭıbdır aḳvā-yı mühimmāt-ı fūnūn / Anı müinkir degil illā mecnūn* (Nābī¹⁴²²: 1549); *Dü rükn-i aḳvā-yı dīn ü īmān / Mehāfetu'llāh, muḥabbetu'llāh* (Ekrem¹⁴²³: 1); *Şer' ile ḥikmet ile bu temşīl / 'İzzet ü māladır aḳvā-yı delīl* (Nābī¹⁴²⁴: 713). (I/155. s.).

aḳviyā: (< Ar.) *ḳavī*'niñ cem'i. Kuvvetli adamlar: *aḳviyā-yı ebtāl*. ‖ *Hużūr-ı ḳānūnda aḳviyā ile zu'afā berāberdir* (Nuṭuk ≈ Sırrī Paşa). (I/156. s.).

aḳyise: (< Ar.) 'bir şeyi āḥer şey'le taḳdīr etmek' ma'nāsına olan *ḳıyās*'iñ cem'i: *Çünkü mevādd-ı aḳīsiden ma'dūd olan cedel ü muḡalaṭa her yerde cā'iz ve cārī olmadıḡından* ('Ākif Paşa). (I/156. s.).

ekābir: (< Ar.) 'pek ulu, eñ büyük' demek olan *ekber*'iñ cem'i. Fazīlet ve rütbe sāḥibi olanlar: *ekābir-i memleket*. ‖ *Hāk-i ḥaremi menşe'-i iḳbāl-i ekābir / Ceyb-i keremi kīse-i erbāb-ı ricādır* (Nef'ī: K. 34/27); *Hic*

olmadı ol nebī şābir / Minnet-keş-i ni'met-i ekābir (Lā¹⁴²⁵); *Pervāz-ı nāzı cümle anıñla aña berg* (Şerif: K. 147/8); *'Ādet budur eñ şoñra¹⁴²⁶ gelir bezme ekābir* (Nef'ī: K. 144/1). (I/156. s.).

ekāzīb: (< Ar.) 'yalan söz' ma'nāsına olan *ükzūbe*'niñ cem'i: *ekāzīb-i ḥile-kārāne*. ‖ *Bu maḳūle-i ekāzīb ile taḥdīş-i zihin* (Tabşıra ≈ 'Ākif Paşa). (I/156. s.).

ekārim: (< Ar.) 'pek kerem şāḥibi' demek olan *ekrem*'iñ cem'i. (I/156. s.).

ekāsire: (< Ar.) *kisrā*'niñ cem'i. Eski 'Acem ḥükümdārları: *ekāsire-i 'Acem*. (I/156. s.).

ekkāf: (< Ar.) semerci. (I/156. s.).

ekkāl: (< Ar.) çok yiyici, obur. (I/156. s.).

ekbā': (< Ar.) 'süprüntü' ma'nāsına *kibā'*'niñ cem'i: *ekbā-yı eṭriḳa, ekbā-yı maṭbah*. (I/156. s.).

ekbād: (< Ar.) 'ciger' demek olan *kebed* ve *kebid*'iñ cem'i: *iltihāb-ı ekbād*. (I/156. s.).

ekber: (< Ar.) eñ büyük, pek ulu: *Allāhu Ekber, ekber ü erşed, ḡazā-yı ekber*. ‖ *Neyyir-i şubḥ-ı zafer ḡurre-i*

1422 Hayriyye.

1423 Fātiha-i Kelām.

1424 Hayriyye

1425 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 39.

1426 Dīvānda: āḫirde

Sa'd-ı Ekber (Münif: K. 5/3); *Her dem cihād-ı ekber-i nefse 'azîmet et* (Şerîf: Mt. 4); *Cāh-ı rif'atde kibār-ı mürselîniñ ekberi* (Naẓîm). (I/156. s.).

ektād: (< Ar.) cemā'atler, galabalıklar Ş emşāl. (I/157. s.).

ektār: (< Ar.) 'haysiyyet, haseb, mertebe' ma'nalarına gelen *keter*'iñ cem'i. Bunlar pek az kullanılmışdır. El-yevm elfāz-ı mehcüredendir. (I/157. s.).

ektāf: (< Ar.) 'arka, omuz başlarındaki düz kürek kemigi' ma'nāsına olan *ketif* ve *kitf*'iñ cem'i. (I/157. s.).

ektem: (< Ar.) eñ ziyāde sır şaklayan Ş karnı büyük şişman adam. (I/157. s.).

ekşer: (< Ar.) daha, pek çok: Kendisini *ekşer erbāb-ı istihkākdan muḳaddem bilirken* (Fuẓūlî); *Ma'ārif veyā tüccār bey mu'āvenetiyle i'tirāz-ı bāṭılaya ekşer ahvālde ğalebeye muḳtedir olur* (Kemāl); *Yazdığım lafz-ı dil-ārā ekşer* (Vehbî); *Açlıkla gezerdi kendi ekşer* (Lā¹⁴²⁷); *Deryūzeğerāndan şu'arā ekşer olurdu / Düzdān-ı ma'ānide eger ḳat'-ı yed olsa* (Nābî: G. 674/2). *Ekşer* ile *ekşeri*'niñ maḳām-ı isti'māllerine dikkat olunmalıdır. Meşelā "Meyveniñ ekşeri çürük idi."

dēnilmek lāzım-gelirken "meyveniñ ekşerisi" dēmek yañlıştır. Gerçi *şāhib-i lāf olur erbāb-ı ṭab'ıñ ekşeri* (Nef'î: K. 14/46); *Ekşerî ḥalt-ı kelāmıñ hezeyān-ı maḥmūm / 'Acabā ṭutdu mu şā'irleri ḥummā-yı suḥan* (Vehbî: K. 51/40); *Bağlamaz her şükūfe mīve-i ter / Ekşerî bitdiği yerinde biter* (Fuẓūlî). (I/157. s.).

ekşerî: (< Ar., < F.) ekşere mütē'allık ve mensūb; çok def'a, çoğu: *ḥükm-i ekşerî, zann-ı ekşerî*. (I/157. s.).

ekşeriyyā: (< Ar.) ağleb, ekşer evḳātde, çok def'a olarak. *Ekşeriyyā mahāreti cirīd ve mızrāk oynatmak ve kılıç çalmak ve at kullanmak ve şikār ahvālını söyleşmekden 'ibāret idi* (Na'īmā); *Bu maḳūle-i tefeṣṣühāt ekşeriyyā ṭutacak yakası ve kapacak paçası olmayanlardan ('Av'ave ≈ Edhem Pertev Paşa); Haṭṭıña dolaşsa dil ḥüsnüñ kitābında n'ola / Ekşeriyyā bahş-i tefsīr olur i'rāb üstüne* (İbn Kemāl: K. 1/3). (I/157. s.).

ekşeriyyet: (< Ar.) taşarrufāt-ı 'Oşmāniyyedendir. Ekşer olmak ḥālî, pek çok olmak. *Ḥükm eyledim ekşeriyyet üzre / Şi'rindeki¹⁴²⁸ istikāmet üzre* (Lā¹⁴²⁹). (I/157. s.).

1428 Eserde: Şirîn'deki.

1429 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 94.

1427 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebvî: 32.

ekşem: (< Ar.) karnı büyük, şişman adam. (I/158. s.).

ekhāl: (< Ar.) 'göze çekilen sürme' demek olan *kūhl*'ün cem'i. Cem'inden ziyāde müfredi kullanılır. (I/158. s.).

ekhel: (< Ar.) çok sürme kullanan adam, gözü sürmeli. *Kaṭre-i eşkim ile rū-yı zemīn tāze vü ter / Dūde-i āhum ile çeşm-i kevākib ekhel*¹⁴³⁰ (Nef'ī: K. 53/9); *Meyl-i kuhl etmek idi bī-teklif / Ekhelü'l-'ayn idi ol zāt-ı şerīf* (Hākānī: 289). (I/158. s.).

ekdār: (< Ar.) 'elem, ıztırāb-ı derūn' demek olan *keder*'iñ cem'i. *Gūyā ki rūzigārında bir hāşşiyet var. Nefes ile kalbe girip çıkdıkça bulabildiği ekdārı toplayıp 'ālem-i 'ademe sürüyor* (Mektüb ≈ Kemāl); *Ġarḳa-i ālām u ekdār olsun a'dā-yı mehīn* (Lā¹⁴³¹); *Vücūd-ı pākīñi ekdārdan şıyānet için* (Nābī: K. 7/90); *Ekdār-ı dehri çekmez imiş mübtelā-yı 'aşḳ* (Fıṭnat). (I/158. s.).

ekdās: (< Ar.) 'ḥurmā' ma'nāsına *küds*'ün cem'i. (I/158. s.).

ekzeb: (< Ar.) büyük yalan, pek büyük uydurma. (I/158. s.).

eger: (< F.) edāt-ı i'lām-ı şart. *Eger o çalışmazsa sen çalış.* Edebiyāt-ı Fārisiyyede olduğu gibi nazımda taḥfīf ile 'ger' tarzında isti'māl olunabilir. *Benden niçün su'āl edersin? Bir ḥaḳḳ-ı nizāmīye ittibā' etmek mi istiyorsun; eger böyle ise ta'accüb ederim* (Cümel-i Münteḥabe ≈ Kemāl); *Ger bu 'ahdında vefā eylerse cānān işte ben* (Şeyḫü'l-İslām Zekerıyyā). İş-bu edāt -ma'nā-yı şartı göstermek için- muṭlaḳā ise, iseler, iseñ, iseñiz, isem, isek ta'bīrlerinden evvel īrād olunmalıdır. Bu ta'bīrātdan veyā bunlarıñ muḥaffeflerinden sonra īrād edilecek olursa ma'nāen lüzümsuz kalır. Ḥaşv olur. *Eger ve ger*'iñ 'Arabca muḳābili "in"dir. Türkçe "Eger ederseñ ederim." cümlesi Fārisīde "Eger koni mi konem" ve 'Arabīde "İn tef'alü ef'alü" şüretiyle ifāde olunur. Fārisīde *ger* edāt-ı nisbet yāḥūd fā'il olarak da kullanılır ki 'aynen lisānımızda müsta'meldir. *Ahen-ger ve zer-ger* gibi. Bunlarıñ 'Arabīsi *ḥaddād ve şayyāğ*'dır. *'Aḳla maḡrūr olma Eflātūn-ı vakt olsañ eger / Bir edīb-i kāmili gördükde tıfl-ı mekteb ol* (Nef'ī: G. 73/2); *Şühūd-ı cilve-ger*

1430 Dīvānda: Dūde-i āhum felege perde-i müşkīn-i hacel.

1431 Ziya Paşa ≈ Kaside-i Cülüsiyye: 8.

olmazdı olmasaydı eger / Cilā-yı
ma'rifetiñ sürme-i 'amā-yı vüüd
(Nevres: K. 1/74); Sende var ise eger
hamiyyet / Taḥṣiline eyle şarf-ı himmet
(Lā¹⁴³²). İş-bu mişaller edātıñ şüret-i
meşrûta-i isti'māline tamāmıyla
muṭābık degildir. Ātidedeki nümüne-i
edebî ise bi'l-'akis muvāfıktır. Ol
şehen-şeh kim eger bir mūra kılsa iltifāt
/ Mūr hükmeyle Süleymān üstüne
sulṭān olur (Fuṣūlî: K. 7/13); Taş olur
arşan eger kahr ile kılsa bir nazar (Ve-
lehu: K. 7/15). (I/159. s.).

Ekrād: (< Ar.) Kürd'ün cem'i: bilād-ı
Ekrād. (I/159. s.).

egerçi: (< F.) edāt-ı ĩzān-ı istidrāk.
Fāriside olduğu gibi nazımda, taḥfif
ile gerçi tarzında kullanılır. Gerçi
İsmā'il'e kurbān gökden inmiş kadr
içün (Fuṣūlî: K. 7/22); Gerçi cānāndan
dil-i şeydā içün kām isterim (ve-
lehu¹⁴³³: 2659); Gerçi endüh ü
miḥnetim çokdur / Hiç kesden şikāyetim
yokdur (Fuṣūlî¹⁴³⁴); Yok idi gerçi
muntazam hānem / Baña rūşen gelirdi
vīrānem (Mu'allim Nācī¹⁴³⁵: 1). İş-bu
edāt neşirde cümleleriñ başlangıcı
hükümünde kullanılır. Ekşeriyā ise

de, iseler de, isek de, iseñiz de, isem de,
iseñ de ta'bīrlерinden veyā
muḥaffeflerinden evvel zıkr olunur.
Ba'zen bunlarıñ birine ammā, faḳaṭ,
lākin, ancak edātlarından biri ĩrād ve
isti'māl edilir. Egerçi bir Fransız
münşisiniñ i'tikādına göre her 'āqıl-ı
mü'eddeb, elbiseyi ārāyiş değil tesettür
maḳşadıyla iktisā eylediği gibi, bir
'ālim-i edeb, elfāzı tezyīn-i maḳālden ise
tezyīn-i me'āle şarf etmek lāzım gelir.
Ammā bize kalırsa ṭabī'at-ı ifādeniñ
hāricine çıkmayacak kadar
tezyīnātından, kelāmuñ feşāhatine bir
fā'ide gelmese bile leṭāfetine de hālel
terettüb etmez (Kemāl). Nazımda
egerçi'den soñra bālādaki ta'bīrlер ve
edātlar ḥazf olunabilir. Egerçi'niñ
nazımda te'hīri de cā'izdir. Faḳaṭ
eger maḳāmında isti'māl olunamaz.
İş-bu iki edātıñ maḥall-i
isti'māllerine diḳḳat ve egerçi'den
soñra ki, kim gibi ḥaşviyyāt
ĩrādından ictināb edilmelidir. Şā'irlik
egerçi mu'teberdir / Şi'ri ṭanımak da bir
hünerdir (Lā¹⁴³⁶); Bildim egerçi rişte-i
cāndır miyānını (Nazīm). (I/159. s.).

ekrem: (< Ar.) pek kerīm, eñ şāhib-i
şeref: Resūl-i Ekrem, üstād Ekrem. | Bu
'aṭāyānıñ ekrem ve a'lāsı ise bizi muḥāṭ

1432 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türki: 55.

1433 Leyla vü Mecnun.

1434 Şikāyet-nāme.

1435 Bahār içinde Hazān yahut Ye's-i Muhāceret.

1436 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 41.

olduğumuz eşyā ve mevcūdātın
(*Düşündüklerimden ≈ Ekrem*); *Evvel-*
i ‘ālem Resūl-i Ekrem-i āhır zamān
(Kāzım Paşa: K. 1/32); *Ol*
habību’llāh-ı ekrem kim vücūd-ı pākidir
(ve-lehu: K. 1/28); *‘İlm ile ‘aql iledir*
maşlahat-ı devlet ü dīn / Gör ne
buyurdu hadīşinde Resūl-i Ekrem
(Nābī: K. 15/19). (I/159. s.).

ekremāne: (< Ar.) ekrem olana lāyık,
yakışacak şürette: *Her vakit iltifāt-ı*
ekremāne gezeñ maḥcūbiyim. (I/160.
s.).

ekremī: (< Ar., < F.) ekreme müte‘allık:
Bu nevāziş-nāme-i ekremīleri, ta’līmāt-ı
maḥşūşa-ı ḥidō-i ekremīleri
iktizāsından bulunan (Tārīḥ-i Cevdet).
(I/160. s.).

ekremiyyet: (< Ar.) ekremlik, ekrem
olmak. *Umūr-ı hayriyye için bezl-i*
naqdīne-i himmet nümüne-i
ekremiyyetdir. (I/160. s.).

ekreh: (< Ar.) eñ kerīh, ziyāde igrenç:
ekreh-i āmāl. (I/160. s.).

eksā: (< Ar.) pek çok libās giyen adam.
(I/160. s.).

ekşem: (< Ar.) burnu, kulağı kesik
veyā hilkatinde noḳşān olan adam. Ş
'Pars' dēnilen hayvān. *Ekşem şüretli,*
ta‘biri ma‘rūfdur. (I/160. s.).

ekfā’: (< Ar.) 'mişl, denk, uygun'
ma’nāsına olan *küf’üñ cem’i.*
(I/160. s.).

ekfān: (< Ar.) 'ölüye şarılan bez'
dēmek olan *kefen’iñ cem’i.* (I/160. s.).

ekfāl: (< Ar.) naşīb Ş eşer-i za‘f Ş kilīm
pārçası ma’nālarına gelen *kifl’iñ*
cem’i. 'Her şey’iñ gerisi' dēmek olan
kefel’iñ cem’i de böyledir. (I/160. s.).

ekl: (< Ar.) bir şey yemek, yenilmek:
Eṭ’ime-i lezīze ekl etti. || *Eṭ’ime-i*
nefiseniñ ekli || *Olur münhemik ekl ü*
şürbe ‘ibād (‘İzzet Mollā¹⁴³⁷: 1813).
(I/160. s.).

eklef: (< Ar.) çil yüzlü adam Ş koyu
renkli arslan. (I/160. s.).

েকে: (< Ar.) 'yiyici' ma’nāsına olan
ākil’iñ cem’i. *Filān ekele*
gürühundandır. (I/160. s.).

ekmām: (< Ar.) *kimm’iñ cem’i.* Ağaç
çiçekleriniñ kapçıkları,
tomurcuqları. Müfredi kullanılmaz.
Sen ol mūcidsiñ ki gül-i ruḥsārı
ekmām-i erḥāmda taḳdīriñle peydā
eylersin (Sinān Paşa); *Şimdi ḥamūş*
bülbül, ekmāmda müstetir gül (Sırrī
Paşa). (I/160. s.).

ekmām: (< Ar.) 'libāsıñ, eşvābıñ yeñi,
kol ağzı' dēmek olan *kümm’üñ cem’i.*

Müfredi kullanılmaz. *Ekmām-ı eşvāb*.
(I/160. s.).

ekmel: (< Ar.) pek kâmil, hiç nokşanı bulunmayan. Ekmel-i enbiyā = faḥr-i ‘ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem. || *Bu ma’lūmdur ki derece-i nübüvvet ekmel-i derecāt-ı ‘āliye ve efdāl-i merātib-i ġāliyedir (Mevzū‘ātü’l-‘ulūm); Be-şıdḳ-ı ekmel-i tevḥīd-i ḳalb-i ehl-i şühūd (Sāmī: K. 1/61); ‘İllet-i mūcibesi lutf-ı imām-ı ekmel (Kāzım Paşa: K. 4/16); Ekmelü’l-hulḳ idi ol ḥub-ḥuşāl / Zü’l-celāl etmiş idi feyż-i cemāl (Ḥākānī: 250); Gerçi kāmillere ‘ālemde nihāyet yokdur / Minnet Allāh’a seni cümleden etmiş ekmel (Bāḳī: Kt. 1/7); Resūl-i emīn efdālü’l-mürselīn / Ḥabīb-i ġüzīn ekmelü’l-ekmelīn (Mu’allim Nācī¹⁴³⁸: 15); Maḥrem-i evvel-i ḥarīm-i Ḥudā / Mürşid-i ekmel-i ṭarīḳ-i Ḥudā (ve-lehu¹⁴³⁹: 266); Bir melāḥat görür ki ekmeldir / O da ḥüsn-i ḥabīb-i ecmeldir (ve-lehu¹⁴⁴⁰: 269). (I/161. s.).*

ekmelāne: (< Ar.) ekmele lāyık şüretde: *bir eşer-i ekmelāne || Bu kere taḥt-ı riyāset-i ekmelānelerinde olarak bir ma’ārif komisyonunuñ teşkili (Tezkire ≈ Sırrī Paşa). (I/161. s.).*

ekmeliyyet: (< Ar.) ekmel oluş, kuşursuzluk, nokşansızlık. (I/161. s.).

ekmeh: (< Ar.) anadan doğma kör. Mü’ennesi *kemhā*’dır. (I/161. s.).

ekmehiyyet: (< Ar.) anadan doğma körlük. (I/161. s.).

ekeme: (< Ar.) yüksek taşlık tepe, bayır. Tefrīḳ için yazıldı. (I/161. s.).

eknāf: (< Ar.) ‘cānib, ṭaraf, şıgıncak maḥall, ḥāneniñ ortası’ demek olan *kenefiñ cem’i. Kenef* ‘ḳanad’ ma’nāsına da gelirse de Türkçede bu ma’nalarda kullanılmaz: Münḥaşıran ‘abdest-ḥāne’ demektir. Cem’i de yalnız ‘ṭaraf’ ve ‘cānib’ ma’nāsına kullanılır. Ekşeriyā *eṭrāf* ile berāber yazılır. *Ėrişe müjde-i feth ü zafer eṭrāf u eknāfa / Tuta dünyayı hep ġülbānk-ı kūs-ı nuşret-āwāzı (Nef’ī: K. 23/7); Zamānında Anadol semtiniñ eṭrāf u eknāfın (Hemdemī). (I/161. s.).*

eknān, ekinne: (< Ar.) ‘setre, perde’ ma’nāsına olan *kinān*’ıñ ve *kinn*’ıñ cem’i. Muhafazalar, perdeler. *Ekinne-i müzeyyene, eknān-ı esrārı çāk çāk edip. (I/161. s.).*

eknūn: (< F.) şimdi, el’an. Ba’zen hemzeniñ ıskāṭıyla ‘kūnūn’ denilir. (I/162. s.).

1438 Mir’āt-ı Bedāyi.

1439 Leyle-i Mi’rāc-ı Hazret-i Risālet-penāhī.

1440 Leyle-i Mi’rāc-ı Hazret-i Risālet-penāhī.

ekvāb: (< Ar.) 'büyük şu kabı' ma'nāsına *kūb*'uñ cem'i: *ekvāb-i şarāb*. Müfredi çok kullanılır. (I/162. s.).

ekvās: (< Ar.) 'yaşmak' ma'nāsına olan *kevş*'iñ cem'i. Kullanılmaz. (I/162. s.).

ekvāh: (< Ar.) 'kamuşdan yapılmış penceresiz kulübe' ma'nāsına olan *kūh*'uñ cem'i. Bu da¹⁴⁴¹ öyledir (I/162. s.).

ekvār: (< Ar.) *küvāre* gibi arı kovanı Ş 'demirci' ve 'kalaycı ocağı' ma'nāsına olan *kevr*'iñ cem'i. Ma'ānī-i sā'iresi bize lāzım degildir. (I/162. s.).

ekvār: (< Ar.) *kevr*'iñ cem'i. 'Devir ya'nī dönmek' ve 'bir şey şarmak' ma'nāsınadır. *Taḥavvül-i edvār ü ekvārı dahī hep teḳābiül-i selb ü icābdır* (*Lāḥika* ≈ Cevdet Paşa). (I/162. s.).

ekvāz: (< Ar.) 'kadeh, kase, bardak' ma'nāsına olan *kūz*'uñ cem'i. *Kīzān* ve *kiveze* de böyledir. 'Arabīde vaḥdet irāde olunursa āḫirīne *daha* 'ilāve edilir. Fārisīde muṭlaḳā "ha" ile 'kūze' denilir. (I/162. s.).

ekvān: (< Ar.) 'var' ve 'mevcūd' olan ma'nāsına *kevn*'iñ cem'i. Vücūdlar, 'ālemler, dünyālar. *Ne güher-i şu'le-*

zen-i ḥürmen-i ekvānīña çeker / Reşkden dīdesine şāhid-i īmān-ı sebl (Kāzım Paşa: K. 4/10); *Nedir şu ekvān-ı bī-nihāyet* (Ekrem¹⁴⁴²: 3). (I/162. s.).

ekül: (< Ar.) çok yiyici, ziyāde yiyen, obur. *Ṭa'āma ḥarīş ve ekül ve mütehattik ve keşīrū'l-fuzūl olmaya* (*Terceme-i Miftāḥü's-sa'āde*). (I/162. s.).

ekülāne: (< Ar.) oburcasına. (I/162. s.).

ekülī: (< F¹⁴⁴³.) oburluk. (I/162. s.).

ekyās: (< Ar.) akçe konulan *kīs*'iñ cem'i. Para keseleri. *Ekyās-ı zehebiyye*. (I/162. s.).

ekyāl: (< Ar.) 'ölçek' ma'nāsına *keyl*'iñ cem'i. Kileler. (I/162. s.).

ekīd: (< Ar.) kuvvetli, kaṭ'ī, te'kīdli. *Emr-i ekīd, tenbīhāt-i ekīde, teblīgāt-ı ekīde*. (I/162. s.).

ekīden: (< Ar.) te'kīdli, kuvvetli olarak. *Ekīden teblīg olunmuştur*. (I/162. s.).

ekyes: (< Ar.) pek kiyāsetli adam. (I/162. s.).

ekīle: (< Ar.) yenmiş, yenilmiş şey, ṭa'ām. (I/162. s.).

elā: (< Ar.) edāt-ı istiftāḥ ve tenbīh. Naẓıma maḥşūştur. İbtidā-yı kelāmda īrād olunur. Bundan sonra

1441 Bir üst madde olan ekvas kasdolanmaktadır.

1442 Fātiha-i Kelām.

1443 Devellioğlu: Arapça.

ey edası bulunur. *Elā ey berr ü bahriñ pādişāhı / Cihānıñ püştü, devrānıñ penāhı* (Şeyhî); *Elā ey sākī-i sīmīn-bīnā-gūş / Baña¹⁴⁴⁴ şun cām-ı zerrīn eyleyeyim¹⁴⁴⁵ nūş* (Sinān Paşa). (I/163. s.).

el-amān: (< Ar.) edāt-ı istimdād ve şikāyet. Ma‘ānī-i sā‘ireye delālet mevki‘-i isti‘mālne göredir. *Ne gördüm amān el-amān el-amān* (‘İzzet Mollā¹⁴⁴⁶: 372); *El-amān ey nūr-ı dīdem el-amān* (Lā). (I/163. s.).

el-amān-ḥ ān: (< Ar.) el-amān çağırın. (I/163. s.).

el-ān: (< Ar.) henüz, şimdi, hālā, şu ānda: *Birāderim ‘ale’s-seher gitdi, el-ān gelmedi*. || *El-ān Don Carlos cenk ü cidāl üzre olduğı* (‘Ākif Paşa); *Mollā Şerīf ḥaḳ¹⁴⁴⁷ bu¹⁴⁴⁸ ki zāt-i şerīfdir / Eyler mi ḥōş-nüvīslik elān ne demdedir* (Rūḥī: K. 35/17). (I/163. s.).

el-emrū emrüküm: (< Ar.) 'emir siziñ emriñizdir' demek. (I/163. s.).

el-inşāf: (< Ar.) inşāf édilsin, inşāf édilmeli maḳāmında īrād olunur. (I/163. s.).

elibbā’: (< Ar.) ‘ākıl, kāmīl’ ma‘nāsına olan *lebīb*’iñ cem‘i. Nādiren isti‘māl olunur. (I/163. s.).

elbāb: (< Ar.) ‘aql, hūş, mağz, uz’ demek olan *lubb*’uñ cem‘i. ‘Uḳūl-ı selīme. Müfredi bu ma‘nāda kullanılmaz. ‘İç’ ve ‘öz’ ma‘nāsına isti‘māl olunur. *Açıldıkça ulü’l-elbāb olur dem-beste-i ḥayret / Leb-i i‘cāz-gūyu lubb-ı esrār-ı meşānīdir* (Mu‘allim Nācī ≈ Na‘t-ı Şerīf¹⁴⁴⁹: G. 3/11); *Besdir erbāb-ı ḥikmete bu ḥiṭāb / Fetteḳu’llāhe yā ulü’l-elbāb¹⁴⁵⁰* (Şākir Aḥmed Paşa). (I/163. s.).

elbet, elbette: (< Ar.) edāt-ı te’kīd. Ḳaṭ‘ī veyā yaḳīn-ı ḳaṭ‘ī ḥükümlere delālet eden sözlerde, cümlelerde isti‘māl olunur. Her ikisi neşir ve nazımda kullanılır. Kelāmı te’kīd için kullanılan iş-bu kelimeniñ Türkçede muḳābili, vaḳtiyle lisānımızda kullanılmaḳda iken bunlarıñ ta‘ammüm-i isti‘mālī sebebiyle büsbütün terk edilmiş olan *özge* ve *özkes* lafzlarıdır. *Bett* bā-yı meftūḥa ve tā-yı müşeddide ile 'kesmek' ma‘nāsınadır. Bunuñ merresi olan *bette* biḥasebi’l-aşl bir kere *binā’en* şüret-i ma‘rūzede

1444 Eserde: Berü

1445 Eserde: kılalım

1446 Mihnēt-keşān.

1447 Kāmūsta: Şerīfū’l-hak.

1448 Kāmūsta bu kelime yoktur.

1449 Yādigār-ı Şebāb.

1450 Talāk: 10. (Ar.) Ey saf akıl sahipleri öyleyse Allah’a karşı takva sahibi olun.

kullanılmışdır. Muḥāverātda ekseriyā elbet isti'māl edilir. *Ṭurur elbet gözüne nān u nemek / Kör olur şübhe mi var öyle köpek* (Nābī¹⁴⁵¹); *Bir kâ'idedir bu cāvidāne / Elbette gider gelen cihāne* (Lā¹⁴⁵²); *Merd-i meydān ki çeke tîğ-ı ḥadīd / Olur elbette yā ġāzī yā şehīd* ('Aṭāyī¹⁴⁵³: 2847); *Gelir elbette zuhūra ne ise ḥükm-i kader* (Vāşıf: Mūs. 221/1); *'Ām olur elbette feyż-i sāye-i Perverd-ğār* (Fuṣūlī: K. 12/68); *Güheriñ a'zamın a'lāya qor elbet üstād* (Nābī: K. 2/77); *Duyar şu sözleri elbet gelirse meşhedime* (Ekrem¹⁴⁵⁴: 6). (I/163. s.).

elbü: (< Ar.) bālā, yüce § cebel-i Kafkas'ın tepesi. (I/164. s.).

elbise: (< Ar.) 'giyilecek şey' demek olan libās'ın cem'i. *Elbise-i resmiyye, ḥāzır elbisei. ‖ Ve elbiseleri yek-nesak olduğundan biri firār edecek olsa hemān yüzük taşı gibi meydānda ma'lūm olur* (Koca Sekbānbaşı); *Her 'āqıl-ı mü'eddeb elbiseyi ārāyiş için degil tesettür maqşadıyla iktisā eylediği gibi* (Kemāl). (I/164. s.).

El-cezīre: (< Ar.) Avrupalılarca 'Mezopotamya' denilen Dicle ve

Fırat nehirleri arasındaki kıt'a-i arzıñ nām-ı maḥşūşudur. Asya-yı 'Osmānīniñ cenūbunda kâ'in şebhe-i cezīreye daḡī 'Cezīretü'l-'Arab' derler. *El-cezīre şānlı bir maḥbūbedir / Türlü tezyīnāt ile maşḥūbedir* (Mu'allim Nācī¹⁴⁵⁵: 13). (I/164. s.).

elcime: (< Ar.) 'hayvānların ağızlarına takılan gem' ma'nāsına olan *licām*'ın cem'i. (I/164. s.).

el-cününü fūnūn: (< Ar.) dīvānelik türlü türlüdür maḡāmında kullanılır. (I/164. s.).

el-Hāc: (< Ar.) şerā'it-i İslāmiyyeden Ka'be-i mu'aẓẓamayı ziyāret farīza-i dīniyyesini edā eden, ḡacı. *Rūsūḡi nām-ı müste'ārıyla maḡālāt-ı edebiyye neşr eden el-Hācc-ı İbrāhīm Efendi merḡūmuñ.* (I/164. s.).

el-ḡāşıl: (< Ar.) istintāc-ı kelām. 'Uzatmayalım, sözüñ kışası budur' demek. Ba'zen *ve'l-ḡāşıl yāḡūd ḡāşılı* tarzında kullanılır. Hepsiniñ ma'nāsı birdir. *Ve'l-ḡāşıl o Aşḡar-ı sebük-bāl* (Şeyḡ Ġālib¹⁴⁵⁶: 1507); *Naḡd-i 'irfānı bilenler kāmīl / "Mā-'araf-nāk" dēmiş el-ḡāşıl* (Ḥāḡānī: 37); *Cesedi vaşfın eden nāzik-dil / Cüşşe-dār idi dēmiş e'l-ḡāşıl* (ve-lehu: 508);

1451 Vehbī ≈ Lutfiyye: 1048.

1452 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 56.

1453 Sohbetü'l-ebkar.

1454 Yine Hilāl-i Seher.

1455 Ġāzī Ertuğrul.

1456 Hüsn ü 'Aşḡ.

Hāşılı hūb idi her 'uẕvu anıñ (ve-lehu: 519). (I/164. s.).

elḥāz: (< Ar.) 'göz ucuyla bakış' demek olan *laḥz*'ıñ cem'i. Müfredi kullanılmaz: *elḥāz-ı 'işve-bāzāne*. (I/165. s.).

el-ḥāletü hāzihi: (< Ar.) 'henüz, şimdi, hālā' demektir. *Bu şüret el-ḥāletü hāzihi bulunduğum hāl ve mevķi' iktizāsınca* (Tezkire ≈ Reşid Paşa); *Giresun'ıñ el-ḥāletü hāzihi nasıl bir mevķi'-i mu'tenā-yı ticāret olduğı* (Mektüb ≈ Sırrı Paşa). (I/165. s.).

elḥān: (< Ar.) 'nağme' ma'nāsına olan *laḥn*'ıñ cem'i. Nağamāt, eşvāt-ı mü'eşşire: *elḥān-ı ḥānendegān*. || *Şubḥ-dem velvele-i nevbet-i şāhī mi degil / Şavt-ı mürgān-ı ḥōş-elḥān u şadā-yı kūh-sār* (Bāķi: K. 18/9); *Ne güzel manzara ne ḥōş elḥān / Aña dil-besteyim buña ḥayrān* (Ekrem¹⁴⁵⁷: 4); *Fakaṭ geceler vardı bir pās-bān / Bed-elḥān u bed-şüret ü bed-zebān* ('İzzet Mollā¹⁴⁵⁸: 1572); *Dem-i nev-rüz erişdi başladı elḥāna bülbüller* (Şerif: G. 27/1). (I/165. s.).

el-ḥazer: (< Ar.) taḥzīr ve taḥazzür için kullanılır. Şakın, şakınalım, şakınıñız, şakınılsın hükmünde irād

édilir. Ba'zen te'yīd için tekrār olunur. *El-ḥazer olma şakın bāde-perest* (Nābī: 668); *El-ḥazer şiddetli āteşdir zebānı¹⁴⁵⁹ şā'iriñ* (Vehbī: G. 166/5); *El-ḥazer renc-i ḥusūf-ı āhdan ey māh-rū / İ'timād etmezseñ eyle imtiḥān āyīneyi* (Üsküdārlı Sırrı). (I/165. s.).

el-ḥased: (< Ar.) ḥased olunur, ḥased eder maḳāmında isti'māl olunur. *Faṭ-ı rişkinden felekde vèrdi¹⁴⁶⁰ merrīḥu'l-ḥased* (Surūrī: Tar. 7/46); *El-ḥased ey mirovāḥa olmuş maḳāmıñ dest-yār / El vèirse böyle el vèrsin kişiye rüzgār* (Medḥī); *El-ḥased ol rinde kim çekmiş ayağın dehrden / Aḳ bıyık germābesinde pīr ü pāk olmuş yatur* (Ḥāce Kerīmī). (I/165. s.).

el-ḥaḳ: (< Ar.) ḥaḳīqaten, doğrusu, doğrusu yā. *Kāfire gösterdiñ el-ḥaḳ dest-büird-i Ḥaydar'ı* (Nef'ī: K. 14/3); *Eyleyen Ādem'i esmā ile el-ḥaḳ¹⁴⁶¹ irşād* (Nābī: K. 2/42); *Ḥazret-i Ca'fer-i Şādık ki sezādır el-ḥaḳ / Naḳş-ı pāyin ser-i ḥürşide Ḥudā kılsa çeleng* (Kāzım Paşa: K. 3/17); *Saña mahşūş bu tevḥīk ü¹⁴⁶² teraḳķī el-ḥaḳ¹⁴⁶³* (Münif: K. 5/9); *Çeşmime her zerre bir ḥürşiddir el-ḥaḳ*

1457 Pek Severim.

1458 Mihnēt-keşān.

1459 Dīvānda: lisānı

1460 Kāmūsta: derdi.

1461 Dīvānda: ancak

1462 Dīvānda: tevḥīk-i

1463 Dīvānda: teraḳķiyü'l-Ḥaḳ.

baña (Hāzık: G. 10/1); *El-ḥaḳ o suḥan*
güzel suḥandır (Lā¹⁴⁶⁴). (I/165. s.).

el-ḥükmü'llāh: (< Ar.) 'ḥükm Allāh'ın'
démekdir. Maḳām-ı teslīmiyyetde
irād olunur. Öldürmek ister 'uṣṣāḳı ol
māh / 'Āşıḳ ne dērsin? *El-ḥükmü'llāh*
(Mu'allim Nācī¹⁴⁶⁵: Mt. 12). (I/166.
s.).

el-ḥükmü-li'l-gālib, el-ḥükmü li-men
galeb: (< Ar.) ḥükm gālibiñdir.
Ḥükm galebe iledir. *El-ḥükmü-li'l-*
gālib kā'idesiniñ 'ale'l-iṭlāk cereyānına
(Kemāl). (I/166. s.).

elḥamdüli'llāh: (< Ar.) 'Allāh'a ḥamd
olsun' demektir. Ba'zen nazımda
yalnız *el-ḥamd* yazılır. *El-ḥamd benim*
sa'ādetim var / Bir ḥaylī 'ulūme
nisbetim var (Ḥayret); *Bir sözle iḳnā'*
ētdim 'anīdi / Gitdi başımdan
elḥamdüli'llāh. (I/166. s.).

eledd: (< Ar.) ḥaḳḳı ḳabūl ētmeyen
'inādcı adam: *ḥaṣm-ı eledd, düşman-ı*
eledd. (I/166. s.).

e'd-dā'ī: (< Ar.) du'acı. 'Ulemā ve
meşāyih tarafından imzā yerine
yazılır bir 'unvān-ı resmīdir.
Muḥāverātda *dā'ileri* tarzında ve
muṭlaḳā *ṭarīḳ-i 'ilmiyye mensūbını*

tarafından veyāḥūd onlar ḥaḳḳında
kullanılır. (I/166. s.).

elezz: (< Ar.) pek lezīz; eñ lezzetli:
elezz-i eṭ'ime. | Taşavvur-ı mevtiden
elezz ve ahlā 'indimde bir şey yokdur
(Ḳāḍī'asker 'İşmet). (I/166. s.).

elzem: (< Ar.) eñ lāzım, pek lüzūmlu:
Her türlü ihtiyācāt-ı medeniyyece biñ
derece onlardan elzem (Ḥāṭıra); *Budur*
insāna ehem̄m ü elzem (Nābī¹⁴⁶⁶: 107);
Du'ā-yı devleti dünyāya lāzım /
Ḥuṣūṣen¹⁴⁶⁷ ehl-i isti'dāda elzem
(Nef'ī: K. 48/42); *Şi'r ü inṣā ikisi*
tev'emdir / Līk inṣā daḥī pek elzemdir
(Vehbī¹⁴⁶⁸: 317). Sünbül-zāde Vehbī
merḥūmuñ şu beytinde görüldüğü
vech ile 'Arabī ism-i tafḍīlleriñ
evveline Türkçede edāt-ı tafḍīl olan
pek, eñ gibi lafızlar getirilmemelidir.
Muḥāverātda bunlarıñ terki ḳābil
degilse bārī muharrerātda
bulundurmamaya diḳḳat edilse
iltizām-ı feṣāḥat edilmiş olur. (I/166.
s.).

elzemiyyet: (< Ar.) elzemlik, fevḳa'l-
'āde lāzım olmak. (I/166. s.).

Elest: (< Ar.) ḥilḳat-ı ervāḥ hengāmesi.
Şanmañ bizi kim şīre-i engūr ile mestiz
/ Biz ehl-i ḥarābātdanız mest-i Elestiz

1464 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rûm: 38.

1465 Yâdigâr-ı Nâcî.

1466 Hayriyye.

1467 Dîvânda: husûsâ

1468 Lutfiyye.

(Rūḥī-i Bağdādī: TB. 1/1); *Sāğar-keş-i nuḥustī-i ḥarāb-ı Elest olur* (Şeyh Gālib: Ms. 8/3). (I/166. s.).

elsen: (< Ar.) feṣāhatle söz söyleyen, faṣīḥ adam: *Merḥūm Nācī elsen-i udebā ıtlākına şāyān idi*. (I/166. s.).

elsün, elsine: (< Ar.) 'dil' ma'nāsına olan *lisān*'ın cem'i. Lisānımızda birincisi pek az kullanılır: *elsine-i şarkıyye, elsine-i ecnebiyye*. || *Dīvān-ı hümayūn kaleminde merḥūm Dāniş Beg elsine-i şelasede eş'ār-ı pākizesi mevcūd, zātında dāniş ve dirāyetle nādirü'l-vücūd bir çebebi iken* (Ākif Paşa); *Fārisī ve 'Arabī lafz-ı keşir / Ki ola elsinede şöret-gir* (Vehbī). (I/167. s.).

e's-selām: (< Ar.) nekāyış ve mekārihden tenzih ve te'min, teslim. *Rūḥ-ı revān-ı Şāh'a taḥiyyāt ve's-selām* (Bākī: Ms. 1-7/8). Ba'zen evveline bir *vav* 'ilāve olunur. *Ve's-selām bundan bu kadarcası elvērir. Gelelim bād-ı hevā-yı taḥiyye-i müstağribāneye* (Tokat Mektubu ≈ Kānī); *E's-selām ey server-i evlād-ı ādem e's-selām / E's-selām ey bādī¹⁴⁶⁹-i icād-ı 'ālem e's-selām* (Nābī: G. 537/1); *Meslek-i şaḥīḥ ve müstaḳīmi tebdil edemeyiz ve's-selām* (Maḳāle ≈ Sırrī Paşa). (I/167. s.).

e's-şalā: (< Ar.) fi'l-aşl 'halkı namāza da'vet için i'lān' ma'nāsına mevzū idi. El-yevm o ma'nāda isti'māl olunduğu gibi şırf i'lān maḳāmında ve her şey hakkında daḥī kullanılır. *Cāmi'-i vaşfiında her saṭr-ı beyānım çekdi şaf / Hāme-i ma'nā şaririm e's-şalā-ḥān-ı menār* (Naẓīm). (I/167. s.).

elṭāf: (< Ar.) 'hüsn-i mu'āmele yāḥūd a'māl ve ef'ālde rıfk ve nezāket göstermek' ve 'iyilik etmek' ma'nāsına olan *luṭf*uñ cem'i: *elṭāf-ı ilāhiyye, elṭāf-ı celile* || *Cenāb-ı Hāḳḳ'ın 'ubbādına tevfiḳ ve re'feti ecell-i elṭāf-ı raḥmanisidir*. || *Baḥr-i elṭāf-ı keremdir kefi gevher-baḥşī* (Bākī: K. 19/20); *Mazhar oldukça Hudā'nın ey Şerif elṭāfına* (Şerif: G. 145/7); *Olmuşum bak nice elṭāf-ı celile münhal* (Kāzım Paşa: K. 4/44); *Oldu şāmil 'āleme¹⁴⁷⁰ elṭāf-ı Rabbü'l-'ālemīn* (Lā¹⁴⁷¹). (I/167. s.).

elṭāf: (< Ar.) pek hoş, eñ ziyāde laṭif: *elṭāf-ı leṭā'if*. || *Şanki¹⁴⁷² olmuş rūḥ āb u nefis ḥāk / Bu ikiden doğmuş ol ferzend-i pāk / Gāh aba meyl eder¹⁴⁷³ elṭāf olur / Hāk ucundan geh keşāfetler bulur* (Sinān Paşa). (I/167. s.).

1470 Eserde: 'ālem-i.

1471 Ziya Paşa ≈ Kaside-i Cülüsiyye: 1.

1472 Eserde: güyā.

1473 Eserde: edip.

el-‘ıyāzū bi’llāh: (< Ar.) Allāh'a sığınırım, yāhūd sığınırız, Allāh esirgesin maḳāmında kullanılır bir cümle-i isti'āzedir. *Kendim de nazīre dēr idim gāh / Ammā ne söz el-‘ıyāzū bi’llāh* (Lā¹⁴⁷⁴). (I/167. s.).

elḡāz: (< Ar.) 'yañılتماچ, bilmece, ma'nāsı mestūr kelām' demek olan *luḡaz*'ın cem'i. *Şu'arā-yı ḳadīme elḡāz ile ziyāde iştiḡāl ederlerdi. || Hall-i elḡāz. || Müftīye lāyık oldur ki cevābınıñ elfāzında elḡāz ve ta'ḳidden ictināb eyleye* (Mevzū'ātü'l-'ulūm). (I/168. s.).

el-ḡıbtā: (< Ar.) ḡıbtā olunur, ḡıbtā ederim maḳāmında kullanılır. *El-ḡıbtā o pīr-i pāk-rā'ya / Şarf etmedi 'ömrünü hebāya* (Mukāddime¹⁴⁷⁵). (I/168. s.).

el-ḡarāz: (< Ar.) 'netice-i merām, maḳşada gelince' demektir. Az kullanılır. (I/168. s.).

elf: (< Ar.) *hezār* gibi şayıda 'biñ' demektir. Elf-i evvel = Hicret-i Peyḡamberiden soñra geçen biñ sene: Hılāfet-i 'Oşmāniyye'niñ i'lānı o āḫir-i elf-i evvele muḳārindir. Elf-i sānī = hicretiñ ikinci biñ senesidir ki henüz üç yüz on üç senesi geçmiştir. Sultān Aḫmed Cāmi'-i

Şerīfiniñ inşası evā'il-i elf-i sānīye müşādıfdir. *Bende Nābī'den ola elf şalāt elf selām / Rūhuña āliñe aşḡābıña tā rüz-ı mecād*¹⁴⁷⁶ (Nābī: K. 2/163). (I/168. s.).

elif: (< Ar.) ḥurūf-ı 'Arabıyyeniñ birincisi, ḥarf-i ma'lūm. Kitābımızıñ başında da gösterildiği vech ile hemze ile *elif*iñ tefrīḳi elzemdir. Ḥurūf-ı medden olan *elif* iltişāk etdiği ḥarfiñ şadāsını vērir. Meşelā *elfāzda fā*'nıñ şadāsını yukarı çektiği gibi. *Hemze kendi şadāsını gösterir: Meşelā yine elfāz*'iñ ibtidāsında görüldüğü gibi. *Elif-bā* çocukları okumağa başlatdırılan kitāb. *Tıfl-ı dil ḳaddiñ görüp 'aşḡa elifden başladı* (Lā); *Med vērdi kimi elifle nūna* (Lā¹⁴⁷⁷); *Resm-i ḳaddiñ elif-i Fātiḡa-i isti'dād* (Nābī: K. 2/90); *Çekmez idi sīne-i sūzānına yer yer elif* (Riyāzī); *Ḳadd-ı yār, kimisi 'ar'ar dēdi kimi elif / Cümleñiñ maḳşūdu bir ammā rivāyet muḡtelif* (Sultān Süleymān); *Edebiyāt-ı cedīdede bu mişillü teşbihāt tecvīz olunmamalıdır*. (I/168. s.).

elfāz: (< Ar.) 'söz' demek olan *lafz*'iñ cem'i. Ma'nāya delālet etmesi meşrūtdur. *Elfāz-ı cemīle, elfāz-ı celīle*.

1474 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertib-i Harābāt:8.

1475 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 94

1476 Kāmūsta: me'ād.

1477 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türkī: 63.

‖ *Girmeden sāğar-ı elfāza mey va'd u*¹⁴⁷⁸
va'īd / Vèrdi biñ neş'e baña keyfiyyet-i
bīm ü ümmīd (Kāzım Paşa: K. 2/1);
*Ëtmeden rūh-ı ma'anī daha*¹⁴⁷⁹ *elfāzı*
beden / Nefes-i 'İsā-ı endişem idi cān-ı
suhan ('İzzet Mollā: K. 29/1); *Elfāzı*
da ol kadar çetindir (Lā¹⁴⁸⁰);
*Herhangi*¹⁴⁸¹ *hayāl ise muşavver / Elfāzı*
gelir anıñ berāber (Lā¹⁴⁸²); *Elfāz-ı*
ma'anī için āyīne-i şandır / Elfāza
bakılmaz mı diyorlar, hezeyāndır
*(Mu'allim Nācī*¹⁴⁸³*: 73); Ëtmeden rūh-*
ı ma'anī daha elfāzı beden / Nefes-i 'İsā-
*ı endişem idi cān-ı suhan*¹⁴⁸⁴ ('İzzet
Mollā: K. 29/1). (I/168. s.).

elfāf: (< Ar.) cem'. Müfredi olan *līf*
lisānımızda kullanılmaz. Dalları
birbirine girip şarılmış ve dolaşmış
ağaçlar, birbirine dolaşık fidanlar.
(I/169. s.).

el-firāk: (< Ar.) esenleşme, ayrılma,
ayrılık. *El-vedā' ey hāl-i hasret el-firāk*
ey seng-i ğam (Kemāl). (I/169. s.).

elkāb: (< Ar.) 'bir adamın ism-i
aşlīsinden başka şöhet-yāb olduğu
isim' demek olan *laḳab*'ın cem'i.

Yıldırım Sultān Bāyezīd, Yavuz
Sultān Selīm, Çelebi Sultān Mehmed
gibi cem'iyle müfredi ma'nā-yı
vāhıdde kullanılmaz. *Elkāb* iştilāhāt-
ı resmiyyeden olup 'aşhāb-ı rütbe-ye
maḥşūş 'unvānlar' demektir. Bu,
müfred maḳāmında da isti'māl
olunur. Devletli, sa'ādetli, fütüvvetli
gibi. *Husrev-i kişver-i nazmım ki*
debīrān-ı hayāl / Eder elkābımı her dilde
bu güne tesvīd (Nef'ī¹⁴⁸⁵: K. 54/38);
Biri elkāb-ı hümayūn-ı şudūr-ı vüzerā /
Ki o elkāb hilālindedir İsm-i a'zam
(Nābī: K. 15/12); Kendiniñ ma'nī-i
elkābına Bārī a'lem (ve-lehu: K.
15/34). (I/169. s.).

el-kışşa: (< Ar.) hülāşa-i kelām, hāşılı,
netice. *Kışşadan hişşedir el-kışşa ğaraż*
(Hākānī: 187); Etdi ol demde hemān
'aşk zuhūr / Oldu el-kışşa hüveydā bir
nūr (ve-lehu: 50); *El-kışşa fark-ı*
iktidārımı efser-i kanā'at ve kālīb-ı
i'tibārımı hil'at-ı 'uzlet ile müzeyyen
kılıp (Fuzūlī); *Rūhsun el-kışşa rāḥ*
olmañda şübhem var seniñ (Nef'ī: Sk.
2). (I/169. s.).

elektrik: (< Fr.) aşlı Yūnānīden
me'hūzdur. Ecsāmındaki hāşşa-ı
kehrübāyī; seyyāle-i berkıyye,
ṭabī'at ve keyfiyyetine göre ecsāmda

1478 Dīvānda: Va'd-i.

1479 Dīvānda: daḥī.

1480 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türki: 4.

1481 Eserde: Her kangi.

1482 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türki: 51.

1483 İrcā-yı Nazar.

1484 Aynı beyit, tek madde başında iki kez yazılmıştır.

1485 Kāmūsta (N.2) beyit Nābī'ye ait olarak gösterilmiştir.

bulunan birbirini cez̃b etmek kuvveti. On beş yirmi gurus̃ şarfiyla girilen bir tiyatroda leṭāfetiyle berāber teṣekkül etmiş de nūrlara ğark olmuş bir rūḥ-ı mücerred gibi elektrik ziyāları, mücessem hayāller gezinir (Londra ≈ Kemāl). (I/169. s.).

elken: (< Ar.) peltek, lisānında pek lüknet olan: Eyledi ṭab'-ı güher-perver-i Es'ad Paşa / Bün-i deryā-yı hünerde beni lāl ü elken¹⁴⁸⁶ ('İzzet Mollā: K. 29/26). (I/170. s.).

Allāh: (< Ar.) Hudā, Tañrı, yaradan. Birdir Allāh ismi e'l-vāḥid / Birliğine cihān kavī şāhid (Şākir Aḥmed Paşa); Ey kaṭreyi kılzüm eden Allāh / Ey nutfeyi ādem eden Allāh (Lā¹⁴⁸⁷); Allāh nedir dēyince ğāfil / Allāh dēyip ḥamūş olur dil (Mu'allim Nācī¹⁴⁸⁸: 1/7); Takrīr edemem derd-i derūnum elemim var / Allāh'ı severseñ beni söyletme ğamım var (Sulṭān Veled); Dāne-i ḥāline baḳ cennet-i ruḥsārında / Nice şabr eylesin Allāh'ı severseñ ādem (Bāḳī: G. 331/4); Allāh adın her kim evvelde aña / Her işi āsān ēde Allāh oña (Yazıcı Süleymān); Kaşr-ı kadrin o kadar eylemiş Allāh-ı 'azīm / Olamaz

revzenine vüs'at-ı efkār kepeng (Lā¹⁴⁸⁹). Şüret-i istiṣnā'ıyye de lām'ı tefḥīm ve ba'zen lām'ıñ kaşrı tecvīz olunur. Mü-be-mü diḳḳatler etdim kıl kadar fark etmedim / Kaşlarıñ bi'llāh begim düşüñdaki semmürdan (Nedīm: G. 107/5). Ba'zen lafza-i celāle maḳām-ı ta'accüb ve istiḡrābda ve mükerrer olarak īrād olunur. Allāh Allāh bu ne¹⁴⁹⁰ şādī ne¹⁴⁹¹ meserret ne¹⁴⁹² neşāt / Bunu rü'yāda ḥayāl eylemez idi evḥām (Nābī: K. 13/38); Güzelim serv ü kāmēt olmuşsun / Allāh Allāh ne āfet olmuşsun (Revānī). (I/170. s.).

Allāhī: (< Ar., < F.) Allāh adamı, veliyyu'llāh. Genc-i 'uzlet yakışır elbette Allāhīlere. (I/170. s.).

Allāhīyān: (< F.) Allāhī'niñ cem'i. Evliyāu'llāh. (I/170. s.).

elem: (< Ar.) ağrı, şızı, renc, mādđi ve ma'nevī ıztırāb. Ne ğam u ğuşsa ne renc ü elem ü bīm ü ümīd ('Ākif Paşa: K. 5/7); Sen elem çekme göñül Ḥazret-i Allāh yapar (Kānī¹⁴⁹³: G. 51/2); Ta'bīr edemem çekdiğim ālāmu felekden / Zīrā ki anıñ zikri de bir gūne elemdir (Nef'ī: K. 59/34); Ḥaḳḳa tefvīz-i umūr et ne

1486 Dīvānda: ebken.

1487 Ziya Paşa ≈ Tevhid-i Bārī ve Mūnācāt: 34.

1488 Ateş-pāre, Tevhid.

1489 Kāzım Paşa: K. 3/29.

1490 Dīvānda: ne bu.

1491 Dīvānda: bu.

1492 Dīvānda: bu.

1493 Kāmūsta (N.2) Nābī'ye ait gösterilmiştir.

elem çek ne keder (Vāṣıf: Müs. 221/1).
(I/170. s.).

elmās: (< Yun.) aşlı *azamas* olup 'sert çelik' ma'nāsınadır. 'Arablar ibtidā *alamas*'a tahrīf etmişler. Mu'ahharan keşret-i isti'māl ile *elmās*'a munḳalib olmuşdur. Ğāyetle kıymet-dār taş, ma'rūf ve maḳbūl cevher. *Yāḳūt gibi şarāb-ı engūr / Elmās gibi piyāle-i nūr* (Şeyḥ Ğālib¹⁴⁹⁴: 1669); *Sāḳī vēr ol piyāle-i elmāsa fer ü tīb / Elmās içinde mevc ura ammā ki la'l-i nāb* (Şeyḥ Ğālib: Ms. 8/1); *Medḥiñ güherlerin delip elmās-ı tab' ile / Dizdim zamāne silkine bir nazm-ı yādigār* (Nev'ī: K. 13/41); *Yā kaṭre kaṭre şebnem yā kıṭ'a kıṭ'a elmās / Yā 'aks-i mihr-i tābān yā nūr-ı feyż-i Bārī* (Lā¹⁴⁹⁵). (I/171. s.).

elmās-pāre: (< F.) elmās pārcası. Rīze-i elmās = elmās tozu, elmās kırıntısı. *Pāre-i elmāsdır seng-i fesānı n'eyler ol / Çarḥa çekme bir daha¹⁴⁹⁶ şemşīr-i vālā-gevheri* (Nef'ī: K. 14/2); *Pāre-i elmās eker her açdığı zahme o şūḥ* (Rāsih). (I/171. s.).

elmaḥ, elmaḥī: (< Ar.) her gördüğünü tedkīke merākı, mütecessis adam. (I/171. s.).

elem-zedegān: (< F.) 'kederli, muṣṭarib' demek olan *elem-zede*'niñ cem'i. *Elem-zedegāne mu'āvenet, muḳteżā-yı şīme-i insāniyyetdir.* (I/171. s.).

elma', elma'ī: (< Ar.) eñ faṭīn, pek zekī adam. *Her biri bir elma'ī-i bī-miṣāl için sermāye-i iftiḥār olan nice nice mezāyā-yı 'ilmiyye ile* (Meşāḥīr-i İslām ≈ Ḥamīd Vehbī). (I/171. s.).

el-minnetü li'llāh(I): (< Ar.) 'el-iḥsān ve'l-in'ām Allāh' demektir. Ma'nāsı *elḥamdüli'llāh* gibidir. Ya'nī 'Allāh'a minnet, minnet-i Allāh için' ma'nāsında bir cümle-i şükr-güzārānedir. *Biñ devletle eyledi memnūn beni devrān / El-minnetü li'llāh ki elimde hünerim yok* (Fehīm-i Ḳadīm); *El-minnetü li'llāh ki zamān 'ahd-i keremdir / Ebnā-yı zamān muḡtenem-i nāz u ni'amdır* (Nef'ī: K. 59/1); *Sevdā-yı ser-i zülfüñü elden komam ey māh / Ser-rişte-i 'aşḳ eldedir el-minnetü li'llāh* (Şeyḥü'l-İslām Yahyā: G. 306/1). (I/171. s.).

elvāḥ: (< Ar.) 'düz tahta, şaḥīfe' ma'nāsına *levḥ* ve *levḥa*'nın cem'i. *Bunca mühre-i naḳş ve taṣvīriñ elvāḥ-ı nazar-rübbā-yı mahāreti* (Ekrem); *Ḥayrān-ı nefāsetiñdir elvāḥ* (Mu'allim

1494 Hüsn ü 'Aşk.

1495 Ziya Paşa: G. 46/10.

1496 Dīvānda: daḥī.

Nācī¹⁴⁹⁷: 3); *Olursa sāhire elvāh u dūhalar aña kilik* (Lā). (I/171. s.).

elvāz: (< Ar.) 'bādem' dēnilen *levz* ve *levze*'niñ cem'i. (I/172. s.).

elvān: (< Ar.) 'renk' ma'nāsına *levn*'iñ cem'i. Renkler. *Levn* muṭlaḳā 'renk' dēmekdir. Faḳaṭ *elvān* mevḳi'-i isti'māline göre 'türlü türlü, birkaç türlü' ma'nāsını da ifāde eder: *A'māya elvān ta'rīf olunmaz. | Sefāhat ise o yılanıñ elvānında olan zīnet ḳabīlindendir* (Kemāl); *Dehān-ālūde olmaz ni'met-i elvān-ı 'ālemden*¹⁴⁹⁸ / *Dimāğ-ı dilde lezzet ḥān-ı yağmā-yı seherdendir* (Nābī: G. 93/2). (I/172. s.).

el-vedā': (< Ar.) Allāh'a ısmarlama, ayrılık, ayrılma ki Türkçe 'esenlemek, esenleşmek' dēnilir. *Cihān-ı ma'nāya el-vedā' gūyā olan bugüinkü mihr-i ḡārib-i edebiyātıñ* (*Pejmürde* ≈ Ekrem). (I/172. s.).

elūf: (< Ar.) herkesle ülfet ve ünsiyyete pek mā'il olan adam. *Merḥūm 'Alī Rūḥī elūf bir zāt idi.* (I/172. s.).

elūke: (< Ar.) elçiniñ ḥāmil olduḡu i'timād-nāme. (I/172. s.).

elūk: (< Ar.) *sefir* gibi 'elçi' dēmekdir. (I/172. s.).

elūh: (< Ar.) yemīn, and. (I/172. s.).

eliyy: (< Ar.) çok yemīn eden adam. (I/172. s.).

elviye: (< Ar.) 'sancaḳ' dēmek olan *livā*'nıñ cem'i. Teşdīd ile yañlıştır. İştīlāḥāt-ı mülkiyyece mutaṣarrıf bulunan maḥale de 'livā' dēnir. Meşelā bir vilāyet, birkaç livādan, bir livā birkaç ḳazādan, bir ḳazā birkaç nāhiyeden müteşekkildir. *Elviye-i düvel. | Elviye-i mülḥaḳa merkezlerinde yapılacaḳ mekātib-i i'dādiyye ḥaḳḳında da fikir ve müṭāla'a-ı ḳākerānem* ('Arīza ≈ Sırrī Paşa). (I/172. s.).

elyāf: (< Ar.) 'ḥurmā ağacınıñ ḳabuḡuyla kökünden tel tel açılmış pārça' dēmek olan *līf*'iñ cem'i. Lisānımızda bu ma'nāda müfredi çok ḳullanılır. Cem'i beden-i insānideki a'şābıñ bir ḳısmına iştīlāḥ-ı tıbbī olmuşdur. (I/172. s.).

elīf: (< Ar.) ülfet olunan, alışılan şey, alışkın. *Ma'nā ile eylemişken ülfet / 'Aşḳ etdi beni elīf-şūret* (Mu'allim Nācī¹⁴⁹⁹: 27). (I/172. s.).

elyaḳ: (< Ar.) eñ liyāḳatlı, pek lāyık. *Nābī'ye ikinci dēnse elyaḳ* (Lā¹⁵⁰⁰); *Biliriz 'aḳl ile buṭlānımızı Ḥaḳ sensin /*

1497 Āteş-pāre, Tasvir-i Cānān.

1498 Dīvānda: 'ālemle.

1499 Āteş-pāre, Tasvir-i Cānān.

1500 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rūm: 128.

Hadd-i zâtında ‘ubûdiyyete elyak sensin
(‘İzzet Mollâ: Ms. 21/7); *Eyle idrâk*
nedir şânıña vâsf-ı elyak (Şerîf: G.
88/5). (I/172. s.).

elîm: (< Ar.) çok acı, şızı hissetdiren,
pek ağrıtan: ‘*azâb-ı elîm, derd-i elîm*. ||
Yine teceddüd edip dünkü intizâr-ı elîm
(Ekrem¹⁵⁰¹: 2). (I/173. s.).

Elinuz: [ism-i mahşûş] Mora kıt‘asında
ve cezâ’ir-i mülhakasında
mütemekkin Yünânlılar. *Erinuz*
ğalaştır. (I/173. s.).

el-yevm: (< Ar.) bugün, hâlâ, şu anda:
El-yevm düstürü’l-‘amel bulunmuştur
(Şinâsî); *El-yevm ‘avâm-ı nâsıñ tavr-ı*
sefihâne ile (Koca Sekbânbaşı).
(I/173. s.).

ammâ: (< Ar.) ‘Arabîde ma’nâ-yı şartı
taammun eder. Lisânımızda üç-
dört şüretle isti’mâl olunur bir
edâtdır. Birincisi *tafşîl* içündür.
N’içün okumayalım? Adam olmak
istemiyor muyuz? Ammâ tahşîl-i ‘ilm
güç imiş. Zararı yok. Böyle güçlükleri
iktihâm ile şân-ı âdemiyyet i’lâ olunur.
İkincisi *istidrâk* içündür. *Nifâk*
etmişler ammâ ma’nevî himmet
buyurmuşlar (Vahyî¹⁵⁰²). Üçüncüsü
istiğrâb, dördüncüsü *istihsân*

içündür. Bu şüretlerle isti’mâlinde
ekseriyâ te’kîd için *hâ yâhûd ne*
edâtları getirilir. Ammâ ne güzel! ||
Ammâ yedik hâ! || İlâhî! Hidâyet kilidini
ol servere teslîm etdiñ; ammâ hidâyeti
yine meşîyyetiñe ta’lîk eylediñ (Sinân
Paşa); *Ammâ hayşîyyet-i kemâli*
i’tibârında bulunan şihhat-i me’âliyle
tenâsüb-i endâmı hükmünde olan tertîb-
i intizâmı yerinde olmalıdır ki (Taşvîr-i
Efkâr ≈ Kemâl); Meşnevî ammâ ki her
beyti cihân-ı ma’rifet (Nef’î: K. 3/2);
Gerçi her rûz kağ’-ı râh ederim / Bilmem
ammâ ne vakte dek giderim (Mu’allim
Nâcî¹⁵⁰³: 27). (I/173. s.).

ammâ ba’dü: (< Ar.) bu lafza¹⁵⁰⁴ ‘faşl-ı
hiţâb’ dërler. ‘Du’â ve şenâdan sonra
ya’nî besmele, hamdele, şalveleden
sonra’ demektir. Ed’iye ve eşniye ile
maţlûb ve maşşud-ı aşlı beyninde
îrâd ederler, bu tertîb ve ta’bîriñ
vâzı’-ı evveli Hâzret-i Dâvud
‘aleyhi’s-selâm olduğunu kavlı-ı
râcihdir. Resûl-i Ekrem şalla’llâhu
‘aleyhi ve sellem efendimiz
hâzretleriniñ bi’l-cümle mekâtîb-i
seniyyelerinde vârid olmuştur.
(I/173. s.).

1501 Yine Hilâl-i Seher.

1502 Bulunamadı.

1503 Bahâr içinde Hazân yahut Ye’s-i Muhâceret

1504 Kâmûsta (N.2) bu tamlama yoktur.

emāşil: (< Ar.) *emşel*'iñ cem'i. Faķaķ bu müfred lisānımızda me'nūs degildir. Cem'i 'aķrān u emşāl' ma'nāsına isti'māl olunur. *Beyne'l-emāşil bir mevķi'-i mümtāz iķrāz eyledi.* 'Arabīde 'efādıl' ma'nāsında kullanılır ise de Türkçede o ma'nāda isti'māl olunamaz. *Keşfi Efendi şimdi emīr-i kelāmdır / Ol mefhar-ı emāşil*¹⁵⁰⁵ *ü aķrān ne demdedir* (Rūhī: K. 35/2)?. (I/173. s.).

emācid: (< Ar.) 'pek ziyāde mecd ve şeref şāhibi' demek olan *emced*'iñ cem'i. *Emācid-i ā'yān-ı memleket.* (I/174. s.).

emārāt: (< Ar.) nişāneler. *Emāre*'niñ cem'i. Şedde ile yañlıştır. *Emārāt-ı hayriyye.* (I/174. s.).

emāret: (< Ar.) emīrlık, bir kavmiñ, bir memleketiñ kuvve-i icrā'ıyyesine şāhib olmak: *Mekke-i Mükerreme emāret-i celīlesi* § Prenslik, beylik: *Sīsām Emāreti.* || *Lafz-ı ma'nā-yı emāret*¹⁵⁰⁶ *Hüseyn-i Kerbelā* (Kāzım Paşa: Mrs. 20/9). (I/174. s.).

emāre: (< Ar.) 'alāmet, nişāne. *Emmāret* tarzında ve teşdīd ile isti'mālī yañlıştır. Cā'iz degildir. Seyyid Şerīf'iñ *Ta'rīfāt*'ına göre "emāre" ile

"alāmet"iñ farkı, birinciniñ ba'zen 'ā'id olduğu şeyden ayrılması ve ikinciniñ bi'l-'akis 'ā'id olduğu şeyden kaķ'an ayrılması huşuşundan 'ibāretir: *emāre-i liyāķat, emāre-i hasene.* (I/174. s.).

emmāre: (< Ar.) insānı a'māl-i şehvāniyye ve ef'āl-i seyyi'e icrāsına cebr ve emr eden, edici, irāde-i nefsāniyye: *nefs-i emmāre.* || 'Aķl ve rūhuñ *nefs-i emmāreye mağlūb ve dā'ī olduđu şehvāta mā'il ve meşğūf oldukları hasebiyle* (Müverrih 'Āşım); *Bańa hīķ nefis-i emmārem gibi sū'-i karīn olmaz / Bu düzd-i hānegīnin kimse mekrinden emīn olmaz* (Hāmid-i Āmedī); *Uyup nefis-i emmāreye āķıbet / Olurlar refīķ-i reh-i ma'şıyet* ('İzzet Mollā¹⁵⁰⁷: 1815). (I/174. s.).

emāzir¹⁵⁰⁸: (< Ar.) 'kuvvet ve şiddet-i kalbiyye ve 'azamet-i nefis şāhibi' ma'nāsına gelen *mezīr*'iñ cem'i: *Emāzir-i ekābirden idi.* Kullanılmaz. (I/174. s.).

em'āk: (< Ar.) cem'. 'Göz piñarları' demektir. Müfredi *me'āk* ve *me'ūk*'dur. Kullanılmaz. (I/174. s.).

emākin: (< Ar.) 'maķall' ma'nāsına olan *mekān*'iñ cem'ü'l-cem'i: *emākin-i*

1505 Dīvānda: zübde-i efāzil

1506 Dīvānda: Zīb-i evreng-i imāretir

1507 Mihnet-keşān.

1508 Kāmūsta (N.2): emariz.

muḳaddese. ‖ Emṣāli emākin-i mübāreke nādir görülmüş derecede olmasıyla dervīṣānıñ şu ḫidmetleri ṣāyān-ı taḳdīr ve istiḫsāndır (Mektūb ≈ Sırrī Paşa). (I/174. s.).

emālīc: (< Ar.) cem'. 'Uzun yapraklı otlar, fidanlar' demektir. Müfredi *ümlūc*'dur. (I/174. s.).

emālīs: (< Ar.) 'otsuz, şusuz ṣaḫrā, beyābān' demek olan *imlīs* ve *imlīse*'niñ cem'i. (I/174. s.).

emām: (< Ar.) pīş, öñ: *emām-ı beyt*. (I/174. s.).

emān: (< Ar.) emānlik, ḳorḳusuzluk müsā'ade. *Emān diyene ḳılıç olmaz. ‖ Emāna gelmedi. ‖ Emān diyor. ‖ Emān diliyor. ‖ Emān vērildi.* Bu kelime lisānımızda istimdād, ṣikāyet, taḫzīr, taḫazzür için ḳullanıldığı gibi mevḳi'-i isti'māline göre ma'ānī-i sā'ireye de delālet eder. Ba'zen 'atf-ı tefsīri şüretinde *emn ü emān* diye ḳullanılır. *Emān emān diyerek ḳıḳdı ḳal'adan gitdi / Biraz geḳince süyüf-ı seriyyeden düşmen (Surūrī); Sāḳī yetişir uyan emān gel / El vērmedi mi fiḡān emān gel (Kemāl); Elden gidiyor ḫaste-i hicrānıñ emān ('Avnī: G. 253/1); Emān-ı hevl-i ḳıyāmet ḡamān-ı re'fet ü cūd (Ṣābit: K. 2/26); Ne gördüm āh āmān el-emān bir*

āfet-i cān / Gelip yanımda güneş gibi oldu lem'a¹⁵⁰⁹-niṣār (Nedīm: K. 7/4). (I/174. s.).

emān-ḫ āh: (< F.) emān dileyici, emān isteyen: *raḳīb-i emān-ḫ āh*. (I/175. s.).

emānāt: (< Ar.) *emānet*'iñ cem'i. Ḥazāne-i ḫümāyūnda maḫfūz olan *metrūkāt-ı mütebāreke-i nebeviyye: emānāt-ı muḳaddes, emānāt-ı vāride. ‖ Êtdi emr, ehline teslīm emānātı Ḥudā / Ne olur emr-i İlāhī daha¹⁵¹⁰ bundan aḫkem (Nābī: K. 15/17); Ḥōş bir zamānda vērdi emānāt-ı 'aşḳı yār (Memdūḫ). (I/175. s.).*

emānet: (< Ar.) nezdinde ṣaklayıp istenildiği zamān i'āde etmek, istirdād edilmek üzere bir adama vērilen şey: *Emānete ḫıyānet olmaz (meşel).* Ehl-i emānet = emān, doğru adam yāḫūd adamlar. § Neẓāret gibi 'unvān-ı resmī: *rūsūmāt emāneti, ṣehr-emāneti. ‖ Vücūd 'āriyetīdir ḫayāt emānetdir (Nābī: Th. 1/5); Şemīm kākülüñ almış nesīm gülşende / Demiş ki sünbüle sende emānet olsun bū (Figānī); O gün ki bār-ı emānet be-düş olan zu'afā (Ṣābit: K. 2/51); Ehline şimdi olunmaḳla emānet teslīm (Nābī: K. 13/51). (I/175. s.).*

1509 Dīvānda: şule.

1510 Dīvānda: daḡī.

emāneten: (< Ar.) emānet olarak:
Emāneten vèrilen şey, emāneten idāre olunan a'şār hesābātınıñ tedkiki. || Kāzā-yı māl şandıklarında emāneten hıfz ètdirilecek ve bundan hıçbir maḥale bir akçe bile şarf èdilmeyecektir (Mektüb ≈ Sırrı Paşa). (I/175. s.).

emānet-dār: (< F.) kendisine emānet vèrilen, şāyān-ı i'timād adam. Emānetçi. (I/175. s.).

emānet-dārī: (< F.) emānetçilik. (I/175. s.).

emānī: (< Ar.) 'maḫşad, merām, ārzū' ma'nāsına olan ümniyye'niñ cem'i. Müfredi fethā ile ğalaṭdır. *Emānī-i ḥayriyye. || La'net ü nefrīn ol emānī-i kāzibeye ('Ākif Paşa); Dā'imā kār-geh-i bender-i iḳbālī ola / Cins-i kālā-yı emānī ile yā Rabb meşḥūn (Münif: K. 22/54); Emānī-i dili ol bār-gehden eyle ṭaleb / Ki 'arş-ı a'zam èder andan iktisāb-ı su'ūd (Şābit: K. 2/20). (I/175. s.).*

emti'a: (< Ar.) 'ḫumāş' demek olan metā''ıñ cem'i. *Emti'a-i ticāriyye, emti'a gümrüğü. || Nev-be-nev emti'a-i kār-geh-i şun'-ābād (Nābī: K. 2/2); H'āce-i dād ü sited zīver-i bāzār ède¹⁵¹¹ tā / Dem-be¹⁵¹²-dem tāze-zuhūr emti'a-i gün-ā-gün (Münif: K. 22/53); Aḫmed-*

ābāda gelir emti'a-i ḥayr-ābād (Nābī: K. 2/92). (I/176. s.).

emten: (< Ar.) pek metīn, çok dayanıklı. (I/176. s.).

emşāl: (< Ar.) 'bir şey'ıñ beñzeri, mānendi, 'aynı, naẓīri' demek olan mişl'ıñ cem'i. *Emşāl-i keşīre, emşāl-i vefīre, aḫrān u emşāl. || Faşl u mezemmetde emşāl-i sābıklarına fā'ik oldular (Koca Sekbānbaşı). Müfred olarak emşālī yok, emşālsiz gibi ta'bīrlar pek 'āmiyānedir. Bu şüretle edebiyātda isti'māl olunmamalıdır. Şimdiye deġin hıç emşālī görülmemiş ġāyet tetik bir mādde olduğundan (Lāyiḥa ≈ Reşīd Paşa); Zīrā iki münteḥab eşerdir / Emşālī görülmemiş güherdir (Lā-edrī¹⁵¹³); Èdip emşāl-i Firāvān-ile mesrūrü'l-cinān (Ḥaḫḫī: K. 6/59); Emşāl ile muḫārenetiñ¹⁵¹⁴ ḥüsnüdüdür ki baḫ / Yek-nev'ī-i ḥurūf-ı sebeb¹⁵¹⁵ sec'e ziynete (Şerīf: G. 147/5). (I/176. s.).*

emşāl: (< Ar.) atalardan ḫalma sözler. 'Ḥikāye, ḫışşa' ma'nāsına meşel'ıñ cem'i. *Ḍurūb-ı emşāl, emşāl-i 'Acem. || Türkçede dahī ḫulaḫdan 'āşık olmaḫ emşāl-i meşḥüredendir (Muḫabbet ≈ Kemāl); Fenn-i emşāle èderseñ himmet*

1511 Dīvānda: itle.

1512 Dīvānda: ā.

1513 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 52.

1514 Dīvānda: muḫārenetiniñ.

1515 Dīvānda: sebeb.

/ Gelir inşā-yı kelāma kuvvet
(Vehbī¹⁵¹⁶: 321). (I/176. s.).

emşel: (< Ar.) pek müşābih olan, çok
beñzeyen. (I/176. s.).

emşile: (< Ar.) 'şüret, sıfat, nümüne,
örnek' demek olan mişāl'ın cem'i.
Emşile-i muhtelifi. || 'Ayn-ı ef'āl-i
zamān emşile-i zīb¹⁵¹⁷-i me'mūn¹⁵¹⁸
(Münif: K. 22/48). (I/176. s.).

emcād: (< Ar.) mecīd'in cem'i. Mecd ve
şeref ve 'azamet şāhibi olanlar. *Ey
husrev-i taht-gāh-ı irşād / Ey seyyid-i
aşfiyā-yı emcād* (Vaşşāf); *Tevābi'-ile
bula zindegānī-i cāvīd / Be-hakḳ-ı nūr-ı
Muḥammed ve ālihi'l-emcād* (Mu'allim
Feyzi). (I/176. s.).

emced: (< Ar.) eñ mecīd, pek mecīd ve
şeref şāhibi: *emced-i emcād*. || *Recā'ī
Efendi ḥafīdleriniñ eñ büyüğü olan
Şun'u'llāh Emced bu gēce enfās-ı
ma'dūdesini tekmīl ile terk-i arz-ı süfelā
ve 'azm-i bālā-yı serāy-ı 'uqbā eyledi
(Pejmürde ≈ Ekrem); 'Urve-i vusḳā-yı
ümmet kuṭb-ı emceddir Takī* (Kāzım
Paşa: Mrs. 20/9). (I/177. s.).

emed: (< Ar.) ba'd, nihāyet, gāyet, soñ:
ebed-i bī-emeddir. (I/177. s.).

emed: (< Ar.) pek medīd, eñ uzun,
çok sürekli. (I/177. s.).

emr: (< Ar.) buyuruḳ, buyuruş.
Lisānımızda ekşeriyā *emr*, *nehy* de
dahī kullanılır: *alınan emre göre
hareket*. || *Emr edin*. Emr-i Ḥakḳ =
ölüm. Emr-i sāmī = maḳām-ı
şadāret-i 'uzmādan verilen emr.
Cem'i *evāmir*'dir: *evāmir-i ekīde*. §
Emr lisānımızda 'iş, şey, huşuş,
vākı'a, ḥādişe' ma'nālarında da
isti'māl olunur. Emr-i müşkil = güç
iş. Emr-i mühim = ehemmiyetli iş.
Emr-i garīb = tuhaf şey. *Evvel emirde,
ıslāḥ-ı ahvāl emrinde*. || *Teşkil-i revābıt-ı
medeniyet ve tezyīd-i vesā'it-i
refāhiyyet emrinde bedī'a nümā-yı
kemāl olmağa başlamış (Taṣvīr-i Efkār
≈ Kemāl)*. Bu ma'nālarda cem'i
umūr'dur. Bu cem'lerin şüret ve
maḥall isti'māllerine diḳkat
olunmalıdır: *umūr-ı devlet, umūr u
meşālih, umūr-ı mühimme*. || *Emr et
öleyim ger saña bār ise ḥayātım /
Maḥşerde dahī ḥāhişin olmazsa
dirilmem* (Nevres: G. 194/3); *Vücūdu,
meşrebi, mu'tādı, ḥulḳı, emr ü fermānı /
'İnāyetdir, keremdir, merḥamettir, lutf
u iḥsāndır* (Lā¹⁵¹⁹); *Zerrāt-ı 'anāşır*

1516 Lutfiye.

1517 Kāmūsta: rīb.

1518 Kāmūsta: menün.

1519 Ziya Paşa: K. 5/32.

*u*¹⁵²⁰ *mevālīd* / *Emriñle bulur nîzām-ı*
*te'yīd*¹⁵²¹ (*Lā*¹⁵²²); *Hem-rehim oldu bir*
ğarīb melāl / *Anı ta'rīf bence emr-i*
muḥāl (*Mu'allim Nācī*¹⁵²³: 4); *Cihānda*
her olacaḡ şey olur bu emr-i żarūrī
(Recā'ī-zāde Ekrem); *Ser-keşlik etti*
*emrine beñzer*¹⁵²⁴ *peleng-i çarḡ / Zincīr*
*ile getirdi anı*¹⁵²⁵ *keh-keşān keşān* (*Bāķī*:
 K. 1/17); *Ki kaḡā nūh-feleki ḡalmıř anıñ*
emrine rām (*Cevrī*: K. 6/15). (I/177.
 s.).

emerr: (< Ar.) pek acı: *emerr-i edviye*.
 (I/177. s.).

emrāz: (< Ar.) 'saḡam, fütūr, 'illet'
 ma'nāsına olan *marāz*'ıñ cem'i:
 ḡastalıklar. *Emrāz-ı dāḡiliyye, emrāz-ı*
cildiyye. || *Bunca emrāz ve devāḡiniñ*
vücūdunu o def' ediyor (*Nüfūs* ≈
Kemāl); *Mübtelā olmaya emrāza teni /*
Raḡne-dār olmaya burc-ı bedeni
 (*Ḥāķānī*: 164). (I/177. s.).

emrān: (< Ar.) 'kürk' ma'nāsına olan
mern'iñ cem'i. Türkçe *kürk* birkaç
 şüretle telaffuz olunup birkaç
 ma'nāya delālet eder. Şurada
 onların gösterilmesi fā'ideden ḡālī
 olamaz: Birincisi ḡayvānātıñ tüylü

derisinden giyilmek için yapılan
ma'lūm kürk. İkincisi anaşon ile
 daḡıḡden yapılan bir nev' ince, kuru
ma'lūm gevrek; üçüncüsü, levāzım-ı
 beytiyyeden olup inşāatda ve'sāir
 işlerde ḡullanılan *ma'lūm kürek*;
 dördüncüsü, āteři rüzḡārlamak ve
 havālandırmak için ḡullanılan
körük'dür. Bu dört lafzıñ şu şüretle
 yazılarak yek-dīgerinden tarz-ı
 imlāca tefrīķi ḡabildir. Ma'māfīḡ
 bunlarıñ zammelerini tefḡīm ve
 taḡfīf için bir 'alāmet-i fāriķaya
 fevķa'l-'āde lüzūm ve iḡtiyāc
 mevcūd ise de lisānımızıñ imlāsına
 'ā'id olan bu mişillū mevādd-ı
 mühimme hey'et-i muḡteziyyeniñ
 fıķdānına mebnī henüz ḡall
 olunamadıḡından bi'z-żarūre
vāv'ları eskisi gibi yazmaḡa
 mecbūriyyet görülmüşdür. (I/178.
 s.).

emred: (< Ar.) bıyıklar terlemeye
 başlamış iken henüz çehresinde tüy,
 kıl bulunmayan civān, yüzünde kıl
 olmayan genç. Şābb-ı emred =
 tüysüz genç. (I/178. s.).

emr-nāme: (< Ar.) emri mutaḡammın
 kaḡıd, büyük bir zāt veyā maḡām
 tarafından gönderilen mektūb: *emr-*

1520 Eserde: 'anāşır-ı.

1521 Eserde: te'bīd.

1522 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Mūnācāt: 16.

1523 Bahar İçinde Hazan yahud Ye's-i Muhaceret.

1524 Kāmūsta yazılı deḡil.

1525 Dīvānda: yine.

nāme-i vālaları, emr-nāme-i sāmī.
(I/178. s.).

emrūd: (< F.) armud. Bu meyveye lisān-ı Fārisīde 'ārmūd' ve 'āmrūd' dēnir. Ve ba'zen hemze ıskāt edilerek yalnız *murūd* kullanılır. *Ārmūdiyyüş-şekl* ta'bīr-i kadīmini terk ile *şekl-i ārmūdī* veyā *şekl-i emrūdī* kullanılmalıdır. (I/178. s.).

emzice: (< Ar.) 'tabī'at, hūy, meşreb' ma'nāsına olan *mizāc'ın cem'i: emzice-i muhtelifē.* ‖ 'Ukūl ve emziceniñ tefāvūt ve ihtilāfı herkesiñ kavā'id-i 'akliyye ile bir hakīkate vuşulünü mānī' olduğuna (*İtlākü'l-efkār* ≈ Edhem Pertev Paşa). (I/178. s.).

emess: (< Ar.) pek ziyāde mes eden, eñ çok doḡunan. *Erkān ve aḥkāmı kavā'id-i 'akliyyeye daha aḡreb ve emess olan* (*İtlākü'l-efkār* ≈ Edhem Pertev Paşa). (I/178. s.).

emsiye: (< Ar.) 'aḡşām' ma'nāsına olan *mesā'*nın cem'i: aḡşāmlar. Müfredi çok kullanılır. (I/178. s.).

***1526

emşāt: (< Ar.) 'ṭarak' ma'nāsında *muşt* ve *muşt'ın cem'i.* Ayağıñ üstündeki ufaḡ kemiklere 'muştü'l-ḡadem' dēnir. İnsānıñ arḡa küregine de 'muştü'l-ketf' dērler. 'Muştü'z-zenb'

de bir nebātıñ ismidir. *Meşşāta* bundan müştāḡdır. (I/179. s.).

emşār: (< Ar.) 'belde, şehir' dēmek olan *mısr'ın cem'i.* Beldeler, ḡaşabalar: *ahālī-i emşār.* ‖ *Devr-i büldān ve emşār ile merākiz-i medeniyyet-i İslāmiyyede rahle-pīrā-yı tedrisāt olan* (*Meşāhīr-i İslām* ≈ Ḥamīd Vehbī). (I/179. s.).

emṭār: (< Ar.) 'yaḡmur' dēmek olan *maṭar'ın cem'i: nüzü'l-i emṭār, emṭār-ı keşīre.* ‖ *Şahīfesinde sūtūr-ı hatt şehāyib-ı emṭār-ı mevāhib* (Fużūlī¹⁵²⁷). (I/179. s.).

em'ā: (< Ar.) 'baḡırşak' dēmek olan *mi'ā'nın cem'i.* Türkḡede müfredi kullanılmaz. *Şerāyīn ü em'āde olsa halel*¹⁵²⁸ / *Vērir başa saḡlık ṭılā-yı 'asel* ('İzzet Mollā¹⁵²⁹: 2726). (I/179. s.).

emkine: (< Ar.) *mekān'ın cem'i: emkine-i cedīde.* (I/179. s.).

emel: (< Ar.) ārzū, me'mūl, umulan, şey-i muntazır. Ṭul-i emel = vücūda gelmesine 'ömr-i beşeriñ kifāyet etmeyecegi hūlyālar, ḡuruntular. *Nā'il-i emel olamadı.* ‖ *Felek peymāne-i ni'met*¹⁵³⁰ *ümīd ü kām maḡfiret*¹⁵³¹ / *Kerem sākī-i bī-minnet emel bezm-i*

1527 Şikayet-nāme.

1528 Eserde: ilel.

1529 Mihnet-keşān.

1530 Dīvānda: himmet.

1531 Dīvānda: hem-sohbet.

müheyyâdır (Şabri: K. 7/5);
Himmetiñle emele olmada herkes vâşıl
(*Medhîyye-i Raşîd Paşa*). (I/179. s.).

emlâ': (< Ar.) 'cemâ'at' demek olan
mele'niñ cem'i. Müfredi *mele-i a'lâ*,
'alâ mele in-nâs terkîbleriyle
kullanılır. (I/179. s.).

emlâh: (< Ar.) 'tuz' ma'nâsına *milh'i*ñ
cem'i: *Yemen memlaḥalarından*
çıkarılan emlâhıñ ekseri Hindistân'a
götürüldüğü kayd-ı resmî ile müsbetdir.
(I/179. s.).

emlâk: (< Ar.) 'taşarruf ve temellük
olunan yer, arâzî, ebniye' demek
olan *milh'i*ñ cem'i: *emlâk-ı hümayûn*
komisyonu, tahrîr-i emlâk hey'eti. ||
Bakmıyor kimse onuñ emlâkına (Lâ).
(I/179. s.).

emlaḥ: (< Ar.) eñ melâḥatlı, pek ziyâde
melîḥ, güzel. *Turre-i ḥâdan olur şâhid-*
i mışra' emlaḥ (Şerîf: G. 16/6); *Varsa*
da çok melîḥ o emlaḥdır / Varsa da çok
faşîḥ o efşahdır (Mu'allim Nâcî¹⁵³²:
49); *Ol ana emlaḥ gülistânınıñ gülü*
(‘Ubeydî). (I/179. s.).

emles: (< Ar.) avuç içi gibi pürüzsüz,
düz: *hacer-i emles, saṭḥ-ı emles*. (I/180.
s.).

emn¹⁵³³: (< Ar.) korkusuzluk, emînlik.
Ba'zen te'kîd için *emân* 'ilâve
olunur. *Emn ve âsâyiş*. || *Çokdan*
olmuşdu cihân pâ-mâl-i cevri-i ḥâdişât /
Re'fetiñ ger olmasaydı mâye-i emn ü
emân (Hâkkî: K. 6/47); *Mülk-i*
nazmıñ huṭbe-i emn ü emânıdır sözüüm
(Nef'î: K. 1/25); *Keşti-i emn ü emân*
buldu muvâfık eyyâm (Nâbî: K. 13/4);
Zamânında zemîn ü âsmân emn ü emân
üzre (Lâ¹⁵³⁴). (I/180. s.).

emniyyet: (< Ar.) müvelledâtdan
korkusuzluk ḥâli, inanmak,
güvenmek: *emniyyet şandığı*.
Emniyyeti sū-yı isti'mâl ta'bîrât-ı
kânûniyyedendir. *Bâ'is-i mağfîret-i*
*ḥazret ola / Sebeb-i pāye-i emniyyet*¹⁵³⁵
ola (Hâkânî: 196); *Vêrir vicdāna, ol*
neş'etiñe edyāna emniyyet (Lâ). (I/180.
s.).

emvât: (< Ar.) 'ölü' demek olan
*meyyit'i*ñ cem'i: *defn-i emvât, aḥyâ vü*
emvât. || *Gül-zâra gel ki kevşer-i bâğ u*
nesîm-i şubḥ / Emvât-ı ḥâki êtdiler iḥyâ
Mesîḥ-vâr (Necâtî: K. 8/2); *Deyre*
*varmaḥdan merâm*¹⁵³⁶ *iḥyâ-yı emvât*
eyleyip / Bütlere i'câz-ı rûḥu'llâhu
söyletmek midir (Nâ'ilî: G. 100/6);

1533 Kāmûsta: emn.

1534 Ziya Paşa: K. 2/23.

1535 Eserde: ümniyyet

1536 Dîvânda: murâd

*Nez'-i hayāt-ı hayy eder, emvāta cān
vèrir / Eyler ğubārı ādem ü cismi ğubār
eder (Lā¹⁵³⁷). (I/180. s.).*

emvāc: (< Ar.) 'dalğa' ma'nāsına
*mevc'iñ cem'i: tehācüm-i emvāc. ||
Dest-i gevher-bārına bir kaçre emvāc-ı
biḥār (Naẓīm); Bu emvāc-ı biḥārıñ¹⁵³⁸
ka'rına reh-yāb olan añlar / Ki var
tahtında pür-dürr-i ḥaḳīkat bir 'aceb¹⁵³⁹
deryā (Nābī: K. 1/24); Nesīm ol deñli
nāzik tarḥ eder āb üzre emvāc-ı / Ki levḥ-
i sīme üstād edemez öyle ḳalem-kārī
(Nef'ī: K. 49/7); Nice deryā ser-i
emvāc-ı ermiş evc-i eflāke / Ki her
girdābı bir ḥalḥāl-ı sāk-ı 'arş-ı
rahmāndır (Riyāzī). (I/180. s.).*

emvāl: (< Ar.) māl'ıñ cem'i. Kıymet-dār
olan para ile alınan şeyler: *emvāl-i
metrūke, emlāk ü emvāl. || Kelime-i
vāḥide-i İslāmiyyeti istima' ve aña etbā'
içün bezl-i emvāl ederek gelenlerdir
(İstitrād ≈ Edhem Pertev Paşa); Ehl-i
ḥikmet dēdi cem'-i emvāl / Kesb-i
sermāye-i esbāb-ı nevāl (Nābī¹⁵⁴⁰: 714).
(I/180. s.).*

emvāh: (< Ar.) 'şu' ma'nāsına māl'ıñ
cem'i. *Miyāh* gibi nazımda, neşirde

kullanılmalıdır: *cūşış-i emvāh, emvāh-
ı rākide. (I/181. s.).*

Emeviyye: (< Ar.) ehl-i İslām arasında
teşekkül eden birinci devlet, ilk
İslām hükümeti. Bunlara 'Benī
Ümeyye ve Benī Emeviyye' dèrler.
Her iki nisbet şahīḥdir. Faḳat
ekseriyā şahşī nisbetde 'Emeviyye'
ve şahşıñ ğayrı nisbetde 'Ümeyye'
dènir. Bi'aynihi belde-i Rey
nisbetinde şahş olursa 'Rāzī' ve
ğayrı olursa 'Reyī' dèdikleri gibidir.
(I/181. s.).

emhār: (< Ar.) 'taht-ı nikāḥa alınan
kadınlarıñ ḥall-i buḍ'u muḳābilinde
şer'an ve 'ācilen ve ācilen ta'yīn
olunan miḳdār-ı māl akçe' dèmek
olan *mehr'iñ cem'i: emhār-ı zevcāt.*
(I/181. s.).

emhār: (< Ar.) 'ḥay' ma'nāsına olan
müḥr'üñ cem'i. Mihār da bunuñ
cem'idir. Dişisine 'mühre' dènir.
Cem'i *müḥrāt*'dır. Müfredleri başḳa
ma'nalarda kullanılır. (I/181. s.).

emhāl: (< Ar.) 'te'ḥīr ve te'ennī ètmek,
zamān vèrmek' ma'nāsına olan
*mehl'iñ cem'i: Aldanır elbette emhāl
gösteren medyūnuna (Lā). (I/181. s.).*

emyāl: (< Ar.) māl'ıñ cem'i. Bir māl
2,500 zirā' tūlunda mesāfedir.
(I/181. s.).

1537 Ziya Paşa: TCB. 1/12.

1538 Dīvānda: mecāzun

1539 Dīvānda: jerf

1540 Hayriyye

emîr: (< Ar.) bir kavmin bir hıttanî, re'îsi, hükümrânı. Bir mahalliñ begi. Emîrû'l-müminîn = hazret-i Peyğamberiñ halîfesi, pâdişâh-ı İslâm. Emîr-i Mekke = Sülâle-i tâhire-i Muhammediyye'den Mekke-i Mükerrerede me'mûr bulunan zât-ı şerîf. Emîr-i âhûr = ıstabl-ı hümayûn nâzırı. Emîrû'l-hâc = kâfile-i hüccâca riyâset ve nezârete me'mûr olan zât. Emîrû'l-ümerâ = bir rütbe-i resmiyyedir ki rütbe-i sâniyeye mu'adildir. Faqat bu rütbeye hâ'iz olan paşalık 'unvânını da ihrâz eder. *O pâk¹⁵⁴¹-dil ki êderse tevâzu'undan êder / Şıtabl-ı hâşşına Efrâsyâb'ı mîr-âhûr* (Nâbî: K. 7/42); *Ne Hakîm-i Gaznevîyim ne Emîr-i Dehlevî* (Nef'î: K. 3/13); *Neşr-i şît eyler emîrân hey'etin tebdîl ile* (Şerîf: G. 112/3). (I/181. s.).

emîrâne: (< F.) emîr olana yakışacak tarzda: *eṭvâr-ı emîrâne, evzâ'-i emîrâne*. (I/181. s.).

emîn: (< Ar.) kalbinde korku olmayan, emniyyet içinde olan: *emîn mahall* || *Emîn olmuyorsunuz. Ş Gadr ve hıyânetden vâreste ve şâyân-ı i'timâd olan emîn adam. Efendiler! Sizi tebşîr ederim. İstikbâlimiz emîndir*

(*Nuṭuk* ≈ Sırrî Paşa); *Êde Hakk cümle belâlardan emîn* (Naḥîfî); *Emîn-i mülk-i nübüvvet medâr-ı hatmiyyet* (Sâbit: K. 2/26); *Emîn-i vahy¹⁵⁴²-i İlâhî Muhammed-i 'Arabî* (Sâmî: K. 1/19); *Kıl vücûd-ı pâkini cümle haṭâlardan emîn* (Şafiye Sulṭân-zâde Dâniş; (I/181. s.).

emyûs: (< Ar.) tuz taşı, kırılmamış kebîr tuz pârçaları. (I/182. s.).

emîme: (< Ar.) demirci çekici Ş bir nev' ot. (I/182. s.).

emîhe: (< Ar.) koyunlarda hâşıl olan uyuzluk. (I/182. s.).

enâbîb: (< Ar.) *ünbûbe*'niñ cem'i. Boğum boğum olan şeyler, kâmiş gibi içi boş olan âlât-ı fenniyye. Müfredi çok kullanılır. (I/182. s.).

enâbîş: (< Ar.) yerden çıkarılan otuñ kökü. Yer elması, patates gibi şeylere 'enbûşe' dërler. (I/182. s.).

Enâcîl: (< Ar.) Hazret-i 'Îsâ 'aleyhi's-selâma isnâd olunan ve Hıristiyanlarıñ eyâdî-i i'tibârında bulunan kitâbıñ ismi *İncîl* ve onuñ cem'i budur: *Enâcîl-i erba'a*. || *Tevrât ola mı yâhûd Enâcîl / Hem menkâbet-i kitâb-ı Tenzîl* (Lâ-edrî¹⁵⁴³). (I/182. s.).

1542 Kâmûsta kelime "hı" ile yazılıdır.

1543 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevî: 24.

enār: (< F.) lisānımızda 'nār' denilen meyve. *Bu şüre-zārda naḥl-i enār olur peydā* (Hāzık: G. 9/5). (I/182. s.).

enādīd: (< Ar.) perīṣān, perākende, dağınık şeyler. Nazımda *ṣanādīd'e* terdīf edilebilir. (I/182. s.).

enāfis: (< Ar.) ¹⁵⁴⁴ *enfes*'iñ cem'i. Pek nefis olan şeyler: *Enāfis-i āṣār-ı edebiyedendir*. (I/182. s.).

enām: (< Ar.) cümle maḥlūk, dünyāda bulunan insānlar, bütün halk: *Rabbü'l-enām, seyyidü'l-enām, maḡbuṭ-ı enām*. || *Āstīn-i keremi kīse-i erzāk-ı cihān / Āsitān-ı ḥaremi kıble-i ḥacāt-ı enām* (Nef'i: K. 50/27); *Saṇa ikrār iledir ṣiḥḥat-i imān-ı enām* (Nābī: K. 2/100); *Dest-gīr oldu ṣehen-ṣāha yine Rabbü'l-enām* (Cevrī: K. 6/2); *Ey melāz-i ümem ü kehf-i enām-ı devlet* (Münif: K. 5/27). (I/182. s.).

enāmil: (< Ar.) 'parmak ucu' demek olan *enmele*'niñ cem'i. Müfredi hemze ve *mīm*'iñ üç türlü harekesiyle cā'izdir. Lisānımızda kināyeten 'el' ma'nāsında ve cem'i müfredinden ziyāde isti'māl olunur. *Enāmil-i keremiñ ḥall eder*¹⁵⁴⁵ *ümüdüm odur / Olursa rişte-i kārımda ṣad girih ma'kūd* (Şābit: K. 2/60); *Maḡtū'adır*

enāmil-i inkārımız bizim (Hāzık: G. 121/2). (I/182. s.).

enā'iyyet, enāniyyet: (< Ar.) [müvelledātdan] benlik. Maḡviyyet muḡābili. *Lāf-ı da'vā-yı enāniyyet ne lāyık 'āqıla / Herkesiñ 'ālemde biñ mā-fevki biñ mā-dūnu var* (Muḡliṣ Es'ad Paşa); *Resm-i enā'iyyeti olup hebā / Buldu o bī-çāre beḡa der-fenā* (Nābī: Ms. 9/84). (I/183. s.).

enāyī: (< Ar.) kendini değerli zanneden cāhil, aḡmak, bayaḡı, aṣaḡı adam. *Hīç fāzıla tercīḡ olunur mu merd-i enāyī* (Şerīf¹⁵⁴⁶)?. (I/183. s.).

enbār: (< Ar.) müfredi kullanılmaz. İçinde zehā'ir ve eşyā ṣaklanılan bināya 'nibr' denir ki cem'i *enbār*'dır. Türkçede hemze-i memdūde ile *anbar* müfred ḥükmünde isti'māl olunur. *Leḡce-i 'Oṣmānī*¹⁵⁴⁷ de *anbār*'iñ Yūnānīden me'ḡūz olduḡu gösterilirse de yañlıştır. *Erzāk enbārı, zaḡīre enbārı, kırk enbār*. || *Mücedded havzlar, enbārlar, ālāt yapırdı / Bütün tersāneniñ ikmāl olundu neyse noḡṣānı* (Medḡiyye); *Daḡīk-ı nazmı Fāzıl pīde et tennūr-ı tārīḡe / Ḥubūbatıñ öküz limānına tarḡ*

1544 Kāmūsta (N.2) bir sonraki maddeye ait ilk üç kelime buraya sehven yazılmıştır: cümle maḥlūk, dünyāda.

1545 Dīvānda: ēde.

1546 Bulunamadı.

1547 50. s.

oldu anbārı (1207, Mīr Fāzıl). (I/183. s.).

enbāz: (< F.) şerīk, şebīh, ortak, eş: *Ḥudā-yı bī-enbāz. ‖ Der-i pūr-raḥmet-i Yezdān-ı bī-enbāzdan ğayrı* ('Avnī: G. 403/7); *Mi'rāc-ı hayāle eyleyip sāz / İster ki Mesīh'e olsun enbāz* (Şeyḥ Ġālib¹⁵⁴⁸: 206); *O enbāz-ı tāūn*¹⁵⁴⁹, *o şayyād-ı cān / Kefen-dūza olmuş şerīk-i 'inān* ('İzzet Mollā¹⁵⁵⁰: 2728). (I/183. s.).

enbāz: (< Ar.) 'laḳab gibi şoñradan takılan ad' ma'nāsına olan *nebez*'iñ cem'i. Tefrīḳ-i ma'nā için yazıldı. (I/183. s.).

enbāğ: (< F.) bir erkegiñ taḥt-ı nikāhında bulunan kadınlarıñ her biri, ortaklar. Kullanılmaz. (I/183. s.).

enbān, enbāne: (< F.) dağarcık, heybe. *Olma ey ṭab'-ı ḥarīş enbān-güşā-yı izṭırāb* (Nābī: G. 180/2). (I/183. s.).

enbānçe: (< F.) küçük dağarcık, ufak heybe, çanta. (I/183. s.).

enbūr: (< F.) ocak ve āteşi qarışdırmağa maḥşūş ālet. Türkçesi demir *egsü* veyāḥūd *kışac'*dır. (I/183. s.).

enbūşe: (< Ar.) ağaç kökleri Ş yer elması, patates gibi şeyler. (I/184. s.).

enbūh: (< F.) çokluk, ğalebelik, izdiḥām: *gürūh-i enbūh*. Fārisīde *vāv*'iñ ḥazfıyla *enbūh* tarzında telaffuzu cā'iz ise de lisānımızda o şüretle kullanılmamalıdır: *Enbūh-ı endūhuñ tevārüdü 'ale't-tevālīdir* (*Mektūb* ≈ Sırrī Paşa). (I/184. s.).

enbiyā': (< Ar.) 'peygamber' demek olan *nebī*'niñ cem'i. Ḥātemü'l-enbiyā = Ḥazret-i Muḥammed şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem. *Ne kişver üstüne rāyet-keş-i cihād olsañ / Olur ta'āvüne ervāḥ-ı enbiyā me'mūr* (Nābī: K. 7/96); *Tā ḥaşr o şāh-ı enbiyāya / Olsun şalavāt-ı bī-nihāye* (Lā¹⁵⁵¹); *Cibril var ḥaber vēr*¹⁵⁵² *sultān-ı enbiyāya / Düşdü Ḥüseyn atından şahrā-yı Kerbelā'ya*¹⁵⁵³ (Kāzım Paşa: Mrs. 12/1); *Aḥmed-i mürsel imām-ı enbiyā kim zātıdır* (ve-lehu: K. 1/31). (I/184. s.).

entārī: [müvelledātdan] ba'zı kitāblarda aşlı '*anterī* olmak üzere gösterilmiştir. O hālde 'renkli maymun' demek olan '*anter*'e bir yā-yı nisbet 'ilāve edilip '*entārī* denilmiş ve 'bir nev' libās, şevb' demek olan

1548 Hüsn ü 'Aşk.

1549 Kāmūsta bu kelime yoktur.

1550 Mihnēt-keşān.

1551 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 47.

1552 Kāmūsta burada "o" yazmaktadır.

1553 Dīvānda musraların yerleri tam aksidir.

entāriniñ renkli bulunması
hasebiyle böyle tesmiye ve teşbîh
édilmiş olması muhtemeldir. (I/184.
s.).

enteraşı¹⁵⁵⁴: (< İt.) adamın kendi çıkarı
ya'nî kârı, menfa'at ve istifâde-i
zâtiyye. *Āntere* şüretiyle de
kullanılır. (I/184. s.).

entrika: (< Fr.) efsâd, hîle, düzen,
oyun. *Entriğan* = hîle-kâr, müfsid,
düzenci. (I/184. s.).

encâm: (< F.¹⁵⁵⁵) nihâyet, 'akıbet, soñ.
Encâm-kâr = işin soñu. *Mübârek ola
şubh u şamınıñ ağâz u encâmı*¹⁵⁵⁶
(Nef'î: K. 23/40); *Bu ne encâmı yok
teğâbündür / Beşre şân vèren
ta'âvüündür* (Mu'allim Nâcî¹⁵⁵⁷: 34);
*Çenber-i dâ'ire-i meclisi çarh-ı 'işret /
Devr-i bezmi tarab-âğâz u meserret-
encâm* (Nef'î: K. 50/12); *Encâma èrer
mevsim-i gül hârede kalmaz* (Na'îlî¹⁵⁵⁸);
*Yüz meşakkat çekse kâm-ı dil*¹⁵⁵⁹ *tapar
encâm-ı kâr* (Fuzûlî: K. 7/10). (I/184.
s.).

encidân: (< Ar.) bir ağaçdır ki 'kaşnı'
denilen 'ilâç ondan hâşıl olur.
(I/184. s.).

encüm: (< Ar.) 'yıldız' demek olan
necm'iñ cem'i. *Encüm ile 'âlemi
donatdıñ / Her necmde biñ cihân
yaratdıñ* (Lâ¹⁵⁶⁰); *Luţfunu a'lâ vü ednâ
gördüğün i'lân*¹⁵⁶¹ *èder / Āsmânda
naqd-i encüm, hâkde genc-i defîn*
(Nef'î: K. 56/18); *Encüm-i rahşân
şerâr-ı mîhr-i pür-envâr şem'* (Riyâzî:
K. 7/22); *Şanma encümle şafağ olmuş
'araç-rîz-i hicâb* (Nazîm); *'Aksidir anıñ
felekde hürmen-i encüm degil* (Nef'î: K.
15/35); *Nazm-ı Kur'ân gibi ey encüm-i
rahşân-ı hüda*¹⁵⁶² */ Sizi üstâd-ı felek
êtmedi tanzîr henüz* (Mu'allim
Nâcî¹⁵⁶³: 3). (I/184. s.).

encümen: (< F.) meclis, cem'iyet,
takım: *encümen-i dâniş, encümen-i
kibâr. ‖ Ayağ-ı meyden el çek ârzü-yı
encümenden geç* (Nevres: G. 25/1).
(I/185. s.).

encer: (< Ar.) gemi demiri. *Lenger*'iñ
mu'arrebidir. (I/185. s.).

encüg: (< F.) ocağ. 'Arabcası *kür* ve
küre'dir. (I/185. s.).

1554 Interesse.

1555 Devellioğlu: Arapça. Kâmûs-ı Türkî: Farsça. Lugat-ı Remzî: Farsça.

Lugat-ı Ebü'z-ziyâ: Farsça.

1556 Dîvânda: encâm u âğâzı.

1557 Bahar İçinde Hazân yahut Ye's-i Muhâceret.

1558 Bulunamadı.

1559 Kâmûsta: kâmdan.

1560 Ziya Paşa ≈ Tevhîd-i Bârî ve Münâcât: 11.

1561 Dîvânda: izhâr.

1562 "Eshâb-ı kalencüm..." hadîs-i şerîfine telmihtir.

1563 Sünbûle, Hâtıra-i Bedr Kübrâ.

encîr: (< F.) bildigimiz meyve: İzmir'in kuru inciri meşhurdur. Lisânımızda hemzeniñ kesriyle telaffuz olunur. (I/185. s.).

enḥā': (< Ar.) *naḥv'*in cem'i. Taraflar, cihetler, yañlar: *enḥā-yı bâdiye*. Müfredi bu ma'nâda isti'mâl olunmaz. *Bu ravza-i vasî'ü'l-enḥânîñ bir güşesinde şimdiki imparatoruñ pederi Frederik'in ve zevcesiniñ mezârı mevcûddur* (Şarlottenburg¹⁵⁶⁴ Sarayı ≈ Sa'du'llâh Paşa); *Zîr ü bâlâ ve eṭrâf u enḥāya ara sıra lâkaydâne 'atf-ı nazar eder ve müte'âkiben 'âlem hayret ve fikrete düşer kalırdı* (Muḥsin Beg ≈ Ekrem). (I/185. s.).

enḥas: (< Ar.) pek nuḥûsetli, eñ uğursuz. *Çün enḥas-ı evkâtta vü iz'af-ı ḥâlâtta ḥuzûrlarına gitdim* (Fuzûlî). (I/185. s.).

endâ', endiye: (< Ar.) 'şebnem, çiy' ma'nâsına olan *nedâ'nıñ* cem'i. Kullanılmaz. (I/185. s.).

endâht: (< F.) atma, atılma: *endâht* olunan top. || *Toplarıñ endâhtı, fişeng endâhtı*. Endâht etmek = atmak. (I/185. s.).

endâhte: (< F.) atılmış: *endâhte-i meydân-ı sefâlet*. || *Aḥibbâdan biriniñ şafḥa-i rûyına endâhte eyledikleri dahî*

pîrâmen-gerd-i ḥatır-ı 'âtır olmak gerekdir (Mektûb ≈ Kânî); *Hall eder nâḥın-ı endâhtesi ol girihî* (Nâbî: K. 15/69). (I/185. s.).

endād: (< Ar.) 'mişil, nazîr, eş' ma'nâsına olan *nidd'in* cem'i. Bî-endād = nazîri, eş yok. Müfredi ḥükmünde isti'mâl olunur, müfredi hîç kullanılmaz. *Kim ki var mişl ü şebîhi bulunur 'âlemde / Münḥaşır saña faḫaṭ rütbe-i nefy-i endād* (Nâbî: K. 2/122); *Ne baḥtiyâr gürûhuz, ne muṭlu ṭâ'ifeyiz / Ki eylemiş bize iḥsân Hudâ-yı bî-endād* (Mu'allim Nâcî¹⁵⁶⁵). (I/185. s.).

endâz: (< F.) lisânımızda ism-i fâ'il ḥükmünde ve 'atıcı' ma'nâsında terkîb ile kullanılır: *silâḥ-endâz, nigeh-endâz*. || *Sütûn-ı sefîne-i 'ubûdiyyet-nâmeye keşîde ederek bu şüretle lenger-endâz mersâ-yı beyân olur ki* (Şinâsî); *Olalar taḥte's-şerâda gâv u mâhî muṣṭarib / Olsa ger fevḳa'l-'ulâda sāye-endâz-ı vaḳâr* (Nazîm); *Yaraşır atlas-ı çarḥ olsa aña pây-endâz* (Nef'î: K. 18/49); *N'ola dönse behişte sāye-endâz olduḡu gülşen* (Şabrî: K. 7/23); *Bahre 'aks-endâz olur gûyâ*¹⁵⁶⁶

1564 Charlottenburg Sarayı.

1565 Bulunamadı.

1566 Kâmuştâ yoktur.

cibālîñ şüreti (Nevres: K. 3/15).
(I/186. s.).

endāze: (< F.) bildigimiz ölçü. Altmış santimetredir. Aşlı hendese yāhūd hendīze zannedenler bulunmuş ise de doğrusu *endāhten* maşdarından müştak *endāz*'iñ soñuna bir hā-yı haşriyye 'ilāvesiyle bir nev' küçük arşuna ıtlāk kılındığı tettebbu'āt-ı vākı'adan anlaşılmuştur. Ş Mecāzen 'had, taḥmīn' ma'nalarında da kullanılır. *Geveze endāzeden hāric* söz söyledi. || *Endāzesinden dışarı iş gören 'ākıbet peşimān olur.* || *Yigitlik koluna nişān dögmek, endāze boyu şarık şarmak ... degildir* (Koca Sekbānbaşı); *Sūḳ-ı takdīrde endāze vü mīzān olmaz* (Beylikçi 'İzzet); *Metā'-ı nuṭkuna kilik-i edīb-i ğayb endāze* (Şabrī: K. 7/40); *Her ne deñli himmete endāze olmazsa yine* (Cevrī: G. 38/2). (I/186. s.).

endām: (< F.) beden, boy: *gül endām, nāzik endām, hōş endām*. Endām āyīnesi = insānıñ bedenini tamāmıyla gösteren büyük āyīne. Ş Vücūduñ biçimi, leṭāfet ve tenāsüb-i beden. Endāmlı = boyu mütenāsib. Endāmsız = bedeni biçimsiz. *Bir endāma mālīk ki tenāsübü nuzẓārını hālīk* (Frederik'iñ Zevcesi Hakkında ≈

Sa'du'llāh Paşa); Bedāyi'-pesend olan göñüller için hüsn-i endāmına meftūn olmamak ihtimālīñ hāricindedir (Londra ≈ Kemāl); *Ba'zen rengīn bir kavṣ-i kuzaha aşılır 'arż-ı endām eder* (Ekrem); *O gül endām bir al şāla bürünsün yürüsün / Ucu göñlüm gibi ardınca sürünsün yürüsün* (Vāşif: Sem. 72); *Halka-i ğīsū-yı hūbān-ı mülāyim-endām* (Nābī: K. 13/28); *Nedir tenāsüb-i endām u hüsn-i naḳş u nigār* (Lā¹⁵⁶⁷). (I/186. s.).

endāve: (< F.) şıvacıların kullandıkları ālet, mālā. (I/187. s.).

ender: (< Ar.) eñ, pek nādir: *Öyle seniñ ise 'aşrımızda vücūdu yok derecesinde ender idüğünü düşünmeliyiz* (Mektūb ≈ Sırrī Paşa); *Mücevher sā'at ile ta'yīn edilen evkātıñ kıymetlisi enderdir* (Pejmürde ≈ Ekrem). (I/187. s.).

ender: (< F.) edāt-ı zarfiyyet. Türkçe *de* ve *içinde* gibidir. Dā'imā 'Arabī veyāhūd Fārisī iki kelime arasında isti'māl olunur. Kelimāt-ı Türkiyye beyninde isti'mālī cā'iz degildir. Meşelā 'kat-ender-kat' denilmesi yañlıştır. Zīrā *kat* Türkçedir. Bu mişillū terkībātı aşıla kullanılmamalıdır. *Duḥān-ı micmeri ğīsū-yı ham-ender-ham hūrī* (Nef'ī: K.

35/14); *Belā-ender-belādır dilde derd-i*
‘aşk-ı yār ammā / Yazıklar aña kim bir
böyle sevdādan müberrādır (ve-lehu:
48/39); Her şerārīn eyleyip şahında¹⁵⁶⁸
bir har-gāh-ı nūr / Êde her vādī-i pür-
hevlen cinān-ender-cinān (Hakki: K.
6/40); ‘Ālem behişt-ender-behişt her
gūşe bir bāğ-ı İrem (Nef’i: K. 16/2);
Ne müşkil derd imiş yā Rabb bu sevdā-
yı muhabbet kim / Belā-ender-belādır
emr-i izhāretten izmārı (Kāzım Paşa);
İbtilā-hānem hazīn gönlüm hazīn-
ender-hazīn (Mu‘allim Nāci:¹⁵⁶⁹ G.
40/7); Dersin esrārım bilinsin hayret-
ender-hayretim / Cān nihān cān içre
esrārīñ nihān-ender-nihān (ve-
lehu¹⁵⁷⁰). (I/187. s.).

enderez, enderz: (< F.) naşihat,
 vaşıyyet, tenbīh, ögüd. Ender olarak
 kullanılmışdır. (I/187. s.).

enderün: (< F.) bir şey’in iç tarafı,
 dāhili, iç yüzü, kalb. *Bīrūn*’uñ zıddı.
 Lisānımızda yalnız *derūn* daha
 ziyāde kullanılır. Eski zamānda
mābeyn-i hümayūn ta’biri yerinde
enderūn-ı hümayūn ta’biri isti’māl
 olunurdu. Zamānımızda bu ‘unvān
hazīne-i hümayūn ve *hırka-i sa’adet*
 dā’ireleri hademe-i mertebesiniñ

bulundukları eski serāya
 mahşūşdur. Enderūn ağaları =
 ‘dā’ire-i müşārūn-ileyhā hademesi’
 demekdir. *Enderūn-ı vilāyetde ma’hūd*
Erzurum tarīķinden mā-‘adā şose gibi
araba yolu degil (Tahrīrāt-ı Resmīyye
≈ Sırrī Paşa); Nice yıllardır ki olmuş
secde-gāh-ı Müslimīn / Enderūnunda
olan hālātī¹⁵⁷¹ yetmez mi nişān (Hāzık:
K. 13/12); Eyledim tevcih iç elden dāğ-
ı dil tīmārını / Enderūn-ı sīneden çıksın
çırāğım olsun āh (‘Alī Rızā). (I/187.
s.).

enderī: (< Ar.) kalın ip, halaṭ. (I/187.
 s.).

endek: (< F.) ¹⁵⁷² kalil, az ş başı küçük.
Lafzı endek ola ma’nāsı keşir / Êtmeye
kimseyi aşlā tekdır (Nābi¹⁵⁷³: 525); Tıfl-
ı endek-sāleniñ rüsvāy olur dil-dādesi
(Lā); Haylī düşvār iş imiş pīr-nihād-ı
‘aşka / Dil-rübāsı ola bir gūdek-i endek-
sāle (Hāzık: G. 186/6). (I/187. s.).

endūhte: (< F.) kazanılmış, cem’
 edilmiş. (I/188. s.).

-endüz: (< F.) kesb eden; cem’ eyleyici,
 kazanıcı. ‘Kazanmak’ ma’nāsına
 olan *endūhten* maşdarından
 müştakdır. Bunuñ āhirine bir *yā*

1568 Kāmūsta: şahında

1569 Şerāre.

1570 Bulunamadı.

1571 Kāmūsta: hālāt.

1572 Kāmūsta (N.2) yukarıdaki maddeye ait olan “kalın” kelimesi hata ile yazılmıştır.

1573 Hayriyye.

'ilāvesiyle 'endūzī' dēnilirse 'kazanırsın' ma'nāsına muzārī' muhāṭab olur. *Döşenip bezme bisāt-ı tarab-endüz-ı neşāt* (Nābī: K. 13/32); *Bu 'ālem bir kitāb-ı hikmet-endüz-ı haḳāyıḳdır* (Nābī: K. 1/56); *Bu rûz-ı mes'adet-endüz 'id-i ekber mi / Ki eylemiş bütün aḳvāmı hurrem ü dil-şād* (Mu'allim Nācī¹⁵⁷⁴); *Endişem edib-i hikem-endüz-ı ezeldir* (Nef'î: K. 59/11); *Kāmil-i ma'rifet-endüz-ı melek* (Hāḳānî: 85). (I/188. s.).

endūd: (< F.) 'şıvamak, yaldızlamak' ma'nāsına olan *endūden* maşdarından müştak olup 'parlak şıva, şıvaḳ' demektir. *Zer-endūd* = altın şıva¹⁵⁷⁵. *Ḳudūm-i nev-'arūs-ı zīver-endūd hayālîñle / Bu şeb dil-hāne-i tārīkimiz pür-sürdur gūyā* (Sırrî Paşa); *Ol etti gülü çırāğ-i bī-dūd / Hem taştını nergisiñ zer-endūd* (Riyāzî). (I/188. s.).

endūh: (< F.) guşşa, ğam, keder, şıḳıntı. Fārisīde taḥfīf ile vāv'sız isti'mālî cā'iz ve edebiyāt-ı ḳadīmimizde ba'zen o tarzda kullanıldığı görülmüş ise de nazımda zarūretsiz ve neşirde hiç kullanılmamalıdır. *Gerçi endūh u*

*mihnetim çokdur*¹⁵⁷⁶ (Fuzūlî: Mur. 3/3); *Dehān-ı guşşa bir peymāne-i endūh-fersādır* (Şabrî: K. 7/50). (I/188. s.).

endūh-gīn, endūh-nāk: (< F.) mükedder, maḥzūn, içi şıḳılan şıḳıntılı. *Leşker-i efrenci dā'im Hāḳḳ ède endūh-gīn* (Surūrî: Tar. 7/8); *Kim olur şekk*¹⁵⁷⁷ *ü ḥasedden dā'imā endūh-gīn* (Nef'î: K. 56/34). (I/188. s.).

-endīş: (< F.) 'düşünce, düşünen' ma'nāsında terkib ile kullanılır. *Dūr-endīş* = derin, uzak düşünen. *Kār-ı evvelde kişi 'āḳıbet-endīş gerek* (Lā); *Ey kec-endīş ü ğāfil insānlar* (Mu'allim Nācī¹⁵⁷⁸: 30). (I/188. s.).

endīşe: (< F.) fikir, ḥayāl, düşünce: *Endişem olur bû-yı laṭîfiyle mu'aṭṭar* (Nef'î: K. 11/38); *Cilve-i şāhid-i nazmım o ḳadar nāzıḳdır / Ki ḳomaz ḥāṭır-ı endīşede şabr u ārām* (ve-lehu: K. 50/55); *Lutḳı bu türliüdür*¹⁵⁷⁹ *endīşemiñ ammā ğazabı / Kişver-i fitneyi bir laḥzada vīrān eder* (Cevrî: K. 29/54); *Kelīm-i ṭab'ına ḥūrşīd-i endīşe yed-i beyzā* (Şabrî: K. 7/39); *Haste-i hicre devādır vaşl-ı yār endīşesi* (Sakızlı Es'ad Paşa Birāderi Edhem).

1574 Bulunamadı.

1575 Kāmüstaki hali "parlak olmak için sürülen, tıllı olunan, yaldız" hata-savab cetveline göre düzeltilmiştir.

1576 Dīvānda: Kime şerh eyleyem kim mihnet ü endūh ü derdim çok.

1577 Dīvānda: reşk.

1578 Ateş-pāre, Bahar içinde Hazān yāhūd Ye's-i Muhaceret.

1579 Dīvānda: denlidir.

Zamānımızda 'şarf-ı fikir' ve 'hayāl' ma'nāsında nādiren kullanılır. Şimdiki ma'nā-yı ma'rūfu ihtirāzlı düşünce veyā korkudur: *Ne endīşe ediyorsuñ? ‖ Ne bir endīşesi ne bir ğamı var* (Ekrem¹⁵⁸⁰); *Cān vèrir ādeme endīşe-i şahbā-yı 'adem* ('Ākif Paşa: K. 5/1); *Dāmen-i vaşl-ı gülü elden mi kordu dem-be-dem / Olmasaydı bülbüliñ āzār-ı hār endīşesi* (Sakızlı Es'ad Paşa Birāderi Edhem). (I/189. s.).

enzāl: (< Ar.) 'bed-aşl, fūrū-māye, sefīl, ḥasīs' ma'nāsına olan *nezl* ve *nezīl*'iñ cem'i: fūrū-māye adamlar, sefiller. Kullanılmaz. (I/189. s.).

enzürüt: (< F.¹⁵⁸¹) bir dikenli ağaçta ḥaşıl olan kırmızı ve beyāz bir nev' zamğdır ki eṭibbā nezdinde ma'rūfdur. (I/189. s.).

ensāb: (< Ar.) 'aşıl, şoy' demek olan *neseb*'iñ cem'i. 'İlmü'l-ensāb. (I/189. s.).

ensāl: (< Ar.) 'evlād, zürriyet' ma'nāsına *nesl*'iñ cem'i. (I/189. s.).

enseb: (< Ar.) pek, eñ münāsib. *Mekteb dāhilinde şöyle bir ihtiyāṭ sınıfı teşkil edilmek elbette evlā ve ensebdir* ('Arīza ≈ Sırrī Paşa). *Naẓm-ı bedī'*, güzel

şī'r. 'Arabīde *ensed* de bu ikinci ma'nāda kullanılır. (I/189. s.).

ensice: (< Ar.) 'doğuma' ma'nāsına *nesc*'iñ cem'i: örmeler, kumāşlar. *Ensice-i ḥarīriyye*. (I/189. s.).

enşāb: (< Ar.) şer, belā Ş büt ma'nāsına gelen *nuşub*'uñ cem'i. Müfredi aşlā kullanılmaz. Cem'i nādiren isti'māl olunmuşdur. (I/189. s.).

Enşār: (< Ar.) *nāşır*'iñ cem'i. Vakt-i Sa'ādet (Medine-i Münevvere)'de sākin olan *Evs* ve *Ḥazrec* kabīlelerinden i'lā-yı kelimetu'llāh için ḥazret-i Peyğambere yardımcı olan baḥtiyārān-ı ümmetdir. Müfredi bu ma'nāda isti'māl olunmaz. *Ḥayret ile parmağın dişler kim etse istimā' / Parmağından vèrdiğin şiddet günü Enşār'e şu* (Fuzūlī: K. 3/20). (I/189. s.).

Enşārī: (< Ar.) Enşār'dan olan zāt: Ebū Eyyüb Enşārī raḍıya'llāhu 'anh. (I/190. s.).

enşāf: (< Ar.) 'yarım' demek olan *nışf*'iñ cem'i. (I/190. s.).

enşaf: (< Ar.) pek, eñ inşāflı: *enşaf-ı eşnāf*. (I/190. s.).

enzād: (< Ar.) 'şerefli, tertībli ve sergi' ma'nalarına gelen *naẓd* ve *naẓad*'iñ cem'i. Ş Toprağıñ ṭabaḳatına da *enzād* ıtlāk olunur. (I/190. s.).

1580 Bahar, Lahn 7.

1581 Kāmūsta bu madde başının Arapça olduğu belirtilse de hata-savab cetvelinde düzeltilmiştir.

enṭarūn: (< Ar.) bir nev' otudur ki edviye-i tıbbiyye tertibātında kullanılır. Lisānımızda 'kañtoron' dēnilir. (I/190. s.).

enṣār: (< Ar.) 'gözün bakışı, göz ile bakma' demek olan *naẓar*'ın cem'i: *enṣār-ı dikkati cālib*. ‖ *Cesīm ormanlar enṣār-ı evvelü'l-başārda kuvve-i nāmiyenin 'alā'im-i kuvvet ve kemālini gösterir* (Bosna Mektubu ≈ Cevdet Paşa); *Henüz fekk-i müjgāna başlamış olan enṣār* (Kemāl); *Nāz ile edince bezme reftār / Luğazı da olurdu pā-yı enṣār* (Nābī); *Enṣār-ı lutfuñ etmiş idim celb efendimiñ* (Lā¹⁵⁸²); *Gözlerim feyz-i cemāliñden kesildi 'ayn-ı nūr / Pīş-i enṣārında oldu şimdi dünyā ğarķ-ı nūr* (Hāşim). (I/190. s.).

enṣām: (< Ar.) balıkların karınlarında peydā olan yumurta dizileri. (I/190. s.).

en'ām: (< Ar.) 'at, deve, sığır , koyun gibi hayvānāt' ma'nāsında *na'm*'ın cem'i. § Sūre-i En'ām'ı hāvī olan suver-i Qur'āniyye mecmū'ası. (I/190. s.).

en'üm: (< Ar.) *nī'am* gibi bu da *nī'met*'in cem'i. *Nī'am* nazımda, neşirde ve *en'üm* yalnız nazımda

kullanılır. § En'üm Medīne'de bir mevķi'. (I/190. s.).

enf: (< Ar.) burun. Ebü'l-enf = büyük burunlu, kibirli. Kesr-i enf = 'burun kırmak' demek ise de mecāzen 'kibir kırmak' ma'nāsında ve taḥķir-i mütekebbir maķāmında kullanılır. *Görünürdü o nebiyy-i 'Arabī / Karşıdan mürtefi'ü'l-enf gibi* (Hākānī: 316); *Şol kadar hūb idi ol enf-i şerif*¹⁵⁸³ / *K'edemez ehl-i ma'ārif ta'rif* (ve-lehu: 319). (I/190. s.).

enfār: (< Ar.) 'cemā'at, halk' ma'nāsına olan *nefir*'in cem'i. *Nefre* de bu ma'nāda kullanılabilir. Müfredi ziyāde kullanılır. (I/190. s.).

enfās: (< Ar.) 'şoluk' ma'nāsına *nefes*'in cem'i. Şoluklar: *enfās-ı ma'dūde*. § Evliyā ve e'izze mertebesinde bulunan zevāt-ı 'āliyenin sözleri: *Akşemse'd-dīn gibi bir pīr-i muhteremin enfās-ı hayriyyesinden istifāde etmekle*. ‖ *Taḥşil-i 'ilme teşvīk ve teşvīk etmesini vaşiiyet etdikden sonra ikmāl-i enfās-ı ma'dūde eylemiştir* (İmām Ġazālī ≈ Hāmīd Vehbī); *Nutku mağz-ı rūḥ-ı enfās-ı laṭif-i 'İsevī* (Nef'ī: K. 3/7); *Zāt-ı a'lāsı vücūd u 'ademiñ şāhibidir / Ehl-i enfāsa hayāt u eceliñ vāhibidir* (Şināsī); *Edip*

'ālemlere bahş-ı hayāt enfās-ı Raḥmānī (Nābī: K. 1/21); Rūḥ-bahş oldu Mesīhā-şifat enfās-ı bahār (Bākī: K. 18/1); Leb-i cāmında nühiŧte dem-i enfās-ı Mesīḥ / Mey-i nābında 'ayān nūr-ı ḥudāvend-i vahīd (Kāzım Paşa: K. 2/6). (I/190. s.).

enfes: (< Ar.) eñ, pek nefis: enfes-i āşār, enfes-i eṭ'ime. ‖ Onlariñ mazḥar-ı feyz-i aḳdes olan nefes-i enfeslerinden teberriŧ ve istimdādı ile (Ṭaşköprölü-zāde Kemāle'd-dīn). (I/191. s.).

enfüs: (< Ar.) 'cānlı cisim' demek olan nef's'iñ cem'i. Enfes ekşeriyā āfāḳ ile berāber kullanılır. Nefs'iñ cem'-i dīgeri olan nüfūs başka maḳāmda isti'māl olunur. Dest-i i'cāzıñda izḥār ettiği āyāt ile / Enfüs ü āfāḳı ḥayrān ettiği Ḳur'an'ıñ seniñ (Mu'allim Nācī¹⁵⁸⁴: Kt. 6.); Ey mihr-i nübüvvet seni ḳābil midir inkār / Pür-şa'sa'dır feyz-iñ ile enfüs ü āfāḳ (Mu'allim Nācī¹⁵⁸⁵: By. 6). (I/191. s.).

enfāl: (< Ar.) 'ḡanīmet' ma'nāsına olan nefel'iñ cem'i. Cem'-i enfāl fikriyle serḥad-ı İslām'ı tecāvüz ettikleri ecelden (Tārīḥ-i 'Abdü'l-ḳādir). (I/191. s.).

enfa': (< Ar.) pek, eñ nāfi', çok fā'ideli. Derdmend-i günehe ḥār-ı rehiñ nāfi'dir / Ne ḳadar enfa'¹⁵⁸⁶ ise ḥastaya nīş-i faşşād (Nābī: K. 2/120). (I/191. s.).

enfiyye: (< Ar.) [müvelledātdan] toz tütünden yapılır ve buruna çekilir mükeyyifātdan bir nev'dir. Ḥōşça bir keyf idi enfiyye ḥabīs / Êtmese rīş ü burunu telvīs (Vehbī¹⁵⁸⁷: 1121). (I/191. s.).

enḳāz: (< Ar.) 'binā bozuntusu, binā yıḳıntısı' demek olan nuḳz ve niḳz'iñ cem'i. Müfredi kullanılmaz. Enḳāz altından çıkarılan mecrūḥiñ şifā-yāb oldu. ‖ Yapdı enḳāz-ı elemden beni bennā-yı 'adem ('Ākif Paşa: K. 5/40). (I/191. s.).

enḳaş: (< Ar.) pek nāḳış, eñ noḳşān. (I/192. s.).

enḳiḥa: (< Ar.) nikāḥ'iñ cem'i. Müfredi çok kullanılır. (I/192. s.).

enker: (< Ar.) pek bed, eñ vaḥşī, pek çirkīn. Daha ref'-i şavt eylemeye, zīrā eşvātıñ enkeri erfa'ıdır (Mevzū'atü'l-'ulūm). (I/192. s.).

engüjed: (< F.) bir nev' 'ilāçdır ki Türkçe 'ḳaşnı' dērler. 'Encüdān' veyā 'encidān' dēnilen ağaçda ḥāşıl olur. 'Arabcası ḥultīt'dir. (I/192. s.).

1584 Fűrüzān.

1585 Yādigār-ı Nācī.

1586 Dīvānda: nāfi'.

1587 Lutfiyye.

engübîn: (< F.) ‘asel, bal, arıların peydâ ettiği tatlı. *Kāf*’ın zammıyla isti‘mâli meşhûrdur. (I/192. s.).

Engürüs: [isim] ‘Osmânlı târihlerinde bu nâma çok teşâdüf olunur. Aşlı *Unġarus* veyâhûd *Hunġarvas*’dır ki ‘Macar Kavmi’ demektir. *Baş egdi âb-ı tîġnâ küffâr Engerüs* (Bâkî: Ms. 1/1). (I/192. s.).

engişt: (< F.) kömür. ‘Arabcası *faḥm*’dır. (I/192. s.).

engüşt: (< F.) parmak. *Engüşt-i haṭâ uzatma öyle / Beş beytine bir nazîre söyle* (Şeyḫ Ğalib¹⁵⁸⁸: 2016); *Yâ engüşt-i işâretidir yâ hõd ebrû-yı îmâdir* (Şabri: K. 7/48); *Gâh engüşt-i muḥannâsın gehî la’lin emip / Dâne-i ‘unnâb ile nûş-ı şarâb etmez misiñ* (Nedîm: G. 73/4); *Zârdır kabz ile baştîñ dü ser-engüştünde* (Nâbî: K. 2/3); *Mâh-ı nevdir yâ felek ref’ eyleyip engüştünü* (Kâzım Paşa: K. 1/55); *Engüştü kenâr-ı ğabġabında / Maḫhûruna bir nazarla ḥâmûş* (Ekrem¹⁵⁸⁹: 10); *Çevirir devleti mânende-i fânûs-ı hayâl / Şem’-i engüşt-i hîredle aña lâyıḫ ḥâtem* (Nâbî: K. 15/43); *Her bir engüşt-i hümayûnu*

anıñ / Kalem-i şun’ı idi Mevlâ’nıñ (Ḥâkânî: 551). (I/192. s.).

engüşt ber-dehân: (< F.) müteḥayyir, müte‘accib. *Engüşt-i ber-dehân-ı ḥayret ta’bîrinde ḥayret* lafzı lüzûmsuzdur. (I/192. s.).

engüşter, engüşterî: (< F.) yüzük. Ba’zen nazımda *engüşterîn* tarzında kullanılmışdır. ‘*Âlemi teşhîr için ḥâtem ne lâzım ṭab’ıma / Ben Süleymân-ı ḥayâlim n’eyleyim engüşterî* (Nef’î: K. 14/63); *Mâlik-i mülk-i Süleymân’dır gedâ-yı kūyu kim / Ta’n eder yâḫût-ı mihre geṵher-i engüşterî* (Nazîm); *Bir dem ârâm eylemezdi dîvde engüşterîn* (Nef’î: K. 56/26). (I/192. s.).

engüşt-sütürg: (< F.) baş parmak. ‘Arabîde *ebhâm*’dır. *Sütürg* ile *büzürg* arasında fark vardır. *Büzürg* e‘ammdır. Cüsse ve rütbede ḥaşılı her şeyde bi-ḥasebi’l-vaż’ isti‘mâl olunur. *Sütürg* eḥaşşdır. Yalnız *cüsse* de kullanılır. *Sütürg* ‘lecûc, bahâdır, ser-keş, yüzüz’ ma’nalarına da gelir. (I/193. s.).

engüşt-nümâ: (< F.) parmakla gösterilen, meşhûr, ma’rûf. *Müşârün-bi’l-benân* gibi. ‘*Ulviyyet-i fıṭriyyede engüşt-nümâsın / Beñzer*

1588 Hüsn ü ‘Aşk.

1589 Buhrân-ı Sevdâ.

revişiñ Haydar'a bir şānlı fetāsın
(Mu'allim Nācī¹⁵⁹⁰: 62). (I/193. s.).

engüştene: (< F.) terzī, yorgancı
yüksüğü. (I/193. s.).

engüšte: (< F.) harman şavurmak için
kullanılan şaplı, çatal âlet ki
Türkçesi *yaba*'dır. (I/193. s.).

Engilyün: (< F.) İncil § bir nakışlı,
renkli kumâş § nakkâş-ı meşhûr
Mānī'niñ yaptığı resimleri hāvī
mecnū'asıdır ki nām-ı dīgeri
Erteng'dir. *Engelyün*'u kâf'ıñ fethiyle
okumak yañlıştır. Sebk-i Fārisīye
taṭbīken kesr-i kâf ile telaffuz
etmelidir. Fārisīde lām'ıñ kesri de
cā'izdir. *Kilk-i Mānī-i kaderle şafahāt-ı*
'ālem / Oldu hem-güne-i nakş¹⁵⁹¹-ı
varağ-ı Engelyün (Münīf: K. 22/5);
Añılsa deyr-i muğān içre ger münācātı /
Gelir sücūda teşāvīr-i şuhf-ı Engelyün
(Lā). (I/193. s.).

enginar: [ma'rūf nebāt] aşı kenger,
enginar lafzınıñ *Lehçe-i*
'Osmānī¹⁵⁹²'de muḥaffefi olarak
Yūnānīde 'kinar' dedikleri gösterilir.
Dīger bir kitābda bunuñ 'aksi beyān
édiliyor. Aşlınıñ *kenger* idüğü taşdīk
édildikten soñra *enginar* lafzınıñ
kenār lafz-ı Yūnānīsinden muḥarref

degil Aḥmed Vefīk Paşa merḥūmuñ
zannêtdigi gibi *kenar'ıñ enginar*'dan
muḥarref olması aḡleb-i ihtimāldir.
(I/193. s.).

engür: (< F.) üzüm. Āb-ı engür = üzüm
suyu ya'nī şarāb. '*Aşkı sīneñde nihān*
eyle mecāzī ise de / Āb-ı engür hum
içinde giderek bāde olur (Lā); *Āfitābıñ*
işidir ġüreyi¹⁵⁹³ engür etmek (Nābī: K.
2/150); *Şanmañ bizi kim şīre-i engür*
ile mestiz (Rūḥī: TB. 1/1). (I/193. s.).

-engiz: (< F.) 'kopardıcı, depretici,
karişdırıcı' ma'nalarına olarak terkīb
ile kullanılır: *nāz-engiz*. ‖ *Hem*
mükedder, hem şafā-engiz olur / Zevkı
bir hüzn-i sürür-āmiz olur (Ġāzī
Ertuğrul ≈ Mu'allim Nācī: 3); *Bezm-i*
ğamda çeşmimiz¹⁵⁹⁴ bir şem'-i şevk-
engiz olur (Nef'ī: G. 47/6); *Bir*
gülistāndır kaşīdem kim şafā vèrmiş aña
/ Bu neşāt-engiz ü cān-perver ġazel
mānend-i āb (Nef'ī: K. 55/39). (I/193.
s.).

engih̄te: (< F.) 'deprenmek, koparmak,
yukarılatmak' gibi ma'nalara delālet
eden engih̄ten maşdarından ism-i
mef'ül. 'Koparılmış, oynadılmış,
yükseldilmiş, kariştirilmiş' gibi
ma'naları hāvīdir: *Bu nuḡuş-ı 'aceb*

1590 İrcā-i Nazar.

1591 Dīvānda: rüyi.

1592 81. s.

1593 Kāmūsta: güzeyi.

1594 Dīvānda: cismimiz.

engîhte-i buķalemûn (Münîf: K. 22/7).
(I/194. s.).

enmele: (< Ar.) parmak ucu. Kināyeten 'el' ma'nāsında kullanılır. Hemze ve *mîm*'i'nin harekât-ı selâsesiyle telaffuzu cā'izdir. *Bu def'a dahî kitâb-ı nefîs-i efdâlâneleri enleme-i zîb-i tekrîm ü takdîs oldu* (Mektûbât ≈ Sırrî Paşa); *Rîşe-i sâķ-ı dıraht enmele-i dest ğaşûn* (Münîf: K. 22/10). (I/194 s.).

enmûzec: (< Ar.) nümüne, örnek. *Nümûde veyâ nümüne'niñ mu'arrebidir. 'Arabîde faşîhi nümûzec'dir. Ba'zen eñ 'ādî bir adamuñ lisânından pek sâde, fakat rûhlu, ahenkli bir söz işidilir ki enmûzec-i belâgat olarak mecmû'a-i edebiyâta kaydédilmeye şâyeste görüñür. İşte köylünüñ o düzgün, o mü'eşşir sözleri bu çeşîd kelâmlardan idi. ¶ Londra'ya enmûzec-i 'âlem dênirse mübâlağa degildir* (Kemâl); *Bir muşavvir-i mâhiriñ enmûzec-i hüsni-bî-ķuşûr olmak üzere resm êtdiği* (Ekrem). (I/194. s.).

enne: (< Ar.) çok inleyen, ziyâde enîn edici, eden. (I/194. s.).

envâh: (< Ar.) 'feryâd etmek, ağlamak' ma'nāsına olan *nevâh*'i'nin cem'i. Ölüye ağlayan kadınlar. Ba'zı mahallerde meşelâ Mısır'da meyyitiñ ezķâr-ı

cemîlesini beyân ile ağlamak, vâh u enîn eylemek için ücretle kadınlar tutulur ki onlara 'nevha-ger' ve 'nevha-zen' dênilir. (I/194. s.).

envâr: (< Ar.) 'aydınlık, parlaklık' demek olan *nûr*'uñ cem'i. *Cihânı bir şubh-ı şafâ-yı âsâyişin envâr-ı letâfetine ğark olmuş* (Kemâl); *Mânend-i fîrûğ-ı mihr-i nevvâr / Aķtâra êderdi neşr-i envâr* (Lâ¹⁵⁹⁵); *Bu vech ile kapladı 'ayânî / Envâr-ı Muħammedî cihânı* (Lâ¹⁵⁹⁶); *Hâtırın mehbî-i envâr-ı şü'ün-ı lâ-reyb*¹⁵⁹⁷ (Hakķî: K. 5/47); *Sem'i peymâne-i envâr-ı hitâb-ı 'izzet* (Kâzım Paşa: K. 19/2); *Velâyet hâzin-i envâr-ı sırrü'l-ğayb-i lâ-yühşâ* (Nâbî: K. 1/48). (I/194. s.).

envâ': (< Ar.) 'çeşîd, türlü' ma'nāsına gelen *nev'*'i'nin cem'i. *Nev'* 'cinsden eħaşş olan', meşelâ hayvân 'diri' demektir. *İnsân* ondan eħaşş ve onuñ nev'idir. *Düstûr-ı mükerrem ki Hudâ zâtını êtmîş / Envâ'-ı meķârimle kerem-ġüster-i 'âlem* (Neşâtî: K. 20/8); *Zamîne*¹⁵⁹⁸ *câhına envâ'-ı dâniş ü 'irfân* (Nâbî: K. 7/46). (I/195. s.).

enver: (< Ar.) eñ, pek nûrlu, parlak, güzel. *Keşf êt nikâbını yeri göġü*

1595 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevî: 3/17.

1596 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevî: 19.

1597 Dîvânda "şü'ün-ı" kelimesi okunamamış olarak gösterilmektedir.

1598 Kâmûsta: Zamîr.

münevver èt / Bu ‘âlem-i ‘anâşırı
firdevs-i enver èt (Zeyneb Hânım);
Oldu re’y-i enveriñ gūyā ki ber-bīdār
şem’ (Riyāzī: K. 6/19); *Düşünde*
*siper*¹⁵⁹⁹ olsa *meh-i enver-i ‘âlem*
(Riyāzī); *Mihr-i enver gibi tābende idi*
(Hākānī: 399); *Deoletiñ enver-i a’şarı*
olan ‘aşrında / Oldu envār-ı ma’ārifle
cihān māl-ā-māl (Mu’allim Nācī¹⁶⁰⁰:
19); *Cām la’liñdir seniñ āyīne rūy*¹⁶⁰¹-ı
*enveriñ*¹⁶⁰² (Bāķī: G. 258/1). (I/195.
s.).

enūķ: (< Ar.) ‘ķartal’ dēnilen ķuş.
(I/195. s.).

enhār, enhūr: (< Ar.) ‘ırmaķ, ķay’
ma’nāsına olan *nehr*’iñ cem’i. İkincisi
nādiren ķullanılır. *Ta’mīķ-i enhār*
‘ameliyyātı. ‖ Menābī’-i enhāra ve soĝuķ
şulara mahşuş olan alabalıklar çıkar
(Bosna Mektubu ≈ Cevdet Paşa);
İşigi taşı imiş yüz süreceķ hayf deyü /
*Taşdan taş urur*¹⁶⁰³ *başını şimdi enhār*
(Bāķī: K. 18/37); *Huţut-ı muhtelif ü*
müstaķimi enhārıñ (Fużūlī: K. 1/24);
*Menba’-ı enhār*¹⁶⁰⁴ *āb-ı mekremet*
(Lā¹⁶⁰⁵); *Gelince bād-ı şabā gibi ĥurde*

reftāre / Yol üzre tarķ eder eşķāl-i mevc-
i enhārı (Nef’ī: K. 46/11). (I/195. s.).

enīs: (< Ar.) üns ve ülfet eden adam,
dōst, yār. *Olsam ĝam-ı ‘āleme giriftār /*
Ancak sen idiñ enīs ü ĝam-ĥār
(Fużūlī¹⁶⁰⁶: 2193); *Rūĥunuñ sensin*
nedīm-i ĥōş-demi / Göñlünüñ sensin
enīs-i mahremi (Terennüm ≈ Ekrem:
3); *Cüst-ü cū eyleme yārān ü celīs /*
Kütüb-i fāĥire-veş var mı enīs
(Vehbī¹⁶⁰⁷: 465); *Enīs ü ĝam-ĝüsārım*
sensin ancak şām-ı ĝurbetde (Lā¹⁶⁰⁸).
(I/195. s.).

enīse: (< Ar.) āteş, od. (I/195. s.).

enīķ: (< Ar.) ĝüzel, zārīf, ‘acīb, ĝarīb
şey: *Tedvīn-i kütüb-i nefise-i enīķada ol*
mertebe temhīd-i mihād-ı sa’y ü ictihād
(Mevzū’ātü’l-‘ulūm). (I/195. s.).

enīn: (< Ar.) of etmek, iñlemek, iñilti:
āh u enīn. ‖ Zā’ıl oldu yeryüzünden
nāle-i āh u enīn (Lā¹⁶⁰⁹); *İşidip*
ĝülbang-ı İslām’ı ‘adıvvo etti enīn
(Surūrī: Tar. 7/24); *Şeb ü rüz ederdi*
enīn ü fiĝān / Dayanmazdı olsa eger
bende cān (‘İzzet Mollā¹⁶¹⁰: 2522); *Ne*
bir enīn-i te’ellüm, ne bir nevā-yı
te’eşşür (Ekrem). (I/196. s.).

1599 Kāmūsta: seyr.

1600 Yevm-i Vilādet-i Bā-Sāadet-i Hazret-i Pādīşāhī.

1601 Kāmūsta: rūĥ.

1602 Kāmūsta: envārın.

1603 Dīvānda: döĝer.

1604 Kāmūsta: enhārıñ.

1605 Ziya Paşa ≈ K. 7/5.

1606 Leyla vü Mecnun

1607 Lutfiyye.

1608 Ziya Paşa: G. 6/3.

1609 Ziya Paşa ≈ Kasīde-i Cülüsiyye: 4.

1610 Mihnet-keşān

evā'il: (< Ar.) 'başlama, öñ, eski, geçen' gibi ma'nälara delâlet eden *evvel*'iñ cem'i. İbtidâlar: *Şehr-i şıyām evā'ilinde idi ki. || Bu rumûz-i evā'ilinden olmak melhûzdur* (Mārût ≈ Müverrih 'Āşım). (I/196. s.).

evābid: (< Ar.) 'veķāyi'-i meşhûre-i eslāf' ve 'eş'ār-ı pesendide' ma'nāsına olan *ābide*'niñ cem'i: *evābid-i selīmiye, evābid-i e'āzım, evābid-i udebā*. (I/196. s.).

evāhir: (< Ar.) 'şoñ' ma'nāsına olan *āhir*'iñ cem'i. Şoñlar: *ramazān evāhiri*. || *Şenā-verleri ise martıñ evāhirine kadar Trabzon'da bulunduğum hâlde* (Mektûb ≈ Sırrî Paşa); *Andan şoñra gelir evāhir / Bu sınıfda şā'ir oldu nâdir* (Lā¹⁶¹¹). (I/196. s.).

evāsıt: (< Ar.) 'orta' ma'nāsına *evsať*'iñ cem'i. *Ramazān evāsıtı. || Eslāf u evāsıt u evāhir* (Lā¹⁶¹²); *Andan Nābî'ye dek evāsıt* (Lā¹⁶¹³); *Biz bu 'ādātıñ evā'ilini nokşān-ı muķaddemāt-ı 'ilmiyye ve evāsıtını mukteżā-yı ta'aşşubāt-ı dīniyye diyerek* (İtlāķu'l-efkār ≈ Edhem Pertev Paşa). (I/196. s.).

evāzıh: (< Ar.) her ayın on üçüncü, on dördüncü, on beşinci gecelerine ıtlāķ olunur. (I/196. s.).

evāģi: (< Ar.) *āģiye*'niñ cem'i. Tarla ve bōstānları şulamak için açılan harklar, şu aķacak yer. Kullanılmaz. (I/196. s.).

evāmir: (< Ar.) 'buyuruk, buyurma' demek olan *emr*'iñ cem'i: *evāmir-i 'aliyye, evāmir ü nevāhī. || Teblīğ olunacak evāmiriñ infāz ve icrāsında mümkün olabildiği kadar iltizām-ı sür'at* (Tahrîrāt-ı 'Umūmiyye ≈ Sırrî Paşa); *Seniñ lutfuñla cārīdir evāmir / Seniñ haofıñla mer'īdir nevāhī* (Ekrem¹⁶¹⁴: 21). (I/196. s.).

evān: (< Ar.) vakit, zamān. Ğalať olarak *āvān* telaffuz etmemelidir. *Ķahť u ğalā evānında fuķarā-yı ahālīye pek ziyāde mu'āvenet-i insāniyyet-kārānede bulunduğı. Bunuñ hemzesini medd ile okuyanlarıñ haťāsını beyān için İbn Kemāl merhūmuñ nazm etmiş olduğu kıťa-i 'Arabiyyeyi Sırrî Paşa merhūm şüret-i ātiyyede terceme etmiş idi. İştidiñ mi sen ebnā-yı zamānı / Naşıl memdūd okur lafz-ı evānı / Eger evhāmına halkıñ uyarsañ / Şıķarsıñ boş yere rûh-ı revānı*. (I/196. s.).

evānî: (< Ar.) 'ķab, zarf' ma'nāsına olan *inā*'nıñ cem'i. Ķaplar. Medd ile *āvānî*

1611 Ziya Paşa: Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 4.

1612 Ziya Paşa: Ahvāl-i Şu'arā-yı İrān: 7.

1613 Ziya Paşa: Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 3.

1614 Tevhîd.

yañlıştır. Meydānda öteye beriye atılmış bırakılmış birçok mücevherāt ve evānī-i sīm ü zer vesā'ir zī-kıymet eşyā bulmuşlar (Muhsin Beg ≈ Ekrem). (I/197. s.).

evvāh: (< Ar.) çok āh ve niyāz eden, yüregi yanık, merhametli § imān-ı kavī şāhibi, 'ilm-i dīnde mütebahhir: Şeyhü'l-islām Ebü's-Su'ūd bir evvāh-ı mes'ūd idi. || Olur olmaz mı yarın mazhar-ı gufrānı Allāh'ın / Huzūr-ı 'izzetinde Sırrī-i evvāhı görsünler (Sırrī Paşa). (I/197. s.).

evb: (< Ar.) taraf, vech: şavb-ı mekārīm-i evb. (I/197. s.).

evbāş: (< Ar.) cem'. Müfredi bulunan vebeş hiç kullanılmaz. Evbāş 'terbiyesiz, şerīr, çapkın' ma'nāsında ve müfred hükümünde kullanılır. Evbāş-ı maħalle = sokāk çapkını. Evbāşāne = terbiyesize, çapkına yakışacak şüretde. Meyl-i mescid mi eder mey-kedeler evbāşı (Fużülī: G. 291/5). (I/197. s.).

evtād: (< Ar.) 'ağaç veyā demir kazık, direk' ma'nāsına olan veted'in cem'i. 'Ālemi ebda'-ı nizām üzere ibdā' ve icād ve aña arzı mihād ve cibāli evtād edip (Mevzū'atü'l-'ulūm); Hayme-i

rif'atınıñ hıfzına olmuş kā'im¹⁶¹⁵ / 'Ālemiñ çār-cihātında mu'ayyen evtād (Nābī: K. 2/63); Serāy-ı devletine şeh-per-i melek cārüb / Hıyām-ı rif'atine encüm-i felek evtād (Nef'ī: K. 30/33). Ma'ānī-i sā'irede şüret-i isti'mālleri ātīdeki mişallerde görülür. Evtādü'l-arz = dağlar. Evtādü'l-bilād = küberā ve rü'esā. Zāhir bināsı biriniñ kār-ger olmaz / Bātında kimi kuṭb-ı cihān kimisi evtād ('Ālī); Zabt-ı evtād-ı ricāl ile bula istihkām (Nābī: K. 13/117). (I/197. s.).

evtār: (< Ar.) 'yay ipi, kiris' demek olan vatar'ın cem'i: ihtizāz-ı evtār. || Eylemez kimse bugün kimse elinden nāle / Bezm-i 'işretde meger muṭrib elinden evtār (Bāķī: K. 18/39). (I/197. s.).

evşān: (< Ar.) 'şanem, büt' ma'nāsına gelen veşen'in cem'i: imhā-yı evşān. || Hāfız-ı Devlet ü dirhem-keş¹⁶¹⁶ ü evşān-ı dālāl (Lā¹⁶¹⁷). (I/198. s.).

evşak: (< Ar.) ziyāde muhkem, sağlam § en çok i'timād olunan inanılacak olan. Ve şol evşak-ı 'işām ki bī-inķitā' u infişām olan (Mevzū'atü'l-'ulūm). (I/198. s.).

1615 Dīvānda: merbut.

1616 Eserde: dirhem-ken.

1617 Ziya Paşa ≈ Zafer-nāme Tahmisi: 34.

evc: (< Ar.) *ḥazīẓ*'iñ zıddı. Yüksek, nokta-i 'ulyā, kevākibiñ yere ḡāyet ba'dī olan derece. *Neyyir-i evc-i risālet maşrıḳ-ı nūr-ı zuhūr* (Kāzım Paşa: K. 1/31); *Nice deryā ser-i emvācı ěrmiş evc-i eflāke* (Riyāẓī); *Evc-i a'lā-yı ma'ārifde hümadır hāmem* (Reşid Paşa); *Evc-i eflākı tutar zemzeme-i vecd-i mülk* (İsmā'īl Paşa-zāde Hāḳḳī: K. 5/50); *Kaşları arasın ětmişdi Hudā / Evc-i eflāk-ı şerī'atda Sühā* (Hāḳānī: 299). (I/198. s.).

evcār: (< Ar.) avcılar tarafından içlerinde gizlenmek için yapılan çukurlar, siperler. (I/198. s.).

evcā': (< Ar.) 'şancı, ağrı' ma'nāsına *veca'*iñ cem'i: *evcā'-ı şedīde*. (I/198. s.).

evceb: (< Ar.) pek, eñ vācib: *evceb-i vecā'ib*. (I/198. s.).

evcer: (< Ar.) pek çekinici, eñ muḥteriz: *şahş-ı evcer*. (I/198. s.).

evcel: (< Ar.) çok korkak adam. (I/198. s.).

evc-gīr: (< F.) yüksege çıkan, çıkıcı, yükselen: *nāle-i evc-gīr*. (I/198. s.).

evceh: (< Ar.) eñ vecihli, pek müvecceh, eñ münāsebetli. (I/198. s.).

evḥāl: (< Ar.) 'balçık, şıva' demek olan *vaḥal*'iñ cem'i. 'Mekān' ma'nāsına da gelir. Kullanılmaz. (I/198. s.).

evḥad: (< Ar.) yegāne, tek, bir dāne: *ḥācı evḥad*. (I/198. s.).

evḥaş: (< Ar.) eñ, pek vaḥşī, çok vaḥşetli: *evḥaş-ı sibā'*, *evḥaş-ı efā'ī* || Brezilya'da Amazon vādilerinde çok bulunur. (I/198. s.).

eviddā', evdād, evüdd: (< Ar.) 'şadık dost, ḥayr-ḥ'āh' demek olan *vedīd*'iñ cem'i. Hāḳīkī dostlar. *Eviddā-yı kadīme*. Lisānımızda *eviddā*'dan mā-'adāsı kullanılmaz. Muḥibb gibi refīḳ gibi bunuñ müfredi de kullanılsa iyi olur. (I/198. s.).

evdiye: (< Ar.) 'dere' ma'nāsına *vādī*'niñ cem'i: dereler. Teşdīd ile yañlıştır. Müfredi ziyāde, cem'i nādiren kullanılır. (I/198. s.).

evrād: (< Ar.) 'cüz' demek olan *vird*'iñ cem'i. Qur'ān-ı Kerīmde kırā'atı i'tiyād olunan cüz'ler, kısımlar. Ş Her vakit dilde ve ağızda dolaşan söz: *Artık bu māddeyi evrād ědindi*. || *Ola erbāb-ı dil cümle muḥibbi / Şenāsın ědeler evrāda munzam* (Nef'ī: K. 48/44); *Ne teşḥīr ětdi gülzārı ne urdu āteşe ḥārı / Yine durmaz okursuñ rüz u*

şeb evrādīñ ey bülbül (Bahāyī¹⁶¹⁸); Eylerim hūzn ile bu mışra'ı evrād-ı zebān (Vāşıf: Ms. 226/7); Ummanın levh-i icābetde makām-ı rağbet / Êtmeyen nāmıñı dībāçe-i zıkr ü evrād (Nābī: K. 2/110); Midḥati sübhā-i sükkān-ı felek / Ya'nī¹⁶¹⁹ evrād-ı şehir-gāh-i melek (Hākānī: 653). Lisānımızda müfredi ba'zen 'çiçek' ma'nāsına da kullanılır. (I/199. s.).

evrāk: (< Ar.) 'yaprak' demek olan varak'ın cem'i. Ağaç ile kâğıd yapraklarının tefrîkine lüzüm yoktur. İki nev'i de kullanılır: sukūṭ-ı evrāk, evrāk-ı havādis, evrāk-ı perîşān. || Bir edīb-i bī-müddānīñ muhtāc olduğu şeyler bir oda içinde beş on pârça kitāb-ı perîşān-ı evrāk (Mektûb ≈ Kānī); Müzeyyen eyledi evrāk-ı lāleyi şebnem (Fuzûlî: K. 1/16); Nahl-i Ṭubānıñ olur evrākı çün berg-i hazān (Hakkî: K. 6/23); Olup hürşid ü mehdēn mühre-keş evrāk-ı eflāke / Huṭūṭ-ı rûz u şebden nüsha-i şun' eylemiş inşā (Nābī¹⁶²⁰: K. 1/3). (I/199. s.).

evrām: (< Ar.) 'bedende peydā olan yumrular, şişler' ma'nāsına verem'in cem'i: evrām-ı 'ādiyye. (I/199. s.).

evride: (< Ar.) 'boyun damarı' demek olan verid'in cem'i. 'Arabide kırmızı güle 'verid' denilir. (I/199. s.).

evreng: (< F.) taht-ı hükümdārī, serir, sandalye. Sipih-erike şehen-şeh hüdīv-i 'arş-evreng / Şeh-i sürüş-sipeh husrev-i firişte-cünüd (Şābit: K. 2/22); Şāh-ı evreng-i şafāsın lutf u kahrıñdır sebeb (Nef'î: Sk. 3); Zib-i evreng-i hilāfet mehdī-i şāhib-kırān (Hakkî: K. 6/); Yaraşır olsa aña 'arş-ı ilāhī evreng (Kāzım Paşa: K. 3/10). (I/199. s.).

Avrupa: [kıt'aāt-ı hamse-i arzdan biriniñ ismi] bu kıt'a diğerlerine nisbetle küçük olduğu hâlde medeniyetçe cümlesine fā'ikdir. Mesāḥa-i saṭḥiyyesi takrîben dokuz milyon 900 biñ murabba' kilometredir. Avrupa kıt'asında 350 milyonu mütecāviz nüfus mütemekkindir: Avrupa halkıñın lisānı olan gazetelerinde dahī ism ve resmiyle mütedā'ir olmakdan nāşī ('Akif Paşa); Zirā'atıñ eñ ma'mūr bōstānı olan Asya'nıñ mahşulātını Avrupa'ya ve şinā'atıñ eñ meşhūr dükkānı bulunan Avrupa'nıñ ma'mulātını Asya'ya nakl etmeye vāşıta

1618 TDK Güncel Sözlük: Bahari.

1619 Kāmūsta: Na'tı.

1620 Kāmūsta (N.2) şair ismi yoktur. Temel aldığımız nüsha ise şair olarak Münî'î göstermiştir.

olmuşdur (Kemāl); *Ger olmasa Endülüis žiyā-dār / Kim Avrupa'yi èderdi bīdār* (Lā¹⁶²¹); *İster iseñ añlamak cihānı / Ögrenmeli Avrupa lisānı* (ve-lehu¹⁶²²). (I/199. s.).

evzār: (< Ar.) 'günāh, yük, ağırlık' ma'nālarına gelen *vizr*'iñ cem'i: *hāmīl-i evzār*. *Vezāret* ve *vezīr* bundan müştakktır. (I/200. s.).

evzār: (< Ar.) 'melce, hışār, kal'a, sığınacak yer' ma'nāsına olan *vezer*'iñ cem'i. *Vezer* 'dağ, galebe, zarar' ma'nālarına da delālet eder. Tefrīk için yazıldı. (I/200. s.).

evzān: (< Ar.) 'tartı' demek olan *vezn*'iñ cem'i: *evzān-ı cedīde*, *evzān-ı şī'riyye*. || *Bir de bu kadar işāret, bu kadar izāh dahī evzān için ma'lūmāt-ı kāfiye vèrmek degildir* (İktitāf ≈ 'Aṭā); *Evozān-ı 'arūzu ğā'ib olmuş* (Lā¹⁶²³). (I/200. s.).

evsāh: (< Ar.) Türkçe 'kir' demek olan *vesah*'iñ cem'i. *İzāle-i evsāh*, *taḥhīr-i evsāh*. (I/200. s.).

evsāṭ: (< Ar.) 'orta' ma'nāsına olan *vasaṭ*'iñ cem'i: ortalar. *Ḥayrū'l-umūr evsāṭuha*. (I/200. s.).

evsām: (< Ar.) 'a'zā-yı bedene yapılan 'alāmet, nişāne' ma'nāsına olan *vesm*'iñ cem'i. *Veşm* de bu ma'nāda kullanılır. (I/200. s.).

evsaṭ: (< Ar.) bir şey'iñ ortası, orta hāl, a'lā ile ednā arası. Lisānımızda bu ma'nāda *vasaṭ* ve cem'i şüretiyle *īrādı lāzım gelince evāsıṭ*, *evsaṭ* ve *evsāṭ*'dan ziyāde kullanılır. *Hāşılı evsaṭ iken kadd-ı resūl / Bir tavīl ādem ile yürüse ol* (Ḥākānī: 625); *Oḡunur olsa da ḥaṭṭıñ evsaṭ* (Vehbī¹⁶²⁴: 338); *Evsat-ı şa'bānda cebren oldu āḥir feth-i bāb / Êtdi Manşürü'l-livā Ḥaḡḡ ol şeh-i dīn-perveri* (Fehīm). (I/200. s.).

evsa'¹⁶²⁵: (< Ar.) eñ, pek geniş: *Şerī'at-ı İslāmiyyeden daha evsa'* (Ḥuḡḡūḡ). Şu mişālde görüldüğü gibi ism-i tafḡillerden evvel *daha* getirilmesi lüzūmsuz ve ma'nāsızdır. *Sīret-i mācid-i 'irfānı evsa'*¹⁶²⁶ (Kāzım Paşa: K. 4/27). (I/200. s.).

evşen: (< Ar.) dalkavuk, müdāhin. *Göñül hemān şen olmalı / Diyenler evşen olmalı*. (I/201. s.).

evşāb: (< Ar.) *evbāş* gibi ecnās-ı 'ādiyyeden mürekkeb fenā, şerīr adamlar. Bu kullanılmaz. (I/201. s.).

1621 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 15.

1622 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'iri: 51.

1623 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 35.

1624 Lutfiyye.

1625 Kāmūsta: evsaṭ.

1626 Dīvānda: Sīret-i mecīd-i 'irfānı felekden o sem.

evşāz: (< Ar.) yardımcılar, taraf-dârlar
Ş esâfil-i nâs, bayağı adamlar Ş
bedendeki oynaklar. Birinci
ma'nâda nâdiren kullanılmışdır.
(I/201. s.).

evşāl: (< Ar.) damla damla akan şu Ş
birbiri ardından kaṭār gibi gelen
adamlar. Kullanılmaz. (I/201. s.).

evşāf: (< Ar.) 'bir şey veyā bir şahıs
hakkında güzel ve iyi tarzda beyān-ı
efkār' demek olan vaşf'ın cem'i:
evşāf-ı cemīle. || *Biri bi-zātihi belīg
olmaḡdır ki anda evşāf-ı şelaṣe müctemī'
olmaḡ lāzımdır* (Belāḡat ≈ 'Āşım);
*Evşāfda Nef'i-i suḡan-sāz / Sultān-ı
serīr-i mülk-i i'cāz* (Lā¹⁶²⁷); Nice
mümkün olur *evşāf-ı hümayūnuñ kim*
(Ḥaḡḡī: K. 5/36); *Olur evşāf-ı kemālī
raḡama güncīde / Güneşin zerresi
mümkün olur ise ta'dād* (Nābī: K.
2/76); *Ḥaşr-ı evşāfı ne mümkün o
kerīmin ki ola* (Nābī: K. 13/74).
(I/201. s.).

evşāl: (< Ar.) vaşl'ın cem'i. 'Bedendeki
maḡşallar, oynaklar' ma'nāsında
kullanılır. Müfredi bu ma'nâda
isti'māl olunmaz. (I/201. s.).

evşām: (< Ar.) "ayb, 'ār' demek olan
vaşm'ın cem'i. Elfāz-ı ma'rūfeden
degildir. (I/201. s.).

evzā': (< Ar.) vaż'ın cem'i. Tavırlar,
duruşlar. Müfredi başka ma'nâda
kullanılır: *evzā'-ı ġarībe*, *evzā'-ı dil-
bāzāne*. || *Evzā'-ı şütür-ġürbe-i
rūzgārdan maşūn* (Hirre-nāme ≈
Kānī); *Ez-cümle evzā'-ı felekiyyeniñ
taḡayyürüne ve leyl ü nehārın
tekerrürüne baḡıp* (Lāḡika-i Taḡvīm ≈
Cevdet Paşa); *Bir oyuncunuñ evzā'ına
baḡılırsa beyān ettiġi sözlerdeki ma'ānī
ve ḡayālāt insānıñ gözü önünde
tecessüm eder* (Kemāl); *Lik mümkün
mü bu evzā'a taḡammül ki eder / Ādemi
her¹⁶²⁸ biriniñ bād-ı burūtu sersām*
(Nābī: K. 12/26); *Hep bu ma'nāyı bilir
ehl-i uşūl¹⁶²⁹ / Ḥikmet-āmūz idi evzā'-ı
resūl* (Ḥāḡānī: 245); *Zamān-ı 'ayş u
şādīdir dem-i iḡbāl-i devrāndır / Felek
hep ettiġi evzā'a şimdi pek peşīmāndır*
(Riyāzī); *Vech-i pākīze-i taḡvā ile evzā'-
ı ḡaşel* (Kāzım Paşa: K. 4/4). (I/201.
s.).

evzah: (< Ar.) eñ vāzıḡ, pek açık,
besbelli. (I/201. s.).

evtār: (< Ar.) 'ḡācet' demek olan
vaṭar'ın cem'i: *evtār-ı 'ācile*. Elfāz-ı
müsta'meleden degildir. (I/202. s.).

1627 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 5.

1628 Kāmūsta: bir.

1629 Eserde: kabül.

evṭān: (< Ar.) 'insānıñ doğup büyüdüğü yer' demek olan *vaṭan*'ıñ cem'i: *terk-i evṭān*. (I/202. s.).

ev'ıye: (< Ar.) teşdîd ile degil. 'Ḳab, maḥfaẓa' demek olan *vi'ā*'nıñ cem'i. Ş İştılāḥāt-ı tıbbiyyece içinde kan cereyān êtdigine binā'en damarlarıñ 'umūmuna ism-i maḥşüş ta'yın olunmuşdur: *ev'ıye-i beden*. || *Ev'ıyesine vèrdigi dağdağa-ı elemini def'dir* (Terceme-i Miftāḥü's-sa'āde). (I/202. s.).

evfer: (< Ar.) pek çok, eñ ziyāde: *Benim ise belki de zu'afāya rıfkım evferdir* (Nuṭuḳ ≈ Sırrı Paşa). (I/202. s.).

evfaḳ: (< Ar.) pek muvāfıḳ, eñ uygun. *İcāb-ı ḥāl u maşlahata evfaḳ görünen ḳarār-ı mezkūr şifāhen ṭarafına* (Mektüb ≈ Sırrı Paşa); *Söz bulmaḳ içün mizāca evfaḳ / Söz bulmağa olmamış muvaffaḳ* (Lā¹⁶³⁰). (I/202. s.).

evfā: (< Ar.) pek, eñ vefālî Ş eñ çok, pek tamām, yetkin. *Sihām-ı müyesser-i ḥasāsetden ḥā'iz-i ḳaṣṭ-ı evfā olan* (Şefīḳ-nāme). (I/202. s.).

evḳ: (< Ar.) şaḳıl, yük, ağırlık. (I/202. s.).

evḳāt: (< Ar.) *vakt*'iñ cem'i: *evḳāt-ı ḥamse*. || 'Asākir-i 'atīḳa gibi "Eksigimiz var yoldaşlara haber vèrelim" diye

imrār-ı evḳāt êtmezler (Ḳoca Sekbānbaşı); *Medār-ı emn-i cihānsiñ farīzadır olmaḳ / Du'āña aḡleb-i*¹⁶³¹ *evḳāt-ı mü'minīñ maḥşūr* (Nābī: K. 7/88); *Sā'atīñ ḳaldığı evḳatı degildir her bār*¹⁶³² / *Müddet-i 'ömrü gelip geçtigine eyler āh* (Ḳoca Rāḡıb¹⁶³³); *Böyle lāf ile geçer evḳatı* (Vehbī¹⁶³⁴: 804). (I/202. s.).

evḳāş: (< Ar.) *evbāş* gibi ecnās-i muḥtelifeden mürekkeb çapḳın, şerīr ṭakımı. Bu ḳullanılmaz. (I/202. s.).

evḳāf: (< Ar.) isim olan *vakf*'iñ cem'i. *Vakf* 'emvālü'llāh içün bezl ve ḥabs êdip taşadduḳ eylemek' ma'nāsınadır: *evḳāf-ı hümayyūn*. Evḳāf nezāreti = umūr ve mebānī-i ḥayriyye içün terk ve taḥşış êdilmiş olan emvāl ve emlāk idāresi. *Evḳāfdan dokuz aḳçe vazīfeye ḳanā'at ḳılıp 'arz- aldım* (Fuẓūlī¹⁶³⁵). (I/202. s.).

evḳār: (< Ar.) 'ḳuş yuvası' demek olan *vekr* ve *vekre*'niñ cem'i: *evḳār-ı ṭuyūr*. (I/202. s.).

1631 Kāmūsta: ekşer.

1632 Kāmūsta: kār.

1633 Bulunamadı.

1634 Lutfiyye.

1635 Şikayet-nāme.

evked: (< Ar.) daha, pek te'kidli, kuvvetli: *evked-i evāmir*. (I/202. s.).

evkes: (< Ar.) fūrū-māye, ḥasīs adam. (I/202. s.).

evvel: (< Ar.) āḥir'iñ muḳābili. İbtidā, birinci, ilk, başlangıç, önce, eski: *Evvel sen oku*. || *Her şey'iñ evveli, kitābıñ evveli, evvel zamān, evvel emirde, evvel ve āḥir*. || *Evvel ne idi ne oldu bilmem* (Şeyḥ Ğālib¹⁶³⁶: 131); *Sultān-ı cihān Selīm-i Evvel / Hākān-ı mü'eyyed ü mübeccel* (Lā¹⁶³⁷); *Hakḳ iki 'ādil Süleymān ḥākim etmiş 'āleme / Evvel ü āḥir kılıp sırr-ı 'adālet aşkār* (Fuḫūlī: K. 12/57); *Evvel-i ḥarf-i maḳāle-i kün* (Lā¹⁶³⁸); *Evvelü'l-evvelin ve āḥirü'l-āḥirin evşāf-ı İlāhiyyedendir. Evvel selām, şoñra kelām* (meşel). (I/203. s.).

evvelā, evvelen: (< Ar.) birinci derecede, birinci, ilk olarak: *Evvelā tenbīh etmeli*. *Şāniyen, şālişen* gibi emşāl-ile irād olunacağı zamān muṭlaḳā tenvīn ile zıkr ve taḥrīr etmelidir: *Evvelen okumalı, şāniyen okutmalı*. || *Qıldı 'azm erbāb-ı dīn aldı 'Arīş-i evvelā* (Surūrī: Tar. 7/9); *Evvelā Qapıağası Dorusudur birisi* (Nef'ī: K. 18/24); *Evvelā 'ilm-i ma'ānide mahāret*

lāzım / Bilmeye nükte-i ser-beste-i ma'nā-yı suḥan (Vehbī: K. 51/27); *Evvelen zāt-ı bī-raḳībiñ için / Şāniyen sevdiğim ḥabībiñ için* (Mu'allim Nācī¹⁶³⁹: 66). (I/203. s.).

evlād: (< Ar.) oğullar. *Veled*'iñ cem'i. Lisānımızda hem cem' hem müfred hem de cinsiyete maḥşuş olarak kullanılır. *Veled* 'insānıñ dölü' demek olduğundan kız olsun, erkek olsun çocuğa 'evlād' denilebilir. Faḳaṭ müfredi bu maḳāmda kullanılamaz. *Evlād-ı resūl*. || *Erkek evlād evlād da kız evlād evlād degil mi* (kelām-ı meşhūr); *Evlād-ı zükūr, evlād-ı ināş, evlād-ı fātihān*. || *Evlād-ı vaṭanıñ ta'līm ve terbiyesini teshīl ve ta'mīm gibi* (Tezkire ≈ Sırrī Paşa); *Yā Rabb beni dūr eyleme evlād-ı 'aliden* (Lā); *Evlād-ı Hüseyin'iñ ḳul*¹⁶⁴⁰ *ḳurbānıyız el-ḥak* (Şeyḥ Ğālib: Ms. 3/4); *Terbiyenin menāfi'-i māddiyyesinde evlād müstefid olur, faḳaṭ şān-ı manevisi pedere 'ā'ididir* (Kemāl); *İftihār eyler ise maḥşere dek lāyıḳdır / Hānedānıñdaki evlād u 'abid u huddām* (Nābī: K. 13/107); *Nedir ṭebāyi'-i evlādda ḥilāf-ı şī'ār* (Lā¹⁶⁴¹). (I/203. s.).

1636 Hüsn ü 'Aşk.

1637 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türkī: 10.

1638 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 3.

1639 Leyle-i Mi'rāc-ı Hazret-i Risalet-penāhi.

1640 Eserde: ḳülü.

1641 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerife: 3/21.

evlādiyyet: [İşlāhāt-ı ma'rūfedendir] evlāda intikāl edecek emvāl-i menkūle ve ğayr-i menkūle-i mevkūfeye ıtlāk olunur. Evlāda meşrūt-ı evkāf. (I/204. s.).

evleviyyet: (< Ar.) evlālîk, rüçhân-ı evlā ve müreccah oluş. *Her hūşūşda ihtiyār-ı evleviyyet 'ākılāne hareketdir.* Ş Bir şey'in vuzūh ile ya'nî söz götürmeyecek şürette delāleti: İmdi emr-i ta'allümde bu mertebe ri'āyet lāzım olunca ta'lîmde hōd evleviyyet ile lāzım olur (Taşköprülü-zāde Ahmed); *Ammā aranırsa evleviyyet / Feyzî'de kalır yine fazilet* (Lā¹⁶⁴²). (I/204. s.).

evliyā': (< Ar.) 'ulu, büyük' ma'nāsına olan velî'nin cem'i: *evliyāu'llāh, evliyā-yı umūr, evliyā-yı etfāl.* ॥ *Ziyāret-i hāzerāt-ı evliyā el-hak mucib-i sa'adet-i dīn ve dūnyādır* (Mektüb ≈ Sırrî Paşa); *Bu ešnāda ise evliyā-yı umūruñ merhametleri ve ba'zı mülāhazaları hasebiyle* (Koca Sekbānbaşı); *Evlüyā mālā tenezzül mü eder / Şıket-i nāsa taḥammül mü eder* (Nābî¹⁶⁴³: 902); *Evlüyā burcu imiş*¹⁶⁴⁴ *zīrā ki hāk-i eşrefi / Buk'a bu'ā evliyāu'llāha olmuştur mezār* (Fuḫūlī:

K. 12/3); *Evlüyānıñ nefesidir saña yār u hem-dem* (Nābî: K. 15/98); *'İlm-i vahdetde sebakdāşı imām-ı evliyā / Hikmet-i ma'nāda şakirdi Hakīm Gaznevî* (Nef'î: K. 3/8). (I/204. s.).

evla, evlā: (< Ar.) müreccah, tercihe lāyık, üstün, daha iyi. *Evlā ve evlī-ter gibi tarz-ı 'Acemānede isti'mālî cā'iz degildir.* *İstanbul'dan kışın tebdil-i hevā için İtalya'ya gidileceğine yazın buraya gelinse evlā olur* (Bosna Mektubu ≈ Cevdet Paşa); *Du'ā'-yı devlet ü iqbāle āğāz etmek evlādır* (Şabrî: K. 7/56). (I/204. s.).

evveliyāt: (< Ar.) muḳaddemāt, bir şey'in bir hūşūşuñ ibtidākî hālleri, cihetleri: *Akşe'l-ireb*¹⁶⁴⁵ *in evveliyātı iki yüz şahīfeden ziyādedir.* Ş *Erbāb-ı 'aklın bilā-tereddūd taşdik edecek hālāt: ateş yakar gibi.* *Bir şey hem hādīs hem qadīm ve hem mevcūd hem ma'dūm ve hem vācib ve hem muḫāl olmaz gibi evveliyāt kısmından olan 'akliyyāta i'timād olunacaqdır dēdim* (Meşāhīr-i İslām ≈ Hamīd Vehbî). (I/204. s.).

evvelīn: (< Ar.) āḫirīn muḳābili. Evvelkiler, evvel gelen adamlar, eski zamānda gelenler. *Hükemā-yı evvelīn*

1642 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'ārā-yı İran: 116.

1643 Hayriyye.

1644 Dīvānda: demiş.

1645 Zemahşeri.

*ve āhirīn hikmeti ma'rifetiñe*¹⁶⁴⁶ *dem*
uramaz (Sinān Paşa); *An bülend-ahter*
ki faẓl-ı evvelīn ü āhirīn / Yāfte der-
*cevher*¹⁶⁴⁷ *-i zāt-ı şerīf eş inhişār*
(Fuẓūlī: K. 12/32); *Gevher-i genc-i*
'ulūm evvelīn ü āhirīn (Nazīm¹⁶⁴⁸).
(I/205. s.).

evvelīn: (< Ar., < F.) evvelki, eñ
ibtidākī, önceki. *Evvelīn pāye-der i'lā-*
yı senām-ı devlet (Münīf: K. 5/8);
*Evvelīn*¹⁶⁴⁹ *pāye-i mirkāt-ı hayālīmle*
eger / Var ise farkı sipihriñ yine fark-ı
mā-dūn (ve-lehu: K. 22/39); *Āhirīn*
'ilm-i cevher-i evvel / Evvelīn rütbe-i
gümānımdır (Riyāẓī); *Evvelīn noktası*
rūhu kalem-i a'lānıñ (Nābī: K. 2/46);
Mile-i mütemeddineden evvelīn pāye-i
teraqqīde olanlarıñ bile 'avāmında
(Kemāl). (I/205. s.).

evhām: (< Ar.) *vehm*'iñ cem'i. *Vehm*
hükümün taraf-ı mercūhu. Taraf-ı
rācihi zann'dır. *Vehm* dimāğın bir
kuvve-i müdrikesidir ki ğalaṭ, sehṽ,
havfdan mürekkebdır. *Hayṭa-i 'uḳūl*
ve evhāmdan bīrūn fütūḫāta nā'il olup
(Endülüṣ Tārīhi ≈ Lā); *Maṭla'-ı*¹⁶⁵⁰
şubḥ-ı yaḳındır dil-i pākım olsa / N'ola
vāreste-i ālāyış-i evhām u zunūn

(Münīf: K. 22/42); *Nice biñ sa'y-ı*
beliğ etse enām / Küh-i zātına erişmez
evhām (Hākānī: 41); *Evhām-ı 'uḳūl*
uğrayacak rāh degildir (Nā'ili-i
Ḳadīm: G. 64/2). (I/205. s.).

evhen: (< Ar.) eñ za'if, pek gevşek,
dayanıksız. (I/205. s.).

Evhıyye: (< Ar.) Balkanlar'da, büyük
dağlar arasındaki geçid. İki dağ
arasında olan yol. (I/205. s.).

ehālī: (< Ar.) *ehl*'iñ cem'i. Bir
memleketde, bir yerde sākin olanlar:
ehālī-i belde, ehālī-i mütemekkiye,
İstanbul ehālisi § 'āmme, 'umūm:
efkār-ı ehālī, arzū-yı ehālī. || Ehālī bize
bir konak vèrdiler / Konak şūreti bir
otaḳ vèrdiler ('İzzet Mollā¹⁶⁵¹: 706);
Mıṣrı'l-ḳadīm ehālisiyle eski
Yūnānlılardan soñra 'ilmiñ ḳudretini,
meziyyet ve şerefini taḳdīr eden
'Arablardır (Şafvet Paşa); *Ehālī tābi'-i*
metbū'dur şāha ḫaḳīḳatde / Yekūnüñ
hükümü bālāsındaki miḳdāra tābi'dir
(Lā¹⁶⁵²). (I/206. s.).

ehcīrī: (< Ar.) sayıklama. Kullanılmaz.
(I/206. s.).

ehdāb: (< Ar.) 'kirpik' demek olan
hüdb'üñ cem'i. (I/206. s.).

1646 Eserde: marifetinden.

1647 Dīvānda: geṽher.

1648 Bulunamadı.

1649 Dīvānda: Olayın.

1650 Dīvānda: Duvvümün.

1651 Mihnnet-keşān.

1652 Ziya Paşa: G. 16/6.

ehdāf: (< Ar.) 'mürtefi', yüksek şey' ve 'nişān-gāh' ma'nāsına olan hedefiñ cem'i. (I/206. s.).

ehdeb: (< Ar.) sık, uzun kirpikli adam. *Ehdābü'l-eşfār* (Hākānī¹⁶⁵³). (I/205. s.).

ehred: (< Ar.) yırtık şey: *libās-ı ehred*. (I/205. s.).

ehrām: (< Ar.) herem'iñ cem'i. Hıttā-i Mışriyye'deki meşhūr ve 'acā'ib-i seb'a'dan ma'dūd olan ebniye-i kadīme. § Eşkāl-i hendesiyyedendir. *Mısr-ı dilde olur ol deñli maşārī' muhkem / Hāsīd olursa mahall tarh-ı esās-ı ehrām* (Lā); *Her gūşesinde koca koca bir çok ehrām* ('İbret Gazetesi ≈ Kemāl). (I/206. s.).

Ehremen: (< F.) t̤ā'ife-i Mecūs'un i'tikād ettikleri iki aşl-ı kadīmden fā'il-i şer olanı, delilü's-şer. İblīs, şeytān. *Bir Ehremen-i bātıl u 'ifrīt-şemā'il* (Nef'ī: K. 42/52); *Olmağa rāzī idim hem hilkat-i dīv-i rakīb / Olmaz ammā n'eyleyeyim ins Ehremen'le tev'emān* (Hākānī: K. 55/6). (I/206. s.).

ehsā': (< Ar.) hayrān, mebhūt olan adamlar. Kullanılmaz. (I/206. s.).

ehl: (< Ar.) mālīk, şāhib, muttasıf olan, olanlar: *ehl-i İslām*, *ehl-i 'arz*, *ehl-i sünnet*, *ehl-i takvā*. || *Memdūha eder o*

ehl-i hikmet / Dünyāda vü ahiretde hidmet (Lā¹⁶⁵⁴); *Müdde'ī münkir olursa çekerim işhāda / Hāk-şinās*, *ehl-i nazar añladığım yārānı* (Nef'ī: K. 4/53); *Sükkeri şerbetden a'lāsın hele ehl-i dile* (ve-lehu¹⁶⁵⁵); *Secde-gāh-ı 'urfā Ka'be-i ehl-i ferheng* (Kāzım Paşa: K. 3/13); *İştibāh etmeye manzūrusuñ ehl-i Allāh'ın* (Nābī¹⁶⁵⁶). § Bir yerde sakin ve müctemi' olanlar: *ehl-i karye*, *ehl-i cennet*, *ehl-i cehennem*. § Muhtedir vākıf, becerikli: *Bu işiñ ehli degildir*. || *Ehl olan qadrin bilir ben cevherim medh eylemem* (Nef'ī: K. 1/4). § Zevc zevceden her biri: *Ehliyle hoş geçinen kadın bahtiyār olur*. || *Ey ümmü'l-heves şāhibetü'l-beyt*. *Saña hāneñde ehliñle, evlādıñla, şihhatiñle rāhatıñla geçinmek ni'meti* ('Ā'ile ≈ Kemāl); *Esbāb-ı meşrū'aya müstenid olmayarak ehlini dā'imā ta'zīr ve tahkīr eden erkegiñ 'aql ve terbiyece noqşānına hükm olunur*. *Ehl-i Allāh = evliyā*. *Ehl-i beyt = hāzret-i Peyğamberiñ mütē'allikāt-ı muhteremeleri*. *Ehl-i tarīk = dervīşlik yollarından birine müntesib olanlar*. *Ehl-i dil = 'ārif, aşhāb-ı 'irfān*. *Ehl-i dildir diyemem sīnesi şāf olmayana / Ehl-i dil birbirini*

1654 Ziya Paşa ≈ Meşrāt u Ahvāl-i Şā'irī: 91.

1655 Bulunamadı.

1656 Bulunamadı.

1653 Bulunamadı.

bilmemek inşâf değil (Nef'î: G. 71/2); *Ehl-i beytiñ fırkasından sayılır Selmân olur* (Fuzûlî: K. 8/8). Ehl-i sūḳ = eşnâf takımı. Ehl-i Rûm = vaktiyle Romalıların zîr-i zabt ve tahakkümünde bulunmuş olan memâliki feth ile teşkil-i hükûmet ettiklerinden dolayı 'Osmanlılara ıtlâk olunur. *Cebr ile Bağdâd'ı aldı Rûm'uhn serveri* (Hurûf-ı menḳûta, târîḥ ≈ Fehîm, hurûf-ı ğayr-i menḳûta = sene 1047-sene 1048). Ehl-i ḥibre = bir mādde, bir şey hakkında ma'lûmât-ı ḥuşûşiyyesi ve etrâflı vukûfu bulunan ve bulunanlar. Ehl-i kıble = Müslümân olan, Müslümânlar. Ehl-i dünyâ = âhireti düşünmeyen, âmâl ve emvâl-i dünyeviyyeye ḥarîş ve münhemik olan, olanlar. (I/206. s.).

ehille: (< Ar.) 'aynî ilk üç gecelerinde görünüşü' ma'nâsına olan *hilâl*'iñ cem'î. Cem'î hîç kullanılmaz. Müfredi bi'l-'akis ziyâde isti'mâl olunur. (I/207. s.).

ehlî: (< Ar., < F.) alışkın, alışmış: *ḥayvânât-ı ehliyye*. (I/207. s.).

ehliyyet: (< Ar.) işe yarar hâlde bulunuş, iktidâr: *Hangi ḥidmetde bulundu ise işbât-ı ehliyyet eyledi*. || *Âferînler saña hem şan'atına / Fenn-i*

iksîrde ehliyyetiñe (Nâbî¹⁶⁵⁷: 1474). (I/207. s.).

ehemm: (< Ar.) eñ, pek mühim: *ehemm-i umûr*. Takdîmü'l-ehemm 'ale'l-mühimm = iki işden ehemmm olanı mühim olana takdîm. *Bu ḥadîş içre budur kavî-i ehemmm* (Hâḳânî: 148); *Şimdi du'â etmek saña hem müsteḥabdır hem ehemmm* (Nef'î: K. 16/36); *Nef'î ko bu tahkîki tamâm oldu kaşîde / Şimden-gerü âğâz-ı du'â etmek ehemmdir* (Nef'î: K. 59/39); *'Umûmen ehl-i kemâle merâm u emr-i ehemmm* (Lâ). (I/207. s.).

ehemmiyyet: (< Ar.) pek mühim olmak, değerli oluş, ziyâde nazar-ı dikkati câlib olmak hâli: *Böyle gürültülerin erbâb-ı metânet ve ğayret nazarında ehemmiyyeti olamaz*. || *Şimdiye kadar ḳal'a-ı seyyâre ve neheng-i âhenîn şüretinde tutulan zırlı gemilerin ehemmiyyeti azaldı* (Cümel-i Münteḥabe ≈ Kemâl); *Kim ehemmiyyet vèrir Nâcî melâmet sengine* (Mu'allîm Nâcî^{1658,1659}: G. 46/5). (I/207. s.).

ehvâ': (< Ar.) 'nefsin ârzü ve ḥaz ettiği şey' ma'nâsına olan *hevâ*'nın cem'î. Nefsin istedikleri şehvât: *Şu şartla*

1657 Hayriyye.

1658 Şerâre.

1659 Kâmûsta gösterilmemiştir.

ki bâhiş olan mütâba'at-ı ehvâ ve evhâm etmeyip (Mevzû'âtü'l-'ulûm). § Ehl-i kıbleden i'tikâdları ehl-i sünnet i'tikâdına uymayan ba'zı fırkalara 'ehl-i ehvâ' dërler. (I/208. s.).

ehvâl: (< Ar.) 'korku' ma'nâsına *hev'l* iñ cem'i: *ehvâl-i kıyâmet*. ‖ *Eger ba'de'l-mevt olacak ahvâl ve şedâ'id ve ehvâl içün ise aña mağmûm olmak müfîd değildir (Mevzû'âtü'l-'ulûm). (I/208. s.).*

ehvec: (< Ar.) uzun boylu aħmak adam. (I/208. s.).

ehvel: (< Ar.) pek korkunç: *ehvel-i heyâkil*. (I/208. s.).

ehven: (< Ar.) kolay, za'îf, zararlı. Ehven-i şerreyn = iki şerriñ zararlı, kolay. § Pek ucuz: *Fî'âtı ehvendir*. ‖ *Teklîfiyle olması ehven olacağı bedîdâr olup ('Âkif Paşa); Arayıp bul ne ise ehvenini (Vehbî¹⁶⁶⁰: 951); Zî-rûh-ı şaffetinden cemâd hâline tahavvûlden pek de ehven görülemez (Taşvîr-i Efkâr ≈ Kemâl). (I/208. s.).*

ehveniyyet: (< Ar.) taşarrufât-ı 'Osmâniyye'dendir. Ucuzluk, ehvenlik. *Qâ'ide-i iktisâdiyye hükümünce mübâya'âtda dâ'imâ ehveniyyet aranılmağ lâzım gelir. (I/208. s.).*

ehviye: (< Ar.) 'yer ile gök arasındaki boşlukda mevcûd ve maħlûkâtıñ hayâtına hâdim ve medâr olan bir nev' cism-i şeffâf' demek olan *hevâ*'nıñ cem'i. § Lisânımızda âlât-ı mûsîkiyye ile terennüm edilen elhânıñ her kısmına 'havâ' dënir. Meselâ, *bir güzel havâ çalarsanız teşekkür ederiz, tarzında muhâverâtda çok kullanılır. Muħarrerâtda yalnız cem'i isti'mâl olunur: ehviye-i latîfe. (I/208. s.).*

ehyeb: (< Ar.) eñ, pek mehîb, çok heybetli. (I/208. s.).

ehyef: (< Ar.) ince belli, yaşıklı genç. § 'Arabîde ba'zen çalımlı ata da ıtlâk olunur. *Şebâb-ı ehyef, feres-i ehyef. (I/208. s.).*

ey: (< Ar., < F.) edât-ı nidâ. 'Arabî, Fârisî, Tûrkî-i kelimât ve terkîbâta telâhuk eder. Fârisîde ekşeriyâ kesr-i hemze ile telaffuz olunur. *Ey oğul, ey dōst, ey mürşid-i muħterem*. Ba'zen cümlelerde tekrâr olunur faķať şîve-i 'Acemânede 'vây' dënilemez. Edebiyât-ı kadîmede görülen bu tarz isti'mâl şimdi külliyeñ mehcûzdur. *Ey hâce fenâ ehline zinhâr ululanma (Rûhî: TB.1/11). (I/208. s.).*

eyā: (< Ar., < F.) Fārisī, ‘Arabī kelimāt ve terkībāta dāhil olan bir edāt-ı nidādır. Ekşeriyā terākīb-i Fārisīde isti‘māl olunur: *eyā Hudāvend-i cihān*. || *Kerīmā kām-kārā, kām-bahşā / Eyā düstūr-ı zī-şān-ı müfahham* (Nef‘ī: K. 48/35); *Eyā sezā-yı perestiş müheymin ü¹⁶⁶¹ ma‘būd* (Şābit: K. 2/62); *Eyā mesned-nişīn-i dest-pīrā-yı cihān-bānī* (Riyāzī); *Kerīm-i ebr-kefā, kām-kār¹⁶⁶²-ı bahır-dilā / Eyā muhīt-i cihān-ı tekerrüm ü tekrīm* (Nef‘ī: K. 33/35); *Eyā şehriyār ma‘ālī-penāh / Bize meslegiñdir¹⁶⁶³ vèren intibāh* (Mu‘allim Nācī¹⁶⁶⁴: 76). (I/209. s.).

eyādī: (< Ar.) ‘el’ ma‘nāsına *yed’iñ* cem‘ü’l-cem‘i. *Eyādī-i nāsda tedāvül eden*. || *Şahāyif-i çemen oldu eyādī-i fuqarā* (Fužulī: K. 1/33). (I/209. s.).

eyāğ: (< F.) kadeh, şarāb kasesi. Edebiyāt-ı qadīmede pek çok görüldüğü vech ile *ayağ* lafz-ı Türkisindeki *qāf’iñ ğaym’a* taqallübünden dolayı bu kelimeniñ tevriye şüretiyle *irādı* şimdi mehcürdür. *Bi’llāh sākiyā düşeriz hep eyāğıña* (Hāqānī: G. 525/1); *Pīr-i mey berzede-dāmen iki desti dolu mey /*

Gidiyor kendi eyāğıyla mübārek bāde (Lā); *Eyāğ-ı meyden el çek ārzū-yı encümenden geç* (Nevres: G. 25/1). (I/209. s.).

eyālāt: (< Ar.) *eyālet’iñ* cem‘i. *Müstahikqīñ için dahī eyālāte nümüne* olmak üzere *evvel-be-evvel* İstanbul’dan başlanılarak (Şināsī); *Fakaṭ eyālāt ve elviyede icrāātında dahī me’mūrīn taraflarından* (Lāyiha ≈ Reşīd Paşa). (I/209. s.).

eyālet: (< Ar.) ta‘bīrāt-ı resmiyye-i qadīmedendir. El-yevm *vilāyet* ta‘bīri kullanılır. Bir vālīniñ taht-ı idāresinde bulunan memleketler, mahaller. Çok *eyāletde bizi fazl ile kılmış teşhīr* (Elhāc Şādık). (I/209. s.).

eyyām: (< Ar.) ‘gündüz’ demek olan *yevm’iñ* cem‘i. Günler. *Eyyām-ı resmiyye, eyyām-ı bahūr*. || ‘*İd ü nev-rüz ola hem-vāre şerefde eyyām* (Cevrī: K. 6/20); *Serverā cānı mı var devletiñ¹⁶⁶⁵ eyyāmında / Sünbülün turesine el uzata şāh-ı çinār* (Bāqī: K. 17/38); *Neşvesi vāşıl-ı eyyām-ı şühūr-ı¹⁶⁶⁶ cāvīd* (Kāzım Paşa: K. 2/5); *Mücerreb nüsha-i eyyām kim te’sīr-i hükm ile* (Şabrī: K. 7/32); *Édeyim medhine āğāz o kerīmu’ş-şānıñ / Ki ne*

¹⁶⁶¹ Kāmūsta bu bağlaç yoktur.

¹⁶⁶² Kāmūsta: kām-kārım

¹⁶⁶³ Kāmūsta: meslegiñdir.

¹⁶⁶⁴ Mir’āt-ı Bedāyī.

¹⁶⁶⁵ Kāmūsta: devletiniñ.

¹⁶⁶⁶ Kāmūsta: şühūr u.

gördü ne görür mişlini çeşm-i eyyām
(Nef'î: K. 50/19); *Kardān u küllen*
cevher-i silk-i eyyām (ve-lehu); *Kimse*
*rencide değil eyyām-ı 'adlinden'*¹⁶⁶⁷
meger (Hakkî: K. 6/37). (I/209. s.).

eyyāmü'l-bîz: (< Ar.) her ayın on
üçüncü gününden on beşinci
gününe kadar olan müddet. Buña
leyletü'z-zehrâ dañı ıtlâk olunur.
(I/210. s.).

eyyāmü'l-ma'dūdāt, eyyāmü't-teşrîk:
(< Ar.) kurbân bayramının birinci
gününden bed' ile üç gün bu
bayramın ilk gününe 'yevmü'n-
naħr' denir ki 'boğazlamak günü'
demekdir. O gün kurbân zebh
édilmesi sebep-i tesmiye olmuş.
(I/210. s.).

eyāmin: (< Ar.) *eymen*'in cem'i. Pek
yümlü, hayırlı olanlar. Nâdiren
kullanılır. (I/210. s.).

eybel: (< Ar.) *re'îs*-i naşārâ. *Be*'niñ
zamme ile telaffuzu da cā'izdir.
Ba'zen 'eybülî' de denilir. (I/210. s.).

eytām: (< Ar.) 'babası vefât etmiş şabî,
çocuk' demek olan *yetīm*'in cem'i.
Hemzenin kesriyle yañlıştır.
Yetīm'in ma'nâ-yı aşlısı 'münferid
olmak, yalnız bulunmak'dır. Hattâ
şî'riñ tek beytine 'yetīm' denildiği

gibi emşâli bulunmayan kıymet-dâr,
büyük inciye de *dürr-i yetīm* ıtlâk
olunur. *İ'āşe-i eytām*. || *Bir dul kadın*
eytām-ı mektebine üç yüz biñ altın ihdâ
èdiyor (Londra ≈ Kemâl). (I/210. s.).

eyyid: (< Ar.) kavî, muhtedir. *Seyyid-i*
eyyid. (I/210. s.).

eydî: (< Ar.) *yed*'in cem'i. *Eyādî* ziyâde
isti'mâl olunur. *Pîrāye-i eydî-i enām*,
zîver-i eydî-i 'âlem. (I/210. s.).

eyser: (< Ar.) şol taraftaki , § pek
kolay. (I/210. s.).

eyzan: (< Ar.) geçmiş şeyi tekrâr
eylemek, rücû' etmek şüretle, öteki
gibi. (I/210. s.).

eylül: (< Sür.) takvîm-i Rûmîde yedinci
ay, şehr-i ma'lûm: *eylül-i Efrencî*,
eylül-i Rûmî. (I/210. s.).

eymān: (< Ar.) 'and' demek olan
yemîn'in cem'i. *Eymān-ı sādıka*,
eymān-ı kâzibe, *eymān-ı gālîze*. (I/210.
s.).

eymān, eymün: (< Ar.) 'sağ el, sağ
taraf' ma'nâsına *yemîn*'in cem'i.
Yemîn ü yesâr = sağ ve şol taraf.
(I/210. s.).

eymen: (< Ar.) sağ taraftaki. (I/210.
s.).

eymen: (< Ar.) pek yümlü, hayırlı,
mutlu. Vādî-i eymen = Hâzret-i
Mūsâ'nın tecelliyât-ı İlâhiyyeye

maẓhar olduđu maḥall. Bu nūr-ı Eymen-i Tūr-ı tecelliyāt-nüümūd (Sāmī: K. 1/64); Olurdu vādī-i eymen gülistān-ı Ḥalīlu'llāh (Nef'ī: K. 35/40); Ol gün içre bir dem maḥbūbda / Sā'at-i eyvende vaqt-i hūbda ('Ubeydī). (I/211. s.).

eyn: (< Ar.) zamān, ān, ḥīn. İstifhāmı ḥāvī edāt-ı mekān, neredede gibi: *eyne'l-meferr*. ‖ *Başına kopdu kıyāmet kâfirin eyne'l-meferr* (Surūrī: Tar. 7/22). (I/211. s.).

eyvān: (< F., < Ar.) büyük şofa, dīvān-hāne, şalon § kemerli binā-yı mürtefi'. Bunuñ aşlı lisānımızda 'çardak' denilen şeydir. Fārisīde muṭlaḳā feth-i hemze ile söylenir, fuṣaḥā-yı 'Arab bi'l-'akis hemzeniñ kesriyle *iyvān* telaffuz ederler. Lisānımızda Fārisīden intikāl etmekle bizce sebk-i Fārisīye tatbīken 'eyvān' demek daha hoş geliyor. *Zīr-i eyvānında pervāz etmekde kerrūbiyān* (Nef'ī: K. 52/6); *Tāk-ı eyvān celālinde semāvāt-ı āveng* (Kāzım Paşa: K. 3/21); *Görmemiştir çeşm-i 'ālem böyle eyvān-ı refī'* (Ḥakḳī: K. 6/3); *Bāreka'llāh ey bihīn-i eyvān dārā-yı cihān* (ve-lehu: K. 6/1). (I/211. s.).

eyvāh: [müşterek] maḳām-ı te'essüf ve tazallümde irād olunur. *Ḥaşm-ı bed-ḥāḥınıñ olsun bu cihānda dā'im / Kārī*¹⁶⁶⁸ *eyvāh-ı nedem*¹⁶⁶⁹ *ḥāşılı zaḥm-ı şemşir* (Ḥakḳī: K. 5/54); *Bī-hūde güzār etmekde 'ömrüm eyvāh* (Naḥīfī). (I/211. s.).

eyyühā: (< Ar.) edāt-ı ḥiṭāb. Kelimāt-ı 'Arabıyyeye iltihāk ile nādiren kullanılır. Ba'zen bunuñ evveline bir de *yā* 'ilāve edilir ki o *yā* ḥarf-i nidādır. Mu'arraf-bi'l-lām üzerine duḥūlü cā'iz olmadığından *yā* ile münādī beynine *eyyü*, *eyyühā* kelimesini veyāḥūd *eyyü hāzā* kelimesini idḥāl ederek 'yā *eyyühe's-sāḳī*' veyā 'eyyü hāze'r-recül' derler. 'Yā es-sāḳī' denilmek cā'iz degildir. Yalnız lafzu'llāh bundan müsteṣnā olduğundan ḥāşşeten 'yā Allāh' denir. *Şu intizāma baḳıñ siz de eyyühe'l-ḥuẓẓār / Sezā-yı nazra-i im'ān degil mi mektebimiz* (Aḥmed Ḥamdī). (I/211. s.).

//i//

ibā': (< Ar.) nefret etmek, tiksirmek, igrenmek, çekinmek, şiddetle

1668 Dīvānda: Kārī.

1669 Dīvānda: ne dem.

imtinā' eylemek. İstinkāf ile bunun beyinde ma'nāca fark vardır. Çünkü *istinkāf* 'tekebbüren bir şeyden çekinmek' ma'nāsına olup *ibā* ise 'şiddetle imtinā' ma'nāsınadır. Lisânımızda *êtdirmek* ve *êtdirilmek* maşdarıyla kullanılan *ibā'* bu ma'nāda isti'māli ašlā cā'iz olmayan ğalaṭātdandır. Bunu if'āl bābından maşdar zannetmek ḥaṭādır, şaḥīhi *yā'*sız olarak *ibā'*dır. Sırrī Paşa merḥūm *Ġalaṭāt* risālesinde diyor ki: "*İbn Kemāl merḥūm ḥaḳḳ ve şavābı ve ibā kelimesiniñ geldiği bābı irā'e için şu kıt'a-i 'Arabıyyeyi nazm etmiştir. Kıt'a: Eḥu'l-cehli'l-mü'eḥḥeri lā yübālī / E yenṭıku bi'l-ḥaṭāi em bi's-şavābı / Ve emmā men lehu 'aḳlun selīmun / İbā ye'bī ibā'en fehüve ābin. Tercemesi: Mübālāt eylemez nādān şayar bir / Kelāmında ḥaṭā ile şavābı / Kimiñ varsa velī 'aḳl-ı selīmi / İbā ye'bī ibā'en fehüve ābin.*" ‖ *Dāsītānım niçün işğādan ibā eylersin* (Vāşıf); *Kim ki Allāh'dan ibā eyler / Başka dergāha ilticā eyler* (Fuzūlī). (I/212. s.).

ibā'et: (< Ar.) bir şey başka şey'e ircā' etmek, kışāş ile kâtil ve maḳtûl arasında farksızlık ḥāşıl olmak, deriyi dibāğata yatırmak. Yalnız

ikinci ma'nāda işṭilāḥāt-ı maḥşûşadan 'addolunur. (I/212. s.).

ibāte: (< Ar.) geceleme, geceletmek, geceletilmek ve beytütet êtdirmek, êtdirilmek ve gece yatdırmak, gece yatdırılmak. *Ālā-yı vālāyı temāşā için gelen misāfiriniñ ibātesi ve sālil-ḥānede bulunan zevāt-ı kirāmı şüret-i mükemmelede it'ām ve ikrām ile berāber ibāte êtdi.* Nādiren kullanılır. (I/212. s.).

ibābe: (< Ar.) ṭarīḳ, yol. (I/212. s.).

ibāşe: (< Ar.) bahş ve teftiş ve tedkik etmek. Kullanılmaz. (I/212. s.).

ibāhet, ibāhe: (< Ar.) cā'iz görmek, be's görmemek, helāl kılmak, izin ve ruḥşat vermek, mübāḥ kılınmak. Birincisi az kullanılır: *ibāhe-i muḥarremāt.* (I/212. s.).

ibāhī: (< Ar.) her şeyi ibāhe eden, mübāḥ sayan. Nādiren kullanılır. (I/213. s.).

İbāḥıyyūn: (< Ar.) her şeyi mübāḥ 'addeden fırka-i menfûre. Bu fikr-i bâtlı iltizām eden insāniyyet düşmanlarının ser-gerdeleri Mezdek nāmında bir şahş-ı ḥabīs idi. Bu fırka-i ḍālle zuhūr ve İslām'dan soñra da evāmır ve nevāhiyi ṭāḳat-i beşeriyye ḥāricinde 'addetmiş ve şirāze-i intizām-ı 'ālemi ihlāl ve

ebnā-yı Ādemi külliye izlāl edecek
'aķide-i bāṭıla iştirākı i'lān ve pek
çok mefsedet ve mel'aneleri irtikāb
etmekle berāber 'ākıbetü'l-emr
karīn-i maḥv ve inkırāz olmuştur.
Meşhūr Ḥasan Şabbāḥ daḥī bu
fırkanın rū'esā-yı mel'unesindendir.
(I/213. s.).

ibāḥe: (< Ar.) āteşi söndürmek *itfā'*
gibi. Bu müsta'mel degildir. *İtfā'* çok
kullanılır. (I/213. s.).

ibār, ibāret: (< Ar.) eşcār ve mezzrū'atı
ışlāḥ etmek § Faşl ve ğıybet eylemek
§ köpege ekmekle igne yutdurmak.
Me'nūs ve müsta'mel olmayan
elfāzdandır. (I/213. s.).

ibār: (< Ar.) yanmış, eridilmiş kurşun.
(I/213. s.).

ibād: (< Ar.) bacaklarda diz mafşalının
iç tarafındaki büyük damar.
Fenniyātda kullanılabilir. (I/213. s.).

İbādiyye: (< Ar.) Ḥavāric fırak-ı
menfūresinden fırka-i şālisenin
mü'essisi Ṭrablusğarb
Berberilerinden 'Abdullāḥ el-
Murri'niñ pederiniñ ismi *İbād* idi. Bu
münāsebetle fırka-i mezzküreyi
İbādiyye 'unvānyla teşhīr etdi. Bu
fırka-i ḍalle 153 sāl-i hicrīsinde
Afrika'yı Devlet-i 'Abbāsiyye
'āmilleriniñ eydī-i idāresinden nez'

ve zabṭ eylemişler ve Ebū Ḥātem,
Ebū 'Ād gibi re'isleri taḥt-ı
idārelerinde taḥaşşüd eden seksener
biñ, kırkar elliser biñ süvāriden
mürekkab orduları ma'rifetiyle şān-ı
insāniyyeti dücār-ı şeyn edecek
envā'-ı ḍalālet ve fezzāḥatı icrā
etmişler idi. (I/213. s.).

ibāt: (< Ar.) koltuğa alınan şey, böğça,
paket. Me'nūs ve müsta'mel
degildir. (I/213. s.).

ibāk: (< Ar.) bī-pervā kaçmak ve esīrin,
kölenin bilā-sebeb efendisini,
şāhibini bırakıp firār etmesi. Bunuñ
āḥirine bir *tā* getirip 'ibāḳat' demek
ḥaḫādır. Çünkü *ibāk* lafzı if'āl
bābindan olmadığı gibi hemze-i nefis
kelimedendir. (I/213. s.).

ibāle: (< Ar.) ḥayvānātı güzelce ra'y ve
ḥıfz etmek § kuyu bilezigi. Ma'ānī-i
sā'iresi bizce mu'teber ve müsta'mel
degildir. Zamānımızda büsbütün
mehcürdür. (I/213. s.).

ibbān: (< Ar.) 'her şey'in mevsimine,
vaḳtine'; 'alā-ḳavlin 'ibtidāsına'
denir. Meşelā "ibbān-ı civānī"
denilmesi ḳābil olduğu gibi "ibbān-ı
emrūd" da denilebilir. İbbānū'l-
fākiha = meyve mevsimi.
Lisānımızda her vaḳit isti'māli lāzım
ve ḳābil bir kelimedir. (I/214. s.).

ibāvet: (< Ar.) bir şabīye, bir çocuğa hāricden, yābāncıdan bir adamın baba gibi olması, yābāncı bir adam başkasının çocuğuna baba gibi olmak. İsti'māl olunmaz. (I/214. s.).

ibtāt: (< Ar.) kaṭ' gibi kesmek: *ibtāt-ı eṣcār*. (I/214. s.).

ibtār: (< Ar.) esirgemek, mahrūm eylemek, dirīğ etmek § gündüzün ibtidāsı, kuşluk namāzı: *İbtār-ı kerem muvāfiq-ı şān-ı kirām degildir*. (I/214. s.).

ibti'ār: (< Ar.) kuyu kazmak, kazdırmak. Kullanılabilir. (I/214. s.).

ibtitā': (< Ar.) kesilmek, inkıṭā' gibi. Me'nūs degildir. (I/214. s.).

ibtitār: (< Ar.) mütāba'at etmek, mümāṣāt eylemek, uymak: *Hükmi-i zamāna ibtitār eden dā'imā kārlı çıkar*. (I/214. s.).

ibtihās: (< Ar.) bir şey'in ḥaḳīkatini aṅlamak için sorup araştırmak, araştırılmak: *ibtihās-ı esrār-ı zātiyye, esrār-ı zātiyyeniñ ibtihāsi*. Bu kelime *baḥs* ve *mübāḥase* ma'nalarında kullanılamaz. (I/214. s.).

ibtihāc: (< Ar.) her şey'de bolluk olmak: *zamān-ı ibtihāc*. (I/214. s.).

ibtidā': (< Ar.) *bed'* gibi başlamak: *İfā-yı vazīfeye ibtidā etdi*. § Başlangıç: *ibtidā-yı mevsim-i şayf*. § 'Evvel, evvelā'

ma'nalarında da kullanılır: *Ramazānıñ ibtidāsı soğuk ve yağmurlu idi*. || *İbtidā-yı mes'eleniñ ḥaḳīkatini aṅlaşılmalı*. || *İki berḳ-ı siyāh ḥālını kesb eden gözleri ibtidā orta yerdeki maşanıñ üzerinde duran bir şey'e ve ba'de o maşanıñ yanında ve ayakda olduğu hālde muşavver bir kitābıñ (Pejmürde ≈ Ekrem); Söz tamām oldu du'āya edeyim¹⁶⁷⁰ kim ibtidā / Böyle der nazm-ı āhir olsa 'ādet nazm-āverān (Ḥaḳḳī: K. 6/62); Hışn-ı mezbūru ki vardı ibtidā aldı vezīr / Cümlesinden ehl-i İslām'ıñ du'ā aldı vezīr (Surūrī: Tar. 7/28); Encām-ı devri cāmımızıñ ibtidāsıdır / Āğāz-ı feyzi bezmimiziñ intihāsıdır*. (I/214. s.).

ibtidā'ī: (< Ar., < F.) ibtidāya mensūb, ilk mertebede: *Kıztaşı İnās-ı İbtidā'ī Mektebi, mekātib-i ibtidā'iyye*. (I/214. s.).

İbtidā'ıyyāt: (< Ar.) taḥṣīle ilk başlayanlara gösterilen muhtaşar ve basīṭ dersler, bu derslere göre yazılmış kitāblar. *Henüz ibtidā'ıyyāt ile meşgūl olan etfāle böyle uzun uzadı es'ile-i fenniyye irād olunmak 'abesdir*. (I/214. s.).

ibtidād: (< Ar.) iki adamıñ bir şeyi bir taraftan tutması, bir şey üzerine iki

1670 Dīvānda: eyleyim.

tarafdan gelip çatması. Kullanılmaz.
(I/215. s.).

ibtidār: (< Ar.) "azm, şitāb, sür'at etmek' ma'nāsınadır. Tarz ve mevki'-i isti'mālce bunuñla mübāderet'in hiçbir farkı yokdur. Yalnız selīkanıñ intihābına göre her ikisi de münāsib maħalde kullanılabilir. Dördüncü sınıfa 'ā'id olan kısmıñ ekşer mündericātı intihāba ve istihzār olunduğu cihetle bi-lutfihi'l-kerīm hemān anıñ da ṭab'ına ibtidār olunacak (İktitāf-ı 'Aṭā); Bu hāl üzerine Şelāhü'd-dīn çāresiz muhāşaraya ibtidār ile evvelā kal'anıñ cānib-i şarkīsini (Şelāhü'd-dīn-i Eyyübī ≈ Kemāl). (I/215. s.).

ibtidā': (< Ar.) kabīh görülecek, begenilmeyecek şüretde yeñiden bir şey vücūda getirmek ve getirilmek; mevcūd olmayan bir şey peydā etmek ve edilmek. İhtirā' maķbūl, ibtidā' medhūldür. (I/215. s.).

ibtidāh: (< Ar.) irticāl gibi bilā-tevaķķuf, düşünmeden şi'r söylemek ve huṭbe irād eylemek. Kullanılır. (I/215. s.).

ibtizāl: (< Ar.) bir şeyi keşret-i isti'māl ile yıpratmak, bir şeyi şüret-i dā'imede kullanmak § hōr ve hāķır oluş, şeref ve i'tibārdan mahrūm

kalış. Lisānımızda birinci ma'nālarda isti'māli enderdir. 'Ārifleri mezzemet eder ehl-i ibtizāl ('Ālī). (I/215. s.).

ibtirā': (< Ar.) ağaç yontmak, yonmak. Elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/215. s.).

ibtirād: (< Ar.) soğuk şu içmek, serinlemek için soğuk şu dökünmek. 'Ādetā 'duş' ma'nāsına kullanılması lāzımdır. (I/215. s.).

ibtizār¹⁶⁷¹: (< Ar.) cebr ve zōr ile almak, soymak: ibtizār-ı kāfile. (I/215. s.).

ibtisār: (< Ar.) bir şey'e başlamak. İbtidā ve ibtidār maķāmında kullanılabilir. (I/215. s.).

ibtisām: (< Ar.) laṭif tarzda nāzikāne gülmek, gülümsemek. Lisānımızda tebessüm daha çok kullanılır. Şerm-sār olmaz mı gonçe ibtisāmıñdan seniñ. (I/215. s.).

ibtisāk: (< Ar.) yalan söylemek ve nāmūs ve hāyşiyete dokunmak: ibtisāk-ı erāzil. (I/215. s.).

ibtisār: (< Ar.) müdrik-i bi'l-başıre olan rūḥuñ kuvvet-i rāsihası. İnsānıñ cesedi başar ile gördüğü gibi kalbi, rūḥu da başiret ve ibtisār ile idrāk eder. || Başiret etmek || Pertev-i ma'ārifle

1671 Kāmūsta: ibtizāz.

tenvîr-i niğâh-i ibtişâr eden aqvâm arasında (Taşvîr-i Efkâr); O harâbe-zârîñ bir güşesini de kendilerine mezâr ve mezârlarını sâ'irlerine cā-yı 'ibret ve ibtişâr eder (Taşvîr-i Efkâr ≈ Kemâl). (I/215. s.).

ibtizâz: (< Ar.) sebep-i ihtiyâc ile tahkîr ve tezlîl-i nefis etmek. *Menfûr-ı 'âlem olan cihân-ı fuḫşîyyât-ı âlûdegânınıñ aḥvâl-i huşûşîyyesi tedkîk edilecek olursa çeşm-i 'ibretle görölür ki bunlarıñ ekseri ibtizâz ile o mezlaḳa-i sefâlete düşmüş şâyeste-i merḥamet bî-çâregândır. (I/216. s.).*

ibtizâ': (< Ar.) bir şey âşikâr, 'ayân olmak. *Elfâz-ı müsta'meleden degildir. (I/216. s.).*

ibti'âs: (< Ar.) ba's etmek, göndermek. *Nâdiren isti'mâl edilmiştir. (I/216. s.).*

ibtigâ': (< Ar.) ḥâhiş-i ḳalb ile taleb etmek, imrenip istemek: *ibtigâ-yı ma'âlî. (I/216. s.).*

ibtikâ': (< Ar.) levn-i aşlı müteğayyir olmak, renk değişmek. 'Rengiñ ṭabî'î olarak değişmesi' ma'nâsı maṭlûbdur. *Elfâz-ı ma'rûfeden degildir. (I/216. s.).*

ibtikâr: (< Ar.) şabâḥ vaḳti erken kalkmak ṡ her işiñ başlanğıcına yetişmek. Her işde isti'câl etmek ṡ

her şey'iñ ilk peydâ olanını, turfandasını yemek. *İbtikâr, herkesçe mümkünü'l-icrâ bir kâr degildir. (I/216. s.).*

ibtilâ': (< Ar.) ḫayır ve şerden bir şey'e düşkün olma, ḫüsnîyyât ve ḳubḫîyyâtdan bir şey'e giriftâr olma, düşkünlük. *Birçok zamândan beri bu ibtilâ-yı ğarîb ile izṭırâb-ı şedîd içinde bulunuyordu (Mu'allim Nâcî); Bu da bir ibtilâ-yı ḫayret-zâ / Dil cihândan vefâ umar ḫâlâ (Mu'allim Nâcî¹⁶⁷²: 12); Sen de bir cānân mı peydâ eylediñ âyâ Nedîm / İbtilâ âsârı gördüm pîç ü tâbîñdan seniñ (Maḫmûd Nedîm Paşa); Bilmem bu belâ nasıl belâdır / Sevdâ o ne türlü ibtilâdır (Ekrem¹⁶⁷³: 7); Şaḫne-i hengâm-ı cā-yı ibtilâ (Sinân Paşa); 'Arabîde ma'nâ-yı aşlîsi denemek ve şınamak ise de lisânımızda bu şüretle isti'mâli şâyî' olmamıştır. Binâ'en-'aleyh etmek maşdarıyla ḳaṭ'an ḳullanılamaz. (I/216. s.).*

ibtilâz: (< Ar.) almak. *Elfâz-ı me'nûseden degildir. (I/216. s.).*

ibtilâ': (< Ar.) tekellûf ile yutmak, ṡ 'arûsu zifâf etmek. İsti'mâl olunmayan elfâzdandır. (I/216. s.).

1672 Bahâr İçinde Hazân yahut Ye's-i Muhaceret.

1673 Buhrân-ı Sevdâ.

ibtılāl: (< Ar.) bir şey yaş olmak, ıslanmak: *ibtılāl-i evrāk*. Nādiren kullanılır. (I/216. s.).

ibtinā': (< Ar.) bir şey üzerine, bir şeyden dolayı oluş. § Bir esāsa, bir şey'e dayanıp, tutdurmak ve bir mādde, bir hāqīkat, bir şey üzerine kurmak: *Avukatıñ hangi mādde-i kânūniyyeye ibtinā-yı da'vā ettiđi añlaşılamadı*. 'Arabīde ma'nā-yı ašlīsi 'yapı yapmak'dır ki Türkçede bu ma'nā külliye mehcūr ve belki mechūldür. (I/216. s.).

ibtinā'en: (< Ar.) mübtenī olarak, bir şey üzerine ibtinā' edilmek şüretiyle. *Mecelle-i Celīle'niñ 356'ıncı ya'nı "māl-i yetīmi bilā-tağrīr alsa dağı ğabn-i fāhiş ile bey'-i şahīl olmaz. Māl-i vakf ve māl-i beytü'l-māl dağı māl-i yetīm hükmündedir" fıkra-i şariḥasına ibtinā'en ol-bābdaki bey' ve 'aқdiñ şahīl olmadığını iddi'ā ediyor*. (I/217. s.).

ibtihāc: (< Ar.) sürūr, ferah, şādī, sevinç: *Hucāc-i zū'l-ibtihāc, vārid-i cā-yı ibtihāc olan nevāziş-nāme-i kerīmāneleri*. (I/217. s.).

ibtihār: (< Ar.) ikiye bölünmek, iki pāra olmak. § Fuḥş sebebiyle dūçar-ı rezālet olmak. İsti'māl olunmaz. (I/217. s.).

ibtihāl: (< Ar.) kemāl-i iḥlāş ile tazarru' ve niyāz etmek. *Ḳudret-i bī-pāyān-ı Rabb-i müte'al karşısında ser-be-zemīn 'acze ve ibtihāl olurlar* (Şafvet Paşa); *Ne ḥācet var izhār-ı 'acze u niyāza / Bütün iftikārım, bütün ibtihālīm* (Mu'allim Nācī¹⁶⁷⁴). (I/217. s.).

ibtiyār: (< Ar.) kavğā etmek, bī-tāb olmak § seçip kabūl etmek: *ibtiyār-ı eṣrār, ibtiyār-ı eṣmār*. (I/217. s.).

ibtiyāz: (< Ar.) birikdirip yığmak. *İddihār* gibi. Faḫaḫ bu daha kuvvetlidir. Çünkü öteki şey-i ḳalīl içün de kullanılır. Bunda ma'nā-yı keşret mevcūddur: *ibtiyāz-ı servet, ibtiyāz-ı zaḫā'ir*. (I/217. s.).

ibtiyā': (< Ar.) mübāya'a etmek, satın almak: *ibtiyā'-i eṣyā, ibtiyā'-i zaḫā'ir*. Nādiren kullanılmışdır. (I/217. s.).

ibṣās: (< Ar.) dağıtmak, yapmak § ifṣā-yı sır etmek. (I/217. s.).

ibṣī'rār, ibṣīrār: (< Ar.) at yarışında koşuşmak. Kullanılabilir. (I/217. s.).

ibcāl: (< Ar.) tebcīl ve ta'zīm, ağırlamak ya'nı i'zāz ve tekrīm etmek. *Erbāb-ı belāğat lisānımızda i'cāz-perverlikle mazḫar-ı tavṣīf ve ibcāl olurlar* (Pejmürde ≈ Ekrem). *Tebcīl* daha ziyāde kullanılmalıdır.

Lisānımızda ‘Arabīde olduğu gibi ‘kifāyet etmek’ ma’nāsında hiç kullanılmaz. (I/217. s.).

ibcām: (< Ar.) bī-ḥuzūr, rāḥatsız etmek: *Bu yolda ibrām bā’iṣ-i ibcāmdır.* (I/217. s.).

ibḥā: (< Ar.) inḳıṭā’ gibi ‘kesilmek’ ma’nāsınadır. İsti’māl olunmaz. (I/217. s.).

ibḥāḥ: (< Ar.) şadāyı tutmak, sesi boğuk çıkarmak. (I/218. s.).

ibḥār: (< Ar.) deñiz yolculuğu etmek. Ma’ānī-yı sā’iresi bizce kābil-i isti’māl degildir. (I/218. s.).

ibḥāk: (< Ar.) insānıñ, ḥayvānıñ gözünü çıkarmak, kör etmek. Elfāz-ı ma’rūfeden degildir. (I/218. s.).

ibdā’: (< Ar.) izḥār etmek § emşālsiz nümunesiz bir şey yapmak, vücūda getirmek ve getirilmek, olmayan şeyi icād eylemek, edilmek. Nādiren kullanılır. (I/218. s.).

ibdād: (< Ar.) bir şey uzatmak, uzatılmak § teb’id etmek, uzaklaştırmak. Kullanılabilir. (I/218. s.).

ibdā’: (< Ar.) emşālsiz, örneksiz şey vücūda getirmek, getirilmek. Olmayan şeyi var eylemek: *ibdā’-i*

*‘avālim. || Bir Mübdi’siñ¹⁶⁷⁵ ki ‘adem ḥazāne-i ibdā’ındır¹⁶⁷⁶ (Sinān Paşa); Tārīḫ-i beşer, nazar-ı ‘ibretle muṭāla’a olunsun. Şaḥā’ifinde fikr-i ibdā’ veyā ḥub-ı ma’ālī ile müteḥallī (Görenek ≈ Kemāl); Bu laṭīfeler ise ekşerī ḥaşmınıñ ma’āyebini ta’yīn eden şıfāta ‘ā’id olduğundan ibdā’ ettiği ta’bīrātıñ ḡarābetinden dolayı insāna dīḥkdan ziyāde ḥayret oluvērir (Nef’i). § Evvelde nazīri olmayan, emşālī görülmemiş olan şi’r söylemek o tarz-ı bedī’de şi’r söylenilmek: *İbdā’-ı leṭāfet ü metānet* (Lā¹⁶⁷⁷). (I/218. s.).*

ibdāl: (< Ar.) *tebdīl* gibi biriniñ yerine dīgerini getirmek, dīgeri getirilmek, deḡışdirmek, deḡışdirilmek. Türkçede az kullanılır. *Tebdīl* gibi mübeddel maḳāmında isti’māl olunamaz. (I/218. s.).

ibdān: (< Ar.) cāriye § kışrak. Birinci ma’nāda nādiren kullanılmışdır. (I/218. s.).

ibzā’: (< Ar.) fuḥş, bed, kötü söylemek, sövmek. (I/218. s.).

ibzāl: (< Ar.) göñül istegiyle şarf etmek, edilmek; rızā-yı ḳalb ile vèrmek, vèrilmek. *Cezb eyledi nigāhını bir necm-i ḥande-ver / Envār-ı*

1675 Eserde: mübdi’dır.

1676 Eserde: ibda’ıdır.

1677 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu’arā-yı İrān: 70.

iltifâtını ibzāl edip baña (Pejmurde¹⁶⁷⁸ ≈ Ekrem: 1); İbzāl-i mesā'ide kuşūr etme ki olmuş / Vā-beste bu 'ālemdə sükūnuñ harekāta (Kemāl); İbzāl-i naqd-i vaqt ile iḥrāz-ı kām idik (Ahmed Hamdī); İlāhī! 'Āşīleriñ ma'şiyete kudret veyā günāha ālet nerede bulurdu, sen ibzāl etməseñ (Sinan Paşa). (I/218. s.).

iber: (< Ar.) 'igne' ma'nāsına *ibre*'niñ cem'i. Cem'-i dīgeri *ibāre*'dir. 'Arabīde tenvīn ile 'ibrün' denilir. (I/218. s.).

ibrā': (< Ar.) berā'et hükmünü ḥāşıl etmek, o hükm ḥāşıl edilmek, berī kılmak, kılınmak § hastayı iyi etmek: *ibrā-yı zimmet*. || Doktoruñ vazīfesi *ibrā-yı marīze çalışmakdır*. § Aşḥāb-ı maṭlūbāta karşı alacak, verecegi tesviye etmek: *icrā-yı ibrā*. İbrā-yı 'āmm = ıstılāḥāt-ı fıkhiyyeden olup bir kimseyi kaffe-i da'avīden *ibrā* etmektir. İbrā-yı ḥāşş = bu da ıstılāḥāt-ı fıkhiyyedendir. 'Emlāk ve emvāle müte'allik yalnız bir da'vādan bir kimseyi *ibrā* etmek' demektir. (I/218. s.).

ibrā-nāme: (< Ar., < F.) aḥz ve i'tā mu'āmelesi cereyān eden taraf veyāḥūd zāt ile alacak verecek kalmadığını ḥāvī te'āṭī olunan kâğıd. (I/219. s.).

ibrād: (< Ar.) şogutmak § Bī-tāb etmek, lisānımızda birinci ma'nāda *tebrīd* ziyāde kullanılır. (I/219. s.).

ibrār: (< Ar.) yemīni taşdıḳ etmek, biriniñ yemīni doğru olduğuna hükm etmek, edilmek. (I/219. s.).

ibrāz: (< Ar.) bürüz ettirmek, zāhire, meydāna çıkarmak çıkarılmak. *İbrāz etdiği hüccetiñ hükmü bātıl idi*. || 'Umrān ve medeniyet ve şervet ve sa'ādetiñ her ciheti birkaç senede devr-i Ādem'den beri gösterdiği terkīniñ birkaç mişlini *ibrāz* eyledi (Kemāl); Ėderim da'vī-i tezvīrini ḥaşmuñ ibtāl / Eylesem hüccet-i maẓmūn-ı kelāmım *ibrāz* (Nef'ī: K. 57/12); *Faḥr-i 'Acemāneden maşūndur / İbrāz-ı ḥaḳīkat etmek ister (Şām-ı Ėarībān ≈ Mu'allim Nācī: 16); Ėdeyim şoḥbet-i¹⁶⁷⁹ māhiyyet-i ṭab'ım ibrāz / 'Özr-ḥ āḥāne ḥuzūruñda olursam me'zūn (Münīf: K. 22/38); Şā'ire hedāyā-yı ātiyyeyi iṣāl ile ḳadir-şināşlıḳdaki kemālını ibrāz eylemişdir (Kütüb-ḥāne-i Ebü'z-Ziyā); 'Arabīde olduğu gibi*

1678 Nijad'ın bir hiss-i şā'irānesidir ki (Ma'ārif'in 184 rakamlı nüshasında manzūr-ı nazar-ı iftihar olan manzūme-i iltifāt-perverāneye ma'tūfdur. (İsmail Parlatır, Nurullah Çetin, Hakan Sazyek, Recāi-zāde M. Ekrem Bütün Eserleri, MEB Yay., İstanbul 1997. s. 377.)

1679 Dīvān: hüccet-i.

'mektubu açmak' ma'nāsına kullanılamaz. (I/219. s.).

ibrām: (< Ar.) insānı sıklet-i etvār ve akvāl ile sıkmak, o şüretle sıkıp uşandırmak, bir şey'in kabūl ve icrāsını cān sıkacak şüretde ısrār ile ricā ve taleb etmek, aşıp zōrlamak. *İbrām-ı tām selb-i ārām eder. İnsānıñ me'lūf olmadığı şeyi kabūl için ibrām etmemelidir. Lisānımızda 'Arabīde olduğu gibi 'muḥakkem kılmak' ma'nāsında kullanılamaz. Ba'zen ilḥāḥ ile berāber kullanılır. Hastalığından beri her neden ise bir fütūr-ı maḥz kesilen bezm-i muḥassinde mücerred vālidesiniñ ibrām ve ilḥāḥıyla Kādīköy'ündeki ḥānesinden çıktı (Muḥsin Beg ≈ Ekrem); Meh-i rüzede etti ibrām-ı tām / Baña durma meşş et diyü bir maḳām ('İzzet Mollā¹⁶⁸⁰: 1642); Münāfī-i edebdir her talebde şīve-i ibrām / Anıñ çün cilve-gerdir şüret-i nehy üzre maḥlablar (Koca Rāğıb: G. 58/2); Şimdi ikrāh ile birbirine eyler ibrām (Nābī: K. 12/42); Çağırmış anı bir şeb ibrām ile / Varınca o da 'izz ü ikrāmla ('İzzet Mollā¹⁶⁸¹: 1628); Minnet Allāh'a ki vèrmış o kadar isti'dād / Nazm için eylemezem*

ṭab'ıma zūr u ibrām (Nef'ī: K. 50/47); *Kābiliyyet 'aşka bir cevherdir ibrām istemez* (Dāniş). (I/219. s.).

ibrinşāk: (< Ar.) ağaçda çiçek açmak, ağacıñ çiçegi tomurcuğunu yarıp çıkmak: *İbrinşāk-ı eşcār, nişāne-i ārāyış-i nev-bahārdır*. (I/220. s.).

ibre: (< Ar.) igne. Fārisisi *sūzen*'dir. İbre-i mıknaṭīsiyye = cihāt-ı erba'ayı gösteren ve 'puşula' denilen aletiñ, Kible-nümānıñ ignesi. İbretü'l- 'akreb = 'akrebiñ ignesi. 'Arabīde delālet ettiği ma'ānī-i sā'ire lisānımızda ašlā mu'teber ve müsta'mel degildir. (I/220. s.).

ibrī: (< Ar.) *ibār* gibi igne şatan, yapan. Lisānımızda isti'māl olunmaz. (I/220. s.).

ibrīc: (< Ar.) 'yayıḳ' denilen alettir ki yoğurtdan yağ çıkarmak için kullanılır. *Mimḥaza* gibi. (I/220. s.).

ibrīz, ibrīzī: (< Ar.) ḥāliş altın. Ekşeriyā şaffet olarak isti'māl olunur: *zeheb-i ibrīzī*. (I/220. s.).

ibrīsüm: (< Ar.) *ibrīşim*'iñ mu'arrebî. *Sīn*'iñ fethā ile kırā'atı da ma'rūfdur. (I/220. s.).

ibrīḳ: (< Ar.) bildigimiz emzikli şu kabı. Fārisī *ābrīz*'den mu'arrebdir. İbrīḳ-i vuzū = abdest ibrīḳi, kahve ibrīḳi. *Boynu ağın anıñ aşḥāb ekşer /*

1680 Mihnēt-keşān.

1681 Mihnēt-keşān.

Gümüő ibriķe de teőbīh eyler (Hākānī: 454); Sebū-yı meyile ibriķ-i vuzū bir hākđır ammā / Ne hikmetdir bilinmez biri őālīh biri fāşıķđır (Nābī: G. 166/5). (I/220. s.).

ibriķ-dār: (< Ar.) el ve yüz yıķanacađı zamān ibriķ ile őu dōkmeķ iķin istiħdām olunan adam. *Serāy-ı hūmāyūnda ibriķ-dār iken aķīren ķırāđ buyurulan.* ‖ *İbriķ-dārbaşı.* (I/220. s.).

ibrīn: (< Ar.) ķehresi parlak, güzel, maķbūbe. (I/220. s.).

ibzā: (< Ar.) adamı cevri ve miķnete dūőūrūp bī-tāb eylemek, ‘unf ve őiddetle zebūn-ı ķahr ētmek. (I/220. s.).

ibzīm, ibzīn: (< Ar.) pirincden ve ma‘deniyyāt-ı sā‘ireden ma‘mūl kemer toķası. (I/220. s.).

ibsāl: (< Ar.) men‘ ētmek ő bir şey rehin ve sipāriő eylemek. İsti‘māl olunmayan elfāzđandır. (I/221. s.).

ibsān: (< Ar.) insānıń őūreti yāķūd őūreti güzel olmaķ. (I/221. s.).

ibőār: (< Ar.) *tebőār* gibi müjdelemek, müjdelenmek: *ibőār-ı mādde* ‖ *ibőār-ı keyfiyyete miūsāra‘at* ‖ *bu māddeniń ibőārı.* *Tebőār* buńa terciķ olunmalıdır. (I/221. s.).

ibőārāt: (< Ar.) ‘müjdelemekler’ ma‘nāsına *ibőār*‘ıń cem‘i: *ibőārāt-ı*

vāķı‘a. Lisānımızda ma‘nāca beyinlerinde fark olmayan *tebőārāt* - ta‘ammūm ētdiginden- daha oķķ kullanılır. (I/221. s.).

ibőāő: (< Ar.) ba‘zı nebāt ve oķķekler birbirine şarılıp ķarıőıķ olmaķ. Müsta‘mel degildir. (I/221. s.).

ibőār: (< Ar.) diķķatle baķmaķ. İsti‘māl enderdir. (I/221. s.).

ibzāz: (< Ar.) bir őeyi lüzūmundan veyāķūd istenilen miķdārdan az vērmeķ. *Kelimāt-ı me‘nūsed*en degildir. (I/221. s.).

ibzā‘: (< Ar.) őorulan őey‘e güzel cevāb vērmeķ, güzel őöz söylemek ő ķandırmaķ. Bu *ıķnā‘*dan ķuvvetlidir. Anıń-ķūn mevķi‘-i isti‘māllerine diķķat olunmalıdır. (I/221. s.).

ibť, ibıť: (< Ar.) omuzuń iķ ve alt őarafı, ķoltuķ. Nādiren ķullanılmışdır. (I/221. s.).

ibťā¹⁶⁸²: (< Ar.) ağır davranmaķ, davranılmaķ ve gecikmek, gecikdirmek. *İsrā‘* muķābili olarak nādiren ķullanılır. (I/221. s.).

ibťār: (< Ar.) taķammūlūń fevķinde eőyā yükletmek ő mebhūt ve medhūő ētmek: *ibťār-ı ester.* İkinci ma‘nāda ķullanıldığı görülmemiődir. (I/221. s.).

1682 Develliōđlu kelimeyi ‘ayın’ ile yazmıőtır.

ibṭāṣ: (< Ar.) baṭṣ ve şiddetle kavramak, tutmak. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/221. s.).

ibṭāl: (< Ar.) boş, hükümsüz, bāṭıl kılmak, kılınmak § fesh, lağv, heder etmek, edilmek. *İbṭāl-ı haḳḳa çalışan felāḥ bulamaz. ‖ Éderim da'vī-i tezvīrini ḥaşmuñ ibṭāl / Eylesem ḥüccet-i maẓmūn-ı kelāmum ibrāz* (Nef'î: K. 57/12). (I/221. s.).

ibṭāliyyāt: (< Ar.) ibṭāle müte'allik mübāḥaşāt, mülāḥazāt, boş, bāṭıl sözler. Nādiren kullanılır. (I/221. s.).

ibṭāle: (< Ar.) bāṭıl, boş, bī-hüde şey. *Ubṭāle* gibi. (I/221. s.).

ibṭiyye: (< Ar.) ıstılāḥāt-ı tıbbiyyedendir. 'Koltuğa 'ā'id ve mensüb' demektir. (I/221. s.).

ibḫāz: (< Ar.) semizlemek, vücūd-ı semīn ve mülāḥḥam olmak. Me'nūs ve müsta'mel degildir. (I/222. s.).

ib'ās: (< Ar.) irsāl gibi göndermek, ba's etmek. Ekseriyā zī-rūḥ ḥaḳḳında kullanılır. (I/222. s.).

ib'ād: (< Ar.) uzak etmek, uzaklandırmak, uzağa sürmek. *Rūy-māl olmak*¹⁶⁸³ için *ravzaña vèrdiñ ruḥṣat / Beni kimse edemez pīş-gehiñden ib'ād* (Nābī: K. 2/146); *Hattā 'ahd-ı Mehmed Pāṣā-yı merḳūmda Celāl*

Beg'den ḥaṭā'en ḥuẓūrda pāṣā-yı müṣārūn-ileyhi tahfife müte'allik ba'zı nā-şāyeste aḳvāl şudūr etmekle rütbe-i kurb-ı hükümdārīden ib'ād ve Medīne-i Kostantīniyye'den ihrāc olunarak müddetü'l-ömr dāḥil ḥuẓūr olmadı (Koçi Beg Risālesi); *Sīnesinden devr ola rūḥu İlāhī 'an-ḳarīb / Kim sebebsiz ol bütüñ benden eger ib'ādına* (Eski Rātīb Paşa). (I/222. s.).

ibḡāz: (< Ar.) buḡz etmek, ḥaz etmemek, sevmemek: *ibḡāz-ı mizāḥ, ibḡāz-i müdāhine*. (I/222. s.).

ibḳā: (< Ar.) bāḳī kılmak, pāy-dār kılınmak § hālini bozmayıp yerinde bırakmak: *Filān me'mūriyyetinde ibḳā edildi. ‖ Aşlı her ne olur ise olsun 'umūm beyninde şāyī' olmuş ve ḳadem peydā etmiş olan elfāzı dāḥī ibḳā etmekden başḳa çāre yokdur* (Ġalaṭāt Risālesi Ḥaḳḳında Mektüb ≈ Münīf Paşa); *Dünyāda ṣenāsın eyler ifā / 'Uḳbāda iken de nāmın ibḳā* (Muḳaddime-i Edebiyye¹⁶⁸⁴); *Fikr eyler iken bu ḥāle tedbīr / Geldi dilime mişāl-i Ḳıtmīr / Ḥayvān iken ol vücūd-ı yektā / Etmiş bu cihānda nāmın ibḳā* (Lā¹⁶⁸⁵); *Dīğerlerinden şarf-ı naẓar olunsa belki evvelī olurdu. Lākin birḳaç varāḳ-pāre*

1683 Dīvānda: etmek.

1684 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'irī: 91.

1685 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 73-74.

üzerinde olsun *ibkâ-yı nâma* çalışmak
bir *ârzû-yı tabî'îdir* (İktitâf ≈ 'Atâ);
Cihânda bir güzel *ibkâ-yı nâm* etmiş de
gitmişler / *Hudâ'nın* her biri olsun
karîn 'afv u *ğufrânı* (Lâ¹⁶⁸⁶); *İbkâ-yı*
zîkr-i hayr eden olmaz *fenâ-pezîr* /
Neyl-i hayât-ı sermed için *kesb-i nâm*
ediñ (Ahmed Hamdî). (I/222. s.).

ibkâ'en: (< Ar.) dâ'im kılmak, yerinde
bırakılmak şüretiyle: *Filân beg* şirket
müdiriyyetine ibkâ'en naşb ve ta'yîn
edildi. (I/222. s.).

ibkâ': (< Ar.) ağlatmak, ağladılmak:
İbkâ-yı eytâm câ'iz degildir. (I/222. s.).

ibil, ibl: (< Ar.) deve. Taşgîri übeyle'dir.
Müfredü'l-lafz ve cem'ü'l-ma'nâdır.
Onun için deve sürüsüne de ıtlâk
olunur. Lisânımızda isti'mâli
enderdir. (I/222. s.).

iblâ': (< Ar.) bel' ettirmek, yutdurmak.
Nâdiren isti'mâl olunur. (I/222. s.).

iblâğ: (< Ar.) vardırmaq, vardırılmak §
erişdirmek, erişdirilmek §
doldurmak, doldurulmak: *Bu def'a*
ma'âş biñ gurusâ iblâğ edildi || *Bir iken*
derdimi milyonlara iblâğ etdi (Kâzım
Paşa¹⁶⁸⁷); *Bülbül-i hoş-nevânın revnâk-*
ı şabâh-ı nev-bahârı taqdîs için *nihâl-i*
gül üstünden mastaba-nişînân-ı çemen-

şoffâ-i şafâya iblâğ ettiği *huṭbe-i belîğ-i*
i'câz-ı eser (Mektûb ≈ Sırrî Paşa); *Ol*
tarafda bildiklerden *kim var-ise ve*
muḥabbet erbâbı ise *selâm ve 'aşk ve*
niyâzımızı iblâğ kâlibına ifrâğ edesiniz
(Mektûb ≈ Kânî). (I/223. s.).

iblân: (< Ar.) ibl'in tesniyesi. İki sürü
deve. (I/223. s.).

iblî: (< Ar.) deveci. Kullanılmaz.
(I/223. s.).

iblîm: (< Ar.) bal § 'anber. Nâdiren
kullanılmışdır. (I/223. s.).

iblis: (< Ar.) şeytân. Cem'i *ebâlîs*'dir.
İblîs-i mela'net-i enîs. § 'Muğfil, hîle-
kâr' makâmında kullanılır. *O iblisin*
eser-i telbîsine nihâyet yokdur. || *İblîs-i*
dalîl gibi taḍlîl eylemek için *bâligân*
mâ-belağ hedâyâ-yı girân-bahâ ve tuḥaf
ve nefâ'is-i destâvîz-i dil-ârâ taḡdîm
ederek (Lâyiḥa-i Târîhiyye ≈ 'Âşım);
Ḳande kim cem' ola cām u dil-ber ü 'aşk
u şebâb / Anda iblisin ne ḥâcet mekrine
*iḥlâline*¹⁶⁸⁸ (Nâbî: G. 748/6); *Aña*
beñzerdi ger sürse yüzüne zerdeçâv iblis
*/ Aña beñzerdi*¹⁶⁸⁹ *ger cinnî olaydı*
kehrübâ-ṭal'at (Nef'î¹⁶⁹⁰: K. 14/7); *Zihî*
kerem ki nazar kılmayıp 'adâvetine /
Müeyesser eylemiş iblise i'tibâr-ı bekâ
(Fuzûlî: K. 1/73); *İḥsânına kör dilenci*

1686 Ziya Paşa ≈ Fihrist-i Şâhân-ı Âl-i 'Osmân: 2.

1687 Bulunamadı.

1688 Dîvânda: ıḡlâline.

1689 Eserde: beñzedi.

1690 Sihâm-ı Kazâ.

iblis / Kaşmer başısı Aristetālīs (Şeyh Gālib¹⁶⁹¹: 373). (I/223. s.).

iblisāne: (< Ar.) şeytāna yakışacak şürette, şeytāncasına: *desā'is-i iblisāne, tedābīr-i iblisāne*. (I/223. s.).

ibn: (< Ar.) oğul. Muṭlaḳā izāfetle kullanılır. İbn Sīnā, ibn Haldūn, ibn Kemāl. 'Alemeyn beyninde bulunursa hemzesi ıskāṭ olunur: 'Amr bin el-'Aş, 'Ömer bin 'Abdü'l-'azīz. ‖ Her biri taşavvurda falān ibn-i falāndır (Rūhī: TB. 1/11); Himmetleri ile oldu mevcūd / Bir ibn-i Kemāl mişli mefkūd (Lā¹⁶⁹²). (I/223. s.).

ibn arz: (< Ar.) diyār-ı gurbetde bulunan, seyyāh. (I/223. s.).

ibn hurre: (< Ar.) ehl-i 'iffet, müstaḳīm. (I/223. s.).

ibnü'l-ḥarām: (< Ar.) veled-i zinā, pīç. 'İbn mesret, ibn niḥse' de dēnir. (I/224. s.).

ibnü's-sebīl, ibn sebīl: (< Ar.) yolcu. Cem'i *ibnāü's-sebīl, ibnā-yı sebīl* dir. (I/224. s.).

ibnü's-sebū'īn: (< Ar.) bedr-i tām Ş dil-ber güzel genç. (I/224. s.).

ibnü'l-'Arabī, ibn 'Arab: (< Ar.) şeyḫü'l-ekber Hāzret-i Muḫyiddīn-i 'Arabī raḍıya'llāhu 'anh. (I/224. s.).

ibnü'l-vaḳt, ibn vaḳit: (< Ar.) vaḳti ḥōş geçiren, vaḳtiñ uyarına giden, zamāna uyan, vaḳte göre hareket eden. (I/224. s.).

ibnü'l-cellā: (< Ar.) pek ma'rūf, ḥāl-i şānı meşhūr adam. (I/224. s.).

ibhāc: (< Ar.) mesrūr etmek, edilmek, sevindirmek, sevindirilmek: *ibhāc-ı erbāb-ı ihtiyāc*. (I/224. s.).

ibhāl: (< Ar.) şalıvèrmek, boşalmak, kendi ḥāline bırakmak. İbhālū'ş-şagīr = bir mürāhiḳi bāliḡ ve reşīd 'addetmek ma'nāsında ıştılāḥ-ı fıkhiyyedir. (I/224. s.).

ibhām: (< Ar.) el ve ayaḡıñ başparmaḡı. Cem'i *ebāhīm* dir. Tefrīḳ-i ma'nā için yazıldı. (I/224. s.).

ibhām: (< Ar.) belli etmemek, kapalı bırakmak. Añlaşılmaz şürette olmak, mübhem ve añlaşılmaz tarz¹⁶⁹³ koymak ve konulmak: *ibhām-ı kelām. Kelāmuñ ibhāmı*. Cem'i *ibhāmāt* dır. Şālisen meydāndaki eşerde "Bir Deliḳanlınıñ" ḥikāyesi idi ki öbürü gibi meşḳūk bir ḳalemdeñ degil, faḳat cihān-pesend bir ḥāme-i güzīnden çıḳmış-ıdı. Bunuñ-çün ilk cüz'ü okuyunca içinde mübhem bir neşve uyandı. İkincide ibhām azaldı, neşve

1691 Hüsn ü 'Aşk.

1692 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türki: 22.

1693 Kāmüsta (N.2): tarzda.

büyüdü. Üçüncüde ibhāmdan eser kalmadı (Edebiyāta Dā'ir Hātırā 'Unvānlı Maḳāle). (I/224. s.).

ibhīrār: (< Ar.) gece yarısı olmak nıṣfū'l-leyliñ hūlūlü. Lisānımızda hīç kullanılmaz. (I/224. s.).

ibyizāz: (< Ar.) ziyāde ağarmak beyāzlanmaḳ: *ibyizāz-ı lihye*. Nādiren kullanılır. (I/224. s.).

ipsus¹⁶⁹⁴: (< Ru.) isḳorpıte müṣābih, büyücek, kırmızı bir nev' balık. (I/224. s.).

ipsid: (< Ru.) tekerlek çenberiniñ her pārcası. *Cesāmetine göre beş, altı yāhūd yedi, ipsidden bir tekerlek çenberi yapılır. (I/224. s.).*

itāb, utūb, ātāb: (< Ar.) 'kolsuz ve yakasız kadına maḥṣūṣ gömlek' demek olan *itb'iñ* cem'leri. 'Ādetā deḳolte gömlekler ṡ müfredi ve cem'leri 'ferāce, kıṣa kadın libāası, donu' ma'nālarını da ifāde eder. (I/224. s.).

itāḥa: (< Ar.) bir şeyi yapıp bitirmek, hāzır etmek. Kullanılmaz. (I/225. s.).

itād: (< Ar.) süt sağarken inegiñ ayağına geçirilen pāy-bend, ip. (I/225. s.).

itār, itāre: (< Ar.) hiddet ve diḳḳatle bakmaḳ ṡ bir şey'iñ ardını

boṣlamamaḳ, biraḳmamaḳ. Müsta'mel degildir. (I/225. s.).

it'ām: (< Ar.) ikiz doğurmaḳ. (I/225. s.).

itāve: (< Ar.) rüşvet vèrmek, saḳy-ı arāzī için ṡu me'mūruna vèrilen rüşvet ṡ arāzī-i harāciyyeden alınan māl-i mu'ayyen. Cem'i *etāvā'*dır. (I/225. s.).

itbā': (< Ar.) ardına ḳatmaḳ, kendine uydurmaḳ, tābi' ḳılmaḳ, ḳılınmaḳ. Lisānımızda 'Arabīde olduḡu gibi 'tābi' olmaḳ' ma'nāsında kullanılmaz. (I/225. s.).

ittibā': (< Ar.) tābi' olmaḳ, tabi'iyet etmek, ardı sıra gitmek, uymaḳ. *Hāḳḳ ittibā'a eḥāḳḳdır (Sırrī Paşa); Birāder ṡimdiye ḳadar neṣr ettiḡim şeylerden "Cümel-i Müntaḥebe" nāmında bir mecmū'a vücuda getirmek istediḡini yazıyorsuñ, benden niçün su'āl edersin? Bir ḥāḳḳ-ı nızāmīye ittibā' etmek mi istiyorsuñ? Eger böyle ise ta'accüb ederim (Cümel-i Münteḥabe ≈ Kemāl). (I/225. s.).*

ittibā'en: (< Ar.) tabi'iyet etmek ṡüretiyle, uyaraḳ. *Hele el'ān rub'-ı meṣkūnuñ ḥams-ı ma'mūru dènilmeye ṡāyān olan Avrupa ḳıṭ'asında ta'āviün ḳānūn-ı tabi'isi aḥḳāmına ittibā'en teṡekkül eden ṡirketleriñ (Taṡvīr-i Efkār*

1694 TDK: lipsos.

≈ Kemāl); *Lākin taḳdīmü'l-ehemm 'ale'l-mühimm ḳā'idisine ittibā'en gūyā ḳā'im-maḳāmlıḳla idāre olunurken nāhiyelerden de dün ḳalan ba'zı ḳazālarıñ (Mektüb ≈ Sırrı Paşa). (I/225. s.).*

itbāl: (< Ar.) derd ü ğuşşaya düşürmek, düşürülmek. Nazımda kullanılabilir. (I/225. s.).

itticār: (< Ar.) 'ilāç, devā kullanmak, kullanılmak. Bu lafz me'nūs degildir. (I/225. s.).

itticāh: (< Ar.) bir cihete dönmek, teveccüh etmek. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/225. s.).

ittihād: (< Ar.) 'amel ve hareketde bir olmak, birleşmek. İttihād-ı ārā = re'y birliği. İttihād-ı düvel = hükümetleriñ politikaca birleşmesi. Bu, *ittifāk*'dan daha kuvvetlidir. *Eylemiş yek-rengi-i'aşkıyla şöyle ittiḥād / Bilmezem sīnemde cānım mı yā cānānım mudır (Riyāzī); Oldu hezār zāt dēnip geh şıfāta 'ayn / Bir aşlda gehī nice aşl etdi ittiḥād (Lā¹⁶⁹⁵); İttiḥādın şem' ile efsürde etmiş rüzgār (Faṣīḥ Dedē: G. 453/2); Ehl-i şalāḥ ile ēde ittiḥād / Dīn evine ola 'imād (Yahyā); Zihī pāşā-yı mülk-ārā-yı rüşen-re'y-i 'ālīşān / Ki dā'im re'y ü tedbiriyle tevfiḳ*

ittiḥād üzre (Nef'ī: K. 44/27); Millet-i İslāmiyye'niñ ise "inneme'l-müminüne iḥvetün¹⁶⁹⁶" i'tikādı şerīṭa-i ittiḥādı olduğu-içün (Taşvīr-i Efḳār ≈ Kemāl). (I/225. s.).

ithāf: (< Ar.) hediye, tuḥfe, armağan vermek, verilmek ve göndermek, gönderilmek. *İhdā* ile bunun arasında fark vardır. *İthāf* şāyeste-i ihtirām ve ḥā'iz-i kıymet şeylerde ve *ihdā* her ḥuşuşda her şey için kullanılır. 'İthāf-i İslām¹⁶⁹⁷' dēnir. "İhdā-yı İslām" dēnilmez. Meşelā: "Eşyā-yı 'ādiyyeden bir kufe domates ithāf olundu." dēnilemez. Muṭlaḳā "İhdā olundu." dēnilir ve'l-ḥāşıl bunlarıñ mevḳi'-i isti'māllerine diḳḳat olunmak lāzım gelir: *Hedāyā-yı mebhūs-ı 'anhānıñ irsālini nāṭıḳ olan şukḳasınıñ kenārına ithāf etdiği eşyānıñ ḳaşıdeye muḳābele dēmek olmayıp (Kütüb-ḥāne-i Ebü'z-Żiyā); Meclis-i pāka ēder bi'l-ikrām / Farṭ-ı tevḳīr ile ithāf-ı İslām (Ḥāmī). (I/226. s.).*

ittihāz: (< Ar.) edinmek, edinilmek; ḳabül etmek, edilmek: *Filānı şerīḳ ittiḥāz etdi. || Filānıñ refiḳ ittiḥāzı.* Ḳurmak, ḳurulmak, peydā etmek, edilmek: *Memleketimizdeki erbāb-ı*

1695 Ziya Paşa: TCB. 1/5.

1696 Hucurāt Suresi: 10. (Ar.) İnananlar sadece kardeşlerdir.

1697 Kāmüsta kelime "selām" olarak yazılıdır.

şanāyi'ñ muḥāfaza-i menāfi' için bir tedbīr-i mü'essir ittihāzı, tramvay şirketi bundan sonra istihdāmını niyāz edenlerin şüret-i kabūlū için bir kā'ide-i cedīde ittihāz etti. || Şanāyi'-i nefīse içinde mensūb olduğu hangisi ise anı ma'sūka-i vicdān ittihāz etmiş. Āmāl-i efkārını oña münḥaşır kılmış (Pejmuđe ≈ Ekrem); Haşm ittihāz edinmek o terzīk-gūyu ben / Nāmūs-ı şā'iriyettime kesr-i şān olur (Nef'i: K. 29/66); Līk var nice ḥayāsız cerrār / İttihāz eylemiş ol şan'atı kār (Vehbī¹⁶⁹⁸: 656). (I/226. s.).

itdān: (< Ar.) ıslatmak, ıslanmak: *itdān-ı eşvāb, itdān-ı eclād.* (I/226. s.).

itrāb: (< Ar.) toprak serpmek, topraklamak. *Ben ölünce kabrimi yārānım itrāb eylesin.* (I/226. s.).

itrāz: (< Ar.) kurutmak, kurudulmak: *itrāz-ı eclād.* (I/226. s.).

itrā': (< Ar.) doldurmak: *itrā'-i kāse.* (I/226. s.).

ittirā': (< Ar.) şolmak. Bunlar elfāz-ı müsta'meleden değilse de isti'māl olunabilir. (I/227. s.).

itrāk: (< Ar.) bırakmak, ferāğat etmek, vāzgeçmek. (I/227. s.).

ittisāḥ: (< Ar.) kirlenmek, paslanmak. Nādiren kullanılmıştır. (I/227. s.).

ittisā': (< Ar.) vüs'atlenmek, genişlenmek, bollaşmak: *İnsān ma'lūmātı ittisā' etdikçe nokşānını idrāk eder. || Ebnā-yı beşer telāḥuk-ı efkārın ittisā'ı sāyesinde bir iki 'aşır içinde dört biñ seneden beri zuhūra gelen mü'essir-i celīleyi unutturacak derecelerde bedāyi'-nüma-yı kemāl olmuşdur (Kemāl); Māh-ı 'ālem-ārā nehrin öte tarafında göz alabildiği kadar ittisā' eden çemen-zāra pek ziyāde sākin bir ḥāletle bahş-ı envār eyler (Şatobiryān ≈ Ekrem). (I/227. s.).*

ittisām: (< Ar.) güzellenmek, nişānlanmak, damgālanmak, ziynetlenmek. *Nām-ı ittisāmı yalnız şarkda değil garbda bile ma'ālī bir ihtirām-ı mahşūş ile elsine-pīrā-yı yād u tezkar (İmām Gāzālī ≈ Ḥamīd Vehbī). (I/227. s.).*

ittisāk: (< Ar.) sıralanmak, dizilip nizāmlanmak, intizām bulmak. *'Urūk-ı şehāmet-i sebu'iyetlerine ra'se-i ta'tīl erişip sāk-ı ittisāklarından tāb-ı meşy sākıt olmağla (Şefīk-nāme). (I/227. s.).*

ittisāf: (< Ar.) vaşflanmak bir ḥāl yāḥūd bir şıfat ile ṭabī'atlanmış, şıfatlanmış olmak. Ekşeriyā ḥüsniyyātda isti'māl edilir. *Mekārim-i ahlāk ile ittisāf edenlerden bu mişillū*

ef'āl-i zemīne şadır olmaz. ॥ Ahlāk-ı fāzılanıñ mütemmimi, dēnmeye şāyān olan dil-şikārlik haşlet-i maqbūlesiyle de ittışāf-ı devletlerine büyük bir delīl ('Arīza ≈ Sırrī Paşa); 'Ulūm-ı şettā ile ittışāfa ve her nev' haqā'ik ve deqā'ik-i fenniyyeye intisāba bundan şoñra iḥrāz-ı muvaffakiyyet eylemiştir (Meşāhīr-i İslām ≈ Ḥamīd Vehbī); Taşı etmiş elmās ile ittışāf / Yine olmamıştır ṭabī'atçe sāf ('İzzet Mollā¹⁶⁹⁹: 337). (I/227. s.).

ittışāl: (< Ar.) ulaşmak, bitişmek: *Anadolu demiryolu Eskişehir'de Kütahya haṭṭı-ile ittışāl etdiginden Ş bitişik, üleşme: Türbeniñ ittışālindeki dükkānda. ॥ Serginiñ "Champ-de-Mars"daki mevki'ini Sen Nehri ikiye taqşım eder. İki kısmıñ vāsıta-i ittışāli D'lēna Köprüsü'dür (Paris Ekspozisyonu ≈ Sa'dullāh Paşa); Hele mülkümüñ üç kıṭ'a ve dört deryānıñ merkez-i ittışāli ve muvāredāt-ı 'ālemiñ mev'id-i telākisi (Gazete ≈ Kemāl); Cānımıñ cismim ile zevk-i ittışāli kalmadı / Āh kim sensiz dirilmek ihtimāli kalmadı (Fużūlī: G. 266/1). İttışāl üzre yemīniñde yesārīñda ola / Fatḫ u ratḫ-ı kalem ü tīg-ı be-nām¹⁷⁰⁰-ı*

devlet (Münīf: K. 5/44); Sıvāyı terk eyle sen Ḥaḫḫ'a ittışāl etdiñ / Ki ittışāl ü tecerrüddür iktizā-yı vüçūd (Nevres: K. 1/15). (I/227. s.).

ittizāh: (< Ar.) vāzıh, 'ayān, āşikār olmak: *Aḫşā-yı aḫtār-ı şarkıyyede cereyān eden politika henüz ittizāh etmediginden bi't-ṭabī' enzār-ı siyāsiyyūn ḥālā Kore'ye, Japon'a, Pekin'e ma'tūfdur. (I/228. s.).*

ittizā': (< Ar.) deveniñ boynuna başıp üstüne binmek için başını aşağıya eğmek: *ittizā'-yı ibil. Ba'zı luğat kitāblarında tedkik ve taḫkik olunmayarak ba'zı kelimeleriñ ma'nā-yı aslıleri hiç gösterilmemiş ve aşla ta'alluk ve münāsebeti olmadığı ḥālde birtakım ma'naları uydurulmuştur. İşte o kitāblarda bu kelime için gösterilen ma'nalar daḥī yañlış olduğundan erbāb-ı diḫḫatiñ taḡlīt-i ezhānına meydān qalmamak üzere 'arz-ı haḫikāte mecbūriyyet görülmüştür. (I/228. s.).*

ittiṭān: (< Ar.) vatan tutmak, bir şehirde bir maḥalde yerleşip oturmak: *ittiṭān-ı muḥācirīn. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. Bu ma'nāda ekşeriyā tavaṭṭun kullanılır. (I/228. s.).*

1699 Mihnēt-keşān.

1700 Dīvānda: niyām.

it'āb: (< Ar.) zahmet vermek, verilmek
§ yormak, yorulmak. Teşdîd ile
yañlış okumamalıdır. Böyle
hükümsüz şeyler için it'āb-ı zihin
ètmek 'abeşdir. || Böyle lüzümsüz işlerle
bî-hüde hizmetçilerin it'ābı. ||
Mukevvenât ve maşnû'ât-ı kudretin eñ
mu'azzamdan eñ muşagğarına kadar
görebildiğimiz şeyler içinde ta'mîk-i fikr
ve nazarla kuvvâ-yı hissiyye ve
vicdâniyyemizi it'āb ètmeye hâcet
kalmaksızın (Pejmurde ≈ Ekrem); Bu
yolda olan eş'ârını kaţ'iiyen it'āb-ı
tabî'at ètmeksizin söyler (Nef'î, Kütüb-
hâne-i Ebü'z-Ziyâ); Farķ olunmaz har-ı
tâhûneden ehl-i dünyâ / İl için çünkü
èder her biri nefsin it'āb (Lâ¹⁷⁰¹).
(I/228. s.).

itti'ād: (< Ar.) va'deleşmek, kabûl va'd
ètmek. Yarın akşâm sa't birde kırâ'at-
hânede bulunmak üzere itti'ād ètdi.
Menûs ve müsta'mel degildir.
(I/228. s.).

itti'āz: (< Ar.) va'z ve naşîhatı kabûl
ètmek, naşîhatın hükümünü icrâ
eylemek: itti'āz-ı sulehâ. (I/228. s.).

itti'ās: (< Ar.) helâk ètmek, öldürmek:
itti'ās-ı nüfus. (I/228. s.).

ittifāk: (< Ar.) birlik olmak, birbirine
uyamak, uyuşmak: Muktezayât-ı

siyâsiyyeden olarak Kübahılar
Amerikalılarla ittifāk ètdiler. § birleşiş:
ittifāk-ı ārâ. Bi'l-ittifāk = ittifāk ile
ya'nî birlik olarak. İttifāk ètdi bu
ma'nâda ümem / Ezherü'l-levn idi fahr-
i 'âlem (Hâkânî: 203); Şalâh-ı ümmet
ise ma'lûmdur ki ittifāk-ı kelime ile
hâşıldır. Nizâ' ve tefrikaya sebep olanlar
hakķında halkın da nazarında merdûd
ve menfûrdur (Nuţuk-ı Resmî ≈ Sırrî
Paşa). (I/228. s.).

ittifākan: (< Ar.) rāstgele, teşādûf
şûretiyle, me'mûlûn hâricinde
olarak: Biz adaya giderken ittifākan anı
da vapurda bulduk. || Çıkşa ber-hükmi
kazâyı kem ü kâst / İttifākan sözüniñ
birisi rāst (Nābî¹⁷⁰²: 894); Leh'e biñ
zulm-i şarîhin işidirken Rus'uhn /
İttifākan kulağı üzre yatur Avrupalı
(Kâzım Paşa¹⁷⁰³); İttifākan Gâve-i
âhengerin bir oğlunu bu huşuş için
(Terceme-i Burhân-ı Kâţı'). (I/229. s.).

ittifākāt: (< Ar.) ittifāklar: ittifākāt-ı
düvel § teşādûf şûretinde rāstgele
olan hâller, şeyler: İttifākāt-ı hasene,
ittifākāt-ı ğarîbedendir. (I/229. s.).

ittifāk-pezîr: (< F.) ittifāk kabûl èden,
èdici § hakķında ittifāk èdilen.
(I/229. s.).

1701 Ziya Paşa: Kt. 8.

1702 Hayriyye

1703 Bulunamadı.

ittifākī: (< Ar.) teşādüfî, rāstgele: *emr-i ittifākī* § Teşādüfî olan iş: *İttifākī Cemşīd'in ziyādesiyle hasnā bir cāriye-i maḳbūlesi var idi. Ḥaylī müddetdir ki şakīka 'illetine giriftār olarak kaṭ'an gözünü açdırmayıp bir lahza ārām vèrmez idi (Terceme-i Burhān-ı Kāṭi'); İttifākī meger ol şeyh-i benām / Bir degirmen yanını ètdi maḳām (Yahyā).* (I/229. s.).

ittifākiyyāt: (< Ar.) teşādüfî, rāstgele olan şeyler. *Ġarā'ib-i ittifākiyyātdan olarak bu sene 'īd-i fıtr, büyük paskalya, kamyş bayramı bir haftaya geliyor. İttifākāt ile bunun beynindeki fark āşikārdır.* (I/229. s.).

ittifākiyye: (< Ar.) ittifāka 'ā'id: *umūr-i ittifākiyye* § teşādüfe müte'allık: *muḍhikāt-ı ittifākiyyedendir.* (I/229. s.).

itfāl: (< Ar.) insānıñ vücūdu fenā kıḳmak: *İtfāl-i etfāl vālideleriniñ aḥvāline dālldır.* (I/229. s.).

ittikā': (< Ar.) şakınmak, çekinmek: *Göñül kırmakdan ittikā èdiñiz. || Ḥarekāt-ı ğayr-i marāziyyeden ittikā ètmediği merci'ince müşbet ve ma'lūm olanlara (Tahrīrāt-ı 'Umūmiyye ≈ Sırrī Paşa). Bu ma'nāda tevakkī ile beynlerinde fark yokdur. § Cenāb-ı Ḥaḳḳ'dan kıḳmak. Nevāhiden*

çekinmek: Ehl-i İslām'a ittikā şartdır. Tevakkī bu ma'nāda kıullanılamaz. (I/229. s.).

ittikār: (< Ar.) vaḳār peydā ètmek, temkīn ḥāşıl ètmek: *ittikār-ı kibār, ittikār-ı aġniyā.* (I/229. s.).

itkân: (< Ar.) muḳkem ve şābit kılmak, kıılınmak: *itkân-ı umūr, umūr-ı şirketin itkânı. § Edilleyi esbāb-ı mūcibesiyile, kavā'id-i külliyyeyi cüz'ıyyātıyla, bir şeyi yakinen ya'nī ḥaḳīḳati vech ile bilmek. Tahrīr eyledigim şeyleri şimdi ol kadar ḥıfz ve itkân ètdim ki bi'l-farz bi'l-cümle kütüb ve resā'ilimi sārıḳler alsa 'ilmimden ḥiçbir şey zāyi' ètmemiş olurum (Kelām-ı İmām Ġazālī ≈ Mütercimi Ḥamīd Vehbī).* (I/230. s.).

itkā': (< Ar.) kıoltuḳ altına yaşdıḳ ve dayak kıomak, dayamak. *Elfāz-ı me'nūsedden degildir.* (I/230. s.).

ittikā': (< Ar.) dayanmak, bir şey'e abanıp söykünmek: *'Aşāya ittikā eyledi. || Lāzıme-i şānı olan bir gird-bādı, kıılincına ittikā èder yollu bir inḥinā-yı cüz'ī ile göçürmüş olsun (Kemāl); Bālīn-i nāza ḥ'ace-i şehir eyler ittikā / Ḥāk-i mezellet üzre yatır aç bir ğarīb (Rūḥī¹⁷⁰⁴); Vücūduña yaraşır çār-bālīş-i 'azamet / Nihālīne yaḳışır ittikā-*

yı şadr-ı şudūr (Bākī¹⁷⁰⁵); *İttikā eyleyesin bālīne / Baḳasīn āyna-ı sīmīne* (Vehbī). (I/230. s.).

ittikāl: (< Ar.) *tevekkül* gibi esbābe teşebbüs ile berāber Cenāb-ı Hakk'a teslīm-i umūr etmek. (I/230. s.).

itlā': (< Ar.) āhire tābi' ve ihāle etmek, 'Ahd u amān vermek: *itlā-yı a'dā*. (I/230. s.).

itlād: (< Ar.) māl-i kadīm şāhibi olmak, kılmak. Me'nūs ve müsta'mel degildir. (I/230. s.).

itlāf: (< Ar.) telef etmek, edilmek ve öldürmek, öldürülmek: *Yılanı görünce itlāf etmelidir. Ş Hebā, tebāh, yazık etmek: itlāf-ı māl, itlāf-ı servet, itlāf-ı nukūd, itlāf-ı nüfūs. || Mevcūdunu itlāf edip de 'ā'ilesini aç bırakanlar, yavrularını yiyen kediden pek de ehven şeyler degildir (Sa'y Maḳālesi); Sahī, şāhib-ḳırān-ı ḳışver-ārā / Ki āh eyler elinden ma'den ü yemm / Nice āh etmesin bī-çāreler kim / Ne gevher ḳodu itlāfı ne dūr dem (Nef'ī: K. 48/23-24); Etmış 'ömrün o şāhib-i lāf / İğrāk u mübālaḡa ile itlāf (Lā¹⁷⁰⁶); İtlāf-ı zer ü sīmle reşk-āver-i Hātem¹⁷⁰⁷ / Pīrāye-i 'irfān ile dāniş-ver-i 'ālem (Neşāṭī: K. 20/15). (I/230. s.).*

itlāl: (< Ar.) damlatmak Ş hayvānı yedekleyip çekmek. Kullanılmayan elfāzdandır. (I/230. s.).

itmām: (< Ar.) tamāmlamak, nokşān bırakmamak; tamām etmek, edilmek: *Müddet-i mu'ayyene-i 'askeriyyesini itmām etdi. || Müddet-i ma'lūmenin itmāmı, ḳarantinanın itmāmı || Güyā ki Fātih kerāmet-i 'irfānıyla tayy-ı ḳurūn ederek bu maḳāsid-i külliye-yi otuz sene içinde itmām etmiş (Kemāl); Yokdur ol mes'ūd keṣkeb devri itmām olmaya (Dīdār); Sa'yıñ eyle ammā maḳşūr / Sāde ḥaṭṭ eylemez itmām-ı ḳuşūr (Vehbī¹⁷⁰⁸: 333); Şoḡbeti bu vech ile itmām eder ('Aṭāyī); Dēdiler cümle-i āfāk mübārek bādā / Li'llāhi'l-ḥamd Hūdā eyledi itmām-ı ni'am (Nābī: K. 15/53); Bahārın zevḳ ü şevḳ esbābını itmām eder bülbül / Nevā-yı dil-keşiyle herkesi ḥōş-kām eder bülbül (Maḥmūd Ekrem¹⁷⁰⁹: 2). (I/230. s.).*

itnān: (< Ar.) çocuk 'illet ve maraz sebebiyle büyümemek. (I/231. s.).

ittihāb: (< Ar.) hibeyi ḳabūl etmek, bahş edilen şeyi almak. İştihāḥ-ı fıkhiyyedendir. (I/231. s.).

1705 Bulunamadı.

1706 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı İran: 86.

1707 Dīvānda: hānum.

1708 Lutfiyye.

1709 Bülbül.

ithām: (< Ar.) töhmet isnād etmek.

Töhmetsli etmek ve edilmek: *Cünha ile ithām edilmış ise de işbāt-ı berā'et edecegi bī-iştibāhdır. || Lāyiha-ı mezkūreniñ fıkārātı zevāt-ı müstahdemeden ba'zılarını ithām şüretiyle gibi görünür, ise de (Tezkire ≈ Reşid Paşa); Birtakım hayālāta şapmakla ithām olunmakdan ihtirāz olursa revādır (Londra ≈ Kemāl). (I/231. s.).*

ittihām: (< Ar.) töhmetsli olmak, töhmetsli etmek ve edilmek: "hey'et-i ittihāmiyye" dēnildiği gibi "hey'et-i ithāmiyye" de dēnilebilir. İttihām-nāme = Müdde'ī-i 'umūmi tarafından bir maznūnun 'aleyh hāqqında tanzīm edilen varak-pāre-i resmī. Bu da iki şüretle okunur. (I/231. s.).

ityān: (< Ar.) getirmek, getirilmek ve zıkr, beyān etmek: *Edille-i kavīyye itnām etti. || Delā'il-i mevcūdeniñ ityānı. || O yaprağıñ bir şem'a-i hafīfesini cihān-ı sermediyyetiñ nefehāt-ı ervāh-ı mu'aṭṭarasına değışdirmeye cesāretlerini ityān ile 'ālem-i taṣavvurāt-ı mecāziyyeniñ akşā-yı hudūdunda ta'ķīb-i hāķīkat ederler (Pejmürde ≈ Ekrem); Binā'en-'aleyh o yolda kelimāt-ı zā'ide ityānıyla bī-hūde*

tekşīr-i sevādı bī-lüzūm 'addederim (Mektūb ≈ Sırrī Paşa); Esbābını eyleyim de ityān / Var ise eger sözümdē nokşān (Kemāl). 'Arabīde 'gelmek' ma'nāsında kullanılır ise de lisānımızda bu ma'nāda hīç isti'māl olunmaz. (I/231. s.).

işās: (< Ar.) hemze-i meftūha ile olduğu gibi metā'ü'l-beyt = hāne eşyāsı, bu miyānda şacayağına 'eşāşī' ve onuñ ayaklarına ve 'ale'l-kavl kendine 'eşāfī' dēnir. Bir fesāda öñ ayak olan adama da 'eşāfī' dēnilir. § Çok ve şık ve karışık ve uzun saç ve nebātāt vesā'ire. (I/231. s.).

işār: (< Ar.) keçiniñ memesine aşılın kēse, torba. (I/232. s.).

işāre: (< Ar.) tozutmak, tozu havālandırmak. Kullanılmaz. (I/232. s.).

işām: (< Ar.) cezā, 'uķūbet, bir şucuñ icāb ettiđi netice. Müsta'mel degildir. (I/232. s.).

işāve: (< Ar.) ğammāzlık. İşāye 'aynı ma'nāyı ifāde eder. (I/232. s.).

işbāt: (< Ar.) sābit kılmak, kılınmak: *işbāt-ı müdde'ā, müdde'ānıñ işbātı* § var etmek, edilmek: Kaleme alınan mektūbuñ mahv u işbātından soñra bir kere daha meclisde okunulması

(Reşîd Paşa). Maḥv u işbât = ıslâh ve taşhîh etmek. İşbât-ı vücūd = hazır olmak, varlığını göstermek. *Pejmiürde nâmiyla ba'zı manzûmât ve menşûrâtı ḥavî bir risâleniñ bundan evvel 'âlem-i matbû'âtta işbât-ı vücūd etmiş olduğunu* (Ekrem); *Havâtır-ı mütebâyine içinde menâfi'-i şahlîheyi temyîz edecek kadar temeyyüz ettiğini yalnîz aḥvâl-i şarkıyye hakkında ittihâz ettikleri meslek daḥî işbât eder* (Taşvîr-i Efkâr ≈ Kemâl); *Hilâf-ı uşûl görülen ef'âliniñ ḥaqqâniyyetini netâyic-i nâfi'ası işbât eder* (Cümel-i Münteḥabe ≈ Kemâl); *Varlığın bilme ne ḥâcet küre-i 'âlem ile / Yeter işbâtına ḥalk ettiği bir zerre bile* (Şinâsî); *Etmiş işbât ehl-i İslâm'ın 'ulüvv-i şânını* (Ahmed Hamdî); *Demidir eyler isem da'vî-i işbât-ı hüner / Şıdk-ı da'vâmda eder şimdi şehâdet 'âlem* (Nef'î: K. 51/45); *Mâhiyyeti işbât eden âşâr-ı 'ameldir / Miqdârına nisbetle kişi ḥayr u şer eyler* (Şinâsî). (I/232. s.).

işhân: (< Ar.) düşmanı ifrât ile maḥv ve helâk etmek, edilmek. Me'nûs olmayan elfâzdandır. (I/232. s.).

işr: (< Ar.) iz, 'alâmet § mecâzen meslek, çığır: *Ecdâd-ı mekârim-i mu'tadımızniñ işrine iktifâ'*. Cem'i âşâr'dır. Faḫaṭ bu ma'nâda nâdiren

kullanılır. 'Meslek' ma'nâsına hiç kullanılmaz. *Âşâr-ı aḫdâm* = ayak izleri. (I/232. s.).

is'âr, isgâr: (< Ar.) çocuğun dişleri peydâ olmak, çocuğun diş çıkarması. (I/232. s.).

işfiyye: (< Ar.) üstüne tencere gibi âlât-ı tabḥiyye konulan sacayağ. Hemzeniñ zamme ile kırâ'atı daḥî câ'izdir. Sacayağına 'eşâfî' de denilir. (I/232. s.).

işkâb: (< Ar.) kömür, âteşi yakmak. İsti'mâl olunmaz. (I/232. s.).

işkâl: (< Ar.) ağır şey yükletmek, yükledilmek. (I/232. s.).

işlâs: (< Ar.) üç dâne olmak, üçe bölmek. (I/233. s.).

işlâc: (< Ar.) qar yağdırmak, qarlı olmak, kara tutulmak. Bunlar elfâz-ı ma'rûfeden degildir. (I/233. s.).

işm: (< Ar.) günâh, kabâḥat, menhiyyâtdan olan iş, şey: *İlâhî işm ve günâhım ne mertebe-i keşîr olsa yine deryâ-yı mağfiretiñe nisbetle kaçreden sağîrdır* (Sinân Paşa). (I/233. s.).

işnâ-'aşer: (< Ar.) 'on iki' demektir. E'imme-i işnâ-'aşer = Hâzret-i 'Alî ile evlâd ve aḫfâd-ı kirâmından on iki imâm. *'Âşîr-i işnâ-'aşer şâh-ı serâmeddir Naḫî* (Eşref Paşa: Mûs. 3/10). (I/233. s.).

İsnā-‘aşeriyye: (< Ar.) Şî‘a'dan bir fırkadır ki *İmāmiyyūn* da ıtlāk olunur. (I/233. s.).

işneyniyyet: (< Ar.) ikilik, ikiden ‘ibāret olmak. (I/233. s.).

işneyn: (< Ar.) iki. Yevmü’l-işneyn ve yevmü’l-işnān = Pazar-értesi günü. Beyne’l-işneyn = iki adam, iki şey arasında. (I/233. s.).

işnevī: (< Ar.) Pazar-értesi gününe mensüb Ş her Pazar-értesi oruç tutan adam. (I/233. s.).

icābet: (< Ar.) kabûl etmek, edilmek: *icābet-i du‘ā, niyāzıñ icābeti*. İcābet-gāh-i İlāhī = Cenāb-ı Allāh’ıñ dergāh-ı ‘izzeti. Ümmet-i icābet = ehl-i İslām. Ş ‘Muvāfaqat’ ma’nāsında da isti’māl olunur. *Da‘vete icābet sünnet-i seniyye-i peygamberīdir*. ‘Arabīde ‘cevāb vermek’ ma’nāsındadır. Faqat lisānımızda o ma’nāda hiç kullanılmaz. İcābeti müteyakkın olduğunuz hâlde Rabb’iñize du‘ā ettiñiz (*Me‘āl-i hadīş-i şerīf, Manastırlı İsmā‘il Hakkī Efendi’niñ Maqālesinden*); *Vāşıl-ı kurb-ı icābet-gāh-ı Rabb-i Müste‘ān* (Lā¹⁷¹⁰); *Ummasın levh-i icābetde maqām-ı rağbet / Êtmeyen nāmıñı dībāçe-i zıkr*

ü¹⁷¹¹ evrād (Nābī: K. 2/110). (I/233. s.).

icāh: (< Ar.) perde, örtü. Hemzeniñ harekāt-ı selişesi cā’izdir. Müsta’mel degildir. (I/233. s.).

icād, ücād: (< Ar.) pencere, kapı üstündeki kemer. Elfāz-ı ma’rûfeden degildir. (I/233. s.).

icāde: (< Ar.) iyi yapmak, yapılmak, iyi işlemek: *icāde-i nazma muḳtedir, nazmıñ icādesi*. (I/233. s.).

iccār: (< Ar.) dam, hāneniñ çatısı. Cem’i *ecācīr*’dir. (I/233. s.).

icāre: (< Ar.) kirā, ‘amel karşılığı vakfa vèrilen mü’eccele. Kitābü’l-icāre = kirāya müte‘allik aḥkām-ı şer’iyyeyi mutazammın *Mecelle-i Celīle*’niñ bir cüz’üdür. (I/233. s.).

icāre-i zemīn: [İştlāḥāt-ı resmiyyedendir] arāzī-i emīriyye üzerine yapılan anbār ve degirmen vesā’ire gibi ebniye içün yer i’tibāriyle mütenāsib olarak ‘öşre mu‘ādil senevī-i cānib-i mīriye vèrilen akçe. (I/234. s.).

icāre-i vāḥide: (< Ar.) bir olan vakıf kirāsı, bir kirālı vakıf. (I/234. s.).

icāre-i muzāfe: [İştlāḥāt-ı Fıḫhiyyedendir] istikbāle ‘ā’id bir

vaḳt-i mu'ayyenden i'tibāren 'aḳd olunacaḳ ĩcār. (I/234. s.).

icāreteyn: (< Ar.) iki kirālī vaḳıf ya'nī vaḳfıñ hem mu'accele hem mü'ecceleli nev'i. (I/234. s.).

icāre-i lāzıme: [İştılāḫāt-ı Fıḳhiyyedendir] şurūṭ-ı selāşeden 'ārī olan ve ṭarafınca bilā-'özü feshi ḳābil olmayan icāre-i şaḫīḫedir. (I/234. s.).

icāre-i mücceze: [İştılāḫāt-ı Fıḳhiyyedendir] 'aḳdi müte'āḳib ḥükmü icrā olunan ve 'aḳdden mu'teber olan ĩcārdır. (I/234. s.).

icārāt: (< Ar.) *icāre*'niñ cem'i. Kirālar: *icārāt-ı müterākimeniñ taḫşīli, te'diye-i icārāt.* (I/234. s.).

icāzet: (< Ar.) izin, ruḫşat, bir māddeniñ cevāzına re'y vèrmek ṭalebeniñ ikmāl-i taḫşīl ètdigini taşdıḳ èdip destūr vèrmek. Ekşeriyā ḥüsn-i ḫaṭṭdan me'zūn olanlarla 'ulūm-i 'Arabıyyede ikmāl-i taḫşīl èden ṭalebe-i 'ulūm ḫaḳlarında isti'māl olunur. Meşelā: "İcāzet alındı, icāzet vèrdi, ḫaṭṭ-ı ta'līḳden icāzetlidir." dènilir. [İştılāḫāt-ı fıḳhiyyece] icāzet-i fi'liyye = bir kimseden izin ve ruḫşata delālet èdecek bir fi'liñ şudūru. İcāzet-i ḳavliyye = bir adamıñ bir şey

ḫaḳkında, *izin ve ruḫşat vèrdim* dèmesi. İcāzet-i lāḫika = bir adamıñ evvelce icrāsına izni şādır olmayan bir şeyi icrā olunducaḳdan soñra ḳabūl ètmesi. *İcāzetiñle olursam temeddüḫe me'zūn / Ğaraḫ ḫulūşumu 'arz ètmedir biraz da n'ola*¹⁷¹² (Nef'i: K. 58/35); *Vèreydiñ*¹⁷¹³ *ger icāzet hicv*¹⁷¹⁴ *èderdim baḫt-ı nā-sāzı* (ve-lehu: K. 23/23). (I/234. s.).

icāzet-nāme: (< F.) meşḳ-i ḫaṭṭdan izin alanlarla ṭalebe-i 'ulūmdan ikmāl-i taḫşīl èdenlere üstādları ṭarafından ruḫşatı ḫāvī vèrilen kāğıd, diploma. Mekātīb-i resmiyyede ikmāl-i taḫşīl èden şākirdāne vèrilen bu nev' kāğıda *şehādet-nāme* ıtlāḳ olunur. (I/234. s.).

iccāş: (< Ar.) erik, ba'zı maḫalde zerdālī ve ārmūda ıtlāḳ olunur. İccāşıyye = erik ḫōşābı. (I/234. s.).

icā'a: (< Ar.) yiyecek, içecek vèrmeyip acıḳdırmacḳ, ıztırāb-ı cū'a düşürmek, düşürülmek. (I/234. s.).

icāle: (< Ar.) cevelān ètdirmek, ètdirilmek, dolaşdırmacḳ, şarmacḳ: *icāle-i fikir, icāle-i esb.* || *Ḥikmet-i 'ameliyye iḳtizāsınca her kārı ehl ve erbābına icāle ve tefoiz ètdiği mişillū*

1712 Kāmūsta 1. ve 2. mısralar yer deḡiştirmiş hāldedir.

1713 Kāmūsta: Verdin

1714 Kāmūsta: hücum.

(*Dībāce-i Terceme-i Şā'ib* ≈ Cevdet Paşa); Bu 'abd-i 'ācize hīçbir minnet-ger yok iken ol bābda da beyān-ı teşekküre icāle-i küme-yi himmet buyurulması mücerred hayr-ı āh-ı bī-iştibāhlarını talâtif maqşadına mübtenî olacağından (Mektûb ≈ Sırrî Paşa). (I/235. s.).

icām: (< Ar.) *ucem* gibi 'şık ağaçlık, çalılık, kāmıslık' ma'nāsına olan *eceme*'niñ cem'i ki ekşeriyā arslan yatağı hakkında isti'māl olunur. (I/235. s.).

iccāne: (< Ar.) çamaşır yıkağa maḥşuş büyük tās, legen, tekne. Yine bu ma'nāda *icāne* ve *iycāne* de kullanılır. Cem'i *ecācīn*'dir. (I/235. s.).

icbār: (< Ar.) zōrlamak, zōr etmek, zōr edilmek. Ekşeriyā insānıñ mu'āmelāt ve harekātı hakkında ve ba'zen ma'neviyyātda isti'māl olunur. *Eşkiyānıñ icbārı üzerine iki kayık ihzār ettikleri* || *Cibillet veyāhūd terbiyet-i redī'esi iktizāsınca istiḥşāl-i ta'ayyüşde tabī'ī olan meşākḳ ve miḥenden kaçınarak bu yola sülūk edenler daḥī men' ile kār u kesbe icbār kılınır* (Se'ele ≈ Şināsī); *Kim eyler anı bu sehve icbār / Maḥdūd mudur diyār-ı*

efkār (*Muḳaddime-i Edebiyye*¹⁷¹⁵); *İcbār-ı baht cāhili ferzāne gösterir* (İzzet Mollā: G. 168/1). (I/235. s.).

ictibā': (< Ar.) seçmek, toplamak: *Cābileriñ icārāt-ı evḳāfı ictibā' etmeleri.* § İntihāb: *Cenāb-ı ḥakīm-i ezeli kullarından istedigini mertebe-i velāyete ictibā' buyurur.* (I/235. s.).

ictibāz: (< Ar.) beri çekmek, ileride bulunan bir şeyi yakına, beriye getirmek. *Mıknāṭis ve kehrübādaki ḥāşşaya kuvve-i ictibāziye ıtlāk olunur.* (I/235. s.).

ictizāb: (< Ar.) çekip uzatmak. (I/235. s.).

ictizāl: (< Ar.) sevinmek, mesrūr olmak. Bunlar me'nūs ve müsta'mel degildir. (I/235. s.).

ictirā': (< Ar.) yüz tutmak, cür'etlenmek, cür'etlenilmek. *Pederine karşı o günā tefevvühāta ictirā' ettiğinden.* || *Böyle bir mu'āmele-i menfūreye ictirā' olunması... İctisār'dan kuvvetli ve serttir. Her tavrına iktifā'*¹⁷¹⁶ *ne lāzım / Cā'izse de ictirā' ne lāzım* (Şeyḥ Ġālib¹⁷¹⁷: 203). (I/235. s.).

ictirāḥ: (< Ar.) 'amel ve sa'y-ı desti ile geçinmek, el emegi muḳābilinde

¹⁷¹⁵ Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türki: 67.

¹⁷¹⁶ Eserde: iktidā.

¹⁷¹⁷ Hüsn ü 'Aşk.

kazanılan para ile geçinilmek.
Me'nūs ve müsta'mel degildir.
(I/236. s.).

ictirār: (< Ar.) beri çekmek. İleri ve geri çekmek, çekilmek. Kullanılması lâzımdır. (I/236. s.).

ictirā': (< Ar.) suyu nefes almadan, birden içmek: *İctirā'ı i'tiyād etmemelidir.* (I/236. s.).

ictirām: (< Ar.) cürüm ve günāh işlemek. İsti'māli enderdir. *İctirām-ı mürāhiq.* (I/236. s.).

ictizāz: (< Ar.) ot, çayır biçmek, yün kırkma: *ictizāz-ı aḡnām.* (I/236. s.).

ictizā': (< Ar.) ağacı, dalı kaṭ' eylemek, kırıp kesmek: *ictizā'-ı eṣcār mevsimi.* (I/236. s.).

ictisār: (< Ar.) cesāretlenmek, cesāret peydā etmek, edilmek. *İctirā'*dan kuvvetçe ḥafif ve nāzikānedir. Bunların mevki'-i isti'māllerine diḡkat etmelidir: *Şavb-ı vedād-kārīlerine taḡdīme ictisār kılınan hediye-i nā-ḡiziñ kabūlüyle.* 'Arabīde olduğu gibi 'geminiñ deryāda şalınıp gitmesi, yolcunun ovayı köprü gibi geçmesi' ma'nalarında Türkçede isti'māli aṣlā mesbūk ve mesmū' degildir. *Her vakit bir şüretle taṣdī' ederek 'arz ve iş'āra ictisār eyledigim vech ile* (Sūriye Mektūbu ≈

Fu'ād Paşa); *Ḥayṣiyyāt-ı izāfiyyeniñ kāffesinden bālā-ter bir şeref-i 'azīme nā'iliyyetimden dolayı minnetdārāne 'arz-ı vācibāt-ı maḡmidet ve şükrāne ictisār eylerim* ('Arīza ≈ Sırrī Paşa); *'Afv u ṣafḡ u luṭf-ı bī-pāyānıña maḡrūr olup / Bu perīṣān nazma etdi bu kuluñ da ictisār* (Üsküdārılı Ḥaḡḡī¹⁷¹⁸). (I/236. s.).

ictisās: (< Ar.) 'Arabīde ma'nāsı 'ḡayvānıñ aḡziyla çayırı araṣdırıp otlaması'dır. Lisānımızda yalnız 'araṣdırmak' ma'nāsına ba'zen kullanılmışdır. *Tecessūs* daha kuvvetli ve münāsibdir. (I/236. s.).

ictifā': (< Ar.) kökünden çekip koparmak, yerinden ayırmak: *ictifā-yı şecer.* (I/236. s.).

ictimār: (< Ar.) buḡūrlanmak, tütsülenmek. Hīḡ kullanılmaz. (I/236. s.).

ictimā': (< Ar.) bir yere gelmek, bir araya toplanmak, birikmek. Māddiyyāt ve ma'neviyyātda isti'māl olunuyor. Cem'i *ictimā'āt*'dır. *Vapuruñ eṭrāfında ictimā' eden kayıklar, şandallar.* || *Baḡş etdigimiz ictimā'ıñ elbette merkezi burası olacaktır* (Taṣvīr-i Efkār ≈ Kemāl); *Hālbuki maṣlaḡat bu şüretde*

ütutulmayarak bir meclis-i muhtaşarda
birkaç kere ictimā' ile 'ale'l-'acele her
şeyi yapıp (Lāyiha ≈ Reşid Paşa);
Nücūm-ı tāb-dār-ı āsmān hep ictimā'
etmiş (Ahmed Vefā). (I/236. s.).

ictimā': (< Ar.) ağacdan meyve
toplamak, devşirmek, devşirilmek:
ictimā'-yı eşmār, eşmārıñ ictimā'sı Ş elde
etmek, iktisāb etmek: Taḥşil-i
fünūndan maḥşad semerāt-ı nāfi'asını
ictimā'dır. || Ma'lūmdur ki kaolinde,
fi'linde ibraz-ı sebāt edenler, ictimā-yı
semerāt-ı mesā'ī ile kām-yāb olurlar
(Mektūb ≈ Sırrī Paşa). (I/237. s.).

ictimāb: (< Ar.) uzaklaşmak, şakınıp
çekinmek, el çekmek: Şulehā-yı
ümmet dā'imā nevāhiden ictimāb eder. ||
Maḥāsin-i ahlāka muḡāyir sözler
telaffuz eylemek gibi nefsiñi terzīl
edecek hareketlerden ictimāb ile (İktitāf
≈ Mehmed 'Aṭā); Te'enniden etme
şakın ictimāb ('Aṭāyī); Kuş 'acebdir
etmemek¹⁷¹⁹ tır ü kemāndan ictimāb
(Fuzūlī: Mhs. 1/5); 'Ar eder anlar ile
ülfetden / İctināb edilerek¹⁷²⁰ şöhetden
(Vehbī¹⁷²¹: 835). (I/237. s.).

ictimāḥ: (< Ar.) meyl etmek Ş şüret-i
mesnūnede secde eylemek ya'nī
ellerini yere koyup dirseklerini

kanad gibi açarak secdeye varmak.
(I/237. s.).

ictimā': (< Ar.) tiksirmek, igrenmek:
Frenkleriñ bir nev' peyniri vardır ki
insān görünce ictimā' eder. (I/237. s.).

ictimār: (< Ar.) komşu olmak, civār
peydā etmek: İctivār-ı Ravza-i
Muṭahhara ne büyük sa'ādetdir.
(I/237. s.).

ictimāḥ: (< Ar.) bezl-i kudret etmek,
gücü yetdigi kadar çalışmak. Ş 'İlm-i
fıkıhda mütebahḥir olan bir 'ālimiñ
Kur'an ve sünnetden istihṛāc-ı
ahkām için bezl-i sa'y ve maḥdūr
etmesi, bu şüretle bir mezheb
vücūda getirmesi: Nu'mān bin Sābit
radıya'llāhu 'anhuñ ictimāḥ etdiği
mezheb-i muḥaddes, naḳz-ı şıyām
huşūşunda İmām Şāfi'ī' başka türlü
ictimāḥ etmiştir. Ba'zı zevātiñ
kavānīn-i cedīdeyi şerḥ için serd ve
temhīd eyledikleri muṭāla'āta
ictimāḥ dēnilemez. Cem'i
ictimāḥāt'dır. Nefs-i māl ile n'ola kılsam
cihānda ictimāḥ / Ḥamdüli'llāh var
ḡazāya şad-hezārān raḡbetim (Ḥazret-i
Fātiḥ); Lutf-ı Ḥakk'dır ictimāḥ-ı bī-
mişāl-i Ca'ferī (Kāzım Paşa: Mrs.
20/6); Ki böyle şāḥib-isti'dād u 'ārif
pādişāh olmaz / Tamām aḥvāl-i dīn ü
devletinde ictimāḥ üzre (Nef'i: K.

1719 Dīvānda: kılmāḡay.

1720 Eserde: eyleyerek.

1721 Lutfiyye.

44/10); *Bahş-i evşâfında ıtrâ etsün ehl-i ictihād* (Surūrî: Tar. 7/14); *Müftî-i maşriḳ u mağrib ki kavî olmadadır / İctihādıyla anıñ şer'-i nebiyy-i Mürsel* (Nef'î: K. 53/23); *Êtmesinler bu fenāya i'timād / Eylesinler dîn yolunda ictihād* (Mu'cizāt-ı Nebî ≈ 'Ubeydî). (I/237. s.).

ictihār: (< Ar.) āşikār olmak, āşikāre görünmek § 'askeri çoğaltmak. Birinci ma'nāda nādiren kullanılır. (I/238. s.).

ictiyāl: (< Ar.) doğru yoldan gitmeyip dolaşmak, cevelān etmek. Kullanılmaz. (I/238. s.).

icşā': (< Ar.) dizüstü getirmek, diz çöktirmek. Bunlar me'nūs degildir. (I/238. s.).

icdāf: (< Ar.) āh u feryād eylemek. (I/238. s.).

icdān: (< Ar.) evvelce faḳîr iken mu'aḥḥaran şervet şāḥibi olmak, şöñradan zengîñ olmak ve oluş. *İcdān ekşeriyā selb-i vicdān eder.* (I/238. s.).

iczāl: (< Ar.) sevindirmek, insānıñ göñlünü hoş etmek: *Eytāmu iczāl aḥsenü'l-a'māldır.* (I/238. s.).

iczām: (< Ar.) kaṭ' etmek, kesmek. Me'nūs degildir. (I/238. s.).

İcrā': (< Ar.) akıtmak, akıdılmak: *Mu'aḥḥaran Terḳos şuyı nefs-i İstanbul'a da icrā édildi.* || *Qıldı icrā 'āleme Sulṭān Selīm āb-ı ḥayāt* (Surūrî¹⁷²²); *Oldu icrā-yı suḥan êtmeye zerrîn-i mîz-āb / Ka'be-i ma'nāya açılsa sezādır ḥāmeme* (Cevdet Paşa). § Bir emri cāri kılmak, fi'le getirmek, infāz etmek: *kānūnuñ ḥükmünü tamāmen icrā etmek* || *İcāb-ı ḥālîñ icrāsı, icrā me'mūru, icrā muḥākemesi, merḳūmuñ icrā me'mūrî.* || *Zavallı kuşlar ne dësinler? Onlar da şu yolda cevāb-ı mütevāzî'āne ile def'-i ta'arruza mütecāsir olurlar: Ne yapalım? Meftûr olduğumuz 'acimizle elimizden, dilimizden gelen budur. Naşîḥatiñiz güzel ammā icrāsı muḥāl* (Pejmurde ≈ Ekrem); *Muḥābereyi vāsıta ederek yine ḥükmünü icrādan ḥālî degildir* (Kemāl); *İcrā êtse anı ḥuşûşā / Üstād oyuncılar ne a'lā* (Lā¹⁷²³); *Kim mülk-i suḥanda bî-muḥābā / Fermānını ḥāme eyler icrā* (Muḳaddime-i Edebiyye¹⁷²⁴); *Ādem aña dërler ki ğarazdan ola sālîm / Nefsinde dahî eyleye icrā-yı 'adālet* (Lā¹⁷²⁵); *Ḥaḳîḳatdır sözüüm sözde*

1722 Bulunamadı.

1723 Ziya Paşa ≈ Meşrût u Ahvâl-i Şā'irî: 80.

1724 Ziya Paşa ≈ Meşrût u Ahvâl-i Şā'irî: 104.

1725 Ziya Paşa:TB. 1/6.

*merāmım*¹⁷²⁶ *hakķı*¹⁷²⁷ *icrādır* (Nef'î: K. 48/68); *Kıldı hñn-i feyežânında fūrāt-ı cūduñ / Vādī-i kalb-i şafā-pervere icrā-yı kerem* (Ahmed Hamdî). (I/238. s.).

icrāāt: (< Ar.) *icrā*'nın cem'i. İkinci ma'nāda kullanılır. Bir emri cārî kılışlar, fi'le getirişler, getirilişler, fi'le getirilen şeyler: *İcrāāt-ı cedīdeden biri de Zirā'at Bankası teşkilâtıdır. || Mektūbu yed-i emīn icrāātı hükmünde olan mücāhid-i meşhūr Kara Pençe'yi celb ile düşman ordusunuñ göze görünecek bir yerine bırakmasını emreyleyler* (Kaniye Muḥāşarasından, *İktitāf*); *Kuvā-yı devlete cān vērđi icrā'atı pey-der-pey* (Lā¹⁷²⁸). (I/238. s.).

icrām: (< Ar.) günāh ve cürüm işlemek, cürüm ve kabāḥat şāhibi olmak. Me'nūs degildir. (I/239. s.).

icşāş: (< Ar.) bir şeyi döverek ufatmak, ufalatmak. (I/239. s.).

ic'āf: (< Ar.) yıkmak, yere çalmak, yere düşürmek. Bunlar elfāz-ı ma'rūfeden degilse de isti'māl olunabilir. (I/239. s.).

icfīl: (< Ar.) korkak adam § 'acūz gibi yaşlı, ihtiyār kadın. (I/239. s.).

iclā': (< Ar.) 'Arabīde 'hānmāndan devr olmak ve devr kılmak'

ma'nāsına ise de lisānımızda bu ma'nāda kullanılmaz. Türkçede 'sürgün etmek, edilmek' ma'nāsında isti'māl olunur. *Efendi-i müşārün-ileyhiñ nefy ve iclāsıyla ortalığıñ rengi değışmegın müsvedde-i mezkūre ḥarf-i mesrūk gibi kırā'atdan mahrūm ve būn-i şandūka-i evrākda mu'aṭṭal ve mektūm kalmuş-idi* (Mebḥas-i Şānī ≈ 'Ākif Paşa); *Muḳaddemā 'Arabistān'ıñ fethinde iclā edilen altı yüz kadar ḥalkıñ vatanlarına 'avdetini emr ve fermān etdi* (Meşāḥīr-i İslām, Sultān Süleymān-ı Kānūnī ≈ Ḥamīd Vehbī). (I/239. s.).

iclās: (< Ar.) oturtmak, oturdulmak: *Yāri şahın-i şafḥa*¹⁷²⁹ *gül-zāra iclās eyledim* (Mu'allim Nācī: G. 48/2). (I/239. s.).

iclāl: (< Ar.) ta'zīm ve tevķīr, tekrim ya'nī ulu şaymak, büyük göstermek: *Kemāl-i iclāl ile teşyī' edildi. § 'Azamet, ululuk: zīb-i efser-i iclāl. || İclāl-efzā-yı maḳām-ı riyāset. Ta'zīm etmek, yerine iclāl etmek māddeşi kullanılamaz. Bunuñ ta'zīm ve 'azamet'den aḳvā olması ḥasebiyle mevķi'-i isti'māline diḳkat olunmalıdır. Yüzünü etmiş idi pāyına ferş / Bu kadar 'izzet ü iclāl ile 'arş*

1726 Dīvānda: murādım.

1727 Kāmūsta (N.2) bu kelime yoktur.

1728 Ziya Paşa ≈ Fihrist-i Şāhān-ı Āl-i Osmān: 74.

1729 Kāmūsta: suffe.

(Hākānī: 537); *Dilese kudreti İskender ile Cemşid'i*¹⁷³⁰ / *Der-geh-i devlet ü iclāline der-bān eyler* (Cevrī: K. 29/29); *Qadr-i kalemi aña ki iclāl-i 'azīmi* / *Nezdik-i İlāhīde bile cā-yı kasemdir* (Lā); *Mesned-i iclālīniñ rif'at bir ednā pāyesi* / *Dergeh-i iqbālīniñ devlet qadīmī çakeri* (Nef'ī: K. 14/29); *Taht-ı iclāle şehen-şāh-ı Süleymān efser* / *Mülket-i dehre cihān-bān Sikender*¹⁷³¹ *teshīr* (İsmā'īl Paşa-zāde Hakkī: K. 5/17); *Ol ki serā-perde-i iclālīdir* / *Şukka-i zerrīn-'alem-i rüzgār* (Nef'ī: K. 43/21); *Cāme-i iqbālīne devlet tırāz-ı āstīn* / *Hāne-i iclāline himmet revāq-ı āsitān* (ve-lehu: K. 52/34). (I/239. s.).

iclālī: (< Ar., < F.) iclāle mensüb: *Zırhlı iclālīyye kuruveti dūn şabāh büyük havuздan çıkarıldı. Ş Kıymetli, değerli, taqdīre lāyık: Bir cevher-i iclālī ile geçirdiginden.* (I/240. s.).

icmād: (< Ar.) doñdurmak, doñdurulmak: *icmād-ı mā'.* (I/240. s.).

icmā': (< Ar.) dağınık şeyi bir yere getirmek, toplamak; 'azm ve ittifāk etmek. *İcmā'-i ümmet ta'bīr-i şer'isi* 'fuḫahānıñ bir emr-i dīnīde ittifāk etmeleri' demekdir. *Lākin onlarda bu*

bābda haşımları tarafından irād olunup da kendileriniñ yā mücerred taklīd ve etbā'a veyāhūd icmā'-ı ümmet veyā Qur'an-ı Kerīm ve eḥādīsī kabūle mebnī teslīmine muḫtarr oldukları (Meşāhīr-i İslām ≈ Hāmīd Vehbī); *Āyetle, hikmetle, icmā' ile, tecrübe ile, gayretle mübīndir ki insān içün her ne hāşıl olursa sa'y ile olur* (Kemāl). (I/240. s.).

icmā'en: (< Ar.) icmā' şüretiyle: *icmā'en karar vèrilen mādde-i şer'iyeniñ.* (I/240. s.).

icmā'ī: (< Ar.) icmā'a mensüb. Bālāda izāh olunan şürete göre: *karar-ı icmā'ī.* (I/240. s.).

icmāl: (< Ar.) hesāb ve kelāmı cümle ve ihtisār etmek, toplamak, kısaltmak, kısaltılmak: *icmāl-i ahvāl, icmāl-i şehri, icmāl-i senevī.* || *Hikmet-i şan'atı her zerrede kılmış tafşīl* / *O tefāşīli de insānda buyurmuş icmāl* (Mu'allim Nācī¹⁷³²: 2); *O ne tafşīl i mükemmel, bu ne icmāl-i bedī'* (ve-lehu¹⁷³³: 4); *Katib-i şun'uñ bilen icmālī tafşīl etdigin* (Nābī: G. 604/1). (I/240. s.).

icmālen: (< Ar.) icmāl şüretiyle, muhtaşaran, tafşīli olmayarak:

1730 Dīvānda: Hākān'ı.

1731 Dīvānda: senindir.

1732 Yevm-i Veladet-i Bā-sa'adet-i Hazret-i Pādīşāhī.

1733 Yevm-i Veladet-i Bā-sa'adet-i Hazret-i Pādīşāhī.

Mu'ahharan sancağıñ keyfiyyet-i teslîmi dahî 'arîza-ı resmiyye ile icmâlen 'arz edilmiş idi (Bosna Mektubu ≈ Cevdet Paşa); Neyyir-i efkârîñ mehtâbı dinlemeye şâyân olan gaziñ mahiyeti gibi şu maqâlede icmâlen gösterebildiğimiz (Londra ≈ Kemâl); İcmâlen taşvîr-i ahvâl etti. ‖ Bâlâda icmâlen raqam-zede-i kil-k-i işâret ve ifâde olduğı üzere iş-bu devlet-i ebed-peyvendiñ (Mütercim-i Kâmûs 'Âşım, Bir lâyiha-i Târîhiyye). (I/240. s.).

icmālî: (< Ar., < F.) icmâle mensûb, kışa, tafşîlsiz: *hesâb-i icmālî, fikr-i icmālî, 'ilm-i icmālî. ‖ Bil-'akis tedârik ve telâkîsi müimkin olmayacak ne hasâretlere uğradığınıñ tafşîl-i icmālîsi zîrde beyân olunur ise de (Mebhâş-i Şânî ≈ 'Âkif Paşa); Yalnız gazetelerin i'lân ettiği i'âne defterlerini görmekle buña 'ilm-i icmālî hâşıl etmek kâbildir. Fikr-i icmālî-i zihni ta'bîr-i ğarîbi bir tahrîrât-ı 'umûmiyyede görülmüş idi! (I/241. s.).*

icnâf: (< Ar.) haqdan ve istikâmetden 'udûl etmek, doğrulukdan yüz çevirici olmak: *İcnâf-ı revîş eclâfdır. (I/241. s.).*

icnân: (< Ar.) bir şeyi setr ve pinhân etmek § deli eylemek. *Cin de 'setr etmek' ma'nâsınadır. Tâ'ife-i cin*

gözden nihân olduğundan bu vech ile tesmiye olunmuştur. 'Ecinnî' demek ğalaftır. (I/241. s.).

icne: (< Ar.) yanağ kemigi, yanağıñ üstü. Hemzeniñ harekât-ı şelaşesiyle mu'teberdir. Ancak lisânımızda müsta'mel olmayan elfâzdandır. (I/241. s.).

icnîş: (< Ar.) bir işe yaramaz tenbel adam. Kullanılabilir. (I/241. s.).

ichâ': (< Ar.) havâda ayaz peydâ olmak, ayaz hâşıl etmek: *mevsim-i ichâ, ichâ-yı havâ. (I/241. s.).*

ichâd: (< Ar.) fevka'l-'âde miñnet ve meşakqate uğratmak, uğradılmak: *İchâd-ı fakîr mücib-i intikâm-ı Rabb-i kadîrdır, 'âciziñ ichâdı şân-ı âdemiyyete lâyıq degildir. (I/241. s.).*

ichâr: (< Ar.) sözü âşikâre söylemek, ses işitilecek şüretde okumak: *Ammâ yatsı namâzında ichâr eder. (I/241. s.).*

icî: (< F.) hükümdârîñ vezîri, vekîli. § Aşıl ma'nâsı 'atmaca' denilen kuşdur. (I/241. s.).

ihâşe: (< Ar.) toprağı kazıp içinde bir şey aramak, araştırmak. (I/241. s.).

ihâre: (< Ar.) bir şeyi geri döndürmek, cevâb göndermek. Bunlar müsta'mel ve me'nûs degildir. (I/241. s.).

ihāşe: (< Ar.) sürgün avı ya'nî şayd edilecek şikârı ağa, tuzaga düşürmek için sürüp götürmek.

Nādiren kullanılmışdır. (I/241. s.).

ihāta: (< Ar.) kuşatmak, kuşatılmak, etrâfını çevirmek, etrâfı çevirilmek: *Qal'ayı ihāta eden 'askeriñ muhâcemât-ı şedîdesi. || Hele memleketiñ servet ü me'mûriyyetini nazarlar ihâţadan ve taşavvurlar taşvîrden 'âcizdir (Kemâl). Ş Kemâl-i vukûf, idrâk-i künhü'l-eşyâ. Hücetü'l-İslâm İmâm Ğazâlî'niñ ahlâkıyyâtta ihâta-i külliyesi var idi. || Nizâmü'l-mülk siyâsiyyâtta ihâta-i külliye aşhâbından idi. || Güyâ bu iki mahlûku pençe-i hasârından kaçırılmış olmadığı için tezyîd-i şiddet eden âteş ise bir şâniye soñra hâneyi kâmilten ihâta etmiş-idi (İktitâf ≈ Mehmed 'Aţâ); Bî-haber ü ğâfil, bî-mağz ü sebûk-dil bir alay lâyıķ-ı tîmâr-hâne, ser-mest ü dîvâneler ihâta edip (Lâyihâ-ı Târîhiyye ≈ 'Âşım); Êtse mahlûku ihâta ezeli 'ilm-i Hudâ ('İzzet Mollâ). (I/241. s.).*

ihâka: (< Ar.) kuşatmak Ş bir vak'ayı bir adama isnâd etmek, atmak. Elfâz-ı ma'rûfeden degildir. (I/242. s.).

ihâke: (< Ar.) te'sîr etmek, kesmek şüretiyle eşer peydâ eylemek. Bu da öyledir, kullanılmaz. (I/242. s.).

ihâle: (< Ar.) bir işi yerine ısmarlamak, biriniñ üzerine bırakmak, bırakılmak; bir şeyi sipâriş etmek, edilmek: *ihâle-i umûr, a'sârîñ ihâlesi. || Lâzım olacaķ kerâsteniñ de kerâste çıkan kazâlardan bi'l-münâkaşa mübâyâ'ası ve ba'dehû ahşâb işleriniñ dahî bi'l-münâkaşa takarrür edecek fiyatla müte'ahhidine ihâlesi. Ve'l-hâşıl cāmına, çerçevesine varıncaya kadar kâffe-i mâlzemesiniñ böyle başka başka icrâ-yı münâkaşası muķarrirdir (Mektûb ≈ Sırrî Paşa); Geriye qalacaķ ba'zı tefferru'ât olur ise onları dahî ikinci derecede bir me'mûra ihâle ile bitirmek kâbil olur (Sûriye Mektûbu ≈ Fu'âd Paşa). (I/242. s.).*

ihâleten: (< Ar.) ihâle şüretiyle ya'nî biriniñ üzerine vêrilmek tarzında olarak: *a'sârîñ ihâleten idâresi || Terķos Gölü'nüñ balıķ rûsûmu bir mültezimden ihâleten istîfâ edilmektedir. (I/242. s.).*

ihâne, ihânet: (< Ar.) helâk etmek, mahv eylemek. Nādiren isti'mâl olunan elfâzdandır. (I/242. s.).

ihbâs: (< Ar.) hayr için, cihâd için mâl ve hayvân vakf etmek. (I/242. s.).

ihbās: (< Ar.) bir adamın hakkını heder etmek. Bunlar da isti'māl olunmaz. (I/242. s.).

ihbāt: (< Ar.) ibtāl etmek § 'ameliñ sevābını çevirmek: *Allāh-ı Zü'l-celāl kullarından münāfıklarla riyā-kārların a'mālını ihbāt eder.* (I/242. s.).

ihbāk: (< Ar.) rıfķ ve mülāyemetle iṭā'at ve inķiyād etmek. Kullanılmaz. (I/242. s.).

ihtibās: (< Ar.) habs eylemek, habs olunmak, kapanıp kalmak. İhtibās-ı nefes = şoluk alamamak. İhtibās-ı bevl = idrār tutulmak. Az kullanılır. (I/242. s.).

ihtibāk: (< Ar.) kumāş dokumak, bez örmek; 'şarma' denilen işlemeyi örmek, toplamak. Eñ ziyāde taḥşış ile üçüncü ma'nāda nādiren kullanılır. (I/243. s.).

ihtibāl: (< Ar.) ipden ağ yapmak, ip ağı ile avlanmak. İsti'mālī enderdir. (I/243. s.).

ihticāb: (< Ar.) perde altında gizlenip şaklanmak, kapanıp görünmemek, kendini herkesden şaklamak. 'Hicāb' ma'nāsında kullanılamaz. *Şık yapraklarıñ arasına şaklanmış bir gül goncesi idi ki yeşil duvaklar içinde ihticāb eden nāzenin bir 'arūs-ı heves-kārı andırırdı* (Muḥsin Beg ≈ Ekrem);

Elbette maṭla'-ı mekārimden ṭālī' olan afitāb-ı mekremet ihticāb-ı seḫāb-ı tīreyi kabūl etmez (Fuṣūlī); *Böyle bir niķāb ile ihticāb etmeye de lüzūm görmeyerek* (Tahrīrāt-ı 'Umūmiyye ≈ Sırrī Paşa); *Ses almayım mı daha nağme-i rebābıñdan / Tevaḥḫuş eyliyorum ḫāl-i ihticābıñdan* (Pejmürde ≈ Ekrem). (I/243. s.).

ihticāc: (< Ar.) münāza'a ve murāfa'a hüccet ve delīl göstermek ve hüccet kuvvetinde burhān ve delīl şāḫibi olmak § burhān ve delīl tarzında kabūl olunan şey: *İhticāca şālīḫ olmayan bir sened ile iķāme-i da'vā etdiğinden* || *Ve sīret māddeinde şu'arā-yı Īrān'dan ba'zılarınıñ meşelā 'Örfi'niñ "Sīret-i in çemen ez ḫuld bebīned mücmel¹⁷³⁴" mışrā'ı gibi eş'ār ile ihticāc-ı 'Acemīlikdir* (Mebḫaṣ-ı Şānī ≈ 'Ākif Paşa); *Ta'līm ve irşādınıza dā'imā 'arz-ı ihtiyāc ve her şeyde kavol-i şādıkıñızla ihticāc eylerim* (Mektüb ≈ Sırrī Paşa). (I/243. s.).

ihticācen: (< Ar.) ihticāc şüretiyle ihticācen. *"En-nezāfetü mine'l-īmān¹⁷³⁵" ḫadīṣ-i şerīfini irād eyledi.* (I/243. s.).

1734 (F.) Bu çemenin adeti cennet-i aladan icmalli görünür.

1735 (Ar.) Temizlik imandandır.

ihticācāt: (< Ar.) ihticāclar, burhān ve delīl hükümünde kabūl olunan şeyler: *ihticācāt-ı kavīyye, ihticācāt-ı saḥīfe*. (I/243. s.).

ihticām: (< Ar.) hacāmat olmak, kan aldirmek: *Şehr-i mayısta ihticām mu'tād-ı havāş ve 'avāmdır*. (I/243. s.).

ihtidād: (< Ar.) keskin olmak: *ihtidād-ı hançer, ihtidād-ı seyf*. § Hiddetlenmek, gāzablanmak. İkinci ma'nāda nādiren isti'māl olunur. (I/243. s.).

ihtizā': (< Ar.) nümüneye göre, örneğe muṭābık şey işlemek. Bu lafzı isti'māle muhtāc olduğumuz nā-kābil-i inkārdır. Meşelā bir şan'at-kāra sipāriş edilen şey'in şüret-i maṭlūbede a'māli huşūşu ihtār edildiği sırada kullanılan diḳkat, i'tinā, ihtimām gibi elfāzın yerinde bu kelime isti'māl olunmalıdır. (I/243. s.).

ihtizār: (< Ar.) hāzer etmek, şaḳınmak; faḳaṭ 'kemāl-i havf ile şaḳınmak' ma'nāsına geldiginden, *ihtirāz*'dan akvādır. Mevḳi'-i isti'māllerine diḳkat olunmalıdır. *Tehlikeli harekātadan ihtizār etmelidir*. (I/244. s.).

ihtirāb: (< Ar.) cenk, kavḡā edip uğraşmak. İsti'māli enderdir. (I/244. s.).

ihtirāz: (< Ar.) taḥaffuz etmek, şaḳınmak, çekinmek: *Faḳaṭ 'aḳlı olan şundan ihtirāz etmelidir ki ḳavḳ yerine fi'liyyāt insānı intişāḥa mecbūr etmesin* (Sa'y Maḳālesi); *Ticāret-hāne-i dānā firīb-i dehriñ ey Nābī / Gerekdir ihtirāz etmek ziyānı deñlü sūdundan* (Nābī: G. 581/5); *'Unşurumdan ihtirāz etmem memātiñ raḡmına* (Fāzıl); *İhtirāz eyleyegör ḥissetden / Kendiñi ḳurtar o süfliyyetden* (Vehbī¹⁷³⁶: 616). (I/244. s.).

ihtirās: (< Ar.) ḳorunmak, ḳaçınmak, kendini gözetmek: *ihtirās-ı nefis*. (I/244. s.).

ihtirāş: (< Ar.) ārzū-yı şedīd, pek hırş ve ṭama' ile bir şey'in huşūlüne çabalamak: *Gösterdiğiñ eser-i ihtirāş, vāreste-i i'tirāz olamaz*. (I/244. s.).

ihtirāşāt: (< Ar.) hevesāt-ı müfriṭa müfredinden ziyāde ḳullanılır. *Kemāl-i pīç ve tāb ile ihtirāşāt-ı kavīyyeye maḡlūb olduğu* (Gülşen-i Ma'ārif). (I/244. s.).

ihtirāk: (< Ar.) tutuşup yanmak: *eşer-i ihtirāk, kābil-i ihtirāk*. *İhtirāk etmek, dēnmemeli. Muḥterik olmak māddesi*

selikamıza daha muvafık, daha hoş gelir § Kevakibden biriniñ şemse iktirânında kullanılır bir ıstılâh-ı fennîdir. Meşelâ ihtirâk-ı 'Uṭarid = 'Uṭarid'in güneşe yaklaşması. Bu ta'bîr-i takvîmlerde çok kullanılır. *İhtirâk-ı necm-i be-bahtı bilmeziz eflâkden / Âh kim yandık tutuşduk şu'le-i idrâkden* (Sâmî: G. 93/1); *Hırmî-i büin nâr-ı ğamdan öyle bulmuş ihtirâk (Lâ); İki kol olup âteş-i iftirâk / Yine etti ğam-hânemiz ihtirâk* ('İzzet Mollâ¹⁷³⁷: 3176). (I/244. s.).

ihtirâm: (< Ar.) hürmet, ri'âyet, ta'zîm, saygı. *Kemâl-i ihtirâm ile istikbâl edildi. || 'Ulemâyâ ihtirâm muḳtezâ-yı şerîṭa-i İslâm'dır. || 'Ulüvv-i ṭabî' ile şâyân-ı ihtirâm olsun* (Pejmurde¹⁷³⁸ ≈ Ekrem: 7); *İhtirâm eyle şerîfü'n-nesebe / Şâhib-i 'ırz u vaḳâr ü edebe* (Vehbî¹⁷³⁹: 462); *Hayrî'l-enîs bence kitâb-ı nefsidir / Ol yâr-i mîhr-bâna amân ihtirâm ediñ* (Ahmed Hamdî). (I/244. s.).

ihtirâmât: (< Ar.) ihtirâm'ın cem'i. ta'zîmler, ri'âyetler: *'arz-ı ihtirâmât, ihtirâmât-ı fâ'ika*. (I/245. s.).

ihtirâmen: (< Ar.) ri'âyet ve hürmet olarak, ta'zîm maḳşadıyla: *Müşârün-*

ileyh ihtirâmen bir bölük 'asker resm-i selâmı ifâ etti. (I/245. s.).

ihtizâm: (< Ar.) kuşak bağlamak, kemer kuşanmak, taḳınmak: *ihtizâm-ı 'arûs*. (I/245. s.).

ihtisâb: (< Ar.) şâyân-ı kabûl ve taḥsîn olmayan bir şeyi, bir işi niçün böyle yapıñ diye mu'âheze etmek. *Vazîfesini istikâmetle ifâ edenler bir vakit hesâbdan çekinmezler, ihtisâbdan korkmazlar. || Rûzigâr ihtisâb-ı 'adlî ile / Ol kadar dâfi'-i¹⁷⁴⁰ menâhidir* (Nef'î: Kt. 1/34). § Vaktiyle *şehr-emâneti* ve *dâ'ire-i belediyye* ta'bîrât-ı resmiyyesi yerine *ihtisâb idâresi* ve *şehr-emîni* maḳâmında *ihtisâb aġası* ve *muḳtesib* ve *rûsûm-ı belediyye* maḳâmında *rûsûm-ı ihtisâbiyye* ta'bîrâtı kullanılırdı. El-yevm bu ta'bîrâtın hîçbiri kullanılmaz. (I/245. s.).

ihtisâs: (< Ar.) hissêtme, hislenme, duygulanmak. Cem'i ziyâde kullanılır. (I/245. s.).

ihtisâsât: (< Ar.) hislenmeler, duygulanmalar: *ihtisâsât-ı 'âşîḳâne. || Çehresinde, gözlerinde nümâyân olan 'alâ'im-i ihtisâsât-ı cân-veriñ hayâl-i müdhişi ile meşġûl olduġunu gösteriyordu* (Şefkat-i Mâderâne ≈

1737 Mihnet-Keşân.

1738 Yine Hilâl-i Seher.

1739 Lutfiyye.

1740 Kâmûsta kelime "re" ile yazılıdır.

Mütercimi: Mehmed 'Aṭā). (I/245. s.).

iḥtişād: (< Ar.) birikmek, toplanmak: *iḥtişād-ı erbāb-ı cihād*. Yine bu ma'nāda *taḥaşşüd* daha çok kullanılır. *Hāṭṭiye ḥükümdārı Bahirā bu hareketden ḥabīr olur olmaz şehriñ ḥāricinde bir mevki'-i mühimde 'askerini iḥtişād ettirerek vürüdlerine muntazır oldu (Meşāhīr-i İslām, Sultān Mahmūd Ğaznevī ≈ Ḥamīd Vehbī); Ve ruḳ'a-i menşūr-ı iḥtişādımızı ḥālā "yedḥulüne fī-dīni'llāhi efvācen¹⁷⁴¹ tevki'-i sa'ādet-nişānıyla muvaşşah ü mu'anven eyledi (Şefiḳ-nāme). (I/245. s.).*

iḥtişār: (< Ar.) 'insānıñ başı pek büyük olmak' demektir. Koca baş. Ba'zı luğat kitāblarında *iḥtişār*'ıñ yalnız 'toplanmak' ma'nāsında gösterilmesi eşer-i sehv olmalıdır. *Zīrā Ḳāmūs-ı Kebīr*'de bālāda 'arz olunan ma'nāya geldiği beyān edilmiştir. Ma'māfih her iki ma'nā ile de lisānımızda müsta'mel degildir. (I/245. s.).

iḥtişāş: (< Ar.) saman ve kuru ot birikdirmek. Hic kullanılmaz. (I/246. s.).

iḥtişām: (< Ar.) 'debdebe, tañtana, tımçurak, ārāyiş' ma'nālarında

kullanılır ve 'şanlı, şeref ve ḥaşmetli görünüş' demek istenilir: *Mu'āyede-i ḥümāyūn resm-i bihīni kemāl-i şevket ve iḥtişām ile icrā buyuruldu. Ş 'Arabīde iḥtişām 'utanmak' ma'nāsında kullanılır. Türkçede bu ma'nāda aṣlā isti'māl olunmaz. Dāver-i pür-şevket ü pür-iḥtişām / Muḥterem ü muḥteşem-i rüzgār (Nef'ī: K. 43/25); İḥtişām-ı şeref-i zātından / Utanırdı felek-i pīr-efgen (Ḥākānī: 511). Cem'i iḥtişāmāt'dır. Āsār-ı Ḳudretu'llāhi eyvān-ı Süleymān'ıñ dārāt ve iḥtişāmātında 'ayān görebildiğimiz gibi bir ḳarıncanın yuvasında dahī āşikār müşāhede ederiz (Pejmürde ≈ Ekrem). (I/246. s.).*

iḥtişād: (< Ar.) ekin biçmek, biçilmek: *iḥtişād-ı mezzūr'āt. Ḥaşād 'mezzūr', 'ekin, çayır' demektir. (I/246. s.).*

iḥtizā': (< Ar.) āteş yakıp 'alevlendirmek, eşelemek. Hic kullanılmaz. (I/246. s.).

iḥtizār: (< Ar.) ḥastanın ölüm ḥāline gelmesi. Mevtiñ pek yaklaşması: *ḥālet-i iḥtizārda iken || Gösterdiğiñ ma'ālī ehrāmdır müselsel / Küh-sārılar 'umūmen bālīn-i iḥtizārıñ ('Abdü'l-ḥak Ḥāmid). (I/246. s.).*

iḥtizāz: (< Ar.) tezelli, başkasına ḳarşı nefsin alçaltmak; nefesine ḥakāreti

1741 Nasr: 2. (Ar.) Allah'ın dinine grup girdiğini...

kabûl etmek; ma'nâ-yı haķikîsini
añlamak için ebnâ-yı 'aşrın ahvâl ve
harekâtını sencide-i mîzân-ı i'tibâr
etmelidir: *İhtizâz, ahlâķ-ı fâsidenin
delîlidir.* (I/246. s.).

ihtizân: (< Ar.) çocuğu beslemek Ő bir
adamı işinden alıkoymak.
Kullanılmaz. (I/246. s.).

ihtîbâb: (< Ar.) odun birikdirmek,
toplamak: *İhtîbâb için ormana gitdi.*
Nâdiren kullanılır. (I/246. s.).

ihtizâz: (< Ar.) haz etmek, gönül
ferahlamak. Nâdiren isti'mâl
olunur. (I/246. s.).

ihtifâ': (< Ar.) çıplak ayak ile yürümek
ve su'âl-i hâtır etmek. Hîç
kullanılmaz. (I/246. s.).

ihtifâd: (< Ar.) sür'atle işlemek, 'acele
yapmak. (I/247. s.).

ihtifâr: (< Ar.) kazmak, kazılmak.
(I/247. s.).

ihtifâf: (< Ar.) çehrenin kıllarını
gidermek Ő kuşatmak. Bu dört
lafzın¹⁷⁴² hiçbirisi isti'mâl olunmaz.
(I/247. s.).

ihtifâz: (< Ar.) bir sebeble darılmak Ő
bir şeyi nefesine haşr etmek. Bunların
isti'mâli enderdir. (I/247. s.).

ihtifâl: (< Ar.) birikmek, mübâlağa
etmek, hüsn-i kıyâm ve hareket

eylemek. Cem'i ihtifâlât'dır. Ekseriyâ
cenâze merâsimi haķķında isti'mâl
olunur. *Maħall-i maķşûde-i vuşûlünde
ihtifâlât-ı fevķa'l-'âde ile istikbâl
edilmiştir* (Meşâhîr-i İslâm ≈ Ėamîd
Vehbî). (I/247. s.).

ihtikâr: (< Ar.) h'ârlığa, haķârete
katlanmak, katlanılmak ve h'âr,
haķîr görmek, görülmek: *ihtikâr-ı
erbâb-ı iftikâr.* || *Dervîş-i deryâ-dil
ihtikâr ile iftîhâr eder.* (I/247. s.).

ihtikâķ: (< Ar.) iki kişinin iddi'â-yı
haķķ ile münâza'a ve muhâşama
etmesi: *İhtikâķ mûcib-i nifâķdır.*
Me'nûs ve müsta'mel degildir.
(I/247. s.).

ihtikân: (< Ar.) hûķne kullanmak,
ihtibâs-ı bevl veyâhûd inkıbâz için
âlet-i tenâsülden ve maķ'addan
şırınga tutunmak. İhtikân-ı dem =
ışılâhat-ı tıbbiyyeden olup kanın
a'zâ-yı bedenden birine hücûm-ile o
'üzvün, o kısmın kızarmış
görünmesi. *Doķtor hastayı mu'âyene
etdikden soñra edviye-i dâhiliyye
isti'mâlini tecvîz etmeyip ihtikân tertîb
ve tavsiye etti.* (I/247. s.).

ihtikâ': (< Ar.) heyecân-ı dimâğ Ő bir
şey'in huşûl-i metâneti. Hîç
kullanılmayan elfâzdandır. (I/247.
s.).

1742 "İhtifâ, ihtifâd, ihtifâr, ihtifâf" kelimeleri kasd olunmuştur.

ihtikār: (< Ar.) maṭrabāzlık, bir mālî dîgerinden ziyāde bahāya çıkarmak, satmak için toplayıp saklamak: *Erbāb-ı ihtikārîñ kārı mekrūhdur.* (I/247. s.).

ihtikāren: (< Ar.) ihtikār şüretiyle: *Anbārındaki zaḥîreyi ihtikāren satmıyor.* (I/247. s.).

ihtikāk: (< Ar.) sürtünüp kaçınmak: *ihtikāk-ı ḥimār.* Me'nūs ve müsta'mel olmayan elfāzdandır.

ihtilāb: (< Ar.) süt sağmak. (I/247. s.).

ihtilāk: (< Ar.) tırāş etmek, edilmek: *Frenklerde ziknîñ ihtilākı 'ādetdir || şan'at-ı ihtilāk.* (I/247. s.).

ihtilām: (< Ar.) rü'yāda gusulü icāb edecek fi'lde bulunmak ki ta'bîr-i 'āmiyānesi 'düş azmak'dır. ((I/247. s.).

ihtimā': (< Ar.) hastanîñ ḥimye etmesi, me'kulāt ve meşrûbâtdan perhîz eylemesi § şıgınmak, kaçınmak: *İhtimā enfa'-i devādır || mekâriheden ihtimā.* (I/248. s.).

ihtimām: (< Ar.) keder, guşsa ile gece uyuyamayıp bîdār bulunmak: *ihtimām-ı 'āşık, ihtimām-ı faḳîr.* (I/248. s.).

ihtimāl: (< Ar.) 'Arabîde olduğu gibi 'yüklenmek, çekmek' ma'nāsında el-vevm hîç isti'māl olunmaz. Vaktiyle

bu ma'nāda daḥî kullanılır imiş. Şimdi o ma'nāda *taḥammül* ziyāde kullanılır § 'Aḳla yakın, imkānda görünmek, imkān, mümkün oluş: *Maşnū'āt-ı beşeriyyeye isnād-ı kemāl - muṭlaḳ ve mücerred olunca- bir seyji'e-i vehm ü ḥayāl sayılır bâṭıl ve merdūddur, meşrûṭ ve muḳayyed ise ḳarîn-i ihtimāl görölür* (Pejmurde ≈ Ekrem); *İhtimāl-i hecr teşvîşîne degmez zeṣḳ-i vaşl / Vaşl kim var anda hicrân ihtimālî n'eylerim* (Fuzûlî: G. 208/5); *Kesb-i yaḳîne âdem için yokdur ihtimāl* (Lâ¹⁷⁴³); *Bir ḡāyete êrdi kim me'ālî / Tanzîriniñ olmaz ihtimālî* (Şeyḥ Ğālib¹⁷⁴⁴: 183). 'Adîmü'l-ihtimāl = ihtimālî yok, imkānı yok. § Şümûl, iki veyā birkaç şey'e, ma'nāya delâlet edebiliş. (I/248. s.).

ihtimālât: (< Ar.) cem'. Vücûda gelmesi mümkün olan imkān-peẓîr¹⁷⁴⁵, olabilecek ve 'aḳla yaḳîn görünecek şeyler, cihetler: *aḡleb-i ihtimālâta göre || ihtimālât-ı ḳarîbe || Tenhâ-rev-i vādî-i muḥālât / vāreste-i ḳayd-ı ihtimālât* (Şeyḥ Ğālib¹⁷⁴⁶: 359). (I/248. s.).

1743 Ziya Paşa: TCB. 1/1.

1744 Hüsn ü 'Aşk.

1745 Kāmûsta kelime yanlış yazılmıştır.

1746 Hüsn ü 'Aşk.

ihtināc: (< Ar.) meyl etmek, bir şey'e dönme. Müsta'mel degildir. (I/248. s.).

ihtivā': (< Ar.) bir şeyi cem' ve iħrāz etmek, içine almak, hāvī bulunmak: Mekārim ihtivā, ma'ālī ihtivā, risāle-i mevķūteniñ ihtivā ettiđi ma'lūmāt ve mebāhiş-i nāfi'a. || Suver-i celīle-i Ķur'āniyye içinde iştī'māl-i haķā'ik, ihtivā-yı deķā'ik cihetiyle bi'l-hāşşa şöret-şi'ār olan "Süre-i Kerīme-i Yūsuf" 'aleyhi's-selām için (Mektūb ≈ Sırrī Paşa); Öyle bir dil-dāre mā'il kim dil-i cezb ihtivā / Tāb-ı hüsnünden tecellī-pāş olur nūr-ı Hudā (Lā); Zīr-i livā-yı necāt-ihtivā-yı şer'-i kavīme deķālet eylemekle (Tārīh-i Endülüš). (I/248. s.).

ihtiyāc: (< Ar.) 'aciz, faķr u zarūret hālī, yoksuzluk: derd-i ihtiyāc. || Bī-ķāreniñ şiddet-i ihtiyācī nā-ķābil-i inkārdır || ihtiyācī yok. Ālām-ı mane'viye ne ķadar şedīd olur ise olsun cismānī iztırāblara, mādđi ihtiyāclara elbette mađlūb ve maħkūm olmaķdan ķurtulamaz (Muħsin Beg ≈ Ekrem); Kāffe-i füyūzāt-ı medeniyyeniñ üssü'l-esāsı olan ta'āviin-i 'umūmī nev'-i beşer beyninde sevķ-i ihtiyāc ile menfa'at-baħşā-yı zuhūr olarak (Taşvīr-i Efkār ≈ Kemāl); Söyleme nā-merde derdiñ etme

'arz-ı ihtiyāc / Haste-i mesmūme mār-ı efīden olmaz 'ilāc (Dīdār); Eylemem bir cān için cānāna 'arz-ı ihtiyāc ('İzzet Mollā: G. 57/1); Naẓarīñ ihtiyācī var nūra / Ben fedāyım o çeşm-i maħmūra (Aħmed Vefā); 'İllet 'ilāca lāzımedir 'illete 'ilāc / Her şeyde āşikār-ı müselsel bu ihtiyāc (Lā-edrī¹⁷⁴⁷). (I/248. s.).

ihtiyācāt: (< Ar.) cem'. Muhtāc olunan şeyler, yoksulluklar: ihtiyācāt-ı şedīde, ihtiyācāt-ı memleket. || Şirketleriñ ihtiyācāt-ı medeniyye ve teraķķiyāt-ı düveliyeye ettiği hizmetler hadden efzūn bulunmuşdur (Taşvīr-i Efkār ≈ Kemāl); Aķvāmıñ kāffesi tıbbī, tabī'atıñ ihtiyācāt-ı zarūriyyesinden 'addēdereķ birinci derecede mültezim tutarlar (Kemāl); İnsān mehdde laħde ķadar envā'-ı ihtiyācāta mazħar olup bunlarıñ ref'i emrinde şarf-ı mā-ħaşal-ı iktidār etmesi lāzımeden ise de (Mütercim-i Taķvīm-i Vaķāyi' ≈ Şerīf). (I/249. s.).

ihtiyā: (< Ar.) hāzm, tefekkür, başiret ile 'amel etmek, mülāħaza-i dūr-endişāne ile davranmaķ. Türkçesi sayđı'dır. İhtiyātlı bulunmaķ dā'imā mūcib-i menfa'at olur. || İhtiyāta ri'āyet şart-ı evveldir. || Her devletde ihtiyāt ve

menfa'at-şinâslık hâşâ'iliniñ kuvvet bulmasından hâşıl olmuştur (Taşvîr-i Efkâr ≈ Kemāl); Bunları vücuda getiren zekālara isnād-ı kemāl ü fazîletde -cesâretsizliğimize binâ'en- ihtiyâf ederiz. Bu ihtiyâfımızdan da nefs-i muṭma'innemizde bir hüzüün ve rikḳat hissêtmeye başlarız (Pejmürde ≈ Ekrem); Köpek muvâzeneti bozulur, birisiniñ başına düşer vehmiyle soḳâḳda ihtiyâf üzre yürür (Evḥadiü'z-zamân Ḥaḳḳında ≈ Mu'allim Nâcî). İhtiyâtsiz bulunmak = ilerisini gözetmemek, düşünmemek. Ş Aḳsâm-ı 'askeriyyeden bir sınıftır ki vaḳt-i ḥazar ve seferde derece-i tâliye ve şâlişede celb ve istiḥdâm olunur. İhtiyâf sınıfı, silk-i ihtiyâfa geçdi. ‖ İhtiyâf eyle ki ba'zen de olur / Reh-nümâ zannolunan şey reh-zen (Mu'allim Nâcî¹⁷⁴⁸: Kt. 5). (I/249. s.).

ihtiyâten: (< Ar.) ilerisini düşünüp lâzım olur mülâḥazasıyla, ihtiyâf şüretiyle, saygı ile: İhtiyâten böyle tenbîh eyledim. ‖ İhtiyâten o noktaya bir müfreze sevḳ edildi. (I/250. s.).

ihtiyâfî: (< Ar.) ihtiyâfa mensûb: emr-i ihtiyâfî, tedbîr-i ihtiyâfî, tedârikât-ı ihtiyâfiyye, ifrâd-ı ihtiyâfiyye, fırḳa-i ihtiyâfiyye. ‖ İki ihtiyâr yeñiçeriniñ

şehâdeti üzerine Hristiyanlar ḥaḳḳındaki tedâbîr-i ihtiyâfiyyesini terk edecek kadar ḥaḳḳa ḳâ'il ve 'adle mâ'il olan (Muḥākeme-i Târîḥiyye ≈ Kemāl). (I/250. s.).

ihtiyâl: (< Ar.) ḥîle êtme, düzen, oyun ediş. 'Âdî şüretde taṣavvur olunan ḥîle ile bunuñ arasındaki fark ihtiyâl'in ma'nâsında mahâret-i mefrûz bulunmasından 'ibâretidir: Evzâ'-i ihtiyâl-kârânesine aldanmak için ḡâyetle müteyakkız bulunmak lâzım gelir. ‖ Elâ ḥâkbîzi-i 'ḡurbâl meger ve âl ile ta'yîn êtdikleri şebeke-i ihtiyâle düşürmekdir (Şefîḳ-nâme); Görmemişdi meşrebim âyînesi naḳş-ı riya / Aña 'aks-âver degildi ihtiyâlin şüreti (Nevres: K. 1/47). (I/250. s.).

ihtiyâlât: (< Ar.) cem'. İhtiyâller, ustalıkḳı ḥud'a edişler: ihtiyâlât-ı iblîs-pesendâne. (I/250. s.).

iḥşâs: (< Ar.) kandırmak, terḡîb êtmek. Elfâz-ı müsta'meleden degilse de bu, adamıñ ârzû-yı derûnuna göre ḥareketle 'celbî, terḡîbî' ma'nâsına geldiginden iḳnâ ile farklıdır. (I/250. s.).

iḥcâc: (< Ar.) farîze-i ḥaccı îfâ için bedel göndermek, gönderilmek: Bir merd-i şâliḥi iḥcâc êtdi. ‖ Bir faḳîriñ iḥcâcı. (I/250. s.).

iḥcām: (< Ar.) bir şeyden, bir işden rücū' etmek, vāzgeçmek, ḥavf ile ric'at etmek, men' olunmak: *Yazdığı evrāķı zīver-i ṭāķ-ı nisyān ve külliyyen kem-nām ederek ḥuṣūṣ-ı mezkūreden ferāġat ve iḥcām etmekde iken (Dībāce-i Terceme-i Dīvān-ı Ṣā'ib ≈ Cevdet Paṣa). (I/250. s.).*

iḥdās: (< Ar.) yeñiden peydā eylemek, soñradan peydā edilmek. *İḥtirā'* ve *īcād* ile bunuñ beyninde fark vardır. Ötekilerin ma'nāsı mişli geçmemiş, görülmemiş, hīç yokdan bir şey meydāna getirmekdir. *İḥdās* mevcūdu ḥāl-i ḥāzıra kadar görülmeyen ṭarza ifrāġ ile ṭarz-ı cedīdde göstermekdir. Ekşeriyā mezmūmātda kullanılır, 'Arabīde olduğu gibi 'demiriñ pasını gidermek' ma'nāsında ve ma'ānī-i sā'irede hīç kullanılmaz. *Āteş-bāzlık 'ilminde ve 'asker i'mālinde ve ḥiyel-i ḥarbiyye iḥdāsında mübālaġa etdiler (Koca Sekbānbaşı); Bu def'a dahī ḥaylī zamānlardır iḥdāsı mutaṣavver olan Cerīde-i 'Askeriyye meydāna çıkarmak (Şināsī); Dēdim eylerim sakf-ı beyti küṣād / Eger bir ṭarafdan vezān olsa bād / Dēdiler ki bir 'illet īrās eder / Dēdim bundan eفزūn ne iḥdās eder (Miḥnet-*

keṣān ≈ 'İzzet Mollā: 2297-2298). (I/250. s.).

iḥdā: (< Ar.) *aḥad*'iñ mü'enneşi olup 'bir' demektir. Terķib ile ve az kullanılır. *İḥdā'*-iḥad = pek dehşetli, nazīrsiz şey, beliiye. *İḥdā'*-aşer = on bir. (I/251. s.).

iḥzā': (< Ar.) ayakķabı giydirmek Ṣ ḡanā'imden ḥişşe ayırmak. *Elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/251. s.).*

iḥrā': (< Ar.) eksiltmek, eksiltmek: *iḥrā-yı maṣārif. || Maṣārifātıñ icrāsı lāzım gelecegi. (I/251. s.).*

iḥrāb: (< Ar.) cenk kıparmak. Kavġā kızışdırmak. Ḥarb kızışdırılmak. İsti'māl olunmaz. (I/251. s.).

iḥrāz: (< Ar.) 'Arabīde 'alıp paylaşmak, iyi muḥāfaẓa etmek' gibi ma'nālara gelir ise de lisānımızda 'almak, alınmak, kızanmak, kızanılmak' ma'nālarında kullanılır: *derecāt-ı 'āliyenin iḥrāzı. || O hüner-mend-i Hümmā-sāye ki isti'dādı / Eylemiş dāniş ü ez'ān u kemāli iḥrāz (Nef'ī: K. 57/16); Ṭab'ım gibi bir pür-hüner-i bü'l-'aceb olmaz / İḥrāz-ı kemāl etmede ser-defter-i 'ālem (ve-lehu: K. 24/30); Mīr Kāmil rütbe-i bālāyı iḥrāz eyledi. Ekşeriyā ma'neviyyāt kullanılır. Māddiyyātda isti'māli enderdir. Meṣelā iktisāb-ı servet yerinde*

“ihrāz-ı şervet” dēnilemez. Ma‘ārifce vaktiniñ muḳtedāsı olacaq derecede ihrāz-ı kemāl etmek (Cümel-i Münteḥabe ≈ Kemāl); İbzāl-i naḳd-i vakt ile ihrāz-ı kām etmek (Aḥmed Ḥamdī). (I/251. s.).

ihrāk: (< Ar.) yakmak, yakılmak: Ḥānesini degerinden fazla bedel ile sigorta etmek ihrāk etti diye iddi‘a olunması, ḥazāne-i celīlece zenbelenip ibtāl edilmiş olan kavā‘im-i naḳdiyyeniñ pey-der-pey Bāyezīd Meydānı’nda ihrākı muḳarrer olup. || Yangın ma’nāsında kullanılamayacağı gibi “ihrāk-ı nār” da dēnilemez. “Āteşde yakmak” maḳāmında ‘ihrāk-ı bi’n-nār’ dēnilir. Maḳām-ı ihrāk yazmış tamām / Öperken tutuşdu leb-i ihtirām (‘İzzet Mollā¹⁷⁴⁹: 1675); Sultān Maḥmūd Ġaznevī = ele geçirdiği Mu‘tezile kitāblarını ihrāk etmek ve biñlerce kütüb-i nāfi‘ayı istiḫāb ederek Nīsābūr’a ve oradan Ġazne’ye geldiler (Meṣāḥir-i İslām ≈ Ḥamīd Vehbī); İḥyāu’l-‘ulūm’uñ maḡribde ibtidā-yı zuhūrunda ba‘zılar ihrākına cesāret edip ba‘zılar dahī sünnete muḫālifdir diyü ta’n eylediler (Meṣāḥir-i İslām ≈ Ḥamīd Vehbī). (I/251. s.).

ihrāken: (< Ar.) ihrāk şüretiyle ya’nı yakarak, yakılarak: Kütüb-i muzırreniñ ihrāken imḥāsı uşul-i mütteḥaza Ġābındandır. (I/252. s.).

ihrām: (< Ar.) hacıların vakt-i mu‘ayyende Mekke-i Mükerrremde ḥarem-i şerīfe girmek ve ‘umre etmek için şarındıkları şevb-i ma‘rūf: ihrāma girdikten sonra, ihrāmlanmak. || O beyāz ihrāmınıñ altında şaklı duran o güzel ayaklarıña kapanmak (Pejmurde ≈ Ekrem). Ş Yüñden ma‘mūl bir nev’ uzun örtü, yaygıdır ki güzeli Tunus’da i‘māl olunur, ekseriyā al renkli olur. Kadınlar ḥamāma ve seyir maḥallerine gitdikçe yerlere serip üstüne otururlar. Kibār ḥaremlerine maḥşuş kayıkların arka cihetine serilir. Lisānımızda, ‘Arabīde olduğu gibi ‘bir nesneyi ḥelāl iken ḥarām etmek’ ve ‘kūmārda yenmek’ ma’nalarında kullanılmaz. Kimi sāyis kimisidir ‘akkām / Şarınıp şemle bürünmüş ihrām (Vehbī¹⁷⁵⁰: 660); Ṭavāf-ı Ka’be-i dergāhıñ etmedir niyyet / Hemān ki ruḫṣatıñ oldu kuşandım ihrāmı (Nef’i: K. 22/34). (I/252. s.).

1749 Mihnēt-keşān.

1750 Lutfiyye.

iḥrīz: (< Ar.) harekete mecālî olmayan nā-tüvān, dermānsız. Nazımda *marīz* terdif edilebilir. (I/252. s.).

iḥzān: (< Ar.) bir adamı ğam ve kedere düşürmek, maḥzūn etmek, edilmek: *İḥzān-ı fakīr muvāfıq-ı şān-ı insāniyyet degildir.* (I/252. s.).

iḥsās: (< Ar.) ‘Arabīde ‘hissētme, tıtmak, duyğulanmak’ ma’nāsınadır. ‘Arabīdeki ma’nāsına göre “İhsās etdim.” ile “İhsās etdim.” demekde fark yoktur. Fakat lisānımızda ‘hissētdirmek, etdirilmek’ ma’nalarında isti’māl olduğundan “İhsās etdim.” maḳāmında “İhsās etdim.” denilemez. Lisānımızda “İhsās etdim.” demek ‘bir şeyi başkasına derūnî olarak duyurmak’ ma’nāsını ifāde eder. El-ḥāşıl ‘Arabīde ma’nāsı başka, lisānımızda tarz-ı isti’mālî yine başkadır. Ma’nā-yı ‘Arabīsine i’tibār olunamaz. Bu ma’nāda isti’mālî taşrifāt-ı maḥşūşamızdandır. *Evlādına rahım ve şefḳati olmayan bir adama, bir yetimi sevdindirmekdeki zevḳ ü vicdānîyi iḥsās etmek kābil degildir. Öyle bir ahendile evlād muḥabbetiniñ iḥsāsı muḥāldir. İḥsās-ı eşvāt eyledikçe şavt-ı a’lā ile ‘av’aveden ḥālî olmayalar (Mektüb ≈*

Kānî); Nef’î’niñ iğrākātı, mübālağātı ve zamānımıza göre ḥilāf-ı tabī’at ‘addolunacak birçok teşbīhātı ile berāber her kavli vicdāna bir neşve-i iğtirār iḥsās eder (Nef’î, Kitāb-ḥāne-i Ebü’z-Ziyā). (I/252. s.).

iḥsāsāt: (< Ar.) cem’. Hissētdirişler, hissētdirilmekler: *iḥsāsāt-ı mü’essire, iḥsāsāt-ı şefḳat-perverāne.* (I/253. s.).

iḥsān: (< Ar.) ‘Arabīde ‘iyilik etmek, iyi ve güzel yapmak’ yāḥūd ‘iyi bilmek’ ma’nālarıdır. Lisānımızda bu ma’naları mu’teber degildir. Yalnız ‘ḥüsn-i mu’āmele’ ve ‘iyilik etmek’ ma’nāsında nādiren kullanılır. Meselā Naḥīfî’niñ şu: “*Eylerim iḥsān isā’et edene / Ser fedā Ḥaḳḳ’a itā’at edene*” beytinde görüldüğü vech ile isti’mālî zamānımızda mehcūr ḥükmündedir. Lisānımızda el-yevm ma’ānî-i ātiyyede kullanılıyor. Ş ‘Aṭiyye ve baḥşiş şüretiyle vermek, verilmek: *Ġāyetle güzel bir sâ’at iḥsān etdi. İ Öyle bir nādide bastonuñ iḥsānı. Ş Baḥşiş, ‘aṭiyye: iḥsān-ı şāḥāne, mekātib-i ‘umūmiyye talebesi için gönderilen iḥsān-ı şāḥāneniñ tevzî’i. Ş Mürüvvet, ḥüsn-i ‘amel, luṭf: İḥsān ediniz. İ Bende-i şehvet için yokdur ḥalāş / Olsa Mevlā’dan meger iḥsān-ı ḥāş (Naḥīfî); Merdüm-i çeşmimi iḥsān*

ile *Ḳārūn* *ètđiñ* (Fuzūlî: G. 160/1);
Her şî'r vèrişde şāh-ı zî-şān / Hem rütbe
vèrirdi hem de ihsān (Lā¹⁷⁵¹); *İşte bu*
sebebledir ki şāhān / Êtmiş şu'arāyı
ğark-ı ihsān (Muḳaddime¹⁷⁵²); *Feyz-i*
ihsānı mü'essir o kadar 'āleme kim / Her
*gedā-meşrebi bir ḥātem*¹⁷⁵³-i *devrān*
eyler (Cevrî: K. 29/35); *Ardına düşdü*
dēdi lutf èt yigit / Êtdigiñ ihsānı itmām
èt de git (Vaḥîd); *Cer için açdıķda kefi*
iftikār / Ol kişi ihsān èdip ètdi firār (ve-
lehu); *Dillerinden sîm ü zer eksik degil*
/ Ellerinden gelmez ihsān eylemek
(Edirneli 'İlmî); *Ol şūḥ dirîğ ètmez idi*
naḳd-i vişālin / Ḥ'ahişger-i ihsānı
hemān bir ben olaydım (Nābî: G.
 526/3); *İhsān-ı Hudā'ya māni' olma*
(Kemāl). (I/253. s.).

ihsānāt: (< Ar.) cem'. İhsānlar,
 bahşışlar, mürüvvetler: *Ḥarîk-*
zedegān ihsānāt-ı seniyye-i şāhāneye
mazḥar olmuşlardır. (I/253. s.).

ihsān-dīde: (< Ar.) ihsān görmüş,
 mazḥar-ı mürüvvet olmuş: *Bāb-ı*
merḥamet nişāb-ı hümayūnuñ bir
bende-i ihsān-dīdesi için gece ve
gündüz du'ā-yı efzūn-terî-i 'ömr ve
iclāl-i cenāb-ı velîni'met-i a'zamîyi
tekrār ile tezyîn-i lisān etmek bir farîza-

i muḳaddesedir. Bunuñ cem'i ihsān-
 dīdegān'dır. *Var yeri dolduysa*
medḥiñle cihān / Menḳabet-ḥ'anıñdır
ihsān-dīdegān (Mu'allim Nācî¹⁷⁵⁴: Mt.
 13). (I/253. s.).

iḥşād: (< Ar.) insānları birikdirmek,
 insān birikmek. İsti'mālî enderdir.
 (I/254. s.).

iḥşā': (< Ar.) saymak, sayılmak. *Şümār-*
ı ni'metinde bî-vefādır leşker-i a'dād /
Senā-yı kudretinde nā-resādır süllem-i
iḥşā (Nābî: K. 1/77); *İḥşā-yı senāya*
yetse kudret / Fev̄t ètmez idi şeh risālet
(Vaşşāf); *Yokdur*¹⁷⁵⁵ *şu'arāsına ḥuşūşā*
*/ İmkān-ı ḥudūd 'add u iḥşā*¹⁷⁵⁶ (Lā¹⁷⁵⁷);
İfā-yı du'ā eyle hemān şıdḳ ile Vaşfî /
Müimkin degil iḥşā-yı mezāyā-yı ḥilāfet
(Şeyḥ Vaşfî); *Ger ḥamdine yoksa ḥadd*
u iḥşā / Şükr èt ki zebān-ı 'acz gūyā
*(Şeyḥ Ğālib*¹⁷⁵⁸: 3); *Gitdi kāfir cāy-gāh*
ètđi caḥîmi bitdi iş / Yek dü tārîḥ
eyledim iḥşā ki ne kemdir ne bîş
(Surūrî: Tar. 7/54). 'Ad u iḥşā ve 'ad
 u şümār gibi köhne ve ḥāyide
 ta'bîrler kullanılmamalıdır. (I/254.
 s.).

1751 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türkî: 27.

1752 Ziya Paşa ≈ Meşrût u Ahvāl-i Şā'irî: 88.

1753 Divānda: Ḥātem.

1754 Yâdigâr-ı Nācî.

1755 Eserde: Bu kadar.

1756 Eserde: ihsār.

1757 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı İran: 6.

1758 Hüsn ü 'Aşk.

ihşād: (< Ar.) ekini, otu biçmek, biçdirmek: *ihşād-ı mezzū'āt*. (I/254. s.).

ihşār: (< Ar.) kışa olmak, kışaltmak. 'Arabīde olduğu gibi 'adamı tazyik etmek, işinden alıkoymak, etrāfı almak' ma'nalarında kullanılamaz. *İdāre-i mahşūşanın ıslāhı hakkında komisyonca tanzīm ve takdīm kılınan lāyiha-i mufaşşalanın ihşārı taraf-ı riyāset-penāhiden emr edildi*. (I/254. s.).

ihşās: (< Ar.) hisse vermek, verilmek ve paylaşmak, paylaşılma. *Şirketçe ihşās-ı hāşilāt olunacağı || ganā'imiñ ihşāşı*. Az kullanılır. 'Arabīde olduğu gibi "azl" ma'nasında isti'mālī cā'iz değildir. (I/254. s.).

ihşān: (< Ar.) bir mahalli metin ve muhkem kılma, bir yer muhkem ve metin kılınma. *İhşān-ı mevāki'-i 'askeriyye, Bükreş şehriniñ āhenin-i t̄abiyelerle ihşānı muqarrerdir*. 'Arabīde olduğu gibi 'zevc, zevceyi nā-mahremden şaklamak ve kadın nā-mahremden şaklanmak' ma'nalarında isti'mālī şāy' olmamıştır. (I/254. s.).

ihzār: (< Ar.) hāzır etmek, edilmek ve hūzūra getirmek, getirilmek. *Eşhāş ve eşyāda isti'mālī cā'izdir. İhzār-ı*

levāzım-ı seferiyye, maznūnuñ ihzārı, kātiliñ ihzārı. İhzār puşulası = mahākim-i hūkūkiyyeden müdde'ī-'aleyhin veyāhūd bir şahsın celbi için üçüncü def'a gönderilen da'vet-nāme-i resmī. İhzār müzekkiresi = bir adamın cebren mahākim-i cezā'ıyyeye getirilmesi için gönderilen celb-nāme-i resmī. İhzāriye harcı = bu mişillū da'vet-nāmeleri götüren mübāşire, muhżıra verilecek para. *Bu kışrdır ki cümle-i hayvāna rüz u şeb / İhzār-ı rızık u tūşe için eyler inhimāk* (Lā¹⁷⁵⁹); *Bezmiñe geldikçe taşt u tīg eder ihzār şem*¹⁷⁶⁰ (Riyāzī: K. 6/25); *Serverā serlevha-i evşāfıñı tezhib için / Eyledi destinde bir altın varak ihzār şem*' (Riyāzī: K. 6/36); *Dedim siz konakçı gibi gitseñiz / Muqaddemce ihzār-ı cāy etseñiz* ('İzzet Mollā¹⁷⁶¹: 552). (I/254. s.).

ihzāz: (< Ar.) t̄ālī'i açık, naşibi çok olmak. *Elfāz-ı müsta'meleden* değildir. (I/255. s.).

ihkāk: (< Ar.) hak ile haşma gālib olmak ya'nı şer' ve kânūna taṭbiken hakkı yerine getirmek, hak yerine getirilmek. *Dā'imā hak* lafzıyla

1759 Ziya Paşa: TCB. 1/3

1760 Bir sonraki beyit örneğinde aynı mısra yer almaktadır.

1761 Mihnet-keşân.

berāber isti'māl olunur. *İhkāk-ı hāḳḳ* için *çalışan elbette me'cūr olur, ehl-i inşāf 'indinde dā'imā hāḳḳıñ ihkāḳı mültezemdir.* (I/255. s.).

ihkām: (< Ar.) metīn ve muhkem kılmak, kılınmak: *ihkām-ı aḥkām-ı şer'ıyye, aḥkām-ı kânūniyyeniñ ihkāmı.* Ekseriyā, ma'neviyyātda kullanılır. Māddiyyātda *taḥkīm* ziyāde kullanılır. Nādiren *aḥkām-ı istiḥkām* tarzında māddiyyātda daḥī kullanıldığı görülmüşdür. (I/255. s.).

ihlā': (< Ar.) tatlılandırmak, tatlılaşdırılmak. *İhlā-yı leben = sütün şeker qarışdırılıp ihlāsı. Eṣnā-yı muḥāverede ba'zı fıḳarāt-ı laṭīfe irādıyla sözü ol kadar ihlā eyledi ki.* (I/255. s.).

ihlāl: (< Ar.) ıstılāḥāt-ı tıbbiyyedendir. Ālet-i tenāsülün deligi, mecrā-yı bevl. 'Memeniñ ucundaki emcik deligi'ne de dēnir. Maḥrecü'l-leben = süt çıkan delik. (I/255. s.).

ihmā': (< Ar.) bir şeyi kızdırmak, āteşde kızgın etmek. (I/255. s.).

ihmāl: (< Ar.) bir şeyi yükletmek, yükletilmek. *Bir ḥayvānıñ çekemeyecegi yükü bir adama ihmāl etti. || Yalıdaki eşyānıñ mu'avineye ihmāli.* (I/255. s.).

ihmirār: (< Ar.) kızarmak, kırmızılanmak: *ihmirār-ı gül, ihmirār-ı şafak.* 'Pek ziyāde kızarmak' ma'nāsında *ihmīrār* kullanılır. *Reng-i şafak degildir her şubḥ olan nümāyān / 'Aks etmiş erguvānıñ āfāḳa ihmīrārı* (Lā¹⁷⁶²). (I/255. s.).

ihnā': (< Ar.) rahm ve şefkat etmek, merḥametle acımak: *ihnā-yı eytām. Fuḳarāya ihnā-yı mūcib lutf-ı Hudā'dır.* (I/256. s.).

ihnāc: (< Ar.) bir şeyi bir tarafa egmek, bir şey bir yana egilmek. *İhnāc-ı ḡuşūn. || Demiriñ ihnāc-ı -ṭāvı geçmeden- mümkündür. § Mecāzen 'laḳırdıyı açık ve doğru söylemeyip sözü ezip büzerek söylemek' ma'nāsında daḥī kullanılır. Filānı orada mevcūd görünce ketm ile ihnāc-ı kelām etti durdu. 'Arabīde olduḡu gibi 'gizlemek, sūkūn bulmak, sür'at etmek' ma'nālarında kullanılmaz.* (I/256. s.).

ihnāk: (< Ar.) ḡaḏablandırmak, fevḳa'l-āde hışm ve kīn peydā edilmek. *Ehl-i nāmūsı bilā-sebeb taḥkīr ile ihnāk eden belāsını bulur. || Hırtumuna igne batırıp filiñ ihnāḳı āsāndır. 'Arabīde ma'ānī-i sā'ireye de delālet ederse*

de lisānımızda mu'teber degildir.
(I/256. s.).

ihnet: (< Ar.) ğazab, miḥnet, kīn peydā etmek, ğareḫ ve ḥiddet etmek, darġınlık. *İhnet-i zātiyyeyi vaḫīfe-i resmiyyeye qarışdırmak kaṭ'iiyen cā'iz degildir.* Bunuñ cem'i olan iḥan nādiren iḥan ü miḥen tarzında isti'māl olunur. (I/256. s.).

iḥyā': (< Ar.) diriltmek, dirildilmek: *Cenāb-ı Mesīḥ emvātı iḥyā eyledi, emvātıñ iḥyāsı Kudretu'llāha maḫşūşdur.* § Bir 'ācizi, bir faḫiri, bir muḫtācı dirildircesine iyilik ve luṭf etmek ve öyle bir adama o şüretle iyilik édilmek. § Rızā'en-li'l-lāh āşār-ı ḫayriyye vücuda getirmek, getirilmek: *Merḫūm Ġāzī Ḥasan Paşa Yeñi Maḫalleyi -yapdırdığı çeşme ile iḥyā eylemiş-idi.* || *Yūsuf Kāmil Paşa merḫūm ile zevcesi merḫūme Zeyneb Ḥanım Üsküdār'da bir ḫasta-ḫāne iḥyā eylediler.* || *Zikru'llāh ile iḥyā-yı leyl eder.* || *Leyle-i Qadr'ıñ iḥyāsı.* İḥyā-kerde = vücuda getirilmiş, yapıldırılmış. *Üsküdār'daki Ayazma Cāmi'-i Şerīfi cennet-mekān Sultān Muştafā'nıñ iḥyā-kerdesidir.* İḥyā gècesi = erbāb-ı tarīkatıñ, dervişleriñ dergāhlarda zikru'llāh ve taḫiyyāt ile meşġul oldukları gece. *İḥyā olmak*

māddesi kullanılmamalı. Bir de ma'nā-yı maşdarīyi kaşd ederek hemzeniñ fethiyle okumaḫ büsbütün ğalaṭdır. *Toplayacaġıñ şeylerde 'umūma begendirilecek bir 'ibārecik zuḫūr ederse, beni degil nāmımı iḥyā etmiş olursuñ* (Kemāl); *'Afo edip ḫalbimi iḥyā eyle / Baña luṭfuñla¹⁷⁶³ tecellā eyle* (Ḥākānī: 702); *İltifātıñla bu dil-mürdeyi ettiñ iḥyā* (Nef'ī: K. 18/77); *Qāleb-i bī-cān idi luṭf ettiñ iḥyā eylediñ / Qurb-ı ruḫsārıñla ey ruḫ-ı revān āyīneyi* (Ṭalib); *'Ömrüñ efzūn ede Allāh Te'ālā dilerim / İltifātıñla bu dil-mürdeyi ettiñ iḥyā* (Nef'ī: K. 18/77); *Tanzīm-i ğazelde bir de Yahyā / Bir vādī-i ḫāş kılmış iḥyā* (Lā¹⁷⁶⁴); *Cihānı etmede reşḫ-i midādım dem-be-dem iḥyā / Ney-i ḫāmem meger āb-ı ḫayāt ile murabbādır* (Nef'ī: K. 48/60); *Ettdi hüner-āverān-ı i'cām / İḥyā-yı 'ulūm-ı dīn-i İslām* (Muḫaddime-i Edebiyye¹⁷⁶⁵); *İḥyā eder gülüşleri pejmürde göñlümü / Dēnmez mi ḫüsn-i pākine me'cūr-ı ḫandedir* (Pejmürde ≈ Ekrem: G. 5); *Hem öldürür üftādesini hem eder iḥyā / Maḫşūşdur ol āfete i'cāz-ı muḫabbet* (Nef'ī: G. 20/6). (I/256. s.).

1763 Eserde: luṭf ile.

1764 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 78.

1765 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı İran: 3.

ihyā-yi mevāt: (< Ar.) ma'mūreden ba'īd olup şāhibi bulunmayan ve sürülüp ekilmemiş olan arāzī-i mevātı zirā'ata kâbil hâle getirmek ki Türkçede oña 'tarla açmak, açma' denilir. (I/257. s.).

ihāze: (< Ar.) taraf-ı hükümdārīden birine ihāle olunan mahall, tımār Ş kalkanın tutacak yeri. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/257. s.).

ihāfe: (< Ar.) korkutmak, korkudulmak: *ihāfe-i eşirrā*. ‖ *Etfālīñ ihāfesi cā'iz degildir. Tahvīf daha şiddetli olduğundan mecāzeten kaşd olunan mevki'de isti'māl olunmalıdır. Şüret-i ihāfede tefevvühāt-ı fāsideden ğarażı mücerred teklīfi kabūl ètdirebilir ise (Bir Mesūde ≈ 'Ākif Paşa); Re'āyāsını ihāfe ile bir miqdār şeylerini almak zanneden kabadayılar deliklere şokulup meydāna çıkamadılar (Koca Sekbānbaşı).* (I/257. s.).

ihāme: (< Ar.) cādır kurmak, mevsim-i şayfda yaylağa çıkanlar oraya vaşıl olunca ibtidā ihāme ile meşgūl olurlar. (I/257. s.).

ihbā': (< Ar.) örtüp gizlemek Ş örtüp başıp āteşi söndürmek. Nādiren isti'māl olunur. (I/257. s.).

ihbār: (< Ar.) haber vermek, verilmek: *Selānik'e vuşūlünü telġrafla ihbār ètdi, keyfiyyetiñ ihbārı kendisine tenbīh èdildi. ‖ Taraf-ı vālā-yı fetvā-penāhiye ihbār ètdiğim cihetle eger muhākemeye da'vet ederlerse (Lāyiha ≈ Reşīd Paşa); Nedir 'aceb sebeb-i hayretiñ nedir derdiñ / Kemāl-i lutfuñ ile kıl kemīneñe ihbār (Nedīm: K. 7/17).* (I/257. s.).

ihbārī: (< Ar., F.) habere mensūb, müte'allık. Şarfca fi'lleriñ rivāyeti müfīd oluşu. Meşelā *Ahmed Efendi kātibdir*, cümlesi bir cümle-i ihbārīdir. (I/257. s.).

ihbār-nāme: (< F.) mūcib-i cezā bir hālīñ merci'-i resmīsince bilinmesi maqşadıyla resmen verilen varak-pāre. (I/258. s.).

ihbāriyye: (< Ar.) bir māddeniñ, bir şey'iñ muhbirine verilen ücret, bahşış. (I/258. s.).

ihtibā': (< Ar.) i'tinā ile şaklanıp gizlemek, o şüretle gizlenmek: *ihtibā-yı taşaddukāt*. ‖ *Hayırlı bir şey'iñ ihtibāsı cā'iz degildir. ‖ Hā'in dā'imā āşār-ı mela'net-kārānesini ihtibāya sā'idir.* (I/258. s.).

ihtibār: (< Ar.) adamı iyi bilmek için sınamak, yoklayıp denemek ve denenmek. Bu münhaşıran eşhāşda,

tecirbe hem eşhâş hem eşyâda kullanılır. *İhtibâr-ı ihtiyâr, tabbâhûn ihtibârı*. (I/258. s.).

iẖtitâl: (< Ar.) gizli söylenilen sözü kulak tutup diñlemek. *Terbiye ve âdâba münâfî olan ihtitâl, menfûr-ı erbâb-ı kemâldir*. (I/258. s.).

iẖtitâm: (< Ar.) hitâm bulmak, tamâm olmak, bitme, şöña érme: *Ġalaṭa sâhilindeki riḥtımın ihtitâmı*. || *İnşâatın ihtitâmı*. (I/258. s.).

iẖtitân: (< Ar.) ‘âdet-i ma‘rûfe-i İslâm’ı icrâ étme, sünnet olmak, hitân édilme: *iẖtitân-ı şıbyân*. (I/258. s.).

iẖtidâr: (< Ar.) örtülenmek, perde tutmak, setr eylemek. İsti‘mâli enderdir. (I/258. s.).

iẖtidâ’: (< Ar.) hud’a étme, hîle-kârlık, dü-bâracılık: *Erbâb-ı başîrete karşı iẖtidâ’ ile iş görülemez*. *Erbâb-ı nâmûs iẖtidâ’ı kabûl étmez*. (I/258. s.).

iẖtirâ’: (< Ar.) mişli olmayan, görülmeyen bir şey vücûda getirmek, öyle bir şey vücûda getirilmek: *Şan’at-ı tabâ’atı Ġûtânberg iẖtirâ’ eyledi, fotoğrafı Edison iẖtirâ’ etdi*. || *Mükerrer âteşli tüfengiñ iẖtirâ’ı*. *İhtirâ’-ı erâcîf = yalan havâdis uydurmak*. *Cemşîd görse bezm-i*

erâzilde bâdeyi / Bî-şek te’essüf¹⁷⁶⁶ eyler idi iẖtirâ’ına (Nâbî: G. 730/4); *Nâbî’ye bu iẖtirâ’dır hâş / Teslîm éder anı ehl-i iẖlâş* (Lâ¹⁷⁶⁷); *Bî-mişl ise de bu iẖtirâ’ı / Yok kimseniñ andan intifâ’ı* (*Muḳaddime*¹⁷⁶⁸). (I/258. s.).

iẖtirâ’ât: (< Ar.) iẖtirâ’ın cem’i: *iẖtirâ’ât-ı cedîde*. || *İhtirâ’ât-ı beşeriñ eşrefi ve medeniyet-i hâzîrede görülen kemâlinñ sebeb-ı aşlîsi ‘addolunur* (Kemâl); *Hâlâ da bunca iẖtirâ’ât ve keşfiyatın meydâna gelmesine himmet ve hîdmet etmekdesin* (*Pejmürde* ≈ Ekrem). (I/258. s.).

iẖtirâ’î: (< Ar.) iẖtirâ’ şüretiyle, uydurularak vücûda getirilmiş olan sözler: *Bu havâdis iẖtirâ’î olmalıdır*. || *Fıkarât iẖtirâ’iyye*. Cem’i *iẖtirâ’iyyât’dır*: *iẖtirâ’iyyât-ı mutabaşbışâne*. (I/259. s.).

iẖtişâr: (< Ar.) kısaltmak, kışaldılmak, ekseriyâ söz için kullanılır: *iẖtişâr-ı kelâm, lâyiḥanıñ iẖtişârı*. ‘Alâ-ṭarîķi’l-iẖtişâr = kısaltmak yolunda, kışa kesmek üzere. Yine bu ma’nâda olan *İcâz fenn-i belâğata mahşûş ta’bîrâtdandır*. *Ma’raḫ-ı i’tizârda ihtiyâr-ı iẖtişâr ve ricâ-yı efzâyiş ḥüsn-i teveccüh ve muḥabbet-i ‘âliyelerine*

1766 Eserde: te’essür.

1767 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu’arâ-yı Rûm: 60.

1768 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu’arâ-yı İran: 80.

*ibtidār kılındı (Mektüb ≈ Sırrî Paşa);
Evşâf-ı pâdişâhı çü haşra mecâl yok /
Nev'î yiter uzatma sözü eyle ihtisâr
(Nev'î: K. 13/46). (I/259. s.).*

ihtisâren: (< Ar.) ihtisâr şüretiyle, kısa olarak: *İhtisâren beyân-ı mādde etti. || Telâgraf-nâme ile hâdişe ihtisâren bildirilmiştir. (I/259. s.).*

ihtisâş: (< Ar.) mahşûş kılmak, olmak ya'nî hâşşaten müntesib olmak, intisâbı bulunmak, bir şeyi bir adama veyâhüd bir adamı bir nesneye mahşûş kılmak. *Surûrî'niñ manzûm târîh söylemekdeki ihtisâşı müsellemdir, Nef'î kaşâ'idde erbâb-ı ihtisâşın pîşvâsıdır, o zât-ı 'âlîye ihşâşı bulunduğundan öyle lâubâliyâne idâre-i lisân ediyor. || Mücâhid-i gâlib Fâtih me'âli-i menâkıb-ı hâzretlerine muhibb-i hakîkîsi Câmî tarafından şu vech ile 'arz-ı ihtisâş ile (Mevlânâ Câmî Tarafından Hâzret-i Fâtih'e Mektüb ≈ Mu'allim Nâcî); Ahkâm-ı dîn-i İslâm'da ise, gizli bir şey yokdur ki erbâb-ı ihtisâşa haş olsun (Mektüb ≈ Sırrî Paşa); Benlikden o bendeyi hâlâş et / Şâyeste-i bezm-i ihtisâş et (Lâ¹⁷⁶⁹). (I/259. s.).*

ihtisâşıyyûn: (< Ar.) bir 'ilmi, bir fenni, bir şan'atı el-hâşıl bir şeyi şüret-i

mükemmelede öğrenip mahâret ve ihtisâş peydâ edenler. *Mi'mâr Sinân fenn-i inşâ ve mi'mârîde ihtisâşıyyûndan idi. || Fenn-i tıbda ihtisâşıyyûndan olmayan bir adamın müdâvâtından istifâde olunamaz. (I/259. s.).*

ihtisâm: (< Ar.) huşûmet edinmek, düşmanlık hâşıl etmek, 'adâvet peydâ eylemek: *iltizâm-ı ihtisâm. || Her vakit herkese karşı terk-i ihtisâm eden kârlı çıkar. (I/259. s.).*

ihtizâb: (< Ar.) boyanmak, renklenmek: *Haydi hengâm-ı şebâbında saçı, şakalı ağarmış olanların hınâ vesâ'ir türlü boya ile ihtizâbı i'tiyâd edilişlerine bir şey demeyelim. Yâ o, sinni elliyi, altmışı, yetmiş geçmiş sâl-hürdelerin ihtizâbı terk etmeyişlerine ne diyelim! 'Arabîde olduğu gibi 'te'ehhüle, evlenmeye da'vet olunmak' ma'nâsında kullanılır (I/260. s.).*

ihtizâ': (< Ar.) ser-fürü, tevâzu' etmek, alçak gönüllülük göstermek, gönlü aşağı eğmek: *Erbâb-ı ihtizâ' maqbûl-ı enâm olur. Huzû' daha çok kullanılır. Ma'ânî-i 'Arabîyye-i sâ'iresi lisânımızda müsta'mel degildir. 'Aşrında farf-ı ihşân ve ihtizâ'ı darb-ı*

meşel hükmiünü almış idi (Meşāhīrū'l-İslām ≈ Hamīd Vehbī). (I/260. s.).

iḥtiṭāb: (< Ar.) nikāh ile istemek, istenilmek: *Hemşiremi iḥtiṭāb etti. || Beslemenin iḥtiṭābı üzerine cehāzını tedārik etmek lāzım geldi. 'Huṭbe okumak, irād eylemek' ma'nāsında kullanılamaz. (I/260. s.).*

iḥtiṭāt: (< Ar.) sınır çekmek, çekilmek § hadd vaz' etmek, edilmek. *İḥtiṭāt-ı arāzī, bōstanın iḥtiṭātı. Bu ma'nāda taḥṭiṭ ziyāde kullanılır. § İnsanın yüzünde çizgiler peydā olmak: iḥtiṭāt-ı vech, iḥtiṭāt-ı cephe. § Şakal çıkmaya başlamak, yüzde kıl zuhūr eylemek: iḥtiṭāt-ı emred, iḥtiṭāt-ı civān. (I/260. s.).*

iḥtiṭāf: (< Ar.) kapmak, kapılmak; māddiyyāt ve ma'neviyyāt kullanılır. *Çocuğun elinden mecādiyyeyi iḥtiṭāf etti. || İḥtiṭāf-ı havādiş maḳşadıyla girmedigi kapı yokdur. || Oyun arasında atılan topun -yere düşmeden- iḥtiṭāfı kolay degildir. || Böyle bir havādişin iḥtiṭāfı. § Kamaşdırmak: Kuvvetli ziyā-yı elektriği iḥtiṭāf-ı ebşār eder. Bu ma'nāda ḥaṭf da isti'māl olunur. 'Arabideki ma'ānī-i sā'iresi lisānımızda kullanılamaz. (I/260. s.).*

iḥtifā': (< Ar.) gizlenmek, şaklanmak. *İḥtifā-yı ḥaşerāt = mevsim-i ḥarīfde havāların soğukluğu üzerine böceklerin gizlenmesi. Çeñe başlarından yanaqlara doğru tecāvüze ḥāzırlanan hafif şarılıklar nazardan iḥtifā edemiyorlarsa da iḥtifā etmek de istemiyorlardı (Pejmurde ≈ Ekrem). (I/260. s.).*

iḥtilā': (< Ar.) taze ot biçmek koparmak, Türkçe küçük luğat kitāblarında 'tenhāya çekilmek, ihtiyār-ı ḥalvet etmek' ma'nāsında gösterilmesi ḥaṭadır. O ma'nāda kullanılamaz. (I/260. s.).

iḥtilāb: (< Ar.) aldatmak, aldatılmak: *Ekseriyā eşnāfın müşterileri iḥtilāba çalışdıkları görülür, elbette bir çocuğun iḥtilābı mümkündür. Nādiren kullanılır. (I/260. s.).*

iḥtilāc: (< Ar.) segirmek, çarpıntı peydā olmak. A'sābın ḥarekātı = siñirler oynaması, çarpıntısı. İḥtilāc-ı 'ayn = göz segirmek. Cem'i iḥtilācāt'dır. Ba'zı zevāt iḥtilācātın aḥkām-ı maḥşūşası bulunduğunu zannederler. Kütüb-i kadīme içinde bu aḥkāmı cāmī' ba'zı kitāblar da mevcūddur. *Evvelleri āb-ı revān, şimdilerde şelālemārī nāmını melāḥat-ı nādīr el-emşāline terdif ederek o derece*

şâf, o derece pāk-naẓar gözlere mālîk
Alfonsin'in bir zamānlar ihtilâclar,
sukûtlar ile muhtel (La Dam O
Kamelya ≈ Ahmed Râsim). (I/261.
s.).

ihtilâs: (< Ar.) kapmak, kapılmak.
Lisânımızda iki şüretle
müsta'meldir. Biri 'emvâl-i
emîriyyeyi çalmak, aşırmaq'; diğeri
de 'bulmak' ma'nâsında kullanılır:
İhtilâs-ı fırsat edemediğinden bahişle
'arz-ı ma'zeret ediyor, ihtilâs-ı vakt edip
bir def'a olsun mektûb gönderemedim. ||
İdâre şandığından altı biñ gurus ihtilâs
edildiği. || Bir yaylım tüfenk boşaldı ve
meteris alacakları mahalde i'dâd olunan
topları ihtilâs edip (Ravzatü'l-kâmilîn);
İşte bu 'abd-i 'âciz, istirâhat-ı vücûda
mahşûş olan uyku zamânını kaşır
şüretiyle ihtilâs edebildiği evkât-ı
hâliyyeyi (Mektûb ≈ Sırrî Paşa).
(I/261. s.).

ihtilâsât: (< Ar.) ihtilâslar:
Muhâsebeciniñ ihtilâsât-ı külliyesi
zuhûr etmekle derhâl işden el
çekdirilmiştir. || İş-bu vazîfe-i teftîşi
lâyıkıyla ifâ ederlerse şimdiki kadar
ihtilâsât ve sū-yı isti'mâlât vukû'una
meydân vèrmemiş olurlar (Mektûb ≈
Sırrî Paşa). (I/261. s.).

ihtilâf: (< Ar.) karışmak, karışıp
görüşmek; birlikte bulunup
konuşmak: Ehl-i vakâr iclâf ile ihtilâf
etmez, evbâşân ile ihtilâf eden hüsni-
ahlâkdan mahrûm kalır, dâ'imâ erbâb-ı
kemâl ile ihtilâf etmelidir. || İhtilâf etsem
anı şermende eyler sîretim (Fuzûlî: G.
212/3); İhtilâf etme fûrû-māye ile /
Mübtezel zümresi pes-pāye ile
(Vehbî¹⁷⁷⁰: 463); Leyl bir inbisât-gāh-ı
sükûn / Rûz bir ihtilâf-gāh-ı şu'un
(Mu'allim Nâcî¹⁷⁷¹: 5); Yâ Rabb bu ne
ihtilâf u ülfet (Lâ¹⁷⁷²). (I/261. s.).

ihtilâ': (< Ar.) kadın mihriden
vâzgeçip yâhûd fazla bedel vèrip
kocasından boşanmak, fesh-i nikâh
etdirmek. Damadñ bed-hûy oluşu
nihâyeti mücib-i ihtilâ' oldu. İsti'mâli
enderdir. (I/261. s.).

ihtilâf: (< Ar.) muhâlefet eylemek, biri
diğeriyle hilâf üzere olmak,
birbirine uymamak. Uyuşmazlık, bir
hâlde durmamak: İhtilâf-ı ârâ zuhûr
etmekle müzâkerât-ı câriye netîcesiz
kaldı. || İhtilâf-ı efkâr, ihtilâf-ı tabāyi',
ihtilâf-ı müctehidîn, ihtilâf-ı ümmet,
ihtilâf-ı fuşûl. Tehâlüf, muhâlefet,
tehâllüf ile beyinlerinde fark
bulduğundan bu ma'nâda

1770 Lutfiyye.

1771 Leyle-i Mi'râc-ı Hazret-i Risâlet-penâhî

1772 Ziya Paşa ≈ Tevhîd-i Bârî ve Münâcât: 25.

kullanılmamalıdır. Bunların ma'nā ve mevki'-i isti'māllerine diğkat olunmak gerekdir. Çünkü İslāmiyyet vahdet-i kelimeyi emr eder, cinsiyet ve lisān gibi 'avārız-ı dünyeviyyeyi vesile-i ihtilāf etmeye ka't'iyyen māni'dir (Taşvīr-i Efkar ≈ Kemāl); Onlara diyebilir miyim ki şan'atın maqşadı güzeldir. Güzellik ise bir şey'e münhasır degildir. Şekle 'ā'id olan meşreb-i ihtilāfı tabī'atdaki, şan'atdaki māhiyyet-i hüsn-i mücerredî bozamaz (Pejmürde ≈ Ekrem). İhtilāfı ümmeti rahmetün¹⁷⁷³ hadīs-i şerifindeki ihtilāf, 'ilān-ı haqq ve şavāb için bahş ve münāzara' ma'nāsınadır. Hāl-ı ihtilāf-ı leyl ü nehār / Eylemiş kā'inatı hikmet-zār (Mu'allim Nāci¹⁷⁷⁴: 3); Başlar o zamāndan ihtilāfa / Evzā'-ı 'umūm ile hilāfa (Lā¹⁷⁷⁵). (I/262. s.).

ihtilāfāt: (< Ar.) cem'. İhtilāflar: ihtilāfāt-ı düveliyyenin esbābı, ihtilāfāt-ı havā'iyye. ‖ Beynlerinde mevcūd olan ihtilāfātın izālesi-çün yeñiden müzākerāta ibtidār edilmışdir. ‖ Yoksa dünyāda bir nefsü'l-emr mevcūd degildir de hūkūk ve anın ihtilāfātı şarf-ı maşnū'āt-ı beşerden midir (Maqāle-i Hūkūk ≈ Kemāl); İhtilāfāt-ı şu'unāt

ced-i evvel gibidir / Baħr-i tevħīd akar cümle-i mecrā birdir (Re'īsü'l-küttāb ≈ Hayrī). (I/262. s.).

ihtilāf: (< Ar.) yalan peydā etmek, yalan uydurmak: ihtilāf-ı havādis, ihtilāf-ı erācīf. (I/262. s.).

ihtilāken: (< Ar.) ihtilāf şüretiyle uydurarak: Bu havādisi ihtilāken söyledigi vāreste-i iştibāhdır. (I/262. s.).

ihtilākıyyāt: (< Ar.) uydurma olarak söylenilen yalanlar. Romancının ihtilākıyyātı ifsād-ı ahlāk eder. ‖ Aşhāb-ı destār bir alay sāhte vaqārın ihtilākıyyāt-ı ebleh-firībānelerini şimāh-ı i'tibāra alan. (I/262. s.).

ihtilāl: (< Ar.) bozukluk, karışıklık, intizāmsızlık. İhtilāl-i dimāğ = beyin bozukluğu. İhtilāl-i umūr = işlerin bozukluğu. Cem'i ihtilālāt'dır. (I/262. s.).

ihtimār: (< Ar.) hamur özelenmek, kabarıp māyalanmak. İhtimār-ı 'acīn = hamurun māyalanması. § Şarāb olacak māyi' kaynayıp derece-i lāzıme bulmak. İhtimār-ı şīrec = üzüm şuyunuñ kaynaması. § Kadın başına örtü örtünmek, yaşmak tutunmak: ihtimār-ı nisvān, ihtimār-ı hātūn. 'Arabīde kadınların başlarına örttüğü şargıya beze 'humūr'

1773 (Ar.) Ümmetin ihtilafı rahmettir.

1774 Leyle-i Mi'rāc-ı Hazret-i Risālet-penāhi.

1775 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'irī: 8.

dendir. Cem'i *humur*'dur ki Türkçe başörtüsü, yaşmak bunun muhkabilidir. (I/263. s.).

iẖtimām: (< Ar.) süpürmek, süpürölmek. İhtimām-ı beyt = evi süpürmek. Tarīkīñ ihtimāmı = yolun süpürölmesi. *Tanzīf* ile beytlerinde fark vardır. O, daha kuvvetlidir. Bu, nādiren isti'māl olunur. (I/263. s.).

İhtināk: (< Ar.) nefes alamamak, boğölmak: *iẖtināk-ı em'ā*. İhtināk-ı rahm = emrāz-ı 'aşabiyyedendir. *Hastada āsār-ı felc ile berāber boğaz tıkanır gibi bir hāl-i iztīrāb-balṣā hāṣıl eder*. (I/263. s.).

İhtiyār: (< Ar.) seçmek, seçölmek, seçip almak, seçilip alınmak. Ekseriyā ma'neviyyātda isti'māl olunur. *Tefhīm-i merām ve taqdīr-i kelām olunmayacak maḥalde bī-hüde söylenmekden ise ihtiyār-ı sükūt etmek evlādır*. || İhtiyār-ı 'uzlet, ihtiyār-ı miḥnet. İnticāb ile farklıdır. O, bunun yerinde kullanılamaz. "Añmak", "añdırmak" bir olduğı için "andırır" da "añar" gibi kāf ile yazılmak lāzım gelirse de me'nūs olan şüret-i imlā ihtiyār olundu (*Pejmürde* ≈ Ekrem). § 'İrāde' ma'nāsında kullanılır: *İnsān ihtiyārıyla teşebbüs ettiğı bir işde*

zarar-dīde olsa da kimseye bir şey diyemez. § Yaşlı, kocamış, pīr: *İhtiyār oldu*. İhtiyārlamak = -kocamak, yaşlı ölmak, ihtiyārlık- yaşlılık. İhtiyār meclisi = bir maḥalliñ, bir köyün yaşlılarından mürekkeb ölm hey'et. Müzekkeri, mü'enneşi tefrīke lüzüm yokdur. Yaşlı erkege de, yaşlı kadına da 'ihtiyār' dendir. Kadın için kā'ide-i 'Arabiyyeye tatbiken āhirine *he* vaż'ı cā'iz degildir. Ya'nī kadın için *iẖtiyāre* demek 'abeşdir. *Vārişi ölmayan ihtiyār ḥalasınıñ 'azīm-i servetinden ḥişşe-dār ölmak* (*Pejmürde* ≈ Ekrem); *Hayr u şer cümle Ḥakk'a rāci'dir* / *Kimseniñ ihtiyārı elde degil* (Lā); *Çokdur egerçi derd ü belası muḥabbetiñ* / *Ammā ne çäre elde degil ihtiyārımız* (Rūḥī: G. 505/4); *Lāyıkım her cevve kim kopdu elimde dāmeniñ* / *Çekdiğim ḥuṣul-i dest-i ihtiyārımdır bütün* (Lā¹⁷⁷⁶); *İhtiyār eyler idim bir sefer-i dūr u dırāz* (Nef'i: K. 57/40); *Yoksulluğı ihtiyār ederdi* / *Yokluk ile iftilḥār ederdi* (Na't-ı Şerīf ≈ Ḥākānī¹⁷⁷⁷); *Cihāna gelmede gitmekde ihtiyārım yok* / *Benim benim diyecek elde¹⁷⁷⁸ bir medārım yok* (Nābī: Tah. 1/3); *Sū-be-sū sevök eyleyen hep sā'ik-ı*

1776 Ziya Paşa: G. 30/4.

1777 Bulunamadı.

1778 Dīvānda: elimde.

taḳdīrdır / Kimseniñ destinde yok Rāğıb
‘inān¹⁷⁷⁹⁻¹ ihtiyār (Rāğıb Paşa: G.
57/7); Hüsni olur kim bir görüşde¹⁷⁸⁰
ihtiyār elden çıkar (Lā¹⁷⁸¹); Eyleyeyim
eñseñi bī-ihtiyār / Seylī-i saht-ı
sitemimle fikār (Vahīd); Bu şevk ile
geçdi rüzgārım / Destimde degildi
ihtiyārım (Lā¹⁷⁸²); Harem kethüdāsi
koça ihtiyār / Baḳar dönme dōlāba leyl ü
nehār (‘İzzet Mollā¹⁷⁸³: 327); Sen
civānsiñ sevdigim ben ihtiyār (Kemāl
Paşa); Eşigiñde gözü yaşlı ‘aşıḳıñ biñ
var iken / Nev-civānım biñ yaşa
Yahyā’yı etdiñ ihtiyār (Yahyā: G.
48/5). (I/263. s.).

ihtiyārāt: (< Ar.) münteḳab ve muḥtār olan vaḳitler, fi’ller, ‘ameller: *Taḳvīmleriñ ihtiyārāt kısmına baḳmalı.* (I/264. s.).

ihtiyārī: (< Ar.) ḥāhiş ile, mecbūr olmayarak, keyfī, rızā ile: *‘amel-i ihtiyārī, emr-i ihtiyārī, ef’āl-i ihtiyāriyye, teşebbüsāt-ı ihtiyāriyye. || Dilencilige ihtiyārī sülūk edenlerle bir redā’etde iştirāk-ı cibiliyyesine ḥükm edilebilir (Taşvīr-i Efkār ≈ Nāmık Kemāl). (I/264. s.).*

ihtiyāriyyāt: (< Ar.) ihtiyār şüretiyle, sırf irāde ile vuḳū’-bulan şeyler: sayıklamak, esnemek ihtiyāriyyāt cümlesinden degildir. *Gülmek maḳūle-i ihtiyāriyyātdandır. (I/264. s.).*

ihtiyān: (< Ar.) sülūk-ı ḥıyānet etmek ‘ahd u emānete ‘özü eylemek: *Her nerede bulunduysa ihtiyān eylediginden artık istiḥdāmı cā’iz degildir. Nādiren kullanılır. (I/264. s.).*

iḥsā: (< Ar.) maḥrūkāt-ı sā’ire bulamayaarak veyāḥūd esbāb-ı sā’ireye mebnī ḥayvān tezegi yakmak, yakılmak. *Müsta’mel degildir. (I/264. s.).*

iḥcāl: (< Ar.) utandırmak, utandırılmak: *İḥcāl-i nisvān, etḫālīñ iḥcālī. Tehcāl daha çok isti’māl olunur. (I/264. s.).*

iḥdār: (< Ar.) genç kızı yaşmaklandırmak, örtülendirilmek, ferāce giyindirmek: *duḫter-i pākīzeniñ iḥdārı. § Bir ‘uzvuñ ḥissini ibtāl ile uyuşdurmak, uyuşdurulmak. (I/264. s.).*

iḥrāc: (< Ar.) dışarı çıkarmak, çıkarılmak: *O adamı cebren dükkāndan iḥrāc etdiler. || Müste’ciriñ ḥükümet ma’rifetiyle ḥāneden iḥrācı. || Bu mağaradan dahī birçok āsār-ı nefīse iḥrāc ile Avrupa’ya naḳl olunduğu*

1779 Dīvānda: zimām.

1780 Eserde: seyr ederken.

1781 Ziya Paşa: G. 15/2.

1782 Ziya Paşa: Sebeb-i Tertib-i Harābāt: 48.

1783 Mihnet-keşān.

meroîdir (Tadmür Harâbelerini Ziyâret, İktitâf); Derece-i şâniyyede 'akkâdan ihrâcî (Mebhâs-ı Şânî ≈ 'Âkif Paşa); Ahz u tasfîr edip êtdim ihrâc / Ola tâ 'illet 'işyâne 'ilâc (Hilye-i Sa'âdet ≈ Hâkânî: 195). (I/265. s.).

ihrâcât: (< Ar.) ihrâc'ın cem'i. İştilâhâtımızca 'bir memleketden dışarıya götürülmek üzere satılan ve gönderilen mahşûlât, emti'a, eşyâ' demektir. İhrâcâtı ziyâde olan memleketin şerveti de ziyâde olur. Bir memleketin ticâret ve şervetini ihrâcât ve idhâlâtıyla muqâyese etmelidir. || Bu vilâyetin mahşûlâtından her sene İzmit, Mudanya, Şamsun ve Mersin iskelelerinden vukû'-bulan ihrâcâtın miqdârı dahî mahâll-ı mezkûre gümrüklerince kâbil-i tahkîktir (Mektûb ≈ Sırrî Paşa). (I/265. s.).

ihsâd: (< Çgt.) eski Hukand ve Fergane hükümdârlarının 'unvânı. 'Bahâdır, kahramân, emîr, cesûr' demektir. (I/265. s.).

ihsâ': (< Ar.) başlıca huşûşî bir fenn, bir şan'at öğrenmek: Tahşîl-i şanâyî'de ihsâ câ'iz ise de ta'allümde evlâ degildir. (I/265. s.).

ihsâ'ıyyûn: (< Ar.) erbâb-ı ihtişâş makâmında kullanılabılır. (I/265. s.).

ihsâb: (< Ar.) ucuzluk olmak, ucuzluğa erişmek. Elfâz-ı müsta'meleden degildir. (I/265. s.).

ihtâl: (< Ar.) ıslatmak, ıslatılmak: Boyalı yemenilerin deniz suyuyla ihtâl lâzım gelir. (I/265. s.).

ihtâ': (< Ar.) yañıltmak, yañıltılmak, haţaya düşürmek, düşürülmek: Telâş ile nisvânın ihtâsı pek kolaydır. 'Yañılmaz' ma'nâsına ve bundan müştak olan lâ-yuhtî'yi lâ-yahtî okumak haţâdır. Ş Haţâ etmek, 'yañılmak' ma'nâsında nâdiren isti'mâl olunur. (I/265. s.).

ihtâr: (< Ar.) hâtırâ getirmek, getirilmek. Erbâb-ı sanâyî-i nefîseyi ihtâr etmeye bu ta'bîr kâfî olmadığından makâlenin başında öyle bir uzun terkîb isti'mâline mecbûr oldum (Ekrem); Edâ-yı vâcibâtta gaflet edersem beni ikâz ediñiz, kuşur edersem beni ihtâr ediñiz (Nuţuk ≈ Sırrî Paşa); Bir cüz'e bakıp küllü nasıl eylerim inkâr / Bir kaţre eder fikrime 'ummânları ihtâr (İsmâ'îl Şafâ); Kemâl-i medhî deger¹⁷⁸⁴ olsa 'aql-ı fa'âlin / Nişib-i hâtırına mahmil-efgen-i ihtâr (Lâ¹⁷⁸⁵). (I/265. s.).

1784 Eserde: eger.

1785 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerife: 3/63.

iẖtārāt: (< Ar.) cem'. H̱atıra getirişler: *iẖtārāt-ı dōstāne, iẖtārāt-ı ẖālīṣāne*. ‖ İş- bu iẖtārāt -herkes hakkında gösterilmesi lāzım gelen ādāb-ı zarāfet- ile ẖitām buluyor (İktitāf ≈ Mehmed 'Aṭā); Hem de meclis-i idāre-i livā intihāb-ı mevki' ẖuṣūṣunda muṣīb olmasıydı, memleketiñ 'uḳālāsı muṭlakā iẖtārāt-ı lāzımede kuṣūr etmezlerdi (Mektüb ≈ Sırrı Paşa). (I/266. s.).

iẖzā': (< Ar.) semirmek, semirtmek, semirtilmek: *Ẓa'ifü'l-bünye bir adamı ağdiye-i kaviiye ve meṣrübāt-ı ma'deniyye ile ve tebdil-i āb u hevā şūretiyle iẖzā edeceğini doktor beyān etti. Ẓa'if bir çocuğun iẖzāsı çāre-i tıbbisini doktordan su'āl etmelidir*. (I/266. s.).

iẖfā': (< Ar.) gizlemek, gizlenilmek, saklamak, saklanılmak. *Zavallı çocuk iẖfā-yı merām etmek istedi. Fakat muvaffak olamadı. ‖ Endülüṣ 'Arablarda iken bir İspanyol delikanlısı bir 'Arab genci öldürüp der-dest olunmamak için firār eyledi. Bir bāğçeye girip şāhibi olan ihtiyār bir 'Arab'a 'arz-ı hāl etti. İhtiyār bāğçe ortasında bir köşke iẖfā eyledi. (İktitāf ≈ Mehmed 'Aṭā); Kılma iẖfā iktidārıñ 'acze maḥmūl olmasın (Nāmıḳ Kemāl); Merāmı 'aşkıñıñ āṣārını iẖfā mıdır bilmem /*

Esir-i baht-ı bī-reng olduğun imā mıdır bilmem (Pejmürde¹⁷⁸⁶ ≈ Ekrem: 3). (I/266. s.).

iẖfāf: (< Ar.) bir şey'i hafif etmek § bir adamıñ kesr-i ḥayṣiyyetini mūcib şūretde hareket etmek ma'nalarına idügü ba'zı luğat kitāblarında remiz ve işāret olunmuş ise de lisānımızda birinci ma'nāda *tahfif* ve ikinci ma'nāda *istihfāf* ziyāde kullanılır. Bu lafz hiç kullanılmaz gibidir. (I/266. s.).

iẖfīḳ: (< Ar.) tezelzülāt ve esbāb-ı sā'ire ile saṭḥ-ı arzda peydā olan yarıḳ. İẖfīḳü'l-arz = yer yarığı. *Uhfūḳ'a da bak. (I/266. s.).*

iẖlā': (< Ar.) boşaltmak, boşaltılmak; tehī ve boş kılmak, kılınmak; boşlamak, şalıvèrmek. Birinci, ikinci ma'nalarda az kullanılır. *İhlā-yı büyüt* soñ ma'nāda ekṣeriyā *iẖlā-yı sebīl* terkibinde isti'māl olunur ki 'bir maḥbūsuñ, bir mevḳūfuñ yolunu açmak, şalıvèrip serbest bırakmak' ma'nāsını ifāde eder. *Tahliye* bundan ziyāde kullanılır. (I/266. s.).

iẖlās: (< Ar.) şafvet-i ḳalb, istiḳāmet-i fikir, riyā-yı ḡareẓden 'ārī muḥabbet, ḳalb-i pāk ve şadāḳat-ı kāmile ile dōstluk ve ḳulluk: 'arz-ı

ihlāş, kemāl-i ihlāş, ihlāş-kārāne. Sûre-i İhlāş = Kûl hüvallahü sūre-i şerîfesi. 'Arabîde olduğu gibi lisânımızda 'hâlis kılmak' ma'nâsında kullanılamaz. Nâṭıka-i Elhâm'ın taḳrîri güzel idi. Taḳrîri fenâ oldu ise kabâḥat bendeñize 'â'iddir bâkî ihlāş efendim (Pejmürde ≈ Ekrem); Kaşîde bir bahâne hem gâzel efsânedir ancak / Ğaraż ihlâşımı şıdḳ ile ḥāk-i pāye inhā'dır (Nef'î: K. 48/42); Ḥazret-i şāri'-i ḥāşü'l-ḥāşin / Ya'nî ol dürr-i yem-i ihlâşin (Ḥākānî: 616); Mādām ihlâşdır esâsı / Ma'zûr ola varsa da ḥaṭâsı (Muḳaddime¹⁷⁸⁷); Eyledi bî-tâb-i ḥayret göñlümmü derd-i firāk / Oldu mânî' 'arz-ı ihlâşa kemāl-i iştirāk (Lâ). (I/266. s.).

ihlāş-perver: (< Ar.) ihlāş şāhibi: bende-i ihlāş-perver. İhlāş-perverāne = ihlāş şāhibine lâyıḳ şüretde. İhlāş-perverî = ihlāş şāhibligi ve ihlāş iltizām edicilik. İhlāş-mend = ihlâşlı ve ihlâş şāhibi. İhlāş-mendāne = ihlâş ile muttaşif olana yakışacak tarzda. İhlâş-mendî = ihlâş şāhibligi ve oña mensûb. (I/267. s.).

ihlāl: (< Ar.) ḥalel vèrmek vèrilmek, saḳat etmek, edilmek. Ekşeriya ma'neviyyâtda isti'māl olunur.

Oradan bir taş çıkarılması binâyı ihlāl eder. || Ne lâyıḳdır ki o kâle-i girānbahâyı ma'rîfet bir mahreke-i sevdânın zîr-i pâ-yı istiğnâsına atılarak şeref ve ḥayşiyeti ihlāl olunsun (Pejmürde ≈ Ekrem); Anda iblâsin ne ḥacet mekrîne, ihlâlâne¹⁷⁸⁸ (Nâbî: G. 748/6). (I/267. s.).

ihmād: (< Ar.) âteşin alevini başdırmak, alev başdırılmak: ihmād-ı leheb, şem'anın ihmâdı. Nâdiren kullanılmışdır. (I/267. s.).

ihvân, ihve: (< Ar.) 'kardeş' ma'nâsına aḥ'ın cem'i. Diğer cem'leri isti'māl olunmaz. Kardeşler: ihvân-ı kirām. || Ḥāşılı i'lân-ı sürürdan başka bir şey için top atmağa muḥtâc olmaḳsızın milyonlarla ihvânı İslâm'ın dâ'ire-i ittiḥādına cem' eyledik (Kemāl). Kemāl-i muḥabbet ve şadâḳatle konuşulan dōstlar, refîḳler. "İhvân arasında tekellûf olmaz." sözü meşhûrdur. Baz'ı ihvân ile berāber cum'a günü Kâğıd-ḥâne'ye gitdik. 'Arabîde olduğu gibi uhvân diye kullanılamaz. İhve nâdiren isti'māl olunur. Şāniyen vâsıtâi'l-'aḳd-i ḥullân ve imāme-i sübhâ-ı ihvân olan cenāb-ı mâhir-i muzāhir ve 'aynu'l-'ayân-ı muzāhire 'arz-ı müntehâ-yı bî-intihâ

eylerim (Mektûb ≈ Sırrî Paşa); *Āsān* değil *ihvāna velīū'n-ni'am* olmak (Lā). (I/268. s.).

idād, ided: (< Ar.) zör, kuvvet § galebe, muzafferiyet § muşibet ma'nalarını ifāde eden *add* ve *idd*'iñ cem'idir. Müfredi aslā kullanılmaz. Cem'i nādiren isti'māl olunmuşdur. (I/267. s.).

idāre: (< Ar.) döndürmek, döndürülmek: *Esnā-yı ta'āmda idāre-i aḳdāh muḥabbet* etdiler. ‖ Onlar beş yüz sene soñra makinelerini idāre için iḳtiṣā eden kömürüñ şimdiden tedārikine çāre düşünüyorlar (Kemāl). § Bir işi kullanmak, becermek: *Bu me'muriyyeti hüsn-i idāreye muvaffak olursa, hüsn-i idāre istikāmet-i efkār ü metānet-i eṭvār ile hāşıl olur.* ‖ Anı meydāna getirecek hüner-ver eşkālî tersīm etdikden soñra boyaları karışdırır, renkleri uydurur, fırçasını serbestāne idāreye başlar (Pejmürde ≈ Ekrem). § Bir şey'e yetmek, kifāyet ediş: *Bu para idāre edemez.* ‖ O işe bu kadar para ¹⁷⁸⁹ idāre eder. § İsrāf etmemek, taşarruf ve iḳtiṣād ile hareket etmek: *Vāridātını idāre ile kullanan hiçbir vakit zarūret çekmez, idāre fitili.* § Zabt u rabt, eser-i

intizām ve hüsn-i tanzīm: *idāre-i memleket, idāre-i devlet.* § Medār-ı ta'ayyüş: *İdāresi uygun olmadığından şıḳıntı çekiyor, bī-çāreniñ idāresi yolunda değil.* § Bir nāzıra, bir müdüre yāḥūd bir hey'ete tevdi' olunan vazīfe veyāḥūd umūr-ı resmiyye, ticāriyye, şarrāfiyye ve umūr-ı sâ'ireye maḥşûş maḥall ve binā veyāḥūd hey'et: *Reji idāresi, banka idāresi, gazete idāresi, İstanbul umūr-ı tenviriyye idāresi, Haliç vapurları idāresi, tramvay idāresi, kanṭār idāresi, meclis-i idāre, hey'et-i idāre.* ‖ *Bu mişillü mevādd için mecālis-i idāreniñ re'y ve kararları kâfidir* (Mektûb ≈ Sırrî Paşa). (I/268. s.).

idāre-hāne: (< F.) bir şirket, bir ticāret ve şan'at ve gazete hey'etleriniñ iḳāmet-gāhı § da'vā vekili, komisyoncu, simsār, muḥarrrik gibi mesālik-i maḥşûşa erbābının oturdukları maḥall-i maḥşûş. (I/268. s.).

idāle: (< Ar.) bir şeyi elden ele geçirmek, geçirilmek; tedāvül ettirmek, ettirilmek: Rusya devleti idāle-i kavā'im-i naḳdiyye için ba'zı tedābīr-i maḥşûşa ittiḥāz etmekle, banknoṭların idālesi. (I/268. s.).

1789 Kāmūsta (N.2) bu kısımda "ile" kelimesi vardır.

idām: (< Ar.) katık, ekmek ile berāber yenilen şey: *Bu ma'īšet-gāh-ı fānīde bir adam bilā-idām ekmek yemekle de yaşayabilir.* (I/268. s.).

idāmet, idāme: (< Ar.) bir şeyi dā'im etmek, bir şeyi devāmlı edilmek dā'im kılmak, kılınmak: *idāme-i teveccüh, idāme-i münāsebāt, şān-ı devletiñ idāmesi, şeref-i hānedānıñ idāmesi.* İbķā ile beynlerindeki farka dikkat olunmalıdır. "İbķā-yı nām" yerinde "idāme-i nām" denilemez. 'Arabīde olduğu gibi ma'ānī-i sā'irede kullanılamaz. *Bütün şunūf-ı hayvānāt bu 'ālem-i fānīde kendilerine ahlāf tedārikiyle idāme-i nev'iyetlerine cān atarlar* (Virgil¹⁷⁹⁰'den Terceme ≈ Aħmed Midħat); *İstikbālde ābā ve ecdānıñ şöhret-i ħamiyyetini idāme edecek evlādı dünyāya geliyor* ('İbret Ėzetesi ≈ Kemāl); *Nesīm kendi ıarāvetinden günlerce aña sermāye-i idāme-i leťfet bahş etmiş* (Pejmurde ≈ Ekrem); *İnşallāh ben de ħüsn-i sülūkumla bu lutf u nazarı idāmeye muvaffak olurum* (Nuťķ-ı Resmī ≈ Sırrī Paşa). (I/269. s.).

idāne: (< Ar.) ödünç vèrmek, vèresiye bırakmak, borç vèrilmek: *idāne şandığı.* || *Filāncaya idāne etdigi*

mebāliğı henüz istiķā edemedi, mūmā-ileyhe beş biñ ġuruşuñ idānesi. Hemzeniñ fetħa ile isti'māli ġalaı-ı fāhişdir. (I/269. s.).

idāve: (< Ar.) ekşeriyā yolculukda, 'askerlikde kullanılan maıara, deriden ma'mül şu kabı. Cem'i edāvā'dır. İsti'māl olunmayan elfāzdandır. (I/269. s.).

idbār: (< Ar.) düşkünlük, arķa dönmek, tersine gitmek, tālī'iñ müsā'ade etmeyişi, dünyānıñ insāndan yüz çevirmesi, baħt uygunsuzluğu. Gör *Fuzūlī'niñ ruħ-ı zerdinde eşķ-i ālini / Perde-i idbār tutmuş şüret-i ikbālını* (Fuzūlī: Mur. 1/7). (I/269. s.).

idbāk: (< Ar.) yapışdırmak, yapışdırılmaķ. *Odanıñ cidārına yaldızlı kāğıd idbāk etdi.* || *Ėazā'en yırtılan varak-pāreniñ idbākı.* İsti'māline ihtiyāc vardır. (I/269. s.).

iddiřār: (< Ar.) çok māl kazanmaķ, emvāl-i keşireye řāhib olmaķ: *Adam var ki iddiřār ile iftiħār eder.* Müsta'mel degilse de kullanılabılır. (I/269. s.).

idcān, idcīcān: (< Ar.) havā ziyāde sisli, dumanlı olmaķ ř semāyı yağmur bulutları kaplamaķ. Lisānımızda bu ma'nāyı ifāde

1790 Virgil.

èdecek başka kelime bulunmadığından bunlar kullanılabilir. (I/269. s.).

idhār: (< Ar.) tahkîr ve tezlîl etmek, hõr görmek. İsti'mâl olunmaz. (I/269. s.)

iddihār: (< Ar.) birikdirmek, birikdirilmek: *iddihār-ı nuḳūd*, *iddihār-ı emvāl*, *iddihār-ı zaḥā'ir*, *dā'imā kā'ide-i ihtiyāta ri'āyet eden dūr-endīṣān hengām-ı vūs'atde iddihār-ı nuḳūd ederler*. Muṭlakā dal'ı şedde ile okumalıdır. *İnsānıñ havāyici yalnız arzıñ kuvve-i nābitesine şıkışmak ihtimālî yokdur*. Anı olsa olsa medeniyetiñ *hazā'in-i iddihārı isti'āb* edebilir (Kemāl); *Lākin her biriniñ "Ellezîne yeknizüne'z-zehebe ve'l-fidḍate¹⁷⁹¹" āyet-i kerīmesi şıfat-ı kāşife-i cibilliyet-i zımmiyyesi olmaḳla leyl ü nehār sa'y u ğayretleri cem' ve iddihār tarafına maşrūf ve himmetleri hemān zimmetlerine münḥaşır ve mevḳūf olup (Lāyiḥa-i Tārīhiyye ≈ Müverriḥ 'Āşım); Hāḳḳ vèrip vāsı' olursa ḥālīñ / İddihār eyle biraz emvālīñ (Nābī¹⁷⁹²: 1118). (I/269. s.).*

idhāl: (< Ar.) duḥūl ettirmek, ettirilmek, girdirmek, girdirilmek,

içeri şokmak şokulmak. *Ḳaptan sefīneyi Ḥalīc'e idhāl etti*. || *Emti'a-i vārideniñ gümriğe idhālî*. || *Ḳardeşimi mekteb-i fūnūn-ı bahriyyeye idhāl etdim*. *İhrāc'ıñ zıddı: Muṣṭafā Efendi ordu ma'iyetine me'mūr olan hey'et-i kitāba idhāl edilerek 1033'de şadr-ı a'zam Çerkes Mehmed Paşa ma'iyyetiyle Tercān Seferi'ne ve 1035'de Ḥāfız Aḥmed Paşa ma'iyyetiyle Bağdād Seferi'ne gitmiş (Kātib Çelebi Ḥāḳḳında ≈ 'Abdu'r-raḥman); Faḳaṭ idāresi istihşāl olunmamış olduğu-içün seleflerimiñ müvāzeneye idhāl etmemiş olduklarını muḥāsebe kalemî efendileri söylüyordu (Mektüb ≈ Sırrī Paşa); İddi'alarını ḥayālāt-ı şā'irāneden 'ālem-i bahş ve münāzaraya idhāl eylediler (Muḥabbet § Kemāl). (I/270. s.).*

idhālāt: (< Ar.) bir memlekete ḥāricden getirilen maḥşūlāt, emti'a, eşyā. *İhrācāt'ıñ zıddı. Rūsūmāt emāneti tarafından bu seneki resm-i idhālāt ve ihrācātıñ miḳdārını mübeyyin ḥülāşa-i ḥesābiyye neşr olunmuşdur*. (I/270. s.).

iddihāl: (< Ar.) girmek: *Bāb-ı hümayūndan iddihāl etdim*. Nādiren kullanılır. Bu maḳāmda *duḥūl* ziyāde isti'māl olunur. (I/270. s.).

idhān: (< Ar.) tütmeḳ, yanaraḳ duman çıḳmaḳ: *idhān-ı nār*. (I/270. s.).

1791 Tevbe Suresi :34. (Ar.) Altın ve gümüş toplayan kimseler.

1792 Hayriyye.

idrā': (< Ar.) bildirmek, bildirilmek.

Afyōn mahşūlātının bu sene bereketli olacağı İzmir'den idrā edildi. Me'nūs olmadığından telaffuzu ğarīb görünür. (I/270. s.).

iddirā': (< Ar.) hīle ve kizb ile aldatmak. Nādiren isti'māl olunur. (I/270. s.).

idrāc: (< Ar.) ma'nā-yı luğavīsi 'bir şey'i devirmek'dir. İştīlāhımızda 'içerisine koymak, konulmak' demektir. *Sāl-nāmeye ba'zı fīkarāt-ı münāsibe idrāc etti. Bu māddeniñ mektūba idrācı münāsib degildir. Derc çok kullanılır. (I/270. s.).*

idrār: (< Ar.) 'Arabīde ma'nā-yı ašlīsi 'sütlü hayvān, sütünü gereği gibi akıtmak'dır. Lisānımızda 'sidigi akıtmak' ve 'bevl' ma'nāsında da kullanılır. *Tebevviül* gibi. 'İdrār verici, bevl getirici' ma'nāsını ifāde eden *mudirr* bundan müştak olup lisān-ı 'avāmda *müdrir* diye telaffuz edilir. Faşihini kullanmak elbette evlādır. Merhūm Mu'allim Nācī Efendi luğat kitābında¹⁷⁹³ *bevl* ma'nāsında isti'mālī mehcürdür, demiş ise de bu kelime el-yevm o ma'nāda daḥī kullanılmaktadır. Lisānımızda, Farisīde olduğu gibi 'vazīfe, ta'yīn,

ma'aş-ı īrād' ma'nāsında isti'māl olunamaz: *Şā'ir-i ma'rūf Kānī'niñ Yegen Mehmed Paşa'ya yazdığı bir nāme – Belki zabt-ı idrāra bile tāb-āver olamayarak bī-ihtiyār çaķşırım ıslanacak idi. (I/271. s.).*

idrāk: (< Ar.) aňlamak, aňlaşılmaq: *Hafāyık-ı aḥvāli idrāk etmekden 'ācizdir. § Yetişmek, erişmek: İdrākiyle müşerref olduğum şu zamān-ı meserret aňında, vaķt-i sa'ādete idrāk ile baḥtiyār olan aḥyār-ı ümmetdendir. § Bir şey kemālini bulmaq, bir şey'iñ mevsimi ḥulūl edip çağı yetmek: mahşūlātın idrākı, idrāk-i mezzū'āt. § Aňlayış, 'aķıl erdiriş, varış: aḥḥāb-ı idrāk. ‖ O çok idrāklı adamdır, idrāksız. ‖ Kitāb-ı mübīn kudretiñ bir saḥīfe-i tāb-nāk-ı nīlgünü olan cihān-ı eflākın nūķūş ve ḥuṭūṭ-ı zerāndūd ve cevher-i ālūdunda 'uyūn-ı idrākımızı kamaşdıran bedāyi'-i şāyi'a (Pejmürde ≈ Ekrem); Ey kudretiñe olmayan āġāz ü tenāhī / Mümkün değil evşāfıñ idrāk kemāhī (Lā¹⁷⁹⁴); İdrāk eyle cevher-i nefis-i muḥaddemi (Lā¹⁷⁹⁵); Ammā 'uḳalā-yı 'āķibet-bīn / İdrāk edip bu ḥālī pīşin (Muḥaddime¹⁷⁹⁶); İdrāk-i ma'ālī bu küçük 'aķla gerekmez / Zīrā bu*

¹⁷⁹⁴ Ziya Paşa: TB.1/3.

¹⁷⁹⁵ Ziya Paşa: TC.2/6.

¹⁷⁹⁶ Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 65.

terāzū o kadar sıkleti çekmez (Lā¹⁷⁹⁷);
Kalbiñi dağdağadan pāk eyle / Her işiñ
hikmetin idrāk eyle (Nābī¹⁷⁹⁸: 1047);
Feyz-i Hakk berķ urur āyine-i
endişemden / Çeşm-i cān rüşen olur
maşriķ-ı idrākimden (Nef'ī: Kt. 8/7).
(I/271. s.).

idrākāt: (< Ar.) aňlaşılır, 'akıl
erdirişler: *idrākāt-ı beşer, idrākāt-ı*
beşeriyye. Āsārlarınıñ intişārındaki
sūr'at ve sühulet cihetiyle birbiriniñ
idrākāt-ı mūcidānesine feyż-baħş-ı
taķviyyet olan hükemā (Nāmık
Kemāl); Şükūh-ı kudreti bālā-yı
idrākāt-ı insānī (Nābī: K. 1/28).
(I/272. s.).

iddi'ā: (< Ar.) haklı olsun olmasın bir
hükümde ayak başmak, 'inād
etmek; bir nesne hakkında benimdir
yāhūd böyledir diye ayak diremek
ki lisānımızda 'da'vā etmek' dēnir:
Ne iddi'ācı adam. ‖ İddi'ā ile bir şey
kazanılmaz. 'İddi'ā-yı vāķı'a' demek
ğalaţdır. Da'vā-yı vāķı'a dēnilebilirse
de iddi'ā-yı vāķı'a dēmemelidir.
İddi'ā-yı vāķı'a dēmelidir. Bir de
iddi'ā 'da'vā etmek' ma'nāsına
olduğundan etmek māddesiyle
isti'mālī şahīh olamaz. Silāh-ı

bedāhete iddi'ā-yı mücerred gibi mecrūh
bir delil ile muķābele kabīlinden olur
(Taşvīr-i Efkār ≈ Kemāl); İddi'ā-yı
bırakıp āhīr-kār (Vehbī¹⁷⁹⁹: 358); Ne
dēdimse ben mu'anidine iddi'āya gitdi /
Ben o iddi'āya kızmam emegim hebāya
gitdi (Şafā). (I/272. s.).

iddi'āī, iddi'āiyyāt: (< Ar.) iddi'āya
mensūb şey, boş söz, iddi'āī şeyler,
delilsiz sözler, 'indī hükümler:
Meselā: "Muḥāţ-ı 'ilm-i kā'ināt-
ārā(y)" sözü iddi'āīdir. Şu'arānıñ
ekşer fahriyātı iddi'āiyyātdan 'ibāretdir.
(I/272. s.).

idgām: (< Ar.) ıstīlāḥāt-ı
şarfiyyedendir. Kelimāt-ı 'Arabīde
'cins ve aḥaddan iki ḥarfiñ
birincisini ikincisine derc etmek,
gizlemek' demektir. Ḥarf-i evvele
'müdğam' ḥarf-i şānīye 'müdğamün
fīh' dēnir. (I/272. s.).

iddifā': (< Ar.) ışınmak: *iddifā-yı mā',*
iddifā-yı ṭa'ām. İsti'māl olunmayan
elfāzdandır. (I/272. s.).

idfā': (< Ar.) ışındırmak: *İdfā-yı ṭa'ām*
içün emir vērdi. Bu da öyledir. (I/272.
s.).

idfān: (< Ar.) gömmek, bir şeyi
toprağıñ altına koyup üstünü
örtmek. *Defn* ve *tedfīn* daha çok ve

1797 Ziya Paşa: TB. 1/4.

1798 Hayriyye.

1799 Lutfiyye.

ekseriyā emvāt için kullanılır.
(I/272. s.).

idlāl: (< Ar.) nāz ve ‘işve etmek,
seveniñ muhabbetine mağrûren
sevilen tarafından istiğnā-kārāne
hareketlerle nāzı haddeden aşırmaç:
Ekseriyā şāhıbe-i cemāl idlāl eder.
(I/272. s.).

idmā’: (< Ar.) kanatmak, kan
çıkarmaç. Nādiren isti’māl
olunmuşdur. (I/272. s.).

idmāc: (< Ar.) *derc*, *idhāl* gibi bir şeyi
bir şey’iñ içine girdirmek: *Risāle-i*
mevķūteye böyle maķālāt-ı laṭıfe idmācı
tekşir-i revācı mūcib olur. (I/272. s.).

idmān: (< Ar.) müdāvemet etmek ve
müdāvemet sūretiyle bir şeyde
kesb-i meleke eylemek, devām ile
hāşıl edilen meleke: *Odun kesmekde*
idmānı var, yol yürümekde çok
idmānlıdır, idmānlı adam meşakķate çok
dayanır. İdmān-ı beden = jimnastik.
Zevķi var ehl-i dil ü ṭab’a sitem
eylemeden / Çāre ne devr edeli böyledir
idmān-ı felek (Nef’i: K. 25/41); *Gerçi*
saṭrançda çok şan’at var / Nice ‘ibret
alacaķ hālet var / Bir oyundur aña ‘ālem
bayılır / Bilmesi nev’-i hünerden sayılır
/ Līk idmānı degildir maķbūl / Ki eder

ādemo ğāyet meşġūl (Vehbī¹⁸⁰⁰: 436-
465-466). (I/273. s.).

idhāş: (< Ar.) dehşet vèrmek, vèrilmek,
dehşete düşürmek, düşürülmek:
Kaşırġanıñ şiddeti ahālīyi idhāş eyledi.
Etfālīñ idhāşı cā’iz degildir. *Tedhīş*
ziyāde kullanılır. (I/273. s.).

iddihān: (< Ar.) güzel koku lu yağ
sürünmek: *Ahālī-i Hicāziyye iddihānı*
i’tiyād etmişlerdir. Nādiren kullanılır.
(I/273. s.).

izābe: (< Ar.) eritmek, eritilmek:
Antimonu izābe edip, kurşunuñ izābesi.
Merhūm Nācī lūġat kitābında¹⁸⁰¹
'eridircesine izṭirāb vèrmek'
ma’nāsında da kullanıldığını
gösteriyor ve mişāl olarak “ķalb-i
‘āşıkıñ izābesi” cümlesini
yazıyorsa¹⁸⁰² da faķir edebiyāt-ı
‘Osmāniyyede bu ma’nāda isti’māl
edildigine dā’ir bir mişāl
bulamadım. Ma’māfih ma’nāca
münāsebet ve muķārenet-i ṭabī’iyye
bulunmasına nazaran merhūm
müşārün-ileyhiñ irā’e buyurduġu
vech ile daḥī isti’mālinde be’s
yokdur. (I/273. s.).

izāha: (< Ar.) bir şey’iñ eṭrāfını
dolaşmaç. (I/273. s.).

1800 Lutfiyye.

1801 Lūġat-ı Nācī: 42. s.

1802 Lūġat-ı Nācī: 42. s.

izāde: (< Ar.) ‘ā’ilesini himāye etmek için bir adama i‘ānede bulunmak. (I/273. s.).

izāre: (< Ar.) bir adama ilkā-yi havf etmek, korkuya, kuruntuya düşürmek. Lisānımızda bu üç lafzın kullanıldığına dā’ir mişāl bulunamadı. Demek ki bunlar elfāz-ı ma’rūfeden degildir. (I/273. s.).

izā’at, izā’a: (< Ar.) fāş etmek, ifşā edilmek, herkese bildirmek, bildirilmek: *izā’a-ı keyfiyyet*. || *Maşlahatın izā’ası münāsib degildir*. § Yüksek ses ile bildirmek, i’lān etmek: *Filān yerde dükkān açdığını izā’a ediyor*. Bunların isti’māli enderdir. (I/273. s.).

izāka: (< Ar.) tatdırmak, tatdırılmak: *izāka-i sükker, sükkerin izākası, izāka-i şerbet-i şîrîn*. (I/273. s.).

izāle: (< Ar.) uzun etekli eşvāb § kadının yaşmağı yüzünden şalivèrmesi § zebūn ve bî-tāb etmek. Lisānımızda me’nūs ve müsta’mel degildir. (I/273. s.).

izhāc: (< Ar.) ‘mekş’ ve ‘ikāmet’ ma’nāsınadır. Faķať hiç kullanılmaz. (I/274. s.).

izrā’: (< Ar.) mübālağa ile fevķa’l-‘āde medh etmek § ma’dende altın araştırmak § havf ile mużtarr

etmek. Birinci ma’nāda isti’māli lāzımdır. (I/274. s.).

iz’ān: (< Ar.) añlayış, hissèdiş, ‘irfān gibi: *Vāhibü’l-idrāk müzdād eylesin iz’ānını* (Mu’allim Nāci¹⁸⁰³: 2); *Hüner lutf-ı kelām haķķı bilmekdir maḥallinde / Haķıķatde budur ehl-i diliñ mi’yār-ı iz’ānı* (Nef’î: K. 12/45). § Edeb, terbiye: *İz’ānlı adamı herkes sever*. Bî-iz’ān = iz’ānsız, añlamaķdan ve terbiyeden maḥrūm. Türkçede ‘Arabīde olduğu gibi ‘huzū’ ve ikrār ve itā’at etmek, teslim olmak ve ba’det-tereddüd bir şey yapmağa ‘azm ve cezm eylemek’ ma’nāsında kullanılamaz. *Ben mektubumda “Rindāne ma’işet būd u nebūdu siyyān tutanlara ḥāş bir tavr-ı ḥikmetdir” demiş idim. Anı seniñ gibi idrāki gevşek ve maḥfaẓa-i mağzı nümüne-nümā-yı dünbelek olanlar ta’aķķul u iz’ān edemezlerse ma’zurdurlar* (Mektüb ≈ Kānî); *Ādāb ile gel meclis-i erbāb-ı kemāle / ‘İrfān ile erkān ile iz’ān ile söyleş* (Dīdār); *‘Aşķ eyledi mācerāyı iz’ān* (Şeyḫ Ğālib¹⁸⁰⁴: 1562); *Ḳıymet-i cevheriñi ehl olan iz’ān eyler* (Cevrî: K. 29/58). (I/274. s.).

1803 Sünbüle, Tevbih.

1804 Hüsn ü ‘Aşķ.

izkār: (< Ar.) yād ètdirmek, aındırmak; aındırılmaq. *İzkār-ı nām için āsār-ı hayriyye vüçüda getirmelidir. İsmiñ izkārı. Tezkır çok kulanılır. (I/274. s.).*

izlāl: (< Ar.) zelīl, rüsvāy kılmak, kıılınmak: ‘*Älemde kimseye izlāl ètmemelidir. Mütekebbiriñ izlālî. İ Eñ büyük korkum şudur: Beni kapıñdan tard u izlāl edecek olursañ ne yaparım (İmām ‘Alī’niñ Bir Münācātı ≈ Mu’allim Nācī)?.* (I/274. s.).

izmām: (< Ar.) bir adamı mezemmete qarın görmek, zemm ve taqbih olunacak hâlde bulmak ş bir kimseden bir şey hakkında ‘ahd ya’nî söz almak. İsti’mâli enderdir. (I/274. s.).

izn: (< Ar.) destür, ruşşat, icâzet. Bir adamı bir iş, bir mādde, bir hareket zımnında serbest bırakmak; bir adama bir şey için ruşşat vermek: *İzin aldı. İ İzinsiz yapılır mı? İ İzni vardır, izinli olmayanı cedvelde göstermelidir. Bi-izn-i şer’î = ruşşat-ı şer’iyye ile. Bi-izni’llāh = Allāh’iñ izniyle. İzin-nāme = ‘akd-ı nikāh için taraf-ı şer’den verilen kâğıd. Seniñ izniñle¹⁸⁰⁵ tār gökde mürğān /*

Seniñ izniñle sābih yemrade¹⁸⁰⁶ māhî (Ekrem¹⁸⁰⁷: 20); Vêrmez nigehine izn-i yağmā (Şeyh Ğalib¹⁸⁰⁸: 521). (I/274. s.).

iznāb: (< Ar.) günāh-kār olmak, günāh işlemek. Bundan müştak olan müznib ‘günāh-kār’ demektir. Nādiren kulanılır. (I/275. s.).

izhāb: (< Ar.) iletmek, gidermek, giderilmek; izāle etmek. İzhāb-ı evsāh = kirleri gidermek. Evsāh-ı eşvābıñ izhābı = giyilen şeyleriñ kirleriniñ giderilmesi. ş Altın sürüp yaldızlamak, yaldızlanılmaq: *izhāb-ı kitāb, cild-i kitābıñ izhābı. Bu ma’nāda tezhib çok kulanılır: Burgucu’ya irkāb ve Edirne’de tekye kapısı kırbunda kār’in namāz-gāha çavuşlarla izhāb edip (Ravzatü’l-kāmilīn). (I/275. s.).*

irā’e: (< Ar.) göstermek, gösterilmek. İrā’e-i tarik = yol göstermek. Vapurdan çıkılınca zābıta-i maḥalliyeye mürür tezkiyesiniñ irā’esi lāzımdır. Bunlarıñ birincisi Muṭāla’a-ı Āsār-ı Edebiyye ‘unvānlı maḳāledir ki āsār-ı mündericeniñ muṭāla’asındaki fevā’idi irā’e etmek için derci muktezi görünmüştür (İktitāf ≈ ‘Aṭā); Neşr-i ‘ilm ve irā’e-i

1806 Kāmūsta: yümmde.

1807 Tevhid.

1808 Hüsn ü ‘Aşk.

1805 Eserde: tār.

tarîk mücâhede-i nefis gibi iki makşad-ı
'ulvîniñ hâdim-i bî-hemtâsı olmuş
(İmâm-ı Gâzâlî ≈ Hamîd Vehbî);
Mızmâr-ı suhan-verîde semend-i sebük-
seyr-i kalemine irâ'e-i ruḥşat-ı cevelân
ile fûrûsiyet ve hüner-mendîde yed-i
ṭulâ göstermiş (Mebḥaṣ-ı Şânî ≈ 'Âkif
Paşa). (I/275. s.).

irâbe: (< Ar.) şübhelendirmek, reyb ve
gümâne düşürmek. Kullanılmaz.
(I/275. s.).

irâhe: (< Ar.) rāḥatlandırmak,
rāḥatlandırılmak: *irâhe-i fikir, irâhe-i*
rûḥ, kalbiñ irâhesi ekşeriyâ
ma'neviyyâtta isti'mâl olunur.
Tetebbu'ât ve iştiğālât-ı mütemâdiyenin
zihn-i vakḥad-ı cihân-şümûlüne vèrdiği
ta'ab u kesel irâhe-i havâssı müstelzim
olmasıyla Ṭûs'a mu'âvedete karar
vèrmiş (Meṣâhîr-i İslâm ≈ Hamîd
Vehbî). (I/275. s.).

irâde: (< Ar.) dilemek, merâm etmek,
édilmek: *Şî'r dênince kelâm-ı mevzûn*
irâde édilmiş olur. Irâde-i külliye =
Cenâb-ı Allâh'ın istegi. Irâde-i
cüz'iyeye = insânın merâmı, istegi.
Ciddiyyet-i muḥabbete mübtelâ bir
adam ma'sûkasını nasıl bir hiss-i irâde-
sûz ile severse bunlar da san'atı anın
gibi sever (Pejmürde ≈ Ekrem);
Olmaz müfîd-i mukteziyâtı faṭânetin /

Cârî olur irâdesi ancak meşîyyetin
(Celâl Paşa); *İnsân irâde-i cüz'iyyesini*
dâ'imâ hayra şarf éderse dünyâ ve
âhiretde mes'ûd olur. Ba'zen nazımda
irâdet tarzında daḥî isti'mâl olunur:
*Müdürsin*¹⁸⁰⁹ *ki irâdetine 'illet yok*
(Sinân Paşa); *Erbâb-ı 'aşkıñ elde*
degildir irâdeti (Nâ'ilî-i Qadîm: G.
389/3); *Bî-irâdet cilve-ger olmaz*
cihânda nesne hiç / Şahş u timşâli gör
eyle der-miyân âyîneyi (Sırrî
Üsküdarî); *Bî-tereddüd taleb-i feyz*
içün oldum fi'l-hâl / Evliyâ-yı suhane
şıdḳ-ı irâdetle mürid (Nef'î: K. 54/12).
§ Buyurmak, buyurulmak. Irâde-i
seniyye = emîrû'l-mü'minîn şevketli
pâdişâhımız efendimiz ḥazretlerinin
emr-i hümayûnu. Irâde-i 'aliyye =
şadr-ı a'zamın emri. (I/275. s.).

irâdât: (< Ar.) cem'. Irâdeler: *irâdât-ı*
ilâhiyye, irâdât-ı seniyye, irâdât-ı
'aleyh. || Taşavvurât-ı fikriyye ve irâdât-
ı kalbiyyeñi öğrenmesi uğruna bütün
zamân-ı taḥşîlini izâ'a édersin (Kemâl);
Dem-be-dem feyz-i irâdât-ı
hümayûnuñla / Bendegânın éde
*'Oṣmânlılığı*¹⁸¹⁰ *istikmâl* (Mu'allim
Nâcî¹⁸¹¹: 39). (I/276. s.).

1809 Eserde: Müridür.

1810 Kâmuştâ: 'Oṣmânlığı.

1811 Yevm-i Vilâdet-i Bâ-sa'âdet-i Hazret-i Padişahî.

irādī: (< Ar.) irādeye mensüb, ihtiyār ve merām etmek şüretiyle olan. Bekā-yı irādī = insānıñ ihtiyārıyla ağlaması, harekāt-ı irādiyye. Bu ma'nāda *ihtiyārī* de kullanılır. *Īrādī*, *kasrī*'niñ ya'nı 'cebr ve zōr ile olan şey'in ve *ihtiyārī* de *iztirārī*'niñ ya'nı 'mecbūriyyetle ve zarūrī vukū'-bulan hareketiñ zıddı' demekdir. Cem'i *irādiyyāt*'dır. (I/276. s.).

irāza: (< Ar.) taḥṣīl-i rızā eylemek, kandırmak, kandırılmak: *Bāyī' müşterīyi irāza eyledi.* ‖ *Şāhib-i hāneniñ irāzası.* Bu nādiren kullanılmışdır. El-yevm bu ma'nāda *irzā* çok kullanılır. (I/276. s.).

irāga: (< Ar.) 'taleb ve irāde etmek' ma'nāsına ise de müsta'mel degildir. (I/276. s.).

irāka: (< Ar.) dökmek, dökülmek: *irāka-i dem.* *Siyāsiyyūn nazarında dimā-yı beşeriñ irākası.* (I/276. s.).

irān: (< Ar.) neşātlı olmak, neşveli bulunmak § teneşşüvi tahtası, tābūt. İsti'māl olunmayan elfāzdandır. (I/276. s.).

irb, ireb: (< Ar.) hācet § 'aql, zihin, zekā' § 'akıllılık. *Erīb* "ākıl, hūş-yār"; *ereb* de 'hācet, idmān' demekdir. *Akşe'l-ireb fī Tercemeti Mukaddimeti'l-edeb* 'allāme Zemaḥşerī'niñ bir eşer-i

nefisi olup 'ulemā-yı 'Osmānlıdan Aḥmed Efendi tarafından terceme ve tevsi' şüretiyle te'lif olunmuşdur. (I/276. s.).

irbā': (< Ar.) fā'iz ve nemā ile artırılmak, nemālandırılıp artırılmak: *irbā-yı emvāl-i eytām* ‖ *mebāliğ-ı mevcūdeniñ irbāsi.* (I/277. s.).

irbāb: (< Ar.) 'bir yerde 'ale'd-devām meḡ ve ikāmet etmek' ma'nāsındır. Lisānımızda isti'māl olunmayan elfāzdandır. (I/277. s.).

irbāḥ: (< Ar.) ribḥlendirmek, fā'ide ve kār ḥāşıl etmek, edilmek: *Mu'āmelāt-ı şarrāfiyyede irbāḥ-ı nuḡūd ederek.* (I/277. s.).

irbāş: (< Ar.) ağaç yapraklanmak, ağacıñ yeşillenmesi. Bu lafz kullanılabılır. (I/277. s.).

irbe: (< Ar.) 'akıllı oluş, zekā, hācet § ḥīle. Ulū'l-irbe = 'aṣḥāb-ı zekā' veyāḥūd 'erbāb-ı hācet' ve mevki'-i isti'māline göre 'ḥīle-kārān' demekdir. (I/277. s.).

irbiyān: (< Ar.) istaḡoz, teke gibi ḥayvānāt-ı bahriyye, deñiz böcekleri. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/277. s.).

irtā': (< Ar.) istemeyerek gülmek, fütür ile tebessüm etmek. Elfāz-ı me'nüsedden degildir. (I/277. s.).

irtāb: (< Ar.) dikip durdurmak, dikilip durmak: *irtāb-ı 'aşā, sūtünüñ irtābı*. (I/277. s.).

irtāc: (< Ar.) adamıñ sözünü kesmek, mütekellime söz söyletmemek § kapıyı sed edip bağlamak § kaht u galā her tarafa yayılma § çok sürekli yağmur ve kar yağma. Lisānımızda hiç kullanılmaz. (I/277. s.).

irtā': (< Ar.) otlatmak, otlatılma. Bu ma'nāda *ra'y* çok kullanılır: *irtā'-i iğnām*. || *Hayvānātıñ irtā'ı*. (I/277. s.).

irtām: (< Ar.) bir şeyi unutmamak, görüldüğü anda tahtahtur edebilmek için parmağa iplik bağlamak. Bunu bağlatmağa da *irtitām* derler. (I/277. s.).

irtibāb: (< Ar.) bir çocuğu hadd-i bülūğa kadar beslemek § rāyihālı şeyler i'māl etmek. Kullanılmaz. (I/277. s.).

irtibās: (< Ar.) dağılma. Kullanılmaz. (I/277. s.).

irtibās: (< Ar.) pek sıkışma ve karışık olma § ve muṣṭarr ve şūrīde-hāl kalma. İsti'māl olunabilir. (I/277. s.).

irtibāt: (< Ar.) bağlanış, ta'alluk, münāsebet: *irtibāt-ı kalb*. || *Bu sözüñ o cümleye irtibātı bulunmadığı besbellidir*. || *Eşyāda, ḥādīşāda bu gördüğümüz silsile-i irtibāt ve tetābu'-i mevcūdātıñ bir vakit merhūne kadar muḥāfaẓa-i āheng-i intizāmı* (Muḥsin Beg ≈ Ekrem); *Seyr eyle terakḳī-i neşātı* / *Göstermede sırr-ı irtibātı* (Mu'allim Nācī¹⁸¹²: 41); *Ki irtibāt u dād-ı 'ıyāl ile Mūsā / Ḥarīm-i Ṭūr-ı tecellāyı şandı āteş-zār¹⁸¹³* (Na't-ı Şerīf ≈ Lā¹⁸¹⁴); *Yā Rabb bu ne irtibāt u nisbet* / *Yā Rabb bu ne ihtilāt u ülfet* (Lā¹⁸¹⁵). (I/277. s.).

irtibā': (< Ar.) bahār mevsiminde bir cā-yı feraḥ-fezāda iḳāmet etmek: *Kāğūd-ḥāne köyü erbāb-ı irtibā' ile dolmuş, bu sene erbāb-ı irtibā' ile pek şenlikli olan mevāḳi'ıñ biri de 'Ālem Dağı idi*. İsti'mālī lāzımdır. (I/278. s.).

irtibāk: (< Ar.) teşvīşli, aykırı, karışık bir işe girişmek, tutulma § bir varṭaya uğrama § geyik, karaca gibi şikārlar tuzāğa tutulma. Kullanılmaz. (I/278. s.).

1812 Kebuter.

1813 Eserde: āteş-sezā.

1814 Ziyā Paşa: 3/11.

1815 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Münācāt: 25.

irtibāk: (< Ar.) karışmak, çamura batmak § bir iş mülevves ve müsevves olmak § sözü açık söylemeyip dolaşık ve karışık söylemek. İsti'mâli enderdir. (I/278. s.).

irtibâl: (< Ar.) mâlî bereketlendirmek, çoğaltmak. (I/278. s.).

irtibâh: (< Ar.) yüksege çıkmak, irtifâ eylemek. Bunlar kelimât-ı müsta'meleden degildir. (I/278. s.).

irtitâc: (< Ar.) söz söylerken dil tutulmak, kekelemeye başlamak: *Erbâb-ı vukûf ve kemâliñ mu'âhezât-ı şedîdesine karşı bu mişillü şarlatanlarıñ dūçâr-ı irtitâc olmaması mümkün degildir.* (I/278. s.).

irtisâd: (< Ar.) istif etmek, bir şeyi birbiri üzerine güzelce yerleştirmek. Kullanılmalı. (I/278. s.).

irticâ': (< Ar.) korkulu bir şüretde ummak, ümîd etmek: irticâ-yı necât, irticâ-yı hâlâş. Bunu *ricâ* etmek makâmında kullanmamalıdır. (I/278. s.).

irticâc: (< Ar.) heyecâna gelmek, çalkanmak, kabarmak: *irticâc-ı baħr, irticâc-ı efkâr.* || *Rûzgârıñ şiddetinden êtdi deryâ irticâc.* (I/278. s.).

irticâz: (< Ar.) ihtisâr etmek § baħr-i recezden şî'r söylemek. Nâdiren kullanılmışdır. (I/278. s.).

irticâs: (< Ar.) ra'd, gök gürüldemek, top gürlemek, bir şey patlayıp gürültü ile 'aks etmek. *Elfâz-ı müsta'meleden degilse de isti'mâli lâzımdır.* (I/278. s.).

irticâ': (< Ar.) geri dönmek § şatılan şey'in parasıyla fâ'ideyi mücib olacak şey almak. *Elfâz-ı müsta'meleden degildir.* (I/278. s.).

irticâl: (< Ar.) sözü düşünmeden söylemek, hâzır cevâblık tarzında söz söyleyiş; ekseriyâ bi'l-bedâhe, bilâ-tefekür şî'r söylemekde kullanılır: *Merhûm Hakkî Beg bir şâ'ir-i şâhib-i irticâl idi.* || *Şimdiki şî'r ü inşâımızda ise tertîb-i ma'anî ile berâber bir de teşkîl ve terkîb-i elfâz derdi zihni işğâl etmekle ne şî'rde ne de neşirde uşûl-i irticâl mümkündür* (Şî'r ve İnşâ Makâlesi); *Mürtecil medhiñde tab'-ı rûşenim ol rûtbe kim / Berķ¹⁸¹⁶ olur âyînesinde irticâliñ şüreti* (Nevres: K. 1/30); *İşte bu sebebledir ki el'ân / Tûrkîde yok irticâle imkân* (Lâ¹⁸¹⁷). (I/278. s.).

1816 Kâmûsta (N.2): bir.

1817 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertîb-i Harâbât:38.

irticālen: (< Ar.) irticāl şüretiyle, düşünmeksizin: *El-hāşıl şî'r-i tabî'i* odur ki *şā'ir cüz'i* bir *mülāhaza* üzerine *kalemi eline alıp irticālen kırk elli beyt nazm* edebilmeli (*Şî'r ve İnşā Makālesi*); *Çākeriñiz o kaşideyi irticālen inşād* eylemiş idim (*Nef'i*); *Hālişāne bir du'adır maqşadım tārīhden / İrticālen* söyledim geldim de *şevk ü gayrete* (İsmā'il Şafā). (I/279. s.).

irticām: (< Ar.) bir şey üst üste katlanmak. Türkçede kullanılmaz. (I/279. s.).

irticān: (< Ar.) adamın işi bozulmak. Hāli bozuk olmak. Kullanılmaz. (I/279. s.).

irtihāz: (< Ar.) rüsvāy olmak: *irtihāz-ı erbāb-ı aḡrāz*. *Elfāz-ı ma'rūfeden* degildir. (I/279. s.).

irtihāl: (< Ar.) bu 'ālem-i fāniden āhirete göçmek, vefāt: *irtihāl-i dār-ı na'im*, *irtihāl-i beka*. *«Tārīh-i irtihālī hātırında degil* (Reşid Paşa 1274); *Sene-i kameriyyesinde irtihāl etmiştir*. 'Bir mahalden başka bir yere nakl-i mekân etmek' ma'nasında kullanılmaz. Meselā "Komşumuz Sarıyer'e irtihāl etti." denilmez. *Methiye-i irtihāl bir müteverrime-i bed-bahtıñ ḡāret-zede-i mevt-i nā-behengām olan cemālini yine kendisine*

'arz ederken kaṭ'an müte'eşşir olmayan āyīneye teşbīh olursa becādır (Pejmürde ≈ Ekrem); *Pederiñ kırk altı yaşında olduğu hālde irtihālinde ben tahmīnen sekiz yaşında idim* ('Ömer'iñ Çocukluğu'ndan ≈ Mu'allim Nācī); *İkinci hücrede şāhib-i mezārlarıñ mermer firāş üzerine yatmış ve mermerden yayılmış mücessem şüretleri mevcüddur ki hālet-i irtihāllerini müş'ir* (Şarlottenburg¹⁸¹⁸ ≈ Sa'du'llāh Paşa); *Beḡāya eylemekle irtihāl ol Āşaf-ı şānī* (Lā¹⁸¹⁹); *Hamlini vaż' eyleyip kıldı cihāndan irtihāl* (Dīdār); *Te'sīr-i semm ile*¹⁸²⁰ *eyledi Şiddīk irtihāl* (Lā¹⁸²¹); *Āhir çalındı kūs-ı rahīl etdiñ irtihāl / Evvel konaḡıñ oldu cinān būsānları* (Bāḡī: Ms. 11/6). (I/279. s.).

irtihāş: (< Ar.) ıztırāb içinde ve hāl-i bī-huzūrīde bulunmak. İsti'māli enderdir. (I/279. s.).

irtihāş: (< Ar.) ucuz 'addetmek, edilmek: *irtihāş-ı es'ār*, *emti'anıñ irtihāşı*. (I/280. s.).

irtidā': (< Ar.) ridālanmak, bir şeyi bürünmek, örtünmek: *irtidā-yı nisvān*, *irtidā-yı hātūn*. (I/280. s.).

1818 Charlottenburg.

1819 Ziya Paşa ≈ Fihrist-i Şāhān-ı Āl-i Osmā: 19.

1820 Kāmūsta (N.2) bu tamlama yoktur.

1821 Ziya Paşa: TCB. 1/8.

irtidād: (< Ar.) dīn-i İslām'dan dönmek, dīn-i hakḳı terk etmek; mürted bundan müştakdır: *İrtihāl-i Muştafavāiden şoñra kabā'iliñ irtikāb ètdikleri şenī'a-i irtidāddan çekinmeyecekleri* (Emīr Nev-rūz ≈ Nāmıḳ Kemāl). (I/280. s.).

irtidā': (< Ar.) memnū'ātdan geri durmak: *Şürb-ı hamırdan irtidā', mādđi ve ma'nevī bā'ış-i intifā'dır.* (I/280. s.).

irtidāf: (< Ar.) ardına düşmek, ardından gitmek: *'Acemī bir yolcu teşādüf ètdiği kārbanā irtidāf eder.* Elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/280. s.).

irtizā': (< Ar.) bir şey eksilmek, bir türlü sebeble ziyān görmek. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/280. s.).

irtizāk: (< Ar.) rızklanmak, rızık almak: *erbāb-ı irtizāk.* ‖ *İrtizāk için kapıña gelen fakīri tatlı dil, güler yüz gösterip sevindir.* (I/280. s.).

irtisās: (< Ar.) fāş, şāyi' olmak: *irtisās-ı mādde.* Kullanılmaz. (I/280. s.).

irtisām: (< Ar.) resmi çıkmak, resmolmak, nakış olmak: *O dil-berinñ hayāli levh-i hātırına irtisām ètmiş-idi.* 'Arabīde olduğu gibi 'emre imtişāl' ve 'Cenāb-ı Hāḳḳ'a ilticā' ma'nāsında kullanılamaz. (I/280. s.).

irtişā': (< Ar.) rüşvet almak: *İrtişā şer'an ve kânūnen memnū'dur.* ‖ *Nuḥās-ı aḥrār-fürüş-ı¹⁸²² irtişā elinde mū-yı keşīde* (Şefiḳ-nāme). (I/280. s.).

irtişāḥ: (< Ar.) şızmak, terlemek. İştılāḥāt-ı tıbbiyyece a'zā-yı bedenden birinde peydā olan bir nev' marāz sebebiyle terāküm eden māyi'ñ şızıp dökülmesi. (I/280. s.).

irtişāf: (< Ar.) bir şeyi süzerek, emerek yudum yudum içmek: *irtişāf-ı mā'.* (I/280. s.).

irtişā': (< Ar.) iki şey birbirine yapışmak § dişler şık olmak § ḥubūbātı iki taş arasında döküp ufatmak. İsti'māli enderdir. (I/280. s.).

irtizā': (< Ar.) taḳdīr ve intihāb ve ihtiyār; begenilip seçilmek: *Şu'arā-yı sālifeden na't-gūlukda Naẓīm şāyān-ı irtizādır.* (I/280. s.).

irtizāḥ: (< Ar.) 'özür dilemek § cüz'ī 'aṭiyye almak. *İ'tizār* maḳāmında isti'māl veyāḥūd te'yīd için ona irdāf edilebilir. (I/280. s.).

irtizā': (< Ar.) süt emmek: *irtizā'-ı şabī.* (I/280. s.).

irti'ā': (< Ar.) otlamak: *irti'ā-yı aḡnām, irti'ā-yı mevāşī.* ‖ *İki gün rahleden bīrūn ve ba'īd-i mekle'ede irti'ā ile*

1822 Kāmūsta: iḥrār-fürüş.

ğaybūbeti ta'līm ve te'kīd etdi (Şefīk-nāme). (I/281. s.).

irtī'āb: (< Ar.) korkmak: *Sāriķıñ irtī'ābı ṭabī'ī degil midir? ‖ Ṭās-ı rüyīn-ı cevā-kevānı pür-ṭanīn-i irtī'āb etmiş-idi (Şefīk-nāme); 'Osmānlı dil-āverleriniñ böyle Viyana öñlerine ve Almanya'ya kadar giderek telemmu'-ı şamşām-ı mücāhidānelerine ḥatf-ı ebşār etmesi 'umūm-ı Avrupa bile dūçār-ı ıztırāb u irtī'āb etmiş idi (Meşāhīr-i İslām, Sulṭān Süleymān ≈ Ḥamīd Vehbī). (I/281. s.).*

irtī'ād: (< Ar.) ıztırāb ile, yıldırım çarpmış gibi titremek. Nādiren kullanılır. (I/281. s.).

irtī'āc, irtī'ās, irtī'āş: (< Ar.) titremek. Ekşeriyā irtī'āş kullanılır. *Arslanları bile lerze-nāk-ı irtī'āş edecek bir şüretde her ṭaraḫa şavlet göstererek qarşılarına çıkan düşman alaylarını zīr ü zeber etdiler (Meşāhīr-i İslām, Valīd bin 'Abdū'l-melik ≈ Ḥamīd Vehbī); İrtī'āş-ı yed, irtī'āş-ı dest-i 'acūz. İrtī'āc 'bir şey çoğalmak, dolmak' ma'nāsına da gelir. Fakat lisānımızda hiç kullanılmaz. (I/281. s.).*

irtī'āş: (< Ar.) deprenmek, silkelemek, sıçramak. Nādiren kullanılır. (I/281. s.).

irtī'āf: (< Ar.) ilerlemek, ileri geçmek. Kullanılmaz. (I/281. s.).

irtigāb: (< Ar.) rağbet, heveslenmek, hevesle istemek: *Böyle bir kitāb-ı müsteṭāb elbette cālib-i irtigāb olur. Çok kullanılmaz. (I/281. s.).*

irtifād: (< Ar.) kesb etmek, iktisāb gibi. Nādiren isti'māl olunur. (I/281. s.).

irtifāş: (< Ar.) es'ārīñ artması, her şey'in bahālī şatılması. Kullanılmalı. (I/281. s.).

irtifā': (< Ar.) yükselmek, yukarı çıkmak, yükseklik, māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır: *Ḥayra delāletle adamıñ şanı irtifā' eder, tevāzu ile insānıñ kadri irtifā' eder. ‖ Kışın bendleriñ şuyu iki metre irtifā' eder. ‖ Dā'ire-i 'askeriyyedeki ḫarīḫ kalesi altmış iki metre irtifā'ındadır. İrtifā' tahtası = rub'-ı dā'ire. İrtifā' almak = güneşin vakt-i zevāde yüksekliğini usturlāb ile ve ālāt-ı sā'ire ile ölçüp derecesini ḥesāb ve ta'yīn etmek. Her biri saṭḥ-ı zemīnden bir bucuḫ, iki metre mīqdārı mürtefi' olan bu laṭīf ağaçları gözden geçirmekde iken nazarım ancaḫ otuz, otuz beş santimetre kadar irtifā' peydā etmiş bir fidancığa teşādüf etdi ki yalnız bir gül açabilmiş idi (İktitāf ≈ Mu'allim Nācī); Şehr-i derūnunda yüz yirmi metre kadar*

mürtefi' bir *ma'bed* vardır, bunuñ şark tarafında yine o *irtifā'*da on iki kıt'a yek-pāre mermer direk görünmekdedir (Tadmour Harābelerini Ziyāret ≈ Şabāh); *İrtifā'*ın almağa olmuş mühendis çarh aña / Mihri usturlāb edip kılmış şu'a'ın rīsmān (Nef'i: K. 52/11). (I/281. s.).

irtifā'en: (< Ar.) irtifā' cihetiyle, yükseklikçe: *İstanbul ve Ğalağa kuleleri arasında irtifā'en fark vardır.* (I/282. s.).

irtifāk: (< Ar.) adam kendi dirsegine veyāhūd koltuk yaşıdığına dayanmak § dolmak. *İştılāhāt-ı tıbbiyyece ğayr-i müteharrik ve kıkkırdağa müstenid mafşal.* (I/282. s.).

irtikā': (< Ar.) artmak, yukarı çıkmak: *Merātib-i 'āliyye irtikā' êdikçe tevāzu'u arttırdı. || Lākin ne onlar gibi irtikā' ve i'tilāya mütehammil ne de berikiler gibi iftikāra mütenezzil olan karğalar -bilinmez ki ne için- bu haķır kuşları tevbih ve tekdır ile ta'zibden hālī kalmazlar (Pejmürde ≈ Ekrem). İlerlemek, ileri gitmek: *Mülkümüzde şan'at-ı tabā'at irtikā' ediyor. Teraķķı birinci ma'nāda az, faķať ikinci ma'nāda çok kullanılır. Mevķi'-i isti'māllerine diķķat olunmalıdır:**

Māh-ı ğarrā āheste āheste bālā-yı āsmāna irtikā' ederek ğāh tarik-i nıl-ġunī üzerinde bir şüret-i dil-pezır ile seyr eder (Amerika'da Bir Ğece ≈ Ekrem); Eyler idi nesil ber nesil intikāl / İrtikā' buldukça bulmuşdu kemāl ('Ubeydī); Mādām eŗeri durur hayātın / Me'muldür irtikā'sı zātın (Lā¹⁸²³). (I/282. s.).

irtikāb: (< Ar.) beklemek, gözlemek: *İrtikāb mūcib-i iztirābdır. Teraķķub bundan ziyāde isti'māl olunur. Bunlar, yine bu ma'nāda kullanılan intizār'dan kuvvetlidir.* (I/282. s.).

irtikāş: (< Ar.) cenkde 'askerler, birbirine karışmak: *İrtikāş-ı şufuf-ı a'dā. Elfāz-ı müsta'meleden degildir.* (I/282. s.).

irtikāb: (< Ar.) nā-sezā, fenā iş işlemek, işlenilmek: *irtikāb-ı şenī'a-i kızb ve riyā, cināyetiñ irtikābı. § Bir me'mūruñ hıdmet-i resmiyyesince sū-yı isti'mālātda ve kötü harekātda bulunması: Muħāsebe me'mūrunuñ irtikābı tahakķuk êdiginden. 'Arabīde olduġu gibi rükūb ya'nī 'binmek' ma'nāsında isti'māl olunamaz. Lisānımızda muţlakā 'kötü fi'l işlemek' ma'nāsında kullanılır. Mürtekib 'hırsızlığı kötülüġü kabūl*

eden' demektir. *Ne hayālimde ihtimāl-i gürūr / Ne mezāhimde irtikāb-ı riyyā*¹⁸²⁴ (Fuṣūlî: K. 37/3); *Ne söz ki olmaya mazmūn-ı medhiñi müş'ir / Olur hayāli dile irtikāb-ı şuğl-ı zemīn* (Nef'î: K. 33/40); *Meclis-i meclis-i 'irfān olsun / Her gören şevk ile hayrān olsun / Ya'nī her lafz-ı ola pür-ma'nī / İrtikāb eyleme māla ya'nī* (Vehbî¹⁸²⁵: 414-415); *Kağısın-ı irtikābından gönül hayrettedir / Hem güneh hem girye-i hacletdir istiğfāre şart* (Nābî: G. 366/5). (I/282. s.).

irtikāz: (< Ar.) nabız atmak, damar segirmek § rezk edilmek, metin kılmak. Nādireni ikinci ma'nāda kullanılmışdır. (I/283. s.).

irtikās: (< Ar.) baş aşağı yuvarlanmak § bir hādiseye düşmek § müzdaħim olmak. Elfāz-ı ma'rūfe ve müsta'meleden degildir. (I/283. s.).

irtikāz: (< Ar.) muṣṭarib olmak § hāmileniñ karnında cenīn oynamak. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/283. s.).

irtikāk: (< Ar.) zāhirde cerbezeli görünen adam-ıñ hīn-i muḥāşamada söz söyleyemeyip muṣṭarr kılması. Müsta'mel degildir. (I/283. s.).

irtikām: (< Ar.) yığılmak, o şüretle sıkışmak. Kullanılmaz. (I/283. s.).

irtimā': (< Ar.) ok gibi atılmak, yek-digeriyle atışmak: *irtimā-yı eşirrā*. Nādireni kullanılmışdır. (I/283. s.).

irtimāz: (< Ar.) ıztırāb ile yerinde deprenmek. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/283. s.).

irtimās: (< Ar.) şuya dalıp gitmek, dalgıçlık. (I/283. s.).

irtimāz: (< Ar.) yerinden oynadıp şıçratmak § Bir kimseyi himāye etmek. Kullanılmaz. (I/283. s.).

irtihān: (< Ar.) bir şeyi rehin olarak almak, bir şey rehin şüretiyle alınmak: *Şarrāf-ı mūmā-ileyh irtihān etmiş olduğu elmās takımları red ve teslīm eyledi. | Altın kordonuñ irtihānı*. (I/283. s.).

irtivā': (< Ar.) içerek kanmak § a'zā-yı beden ve mefāsil kalınlaşmak § ip bükülmek. (I/283. s.).

irtivāh: (< Ar.) nevbetle işlemek. Kullanılmalıdır. (I/283. s.).

irtiyāb: (< Ar.) şübhe, şek; şübhelenmek: *İki kere ikiniñ dört edeğegi bī-irtiyābdır*. Ekseriyā bu şüretle kullanılır. *Ėtmek* māddesiyle berāber nādireni isti'māl olunur. *Yakīniyyātdan 'add u i'tikād olunan ba'zı kazāyā bile ġalaṭ hiss-i ihtimāl ve*

1824 Dīvānda: *Ne mizācında irtikāb-i gürūr / Ne fi'ālimde ihtimāl-i riyyā*.

1825 Lutfiyye.

mülāhazasına mebnī mahall-i bahş ü irtiyābdır (Lāhika-i Taḫvīm-i Edvār ≈ Cevdet Paşa); İnkāra vücdī gitdim ammā / Yoklukda da irtiyāba düşdüm (Ekrem). (I/283. s.).

irtiyāh: (< Ar.) sürür ve feraḥ kesb etmek, rüzgārlanıp rāḥat etmek. Nādiren isti'māl olunur: (I/284. s.).

irtiyā': (< Ar.) korkmak, ürkemek. Kullanılmaz. (I/284. s.).

irş: (< Ar.) vefāt eden şahşın vārişiniñ şer'an aldığı tereke ve muḥallefāt, mīrās. (I/284. s.).

irşen: (< Ar.) mīrās olarak, irş şüretiyle: *Bunca emvāl ve emlāk irşen kendisine intikāl etmiş iken az vāḳit içinde cümlesini maḥv ü hebā etmişdir. ‖ İşte bu civān-merdāneniñ aḥfādı olan 'Oşmānlılara irşen ve fıtraten ḥā'iz oldukları şıfat-ı saḥāvet bir vāḳife-i 'użemā taḥmīl eylemişdir (Taşvīr-i Efkār ≈ Kemāl); Bir kitāb-ı nefīse bir cāhil / Oldu irşen -ḳazā bu yā-yı nā'il (Ekrem). (I/284. s.).*

irşī: (< Ar.) irşe mensūb; babadan, anadan ḳalma: *mülk-i irşī, naḳd-i irşī, emlāk-i irşiyye, marāz-ı irşī, 'ilel-i irşiyye. (I/284. s.).*

irşās: (< Ar.) eskitmek, eskitilmek, yıpratmak, yıpratılmak: *irşās-ı libās, eşvābıñ irşāşı. (I/284. s.).*

ircā': (< Ar.) te'eḥḥür ve te'hīr etmek.

Eski luḡat kitāblarında 'etrāf' ma'nāsına gösterilmiş ise de yañlıştır. *Ḳāmūs-ı Kebīr*'de ve *Aḥterī*'de bu kelime bālāda 'arz olunan ma'nāda gösteriliyor. 'Arabīde ḳullanılan ma'ānī-i sā'iresi bizce lāzım değildir. 'Etrāf' ma'nāsına olan ercā'dır ki 'Arabīde 'ḳuyu' ve 'ḳabir kenārı' ve 'her şey'in ḫaraf ve nāḫiyesi' ma'nāsına gelen *ricā*'nın cem'idir. (I/284. s.).

ircā': (< Ar.) geri çevirmek, çevirilmek, geri döndürmek, döndürülmek: *ircā'-ı naḫar, ircā'-ı fikir, kelāmıñ ircā'ı. İ'āde ile farklı bulunduğundan mevḳi'-i isti'māllerine diḳḳat edilmelidir. Meşelā "i'āde-i ziyaret" maḳāmında "ircā'-ı ziyaret" denilemez. 'İnāyeten ve muḥabbeten iş-bu varāḳ-pāreyi ba'del-ḳırāat yine ḫarafımıza ircā' işbāt-ı muḥabbete burhāndır efendim (Ḳāḍī'asker ≈ 'İşmet); Taḳlīd-i Avrupa ile eskimiş dramınıñ seyrinden ziyāde onlara ircā'-ı ḫayāl ederek insānda ārzū-yı girye ḫāşıl olur (La Dam O Ḳamelya ≈ Aḫmed Rāsım); Görñlünde ne ḳadar ezvāḳ ve eşvāḳ, ne derece ḳābiliyyet meyelān ve muḥabbet var ise cümlesini añña ircā' eder bed-baḫtlardır (Pejmürde*

≈ Ekrem); *Evvel-be-evvel*
İstanbul'dan başlanılarak hayrāt-ı
kadīmeniñ vaż'-ı aşlīsine ircā' olunması
(*İttifāk-ı Muhtācīn* ≈ *Şināsī*). (I/284.
s.).

ircāf: (< Ar.) fenā şey ile meşğul
olmak, arz-ı tezelzül etmek.
Kullanılmaz. (I/285. s.).

ircāl: (< Ar.) bir adamı piyāde etmek,
yayan yürütmek. (I/285. s.).

irhāb: (< Ar.) bol olmak, bollanmak §
genişlemek. Kullanılabilir. (I/285.
s.).

irhā': (< Ar.) gevşetmek, gevşedilmek §
şalivèrmek, şalivèrilmek: *İrhā-yı*
*'inān-ı semend-i hāme*¹⁸²⁶ gibi ta'bīrāt-
¹⁸²⁷ kadīme şimdi hōş görülmüyor.
Zimām-ı esbiñ irhāsi. || *Meşelā gālaṭ-ı*
meşhūr hükümünü alan haz ve çamaşır
ve muğaylān kelimeleriniñ aşlına
irhā'ları naşıl ma'kül ve mümkün olur
(Münīf Paşa); *Şevķī-vār vādī-i*
ma'nāda tekāpū biraz / N'ola gösterse
'inān-ı kaleme irhāyı (Nef'ī: K. 45/31);
Burāk-ı 'izzet ü cāhı edip pā-beste-i
tahşīş / Semend-i rahmet-i 'āmuñ
'inānın eylemiş irhā (Nābī: K. 1/45).
(I/285. s.).

irhāş: (< Ar.) ucuzlatmak,
ucuzladılmak: *irhāş-ı es'ār, es'ārīñ*
irhāşı. || *Ekmek, tuz, ğaz, haṭab*¹⁸²⁸,
kömür gibi havāyic-i zarūriyyeden olan
şeylerin irhāşı elzemdir. (I/285. s.).

irdā': (< Ar.) aşağı düşürmek, helāk
etmek. *Ḳāmūs-ı Kebīr*'de ve *Aḥterī*'de
vesā'ir kütüb-i luġatda böyle
gösteriliyor. *Lehçe-i 'Oşmānī*¹⁸²⁹'de
'dayanmak, zahīr olmak'
ma'nāsında gösterilmesi neye
müstenid idigü bilinemedi. Zāten
lisānımızda ender olarak kullanılır.
(I/285. s.).

irdāf: (< Ar.) ardı sıra yürütmek,
yürütülmek. *Ardı sıra īrād etmek,*
édilmek. Ma'nālī ma'nāsız irdāf-ı kelām
étmek hüner degil, yāve-gülükdur. ||
Şubha dek kesmeyerek lāf étdim / Söze
biñ bilmece irdāf étdim (Neylī¹⁸³⁰).
Lisānımızda yine bu ma'nāda *terdīf*
daha çok kullanılır. (I/285. s.).

irdāfen: ardı sıra yürütmek veyā
yürütülmek şüretiyle. (I/285. s.).

irzīz: (< Ar.) lerziş, titreme § tolu
dānesi § dik ses, şavt-ı müdhīş.
(I/285. s.).

irsā': (< Ar.) sâbit ve pây-dār kılmak,
kılınmak: *irsā-yı lenger, sefīneniñ*

1826 Kāmūsta: hāne.

1827 Kāmūsta: ta'bīrātūñ.

1828 Kāmūsta kelime "ha" ile yazılıdır.

1829 915. s.

1830 Bulunamadı.

irsâsı. Lisânımızda az kullanılır.
(I/285. s.).

irsah: (< Ar.) bir şeyi sâbit ve pây-dâr etmek. Kullanılmaz. (I/285. s.).

irsâl: (< Ar.) göndermek, gönderilmek. Eşhâş ve eşyâda isti'mâl olunur. *Eşyâ-yı maflûbe postaya teslîmen irsâl edildi. || Kitâbın irsâli için. İrsâl-i lihye = şakal şalıvirmek. İrsâl-i meşel = meşhûr bir fıkra veyâ söz irâdıyla kelâmı, fikri kuvvetlendirmek. İlyâs Paşa merhûm, hedâyâ-yı mebhûsün-'anhânın şukkasının kenârını (Kitâb-hâne-i Ebü'z-Ziyâ); Mestûr olmaya ki vârid olan berât-ı hümayûn mazmûnu irsâl olunan 'arza muṭâbık olmayıp taşarrufda nâkış kalmışdır (Fuzûlî¹⁸³¹); 'Alâ'a'd-dîn-i Selçukî edip tabl u 'alem irsâl / Muḥakkak altı yüz doksan dokuzdur ḥuṭbe 'unvânı (Hemdemî); İrsâl-i meşelde mişli yokdur / Bu şivede söz egerçi çokdur (Lâ¹⁸³²); Bayır olmuş mülke ta'yîn etdi ma'mûr-ı ḥired / Şuşamış gül-zâra irsâl etdi ebr-i nev-bahâr (Fuzûlî: K. 12/23). (I/286. s.).*

irsâlât: (< Ar.) gönderişler: *irsâlât me'mûru. || Orozdibeḳ Ticâret-hânesi'nin taşraya irsâlâtı gündün güne artıyor. || Bunun imkân tahtındaki*

taḥşîlâtınca da aṣlâ i'tinâ olunmayıp Dersa'âdet'e 'â'id rub'a maḥsûben pek az irsâlât vukû' bulması dahî (Mektûb ≈ Sırrî Paşa). (I/286. s.).

irşād: (< Ar.) tarîḳ-i müstakîme ve semt-i şalâḥ ve felâḥa sevḳ etmek, edilmek, doğru yol göstermek, gösterilmek: *Ḥatt-ı hareketim pek saḳîm idi o pîr-i rûşen-zamîr beni irşād etdi. || Dalâlet-i pîşkânın irşâdı. || İlâhî, 'âbidlerin 'ibâdete kuvvet ve tâ'ata istiṭâ'at nerede bulurdu, sen irşād etmeseñ (Sinân Paşa); Ḥikmet-âmîz gerekdir eş'âr / Ki me'âli ola irşâda medâr (Nâbî¹⁸³³: 1000); Oldur şu'arâ-yı Rûm'a üstâd / Oldur eden ehl-i nazmı irşād (Lâ¹⁸³⁴); 'Ârızî âyet-i ulâ-yı kelâm-ı ezelî / Suḥanî ḡâyet-i ma'nâ-yı kitâb-ı irşād (Nâbî: K. 2/33); Beni irşād eden eltâf-ı hümayûnuñdur / 'Ömrün efzûn ola ey rehber-i beydâ-yı Kerem (Aḥmed Ḥamdî); İmâm-ı dîn-penâhân mürşid-i irşād-ı âḡâhân / Ümîd-i kâim-ḥâhân kâr-dân-ı dîn ü dünyâdır (Şabrî: K. 7/35). (I/286. s.).*

irşâf: (< Ar.) şuyu şorarak, yudum yudum çekerek içmek. Hiç kullanılmaz. (I/286. s.).

1831 Şikâyet-nâme.

1832 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rûm: 56.

1833 Hâyriyye.

1834 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rûm: 144.

irşāk: (< Ar.) bir şey'e naşb-ı nazar etmek, dik bakmak. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/286. s.).

irşā': (< Ar.) yerinden ayrılmak. Kullanılmaz. (I/287. s.).

irşā': (< Ar.) uzun bir ālet-i cāriha ile dürtmek. Me'nūs degildir. (I/287. s.).

irşān: (< Ar.) raşānet vermek, muhkem kılmak, kılınmak: *irşān-ı esās, irşān-ı binā, cidārīn irşanı*. Lisānımızda bu maḳāmda *tarşīn* ziyāde kullanılır. (I/287. s.).

irzā': (< Ar.) rāzī etmek, edilmek: *İrzā-yı tarafeyn, şāhibü'l-beyti irzā ettikten soñra, şāhib-i mālīn irzāsı*. || *Vèrip hāḳḳ-ı şarīhīn kabz u bast ü maḥv ü işbātīn / 'Adālet-hāne-i hikmetde etmiş cümlesin irzā* (Nābī: K. 1/8). (I/287. s.).

irzā': (< Ar.) emzirmek, emzirilmek: *Vālidesi hasta olduğundan çocuğu irzā' edemedi, zavallı şabīnīn irzā'ı*. || *Yāhūd gehvāre-i taşavvurda irzā' eylemekde olduğumuz ferzend-i ārzū meşy ü harekete tāb-āver olmazdan evvel* (Şefīk-nāme Şerḥi). (I/287. s.).

irze: (< Ar.) çayırılık, otu ziyāde maḥall. Kullanılmaz. (I/287. s.).

irtāt: (< Ar.) tenbellikden hareket etmemek, yerinden kalkmamak. Kullanılabilir. (I/287. s.).

ir'ā': (< Ar.) ra'y etmek, otlamak: *ir'ā-yı aḡnām*. (I/287. s.).

ir'ās, ir'ās: (< Ar.) titremek. İkincisi kullanılır. (I/287. s.).

ir'ās: (< Ar.) çekmek şüretiyle şarşmak. Kullanılmaz. (I/287. s.).

irḡāb: (< Ar.) raḡbet ettirmek, ettirilmek: *Ġazeteye bu fıḳranıñ derci irḡāb-ı nās içündür. Terḡīb çok kullanılır*. (I/287. s.).

irḡad: (< Ru.) renç-ber, işçi, 'amele. 'Arabīde *irḡad* 'halaṭ, urḡan' ma'nāsını ifāde eder. Irḡad pazarı = renç-ber ve 'ameleniñ toplu bulundukları, iḳāmet ettikleri maḥall. *Şu kadar var ki tenbeller de 'ālemiñ dilencisi, sefīhler de şunuñ bunuñ irḡadıdır. Dinlese yalan olmaz* (Kemāl). § Yelkenli gemileriñ baş taraflarında bulunan ve lenger zincīri, halaṭı şarmak için kullanılan dōlāb. § 'Ameleniñ boca edip çevirdikleri ālet-i cer, bocurḡad Bu lafzı 'Arabī 'ırḡad'dan muḥarref zannedenler aşlını bilmediklerinden ḥaṭā ediyorlar. *Ne bu tertīb-i ḥikem cümle Benī Ādem iken / Birisi hāne yapar birisi olmuş ırḡād* (Nābī: K. 2/16). (I/287. s.).

irḡāf: (< Ar.) sür'atle yürümek § hırşla bakmak. Kullanılmaz. (I/287. s.).

irgām: (< Ar.) yere sürtmek, sürtülmek. Ekseriyā enf ve ünūf lafzlarıyla ve kemāl-i tezlīl ve tahkīr makāmında isti'māl olunur: *irgām-ı enf-i düşman, irgām-ı ünūf-i a'dā ta'bīrāt-ı kadīmesi meşhūrdur. Terğīm* de bu ma'nāda ve daha ziyāde kullanılır. (I/287. s.).

irgān: (< Ar.) bir adamı tama'a düşürmek § bir işi kolaylaştırmak. Lisānımızda kullanılmaz. (I/288. s.).

irfā': (< Ar.) bir tarafa meyl etmek § müdārā ve mücāmelede bulunmak § takrīb etmek, takarrüb eylemek. Elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/288. s.).

irfād: (< Ar.) yardım etmek, bir şey vermek. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/288. s.).

irfāl: (< Ar.) etegi şarkıtmak, elleri sallayarak yürümek. Müsta'mel degildir. (I/288. s.).

irfāh: (< Ar.) refāh ve rāhata mazhar kılmak, kılınmak: *irfāh-ı fuḳarā, irfāh-ı ahālī, 'acezenin irfāhı*. Yine bu ma'nāda *terfīh* ziyāde kullanılır. (I/288. s.).

irfitāt: (< Ar.) ufaqlamak, ufak ufak yapmak. İsti'mālī lāzımdır. (I/288. s.).

irkā': (< Ar.) gözyaşı ve kanı akıtmayıp durdurmak. Teşkīn etmek. § Damarı sıkıp āşikāre kılmak: *irkā-yı dümū' eytām*. (I/288. s.).

irkāb: (< Ar.) ba'de'l-vefāt yine kendi 'āilesine vereşesine 'ā'id ve rācī' olmak şartıyla şahş-ı āhire bir şey hibe etmek. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/288. s.).

irkād: (< Ar.) uyutmak, uyutulmak: *Vālidenin birinci vazīfesi çocuğu evḳāt-ı mu'ayyenede irzā' ve irkād etmektir. Etfālīn muḥāfaẓa-i şihḥat ve 'āfiyetleri için mu'ayyen bir zamānda it'ām ve irkādı huşūşuna fevḳa'l-'āde diḳḳat ve i'tinā etmek ebeveynin vazīfesidir. İsti'mālī ma'rūf degildir. Yine bu ma'nāda tenvīm çok kullanılır. (I/288. s.).*

irkāş: (< Ar.) rakş ettirmek, ettirilmek, oynatdırmak: *irkāş-ı şıbyān. etfālīn irkāşı*. 'Arabīde olduğu gibi 'deveyi çekip götürmek' ma'nāsı bizce naẓar-ı i'tibāra alınamaz. (I/288. s.).

irkāk: (< Ar.) cāriye ve köle satın almak veyā edinilmek: *irkāk-ı cevārī*. § İncitilmek. Lisānımızda ikinci ma'nāda hīç kullanılmaz. (I/288. s.).

irkāl: (< Ar.) sür'atle yürümek. Hīç kullanılmaz. (I/288. s.).

irkān: (< Ar.) kına yakınmak, kına ile boyanmak: *irkān-ı lih̄ye, irkān-ı eydī-i nisvān*. § Kızılağaç, za'ferān § 'kardeşkanı' denilen 'ilāç § şarılık 'illeti § ekinleri bozan şak. (I/288. s.).

irkā': (< Ar.) fenā söylemek, iftirā etmek § te'h̄ir eylemek. Kullanılmaz. (I/289. s.).

irkāb: (< Ar.) bindirmek, bindirilmek: *Çocukları arabaya irkāb eyleyip Kāğūd-hāne'ye gönderdim. || Yolcununı vapura irkābı...(I/289. s.).*

irkāben: (< Ar.) bindirerek, bindirilerek: *Hastayı arabaya irkāben mu'āyene-hāneye göndermek lāzım geliyor. || Mekteb talebesiniñ şimendifere irkāben Ayastefanos'a götürülmesi. Bu maḳāmda bi'l-irkāb da kullanılabilir. (I/289. s.).*

irkāh: (< Ar.) i'timād etmek § dayandırmak, şıgındırmak. Elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/289. s.).

İrd: (< Ar.) hemze-i meftūḥa ve hemze-i maẓmūme ile de telaffuzu cā'izdir. Bir ferişte nāmıdır ki Zamān-ı Cāhiliyyet'de diyār-ı Fārs ahālīsi bunu dīn ü mezheb ve ürd şüretiyle okunursa *dağlar mü'ekkili* 'addederlerdi. § Farisiyān 'indinde her māh-ı şemsiniñ yirmi beşinci

gününe 'rūz-ı ird' denilir ve yevm-i mezkūr gāyetle mes'ūd ve müteyemmin 'addédilir. 'Feyz, yümn, bereket, ṭarāvet ma'nālarını ḥāvi' demekdir. Ürd-i behişt 'sene-i şemsiyyeniñ ikinci ayı' demekdir ki faşl-ı bahārıñ vasaṭı ve nebātātıñ, eşcārıñ kemāl-i ṭarāveti ve zemīn ve zamānıñ, āb-ı havānıñ gāyetle i'tidāli vaḳti olup 'ālem-i nümüne-nümā-yı cennet bulunduğundan bu nām ile tesmiye olunmuşdur. *Ērdi yine ürd-i behişt oldu hevā 'anber-sirişt / 'Ālem behişt-ender-behişt her gūşe bir bāğ-ı İrem* (Nef'ī: K. 15/2). (I/289. s.).

İrem: (< Ar.) 'ceng' denilen ālet-i mūsikīyi ihtirā' etmiş olan şahsıñ ismidir. § 'Poṭa, ṭabla' ma'nāsına gelir ki 'oḳ ve ḳurşun atmağa maḥşūş nişān-gāh' demekdir. § Ḳavm-i 'Ād zamānında Şeddād'ıñ gūyā naẓīre-i cennet olarak tanẓīm ve inşā ettirdiği meşhūr bāğçe. Edebiyāt-ı ḳadīme-i 'Osmāniyyede ekseriyā *bāğ-ı İrem* tarzında kullanılmışdır. Hemzeniñ fetḥiyle okumamalıdır. *Ērdi yine ürd-i behişt oldu hevā 'anber-sirişt / 'Ālem behişt-ender-behişt her gūşe bir bāğ-ı İrem* (Nef'ī: K. 15/2); *Ḳaşr-ı cennet mi bu yā bāğ-ı İrem yā gülsitān / Yā ḥarīm-i*

ḳuds yā beytü'l-ḫarem yā āsmān
(Nev'î: K. 37/1); *Dāmen-i feyẓinde*
deryûze-keş-i nāmiyedir / Tûbā-i bâğ-ı
İrem şaḫn-ı çemen-zârimıza (Eşref
Paşa: G. 185/2); *Destān-zen-i ḳudsî-*
nağamātım ki terānem / Āvîze-i gûş-ı
gûl-i bōstān-ı İrem'dir (Nef'î: K.
59/9). (I/289. s.).

irmā: (< Ar.) remy etmek, atmak: *irmā-*
yı sihām. Nādiren kullanılmışdır.
(I/289. s.).

irmān: (< F.) "âriyet, egreti" demektir.
Ş Diyār-ı Fars'da bir beldenin
ismidir. (I/290. s.).

irmegān: (< F.) *nuḫûset* muḳâbilidir.
Sa'âdet, iḳbāl. Ş 'Terbiye edici'
ma'nasında da kullanılır. (I/290. s.).

irvā': (< Ar.) şulayıp kandırmak, su ile
kandırılmak; sîr-âb etmek, edilmek:
Nîlûfer Nehri Bursa Ovası'nı saḳî ve
irvâ eder. || bâğçeniñ irvâsı, erbâb-ı
'aṭaşın ârzûsu. || Şevâhiḳiñizi ḳarlar,
buzlar altında setr eden, arâzî irvâ ve
iḫyâ edici o menba'ları, her ṭaraḫa feyẓ ü
bereket ve ḫayât-baḫş eyleyici o
beherleri. Sîneñizde nebe'ân ve cereyân
êtdiren kimdir (Louis Kuzen de Preo ≈
Ekrem); *Êtmiş meger ol riyâzı Mevlâ /*
Yek-pâre gümüş şuyuyla irvâ (Şeyḫ

Ġalib¹⁸³⁵: 676); *Êdüb dölâb-ı istiğnâyı*
gerdân cû-yı cûd üzre / Riyâz-ı ihtiyâc-ı
mümmkinâtı eylemiş irvâ (Nâbî: K. 1/9).
(I/290. s.).

irhâb: (< Ar.) ḳorḳutmak,
ḳorḳutulmak: *irhâb-ı eşirrâ, eşrârîñ*
irhâbı. Lisânımızda *terhîb* ziyâde
kullanılır. (I/290. s.).

irhâşât: (< Ar.) bir peygamberin
ba'sinden evvel -zuhûr-ı
peygambere işâret ve 'alâmet
olarak- vukû'-bulan ḫâriḳu'l-'âde
ḫâlât. Faḫr-i kâ'inât 'aleyhi
ekmelü't-taḫiyyât efendimiz
ḫazretleriniñ bi'set-i
seniyyelerinden evvel ṭâḳ-ı Kısra
yıkılmış, biñlerce senelik nâr-ı
Mecûs sönmüş, Sâve Gölü yere
geçmiş idi. Bunuñ müfredi olan
irhâş 'Arabîde 'duvâr yapmak,
umûr-ı ḫayriyye ile meşḡûl olmak'
gibi başḳa ma'nâlara delâlet eder.
(I/290. s.).

irhâf: (< Ar.) âlet-i cāriḫayı bilemek,
keskin etmek: *irhâf-ı seyyf, irhâf-ı*
ḫançer. (I/290. s.).

irhân: (< Ar.) bir şeyi rehin ḳoymak,
bir nesne rehin ḳonulmak.
Lisânımızda *terhîn* çok kullanılır.
(I/290. s.).

iryāl: (< İt.) aşlı *riyāl'* dir. Avusturya ve İspanya devletlerinin direkli ve kuşlu bir nev' gümüş sikkesi. Amerika doları. Bilād-ı 'Arabīde ziyāde tedāvül eder. (I/290. s.).

iryāle: (< İt.) donanmanın üçüncü mertebede amiri, kumandanı. Ekşeriyā filonuñ düm-dārı maḳāmında bulunurdu. Vaḳtiyle bu 'unvān 'Osmānlı donanmasında kullanılırdı. Şimdi külliye metrūkdur. (I/290. s.).

irīd-i būrid¹⁸³⁶: (< F.) 'Sīstan şoḡanı' denilen bir devādır ki yarılmış şoḡana beñzer bir kökdür. Türkçede 'zanbaḳ kökü, süsen-i aḥmer kökü' derler. Bāşūr 'illetine tılā, dem-i ḥayzı iḥrāca tenāvül etmek şüretiyle isti'māl olunur. (I/290. s.).

izā': (< Ar.) 'Arabīde ma'ānī-i keşīrede müsta'meldir. *Ḥizā* gibi bir şey'in muḳābili, sırası. Lisānımızda *ḥizā* ziyāde isti'māl olunur. (I/291. s.).

izāḥa: (< Ar.) bir şeyi ayırmak, yerinden ayırıp ber-ḫaraf etmek. İsti'māl olunmaz. (I/291. s.).

izār: (< Ar.) fūṭa, peştemāl gibi belden aşağıya şarınmaḡa maḥşuş örtü, don, şalvār. 'Arabīde olduḡu gibi ḥarekāt-ı sā'ire ile lisānımızda

kullanılmaz: *izār-ı zertār*. İzār-bend = atıñ bağı. *İzār*: Fārisīde 'şuyuñ dibi' demektir. 'Arabīde 'ka'r' denilir. Ş 'Ser-püş, fes üzerine şarılan destār, şarık' ma'nāsında da isti'māl olunur. Türkçede -yumurṭa zarı, zar gibi ince ta'bīrātında görüldüğü vech ile bu lafzın hemzesi ıskāṭ olunur. (I/291. s.).

izāre: (< Ar.) ziyāret ettirmek, ziyārete sevk etmek: *izāre-i merāḳıd*. Nādiren kullanılan elfāzıdır. (I/291. s.).

izāle: (< Ar.) gidermek, giderilmek, yok etmek, edilmek. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır. *İzāle-i ḡam*. || *Re'īs-i eşkıyānıñ izāle-i vüçüduyla çetesi daḡılmış ve ahālī mazḥar-ı emn ve selāmet olmuştur. Āsāyiş-i memleketi iḥlāle çalışan ḥabīşin izāle-i vüçüdu elzemdir. || Zulumāt-ı kā'inātı izāle için melekler tarafından aḳşāmdan aḳşāma ta'līḳ ve ikād edilir bir ḳandīl olmaḳ üzere telāḳḳī eyledigim nücüm-ı zehrāya (Huz Mā Şafā ≈ İsmā'īl Şafā); Şüst ü şū ḳılmaz izāle şüreti āyīneden (Nazīm).* (I/291. s.).

izbād: (< Ar.) köpüklenmek Ş ağaç çiçeklenmek. Kullanılmaz. (I/291. s.).

izbār: (< Ar.) yazıp bildirmek, yazılıp bildirilmek: *Sefīneniñ ḳaptanı İzmir*

1836 Burhan-ı Katı: irīd berīd.

limânına şûret-i muvâşalatını izbâr etti. || Keyfiyyetiñ izbârı maḥalline iş'âr edildi. Kitâbet-i resmiyyede çok kullanılır. (I/290. s.).

izbāndit: (< İt.) ma'rûf ḥaydūd. Şakî Ş ḥaydūd kıyâfetinde korkunç iri adam. Ğalaṭı *izbandud'*dur. (I/291. s.).

izcā': (< Ar.) def' etmek, sürüp ilemek. Kullanılmaz. (I/291. s.).

izdicār: (< Ar.) bir şeyden men' için edilen ihtâr ve naşihatı kabûl etmek, söz dinlemek: *izdicār-ı şığār*. Nâdiren kullanılır. (I/291. s.).

izdiḥām: (< Ar.) birikmek, toplanmak; galebelik: Vapurda kemâl-i izdiḥâmdan oturacak değil ayakda duracak yer yokdu. || *Hattâ bâb-ı hümayûn ile ârâm-gâh-ı ḥâssa miyânı, dīvân yolu gibi keşret-i âmed-şüü-i gân ile pür-izdiḥâm olduğu meşhûd-ı muḥarrer erkâm olurdu (Lâyiḥa-i Târîḥiyye ≈ Müverriḥ 'Âşım).* (I/291. s.).

izdirâ': (< Ar.) taḥkîr etmek, hakâretle görme: *naẓar-ı izdirâ, çeşm-i izdirâ. || İnsân ebyâ-yı cinsini izdirâ etmemelidir. Az kullanılır. (I/292. s.).*

izdirâd: (< Ar.) bel' gibi yutmak. Kullanılabilir. (I/292. s.).

izdirām: (< Ar.) loğmayı büyük büyük yutmak: *Elbette izdirām-ı neked ü âlâm ile düşman-kām etmek (Şefîḫ-nâme).* Nâdiren kullanılır. (I/292. s.).

izdivâc: (< Ar.) eş, çift olmak, çiftleşmek, nikâḥ ile karı kıca olmak, te'ehhül etmek: *İzdivâc emr-i meşrû'dur. || Öyle bir dârü'l-mülk ki zamânımızda Asya'nıñ 'aql-ı pîrânesi Avrupa'nıñ bîkr-i fikriyle izdivâc etmek için bir ḥacle-gâh olmuştur (Tenvîr-i Esvâḳ ≈ Şinâsî); Bulmağla bir iki ḥôşça ta'bîr / Erlik midir izdivâcî taşvîr (Şeyḥ Ğâlib¹⁸³⁷: 200); İzdivâcında taḥarrî eyle / Şakın evlenme teserrî ile (Nâbî); Nedir mu'âmele-i izdivâc şu her vezn / Nedir teḥbâyi'-i evlâdda ḥilâf-şî'âr (Lâ¹⁸³⁸).* (I/292. s.).

izdiyâd: (< Ar.) artmak, çoğalmak: *Du'â-yı izdiyâd-ı 'ömr ve iḳbâl ḥazret-i veliyy-i ni'mete mevâżîn. || Keşfü'z-zünûn öyle bir eşerdir ki eskidikçe kıymet ve ehemmiyyeti izdiyâd bulur (Şâlih Zekî).* Bu ekseriyâ etmek ve eylemek mâddeleriyle, ba'zen de bulmak mâddesiyle kullanılır. Bir luğat kitabında ekseriyâ bulmak mâddesiyle kullanıldığı gösteriliyorsa da yañlıştır. Yine bu

1837 Hüsn ü 'Aşk.

1838 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerife: 3/21.

ma'nāda tezāyüd ekşeriyā etmek mādtesiyle isti'māl olunur. A'lemü'l-enbiyā efendimiz, vāriş-i 'ulūm-ı evvelīn ve āhirīn iken cenāb-ı muḳaddesleri bile izdiyād-ı 'ilmi taleble me'mūr olmuşlardır (Nuṭuḳ ≈ Sırrī Paşa); Ne gūne eyledi gör yine icrā ḥükm-i idrākin / Ola günden güne idrākı yā Rab izdiyād üzre (Nef'ī: K. 44/ 12); Eyledikçe nūr-ı çeşm-i zār-bīnim izdiyād / Êtdi bī-ārāmī-i ḳalb-i ḥazīnim izdiyād (Mu'allim Nācī¹⁸³⁹: G. 1/1); Sen olmasañ ey ḥayāl-i ümmīd / Ḳābil midir izdiyād-ı 'ömrüm ('İzzet Mollā). (I/292. s.).

iz'āc: (< Ar.) ta'cīz, rāḥatsız etmek, cān şıḳmak: 'Ālemde kimseyi iz'āc etmeyen insān kāmildir. Ḥükmen ta'cīz'den ḳuvvetli 'addolunur. Bir vücdü çıban ne ḳadar iz'āc ederse (Aḥlāk Maḳālesi ≈ Kemāl); Filemenk ḳralınıñ henüz taşdıḳ etmediği Belḳıḳa ḥükümetiyle 'aḳd-i mu'āhede olunup olunmamaḳ üzere vuḳū'-bulan iz'ācāt-ı mütebāyine mişillū envā'-ı ḥālāt ve iḥtilāfāt arasında (Taşvīr-i Ef'āl ≈ 'Ākif Paşa). Cem'i iz'ācāt'dır: iz'ācāt-ı taḥammül-fersā. (I/292. s.).

izfāf: (< Ar.) gelini güveyiniñ ḥānesine göndermek, gelin göndermek: Resm-

i izfāf şüret-i muṭanṭanada icrā edildi. (I/293. s.).

izkām: (< Ar.) zükāma, nezleye uğratmak, uğradılmak. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/293. s.).

izlāk, izlāl: (< Ar.) sürçdürüp ḳaydırmak, ḳaydırılmak: izlāk-ı aḳdām, aḳdāmın izlāl. Türkçedeki ayağını ḳaydırmağa çalışıyorlar, ta'bīrine bedel ḳullanılabilir. İzlāl 'ḥaṭā etmek' ma'nāsını da ḥāvidir. (I/293. s.).

izmarid: (< Ru.) şarımtrak ve parlak ḳurşunı renginde çok pullu bir nev' küçük balıḳdır ki tavaşı maḳbūldür. Büyük nev'ine 'ispari', açık renkli nev'ine 'isparos' denilir. (I/293. s.).

izmavla: (< Ru.) ağaç çileği ki Türkçede oña 'ahududu' dērler. Şurūbu ḡāyetle nefis ve rāyiḥa-dār olur. (I/293. s.).

izmihrār: (< Ar.) parıldamak: izmihrār-ı nücūm, izmihrār-ı ḳamer § şiddet-i şitā, soḡuḳ ziyāde olmak: izmihrār-ı mevsim § ḡāzab ile şüret aşmak, ekşitmek: izmihrār-ı vech, izmihrār-ı çehre. (I/293. s.).

izmīl: (< Ar.) çekiç § keskin demir § saḥtiyān kesecek bıçaḳ. Me'nūs degildir. (I/293. s.).

izhāf: (< Ar.) ta'accübde bırakmak § hıyānet etmek § yalan söylemek. Kullanılmaz. (I/293. s.).

izhāk: (< Ar.) *ibtāl* gibi mahv etmek, çıkarıp yok etmek: *izhāk-ı eşnām*. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/293. s.).

izyān: (< Ar.) donanmak, donatılmak, zīnetlenmek: *izyān-ı sefā'in*, *sefīneniñ izyānı*. *İzyinān* 'gāyetle donanmak' ma'nāsını ifāde eder, isti'māline ihtiyāc vardır. Süslenmek maķāmında *tezeyyün* ve 'süslemek' ma'nāsında *tezyīn* ziyāde kullanılır. (I/293. s.).

isā'et: (< Ar.) kötülük etmek, fenālıkda bulunmak. 'İyilik' ma'nāsına olan *ihsān*'iñ zıddıdır. Başdaki hemzeyi fetħa ile okumak yañlıştır. *İhsāna isā'etle muķābele eylemek denā'etdir*. || *Ber-vech-i bālā Çörçil kaźiyyesi zuhūrunda "Hem-rāh-ı bed zi-rehzen-i bīgāne bedterest¹⁸⁴⁰" medlülünce vādī-i isā'etde ecnebīye müśābaķat (Taşvīr-i Ef'al ≈ 'Ākif Paşa); Eylerim ihsān isā'et edene / Ser fedā Hākķa iķā'at edene (Naķīfī); Vicdāmdır isā'et-i fi'linde ādemiñ / Da'vācısı, şühūdu, kavānīni,*

hākimi¹⁸⁴¹ (Maķmūd Ekrem¹⁸⁴²: Kt. 4). (I/293. s.).

isār: (< Ar.) bağ, bend, şargı. Nādiren kullanılmışdır. (I/294. s.).

isāse: (< F¹⁸⁴³.) hemze-i meftūħa ile de telaffuzu cā'izdir. Göz ucu ile bakmak. Şoñradan görmek § Cem'ıyyet § şervet, sāmān ve intizām ma'nālarında kullanılabilir. (I/294. s.).

isāģa: (< Ar.) boğazdan bir şeyi kolaylıkla geçirmek. Kolay yutulmak: *isāģa-i ta'am*. (I/294. s.).

isāle: (< Ar.) akıtmak, akıtılmak. İsāle-i dümü' = gözyaşları dökmek. *Bu kere inşā olunan çeşmeye mā'-yı lezīz-i isālesi*. || *Ġazālī'niñ Tehāfetü'l-felāsife'si de bu nehde tenmīķ kılınmış bir risāle-i maķāsın-isāledir ki mu'ahħaran Kādī Ebü'l-Velīdü'l-Mālīķi tarafından kezālik Tehāfüt ismiyle Ġazālī'niñ Tehāfüt'üne muķābil bir kitāb kaleme alınmış (Meşāhīr-i İslām ≈ Hāmīd Vehbī). Bu mişālde görüldüğü gibi öyle hāyīde ta'bīrātıñ büsbütün terki elzemdir. Min-ba'id bu sevād-ı 'azīmede eşer-i emn ü emān görülemeyecegi vāreste-i delīl ü güvāhdır diyerek isāle-i dümü'-ı ye's ü*

1841 Kāmūsta: muħākimi.

1842 Zemzeme I.

1843 Devellioğlu: Arapça.

1840 (F.) Kötü yol arkadaşı yabancıñn kılıcından daha kötüdür.

melāl ederler (Ravzatü'l-kāmilīn).
(I/294. s.).

isbāh: (< Ar.) şuda yüzdürmek,
yüzdürülmek: *isbāh-ı etfāl, 'acemīniñ*
isbāhı. (I/294. s.).

isbāğ: (< Ar.) nokşān bırakmamak,
tamām etmek, edilmek. Ekşeriyā
ma'neviyyātda kullanılır. İsbāğ-ı
vuzū' = a'zā-yı ma'rūfeyi haqqıyla
yıkayıp yoluyla ābdest almak.
İhsānıñ isbāğı muvāfık-ı şān-ı
ādemiiyetdir. || Behre-i ādemiiyet
neydüğinden āgāh olmayanlara işār ve
isbāğī lāyık degildir (Tokat Mektubu ≈
Kānī). (I/294. s.).

isbāl: (< Ar.) yollandırmak,
yollandırılmak; göndermek,
gönderilmek maķāmında kullanılır.
Ma'nā-yı aşlīsine nāzaran zī-rūh
haqqında isti'mālī lāzım gelir. *Bu*
kere ta'yīn buyurulan hey'et-i
şihhiyyeniñ bir ān evvel cānib-i Hicāz'a
isbālī. || Tahkīk-i mādde için mahalline
bir me'mūr isbāl edildi. || Bandırma
İskelesi'nde mevcūd olduğu bildirilen
ağnāmıñ hemān Dersa'ādet'e isbālī... ||
Müttehemīn-i merķūme Adana'ya isbāl
olundukdan şoñra bunca keder ve
meşakķat ile vücuda getirilmiş olan
(Adana Mektubu ≈ Cevdet Paşa).
(I/294. s.).

ispati: (< Ru.) oyun kāğıdlarınıñ
'sinekli' denilen kısmı. Bunuñ
'alāmet-i maḥşūşası şalībe müşābih
ve siyāhdır. (I/294. s.).

isparçana: (< İt.) gemilerde iki takım
halaṭı yan yana yerleştirmek,
sürtünmeden aşınmamak için
şarılan ip ve kendir bağ § halaṭı
teşķil eden üç boy bükme ip. (I/295.
s.).

ispazmoz: (< Yu.) a'sāb ve 'aḍalātda
hāşıl olan gerginlik, teşennüc, ihtilāc
ya'nī bedendeki etleriñ ve siñirleriñ
gerilip büzülerek titremesi. Ekşeriyā
çocuklarda diş çıkarır iken zuhūr
eden havāle 'illeti. (I/295. s.).

ispavli: (< İt.) sefīnelerde kullanılan,
gemicileriñ isti'māl ettikleri bir nev'
kalın sicim. (I/295. s.).

ispāh: (< F.) *sipāh* gibi "asker"
demekdir. Bunuñ muḥaffefi olan
ispeh 'köpük' ma'nāsında kullanılır.
Bunlarıñ ikinsinde de pā-yı Farisī
yerine bā-yı 'Arabī isti'mālī cā'izdir.
(I/295. s.).

isper: (< F.) 'kalkān' demekdir.
Türkçede kullanılan *siper* bunuñ
muḥaffefidir. (I/295. s.).

ispergam: (< F.) gül, reyḥān, feslegen.
Huşūşuyla feslegeniñ eñ a'lāsına
şāh-ı isprem ıtlāk olunur § Nazımda

‘ale’l-ıtlāk ‘sebze, yeşillik’ ma’nāsına kullanılır. *İsperm, isperhem* tarzında isti’mālî ve ba’zen hemzeniñ ıskātı cā’izdir. ‘Arablar ‘daymurān’ dērler. (I/295. s.).

isperlos: (< F.) ‘serāy, kâşāne, konak’ demektir. (I/295. s.).

ispermacat, ispermecet¹⁸⁴⁴: (< Lat.) ‘balina’ ve ‘kaşalo¹⁸⁴⁵’ denilen balığın yağından yapılan beyāz mum. (I/295. s.).

ispektor: (< Fr.) müfettiş aklı *inspektor: idāre-i maḥşūşa ispektorluğuna ta’yīn buyurulan.* (I/295. s.).

ispelate: (< İt.) küçük gemi barkası.

ispend¹⁸⁴⁶: (< F.) üzerlik tohumu, işābet-i ‘aynı def’ için āteşde yakılan nazar otu. (I/295. s.).

ispençiyar: (< İt.) eczācı, eczā-yı tıbbiyye şatan § eczā-hāne. Lisānımızda *şaydele* ve *şaydelānī* ‘eczācılık’ demek olduğundan *fenn-i ispençiyarī* yāḥūd *eczā-yı ispençiyariyye* gibi ta’bīrāt-ı ġarībeyi kullanmağa aślā lüzūm ve mecbūriyyet yokdur. *Fenn-i şaydele, eczā-yı şaydeliyye, fenn-i şaydelānī, eczā-yı şaydelāniyye* ta’bīrātı lisānını bozmamak isteyenler ‘indinde

elbette ötekilere tercīḥ olunur. (I/295. s.).

ispenāḥ, ispenānc, ispānc: (< F.) bir nev’ sebzedir ki lisānımızda ‘ispanak’ dēnir. Çelik kuvvetini ḥā’iz olduğundan ekli nāfi’dir. (I/296. s.).

ispendik: (< Ru.) ‘levrek’ denilen balığın küçüğü. (I/296. s.).

ispehbūd, isfehbūd¹⁸⁴⁷: (< F.) ‘ḥükümdār, ser-‘asker, başbuğ’ demektir. Bu lafz *isfehbūd* şüretiyle ta’rīb edilmiştir. (I/296. s.).

ispitalya: (< İt.) hasta-hāne, dārü’t-tedāwī, dārü’ş-şifā. Lisānımızda ekseriyā Hıristiyānlar tarafından inşā ve idāre olunan hasta-hānelere ıtlāk olunur: *Rūm ispitalyası, Yedikule ḥāricinde kā’in Ermeni ispitalyası.* (I/296. s.).

ispīd: (< F.) *sefid* gibi ‘beyāz, ak’ demektir. İspīd-kār = kalaycı. (I/296. s.).

ispidac yāḥūd isfidāc: [mu‘arreb] üstübec. (I/296. s.).

ispir: (< İt.) ḥayvāna bağan uşak ki Türkçede ‘at uşağı’ dēnilir. Bunuñla berāber ‘sāyis, arabacı, faytoncu’ ma’nalarında kullanılır. *Amān ispir yavaş koşdur* (Lā-edrī). (I/296. s.).

1844 Spermd-ceti.

1845 kaşalot.

1846 Sipend.

1847 Hata-savab cetvelinde verilmiştir.

ispirto: (< Lat.) rūḥ, cevher-i nebātī, müskirāt i'māl édilen rūḥ. Lisānımızda *şarāb* ve *'arḳ* gibi meşrübātda bulunan mādde-i müskireye, kü'üliyāta ıtlāk olunur: *üzüm ispirtosu, ispirto rakısı*. (I/296. s.).

ispinos: (< Ru.) serçe kadar ufaḳ bir nev' kuş. Gögsüyle sırtının tüyleri kumral, kanatları sarı ve beyāz ile siyāh karışık renklidir, kuyruğu biraz uzuncadır. (I/296. s.).

istatü¹⁸⁴⁸: (< Fr.) taş ve mermerden veyāḥūd tunç ve ağaçdan maşnū' ve her tarafı işlenmiş heykel, nişāne. Bu mişillū heykelleriñ ekşeriyā toprakdan ma'mül ve küçük kıt'ada olanlarına 'statuette' dēnir. *Hāşılı siz Jüpiter'in heykel-i mu'azzamını begenirsiñiz. Ben Venüz*¹⁸⁴⁹*'üñ istatüsüne hayrān olurum (Pejmürde ≈ Ekrem)*. (I/296. s.).

istatistik, istatistik: (< Fr.) bir hükümetiñ, bir mülküñ, bir memleketiñ nüfūs, şervet, ticāret, zirā'at, şanāyi', idḥālāt, ihrācāt, 'aded-i sefā'in ve aḥvāl-i sā'iresini tarz-ı icmālīde kayd ve ta'yīn etmek

fenni § Bu şüretle tanzīm édilmiş olan defter, cedvel. (I/296. s.).

istāḥ, istāk: (< F.) ağaçdan henüz sürüp çıkan tāze filiz, budaḳ. İkincisi bi'l-ḥāşşa 'aşma filizi' demekdir. (I/297. s.).

istāre: (< F.) hemzeniñ ıskāṭıyla *sitāre* şüretiyle isti'māli ma'rūfdur. Ma'nāsı 'yıldız'. § Şemsiyye, gölgelik § cedvel demiri § 'uç telli ṭanbūra, bulḡarī, kara düzen dedikleri sāz' demekdir. Lisānımızda eñ ziyāde 'yıldız' ma'nāsında kullanılır. (I/297. s.).

istāre: (< Ar.) bürde, zār § tırnağıñ ince derisi. (I/297. s.).

istasyon: (< Fr.) tevaḳḳuf édecek maḥall, demiryolu mevḳī, şimendiferde yolcularıñ binip indikleri yer. § Tevaḳḳuf, duruş. (I/297. s.).

istafil: (< Ru.) 'üzüm' demekdir. Rūm cemā'atiyle keşret-i ihtilāṭı bulunan maḥaller: *Ahālī-i Müslimesi beyninde zebān-zeddir*. (I/297. s.).

istakos¹⁸⁵⁰: (< Yu.) aşlı hemze-i memdūde ile *astakos*'dur. Bir nev' deñiz böcegidir ki büyüğü kırk santimetre tūlundadır. Kaynar şuda haşlandıḳdan soñra kabuḳları

1848 Statü.

1849 Venüs.

1850 İstakoz.

kırmızı olur. Eti beyāz ve hażmı baḫīdir: *istaḫos şalatası*. (I/297. s.).

istalya: (< İt.) zamān-ı tevaḫḫuf, eyyām-ı ārām. Bir seḫīne ḫumūlesiniñ taḫliyesi veyāḫūd seḫīneye eşyā taḫmīli için tüccār ile seḫā'in ḫaptanları arasında muḫāvele-nāme ile ta'yīn olunan ücretsiz müddete ıtlāk olunur. (I/297. s.).

istavroz: (< Ru.) şalīb, ḫāç, çārmīḫ. Hıristiyanların 'alāmet-i maḫşūşa-ı dīniyyesi. İstavroz çıkarmak = Hıristiyanların el işaretiyle ḫāç resmi yapmaları. § Boğaziçi'nde Beylerbeyi ḫaryesi civārında bir maḫalliñ ismi: *Ḫaçıp gitdim istavroza bir zamān* ('İzzet Mollā¹⁸⁵¹: 119).

istavrit: (< Ru.) *izmarit*'e müşābih ve üstünde ḫāç nişānı olan bir nev' balıḫdır. İstavritiñ büyüğüne *orkinoz* küçüğüne *ḫıraça* dērler. (I/297. s.).

istampa¹⁸⁵²: (< Fr.) lisānımızda kitāb cildleriniñ üzerlerine başılan türlü türlü şekillere ve ḫanaviçe örneklerine ıtlāk olunur. (I/297. s.).

istibāhe: (< Ar.) mübāḫ ve ḫelāl 'addētmek, édilmek § bir ḫavmiñ cümlesini istiḫāl şūretiyle helāk

ētmek: *İstibāhe-i fuḫşıyyātı istiftā-güne meḫāyih-i İslām'dan ḫā'iz-i rütbe-i nu'mānī olan ulü'n-nihāye* (Şefīḫ-nāme). (I/297. s.).

istibār: (< Ar.) yoklamak, mu'āyene etmek. Elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/298. s.).

istibāk: (< Ar.) yarış etmek, birbirini geçmeye çalışmak: *istibāk-ı fārisān, istibāk-ı derrāce-i süvārān*. (I/298. s.).

istibāne: (< Ar.) zāḫir ve 'ayān olmak: *istibāne-i ezhār ve eşcār*. 'Kitābet-i resmiyyede āşikār, belli olmuş' ma'nāsında ḫullanılan *müstebān* bundan müştakdır. (I/298. s.).

istibḫās: (< Ar.) bir ḫaberiñ keşf ve izāḫını istemek, ḫaberiñ ḫaḫīḫatini añlamaḫa çalışmak. Ba'zı luḫat kitāblarında bunuñ *istibḫās* tarzında gösterilmesi sehv ve ḫaḫādır. (I/298. s.).

istibḫās: (< Ar.) bir şey'in ḫaḫīḫatini añlamak için gereḫi gibi araştırmak, şormak. Nādiren ḫullanılmışdır. (I/298. s.).

istibḫār: (< Ar.) deñiz gibi geniş, nihāyetsiz olmak, ma'lūmāt-ı külliye kesb etmek: *Filānuñ 'ilm-i kelāmda istibḫārı āşikārdır*. Lisānımızda *tebahḫur* ziyāde isti'māl ve fevḫa'l-'āde 'ilm ü kemāl şāḫibi

1851 Mihnet-keşān.

1852 TDK: İtalyanca. Kubbealtı: İtalyanca.

olana mütebahhîr ıtlâk olunur.
(I/298. s.).

istibdād: (< Ar.) başlı başına olmak,
müstakîl bulunmak. *Vikāye-i şān u*
şevket istiklāl u istibdād-ı emniyyelerini
zāmin ve mütekeffil oldukları (Kont
Nesellrode'a Mektûb ≈ Pertev Paşa).
(I/298. s.).

istibdā': (< Ar.) bir şeyi bedī'
'add etmek. Bir şeyi nādide
'add edilmek § işlāhāt-ı şer'iyyece
'kārı kāmilen alana 'ā'id olmak
üzere bir kimseden sermāye almak'
démekdir. (I/298. s.).

istibdāl: (< Ar.) değiştirmek,
değiştirilmek. İşlāhāt-ı
'askeriyyedendir. Müddet-i
muvażzaffayı ikmāl edip
memleketine i'ādesi lāzım-gelen
neferātın silk-i 'askeriden çıkarılıp
yerlerine efrād-ı cedīde
konulmasına ıtlâk olunur: *istibdāl*
tezkiresi, istibdāl efrādı. Ba'zen
müstebedel ma'nāsında daḥī
kullanılır. *Bu nefer istibdāl olmayacak*.
§ Bir vakfı mülk ile mübādele
etmek. (I/298. s.).

istibrā': (< Ar.) berī olmak; eşer-i
bevlden vücūdu temizlemek
kurutmak: *Şürūṭ-i vuzū ve şalātın biri*

de istibrā ve istincādır. Ekşeriyā *isticā*
ile birlikte kullanılır. (I/298. s.).

istebraḳ: [mu'arreb] aşlı Farisī
*istevreh'*dir. Kalın dībā. Türkçede
'üstüfe' dērler. Şırma ve kılabdan ile
doğunmuş bir nev' zī-kıymet ḥarīr
kumāş. § O kumāşdan ma'mül ve
müzeyyen eşvāb. (I/298. s.).

istibşār: (< Ar.) beşāretlenmek, hayırlı
haber almak: müjde alıp sevinmek,
müjde alınmak: *istibşār-ı keyfiyyet,*
muvaşalatıñızın istibşarı. *Müjde*
vèrmek ma'nāsında kullanılamaz.
Sālimen Süleymāniyyeye muvaşalat-ı
'aliyyeleri... tārīhli kerem-nāme-i
Reşādet-penāhilerinden istibşār
olunmağla mūcib mezīd-i memnūniyyet
olmuştur (Mektûb ≈ Sırrī Paşa).
(I/298. s.).

istibşār: (< Ar.) başiretle bakmak, bir
māddeyi mertebe-i vuzūha
çıkararak için düşünmek: *istibşār-ı*
keyfiyyet. Nādiren kullanılır. (I/299.
s.).

istibṭā': (< Ar.) ağır hareket etmek,
gecikmek. İsti'māli ender: *istibṭā-yı*
seyr ü sefer. (I/299. s.).

istibṭān: (< Ar.) her şey'in
ledünniyātına, iç yüzüne vākıf
olmak: *istibṭān-ı umūr, istibṭān-ı*
aḥvāl, istibṭān-ı mesā'il. (I/299. s.).

istib'ād: (< Ar.) uzak görmek, uzak 'add etmek, mümkün görmemek. Ma'neviyyāt kullanılır. *Edīb geçinen bir adamın lisânında öyle müstekreh bir söz şudûru istib'ād olunur. | Şāni'-i hakîmin 'inâyâtından rûh-ı hayvânîye dahî meyl-i mahâsin gibi ba'zı havâşş ihsân etmiş olması istib'ād olunamaz (Muhabbet ≈ Kemâl); Zamâne görmediği rāhata erişdi n'ola / Êderse farı-ı şafâdan vukû'un istib'ād (Nef'i: K. 30/5). (I/299. s.).*

istibkâ': (< Ar.) bir şey'in bâkî ve bir karar olmasını istemek, dâ'im olması istenilmek: *istibkâ-yı teveccühât, istibkâ-yı ikbâl, iltifâtınızı istibkâsı. Bâkî kılmak ma'nâsında kullanılamaz. (I/299. s.).*

istibvâr: (< Ar.) gâzablanmak, feza' ü enîn etmek. Elfâz-ı ma'rûfeden degildir. (I/299. s.).

istibhâc: (< Ar.) adamın sürûr ve şād-mânî ile yüzü gülmek: *Kâfile-i hüccâc kemâl-i istibhâc ile istikbâl olunup. Az kullanılır. (I/299. s.).*

istitâbe: (< Ar.) tevbe ettirmek, tevbe taleb etmek. Nâdiren kullanılır: *istitâbe-i ism, istitâbe-i şakî. (I/299. s.).*

istitâr: (< Ar.) gizlenmek. Örtünmek: *Ğışâve-i kızb ile istitâr-ı hakîkat muhâldir. Aradan biraz müddet-i*

mürûr ile şem'-i nûrânî-i nehâr mâverâ-yı dâmen-i garbda istitâr eyledi (Amerika'da Bir Gêce ≈ Ekrem). Bu ekseriyâ ma'neviyyât ihtifâ bi'l-'akis mâddiyyâtda kullanılır. Tesettür bunuñ maķâmında isti'mâl olunamaz. İmkânı yok istitâr-ı 'aşkıñ / Dermânı gibi nizar-ı 'aşkıñ (Mu'allim Nâcî¹⁸⁵³); Degil ota işkenbenden bir fenâr / Kılınmışdı kâğıd ile istitâr ('İzzet Mollâ¹⁸⁵⁴: 3560). (I/299. s.).

istitâre: (< Ar.) 'örtülenecek, perdelenecek şey' demektir. (I/299. s.).

istitâl: (< Ar.) birbiri ardınca çıkmak § gözyaşı, inci gibi dökülmek: *istilâl-i dümü'. Kullanılabilir. (I/300. s.).*

istitmâm: (< Ar.) tamâm olmasını istemek, itmâmı isteyebilmek: *istitmâm-ı eltâf-ı İlâhiyye, muvaffakiyâtınızı istitmâmı. İtmâm ma'nâsında kullanılamaz. (I/300. s.).*

istişâbe: (< Ar.) ecir ve şevâb kazanmağı istemek. Elfâz-ı ma'rûfeden degildir. (I/300. s.).

istişâre: (< Ar.) tozutmak, toz şavurmak § fitne ve fesâd kıparmak. Kullanılmaz. (I/300. s.).

1853 Bulunamadı.

1854 Mihnet-keşân.

istişkāl: (< Ar.) şakıl görmek, şakıl
'addédilmek § yüz vèrmemek, yüz
verilmemek: *Aşhāb-ı hāceti istişkāl*
muwāfık edeb ü kemāl degildir. || Erbāb-ı
iz'ācın istişkālī... || Kāse-līsān biri birini
èder istişkāl (Hāzık-ı Kādīm: G.
23/4); *Gāh aḥbābı ziyāret eyle / Līk*
eṭvārına dikkat eyle / Göricek¹⁸⁵⁵ şā'ibe-i
istişkāl / Kalkagör durma oturma fi'l-
hāl (Vehbī¹⁸⁵⁶: 467-468). (I/300. s.).

istišnā': (< Ar.) ayırmak, ayrılma, kâ'ide ve uşûlden hâric tutmak, tutulmak: *Qarantina uşûlû bilâ-istišnâ her yolcu hakkında icrâ olunur. § Şāzz:*
Bu uşûlûn istišnâsı yokdur. || Büyüklüğüñ de fevkinde 'arş-arâ-yı isti'lâ-yı istišnâdır (Pejmurde ≈ Ekrem); *O pâdişāh-ı ḥikmet-penāh ki 'umûm teba'asını bilâ-istišnâ evlâdı gibi seviyor* (Nuṭuḡ-ı Resmî ≈ Sırrî Paşa); *Hük-m-i istišnâ ḥamûş ètdi dehân-ı ḥāhişim / Kām-ı dünyâdan degil maḡşûd-ı 'uḡbâdan bile* (Şehrî). (I/300. s.).

istišnâât: (< Ar.) cem'-i uşûlden hâric tutulanlar: *istišnâât-ı kavā'id-i fenniyye*. (I/300. s.).

istišnâî: (< Ar.) istišnâyâ mensûb: *ḡiyās-ı istišnâî, umûr-ı istišnâiyye. ||*

Nihāyet sâ'ir yerlerde ḥidmet-i fi'liyye beş sene ise de bu sene de üç sene olmak gibi ba'zı aḥvāl-i istišnâiyye ile (Bosna Mektûbu ≈ Cevdet Paşa). (I/300. s.).

isticābet, isticābe: (< Ar.) kabûl: *isticābet-i niyāz. İcābet daha çok kullanılır: isticāde-i fuḡarā, isticāde-i 'aceze*. (I/300. s.).

isticāde: (< Ar.) cûd ve kerem taleb etmek. Nādiren kullanılmışdır. (I/300. s.).

isticāre: (< Ar.) *istīcār*'a bak. (I/300. s.).

isticāze: (< Ar.) izin, ruḡşat istemek: *Bir me'mûr dā'imā āmirinden isticāze ètmedikçe maḡall-i me'mûriyyetden şavuşup gitmemelidir*. (I/300. s.).

isticbār: (< Ar.) zōra bırakmak, cebr göstermek. Nādiren kullanılır. (I/300. s.).

isticlāb: (< Ar.) celb etmek, çekmek, çekilmek. Ekşeriyā ma'neviyyāt kullanılır. *İsticlāb-ı da'vāt-ı ḡayriyye, da'vātın isticlābı. Celb maḡāmında kullanılamaz. Nice ḡikmetler eyler isticlāb / İkisinden daḡī ulü'l-elbāb* (Mu'allim Nācî¹⁸⁵⁷: 6); *Cümleden da'vāt-ı ḡayriyye isticlābına bezl-i mā-ḡaşal-ı maḡderet eylemek üzere veliyyü't-tevfīḡ olan Allāh-ı Zü'l-celāl*

1855 Eserde: sezicek.

1856 Lutfiyye.

1857 Leyle-i Mi'râc-ı Hazret-i Risālet-penāhî.

ile 'ahd ü mîsāk eylerim (Nuṭuk ≈ Sırrî Paşa). (I/301. s.).

isticvâb: (< Ar.) söyletmek, ifâde almak, alınmak: *Vak'a-ı cinâiyyeyi müşâhede edenlerin cümlesi müstantîk ma'rifetiyle isticvâb olundu. || Şahidlerin isticvâbı.* (I/301. s.).

istichâl: (< Ar.) câhil 'addetmek, edilmek. § Ma'nâ-yı istiḥkârîyi hâvidir. *Techîl* bu maḳâmda kullanılamaz. (I/301. s.).

istiḥâ': (< Ar.) tırâş etmek, ettirmek. Kullanılmaz. (I/301. s.).

istiḥâse: (< Ar.) toprağı karışdırıp içinde bir şey aramak § Bir şeyi tahrîk ile dağıtmak, bir şey dağılacak hâle gelmek. *Zîr-i türâbda ba'zı ecsâd ve ecsâmın dağılacak şüretde yumuşak taş gibi bir hâle gelmesi ma'nâsında ıstılâh-ı fennîdir.* (I/301. s.).

istiḥâle: (< Ar.) imkânsızlık, muḥâl olmuş. Lisânımızda el-yevm 'bir hâlden dîger hâle girmek' ma'nâsında isti'mâl olunamaz. *Şâniyen emr-i tahşîli taş'ib eder ve belki derece-i istiḥâleye vardılar ('Arîza ≈ Sırrî Paşa); İmdi ihtimâliñe ḥâkim 'aqlıñ idrâkiniñ verâsında bir başka ḥâkim daha vardır ki zâhir olacak olursa ḥâkim-i 'aqlıñ bi'z-zarûre beni tekzîb*

etdiği gibi o da 'aklı tekzîb eder böyle bir ḥâkimiñ zâhir olmamak anıñ istiḥâlesine ya'nî muḥal ve nâ-mevcûd olmasına delâlet etmez (Meṣâhîr-i İslâm, İmâm Ġazâlî ≈ Ḥamîd Vehbî). (I/301. s.).

istiḥbâb: (< Ar.) bir şeyi iyi 'addetmek: *Ṭa'âmı yavaş yavaş yemek istiḥbâb olunur. || Binâ'en-'aleyh bahs-i teḥabb, 'alâ-vechi'l-istiḥbâb kaşr ve îcâz ile ol-bâbda ḥülâsa-i kelâm, bu vech ile miskiyyü'l-ḥitâm kılındı (Mektûb ≈ Sırrî Paşa).* (I/301. s.).

istiḥbâben: (< Ar.) müsteḥab olarak: *İyi 'addeyleyerek evkât-ı ḥamsede istiḥbâben tecdîd-i vuzû olunur.* (I/301. s.).

istiḥsân: (< Ar.) güzel görmek, görülmek; begenmek, begenilmek: *Bu yolda hareketi herkes istiḥsân eder, ḥüsn-i hareketiñ istiḥsânı ṭabî'îdir. || Bugün bile cihânı ḥayrân eden o ḥamâsetiñ vâris-i şahîhi olduḡuñuzu manzûr-ı naẓar-ı istiḥsânımız olan şu intizâm-ı 'askeriñiz işbât eder (Sırrî Paşa); Bir şehîd-i dem-ḥurûşânım ki gûş-ı cânıma / Rûḥ-ı Yahyâ'dan gelir âvâz-ı istiḥsân henüz (Mu'allim Nâcî¹⁸⁵⁸: G. 14); Maḥfil-i vaşfında istiḥsân ederseñ yâ Nebî / Ṭab'ıma*

dênse revâ Hassân-ı devr-i rûzgâr
(Nazîm); *Görürdüm her kaşîde*
söyledikçe her birisinden / Hem istihsân
ü hem ihsân ü hem lutf-ı firāvânı
(Nef'î¹⁸⁵⁹: K. 2 / 33). (I/301. s.).

istihsānen: (< Ar.) İstihsân olunarak
güzel 'addëyleyerek: *Bu adamıñ*
ğayreti istihsānen her ne yapılsa azdır
(Sırrî Paşa). (I/302. s.).

istihsād: (< Ar.) ekiniñ biçilmek
zamânı gelmek. Ma'ānî-i sā'iresi
kullanılmaz. (I/302. s.).

istihsāl: (< Ar.) hâşıl kılmak, huşûle
getirilmek, elde etmek, edilmek:
istihsāl-i müsā'ade, ruḥṣat-ı resmiyye
istihsāliyle, maḳṣadıñ istihsāli, bir
tavṣiye-nāme istihsāli. Taḥṣîl ile
beynlerindeki fark-ı ma'nāya ve
mevki'-i isti'māllerine diḳḳat
olunmalı. Meṣelâ "taḥṣîl-i fûnûn"
maḳāmında "istihsāl-i fûnûn"
dênilemez! Evvelâ ḥıfz-ı ḥayât
levâzımı istihsāl êtdikden soñra teşkîl-i
revâbı-ı medeniyet ve tezyîd-i vesā'it-i
refāhiyet emrinde bedî'a-nümâ-yı kemāl
olmağa başlamış (Taṣvîr-i Efkâr ≈
Kemāl); Âdemi âdem eden ma'rifet ü
şan'atıdır / Ancak onlarla sa'âdet edilir

istihsāl (Mu'allim Nâcî¹⁸⁶⁰: 21).
(I/302. s.).

istihsân: (< Ar.) muḥkem bir kal'aya,
müstahkem bir maḥale kapanıp
müdāfa'a etmek, karşı koymak.
Lisânımızda *taḥaṣṣun* ziyāde
kullanılır. (I/302. s.).

istiḥzâr: (< Ar.) hâzır etmek, edilmek:
sipâriş olunan eşyânıñ hemân istiḥzârı.
|| Köylü kızınıñ istiḥzâr êtdiği ta'âmı
kemāl-i iṣtiḥā ile yêdi. Okuyup sūz-ı
derûnun yāre rûṣen kılmaga / eyledi bu
şî'r-i âteş-bârı istiḥzâr şem' (Riyāzî: K.
6/30); *İki âhen gemi tersānede*
yapdırdı¹⁸⁶¹ ez-cümle / Êdip esbābın
istiḥzâr-ı ikdām-ı firāvânı (Lâ¹⁸⁶²);
Üçüncü sınıf içün bu kısım vücuda
getirildiği gibi dördüncü sınıfa 'â'id
olan kısmın ekşer münderecâtı intihāb
ve istiḥzâr olunduğu cihetle (İktitāf ≈
Mehmed 'Aṭā). § Bir şeyi ḥāṭıra
getirmek, bir şey ḥāṭıra getirilmek:
Tetebbu'âtı ziyāde bulunaniñ istiḥzârı
da çok olur. || Ḥāce mes'eleyi istiḥzâr
edemedi; mes'eleniñ istiḥzârı.
Müstahzarât da bu ma'nāda
kullanılır. Meṣelâ "Filānıñ 'ilm-i
kelāmda müstahzarâtı çokdur."

1860 Yevm-i Vilâdet-i Bâ-sa'âdet-i Hazret-i Pâdişâhî.

1861 Eserde: yapdırdı tersānede.

1862 Ziya Paşa ≈ Fihrist-i Şâhân-ı Âl-i Osmân: 82.

dénilir. Bunuñ cem'î olan *istihzârât* nâdiren isti'mâl olunur. (I/302. s.).

istihfâz: (< Ar.) şakınmak, şakınılmak muhâfaza etmek, edilmek. Bundan ziyâde *taḥaffuz* kullanılır. *İştîlâhât-ı 'askeriyyeden* bulunan *müstahfız* bundan müştakdır. (I/303. s.).

istihkâr: (< Ar.) ḥ'âr ve ḥakîr görmek, görülmek: *Fuḳarâyı istihkâr eden elbette dūḫâr-ı şadme-i ḥakâret olur.* || *'Âlemde edîb olan, kimseyi istihkâr etmez. Taḥkîr* ma'nâca bundan ve ihtikâr'dan kuvvetlidir. *İbtîlâ-yı ḥakîkat, istihkâr-ı menfa'at gibi mekârim def'aten bir vicdânıñ perverde edecegi hissiyât-ı 'âdiyyeden degil* (*Muḳaddime* ≈ *Kemâl*); *Ṭotalım arayarak bulmuşum anı ammâ / Ya¹⁸⁶³ kabûl kılmayıp eylerse nezrim istihkâr* (*Nedîm*: K. 7/29). (I/303. s.).

istihkāk: (< Ar.) ḥakḳ kazanmak, ḥaklı olmak, bir sebeble ve bir şüretle liyâkatli bulunmak: *O adamıñ istihkākı cümlece müsellemdir.* || *İstihkākıma nisbetle bu ni'met baña çokdur.* || *Altı aylık istihkākı bulunduğu kayden tebeyyün etti.* *Bî'l-ırs ve'l-istihkāk = babadan qalmaq ve liyâkatı bulunmaq şüretiyle. İstî'dād ve istihkāk-ı tekerrüm da'vâsı kılar*

ve kendisini ekser erbâb-ı istihkākdan muḳaddem bilir (*Fuzûlî* ≈ *Nişancı Mehmed Paşa'ya Mektûb*); *Edîb 'unvânına istihkāk edebledir* (*Ekrem*); *Oldu ol seyyid-i bi'l-istihkāk / Ekremü'l-halk kerîmü'l-aḥlâḳ* (*Hâkânî*: 559); *Umûru ehl-i istihkâka tefvîz ettiğindendir / Ki her bir işde dâ'im mazhar-ı tevḫîk-i Sübhân'dır* (*Lâ¹⁸⁶⁴*). (I/303. s.).

istihkām: (< Ar.) metânet, raşânet; dayanaklı kuvvetli olma: *Sâye-i şâhânede Bahr-i Sefîd Boğazı'na mertebe-i lâzîmede istihkām vèrildi.* § *Düşmana karşı koymak için fenn-i ḥarbiñ ta'rîfâtına tevḫîkan toprak, taş, demir ile yapılan siper: İstihkām üzerine hücum eden 'askeriñ ḥarekât-ı dilîrânesi. Şiddet-i kahriñ ile lerzeye geldi düşman / Kuvvet-i 'adliñ ile buldu cihân istihkām* (*Cevrî*: K. 6/44); *Vèrmek isterseñ cihânda nâm mânend-i nigîn / Merkezinde göster istihkām mânend-i nigîn* (*Hâmî*); *Ki bula bir dahî erkân-ı umûr istihkām* (*Nabî*: K. 13/39); *Pîç-i seyl-âb-ı ḥurûşânıñ arasında kazâ / Âştî seddine vèrdi ne güzel istihkām* (*ve-lehu*: K. 13/15);

1863 Dîvânda bu kelime yoktur.

1864 Ziya Paşa: K. 5/30.

Vermeye sözlerine *istiḥkām* (Vehbī¹⁸⁶⁵: 1043). (I/303. s.).

istiḥkāmāt: (< Ar.) cem'. Bālāda gösterilen şüretde yapılmış olan siperler: *istiḥkāmāt-ı mevķite, istiḥkāmāt-ı cesīme, istiḥkāmāt-ı hafīfe*. Iştılāḥāt-ı 'askeriyyedendir. (I/304. s.).

istiḥlāb: (< Ar.) sağmak, sağılmak: *istiḥlāb-ı leben, lebeniñ istiḥlābı*. Me'nūs degildir. (I/304. s.).

istiḥlāl: (< Ar.) ḥelāl edilmesini istemek, ḥelāl edilmesi istenilmek: *istiḥlāl-ı ḥuḳuḳ, ḥuḳuḳuñ istiḥlālī*. § Bir şeyi ḥelāl 'addetmek, cā'iz görmek: *istiḥlāl-i ḥarām mūcib-i küfrdür*. (I/304. s.).

istiḥmā': (< Ar.) ḥimāyet aramak, ḥimāye talep etmek: *istiḥmā-yı eşķıyā*. Lisānımızda nādiren kullanılır. (I/304. s.).

istiḥmāl: (< Ar.) yükletmek, yükletilmek. Bu ma'nāda *taḥmīl* ziyāde kullanılır. § Haml ve ḥavāle etmek, edilmek: *istiḥmāl-i umūr*. Bu ma'nāda nādiren kullanılır. (I/304. s.).

istiḥmām: (< Ar.) sıcaḳ şu ile yıḳanmak: *Yalova Ḳaplıcası'nda istiḥmām ile şifāyād oldu*. ‖ *Tavṣiye-i*

eṭibbā ile haftada bir kere istiḥmām ediyor. ‖ *Bir daha¹⁸⁶⁶ ḥāneñe 'azm eylemez andan açılır / İḳtizā eyler ise hangisine¹⁸⁶⁷ istiḥmām* (Nābī: K. 12/48). (I/304. s.).

istiḥvāz¹⁸⁶⁸: (< Ar.) gālib ve muḳaffer olmak İsti'māl olunmaz. (I/304. s.).

istiḥyā': (< Ar.) utanmak, çirkin ve fenā görülecek, ta'yīb edilecek evzā' ve ḥarekātadan çekinmek: *Bu sözü söylemekden istiḥyā ederim*. § Lisānımızda 'Arabīde olduğu gibi 'öldürmeyip diri bırakmak' ma'nāsında kullanıldığı görülmemiştir. *İbn-i 'Abbās dēr ol ḥāş-ı Hudā / Gülmeye eyler idi istiḥyā* (Ḥāḳānī: 357); *Bu deñli ni'met-i malūme vü meḥūleden şöñra / Eder taḳdīrden başt-i şikāyet etmez istiḥyā* (Nābī: K. 1/80). (I/304. s.).

istiḥāre: (< Ar.) tefe'ül ya'nī bir şey için hayır mı degil mi niyetiyle¹⁸⁶⁹ şüret-i maḥşūşada rü'yāya yatmak: *istiḥāre etdi, istiḥāresi uymadı*. (I/304. s.).

istiḥbār: (< Ar.) haber almak, haber alınmak: *Filānıñ geride gideceğini*

1866 Dīvānda: daḥī.

1867 Dīvānda: birisine.

1868 Kāmūsta: isticvāz.

1869 Kāmūsta "niyet" kelimesi bazen "niyet" bazen "niyyet" şeklinde yazılmıştır. Genel kullanım göz önünde bulundurularak "niyet" esas alınmıştır

istiḥbār etdim. ‖ *İcrā* olunacak resm-i küşâdda ḥāzır bulunmak üzere ḥudûda *karīb* maḥalde bulunduḡu *istiḥbār* olunan *vilāyet-i celīleleri mektûbcusu* (Mektûb ≈ Sırrî Paşa). (I/304. s.).

istiḥbārât: (< Ar.) cem'. Alınan haberler. *İstiḥbārâta nâzaran bu sene aḡyôn maḥşûlâtı bereketlidir.* (I/304. s.).

istiḥdām: (< Ar.) işde kullanmak, kullanılmak. Bu ekseriyā *zî-rūḡ*, ḡuşûsuyla eşḡaş ḡaḡkında kullanılır. Eşyâda *isti'māl* ma'rûfdur. Ma'ārif müdürlüḡinde *istiḥdām* olunuyor. Muḡāsebe kaleminde *istiḥdām* olunuyor, şimdiye kadar birçok me'mûriyyetlerde *istiḥdām* kılınmışdır: şifre me'mûriyyetinde *istiḥdāmı*. ‖ *Fīl zekī ḡayvāndır Hindliler istiḥdām ederler* (İḡtiḡāf ≈ Mehmed 'Aḡā); *Berḡ gibi dünyâyı yakıp yıkmak levāzımından bulunan bir beliiyyeyi Tatarlıkda o istiḥdām eyliyor* (Nüfûs Makālesi ≈ Kemāl). 'Arabîde olduḡu gibi 'ḡidmet-kār istemek' ma'nāsında kullanılamaz. *Eylese taḡviyet ḡükmü eger bir kâhı / Şarşara sedd-i sedīd olmak içün istiḥdām* (Cevrî: K. 6/22); *Éderim*¹⁸⁷⁰ *ḡuvvet-i ḡudsiyye-i efkārım ile / Cünd-i ervāḡ-ı*

ricāl-i suḡanı istiḥdām (Nef'î: K. 50/63). (I/305. s.).

istiḡrāc: (< Ar.) çıkarmak, çıkarılmak. Ekseriyā ma'ḡûlâtıda *isti'māl* olunur. Ba'zı kütüb-i 'atīḡadan *istiḡrāc-ı ma'nā* eylemek pek müşkilidir. ‖ *Şu 'ibāreden ma'nā istiḡrācı.* ‖ *Zāten istiḡrāc olunan mezāyâda fikir eḡlendirecek veyā kendini vicdāna sevdirecek şeyler olduḡundan* (Cümel-i Müntaḡaba ≈ Kemāl); *Esāḡîr-i seleḡ ḡuvvetiyle a'māḡ-ı vicdānından istiḡrāc-ı ḡaḡāyıkā ḡalıḡmakda iken* (Kemāl); *Añlaşılmaz 'Avnîyā remz-i ḡurûḡ-ı kâ'ināt / Nüşḡa-i 'ālemden istiḡrāc-ı ma'nā mümteni'* ('Avnî: G. 193/5); *'Aceb zihnimden istiḡrāc edip eş'ār ḡālinde / Alır fikrim benim kendi gibi āzād eder bir ḡuş* (Lā¹⁸⁷¹); *Bu 'ālem bir kitāb-ı ḡikmet-endüz-ı ḡaḡāyıkdır / Me'ālin her kim istiḡrāc ederse āferîn bādā* (Nābî: K. 1/56). (I/305. s.).

istiḡrācât: (< Ar.) cem'. Ekseriyā 'kevākibden aḡkām çıkarmak, o şüretle çıkarılan aḡkām' ma'nāsında kullanılır. Ba'zen müfrediniñ delālet etdiḡi ma'nâda daḡî *isti'māl* olunur: *istiḡrācât-ı felekiyye, istiḡrācât-ı 'ālimāne.* (I/305. s.).

1870 Dīvānda: éderin.

1871 Abdülhak Hamit Tarhan, Hayd Park'tan Geçerken (Londra, 1888).

istihfā': (< Ar.) gizlenmek, saklanmak:

eṣnā-yı iḡtiṣāṣātda istihfā ettiği.

Lisānımızda yine bu ma'nāda *iẖtifā* daha çok kullanılır. (I/305. s.).

istihfāf: (< Ar.) saymamak, eglenmek;

hāfif ve aşağı görmek, görülmek:

'Ālim-i 'āmiliñ *istihfāfı* şer'an memnū'dur, insān-ı kāmīl kimseyi *istihfāf* etmez. ‖ Bütüin insānları ve belki

'umūm-ı zī-rūḡu ḡayrān-ı tecellīsi eden ḡiss-i ḡākim 'aşk u sevdāyı da *istihfāf* u taḡḡīr ederseniz. Öyle ise şan'at

sevdāsından da fāriḡ oluñuz (Pejmürde

≈ Ekrem); Nefret-i lezā'iz, *istihfāf-ı*

ḡayāt gibi her biri bir ḡahramāna

sermāye-i iftiḡār olacak birçok

meziyyāt-ı celīleyi cāmi' olmaḡla

berāber (Muḡākeme-i Tārīḡiyye ≈

Kemāl). (I/305. s.).

istihlāb: (< Ar.) ırmalanmak: *kediniñ*

istihlābından ḡorḡan adam elbette

yanına gelmesini istemez. İsti'māli

ma'rūf degildir. (I/306. s.).

istihlās: (< Ar.) kurtarmak,

kurtarılmak: *Mezlaḡa-i sefāletden*

nefsini istihlās ettiği. ‖ Zavallı çocuḡuñ

istihlāşı... Taḡlīş bundan ziyāde

kullanılır. 'Arabīde olduḡu gibi 'bir

şeyi nefesine ḡaşr u taḡṣīş kılmak'

ma'nāsında kullanılamaz. (I/306. s.).

istihlāf: (< Ar.) bir zātı kendi

maḡāmına, yerine geçirmek ve o

şüretle geçirilmek. *Şeyḡ efendi*

mürīdānından Filānı istihlāf ettiği, o

adamıñ istihlāfı. ‖ Ahlāfına edībāne bir

eşer bırakanlar, māḡiyyet-i

insāniyyesini ḡayāt-ı ebediyye ile

insāniyyete ḡidmet için istihlāf etmiş

oluyor (Kemāl); Birinci üftādesini

istihlāf eden za'f-ı ücretle ḡurtuldu

(Ahmed Rāsīm). (I/306. s.).

istidā': (< Ar.) el uzatmak. Ma'rūf

degildir. (I/306. s.).

istidād: (< Ar.) doğrulmak, çarpık

olmamak: *istidād-ı ḡadd, istidād-ı yed,*

istidād-ı nihāl, istidād-ı sā'id. Bu

şüretle isti'māl olunabilirse de

'Arabīde olduḡu gibi 'delik

tıkanmak, kapanmak' ma'nāsında

kullanılamaz. (I/306. s.).

istidāre: (< Ar.) yuvarlak, degirmi

olmak, degirmilenmek: *istidāre-i*

ḡamer, ḡareket-i istidāriyye. Nādiren

isti'māl olunur. (I/306. s.).

istidāme: (< Ar.) bir şey'in devāmını

ḡaleb, beḡāsını niyāz etmek: *istidāme-*

i 'ömür, istidāme-i iḡbāl, istidāme-i

'āfiyet. § 'Yükselmek için döne döne

uçmak' ma'nāsına da gelir ise de bu

şüretle isti'māli enderdir: istidāme-i

ğurāb. Birinci ma'nāya göre *istibkā* ile farkı yok gibidir. (I/306. s.).

istidāne: (< Ar.) borç, ödünç almak; alınmak: *Teshīlāt şandığından istidāne ettiği akçeyi kāmilen te'diye etmedikçe, mebālig-i mezkūreniñ istidānesi. İstikrāz daha ziyāde kullanılır.* (I/306. s.).

istidbār: (< Ar.) arka çevirmek, yüz döndürmek: *'Osmāniyānıñ muhācemāt-ı şedīdesine dayanamayan düşman istidbār ile ihtiyār-ı firār eyledi, istidyār-ı a'dā. Nādiren kullanılmışdır.* (I/306. s.).

istidrāc: (< Ar.) derece derece şu'ūd ve terakķī, āheste āheste ilerlemek. *Qur'an-ı Kerīm'de vārid olan bir āyet-i celīleniñ medlūlünce "abd mazhar-ı ni'met ve ihsān-ı İlāhī oldukça şükür ve tevbe ve istiğfār etmeyip ve Cenāb-ı Hakk'ıñ kendi şıhhat ve ikbāl ve refāh hālını tezyīd etmekde bulunduğunu tefekkür eylemeyip cürm ve günāhını tecdīd ile ğazab ve 'azāb-ı İlāhīye derece derece mütekarrib ve müstahak olmak' demektir. Lisānımızda işte bu şüretle ya'nī 'nā-müstahak, 'āşī iken kader ve tālī'ıñ müsā'adesine mazhariyyet' ma'nāsında müsta'meldir. Ve kār-sāzī-i revāc-ı*

istidrāc ile sermāye-i kār u girdārından nefsinde hergiz zarar ve ziyān görmeyip (Taşvīr-i Ef'āl ≈ 'Ākif Paşa); *Bu ne sırdır ne tükenmez bunuñ istidrācı* (Nef'ī¹⁸⁷²). *İstidrācı uygun, istidrācı açık ta'bīrleri tālī'ıñ, kaderiñ uygunluğunu beyān eder. Cürm ü şer aşhābınıñ müsā'ade-i ahvālını zikir içün kullanılır. İstidrāc-ı harāret = 'ameliyyāt-ı kīmyeviyyede āteşin derecāt-ı lāzımeğe varması. Lisānımızda 'Arabīde olduğu gibi ma'ānī-i sā'irede kullanılamaz.* (I/306. s.).

istidrāk: (< Ar.) taleb-i idrāk, tefehhüm, añlamak, istemek. *Nādiren kullanılır. Esrār-ı tabī'ī idrāk ve hafāyā¹⁸⁷³-yı ma'rifeti istidrāka şarf ettiği ikdāmāt-ı fevka'l-'āde sāyesinde* (Ma'ārif ≈ Kemāl). (I/307. s.).

istid'ā: (< Ar.) bir şeyi ricā ve tevāzu' ile istemek, maķāmāt-ı resmiyyeye mürāca'at ve 'arz-ı hāl ile taleb etmek: *Teveccüh-kārān-ı felek-zedegān tarafından merhūm-ı ma'sūm hakkında istid'ā-yı rahmet-i Rahmān'a* (Hasebü'l-übüvve –vesīle bulmaķdır- Pejmiürde ≈ Ekrem). § 'Arz-ı hāl, niyāz-nāme. "İstid'ā-nāme" de denilebilir: 'Afv-ı

1872 Bulunamadı.

1873 Kāmūsta kelime "nun" ile yazılıdır.

'ālīñizi istid'ā ederiz. ‖ Filānıñ istid'āsı üzerine icrā kılinan taḥkīkāt. ‖ Mezḳūr istid'ā-nāmeler üzerine Mardin mutaşarrıflığına yazılan iki kıt'a-i taḥrīrāt lafen irsāl kılındı (Mektüb ≈ Sırrı Paşa); Aḳsām-ı sā'ireniñ de ikmālî için Cenāb-ı Rabb-i müste'āndan istid'ā-yı muvaffaḳıyyet eder (İktitāf ≈ 'Aṭā); 'Arz-ı ḥāl ister mi elṭāfıñ kabūl-i ḥācete / Muḳteżā-yı himmetiñ muḥtāc-ı istid'ā mıdır ('Avnī: K. 18/62). (I/307. s.).

istidlāl: (< Ar.) delīl getirmek: Bu baḥışde "En-nezāfeti mine'l-īmān¹⁸⁷⁴" ḥadīş-i şerīfini istidlāl etdi. § Delīl ve burhān vāsiṭasıyla aḥlamak: Ḥikmeti tecrübe ve istidlāl üzerine te'sīs etdikden soñra, medeniyet tarīḳ-i teraḳḳisinde bir başḳa şevḳ ve şitāb ile yol almağa başlamışdır ('İbret Ğazetesi ≈ Kemāl); Bir kaṭre biñ 'ummānıñ vüçüduna medār-ı istidlāl olamaz mı (Ekrem); Söz tamām oldu ḳo lāf-ı suḥanı ey Nef'ī / Ehl-i dil ṭab'ıñı şı'rından eder istidlāl (Nef'ī: K. 36/59); Lafz¹⁸⁷⁵-ı ihvān ile vezin-i ḥāl et / Anlarıñ rütbesini istidlāl et (Ḥayriyye-i Nābī: 915); Bir büyüklük görünür her eşer-i ḥayrında / Kendi

'ulviyyeti andan olunur istidlāl (Mu'allim Nācī¹⁸⁷⁶: 8). (I/307. s.).

istidlālen: (< Ar.) istidlāl şüretiyle, delīl getirerek: Āşār-ı maṭbū'asından ba'zı fıḳarātı istidlālen irād etmekle... ‖ Meşelā Çin'de ḥükemā görür ki maşnū'atdan istidlālen bir şāni'-i ḥakīmiñ Vācibü'l-vüçüd olduğuna i'tikād ederler (Londra ≈ Kemāl). (I/308. s.).

istidlālāt: (< Ar.) cem'. Bir şeyden çıkarılan soñ ḥüküm, bir kelāmdan aḥlaşılan netice-i ma'nā. § O şüretle olan ḥükümler, ma'nālar: istidlālāt-ı şer'ıyye, istidlālāt-ı 'aḳliyye, istidlālāt-i saḳıme, istidlālāt-ı Mu'tezile. ‖ Nef'ī'niñ İstanbul'a tārīḥ-i vürüdunu keşfe çalışmak için birtaḳım istidlālāt-ı dūrādūra düşüldüğüne i'tirāz olunmasın (Kütüb-ḥāne-i Ebü'z-Ḍiyā, Nef'ī); Dā'imā zamān ve mekān ile uğraşır, herkesiñ ḥadd-i ḥuḳuḳ, vüs'at-ı vezā'ifini göstermeye çalışır. İstidlālātını bir aşl-ı mücerrede ircā etmekle berāber insāniyyetiñ māzī ve ḥālde meşhūd olan eṭvārı üzerine ḥāşıl olan tecāribde istinbāṭ eyler (Kemāl). (I/308. s.).

istizkār: (< Ar.) ḥāṭıra getirmek getirilmek. "Yād-ı māzī" gibi

1874 Hadis-i şerif. (Ar.) Temizlik imandandır.

1875 Kāmüsta: luṭf

1876 Yevm-i Vilādet-i Bā-Saādet-i Hazret-i Pādīşāhı.

“istizkār-ı māzī” de dēnir. O adamdan gördüğüm iyiliğñ istizkārı nice bir borcdur. § Ezber etmek, edilmek: istizkār-ı dūrūs, dersñ istizkārı. Birinci ma’nāda tezekkür de kullanılır. (I/308. s.).

istizlāl: (< Ar.) zelīl görmek, görülme; ḥaķır ‘addetmek, edilmek: istizlāl-i dūnyā, istizlāl-i servet. (I/308. s.).

istizmām: (< Ar.) fenā ve çirkīn iş işlemek. Zemm ve taķbīḥ olunacak hāl ve hareketde bulunmak. Nādiren kullanılmışdır. (I/308. s.).

istirābe: (< Ar.) bir adamdan sū-yı zannı mūcib olacak bir hāl ve tavr görmekle şübheye düşmek. Elfāz-ı ma’rūfe ve müsta’meleden degildir. (I/308. s.).

istirāḥat: (< Ar.) diñlenmek, rāḥatlanmak, rāḥat bulmak: Ez-cümle bir bahār şabāḥı leylā-yı ṭabī’atñ ḥāb-ı istirāḥatdan yavaş yavaş bīdār olup da cihāna maḥmūrāne ve mütebessimāne nigāh-endāz-ı inşirāḥ oluşu (Pejmürde ≈ Ekrem); Ormanda odun kesmekle uğraşdığı müddetçe henüz memede olan bir çocuğunu bir kenārda çalılardan tertīb etdiği ḥāb-gāh-ı istirāḥata yatırdı (Şefkat-i māderāne ≈ Mütercimi: Mehmed ‘Aṭā); Seniñ-çün ḥāb u rāḥat çeşm-i

giryānımla düşmendir / Bisāt-ı istirāḥat cism-i sūzānımla düşmendir (Nābī: G. 84/1); Düşünme efendi ‘ināyet buyur / Ne var Ḥaķḳ’a şükr istirāḥat buyur (‘İzzet Mollā¹⁸⁷⁷: 535). (I/308. s.).

istirāk: (< Ar.) çalmak, çalınmak: istirāk-ı eşyā, istirāk-ı ḥavādīs, istirāk-ı mazāmīn, emvālīñ istirākı. ‖ Ma’nā-şiken biñ türlü tağyīrāt ile istirāk edip de adını nazīre koymak burhān-ı ‘irfān olursa añā ne diyelim (Mektüb ≈ Kemāl); İstirāk-ı sem’a kıldıkça hücum / Onları def’ eyledi gökden rücum (‘Ubeydī). (I/309. s.).

istiraliye¹⁸⁷⁸: (< İt.) gemici işlālātındandır. Yelken serenleriniñ uçlarındaki urğanlardır ki onlar ile serenleri gerip kaçmak ve bir yandan öte tarafa döndürmek mümkün olur. (I/309. s.).

istirbāḥ: (< Ar.) ribḥe virmek, fā’ize yatırmak, mu’āmelede işletmek, bir meblağı fā’iz ile artırmak için mu’āmelede bulundurmak, bulundurulmak: istirbāḥ-ı mebālīg, eytām şandığında mevcūd mebālīgñ istirbāḥı. (I/309. s.).

istircā’: (< Ar.) [müvelledātdan] niyāz etmek, yalvarmak. Etmek

1877 Mihnet-keşān.

1878 TDK: istryalya.

māddesiyle kullanılır: *Bî-çāreye lutf u ihsān etmeñizi istircā ederiz.* (I/309. s.).

istircā: (< Ar.) bir muşibet ve keder hülûl ettiği zamān “İnnā li’llāhi ve innā ileyhi rāci’ün” āyetini zikr etmek, tevekkülde bulunma; bunuñ ma’nası “Biz Allāh’ıñ kûluyuz ve biz Allāh’a rücū’ edecegiz” demektir. İşte bu münāsebetle ehl-i meyyit bu āyet ile ta’ziye olunur. Bir cenāze görölünce istircā’ etmekden maḡsad ya’nī cümlemiz bu yolda gidecegiz, buña acımayıp rāzī olmaḡ lāzımdır; diye muşibet-zede ve mātem-dīde olan kimseye teselliyyet vèrmektir. *Hedefden tīriñ istircā’ı temrensizligindendir* (Yüsri). (I/309. s.).

istirhām: (< Ar.) niyāz-ı merḡamet, yalvarış: *Tezyīd¹⁸⁷⁹-i miḡdār-ı ma’āşını istirhām ediyor.* || *İcrā-yı icābı huşuşunda müsā’ade-i lutf’ade-i cenāb-ı nezāret-penāhīleriniñ bī-dirīḡ ve sezā-vār buyurulmasını¹⁸⁸⁰ bi’l-hāşşa niyāz ve istirhām eylerim* (‘Arīza ≈ Sırrī Paşa); *Olur rikḡat-peżir āvāzı bir ṭavr-ı ḡazīn baḡlar / Benim-çün sevdigimden şanki istirhām eder bülbül*

(*Pejmürde¹⁸⁸¹ ≈ Ekrem: 5*). İstirhām-nāme = ṭaleb-i merḡameti ḡavī mektüb. Cem’i *istirhāmāt’dır: istirhāmāt-ı faḡrāne.* (I/309. s.).

istirḡā: (< Ar.) gevşemek, gevşek olmaḡ: *istirḡā-yı aḡalāt.* (I/310. s.).

istirḡāş: (< Ar.) bir şeyi ucuz görmek, bir şey ucuz görölmeḡ: *istirḡāş-ı metā’, emti’anuñ istirḡāşı.* Nādiren isti’māl olunan elfāzdandır. (I/310. s.).

istirdād: (< Ar.) geri almaḡ, alınmaḡ: *‘Āriyeten vèrilen şey’iñ istirdādı ṭabī’idir. || Filāncaya emāneten bıraḡdığı mebālīḡi kāmilen istirdād etti. İstirdād-ı emvāl. || Binā’en-‘aleyh tām aldıḡı ma’āşıñ nısfını istirdād içün vilāyet-i müşārün-ileyḡāya yazılmış ise de...* (Mektüb ≈ Sırrī Paşa); *İki elmās degildir ḡarem-i ḡāşşında / Cebre’iliñ gözü ḡalmış edemez istirdād* (Na’t-ı Şerīf ≈ Nābī: K. 2/70). (I/310. s.).

istirzāl: (< Ar.) bayaḡı görmek, rezāl ‘addetmek, edilmek: *istirzāl-i dünyā, istirzāl-i ṭufeylī, istirzāl-i riyā-kār.* Nādiren kullanılır. (I/310. s.).

istirzāk: (< Ar.) nafaḡa, rızḡ taḡşīline ḡalışmaḡ: *Cihānda herkesiñ bir şūretle şarf-ı mesā’ī eylemesi mücerred istirzāk*

1879 Kāmūsta kelime “nun” ile yazılmıştır.

1880 Kāmūsta kelime eksik yazılmıştır.

1881 Bülbül.

mecbûriyyetinden münba'îşdir. (I/310. s.).

istirşâ: (< Ar.) bir işi görmek için her ne nām ile olursa olsun bir şey istemek: *istirşâ-yı naklen. || 'Aqlen mezmûm olan ef'āl-i menhiyyedendir. (I/310. s.).*

istirşād: (< Ar.) hidāyet istemek, hakık yoluna gitmek istemek: *'Ālemde kimi irşād kimi istirşād eder. || Mürşid-i hak-bînimiz var nerede istirşād eden?. (I/310. s.).*

istirfād: (< Ar.) 'yardım talep etmek' ma'nāsına ise de lisānımızda ender olarak kullanılır. (I/310. s.).

istirfāh: (< Ar.) refāh ve rāhat istemek: *İstirfāh günāh mıdır?. (I/310. s.).*

istirkāb: (< Ar.) [müvvelledātdan] rekābetde bulunmak, kıskanmak. Bir adamı, bir işi, bir şeyi çekememek. *Ahlāk-ı hasene ile muttaşif bulunan adam kimseyi istirkāb etmez, istirkāb-kārāne harekāt. || Bu iltifāt ve teveccüh ... yi istirkāb eden veyā huşûş-ı şā'iriñ tîğ-ı zebānından zahm-dār olan ba'zı mu'āşırını (Nef'î, Kütüb-hāne-i Ebü'z-Ziyā); Kendi zevcemle oğlum hakkımda bu mertebe-i 'adāvet izhār eder ise iqbālimizi istirkāb ile idbārımıza sebep olanlara ta'n u la'n*

eylemek 'ayb olacağından (Birāderine Mektûb ≈ 'Ākif Paşa). (I/310. s.).

istirkāk: (< Ar.) köle, kul, esir edinmek ve edinilmek: *Filānca bunu istirkāk etdi. || Bi'l-cümle seby ve istirkāka kemer-beste-i ittifāk olup (Şefik-nāme). (I/310. s.).*

istirvāh: (< Ar.)istirāhat, rāhatlanmak, huzûr ve ārām eylemek: *istirvāh-ı 'amele,istirvāh-ı hademe. 'Arabide olduğu gibi 'şiddetle koqlamak' ma'nāsında kullanılmaz. (I/311. s.).*

istirhāb: (< Ar.) koqlutmak, koqlutulmak. Lisānımızda bundan ve *irhāb'*dan ziyāde *terhīb* kullanılır. (I/311. s.).

istirhān: (< Ar.) rehin almak, alınmak: *Mücevherātı istirhān etdi. || Bu elmās küpeniñ istirhānı... Terhīn maqāmında kullanılamaz. (I/311. s.).*

istromaça¹⁸⁸²: (< İt.) ıştırālāhāt-ı bahriyyedendir. Kat kat olmuş, birbirine taqlılmış hālatlar, yek-dīgerine dolaşmış zincirler. (I/311. s.).

istrongilos: (< Ru.) izmaride beñzer, ondan biraz büyük sivri burunlu bir nev' yuvarlak balık. (I/311. s.).

1882 TDK, Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü: isteromaça.

istire'ütipi¹⁸⁸³: (< Yun.) fenn-i ṭabā'ata müte'allik bir kâlibn ismi. (I/311. s.).

istreoskob: [kezâlik] fotoğrafla alınmış resimler içine konulup seyr edilen çifte 'adeseli bir nev' âletidir. (I/311. s.).

istiridye: (< Ru.) bir nev' kabuklu deniz böcegidir ki Hristiyanlar 'inde gâyetle maḳbûldür. *Bir İngiliz seyyâhı bir misâfir-hâneye gelir. Hevâ soğuk, salonda yer bulamaz istiridye ister* (İktitâf ≈ Mehmed 'Aṭâ). (I/311. s.).

istizâde: (< Ar.) artmasını istemek, artması istenilmek: *istizâde-i huzûr ve 'âfiyetleri, 'ömr ve ikbâlinin istizâdesi. || Muḳaddime-i netîcetü'l-hayr olan bu tevcîh-i vecîhi faḳaṭ tecdîd-i revâbı-ı ihtişâş ve istizâde-i teveccüh ve muḥabbet-i ḥakâniyeler-çün 'arz-ı merâsim-i ihlâşa ni'amu'l-vesîle ittihâz ile* (Mektûb ≈ Sırrî Paşa). (I/311. s.).

istizâre: (< Ar.) kendisiniñ ziyâret edilmesini istemek: *istizâre-i aḥibbâ. Me'nûs degildir.* (I/311. s.).

istis'âl: (< Ar.) soruşturmak. Nâdiren isti'mâl olunur. (I/311. s.).

istishâr: (< Ar.) *istihzâ* gibi zevklenmek, eğlenmek. İsti'mâli

enderdir. *Temeshur* çok kullanılır. (I/311. s.).

istisrâr: (< Ar.) odalık almak. Lisânımızda yine bu ma'nâda *teserrî* ziyâde kullanılır. (I/311. s.).

istis'âd: (< Ar.) meymenetli, uğurlu 'addetmek, edilmek: *Böyle bir vaḳ'anın istis'âdı ṭabî'idir, istis'âd-ı kudûm. || 'Aşk ile üftâde-i ḥâk-i helâl oldum Celâl / İltihâkımla mezâra etsin istis'âdımızıñ* (Celâl Paşa). (I/311. s.).

istiskâ': (< Ar.) bir marazdır ki insânın karnında veyâ a'zâ-yı sâ'iresinden birinde şu birikmekden 'ibâretidir. *Müstesḳî* bu 'illete uğramış olan adam. İstiskâ-yı zıḳḳî = karnın istiskâsı. İstiskâ-yı ṭablî = karnın şişmesi. § İçmek için şu istemek, kuraklık zamânı yağmur du'âsına çıkmak: *Şanâdîd-i Kureyş 'Abdü'l-muṭṭalib'den iltimâs êtdiler ki ol ḡayṣ-ı güher-bâr-ı sa'âdeti pîşvâ eyleyip feyyâze-i 'inâyet-perverdigârdan recâ-yı reşâşe-i bârân için ikâmet-i mühim istiskâ eyleyeler* (Siyer-i Veysî); *Seḥâb*¹⁸⁸⁴-ı rahmet-i Ḥakḳ gevher-eḫsân olmasa yek-çend / Olurdu ḥalk-ı 'âlem kâse-gerd-i dest-i istiskâ (Nâbî: K. 1/77). (I/312. s.).

istislāl: (< Ar.) çekip şıyırmağ istemek:
istislāl-i seyf. Lisānımızda *sell* ziyāde
kullanılır. (I/312. s.).

istislām: (< Ar.) imtişāl ve inkiyād
etmek; uymağ Ş Yoluñ ortasından
gitmek Ş kabūl-i İslām eylemek.
Nādiren kullanılır. (I/312. s.).

istisnān: (< Ar.) kocalmağ, yaşlı ve
ihtiyār olmağ. Nādiren kullanılır.
'Arabīde olduğı gibi 'bir tarīke
sülūk etmek' veyā 'yol işlek olmağ'
ma'nasında kullanılmaz. (I/312. s.).

istishāl: (< Ar.) kolay görmeğ,
görölmeğ: *istishāl-i umūr-ı müşkile,*
meşālih-i mühimmeniñ istishāli. ||
Keyfiyyāt-ı bī-nizāmlardan bahişle
tarīk-i teğallübü istishāl ederlerdi
(Lāyiha-i Tārīhiyye ≈ 'Āşım). (I/312.
s.).

istişāre: (< Ar.) meşveret taleb etmek,
danışmağ: *istişāre-i umūr.* || *Bu mādde*
hakkında erbāb-ı vukūf ile istişāre
etmelidir. Lisānımızda yalnız bu
ma'nāda kullanılır. 'Arabīde olduğı
gibi ma'ānī-i sā'irede isti'māl
olunamaz. *İstişāre, sünnet-i seniyye-i*
peygamberīdir. || *Hey'et-i*
muhteremesini celb ile bi'l-istişāre
onlarıñ da re'yleri munzam olmadıkça
muqarrerāt-ı sābıkanıñ feshi cā'iz ve

münāsib olamaz (Mektüb ≈ Sırrī
Paşa). (I/312. s.).

istişārāt: (< Ar.) cem'. Danışmağlar:
istişārāt-ı vākı'anıñ neticesi. Az
kullanılır. (I/312. s.).

istişāt, iştişāta: (< Ar.) ziyāde
hiddetlenmek, pür-gāzab olmağ Ş
kuş sür'atle uçmağ. İsti'māl
olunmaz. (I/312. s.).

istişrāb: (< Ar.) içmek istemek Ş imā ile
añlatdırmağ, belirsizce añlatmağ
istemek: *Elfāz ve 'ibārātta ma'lūm*
olan taşarruf-ı hāmī üzere firāra ilticā
ma'nāsı vèrip de me'muriyyetini terk ile
gelmek gibi ma'ānī-i müdhişe istişrāb
olunduğına (Mektüb ≈ Edhem
Pertev Paşa). (I/312. s.).

istiş'ār: (< Ar.) bir māddeniñ, bir şey'iñ
yazılıp bildirilmesini istemek:
Meclisce istiş'ār-ı keyfiyyete karar
vèrildi. || *Ekşer mahallerde bir mādde-i*
mühimme ve gayr-i mühimme için
makām-ı vilāyetden üç dört def'a ve
belki daha ziyāde iş'ār ve istiş'ār vukū'
bulmadıkça müllhakatdan cevāb almağ
kābil olamıyor (Mektüb ≈ Sırrī Paşa).
'Arabīde ma'ānī-i sā'irede kullanılır.
(I/313. s.).

istiş'ārāt: (< Ar.) cem'. Bālāda
gösterilen şüretde vukū'-bulan
talebler: *İstiş'ārāt-ı vākı'aya cevāben*

gelen tahrîrâtta îzâh-ı keyfiyyet olunmuş-idi. (I/313. s.).

istişfâ': (< Ar.) hastalıktan kurtulmak için şifâ, çâre istemek: *Şıtmaya tutulanlar hâk-i pâk-i merkadından istişfâ ederler. Dâ'imâ Cenâb-ı Şâfî-i hakîkiden istişfâ etmelidir. (I/313. s.).*

istişfâ': (< Ar.) şefâ'at dilemek, günâh ve kabâhatın 'afvını istemek: *Bunu ey cümle-i mahlûka mutâ' / Eylerim vâsıta-i istişfâ' (Hâkânî: 197). (I/313. s.).*

istişmâm: (< Ar.) koku almak, koklamak: *Kâğıd-hâneniñ mevsim-i bahârda peydâ ettiği leţâfet-i müşâ'sa'a pek nazâr-rübâdır. O vâdî-i zümür-rüdîne takarrüb eyledikçe türlü türlü revâyiğ-i laţîfe istişmâm olunur. Ş Hissêtmek, aňlamak: Kinâyeli sözleriñizden eser-i iğbirâr istişmâm olunuyor. ‖ Dervîşânıñ mesâkini olan hücerâtı birer birer gözden geçirerek müskirâtdan hiçbir şemme istişmâm edemedik (Mektûb ≈ Sırrî Paşa); Bâğ-ı re'yiniñ eden güllerini istişmâm (Nâbî: K. 12/79); Hıfzı bir micmer-i tefsîdeye¹⁸⁸⁵ olsa sârî¹⁸⁸⁶ / Ne kadar râyihasın etse meşâm istişmâm (Cevrî: K. 6/28); Dâ'im eylerdi o devletle*

meşâm / Kırb-ı Hâk râyihasın istişmâm (Hâkânî: 324). (I/313. s.).

istişhâd: (< Ar.) şâhid tutmak; edebiyâtdan mişâl getirmek: *Bu kelimeniñ tarz-ı isti'mâlini işbât için birkaç beyit istişhâd eyledi. ‖ Âsârından istişhâd ettiğim beyit pek meşhûrdur. ‖ Esâtize-i edebden bulunan Koca Râğib'in eş'arıyla istişhâd eyledi. 'Arabîde olduğu gibi şehîd olmak ma'nâsında kullanılmaz. Bu makâmda şehâdet maddesi ziyâde isti'mâl olunur. Hıfz-ı Kıur'an şerefine nâ'il olamadığım cihetle makâm-ı istişhâdda îrâd edilen âyât-ı beyyinatıñ naklinde sehv ve haţâdan iddi'â-yı berâ'et edememeliğim tabî'idir (Mektûb ≈ Sırrî Paşa); Binâ'en-'aleyh anıñla hiçbir şeyde istişhâd edemez (Mektûb ≈ Kemâl); 'Aceb kimden alıp kılmakda 'arz-ı müjde-i vuşlat / Bahârı sevgilim senden mi istişhâd eder bir kıuş (Lâ); Rahmet-i 'âlemiyân naķş-ı nigîn-i cāhıñ / Şân-ı fażlıñ daha¹⁸⁸⁷ neyle olunur istişhâd (Nâbî: K. 2/95). (I/313. s.).*

istişhâden: (< Ar.) şâhid tutmak şüretiyle: *Esnâ-yı mübâhâşede istişhâden okunulan beyit. (I/314. s.).*

1885 Dîvânda: tefsende.

1886 Dîvânda: sârî olsa.

1887 Dîvânda: dahî.

istişhādāt: (< Ar.) cem'. Şahid tutuşlar, mişāl getirişler: *Bu iddi'āsını istişhādāt ile işbāt èdebilir mi?* (I/314. s.).

istişābe: (< Ar.) şavāb görmek, görülmek. Nādiren kullanılır. Lisānımızda ekseriyā aşağıda gösterileceği vech ile bu makāmda *istişvāb* mādresi çok kullanılır. (I/314. s.).

istişhāb: (< Ar.) yanına almak, yana alınmak; berāber bulundurmak, bulundurulmak § şahābet etmek, èdilmek. Eşhāş ve eşyāda kullanılır. *Evrāk-ı resmiyyeyi istişhāb eyle, Filān istişhāb ile 'azīmet ètdi. || O adamı filān istişhāb ediyor. İstişhāben = yanına alarak. İskān-ı muhācirīn me'mūru ve a'kār müfettişi ve tahrīr mümeyyizi efendiler bendelerini istişhāben mülhakāt-ı vilāyeti devre çıkıldığını (Mektūb ≈ Sırrī Paşa); Fırka-i dehrī ki hīç ètmezdi istişhāb-ı dīn (Surūrī: Tar. 7/36); O müflisdir ki nakdi ètmez istişhāb reşkinden ('Avnī: G. 330/1). (I/314. s.).*

istiş'āb: (< Ar.) güç görmek, görülmek: *istiş'āb-ı umūr, mes'eleniñ istiş'ābı. (I/314. s.).*

istişgār: (< Ar.) küçük görmek, görülmek; hākīr tutmak, tutulmak:

Erbāb-ı kemāl ehl-i sa'yi istişgār ètmez, 'ulemānıñ istişgārı cā'iz degildir. || İstihzā ise bir adamıñ istişgār ve tahkīrine delālet eder (Diyārbakırlı Sa'īd Paşa). (I/314. s.).

istişfā': (< Ar.) bir şey'in şāf ve hālişini almak, hālişi alınmak, bir şey şāf 'addetmek, bir şey hāliş 'addèdilmek. Nādiren kullanılır. (I/314. s.).

istişlāh: (< Ar.) bir adamıñ, bir şey'in iyiligini istemek, bir şeyi iyi görmek: *istişlāh-ı aḥvāl. Nādiren kullanılır. (I/314. s.).*

istişvāb: (< Ar.) şavāb. Doğru görmek, ma'kūl görülmek: *Anıñ fikrini istişvāb ederim, bu mu'āmeleniñ istişvābı. (I/314. s.).*

istişvāben: (< Ar.) şavāb görülmek şüretiyle: *Avukatıñ efkārını istişvāben o kâğıdı tahtīm ètdi. Lisānımızda nādiren 'istişvāb èdilmiş' ma'nāsında istişvāb-gerde ta'bīri de isti'māl olunur. (I/314. s.).*

istiżā'a: (< Ar.) ziyā almak, ziyālanmak: *Onuñ gibi rūşen-dilānıñ efkār-ı münevveresinden istiżā'a ètmelidir, istiżā'a maḳşadıyla pencereleriñ pancurlarını açdı. || Rū-yı arzda ise nūr-ı nübüvvetden başka istiżā'aya şāyān kaḡı nūr vardır*

(*Kelām-ı İmām Ġazālī* ≈ Mütercimi: Hamīd Vehbī). (I/315. s.).

istiz'āf: (< Ar.) za'īf 'addètmek, èdilmek, 'ādī görmek, görülmek. *Nāmūslu faķīri isti'zāf eden aldanır.* (I/315. s.).

istiḍlāl: (< Ar.) ḍalāletde bulunmasını istemek, ayartmağa sa'y ètmek: O *eṣnāda Ḥasan Şabbāh'ın dā'imī nāmıyla eṭrāf-ı memālik-i İslāmiyyeye sevķ ètdiği eṣhāş-ı mel'üne harekāt-ı istiḍlāl-kārāneleriyle ifsād-ı 'aķā'id ètmekde ve ... Bunu ıḍlāl maķāmında kullanmamalıdır.* (I/315. s.).

istiṭābe: (< Ar.) bir şeyi hōş bulmak, iyi 'addètmek, èdilmek. Aşıl Türkçesi 'bir nesneyi gökçek bulmak' demektir ki bu lafz-ı Türkī şimdi bize istiṭābeden ziyāde yābāncı görünür. Hemān buña te'essüf ètmemek ķābil degildir. *Bir meşhūr muḥarririñ sevimli fareler ta'bīrini istiṭābe edecek lutf-ı ṭab'a mālīk bir muḥarrir daha bulunmaz şanıdır.* ‖ Bu fıkranıñ herkesçe istiṭābesi ṭabī'ıdır. ‖ Mücerred vesīle-i taḥaṭṭur olmak üzere ırsāl kılındığını maķām-ı istiṭābede taḥşīye eylemiştir (Kitāb-ḥāne-i Ebü'z-Żiyā). § 'Temizlemek, temizlenmek' ma'nāsına da gelirse de lisānımızda

bu ma'nāda ender olarak kullanılır. (I/315. s.).

istiṭāre: (< Ar.) uçurmak, uçurulmak; göndermek, gönderilmek: *Ṭaraf-ı vālālarına istiṭāre olunan mektüb.* ‖ *Ma'lūmāt-ı kāmileyi ḥāvī olan mektūbuñ istiṭāresi.* Ekşeriya muḥarrerāt ve evrāk hakkında kitābet-i resmiyyede kullanılır. (I/315. s.).

istiṭā'at: (< Ar.) ṭākat, ḳudret, güç yetme: *istiṭā'at-ı bedeniyye, istiṭā'at-ı mālīyye, istiṭā'at-ı 'ilmiyye.* Ba'zen “‘Ala'l-ķadri'l-istiṭā'at” cümlesi de kullanılır ki 'güç yetdiği kadar' demektir. *Ḥāme-i kem-bıḍā'a-i 'ācizide ḳudret-i nā-būd, istiṭā'at-ı mefķūd olmağla o bābda ṭaleb-i 'afv ile ḥātime-keş-i taṣḍī'āt oldum* (Mektüb ≈ Sırrī Paşa); *İnşā'allāh bu me'mūriyyet-i 'ācizānemde de Allāh'a, pādişāha karşı mükellef olduğum vezā'if-i mühimmeyi 'ala'l-ķadri'l-istiṭā'at ḥüsn-i ifā ile* (Nuṭuk ≈ Sırrī Paşa); *Yine celāl-i eḥadıyyetiñle “li'llāhi'l-Vāḥidi'l-Ḳahhār” diye cevāb vèrdiğinde kimseniñ mu'ārazaya istiṭā'atı olmaz* (Sinān Paşa); *Fıkr èt ne kadar bıḍā'at ister / Bu nazm ne istiṭā'at ister*

(*Muḳaddime-i Edebiyye*¹⁸⁸⁸). (I/315. s.).

istiṭāle: (< Ar.) çok uzamak, sürekli olmak: *İstiṭāle-i eyyām-ı hicrān*. İstiṭāle-i sīsā'iyye = 'belkemigi derūnundaki ilik' ma'nāsına iştilāḥ-ı ṭabī'īdir. (I/316. s.).

istiṭbāb: (< Ar.) devā aramak, derde 'ilāç istemek: *Ṭabīb-i ḥāzıḳdan istiṭāb* etmek. Nādiren kullanılmıştır. (I/316. s.).

istiṭrāb: (< Ar.) ṭarab ve sürūr istemek: *Zemzeme-i hezārdan istiṭrāb* etmek. Bu da me'nūs değildir. (I/316. s.).

istiṭrād: (< Ar.) bir bahs, bir fıkra, bir maḳāle arasında sevḳ-i kelām ve münāsebet-i maḳām ile başka bir fıkra veyā maḳāle veyāḥūd emsāl īrād etmek. § Bu şüretle naḳl ve īrād olunan fıkra veyā maḳāle: *Öyle bir mübāḥaṣe-i edebiyede istiṭrād* kabīlinden zıkr ettiği fıkra pek münāsebitsiz görüldü. (I/316. s.).

istiṭrāden: (< Ar.) 'ale't-ṭarīḳi'l-istiṭrād = istiṭrād yoluyla, o şüretle naḳl edildi: *İstiṭrāden bir fıkra īrād* etti. (I/316. s.).

istiṭrādī: (< Ar., < F.) istiṭrāda mensūb ve müte'allik: *baḥs-i istiṭrādī, fıkārāt-ı*

istiṭrādīyye, maḳāle-i istiṭrādīyye. (I/316. s.).

istiṭrāf: (< Ar.) bir şeyi ṭurfe ve nādīde 'addētmek, bir nesne nādīde 'addēdilmek: *İstanbul'da artık fotoğraf istiṭrāf olunamaz*. ‖ *Japon ma'mūlātının istiṭrāfı*... Az kullanılır. (I/316. s.).

istiṭrāk: (< Ar.) ufaḳ taşlarla fāla bakdırmak istemek. Kullanılmaz. (I/316. s.).

istiṭ'ām: (< Ar.) yemek istemek: *Bāb-ı merḥametiñizde istiṭ'ām eden fakīri aç bırakmayınız*. Elfāz-ı ma'rūfeden değildir. Nādiren kullanılır. (I/316. s.).

istiṭlā': (< Ar.) bilmeyi istemek. Añlamağa, bilmeye çalışmak: *istiṭlā'-ı ḥakāyık-ı aḥvāl*. (I/316. s.).

istiṭlā'āt: (< Ar.) bilinen, añlaşılan ḥāller: *İstiṭlā'ātını ṭahrīren ve mufaṣṣalan 'arz* edecektir. ‖ *Bu miṣillū ḥavāriḳ-ı fiṭratıñ aḥvāl-i ḥuṣūṣiyyeleri ḥakḳındaki istiṭlā'ātımızı tedvīne çalışmak bizim için bir vācibe-i kadir-şināsīdir* (*Kütüb-ḥāne-i Ebü'z-Ziyā*). (I/316. s.).

istiṭlāk: (< Ar.) 'boşandırmak, ishāle uğrayıp ziyāde bī-tāb olmak' ma'nāsında iştilāḥ-ı ṭıbbī. (I/316. s.).

istiṭrāf: (< Ar.) 'Arabīde 'bir adamın izine düşüp gitmek, ta'ḳīb etmek'

ma'nāsınadır. *Luḡat-i Ebü'z-Ziyā*¹⁸⁸⁹ da 'zarāfet göstermek' ma'nāsına gösteriliyorsa da ma'nā-yı 'Arabīsinde zarāfet göstermek' ma'nāsı çıkarılamaz. Taşarrufāt-ı huşūşiyemizden olarak bu ma'nāda kullanılmış demektir. (I/317. s.).

istizlāl: (< Ar.) gölgede oturmak, gölgelenmek: *İstizlāl maḫṣadıyla çamlığa girdiler. Ş Himāye altında, sāyesinde bulunmağı istemek, sığınmak: Sāye-i şāhānede istizlāl eden aḳvām-ı muhtelif. Müstaḫıl bundan müştak ve ziyāde müsta'meldir.* (I/317. s.).

istizhār: (< Ar.) yardım istemek, arka olmasını talep etmek birine dayanmak, arka vermek: *O Filāna istizhār ettiğinden, Filāndan istizhār ederek, Filānı istizhār eyledi. Ekşeriyā ma'neviyyātda kullanılır. Şu okunan emr-i 'ālī -ki 'azametli pādişāhımızı pek mu'azzez bir mişāl-i vācibü'l-imtişālidir- bize şer' ve kânūn aḫkāmına mütāba'atı emr ediyor. Şer' ve kânūn ise ma'lūmdur ki maḫzā ḫaḫkı izhār, mazlūmu istizhār için vaż' olunmuştur (Nuṭuk ≈ Sırrī Paşa); Çün degildir bu cihān dārü'l-ḫarār / Bī-*

şebāta olur istizhār 'ār ('Ubeydī). (I/316. s.).

isti'āde: (< Ar.) bir adamın, bir şey'in i'āde olunmasını istemek: *İsti'āde ettiğim sā'ati ḫālā i'āde etmedi. 'Arabīde olduğu gibi "ādāt edinmek' ma'nāsında kullanılamaz. O maḫāmda i'tiyād çok kullanılır. (I/317. s.).*

isti'āze: (< Ar.) sığınmak, Cenāb-ı Allāh'dan şıyānet istemek: *İnsān dā'imā şeytāndan bir de Allāh'dan korkmayan insāndan isti'āze etmelidir. Ş 'E'üzü bi'llāhi mine's-şeytāni'r-racīm' demek. Qur'ān-ı Kerīm okunacağı vakit isti'āze şartdır: Fakr u fāḫa insānı 'adīmü't-ṭāḫa ettiğinden isti'āze olunagelmıştır (Terceme-i Gülistān ≈ Şeyḫü'l-İslām Es'ad). (I/317. s.).*

isti'āre: (< Ar.) 'āriyet egreti olarak almak, alınmak: *Kütüb-ḫāneden bir kitāb isti'āre etdim. ॥ Kuyumcudan isti'āre edilen ṭaḫımları... Ş Egreti verilen şeyi geriye istemek: Kuyumcu evvelce i'āre ettiği ṭaḫımları şimdi isti'āre ediyor. Ş Bir ıstılāḫ-ı fennīdir ki 'lafz-ı müşebbehün-bihiñ ma'nā-yı aḫlīsiniñ irādesini māni' bir ḫarīne ile müşebbehde isti'māli' demektir. Meşelā yañak şeftaliye*

teşbîh edilirse yañak müşebbeh, şeftali müşebbehün-bih olur. Bu taqdîrde bir qarîne ile 'şeftali' dênilir, *yanak* irâde olunur. § Bu şüretle kullanılan lafza da ıtlâk edilir. *Lâkin sizler böyle hurâfât-âmîz mecâzlara, isti'ârelere ehemmiyyet vermeyesiñiz* (Ekrem); *El-hak suhanı gibi suhan yok / Gerçi biraz isti'âresi çok* (Lâ¹⁸⁹⁰); *Nûr-ı siyeh olsa pâre pâre / Êtmem ben o zülfe isti'âre* (Şeyh Gâlib¹⁸⁹¹: 511). (I/317. s.).

İsti'ârât: (< Ar.) ma'nâ-yı fennîsine göre kullanılan lafızlar: *Edebiyât-ı kadîmede pek çok isti'ârâta tesâdüf olunur. || O zamân ki tabî'at mevzû'una ziyâdesiyle mülâyim olan teşbîhât ve isti'ârâtınıñ zarâfeti, şa'sa'ası nazâr-ı mütehayyileyi reng-â-renk nûrlara gark eder* (Ekrem); *İsti'ârât u kinâyât u hakîkatle mecâz / Dâ'imâ olmadadır cârî-i mecrâ-yı suhan* (Vehbî K. 51/28). (I/318. s.).

İsti'âza: (< Ar.) 'ivaż, bedel istemek: *Kerem-kâr olan isti'âza eder mi?* (I/318. s.).

İsti'ânet, isti'âne: (< Ar.) 'avn, yardım istemek, i'âne talep etmek: *Ehl-i îmân dâ'imâ Allâh'dan isti'âne eder.*

İsti'ânet 'inde'l-iqtizâ nazımda kullanılmalıdır. 'İlm-i felsefeniñ üstâzdan isti'âne etmeyerek mücerred kitâblarını mü'tâla'a ile taşşîle teşmîr-i sâk gayret etdim (İmâm Gâzâlî ≈ Mütercimi: Hamîd Vehbî); *Dâ'imâ hükûmeti*¹⁸⁹² *isti'âne ederek zağîre-i müstahşalanıñ da bir kısmını ta'vîzen alıyorlar* (Mektûb ≈ Sırrî Paşa). (I/318. s.).

İsti'bâd: (< Ar.) kul edinmek, edinilmek: *Ahrârıñ ihsân ile isti'bâdı mümkündür. Nâdiren kullanılmışdır.* (I/318. s.).

İsti'bâr: (< Ar.) rü'yâ ta'bîr ettirmek, ettirilmek: *İsti'bâr-ı ahlâm, rü'yânıñ isti'bârı.* (I/318 s.).

İsti'câb: (< Ar.) 'acayib 'addetmek, şaşmak: *Üçüncü hayvânât için de isti'câba eñ ziyâde lâayık ve bizim idrâk ve ihâtamıza eñ çok muvâfık olan hevâ mıdır* (Bernardin de Saint Pier ≈ Ekrem). (I/318. s.).

İsti'câl: (< Ar.) bir şey'iñ 'acele ile tîz olmasını istemek, 'acele ile olması istenilmek: *Şehr-emîni tarîkiñ tesviyyesini isti'câl ediyor. || Cevâb-nâmenin tahtîrini isti'câl ediyorlar, umûr-ı mühimmeniñ isti'câli. 'Acele veyâ 'acele etmek ma'nâsında*

1890 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı İran: 69.

1891 Hüsn ü 'Aşk.

1892 Kâmûsta kelime sonunda "dal" mevcuttur.

kullanılmamalı. *Sāyesinde çalışıp
kesb-i kemāl eyleyelim / Hāzır-ı esbāb
terakķī edelim isti'cāl* (Mu'allim
Nācī¹⁸⁹³: 23); *Gitmede 'ömr-i güzārān
merkiñ istikbāline / Ğamla imrār
eyleyen dillerde isti'cāline* (Pertev);
*Tevekkül ehliyiz hergiz bizim amālimiz
yokdur / Müheyyādır bizim-çün şerwet
isti'cālimiz yokdur* (Nef'ī¹⁸⁹⁴). (I/318.
s.).

isti'dād: (< Ar.) liyākat, kâbiliyyet, bir
şeyi kabûl ve ittisāfa tabī'î hāzır
bulunmak; bir şey'e, bir işe yaramak
haşışa-ı tabī'îsi: *isti'dād-ı Hudā-dād,
isti'dād-ı māder-zād* ta'bīrleri
meşhûrdur. *Feyz-i isti'dād-ı māder-
zād ikdām istemez / Kâbiliyyet 'aşka bir
cevherdir ibrām istemez* (Dāniş);
Müsta'id kıl yoğ-ise lutfuña isti'dādım
(Lā); *İlāhî! Eger kabûl, kâbiliyyete göre
ise kâbiliyyet senden. Ve eger redd,
isti'dāda mevķûf ise isti'dād kimden*
(Tazarru'āt ≈ Sinān Paşa); *Bir kere
dāye-i terakķīniñ āğuş-ı terbiyetine
düşüp de neşv ü nemāya başlarsa,
fıtratında olan isti'dāda göre az
zamānda cemāl-i kemāline 'ālemi
hayrān etmek me'mûl-i kavīdir* (Taşvīr-
i Efkār ≈ Kemāl); *O Şadr-ı a'zam u*

*fermān-revā-yı maşrık u mağrib / Ki
isti'dādı her tedbīrde rüşd ü sedād üzre*
(Nef'ī: K. 44/22¹⁸⁹⁵); *Bende
Mecnūn'dan füzūn 'aşıklık isti'dādı var*
(Fuzūlī: G. 68/1); *Rütbeñi añlamağa
kimsede yok isti'dād* (Na't-ı Şerīf ≈
Nābī: K. 2/100); *Sa'y ve verziş
isti'dādıñ bulunduğı cihete maşrūf
olursa şemere-bahş olur ve illā çekilen
emekler bī-hūdedir* (Yine Pervīzden ≈
Ekrem). *Cem'i isti'dādāt: Muṭābık-ı
rızā-yı velī-ni'met-i bī-minnet olabilmek
içün isti'dādāt ve ihtiyācāt-ı memālike
vuķūfları lā-büddür* (Nuṭuk ≈ Sırrī
Paşa). *Erbāb-ı isti'dād = kâbiliyyet
şāhibleri. İsti'dādlı, müsta'idd = 'işe
yarar, kâbiliyyetli' demektir.* (I/319.
s.).

isti'rāk: (< Ar.) terlemek için yatmak,
terlemek istemek. Nādiren
kullanılır. (I/319. s.).

isti'sāb: (< Ar.) igrenmek: *Bakķālūñ
ķıyāfetinden isti'sāb etdim.* Elfāz-ı
ma'rūfeden degildir. (I/319. s.).

isti'sār: (< Ar.) bir şey'in güç olmasını,
'usret peydā etmesini istemek,
güçleşmesi istenilmek: *Bu işi
isti'sār¹⁸⁹⁶ ediyor.* || *Maķşadıñ*

1893 Yevm-i Vilādet-i Bā-Saadet-i Hazret-i Pādīşāhī.

1894 Bulunamadı.

1895 Kāmūsta ilk mısra şöyledir: O yek-tā feylesōf kām-kār u müsteşār-ı küll.

1896 Kāmūsta kelime ikinci "sin" olmadan yazılıdır.

*isti'sārı*¹⁸⁹⁷. Nādiren kullanılır. (I/319. s.).

isti'tāf: (< Ar.) 'ātıfet talep etmek, şefkat ve 'ināyet istemek: *İsti'tāfi hāvī taqdīm etdiği 'arīza üzerine. || İsti'tāf etmemesine mebnī derece-i ūlāda irāde-i seniyye-i müte'allikenin infāzı (Mebhās-i Şānī ≈ 'Ākif Paşa); Olursun kāme nā'il hangisinden etseñ isti'tāf (Lā). (I/319. s.).*

isti'tāfāt: (< Ar.) cem'. Niyāz-ı 'ātıfet için vukū'-bulan mu'āmeleler, şefkat talep edişler: *Bi'd-defa'āt isti'tāfātda bulunduđu hālde şimdiye kadar me'yūs kaldı. (I/319. s.).*

isti'zām: (< Ar.) büyük görmek, görülmek ve büyük tutmak, tutulmak: *Bu mişillū umūr-ı 'ādiyyeyi isti'zām etmemelidir. || 'Ulemānūñ isti'zāmu, isti'zām-ı umūr, meşālihūñ isti'zāmu, isti'zām-ı nām-ı Mevlānā. Ş Tekebbür ve te'azzum: Filānūñ farṭ-ı isti'zāmu. (I/320. s.).*

isti'fā': (< Ar.) 'afv dilemek: *isti'fā-yı kuşūr ve kabāhat. Ş 'Uhdetine tevdī', tefvīz, tevcih edilmiş olan hizmetden, me'mūriyyetden, işden çekilmek istemek, ma'zül ve ma'fuv olmağı niyāz etmek: İsti'fā-nāmesini reddetti. || İsti'fā etmiş, isti'fāsı kabül*

olunmadı. || Bu mādde vesīlesiyle isti'fā ederek kā'in -bizim bir adamımız için şevktir, bu kadar çalışıp bi'l-āhire sefāretini terk etti- diye milleti 'indinde kendisine bā'is-i i'tibār olmak dā'iyesinden 'ibāret olup (Bir Mesūde ≈ 'Ākif Paşa). (I/320. s.).

isti'fāf: (< Ar.) 'afif olmak; günāh, harām, çirkīn, fenā olan hāllerden, işlerden çekinmek: *Mu'allim-i edeb olan adamūñ erbāb-ı isti'fāfdan bulunması lāzım gelir. Nādiren kullanılır. (I/320. s.).*

isti'kāb: (< Ar.) bir adamūñ 'ayıp ve kuşūrunu araştırmak. Nādiren kullanılır. (I/320. s.).

isti'kāf: (< Ar.) bir yere kapanmak, bir maħalde nefsinin habs eylemek, bir yere sığınmak istemek: *Erbāb-ı isti'kāf ramazānda i'tikāf eder. Az kullanılır. Yine bu ma'nāda olan isti'kād hiç kullanılmaz. (I/320. s.).*

isti'lā': (< Ar.) yükselmek, yukarılamak, yüce olmak: *isti'lā-yı şān ve şöhet. Bu az, i'tilā daha çok kullanılır. Kudret-i halka rāci' işler hīte-i taşavvura şıgıamayan büyüklüğün de fevkinde 'arş-ārā-yı isti'lā-yı istişnādır. || Nizām-i mümkināta ihtilāl eylerdi isti'lā (Nābī: K. 1/69). (I/320. s.).*

1897 Kāmūsta kelime ikinci "sin" olmadan yazılmıştır.

isti'lām: (< Ar.) ma'lūmāt taleb etmek. Ekşeriyā devā'ir-i resmiyyeniñ umūr ve mevādd-ı cāriye hakkında yek-digerinden ma'lūmāt istemesinde kullanılır. İsti'lām-nāme = maḳāmāt-ı resmiyyeden bir māddeniñ bildirilmesi için yazılan resmī mektüb: *Keyfiyyetiñ isti'lāmına meclisçe qarār vèrildi. Bahriyye nezāretinden isti'lām èdildi. || Hattā vilāyet, melfūf tahrīrātı mülhākāta teblīğ ètmeksizin netīce-i icrāāt telğraf ile isti'lām ve isti'cāl buyurulmuş olduğundan* (Mektüb ≈ Sırrī Paşa). (I/320. s.).

isti'mār: (< Ar.) bir maḥalli ma'mūr ètdirmek, bir yeriñ ma'mūriyyetini istemek: *İtalyanlarıñ isti'mār bahānesiyle Habeş sevāhilini zabt u istilā ètmeleri eñ soñra bir muḥārebe-i 'azīmiyyeyi mūcib oldu. Müsta'merāt bundan müştakdır.* (I/320. s.).

isti'māl: (< Ar.) kullanmak, kullanılmak. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta isti'māl olunur: *İsti'māl-i silāh, isti'māl-i cebr ve şiddet, ālāt ve edevātıñ hüsn-i isti'mālī, emniyyeti sū-yı isti'māl etmek mūcib-i mücāzātdır. || Avrupa'da buralardan birkaç 'aşır evvel başmayı isti'māle başladılar* (Kemāl); *Aḳvām-ı*

mezḳūreniñ ifāde-i mā-fi'z-zamīr için isti'māl eyledikleri lisānlarıñ dahī envā'-ı 'adīdesi bulunduğ cihetle (Sühā); *Lākin bināda isti'māl olunacak taşları görmedikçe ilerisine varamayacaklarını oradaki ustalar beyān ètmışler* (Mektüb ≈ Sırrī Paşa). § Yemek, içmek şüretiyle kullanmak, kullanılmak: *Çitli şuyu isti'māl eder. || İsti'māl-i edviyede mertebe-i ifrāta varmak iyi degildir. || Eṭibbānıñ kendilerine tavşiyeye eyledikleri tedābīr-i şıḥhiyyeye i'tinā ve aldıkları mu'alecātı isti'māl ètmedikleri* (Mektüb ≈ Sırrī Paşa). (I/321. s.).

isti'mālāt: (< Ar.) cem'. Kullanışlar, kullanılışlar: *sū-yı isti'mālāt. || Ba'zı taraflarca bādī-i iştikā olmakda olan sū-yı isti'mālātı def'e kāfī olduğunu i'tirāf ederim* ('Arīza ≈ Sırrī Paşa). (I/321. s.).

istiğāşe: (< Ar.) yardım istemek, imdād-ı ma'nevī niyāz etmek: *Şaḥş-ı ḡāfil, yalnız başı bir derde uğradığı zamān Allāh'dan istiğāşe eder. || Hālbuki Ḳudretu'llāh'a qarşı 'ac-z-i ṭabī'ī-i beşerīyi düşünen 'abd-i 'aḳıl her vakit istiğāşede bulunur. || Ètmeden istiğāşeyi tekmīl / Bilir karşısında 'Azrā'il* (Mu'allim Nācī¹⁸⁹⁸); *Hey'et-i*

vākı'a-i 'ātike zuhūr edip şî'ar-ı
istiğāse-i nefîr ile ebtaḥdan nümū-dār
olup (Siyer-i Veysî). (I/321. s.).

istiğrāb: (< Ar.) bir şeyi ğarīb görüp ve
'acīb 'addédip şaşmak: *Elektriķiñ
fünün ve şanāyi'de taṭbīkātıyla istiḥşāl
kılınan fevā'id-i keşîre bütün cihān-ı
medeniyetçe mücerreb ve müsellemler
iken 'aksi iddi'ada bulunan adamıñ
cehline istiğrāb olunmaz mı? Bu iddi'ā-
yı cāhilāne şāyān-ı istiğrābdır. || Fünün
bu ḥāl-i terakķide devām ederse bugün
nazar-ı istiğrāb ile bakmakta
olduğumuz muḥtera'āt ileride 'adī
kalarak (Şafvet Paşa); Êrdi bir rif'ate
erbāb-ı hüner devriñde / Ki eder çarḥ-ı
denī-perver-i dün istiğrāb (Nef'î: K.
32/45). (I/321. s.).*

istiğrāk: (< Ar.) bir ḥāletdir ki insānıñ
vecd ile kendini bilmeyecek
mertebede dalgın bulunmasıdır;
ḥālet-i medhūşî. § Hayretle karışık
dalğınlık: *istiğrāk-ı dervīşāne. || Orada
bir gūşede ihtiyār-ı ḥalvet ile 'ālem
istiğrāk-ı küllīde bulunmağa bezl-i
mechül eyler idi (Meşāhîr-i İslām ≈
Ḥamīd Vehbî); Gece semānıñ nūrlar
içinde parlayan sitāreleri seni bir
istiğrāk-ı ma'sūmāneye düşürdüğüñü
kaç def'alar müşāhede etdim (Pejmürde
≈ Ekrem); Fikir için bu bir ḥazîn*

*istiğrāk. Rūḥ için bu bir tatlı incizābdır
(Pejmürde ≈ Ekrem). 'Arabīde
olduğu gibi 'ḥayretle bayılarak
gülmek' ma'nāsında kullanıldığı
görülmemiştir. Bak ne istiğrāka sevķ
etdiñ beni / Gözyaşı zannēyliyor
çeşmim seni (Ertuğrul
Manzūmesi'nden ≈ Mu'allim Nācî:
35). (I/321. s.).*

istiğşā: (< Ar.) örtünmek, bürünmek.
Nādiren kullanılmıştır. (I/322. s.).

istiğşāş: (< Ar.) naşīḥat eden ve doğru
söyleyen adamı düşman ve ḥā'in
zannētmek. (I/322. s.).

istiğfār: (< Ar.) estağfuru'llāh demek,
Cenāb-ı Allāh'dan niyāz-ı gufrān
eylemek, mağfîret dilemek: *'Abd-i
günah-kār dā'imā istiğfār etmelidir. ||
Êdelim bî-meze söz söylemeden istiğfār.
Dāmen-i Nef'î-i pākîze edāyı tūtalım
(Fātiḥ-i Bağdād); Söyledikde sözü etme
tekrār / Yā meger zıkr ola yā istiğfār
(Nābî¹⁸⁹⁹: 623); Yatma hengām-ı seḥer
bīdār ol / Vakf-ı seccāde-i istiğfār ol (ve-
lehu¹⁹⁰⁰: 145); Geliñiz zerķ¹⁹⁰¹ ü
riyādan êdelim istiğfār (Lā¹⁹⁰²);
Düşmez ālūdelere dā'îye-i istiğfār /
Çıkamaz ol çirk ki pīrāhen-i bakķaldadır*

1899 Hayriyye.

1900 Hayriyye.

1901 Kāmūsta: rızķ.

1902 Baki: K. 18/24.

(Nabî: G. 145/6); *Hem güneh hem giry-e hacletdir istigfâre şart* (ve-lehu: G. 366/5). (I/322. s.).

istiglâl: (< Ar.) emlak ve 'aķarı ifâ-yı deyne kadar dâ-yine terk etmek, yâhûd emvâl-i ğayr-i menķüleniñ irâdını borca karşı terk ve tahşîş eylemek: *Hamâmı istiglâl şuretiyle filâna ferâĝ etdi, maġâzanıñ istiglâliyle filândan biñ lira aldı*. 'Arabîde olduĝu gibi 'bir adama kendi için fâ'ide-mend olmasını teklîf etmek, maḥşûl almak' ma'nâsında kullanılamaz. (I/322. s.).

istiġnâ': (< Ar.) ihtiyâcsızlık, tenezzül etmek: *istiġnâ-yı kalb, istiġnâ-yı tabî'*, *isiġnâ-yı meşreb*. || *Hevâ-yı nefsdan sermâye-i 'izzetdir istiġnâ / 'Azîz olmazdı Yûsuf, çekmese dâmen Züleyhâ'dan* (Râĝıb Paşa: G. 119/2); *Mevc-i vâveylâ kıyâmında hurûş-ender-hurûş / Fevc-i istiġnâ hırâmında kaṭâr-ender-kaṭâr* (İsmâ'îl Paşa-zâde Hakkî¹⁹⁰³); *Mübtelâ-yı 'aşkıñıñ dermândan istiġnâsı var* (Fuẕûlî¹⁹⁰⁴); *Şâh-ı dîn-perver ki teşrîf-i kudümüyle zemîn / 'Arşa nâz eylerse istiġnâsı, istiġnâ mıdır* (Nef'î: K. 7/15)?. § Ta'azzum, nâzlanmak: *Hâlini*

düşünmez de istiġnâ eder. || *Meşelâ bir cânâne-i istiġnâ-pesendiñ bir ma'sûķa-i 'âşık-ġüriziñ* (Pejmürde ≈ Ekrem); *Nâzenînler nâz u istiġnâyı âyîn etdiler* (Münîf Paşa); *'Âşıkâ ma'sûķdan her dem bu istiġnâ nedir* (Fuẕûlî¹⁹⁰⁵: 2660); *Gehî maḥz-ı niyâz u geh niyâza nâz u istiġnâ / Anıñ mâhiyyeti hayret-dih-i 'aķl-ı hõd-ârâdır* (Şabri: K. 7/20); *Mübtelâ-yı 'aşkıñıñ dermândan istiġnâsı var / Derdiñe mu'tâd olan diller devâyı n'eylesin* (Fuẕûlî¹⁹⁰⁶); 'Arabîde 'zengîn olmak, zengînlük istemek' ma'nâlarında kullanılır. (I/322. s.).

istifâde: (< Ar.) fâ'idelenmek, fâ'ide bulmak, kazanç. Mâddiyyât ve ma'neviyyât kullanılır. *Luġât kitâbını tetebbu' ve müṭâla'adan elbette istifâde olunur, herkesiñ istifâdesini mûcib olacak, filânıñ bundan istifâdesi nedir?* || *Turfandacılıkda evvelki gibi istifâde yok*. || *Yine ez-cümle ġeceniñ maḥremiyyetinden istifâde ederek def'-i yubûset-i kelâl için mâ-yı muşaffâ-yı jāle ile yıkanmaĝa raĝbet etmiş benât-ı ezhârıñ kaṭarât-ı leṭâfet içinde nâzlı ihtizâza ġeliş* (Pejmürde ≈ Ekrem); *Sa'âdet-serây-ı medeniyyeti tezyîñ*

1903 Bulunamadı.

1904 Bakî: G. 170/4.

1905 Leyla vü Mecnun.

1906 Bakî: G. 170/4.

ètmekde olan bu kadar cevâhir-i kemâlâtı insâniyyetiñ dâmân-ı istifâdesine îşâr etmişlerdir (Kemâl); Çünkü bir hamâl bir yük nakl-ile aldığı ücretden istifâde edip bu sırada yük şâhibiniñ dahî işi görüleceğinden tarafeyn mütemetti' ve müstefîd olur (İktitâf, Mütercim Takvîm-i Vakâyi' ≈ Şerîf). (I/323. s.).

istifâza: (< Ar.) feyzenmek, feyz almak, feyz bulmak. Ma'neviyyâtda isti'mâl olunur. Öyle bir üstâd-ı fâzılîñ meclis-i ülfetinden her vakit istifâza olunur. 'Arabîde delâlet etdiği ma'ânîye lisânımızda isti'mâl olunamaz. Veleve ki lemhatü'l-başar kadar olsun, Diyârbakır'dan eşnâ-yı mürûr müstelzimü'l-hubûr-ı 'âlîlerinde şohbet-i rûh-perverânelerinden edilen istifâzanıñ dil-i muhabbet-mâ'ile ilkâ eylediği zevk-i rûhânî kâbil-i zevâl degildir (Mektûb ≈ Sırrî Paşa); Gerek ülfet ve muşâhabet ve gerek müzâkere ve ta'allüm tarîkiyle cümlesinden küllî istifâza eylemiş (Kâtib Çelebi Hakkında ≈ Abdu'r-raḥman); Bir mâni'a ile istifâzaya müsta'idd olduğu pertev-i ikbâlden mahrûm kalan aşhâb-ı kâbiliyyet gibi (Mektûb ≈ Kemâl). (I/323. s.).

istefan: (< Ru.) tâc-ı izdivâc. Çiçekden veyâhûd zî-kıymet eşyâdan ma'mûl olup ekseriyâ Hristiyan gelinleriniñ başlarına konulan iklîli hotoz. (I/323. s.).

istiftâ': (< Ar.) fetvâ istemek, re'y-i şer'iyye mürâca'at etmek: Fetvâ-hâneye mürâca'atla bu maddeyi istiftâ ediniz. ‖ İstibâhe-i fuḥşîyyâtı istiftâ gûne meşâyih-i İslâm'dan hâ'iz-i rûtbe-i nu'mânı olan ülü'n-nihâye nihâye (Şefîk-nâme); Cezâ tertîbine şâyândan özge bir cevâb olmaz / Eger kim eylese müftî-i inşâfından istiftâ (Nâbî: K. 1 /82). (I/324. s.).

istiftâh: (< Ar.) bir şeyi açmak; açmağa çalışmak, çalışılmak; açmağa başlamak, başlanılmak: istiftâh-ı kelâm. ‖ Böyle pâzârda da eylemeyen istiftâh / Ne zemân açsa gerek sūk-ı ma'ânîde dükân (Şâbit: K. 45/39). Lisânımızda 'eşnâfıñ ilk alışverişi' ma'nâsında kullanılan siftâh bundan gâlaṭ olsa gerektir. Yine bu ma'nâda iftitâh daha çok kullanılır. 'Arabîde olduğu gibi 'yardım istemek' ma'nâsında kullanılamaz. (I/324. s.).

istifrâş: (< Ar.) 'yatak' ma'nâsına olan firâş'a 'almak' demektir ki "odalık almak, cārîyeyi tutmak" da kullanılır. Odalığa da 'müstefreşe'

dènilir. *Adapazarı'ndan celb êtdiği cāriyeyi istifrāş êtmiş.* (I/324. s.).

istifrāğ: (< Ar.) kuşmak, kay etmek: *Fırtınanın şiddetinden yolcuları deñiz tuttu. Cümlesi istifrāğ êtmeye başladı. ‖ Tabīb-i tabāyi'-şinās-ı rūzgār mübtelā-yı dā'ü'l-esed olan cesed-i kā'inātı istifrāğ-ı küll ile tenkide mukteziyāt-ı zamāneden nāşī (Şefīk-nāme).* (I/324. s.).

istifsād: (< Ar.) bir şey'in fesādını bozulmasını istemek: *istifsād-ı umūr.* Nādiren kullanılır. (I/324. s.).

istifsār: (< Ar.) şormak, şorulmak: *istifsār-ı mādde, istifsār-ı hātır, istifsār-ı keyfiyyet, mes'elenin istifsārı.* ‖ *Dēdi o dem dil-i dīvāne her çī bād-ābād / Bu hāletin ederim aşlın andan¹⁹⁰⁷ istifsār* (Nedīm: K. 7/12); *Hall ederdik 'ilm-i işrāk içre hep müşkillerin / Êtse Eflātun eger re'yinde¹⁹⁰⁸ istifsār şem'* (Riyāzī: K. 7/16); *Bister-i ğamda yaturken nice demler bī-mār / Êtmediñ hālimi bir kerre benim istifsār* (Vāşıf: Ms. 226/5); *Nedir bu redd ü kabūl cevāb u istifsār* (Lā¹⁹⁰⁹)?. (I/324. s.).

istifzāl: (< Ar.) artırmak. İsti'māl olunmaz. (I/324. s.).

istif'āl: (< Ar.) ıstılāhāt-ı şarfiyyedendir ki 'taleb' ma'nāsını ifāde eden fi'llerin bābına ıtlāk olunur. Evveline (elif, sin, te) harfleri 'ilāve olunan fi'ller istif'āl bābındandır. (I/324. s.).

istiflāh: (< Ar.) felāh bulmak, felāh istemek. Elfāz-ı talākındandır. (I/325. s.).

istifhām: (< Ar.) bir şeyi aňlamak istemek, bir şey'in ifhāmını taleb etmek. Türkçede edāt-ı istifhām = mi, ne, kim, kaç, hangi lafızlarıdır. 'Alāmet-i istifhām = ?. *İstifhām-ı takrīrī, istifhām-ı inkārī.* ‖ *Pās-bān vērđi kudümüyle cevāb, eyleyene / Ramazān geldi mi āyā diyerek istifhām* (Nedīm: K. 10/5). (I/325. s.).

istifhāmāt: (< Ar.) cem'. Aňlamak isteyişler: *istifhāmāt-ı ebkemāne.* (I/325. s.).

istifhāmī: (< Ar., < F.) istifhāma mensüb: *kelām-ı istifhāmī, hıttāb-ı istifhāmī, cümle-i istifhāmīyye.* ‖ *Kelimāt-ı istifhāmīyyeden her biri nice nükat ve deķāyıkā mebnī ma'nā-yı haķīķilerinden çıkarılıp ma'nā-yı aħbārīde kullanılır* (Mizānü'l-belāğā). (I/325. s.).

istikā': (< Ar.) zōr ile kuşmak. Nādiren kullanılmışdır. § 'İçecek şu istemek'

1907 Dīvānda: andan aslın

1908 Kāmusta: Eflātun re'yinden ger

1909 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīfe: 3/16.

ma'nasında hîç kullanılmaz. (I/325. s.).

istikâmet: (< Ar.) rāstī, doğruluk: *hatt-ı istikâmet, istikâmet-i ef'âl, meslek-i istikâmet, iltizâm-ı istikâmet*. || Cenâb-ı Allâh cümleyi istikâmetden ayırmaz. || Biraz sağa biraz sola meyl êtdikten sonra kendisine ta'yîn êtdiği istikâmet üzere yürümeye başladı (Pejmürde ≈ Ekrem). § 'Şer' ve 'aklın müstahsen gördüğü şüretde Cenâb-ı Allâh'a 'ubûdiyyet ve itâ'atde bulunmak' ma'nasında ıstılâhât-ı şüfiyyedendir. § İ'tidâl, uygunluk: 'İlâc êt düşmeden sâkî mizâcım istikâmetden (Fuzûlî: G: 238/6); Görünmez hâşılum illâ nedâmet / Yolumda yok benim bir istikâmet (Sinân Paşa); Hep doğrulukla vâşıl olur tîr menzile / Pek de yabâna atmayalım istikâmeti (Dâniş); İstikâmetde gerekdir revîş-ı şıdk u şebât / Kademin merkeze kor devirde per-kârîñ ucu (Es'ad Muhlis Paşa). (I/325. s.).

istikbâh: (< Ar.) kabîh 'addetmek, çirkîn görmek, görülmek: *istikbâh-ı şenâyi', istikbâh-ı rezâ'il*. || Bu mişillü feżâyihîñ istikbâhı. (I/325. s.).

istikbâl: (< Ar.) gelecek zamân. Geçmişe mâzî, geleceğe istikbâl,

şimdiki âna hâl ıtlâk olunur ki ıstılâhât-ı 'ilmiyyedendir: *Lâyıkıyla düşünölsün. İnsânîñ hayâtı yalnız istikbâlden 'ibâret degil midir (Taşvîr-i Efkâr ≈ Kemâl); Şervet-i mevcûdesi o zevc-i fânîniñ bir tek yâdigâr-ı muhabbeti olan oğlunuñ istikbâlini te'mîne kâfî olamayacağından (Pejmürde ≈ Ekrem). § Gelecek âna 'â'id fi'l, yazacak maddesi gibi ki şu âna degil ileriye 'â'id bir harekete delâlet eder. § Karşılamağ, karşılanmağ, karşı çıkmak, çıkılmağ: İfâ-yı resm-i istikbâl. || Bugünkü mihr-i ğârib-i edebiyâtıñ yarınıñı şa'sa'a-i tulû'unu... Öyle bir şabâh feyzâ-yı feyzîñ keveke-i ikbâline yakışacak eş'âr-ı cân-şikâr-ı âheng, elhân-ı dil-rübâ-yı ferheng ile istikbâl içün (Pejmürde ≈ Ekrem); Ey olup mi'râc burhân-ı 'ulüvv-i şân saña / Yere inmiş gökden istikbâl edip¹⁹¹⁰ Kur'an saña (Fuzûlî: G. 7/1); Hâl-i saykal-zede bir âyine-i 'âlîdir / Bak bu âyîneye andan göröñür istikbâl (Mu'allim Nâcî¹⁹¹¹: 17); Hayâl-i medhiñi şevkinden istikbâl eder tab'im / Vêrir mevcûd olan ma'nâyı hem şükürâne-i maqdem (Nef'î: K. 39/42); Ki êtdi ma'nî-i mâzî vü hâl u*

1910 Dîvânda: içün.

1911 Yevm-i Vilâdet-i Bâ-Sâadet-i Hazret-i Pâdişâhî.

istikbāl / Şühud-ı zātı içün kesb-i kudret-i güftār (Lā¹⁹¹²); Çık istikbāline ta'zīm ü ikrām eyle yer göster (Yahyā: G. 96/2). (I/325. s.).

istikbālen: (< Ar.) gelecek cihetiyle, istikbāle göre: *Tedābīr-i hāzırardan istikbālen menāfi'-i cedīde istiḥşāl olunacağı vāreste-i iştibāhdır. ‖ Hālen ve istikbālen.* (I/326. s.).

istikbālī: (< Ar., F.) gelecek āna mensūb zamān, ātiye 'ā'id, karşılamağa müte'allik: *nazar-ı istikbālī, fikr-i istikbālī, emn-i istikbālī, tedābīr-i istikbāliyye, teşrīfāt-ı istikbāliyye.* (I/326. s.).

istikṭāl: (< Ar.) farṭ-ı şecā'atden nefsinı tehlikeye atmak, ölmek istercesine hareket etmek: *Meydān-ı veğāda istikṭāl eden bahādīrān-ı ümmetiñ iḥrāz edecekleri mertebe-i muḳaddese-i uhreviyye. Nādiren isti'māl olunur.* (I/326. s.).

istikdār: (< Ar.) Cenāb-ı Allāh'dan hayırlı şey naşīb ve muḳadder olmasını niyāz etmek. Nādiren kullanılır. (I/326. s.).

istikdām: (< Ar.) öñe, ileriye geçmek istemek. Bu ma'nāda *taḳaddüm* ziyāde kullanılır. Ş Cesūr, ğayūr, yigit olmak. Az kullanılır. (I/326. s.).

istikrā': (< Ar.) tettebbu' ya'nī bir şey'in ardına düşüp araştırmak: *istikrā-yı mādde.* Ş Bir nev'in ekşer efrādında bulunan bir hāli, bir keyfiyyeti ta'mīm, 'umūmuna isnād eylemek. 'Arabīde olduğu gibi ma'ānī-i sā'irede kullanılmaz. (I/326. s.).

istikrār: (< Ar.) karar ve şebāt üzere bulunmak, sākin ve şābit olmak. Māddiyyāt ve ma'neviyyāt kullanılır: *istikrār-ı emn ve āsāyış, istikrār-ı nizamāt, istikrār-ı re'y.* ‖ *Senelerce müddet icrā-yı seyāhat edip eñ soñra Şām'da istikrār etti.* ‖ *İ'tibār ise bir eseriñ keşret-i intişarıyla degil. Ezhān-ı erbāb-ı 'irfān ve vicdānda hāşıl ettiği ḥüsn-i te'siriñ istikrārıyla müteḥakkıktır (Pejmürde ≈ Ekrem); Birtakım tedḳikāt-ı riyāziyye ile istikrār-ı şems ve devr-i arzı isbāt ederek bir āyet-i kerīmeniñ me'al-i 'ālisini fennen izāḥ eylemiştir (Cümel-i Müntahabe-i Kemāl); Bakılsa çeşm-i başiretle nakş-ı hestīye / Vèrir biri birine irtibāt-ı istikrār* (Lā¹⁹¹³). (I/326. s.).

istikrāz: (< Ar.) farz etmek, ödünç para almak, alınmak: *Bilā-fā'iz istikrāz ettiği mebālig-i ma'lūmeyi, İtalya devleti ahīren elli milyon Frank istikrāz*

etti. Çin hükümetinin bu def'a yine istikrâz için Paris bankalarına müraca'at ettiği... ॥ Dā'ire-i medeniyet içinde ef'al-i amālîñ teshili-çün rāygān olan esbābdan biri de istikrâz maddesidir ki (Cümel-i Müntahabe-i Kemāl). Aşıl bu ma'nāya delālet eden iktirâz maddesi hiç kullanılmaz. İstikrâz meşhurdur. (I/327. s.).

istikrâzât: (< Ar.) cem'. İstikrâzlar. Borç ve ödünç para alırlar: istikrâzât-ı dāhiliyye, istikrâzât-ı düveliyye, istikrâzât-ı hāriciyye. (I/327. s.).

istiksām: (< Ar.) bölüşmek, bölüşülmek: *istiksām-ı mīrās, muhallefātıñ istiksāmu*. Takṣīm ziyāde kullanılır. Ş Taleb-i kase, yemīn istemek. Bu maḳāmda ender olarak kullanılır. (I/327. s.).

istikṣā': (< Ar.) bir şey'in ḥaḳīqatini aḡlamak için fevḳa'l-'āde çalışmak, bir şey'in künhüne varmak ḥuşuşunda ḡāyetle sa'y etmek, bir nesneniñ ḡāyetini tefahḥuş için diḳkatle araṣdırmak: *istikṣā-yı mādde*. İstikṣā-yı bi's-sem' = kulakla diñlemek. *Herkesiñ aḥvāl-i ḥuşūşiyyesini istikṣā etmek fesād-ı aḥlāḳıñ eñ büyük delilidir. ॥ Cūṣıṣ-i*

efkār-ı istikṣā ile it'āb-ı cevāsīs-i ḥayāl (Ravzatü'l-Kāmilin'e Takrīz ≈ Sāmī Paşa); Nefsinde nice zaḥmet ve külfetle istikṣā ve istihrāc eylediği mesā'il-i bedī'a-i fenniyyeyi (Kātib Çelebi ≈ 'Abdu'r-raḥman); Emr-i dīnde rütbe-i ṣalābeti rü'esā-yı millet-i Yahūd'dan nihānī istikṣā buyurasıñız (Siyer-i Veyṣī). İṣṭilāḥāt-ı tıbbiyyedendir (I/327. s.).

istikṣāṣ: (< Ar.) kṣāṣ istemek, bir kātiliñ ṣer'an katlini taleb etmek: *Vereṣe-i maḳtūl diyet kabūl etmeyip istikṣāṣ ettiğinden*. 'Örf-i ṣer'ide müsta'meldir. (I/327. s.).

istikzā': (< Ar.) bir adamıñ ṣaḥṣına 'ā'id bir mādde ḥaḳḳında ḥükm ve re'y vermek için diğere adama müraca'at etmesi. *Köylü kiraz ağacını kaṭ' ettiklerinden dolayı maḥkeme-i ṣer'iyye gidip istikzā eyledi*. Nādiren kullanılmışdır. (I/327. s.).

istikṭāb: [müvelledātdan] 'ḳuṭba rücu' ma'nāsınadır. 'Küre-i arzıñ ḳuṭbeyni arasındaki ḥuṭūṭ-ı mefrūza iki nokṭa-i müntehāda birleşdiği gibi elvān-ı seb'adan mürekkeb olan ḥuyūṭ-ı ziyā'iiyeniñ daḡī bir ṣekl-i ḳavsi kesb ettikten sonra yine bir nokṭada cem' olması' ma'nāsını ifāde eden *istikṭāb-ı ziyā ḥikmet-i*

tabî'yye-i iştîlâhâtındandır. (I/328. s.).

istikâtâr: (< Ar.) kaçre kaçre akıtmak, damladılma, inbîkden çekmek. Bu ma'nâda *taqtîr* daha ziyâde kullanılır. (I/328. s.).

istikfâ: (< Ar.) degnekle, şopa ile bir adamın eñsesine kafasına vurmak¹⁹¹⁴: *İstikfâ etfâli sersem eder.* Elfâz-ı müsta'meleden degildir. (I/328. s.).

istikfâl: (< Ar.) zengin bir adamın zî-kıymet emvâl ile nuķûdunu kilîd altında şaklaması, çekmece kaşa içinde. *Kilîd kilîd üzerinde şaklamak, baħl ve imsāk-ı fevka'l-'âdeyi iltizâm etmek.* Lisânımızda kullanılmaz. (I/328. s.).

istiklâl: (< Ar.) merci'i olmayıp başlı başına bulunma, muṭlakü'r-re'y olup keyfî iş görmek, başkasının re'y ve emrine tâbi' olmak mecbûriyyetinden âzâde, vâreste bulunma: Sultân 'Osmân Ğâzî'niñ i'lân-ı istiklâlinden beri 615 sene mürûr etmiştir. *İstiklâl zâten maşdar iken ğalaṭ olarak bir de istiklâliyyet tarzında isti'mâli 'abeşdir. Şâhib-kırân-ı nev-teshîr-i zîr-i cihân ki şubḥ-ı*

bâhirü'l-burhândan kinâyetdir şadr-ı ufukda cisim gibi murabba'-nişîn-i pây-ğâh-ı istiklâl oluncaya dek (Şefîk-nâme). (I/328. s.).

istiklâl: (< Ar.) azınşımak, az 'addetmek, edilmek. Bu ma'nâda nâdiren isti'mâl olunur. 'Arabîde olduğu gibi ma'ânî-i sâ'irede kullanılamaz. (I/328. s.).

istikvâs: (< Ar.) kavislenme, yay gibi egrilme, kıvrılma. Nâdiren kullanılmaz. (I/328. s.).

istikâre: (< Ar.) şirtına yük yükletip götürmek, sür'atle yürümek. Elfâz-ı ma'rûfeden degildir. (I/328. s.).

istikâk: (< Ar.) nebâtâtın keşretinden birbirine dolaşık, şarmaşık olması Ş uçkur geçirmek Ş kulak deligi dar olup işitmemek. Lisânımızda müsta'mel degildir. (I/328. s.).

istikân, istikânet, istikâne: (< Ar.) ḥuzû' ve tevâzu', zûll ve ḥuşû'. Nefsini küçültmek, alçağ gönüllü olmak: *Dîvâne varıp kemâl-i istikânet ve farṭ-ı mekânetle ordu-yı hümayyûnuñ ḥâlini beyân ve donanma-yı hümayyûnuñ mevsim-i ihrâcına degin levâzım ve mühimmât ve hazîne ve tedârikâtın kâmilin ihzâr edilmesini der-miyân etmekle (Târîḥ-i 'Abdü'l-*

1914 Kâmûsta bu gibi kelimelerin (ur- = vur-) -şahitler dışında- günümüz kullanımları esas alınmıştır.

ķadir Ćelebi). Nādiren ķullanılır.
(I/329. s.).

istikbār: (< Ar.) büyüklenmek,
ululanmak, nefisini büyük görmek.
Tekebbür gibi. *Envā'-ı ri'āyet-i*
şāhāneye mazhar buyurulmuşken müfîd
olmayıp istikbār ve ısrār etmeyin
(*Oğlana Mektûb* ≈ Yavuz Sultān
Selīm); *Ṭavv-ı istikbār ile 'ālemi dil-gîr*
etmişdi (*Tārîḫ-i Na'īmā*); *Ṭaşrada*
ḫalkıñ işi istikbār (Nābî¹⁹¹⁵: 429).
(I/329. s.).

istiktāb: (< Ar.) 'Arabīde muṭlakā 'yazı
yazdırmak' ma'nāsına olduğundan
bizde daḫī maḫākim-i nizāmiyyece
bir adamıñ yazısını mu'āyene ve
taṭbîķ için bir iki satır yazı
yazdırmağa maḫşûş bir ıstılāḫ-ı
nizāmīdir. Bu şüretle yazdırmak,
yazdırılmak: *Maḫkemece dāyeniñ*
ṭalebi vech ile müdde'î-'aleyhiñ
istiktābına ķarār vèrildi. || *Evvelā*
maznūnuñ istiktābı lāzım gelir. Ş
Söyleyip yazdırmak, yazdırılmak
ya'nī bir adamıñ söyleyecegi sözleri,
diğer bir şahşıñ 'aynen taḫrîr
etmesini istemesi ma'nāsında
isti'mālî ḫaṭādır, diyenler bu mişillū
nice kelimāt-ı 'Arabiiyeniñ
lisānımızda büsbütün başķa

ma'nālarda isti'māl ve 'ādetā
taşarruf olduğunu ve birṭakım
elfāzıñ daḫī lisān-ı 'Arabīde ḫiç yok
iken lisānımızda taşarrufāt-ı
maḫşûşamızdan olarak luğāt-ı
şāḫīḫe gibi ķullanıldığını ve el-yevm
bunlarıñ terk ve tebdîl veyāḫūd
ıslāḫ ve taḫḫîḫi nā-ķābil
bulundüğünü nazar-ı diķķate alıp
ondan soñra bir ḫükm-i ķaṭ'î
vèrmelidirler. Bu lafzıñ bu ma'nāda
isti'mālî yeñi bir şey degildir ki o
yolda ta'rîf eden mu'allimiñ
mu'āḫezesi cā'iz olsun. Müṭāla'a-i
'ācizānemce yalnız şu mümkündür
ki luğāt-ı müsta'meleden olup
ma'nāca farkları olmayan meşelā
istiktāb ile *istimlā* gibi elfāzıñ hangisi
telaffuz ve istimā'ca āheng-dār ise
onuñ isti'mālîni tercîḫ ve diğeriñi
isti'mālde ısrār edenleri taķbîḫ
etmelidir. Faķaṭ eñ müşķil ve
mühim nokķa bunu kim tefrîķ ve
ta'yîn edecek?.. Burası cā-yı tefekkür
ve mülāḫazadır. Kōlay kōlay bir
ḫükm-i ķaṭ'î vèrilemez. Vāķı'ā
herkes bir fikir, bir re'y, bir müṭāla'a
beyān edebilir. Naşıl ki ğazetelerde
resā'il-i mevķūtede türlü türlü
fikirler, tenķîdler serd edebiliyor.
Naşıl ki işte biz de bu sözleri temḫîd

ediyoruz. Maḫṣad-ı aṣlī bu şüretle hāşıl olamaz. İstihşāl-i maḫṣad için çāre-i münferid bu yolda serd olunan muṭāla‘āt ve efkārın hangileri şavāb ise o fikriñ, o re‘yiñ ‘inde’l-udebā maḫbūl ve mu‘teber olması ve ḫarīn-i ḫabūl ve taṣdīḫ olduğdan soñra bir şekl-i ḫaṭ‘iyyet ve resmiyyet kesb etmek şüretinden ‘ibāretidir ki bu şıfatı, bu mezīyeti de ancak bir encümen-i dāniş hā‘iz olabilir. Ğarībdir ki *istikṭāb*’ın bu ma’nāda kullanılması ḫaṭādır denilir. *İmlā*’yı ‘söyleyip yazdırmak’ ma’nāsında gösterip kendileri de bir girīve-i ḫaṭāya şapıyorlar. Çünkü ‘Arabīde *imlā* ‘yazı yazmak, geciktirmek, soñraya bıraktırmak, birini nezleye uğratmak, yayı ziyāde çekmek, tūl-i ‘ömre mazḥar olmak, müddeti imhāl edip uzatmak, deveniñ ayağına takılı bağı şalivèrmek’ ma’nālarına gelir ki bizce ma’rūf olan ma’nāyı ifāde etmez. Demek ki lisānımızda bu da ba’zı emşālī gibi ma’nā-yı ‘Arabīsi ile ḫābil-i tevḫīḫ olmayacak bir ma’nāda isti’māl olunmuştur. Bu hāle göre ötekiniñ bu ma’nāda isti’māline ḫatā, bi’l-‘akis berikiniñ ‘aynı şüretle kullanılmasına şavāb

demek şavāb olmasa gerekdir. Faḫīr zannederim ki eñ doğrusu ‘söyleyip yazdırmak’ ma’nāsında *istikṭāb* ile *istimlā*’yı kullanmaktır. Zāten lisānımızda *imlā* elfāzı ‘yazıyı dürüst, doğru yazmak’ ma’nāsında kullanılır. Meşelā: “Çocuk *imlā* bilmiyor, *imlā* bilmediğini ḫācesı da taṣdīḫ ediyor. Dürüst *imlā* bilmeyen bak ne oldu!” gibi ta‘bīrāt ile ḫatāsını, dürüst yazı yazamadığını aḫlatmak isteriz ki bu şüretle isti’mālī tamāmen aṣlına muvāfıḫdır. (I/329. s.).

istikṣār: (< Ar.) ‘Arabīde ‘çokluğu istemek, çoğaltmak’ ma’nāsındadır. Lisānımızda ‘çok görmek, çok görülmek, çoğunşamak¹⁹¹⁶’ ma’nāsında isti’māl olunur: *Böyle büyük bir fabrikanın ta’mīrāt-ı esāsıyyesiniñ icrāsı ve kaffe-i nevāḫışınıñ istikmālī için şarfına lüzūm gösterilen on biñ lira meclisçe dahī istikṣār olunamaz. Bu kadar maşārif-i keşfiyyeniñ istikṣarı ṭabī‘idir.* (I/330. s.).

istikrā’: (< Ar.) kirā ile tutmak, tutulmak: *dābbeniñ istikrāsı. || Bu sene adada bir köşk istikrā etti. || Bu dükkānıñ istikrāsı.* Lisānımızda bu

1916 Derleme Sözlüğü: çoğunşamak (C. 3, s. 1258).

ma'nāda *istīcār* ziyāde kullanılır. Yine bu ma'nāyı ifāde eden *iktirā* hīç isti'māl olunmaz. *Ma'māfīh Adana cesīm bir kaşaba olup böyle zarūret ilcāsında hān ve hāneler istikrā edilmek kâbildir* (Adana Mektubu ≈ Cevdet Paşa). (I/330. s.).

istikrār: (< Ar.) tekrārlatmak: *Nazar olunsa tatālī-i nev' ü cinse eger / Degil tabī'at-ı eşyāda devr ü istikrār* (Lā¹⁹¹⁷). (I/331. s.).

istikrām: (< Ar.) kerem taleb etmek; kerem bulmak, kerīm 'addetmek. İsti'mālī enderdir. (I/331. s.).

istikrāh: (< Ar.) kerih görmek, igrenmek, tiksirmek: *O memleketiñ hangi soķaķından gečilse istikrāh olunur. || Öyle pis adamdan herkes istikrāh eder. || Her ne zevķ ile me'lūf olmak istese -ķadehi eline alır almaz yüzünü buruşdurmağa başlayan 'ayyāşlar gibi- daha mebdē'-i telezzüzde göñlü istikrāhdan hālī degildir* (Sa'y ≈ Kemāl); *İstikrāh olunan faķīrleri sevdire, bāb-ı 'ināyetini aç Yā Rabb* (Victor Hugo'dan Terceme ≈ Fazlī Necīb); *Mizāc-ı ādemi taşhīhe sa'y eden her-gāh / Görür devā gibi çīn-i cebīn-i istikrāh* (Sa'īd Sırrī). (I/331. s.).

istikşāf: (< Ar.) keşf etmek, çalışmak, çalışılmak. 'Düşman ordusunun aḥvāl-i mevāķi'ini keşf ve teftiş' ma'nāsında bir ıstīlāḥ-ı 'askerīdir ki fenn-i ḥarbe müte'allik olan kütüb-i müdevvenede bu lafza çok teşādūf olunur. Bunun cem'i olan *istikşāfāt* daḥī ıstīlāḥāt-ı 'askeriyyedendir. *İstikşāfāt-ı mükemmele, istikşāf kolu, istikşāfa me'mūr fırķa. || Çünkü istikşāf-ı müşkilāt-ı Şefīķ-nāme mülāyim-i yārā-yı her hāme degildir* (Takrīz ≈ Sāmī Paşa); *Hadīce'den varıp istikşāf-ı desīse-i zamīr eylesiz dēdi* (Siyer-i Veysī). (I/331. s.).

istikfā': (< Ar.) aza kanā'at etmek. Kāfī 'addeylemek, mevcūd ile gečinmek istemek. Nādiren isti'māl olunur. (I/331. s.).

istikfāf: (< Ar.) kifāfe-i sa'y ile berāber kanā'at etmek, az şey'e rāzī olmak. Bu lafz öteki lafzdan daha ziyāde isti'māl olunur. 'Arabīde bu ma'nāya gelmez. Ma'ānī-i ašliyyesi de Türkçede hīç kullanılmaz. *İstikfāfe ruḥşat-ı tayarān bulup Kāf-ı mīşāk-ı vifāķda 'anķā nişān oldular* (Şefīķ-nāme). (I/331. s.).

istikmāl: (< Ar.) tamāmlamak, nokşānsız olmak, mertebe-i kemāle erdirmek: *istikmāl-i vesā'it-i terakķī,*

istikmāl-i esbāb-ı ta'ayyüş. Cem'i istikmālāt'dır: Fıtrat-ı beşerī müsta'idd olduğu istikmālata iṣāl için hemān ṭabī'at-ı külliye kadar hıdmeti görülen... (Kemāl); Umūr-ı ḥesābiyye istikmāl ile mütehemmīn-i merķūme Adana'ya isbāl olunduktan soñra (Adana Mektubu ≈ Cevdet Paşa); Ba'zı vüzerā-yı 'izāmıñ hıdmet-i kitābetlerine sülūk ile istikmāl-i sermāye-i ta'ayyüşe ibtidār ederek (Muḳaddime-i Ravzatü'l-Kāmilīn ≈ Maḥmūd Celāle'd-dīn Paşa); Ġāzī Ertuğrul beri tarafda memleketiniñ istikmāl-i sa'adet ḥāliyle uğraşıp (Meşāhīr-i İslām ≈ Ḥamīd Vehbī). (I/331. s.).

istiknān: (< Ar.) gizlenmek, saklanmak. *İktinān* da bu ma'nāyı ifāde ederse de lisānımızda bunların ikisi de kullanılmaz. Yine bu ma'nāda *iḥtafā* çok kullanılır. (I/332. s.).

istiknāh: (< Ar.) bir şey'in künhünü araştırmak, ḥaḳīqate varmağa çalışmak: *İstiknāh-ı ḥādiṣe için maḥalline me'mūr-ı maḥşūş gönderildi. || İstiknāh-ı mādde, istiknāh-ı ḥāl. || Mū-şikāfāne istiknāh ḥabāyā-yı umūr ile meşğul olan ba'zı müdeḳḳikīn-i müverriḥīn (Meşāhīr-i İslām ≈ Ḥamīd*

Vehbī); İcmāl-i belāğat-istimālinde istiknāh-ı ma'neviyāt-ı maḳşad u merāma ṭarīḳ-i sühūlet meḳḳūddur (Muḳaddime-i Ravzatü'l-Kāmilīn). (I/332. s.).

istilāb: (< Ar.) selb etmek, ḳapmak şüretiyle almak ve o yolda alınmak: *istilāb-ı nuḳūd. (I/332. s.).*

istilāc: (< Ar.) meşrübātdan pek çok içmek. Müsta'mel degildir. (I/332. s.).

istilāl: (< Ar.) şıyrıp ḳıḳarmak, şıyrılıp ḳıḳarılmaq: *istilāl-i seyf. || Seyfiñ istilāli ḳuvvet-i bāzūya muḥtācdır. Lisānımızda bundan ziyāde sell isti'māl olunur. "Sell-i seyf" denilir. (I/332. s.).*

istilām: (< Ar.) öpmek veyāḥūd el sürmek, bu şüretle Ka'be-i Mu'azẓamada vāḳi' Ḥacerü'l-esvedi ziyāret etmek. Bu ma'nāda nādiren kullanılır.'Arabīde kullanılan ma'ānī-i sā'iresi Türkçede mu'teber degildir. (I/332. s.).

istilāne: (< Ar.) leyyin görmek, mülāyim bulmaq. *Elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/332. s.).*

istilbās: (< Ar.) gecikmek, geç 'addetmek. İsti'māl olunmaz. (I/332. s.).

istilcāc: (< Ar.) bir adam zı'l-yed bulunduğu mādde de haşmāne 'add ve ısrār etmek. Umūr-ı şer'iycede nādiren kullanılır. (I/332. s.).

istilhāk: (< Ar.) sa'y-ı lühūk, filān oğlumdur diye beyān ve da'vā etmek. Lisānımızda müsta'mel olmayan elfāzdandır. (I/332. s.).

istilzāz: (< Ar.) hōşa gitmek, lezzet almak, bulmak; hōş görmek: bu lafz lisānımızda az kullanılır. Yine bu ma'nāyı ifāde eden iltizāz hīç kullanılmaz. Eñ çok isti'māl olunan telezzüz'dür. *Okıyan küdek-i nev sāle eder istilzāz* (Vehbî¹⁹¹⁸: 276). (I/332. s.).

istilzām: (< Ar.) lāzım 'addetmek, icāb etmek, vākı' ve bādī olmak: *Burada ay tutulması her yerde husūf vukū'unu istilzām etmez. ‖ Muḥārebeniñ bu kadar devāmını istilzām etdiren sebeb-i ḥaḳīkī ise Şerefü'd-dīn ile oğlu Şemsü'd-dīn'in eski acıyı çıkarmak için Muṭahhar 'aleyhine 'asker toplayarak göndermiş olmaları mādresi idi* (Meşāhīr-i İslām, İmām Muṭahhar ≈ Ḥamīd Vehbî); *Hetk-i perde-i āsāyişi istilzām ile efkār-ı marāziyyeniñ muhtel...* (Şerḥ-i Şefīk-nāme ≈ Maḥmūd Celāle'd-dīn Paşa); *Sermāye-i naḳdīniñ fıkdanı*

teşvīş-i ezḥānı istilzām etmekde iken (Şerḥ-i Şefīk-nāme ≈ ve-lehu). (I/333. s.).

istilkā: (< Ar.) arka üstü yatmak, o şüretle uyumak: *İstilkā veşāyā-yı şihhiyyeye muḡāyirdir. ‖ Şāḡ tarafa yatıp uyumak sünen-i seniyye-i cenāb-ı peyḡamberīdendir. ‖ Ḥarḥara-i istilkā-yı efkār ve daḡdaḡa-i kābūs-ı istiş'ār ile* (Tabşıra ≈ 'Ākif Paşa). (I/333. s.).

istilhām: (< Ar.) Cenāb-ı Ḥaḳḳ'ın ilhām-ı mādde etmesi niyāzında bulunmak. Elfāz-ı müsta'meleden degildir. Belki "Lisān-ı 'Oşmānīde kullanılmayan bu mişillü birçok elfāzı tettebbu' ve tedkīk edip kitāba derc etmek bir ḡaylī zahmet ve külfeti ihtiyāra mütevaḳḳıfır. Mādemki bunlar lisānımızda isti'māl olunamıyor bī-hüde tettebbu' ve kitāba derc edilmese daha münāsib degil midir?" gibi muṭāla'ātda bulunanlar vardır. Vākı'ā vehle-i ūlāda bu zahmet bī-hüde 'addolunabilirse de biraz tefekkür ve te'emmül edildikten soñra ḥaḳīkatiñ öyle olmadığı añaşılır. Zīrā düşünmelidir ki bir luḡat kitābını herkes okuyabilir. Faḡaṭ her okuyan kitābıñ muḡteviyātından lisānımızda

hangisi müsta'mel, hangisi degildir, bunu bilir mi? Eger eski zamānda fevka'l-'āde muştalah ve muğlak yazılmış birçok āşār-ı edebiye mevcūd ve şimdiye kadar yazılan luğat kitāblarına bu mişillü elfāz-ı ğayr-i müsta'mele doldurulmuş olmasa-idi biz de bu zahmeti ihtiyāra mecbūr olmaz idik. Bu şüretle kelimāt-ı müsta'mele ve elfāz-ı ğayr-i me'nüse tefrīk ve irā'e edilirse mübtediyānıñ ikmāl-i istifādesini mūcib olacağı āşikārdır. Aşl-ı maqşad herkesiñ istifāde ve menfa'atine elden geldiği mertebe çalışmak ve kitābımızı ihtiyācımıza tatbīk ve haqīkate takrīb etmek sa'y u ğayretde bulunmaqdır. (I/333. s.).

istem: (< F¹⁹¹⁹.) 'cevr ü cefā' ma'nāsınadır. *Sitem* bunun muhaffefidir. (I/334. s.).

istimā': (< Ar.) bir adamdan eşer-i hayr zuhūrunu teferrūs etmek, bir adamıñ ziyāretine gitmek. Lisānımızda hīç kullanılmaz. (I/334. s.).

istimāha: (< Ar.) bir adamıñ semāhatde bulunması ve ihsān vērmesini istemek ve yardım

etmesini niyāz eylemek. Elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/334. s.).

istimāze: (< Ar.) ayrılma, ayrı bulunma. Hīç kullanılmaz. (I/334. s.).

istimā': (< Ar.) diñlemek, diñlenilmek, işitmek, işitilmek: *istimā'-i pend, istimā'-i āheng, istimā'-i havādis, mūsīkiniñ istimā'ı.* || *Zemzeme-i 'andelībi kim istimā' etmez.* || *Meydān-ı heycāda bir mükemmel bandonuñ 'azametli āheng-i fütūhātı istimā' ile ser-mest-i şān u iftiḥār olmak* (*Pejmürde* ≈ *Ekrem*); *Gāhī sāmi'a-i cān bu zemzemeyi istimā' ederdi ki hōşā baht u iqbāl ol şāhibe-i şīr-pistāna ki* (*Siyer-i Veysi*); *Melek nağmeñi istimā' eylesin / Felek şevke gelsin semā' eylesin* (Yahyā: Sk. 77); *Hayret ilen*¹⁹²⁰ *parmağın dişler kim etse istimā' / Parmağından vërdiğın*¹⁹²¹ *şiddet günü enşāra şu* (Fuzūlī: K. 4/20); *Cennetde gece olmadığın istimā' edip / Kaşd etti kim uzun geceyi mahv ede bahār* (Necātī). (I/334. s.).

istimālet, istimāle: (< Ar.) gönül almak, gönül çelmek, gönül meyl ettirmek va'd ile biriniñ gönülünü cezb ve celb etmek: *istimāle-i kalb,*

1919 Devellioğlu: Arapça.

1920 Kāmūsta: ile.

1921 Kāmūsta: vërdiği.

istimālet-i dil-i cānān. § Va'd ile avutmak. Bu ma'nāda ekseriyā vèrmek māddeşiyle istimālet kullanılmışdır. Sā'ika-i miḥnet-i uḥuvvet ile arkasından istimāleti ḥāvī bir mektūb gönderdi (Meṣāḥīr-i İslām, Uzun Ḥasan ≈ Ḥamīd Vehbī); 'Aşk'a vèrip istimālet-i tām / Gönlün ele aldı kıldı ikrām (Şeyḥ Ğālib¹⁹²²: 1891); İstimāletle gülüp yüzlerine / İ'timād eyleme çok sözlerine (Vehbī¹⁹²³: 1080). (I/334. s.).

istimtā': (< Ar.) temettü', fā'idelenmek: *Her şeyden istimtā' edeyim diyen ṭama'-kār çok ziyān görür. Nādiren kullanılmışdır. (I/334. s.).*

istimdād: (< Ar.) meded, yardım aramak, imdād istemek; luṭf-ı 'ināyet taleb etmek: *Vālide olanca sesiyle, evzā'ıyla muttaşıl istimdād ediyordu (Eşer-i Müriuvvet ≈ Mehmed 'Aṭā); Bir şi'r hīç nasıl güzel olabilir ki bir ma'şūka-i vicdāne -isterse o bir ilāhetü'l-cemāl olsun- istimdād-kārāne ḥiṭāblarla ālūdedir (Pejmurde ≈ Ekrem); Bizden istimdād edersin sende leşker yok mudır (Mim¹⁹²⁴ ≈ Rābi'); Dergeh-i ḥazret-i Ṭā¹⁹²⁵ Hā'dan eder istimdād (Nābī: K. 2/23); Felek benim gibi 'ācizdir etmem istimdād (Seyyid Vehbī); Eger maḡlūb-ı ye's olsam baña imdād eder bir kız / Faḡaṭ me'yūs olunca benden istimdād eder biz kız (Şafā). (I/334. s.).*

istimrār: (< Ar.) bir düziye devām etmek, uzun uzadı sürmek, devām üzere uzayıp gitmek: *"Ezel" māzīye müte'allik nihāyetsiz ezmine-i muḡadderede istimrār-ı vüçūd demekdir (Ta'rīfāt-ı Seyyid Şerīf); 'Avn-i şamedānī ve te'yīd-i āsmānīye mazhar olup esbāb-ı kıyām u bekāya muvaffak u istikrār u istimrār ile zamān devletleri ilā kıyāmi's-sā'a pür-revnaḡ olacağı (Muḡaddime-i Tārīḥ¹⁹²⁶-i Na'īmā); Şehāb-āsā yürürler yerde cāmid gördüğün daḡlar / Bütün zerrāt bir kânūn-ı istimrāra tābi'dir (Lā¹⁹²⁷). (I/335. s.).*

istimzāc: (< Ar.) bir adamın re'y ve fikrini yoklamak, re'y ve fikir yoklanılmak: *İşe başlamazdan evvel bir kere kendisini istimzāc etmeli. || Yoklayıp nabzını etdimse kimi istimzāc (Vehbī: G. 35/4). (I/335. s.).*

1922 Hüsn ü 'Aşk

1923 Lutfiyye.

1924 IV. Murad tarafından Hafız Ahmed Paşa'ya yazılan yanıt mektubundan alıntıdır.

1925 Kāmūsta: tadan.

1926 Kāmūsta kelime eksik harfle yazılıdır.

1927 Ziya Paşa: G. 16/5

istimsāk: (< Ar.) kendini tutmak, nefsinı zabt etmek. Nādiren kullanılmışdır: “*Ve iz ehaze’llāhu mine’n-nebiyyīne mīṣāqahum*¹⁹²⁸” *ḥablū’l-metīni dest-i fezāhat-peyvest-i tevcīh ü tahrīf ile istimsāk eden* (Şefīk-nāme). (I/335 s.).

istimṭār: (< Ar.) yağmur istemek, yağmur du’āsına çıkmak. İsti’mālī enderdir. (I/335. s.).

istimlā’: (< Ar.) birine yazı yazdırmak. *İstiktāba* bakınız. (I/335 s.).

istimlāk: (< Ar.) mülk almak, bir yeri satın almak, mülk edinmek, edinilmek: *ḥaqq-ı istimlāk*. || *Büyükada’nuñ taraf-ı şarkīsinde arāzī-i vāsī’a istimlāk etti*. İstimlāk nizām-nāmesi = taraf-ı hükümetden satın alınacak emlak ve arāzī ne şüretle bey’ ve iştirā olunacağına dā’ir şerā’it-i resmiyyeyi ḥavī kânün. *Dīger fırkası sedd-i kebīr-i Çin’i pāy-māl ederek Pekin’i ve saltanat-ı ‘uzemā-yı fağfüreyi istimlāk eylemiş* (Dāhiye-i Cengiziyye ≈ ‘Abdu’r-raḥman). (I/335. s.).

istimlāl: (< Ar.) melāl getirmek, cān şıklılıp uşanmak. Kullanılabilir. (I/335. s.).

istimnā’: (< Ar.) insān nefsinden meni çıkarmak istemek. *İstimnā-yı bi’l-yed, ıstılāḥāt-ı tıbbiyyedendir*. *Medār-ı ḥavıl ü bülūğ-ı nişāb u istimnā* (Kaşīde ≈ Fuṣūlī: 1/32). (I/335. s.).

istimhāl: (< Ar.) mühlet, vakit istemek: *Mağaza şāhibi i’lān-ı iflās etmek için istimhāl ediyor ki bu teklīf ‘alāka-dārānıñ da menfa’atine muvāfıktır*. || *Naşr-ı vakit kazanmak için vehle-i ulāda şüret-i kabūl izhār ve faḳat bu kabülü istimhāl etmiş idi* (Meşāhīr-i İslām, Ebū Müslim Ḥorāsānī ≈ Ḥamīd Vehbī). (I/335. s.).

istināḥe: (< Ar.) ağlamak istemek, yayğara ile ağlaşmak § kırtlar ulumak. Lisānımızda isti’māl olunmaz. (I/336. s.).

istinād: (< Ar.) dayanmak § güvenmek, güvenecek şey ve maḥall: *Çöbānlar ba’zen koyun ra’y ederken ‘aşālarına istinād ederler*. || *Merd-i kāmīl her ḥuşuşda Cenāb-ı Ḥaqq’a tevekkül ve istinād eder, o filān adama istinād ediyor*. || *Bir de “mekteb”e cevāb-ı sādesi şī’riñ aşlındaki letāfete eñ büyük bir medār-ı istināddır* (Pejmurde ≈ Ekrem); *Çünkü bize dil-dārıñ āstāne-i devletine istinād şerefi müyesser oldu* (Bārīka ≈ Şeyḫ Vaşfī). Māddiyyāt ve ma’neviyyātta

1928 Ahzab: 7. (Ar.) Biz peygamberlerden söz aldık.

isti'māli cā'izdir. Ol şehen-şāh-ı
bülend-iqbāl u 'ālī-mertebe / Kim eder
dergehine şāhān-ı devrān istinād
(Nef'ī¹⁹²⁹); Lutf-ı Raḥmān'a istinādım
var (Mim ≈ Şālīs); Şükr¹⁹³⁰ kim bir
dergeh-i iqbāle kıldım¹⁹³¹ istinād / Kim
alır¹⁹³² himmet naşīb-i feyż-i cūdundan
nişāb (Nef'ī: K. 55/2); Ammā ki
istinād ile 'afv-i cemīlīne / Başt eyleyim
biraz da felekden şikāyeti (Lā¹⁹³³).
(I/336. s.).

istināden: (< Ar.) istinād şüretiyle
güvenerek: Mağfired-i İlāhiyyeye
istināden, 'afv-i nūza istināden 'arz-ı
ḥaḳīkat ediyorum. || Bu şüretde teba'ası
ziyāde resim vèrmiş olan devlet her
vakt bir fıkra-i 'ahdiyyeye istināden bir
da'vā der-miyān edebilir (Süveyş Kanalı
Lāyihası ≈ Cevdet Paşa); Eger bu bir
ḥaḳīkat ise buña istināden dēnilebilir ki:
Zavallı kadın bir melāl-i tākāt-fersānıñ,
bir elem-i inkisār-baḥşānıñ zebūn-ı
te'sīrātı (Pejmürde ≈ Ekrem). (I/336.
s.).

istinād-gāh, istinād-geh: (< F.) istinād
edecek yer, güvenecek, dayanacak
maḥall: Levḥa-i nādireyi görünce
üzerine bir baygınlık gelip ağlayarak

istinād-gāhı olan şākirdiniñ kucağına
yığılıyordu (Ressām Refa'el ≈
Mu'allim Nācī); Hudā'sı var olanıñ
istinād-gāhı mı yok (Mu'allim
Nācī¹⁹³⁴: Mıs. 14); El vèrir Allāh baña,
ben istinād-gāh istemem. (I/336. s.).

istināre: (< Ar.) bir şey'iñ ziyāsiyla
rūşen olmak, nūrlanmak isteyiş:
Şa'sa'a-i ḥurşīd-i 'ināyāt-ı
seniyyeleriyle istināre-i çeşm-i ümīd
eden 'abd-i 'āciz (Bir Müsvedde).
(I/336. s.).

istināşe: (< Ar.) depretmek, bir adamı
hareket ètendirip birlikte götürmek:
istināşe-i ihvān. Elfāz-ı me'nüsedden
degildir. (I/336. s.).

istinā'e: (< Ar.) seyr ve hareketde
takaddüm etmek, yürümekde
dīgerini geçmek. Kullanılmaz.
(I/337. s.).

istināme: (< Ar.) yalandan uyumak,
uyur gibi görünmek: istināme-i erbāb-
ı tecessüs. (I/337. s.).

istinān: (< Ar.) misvāk kullanmak, diş
tozuyla dişi temizlemek: İstinān
sünen-i seniyye-i peygamberīdendir.
(I/337. s.).

istinbā': (< Ar.) haber şormak,
ma'lūmāt taleb etmek, bir şey'iñ
bildirilmesini istemek: Mes'eleniñ

1929 Bulunamadı.

1930 Dīvānda: şürk.

1931 Dīvānda: ètdim.

1932 Dīvānda: olur.

1933 Ziya Paşa: K. 4/20.

1934 Yādīgār-ı Nācī.

esbāb-ı ḥaḳīḳiyyesi istinbā olunuyor.
Nādiren kullanılır. (I/337. s.).

istinbāt: (< Ar.) gizli şeyi izhār etmek, ma'nā ve hüküm çıkarmak: *Şu ḥadīs-i ḳudsīden istinbāt olunan me'āle göre, müctehidīn-i kirāmuñ istinbāt ettikleri ḥaḳāyık. || Kütüb-i edebiyeden muṭāyebāta dā'ir vesā'ir nevādir ve naḳl eylemiş ise de onların mefhūm ve medlūlünden keyfiyyet-i vāḳı'a istihrāc ve istinbāt olunmadığı cihetle (Muḳaddime-i Ravzatü'l-kāmilīn ≈ Maḥmūd Celāle'd-dīn Paşa); Dīdeden ḳatre-i eşkim dökülür dil mecrūḥ / İsmimi ḥūn-ı dilimden edesin istinbāt (Tuḥfe-i Vehbī'den: 426). (I/337. s.).*

istintāc: (< Ar.) netice çıkarmak, bir şey'in neticesi çıkarılmak, sonuna erişmek: *Avukatıñ serd ettiği muḳaddemātdan bir şey istintācı mümkün değildir. O, gevezeniñ sözlerinden bir şey istintāc edilemez. || El sine'niñ belāḡatı ḳabā'il-i faṣīḥanıñ arasında nazmen ve neşren cārī olan muḥāṭabāt ve muḥāverātdan istintāc edilmiş olduğu anlaşılır (Mīzānū'l-belāḡa ≈ 'Abdu'r-raḥman Süreyyā); Vicdān bir maḥkeme-i kübrādır ki kemāl-i 'adli, ḥall u faşlı müstaḥīl görünen mu'dilāt-ı umūru istintāc ve*

iḥrāc eder (Ta'līm-i Ḳirā'at). (I/337. s.).

istinsār: (< Ar.) buruna şu veyāḥūd başka bir 'ilāç çekip temizlemek. Ş Püskürmek. Kullanılmaz. (I/337. s.).

istincā: (< Ar.) necāsetden tetāhhur, def'-i ḥācetden sonra temizlenmek; 'Arabīde olduğu gibi ma'ānī-yi sā'irede aṣlā kullanılmaz. 'Ārife *ḳirpās-ı istincā yeter kullanmağa / Anıñ için dest-māl u şāle çekmem ihtiyāc (Küfrī-i Bahāyī). (I/337. s.).*

istinzāl: (< Ar.) indirmek. Yağmur du'ası, yāḥūd yağmur istemek maḳāmında "istinzāl-i raḥmet" denilemez. Doğrusu *istimtār*'dır. (I/337. s.).

istinsā: (< Ar.) te'diye-i deyn için mühlet ricā etmek Ş vèresiye şey istemek. Kullanılmaz. (I/337. s.).

istinsāb: (< Ar.) neseb ü nisbeti ve ta'alluḳu zıkr ü beyān ve da'vā etmek. Nādiren kullanılmışdır. (I/337. s.).

istinsāḥ: (< Ar.) bir kitābın 'aynını yazmak, 'aynı yazılmak; bir kitābın nüshasını almak, nüshası alınmak, kopya etmek, edilmek: *Zafer-nāme'yi istinsāḥ etti, risāleniñ istinsāḥı. || Bu eşer ṭabī'atdan istinsāḥ olunmuş, taṣvīr-i ṭabī'atdan çekilmiştir*

(*Pejmurde* ≈ *Ekrem*); *Arkaşaşlarıññ imtiñhān kâğıdlarından istinsāha kalkışma* (*Ādāb-ı Mekteb* ≈ *Meñmed 'Aṭā*). (I/337. s.).

istinşā': (< Ar.) havādis̄ araşdırmaq, şormaq § rāyiha-i laṭife koqlamak. İsti'māl olunmaz. (I/338. s.).

istinşād: (< Ar.) bir adamıñ şir okumasını istemek. Nādiren kullanılır. İsti'māli lāzımdır. (I/338. s.).

istinşāk: (< Ar.) buruna çekmek § buruna -taḥhīr için- şu çekmek, burun çalkamak, ekşeriyā iğtisāl ve tevažu' gibi şerā'it-i dīniyyeniñ ta'riqātında kullanılır. *Vaktā ki muhtell-dimāğān-ı bağı vü şakī ol rāyiha-i kerīheyi istinşāk ētdiler* (*Şefik-nāme*). (I/338. s.).

istinşāh: (< Ar.) nuşh ve pend istemek, öğüd almak: *Öyle bir şahş-ı şerikiñ bi'l-āhire kesb-i şalāh ve ezkiyā-yı ehl-i tarīkatdan istinşāh ēdeceğini kim ümīd ēderdi*. (I/338. s.).

istinşār: (< Ar.) yardım istemek, nuşret dilemek: *Emr-i şerīf-i nebevīye imtişālen ümmet-i nāciye dā'imā nāşır-ı haqīkiden istinşār ēder*. (I/338. s.).

istinşāf: (< Ar.) haqqını tamāmen almak, ödeşmek. Kullanılmaz. (I/338. s.).

istinṭāk: (< Ar.) nuṭuqa getirmek, bir adamı söyletmek istemek, istenilmek § ağız yoklayarak söz söyletdirmek § bir adamı kânūnen mücrim veyā maznūn bir adamı es'ile-i mertebe ile söyletmek, ıstılāḥāt-ı 'adliyyedendir: *Taht-ı istinṭāka alınan mücrimiñ ikrār-i cürüm ve kabāḥat ētdigi...* || *Maznūnuñ istinṭākı, istinṭāk dā'iresi*. Evrāk-ı istinṭākiyye = istinṭāka 'ā'id kâğıdlar. Bu şüretle ekşeriyā mu'āmelāt-ı 'adliyyede isti'māl olunur. Cem'i *istinṭākāt*'dır: *istinṭākāt-ı vākı'a, istinṭākāt-ı 'amīka*. İstinṭāk-nāme = zan-ı kânūnī tahtında bulunan adamıñ ifādātını ḥāvī resmī kâğıd. *Müttehim olan eşḥāşñ emr-i istinṭākları ikmāl ve umūr-ı ḥesābiyye istikmāl ile* (*Adana Mektubu* ≈ *Cevdet Paşa*). (I/338. s.).

istenbe: (< F.) çirkin şey, huşūsuyla rūḥa nefret ve ṭab'a dehşet īrās ēdecek derecede çirkin, fenā çehre § insāna uyquda 'arız olan ağırlık ki 'Arabīde 'kābūs' dēnilir. § Dīv, şeyṭān § 'bahādır, cesūr, kahramān' ma'nalarını ifāde ēder. Türkçede kullanılan *işkenbe* yāḥūd *işkenbe* lafızlarının bundan muḥarref olması muḥtemeldir. 'Avām beyninde

zebān-zed bulunan işkenbe şuratlı bir adam ta'birindeki işkenbeniñ aşlı da belki *istenbe*'dir. (I/338. s.).

istinga: (< İt.) gemi yelkenleriniñ çekilip toplanılması, yelkenleriñ toplanması. (I/339. s.).

istinfād: (< Ar.) bir şeyi tüketmek § bir şeyden bıkmayı getirmek. İsti'mālî enderdir. (I/339. s.).

istinfār: (< Ar.) ürkütme, ayaklandırmak, ürküp kaçmak: *istinfār-ı şikār, istinfār-ı himār*. || *Kaşabāt-ı mütecāvireden istinfār etdiler* (Şerh-i Şefîk-nāme); *Hāricden istinfāra ihtiyāc gösteren öyle bir gürūhdan* (Ravzatü'l-Kāmilīn). (I/339. s.).

istinfāz: (< Ar.) bir mahalliñ her tarafını 'avārızını ańlamak için kemāl-i diğkatle bakmak, bakınmak. Kullanılmaz. (I/339. s.).

istinfāk: (< Ar.) mālı harc edip tüketmek § nafaqa peydā etmek. Nādiren isti'māl olur. (I/339. s.).

istinkāş: (< Ar.) bir şey'iñ bahāsını tenzile çalışmak, kıymeti eksiltmek istemek: *istinkāş-ı bahā-yı kumāş*. (I/339 s.).

istinkāh: (< Ar.) bir kadını kendine nikāh eylemek, nikāh ile bir hātūn almak: *Bir merd-i 'āqıl istinkāh etdiği*

hātūnu -esbāb-ı şer'iyeye mevcūd olmadıkça- tatlık etmez. (I/339. s.).

istinkāf: (< Ar.) yüz çevirmek, çekilmek vāzgeçmek. Lisānımızda 'Arabīde olduğu gibi 'kibir ve ta'ażzum etmek, gā'ib olan izi yine bulmak' ma'nalarında aşıla isti'māl olunmaz. *İ'rāz'dan kuvvetlidir*. Bunuñ, hükümünü te'yid için ba'zen *redd* ile berāber irād edildiği vardır: *Anıñ yerinde kim olsa öyle bir teklifi kabūlden istinkāf eder*. || *Pirān-ı dūrbīn-i sencīde-nażarān birbirine mirvaħa-cūnbān-ı istinkāf olarak* (Şefîk-nāme); *Fakať Şelāhü'd-dīn muqaddemā emānī teklif etmiş iken reddetdiklerine münfa'il olduğundan bu def'a mes'üllerine müsā'adeden istinkāf ile* (Kemāl); *Kādī da onları huzūr-ı şer'e da'vet eyler ise de zıkr olunan şahidler şehādetden istinkāf eyledikleri cihetle* (Ta'līm-i Kırā'at). (I/339. s.).

istenoğraf¹⁹³⁵: (< Fr.) 'çabuk ve tar yazıcı' ma'nasında bir iştilāh-ı huşūşidir ki işāret ve sür'atle zabt-ı kelām için kullanılır. 'Bir türlü tarz-ı taħrīr' demektir. *İstenoğrafi* o yolda yazıcılık, teng-nüvīsi, çabuk-nüvīsi. (I/339. s.).

istinhāc: (< Ar.) bir adamın nehcine gitmek, meslegine uymak. Nādiren kullanılır. (I/340. s.).

istivā': (< Ar.) iki şey birbirine müsāvī ve mu'ādil olmak, iki nesne kemmiyyet ve keyfiyyetçe yek-dīgerinden farqsız bulunmak. Hatt-ı istivā = küre-i arzı kutublardan müsāvī bu'dda iki kısma ayıran bir dā'ire-i mefrūza. Vakt-i istivā = 'zamān-ı i'tidāl ya'nī hengām-ı zevāl' demektir. *Bir gün vakt-i istivādaki ifrāt-ı harāret-i āfitābdan muḳa''ar-ı kubbe-i āsmān tennūr-ı bāz-güne-i āteşin olup deşt-i musatṭah-ı zemīn tābe-i tāb-dāra dönmüşdü (Siyer-i Veysī).* Lisānımızda 'Arabīde olduğu gibi 'kırk yaşına gelip tām yigit olmak' ma'nāsında isti'māl olunamaz. Hemze ve tā'nın zamme ile telaffuzu ğalaṭ-ı fāhişdir. (I/340. s.).

istoc¹⁹³⁶: (< İt.) ālāt-ı muhtelif mahfazası, ālāt kutusu: *mühendis istocu, cerrāh istocu, marangoz istocu.* (I/340. s.).

istor¹⁹³⁷: (< Fr.) şemsiye, güneşlik, pencere perdesi. (I/340. s.).

istofaṭo: (< İt.) kapama et ş tirid ve maḳarnaya konulan hālīş ve şāfī et suyu. (I/340. s.).

istofa: (< İt.) dībā, cānfes gibi bir çeşid kumāşdır ki ekşeriyā mefrūşātda kullanılır. Tarz-ı 'āmiyānesi *istifa'*dır. Zer-düz olan bu kumāşın çiçeklisi, pullusu da bulunur. (I/340. s.).

istūh, iştūh: (< F.) 'tākatsız, kudretsiz, 'āciz, maḳzūn, perīşān' ma'nāsınadır. Ba'zen Fārisīde *istūh* tarzında taḥfīf ile kullanılır. Lisānımızda taḥfīf ile isti'māl edilmemelidir. (I/340. s.).

istihcān: (< Ar.) ḳabīḥ görmek, görülmek, çirkīn saymak, sayılmak: *Bu sözüñ orada tüfevvühü istihcān olunur. | İstihcān-ı şütüm.* Ekşeriyā bundan müştak olan *müstehcen* ta'bīri kullanılır. (I/340. s.).

istihdā': (< Ar.) hidāyet ve necāt istemek. Nādiren kullanılır. (I/340. s.).

istihdāf: (< Ar.) hedef gibi dikilip durmak, yükselip ḳalkmak: *Mermiyāta ḳarşı iḥtiyār-ı istihdāf 'ādetā eşer-i cennetdir.* Nādiren isti'māl olunur. (I/340. s.).

istihzā': (< Ar.) zevḳlenmek, eğlenmek masharalığa almak. *Zemā'im-i*

1936 Lehçe-i Osmani: istoc.

1937 Store.

aḥlākıñ eñ ziyāde menfūr olanlarından biri de istihzādır. ‘Älemde istihzā ile herkesiñ buğz ve nefretinden başka bir şey kazanılmaz. Dünyāda müstehzāyi kimse sevmez. ॥ Meşāyih-i İslām’dan ḥā’iz-i rütbe-i nu’mānī olan ülü’n-nihāye bi’l-muvācehe-i dervāze-güşā-yı meğāre-i dehān-ı istihzā olup (Şefīk-nāme). ॥ Yāve-güyan-ı erbāb-ı nifāk ki da’vā-yı dīn-i bāṭıl eden Yehūd ve müşrikīn-i erāzilindendir. Hem-vāre şī’ār-ı cibiliyetleri taraf-ı İslām’a beyza-şiken-i istihzā olmaqdır (Siyer-i Veysī); Kaḥkaha kuşunuñ sesini andırır bir nağme-i istihzā çıkararak kaçır gidersin?. Ne merḥametsizsin sen (Pejmurde ≈ Ekrem); İstihzā denilen şey ef’ā-yı helāhil-feşāne beñzer bir şıfat-ı muzırredir (Diyārbakırlı Sa’id Paşa); Sözüñü etmez iseñ de ıṣḡā / Etme ma’tūhu daḥī istihzā (Vehbī¹⁹³⁸: 538); Kimseyi etme şakın istihzā / Görme Ḥaḫḫ’ıñ kulunu hezle sezā (Sünbül-zāde Vehbī¹⁹³⁹: 411). (I/340. s.).

istihşāş: (< Ar.) istihfāf gibi Ş eglenmek, cünbişlenmek. İsti’māl olunmaz. (I/341. s.).

istihlāk: (< Ar.) helāk etmek Ş bir şeyi şarf etmek şüretiyle bitirmek, bir şey şarf edilerek tüketilmek. Birinci ma’nāda nādiren isti’māl olunur: *Eñ büyük bir ḥamāmda senevī iki biñ çeki ḥaṭab istihlāk olunmaz, bu kadar kömürüñ istihlāki ne kadar zamāna muḥtācdır?. (I/341. s.).*

istihlāl: (< Ar.) hilālīñ zuhūru, yeñi ayıñ görünmesi: *intizār-ı istihlāl Ş hilālī görmek: Geçen ramazānda istihlāl için Süleymāniyye Cāmi’-i Şerīfi mināresine çıkanlarıñ biri fesini aşıya düşürmüş. ॥ Müterakḫbīn-ı istihlāl ğurre-i şıyām gibi dīde-güşā-yı intizār iken (Mektüb ≈ Şināsī). Ş Çocuğuñ anadan doğar doğmaz ağlayıp feryād etmesi: istihlāl-i şabī. Lisānımızda, ‘Arabīde olduğu gibi ‘yağmur şiddetle yağmak’ ve ‘kılıç sıyrılmak’ ma’nāsında hīç kullanılmaz. Berā’at-i istihlāl = ḥüsn-i ibtidā ya’nī güzel bir tarzda başlayış, bir mü’ellifiñ yazdığı kitābıñ başlangıcında anıñ münderecātını gösterecek elfāz-ı münāsibe intihābıyla baş-ı muḥaddime ve taḥrīr-i dībāce etmesi. Ş Ḥüsn-i delālet. Ġazānıñ seyyf-i şecā’ati ḥūn-ı düşman içinde bāriḳa-niṣār olacağına berā’at-i istihlāl*

1938 Lutfiyye.

1939 Lutfiyye.

olurdu (*Devr-i İstīlā* ≈ *Kemāl*); Bu yolda başları *hūn-pāş* olmağa *şan'at-ı berā'at-i istihlāl* gösterdiler (*Siyer-i Veysī*); Biriniñ zebān-zed yerā'a-i berā'a olduğu vech üzere matla'-ı *dīvānçe-i şakāvet nişānı* olan *ebruvān-ı hecā-'unvānı* "sevādü'l-vech *fī'd-dāreyn*" idüğine berā'at-ı *istihlāl* idi (*Şefīk-nāme*); İlāhī! Sen *tevfīk-i ihsān* ederseñ bir zerre biñ *āfitāba berā'at-i istihlāl*, bir kaṭre biñ 'ummānıñ vüçüduna medār-ı *istidlāl* olmaz mı (*Pejmurde* ≈ *Ekrem*)?. (I/341. s.).

istihmām: (< Ar.) bir adam mensüb olduğu kavim ve cemā'ate müte'allik umūr için derd ve meşakḳate dūcār olmak. İsti'māl olunmaz. (I/342. s.).

istihvā': (< Ar.) bir adamıñ 'aklı alınmak, mebhūt kalmak, nefsiñ hevā vü hevesi hōş görmesi: *İnsān iğvā-yı şeyṭān ile istihvā* eder. Nādiren kullanılmışdır. (I/342. s.).

istīṣār: (< Ar.) bir şeyi kendine haşr etmek, nefse tahṣīş edilmek: *istīṣār-ı eṣmār*. || Bu eṣyānıñ *istīṣārına muvāfaqat* etti. (I/342. s.).

istīṣāk: (< Ar.) bir adamdan i'timād olunacak veṣīka, sened, hüccet gibi bir şey almak. İsti'māl olunmaz. (I/342. s.).

istīc, istāc: (< Ar.) 'maşura' denilen şey. İsti'māl enderdir. (I/342. s.).

istīcāb: (< Ar.) vācib görmek, haklı 'addetmek. Nādiren kullanılır. (I/342. s.).

istīcār: (< Ar.) ücretle tutmak, tutulmak. *İstīcār* ettiği *hānede oturuyor*. || Bu *dükkānı istīcār* etdim. İcār ve istīcār maḳāle-nāmesi = Mucir ile müste'cer arasında şerā'it-i maḳbūleyi *hāvī tanzīm* edilen muşaddaḳ kâğıd. (I/342. s.).

istīcāl: (< Ar.) soñraya bırakılmasını istemek, bir şey'iñ te'cīlini taleb etmek. İsti'māl enderdir. (I/342. s.).

istīḥār: (< Ar.) geri kalmak, geri bırakılmak. *Elfāz-ı ma'rūfeden* degildir. (I/342. s.).

istīdā': (< Ar.) bir adamıñ nezdine bir şey bırakmak, bir şey hıfz için bir adama *tevdī'* etmek. Nādiren kullanılır. (I/342. s.).

istīzān: (< Ar.) izin istemek, istenilmek Ş bir işi işlemeye, bir taşavvuru icrā etmeye müsā'ade taleb eylemek: *Mebālīg-i muḥammeneniñ şarḫı 'ale'l-uşul maḳām-ı 'āliden istīzān* olundu, bu *mişillū cüz'ıyyātıñ istīzānı lāzım* gelmez. Bi'l-istīzān = izin almak ve alınmak şüretiyle. Bilā-istīzān = izin almayarak, izin alınmayarak. Bunlar

*vakt-i ğurubda Feyzullāh Efendi'niñ
koḡaġına vāşıl ve maḡdūmuyla tenhāca
şoḡbet ēder iken istīzāne vakit
bırakmayarak mütesāviyetü'l-aḡdām
ḡalvet-ḡānesine dāḡil olmalarıyla
(Ravzatü'l-kāmilīn); Az zamān içinde
erbāb-ı nifāḡ ve ittifāḡı istīşāl ve
oralarıñ idāresini tevşīḡ ētdikden şoñra
ḡüccācdan bi'l-istīzān mu'āvedet ētdi
(Meşāḡır-i İslām ≈ Ḥamīd Vehbī).
(I/342. s.).*

istīrā': (< Ar.) çaḡmak taşından āteş
çıḡartmak, iki ağaḡ pārcasını
birbirine sürte sürte tutuşdurmak.
Elfāz-ı müsta'meleden degildir.
(I/343. s.).

istīsār: (< Ar.) ḡolaylanmak, ḡolay
'addēdilmek: *istīsār-ı umūr, istīsār-ı
meşālīḡ*. (I/343. s.).

istīsā': (< Ar.) bollanmak, genişlenmek.
İttisā' ziyāde ḡullanılır. (I/343. s.).

istīşāl: (< Ar.) bir şey'in kökünden
ḡoparmak, kökünü kırmak, kökü
kırılmak; bi'l-küllīye maḡv ētmek:
*Ḥudūd-ı Yūnāniyyede dā'imā eksik
olmayan eşḡıyānıñ istīşāli için tedābir
cedīde-i 'askeriyye ittīḡāz ēdildiġi
Sultān Maḡmūd-ı şānī yeñiçeri
zōrbālarını 1241 tārīḡinde istīşāl
ētmişdir. || Serdengeçdi ağaları irsāliyle
istīşāl ve Bursa ḡavālīsinden iki biñ*

*neferi mütecāviz yeñiçeri cem' ile
İstanbul'a idḡāl ḡılındı (Ravzatü'l-
kāmilīn); Ḥattā yukarıda ḡikāye
ḡılındıġı vechle bir fırḡa-i cünūdiyye ile
müsāra'aten ḡahr ve istīşāli ḡuşūşuna
teşebbūs ētmiş idi (Meşāḡır-i İslām ≈
Ḥamīd Vehbī). (I/343. s.).*

istīzāḡ: (< Ar.) mübhem bir şeyi açığa
vurdurmak, bir māddeniñ īzāḡ ve
'ayān ēdilmesini istemek:
*Añlaşılamayan keyfiyyeti yañlış telāḡḡı
ētmekden ise maḡallinden istīzāḡ
eylemelidir. Bu fīḡranıñ istīzāḡı lāzım
gelir. İstīzāḡen = istīzāḡ şūretiyle,
açığa vurdurarak, 'ayān ēdereḡ:
İstīzāḡen gönderilen meḡtūba henüz
cevāb gelmediġi. Cem'i istīzāḡāt'dır.
(I/343. s.).*

istīḡān: (< Ar.) vaḡan tutmak. Bir yere
yerleşip oturmak. Nādiren isti'māl
olunur. Yine bu ma'nāda *tavaḡḡun*
ḡoḡ ḡullanılır. (I/343. s.).

istīḡāf: (< Ar.) ḡaplamak. ḡullanılabilir.
(I/343. s.).

istī'āb: (< Ar.) bir şeyi kāmilen
avuḡlayıp almak, bir ḡabıñ içine
almak, şıġmak: *Bu ḡova yirmi okḡa şu
istī'āb ēder, bu gemi beş yüz ḡeki ḡaḡab
istī'āb ēder. Sefīneniñ istī'ābı = ḡaḡ
ḡonilato şıġdıġı. Avrupa'nıñ ekşer
ciḡātını istī'āb eyleyen Ḥristiyanlıḡ*

‘âlemlerinde “Me’mûn” ile “Şarلمان”ıñ irtihâllerinden şoñra (Kemâl); Fezâ-yı mînâ-serây-ı cihâmı istî‘âb edip bir mertebe kesâfet-bahş-ı şeş cihât-ı kâ’inât oldu ki (Şefîk-nâme); Ol harâretle kânûn-i derûnların istî‘âb eden levâ‘ic-i tākāt-güdâzdan (Şefîk-nâme); Ton dü kapasite ‘ibâresiniñ ma’nâ-yı terkîbîsi geminiñ miqdâr-ı istî‘âbından ya’nî kaç tonilatoluk humûle alabileceğinden ‘ibâretdir ki (Süveyş Kanalı Lâyihası ≈ Cevdet Paşa). (I/343. s.).

istif: (< İt.) bir şeyi birbiri üzerine ve sıra ile dizip yığmak, yerleştirmek: Kitâb-hâneye istif edilecek kitâblar mücelled olmalı. § İstifini bozmamak = tavır ve hareketini değiştirmek: Bak şu alçak herîfe hâlâ istifini bozmuyor!.. (I/344. s.).

istîfâ’: (< Ar.) tamâmen almak, alınmak: İstîfâ-yı maṭlûbât için vesâ’it-i kânûniyyeye mürâca’atdan başka çâre-i âsân yokdur. || Mebâliğ-i maṭlûbeniñ istîfâsı, istîfâ-yı lezzet. || Resm-i mürûriyyeniñ her devlet sefînelerinden ittirâd ve müsâvât üzre istîfâ olunması mündericidir (Süveyş Kanalı Lâyihası ≈ Cevdet Paşa); Şükûh-ı kudreti bâlâ-yı idrâkât-ı insânî

/ Vücûh-ı hikmeti bîrûn-ı ‘add¹⁹⁴⁰-i fehîm ü istîfâ (Nâbî: K. 1/28). (I/344. s.).

istîkâd: (< Ar.) tutuşdurup yakmak, âteşi tutuşdurma. İkâd ziyâde kullanılır. (I/344. s.).

istîkâz: (< Ar.) uykudan uyanmak. İsti’mâl olunmaz. (I/344. s.).

istîkâ’: (< Ar.) bir şey’iñ vukû’una muntazır olmak, bir şey vukû’ bulacak zannıyla havf ve endîşeye düşmek. Elfâz-ı müsta’meleden degildir. (I/344. s.).

istîkân: (< Ar.) bir şeyi lâyıkiyla, yakînen bilmek, bilinmek: istîkân-ı umûr. Teyakkûn ve ikân çok kullanılır. (I/344. s.).

istîkâf: (< Ar.) damlatmak, damla damla akıtmak. ‘İnde’l-iktizâ kullanılabılır. (I/344. s.).

istîlâ’: (< Ar.) hüküm ve te’sîr altına almak § bir mahalli, bir memleketi başıp zôr-ile zabt etmek: devr-i istîlâ. ‘Arabîde olduğı gibi ‘bir meydânıñ müntehâsına erişmek’ ma’nâsında hîç kullanılmaz. ‘Aşr-ı Sultân Muştafâ Han-ı şânîde maḳâm-ı meşîhat-ı ‘ulyâda istîlâ ve umûr-ı devlet ve memlekete medd-i yed-i istîlâ etmiş olan Seyyid Feyzullâh Efendi’niñ

1940 Kâmuştâ: hadd.

(*Muḳaddime-i Ravzatü'l-kāmilīn* ≈ Maḥmūd Paşa); *Cānımı āteş-i 'aşḳ istilā etti. Bu sūzişe ise gözyaşından başka serpilecek şu yokdur* (*Baraka* ≈ Şeyḥ Vaṣfī); *Resim-hāneyi ḥazān bir sükūn istilā eyledi* (*Ressām Refa'el* ≈ Mu'allim Nācī); *Hükümü cārī mā-verā-yı 'ālem-i imkāna dek / Dehri zabt etdiyse istilāsi istilā mudır* ('Avnī: K. 18/35); *Koydu istilā-yı bī-tābı beni bir ḥāle kim / Hayr-ētmeden şüret bī-cān hayāl eylerdi yār* ('İzzet 'Alī Paşa); *Eger leyl ü nehār āmed-şudında geçse miḳdārın / Hayāt-ı kā'ināta fāsīdāt eylerdi istilā* (Nābī: K. 1/70). (I/344. s.).

istim: (< İng.) makine işletecek kazanlarda ḥāşıl olan buḥār, buğu. Ğalaṭ olarak *islim* telaffuz etmemelidir. İstim gelmek = makineyi tahrik edecek kadar kazanda buğu ḥāşıl olmak. İstim şalivèrmek = kazanda lüzümünden fazla ḥāşıl olan buğuyu azaltmak. (I/345. s.).

istīm: (< F.) yara, ceriḥa Ş çirk, cerāḥat. Kullanılmaz. (I/345. s.).

istimare: (< İt.), **istime**¹⁹⁴¹: (< Fr.): emti'a ve eşyā-yı ticāriyyeniñ kıymetini, bahāsını taḳdīr ve taḥmīn

ètmek. Estimation = taḳdīr-i kıymet, taḥmīn-i fī'āt. *İstimareci, istimeci* gibi ta'bīrāt gümrük işlāḥātındandır. (I/345. s.).

istimatör¹⁹⁴²: (< Fr.) eşyā ve emti'aya taḳdīr-i kıymet eden muḥammīn, muḳaddir: *baş istimator, istimator mu'āveni*. (I/345. s.).

istīmān: (< Ar.) amān dilemek, amāne dāḥil olmak: *Taḥaşşun eden erbāb-ı şekāvetiñ bi'l-āḥire istīmān edecekleri āzāde-i iştibāhdır. || Öyle bir belde-i mübārekeyi āfāt-ı muḥāşaradan ḥıfz için ḡāyet müsā'id birçok şerā'it 'arziyla memleket ḥalkını istīmāna teşvīḳ etdiyse de* (*Sultān Şalāḥa'd-dīn Eyyübī* ≈ Kemāl); *Gerden-i muşāfāḥa ve muşālahaları silsile-i muvāda'a ve mu'āhede birle dāḥil-i tavḳ-ı istīmān olan tavā'if* (Şefīḳ-nāme); *İznik zāten ümerādan Tāz 'Alī ve Kara Tekīn'iñ muḥāşarası altında ezilmiş idüğünden pādīşāḥiñ dehşet-i vürüdu ḥākim ve ahālīyi der-'aḳab istīmāna mecbūr etmişdir* (*Meşāḥīr-i İslām* ≈ Ḥamīd Vehbī). (I/345. s.).

istimbot: (< İng.) buḥār ile ḥareket eden ufak gemi. Buḥār makineli küçük sefīne. (I/345. s.).

1941 Estimer.

1942 Estimateur.

istīnās: (< Ar¹⁹⁴³.) vahşeti zā'il olup ünsiyyet peydā etmek, ülfet edip alışmak: *Bir a'cemīniñ ilk dāhil olduğu maḥalde birdenbire istīnās edememesi tabī'īdir.* Mekārim-i istīnās = cūd u kerem ile me'lūf, alışkın. *Āfitāb-ı qudsī pertev-i nübüvvetiñ ol hilāl-i sipihr-i cāh u celāle nūr-baḥş-ı vaḥy olmağa başlayıp istīnās-ı āsār-ı vaḥy-i İlāhī edince (Siyer-i Veysī); Qadr-i ni'met ü 'işmeti iḥsās ve ez-cān u dil-i ṭaleb-i elf ü istīnās etmeye başladım (Hirre-nāme ≈ Kānī); Bunca hüner-verān-ı mūsikīniñ mazābiṭ-ı naḡamāt rūḥ istīnāsı (Pejmürde ≈ Ekrem).* (I/345. s.).

istīnāf: (< Ar.) yeñiden başlamak § 'bidāyet maḥkemesinden vērilen ḥükmün ṭaleb-i feshi için mā-fevķindeki maḥkemeye mürāca'at etmek' ma'nāsında iştīlāḥāt-ı 'adliyyedendir: *maḥkeme-i istīnāf, umūr-ı istīnāfiyye, istīnāf-ı da'vā.* § Kelāmiñ ibtidāsı ya'nī söz başı: *cümle-i istīnāfiyye.* ‖ *Cebrā'īl 'aleyhi's-şalatu ve's-selām ayıtdı. Ey nāzenīn bālā-ḥāne-i quddūsī, biz dermānde-i dergāh-ı kibriyāyız, vazīfemiz lāzime-i imtişāl-i fermāndır. İstīnāf-ı merāsım-i*

recā mertebemiz degildir (Siyer-i Veysī). (I/346. s.).

istīnāfen: (< Ar.) istīnāf şüretiyle ya'nī bidāyet maḥkemesiniñ mā-fevķindeki maḥkemeye mürāca'atla avukat istīnāfen rü'yet-i da'vā etdirip bir ḥükm-i ḥaḳḳanī istiḥşāl etdi. (I/346. s.).

istihāl: (< Ar.) ehl olmak, istiḥkāk, liyāḳat, ehliyyet: *'Uhde-i istihālne tevciḥ buyurulan me'muriyyetiñ. ‖ Zāt-ı ma'ālī-simātları gencīne-i faṭānet ve ehliyyetiñ geṵher-i yegānesi ve erbāb-ı hüner ve ma'ārifiñ ābrū-yı bī-bahānesi olduklarından bi'l-istihāl me'mūr buyurulduķları nezāret-i celīleye her vechle revnāḳ-baḥşā olarak (Şekīb Paşa'ya Cevāb-nāme ≈ Reşid Paşa).* (I/346. s.).

iscāf¹⁹⁴⁴: (< Ar.) perdeyi indirmek, perde çekip karañlık etmek § gece karañlığı ziyāde olmak. İsti'māl olunmaz. (I/346. s.).

işhilānī: (< Ar.) uzun şaķallı adam. Müsta'mel degildir. (I/346. s.).

işhāt: (< Ar.) gücendirip darıltmak, ḡazaplandırmak, ḡazaplandırılmak. Elfāz-ı müsta'meleden degildir. Bu maḳāmda iḡzāb ziyāde kullanılır. (I/346. s.).

1943 Kāmūsta gösterilmemiştir.

1944 Alfabetik sıralama ihlal edilmiştir.

ışhān: (< Ar.) ısıtmak, ısıtılmak, kızdırmak, kızdırılmak. *Teshīn* ziyāde isti'māl olunur. İshān-ı 'ayn = ağılatmak. (I/346. s.).

isrā': (< Ar.) yürütmek, yürütülmek, göndermek, gönderilmek. Yalnız *zī-rūh* ya'nī insān ve hayvān hakkında kullanılır. *Zīrā* bu lafzın ifāde ettiği göndermek mādresi gönderilenin bi'z-zāt yürümesi şüretiyle vukū' bulacağından eşyā hakkında isti'mālī cā'iz değildir. *Taleb* olunan *esterin isrāsı için kahyā efendiye emir verildiği, hademedden birinin oraya isrāsı.* || *Şehzāde kal'aların emr-i idāresini Akçakoca'ya tevdi' ve yazdığı feth-nāme ile Rūmlardan alınan esirleri Sultān 'Osmān Ġāzī'ye isrā eyledi (Meşāhīr-i İslām ≈ Hamīd Vehbī).* (I/346. s.).

İsrā'īl: [tārīhī] enbiyā-yı 'izāmdan Hāzret-i Ya'qūb 'aleyhi's-selāmın ismi. Benī İsrā'īl = Yahūd tā'ifesi. İsrā'īliyyāt = tā'ife-i merķūmeye müte'allik hurāfāt. *'Arz-ı hüsn etse o mahdūm-ı hālil / Yūsuf'un aılmaz idi İsrā'īl (Hākānī: 376).* (I/347. s.).

isrār: (< Ar.) ketm etmek, bildigini söylememek: *isrār-ı esrār.* (I/347. s.).

isrā': (< Ar.) sür'at etmek, çābukluk hāşıl etmek. *Tesrī'* makāmında kullanılamaz. (I/347. s.).

isrāf: (< Ar.) hadden aşırı şarf ve harc etmek: *İsrāf harāmdır.* || *İsrāf-ı emvāl.* İsrāf-ı kelām = 'te'sīr etmeyecek maḥalde söylenilen söz ile nā-ehle vērilen naşīhat' demektir. *İsrāf-ı bī-lüzūm sefāhat degil midir ('Ārif Hikmet); Lezzeti inkār olunmaz bezl ü isrāf etmenin / Ah zımnında eger endīşe-i vām olmasa (Nābī: G. 744/8); Vāy añā kim 'ömrünü isrāf ède / Maşlahatın koya şikāra gide (Yahyā); Mālını eyleme bī-vech itlāf / Oldu mebgūd-ı İlāhī isrāf (Nābī¹⁹⁴⁵: 712).* (I/347. s.).

İsrāfīl: (< Ar.¹⁹⁴⁶.) 'erba'a-ı müdebbire' denilen melā'ike-i muḥarrebīnden nefh-i şūra me'mūr olanı. Nazımda hemzenin ıskāṭı cā'izdir: *şūr-ı İsrāfīl.* || *Gūyā nāķūr-ı rahīl-i İsrāfīl sevdagerān-ı fenā-yı şehir-istān-ı fenāya tenbīh-i kıyām-ı rüz-ı pāzār (Ravzatü'l-kāmilīn).* (I/347. s.).

istār: (< Ar.) yazmak, yazılmak: *Ahīren istār kılınan emr-nāme-i sāmīde. Tasṭīr* daha ziyāde kullanılır. Her ikisi de

1945 Hayriyye.

1946 Kāmūsta yoktur.

kitābet-i resmiyyeye mahşûş gibidir.
(I/347. s.).

is'ād: (< Ar.) bahtiyār ve mes'ūd kılmağ, kılınmağ: *Feyz-i Muḥammedī kā'inatı is'ād etti. || El-kışsa bu tahrik ile dergāh-ı mu'allādan bir naşibe t̄alib olup ve erkān-ı devletden sa'adet-i imdād ve şeref is'ād bulup* (Fuzūlî); *Hem etti Ebü's-Su'ūd'u is'ād / Ol iki şehen-şeh-i melek-zād* (Lā¹⁹⁴⁷). (I/347. s.).

is'ār: (< Ar.) narğ koymağ, koyulmağ: *is'ār-ı havāyic. Nādiren kullanılır.* (I/347. s.).

is'āf: (< Ar.) biriniñ ricāsını kabûl edip işini bitirmek, iş bitirilmek: *bī-çāreniñ is'āf-ı mes'ülü. || Mevādd-ı müsted'āniñ cümlesi rehīn-i merkez-i is'āf olduğı (Ravza); Mülk-i eşref-i mes'ülünü is'āf ile elli biñ kadar süvārī gönderdiğinden Hamza Bey reh-rev-i vādī-i firār olmuş (Meşāhīr-i İslām, Uzun Hasan ≈ Hamīd Vehbī); Biñ böyle cihān zer ü sīm olsa yetişir / Mümkün mi ki is'āf oluna matleb-i 'ālem* (Lā¹⁹⁴⁸). (I/347. s.).

isfānāḥ: (< Ar.) 'ispanağ' denilen sebze. (I/348. s.).

isfenc, isfence: (< Ar., < F.) sünger. Bunlar nādiren kullanılır. *İsfencī* süngere beñzer, süngerli. (I/348. s.).

isfend: (< Ar.) şarāb. *Tuhfe-i Şāhidī* niñ şerhine nazaran şarābıñ aşıl Türkçesi *süci*'dir. (I/348. s.).

isfīd: (< F.) 'beyāz, aq' demektir. *Hemçün¹⁹⁴⁹ rem¹⁹⁵⁰-i āhuvān-ı isfīd¹⁹⁵¹ / Hep cāme-i şubḥ içinde hūrşīd* (Şeyḫ Ġālib¹⁹⁵²: 1945). (I/348. s.).

isfīdāc: (< Ar.) üstübec. (I/348. s.).

isfendilyon: (< Yun.) aşı *ışkolopenderyun. Dalak otu.* (I/348. s.).

isfinsk¹⁹⁵³: (< Ru.) başı kadın şüretinde, boynundan aşağısı arslan şeklinde eski Mısırlıların tulu'-ı şemse mahşûş ilāh ve ma'būd ittiḥāz ettikleri bütdür ki Mısır'da ihrāmıñ civārında bulunan 'Ebü'l-Lühül' denir. Esāṭīr-i Yūnāniyyeden ma'düddür. (I/348. s.).

ışkā': (< Ar.) şulamağ, şulanmağ, şu vèrmek, vèrilmek: *ışkā-yı arāzī, bāğçeniñ ışkāsı. || Nīlūfer Nehri Bursa Ovasını ışkā eder. || İnsan bayırları bir nehr-i şu'le-feşāniñ ışkā ettiğine,*

1949 Kāmūsta kelime eksik yazılmıştır.

1950 Kāmūsta: dem.

1951 Dīvānda: esfīd.

1952 Hüsn ü 'Aşk.

1953 Sphinx.

1947 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Es'ār-ı Türkī: 23.

1948 Ziya Paşa: TB. 1/2.

vādīlerde o nehriñ h̃ābe vardığına, bayırlardan aşağıya doğru sukūt eyledigine, yāhūd uzakdan şulariñ sīne-i müniriñde eşi''a-pāş olduğuna inanacağı gelir (Lamartin'den Terceme ≈ Aḥmed Rāsim); Haṭ u naḡş u kumāş u kārı etmiş cū-yı şun'ından / Ser-i unbūbe-i mīz-āb-ı engüştān ile iskā (Nābī: K. 1/65). (I/348. s.).

ıskaparma: (< İt.) gemiyi topdan ya'nī kāmilen kirālamak. (I/348. s.).

ıskaç: (< İt.) sefine ve gemi direkleriniñ ayağı. (I/348. s.).

ıskarpin: (< Fr.) koncsuz bir nev' üstü bağlı yarım putin, yazlık hafif kundura. (I/348. s.).

ıskarça: (< İt.) şımsıkı istīf, galebelik, izdiḥām¹⁹⁵⁴. (I/348. s.).

ıskarṭa: (< İt.) dağınık, dağılmış. Bu lafz ekseriyā kāğıd oyunlarında kullanılır. (I/348. s.).

ıskarşo: (< İt.) dolu olmak, bir gemi dolduruluncaya kadar eşyā tahmīl edilmek şartıyla ta'yīn olunan götürü yük. § Yelkenleri dolduracak derecede sert rüzgār. (I/349. s.).

ıskarmoz: (< İt.) kayık ve şandal gibi ufak merākib-i bahriyyede kürek taşılın ağaç çivi. Kayık ve sandalların küpüştelere baş

tarafına doğru egri olarak şokulan kürek çivileri. (I/349. s.).

ıskāt: (< Ar.) düşürmek, düşürülmek: *Efgende'niñ Eflātun'ıñ hemzeleri ıskāt edilebilir. Iskāṭ akçesi = mevtānıñ rūḥu-içün verilen şadaḡa. Iskāṭ-ı cenīn = ana karnından çocuk düşürmek. Ta'bīr-i aşah-ı dīger ile kāmilen ḥuḡḡ-ı 'umūmiyye ve ḥuḡḡiyye ḥükmünden ıskāt edilmiş ḥāle gelmek iktizā edeceği meydādadır (Ḳānūn ≈ Sa'īd). (I/349. s.).*

ıskala: (< İt.) ālāt-ı mūsīkiyyede perdeleriñ derecātına el alışdırmak. (I/349. s.).

ıskalara: (< İt.) gemilerde armaya çıkılacak nerdübān kademeleri, sefineleriñ şol yanındaki büyük zevāta mahşüş nerdübān.

ıskanbil: (< Ru¹⁹⁵⁵.) oyun kāğıdlarıyla oynanan bir nev' oyun. Oyun kāğıdlarına *ıskanbil* ıtlākı bir ıştılāḥ-ı 'āmiyānedir. (I/349. s.).

ıskança: (< İt.) gemilerde ṭā'ifeleriñ nevbet değışdirmesi. (I/349. s.).

ıskarlat: (< İt.) aşı *ıskerlet*. Eski zamānda Venedik mensūcātından bir nev' çūḡa idi, boyası ḥāş ve kumāşı dayanıklı olduğundan bilād-ı şarkıyyede pek mu'teber ve

1954 Kāmūsta "ḡa" ile yazılmıştır.

1955 TDK Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü: Fransızca.

meşhūr idi. *İlyās Paşa'nın şā'ir Nef'i'ye olan hedāyāsı miyānında dört tonluk elvān ıskarlat çūka, dört top Frengi dībā mevcūd idiğünü Bulğatü'l-aḥbāb yazıyor.* (I/349. s.).

ıskuru: (< İng.) vida pervāneli ya'nī kıçdan çarḥlı vapurdur ki lisānımızda taḥrīf ile 'usḵur' deniliyor. § Bu nev' sefīnelerin kıçında dümeniñ merbūt bulunduğū maḥall-i tekne arasına mevzū' ḥelezōnī çarḥlardır ki bunlar yā dört pārça ḥelezōnī kanaddan veyāḥūd iki kanadlı pervāneden 'ibāretidir. (I/349. s.).

ıskara¹⁹⁵⁶: (< Yun.) ince demir çubuklarla i'māl olunan dört ayaklı ve uzun kulplu kafes gibi bir nev' ālet-i ṭabaḥiyedir ki üzerinde balık ve et pişirilir. § Saṭranç¹⁹⁵⁷ taḥtası ve muntazam şüretde i'māl olunup ekseriyā sefīnelerde ve ḥānelerin taşlıklarında kullanılan büyük kafeslere ve gemilerin kızaḳları altına kırılan iskeleye ve çürük topraklı zeminlerde duvār temellerine konulan ağaç parmaklıklara *ıskara* ıtlāk olunur.

Ocaḳ ıskarası, delikli taş ıskarası. Mecrāya çirk-āb ve seyl aḳmak üzere açılmış olan deliklere konulan parmaklık tarzındaki şeylere de 'ıskara' denilir. (I/349. s.).

ıskanḳor: (< F.) Rūmcadan taḥrīf edildiği mervīdir. 'Saḳanḳur balığı' dedikleri kelere müşabih bir nev' ufaḳ cānavardır¹⁹⁵⁸ ki hem şuda hem karada yaşar. (I/350. s.).

ıskandil: (< İt.) deñiziñ derinliğini ya'nī şuların 'umḳunu aḥlamak için gemilerde kullanılan āletdir ki ilk sekl-i icādı ucunda bir cism-i şaḳīl bağı ve taḳsīmātli bir ipden 'ibāret idi. Mu'aḥḥaran ıslāḥ ve envā'ı icād edildi. § Yoklama, araşdırıp ḥaḳīkatini aḥlamağa çalışma: *İbtidā re'isiñ efkārını ıskandil etmeli.* (I/350. s.).

ıskopamar: (< İt.) gemilerde yelken serenlerinin uçlarına çubuk sürüp açdıkları pervāz yelkenleri. (I/350. s.).

ıskorbut¹⁹⁵⁹: (< Fr.) me'külāt-ı muzırreden diş etlerinde peydā olan bir nev' yenirce 'illetidir ki ekseriyā gemicilerde zuhūr eder. (I/350. s.).

1956 TDK: ızgara.

1957 Kāmūsta "saṭranç" kelimesi bazen "saṭranc" bazen "şaṭranc" şeklinde yazılmıştır. Genel kullanım ve günümüz kullanımı göz önünde bulundurularak "saṭranç" esas alınmıştır.

1958 Kāmūsta bu kelime bazı yerlerde "cānavar" bazı yerlerde "cānavār" şeklinde yazılmıştır. Daha ziyade kullanılan "cānavar" esas alınmıştır.

1959 Scorbut.

ıskorpit: (< Yun.) dikenini batdığı yeri ziyāde şızlandıran bir nev' şağır ve leziz balıktır. (I/350. s.).

ıskorçuna¹⁹⁶⁰: (< İt.) 'derisi siyāh kök' demektir: *ıskorçuna reçeli*. (I/350. s.).

ıskordiyon: [aşlı Yūnānīden] yābānī şarımsak. (I/350. s.).

ıskumri¹⁹⁶¹: (< Ru.) karnı beyāz, sırtı nefti ile lāciverdi andırır bir nev' alacalı ve leziz balıktır ki küçüğüne *tütün balığı*, kurusuna *çiros*¹⁹⁶², büyüğüne *kolyos*, karnı benekli olursa *lipari* ıtlāk olunur. (I/350. s.).

ıskonço: (< İt.) bir meblağın va'desinden evvel te'diyesi hālinde tenzıl kılınan mıkḍār § bir mālın bedelinden kırılan fark: *Fī'āt-ı mevzū'adan yüzde beş iskonço ediyor*. (I/350. s.).

ıskuna: (< İng.) 'Latin yelkenlisi' denilen bir birikiñ küçüğü, iki direkli bir nev' hafif gemi. (I/350. s.).

ıskıl: (< Ar.) yābānī şoğan, deñiz şoğanı. Fare bu şoğanı yerse ölür imiş. Bu sebeble 'Arabīde 'başalü'l-fār' denildiği gibi 'başalü'l-'unşul' da dērler. (I/350. s.).

iskāt: (< Ar.) sükūt ettirme, ağzını kapatmak, şuşdurmak, şuşdurulmak: *Böyle her şey'e i'tirāz eden bir adamıñ iskātı kolay degildir. || Aqçe ile iskātlarına şarf-ı nuḳūd-ı mechūd etmeniñ fā'idesi meşhūd olamayacağı bedihī idi (Ravzatü'l-kāmilīn); Vilāyet konağı olmayıp icāre ile oturulmakta olduğu sened ittihāz olunarak şanki iskāt eyledim (Adana Mektubu ≈ Cevdet Paşa); Qur'an eger etmeseydi iskāt / Bunlar idi eblağ-ı maḳālāt (Muḳaddime¹⁹⁶³); Bir āyetiñ ey kitāb-ı mu'ciz / Biñlerce belāği etdi iskāt (Mu'allim Nāci¹⁹⁶⁴: By. 11). (I/351. s.).*

iskār: (< Ar.) sarhōş etmek, mest edilmek: *Müskirāt kullanmayan bir adamı iskāra çalışmak 'ayıpdır. Avrupahılar Afriḳa ahālī-i bedeviyyesini iskār için eñ bayağı ispirotodan ma'mul türlü türlü müskirāt tevzi' ediyorlar. || Görmezdi meclisinde hācet şarāba yārān / Eylerdi sözleriyle iskār hūş-yārān (Mu'allim Nāci¹⁹⁶⁵: Mt. 16); Aña maḳşūş idi belāğatle / Hūş-yārān-ı dehrin iskārı (ve-lehu¹⁹⁶⁶). (I/351. s.).*

1960 TDK: iskorçına.

1961 TDK: Uskumru.

1962 TDK: Çiroz.

1963 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-ı Şu'arā-yı Arab: 6.

1964 Yâdigâr-ı Nâci.

1965 Yâdigâr-ı Nâci.

1966 Bulunamadı.

iskān: (< Ar.) sākin kılmak, oturtmak, oturtulmak: *iskān-ı muhācirīn*. || *Harīk-zedegānīn mūnāsib maḥallere iskānı*. § Bir kelimeniñ hareketlerinden birini selb etmek. Meşelā *cevelān*'iñ *vāv*'ını iskān edip 'cevlān' demek cā'izdir. 'Sākin olmak' ma'nāsında kullanılamaz. *Ankara civārında Karadağ kenārında iki biñ beş yüz kişi ile iskān eden zātūñ Kapak Alp olduğu gösteriliyor ki (Meşāhīr-i İslām ≈ Hamīd Vehbī); Tutdu teb-lerze-i mevt etti yerinden tahrik / Huldī Haḫḫ etsin anıñ cāy-geh-i iskānı (Kānī'niñ Vefātına Tārīh ≈ Surūrī)*. (I/351. s.).

iskete: (< Ru.) sarı kanadlı küçük ve ziyāde öter bir kır kuşu. (I/351. s.).

iskerek: (< F.) mi'dede ihtibās-ı riḥ sebeble bilā-ihtiyār boğazdan zuhūr eden ıçkırık. (I/351. s.).

iskelet: (< Fr.) insān ve ḥayvānıñ etleri dökülmüş kemiklerinden 'ibāret hey'eti, ḳadīd § Pek za'īf adamlar ḫaḫḫında *iskelet gibi* ta'bīri kullanılır. (I/351. s.).

iskele: (< İt.) aşlı *ıskala*'dır. Deñiz ve büyük nehir kenārlarında kā'in bender § kezālik deñiz ve nehir kenārlarında gemi ve ḳayık vesā'ire yanaşmak için yapılan maḥall-i

maḫşūş § binālarda 'amele işlemek için yek-dīgerine rabṭ ile ḳurulan kereste § gemileriñ şol tarafı. (I/351. s.).

iskemle: (< İt.) şini ve tepsi ve şam'dān ve ḡaz lambalarınıñ altına ḳonulan üç veyāḫūd üstüne oturulan dört ayaklı şey. İskemleniñ envā'ı çokdur. Ve herkesçe ma'lūm olduğundan burada ta'rīf ve ta'dādına ḫiç lüzūm yokdur. *Açılır ḳapanır bir iskemle ile ḳadınıñ şol tarafına geçmiş şımşığı oturuyorlar, konuşuyorlardı (Pejmurde ≈ Ekrem)*. (I/352. s.).

İskender¹⁹⁶⁷: (< Yun.) Makedonyalı meşhūr cihān-ḡiriñ ismi. Makedonya ḳralı Filib'iñ oğlu olup milāddan 352 sene evvel Makedonya'nıñ o zamān pā-yı taḫṫı olan Pella şehrinde dünyāya gelmiştir. Fevḳa'l-'āde 'aḳl ve zekāvet ve iḳtidār ve ḳuvvet şāḫibi olup meşhūr ḫakīm-i Yūnānī Aristō'nuñ taḫṫ-ı dest-i terbiyesinde olarak taḫşīl-i 'ulūm ve fūnūn ile yirmi yaşında cālis-i serīr-i ḫükümrānī olmuş ve evvelen Yunanistan'ı, sāniyen Gūnān¹⁹⁶⁸

1967 Alexanbre.

1968 Granicus.

nehri kenārında Īrāniyānı mağlūb ve perişān ederek bütün Anadolu'yu ve Sūriye'yi zabt etmiş ve Dārā'nın mağlūbiyyet ve maqtūliyyeti üzerine Mısır'ı ve bilād-ı Īrāniyye ile Hindistān'ı istilā eylemişti. Asya'da esnā-yı 'avdetinde Bābil şehrinde i'tiyād ettiği 'işret ve sefāhatın netice-i tabī'yyesi olarak milāddan 323 sene evvel 33 yaşında vefāt etmiştir. Bu meşhūr cihān-gīr Arnavud'un 'Arablar tarafından Zūlkarneyn tesmiye olunması şark ve ġarbı zabt ve istilā eylemesinden veyāhūd başına giydiği tāciñ boynuz gibi iki ucu bulunmasından münba'is idigi mervīdir. İskender-i Zūlkarneyn'in bu Makedonyalı olmadığı hakkındaki zan ve rivāyet meşāhīr-i müverrihīn tarafından kabūl olunmamıştır. Ba'zen nazımda İskender'in hemzesi ıskāt olunur. *Sikender-seyr iseñ de sedd-i nuṭṭ et pīş-i kāmilde / Felāṭūn-ı ḥaḳīḳat-bīne naḳl-i mācerā olmaz* (Fennī); *Taht-ı iclāle şehen-şāh-ı Süleymān efser / Mülket-i dehre cihān-bān-ı Sikender*¹⁹⁶⁹ *teshīr* (İsmā'īl Paşa-zāde Hakkı: K. 5/17); *Ḳahramān-keṵkebe šāhinşeh-i Husrev-*

şevket / Āsmān-mertebe İskender-i nuşret-a'lām (Cevrī: K. 6/12); *Cemşīd-i 'ayş ü 'işret ü Dārā-yı dār u gīr / Kisrā-yı 'adl ü re'fet ü İskender-i zamān* (Bāḳī: K. 1/14); *Eger maḳşūd eşerse mışra'-ı berceste kāfidir / 'Aceb ḥayretdeyim ben sedd-i İskender ḥuşuşunda* (Rāġīb Paşa: G. 137/4); *Cām la'liñdir seniñ āyīne rū-yı envəriñ*¹⁹⁷⁰ / *Adı var Cām-ı Cem'in Āyīne-i İskender'in* (Bāḳī: G. 258/1); *Tedbīr-i memālikde Aristō gibi şā'ib / Teshīr-i vilāyetde Sikender-fer-i 'ālem* (Neşāṭī: K. 20/12). (I/352. s.).

iskīz, iskīze: (< F.) ḥayvānın ũrküp atdığı çifte § ḥayvānın şıçrayıp atılması, kıç atması. (I/353. s.).

islā': (< Ar.) bir adamı, düşündüğü şey'i unutturup ġamdan, endişeden āzāde etmek. *Tesellī* çok kullanılır: *islā-yı ḥarīḳ-zede*. (I/353. s.).

islāk: (< Ar.) sıraya koymak, koyulmak; yola getirmek, getirilmek; meslege şokmak, şokulmak: *Kendisi Mu'tezile'den iken evlādını meslek-i ehl-i sünnete islāk eyledi. ¶ Filānın ṭarīḳa-ı şūfiyye islāki*. (I/353. s.).

islāl: (< Ar.) sıyırıp çıkarmak § verem 'illetine uğratmak. Birinci ma'nāda

sell ü insilāl çok kullanılır. *Sell-i seyf* = kılıcı şıyırmaq. (I/353. s.).

İslām: (< Ar.) mefhar-ı mevcūdāt ‘aleyhi ekmelü’t-taḥiyyāt efendimiz ḥazretleriniñ vaḥiy ile kıbel-i İlāhiden bi’t-telaḳḳī neşr ve teblīğ buyurdukları dīn-i mübīndir ki ‘Müslümānlık’ demektir: *Dīn-i İslām Ḥazret-i ‘Ömer’iñ izhār-ı İslām etmesiyle fahr-i kā’ināt ‘aleyhi efdālü’t-taḥiyyāt efendimiz ḥazretleri ziyādesiyle mesrūr ve müteşekkire olmuşlardı. Ş Dīn-i İslām’a mensüb ve sālīk olanlar, Müslümānlar. Ehl-i İslām maḳāmında kullanılır: meşāhīr-i İslām, ‘ulemā-yı İslām, e’āzım-ı İslām. Şeyhü’l-islām = devlet-i ‘aliyye-i ‘Osmāniyyede riyāset-i resmiyye-i ‘ilmiyye maḳāmını iḥrāz eden zātıñ ‘unvān-ı resmisi. Berāt-ı ‘ālī mūcibince biñ yüz on üç tārīhinde şeyhü’l-islāmlik pāyesiyle kaṭ’ı imtiyāz etti (Muḳaddime-i Ravzātü’l-kāmilīn); İmdi bendeñiz gerçekten mes’ūd ve baḥtiyārım ki maḥz-ı iḥyā-yı āsār-ı İslām niyet-i şādıḳasıyla fevka’l-istiṭā’a vūcūda getirdiğim öyle bir eşerden dolayı bugün memdūḥ-ı ḥazret-i şeyhü’l-İslām ve o sebeble de maḡbūt-ı enām oldum (‘Arīza ≈ Sırrī Paşa); Seyf-i İslām’a degil şā’ika ta’biri sezā /*

Öyle bir şā’ika indirmede taḳdīr henüz (Mu’allim Nāci¹⁹⁷¹: 3); Kāmeti olmuş idi İslām’a / Lafzatu’llāh gibi ser-nāme (Ḥāḳānī: 620); Ḥısn-ı mezbūru ki vardı ibtidā aldı vezīr / Cümlesinden ehl-i İslām’ıñ du’ā aldı vezīr (Surūrī: Tar. 7/28); Cünd-i İslām aldı kāfirden ‘Arīş’i cehd edip (ve-lehu: Tar. 7/55); Ḥāḳān-ı ‘Osmānī-neseb kim münderic zātında hep / İslām-ı Fārūḳ-ı ‘Arab iḳbāl-i Pervīz-i ‘Acem (Nef’i: K. 15/21); Cebhesin kılmış idi Rabb-i enām / Levḥa-i kāḥ-ı serāy-ı İslām (Ḥāḳānī: 413); Nūrdan serv idi ol sīm-endām / N’ola dērlerse ‘imādü’l-İslām (ve-lehu: 570); Ka’be-i İslām’dır dērsem ‘aceb mi şāḥibin / Şeyhü’l-islām eylemiş lutf-ı Hudā-yı müste’ān (Nef’i: K. 52/26); Hādī-i vādī-i dīn bedreḳa-i rāḥ-ı yaḳīn / Peyrev-i müctehidīn ḥazret-i Şeyhü’l-islām (ve-lehu: K. 50/25). (I/353. s.).

İslāmiyyet: (< Ar.) [müvelled] Müslümānlık, dīn-i mübīn-i Muḥammedīye tābi’ ve mensüb bulunanlarıñ şıfat-ı muḳaddese-i ‘umūmiyyesi: *İslāmiyyet’iñ i’lā-yı şān u şerefine fevka’l-āde ḥidmet ve ḡayret eden e’āzım-ı aḥyār-ı ümmetiñ biri de*

*Emîr Nev-rûz*¹⁹⁷²'dur. Yine bu ma'nâyı muḳayyed olan İslâm'ın *ehl-i İslâm* ma'nâsında daḥî isti'mâl edilmekde bulunmasına nazaran lisân-ı 'Oṣmânîde ref'-i iltibâs için İslâmiyyet'in kullanılmasına ihtiyâc-ı ḳavî vardır. *Hattâ Timur'a dağ-ı derûn olan cihân-gîrlîk fikriniñ İslâmiyyet ḳuvvetiyle huşûliine lâzım olan esbâbı istiḥzâr eyledi* (Kemâl); 'Umûmiyyet-i ef'âliniñ netîcesi İslâmiyyet'in tevsî' ve intişârı maḳşadına ḥidmetden 'ibâret görünür ki ḥaḳîkat-i ḥâlde bu ḥidmet-i meşḳûreyi ma'a-ziyâdeten ifâ etmiş idi (Meşâhîr-i İslâm, Sultân Maḥmûd Ğaznevî ≈ Ḥamîd Vehbî); *Pâdişâhım münferidsin münferid, Allâh bir / Çok büyük ḥidmetler ettiñ dîn-i İslâmiyyet'e* (İsmâ'îl Şafâ). (I/354. s.).

İslâmiyye: (< Ar.) İslâm'a, ehl-i İslâm'a mensûb ve müte'allîḳ. *Aḳvâm-ı İslâmiyye, şerâ'it-i İslâmiyye, memâlik-i İslâmiyye, aḥkâm-ı İslâmiyye, âdâb-ı İslâmiyye, ḥamiyyet-i İslâmiyye.* (I/354. s.).

ism: (< Ar.) Fârisîde 'nâm', Türkçede 'ad' denilir ki 'her şey'in tesmiye olunduğu lafz' demektir. Zamâna ta'alluḳ etmeyip kendi kendine bir

ma'nâyı ifâde eden kelimedir. İsm-i celâl = Allâh lafza-i mübeccelesi. İsm-i a'zam = kezâlik Cenâb-ı Ḥaḳḳ'ın eñ büyük adı, Allâh. İsm-i mensûb = âḥirine müşedded yâ-yı nisbet getirilen kelime. *Yek-sân nazarımda şayf ü sermâ / Endûh ise ism-i bî-müsemma* (Mu'allim Nâcî¹⁹⁷³: 1); *Nedir ismin? Ne nev'e dâḥilsin / Hangi fikri müfîd idiñ 'acabâ* (Ekrem¹⁹⁷⁴: 2). (I/354. s.).

ismât: (< Ar.) bir adamı düşmanının ḥaber-i muşîbetiyle tesrîr etmek. 'İnde'l-iḳtizâ isti'mâl edilebilir. (I/354. s.).

ismâḥ: (< Ar.) civân-merd ve saḥâvetli kılmak § ser-keşlikden vâzgeçirip mülâyim ve muṭî' etmek. İsti'mâli enderdir. İkinci ma'nâda insân ve ḥayvân ḥaḳḳında kullanılabilir. (I/354. s.).

ismâṭ: (< Ar.) sükût eylemek, ihtiyâr-ı şamt etmek. Lisânımızda isti'mâl olunmaz. (I/355. s.).

ismâ': (< Ar.) işitdirmek, işitdirilmek: *ismâ'-i şadâ, işmâ'-i kelâm.* 'Arabîde olduğu gibi ma'ânî-i sâ'irede aṣlâ kullanılmaz. ... gibi *elfâz-ı ḥasîse-i 'âmiyâneniñ ismâ' ve istimâ'ı zevḳ-i*

1972 Kâmûsta kelime "te" ile yazılmıştır.

1973 Bahâr-ı Şebâb.

1974 Âriyet Kitâb Arasında Bulunmuş Bir Çiçek.

edible imtizāc edemeyeceğinden bunlara mümāsil kelimeler bi't-ṭabi' kelimāt-ı ğaribeden ma'dūddur (Mizānü'l-belāğ ≈ 'Abdu'r-raḥman Süreyyā). (I/355. s.).

İsmā'iliyye: (< Ar.) İmām Ca'ferü's-Şadık'ın büyük oğlu İsmā'il'i soñ imām 'addediklerinden dolayı bu nām ile tesmiye olunmuş fırka-i Şi'iyeden bir fırka-i dāledir ki esās mezhepleri Qur'an-ı Kerim'in ma'ānī-i zāhiresine i'tibār etmeyip bāṭın-ile 'amel eylemek ve şerī'at-ı Muhammediyeyi ibtāl etmekden 'ibāretdir, muḥarremātı mübāḥ 'addederler. Tenāsüḥe kā'il ve kānī' olurlar. *Bāṭiniyye, Seb'iyye, Karamūṭa, Babekiyye, Haremiyye, Ta'līmiyye* gibi birçok şu'belere, aḳsāma münşa'ib ve münḳasım olup vaḳtiyle bunlar fevḳa'l-'āde tekeşşür ve iktisāb nüfūz ve kuvvet etdiklerinden 'ālem-i İslāmiyyet'i envā'-i şenāyi' ve seyyi'āt ile raḥne-dār etmişler idi. Meşhūr *Hasan Şabbāḥ* Bāṭiniyye fırkasının eşerr-i rü'esāsı idi. *Ḳāmūsü'l-a'lām*'ın beyānına göre el-yevm mevcūd olan Naşiriler, Dürziler, Vehhābiler bir mezheb-i bāṭıldan inşī'āb etmiş ve Naşirilerin fırkası ḥālā İsmā'iliyye nāmıyla

ma'rūf bulunmuşdur. *Şi'a-i İsmā'iliyye* beyninde mermūz olan ba'zı iştīlāḥātı münāsebet-i maḳām ile der-miyān etmiş (*Ravzatü'l-kāmilin*). (I/355. s.).

ismirār: (< Ar.) esmerleşmek, kara yağız olmak: *Köylülerin ekseri zirā'atle meşğul olarak dā'imā ḥararet-i şemse ma'rūz bulunduklarından yüzlerini ismirārı ṭabī'īdir. Nādiren kullanılır. (I/355. s.).*

ismiyye: (< Ar.) 'isme mensüb ve müte'allık' demektir: *müşābehet-i ismiyye*. Cümle-i ismiyye = cüz'-i evveli ismi ḥāvī olan cümle. 'Cüz-i evveli şarāḥaten veyā ḥükmen isme delālet eden cümle' diye de ta'rīf olunabilir. (I/355. s.).

isnā: (< Ar.) yükseltmek, yukarıya kaldırmak § şu'a'-ı şems bir maḥale nüfūz etmek yāḥūd yere 'aks eylemek. *Elfāz-ı müsta'meleden* degildir. (I/355. s.).

isnād: (< Ar.) nisbet etmek, edilmek. *'Bir şey'i bir adama atmak ya'nī o şey o adamıñdır' demek: İncili Çavuş'a isnād olunan fıkārāt-ı laṭifedendir ki... || Maşnū'āt-ı beşeriyyeye isnād-ı kemāl - mutlak ve mücerred olunca- bir şey'e vehm ve ḥayāl sayılır (Pejmürde ≈ Ekrem). 'Arabide olduğu gibi 'dağa*

çıkmağ, bir adamı dağa çıkarmak, bir nesneye bir şey dayamak' ma'nalarında aşlā kullanılmaz. § Fi'l ile fā'il, mübtedā ile haber arasındaki nisbet. Lisânımızda bühtān hükümünü tazammun ettiği takdīrde ekseriyā 'azv u isnād tarzında ve kabāḥat ve seyyi'âtta kullanılır. Şā'iriyyet aña isnād-ı mecāziye çıkar / Bilmeye ol ki ḥaḳīkatle mü'eddā-yı suḥan¹⁹⁷⁵ (Vehbî: K. 51/24); Redd ü taḥkīr-i nasīḥat ne revā / Şeybe isnād-ı kabāḥat ne revā (İsmā'îl Şafā). (I/355. s.).

isnādāt: (< Ar.) isnādlar, bir adama nisbet edilen şeyler: isnādāt-ı mecāziyye, isnādāt-ı garež-kārāne. Lisânımızda müfredinden ziyāde bu, iftirādan farksız bir ma'nāda isti'māl olunur. Bu mişillü isnādāt-ı ba'ide ile ketm-i ḥaḳīkate muvaffak olamaz. || 'Azamet-i mekārīm-i ahlākını gösteren ḥuşūşātdandır ki bir gün erbāb-ı ğamz u nifāḳdan bir şahş-ı fūrū-māye kendi ḥaḳḳında birtakım isnādātı ḥāvī Melikşāh'a bir 'arz-ı ḥāl vērir (Meşāḥīr-i İslām ≈ Ḥamīd Vehbî). (I/356. s.).

isnādī: (< Ar., F.) isnāda mensüb: kelam-ı isnādī, terākīb-i isnādiyye, cümle-i isnādiyye. (I/356. s.).

isnādiyyāt: (< Ar.) isnāda mensüb; muṭāla'āt ve mebāḥiṣ ki 'aşlı yok iken biriniñ üstüne atılan, bir adama nisbet olunan uydurma sözler' demekdir: Isnādiyyāta i'timād eden dā'imā aldanır, isnādiyyāta inanan aḥmağ demekdir. (I/356. s.).

isnān: (< Ar.) dış çıkmağ: zamān-ı isnān-ı şıbyān. § Yaşlanmağ, ihtiyār olmağ. Bundan müştak¹⁹⁷⁶ olan müsinn lisânımızda ihtiyār maḳāmında çok kullanılır. (I/356. s.).

isvidād: (< Ar.) kararmağ, kara olmağ: isvidād-ı vüçūh-ı zürre'. || Sāye-efgen-i maḥviyyet olduğı ḥāk-i muzlimiñ isvidādına muḳābil revnağ-dār görünür bir beyāz gül (Pejmürde ≈ Ekrem). (I/356. s.).

ishāb: (< Ar.) çok söylemek § farṭ-ı ṭama' § 'esbāb-ı muḥtelife ile levn-i müteğayyir olmağ' gibi ma'naları ḥāvī ise de lisânımızda kullanılmaz. (I/356. s.).

ishād: (< Ar.) ḥātūnuñ zaḥmet ve su'übetle vaz'-ı ḥaml étmesi. Elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/356. s.).

1975 Kāmūsta: suḥani.

1976 Kāmūsta: meşk.

ishāl: (< Ar.) gevşemek, tabî'at-ı mülâyim olmak, yürek sürmek. Yazın ishâli mücib olacak ta'am ve meyve eklinden ictinâb etmelidir. Bağırsakların iltihâbından hâşıl olan mülâyemet-i tıbbî'yyeye mahşûş ıstılâh-ı tıbbîdir. (I/356. s.).

işābe: (< Ar.) saç şakallı ağartmak, kocaltmak: *Rūzgār rūzgār pek çok şübbânı işābe eder.* (I/357).

işāce, işāha: (< Ar.) sa'y ve ikdām etmek § 'toprak yumuşak olmak' ma'nâsını ifāde ederse de lisânımızda kullanılmaz. (I/357. s.).

işāde: (< Ar.) gâ'ib olan şeyi ta'rîf ve nidâ ederek herkese bildirmek: *Niyâh-ı gülü-feşâr ile nibâh ederek bir zamân gezdirip meydânda hâzır olan erzâl ve enzâle ifāde ve işādeden soñra* (Şefîk-nâme). (I/357. s.).

işārât: (< Ar.) işaretler, 'alâmetler: *işārât-ı mevzû'a, noña işārâtı.* || *Kākül-i pîç-â-pîç işārâtını çözüp rāyiha-i şafâ alamadılar* (Ravzatü'l-kâmilîn'e Takrîz ≈ Sāmî Paşa); *Hep işārât-ı hudūd-ı hîkem-i nânîkâdır*¹⁹⁷⁷ / *Vaz'-ı mîzân-ı tekâbülde bu sırr-ı meknûn* (Münîf: K. 22/12). (I/357. s.).

işāret: (< Ar.) bir şey'i el, göz, kaş ile göstermek: *Göz ile işāret etti.* §

'Alâmet, nişâne: *Reng reng ma'ânî-i mestûre-i 'ulviyyesine işāret ve delâletde âlûde-i fûtûr görünmekle berāber* (Pejmürde ≈ Ekrem); *Sādât-ı kabîle-i Mahabbet / Birbirine etdiler işāret* (Şeyh Gâlib¹⁹⁷⁸: 1199); *Harîk vukû'unda kulelere işāret çekilir.* || *İstifhām işāreti şu [?]'dur, ta'acüb işāreti bu [!] dur.* || *Ol rukye bir şîşe içre ta'biye ve işte bu câmi'-i şerîfîn mihrâbı muhâzîsinde avîhte olunmuşdur diye beyânıyla işāret etdiği tarafa şarf-ı lehâza-i cüfûn etdim* (Şefîk-nâme); *Sefâ'inde mu'teber olan karantina işāreti ufak, sarı renkli sancağdır.* § 'Re'y ve irşād' ma'nâsında nâdiren kullanılır. Yalnız bu ma'âmnda ve 'evliyâu'llâha vâkî' olan ilhâm' ma'nâsında kullanılan işāret-i İlâhiyye ta'bîri ıstılâhât-ı şüfiyyedendir. Yine bu ma'nâdan münba'is olarak nâdiren emir ma'âmında dağî kullanılır. İşāret-i 'aliyye = emr-i fetvâ-penâhiye mahşûş ıstılâh-ı resmî. *Ta'yîn edemez anı ser-engüşt-i işāret* (Sāmî: Ms. 9/5); *Bir nîm işāretiñle olmaz mı mâh münşak* / *'Alemler olsa lâyıq şad-çâk yâ Muhammed* (İsmâ'îl Şafâ); *Kilîd-i genc-i âmâl-i cihân hengâm-ı*

1977 Kâmûsta: Hep işārât-ı şudûr-ı hîkemi nâttıdır.

1978 Hüsn ü 'Aşk.

*cūdında*¹⁹⁷⁹ / *Yā engüşt-i işāretdür yā hōd ebrū-yı imādır* (Şabri: K. 7/48). (I/357. s.).

işāsa: (< Ar.) misvāklanmak, misvākı iyice sürüp dişleri temizlemek. Kullanılabilir. (I/357. s.).

işāta: (< Ar.) kışās etmek, kātiliñ kanını heder eylemek § kurbān kesmek. Kurbān etini tevzī' etmek § yakmak. Elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/357. s.).

işā'a, işā'at: (< Ar.) fāş etmek, şāyi' kılmak, 'āleme duyurmak: *İşā'a-ı esrār eden dōstsuz kalır, işā'a-ı esrār ahlāksızlığıñ delilidir. || İşā'a-ı teveccüh ve celālet etmekle āmāl-i muzırreleriniñ netīce-bahş-ı huşul olamayacağını tefehhüm ve teyakkun eylediklerinden* (Ravzatü'l-kāmilīn). *İşā'at āsār-ı menşüre-i kadīmede isti'māl olunmuş ise de zamānımızda yalnız nazımda kullanılır. İşā'at-ı envā'-ı 'ulūm ve izā'at-ı āsār ü fūnūn tekşīr-i kütüb ile muqadder idüğü* (Muqaddime-i Tārīh-i Na'imā). (I/358. s.).

işbā': (< Ar.) bir adamıñ karnını doyurmak, karnı doyurulmak: *işbā'-ı fukarā, gürisnegānıñ işbā'ı.* § Çoğaltmak, çoğaldılmak. Elif-i işbā' = 'ba'zı kelimāt-ı 'Arabiyye ve

Fārisiyyeniñ şoñuna 'ilāve édilen ma'nāsız elif' demektir. § Şuyuñ içine nisbetinden fazla şeker ve tuz gibi şeyler katıldığı hālde şu tamāmıyla eridemeyip onlarıñ 'aynıyla kalması gibi bir māddeniñ kuvve-i aşliyyesiniñ hükümsüz kalmasına mahşuş işlāh-ı tıbbīdir. (I/358. s.).

işpişe: (< F.) hemzeniñ zamme ile dahī telaffuzu cā'izdir. Türkçede 'güve' denilen kurdcağız, bu ufacık kurd *naftalin* kokusuna hiç dayanamaz. Naftalin bulunan yerde güve bulunmaz. (I/358. s.).

işpihte: (< F.) *işpūhtin* yāhūd *işpihten* maşdarından ism-i mef'uldür ki 'şaçılmış, yayılmış' demektir. § Şu sızıntısı. (I/358. s.).

işportā: (< İt.) yayvan, üstü açık, bir tarafından diğer tarafına başık kulpu olan seped. (I/358. s.).

iştāt: (< Ar.) dağıtmak, dağıdılmak: *iştāt-ı seriyeye-i düşman, ordu-yı düşmanıñ iştātı. Teşdīd* çok kullanılır. (I/358. s.).

iştālenk: (< F.) topukdaki yumru kemik ki Türkçesi *aşık'*dir. (I/358. s.).

iştibāk: (< Ar.) eczā birbirine tokuşmak, karışmak; örülmek,

örgülenmek § şūrīde, pīçīde olmak.
Teşbīk ziyāde kullanılır. *Be-iştibāk-ı
nūcūm-ı münevverāt-ı felek* (Na't-ı
Şerīf ≈ Sāmī: K. 1/71). (I/358. s.).

iştibāh: (< Ar.) şübhelenmek, şübhe
etmek, şübhe: *Cā-yı iştibāh degildir.*
Bilā-iştibāh, bī-iştibāh = şübhesiz.
'Arabīde olduğu gibi 'beñzeşmek'
ma'nāsına isti'māl olunamaz. *İştibāh
étme ki manzūrusuñ Ehlu'llāhıñ /
Evliyānuñ nefesidir saña yār u hem-dem*
(Nābī: K. 15/98); *Éderdi ben āh
eyleşem ol da āh / O ben ben oyum
şanki bī-iştibāh* (İzzet Mollā¹⁹⁸⁰: 280);
*Mālikim bir feyz-i isti'dāda kim bī-
iştibāh / Ben tefevvuk eylerim her vech
ile emsālime* (Şeyh Vaşfī); *Dūr olan
gözden göñülden dūr olur bī-iştibāh*
(Tālib). (I/358. s.).

işticār: (< Ar.) zıdlaşmak, hilāf-girlik
etmek § eli çeñe altına koyup
dirsege dayanmak. İkinci ma'nāda
nādiren kullanılmışdır. (I/359. s.).

iştidād: (< Ar.) şiddetlenmek, şiddet
peydā etmek: *iştidād-ı hārāret,
iştidād-ı sermā, iştidād-ı şitā, iştidād-ı
maraż, iştidād-ı ğażab.* 'Arabīde
olduğu gibi 'bir şey katılanmak,
muhkem olmak, segirtmek'
ma'nālarında kullanılamaz. *Kesb* ile

birlikte isti'mālī yañlıştır. Zīrā zāten
iştidād 'kesb' ma'nāsını hāvēdir.
Binā'en-'aleyh "Kesb-i iştidād étđi."
dēnilemez. Öyle kullanılmamalıdır.
Fakať şiddet lafzı *kesb* ile kullanılır.
*Merhūmuñ hātīme-i eyyāmında iştidād-
ı za'f-ı herim mülābesesiyle yedi sene
kadar vekāleten hīdmet-i hārbiyye ve
siyāsiyyede pek büyük yararlıklar
göstermişdir* (Meşāhīr-i İslām ≈
Hamīd Vehbī); *İmtidād-ı eyyām-ı
iftirāk-ı iştidād ālām-ı iştīyākı icāb ve o
hāl ise vādī-i iştikāda 'inān-ı hāmeyi
sevķ-i fūşhat-fezā-yı itnāb etmekle*
(Mektūb ≈ Kemāl); *Midād-ı kil-k-i
vaşfīñla urur dil merhem-i teskīn /
Olunca derd-i zahmı rūzgārıñ iştidād
üzre* (Nef'ī: K. 44/46); *Ey bād!
Kesilme imtidād ét / Az geldi bu kuvvet
iştidād ét* (Mu'allim Nācī¹⁹⁸¹: 13).
(I/359. s.).

iştirā': (< Ar.) satın almak, alınmak:
*iştirā-yı zahā'ir, iştirā-yı eşyā, elbiseniñ
iştirāısı, hāneniñ iştirāısı.* 'Arabīde
olduğu gibi 'bir nesneyi terk ile
başka şey'e temessük etmek'
ma'nāsı lisānımızda aślā mu'teber
ve müsta'mel degildir. *Def'-i endīşe-i
kirā étđim / Yeñi bir hāne iştirā étđim*

(Mu'allim Nācī¹⁹⁸²); *Men yezīd içre çok oldu mācerā / Vèrdi yüz dīnārı ètdi iştirā* (Nahīfī). (I/359. s.).

iştirāt: (< Ar.) şartlanmak, şart kılmak, kılınmak: *Makineniñ bir māh şöñra 'aynen i'ādesi ve bu müddet için beş lira ücret-i maqtū'a i'tāsı iştirāt-ı ihtiyāfī olarak der-miyān olunmuştur.* (I/359. s.).

iştirāk: (< Ar.) ortak olmak, ortaklık etmek, bir hâlde bir şeyde ortak bulunmak: *iştirāk-ı lisān, iştirāk-ı emvāl.* || Çünkü ebnā-yı vaṭan arasında iştirāk-ı lisān ve ittihād-ı menfa'at ve keşret-i muvānese cihetiyle bir qarābet kılıp ve bir uhuvvet-i efkār hāşıl olmuştur (Kemāl). İştirāk "alāḳa" ma'nāsına iştīlāḥ-ı tıbbīdir. Bi'l-iştirāk, ber-vech-i iştirāk = ortak olmak şüretiyle. Muḥabbet iştirāk kabūl etmez. Teşārük ve müşāreket dahī bu ma'nāda kullanılabilir. *E'izze-i meşāyihīñ zamān zamān iştirāklarıyla karn-ı hāmise qarīb vaḳte kadar* (Şerḥ-i Şefīḳ-nāme ≈ Maḥmūd Paşa); *Ṭab'ımıñ şī'rinden nefret etmek istediği bir zamānda ihtimāl ki ben de o fikre iştirāk etmişimdir* (Pejmürde ≈ Ekrem); *Kim rüz u şeb o sofrā-i 'ālem-*

şümüldeñ / Her nefis rızķın almada ber-vech-i iştirāk (Lā¹⁹⁸³). (I/359 s.).

iştirākī: (< Ar.) iştirāka mensūb. Cem'i iştirākīyyūn'dur. (I/360 s.).

iştīāt: (< Ar.) hīlāf-ı 'adl olarak hükümde, emirde cevır ve ğadr etmek. Nādiren isti'māl olunur: *'Alem-i ısrār-ı ızrārı ḳal'a-ı ḳāf-ı mübālaḡa-i iştīāta efrāşte etmek şartıyla* (Şefīḳ-nāme). (I/360 s.).

iştī'āl: (< Ar.) şu'lelenmek, parlamak, tutuşmak. Aşıl Türkçesi *yalınglamak*¹⁹⁸⁴'dır ki el-yevm elfāz-ı mehcüredendir. Ḳābil-i iştī'āl = parlayabilecek şey. İştī'āl-ı ğazab = çok hiddetlenme. Ancak her nefesde ol *çırāḡ-ı cihān-fürūzuñ müddet-i iştī'ālī azalır* (Mektüb ≈ Kemāl); *Zevāl-nā-pezīr bir 'aşķıñ ḥādiṣe-i firḳatle iştī'āl eden nā'ire-i şiddeti içinde fikri, ḳalbi, rūḡu cayır cayır yakan bu zavallı ḳadın da bir vālide-i firḳat-zede idi* (Pejmürde ≈ Ekrem); *Görse her*¹⁹⁸⁵ *kim şu'le-i tīḡıñ şanınr āyīnede / Bir yanardaḡ ètdi teşķil iştī'ālīñ şüreti* (Nevres: K. 1/40); *Ben büründüm*¹⁹⁸⁶ *bir 'abāya zemherīrīñ raḡmına / Sen de*¹⁹⁸⁷ *ey 'aşķ*

1983 Ziya Paşa: TCB. 1/3.

1984 Derleme Sözlüğü, C. 11, 4146.

1985 Kāmūsta (N.2.) bu kelime yoktur.

1986 Eserde: bu rindim.

1987 Eserde: Sende.

*āteşi sīnemde eyle işti'āl*¹⁹⁸⁸ (Mu'allim Nācī¹⁹⁸⁹: By. 12). (I/360 s.).

iştigāl: (< Ar.) şuğl edinmek, meşğul olmak, iş ile uğraşmak: *Nerede kaldı ki başı ġā'ilesine düşe! Zīrā ġā'ile ile iştigāl başını farkdan şoñra olur* (Tokat Mektubu ≈ Kānī); *Cānānımıñ cemāl-i bā-kemālını göremedim. Bugün kimse ile iştigāl edecek hālīm yokdur* (Bārīka ≈ Şeyh Vaşfī); *On beşde degildi sinn ü sālīm / Kim nazm ile vardı iştigālīm* (Lā¹⁹⁹⁰); *Ne şayarsın baña meşāğiliñi / Öyle şeyler ile iştigāl etmem* (Mu'allim Nācī¹⁹⁹¹); *Ėtmeyiñ evlādlarım bī-hūde şeyle iştigāl*. (I/360. s.).

iştigālāt: (< Ar.) iştigāller, iş ile uğraşmalar: *Yok mu kimse ile muvālātıñ / Seniñ bitmez mi iştigālātıñ* (Lā); *Okıyup yazması olmayarak iştigālāt-ı fikriyyesi şarf-ı cihān-gīrlıkden 'ibāret olmakla berāber aşhāb-i 'ilm ü faẓla hürmet ve ri'āyet-i mahşūşa gösterir idi* (Meşāhīr-i İslām, Celāle'd-dīn-i Ekber ≈ Hamīd Vehbī). (I/360. s.).

iştifā': (< Ar.) şifā bulmak: *Filān ümīd-i iştifā ile Bursa kaplıcalarına gitdi. Az kullanılır*. (I/361 s.).

iştikāk: (< Ar.) ma'nā ve terkībde münāsebet ve şīğada muğāyeret bulunmak üzere bir kelimedden başka bir kelime çıkarmak, bir aşıldan şīğa cihetiyle birbirine muğāyir elfāz ihrācı: *'ilm-i iştikāk, kelimeniñ iştikākı*. Meselā taḥammül, müteḥammil; tebessüm, mütebessim; tazarrur, mutazarrır gibi. 'Arabīde olduğu mişillü 'yazılı şey'in bir şakını ayırmak, almak ve kelam ve merāmda eşer-i nā-merdi göstermek' ma'nalarında hīç kullanılmaz. *Bināberin her bir edīb için kullanacağı kelimātıñ me'haz-ı iştikāklarını, ma'ānī-i mevzū'alarını, eşlerini, mahall-i isti'māllerini bilmek şartdır* (Mīzānū'l-belāğa ≈ 'Abdu'r-raḥman Şüreyyā); *Vardır 'Arabīde ba'zı külfet / Ėtmek gerek iştikāka dikkat* (Lā¹⁹⁹²). (I/361 s.).

işteḳ: (< F.) yeñi doğmuş çocuğa şardıkları kundaḳ. (I/361 s.).

iştikā': (< Ar.) şikāyet, tazallüm, hāl, izhār-ı hüzün ve keder, hālını yanmak: iştikā 'ani'l-hükkām = 'bir da'vāda bir mahkeme hey'eti, yā re'īsi veyāḥūd a'zāsından biri veyāḥūd birkaçı tarafından kaşden vukū'-bulan ḥaḳsız mu'āmeleden

1988 Eserde: iştigāl.

1989 Yādigār-ı Nācī.

1990 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 1.

1991 Bulunamadı.

1992 Ziya Paşa: Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 84.

şikāyet' ma'āsında iştīlāh-ı kânūnīdir. Bundan dolayı iştikā yolunda Bāb-ı 'Ālīye mūrāca'atlar vukū'a geldiğine mebnī devlet-i 'aliyyece dahī Dölesep's'īn böyle hob-be-hōd bir 'indī uşūl-i mesāha ittiḥāzından şarf-ı nazar eylemesi hidīviyet-i celīle vāsıtasıyla kendisine bildirilmiş olmasıyla (Süveyş Kanalı Lāyihası ≈ Cevdet Paşa); Gerden-i billūrī bükülmüş ğadr-ı felekden iştikā eder (Şarlottenburğ ≈ Sa'dullāh Paşa); Kimi gördümse şākī iştikāsi āşinādandır (Nevres: G. 88/6); Qodum iştikāyı ğam-ı dehrden ('İzzet Mollā¹⁹⁹³: 3286); Emīnā n'ola etse zaḥm-ı tīr-i cev̄r ile feryād / Kalem şakḳ olmasa enduh şarīr-i iştikā olmaz (Bursalı Emīn); Tālī'inden kimse yok etmez cihānda iştikā. (I/361 s.).

iştīmāl: (< Ar.) şāmil olmak, şarıp bürünmek, ihāṭa: "Hāl-i zirā'at-iştīmāl" gibi hayīde ta'bīrāt-ı resmīyyātdan başka maḥallerde isti'māle sezā degildir. Şanki yeşil kanadlı melekler Bey Cāmi'i eṭrāfına inmiş gibi bir hāl-i te'eşşür-iştīmāl görüp müteḥayyir kalmışlar (Bursa Mektubu ≈ Cevdet Paşa); İnanmıyor musuñ buña niçün tebessüm eylediñ /

Bayıldım āh o ḥande-i nezāket-iştīmālīne (İsmā'īl Şafā). (I/361. s.).

iştīmām: (< Ar.) iyice çekerek koklamak. İstişmām ile farklıdır. O, koḳu almak ve 'ale'l-'āde koḳlayış ve maḥall-i isti'māline göre 'aṇlamak, ḥissétmek' ma'nalarını ifāde eder. Binā'en-'aleyh bunu, ötekiniñ isti'māl oldunduğu maḥallerde, ma'nalarda kullanmak uyamaz. Mevķi'-i isti'māllerine diḳkat olunmalıdır: iştīmām-ı zūlf-i arūs, iştīmām-ı ğīsū-yı dil-ber. (I/362. s.).

iştivā: (< Ar.) büryān olmak, kızarmak. İştivā-yı laḥm = etiñ kebāb olması, kızarması. (I/362. s.).

iştihā: (< Ar.) meyil, istek § mi'de açıklığı. Ekseriyā boğazıñ ta'āma istekli bulunmasında kullanılır. İştihāsi var, onuñ iştihāsi yok. || Ne kadar iştihā ile işe başladı, evvelki iştihāsi kalmadı. || İştihā dişiñ altındadır (meşel); Viktor Hugo "İştihā sevmekle açılır!" demiş de bir 'āşık-ı mübtedīye ṭarīḳ-i terakḳī açmış (Pejmurde ≈ Ekrem); Geçirdi çāşnī-ğīr-i felek ol deñlü vaḳtin kim / Nevāl-i ārzū meydāna geldi iştihā gitdi (Nābī: G. 843/7); Tehī-destān-ı künc-i ğurbetiz berg ü nevāmız yok / Nevāl-i vaşldan

ğayrı nevāle iştihāmız yok (ve-lehu: Ths: 4/4). (I/362. s.).

iştihār: (< Ar.) şöhretlenmek, şöhret bulmak, meşhūr olmak: *Fenn-i kitābet ve inşāda mümtāzū'l-emāsil olduğundan Maşraf-zāde Mehmed Şefik Efendi nāmıyla kesb-i iştihār ve ba'zı vüzerā-yı 'izāmıñ hizmet kitāblarına sülük ile istikmāl-i sermāye-i ta'ayyüşe ibtidār ederek (Ravzatü'l-kāmilîn Mukaddimesi ≈ Maḥmūd Paşa). İştidād'da gösterildiği vech ile zāten bunlarda 'kesb' ma'nāsı mevcūd olduğundan "Kesb-i iştihār etti." denilemez. Meşelā: "Şarklılar misāfir-perverlikle iştihār etmiştir." denilir. Bālādaki mişālde kesb-i iştihār yazılması 'adem-i diḳkatden münba'is olsa gerekdir. Hiçbir vakit kesb lafzını ilhāk etmeye lüzüm yokdur. Bunu şöhret maḳāmında kullanmağa lüzüm görölürse muṭlakā bulmak māddeşiyle isti'māl etmelidir. Meşelā: Civān-merdlikle iştihār buldu. || Dühāt-ı 'izām evc-gīr-i iştihār olmuş 'anḳalar, şāhinlerdir ki (Pejmürde ≈ Ekrem); Gezip Tal'at ile diyār u diyār / Bulursa n'ola cevherim iştihār ('İzzet Mollā¹⁹⁹⁴: 1260); 'Acz ile nokşān ile bir zerre-i nā-çīz iken / Gül*

gibi vaşf-ı kemālātında buldum iştihār (Naẓīm); Sen cism idiñ fenā-yāb ol rūh-ı cāvidanī / Düşdün cüdā sen ammā bāḳidir iştihārıñ ('Abdü'l-hak Hāmid¹⁹⁹⁵: 4). (I/362. s.).

iştiyāk: (< Ar.) şevḳlenmek, h̃ āhiş-i dil, meyl-i ḳalbī, derūnī istek: *Muşavver ise nūr-ı dīde-i iştiyāk-ı resimdir (Pejmürde ≈ Ekrem). 'Arz-ı iştiyāk = görecegi geldiginiñ beyānı. || Kemāl-i iştiyāk. || Her ne taraftan ḳulağıma āvāz erişse aşhāb-ı iştiyākıñ vird-i zebānı olan zıkr-i ḡamıñdan başka bir şey olmadığı añlaşılr (Bārīḳa ≈ Şeyh Vaşfī); Mukīm-i hücre-i şevḳem fezā-yı ḳurbūñde / Hemīşe sem'-i ümīdimde iştiyāk-ı şadā (Fuẓūlī: K. 1/87); İştiyākıñ derd-nāk etti beni (Lā¹⁹⁹⁶); Gönüller iştiyākında perişān / Görenler görmeyenler oldu yeksān (Yahyā); Eyledi bī-tāb-ı hayret gönlümi derd-i firāk / Oldu mānī 'arz-ı ihlāsa kemāl-i iştiyāk (Lā); Şerḫa şerḫa eylesin sīnem firāk / Eyleyem tā şerḫ-i derd-i iştiyāk (Naḥīfī); 'Aşık elbette eder ma'sūḳa 'arz-ı iştiyāk. (I/363. s.).*

işcār: (< Ar.) ağaç yetirmek, yetiştirmek: *fenn-i işcār. (I/363. s.).*

1994 Mihnēt-keşān.

1995 Merkad-ı Fatih'i Ziyāret.

1996 Ziya Paşa ≈ K. 7/43.

işcāz, işcān: (< Ar.) birincisi 'bir adamı keder ve mihnete giriftār etmek', ikincisi 'mağmūm ve mahzūn eylemek' ma'nāsını ifāde ederse de lisānımızda ikisi de isti'māl olunmaz. (I/363. s.).

işhā': (< Ar.) ağız açmak: *işhā-yı şabī*. (I/363. s.).

işhāz: (< Ar.) bilemek, bilenmek; keskin etmek, edilmek: *işhāz-ı seyf*. Bu ma'nāda *teşhīz* çok kullanılır. (I/363. s.).

işrāb: (< Ar.) içirmek, içirilmek: *işrāb-ı mā-yı bārid*. ‖ *Hastaya şu istedikçe limonağa işrābı lāzım gelir*. § İmā, kapalı şüretde anlatma: *Bu mu'āmele ile hoşnūd olamayacağını işrāb etti*. ‖ *Düvel-i bahriyyeye verdiği takrīrlerde Süveyş Kanalı müşkilātınıñ dañı meydānda olduğundan bahs etmesiyle imtiyāz-nāme-i mezķūrede münderic olan ton dü kapasiteden murādı henüz ta'yīn ve tahdīd olunmamış bir miqyās olduğunu işrāb etmiş idi* (Süveyş Kanalı Hakkında Lāyiha ≈ Cevdet Paşa); *Bir şahbā-yı hoş-güvār cevāb işrāb etmekle* (Şefīk-nāme). (I/363. s.).

işrār: (< Ar.) zāhire çıkarmak, bir şeyi kurutmak için sermek. Kullanılmaz. İşrāre = kuru paştırma. (I/364. s.).

işrāf: (< Ar.) yüksek yere çıkmak, yüksekten bakıp añlamak § hasta, mevte çok yakın olmak, mahve, mevte yüz tutmak. *Müşerref* bundan müştakdır. *Müşerref-i harāb* = yıkılmağa yüz tutmuş. (I/364. s.).

işrāk: (< Ar.) 'doğmak, tulu' ile berāber nūrlandırmak' demekdir: *işrāk-ı āfitāb*. § Neşr-i ziyā ile parlatmak, parladılmak: *Eylediñ nūr-ı kemālātınıñla işrāk-ı 'Arab (Na't-ı Şerīf ≈ Ekrem: 2); Tab'ı, āyīne-i işrāk ola tā kim andan / Mantıku't-tayr okuya tūtī vü bebgā-yı suhan* (Vehbī: K. 51/8). § Ziyā-dār ve parlak olmak: *Leyle-i sūr-ı pür-sürürda şayfiyyeniñ civārı işrāk ediyordu*. İşrākiyyūn = felāsife-i kadīmeden hākīm-i Yūnānī Fisağoras'ın tārīka-i hikemiyyesi. Az zamān içinde āfitāb-ı 'ālem-efrūz gibi bunca bilād ve memāliki ziyā-yı şemşīr-i kahramānānesiyle işrāk etmiş e'āzım ve meşāhīr-i İslām arasında kendilerine bi-hakķın bir mevķi'-i müsteşnā kazandırmışdır (Meşāhīr-i İslām ≈ Hamīd Vehbī); *Hall ederdik 'ilm-i işrāk içre hep müşkillerin / Etse Eflātūn eger re'yiñde istifsār şem'*¹⁹⁹⁷ (Riyāzī: K. 6/16). (I/364. s.).

1997 Kāmūsta: Etse Eflātūn re'yiñden ger istifsār şem'.

işrāk: (< Ar.) Cenāb-ı Allāh'a şerīk koşmak. Allāh'ın eşi, ortağı var zu'm-ı bātilında bulunmak. *Müşrik* bundan müştakdır. *Fazīḥa-i işrākīn mazhar-ı 'afv-i İlāhī olmayacağı Kur'an-ı Kerīm'de taşrīḥ ve ihbār buyurulmuştur.* ‖ *Nübüvvet kīmiyā-yı ser-sirişt-i pūte-i işrāk / Velāyet vāşıl-ı iksīr-i eczā-ḥāne-i 'ulyā* (Nābī: K. 1/49). (I/364. s.).

işrīrāk: (< Ar.) gözyaşına ğark olmak, ağlamaktan boğulmak derecesine gelmek: *işrīrāk-ı 'āşık, işrīrāk-ı yetīm-i nevmīd.* (I/364. s.).

iştāt: (< Ar.) hılāf-ı 'adl olarak hükümde zulm etmek § 'bir şey'in kıymet-i ḥaḳīkiyyesinden fazla bahā istemek' ma'nālarını ifāde eder ise de lisānımızda hīç kullanılmaz. (I/364. s.).

iş'āb: (< Ar.) firāk-ı ebedī ile ayrılmak, vefāt etmek. İsti'māl olunmaz. (I/364. s.).

iş'ār: (< Ar.) bir şey'i taḥrīren bildirmek, bildirilmek: *Keyfiyyetiñ serī'an iş'ārı.* ‖ *Maḥalline iş'ār-ı mādde edildi.* ‖ *Ḥaḳīkat-ı ḥālī iş'ār etdi.* Nazımda 'şarf bildirmek' ma'nāsında daḥī isti'mālī cā'izdir. 'Arabīde olduğu gibi ma'ānī-yı sā'irede aşlā kullanılmaz. Cem'i

iş'ārāt'dır. "İş'ārāt-ı vāḳı'adan müstebān olduğuna göre" bu şüretle ekseriyā kitābet-i resmiyyede kullanılır. *Çünkü ḳā'im-maḳām Köprülü-zāde 'Abdullāh Paşa vaḳ'anıñ şüret-i taḥdīşini evvelce 'ale't-taḫşīl Edirne'ye iş'ār ve inhā eylemiş (Ravzatü'l-kāmilīn); Ba'zı resā'iliñ ve bir de Kur'an-ı Kerīm'in size gönderilmesi için ma'ārif nezāretine iş'ār olunmuştur (Almanya'ya Mektüb ≈ Cevdet Paşa).* (I/364. s.).

iş'ā: (< Ar.) şu'a'lanma, güneşin neşr-i ziyā etmesi § dağıtmaq. Hikmet-i ṭabī'yye iştılāḥātınca iş'ā' 'fürū'uñ dağılması' demektir. (I/365. s.).

iş'āl: (< Ar.) şu'lelendirmek, parlatdırılmak, āteşi 'alevlendirmek, tutuşdurulmak: *iş'āl-ı ḳanādīl.* ‖ *Madağaskarlılar yine nā'ire-i ḥarb ve sitīzi iş'āl etdiler.* ‖ *Ḳandīlīñ iş'ālī* ‖ *Ve her nefes iş'āl-i ırāğ-ı ḥayāt için olur (Mektüb ≈ Kemāl); Tercān'dan Ḥorāsān'a geçerek teshīriyle uğraşmaqda iken Cihān-gīr ile Üveys'in tekrār iş'āl-i nā'ire-i fitne eylediklerini istihbār etdiginden (Meşāhīr-i İslām, Uzun Ḥasan ≈ Ḥamīd Vehbī); Ben a'māl-i İşfahān'dan Ḥayy nām bir karyeden bir diḥkān-zāde idim. Peder ve māderim āteş-perest olmağla ben daḥī*

*hem-vāre iş'āl-i āteşe iştiğāl ile kemer-
beste-i hıdmet-i nār idim (Siyer-i
Veysi). (I/365. s.).*

işğāl: (< Ar.) meşğul kılmak, kılınmak;
bir adamı işe tutmak, oyalamak,
oyalanılmak. *Meşğul işğāl olunmaz.
Zāten meşğulsüñüz biz de bî-hūde işğāl
etmeyelim. Umūr-ı mühimme ile
meşğul olan zevāt-ı kirāmıñ esbāb-ı
'ādiyye ile işğāl muhālif-i ādābdır.
Yalnız eşhāş hakkında kullanmak
lāzımdır. Harkān Buḥāra'nıñ mevākī'
ve niḳāt-ı mühimme-i harbiyyesinden
ma'dūd olup hükümdār ise eñ
müstahkem yerlerini işğāl etmiş ve o
zamānıñ kavā'id-i harbiyyesi iktizāsınca
her taraḫa hendekler yapmış idi
(Meşāhīr-i İslām, Kanībe ibn Müslim
≈ Ḥamīd Vehbī). Şu mişalde
görüldüğü vech ile işğāl'ıñ 'zabt u
istilā etmek' veyāhūd 'kuvve-i
cünüdiyye ile tutmak' makāmında
kullanılması ve *occupation militaire*
muḳābili olarak işğāl-i 'askerī
ta'bīriniñ isti'mālī münāsib degildir.
Bu makāmda *istilā* kullanılmalıdır.
Şān u şöhet-i dilrānesi yalnız şarka
degil ġarba bile yayıldığından mü'eşşir-
i fütūḫāt-kārānesi ba'zı Frenk
tārīhleriniñ eñ parlak şahīfelerini işğāl
eylemiştir (Meşāhīr-i İslām, Celāle'd-*

*dīn Ekber ≈ Ḥamīd Vehbī). (I/365.
s.).*

işfā': (< Ar.) hastanın şifā-yāb
olmasına çalışmak, hastaya şifālī şey
vèrmek: *işfā-yı marīz için tertīb etdiği
devānıñ te'sīri görölmedi. (I/366. s.).*

işfāf: (< Ar.) terciḫ eylemek. Bir şeyi
dīğer nesneye üstün tutmak.
Kullanılmaz. (I/366. s.).

işkāl: (< Ar.) bir şey müşkil, muğlak
olmak, 'usret peydā etmek, güçlük:
*işkāl-i mes'ele, işkāl-i umūr. || O yolda
dūcār-ı işkāl olmamak kābil degildir.
Hall-i işkāl = 'bir māddeyi
muğlaklıktan kurtarıp mertebe-i
vuzūḫa çıkarmak' demektir.
Tertībde olmak ile işkāl / Tanzīmde ben
de etdim ihmāl (Lā¹⁹⁹⁸); Mehd-i ḫūlyāya
şuver-zā-yı şafādır ḫāmem / Derd-i
işkāl-i ma'āniye devādır ḫāmem
(Cevdet Paşa); Hall-i işkāl-i tılsımāt-ı
umūr-ı mülke / Etmiş üstād-ı ezel
lutfuñu miftāḫ-ı merām (Nābī: K.
13/96). (I/366. s.).*

işkeste: (< F.) 'kırık, kırılmış'
demektir. *Şikesten* maşdarından
ism-i mef'ül. Hemzesi *elif-i işbā'*
kābīlindendir. Fāriside bunun
ma'nā-yı mef'ūliyyeti ekşeriyā
ġā'ibe ta'alluḫ ve delālet eder.

Hemzesiz *şikeste* daḥī 'kırılmış' demektir. Fārisīde mevki'-i isti'mālleri farklıdır. Lisānımızda bu fark-ı isti'māl nazar-ı diḳkate alınmıyor. Faḳat *işkeste* yalnız nazımda kullanılır: *İşkeşte-tāḳat bir nev-nihāle / Teşbih ederdim cism-i nizārım* (Ekrem¹⁹⁹⁹: 3); *Neyyir-i 'irfān iken āyīne-i lutfuñ seniñ / Görüne işkeste lāyık mı kemāliñ şūreti* (Nevres: K. 1/59); *Sebū-veş koyup bögrüne destini / Şunardı dil-i zār-ı işkestini* ('İzzet Mollā²⁰⁰⁰: 2786). (I/366. s.).

işkel, işkıl: (< F.) şübhe, hîle Ş ön taraftan sağ ve arḳadan sol ayağı beyāz olan at ki 'Arablar 'indinde merdūd ve menfūrdur. (I/366. s.).

işkenbe: [Fārisīden muḥarref] aşlı *istinbe* yāḥūd *şikem-bende*'dir ki birincisi 'çirkin şey' ve ikincisi 'doymak bilmeyen, obur' demektir. Ḥayvānātda bulunan bir nev' ḳursaḳ: *işkenbeci dükkānı*. ‖ *Degil oḳa işkenbenden bir fenār / Ḳılınmış-idi kāḡıd ile istitār* ('İzzet Mollā²⁰⁰¹: 3560). (I/366. s.).

işkünç: (< F.) çimdik. Ḳullanılmaz. (I/367. s.).

işkence: (< F.) 'azāb, eziyyet. Ba'zen nazımda hemze ıḱāṭ olunur. *Vaḳtiyle Avrupa'da, bā-ḥuşuş İspanya'da engizisyon me'mūrları türlü türlü işkence āletleri isti'māl ederlerdi. Engizitörler iblīsı mebhūt edecek şūretde o ḳadar dil-süz işkenceler tertīb ve icrā ederdi ki müşāhede edenleriñ tüyleri ürpermek, gözleri yaşarmamak ḳābil degildi. ‖ Bu şikence vü 'itāba bu ḳadar neden sezāyız* (Firākī); *Ekşer sözü Ṭālib ü Kelīm'in / İşkencesi ṭab'-ı müstāḳimiñ* (Lā²⁰⁰²); *Metruk idi ālet-i şikence* (Nābī). (I/367. s.).

işgerf: (< F.) ḳalın, dayanıklı Ş şān u şeref, 'izz ü şevket. (I/367. s.).

işgere: (< F.) şāhīn, doğan, atmaca gibi av için kullanılan ta'līmli ḳuş. (I/367. s.).

işgüfe: (< F.) *şükufe* gibi 'çiçek' demektir. Ş 'İstifrāḡ' ma'nāsına da gelir. (I/367. s.).

işgene: (< F.) et şuyu ve doğranmış ekmek ile pişirilen tirid. Ş İhtiyārılık yāḥūd ḡazab ve ḥiddet sebebiyle çehrede ḥāşıl olan buruşukluk. (I/367. s.).

işgūḥ: (< F.) yıkılış, yüzüstü ḳapanış. Ş 'Sürçmek, ḳaymak, yıkılmak'

1999 Bir Kızcaḡız İçin.

2000 Mihnēt-keşān.

2001 Mihnēt-keşān.

2002 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 134.

ma'nalarını ifâde eden *ışkuhîden* maşdarından müştakdır. (I/367. s.).

ışmām: (< Ar.) koçlatmak, koçladılmağ § tecvîd ıştırılâhâtınca esnâ-yı kıra'atda dudaklarıyla zamm ve kesreden birine işâretidir. (I/367. s.).

ışmi'zâz: (< Ar.) cân şıkılmağ, inkıbâz-ı derûn peydâ olmağ § istikrâh, yüz buruşdurup igrenmek, yüzünü ekşitmek § nâ-gehânî titreyip ürpermek: *Bu sözü işidince çehresinde fevka'l-'âde 'alâ'im-i ışmi'zâz peydâ oldu.* (I/367. s.).

ışnūşe: (< F.) aķşırık. 'Arabîde "atşe" derler. (I/367. s.)

ışhâ': (< Ar.) göz dikmek § ârzû ve taleb edileni vèrmek. Elfâz-ı müsta'meleden degildir. (I/367. s.).

ışhâd: (< Ar.) şehâdet ètdirmek şâhid getirmek, şâhid tutulmağ. Bir adama bir mādde haķķında gördüğünü yâhūd bildigini söyletmek: *İşbât-ı keyfiyyet için işhâd ètdigi adamların tezkiye-i nefsi icâb èder. Bu da'vâda filânın işhâdı maķbûl olamaz.* || *Viķâyeye-i şân ü şevket-i istiklâl ü istibdâd ümniyyelerini zâmin ve mütekeffil hükümünde oldukları vâreste-i kayd-ı işhâddır* (Kont Neslerod'a Mektûb ≈ Pertev Paşa); *Müdde'î*

münkir olursa çekerim işhâda / Haķķ-şinâs, ehl-i nazar añladığım yârânı (Nef'î: K. 4/53). (I/367. s.).

ışâbet: (< Ar.) doğru varmağ, doğruca erişmek, râst gelmek: *Atılan ok hedefe işâbet ètmedi.* || *Hâşârı çocuğun atdığı taş bekçiniñ gözüne işâbet ètdi.* || *İşâbet-i şâ'ika, işâbet-i du'â.* || *Bahîrâ dahî işâbet-i sehm-i ictihâddan feraḥ-nâk olup* (Siyer-i Veysî). § Bir sözde, bir işde şavâbı bulmağ yâhūd şavâba râst getirmek: *ışâbet-i re'y.* || *Fikrinde işâbet ètdi.* İşâbet-i karîn = şavâblı, şavâba yakın olarak. § Âfet, keder: *ışâbet-i nüzûl, işâbet-i 'ayn.* || *Biñ türlü maraz ètse işâbet zarar ètmez / Lutf ède meger merg-i müfâcâ-yı zamâne* (Nef'î: K. 42/55); *Dü dest-i lutf ile kırtar işâbet eylemeden / Rivâķ-ı kalbid-i cisme nâr-ı neft-endûd*²⁰⁰³ (Şâbit: K. 2/57); *Ne re'y eyleyse hükümü maḥz-ı tevḥîķ ü işâbetdir* (Lâ²⁰⁰⁴); *Terk ile işâbet iddi'âsın / İşlâḥ ède der-'aķab ḥaṭâsın* (Lâ²⁰⁰⁵); *Hâşılı re'y-i ḥikem-senc-i işâbet-kârın* (Münîf: K. 5/34). (I/368. s.).

ışâte: (< Ar.) seslenmek, ses çıkarmağ. Nâdiren kullanılmışdır. (I/368. s.).

2003 Dîvânda: zât-ı vekûd.

2004 Ziya Paşa: K. 2/24.

2005 Ziya Paşa ≈ Meşrût u Ahvâl-i Şâ'irî: 44.

ıṣāḥa: (< Ar.) kulaḳ tıtuḫ diñlemek.
İsti'māl olunmayan elfāzdandır.
(I/368. s.).

ıṣāre: (< Ar.) çadır ipi yāḥūd ƙazığı §
zenbīl, çūl, çuvāl. (I/368. s.).

ıṣāga: (< Ar.) eridilmiş şeyleri ƙālība
dökmek, ƙālība dökülmek: *Ƙurşuna
nisbet-i mu'ayyenede antimun tahlīṭ
ēdilerek müzāb ḥāline getirildikten
şoñra ḥurūfāt ıṣāga ēdilir. ‖ Çelikden
top ıṣāğası içün tersānede inşā ƙılınan
fabrika.* (I/368. s.).

ıṣbāḥ: (< Ar.) şabāḥ vaḳti, seḫer
zamānı, fecr-i şādıƙ. Fālīkü'l-ıṣbāḥ =
seḫer zamānını ağardan Cenāb-ı
Allāh. (I/368. s.).

ıṣbār: (< Ar.) şabır ētdirmek,
ētdirilmek: *ıṣbār-ı esīr, ıṣbār-ı faḳīr.*
İsti'māli enderdir. (I/368. s.).

ıṣbı': (< Ar.) 'Arabīde hemze ve bā'nıñ
ḫarekāt-ı şelāse ile telaffuзу cā'iz ise
de lisānımızda yalnız bu şüretde
isti'māl olunur. 'Parmak' demektir.
Cem'i eşābi''dir. Muğillü'l-ıṣbı' = pek
şerīr ve ḥā'in adam ḫükmünde
kullanılır. (I/368. s.).

ıṣdā': (< Ar.) 'aks-i şadā, bir adam
bağırdığı yāḥūd bir gürültü olduğu
zamān āfākda 'ayn-ı şadā ḫāşıl oluş:
ıṣdā-yı cebel. (I/369. s.).

ıṣdār: (< Ar.) şudūr ētdirmek,
ētdirilmek; çıkarmak, çıkarılmak:
ıṣdār-ı fermān, emr-i sāmī ıṣdārı.
'Arabīde olduğu gibi el-yevm 'ircā'
ma'nasında kullanılamaz. (I/369. s.).

ıṣdāk: (< Ar.) 'ḥātūnuñ nikāḫında
ta'yīn-i mihir eylemek' ma'nāsına
ise de lisānımızda ḥiç kullanılmaz.
(I/369. s.).

ıṣr: (< Ar.) ƙulağıñ küpe deligi, içi §
'ahd, yemīn § mūcib-i meyelān olan
şey. Lisānımızda ḥiç kullanılmaz.
(I/369. s.).

ıṣrār: (< Ar.) 'azm-i ƙavī, bir şeyden ve
bir işden dönmemek üzere iltizām-ı
sebāt ki lisānımızda oña 'ayaƙ
başmak, ayaƙ diremek' dēnir:
*Dā'imā meşālibe-i ulü'l-ebrāra berāber
şedd-i niṭāƙ ıṣrār ēden bī-edebān* (Şefīƙ-
nāme); *Nāzıñda amān ıṣrār ētme bu
ƙadar sāḳī* (İsmā'īl Şafā); *Ḥiṭāb eyleyip
aña tekrār ağa / Èdermiş ḫamāƙatde
ıṣrār ağa* ('İzzet Mollā²⁰⁰⁶: 1633);
*Ètmeyip re'y-i ḫaṭāda ıṣrār / 'Avdet èṭ
rāh-ı şavāba tekrār* (Vehbī²⁰⁰⁷: 953).
(I/369. s.).

ıṣtibāb: (< Ar.) 'dökülmek'
ma'nasıdır. § 'Damarlardan ƙan

2006 Mihnet-keşān.

2007 Lutfiyye.

fişkırması' makâmında kullanılır. (I/369. s.).

ıstıbar: (< Ar.) zöruna şabır ve tahammül etmek, istemeyerek kaatlanmak: *Bu mu'āmele-i t̄āb-fersāsını nefsine māl etmeyecek derecelerde izhār-ı ıstıbar ve her şeyden ziyāde lezzet almağı emr-i tahşile şarf-ı sa'y-ı bī-şümār eder idi (Meşāhür-i İslām ≈ Hamīd Vehbī); Düşvārdır ıstıbar hicrānıña (Mu'allim Nācī²⁰⁰⁸). (I/369. s.).*

ıstabl: (< Ar.) āhūr: *ıstabl-ı hāşş, ıstabl-ı hümayūn. İstabl-ı 'āmire ta'bīri ğalaṭdır. Bālāda gösterildiği gibi hümayūn ile kullanılmalıdır. İstabl-ı hümayūn müdürlüğünde veyā avukatıñ ta'bīrince mīr-i āhūrlukda bulunan Ferhād Ağa ile Bākī'den soñra zamānıñ eñ büyük şā'iri 'addolunan Nev'ī idi (Cezmī ≈ Kemāl); Erbāb-ı hıref maḳūlesi ile birlikte dāhil-i ıstabl-ı mu'āşeret olmak pā-yı imānımıza bend-i haṭar urmaḳdır ta'bīriyle (Ravzatü'l-kāmilīn); Yine ıstabl-ı şehen-şāh-ı cihān-ārāda²⁰⁰⁹ / Ki ne atlar bulunur biri birinden a'lā²⁰¹⁰ (Nef'ī: K. 18/23); Gerçi ıstabl-ı şehen-şāha degildir lāyık (Ve-lehu: K. 18/75); Kocalıḳdan*

silinip arpalığı nā-çārıñ / Kaldı ıstabl-ı riyāzetde ne arpa ne şamān (Şābit: K. 45/65). (I/369. s.).

ıstıhāb: (< Ar.) hıfz etmek, dōstlukda bulunmak. Elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/370. s.).

ıstahar, ıstarah: (< F.) Īrān'da bir beldenin ismi Ş şu birikmiş yer, havuz, göl. (I/370. s.).

ıstıdām: (< Ar.) iki şey'in birbirine şiddetle toḳuşması, şiddetle çarpışmak. Kullanılmaz. (I/370. s.).

ıstı'ād: (< Ar.) yüksege çıkmak. Bu ma'nāda *şu'ūd* ve *tereffü'* ziyāde kullanılır. (I/370. s.).

ıstıfā': (< Ar.) bir şey'in hāliş ve temizini seçip ayırmak, pāk ve a'lāsını almak. Esmā-yı nebevviyyeden olan *Muştafā* bundan müştak ve 'seçilmiş, bergüzide' demekdir. *Mesned-ārā-yı le-'amrük t̄āc-dār-ı ıstıfā / Lī-ma'allāh tahtıñıñ sultān-ı Levlak-efseri (Nazīm); Muhammedā sen o dürr-i yetimsin ki saña / Maḳāmdır şādef-i baḫr-i ıstıfā-yı vüüd (Nevres²⁰¹¹: 1/36). (I/370. s.).*

ıstıfāf: (< Ar.) şaf bağlamak, şaf şaf dizilmek, sıralanmak: *ıstıfāf-ı cünūd, ıstıfāf-ı şākirdān*. Az kullanılır. (I/370. s.).

2008 Bulunamadı.

2009 Dīvānda: cihan-ı ārā.

2010 Dīvānda: zibā

2011 Na't-ı Şerif.

ıstıflîn: (< Ar.) havuç. Ba'zı kütüb-i kadîmede bu lafzın Yünânîden me'hûz ve mu'arreb olduğu gösterilir. Zamm-ı hemze cā'izdir. (I/370. s.).

İştılâh: (< Ar.) bir 'ilimde, bir fende, bir şan'atda mevzû'-ı aşlîsinden başka ma'nâ-yı maḥşûş ile kullanılan kelime, Türkîdir ki erbâb-ı ihtîşâşın bi'l-ittifâk isti'mâliyle ta'ayyün eder. Meşelâ *ışbâ'* gibi ki 'karın doyurmak, çoğaltmak' ma'nâsına mevzû' iken 'ilm-i tıbda bir maddenin kuvve-i tahammüliyesinin zevâline ıştılâh olmuştur. *İstikâ 'anî'l-hükkâm* gibi. '*İştılâh olmuş dênir*' *fıkr ü telâşa pîç ü tâb* (Tuhfe-i Vehbî); *Tâ geçmeyince medrese-i kıl ü kâlden / Añlanmaz ıştılâhı kitâb-ı muḥabbetî*²⁰¹² (Nâbî: G. 430/7). § Bir kavmin mevzû'-ı evvelinden nakıl olunan bir isim ile diğer bir şey'i tesmiyede ittifâkı § Tekellüflü, tûmturâklı söz: *ıştılâh paralıyor, ıştılâh satıyor*. || *İştılâh üzre tekellüm eyler / Bakıp etrâfa tebessüm eyler* (Vehbî²⁰¹³: 399). *İştılâh-perdâz*, *ıştılâh-perver* = tekellüflü, herkesin anlayamayacağı şüretde söz

söyleyen. *İştılâh-perdâzâne* = tekellüflü söz söylemeye mâ'il olan adama yakışacak şüretde. *İştılâh-perdâzî* = o şüretle, tekellüflü söz söylemeklik. Lisânımızda *ıştılâh* 'Arabîde olduğu gibi 'şulhleşmek, meşâliha' ma'nâsında aşlâ kullanılamaz. (I/370. s.).

ıştılâhât: (< Ar.) erbâb-ı 'ilim ve fûnün beyninde hâşıl olan muvâfaqat üzerine ma'nâ-yı maḥşûş ile kullanılan kelime ve terkîbler. *İştılâh*'ın cem'i. § Tekellüflü söylenilen sözler: *ıştılâhât-ı edebîyye*, *ıştılâhât-ı tıbbîyye*, *ıştılâhât-ı resmîyye*, *ıştılâhât-ı riyâziyye*, *ıştılâhât-ı siyâsiyye*, *ıştılâhât-ı şer'îyye*. || *Kerrâke-i şûf-pür-mübâhât / Mevc-âver-i bahr-i ıştılâhât* (Şeyh Gâlib²⁰¹⁴: 728); *Şarîr-i hâme şanma ıştılâhâta boğulmakla / Êder bî-çâre dâ'im şîve-i kitâbdan feryâd* (Koca Râgîb: G. 25/5); *Cüş eder şanki yem-i 'irfânı / İştılâhâta boğar yârânı* (Sünbül-zâde Vehbî²⁰¹⁵: 402); *İştılâhât-ı müzeyyifdir hep / Bir alay kavî-i müzahrefdir hep* (Vehbî²⁰¹⁶: 153); *Lutfunuñ kadrini bildirmek içündür mutlak / İştılâhât-ı fûnün içre bulunmak eb'âd* (Nâbî: K. 2/51);

2012 Dîvânda: hakikatün.

2013 Lutfiyye.

2014 Hüsn ü 'Aşk.

2015 Lutfiyye.

2016 Lutfiyye.

Kımyā-ger söz ile sîr olmaz / İştılâhât ile iksîr olmaz (Nābî: 1444); *Her kimiñ var ise zâtında şerâret küfrü / İştılâhât-ı ‘ulûm ile Müselmân olmaz* (Füzûlî: Mk. 24). (I/371. s.).

ıştılâm: (< Ar.) hiç eșeri kalmamak şüretiyle dipden kesmek: *ıştılâm-ı şecer.* (I/371. s.).

ıştınâ’: (< Ar.) adam intihâb ve ihtiyâr etmek, adam seçmek: *ıştınâ’-ı döst.* ‖ *Şu’le-i şem’-i ca’d-ı bûmı şem’-i bezm-ârâ-yı ıştınâ’ gibi* (Şefîk-nâme); *Nâz u istiğnâyı terk èt de â şûh-ı ‘işve-bâz / Bunca ‘uşşâkıñ içinden eyle ‘âşık ıştınâ’.* § Tertîb-i ziyâfet ve aḥbâbı da’vet etmek § ‘şanî’a uydurmak’ gibi ma’ânî-i sâ’iresi ‘Arabîde mu’teber ve müsta’meldir. (I/371. s.).

ıştıyâd: (< Ar.) ava çıkmak, şayda gitmek, avlanmak. *Berây-ı ıştıyâd Anbârlı karyesine kadar gitdikleri hâlde elleri boş döndüler.* Yâdigâr-ı aḳlâm-ı eslâf olan ve el-yevm kullanılmakda bulunan ba’zı cümlelerde, ta’bîrâtta olduğu vechle elfâz-ı müterâdife isti’mâli vaktiyle eșer-i hüner ve ma’rifet ‘addédilmiş olsa bile zamânımızda müstaḥsen ve maḳbûl degildir. Zîrâ sâde-gî-i ifâdeyi ve selâset-i kelâmı eñ ziyâde ḥalel-dâr

èden bu mişillü ḥaşviyyâtdır. Meşelâ “Vaḳt-i ḥareketiñiz serî’an ve ‘âcilen oraya eș’âr ve izbâr èdilmesi elzemdir.” cümlesinde iki kelime bilâ-lüzûm yazılmışdır ki bunlar ṭayy èdilecek olsa kelâm ḥaşvisiz ve âheng-dâr olur. Bunda *serî’an*, ‘âcil’en ve *eș’âr*, *izbâr* mâddelerinden hangileri ḥükmen daha kuvvetli ise onları ibḳâ ile dîğerlerini yazmamalıdır. İşte bu kabîlden olarak *berây-ı şayd ve şikâr* ta’bîrinde daḥî *şayd* ile *şikâr*’dan biri zâ’id ve bî-lüzûm olduğundan bunların birini ṭayy ètmeli veyâḥûd bu ta’bîriñ birini *berây-ı ıştıyâd* ta’bîrini isti’mâl eylemelidir. Ḥâşıl-ı kelâmda elfâz-ı müterâdifeniñ isti’mâli ba’zen te’bîd-i ḥükm ve ma’nâ içün tecvîz olunabilirse de öyle bilâ-lüzûm veyâḥûd zâ’id olarak kullanılması münâsib degildir. (I/371. s.).

ış’âb: (< Ar.) güç ve müşkil olmak, güçleştirmek, güçleştirmek: *ış’âb-ı umûr, o işiñ bu kadar ış’âbı.* Yine bu ma’nâda *taş’îb* ziyâde isti’mâl olunur. (I/372. s.).

ış’âd: (< Ar.) yukarı çıkarmak, yüksege kaldırmak. ‘Arabîde mu’teber ve müsta’mel olan ma’ânî-i sâ’iresi

lisânımızda aşlâ kullanılmaz. Bu seferlerdeki galeyânı ise Hâzret-i Ertuğrul'un şân-ı fâtihânesini akşâ-yı iştihâre iş'ad ve metbû'u yanında ihrâz ettiği emniyyet ve i'timâdîñ derecesini karîn-i izdiyâd eyledi (Meşâhîr-i İslâm ≈ Hamîd Vehbî). (I/372. s.).

ış'âr: (< Ar.) kibir edip yüzünü eğmek ki lisânımızda buña şurat ediyor ta'bir olunur. (I/372. s.).

ışgâ': (< Ar.) kulağ vèrip söz diñlemek, söylenileni diñleyip kabûl ve icrâ etmek: Evvelce neşâyih-i vâkı'ayı ışgâ etmedi. || Şûret-i sülûkumdan reng-i tevekkül gidip 'âlem-i himmetden bu sürûşe mülhem oldum. Ve bu ma'nâyı ışgâ kıldım ki... (Şikâyet-nâme ≈ Fuzûlî); Zebâna nuṭṭ vèrmiş gûşa vèrmiş kuvvet-i ışgâ (Nâbî: K. 1/62); Sözüñü etmez iseñ de ışgâ / Etme ma'tûhu dahî istihzâ (Vehbî²⁰¹⁷: 338); Sen kudret-i fehmi eyle peydâ / Ben söyleyeyim sen eyle ışgâ (Şeyh Gâlib²⁰¹⁸: 753); Sem'-i pâkiyle ederdî ışgâ / Gökde Cibrîl'e ne emr etse Hudâ (Hâkânî: 430); Ey ṭâlib-i şeb-çerâğ-ı ma'nâ / İnşâf ile kıl kelâmum ışgâ (Şeyh Gâlib²⁰¹⁹: 708). (I/372. s.).

ışgâr: (< Ar.) küçültmek Ş h̃âr görmek, ḥakîr 'addetmek: ışgâr-ı kibâr. Ma'nâ-yı ûlâda taşgîr ziyâde isti'mâl olunur. (I/372. s.).

ışfirâr: (< Ar.) şarı olmak, şarılık gelmek, şararmak: ışfirâr-ı evrâk, ışfirâr-ı ayn, ışfirâr-ı sîmâ. (I/372. s.).

ışlâh: (< Ar.) bir şey'in 'ayıb ve kuşûrunu ref' edip iyi hâle getirmek, tahsîn edilecek tarza koymak, bir şeyi düzeltmek: ışlâh-ı ḥâl, ışlâh-ı umûr. || "Bir müdürüñ akdem-i vazâ'ifi me'mûr olduğı idâreyi dâ'imâ ışlâha çalışmağdır." nisbetinde 'ışlâhî' denilir: tedâbir-i ışlâhiyye. || Geçen sene fırka-i ışlâhiyye ile Çukurova'da gezilen mahâllerde ceylan sürülerinden başka (Adana Mektûbu ≈ Cevdet Paşa); Dö Lespes²⁰²⁰ ise Morrison²⁰²¹ usûlüne tamâmiyla icrâ etmeyip gûyâ ondaki hatâları ışlâh yolunda ba'zı ta'dîlât ve tağayyürât icrâ etmekle (Süveyş Kanalı Lâyihası ≈ Cevdet Paşa). ışlâh-ı zâtü'l-beyn = iki kişiniñ arasındaki huşûmet ref' edilip barışdırılması. Umûr-ı devleti tanzîm ü ışlâh eyledi el-ḥak / 'Îmâret kıldı iḳdâmı nice emşâr u büldânı (Zeyl-i Hemdemî); Gâh ol şâh-ı

2017 Lutfiyye.

2018 Mihnêt-keşân.

2019 Mihnêt-keşân.

2020 Ferdinand dö Lespes (1805-1894/ diplomat).

2021 George S. Morrison (1830-1893/ diplomat).

‘ināyet-mu’tād / Ya’nī ol bā’iṣ-i iṣlāḥ-ı
‘ibād (Hāḳānī: 466); Kimdir vèren ‘alīle
tedāwīye ihtiyāc / Kimdir koyan
meziyyet-i iṣlāḥı merheme (Lā²⁰²²); Terk
ile iṣābet iddi’āsın / Iṣlāḥ ède der-‘aḳab
ḥaṭāsın (Lā²⁰²³). (I/373. s.).

ıslāḥāt: (< Ar.) iṣlāḥ’ıñ cem’i. Bozuk
ḥālleri, intizāmsız ve yolsuz işleri,
fenālıkları düzeltmek; tanzīm ve
tensīk-ı umūr-ı idāre etmek: iṣlāḥāt-ı
mülkiyye, iṣlāḥāt-ı mütaṣavvere,
iṣlāḥāt-ı cedīde. || Sāye-i şāḥānede der-
dest-i icrā bulunan iṣlāḥāt-ı külliyyeniñ
ikmālını müte’āḳib pek çok semerāt-ı
nāfi’a ḥāşıl èdecegi bī-iṣtibāhdır. ||
Ḥazret-i pādīşāḥ artık kişver-güşālık
levāzımını ikmāl içün süvārī ve piyāde
‘askeriniñ tertībāt ve iṣlāḥātına ḥaşr-ı
meşğule eyledi (Meşāḥir-i İslām ≈
Ḥamīd Vehbī); Binā’en-‘aleyh
medeniyyetçe mertebesi dün olan bir
memleketde teraḳḳīye ḥidmet
dā’iyesinde bulunanlar kemālāt-ı
medeniyyesi müslim bir mülküñ aḥvāl
ve esbāb-ı intizāmını müşāhede ve
muṭālā’a ètmiş olurlar ise iṣṭilāḥātça
èdecekleri taṣavvur ve tedbīr
bulundukları dā’ireniñ derecesine
kıyāsen olur (Mektüb ≈ Sa’dullāḥ

Paşa); Nizāmü’l-mülk mücerred
dirāyet-i ‘ālem-pesendānesi semeresiyle
böyle bir mesend-i ‘ālīye irtikā èdince
tanzīm ve tevşīk-i umūr-ı devlete,
kānūnlar; kā’ideler vaz’ına ve
memālīgiñ muhtāc olduğu iṣlāḥātı
mevķi’-i icrāya koymağa başladı
(Meşāḥir-i İslām ≈ Ḥamīd Vehbī).
(I/373. s.).

ısmāt: (< Ar.) sükūt ètdirmek,
şuşdurmak, şuşdurulmak: Iṣmāt-ı
nisvān āsān degildir. || Ma’tūhuñ
ısmātı. ‘Arabīde olduğu gibi ‘bir
şey’iñ içini leb-ā-leb yāḥūd tıka başa
doldurmak ve zirā’at èdilmemek
sebebiyle tarla katı olmak’ ma’naları
lisānımızda mu’teber ve müsta’mel
degildir. (I/374. s.).

ısmām: (< Ar.) sağır etmek § şişeniñ
ağzını tıkaamak. Iṣmāmu’d-du’ā =
gerek naşīḥat gerek levm ve taḳbīḥ
yollu ḥaḳḳında söylenilen sözleri
diñlemeyen adam. Böyle adamın ne
nefsine ne ‘āleme ḥayrı olmaz.
(I/374. s.).

ısnā’: (< Ar.) yardım etmek § ‘gabī bir
adam geregi gibi ta’allüm eylemek’
ma’nāsına ise de ḥiç kullanılmaz.
(I/374. s.).

ısnān: (< Ar.) ‘darılmaḳ, ayak diremek,
kibirlenmek’ gibi ma’ānī-i

2022 Ziya Paşa: TCB. 1/9.

2023 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā’irī: 44.

muhtelifeyi ifāde eder. Faķat lisānımızda ašlā isti'māl olunmaz. (I/374. s.).

ıřvā': (< Ar.) kurumak, yaş ve ışlak bir şey'in te'sir-i havā ile ruķubeti zā'il olup kuru hāline gelmesi: *ıřvā-yı dest-māl, ıřvā-yı cild.* (I/374. s.).

ıřhār: (< Ar.) şihriyyet peydā etmek, damad olmak. Nādiren kullanılmışdır. (I/374. s.).

izā'e: (< Ar.) ziyālandırmak, ziyālandırılmak ř rüşen olmak: *izā'e-i efķār.* Nazımda *izā'et* tarzında daķı isti'mālī cā'izdir. *Ser-ā-pā ya'nī ğurre-i ğarrā-yı řadāķat olan cebīn-i mübīn-i āfitāb-ı izā'etden tā muķbil-i leb-i edeb-i felek-i atlas olan dāmen-i iclāline, andan pā-yı 'arř-peymāsına varınca manzūr-ı nazār-ı mū-řikāfı oldu (Siyer-i Veysi).* Zamānımızda řu miřālde görüldüğü gibi neşirde *izā'et* şüretinde kullanılmıyor. (I/374. s.).

izā'a: (< Ar.) zāyi' etmek, maķv edilmek: *İzā'a-ı vakit cā'iz degildir. İzā'a-i eyyam-ı nev-civānı, bi'l-āhire mūcib-i peřīmānī olur.* ¶ Öyle kıymet-dār bir yādigārın izā'asına her insān rāzī olamaz. Vaktiyle nazım ve neşirde *izā'at* tarzında daķı kullanılırdı. şimdi bu şüretle yalnız nazımda isti'māl edilebilir. *Ve illā*

ķadr bilmez ve hōd-nā-řinās bir alay nüdemā-yı vesvāse bī-hūde yere selām ve řenāmızı itlāf ve izā'at etmeyesiz (Tokat Mektubu ≈ Kānī). (I/374. s.).

izāfāt: (< Ar.) *izāfet*'in cem'i: *izāfāt-ı beyāniyye.* Tetābu'-i izāfāt = telaffuzu lisāna ve istimā'ı řimāķa hōř gelmeyen birkaç lafzın müselselen yek-dīgere izāfesi. ř İřtılāhāt-ı řūfiyyece 'alā'ıķ, revābıt-ı dūnyeviyye. İřķāt-ı izāfāt = terk-i māsivā. *Manzūme-i Fārisī-veř ebyāt / Bi'l-cümle tetābu'-ı izāfāt* (řeyķ Ğālib²⁰²⁴: 189). (I/374. s.).

izāfet: (< Ar.) ķā'ide-i maķřūřasına tevķīķan bir 'ibārede yek-dīgerini 'ilāve şüretiyle ta'ķīb eden iki kelime beynindeki 'alāķa-i nisbiyye, irtibāķ ř iki kelimenin birbirine mūrtebiķ oluşu. Bu ma'nālarda muķlakā *izāfat* tarzında isti'māl olunur: *izāfet-i lāmiyye, izāfet-i beyāniyye.* ¶ *Ķadīd olmuş řükūfeler ķoparıldığı yere nisbet veyā alındığı taraķa izāfetle bařķaca bir hāķıra-i dil-nişine, ayrıca bir cāzibe-i hāķır-niřānede mālīk olursa atılmaģa bir türlü kıyılmaz (Pejmürde ≈ Ekrem).* (I/375. s.).

izāfe: (< Ar.) meyl ètdirmek, zamm etmek, üste koymak § kâ'ide-i mevzû'asına tevfiķan bir kelimeyi diğerkelimeye rabt etmek, bir kelime diğerkelimeye rabt èdilmek. Bu ma'nâlarda *izāfet* tarzında kullanılmaz. *Tevālî-i izāfet* = telaffuzu lisâna sıklet, şimâha nefret verecek şüretde birkaç kelimeniñ birbirine izāfesi. *Bu mü'essir-i 'azîme-i şehriyârânesi nâm-ı nâmîsine Kânûnî laķab-ı mefĥaretini izāfe ètdirmiř idi* (Sultān Süleymān ≈ Ħamîd Vehbî); *Sevād-ı dîde-i ĥürşîd olurdu a'lâda / İzāfet-i bedeniñle o cevher-i nâ-bûd* (Sāmî: K. 1/44). (I/375. s.).

izāķa: (< Ar.) darlığa düşmek, daraltmak. İsti'mâli enderdir. Me'nûs degildir. (I/375. s.).

izcā': (< Ar.) yatırmak. 'Yan üstüne yatmak' ma'nâsında *izcā'* kullanılır. (I/375. s.).

ıdĥāk: (< Ar.) güldürmek, güldürölmek: *Māhir bir aķtör, erbāb-ı temāşâyı hem ıdĥāk hem de ibkâ èdebilir. || Şıbyānıñ ıdĥākı kolaydır.* (I/375. s.).

izrār: (< Ar.) zarara şokmak, ziyān vermek, verölmek. *Erbāb-ı ihtikār, dā'imā nāsı izrār eder. || Memālikine civār olan ba'zı mülük-i tavā'if-i*

diğerkelime gibi henüz kendiliklerinden itā'at ètmediklerinden başka arada şırada teba'asını izrāra dahî mutaşaddî olmakda bulunmaları cihetiyle (Meşāĥîr-i İslām, Celāle'd-dîn-i Ekber ≈ Ħamîd Vehbî); *Gerek vazîfeñ dāĥilinde ve gerek ĥāricinde icrāsına mecbûr olduğun ĥasenātdan ķarār ve ĥiĥbir kimseyi izrār eyleme* (Ta'lîm-i Kırā'at ≈ Mu'allim Nācî). (I/375. s.).

izrām: (< Ar.) āteşi alevlendirmek, tütöşdurmak. Elfāz-ı me'nûseden degildir. (I/375. s.).

iztībā': (< Ar.) ķola almak. 'Esnā-yı Ħac'da mu'ayyen olan uşöle tevfiķan iĥrām şarınmak' ma'nâsında bir iştîlāĥ-ı şerî'atdır. (I/375. s.).

iztıcā': (< Ar.) yan üstüne yatmak § secdede ķoltuķları şıkıp göğsü yere degdirmek. Ķadınlar içün namāzda bu şüretiyle ĥareket etmek sünnetdir. (I/376. s.).

iztîrāb: (< Ar.) çalkanış, ĥareketlenme, heyecān § mādđî ve ma'nevî 'azāb, telāř, elem, şıkıntı. *İztîrāb-āver* = elem verici, şıkıntı getiren. *Erbāb-ı fażl u kemāl dūĥār-ı kayd-ı izdirāb olduğundan bahř maķāmında irād ve terkîm olunmuşdur* (Şerĥ-i Şefîķ-nāme ≈ Maĥmûd Pařa); *Bir 'āciz ķalemiñ*

naķş-ı şarîr-i ıztırâbı olan sâde bu levha-i tabî'yye müşâdif-i nazarımız olunca buña da şiddet-i incizâbdan kendimizi alamayız (Pejmürde ≈ Ekrem); Ey şıtma, güneş yüzlü cānānıma niye ıztırâb vèriyorsun? Hasta olan cānımı ne vakte kadar âteşde yakıp duracaķsın (Bāriķa ≈ Şeyh Vaşfî); Rūhum yine ıztırâb içinde / Fikrim yine keşmekeşde nālān (Ekrem²⁰²⁵: 1); Niçün muķayyed-i tār-ı belā-yı zūlf olduñ / Sezādır ey dil-i sergeşte ıztırâb saña (Nābî^{2026,2027}); Döner sīm-āba²⁰²⁸ fikr êtdikçe hüsniñ ıztırābından / Göñül bir yerde ey ārām-ı cān sensiz karar êtmez (Lā²⁰²⁹); ıztırāb-ı hāl bādî-i sükūnet olduğu / Tıfl-ken ma'lūmum oldu cünbiş-i gehvāreden ('Ārif Süleymān); ıztırāb-āver-i envār-ı ruħuñdur nigeħim (Nā'ilî-i Qadīm: K. 370/2); Reşķ-i ruhsārıñ dil-i hūrşide şalmış ıztırāb (Fuzūlî: G. 151/4); Şükr kim bî-minnet ü bî-ıztırāb-ı rüzgār / 'İzzet ü rif'atle oldum kām-yāb-ı rüzgār (Nef'î: K. 17/1); Emeli ıztırāb êder efzūn / Kuvvet-i rişte pîç ü tāb iledir (Rāğib: G. 65/5); ıztırāb-ı sīneden 'ömrümde êtmem iştikā. (I/376. s.).

ıztırābāt: (< Ar.) ıztırāb'ın cem'i. Elemler, sıkıntılar: ıztırābāt-ı kalbiyyemi ta'rîf edemem. (I/376. s.).

ıztırār: (< Ar.) nā-çarlık, çaresizlik, zōruna olan hāl. Bi'l-ıztırār = nā-çarlık hāliyle, zōruna olarak. Ne eñ büyük fütühāta muvaffak olduķça karīn-i mesārr ne de te'ākub-ı müşkilāt ile rehīn-i ıztırār olur idi (Meşāhīr-i İslām, Ebū Müslim ≈ Hamīd Vehbî); Behre-i ādemīyyet neydüğünden āgāh olmayanlara İsar ve isbāğī lāyık degildir. Meger bi'l-ıztırār ola (Tokat Mektubu ≈ Kānî); Ravza-i ümmīdim olsun pür gül-i maķşūd ile / Bāğ-ı hırmān êtmesin lāle-sitān-ı ıztırār (Nazīm); Sīr êder nuklu ta'am-ı Girdgār / Sende kalmaz hırş u āz-ı ıztırār (Terceme-i Meşnevî ≈ İsmā'il Ferruh). (I/376. s.).

ıztırārî: (< Ar., F.) mecbūriyyet, zōr ile olan. İhtiyār'ın zıddı şüretiyle vukū'a gelen: sükūn-ı ıztırārî, sükūt-ı ıztırārīyye, itā'at-ı ıztırārīyye, muvāfaķat-ı ıztırārīyye, tecāhül-i ıztırārî. ıztırārīyyāt mecbūrî, zōruna yapılan şeyler. İhtiyārīyyāt'ın zıddı. ıztırārî dil nice cān vèrmesin ol ğamzeye / Çāre yok tīr-i kazādan ihtirāza n'eylesin (Nef'î: G. 98/4);

2025 Buhrān-ı Sevdā.

2026 Bulunamadı.

2027 Nāmî. (Kubbealtı "Mukayyet" maddesi).

2028 Kāmūsta kelime "ye" ile yazılmıştır.

2029 Ziya Paşa: G. 21/2.

*İztırārī eder eş'arımı²⁰³⁰ şimdi tahsîn /
Söze geldikçe kabûl eylemeyen Hassân'ı
(ve-lehu: K. 4/48). (I/377. s.).*

ıztırām: (< Ar.) alevlenmek: *ıztırām-ı
āteş-i ğarām. §* Şaç ve şakala kır
serpmek. İkinci ma'nâda
kullanılmaz. (I/377. s.).

ıztımār: (< Ar.) qarın çekilmek § atı
idmân edip yola dayanacak şûretde
kuvvetlendirmek. Elfâz-ı
ma'rûfeden degildir. (I/377. s.).

ıztınâ': (< Ar.) utanıp şıkılma: *ıztınâ-
yı şıbyân, ıztınâ-yı nisvân. (I/377. s.).*

ız'âf: (< Ar.) za'îf kılmak, kılınmak:
ız'âf-ı dâbbe. § Bir şey'in üzerine bir
mişli zamm etmek; bir o kadar
ziyâdeleştirmek, ziyâdeleştirilmek:
*ız'âf-ı meblağ, ız'âf-ı ıztırâb, mikdâr-ı
ma'âşın ız'âfı. Mâddiyyât ve
ma'neviyyâtta isti'mâl olunur.
(I/377. s.).*

ıdlâl: (< Ar.) dâlâlete düşürmek,
düşürülmek, doğru yoldan
çıkararak, çıkarılmak: *Bu tarîk ile
girive-i ıdlâlde mu'tekid-i imtiñā
gördüler (Şefîk-nâme); Benim şol ki
şeytâna yok hâcetim / 'Azâzîl'i ıdlâla
var kudretim ('İzzet Mollâ²⁰³¹: 1819);
Bir şahşı ki irşâd ede Hakk kim eder*

*ıdlâl (Lâ); Sensin eden ıdlâl nice ehl-i
tarîki / Sensin eden ihdâ nice güm-
geşte-i râhı (Lâ²⁰³²). (I/377. s.).*

ıdlâliyyât: (< Ar.) ıdlâle mensûb ya'nî
azdırarak, 'akîde bozacak mebâhiş
ve muţâlâ'ât: *O zındıkñ ıdlâliyyâtına
kulağ aşan bulunmadı. || İdlâliyyât-ı
zındıkâne. (I/377. s.).*

ızmâr: (< Ar.) kalbde gizlemek,
gizlenilmek. İzmâr-ı ğayz = kîn
saklamak. Ma'ânî-i sâ'iresi
lisânımızda müsta'mel degildir.
*Mensûbatı haklarında ızmâr-ı kîn
etmekle bir hidmet-i mühimme ile
(Şefîk-nâme); Ne müşkil derd imiş yâ
Rabb bu sevdâ-yı muhabbet kim / Belâ-
ender-belâdır emr-i izhârından ızmârı
(Kâzım Paşa); Ol re'yi ki etmiş idi
ızmâr / Haddâm ü havâşa etdi izhâr
(Nâbî). (I/377. s.).*

ızmâme: (< Ar.) 'cemâ'at'
ma'nâsınadır. Cem'i ezâmîm'dir.
Elfâz-ı müsta'meleden degildir.
(I/378. s.).

izmihlâl: (< Ar.) zevâl bulmak, nâ-
bûd, mahv olmak; bozularak
bitmek, sū-yı 'akıbeta uğramak:
*Romalılarn fesâd-ı ahlâkı, mucib-i
izmihlâli oldu. || Gelmesin bir gün fütür
endîşe-i fa'âlime / Bâ'is olsun sa'y-ı*

2030 Dîvânda: eş'arım.

2031 Mihnet-keşân.

2032 Ziya Paşa: TB. 1/3.

rûz-efzûnum izmihlâlîme (Şeyh Vaşfî);
O dem ki ola teşettüt-pezîr-i izmihlâl /
Be-hôd-nümâ-yı neş'et²⁰³³-i fenâ-
pesend-i vücûd (Şâbit: K. 2/80).
(I/378. s.).

itâre: (< Ar.) uçurmak, uçurulmak.
İtâre-i kebûter = güvercin
uçurulması. *Vakıtle 'Arablarıñ
muḥāberâtda güvercin isti'mâl êdikleri
evānda ıstılāḥ-ı mahşûş olmuşdu.* O
zamānlar mektûbuñ güverciniñ
ayağına bağlanıp gönderilmesinden
dolayı lisānımızda sür'atle
'göndermek, gönderilmek'
ma'nāsında intikāl êtmîş ise de el-
yevm: "Yine ne hoşdu dün gece
civārına 'azîmetim / İtâre-i
rakîmeye tereddüd üzre cür'etim
(Ekrem²⁰³⁴: 1)" şu mişâlde görülen
itâre-i rakîme gibi ta'bîrler hoş
görülmediginden hiç
kullanılmamalıdır. (I/378. s.).

itâ'at: (< Ar.) tav' üzere bulunmak,
boyun egmek, bir emri kabûl ile
hükümünü icrâ etmek: *O emr-i
İlâhiyyeye itâ'at farzdır. Ulu'l-emre
itâ'at vâcibdir. || Ebeveynine itâ'at êden
çocuk elbet mazhar-ı felâḥ olur. || İnsân
bu ḥayât-ı fânide Cenâb-ı Hakk'a*

*'ibâdet, devletine itâ'atle, vâṭana
ḥidmetle dünyâ ve âhiretini ma'mûr
êdebilir* (Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa);
*İtâ'at üzredir şer'-i mübîne dâ'imâ
bunlar / Kavîdir Hakk bu kim bu
ḥānedānıñ şıdk u imānı* (Hemdemî);
Çünkü gördü itâ'atinde ihmâl
(Fuzûlî²⁰³⁵: 936). (I/378. s.).

itâle: (< Ar.) uzatmak, uzadılmak: *itâle-
i dest-i ta'adî.* İtâle-i lisân = dil
uzatmak ya'nî zemm ve şetm etmek,
sövüp saymak. *Öteye beriye itâle-i
dest-i ḥasâr ve Ḥorāsân, Secistân
cihetlerini teshîre ibtidâr êtmekde*
(Meşâhîr-i İslâm, Timurleng); *Teşâdüf
eyledikleri mezâri'a cerâd-ı münteşir
gibi itâle-i eyâdî-i ḥasâr ve mezârr
êdereḳ* (Ravzatü'l-kâmilîn); *İtâle-i
eyâdî-i yağmâ-geri ve şekâvete muḳtedir
olamayarak ḳulûb-ı kâsiyeleri lertzân ve
bâl-ı pür-şavletleri rîzân olmuş-idi (ve-
lehu).* (I/378. s.).

itbâk: (< Ar.) kapak peydâ etmek,
kaplamak. 'Arabîde başka ma'nâları
da ifâde êderse de lisānımızda
müsta'mel degildir. İtbâkü'z-zeheb
= altın kaplamak. (I/378. s.).

itrâ: (< Ar.) mübâlağa-i medḥ, fevḳa'l-
'âde vaşf ve şenâ etmek. *Filānıñ
medḥinde itrâ eyledi,* dēmemelidir.

2033 Dîvānda: neşât.

2034 Yine Ne Hoştu.

2035 Leylâ vü Mecnûn.

Zîrâ bu lafızda zâten *medh* ma'nâsı mûnderic olduğundan bu maķâmda *medh* lafızını hiç îrâd etmemelidir. *Filânîñ zekâsını îtrâ ediyorlar. Filânîñ saķâvetini îtrâ ediyor. Filânîñ şecâ'atinde îtrâ eyledi. || Andan soñra sezâ-yı îtrâ / Şâķib-i ĥamse edip Yahyâ* (Lâ²⁰³⁶); *Baķs-i evşâfında îtrâ etsin ehl-i ictihâd* (Surûrî: Tar. 7/14); *Ol nazmun edip bir ehl-i ma'nâ / Medhinde mübâlağayla îtrâ* (Şeyh Gâlib²⁰³⁷: 181). Şeyh merhûmuñ şu beytinde ki *medhinde ĥaşv-i melîh ve mübâlağayla ĥaşv-i kabîh* 'addolunur. (I/379. s.).

îtrâb: (< Ar.) tarablandırmak, şevķe getirmek, getirilmek: *ehl-i ĥarâbâtîñ îtrâbı. || Muṭrib! Bizi îtrâb ét / Nağmeñle şafâ-yâb ét* (Mu'allim Nâcî²⁰³⁸). (I/379. s.).

îtrâh: (< Ar.) tarh etmek, def' eylemek, dışarı atmak. Nâdiren kullanılır. (I/379. s.).

îṭṭirâd: (< Ar.) birbirine uyup gitmek, yek-dîgere uygun olmak, nehc-i vâhid üzere bulunmak § bir tarzda ve bir üslûbda olmak: *Martda havâ îṭṭirâdsız olur. || İṭṭirâd-ı efkâr. İṭṭirâden li-l-bâb = kâ'ide*

bozulmamak, uşûle muvâfık olmak için. *Geminiñ miķdâr-ı isti'âbı azalır olduğundan bu uşûl-i mesâhade îṭṭirâd bulunamaz* (Süveyş Kanaı Lâyiķası ≈ Cevdet Paşa); *Olur kat kat işâbet fikr olunca îṭṭirâd üzre* (Nef'î: K. 44/17). (I/379. s.).

îṭrâf: (< Ar.) göz yummak, evvelce vêrilmeyen şeyi vêrmek. Elfâz-ı ma'rûfeden degildir. (I/379. s.).

îṭrîh: (< Ar.) yüksek, büyük örgüç. *Deveniñ örgücü ta'bîri meşhûrdur.* (I/379. s.).

îṭ'âm: (< Ar.) yemek yêdirmek, yêdirilmek: *îṭ'âm-ı misâfirîn, îṭ'âm-ı muhâcirîn, züvvârîñ îṭ'âmı. || İṭ'âm-ı ta'âm ta'bîrini yañlış olarak isti'mâle aşlâ ihtiyâc yokdur. Türkçe yemek yêdirmek ta'bîrine kıyâs olunamaz. Zîrâ lisânımızda yêdirmek mâddesi yemekden başķa maķalde daķî kullanılabılır. Onuñ için yemek kaydını 'ilâve ile taṣrîh-i maķşad êtmeye lüzûm ve mecbûriyyet vardır. Lâkin îṭ'âm böyle degildir. İṭ'âm lafzında zâten ta'âm ma'nâsı mûndericdir. Binâ'en-'aleyh o terkîbde ta'âm ĥaşvdir. Onuñ için o şûretle isti'mâl edilmemelidir. (I/379. s.).*

2036 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rûm: 155.

2037 Hüsn ü 'Aşk.

2038 Bulunamadı.

ıṭḡā': (< Ar.) ṭāḡı kılmak, kılinmak;
azdırmak, azdırılmak. İsti'māl
olunmaz. (I/380. s.).

ıtfā': (< Ar.) söndürmek, söndürülmek.
Māddiyyāt ve ma'neviyyāt
kullanılır. *İtfā-yı harīk, āteşin itfāsı,*
ıtfā-yı āteş-i fitne, nā'ire-i ḡazabın
ıtfāsı. İtfā'ıyye alayı = yangın
söndürmeye me'mūr hey'et-i
*'askeriyye. Söner mi söndü*²⁰³⁹
dēnilmekle nūr-ı nā-mütenāhi / Nefesle
kābil-i itfā mıdır cırāḡ-ı İlāhī (Mu'allim
Nācī²⁰⁴⁰); *Şan ālet-i itfā-yı harīk idi*
ṭulumba / Kulluk neferi hādīm-i iḥrāk
olacaktı (Pertev-i Qadīm: Mk: 6).
(I/380. s.).

ıtfāk: (< Ar.) nā'il-i merām eylemek,
maḡşadına erişmek. Nādiren
isti'māl olunur. (I/380. s.).

ıtlā': (< Ar.) havā'ıyyāta meyl etmek Ş
bir şey'in üstüne bir nesne sürmek.
Nādiren kullanılır. (I/380. s.).

ıttılā': (< Ar.) koḡulu şey sürünmek,
'ıtırıyāt isti'māl etmek: *İttılā 'ādāt-ı*
müstahsenedendir. (I/380. s.).

ıttılā': (< Ar.) vukūf, bilgi, bir şey'in
ledünniyyātını bilmek. Lisānımızda
iki şüretle isti'māl olunur. Biri *kesb*
lafzının ilḡākiyladır ki o hālde etmek

māddesiyle kullanılır: *Buña pek kolay*
kesb-i ıttılā' edebilirler (Fransızca
Tahşili ≈ 'Aṭā); *Diyemem kesb-i ıttılā'*
*ētdim*²⁰⁴¹ / *İttılā' ehline vedā'ētdim*²⁰⁴²
(Mu'allim Nācī: Mt. 18). Ş Dīgeri
'vukūf, bilgi' ma'nāsında yalnız
olarak isti'māl olunur: *erbāb-ı ıttılā',*
ehl-i ıttılā'. Bu şüretle isti'mālinde
ētmek māddesi getirilemez. Cem'i
ıttılā'āt dır. *Seyyāhın aḡvām-ı şarkıyye*
ḡaḡındaki ıttılā'ātı pek saḡhī ve
maḡdūd olduḡu ifādātından anlaşıldı. ‖
Esnā-yı ṭarīḡ-i sa'ādet-refīḡde nice aḡvāl
u umūra ıttılā' buyurup (Koçi Bey
Risālesi); *Bu haber İsmā'il'in vāşıl-ı*
sem'-i ıttılā'ı olunca o daḡı ordusuyla
muḡābelelerine şitāb eyledi (Meşāhīr-i
İslām ≈ Ḥamīd Vehbī); *Hattā şadr-ı*
müşārün-ileyh kendisini bezm-i
muşāḡabetine ve dā'ire-i ḡuşūşıyyetine
de ḡabūl ile vukūf u ma'lūmātından ve
tārīḡ-i selefdeki ıttılā'ātından müstefīd
olmaḡa (Kātib Çelebi ≈ 'Abdu'r-
rahman); *Emced ... bu nāmı bilmelisin*
*eylediñse ger / Tahḡīḡ u ıttılā'-ı*²⁰⁴³
feḡāvī-i her eşer (Ekrem²⁰⁴⁴: 2). (I/380.
s.).

2041 Dīvānda: ētmış.

2042 Dīvānda: ētmış.

2043 Eserde: ıttılā'.

2044 Bu da Oḡlum Emced İçin.

2039 Eserde: Biter mi bitti.

2040 Fūrūzān.

ıtlāk: (< Ar.) şalivèrmek, şalivèrilmek:

Maḥbûsuñ hakkında cihet-i 'adliyece icrâ kılınan tedkikât-ı 'amîka üzerine mādde-i cinā'iyeye iştirākı kânūnen sâbit olamadığından ıtlākı emr edildi, müddet-i maḥbûsiyyeti cezâ-yı kâfî 'addèdilerek ahîren ıtlāk edildi. § Bir kayd ile mukayyed olmamak, serbest bulunmak: Söyledigi sözler hakkında ıtlāk-zebân-ı güft ü gū etdi (Meşāhîr-i İslām ≈ Hamîd Vehbî); Eyledim ervāhı seyrân 'âlem-i ıtlākda / Sür'at-i seyr-i Mesîhâ tab'-ı çalâkimdedir (Celâl Paşa); Şāhib-i devlet ü hāmî-i hilāfet sensin / Şadr-ı ıtlākı dururken sen olur ğayre ḥarām (Nābî: K. 13/49). § Boşamak, boşanılmak: Esbāb-ı şer'iyeye müstenit olmayarak zevcesini ıtlāk eden adam takbîh olunur. || Zevcenin ıtlākı. Bu ma'nâda tatlîk ziyâde kullanılır. § 'Tesmiye, ta'bîr, dêneme' demek: 'Acem iç yağına pîh ıtlāk eder. || Evvel-i aşra kadar meşâyih-i İslām'a veliyyü'n-ni'am ıtlākı vâkı' olmamış iken dîbâce-i menşûr-ı ubbehîni pîrāye-i lakab-ı veliyyü'n-ni'amı ile tevķî' ve tevşîh etdirdi (Mukaddime-i Ravzatü'l-kāmilîn); İşte şî'r-i ḥakîkat bu türlü âteş-i fu'ād ile efrûhte olan sâniḥāt-ı 'aşk-ı perverāneye ıtlāk olunmalıdır

(*Pejmurde* ≈ Ekrem). İtlāk-ı yed = ḥayr işlemek, iḥsân etmek. İtlāk-ı lisân = dili şalivèrmek ya'nî ağzına geleni söylemek. İtlāk-ı 'inân = dizgini bırakmak. 'Ale'l-ıtlāk = Bir şey'e maḥşûş, bir kayd ile mukayyed olmamak şüretiyle. 'Tesmiye, ta'bîr' ma'nâsında bunun cem'i olan ıtlākât da nâdiren kullanılır. Olmuş ol maḥv-ı fezâ-yı ıtlāk / Nefes aldurmaz aña istiğrāk (Nābî²⁰⁴⁵: 905). (I/380. s.).

ıttılāk: (< Ar.) inbisâtlı, inşirâhlı olmak. Hîç kullanılmaz. (I/381. s.).

ıtlāl: (< Ar.) demi heder etmek, edilmek § bir nesne üzerine ḥavâle olmak. Nâdiren kullanılmışdır: Ser-ā-pāy cüdrânı mütemāyil ḥîṭânı muẓmaḥîl-i ıtlālî (Şefîk-nāme). (I/381. s.).

ıtlıḥāḥ: (< Ar.) göz yaşarmak, gözyaşı akmak: İtlāḥāḥ-ı eytām erbāb-ı rikḫati bî-ārām eder. (I/381. s.).

ıtlınsā: (< Ar.) ziyâde terlemek: ıtlınsā-yı mülahḥam. (I/381. s.).

ıtmāḥ: (< Ar.) gözü yukarı dikmek § yukarıya bakmak. Bunlar elfāz-ı ma'rûfeden degildir. (I/381. s.).

ıtmā': (< Ar.) ṭa'ma düşürmek, düşürülmek: ıtmā'-yı ḥarîş. || Ḥasîsîn

ıtmā'ı āşāndır. Bunuñ cem'ı olan ıtmā'āt az kullandır. Yanlarına celb ve ıtmā' ile katıbeyi her ne şüretle olur ise olsun iğfāl etmeye ta'ahhiüd etdirdiler (Meşāhır-i İslām, Haccāc = Hamīd Vehbī); Cāmi'-i şerīfiñ firāşını nice va'ad ü va'īd ile ıtmā' u idlāl edip ārāyiş-i taqçe-i mihrāb-ı nazīfi olan sā'ir āvīzeler arasına āvīhte etti (Şefik-nāme). (I/381. s.).

ıtmā'ıyyāt: (< Ar.) ıtmā'a mütē'allik mebāhiş ve muṭāla'āt, tama' düşürmek yāhūd düşürülmek için söylenilen sözler: *O sersem hālā ıtmā'ıyyāt ile iş gördürmek hūlyāsında mı bulunur?. (I/382. s.).*

ıtmāl: (< Ar.) mahv etmek. Kullanılmaz. (I/382. s.).

ıtmīnān: (< Ar.) rabṭ-ı kalb ile peydā olan emin ve sükūn, insānıñ kanıp inanması: *İtmīnān-ı kalb, kemāl-i ıtmīnān ile işe mübāşeret olunursa semerāt-ı ciddiyyesi iktitāf edilebilir. || Ğilāz-ı imān ile teşyīd-i bünyān-ı ıtmīnān edip her yüzden dervāze-i vüṣūku bir gitdi (Şefik-nāme). (I/382. s.).*

ıtnāb: (< Ar.) taṭvīl-i kelām. 'Sözü elfāz-ı zā'ideye boğup uzatmak ki icāz ile müsāvāt'ıñ arası' demektir. İtnāb-ı mümill = uşanç veren ıtnāb.

Dürr-i meknūn ise de nazmıñ²⁰⁴⁶ eger ey Nef'ī / Düşürür yine kesāda anı zīb²⁰⁴⁷-i ıtnāb (Nef'ī: K. 32/64); Etme ıtnāb-ı suhan ğayrı²⁰⁴⁸ bu demlerde Münif / Farzdır ed'ıye²⁰⁴⁹-i hayr-ı devām-ı devlet (Münif: K. 5/42). Ma'ānī-i 'Arabisi lisānımızda mu'teber ve müsta'mel degildir. Eşheb-i yerā'a-ı 'acz berā'a-i faķir-i vādī-i ıtnāba sevķ ü tesyīr olundu (Ravzatü'l-kāmilin). Zamānımızda bu mişillü hāyide ta'bīrātdan istikrāh olunuyor. (I/382. s.).

ıtnābe: (< Ar.) sāye-bān, gölgelik ş kemāna bağlanılan kiriş. Kullanılmaz. (I/382. s.).

ıtnān: (< Ar.) tanīn çıkartmak, cınlatmak, cınladılmaq: *ıtnān-ı sā'at, ıtnān-ı ceres. (I/382. s.).*

ıtvāl: (< Ar.) uzatmak, uzadılmaq: *ıtvāl-i aķvāl. Bu nādiren kullandır. Bu ma'nāda ekşeriyā taṭvīl isti'māl olunur²⁰⁵⁰. (I/382. s.).*

ızrāf: (< Ar.) zārflamak, zārflanılmaq; zarfa, kaba koymak, konulmaq: *ızrāf-ı raķīme, ızrāf-ı hediyye. (I/382. s.).*

2046 Dīvānda: nazmım.

2047 Dīvānda: ayb.

2048 Dīvānda: şimdi.

2049 Dīvānda: dā'ıye.

2050 Kāmūsta (N.2.) bu cümle eksiktir.

ızfār: (< Ar.) bir adamı tırnaklamak, tırnak batırmak, batırılma: *ızfār-ı cebhe*. İsti'māli enderdir. (I/382. s.).

ızlāl: (< Ar.) gölgelendirmek, gölgeli olmak. Nādiren kullanılır. (I/382. s.).

ızlām: (< Ar.) karanlıkta koymak, karanlık etmek. *Muzlim* bundan müstakdır. (I/382. s.).

ıznān: (< Ar.) bir adamı töhmetli kılmak, töhmetli çıkarmak. Kullanılmaz. (I/383. s.).

ızhār: (< Ar.) āşikār etmek, edilmek; meydāna koymak. *Zāhire* ya'nī açığa çıkarmak, çıkarılmak: *ızhār-ı h'āhiş*, *ızhār-ı hamıyyet*, *ızhār-ı mā fi'z-zamīr*, *ızhār-ı mā fi'l-bāl*. *ızhār-ı mā fi's-süveydā* = gönüldekini açığa çıkarmak. *Naḥlistān-ı ḥazān-ı ḥıyābānlarında dolaşırken ayaklarınıñ altında ġarībāne ızhār-ı inkisār ve infi'āl eden* (Pejmürde ≈ Ekrem); *Şabā! Ağyardan pinhān ġamım dil-dāra ızhār et* (Fuḫūlī: G. 42/1); *El vērmedi mekkāre-i diinyā diyü ey dil / Āvāre olup eyleme ızhār-ı telāşı* (İbn Kemāl²⁰⁵¹); *Perde perde şan'at ızhār etmeye üstād-ı şun' / Bir tiyatro-ḥāne*

yapmış şoñra 'ālem koymuş ad (Lā²⁰⁵²); *Ḥükmüñ kılar ızhār bu āşār ile mihri / Emriñ eder ibraz bu envār ile māhi* (Lā²⁰⁵³); *Ser-rişteyi etmemişken ızhār* (Şeyḫ Ğālib²⁰⁵⁴: 1644); *Bu mazāhir kim vüçüd-ı muṭlaḳ ızhār eyledi / Kendidir kim kendisine 'arz-ı dīdār eyledi* (Zā'ifi); *Pek büyük ġulğule eyler ızhār / İşiden oldu şanır defter-dār* (Vehbi²⁰⁵⁵: 793); *Fuḫūlī nāzeninler görseñ ızhār-ı niyāz eyle* (Fuḫūlī: G. 226/9). (I/383. s.).

i'āde: (< Ar.) geri göndermek, geri gönderilmek: *Merḳumuñ Rodos'dan i'āde edildiği, vārid olan eşyā-yı muhtelifeyi kāmilen i'āde etdi*. || *Kitābıñ i'ādesi*. || *Serḥad ağaları memnū'en memleketlerine i'āde edilmişdir* (Mektüb ≈ Cevdet Paşa); *Ḥazret i'āde-i merām edip imdi bu şahrā-yı pehnā-yı āsmāndaki ġüy-ı zer-küb-ı āftāb u çevgān-ı sīmīn-i māl-tābı kabza-i dest-i kudretime teslīm etseñiz maḳbūlüm degildir*. İllā bu kelime-i mu'azzamayı tekellüm dedikde (Siyer-i Veysi). § Eski ḥāle getirmek, getirilmek: *i'āde-i 'āfiyet*, *i'āde-i ḥayāt*, *i'āde-i ziyāret*, *i'āde-i şeref*, *i'āde-i i'tibār*. Māddiyyāt

2051 Neşātī: Kt. 1. (Mahmut Kaplan, Neşātī Dīvānı, Akademi Kitapevi, İzmir 1996, s. 167.)

2052 Ziya Paşa: G. 9/4.

2053 Ziya Paşa: TB. 1/3.

2054 Hüsn ü 'Aşk.

2055 Lutfiyye.

ve ma'neviyyât, eşhâş ve eşyâda isti'mâl olunur. "İ'âde-i ziyaret" ta'bîri var iken "i'âde-i vizite" demek 'abeş, belki 'ayıbdır. İ'âde-i yemîn = 'inde'l-hâkime haşımın teklîf ettiği yemîni kendisine ettirmek. İ'âde-i mücrimîn = Bir memleketden dîger ecnebî bir memlekete firâr eden aşhâb-ı cinâyetiñ i'âdesini talep eden devlete teslim edilmesi. İ'âde-i muhâkeme = muhâkim-i ibtidâ'iyye veyâ istînâfiyyeden derece-i ahîrede vicâhen lâhik olan veyâhûd yine derece-i ahîrede gıyâben şâdır olup da i'tirâz kabûl etmeyen hüküm ve i'lâmın aşhâb-ı makbûle serd-ile tekrâr rü'yet ve tedkîkîni o mahkemeden talep etmek. *İ'âde eyleyeyim neş'emi cesâret vër / Nazardan eyleme dîdârını nihân güzelim* (Ekrem²⁰⁵⁶: 6). (I/383. s.).

i'âre: (< Ar.) bir şeyi bir adama 'âriyet olarak vermek, verilmek ki Türkçede "egreti verme" denilir: *i'âre-i kütüb, i'âre-i mücevherât, eşvâbın i'âresi*. İ'âre-i muṭlaḳa = bir ıstılâh-ı fıkḥîdir ki 'emvâl ve emlâkın şâhibi tarafından bilâ-ḳayd ve şart birine egreti verilmesi'

demekdir. İ'âre-i muḳayyede = bi'l-'akis ḳuyûd ve şurûṭ-ı mu'ayyene ile egreti verilmekdir. (I/384. s.).

i'âşe: (< Ar.) geçindirmek, geçindirilmek: *i'âşe-i evlâd ü 'ıyâl, bir 'â'ileniñ i'âşesi*. (I/384. s.).

i'âle: (< Ar.) muḥtâc olmak, evlâd ve 'ıyâliniñ nafaḳasını tedârik etmek. Nazımda *i'âşe* makâmında isti'mâl edilebilir. *Êtdik sizi sa'y ile i'âle / Tenbellige etmedik ihâle* (Mu'allim Nâcî²⁰⁵⁷). (I/384. s.).

i'âne²⁰⁵⁸: (< Ar.) yardım. Ekşeriyâ umûr-ı hayriyye için para ve eşyâ-yı sâ'ire vermek şüretiyle vukû'-bulan mu'âvenet-i maḥşûsaya ıtlâḳ olunur: *i'âne-i 'umûmiyye*. || *Muhâcirine i'âne-i hayriyyede bulunmak*. Nazımda *i'ânet* şüretinde de isti'mâl edilebilir. Vaktiyle neşirde daḥî bu şüretle kullanılabilirdi. Şimdi neşirde külliyyen metrukudur. Cem'i *i'ânât*'dır: *i'ânât-ı 'umûmiyye*. || *Anıñ âb-yârî-i i'âne ve dest-yârî-i ifâde ve ifâzasıyla evvel bilâdı ma'mûr ve âbâd edegeldiği bir emr-i celî* (Kitâb-ı Harîre-i Dîbâce ≈ Cevdet Paşa); *İ'ânesi muḳâbilinde supara ağalığı manşıbını istihşâs eyledi*

2056 Güzelim.

2057 Bulunamadı.

2058 Kâmûsta: i'âde.

(*Ravzatü'l-kāmilīn* ≈ Maḥmūd Celāle'd-dīn Paşa); *Ne Şām* tarafından *i'ānet* olunur (*Re'īsü'l-küttāba Tezkire* ≈ 'İşmet Bey). (I/384. s.).

i'tāk: (< Ar.) 'ıtk vermek, kayd-ı esrden hālāş eylemek, āzād etmek, edilmek: *Filān kölesini i'tāk eyledi.* ‖ *İ'tāk-ı cāriye, 'abduñ i'tākı.* (I/384. s.).

i'tām: (< Ar.) oyalanıp gecikmek. 'Arabīde ma'ānī-i sā'ireye de delālet eder. Lisānımızda elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/384. s.).

i'tān: (< Ar.) medyūnu ziyāde takāzā ile rencīde etmek. Bu da öteki gibidir. (I/384. s.)

i'tibār: (< Ar.) ma'nā-yı aślīsi 'ibret almak, 'ibretle şaymak' demektir. Lisānımızda mecāzen ifāde ettiği ma'ānī ber-vech-i ātī 'arz olunur. 'İbret almak: *Yā ulü'l-ebşār! Şu bī-çāreniñ sū-yı 'ākıbetinden i'tibār ediniñiz.* Ş Şeref, ḥayşiyet, emniyyet: *Öyle bir şā'ir-i irticāl-perver her yerde i'tibāra mazhar olur.* ‖ *Namūslu bir adam hıçbir vakit i'tibārını ihlāl edecek hareketde bulunmaz, piyasada gāyetle i'tibārlıdır, tüccārın oña i'tibārı vardır, 'ālem-i ticāretde i'tibāra hālel getirmemelidir.* ‖ *Yine eşer vardır ki zemm ü tezyīfe uğramakla berāber i'tibārı dem-be-dem tezāyüd eder (Pejmürde ≈ Ekrem). Ş*

Hürmet, ihtirām: Yalancıya kimse i'tibār etmez (meşel). Ş Farz, takdīr: Dört sene i'tibārıyla, altısına müddet-i icār i'tibārıyla şehri birer liradan terāküm edecek bedel-i icārıñ. ‖ Bir devletiñ meşelā dört yüz tonilatoluğ bir gemisi hacminde bulunan dīger bir devlet gemisi altı yüz tonilatoluğ i'tibār olunuyor (Süveyş Kanalı Lāyihası ≈ Cevdet Paşa); Şems ü kamer - āsümānda- cilve-ger oldukça bezm-i 'aşkda sāğarımızıñ devr-i i'tibārdan düşmeyeceğine ümidimiz ber-kemāldir (Bārīka ≈ Şeyḥ Vaşfī). Ş Ehemmiyyet, i'tinā: Nażar-ı i'tibāra alınmıyor, ḥavāle-i sem'-i i'tibār olunmuyor. ‖ Hüma-yı evc-i dāniş üstüñ-ān-zār-ı mübahāte / Gülu-yı i'tibārın eylemez Vaşşāf medd şimdi ('Abdullāh Vaşşāf); Mest-i mey-i i'tibār idim ben (Şeyḥ Gālib²⁰⁵⁹: Trd. 2); Anda sīmurğa meges deñlü olunmaz i'tibār (Naẓīm); İnsān ki görür bu i'tibārı / Gitmez mi elinden ihtiyārı (Lā²⁰⁶⁰); Zihī kerem ki nazar kılmayıp 'adāvetine / Müyesser eylemiş İblīs'e i'tibār-ı bekā (Fuẓūlī: K. 1/73); Dürüst-güy olanıñ kimse yāri olmaz imiş / Nifāk bilmeyeniñ i'tibārı olmaz

2059 Hüsn ü 'Aşk.

2060 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 23.

imiş (Çelebi-zāde ‘Āşım); Biri hem ‘āqıl ü hem şādıkdır / İ’tibār u nazara lāyıkdır (Vehbî²⁰⁶¹: 1096); İ’tibār eyler gedā ferzend-i nā-bīnāsına (Belîğ). (I/385. s.).

i’tibārāt: (< Ar.) ‘addeyleyişler, farz edişler: i’tibārāt-ı müneccemīn, i’tibārāt-ı hey’etiyyūn. || Bu meylimiziñ netīcesi olan i’tibārātımızı ‘acimize bahş buyurarak kuşūrumuzu ‘afv etmesi Cenāb-ı Kādir-i Muṭlak’ıñ muktezā-yı hikmet-i kudsiyesidir (Pejmürde ≈ Ekrem); İ’tibārāt-ı takāsīm ü fūşūl / İmtiyāzāt-ı maḳāmāt u uşūl (Nābî²⁰⁶²: 965); Ādemiñ hāne-i temkīnin edermiş vīrān / İ’tibārāt-ı keder-hīz ü²⁰⁶³ ğam-engīz-i li’ām (ve-lehu: K. 12/22). (I/385. s.).

i’tibāren: (< Ar.) şaymak, şayılmak şüretiyle, şayılarak ki ta’yīn-i mebde’ maḳsadıyla īrād edilir. Meşelā Konya vilāyetinde Yalvac ḳazāası niyābeti ğurre-i rebīū’l-āḫir sene 1314 tārīhinden i’tibāren Bozdoğan nā’ibi sābık mekremetlū filān efendiye (.) tārīh-i senedden i’tibāren altmış bir gün va’de ile filāndan şu kadar lira istikrāz etdim. || Ṭalī’a-i neferāt-ile ‘asākir-i cedīde beyninde hemān ol günden

i’tibāren bir ğayret-i cinsiyye peydā oldu (Bosna Mektūbu ≈ Cevdet Paşa). (I/386. s.).

i’tibārī: (< Ar., F.) ḫaḳīkī olmayan, farāziyyāt ḳabīlinden olan: emr-i i’tibārī, umūr-ı i’tibārīyye. Cem’i i’tibārīyyāt’dır ki ‘farāziyyāt’ demekdir. İmtiyāz-nāmede mūnderic olan ṭon dü-ḳapasiteden istī’āb-ı i’tibārī irāde olunacaḳ olsa bunda iki ihtimāl vardır (Süveyş Kanalı Lāyiḫası ≈ Cevdet Paşa); Birdir elbet²⁰⁶⁴ fenāda taḫḳīk ile taşavvur / Varı, yoğu cihānıñ hep emr-i i’tibārī (Lā²⁰⁶⁵). (I/386. s.).

i’tisām: (< Ar.) bir şey’e el şunmak, fā’ide-mend olmak. Elfāz-ı müsta’meleden degildir. (I/386. s.).

i’ticār: (< Ar.) yaşmak tutunmak, çeñe altından geçirmeyerek başa örtü şarınmak. Me’nūs degildir. (I/386. s.).

i’tidāl: (< Ar.) iki ḫāl, iki şey arasında orta oluş; orta hālde bulunuş: Eylöl bir kere ḫulöl edince hevālar i’tidāle meyl ederek ara sıra yağan yağmurlar (Şoñbahār ≈ Ekrem); İ’tidāl-i hevā. || İ’tidāl-i leyl ü nehār = gece ve gündüz bir oluş. § Tenāsüb, uyğunluk: i’tidāl-i ḳāmet, i’tidāl-i dem,

2061 Lutfiyye.

2062 Hayriyye.

2063 Dīvānda bu bağlaç yoktur.

2064 Eserde: Ziyā.

2065 Ziya Paşa: G. 46/19.

hadd-i i'tidāl. || İ'tidāl üzre esip şayf ü şitāsında nesīm (Cevrī: K. 29/6); Yokdur cihānda hayf ki mīzān-ı i'tidāl²⁰⁶⁶. || Deheni la'l-i lebi devlet ile / İ'tidāl üzre idi gāyet ile (Hākānī: 395); Bahār ol deñlü bulmuşdu kemāli / Hevānūñ şol-ķadar var i'tidāli (Zātī); Beñzesin halka bisāṭ u²⁰⁶⁷ atñ / İ'tidāl üzre gerek ālātñ (Nābī²⁰⁶⁸: 705). (I/386. s.).

i'tizār: (< Ar.) 'özür dilemek, sebep ve bahāne serd edip kuşūruñ 'afvını istemek. İ'tizāren = 'özür gösterip 'afv dilemek şüretiyle. Geçen māh hālef-i va'dlerine ihtimāl ki ba'id gibi i'tizāren faķīri teşrīf buyururlar (Cevdet Tārīhī, cild 7 ≈ 'İşmet); İ'tizār ile eder 'arz-ı metā'-ı teslīm (Münīf: K. 5/30); Belki nādim ola eṭvārından / İ'tizār eyleye güftārından (Nābī²⁰⁶⁹: 1037); Yazdıķça yāre nāme varak şermden olur / Çün rū-yı i'tizār sefid ü siyāh u surh (Vāsık); Merd-i kāmīl i'tizār eyler ta'annüde eylemez. (I/386. s.).

i'tirās: (< Ar.) dağınık ve perākende olmak. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir: i'tirās-ı kırtaş. (I/387. s.).

i'tirāz: (< Ar.) 'bir fi'l, bir şey için neden böyle oluyor, niçün böyle yapıyor, neden öyle diyor, niçün böyle olsun; şöyle yapmalı, şöyle demeli, böyle etmeli' demektir: Merd-i kāmīl bilmediği şey'e i'tirāz etmez. 'Arabīde ma'ānī-i sā'ireyi ifāde eder. Cem'i i'tirāzāt'dır: i'tirāzāt-ı muḥakķa, i'tirāzāt-ı ğaraż-kārāne. || Bunda ıtrād ve müsāvāt yok ise de muvaķķat ve hem de 'ale'l-'umūm gemiciler hakkında müsā'adeli bir şüret olduğuna mebnī bir taraftan i'tirāz olunmamış-dı (Süveys Kānālī Lāyihası ≈ Cevdet Paşa); Bi-Rabbi'l-Ka'be kimseye i'tirāzum yokdur. Ḥasbiḥāl olarak cevāba ibtidār eyledim (Cevdet Tārīhī, cild 7, Mektüb ≈ 'İşmet); Bir şiddetli tūfān-ı i'tirāz arasından çıkarak Amerika'yı keşf ile (Kemāl); Şāne-i zūlf-i suḥandır i'tirāz (Lā); Çırādan dem urur mu mācerā-yı fehm eden Rāğīb / Edeb mānī' değil mi i'tirāz-ı şun'-ı bī-çüne (Koca Rāğīb: G. 148/9); Vāķi' göricek i'tirāzı / İnşāf ile ḥakķa ola rāzī (Lā²⁰⁷⁰); Êtdim nice türlü i'tirāzāt / Hem her birisin de êtdim işbāt (Şeyḥ Ğālib²⁰⁷¹: 232). (I/387. s.).

2066 Ziya Paşa: TCB. 1/11

2067 Kāmūsta: ile.

2068 Hayriyye.

2069 Hayriyye.

2070 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'irī: 43.

2071 Hüsn ü 'Aşk.

i'tirāz-ı'l-ğayr: (< Ar.) ıstılāhāt-ı 'adliyyedendir. 'Bir da'vāda aşāleten veyāhūd vekāleten şıfatı olmadığı ve şahş-ı şālīş şūretiyle dāhıl-i da'vā olmak istid'āsında bulunmadığı hālde 'aleyhine hüküm şādır olan adamıñ o hüküm hakkında serd-i i'tirāz eylemesi' demektir. Maḥākım-i nizāmiyyede üç şūretle cārīdir. İkincisine "i'tirāz-ı'l-ğayr-i aşlī" ve üçüncüsüne "i'tirāz-ı'l-ğayr-i tārī" denilir. (I/387. s.).

i'tirāz-ı 'ale'l-hüküm: (< Ar.) 'bir mahkemedен gıyāben şādır olan hüküm ve i'lāmıñ icrāsına muḥālefetle müdde'iniñ da'vāsını def' ve mahkemeniñ o hükümden rücū'unu taleb etmek' demektir. (I/387. s.).

i'tirāḫ: (< Ar.) nāmūsa dokunmak. Kullanılmaz. (I/387. s.).

i'tirāf: (< Ar.) ḥaqqı teslīm etmek, doğruyu ikrār eylemek, ḥaqqā münkād olmak: *i'tirāf-ı kabāḫat*, *i'tirāf-ı 'acz*. Cem'i *i'tirāfāt*'dır: *i'tirāfāt-ı şāf-dilāne*. || *Leṭāfet-i intizāmını ta'rīf ve ifādede kuvve-i müteḥayyile-i udebā-yı 'aczini i'tirāfa her zamān ḥāzırdır* (Şarlottenburg ≈ Sa'dullāh Paşa); *Nokşānıma vardır i'tirāfım / Bī-hüde degil velik lāfım*

(Şeyḫ Ġālib²⁰⁷²: 237); *Benim de 'aczyme var i'tirāfım lik şevkimden / Hülüşüm bundan özge nice taḥkik eylesem bilmem* (Nef'ī: K. 39/41); *Dēdi ki var kendiye şor bī-güzāf / Fazlına eyler mi o da i'tirāf* (Nābī: Ms. 9/74); *Kim eylese i'tirāf-ı nokşān / Ma'zūr tutar kerem-nihādān* (Muḫaddime²⁰⁷³); *'Āqıl eyler dā'imā 'ālemde 'aczin i'tirāf*. (I/387. s.).

i'tizā': (< Ar.) bir kabīle veyā kimseye mensūb olmak; eşnā-yı cidāl ve kıtālde bir kavme veyā kabīleye intisāb iddi'āsında bulunmak: *Nāzım-ı menāzım-ı cihānım deyü bād-bān-güşā-yı i'tizā olmağın* (Şefīk-nāme). (I/388. s.).

i'tizāz: (< Ar.) nefsinin 'azīz tutmak, 'izzet-i nefis göstermek: *Nāzenīnler gösterir elbette nāz ve i'tizāz*. (I/388. s.).

i'tizāl: (< Ar.) 'uzlet etmek, taqımdan ayrılmak, çekilmek § ehl-i sünnetden ayrılan ve 'Mu'tezile' denilen fırkanıñ ḥālī, mezhebi: *'Allāme Zemaḫşerī erbāb-ı i'tizālden idi*. || *Kānūn-ı kanā'atden bīrūn ma'cūn-ı ārzū-yı gün-ā-gün ile nice türlü hayāl-i muḫali mütekāzī olup tarīk-i i'tidālden*

2072 Hüsn ü 'Aşk.

2073 Ziya Paşa ≈ Tahdīs-i Ni'met ve İhtār u Mazeret: 22.

i'tizāl gösterdiler (*Şefîk-nâme*). (I/388. s.).

i'tizām: (< Ar.) 'azîmet, kaçd ve teveccüh, gitmek için yüz döndürmek. *Nāsūt idi bir zamān maḳāmūñ / Lāhūte mi şimdi i'tizāmūñ* (*Rūḥa Hıṭāb*²⁰⁷⁴ ≈ Mu'allim Nācî: 21). (I/388. s.).

i'tisās: (< Ar.) gece gezip dolaşmak, karaöl vazîfesini îfâ etmek. Yeñiçeri zamānında geceleri şehriñ muḥāfaẓa-i emn ü āsāyişine me'mūr olan ṭakım efrādına 'ases ve bunlarıñ büyüğüne de 'asesbaşı ıtlāk olunurdu. (I/388. s.).

i'tisāf: (< Ar.) ma'nā-yı luğavîsi 'doğru yoldan şapmak' ya'nî 'şeh-rāh-ı 'adl ve ḥaḳḳāniyyetden inḥirāf etmek'dir. Lisānımızda 'zūlm ve ta'addî' maḳāmında kullanılır. Cem'i *i'tisāfāt*'dır: *Vaḳtiyle arz-ı Filistîn'i istilā eden Şalibiyyūn'uñ ehl-i İslām ḥaḳḳında irtikāb etmedikleri i'tisāfāt kalmamışdı. || Vicdān mümkün degil ṭarîḳ-i zūlm ve i'tisāfı kabūl ve şāh-rāh-ı 'adl ü inşāfdan 'udūl etmez* (Mu'allim Nācî); *Muğan şahrāsında ḥayme-nişîn olan Tatarlarıñ Bayçu Hān kumandasıyla yine eṭrāfı pā-zede-i ḥuyūl-ı i'tisāf etmekte bulundukları*

(*Meşāhîr-i İslām* ≈ Ḥamîd Vehbî); *Fikr-i havl-i rûz-ı maḥşer miḥnet-i dünyā-yı dūn / İ'tisāf-ı teng-destî ṭālî'-i nā-mihribān* (Kāzım Paşa: K. 1/63). (I/388. s.).

i'tişāb: (< Ar.) ma'nā-yı aṣlîsi 'ḳanā'at etmek, bir ḳavm-i 'aṣabe 'aṣabe olmak'dır. İştîlāḥāt-ı fenniyyece 'ṭomar ṭomar olup siñirleşmek' ma'nāsına kullanılır. (I/389. s.).

i'tişār: (< Ar.) içini çıkarmak için bir şeyi şıkmaq, şıkılmaq. Bu ma'nāda *ta'sîr* ziyāde kullanılır. (I/389. s.).

i'tişām: (< Ar.) el ile tutmaq, temessük etmek: *Muḥālifîn yalnız dehşet-i vürūd-ile ḥablü'l-metîn-i emāna i'tişām êtdiklerinden* (*Meşāhîr-i İslām*, cüz 13 ≈ Ḥamîd Vehbî); *Maḥşûrîn fidye-i necāt olarak yanlarındaki Kete ḥākimini teslîm êtdiklerinden pādîşāh Kete ḥişārına tevciḥ-i veche-i 'azîmet ile ḥişāra karşı ḥākimî -berdār- etmekle Keteliler derḥāl ḥabl-i metîn-i muṭāva'ata i'tişām eylediler* (*Meşāhîr-i İslām* ≈ Ḥamîd Vehbî); *Mazḥar-ı fevz ü felāḥ olmak dilerseñ ey şalāḥ / 'Urve-i vusḳā-yı şer'a ile dā'im i'tişām. Ş Günāhdan şaḳınmaq, ḳorunmaq: Evliyā-yı 'izām i'tişām-ı tām ile mazḥar-ı mertebe-i velāyet olmuşlardır. || 'Āşîḳ şeydāsı kemāl-i şafā ve neşāt ile*

ser-germ-i merām olur. Lākin yine dāmen-i ‘afet vü i’tişāmı pāk olmak (Şahbā-nāme ≈ ‘Ākif Paşa). (I/389. s.).

i’tizād: (< Ar.) bir şeyi kol üzerine almak § yardım istemek. Lisânımızda 'yek-dīgere mu‘āvenet' ma'nāsında isti'māl olunur. İ'tizād-ı erbāb-ı ticāret = təcirleriñ birbirini koltuqlaması ya'nī yek-dīgere mu'āvenetde bulunması. (I/389. s.).

i'tiṭāf: (< Ar.) ridāya bürünmek, bir şey örtünmek. İsti'mālî enderdir. (I/389. s.).

i'tifār: (< Ar.) yere çarpmak, şiddetle bir şeyi kavramak. Elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/389. s.).

i'tikāb: (< Ar.) vèresiye māl şatmamak, satılan bir şeyi parasını almadıkça vèrmemek: *Erbāb-ı i'tikāb bir vakit āh-ı nedāmet çekmez.* (I/389. s.).

i'tikād: (< Ar.) düğümlenmek, bir şey'e bağlanıp kalmak. § Kālbēn şıḥhatini taṣdīk ile inanmak, gönül bağlayıp hüküm etmek. Ḥasenāt ve seyyi'âtta kullanılır. *Ehl-i İslām'ın āhirete i'tikādı var. || İ'tikād-ı ehl-i sünnet, hüsn-i i'tikād, sū-yı i'tikād, erbāb-ı i'tikād. || Benim i'tikādım budur. || Mezheb ve i'tikād mādresi şırf şahşa 'ā'id olmak mülābesesiyle aṣlā ta'arruz*

etmeyip (Meṣāḥīr-i İslām ≈ Ḥamīd Vehbī); İ'tikādım bu ki mānendi bulunmaz biriniñ (Nef'i: K. 18/22); Bu imdādı recā etmezdim aṣlā baht u ṭālī'den / Degildim rüzgāra ḥaḳ bilir bu i'tikād üzre (ve-lehu: K. 44/3); Yek-dīgere ne rütbe muḥālifse şahş u 'aḳl / 'Ālemde ol-kadar müteḥālifdir i'tikād (Lā-edrī²⁰⁷⁵); Dēdi ki ey sālīk-i pāk-i i'tikād (Ġālib Dede); Geh nūr u zulmet oldu kaṣāyā-yı i'tikād (Lā²⁰⁷⁶); İ'tikādında degil ehl-i felāḥ / Olmayan dest-zen-i esb ü silāḥ (Nābī²⁰⁷⁷: 1058); Muḥkem et²⁰⁷⁸ esās-ı i'tikādın (Fuṣūlī²⁰⁷⁹: 811). (I/389. s.).

i'tikādī: (< Ar., F.) i'tikāda mensūb ve müte'allık: *emr-i i'tikādī, baḥş-i i'tikādī, umūr-ı i'tikādiyye, mes'āl-i i'tikādiyye.* (I/390. s.).

i'tikādiyyāt: (< Ar.) i'tikāda müte'allık ḥuşuşāt, mülāḥazāt. (I/390. s.).

i'tikāb: (< Ar.) tozlamak, toz kaldırmak. Kullanılmaz. (I/390. s.).

i'tikād: (< Ar.) bir maḥale, bir şey'e devām ve mülāzemet. Bu da elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/390. s.).

2075 Ziya Paşa: TCB. 1/5.

2076 Ziya Paşa: TCB. 1/5.

2077 Hayriyye.

2078 Eserde: kl.

2079 Leylā vü Mecnun.

i'tikār: (< Ar.) eşnā-yı harbde 'askerîñ birbirine qarışması. Kullanılmaz. (I/390. s.).

i'tikās: (< Ar.) 'aksilenmek, bir şey kalb olmak, tersine dönmek. Nādiren kullanılmışdır. (I/390. s.).

i'tikāf: (< Ar.) terk-i ülfet ve ihtilāt ile bir yerde habs-i nefis etmek, bir mahale kapanıp 'ibādetle meşğul olmak: *İ'tikāfa girdi, ehl-i i'tikāf.* Ş Ramazānda ādāb-ı şer'iyeye tevfiķan cāmi'de habs-i nefis ile şā'im ve 'ibādetle meşğul olmak: *İ'tikāf sünen-i seniyye-i nebeviyyedendir.* (I/390. s.).

i'tikāl: (< Ar.) 'müskilleşmek, çekilmek, süsmek' ma'nālarını ifāde ederse de kullanılmaz. Yalnız *i'tikāl-i şevr* ta'bīri nādiren maķām-ı tezyīf ve teşbīhde isti'māl olunmuşdur ki ma'nāsı 'öküzün süsmesi' demekdir. Türkçede "Süser öküz gibi bakıyor." ta'bīri ma'rūfdur. (I/390. s.).

i'tikām: (< Ar.) tørtöp etmek Ş birikdirmek, denk yapmak için toplamak: *i'tikām-ı eşyā, i'tikām-ı aķmeşe.* (I/390. s.).

i'tilā': (< Ar.) yükselmek, yüksege çıkmak: *i'tilā-yı şān.* ‖ *Filān pek az müddet zarfında i'tilā eyledi.* ‖ *Lākin ne onlar gibi irtikā ve i'tilāya müteħammil*

(*Pejmürde ≈ Ekrem*); *Nizāmıñ merātib ve menāşibca mebādī-i terakķi ve i'tilāsı Selçuk Devleti'niñ henüz şüret-gır-i te'essüs olmaķda bulunduğu bir zamāna müşādif olmağla* (*Meşāhır-i İslām ≈ Hāmīd Vehbī*); *Āteş gibi sevme i'tilāyı / Gel olma ā sevdiğim hevāyī* (Mu'allim Nācī²⁰⁸⁰: 18); *İ'tilā etmekse efkārıñ eger / Peyrev²⁰⁸¹ ol erbāb-ı isti'dāda sen* (Şeyh Vaşfi); *Ķorkusundan düşmene cāy-giriz oldu halā / Ķanda kaldı bundan evvelki tecebbür, i'tilā²⁰⁸²* (Surūrī: Tar. 7/49); *O rütbe pest olursuñ her ne rütbe i'tilā etseñ* (Nābī²⁰⁸³). (I/390. s.).

i'tilāc: (< Ar.) kavğā etmek. (I/391. s.).

i'tilāş: (< Ar.) aza ķanā'at eylemek. (I/391. s.).

i'tilāt: (< Ar.) nizā' etmek. (I/391. s.).

i'tilāl: (< Ar.) hasta olmak Ş 'avķ etmek Ş isnād-ı tōhmet eylemek. (I/391. s.).

i'tilām: (< Ar.) bilmek Ş şu aķmak. (I/391. s.).

i'tilān: (< Ar.) āşikāre olmak. (I/391. s.).

i'tilāķ: (< Ar.) 'alāķalanmak, 'āşık olma. (I/391. s.).

2080 Ketüber.

2081 Kāmūsta (N.2.): pīr.

2082 Dīvānda: yadlā.

2083 Bulunamadı.

i'timā': (< Ar.) kaçd etmek, gönülden istemek. (I/391. s.).

i'timār: (< Ar.) başına bir şey giymek § ziyāret etmek. (I/391. s.).

i'timāt: (< Ar.) küfrān-ı ni'met § nāmūsa doğunma. Bunların elfāz-ı müsta'meleden olmadıkları ma'lūmdur. Lākin evvelce başka bir maḥalde daḥī 'arz edildigi vech ile ba'zı luḡat kitāblarının mündericātı çok gösterilmek maḡsadına mebnī bu miṣillū kelimāt-ı ḡayr-i me'nūseyi daḥī ihtivā eyledikleri görüldüğünden ve erbāb-ı tettebbu'uñ ba'zılarınca bunların kitābda bulunmaması bir kuşūr, naḡīşa 'addédildiginden kitābımıza da dercine mecbūriyyet görülmüşdür. (I/391. s.).

i'timād: (< Ar.) ḡalben dayanmaḡ, 'amden inanmaḡ, güvenmek, emniyyet: 'Aḡıl "Murabba' başka, müşelles başka" ḡazıyyesiniñ ḡaḡıḡatına ne ḡuvvetde ḡükm eyliyorsa vicdān da "Vaṡan başka, ḡāric-i vaṡan başka" sözüñüñ şıḡḡatına o ḡuvvetde i'timād ediyor (Kemāl); Öyle adamıñ sözüne i'timād olunmaz. İ'timādü'd-devle = devletiñ emīn adamı. İ'timād-nāme = bir devletiñ diḡer devlet nezdine gönderdigi sefirine sefāretini

mutaṡammın vėrdigi resmī mektūb. Böyle aḡlāḡı bozulmamış adamlarıñ sözlerine i'timād olunmaz mı (Bosna Mektūbu ≈ Cevdet Paşa); Allāh'adır tevekkülümüz i'timādımız (Bāḡī: G. 192/2); Şubḡ-ı şādıḡ gibi bu taḡḡıḡe eyle i'timād (Nef'ī: K. 26/4); Terk eyleye kibr ile 'inādı / ḡaşr etmek neḡse i'timādı (Lā²⁰⁸⁴); Bu 'āleme i'timād olunmaz / Derd-i ecele devā bulunmaz (Lā²⁰⁸⁵); İ'timād etmez iseñ eyledigim da'vāya / İḡtidārım edeyim fenn-i suḡanda taḡrīr (Nef'ī: K. 40/44); Ne sa'ādet saña²⁰⁸⁶ şādıḡ diyeler / İ'timād etmek lāyıḡ diyeler (Vehbī²⁰⁸⁷: 395); El-ḡazzer renc-i ḡusūf-ı āḡdan ey māḡ-rū / İ'timād etmezseñ eyle imtiḡān āyīneyi (Üsküdarī Sırri); İ'timād eyleme ḡün²⁰⁸⁸ sözlerine (Vehbī²⁰⁸⁹: 1080). (I/391. s.).

i'timāden: (< Ar.) i'timād ederek, güvenilerek: Filānıñ ifādātına i'timāden bu işi yaptım. ‖ Onuñ ḡüsn-i ḡāline i'timāden bunları oraya götürüp teslīm etmek tensīb edildi. (I/392. s.).

i'timām: (< Ar.) 'imāmelenmek, şarıḡ şarınmaḡ § otlar uzayıp kemālini

2084 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'irī: 42.

2085 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 57.

2086 Kāmūsta: ne.

2087 Lutfiyye.

2088 Eserde: çok.

2089 Lutfiyye.

bulmak; dağlar yeşillenmek. Birinci ma'nâda nâdiren kullanılmışdır²⁰⁹⁰. (I/392. s.).

i'tinâ: (< Ar.) zahmetli işe çalışmak dikkat-i ihtimâm etmek, bir işin başdan şavma olmaması için özenmek: *Bu hizmeti kemâl-i i'tinâ ile ifâ ederse mücib-i memnûniyyet olacağı kendisine tefhîm edildi. || O mâha doğru nazar etmek edeb-i 'aşka muvâfık değildir. Selîm: Emân-ı hıfz-ı nigâha i'tinâ et (Bârîka ≈ Şeyh Vaşî); Dünyâda gerçekden şâyân-ı hürmet olan insânlar -hangi sınıf halka mensûb olursa olsun insâniyyetîñ kadrini pek büyük bilip oña göre kavlen ve fi'len muhâfazasına i'tinâ edenlerdir (Pejmürde ≈ Ekrem); 'Ulemânîñ şerefi ve imtiyâzı ancak 'ilm ü 'adâletîñ şânına i'tinâdan nâşîdir (Cevdet Paşa); Eyler iken i'tinâ özüne / Uğrar kendi büyük sözüne (Lâ²⁰⁹¹). (I/392. s.).*

i'tinâf: (< Ar.) bir işe 'unf ile başlamak. 'Arabîde ma'ânî-i sâ'ireye de delâlet ederse de lisânımızda hiç kullanılmaz. (I/392. s.).

i'tinâk: (< Ar.) iki adamın şüret-i haşimânede birbiriniñ boynuna

şarılması ki Türkçede kullanılan *boğaz boğaza gelmek* ta'bîri bunuñ mukâbili 'addédilebilir. *Lehçe-i 'Osmânî*'de *i'tinâk* ile *mu'ânağa* ma'nâca farksız gibi gösterilmiş ise de öyle değildir. *Mu'ânağa* muṭlaḳā 'muḥabbetle boyun boyuna şarılmaḳ' demektir. (I/392. s.).

i'tinân: (< Ar.) adamın önüne durmaḳ Ş insânın mâhiyyeti meydâna çıkmaḳ. Kullanılmayan elfâzdandır. (I/392. s.).

i'tivâ: (< Ar.) bükmeḳ, bükülmeḳ. Nâdiren isti'mâl olunur. (I/392. s.).

i'tivâr: (< Ar.) elden ele vërmeḳ, nevbetle elde gezdirmek. Kullanılmaz. (I/393. s.).

i'tivâl: (< Ar.) feryâd ile ağlamaḳ. İsti'mâl olunabilir. (I/393. s.).

i'tivân: (< Ar.) icrâ-yı 'avn, yardımlaşmaḳ. Kullanılmaz. (I/393. s.).

i'tihâd: (< Ar.) der-'uhde édilen şeyi mütemâdiyen gözetmeḳ. Kullanılmaz. (I/393. s.).

i'tiyâd: (< Ar.) alışmaḳ, 'âdet edinmeḳ, edinilmek: *Tütûn isti'mâlini i'tiyâd etmemeli. || Haremeyne şurre irsâli 'ahd-ı hümayûnlarında i'tiyâd édilmiş (Çelebi Sultân Mehmed ≈ 'Abdu'r-raḥman); Lâkin eş'arımızda bülbül güle*

2090 Kâmûsta (N.2.): isti'mâl olunmuşdur.

2091 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rûm: 132.

'aşık, gül ise 'aşık-ı bî-çâresine cefâyı
i'tiyād etmiş bir yār-ı nā-muvāfık olmak
üzere gösterilmek mu'tāddır (Pejmürde
≈ Ekrem); Ne sihr eyler yine gör vaşf-ı
zāt-ı bî-naẓīrīnde / Hele tab'ım biraz
evşāfa olsun i'tiyād üzre (Nef'î: K.
44/39); Pey-revdir o vahşet i'tiyāda /
Nūr-ı nıgehim uçar hevāda (Mu'allim
Nācī²⁰⁹²: 5). (I/393. s.).

i'tiyān: (< Ar.) göz dikmek; dik dik
bakmak. Nādiren kullanılmışdır.
(I/393. s.).

i'sār: (< Ar.) sürçdürmek, ayak
kaydırmak § bir adamı dūçār-ı
mezellet etmek maqşadıyla
büyüklere faşl ve zemm eylemek.
Nādiren kullanılmışdır. (I/393. s.).

i'cāb: (< Ar.) ta'accübe düşürmek,
düşürülmek: *Midhat Efendi'niñ
yazdığı maqāle herkesi i'cāb etti. || Öyle
safsağalar ehl-i 'uqūlu i'cāb eder. ||
Erbāb-ı kalemīñ i'cābı. || Ol tarz-ı
'Acem'dir olmaz i'cāb / Rindān-ı 'Acem
gözetmez ādāb (Şeyh Gālib²⁰⁹³: 202);
Lafz-ı rengīne de olmazsa muḳārin
nazmım / Hüsn-i ta'bīrim eder yine
cihāmı i'cāb (Nef'î: K. 32/56). (I/393.
s.).*

i'cāz: (< Ar.) 'āciz kılmak, kılınmak. Bu
ma'nāda nādiren kullanılır: *Ḳudret-i
külliyeñiñ ervāh-ı müştākını i'cāz,
ef'ide-i müteḥassisini rehīn-i ihtizāz
etmek şānından olan (Pejmürde ≈
Ekrem). § Mu'cize 'addolunacak
derecede belīg söz söylemek, sözün
belāğatçe iktidār-ı beşer ḥāricinde
görülecek mertebede bulunması.
Cem'i i'cāzāt'dır. Ḥadd-i i'cāz =
müntehā-yı merātib-i belāğat. İ'cāz-ı
Ḳur'ān, i'cāzāt-ı Ḳur'āniyye. || Bir şi're,
bir fıkra-i edebiyeye, ḥāşılı bir söze bu
kadar mütenevvi' meziyyāt u evşāfı
def'aten iktisāb ettirmek i'cāza ḳarīb bir
ḳuvve-i ma'neviyye eşeri olduğu
içündür ki erbāb-ı belāğat lisānımızda
i'cāz-perverlikle mazhar-ı tavşīf ü ibcāl
olurlar (Pejmürde ≈ Ekrem). §
Mu'cize ḳabīlinden zuhūr eden
hüner ve ma'rifet, emr ve
keyfiyyetdir ki nazīrini vücūda
getirmekden herkesi 'acze düşürür.
İ'cāz-kār = öyle şey yapan. İ'cāz-kārī
= öyle şey yapıcılık. İ'cāz-kārāne =
öyle adama yakışacak şüretde. İ'cāz-
nümā = öyle hüner ve iş gösteren.
Kimdir Yehūd'u münkir-i i'cāz-ı Ḥaḳ
eden / Kimdir Mesīh'i nefh kılan zāt-ı
Meryem'e (Lā²⁰⁹⁴); Anı cem' eylemiş*

2092 Kebüter.

2093 Hüsn ü 'Aşk.

2094 Ziya Paşa: TCB. 1/9.

işte Vaşşāf / Tarz-ı i'cāzda haḳḳü'l-inşāf (Vehbî²⁰⁹⁵: 313); *Görse i'cāzâtını bilmezdi Hārūt-ı ḳazā / Kilk-i mu'ciz-dem midir destinde, ejderhā mıdır* ('Avnî: K. 18/25); *Benim ol nādire-gū şā'ir-i ma'nā-perdāz / Reşk eder mertebe-i şî'rime sihr ü i'cāz* (Nef'î: K. 57/1); *Büse-i la'l-i şāhid-i i'cāz / Vakf-ı cāvīd-i āsitānumdır* (Riyāzî); *İ'cāz degil midir ki Bārī / Tağyīrden anı ḳıldı 'ārī* (Lā²⁰⁹⁶); *Hem öldürür üftādesini hem eder ihyā / Maḥşūşdur ol āfete i'cāz-ı muḥabbet* (Nef'î: G. 20/6); *Hasta-i nātıkaya rūḥ-fezādır ḥāmem / Zāt-ı 'İsā gibi i'cāz-nümādır ḥāmem* (Büyük Reşid Paşa); *Meşnevî-i manevî-i Mevlevî midir yāḥūd / 'Ālem-i i'cāzdan bir āyet-i 'uzmā mıdır* ('Avnî: K. 18/42); *Baḳdığım dem nüsha-i ḥayret-fezā-yı ḳudrete / Rūḥumu i'cāz eden maḥfî me'ālîñ 'aynısın* (Ekrem²⁰⁹⁷). (I/393. s.).

i'cāf: (< Ar.) mütemādiyen ḥastaya baḳmak. (I/394. s.).

i'cāl: (< Ar.) taḳaddüm etmek, geçmek. Lisānımızda hiç ḳullanılmaz. (I/394. s.).

i'cām: (< Ar.) yazıyı nokṭalamak, yazıya nokṭa ḳonulmak: *Mü'elliḳin-i*

ḳadīme i'cām-ı ḥaṭṭı 'abeş veyā bî-hüde zahmet 'addēdiklerinden aḥlāfa yādigār bıraḳdıkları kütüb-i nefiseniñ çoğunda nokṭa ḳullanmamışlardır. Kelimātîñ i'cāmı mübtedilerce sühulet-i ḳırā'atı mücibdir. (I/394. s.).

i'dā': (< Ar.) 'ḳoşdurmak, 'özür etmek' ma'nāsını ifāde ederse de lisānımızda aṣlā ḳullanılmaz. (I/394. s.).

i'dād: (< Ar.) ḥāzırlamak, ḥāzırlanmak: *i'dād-ı mühimmāt, i'dād-ı esliḥa, i'dād-ı sefā'in. || Muḳaddimetü'l-ceyşi olmak üzere dal ḳılıç i'dād olunan* (Şefîḳ-nāme); *Meskenet ḥaşletin²⁰⁹⁸ eyle i'dād / Ol mülāyim-dil ü deroiş-nihād* (Nābî²⁰⁹⁹: 559). (I/394. s.).

i'dādî: (< Ar., F.) i'dāda mensüb: *mekātib-i i'dādiyye, mekteb-i i'dādî, sınıf-ı i'dādî. (I/394. s.).*

i'dām: (< Ar.) yok etmek, edilmek; öldürmek, öldürölmek: *i'dām-ı cānî, cezā-yı i'dām, ḳātiliñ i'dāmı. || Cengiz Sindiyē'de iken ordusuna ṭārî olan ḥastalığı userā-yı İslāmiyye'niñ ḡalebeligine ḥaml ederek taḳlîl-i miḳdārını emr etmekle her ṣadırdan yirmi esîr i'dām olunmuşdur* (Dāhiye-i Cengiziyye ≈ 'Abdu'r-raḥman);

2095 Lutfiyye.

2096 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevî: 27.

2097 Tecellî: 6.

2098 Kāmüsta: ḥil'atin.

2099 Hayriyye.

Haccāc'ın vāşıl-ı şimāh-ı ittilā'ı olunca hemān katllerini iş'ār ve şu iş'ārında işrār eylediginden nîzek ile yedi yüz kişi kāmilen i'dām edilmiştir (Meşāhîr-i İslām ≈ Hamîd Vehbî); Ya'nî Siyāvuş Paşa'nın katl ü i'dāmı ve zörbalarıñ hücum-ı 'umûm ile istikbâli üzerine (Mukaddime-i Ravzatü'l-kāmîlîn); Bir şey'i tutar var iken i'dām eder insân. Yâ Râb! Yok iken bir çöpü i'cād edecek yok (İsmâ 'îl Şafâ). (I/395. s.).

i'zâb: (< Ar.) men' ve ferâğat etmek Ş suyu temizlemek Ş 'azâba düşürmek, düşürölmek. Şoñ ma'nâda nâdiren kullanılmışdır. (I/395. s.).

i'zâr: (< Ar.) ma'zûr tutmak, tutulmak. 'Arabîde ma'ânî-i sâ'ireyi de ifâde ederse de lisânımızda hiç kullanılmaz. (I/395. s.).

i'râ: (< Ar.) şoymak, 'üryan etmek. Nâdiren kullanılmışdır. (I/395. s.).

i'râb: (< Ar.) ma'nâ-yı aşlısı feşâhatle tekellüm ve haķîķati izhâr etmektir. İştilâhât-ı naḥviyyece 'kelimât-ı 'Arabîyyeniñ şoñlarındaki ḥarf veya ḥarekeniñ değışmesi' demektir: *i'râb-ı lafzî, i'râb-ı takdîrî. || Haṭṭıña dolaşsa dil ḥüsnüñ kitâbında n'ola /*

Ekseriyyâ baḥş-i tefsîr olur i'râb üstüne (İbn Kemâl: K. 1/3). (I/395. s.).

i'râs: (< Ar.) düğün ta'âmı yapmak, zifâf etmek. (I/395. s.).

i'râş: (< Ar.) çardak gibi gölge edecek şey yapmak. (I/395. s.).

i'râş: (< Ar.) ıztırâb ile bî-ķarâr olmak. Bunlar²¹⁰⁰ kullanılmayan elfâzdandır. (I/395. s.).

i'râz: (< Ar.) yüz çevirmek, vâzgeçmek: *i'râz-ı kabâyiḥ, i'râz-ı fezâyiḥ. || 'Arz ehli olan meclis-i meyden eder i'râz (Remzî Baba); Âzâdeniñ tab'ına muvâfık ve kabûle lâyiķ olmamağla izhâr-ı inķibâz ve ol müfsidden i'râz edip şu vechle i'tirâz etti ki (Terceme-i Gülistân ≈ Şeyḥü'l-islâm Es'ad); Cenâb-ı risâlet-penâh şallî 'aleyhi'l-âlihi mel'ûnlardan i'râz-ı tâmla cümlesin rânde-i dürpâş-ı takrî' kılmağā işâret buyurdular (Siyer-i Veysî). (I/395. s.).*

i'zâz: (< Ar.) 'izzetlemek 'izzetlenilmek, ikrâm ve ihtirâm ile taṭyîb ve talṭîf etmek ki Türkçede 'ağırlamak' denilir. "Misâfiri ağırladı. Tok ağırlama güçdür." gibi ta'bîrât zebân-zeddir: *i'zâz-ı züvvâr, i'zâz-ı med'uvvîn. || Nice şabr eyleyem ey âfet-i bîğâne-nüvâz / Beni pâ-mâl-i*

2100 Kasdolanun: i'râs, i'râş, i'râş.

*cefa, ğayra*²¹⁰¹ *èdersiñ i'zāz* (Vāşif: Ms. 226/1); *Evvel güher-i hazîne-i rāz / Aħir-res-i taħt-ğāh-ı i'zāz* (Nābî); *Çeşm-i ħünunum ħayālîñ şāhını i'zāz èder / Her gülüşde bir kumāş-ı surħ-ı pāy-endāz èder* (Yahyā); *Gülse i'zāz ile ol faħr-i melek / Nüh-felek dēr idi el-'izzetü lek* (Hākānî: 369); *Ferş eyleyip zemîne bir perniyān-ı aħżar / İ'zāz èder taḃī'at sultān-ı nev-bahārı* (Lā²¹⁰²). (I/395. s.).

i'zām: (< Ar.) birini niyet-i kaviyye ile bir maḥale sevķ etmek, göndermek, gönderilmek: *Nihāyet Keysūm*²¹⁰³ *cihetinde bir kal'ada şıkışdırmağla i'vānını karīn-i inhizām ve kendisini der-dest ile Bağdād'a i'zāz eylemiş* (Meşāhīr-i İslām, Me'mūn ≈ Hamīd Vehbî); *Kul kethudāsı 'Abdullāh ağanıñ mevācib içün bir miqdār akçe ile 'acāleten İstanbul'a i'zāmı* (Ravzatü'l-kāmilīn). (I/396. s.).

i'sār: (< Ar.) güçleştirmek § medyūnu şıkışdırmak. Kullanılmaz. (I/396. s.).

i'sā: (< Ar.) akşām ta'āmı yedirmek veyā vermek. Elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/396. s.).

i'sāş: (< Ar.) adamı işinden alıkoymak. Ma'ānî-i sā'ireyi de ihtivā ederse de lisānımızda kullanılmaz. (I/396. s.).

i'sār: (< Ar.) ikinci zamānında bulunma § kızın gelin olacak çağa gelmesi § 'kaşırğa' dēnilen rüzgār-ı şedīd. Bu soñ ma'nāda hemzeniñ fethiyle de cā'izdir. Faḫaṭ kavlı-ı ercaḫa göre hemzeniñ kesriyledir. (I/396. s.).

i'sām: (< Ar.) şalıvèrmemek kaşdıyla yapışıp tutmak. Kullanılmaz. (I/396. s.).

i'zāl: (< Ar.) düşvār olmak, güçleşmek, 'āciz kılmak. Kullanılmayan elfāzdandır. (I/396. s.).

i'tā: (< Ar.) vermek, verilmek. Aħz u i'tā = alışveriş. *İ'tā-yı ma'ās, mebālīg-i maṭlūbeniñ i'tāsı.* || *Ocağlar mevācibeniñ vakit ve zamānıyla i'tā ve tevzī'i* (Şefīk-nāme); *Aşğāb-ı sefā'in ise bu vechle resm-i i'tāsına mecbūr olmuşlar ise de bu resimleriñ zemā'imini protesto taḫtında olarak vèrmişler* (Süveyş Kanalı Lāyiḫası ≈ Cevdet Paşa); *Meşā'ir vaż' edip terkīb-i cism nev'-i insānda / Yed-i her dīgere ètmiş münāsib āletin i'tā* (Nābî: K. 1/59). (I/396. s.).

i'tāb: (< Ar.) helāk ètmiş. Hīç kullanılmaz. (I/397. s.).

2101 Kāmūsta: ğayrı.

2102 Ziya Paşa: G. 46/6.

2103 Gilan Eyaleti, İran.

i'zām: (< Ar.) büyük görmek, büyük tutmak, büyütme, büyütülmek: *Ehemmiyyetsiz bir māddeyi i'zām etmek 'abeşdir. || O sözüñ i'zāma degeri yok, latīfeniñ i'zāmu münāsebetsiz olur. İsti'zām da bu ma'nāda kullanılır. Fakat gerek i'zām gerek isti'zām, ta'zīm makāmında ašlā kullanılmaz. Şurası da bilinmek lāzımdır ki hāşıl-ı maşdarıñ ikinci kısmı ekseriyyetle: 'kırıntı, dırlıtı, şızıntı, bozuntu' gibi 'tahkīr' ve 'taklīl' ma'nāsını ifāde ediyorsa da ba'zen i'zām ma'nāsını mutaẓammun olur: gürültü, akıntı gibi (Mīzānü'l-belāğa ≈ 'Abdu'r-raḥman Süreyyā). (I/397. s.).*

i'fā: (< Ar.) 'afv etmek, edilmek: *i'fā-yı kabāhat, mücrimiñ i'fāsı. (I/397. s.).*

i'kāb: (< Ar.) halef olma. (I/397. s.).

i'kād: (< Ar.) kaynadıp koyultma. (I/397. s.).

i'kār: (< Ar.) kadını hasta etmek. (I/397. s.).

i'kāl: (< Ar.) 'akıllı görmek. (I/397. s.).

i'kām: (< Ar.) kışır etmek. Bunlar 'Arabīde ma'ānī-i sā'ireyi daḥī ifāde ederse de Türkçede hiç kullanılmaz. (I/397. s.).

i'kār: (< Ar.) torçulu etmek. (I/397. s.).

i'kāl: (< Ar.) güçleştirmek. Lisānımızda ašlā kullanılmaz. (I/397. s.).

i'lā: (< Ar.) yükseltmek, yükseldirmek, 'ālī kılmak, kılınmak: *i'lā-yı livā, i'lā-yı kelimetu'llāh, i'lā-yı qadr. || Bināberīn artık zamān-ı 'adl-i iktirānını i'lā-yı livā-yı kelimetu'llāh maqşadına ḥaşr u vakf ile 405'de bilād-ı Hind'den Tātşīr cihetlerine giderek oralarını daḥī feth ve ḡanā'im-i vefīre istiḥşāl eyledi (Meşāhīr-i İslām ≈ Ḥamīd Vehbī); Şefīk-nāme'niñ müsellemin-i erbāb-ı 'irfān olan kıymet-i inşā'ıyyesini i'lā ve taqdīr ètdirecek bir şerḥiñ tanzīmi (Muḳaddime-i Ravzatü'l-kāmilīn); Ba'zısına feyz-i maḥşūş ḥazīz-i cehl-i muṭlaḳda bir ḥareket-i ḳasriyyeden 'ibāret iken ba'zısını mertebe-i ḳaşvā-yı taşarruf ve tefekküre i'lā eyler (Mektüb ≈ Kemāl); Kürküne, bōrküne bakma ašlā / 'Örf ü zarf ādemi ètmez i'lā²¹⁰⁴ (Vehbī²¹⁰⁵: 523); Ey nev-suḥan-ı belāḡat-ārā / Ḳadr-i udebāyı ètdiñ i'lā (Mu'allim Nācī²¹⁰⁶: 7). (I/397. s.).*

i'lāl: (< Ar.) 'illetlendirmek, 'ālī etmek Ş kelimāt-ı 'Arabīde tahfīf için ḥarf-i 'illeti taḡyīr etmek: *'Ulūm-ı āliyyede*

2104 Eserde: 'ulemā.

2105 Lutfiyye.

2106 Telāki.

i'lāl ve idgām bahışleri ziyāde devām ve tekerrür eder. (I/398. s.).

i'lām: (< Ar.) bildirmek, bildirilmek Ş bir mahkemedən şadır olan hükm ve kararı hāvī vèrilen resmī kâğıd. Bidāyet mahkemesiniñ i'lāmında zıkr olunan *i'lāmāt* ikinci ma'nāsına göre resmī kâğıdlar: *i'lāmāt-ı şer'iyye icrā me'mūriyyeti. || Bugün duydum zuhūrun bāğda i'lām eder bülbül (Ekrem²¹⁰⁷: 1); Nakşın çıkarıp eylemeden zātını ma'lūm / Başlarsañ aña eylemeye fakrını i'lām (Rūhī-i Bağdādī: TB. 1/10); Haq-gūluğa vardır intisābım / Ma'lūmu ne lāzım etmek i'lām (Mu'allim Nācī²¹⁰⁸: 9); Dèr idi ey perī yüzlü dil-ārām / Ne yerededir maqāmıñ eyle i'lām (Yaḥyā); Şakk-ı tedbīr ile şüret bulur iḥkām-ı emel / Hüküm ü taqdīre muvāfıq ise i'lām-ı emel (Eşref Paşa); Zūr-ı endīşe vü āşār-ı hayālimdir eden / N'eydüğün nükte-şināsān-ı zamāne i'lām (Nef'ī: K. 50/50); Geh çıkar nakşın beyāza geh olur rūyuñ siyāh / Êtme rāzıñ herkese i'lām mānend-i nigīn (Hāmī). (I/398. s.).*

i'lān: (< Ar.) açığa vurmaq, āşikār etmek, edilmek: *Hafāyā-yı mekşūfeyi*

i'lān edemem. || Gazetelerle i'lān-ı keyfiyyet edilmesi. || İ'lān-ı iflās, i'lān-ı muḥabbet. Ş İ'lān ve i'lān-nāme = bir māddeniñ, bir şey'in halkça bilinmesi için mahşūşan tertīb ve neşr olunan kâğıd: Mösyö Du Lespes çāresiz bu yolu ihtiyār ederek her sefīneniñ evrāk-ı resmiyyesinde münderic olan miqdār-ı istī'āb-ı i'tibārīye göre resim almağa başlamış ise de bunuñ i'lānında muvakkāt bir şey olduğunu derc etmişdi (Süveyş Kanalı Lāyihası ≈ Cevdet Paşa); Tiyatro i'lān-nāmeleri duvārlara yapışdırılır. || Bütün kā'ināt seniñ vaḥdetiñi, seniñ 'azametiñi i'lān eylemekdedir (Alfred Dumas ≈ Mu'allim Nācī); Emr-i dīn āşikārdır. Binā'en-'aleyh bu mektubumuzu i'lāna daḥī me'zūnsuñuz (Cevdet Paşa); Baña ne i'lān-ı 'adāvet ediyorsun ne de izhār-ı muḥabbet! Sen söyle. Huzuruñda sözü nasıl söyleyem (Bārīka ≈ Şeyḥ Vaşfī). Cem'i i'lānāt'dır: i'lānāt-ı resmiyye. || Cülūs êtdikde ol Şāh eyledi i'lān-ı Tanzīmāt / Emīn ü muṭma'in kıldı ser-ā-ser zīr-i destānı (Lā-edrī²¹⁰⁹). (I/398. s.).

i'mā': (< Ar.) kör etmek, edilmek: *İspanya'da engizisyon zamānında i'mā*

2107 Bülbül.

2108 Ateş-pāre, Kaside.

2109 Ziya Paşa ≈ Fihrist-i Şāhān-ı Āl-i Osmān: 62.

gibi, i'dām gibi cezālar ehven-ı mücāzāt
'addèdilirdi. (I/399. s.).

i'mād: (< Ar.) direk dikmek.
Kullanılmaz. (I/399. s.).

i'mār: (< Ar.) şenlendirmek, iyi bir hāle getirmek. *Harāb'ın zıddını, 'aksini hāşıl etmek, ābād eylemek. Eşhāş ve eşyāda kullanılır: i'mār-ı mülk, i'mār-ı belde, i'mār-ı hāne, i'mār-ı nefis, i'mār-ı akṛabā, i'mār-ı fukarā. Cem'i i'mārāt'dır. Orada ebniyye inşā edecek vakit tamām bu mevsimdir. Vakit geçirilir ise oranın i'mārı hakkında bir sene daha žāyi' etmiş oluruz (Adana Mektubu ≈ Cevdet Paşa); Şu vakit āsāyişden bi'l-istifāde i'mārāt ve ıslahāt ile meşğūl olmaḡdalar iken (Çelebi Sultan Mehmed, Meşāhīr-i İslām ≈ Hamīd Vehbī); Tārīḡ-i şerwet açdı her tarafda yapıdırıp yollar / Demiryollarla i'mār eyledi emşār u büldānı (Lā²¹¹⁰). (I/399. s.).*

i'māk: (< Ar.) derinletmek: *i'māk-ı ābār, i'māk-ı bi'r. Ş 'Bir şey'in, bir māddenin künhüne varmak' ma'nāsında nādiren kullanılır. O maḡāmda ekşeriyā ta'mīḡ isti'māl olunur. (I/399. s.).*

i'māl: (< Ar.) işleyip yapmak: *Fes-hāne fabrikası güzel çūka i'māl ediyor. Ş*

İşletmek, işledilmek; kullanmak, kullanılmak: i'māl-i desāyis-i iblīs-kārāne, i'māl-i fikir. Bunun cem'i i'mālāt'dır ki 'işleyişler, işlenilip yapılan şeyler' ma'nalarını ifāde eder: Bu fabrikānı i'mālātı ziyāde. || İ'mālāt-ı nuḡāsiyye, i'mālāt anbārı. || Duvārlar altına laḡım kazdırmaḡa başlayınca maḡşūrlardan kendine güvenenler edevāt ve i'mālāt-ı muḡāşarayı taḡrīb için hārice birkaç def'a hücum gösterdiler (Şalāḡa'd-dīn-i Eyyūbī'nin Kudūs Muḡāşarası ≈ Kemāl); Hāşılı mizmār-ı münnāḡşada bu mişillū edevāt-ı kelām i'mālī ile bir iki gün ḡaşḡaşa mütemādi olup (Şefīḡ-nāme); İ'māl-i cām u bādeyi kim öğreden Cem'e (Lā²¹¹¹); 'Aḡlını eyle hemīşe i'māl (Vehbī²¹¹²: 940). (I/399. s.).

i'nāt: (< Ar.) 'meşāḡkata uğratmak, uğradılmak' ki 'Arabīde evvelce 'kırılıp pekişmiş olan kemigi mu'aḡḡaren yine kırmak' maḡāmında kullanılır. Ş Şanāyi'-i bedī'iyyeden 'lüzūm-ı mālāyelzem' denilen ḡāfiye-i muḡayyede ve seci'-i muḡayyed san'atı. (I/399. s.).

2110 Ziya Paşa ≈ Fihrist-i Şāhān-ı Āl-i Osmān: 83.

2111 Ziya Paşa: TCB. 1/9.

2112 Lutfiyye.

i'nād: (< Ar.) mu'arıza etmek. (I/400. s.).

i'nāz: (< Ar.) bir tarafa meyl etmek. (I/400. s.).

i'nās: (< Ar.) kızıl izdivācdan imtinā'ı. (I/400. s.).

i'nāf: (< Ar.) 'unf ve serdī göstermek. (I/400. s.).

i'nān: (< Ar.) hiss-i recūliyyetden mahrūm olduğuna hüküm etmek. (I/400. s.).

i'vā': (< Ar.) sebep-i cehl ile gérilemek. (I/400. s.).

i'vār: (< Ar.) bir adamı tek gözlü etmek. (I/400. s.).

i'vāz: (< Ar.) faķır etmek. Bunlar lisānımızda kullanılmayan elfāzdandır. (I/400. s.).

i'vicāc: (< Ar.) egrilik. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta isti'māl olunur: *i'vicāc-ı şecer*, *i'vicāc-ı meslek*. || *Mecmū'-ı ifādeyi dīger bir vezniñ i'vicācātı içinde fenālaşdırmamak için* (Pejmurde ≈ Ekrem); *Cādde-i 'adl u sedāddan cihet-i temerrüd ve 'ināda 'udül u i'vicāc gösterip* (Ravzatü'l-kāmilīn); *Şāh-ı şücā'ıñ hemīşe tarīķ-i rızā-cüyīden i'vicāc göstermesi huşul-i maķşadı te'hīr etmekde iken* (Meşāhīr-i İslām ≈ Hāmīd Vehbī). (I/400. s.).

i'hād: (< Ar.) kefīl olmak, endīşeden kurtarmak. Aşlā kullanılmaz. (I/400. s.).

iğāre: (< Ar.) 'şeb-hūn, çāpūl etmek, ğayretlendirmek' ma'nāsını ifāde eder. Nādiren kullanılır. *Görünürde hilāl-i dendān iğāre olmağa şālih bir giyāh-ı huşk kalmamağa* (Şefīķ-nāme). (I/400. s.).

iğāze: (< Ar.) eksiltmek, azaltmak. (I/400. s.).

iğāza: (< Ar.) ğayzlandırmak, daraltmak. (I/400. s.).

iğbāb: (< Ar.) nevbet-i marāz, gün aşırı gelmek. (I/400. s.).

iğbār: (< Ar.) tozutmak § toz renkli olmak. Bunlar elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/400. s.).

iğbirār: (< Ar.) tozlanmak: *iğbirār-ı evrāk-ı eşcār*. Mecāzen 'kırılma, gücenme, kırgınlık': *iğbirār-ı hātır*, *sebeb-i iğbirār olan mādde*. || *Yoksa size vāllahi'l-'azīm zerre-i iğbirārım yokdur* (Re'īsü'l-küttāba Mektüb ≈ 'İsmet); *Olsam da ğubār, olur mu zā'il / Göñlümdeki iğbirār? Heyhāt* (Mu'allim Nācī²¹¹³: 4); *Sermā-zede gülşen-i tabī'at / Mefturdur iğbirār içinde* (Ekrem²¹¹⁴: 1); *Sīnede hāk-i*

2113 Äteş-pāre, İkinci Heyhāt.

2114 Bir Manzume.

*vaṭandan iğbirārım var daha / Dōstlar
'ayb ētmeñ aḥbābı ferāmūş ētdiğim
(Nevres-i Qadīm: G. 80/4); Bir dem
yüzüñ gülünce 'ālem bahār olurdu /
Mişl-i küsūf her cā zāhirdi iğbirārıñ
(‘Abdü’l-ḥaḳ Ḥāmid). (I/400. s.).*

İğtizā’, iğtidā’: (< Ar.) ğidālanmak,
beslenmek: *iğtidā-yı şabī.*
Lisānımızda bu ma’nāda “dāl” ile
teğaddī çok kullanılır. *Gāh merg-zār-ı
nüzhēt-fezāsından iğtidā-yı ve laḥmi
ṭayrın mimma yeştehūn²¹¹⁵ ētmekle
riyāz-ı zindegānı da kām-rān olup
(Şefīḳ-nāme). (I/401. s.).*

iğtirāb: (< Ar.) ğurbete düşmek,
memleketinden ḥārice gitmek: *Lākin
bu iktirāb olacaḳdır sebab yine / Vādī-i
hicre ‘avdet içün iğtirābıma (Ekrem²¹¹⁶:
G. 1/6). (I/401. s.).*

iğtirār: (< Ar.) 'ġaflete düşmek, bī-
hūde iṭmā’a aldanmak’
ma’nāsınadır. Lisānımızda
'ġurūrlanmak, maġrūr olmak,
güvenmek’ ma’nāsına isti’māl
olunur: *‘Uḳūl-ı sālīme aṣḥābı ‘indinde
yesār mūcib-i iğtirār olamaz. (I/401.
s.).*

iğtirāz: (< Ar.) üzengiye ayak atmak,
vaḳt-i ‘azīmet ḥulūl ētmek. Aşlā
kullanılmaz. (I/401. s.).

iğtirāk: (< Ar.) nefesi, şoluġu ziyāde
derūne çekmek § ğark olmak, şuda
boġulmak. Nādiren isti’māl olunur.
*Gāh ḥavf-ı ihtirāk u gāh hevl-i iğtirāk /
Miḥnet-i vapur ḳalmaz renc-i rūstā-
ḥīzden (Muḥliş Es’ad Paşa). (I/401.
s.).*

iğtizā’: (< Ar.) dōst ayırmak, seçmek.
Elfāz-ı müsta’meleden degildir.
(I/401. s.).

iğtizāl: (< Ar.) iplik egirmek, iplik
bükme. Kullanılmaz. (I/401. s.).

iğtisāl: (< Ar.) yunmak, yıkanmak §
bedeni taḥḥīr ve ğusl ētmek: *İğtisāl
‘ādāt-ı İslāmiyyedendir. ‖ İki emre
birden edip imtişāl / Hemān ibtidā
eyledim iğtisāl (‘İzzet Mollā²¹¹⁷: 182).
(I/401. s.).*

iğtişāş: (< Ar.) karışıklık, fenālıġı kabūl
ētmek: *iğtişāş-ı efkār. § Ḥālīşıyyetden
çıḳmak: iğtişāş-ı meskūkāt. ‖ Bir
ḥāldeki Sultān ‘Alā’a’d-dīn gerek
dāḥilen ve gerek ḥāricen ne vaḳit bir
şerāre-i fesād ve iğtişāş zuhūr ētmış olsa
behemeḥāl Ġāzī’niñ miyāh-i şemşīr-i
şecā’atiyle itfāsını emr eder idi*

2115 Vakıa: 21. (Ar.) Arzu ettikleri kuş etlerinden...

2116 Pejmürde’deki Şi’rler.

2117 Miḥnet-keşān.

(*Meşāhīr-i İslām, Ertuğrul Ġāzī ≈ Hamīd Vehbī*). (I/401. s.).

igtişāşāt: (< Ar.) karışıklıklar, fenâlıklar: *igtişāşāt-ı vākı'a, igtişāşāt-ı fikriyye*. || Birkaç senesi imhā-yı *igtişāşāt-ı dāhiliyye* ile geçen dokuz senelik müddet-i saltanatında gördüğü işler 'ağıllara durğunluk verir' (*Meşāhīr-i İslām, Alparslan ≈ Hamīd Vehbī*). (I/401. s.).

igtişāb: (< Ar.) gâşb etmek, zör ile almak: *Eşkıyānıñ igtişāb êdikleri emvāl ve eşyā kāmilen istirdād êdildi*. Cem'i *igtişābāt*'dır. *Naşrıñ ilerleyerek bir haylī yerleri dest-i igtişābına geçirdigini gördüğü-içün haqīkat-i hālī ber-taḫṣīl ḫalīfeye 'arz eyledi* (*Meşāhīr-i İslām, Me'mūn ≈ Hamīd Vehbī*). (I/402. s.).

igtiṭā': (< Ar.) örtünmek, bir şey'e sarınmak: *igtiṭā-yı 'abā, igtiṭā-yı iḥrām*. (I/402. s.).

igtilā': (< Ar.) sür'atle yürümek, çabuk gitmek. Elfāz-ı meşhūreden değildir. (I/402. s.).

igtilāf: (< Ar.) ğılāflanmak, kılıf içine girmek: *igtilāf-ı seyf*. (I/402. s.).

igtilāl: (< Ar.) ma'ānī-i aşıyyesi içmek § birbiri üstüne esvāb giymek § hayvān ziyāde şuşamak, koyunların sütü iyi sağılmamasından dolayı

hasta olması. *İştīlāhāt-ı tıbbiyyedendir*. (I/402. s.).

igtilām: (< Ar.) galebe-i hırş ve şehvet. (I/402. s.).

igtimād: (< Ar.) silāh kına girmek § geceye girmek. (I/402. s.).

igtimāz: (< Ar.) teşnī' ve takbīh etmek. (I/402. s.).

igtimāş: (< Ar.) ḫaḳīr tutmak, ḫaḳāret etmek. Bunlar elfāz-ı ma'rūfeden değildir. (I/402. s.).

igtimāz: (< Ar.) göz kapamak, göz yummak, uyumak § zahmetsiz bir şey ḫāşıl olmak. Kullanılmaz. Birinci ma'nāda *igtimāz* çok kullanılır. (I/402. s.).

igtimām: (< Ar.) ğamlanmak, derdli, ğuşşalı olmak: *igtimām-ı 'āşık, igtimām-ı dil*. (I/402. s.).

igtinā': (< Ar.) zengīnleşmek, zengīn olmak. Nādiren isti'māl olunmuştur. (I/402. s.).

igtinām: (< Ar.) ğanīmete êrmek, ğanīmet şüretiyle almak § yağmā etmek: *Eşnā-yı ḫarbde igtinām olunan eşyā, ormandaki ḫayvānātı igtinām için...* § Ġanīmet bilmek, kapmak. Bu ma'nāda nādiren kullanılır. *İgtinām-ı fırsat, igtinām-ı vesīle*. || *Karacaḫışār'a baġteten hücum êderek aḫz-ı şār ve intikām ve bir haylī mevāşī*

ve aġnām iġtinām etti (Sultān ‘Osmān Ġāzī, Meṣāhīr-i İslām); Yāhūd iġtinām-ı emvāle inhimāk ile perākende ve perīṣān olacaqları (Ravzatü’l-kāmilīn); Bugün vājgūn-ı cünbiṣ-i rūzgār ile ġunūde-i cilbāb-i iġtinām oldu (Şefīk-nāme). (I/402. s.).

iġtiyāb: (< Ar.) ġıybet etmek, arkadan zemm eylemek: *İġtiyāb sū-yı ahlākın delīlidir.* (I/403. s.).

iġtiyāz: (< Ar.) ġayıṣ ile ġazablanmak: *Cenāb-ı Hakk iġtiyāzı men’ buyuruyor.* (I/403. s.).

iġtiyāl: (< Ar.) birden başıp helāk etmek: *Seffāh bu talebi kaṣiyye-i iġtiyāle kesb-i vukūf ve itlā’ eylediğine ḥaml ve ‘atf ederek korkmuş ise de (Meṣāhīr-i İslām ≈ Hamīd Vehbī); Bu gūne ezfār-ı ġāzīhet ü iġtiyāl ile tahdīṣ-i sāmī’a-i teşvīṣ etdiler (Şefīk-nāme). (I/403. s.).*

iġdār: (< Ar.) ḥāliyle terk etmek. Elfāz-ı müsta‘meleden degildir. (I/403. s.).

iġrā’: (< Ar.) tergīb ve tahriṣ etmek, kıskırtmak. Lisānımızda yalnız seyyi’āta teşvīk maḳāmında kullanılır, demek doğru degildir. Bu lafz ḥüsnıyyāt ve kubḥıyyātta isti‘māl olunur. Meṣelā: “Akṣemse’d-dīn gibi bir pīr-i rūṣen-zamīr, dā’imā tebṣīrāt-ı

Muḥammedıyyeyi tezkar ile ḥazret-i Fātih’i ġazāya iġrā ediyordu.” denildiği gibi “Onu filānıñ ‘aleyhine iġrā eyledi.” de denilir. *Ol tāzende kilāb-ı deṣt-i ṣeḳāvet ṣedd-i bāzū-yı meṣedet için “ülā’ike ke’l-en’ām” nibāh-ı iġrā ile semt-i ḥalbe-i hevālarına cezḳb ederek (Şefīk-nāme). (I/403. s.).*

iġrād: (< Ar.) ‘hōṣ ötmek, güzel naġme-perdāz olmak’ ma’nāsınadır. Lisānımızda bu ma’nāda ve ekşeriya kuşlar hakkında taġarrūd ve taġrīd kullanılır. (I/403. s.).

iġrās: (< Ar.) topraġa dikmek, dikilmek: *iġrās-ı eṣcār.* Bu ma’nāda ġars çok kullanılır. (I/403. s.).

iġrāk: (< Ar.) şuya boġmak, ġark etmek, edilmek: *iġrāk-ı merākib-i bahriyye, iġrāk-ı sefen-i ḥarbiyye.* Ş “Aklen mümkün, ‘ādeten muḥāl olan mübālaġa’ ma’nāsına bir ıṣtılāh-ı fennīdir. Cem’i *iġrākāt*’dır. *Şu’arānıñ sözleri iġrākdan ḥālī olamaz. ‖ Ve bir de ‘Acemīyāne iġrākāta boġmaḳdan ‘ibāret ise (Pejmürde ≈ Ekrem); Etmīṣ ‘ömrün o ṣāḥib-i lāf / İġrāk u mübālaġa ile itlāf (Muḳaddime²¹¹⁸); İġrākda mürġ-i pest-pervāz (Şeyḥ Ġālīb²¹¹⁹: 192);*

2118 Ziya Paṣa ≈ Ahvāl-i Şu’arā-yı Rüm: 86.

2119 Hüsn ü ‘Aşk.

*İğrāk dēnirse müdde'āma / Bul nazmını
bunda baḳ kelāma (Lā²¹²⁰). (I/403. s.).*

iğrākāt: (< Ar.) ma'nā-yı ıştırāhisine
göre iğrāklar: *iğrākāt-ı 'Acemāne.*
(I/404. s.)

iğrākīyyāt: (< Ar.) yine o ma'nāya göre
iğrāk şüretiyle söylenilen sözler,
şaçmalar: *Öyle iğrākīyyāta
sersemlerden başḳa kim ḳulaḳ aşar. ॥
Ḥakīmīñ iğrākīyyātı uşanç vèrdi.*
(I/404. s.).

iğrām: (< Ar.) borç ödetmek, lāzımü'l-
edā olan şey ödedilmek. Yine o
ma'nāda *tağrīm* daha ziyāde
kullanılır. (I/404. s.).

iğzā': (< Ar.) ğazāya, cenge
göndermek, gönderilmek: *iğzā-yı
ibṭāl.* (I/404. s.).

iğzār: (< Ar.) çoğalmak. Kullanılmaz.
(I/404. s.).

iğsās: (< Ar.) güzel ta'am yedirmek,
yedirmek: *iğsās-ı misāfir, fuḳarānıñ
iğsāsı.* (I/404. s.).

iğşā': (< Ar.) örtmek, kapamak.
Nādiren isti'māl olunur. (I/404. s.).

iğşās: (< Ar.) kıskırtmak § 'acele
ètdirmek. İsti'mālī enderdir. (I/404.
s.).

iğşās: (< Ar.) taẓyīḳ ètmek, bir maḥall
halkını şıḳıntıya düşürmek,
düşürülmek. Kullanılmaz. (I/404.
s.).

iğzā': (< Ar.) göz kırpmak,
görmemezlige gelmek: *Şıbyānıñ ba'zı
evzā' ve ḥarekātını iğzā ètmek ta'ḳīb ve
ta'yīb ètmekden daha fā'idelidir.* (I/404.
s.).

iğzāb: (< Ar.) ğazaba getirmek,
kızdırmak, kızdırılmak: *Aḥmaḳı
iğzāb ètmeye gelmez. ॥ Ḳapınıñ açılması
māddesi ḥarīfī o ḳadar iğzāb ètdi ki -
mübtelā olduĝu marazıñ iştıdādıyla-
merg-i nā-gehāniye uğrayacak
zannètdim. ॥ Yek-dīĝerini iğzāb èdecek
ba'zı tahḳīr-āmīz sözler te'āṭisinden
şoñra (Ta'līm-i Ḳırā'at ≈ Mu'allim
Nācī); Bu mu'āmele-i vaḥşīyāne
Ḥorāsān ḳahramānını ziyādesiyle iğzāb
eyledi (Meşāḥīr-i İslām, Ebū Müslim ≈
Ḥamīd Vehbī). (I/404. s.).*

iğtā': (< Ar.) bir şey uzatarak dīĝer
nesneyi örtmek § ağacıñ dalları
uzayıp yere erişmek § aşmaya şu
yürüyüp yaşarmak. İsti'māl
olunmaz. (I/404. s.).

iğfāl: (< Ar.) ğaflete düşürüp yanlış iş
işletmek, ğaflete düşürülmek;
aldatmak, aldadılmak: *Düşmanı iğfāl*

eden 'ākıldır. ‖ İşkordre²¹²¹ hākimi İskender Bey'in iğfālī sebepleriyle bi'z-zarūre muḥārebeye girişmiş (Meşāhīr-i İslām, Hudāvendigār ≈ Hamīd Vehbī); Bilmedi mümkün mi iğfāl eylemek ḥāşā seni (Hāzret-i Fātih'e Hiṭāb ≈ Şafā). (I/404. s.).

iğfālāt: (< Ar.) iğfāl'in cem'i. Ğaflete düşürüp aldanışlar: Merd-i 'ākıl iğfālāt-ı bed-ḥ'āhaneye kapılmaz. ‖ Ba'zı müteneffizān-ı kabā'il iğfālāt ve ilkāāt-ı vākı'aya kapılarak 'Abbāsilerin da'vetini izhār etmişler (Meşāhīr-i İslām, 'Abdu'r-raḥmanü'l-Emevī ≈ Hamīd Vehbī). (I/405. s.).

iğfāliyyāt: (< Ar.) ğaflete düşürüp aldatmak için söylenen sözler. Ba'zen müfredi bulunan iğfālī dahī isti'māl olunur: Öyle zekī, 'ākıl bir adama karşı serd edilen iğfāliyyātdan semere beklemek i'lān-ı ḥamākat etmektir. ‖ Herāt'a gidileceği yolunda ortalığa bir şā'iyā-i iğfāliyye çıkararak Ġazne'den hareket ve eşnā-yı rāhda Kuşdar üzerine müsāra'aten taḥvīl-i 'azīmet ederek Kuşdar'a bi'l-muvāşala kal'ayı bağıteten muḥāşaraya mübāderet eyledi (Meşāhīr-i İslām ≈ Hāmīd Vehbī). (I/405. s.).

iğlā': (< Ar.) narhı ziyāde etmek, bir şey'in bahāsını yükseltmek, bahāya çıkarmak, çıkarılmak: iğlā-yı es'ār, müskirātın iğlāsı. İğlā-yı es'ār ziyāde kullanılır ki 'beyne'n-nās alınıp satılan şeylerin kıymet yüksekliği' demektir. § Kaynatmak, kaynadılmak: iğlā-yı mā, mā-yı bāridin iğlāsı. Bu ma'nāda tağliye daha kuvvetli ve ziyāde müsta'meldir: tağliye-i leben. (I/405. s.).

iğlāz: (< Ar.) kaba, fenā, dürüst söylemek: Edīb geçinen bir adama evbāşāne iğlāz-ı kelām ve ifāde-i merām etmek hīç yakışır mı? Cem'i olan iğlāzāt nādiren kullanılır ki 'kaba, çirkin sözler' demektir: iğlāzāt-ı evbāşāne. (I/405. s.).

iğlāf: (< Ar.) ğılāflandırmak, bir şey'i kınına şokmak, kılıfına koymak: iğlāf-ı seyf, iğlāf-ı hançer. (I/405. s.).

iğlāk: (< Ar.) kapamak, kapanılmak: iğlāk-ı bāb-ı cidāl. § İştılāhı çok, kapalı söz söylemek. Bundan müştakḳ olan muğlāk ziyāde isti'māl olunur: iğlāk-ı kelām. (I/405. s.).

iğlākāt: (< Ar.) ikinci ma'nāya göre iğlāk'ın cem'i, ya'nī 'ıştılāhlı kapalı sözler' demektir: Şefīk-nāme ser-ā-pā iğlākātdan mürekkebirdir. (I/405. s.).

iglāl: (< Ar.) gallelenmek, tarlada maḥşulāt erişmek. Nādiren kullanılır. (I/405. s.).

ig mā': (< Ar.) bayılma, bayılma. İştılāḥāt-ı tıbbiyyedendir. (I/405. s.).

ig māḍ: (< Ar.) bir şey'i kınına koymak, eşyā-yı keşireyi bir yere şokuşdurmak: *ig māḍ-ı seyf*. (I/406. s.).

ig māz: (< Ar.) ğamz ve ta'yīb etmek. Nādiren kullanılır. (I/406. s.).

ig māz: (< Ar.) göz yummak, görmemezlige gelmek, görmüyor gibi görünmek. 'Göz' ma'nāsına olan 'ayn ile ve yalnız kullanılır: *İnsān sevdiğiniñ kuşurlarına ig māz eder. || Bu şart ki ef'āl ve harekātını muvāfık 'adālet ve ḥaqqāniyyet görmezseñiz beni iḳāz etmelisiñiz. Eger ig māz-ı 'ayn ederseñiz nezd-i İlāhīdeki mes'ūliyyetimi şimdiden size tahmīl ediyorum (Meşāḥīr-i İslām, 'Ömer bin 'Abdu'l-'Azīz'in Huṭbesi ≈ Ḥamīd Vehbī); Ig māz u teğāfūl gerek āsāyişe yoksa (Pertev Paşa). (I/406. s.).*

ig māḡ: (< Ar.) ğamlı etmek, edilmek: *ig māḡ-ı ḳalb, ig māḡ-ı 'āşıḳ*. (I/406. s.).

ig nā': (< Ar.) zengīn etmek, edilmek: *Cenāb-ı Allāh dilerse faḳīri ig nā eder. ||*

*Ēdip yerli yerince²¹²² kārgāh-ı ḥikmetin tertīb / Kimin etmiş gedā-yı kāse der²¹²³-kef kimisin ig nā (Nābī: K. 1/40); Seni ig nā eden Allāh-ı ḳadīr / Eylemiş anı da ḥikmetle faḳīr (ve-lehu²¹²⁴: 222); Māl ise ādemi etmez ig nā / Evvelā gelmeyecek ḳalbe ğnā (Vehbī²¹²⁵: 623). § Müstağnī ḳılmak, ḳılınmak: *Bu adamıñ iḥṭārātı ḥüsn-i telakḳī edilirse başka kimseye mürāca'atdan ig nā eder. Bu ma'nāda az kullanılır. (I/406. s.).**

ig vā': (< Ar.) azdırmak, azdırılmak, ayartmak, ayardılmak: *İttikāyayı şeyṭān ig vā edemez, 'aklıñ ig vāsı kolay degildir. || Ol hevā-perestānı tamām ümmīd-i mesās birle üftāde-i ğıyābetü'l-ceb ig vā etmekle (Şefīḳ-nāme); Hīç aña nazīr olmaz iken ṭālī'i gör kim / Anı da ḳomaz ḥāline ig vā-yı zamāne (Nef'ī: K. 42/35); Ētdiren kim baña taḥlīş-i beden / Nefs-i emmāreniñ ig vāsından (İsmā'īl Şafā). (I/406. s.).*

ifāte: (< Ar.) fevt etmek, etdirmek; zāyi' etmek, edilmek: *İfāte-i vaḳit kār-ı 'āḳıl degildir, ifāte-i fırşat eden bi'l-āḥire nādım olur. || Ve ifāta-i vaḳit etmeksizin fi'e-i müttefiḳayı istiḳbāle*

2122 Dīvānda: yerinde.

2123 Kāmūsta: bir.

2124 Hayriyye.

2125 Lutfiyye.

çıkıp Bursa havālīsinde vāķi'
Koyunhişār pīş-gāhunda düşman
sürülerine mülākī oldu (Meşāhīr-i
İslām'dan, Sultān 'Osmān Ġāzī ≈
Hamīd Vehbī). (I/406. s.).

ifāha: (< Ar.) kaynatmak, kanı
fışkırtmak. İsti'māl olunmaz. (I/406.
s.).

ifāde: (< Ar.) ma'nā-yı aşlīsı
fā'idelendirmek. Lisānımızda
'añladış, beyān etmek, edilmek'
ma'nālarında kullanılır: *Filānıñ*
ifādesine göre, ifāde-i hāl etti, haķīķatiñ
ifādesi lāzım geldi. || Edīb: *Erbāb-ı şī'r ü*
inşāya mahşüş lisānda ifāde-i merām
etmeye mümārese peydā eylemiş olan
herkesdir (Pejmürde ≈ Ekrem); *Şefīk-*
nāme'niñ bā'is-i te'līfi olan vaķ'anıñ
esbāb-ı zuhūrunu temhīd ve ifādeye
mübāderet iķtizā edip (Muķaddime-i
Ravzatü'l-kāmīlīn ≈ Maħmūd
Celāle'd-dīn Paşa). *İfāde ve beyān*
ta'bīri münāsebetsiz, beyān lafzı pek
lüzümsuz olduğundan böyle
yazmamalı. İfāde'yi yalnız
kullanmalıdır. § *Hüsn-i kitābet,*
sözü güzel söylemek, yazmak: Üstād
Ekrem'ıñ tarz-ı ifādesi taklīde şāyāndır.
|| *Bu beyt bugünkü tarz-ı ifādeye*
muvāfık olmakla berāber bir mazmūn-ı
şāhāneyi de mutazammındır (Yavuz

Sultān Selīm Haķķında ≈ Şeyh Vaşfī);
Hüsn-i ifāde birinci derecede güzel
düşünmekle ve ikinci derecede güzel
düşünüp de güzel yazarlarıñ āşārını
nümüne tutmakla müyesser olur
(Nümüne-i Edebiyāt-ı 'Osmāniyye);
Oķusun da dērsin ne parlaķ ifāde /
Ėdersin o āşārdan istifāde (Şafā). §
'Fā'idelendirmek' ma'nāsında ve
ifāde ve istifāde ta'bīri nādiren
kullanılır ki bu şüretde isti'mālī
'oķuyup oķutma' demekdir. İfāde
vērme ve ifādesi alınmak = bir
mādde, bir vaķ'aya vāķıf olan şahşıñ
veyā eşhāşıñ o mādde haķķındaki
ma'lūmātını söyleyip zabt ve taħrīr
etmek. Birinci ma'nāya göre cem'i
olan *ifādāt* çok kullanılır: *ifādāt-ı*
vāķı'a, ifādāt-ı şifāhiyye, ifādāt-ı şāf-
derūnāne. || *Hışār'ıñ çoķu Türkçe*
bilmediginden erkān-ı eyālet-i meclisde
re'is olan Uzun 'Abdullāh Efendi bu
ifādātımızı bülend-āvāz ile (Bosna
Mektubu ≈ Cevdet Paşa); Ġāyet de
metīndir kelāmı / Rengīndir ifāde-i
merāmı (Muķaddime²¹²⁶); *Nesīm-i*
*merħametinden alıp ifāde*²¹²⁷*-i cūd /*
Cihānı reşk-i cinān eylemiş nesīm-i şabā
(Fuzūlī: K. 1/56); *Ey hāme güzel ifāde*

2126 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı İran: 26.

2127 Dīvānda: ifāza.

eyle / Ey dil oku istifade eyle (İsmā'îl Şāfa). (I/407. s.).

ifāze: (< Ar.) fevzlendirmek, mazhar-ı fevz etmek. Nādiren isti'māl olunan elfāzdandır. (I/407. s.).

ifāza: (< Ar.) kabı taşincaya kadar doldurmak, taşıp yayılmak, dağılmak. *İfāza-i nūr* bu ma'nāda nādiren kullanılır. § Feyzlendirmek, feyz olarak vermek, verilmek: *ifāza-i 'ulūm, ifāza-i ma'lūmāt*. ‖ *İktibās-ı ma'ānī-i şerīfe* *ētdikçe şākirdlerine vesā'ir tālībine ifāde ve ifāza ederler idi* (Rumūzu'l-ḥükm ≈ Sāmī Paşa); *Güneş cemālīñ eder çeşmimi ifāza-i nūr / O nūrdan kesilir sīne bir cihān-ı sürūr* (Mu'allim Nācī²¹²⁸: Mt. 19); *İfāza-bahşī-i ḥālāt-ı 'aşkdır²¹²⁹ ey²¹³⁰ dil / Hezār-ı bāğda ḥūnīn terennūmāt u sürūd* (Sāmī: K. 1/13); *İfāza-bahş-ı ḥayāt olmasaydı nāmiyeye / Kırurdu 'arḫ-ı mevālīd-i ümmühāt-ı çihār* (Lā²¹³¹); *Eyledi ḥalka ifāza semerāt-ı rāḥat / Mezra'-ı 'ālemi ġarḫ-i gil eden ebr-i zālām* (Nābī: K. 13/19). (I/407. s.).

ifākat: (< Ar.) hasta iyilige dönmek, şifā-yāb olmak, iyileşmek. Ekşeriyā

bulmak māddeşiyle kullanılır: *Bī-çāre ifākāt bulamadı*. ‖ *Doktoruñ 'ilācından ziyāde tebdīl-i hevā ile ifākāt buldu*. *İfākāt-pezīr* = iyileşmesi mümkün. *İfākāt-yāb* = ifākāt bulucu, iyileşen. *Kim görse bilip naḥāfetimden / Nevmīd oluyor ifākātım* (Mu'allim Nācī²¹³²: 7). (I/408. s.).

iftā': (< Ar.) fetvā vermek, ḥall-i müşkil etmek: *Lākin maḥallinde beyān olunacağı vechle mesned-i iftādan* (Şerḫ-i Şefīḫ-nāme ≈ Maḥmūd Celāle'd-dīn Paşa). (I/408. s.).

iftāl: (< F.) yarık, yırtık, dağınık. *İftāliden* maşdarından müştakdır. *İftālīde* 'dağılmış, yırtılmış, yarılmış, saçılmış' demektir. (I/408. s.).

iftān, iftitān: (< Ar.) fesāda uğratmak, fitneye uğramak. Nādiren kullanılan elfāzdandır. (I/408. s.).

iftitāḥ: (< Ar.) açmak, açılmak; başlamak, başlanılmak. Tekbīr-i iftitāḥ = namāza başlamazdan evvel edilen tekbīr. İftitāḥ-ı kelām = sözün başlangıcı. Resm-i iftitāḥ = bir eşeriñ ilk açılışı ki ekşeriyā oña 'resm-i küşād' denilir. *Bu mecmū'a-i mergūbeniñ şīrāze-i tertīb ve tanzīmīne rişte-i iftitāḥ olan ta'rīfāt-ı mecelleden* (Şerḫ-i Şefīḫ-nāme); *Çünkü 'atāyā-yı*

2128 Yādīgār-ı Nācī.

2129 Kāmūsta: aşkdārī.

2130 Kāmūsta bu kelime yoktur.

2131 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīfe: 3/36.

2132 Ateş-pāre, Telāki.

*ṭabī'atūñ eñ revnaklısı olan nazār
lemḥa-i iftitāḥında ḥāk-i vaṭana ta'alluḡ
èder (Kemāl). (I/408. s.).*

ifti'al: (< Ar.) 'fāla bakmak, fāl tutmak'
ma'nāsınadır. Lisānımızda *tefe'ül*
ziyāde kullanılır. (I/408. s.).

iftihā': (< Ar.) apañsız erişmek,
musallaṭ olmak. *Füc'eten* gibi
lisānımızda o ziyāde isti'māl olunur.
(I/408. s.).

ifticār: (< Ar.) qarīḥadan söz
uydurmak. (I/409. s.).

ifticāl: (< Ar.) yeñiden bir şey vücūda
getirmek. (I/409. s.).

iftihās: (< Ar.) taḥarrī etmek.
Araşdırmaq. (I/409. s.).

iftihās: (< Ar.) ledünniyyatı, iç yüzünü
añlamağa çalışmaq. Bunlar elfāz-ı
ma'rūfeden degildir. (I/409. s.).

iftihār: (< Ar.) şeref ve şān, faḥr etmek,
édilmek; övünmek, övünülmek. Mā-
bihi'l-iftihār = vücūduyla iftiḥār
édilen şey. Bi'l-iftihār, ma'a'l-iftihār
= iftiḥār ile, iftiḥār şüretiyle.
İftihārü'l-emāsil, medār-ı iftiḥār. ||
Ḍarb-ı meşel olmağa şāyeste on iki
mısrā'ı berceste-i müşādif nazār-ı
iftihārım oldu (Bārīka ≈ Şeyḫ Vaşfī);
Sīnemi 'aşkıyla yāriñ dāğ-ber-dāğ
eyledim / Sāyesinde ol şehiñ aldım
nişān-ı iftiḥār (Fā'ik Memdūh);

İftihār-ı ḥulefā-yı 'Abbās / Ya'nī Hārūn
o şeh-i nükte-şinās (Ḥākānī: 167);
Görüp anı 'illet firār²¹³³ eyledi /
Şavuşdu deyü iftiḥār eyledi ('İzzet
Mollā²¹³⁴: 2735); *Ḳurretü'l-'ayn-ı*
rūsul, nūr-ı dü çeşm-i enbiyā / Meḥḥar-i
'ālem, vücūdu kā'ināta iftiḥār (Nazīm);
İftihār eyleriz bunuñla ki biz /
Müstefiz-i me'āsir-i 'Arab'ız (Mu'alim
Nācī²¹³⁵: 35). (I/409. s.).

iftihāriyyāt: (< Ar.) övünmek,
övünülmek şüretiyle söylenilen
sözler: *O şuvey'iriñ iftiḥāriyyatı*
tükenmez. Nazım ḥaḡḡında ekşeriya
faḥriyyāt isti'māl olunur: Nef'i'niñ
faḥriyyāt-ı muḥteşemesi bir āheng-i
sāmi'a-nüvāz ile okunur. (I/409. s.).

iftidā': (< Ar.) fedā kılmak, fideye
vèrmek. Kullanılmaz. (I/409. s.).

iftirā': (< Ar.) yalan olarak kötülük
isnād etmek, bir adamıñ yapmadığı
bir kötülüğü ḥaḡḡında yapıdı diye
yalan söylemek: *İftirā her kavim*
'indinde eñ müstekreh rezā'ildendir. ||
Zavallı iftirāya uğradı, bī-çāreye iftirā
ètdiler. || Zīrā şirzime-i Yehūd-ı bedbūd
bir kavim-i bühtān-pesend ve iftirā-
gūdur. Benim ḥalka-be-güş-ı sultānü'l-
enbiyā olduğumu duydukda

2133 Eserde: firār.

2134 Mıḥnet-keşān.

2135 Mūsā bin Ebi'l-Gāzān yāhūd Hamiyyet.

muḳarrerdir ki ḫaḳḳımda nice nā-şinīd müftereyāt-ı nā-müvecceḥ söyleyeceklerdir (Siyer-i Veysī); Ḥāricīlerden ba'zıları bu vaḳ'a-ı fāci'ada Ḥāzret-i 'Alī'yi ittiḥām ve sū-yı zan ve iftirāya ḳıyām etmişler idi (Ḳıssaş-ı Enbiyā ≈ Cevdet Paşa); Ordularına iftirā-yı emānet ile tevsen-i ḫapūk-rev-i mübāḫātı 'arşa-ı mübālağada rükūz ile leng etmişler idi (Şefīḳ-nāme); Bu yolda telef oldu 'Oşmān Ağa / O derde etmiş meger iftirā ('İzzet Mollā²¹³⁶: 142). (I/409. s.).

iftirāz: (< Ar.) işini becermek. İsti'māl olunmaz. (I/410. s.).

iftirās: (< Ar.) zōr ile yere yıkmak, yırtmak, avlamak. Ekşeriyā sibā' ya'nī yırtıcı ḫayvānlar ḫaḳḳında isti'māl olunur: *Esed iftirās ile meşhūrdur. Sibā'a 'müfteris' de dēnilir. Ḥayvānāt-ı müfterise = yırtıcı ḫayvānlar. (I/410. s.).*

iftirāş: (< Ar.) fırsat bulmak. (I/410. s.).

iftirāz: (< Ar.) farz ḳılınmak. Elfāz-ı müsta'melden degildir. (I/410. s.).

iftirāk: (< Ar.) ayrılmaḳ: *iftirāk-ı icrā-yı beden. Ş Ayrılma, ayrılmaḳ: derd-i iftirāk, iftirāk-ı cānān. Êtmek māddeşiyle nādiren ḳullanılır. İstīḳbālınıñ şoñ ümīd-gāḫı olan bir*

vücūduñ iftirākını (Pejmiürde ≈ Ekrem); İmtidād-ı eyyām-ı iftirāk iştidād-ı ālām-ı iştiyāḳı icāb etmekle (Mektūb ≈ Kemāl); İştiyāḳıñ derd-nāk etdi beni / İftirākıñ gel helāk etdi beni (Lā²¹³⁷); İki ḳol olup āteş-i iftirāk / Yine etdi ğam-ḫānemiz ihtirāk ('İzzet Mollā²¹³⁸: 3176). (I/410. s.).

iftiṣād: (< Ar.) ḳan almak. Bu ma'nāda faşd ziyāde isti'māl olunur. Ḳancıya 'faşād' dēnilir. Mevsim-i iftiṣād = şehr-i mayıs ve eylül. (I/410. s.).

iftiṣāş: (< Ar.) ayırmak. Elfāz-ı me'lūfeden degildir. (I/410. s.).

iftiṣāl: (< Ar.) sütten kesmek Ş fidanı köküyle çıkarıp başḳa yere dikmek: *iftiṣāl-i şıbyān. (I/410. s.).*

iftizāḫ: (< Ar.) 'bir nesneyi kırmak, bir şey'i kırıp ufaltmak' ma'nāsınadır. Lisānımızda 'fezāyiḫe düşmek, rüsvāy olmak' ma'nāsında nādiren ḳullanılır: *iftizāḫ-ı müfterī, iftizāḫ-ı bed-ḫāh. (I/410. s.).*

ifti'āl: (< Ar.) 'iş edinmek, kendiliginden iş yapmak' ma'nāsınadır. 'İlm-i şarfda ḫumāsīniñ birinci bābıña 'ifti'āl bābı' dēnir. (I/410. s.).

iftikād: (< Ar.) arayıp şormak, aranıp şorulmak: *iftikād-ı aḥvāl-i aḥibbā*. Bu ma'nāda *tefaḥḫud* ziyāde kullanılır. (I/410. s.).

iftikār: (< Ar.) faḳīrlık, aşığılık göstermek, aşığılanma, faḳīrlenme; faḳr u ihtiyāc ḥālinde bulunma: *kemāl-i iftikār*, 'arz-ı iftikār. || Bir ṭulū'-ı pür-zīb ü ferde bedīhī görebildiğimiz gibi bir şeb-tābīn zīr-i cenāḥ-ı iftikārında da vāzih müşāhede ederiz (Pejmurde ≈ Ekrem); Kurtulmağa vardır iktidārım / Cān kırtarana yok iftikārım (Mu'allim Nācī²¹³⁹: 22); Ey ḥudāvend-i ḥudāvendān ki dā'im etmede / Pādīşahlar dergehinde 'arz-ı zūll-i iftikār (Na't-ı Şerīf ≈ Nazīm); Cerr için açdıḳda keff-i iftikār / Ol kişi iḥsān edip etdi firār (Vahīd). (I/410. s.).

iftikāk: (< Ar.) rehin kırtarmak, fekk-i rehn etmek. Kullanılmaz. (I/411. s.).

iftikāl: (< Ar.) bir işde fevḳa'l-'āde çalışmak. Ziyāde sa'y u ḡayret etmek. Şimdi mülküñ ḥadd taşavvur etmeyiñ sāmānına / İftikāl-i pādīşāhıdır sebeb 'umrānına. (I/411. s.).

iftilāt: (< Ar.) irticāl gibi 'düşünmeksizin kelām ve şī'r söylemek' Ş ansızın olmak.

Lisānımızda bu ma'nālarda *irticāl* ve *füc'eten* ziyāde kullanılır. (I/411. s.).

iftilāz: (< Ar.) bir kimseniñ emvālinden birazını ḡaşb ve müşādere şüretiyle almak. Kullanılmaz. (I/411. s.).

iftilāş: (< Ar.) bir adamıñ elinden bir şeyi ḥile ve iḡfāl ile alıvirmek. Kullanılmaz. (I/411. s.).

iftilāk: (< Ar.) ta'accüb olunacak bir iş yapmak Ş şāyān-ı ḡayret görülecek derecede koşmak. Bu da elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/411. s.).

iftilāl: (< Ar.) raḡne-dār olmak, bükölmek Ş 'asker cenkden yılmak. Nādiren kullanılmışdır. (I/411. s.).

iftinān: (< Ar.) ıttırādsız söz söylemek, türlü türlü kelām īrād etmek. İsti'māli enderdir. *Li-nükteten veche-i kelāmı ḥiṭābdan ḡıybete, ḡıybetden ḥiṭāba taḡvīl ederek iftinān-ı 'ibādātle iftinān-ı ḳulūba çalışmakdır (Mīzānü'l-belāḡa)*. (I/411. s.).

iftiyāt: (< Ar.) bir şey fevt olup çekme Ş ḥöd-be-ḥöd iş görmek Ş taḡakküm etmek. Kullanılmaz. (I/411. s.).

iftiyāk: (< Ar.) faḳīr olmak Ş hıçkırık ile ölmek. Kullanılmayan elfāzdandır. (I/411. s.).

ifşā': (< Ar.) bī-tāb olup oturmak, yorulup kıalmak: *Renc-beriñ ifşā-yı*

hāline nazar-ı inşāf bakmalıdır. İsti'māl olunmaz. (I/411. s.).

ifṣāc: (< Ar.) yorgunluk ile ziyāde şolunmak § bırakmak. Kullanılmaz. (I/411. s.).

ifcāc: (< Ar.) kuş ötmek, kuşuñ cıvıdaması: *ifcāc-ı tıyūr, ifcāc-ı 'andelīb.* § Sür'atle yürümek, dağlar arasında yola gitmek. Birinci ma'nāda kullanılabilir. (I/411. s.).

ifcār: (< Ar.) vaqt-i fecre duhūl § bir adamı Cenāb-ı Hakk'ın nehy ve men' buyurduğu kötü şeylerle me'lūf ve günah-kārdır demek, öyle göstermek. § Kızb ve zinā irtikāb etmek. Nādiren kullanılır. (I/411. s.).

ifcās: (< Ar.) münāsebitsiz ve ma'nāsız şeylerle böbürlenmek, tefahhūr etmek: *ifcās-ı nās.* (I/412. s.).

ifhāc: (< Ar.) rücū' ve i'rāz etmek, geri durmak § süt sağarken hayvānın ayaklarını ayırmak, açmak. Kullanılmaz. (I/412. s.).

ifhāş: (< Ar.) kötü ve fenā söylemek: *ifhāş-ı kelām.* (I/412. s.).

ifhām: (< Ar.) ma'nā-yı aṣlīsī 'şā'iri sākit bulmak yāhūd mağmūm ve me'yūs edecek esbāb ile şī'r inşādından alıkoamak olup lisānımızda 'mübāḥaşe ve

münāzarada iskāt', ya'nī 'şuşdurmak, şuşdurulmak' ma'nāsında kullanılır: *Öyle mu'annidiñ ifhāmı kâbil midir? || Cenāb-ı mefharı cümlesini ifhām etti. || Ben "Fransızca bilmemek bilmekten evlādır." gibi bir söz söyleyecek olursam işte o vakit bu delil ile ifhām olunurum (Şabāḥ Gazetesi ≈ Mehmed 'Atā); Bahş etse eder cihānı ilzām / Bir sözle eder fiḥāmı ifhām (Şeyḥ Gālib²¹⁴⁰: 369).* (I/412. s.).

ifhār: (< Ar.) fahrlendirmek, şeref ve meziyyeti ḥasebiyle bir adamı dīğetine terciḥ etmek: *Mişli vardır kavlini elbette inkār eylerim / Sevdiğim maḥbūbe-i ra'nāyı ifhār eylerim.* (I/412. s.).

ifdā': (< Ar.) çocuğu elde oynadıp avutmak § esīriñ hediyesini kabūl etmek. Kullanılmaz. (I/412. s.).

ifdās: (< Ar.) örümceklenmek, örümcek üşmek. Elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/412. s.).

ifrā': (< Ar.) yarmak § levm ve tevbīḥ etmek. Kullanılmaz. (I/412. s.).

ifrās: (< Ar.) işkenbeniñ fażalātını atmak § bir adamı zemmām olan şahşıñ diline düşürmek. İsti'māl olunmaz. (I/412. s.).

ifrāc: (< Ar.) açılma, ayrılma; bir maḥalli terk etmek. İfrācū'l-bāḥire = vapuruñ iskeleden, sāhilden açılması. (I/412. s.).

ifrāḥ: (< Ar.) 'ref'-i şübhe, izāle-i endīşe' ma'nāsınadır. Ş 'Mübhem olan bir şey'in āşikār olması', 'toḥumların uç gösterip yeşillenmeye başlaması' ma'nāsında kullanılır. Ş 'Kuş yavru çıkarmak' ma'nāsına da gelir. Kullanılmaz. (I/412. s.).

ifrād: (< Ar.) müfred, yalnız olarak īrād eylemek, ayırmak. İsti'māli enderdir. (I/412. s.).

ifrār: (< Ar.) firāra mecbūr etmek, kaçırmak, kaçırılma: *ifrār-ı eşkıyā, āhūnuñ ifrārı*. (I/412. s.).

ifrāz: (< Ar.) ayırmak, ayrılma: *Ḥums-ı ḡanā'imiñ ifrāzıyla mütebakīsiniñ ḡuzāt-ı müslimīne takṣīm ve tevzī'i ḥaḳḳında emr-i hilāfet-penāhu vārid olmaḡla (Şaḥā'ifü'l-aḥbār); Esmān-ı muḥallefātadan eytāma 'ā'id ḥaşşanıñ ifrāzı lāzım gelir*. (I/412. s.).

ifrāzāt: (< Ar.) vücūddan çıkan fażalāt ya'nī bedenden ayrılan kan, kay, bevl vesā'ire gibi aḥlāṭ. Ş İş-bu aḥlāṭıñ vücūddan ayrılıp çıkarılması ḥālātı. (I/413. s.).

ifrāş: (< Ar.) döşek yapmak; sermek, döşemek: *ifrāş-i zifāf, ifrāş-i iḥrām, ifrāş-ı ḳadife*. Nādiren isti'māl olunur. Ma'ānī-i sā'iresi mu'teber ve müsta'mel degildir. (I/413. s.).

ifrāş: (< Ar.) fırsatı ermek, erdirmek. Kullanılmaz. (I/413. s.).

ifrāz: (< Ar.) vazīfe ta'yīn etmek, farz edip vermek. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/413. s.).

ifrāt: (< Ar.) ḥadd-i i'tidālī tecāvüz etmek, aşırma. *Tefrīt*'in zıddı. İfrāt, tefrīt = i'tidālden 'aşkın, i'tidālden nāḳış ya'nī bir ḥaṭṭ-ı mefrūzuñ vasaṭı nokṭa-i mu'tedile i'tibār olunduḡu taḳdīrde bir ucu 'tefrīt', dīgeri 'ifrāt' demekdir. *Hīçbir şeyde ifrāt maḳbūl degildir, derece-i ifrāta vardırmamalı*. Ş Şiddet, kemāl, fevḳa'l-'āde. Bu ma'nāda *farṭ* lafzınıñ isti'māli daha münāsibdir: *Bakdı ifrāt-ı meḥabetle aña*²¹⁴¹ / *Eriyip oldu o gevher deryā* (Ḥāḳānī: 59); *Olur ehl-i kemāl ifrātadan tefrītten ḥālī* (Mu'allim Nāci²¹⁴²); *Şöyle ifrāt ile berḳ eyler idi / Meclisi maṭla'ı şarḳ eyler idi* (Ḥāḳānī: 338); *Peder ü mādere ta'zīm*

2141 Eserde: Bir nazar kıldı meḥabetle aña.

2142 Bulunamadı.

*eyle*²¹⁴³ / *Ya'nī ifrāṭla tekrīm eyle*
(Vehbī²¹⁴⁴: 540). (I/413. s.).

ifrāḡ: (< Ar.) dökmek, dökülmek Ş
erimiş şeyi kālība dökmek Ş
mecāzen 'bir şey'e ve bir huşūşa
şekil ve şüret vèrmek' ma'nālarında
kullanılır. 'Arabīde olduğu gibi
'şuyu dökmek, kan akıtmak'
ma'nālarında isti'māl olunamaz.
*Bundan daha eşna'ı her sözü işitdikleri
kālība ifrāḡ için bir kuvve-i mübdī'a ve
muhter'ıye mālīk iken bu iktidārlarını
sū-yı isti'māl ederek (Feşāḡat Dersi ≈
'Abdu'r-raḡman Süreyyā); Kanğı
yere etse lem'a ifrāḡ / Ol lem'a olurdu
bir yanardaḡ (Mukāddime²¹⁴⁵);
Söyledim bir söz, anı biñ şekle ifrāḡ
ètdiler.* (I/413. s.).

ifrām: (< Ar.) doldurmak,
doldurulmak: *ifrām-ı ibriḡ, destiniñ
ifrāmı.* (I/413. s.).

ifrand: (< Ar.) kılıcın cevheri, alaca.
Kullanılmaz. (I/413. s.).

ifrīnkā': (< Ar.) parmak çıtırdatmak:
ifrīnkā'-ı aşāb'. (I/414. s.).

ifrīz: (< Ar.) dam kenārlarındaki şaçaḡ,
şundurma. (I/414. s.).

ifzār: (< Ar.) ufaltmak, ufaltılmak.
Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/414.
s.).

ifzā': (< Ar.) uyandırmak Ş korkutup
istimdād ètdirmek. Kullanılmayan
elfāzdandır. (I/414. s.).

ifsāc: (< Ar.) ferāḡat ètmek. Bir şeyi
terk ètmek. İsti'māl olunmaz.
(I/414. s.).

ifsād: (< Ar.) fesāda uğratmak,
uğradılmak Ş bozmak, bozulmak.
Māddiyyāt ve ma'neviyyātta
isti'māl olunur: *ifsād-ı ahālī, ifsād-ı
mī'de, ifsād-ı ahlāḡ.* Cem'i *ifsādāt*'dır:
*Edhem Ḥan'ın netice-i aḡrāz ve ifsādātı
olarak yok yere mahv oldu gitdi (Celā'd-
dīn-i Ekber ≈ Meşāḡir-i İslām);
Eyleye rāh-ı şavābı irşād / Ètmeye ya'nī
umūru ifsād (Vehbī²¹⁴⁶: 949); Ède
tedbīr ü taḡarriyle 'ilāc / Ètmeye cehl ile
ifsād-ı mizāc (Nābī²¹⁴⁷: 1559). (I/414.
s.).*

ifşā': (< Ar.) bir şey'i şāyi' ve fāş
ètmek, gizliyi açığa vurmaḡ.
Meydāna çıkarıp herkese
duyurmak: *İfşā-yı esrār eden nā-
merddir, ifşā-yı rāz ètmemeli. || Bir daha
mürtebiṡ-i sūzen-i tedbīr olmaz / Dest-i
ifşāya giren rişte-i esrārın ucu (Es'ad*

2143 Eserde: ... eyle ta'zīm / ... eyle tekrīm.

2144 Lutfiyye.

2145 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 16.

2146 Lutfiyye.

2147 Hayriyye.

Muhtıf Paşa); *Lâkin yine Hüsn-i 'âlem-ârâ / Êtmezdi bu mâcerâyı ifşâ* (Şeyh Gâlib²¹⁴⁸: 416); *Gayret komuyor dâr de êder gıybete âgâz / İfşâ-yı 'uyûb êtme midir gayret-i aḥbâb* (Vâsıf: G. 10/7). Ş Hukûk-ı cezâca ifşâ' 'bir şahşıñ mücâzât-ı kânüniyyeyi veyâ nefret-i 'âmmeyi mücib olacak cürm ve ḥâlâtı mürtekib olduğunu bir cem'iyetde lisânen veyâḥûd evrâk-ı maṭbû'a ve muḥarrere neşriyle i'lân etmek ve eṭibbâ, cerrâḥ, eczacı, kâbile gibi eşḥâş-ı şan'atları iktizâsınca vâkıf oldukları esrâr-ı şahsiyyeyi -kânûnen söylemeye mecbûr oldukları aḥvâlden gayrıda- 'ilân ve iḥbâr etmeleri' demekdir. (I/414. s.).

ifşâḥ: (< Ar.) feşâḥatle tekellüm, açık ve düzgün söz söylemek: *Velâkin miknet-i ifşâḥına dehânımızda zebân zebân-dırâzdır* (Şefîk-nâme). 'Arabîde olduğu gibi ma'ânî-i sâ'irede isti'mâl olunamaz. (I/414. s.).

ifşâş: (< Ar.) *iḥrâc* gibi 'çıkararak' ma'nâsınadır. Kullanılmaz. (I/414. s.).

ifşâm: (< Ar.) yağmur yağdıktan sonra bulutlar zâ'il olup âfâk açılma Ş hastadan ḥummâ nevbeti

zâ'il olma Ş mecâzen etmek, tükenmek. Nâdiren kullanılır. (I/414. s.).

ifzâ': (< Ar.) genişletmek Ş secde ederken el ayasını yere sürmek. Kullanılmaz. (I/415. s.).

ifzâl: (< Ar.) fazlalandırmak, lutf ve iḥsân etmek: *Ben bir 'âciz kuluñum noḡşânımı ikmâl eyle / Beni nâ-merdlere muḥtâc eyleme ifzâl eyle* (Sultân-zâde Mehmed Dâniş); *Tevekkül eyleyip şıdk-ile lutf u cûduna dâ'im / Recâ eyler ḥulûş-ı kalb ile ifzâl u iḥsân-ıñ* (Nedîm: TB. 1/5); *Maş'ad-ı ifzâline olmaz qarîn / Mesned-i iclâline olmaz yakîn* (Şafâ). (I/415. s.).

iftâr: (< Ar.) oruç açmak, oruç bozmak. Vakt-i iftâr = oruç bozacak zamânki akşam ezânıdır. Ramazânda akşamları tertib edilen çerez maḡûlesi nevâle ki oña 'iftâriyye' ve 'iftârlık' denilir. *Nuḡl-i iftâra getirmiş gibi ḥurmâ-yı suḥan* (Vehbî: K. 51/70); *Nısfî ile bu gece iftâr kıl* (Vahîd). (I/415. s.).

iftâm: (< Ar.) 'kuzunuñ memeden kesilecek zamânı erişmek' ma'nâsınadır. Lisânımızda kullanılmaz. (I/415. s.).

ifzā': (< Ar.) bed-ḥūy olmak, fenā ahlākı bulunmak. Lisānımızda hiç kullanılmaz. (I/415. s.).

if'ām, ifgām: (< F.) doldurmak, doldurulmak. (I/415. s.).

if'ī'ām: (< Ar.) bir kap dolup taşmak, kabı taşırmaq. (I/415. s.).

ifgā': (< Ar.) bir adamı darıltmak, darıldılmaq. (I/415. s.).

ifkād: (< Ar.) gā'ib ètdirmek. (I/415. s.).

ifkāh: (< Ar.) öğretmek, öğredilmek. Bunlar isti'māl olunmayan elfāzdandır. (I/415. s.).

ifkār: (< Ar.) faqır ètmek, èdilmek: *ifkār-ı gani, zenginiñ ifkārı. || Mürtekibiniñ ifkārı meşrū'dur.* (I/415. s.).

ifk: (< Ar.) yalan, iftirā: *ifk-i sarīh. Efek ve efek tarzında telaffuz olunursa 'ağız uçlarının birleşdiği maḥall, çeñe' ma'nāsına gelir. Ifk ü iftirā ta'bīr-i menfūrunu büsbütün terk ètmeli, bu lafzlardan birini yalnız olarak isti'māl eylemelidir.* (I/415. s.).

iflā': (< Ar.) memeden ayırmak, süttten kesmek: *iflā-yı şabī. || Şıbyān için vaqt-i iflā yirmi aylık olmaqdır.* (I/415. s.).

iflāt: (< Ar.) olduğı maḥalden fırlayıp kaçmak, firār ile kurtulmak. İsti'māl olunmaz. (I/416. s.).

iflāh: (< Ar.) felāh bulmak, ni'met ve rāḥat ile kesb-i şalāh ètmek, ḥavf ve ḥalelden maşūn olmak: *'Ameleden saḳaṭ ve 'amel-i mānide olanlarıñ iflāhı için tedābīr-i lāzıme ittihāzı. § Ba'zen 'müfliḥ' ma'nāsında da isti'māl olunur: O çapkınıñ iflāh olacağı yokdur. Bī-çāre iflāh olmadı.* (I/416. s.).

iflāc: (< Ar.) maḫhar-ı fevz ètmek, zafer bulmak. Kullanılmaz. (I/416. s.).

iflās: (< Ar.) mālı tüketmek, mālı batırmak, gā'ib ètmek. Hukūk-ı ticāretçe bir tāciriñ mu'āmelāt-ı ticāriyyeden dolayı zuhūr eden borçlarını ödemek ḥuşuşunda izḫār-ı 'aciz ètmesine itlāk olunur ki Türkçede bu maḳāmda kullanılan *top atdı* ta'bīr-i 'āmiyānesi meşhūrdur. Bu ḥālde bulunan tācire 'müflis' denilir. İflās iki türdür. Biri *ḥīleli iflās*'dır ki tāciriñ mücerred menāfi'-i şahşıyyesini dayīnleriniñ maḫarrat māddeşiyle te'mīn ve istiḫsāl ètmek üzere tertībāt-ı maḫşūşa ile i'lān-ı iflās ètmesidir. Diğer *iflās-ı zarūrī ve 'ādī*'dir ki tāciriñ menāfi'-i zātiyyeye müstenid

olmayarak ve defâtir ve mu'âmelâtında dâ'imî iştibâh olacak bir gūnā āṣār ve 'alā'im müşâhede olunmayarak ba'zı ilcāata mebnî vukū'-bulan iflâs'dır. Bir tâciriñ i'lân-ı iflâs etmesini müte'âkıb hakkında icrâsı lâzım gelen mu'âmeleye 'iflâsıñ netâyic-i 'âcilesi' denilir ki müflisiñ mahzen, oda, dükkân, defâtir, evrâk, eşâs-ı beyt ve'l-hâşıl kâffe-i eşyâsınıñ tahtım ve kendisiniñ tevķif edilmesi ve muvaffakaten bir veyâ müte'addid vekiller naşbı gibi mu'âmelât-ı kânûniyyedir. *Bil ḥesâbıñ çeker iseñ de ta'ab / Kim teğarrür olur iflâsa sebeb* (Vehbî²¹⁴⁹: 900); *Hâzin-i cennet olur hüccet-i iflâs be-kef / Kem-terîn müyun ederlerse behişt içre mezâd* (Nâbî: K. 2/54). (I/416. s.).

iflāk: (< Ar.) sezâ-yı ta'accüb bir emr ve dâhiye îkâ' ve ma'ânî-i 'acibe, mazâmîn-i bedî'a ihtirâ' etmek. Yalnız ikinci ma'nâda ve şu'arâ hakkında nâdiren isti'mâl olunur: *Nef'î mertebe-i iflâka vâşıl olmuş bir şâ'ir-i bî-müddânî idi*. (I/416. s.).

ifnâ': (< Ar.) fenâya vardırma, tüketmek, yok etmek, edilmek: *ifnâ-yı mâl, ifnâ-yı vücûd, ifnâ-yı şervet*. ||

İki kâğıddan olur bu²¹⁵⁰ nüsaḥ-ı kevn ü mekân / Biri îbkâ-yı vücûd ü biri ifnâ-yı 'adem. (Âkif Paşa: K. 5/14); *Kendü ifnâ-yı vücûd etdi velî / Rûḥ-ı şırf oldu ten-i bî-bedeli* (Hâkânî: 591); *Eylerdi nihâl-i 'ömrün ifnâ* (Şeyḥ Ğâlib²¹⁵¹: 382). (I/416. s.).

ifnâd: (< Ar.) bir şahsıñ re'yini mu'âheze etmek. Kullanılmaz. (I/417. s.).

ifhâ': (< Ar.) bir adamıñ 'aklı dücâr-ı za'îf olmak, unutmak. Elfâz-ı ma'rûfeden degildir. (I/417. s.).

ifhāk: (< Ar.) doldurmak. Kullanılmaz. (I/417. s.).

ifhâm: (< Ar.) añlatmak, añladılmak: *Lisânında lüknet bulunan şahs-ı ifhâm merâm için ne kadar zaḥmet çeker*. || *Bu zamânda herkese ifhâm-ı ḥaḳîkat kâbil degildir*. || *Bu maddenîñ ifhâmı güçdür*. *Tefhîm* bundan kuvvetlidir. *Saṇa etdim bu kadarca ifhâm / Kıl tevârîḥe nazar añla tamâm* (Vehbî²¹⁵²: 561); *Ḳudsiyân zümresine zâviye-dâr-ı melekût / Feyz-i ḥâşiyet-i eyyâmıñı eyler ifhâm* (Nâbî: K. 13/92). (I/417. s.).

ifhâh: (< Ar.) 'âciz kılmak: *ifhâh-ı mu'anid, ifhâh-ı bahâdır*. (I/417. s.).

2150 Dîvânda: 'ibâret.

2151 Hüsn ü 'Aşk.

2152 Lutfiyye.

2149 Lutfiyye.

ikā'e: (< Ar.) kuşdurmak, kuşdurulmak: *Tabīb hastayı ikā'e için kuvvetli bir 'ilāc tertīb etti. || Mesmūmun derhāl ikā'esi elzemdir.* (I/417. s.).

ikāte: (< Ar.) gıdalandırmak § bir şey'e güç yetmek. Kullanılmayan elfāzdandır. (I/417. s.).

ikāle: (< Ar.) "akd-ı bey'i ref' etmek, ya'nī tarafeyn beyninde edilen kavli, pazarlığı bozmak' ma'nāsında iştilāh-ı fikhīdir. (I/417. s.).

ikāmet: (< Ar.) sâkin olmak, oturmak. Bunuñ ma'nāsında devām ya'nī sürekli olmak i'tibārı mevcūddur. Meşelâ "İskelede yarım sâ'at ikāmet etti." denilemez. Bu makāmda *tevaḥḥuf* kullanılır. "Altı seneden beri Kaḍıköyü'nde ikāmet ediyor." denilirse tām mevki'inde isti'māl edilmiş olur. Ma'māfih 'ale'l-ıtlāk 'oturmak' ma'nāsında daḥī isti'mālī cā'izdir. *Büyükdere'de ikāmet eder. || Tophāne'de ikāmet ediyor. || Beşiktaş'da ikāmet ediyoruz. İkāme* bu ma'nāda kullanılamaz. *Şultān, Erṭuḡrul'uñ mes'ulünü der-'akab is'āf ile Domaniç daḡlarını ve Söğüd nevāhisini ikāmetlerine taḥşış eylediginden* (Erṭuḡrul, *Meşāhīr-i İslām*); *Keşān'da*

ikāmet ile bir zamān (İzzet Mollā²¹⁵³: 181). (I/417. s.).

ikāmet-gāh, ikāmet-geh: (< F.) maḥall-i ikāmet, oturulan, oturulacak olan maḥall: *Doḡtor Ḥorasancıyan'ın ikāmet-gāhu Beyoḡlu'ndadır. İkāmet-geh, ekseriyā nazımda kullanılır.* (I/418. s.).

ikāme: (< Ar.) irād etmek, edilmek, meydāna komak, konulmak: *ikāme-i ḥüccet, ikāme-i delil. § Ayaḡa kaldırmak, ayakda durmak, durdurmak. İkāme-i da'vā = da'vā açmak. İkāme-i şalāt = namāza kalkmak. Karaḡol ikāmesi, bekçi ikāmesi. || Türkçe olduğunu bir 'Osmānlıya inandırmak bile 'ādetā ityan-ı edille, ikāme-i beyyineye muḥtācdır* (*Mizānū'l-belāḡa* ≈ 'Abdu'r-raḡman Şüreyyā). (I/418. s.).

ikbāh: (< Ar.) fenā, çirkin bir hālde bulunmak, kötülük işlemek. İsti'mālī enderdir. (I/418. s.).

ikbār: (< Ar.) kabir açmak, mezār hāzırlamak § kabre koymak, konulmak. Elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/418. s.).

ikbāl: (< Ar.) teveccüh, meyl, ārzū, raḡbet. Bu ma'nāda ekseriyā

me'kûlât ve meşrûbât teklîf edildigi eşnâda kullanılır. Meşelâ: "Buña iqbâl buyurulur mu? Kahveye iqbâl buyurulacak mı? Çaya iqbâl buyuruñ." Ma'mâfih maḥall-i sâ'irede daḥî 'aynı ma'nâda isti'mâl olunduğu vardır. Meşelâ: "Bu şabâḥ Çamlık'a doğru tenezzühe iqbâl buyurulmaz mı? Bugün bir tarafa iqbâl buyurulmayacak mı?" Ş Yâverî-i ṭalî', müsâ'ade-i baḥt, feyz ü terfî', ṭalî'in uygun oluşu. İqbâlde olmak = maqbûl, gözde bulunmak. İqbâl-perest = iyi gün döstu, kendi çıkarını arayan, dalkavuk. İqbâl-mend = ṭalî'li, baḥtiyâr olan. *Hâḳân-ı 'Osmânî-neseb kim münderic zâtında hep / İslâm-ı Fârûḳ-ı 'Arab iqbâl-i Pervîz-i 'Acem* (Nef'î: K. 15/21); *Kimin mest-i şahbâ-yı iqbâl eder / Kimin teşne-i âb-ı âmâl eder* ('İzzet Mollâ²¹⁵⁴: 23); *Zemân-ı 'ayş u şâdîdir dem-i iqbâl-i devrândır* (Riyâzî); *Hâḳâ ki zîb ü zînet-i iqbâl ü câh idi* (Bâkî: Ms. 1/2); *Aña iqbâl eder²¹⁵⁵ iqbâl ehli / Kâlden hâle gelir hâl ehli* (Hâḳânî: 191); *Yeriñ geh berg-i güldür gâhî bir ruḥsâre-i gül-gün / Neden erdiñ bu*

rütbe 'izzet ü iqbâle ey şebnem (Lâ). (I/418. s.).

iktâr: (< Ar.) bir adam 'iyâliniñ nafaḳasını tedârik ve i'aṭâda kuşûr etmek Ş bir şey'e devâm ve mülâzemet eylemek. Kullanılmaz. (I/418. s.).

iktibâb: (< Ar.) kesmek Ş bir şey kubbelenmek. Elfâz-ı ma'rûfeden degildir. (I/419. s.).

iktibâs: (< Ar.) nakıl ve isti'âre etmek Ş istifâde için almak, alınmak: *iktibâs-ı 'ilm, iktibâs-ı envâr, iktibâs-ı ahlâḳ*. Ş Eşnâ-yı kelâmda âyât-ı Qur'ân'dan ve eḥâdîs-i şerîfe veyâḥûd âsâr-i kibârdan bir cümleñiñ yâ 'aynen veyâḥûd me'âlen nakıl ve îrâdı, bir cümle veyâ terkîb ve ma'nâyı veyâḥûd māddeyi başka maḥalden alıp kullanmak. 'Arabîde olduğu gibi 'âteş almak' ma'nâsında aslâ kullanılmaz. *İlhāmât-ı şamedâniyye-i envârına mazhariyyetle iktibâs-ı ma'ânî-i şerîfe ederek* (Rumûzü'l-hükm ≈ Sâmi Paşa); *Vâlid-i mâcidlerinden iktibâs-ı envâr-ı faẓl u 'irfân ve ol deryâ-yı fesîḥü'l-ircâ-yı feẓâ'iliñ kenârında iltikâṭ-ı cevâhir-i bî-girân edip* (Zeyl-i Şakâyık, cild-i Sâni, Şaḥîfe: 394); *Fi'l-ḥaḳîḳa lisân-ı muzırr üzere nâzil olan Qur'ân-ı Kerîm el-yeom*

2154 Mihnet-keşân.

2155 Kâmûsta: edip.

aḳvām-ı necībe-i ‘Arabīyye elinde bir miḳyās-ı belāğatdır ki bundan iḳtibās olunan uşūl ve ḳavā’idle (Mīzānū’l-belāğā); Ben sönük bir zerreyim sen āfitābımsın benim / İḳtibās-ı nūr eder göñlüm cemālīñden seniñ. (I/419. s.).

iḳtibāsen: (< Ar.) iḳtibās şüretiyle ya’nı başka maḥalden aḥz ve naḳıl edilerek. (I/419. s.).

iḳtibāsāt: (< Ar.) iḳtibās’ın cem’i; başka maḥalden aḥz ve irād olunan ma’nā ve cümleler: *iḳtibāsāt-ı Ḳur’āniyye, iḳtibāsāt fenniyye*. Bunuñ muḳtebesāt maḳāmında da isti’mālī cā’izdir. Meşelā: “İḳtibāsātınıñ bundan ‘ibāret mi?” dēnilebilir. Bunuñla berāber ‘inde’l-iḳtiżā o maḳāmda muḳtebesāt’ı kullanmak daha evlādır. (I/419. s.).

iḳtibāl: (< Ar.) ansızın şī’r söylemek, ḥuṭbe irād eylemek § bir şey’e yeñiden başlamak. Elfāz-ı me’nüsedēn degildir. (I/419. s.).

iḳtitāl: (< Ar.) ḳitāl, cenk ēdişmek; birbirini telef etmek. Nādiren kullanılmışdır. (I/419. s.).

iḳtişā’: (< Ar.) birikdirmek, birikdirilmek: *iḳtişā-yı şervet, iḳtişā-yı nukūd, iḳtişā-yı zahā’ir*. (I/419. s.).

iḳtişās: (< Ar.) zōr ile çekip ḳoparmak, ḳoparılmak: *iḳtişās-ı resen, ḥalaṭıñ iḳtişāsı*. (I/419. s.).

iḳtiḥām: (< Ar.) bir şeyi ḥaḳır görmek § bilā-mülāḥaza başlamak, karşı durmak § hücum etmek, şaldırmak: *iḳtiḥām-ı müşkilāt, iḳtiḥām-ı meşā’ib, iḳtiḥām-ı mevānī’, erbāb-ı ğareziñ müftereyāt ve mu’aḥezātına iḳtiḥām, iḳtiḥām-ı bahādirān*. || Şırp ḳralı Siroz’da ‘Oşmānlılarıñ karşıısına çıkmış ise de şavlet ve iḳtiḥamları öñünde fenā ḥālde mużmaḥil olduğundan (Ḥudāvendigār, Meşāḥīr-i İslām). (I/419. s.).

iḳtiḥāmāt: (< Ar.) iḳtiḥām’ın cem’i. Bu şüretle ekşeriyā ‘hücum, şaldırış’ ma’nāsında kullanılır: *İḳtiḥāmāt-ı ‘Oşmāniyāna tāb-āver-i muḳāvemet olamayan düşman müfrezeleri*. (I/420. s.).

iḳtidā’: (< Ar.) tābi’ olmak, uymak: *Ehl-i İslām sünen-i seniyye-i peyğamberīye iḳtidā eder*. || Cemā’at imāma iḳtidā ile edā-yı şalāt eder. || *Ḳur’ān-ı Kerīm’in nāzil olduğu üslub-ı i’cāz-nümāya iḳtidā ve iḳtifā birle fenn-i belāğatı luğat-ı faşīḥa-i mużarriyye üzere ibtinā ētdiler (Mīzānū’l-belāğā); Meḳāşıd-ı ‘ulemā²¹⁵⁶ iḳtidā-yı ḥükm-i*

2156 Kāmūsta: fuḳahā.

*İlāh / Meṭālib-i vükelā*²¹⁵⁷ iltizām-ı cebr
ü küsūr (Nābī: K. 7/52). (I/420. s.).

iktidā'en: (< Ar.) iktidā şüretiyle,
uyarak: *Tekyede şeyh efendiye iktidā'en*
şalāt-ı zuhru edā ettik. (I/420. s.).

iktidāh: (< Ar.) bir mādde hakkında
düşünüp re'y vermek, tedbīr etmek.
Nādiren kullanılır. 'Arabīde olduğu
gibi 'taş çakmak, tencereden kefçe
ile yemek kırtarmak' ma'nasında
aşlā kullanılmaz. (I/420. s.).

iktidād: (< Ar.) tamāmen kesmek Ş
re'y ve tedbīr husūşunda böyle
olmalıdır diye kaṭ'iyyen kesip
atmak. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir.
(I/420. s.).

iktidār: (< Ar.) güç yetme, bir şeyi
yapabilmek hālī. 'Acz'ın zıddı.
Bunuñla *ḳudret* arasında ma'nāca ve
tarz-ı isti'mālce biraz fark vardır.
Eşhāş hakkında her ikisi
kullanılabilir. Meşelā: "iktidār-ı
beşer, ḳudret-i beşeriyye" denilir.
Fakaṭ "iktidār-ı İlāhī" denilemez.
Muṭlakā "ḳudret-i İlāhiyye" demek
icāb eder. Mu'azzamāt-ı umūr-ı devlet
müşkīn-nefsān-ı 'ukāz faẓl u kemāl olan
ecille-i 'ulemānīñ eyādī-i iktidār ve
nādī-i şalābet-medārlarında muḳarrer
olup (*Ravzatü'l-kāmilīn*); *Ey şeh-i*

devrān-ı Cemşīd-iktidār / Vey meh-i
tābān-ı ḥūrşīd-iştihār (Lā²¹⁵⁸);
Helvāciya ṭabla-kār lāzım / Ol käre de
iktidār lāzım (*Muḳaddime*²¹⁵⁹). (I/420.
s.).

iktirāb: (< Ar.) yaklaşmak, yanaşmak.
Bu ma'nāda *takarriüb* ziyāde isti'māl
olunur. İktirāb-ı sā'at = 'kıyāmetiñ
yaklaşması' ma'nasında bir iştīlāh-ı
Ḳur'ānīdir. İktirāb nādiren nazımda
kullanılır. (I/420. s.).

iktirāh: (< Ar.) bi'l-bedāhe söylemek,
söylenilmek: *iktirāh-ı tāriḥ, iktirāh-ı*
ğazel, iktirāh-ı beyit, iktirāh-ı huṭbe. Ş
Ḳarīḥadan nādīde bir şey peydā
etmek, edilmek. Bu ma'nāda
isti'mālī ḥüsniyyāta münḥaşırdır:
Bir maḳāle-i belīge iktirāh etti, bu
neşīde-i bedī'anıñ iktirāhı āsān degildir.
|| *Vaḳ'a-i Bedir gibi, Huneyn gibi,*
Kerbelā gibi vaḳāyi'-i fecī'a olduğu cā-yı
inkār olmayıp (*Mīzānū'l-belāğa*); *Fakaṭ*
bu şan'at öyle daḳıḳ bir şan'atdır ki
onuñ ḥüsni-i isti'mālī iktirāh-ı ma'āniye
muḳtedir bir ḳarīḥa-i vesī'a, bir
mahāret-i fevka'l-'ādeye vābestedir
(*Mīzānū'l-belāğa*). Bunuñ cem'i olan
iktirāhāt 'bi'l-bedāhe söylenilen ve
ğāyetle rengīn ve laṭīf olan

2157 Kāmūsta: 'uḳālā.

2158 Ziya Paşa ≈ K. 7/46.

2159 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 52.

manzūmāt ve maḳālāt' demektir. Ba'zen *muḳterahāt* maḳāmında da isti'māl olunur. (I/420. s.).

iktirāz: (< Ar.) 'ödünç, borç almak' ma'nāsına ise de lisānımızda hiç kullanılmaz. Bu ma'nāda *istikrāz* ziyāde isti'māl olunur. (I/421. s.).

iktirā': (< Ar.) ḳur'a atışmak, ḳur'a çekmek. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/421. s.).

iktirāf: (< Ar.) çalışıp kār etmek, sa'y ve kesb ile ḳazanmak. Ḳullanılmaz. (I/421. s.).

iktirān: (< Ar.) yakın varmak, yanına gelmek, yaklaşmak: *zamān-ı feyz-i iktirān*. Ş 'İlm-i nücūmda iki seyyāreniñ zāhiren birbirine yakın bir mevzī'e gelmelerine, burc-ı vāhidde bulunmalarına *iktirān* ve *ḳirān* ıtlāk olunur. Zühre ile Müşteri seyyāreleriniñ iktirānına 'sa'deyn' denilir. *Zamān-ı 'adl-i iktirānında* ṣehzāde 'Alā'a'd-dīn Paşa meşālih-i mülkiyye ve siyāsiyyede izhār-ı yed-i tūlā eylemişdir ki (Meşāhīr-i İslām ≈ Hamīd Vehbī); *Bu iktirān-ı kevākib bu hükm-i naḥs u sa'id* (Na't-ı Şerīf ≈ Lā-edrī²¹⁶⁰); *Bābı ol burc-ı şerefdir kim degil zer ḥalkalar / Mihr-i devlet mäh-i*

ikbāl anda etmiş iktirān (Lā²¹⁶¹); *İktirān etmiş rakīb-i naḥs*²¹⁶² o nāzik-meşrebe (Vāşif: G. 111/1). (I/421. s.).

iktisār: (< Ar.) cebr etmek, zōrlamak. Ḳullanılmaz. (I/421. s.).

iktisāṭ: (< Ar.) ḳıştlaşmak, bölüşmek. Nādiren ḳullanılmışdır. (I/421. s.).

iktisām: (< Ar.) kısım kısım etmek, paylaşmak. Nādiren isti'māl olunur. (I/421. s.).

iktisāb: (< Ar.) kesmek. Ḳullanılmaz. (I/421. s.).

iktisād: (< Ar.) i'tidāl ile hareket etmek, davranmak Ş emvālde taşarruf, idāre etmek. Fransızcadan lisānımıza intikāl edip 'taşarruf, 'adem-i isrāf, idāre-i beytiye' gibi ma'nālara delālet eden *eḳonomi*'ye muḳābil ḳullanılmalıdır: *Eşrefü'l-enbiyā 'aleyhi ekmeli't-tehāyā efendimiz ḥazretleriniñ lisān-ı ḥikmet-feşān-ı ḳudsiyyet-penāhilerinde şeref-sādır olan bir ḥadīs-i şerīfde "İktisād eden fakīr olmaz." buyurulmuşdur. ॥ İktisād üzre gerek ya'nī seḥā / Olmaya vāşıl-ı ṭavr-ı süfehā* (Vehbī²¹⁶³: 640). (I/421. s.).

iktisār: (< Ar.) kısa kesmek, sözü uzatmamak: *Her yerde taṭvīl-i kelām*

2161 Ziya Paşa: K. 1/28.

2162 Dīvānda: naḥs.

2163 Lutfiyye.

münāsib degildir. Ba'zen ĩcāb-ı zemīn ve zamāna göre iktisār etmelidir, o kadar ğalebelik içinde ĩzāhātdan şarf-ı nazarla iktisārı münāsib gördüm. Ekseriyā iktisār muharrerātda, iktisār muhāverātda kullanılır. İftihār eyler vüçuduñla sehā²¹⁶⁴ / İktisār eyler vürüdüñla hayā (Lā²¹⁶⁵). (I/422. s.).

iktisās: (< Ar.) izine düşmek, ardınca gitmek § kışās etmek veyā istemek § kışa söylemek. Nādireñ isti'māl olunur. (I/422. s.).

iktizā: (< Ar.) lüzüm, bir şey'in ne olması gerekse işte odur: İktizā üzerine alınan şey'e kimse bir şey dēmez. || İktizāsı var iken niçün almadın? § Lāzım gelmek, bir şey'in vüçüd veyā vuķū'una ihtiyāc-ı tabī'ī hāşıl olmaķ: Kış gelince mangāl veyāhūd şoba yakılmaķ iktizā eder. || Hidmetinden istiğnā hāşıl olan adamıñ haķķını vėrdikden soñra şavulması iktizā eder. § Lāzım getirmek: Haķıķat hāli söylemek iktizā ediyor. 'Arabīde yalnız mūte'addī hükmünde mūsta'mel ise de lisānımızda hem lāzım hem mūte'addī olarak isti'māl olunur. Ammā ki o 'aşrıñ iktizāsı /

Ėtmiş anı yāve mübtelāsı (Lā²¹⁶⁶); Egerçi bir nice dem iktizā-yı hikmet ile / Mizāc-ı hey'eti²¹⁶⁷ çarh ėtdi pāy-māl-i fütūr (Nābī: K. 7/11); İktizā eyler o vahdāniyyet / Vāķı'ā kibr ü celāl ü 'āzamet (Hāķānī: 31); Ğuş kıl nağmesini mürġānuñ / İktizā eyler ise insānıñ (Nābī²¹⁶⁸: 950); İktizā ėtse tedāvī vü 'ilāc / Olma öyle cūhelāya muhtāc (Vehbī²¹⁶⁹: 85). (I/422. s.).

iktizāb: (< Ar.) kesmek § bi'l-bedāhe söylemek § fenn-i 'arüz hükmünce şı'rde bir baħışden dīgerine geçmek. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/422. s.).

iktizāz: (< Ar.) izāle-i bıkır ėtmek. (I/423. s.).

iktizā: (< Ar.) bir şeyden bir pārça ayırıp almaķ. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/423. s.).

iktizāf: (< Ar.) devşirmek, devşirilmek § toplamak, toplanılmaķ. Ekseriyā haķıķī veyā mecāzī olarak semere haķķında isti'māl olunur: iktizāf-ı ešmār-ı ešcār, iktizāf-ı semerāt-ı mesā'i, semere-i ğayretiñ iktizāfı. || Münderecātı āsār-ı selef ve halefden iktizāf olduĖu içündür ki mecmū'a İktizāf ismiyle

2164 Eserde: semā.

2165 Ziya Paşa ≈ K. 7/51.

2166 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 105.

2167 Eserde: devleti.

2168 Hayriyye.

2169 Lutfiyye.

tevsīm kılınmışdır (Mehmed 'Aṭā); *Ğalebāt-ı vāḳı'anıñ şemerātını iḳtiṭāf eylemek üzere seyf-i 'Oṣmāniyān ile ceriḥa-dār-ı izmiḥlāl olmuş olan Bursalılardan şehri nez' ve zabṭ etmek* (Sulṭān 'Oṣmān, *Meṣāhīr-i İslām*). (I/423. s.).

iḳtiṭāf': (< Ar.) ardına düşmek, arkadan gitmek, peyrev olmak. Ekşeriyā *eşer* ile isti'māl edilir: *Eşer-i peygamberīye iḳtiṭāf eden etḳiyā-yı ümmet, ecdādımızıñ eşerine iḳtiṭāf etmek mücib-i selāmetdir. ‖ İḳtiṭāf eylediler meslek-i 'Aşık 'Ömer'e / 'Aşık u şevk ile nice kāfiye-cüyā-yı suhan* (Vehbī: K. 51/37); *Bilinmez bilinmez merām*^{2170-ı} *Ḥudā / Hemān eyle Lā-yüsel'e iḳtiṭāf* ('İzzet Mollā²¹⁷¹: 28). (I/423. s.).

iḳtiṭāf'en: (< Ar.) iḳtiṭāf şüretiyle, peyrev olarak: *Eşer-i peygamberīye iḳtiṭāf'en taḥşīl-i rızā-yı İlāhīye çalışmalısınız*. (I/423. s.).

iḳtiṭār: (< Ar.) ize uyup gitmek. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/423. s.).

iḳtiṭāl: (< Ar.) kilitlenmek § nās toplanmak, birikmek. Kullanılmaz. (I/423. s.).

iḳtiṭāl': (< Ar.) koparmak, kapıp almak. Nādiren kullanılır. (I/423. s.).

iḳtinā': (< Ar.) sa'y ile kazanmak § meslek tutmak, uymak § yığmak, artırıp birikdirmek. Nādiren kullanılan elfāzıdır. (I/423. s.).

iḳtinās: (< Ar.) avlamak, avlanmak. Bunuñla *iştıyād* arasında ma'nāca fark vardır. O, 'bir ālet-i remy veyā igne ile avlamak' demektir. *İḳtinās* tuzak kurup avı oraya düşürmek şüretiyle avlanmağıdır. *Şöyle ki her biri iḳtinās-ı şevārid-i kaẓāyā ile sebk-i pūte-i kāl edip* (Şefīk-nāme). (I/423. s.).

iḳtinān: (< Ar.) put gibi dikilip durmak. Kullanılmaz. (I/423. s.).

iḳtiyād: (< Ar.) yedmek, tutup götürmek, götürölmek. *Çocuk a'māyı iḳtiyād ediyor. ‖ İspīr ḥayvānı iḳtiyād ediyor. ‖ Körüñ iḳtiyādı*. (I/423. s.).

iḳtiyās: (< Ar.) kıyās ve taṭbīk etmek § eşer-i pedere gitmek. Nādiren kullanılmışdır. (I/424. s.).

iḳtiyāf: (< Ar.) ardı sıra gitmek, izine başıp ilerlemek. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/424. s.).

iḳṣām: (< Ar.) kökünü kırmak, kökü kırılmak, esāsından bitirmek, cümlesi silinip süpürölmek § ziyāde māl almak, biriktirmek. Ma'nā-yı ūlāda nādiren isti'māl olunur: *iḳṣām-ı eşḳiyā, ḥayvānāt-ı muzırreniñ iḳṣāmı*. (I/424. s.).

2170 Eserde: murād.

2171 Mihnēt-keşān.

ikḥāt: (< Ar.) kahta uğramak, uğratmak: İznik kaşabasını müddet-i medīde taht-ı muḥāşaraya alıp maḥşûrunu ikḥāt ile teslīm ve istīmāna mecbûr eylemişler idi (Tārīḥ-i ‘Osmānī). (I/424. s.).

ikdār: (< Ar.) gerek nuḳūd ve gerek nüfûz-ı i‘atâsıyla bir adamı kudretlendirmek, kudretlendirilmek; muḳtedir kılmak, kılınmak: *Erbāb-ı kemālīñ ikdārı ḥikmet-i ‘ameliyye muḳteżayātından ‘addolunur, erbāb-ı fakr u ihtiyācīñ iḳtidārı cümle-i vezā’if-i insāniyyedendir. || İkdār-ı fuḳarā, ikdār-ı ahālī, ikdār-ı ‘ulemā. || Müşkil ammā ki beşerde bu ḥışāl / Meger ikdār ede Rabb-i müte‘āl* (Vehbī²¹⁷²: 508). (I/424. s.).

ikdā’: (< Ar.) men’ etmek, alıkoymak. Kullanılmaz. (I/424. s.).

ikdām: (< Ar.) ayak basmak § devāmlı çalışma, şebāt ile sa’y etmek: *Taḥşīl-i ‘ulūma ikdām eden elbette müstefīd olur. Cem’i ikdāmāt’dır ki ‘şebāt ile çalışışlar’ demektir. Mevte yakışır var ise rāḥat döşeginde / İkdām u taḥammül gerek erbāb-ı ḥayāta* (Lā²¹⁷³); *Êtme zaḳḳūm-ı caḥīme ikdām* (Nābī²¹⁷⁴:

1238); *Ol dīv-i la’īn-i bed-ser-encām / Habs etmekle kıldı emr ü ikdām* (Şeyḥ Ġalib²¹⁷⁵: 1295); *İki kişi eyledik ikdām-ı tām / Yüz deveniñ yükünü tutduk tamām* (Vaḥīd); *Feyz-i isti’dād-ı māder-zād ikdām istemez / Qābiliyyet ‘aşka bir cevherdir ibrām istemez* (Dāniş). (I/424. s.).

ikzā’: (< Ar.) aḳvāl-i ġalīze ile seviñmek. Elfāz-ı ma’rūfeden degildir. (I/424. s.).

ikrā’: (< Ar.) okutmak. Kullanılmaz. (I/424. s.).

ikrār: (< Ar.) inkār’ın zıddı. Hakkı şaklamayıp söylemek, doğruyu demek, vardır veyā öyledir diye i’tirāf etmek: *Mücrimiñ ikrārı üzerine derḥāl tevḳīf edilmesine karar verildi. || İmān lisān ile ikrār ve ḳalb ile taşdīḳden ‘ibāretidir. || Kim görse bunu ederd ikrār / Kim ola bekā fenāda der-kār* (Şeyḥ Ġalib²¹⁷⁶: 1844). *İkrār’ın ma’nā-yı kânūnisi bir kimse diğ er kimseniñ kendisinde olan ḥaḳḳını ḥaber vermektir. Kânūnen ikrār eden adamıñ ‘āḳıl bāliğ olması ve rızası lâ-ḥaḳḳ olup kendisinin mehcūr olmaması ve zāḥir-i ḥālīñ ikrārı tekzīb etmemesi ve maḳarrun lehiñ*

2172 Lutfiyye.

2173 Namık Kemal. (N. Ahmet Özalp, Bilgelikler Kitabı, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2012, s. 38.)

2174 Hayriyye.

2175 Hüsn ü ‘Aşk.

2176 Hüsn ü ‘Aşk.

cehālet-i fāhişe şāhibi olmaması meşrūtdur. *İkrār-ı bi'l-kitābe* ıstılāhāt-ı fıkhiyyedendir. Bir adamın diğer kimseye olan vereceğini kitābetle ya'nī yazı ile taşdīk etmesidir. İkrār eden şahsın hatt-ı desti olmak meşrūt degildir. Erbāb-ı ticāretin mu'āmelāt-ı cāriyesini hāvī olan defātirdeki kuyūd daḥī bu hükmü hā'izdir. *İkrārın hükmü* ta'bīr-i kānūniyyedir. İkrār olunan şey'in bidāyeten hudūsu degil zuhūrudur. Binā'en-'aleyh müdde'ī-'aleyhiñ ikrārı sebep-i da'vā olamaz, o ikrār üzerine ikāme-i da'vā edilemez. Meşelā Zeyd "Bu kесе benimdir, zīrā oña zī'l-yed olan 'Amr benim olduğunu ikrār etti." diye iddi'ā etse mesmū' olamaz. İkrār-ı marīz = 'marāz-ı mevtde bulunan bir şahsın ikrārı' demektir. Hālet-i ihtizārda iken ikrār eden kimsenin hīç vārişi bulunmaz veyāhūd erkek ise zevcesinden, kadın ise zevcinden mā-'adā vārişi olmaz ise ikrārı bir nev' vaşiiyet hükmünde mu'teberdir. Faḫaṭ varışesi mevcūd olup da onlardan birine bir 'ayn veyā deyn ikrār ederse diğer vārişlerin icāzetine tevaḫḫuf eder. (I/424. s.).

ikrāz: (< Ar.) karz, ödünç vermek, verilmek: *Şimdiye kadar ikrāz ettiğim mebāliḡi te'diye etmediğinden bir daha baña mürāca'at ederse benden alacağı cevāb reddir.* || *Bankanın ikrāz ettiği akçe.* (I/425. s.)

ikrāzāt: (< Ar.) ikrāzlar, ödünç verilen akçeler: *ikrāzāt-ı vākı'a, ikrāzāt-ı insāniyyet-kārāne.* (I/425. s.)

ikrā': (< Ar.) iyi māl vermek § ser-fürū ile ḥaḫḫı kabūl etmek § fāriḡ olmak, naşihat ve meşveretden geri durmak § taḥammül etmek, ṭāḫat getirmek. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/425. s.)

ikrāf: (< Ar.) 'illet sirāyet etmek § bir adamı lisāna düşürmek § bir şey'e ḫatılmak, ḫarışmak. Ḳullanılmaz. (I/425. s.)

ikrān: (< Ar.) Ülker nām cümle-i kevkebiyye yükselmek. Ma'ānī-i sā'iresi mu'teber ve müsta'mel degildir. (I/425. s.).

ikri'bāb, ikri'fāf: (< Ar.) bükülmek, toplanıp büzülmek: *kirpiniñ ikri'bābı.* Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/426. s.).

ikrit, İkrītis: (< Ar.) Girit adasının nām-ı 'Arabisi. Aşlı Yūnān lisānındandır. (I/426. s.).

ikzā': (< Ar.) istiḳāmetle ma'rūf bir adam irtikāb-ı 'ayb ve fezāhat etmek. Kullanılmaz. (I/426. s.).

ikzā': (< Ar.) bir şahsa fevka'l-'āde zebān-dırāzlık etmek. Şetm ve āzār eylemek. Nādiren isti'māl olunmuştur. (I/426. s.).

ikṣā': (< Ar.) bir şey'i peklendirmek, koyulandırmak, katılaştırmak, katılaştırılmak: *Māyi' hālinde olan şekeri tencerede ikṣā ettikten sonra mermer taş üzerine döküp ufak ufak kat' ederler. || İḳṣā-yı sükker, sükkeriñ ikṣāsı. 'İnde'l-ikṭizā isti'māl edilebilir. (I/426. s.).*

ikṣāt': (< Ar.) icrā-yı 'adālet, izhār-ı haḳḳāniyyet: *Maḥkemeniñ vazīfesi iskāt degil ikṣāt'dır. || İḳṣāta olan cihānda mā'il / Maḥşerde olur behişte dāhil. (I/426. s.).*

ikṣām: (< Ar.) ḳasem, yemīn etmek ki Türkçede 'and içmek' denilir. Bu ta'bīr-i Türkī merḥūm Kahyā-zāde 'Ārif Mollā'nıñ ātīdeki mısrā'ında kullanılmışdır: *Allāh'dan ḳorḳan - vevle ki ḥaḳlı olsun- ikṣāmdan çekinir, kizb üzerine ikṣāmı vicdān ḳabūl etmez. Vicdānına ittibā' etmeyen ise insān degildir. || And içmeyem Tañrı'ya vü Tañrı'nıñ āyātına. (I/426. s.)*

ikṣi'rār: (< Ar.) ürpermek, Ḳudretu'llāh'dan baḥış olunduğu ve Ḳur'ān-ı Kerīm okunduğu zamān ḥuzū' ve ḥaşyet ile ḥāşıl olan ikṣi'rār-ı cild cümle-i 'ibādātdandır. İḳṣi'rār-ı eş'ār = ḳıllarıñ ürpermesi. (I/426. s.).

ikṣā': (< Ar.) uzaklaştırmak, uzaklaştırılmak: *ikṣā-yı āmāl, ikṣā-yı ümīd. (I/426. s.).*

ikṣār: (< Ar.) ḳaşr etmek, bir şey'i yapmağa muḳtedir iken ihmāl ile terk eylemek ya'nī yapmamak: *Eviddāya ḳarşı vuḳū' bulacak ikṣār mūcib-i te'essüfdür. (I/426. s.).*

ikṭār: (< Ar.) damlatmak, damladılmak; inbīḳden çekmek, çekilmek. Lisānımızda bu ma'nāda taḳṭīr ziyāde ziyāde kullanılır. Ş Ḥayvānātı birbiri ardından bağlamak, ḳaṭar yapmak, yapılmak: *Yük ḥayvānlarınıñ yollarda başıboş bırakılmayıp ikṭārı devā'ir-i belediyyece taḥt-ı mecbūriyyete alınmışdır. (I/426. s.).*

ikṭā': (< Ar.) arāzī-i ḥarāciyyeden bir miḳdārını muḳāṭa'a şūretiyle birine vèrmek, bu şūretle bir miḳdār yer vèrilmek: *ikṭā'-ı arāzī. || Şu ḳıṭ'a-ı arzıyyeniñ ikṭā'ı eski zamānda ekṣeriyā erbāb-ı ze'āmet ḥaḳḳında kullanılır bir*

ışılāh-ı resmī idi. § Delīl ile ilzām ve iskāt etmek, delīl ve burhānı kalmayıp sükūt eylemek. Da‘āvī ve mübāhaşatda bu ma‘nāda daḥī isti‘mālī mesbūktur. (I/427. s.).

ik‘ād: (< Ar.) oturtmak, oturdulmak: *Resmī ziyāfetlerde med‘uvvīn, evvelce ta‘yīn olunan mevki‘lere ik‘ād edilir. || Sābıkā Mışır kādīsı begler ḥācesi Aḥmed Efendiyi İstanbul kādīlığına ve mevāliden Seyfī-zāde Seyyid İbrahīm Efendiyi nakībū‘l-eşrafılık manşiblarına ik‘ād etdiler (Ravzatü‘l-kāmilīn); Yāri şahın-ı şafḥa-i gül-zāra ik‘ād²¹⁷⁷ eyledim (Mu‘allim Nācī²¹⁷⁸: G. 49/2). (I/427. s.).*

ik‘ār: (< Ar.) derinletmek, derinledilmek, derinleştirmek, derinleştirilmek: *ik‘ār-ı enhār, ik‘ār-ı bi‘r, ik‘ār-ı nehr, ik‘ār-ı ābār. (I/427. s.).*

ikfāl: (< Ar.) kilīdlemek, kilīdlenmek: *ikfāl-i bāb, ikfāl-i şandık, kapının ikfālī, mağazanın ikfālī. (I/427. s.).*

ıklāb: (< Ar.) tersine çevirmek, çevirilmek; ‘aksine döndürmek, döndürülmek. Lisānımızda yine bu ma‘nāda taḳlīb ziyāde kullanılır. (I/427. s.).

ıklāl: (< Ar.) azaltmak, azaldılmak: *ıklāl-ı maşārafāt, ıklāl-ı ma‘āşāt. || İklāl-i müstahdemīn elzemdir. Yine bu ma‘nāda taḳlīl daha çok kullanılır. (I/427. s.).*

ıklīd: (< Ar.) anahtar. Aşlı Yūnānca *kīlīs*’dir. Merhūm Mu‘allim Nācī Efendi luḡat kitabında²¹⁷⁹ Farisī *kilīd*’den mu‘arreb olduğunu gösteriyorsa da bizce bu bābda tereddüd ḥāsıl oluyor. Bu lafzın aşlı Yūnānī idüğü cümlece müsellemdir. Fakat ‘acabā ibtidā-yı ta‘rīb ile ‘ıklīd’ denildikten sonra Fārisīye intikālinde *kilīd* mi oldu? Yoksa evvelā Fārisīye *kilīd* tarzında taḥrīf ve nakl edilip mu‘aḥḥaran ta‘rīb mi olundu? Burası delā’il-i kavīyye ile taḥaḳḳuk etmedikçe hangi lafzın hangisinden me’ḥūz ve muḥarref olduğunu ta‘yīn etmek müşkildir. Bunuñla berāber lisānımızda *kilīd* ‘anahtar’ ma‘nāsında değil ‘anahtar ile açılıp kapanılacak ālet-i maḥşūşa’ ma‘nāsında kullanılır. ‘Arabīde *ıklīd* anahtardan mā-‘adā ḥurmā sepediniñ ağzına bağlanılan ip, ‘tunçdan ma‘mūl tel, gerden’ ma‘nalarını da ifāde eder. Cem‘i

2177 Eserde: iclās.

2178 Şerāre.

2179 636. s.

şûret-i ğayr-i kıyāsīde *maḳālīd* gelir.
(I/427. s.).

ıḳlīm: (< Ar.) Yūnānī *clima* lafzından mu‘arrebdir. Saṭḥ-ı arzıñ bir pârçası, memleket, diyâr, hıṭa, ülke: *ıḳlīm-i Rūm, ıḳlīm-i Fārs, ıḳlīm-i Ḥabeş, ıḳlīm-i Fās*. || *Ḥāşılı ey şeh-i ıḳlīm-i vefā / Saña cānım da fedā ben de fedā* (Ḥāḳānī: 705); *Tā êde o şāh-ı heft-ıḳlīm / Ḳāḍī-i sipihre şer‘i ta‘līm* (Şeyḥ Ġālib²¹⁸⁰: 100). Türkçe kullanılan *yedi ıḳlīm dört köşe ta‘biri* ezmine-i ḳadīmede dünyānıñ yedi kısım, yedi ülke farz ve taḥmīn edilmesinden ve dört cihāt-ı aşliyyeden kināyedir. Bu ta‘bīr vāḳtiyle dā‘ire-i edebiyātımıza ḳadar dāḥil olmuşdu. Meşelā Nef‘i gibi bir şā‘ir-i meşhūr bile -ātīdeki beytinde görüldüğü üzere- bunu kullanmışdı. *‘Āşıḳa sencileyin yār olmaz / Olsa yārān ile pūr heft-ıḳlīm* (Nef‘i: K. 27/6); *Fārs ıḳlīmine düşmüş Şīrāz / Aña mensūb o zebān-ı mümtāz* (Vehbī); *N’olaydı ben de pervāne olaydım / Fenā ıḳlīmine vuşlat bulaydım* (Yahyā); *Fātih-i dahme-i derbeste-i ğayb-ı muṭlaḳ / Ḥātīm-i şāh-ı risālet şeh-i ıḳlīm-i reşād* (Na‘t-ı Şerif ≈ Nābī: K. 2/25). (I/428. s.).

ıḳmāḥ: (< Ar.) kibir ve ‘azamet ile ḳafa tutmaḳ mütekebbirāne oturmaḳ. Elfāz-ı ma‘rūfeden degildir. (I/428. s.).

ıḳmār: (< Ar.) ayıñ ṭulū‘una muntazır olmaḳ. Ḳullanılmaz. (I/428. s.).

ıḳmās: (< Ar.) suya daldırmaḳ, batırmaḳ. Müsta‘mel degildir. (I/428. s.).

ıḳmā‘: (< Ar.) ḳahr u tezlīl etmek Ṣ gelen adamı geriye döndürmek. Ḳullanılmayan elfāzdandır. (I/428. s.).

ıḳnāt: (< Ar.) Cenāb-ı Ḥaḳḳ’a tazarru‘ ve niyāz eylemek Ṣ inkisār etmek Ṣ namāza ḳıyāmı temdīd ve ḥacce devām eylemek Ṣ ziyāde ğazā etmek. Luġāt-ı me’nūseden degildir. (I/428. s.).

ıḳnās: (< Ar.) fūrū-māye bir şahıṣ iddi‘ā-yı aşālet etmek: *ıḳnās ile iġfāl-ı nās eden pek çoḳdur*. (I/428. s.).

ıḳnā‘: (< Ar.) rāzī etmek, edilmek ḳandırmaḳ, ḳandırılmaḳ: *Fikrinde muşırr olan o fertūtu ıḳnā‘ etmek ḳābil degildir*. || *‘Āḳılıñ ıḳnā‘ı āsāndır*. || Müstemi‘ini teşvīḳ ve ıḳnā‘ yāḥūd sālīk oldukları ṭarīḳ-i nā-hem-vārdan ictināb ve irtidā‘ için ḥiṭābetde bu ṭarz-ı ifādeniñ iltizāmı şerā’iṭ-i esāsiyyeden

ma'duddur (Mīzānū'l-belāga). (I/428. s.).

iknā'ıyyāt: (< Ar.) kandırmak, kandırılmağ için söylenen sözler: *iknā'ıyyāt-ı feylesōfāne, iknā'ıyyāt-ı safsaṭa-perdāzāne ile kimseyi te'mīn edemezler.* (I/429. s.).

ıkvāl: (< Ar.) bir şahsın demedığı sözü söyledi diye iddi'ā etmek, dedirtmek. *ıkvāliyyāt* bu şüretle vukū'-bulan iddi'ālar, sözler. Nādiren kullanılmışdır. (I/429. s.).

ıkhār: (< Ar.) kahr etmek, edilmek; mekhūr kılmak, kılınmak: *ıkhār-ı bed-h'āh, ıkhār-ı düşman, huşemānūñ ıkhārı, rakıbiñ ıkhārı.* (I/429. s.).

ıkbāb: (< Ar.) yüz üstüne düşmek, kapamak § bir şey'in üstüne düşmek, sa'y u gayretde hadd-i ma'rūfu tecāvüz etmek. Bundan müştak olan *mükıbb* ziyāde kullanılır: *Erbāb-ı ıkbāb taḥşıl-i emel için devr-i ebvāb eder.* (I/429. s.).

ıkbār: (< Ar.) büyük görmek, görülmek: *ıkbār-ı kelimāt-ı şūfiyye, ıkbār-ı kelām-ı pır.* Ma'ānı-i sā'iresi lisānımızda mu'teber degildir. (I/429. s.).

ıktāb: (< Ar.) yazı öğretmek, *ıstıktāb* gibi söyleyip yazdırmak. Nādiren kullanılır. (I/429. s.).

ıktāt: (< Ar.) kulağa fısıldamak. Kullanılmaz. (I/429. s.).

ıktān: (< Ar.) yapıştırmak, yapıştırılmağ. *Elfāz-ı me'nüsedn* degildir. (I/429. s.).

ıktitāb: (< Ar.) zāten yazılmış bir şey'in şüretini yazmak, kopya etmek § yazı yazdırmak. Nādiren kullanılır. İkinci ma'nāda *ıstıktāb* ziyāde isti'māl olunur. (I/429. s.).

ıktitām: (< Ar.) ketm eylemek § sararmak: *Bizim ise mefkūdu ıktitām töhmeti ile beyne'l-enām şeyn-i elıme giriftār olmamız muḳarrer idi* (Şerḫ-i Şefīk-nāme). (I/429. s.).

ıktiḫāl: (< Ar.) sürme çekmek, sürme çekmek: *Zamānımızda nisvān 'indinde ıktiḫāl moda 'addolunuyor. | Buldu çeşm-i mülk ḫāk-i maḳdemiñden ıktiḫāl* (Fuzūlī: K. 25/9). (I/429. s.).

ıktirā': (< Ar.) kirā ile tutmak. *İstıkrā'* ziyāde kullanılır: *ıktirā-yı dükkān.* (I/429. s.).

ıktirāb: (< Ar.) ḫavf ve kerb ile muḫtarıb olmağ. Ğam-nāk ve mükedder bulunmağ: *ıktirāb-ı fuḳarā, ıktirāb-ı 'āşık, ıktirāb-ı ahālī, ıktirāb-ı sabī.* (I/429. s.).

ıktirāş: (< Ar.) mükedder ve endişe-nāk olmağ § bir şey'e, bir işe ehemmiyyet virmek: *ıktirāş-ı umūr,*

iktirās-ı hāl. ॥ Şey-i mülkā şahibine def' ve teslīm olunmazdan muḳaddem miyāne-i cumhūrda kirpās-ı iktirāsa cālīs olup (Şefīk-nāme). (I/429. s.).

iktirāc: (< Ar.) te'sīr-i ruṭubetle küflenmek, çillenmek, paslanmak: *iktirāc-ı nuḥās, iktirāc-ı ḥadīd. (I/430. s.).*

iktizāz: (< Ar.) bozulup buruşmak: *iktizāz-ı cild. Nādiren kullanılan elfāzdandır. (I/430. s.).*

iktisā': (< Ar.) giyinmek: *Elbise-i resmiyyesini iktisā' edip... ॥ Āl-i 'Abbāsīñ cümle-i 'ādāt ve uşūlünden olan siyāh elbise iktisāsını men' ve 'askerine yeşil libāslar giymeyi emr eyle (Me'mūn, Meşāhīr-i İslām). (I/430. s.).*

iktisāb: (< Ar.) kazanmak, edinmek, kesb etmek. *Kesb* ile farklıdır. *Kesb* 'bilā-'amel ve bī-tekellūf kazanmak', *iktisāb* 'sa'y ve 'amel ile kazanmak' demektir. *Kesb*'iñ ma'nāsı e'ammdır. *İktisāb*'iñ mefhūmu ise fā'iliñ nefsine münḥaşırdır. Māddiyyāt, ma'neviyyātda isti'māl olunur: *iktisāb-ı servet, iktisāb-ı māl, iktisāb-ı şān u şöhret, iktisāb-ı hüner ü ma'rifet. ॥ Öyle bir nādire-i 'aşırdan iktisāb eylediği sümüvv-i edeb ü 'irfān kendisini henüz 'ālem-i tufūliyyetde iken be-ḥaḳḳ müşārüin-bi'l-benān*

ētdirmiş idi (Me'mūn, Meşāhīr-i İslām); Böyle āğāz eylemezdi muṭrib-i endīşe hem / Eyleseydi sāḳī-i ilhāmıdan keyf-i iktisāb (Şabrī Şākir); Necm-i baḥt-ı kā'ināt Es'ad Efendi kim ēder / Sa'd-i ekber ḥāk-i pāyından sa'ādet-iktisāb (Nef'ī: K. 55/12). (I/430. s.).

iktisār: (< Ar.) kesr etmek, kırmak: *iktisār-ı zücāc. (I/430. s.).*

iktifā': (< Ar.) azı çok tutmak, aza ḳanā'at etmek, bir şey'iñ ziyādesini aramak: *Mevlānā Celāle'd-dīn-i Rūmī ekseriyā iftārda bir ḥurmā ile iktifā' ēderdi, bu şıcaḳda bir fincān şu ile iktifā' ēdilmez. ॥ Faḳaṭ Ḥaccāc böyle birkaç ḡalebe ile bir türlü iktifā' eylemek, istemeyerek ḳatībeye "Düşmandan yüz döndüreniñ cezāsını ḥātıra getir!" muḳaddime-i tehdīdātıyla yazdığı 'itāb-āmīz bir mektūbu (Meşāhīr-i İslām ≈ Ḥamīd Vehbī). (I/430. s.).*

iktilā': (< Ar.) ālāt-ı dāḥiliyyeden böbrek ağrımak § korunmak, şaḳınmak. *Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/430. s.).*

iktimān, iktinān: (< Ar.) gizlenmek, şaḳlanmak: *iktimān-ı sariḳ, iktimān-ı mücrim, iktimān-ı nisvān. Bunlar nādiren ḳullanılır. (I/430. s.).*

iktinā': (< Ar.) künyelenmek. İsti'māli enderdir. (I/431. s.).

iktināh: (< Ar.) bir şey'in hakikatine, künhüne varmak; aşlını araşıdırıp aňlamağa çalışmak, künhünü aramak. *İstiknāh* makāmında isti'māl olunabilir. *Nazar-gāh-ı dekāyık-ı iktināh*. || Bu ğazavāt-ı 'āliyye üzerine pādīshāh şarāmet-iktināh Edirne'den hareket ve Bursa'ya 'avdet eylediler (Hudāvendigār, Meşāhīr-i İslām). (I/431. s.).

iktivā': (< Ar.) ıstīlāhāt-ı tıbbiyyedendir. 'Dağlanmak' ve 'kızgın demir, cehennem taşı, yakı ve bunlara beñzer bir şey ile dağlamak' ma'nāsınadır: *iktivā-yı marīz*. (I/431. s.).

iktihāl: (< Ar.) kocamak, ihtiyār olmak: *hāl-i iktihāl, eyyām-ı iktihāl*. (I/431. s.).

iktiyād: (< Ar.) keydlenmek, hud'a ve hīle etmek: *iktiyād-ı düşman, iktiyyād-ı riyā-kār*. (I/431. s.).

iktiyāl: (< Ar.) ölçek ile ölçmek, ölçülmek: *iktiyāl-i şa'ir, iktiyyāl-ı hınṭa*. (I/431. s.).

iksār: (< Ar.) çoğaltmak, çoğaldılmak. Ma'nāca *tekşir* ile farkı yokdur. Faḳaṭ mevķi'-i isti'māli farklıdır. *Tekşir* her şey için kullanılabilir. *İksār* münḥaşıran sözde isti'māl olunur. *İksār-ı kelām* = "ādetā

gevezelik, boşboğazlık' demektir. Gevezeye 'mikşār' denilir. (I/431. s.).

ikdirār: (< Ar.) bulanmak, bulanık olmak: *ikdirār-ı nehir, ikdirār-ı mā*. (I/431. s.).

ikrā': (< Ar.) kirāya vèrmek, vèrilmek: *ikrā-yı dükkān, ikrā-yı āḫūr*. (I/431. s.).

igdiş: (< F.) 'melez' demektir. Biri beyāz ve biri siyāh olan qarı, kocadan zuhūr eden çocuk; cinsleri başka iki ḥayvāndan ḥāşıl olan yavru gibi. Cem'i *igdişān*'dır. Lisānımızda burulmuş ata, bar-gir olmuş binek ḥayvānına 'igdiş' denilir. (I/431. s.).

ikrām: (< Ar.) ḥürmet göstermek, büyük tutmak § hediye ve iḥsān şüretiyle bir şey vèrmek: *Misāfirine ikrām bilād-ı şarkıyyeye maḥşūş 'ādāt-ı cemīledendir. Ḥaylī eşyā ikrām eyledigini gördük. || El-ḥāşıl bu bevāhir-i mü'eşşirleri nevādir-i mefāḥir idüğü zāhir ve "Akrābü'n-nāsi min dereceti'n-nübüvveti ehlü'l-'ilm²¹⁸¹" müsted'āsı lüzüm-ı ikrāmlarına delīl-i bāhir olmağla (Berāt, Şefīḫ-nāme); Bir kimseyi²¹⁸² kim²¹⁸³ cübbe vü destār ile*

2181 (Ar.) İnsanların nübüvvet derecesine en yakın olanları ilim ehli olanlardır.

2182 Dīvānda: ādemi.

2183 Dīvānda: ger.

görsen / Eylersin anın cübbe vü
destârına ikrâm (Rûhî: TB. 1/10); Ol
Süleymân-ı zamânsın ki bu rif'atla saña
/ Yaraşır her ne kadar eylese gerdün
ikrâm (Cevrî: K. 6/39); Anı sen lutf ile
eyle bende / 'Avf ü ikrâm ile et
şermende (Nâbî²¹⁸⁴: 1033). (I/431. s.).

ikrāmāt: (< Ar.) ikrâmlar, hürmetler,
ri'âyetler, 'inâyetler, ihsânlar:
ikrāmāt-ı fevka'l-'âde, ikrāmāt-ı lâyiqa,
ikrāmâtına hadd-i taşavvur
olunamayan emîr-i dilîriñ mu'âmele-i
cemîle-i civân-merdânesi. (I/432. s.).

ikrâmiyye: (< Ar.) bahşış, hediye
kabîlinden olarak şüret-i maşşûsada
verilen akçe, meblağ. Haremeyn
ikrâmiyyesi = miqdâr-ı ma'âşî iki
biñ guruşu mütecâviz olan
me'mûrunuñ Haremeyn-i Şerîfeyn
ahâlisi için her sene yüzde beş
nisbetinde verdikleri hediye.
Şimendifer ikrâmiyyesi = Rûm ili
demiryolu hisse senedâtının iki
mâhda bir kere çekilen kur'asında
hangi numaralarına kur'a işâbet
etmiş ise onlara resmen verilen
ma'lûmü'l-miqdâr akçe. (I/432. s.).

ikrâh: (< Ar.) insânın istemediği, kerîh
gördüğü bir şey'i kabûl ve icrâya
mecbûr olması, o yolda icrâ-yı cebr

ü tazâyîk: İkrâh ile kılınan namâzın
sevâbı olmaz. Bunu 'istikrâh' ya'nî
'igrenmek' maķâmında kullanmak
yañlıştır. Binâ'en-'aleyh o ma'nâda
aşlâ isti'mâl olunmamalıdır. İkrâh
hukûk ıstılâhâtınca bir kimseyi ihâfe
ile rızası olmaķsızın bir iş işlemek
içün bi-ğayr-i haķkın icbâr
etmekdir. İkrâh iki kısımdır. Biri
ikrâh-ı mülcî yâhûd ikrâh-ı tām.
Diğeri ikrâh-ı ğayr-i mülcî yâhûd
ikrâh-ı nâķış'dır. Birincisi itlâf-ı nefis,
ya kaķ'-ı 'uzv veyâhûd bunların
birini mûcib olacaķ derecede ğarb-ı
şedîd ile vuķû'-bulan ikrâhdır ki
buña ekşeriyâ 'ikrâh-ı tām' denilir.
İkincisi yalnız keder ve elemi mûcib
olan ğarb ve ğabs gibi şüretlerle
vuķû'-bulan ikrâhdır ki bu türlü
ikrâh ancaķ bey' ü şirâ, icâr ü hibe
gibi taşrifât-ı kavliyyede
mu'teberdir. Bir kimsenin ikrâhıyla
vuķû'-bulan 'aķdı hükümsüz
tutmak veyâhûd ikrâh ile işlenmiş
bir cürmüñ mes'ûliyyetinden
kurtulmak için ķânûnen vücûdu
elzem olan şartlara ikrâh-ı mu'teberiñ
şerâ'iti ıtlâķ olunur ki o şartlar da
şudur: Birincisi mûcberiñ tehdîdini
ikâ'a muķtedir bulunması, ikincisi
taht-ı ikrâhda ķalan adamıñ

mükrehü'n-bihiñ vuķū'undan havf u zann-ı ğālib hāşıl etmek, üçüncüsü mecbūr olan kimseniñ yapacağı şeyi mücbiriñ veyā adamınıñ huzūrunda yapmasıdır. Eger adamınıñ huzūrunda yaparsa onuñ daħı tehdidini ikā'a muķtedir olması lāzım gelir. *İkrāh-ı mülcī* hem bey' ü şirā, icār ü hibe, firāğ, ikrār gibi taşarrufāt-ı kavliyyede ve hem bir kimseniñ emvālını itlāf etmek bir kimseyi cerh ve katl eylemek gibi taşarrufāt-ı fi'liyyede mu'teberdir. *Er kim ede nām-zedden ikrāh / Duķter kalır evde hāh nā-hāh* (Şeyh Ğālib²¹⁸⁵: 910); *Kahrđan ikrāh edenler lutfā olmaz müstahak / Müsta'idd-i derd olanlar kabil-i dermān olur* (Fużulī: K. 8/4); *Nicesi rāzī degil cāhundan / İnler ağlar*²¹⁸⁶ *çoğu ikrāhundan* (Nābī: 1155). (I/432. s.).

ikrāhen: (< Ar.) ikrāh şüretiyle, istemeyerek: *Bir mü'mine ikrāhen kelime-i küfür söyletdirseler imānına hālel gelmez.* (I/433. s.).

ikzāz: (< Ar.) üşütmek, titretmek Ş 'dā'ü'z-zab' denilen 'illete uğratmak. *Elfāz-ı ma'rufeden degildir.* (I/433. s.).

iksā': (< Ar.) giydirmek, giydirilmek. *İlbās ile müterādıdır. İksā-yı haftān, iksā-yı cāme. ǀ Ğademeye setre iksāsı münāsibdir. ǀ Ğākimi olan Mīhal huzūr-ı hümayūna gelince haķķında hürrmet ve ri'āyet ve iksā-yı hil'at edilmişdir* (Ķānūnī, *Meşāhīr-i İslām*); *Vücūd-ı pākine Nābī budur Ğaķķ'dan recāmız kim / Ede hayyāt-ı kudret cāme-i dil-hāhını iksā* (Nābī: K. 1/101). (I/433. s.).

iksād: (< Ar.) revācsızlıĝa düşürmek, düşürölmek; alışveriş olmamak. Lisānımızda *kesād* ziyade kullanılır. (I/433. s.).

igsün, egsün: (< F.) e'āzım, ekābiriñ giydikleri zī-kıymet, zīnetli siyāh cāme, elbise-i fāhre: *Rīze-seng-i deri iklīl-i recāya gevher / Perniyān-ı nazarı dūş-ı kemāle igsün* (Münif: K. 22/36). (I/433. s.).

iksīr: (< Ar.) ma'āden-i hasīseyi altına kalb ve tebdīl eylemek ve kāffe-i emrāzı def' etmek hāşşe-i ĝarībesini hā'iz olduĝu ba'zı cehele-i nās 'inde öteden beri mefrūz ve ma'ruf bulunan kīmyādır ki vücūdu mevhūmdur. Ş İşlāhāt-ı tıbbiyyece ispiro ile hāll ve tertīb olunmuş nebātī veyā kīmyevī edviye-i māyi'a. Ş Mecāzen esbāb-ı

2185 Hüsn ü 'Aşk.

2186 Eserde: Ağlar inler.

mü'essireye ya'nî fevka'l-'âde te'sîri
hâ'iz olan şeylere ıtlâk olunur:
"Nazar-ı iksîr-i eşer-i hıdîv-i
e'azimîleri" gibi ta'bîrât-ı kadîme
efkâr-ı ceyyide aşhâbı nazarında
müstahsen degildir. *Kîmyâ-ger
nefesin altın edendir Eşref / Hulyâdır
heves-i şan'at-ı iksîr-i 'abeş* (Eşref);
*Demiş ey hâkime*²¹⁸⁷*-i kişver-gîr /*
Benem üstâd-ı fûnûn-ı iksîr (Nâbî:
1454); *Hâka nazar eylese iksîr-vâr /*
Hâkı edermiş zer-i hâliş-'ayâr (Vaḥîd).
(I/433. s.).

ikfâr: (< Ar.) küfre nisbet etmek,
édilmek; bir kimse için kâfirdir
demek, dênilmek. Bu ma'nâda *tekfîr*
ziyâde kullanılır. *Edille-i şer'iyye*
vârid ve şâbit olmadıkça bir
Müslümân'ın ikfârı câ'iz degildir.
(I/434. s.).

ikfâl: (< Ar.) kefil kılmak, tekeffül
êdirmek. Nâdiren kullanılmışdır.
(I/434. s.).

iklâl: (< Ar.) bir şey'in te'sîriyle
adamın gözlerine fersizlik gelmek.
Kullanılmaz. (I/434. s.).

iklîl: (< Ar.) tâç, hükümdârânın
eyyâm-ı maḥşûşada başlarına
giydikleri muraşsa' ser-püş.
İştîlâhât-ı tıbbiyyece dişleriñ

uçlarına *iklîl-i sinn* ıtlâk olunur.
İklîlü'l-melik = 'hükümdâr tâcı'
demek olduğu gibi ıştîlâhât-ı
nebâtiyyece güzel koku lu yoncaya,
egrice otu, melik otu, koç boynuzu
dênilen otlara ıtlâk olunur. Yine
ıştîlâhât-ı nebâtiyye cümlesinden
olarak 'manṭar' dênilen nebâtın
çadır gibi olan kubbesine, tepesine
iklîl-i faṭr ve biberiye otuna *iklîlü'l-*
cebel ıtlâk edilir. *Nice beyza-i keşf*
tügme-i iklîl-i şeref ve dürr-i yektâ-yı
Necef ğadîr-i ğadrde âlûde-kef olup
(*Muḳaddime-i Şefîk-nâme*). (I/434. s.);
Tâ ki her bir kec-külâh-ı naḥvetiñ
mânend-i şem' / Şu'le-i cân-sûz ola
farkında iklîl-i zeri (Nazîm); *Rîze-seng-*
i deri iklîl-i recâyâ gevher (Münîf: K.
22/36). (I/434. s.).

ikmâh: (< Ar.) yükselmek, yüksek
olmak. (I/434. s.).

ikmâd: (< Ar.) mağmûm ve mükedder
bulunmak. *Elfâz-ı ma'rûfeden*
degildir. (I/434. s.).

ikmâl: (< Ar.) eksigi doldurmak hadd-i
kemâle êdirmek, tamâm etmek,
édilmek: *ikmâl-i taḥşîl*, *ikmâl-i*
müddet, *ikmâl-i taḥarriyyât*, *ikmâl-i*
ḥafriyyât, *ikmâl-i vazîfe-i me'mûriyyet*.
Gerek 'uzûbet-i telaffuz ve gerek
mevki'-i isti'mâlce *itmâm* ile

beynlerinde biraz fark vardır. Meselâ “itmâm-kâr” dênildigi gibi “ikmâl-kâr” dênilmesi hõş görülemez. Zîrâ bunda biraz tenâfür hâşıl olur. İkmâl'in ‘uzûbet-i telaffuzu âşikârdır: *Beri taraftan Şâh İsmâ’îl bu şoñ mektûbu alınca tedârikât-ı harbiyyesini ikmâl ederek ‘Oşmânlıları karşılamak için Çaldıran Şahrâsı’na doğru hareket etti (Meşâhîr-i İslâm); Nizâm üzre edip tanzîm-i ‘asker eyledi ikmâl / Mühimmâtın var idi bahr u berde haylî nokşanı (Lâ-edrî²¹⁸⁸); Çün cümle umûru etti ikmâl / Me’vâsına gitdi fâriğü’l-bâl (Nâbî). (I/434. s.).*

ikmân, iknân: (< Ar.) setr etmek, örtmek, gizlemek. Nâdiren kullanılır. (I/435. s.).

iknâ’: (< Ar.) künyelemek, künye važ’ etmek. Kullanılmaz. (I/435. s.).

ikvîdâd: (< Ar.) ihtiyârlıktan vücûd titremek. Elfâz-ı ma’rûfeden degildir. (I/435. s.).

ikhâ’: (< Ar.) uşanmak, uşanılmak Ş nefes ile ısıtmak. Kullanılmaz. (I/435. s.).

ikhâd: (< Ar.) yormak, yorulmak: *ikhâd-ı ‘amele, renc-berlerini ikhâdî. Me’nûs degildir. (I/435. s.).*

illâ: (< Ar.) edât-ı istisnâdır. Nâdiren kullanılır. *Lâ-havle ve lâ-quvvete illâ bi’llâh²¹⁸⁹. | Kimse devrinde figân eylemez illâ bülbül / O da gül şevki ile bâğda eyler feryâd (Rûhî: 14/29); Öyle müsteşnâ güzelsin kim saña yokdur bedel / Senden ey cân munkatî’ kılmaz beni illâ ecel (Fuzûlî: G 179/1); Sürdükçe haşma yek-tene bakmaz silâh u cevşene / Yer kalmaz aşlâ düşmene illâ beyâbân-ı ‘adem (Nef’î: K. 15/30). Ş ‘Avâmın zebân-zedi olan illâki “en”-i şartiyye ile lâ-yı nâfiyyeden mürekkebi olup şart-ı menfî edâtıdır, muṭlakâ vâv ile ve-illâ tarzında isti’mâl edilir: Uşlu otur, ve illâ dayak yersin. (I/435. s.).*

ilâte: (< Ar.) eksiltmek. (I/435. s.).

ilâse: (< Ar.) emânet bırakmak. (I/435. s.).

ilâha: (< Ar.) âşikâr olmak, şimşek çakmak, parıldamak, parıldatmak, helâk etmek. (I/435. s.).

ilâde: (< Ar.) doğmak, doğurmak. (I/435. s.).

ilâze: (< Ar.) ihâta gibi kuşatmak. Bunlar elfâz-ı müsta’melden degildir. (I/435. s.).

2188 Ziya Paşa ≈ Fihrist-i Şâbân-ı Âl-i Osmân: 59.

2189 (Ar.) Bütün güç ve kuvvet, yalnızca en yüce ve en büyük olan Allâh’ın yardımıyla elde edilir.

ilāk: (< Ar.) yağmur olmadığı hâlde çakan şimşek. *Allāk* da bu ma'nâda kullanılır. Türkçede me'nūs degildir. (I/436. s.).

ilâne: (< Ar.) yumuşatmak, yumuşadılmak: *ilâne-i lādin, lādiniñ ilānesi*. Bu lafzıñ isti'māline lüzüm vardır. (I/436. s.).

ilb: (< Ar.) baş parmak ile şehadet parmağı açılınca arasında gerilen yere itlāk olunur. § Memālik-i hārreye 'ā'id bir nev' semmli meyve. Kullanılmaz. (I/436. s.).

ilbās: (< Ar.) alıkoymak, durdurmak. *Elfāz-ı ma'rūfeden* degildir. (I/436. s.).

ilbād: (< Ar.) yapışdırmak, yapışdırılmak § yırtığa yama kırmak, konulmak: *ilbād-ı kâğaz, kâğıd ilbādī, ilbād-ı cāme*. (I/436. s.).

ilbās: (< Ar.) örtmek, bürümek; giydirmek, giydirilmek: *ilbās-ı hil'at, haftānıñ ilbāsı*. || *Muştafā Efendi'niñ Paşmakçı-zāde içün getirdiği hil'at-ı beyzāyı imām Mehmed Efendi'ye ilbās êtdiler (Ravzatü'l-kāmilīn)*. (I/436. s.).

iltibād: (< Ar.) ağaçların yaprakları sık ve yapışık olmak. Kullanılmaz. (I/436. s.).

iltibās: (< Ar.) bir şey'e karışmak, müştebih olmak. Lisānımızda 'iki

şey'in biri diğeri zannolunacak şüretde birbirine beñzemesi' demekdir. *Vaḳtiyle Edirne ile Adana lafızları beyninde iltibās vukū' bularak posta-hānelerce pek çok yañlışıklara sebeb olduğı tahakkuk etmekle ba'demā Adana lafzınıñ Aḫana tarzında telaffuz ve tahrīr êdilmesi resmen kabūl ve i'lān êdilmiştir*. Türkçede iltibās'a mişāl pek çokdur. Meşelā 'kane' ma'nāsına olan *oldu* ile 'māte' ma'nāsını ifāde êden *öldü* arasında bir 'Acemī yāhūd mübtedī nazarında iltibās vukū'-bulamamak kâbil degildir. *Aşıl ğarībi şurasıdır ki 'Arabcadan alınan kelimelerden hāşıl-ı maşdarları şā'ibü'n-nibāsdan kırtarmak içün (Mizānū'l-belāğa)*. (I/436. s.).

iltisām: (< Ar.) öpmek²¹⁹⁰ § tutunmak, örtünmek. İltisām-ı nisvān = kadınların yaşmak tutunması. Bundan müştak olan *mülteşim* 'başına örten, başına bir şey tutunucu' demekdir. *Mülsemīn-i kabā'il-i Berberiyeye* = Afrika'nın şimāl-i ğarbisinde mütemekkin ahālī-i mahalliyyeye itlāk olunur ki bunların hemān cümlesi iḫrām ve bürnūs (bürnūs) giyip başlarını

2190 Kāmūsta kelime hatalıdır. Bu kelime "örtmek" olmalıdır.

örtmeyi i'tiyād etmişlerdir. (I/436. s.).

ilticā': (< Ar.) sığınmak, barınmak:

Merd-i dīn-dār ancak ol kibriyā-penāha ilticā eder ki onuñ eltāf-ı şamedāniyyesi cümle mahlūkāta şamildir. ॥ Kim ki Allāh'dan ibā eyler / Başka dergāha ilticā eyler (Fuṣūlī²¹⁹¹); Nā-būd cihāndan ilticāsi / Yok mevotden özge bir ricāsi (Şeyh Gālib²¹⁹²: 1854); Ceyş-i gamdan kanda etsün ilticā ehl-i niyāz / Qal'a-ı himmetde Nābī burc u bārū kalmamış (Nābī²¹⁹³: G. 353/5). (I/436. s.).

ilticā-gāh, ilticā-geh: (< F.) sığınacak yer. Birincisi hem nazımda hem neşirde, ikincisi ekseriyā nazımda kullanılır: *İlticā-gāh-ı enām olan der-bār-ı ma'delet-қarāra hicret eden. (I/437. s.).*

iltihā': (< Ar.) lihye şalıvirmek, şakallanmak: *du'ā-yı iltihā. (I/437. s.).*

iltihāb: (< Ar.) tārīk-i 'āmm ya'nī doğru yolda gitmek. Kullanılmaz. (I/437. s.).

iltihāt: (< Ar.) gāzablanmak, öfkelenmek: *iltihāt-ı emīr, iltihāt-ı şerīr. (I/437. s.).*

iltihāf: (< Ar.) yorğan ve cār gibi bir şey'e şarılıp bürünmek. Nādiren kullanılmışdır. (I/437. s.).

iltihāk: (< Ar.) lühūk etmek, katılmak: *"Peleng-i deryā" nām torpido ki cerr dahī Bahr-i Sefīd'e gidip donanma-yı hümayūna iltihāk edeceğinden... ॥ Şurası da ma'lūm olsun ki "ile" kelimesi zamīrlere iltihāk edecek olsa tahsīn-i lafz için aralarına kāf-ı izāfe dāhil olacağı gibi (Mizānū'l-belāğ); Defter-dār ağaları zümresine iltihāk eylemiş ise de tīmārının ref'inden dolayı Feyzullāh Efendi ve mensūbatı haklarında (Şefīk-nāme); Bahsü'l-istihāk sınıf-ı müderrisine iltihāk edip kırk akçe medreseden munfaşıl iken 986 Ramazān'ında Sekbān-ı 'Alī Medresesi hāric-i i'tibār olunup ibtidā bunlara i'tā olundu (Zeyl-i Şakāyık, cild-i s̄anī, şahīfe 394). (I/437. s.).*

iltihām: (< Ar.) yaranın ağzı etlenip oñulmak, yara onulup ağzı bitişmek: *iltihām-ı ceriha. (I/437. s.).*

iltidā': (< Ar.) niyāz ve istirhām etmek, yanıp yakılmak, yalvarmak: *iltidā'-ı 'āşıkāne. (I/437. s.).*

iltizāz: (< Ar.) damağa hoş gelmek, haz etmek, lezzet bulmak. Bununla istilzāz az, telezzüz ziyāde kullanılır. (I/437. s.).

2191 Şikayet-nāme.

2192 Hüsn ü 'Aşk.

2193 Kāmūsta kime ait olduğu belirtilmemiştir.

iltizāk: (< Ar.) yapışmak, bulaşmak.
Nādiren isti'māl olunur: *iltizāk-ı eṣābi*. (I/437. s.).

iltizām: (< Ar.) bir şey'i kendi üzerine lāzım kılmak § bir şey'i nefesine vācib tutup icrāda ihtimām etmek: *iltizām-ı 'adalet, iltizām-ı bī-ṭarafī, iltizām-ı rāst-gūyī*. || *Ba'de's-ṣalavatü'l-'iṣā kırk rek'at nāfile namāzı edādan soñra 'uhde-i iltizam-ı sülüküma rātibe-i mütehattime olan cerīde-i evrād ve ezkārı (Şefīk-nāme). § 'İttiḥāb, ihtiyār' ma'nāsında kullanılır: Filān ilāhiyyātda İbn Sīnā'yı iltizām ederdi. Bi'l-iltizām = iltizām ile, iltizām ederek. İltizām-ı mā-lā-yelzem = boşuna zahmet, nāfile himmet, lüzümsüz işle uğraşma. § İştīlāḥāt-ı mālīyyece 'hazīne-i devlete 'ā'id emvālden ba'zılarının taḥṣīlini kefīl irā'esiyle ve bedelini teḳāsiṭ-i mu'ayyene ile te'diye etmek şüretiyle der'uhde eylemek' demektir. *Kezālik ṭavanıñ dama ve damıñ tavana delāleti iltizāmıdır. Çünkü ṭavansız dam, damsız ṭavan taṣavvur olunamaz (Mīzānü'l-belāğa); Dêrseñ ki Nizāmī-i girāmī / Êtmiş o dahī bu iltizāmı (Şeyḫ Ğālib²¹⁹⁴: 201); Zihī kerīm ki yokdur kemāl-i lutfundan**

/ Sevād-ı a'zam-ı cūdında iltizām-ı hudūd (Sāmī: K. 1/28). (I/437. s.).

iltisāk, iltişāş, iltişāk: (< Ar.) yapışık, bitişik olmak § bitişmek, kavuşmak. Lisānımızda *iltişāk* ziyāde kullanılır. *Rūm ili demiryolunuñ Şırbistān şimendiferiyle iltişākı. || Huṭūṭ-ı iltişākıyye. İltişāk-ı ecfān = ıştīlāḥāt-ı tıbbiyyedendir. 'Remed ya'nī göz ağrısı veyāḥūd yanık sebebiyle göz kapaklarının bitişmesi' demektir. İltişāk-ı mefāşıl = bu da ıştīlāḥāt-ı tıbbiyyedendir, diz ve dirsek gibi bedendeki oynak yerleriñ tenākuş-ı ḥarekātı veyāḥūd büsbütün mu'atṭal olması ile zuhūr eden bir marazdır: *Ma'māfīh zamānının kısm-ı a'zamını zıkr olunan bāğçe-i nüzhēt-efzāda yek-dīgerine kesb-i iltişāk eden eṣcār-ı letāfet-dişārıñ aḡṣān-ı sāye-dārı altında imrār etdirerek (Firdevsī, Meṣāhīr-i İslām). (I/438. s.).**

iltiṭāt: (< Ar.) 'ıtrıyyātdan bir şey sürünmek § kadın bir şey örtünüp gizlenmek. Kullanılmayan elfāzdandır. (I/438. s.).

iltiṭā': (< Ar.) yalamak. 'İnde'l-ıktizā isti'māl edilebilir. (I/438. s.).

iltiṭām: (< Ar.) dalğalanmak, dalğalanıp birbirine vuruşmak, çarpışmak: *iltiṭām-ı deryā*. Bu

ma'nāda *temevvüc*, *telāṭum* ziyāde kullanılır. (I/438. s.).

ilti'āc: (< Ar.) şikāyet etmek, ğam-nāk olmak. Hîç kullanılmaz. (I/438. s.).

ilti'āk: (< Ar.) rengi değişmek, renk bozulmak: *ilti'āk-ı kumāş*, *ilti'āk-ı leben*. (I/438. s.).

iltifāt: (< Ar.) āšnālîk etmek, güler yüz göstermek, sevindirecek bir şey yapmak: *Envā'-i nevāziş ve iltifātı hāvī vārid-i cā-yı ibcāl olan nāme-i vālā-yı ekremīleri...* § Bir şan'at-ı bedī'yyedir ki 'nükte-i maḥşūşaya mebnī sözü muḥātabdan ğā'ibe yāḥūd ğā'ibden muḥātaba taḥvīl ederek türlü türlü ifādāt ve 'ibārāt ile qalblere fitne ilķā etmek' demekdir. *Muķīd bulundukları mecmū'a içinde senelerce mehcūr-ı iltifāt kalarak ciyādet-i lafziyyeleriyle berāber belki ṭarāvet-i ma'nevīyyelerini de ğā'ib etmiştir* (Pejmürde ≈ Ekrem); *Feyz-i zātıñdır beni gūyā eden / İltifātıñdır beni iḥyā eden* (Muraşsa' Kaşīde²¹⁹⁵); *Eyleyip ol sākī-i feyż-iltifāt / Şundu ol ān*²¹⁹⁶ *destine cām-ı memāt*²¹⁹⁷ (Nābī: Ms. 9/81); *Yanına girse de bakmaz yüzüne / İltifāt eylemez aşlā sözüne* (Vehbī²¹⁹⁸:

836); *Āşinā olma güneh-kār olana / İltifāt eyleme bī-'ār olana* (Yaḥyā); *Ġamzeñ cefāsı 'āşıķa 'ayn-ı vefā gelir / Bīmāra iltifātı ṭabībīñ devā gelir* (Yakīnī). (I/439. s.).

iltifāf: (< Ar.) bürünmek § çiçekler bürüm bürüm, ṭatmer olmak. Nādiren kullanılır. (I/439. s.).

iltikā': (< Ar.) karşı gelip kavuşmak, karşılamak, teşādüfen bir maḥalde buluşup birleşmek: *iltikā-yı nehreyn*, *iltikā-yı baḥreyn*. || *Muṭahhar düşmanını istikbale çıķmış ve "Hüseyniyāt" taraflarında ferīķaynıñ iltikālarında emīriñ 'askeri fenā hālde münhezim olduğundan* (Meşāḥīr-i İslām); *Olur idi deheniñ sırrı rū-nümā-yı vüçüd / 'Ademle mümkün olaydı ger iltikā-yı vüçüd* (Nevres²¹⁹⁹: 1/1). (I/439. s.).

iltikāş: (< Ar.) 'almak' ma'nāsınadır. Kullanılmaz. (I/439. s.).

iltikāt: (< Ar.) ma'nā-yı aşlīsı yere düşmüş olan şey'i kaldırıp almakdır. Lisānımızda şüret-i ḥaķīķiyye ve mecāziyyede olarak 'devşirip almak, devşirilip alınmak' ma'nalarında kullanılır. 'Arabīde olduğu gibi 'ittilā'-ı nā-gehānī' ma'nāsında aşlā isti'māl olunmaz. O

2195 Ziya Paşa:K. 7/48.

2196 Dīvānda: hemān.

2197 Dīvānda: ḥayāt.

2198 Lutfiyye.

2199 Na't-ı Şerīf.

ḥadīka-i laṭīfeden ḥaylī eṣmār-ı lezīze iltikām etdim, kütüb-i fıkhiyyeye müraca'atla bu kadar mesā'il-i dakīkanıñ iltikātı doğrusu ḥaylī himmet ve ḡayrete muhtācdır. ‖ Ğavṭa-ı deryā-yı 'ulūm ve iltikāṭ-ı cevāhir-i mantūk ve mefḥūm edip Ebü's-Su'ūd Efendi ḥidmetlerinden mülāzım ve ṭarīk-i kaṣāya 'āzım olmuṣ-idi (Zeyl-i Şakāyık, cild-i sānī); Her ne ḥāl ise Ertuḡrul Ğāzī'niñ neseb ve ḥasebi ḥakkında iltikāṭ edebildigiñiz ma'lūmāt ve rivāyāt tafşīlāt-ı muhtelif-e-i meşrūḥadan 'ibāretdir (Meşāḥīr-i İslām). (I/439. s.).

iltikā': (< Ar.) renk deḡişmek, beñiz atmak. Nādiren kullanılan elfāzdandır. (I/440. s.).

iltikām: (< Ar.) yutmak, loḡma etmek, yutulmak: *Mānend-i dīv-beççelerin iltikām eder(Lā²²⁰⁰); Yūnus'u ḥavṭ-ı ecel eyledi āh iltikām (Tārīḥ-i Vefāt ≈ Surūrī); Toldururken tüfengi çup ile şandı 'adū / Ejder-i Mūsā'dır etmiş mār-ı siḥri iltikām ('Abdu'l-ḡanī Nādirī). (I/440. s.).*

iltikāk: (< Ar.) ḡalebeliḡ olmak, toplanıp karışmak Ş irād-ı kelām ve burhānda ḥaṭā ve te'ḥīr etmek. Kullanılmaz. (I/440. s.).

iltimā': (< Ar.) renk deḡişmek, müteḡayir olmak Ş ḥuṣūṣiyyet kesb etmek. İsti'māli enderdir. (I/440. s.).

iltimāḥ: (< Ar.) 'bir şey'e ḡayretle, 'ādetā alıḡ gibi bakmak' demektir ki lisānımızda bu ma'nāda *baḡaḡaldı, baḡaḡalmaq* ta'bīrleri kullanılır. Elfāz-ı me'nūsedden degildir. (I/440. s.).

iltimās: (< Ar.) ma'nā-yı aṣlīsı 'tutunma' demektir ki 'biriniñ ḥuṣūl-i merāmı için dīgeri nezdinde onu ḥimāye ve teşāḡub etmek, ṭaleb ve ricā eylemek' maḡāmında kullanılır. Tavşiyeli ṭaleb yāḡūd kuvvetli istid'ā diye ta'rīf olunabilir. Bir luḡat kitābında²²⁰¹ gösterildiḡi gibi muṭlaḡā iḡtidāren müsāwī olan iki ṣaḡıṣ arasındaki ṭaleb demek degildir. Esbāb-ı resmiyye veyā münāsebāt-ı ṣaḡṣiyyeden dolayı yek-dīgeriniñ ḡāṭırına ri'āyete mecbūr olan iki zāt beyninde vuḡū'-bulan muṭālebāt-ı ḡayr-i resmiyyedir ki birbiriniñ mā-dūn veyā mā-fevḡinde bulunmalarında be's yoḡdur. İltimās-gerde = iltimās edilgen, ṭaleb olunan. İltimās-nāme = vuḡū'unda ḡānūneñ mütecāsirine cezā ta'yīn etdiḡi fi'liñ ṭarz-ı taḡrīrisi. İltimāsāt = 'bu yolda

vukū'-bulan talebler' demektir. Çünkü Rūm imparatorunun iltimāsi üzerine Bulgarları te'dīb ve terbiye etmek için (Meşāhīr-i İslām ≈ Hamīd Vehbī); 'Āşık ki senden eden²²⁰² temennā-yı iltifāt / Şāyān olan müsā'adedir iltimāsına (Nābī: G. 721/3); Peyrevoligın iltimās eyler / Ol nazımdan iktibās eyler (Lā²²⁰³). (I/440. s.).

iltimā': (< Ar.) parıldamak. 'Arabīde olduğu gibi 'kapıp almak' ma'nāsında kullanılmaz. Bu vak'alarda genc-i Muṭahhar'ın iltimā'-ı seyf-i hamāseti yār u aḡyārın gözlerini kamaşdırmış (İmām-ı Muṭahhar, Meşāhīr-i İslām); Nūru ile iltimā' ederler / Dervīşleriñ semā' ederler (Lā²²⁰⁴); Ğark-ı nūr²²⁰⁵ eyler dururdu dilleri / İltimā'-ı cebhe-i peygamberi (Mu'allim Nācī²²⁰⁶: Mt. 21); Bir ruh-ı mihr-i iltimā' görüp / Hıyrelendi gözüm şu'a' görüp (Vaḥīd). (I/440. s.).

iltimām: (< Ar.) konmak, konup durma. 'Ziyāret etmek' ma'nāsında kullanılmamalı. Būm etdi bām-ı kaşra iltimām. (I/441. s.).

iltivā': (< Ar.) bürülüp bükülmek, sarılıp dolaşmak § egrilmek, büküm, bükük olmak § egrilip mā'il bulunmak, dolaşmak: Livā-yı sa'adet-iltivā-yı Ḥazret-i Peygamberi. || Zīr-i livā-yı baḡy-iltivālarından bir nev' hergeleniñ ki (Şefīk-nāme). (I/441. s.).

iltihā': (< Ar.) eğlenmek, bir şey ile oynamak: iltihā-yı şıbyān. (I/441. s.).

iltihāb: (< Ar.) alevlenmek. Işılāḥāt-ı tıbbiyyece 'a'zā-yı bedenden biriniñ, bir taraflıñ şişip kızarması ve ateş ve harāret peydā ederek veca'lı, ıztırāblı bir hālde bulunması' demektir: iltihāb-ı mi'de. İltihāb-ı levz = ḥunnāk ya'nı boğaz hastalığı. İltihāb-ı kaşabāt = zātü'r-ri'e ya'nı akciger hastalığı. İltihāb-ı dimāḡ = baş ḥummāsı. İltihāb-ı tıḥāl = dalak hastalığı. Cem'i iltihābāt'dır. Bīm-i dūzaḥdan selāmet vèrdi hicrānıñ baña / Dūzaḥı dūnyāda gördüm iltihāb-ı sīneden (Mu'allim Nācī²²⁰⁷); Ėdip dūdmān-ı każā iltihāb / Tutuşdu bizim dāmen-i intisāb ('İzzet Mollā²²⁰⁸: 107); Vèrse ṭab'-ı ateşe ger tāb-ı kahrı taḡviyet / Kahr²²⁰⁹-ı deryāda dil-i ḥāradan eyler iltihāb (Nef'i: K. 55/19). (I/441. s.).

2202 Kāmūsta: ède.

2203 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rūm: 39.

2204 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Mūnācāt: 14.

2205 Eserde: Nūra ğark.

2206 Yādigār-ı Nācī.

2207 Bulunamadı.

2208 Mihnet-keşān.

2209 Dīvānda: ka'r.

iltihās: (< Ar.) şusuzluktan veyāhūd yorulmaktan ağzı açıp ziyāde solumak: *Şişman adam biraz yokuş çıkınca iltihāsa başlar.* (I/441. s.).

iltihāf: (< Ar.) parlamak, yanmak. Nādiren kullanılmıştır. (I/441. s.).

iltiyāh: (< Ar.) şuşamak. (I/441. s.).

iltiyāh: (< Ar.) karışmak, hamur māyalanmak. (I/441. s.).

iltiyā': (< Ar.) keder ve guşsa ile ıztırāb-ı derūn çekmek. (I/441. s.).

iltiyāk: (< Ar.) bir adamla gāyetle ciddī dōst olmak. Bunlar isti'māl olunmayan elfāzdandır²²¹⁰. (I/441. s.).

iltiyām: (< Ar.) 'oñulmak, bir yaranın iyilige yüz tutup kapanması' demektir. *Bulmak* māddeyle kullanılır ve "Filānın cerihası iltiyām buldu." denilir. *Ėtmek* māddeyle ašlā kullanılamaz. İltiyām-pezīr = oñulucu, iyi olup kapanıcı. Bu şüretle isti'mālî iki türlüdür. Meşelā "Filānın yarası iltiyām-pezīr idi." dēnildiği mişillū ba'zen *olmak* māddeyle de kullanılır. 'Arabīde olduğu gibi 'levm ü 'itābı kabūl Ėtmek' ma'nāsında isti'māl olunamaz.

Böyle²²¹¹ merhemler ile bu yāre bulmaz²²¹² iltiyām / Gāze-i 'attār ile gelmez 'acūze intizām (Lā-edrī²²¹³-²²¹⁴); İltiyām ile o²²¹⁵ güftār-ı laṭif / Dā'im eylerdi kulūbı taltif (Ḥākānī: 670); İnkisār-ı ehl-i dil Ėtmez kabūl-i iltiyām / 'Özr Ėdip sāķī-i gerdūn şunsa nüh-peymānesin ('Abdullāh Vaşşāf); Kitāb-ı ṭıbb-ı müdāvāda²²¹⁶ zahm-ı a'dāya / 'İlāc var mı ḥakīmāne iltiyām gibi (Şābit: G. 341/4). (I/442. s.).

ilsās: (< Ar.) yaranın mütevāliyen nüzülü Ş ibrām, iķāmet. Kullanılmaz. (I/442. s.).

ilcā': (< Ar.) muṣṭarr ve mecbūr Ėtmek, Ėdilmek Ş nā-ķār bırakmak, bırakılmak. Cem'i *ilcāāt*'dır. *Bu şüretle de intikām ve infi'āl gibi ilcāāt-ı nefsanıyyeye mağlūbiyyetden berā'etini i'lān eylediler (Me'mūn, Meşāhīr-i İslām); Rūm iliniñ fethine ta'aşşub ilcāsiyla başladığını maķām-ı ta'rīzde beyān Ėderler (Meşāhīr-i İslām ≈ Ḥamīd Vehbī); İlcā-yı żarūretle bunu eyledi icrā.* (I/442. s.).

2211 Eserde: Öyle.

2212 Eserde: bulmaz bu yāre.

2213 Ziya Paşa: TCB. 2/7.

2214 Kāmūsta bir beyit olarak verilmiş bu alıntı, eserde iki farklı beyitten alınmış birer mısra şeklindedir.

2215 Eserde: İltiyāmlar ile.

2216 Dīvāda: müdārāda.

2210 Kāmūsun dipnotudur: Bunlar isti'māl olunmayan elfāzdandır.

ilcāc: (< Ar.) feryād etmek. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/442. s.).

ilcām: (< Ar.) gem taşmak, taşılma: *ilcām-ı feres, esterîñ ilcāmı.* (I/442. s.).

ilhāh: (< Ar.) bir şey'in, bir işin kabûl ve icrâsını cân şıkacak mertebeniñ fevkinde zörlamak, bir huşûşu yapmak istemeyene yaptıрмаğa çalışmak. Ma'nāca *ibrām*'dan kavî 'addolunur. Bu takdirde *ilhāh* u *ibrām* ta'bîrini kullanmak becā degildir. Mevķi'-i isti'māle göre bunlardan yalnız birini kullanmak lâzım gelir. Cem'lerine gelince vāķı'ā-yı ekseriyā *ibrāmāt* isti'māl olunursa da ma'nāca kuvvet ve şiddet maṭlûb olduğu hâlde *ilhāhāt* daḥî kullanılabilir. *İlhāh*'iñ 'Arabîye 'ā'id olan ma'ānî-i sā'iresi lisānımızda aṣlā kullanılmaz. *Ümerānıñ, 'askeriñ, ahālîniñ ibrām ve ilhāh derecelerindeki istirhāmlarına mebnî idi* (*Peder-i Fātiḥ, Meşāhîr-i İslām*). (I/442. s.).

ilhād: (< Ar.) ṭarîķ-i Ḥakḳ'dan i'rāz ile mezheb-i bâṭıla sülûk etmek, şirki kabûl eylemek. 'Arabîde olduğu gibi 'mezāra laḥid yapmak' ma'nāsında hîç kullanılmaz. *Meşhûr Ḥasan Şabbāḥ pîşvā-yı erbāb-ı ilhād idi.* || *Kişver-efrûz-ı adl u re'fet ü dād /*

Ḥanümān-sûz-ı bid'at u ilhād ('Aṭāyî); *Vāye-dār olsa eger 'aṭıfet-i feyzinden / Olur ārāyış-i seccāde cebîn-i ilhād* (Nābî: K. 2/55). (I/443. s.).

ilhāf: (< Ar.) *ilhāḥ* gibi bir huşûşuñ kabûl ve icrâsı için insānı üzecek derecede zörlamak. Nādiren kullanılmışdır. (I/443. s.).

ilhāk: (< Ar.) katmak, katılmak. Bunuñ cem'i olan *ilhākāt* az kullanılır. *Medîne-i Münevvere'ye gidecek olan bu dervîşin daḥî rebî'ü'l-āḥir nihāyetinde Yenbu'dan hareket edecek kafileye ilhākı Cidde vālîsine inhā kılınmış olduğundan kendisine 'aṭāyā-yı seniyye tertibinden beş kесе akçe i'aṭası tensîb kılınmağla* (Reşîd Paşa); *Bu harfleri tağyîrden vikāyeten o ismiñ āḥirine bir yā-yı meksûre ilhāk olunur* (*Mîzānü'l-belāğ*); *Muṭlakā ğuşşadan ıtlāk buyur / Şuleḥā silkine ilhāk buyur* (Ḥākānî: 145). (I/443. s.).

ilhām: (< Ar.) 'āciz bir şahıṣ iḳtidār kesb edince başkalarınıñ 'ırz ve nāmūsuna ta'arruz ve şetm etmek. Hîç kullanılmaz. (I/443. s.).

ilhān: (< Ar.) añlatmak. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/443. s.).

ilah: (< Ar.) *ilā*'dan "elif" ile "lām" ve *āḥire*'den "ḥı" alınarak uydurulmuş. Soñuna kadar medlûlünde bir

‘alāmet-i maḥşūşadır ki gerek ‘Arabî ve gerek Türkî kitābetde isti‘māl olunur. (I/443. s.).

ildām: (< Ar.) sürekli şıtma tıtmak. Hastanın nevbeti devām etmek. Ta‘rīfāt-ı tıbbiyyede kullanılabilir. (I/443. s.).

ilzāk: (< Ar.) yapışdırmak, yapışdırılmak. Nādiren isti‘māl olunur. (I/443. s.).

ilzām: (< Ar.) şuşdurmak, şuşdurulmak. Mübāḥase ve münāzarada ḥaqqı i‘tirāf ettirmek; iskāt etmek, edilmek: *ilzām-ı ḥaşım, ḥaşmuñ ilzāmu*. § İştılāḥāt-ı mālîyyece 'vāridāt-ı devletden biriniñ taḥşīlini, bedel-i mu‘ayyenî ya ber-vech-i pīşin veyāḥūd mukassaṭan i‘tā edilmek şartıyla bir şahşın ‘uhdesine vermek yāḥūd verilmek' demekdir: *ilzām-ı rūsūm-ı aḡnām, Midilli cezīresi zeytin a‘şārınıñ ilzāmu*. Cem‘i *ilzāmāt*'dır. O şırada satrançda ruh ve şāh taşlarını sürerek ḥaşmını ilzām ve refīne iḡdām etmekde idi (Timurleng, *Meşāḥīr-i İslām*); *Bahş etse eder cihānı ilzām / Bir sözle eder fiḥāmı ifḥām* (Şeyḫ Ġālib²²¹⁷: 369); *Cedel-kārāne ḥāmūşī kadar rengin cevāb olmaz / Sükūtun merd-i dānā ḥaşmını ilzām*

içün şaklar (Müverrah Rāşid). (I/443. s.).

ilzāmiyyāt: (< Ar.) bahş ve münāzarada muḥāṭabı iskāt edecek şüretde söylenilen delilli, burhānlı sözler: *Faḥr-i Rāzī'niñ ḥuşemāsına karşı der-miyān etdiği ilzāmiyyāt vüfur-ı faẓl ü kemālini işbāt etmekle o güünden i‘tibāren āvāze-i ‘irfānı ‘aks-endāz-ı āzān-ı cihān olmağa başladı*. (I/444. s.).

ilsā’: (< Ar.) nüfusu birbirine düşürmek, āsāyişi bozmak, fitne çıkarmak. Elfāz-ı ma‘rūfeden degildir. (I/444. s.).

ilşāk: (< Ar.) bitişdirmek, bitişdirilmek, kavuşdurmak, kavuşdurulmak: *ilşāk-ı suḡūf, ilşāk-ı ḥuṭūt, Konya ve İzmir demiryollarınıñ ilşākı*. (I/444. s.).

ilzāz: (< Ar.) ‘ale’-d-devām mülāzemet ve ikāmet etmek. Kullanılmaz. (I/444. s.).

il‘āb: (< Ar.) oynatmak, oynadılmak, oyun ile meşḡul etmek, edilmek. Nādiren kullanılır. (I/444. s.).

il‘āc: (< Ar.) āteş ile odun tutuşdurmak, tutuşdurulmak. Elfāz-ı ma‘rūfeden degildir. (I/444. s.).

ilḡā’: (< Ar.) laḡv etmek, fesh ve ibṭāl edilmek, bozmak, kaldırmak:

Muhâcirîn komisyonu ilgâ edilmiştir. ‖ Kavâ'im-i nakdiyyeniñ ilgâsı. ‖ Ol maķûle şûret-i mekrühetü's-şemâ'iliñ cilve-ger olması revâ görülmeyip maṭrûh-ı taķçe-i şanem-hâne-i ilgâ kılındı (Şefîk-nâme); Bizim küfrânımız lağv olduğunda şüphe yok ancak / Anı sen cünbiş-i aķlâm-ı ğufrânıñla kıl ilgâ (Nâbî: K. 1/88). (I/444. s.).

ilgâb: (< Ar.) bî-tâb etmek, yormak. Kullanılmaz. (I/444. s.).

ilgâz: (< Ar.) luğaz gibi sözde maķsadı gizlemek. Nâdiren isti'mâl olunur. (I/444. s.).

ilfâf: (< Ar.) kuş başını kanadı altına şokmak, bir kimse başını 'abâ, hırķa gibi eşvâbı altına kımak, eşvâbıñ yakasını başına çekmek § aĝaçlarıñ dalları şıklıķdan birbirine kırişmak. Elfâz-ı ma'rûfeden degildir. (I/444. s.).

ilkâ: (< Ar.) bırakmak; atmak, bırakılmak, atılmak. Hıristiyânlar kıasınıñ yetmiş üçüncü günü hâcı şuya ilkâ ederler. § 'Fikri bozacak söz söylemek, söz yetişdirmek' ma'nâsında ekşeriyâ cem'i olan *ilkâat* kullanılır. *Onuñ gibi münâfıklarıñ ilkâatını şimâh-ı i'tibâra almak kâr-ı 'âķıl degildir. Bir luĝat*

kitâbı²²¹⁸nda *ilkâ* 'yüze vurmak' ma'nâsında daķı kullanılır gibi gösterilmiş ve mişâl olarak Nâbî merhûmuñ şu beytini: "İlâhî sâbık-ı in'âmıñı et lâhika peyvend / Günâh-ı bendegânı etme rû-yı cehline ilkâ (K. 1/85)" irâd edilmiş ise de mışrâ'-ı şânideki *ilkâ* 'atma' ma'nâsında kullandığından bu lafzıñ başkaca 'yüze vurmak' ma'nâsını ifâde etmediĝi âşikârdır. *Hengâm-ı ħarbde eñ tehlikeli yerlerde bulunur ve muĥâtarasız maķallerde bulunmasını iĥtâr edenlere "Ben tehlikesiz yerlerde bulunur isem 'askerimi tehlikeye ilkâ etmiş olurum!" cevâbını verir idi (İmâm Muṭahhar, Meşâhîr-i İslâm). Şâ'ir oldur ki anıñ kıalbine Ḥassân gibi / Nefḥa-i Rûḥ-ı Emîn eyleye ilkâ-yı suĥan (Vehbî: K. 51/2); 'Aybdır 'âķıla şeyṭân beni aldatdı demek / Kendi nefsimdir eden nefsimde ilkâ-yı fesâd (Nâbî: K. 2/131); Terâzû-yı tekâbü'l vaż' edip bâzâr-ı imkâna / Nakîzeyne tevâfukla tehâliüf eylemiş ilkâ (Nâbî: K. 1/30). (I/444. s.).*

ilkâh: (< Ar.) aşı vurmak, vurulmak § hâmile bırakmak, gebe kımak. Birinci ma'nâda *telķîh* ile farkı

yokdur. Yalnız mevki'-i isti'mâlce farklıdır. *Telkîh* ekseriyâ zî-rûh hakkında, *ilkâh* eşcâr için kullanılır.

İştîlâhât-ı tıbbiyyedendir. (I/445. s.).

ilkân: (< Ar.) 'sözü çâbüķ (çâbuk) ezber etmek, söylenilen kelâm veya okunulan şey derhâl zihinde hıfz edilmek' demektir ki kuvve-i hâfızanın metânetine muhtâcdır. Me'nûs degildir. (I/445. s.).

ilâkat: (< Ar.) *sefâret* gibi elçilik, haber gönderilmek. Elfâz-ı ma'rûfeden degildir. Kavl-i za'îfe göre hemzenin fetħa ile telaffuzu da câ'izdir. (I/445. s.).

ilmâh: (< Ar.) bir şey'i parıldatmak Ş güzel bir kız veya kadın yüzünü gösterip derhâl çekilmek. Nâdiren kullanılmışdır. (I/445. s.).

ilmâ': (< Ar.) parlatmak Ş işâret ve imâ etmek. Az kullanılır. Ma'ânî-i 'Arabiyyesi lisânımızda mu'teber ve müsta'mel degildir. (I/445. s.).

ilmâm: (< Ar.) küçük günâh işlemek Ş konmak, iki şey birbirine yaklaşmak. Şoñ ma'nâ i'tibâriyle bir ıstîlâh-ı edebîdir: *Sellî ü ilmâm u tevâriüd deyü şoñra çalışır / 'Aybını setre nice düzd-i tüvânâ-yı suħan* (Vehbî: K. 51/73). (I/445. s.).

ilvinân: (< Ar.) rengden renge girmek, renklenmek. Bu ma'nâda *televvün* ziyâde kullanılır. (I/446. s.).

İlâh: (< Ar.) Allâh, ma'bûd, Tañrı: *Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden 'abduhu ve resûluh.* || Cümle mevcûdât fânî, hay u bâkîdir *İlâh / Küllü şey'in hâlikü naşşı aña oldu güvâh* (Şinâsî); *Bu vâdide şoħbet edip gâh u²²¹⁹ gâh / Êderdik gehi seyr-i şun'-ı İlâh* ('İzzet Mollâ²²²⁰: 1367); *Be-ħakķ-ı eşhedü enlâ ilâhe illallâh / Be-şıdķ-ı ekmel-i tevħîd-i ħalb-i ehl-i şühüd* (Sâmî: K. 1/61). (I/446. s.).

ilhâ': (< Ar.) levh ve lu'b ve âheng ve tarab gibi bî-hûde şeylerle meşğûl kılmak, kılınmak: *ilhâ-yı erbâb-ı havâ.* (I/446. s.).

ilhâb: (< Ar.) alevlendirmek, alevlendirilmek. Mâddiyyât ve ma'neviyyâtta kullanılabilir. *İlhâb-ı ramâd, ilhâb-ı aħtâb, ilhâb-ı nâ'ire-i ğayz ve 'adâvet.* (I/446. s.).

ilhâd: (< Ar.) ğadr ve ħakâret etmek, edilmek Ş ħaşmının birini iltizâm eylemek. Elfâz-ı ma'rûfeden degildir. (I/446. s.).

ilhâm: (< Ar.) Cenâb-ı Ħakķ tarafından feyz tarîķiyle insânın ħalbine vukû'-

2219 Kâmûsta bu bağlaç yoktur.

2220 Mihnet-keşân.

bulan telkîn, keşf; mādde, huşûş ki Türkçede içime doğdu, içimden doğdu ta'bîrleri bunun mukâbili demektir. *Ne hoş ilhâm olundu gönlüme târihiñ ey ma'sûm* (Ekrem: Tar. 2); *Görünür rişte-i güftâr-ı dürrer-bârında / Genc-i ma'nîde olan gevher-i feyz-i ilhâm* (Cevrî: K. 6/53); *Qalbi ol tekye-i pür-feyz-i hidâyetdir kim / Gökden âvîhte kandilidir anıñ ilhâm* (Nâbî: K. 13/69). (I/446. s.).

ilâhe: (< Ar.) taşarrufât-ı edebiyemizdendir. *Îlâh'ın mü'enneşi farz ve i'tibâriyle perî yâhûd* gâyetle güzel kadın ve kız maqâmında isti'mâl olunur ve déesse lafz-ı Fransevîsine mukâbil tutuluyor. (I/446. s.).

Îlâhî: (<Ar., < F.) Allâh'a mensûb, Tañrı'ya 'â'id: *emr-i Îlâhî, lutf-ı Îlâhî, kahr-ı Îlâhî, mağfiret-i Îlâhiyye, 'inâyet-i Îlâhiyye, evâmir-i Îlâhiyye, eltâf-ı Îlâhiyye*. § Bir türlü niyâz, münâcât: *Mevlûd ilâhîsi*. || *Tekyelerde okunulan ilâhîler ne kadar mü'essirdir*. || *Ma'rifeti nâ-mütenâhî imiş / Feyz-i dili feyz-i ilâhî imiş* (Vaḥîd); *Dıraht-ı ye'sden ızhâr-ı berg ü bâr-ı ümîd / Taşarrufât-ı ilâhiyyeden ba'îd midir* (Nâbî: G. 99/2); *Gün yüzüñ mâhiyyet-i hüsnü kemâhî gösterir / Nûr-ı Haḫḫı yine ol*

şem'-i Îlâhî gösterir (Yahyâ); *Zillet erbâbı olur bâb-ı Îlâhî'de 'azîz / Halk câmi'de el üzre götürür pâbûşun* (Nâbî: G. 573/2). (I/446. s.).

Îlâhî: (< Ar.) *yâ Îlâhî* takdîrinde olup 'ey Allâh'ım, ey Tañrı'm' demektir. *Îlâhî! Qabûl senden, red senden! Şifâ senden, derd senden* (Tažarru'ât ≈ Sinân Paşa); *Îlâhî pâdişehler pâdişâhı / Ne hayret-baḫşdır şun'ıñ Îlâhî* (Ekrem²²²¹: 1); *Hâşdır zât-ı Îlâhî'sine mülk-i ezeli / Bî-ḫudûd anda olan keṣkebe-i Lem-yezeli* (Şinâsî); *Ey Şinâsî içimi ḫavf-ı Îlâhî dâğlar / Süretim gerçi güler qalb gözüñ kan ağlar* (Şinâsî); *Îlâhî sen qabûl eyle du'â-yı müstemendânı* (Hemdemî). (I/447. s.).

Îlâhiyyât: (< Ar.) felsefenin ulûhiyyetine 'â'id olan kısmı: *Îlâhiyyât-ı ibn'Arabî, ilâhiyyât-ı ibn Tûsî*. (I/447. s.).

Îlâhiyyet: (< Ar.) Tañrılık § kâffe-i ḫaḫâyık-ı vücûdiyyeyi câmi' olan eḫadiyyet (*Ta'rîfât-ı Seyyid*). (I/447. s.).

ilâhiyyûn: (< Ar.) felsefenin uluhiyyetinden baḫş eden kısmı ile meşğûl olan feylesöflar, ḫakîmler: *İbn Sînâ ilâhiyyûndan idi*. § Allâh

adamları, Cenāb-ı Hakk'a rabt-ı kalb eden dervişler. (I/447. s.).

ilā: (< Ar.) edāt-ı intihā. Türkçe *kağar*, *dek*, *degin* gibi. İlā-māşallāh = Allāh'ıñ istedigine degin. Lisānımızdaki tarz-ı isti'mālinden maṭlūb olan ma'nā 'şimdiye kağar, bu āna dek' demektir. İle'l-ebed = ebede kağar, şoñsuz olarak. Mine'l-bāb ile'l-mihrāb = kapıdan mihrāba kağar, başdan aşağıya degin. Min evveli ilā āhirihi = ibtidāsından şoñuna kağar. İle'l-ān = bu āna kağar. 'Arabīde elfāza iltihākıyla ma'nāca ḥāşıl etdiği taḳdīrāt lisānımızca bī't-ṭabī' ḥā'iz-i ḥükm ve i'tibār degildir. (I/447. s.).

ilye: (< Ar.) hemzeniñ fethiyle telaffuzu cā'izdir. 'Kıç, sağrı' ma'nāsına ki 'insān veyā ḥayvānıñ arkasında kaba etli, bud tarafı' demektir. İştīlāḥāt-ı tıbbiyyeden olarak *ilyetān* ve *ilyeteyn* tarzında isti'māl olunur. *İlyevī* iştīlāḥāt-ı tıbbiyyece 'kaba etlerde, bud tarafında bulunan damar ve siñirlerle mevādd-ı sā'ire' demektir: *a'şāb-ı ilyeviyye*. (I/447. s.).

ileyh: (< Ar.) 'edāt-ı intihā', yāḥūd 'ḥarf-i cerr' demek olan *ilā* ile zamīr-i gā'ib olan *he*'den mürekkeḳ olup

müzekker gā'ibe rāci' ve 'ā'ididir. 'Oña' demekdir. *Müşārün-ileyh*, *mūmā-ileyh*, *muẓāfun-ileyh*. Müfred mü'enneş için "mūmā-ileyhā" denilir. Bunıñ teşniyesi olan *ileyhimā* müzekker ve mü'enneş için isti'māl olunur. 'Onlara' demekdir: *müşārün-ileyhimā*, *mūmā-ileyhimā*. Cem'-i müzekker için *ileyhim* ve cem'-i mü'enneş için de *ileyhinne* kullanılır ki ikisi de 'onlara' demekdir. (I/447. s.).

imāte: (< Ar.) öldürmek, öldürölmek. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta isti'māl olunur. Meşelā "imāte-i zihin, imāte-i zamān, imāte-i vakīṭ" denildiği gibi "imāte-i gāzāl, imāte-i feres, imāte-i fil" de denilir. (I/448. s.).

imāre: (< Ar.) damar kesip kan akıtmak, akıdılmak § rüzgārıñ şiddeti yerden toz kopardmak, toz şavurmak. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/448. s.).

imāze: (< Ar.) ayırıp bırakmak, ayrı bırakılmak. Me'nūs degildir. (I/448. s.).

imāṭa: (< Ar.) uzaklaştırmak, uzaklaştırmak. Nādiren kullanılmışdır. *Ol muvaşşah olduğumuz esliḥa-i ḥün-āşām bu*

mağūle hūn-giriftelerden imāṭa-ı
tağallīb etmek (Şefik-nāme).
(I/448. s.).

İmā'a: (< Ar.) cıvık ve koyu bir şeyi
akıtmak. Elfāz-ı me'nüsedden
degildir. (I/448. s.).

imāle: (< Ar.) meyl ettirmek,
ettirilmek: *Envā'-ı güftār-ı dil-bāzāne*
ile celb-i nazar ve cezb-i kalbine çalışdı
ise de o āhen-diliñ imālesi mümkün
olmadı. || Fıkralara bir kere imāle-i
nazar-ı diğkat edelim ('Abdu'r-
rahman Şüreyyā); *İmāle etmedi ol*
servi ser-fürûlarımız (Koca Râgıb: G.
90/4). § Harekeniñ şive-i tabî'îye
muğâyir olarak medd edilmesi,
harekeyi çekerek okumak. Bunun
cem'i olan *imālāt* ekseriyā bu
ma'nāda kullanılır. *Yā haşv u imāle*
vü zihāfāt / İnşād edene belā-yı āfāt
(*Mukaddime-i Edebiyye*²²²²). (I/448.
s.).

İmām: (< Ar.) pişvā, öñde bulunan ve
kendisine iktidā olunan zāt. İmām-ı
Mübīn = ta'bīrāt-ı Kūr'āniyyeden
olup 'levh-i mahfūz' demektir.
İmāmü'l-Müslimīn = halife-i İslām.
İmām-ı A'zam = şāhib-i mezhep
Hāzret-i Nu'mān bin Sābit. *Bu yolda*
imām-ı ehl-i 'irfān / Mevlid eşerin

yazan Süleymān (*Mukaddime*²²²³);
Hakk sebeb halk eyledi zātıñ nizām-ı
'āleme / Sendedir halkıñ ümīdi ey
imāmü'l-müslimīn (*Medhiye-i*
Hümāyūn); *Mescid-i Akşā-yı*
mağşūduñ imām-ı A'zam'ı / Cāmi'-i
esrār u 'irfānıñ haṭīb-i minberi
(Nāzīm). (I/448. s.).

imāmet: (< Ar.) imāmlık. Ğalaṭ-ı fāhiş
olarak *imāmetlik* ta'bīr-i 'āmiyānesini
kullanmak 'abeşdir: *Ya'nī olup enbiyā*
cemā'at / Fahr-i rüsül eyledi imāmet
(Nābī). (I/449. s.).

imāme: (< Ar., < F.) ağaç veya taşdan
ma'mūl ve meşķūb uzunca bir
başlıktır ki tesbīhiñ ucuna geçirilir
ve ekseriyā onuñ ucuna da
ibrīşimden bir püskül rabṭ edilir. §
Tütün çubuklarınıñ üst ucuna
taķılan güher-pādan vesā'ireden
ma'mūl ağızlık ki oña 'çubuk taķımı'
da dēnilir. *Şāniyen vāsıṭü'l-'ağd-ı*
hullān ve imāme-i sübhā-i ihvān olan
cenāb-ı māhir-i mazāhir ve 'aynü'l-
a'yān-ı mazāhire 'arz-ı müntehā-yı bī-
intihā eylerim (*Mektüb* ≈ Sırrī Paşa).
(I/449. s.).

imāhe: (< Ar.) şulamak, şu atmak §
kuyu kazılırken şuya erişmek. Elfāz-
ı me'nüsedden degildir. (I/449. s.).

imti'āk: (< Ar.) hınçkırā hınçkırā ağlamak § farṭ-ı gāzabla şolumak. Me'nūs degilse de kullanılabilir. (I/449. s.).

imtā': (< Ar.) fā'ide görmek, fā'idelenmek. Kullanılmaz. (I/449. s.).

imtişāl: (< Ar.) itā'atle uymak, iktizā edeni yapmak: Her şahıṣ ḥamīdu'l-ḥiṣāl emrū'l-ilāhīye imtişāl eder. İmtişālen = imtişāl şüretiyle, muṭāva'at edip uyarak. İki emre birden edip imtişāl ('İzzet Mollā²²²⁴: 182); Sen işiñde muḳteżā-yı 'aşra eyle imtişāl (Lā²²²⁵); İmtişāl-i cāhidū fi'llāh olupdur niyyetim / Dīn-i İslām'ıñ mücerred gayretidir gayretim (Hāzret-i Fātih); Ol nuṣḥa çün imtişāl kıldı / Bu tarz ile 'arz-ı ḥāl kıldı (Şeyḫ Ğālib²²²⁶: 863); Nāzır-ı vech-i rızāyız her ne kim gösterse yüz / Görünür mir'at-ı dilde imtişālīñ şüreti (Nevres: K. 1/56). (I/449. s.).

imtiḥāk: (< Ar.) perīṣān ve muẓmaḥıl olmak § te'şīr-i ḥarāretle fenālaşmak. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/449. s.).

imtiḥān: (< Ar.) bir şey'iñ ḥaḳīqatini aḥlāmāk için dikkātle, derin

düşünmek § şınamak, denemek, denenmek: *imtiḥān-ı baḥt, ṭālī'iñ imtiḥānı*. § Bir kimseniñ ḳavlen ve fi'len ma'lūmāt-ı muktesebesiniñ derecesini aḥlāmāk için vuḳū'-bulan tecrübe, deneyiş: *Mekteb-i sultānī ṭalebesiniñ imtiḥānı ḳarīn-i ḥitām oldu*. || 'Acemī! Kendi noḳşānını bilmiyor da beni imtiḥāna ḳalkışıyor. || *Ėtme beni firḳate nişāna / Bed-'ahdi ne ḥācet imtiḥāna* (Şeyḫ Ğālib²²²⁷: 1567); *Hem rütbelerince 'ācizāne / Çekdim şu'arāyı imtiḥāne* (Lā²²²⁸); *Āteş-i sūzān-ı a'dāya bizimle girmeye / Dehr içinde imtiḥān olmuş semender yok mudur* (Hāfız Paşa). (I/449. s.).

imtidād: (< Ar.) uzun sürme, uzamak, uzanmak: *imtidād-i leyāl, imtidād-ı eyyām-ı hicrān, imtidād-ı 'ömr*. || *Muṣāṣalatında bir muḥārebe vuḳū' bulmuş ve şābahdan akşāma ḳadar devām ve imtidād etmişdir* (Maḥmūd Ğaznevī, *Meşāḥīr-i İslām*); *Bu mücerrebdir ki bulmaz cev²²²⁹ bundan imtidād* (Fuẓūlī: K. 12/17); *Nedir taṣavvur-ı temyīz ḥüsn ü ḳubḥ-ı umūr / Nedir tekābül-i imtidād²²³⁰ cümle-i*

2224 Mihnet-keşān.

2225 Zia Paşa: TCB. 2/12.

2226 Hüsn ü 'Aşk.

2227 Hüsn ü 'Aşk.

2228 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 92.

2229 Dīvānda: zulm.

2230 Eserde: ezdād.

girdār (Na't-ı Şerīf ≈ Lā²²³¹). (I/450. s.).

imtirā': (< Ar.) tereddüd ve şübhe etmek Ş yerinden çıkartmak. *Elfāz-ı me'nüsed*en degildir. (I/450. s.).

imtirār: (< Ar.) uğramak, geçmek. (I/450. s.).

imtirāz: (< Ar.) tefevvühāt-ı nāmūs-şikenānede bulunmak. Bunlar hiç kullanılmaz. (I/450. s.).

imtirās: (< Ar.) kaşınmak, sürtünmek: *imtirās-ı himār*. (I/450. s.).

imtirāş: (< Ar.) çekip koparmak, aşırmaq. Kullanılmaz. (I/450. s.).

imtirāt: (< Ar.) kapmak Ş birikdirmek. Me'nūs degildir. (I/450. s.).

imtizāc: (< Ar.) mezci kabül etmek, birbirine uymak, uyuşmak: *imtizāc-ı elvān*, *imtizāc-ı nüķüş*, *imtizāc-ı kīmyevī*. Ş uyuşup iyi geçinmek, herkesiñ mizācına uymak: *O mizāc, o tabī'atda bulunan adam herkes ile imtizāc eder*. İmtizācsız = herkesiñ fikrine, mizācına uymayan adam. Cem'i olan *imtizācāt* nādiren kullanılır. ... gibi *elfāz-ı hasīse-i 'āmiyāneniñ esmā' vü istimā'ı zevķ-i edeble imtizāc edemeyeceginden bunlara mümāşil kelimeler bi't-ıtabi' kelimāt-ı 'Arabıyyeden ma'düddur* (*Mīzānū'l-*

belāğa); Çekip *süz-ı firķatle bir āh-ı serd / 'Aceb imtizāc eyledi harr u berd* ('İzzet Mollā²²³²: 3178); *Bende hayrānam ne keyfiyyetle etmiş imtizāc / Şāhbāz-ı ğamze-i şūhuñla āhū gözleriñ* ('Avnī: G. 230/2); *Tab'im*²²³³ da benim gibi *civāndır / Pīrān ile yokdur imtizāc* (Mu'allim Nācī²²³⁴: 8); *İmtizāc u 'aql da olsañ dahī reşk-i melek* (Lā²²³⁵). (I/450. s.).

imtişāt: (< Ar.) taramak, saç veyā şakalı taramak: *imtişāt-ı duhter*, *imtişāt-ı dil-ber*. (I/450. s.).

imtişāş: (< Ar.) şulu bir şey'i süze süze içmek; emmek, emilmek: *imtişāş-ı nārinc*, *imtişāş-ı pistān*. Ba'zen bu ma'nāda *maşş* lafzı etmek māddesiyle isti'māl olunur. Meşelā: "Sütü maşş etdi." dēnilir. Faķat telaffuzca bunda ğılzet, ötekinde 'uzūbet bulunduğundan *maşş etmek* ta'bīrinden ziyāde *imtişāş* kullanılmalıdır. Ş İştlāhāt-ı tıbbıyyece 'mevādd-ı me'küle ve meşrūbeniñ 'ameliyyāt-ı mi'deviyyeniñ hitāmıyla damarlara keyfiyyet duhūlü' demekdir. (I/450. s.).

2232 Mihnet-keşān.

2233 Eserde: Fikrimde.

2234 Ateş-pāre, Bahār-ı Şebāb.

2235 Ziya Paşa: TCB. 3/8.

imtiṭāl: (< Ar.) leYTE ve le'alle ile vakİt geçirmek, bir İŖi uzadıP geciktirmek. Kullanılabilir. (I/451. s.).

imtilā': (< Ar.) dolgunluk, geregi gibi doluş. İmtilā-yı mi'de = ırsak dolgunluğu, mi'de bozukluğu. İmtilāü'd-dem = an bozulması, çoğalması. (I/451. s.).

imtilāḥ: (< Ar.) doğru sze yalan atmak. Elfāz-ı me'nüsedden degildir. (I/451. s.).

imtilāz, imtināḥ: (< Ar.) 'aṭıyye, baḥşış aböl etmek. Me'nüs degildir. (I/451. s.).

imtinā': (< Ar.) geri durmak, çekinmek, kendini geri oma, geri çekme: *imtinā'-ı düürüğ, imtinā'-ı ta'dıyāt*.   O maḳüle-i erbāb-ı tabaşbuş ile ülfetden *imtinā'* ederdi.   Mümkün olmayış, imkānsızlık: *Her emr-i düşvārıñ imtinā'ına āni' olmayıñız*.   Müstaęri-ı zīnet olmuş bir at getirilince binmekden *imtinā'* ile öteden beri rüküblarına maḥşüş olan 'ādī bir ata rākip olduğu ('Ömer İbn Abdu'l-'azīz, Meşāḥır-i İslām); Ezel ser-nokṭa-i devr-i ḥayāt-ı aşıdır k'eyler / Edebden *imtinā'-ı infikāk-ı 'aynına imā* (Nābī: K. 1/35); *Zaḥmet için etmez iseñ*

imtinā' / Nısfını al her ne ise ol metā' (Vaḥīd). (I/451. s.).

imtinān: (< Ar.) vėrilen şey'i, ėdilen iyiligi söyleyerek başa akmak: *ḥudāvend-i bī-imtinān, sulṭān-ı bī-imtinān*.   *Āhenden olsa da felegiñ ek kemānını / çekme felekde süfleleriñ imtinānını* (Rāęıb Paşa: G. 163/1); *Gehī peşşe için yağar biñ cihān / Anıñla ėder peşşeye imtinān* ('İzzet Molā: 657); *Ey olan dehr-e veliyyü'n-ni'met-i bī-imtinān*²²³⁶ (Ḥaḳḳī: K. 6/); *İmtinān ėtme 'ıyāla ḥazer ət / Raḥm u şefkat ile ḥüsn-i nazar ət* (Vehbī²²³⁷: 969); *Āferiniş tūṭı-i endişeme bir dāmdır / Kim o dāmuñ dāne-i pür-imtinānıdır sözüüm* (Nef'ī: K. 1/13); *ekse de ādem zarūrī imtinān-ı erzeli / çekmez elbette felek bār-ı girān-ı imtinān*. (I/451. s.).

imtiḥā': (< Ar.) bilemek, bilenmek: *imtiḥā-yı seyf, imtiḥā-yı ḥançer*. (I/452. s.).

imtiḥān: (< Ar.) mübtezel olmak, 'ādī ve tezlīl etmek. Kullanılmaz. (I/452. s.).

imtiyāz: (< Ar.) meziyyet-i zātiyye veyā i'tibāriyye ile nāsdan ayrılmak, teferrüd etmek: *nişān-ı imtiyāz,*

2236 Dīvānda: Ey elvān-ı dehr-i mevlī en-ni'met-i bī-imtinān.

2237 Lutfiyye.

imtiyāz madalyası. § Hakk-ı resmî, müsâ'ade-i mahşûşa, ruḥṣat-ı resmiyye: şāhib-i imtiyāz, şirket imtiyāzı, demiryolu imtiyāzı, ihtirâ' imtiyāzı, hukûk-ı imtiyāziyye. || İmtiyāz-ı sâbit ü seyyârı müşkildir hayâl / Zanneder sükkân-ı keştî²²³⁸ sâhil-i deryâ yürür (Râgıb Paşa: G. 46/3); İmtiyāzına o serviñ eşcâr / Ser-fürü eyler idi Tübâ-vâr (Hâkânî: 630). (I/452. s.).

imtiyâzât: (< Ar.) *imtiyāz*'iñ cem'i. Şüret-i mahşûşada vèrilen müsâ'adât-ı resmiyye: *imtiyâzât-ı kadîme. § Bir şey'i bir müddet-i mu'ayyene içün kendilerine haşr şüretiyle eşhâşa vèrilen ruḥṣatlar: Demiryolu inşâsı, ma'den ihrâcı, fabrika te'sîsi gibi ümûr-ı nâfi'a içün vèrilecek imtiyâzâtıñ istihşâli naşıl şerâ'ite mütevaḳḳıf bulunduǵu. || İ'tibârât-ı takâsîm ü füsûl / İmtiyâzât-ı makâmât u uşûl (Nâbî²²³⁹: 965). (I/452. s.).*

imşâl: (< Ar.) ıstılâhât-ı şer'iyyeden olup 'kışâşen katlêtmek' demektir. (I/452. s.).

imhâ': (< Ar.) [müvelledâtdan] mahv etmek, yok edilmek: *imhâ-yı servet, imhâ-yı nüḳûd, imhâ-yı ğam, imhâ-yı*

düşman, raḳîbîñ imhâsı, renc-i derûnuñ imhâsı. Ziyâde kullanılır. Bu mişillü fikirleri imhâ ve izâle êtdirmek hikmet-i siyâsiyyesiyle bu tedbîri icrâ êtmîşlerdir ki pek muşîbdır (Meşâhîr-i İslâm ≈ Hamîd Vehbî). (I/452. s.).

imhâz: (< Ar.) doğruluk ile, hülûş ile söylemek, döst olmak: *Aşhâb-ı imhâz riyâ-kârdan i'râz êder. || İmhâz-ı naşîhat. Elfâz-ı me'nûseden degildir. (I/452. s.).*

imhâk: (< Ar.) bereketsiz, feyzi zâ'il olmak § kararmak. İsti'mâli enderdir. (I/452. s.).

imhân: (< Ar.) yara, çiban şiddet-i vec'adan ya'nî ağrınıñ ziyâde olmasından zonklamak. Elfâz-ı ma'rûfeden degildir. (I/452. s.).

imhâh: (< Ar.) semîrmek, şişman olmak § ağaç büyümek, feyzenmek § ekin özenmek, bereketli, kuvvetli başak tutmak. Me'nûs degildir. (I/452. s.).

imdâd: (< Ar.) yardım içün erişmek, yardım etmek. Mu'âvenetde bulunmak: *Öyle bir zamânda imdâd êtdi ki 'ömrüm oldukça kendisine minnetdâрім. || Buña tâḳat mı gelir yâ buña cân mı dayanır / Meger imdâd êde hestî-dih-i eczâ-yı 'adem ('Âkif Paşa: K. 5/52); Verâdan gelip çatdı imdâd-ı*

2238 Kâmûsta: keştî-nişân.

2239 Hayriyye.

bād / Deñiz cūşa geldi olup kalbi şād
(‘İzzet Mollā²²⁴⁰: 488); *Zātıdır el-ḥaḳ*
cihānda dest-gīr-i müslimīn / Eylesin
imdād aña ervāḥ-ı pāk-i mürselīn.
(I/452. s.).

imzāl, imzālāl: (< Ar.) a’zā-yı
bedenden biri uyuşmak, uyuşuk
olmak. Elfāz-ı ma’rūfeden degildir.
(I/453. s.).

imre’et: (< Ar.) ḥātūn, kadın. ‘Arabīde
bunuñ evveline ḥarf-i ta’rīf
getirilince nefis-i kelimededen olan
başdaki hemze ıskāṭ edilir. Meşelā
“hāzihi’l-mer’etü cemīletün” denilir.
Lisānımızda isti’māli enderdir.
(I/453. s.).

imrāc: (< Ar.) ḥayvānı otlatmak, çayıra
şalivèrmek. Mevsim-i imrāc = şehir-i
nisan evāḥiri. *İmrāc-ı feres.* § ‘Ahde
vefā etmemek, sözünü bozmaḳ.
(I/453. s.).

imrār: (< Ar.) mürūr ètdirmek,
geçirmek, geçirilmek: *imrār-ı şeb-i*
yeldā, imrār-ı eyyām, imrār-ı i’mār. ||
Vaḳtiñ ḥōşça imrārı naḳde ve ḳanā’ate
muḥtācdır. || *Sefā’in-i ticāriyyeniñ*
ḳanaldan imrārı... § Bir şey’i acı
kılmaḳ, bir şey acı kılınmaḳ:
İḥtiyārılıḳda yoksulluḳ ḥayātı imrār
èder. (I/453. s.).

imrāk: (< Ar.) kıl yolmaḳ, deriniñ
tüyleri yolunacaḳ ḥāle gelmek.
Me’nūs degildir. (I/453. s.).

imsā’: (< Ar.) ifsād ètmek § aḳşāma
ḳalmaḳ. İsti’māli enderdir. (I/453.
s.).

imsās: (< Ar.) mess ètdirmek,
degdirmek, doḳundurmaḳ, el ile
tutup sevmek. Nādiren
ḳullanılmışdır. (I/453. s.).

imsāk: (< Ar.) tutmaḳ. Nefsini men’ ve
zabt ètmek, alıḳoymaḳ, perhīz-kār
olmaḳ: *İmsāk-ı ṭa’ām, imsāk-ı kelām,*
imsāk-ı nefis. Vaḳt-i imsāk =
saḥūrdan soñra şu içip oruca niyet
èdecek zamān, orucuñ mebdē’i
şer’iyyesi. İmsākiyye = Ramazānda
vaḳt-i imsākı ḥāwī ṭab’ ve neşr
olunan varaḳ-pāre. § Buḥl, ḥıssat,
tutuculuḳ: *Keremde imsāk maḳdūḥ,*
Allāh için seyyi’ātda imsāk bi’l-’akis
memdūḥdur. || *Bir gūne idi keremde*
çālāk / Şavm olmasa eylemezdi imsāk
(Nābī); *Eyleyip şī’ri varaḳ-pāre-i*
imsākiyye / Ramazānda daḡıdır ḥalka
hedāyā-yı suḥan (Vehbī: K. 51/69).
(I/453. s.).

imşāk: (< Ar.) ḳamçı ile vurmaḳ.
ḳullanılmaz. (I/453. s.).

imşāş: (< Ar.) emdirmek, emdirilmek:
imşāş-ı nārinç, pistānūñ imşāşı. (I/454. s.).

imşāl: (< Ar.) mālî yolsuz ve fā'idesiz şüretde, bī-hūde mahv etmek. *İsrāf* dan akvā 'addolunur. (I/454. s.).

imzā': (< Ar.) ma'nā-yı ašlīsī 'bir şeyi işletip bitirmek; tamāmıyla icrā etmek' demektir. Faakat 'mümzī' ma'nāsıyla 'mü'el olarak evrāk ve mekātibe isim yazmak veyāhūd mekātīb ve evrāka yazılan isim' maqāmında isti'māl olunur: *Yazdığım varakayı imzā etdim. | Şu iltimās-nāmeyi imzā ediniz. | Vazī'-i imzā, imzā koydu, imzā atmak, imzā çekmek, imzālamak.* İmzā-yı kazā = ıstılāhāt-ı şer'iyedendir. Yalnız kışāşda 'hükümñ neticesi olup' ya'nī 'hüküm-i vāqī'i icrā ve infāz etmek' demektir. Mevādd-ı sā'irede hüküm başka, tenfīzine başka şey olarak telakkī olunur. *Kec şandığıñ üstādın işi cümle çıkar rāst / İmzāya bu da'vāyı yeter nakş-ı nigīniñ* (Nābī: G. 456/2); *Derdi de pey vèrip be-hüküm-i kazā / Hücet-i nezri etdiler imzā* (Vaḥīd). (I/454. s.).

imzāh: (< Ar.) kesr-i ḥayṣiyyet etmek, nāmūsa doğunmak. Elfāz-ı me'nüsedden degildir. (I/454. s.).

imṭār: (< Ar.) yağdırmak, yağdırılmak: *imṭār-ı bārān.* Nādiren kullanılır. (I/454. s.).

im'ār: (< Ar.) fakra düşürmek, bir şahşı zügürt etmek. Me'nūs degildir. (I/454. s.).

im'ān: (< Ar.) bir şeyde mübālağayla ictihād etmek ki kemāl-i diqqati icāb eder. İm'ān-ı naẓar = kemāl-i diqqatle göz gezdirmek. Naẓar-ı im'ān = diqqatli, derin görücü göz. *Bakdığım her yerde bir vech-i ḥaḳīkat seyr eder / Dīde-i Ḥaydar-nigāhum ol kadar im'ānlıdır* (Mu'allim Nācī²²⁴¹: Kt. 12); *Sīmāsı görünse etseñ im'ān / Cem' olmuş idi 'ademle imkān* (Şeyḫ Ğālib²²⁴²: 1843); *Oķu üslub-ı ḥakīm üzre hemān / Fenn-i teşrīḥi de eyle im'ān* (Vehbī²²⁴³: 83); *Kerbelā-yı 'aşka im'ān ile eylesenñ naẓar / Sū-be-sū sīrābe-i ḥūn-ı şehīdandır henüz* (Manastırlı Fā'ik); *Çeşm-i im'ān ile bakdıkça vücd-ı 'ademe / Şaḥn-ı cennet görünür ademe şaḥrā-yı 'adem* ('Ākif Paşa: K. 5/2). (I/454. s.).

2241 Fűrüzān.

2242 Hüsn ü 'Aşk.

2243 Lutfiyye.

imkār: (< Ar.) balığı tuza yatırmak, salamura etmek. Me'nūs degildir. (I/454. s.).

imkān: (< Ar.) dā'ire-i kudret dāhilinde oluş, yapılabilmek hâlinde bulunuş: *İmkānı yok istinār-ı 'aşkıñ / Dermānı gibi nizār-ı 'aşkıñ* (Mu'allim Nācī²²⁴⁴); *Buñā kim 'ālem-i imkān dērler / Olmaz olmaz dēme olmaz olmaz* (Lā-edrī); *Buldu şeref-i kabūle imkān / Fevt olmadı bir dakīka ihsān* (Şeyh Gālib²²⁴⁵: 121); *Şīrāze-keş-i kitāb-ı imkān / Mecmū'a-nüvīs-i kân-ı mā-kān* (Nābī). *İmkān* maqāmında mümkün kelimesini kullanmak, meşelā "İmkānı yok." yerine "Mümkünü yok." demek münāsib degildir. (I/454. s.).

imlā': (< Ar.) zihinde takarrür eden ma'nâyı, sözü kâğıda yazmak, zihindeki şey kâğıda yazılma: *Çekip müsvedde-i gaybı beyāza eylemiş imlā* (Nābī: K. 1/3). § Söyleyip yazdırmak, söylenilip yazdırılmak. Fransızca *dicler* muqābili demektir. *Evāhır-i eyyām-ı hayātında gözlerine 'amiyy tārī olduğundan āsār-ı merğūbesinden bir kısmını imlā tārīkiyle vücūda getirdi* (Meşāhīr-i

İslām). 'Alā tārīki'l-implā = 'söyleyip yazdırmak şüretiyle' demektir. § Bir lisānıñ elfāz ve kelimātını yañlışsız, doğru yazmak fenni: *Altı seneden beri mektebe gidiyor. Hālā implā bilmiyor. || Olıcağ habt ü hatā implāda / Hüsn-i hatdan ne çıkar ma'nāda* (Vehbī²²⁴⁶: 337); *İmlālarını bıraktım öyle / Tā denmeye soñra şöyle böyle* (Lā²²⁴⁷); *Parladırdım şimdi tañrīrāt-ı bī-ma'nāsını / Olmasa muḍhik o yañlışlar ki implāsındadır* (Mu'allim Nācī²²⁴⁸: Kt: 8). § 'İslāh, iflāh' ma'nāsına kullanılır. İmlāya getirmek = ıslāh etmek. İmlāya gelmez = şalāh kabūl etmez, naşīhat diñlemez. İmlāya gelmek = şalāh-peñir olmak, söz diñleyip iyi hâlde bulunmak. *İmlā'nıñ bu ma'nāda isti'māli terk olunmalıdır: Biñ naşīhat eyleseñ gelmez yine implāya o.* § Doldurmak, doldurulmak: *implā-yı ibriķ.* || *Gazeteciler implā-yı şahā'if için yazacak havādiş ararlar.* İmlā-yı mi'de, implā-yı şikem = pisboğazlık. *Bu küpüñ üç fıçı şu ile implası mümkündür.* || *Āsār-ı selefdan etdim implā / Bir haylī nevādır dil-ārā.* (I/455. s.).

2244 Bulunmadı.

2245 Hüsn ü 'Aşk.

2246 Lutfiyye.

2247 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertib-i Harābāt: 88.

2248 Şerāre.

imlāk: (< Ar.) pek fakīr olmak, ziyāde fakre dūçār olma: *endīşe-i imlāk*. § Yıkamak, yıkanılma: *imlāk-ı eşvāb*, *çamaşırın imlākı*. Me'nūs degildir. (I/455. s.).

imlāl: (< Ar.) uşandırmak, uşandırılma: *imlāl-ı kārā'in*, *müstemi'inin imlālī*. (I/456. s.).

imlīse: (< Ar.) beyābān, şahrā, çöl. İmlīsī = 'beyābānī, yābānī, hırsız' demektir. (I/456. s.).

imhār: (< Ar.) hātūn için mehir ta'yin etmek, nikāhın bedeli ta'yin edilmek. Elfāz-ı me'nüsedden degildir. (I/456. s.).

imhāl: (< Ar.) 'acelesiz mu'āmele etmek: *Hazret-i Allāh ihmāl degil imhāl eder*. § Şoñraya bırakmak, bir kimseye bir mādde için mehl ya'nī zamān vèrmek *Emr-i te'diyeniñ biraz daha imhālī zarūrīdir* (Medyūnuñ - Ahvāline Nazāran-). (I/456. s.).

inā': (< Ar.) 'her neden ma'mül olursa olsun fincān, zarf, tencere, şahan, kāse, bardak, çömlek, kaşık gibi kap kaçak' demektir. Cem'i āniye'dir. Lisānımızda müfrediyle cem'i nādiren, façať cem'ü'l-cem'i olan *evānī* ekşeriyā kullanılır. Hemzeniñ meddiyle ğalaťdır. (I/456. s.).

inābet, inābe: (< Ar.) günāhı mūcib olan hālāt ve harekātı terk ve her fenālīktan tecerrüd ederek Cenāb-ı Hakk'a rücū' etmek. § Ğafletten kurtulup ihlāş-ı tām ile dergāh-ı İlāhīye teveccüh eylemek. Lisānımızda 'tarīka-i rüşd ü şalāha delālet edecek bir mürşid-i kāmile bir şeyh-i fāzıla intisāb' ma'nāsında "Inābe etti, inābe aldı, inābe vèrdi." ta'bīrātı her zamān isti'māl olunur. *Inābet* az kullanılır. El-yevm lisānımızda 'Arabīde olduğu gibi 'bir kimseyi diğerkimseniñ yerine geçirmek' ma'nāsında hīç kullanılmaz. (I/456. s.).

ināş: (< Ar.) 'dişi' demek olan *ünşā*'nın cem'idir. 'Karılar, kadınlar' demektir: *vazā'if-i ināş, ināşa mahşūş mekteb*. ‖ *Terbiyeli, ma'lūmātli erkek yetiştirmek için terbiyeli, ma'lūmātli ināş yetiştirmelidir*. Hemzeyi zamme ile telaffuz ğalaťdır. (I/456. s.).

ināre: (< Ar.) nūrlandırmak, nūrlandırılma; rüşen kılmak, kılınma: *ināre-i kanādīl, tiyatruñ elektrik lambalarıyla ināresi*. Bu ma'nāda *tenvīr* ziyāde kullanılır. § Mecāzen, façať nādiren 'hüsñ ü leťāfet kesb etmek, edilmek' ma'nāsında da isti'māl olunur.

'Ālem-i insāniyyetiñ 'ālem-i sā'ireye faẓl ü rüçhānı ancak cevher-i nuṭṭı u idrākiñ levāmī'-i ziyā-efşānıyla ināre-i fikir ve rüyet ve o vāsıta ile tenvīr-i dā'ire-i medeniyyet gibi bir meziyyet-i mümtāza-i fıtrıyyeye mazhariyyeti olup ('Abdu'r-raḥman Süreyyā); Bir şeb ki meşā'il-i sitāre / Êtmişdi dil-i şebi ināre (Nābī). (I/456. s.).

ināka: (< Ar.) farṭ-ı hüsn ve 'işve ile fevka'l-'āde 'aceb ve ḥayret-baḥş etmek, edilmek: O şūḥ-ı dil-ārām ināka-i enām edecek derecede güzeldir. (I/456. s.).

ināle: (< Ar.) nā'il etmek, edilmek: ināle-i ümīd, fakīriñ emel-i yegānesine inālesi. (I/457 s.).

ināme: (< Ar.) uyutmak, uyutulmak: ināme-i şıbyān, etfālīñ ināmesi. (I/457 s.).

inbā': (< Ar.) haber vermek, bildirmek, bildirilmek: Keyfiyyetiñ 'ācilen beyān ve inbāsi maḥalline eş'ār kılınmıştır. Ekşeriyā kitābet-i resmiyyede beyān ve icrā ile berāber kullanılır. Zabt ettiği kılā' ve emşārīñ keşretini sā'ir seferlerle nisbet ve muḳāyese olunamayacak bir şüretde olmak üzere kayd ve inbā ediyorlar (Kuteybe, Meşāhīr-i İslām). (I/457 s.).

inbāt: (< Ar.) yerden ot bitirmek, bitirilmek; toprakdan yetiştirmek, yetiştirilmek. El-cezīre

(Mezopotamya) kıt'asınıñ kuvve-i inbātiyyesi o kadar ziyādedir ki maḥsūlātı bire yüz nisbetini tecāvüz eder; Bu iklīmler keşret-i ma'mūriyyet ve kuvve-i inbātiyye ile şöhret-şī'ār ve Asya'nıñ hazīne-i servet-iṭlākına sezā-vār maḥallerinden idi (Kuteybe, Meşāhīr-i İslām). (I/457 s.).

inbāh: (< Ar.) göz açdırmak, uyandırmak, uyandırılmak. Mevādd-ı inbāhiyye = sevk ve taḥrīk edici 'ilāçlar. (I/457 s.).

inbişās: (< Ar.) yayılıp dağılmak: inbişās-ı revḡan. Nādiren isti'māl olunur. (I/457 s.).

inbişāk: (< Ar.) şu kaynayıp taşmak, şu taşkın şüretde akmak. Elfāz-ı me'nüsedden degildir. (I/457 s.).

incibās: (< Ar.) şu yerden kaynamak. (I/457 s.).

incibānī: (< Ar.) kalın kılım. (I/457 s.).

incinānī: (< Ar.) sıcaḳ tırīd. (I/457 s.).

inbiḥāniyye: (< Ar.) büyük ekmek, şomun. (I/457 s.).

inbizāl: (< Ar.) yarılmak. Bunlar kullanılmayan elfāzdandır. (I/457 s.).

inbisāt: (< Ar.) yayılmak: *inbisāt-i ‘asel.*

§ Açılmak, genişlemek: *inbisāt-ı kâbiliyyet, inbisāt-ı liyākat.* Bu ma’nâda ekseriyâ ma’neviyyâtda kullanılır. § Neşve-i derûn, gönül ferahlığı, gönül açıklığı: *inbisāt-ı kalb.* || *Âdem var ki şiddet-i telâţum-ı deryâyı temâşâ ile kesb-i inbisât eder. || Eyyâm-ı inbisât iledir lezzet-i hayât / Tûfân-ı gamda âdeme lâzım mı ‘ömr-i Nûh (Es’ad). (I/457 s.).*

inbi’âs: (< Ar.) gönderilmek. Eşhâs hakkında isti’mâl olunur: *Köy kahyâsınıñ diyâr-ı gayre inbi’âsı...* § İleri gelmek, zuhûr etmek: *Bu kadar beliyye ve müşkilât hep onuñ ‘inâdından inbi’âs etmiştir. Bu huşûmet-i kaviiyye pek ‘ādî bir sebepten inbi’âs etmiş idi. || Binâ’en-‘aleyh müverrihleriñ bu bâbdaki sözleri evhâm-ı târîhiyyeye tabi’iyyetden inbi’âs etmiş şeylerdir (Sultân Murâd-ı Şânî, Meşâhîr-i İslâm). (I/457. s.).*

inbi’âc: (< Ar.) yarılmak § gözüñ dış tabaçasında çıban çıkmak. Kullanılmaz. (I/458. s.).

inbilâc: (< Ar.) şafağ sökmek, tan yeri ağarmak: *inbilâc-ı seher, inbilâc-ı şubh.* Elfâz-ı ma’rûfeden degildir. (I/458. s.).

inbihâr: (< Ar.) yorgunlukla nefes kesilip ziyâde şolunmak: *inbihâr-ı hammâl. (I/458. s.).*

inbiyâ’: (< Ar.) meta’ revâclı olmak, bāyi’ metâ’ı sürmek için müşteriye müsâ’ade etmek. Kullanılmaz. (I/458. s.).

inbiķ: (< Yun.) mu’arreb. Aşlı *imbik*’dir. Takţîr âletidir ki onuñla meyve, üzüm, ot gibi her türlü şey’iñ ‘arķı, rûhu, ispiertosu çıkarılır. Mâ-yı muķatţır = inbiķden çekilmiş şü. *İstibķâ-yı nev’-i insân için mecrâ-yı inbiķ-i şulb-ı pederden rîzân olan mâ’ü’l-hayât eger mâ-yı mâderden muķaddem nâzil-i kârûre-i rahm olursa emr-i zü’l-celâlî ile püser hem-reng-i sîmâ-yı peder olur (Siyer-i Veysi). (I/458. s.).*

intâc: (< Ar.) neticelendirmek, netice hâşıl etmek, huşûle getirmek: *Ekseriyâ cür’et muvaffakiyyeti intâc eder. || Ne çâre ki miķdârlarındaki cüz’iyyet ve haşmınıñ kuvvetindeki keşret ilk şadmede mağlûbiyyeti intâc etdiği için ‘avdete mecbûr oldu (Sultân ‘Osmân, Meşâhîr-i İslâm).* Lisânımızda ‘Arabîde olduğu gibi ‘hayvânâtıñ yavrulaması ve doğuracak hâlde bulunması’

ma'nasında aślā kullanılmaz. (I/458. s.).

intās: (< Ar.) dāne, tohum toprakda çimlenmek, filiz sürmek. Iştılāhāt-ı fenniyyedendir. (I/458. s.).

intā': (< Ar.) ziyāde terlemek § kuşmak. Me'nūs degildir. (I/458. s.).

intān: (< Ar.) fenā koçmak. Iştılāhāt-ı tıbbiyyece 'mevādd-ı 'uzviyyeniñ ta'affün ve tahallül etmesiyle havānıñ pis ve fenā olması' demektir. İntān-ı 'afenī = Iştılāhāt-ı tıbbiyyedendir. 'Bir yaranıñ fenālaşmasından hāşıl olan igrnç, fenā kokunuñ hastayı tehlikeye düşürecek ve şiddetli nevbetler getirecek şüretde kana karışması' demektir. İntān-ı kayhī = kezālik cümle-i ıştılāhāt-ı tıbbiyyeden olup 'büyük bir yarada peydā olan iriniñ kana karışıp damarlarda cereyāna sekte vèrerek ve şiddetli nevbetler getirerek hastanıñ hayātını tehlikede bırakması' demektir. (I/458. s.).

intibāc: (< Ar.) 'a'zā-yı bedenden biriniñ eşer-i iltihāb ve maraz olarak şişmesi' demektir. Iştılāhāt-ı tıbbiyyedendir. (I/459. s.).

intibāz: (< Ar.) şarāb kurmak, şarāb yapmak. Kullanılmaz. (I/459. s.).

intibār: (< Ar.) menhiyyātdan kaçınmak, çekinmek § ziyāde çalışmadan el kabarmak, vücūda şiş hāşıl olmak. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/459. s.).

intibāl: (< Ar.) toplu yāhūd toptan bir yükü sür'atle kaldırmak, arkaya almak. Kullanılmaz. (I/459. s.).

intibāh: (< Ar.) *ğaflet*'iñ zıddı. Uyanmak, uyanıklık, açıkgöz olmak, açık gözlülük: *Ba'zı adama biñ naşīhat te'sīr etmez de bir muşībet medār-ı intibāh olur. || Bu daķıkaya nazar-ı intibāhla bakılsa celb-i muḥabbet, teshīr-i kulüb, redd-i mezālim, def'-i meķā'id içün kuvve-i nāṭıka isti'māl edilmedikçe* ('Abdu'r-raḥman Süreyyā); *İki tārīhimde āfāk etdi kesb-i intibāh* (Surūrī: Tar. 7/45). (I/459. s.).

intitām, intişām: (< Ar.) tefevvühāt-ı ğalīzede bulunmak; fenā ve kötü sözler söylemek. Kullanılmaz. (I/459. s.).

intişār: (< Ar.) saçılıp dağılmak: *intişār-ı nüccūm*. § Akşırmaq. İkinci ma'nāda me'nūs degildir. (I/459. s.).

inticā': (< Ar.) yüksek bir yere oturmak § dōst 'addeylemek § taḥşīl-i merām u ḥācet etmek. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/459. s.).

intihā': (< Ar.) yanına dayanmak.
Nādiren kullanılmışdır. (I/459. s.).

intihār: (< Ar.) kendini öldürmek. Her ne ālet ve şüretle olursa olsun 'telef-i nefis etmek' ma'nāsında kullanılır: *Fi'l-i intihār naklen ve 'aqlen mezmūmdur.* (I/459. s.).

intihāl: (< Ar.) diğerine 'ā'id başkasının māl olan bir şey'i benimdir diye iddi'ā etmek ki Türkçede buña 'benimsemek' denir. Lisānımızda ekseriyā eş'ār hākķında isti'māl olunur: *Fi'l-i intihāl mütecāsiri içün medār-ı iftiḥār degil mūcib-i 'ardır.* (I/459. s.).

intihāb: (< Ar.) seçmek, seçilmek; bir şey'in iyisini, münāsibini ayırmak: *uṣūl-i intihābiyye, intihāb-ı me'mūrīn komisyonu, intihāb-ı a'zā, intihāb zamānı, intihāb-ı re'īs.* Beyt-i intihāb = seçilmiş beyit. *Zübde-i ṣāhān-ı 'ālem intihāb-ı rūzgār* (Nef'ī: K. 17/15); *Ēdip anda bir kaṣr-ı ḥūb intihāb / Hemān eyledim ferṣ-i bālin-i ḥāb* ('İzzet Mollā²²⁴⁹: 354); *Bu mevzūn kad ile hākķā ki beyt-i intihābımsın* (Nedīm: K. 19/3). Bunuñ cem'i olan *intihābāt* ekseriyā mecālis-i belediyye ve 'umūmiyye a'zāsının ḥīn-i tefrīḵ ve naṣbında kullanılır.

Mescide cum'a gün ṣitāb etdim / Bir münāsib yer intihāb etdim (Vahīd). (I/459. s.).

intidā': (< Ar.) birbirini çağırmaķ, toplanmaķ. Me'nūs degildir. (I/460. s.).

intidām: (< Ar.) kolay elde etmek, kolaylıkla ele geçirmek. İsti'māli enderdir. (I/460. s.).

İntizā': (< Ar.) nez' etmek, bir şey'i yerinden çekip çıkarmaķ, bir şey yerinden çekilerek kopmaķ: *intizā'-ı enābīṣ. || Ekseriyyetle ḡarābete sebeb vech-i ṣebhiñ umūr-ı müte'addiden intizā'idir* (Mīzānū'l-belāḡa). (I/460. s.).

intisāb: (< Ar.) bir yere nisbet ve ta'alluķ ḥāṣıl etmek; bir yere, bir şahṣa şokulmaķ, yanaşmaķ; bir dā'ireye, bir maḥale girmek, nisbet peydā eylemek: *Şükr kim bir bār-gāh-ı lutfā kıldım intisāb* (Nef'ī: K. 55/1); *Merāmı 'aks-i ruḥuñ sīnesine çekmekdir / Bu yüzden eyledi āyīne intisāb ṣikā* (Nedīm²²⁵⁰); *Ne bir ehl-i dünyāya etdim ta'abbūd / Ne bir ehl-i taḳvāya var intisābım* (Mu'allim Nācī²²⁵¹: G. 8/2); *Olur māl-i ḥūlyā ile kām-yāb /*

2249 Mihnēt-keṣān.

2250 Bulunamadı.

2251 Fūrūzān.

Kim eylerse dergāhuma intisāb (İzzet Mollā²²⁵²: 320). (I/460. s.).

intisāc: (< Ar.) nesc olunmak, doğunmak, doğuma. Nādiren kullanılır. (I/460. s.).

intisāh: (< Ar.) bir kitābın şüretini kopyasını almak, yazmak. Bu ma'nāda *istinsāh* ziyāde kullanılır. (I/460. s.).

intisāk: (< Ar.) yerli yerinde, nizāmu, uşūlü üzere dizilmek; nizāmlı, düzgün olmak: *intisāk-ı cünūd, intisāk-ı eşyā*. (I/460. s.).

intişā': (< Ar.) neşv ü nemā bulmak Ş kōklayıp keyiflenmek, sarhōş olmak. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/460. s.).

intişāb: (< Ar.) tutulup kalmak Ş haţab ve māl toplayıp birikdirmek. Kullanılmaz. (I/460. s.).

intişār: (< Ar.) yayılma: *intişār-ı rāyiha-ı tayyibe, intişār-ı bū-yı sünbül, intişār-ı aḥbār; intişār-ı havādiş*. Ş Dağılma, üremek: *intişār-ı āsār-ı edebiyeye, intişār-ı kütüb-i nāfi'a, intişār-ı cerā'id*. Êtmek māddeyle kullanılır. Fuzūlî'nin şu: "Bunda olmuş münteşir feyzi İmām-ı A'zam'ın / Bunda olmuş²²⁵³ behre-i

'ilm-i şerī'at intişār (K. 12/10)." beytinde *olmağ* māddeyle kullanılmış olması el-yevm nazar-ı i'tibāra alınamaz. İhtimāl ki vaktiyle o şüretle isti'māl olunurmuş. Şimdi "İntişār oldu, intişār olmuş." dēnilemez. Muṭlakā "İntişār êtdi, intişār êtmış." dēnilir. Faķat bunuñ ism-i fā'ili bulunan *münteşir* bi'l-'akis *olmağ* māddeyle kullanılır. *İbn Sebüktigin'in eḥaşş-ı emeli Hindistān'ın kısm-ı a'zamını ele geçirerek İslāmiyyet'in oralarda intişārından 'ibāret bulunduğundan 398'de tekrār Hind'e 'azîmetle Denhind nehri sāhilinde ordu ķurdu (Maḥmūd Ğaznevī, Meşāhīr-i İslām); Farkı oldur şānının maḥşerle cem' ü intişār / Anda bir kez bunda on def'a olur günde 'ayān* (Kāzım Paşa: K. 1/13). (I/460. s.).

intişāş: (< Ar.) ağacı kökünden çekip çıkarmak, kōparmak. Me'nūs degildir. (I/461. s.).

intişāb: (< Ar.) dikilip durmak: *intişāb-ı 'amūd, intişāb-ı sūtūn*. Ş Kelimenin kā'ide-i naḥviyyeye göre manşūb olması. İntişāb-ı nefes = ıştılāhāt-ı tıbbiyyeden olup bir adamın izdiḥām-ı teneffüs ile diz üstüne kalkıp ve iki eliyle bir yeri tutup

2252 Mihnēt-keşān.

2253 Dīvānda: bulmuş.

nefes almasıdır ki eṣer-i marazdır.
(I/461. s.).

intiṣāḥ: (< Ar.) naṣīḥatı kabūl, Türkçe 'öğüd' denilen naṣīḥat yollu sözleri kabūl edip onlara göre hareket etmek: *İntiṣāḥ mūcib-i ṣalāḥdır.* (I/461. s.).

intiṣār: (< Ar.) 'ahz-ı ṣār etmek, intikām almak' ki Türkçede buña 'öç almak' denilir. Nādiren kullanılır: *intiṣār-ı küffār, intiṣār-ı eṣrār.* (I/461. s.).

intiṣāf: (< Ar.) ḥaqqını kāmilen almak Ṣ dād u niṣfet görmek Ṣ zamān-ı maḥdūd yarıyı bulmak. İntiṣāf-ı Ramazān = 'oruç ayının ortası' demekdir. Az kullanılır. (I/461. s.).

intizāc: (< Ar.) ziyāde gözyaşı akmak, şu fışkırp saçılmak Ṣ ıstılāḥāt-ı tıbbiyyece 'çıbanın olgun ḥālī' demekdir. (I/461. s.).

intiṭār: (< Ar.) eğrilik. Kullanılmayan elfāzıdandır. (I/461. s.).

intiṭāk: (< Ar.) niṭāk bağlamak, kuşak kemer kuşanmak: *intiṭāk-ı nisā, intiṭāk-ı ḥātūn.* (I/461. s.).

intizār: (< Ar.) göz dikip beklemek, beklenilmek. El-intizār eṣeddü mine'n-nār = gözlemek, âteşden ziyāde şiddetlidir. *İntizār*'ın ta'alluk ettiği māddeyi muṭlaqā mef'ülün-

ileyh olarak ĩrād etmelidir. Meṣelā: "Mudanya vapurunuñ vuṣūlüne intizār olunuyor." demeli. "Vuṣūlü intizār olunuyor." dememelidir. *Yā Rabbi ne intizārdır bu* (Şeyḫ Ğālib²²⁵⁴: Trd: 3/3); *Yā Rabb olmaz mı ola zā'il bu renc-i intizār* (Fuṣūlī: K. 12/66); *Baṇa 'ā'id değil zevk intizārı / Hazāndan ğam çeken bekler bahārı* (Mu'allim Nācī²²⁵⁵: Şr: 2/1); *Şimdi ğam-ı intizāra düşdüm / Bülbül gibi nev-bahāra düşdüm* (Şeyḫ Ğālib²²⁵⁶: Trd: 4/4). (I/461. s.).

intizām: (< Ar.) nizāmlı bulunuş, düzgün ve yolunda olmak, düzgünlük: *intizām-ı umūr, intizām-ı mu'āmelāt.* ॥ *Binā-yı intizām-ı dīn ü dünyāya edip ālet / Zebāna nuṭṭ vèrmiş ğūṣa vèrmiş kuvvet-i ıṣḡā* (Nābī: K. 1/62); *Ġāze-i 'aṭṭār ile gelmez 'acūze intizām* (Lā-edrī²²⁵⁷); *Vèrdi mülk-i berdevāma intizām / Girdi silk-i intizāma her meḥāmm* (Lā-edrī²²⁵⁸); *Geçmez mi bu ètdigim du'ālar / Ḥāl-i diliñ intizāmu yok mu* (Şeyḫ Ğālib²²⁵⁹: Trd: 3/5). (I/462. s.).

2254 Hüsn ü 'Aşk.

2255 Fūrūzān.

2256 Hüsn ü 'Aşk.

2257 Ziya Paşa: TCB. 3/8.

2258 Ziya Paşa ≈ K. 7/37.

2259 Hüsn ü 'Aşk.

inti'âş: (< Ar.) yıkılan adam doğrulup kalmak § hastalıktan kurutulup kalkma. 'Ayš'den geçinmek ma'nâsında *medâr-ı inti'âş* tarzında ve şu mışrâ'da: "Hep belâ-yı inti'âşdır rindi dil-hûn eyleyen." görüldüğü vech ile isti'mâli gâlaftır. Doğrusu 'îş'den yine 'geçinmek' ma'nâsında *ta'ayyüş*'dür: *Âtiyen ismâ'-ı hâl edebilmek maqşadıyla bir haylî zamân tevaqqüfa mecbûr olduğundan bi't-ṭabî hem-yânçe-i inti'âşı tehî kalmışdır* (Firdavsî, *Meşâhîr-i İslâm*). (I/462. s.).

inti'âz: (< Ar.) ıstılâhât-ı tıbbiyyeden olup 'bir şey'in fevka'l-'âde şalâbet kesb etmesi, kıvâma gelmesi' demektir. (I/462. s.).

intifâ': (< Ar.) bir şey yerinden ayrılıp zâ'il olmak, ortadan yok olmak: *Nûr-ı şemsiñ intifâsıyla olur gün müntefî*. (I/462. s.).

intifâh: (< Ar.) şişmek, kabarmak. *İntifâh-ı batın* = karın şişkinliği. *İntifâh-ı ri'e* = ıstılâhât-ı tıbbiyyeden olup 'ağcigeriñ eser-i marâz olarak fevka'l-'âde şişmesi' demektir. (I/462. s.).

intifâd: (< Ar.) bir şey tamâmen almak. *Me'nûs* degildir. *İntifâd-ı ma'âş*,

intifâd-ı hâkḳ, intifâd-ı ücret. (I/462. s.).

intifâ': (< Ar.) nef' hâşıl etmek, menfa'atlenmek, kazanç bulmak: *İntifâ' maqşadıyla vukû'-bulan teşebbüsâtı semeresiz kaldı. || Filân kalfa adadaki inşââtdan haylî intifâ' etti. || Bî-mişl ise de bu ihtirâ'ı / Yok kimseniñ andan intifâ'ı* (Lâ²²⁶⁰). (I/462. s.).

intifâl: (< Ar.) nâfile namâz kılmak. 'Beş vakitde farz olan namâzlardan başka tahşîl-i rızâ-yı Bârî maqşadıyla kılınan namâzlar' demektir: *intifâl-i şâlihîn*. Lisânımızda 'taleb etmek, bir şeyden teberrâ eylemek, bî-zârlık göstermek' ma'nâlarında kullanılmaz. (I/462. s.).

intikâ': (< Ar.) bir şeyi seçmek, ayırd etmek: *intikâ-yı ehl-i takvâ*. Nâdiren kullanılır. (I/463. s.).

intikâd: (< Ar.) 'ağçeniñ züyûfunu seçmek, kalb parayı ayırmak' ma'nâsındadır. Lisânımızda 'bir nesneniñ, bir şey'in ve 'ale'l-huşûş âşâr-ı edebiyye veyâhûd âşâr-ı fenniyye ve şanâ'iiyeniñ iyi ve fenâ kısımlarını tedkîk ve muhâkeme edip göstermek ve bir şey yâhûd âşâr-ı mezkûre o şüretle

gösterilmek' ma'nāsında ve Fransızca *critique* maḳāmında kullanılır. *Tenḳīd* lafzı daḥī 'Arabīde müsta'mel olduğu ḥâlde 'ictihād-ı esātize ile bir eṣeriñ fenā, yāḥūd iyi kısımlarını tedḳīḳ ve irā'e etmek' ma'nāsında *intikād* gibi ekşeriyā edebiyeye ḥaḳḳında isti'māl edilmektedir. *Tenḳīd* lafzı lisānımızda ötekinden ziyāde şīveli, ḥōṣ geldiginden onu *intikād*'a tercīhen kullanırız, bunlarıñ bu ma'nāda isti'māllerine i'tirāz ile *critique* yerinde *mu'aḥze* lafzının kullanılması lāzım gelir diyenleriñ sözleri aṣlā naẓar-ı i'tibāra alınamaz. Cem'i *intikādāt*: *intikādāt-ı edebiyeye*. || *Qaldı erbāb-ı ṭarīḳ-i 'ilmi*²²⁶¹ etmek *intikād* (Nef'ī: K. 26/46). (I/463. s.).

intikāz: (< Ar.) bozulmak, çözölmek: *intikāz-ı ṭurre*. Nādiren isti'māl olunmuştur. (I/463. s.).

intikāl: (< Ar.) tebdīl-i mekān ya'nī bir maḥalden diğeri bir maḥale göçmüş. El-yevm bu ma'nāda kullanılmaz olmuştur. Bunuñ yerinde, bu ma'nāda ekşeriyā *naḳil* kullanılır. Meşelā "Filān beg köşküden konağına naḳl etmiş." denilir. "Konağına intikāl etmiş."

denilemez. § Dār-ı fānīden dār-ı āḥirete göçmek ya'nī ölmek: *Filānıñ tārīḥ-i intikālinden i'tibāren eytāmına taḥṣīṣ edilen ma'āṣatıñ mu'āmelāt-ı ḳaydiyyesi icrā ve ikmāl ḳılınmış*. § Birinden diğeriine geçmek: *Firāğ ve intikāl ḥārici, bu konaḳ filāna pederinden intikāl etti, babasından intikāl eden emvāl ve emlākı 'ālem-i sefāhatde isrāf ve imḥā etmeseydi ḥiçbir zamān mezlaḳa-i sefālete düşmezdi*. § Ḳarīne ile aṣlamak, muḳaddimeden neticeyi idrāk etmek, zihinde bir şeyden diğeri şeyi aṣlamakda gösterdiği vakit: *seri'ü'l-intikāl, sür'at-i intikāle mālīk*. Cem'i *intikālāt*: *tevsi'-i intikālāt*. || Gerçi ba'zı müverriḥīn Ḳaresi diyārından bir ḥaylī ehl-i İslām'ı Rūm iline geçirerek Hristiyanları Ḳaresi taraflarına intikāl ettirdigine ta'rīz etmek isterler ise de (Meşāḥīr-i İslām ≈ Ḥamīd Vehbī); *Bīn doḳuz ṣaferīniñ on üçüncü günü sefer-i āḥirete isti'cāl ve 'ālem-i ḳudse intikāl eyleyip* (Zeyl-i Şaḳāyık, cild-i ṣānī); *Pīr-i 'Azīz-i Mıṣr-ı vüçüd etti intikāl / Mīr-i cevān-ı çāpūk-i Yūsuf-nazīri gör* (Sultān Süleymān Ḥaḳḳında Merşiye ≈ Bāḳī: Ms. 1/2); *Ḥayāt-ı cāvidānı şeyḥ-i kāmilden su'āl etdim / Ölümden evvel ölmekdir deyince intikāl*

etdim (Şadıķ-ı Erzurumî); 'Aklıñ eyler naķl-i esrār-ı ma'ānī ğaybden / 'Āķılān ħayrān-ı ħüsn-i intikālîñdir seniñ (Mu'allim Nācî²²⁶²). (I/463. s.).

intikām: (< Ar.) aķz-ı şār, acı çıkarmak, öç almak. *Almak* māddeyle kullanılmalıdır. 'Azîzün z'üntikām = Allāh. Cem'i olan *intikāmāt* az kullanılır. *İntikām almaz isem hicv ile ben de senden*²²⁶³ / *Şā'iriyet baña her vech ile bühtān olsun* (Nef'î²²⁶⁴: TB. 1/1); *Hele ben tā'ib oldum hicv ile hem intikām aldım* (ve-lehu²²⁶⁵: K. 2/48); *Muzaffer vakt-i fırşatda 'adūdan intikām almaz* (Rāġib Paşa: G. 79/1); *'Afv egerçi iyi nām almaķdır / İntikām alma da kām almaķdır* (Vehbî²²⁶⁶: 512). (I/464. s.).

intikāh: (< Ar.) iyi bir söz işidip teşeffî-i şadr etmek, bir sebeble mütesellî ve münşerih olmak § hastalıķdan kalkdıķdan sonra devām eden za'f hālî. Nādiren isti'māl olunmuşdur. (I/464. s.).

intikās: (< Ar.) baş aşağı düşmek, tepe üstü yıkılmak: *intikās-ı livā-yı 'adıvv*. *İntikās-ı ħārici* = ıstılāhāt-ı tıbbiyyeden olup 'meşāne gibi

tebdîl-i maħale ķabiliyyeti bulunan bir 'uźvuñ yā kendisinde veyāħūd ķurbunda ħāşıl olan bir sebebdan dolayı ħārice fırlaması ya'nî *fitik zuhūru*' demekdir. (I/464. s.).

intimā': (< Ar.) 'ķuş bir maħaldan uçup başka maħale ķonmak' demekdir. Lisānımızda 'nisbetlenmek' ya'nî 'intisāb' ma'nāsında kullanılır: *emr-i 'ibret-i intimā*. || *Kendileri Āl-i Selķuk'uñ ümerā-yı ħamāset-intimāsından olarak sınıf-ı ħükümdārāndan degil ise de* (Ertuġrul, *Meşāhîr-i İslām, Ĥamîd Vehbî*). (I/464. s.).

intivā': (< Ar.) bir şey'e 'azm etmek, niyetlenmek. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/464. s.).

intihā': (< Ar.) nehy édilen şeyden geri durmak. Bu ma'nāda *etmek* māddeyle kullanmak lāzım gelirse de isti'mālî enderdir. § Ğāyete varmak, nihāyet bulmak. *İntihā-pezîr* = nihāyet bulucu. § Nihāyet, soñ: *Āşārına intihā bulunmaz / Bir kimse aña mişāl olunmaz* (Lā²²⁶⁷); *Baķ mülküne var mı intihāsı / Baķ zihne şıġar mı kibriyāsı* (Mu'allim Nācî²²⁶⁸: 14); *Bir za'f ki za'fiñ intihāsı / Belki*

2262 Bulunamadı.

2263 Eserde: andan.

2264 Sihām-ı Kazā.

2265 Sihām-ı Kazā.

2266 Lutfiyye.

2267 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı İrān: 44.

2268 Āteş-pāre, Tevhid.

'ademiñ de mā-verāsı (Şeyh Gālib²²⁶⁹: 1826); *Encām-ı devri cāmımızıñ ibtidāsıdır / Āğāz-ı feyzi bezmimiziñ intihāsıdır* (I/465. s.).

intihāb: (< Ar.) yağmā ile māl almak, kapışmak: *intihāb-ı eşirrā, intihāb-ı eşkıyā*. Cem'i *intihābāt*'dır. (I/465. s.).

intihāc: (< Ar.) yol bulmak, varmak: *intihāc-ı kâfile*. Nādiren kullanılır. (I/465. s.).

intihār: (< Ar.) kan durmayıp akmak. Me'nūs degildir. (I/465. s.).

intihāz: (< Ar.) fırsat gözlemek, fırsatı kaçırmamak, bir emel ve maşadı icrā ve istihşāl için müsā'id zamān düşürmek: *intihāz-ı fırsat*. ‖ *Nemçe kralı Frendos - bu fırsatı intihāz ile seksen doksan biñ kişilik bir ordu ile Engrūs üzerine yürümekle* (Sultān Süleymān, *Meşāhīr-i İslām*). (I/465. s.).

intihāz: (< Ar.) kalkmak, ayaklanmak. Nādiren isti'māl olunmuştur. (I/465. s.).

intihāk: (< Ar.) insānı hastalık bī-tāb etmek. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/465. s.).

intibāb: (< Ar.) birbiri ardınca gelmek. Me'nūs degildir. (I/465. s.).

intiyāh: (< Ar.) ağlayış, feryād ile gözyaşı dökmek: *intiyāh-ı erāmil*. (I/465. s.).

intiyār: (< Ar.) hamāmda ot sürmek, sürünmek. Me'nūs degildir. (I/465. s.).

inşicāc: (< Ar.) şu şarıldıyarak akmak. (I/465. s.).

inşicār: (< Ar.) şu yerden kaynayıp akmak. Elfāz-ı me'nūsedden degildir. (I/465. s.).

inşirām: (< Ar.) diş kırılmak. Nādiren kullanılmışdır. (I/465. s.).

inşikāb: (< Ar.) şakıb edilmek, delinmek: *inşikāb-ı elmās*. (I/465. s.).

inşilām: (< Ar.) çentilmek, çentik çüntük olmak. Kullanılmaz. (I/465. s.).

inşilāl: (< Ar.) üşüntü etmek, bir yere toplanmak. Nādiren isti'māl olunmuştur. (I/465. s.).

inşimāğ: (< Ar.) yere düşüp ezilmek, berelenmek: *inşimāğ-ı ešmār*. (I/465. s.).

inşinā': (< Ar.) bükülmek, burulmak, burkulmak: *inşinā-yı kadem*. (I/465. s.).

incā': (< Ar.) kurtulmak, kurtarılmak: *incā-yı mellāhān, mellāhıñ incāsı*. (I/466. s.).

incāz: (< Ar.) va'de vefā , hāceti revā kılmak, va'di yerine getirmek, va'd yerine getirilmek: *Va'diñ incāzı şīve-i halk-ı kerīmdir. ‖ Va'd lutf eyler iseñ az eyle / Līk mev'ūduñu incāz eyle* (Sünbül-zāde Vehbī²²⁷⁰: 570); *Va'deye dest-i vefāyı bāz èt / Kime va'd eyler iseñ incāz èt* (Nābī²²⁷¹: 514); *Āfitāb-ı himemiñ zā'il ü āfil olmaz / Nūr-ı incāz vèrir şahn-ı mevā'ide hemān* (Şināsī); *Va'de-i vuşlatını ètmedi incāz henüz* (Celāl Paşa). (I/466. s.).

incās: (< Ar.) neceslemek, pislemek, pislenilmek: *incās-ı tarīk, süprüntü dökerek yoluñ incāsı*. Nādiren kullanılan elfāzdandır. (I/466. s.).

incāne: (< Ar.) büyük tās, lègen. Kullanılmaz. (I/466. s.).

incibār: (< Ar.) ıstılāhāt-ı tıbbiyyeden olup 'kırılmış kemigiñ bağlanıp kaynaması' demektir. (I/466. s.).

incizāb: (< Ar.) çekilip uzamak, çekici bir şey'e doğru çekilmek, meyillenmek. Māddiyyāt ve ma'neviyyāt kullanılır. Cem'i *incizābāt*. *Şamānuñ keh-rübāya incizābı, igneniñ mıknaţısa incizābı. ‖ Şiddetlidir incizāb-ı tab'ım* (Mu'allim

Nācī²²⁷²:23); *Hüsn-i 'ālem-sūzuna olmaz mı dilde incizāb* (Lā-edrī). (I/466. s.).

incizāz, incizām: (< Ar.) kesilmek. İkincisi 'cüzām 'illetine dūçār olmuş adamıñ bir 'użvu kıpmak' ma'nāsını da ifāde eder. (I/466. s.).

incirād: (< Ar.) şoyunmak, şoyulmak. Nādiren isti'māl olunur. (I/466. s.).

incirār: (< Ar.) çekilmek, çekilip bir soña èrmek. Müncer bundan müştakdır: *incirār-ı kelām*. (I/466. s.).

incizām: (< Ar.) kemik kırılmak Ş kelime kā'ide-i 'Arabīyeye tevfiķan meczūm olmak. Kullanılmaz. (I/466. s.).

incilā': (< Ar.) açılıp rüşen, parlak olmak: *incilā-yı semā, incilā-yı şehir*. Ş Güşāyiş, açıklık: *incilā-yı hevā. ‖ Bakdım ki hevāda incilā var / Oldum yalıñızca hāne-birün* (Mu'allim Nācī²²⁷³: 9); *Şöyle şeffāf idi ol cevher-i şāf / İncilāsiyla dolardı etrāf* (Hākānī: 368). (I/466. s.).

incilāb: (< Ar.) sürölüp götürölmek, bir taraftan celb edilmesi üzerine sevķ olunmak. İsti'mālī enderdir. (I/467. s.).

2270 Lutfiyye.

2271 Hayriyye.

2272 Āteş-pāre, Dereden Tepeden.

2273 Āteş-pāre, Mehtāb yāhūd Ālem-i Āb.

incimād: (< Ar.) doñmak: *incimād-ı Halīc, incimād-ı miyāh, incimād-ı nehīr*. (I/467. s.).

incīr: (< F.) bir nafi' meyve. *Encīr'e de bakıñız: Bitince mīve-i fazlīm bahār-ı 'ömrümde / Dikildi bāğ-ı cihānda ocağıma incīr* (Şināsī). (I/467. s.).

İncīl: (< Ar.) kıbel-i İlāhī'den Cenāb-ı Mesīh'e ('aleyhi's-selām) nāzil olan kitāb-ı semāvīniñ ismi. Yūnānīde 'müjde' ve 'beşāret' ma'nāsına olduğı Ö *panye Lyon* ve aḥkāmına tābi' olanları *cennet* ile tebşīr etdiginden böyle tesmiye kılındığı mervīdir. Rivāyet-i uḥrāya nazaran İncīl 'aşıl, düstūr' ma'nāsına olup 'ā'id olduğı kavmiñ ḥelāl ve ḥarām tutacağı şeyleri göstermesi i'tibāriyle bu kitāba 'unvān olmuştur. Cem'i *enācīl*'dir: *Enācīl-i erba'a*. || *Yok baña ol şanemiñ raḥmı be-ḥaḳḳ-ı İncīl / Erğanün-ı dil eder deyr-i hevāsında fiğān* (Şināsī); *İncilā-yı ruḥu*²²⁷⁴ *yakdıḳda fetīl / Söndü ḳandīl-i Zebūr u İncīl* (Ḥākānī: 110); *Ḥaṭ gerd-i lebinde nūr-ı tenzīl / 'İsā gibi nāzil olmuş İncīl* (Şeyḫ Ğālib²²⁷⁵: 488). (I/467. s.).

inhāf: (< Ar.) arıḳlatmak, arıḳladılmak; za'īf kılmak, kılmak: *inhāf-ı beden, vüçüduñ inhāfı*. Arıḳ Türkçe 'za'īf' demekdir. (I/467. s.).

inhāl: (< Ar.) māl vermek, mālдан tefrīḳ ve taḥşīş etmek. Me'nūs degildir. (I/467. s.).

inhidāb: (< Ar.) ḳamburlaşmak, çıkıntı peydā etmek. Nādiren ḳullanılır. (I/467. s.).

inhidād: (< Ar.) ḥaddeden geçmek, başılıp ezilmek § sivri, keskin olmak: *inhidād-ı seyf*. (I/467. s.).

inhidār: (< Ar.) yokuş aşağı baş aşağı inmek, aşağılamak: *inhidār-ı seyl*. *Taḥaddür* de bu ma'nāyı ifāde ederse de onuñ mevḳi'-i isti'māli başḳadır. (I/467. s.).

inhirāf: (< Ar.) bir ṭarafa egilip meyillenmek, bir yana dönmek: *Vicdān-ı 'ādil, ĩmān-ı kāmīl şāḥibi hīḳbir zamān ṭarīḳ-i ḥaḳdan inhirāf* etmez. İnḥirāf-ı mizāc = vüçüd kırıklığı, kırgınlığı. İnḥirāf-i ibre = 'puşula' denilen āletdeki igneniñ ḳuṭbundan bir ṭarafa meyillenmesi, şaşması. İnḥirāf-ı ḳalb, inhirāf-ı ḥāṭır = göñül kırgınlığı, gücenme. 'Abdü'l-melik *muzafferiyāt-ı mütenābi'a ile feraḥ-nāk* olmaḳda bulunduğı ḥālide mizācına 'arız olan *inhirāf* bu sürürları

2274 Eserde: İncilāsi daḥī.

2275 Hüsn ü 'Aşk.

kederlere tebdīl eyledi ('Abdū'l-melik-i Emevī, *Meşāhīr-i İslām*). (I/467. s.).

inḥisās: (< Ar.) kopup ufalmak. (I/468. s.).

inḥisāf: (< Ar.) eczā dağılıp ayrılmak. Elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/468. s.).

inḥisām: (< Ar.) ḥasım ve faşl etmek, kesip bitirmek: *inḥisām-ı da'vā*. Nādiren kullanılır. (I/468. s.).

inḥişār: (< Ar.) ḥaşr olunmak, bir hadd içinde maḥşūr olup ḥārice tecāvüz etmemek: *İdrāk-i mezāyānūnı nefsiñe inḥişārını kim iddi'ā edebilir?* Ş Maḥşūlāt-ı dāhiliyyeden yāḥūd ma'mūlāt-ı ḥāriciyyeden ba'zı şeyleriñ yed-i vāḥid şüretiyle şatılması içün şerā'it-i mu'ayyene ile bir şahşa, bir şirkete, bir hey'ete taraf-ı devletden vērilen imtiyāz ve bu şüretle cārī olan uşul-i ticāret ki Fransızcası *monopole*'dir: *tütün inḥişārı*. || *Baḥşīñ müsned ile müsnediün-ileyhe inḥişārı ise mes'eleyi dağıtmaksızın geregi gibi ifhām ve izāḥ mülāḥazasına müsteniddir* (*Mizānü'l-belāḡa*); *An büilend-aḥter ki faẓl-ı evvelīn ü aḥirīn / Yāfte der-cevher-i zāt-ı şerīf eş inḥişār* (Fuzūlī: K. 12/32). (I/468. s.).

inḥitāt: (< F.) aşağıya inmek, aşağılamak. Sinn-i inḥitāt = kocalmak çağı, ihtiyārlılık zamānı. *Selçukīleriñ sūtūn ve kudretleri qarīn-i inḥitāt olarak bilād u memālik-i ümerā beyninde takṣīm edilmekde* (Ertuğrul, *Meşāhīr-i İslām*). (I/468. s.).

inḥitām: (< Ar.) kırılmak, ufalmak. Nādiren kullanılmışdır. (I/468. s.).

inḥikāk: (< Ar.) düğüm kör olmak, sıkışıp kalmak: *inḥikāk-ı umūr*. (I/468. s.).

inḥilāl: (< Ar.) ḥall olma, çözülme, açılmak. İnḥilāl-i 'uḳde-i müşkilāt = meşkilāt düğümünüñ çözülmesi. İnḥilāl-peẓīr = ḥalli ḳabūl edici, kābil-i inḥilāl olan. *Geldi ol sürūr*²²⁷⁶ *ki şalmışdı zamān-ı ḡaybeti / 'İḳd-ı nazm-i kişver-i İslām'a bīm-i inḥilāl* (Fuzūlī: K. 25/3). (I/468. s.).

inḥimāk: (< Ar.) irā'e-i zūll ve tevāzu' etmek, aḥmak gibi görünmek. *Ba'zı aḥmaklarıñ ifādāt-ı taḫra-fürüşānelerine karşı bi'z-ẓarūre ihtiyār-ı inḥimāk edenler nādīr degildir*. (I/468. s.).

inḥinā': (< Ar.) egilmek, egrilmek. İnḥinā-yı muşallī = namāz kılan adamıñ rükū'a varması. İnḥinā-yı ḥaṭṭ = çizginiñ egri, çarpık oluşu. (I/468. s.).

inhiyāş: (< Ar.) ürkerek çekinmek, üzümlüp büzülmek: *inhiyāş-ı müdāhin*. (I/469. s.).

inhidār: (< Ar.) aşlı *hıdır*. 'Perdelenmek, örtülenmek' demektir. Az kullanılır: *inhidār-ı nisvān*. (I/469. s.).

inhidā': (< Ar.) hud'aya tutulmak aldanmak: *inhidā'-ı ebled*, *inhidā'-ı şıbyān*, *inhidā'-ı fertūt*. (I/469. s.).

inhirāk: (< Ar.) yırtılmak, yırtık olmak. Nādiren isti'māl olunur. (I/469. s.).

inhizāl: (< Ar.) bel kemigi kırılmak, beli kırık gibi yürümek. Me'nūs degildir. (I/469. s.).

inhişāf: (< Ar.) yere geçmek, şaṭṭ-ı arz yarılıp bir kısmı batmak ya'nī içeri geçmek: *Ekşeriyā volcanique arāzide inhişāf vuḳū' bulur*. § Kör olmak: *inhişāf-ı 'ayn*. § Ay tutulma. Cem'i olan *inhişāfāt* birinci, ikinci ma'nalarda kullanılır. (I/469. s.).

inhişāş: (< Ar.) birbirine dokunup hışırdamak: *inhişāş-ı evrāk-ı eşcār*, *inhişār-ı esliha*. Cem'i *inhişāşāt*. (I/469. s.).

inhifāz: (< Ar.) aşağı inmek, aşağı düşmek. Māddiyyāt ve ma'neviyyātda isti'māl olunur: *inhifāz-ı sitāre*, *inhifāz-ı kader*, *inhifāz-ı arāzī*. (I/469. s.).

inhilā': (< Ar.) çıkarılmak, def' olunmak. Nādiren isti'māl olunur. (I/469. s.).

inhināk: (< Ar.) nefes tutulup boğulmak: *Žik-i şadr 'illetiyle muḫtarib bulunan adam hiçbir vāḳit inhināk tehlikesinden kurtulamaz*. (I/469. s.).

indāb: (< Ar.) yara oñulup yeri pişmek, çıban iyileşip yeri kabuk bağlamak; yara oñulup eşeri kalmak: *indāb-ı ceriḥa*. (I/469. s.).

indirā': (< Ar.) yayılıp dağılmak: *indirā-yı seyl*, *indirā-yı mā'*. (I/469. s.).

indirāc: (< Ar.) dāḥil olmak, içinde bulunmak: *Şu fıkralarıñ da mektūba indirācı*. *Derc ziyāde* kullanılır. (I/469. s.).

indirās: (< Ar.) bir şey belirsiz olmak, eşeri kalmayacak şüretde bozulup yok olmak. Ekşeriyā ebniye hakkında isti'māl olunur: *indirās-ı kaşr*, *indirās-ı binā*. ‖ *Timurleng'in seylü'l-arem-i muhācemātıyla rehīn-i indirās olan* (*Meşāhīr-i İslām*, cüz' 22). (I/469. s.).

indirā': (< Ar.) öñe geçmek § bir işe girişmek § bulut altından çıkmak: *indirā'-ı kamer*. (I/469. s.).

indisās: (< Ar.) toprak altına gömmek:
indisās-ı nuḳūd. Elfāz-ı me'nüsedden
degildir. (I/469. s.).

indifā': (< Ar.) zā'il olmak, şavulmak:
indifā'-ı müşkilāt, indifā'-ı mevāni'. ||
Ertuğrul Ġāzī ise i'lān-ı istiklāl etmek
değil şadākatine zerre kadar bile hālel
getirmeyerek ortalığa müstevli olan
karışıklığıñ izāle ve indifā'ıyla āsāyişiñ
zuhūruna intizāren kendi 'āleminde
yaşamağda (Meşāhīr-i İslām ≈ Hamīd
Vehbī). (I/469. s.).

indifāk: (< Ar.) birden dökülmek,
şiddetle atılmak: *indifāk-ı nehr,*
indifāk-ı mā'. (I/470. s.).

indimāc: (< Ar.) içine girmek,
yerleşmek, dürülüp şarılmak:
indimāc-ı 'izām. (I/470. s.).

indimāk: (< Ar.) bir maḥale habersizce
şokulmak, ruḥsatsız girmek § bir
yerden ayrılmak. Me'nūs degildir.
(I/470. s.).

indimāl: (< Ar.) oñulmak, çıban
kapanmak, iyi olmak: *indimāl-i*
cerīha, çıbanıñ indimāli. Me'nūs
degildir. (I/470. s.).

indiyāl: (< Ar.) ziyāde ishāl olmak.
Kullanılmaz. (I/470. s.).

inzār: (< Ar.) tebşīr'iñ zıddı ki bir
māddenıñ emir ve teblīğiyle taḥzīr
ve taḥvīf etmek, kōrḳutmak. *Enbiyā-*

yı 'izām me'b'ūs oldukları aḳvāmı inzār
eylemişlerdir. Cem'i inzārāt'dır.
(I/470. s.).

inzāl: (< Ar.) indirmek, indirilmek:
inzāl-ı sefīne, sefīneniñ kızağdan inzālī.
|| *Resm eder cevher-i rūḥu nerede ḳaldı*
ḥayāl / Kim aña kuvve-i ḳudsiye eder
vahy inzāl (Şināsī). (I/470. s.).

inzi'āc: (< Ar.) yerinden kopmak,
koparmak. Ma'nā-yı ıstīlāḥisi 'va'z
ve neşāyihiñ te'sīriyle ḳalbiñ ḥubb-ı
sevābı koparıp terk ederek Cenāb-ı
Ḥaḳḳ'a tecevvüh-i tām göstermesi'
demekdir. (I/470. s.).

inzivā': (< Ar.) köşeye çekilmek, kimse
ile düşüp ḳalkmayıp tenhāda
oṭurmak: *'Ömrüm güzer etti inzivāda*
/ Mu'tādım idi o ḥāl-i sāde (Mu'allim
Nācī²²⁷⁷: 2); Ḥāne-ber-düş sīne-çāk
benim / İnziwā-ḥāh-ı zīr-i ḥāk benim
(ve-lehu²²⁷⁸: 28); Hüner ḥalvet-nişiñ-i
encümen olmağdadır yoksa / Kemīn-
gāh-ı riyādır güşe-gīr-i inzivā olmak
('İzzet 'Alī Paşa); Ol gevher-i kān-ı
imkān üç gün gār-ı Şevrde güşe-nişiñ-i
inzivā olmağı taşmīm edip (Siyer-i
Veysi); Bu arslan yavrusu peder-i şīr-i
şavletiniñ 'ālem-i inzivāya çekildiğini
hissēdirmeyecek bir ḥālde

2277 Fūrüzān, Hoca Rıdvan'ın Kitābe-i Seng-i Mezārı.

2278 Bahār İçinde Hazān yāhūd Ye's-i Muhāceret.

kahramanlıklar gösterir (Meşāhīr-i İslām). (I/470. s.).

ins: (< Ar.) nev'-i beşer, cins-i ādem ya'nī insānlar. Ekseriyā lisānımızda *ins ü cin, ins ü melek, ins ü cān, ins ü perī* tarzında isti'māl olunur. Yalnızca isti'mālī enderdir. Müfredi *insī*'dir. *Dergeh-i vālāsına dil-dāde cān-ı Cebra'īl / Südde-i 'ulyāsına ruh-süde hayl-i ins ü cān (İsmā'īl Paşa-zāde Hakkı: K. 6/8); Dergeh-i devlet-penāhu mültecā-yı hāş u 'ām / Hāk-i pāk-i āsitānı buse-cāy-ı ins ü cān (Nef'ī: K. 52/4); Her ne dersen İsm-i a'zam gibi olur kār-ger / Ol kadar ta'zīm ile diñler sözüüm ins ü perī (Nef'ī: K. 14/60). (I/470. s.).*

insā': (< Ar.) unutturmak, unutdurulmak: *insā-yı hātıra-i mü'ellime. § 'Vèresiye şatmak'* ma'nāsını da ifāde eder. (I/471. s.).

insāk: (< Ar.) sec'ili, kāfiyeli, muntazam söz söylemek. *İnsāk-ı kelām her yerde, herkese karşı cā'iz degildir. (I/471. s.).*

insāl: (< Ar.) zürriyeti çoğaltmak, döl peydā etmek. Nādiren kullanılır. (I/471. s.).

insān: (< Ar.) hayvān-ı nāṭık. Benī Ādem'den erkek, kadın her ferde ıtlāk olunur: *İnsān insānūñ şeyṭānıdır*

(meşel); *İnsān haṭāsız olmaz (meşel). İnsān-ı kāmīl = haşā'il-i cemīle ve fezā'il-i celīle ile muttaşif olan adam. Bir eşeriñ ki fā'ili insān ola. Mümkün midir ki onda nokşān olmaya (Şināsī); Eṭrāfımı seyr eder şanırdım / İnsānı melek, cihānı cennet (Kemāl); Bākī mi olur cihānda insān (ve-lehu); Sīmāsı mişāl-i hūr-i Rıdvān / Ruhsarı mişāl-i rū-yı insān (Nābī); Seyyī'āt insāna nefs-i kem-terīninden gelir / Her hacālet adama sū-yı karīninden gelir (Diyārbakırlı Sa'īd Paşa); İnsān bu bezm-i devr-i dil-ārāya bir gelir / Bil kadr-i 'ömrüñü kişi dünyāya bir gelir (Şabrī Şākir). § Vicdānlı, iyi adam, kimseye kötülük fenālİK etmeyen ve doğrulukdan ayrılmayan kimse: Medh etmeye lüzüm yok. Ben onu bilirim. O şartıyla insāndır. || İnsān aña dēler ki ēde kalb-i rakīki / Ālām-ı benī-nev'i ile kesb-i melālet (Lā-edrī²²⁷⁹). İnsānū'l-'ayn = gözbebegi. İnsānī = insāna mensūb, nev'-i beşere 'ā'id. Şekl-i insānī, fī'l-i insānī, ef'āl-i insāniyye, aḥvāl-i insāniyye, meksūbāt-ı insānniyye, kemālāt-ı insāniyye. (I/471. s.).*

insāniyyet: (< Ar.) insānlık, haşā'iş-i ḥasene ve haşā'il-i müstaḥsene ile

inşâf ki vîcdân şâhibi olup yalnız hem-cinsine değil benî-nev'iniñ gayrıya bile acımağ. 'Raḥm ve şefkat göstermek, iyilik etmek' demektir: *Adamıñ hayvâniyyeti yemekle, insâniyyeti okumağla kâ'imdir* (Kemâl); *İnsâniyyet satın alınmaz (meşel)*. İnsâniyyet-kâr = ḥaşâ'il-i ḥasene ile muttaşîf, iyi vîcdânlı adam. İnsâniyyet-kârâne = insâniyyetli olana yakışacak tarzda. İnsâniyyet-kârî = insâniyyet-kârlık, iyi ḥūylarla muttaşîf olmağlık. *Ḥülâşa insânı insân eden kuvve-i tefhîm ve tefehhümdür. Vâsıta-i tefhîm ne kadar mükemmel, ne kadar muntazam olursa insâniyyet dahî o nisbetde dâric-i medâric-i kemâlât olur* (Mîzânü'l-belâğâ); *Gözümle ol perîniñ âftâb-ı tal'atın gördüm / Bugün ben merdüm-i çeşmiñ bir insâniyyetin gördüm* (Münîf); *Perîsin bî-bedelsin tarz u tavriñ hep müsellemdir / Ne çâre bî-vefâsın âh insâniyyetiñ yokdur* (Hâlit Efendi). (I/471. s.).

insicâm: (< Ar.) yağmur bir düziye yağmağ, dökülmek. Ma'nâ-yı ıstılâhîsi 'bârân gibi söz bir düziye gitmek; râbıtalı, düzgün olmağ' demektir: *insicâm-ı elfâz, insicâm-ı kelimât, insicâm-ı kelâm*. || 'Arûs-ı

nâziik-edâ-yı kelâm-ı çâbiik-destî-i meşşâta-i tenkîd ile ḥüsn-i insicâm bulmadıkça şâhid-i belâğat 'arz-ı endâm edemez ('Abdu'r-raḥman Şüreyyâ); *Ma'nâsı laṭîf lafzı bî-ğış / Maẓmûnu nev insicâmı dil-keş* (Lâ²²⁸⁰). (I/472. s.).

insihâc: (< Ar.) sıyırıp şoymağ. Me'nûs degildir. (I/472. s.).

insihāk: (< Ar.) ezilip yumuşamak, dökülüp ezilmek. Nâdiren isti'mâl olunmuşdur. 'Dökülüp ezilmek' ma'nâsında *saḥk* ziyâde kullanılır. (I/472. s.).

insihâl: (< Ar.) kabuğ şoyulmağ Ş fâşılasız, muntazam söz söylemek. Elfâz-ı müsta'meleden degildir. (I/472. s.).

insidâd: (< Ar.) sedd olmağ, kapanmağ, tıkanmağ: *insidâd-ı bâb, insidâd-ı sūrâḥ*. || *Reh-i mecrâ-yı feyz olmuşdu ḡâyet insidâd üzre* (Nef'î: K. 44/35). (I/472. s.).

insidâl: (< Ar.) düşük, şarkık olmağ, şarkmağ, şallandıрмаğ. İsti'mâli enderdir. (I/472. s.).

insifâr: (< Ar.) bir şey'in yüzü açılmağ, bir tarafa sefer etmek. Kullanılmaz. (I/472. s.).

insilāb: (< Ar.) selb olmak, soyulmuş bulunmak, mahv u 'ārī olmak: *insālāb-ı şu'ūr, insilāb-ı emniyyet, insilāb-ı huzūr, insilāb-ı levn.* (I/472. s.).

insilāh: (< Ar.) ma'nā-yı aṣlīsī 'kesilen hayvānıñ derisi yüzülmek' demektir. Bu muḳārenete mebnī lisānımızda 'soyulmak, sıyrılıp çıkmak, soyunmak' ma'nalarında isti'māl olunur. 'Arabīde 'gündüz gecedden sıyrılıp çıkmak'. Ş 'Ay āhir selh olmak' ma'nalarını da ifāde eder. *Şevḳ-i dīdārīñla cismimden eder cān insilāh / Eyledi pīrāheninde māh-ı Ken'ān insilāh / Eyleriz bir baḥr-i tūfān-cūşda meşḳ-i şinā / Sāhilinde Nūh eder haşyetle giryān insilāh / Bir 'aceb feyz-i mücerred var ki tīğ-ı ğamzede / Şıḳlet-i tekfīnden etmiş şehīdān insilāh* (Fā'ik Memdūh Paşa). (I/472. s.).

insilāk: (< Ar.) sülūk etmek, sālīk olmak, yola girmek, yol tutmak: *Şāh-rāh-ı şerī'ata insilāk medār-ı yegāne-i necātdır* (Mu'allim Nācī²²⁸¹). (I/473. s.).

insilāl: (< Ar.) gizlice şavuşup gitmek, sıvışmak Ş sıyrılıp çıkmak: 'Ahd-i 'ālīsinde jenk-dār-ı şeyn ü fütūr olmayan seyf-i İslāmiyyet ğazā ve cihād

meydānlarında dahī insilāle başlamış ('Abdu'l-melik-i Emevī, Meşāhīr-i İslām); Göñüller etdi ḥazer nazra-i celālinden / Şaḳındı yaralılar seyfiñ insilālinden (Mu'allim Nācī²²⁸²: G. 43/1). (I/473. s.).

insiyāb: (< Ar.) süzülüp akmak, sür'atle akıp gitmek: *insiyāb-ı seyl, insiyāb-ı mā'*. (I/473. s.).

insiyāk: (< Ar.) bir ḳuvvetiñ sevḳiyle çekilip gimek, ardı sıra gitmek, sürülmek. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/473. s.).

inşā': (< Ar.) yapmak, yapılmak, bir şey peydā etmek, vücūda getirmek, getirilmek: *Çīñlī Köşḳ civārında inşā' olunan Müze-i 'Oşmānī dā'ire-i cedīdesi, Düyūn-ı 'Umūmiyye-i 'Oşmāniyye hey'et-i idāresi Cağaloğlu'nda inşā' edilen dā'ireye naḳil olunmuşdur.* Bu ma'nāda cem'i olan *inşāāt* ziyāde isti'māl olunur ki 'binālar' demektir. *İstihkāmāt ve inşāāt dā'iresi, ta'mīrāt ve inşāāt müdürü, inşāāt-ı cedīde.* ‖ Macar kralı Sijsamond²²⁸³ bu belālī muḥārebeniñ indifā'ına teşekküren müte'addid manastırlar inşā etdirmiş idi (Sultān Murād-ı Evvel, Meşāhīr-i İslām). Ş İnşā

2282 Şerāre.

2283 Sigismund: Alman kralı Charles'in oğlu. Niğbolu Savaşı sırasında Macar kralı idi.

'hüsn-i kitâbet' ve 'uşûl-i hüsn-i kitâbet' demektir ki 'sözü iyi yazmak nasıl olacağını ve onun nümünelerini bilmek makşüddur: *İnşâ-yı Fārisî ve Türkîde bu mişâllerden naḥv-i 'Arabîye muṭābık olanlar mı maḳbûl ve müsta'meldir yoksa diğerleri mi* (Şināsî)?.

§ Nisbet-i ḥāriciyyesi olmayan ve emşāli mesmû' bulunmayan söz, bu tarzda söz söylemek. İnşā'î ve inşā'iyye = inşāya 'ā'id mensûb: *kelām-ı inşā'î, uşûl-i inşā'iyye, maşārif-i inşā'iyye, tedābir-i inşā'iyye*. İnşā'ıyyāt = bālâda ta'rîf edilen sözlerden mürekkebe cümleler. *Nāşir-i şân u şeref münşî-i evşâf-ı selef / Mâlik-i rûḥ-ı ahaff-ı nâ'il inşâ-yı kerem* (Ahmed Hamdî); *Eyleyip vaşf-ı şerîfin inşâ / Dêdiler cümle fûḥûl-ı 'ulemâ* (Hâkânî: 674); *Êtdi inşâ-yı sefâyin âhenîn / Êtdi ihyâ-yı medâyin dil-nişîn* (Lâ²²⁸⁴); *Yokdan âsâr-ı 'ināyet eder inşâ Allāh* (Şabîḥ); *İnşāya vèrir egerçi zînet / Türkî söz içinde 'ayn-ı şiklet* (Şeyḥ Gâlib: 190); *Kim şimdi nazm u neşre eder Vâşif i'tibâr / İnşâ vü şî're rağbet o da bir zamân imiş* (Enderûnlu Vâşif: G. 61/6); *İki târîḥ eyledim inşâ ḡulûvv êtdikde keyf* (Surûrî: Tar. 7/31);

'Ârifân yokluk ile êtmede işbât-ı vüçûd / Ben ise varlık ile eyledim inşâ-yı 'adem ('Âkif Paşa: K. 5/64). (I/473. s.).

inşā'allāh: (< Ar.) buña 'cümle-i istiṣnā'iyye' dèrler. Ma'nāsı 'idāre-i İlāhiyyeye ta'lîḳ-i fi'l etmek. 'Allāh isterse' ḥükmünde ya'nî 'işî Tañrı'nın idāresine bırakmak' demektir. Bu cümle 'uḳûde muttaşılan zıkr olunursa 'uḳûdün ḥükmünü ibtāl eder. Meşelâ bir kimse kölesine "Sen âzādsın inşā'allāh." dèse *inşā'allāh* cümlesini *sen âzādsın* kelâmıyla muttaşılan zıkr ve îrād eylediginden köle âzād olmaz. Çünkü bu cümle ile ḥükm-i mu'allak demektir. Eger "Sen âzādsın." dèyip söze fâşıla vèrdikden sonra *inşā'allāh* dèr ise bu cümle evvelki cümlenin ḥükmünü ibtāl etmez, köle âzād olur. 'Uḳûd-ı sâ'ire de bunun gibidir. İşte bu ḥükme binā'en bir kimse "Yarın filân işî işlerim inşā'allāh." dèyip de ertesi günü o işî işlemese mu'âhaze olunmaz. (I/474. s.).

inşāb: (< Ar.) tırnak batırmak; ilişdirmek, ilişdirilmek. Me'nūs degildir. (I/474. s.).

inşād: (< Ar.) 'şî'r okumak' demektir: *inşād-ı ḡazel, inşād-ı ḳaşîde*. Okunulan

şî'r gerek okuyanın zāde-i ṭab'ı olsun, gerek başkasının eşeri bulunsun ma'nāca farkı yokdur. Ma'nāsı muṭlak 'şî'r okumak'dır. *Leylî'ni severseñ eyle inşād*²²⁸⁵ / *Bir şî'r ü geçen zamānıñ*²²⁸⁶ *èt yād* (Fuzûlî: 2592); *Tā*²²⁸⁷ *dīdesi ola*²²⁸⁸ *ẖāba mu'tād* / *Bu şî'ri èderdi dāye inşād* (Şeyh Gālib: 318); *'Aceb mi 'āşıkāne bir gazelde eyleyip inşād* (Palaslı Gālib²²⁸⁹). (I/474. s.).

inşāt: (< Ar.) *tenşīt* gibi neşātlandırmak, neşvelendirilmek. *Tenşīt* ekseriyā nazımda, neşirde ve *inşāt* ba'zen nazımda kullanılır. (I/474. s.)

inşāk: (< Ar.) kōklatmak, buruna māyi' bir şey çekdirmek § iyileştirmek. Nādiren kullanılan elfāzdandır. (I/475. s.).

inşibāb: (< Ar.) şābb olmak, gencelmek, babayigit hāline gelmek: *devr-i inşibāb*, *eyyām-ı inşibāb*. (I/475. s.).

inşibāk: (< Ar.) balık ağı gibi birbirine geçip soğuşmak, şebeke şeklinde

olmak: *inşibāk-ı enāmīl*, *inşibāk-ı aḡşān-ı eşcār*. (I/475. s.).

inşitāt: (< Ar.) dağılmak, dağınık olmak. Yine bu ma'nāda *teşettūt* ziyāde kullanılır. *İnşitāt-ı efkār*, *inşitāt-ı aḡnām*. (I/475. s.).

inşihāb: (< Ar.) fışkırmak: *inşihāb-ı leben*, *inşihāb-ı dem*. Nādiren isti'māl olunur. (I/475. s.).

inşirās: (< Ar.) soğukdan el çatlamak: *inşirās-ı eyādī*. (I/475. s.).

inşirāh: (< Ar.) açılmak, gönül ferahlı olmak: *inşirāh-ı kalb*, *inşirāh-ı derün*. || *Çehre-i mihr-behre-i Kistrā'dan nūr-ı sūrūr nümāyān oldu. Beyān-ı sebeb-i inşirāh edip dēdi ki (Siyer-i Veysī ≈ Kāhin Saṭīh); İnşirāh-ı şadr-ı devlet rūh-ı cism-i memleket (Şabrī Şākir); Gösterir*²²⁹⁰ *bir başka 'ālem şimdi her şahrā baña / İnşirāhım şerh olunmaz gayrı dünyālar benim (Mu'allim Nācī*²²⁹¹: G. 24/3); *Görmüyor dünyāyı dīdem şevk-i vaşl-ı yār ile / İnşirāhım ol kadar parlaḡ ki ta'rīf istemez (Lā)*. (I/645. s.). (I/475. s.).

inşirāk: (< Ar.) çatlayıp yarılmak, yarıḡ olmak: *inşirāk-ı haşebe*. § Nādiren 'parlamak' ma'nāsında daḡī isti'māl olunur. (I/475. s.).

2285 Eserde: bünyād.

2286 Eserde: zamānum.

2287 Kāmūsta bu kelime yoktur.

2288 Kāmūsta: olunca.

2289 Bulunamadı.

2290 Eserde: Arz eder.

2291 Şeräre.

inşirām: (< Ar.) ziyāde yarılma, yarık yarık olmak. Nādiren kullanılmışdır. (I/475. s.).

inşi'āb: (< Ar.) şu'be şu'be ayrılma, takım takım olmak, oymaklar teşkil etmek: *Türk kavmi vatan-ı ahlilerinden çıkdıktan soñra pek çok kabā'ile inşi'āb eylemişdir.* (I/475. s.).

inşikāk: (< Ar.) yarılma: *inşikāk-ı kamer, inşikāk-ı nāy.* (I/475. s.).

inşilāl: (< Ar.) şiddetli dökülmek, atılarak akmak, şu uçurumdan akıp şelāle peydā olmak: *inşilāl-ı nehir, inşilāl-i seyl.* (I/475. s.).

inşimār: (< Ar.) şalınarak yürümek geçmek: *inşimār-ı mahbūbe, inşimār-ı yār.* (I/475. s.).

inşināc: (< Ar.) buruşmak, deri buruşuk olmak: *inşināc-ı vech.* (I/475. s.).

inşiyāb: (< Ar.) katılma, karışma. (I/476. s.).

inşiyāl: (< Ar.) yukarı kalkma. (I/476. s.).

inşiyām: (< Ar.) dāhil olmak. Bunlar elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/476. s.).

inşāt: (< Ar.) söze kulak tutma, şuşma, şuşup dinlemek. Me'nūs degildir. (I/476. s.).

inşāf: (< Ar.) 'adālet, 'adil ve naşfet, mu'āmele-i 'ādilāne. Ekşeriyā merhamet lafzıyla birlikte irād olunur. Ba'zen *el-inşāf* makāmında kullanılır: *el-İnşāfu nısfu'd-dīn* (Hādīs-i şerīf = İnşāf dīnīn yarısıdır.); *Çeşm-i inşāf kadar 'ārife mīzān olmaz / Kişi noķşānını bilmek gibi 'irfān olmaz* (Tālib); *İnşāf olunsa bizde rakībīñ rakībīyiz* (Lā-edrī); *Kīneden hātırını şāf eyle / Yazmayım mı hele*²²⁹² *inşāf eyle* (Nābī: 1491); *Tedkīk-i nazarla eyle inşāf / Ol feyzi tüketdiler mi eslāf* (Şeyh Gālib: 751); *Ehl-i dildir diyemem sīnesi şāf olmayana / Ehl-i dil birbirini bilmemek inşāf degil* (Nef'ī: G. 71/2). (I/476. s.).

inşibāb: (< Ar.) dökülmek, akmak: *inşibāb-ı nehir.* § İştīlāhāt-ı tıbbiyyece *inşibāb-ı dem* 'beyne kan karışma' demektir. (I/476. s.).

inşibāg: (< Ar.) boyanma, boya tutma. § Mecāzen türlü türlü tecelliyāt-ı İlāhiyyeye mazhariyyet ma'nāsında ve ekşeriyā eş'ār-ı şūfiyyede kullanılır. *Naķş-bend-i dergeh-i 'aşkım ki sırr-i inşibāg / Rū-nümündür ehl-i hāle peykerimden reng reng* (Fā'ik Memdūh Paşa). (I/476. s.).

2292 Eserde: seni.

inşidām: (< Ar.) kuvve-i taziyīkiyye ile bir şey atmak, patlamak. Az kullanılır. (I/476. s.).

inşirāḥ: (< Ar.) şarāḥat kesb etmek, açığa çıkmak: *inşirāḥ-ı ma'ānī*. (I/476. s.).

inşirāf: (< Ar.) geri dönmek, çekilip gitmek: *inşirāf-ı hüccāc, inşirāf-ı züvvār*. § Iştılāḥāt-ı nahviyyece 'ism-i kâ'ide-i mu'ayyenesi vech ile munşarif olmak' demektir. *İllāki pāşide-i reh-güzer-i İslāmiyān edegeldigim hār-ı hāṭır-āzār-ı eziyyet ve izdirā ile sīne-hırāş-ı küffār-ı nā-hencār olam deyip bu hıdmete ruḥşat-yāfte-i inşirāf oldu (Siyer-i Veysī)*. (I/476. s.).

inşirām: (< Ar.) kesilmek, keskin bir aletle bir şey kesilip ayrılmak. *İnkiṭā'* gibi. Nādiren isti'māl olunur. (I/476. s.).

inşilā', inşimā': (< Ar.) ṭulū' ma'nāsınadır. Ufukdan, bulut altından çıkmak: *inşimā-yı şems*. (I/477. s.).

inşiyāğ: (< Ar.) kālība dökülüp düzelmek: *inşiyāğ-ı mermi*. Az kullanılır. (I/477. s.).

inzāc: (< Ar.) iyice pişirip kıvāmını buldurmak, kemāle érdirmek, érdirilmek: *inzāc-ı ṭa'ām*. § Bir şeyi iyice büzmek, öylece büzölmek.

Elfāz-ı ma'rüfeden degildir. (I/477. s.).

inzibāt: (< Ar.) zabṭ ve rabṭ etmek, muntazam ve toplu tutmak: *inzibāt-ı umūr, inzibāt-ı memleket*. || Şu şürette sükün u inzibāt-ı dāhiliyi tamāmıyla i'āde ve tevşīk buyurdular (Çelebi Sultān Mehmed, Meşāḥir-i İslām). (I/477. s.).

inzicā': (< Ar.) yan üstüne yatmak, bir tarafa yaşlanmak. Nādiren kullanılır. (I/477. s.).

inzimām: (< Ar.) zamm olmak, bir şey bir şey'e koşulmak, katılmak: *Müşārün-ileyhiñ dahī inzimām-ı re'y ü fikriyle mektebiñ tevsi'en inşası, istimaṭoruñ ma'āş-ı ḥālīsine beş yüz ğuruş daha inzimāmı ve bundan mu'āyyene şalonunda serr-me'mür şıfatıyla istiḥdāmı tensīb edilmiş. İnzimām-ı muvāffaḳat, inzimām-ı müse'ade*. || Şehzādeniñ muvāşalatı şıralarda idi ki Süleymān Paşa'nıñ keder-i taḥammül-güdāzı pādişāhiñ za'f-ı heremine inzimām etdikçe ederek 'ākıbet esir-i firāş olmuş (Sultān Orhan, Meşāḥir-i İslām). (I/477. s.).

intāk: (< Ar.) nuṭka getirmek; söyletmek, söyledilmek. İnṭāk-ı ḥaḳḳ = 'setr-i ḥaḳīḳat yolunda idāre-i lisān ederken ihtiyārī olmayarak ve

bilmeyerek doğruyu söyleyivermek' demektir. Yoksa başka luğat kitāblarında gösterildiği gibi bilā-kaşid ve idāre ağızdan çıkan her söze ıtlāk olunmaz. İntāku'llāhu'l-ħaqq = 'Allāh doğruyu söyletdi' demektir. (I/477. s.).

inṭibāh: (< Ar.) ṭabḥ olunmak, pişmek: *inṭibāh-ı et'ime*. (I/477. s.).

inṭibā': (< Ar.) ṭab' olunmak, başılmak: *inṭibā'-ı cerīde, inṭibā'-ı risāle, inṭibā'-ı kitāb*. § 'Akis eylemek, tecellī etmek, menkūş olmak: *Āyīne-i ḥāṭıra inṭibā' eden ebkar-ı efkārı şaḥā'if-i evrāka naql ile birer birer seyr ve temāşā etmek*. || *Ḳudretu'llāh inṭibā' etmiştir her bir zerrede* (Kahyā-zāde 'Ārif); *Eşer-i 'ācizānemiñ tārīḥ-i tevsīm ve tanzīmi daha muḳaddem olmakla berāber mā-dām ki inṭibā' ve intişarı mu'ahḥar olacaktır nāmını tebdīl edivèrmekde tereddüd etmezdim* (Pejmürde ≈ Ekrem). (I/477. s.).

inṭibāk: (< Ar.) muṭābık olmak, uymak: *kaşağıñ tencereye inṭibākı, potiniñ ayağa inṭibākı, sīgāra ṭakımınıñ mahfazaya inṭibākı*. Ekseriyā māddiyyātda kullanılır. Cem'i *inṭibākāt* dır. (I/478. s.).

inṭihāh: (< Ar.) yayılmak. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/478. s.).

inṭifā': (< Ar.) sönmek. Bu lafz-ı Türkīniñ aşlı söğünmek'dir: *inṭifā-yı ḥarīk*. || *Bunların böyle izmihlālleri sā'irlerine 'ibret-i mü'essire olarak nā'ire-i ihtilāl oldukça inṭifā-pezīr olmuş ise de Gürcistān 'abede-i aşnāmu* (Alp Arslan, *Meşāhīr-i İslām*). (I/478. s.).

inṭilāk: (< Ar.) şalıvèrmek, yol vèrilmek, yollamak: *Cerā'im-i ḥafife ile maḥkūm olup şülüsān-ı müddet-i cezā'iyyelerini ikmāl eden maḥbūsiniñ vilādet-i seniyye-i ḥazret-i peygamberī yeom-i mes'ūduna ḥürmeten 'afv ve inṭilākı ḥaqqında irāde-i seniyye-i ḥilāfet-penāhı şeref-sādır olmuşdur*. § Gitmek: *inṭilāk-ı ebnā-yı sebīl*. Bu ma'nāda nādiren kullanılır. (I/478. s.).

inṭimās: (< Ar.) belirsiz olmak, büsbütün mahv olmak: *inṭimās-ı cerīha*. (I/478. s.).

inṭivā': (< Ar.) devrilmek, toplanıp düşürülmek. Nādiren kullanılır. *İntivā-yı rāyet, inṭivā-yı livā-yı sefīne*. (I/478. s.).

inṭiyā': (< Ar.) münkād olmak, iṭā'at üzere bulunmak: *inṭiyā'-ı belde, inṭiyā'-ı ittibā'*. (I/478. s.).

in'ās: (< Ar.) sa'y etmek § isrāf eylemek. Me'nūs degildir. (I/478. s.).

in'al: (< Ar.) na'llamak, na'llanmak: *in'al-ı ester, esbiñ in'alı.* (I/478. s.).

in'am: (< Ar.) ni'met vermek. İsti'māli eşhāşa münhāşırdır. *Misāfirine fevka'l-'āde ikrām ve in'am etti.* || *İhtiyacı var ise in'am et* (Vehbī²²⁹³: 530); *Şerbet-i in'amıdır mā'ü'l-hayāt / Darbet-i şamşāmıdır dā'ü'l-memāt* (Muraşsa' Kaşide²²⁹⁴); *İn'am-ı şahān degil mecāzī / İhsān-ı mülūk olur mu bāzī* (Nābī); *Cerrār diyü vèrmez olur Tañrı selāmın / Şerminde eder etse*²²⁹⁵ *saña habbece in'am* (Rūhī: TB. 1/10). (I/478. s.).

in'idāl: (< Ar.) şapmak: *Tarīk-i müstakīmden in'idāl eden bi'l-āhire mezlaqa-i nedāmet ve peşimānīye düşer.* Yine bu ma'nāda 'udul ziyāde isti'māl olunur. (I/478. s.).

in'idām: (< Ar.) mahv olmak, yok olmak. Nādiren kullanılır. (I/478. s.).

in'irāc: (< Ar.) meyl etmek, eğilmek. *Elfāz-ı ma'rūfeden* degildir. (I/478. s.).

in'izāl: (< Ar.) ayrılmak, çekilmek, 'uzleti ihtiyār etmek, ihtiyārıyla 'azli kabūl etmek: *Filānıñ vazīfe-i hiṭābetden in'izālı üzerine yerine dīgeriniñ intihābı lāzım gelmekle...* (I/479. s.).

in'işār: (< Ar.) şıkılmaq. Bu ma'nāda *ta'şīr* ziyāde isti'māl olunur. (I/479. s.).

in'itāḫ: (< Ar.) 'ale't-tevālī yırtılmak çatlamayarak iki kat olmak. Kullanılmaz. (I/479. s.).

in'itāf: (< Ar.) bükülmek, iki kat olmak § meyl etmek, teveccüh ve temāyül göstermek: *Perişānī-i hāline in'itāf-ı nazar-ı merḥamet-kārileri niyāz olunan bī-çāre fakīriñ...* § "In'itāf-ı şī'ā", in'itāf-ı şadā" şu mişāllerde görüldüğü vech ile ba'zen in'ikās ve 'aks maḳāmında da kullanılır. Cem'i in'itāfāt. *Şayd-ı bī-kaydıñ olur 'ālī gönüüller fevc fevc / İn'itāf etdikçe şayyādü'l-e'ālī gözleriñ* (Mu'allim Nācī²²⁹⁶: G. 4/4). (I/479. s.).

in'ikād: (< Ar.) 'dügümlenmek, bağlanmak' ma'nāsınadır. İştīlāḫāt-ı fıkhiyyece 'icāb ve kabūlün müte'allikinde eşeri 'ayān olacak şüretde yek-dīgere ber-vech-i meşrū' ta'alluḳu' demekdir. §

2293 Lutfiyye.

2294 Ziya Paşa: K. 7/12.

2295 Kāmūsta: eylese bir.

2296 Füzün.

Lisānımızda 'kurulmak, toplanmak, müretteb bulunmak' ma'nalarında isti'māl olunur: *Tramvay şirketiniñ meclis-i 'umūmisi in'ikād ederek. || Sultānıñ riyāseti altında olarak te'sīs-i uşul ve nizāmāt için in'ikād eden meclis-i kebīr-i ıslāhātda (Sultān Murād-ı Evvel, Meşāhīr-i İslām). (I/479. s.).*

in'ikār: (< Ar.) hayvānıñ arkası yağır olmak § dibden kopup düşmek. Elfāz-ı me'nüsedden degildir. (I/479. s.).

in'ikās: (< Ar.) 'aks etmek, muķābiline 'aks ile geri dönmek: *in'ikas-ı ziyā, in'ikas-ı şadā. İştīlāhāt-ı fenniyyedendir. 'Bir noktada çıkarılan şadānıñ civārındaki hā'illere 'aks ve teşādūf edip orada dahī hā'illeriñ 'adedi nisbetinde ve mükerrer olarak işidilmesi' demekdir: Yāhūd muzāfı muzāfun-ileyh, muzāfun-ileyhi muzāf yapmak gibi bir nükte-i ma'nevîyyeyi mutaẓammın olan taḥavvülāt ve in'ikāsātdan 'ibāret olup (Mīzānü'l-belāğa); İn'ikas etseydi mihr āyīne-i idrākine / Farķ olunmazdı güneş mi ḥabbetü's-sevdā mıdır ('Avnī: K. 18/34); Eger bir şem'e biñ āyīne tutsañ in'ikās eyler / Bu vech ü ḥiddeti a'mā*

olan keşret kıyās eyler (Lā-edrī); Feyz-i ḥüsnüñden gönüller nūra ğarķ olmaķdadır / İn'ikāsından olur māhūñ merāyā ğarķ-ı nūr (Mu'allim Nācī²²⁹⁷: G. 10/4). (I/479. s.).

ingivā: (< Ar.) hevā vü hevese uymak, dālālete düşmek. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/479. s.).

infād: (< Ar.) kuyunuñ şuyu tükenmek, bitmek § istihlāk etmek, ḥarc edip bitirmek, tüketmek. İkinci ma'nāda nādiren kullanılır. (I/480. s.).

infāz: (< Ar.) ileri geçirmek, geçirilmek: *infāz-ı tīr, merminiñ infāzı. § Hükümü icrā etmek, hüküm yerine getirilmek, emir icrā edilmek: infāz-ı irādāt-ı seniyye, infāz-ı evāmīr-i 'aleyh, aḥkām-ı kavānīniñ tamāmen infāzı. Cem'i olan infāzāt nādiren kullanılır. Tenfīz de bu ma'nāda isti'māl olunur. Bu emriñ infāzı zāt-ı 'ālīñize, bu ḥidmetiñ rü'yeti de bendeñize 'ā'iddir gibi (Mīzānü'l-belāğa). (I/480. s.).*

infār: (< Ar.) ürkütmek, ürküdölmek. *infār-ı ğazāl, infār-ı ḥimār. (I/480. s.).*

infās: (< Ar.) müşvīķ gibi şevķlendirmek: *infās-ı nās. § Bir eşer-*

i bedī' insāna hayret vèrmek. Elfāz-ı ma'rûfeden degildir. (I/480. s.).

infāz: (< Ar.) silkmek, silkelenmek: *infāz-ı enbān*. Me'nūs degildir. (I/480. s.).

infāt: (< Ar.) kabartmak, kapardılmak. Me'nūs olmayan elfāzdandır. (I/480. s.).

infāk: (< Ar.) ma'nā-yı ašlīsī mālī harc edip bitirmek, māl harc edilip tükedilmek. Lisānımızda 'nafağa vèrmek, beslemek, geçindirmek, geçindirilmek' ma'nalarında kullanılır: *infāk-ı eytām*, *infāk-ı erāmil*, *infāk-ı muhtācīn*, *infāk-ı fuḡarā*. || *Mā-dām ki infāk-ı muhtācīn her bir dīn aḡkāmınca edāsı vācib bir deyndir* (*Taşvīr-i Efkār* ≈ *Şināsī*); *Çünkü etmekdesin infāk be-naşş-ı Kur'ān* (*Şināsī*). (I/480. s.).

infāl: (< Ar.) ḡanīmetden māl ayırıp vèrmek. Nādiren kullanılmışdır. (I/480. s.).

infītāt: (< Ar.) paralanmak, kırılmak. Me'nūs degildir. (I/480. s.).

infītāh: (< Ar.) açılmak: *infītāh-ı ebvāb*, *infītāh-ı ezḡār*. (I/480. s.).

infītāk: (< Ar.) *fıtık* 'ārız olmak, yarılmak, sökûlmek. Nādiren kullanılır. (I/480. s.).

infītāl: (< Ar.) bükûlmek, egrilip burulmak. Me'nūs degildir. (I/480. s.).

inficār: (< Ar.) yarılmak. Bu ma'nāda aşağıda görülecegi vech ile iştīlāḡāt-ı fenniyye sırasında kullanılır. Ş Şafaḡ sökmeḡ, şabāḡ vaḡti èrmek: *inficār-ı şabāḡ-ı şitā*. Ş Şu yerden kaynayıp aḡmak: *inficār-ı menābī*'. İnficār-ı inkisārī = fenn-i nebātāt iştīlāḡātından olup 'meyvenin dış kabuḡunun içindeki 'hāciz' denilen bölmeleri bozulmayarak ayrılması' demektir. İnficār-ı ḡācizī = 'meyvenin dış kabuḡunun içindeki bölmelerin ikiye yarılıp açılması' demektir. İnficār-ı meskenī = meşelā 'at keşanesi gibi bir meyvenin dış kabuḡunun ortasından birkaç kısma yarılıp açılması ve tamāmıyla meydāna çıkması' demektir. İnficār-ı mısra'ī = 'meyvenin tepesinden mısra' denilen dilimleriniñ kenārı çarpık bir delik peydā ederek yarılıp açılması' demektir. (I/480. s.).

inficānī: (< Ar.) çok söz söyleyen boşboḡaz adam. Kullanılabilir. (I/481. s.).

infiḡa: (< Ar.) peynir yapılacak māya. Me'nūs degildir. (I/481. s.).

infihānī: (< Ar.) 'şişman adam'
démekdir. (I/481. s.).

infirāc: (< Ar.) açılma: *infirāc-ı zāviye*.

Ş Ferc, sürür kesb etmek; açılıp
münşerih olmak: *infirāc-ı kalb*. Ş
Korkulup hālāş bulma. Nādiren
kullanılır. (I/481. s.).

infirād: (< Ar.) tek olmak, yalnız
bulunma: *seyr-i infirād, hāl-i infirād*.
'Ale'l-infirād = 'tek tek, birer birer'
démekdir. Vaktiyle *tefferüd* ya'nī
'akrānsız, eşsiz olmak' ma'nāsında
isti'māl edilmiş ise de el-yevm o
ma'nāda kullanılamıyor: *Bu haber*
Haccāc'ın vāsil-ı sem'-i ittılā'ı olunca
'Ömer ibn 'Abdü'l-'azīz gibi 'adālet-
perverlikle infirād etmiş bir vücūd-ı
nādiri leke-dār etmek gayretine düşerek
(Meşāhīr-i İslām ≈ Hamīd Vehbī);
Vücūdu her biriniñ başka 'ālemdir
hakikatde / Olur anıñ-çün ehl-i dil
cihānda infirād üzre (Nef'i: K. 44/48).
(I/481. s.).

infirāk: (< Ar.) ayrılma: *infirāk-ı huṭūt*,
infirāk-ı ṭuruk. Az kullanılır. (I/481.
s.).

infisāh: (< Ar.) füşat bulma,
bollaşma, genişlemek: *infisāh-ı beyt*.
Tefessüh de bu ma'nāda isti'māl
olunur. (I/481. s.).

infisāh: (< Ar.) fesh olmak, baṭāl
olma; bozulma: *infisāh-ı aḥkām-ı*
ḳavānīn, infisāh-ı nikāh. (I/481. s.).

infisād: (< Ar.) fesāda uğrama,
bozulup ıarışma: *infisād-ı mi'de*.
(I/481. s.).

infisāş: (< Ar.) ayrılma. Elfāz-ı
me'nūsedden degildir. (I/481. s.).

infisāl: (< Ar.) 'faşl olmak, aralanma,
ayrılma' ma'nāsındır. Lisānımızda
'hidmet ve me'mūriyyet-i
resmiyyeden ma'zūl olmak'
ma'nāsında kullanılır: *Sömbeki adası*
ḳā'im-maḳāmlığından infisāl eden
filānıñ dīger bir ḳazāya icrā
me'mūriyyeti. || Neydi cürmüm
bilmedim k'āyīne-i ümmīdimi / Etdi bū
şüretle muğber infisālīñ şüreti (Nevres:
K. 1/50). (I/481. s.).

infisām: (< Ar.) kırılma, kesilmek:
infisām-ı rābiṭa-i muḥabbet, infisām-ı
münāza'a. Az kullanılır. (I/482. s.).

infītār: (< Ar.) yarıma, açılma.
Nādiren isti'māl olunan elfāzdandır.
(I/482. s.).

infītām: (< Ar.) men' ve nehy olunan
şeyden fāriğ olmak Ş südden
kesilmek: *infītām-ı şabī*. Az kullanılır.
(I/482. s.).

infi'āl: (< Ar.) müte'essir olmak, nefis-i
insānī bir sebeble tağayyür ve

tekeddür etmek: *infi'āl-i nefis*. § Gücenmek, küsmek: *infi'āl-i dōst*, *şiddet-i infi'āl*. Cem'i *infi'ālāt*: *infi'ālāt-ı nefsāniye, infi'ālāt-ı kalbiyye*. || *Piçiş-i gīsū* değil bu 'arızında mū görüp / *Reşkten mir'āta düşmüş infi'ālīn şüreti* (Nevres: K. 1/10); *Yarım nağmecik eksik etmek muhal / Bütün diñlemezseñ eder infi'āl* ('İzzet Mollā²²⁹⁸: 1581); *Qabardıqça kirpi gibi dest-māl / Atardı baña nāvek-i infi'āl* ('İzzet Mollā²²⁹⁹: 133); *Nār-ı gayretle 'arax-riz-i hicāb oldukça ben / Dīdesin mecrā-yı eşk-i infi'āl eylerdi yār* ('İzzet 'Alī Paşa); *Olsun 'ālemdə dēməm yārim de hālimden habīr / Olmasın bir kimse aşlā infi'ālinden habīr*. (I/482. s.).

infikāk: (< Ar.) fekk olmak, bir şey yerinden ayrılmak, yerinden çıkmak: *Bir zerredir ki zerre-i nā-müntehā-yı hāk / Bir zerre hārice edemez andan infikāk* (Lā²³⁰⁰); *Qanğı cürmüñ²³⁰¹ 'aqsı düşmüş tālī'im mir'ātına / Kevekimden infikāk etmez vebalīn şüreti* (Nevres: K. 1/51). (I/482. s.).

infilāk: (< Ar.) yarılmak, açılmak, ayrılmak: *infilāk-ı şabāh*. || *İnfilāk-ı*

şabāhı müte'ākib ibn Sebük Tegin bir fīl üzerine rākib olarak düşmanıñ kalb-gāhına bağteten kemāl-i şiddetle hücum etdi (Maḥmūd Ġaznevī, *Meşāhīr-i İslām*); *Geldi şabāh-ı rüz-ı civānīye infilāk* (Lā-edrī). (I/482. s.).

infilāl: (< Ar.) rahne-dār olmak, ālāt-ı hāriciyyeniñ ağız tarafı bozulup çentiklemek. Me'nūs degildir. *İnfilāl-ı seyf, infilāl-ı hançer*. (I/482. s.).

infihām: (< Ar.) añaşılmak: *infihām-ı ma'nā, infihām-ı me'āl*. Az kullanılır. (I/482. s.).

inķā: (< Ar.) pāk ve temiz kılmak, kılınmak: *inķā-yı kalb*. (I/482. s.).

inķāz: (< Ar.) kırtarmak, kırtarılmak: *işkenceden inķāz, delāletden inķāz*. Me'nūs degildir. (I/482. s.).

inķāş: (< Ar.) eksiltmek, eksildilmek. Bu ma'nāda *tenķiş* ziyāde isti'māl olunur. (I/483. s.).

inķā: (< Ar.) şuda ıslatmak. Nādiren edviye hakkında kullanılır. (I/483. s.).

inķībāz: (< Ar.) bir şey'iñ eczāsı bozulup tōrtōp olmak, dürölüp dövşirilmek. *İnbisāt'ıñ zıddı: Maḥlūkāt-ı bahriyyeden bir böcek vardır ki hāşse-i inķībāz ve inbisātı hā'iz olup 'ale't-tevālī açılır toplanır*. § Bālāda gösterilen münāsebetle

2298 Miñnet-keşān.

2299 Miñnet-keşān.

2300 Ziya Paşa: TCB. 1/3.

2301 Kāmūsta: cürümdür.

'kaşvet, guşsa, keder' ma'nāsında kullanılır: *inkıbāz-ı derūn, inkıbāz-ı kalb*. § Iştılāhāt-ı tıbbiyyece ishāl, līnet mukabili. Tutukluk, peklik: *Doktor mu'āyyene êtdigi hastanıñ tabi'atında inkıbāz olup olmadığını şorar*. || *Eger vërse rencūra rāvend-i Çīn / Olur inkıbāz-ı mizāca mu'īn* ('İzzet Mollā²³⁰²: 2719). (I/483. s.).

inkıhām: (< Ar.) bir işe bilā-mülāhaza saldırmak, başlamak: *inkıhām-ı eblehāne*. Nādiren kullanılmışdır. (I/483. s.).

inkıdād: (< Ar.) biçilmek, pârça pârça olmak § kurumak kadīd olmak. Elfāz-ı müsta'meleden degildir. (I/483. s.).

inkırāz: (< Ar.) bir cemā'atden, bir t̄ā'ifeden ferd-i vāhid kalmamak şüretiyle tükenmek, bitmek. Bu münāsebetle lisānımızda 'zevāl bulmak, mahv olmak' ma'nāsında ve *bulmak* māddesiyle kullanılır: *inkırāz-ı nesl*. || *Êdenler de varsa bula inkırāz* ('İzzet Mollā²³⁰³: 161). (I/483. s.).

inkısām: (< Ar.) kısım kısım olmak, bulunmak. Kābil-i inkısām = 'bulunması mümkün olan, pârça

pârça ayrılmayı kabûl eden' demekdir. *Meydān-ı harbde cünūd-ı mevcūdeniñ fark-ı şağīreye inkısāmı cā'iz degildir*. Bunuñ cem'i olan *inkısāmāt* az kullanılır. *Āl-i Selçuk'ıñ memāligi dūcār-ı inkısām olduğundan ve 'Osmān Hān'ıñ şa'sa'a-i ikbāl ve şatveti ise her tarafı tenvīr eylemekde bulunduğundan* (Sultān 'Osmān, *Meşāhīr-i İslām*). (I/483. s.).

inkışār: (< Ar.) deri veyāhūd kabuk soyulmak: *inkışār-ı ceviz*. Nādiren kullanılır. (I/483. s.).

inkışā': (< Ar.) bulutlar kāmilen sıyrılıp havā açık olmak, ayazlamak: *Perverde-i hacle-serāy-ı ilhām olan muhaddere-i nāzik-endām menāmiñ ruhsāre-i dil-ārāmından ref'-i kınā' ile inkışā'ında nā-şabūr olduğumuñ vechi vardır* (Şefīk-nāme). (I/483. s.).

inkışād: (< Ar.) kırılmak. (I/484. s.).

inkışār: (< Ar.) kışalmak. (I/484. s.).

inkışāl: (< Ar.) kesilmek. (I/484. s.).

inkışām: (< Ar.) ayrılmak. Bunlar me'nūs olmayan elfāzdandır. (I/484. s.).

inkızā': (< Ar.) āhiri, soñu yetmek, tamām olmak nihāyeti bulmak, bitmek: *Müddet-i mu'ayyeneniñ inkızāsından soñra ne yolda hareket olunacağı, inkızā-yı müddet*. ||

2302 Mihnēt-keşān.

2303 Mihnēt-keşān.

Hükümet-i hâzıra Şırbistân'a hayvân idhâliniñ men'i hakkında ta'yîn ettiği müddet karîn-i inkızâ olmadıkça Avusturya hükûmetiyle bu bâbda müzâkerâta ibtidâr edemeyeceğini kat'iyen beyân ve i'lân ettiğinden (Şabâh Gazetesi). (I/484. s.).

inkızâz: (< Ar.) çatlama, kağsama: *inkızâz-ı cidâr*. § Kuş havâdan süzülüp inmek: *inkızâz-ı şâhîn*. Me'nûs degildir. (I/484. s.).

inkıtâ': (< Ar.) kesilmek, çekilmek, tükenmek, bitmek: *inkıtâ'-ı nefes*, *inkıtâ'-ı heves*, *inkıtâ'-ı havâdis*, *inkıtâ'-ı mâ-yı âbâr*. İnkıtâ'-ı tams = ıştırâhât-ı tıbbiyye 'nisvânîñ 'avârız sebebiyle 'âdât-ı tabî'iyeden kesilmesi' demektir. (I/484. s.).

inkılâb: (< Ar.) değişmek, dönmek; başka kâlîba, tarzı dökülmek: *üss-i inkılâb*. İnkılâb-ı ihşâ' = bağırsakların dönmesi, burulması. İnkılâb-ı şayf = gün dönmesi. Bunuñ cem'i olan *inkılâbât* tahvilât, tağyirât maqâmında kullanılır: *inkılâbât-ı edvâr ve duhûr*. || Şâhiddir aña bu inkılâbıñ / Kim 'aşıkısın bir âftâbıñ (Fuzûlî: 1290); *Tâb-ı 'adlinden mücellâ kâr-gâh-ı inkılâb* / Feyz-i bahtından mu'allâ bâr-gâh-ı âsmân (Hakkî: K. 6/36). (I/484. s.).

inkılâ': (< Ar.) kökünden koparılma: *inkılâ'-ı şecer*. Nâdiren kullanılır. *Bu erûme-i ittihâd-ı meda'd-duhûr fânûs-ı hayâl-i vücûda şem'-i zuhûr olacak halef-i mechûlleri arasında dahî maşûnü'l-inkılâ' olmağa* (Şefîk-nâme). (I/484. s.).

inkihâl: (< Ar.) za'îf, dermânsız olmak. *Elfâz-ı ma'rûfeden degildir*. (I/484. s.).

inkıyâd: (< Ar.) ser-fürü, itâ'at etmek, râm olmak, huşû üzere bulunmak: *Evâmir-i İlâhiyyeye inkıyâd edenler elbette mazhar-ı fevz ü felâh olurlar*. İnkıyâden = inkıyâd şüretiyle, itâ'at ederek. *Asya kıt'asının kısm-ı a'zâmı Cengizleriñ taht-ı idârelerine geçmekde bulunduğ şıralarda ihrâz-ı istiklâl etmek elinde iken şeh-râh-ı itâ'at ve inkıyâddan ayrılmamışdır* (Erdoğan, Meşâhîr-i İslâm); *Ammâ bu ihtilâf ile makşûdu cümleñ / Bir Hâlîk'a hulûş ile etmekdir inkıyâd* (Lâ²³⁰⁴). (I/484. s.).

inkîz: (< Ar.) 'güzel koku' demektir. Me'nûs degildir. (I/485. s.).

inkıyâz: (< Ar.) yıkılmış, çökmüş: *inkıyâz-ı beyt*, *inkıyâz-ı binâ*. Kullanılabilir. (I/485. s.).

inkāh: (< Ar.) nikāh etmek, edilmek.

Bu ma'nāda *tenkīh* ziyāde kullanılır.
(I/485. s.).

inkār: (< Ar.) *ikrār*'ıñ zıddı. 'Nefy ve selb' ma'nāsınadır. 'Bilmemezlilik, öyle degildir' demek. İştlāhāt-ı hūkūḡa müdde'ī tarafından da'vā ve isnād edilen fi'l ve şeyi 'adem-i kabūl ile reddetmekdir: *istifhām-ı inkārī*. || *İnkār-ı haḡīḡat mümkün midir?* || *Değil lutfu Hudāvend-i kerīmiñ kabīl-i inkār / Meger inkār eden Mecnūn ola yā tıfl yā a'mā* (Nābī: K. 1/83); *Halkda haşyet-i Haḡ nādirdir / Ketm ü inkāra hemān hāzırdır* (Nābī²³⁰⁵: 732); *Meclis-i erbāb-ı dil bir lahza sensiz olmasın / Hürmetiñ inkār eden 'ālemde hürmet bulmasın* (Nef'ī: Sk. 3); *Veh veh bu ne şekve etdim izhār / Şad tevbe vü şad hezār inkār* (Şeyḡ Ġalib: 216); *Lezzeti inkār olunmaz bezl ü isrāf etmeniñ / Āh zımnında eger endīşe-i vām olmasa* (Nābī: G. 744/8). (I/485. s.).

inkibāb: (< Ar.) yüzü üstüne düşmek, kapanmak: *inkibāb-ı feres, inkibāb-ı ester*. Elfāz-ı me'nüsedden degildir.
(I/485. s.).

inkitām: (< Ar.) meydāna çıkmamak, mektūm olmak: *inkitām-ı esrār*. Nādiren kullanılır. (I/485. s.).

inkidār: (< Ar.) sür'atle yürümek Ş düşmek, dökülmek. Me'nūs degildir. (I/485. s.).

inkidām: (< Ar.) ısırlmış gibi vücūduñ bir tarafı kızarmak, berelenmek. Nādiren kullanılır. (I/485. s.).

inkisār: (< Ar.) kırılmak. Lisānımızda bu ma'nāda ḡaḡīḡī ve mecāzī olarak iki şüretle isti'māl olunur. Meşelā "inkisār-ı mir'āt, inkisār-ı küze, āyīneniñ inkisarı" denildiği gibi "inkisār-ı ḡatır, ḡalb-i 'āşıkıñ inkisarı" da denilir. *Avān-ı muḡāşara bir ay kadar uzamış ve 'uşatıñ birkaç muḡārebede tepelenmeleri ḡasebiyle şüretlerine inkisār-ı ḡarī olmuş bulunduğundan* (Ḳatībe, Meşāḡir-i İslām); *İnkisār-ı ehl-i dil etmez kabūl-i iltiyām* ('Abdullāh Vaşşāf); *Āb-ı ḡayvān olsa da vaşlıñ getirmem yādıma*²³⁰⁶ / *ḡaylī demdir şīşe-i ḡatırda vardır inkisār* (Şeyḡü'l-islām Yahyā: G. 47/2); *Yāriñ tecelliyātını şad-güne eyleyen / Āyīne-i dilimde olan inkisārdır* (Bahāyī); *Ol merd ile düşmez inkisarıñ / Āyīnesidir cemāl-i yāriñ* (Şeyḡ Ġalib²³⁰⁷: 855). *İnkisār-ı ḡatıra cūr'et eden nādānlarıñ / Şīşe-i ḡalbin Huda etsin ḡarīn-i inkisār*. Ş

2305 Hayriyye.

2306 Dīvānda: gönlüme.

2307 Hüsn ü 'Aşk.

Türkçede *inkisār* 'bed-du'ā' maḳāmında ya'nī 'Allāh şöyle fenā etsin, Allāh böyle perişān etsin!' ma'nāsında kullanılır. Her çocuk ebeveyninden *inkisār* almamağa çalışmalıdır. ‖ *Fuḳarānıñ inkisārı adamı perişān eder. ‖ Pek dizgin etme, halk ediyor inkisār, dur* (Mu'allim Nācī²³⁰⁸: 1); *İnkisārı yetişir kâşır ise / İntikāma çalışır kâdir ise* (Nābī²³⁰⁹: 1023). (I/485. s.).

inkisāf: (< Ar.) güneş tutulmak: *inkisāf-ı şems*. *Küsūf* ziyāde kullanılır. *Giriftār olup 'uḳdeye mihr-i kām / Nümāyān idi inkisāf-ı tamām* ('İzzet Mollā²³¹⁰: 3391). (I/486. s.).

inkişāt: (< Ar.) havf ve endişeden beri olmak, örtü kalkıp yüz açılmak. *Elfāz-ı müsta'meleden* degildir. (I/486. s.).

inkişāf: (< Ar.) açılmak: *inkişāf-ı ḡonce, inkişāf-ı ezhār*. § Açığa çıkmak, âşikār olmak: *inkişāf-ı haḳāyık, inkişāf-ı hafāyā-yı umūr*. ‖ *Şāne-i hāme-i müşkil-güşāyisiyle pek çok turre-i mufaşşalāt²³¹¹ ahvālīñ hall ve inkişāfına muvaffıḳ olduğu-çün tığ-ı sertizīñ kuvve-i ḳāhirānesine ḳarşı ḳalem-i*

bedā'i'-raḳāmıñ ḳudret-i hāriḳa-i māhirānesini irā'e ve işbāt eylemiş idi (Nizāmü'l-mülk, Meşāhīr-i İslām); *Şifāt u zāt yek-dīgerden olmaz bir zamān munfek / Ziyānıñ inkişāfı şemsden şemsiñ ziyādandır* (Nevres: G. 88/10). (I/486. s.).

inkilāl: (< Ar.) yavaşça gülmek: *inkilāl-ı cānān*. Kullanılabilir. § Körlenmek, kesmez hāle gelmek: *inkilāl-ı seyf*. (I/486. s.).

inkilīs: (< Ar.) yılan balığı. *İnkilīs* tarzında daḫī telaffuz olunur. (I/486. s.).

inmā': (< Ar.) artırmak, artırılmak; nemālāndırmak, nemālāndırılmak: *inmā-yı nüḳūd, inmā-yı mezzū'āt*. Yine bu ma'nāda *tenmiye* ziyāde kullanılır. (I/486. s.).

inmās: (< Ar.) *ifsād* gibi birbirine düşürmek, düşürülmek, ḳarışdırmak. Me'nūs degildir. (I/486. s.).

inmeḥāş: (< Ar.) güneş küsüfdan ḳurtulmak, bedende peydā olan şiş inmek. Kullanılmaz. (I/486. s.).

inmilāl: (< Ar.) sıyrılıp çıkmak. (I/487. s.).

inmiyāz: (< Ar.) ayrılmak, açılmak. (I/487. s.).

2308 Ateş-päre, Ey Şehsüvār!... Dur!

2309 Hayriyye.

2310 Mihnet-keşān.

2311 Kāmūsta kelime hatalı yazılmıştır.

inmiyā': (< Ar.) erimek, māyi' olmak.
(I/487. s.).

invā': (< Ar.) uzaklaşmak, iş bitirmek.
Bunlar elfāz-ı müsta'meleden
degildir. (I/487. s.).

inhā': (< Ar.) bir māddeyi yerine teblīğ
etmek, sözü veyāhūd haberi
yetiştirmek: *inhā-yı mādde, inhā-yı
keyfiyyet*. § İştlāhāt-ı resmiyyece bir
me'mūruñ mā-fevķindeki me'mūra
ya'nī āmirine bir māddeyi hāvī
yazdığı kâğıd: *Ḳalīkratya gümrük
me'mūrundan mülahikāt nezāretine
gelen inhā üzerine*. || *Haccāc'ın
'İrāķ'dan 'azl ve tebdīlini himayet ve
insāniyyet nāmına olarak bir şūret-i bī-
tārafānede Velīd'e 'arz ve inhā' ettiği*
(“Ömer İbn 'Abdul'azīz, *Meşāhīr-i
İslām*); Beni bir semt-i muhālifde mi
gördüñ āyā / Ne şuçum varsa efendim
kerem et kıl inhā' (Vāşıf: Ms. 226/2).
(I/487. s.).

inhāc: (< Ar.) 'ayān, zāhir olmak; 'ayān
etmek, edilmek § hayvānı yormakla
şölmek § eşvābı eskitmek. Birinci
ma'nāda nādiren kullanılır:
*Ḳumandası altına bir fırķa vērerek
düşmanına karşı me'mūr ve inhāc
eyledi* (Uzun Ḥasan, *Meşāhīr-i İslām*).
(I/487. s.).

inhāk: (< Ar.) ziyāde 'azāb, işkence
etmek. Me'nūs degildir. (I/487. s.).

inhidāş: (< Ar.) dalaşmak, hırlaşmak:
inhidāş-ı kilāb. (I/487. s.).

inhidām: (< Ar.) yıkılmak: *inhidām-ı
cidār, inhidām-ı cistr*. || *Bezīrgān ḳabā'il-
i Ḳureyş hāne-i Ka'be-i Mu'azamanıñ
vāsiṭa-i tezelzelāt-ı aḥvāl ve teşādüm-i
dübūr u şimāl ile endāmında sīmā-yı
inhidām nümāyān olmağın teşyīd-i
esās-ı tecdīde teşmīr-i dāmen-i ihtimām
etdiler* (*Siyer-i Veysī*); *Tā bula āşār-ı
gerdün inhidām / Tā ola eş'ār-ı mevzūn
ber-devām* (Lā²³¹²). (I/487. s.)

2313

inhizām: (< Ar.) bozulmak, ezilip alt
olmak: *inhizām-ı a'dā*. || *Hemān
yanındaki bahādırlar ile mağlūbiyyet ve
inhizāma yüz tutmuş olan ordunuñ
mu'āvenetine şitāb eyledi ki bu ordu
Selçukīleriñ ordusu idi* (Erṭuğrul,
Meşāhīr-i İslām); *Şeb mahv olur hemīşe
ki necm-i seher doğar / Encām-ı
inhizāmda mīhr-i zafer doğar* (Raḥmī).
(I/487. s.).

inhikāk: (< Ar.) apışmak, eşnā-yı
tevlīdde çatı kemikleri açılmak.
Me'nūs degildir. (I/487. s.).

2312 Ziya Paşa ≈ K. 7/52.

2313 Kāmūsta (N.1) bu kısımda 8 varak eksiktir.

inhilāk: (< Ar.) nefsinı tehlikeye koymak. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/487. s.).

inhimāk: (< Ar.) bir şey'in, bir işin şiddet-i meyelān ile üstüne düşmek, sürekli bir şüretde uğraşmak. Ekşeriyā mezmūmātda kullanılır. Zāten bu lafz ma'nā-yı kemālī hāvī olduğundan *farṭ-ı inhimāk*, *kemāl-i inhimāk* tarzında kullanılamaz: *inhimāk-ı 'işret*. ‖ Şübhe yok ki kelimāt-ı mezkūrede *eslāf dahī* bizim hissetdiğimiz *ğarābetiñ zerresini* hissetmiş olsaydılar o kadar sık sık *isti'māllerine inhimāk* göstermezlerdi (*Feşāḥat Dersi* ≈ 'Abdu'r-raḥman Süreyyā). (I/488. s.).

inhimām: (< Ar.) pīr, ihtiyār olmak. Me'nūs degildir. (I/488. s.).

inyāk: (< Ar.) hayret vermek, ta'accüb ettirmek. Kullanılmaz. (I/488. s.).

ivz: (< Ar.) gövdesi bodur olan Ş kaz, ördek. (I/488. s.).

ihānet: (< Ar.) haksız olarak tahkīr etmek; hakīr ve alçak görmek: *Ebū Ca'feri'l-manşūr'uñ Ebū Müslim-i Ḥorāsānī hakkında ihānet ve denā'et* gösterdiği *müsellemāt-ı tarīhiyyedir*. *Hülāşa: nehy şīğa-i emriñ menfisi meşābesinde bulunduğu cihetle emriñ mutazammın olduğu ma'nālarıñ*

ekşerine yā tahrīm ve kerāhet gibi mütekābil yāḥūd teshīr, ta'cīz, tekzīb, ihānet gibi muvāfıkdır (*Mīzānū'l-belāğa* ≈ 'Abdu'r-raḥman Süreyyā); *Rāzī* değilse *ger buña nāmūs-ı dil-berī / 'Uşşāka dërse böyle ihānet yaman olur* (*Lā-edrī*²³¹⁴). (I/488. s.).

ihtibās: (< Ar.²³¹⁵) 'acele etmek Ş sürekli kahkahalar ile gülmek. Me'nūs degildir. (I/488. s.).

ihtidā': (< Ar.) hidāyet bulmak, doğru yola gitmek, Müslümān olmak. Êtmek māddeyle kullanılır. *Vilāyāt-ı şāhānede ṭab' ve neşr olunan gazeteler muṭāla'a edildikçe hiçbir günā teşvīkāt vukū'-bulmadığı hālde ahālī-i maḥalliyyeden ihtidā edenleriñ eksik olmadığı müşāhede olunur*. 'Arz-ı ihtidā demeye lüzüm yokdur. Yalnız ihtidā yazılmalıdır. *Mükevvenāta lüzüm-ı nübüvvetiñ şābit / Bu bir lüzüm ki andandır ihtidā-yı vücūd* (*Nevres*²³¹⁶: 1/29). (I/488. s.).

ihtizāz: (< Ar.) deprenmek, titremek: *ihtizāz-ı evtār*. Ş Feraḥ ve şafādan harekete gelmek, şıçrayıp oynamak. Cem'i ihtizāzāt. 'Arabīde 'düşecek gibi şallanmaya, zangırdamaya,

2314 Neffī: K. 28/10.

2315 Kāmūsta (N.2) kelimenin mensubu olduğu lisanın kısaltması verilmemiştir.

2316 Na't-ı Şerīf.

ayaklanmaya' hezheze ıtlāk olunur ki ihtizāz bundan müştak demektir. Lerze vërseñ çok mudur ecsāma ey gūyā-yı rāz / Tā ebed ervāha sāzıñdır medār-ı ihtizāz (Mu'allim Nāci²³¹⁷: 7); Geldi o zamān kıyām u nāza / Mānende-i serv-i ihtizāza (Nābī); Mevc urur āyīne-i çeşmimde cū-yı ihtizāz / Meyl edince hātıra ol nev-nihālīñ şūreti (Nevres: K. 1/7). (I/488. s.).

ihtizām: (< Ar.) şiddet-i ra'd ile bulut çatlamak § gazlamak § sür'atle gitmek. Me'nūs degildir. (I/489. s.).

ihtizāz: (< Ar.) bir nesneyi kırıp ufaltmak § insān tevāzu' ile kibr-i nefsinı kırmağa çalışmak. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/489. s.).

ihtizām: (< Ar.) gāşb-ı emvāl ile zulm etmek, bir adamıñ cebren mālını almak. Kullanılmaz. (I/489. s.).

ihtimāş: (< Ar.) karışıklık, karışmak. Me'nūs degildir. (I/489. s.).

ihtimām: (< Ar.) işe himmetle bakmak, diğkātle çalışmak, bir şey'in iyi olmasına özenmek. Cem'i ihtimāmāt'dır. Müfredi de cem'i de çok kullanılır. *Cehli de tahşil için elbet ederdik ihtimām / Mümkün olsaydı fedā-yı fażl ile tağyir-i baht* (Lā²³¹⁸);

Sen bu mecnūnāne fikre vërme aşlā ihtimām (Lā); *Minnet Allāh'a edip her manşıbımda ma'delet / Kār-ı dīn ü devlete etdim firāvān ihtimām* ('Abdu'l-ganī Nādir); *'Alī Kuşī etse gelip ihtimām / Ne mümkün bula bir murabba' tamām* ('İzzet Mollā²³¹⁹: 710). (I/489. s.).

2320

ihitivār: (< Ar.) helāk olmak. (I/489. s.).

ihitiyāb: (< Ar.) kōrkutmak, şaķınmak. (I/489. s.).

ihitiyāl: (< Ar.) kōrkmak. (I/489. s.).

ihcīc: (< Ar.) derin dere, ırmaķ. Bunlar²³²¹ elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/489. s.).

ihdā': (< Ar.) hediye etmek, edilmek; hediye göndermek, gönderilmek: *Aķmışe-i nefīse ihdā etmekle, rūh-ı şehīde bir Sūre-i İhlāş ihdā edip...* "Sensin eden ihdā nice güm-geşte-i rāhı²³²²." ş u mısrā'da görüldüğü vech ile 'hidāyet etmek, hidāyete erişdirmek' ma'nāsında isti'māl etmemelidir. *Feryādıñıa yetdi Hüsni yektā / Bir tīg-ı mücevhēr²³²³ etdi ihdā* (Şeyh Gālib²³²⁴: 1459); *Edip nerm ü*

2317 Āteş-pāre, Nağme.

2318 Ziya Paşa: G. 5/2.

2319 Mihnet-keşān.

2320 Kāmūsta (N.1) bu madde başından itibaren sekiz sayfa eksiktir.

2321 Kasdolunan: ihtivār, ihtiyāb, ihtiyāl, ihcīc.

2322 Ziya Paşa: TB. 1/3.

2323 Kāmūsta: cevher.

2324 Hüsni ü 'Aşk.

*dürüştü lāmise bī-çāreye ta’yīn*²³²⁵ /
Meşāmı būya vakf etmiş mezāka lezzeti
ihdā (Nābī: K. 1/64). (I/489. s.).

ihdār: (< Ar.) lağv etmek, bātil kılmak,
hükümsüz bırakmak. İhdār-ı dem =
maqtülün diyetini kâtilden
aldırmamak. (I/489. s.).

ihzār: (< Ar.) hezeyān, saçma
söylemek. İsti’ māl edilebilir. (I/490.
s.).

ihrāf: (< Ar.) māl nemā ile
bereketlenmek, artmak.
Kullanılmaz. (I/490. s.).

ihrāk: (< Ar.) dökmek, dökülmek:
ihrāk-ı dümū’. Me’nūs degildir.
(I/490. s.).

ihzāl: (< Ar.) hezel ile meşğul etmek,
édilmek. § Hayvān za’iflamak.
Nādiren kullanılmışdır. (I/490. s.).

ihlāk: (< Ar.) helāk etmek; öldürmek,
öldürülmek: *ihlāk-ı eşkıyā, ihlāk-ı
haşerāt*. || Şiddet-i şitā münāsebetiyle
şehre taḳarrüb eden kurdlar bir ihtiyār
çöbānı ihlāk etmişlerdir. || Haṭve-i
hiücūmunu “ḥavīze”ye atarak oralarını
da bi’t-teshīrine bir haylī bī-günāhı
ihlāk etti (İsmā’il Şafevī, Meşāhīr-i
İslām); İrāka-i dimāda şabr u vakāri
elden komayıp cā’iz ki ihlāk ü ifnādan
soñra ol şahş-ı mağzübuñ ifāsında

nev’an fā’ide müşāhede kılına (Menşūr-
ı Sultān ‘Osmān, Meşāhīr-i İslām).
(I/490. s.).

ihlīlec: (< Ar.) bir nev’ ‘ilāçdır ki iki
türölür. Türkçe 'kara halīle, şarı
halīle' denilir. İhlīlecī = tām kürevī
olmayıp yumurta şeklinde bulunan.
(I/490. s.).

ihmāl: (< Ar.) bir nesneniñ, bir şey’iñ
üstüne düşmeyip boşlanması,
boşlamak; ḥālīyle bırakmak,
bırakılmak; terk etmek, édilmek:
Cenāb-ı Allāh ihmāl degil imhāl eder
(kelām-ı meşhūr); *İhmāl-i umūr,*
meşālihiñ ihmālī cā’iz degildir. ||
Memleketiñ hangi gūşesinde bir şerāre-i
fesād zuhūr etse bir daḳıka bile ihmāl
etmeksiziñ sür’at ve şiddet-i fevka’l-’āde
ile teskīn ve itfā ederdi (‘Abdu’r-
rahman-ı el-Emevī, Meşāhīr-i İslām);
Çün düşdü mecālīñ etme ihmāl / Gel
nezriñi tut emānetiñ al (Fuzūlī²³²⁶:
2672); *Tertībde olmak ile işkāl /*
Tanzīimde ben de etdim ihmāl
(Mukaddime²³²⁷); *Çün*²³²⁸ *geçdi bu ḥāl*
ile meh ü sāl / Vaḳt oldu ki etmeye ğam
ihmāl (Şeyḥ Ğalīb²³²⁹); *Dense İskender*
hemālīñdir olur her āyine / Munḳalib

2326 Leylā ve Mecnūn.

2327 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 82.

2328 Kāmūsta (N.2): Çok.

2329 Bulunmadı.

2325 Kāmūsta: ta’yīnine mevḳūf.

timşāl-i ihmāle hemālīñ şūreti (Nevres: K. 1/38); *Kimse ikdām edemez ihmāle* ('Aṭāyī). (I/490. s.).

iyāb: (< Ar.) 'avdet, geri dönmek: *iyāb-ı kāfile-i Hac*. İyāb u zehāb = gidip gelmek. (I/490. s.).

iyādā, iyādet: (< Ar.) ālet-i te'yīd, medār-ı teḳvīt; kuvvetlendirmek. Nādiren kullanılmışdır. (I/490. s.).

īyā': [ğalaṭ] doğrusu *ibā'*dır. Oña bakıñız. (I/491. s.).

ībās: (< Ar.) kurutmak, kurudulmak. Me'nūs degildir. (I/491. s.).

ībek: (< Ar.) şanem, büt, hāç. (I/491. s.).

ītād: (< Ar.) kazık çakmak. Kullanılmaz. (I/491. s.).

ītār: (< Ar.) tek bırakmak § şalāt-ı vitr kılmak. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (I/491. s.).

ītikāl: (< Ar.) yenirce 'illetiniñ peydā ettiği eser, yara yenigi. Iştılāḥ-ı tıbbīdir. (I/491. s.).

ītilāf: (< Ar.) *i'tilāf* tarzında isti'māli ma'rūfdur. Lisānımızda 'ūlfet etmek, uyuşmak, alışmak' ma'nāsında kullanılır. 'Arabīde olduğu gibi 'birikmek' ma'nāsında isti'māli şāyi' olmamışdır: *Beyne'd-düvel i'tilāf ḥuşulü me'mūldur*. || *Herkesçe maṭlûb olan mādde-i itilāf*

hāşıl olmadıkça. Cem'i *ītilāfāt*: *ītilāfāt-ı düveliyye, itilāfāt-ı cāriye*. || *Şu dört şā'ir-i nādire-güftār bir müddet kemāl-i ittiḥād u i'tilāf ile teşkil-i mecālis-i ūlfet ve müşā'ireye ibtidār eylemiş oldukları hālde* (Firdevsī, *Meşāhīr-i İslām*). (I/491. s.).

ītimān: (< Ar.) emānda olmak, emīn bulunmak, emniyyet etmek. *Mü'temen* bundan müştakdır. (I/491. s.).

īşār: (< Ar.) esirgemeyip vermek, cömertçesine saçmak, bezl etmek: *īşār-ı nukūd, īşār-ı cān, īşār-ı emvāl*. § 'Arabīde olduğu gibi 'ihtiyār etmek, seçmek' ma'nāsında isti'māli ma'rūf degildir. *Sa'ādet-serāy-ı medeniyyeti tezyīn etmekde olan bu kadar cevāhīr-i kemālātı insāniyyetiñ dāmān-ı istifādesine īşār etmişlerdir* (Kemāl); *Ḥande-i sükkerin edip īşār / Dēdi ol tūtī-i şeker-güftār* (Vaḥīd); *Tutsa diñyāy n'ola şöhet-i luṭf u keremiñ / Êtmede mekrümetiñ 'āleme īşār-ı merām* (Nef'ī: K. 50/43); *Pertevinden ayağıñ altına ak dībā döşer / Bezmiñe eyler şerārından güher īşār şem'* (Riyāzī: K. 6/18). (I/491. s.).

īşām: (< Ar.) günāha şokmak, şokulmak. Ma'rūf degildir. (I/491. s.).

İşān: (< Ar.) mālī çoğaltmak, çok bahşış vèrmek. Kullanılmaz. (I/491. s.).

İcāb: (< Ar.) vācib, lāzım kılmak: (*Tābe*) *tāvanıñ kızması içindeki yağın erimesini İcāb eder.* § Vācib olmak lāzım gelmek: *Tāva kızınca içindeki yağın erimesi İcāb eder.* Bu kelime ‘Arabīde yalnız müte‘addī olarak müsta‘mel ise de bālāda gösterildiği vech ile lisānımızda hem müte‘addī hem lāzım olarak kullanılır. Tekābül-i İcāb ü selb = fenn-i bedī‘a ‘ā‘id bir şan‘at-ı maqbüledir. *Bi’l-icāb, hasebü’l-İcāb, İcāb-ı maşlahat.* Cem‘i İcābāt: *icābāt-ı siyāsiyye.* || *Efgānlılar eslāfı zamānından beri fırsat buldukça memālik-i Bābüriyye’ye hücum ü tasalluḥdan hālī kalmadıklarından bunları dā‘imā meşgūl ederek kuvvetlerini kırmak ittihāz ettiği meslek-i siyāsī İcābātından idi* (*Celāle’d-dīn Ekber, Meşāhīr-i İslām*); *Nisbet-i tāmme ise mütekellimiñ sükūtu cā‘iz olacağı vech ile eczā-yı kelāmiñ gerek selben, gerek İcāben birbirlerine ta‘alluḥ ve irtibātından ‘ibāretidir* (*Ders-i Belāḡat ≈ ‘Abdu’r-raḥman*); *Bu bāzār-ı fenāda şart-ı İcāb u kabūl olmaz* (‘Avnī: G. 154/5); *Zihī vācib ki etmiş mümkininiñ İcādını İcāb /*

Kemāl-i raḥmetinden eylemiş ma’dūm iken ihyā (Nābī: K. 1/12). (I/491. s.).

İcād: (< Ar.) vücuda getirmek, getirilmek; yokdan var etmek, edilmek: *İcād-ı kā’ināt, İcād-ı ‘avālīm.* § Yeñiden bir şey çıkarmak, çıkarılmak: *Fotoğrafi Amerikalı Edison İcād etdi.* || *Dumansız bārūtuñ İcādı.* İcād-kerde = İcād edilmiş. *Pesend etmiş nevā-yı naḳş-ı nev-İcādıñ ey bülbül* (Faṣīḥ: G²³³⁰. 277/3); *Ne ‘aşq ‘illet-i İcād-ı ‘ālem-i meşhūd* (Sāmī: K. 1/3); *Ol maḳşad-ı küñ fe-kan-ı İcād / Fermān-ı Hudā’ya oldu münḳād* (‘Aṭāyī); *Eser-i ḥikmetidir yerle göğüñ bünyādı / Dolu boş cümle yed-i kudretiniñ İcādı* (Şināsī); *Żarūrīdir bütün bey’ ü şirā-yı kişver-i İcād*²³³¹ / *Bu bāzār-ı fenāda şart-ı İcāb u kabūl olmaz* (‘Avnī: G. 154/5). (I/492. s.).

İcār: (< Ar.) kirāya vèrmek, vèrilmek: *İcār-ı dükkān, hāneniñ İcārı.* § Kirā aḳçesi: *dükkān İcārı.* || *Dul kadın dükkāndan aldığı İcār ile geçinir.* || *Borç ödenir biter, faḳat hāne İcārı bitmez.* İcār u istīcār muḳāvele-nāmesi = Kirāya vèren ile kirāya tütan arasında tanzīm ve taḥtīm kılınan kâğıd. (I/492. s.).

2330 Nazāre-i Be-Bahā‘ī.

2331 Kāmūsta: şirāsı sevk-i İcādıñ.

Īcāz: (< Ar.) sözü kışa söylemek; muhtaşar, toplu, az söz demek, sözü kışa kesmek: *īcāz u i'cāz*. Fenn-i belāğatçe ta'rīf edilmek istenilirse *īcāz* = ma'nā-yı maṭlūbu muḥteṭvī olan kışa bir ta'bīr ile ifāde-i mā-fi'z-zamīr etmekdir. "*Īcāz*" *ıtnāb* ile *mūsāvat*'iñ arası. *Īcāz*-ı muḥill = 'beyānı maṭlūb olan fikri, ma'nāyı bozacak *īcāz*' demek olup *ıtnāb*-ı *mümill* ya'nī uşanç vèren *ıtnāb* mukābilidir. Binā'en-'aleyh iltizām-ı belāğat eden gerek taqdīr gerek taḥrīrde bunuñ ikisinden daḥī ictināb etmelidir. *Īcāz*-ı *ḥazf* *karīne-i lafziyye yāḥūd* 'aqliyyeniñ vüçūduna mebnī kelām yā eczā-yı kelām yāḥūd mütemmimāt-ı kelāmdan biriniñ *ḥazfına ıtlāk* olunur (*Mizānü'l-belāğ*). (I/492. s.).

Īcā': (< Ar.) veca' vèrmek vèrilmek; ağrıtmak, ağrıdılmak: *īcā'-ı baṭın*. İsti'māli nādirdir. (I/493. s.).

İḥā: (< Ar.) *vahy*'dendir. 'Sevk etmek, göndermek' gibi ma'ānīyi ifāde eder. İştīlāḥāt-ı şūfiyyece *ilhām* gibi 'şüret-i ḥafiyye ve şüret-i ma'neviyye ile rūḥa ilkā-yı ma'nā' demekdir. (I/493. s.).

İḥāş: (< Ar.) bir kimseniñ nāmūsuna dokunmak, dokunulmak; 'bir şeyi

karışdırmak' demektir. Merḥūm Mu'allim Nācī lügat kitābında²³³² bu lafz *tevḥīş*'e bedel kullanılabilir, demiş ise de 'Arabīde müsta'mel olan ma'ānī-i mesrūdeye nazaran o maḳāmda kullanılmaması evlā olur. (I/493. s.).

İḥāl: (< Ar.) bir kimseyi tehlikeye varṭaya düşürmek, bir kimse çamura düşürülmek. Me'nūs degildir. (I/493. s.).

İdāb: (< Ar.) ta'mīm-i 'adālet etmek Ş ziyāfete çağırmaq. Kullanılabilir. (I/493. s.).

İdā': (< Ar.) emānet bırakmaq, bırakılmak; emāneti qabūl etmek, edilmek. İştīlāḥāt-ı fıkhiyyeden olup 'bir kimse emvāliniñ ḥıfzını diğér adama iḥāle etmek, bırakmaq' demektir: *Çalık Ahmed Paşa'nıñ 'azlinden bir hafta soñra li-maṣlaḥatin serāya da'vetle yedinden mühr-i hümmāyün aḥz u intizā' ve Silāḥ-dār Hasan Paşa'ya idā' olunup (Şefīk-nāme)*. (I/493. s.).

İdām: (< Ar.) yetiştirmek, yetiştirilmek Ş bir şeyi ekmege katık etmek, bir şey katık edilmek. Elfāz-ı müsta'meleden degildir.

2332 Lügat-ı Nācī: 140. s.

Ṭaṣlık olmayan muhkem, kati yere
'idāme' dēnilir. (I/493. s.).

īdān: (< Ar.) bir nesneyi kısaltmak, bir
şey kışaldılmaḵ Ṣ bir kadın za'if,
çelimsiz çocuk doğurmaḵ. Me'nūs
degildir. (I/493. s.).

īzā: (< Ar.) incitmek, incidilmek: *Īzā-yı
ebeveyn mūcib-i hūsrān-ı dāreyndir. ǁ
Bī-hūde degil mi ṭab'ı izā²³³³ / Söz
yerine söylemek mu'ammā
(Muḵaddime²³³⁴). (I/493. s.).*

īzān: (< Ar.) bildirmek, bildirilmek:
*edāt-ı izān, īzān-ı keyfiyyet, vaḳt-i
ṣalātīñ īzānı. Luḡat-ı Nācī²³³⁵'de
gösterildiḡi vech ile "vaḳt-i ṣalātīñ
ezān ile" īzānı cümlesindeki "ezān
ile" kaydına lüzūm yoḵdur. Zīrā bu
lafz zāten ezān 'oḵumaḵ' ma'nāsını
muhtevidir. (I/493. s.).*

īrā: (< Ar.) bir adama cemīle
göstermek iḥsān etmek Ṣ
çaḵmaḵdan āteṣ çıḵmaḵ, parlamak:
*Bunlar idāre-i kāsāt-ı kīl u ḵāl ile ser-
gerdān-ı neṣve-i sūkūn olamayıp ne
deñlü īrā-yı zinād-ı re'y ētdiler ise īḵād-
ı fetīle-i zūcāce²³³⁶-i istiṣvāb ēdecek
ṣerāreyi taḥṣīl ile ḵarīrū'l-'ayn-ı*

*mūṣāhede-i rūṣenāyī ēdemediler (Ṣefīḵ-
nāme). (I/494. s.).*

īrās: (< Ar.) vèrmek, sebep olmak,
ḥuṣūle getirmek, getirilmek.
Ekṣeriyā maḥzūrātda isti'māl
olunur: *īrās-ı ḵazā, īrās-ı zarar, īrās-ı
fütūr, īrās-ı ḥasār, īrās-ı keder, īrās-ı
mażarrat. ǁ Beynindeki "medeng"
kelimesine denk olarak ṣırasınca birḵoḵ
kelimeler dizilmiş ve bu münāsebetle
ma'nāsı zāhire çıḵmış ise de yine ḵuṣve-
i sāmi'aya īrās eylediḡi ḡarābet bāḵīdir
(Mīzānū'l-belāḡa); Bī-mihrī-i ḵarḡ ētse
de īrās-ı mezellet / Kem-yābdır erbāb-ı
hūner 'izzeti vardır (Nābī: G. 80/2);
Dēdiler ki bir 'illet īrās ēder / Dēdim
bundan eفزūn ne īḥdās ēder ('İzzet
Mollā²³³⁷: 2298); Çend rūze gül-i iḵbāl-
ı çemen-zār-ı fenā / Èder elbette dimāḡ-ı
dile īrās-ı zūkām (Nābī: K. 12/2).
(I/494. s.).*

īrād: (< Ar.) vārid ḵılmaḵ, ḵılınmaḵ Ṣ
getirmek, getirilmek: *īrād-ı meṣel,
īrād-ı nuṭḵ, īrād-ı berāhīn, īrād-ı
ṣevāhid. ǁ Ḵuteybe bi'l-cümle 'askerini
bir yere ṭoplayarak īrād ētdiḡi bir ḥuṭbe
ile 'urūḵ-ı ḡayret ü ṣecā'atlerini taḥrīk
ētdiḡinden (Ḥaccāc, Meṣāhīr-i İslām);
Dest-ber-dest ṭurup pīṣ-geh-i cāhında /
Baḡırdan ḵaṭre-i evṣāfını ētdim īrād*

2333 Eserde: ibza.

2334 Ziya Paṣa ≈ Ahvāl-i Ṣu'arā-yı İran: 58.

2335 140. s.

2336 Kāmūsta kelime "ḡa" ile yazılmış.

2337 Mihnet-keṣān.

(Na't Şerîf ≈ Nâbî: K. 2/88); *Mebnâ-yı binâ-yı Hayrâbâd / Bir hayırsızın kemâlin îrâd* (Şeyh Gâlib²³³⁸: 207); *Sa'dî eger etmeseydi îrâd / Kim eyler idi Atabeg'i yâd* (Lâ²³³⁹). Ş Vâridât, 'akâr, gelir: *îrâd ve maşraf defteri*. ‖ *Îrâdıyla geçinir bir adam idi*. ‖ *Maşrafı îrâda uydurmalı başka çâre yok*. ‖ *Vezne çek maşrafın îrâdın ile / Râhat ol²³⁴⁰ ehl ile evlâdın ile* (Nâbî²³⁴¹: 1117); *Havz-ı şad-rahne-i maşraf pür olur mu Nâbî / Kesb-i destin iki fevâre-i îrâdından* (Nâbî); *Maşrafın uyduragör îrâda / Tâ ki gâmdan olasin âzâde* (Vehbî²³⁴²: 966); *Mihnetin anlamayan maşraf ile îrâdın / Sufreden lezzet alır zümre-i huddâm gibi* (Nâbî: G. 833/8). (I/494. s.).

îrâf: (< Ar.) ortaya düşürmek, düşürülmek: *îrâf-ı düşman, a'dânın îrâfı*. (I/495. s.).

îrmân: (< F.) dalkavuk Ş bilâ-da'vet ve ruşsat bir mahale duhûl eden adam Ş egreti, 'âriyet Ş ârzû, iştîyâk Ş peşimânî, nedâmet. İrmân-serâ(y) = 'misâfir-hâne', mecâzen 'dünyâ' demektir. (I/495. s.).

îzâ: (< Ar.) *ihşân*'a, görülen iyilige fevka'l-âde mukâbele etmek Ş dayamak, mihnete uğratmak Ş mu'ârîza etmek, korkmak. Nâdiren kullanılmışdır. (I/495. s.).

îzâr: (< Ar.) kesb etmek Ş bir yeri penâh edinmek Ş tahkîm eylemek. Me'nûs degildir. (I/495. s.).

îzbe: (< Sl.) rivâyete göre bu kelimenin aşlı *îzbâ* olup 'Kazak tâ'ifesinin kâmuş ve çalı çırpıdan yaptıkları kulûbe' demek imiş. Lisânımızda kuytu, görünmez, çukur, çöplük, harâb yerlere 'îzbe' denilir. (I/495. s.).

îzid: (< Ar.) Allâh, Tañrı. *Îzid-i Mûte'al*. Feth-i zâ ile de telaffuzu câ'izdir. Bu kelime edebiyât-ı kadîmede kullanılmış ise de şimdi mehcûr hükmündedir. *Eyledi soñra anın Îzid-i pâk / Kefini hâk u buhârın eflâk* (Hâkânî: 61). (I/495. s.).

îsâh: (< Ar.) kirletmek, kirlenmek: *îsâh-ı libâs, eşvâbın îsâhı*. Me'nûs degildir. (I/495. s.).

îsâr, îsâ: (< Ar.) şâhib-i şervet, zengin olmak. Elfâz-ı me'nûseden degildir. (I/495. s.).

îsâf: (< Ar.) eseflendirmek, darıltmak, darıldılmaq: *îsâf-ı eviddâ*. ‖ *Ebeveynin*

2338 Hüsn ü 'Aşk.

2339 Ziya Paşa ≈ Meşrûr u Ahvâl-i Şâ'irî: 95.

2340 Kâmûsta (N.2) bu kelime yoktur.

2341 Hayriyye.

2342 Lutfiyye.

İsâfî şân-ı âdemiyyete yakışmaz. (I/495. s.).

İsâk: (< Ar.) yükletmek, yükledilmek Ş meyve çok olmak. Kullanılmaz. (I/495. s.).

İstâde: (< F.) ayakda durmuş: *İstâde-i sâha-i ihtirâm olan ‘asâkir-i ‘Osmâniyye.* (I/495. s.).

İşâ’: (< Ar.) bilmek, ma’nâ çıkarmak Ş bir şeyi yavaş yavaş çıkarmak. Kullanılmaz. (I/495. s.).

İşâ’: (< Ar.) ağaç çiçek açmak: *İşâ’-ı eşcâr.* (I/495. s.).

İşâg: (< Ar.) bahşışı az vermek. Me’nûs degildir. (I/495. s.).

İşâk: (< Ar.) ilişmek, tutulmak. Elfâz-ı ma’rûfeden degildir. (I/495. s.).

İşkına: (< Ar.) [Rumcadan] kara mercân balığı. (I/495. s.).

İşâ’: (< Ar.) vaşî naşb etmek, edilmek: *Şeyh efendi filânı işâ etti. ‖ Filânın işâsı. Ş Vaşıyyet etmek, edilmek: İşâ-yı infâk-ı eytâm.* (I/495. s.).

İşâd: (< Ar.) kapıyı kapamak, kilitlemek. Me’nûs degildir. (I/495. s.).

İşâl: (< Ar.) vâşıl kılmak, vardırmaq, erişdirmek, erdirilmek: *İşâl-ı cünûd, işâl-ı nüķûd, İşâl-i zahâyir, sefâ’in-i matlûbeniñ bir ân evvel İşâli. ‖ Şamşâm-ı fâtihânesiyle memâlik ve sî’asınıñ bir*

ucunu Ceyhûn’a dîger ucunu Sind’e kadar İşâl eylemiş (Uzun Hasan, Meşâhîr-i İslâm); Aba İşâl-i harâret kılsa ammâ şiddeti / Berķ urur her katreden biñ katre-i âteş-feşân (Kâzım Paşa: K. 1/39); Sen nâme yaz eyleyim ben İşâl / Bir dem dahî böyle hõş geçir hâl (Şeyh Ğalib²³⁴³: 859). (I/495. s.).

İzâh: (< Ar.) vâzih kılmak, kılınmaq; ‘ayân etmek, edilmek; açık añlatmaq, açık añladılmaq: *İzâh-ı keyfiyyet, İzâh-ı mādde, İzâh-ı merâm, mes’eleniñ İzâhı. Cem’i olan İzâhât da kullanılır: İzâhât-ı matlûbe, İzâhât-ı kâfiye, i’tâ-yı İzâhât. ‖ Bu maħalde İzâh-ı müdde’â içün ‘ibâret-i keşşâfı bi-‘aynihâ naql eyledim ki hî ânende serî’an vâşıl-ı merâm ola (Siyer-i Veysî); Bu İzâhâtdan añlaşıldığına göre tenâfir-i kelimât umûr-ı nisbiyyeden olup bir lisânıñ meħâricine göre menfûr olan kelime (Mîzânü’l-belâĝa).* (I/496. s.).

İĝâl: (< Ar.) pek uzak gitmek Ş ‘acele ile bir adamı bir maħale şokmaq. *İĝâl’iñ ma’nâ-yı ıstılâhîsi ‘mübâlaĝa maķşadıyla yâhûd tahakkuk içün bir kaydıñ ‘ilâvesi’ demekdir (Mîzânü’l-belâĝa ≈ ‘Abdu’r-raħman Şüreyyâ).* (I/496. s.).

2343 Hüsn ü ‘Aşk.

İğār: (< Ar.) şuyu kaynadıp kızdırmak.
Kaynar şuda haşlamak. Me'nūs
degildir. (I/496. s.).

İğrīb: (< Ar.) [Rumcadan] 'kapma,
kapış' ma'nāsına olup 'dalyanlarda
kullanılan büyük balık ağı'
demekdir. İğrīb etmek = 'hīle etmek'
ma'nāsına 'avāma mahşuş
ışılāhāt dandır. (I/496. s.).

İfā': (< Ar.) vefā etmek, edilmek, 'ahdi
tutup yerine getirmek, yerine
getirilmek, ödemek, ödenilmek:
ta'ahhiüdātını ifā etmedikçe, ifā-yı deyn,
ifā-yı vazīfe-i übüvvet, ifā-yı resm-i
tes'īd ve tebrīk. || Kim olur muhtedir
*ifāya*²³⁴⁴ *bi-hakkın āyā / Ben ki bu hüsn-*
*i tabī'atla olursam dil-teng*²³⁴⁵ (Kāzım
Paşa: K. 3/48); *Nahl-ı gül-bārı kılıp*
*def'-i terah / Etdi 'ālemlere ifā*²³⁴⁶ *-yı*
ferah (Hākānī: 609); *Dünyāda şenāsın*
eyler ifā / 'Ukbāda iken de nāmın ibkā
(Mollā²³⁴⁷); *Kerīmā cāhilān-ı ni'metiz*
mümkin midir bizden / Bu deñlü
ni'metiñ etmek hūkū-ı şükrünü ifā
(Nābī: K. 1/87). (I/496. s.).

İkād: (< Ar.) yakmak, yakılmak: *ikād-ı*
kanādīl, ikād-ı nā'ire-i şekāvet,
fānūs larıñ ikādı. || Müderrisīn-i kirām

hidmetinde i'māl-i zihn-i vaḳḳād ve
fetīl-i zamīr-i kibriyyet kabūlün kadḥ-i
zinād-ı ictihād ile ikād etdikden soñra
(Zeyl-i 'Aṭā'ī, cild-i şānī, şahīfe 489);
Nūru ārāyīş-i kandīl-i serā-perde-i
Hakk / Pertevī nā'ire-i ḥubba medār-ı
ikād (Nābī: K. 2/34); *Zā'ir-i kabriñe*
hōd va'd-ı şefā'at ma'lūm / Nice kabil ki
beni ēde cehennem ikād (Nābī: K.
2/145). (I/497. s.).

İkār: (< Ar.) ağır yük yükletmek,
yükledilmek; hayvānıñ tırnağını
taş a çarpdırıp rahne-dār etmek.
Me'nūs degildir. (I/497. s.).

İkāz: (< Ar.) göz açdırmak, açdırılmak;
uyandırmak, uyandırılmak: *ikāz-ı*
nā'im, tıfl-ı ḥābīdeniñ ikāzı. Ş
Mecāzen de isti'māl olunur. Meselā:
ikāz-ı gāfil. || O sersemi ikāz etmeli. ||
Girān-ḥāb-ı gāflete dalmış gitmiş olan
o bī-çāreyi ikāz etmek muḳteżā-yı şān-ı
ādemiyetdir. || 'Osmānlılarıñ Beykoz'a
kadar gelmeleri Rūm imparaḥoru
üçüncü Andronikos'u rakde-i gāfletden
ikāz eylediginden (Sultān Orhan,
Meşāhīr-i İslām); Ebnā-yı zamān mā'il-
i ikāz-ı füsündür / Gehvāredeki
kūdekiniñ şerrīne ninni (Lā-edrī);
Güyā kırılır elinde elfāz / Mażmūnları
rūhu eyler ikāz (Lā²³⁴⁸). (I/497. s.).

2344 Kāmūsta: ifā-yı.

2345 Kāmūsta: devletiniñ.

2346 Eserde: ilkā.

2347 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'irī: 91.

2348 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rūm: 80.

İkâ': (< Ar.) vukû'a getirmek, getirilmek; peydâ etmek, meydâna çıkarmak, çıkarılma: *ikâ'-ı fitne, ikâ'-ı müşkilât, ikâ'-ı şûriş, ikâ-yı mevânî*. || Buracıkda isnâddan maqşad yalnız nisbet-i tāmme-i haberiiye olmayıp nisbet-i takyīdiyye, nisbet-i ikâ'ayaya dahī şümülü vardır (*Mizānū'l-belāğa*). (I/497. s.).

İkâf: (< Ar.) mālī vakf etmek, māl vakf edilmek § durdurmak, durdurulma: *ikâf-ı arāzī, emlākıñ ikâfı*. || Doksan sekiz tārīhinde kazāsı hālinde edā-yı menāsik-i hacc u tavāf ve zāmīle-i 'azīmetin Harem-i Muhteremde ikâf edip sene-i mezbûre zi'l-ka'desinde munfaşıl ve mesned-i hükümetlerine bey-zāde efendi vāşıl oldu (*Zeyl-i Şakāyık, cild-i s̄anī, şahīfe 441*). (I/497. s.).

İkân: (< Ar.) yakīn hāşıl etmek, edilmek; şübhesiz bilmek, iyi bilmek: *ikân-ı hakq imān-ı kāmīle menūtdur*. || Murşıd-ı 'ilm ü 'irfān ve müdbir-i faẓl u ikân olan nezd-i hikmet-peyvend-i velī-ni'amīlerinde dahī zāyiçe-i hāl ü kālinden ihkām-ı liyākatı ve ākrān ü emsāline tefevvuk ve rüchāniyyeti zāhir olur (*Müneccimbaşıya Tezkire ≈ 'Ākif Paşa*); Ebü's-Su'ūd-zāde Mehmed

Efendi yerine Üsküdār'da Vālide Sultān Medresesi'nde mihrāb-nişīn-i tahkīk ve ikân olup (*Zeyl-i Şakāyık, cild-i s̄anī, şahīfe 660*); Başka bir 'ālem eder vicdānı / O bekā 'āleminin ikānı (Mu'allim Nācī²³⁴⁹: Mt. 22); Mülke vaẓ' etdiği kânūnu göreydi andan / Bū 'Ālī eyler idi kesb-i şifā-yı ikân (*Şināsī*). (I/497. s.).

İkâ': (< Ar.) dayak komaq, dayanmaq § buhl, cimrilik göstermek. Me'nūs degildir. (I/498. s.).

İkâh: (< Ar.) bī-tāb kalmak, kalınmaq § ferāğat etmek, edilmek. Kullanılmaz. (I/498. s.).

İkār: (< Ar.) doldurmak, doldurulmaq: *ikār-ı kûze, ikār-ı küp, ekvāzıñ ikārı*. (I/498. s.).

İkāl: (< Ar.) Hakq'a teslīm-i umūr etmek, mütevekkil bulunmaq. Me'nūs degildir. (I/498. s.).

İlā': (< Ar.) yemīn etmek § 'Örf-i şer'ide 'zevciñ bir müddet-i mu'ayyene için zevceye takarrüb etmemek üzere olan yemīni' demekdir. (I/498. s.).

İlāc: (< Ar.) vüluc ettirmek, ettirilmek; girdirmek, girdirilmek. Nādiren kullanılmışdır. (I/498. s.).

2349 Yedigâr-ı Nācī.

İlād: (< Ar.) doğurmak, doğurtmak.

Tevlīd ziyāde kullanılır. (I/498. s.).

İlās: (< Ar.) kināye ve ta'riḥ şüretiyle

söylemek, söylenilmek: *ilās-ı kelām*.

(I/498. s.).

İlāf: (< Ar.) ülfet ettirmek, ettirilmek;

alıştırmak, alışdırılmak: *ilāf-ı erbāb-ı*

zirā'at, tüccārın ilāfı. Te'līf başka

ma'nāda kullanılır. (I/498. s.).

İlām: (< Ar.) elem-nāk etmek, edilmek

Ş düğün ta'āmı tertīb etmek,

edilmek. Me'nūs degildir. (I/498. s.).

İlhan: (< Çty.) Moğol hükümdarlarına

maḥşuş bir 'unvān-ı kadīmdir.

İrān'da *Kaçar* 'aşiretinin büyüğüne

de bu 'unvān verilir. *Evvelce mülūk-i*

mücāvireden ilk İlhan'ı fesāda tahrik ve

teşvīk eylemesine mebnī (Sultān

Maḥmūd Ġaznevī, Meşāhīr-i islām).

(I/498. s.).

İmā': (< Ar.) işāret etmek, edilmek;

kavlen ve fi'len belirsizce, kapalı bir

şüretde anlatmak, anlatılmak: O

söz-ile artık kabūl edemeyeceğini imā

etti, hiç olmaz ise bu maddenin imā

edilmesi lāzım değil mi idi .|| *Hārūt-ı*

nigāhı etse imā / Üftāde-i çāh olur

Züleyhā (Şeyḫ Ġālib²³⁵⁰: 524);

Ḥātemin nāmı kalıp faşş-ı cihānda bī-

naķş / Olunur bāb-ı seḥāda saña imā-yı

benān (Şināsī); *Nuṭk-ı ḥāl ile rumūz-ı*

eşyā / Zü'l-celāl olduğun eyler imā

(Ḥākānī: 28); *Bezle-senc olsañ seni imā*

ile eyler mezāk / Meclisin dānā-reviş

nādān-ı yāve-güsteri (Naẓīm). (I/498.

s.).

İmān: (< Ar.) inanmak, kalb ile taşdıķ

ve i'timād etmek, şerī'atı kabūl ile

ḥuzū' göstermek. Ma'nā-yı şer'isi

'kalb ile taşdıķ ve lisān ile ikrār'

demekdir. *Şer'an imān-ı muḳallid*

maḳbūl, imān-ı ye's merdūddur.

Lisānımızda *etmek, gelmek, getirmek*

māddeleriyle kullanılır. *Ehl-i imāna*

nezāfet lāzım / Cāmede ya'nī ṭahāret

lāzım (Vehbī²³⁵¹: 485); *Şebbūları şeb-*

çerāğ-ı imān / Gül-berg-i ḥazānı cevher-

i cān (Şeyḫ Ġālib²³⁵²: 640); *Der-i Āl-i*

'Abādır melce'i erbāb-ı imānıñ (Lā²³⁵³);

Mānend-i Bilāl-i şāḥib-'irfān / Nūr-ı

siyeh içre nūr-ı imān (Şeyḫ Ġālib²³⁵⁴:

45); *Rūm'a gelip devlet-i imān gibi /*

Ëtdi nüzūl ol yere Qur'an gibi ('Aṭāyī);

Nedir dīni ol ğamze-i sāḥiriñ /

Mesīḥā'ya imānı yok kāfiriñ ('İzzet

Mollā²³⁵⁵: 401); *Dīn ü imānına ḥayr*

eylemeyen / Ḥayr eder mi vaṭan u

2351 Lutfiyye.

2352 Hüsn ü 'Aşk.

2353 Ziya Paşa: Kt. 3.

2354 Hüsn ü 'Aşk.

2355 Mihnet-keşān.

milletine (Kâzım Paşa²³⁵⁶); *Mü'miniñ teşne-i māl u cānı / Mün'adim merhamet ü ĩmānı* (Nābî²³⁵⁷: 1196). (I/499. s.).

imparařor²³⁵⁸: (< Lat.) 'āmir, kumandan' ma'nāsınadır. İştılāhāt-ı siyāsiyyece 'büyük hükümdār, hākim-i muṭlaq' demektir. *Müteveffā Almanya imparaşoru Frederik ğāyetle hālīm, 'ākıl bir zāt idi. ‖ İmperiyal*²³⁵⁹ = 'şāhāne, imparaşora müte'allik' demektir. *Sultān Orhan Ğāzī ise sekiz biñ kiři ile 'Alemdağı ve Kayışdağı taraflarında bulunarak birāderi 'Alā'a'd-dīn Pařa ile imparařoruñ kumandası altındaki Rūmları şiddetli şiddetli çarpmaşda idi* (Meřāhīr-i İslām). (I/499. s.).

imparařoriçe²³⁶⁰: (< Lat.) kadın olan büyük hükümdār, büyük hükümdārıñ zevcesi: *Üçüncü Napolyon'ıñ zevcesi imparaşoriçe Ojeni*²³⁶¹ *el-yevm İngiltere'deki kāřāne-i huşuşışinde 'uzlet-nişin bulunuyor, Hindistān imparaşoriçesi...* (I/499. s.).

ĩn: (< F.) yakın için ism-i işāretidir ki Türkçesi 'bu' demektir. Uzak için

de ism-i işāret *ān*'dır ki Türkçesi 'o' demektir. Lisānımızda yalnız olarak kullanılmaz. Ba'de-zīn = bundan řoñra. Bināberīn = bunuñ üzerine binā olunarak. Bu iki terkībde, *ĩn*'iñ hemzesi hāzf olunur. *İn ü ān, ān u ĩn* = 'şu, bu' demektir. *Birdir bu bezm-ġāh-ı hāmākatde ān u ĩn* ('İzzet Mollā: G. 287/1); *İn dem ki zi řā'irī eşer nist / Sultān-ı suhan menem dīger nist* (şeyh Ğālib²³⁶²: 2023). (I/500. s.).

ĩnās: (< Ar.) ünsiyyet ētdirmek, vahşetden geçirmek, alışdırmak, alışdırılmak. Bu nādiren ve *te'nīs* daha ziyāde kullanılır. *İnās-ı hayvānāt*. (I/500. s.).

ĩnāf: (< Ar.) bir şeyden istinkāf için bir adamı ġayrete getirmek. Nādiren kullanılmışdır. (I/500. s.).

ĩvā': (< Ar.) bir yere şondurup ārām ētdirmek; bir maşale yerleşdirip mesken şutdurmak, şutdurulmak. Ekřeriyā *iskān* ile birlikte kullanılır. *Iřartā'ya sevk ēdilen muhācirīniñ ĩvā ve iskānı için me'mūrīn-i maşalliyye taraşından ibrāz-ı kemāl-i ġayret olunduġu. ‖ ĩvā-yı misāfirīn. ‖ Feyzu'llāh Efendi'yi ve evlādını mü'ellif-i risāleniñ zabtına nazaran*

2356 Bulunamadı.

2357 Hayriyye.

2358 İmpératore.

2359 İmqueriale.

2360 İmpératrice.

2361 Eugénie de Montijo (1853-1873).

2362 Hüsn ü 'Aşk.

Prevadi kaşabasından döndürüp Alacaşişâr'da İvā ve tevķif ve Rāşid Tārīhi'niñ rivoāyetine göre yine Edirne'ye celb ve Ağaķapısı'nda ħabs ve tescīn ètdirdi (Ravzatü'l-kāmilīn); Dimāğı eyleyip ħalvet-serāy-ı kuvvet-i taşvīr / O 'ālī kaşrda şāh-ı ħayālī eylemiş İvā (Nābī: K. 1/60). (I/500. s.).

İvār: (< F²³⁶³.) vaķt-i 'aşr, ikindi. Namāz-ı İvār = ikindi namāzı. (I/500. s.).

İvāz: (< F.) 'düzelmiş, koşulmuş, ħāzırlanmış' ma'nāsınadır. *İvez, İvāze, İveze* tarzında daĥī kullanılır. El-yevm Türkçede *ayvaz* diye kullanılan lafz budur. (I/500. s.).

İhām: (< Ar.) vehm ve şübheye düşürmek, düşürölmek; rumüz ve kināye ile söylenilen sözün ma'nā-yı ba'īdini kaşd etmek, èdilmek § biri qarīb ve dīgeri ba'īd iki ma'nāyı ħāvī bir kelimeyi İrād ile ma'nā-yı ba'īdi irāde etmekden 'ibāret bir şan'at-ı bedī'iyedir ki buña 'tevriye' de denilir. *Bu cihet gözedilmeyip "İhām-ı tezād" ħatırına ri'āyet èdilmiş olduğı ednā bir mülāĥaza ile añlaşılır (Mīzānü'l-belāğā). Cem'i İhāmāt: İhāmāt-ı ħabīĥa, İhāmāt-ı ġalīze. ||*

Meyān-ı ġüft-ğūda bed-meniş İhām èder ħubĥun / Şecā'at 'arz èderken merd-i ħıbtī sirkatin söyler (Rāğīb Paşa: G. 39/5); Yazdığıñ ol ħat-ı ta'lik-i ħayāt-efzānıñ / Şīve-i ħarfı èder rûĥ-ı 'ımāda İhām (Cevrī: K. 6/51). (I/500. s.).

İhān: (< Ar.) birine İrās vehn etmek, bir adamı za'īf kuvvetsiz tutmak, mecāzen 'aşağı tutmak, taĥķīr etmek'. Nādiren isti'māl olunur. (I/501. s.).

İyeroğlif²³⁶⁴: [Aşlı Yünānīden] bu şüretle telaffuzu "he" ile telaffuzundan daha şavāb olsa gerekdir. Eski Mışırīleriñ me'mūrīn-i rûĥāniyyesi tarafından isti'māl èdilmiş eşkāl ve işārātdan mürekkeb bir nev' yazıdır ki Sultān Aĥmed Meydānı'ndaki Dikilitaş'da bunuñ bir nümunesi maĥķūk ve mevcüddur. (I/501. s.).

Ķāmūs-ı 'Oşmānī

İntihā-yı Ķısm-ı Evvel

CİLT II (Varak: 254/432)

//u//

ubāb: (< Ar.) şiddetli, büyük seyl, dalğa. (II/2. s.).

ubed: (< Ar.) vahşî cānavar, yırtıcı hayvān. (II/2. s.).

ubdūc: (< Ar.) keçe. Bunlar me'nūs degildir. (II/2. s.).

ubṭūle: (< Ar.) bāṭıl, bî-hūde, uydurma söz; asılsız yalan lakırdı, mādde. Cem'î olan *ebāṭıl* ziyāde kullanılır. (II/2. s.).

uble: (< Ar.) belā, āfet, muşîbet. *Ubule* olursa 'ḳabīle, 'aşîret' ma'nāsını ifāde eder. (II/2. s.).

ubūt: (< Ar.) şiddet-i ḥarāret. Gündüz vakt-i zevāldeki sıcaklık § ziyāde şu vesā'ir meşrübāt içmekle ḳarında peydā olan şişkinlik. *Elfāz-ı ma'rūfeden* degildir. (II/2. s.).

übüvvet: (< Ar.) babalık, pederlik, atalık şıfatı. *Huḳūḳ-ı übüvvet* = babalık ḥaḳları. *Übüvveten*= baba olmak cihetiyle, pederlik şıfatıyla. (II/2. s.).

ubūd: (< Ar.) tevaḥḥuş, ürkmeḳ § iḳāmet etmek § şî'rde luḡāt-ı ḡarîbe kullanmaḳ. Me'nūs degildir. (II/2. s.).

ubūz: (< Ar.) şıçramaḳ, segirtmek § füc'eten ölmek. *Elfāz-ı ma'rūfeden* degildir. (II/2. s.).

ubbehet: (< Ar.) "āzamet, mehābet, vecāhet' ya'nî 'ululuk büyüklük, gösterişli olmaḳ' gibi ma'nāları ḥāvîdir. *Behcet* vezninde *ebhet* ve *ücret* vezninde *ubhet* diye okumaḳ yañlıştır. Hele birtaḳım cühelānıñ lisānlarında işidildiği gibi *ubehhet* tarzında telaffuzu ḡalaṭ-ı fāḥiştir. Binā'en-'aleyh aşlına diḳḳat etmek, yañlış telaffuz etmemek lāzım gelir. § Maḳām-ı şadāret-i 'uzmādan infişāl eden zevāta taḥşîş olunmuş elḳāb-ı resmiyyedendir. *Ubbehetli, devletli paşa ḥazretleriniñ Çeşme ḳaşabasından İzmir'e 'avdet buyurduḳları istiḥbār ḳılınmuştur.* ‖ *Dībāce-i menşūr-ı ubbehetini pîrāye-i laḳab-ı veliyyü'n-ni'amı ile tevḳî' ve tevşîḥ etdirdi* (Şerḥ-i Şakāyık-nāme). (II/2. s.).

utruc, utrucce: (< Ar.) ağaç ḳavunu. Türlü türlü tatlısı i'māl olunan şusuz ve limona müşābih büyük bir nev' meyvedir. Şîve-i Fārisiye göre *utruc*'dur. Türkçede taḥrîf ile 'turunç' denilen meyveniñ nām-ı Fārisisi 'nārenc'dir. (II/3. s.).

utum: (< Ar.) yābānî zeytin. Afrika'nıñ Akdeñiz sevāhilinde çok bulunur. Me'nūs degildir. (II/3. s.).

utūn: (< Ar.) şābit olmak § fırın, külhān, hamām külhānı. *Ettūn*'a da bakınız. (II/3. s.).

uṣāṣī: (< Ar.) sacayağı. Hemzeniñ fethiyle de telaffuzu cā'izdir. Sacayağıñ ayaklarına ve semt-i şimālide sacayağına müṣābih kevākib-i mürekkebeve ve müfside 'eṣāfī' denilir. (II/3. s.).

uṣ'iyye: (< Ar.) gürūh, cemā'at, takım. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. Hemzeniñ fethiyle okunması cā'izdir. (II/3. s.).

uṣur: (< Ar.) bir yara iyi olduktan soñra kalan yeri ki bozulmuş gibi durur § dāğ, damgā. Me'nūs degildir. Faḳaṭ *eşer* ve *işr* ile ma'nāca ne farkları bulunduğı añaşılmak üzere yazıldı. (II/3. s.).

uṣrudān: (< Ar.) tirid. *Ra'n*ıñ teṣdīdi cā'izdir. (II/3. s.).

uṣre: (< Ar.) nakl-i kelām ve ḥadīṣ § eslāfdan intikāl eden şān ve mekremet § kaḥṭ, ḥāl-i zarūret ve ıztırāb. Me'nūs degildir. (II/3. s.).

uṣ'ub, uṣ'ubān: (< Ar.) aķıcı şey, aķmakda bulunan nesne. Uṣ'ubānī = büyük, gāyetle güzel beyāz göz. (II/3. s.).

uṣfiyye: (< Ar.) sacayağı, üç pāṛca taşdan yapılmış ocaķ. Ma'rūf degildir. (II/3. s.).

uṣkūb: (< Ar.) kār-şinās, işbilir, aķıkgöz adam. (II/3. s.).

uṣkūl: (< Ar.) meyveniñ çöpü, ḥurmā şalkımınıñ çöpü § şāḥ, budak. İsti'māl olunmayan elfāzdandır. (II/3. s.).

uṣne: (< Ar.) şık ve büyük ağaçlık; kuru, orman. (II/3. s.).

uṣūb: (< Ar.) çayır, ot çok ve şık olup birbirine karmak. Ma'rūf degildir. (II/3. s.).

ucāc: (< Ar.) acı, tuzlu şu: *mā-yı ācāc*. || *Muḥīṭiñ vaṣfıdır 'aẓb u ucāc-ı lezzet-i enhār / Müsem mā vāḥid ammā muḥtelif evṣāf ile esmā* (Nābī: K. 1/34). (II/3. s.).

ücret: (< Ar.) bedel-i muķannen, kirā, ḥidmet ve emege muķābil vērilen, alınan aķçe ve gündelik. Ücret-i kadem, ücret-i kademiyye = ayak kirāsı, ayak-teri. Bilā-ücret = ücretsiz, bedelsiz olarak. *Ücrete gitmede kesb ettiğimiz nakd-i nefīs / Sehvo imiş sūķ-ı ta'ayyünde dükān-gīr olmak* (Nābī: G. 383/3). (II/3. s.).

ucum: (< Ar.) hışn, hışār, palanka, kal'a. (II/4. s.).

ucem: (< Ar.) 'şık ağaçlık mahall, orman; vahşî hayvân yatağı' ma'nāsına gelen *ecme*'niñ cem'i. Şîr-i ucem = 'ğâyetle kükremiş, yırtıcı arslan' demektir. *Meclisde şūh u dil-firîb cenk êdicek şîr-i ucem* (Nef'î: K. 15/27); *Olur ğazâle hem-ağuş-ı nerre-şîr-i ucem* (ve-lehu: K. 38/26). (II/4. s.).

ucûc: (< Ar.) sıvacı. Tozlu olmak. Yine bu ma'nâda olan *ucâc* nâdiren kullanılmış ise de bu müsta'mel değildir. (II/4. s.).

ucûr: (< Ar.) 'âhirete müte'allik şevâb' ma'nāsına gelen *ecr*'iñ cem'i: *ucûr-i keşîre*. (II/4. s.).

ucûrât: (< Ar.) 'emek muķâbilinde verilen akçe, gündelik' demek olan *ücret* cem'i: *ucûrât-ı mu'ayyene, ucûrât-ı müterākime*. (II/4. s.).

ucûn: (< Ar.) şuyun ıa'mı, rengi müteğayyir olmak, bozulmak. (II/4. s.).

uĥbûşe: (< Ar.) *ecnâs*, *ķabâ'il-i muĥtelifeden mürekkeb cemâ'at*, ğalebelik. Me'nûs değildir. (II/4. s.).

uĥâĥ: (< Ar.) 'atş gibi şusuzluk ş ğayz, ĥışım. Me'nûs değildir. (II/4. s.).

uĥbûl, uĥbûle: (< Ar.) Fârisîde 'dâm' denilen tuzak. (II/4. s.).

uĥcûvve, uĥciyye: (< Ar.) *luĝaz*, bilmece, yañıltmaç. Hemzeniñ fethiyle telaffuzu yañlıştır. (II/4. s.).

uĥdüşe: (< Ar.) müceb, ta'accüb olacak uydurulmuş ĥaber, mādde, keyfiyyet, şey. (II/4. s.).

uĥdüvve: (< Ar.) terâne, naĝme, âheng. (II/4. s.).

uĥkûme: (< Ar.) 'akıllı kadın. (II/4. s.).

uĥlûķa: (< Ar.) 'her ne için yemîn edilirse o şey, o mādde' demektir. Bunlar me'nûs değildir. (II/4. s.).

uĥmûķa: (< Ar.) ğâyetle aĥmak, sersem, böñ olan adam. (II/4. s.).

uĥt: (< Ar.) kızkardeş. Âhirindeki *te* tâ-yı te'nîş değildir. Aşlında *vāv* iken *tâ*'ya tebdîl olunmuştur. Cem'i *aĥavât*'dır ki 'nezâ'ir' ma'nâsında daĥî isti'mâl kılınmıştır. (II/4. s.).

uĥdûd, uĥfûķ²³⁶⁵: (< Ar.) toprakda peydâ olmuş yâĥûd açılmış olan yarıķ, ĥendeķ. Birinciniñ cem'i olan *aĥâdîd* 'eşer-i ĥarb, bere' ma'nâsında kullanılır. İkinciniñ cem'i *aĥâķîķ*'dir. (II/5. s.).

uĥdûr: (< Ar.) perde, örtü. (II/5. s.).

uĥrevî: (< Ar.) âhirete mensûb, müte'allik. Uĥrevviyât = âhirete 'â'id olan şeyler, sözler. *Mücâzât ve*

2365 Kâmûsta kelime "uĥķûķ" şeklinde yazılıdır. Hata-savab cetvelinden yaptığımız bu düzenleme sonrası Devellioĝlu'na ait lugatta hatalı halinin yer aldığı tespit edildi.

müfakāt-ı uhreviyye. ‖ Ol hudāvend-i serīr-i ma'rifet kim feyżidir / Sālik-i bī-tūşe-i güm-rāha zād-ı uhrevī (Nef'î: K. 3/6). (II/5. s.).

uhre: (< Ar.) bir nesnenin şonu § gözüün ucu, kuyruğu; egerin arka tarafındaki sivri ucu. (II/5. s.).

uhrā: (< Ar.) *aḥer*'in mü'ennesi. 'Başka' demektir: *cihet-i uhrā, şüret-i uhrā, mes'ele-i uhrā. Neş'et-i uhrā = ba'de'l-ḥaşr devām edecek olan ḥayāt-ı uhreviyye. Merreten ba'de uhrā = başkasından sonra geçdikçe, defa'ât ile, birkaç kere. Zāde fī't-ṭunbūri nağmeten uhrā = ṭanbūrda bir nağme daha arttı. Kelimātın terkīb ve tertībine maḫşad-ı uhrāyı mübīn ta'bīrāt-ı maḫşūşa 'ilāvesiyle el-ḥaḫ meydān-ı suḥan-verīde rekz-i 'imād-ı rüşd ü sedād eylemiştir* (Ravzatü'l-kāmilīn); *Bū-Hureyre şıfat-ı uhrāda*²³⁶⁶ / *Dér bu ma'nāyı dahī bir yerde* (Ḥākānī: 364). (II/5. s.).

uḫsūm, uḫşūm: (< Ar.) çuvālın kenarı, tutulacak yeri. Me'nūs degildir. (II/5. s.).

uḫuvvet: (< Ar.) kardeşlik şıfatı: *uḫuvvet-i İslāmiyye. Uḫuvvet-kār = kardeş gibi mu'āmele eden. Uḫuvvet-kārāne = kardeşçesine*

mu'āmele edene lāyık. Hemzenin kesriyle telaffuzu yañlıştır. (II/5. s.).

udebā': (< Ar.) 'şî'r ü inşāya müte'allik kelimāt ile meşğul ve muttaşif adam' demek olan *edīb*'in cem'i: *udebā-yı 'Acem, udebā-yı ğarb. ‖ Mefḥar-ı udebā-yı Rūm Nef'ī merḥūm Erzurumludur. ‖ Bīn yüz on tārīhinde mün'aḳid olan müşālahada meclis-i mükālemenin zabt-ı müzākeresine me'mūr ve mu'aḫḫaran maḫşer-i şu'arā ve zūrafā ve mecma'-ı udebā ve 'urefā olan Şehīd 'Alī Paşa dā'iresine intisāb ile mesrūr olmuş* (Ravzatü'l-kāmilīn). (II/5. s.).

udbe: (< Ar.) ziyāfet için tertīb ve ihzār edilen ta'ām § ta'accüb, istiğrāb. Me'nūs degildir. (5. s.).

udrūce: (< Ar.) merdiven (nerdibān). Me'nūs degildir. (6. s.).

üdre: (< Ar.) kasek yarığı. Me'nūs degildir. (II/6. s.).

ud'üvve, ud'iyye: (< Ar.) luğaz, bilmece, yañıltmaç § maşal. Cem'i *edā'ī* dir. (II/6. s.).

udmūs: (< Ar.) zulmet. Leyl-i üdmūs = karañlık gece. (II/6. s.).

udme: (< Ar.) karābet, vesīle, ülfet § buğday renkli oluş. *Üdūme* de şon ma'nāya gelir. (II/6. s.).

uzāfī, uzānī: (< Ar.) büyük kulaklı adam. Kināyeten himār, eşek. (II/6. s.).

uzn, uzün: (< Ar.) kulak. Cem'i āzān'dır. Zammateyn ile olursa bu ma'nādan başka her şey'in el ile tutulacak ucu, kulpu § söz dinleyen ma'nālarına da gelir. Türkçede birinci ma'nāda kullanılır. *O dü-tā zülfdn ol uzn-ı²³⁶⁷ şerīf / Görünürdü meh-i nev gibi laṭīf* (Hākānī: 424). (II/6. s.).

urbān, urbūn: (< Ar.) bey' ü şirā için evvelce vērilen pey akçesi. Birinci lafzın hemzesi kesr ile telaffuz olunur. (II/6. s.).

urbe: (< Ar.) 'ukde, köstek § büküm, siñirlerin düğümü § mekr ve hīle § zekāvet; hācet. (II/6. s.).

urcūḥa: (< Ar.) şalıncaḥ. Hemzenin fethiyle yañlış okumamalıdır. *Çocuk artık uyanmak istese de / Uydur irticāc-ı urcūḥa* (Mu'allim Nācī²³⁶⁸). (II/6. s.).

urcūvān: (< Ar.) kırmızı şey, pembe gül rengi. *Ercūvān'a* da bakınız. (II/6. s.).

urcūze: (< Ar.) mışra'ları muḳaffī ve kıṣa vezinli ya'nī baḥr-i recezden

olan şī'r, ḳaṣīde. Hemzeyi feth ile okumak ḡalaṭdır. (II/6. s.).

urcūfe: (< Ar.) yalan, uydurma söz § yalan ḥavādiṣ, ḥavādiṣ-i kāzibe. Cem'i olan *erācīf* ziyāde kullanılır. Müfredinde hemzeyi feth ile okumak yañlıştır: *Naḳl-i ḥavādiṣ eylediḡi maḥalde "Ā kāfir bu seniñ iḥtirā' eylediḡiñ urcūfedir. Yana yana niçün söylüyorsuñ? dēnilmediḡiñden* (*Tabşıra* ≈ 'Ākif Paşa). (II/6. s.).

urd-i behiṣt: (< F.) 'sene-i şemsiyyeniñ ikinci ayı' ya'nī 'şehir-i nisan' demektir. *Ird'a* da bakınız. *Urd* 'şebīh, mānend, beñzeme' ma'nāsınadır ki urd-i Behiṣt = 'cennete beñzer, cennetiñ mānendi' demek olur. *Ērdi yine urd-i behiṣt oldu hevā 'anber-siriṣt / 'Ālem behiṣt-ender-behiṣt her gūṣe bir bāḡ-ı İrem* (Nef'ī: K. 15/2). (II/6. s.).

urs: (< F.) 'ardıç ağacı' demektir. 'Arabīde "ar'ar' ve 'ebhel' denilir. Tohum ve meyvesine *cevzu'l-ebhul* ve *semeretü'l-'ar'ar* ıtlāk olunur. (II/7. s.).

ursūse: (< Ar.) ser-pūş, külāh, fes, kavuk, başa giyilen her türlü şeye ıtlāk olunur. (II/7. s.).

ur'ūşe: (< Ar.) koyunun ağızlık taşı. (II/7. s.).

2367 Eserde: zāt-ı.

2368 Bulunamadı.

ur'ûfe: (< Ar.) kuyu başındaki büyük başamak taşı. (II/7. s.).

ur'uvve: (< Ar.) boyunduruğ. Hemzeyi fethle yañlış okumamalıdır. (II/7. s.).

urğ: (< F.) çürük, bozulmuş kuru meyve, yemiş. (II/7. s.).

urk: (< F.) otlakda, tavilede hayvânların ayaklarına bağlanan urğan, şalıncağ ipi. Türkçede işbâ-ı zamme ile 'örük' ve 'tavla ipi' denilir. (II/7. s.).

urkûn: (< Ar.) köy kahyâsı, ağası Ş bölük başı, 'aşiret beyi. (II/7. s.).

urmûle: (< Ar.) ergen, delikanlı Ş 'arfec nâm ağacın dalı, pârçası. (II/7. s.).

urne: (< Ar.) taze çayır peyniri Ş bir nev' peynir mâyası Ş şarâb. 'Keler' denilen hayvânın yuvasına da ıtlâk olunur. (II/7. s.).

urûz: (< Ar.) tırtop olmak, bozulup durmak. (II/7. s.).

urûm, urûme: (< Ar.) nişâne, 'alâmet Ş başın tepesi, ucu Ş 'Âd Kavmi'nin lahîdleri, kabirleri Ş dib, kök ma'nâsına gelir ve 'erûme' de denilir. *Fesîle-i rivâyât-ı gayr-i mevşûkayı urûme-i ikvâl-ı mevşûkadan tefriğ etmek nâkulân-ı eslâf beyninde ehemm ve mültezem olmağla (Ravzatü'l-kâmilîn); Bu urûme-i*

raşîfü'l-aşıldan mütevellid olmuş tale-i halelin dahî inkılâ'ı (Şefîk-nâme). (II/7. s.).

urhûn: (< Ar.) sinn-i bulûğu geçmiş kız. (II/7. s.).

üss: (< Ar.) 'esâs, aşıl, kök, temel' ma'nâsındır. 'Arabîde hemzeniñ feth ve kesriyle de lûğatdır. Faqat lisânımızda yalnız bu şüretle kullanılır. Ma'ânî-i sâ'iresi mu'teber ve müsta'mel degildir. Üss-i zafer = Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi merhûmın 1241 târîhinde yeñiçeri ocağının ilgâ ve imhâsı vak'a-i mühimmesini hâvî yazdığı târîhçe *Üss-i Zafer teşâdüfât-ı garîbeden* olarak ebced hesabıyla iş-bu vak'a-i mühimmeye târîh-i tām düşmüşdür. *Üss-i hareket, üss-i hikmet. || Hakîm - memleketimizde gazetelerin ef'âl ve efkârı üssü'l-harekât degildir. Onlar altı ay ileri, altı ay geri söylerler; sene başında yine eski mahallerindedirler ('Av'ave ≈ Edhem Pertev Paşa); Mehâmm-ı 'âleme üss-i esâsdır 'adliñ / Mekârimiñle uşûl-i ümem olur muhkem (Reşîd Paşa'ya Kaşîde). (II/7. s.).*

usârâ: (< Ar.) esîr'in cem'i: kullar, köleler. Bu cem' yalnız nazımda kullanılır: *Leyle-i veyle fezâdır şeb-i*

*yeldā-yı firāk / Ne kıyāmet koparır anda
usārā-yı firāk* (Eşref). (II/8. s.).

usbūbe: (< Ar.) şetm, küfür,
söyülmek. Nādiren kullanılmışdır.
(II/8. s.).

üsbū': (< Ar.) hafta, yedi günden
mürekkeb olan zamān. Üsbū'ī =
haftalık, haftada bir çıkan: *cerīde-i
üsbū'iyye, risāle-i üsbū'iyye, üsbū'ī
gazete*. Hemzeyi feth ile okumak
yañlıştır. (II/8. s.).

üstāh, üstāh: (< F.) 'küstāh' ma'nāsında
ve onun mürādifi yāhūd aşlıdır.
Hayāsız, edebsiz adam; vazīfesi
hāricinde söze, işe karışan şahış §
'inādcı adama da ıtlāk olunur.
Üstāhāne = edebsiz, hayāsız adama
yakışacak tarzda. (II/8. s.).

üstād, üstād: (< F.) 'mu'allim, h'āce,
öğredici' ki 'ilm, hüner, şan'at talīm
eden, öğreden adam' demekdir:
*Üstād haqqı büyükdür. § Küllī, cüz'ī
ma'ārif ve şanāyi'de māhir, vuķūf-ı
tām şāhibi olan kimse. Üstādāne =
mu'allime, māhir adama yakışacak
şüretde. Üstādī = h'ācelik, ustalık.*
Yalnız nazımda bunların
şoñlarındaki *dāl*'ların hāzıfıyla *usta,*
üstā tarzında tahfīfi cā'izdir. Türkçe
gibi kullandığımız *usta*'nın aşlı *ustā*
olduğunda şübhe yokdur. *Eş'ārı*

böyle söyler üstād söyleyince (Nā'ilī-i
Kādīm: G. 338/5); *Hem²³⁶⁹ dēr ki zi
şā'irī eşer nīst / Üstād²³⁷⁰-ı suhan
menem diger nīst²³⁷¹ (Mukaddime²³⁷²);
Pes tevāzu'la o üstād-ı suhan / Çıkarıp
gūşe-i destārından* (Hākānī: 171); *Hāk-
i pā-yı Şeyh 'Atţār'ım ki oldu himmeti /
Tab'ıma üstād-ı ders-i müşkilāt-ı
Meşnevī* (Nef'ī: K. 3/14). (II/8. s.).

üstāz: [mu'arreb] üstād, mu'allim
h'āce, öğredici. Üstāziyyet =
h'ācelik, ustalık. *Hāķ-ı üstāz, izin-i
üstāz.* (II/8. s.).

ustām, üstām: (< F.) altın ve gümüşden
ma'mül at ve eger taşımı, raht,
üzengi vesā'ire § 'emīn,
mu'temedün-'aleyh' ma'nāsına da
gelir. *Mīm*'iñ yerine *nūn* ile
okunması da cā'izdir. (II/9. s.).

üstüh'ān: (< Ar²³⁷³.) 'aẓm, kemik.
'İnsān ve hayvānda haķīķī kemik'
ma'nāsınadır. § 'Meyve ve ba'zı
nebātda kemik menzelesinde
bulunan çekirdek' demekdir.
Huşūsuyla hūrmā çekirdegine ıtlāk
olunur. § "İrk ve aşālet şāhibi ya'nī
aşıl, necīb adam'a da 'üstüh'ān'

2369 Eserde: İn.

2370 Eserde: Sultān.

2371 (F.) Bu zamanda şairlikten eser yok, (zira) sözün üstadı benim diğerleri
yok (hiçbir şey).

2372 Şeyh Galib ≈ Hüsn Aşk: 2023.

2373 Kāmūs-ı Türkī: Farsça. Devellioğlu: Farsça. Kubbealtı: Farsça.

dénilir. Faķať bu ma'nāda ekşeriya
üstüh'ān-ı büzürg tarzında isti'māl
 olunur. Bu ma'nālarda isti'mālī
 Fārisīye maḥşūşdur. Lisānımızda
 yalnız 'kemik' ma'nāsında kullanılır.
 Üstüh'ān-pāre = kemik pārcası.
 Üstüh'ān-rübā, üstüh'ān-rend,
 üstüh'ān-reng = 'hümā denilen
 mevhūm kuş' demektir ki gūyā her
 vakit kemik ile tağaddī etmek
 sebab-i tesmiye olmuşdur. 'Aşķ kim
mağz-ı üstüh'ān mıdır / Kūt-ı cān
kuvvat-i revān mıdır (Riyāzī); *Dürr-i*
devlet-me'abı hürmen-i kısmet iken
halka / Niçün bilmem hümā eyler
tenezzül üstüh'ān üzre (Lā²³⁷⁴); *Seg-i*
kem-ķadr-i deriñden daḥī kem-
ķadrterem / Üstüh'ān-pāre-i iḥsānıñ ile
et beni yād (Nābī: G. 2/162);
Üstüh'ān-ı beden-i pāki tamām / Ya'nī
cisminde olan cümle 'izām (Hāķānī:
 506). (II/9. s.).

üstürüş: (< F.) şaban demiri ki çiftçiler
 onuñla tarlayı sürüp nadas ederler.
 (II/9. s.).

üstüre: (< F.) lisānımızda taḥrīf ile
 'ustura' denilen berber āleti, tırāş
 içün kullanılan keskin ālet. (II/9. s.).

üstüvār, üstüvān: (< F.) muḥkem,
 metīn, kavī, sağlam, dayanaķlı.

Üstüvārī = muḥkemlik, sağlamlık.
 Fārisīde 'emīn, mu'temed'
 ma'nāsına da gelir. Lisānımızda
 birinci ziyāde isti'māl olunur. *Çarḥa*
dayanma her ne ķadar üstüvār ise /
Yeriñ efendi altı da var üstü var ise
 (Girāmī); 'Ahdi söze üstüvār kıldım /
Eş'ār demek şī'ār kıldım (Fuzūlī²³⁷⁵:
 321); 'İllet-i ma'müre-i kevn ü mekān
 kim olmada / Kaşr-ı dīn erkān-ı şer'iyle
 metīn ü üstüvār (Naẓīm); *Mülküñ*
esāsı oldu felek gibi üstüvār (Necātī: K.
 8/24). (II/9. s.).

üstüdān: (< F.) Mecūsī maḥberesi,
 mezārı ki *daḥme-i gebr* de ıtlāķ
 olunur. (II/10. s.).

ustūr: (< F.) davar, at, kaťır gibi
 ḥayvān. (II/10. s.).

ustūn: (< F.) sūtūn gibi 'direk'
 ma'nāsınadır. Bu yalnız nazımda
 kullanılmalıdır. (II/10. s.).

üşhuvān, üşhūb: (< Ar.) obur, çok
 yiyip içen adam. Me'nūs degildir.
 (II/10. s.).

usr: (< Ar.) sidik zōru, sidik tutulma
 'illeti. (II/10. s.).

userā': (< Ar.) *esīr*'iñ cem'i. *Habeş'deki*
İtalyalı userā-yı ḥarbiyyeniñ
memleketlerine i'āde edilmekde
olduķu... (II/10. s.).

üsrüb: (< F.) kurşun: *dāne-i üsrüb*.
Üsrüble tırāşīde olur peyker-i elmās
(Şeyh Gâlib: G. 129/6). (II/10. s.).

usrüş: (< F.) şadā-yı laţīf, güzel ses §
sürüş gibi melek. § Her mäh-i
şemsiniñ on yedinci günü. (II/10.
s.).

uştırılab: [Yünānīden mu'arreb] aşı
mürekkeb bir lafz-ı Yünānīdir ki
'mīzān-ı kevkeb, terāzū-yı şems' gibi
bir ma'nāyı ifāde eder imiş. *Uştırılab*
bir ālet-i maḥşūşadır ki onuñla
güneşin irtifā'ı ta'yīn olunur. (II/10.
s.).

üstükus: [Yünānīden mu'arreb] aşı,
mādde, cevher, 'anaşır. 'Anaşır ve
ṭabāyi'-i erba'anıñ her birine ıtlāk
olunur. § Ecrām-ı semāviyyeye §
'ilm-i hendeseye daḥī *üstükus* ıtlāk
olundugu kütüb-i kadīmede beyān
olunuyor. Cem'i *üstükūsāt*'dır. (II/10.
s.).

uştırıme: (< Ar.) *vasat* gibi 'orta'
démekdir. Me'nūs olmayan
elfāzdandır. (II/10. s.).

üstüvāne: [Farsī *ustūn*'dan mu'arreb]
direk, silindir. Üstüvānī = 'silindir
şeklinde, biçiminde' démekdir.
'Arabīde 'uzun boyunlu, yüksek
başlı erkek deve'ye 'üstüvān' dēnilir
ki o cins develerin başlarını direk

gibi yukarı tutmaları sebeb-i
tesmiye olmuştur. 'Hāneniñ üstü'
ma'nāsına geldiği de rivāyet
olunmuştur. (II/10. s.).

üstüre: (< Ar.) efsāne, bāṭıl, yalan §
uydurma maşal, söz. Cem'i
esāṭīr'dir. Esāṭīrū'l-evvelīn = 'eski
zamānıñ ebāṭıl ve ekāzībi'
démekdir. (II/10. s.).

üşkuf: (< Ar.) rāhib, pāpās, piskopos,
şavma'a-nişin, riyāzet-keş pāpās.
Eşkaf'a da bakınız. (II/10. s.).

üşkübe, üsküffe: (< Ar.) kapının alt
eşiği, eşik tahtası. Bunlar me'nūs
degildir. (10. s.).

üşkübe: (< Ar.) eşik bekleyen, pāpūşçu,
kunduracı § dökülüp akan,
dökülmüş olan şu § sıra ile dikili
ağaçlar § demirci. Üskübe = ağırşak,
ṭapa. (II/11. s.).

Üsküdār²³⁷⁶: (< F.) 'ulağ, tatar' ya'nī
zamānımız ıştılāhınca 'postacı'
démekdir ki eski zamānda her
merhalede aḥkām ve mekātīb-i
resmiyyeyi birbirine irsāl için
maḥşūşan ikāme olunurlardı. § 'Bu
mişillü me'murlarıñ ya'nī ulağlarıñ
ikāmet-gāhı, menzil-ḥāne'
ma'nāsına gelir ki 'posta-ḥāne'
démekdir. § 'Menzil atı' ma'nāsında

2376 Burhan-ı Katı: Usgudār.

da kullanılmıştır. Ş Şu geçidi, iskele, büyük şu kenârında olan bender ve mahall. İstanbul'un fethine kadar Üsküdâr'da *Hrisopolis* derlerdi ki 'Altınşehir' demektir. Hengâm-ı gurûbda eşi'a-i şemsiñ in'ikâsıyla büyü u mesâkin-i beldeniñ müstağrak-ı envâr oluşu bu nâm ile tesmiyesine sebep olduğu gibi ba'de'l-feth Anadolu koluna me'mûr olan Tatarların, ulaqların iğâmeti için orada menzil-hâne inşâ olunması, zâten şehriñ kenâr-ı deryâda bulunması 'Üsküdâr' denilmesini icâb etmiştir. (II/11. s.).

üslûb: (< Ar.) tarz, tavır, nesak, yol: *üslûb-ı 'atîk, üslûb-ı cedîd, üslûb-ı 'Acemâne, üslûb-ı Frenkâne*. Bu lafz *style* makâmında dağî isti'mâl olunmaktadır. Ma'nâca *tarz*'dan daha kuvvetlidir. *İstil* makâmında *tarz*'ı kullanmayıp muṭlaḳâ *üslûb*'u isti'mâl etmelidir. *Üslûb dedigimiz şey her şahşıñ efkâr u mülâhazâtını ta'bîrdeki tarz-ı mahşûsudur. Herkesiñ üslûb ifâdesi ise efkâr ve mülâhazâtınıñ kâlibıdır* (Ekrem). Üslûb-ı hakîm = 'ehemmiyyeti hasebiyle irâdı lâzım gelen şey'i zıkr etmeyen mütekellime ta'rîz için o şey'i serd ve beyân etmek ya'nî muḥâtabın

sözünü maḳşadınıñ hilâfına, 'aksine olarak telaḳḳi edip hiç beklemediği bir tarzda cevâb vermek' demektir. *Bu ked-hüddâ-yı hõd-pesende karşı üslûb-ı hakîmâne ile idâre-i maşlahat etmek icâb eder. || İhtiyâr eylemiş bu üslûbu* (Şofyalı Râsih). (II/11. s.).

usve: (< Ar.) tarîḳa, meslek, mezhep: *usve-i cemîle*. Ş Muḳtedâ bih, pişvâ, pîr: *usvetü'l-muḥaḳḳikîn*. Ş Yâr-ı şâdık, hâliş dõst, derd ortağı olan arkadaş: *usvetü'l-'uşşâḳ, usvetü'l-eviddâ, usvetü'l-fuḫalâ*. (II/11. s.).

üşâbe, üşâbe: (< F.) ecnâs-ı muḥtelifeden mürekkeb cemâ'at, 'Arabların *Sûkü'l-'ukâz*'ı gibi 'id-gâh, panayır. Ş *Ḳâmûs-ı Kebîr* ile *Aḥterî*'ye göre yalnız *üşâbe* 'Arabî i'tibâr olunduḳda ma'ânî-i âtiyyeyi ifâde eder. Nesebi karışık, 'ırkı bozuk adam. Ş Sirḳat, rüşvet, ḡaşb, zabt şüretiyle kazanılan ḥarâm şey, mâl. Ş 'İlâclı şerbet. Bu taḳdîrde cem'i eṣâ'ib'dir. (II/11. s.).

uşbe: (< F.) kurt, böcek. (II/12. s.).

uṣṭâb²³⁷⁷: (< F.) sür'at, 'acele. *Şitâb*'a bakınız. (II/12. s.).

üstür: (< F.) deve. Üstür-bân = deveci. Üstür-hû(y) = deve hûylu, kinci. Üstür-dil = müfsid, ḥâsed, kîn-dâr

adam. Üştür-gāz = 'Arabīde zencebilü'l-'Acem ve Türkīde encidān-ı Horāsānī, 'deve otu' denilen 'kaşnı ağacının kökü' demektir. Üştür-gāv ve üstür-gav-peleng = 'zürāfa' denilen ve cismi deve, şığır, kaplana müşābih olan hayvān. Üştür-ḥār, üstür-ḥār = deve dikenini, deve otu. Üştür-mürğ = devekuşu, 'Arabīsi ne'āme'dir. Şütür'e de bakınız. (II/12. s.).

uşturək: (< F.) mevc, dalğa. Me'nūs degildir. (II/12. s.).

uştülüm: (< F.) 'kavğā, gürültü'; 'kuvvet ve zör ile ta'addī'; 'gadr etmek, 'unf ile bir şahşın mālını gāsp ve aḥz eylemek' ma'nalarına gelir. Uştülüm-kār = 'kavğacı, gaddār, zālīm, gāsīb' demektir. (II/12. s.).

uştū, uştüvā: (< F.) *engüşt* gibi parmak Ş sebze, yeşillik. Me'nūs degildir. (II/12. s.).

uşğur: (< F.) kirpi, oklu kirpi. *Üskür* de bu ma'nâyı ifāde eder. (II/12. s.).

üşğüle: (< Ar.) uğraşılacak şey, uğraşacak iş: *üşğüle-i maḳbūle*. (II/12. s.).

uşaḳ: (< Ar.) hemzeniñ fethiyle de cā'izdir. Türkçede taḥrīf ile 'çadır uşağı' denilen 'ilāç. Külh ağacı

şamğı. 'Arabīsi *şamğı't-ṭarsūt*'dur. (II/12. s.).

uşküfe: (< F.) *şüküfe* gibi 'çiçek' demektir. Bā-ḥuşuş faşl-ı bahārda ağaçların açdığı çiçektir. Neşirde muṭlaḳā hemzesiz nazımda hemzesiz ve hemzeli olarak kullanılır. (II/12. s.).

uşküfte: (< F.) 'açılmış' demektir. Ekşeriyā *ezhār* hakkında kullanılır. Ba'zen hemzeniñ ıskāṭı cā'izdir. (II/12. s.).

uşkūh: (< F.) *şükūh* gibi 'şān ve şeref, 'izz ve şevket, mertebe ve heybet' ma'nāsındır. Hemze ile yalnız nazımda isti'māl olunur. (II/12. s.).

uşnān: (< Ar.²³⁷⁸) *ḳālya* otu, 'çöven' denilen nebāt. Maḥrūkundan *ḳālya* taşu i'māl olunur. (II/13. s.).

uşne: (< F., < Ar.) 'ağaç yoşunu' demektir: *faşile-i uşniyye*. 'Arabīde *şebīhü'l-'acūz* ve *misvāku'l-ḳurūd* derler. 'Arabīde hemzeniñ fethiyle daḥī kullanılır. (II/13. s.).

uşūḡ: (< F.) yersiz, yurdsuz, meḥülü'n-neseb, serserī adam. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (II/13. s.).

üşbū: (< Ar.) aşlı 'parmak' demektir. Ş İştılāḥāt-ı hendesiyyeden olup

2378 Burhan-ı Katı'da Farsça olarak verilmiş bir kelimedir.

'ka-dem' denilen ölçünün on ikiye takşimi ile hâşıl olan kısımların her birine ıtlāk olunur. (II/13. s.).

uşıubbe: (< Ar.) 'üstüpü' denilen şey. (II/13. s.).

uşımūh: (< Ar.) kulağ ı kulağın deligi. (II/13. s.).

uşınūce: (< Ar.) yoğrulurken çekilip uzayan hamur pırçası, pide. (II/13. s.).

uşıul: (< Ar.) aşı'l'ın cem'i. Aşı (fer')'in ve uşıul (fürü')'un muķābilidir: *uşıul ve fürü*. ı Kāvā'id, esāsiyye, minvāl, şüret, yol' ma'nālarında müfred hükmünde kullanılır. Faķat sıfatları muṭlaķā mü'enneş olarak zıkr edilir. Uşıulü'l-hıkem fı Nizāmi'l-ümem = Kātib Ćelebi merhūmuñ Sultān Maḥmūd-ı Evvel'e takdīm ettiği ıslāhāt lāyihası. *Uşıul-i idāre, uşıul-i hüķümet, uşıul-i dīn, uşıul-i kitābet, uşıul-i fıķıh*. Uşıuliyyūn = 'ilm-i fıķı taḥşile medār olan kāvā'id mü'ellifleri, uşıul-i fıķha müntesib 'ulemā. *Artık bende-i bī-riyālarımın bundan şoñra ittiḥāz edeceği uşıul ve meslek şāyed muḥākemeye da'vet olunacaķ olduğum ḥālde* (Tezkire ≈ Büyük Reşid Paşı). ı 'Āheste, yavaşı' ma'nāsında da kullanılır. *Filān uşıul uşıul ya'nī güriültüsüzce geldi*. Uşıul ile

= yavaşı. Uşıulcacık = 'ğāyetle yavaşı' demektir. *Uşıuletle ta'bīriniñ galaṭ-ı fāḥiş olduğunu ve aşıla kullanılmaması evlā bulunduğunu iḥtirā lüzūm vardır. Şi'r ü inşāda muḥteri'-i uşıul-i 'adīmü'l-mişāl ve dekāyık-ı 'ulūm-i edebide ḥā'iz-i sermāye-i kemāl bir zāt-ı bī-hemāl olup* (*Ravzatü'l-kāmilīn*); *Mekarimiñle uşıul-i ümem olunur muḥkem* (Lā); *Reh-i 'irfān-ı ḥaķikatde budur de'b ü uşıul* (Vāşif: Ms. 221/2); *Uşıul-i na'tıñ ta'līm kıldı ervāḥa / Gelü-yı ādemi takşim eden nevā-yı vüćüd* (Nevres²³⁷⁹: 1/26). (II/13. s.).

uşıhūke: (< Ar.) gülünecek şey, gülmeyi icāb eden ḥāl, keyfiyyet. Hemzeyi feth ile okumaķ yañlışıdır (II/14. s.).

uşıḥiyye: (< Ar.) ma'nā-yı aşıli 'kuşluk vakti kesilen koyun' demektir. Rızā-yı İlāhī için zebḥ edilen kurbān. Kurbān bayramına 'kurbānlar' ma'nāsına 'id-i aḥḥā' denildiği gibi 'id-i uşıḥiyye' de denilir. (II/14. s.).

uşıhūme: (< Ar.) nisvānın büyük görünmek için kıçlarına bağladıkları ufaķ böğça gibi şey, arķalık. Hemzeyi muṭlaķā zamme

ile okumalıdır. *Tavernör* makâmında kullanılmalı. (II/14. s.).

uẓrīc: (< Ar.) ziyāde yürük at § sarı renkli haftān, kilīm. Kullanılmayan elfāzdandır. (II/14. s.).

uẓtümme, uşütümme: (< Ar.) her şey'in aslı § insān'ın 'ırk ve nesebi. İsti'mālî enderdir. (II/14. s.).

uẓlūle: (< Ar.) *hidāyet*'in zıddı. *Ḍalāl* gibi. *Ṭarīk*-i ḥaḳdan inhīrāfı ya'nī azgınlığı mūcib olan şey. (II/14. s.).

uṭrūvān: (< Ar.) mestī-i nev-civānī, delikanlılık ḥālī, civānlık coşgunluğu § civānlığın hengām-ı kemālī. Kullanılmalı. (II/14. s.).

uṭrūş: (< Ar.) kulağı işitmeyen, sağır. (II/14. s.).

uṭlūfe: (< Ar.) yalçın kaya, keskin kayalık. (II/14. s.).

uṭum: (< Ar.) kaşr, köşk; kār-gīr-i ḥışn, ḥişār, mazgallı kār-gīr-ḥāne. Me'nūs degildir. (II/14. s.).

uẓfūr: (< Ar.) ırnaḳ § aşma filizi. (II/14. s.).

u'tūbe: (< Ar.) āzār, tekdīr, bu yolda söylenilen söz: *u'tūbe-i şedīde*. (II/14. s.).

u'cūbe: (< Ar.) hemzenin fethiyle yañlıştır. Bā'is-i ta'accüb olan tuḥaf, ḡarīb şey; şaşılacak şey: *Nigāşte-i şaḥīfe-i sāmi'a-i yakīniüm olan u'cūbe-i*

nā-şenīdeden birisi de bu idi ki (Şefīk-nāme); Ol ḥayāl-bāzān ḥīme-i tezvīr ü telbīsīñ vechen mine'l-vücuḥ ser-zede-i ḥāṭır-ı iblīs olmamış ibdā' etdikleri ba'zı şuṣer-i u'cūbeyi beyān eder (Şefīk-nāme). (II/14. s.).

u'lūme: (< Ar.) e'alim gibi nişāne, 'alāmet. (II/14. s.).

uḡre: (< F.) boğaz ve karında peydā olan şiş, yumru. (II/14. s.).

uḡlūc: (< Ar.) tāze dal, fidan. Me'nūs degildir. (II/14. s.).

uḡlūṭa: (< Ar.) mütekellimi, mübāḥişi yañıltmak için tertīb ve irād olunan söz, yañıltmaç. Hemzeyi feth ile okumamalıdır. Cem'i *uḡlūṭāt*. "Ulemān'ın yek-diğerini taḡlīt edecek şüretde tertīb etdikleri mesā'il' demekdir. (II/14. s.).

uḡniyye: (< Ar.) ḥ ānendenin teğannī ettiği nağme, āheng: *Başka uḡniyyesi var her ḳavmiñ / Bize ḥōş gelmez eḡānī-i muḡān* (Mu'allim Nācī²³⁸⁰). (II/15. s.).

uḡviye: (< Ar.) beliyye, muşibet, dāhiye. Az kullanılmışdır. (II/15. s.).

üftāde-gī: (< F.) üftādelik, düşkünlük. (II/15. s.).

üftāde: (< F.) düşmüş. Cem'i *üftādegān*'dır. *Her biriniñ hüyyūn-ı*

2380 Bulunamadı.

hâtırası bir girîve-i hâtıra-i haţar-nâkde üftâde-i fütüd-endîşe olup kaldı (Şefîk-nâme); Mesâha-girân-ı mesâfât-ı sûk u bâzâr, devr-i üftâdegân-ı sâha-i dâr u diyâr (Mektûb ≈ Kânî). Ş Mağdûr, felek-zede, muşîbet-dîde, ‘âciz, düşkün. Ş ‘Aşık: Hârût-ı nigâhı etse îmâ / Üftâde-i çâh olur Züleyhâ (Şeyh Gâlib: 524); Üftâde bir piyâdeyim, ey şeh-süvâr!.. Dur (Mu‘allim Nâcî²³⁸¹: 1); Oldum ey şüh-ı cefâ-pîşe saña üftâde (Şeyh Vaşfî); Olmuş kimisi hırş ile üftâde-i riyâ (Lâ²³⁸²); Hâlâ ki biz üftâde-i hûbân-ı Dımışk’ız / Ser-halka-i rindân-ı melâmet-keş-i ‘aşkız (Rûhî-i Bağdâdî: TB: 1/17); ‘Aceb hâşıl mıdır hem şohbetân-ı ‘aşkıñ âmâli / Şabâ küyunda dil-dârıñ nedir üftâdeler hâli (Nâbî: Ths. 5/2); Üftâdeliğe ğam oldu munzam / Düşdü yoluna harâbe-i Ğam (Şeyh Gâlib: 1324). (II/15. s.).

uftân u hîzân: (< F.) düşe kılka gitmek. Nazımda üft ü hîz tarzında tahfîf edilebilir. Edebiyât-ı kadîmeye ‘â’id ta’bîrât-ı metrûkedendir. Mecbûriyyet görülmedikçe kullanılmamalıdır. (II/15. s.).

ufce: (< F.) bāğ, bāğçe, bostân içine naşb olunan insân kıyâfetine heykel, bōstan kōrkuluğu. Aşıl Türkçesi *oyuk*’dur. (II/15. s.).

ufrîz: (< Ar.) muşandıra. Müsta‘mel degildir. (II/15. s.).

ufuk, ufķ: (< Ar.) ma‘nâ-yı aşlîsi nâhiye, cânib, tarafdır. Şûret-i maḥşûşada semânıñ, göğüñ kenârı; âsmânıñ göze görünen kıyısına, etegine ıtlâķ olunur. ‘Engin bir deñizde göğüñ deñiziñ yüzüyle birleşmiş gibi görünen kısmı kenar-ı ufķ’ demekdir. *Ufķ-ı haķîķî, ufķ-ı mer’î*. Ufķî = ‘amūdî’niñ ‘aksi, zıddı. Ya’nî yukarıdan aşağı degil ‘sağdan sola’ yâhûd ‘soldan sağa doğru olan’ demekdir. Meselâ *haţt-ı ‘amūdî* şöyle | olup *haţt-ı ufķî* de bunuñ zıddına şöyledir —: *Hürşîd-i münevver ‘âzamet ve saltanatıyla âfâķa cevâhir-feşân olarak ufķuñ müntehâsına gelince atılmış pamuk şeklinde (Gelîbolu ≈ Kemâl); Ufķ-ı ta’ayyünden doğdu bir güneş / Zerrât-ı ‘âleme şaldı bir âteş (‘Av‘ave ≈ Edhem Pertev Paşa). (II/15. s.).*

ufķa: (< Ar.) ‘ince deri’ demekdir. Bi’l-hâşşa ‘sünnet édilen deri’ye dênilir. Türkçede taḥrîf ile ‘yufķa’ dênilir. (II/16. s.).

2381 Âteş-pâre, Ey Şeh-süvâr! Dur.

2382 Ziya Paşa: TCB. 1/10.

ufkūhe: (< Ar.) *u'cūbe* gibi şaşılacak şey. (II/16. s.).

ufnūn: (< Ar.) hāl, nev', çeşid, cins Ş saçma şapan söz, dedikodu Ş karışık dallar. (II/16. s.).

ufūl: (< Ar.) gā'ib olmak, görünmez olmak. Ekşeriyā kevākib hakkında kullanılır. *Ṭulū'unu bī-ufūl, nüzūlünü bī-kufūl, şerefini bī-vebāl, kudūmunu bī-irtihāl... görmüş ola* (Tazarru'āt ≈ Sinān Paşa). (II/16. s.).

ufhūd: (< Ar.) yetişmiş, serpilmiş çocuk. (II/16. s.).

ukḫuvān: (< Ar.) 'papatya' denilen nebāt, çiçek. Hemzeniñ fethiyle yañlıştır. (II/16. s.).

uksūme: (< Ar.) kısmet, hisse, naşib, pay. Cem'i *ekāsīm*'dir. (II/16. s.).

ukṭū'a: (< Ar.) kaṭ'-ı menāsib ve ülfet 'alāmeti, nişānesi olarak vèrilen, görülen şey. Lātince olup ba'zen lisānımızda kullanılan *ultimatum* maḳāmında bunu isti'māl etmek münāsib olup olmayacağını lisānımızda elfāz-ı ecnebiyyeyi mümkün olduğu kadar az kullanılmak gayretinde olanların nazar-gāh-ı tedkīkine 'arz ederim. (II/16. s.).

uknūm: (< Ar.) 'aşıl, üss' demektir. Hıristiyanların mu'tekad

bulundukları uşūl-i şelaşeniñ herbiri ki cümlesine birden *ekānīm-i şelaşe* ıtlāk olunur. Hemzeniñ fethiyle telaffuzu yañlıştır. *Ez-cümle müteḥaşşiyān-ı hāşiye-i cedīd ya'nī mütekellimān-ı hōd-güft ü şinīd evvel nefy-i ekānīm-i şelaşe ile bi'l-icmā' taşhīh-i mes'eleye razīlar iken* (Şefīk-nāme). (II/16. s.).

ukne: (< Ar.) taşdan yapılmış oda, kulübe, kümes Ş dağ tepelerinde taşdan yapılmış manastır, ruhbān 'uzlet-gāhı. (II/16. s.).

ukāf: (< Ar.) palan: *ukāf-ı ḫimār*. Hemzeniñ kesriyle de telaffuzu cā'izdir. (II/16. s.).

uksūs: (< Ar.) şarmaşık, duvārlara ve ağaçlara şarılıp yeşillik eden bir nev' fidan. (16. s.).

ukzūbe: (< Ar.) yalan söz. Hemzeyi feth ile yañlış okumamalıdır. *Ükzūbe-i cedīde*. (II/17. s.).

ukrūme: (< Ar.) 'kerem, lutf, iḫsān' demektir. (II/17. s.).

ukre: (< Ar.) *ḫufre* gibi çukur Ş top yuvarlak şey. (II/17. s.).

uksūm: (< Ar.) çemeni, çayırı çok güzel bāğçe. (II/17. s.).

ukşūs²³⁸³: (< Ar.) bāğ şarmaşığı ya'nī tohumusuz şarmaşıq. 'Arablar hayırsız adamı buña teşbīh ederler. (II/17. s.).

ukle: (< Ar.) lokma, ekmek pârçası, yiyecek şey. Ükül = meyve, rızq Ş 'aql, zekā Ş kumāşīn şık oluşu. Zū-ükül = şāhib-i zekā, zekī. (II/17. s.).

ukeyrāh: (< Ar.) ayazma. Hıristiyānlarca mu'teber olan şu kaynağı. Kāf'īn kesriyle de cā'izdir. Me'nūs degildir. (II/17. s.).

ulbūb: (< Ar.) kiraz çekirdegi. Me'nūs degildir. (II/17. s.).

ulbe: (< Ar.) cū' gibi açlık, karnuñ acıkması. Kullanılmaz. (II/17. s.).

ul'ūbe: (< Ar.) oyun. Piyes maḳāmında kullanılabilir. Oyuncuya 'ül'übān' denilir. Bunuñ da aḳtör maḳāmında isti'māli kābildir. (II/17. s.).

ulgūze: (< Ar.) kapalı söz, yañılتماç, bilmece. (II/17. s.).

ülfet: (< Ar.) alışma: *Tatarlar bargir üzerinde uyumaḳla ülfet etmişlerdir. ‖ O çocuk her şabāh ṭulū'-ı şemsden evvel yataḳdan kalkıp sā'atlerce derse çalışmaḳla ülfet etmiştir. Ülfet-i seyyi'e = fenā, kötü şey'e alışma. Germ-ülfet = şıkı fıkı konuşma. Ş Āšnālīq, dōstluk, konuşup görüşme,*

iyi konuşma: *Ülfete doyum olmaz. ‖ Filānıñ meclis-i ülfeti pek ferahdır, pek tatlıdır. ‖ Müñşī-i mūmā-ileyhiñ dam-ı ülfet ve muḥabbetine ṭutulanlarıñ rehīn-i şühūdu ve huşūl-i ḥāceti cümlesiniñ şamīmi maḳşūdu olduğuna nazaran (Mektüb Şerhi ≈ Edhem Pertev Paşa); Şāḳīb tükendi*²³⁸⁴ *rişte*²³⁸⁵ *-i ülfet o şūh ile / Ammā zebān-dırāzī-i yārān tükenmedi (Şāḳīb: G. 581/7); Hüsn'üñ sözü ülfet ü muḥabbet / 'Aşḳ'ıñ işi hayret içre hayret (Şeyḥ Ġālib*²³⁸⁶ *: 392); Mevrid-i vahy-i İlāhī dil-i ḡayb-ülfetidir / Vahy-ı Qur'an'a dahī ḡayrıda*²³⁸⁷ *yok isti'dād (Nābī: K. 2/66); Miyān-ı aşdīkāda şarṭ-ı ülfet terk-i külfetdir ('Ārif Hikmet). (II/17. s.).*

ulüm: (< F.) 'fevc, bölük, kirve' ma'nāsınadır. Ulüm ulüm = fevc fevc, ṭakım ṭakım. Kaba Türkçede "Fevc fevc gelirler." diyecek yerde kullanılan "Ulüm ulüm geliyorlar." ta'bīri bundan me'hūz ve muḥarref olsa gerekdir. (II/18. s.).

ulūf: (< Ar.) 'biñ' ma'nāsına olan elfiñ cem'i: *āḥād-ı ulūf, 'aşerāt-ı ulūf.*

2383 Devellioğlu: ükşūs.

2384 Dīvānda: kesildi.

2385 Kāmūsta: germi.

2386 Hüsn ü 'Aşḳ.

2387 Dīvānda: kimsede.

Ekşeriyā hesāb derslerinde, kitāblarında kullanılır. (II/18. s.).

Ulūhiyyet: (< Ar.) Ma'būdlük, Allāhlık, Tañrılık: *bār-gāh-ı Ulūhiyyet*. || *Zihī zāt-ı Ulūhiyyet mühim-sāz-ı rubūbiyyet / Ki şehristān-ı şun'ında değil bir zerre nā-ber-cā* (Nābī: K. 1/10); *Dēnse mir'āt-ı Ulūhiyyet sezādır 'āleme* (Mu'allim Nācī²³⁸⁸); *Ṭāvūs-ı 'aql ve fikret-i ādemī -ki rūz u şeb fezā-yı melekūt ve şahrā-yı ceberrūtda cılve-sāzdır²³⁸⁹ - bir qadem ulūhiyyetiñ sāhasında siyāhat edemez* (Tazarru'āt ≈ Sinān Paşa). (II/18. s.).

ulhūvve: (< Ar.) oyuncak, çocuk oyuncuğı. Kullanılmaz. (II/18. s.).

ümm: (< Ar.) vālide, māder, ana, nine. Çocuk doğurmuş olan hāṭūn, kadın. Yavru yetiştiren hayvān. Li-ümm = bir anadan, anası bir. Ümm-i veled = şatılmaz cāriye. § Her şey'in menşe', müvellidine, aşlına ıtlāk olunur. Ümmü'l-habā'is²³⁹⁰ = şarāb, süci, müskirāt. Ümmü'l-kitāb = levh-i mahfūz. Ümmü'r-rezā'il = cehl, nādānī. Ümmü'l-fezā'il = 'ilm ü dāniş. Ümmü'l-Kūr'ān = Sūre-i Şerīfe-i Fātiha ve āyāt-ı muhkemāt. *Ümmü Ma'bed dēdi ol hāş-ı Hudā /*

Raḍıya'llāhu Te'ālā 'anhā (Hākānī: 653); *Aña ümmī laḳab olmak maḥzā / Olduğundandurur ümmü'l-eşyā* (Hākānī: 97); *Yok kayd-ı māsivā dil-i kudsī cenābda / Olmaz haṭā şaḥīfe-i ümmü'l-kitābda* (Hersekli 'Ārif Hıkmət: G. 142/1); *Ey oğul ümm-i habā'isdir mey / Fısqı tevliḍe sebep peyder-pey* (Vehbī²³⁹¹: 1094); *Sensin ol deryā-yı bī-pāyān-ı dāniş kim olur / Dürr-i lafzıñ zīb-i gūş u gerdən-i ümmü'l-kitāb* (Nef'ī: K. 55/24). (II/18. s.).

ümmet: (< Ar.) cemā'at, kavim, tñ'ife. İştılāhāt-ı şer'iyeden olup 'kıbel-i İlāhiden kendilerine peygamber gönderilen cemā'at' demektir. Ümmet-i Muḥammed (şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem) = ehl-i İslām. Ümmet-i icābet = bir cemā'atiñ gelen peygambere imān eden kısmı. Ümmet-i da'vet = bir tñ'ifeniñ gelen peygamberi taşdıķ etmeyen kısmı. Ümmetu'llāh = halk, nās. *Eme* olursa 'cāriye' ma'nāsınadır ki cem'i imā', imāt gelir. Taşğiri ümeyye ve aşlı emvet, ümvet'dir. Bi't-taḥrīk nisbet edilirse 'emevī' denilir. Ümmiyye = 'anaya 'ā'id, vālideye mensüb' demektir. *Ol āyet-i mensūh gibi*

2388 Bulunamadı.

2389 Eserde: cılve eder.

2390 Kāmūsta: habā'it.

2391 Lutfiyye.

memnūü'l-‘amel / Bin ümmet-i memsūh gibi maqtūu'l-emel (Nişancı Meḥmed Paşa'ya Mektüb ≈ Fuzūlî); *Olalı peygamber-i āḥir zamāne na't-gū*²³⁹² / *Ab-ı rû-yı ümmet-i āḥir zamānıdır söziüm* (Nef'î: K. 1/30); *'Avn-i millet faḥr-i ümmet müsteşār-ı saltanat/ 'Ālem-i himmet cihān-ı mekrümet cān-ı cihān* (ve-lehu: K. 52/28); *Andan şoñra gelen kabīle / Başlar Emeviyye devletiyle* (Muḳaddime²³⁹³). (II/18. s.).

umşüle: (< Ar.) mişāl olarak irād edilen beyit, muşrā'. (II/19. s.).

umdūd: (< Ar.) ādāb, 'ādet, görenek. Kullanılmaz. (II/19. s.).

umdūḥa: (< Ar.) sebeb-i medḥ ve şenā olan fi'l, ḥāl, şey. (II/19. s.).

ümerā: (< Ar.) 're'īs, bey' ma'nāsına olan emīr'in cem'i. Tā'ife-i askeriyyenin büyük zābiḥlerine maḥşuş ıştılāḥ-ı resmīdir. *Meşāḥīr-i ümerā, ümerā-yı 'askeriyye, ümerā-yı bahriyye*. || *Emelde ümerādır su'āl-i dergāhın / Olursa derd-i dile ola gerd-i raḥın emm* (Lā); *İmrenme görüp mīve-i bāğın ümerānın* (Kınalı-zāde 'Alī). (II/19. s.).

um'üz: (< Ar.) keçi, qaraca § bunların sürüleri. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (II/19. s.).

umüldān, umüldānī, umlūd: (< Ar.) tāze fidān, dal § şūḥ-ı nāzik beden § güzel, genç. Bunlar me'nūs degildir. (II/19. s.).

ümlüc: (< Ar.) servi yaprağına beñzeyen uzun, qarışık ot § yaprak. (II/19. s.).

ümem: (< Ar.) ümmet'in cem'i: *ümem-i kadīme, ḥayrū'l-ümem, ḥayr-ı ümem*. || *Ümmet-i Muḥammed 'aleyhi's-selām*. || *Ümem-i salifenin ihtirā' etmiş oldukları bunca şanāyi'-i ğarībe ve āsār-ı 'acayibe bütün bütün maḥv olup gitmişken* (Nuṭk ≈ Büyük Reşīd Paşa); *İttifāk etti bu ma'nāda ümem / Ezherü'l-levn idi faḥr-i 'ālem* (Ḥāḳānī: 203); *Āsafā, dād-gerā, şadr-ı bülend-i iḳbāl / Ey melāz-ı ümem ü keḥf-i enām-ı devlet* (Münif: K. 5/27); *Nizām-baḥş-ı ümem sāye-i Hudā-yı Ğayūr*²³⁹⁴ (Nābī: K. 7/34); *Sevād-ı rāḥe-i 'adliñde herkes āsūde / Deriñde ḥāşıl olur mā-ḥaşal merām-ı ümem* (Reşīd Paşa'ya Kaşīde). (II/19. s.).

ümenā': (< Ar.) emīn'in cem'i: *ālā-yı ümenāsi, şandık ümenāsi*. Ümenā-yı kavm = bir cemā'atın i'timād ve

2392 Kāmūsta: ni'met-gü.

2393 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Arab: 15.

2394 Kāmūsta: çekür.

emniyyetini kazanmış olan a'yānı. *Şālisen ümenā ve kurenāsı ber-vech-i meşrūh devleti istilā edercesine yüze çıkıp mestī-i ikbāl ile ne yapacaklarını şaşırdılar* (Tārīhinden ≈ Cevdet Paşa). (II/20. s.).

ümniyye: (< Ar.) maṭlūb ve me'mūl olan şey § umma, ümīd. *Tāhir şahşın ma'lūmu olmak gerekdir ki bu sālīk olduğumuz şeniyyede yā nā'il-i ümniyye veyā vāşıl-ı meniyye olmadıkça kümeyt-i miknet kahkariyyü's-sire ruḥşat-ı cevelān verilmaz* (Şefīk-nāme); *İğtinām-ı ğaflet-i zamān ve intihāz-ı fırşat-ı imkān ile bāzār-ı emel ve ümniyyede dilediği gibi yükünü tutdu* (Taşvīr-i Efāl ≈ 'Ākif Paşa); *Kesmez ümmīdin yazıp 'İzzet kuluñ bu maḳta'ı / Çeşmime bir dergeh-i ümniyyedir her mışra'ı* ('İzzet Mollā: Ms. 1/5). (II/20. s.).

umūr: (< Ar.) 'şey, iş, hādişe' demek olan *emr*'iñ cem'i: *umūr-ı mühimme, taş'ib-i umūr, mu'zamāt-ı umūr*. Umūr-āşnā = işbilir adam. Umūr-dīde = birçok işler, şeyler görmüş tecrübe şāhibi adam. Muvaffikü'l-umūr, müşilü'l-umūr= Cenāb-ı Allāh. Lisānımızda bu şüret-i isti'mālinden mā-'adā vazīfe gibi bir ma'nāda daha kullanılır. *Benim ne*

umūrum, ne vazīfem, ne olursa olsun umūrumda degil. Umūr etmek = vazīfe 'addetmek, taḳayyūd ve tekellūf etmek. *Mücāzāt ve mükāfāt ise terāzū-yı idāreniñ iki kefesi hükümünde olup biri nāķış olsa umūr-ı devletiñ muvāzenesine hālel gelmek emr-i ṭabī'īdir* (Tārīhinden ≈ Cevdet Paşa); *Ezimme-i umūr bu hey'et-i müstahseneniñ dest-i hikmet-peyvestine geçeli 'āleme bir başka āb u tāb geldiği cümleñiñ ma'lūmu* ('Av'ave ≈ Edhem Pertev Paşa); *Umūru ehl-i istihkākā tefvīz etdigindendir / Ki her bir işde dā'im mazhar-ı tevḳīk-i Sübhān'dır* (Kaşīde²³⁹⁵); *Hākka tefvīz-i umūr et ne elem çek ne keder* (Vāşif: Ms. 221/1); *Nedir taşavvur-ı temyīz hüsn ü kubḥ-ı umūr* (Lā²³⁹⁶); *Sensin ol nabz-şinās-ı 'ilel-i ṭab'-ı umūr / Dürc-i re'yiñdedir eczā-yı kıvām²³⁹⁷-ı devlet* (Münīf: K. 5/4); *Ne kār-ı müşkili düşse umūr-ı dīn ü devletde / Düşse maḳbūl-ı şāhen-şāh-ı 'ālem sa'y-ı meşkūru* (Nef'ī: K. 35/47). (II/20. s.).

ümümüt: (< Ar.) vālidelik, analık şıfatı: *hākḳ-ı ümümüt*. (II/21. s.).

ümmeḥāt: (< Ar.) 'ana' demek olan *ümme*'üñ cem'i; analar. § 'Esāşlı, başlı

²³⁹⁵ Ziya Paşa: K. 5/30.

²³⁹⁶ Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīfe: 3/19.

²³⁹⁷ Kāmūsta: küddām.

şeyler' ma'nāsına iki şüretle kullanılır. "İmāt" ümm'ün cem'i değil 'cāriye, memlûke' ma'nāsına olan *eme*'niñ cem'idir. Ümmehāt maḳāmında *imāt* kullanıldığı āsār-ı kadīme ve cedīdeniñ hıçbirinde görülmemiştir. Ümmehāt-ı kütüb-i dīniyyeniñ eşheri ve İsmā'ıl Buḫārī 'aleyhi rahmetü'l-Bārī ḫazretlerinin ümmet-i mes'üdeye yādīgār-ı münevverī olan *Şaḫīḥ-i Buḫārī* nām kitāb-ı ḳudsiyyet nişābıñ dördüncü kısmı daḫī kāmilen ṭab' ve temşīl kılınmıştır. Ümmehāt-ı *elsine*, *ümmehāt-ı luḡat*. Ümmühānī = İmām 'Alī keremu'llāhu vechehu efendimiz ḫazretleriniñ hemşireleridir. Bu *ḫaṣā'il-i zemīme-i māder-zād-ı şāḫib-i tercemeniñ 'anāşır-ı erba'ası ve ümmehātü'l-ḫaṭī'e ıtlāḳ olunan ḫırş ve ḫased ve kibir ise ḳuvā-yı fi'ālesi olduğundan (Taşvīr-i Ef'āl ≈ 'Akif Paşa); İfāza-baḫş-ı ḫayāt olmasaydı nāmiyeye / Ḳururdu 'arḳ-ı mevālīd-i ümmehāt-ı ḫihār²³⁹⁸ (Lā²³⁹⁹); Başlasam mi'rācını taḫḳīke āb u tāb ile / Gevher-i şehvār-ı gūş-ı Ümmehānīdir sözüüm (Nef'i: K. 1/37); Êtmişdi berāy-*

ı 'ayş-ı cānı / Teşrīf-i serāy-ı Ümm-i Hānī. (II/21. s.).

ühmūd: (< Ar.) içine tuz konulan ağız dar, dibi geniş bir nev' ḳap, ḳavaṭa Ṣ ḫömlek *kebābı* denilen ṭa'āmı pişirmeye maḫşūş o şekilde şaḫan, ḫömlek. (II/21. s.).

ümmī: (< Ar.) okuyup yazmak bilmeyen: *şahş-ı ümmī*. Ümmī-i şādık = Resül-i Ekrem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem efendimiz ḫazretleriniñ 'unvān-ı şerīfleridir. Zāt-ı ḳudsiyyet-i simāt-i risālet-penāhīleriniñ aṣlā ta'līm ve ta'allüm vukū'-bulmamış iken 'ulūm-ı evvelīn ve āḫirīne vāḳıf ve kelimāt-ı mektūba ve kitābet ve inşāy-ı 'ālim ve 'ārif olmaları ḫaḳ-bīn olan gözleri ḳamaşdıracak kadar parlak bir mu'cize-i şa'şa'a olduğu gibi bu 'unvān-ı i'cāz-nişān daḫī ḫaḳḳ-ı muḳaddes-i cenāb-ı peygamberīlerinde ḡāyetle şa'şa'a-dār bir faẓīlet-i 'ulviyyedir. Ümmī idi gerçi kıldı kendi / 'Āciz büleḡā-yı Necd ü Kindi (Muḳaddime²⁴⁰⁰); Aña ümmī laḳab olmak maḫzā / Olduğundandır²⁴⁰¹ ümmü'l-eşyā (Ḥāḳānī: 97). (II/21. s.).

2398 Kāmūsta: çār.

2399 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīfe: 3/36.

2400 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 29.

2401 Kāmūsta: Olduğundandır.

ümîd, ümmîd: (< F.) ikisi de cā'izdir.

Ümîd kesmek = me'yûs olmak.

Ümîd-baḥş = ümîd verici. Ümîd-vār

= ümîdli. Ümîd-gāh, ümîd-geh =

ümîd yeri. *Niyyât-ı şādıkam ḥasebiyle*

'afv-ı 'ālîye mazhariyyet ḥuṣûşunda

ümîd-i kem-terānem dahî pek kavî

bulunmağa ḥaḳḳ-ı bendegānımda her ne

türlü mu'āmele buyurulsa bir büyük

nî'met ve 'ināyet bileceğini (Baş

Kitābete Tezkire ≈ Koca Reşîd Paşa);

Ḥaḳḳ sebeb ḥalk eyledi zātın nizām-ı

'āleme / Sendedir ḥalkın ümîdi ey

imāmü'l-müslimîn (Kaşîde²⁴⁰²);

Ceheri şu kesilir tâbiş-i ye'simle eger /

Çeşm-i ümmîdime düş olsa merâyâ-yı

'adem ('Âkif Paşa: K. 5/44); *Biñler*

yaşa ey nihâl-i ümîd (Mu'allim

Nâcî²⁴⁰³: 7); Kılsa mîm-i 'ademi ḥāmesi

resm ü taḥrîr / Revzen-i çeşmi olur

menba'-ı nîl-i ümîd (Kâzım Paşa: K.

2/25); Ḥāşılı zillet ü ḥasâret olur /

Raḥt-ı ümîdi ye'se gâret olur

(Fuẕûlî²⁴⁰⁴: 9). (II/22. s.).

ünās: (< Ar.) 'halk, nās' demektir. Bu

me'nūs degildir. (II/22. s.).

ünān: (< Ar.) inlemek, fiğān etmek.

Ennān çok inleyici, ziyāde fiğān

eden. (II/22. s.).

ünbûbe, ünbûb: (< Ar.) kâmişın

boğumu. İştılâḥât-ı tıbbiyyeden

olup 'ale'l-'umûm ince borucuklara

ıtlâḳ olunur. Ünbübü'l-ḥabl = ince

yol, patikâ yolu. Unbûb = Fârişide

'minder, döşeme, döşek' demektir.

Ḥaṭ u naḳş u kumâş u²⁴⁰⁵ kârı etmiş cû-

yı şun'undan / Ser-i ünbûbe-i mîz-âb-ı

engüştân ile iskâ (Nâbî: K. 1 /65).

(II/22. s.).

ünbûşe: (< Ar.) çocuk oyunu, şıbyāna

maḥşûş oyun. (II/22. s.).

ünbûş, ünbûşe: (< Ar.) nebâtât kökü,

kökü yerden taşımıyla çıkarılan

fidan, ağaç ş 'yer elması ve patates

gibi kökler'e de denilebilir. (II/22.

s.).

ünşâ: (< Ar.) 'dişi, kadın' demektir.

Cem'i ināş'dır. (II/22. s.).

ünzûha: (< Ar.) kibir ve ru'ûnet ş

ta'azzum. İsti'māl olunmayan

elfâzdandır. (II/22. s.).

üns: (< Ar.) alışıklık, alışkınlık.

Ekseriyâ üns ü ülfet ve *ünsâ-üns*

tarzında nazım ve neşirde kullanılır.

Yalnız *üns* olursa mutlakâ *ṭutmak*

mâddesiyle kullanılmalıdır. *Êtmek*

mâddesiyle isti'mâli münāsib ve

cā'iz degildir. Ünsâ-üns = 'ünsü,

ülfeti, alışkınlığı ziyāde' demektir.

2402 Ziya Paşa: K. 3/36.

2403 Âteş-pâre, Kuzu.

2404 Şikâyet-nâme.

2405 Kâmûsta bu bağlaç yoktur.

Dā'ileri işden ve yazıdan uşanmam, yorulmam. Faqat meclis-i ünsā-üns-i Baykara-pesend veliyyü'n-ni'amîlerine bî-tekellüf-i tereddüd ile me'lûf olduğum Fu'ād Paşa ile müddet-i medîde muhâbere-i resmiyyeden uşandım (Fu'ād Paşa'ya Mektûb ≈ Cevdet Paşa); Ve gâhîce müdavele-i akdâh-ı üns ü ülfet için muvâfık-ı aḥbâb-ı menfûru'n-nifâk ve paşalarımız gibi zevâta muhtâc olmayacak kadar meblag-ı muḥaşşilü'l-esbâb ve'l-infâkdır (Mektûb ≈ Kānî); Hep 'aşk ile hem-meclis olan ehl-i cünündür / 'Aql ol ḥarem-i ünsde nâ-maḥreme beñzer (Vecdî); Ğam-ı 'aşk ile öyle üns eyledim / İşit kim o âteş ile n'eyledim ('İzzet Mollâ²⁴⁰⁶: 3291); Bezm-i ünsā-ünsde bir hem-nefes buldum yine / Eyledim bir nâlede erbâb-ı ḥâle âh-gû (Ney Lisânından ≈ Mu'allim Nâcî²⁴⁰⁷: Kt. 4). (II/22. s.). (II/22. s.).

ünsiyyet: (< Ar.) [müvelled] alışma, ülfet etme. Yine bu ma'nâyı ifâde eden *ünûset* hiç kullanılmaz. *Nigâh-ı şûḥu* merdümle 'aceb ünsiyyet etmiştir (Müftî 'Ârif Hikmet); *Perî-zâdım* 'aceb kimlerle ünsiyyetdedir şimdi / Demez mi 'âşık-ı mihnet-keşim

ğurbetdedir şimdi ('İzzet Mollâ: G. 522/1); Hilâf-ı cins ile ünsiyyet üstüvâr olmaz (Eski Râtîb Paşa). (II/23. s.).

unşûde: (< Ar.) *neşîde* gibi 'oğunmuş, söylenmiş şi'r' demektir. (II/23. s.).

unşûta: (< Ar.) ilmek, düğüm. (II/23. s.).

unķûr: (< Ar.) yiv, ḥurmâ çekirdeğiniñ arkasındaki yarık gibi şey. Me'nûs degildir. (II/23. s.).

unķû'a: (< Ar.) şu oluğunun şandığı, suyun aḳarken irkilip birikdiği maḥall. (II/23. s.).

unmâ: (< Ar.) içi şaman, ot doldurulmuş şey. (II/23. s.).

ünûset: (< Ar.) 'dişilik' demektir. *Înâşet* de bu ma'nâda kullanılır. (II/23. s.).

unûşe: (< F.) hemzeniñ fethiyle de cā'izdir. *Ḥuzûr, sürûr, refâh* § bâde, şarâb, süci § âyîn-i Mecûs § 'adl u dâd, merḥamet § taḥsîn ve âferîn. Nazımda 'unûşâ' denilmesi cā'izdir. (II/23. s.).

ünûf: (< Ar.) 'burun' demek olan *enfi*ñ cem'i. *Tergîm-i ünûf* = burunları yere sürtünmek ki 'kibir kırmak' demektir. *Kemâl-i taḥķîr* maḳâmında isti'mâl olunur. (II/24. s.).

2406 Mihnet-keşân.

2407 Şerâre.

uvār, uvāre: (< F.) ḥarāretli, sıcaḳ havā.

Nazm-ı Fārisīde *ṣiddet-i ḥarāret* maḳāmında isti'māl olunur. (II/24.

s.).

ubār: (< F.) nāle, enīn, ağlayış. (II/24. s.).

obus: (< Fr.) maḥrūtü's-şekl küçük humbara. Obus topu = bir nev' havan. (II/24. s.).

opera, opera: (< İt.) tiyatrodā mūsīkī ile tegannī ve icrā olunan bestelenmiş fāci'a-ı manzūme; böyle besteli muḍḥike-i manzūme ve menşūre olursa, 'opera komik' dēnilir. § Bu türlü oyunların icrāsına maḥşuş maḥall, tiyatro. (II/24. s.).

oterpe²⁴⁰⁸: (< Yun.) esāṭir-i Yūnāniyyede 'Muse' dēnilen ve fūnūn, ma'ārif ḥāmīleri zu'm olunan perīlerden biriniñ ismidir. Bu perī mūsīkī ve ḡazeliyyātın ḥāmisi 'addolunur ve elinde veyā aḡzında bir düdük tutduḡu ḥālde taşvīr ediliyordu. (II/24. s.).

ortans, ortanse: [isim] Japonya'dan gelmiş bir nev' çiçekdir ki lisānımızda *ortanca* diye ma'rūfdur. *Japon gülü* açık penbe yāḥūd beyāz büyük top şeklinde bir çiçekdir. Bakır ma'deni topraḡına dikilirse

çiçeḡi mā'ī renkli olur. Senede bir def'a kökünü funda topraḡıyla tāzelemelidir. (II/24. s.).

orangutanḡ²⁴⁰⁹, **oranutan:** (< Fr.) *Sumatra* ve *Borne'o*²⁴¹⁰ adalarının ormanlarında bulunan bir nev' cesīm maymun. Bu cins maymunların kıyruḡları ufaḡdır. Kılları ḡāyetle uzundur. Bunlar insāna müşābih olup ḡā'imen yürürler. (II/24. s.).

uruba: (< İt.) aşı *roba*'dır. Eşvāb, gēcelik şey. Arḡaya 'ā'id ṭakım. (II/24. s.).

ordino: (< İt.) poliçe gibi bir nev' tüccār ḡavālesi, emr-i ticārī, sipāriş taḡvīli. (II/24. s.).

orsa: (< İt.) 'geminiñ iskele' ya'nī 'şol ṭarafı' dēmekdir. Orsa poça = ḡāḡ saḡa, ḡāḡ şola yürümek. Lisānımızda 'egri büḡrū, çarpık çurpuḡ, düşe ḡalka gitmek' ma'nāsında ḡullanılır. Orsa alabanda = geminiñ sür'atle şol ṭarafa dönüşü. (II/24. s.).

orkinos: (< Ru.) aşı İtalyanca, *orḡa*'dır. *İstavrit* azmanı dēnilen kırmızı etli bir balıḡdır ki ba'zıları yüz ḡilodan

2408 Euterpe.

2409 Orang-outang.

2410 Endonezya'da bulunan iki ada.

ziyāde gelir. Biraz küçük olursa 'tūrina' dērlē. (II/25. s.).

orya: (< Ru.) dōrt ūşkil ūzere mūretteb bulunan oyun kağıdlarından *loqum* ūşkilini hāvī olan kāğıdıñ ismi. (II/25. s.).

ūşküf, ūşküfi: (< Ru.) aşlı *uşkufya*'dır. 'Ser-pūş, başlıq, tākye' dēmekdir. Bir luğat kitābında görūlen "*Fes* lafzı *uşkufya*'dan menhūtdur." kavli muhtāc-ı tedkīk görūlūr. *Her birimiz birer şāhbāz-ı zerrīn-ūşküf-i būlend-pervāz iken fāhte-veş pezīrā-yı tavq-ı ferman-ı zāğ u zeğān olmadan ölmek ercah²⁴¹¹ u a'lā degil midir (Şefīk-nāme)?* (II/25. s.).

ūfterī: (< Yun.) egreli otu § bir nev' kuzğun ekmeği. (II/25. s.).

oqyanus²⁴¹²: [mu'arreb] eski Yūnānlılar ve hālā Avrupalılar tarafından baħr-i muħīte verilen isimdir ki 'Arablar tarafından daħī bu ūşretle kabūl ve ta'rīb edilmişdir. Kıta'āt-ı hāmse-i arzdan cezā'ir-i baħr-i muħīte kısmına 'océanie' yāħūd 'okyanya' dēnilir ki bi'l-cümle elbine-i medeniyye coğrafyalarında kıt'a-i mezkūre bu nām ile yād olunur. Her ūşeyde

olduğu gibi Avrupa'nın bu bābda 'umūmen kabūl etmiş olduğu ismi terk edip de coğrafya kitāblarımızda, harīṭalarımızda kıt'a-i mebhūşeye *Avusturalya* ıtlāk olunması ḥaṭadır. *Qāmūsu'l-'alām²⁴¹³*'iñ vėrdiği ma'lūmāta nazaran oqyanus²⁴¹⁴ esāṭir-i Yūnānīce deñiz ma'būdu olup *Tetnys* nāmında bir perīniñ kardeşi ve zevci ve *oqyanide²⁴¹⁵* dēnilen deñiz perīleriniñ pederi zu'm olunurdu. (II/25. s.).

uqıyye: (< Ar.) oq, okıyye daħī ıtlāk olunur. Lisānımızda ekşeriyā 'oqqa' dēnilir. Ba'zen *kıyye* diye kullanılır. Oqkalı = ta'biri büyük, ağır, kıoca § vaķār, hayşiyet şāhibi, muħterem gibi ma'nāları ifāde eder. Cem'i *evāķī* gelir. Faķaṭ Türkçede kullanılmaz. (II/25. s.).

ökse: (< Ru.) aşlı *ökşaa'*'dır. Burç ağacının 'Macar ūzümü' dēnilen toħumunuñ balından yapıdıkları lüzūcetli, tūtğallı bir mādde ki ince degneklere sürüp küçük kuşları tūtmaķda kullanılır ve o degneklere *ökse çocuğu* dērlē. (II/25. s.).

2411 Kāmūsta kelime "erħac" ūşkilinde yazılıdır.

2412 Ocean.

2413 294. s.

2414 Ocean.

2415 Oceanides.

olta yāhūd **volta**: (< İt.) gemiyi bir şaga bir şola çevirip rûzgāra karşı yürütmek, ilerletmek. 'Avām-ı nās beyninde 'şağa şola boşuna gezinip durmağa' *olta urmağ* ta'bīr olunur. (II/26. s.).

ulū, ulī: (< Ar.) 'şāhib' ma'nāsına olan "zū" edâtının cem'i. 'Şāhibler' demektir. Lisānımızda muṭlaḳā terkīb ile kullanılır. Ulū'l-'azm = kıbel-i İlāhiden kendilerine vahy ve tebliğ kılınan evāmīr-i ḳudsiyyenin icrāsına pek ziyāde cid ü ihtimām buyurmuş olan peygamberlerdir ki aḳvā-yı rivāyete göre Ḥazret-i Nūḥ, İbrāhīm, Mūsā, 'İsā ve Muḥammedü'l-Muṣṭafā 'aleyhi's-selām efendilerimizden 'ibāretdir. Ulū'l-emr = "ilim ve fazl, ḥaḳḳ ve 'adl ile muttaşif olan emir şāhibleri' demektir. § İcrā-yı aḥkām-ı şerī'at ve ifā-yı şariṭa-ı ma'delet buyurmağda bulunan ḥükümdār-ı İslām, pādīşāh-ı inām: *Ülū'l-emre itā'at vācibdir*. Ulū'l-ebşār = 'başar şāhibleri' bundan maḳşad 'nazar-ı diḳḳat erbābı' demektir. *Fe'tebirū yā ulū'l-ebşār*²⁴¹⁶. Ulū'l-elbāb = *elbāb* "aḳıl" ma'nāsına olan *lubb*'uñ cem'i

olup ma'nā-yı terkīb "uḳūl-i selīme şāhibleri" demektir. Ulū'n-nūḥā = "aḳıl şāhibi" demektir. Bu terkīb lisāna şaḳīl geldiginden çok kullanılmaz. *Ulū* ile terekḳüb eden ta'bīrāt-ı tarz-ı Fārisīde muzāfün-ileyh olunca *ulū*'ları ḳā'ide-i 'Arabīyyeye taṭbīḳen *ulā*'ya tebdīl etmek lāzım gelmez. Meşelā "müsellem-i ulū'l-elbāb" gibi. *Eger yeñiçeri tā'ifesi muḳaddemā bu ta'līm emrini ḳabūl etmiş olsalar hem ulū'l-emre itā'at eylemiş hem de küllī nuşrete sebep olmuş olurlardı, diye i'tirāfa mecbūr oldu* (Lāyiḥa ≈ Ḳoca Sekbān Başı); *Diğer tarafında eflāke ser çekmiş cibāl-ı şāhiḳa üzerinde cesīm ormanlar enzār-ı ulū'l-ebşāra ḳuvve-i nāmiyeniñ 'alā'im-i ḳuvvet ve kemālini gösterir* (Bosna Mektūbu ≈ Cevdet Paşa); *Ḥādīşatıñ aṣl ve mebde'lerine 'atf-ı nazar-ı im'ān olunmasınıñ ulā'n-nihāye lüzūm ve vüḳbu müsellem* (Ravzatü'l-kāmilīn). (II/26. s.).

ulā: (< Ar.) *evvel*'iñ mü'enneşi. 'Birinci' demektir. *Cümāde'l-ulā, rütbe-i ulā, def'a-i ulā*. Edevātdan birine bitişdiği taḳdīrde āḥirindeki "ye" elif ile yazılır. O beyinsiz ve 'aḳlı dümensiz aḥmaḳlar dahī vehle-i ulāda "Yeñiçeri ḳānūnunda ta'līm yokdur. Biz bu

2416 Haşr: 2. (Ar.) Haşr Suresi: 2. (Ar.) Ey basiret sahibi olanlar! Artık ibret alın.

maḵūle nesneyi edemeyiz." demeleri
üzerine (*Lāyiḥa* ≈ Koca Sekbān Başı);
Hikāye-i ulāda vesme-tırāz-ı ebrūvān-ı
suṭūr olan "emīr-i aşḥāb-ı meḵāyid
Da'mpiş mefāsīd" ta'bīri tīmārlı
sipāhīlerinden Karaḥiṣār-ı Şarkīli
Karakaş Muştafā'ya işāretidir (Şerh-i
Şefīk-nāme). (II/26. s.).

ombıra²⁴¹⁷: (< İt.) toprak veyāḥūd
açıkça kahverenginde bir nev' toz
boyadır. Marangozlar, nakḵāşlar
bunu sergi ile ḥall edip doḡramalara
ceviz taḵlīdi, māvūn yaparlar.
(II/27. s.).

omnibus: (< Lat.) 'umūmī araba,
büyük şehirlerde işleyen büyük
yolcu arabası. (II/27. s.).

üniforma: (< İt.) me'mūrīn-i mülkiyye
ve 'askeriyyeye maḥşūş elbise-i
resmiyye: *Bed-aşla necābet mi vèrir hīç*
üniforma (*Lā*²⁴¹⁸). (II/27. s.).

uhrūn: (< F.) 'aḵīm, kışır, yavru
doğurmayan nisvān, ḥayvān. (II/27.
s.).

uhbe: (< Ar.) 'sefire, 'askere maḥşūş
elbise, mālzeme' demektir. *Hā'*nın
fethā ile telaffuzu da cā'izdir. (II/27.
s.).

uhcūvve, uhciyye: (< Ar.) 'hicve sebeb
olan ḥāl, mādde' demektir. *Hicviyye*
maḵāmında isti'māl olunur.
Hemzenin fethiyle okumak
yañlıştır. (II/27. s.).

//İlāve

//**Lisān-ı 'Osmānīde isti'māl olunan**
ve ḡayr-i müsta'mel bulunan ba'zı
kelimāt-ı Fārisiyye:

ābāfet²⁴¹⁹: (< F.) ḡāyetle şık, metīn ve
kalın pârça. *Ābeft* de bu ma'nâyadır.
(II/28. s.).

ābān: (< F.) sene-i şemsiyyenin
sekizinci mähının ismi ki güneşin
'aḵreb burcunda seyrānı zamānıdır.
Ş Fürs-i ḳadīmīn 'aḳā'idince mäh-ı
mezkūr zarfında vuḳū'-bulacak
umūr ve meşāliḥin temşiyetine
mü'ekkil farz olunan bir ferişte
ismidir. Ş Şehr-i şemsinin onuncu
gününün nāmıdır. Zamān-ı
Cāhiliyyet'de ehl-i Fürs 'indinde bir
ayın ismine bir günün ismi muvāfiḳ
gelse o günü mes'ūd ve
müteyemmen 'add ile 'īd ederler idi.
(II/28. s.).

ābān-gāh: (< F.) sene-i şemsiyyeden
Ferverdin-mähın onuncu günüdür.
Ş Yevm-i mezküre me'mūr farz

2417 Ombra.

2418 Ziya Paşa: TB. 1/5.

2419 Burhan-ı Kat: ābāft.

olunan ferîşteniñ ismidir. Fûrs 'aķâyid-i ķadîmesince o ğün bārān yağarsa ricāl ve yağmur yağmazsa nisvāna 'ā'id 'addolunur ve hangi şınıfa 'ā'id ise onlar şuya girip yıķanurlar ve yek-dîġeriyle şu serpişip eglenirler idi. (II/28. s.).

āb-berīn: (< F.) nehir, ırmaķ, çağlayan kenārlarında şuyuñ şiddetli dökülmesinden hāşıl olmuş ve içi oyulmuş ķoġuķ. Kķullanılmaz. (II/28. s.).

āb-ı beste: (< F.) buz, tolu, çiy Ş mecāzen billūr, şırça, şîşe. *Āb-ı huftē* bu ma'nālarda kķullanılır. (II/28. s.).

āb-ı būn: (< F.) 'Arabîde 'sevāddu'l-hukkām' denilen zamġ gibi bir şeydir ki ekşeriya köhne ve içi boş ceviz ağaķlarınıñ köklerinde bulunur. Türkçede *aġaķ ķarası* ta'bîr olunur. İsti'māl olunmayan elfāzıdır. (II/28. s.).

āb-peykerān²⁴²⁰: (< F.) 'kevākib, huşūşuyla müneccimîn 'indinda mu'teber olan otuz altı vücūh kevkebiyye' demektir. Her burcda üç vech i'tibār ve her vech bir kevkebe müte'allik 'add ve şümār olunur. Meşelā *burc-ı ħamel*'iñ vech-i ūlā ya'nî başlangıcından onuna

ķadar *Merîh*'e, vech-i sālî ya'nî onundan yirmisine ķadar *āfitāb*'a, vech-i sālîşi daġî *Zühre*'ye nisbet ve aġķāmda bunlara i'tinā ve dîķķat edilir. (II/28. s.).

āb-ı telġ: (< F.) 'acı şu' demek ise de ma'nā-yı maţlūb şarāb Ş gözyaşındır. (II/28. s.).

āb-ı çerā: (< F.) ġidā-yı muġtaşar ya'nî *ķahvaltı* ta'bîr olunan ta'ām. Fārisîde 'nāhārî, nehārî²⁴²¹' de dērler. Me'nūs degildir. (II/29. s.).

ab-ġin: (< F.) ölü yıķayıcıya 'ā'id ve meyyiti ķurulamāġa maġşūş fūta, peştemāl, bez. Kķullanılmaz. (II/29. s.).

āb-ġust, āb-ġüst, ab-ġūn: (< F.) cezîre, ada Ş seyl şuyuyla oyulmuş, yarılmış çuķur, ķoġuķ. Me'nūs degildir. *Āb-ġust* 'çürük meyve' ma'nāsına da gelir. (II/29. s.).

āb-rūd: (< F.) 'sünbül, nîlūfer' denilen çiçeklere ıtlāķ olunur. (II/29. s.).

āb-rūşen: (< F.). *āb-rū* gibi 'revāc, şeref, 'izzet, nāmūs' ma'nālarını ifāde eder. Nādiren kķullanılmışdır. (II/29. s.).

āb-rîzān: (< F.) sene-i şemsiyyeden tîr-i māhıñ on üçüncü ġününe ıtlāķ olunur. Sebeb-i tesmiyesi şudur ki

2420 Kāmūsta kelime "ye" olmaksızın yazılıdır.

2421 Burhan-ı Katr: nühārî.

vaḳtiyle diyār-ı Fûrs'de senelerce yağmur yağmadığından ahālī fevḳā'l-'āde muḫtarib olur. İttifāḳı māh-ı mezkûruñ on üçünde şunûf-ı nās bir maḥalde ictimā' ve istimṭār ederler. Mûte'ākiben bārān-ı şedīd zuhûr ve cümleyi mesrûr etmekle yevm-i mezkûru müteyemmen 'add ve bu nām ile yād ederler. *Āb-rīzegān* yevm-i mezkûrda icrā edilen şu bayramının ismidir. (II/29. s.).

āb-juruft²⁴²²: (< F.) *ab-hest* gibi ekşimiş, bozulmuş meyve. Hîç kullanılmaz. (II/29. s.).

āb-zen: (< F.) eczā ve edviyeli şularla hastayı yıkamağa maḫşûş ve demirden, bakırdan ma'mûl bir nev' uzun ve üstü delikli yāḥūd açık zarfdır. "Ādetā çinkodan yapılan banyo" demektir. 'Küçük havuz' ma'nāsında da kullanılır. *Āb-ı şeng* de bu ma'nâyadır. (II/29. s.).

āb-ı zîr-i kâh: (< F.) 'şaman altında şu' demektir ki mecāzen şüreti şālîh, sîreti fāsîd, müdāhin, riyā-kār ve isti'dādı ğayr-i mücerreb adam hakkında isti'māl olunur. (II/29. s.).

ābistān: (< F.) *ābisten* gibi pinhān, gizli; gizlemek § gebe ma'nālarıdır.

Nazımda nādiren isti'māl olunmuştur. (II/29. s.).

āb-ı siyāh: (< F.) şarāb. Türkçe *süci*'dir. (II/29. s.).

ābişt-gāh, ābişt-geh: (< F.) gizli yer, gizlenecek maḥall, ḫalvet-ḫāne § āb-dest-ḫāne demektir. *Ābišten-gāh* da bu ma'nâyadır. (II/29. s.).

āb-şīb: (< F.) akıntı, akarşu. *Dere* gibi aşağıya akan şu. (II/30. s.).

āb-ı tereb: (< F.) şarāb, süci. Nazımda kullanılır. (II/30. s.).

āb-ı füserde²⁴²³: (< F.) kināyeten kılıç, hançer § billûr, şîşe ma'nāsına da kullanılır. Lisânımızda me'nûs değildir. (II/30. s.).

ābek: (< F.) zîbak, civa § 'ḳabarcık' denilen çıban. Ābük = her türlü şulu mādde, nesne. Kullanılmaz. (II/30. s.).

āb-kāme: (< F.) Bağdād ve Kürdistān taraflarında maḫbûl bir nev' ṭa'ām. § Piyāz, şalaṭa. (II/30. s.).

āb-kume: (< F.) Çin deñizinde, Hürmüz adalarında çıkan bir nev' balığın şuyu yāḥūd yağıdır ki edviye cümlesindendir. 'Arabīde *mā'u'l-cümme*²⁴²⁴ ıtlāk olunur. Kullanılamaz. (II/30. s.).

2423 Burhan-ı Katı: fusrde.

2424 Burhan-ı Katı: mā'u'l-cemme.

2422 Burhan-ı Katı: ab-zuruft.

āblūc: (< F.) Türkçede taḥrīf ile 'lûbet' yāḥūd 'nevbet şekeri' denilen 'nebāt şekeri'dir. (II/30. s.).

ābile-i rûz: (< F.) kināyeten 'güneş' demektir. *Ābile-i ruḥ-ı felek* yine o şüretle 'kevākib' ma'nāsında kullanılır. (II/30. s.).

āb-ı mürvārīd: (< F.) 'inci şuyu' demektir ki rûşānāyī, aydınlıktan kināyedir. § *Göze şu inmek* ta'bīr olunan hastalık. Nādiren kullanılmışdır. (II/30. s.).

āb-ı Meryem: (< F.) Hāzret-i Meryem'in şalāḥ ve iffetinden kināyedir. Temşīlen kullanılır. (II/30. s.).

ābū: (< F.) nilüfer çiçeği. (II/30. s.).

āb-verz: (< F.) 'şuda meşk edici, şuda yüzen, yüzgeç' demektir. 'Āb ile meşk ve idmān etmek' ma'nāsına olan *verzīden* maşdarından ism-i fā'il-i muraḥḥam bulunan *verz*'den mürekkebirdir. (II/30. s.).

āb-vend: (< F.) *vend* 'kab' demektir. *Āb* ile mürekkeb olunca 'şu kabı, maşraba, bardak' ma'nāsınadır. (II/30. s.).

ābīd: (< F.) kıvılcım, âteşden sıçrayan pāre. *Ābīr* de bu ma'nāyadır. Me'nūs degildir. (II/30. s.).

ātḥīn: (< F.) aḳvāl ve ef'ālî ḥayr ve şalāḥa maḳrūn olan fazīlet ve menḳabet şāḥibi adam. (II/30. s.).

āteş-i āb-perver: (< F.) kināyeten 'seyf, tīg, ḥançer' demektir. (II/30. s.).

āteş-efrūz: (< F.) 'âteş yakan, tutuşdurucu' demektir ki mücevvef, kelleye şebīḥ bir bakır zarfdır. Süzgeç gibi ufaḳ ufaḳ delikleri vardır. Bunu ibtidā âteşde gereği gibi kızdırıp soñra şuya şoḳarlar. Bu kızgın âlet bi't-ṭabī' şuyu çeker. Böylece şaḳlarlar. Ne vakit âteş yakmak isterlerse bu âleti ocağıñ kenārına kırarlar. Kızdıkça deliklerinden buḥār çıḳmağa başlar ve o buḥārın te'şīriyle âteş tutuşdururlar. § *Ḳav, kibrīt* gibi âteş yakacak eşyā-yı sâ'ireye de ıtlāk olunur. Ba'zen *efrūz*'uñ hemzesi ıskāṭ edilir. (II/30. s.).

āteş-i beste: (< F.) hālîş kıızıl altından kināyedir. (II/31. s.).

āteş-i bahār: (< F.) kırmızı gül, lāle § revnaḳ ve ṭarāvet-i bahārdan kināyedir. (II/31. s.).

āteş-ḥ'ār: (< F.) 'keklik' denilen kuş § kināyeten zālīm, ğaddār, ḥun-rīz, müstebidd adam. (II/31. s.).

āteş-ek: (< F.) şimşek § āteş, kevkeb böceği. Buña 'āteşīze' de dērler. § Frengi 'illet-i menfūresi. (II/31. s.).

āteş-kār: (< F.) külhāncı § kināyeten ġazūb, 'acūl, ġaddār, zālīm adam. (II/31. s.).

āçār: (< F.) 'katılmış, karışdırılmış, cem' olunmuş' gibi bir ma'nā ifāde eder. Muṭlakā *turşu, taraṭor, şalaṭa (salaṭa)* demektir. § İnişli, yoğuşlu düz olmayan zemīne de ıtlāk olunur. (II/31. s.).

āçāk: (< F.) *türāb* gibi 'toprak' demektir. (II/31. s.).

ācul: (< F.) *ārūğ* gibi 'gegirme'. Buña 'teftīḥ' de dēnilir. Kullanılmaz. (II/31. s.).

āḥ: (< F.) edāt-ı taḥsīn ve takdīrdir. Āferīn ve ne güzel maḳāmında kullanılır. Almanlarıñ *yaḥ yaḥ*'larına lafzen ve ma'nāen ne kadar müşābihdir. Belki ikisi de birdir. (II/31. s.).

āḥāl, āḳāl: (< F.) bir şey'e yaramayıp atılacak nesne § meyve kabuğu, yongā, kırıntı, süprüntü gibi. (II/31. s.).

āḥte: (< F.) *aḥten* maşdarından 'dışarı çekilmiş, çıkarılmış' demektir. Kılıç vesā'ir şeylere ıtlāk olunur. 'Huşyesi, çıkarılmış ḥayvān'a 'āḥte'

dēnilir. Türkçede *igdiç* ta'bīr olunur. (II/31. s.).

aḥşume: (< F.) *aḥşume* gibi 'boza' demektir. (II/31. s.).

ādāk: (< F.) cezāre, her tarafı şu ile muḥāṭ olan kıra, yer. Ada bundan muḥarref olsa gerektir. (II/31. s.).

ādreḥş, āzreḥş: (< F.) fırtına, kaşırğa, dehşetli ra'd ve berķ ve şā'ika ile devām eden rüzgār, bārān. Me'nūs degildir. (II/32. s.).

āzer-bū, āzer-būye: (< F.) Türkçede 'çoğan, çöven' dēnilen nebātūñ kökü' demektir. Kirli, paslı eşyāyı taḥḥir için şābūn gibi kullanılır. (II/32. s.).

āzerşeb, āzerşīn: (< F.) 'semender' dēnilen kuşuñ nām-ı dīgeridir. Nādiren kullanılmışdır. (II/32. s.).

āzer-kīş: (< F.) Mecūsī, āteşe tapan. (II/32. s.).

āzūn: (< F.) 'öylece, onuñ gibi' demektir. *Ēydun* da 'böylece, bunuñ gibi' ma'nāsındır. (II/32. s.).

āzīş: (< F.) eşik tahtası § ağaç ve tahta kırığı, yongası, talaş. (II/32. s.).

āzīn: (< F.) *āyīn* gibi zīb ve ārāyīş § kā'ide ve kânūn § yoğurtdan yağ çıkarmağa maḥşuş olan ve 'yayık' dēnilen ālet. (II/32. s.).

ārād: (< F.) her māh-ı şemsiniñ yirmi beşinci günü ile kadīm İrānīlerce o

günkü umūr ve meşāliha me'mūr
farz olunan ferişteniñ ismidir.
(II/32. s.).

ārāziş: (< F.) hayrāt ve ḥasenāt vücūda
getirmek ve taşaddukātta
bulunmak. *Ārāyiş* gibi kullanılabilir.
(II/32. s.).

ārān: (< F.) *ārenc* gibi 'dirsek'
démekdir. *Ārat* ve *ārac* de ıtlāk
olunur. 'Arabīde *mirfaḥ* dērler.
(II/32. s.).

ardtüle, arddüle, ardhāle, erdüle: (<
F.) 'bulamaç' dënilen ta'ām.
'Arabīde *saḥīne* dērler. Birinci ile
üçüncü āşār-ı kadīmede nādiren
kullanılmışdır. (II/32. s.).

āriş: (< F.) 'ma'nā ve mefhūm'
démekdir ki *lafz* muḳābilidir. *Ārişī* =
'ma'nevī' dëmekdir, *lafzī*
muḳābilidir. (II/32. s.).

ārmān: (< F.) ḥasret, iştīyāk ṡ renc,
meşakḳat ṡ dirīḡ, te'essüf, nedāmet
ma'nālarına gelir. (II/32. s.).

āreng: (< F.) ma'ānī-i 'adīdeye delālet
eder. 1. Dirsek ya'nī kol ile bilek
arasındaki mafşal. 2. Müşābehet,
muḳārenet gibi bir ma'nāya gelir ki
Türkçede 'öyledir, beñzer, hemān
odur' ta'bīrātına muḳābildir. 3.
Derd, miḥnet. 4. Mekk, ḥīle, desīse.
5. Nev', üslūb, tarz, tavr. 6. Vālī,

ḥākim. Türkçede 'dirsek ve tarz,
tavr' ma'nālarında kullanılır. (II/32.
s.).

ārūn: (< F.) 'evşāf-ı cemīle, faẓl ü iḥsān
ile iştihār' dëmekdir. *Husrev-i kişver-*
güşā sulṭān-ı ārūn-bī-miṣāl
(Hāzık²⁴²⁵). (II/33. s.).

ārvend: (< F.) 'şān ve şevket, 'izz ve
şehāmet, dārāt ve 'azāmet'
ma'nāsındır. Me'nūs degildir.
(II/33. s.).

ārdīn: (< F.) imtiḥān, tecrübe, deneyiş.
Kullanılmaz. (II/33. s.).

ārīḡ, ājiḡ: (< F.) infi'al ve nefret ṡ buḡz
ve ḥased ṡ kīn ve 'adāvet. Nādiren
isti'māl olunmuşdur. (II/33. s.).

āzeḥ, ājeḥ: (< F.) *sigil* ta'bīr olunan ve
'bedende peydā olan ufaḥ ufaḥ
dāneler'. 'Arabīde buña *şü'lūl* dērler.
(II/33. s.).

āzerd: (< F.) renk, levn, boya. İsti'mālī
nādirdir. (II/33. s.).

āzreng: (< F.) fevḳa'l-'āde saḥt, şa'b ṡ
ziyāde miḥnet ve meşakḳat. Me'nūs
degildir. (II/33. s.).

ājūḡ: (< F.) ağaç budamak, budantı ṡ
ḥurmā līfi. *Āzūḡ* da bu ma'nāya
gelir. (II/33. s.).

ajīḥ: (< F.) *āzūḡ* gibi kir, pas, çürük ṡ
ḥuşuşuyla 'çapak' ma'nāsındır.

2425 Bulunmadı.

Me'nūs olmayan elfāzdandır. (II/33. s.).

āzīr: (< F.) 'renc' ve 'āzār' ma'nāsınadır. (II/33. s.).

ājīr: (< F.) ma'ānī-i muhtelifede kullanılır. 1. Āmāde, hāzır. 2. Çukur, havuz, göl. 3. İzdiḥām, galebelik. 4. ġirīv, na'ra, feryād. 5. 'aқıllı, açığöz. 6. Müctenib, perhīz-kār. Ājīrāk = 'ale'l-ıtlāk 'feryād, bang, haykırış' demektir. 'Ġirīv' ma'nasında kullanılmışdır. (II/33. s.).

āsāre: (< F.) 'add ve ḥesāb sayış. Kullanılmaz. (II/33. s.).

āsrīs: (< F.) meydān, ḥuṣūsuyla at için koşu meydānı. Kullanılabilir. (II/33. s.).

āsgūn: (< F.) Baḥr-i Ḥazar'ın nām-ı dīgeridir. (II/33. s.).

āsmend²⁴²⁶: (< F.) kızb, ḥile ile aldatış, inandırış. (II/33. s.).

āsmūg: (< F.) ehl-i Fūrs-i kadīm 'indeinde ġamz ve si'āyet ve nifāk ve ḥuṣūmet icrā ve peydāsına sā'y-ı farz olunan bir şeytān'ın ismidir ki saṭḥ-ı arzda bulunan şeyāt'iniñ büyüklerindendir. Bu mel'ūn ile *Ehrimen* bir tārīka-i mefsedete sālīk ve müdāvimdirler! (II/33. s.).

āsīme: (< F.) 'medhūs ve ḥayrān, muhtelū'd-dimāğ ve 'aқılsız, beyni uyuşuk' ma'nalarına gelir. Türkçede yalnız kullanılmaz. Muṭlakā *serāsīme* tarzında isti'māl olunur. (II/33. s.).

āšām: (< F.) 'içici' ma'nāsına olduğu gibi 'kūt-ı lā-yemūt' ya'nī Türkçesi 'ölmeyecek kadar yiyecek' ma'nasını ifāde eder. (II/33. s.).

āškū, āškūb: (< F.) tavan, tabaka, kat. Meselā üç kat bir ḥāneye Fāriside *se-āškūb* derler. § Mecāzen 'āsmān, felek, gök' ma'nāsına da gelir. (II/34. s.).

āšūg: (< F.) mechülü'l-aḥvāl adam, yābāncı, serserī. (II/34. s.).

āšīne: (< F.) *āstīna* gibi 'yumurta' demektir. (II/34. s.).

āšīhe: (< F.) ḥayvān'ın şayḥası, at kışnemesi. (II/34. s.).

āğāl: (< F.) *āğālīden* maşdarından müştakdır. 'Darıltma, kışkırtma, yutma' gibi ma'ānīyi ifāde eder. § 'Koyun, keçi gibi ḥayvānātı yatıracaқ maḥall' ma'nāsınadır ki lisānımızda taḥrīf ile *ağıl* diye kullanılır. Āzerbāycān Türkmenleri *ağıl* derler ki bu lafz Īrān'da daḥī ma'rūf ve 'müsta'mel demektir. § Fāriside 'arı kovanı'na da *āğāl*, ıtlāk olunur. (II/34. s.).

āğande: (< F.) yaşdıķ, minder, şucuk gibi zōr ile doldurulmuş nesneye ıtlāk olunur. 'Ditmek, atmak' ma'nāsına olan āğenden maşdarından ism-i fā'il olur. Āğande = 'atılmış, hallāc elinden çıķmış pamuk yığını ve pamuk yumağı' demektir. (II/34. s.).

āğūl, āğīl: (< F.) *lühāza* gibi faķat 'hışım ve ġazabla göz ucuyla bakmak' demektir. (II/34. s.).

āfrāze, āfrūze: (< F.) şu'le, aydınlık, ışıķ § mum ve ķandīl fitīli. (II/34. s.).

āfend: (< F.) cenk, cidāl, dōġuş, şavaş. 'Dōġüşmek, kavġā etmek' ma'nāsına olan āfendīden maşdarından müştakdır. (II/34. s.).

āfendāk: (< F.) *ķavs-i ķuzah*, 'alā'im-i semāviyye ki lisān-ı 'avāmda *elegimşagma* diye taķrīf olunmuşdur. (II/34. s.).

āk: (< F.) "ayb, ķuşūr, naķīşa, beliyye, şadme, muşībet' ma'nālarına gelir. Kullanılmaz. (II/34. s.).

āgūs: (< F.) taşcılara maşşūş demir ķalem. (II/34. s.).

āgeste, āgeşte: (< F.) ıslanmış, ıslak § bulaşmış, yoġrulmuş. Āgiste = 'şıkı şıkı bağlanmış, dūġümlenmiş' demektir. (II/34. s.).

ākse²⁴²⁷: (< F.) 'bir nesneye ilişmiş, yapışmış, aşılmış' ma'nāsınadır. Türkçede 'ķuş tutmak için Macar üzüümü tohumunuñ balından yapılan bir yapışķan mādde ile üstü örtölmüş deynek' ma'nāsında kullanılan ökse'niñ aşlı Rūmca olduġu merhūm Aħmed Vefīķ Paşa'nıñ *Lehçe*²⁴²⁸'siyle diġer bir luġat kitabında²⁴²⁹ gösteriliyor. Faķat bu lafz-ı Fārisī daķī ma'nāca oña müşābih ve muķarin olduġundan Türkçede kullanılan lafzıñ aşlı Rūmca mıdır yoksa Fārisī midir? Bunu tereddüd ve şübheden vāreste olacak şüretde tedķīķ etmek lāzım gelir. Taķķīķāta nazaran vāķī'ā Rūmcada ökse'ye 'oķsi averġa' denilir. Lākin yalnız olarak oķsīā bu maķāmda kullanılmıyor. Oķsia kelime-i Rūmcası mevķī'-i isti'māline göre üç ma'nā ifāde ediyor. Birincisi 'sivri', ikincisi 'ekşi', üçüncüsü 'hiddetli' ma'nāsına gelir. *Verġa* lafzı da 'deynek, ķubuk' demektir ki bu taķdīrde ma'nā-yı terkīb yā 'sivri ķubuk' yāħūd 'ekşili deynek' demek olur. Şimdi şü ma'nā nazar-ı diķķate alınır ve ökse ile *akse*

2427 Burhan-ı Katr: akse.

2428 145. s.

2429 Luġat-ı Ebū'z-ziya: 214. s.

beyninde lafzen hemzeniñ medd ü zammından başka fark olmadığı gibi ma'nen dañi pek ziyāde münāsebet ve müşābehet-i celliye bulduğı düşünülürse Türkçede kullanılan *ökse*'niñ bize Rūmlardan ziyāde Īrānilerden intikāl etmiş olması ağleb-i ihtimāl görülür. (II/34. s.).

āken, ākene: (< F.) doldurulacak nesne, mādde. Meşelā şucuğūñ, dolmanıñ, yaşdığıñ içi olan kıyılmış et ve şoğanlı, bahārlı pirinç ve atılmış pamuğa *āken, ākene* ıtlāk olunur. Kullanılmaz. (II/35. s.).

ākenc: (< F.) çengel Ş būmbār dolması. Şaḥīḥi *mūmbār*. Fārisīde *mubār*'dır. (II/35. s.).

ākenīde: (< F.) doldurulmuş, dolu. Bunlar kullanılmaz. *Ākīn* isti'māl olunur. (II/35. s.).

ākū: (< F.) 'baykuş, pūğū' denilen kuş ki meş'ūm 'addolunur. (II/35. s.).

āgūr: (< F.) 'tuğla ve kerpiç, kiremit' demektir. (II/35. s.).

āgūş: (< F.) *āgūş* gibi 'kucak' ma'nāsınadır. (II/35. s.).

āgūn: (< F.) *vārūn, vājūn* gibi 'baş aşağı, ters, 'aks, uğursuz' ma'nāsınadır: *baḥt-ı āgūn*. (II/35. s.).

āgīş: (< F.) ilişik, şarkık, yapışık Ş uzatma, taṭvīl etme. Kullanılmaz. (II/35. s.).

ālāv: (< F.) Türkçede *lām*'iñ fethiyle 'alev' denir ki 'āteşin şu'lesi' demektir. Aşıl Türkçesi *yal* ve *yalav*'dır. Rūzgārlanıp oynayarak yükselirse Türkçede oña 'yalın' derler. 'Alev ğalaṭ-ı fāḥiş olduğundan öyle yazılmamalıdır. (II/35. s.).

ālūğde: (< F.) hışım, ğazabla şaldıran, şaldıracı: *merd-i ālūğde, şīr-i ālūğde*. (II/36. s.).

āleng: (< F.) siper, metris, istiḥkām Ş hücum eden 'asker. (II/36. s.).

ālū: (< F.) 'erik' demektir. Ālū-yı Buḥārā = Türkistān erigi. Ālū-gürde = cān erigi. Kaba Türkçede *hūlu* bunuñ ğalaṭıdır. Bunuñla berāber lisānımızda 'aynen de isti'māl olunur. Zerd-ālū = sarı erik. Şeft-ālū = aşlı *şefte-ālū*. Kayışı erigi, tevekkeli erik. Ālū-bālū = vişne. (II/36. s.).

ālūs: (< F.) 'nāz ve infi'āl gösterip göz ucuyla bakmak' ma'nāsınadır. Ālūsī = 'nāzlanarak göz ucuyla bakan' demektir. (II/36. s.).

āle, ālek: (< F.) 'sünbül-i Hindī' denilen çiçektir ki 'Arabīde 'sünbülü't-

ṭayyib, sünbül-i 'aşāfir' dèrler. (II/36. s.).

ālīz: (< F.) 'ürkmek, kıç atmak' ma'nāsına olan *ālīziden* maşdarından muraḥḥamdır ki 'kıç atma, çifte' demektir. Çifteli at'a 'ālīzende' dènir. (II/36. s.).

āmār, āmāre: (< F.) 'ḥesāb' demektir. *Āmār-gīr*, *āvāre-gīr* = muḥāsib, muḥāsebeci. *Āmāre* ile *āvāze* ba'zen 'aynı ma'nalarda kullanılır. (II/36. s.).

āmāh: (< F.) *āmās* gibi 'kabarcık, şiş' ma'nāsınadır. (II/36. s.).

āmurg: (< F.) fā'ide ve menfa'at § kadr, kıymet § zaḥīre ve māye § ḥişşe-i cüz'yye, miḳdār-ı cüz'ī § aşıl, ḥülāsa ma'nalarına gelir. (II/36. s.).

āmūt: (< F.) yalçın kayalarda ve yüksek yerlerde bulunan kuş yuvası. (II/36. s.).

āmūḥtegān-ı ezel: (< F.) enbiyā-yı 'azām ve evliyā-yı kirāma ıtlāk olunur. (II/36. s.).

āmūde: (< F.) muṭlaḳā 'dizi' ma'nāsınadır. *Āmūden* maşdarından ism-i mef'uldür. Maşdarı yalnız 'dizilmek, sıralanmak' ma'nāsını değil 'bezemek, karışmak, ḥazırlamak ve tıkmak' gibi ma'naları da ifāde eder. (II/36. s.).

āmūsñ: (< F.) bir erkeğin taht-ı nikāhında bulunan birkaç kadından her birine ıtlāk olunur ki Türkçede buña 'ortak' dènir. (II/36. s.).

āmīgī: (< F.) *āmīg* 'maḥlūt, karışık' ma'nāsına olduğu gibi 'ḥaḳīḳat' ma'nāsına da geldiginden yā-yı nisbet 'ilāvesi takdīrinde 'ḥaḳīḳī' demek olur ki *mecāzī* muḳābilidir. (II/36. s.).

ānīse: (< F.) sıkı bağlı şey § koyuşmuş, katılanmış olan mevādd-ı māyi'a. (II/37. s.).

ānīn: (< F.) sütten, yoğurtdan yağ çıkarmak için kullanılan ālet-i maḥşūsanın ismidir. Türkçede *yayık* ta'bīr olunur. (II/37. s.).

āvāḥ, āveh: (< F.) *ḥayf*, *dirīg*, *efsūs* gibi te'essüf maḳāmında irād olunur bir kelime-i taḥassür ve te'eşşürdür. Türkçede bunu bozmuşlar, ibtidā *eyvāḥ* olmuş. Şimdi *eyvāḥ* diyoruz. § Fārisīde 'naşīb, kısmet, rızḳ' ma'nāsına da gelir. (II/37. s.).

āver-dīde: (< F.) hücum edilmiş, ḥamle olunmuş, şaldırılmış. Kullanılmaz. (II/37. s.).

āvreh: (< F.) 'mecrā, şu yolu' demektir. (II/37. s.).

āvşin, āvīşen, āvīşe: (< F.) 'kekik otu' dènilen nebātdır. 'Arabīde 'sa'ter'

dêrler. Ba'zı maħalde ism-i Türkîsi tahfîf ve tevħîd olup *kakuti* şeklinde kullanılır. İkincisi 'şarılmağ, şıyırıp çekmek, hamle etmek' ma'nâlarını da ifâde eder. (II/37. s.).

âvend: (< F.) ma'ânî-i 'adîdeye delâlet eder. 1. Sicim, ip. 2. Sened, delîl, hücet. 3. Zûrûf, evânî ya'nî kapkacağ. 4. Taht, mesned-i 'âlî. 5. Satranç oyunu. 6. Evvel, önce, ilk ma'nâlarına gelir ve bu şoñ ma'nâda *vāv*'ın kesriyle de telaffuz edilir. (II/37. s.).

âvendî: (< F.) muṭṭakā şarâb konulan kap, fıçı. (II/37. s.).

âvengân: (< F.) aşılı, şarkık § ekser, çengel. (II/37. s.).

âvîjgân: (< F.) havâşş, muḳarreb § gençler, güzeller ma'nâsınadır. (II/37. s.).

âvîjkin: (< F.) 'dilenci, insânın başına aşılın edebsiz dilenci' demektir. (II/37. s.).

âvîje: (< F.) 'hâş, hâliş, şâf, pāk' ma'nâsınadır. Şafvetî i'tibâriyle şarâba da ıtlâğ olunur. (II/37. s.).

âhence: (< F.) 'cûlhaların dokuyacakları beziñ iki tarafına koydukları demirli ağaç' demektir. Beziñ buruşuğunu açdığı

münâsebetle buña *çînber* de ıtlâğ olunur. Türkçede bunu da tahrîf edip *çenber* demişler. (II/37. s.).

âhūrî: (< F.) 'hardal' denilen dânedir ki ta'amı ğâyetle acı ve yakıcıdır. (II/37. s.).

âhûn: (< F.) nağb, raḥne, delîk, lağım. Âhûn-ber = delîk açan, yer kızan, lağımcı. § Hırsız. (II/37. s.).

âhûvî²⁴³⁰: (< F.) 'şems, güneş' demektir. *Âhû-yı felek* de bu ma'nâyadır. (II/37. s.).

âhiyâne: (< F.) ağızın boğaza yakın sakf-ı a'lâsıdır ki Türkçede *damâğ* ta'bîr olunur. (II/38. s.).

âyiştene: (< F.) cāsûs § temelluğ, tabaşbuş eden adam, dalkavuk. *Âbiste* de bu ma'nâyadır. (II/38. s.).

âyijek: (< F.) kıvılcım. *Kâf*'ın ışkâtı cā'izdir. *Eşîj* ve *ebîz* de bu ma'nâyadır. (II/38. s.).

//e//

ebrikühen: (< F.) sünger. *Ebr-i mürde* yine bu ma'nâyadır. (II/38. s.).

Ebrehe: (< Ar., < F.) Aşḥâb-ı Fîl'in sergerdesi olan şahşın ismi § 'Arabîde

2430 Burhan-ı Katı: öncülük tabir olunur. 26. s.

'ebābīl' denilen kuş, dağ kırlangıcı. (II/38. s.).

eblek: (< F.) 'aklı, karalı, alaca' demektir. *Ablağ* bunuñ mu'arrebīdir. (II/38. s.).

eblüç: (< F.) ezilmiş, toz şeker. (II/38. s.).

eblük: (< F.) münāfık, iki yüzlü adam Ş hōd-fürüş, şarlatan. (II/38. s.).

epsān: (< F.) bilegi taşı. Ālāt-ı cāriha bilemeye mahşüş taş. (II/38. s.).

ecel-giyā: (< F.) zehirli bir nebāt köküdür. Nām-ı dīgeri *bīş*'dir. Türkçede 'ecel-kıyā' ve 'bildircin otu' dērler. (II/38. s.).

ecmūd: (< F.) 'kereviz' denilen sebze. Bunuñ şahīhi *ekrefis* yāhūd *kerefis*'dir. (II/38. s.).

echere: (< F.) putrak diken. (II/38. s.).

ehbūn, ahyūn: (< F.) 'Arabīde 're'su'l-ef'ī' denilen ve Türkçede *yılanbaş* ıtlāk olunan nebātūñ ismidir. (II/38. s.).

āhte: (< F.) sell édilmiş, çekilmiş, dışarı çıkarılmış nesne: *tīğ-ı ahte*, *şemşīr-i ahte*. (II/38. s.).

ehcūste²⁴³¹: (< F.) *āsītān* gibi kapı eşiği. (II/38. s.).

aḥder: (< F.) 'birāder' ve 'hemşīre-zāde' ma'nāsınadır. Ya'nī 'kardeş çocuğu'. (II/38. s.).

aḥriyān: (< F.) nefīs, kıymet-dār, kūmāş, pārça. (II/38. s.).

ehş: (< F.) kıymet, bahā²⁴³², deger. (II/38. s.).

aḥşic, aḥşīg: (< F.) 'naķīz, zıdd' ma'nāsınadır. Hemzeniñ meddiyle telaffuzu da cā'izdir. Bu i'tibār ile 'anāşır-ı erba'anıñ her birine ıtlāk olunur. (II/38. s.).

aḥgūl: (< F.) buğday ve arpa sünbuleleriniñ sivri ucu ya'nī başağın tepesi. (II/ 38. s.).

aḥkūjene: (< F.) düğme ya'nī eşvābın kol, yaқа, yeñlerine dikilen yuvarlak şey. (II/39. s.).

aḥkūk: (< F.) henüz olmamış, hām zerdāli. Türkçede *çağla* ta'bīr olunur. (II/39. s.).

edmen²⁴³³: (< F.) 'hāliş misk' ma'nāsınadır. Nazımda *misk-i edmen* diye kullanılır. (II/39. s.).

edyān, edyūn: (< F.) ziyāde segirdici, koşucu hayvān: *esb-i edyān*, *ester-i edyān*, *ester-i edyūn*. (II/39. s.).

erāvend: (< F.) şevk, ārzū, taḥassür Ş şeref, şān, şevket. (II/39. s.).

2431 Burhan-ı Katı: ehceste.

2432 Kāmūsta kelime "re" ile bitmiştir.

2433 Burhan-ı Katı: edinen.

erbiyān²⁴³⁴: (< F.) 'Arabīde 'cerrādū'l-baḥr' dēnilen şu çekirgesi § Şām ahālīsince *papatya* cinsinden bir nev' çiçek. (II/39. s.).

erc: (< F.) kadr u kıymet. Ercmend = 'şāḥib-i kadr u menzilet' demektir. § Yumuşak tüylü bir kuş § 'gergedan' dēnilen cānavar ki tepesinde yalnız bir boynuzu vardır. (II/39. s.).

ercālūn: (< F.) aķaşma, aķşarmaşık. 'Arabīde *kermētū'l-beyzā* dērler. (II/39. s.).

ercen: (< F.) acı badem ağacı. (II/39. s.).

Erceng: (< F.) *Erteng*, *Ersenk* gibi ressām-ı meşhūr Mānī'niñ mecmū'a-i teşāvīri. (II/39. s.).

erd: (< F.) hışım ve ğāzab § *ard*'iñ muḥaffefi olduĝu taķdīrde daķīķ, un. (II/39. s.).

erdāne, ervāne: (< F.) 'yābānī şebboy' dēnilen bir nev' çiçek. Katmersiz ve ğoncesi küçük olur. § Türkçede 'ada çayı' dēnilen nebāt. (II/39. s.).

erdeḇ: (< F.) cenk, cidāl, şavāş. Me'nūs degildir. (II/39. s.).

erdeşīrān, erdeşīr-dārū: (< F.) güzel koķulu ta'mı ğāyetle acı bir nebāt ismidir. Buña 'anber-ter de ıtlāk olunur. (II/39. s.).

erjen: (< F.) acı badem ağacı ismidir. Bunuñ meyvesi edviyeye idḥāl olunur. (II/39. s.).

ers: (< F.) eşk-i çeşm, gözyaşı. Kullanılmaz. (II/39. s.).

ersen: (< F.) meclis, encümen, toplanılan maḥall. (II/39. s.).

ergā, ergāb, ergāv: (< F.) ırmaķ, dere § şu aķıtmaķ içün açılan yol ki Türkçede 'arķ' dērler. (II/39. s.).

ergej, ergeç²⁴³⁵, **ergēk**: (< F.) 'şarmaşık' dēnilen nebāt. Ğāyetle şık olarak duvārlara ve ağaçlara şarılır. (II/39. s.).

ergēnde: (< F.) ḥarīş, ṭama'-kār, ğāzab-nāk, serd, hırçın. (II/40. s.).

ergūn: (< F.) sert başı, oynak at. § *Ergēnun*'uñ muḥaffefi. (II/40. s.).

ermān: (< F.) ārzū, ḥasret § sa'y, emek § renc, miḥnet, te'essüf, nedāmet ma'nālarına gelir. Ḥasret çekmek, ārzū etmek § nādim, peşimān olmaķ ma'nālarına gelen *ermāniden* maşdarındandır. (II/40. s.).

ermūn: (< F.) ırgad ve renc-bere kable'l-'amel vērilen aķçe, peşīn para. Mu'arrebī 'arbūn'dur. (II/40. s.).

erendān: (< F.) 'Arabīdeki *ḥāşā* gibi edāt-ı tenzīh. (II/40. s.).

2434 Ubrhan-ı Katı: erbiyān.

2435 Burhan-ı Katı: ergij, ergiç.

erūs: (< F.) *kālā* gibi *ḵumāş-ı metā'*.
(II/40. s.).

ervend: (< F.) tecrübe, imtiḥān, şınamak, deneyiş. Birincisi emel, ḥasret § şān, şevket ma'nāsına da gelir. (II/40. s.).¹

erīş: (< F.) 'ākıl, zīrek, zekī, uşlu.
(II/40. s.).

ezder: (< F.) lāyık, münāsib, yaraşık.
(II/40. s.).

ezverī: (< F.) 'karaçalı' dēnilen ḡāyetle dikenli bir nev' çalı. (II/40. s.).

ejgān, ejgahān, ejhān: (< F.) tenbel, işsiz güçsüz adam. Tahfīf ile 'ejhen' ve 'ejgehen' de dēnir. (II/40. s.).

ejjīr: (< F.) 'ākıl, şalıḥ, uyanık adam. 'Ezīr' ma'nāsına da gelir. (II/40. s.).

esāse: (< F.) *luḥāza* gibi göz ucuyla bakmak § intizām ve sāmān § esbāb ve emvāl § cem'iyet ma'nālarına gelir. Hemzeniñ kesriyle de telaffuz olunur. (II/40. s.).

esb-efgan: (< F.) 'at devirici' ya'nī 'kahramān, bahādır' dēmekdir. (II/40. s.).

esb-tāz: (< F.) at koşdurucu, fāris. Esb-i tazī = 'cins 'Arab atı' dēmekdir. (II/40. s.).

esbgül: (< F.) *ḡul* 'kulak' dēmekdir. Ma'nā-yı terkīb 'at kulağı' dēmek olur ki Türkçede 'karnıyarık' dēnilen

nebātdır. Bu otuñ yaprağına Türkçede 'bağa yaprağı' dērler. (II/40. s.).

esbīl: (< F.) 'at hırsızı' dēmekdir. (II/40. s.).

estān, estāne: (< F.) uyku uyunacak, diñlenip rāḥat ēdilecek maḥall, yataḵ odası. (II/40. s.).

esterven: (< F.) 'akīm, kışır kadın. Çocuk doğuramayan ḥātūn. (II/41. s.).

esteh: (< F.) meyveniñ çekirdegi § mecāzen kemik. (II/41. s.).

astīne: (< F.) *āstīne* gibi yumurta. (II/41. s.).

eşām: (< F.) *ḵūt-i lā-yemūt* ta'bīr olunan ölmeyecek kadar cüz'ī yiyecek ve içecek şey. (II/41. s.).

eşbū: (< F.) kömürlük, kömür koyacak maḥall. 'Eştū' da dērler. (II/41. s.).

eştād: (< F.) her māh-ı şemsiyyeniñ yirmi altıncı günü § yevm-i mezkūre mü'ekkil farz olunan feriştehiñ ismi. Zamān-ı Cāhiliyetde Īrānyān 'inde yevm-i mezkūrda teşebbūs-i umūr, telebbūs-i eşvāb-ı cedīde müteyemmen 'addolunurdu. (II/41. s.).

eşhār: (< F.) 'kalya taşı' dēnilen 'ilāç § nişādır. (II/41. s.).

eşkū, eşkūb: (< F.) sakf, tavan § tabaka, kat. Kullanılmaz. (II/41. s.).

eşkyūd: (< F.) *müfred*'iñ zıddı. 'Birkaç şeyden mürekkebe olan nesne' demektir. (II/41. s.).

eşen: (< F.) ters giyilmiş eşvāb, içi dışarı çıkarılmış elbise § kavun ve karpuz düvlegi, kelegi. (II/41. s.).

aşnā: (< F.) gāyetle bahā-dār ve zī-kıymet mücevher, elmās § yüzgeç, yüzücü ma'nāsına da gelir. (II/41. s.).

eşīha: (< F.) 'Arabīde 'şahīl' denilir ki Türkçesi 'at kişnemesi, at kişirdisi' demektir. (II/41. s.).

eştarek: (< F.) kara günlük ağacının şamğıdır ki nezleye nāfi'adır. (II/41. s.).

eṭā: (< F.) kavak ağacı. 'Arabīsi 'azb'dır. (II/41. s.).

eğāre²⁴³⁶: (< F.) 'kışkırtmak, kandırmak, ıslatmak, ıslanmak' ma'nalarına gelen *ağārīden* fi'linden hāşıl-ı maşdardır. Lāzım ve mūte'addī tarzında kullanılır. 'Kışkırtma, kandırma; teşvīk, tahrīs' ma'nāsınadır. (II/41. s.).

eğlīsūn: (< F.) '*kavs-i kuzah* ya'nī 'alā'imü's-semā' demektir. Türkçesi ba'zen yağmur bulutları arasında

gökyüzünde birkaç renkten mürekkebe, gāyetle laṭīf bir tarzda peydā olan çenber. (II/41. s.).

āgūl: (< F.) 'nigāh-ı gāzūbāne, gāzablanıp göz ucuyla bakmak' demektir. (II/41. s.).

eftid: (< F.) meddāh, vaşf edici, eden § 'aceb ve medh ma'nāsına da gelir. *Eftīden* maşdarından müştakdır. 'Efid' de denilir. (II/41. s.).

efder, evder: (< F.) babanın kardeşi ki 'Arabīde "amm', lisānımızda "umūce²⁴³⁷ denilir. § Türkçe *yegen* ma'nāsına da gelir ki "amca, hala, teyze çocukları' demektir. (II/41. s.).

efrend: (< F.) 'tezyīn etmek, muhteşem göstermek, bezemek' ma'nāsına olan *efrendīden* maşdarından müştakdır. 'Ziynet, haşmet, dārāt, debdebe' ma'nāsınadır. (II/42. s.).

efrūg: (< F.) ziyā, şu'le, nūr, ışık. Lisānımızda hemzeniñ ıskāṭıyla ma'rūfdur. (II/42. s.).

efzār, evzār: (< F.) ayakkağı, kundağı, potin § *bad-ban* gibi gemi yelkeni § ehl-i şan'ata mahşūş ālāt ve edāvāt § edviye-i hārre ve bahārāt. (II/42. s.).

efjūl: (< F.) kışkırtma, kandırma § perişān, perākende, dağınık.

Efjūliden maşdarından müştakdır ki 'kışkırtmak, tahriş ve iğrā etmek, dağıtmak' ma'nāsınadır. (II/42. s.).

efsā(y): (< F.) 'sihir ve efsūn ile halkı bend ve zabt etmek' ma'nāsına olan *efsāyiden* maşdarından ism-i fā'il-i muraḥḥamdır ki 'büyücü' demektir. (II/42. s.).

efşūn: (< F.) ikinci edavātındandır. Ucu çatal bir aletdir ki oñunla harman şavururlar. Türkçede 'yaba' dërler. (II/42. s.).

efşene²⁴³⁸: (< F.) buğdaydan yapılan bulğur. (II/42. s.).

ekrefis: (< F.) Türkçede tahriş ile 'kereviz' dënilen sebze. Hemzeniñ ıskatıyla telaffuz olunur. (II/42. s.).

eksiyye: (< F.) *aḥsume* gibi 'boza' dënilen şey. 'Arabīde 'nebīz' dërler. (II/42. s.).

egniş: (< Ar.) binā yapmak, inşā etmek Ş 'imāret, 'umrān ma'nāsına da gelir. (II/42. s.).

elāṭini: (< F.) aşlı Rūmīdir. 'Şarmaşık otu' demektir. 'Arabīde 'ḥablu'l-mesākin' dërler. (II/42. s.).

Elbrüz: (< F.) Īrān ile Hindistān arasında bir yüce dağın ismidir. Ş Kināyeten uzun boylu, yakışıklı kimseye ıtlāk olunur. (II/42. s.).

Elümüt: (< F.) bu ism-i mürekkebdır.

Eliuh 'kara-kuş', *āmūt* 'yüksek yuva' ma'nāsına olduğundan bi't-terkib 'karakuş yatağı' demek olur. Īrān'da Qazvīn ile Giylān arasında gāyetle şarp ve yüce bir dağın tepesinde inşā edilmiş bir qal'anın ismidir ki vaktiyle Ḥasan Şabbāh'ın zīr-i riyāsetindeki fırka-ı melāhide haylī müddet orada taḥaşşun etmişdi. İttifākiyyātdan olarak bu qal'anın 477 sene-i hicriyyesinde vukū'-bulan zabt ve teshīrine ismi tāriḥ düşmüşdü. (II/42. s.).

eleng: (< F.) sūr, duvār, siper, metris Ş qal'a ve istiḥkām 'askeri. (II/42. s.).

elīz: (< F.) çifte, tepme, şıçrama. Ḥayvānıñ hareket-i ma'kūsesi. (II/42. s.).

emyā, emyān: (< F.) 'para ksesi, çanta' ma'nāsınadır. *Hemyān, hemyānçe* de bu ma'nāyadır. (II/43. s.). (II/43. s.).

emīle: (< F.) bir nev' meyve-i Hindī'dir. Şeker ile mürabbā yapılır. (II/43. s.).

enbāḥūn: (< F.) metīn ve müstaḥkem yer Ş ḥişār, qal'a. (II/43. s.).

enbār: (< F.) 'doldurmak, yığmak, kümelenlendirmek' ma'nāsına olan *enbārden* maşdarından muraḥḥamdır. 'Dolu, yığın, küme'

ma'nāsınadır. Enbārdegī = doluluk, küme oluş. Enbāriş = dolduruş, doldurulan. *Enbāšten* de bu ma'nâyadır. *Şît-ı ceres-i saţvet-i cihân-gîrâneleri derâ-yı zevâmil-i şavlet-i timuriyânı enbāşte-i giyâh-ı nisyân êtdi* (Şefîk-nâme). (II/43. s.).

enberût: (< F.) *emrūd*. Türkçede 'armud' denilen meyveniñ nām-ı dîgeri. (II/43. s.).

enbüre: (< F.) tüyü dökülmüş, yolunmuş hayvân. Türkçesi 'cavlak' demektir. Ş Dölâb bârgîri Ş dere Ş işkenbe. (II/43. s.).

enbeste: (< F.) 'koyulanmış, katılanmış, uyuşmuş' demektir. Enbiste-dem = 'tenbel, miskîn, gayretsiz' demektir. (II/43. s.).

enbele: (< F.) 'démirhindi' denilen nebâtdır ki cümle-i edviyedendir. (II/43. s.).

enbüb: (< F.) kâlice, minder, döşek, döşeme. (II/43. s.).

enbûde: (< F.) *enbûden* maşdarından ism-i mef'ûldür. 'İstîf edilmiş, birbiri üstüne konup yerleştirilmiş' demektir. (II/43. s.).

enbüzen: (< F.) 'aşıl, mādde' ma'nāsınadır. Meşelâ insânıñ mādde-i aşliyyesi olduğu-içün

toprağa 'enbüzen-i insân' dërler. (II/43. s.).

enbüy: (< F.) 'koğmak' ve 'koğlamak' ma'nalarına gelen *enbüyiden* maşdarından fi'l-i emir ve ism-i fâ'il-i muraḥḥamdır. 'Koğmuş, koğu, koğulatici, koğucu' ma'nalarını ifade eder. (II/43. s.).

enbîr: (< F.) balçık, kuru ve yaş olsun iki türlüşüne de ıtlâk olunur. Ş 'Mezheb, âyîn, töre' ma'nāsınadır. (II/43. s.).

enbîre: (< F.) damıñ üzerine örtülen çalı çırpı ve talaş, yonga. (II/43. s.).

encere: (< F.) ısırgan diken. (II/43. s.).

encil²⁴³⁹: (< F.) hâtim çiçeği, ḥaṭmî. (II/43. s.).

encüc: (< F.) 'ödağacı. (II/43. s.).

encûḥ, encûğ: (< F.) insânıñ çehresinde peydâ olan buruşuk, kıvrım Ş solmuş, buruşmuş meyve. *Encûḥiden* yâḥûd *encûğiden* maşdarından müştakdır. (II/43. s.).

encîn: (< F.) 'kıyma kıyma, ufağ ufağ, dâne dâne' demektir. *Encîden* maşdarından 'doğramak, kıymak' ma'nāsına' olan fi'l-i emir ve ism-i fâ'il-i muraḥḥamdır. Fâ'il olduğu taḳdîrde 'doğrayıcı, kıyıcı'

2439 Devellioğlu: encel.

demekdir. § Şıvacıya da ıtlāk olunur. (II/44. s.).

endāyiş: (< F.) *endāyiden* maşdarındandır. 'Şıvama, yaldızlama' demektir. Endāyiş-ger = şıvacı, yaldızcı. (II/44. s.).

enderez: (< F.) 'pend, naşihat, hikāyet, vaşıyyet, mektüb' ma'nalarına gelir. (II/44. s.).

endūden: (< F.) şıvama, yaldızlamak. Türkçe 'şıvama' ma'nasına olan *endūd* hāşıl-ı maşdar ve fi'l-i emir de olur. (II/44. s.).

enzerūt: (< F.) bir nev' şamğdır. Lisānımızda *müskir* bir mādde hükmünde ma'rūfdur. Mu'arربی 'anzerūt'dur. (II/44. s.).

engār: (< F.) şanma zan, taşavvur. *Engārīden* maşdarından fi'l-i emir ve ism-i fā'il-i muraḥḥamdır. *Engāştēn* daḥī 'zannētmek, şübhelenmek, şanmak' ma'nāsındadır. (II/44. s.).

engāz: (< F.) edāt, ālet. Ehl-i şanāyi'ñ işlerinde kullandıkları edevāt. (II/44. s.).

engūjed, engūje, engūje: (< F.) 'hiltīt' denilen şamğ. Ġāyetle kerīh rāḥıyası olur. (II/44. s.).

engiştāl: (< F.) 'ḥasta, marīz, za'if, dermānsız' demektir. (II/44. s.).

engül: (< F.) kelāmı igrenç, şoḥbeti kaba ve çirkīn adam. § Engül, engüle, engül, engüle, engil, engile = eşvābıñ yaqasına ve önüne ve kollarına yapılan ilik; dikilen düğme. Lisānımızda 'māni', ḥā'il, sātir' ma'nāsında kullanılan *engel* bundan me'hūz olsa gerekdir. (II/44. s.).

enūşā, enūşe: (< F.) refāh, rāḥat, 'adl u dād § sürūr ve şādī § āyīn, āferīn § genç hükümdār. (II/44. s.).

enyār: (< Ar²⁴⁴⁰.) 'boyunduruklar' demektir. 'Boyunduruğ' ma'nasını ifāde eden *nīr*'iñ cem'idir. *Birbirine rabṭ-ı 'izār-ı yek-rengī edip müterettibetü'l-kaṭār mezālīk şikāka sā'ir bakḳār-ı meslūbetü'l-enyāra müsābakat göstermeleriyle* (Şefīk-nāme). (II/44. s.).

enīr: (< F.) kötü ḥūy, fenā ṭabī'at, çirkīn meşreb. (II/45. s.).

enīsān: (< F.) 'kizb, yalan; mā-lā-yā'nī, bī-hūde söz'. (II/45. s.).

enīse: (< F.) doñmuş, pekişmiş nesne. (II/45. s.).

enīşe: (< F.) ma'nası pek çok. 1. Ḥafiyye. 2. Cāsūs. 3. Mütebaşbış. 4.

2440 İlave kısmının başlangıcında sadece Farsça kelimelere yer verileceği belirtilmiş olsa da bu kelime Arapçadır.

Müdāhin. 5. Dalğavuk. Kullanılmaz.
(II/45. s.).

evār, evāre: (< F.) dīvān ve devā'ir-i
hükūmete 'ā'id defter. Buña 'eyār'
da dērler. § 'Dārü'l-emāre'
ma'nāsına da gelir. Ya'nī 'hükūmet
konağı, dīvān-hāne'. (II/45. s.).

evārīn: (< F.) *zişt* gibi 'çirkīn' demektir.
(II/45. s.).

evām: (< F.) qarż, deyn, borc § levn,
renk, boya. (II/45. s.).

evbār: (< F.) *evbārīden* maşdarındandır.
'Yutma yutuş' ma'nāsınadır. İsm-i
fā'il 'addédildiği taqdīrde 'bel' édici,
yutan' demektir. (II/45. s.).

evrencen, evrencīn: (< F.) kadınların
kollarına taqdıkları bilezik. Buña
'ebreñcen' de dērler. (II/45. s.).

evrend: (< F.) hud'a, hīle, aldatma.
Evrendiden maşdarından müştaktır.
(II/45. s.).

evre: (< F.) 'eşvābīñ, elbiseniñ dış yüzü'
demektir. Pārça-i evre = eşvāb
yüzünüñ pārçası. Türkçede taḥrīf ile
'paçavra' dēnilir. (II/45. s.).

evşenk, evneng: (< F.) ince ip, sicim.
Kullanılmaz. (II/45. s.).

evgenc: (< F.) nedāmet, peşimānī.
(II/45. s.).

evend, evind: (< F.) birincisi 'zarf, kap
kacak' ma'nāsınadır. § İkincisi 'hīle,
hud'a, aldanış' demektir. (II/45. s.).

avīje: (< F.) hāliş, pāk, şāf § şarāb, süci.
(II/45. s.).

ehme: (< F.) eksik, nāķış § bulunuş.
(II/45. s.).

ehvār: (< F.) müteḥayyir, sersem, alıķ
adam. (II/45. s.).

ahūn: (< F.) toprakda ṭabī'ī veyā şun'ī
olarak peydā olan yarıķ, delik.
Hemzeniñ meddi cā'izdir. Ahūn-ber
= lağımcı. (II/45. s.).

eyāzī, eyāsī: (< F.) kadınların yüzlerine
örtükleri ince ince delikli peçe, örtü.
(II/45. s.).

eyger: (< F.) Türkçede taḥrīfle 'eñīr'
dēnilen kök. (II/45. s.).

//i//

İbderem: (< F.) kefere-i Hind'iñ
peygamber i'tikād ettikleri *Şākmūnī*
nām şaḥşa mensüb bir kitāb. (II/46.
s.).

ibere: (< F.) 'yeñi, tāze yetişmiş meyve'
ki 'turfanda' dērler. *Nev-bāve* de
'turfanda' demektir. (II/46. s.).

işmid: (< F.) göze çekilen sürme.
'Arabīsi *kūhl*'dür. Hemzeniñ zammı
cā'izdir. (II/46. s.).

ispendān: (< F.) 'hardāl' denilen ufak dāne. (II/46. s.).

ispeh-būd: (< F.) *ispeh* 'asker' ve *būd* 'şāhib' demektir. Bu 'unvānıñ ma'nāsı 'serdār, ser-'asker, kumandan' demek olur. Vaqtiyle *Taberistān* mülükunuñ 'unvān-ı maḥşūşu idi. Kısım-ı maḥşūşunda *ispehyūd* diye gösterilmesi sehv-i tertibdir. Bu 'unvānıñ mu'arrebî *ısfēhbed*'dir. (II/46. s.).

istel: (< F.) şu biriken maḥall, şu ḥazīnesi, bend, göl. (II/46. s.).

istīze: (< F.) muḥālefet, ḥuşūmet; cenk, kavğā; 'inād, kīn. Hemzeniñ ve āhirdeki *hā'*niñ ıskāṭı cā'izdir. (II/46. s.).

isrīşüm: (< F.) tūtğal. (II/46. s.).

işgeft²⁴⁴¹: (< F.) toprakda, yerde ḥāşıl olan yarık, çatlak. (II/46. s.).

ilbād: (< F.) ḥallaç, pamuk atan. (II/46. s.).

imāre: (< F.) 'aded, şayı, ḥesāb. (II/46. s.).

ītkīn: (< F.) ḥānedān, qapısı açık, kerem-kār adam. İtkīnī = ḥānedānlık, kerem-kārlık. (II/46. s.).

ījek: (< F.) şerāre, kıvılcım. (II/46. s.).

īşe: (< F.) qoruluk, orman ş müdāhin, mütebaşbış, yalṭaklanıcı ş ḥafiyye, cāsūs. (II/46. s.).

īgude, ifude: (< F.) boşboğaz, ḥafīfü'l-meşreb, işe yaramaz adam. (II/46. s.).

//Bā// (II/47. s.-II/207. s.)

be: [ḥarf] elif-bā-yı 'Arabī ve 'Osmānīde ḥurūfuñ ikincisidir. Ebced ḥesābınca zīc ve tāriḥlerde "2" 'adedine bedel tūtulur. Kitābet-i resmiyyede *receb* ayına işāret 'addolunur. (II/47. s.).

be: (< F.) edāt-ı ilşāk. Türkçe kelimātıñ soñlarına getirilen şu "he" ḥarf-i imlā gibidir. Tā-be-maḥşer = maḥşere degin. Tā-be-qıyāmet = qıyāmete kadar. Sū-be-sū = öteye beriye, oraya buraya. Dest-be-dest = el ele. Leb-be-leb = dudak dudağa. Māh-be-māh = ay aya ya'nī her ay. Tā-be-şubḥ yāḥūd tā-be-şabāḥ = şabāḥa kadar. Tā-be-seḥer = 'tañ yeri atıncaya dek' demektir. Ş 'Edāt-ı muṭābaqat' veyāḥūd 'edāt-ı tasvīb' ve 'müşāreket' de dēnilebilir. Be-kavl-i Cāmī = Mollā Cāmī'niñ sözüne göre. Ş Edāt-ı kısım. Be-ḥaqq-ı Hudā = Allāh ḥaqqı için. Be-

nām-ı Hudā, be-nām-ı İzed, be-nāmīzid = Tañrı ismi için ma'nāsına kasem, yemîn ya'nî and'dır. Bunlar Fāriside ba'zen maḥall-i ta'ccübde dahî isti'māl olunur. Mir'āt-ı havādiş kevnîyyede nev-be-nev meşhūd olan eşkāl-i aḥvālîñ cümlesi bir aşl u menşe' ve bir esās u mebde'den mün'akis olduğundan (Ravzattü'l-kāmilîn); Tavāfa Ka'be-i kūyuñ be-kaḥl-i Bākî-i merhūm / Derūn-ı dilde niyyet āb-ı Zemzem'den muşaffādır (Nef'î: K. 48/46); Ol zerre-i cesîmeyi fānūs-ı şem'-vār / Olmuş muhîṭ tūde-be-tūde nesîm-i pāk (Lā-edrî²⁴⁴²); Biḥamdi'llāh zamānında be-kaḥl-i Şabrî-i şākîr / Giribān-ı felek mehcūr-ı dest-i āh-ı şekvādır (Nef'î: K. 48/32); Olsun bi-ḥaḥḥ-ı levḥ u qalem dem-be-dem füzūn / İkbāl u qadr ü mezellet ü 'ömr ü devleti ('Ākîf Paşa: K. 4/53); Keç-külāh ol bezme teşrîf êt mey-i nahvetle mest / Ḥamle-i şaff-ı şehîdān êt olup ḥançer be-dest (Şeyḥ Gālib: Ms. 7/2); Gösterir her nîgehimde baña bir naḥş-ı dîger / Kederimden elem ü²⁴⁴³ ḥüzn ile şeb-tā-be-seḥer (Vāşîf: Ms. 226/3); Nāzik söyler sözü be-ğāyet / Bir sâdelik içre biñ leṭāfet (Lā²⁴⁴⁴); Be-Ḥaḥḥ-ı Ḥazret-i

Şiddîḥ u Zāt-ı Zî'n-nüreyn / Be-Ḥaḥḥ-ı saṭvet-i Fārūḥ u Ḥaydar²⁴⁴⁵-ı Kerrār (Lā²⁴⁴⁶); Sū-be-sū yenbū'-ı feyz ü himmetin icrā ile / Eyledi on bir vekîlî²⁴⁴⁷-le cihāna eş-şalā ('Ākîf Paşa: Tar: 3/3). (II/47. s.).

bā: (< F.) edāt-ı muḥārenet. Türkçede ile, le gibi. Bā-tahrîrāt = mektûb ile. Bā-sened = sened ile. Bā-mazbaṭa = mazbaṭa ile. Bā-ḥuşuş = ḥuşuş ile, ḥuşuşuyla, hele. Ş Bu edāt ba'zen şāḥibiyyet ifāde eder. Cemāl-i bā-kemāl = kemālî, kemāl şāḥibi. Bā-ḥaber = 'ḥaber-dār, şāḥib-i ḥaber, şāḥib-i vuḥūf' demekdir. Yārān-ı bā-şafā ile 'işretde mi yine²⁴⁴⁸ / Bu²⁴⁴⁹ bendesin añar mı 'Alî Ḥān ne demdedir (Rūḥî: K. 35/36); Söz tamām oldu yeter ğayrı du'ā eyleyelim / Yüz sürüp ḥāk-i der-i zilletle bā-'acz ü kesel (Kāzım Paşa: K. 4/60); Manzūm ise bā-ḥuşuş o şûret / Birkaç kat olur o demde külfet (Lā²⁴⁵⁰); Ey ṭālib-i taḥḥîk eger var ise derkiñ²⁴⁵¹ / Gûş êt bu sözü kim ḥaber-i bā-ḥaberāndır (Rūḥî-i Bağdādî: TB. 1/11); 'Ākîfā târîḥ-i

2442 Ziya Paşa: TCB. 1/3.

2443 Kāmûsta bu bağlaç yoktur.

2444 Ziya Paşa: Harabat ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rûm: 79.

2445 Eserde: heybet.

2446 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerîfe: 3/88.

2447 Dîvānce: ḥalife.

2448 Dîvānda: hentüz.

2449 Dîvānda: Biz.

2450 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'âr-ı Türkî: 54.

2451 Dîvānda: 'aklıñ.

*inşâsın ederken cüst-ü-cû / Nüşa-i
efkârda bâ-feyz-i Rabb-i müste‘ân
(‘Âkif Paşa: Tar. 1/8); Bâ-huşûş etdim
‘arûs-ı medhiñi tezyîn için /
Birbirinden²⁴⁵² gevher-i mazmûn-ı hâşî
intihâb (Nef‘î: K. 55/49). (II/48. s.).*

bâ: (< Ar.) (be) harfiniñ nâmı ki 'bâ-yı muvaḥḥide' dênir. § ‘Arabîde harf-i cer, ‘ilm-i naḥivce ma‘ânî-i mûte‘addidesi vardır. (II/48. s.).

bâ’ice: (< Ar.) âfet, muşîbet, dâhiye. Kullanılmaz. (II/48. s.).

bâ’ire: (< Ar.) sürülmüş, açılmış sert, kaṭı toprak, yer. Vak‘a-nüvîs-i devlet semâhatli Luṭfî Efendi Ḥâzretleriniñ zannına göre Türkçede kullanılan *bayır* lafzı bundan me’ḥûz ve muḥarrefdir. (II/48. s.).

bâb: (< Ar.) kapı: *Bâbü’l-İslâm, bâb-ı hümayûn, Bâb-ı ‘Âlî, bâb-ı meftûḥ.* Bâbü’s-sa‘âde = serây-ı hümayûnuñ iç kapısı, harem-serâyıñ medḥalı. § Taḫsîmât-ı kütüb ya’nî ‘faşıl, bend, mādde’ ma’nâsında kullanılır. Meşelâ: *Filân kitâb üç bâbı ḥâvîdir.* ‖ *Binâ risâlesi otuz beş bâba münkaşımdır.* Mecelle’de kitâb-ı ilâhiyyeniñ²⁴⁵³ birinci bâbınıñ ikinci

faşlına mürâca‘at edilmelidir. Bu ma’nâlarda cem‘i olan *ebvâb* isti‘mâl olunur. *Câmi‘-i şerîfiñ ebvâbı dâ’imâ açıktır.* ‖ *Ebvâb-ı Ka’be.* ‖ *Mecelle’niñ her kitâbı nice ebvâb ve fuşûlden mürekkebdır.* Devr-i ebvâb = kapı kapı dolaşmak. Bâbü’l-ebvâb = ‘Arablariñ demir kapı dênilen şa‘bü’l-mürûr maḥale vêrdikleri isim; iştilâḥât-ı şüfiyyece tevbeden kinâyedir. § Dâ’ire-i resmîyye, umûr-ı devlet ve memleketiñ maḥall-i rü’yet ve idâresi: *bâb-ı ser-‘askerî, bâb-ı fetvâ, bâb-ı ḥükümet.* § *Ḥuşûş, keyfiyyet: Bu bâbda her ne söyleseñiz becâdır.* ‖ *Bu bâbdaki iddi‘âsı pek nâ-becâdır.* ‖ *Ol bâbda emir ve fermân.* § Türkçede ‘yümn, ḥayır, uğur’ ma’nâsına da kullanılır. Meşelâ “Şalı günü işe başlamayı bâb tutmuyor.” dênilir. Bâb tutmak = müteyemmen, uğurlu saymak. Bu ma’nâda muṭlakâ *tutmak* māddesiyle kullanılır. *Zann-ı kâşırâneme göre fâl kitâblarında işârât-ı ma‘lûmeyi ḥâvî zâr atılıp ya’nî fâl açılıp filân bâbı tutdu. Filân bâbı tutuyor.* Uğurludur gibi ta’bîrâtdan bu ma’nâya intikâl etmiş olmalıdır. Bu şöndaki üç ma’nâda cem‘i hîç kullanılmaz. *Muktezâ-yı şer‘-i garrâ*

2452 Dîvânda: Bir bir andan.

2453 Kâmûsta kelime “be” ile yazılıdır.

üzre erbāb-ı da'vānıñ şübūt bulan
 hūkūku aşhābına redd ve teslīm
 olunmak bābında hūkm-i bī-dermān
 şadır olmuş iken (Çelebi-zāde Tārīhī,
 şahīfe 268); Ser-'asker-i müşārūn-ileyh
 dahī himmet-i kūh-endāz-ı merdāne ile
 muḳābelesindeki bāb-ı ḳal'ayı küşād ve
 ervāh-ı kişver-güşāyān-ı pīşini şād
 eyleyip (Çelebi-zāde Tārīhī, şahīfe 282);
 Açılup şubh-dem mışra'ları bāb-ı
 hümayūnuñ / Cemāli mihri kıldı
 matla'ü'l-envār dīvānı (Nev'î: K.
 45/11); Şu iki tārīhi êtdim zīver-i bāb-ı
 cihād / Vêrdi cān a'dā 'Arīş'i aldı erbāb-
 ı cihād (Surūrî: Tar. 7/44); Bulundum
 ben dahī dārü's-şifā-yı Bāb-ı 'Ālīde²⁴⁵⁴ /
 Felāṭūn'u begenmez anda çok dīvāneler
 gördüm (Lā²⁴⁵⁵); Vakf eyledim vazīfe-i
 'ömrü ehemmi bilip / Haşr-ı du'āya ben
 cihet-i bāb-ı devleti ('Ākif Paşa: K.
 4/6); Olur erbāb-ı dile bāb-ı 'ināyet
 meftūh (Hāḳānî: G. 50/1). (II/48. s.).

bāb, bābā: (< F.) lāyık, sezā, becā,
 değerli § evlād, çocuk şāhībi olan
 erkek, peder gibi. 'Cedd, dede'
 ma'nāsına gelir ki Türkçede 'ağa
 baba' denilir. Bektāşī bābāsı = Hācı
 Bektāş Velī ḳuddise sırruhu
 ḫazretleriniñ ṭarīḳa-ı maḫşūşası

sālikīninden pōst-nişīn olan, şeyḫ
 bulunan zāt. Bābāyigit = êrgin,
 pişmiş, güçlü, kuvvetli genç. Bābālīḳ
 = āḫiret pederi, ḳā'im peder, üvey
 peder, ḳoca, yaşlı. Bābā-hindi =
 senelenmiş besili, yağlı erkek hindi.
 Tırabzān bābāsı = merdiven
 parmaklıklarınıñ tepelerindeki
 topuz; ıştılāh-ı 'avāmda 'evlādına
 raḫmi, yardımı olmayan ḫayırsız
 peder' demekdir. Öksüzler bābāsı =
 fuḳāraya, yetimlere merḫamet,
 mu'āvenet eden adam. Bābā ocağı =
 pederden, soy şopdan ḳalma ḫāne,
 yurd, ev. Ballıbābā = sarı çiçekli,
 yaprakları yapışkan bir nev' otur
 ki 'ilāç olarak ḳullanılır. Aḳbābā =
 sivri ğağalı, kırmızı ayaklı bir nev'
 büyücek ḳuş. Aḳbaba havāda
 yumurṭası tavada. Urcūze-i Türkānesi
 ma'rūfdur. § Vaḳārlı, temkīnli,
 muḫterem, pişkin, görgülü: baba
 adam. Bābāyāne = babaca. *Sinnen*
hepsinden genç ise de eṭvārı bābāyāne,
güftārı pīrāne olduğundan emir ve
nehyi derḫāl ḳabūl ve icrā olunurdu. ||
Naḳz-ı külb-i vüçüdlarıyla ta'mīr-i
kāşāne-i rūḫāniyyet-i bābā-yı 'atīḳ êdip
(Şefīḳ-nāme). § Bābā zenci ḳadınlara
 maḫşūş olan ve ba'zen ceddı ba'zen
 ca'lī āşarı görülen bir nev' şar'a

2454 Kāmūsta: ḫālīde.

2455 Ziya Paşa: G. 29/2.

‘illeti: *bābālī* ‘Arab. *Bābā* tutmak = maşrū’ olup ağız köpürmek, çarpılmak, bayılıp doñmak; azgınlık, delilik göstermek. § Babafingö = gemici ıstılāhātındandır. Yalnız kullanılmaz. *Çubuk, serd, yelken* lafızlarıyla birlikte isti‘māl olunur. Gemi direkleriniñ münkasım oldukları üç pârçadan eñ üstdeki sütüne *babafingö çubuğu* ve bu çubuğun üzerinde *ufkî* bulundurulan *yelken* serenine *babafingö sereni* ve bu serene açılan yelkene de ‘babafingö yelkeni’ denilir. Bu lafzıñ İtalyancadan me‘hūz olduğu mervîdir. Fāriside *bāb, pāp* peder gibi ‘baba’ ve *mām* dahî māder gibi ‘ana’ demektir. *Baba*’nın aşlı *Zend ü Pāzend* luğātinden olup *pā*-yı Fārisi ile dir ki elsine-i ecnebiyyede kullanılan *pāp, baba*’nın şekil ve ma’nāca ‘aynı demektir. *İrzā edeler bābālarını / Böyle edeler du‘ālarını* (Şeyh Ğālib²⁴⁵⁶: 314); *Başdan başa dünyâyı dolaşsañ bulamazsñ / Bir ‘arîf-i hōş-şoñbet ü bābā-yı zamāne* (Nef‘î: K. 42/ 47); *Kimse incinmedi vaż’ından*²⁴⁵⁷ anıñ

zerre kadar / Besledi bunca zamān ‘ālemi bābā-yı ‘adem (‘Ākif Paşa: K. 5/5); *Şi’ri bāzîçe-i tıflāne eden eşhāşıñ / Kimisi söz ebesidir kimi bābā-yı suñan* (Vehbî: K. 51/92); *Bābā-yı şefîk-i pîr-i hōş-dem / Tārîh-i kühen-serāy-ı ‘ālem* (*Sākî-nāme* ≈ *Zuhûrî*). (II/49. s.).

bābü: (< Ar.) ‘bebr’ de denilir. Tekir ve kaplandan başka ğāyetle yırtıcı, sībā’ıñ eñ büyüğü vahşî bir hayvandır. Hindistān ve Afriķa’da bulunur. ‘Avāmın bu hayvāna *kaplan* ve *nimr* demesi yañlıştır. Türkçede taḥrîf ile ‘böbür’ de dërler. (II/50. s.).

bābzen: (< F.) demirden, ağaçdan yapılmış kebāb şişi. (II/51. s.).

bābek: (< F.) kuvvet ve ḥaşmet şāhibi, doğru sözlü adam. § ‘Emîn, mu’temed, muḥkem, üstüvār’ ma’nālarına gelir. § Mülük-i Īrāniyye’den biriniñ nāmıdır ki ḥafidine ‘Erdeşir-i Bābek, Babekān’ dërler. Bābācık = ‘küçük baba’ demek olur ki bu ḥâlde āḥirindeki *kāf* taşğir içün getirilmiş olur. (II/51. s.).

Babil: [Aşlı Yünānīdir] ‘Müşteri’ denilen seyyāreniñ ismi. § ‘Irāk-ı ‘Arab’da *Hille* şehri civārında bir belde-i qadīmeniñ nāmıdır ki

2456 Hüsn ü ‘Aşk.

2457 Dīvānda: vaşında.

vakıtle medeniyet-i şarkıyyenin merkezi ve bir devlet-i cesimenin pā-yı tahtı idi. *Zekān bir çeh-i Bābil pūr-fünūn / Felāṭun'u eyler esīr-i cūnūn* (‘İzzet Mollā²⁴⁵⁸: 407); *Üftāde-i ka’r-ı çāh-ı Bābil olsam / Minnet-keş-i rīsmān-ı nādān olmam* (Dervīş Bülendī). (II/51. s.).

bābü’l-hāne: (< F.) ‘umūm-hāne gibi fāhişelerin ictimā’-gāhı. Türkçede ‘tembeller yurdu, hayırsızlar ocağı’ gibi bir ma’nāda kullanılır. (II/51. s.).

bābüte²⁴⁵⁹, bātūme: (< F.) şu dolu kadeh, bardak. Kullanılmaz. (II/51. s.).

bābūs: (< Ar.) deve yavrusu § küçük çocuk. *Pā-būs*’dan tefrīk için yazıldı. (II/51. s.).

bābūk: (< F.) ‘ahmak, sersem, alık adam’ demektir. (II/51. s.).

bābüne: (< F.) papatya çiçeği. *Bābüne* bunun mu’arrebidir. ‘Bābünek’ de dērler. Bābüne-i gāv = ‘şıgır gözü; sarı papatya’ denilen nebāt, ot. (II/51. s.).

bābīzān, bābīzen: (< F.) ‘kefīl, zāmen’ ma’nāsınadır. Kullanılmaz. (II/51. s.).

bāt: (< Ar.) ‘kaṭ’ī, soñ’ gibi bir ma’nāya gelir ki lisānımızda yalnız kullanılmaz. Bāt pāzārı = hārāc ve mezād maḥalli, eski pāzārı. *Ġalaṭi bit bāzārı*’dır. Bey’-i bāt = kaṭ’ī şüretde olan satış, alışveriş. § *Bātt* olursa ‘za’īf, ahmak, sarhōş olmak’ ma’nalarına gelirse de Türkçede aşlā kullanılmaz. (II/51. s.).

batarya²⁴⁶⁰: (< İt.) altı top ile levāzım-ı sā’ireyi ve ‘asākır-i lāzıme’yi cām’i bir bölük topçu, bir takım top. Gemi bataryası = Bir sıra top maḥalli. Batarya yemek, bataryayı yedi = *alabanda* gibi ‘zūr²⁴⁶¹ görmek, āzār işitmek, ta’zīr ve tekdīr işitdi’ gibi ma’nālara delālet eder. § Elektrik hāşıl edilmek üzere eczā-yı maḥşūşayı hāvī ihzār olunmuş şışeler takımı. (II/51. s.).

bātir: (< Ar.) keskin kılıç. Fārisīde *bātir* turna kuşuna ıtlāk olunur ki bu kuşun nām-ı dīgeri de *kūleng*’dir. Yine Fārisīde feth-i tā ile *bātere* olursa ‘çalgıcıların kullandıkları dā’ire, def’ ma’nāsına gelir. (II/52. s.).

bātus: (< F.) ‘turunc’ demektir. Me’nūs degildir. (II/52. s.).

2458 Mihnēt-keşān.

2459 Burhan-ı Katı: bātūtne.

2460 Batteria.

2461 Kāmūsta kelime “rüz” yazılıdır.

bātista: [ism-i Efrençī] bir nev' keten bezidir ki mücidiniñ ismiyle ma'rûfdur. 'Avām-ı nās bunu taḥrîf ederek 'patışka' dērler. (II/52. s.).

bātmān: (< Ar.) ölçek ismi. *Mān*'iñ aşlı 'ölçü' ma'nāsına *men* olup lisān-ı Yūnānīden me'hūz olduğı ve şīve-i 'Arabīye taṭbīkan elif-i memdūde ile telaffuz olunduğı ma'lūmdur. *Bāt* yukarıda 'arz edildiğı vech ile 'kaṭ'ī demek olduğundan bu hālde *bātmān* 'kaṭ'ī ölçek' ma'nāsını ifāde eder. Bir *men* yerine ve mālına göre sekiz kıyyeden iki kıyyeye kadar olur. Lisān-ı nāsda taḥrîf ile 'bātmān' denilir. (II/52. s.).

bāṣī'a: (< Ar.) gāyetle kırmızı dudak: *bāṣī'a-i bākır, bāṣī'a-i maḥbūbe, bāṣī'a-i bālīga*. (II/52. s.).

bāṣīk: (< Ar.) kerem-kār, saḥī, civān-merd adam. *Bāṣīka* olursa 'ağzına kadar şu dolu kuyu' ma'nāsına gelir. (II/52. s.).

bāc: (< Ar.) mu'arrebdir. Aşlı Fārisī *bāj*'dır. Vaktiyle büyük hükümdārlarıñ küçük hükümdārlardan aldıkları vergiye ıtlāk olunurmuş. Şoñra ümerā ve zubbāt memleketden, re'āyādan alınan 'öşür ve ḥarāca ve yollarda ve der-bendlerde gelip gidenden, ehl-i

ticāretten alınan gümrük resmine de 'bāc' denilmiştir ki eñ şoñ tarz u maḥall isti'māli mu'teber olmağ lāzım gelir. O hālde buña "toprak başdı, ayak başdı parası" demek doğru olamaz. *Zīrā toprak başdı* akçesi yalnız eşyā ve ḥayvānāt için alınmaz, insānlardan da alınırdı. *Zāten* "Yükünü bul bācını al." mişali de gösteriyor ki *bāc* 'ādetā 'eşyāya 'ā'id resm-i gümrük' demektir. *Başına giydi le-'amruk tācın / Aldı ma'mūre-i 'ilmiñ bācın* (*Na't-ı Şerīf-i Peyğamberī* ≈ *Hākānī*: 89). (II/52. s.).

bacnaḥ: [ğalaṭ] doğrusu Türkçe *bacnaḥ* yāḥūd *bacanaḥ*'dır ki 'iki kız kardeşin zevcleri, kocaları' demektir. Eski bir Türk 'aşiretiniñ ismidir. Türkçesi zebān-zed iken ğalaṭ, yañlış olarak *bacanaḥ* yazmağ pek 'abeşdir. (II/52. s.).

bāce: (< F.) 'büyük pencere' demektir ki Türkçedeki isti'mālimize hīç uymaz. Türkçede 'ocağıñ tütününü, dumanını havāya çekmek için yapılan üstüvānī, içi boş, tepesi delikli nesne' demektir. Ma'nāca olan bu farka nazaran *bāce* 'küçük pencere, rüzgār çeken' ma'nalarına gelen ve aşlı *bād-gīr* olan *bācīk*

lafzından tahrîf ve taşğîr edilmiş olmalıdır. Bilād-ı Ġrāniyye'de bizim bildiğimiz *bāce*'ye el-yevm 'bāceng, bācîk' dēnilir. *Qapıdan atsak bacadan düşer (meşel)*. Dam bācesi = hāneniñ çatısı arasından kiremitlige çıkılan ufak ve üstü kapaklı dar yer, maḥrec. Lağım bācesi = zîr-i türābda oyulmuş, açılmış şu yollarınıñ - 'inde'l-hāce emr-i ta'mîrâtında mûcib-i sühûlet ve maḥall-i teneffûs olmak üzere -imtidād êtdiği haṭṭ-ı istikāmet boyunca üstlerine açılan kuyu gibi delik, menfes. Ş Gemilerde anbārlara havā vèrmek içün kullanılan *mānîka*'ya da bāce ıtlāk olunur. (II/53. s.).

bāhiş: (< Ar.) baḥş êdici, bir şey'e dā'ir ve 'ā'id. *Bu kitāb neden bāhişdir? İ Lākin niçün ol dilîr-i bāhiş / Ḥayriyye'den açmamış mebāhiş* (Lā²⁴⁶²). (II/53. s.).

bāhir: (< Ar.) yalancı, aḥmak, alık adam. Kullanılmaz. (II/53. s.).

bāhire: (< Ar.) dikenli ağaç Ş ziyāde koşucu soy deve. (II/53. s.).

bāḥūr: (< Ar.) 'ḥarāret-i şedīde, ziyāde şıcāklık' ma'nāsına şığa-i mübālağadır. Evkāt-ı ḥārrede zemīnden mütekevvīn ve müteşā'id

olan buḥār. Ş Şehr-i temmuzuñ on doḡuzundan yirmi altısına kadar olan yedi güne 'eyyām-ı bāḥūr' dēnir. Fārisīde 'māḥūr' da dērler. Eyyām-ı mezkūrede açıḡda deñize girilir ve zemīnden teşā'ud êdip havāya qarışan buḥār teşādūf ve te'sîr êderse beden-i insānīde beyāz beyāz yāḥūd kırmızı alaca lekeler, benekler peydā olduđu ma'rūfdur. *Nesîmi tāzeler pür-müjde²⁴⁶³ olmuş berg-i ezhārı / Hevā-yı dil-keşi nev-rüz êder eyyām-ı bāḥūrı* (Nef'î: K. 35/12); *Fuṣûle êtse ta'alluḡ nesîm-i ma'deleti / Êder muşālaḥa berde'l-'acūz ile bāḥur* (Nābî: K. 7/61). (II/53. s.).

bāḥa: (< Ar.) şuyuñ derin ve engīn yeri Ş ḥurmā ağaçlığı, ḡoruluđu Ş Fārisīde *bāḥazen* 'duvārcı, duvār yapan adam' demekdir. (II/53. s.).

bāḥter: (< F.) ġarb, mağrib. Güneşin çekildiği taraf. Müte'aḥḥirīn-i udebā-yı Ġrān maşrıḡa *ḥāver* ve mağribe *bāḥter* ıtlāk êtmişler ise de müteḡaddīmīñ āşār ve eş'ārında bi'l-'akis *bāḥter* 'maşrıḡ' ve *ḥāver* 'mağrib' ma'nāsına olarak zıkr ve Ġrād olunmuşdur. *Tuḥfetü'l-aḥbāb* da bu ma'nāyı mü'eyyid olarak Ḥakīm Firdevsī'niñ ātīdeki beyti

2462 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rûm: 185.

2463 Kāmûsta: pejmürde

muḥarrirdir. Çü mihr-āvered sū-yı
ḥāver kerīg / Hem ez-bāḥter ber-zened
bāz-i tīg²⁴⁶⁴. (II/54. s.).

bāḥir: (< Ar.) engin şulayıcı, şulayan.
Kullanılmaz. (II/54. s.).

bāḥire: (< Ar.) [müvelledâtdan]
Mısıryyūn vapura bāḥirre ıtlāk
édiyorlar ki buḥār'dan me'ḥūz ve
müştak demekdir: ifrācü'l-bāḥire.
(II/54. s.).

bāḥik: (< Ar.) bir gözü kör adam. Öyle
kör olan göze bāḥika ıtlāk olunur.
(II/54. s.).

bāḥraz: (< F.) ıstılāḥāt-ı mūsīkiyyeden
olup nağamāt-ı mazbūṭadan bir
nağmeniñ ismidir. (II/54. s.).

bāḥe: (< F.) kaplumbağa²⁴⁶⁵,
kaplumbağa. Buña Fārisīde 'seng-
puşt, lāk-puşt' da dērler. 'Arabīde
ismi selḥafa'dır. Cem'i selḥafāt. (II/54.
s.).

bāḥte: (< F.) 'oynamış, oyun oynarken
yutulmuş' demekdir. Bāḥten
maşdarından ism-i mef'ūldür.
Nādiren kullanılmışdır. (II/54. s.).

bād: (< F.) havā, rūzgār, yel. Bād-ı
berīn = laṭīf havā, şabāḥ rūzgārı.
Bād-ı şabā, bād-ı seḥer, bād-ı bahār,
bād-ı bahārī, bād-ı nev-rūz =

mevsim-i bahārda hūbūb eden laṭīf
rūzgār, mūsīkīde bir laḥn-ı
maḥşūsuñ ismidir. Bād-ı şarṭa²⁴⁶⁶ =
'muvāfık rūzgār, uygun yol'
demekdir. Ş Kāmūs-ı Muḥīṭ'de
görüldüğüne göre 'bir (büt) puṭ',
Burhān-ı Kāṭı²⁴⁶⁷'iñ ifādesine
nazaran 'bir ferişte ismidir' ki eski
İrānlılar 'indinde 'tezvīc ve nikāḥ
emrine mü'ekkil 'addolunur' ve her
māh-ı şemsiniñ yirmi ikinci günü bu
ferişteniñ yevm-i maḥşūsu sayılıp o
gün eşvāb-ı cedīde giymek ve yeñi
ata binmek müteyemmem
zannederlerdi. Ş Farisīde mecāzen
'kelām, söz' ma'nāsında isti'māl
olunur. Ş Kināyeten rūzgār gibi
şiddetli, ḥiddetli, sür'atli nesneye
ıtlāk edilir. Ş Medḥ ü şena; āh u nāle
ma'nāsına gelir. Ş Ḥusrev Pervīz'iñ
ḥazā'in-i meşhūresinden ikinci
ḥazīnesiniñ nāmıdır ki 'genc-i bād-
āver' daḥī dērler. Ş Kibir, naḥvet,
vücūd. Ş Esb gibi 'at' ma'nāsına da
gelir. Ş Bāde lafzından muḥaffef
olarak 'şarāb' ma'nāsında kullanılır.
Bād-nümā = rūzgārıñ hangi
kerteden esdigini gösteren ālet. Ey
bād-ı şabā uğrar iseñ yāre selām èt / Tel

2464 (F.) Güneş batı tarafına kaçarken doğudan da tekrar kılıcını çeker.

2465 Kāmūsta kelime elif ile bitmiştir.

2466 Kāmūstaki harekelenişi esas alınmıştır.

2467 70. s.

kıрма şaķın zülf-i perîşāna dokunma (Lā-edrî); *Bād-ı nev-rûzî ile olsun da deryā mevc mevc / Olmasın mı dildeki ‘ummān²⁴⁶⁸-ı sevdā mevc mevc* (Mu‘allim Nācî²⁴⁶⁹: 1); *Bağdād’a yoluñ düşse ger ey bād-ı seher-hîz / Ādāb ile var hîdmet-i yārān-ı şafāya* (Rūhî: TB. 1/17); *Bir pîr gelip nā-gāh pend êtdi ‘ale’l-‘āde / Al destîne bir bāde* (Şeyh Ğālib: Mûs. 5/4); *Rûsûm-ı şöhet-i bād-ı şabā iş‘ār edip şimdi / Êder aḥkām-ı ‘ayş ü ‘işreti her cūy-bār icrā* (Hāḳānî: G. 2/3); *Hüküm eylemese âteşi itfā edemez āb / Emr êtmese bir yaprağı²⁴⁷⁰ tahrîk edemez bād* (Mu‘allim Nācî: TB: 1/2); *Ḳahramānı bād-ı ḥuşm u ḳahrı eyler nā-tüvān / Bir meges imdād lutfuyla olur ‘anḳā-şikār* (Nāẓim). (II/54. s.).

bād, bādā: (< F.) 'olsun, ola, olaydı' ma'nāsınadır. *Mübārek-bād*, *‘āfiyet-bād*, *āferîn-bād*. *Mebādā* = 'olmaya ki' ma'nāsında ḳullanılır. *İki târîhimle tebşîr eyleyem nāsı her ān / Müjde bād aldı ‘Arîş’i seyfle cenk-āverān* (Surûrî: Tar. 7/33); *Yek-ser dēdiler şad āferîn-bād* (Nābî); *Me’ālin her kim istiḥrāc êderse āferîn bādā* (ve-lehu: K. 1/56). (II/55. s.).

bād-ābile, bād-āvile: (< F.) ekşeriya çocuk iken bedende peydā olup *çiçek ta‘bîr* olunan ḳabarcık ki ‘Arabîde ‘cēderî’ dēnilir. Ḳullanılmaz. (II/55. s.).

bādāreng bādāy-reng: (< F.) 'ağaç ḳavunu' dēnilen meyvedir ki ḡāyetle nefîs, lezîz tatlısı olur. (II/55. s.).

bādāş: (< F.) 'cezā-yı ḡayr, mükāfāt-ı ḡasene' ma'nāsınadır ki ‘Arabîde isā’ete muḳābil iḡsān lafzı bulunduḡu gibi Türkçede daḡî kemlige iyilik ta‘bîri ma‘rūfedir. *Bādān* da bu ma'nāda ḳullanılır. *Ābādān* muḡaffefi olursa 'şen ve ma‘mūr' ma'nāsını ifāde êder. *Pā* ile de telaffuz olunur. (II/55. s.).

bād-efrāh, bād-efre²⁴⁷¹: (< F.) cezā-yı şer, ‘uḳûbet, mücāzāt. *Hā’*nıñ ḡazfı cā’izdir. § *Bād-fer* 'cezā-yı şerr' ma'nāsına olduḡu gibi 'bir nev' çocuk oyuncacı' dēmekdir ki Türkçede 'fırıldak, topaç' dēnilir. § Büyük yelpāzeye ıtlāk olunur ki oña 'bād-keş' de dērler. (II/55. s.).

bādām: (< F.) ma'lûm bir nev' meyve, yemiş ki Türkçede elif-i şānîniñ ḡazfıyla 'bādem' dērler. ‘Arabîde *levz* ve *levze²⁴⁷²* ıtlāk êdildiḡi gibi

2468 Eserde: îmān.

2469 Sünbûle, Beykoz Sahrāsında.

2470 Eserde: bayrağı.

2471 Burhan-ı Katı: bād-fer.

2472 Ötre ile işāretlenmiştir.

'bāzām' da dēnilir. Bādām-ı dü-
mağz = iki içli bādem. Bādāmī =
bādeme mensüb, müşābih. Çeşm-i
bādāmī = sürmeli uzun, iri, çekik,
güzel göz. Bādām-i şükûfe-feşân =
nōhūd dānesi gibi yaş akıtan,
ağlayan göz. Acı bādem, taş bādemi,
diş bādemi. Çağla bādem = 'henüz
kemāle ermemiş, iyi olmamış
kabuğu yeşil, tāze bādem'
démekdir. Bādem ezmesi = bādemiñ
içi ayıklanıp döküldükden sonra
içine pirinç unu ve şeker mezc
édilerek i'māl olunan bir nev' tatlı.
Bādem helvāsı. Bādām tırnak = kışa
tırnak; uzun olursa 'karanfil' dēnilir.
Şekl-i bādāmī, şekl-i bādemi =
hendesede bādem biçiminde ve
baklavaya beñzer ve oña qarīb
şekiller. Bādem kürk = 'tilki paçası'
démekdir. Bādem yağı = edviye
cümlesindendir. Bādemcik,
bādemcik 'illeti = boğazda peydā
olan hunāk nev'i bir hastalık ki
ba'zen hāşıl olan levzetān kať ve
ihrāc olunur ve iş-bu 'ameliyyāta
'bādemcik çıkarmak' ta'bīr edilir.
Bādem şekerı, bādem sübyesi
ma'rūfdur. 'İşret arasında nuķl ü
bādām / Çeşm-i bed-i hālķ u zehr-i ālām

(Şeyh Ğālib²⁴⁷³: 260); *Bezm-i meyde
nuķle el şunmaz hemān ancak Nedīm /
Dil-beriñ 'unnāb-ı la'liñ çeşm-i
bādāmın bilir* (Nedīm: G. 36/7);
*Öpdüler birbiriniñ gözlerini dil-berler /
Yine bādamlara kapladılar şekerler*
(Arşī); *Nüşa yazdırsa 'aceb olmaya
bādām üzre / Teb-i hicrāna 'ilāc eylemek
ister hātem* (Bākī: K. 19/12). (II/55.
s.).

bādāme: (< F.) ipek kurdı, ipek kozası
Ş sīm ü zerdin göz şeklinde i'māl ile
çocuklarıñ başlarına aşılın nazar
boncuğu kabīlinden nazar 'alāmeti,
nazar nişānesi. Ş Ba'zen beden-i
insānide peydā olan etden ben Ş
zincīriñ her halkası, bükümü Ş
Ruķ'a, yama, yamalı dervīş hırkası Ş
göze çarpan fāhir, hōş şey. (II/56.
s.).

bād-encīr: (< F.) bir nev' incīr ağacıdır
ki diğer nev' incīr ağaçlarından
evvel meyve yetiştirir. Fāriside
buña 'pürbād incīr, kavak incīr' de
dērlir. Türkçede huşuşuyla
İstanbul'da meşhūr olan kavak
incīriniñ bu kavak incīrinden
muħarref olması muħtemeldir.
Türkçede çiçek incīri bu lafzıñ
muķābilidir. (II/56. s.).

badana: (< İt.) şuda ezilmiş kireç sürmesi. Badana etmek = ezilmiş kireci sürüp beyâzlatmak. Badanalamak = satışı ta'mîr ile setr-i 'uyûb ve kûşûr etmek, ziyâde düzgün sürünmek. (II/57. s.).

bād-âver, bād-âverd: (< F.) Hüsrev Pervîz'in bâlâda yazılan hazine-i meşhûresi. § Türkçede 'bād-ı hevâ' dedigimiz şüretle meccânen ele geçen nesne, şey. § Türkçede 'çağır dikeni, boğa dikeni, karna batmaz, şeytân arabası' denilen bir türlü dikendir ki rûzgârın önünde yuvarlanıp gider. § Fenn-i mûsikî-i şarkîde bir nevâ, nağme ismidir. *Nukre-i mağşûş fikr-i kâsidi ol sâ'ilân-ı kûçe-i mefâside gencîne-i bād-âver-i Pervîz'i gibi bezl ü îşâr etmekle* (Şefîk-nâme). (II/57. s.).

bād-âheng: (< F.) 'ses, nefes, tarab, nağme' ma'nâsına ıstılâhât-ı mûsikîyyedendir. (II/57. s.).

bād-bâr: (< F.) 'yelpaze' demektir. Gemilerdeki rûzgârlığa *manîka*'ya da denilir. (II/57. s.).

bād-bân: (< F.) 'Arabîde 'şirâ'' denilen yelken. Geminiñ ortasındaki direge, serene de *bâdbân* derler. Fârisîde ma'ânî-i sâ'ireye gelirse de lisânımızda yalnız 'yelken'

ma'nâsında isti'mâl olunur. *Bād-bân-güşâ-yı 'azîmet*. Bād-bân-ı ahdar = 'yeşil yelken' demektir ki kinâyeten "arş-ı a'lâ, felek, âsmân' ma'nâlarında kullanılır. *Olur fermânına dil-beste hükm-i rûzigâr elbet / Eger melâh-ı nâmin yazsa levh-i bād-bân üzre* (Lâ²⁴⁷⁴); *Çıkıp yelkenliler Rûmî siperden bād-bânlarla / Yine gösterdiler cûş u hürûş-ı baħr-i 'ummânı* (Bâkî: K. 14/20); *Deryâ-mişâl leşkeriñ²⁴⁷⁵ içre 'alemleriñ / Feth ü zafer sefînesine açdı bād-bân* (ve-lehu: K. 1/24); *Şukka-i râyât-ı bahtıñla rikâbıñ olmasa / Keştî-i nüħ-âsmânıñ bād-bân u lengeri* (Nef'î: K. 15/10). (II/57. s.).

bād-bedest: (< F.) şıfru'l-yed, müflis, zügürd. Cem'i *bād-bedestân*'dır. (II/57. s.).

bād-ı bürüt: (< F.) *bürüt* 'bıyık' ma'nâsına olduğundan ma'nâ-yı terkîb 'bıyığın yeli, bıyık rûzgârı' demektir ki kinâyeten 'hûd-bînlik, mağrûrluk, hûd-pesendlik, benlik' ma'nâsına kullanılır. Türkçede bu makâmda daha açık bir meşel darb olunur. *Artık filânıñ bād-bürütünden geçilmez oldu, Filânıñ bād-bürütü*

2474 Ziya Paşa: K. 2/30.

2475 Dîvânda: 'askeriñ.

çekilmiyor. Türkçede böyle mütekebbir, mağrūr adamlara 'bıyığı yelli' denilir. (II/57. s.).

bād-pā(y): (< F.) ayağı çābuk, seriü'l-hareke, sür'atli. Ekşeriyā atda isti'māl olunur: *esb-i bad-pā, rahş-ı bad-pā, semend-i bād-pā*. (II/57. s.).

bād-peymā: (< F.) serserī, boş gezen, bī-hūde ve 'abeşle uğraşan. *Bir şalış-ı bād-peymā. || Yekī bād-peymā-yı kemzen buved / Ki ez-kīne bā-lı̃ş düşmen būved*²⁴⁷⁶ (H̃ āce Lebībī). (II/58. s.).

bād-ber, bād-per: (< F.) uçurtma § 'dā'imā nefsinı medh yollu birçok lāf ederek eşer-i kibir-kār-güzārī gösterdiği hālde elinden bir iş gelmeyen adam' demektir ki Türkçede bu hāle 'avurd', öyle adamlara 'avurdcu, avurd ediyor' denilir. *Lāf körük* ta'bīrine mu'ādil gibidir. 'Fırıldak' ma'nāsına da gelir. *Ma'cūncu fırılacağı*. (II/58. s.).

bādrūk: (< F.) yābānī bal, yābān arısının bālı. 'Arabīde 'sūs' dērler. (II/58. s.).

bādire: (< Ar.) bi'l-bedāhe söylenilen söz ki ekşeriyā tefekkür ve mülāhaza edilmeksizin şadır olacağından zūll ve haṭāyı muntic

olur. § Vehleten, ansızın zuhūr eden veyāhūd vukū'-bulan hāl, keyfiyyet § kılıcın, yaprağın her türlü nebātın ucu. Feth-i dāl ile *bādere* olursa 'don ve şalvārın paçası' ma'nāsını ifāde eder. *Cem'i bevādir* gelir. *Bādire-i nādire*. (II/58. s.).

bādrīs: (< F.) 'ağırşak' demektir. *Bādris* olursa 'tavan penceresi' ma'nāsını ifāde eder. Kullanılmaz. (II/58. s.).

bādrenc, bād-rengbūye: (< F.) oğul otu § melisa. Oğul otuna 'bād-rūne' denir. (II/58. s.).

bād-renk: (< F.) *ütrücce* gibi ağaç kavunu. § Hıyār nev'inden uzun, egri bir nev' nebāt ki buña "acūr" da dērler. § Sert, dikbaşı ve tēz yürüyen at § aşma şalınca § bağırsaklarda şiş, veca' peydā eden bir nev' maraz. (II/58. s.).

bādiş-fām, bādiş-kām: (< F.) *Kitābu's-sāmī fi'l-esāmī* de *bādidjenām* ve *Mü'eyyidü'l-fuṣalā* da *bādişvām*, *bādişvām* diye mervī olup cümlesinin ma'nası 'fesād-ı demden beden-i insānīde peydā ve zāhir olan kızılık' demektir ki muḳaddime-i cüzāmdır. *Tedāvī* olunmazsa cüzām 'illeti zuhūr eder. (II/58. s.).

2476 (F.) Birisi boş işlerle uğraşan bir nasipsizdir, öyle ki kininden kendisine bile düşmandır.

bād-zen, bād-zene: (< F.) yelpaze.

'Bād-bīzen, bād-bāz, bād-bīz ve ağırşak' ma'nāsına olan *bād-rīs* daḥī ba'zen 'yelpaze' ma'nāsına kullanılır. *Şu'le-i 'aşkı hevā-yı dildir efzūn eyleyen / Bād-zen bāl-i semenderdir bu āteş-ḥāneye* (Nedīm: G. 126/5); *Zene şāyān görölür bād-zene* (Mu'allim Nācī²⁴⁷⁷: Mıs. 17). (II/58. s.).

bād-ser: (< F.) mütekebbir, mütecebbir, ser-keş, muta'aşşib. Bād-serī = tecebbür, tekebbür etmek; itā'atsızlık, ser-keşlik. *Bād-senc* de 'mütekebbir, tama'-kār, efkār-ı fāsīde şāhibi' demektir. (II/59. s.).

bād-fer: (< F.) topaç ki çocuk oyuncağıdır. Ş 'İşe yaramaz adam Ş yelpaze' ma'nāsına da gelir. *Bād-efra*'ya da bakınız. (II/59. s.).

bād-fūr: (< F.) 'fi'li kavline uymayan, halka vèrdiği naşīhatle kendisi 'āmil olmayan adam, nāşih-ı ğayr-i 'āmil' demektir. (II/59. s.).

bād-gān: (< F.) gözetici, bekçi, ḥazīne-dār Ş eşvāb yaqasınıñ öñü. Kullanılmaz. (II/59. s.).

bād-gāne: (< F.) kafesli pencere, içeriden dışarı göründüğü hâlde

dışarıdan içerisi görünmeyen kafes. (II/59. s.).

bād-gīr: (< F.) 'bād-gīr' de dèrler. 'Menfes, baca' demektir. (II/59. s.).

bād-ı gīsū: (< F.) ğurūr, naḥvet-i nisvān. *Bād-ı bürüt* ricāl hakkında kullanılır. (II/59. s.).

bādīnc: (< F.) Hindistān cevizi ki oña 'nārgīl' de dèrler. 'Arabīde 'bārenc' dènir. (II/59. s.).

bādingān, bādīncān: (< F.) Türkçede taḥrīf ile 'paṭlıcan' dènilen sebze-i ma'rūfdur. *Renc-i sevdāya vèrir bādīncān*²⁴⁷⁸ / *Ḳan alur ḳanda görürse yereḳān* (Nābī²⁴⁷⁹: 1583). (II/59. s.).

bād u bīd: (< F.) 'abeş, bī-hūde, fā'idesiz, boş, mā-lā-ya'nī, saçma. Ef'āl ve aḳvāle kullanılabilir. Meşelā "bād u bīd-i ğüftār" dènildiği gibi "kār-ı bād u bīd" de dènilebilir. (II/59. s.).

bāde: (< F.) şarāb. Aşıl Türkçe ismi *süci*'dir; Çağatay lisānında şarāba 'çağır, çağır' dèrler. Lisānımızda daḥī *çaḳırkeyif* ta'bīri ma'rūfdur. Bāde-nūş, bāde-ḥār = şarāb içen. Bāde-fürüş = şarāb şatan mey-ḥāneci. *Ma'sūk ile bāde-ḥār idim ben*

2477 Yādigār-ı Nācī.

2478 Eserde: bāzincān.

2479 Hayriyye.

(Şeyh Gâlib²⁴⁸⁰: Trd. 5); Şadrın gözedip n'eyleyelim bezm-i cihânıñ / Pā-yı hum-ı meydır yerimiz bāde-perestiz (Rūhī-i Bağdādī: TB. 1/1); Keyf-i şahbā-yı hayāl-i dil-keşim bī-derd-ser / Bāde-i cān-baḥş-ı nazm-ı abdārım neşve-bār (Nazīm); Biz 'aşıq-ı āzādeyiz ammā esīr-i bādeyiz (Nef'ī: K. 15/16); Mükedderdir ser-ā-ser meşreb-i eczā-yı 'ālem hep / Şafā-yı hātır ancak bādede sāğarda kalmışdır (Rāmī Paşa); Sākī getir ol bādeyi kim dāfi'-i ğamdır (Rūhī: TB. 1/2); 'Aşk olsun o pīr-i mey-i perverde-i 'aşka / Kim bādesi şad-sāle vü sākisi civāndır (Lā²⁴⁸¹). (II/59. s.).

bād-ı hevā: (< F.) masrafsız, bedelsiz, beleş. Bād-ı hevā sirke baldan tatlıdır. ‖ Meşhūr meşeldir bunu hōd sen de bilirsin / Ez-bād-ı hevā āmed ü ber-bād-ı hevā reft²⁴⁸² (Nef'ī²⁴⁸³: Kt. 86); Dolmuşdur içi āh ile ma'müre-i dehrin / Maḥşülü benim iki gözüm bād-ı hevādır (Hākānī: G. 74/4); Hüma-yı himmetim bād-ı hevāya rağbetim yokdur / Kanā'at gūşesinde rūzigāra minnetim yokdur (Zekā'ī: G. 20/1). (II/60. s.).

bādī: (< Ar.) her şey'in evveli, ibtidası, başlangıcı: Bādī-i emirde böyle bir netice-i vaḥīme keşf ü taḥmīn olunamadığından, bādī-i nazarda yüziinde çiçek bozukluğu bulunduğunu gördüm. § Sebeb, bā'is, mūcib: "Bu sözüñüz kırgınlığa bādī oldu." mef'ülün bih şīğasıyla kullanmamalıdır. Muṭlaḳā mef'ülün ileyh şīğasıyla "kırgınlığa" demelidir. Oldu seyf-i şadr-ı 'ālī bādī-i feth-i mübīn (Surūrī: Tar. 7/17); Ol mey ki olur şayḳal-ı dil ehl-i kemāle / Nā-puḥteleriñ 'aqlına bādī-i ziyāndır (Lā²⁴⁸⁴); Ne sa'd-i Müşterī bādī vü ne naḥs-ı Zuḥal mānī' / Hākīm-i Kādiriñ şun'unda 'āciz²⁴⁸⁵ 'aql-ı Yūnānī (Nef'ī: K. 45/10); Zātınıñ kuvvet-i isti'dādı / Oldu iḥyāsına kevnin bādī (Hākānī: 104); Bize ey bād bādī-i perīşānī olursañ da / Doḳun gāhī o zülf-i tarmāra her çi bād ābād (Koca Vehbī: G. 44/6); Bādī-i zevḳ u şafāsın gerçi nāmuñ bādedir (Nef'ī: Sk. 3). (II/60. s.).

bādyān²⁴⁸⁶: (< F.) 'bādiyāne' da dēnir. 'Kuraḳ toprakda peydā olan rāziyāne' ve 'anason' demekdir. Hind sīnāmekisiniñ tohumu olup ba'zı Īrānlılarla Hindūlar bundan

2480 Hüsn ü 'Aşk.

2481 Ziya Paşa: TB. 1/1.

2482 Anlam: Boş yere geldi ve boş yere gitti.

2483 Sihām-ı Kazā.

2484 Ziya Paşa: TB. 1/1.

2485 Kāmūsta: ḥā'ir.

2486 Burhan-ı Katı: bādiyān.

bir miqdār çayıñ içine qorlar. Bu şüretle çayıñ tabī'atça olan te'sirini ta'dil etmiş olurlar. Mısır Çarşısı²⁴⁸⁷ eşnāfınca ma'rūfdur. (II/60. s.).

bādīc: (< F.) dizlik, poçur. İsti'māl olunmaz. (II/60. s.).

bādiye: (< Ar.) şahrā, çöl, ova. Bādiye-peymā = şahrāda, ovada gezip dolaşan. Bādiye-nişin = çölde oturan, bedevī. Bādiye-ğül = dünyā. 'Ālim - ki mübhamāt-ı umūr-ı insāniyyet mekşūf-ı nūr-ı nazar-ı 'irfānıdır- yine her vakit bir bādiye-peymā-yı cehāletīñ tavr-ı ma'īšetinde muhteṭfī fevā'id-i ḥaḳīkatī 'ācizāne iltikāt kaydında bulunur (Tafriẓāt ≈ Ekrem); Bulmadım bādiye-i ğamda refīk-i müşfik / Gel seniñle olalım biz yine hem-rāh göñül (Mu'allim Nācī²⁴⁸⁸: G. 23/4); Hāḳānī şaḳm²⁴⁸⁹ bādiye-i derd ü belādan / Beytü'l-Harem-i vaşlūña ěrmek ne şafādır (Hāḳānī: G. 75/5). (II/60. s.).

bādye: (< F.) bāṭiyye mu'arrebidir. Türkçede banya²⁴⁹⁰ diye telaffuz olunur. Ağzı geniş, yayvan bir nev' şu kabıdır ki ekşeriyā topraḳdan ma'mūl olunur ve tekne, kovaṭa,

gerdel maḳāmında kullanılır. (II/61. s.).

bāzıḥ: (< Ar.) 'ālī, yüce, yüksek. 'Büyükleme' ma'nāsına olan bezel fi'linden müştakdır. Ekşeriyā yüksek daḡlara ıtlāk olunur: cibāl-i bāzıḥa. (II/61. s.).

bār: (< F.) bu lafz lisān-ı Fāriside ma'ānī-i keşirede isti'māl olunur. Ma'ānī-i mezkūreniñ çoḡu lisānımızda müsta'mel olmadığından kāmilen ta'rīf ve beyānı 'abeş görüldü. Yalnız lisānımızda herhangi ma'nāya kullanılıyorsa o ma'nalar ātīde gösterildi. Bār = yük. Bār-ı girān = ağır yük, şıḳıntı. Girān-bār = mu'acciz, cān şıḳıcı. Bār-hāne = yüklük, yolcu eşyası indirilecek maḥall. Bār-keş = ḥammāl, yük taşıyan. Bār-dār = yüklü, ḥāmal. Zenān-ı bār-dār = gebe kadınlar. Ş Def'a, kere. Bār-ı evvel = birinci def'a. Her-bār = her def'a, dā'imā: O adam ne yapsın, bu māddeyi her bār merci'ne izbār ědiyor. Ş İzin, ruḡşat, müsā'ade. Bār-ı Hudā = terkibiñ aşlı Hudā-yı bār idi. 'İlim olunca muzāfün-ileyh taḳdīm kılındı. Şāḥib-i izin ya'nī 'Cenāb-ı Allāh' demekdir. Lafz-ı mezkūruñ Cenāb-ı Hāḳḳ'dan

2487 Kāmūsta kelime "çārşū" şeklinde yazılıdır. Günümüz kullanımı göz önünde bulundurularak "çarşı" şekli esas alınmıştır.

2488 Şerāre.

2489 Dīvānda: -şıfat.

2490 TDK: batya.

ğayrıya ıtlākı cā'iz degildir. Bār-gāh, bār-geh = izin maḥalli ya'nī ruḥṣat ile gidilebilecek maḥall, çadır, dīvān-ı hümāyūn der-bār serāy kapısı, bāb-ı hümāyūn-ı pādişāhī. Zenc-bār, zenk-bār = Afrika'nın taraf-ı şark-ı cenūbīsinde Madağaskar adasına karşı bir küçük imāret-i İslāmiyyedir ki vaḳtiyle 'zencī, zengī' dēnilen ve Afrika'nın bilād-ı dāhiliyyesinden getirilen esarānıñ merkez-i bey' ü sevki orası idi. O sebeble Hindūlar bu nāmı vērmişlerdir. Bu hālde cā-yı izdiḥām, zencī ğalabalığı maḳāmında kullanılmışdır ki ma'ānī-i Fārisiyyesinden biri de budur. § *Kār* lafzına terdīf edilerek kullanılır. Meşelā “kār ü bār” dēnir ki 'iş güç' dēmekdir. § 'Meyve, yemiş' ma'nāsına gelir. Bār-āver, bār-ver = meyve vērici, meyveli. Diraht-ı bār-āver = meyveli ağaç. Nihāl-i bār-ver = yemişli tāze fidān. § 'Şaçıcı, yağdırıcı' ma'nāsına bārende lafzından terḥīm edenler, vaşf-ı terkībī tarzında kullanılır. Eşk-bār, müşk-bār, gevher bār, girye bār. || *Şiddet-i rīḥ şarşar-kerdār ile ejder-i āteş-i şerir-bār mā'il-i cānib-i yemīn ve yesār olmağın* (Çelebī-zāde tārīḫi, şaḫīfe

268); *Ne dürlü cān u dilden ḫidmet étseñ hep hebā eyler / Vücūd-ı nāzenīniñ bār-ı miḫnetle düttā eyler* (Süheyli); *Çekmez evzā'-ı felek bār-ı girānıñ ol kim / Pāyını dāmenine, ḫırkasını döşe çeker* (Lā); *Lākin felege hüner gerekmez / Her bārı çeker bu bārı çekmez* (Mukāddime²⁴⁹¹); *Gezerek menhec-i bārīk-i ḫayālī her bār* (Cevdet Paşa); *Kurup bir bār-gāh-ı şun' lutf u kahrđan memzūc / Vērip azdāda āmīziş komuş nāmen anıñ diūnyā* (Nābī: K. 1/5); *Südde-i bār-gehiñ kıble-i iḳbāl-i enām / Der-i cūd u keremi bāb-ı selām-ı devlet* (Münif K. 5/17); *Bürüz-ı genc-i hafīdır bu lücce-i pür-şūr / Bu kār u bār-ı İlāhī bu ṭumṭurāk-ı zuhūr* (Nābī: Ths. 1/12); *Çekilir şey midir baḳ imdi şu bār / Bunu ben yüklenir miyim tekrār* (Oduncu Lisānından ≈ Mu'allim Nācī²⁴⁹²); *Bu kār-ḫānede bir başka kār u bārım yok / Ne varsa cümle anıñdır bir özge varım yok* (Nābī: Ths. 1/3); *Edā bilmez şaḳīlīñ kırtulup bār-ı belāsından / Söz añlar şimdi bir şūḫ-ı sebük-bār eyledim peydā* (Ḥāḳānī: G. 9/6); *Kār u bārı 'ālemiñ nevbetledir* (Lā); *O mücmel noḳṭanıñ tafşīl-i āsārın temāşā èt / Olur bir toḫm-ı kem-terden*

2491 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 25.

2492 Bulunamadı.

dıraht-ı bārver peydā (Nābī: K. 1/53);
Herkese bār-ı belā kendisiniñ varlığıdır
/ Ğām u ālāmdan āzāde bereyā-yı ‘adem
(‘Ākif Paşa: K. 5/28); İ’tikādım
böyledir ki bir nefes etseñ söner / Her
tarafdan hep şerār-ı fitne bār-ı rüzgār
(‘Ākif Paşa: K. 2/9). (II/61. s.).

barata: (< İt.) çūkadān yapılmış bir
nev’ ser-püş, başa giyilecek şey idi.
Yeñiçeri ocağınıñ ilgāsına degin bu
ser-püşüñ envā’ı kullanılırdı.
Mu’ahharan Yūnānlılara maḥşūş
olan *fes* ser-püş-ı resmī olarak qabūl
ve isti’māl edildi. *Bostāncı baratastı,*
ḥāşekī baratastı. § Kıvrık çiçekli bir
nev’ lāle, küpe gibi çiçek. (II/62. s.).

bārāc: (< F.) ‘qabāle, oba’ ma’nāsınadır.
Me’nūs degildir. (II/63. s.).

baraqa: (< Lat.) şundurma, şalaş,
tahtadan yapılma eğreti (‘āriyet)
külübe (külbe). *Gümruk baraqaşı,*
‘asker baraqaşı, rıhtımdaki polis
baraqaşı, köprübaşındaki belediyye
baraqaşı. (II/63. s.).

bārān: (< F.) yağmur. Mevsim-i bārān
= şoñbahārñ şoñları. Bārānī =
yağmurluk. *Semā-yı şahrā-yı keşif bir*
setre-i mātemi istilā etmiş, etrafı ḥazīn
bir zulmet kaplamış, derin bir sükūt
içinde bārānñ āheste āheste
sukūṭundan başka bir şey işidilmiyor

(Giryē-i Ṭabī‘at ≈ ‘Uşşākī-zāde
Ḥālid Ziyā); Bed-baht²⁴⁹³ olanñ
bāğına bir qatresi düşmez / Bārān
yerine dürr ü güher yağsa semādan
(Lā-edrī²⁴⁹⁴); Geçse üstünden eger ebr-i
şitā bārānı²⁴⁹⁵ / Kesb-i sermāye-i
ḥāşıyyet-i nīsān eyler (Cevrī: K. 29/9);
Bilinir qadr-i ‘abā mevsim-i bārān olsun
(Fāzıl); Mücerredir ki bārān mübtelā-
yı ‘id-i kurbāndır (Enderünī Vāşif: G.
35/11); Bir qatre içen çeşme-i pür-ḥün-
ı fenādan / Başın alamaz bir daha
bārān-ı belādan (Lā²⁴⁹⁶). (II/63. s.).

barbata: (< İt.) Fransızcası *parapet*’dir ki
‘qal’alarda, tabyalarda yapılan siper,
korkuluk’ demektir. Barbacane =
‘şıcak yolu, mazgal’ demektir bu da
ta’birāt-ı ‘askeriyyedendir. (II/63.
s.).

barbar²⁴⁹⁷: (< Fr.) merhametsiz, zālīm,
vaḥşī. Fransızcada bu kelime
cem’lendiği taqdīrde *aqvām-ı ğayr-i*
mütemeddine maqāmında kullanılır.
(II/63. s.).

Bārbūd²⁴⁹⁸: (< F.) Ḥusrev Pervīz’iñ
meşhūr bir sāzendesiniñ ismi.
Şīrāz’a tābi’ Cehrom qaryesi

2493 Eserde: Bī-bed.

2494 Ziya Paşa: TB. 1/4.

2495 Dīvānda: hārānı.

2496 Ziya Paşa: TB. 1/4.

2497 Barbare.

2498 Burhan-ı Katı: Bārbed.

ahālīsinden olup o zamān-ı fenn-i mūsīkīde üstād-ı yektā idi. Mūsīkī-i şarkīde meşhūr *müseccā' terkībleri* bu adam ihtirā' edip Hüsrevānī tesmiye etmiştir. *Bārbūd* lafz-ı 'āmiyānesiniñ doğrusu *bār-bed'*dir ki yukarıda 'arz edildiği vech ile 'kār' ma'nāsına olan *bār* ile 'fenā' demek olan *bed'*den mürekkebirdir. Zar ile oynanılan bir nev' kumārdır ki çift sayıları dā'imā kazanır. Kumār şer'an ve 'aklen memnū' ve maqdūh bulunmasına mebnī *bār-bed* tesmiye edilmiş. (II/63. s.).

barbunya: (< İt.) kırmızıca bir nev' ufağ balıktır ki eti ğāyetle lezīzdir. Rengi beyāza mā'il alacalı olursa 'tekīr' dērler. Ş Kabuğu kırmızılı, dānesi iri bir nev' faşulyedir ki şoñbahārda hāşıl olur. (II/63. s.).

bārec: (< F.) 'itüzümü' dēnilen nebātdır ki 'Arabīde "inebü's-şa'leb' dēnir. Bu nebātıñ yaprağı menkū' ve meshūk şūretinde "iltihāb-ı mecrā-yı bevl" ve "iltihāb-ı rahm" ve "baṭā'et-i vāz'-ı haml" ve "seyelān-ı ebyaz" gibi ba'zı emrāz için isti'māl olunur. Bunuñ tarz-ı isti'mālī ve emrāz-ı mezkūreye nef'i zamān-ı kadīmden beri eṭṭibā 'inde ma'lūmdur. (II/64. s.).

barça: (< İt.) ıstīlāhāt-ı kadīme-i bahriyyedendir. Eski zamānda büyük cenk şandallarına ıtlāk olunurdu. Vaktiyle 'Arablarda *bārice* tarzında ta'rīb ve isti'māl etmişlerdir. (II/64. s.).

bāriha: (< Ar.) 'evvelki gece' ya'nī 'dünkü günüñ gēcesi' demektir. Kullanılmaz. (II/64. s.).

bārid: (< Ar.) şoğuk. Ma'nā-yı haḳīkī ve mecāzīde isti'māl olunur. Mā-yı bārid = şoğuk şu. Tavr-ı bārid = şoğuk, çirkīn davranış; şaḳīl mu'āmele ve hareket. Eṭvār-ı bāride = o yolda mu'āmeleler, davranışlar. *Bu peyām-ı bārid mesāmi'-i erbāb-ı ihtilāfa vārid olduğda (Ravzatü'l-kāmilīn); Evrākı düşüp yerlere kalmış yine 'üryān / Eşcārda manzūrum olan manzara bārid (Şafā); Söz arasında şatar bārid ü hār / Şanur ammā ki esāmi-i diyār (Nābī²⁴⁹⁹: 1573). (II/64. s.).*

bārdān: (< F.) heybe, hūrc, çuvāl gibi içine eşyā konulan nesneler Ş 'kadeh, şurāhī, içine şu konulan kap' demektir ki Türkçede taḥrīf ile 'bardak' dēnir. (II/64. s.).

bār-ı dil: (< F.) 'göñül yükü' ya'nī 'ğam, keder, elem, ğuşsa'

ma'nāsında nazımda kullanılır.
(II/64. s.).

barde: (< İt.) varilci, kovacı keseri, bir
nev' degirmi küstere. (II/64. s.).

bāriz: (< Ar.) 'zuhūr eden, doğan;
zāhir, āşikār' ma'nāsınadır: *zamīr-i*
bāriz, emr-i bāriz. (II/64. s.).

bārsā: (< F.) 'bir işiñ ibtidāsı,
başlangıcı' demektir. Hîç
kullanılmaz. (II/64. s.).

barsama: (< Ru.) *civānperçemi* gibi bir
nev' nebâtdır. Limon yaprağı gibi
rāyiḥa-i laṭīfesi vardır. Edviye
nev'indendir ki 'koşta marsama' de
dérler. Barsam = trahonya²⁵⁰⁰
nev'inden bir ufağ balıktır ki
ğāyetle şiddetli vurur. Buña 'varsan'
da dérler. (II/64. s.).

bār-senc: (< F.) 'yük tartıcı'
ma'nāsınadır ki 'terāziniñ kefesine
konulan ve kañtārıñ koluna aşıl
dirhem' demektir. (II/65. s.).

bāriz: (< Ar.) henüz ecnāsı zuhūr
etmeksizin sürmeye başlayan nebāt,
tohumuñ ilk çimlenmesi. (II/65. s.).

bārī': (< Ar.) güzel, evşāf-ı cemīle ve
meziyyāt-ı mübecceleyi nefsinde
cem' ile aḳranına fā'ik ve ser-bülend
olan: *nīhrīr-i bārī', edīb-i bārī', üstāz-ı*
bārī', recül-i bārī'. (II/65. s.).

bāriḳa: (< Ar.) şimşek parıltısı, parıltı.
'Arabīde kılıçlara ıtlāk olunur.
'Ebḫireniñ şiddetli teşādümünden
hāşıl olan şu'le-i nār' ya'nī 'şimşek'
ma'nāsını ifāde eden *berḳ*'den
müştakdır. 'Bāriḳ' dēnilirse 'şimşekli
buluṭ' ma'nāsına gelir. *Bāriḳa-i*
ḥaḳīḳat müşādeme-i efkārdan çıkar
(Kemāl); *Cevher-i fikr-i insānī -ki*
cihān-ı dāniş ve bīnişe bir şeb-çerāğ-ı
raḥmānīdir- taşarrufāt-ı ḥayālīyyesinde
hadd kabūl etmez bir şu'le-i cevṵale-i
perde-ber-endāz. Bir bāriḳa-i ḥāriḳa-i
müşkilāt-güdāz iken (Taḳrīzāt ≈
Ekrem); Hiddet-i bāriḳa-i pertev-i pür-
nūrundan / Düşe tā çāh-ı 'amīḳ-i
'ademe zulmet-i şām (Nef'ī: K. 50/11);
Eylediñ bāriḳa-i tiğ-ı şerer-bār-ı güle /
Mülk-i pehnā-yı pür-āşūb-ı 'Asīr'i
teshīr (İsmā'īl Paşa-zāde Ḥaḳḳı: K.
5/3). (II/65. s.).

barḳa²⁵⁰¹: (< İt.) filika, kayık, şandal.
Barḳacı = 'gemici, şandalcı'
demektir. (II/65. s.).

bārik: (< F.) 'daḳīḳ, ince' ma'nāsınadır.
Yine bu ma'nāda *bārik*'iñ muḥaffefi
olup nazımda isti'māli cā'izdir.
(II/65. s.).

bāreka'llāh: (< Ar.) 'mübārek ola,
hayır ve bereketli olsun' hükmünde

2500 TDK: trakonya.

2501 Barque.

bir tertīb-i istiḥsānīdir. Ekşeriyā du‘ā, taḥsīn maḳāmında ve nazımda irād olunur: *Bāreka’llāh zihī bezl-i seḥā kim her dem / Kef-i cūdı telef-i ḥāşıl-ı ‘ummān eyler* (Cevrî: K. 29/33); *Bāreka’llāh zihī ‘atıfet-i Rabbānī / Ki şeh-i ‘āleme olmuş ezelî erzānī* (Nef’î: K. 4/1); *Bāreka’llāh güzelim lutfuḥna şāyān etdiñ* (Vāşif: Ms. 226/6); *Ten-i gül-reng-i gülşen, erğuvānī nīm-ten gülşen / Hezārān bāreka’llāh gülşen-ender-gülşen olduñ sen* (Mu‘allim Nācî: G. 35/3); *Bāreka’llāh zihī kevkebe-i ‘ālū’l-‘āl* (Lā²⁵⁰²); *Ey ḥāme hezār bāreka’llāh / Olduñ cezebāt-ı Ḥüsn’e āgāh* (Şeyḥ Ğālib²⁵⁰³: 472); *Bāreka’llāh ey mu‘allā bāb-ı meşhūr-ı cihān / Şāneka’llāh ey mücellā ṭāḳ-ı gerdün-āsītān* (II/65. s.).

bār-gāh, bār-geh: (< F.) ḥayme-i selāṭīn. Türkçede 'çadır, otağ' dendir. 'Ruḥşat, izin ile girilecek büyük maḥall, konak, serāy' demektir. *Şükr kim bir bār-gāh-ı lutfā kıldım intisāb / Kim olur ḥāk-i derinden baḥt u devlet behre-yāb* (Nef’î: K. 55/1); *Emānī-i dili ol bār-gehden eyle ṭaleb / Ki ‘arş-ı a‘zam eder andan iktisāb-ı su‘ūd* (Sābit: K. 2/20); *Bār-gāh-ı rif‘at-*

i iclālīne yetmez yine / Perde-i seb‘-i şidād olsa mestāḥ-ı sāye-bān (Lā²⁵⁰⁴); *Gerdün ayağı tozuna eylerdi ser-fürū / Dünyāya ḥāk-i bār-gehi secde-gāh idi* (Bāḳî: Ms. 1/2). (II/66. s.).

bārgîr: (< F.) beygir, igdiş at. *Fers* gibi muṭlaḳā 'ḥayvān, at' demektir. Binekde, yükde arabada kullanılır. *Degirmen bārgîri, araba bārgîri, sürücü bārgîri, top bārgîri*. Bārgîrci = yolcuya ücretle ḥayvān veren, sürücü. (II/66. s.).

barlarm²⁵⁰⁵: (< Ru.) 'işḳarmos azmanı' dēnilen *mezid*²⁵⁰⁶ balığına müşābih bir nev’ irice balık. (II/66. s.).

bār-nāme: (< F.) gümrük ıstılāḥātındandır. 'Eşyā, yük puşulası' demektir. Ş Lisān-ı Fārisīde ma‘ānī-i ātīde kullanılır. 1. Ḥuzūr-ı ḥükümdāriyye duḥūl için şādır olan irāde ve müsā‘ade. 2. Ḥaşmet ve dārāt, faḥr ve mübāḥāt. 3. Güzel laḳab, şīrīn ve zarīf isim. 4. Kibir ve ğurūr. 5. Medḥ ve senā. Fārisīde *baş-nāme* de bu ma‘nālarını ifāde eder. Türkçede bu ma‘nālarda aṣlā kullanılmaz. (II/66. s.).

2502 Ziya Paşa ≈ Zafer-nāme: 1.

2503 Hüsn ü ‘Aşk.

2504 Ziya Paşa: K. 1/27.

2505 TDK: barlam.

2506 TDK: mezigit.

bārende: (< F.) *bārīden* maşdarından 'yağıcı, yağdırıcı' ma'nāsına ism-i fā'ildir. (II/66. s.).

bārū: (< F.) sedd, siper, hisār burcu, istihkām, qal'a duvārı, t̄abyanīn gezinti yeri. § *Parapet* gibi şundurma, qorquluk § Fārisīde 'melce', penāh' ma'nāsına da kullanılır. *Beyān-ı evşāf-ı bī-pāyānı hāric-i dā'ire-i imkān olan şehir-i qadīm ve belki iklīm-i 'azīm İstanbul'un sūr-ı meşhūru binā ve burc, bārūları inşā olunalı* (Çelebi-zāde Tārīhi, şaḥīfe 269.); *Tā ki bu künbed-i²⁵⁰⁷ nūh-bārūda / Zıll-ı 'adlinde olam āsūde* (Hāḳānī: 202); *Vērdi bārū-yı hışna zīnet ü fer / 'Alem-i mevce-dār-ı şān u zafer* (Dāstān u Zāfer ≈ 'İşmet); *Ceyş-i gāmdan qanda ētsün ilticā ehl-i niyāz / Qal'a-ı himmetde Nābī burc u bārū qalmamış* (Nābī: G. 353/5). (II/66. s.).

bārūd: (< F.) barut. Barut-hāne = barut yapılan maḥall-i resmī. Güherçileniñ keşfi ile şānāyī'-i nāriyyede isti'mālī şerefi Çinlilere 'ā'iddir. Barutuñ i'mālīyle netāyic-i ṭabī'yyesinden olan kuvve-i remiyyeden istifāde cihetini düşünüp bulanlar 'Arablardır. Meşāhīr-i vūzerā-yı 'Osmāniyyeden

Aḥmed Vefīḳ Paşa merḥūm *Leḥçe-i 'Osmānī*²⁵⁰⁸'de bu lafzıñ Yūnānīden me'hūz olup hem ta'rib edilmiş olduğunu gösteriyor ve hem aşlı *güherçile*'dir diyor. Burhān-ı Kāṭı'²⁵⁰⁹'da *barut* 'güherçile' ma'nāsına Sūryānīdir deniliyor. Paşa merḥūmun Kātib Çelebi'niñ *Taḳvīmü't-tevārīḥ*'indeki rivāyete istinād ētdiği añlaşıyorsa da Mu'allim Nācī²⁵¹⁰ merḥūmuñ dēdiği gibi o rivāyet muḥtāc-ı tedkīḳ olsa gerekdir. 'Āḳıbet hevācis-i nef sāniyye *bārut-hāne-i dimāğına bu gūne fitil-endāz-ı vesāvis-i şeyṭāniyye oldu ki* (Şefīḳ-nāme); *Bārūd-ı rū-siyāh yakıp yıkdı hānemi / Döndürdü çarḥ-ı ḥātırıma āşiyānemi* (Nābī: G. 846/1); *Düşmanān hışna kapanmışdı kapısın bergidip / Dūd-ı bārūd içre²⁵¹¹ görmezdi biri birin yedip* (Surūrī: Tar. 7/55); *Bārūta şitāb ēderdi āhū / Ağız otuna gelirdi tihū* (Şeyḥ Ğālib: 1368). (II/66. s.).

barometre: (< Fr.) aşlı Yūnānīdir. 'Mīzānū'l-hevā, mīḳyāsū'l-hevā' demekdir. Taḥavvūlāt-ı cevviyyeyi

2507 Kāmūsta: Tā bir qal'a-ı.

2508 175. s.

2509 92. s.

2510 146. s.

2511 Kāmūsta: ile.

gösteren bir âlet-i fenniyyedir.
(II/67. s.).

baron: (< Fr.) Avrupa zâdegânına
maḥşûş bir nev' 'unvân-ı âşâlet.
(II/67. s.).

bâre: (< F.) *bâr* gibi 'kerre, def'a'
ma'nâsına lisânımızda daḥî
kullanılır. Meşelâ, dü-bâra = 'iki
kere' demek ise de Türkçede 'hîle,
hud'a' gibi bir ma'nâyı ifâde eder.
Dü-bâracı = 'hîle-kâr, hud'acı'
demekdir. § 'Döst, muḥibb, sevicî'
ma'nâsına da gelir. Türkçede bu
ma'nâda pâ-yı Fârisî ile zebân-
zeddir. Meşelâ *zen-pâre* gibi. §
Fârisîde kullanıldığı gibi 'hak, tarz,
silâh' gibi ma'nâlarda aṣlâ isti'mâl
olunmaz. (II/67. s.).

Bârî: (< Ar.) Cenâb-ı Hâḫḫ, Tañrı: 'avn-
i Bârî, feyz-i Bârî, lutf-ı Bârî. § 'Ağaç
yonucu, yontucu' ma'nâsına da
gelir. Lâkin lisânımızda o ma'nâda
aṣlâ isti'mâl olunmaz. *Zihî Bârî ki
ni'met-hâne-i*²⁵¹² *şun'unda halk eyler /*
*Hezârân dil-ber-i mevzûn hezârân
duḡter-i ḥasnâ* (Nâbî: K. 1/16); *Yâ
kaṭre kaṭre şebnem yâ kıṭ'a kıṭ'a elmâs /*
*Yâ 'aks-i mihr-i tâbân yâ nûr-ı feyz-i
Bârî* (Lâ²⁵¹³); *Dilim beyt-i ma'ânîdir*

*midâdım*²⁵¹⁴ *ḥâmede gūyâ / Zülâl-i feyz-
i Bârî'dir aḫar zer-nāv-dân üzre*
(Lâ²⁵¹⁵); *Oldu Bârî'den meded aldık
'Arîşi bu sene* (Surûrî: Tar. 7/49).
(II/67. s.).

bârî: (< F.) ḥâşılı, hülâşa, hîç olmazsa
gibi bir ma'nâyı müfîd edât-ı
iktifâdır ki muṭlakâ taḫlîl, inḫişâr
mevḫi'lerinde îrâd olunur. *Goncesin
söyle şabâya eylesin bârî saña / Reng-i
gül den câme, bû-yı yâsemenden pîre hen
(Nedîm: Ms. 11/3); 'Uḫbâya yarar bir
işimiz yok ise bârî / Âzâde-dil-i şâ'ibe-i
zerḫ ü riyâyız* (Lâ²⁵¹⁶); *Bârî birkaç gün
ḥuzûr-ı ḳalb ile dünyâyâ bak* (Bâkî: G.
239/3); *'Âḳif-i zârîñ lisânen şormaz
iseñ ḫâlini / Bir nigâh-ı lutf ile bârî
su'âl etmez misin* ('Âḳif Paşa: G.
13/6)? (II/67. s.).

bârîk: (< F.) nâzik, daḫîḳ, ince.
Mâddiyyât ve ma'neviyyâtta
isti'mâl olunur. *Rişte-i bârîk, fikr-i
bârîk, ḫayâl-i bârîk*. Bârîk-bîn = ince
görücü, gören. Bârîk-ter = 'eñ, pek
ince' demektir. Fârisîde 'bârik' de
denilir. Çâgatây lisânında muḳâbili
içke'dir. Gezerek *menhec-i bârîk-i ḫayâlî
her bâr / Tutarım Tûr-ı tecellî-i
ma'ânîde ḳarâr* (Cevdet Paşa); *Daha*

2512 Kâmûsta: lu'bet-hâne-i.

2513 Ziya Paşa: G. 46/10.

2514 Eserde: müdâm.

2515 Ziya Paşa: K. 2/54.

2516 Ziya Paşa: : TB. 1/11.

geçen aya dek bir hilāl idi bārīk / Bugün
şabāh ile gördüm ki āftāb olmuş
(Nedīm: G. 51/4); Bārīk-bīn olanlar
èder kâşlarıñ hayāl / Dendānıñ
taşavvur èder tab'-ı hurde-dan (Bākī:
K. 1/32); 'Aynek-i şems ü kamerle Zāl-
i gerdūn görmedi / Fikr-i bārīkiñ gibi
müşkil-güzār-ı rûzgār ('Ākif Paşa: K.
2/23). (II/68. s.).

bāz: (< F.) 'doğan' dēnilen şikārī kuş.
Şāhbāz = šāhīn. Bāz-ı sefid = beyāz
doğan, çağır renkli doğan ki
Türkçede 'toyğun' dērler. Ş
Kināyeten güneşe ıtlāk olunur. Bāz-
dār, bāz-kār = 'doğancı, avcı'
dēmekdir. Bāz-ı bālā-pervāz =
'yüksek uçan doğan' dēmekdir ki
kināyeten iktidārī hāricinde şeylere
karışan yāhūd öyle işleri görmek
iddi'asında olunan şarlatanlar
hakkında īrād olunur. Eyler tezervi
pençe-i ğadrında bāz-ı ār (Lā-edrī²⁵¹⁷).
Ş 'Açık' ma'nāsını ifāde èder ve
lisānımızda dahī kullanılır. Her
gedāya dergeh-i ümmīdi bāz ètmek
neden (Şeyh Ġālib: Mūs. 7/4);
Deheniñ eyleme şaşkın gibi bāz
(Vehbī²⁵¹⁸: 291). Ş Bāzīden
maşdarından ism-i fā'il olan bāzende

gibi 'oynayıcı' ma'nāsınadır. Meşelā
kumār-bāz, hoşka-bāz, āteş-bāz, dil-bāz,
cān-bāz gibi. Birinci ma'nāda
Āraplar da kullanırlar. Hattā bu
lafzı ebvāz, bīzān diye
cem'lendirirler. Temīme-i girībān-ı
şecā'atimiz olan kīse-i fişenkler ve
içindeki gürühe-i üsrübiyye erbāb-ı
neşve bezminde mūsikār-ı meclis-efrūz
mühre-i hoşka-bāzān-ı dīde-düz
olmadan ğayrı daha ne işe yarar (Şefīk-
nāme); Hem-rāh olamaz aınla yārān /
Şehbāz ile sa've olmaz akrān (Lā²⁵¹⁹);
Yümn-i inşāfīñla şahrāda yürür āhū vü
şīr / Feyz-i 'adliñle tutar bāz ile güncişk
āşiyān (Üsküdārī Hakkı: K. 6/49);
Biñ hafv ile çeşm-i cānı bāz èt / Encām-ı
belādan ihtirāz èt (Şeyh Ġālib: Trd.
1/3); Kabza-i tīğa edip şemşīr-i bāzān
vaz'ıyyed / Farṭ-ı rişkinden felekde vèrdi
merrīhu'l-ḥased (Surūrī: Tar. 7/46).
(II/ 68. s.).

bāzār, pāzār²⁵²⁰: (< F.) çārşū, çarşı
emti'a ve eşyā şatanlarıñ ictimā'-
gāhı, alım satım, alışveriş yeri. At
pazarı, balık pazarı, bāt pazarı, çiçek
pazarı, tavuk pazarı, ırğat pazarı.
Muḥāverātta pā-yı Fārīsī ile telaffuz
olunur. Bāzārda kālā-yı ma'ārif satılır

2517 Ziya Paşa: TCB. 1/4.

2518 Lutfiyye.

2519 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 6.

2520 Mezkur; madde başı olmadığı diğer yerlerde, TDK kurallarına uygun
şekliyle yazılmıştır.

mi (Vāşıf: G. 124/9); *Meh-i şeb-gird-i 'ālem 'arız-ı dil-dāra beñzer mi / Nigār-ı pāk-dāmen şāhid-i bāzāra beñzer mi* (Nedīm); *Zarūrīdir bütün bey' ü şirā-yı²⁵²¹ kişver²⁵²²-i icād²⁵²³ / Bu bāzār-ı fenāda şart-ı icāb u kabūl olmaz* ('Avnī: G. 154/5). Ş Bāzār = Hıristiyanların meşgūliyyeti terk ettikleri gün ki 'Arabīsi *yevmü'l-eḥad*'dır. Pāzār-ertesı = haftanın ikinci günü ki 'Arabīde *'yevmü'l-işneyn*' dērler. Ş Müsāveme ya'nī satıcı ile alıcı arasındaki mu'āmele, aḥz u i'tā, alışveriş. Meşelā: *pazarlık, pazarlık uymadı, pazar ola*. Pāzār kesmek = kaṭ'-ı fiyāt etmek. İçinden pāzārlıklı = 'küruntulu, kīn-dār' demektir. *Hep çekilsinler bu bāzārı görüp ehl-i ma'āş / Ġālib-i miḥnet-keşin destinde kalsın ol kumāş* (Palaslı Ġālib: Müs. 7/6); *Terāzū-yı teḳābiül vaż ' edüib bāzār-ı imkāna / Nakīzeyne tevāfuḳla teḫālūf eylemiş ilkā* (Nābī:K. 1/30); *Ne cem'-i şervet-i dünyā ne kesb-i rāḥat-ı 'uḳbā / Bu bāzār-ı fenāda 'Ākifā hüsrāndan feryād* ('Ākif Paşa: G. 2/7); *Sensin ol sermāye-i bāzār-ı sevḳ²⁵²⁴-ı ehl-i 'aşḳ / Düşdü feyziñle kesāda*

cevher-i nāmūs u neng (Nef'ī: Sk. 1). (II/69. s.).

bāzārgān, bāzergān: (< F.) ikincisi ve zebān-zedi diğerinden muḥaffefdir. 'Tācir, şarrāf, alışveriş ile meşgūl adam' ma'nāsınadır. Bāzārgānī = tācirlik. Yahūdīleriñ evvelden beri umūr-ı ticāriyye ile müştāḡil olmaları ḥasebiyle beyne'l-'avām *bezirgān* ta'bīri efrād-ı Müsevīyyeye maḥşūş bir 'unvān olmak üzere taḳarrür ve ta'ammüm etmiştir. Muḥāverātda kesr-i zā ile telaffuz olunur. (II/69. s.).

bāz-pīḳ, bāzen-pīḳ: (< F.) kurma yāḥūd aşma şalıncaḳ. Bayramlarda çocuklarıñ toplandıkları mahallerde ya'nī 'id-gāhlarda kurulan taḫtadan ma'mūl şalıncaḳıñ küçüğüne de büyüğüne de ıtlāk olunur. Ş Beşiḡiñ koluna, şalıncaḳıñ ipine taḳılan boncuḳ. Me'nūs degildir. (II/70. s.).

bāz-dār: (< F.) 'doḡancı, kuşçu' demektir. Kuşçubaşıya da ıtlāk olunur ki pādişāhlarıñ şikārı kuşlarını besleyip gözleyen kimsedir. Vakıtle devlet-i 'Osmāniyyede bu ḥidmete me'mūr olan zātlara 'çaḳırcıbaşı' denilirdi. El-yevm *kuşçubaşı* 'unvān-ı resmīsi mu'teberdir. Ş Fārisīde mānī', ā'ik

2521 Kāmūsta: şīrası.

2522 Kāmūsta: sūk.

2523 Kāmūsta: icādın.

2524 Dīvānda: şevk.

ya'nî alıkoayan, men' eden, geri bırakıcı. § 'Ekinci, çiftçi' ma'nalarına da gelir. Lisânımızda yalnız ma'nâyı üläda nâdiren isti'mâl olunmuştur. Fâriside yine bu ma'nalarda *bâz-yâr* da kullanılır. (II/70. s.). (II/70. s.).

bâzgüşâ: (< F.) 'kuvve-i mümeyyize-i insâniyye' demektir ki insân fenâyı, kötüyü, yeniyi, eskiyi, hayır ve şerri, nef' ve zararı o kuvvet ile tefriğ ve temyîz eder. Türkçede me'nûs degildir. (II/70. s.).

bâz-gün, bâz-güne: (< F.) 'ma'kûs, ters, baş aşağı, içi dışarı' demektir. § 'Menhûs, meş'ûm, yümnsüz, uğursuz' ma'nasını da ifâde eder: *baht-ı bâz-gün*. Bu ma'nâda *vâjgün* ziyâde isti'mâl olunur. 'Bâş-güne' de dèrler. *Mûy-tâbân-ı bâz-gün-ı reftârîñ ise şâkirdân-ı nâ-demîde müyları* (Şefîk-nâme); *Bağ câm-ı şarâb-ı lâle-güne / Şer-pûş-ı ğam oldu bâz-güne* (Riyâzî). (II/70. s.).

bâzile: (< Ar.) mâl kısmından 'şey-i yesîr'e dènir; mâl-i cüz'î. § 'Yalnız deriyi yarıp içeri te'sîr etmeyen baş yarığı' ma'nalarına gelir. § İştlâhât-ı tıbbiyyece sivri ucu hâricde olmak üzere bir boru derûnuna geçirilmiş şaplı bir mîldir. İş-bu âletle dâhil-i

bedende müterâkim mâyi'ât ve sâ'ireniñ ihrâcı 'ameliyyâtı icrâ edilir. (II/70. s.).

bâz-mân: (< F.) 'tevaḳḳuf, eglenme, oyalanma, durma' ma'nâsınadır § 'Tevaḳḳuf et, dur' ma'nâsına da fi'l-i emir dâhî olur. Kullanılmaz. (II/70. s.).

bâzmânde: (< F.) geri kalmış, tevaḳḳuf etmiş: *seyyâh-ı bâzmânde, süvâr-ı bâzmânde*. (II/70. s.).

bâzende: (< F.) oynayıcı, oynayan. Bâzende-zebân = geveze, boşboğaz, ihtiyâr. Zen-i bâzende-zebân = 'kocağarı, bunağ kadın' demektir. (II/70. s.).

bâzû: (< F.) kol. Bâzû-yı zôr-âver = dayanaklı, kuvvetli kol. Bâzû-yı sîmîn = gümüş gibi beyâz kol. Bâzû-dirâz = 'kolu uzun' ya'nî 'muḳtedir, zôrlu, kahramân' demektir. *Taḳdîr-i Hudâ kuvvet-i bâzû ile dönmez* (Lâ-edrî); *Ben mi sâķî olayım bezme dururken sevdiğim / Böyle sîmîn sağlar billûr bâzûlarla sen* (Nedîm: G. 103/4); *Qalem bir Kahramân-ı saht-bâzûdur zamânımda / Ki te'yîd-i hayâlimle olur endîşe maḳhûru* (Nef'î: K. 35/37); *Bîjen-veş olursam da esîr-i çeh-i ğam / Minnet-keş-i bâzû-yı Nerîmân olmam* ('Âzim); *Zôr-ı bâzû-yı*

każā şaff-ı şiken-i düşmen-gır (Hak̄kī: K. 5/15); *Olsun hulūş ile kapıña bende olmayan*²⁵²⁵ / *Bāzū-yı iktidārı benim kuvvetim gibi* (Cüce Lisānından ≈ Nābī: Kt. 7/4); *Çile-i sahtın çeker her dem kemān ebrularıñ / Āferīn erbāb-ı ‘aşkıñ kuvvet-i bāzūsuna* (Fıtnat Hanım); *Bāzū-yı laṭīfī şāh-ı sīmīn / Gūyā ki zamīri*²⁵²⁶ *berg-i nesrīn* (Şeyh Gālib: 425). (II/71. s.).

bazen: (< Fr.) şāl dokuması gibi verevine nesec olunmuş pamuk kumāş, bez. Bu kumāşın tüylüsü de olur, tüysüzü de olur. (II/71. s.).

bāzū-bend: (< F.) kola bağlanan ta‘vīz, nüsha ki Türkçede taḥrīf ile 'pāzvānd' denilir. Şanki vaz‘ etmiş idi *baht-ı bülend / Mehçe-i hüсне*²⁵²⁷ *gümüş bāzū-bend* (Hākānī: 322); *Zanbağın goncesidir bāğa gümüş bāzū-bend* (Bākī: K. 18/20). (II/71. s.).

bāzī: (< Ar., < F.) 'doğan' denilen şikārī kuş. Aşlı Fārisīdir. ‘Arabīde bāz daḥī ‘aynı ma’nāda kullanılır. Çiftçi eline düşmüş doğan meşeliniñ Fārisīsi olan *bāzī vü rūstā ta‘bīriyle kendüsünüñ* (Ravzatü’l-kāmilīn). (II/71. s.).

bāzī: (< F.) lehv ve lu‘b, eglence, oyun. *Az olursa felegiñ kārı dērim / Bāzī-i*

ṭālī’imiñ zārı dērim (Kemāl Paşa-zāde Sa‘īd). (II/71. s.).

bāzīçe: (< F.) oyuncak: *bāzīçe-i şıbyān*. Ş Lu‘b, oyun: *Hakīm -ki mu’dilāt-ı mesā’il-i hikmet münḥal-i nāḥūn-ı itkānıdır- yine her vakit ber-hevā-perest şabāvetiñ bāzīçe-i hayālinde müstetir kavā’id-i hikmeti mütehālikāne istirāk mecbūriyyetine düşer* (Takrīzāt ≈ Ekrem); *Bāzīçe-i başıramdır emvāc / Mağlūb-ı metānetimdir efvāc* (Mu‘allim Nācī²⁵²⁸: 20); *Nice bāzīçesi var dünyānıñ* (Lā); *Eyvāh bu bāzīçede bizler yine yandık* (Lā²⁵²⁹); *Bāzīçe-i dest-i kaderiñdir bu ‘avālim* (Şafā); *Dil-āverler oyunlar oynadı küffāra ol gün kim / Gören bāzīçe-i taḥdīriñ oldu deng ü hayrānı* (Bākī: K. 14/19). (II/71. s.).

bāzī-ḥāne, bāzī-kede: (< F.) dārü’l-lu‘b, eglence, oyun mahallī. Théâtre maḳāmında *bāzī-ḥāne* lafzı kabūl ve isti‘māl olunamaz mı? (II/72. s.).

bāzīre: (< F.) 'géceniñ gerek evvelinden ve gerek āḥirinden bir kısmı' demektir. Bāzīre-i nuḥustīn = yatsı vakti. Bāzīre-i pesīn = nişfü’l-leyleden soñrası, şabāḥa karşı olan zamān. (II/72. s.).

2525 Kāmūsta: olmayanıñ.

2526 Eserde: ḥamīri.

2527 Eserde: ‘aşka.

2528 Āteş-pāre, Telātum.

2529 Ziya Paşa: TB. 1/10.

bāzī-ger: (< F.) rakḳāş ve rakḳāşe, köçek, oyuncu. Bāzī-gerī = köçeklik, oyunculuḳ. (II/72. s.).

bāzī-gūş: (< F.) şūḥ meşreb, şen, laṭīfeci, meclis-ārā adam. *Oynadır 'uşşāḳını etfāl-i bāzī-gūşlar* (Koca Rāḡıp: G. 45/7). (II/72. s.).

bāz: (< F.) *bāc* gibi 'ḥarāc, cizye, gümrük' ma'nāsınadır. § 'Omuz, kol, kulaç' ma'nāsına da gelir. § 'Allāme nām-dār Firdevsi'niñ maskaṭ-ı re'sidir ki Ṭūs kazāsi muzāfātından bir karyedir. Me'nūs degildir. (II/72. s.).

bāj-bān, bāj-dār: (< F.) 'ḥarāccı, kolcu, gümrükçü' demektir. Birincisi 'gümrük akçesi hıfzına maḥşuş ḳuṭu' ma'nāsına da gelir. Türkçede kullanılmaz. (II/72. s.).

bāj-güne: (< F.) *vājgüne* gibi 'ma'kūs, menḥūs, ḥayırsız, uğursuz' demektir. (II/72. s.).

bājen: (< F.) Türkçede 'kösem' ve 'kösemen' denilen ve 'boyunlarına çingıraḳ taḳılı olduḡu hālde sürülerin önünde giden ḳoç veyāḥūd keçi tekesi' demektir. (II/72. s.).

be's: (< Ar.) 'azāb, şiddet-i faḳr u fāḳadan bed-hāl olmak' ve 'cenkde şiddetle ḥareketde bulunmak'

ma'nāsınadır. Lisānımızda 'zarar, maḥzūr, ḥavf, fenālḳ' ma'nalarında kullanılır. Lā-be's-bih = 'onda zarar, 'azāb, fenālḳ yok' demektir. *Ne be's var, ḥiçbir be's yok.* § 'Azāb, şiddet: *imān-ı be's.* ‖ *Ḳuvve-i temyīziyyesine i'timād eylediḡim bir iki arkadaşım bu ismi begendi. Begenmeyenler de olabilir. Lākin be's yok. Begenilmeyen keşke eşerlerimin yalnız 'unvānları olaydı* (*Mensiyyāt* ≈ İsmā'īl Şafā). (II/72. s.).

be'sā: (< Ar.) 'āfet, dāhiye, beliyye' demektir. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (II/73. s.).

bāsbūs: (< F.) 'merzengūş, merzencūş' denilen nebātın ism-i dīgeridir ki lisānımızda taḥrīf ile 'mercānköşḳ' denir. Bu nebātın aşıl Türkçe ismi 'şıçankulaḡı'dır. (II/73. s.).

bastarda²⁵³⁰: (< İt.) eski 'Oşmānlı donanması ıştırāḥātındandır. Firkete gibi ḥafīf bir nev' gemi idi ki *çekdire*'niñ büyüḡü ve *ḳadırga*'nın küçüḡü 'addolunur ve sancaḳbeyi gemisi i'tibār edilirdi. Zebān-zedi *baştarda*'dır. (II/73. s.).

bāstān: (< F.) 'ḳadīm, māzī, geçmiş, eski' ma'nāsınadır. § Aḥvāl-i māziyyeyi ḥāvī olması

2530 TDK: baştarda.

münāsebetiyle 'tārīḥ' ma'nāsına da kullanılır. Bāstān-nāme = bir Fārisī tārīḥ-i kādīmi. § Köhneligi ḥasebiyle kināyeten dünyāya ıtlāk olunur: *bāstān-ı bī-bekā. ‖ Bir güzzer-gāh-ı muvaqqitdir cihān insānlara / Olmamış bir kimse olmaz pās-bān-ı bāstān.* (II/73. s.).

bāsterek: (< F.) 'alacaḳarḡa' denilen kuş. 'Bāsterek' de dērler. (II/73. s.).

bastun: (< İt.) 'aşā, degnek çubuk. İştīlāḥāt-ı bahriyyece 'gemilerin başında civadradan ileriye sürülen çubuk' demektir. § istinād edilen 'aşā ve degnek ma'nāsında kullanıldığına bakıp da bunun aşlını *pā-yı sūtūn zannedenlerin muṭāla'āti vāḥīdir. Fīl dişi baston, ağaç baston. ‖ Elde baston, gözde gözlük, başda al renginde fes* (Zārī). (II/73. s.).

bāstī: (< F.) 'acz, tezellül, düşkünlük: *derd-i bāstī, ḥāl-i bāstī.* Kullanılmaz. (II/73. s.).

bāsrüm²⁵³¹: (< F.) nadas edilmiş, sürülmüş tarla. Kullanılmaz. (II/73. s.).

bāsre²⁵³²: (< F.) 'ekin' demektir. 'Arabīde *bāsire* turş-rū gibi 'ekşi yüzlü' ma'nāsınadır. (II/73. s.).

bāsiṭ: (< Ar.) baş edici, yayıcı, yayan. § 'Dilediginiñ rızḳını tevsi' edici' ma'nāsında şıfāt-ı İlāhiyyedendir. § 'Mer'āya uzak şu menba'ı, şu' ma'nāsına da gelir. Ḥattā 'uzak yer' maḳāmında 'bāsiṭe' dērler. § İştīlāḥāt-ı tıbbiyyece 'fi'lini icrā için vāz'ıyyet-i aşliyyesinden çıkan kıṭ'a-i bedeniyyeyi şekl-i aşlisine yakın, faḳaṭ biraz yaygın ḥāle getiren 'adale ya'nī kıṭ'a-i laḥm' demektir. *Zihī Bāsiṭ ki çekmiş kā'ināta sufre-i na'mā*²⁵³³ (Nābī: K. 1/20). (II/73. s.).

bāsıḳ: (< Ar.) dallı, budaḳlı ulu şarı ḥurmā ağacı, şarı ḥurmā ki ḡāyetle latīf olur. Bağdād civārında bir maḥalliñ ismi. § *Bāsıḳa* olursa 'şāfī, parlak bulut' yāḥūd 'āfet, dāhiye' ma'nāsına gelir. (II/73. s.).

bāsil: (< Ar.) *Ḳāmūs-ı Muḥīṭ*'e göre ḥarām şey § arslan gibi cesūr ve bahādır adam § fenā, kötü, şiddetli söz ma'nāsınadır. *Aḥterī*'de 'çirkin yüzlü şahıṣ' ma'nāsı da 'ilāve olunuyor. Lisānımızda *besālet*'den yalnız 'ḳahramān, şecī', cesūr' ma'nāsına mu'teber ve müsta'meldir: *rical-i bāsil, vezīr-i bāsil, serdār-ı bāsil.* (II/74. s.).

2531 Burhan-ı Katī': bāsrem.

2532 Burhan-ı Katī': bāsere.

2533 Kāmūsta: yaḡmā.

bāsūk²⁵³⁴: (< F.) *hamyāze* gibi 'esnemek' ma'nāsınadır. (II/74. s.).

bāsim: (< Ar.) güler yüz, ekseriyā gülücü, şen adam. *Mibsām, bessām* da bu ma'nāyadır. (II/74. s.).

bāsū: (< F.) 'aşā, degnek, çomak. *Bāhū* da bu ma'nāyadır. Faakat hiç kullanılmaz. (II/74. s.).

bāsūr: (< Ar.) bağırsaqların iltihābından müntehāsında ya'nī ma'addaki kan damarlarının şişmesi şüretiyle zuhūr eden bir marazdır ki iştād ederse ma'adın gerek dāhilinde gerek hāricinde memeler peydā olur ve insāna fevka'l-āde ıztırāb verir. Cem'i *bevāsīr*'dir. *Bāsūr* yazmamalı, çünkü böyle yazılırsa 'at ve deve pālānı' ma'nāsını ifāde eder. (II/74. s.).

bāşām: (< F.) perde. Gerek kapı gerek pencere perdesi olsun her türlüüne ıtlāk olunur. (II/74. s.).

bāşāme: (< F.) kadınların başlarını örttüğü dūlbent, bürüncük, yaşmak, namāz bezi. Buña 'bāşūme' de dērler. (II/74. s.).

bāşāne: (< F.) 'ıçyağı' yāhūd 'ceviz yağı' ma'nāsınadır. Türkçede aşı kullanılmaz. (II/74. s.).

bāştīn: (< F.) 'çiçeksiz hāşıl olan ceviz, dut, incīr gibi meyveler' demektir. *Tuhfetü'l-aḥbāb*'ın rivāyetince 'bāstīn' de dēnilmesi cā'izdir. (II/74. s.).

bāşed: (< F.) 'olsun, ola' ma'nāsınadır. Lisānımızda her zamān olmaz ba'zen olur ma'kāmında "gāh başed, gāh ne-bāşed" terkibi nādiren kullanılır. (II/74. s.).

bāş-gūne: (< F.) *bāz-gūn, vājgūn* gibi 'ma'kūs, ters, uğursuz' demektir. (II/74. s.).

bāşenk: (< F.) asma üzerinde bulunan üzüm şalkımı. Ş Çubuğunda kuruyup kalan şalkıma ve tohumluk olmak üzere alıkonulan iri şarı hıyāra da ıtlāk olunur. 'Tohumluk hıyār' ma'nāsında *bā*'nın ışkātı, *şīn*'in kesriyle 'şink' demek de cā'izdir. (II/74. s.).

bāşū: (< F.) Türkçede 'keler' dēnilen ufağ cānavardır. (II/74. s.).

bāşūre: (< Ar.) *Aḥterī*'ye göre yeñi yetişmiş, turfanda şey. Cem'i *bevāsīr*'dir. (II/75. s.).

bāşe: (< F.) 'atmaca' dēnilen şikārī kuş. 'Arablar bunu *bāşeḳ* diye ta'rīb etmişler. Bāşe-i felek = güneş ve nesreynden kināyedir. *Güncišk-i zārī*

*bāşe-i bürrân²⁵³⁵ helāk eder / Eyler
tezervi pençe-i ğadrinde bāz-ı ħ̄
(Lā²⁵³⁶). (II/75. s.).*

bāşıra: (< Ar.) gözdeki h̄asse-i rū'yet, görüş, görme: *kuvve-i bāşıra*. Mecāzen 'göz' ma'nāsında da isti'māl olunur: *bāşirası za'if*. || *Hengām-ı mu'aşeretde rū'yet-i hey'etleriyle ta'zīb-i bāşıra êdikçe "sermāye-i sa'ādet rū-yı tūrā ne-dīden" terānesin k̄anūn-ı gerniş ve teslīmde dem-sāz-ı zīr ü bem-i sāz-ı tehānī kıldılar (Şefīk-nāme); Kuṣvet-i bāşıra-i Muştafavī / Gece gündüz gibi görürdü²⁵³⁷ kavī (Hākānī: 237). (II/75. s.).*

bāzī'a: (< Ar.) ıstīlāhāt-ı fıkhiyyece yalnız 'deriniñ cerh̄ edilmesinden 'ibāret olan baş yarığı, başdaki cerīha' demektir. § *Bāzī'* olursa 'deve dellāl' ve 'keskin kılıç' ma'nāsınadır. (II/75. s.).

bāzūz: (< Ar.) 'ıslak, yaş olan şey' demektir. Kullanılmaz. (II/75. s.).

bāzza: (< Ar.) bedeni nāzik, güzel kadın, h̄ātūn. *Bedāde* de bu ma'nāyadır. (II/75. s.).

bāṭıl: (< Ar.) zātında şebāt ve ḥaḳīkat olmayan şey; esāssız, boş şey.

Hakḳ'ın zıddı: tafriḳ-i ḥaḳḳ ve bāṭıl. || Dün ḥaḳḳ bildigimiz şey'e bugün bāṭıl dēniliyor. Bugün ḥaṭā dēdigimiz ḥāl yarın şavāb oluyor (Hukūk Maḳālesi ≈ Kemāl); Bāṭıl hemīşe bāṭıl u bī-hūdedir velī / Müşkil budur ki şūret-i ḥaḳdan zuhūr êde (Nābī); Çün²⁵³⁸ Hāḳ diyeni eylediler zulm ile ber-dār / Bāṭıl söze āġāz êdelim biz dahī nā-çār (Rūḥī-i Bağdādī: TB: 1/14); 'Aḳl bir mīzān-ı nāḳışdır hukūku vezn için / Vakt olur kim ḥaḳ çıkar vaktiyle bāṭıl şandığın (Tāli'ī); Hāḳḳ bu kim kırdı 'adū-yı bāṭılı Sultān Selīm (Surūrī: Tar. 7/4). (II/75. s.).

bāṭın: (< Ar.) zāhir'in zıddı. İç, iç yüz; gizli, görünmeyen nesne, şey. Bāṭınen = iç yüzünde içinden olarak. § Esmā-yı ḥüsnādandır. Ya'nī göz ile görülmekden münezzeh olan Cenāb-ı Allāh. *Sen evvel-i Zāhir'siñ ki kimse ne idügün bilmez ve evvel-i Bāṭın'siñ ki kimseden gizlenmez (Taṣarru'āt ≈ Sinān Paşa). § İçindeki, iç yüzdeki. Bāṭinī = bāṭına mensūb. Hiss-i bāṭinī, ḥavāss-ı bāṭıne. Tā'ife-i Bāṭıniyye = Ḥasan Şabbāh'ın fırka-i mel'unesi. Hep maġlaṭadır laḳlaḳa-i bāṭın u zāhir / Bir nokṭa imiş aṣl-ı suḥan evvel ü āḥir (Rūḥī-i*

2535 Eserde: perrān.

2536 Ziya Paşa: TCB. 1/4.

2537 Kāmūsta: olurdu.

2538 Kāmūsta: Çok.

Bağdādī: TB. 1/5); *Meşhed-i pāk-i 'alem-dār-ı resūl / Zāhir ü bāṭını gülzār-ı na'īm* (Münif²⁵³⁹); *Yek-dīgere yok şer' ü ḥaḳīkatde mübāyin / Āyīne imiş*²⁵⁴⁰ *birbirine zāhir ü bāṭın* (Kāzım Paşa²⁵⁴¹: Ms. 4/5); *Nūru'z-zāhir etse dilde bürüz / Ola el-Bāṭın ismi feyz-efrüz* (Şākir Aḥmed Paşa); *Bā'is-i taşfiye-i bāṭın-ı her şey ḥumdur* (Ḥākānī: G. 102/1); *Dā'im eyler zāhir ü bāṭında taklīb-i umūr / Şanki aḥkām-ı şu'ūnuñ şānī'-i şānīsıdır* (Kemāl). (II/75. s.).

bā': (< Ar.) 'kulaç' ya nī 'insānıñ kollarını iki ṭarafa afaḳī ṭarzda açmasıyla ḥāşıl olan ṭül, uzunluğdur ki bir nev' ölçü'dür. Cem'i *ebvā'* dır. *Bev'*, *buw'* de 'kulaç' ma'nāsınadır. *Bā'* 'şeref, kerem' ma'nāsına da gelir. (II/76. s.).

bā'is: (< Ar.) *ba's*'den ism-i fā'il. Ma'nā-yı aşlīsı 'gönderici, gönderen' demektir. Lisānımızda 'sebeb olucu, sebeb olan' ma'nāsında kullanılır. *Ma'lūmuñ idi egerçi ḥālim / Lutfuñdur olan su'āle bā'is* (Rāğıb Paşa: G. 21/6); *Oлмақ şu'arā ile mübāḥiş / Efzāyiş-i farka oldu bā'is*

(Mukaddime²⁵⁴²); *Ez-cümle teceddiüd-i ḥavādiş / Maẓmūn-ı neve degil mi bā'is* (Şeyḥ Ġālib²⁵⁴³: 754); *Ḥayretim çarḥa sükūn-āver-i ṭab'-ı ta'ṭil / Vahşetim bā'is-i peydāyī-i sevdā-yı 'adem* ('Ākif Paşa: K. 5/46); *Cām-ı deheniñ revnaḳ-ı bezm-i Cem'e bā'is / Çāh-ı zekānıñ Zemzeme-i Zemzeme bā'is* (Ḥākānī: G. 42/1); *Hırşı bā'isdir ki erdi düşmen ṭamā'a rīş* (Surūrī: Tar: 7/11). (II/76. s.).

bāğ: (< F.) ağaçlı, çiçekli yer, bostān. Türkçede ḥāşşeten 'üzümlük' ya nī 'üzüm kütüklerine maḥşuş maḥall' demektir. *Çöbān aldı bāğa gitdi, kurd aldı dağa gitdi* (meşel). Bāğ bozumu mevsimi = Kütüklerdeki üzüm salkımlarını kāmilen toplanıp devşirmek zamānı. Edebiyāt-ı Fārisīde kināyeten dünyāya da *bāğ* ıtlāḳ olunur. Bāğ-ı ḳuds, bāğ-ı vesī', bāğ-ı bedī', bāğ-ı refī' = cennetden kināyedir. Bāğ-ı İrem = 'Şeddād'ın naẓīre-i cennet, daha doğrusu nümüne-i cennet olarak inşā etdirdiği meşhūr bāğçe' demektir. *Bāğlar bozulup bezm-i vefā şeklini aldı / Gülzār-ı muḥabbetde yine şenlik azaldı* (Lā-edrī); *Baḳmayıñ bāğda fevvāreye*

2539 Bulunamadı.

2540 Dīvānda: etmiş.

2541 Nāzir-i Hümayūn be-Terkībend-i Rūhī.

2542 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 26.

2543 Hüsn ü 'Aşk.

dil-dāra bakıñ (Mu'allim Nācī²⁵⁴⁴: G. 16/1); *Cevlāne gitdi ravzaya tāvūs-ı bāğ-ı kuds* (Bāķī: Ms. 1/7); *Bu bāğ-ı rüzigār içre ne bir dem şādımān oldum* (Rehāyī); *Bāğ-ı dehriñ degmedik biz bir yeşil yaprağına* (Veysī); *'Azm eyleyende bāga dūn ol naħl-i pūr-ğurūr / Ezhār-ı gülistāna vèrip tāze bir sürūr* (Fuzūlī²⁵⁴⁵); *Āfet-i bād-ı hazāndan tā ebed mahfūz olur / Bāğ-ı dehre hüsni tedbirin olursa bāğ-bān* (Bāķī: K. 22/24); *Bāğ-ı hüsni içre o rü-yi rengin / Bir açılmış güle beñzerdi hemin* (Hāķānī: 387). (II/76. s.).

bāğ-bān: (< F.) bāğ ve bāğçeye müte'allik ğars ve zer' işleriyle meşgūl olan bağcı, bāğcevān. Bāğ-bānī = 'bāğçelik' demektir. *Bāğ-bān bir gül için biñ hāre hidmed-kār olur* (Lā-edrī²⁵⁴⁶); *Berg-i gül-i sefid yolup²⁵⁴⁷ bāğ-bān-ı çarh / Mānend-i berf yollarına eyledi nişār* (Bāķī: K. 9/6); *Gülşen-i endīşesinde feyz-i akdes selsebīl / Gülsitān meşrebinde rūh-ı kudsī bāğ-bān* (Ziyā: K. 1/19); *Şāhsār-ı servine mürğān-ı kudsī-i 'andelīb / Ravza-i gülzārına Rıdvān-ı cennet-i*

bāğ-bān (İsmā'īl Paşa-zāde Hāķķı: K. 6/17). (II/77. s.).

bāğcevān: (< F.) meyve, sebze, çiçek yetiştiren bostān ve bāğçelerde çalışan ve konaklarda huşūşī bāğçeleri tanzīm ve tamām eden eşhāsa ıtlāk olunur. İştılāhımızda *bāğ-bān* ile *bāğcevān* beyninde fark vardır. Birincisi muṭlakā 'üzüm kütükleri ve meyve ağaçları bulunan geniş bağları tanzīm ve muḥāfazaya me'mūr adamlara' denir. *Bāğcevān*'ı nīm-puḥte ya'nī 'henüz koruk haddini geçmiş üzüm' ma'nāsına olan *bāğac* ile edāt-ı takayyūd ve şāhibiyyet olan *vān*'dan mürekkeb zannedenler ḥaṭā ediyorlar. Doğrusu *bāğce* ile iş-bu *vān* edātından mürekkebirdir. *Olsa lāyıkdır neşāt ābāda kesrī bāğcevān* (Lā-edrī). (II/77. s.).

bāğec, bāğenc: (< F.) 'koruk, henüz olmamış ekşi üzüm' ma'nāsınadır. Nādiren kullanılmıştır. (II/ 78. s.).

bāğce: (< F.) *bāğ* ile edāt-ı taşgīr olan *çe*'den mürekkebirdir ki 'küçük bāğ' demektir. Lisānımızda 'meyveli ufak ağaçlar ve bā-huşūş çiçek ile çiçekli fidanlar bulunan yer, maḥall' ma'nāsında kullanılır. *Elifin hazfıyla bāğce yazılması ašlā cā'iz*

2544 Şerāre.

2545 Ziya Paşa: TB. 2/1.

2546 Fuzūlī'ye ait dense de dīvānda bulunamamıştır. Sakallı Celal'in mezar taşında yazmaktadır.

2547 Kāmūsta: bulup.

degildir. Muṭlakā *bāğçe* yazılmalıdır. Hāşbāğçe = 'serāy-ı hümāyūna maḥşuş *bāğçe*' demektir. *Bāğçeköy, yeñi bāğçe, bāğcecik*. ‖ *Āşiyān yapsa 'aceb mi tepesinde mürgān / Şecer-i bāğçe-i 'ālem-i 'irfān idi Kays* (Surūrī); *Olup bāğçe pister-i rāhatım / Ilandan da var idi emniyyetim* ('İzzet Mollā²⁵⁴⁸: 2300). (II/78. s.).

bāğre²⁵⁴⁹: (< F.) Türkçede 'ür' denilen 'yumru' ma'nāsınadır. (II/78. s.).

bāğiz: (< Ar.) buğz edici, sevmeyip nefret eden. Nādiren isti'māl olunmuştur. (II/78. s.).

bāğende: (< F.) ḥallāç ma'rifetiyle atılmış pamuk yığını, yumağı. Kullanılmaz. (II/78. s.).

bāğ-vān: (< F.) bostāncı, bāğcı. *Bāğcevān*'a da bakınız. (II/78. s.).

bāğūt: (< Ar.) aslı Süryānīdir. 'Hıristiyanların büyük paskalyası, bayramı' demektir. Kırak senelerde, zamānlarda Hıristiyanların müctemi'an yağmur du'āsına çıkışlarına da 'bāğūt' derler. Bu lafz da Süryānīdir. (II/78. s.).

bāğūçe: (< F.) 'kelebek denilen böcek' demektir. (II/78. s.).

bāğī: (< Ar.) 'bağı ve ta'addī edici, şekāvet ve ser-keşlik eden; ḥaḳdan ayrılıp 'işyān eyleyen' demektir. *Bāğī-yāne* 'āşī ve şakī olanlara yakışacak tarzda: *Cay-gīr zamīrleri olan hareket-i bāğī-yāneyi vücuda getirmek için* (Ravzatü'l-kāmilīn); *Ēdip küifrān-ı ni'met bunca bāğī* ('İzzet Mollā). (II/78. s.).

bāf: (< F.) 'doğumak' ma'nāsına olan *bāften* maşdarından müştaktır. *Sāhten* maşdarından gelen *sāz* gibi. Bunlar da ma'nā-yı fā'iliyyet vardır. Lisānımızda muṭlakā terkīb ile kullanılır. Meşelā būriyā-bāf = ḥaşīr doğuyucu, ḥaşīrcı. Zer-bāf = altın doğuyucu ya'nī şırma ile ipek nesc eden kumāşçı. Bāfte = doğunmuş. Zer-bāft, zer-beft = şırma ile doğunmuş, doğuma. *Her şahşın bāfte-i kār-gāh-ı aḡrāz-ı nefsanıyyesi olan kirpās-ı sevdā-yı ḥām ol rüz-ı bāzār-ı temennā-yı maḥālde dest-i dellāl kıl u kāl ile müzāyede olunup* (Şefīk-nāme); *Bu tāk-ı lāciverdī zer-beft otağıñ olsun / Mihr ile meh yanıñca iki şolağıñ olsun* ('Ubeydī). (II/78. s.).

bāf-kār: (< F.) *bāfende* 'cülāh' demektir ki Türkçede taḥrīf ile 'çulha' denilen 'doğuyucu' ma'nāsınadır. (II/79. s.).

2548 Mihnet-keşān.

2549 Burhan-ı Katı: bāğire.

bāfeng: (< F.) 'zerdāva' denilen cānavarın derisinden yapılan samūra müşābih bir nev' güzel, kıymet-dār kürk. (II/79. s.).

bākır: (< Ar.) ma'nā-yı ašlīsī 'vāsī', geniş, arslan' demektir. 'Göz damarı' ma'nāsına da gelir. § Āl-i 'abādan Muḥammed bin 'Alī bin el-Hüseyn ibnü'l-Murtażā Ḥazretlerinin laḳab-ı şerīfleridir. Müşārün-ileyh 'ilim ve fazīletde tevessü' etmiş olduklarına mebnī bu laḳabla yād olunmuşlar idi. Rıdvānu'llāhi te'alā aleyhim ecma'īn. § Bākıra = 'ayırıcı' ma'nāsına ism-i fā'ildir. Te'nīs-i mevşūf i'tibāriyledir. Meşelā "fırḳa-i bākıra" denilir. (II/79. s.).

bākı: (< Ar.) 'şırtlan, alaca köpek' ve 'karga' ma'nāsınadır. § Bākı'a = 'dāhiye, çekinici, zekī ḥayvān' demektir. (II/79. s.).

Bākıl: (< Ar.) 'aceze-i 'Arabdan bir merd-i sebük-mağzın ism-i ma'rūfudur. Lisān-ı 'Arabda, "A'yā min Bākıl = ya'nī Bākıl'dan daha beceriksiz." me'ālinde bir meşel-i meşhūr vardır ki ekşeriyā ifāde-i merāmdan 'āciz ve ḥumḳ, belāheti zāhir olanlar ḥaḳḳında ḍarb ve īrād olunur. *İcmāl-i Ḥüseynī* nām

kitābdan naklen *Şu'urī*niñ rivāyetine nazaran bu adam bir gün on bir dirheme satın aldığı bir yavru āhūyu kucağında tutduğu hālde yolda giderken bir dōstuna rāst geldi. Dōstu "Bunu kaçā aldıñ?" diye su'al edince lisānıyla cevāb vermeye taḥaṭṭur edemeyip on bir 'adedini göstermek içün dilini uzatıp iki eliniñ on parmağını açmış ve bi't-ṭabi' āhū kaçmış olduğundan bu kelām meşel olmuşdur. *Bezm-i cūhhālde Ḥassān ile Bākıl birdir* (Lā). (II/79. s.).

bāklā': (< Ar.) sebze nev'inde olup Türkçede 'baḳla' denilen şey. 'Arabīde nām-ı dīgeri 'cercīr'dir. Mışırıyyūn 'fūl' dērler. Fārisīde 'bāklī²⁵⁵⁰' dēnir. Bāklī-i kıbtī = şahrāda biten, beyābānī fūl. (II/79. s.).

bāklāvā, bāklāvī: (< Ar.) *baḳla* şeklinde ya'nī zevāyā-yı ḡayr-i kā'imeyi ḥavī resm-i mustaṭīlde kesilmiş içi bādemli ḥamūr tatlısı. § Baḳlava biçimi, resmi = şekl-i murabba'-ı ma'īn ya'nī zevāyā-yı ḡayr-i kā'imesi bulunan murabba'. (II/79. s.).

2550 Burhan-ı Katı: bakıl.

bākūre: (< Ar.) *bākūr* ikisi de 'boynuzlu hayvānāt, huşuşıyla öküz sürüsü' demektir. İsti'mālî enderdir. (II/80. s.).

bāka: (< Ar.) 'sebze ve ot demeti' demektir. Bu lafzı *bouquet* muḳābili olarak kullanmalıdır. (II/80. s.).

Bākī: (< Ar.) esmā'ül-hüsnādandır. 'Hālet-i ūlāsını deġiştirmeyen, beḳā üzere bulunan, fānī ve zā'il olmayan' demektir. *Āsār-ı bākīye, mu'cizāt-ı bākīye. ǁ Hāşşdır Hakk'a na'tü'l-bākī / Ġayre cā'iz degildir ıtlākı* (Şākir Aḥmed Paşa); *Bākī kalan bu kubbeye bir hōş şadā imiş* (Bākī: G. 218/3); *Cihān-ı bī-vefā bākī degildir kimseye ey yār / Degildir ber-ḳarāre çün bilirsın çarḫ-ı nā-hemvār* (Süheyli). Ş Artan, artık, fazla, geri kalan: *İşte eşer-i 'ālileri bu şerā'it ve muḥassenātı cāmi' ve ihtiyāc-ı hāzıra muvāfiḳ olduğundan 'inde'l-āmme maḳbūl ve maşrūf olan himmetleri ise herkes 'indinde meşḳūr olur ümīdindeyim, bākī hūlūş ve hürmet efendim* (Takrīzāt ≈ Ekrem); *Bākī du'ā, bākī hūlūş u selāmet, bākī fermān. ǁ Tābi' olmadığı bir dīniñ mu'cizāt-ı bākīyesinden olan bir āyet-i kerīmeniñ me'al-i 'ālisini fennen izāḫ eylemişdi* (Muḳaddime-i

Cezmī ≈ Kemāl); *Vāriş durur*²⁵⁵¹ *evvel daḫī ol*²⁵⁵² *mālik / Bākī durur*²⁵⁵³, *bākisi cümle hālik* (Taḳarru'āt ≈ Sinān Paşa); Bu kelimeniñ Türkçe bir fi'le muḳāreneti lāzım geldiği taḳdīrde yalnız *kalmaḳ* māddeşiyle kullanılır. İsm-i şahş olarak "'Abdü'l-bākī" denildiği gibi yalnız "Bākī" de isti'māl olunur. *Daha*²⁵⁵⁴ *ġidā vü 'aşası henüz bākīdir / Neheng-i tīġına bu fetḫdir kemīne fütūr* (Nābī: K. 7/80); *Bākī'ye sezā olunsa ta'yīn / Ta'bīr-i müceddid-i nuḫustīn* (Muḳaddime²⁵⁵⁵); *Maḫv olup gitmez mürūr-ı dehr ile bākī kalır / Hāme ile şafḫa-i evrāḳda mezbūr olan* (İbn Kemāl²⁵⁵⁶). (II/80. s.).

bākiyāt-ı şālihāt: (< Ar.) ta'bīrāt-ı Ḳur'ān'ıyyeden olup 'inda'llāh 'ecir ve şevābı müstemir ve dā'im olan a'māl-i şāliḫa' demektir. Bunu ba'zılar sübhāna'llāh, elḫamdüli'llāh, lā İlähe illallāh ve Allāhu Ekber kelimāt-ı muḳaddesiyle ve ba'zılar daḫī şalāt-ı ḫamse ile tefsīr etmişlerdir. (II/80. s.).

2551 Kāmūsta: Vārişin ki.

2552 Kāmūsta: sen.

2553 Kāmūsta: Bākisin ki.

2554 Dīvānda: daḫī.

2555 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türkī: 30.

2556 Bulunamadı.

bāk: (< Ar.) havf ve ihtirāz, şakınarak korkmak, şakınma § Fārisīde teveccüh ve iltifāt § arkaya bakmak § nev' ve çeşid ma'nalarına da gelir. Türkçede yalnız birinci ma'nāda ve olmak māddesiyle ve var, yok edātlarıyla isti'māl olunur. Bī-bāk = korkusuz, şakınmaz olan. *Pāk kulların senden nasıl*²⁵⁵⁷ *ümīd-vār ise bī-bāk kulların onlardan ziyāde müstenid-i* *'atıfetiñdirler*²⁵⁵⁸ (Tazarru'āt ≈ Sinān Paşa). Bu mişalde bī-bāk nevāhīden şakınmaz ya'nī günāh-kār maḳāmında kullanılmışdır. Bīm ile bāk'ın farkı vardır. Bīm sırf 'korğu' demektir, diğeri 'bir nesneden, bir şeyden korkup şakınmak'dır. Bunun Türkçede muḳābili *ilenme, ilenmek*'dir ki 'aynı ma'nāyı ifāde ederse de külliyyen mehcürdür. *Seni tebrīde benden olsa ağyār ittifāk üzre / Ne bāküm var hülüş elbette ğālibdir nifāk üzre* (Nābī: G. 755/1); *Şaç kabrime dürd-i cāmı bī-bāk / At üstüme ya'nī bir avuç hāk* (Riyāzī); *Husbīde-i firāş-ı emāndır nüfūs hep / Bir top-ı şu'le-nākde bī-kayd-ı vehm ü bāk* (Lā²⁵⁵⁹); *'Ulüvv-i iltifātın kār-sāzımdır*

benim cānā / Ne bākım var sipihr-i bī-vefā eylerse istiğnā (Hākānī: G. 7/1); *Bir varak şundu eline bī-bāk / K'anda yazılmış idi hilye-i pāk* (Hākānī: 172). (II/80. s.).

bākire: (< Ar.) 'kız oğlan kız' ma'nāsında kullanılan bu lafz ğalaṭ-ı meşhūrdur. 'Bākir' demek de doğru degildir. Bunun aşlı ve şahihī olan bīkr'e bakınız. Bīkr = müzekker ve mü'enneşe ıtlāk olunur. Her şey'in ilk hāline, tamāmına, evveline 'bīkr' denir. Ma'māfih bākire lisānımızda isti'māl olunmaktadır. *Şeyyibāt olsa dahī ma'müre / Alagör bākire-i bāküre* (Vehbī²⁵⁶⁰: 998); *Şübhesiz bākiredir müstahsen / Dürr-i nā-süftedir elbet ahsen* (ve-lehu²⁵⁶¹: 999). (II/81. s.).

bāgre²⁵⁶²: (< F.) bedende peydā olup bez ta'bīr olunan 'uḳdedir ki ekşeriyā kıltuḳ altları ve kaşık gibi boş yerlerde zuhūr eder. Ba'zen baş yaşıdıkdan düşmekle boğazda ve kulak tözlerinde peydā olur. Buña bāgre de ta'bīr olunur. Buña Türkçede 'bez' deniliyorsa da doğrusu ve aşlı 'Arabī 'bīz'dir. Bu kelimenin 'uḳde' ma'nāsına da geldigine göre bālāda 'arz olunan

2557 Eserde: niçe.

2558 Eserde: hezār ança umarlar.

2559 Ziya Paşa: TCB. 1/3.

2560 Lutfiyye.

2561 Lutfiyye.

2562 Burhan-ı Katı: bagre.

bākire'niñ bu lafz-ı Fārisīde ğalaṭ olarak şāyi' olmuş bulunması da muḥtemeldir. (II/81. s.).

bākūre: (< Ar.) evvel yetişen turfanda yemiş, meyve. *Ḳāmūs-ı Muḥiṭ'e* nazaran *bākūr* daḥī turfanda meyve Ş ilkbahār yağmuru ma'nāsınadır. Muṭlakā "acele, çābuk yetişen nesne'ye dēnir. *Bākūre* mü'enneşidir. Cem'i *bevākīr*'dir. Bākūretü'l-ḥayāt = 'unfuvān-ı civānī, gençlik. *Naḥlistān-ı 'ālem-i ma'nādan çīde-i dest-i şühūdum olan bākūre-i ḥārikayı vaz'-ı ṭabakçe-i i'lān edip* (Şefīḳ-nāme); *Alagör bākire-i bākūre* (Sünbül-zāde Vehbī²⁵⁶³: 998). (II/82. s.).

bāgel: (< F.) biraz ısınmış, ılık şu. Me'nūs degildir. (II/82. s.).

bākī: (< Ar.) ağlayıcı, ağlayan. Bākiyen = ağlayarak. Nādiren kullanılır. (II/82. s.).

bākīde: (< F.) 'yākūt' dēnilen cevherdir. Bu cevher kırmızı, sarı, eflātūnī renklerinde bulunur. Buña 'bākend' de dērler. Ş 'Reng-ā-renk ipekle doḡunmuş ḳumāş' ma'nāsına da gelir. İsti'māli enderdir. (II/82. s.).

bāl: (< Ar.) ḥāṭır, ḳalb, göñül: Selīmü'l-bāl = ğıll ü ğışşden 'ārī, temiz

yürekli. Mūnkesirü'l-bāl = göñlü kırık, gücenmiş. Bi-ḥulūşī'l-bāl = şāf, pāk göñül ile. Fāriġü'l-bāl = göñlünde ḳaydı, endīşesi olmayan, rāḥat ḳalbli. Mā-fi'l-bāl = 'murād, merām, göñüldeki şey' dēmekdir. Ş Bir nev' pullu, ġāyetle büyük balık ki ekşeriyā Baḥr-i Aḥmer'in Ḥabeş sevāḥilinde ve Bābü'l-mendeb ṭaraflarında zuhūr eder imiş. 'Azīmet-ḥān-ı ḳıl ü ḳāl olsalar perī-ruḥān-ı āmāl, mütemessil-i dā'ire-i da'vet olmak ḥayāl-i muḥāl olduġu daḥī yerā'a-i yakīn ile mürtesim-i şaḥīfe-i bālleri olmaġın (Şefīḳ-nāme); Dört yanın cāy ēde ferruḥu'l-bāl / Çār-bāliş-nişīn-i taḥt-ı cemāl (Lā); Yine gülşende bugün bülbüle bir ḥāl olmuş / Güllü ḥār ile görüp mūnkesirü'l-bāl olmuş (Vīzeli Behiştī). (II/82. s.).

bāl: (< F.) ḳanad. Bāl-ġüşā = ḳanad açıcı, uçan. Şikestü'l-bāl = 'ḳanadı kırık' dēmekdir. Ş 'Ḳol' ma'nāsına da gelir. Ḳavī-i bāl = ḳolu ḳuvvetli. Ş 'Ḳadd u ḳāmet, boy' ma'nāsınadır. 'Gerdan, boyun' ma'nāsına olan *yāl* lafzıyla berāber *tenāsüb-i endām* maḳāmında isti'māl olunur. *Dil-i mecrūḥuma raḥm eyle ḳalsun dām-ı zūlfüñde / Şikeste-bāl olan mürġü edip āzād n'eylersin* (Şeyḥü'l-islām

Bahāyî); *Yāre dokunur Hüdā-negerde / Bālîñ ne sürürsün öyle yerde* (Mu'allim Nācî²⁵⁶⁴: 38); *Şāhbāz-ı evc-i istiğnā iseñ de lutf edip / Āşiyān-ı vuşlata taḥrîk-i bāl etmez misin* ('Ākif Paşa: G. 13/3); *Çarḫ-ı 'icāza kadar açmağa bāl u peri var* (Cevdet Paşa); *Ḳahramān Sulṭān Selīm'iñ Zāl tutmaz bālîni* (Lā-edrî); *O yāl u bāl, o temāyül, o şîve-i reftār* (Nedîm: K. 7/8); *Haddeden geçmiş nezâket yāl u bāl olmuş saña* (ve-lehu: G. 2/1). (II/82. s.).

bālā: (< F.) 'ālî, yüksek, yüce. Rütbe-i bālā = rütbe-i resmiyyeden vezâretle rütbe-i ūlā sınıf-ı ūlā ve Rûm ili Beylerbeyi arasında bir mertebedir. Ḳadd-ı bālā, kâmet-i bālā = uzun boy. Bālā-yı himmet = himmeti yüksek ya'nî 'ulüvv-i himmet şāhibi. Bālā-pervāz = yüksekten uçan, ḥadd-nā-şinās, kendini iktidārının fevkinde görüp öyle gösteren. Bālā-ter = pek yüksek, eñ 'ālî. Ş 'Üst, yukarı' ma'nāsına da gelir. Bālā-ḥān = bir şeyi ḥaddinden yukarı gösteren. Bālā-ḥānî = bir şeyi ḥaddinden, mertebesinden yüksek göstermek, gösteriş. Bālā-ḥāne = eviñ üstündeki cihān-nümā,

köşk, tavan arası. Bālā-yı küh, bālā-yı küh-sār = dağîñ yukarısı, tepesi. Bālā-ḥişār = ḳal'anıñ yukarısı ya'nî yüksek olan iç ḳal'a. Zîr ü bālā = alt ve üst. Bālā-püş = üste giyilen libās. Palto, ferâce, cübbe gibi. Dü-bālā = iki üst, iki kat, daha yüce. Bālā-nişîn = üstde, yukarıda oturan. Bālā-dest = eli üstün, fā'îḳ, gâlib. Bālā-destî = el üstünlüğü, tefevvuk ediş. Bālā-ver = 'üste kadar dolu bardak, ḳadeḥ' demektir. Ş Ḳadd u kâmet = 'boy' ma'nāsına da gelir. Bālā-yı bülend = uzun boy. Bālā-bülend = uzun boylu. *Ne kadar ḳaddi bülend olsa o er / Yine bālā-ter idi peygamber* (Ḥāḳānî: 624); *Kim derk eder anı k'ola zātına ma'lûm / Remz-i kütiüb medrese-i 'âlem-i bālā*²⁵⁶⁵ (Rûḫî: TB. 1/5); *Hürşîd-veş gerekdir ola feyzi kāmiliñ / Bālā-ter eyledikçe felek ḳadr u şānını* (Rāğîb Paşa: G. 163/2); *Türkî dili evvel idi yektā / Êtdi anı Fārisî dü-bālā* (Muḳaddime²⁵⁶⁶); *'Ulüvv-i zātîñ eyler vaşf-ı rûḫu'l-ḳudse istiğnā / Şabāḫ-ı ṭal'atînden nûr alır nüh ṭārem-i bālā* ('Ākif Paşa: Mûs. 1/5); *Ki teşrîf êde her gün şadr-ı bālā-ḥāne-i ḳaşrın / O hürşîd-i cihān-ı devletiñ dîdār-ı pür-*

2565 Dîvānda: 'ilm ile bālā.

2566 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Es'âr-ı Türkî: 42.

nūru (Nef'î: K. 35/17); *Sidre-sā idi o bālā-yı laṭīf*²⁵⁶⁷ / *Aña beñzer mi*²⁵⁶⁸ *hayāl etse nazīf*²⁵⁶⁹ (Hākānî: 633); *Bālā-nişîn-i mesned-i şāhān-ı tāt-dār / Vālā-nişān-ı ma'reke-i 'arşa-i Keyān* (Bākî: K. 1/13). (II/83. s.).

bālāda, bālād²⁵⁷⁰: (< F.) yedek at, ihtiyaṭen yedekde götürülen ḥayvān. Me'nūs degildir. *Bālāz* ve *bālāy*²⁵⁷¹ da bu ma'nāya gelir. (II/84. s.).

bālār: (< F.) direk, sütun. Bā-ḥuşuş Türkçede 'taban' denilen ve binālarıñ temeli üzerine konulan kalın bir direk. 'Bālāker, bālāl' da 'direk' ma'nāsınadır. Ş Fārisīde vālidesiniñ taḥşīl-i rızāsına çalışan kimseye 'bālār' denilir. Faḳaṭ bu ma'nāda mürekkebdir. 'Ḥāṭır, göñül' ma'nāsına olan *bāl* ile *ārīden* maşdarından müştak olan *ār*'dan terekkeb eder. (II/84. s.).

bālām: (< Ar.) boynuzlu büyük ḥayvān, öküz. Kullanılmaz. (II/84. s.).

bālān, bālāne: (< F.) büyüdücü ve büyüyen Ş dehlīz, kapı arası Ş

cānavar şayd etmeye maḥşuş kapan, tuzak. Ş 'İrgalamak, depretmek, kıymılatmak' ma'nāsına olan *bālānīden* maşdarından *bālān* mübālağa ile 'ırgalayıcı, yerinden oynatıcı, oynatan' ma'nāsına gelir. *Bālānende* iş-bu maşdardan ism-i fā'ildir ki 'yerinden oynatıcı, kıymılatıcı' demektir. (II/84. s.).

bālā-ver: (< F.) 'şu dolu kadeḥ, bardak' demektir. Elfāz-ı ḡayr-i me'nüsedendir. (II/84. s.).

bālest: (< F.) *dūşīze* gibi 'bākir, kız oğlan kız' ma'nāsınadır. Me'nūs degildir. *Kist ki ez-demdeme-i Rūḥ-ı Quds / Ḥāmīle çün Meryem-i bālest nist*²⁵⁷² (Ḥazret-i Mollā-yı Rūm). (II/84. s.).

bālīş: (< F.) yaşıdık, baş altına konulan yüz yaşıdık. Fārisīde kilīd geçirilecek şey, mevzi' Ş 'naqd, altın' ma'nālārında daḥī isti'māl olunur ve 'neşv ü nemā bulmak, büyümek, boy poş sürmek' ma'nāsına gelen *bālīden* maşdarından müştak olur. Fārisīde *bālīşt* tarzında da kullanılır. *Bālīşk* olursa āḥirindeki kāf edāt-ı taşḡirdir. 'Yaşıdıkçık, küçük yaşıdık' demek olur. *Bālīş-i çar-mīn* =

2567 Kāmūsta: bülend.

2568 Kāmūsta: ermezdi.

2569 Kāmūsta: atsa kemend.

2570 Devellioğlu: pālād, pālāde.

2571 Devellioğlu: pālāy.

2572 (F.) Bakire Meryem gibi Ruhü'l-kuds'ün demdemesinden hamile (kalan) kimse yoktur.

'gönden, deriden ma'mül yaşadık' demektir. Çerm 'deri' ma'nāsınadır. Harf-i yā nisbet ve nūn te'kid içündür. Kimi çār-bāliş-nişīn-i huzūr / Kimi diz çöküp çekmekde yā Şabūr²⁵⁷³ ('İzzet Mollā²⁵⁷⁴: 24); Vücūduña yaraşır çār-bāliş-i 'azamet / Nihālīne yaqışır ittikā-yı şadr-ı şudūr (Nābī: K. 7/84); Māder vērerek saña nevāle / Pehlūsını etmiyor mu bāliş (Kuzu ≈ Mu'allim Nācī²⁵⁷⁵: 2); Gerek seng-i siyāh olsun gerekse atlas u dībā / Ğaraż bir bāliş-i rāhat bulunmaqdır ser altında (Kınalı-zāde Hasan). (II/84. s.).

bāliḡ: (< Ar.) yetişmiş, hadd-i bülūḡa ve sinn-i rüşde erişmiş olan: ḡulām-ı bāliḡ, tıfl-ı bāliḡ, cāriye-i bāliḡa. Lisānımızda 'ākıl bāliḡ ta'biri pek ma'rūfdur. Ekşeriyā mertebe-i bülūḡ ve idrāka vāşıl olan erkek çocuklar haklarında irād olunur. Şive-i 'Arabī üzere 'cāriye-i bāliḡ' demekden elbette 'cāriye-i bāliḡa' demek ahasdır. Bāliḡan-mā-belaḡ = mertebe-i kifāyeniñ fevkinde, ziyādesiyle, el verecek kadar. Ş 'Erişici, varıcı, vuşul' ma'nāsında kullanılır. Bu yoldaki maşārifiñ yekūnu kaçā bāliḡ oldu. ‖ Kızcaḡızıñ yaşı henüz

on üçe bāliḡ olmamış iken, añlaşıldığına göre yekūn-ı şarfiyyāt bir milyona bāliḡ olacak. ‖ 'Ināyet-i bāliḡa, hikmet-i bāliḡa, kudret-i bāliḡa gibi ta'bīrāt-ı meşhūredeki bāliḡa 'iyilikde kemāl ya'nī hadd-i mūntehāya vuşul' demektir. Bāliḡ 'yetişkin erkek çocuk' demek olduğuna göre bāliḡa 'yetişmiş kız' ma'nāsına da gelir. Fāriside bāluḡ, pāluḡ = 'şarāb kadehi' demektir. Ammā şabīniñ, bāliḡiñ kalbinde hāşıl olan bu muḡabbet nedir? Veyā niçündür? Dēnilir ise buña cevāb vērmeden 'acimizi yine tekrār ederiz (Muḡabbet ≈ Kemāl); Bundan başka bir mes'elede 'aql u naql te'āruż edince hüccet-i bāliḡa-i kudret olan 'aqlıñ hükmü evvel ve naql anıñla mü'evvel olduğu-çün 'ulemā-yı şerī'at iştiḡāl-ı ma'kūlāt ile mükellef olduğu 'umūm erbāb-ı dāniş 'indinde müsellemdir (Ma'ārif Maḡālesi ≈ Kemāl); Biñ iki yüz nefer topçu ve arabacı ve biñ nefer miḡdārı sādāt nāmına ba'zı eşḡāş-ı mechūle bulunmuş ve talebe-i 'ulūm ve dervīşāñ ile ehl-i sevḡ dahī beş altı biñ nefere bāliḡ olmuştur (Ravzātü'l-kāmilīn); Henüz nişāb-ı şebāba bāliḡ olmayan (Şefīk-nāme). (II/85. s.).

2573 Kāmūsta: Ğafūr.

2574 Mihnēt-keşān.

2575 Āteş-pāre.

balķon²⁵⁷⁶: (< Fr.) ebniye pencereleriniñ öñlerindeki üstü açık şeh-nişin, açık cunba. ř Tiyatronuñ şahne üzerindeki localarına da ıtlāk olunur. (II/85. s.).

balkāne: (< F.) 'kafes, şebeke, parmaklık' demektir. Bunlar gerek ma'deniyyātdan ve gerek ahřābdan ma'mül olsun *balkāne* ıtlāk olunur. (II/86. s.).

bālēng: (< F.) bir nev' lezīz ağaç kavunu yāhūd turunç ř aşma beřik ř bir çeřid hıyār demektir. (II/86. s.).

balina²⁵⁷⁷: (< Fr.) bunuñ aşlı Rūmca *phaleina* olup Türkçede taħrīf ile '*falyanos*, kadirğa balığı' dērler. Bu memeli, iri balığın envā'ı çokdur. Ağzındaki sāz gibi řeye 'balık bıyığı' dērler. Ekřeriyā dış deñizlerde bulunur. (II/86. s.).

balo, baloz: (< İt.) [Fransızca bal] rakř cem'iyyeti, rakř içün toplanılan maħall. Balance = rakř-ı Efrencide bir hareket-i maħşūşadır. (II/86. s.).

bālūde: (< F.) 'büyümeķ, feyzlenmeķ, neřv ü nemā bulmaķ' ma'nāsına olan *bālūden* mařdarından ism-i mef'uldür ki 'büyümüş, boy poř

sürmüş' ma'nāsınadır. *Bālūd* da 'Arabideķi *nemū, nemā* gibi 'büyümeķ, yetiřmeķ' ma'nāsınadır: *nihāl-i bālūde*. ‖ *İn neseb peyveste u rā būde est / Ger řehinřāhān-ı meh bālūde est*²⁵⁷⁸ (Hāzret-i Mollā-yı Rūm). (II/86. s.).

balon²⁵⁷⁹: (< Fr.) içine ğaz doldurulunca havāya kalkan kumāřdan ma'mül yuvarlak zarfdır. *Balon*'uñ eşkāl-i muħtelifede i'māli muħterī' ise de eñ ma'rūfu řekl-i kürevide bulunanıdır. Balon iħtirā' edileli yüz sene olmuşdur. *Gitdikçe bu seyyār şalonla / Eyler gibi perovāz balonla* ('İsmā'il řafā). (II/86. s.).

bālvāne, bālvāye: (< F.) darı kuřu, orak kuřu ř dağ kırlangıcı, serçeye müřābih bir kuřdur ki tüyleri siyāhlı beyāzlı olur. Kırlangıca 'pirsitū' da dērler. Buña 'Arabide 'ebābīl' dēnir. 'Balūne, balūye' da dēnilir. (II/86. s.).

bālūs, bālūř: (< F.) 'řāfī olmayan' ya'nī 'mağřūř kāfūri' demektir. ř *Bālūř* 'kehle, bit' ma'nāsını da ifāde eder. Türkçede hıř kullanılmaz. (II/86. s.).

bāle: (< Ar.) şişe ř dağarcık ř kuşu ma'nālarına gelir. Diğlerinden tefrīķ

2576 Balcone.

2577 Baleine.

2578 (F.) Bu neseb hep onundur ki yüce şahlar şahı temiz soyludur.

2579 Ballon.

içün yazıldı. Yoksa bunun Türkçede kullanılmadığı ma'lûmdur. (II/86. s.).

bāle: (< F.) çuvāl, şandık; eşvāb konulan şeyler. Bu da isti'māl olunmaz. (II/86. s.).

bale, balet²⁵⁸⁰: (< Fr.) 'yalnız rakşdan 'ibāret tiyatro oyunu, bir vak'ayı muşavver rakşlı oyun' demektir. (II/87. s.).

bālī: (< Ar.) 'koca, eski, köhne' ma'nāsınadır. *Libās-ı bālī, hil'at-ı bālīye, eşvāb-ı bālīye*. Ş Ba'zen 'alem olarak isti'māl olunur. *Bālīkesr, adebālī* gibi. *Te'āqub-ı emvāc-i havādīs arasında yuvarlana yuvarlana rūsūm-ı bālīyesi bütün bütün mahv olmağa yüz tutduğu hâlde (Muḥākeme-i Tārīhiyye ≈ Kemāl)*. (II/87. s.).

bālīde: (< F.) *bālīden* maşdarından ism-i mef'ûldür. 'Uzamış, büyümüş, neşv ü nemā bulmuş' demektir. *Bālūde*'ye de bakınız. (II/87. s.).

bālīk: (< F.) gönden yapılan ayakkabı, çarık' demektir. (II/87. s.).

bālīn: (< F.) yaşdık, koltuk yaşadığı Ş Türkçede yuvarlak koltuk yaşadığı şeklinde üstü ve yanları pamuk ve kumâş ile mestūr ve muşanna' bir nev' iskemleye ıtlāk olunur. Bālīn-

perest = ten-perver, tenbel adam. Ser-i bālīn = yaşdık ucu, başucu. *Ser-i pür-şūrum oldu vakf-ı bālīn-i ğam u kürbet / Dü-çeşm-i hūn-feşānım sāğar-ı hum-hāne-i miḥnet* ('Ākif Paşa); *Dürr ile sāyeñde tezyīn eyledim bālīniñi / Gözlerimden etti taḳṭīr-i leālī gözlerin* (Mu'allim Nāci²⁵⁸¹: G. 4/6); *Ser-i bālīnine gelseñ ey hūr / İndi dèrlerdi şehīd üstüne nūr* (Şābit); *Serim dūr idi zevk-i bālīnden / Gözüüm doymadı h'āb-ı nūşīnden* ('İzzet Mollā²⁵⁸²: 2304). (II/87. s.).

balyos: (< İt²⁵⁸³.) küçük ölçilere, büyük konsoloslara ıtlāk olunmuş bir 'unvān-ı kadīmdir. (II/87. s.).

balya: (< İt.) büyük denk, yük. Ziyāde şıkılmış, üstü sarılı bağlı, kılıflı²⁵⁸⁴ emti'a ve eşyā-yı ticāriyye. Fransızcası *balle* 'denk, yük' ma'nāsından mā-'adā 'top, gülle, tüfek ve tabanca kurşunu' ma'nalarını ifade eder. (II/87. s.).

balyemezi²⁵⁸⁵: (< İt.) bir nev' uzun kolomber, menzil topu idi. Bu lafz Türkçede ğalaṭ olarak *balyemez topu* diye meşhûrdur. Daha ğarībi

2580 Ballet.

2581 Fūrūzān.

2582 Miḥnet-keşān.

2583 TDK: Rumca.

2584 Kāmūsta: ğılaflı.

2585 Tietze: balyemez.

vaḳtiyle bunuñ (asel nemī ḥored)
diye terceme édilmesidir. (II/87. s.).

bām: (< F.) saṭḥ, saḳf, üst. Ḥāşseten ḥāneniñ üstüne ıtlāk olunur ki Türkçede 'çatı, dam' dênir. Bām-ı çeşm = gözüñ üstü, göz kapağı. Bām-binişest = 'çatı çökdü' ma'nāsında bir meşel-i Fārisīdir ki 'bir şey ḥarāb oldu' maḳāmında darb olunur. Bām-ı revāk-ı bedī', bām-ı güşāde-i refī' = "arş-ı a'lā' demektir. § Sāzıñ āheng-i şaḳīle maḥşūş ḳalın teli. Bam teli = şaḳalıñ dudağa bitişik ḳalın telleri. Bu ma'nāda *elif*iñ ḥazfıyla 'bem' de dërler. *Çāk zirve-i āsmāndan düşsem / Minnet-keş-i mūmiyā-yı nādān olmam* ('Azmi); *Şüret-i zāhire-i kevine tenezzül mü eder / Bām-ı ma'nāya ḳurar pertev-i 'aḳlı süllem* (Nābī: K. 15/62); *Düşerdi şoḡukdan başa mīḥ-ı bām / Ciger-gāha işler idi sīḥ-i bām* ('İzzet Mollā²⁵⁸⁶: 3552); *Ġurre-i rüzeyi gördüm feleḡiñ bāmından* (Nedīm: G. 128/2); *Sāña maḥşūş bu tevḫīk-i teraḳḳiyü'l-Ḥaḳ / Līk nā-ehle ḥaṭardır leb-i bām-ı devlet* (Münīf: K. 5/9); *Horūsuñ bām-ı pest-i ḥānedir mi'rāc-ı pervāzı / Sen ol şehbāzsıñ kim cılve-gāhuñ 'arş-ı raḥmāndır* (Riyāzī). (II/87. s.).

bāmus: (< F.) 'ışsız, güçsüz oturan, maḥbūs' demektir. Me'nūs olmayan elfāzdandır. (II/88. s.).

bāmdād, bāmdādān, bām-gāh, bām-geh: (< F.) vaḳt-i şabāḥ, seḥer vaḳti, tañ yeri. 'Çın şabāḥ' da dërler. Bunlar edebiyāt-ı ḳadīmede nādiren kullanılmışdır. El-yevm ba'zen yalnız *bāmdād*, *bām* 'vaḳt-i seḥer' ma'nāsında isti'māl olunur. *Düşün Taşdelen'de geçen bāmdādı / O²⁵⁸⁷ ışsız duran yerlere tınnet-āver* (İsmā'īl Şafā). (II/88. s.).

bām-ı gülām: (< F.) ba'zı memleketlerde kār-gīr-ḥāneleriñ üstleri toprak ile mestürdur. O mişillü ḥāneleriñ suṭūḥu açıldıkça ve yağmur yağdıḳça pekişdirilmek için iki ucu delik, yuvarlak bir taş kullanılır. İşte o taş 'bām-ı gülām' dërler. Bizim memleketlerde 'şoşe' dênilen balıxsırtı yollara dökülen ufaḳ taşlarla ḳumu şıkışdırıp pekişdirmek için isti'māl olunan üstü düz, yuvarlak demir yāḥūd taş bunuñ büyük nümūnesidir ki Türkçede buña 'luḡ' dërler. (II/88. s.).

bāme: (< F.) uzun, şık, ḳaba şaḳal. Fārisīde öyle şaḳallı adama da

2586 Mihnet-keşān.

2587 Kāmūsta (N.1-N.2) bu kelime yoktur.

'bāme' dèrler. İsti'māl olunmaz.
(II/88. s.).

bāmya: [ism-i müsterek] bir nev'
ma'rūf sebzedir ki menşe'i
Sudan'dır. El-yevm her yerde hāşıl
olur ve bu nām ile meşhūrdur.
Envā'ı çokdur: *tāze bamya, Amasya
bamyası*. Hind bāmyası = līf kabağı
nev'inden bir nebātdır. (II/88. s.).

bān: (< Ar.) ekşeriyā bir yerde hāşıl
olur bir nev' ağaçdır ki Türkçe tahrīf
ile 'beg sögüdü, şorkun sögüdü'
dèrler. Bu ağaç biçimli, koçulu, kara
olur. Onuñ için şu'arā-yı 'Arab
kāmet-i maḥbūbe'yi buña teşbīh
etmişler. Nasıl ki udebā-yı 'Acem
ḳadd-ı dil-ber'i *serv*'e teşbīh ederler.
Bu ağacıñ meyvesine 'Arabīde
'ḥabbū'l-bān', Fārisīde 'toḥm-ı
ḡāliye', Türkīde 'ban otu' dèrler.
Görsün nihāl-i serv ü şanevber ḥurāmıñı
/ Artık çemende beslemesin bāḡ-bān bān
(Bāḳī: K. 1/30); *Naḥl-i nāzım bilemem
doğrusunu hangisi rāst / Serve beñzetdi*
'Acem ḳaddiñi 'Urbān bāna
(Surūrī²⁵⁸⁸). (II/88. s.).

-bān: (< F.) 'muḥāfız, gözetici'
demekdir. Fā'aliyyet,
taḳayyüdādātıdır ki muṭlaḳā terkīb
ile kullanılır: *bāḡ-bān, nigeh-bān, kār-*

bān, pās-bān, der-bān gibi. Bunuñ
Türkçede muḳābili "ci" edātıdır.
*Bālā-yı çarḥ-ı heftüme Keyvān-ı kühne-
sāl / Oturmuş idi niteki Hindü-yı pīl-
bān* (Bāḳī: K. 1/8); *Der-ḡüşāde yā
ḥazīne-ḥāne-i endīşedir / Anda çeşm-i
Rūşenīdir dīde-bān-ı münzevī* (Nef'ī:
K. 3/10). (II/89. s.).

bān: [İşkalavon Lisānından] 'ḥākim,
serdār, beg' ma'nāsındır.
Macaristān ḥükümetiniñ İslavyona
tarafındaki serḥad muḥāfızı olanlara
'bān' dēnilir. El-yevm
Hırvatistān'dan mā-'adā maḥallerde
bān 'unvānı ḳalmamışdır. *Ṭımuşvar*
muḥāfızına daḡı 'bān' dēnir: *Gördü
nihāl-i serv-i ser-efrāz-ı nīzeñi / Ser-
keşlik adın añmadı bir dāḡı*³⁴ *bānları*
(Bāḳī: Ms. 1/6). (II/89. s.).

bando, banda: (< İt.) taḳım. İnce sāz
yāḡūd 'askerī musiḳa taḳımı.
*Sefārat-ḥāneye gönderilen bir bando-i
musiḳa sā'atlerce icrā-yı āhenk eyledi.*
(II/89. s.).

bandorol²⁵⁸⁹: (< Fr.) ḳurdele şeklinde
ḳuşaḳ. İştılāḥ-ı 'Osmānīde 'tütün,
siḡara ve enfiye gibi taḥt-ı inḡışārda
bulunan eşyā-yı müttenevvi'a
paketlerine yapışdırılan şerid gibi

uzun ve damğalı resmî kâğıd'
démekdir. (II/89. s.).

bandire: (< İt.) Fransızcası *bandière*'dir.

Bayrak. Huşûsuyla ecnebî bayrağı.
Bandireyi indirmek = 'Arz-ı
teslîmiyyet ve inkıyâd etmek. (II/89.
s.).

bankrut²⁵⁹⁰: (< Fr.) hâl-i iflâs.
Maḥâkim-i ticâriyyede isti'mâl
olunur. (II/89. s.).

banknot²⁵⁹¹: (< Fr.) banka tarafından
müsâ'ade-i resmiyye ile meydân-ı
tedâvüle çıkarılan varaka-i
nakdiyye. 'Banka kâ'imesi'
démekdir. (II/89. s.).

banka: (< İt.) mu'âmelât-ı şarrâfiyye
icrâsına maḥşûş binâ, maḥall ş
büyük şarrâflık. Fransızcası *banque*:
Bank-ı 'Osmânî, Karadilyona Bankası.
(II/89. s.).

bang: (< F.) sayha, şiddetli şadâ,
haykırma, yayğara. Bāng-ı revârev =
şûr-ı İsrâfil'in ḥaşr-ı emvât edecek
olan nefḥa-ı şâniyesi. Ş Pâdişâhın
alaya çıkmak için esb yâḥûd
gerdûne-süvâr olduğu sırada
me'mûrîn-i maḥşûşa ma'rifetiyle
yek-âvâz olarak vuḳû'-bulan alkış.
Bāng-ı namâz = 'namâz sesi' demek

ise de 'ezân-ı Muḥammedî'
ma'nâsındır. Bāng-ı 'anḳā =
mûsikî-i şarkîde bir perde. Gül-bāng
= tehlîl ve tevḥîd, ezân, alkış. *Ey mâh
uyu uyu ki bu şeb / Gûşuñda yer êde
bāng-ı yâ Rabb* (Ġalib Dede²⁵⁹²: Trd.
1/1); *Mü'ezzin ğalaṭ kerd bāng-ı nemâz
/ Meger hemçü men mest ü medhûş
bûd*²⁵⁹³ (Şeyḥ Sa'id); *Tevbemiz*²⁵⁹⁴
zemzeme-i bâde-i nâb êtdi şikest /
*'Ahdimiz*²⁵⁹⁵ *velvele-i bāng-ı rebâb êtdi
şikest* (Hâkânî: G. 32/1); *Hükm-i
Âşaf*'la 'Âriş'i aldı *erbâb-ı şilâḥ / İşidip
gül-bāng-ı İslâm'ı 'adû êtdi enîn*
(Surûrî: Tar. 7/24); *Biñ şevḳ u ṭarab
hezâr ḳorḳu / Nâḳûs u naḳâre bāng-ı yâ
Hû* (Ġalib Dede²⁵⁹⁶: 291); *Geldi
hâtıfndan şimâḥ-ı câna bir bāng-ı girân*.
(II/90. s.).

banker²⁵⁹⁷: (< Fr.) zengîn büyük şarrâf,
banka şâhibi, para şandığı tutan ve
kullanan adam. (II/90. s.).

bānevâ: (< F.) *nûn*'uñ zammı cā'izdir.
'Zengîn, mâl-dâr, meşhûr'
démekdir. *Bî-nevâ*'nın zıddı. *Eger bî-
nevâ vü eger bā-nevâ / Her âyîne âḳir*

2592 Hüsn ü 'Aşk.

2593 (F.) Müezzîn ezânı yanlış okudu, belki benim gibi mest ve sarhoş idi.

2594 Kâmüst: Tevbemiz.

2595 Kâmüsta: Ahdımız.

2596 Hüsn ü 'Aşk.

2597 Banquier.

2590 Banqueroute.

2591 Banque-note.

*reved zīn serā*²⁵⁹⁸ (Mīr Nazmī). (II/90. s.).

bānū: (< F.) 'kadın, hanım' demektir.

Bānū-yı müşerref = güneş. Bānū Keşesb = Rüstem'in kızının ismi. *Doğurdu şubh-dem bānū-yı devrān / Bir altın başlı şırma saçlı oğlan (Āhī); Gel ey bānū-yı 'işmet perdeden seyr et bu alayı (Nābī*²⁵⁹⁹); *Bānū-yı halvet-serāy-ı fikrine şeb perde-dār / Nev-'arūs-ı hacle-i re'yine şubh āyīnedān (Nef'ī: K. 52/32).* (II/90. s.).

bānūc: (< F.) şalıncağ. Her nev'ine ıtlāk olunur. (II/90. s.).

bānī: (< Ar.) binā eden, yapıcı. Lisānımızda ekşeriyā yapıduran maqāmında isti'māl olunur. Mü'enneşi bāniye'dir. Üsküdar'da *Toptaş'ındaki cāmi'-i şerīfīn bāniyesi Büyük Şafiye denilen Kösem Vālide Sultān'dır. || Tersānedeki büyük havuzun bānisi Sultān Selīm-i şālīdır. 'Arabīde bāniye = 'kirişe muttaşıl yay' ma'nāsına da gelir. Bānileri Yā Rabb ne büyükmüş... Bu ne himmet / Şākirdleri elbette olur şākir-i ni'met (Dārū's-şafağa Hakkında ≈ Şafā); Ma'rifet haqqın ecell-i lutf-ı*

sübhānīsidir / 'İzzetiñ hāmisi, ma'mūriyyetiñ bānīsidir (Kemāl). (II/90. s.).

bāne: (< F.) kaşık tüyü. 'Arabīde "āne' dərler. Kullanılmaz. (II/91. s.).

banyo: (< İt.) hamām § istiḥmāma ya'nī yıkanmağa maḥşūş her nev' şu § istiḥmām edilecek maḥall, kaplıca, ılıca § şu doldurulup içine girilecek kap, fıçı. *Girmek māddeyle isti'māl edilmeli.* (II/91. s.).

bāver: (< F.) 'inanmak' ma'nāsına *bāveriden* lafzından ism-i maşdardır. 'Taşdīk, i'timād, inanma' demektir. § 'Metīn, muhkem, pek doğru' ma'nāsına da gelir: *yāver-i bāver.* (II/91. s.).

bāvīn: (< F.) küçük seped, kadınların içine pamuk, yün ipegi gibi el işlerini koydukları el sepedi. (II/91. s.).

bāh: (< Ar.) müzekker ile mü'enneşin ictimā'-ı ṭabī'isi. *Denīdir o kim 'afeti terk edip / Tefāhūr ede kesret-i bāh ile (Okçu-zāde).* (II/91. s.).

bāhir: (< Ar.) rüşen, parlak § açık: *delīl-i bāhir, hüccet-i bāhire, edille-i bāhire, kemālāt-ı bāhire, taraf-ı bāhirü's-şeref. || Şāhib-kırān-ı nev-teshīr-i cihān ki şubh-ı bāhirü'l-burhāndan kināyetdir (Şefīk-nāme); Taraf-ı bāhirü's-şeref āşaf şā'ibu*

2598 (F.) Zengin ya da fakir olsun, herkes bir gün şubhesiz bu saraydan gidecek.

2599 Bulunamadı.

tedbîrden (Çelebi-zāde Tārîhi, şaḥîfe 268); *Zāten zuhūr-ı sitāre-mānendiñ az vaḳitde ḥüsn-i nūrānîsini, feyz-i rūḥānîsini o kadar bāhir göstermişdir ki māhiyyet-i 'ulviyyesi hakkında hele benim gibi bir 'āciziñ sözleri zā'id kalır* (Mensiyyāt ≈ Şafā); *Lem'a eylerdi o nūr-ı bāhir / Şu'leler yer yer²⁶⁰⁰ olurdu zāhir* (Hākānî: 367); *Büyüklik meyli ebnā-yı beşerde pek tabî'idir / Buña burhan-ı bāhir ārzū-yı ḥüsn-i şöhetdir* (Şafā). (II/91. s.).

bāhek: (< F.) işkence, eziyet. Barbar, vahşî ve ḥaşā'îş-i insāniyyeden ve inşāf, imāndan behre-dār olmayan alçakların bî-çāregān hakkında yaptıkları mu'āmele-i şedidedir ki şer'an kânūnen memnū'dur. (II/91. s.).

bāhil: (< Ar.) serserî, başıboş adam Ş eli degneksiz çöbān Ş yularsız deve, memesi bağısız nāḳa. Nādiren kullanılmışdır. (II/91. s.).

bāhile: (< Ar.) dul ḥātūn, kocasız kadın. Ş Kabā'il-i 'Arabdan biriniñ ismidir. Me'nūs degildir. (II/92. s.).

bāhem: (< F.) 'bir yerde, birlikte, bir arada' gibi ma'nalara gelir. *Behem* lafzına da bakınız. (II/92. s.).

bāheh: (< Ar.) 'arşa, meydān' ma'nāsındır. Kullanılmaz. Fārisīde büyük göl Ş iri gövdeli at demektir. (II/92. s.).

bāhiye: (< Ar.) ağız geniş kuyu, bōstān kuyusu. Me'nūs degildir. (II/92. s.).

bāy: (< F.) emîr, beg, zengîn. Bāy u gedā = 'zengîn ve fakîr' demektir. 'İndiñde seniñ bāy u gedā cümlesi birken / Kalmaz ebedā kimsede bir kimseniñ ālu (Şināsî); Kem-ter gedāyı az 'aṭası kılırdı bāy / Bir lutfu çok müriüvveti çok pādîşāh idi (Bākî: Ms. 1/2); Ne sermest ü ne ḥüşyārım ne bāy u ne gedāyım ben / Muḥaşşal rāh-ı Sultān-ı Necef'de ḥāk-i pāyım ben ('Ākif Paşa: Müs. 1/1); Ümîd-vār nevāliñ tüvān-ger ü dervîş / Daḥîl-i bāb-ı emānıñ gedāy u bāy-ı vüçüd (Nevres²⁶⁰¹: 1/23); Ḥayra mazḥar eylesin dā'im o şāhu Gird-gār / Lutfu iḥyā eyledikçe her gedā vü bāyını (Lebîb). (II/92. s.).

bāyiste: (< F.) lāzım, vācib ve zarūrî, gerekli. Fārisīde *bāyist*, *bāyistî* de bu ma'nāda kullanılır. Bāyiste-i hestî = Vācibü'l-vüçüd, Allāhu Te'ālā ve taḳaddes. Az kullanılır. (II/92. s.).

bāyız: (< Ar.) yumurtlayıcı. Mākīyān-ı bāyız = yumurtlayan tavuk.

2600 Eserde: bir bir.

2601 Na't-ı Şerîf.

'Arabîde tavuğa da ıtlâk olunur.
(II/92. s.).

bāygān: (< F.) hâfız, hâzin; hâzîne-dâr, gözetici. Bu kelime 'beg' ma'nāsına olan *bāy*'dan ile 'ma'den' ma'nāsına olan *gān*'dan mürekkebirdir ki ma'nā-yı Türkîsi 'ma'den begi' demektir. Nâdiren isti'māl olunmuşdur. (II/92. s.).

bāyi': (< Ar.) māl şatıcı, şatan. *Pul idāresi tarafından şimdiye kadar bāyi'lere yüz ğuruşda beş ğuruş bey'iyeye terk olunmakta iken. | Belki şıfat-ı kâşife-i benî-nev'i maşdüka-i hammāletü'l-haṭab olan nice bāyi'ü't-tîn ve'l-'ineb ki (Şefîk-nāme). (II/92. s.).*

bāyin: (< Ar.) aralayıcı, ayırıcı. Ṭalāk-ı bāyin = ıstılâh-ı fıkhiyyedir. (II/ 92. s.).

//be// (II/93. s.-II/207. s.)

bebān, bebbān: (< Ar.) tarz, üslûb, tarîka: *bebān-ı beyān*. Bebbān-ı şübbān = 'gençlerin tarzı, revşi, yolu' demektir. (II/93. s.).

bebr: (< Ar.) bā-yı şānīnīn feth ve kesri cā'izdir. Kütüb-i kadīmenīn rivāyetine nazaran kaplanın ğayrı ve kediye beñzer ğāyetle büyük ve

yırtıcı, yol yol tüylü, şedīdū'ş-şavle bir cānavardır ki Hindistān ile Afriqa'da bulunur. Bu hayvānın derisinden kürk yaparlar. Lisānımızda buña taḥrīf ile 'böbür' derler. Bu hayvānın bir düşmanı yāḥūd şikārı üzerine şaldırdığı zamān derisindeki tüyler kabarıp korkunç bir hey'et kesb etmesi münāsebetiyle ıstılāhımızda şecā'at kuvvetine veyāḥūd iktidār, şervetine mağrūr olup tebertūm etmeye, kabarıp korkulmağa böbürlenmek ta'bīr olunur. Bebr-i beyān = dībā-yı münakkaş, cān-fezā muḥarrefi olan canfes. Ş Rüstem nām-dārın cenk günlerinde giydiği cāme bunun derisinden imiş. *Çünkü ol ğürbe-i lāde-şıfatān her biri mānend-i hizebr-i rezm-sāz-ı bebr olarak hücum gösterdiler (Şefîk-nāme); Ejder-keş-i vādī-i tahayyül / Bebr-efgen-i kūh-sār-ı ma'nā (Kādī Ünsī); Dil hāşılı kaldı şevke meclüb / Şiblū'l-esed oldu bebre mağlūb (Mu'allim Nācī²⁶⁰²: 26); Şīr-i jeyāna pençe şalar ğāh-ı huşm u kīn / Bebr-i yabāna karşı varur vaḳt-i kār-zār (Bāḳī: K. 9/16). (II/93. s.).*

bebrūḥ, yebrūḥ: (< Ar.) 'luffāḥ-ı berri' denilen nebāt-ı muḥaddiriñ kökü.

'Yebrūhü'ş-şanem' ve tahrīfle
'abdü's-selām' dēnilen bir kökdür
ki insān qadīdine şebīh olur ve
ekseriyā Kürdistan dağlarında
bulunur. (II/93. s.).

bepsūdān, bepsūden: (< F.) 'lems' gibi
'bir 'uzva, bir şey'e el sürmek, el ile
dokunup hissētmek' ma'nāsınadır.
Me'nūs degildir. (II/93. s.).

bepgā: (< F.) 'tūtī' dēnilen ve her lisānı
tekellūme kābiliyyeti olan kuşuñ bir
nev'idir ki Türkçede tahrīf ile
'papağan' dērler. 'Arabīde pā-yı
Fārisī bā-yı 'Arabīye tebdīl ēdilip
'bebḡā' dēnilir. *Tab'ı 'āyīne-i işrāk ola
tā kim andan / Mantıku't-ṭayr okuya
tūtī vü bepgā-yı suhan* (Vehbī: K.
51/8); *Bülbülleri tūtī-i suhan-sāz /
Pepḡaları sūz ü sāza hem-zār* (Şeyh
Gālib²⁶⁰³: 1607). (II/93. s.).

bebek: (< F.) Türkçede bildigimiz gibi
'insānıñ mini mini yavrusu'
dēmekdir. Fārisīde çocukdan başka
merdümek-i çeşm maḡāmında
kullanılır ki Türkçede dahī göz *bebegi*
ta'bīr olunur. Çocuk taklīdi olarak
yapılan oyuncaklara da 'bebek'
dēnilir. (II/93. s.).

bett: (< Ar.) tiftikden mensūc büyük
şāla, şūfa itlāk olunur. Ş *Aḡterī*ye

göre fes, kavuk üzerine şarılan
şarığıñ omuza şarkān ucu. Ş
'Kesmek' ma'nāsına maşdardır.
Kullanılmaz. (II/94. s.).

bet: (< F.) cūlhalarıñ süpürgesi. Buña
'betāre' de dērler. Ş 'Ḥaşīl' dēdikleri
şey Ş Türkçede 'kāz' dēnilen ḡayvān.
'Arabīde 'beṭṭ' dērler. (II/94. s.).

betā, bete: (< F.) Türkçe 'lapa' dēnilen
ṭā'ām. 'Arabīde 'beḡṭa' dēnir. (II/94.
s.).

betāt: (< Ar.) 'kaṭ' ve 'inkīṭā'
ma'nāsınadır. Ş 'Takayyūd' ve
'ihtimām' ve 'levāzım' ma'nāsına da
gelir. Bey'-i betāt = kaṭ'ī şüretde
şatmaḡ. Yine bu ma'nāda *bey'-i bāt*
ziyāde isti'māl olunur. (II/94. s.).

bettāt: (< Ar.) 'şālcı, tiftik ve yünden
mensūc ḡumāş ve şāl şatan' *bettā* de
bu ma'nāda kullanılır. Türkçede
elfāz-ı me'nūsedden degildir. (II/94.
s.).

bettār: (< Ar.) "ziyāde keskin, kesici
ma'nāsınadır. Yine bu ma'nāda olan
bātir, bütār gibi şīḡa-ı mübālaḡadır.
Kılıca vaşf olarak kullanılır. *Seyf-i
bettār, ḡançer-i bettār*. (II/94. s.).

beter: (< F.) *bed-ter*'iñ muḡaffefidir.
'Pek kötü, eñ fenā, çok çirkin ve
bayaḡı' dēmekdir. *Düşmez dil ü ṭab'*

ehli bu endîşeye zîrâ²⁶⁰⁴ / Teşvîş-i dil ü tab'ı bu elbet²⁶⁰⁵ beter eyler (Nef'î: K. 11/10); *Müşkil budur ki her kime kim hâlim ağlasam / 'Aşkîñ yolunda ol dahî benden beter çıkar* (Ahmed Paşa: G. 67/6); *Görsün nic'olur çāšnî-i cām-ı muḥabbet / Bu 'aql-ı hōd-ārāyide benden beter eyle* (Şabrî: G. 152/5). (II/94. s.).

betr: (< Ar.) kesmek, kesme § kuşūrlu, nāqış, eksik bırakmak. Betrū'l-'użv = a'zā-yı bedenden birini kesmek. Beter = ḥayvānıñ kuyruğu kesilmek. 'Kuyruğu kesik ḥayvān, 'aķīm, zürriyetsiz; ḥayr u nef'den bî-behre' ma'nâlarına olan *ebter* bundan müştakdır. (II/94. s.).

betrâ': (< Ar.) *ebter*'iñ mü'ennesi, kısrı kadın. Besmelesiz, taḥmîd ve taşlîyesiz ḥuṭbeye *ḥuṭbe-i betrâ*, kâsesiz 'ayın ḥarfine müşābih olduğu-çün hemzeye (ء) ve kuyruksuz 'ayın ḥarfine (ع) "ayn-ı betrâ' dērler. (II/94. s.).

betre: (< Ar.) 'dişi ḥimār, eşek' demektir. § Fārisîde "inād ve zedelenmiş, bereli' ma'nâsınadır. (II/95. s.).

betfūz, bedpūz: (< F.) 'dā'ire' ma'nâsınadır. Ya'nî 'müdevver bir şey'iñ eṭrāfı, kenârı, çevresi' demektir. Meşelâ fes, kavuk gibi şeyleriñ kenârı. Ağzıñ kenârına da ıtlāk olunur. § *Minkār* ya'nî 'kuş ğağası' ma'nâsına da kullanılır. *Bedfūz, berpūz, berfūz, berkāpūz, berkāfūz, berpūs, berfūs* da bu ma'nâda luğatdır. *Dāyei kū ṭıfl-ı şîr-āmūzrâ / Tā be-nî'met hōş koned bedfūz rā / Ger bebended rāh-ı ān pistān²⁶⁰⁶ bered / Berguşāyed rāh-ı şad pistān dehed²⁶⁰⁷* (Meşnevî ≈ Hâzret-i Pîr). (II/95. s.).

betkūr: (< F.) 'yırtıcı cānavar pençesi' demektir: *betkūr-ı şîr*. (II/95. s.).

betkūb, betlūb: (< F.) Türkçede *tarator* diye taḥrîf édilen *tarator* ki fındık ve bādem içi ezmesiyle sebzeden yapılan şalaṭa. Me'nūs degildir. (II/95. s.).

betgîş: (< F.) ok kubbūru, atılacak okları içine koyup omuza alınacak maḥfaẓa. Buña 'terkeş, tîrdān' dahî dērler. (II/95. s.).

2604 Kāmūsta bu kelime yoktur.

2605 Dīvānda: dahî.

2606 Eserde: bostan.

2607 (F.) Süt çocuğunun nimetle ağzını tatlandıran daye; eğer onun yolunu kaparsa bostana götürür, yüzlerce başka nimetin yolunu açar.

betū²⁶⁰⁸: (< F.) 'hūnī' denilen aletidir ki ağzı geniş, dibi lüle şeklinde ve içi delik olur. Bunuñla fıçı, şurāhi, şışe gibi şeylere şu ve māyi'āt-ı sā'ire konulur, boşaldırılır. 'Arabīde 'kīf' dèrler. § Degnek, kāmçı, bāston ucundaki yuvarlak § taş hāvāneli ma'nālarına da gelir. Fārisīde *betv* olursa 'maşrık, şems-ābād' ma'nāsına gelir ki Türkçede 'çoğaç' dèrler. (II/95. s.).

betūk: (< Ar.) 'kesici' ma'nāsınadır. Fārisīde bakḳāl ṭablası, şatıcı ṭablası' demektir. (II/95. s.).

betül: (< Ar.) erkeklerden büsbütün müctenib ve munḳaṭı' olan 'afife, ma'şūme hātūn: *Meryem-i betül*. || Kerīme-i mükerrime-i ḥatemül-enbiyā Ḥazret-i Fāṭimatü'z-zehrā'nıñ laḳab-ı ma'rūfudur. § Ayır kök şalan fidan. *Bā'nıñ* zammıyla telaffuzu yañlıştır. (II/95. s.).

beytāb: (< F.) 'renc, derd, miḥnet' ma'nāsınadır. Az kullanılır. (II/95. s.).

betyār, betyāre: (< F.) 'Arabīsi 'ifrīt'dir. Mebgūz, kerihü'l-manzar, gāyetle çirkīn, müşāhedeşi hīç istenilmeyen fenā şey, düşman. § Dīv, şeyṭān, gūlyābānī. Harf-i ze ile 'aynı

ma'nāya luḡatdır. *Pey-rev-i re'y-i nefis-i emmāre / Ser-be-zincīr-i dīv-i betyāre* (Şeyhü'l-islām Bahāyī). (II/95. s.).

Betīl: (< Ar.) Ḥazret 'İsā 'aleyhi's-selāmıñ vālide-i mükerremmesi Cenāb-ı Meryem'in laḳabıdır. § 'Anaç ağaçdan ayrılıp başka kök şalan fidān' ma'nāsına da gelir. § Nehirdeki akıntıya da ıtlāk olunur. § 'Şalkımları şarkık olan ağaç'a da dènir. *Betīle* 'ayrılmış ḥurmā fidanı, etli 'użv' demektir. (II/96. s.).

bess: (< Ar.) yaymak, dağıtmak § aḥbār ve esrārı ifşā ve izhār etmek § ḥāl ve şān § ḥüzün ve elem-i şedīd § tozu toprağı şavurmak ma'nāsında gelir. Beşbeşe = bir haberi ifşā etmeye ve toz kıparıp şavurmağa ıtlāk olunur. Lisānımızda *bess* 'ifşā-yı haber' ve 'izhār-ı mā fī'z-żamīr' ma'nālarında ve *şekvā* lafzı ile berāber kullanılır. Lisānımızda kullanıldığı ma'nāya nazaran bunuñ *başt-i dav'ā* gibi *bess-i şekvā* şüretinde kullanılmaması lāzım gelir. Doğrusu *bess ü şekvā*'dır. (II/96. s.).

beşr, beşere: (< Ar.) ıştılāḥāt-ı tıbbiyyedendir. 'Vücūdda peydā olan sivilce, ufaḳ çıban' demektir. Vücūdunda öyle çok sivilce bulunan

adama 'bişr' dendir. *Beşr*'iñ ma'nā-yı luğavîsi 'çok' demektir. *Beşir* = 'keşir' ma'nāsınadır. *Beşere-i habiše* = 'karakabarcık' dënilen ve zühür etdiği yeri kangren eden maraz-ı mühlik. (II/96. s.).

beşk: (< Ar.) ırmağı yarıp şuyu başka tarafa akıtmak, hark yapmak, yırtmak, ayırmak. İsti'mālî enderdir. (II/96. s.).

beşne: (< Ar.) kaymak § güzel vücūdlu maḥbūbe; tāb ve tarāvet § düz kumlu yer, Şām civārında bir karye. *Beşniyye* = kumluk, a'lā buğdāy. Cem'i *bişen*'dir. (II/96. s.).

bec: [Macar lisānından] 'hibe, cihāz' ma'nāsınadır. § Avusturya Devleti'niñ pā-yı tahtı olan Viyana şehriniñ nām-ı diğëridir. *Bec* tavuğu = İstanbul'a Viyānā'dan getirilmiş olan 'Afrika'niñ Sūdān cinsi tavuk' demektir. *Bec* ördegi = kara tüylü, mercān gözlü bir nev' ördekdir. (II/96. s.).

becā': (< Ar.) vāsi', geniş, bol. 'Ayn-i becā = geniş, iri göz. § 'Geyik, karaca' ma'nāsına da gelir. (II/96. s.).

becā: (< F.) 'yerinde, münāsib, maḥallinde, iyi' demektir. Ba'zen 'maḥall, yer' ma'nāsına da olan

cā'niñ evveline edāt-ı ilşāk olan *be* getirilerek *cā-be-cā* tarzında kullanılır ki o taḳdīrde bu ma'nāyı ifāde etmez. 'Yer yer, maḥall maḥall' demek olur. Ba'zen de bu lafzıñ evveline edāt-ı selb olan "nā" getirilip *nā-becā* ve *becā-nā-becā* şüretlerinde daḥī isti'māl olunur ki o taḳdīrde birincisi 'yerinde degil, münāsebetsiz' ve ikincisi 'münāsib ve ğayr-i münāsib, iyi ve kötü; maḥalli ve maḥalsiz' ma'nālarını ifāde eder. Ba'zen *nā-becā* maḳāmında *nā-be-maḥall* tā'bīri de kullanılır. Faḳaṭ *becā* yerinde yalnız *be-maḥall* hīç kullanılmaz. *Bir gelir kevine seniñ gibi muḥiṭ-i her-kemāl / Olsa zātıñla becādır iftiḥār-ı rüzgār* ('Ākif Paşa: K. 2/10); *Vaz'-ı tārīhime Pertev diyemezler bī-cā / Pek becā merkez-i taḳvīm-i vaḳāyi'dir bu* (*Maṭba'a-i 'Āmireye Tārīḥ* ≈ Pertev Paşa); *Haḳkım degil mi yalvarışım nā-becā mıdır* (Mu'allim Nācī²⁶⁰⁹: 5); *Her beytine bir genc-i güher dēnse becādır* (Mu'allim Nācī²⁶¹⁰); *Huşūşen cānib-ı ğarbī ve cenūbiyyesinde şadmāt-ı efvāc-ı emvācdan sīne-i 'āşık-ı bī-ḳarār gibi cā-be-cā çāklar peydā ve mānend-i kafes-*

2609 Āteş-pāre, Niyāz-ı Esirāne.

2610 Bulunamadı.

i bülbül-şikâflar nümâyân olup (Çelebi-zâde Târîhi, şaḥîfe 269.). (II/97. s.).

becāyiş: (< F.) iki me'mûruñ mübādele-i ḥidmet etmek, yek-digeriniñ yerine geçmesi: *vuḳū'-ı becāyiş*. § İki me'mûruñ birbiriniñ yerine geçirilmesi: *icrā-yı becāyiş*. (II/97. s.).

becbece: (< Ar.) çocukları avutmak için yapılan gürültü, hoşça-bāzlık, tuhaflık. *Civārında bir duḥt-ı tersā-beçe / Êdip rāzını*²⁶¹¹ 'āleme *becbece*²⁶¹² ('İzzet Mollā²⁶¹³: 2521). (II/97. s.).

becrā': (< Ar.) 'göbegi çıkık adam' ma'nāsına olan *ebcer*'iñ mü'enneşi. Göbegi çıkık kadın § yüksek yer, tepe demektir. (II/97. s.).

beçeş: (< F.) burun deliklerinin yumuşağı § rehāvet, derd ve meşakkat ma'nāsına gelir. Kullanılmayan elfāzdandır. (II/97. s.).

beçgem: (< F.) *şayfiyye* gibi yaz mevsiminde oturulacak maḥall § eyvān, otağ, bār-gāh ma'nālarında daḥī kullanılır. § 'Kurd denilen cānavar' ma'nāsına da gelir. 'Arabīde kūrda 'zī'b' dērler. Kullanılmaz. (II/97. s.).

beçeğān: (< F.) *beçe*'niñ cem'i. 'Yavrular' demektir. Ekşeriyā mürekkeb olarak isti'māl edilir: *muğ-beçeğān, tersā-beçeğān*. (II/97. s.).

beçek: (< F.) bir nev' küçük silāḥ, ālet-i kâṭı'adır. Türkçede taḥrîf ile kullanılan *bıçak* lafzınıñ aşlı bu olsa gerektir. (II/98. s.).

becel: (< Ar.) bühtān, iftirā § ta'accüb, ḥayret ma'nāsınadır. Bücle = 'güzel çehre, tāze fidan, küçük ağaç' ma'nāsına gelir. (II/98. s.).

bece: (< Ar.) 'sivilce, arpacık' denilen cıbanlar. Kullanılmaz. (II/98. s.).

beçe: (< F.) insān ve ḥayvān yavrusu. Nazımda teşdīd ile isti'mālī cā'izdir. Piristū-beçe = kırlangıç yavrusu. Beçe-i ṭāvūs-ı 'ulvī = 'güneş, ay, elmās, yāḳūt' ma'nālarıdır. Beçe-gū = *gū* 'cādde, işlek yol' ma'nāsınadır. Bi't-terkīb *laḳīṭa* gibi 'cāmī' ve kilīse ḳapısına veyāḥūd soḳāğa bırakılmış çocuk' ma'nāsında kullanılır. Beçe-i nev = 'filiz, ḥādişe' ma'nāsınadır. *Ne zībā ülfet etmiş duḥter-i rez beçe-i muğla* (Nedīm: G. 119/5); *Civārında bir duḥt-ı tersā-beçe / Êdip rāzını*²⁶¹⁴ 'āleme *becbece*²⁶¹⁵ ('İzzet Mollā²⁶¹⁶: 2521);

2611 Kāmūsta: zārını.

2612 Eserde: püçpüçe.

2613 Mihnet-keşān.

2614 Kāmūsta: zārını.

2615 Eserde: püçpüçe.

Mānend-i dīv-beççelerin iltikām eder / Köhne ribāt-ı dehr ‘aceb āşiyānedir (Lā-edrī²⁶¹⁷). (II/98. s.).

becīs: (< Ar.) 'ayazma, pıñar' demektir. Me'nūs degildir. (II/98. s.).

becīl: (< Ar.) mu'azzam, muvakkar, şekil ve şemā'il şāhibi, muhterem adam: *recül-i becīl*. Ş Gālīz nesneye de ıtlāk olunur: *şey-i becīl*. (II/98. s.).

beḥḥās: (< Ar.) bahş etmeyi seven, çok bahş eden. Az kullanılır. (II/98. s.).

becāḥa: (< Ar.) *becāḥ* ve *bucūḥ* ve *bucūḥat* 'ses boğnuş olmak' demektir. Ses kısıklığı. *Bā'*nın kesri cā'izdir. (II/98. s.).

baḥḥār: (< Ar.) deñizci, gemici. Nādiren kullanılmışdır. (II/98. s.).

baḥt: (< Ar.) 'maḥz, ḥaliş, öz' ma'nāsınadır. Maşdarı *buhūtāt*'dır. *Zāt-ı baḥt-ı İlāhī idrāk olunamaz*. Şahbā-yı baḥt = ḥaliş şarāb. Ḥubz-ı baḥt = ḥaliş ekmek. Nādiren kullanılmışdır. Büḥter = 'kısa, bodur adam' demektir. Şā'ir-i meşhūr Ebū 'Ubādetü'l-baḥterī, bu nām ile yād olunan kabīledendir. || Mişlī-yi beşār-ı baḥteriniñ / İbnü'l-mu'tez-i şanevberiniñ (Lā). (II/98. s.).

bāḥş: (< Ar.) bir şey'in künh ve ḥaḳīkatini añlamak için araştırmak, bir māddeniñ aşlı ve esāsını öğrenmek için söz açmak: *Komisyonda neden bahş olunuyor? || İmām Ġazālī tefsīr-i nefisinde ḥaḳāyık-ı eşyādan tenvir-i ezḥān edecek şüretde bahş etmiştir. Ş Mu'ārıza şüretiyle söyleşme: Mīr-i mūmā-ileyh ile aramızda vazīfe ve mes'ūliyyet ḥaḳḳında açılan bahş ḥaylī zamān devām etti. Ş Lisānımızda iki kişiniñ birbirini aldatmak yāḥūd hangisiniñ sözü çıkarsa o şahıḥ yañılmış 'addolunmak ve aldanan yāḥūd yañılan adam diğere ta'yīn edilen ve Türkçede 'ögdül²⁶¹⁸' denilen şeyi vèrmek şartıyla söz vèrişmesine bahş ıtlāk olunur. *Filān bahşi kazandı. || Bu bahşi ġā'ib ètmeye gelmez. Ş Bir māddeniñ tedkīk ve taḥḳīkine dā'ir sözleri ḥāvī makāle: fıkıḥda talāk bahşi. || Eşeriñiz ḥaḳḳındaki muṭāla'ātıma şoñra 'avdet ètmek üzere mektubuñuzdaki birkaç bahşiñ cevābını vèrmek isterim (Taḳrīzāt ≈ Ekrem); Tīğīñ içirdi düşmene zaḥm-ı ziyānları²⁶¹⁹ / Bahş ètmez oldu kimse kesildi lisānları (Bāḳī: Ms. 1/6); Bahş-i**

2616 Mihnet-keşān.

2617 Ziya Paşa: TCB. 1/1.

2618 TDK, Derleme Sözlüğü, C. 9.

2619 Dīvānda: zebānları.

evşâfında ıtrâ etsin ehl-i ictihād (Surūrî: Tar. 7/14); *Yazmış kitāba*²⁶²⁰ *baḥş-i heyūlāyı Bū ‘Alī / Vèrmiş mi ya kitābete*²⁶²¹ *bu ḥüsn-i şüreti* (‘Ākif Paşa: K. 4/35); *‘Allāmedir ol edīb-i māhir / Her ‘ilm ü hünerde baḥşe kâdir* (Lā²⁶²²); *Baḥş etse eder cihānı ilzām / Bir sözle eder fiḥāmı ifḥām* (Şeyḥ Gālib²⁶²³: 369); *Bu baḥşi bilmez idim ben meger ne müşkil imiş* (Seyyid Vehbî). (II/98. s.).

baḥşere: (< Ar.) dağıtmak § gizli şeyi meydāna çıkarmak § süt kesilip dāne dāne olmak. (II/99. s.).

baḥduk: (< Ar.) Türkçe 'karnıyarık' denilen tohum. Bu tohum ile gül şuyu karışdırılıp göz ağrısına ‘ilāç yapılır. Kullanılmaz. (II/99. s.).

baḥdele: (< Ar.) kürek kemigi eğilmek, kırılmak § işde sür‘at göstermek ma‘nāsınadır. (II/99. s.).

baḥr: (< Ar.) deñiz. *Baḥr-i Siyāh, Baḥr-i Sefīd, baḥr-i muḥīṭ, Baḥr-i Aḥmer, Baḥr-i Ebyaž.* Baḥrī, baḥriyye = deñize ‘ā'id, deñize mensüb. Tā'ir-i baḥri, fūnūn-ı baḥriyye, neẓāret-i baḥriyye = doğrusu *neẓāret-i umūr-ı baḥriyye*'dir. *Şūrā-yı baḥriyye, kuvve-i*

baḥriyye. Baḥriyyūn = Fūnūn-ı baḥriyyeye āšnā olanlar, kapdanlar, gemiciler. Nazımda *baḥriyyīn* de kullanılabilir. Baḥr-i bī-gerān²⁶²⁴ = ucu bucağı olmayan, nihāyetsiz deñiz. § Şi'rde 'vezin, ölçü' ma'nāsına müsta'meldir: *baḥr-i remel, baḥr-i recez.* § 'Arabīde yarmak, yırtmak § ziyāde yürük at § kerem-kār ma'nalarına da gelirse de lisānımızda ma'ānī-i meẓkūre mu'teber ve müsta'mel degildir. *Bir takım erbāb-ı ma'rifet seyāḥat-ı baḥriyyeyi i'tiyād etti* (Ma'ārif Makālesi ≈ Kemāl); *Nāle-i niyāzı perde-i ilḥāḥ ve ibrāma iṣāl ve şeyḥü'l-islām 'ālī-makām ḥazretleriniñ baḥr-i muḥīṭ-i faẓl u efdāl olan ḥatır-deryā mişāllerini mevc-engīz infi'āl etmegin* (Çelebi-zāde Tārīḥi, şaḥīfe 18); *'Osmānlı lisānı bu lisāndır / Fikr eyle ne baḥr-i bī-gerāndır* (Mukāddime²⁶²⁵); *Her dem efrenciñ kılıç başın iki şakḳ eyleyip / Sū-yı baḥre aqıdırdı kanın ırmak eyleyip* (Surūrî: Tar. 7/15); *Peyvestedir sevāḥili girdāb-ı ḥayrete / Bir baḥrdır ki ḥāşılı bu baḥr-i bī-gerān* (Lā²⁶²⁶); *'Ummān içinde pençe-i mihre*

2620 Kāmūsta: kitābına.

2621 Kāmūsta: kitābına.

2622 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı İrān: 108.

2623 Hüsn ü 'Aşk.

2624 Kāmūsta "bī-gerān", "bī-kerān"ın -madde başı olma durumu dışında "bī-gerān" şekli esas alınmıştır.

2625 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türki: 47.

2626 Ziya Paşa: TCB. 1/2.

*mümāsilim / Oldum ğarīk-i baħr-i fenā
merd-i kāmīlim (Şeyh Ġālib: Sk. 4);
Her biri baħr-i remel, baħr-i hecezen
şavurup / Rīh-i enfāsın eder furtuna-
fersā-yı suhan (Vehbī: K. 51/42);
Mācerā-vār seni ğarķ-āb eder eşkim
acırum / Yeter ey Baħr-i Siyāh giderim
Aķdeñiz'e (Sānih); Şafak-ı şubh-ı
beķādır nazarımda gūyā / Mevce-i baħr-
i siyāh-ı şeb-i yeldā-yı 'adem (Ākif
Paşa: K. 5/37). (II/99. s.).*

baħreyn: (< Ar.) "Arabistān'ın al-Aħsā
hıttası sevāhili ve adaları' demektir.
*Mülk-i suhan kalem-rev-i tab'-ı
kerīmidir / Baħreyn-i nazm u nesrde
cārī hükümeti (Ākif Paşa: K. 4/36).
(II/100. s.).*

baħrī kuṭās yāhūd gāv-ı baħrī: (< F.)
'deñiz aygırı, öküzü' denilen hayvān
yāhūd 'Asya'nın Hıta silsile-i
cibālinde mevcūd bir nev' yābānī
öküz' demektir. Vaktiyle hayvānın
uzun ve yumuşak olan kıyruk
tüyünden vüzerā ve ümerā-yı
'Oşmāniyyeye 'alā-merātibihim
şüret-i resmiyyede verilen tūğ ve
'alemlerīn tepelerine ve alaylarda
yedek çekilen müzeyyen takımlı
atlarıñ gerdanlarına zīnet
makāmında aşarlardı. Türkçede
taħrīf ile 'baħr-i hūṭāz' dērlerdi. El-

yevm lisānımızda 'kadınların
başlarına koydukları müzeyyen ve
mükellef ser-pūş' ma'nāsına isti'māl
olunan hūṭūz'ın aşlını kuṭās
zanneden luğatçiler yañılıyorlar,
yañlış ta'rīf ediyorlar. Zīrā evvel-
emirde kuṭās'ın aşlı 'deñiz cānavarı'
ma'nāsına Yūnānīce kitos'dur. Bunu
Īrānīler yāhūd 'Arablar taħrīf ile
kuṭās yapmışlar. *Burhān-ı Kāṭı*²⁶²⁷'da
luğat-ı Rūmīdir diye gösterilmesi de
buña delīldir. Kuṭās'ın muħarrefi
zannēdilen hoṭoz'ın aşlı da Yūnānīce
'şokulmuş geçmiş' ma'nāsına
khotos'dur ki vaktiyle H'ārezm
hükümdārlarından birine tezvīc
ēdilmiş olan Bizans prenseslerinden
Munğolli Marya denilen Prens
Mārī'niñ ser-pūşu gelin gitdiği
yerdeki nisvān tarafından taħsīn ve
taklīd ēdilmiş ve hūṭūs nāmı bütün
nisvān-ı H'ārezm'ın lisānına
düşmüş olduğuna dā'ir Rūm
tārīhlerinde şarāhat bulunduğ ve
büsbütün Türkçe zannolunan *aygır*
lafzının aşlı daħī 'vaḫşī, azgın'
ma'nāsına Yūnānīce *agrios* olduğ
efāzıl-ı Rūmiyyeden mütercim-i
meşhūr Nīkola Sollidi Efendi

tarafından ifāde kılınmıştır. (II/100. s.).

baḥḥi baḥḥi: (< Ar.) 'Arabīde maḳām-ı isti'zāmda ve mübālağa için isti'māl olunur. 'Ne hoş, ne güzel' gibi bir ma'nāya delālet eder. Türkçede yine o maḳāmda, faḳaṭ müzeyyifāne bir tarzda kullanılan *peh peh* lafzı bundan muḥarrefdir. (II/101. s.).

baḥḥāl: (< Ar.) çok beḥl, cimrī; pek alçaq adam. (II/101. s.).

baḥbaḥa: (< Ar.) deveniñ kükreyip çağırması, ses çıkarması § çıtırdamak, mışıldamak. Me'nūs degildir. (II/101. s.).

baḥt: (< F.) 'ṭālī', ḳader, ḳısmet, iḳbāl, teṣādūf' demektir ki Türkçede *yazı, uğur* lafzları bunuñ muḳābilidir. Ḳavī-baḥt = uğuru açık, ṭālī'i ḳutlu. Nīk-baḥt = iyi ṭālī'li, ḳaderi uygun. Bī-baḥt = ṭālī'siz, ḳısmetsiz. Baḥt-ı bīdār = uyanık açık ṭālī'. Baḥt-ı bīdād = inṣāfsız ṭālī', kötü ḳader. Baḥt-ı siyāh = ḳara yazı, fenā ṭālī'. Bed-baḥt = kötü ṭālī'li, fenā yazı. Baḥt-ı ḥāb-ālūd = ṭālī'i küskün, ḳısmeti ḳapalı. Baḥt-ver = ṭālī'li, uğurlu. Civān-baḥt = 'ṭālī'i genç, ḳısmeti açık' demektir. Fārisīde *kābūs* ya'nı uykuda 'arız olan ağırlık ve ufaḳ uçak böceği. § 'Cedd,

büyükbaba ve gürz, ḡargı' ma'nāsına da gelir. *Ṭālī'-i 'aḳla mu'āvin olmaz / Baḥt ile hüner muḳārin olmaz* (Lā²⁶²⁸); *Yā Rabb*²⁶²⁹ *çırāğ-ı devlet ü baḥtın münevver et* (Ziyā²⁶³⁰); *Fark için temyīz-i ehliyyetdeki nokṣānını / Şüret-i a'māda eslāf etdiler taṣvīr-i baḥt* (Lā²⁶³¹); *Bed-baḥt aña dērler ki elinde cühelānıñ / Ḳahr olmak için kesb-i kemāl ü hüner eyler* (Şināsī); *Ḥazret-i pāṣā-yı rüşen-re'y ü gerdün-iḥtişām / Şāḥib-i tedbīr-i pīr ü mālīk-i baḥt-ı civān* (Nev'ī: K: 37/19); *Ser-keşlik etdi tevsen-i baḥt-ı sitīze-kār / Düşdü zemīne sāye-i elṭāf-ı Gird-gār* (Bāḳī: Ms: 1/8); *Kā'ināt aldı reng-i nūrānī / Doğdu ḥūrşīd-i baḥt-ı 'Osmānī* ('İşmet); *Baḥt-ı ḥāb-ālūdu bīdār etdi gūyā ḥābdan* (Nef'ī: K: 17/2); *Bī-baḥt olanıñ bāḡına bir ḳaṭresi düşmez / Bārān yerine dürr ü güher yağsa semādan* (Lā-edrī²⁶³²); *Necm-i baḥtın rūzgāra yādigār-ı āsumān* ('Āḳif Paşa: K: 1/17). (II/101. s.).

baḥtere: (< Ar.) ṣalına ṣalına güzel yürüyüş, hoş yürümek. (II/102. s.).

baḥterī: (< Ar.) hoş ḥīrāmān, ṣalına ṣalına güzel yürüyen, yürüyüşü

2628 Ziya Paşa ≈ Meṣrūt u Ahvāl-i Şā'rī: 35.

2629 Bāḳī Dīvānı'nda: Dā'im.

2630 Bāḳī: Ms. 1/8.

2631 Ziya Paşa: G. 3/6.

2632 Ziya Paşa: TB. 1/4.

güzel adam. § 'Höd-bîn, kibirli adam' ma'nāsına da gelir. Muḥaddişinden iki zātın ismidir. (II/102. s.).

baḥtāk: (< F.) cenk-āver ve 'askerlerin kavgâda giydikleri demir başlık ki Türkçede 'tuğulğa' ve 'Arabîde 'miğfer' denilir. Fâriside 'ser-penâh' da dërler. (II/102. s.).

baḥtek: (< F.) fenâ ṭālî'. Baḥt'ın muşağğarı. § Nüşirevân'ın vezîriniñ ismi. Her biriniñ pây-gâh-ı teferru'un ve temerrüdiinde ḥâ'iz mertebe-i 'utuuv-ı hāmānî olan kâhin-i civân ve baḥtek-i baḥtekân kemâl-i sefâhatından (Şefîk-nâme). (II/102. s.).

beḥtûr, beḥtûh: (< F.) ra'd gibi gök gürültüsü. § Kükreyici arslana ıtlâk olunur: peleng-i beḥtûh. Şîr-i beḥtûr = hiddet ve gâzabla haykıran kaplan, arslan. Şîr-i gurrende = bu da öteki gibidir. Ğurendiden 'gâzab ile haykırmak, gürlemek' ma'nāsınadır. (II/102. s.).

baḥtûr: (< F.) 'düşman, a'dâ' demektir. Şıfat olarak kullanılır. (II/102. s.).

baḥte: (< F.) besili, semiz koyun § koç. Bâ'nın zâmmıyla da mervîdir. (II/102. s.).

baḥtiyâr: (< F.) ṭālî'li, kısmetli, mes'ûd, geçinişi ve yaşayışı uygun.

Batiyârâne = mes'ûd ve ḥoş-ḥâl olanlara yakışacak şüretde. Baḥtiyârî = baḥtiyârlık, mes'ûd ve ḥoş-ḥâl oluş. Ehl-i ḳanâ'at dâ'imâ kendini baḥtiyâr 'addeder. ‖ Fikirleri de ta'ayyüşleri gibi sâde olan, aḥlâkları ise medeniyet netâyicinden olan fenâlıklara bulaşmayan baḥtiyâr-ı şaḥrâ-nişînlerde ifâsı nâ-ḳâbil ne ihtiyâc bulunabilir ki kendilerine bir derd olsun (Takrîzât ≈ Ekrem); Ben yolcu o şîve-kâr yolcu / Dënsin baña baḥtiyâr yolcu (Mu'allim Nâcî²⁶³³: 7); Ötüşürlerdi baḥtiyârâne / Vërmesinler mi neşve insâna (ve-lehu²⁶³⁴: 14); Olduñ ey server-i sûtûde-şiyem / Bâ'is-i baḥtiyârî-i 'âlem (ve-lehu²⁶³⁵); Kıldı zemîni berf gibi naḳdi sîme ğarḳ / İn'âm-ı 'âm-ı şâh-ı cevân-merd-i baḥtiyâr (Bâḳî: K. 9/4); Kim bilir belki baḥtiyâr olacaḳ / Gececek mes'adetle eyyâmı (Şafâ). (II/102. s.).

baḥs: (< Ar.) ta'bîrât-ı Ḳur'ân'dandır. 'Nâḳış' ma'nāsınadır: semen-i baḥs. § 'Arabîde yağmur suyuyla zirâ'atı ḳâbil olan tarla § zulm ve ta'addî § gümrük almak ma'nâlarında daḥî isti'mâl olunur. Bu lafz Fâriside daḥî

2633 Âteş-pâre, Şimendifer Seyahati.

2634 Âteş-pâre, Avci.

2635 Bulunamadı.

bu ma'nāda müsta'meldir. (II/103. s.).

beḥsān: (< F.) *beḥsīden* yāḥūd *beḥsānīden* maşdarından şıfat-ı müşebbehedir ki 'şalına şalına yürüyen' demektir. Ş Pejmürde Ş şoluk, bozuk ma'nāsına da gelir. İş-bu maşdarlar Fārisīde 'eritmek, eritip bir şey dökmek, şoldurmak, aşındırıp bozma, buruşdurmak, derd ve miḥnete düşürmek' ma'nalarına da geldiginden *beḥsān* daḥī ma'ānī-i mezkūreyi ifāde ederse de eñ ziyāde 'ḥüsn-reftār' ma'nāsında kullanılmalıdır. (II/103. s.).

baḥset: (< F.) uykuadaki ḥorultu Ş 'Arabīde 'kābūs' denilen 'ağırlik başması'. Ş Şavt, sadā, ses. Türkçede isti'mālī enderdir. (II/103. s.).

baḥsüm: (< F.) *āḥsüme* gibi 'boza' demektir. Kullanılmaz. (II/103. s.).

beḥsī: (< Ar., < F.) 'Arabīde 'eksilmiş, kuşurlu' ma'nāsına olduğu gibi Fārisīde daḥī iş-bu ma'nā ile berāber 'şolmuş, bozulmuş, pejmürde olmuş' ma'nalarını ifāde eder. (II/103. s.).

baḥş: (< F.) bilā-bedel vërme, hibe etme, iḥsān etme, bağışlama. Ş Vaşf-ı terkībī tarzında 'bağışlayıcı, 'afv

edici, vërici' ma'nalarını ifāde eder. Meşelā *kerem-baḥş*, *ḥayat-baḥş*, *rūh-baḥş*, *şafā-baḥş*, *ḥayret-baḥş*, *cān-baḥş* gibi. *Baḥşīden* lafzından şīḡa-i emir olan *baḥşā(y)* daḥī 'aynı ma'nāda kullanılır. Meşelā *giryē-baḥşā*, *şafā-baḥşā*, *kerem-baḥşā* gibi. Bu iki lafzın dā'imā zımnında meserret olan ḥālātda kullanıldığını zannetmek doğru degildir. Bunların gerek edebiyāt-ı Fārisīde gerek edebiyāt-ı 'Osmāniyyede hem sürürlü hem kederli ḥālāt ve mevāḳi'de isti'māl edildikleri erbāb-ı tetabbu' nezdinde müsellemtandır. *Lāzım degil 'ināyeti ehl-i tekebbürüñ / Baḥş eyledim 'aṭāsını vech-i 'abūsuna* (Naḥīfī); *Cism-i elfāza revān-baḥş-ı edādır ḥāmēm* (Cevdet Paşa); *Gınā gelmez ḥarīşe 'ālem-i imkānı baḥş etseñ* (Mu'allim Nācī²⁶³⁶: Mt. 18); *'Afv etdi o şāh-ı āsmān-raḥş / 'Azrā'il'e kıldı cürmini baḥş* (Şeyḥ Ġālib²⁶³⁷: 98); *Avudan ḥalkı bu ḡam-ḥānede oldur yoksa / Olmasa müşkil idi tesliye-baḥşā-yı 'adem* ('Ākif Paşa: K. 5/32); *Vücūd cūd-i İlāhī ḥayāt bāḥş-ı kerīm / Nefes 'aṭiyye-i raḥmet kelām faẓl-ı ḳadīm* (Nābī: Ths: 1/2); *Rūḥ-bāḥş oldu*

2636 Yādīgār-ı Nācī.

2637 Hüsn ü 'Aşk.

Mesîhâ-şîfat enfâs-ı bahâr / Açdılar
dîdelerin hîâb-ı 'ademden ezhâr (Bâkî:
K. 18/1); Ey levha-i yâd-ı²⁶³⁸ nevha-
bahşâ / Biñ kerre de eyleşem temâşâ /
Doymaz saña çeşm-i giryem-mu'tâd /
Bağdıqça olur vidâdı müzdâd
(Mu'allim Nâcî²⁶³⁹: 1-2); Fikr-i vişâl
yahşî gümândır dedim dedi / Bu söz
hayâl-i zihn-i yamanıñ²⁶⁴⁰-durur seniñ
(Fużûlî²⁶⁴¹); Cellâd-ı nigâhın et temâşâ
/ 'Azrâ'il'i gör ki rûh-bahşâ (Şeyh
Gâlib²⁶⁴²: 489); Cür'a-i cân-bahşîña
leb-teşnedir Hızır u Mesîh / Âb-ı
hayvânsın yâhûd la'l-i leb-i cânânesin
(Nef'î: Sk. 2). (II/103. s.).

bahşâyîş: (< F.) 'merhâmet, şefkât,
'inâyet, ihsân' ma'nâsınadır.
'Esirgemek' ma'nâsına olan bahşûden
maşdarından müştakdır. Bahşâyîş-
perverdigâr, bahşâyîş-i İlâhî. Bahşâyîş-
ger = merhâmetli, şefkâtli, rahm ve
ihsân edici. Şâ'ir bunuñla hem tenvîr-i
'ubûdiyyet hem de mazhar olduğu
bahşâyîş-i 'ulvî-i kudretten dolayı
tahdîs-i ni'met etmiş olur (Takrîzât ≈
Ekrem); Takdîse ehakkıdır bu /
Bahşâyîş-i hakkıdır bu (Mu'allim

Nâcî²⁶⁴³); Habâsetler düşünmek 'aql
içün zülldür, tenezzüldür / O cevher
çünkü bir bahşâyîş-i 'ulvî-i kudretidir
(İsmâ'il Şafâ). (II/104. s.).

bahşîş: (< F.) 'aşıyye, ihsân; beleş
olarak vèrilen para vesâ'ire, Fârisîde
bu ma'nâda fazla olarak burc-ı mâhî
ya'nî hût burcunuñ ismidir.
Türkçede bahşîş tarzında zebân-zed
ise de yañlıştır. Doğrusu lerzîş,
perestîş gibi yazılır. Bahşîş atıñ dişine
bakılmaz (meşel); Bahşîş-i nâ-be-mahall
cûddan olmaz ma'dûd / Şıfr-ı ma'kûs ile
artar mı hesâbı rakamıñ (Belîğ); Bahşîş-
âmûz-ı himem havşala-sûz-ı hîsset /
Kîse-perdâz-ı kerem kâfile-sâlâr-ı kirâm
(Nef'î: K. 50/22); Ammâ dahâ²⁶⁴⁴
bahşîş-i ilâhî / Mi'râcını bulmadı
kemâhî (Şeyh Gâlib²⁶⁴⁵: 107). (II/104.
s.).

bâhşende: (< F.) bahşîden maşdarından
ism-i fâ'il. 'Bağışlayıcı, vèrici;
yarılğayıcı, 'afv edici' ma'nâsınadır.
Bahşâyende dahî bu ma'nâya
luğatdır. Ey bahşende-i âşâm-ı enâm
olan Hudâ-yı zû'l-celâl. Dâ'imâ seniñ
bâr-gâh-ı kibriyâ-penâhıña 'arz-ı ibtihâl
eden bu bende-i güneh-kârıñı mağfîret-i
şamedâniyyeñe mazhariyyetiyle 'azâb-ı

2638 Eserde: yâr-ı.

2639 Ateş-pâre, Tasvîr-i Cânân.

2640 Eserde: yamandırur.

2641 Ziya Paşa: TB. 2/4.

2642 Hüsn ü 'Aşk.

2643 Bulunamadı.

2644 Eserde: dahî.

2645 Hüsn ü 'Aşk.

*nār-ı cahīmden ḥalāş ét. ‖ Bahşende-i
kişver-i muḥalled / Şāhen-şeh-i enbiyā
Muḥammed (Nābī). (II/105. s.).*

baḥak, baḥk: (< Ar.) göz patlama, göz
patlatmak. İsti'māli enderdir.
(II/105. s.).

baḥla: (< F.) semiz otu. Aşıl Türkçesi
pürpürüm'dür. 'Arabīsi *baḳletü'l-
ḥamḳā*'dır. (II/105. s.).

Beḥem: (< F.) bir beldenin ismidir ki
müşk'ün a'lāsı orada bulunur. Müşk-
i Beḥem meşhürdür. (II/105. s.).

beḥme, beḥir: (< F.) 'bīd-giyā' denilen
'ayrık otu, ayrık kökü'. Me'nūs
olmayan elfāzdandır. (II/105. s.).

baḥnūne, baḥnūden: (< F.) 'şimşek,
yıldırım' ma'nāsınadır. Ğayr-i
me'nūs olan elfāzdandır. (II/105. s.).

baḥūr: (< Ar.) tütsü, 'aselbend, 'öd
ağacı, misk, lāden gibi mevādd-ı
'ıtriyeden mürekkeb bir şeydir ki
āteşde yakılırsa etrāfa neşr-i rāyihā-i
laṭife eder. Muḥāverātda *bā*'nın
zammıyla meşhürdür. Baḥūr-ı
Meryem = def'-i teftih ü idrāra
ğāyetle nāfi' olup Türkçede
'Meryem ana eli' denilen bir nev'
nebātdır. Bunuñ köküne Türkçede
'domuz ağırşığı' dērler. (II/ 105. s.).

baḥūr-dān: (< F.) içinde 'tütsü' denilen
tertib-i mu'aṭṭar yakılacak ma'denī

ḳap. Baḥūr-dānī = eyyām-ı
resmiyyede tütsü yakmağa me'mūr
adam. Baḥūr-dānlık ta'biri ḡalaṭ-ı
fāhiş olduğundan muḥarrerāt ve
muḥāverātda o şüretle
kullanılmamağa diḳḳat etmelidir.
(II/105. s.).

baḥīl: (< Ar.) ḥasīs, cimrī, ṭama'-kār,
naḳid ve mālī ziyāde seven ve
kimseye bir şey vèrmeyen adam.
Baḥīlāne = öyle eli şıḳı adama
yakışacak tarzda. Baḥīlī = ḥasīslık,
cimrīlik. *Kerem erbābına vèrmezdi
'aṭāya nevbet / Zevḳini bilse baḥīlān
daḥī bezl-i diremiñ* (Sünbül-zāde
Vehbī: G. 167/8). (II/ 106. s.).

baḥye: (< F.) dikiş, çatma, uyurḡalama.
Baḥye-zen = 'dikişçi, terzī'
démekdir. (II/106. s.).

bed: (< F.) fenā, çirkin, kötü, yaramaz.
Nīk ü bed = iyi ve kötü, fā'ide ve
zarar. Bed-ter = 'eñ kötü, pek fenā'
démekdir. Bu lafz ile şifāt-ı
zemīmede birçok vaşf-ı terkībī teşkīl
olunur ki bir kısmı ber-vech-i ātī
gösterilmiştir. Bed-gümān = fenā
şübhe bulunan, sū-yı zan şāhibi.
Bed-gümānī = sū-yı zanda
bulunmak, fenā şübhe ediş. Bed-
baḥt = ṭālī'i fenā, kısmetsiz, ḳaderi
bozuk. Bed-gū(y) = fenā söyleyen.

Bed-güyî = fenâ söyleyicilik. Bed-gevher, bed-güher = şoysuz. Bed-likâ = yüzü çirkin. Bed-meniş = kötü huyly. Bed-endîş = fenâ düşünen, fenâlık isteyen. Bed-aşl = şoyu alçak olan. Bed-hûy = kötü huyly, hûysuz. Bed-nâm = ismi kötülükle yâd edilen, adı kötülükle meşhûr, rezîl, rûsvâ-yı 'âlem olan. Bed-sirişt, bed-nihâd, bed-nejâd, bed-ťînet = yaradılışı, hilkati, řabî'atı fenâ olan, şoyu bozuk, bayağı adam. Bed-hışâl = haşletleri, hûyları kötü. Bed-h'âh = fenâlık isteyen. Bed-h'âhâne = fenâlık, kötülük isteyene yakışacak şüretde. Bed-zebân = dili fenâ, terbiyesiz küfür-bâz, ağzı bozuk. Bed-zehre = yüreksiz, korkak. Bed-mihr = mürüvvetsiz, 'inâyetsiz. Bed-reng = hûysuz, damarı bozuk, kötü. Bed-sigâl = herkesiñ 'aleyhinde sū-yı zanda bulunan. Bed-fercâm = 'âkıbeti fenâ. *Sitem-kâr-ı bed-fercâm*. Bed-kâr, bed-fi'âl = işi fenâ, işleri kötü. Bed-pesend = kötüyü begenen, cāhil. Bed-bū = fenâ koşulu. Bed-bîn = her şeyi fenâ gören. Bed-bînâne = hiçbir şeyi begenmeyen, her şeyi fenâ gören adama yakışacak şüretde. Bed-āyîn = 'âdeti, uşulu kötü. Bed-aşter =

bed-bařt, řālî'siz. Bed-āvâz = fenâ sesli. Bed-āğâz = fūrū-māye, şoyu alçak. Bed-dil = yüreksiz, korkak. Bed-endām = biçimsiz, çarpık, řanbur. Bed-çeşm = fenâ gözlü, nazarı degen. Bed-du'ā = inkisār, "Allāh mařv etsin, Allāh řahrêtsin." diye müte'eşşirâne söylenilen sözler. Bed-mu'āmele = ādāb ve terbiye ile ķābil-i tevfiķ olmayacak şüretde ķaba ve kötü hāller, hareketler. Bed-mest = sarhōşluđu kötü, fenâ sarhōş. Bed-legām = gem řutmaz, başı sert at ř 'āşî ve ser-keş, bedevî kimseye de ıtlāk olunur. Bed-ķiş = 'mezhebsiz, yolu fenâ, řutumu bozuk adam' demekdir. *Rābıta-i sa'y u ķuşış keşākeş-i bāzū-yı red ü ķabûl ile şikeşte ve miķrāz-ı ta'riż-i bed-ķiş ve gezlik-i tehdîd-i biģāne vü hîş ile gûsiste olmamak için (Şefiķ-nāme); Yine ol şūh-ı cefā-cū bizi bed-h'âh bilir (Rūhî: G. 322/2); Āhū gibi hōş-hurām u bed-hū / Hîç kimseye eylemez tek-ā-pū (Şeyh Ğālib²⁶⁴⁶: 404); Ćin nev'i hezār bed-likālar / Cādū kılıģında ejdehālar (Şeyh Ğālib²⁶⁴⁷: 1250); Bed-māye olan aňlaşılır meclis-i meyde / 'İşret güher-i ādemi temyîze mihekkdir (Lā²⁶⁴⁸); Ben*

2646 Hüsn ü 'Aşk.

2647 Hüsn ü 'Aşk.

2648 Ziya Paşa: TB. 1/9.

ol *bed-‘ahde* rağmen bir *vefā-dār* eyledim *peydā* / Dil aldırdımsa ey dil böyle *dil-dār* eyledim *peydā* (Hākānī: G. 9/1); *Ya’nī seyf-i ġāziyān açdı o bed-evzā’a rīş* (Surūrī: Tar. 7/11); *Pāk idi şıdk u şafā āyīnesiydi sīretim* / *Rū-nümā olmazdı anda bed-sigālīn şūreti* (Nevres: K. 1/48); *Dēmezem Vāşif-ı nālende gibi zār olasin* / *Bed-du’ā eylemezem şāğ olasin var olasin* (Vāşif: Ms. 226/7); *Yazık saña kim eyleyesin hırş u tama’dan* / *Bir cübbe²⁶⁴⁹ için kendiñi ‘ālemlere bed-nām* (Rūhī: TB. 1/10); *Enderünī Vāşif merhūmuñ beytinde görüldüğü gibi el-yevm dēmezem ve eylemezem gibi ta’bīrler lisān-ı edebe lāyık görülmüyor.* (II/106 s.).

bed’, bedā’: (< Ar.) evvel, āğāz, başlayış. Doğrusu elifsiz yazılandır. Hemzeden başka elif yazmağa lüzüm yokdur. *Filān zātın Nigde sancağınca ifāsına me’mūr olduğu vazīfe-i mühimmeyi ifāya bed’ ve mübāşeret etdiği.* || *Bed’ eyledi ‘Aşk pīç ü tāba* / *Bend oldu kımāt-ı ıztırāba* (Şeyh Ġālīb²⁶⁵⁰: 316). (II/107. s.).

bedā’: (< Ar.) re’y ve fikir zāhir ve *peydā* olmak. Me’nūs degildir. *Bed’*

ile *ma’nāca* farkı bilinmek için yazıldı. (II/108. s.).

bedād: (< Ar.) *fi’l-aşl* ‘fırka’ *ma’nāsından münşa’ib* ‘hişşe, naşīb’ *ma’nāsınadır.* § ‘Mübāreze’ *ma’nāsına* da gelir. *Ya’nī* ‘şavaşacak akrān, iki cenkçiniñ bir ‘ayārda, bir iktidārda, hem-tā bulunuşu’. Āşār-ı kadīmede nādiren kullanılmışdır. *Bedādü’l-‘ibād bā’nın kesriyle de cā’izdir.* Faķať o hālde ‘Arabīde *ma’ānī-i mebsūťadan* başka *ma’nālarda* dañi kullanılır. (II/108. s.).

bedā’at: (< Ar.) nādīde ve *bedī’* oluş *bedī’lik*, güzellik. Yeñiden hādīs oluş. *Bedū’at* da bu *ma’nāyadır.* (II/108. s.).

bedāk: (< F.) fikri fāsıd, cebbār, ‘anūd, hayırsız adam: *helāk-ı bedāk.* (II/108. s.).

bedānet: (< Ar.) *dañīm*, *semīn*, *semiz* oluş, *semizlik.* *Bedān* ve *dañāmet* de ‘semizlik’ *ma’nāsınadır.* İri gövdeli, şişman kimseye *bādin*, *mübedden*, *bedīn* ıtlāk olunur. (II/108. s.).

bedāvet: (< Ar.) *hażāret* muķābili. Bedevīlik, şahrāda ve beriyyede oturuş. *Türkī yörük* ‘bedevī’ *ma’nāsına* olduğundan *bedāvet* ‘yörüklük’ demekdir. *Bā’nın kesriyle*

2649 Kāmūsta: ħubbe.

2650 Hüsn ü ‘Aşk.

de telaffuzu cā'izdir. Eyyām-ı şitā-yı İstanbul'da imrāra evvelce karar verilmış iken ihtiyār-ı bedāvet-i mütemādiye şart-ı 'ahde muvāfık olamayacağı mişillū (Ravzatü'l-kāmilīn); Şā'ir -ki 'ulviyyāt-ı bedāyi'-i ṭabī'at meftūn-ı kemāl-i beyānıdır- yine her vakit bir perverde-i efkār-ı bedāvetiñ aqvāl-i sādesinde münderic nikāt-ı şī'riyeyi şā'ikāne intihāle iftikār gösterir (Taqrizāt ≈ Ekrem). (II/108. s.).

bedāhet: (< Ar.) bedīhīlik, bedīhī, vāzıh, āşikār oluş. Meydānda, göz önünde bulunuş: 'Ākıl bedāhete karşı söz söylemez, bedāheti inkār eden 'ākıl değildir. § Birdenbire, apañsız, vehleten söyleyiş, hāzır cevāblık. Bedāheten, bi'l-bedāhe = apañsız, bedāhet şüretiyle. Bi'l-bedāhe bir kasīde söyleyecek şā'ir nādir yetişir. || Eger ba'zı Avrupa mü'ellifleriniñ zannı gibi kadınlar erkeklerden müsta'idd veyā kabiliyyetçe erkeklerle müsāwī olsa idi siyāseten, 'ilmen, hālen ve hattā vüçüden dünyānıñ her tarafında erkekleriñ dünunda bulunmaz idi. Bedāhet-i tecrübiyye meydānda dururken munakkaṭan tahayyülāt üzerine hüküm vèrmek cā'iz olamaz ('Abdü'l-hak Hāmid Beg'e Mektüb ≈ Kemāl); Görüyoruz ki insān tevliḍ

kuvvetine hemān kaffe-i hayvānātıñ dünunda iken, dünyāda meşhūr ve ma'rūf olan hayvānātıñ kaffesinden birkaç biñ kat ziyāde bulunuyor ve bu keşret şahrā-yı vahşetde degil, sa'adet-serāy-ı medeniyetde görülüyor. Bundan bi'l-bedāhe şābit olur ki medeniyet hayat-ı beşeriñ kafilidir (Medeniyet Maḳālesi ≈ Nāmık Kemāl). (II/109. s.).

bedāyi': (< Ar.) 'nazar-ı taḳdīr ve taḥsīni cālib olan laṭif, güzel şey' demek olan *bedī'*, *bedī'a*'nıñ cem'i. 'Fevḳa'l-'āde laṭif, zarīf, nazar-rübā şeyler' demektir. Resim, naḥt, naḳr, mi'mārī, müsīkī gibi şanāyi'i şāmil olan Fransızca *beaux-arts* (bo-zār) kelimesini edīb-i bī-müdānī, ḥakīm-i 'Osmānī merḥūm Nāmık Kemāl şanāyi'-i *bedī'a* diye terceme etmişti. İş-bu lafzı 'Arabīde olduğu gibi *bedā'i*' diye yazmağa lüzüm yokdur. Şī'r, müsīkī, resim ve ḥakk ve naḥt ile tevaḡḡul ve temāyüz eden erbāb-ı iktidāra Fransızlar 'artiste' dèrler ki tıpkı tıpkına 'bedāī'-perver' demektir (Pejmurde ≈ Ekrem); İnsān birkaç gün o deryā-yı şafānıñ kenārında temāşā-yı ṭabī'at etmelidir ki ḥazīne-i bedā'iniñ ibzālinde feyyāz-ı kudretiñ ne kerīm olduğuna zihninde bir muṭāla'a

hāşıl edebilsin (Taşvîr-i Ğurûb ≈ Kemāl); Her kalbe²⁶⁵¹ şafâ vèren bedāyî' / Yâ Rabbî saña degil mi rācî' (Ekrem²⁶⁵²: 2). (II/109. s.).

bed-būk: (< F.) hā'in, korkak, gönlü şaf olmayan adam. Evzā'-ı bed-būkâne = hā'in korkak adama lâyık tavırlar. (II/109. s.).

bed-pesend: (< F.) müşkil-pesend maķāmında kullanılabilir. 'Güç, zör begenici' demektir. (II/109. s.).

bed-ter: (< F.) 'pek fenâ, eñ kötü, ziyâde çirkîn' demektir. *Beter'e de bakınız. Ümmiyâne huşûnet-i zühd ile muttaşf, kahve yerine şıcaķ süüt içer, duhân içen yanında hamr içenden bed-ter idi (Ebşîr Paşa Hakkında ≈ Na'îmâ). (II/109. s.).*

Bedahş, Bedahşân: (< F.) Hindistân ile Ğorāsân arasında bir diyârın ismidir. İş-bu belde la'l ve yâķût ma'deniyle meşhûrdur. *La'l-i Bedahşân* edebiyât-ı 'Osmâniyyede pek çok zikr olunmuştur. Mîr Şadre'd-dîn Muhammed-i Şîrâzî'nin *Cevâhir-nâme*'sindeki rivâyetine nazaran la'lin Bedahşân'a nisbeti ma'deni onda bulunduğu sebepten degildir belki ma'denden ihrâc va

naķıl olundukdan sonra orada perdâht edilmesindendir. Fârisîde Bedahş-ı muzâb = 'şarâb' demektir. *Ruĥu 'aksinden ol ĥûrşîd-i rahşân / Taşı la'l eyledi dağı Bedahşân (Şeyhî); O kerem-kâr ki reşk-i dil ü destiyle olur / Dağa ber-dil şadef ü kân-ı Bedahşân dil-ĥûn (Münîf: K. 22/22). (II/109. s.).*

bedr: (< Ar.) on dört gecelik ay. Türkîde 'dolunay' denilir. Şıfat-ı kâşife şüretiyle "bedr-i tām, bedr-i kāmîl" denilmesi cā'izdir. *Gāh olur, hevâ rākid kalmağla berāber ayın bedr olduğu zamānlara teşādüf olunur. Serv-i sîmîne bakılsa şanılır ki şu'leden maĥlûķ bir perî deryāya girmiş, nāzân nāzân şināverlik ediyor (Taşvîr-i Ğurûb, Gelibolu ≈ Kemāl). Leyletü'l-bedr, leyle-i bedr = ayın on dördüncü gecesi. Bedr-i bülend = kezâlik 'ayın on dördü' demektir. *Der şeb-i târîk-i hicrân külbe-i eĥzân-ı mā' / Key boved yâ Rabb ziyâ-bahşâ bedân bedr-i bülend²⁶⁵³ (Ebü'l-Ma'ânî). Ş Mekke-i Mükerreme ile Medîne-i Münevvere arasında bir mevķi'-i meşhûrdur ki orada 313 nefer-i aşĥâb-ı kirâmdan mürekkeb bir**

2651 Eserde: Hep tab'a.

2652 Tasvîr.

2653 (F.) Karanlık gecede bizim hüznler kulübemiz nasıl ışık saçar, Allah'ım o uzun boylu dolunaya.

seriyye-i Muḥammediyye ile 950 neferi mütecāviz bir fırka-i müşrikīn beyninde ğazve-i meşhûre vuḳū' bulmuşdu. İş-bu ğazāda bulunan aşḥāb-ı kirāma *Bedriyyūn* ve bu zevāt-ı 'āliyenīn her birine 'Bedrī' dēnilir. Fārisīde bedrī = 'şurre, içi altın dolu kēse' dēmekdir. *Bilindi rütbe-i māhiyyeti bedr-i münīriñ de / Haṭādır her kim ol hūrşīd-i hūsne dērse meh-veşdir* ('Ākif Paşa: G. 7/4); *Kıla maḥlaşlarınıñ vechini ḥaḳ bedr-i münīr / Ola düşmenleriniñ ḳalbi gibi yüzleri zeng* (Kāzım Paşa: K. 3/59); *Ey cemāli gün, yüzü bedr-i münīr* (Gelibolulu Süleymān). (II/110. s.).

bedrām: (< F.) ser-keş, sert başlı at. *Bezrām* olursa 'müzeyyen, şafā-baḥş-ı maḥall' dēmekdir. (II/110. s.).

bedraḳa: (< F.) delīl, kılavuz, yol gösteren. Ekşeriyā mecāz şüretiyle isti'māl olunur. *Rā'nıñ kesriyle ğalaṭdır. Ol ki lafz²⁶⁵⁴ olmaz idi ma'nīye reh-yāb-ı vuşul / Olmasa bedreḳa²⁶⁵⁵-i ḥāmesi ger rāh-nümün* (Münīf: K. 22/28); *Ṭab'-ı şīrīni olur bedraḳa-i reh yoksa / Bulamaz cādde-i regden fem-i pistānı leben* ('İzzet Mollā: K. 29/36); *Hādī-i vādī-i dīn*

bedreḳa-i rāh-ı yakīn / Peyrev-i müctehidīn ḥāzret-i Şeyhū'l-islām (Nef'ī: K. 50/25). (II/110. s.).

bedrūd: (< F.) 'vedā', ferāġat ētmek' ki Türkçesi *esenlemek, esenlik*'dir. *Çün bu iki şā'ir oldu mevcūd / İran'a belāġat ētdi bedrūd* (Lā²⁶⁵⁶). (II/110. s.).

bedrev: (< F.) 'pālān, semer' dēmekdir. Kullanılmaz. (II/111. s.).

bedre: (< Ar., < F.) kızu, oğlaḳ derisi Ş altın ile dolu kēse, şurre. Cem'ī *bider*'dir. Evā'ilde 'on biñ dirhem'e 'bedre' dēnilirmiş. Kezālik vaḳtiyle kēseler deriden i'māl olunduğu için *şurre*'ye itlāk olunmuş. (II/111. s.).

bedfūz: (< F.) ağızıñ iç tarafı, kenār, çevre. *Beyfūz*'a da bakınız. Me'nūs degildir. (II/111. s.).

bedkend: (< F.) ḥaḳḳı ibṭāl ve bāṭılı infāz için vērilen rüşvet, akçe, şey. (II/111. s.).

bedel: (< Ar.) bir şey'in 'ivaızı, bir şey'in yerine vērilen ve yerini tutan şey, karşılık, deġişik: *bedel-i 'askerī, bedel-i naḳdī, bedel-i ḥac*. Cem'ī *bedelāt*'dır. Bedelāt-ı 'askeriyye = cizye, ta'bīrāt-ı şer'iyyedendir. Teba'a-ı 'Osmāniyyeden bulunan Hıristiyanların ḥidmet-i 'askeriyye muḳābilinde vērdikleri akçe. *Gevher*

2654 Kāmūsta bu kelime yoktur.

2655 Dīvānda: bed-riḳ'a.

2656 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı İran: 136.

bedel aña elbet olmaz / Tahsinden özge kıymet olmaz (Lā²⁶⁵⁷); Bedel olmaz buña zīrā ki seniñ nāmuñadır²⁶⁵⁸ / Tutamaz mühr-i Süleymān yerin āher hatem (Bākī: K. 19/54); Eylemişdi anı Hallāk-ı ezel / Hüsn-i ahlāk ile bī-misl ü bedel (Hākānī: 680); Birdir çiçegim faķat güzeldir / Biñ gül-büne bir gülüm bedeldir (Mu'allim Nāci²⁶⁵⁹: 5). Ş 'Yerine, değişik, bedel olarak' ma'nasında isti'māl olunur. Hün-i dil nüş ederim bāde-i gül-güne bedel (Nef'i: K. 53/5); Açdığıñ āğūşa bedel bisterim / Hāk olacaķdır ki naşıl isterim (Şafā)? Ş Bedelen = 'aynen ta'bīriniñ zıddı, ya'nī 'karşılığı, kıymetini vermek şüretiyle' demektir. Bedel-i mā-yetehāllel = a'zā-yı bedenden vukū'-bulan ifrāzāt-ı yevmiyyeye karşı yenilip içilen şeyler. (II/111. s.).

beden: (< Ar.) gövde. Cem'i *ebdān*'dır ki 'vücüdler, gövdeler' demektir. A'zā-yı beden = gövdeniñ her yanı. Bedenlü = gövdesi büyük. Ķal'a-ı bedenī = Ķal'anıñ burcları, bārūları, siperler. Ş Bedenen = şahşıyla, vücūduyla, gövdesiyle. *Penbe-i*

merhem-i dāğ²⁶⁶⁰ içre nihāndır bedenim / Diri oldukça libāsım budur ölsem kefenim (Fużūlī: G. 206/1); Beden binā-yı Hudā rūh nefhā-yı tekrīm (Nābī: Ths. 1/3); Eyyūb'u 'illet-i beden inletdi zār zār / Minşāra eyledi Zekerıyyā fedā-yı ser (Lā-edrī²⁶⁶¹); Bir çeşmeniñ başında oturmuş o gül-beden / Gördüm elinde var idi bir deste yasemen (Fużūlī²⁶⁶²); Yanıyor nār-ı firāķıñla ser-ā-pā bedenim (Vāşıf: Ms. 226/1); Beden-i pāki neden böyle olurdu hōş-bū / Olmasa müşk ü gül-āb-ile muhammer sünbül (Bākī: K. 24/9); Mübtelā olmaya emrāza teni / Rahne-dār olmaya burc-ı bedeni (Hākānī: 164). (II/111. s.).

bedūh: (< Ar.) *me'ħaz* ittiħāz ettiğim luğat kitāblarınıñ cümlesi *vedūd* gibi esmā-yı İlāhiyyedendir diyor ve 'meşy' ya'nī 'yürümek' ma'nāsına da geldiğini gösteriyor. Bu lafzıñ Fāriside daħī 'nāzikāne yürümek' ma'nāsına olduğu tettebbu'āt-ı vāķı'adan añlaşıyor. Bunuñla berāber kütüb-i mezķūrede bu lafza dā'ir daha bir ĥaylī ma'ānī ve rivāyet serd ve beyān ve bunuñ aşlı 'İbrānī olmak zannı der-miyān

2657 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'irī: 100.

2658 Kāmūsta: nāmuñdır.

2659 Āteş-pāre, Bir Güllü Gül-bün.

2660 Kāmūsta: Penbe-i dāğ-ı cünün.

2661 Ziya Paşa: TCB. 1/8.

2662 Ziya Paşa: TB. 2/5.

olunuyor ki bu rivāyāt ve ihtilāfātın ma'nā-yı şahīhi luğaviyyūn 'inde muhtelifün-fih bulunduğū taḥakkuk ediyor. Meşelā bir rivāyāta göre mürāselāti mahallerine iṣāl etmek vazīfe-i ma'neviyyesiyle mükellef bulunan melegiñ ismidir. İşte bu sebebledir ki ekseriyā mektūb zarflarının üzerine *bedūh* yazarlar yāhūd bu lafzı ḥāvi bir mühür başarılar. Ba'zen mürselün ileyiñ ismi altına çıkılan helezōnūñ içine *bedūh* lafzına işaret olmak üzere [Λ, ٦, Σ, ٧] rakamlarını terkīm ederler. Rakamların mührü ebced ḥesābıyla *bedūh* lafzını teşkil eden harfleri gösterir. *Yazılsam 'arz-ı ḥāl-i dil-berān üzre bedūh olsam* ('İffet). (II/112. s.).

bedüre, bedvere: (< F.) ṭabla içinde üstü bağı gönderilen yāhūd götürülen ṭa'am § hisse, naşib, kısmet ma'nalarında daḥī kullanılır. *Bederze* de bu ma'nāyadır. Me'nūs değildir. (II/112. s.).

bedūs²⁶⁶³: (< F.) 'ümmid, ricā, temennī, ṭaleb' ma'nālarıdır. *Der ḥalk-ı cihān ānke boved 'āqıl o merdī / Ez sofle ve*

dunān nedārend bedūsī²⁶⁶⁴ (Lā-edrī). (II/112. s.).

be-dūş: (< F.) Fāriside dūş = 'omuz, dün gece' ma'nālarıdır. Bu taḥdīrde *be-dūş* 'omuza, omuzda' ma'nāsını ifāde eder. 'Süt sağmak' ma'nāsına *dūşiden* maşdarından ṣīga-i emir de olur. *Sākī getir ol āb ki āteş-fürüş ola / Her bir ḥabāb-ı kulzüm-i dūzah be-dūş ola* (Sākī-nāme ≈ Ġālib Dedede: 2); *O gün ki bār-ı emānet be-dūş olan zu'afā / Turup maḳām-ı taḥayyürde dil-şikest-i 'uhūd* (Sābit: K. 2/51). (II/112. s.).

bedevī: (< Ar.) ehl-i bādiye, beriyyede, şahrāda yaşayan. Türkçesi *yörük*'dür. Bedeviyāne = 'bādiyede yaşayanlara muvāfiḳ şüretde' demektir. *Faṣl-ı bahār ve ḥazānda ḥavālī-nişīn-i Ka'be'tu'llāh olan zenān-ı kabā'il Mekke'ye gelip etfāl-i Kureyşiyānı alıp her birin zıll-ı refref-i ḥargāhda bedeviyāne tertīb ederler* (Siyer-i Veysī); *Mā-dām ki bunlar bedevilerde yokdur, onlar mes'ūd 'addolunurlar* (Taḳrīzāt ≈ Ekrem); *Ne ḥavf-ı emīrān biliriz ne bedevīyiz / Rāzī-şüde-i ḥükm-i ḳazā Murtaḳavīyiz* (Şeyḥ Ġālib: Ms. 3/1). (II/113. s.).

2664 (F.) Dünyada bir insan akıllı ve mert olursa aptal ve alçak insanların ondan umudu olmaz.

bedeviyyet: (< Ar.) bedevîlik, bâdiye-nişinlik. *Medeniyyet*'iñ zıddı. Şahrâda, ovalarda, dağlarda yaşayan. *Hâlbuki bedeviyyet şahrâlarında hiçbir kimse vücûdu meydânda sibâ'a karşı def'-i mazarrat edemez* (*Ma'ârif Makâlesi* ≈ *Kemâl*). (II/113. s.).

bedîh: (< Ar.) 'azîmü's-şân' ma'nâsınadır. 'Şân ve şerefi büyük' demektir. (II/113. s.).

bedîd, bedîdâr: (< F.) lisânımızda bu şüretde isti'mâl olunuyorsa da aşlı pā-yı Fârisî iledir. 'Vuzûh, zâhir, âşikâr, belli' ma'nâsınadır. Nā-bedîd = 'ğā'ib, belirsiz' demektir. Bunun yerinde *nā-bedîdâr* kullanılmaz. *Berîd-i müjde-resân-ı ferruh-nuvîd ser-asker-i müşârûn-ileyhiñ kapı kethüdâsı Kibleli-zâde Mehmed Begefendi ile ma'an pîş-gâh-ı sa'âdetlerinde zâhir ve bedîd olmağın* (*Çelebi-zâde Târîhi, şahîfe* 285); *Qararmışdı fikrimde reng-i sefid / Hele qar yağıp oldu levni bedîd* ('İzzet Mollâ²⁶⁶⁵: 3541); *Eyledim rāh-ı mecārî-i hayâli tecdîd / Lezzet-i şîr ü şeker nazm ile neşrimde bedîd* (Cevdet Paşa); *Levh ü kalem ü hezâr esrâr / Hem oldu kerrûbiyân be-dîdâr* (Şeyh

Ğâlib²⁶⁶⁶: 125); *'Aceb kimse etmez mi ihsân ümîd / Cihânda kerem oldu mu nā-bedîd* ('İzzet Mollâ²⁶⁶⁷: 156); *Şu iki târîhi etdirdi baña peydâ 'Arîş / Oldu mel'un nā-bedîd alındı bî-pervâ 'Arîş* (Surûrî: Tar. 7/11). (II/113. s.).

bedî': (< Ar.) bir şey nümûnesi, örneği olmadığı hâlde vücûda getiren. Bedî'ü's-semâvât = Cenâb-ı Allâh. Ş Nazar-ı taqdîr ve tahsîni câlib olan nâdîde, laţîf, güzel şey: *bedî'ü'l-cemâl, şî'r-i bedî', neşîde-i bedî'a*. Ş Bedî' = ıstılâhça 'şî'r ü inşāya müte'allik 'ulûm' demek olan edebiñ muhteviyâtından bir kısımdır ki muktezâ-yı hâle muţâbık, vâzîh olan kelâmıñ şanâyî'-i ma'neviyye ve lafziyye ile tezyînine 'â'id mesâ'ilden bâhişdir. 'İlm-i ma'ânî ve beyâna 'â'id kavâ'id-i esâsiyyeye, muţâbık olan bir sözü daha ziyâde süsleyen şanâyî'-i bedî'iyye'niñ kısm-ı ma'nevîsi yirmi yedi ve kısm-ı lafzîsi de beş san'at-ı bedî'ayı hâvîdir. *Binâberîn (fenn-i bedî')de vaz'-ı kavânîn içün bize göre kesb-i cedîd-i tekellüfüne ihtiyâc yokdur*. Yalnız âsâr-ı mevcûdeyi tehzîb ve

2665 Mihnnet-keşân.

2666 Hüsn ü 'Aşk.

2667 Mihnnet-keşân.

tenkîh, akvâl-i eslâfı takayyüd ve taşhîh gibi bir vazîfeden başka bir vazîfe kalmamıştır (Mizânü'l-belâğa); Bu feryâdlar, bu inilteler bir şi'r veyâ nağme veyâ bir reng-i bedî' veyâhûd bir şekl-i dil-nişîndir ki anı kalem veyâhûd fırça bir kâğıd veyâ mûşâmba veyâhûd bir mermer pârçasına nakl etmiştir (Pejmürde ≈ Ekrem); Edebiyât-ı 'Osmâniyyeye 'ilâve etdiği o nev'-i bedî' ile beyne'l-udebâ bir mevki'-i imtiyâz ihrâz etmiş oldu (Takrîzât ≈ Ekrem); Olarak hâle-i bedî'-i hilâl / Şanlı bir nev zafer vukû'una dâl (Dâsitân-ı Zafer ≈ 'İşmet); Ol tarz-ı beyân o hüsn-i üslûb / Ol tavr-ı bedî' o vech-i mergûb (Lâ²⁶⁶⁸); Meydânda bedî' ile ma'ânî / Biz de okuduk biraz beyânı (Lâ²⁶⁶⁹); Sa'y eyle 'ulûma muqdimâne / Ez-cümle bedî' ile beyâne (Muqaddime²⁶⁷⁰). (II/113. s.).

bedî'a: (< Ar.) nazar-ı dikkat ve pesendi câlib olan mādde, huşûş, şey. Biñ türlü mülevven bulutlar, dakîka dakîka renglerini bir leţâfetden bir bedî'aya tahvîl ederek âheste âheste âfâkı seyr etmeye başlarlar (Gelibolu ≈ Kemâl); Âmâl ve efkârını oña münhasır kılmış. Her leţâfeti oña nisbetle beğenir,

her bedî'ayı oña izâfetle takdîr eyler (Pejmürde ≈ Ekrem). (II/114. s.).

bedîl: (< Ar.) bir şey'in 'ivaızı. Türkçesi 'bağış tutan tarafeyniñ hangisi aldanır ise o tarafın diğerine vereceği değişik' demektir. (II/114. s.).

bedîhe: (< Ar.) aînsızın zühûr eden, hâzır cevâblık yolunda düşünmeden söylenilen güzel söz. Zû-bedîhe, bedîhe-gû = 'o yolda söz söyleyen, söyleyici' demektir. (II/114. s.).

bedîhî: (< Ar.) 'akıl için taşdîki hiçbir şey'e muhtâc olmayan, vâreste-i işbât olan huşûş, şey. Ş Zâhir, âşikâr: emr-i bedîhî, umûr-ı bedîhiyye. Cem'i bedîhiyyât'dır. Ta'rîf-i medeniyyetle zâhir olan hâlleri netâyjic-i medeniyyeden 'addetmek, nakîzini birbirine 'illet ve ma'lûl tutmak kadar bedîhü'l-butlândır (Maqâle-i Medeniyyet ≈ Kemâl); Akçe ile iskâtlarına şarf-ı nukûd-ı mechûd etmeniñ fâ'idesi olamayacağı bedîhî idi (Ravzatü'l-kâmilîn); Hâlbuki bînişle ta'zîm ve palto ile tahkîr arasında her türlü iltibâsın fıkdanı insânların değil şolucanların bile idrâk edeceği bedîhiyyâttdandır (Görenek ≈ Kemâl); Efendim, mektûbuñuzu aldım. Târîhini gösteremeyeceğim. Zîrâ göstersem

2668 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rûm: 7.

2669 Namık Kemal. (Kubbealtı "bedî'" maddesi).

2670 Ziya Paşa ≈ Meşrûrât u Ahvâl-i Şa'irî: 22.

*cevābınıñ biraz ziyādece te'hir etmiş
olduğu bedīhi olarak añlaşılacak.
Doğrusu hicāb ediyorum (Takrīzāt ≈
Ekrem); Çü buldu sözüne maḥbūb-ı
dem-sāz / Bu tercī'e bedīhī kıldı āgāz
(Şeyḥī); Olmaya sözü bedīhī-i tām /
Ède nice tecrübeyle itmām (Şeyḥ
Gālib²⁶⁷¹: 213); Hakk bedīhīdir
bedīhiyyāta imānıñ mı yok (Mu'allim
Nācī²⁶⁷²: Mf. 19). (II/114. s.).*

bedīhiyyet: (< Ar.) bedīhī, zāhir
olmak. 'Aklıñ teveccühünden soñra
taşdıķı başka şey'e muhtāc
olmamaķ ḥālī, keyfiyyeti. Şeyḥ-i
faşīḥü'l-kelāmıñ (Benī Ādem a'zā-yı
yek-dīgerend / Ki der-āferīniş zi-yek
gevharend²⁶⁷³) kavlı-i ḥakīmānesiniñ
ehemmiyyetini, bedīhiyyetini eñ iyi
tebcīl ve nümüne-i reftār-ı cemīl ittihāz
eden tābī'an-ı dīn-i celīl-i İslām'dır
(Fütüvvet ≈ Hüseyin Dāniş).
(II/115. s.).

bezbeze: (< Ar.) zafer ve galebe Ş
naşīb, kısmet Ş mazāyıkā-i ḥāl.
Bezīze de bu ma'nāyadır. (II/115. s.).

bezr: (< Ar.) tohum, serpilən, ekilen
şey. Cem'ı büzür'dur. Bezrū'l-kazz =
ipekböcegi tohumu. Ş Türkçede bezr

= keten tohumu yağı, bezir yağı, cig
bezir, kaynanmış bezir. Ş Bezir isi =
bezir yağının yakılmasıyla ḥāşıl olan
siyāh boya, bā-ḥuşuş o boyadan
yapılan yazı mürekkebi. (II/115. s.).

bezreka: (< Ar.) bedreka'nıñ
mu'arrebidir. 'Kılavuz, yasaķçı'
démekdir. (II/115. s.).

bezl: (< Ar.) ḥāhiş-i derūn ile vermek;
esirgemeyerek şarf etmek, edilmek.
İbzāl ile ma'nāca farksızdır. Allāh
içün bezl-i emvāl eden dünyā ve
āhiretde mazhar-ı sa'ādet olur. ‖ Ferd-i
vāhidden bir dirhem ve dīnār muṭālebe
olunmaķsızın tecdīd-i maķūlesi ta'mīre
bezl-i naķdīne-i himmet buyurmalarını
sencīde-i mīzān-ı i'tibār kaldıķlarında
(Çelebi-zāde Tārīḥī, şaḥīfe 271); Nedir
ḥāk-i ser-i kūyuñda bezl-i sīm ü zer
cānā / Yoluñda ehl-i diller cān ile serden
geçer cānā (Ḥākānī: G. 14/1); Ètmez
mi kelāma bezl-i imkān / Sözden gören
iltifāt u iḥsān (Lā²⁶⁷⁴); O düstūr-ı
Aristo-'aql u İskender-şalābet kim /
Umūr-ı dīn ü devletde dēnilmez bezl-i
maķdūrı (Nef'ī: K. 35/18); Bezl kıl
mālını muhtāclara / Ni'met-i Hakk'ı
yèdir açlara (Nābī²⁶⁷⁵: 236). (II/115.
s.).

2671 Hüsn ü 'Aşk.

2672 Yādigār-ı Nācī.

2673 (F.) Ademoğulları bir bedenın uzuvları gibidirler ve yaratılışta aynı
cevherdendirler.

2674 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 24.

2675 Hayriyye.

bezle: (< F.) ṭab'a ḥōṣ gelen nāzik, laṭīf söz ṣ laṭīfe, ṣaḳa ṭarzında söylenen laḳırdı. Bezle-gū, bezle-bāz = laṭīfeci, ṣaḳacı. Ṣ Fārisīde āheng ve āḡāze ile ṣi'r okunmaḡa da *bezle* ıtlāḳ olunur. *Bā'nıñ* kesriyle *bizle* 'Arabī olup 'her gün giyilen ya'nī gündelik eṣvāb' demektir. *Yine bezminde sultān-ı gülüñ kumri ile bülbüñ / Birisi bezle-senc-i ṭurfe-gū biri ḡazel-ḡāndır* (Riyāzī); *Ṣafā-baḡṣ-ı edebdir bezle-gū-yı ṣūḡ-meṣrebdır* (Lā); *Bezle-senc olsañ seni īmā ile eyler mezāḳ / Meclisiñ dānā-reviṣ nādān-ı yāve-güsterī* (Nazīm). (II/116. s.).

bezīm: (< Ar.) kuvvetli, zōrlu adam Ṣ ḡāl-i ḡāzabda iken tavrını bozmayan, serinḳanlı mu'āmele eden adam. Mü'enneṣi *bezīme*'dir ki 'öfkesini belli eden ḳadın' demektir. (II/116. s.).

bezyūn: (< F.) 'fāḡir, nefīs, ağır ḳumāṣ' ma'nāsınadır. Me'nūs degildir. (II/116. s.).

ber: (< F.) edāt-ı isti'lā, üst, üzere: *ber-minvāl-ı muḡarrer*, *ber-mu'tād*, *ber-mūcib-i irāde*. Ber-bülend = 'ḡāyetle 'ālī, refī', yüksek mertebe, maḡall' demektir. *Ber-ser*, *ber-vech-i bālā*, *ber-devām*, *ber-ḳarār*, *ber-dūṣ*, *ber-vech-i meṣrūḡ*, *dest-ber-sīne*, *dest-ber-dest*,

ber-ḳā'ide, 'īd *ber-bālā-yı īd*. Ṣ Semere, meyve, yemiṣ: *berg ü ber*, *dıraḡt-ı bī-ber*. Ṣ Sīne, göḡüs. Ber ü dūṣ = göḡüs ve omuz. Sīm-ber, sīmīn-ber = gümüş göḡüslü. Ber-baṭṭ = 'ḳaz göḡsü' demektir ki Fārisīde 'lāvṭa' denilen sāza ıtlāḳ olunur. Ṣ Fārisī "ez" edātıyla 'göḡüs' ma'nāsına iş-bu *ber* terkīb olunarak *ez-ber* 'ḡıfṣ ve 'aḳılda ṭutmaḳ' ma'nāsında ḳullanılır. Ṣ *Burden* maṣdarından ism-i fā'il olan *büreñde*²⁶⁷⁶ ya'nī 'götürücü' ma'nāsına vaṣf-ı terkībī ṭarzında isti'māl olunur: *kebūter-i nāme-ber*, *ester-i bār-ber*, *dil-ber*. Ber-endāz = 'yuḡarı atıcı, üste fırlatıcı' ma'nāsınadır. Müṣkil-ber-endāz = Fārisīde bunlardan başḳa daha ba'zı ma'ānīde isti'māl olunursa da lisānımızda ma'nāları mu'teber ve müsta'mel degildir. *Ol gün cümle enām u 'āmmē-i ḡavāṣ ve 'avāma 'īd ber-bālā-yı 'īd olmaḡla ṣehr-yār-ı cihān-dar-ı cenāb-ı ṣevket-me'ābları kemāl-i neṣāṭ ile ārām buyurdu* (Çelebi-zāde Tārīḡi, ṣaḡīfe 285); *Yürü bu feyz*²⁶⁷⁷⁻ⁱ 'adālet ile al dūnyāyı²⁶⁷⁸ / *Dest-i teṣḡir-i ḳader zūriña ber-vech-i yeṣīr*²⁶⁷⁹

2676 Burhan-ı Katı: berende.

2677 Dīvānda: ḡükm.

2678 Dīvānda: al-i dūnyāyı.

2679 Dīvānda: Dest-i teṣḡir ḳadr-i zūr ki bir veche yeṣīr.

(Hakkî: K. 5/11); 'Askeriñ, iñledirdi zîr
 ü beri / 'Aks-i cûş-ı terâne-i zaferi
 (Dāstān-ı Zāfer ≈ 'İsmet); Saña ber-
 kâ'ide ağıyāre 'aksiyle bakardım ben /
 Elimde hāme-i mu'cīz²⁶⁸⁰-nü mā bir dūr-
 bîn olsa (Nābî: G. 778/5); Kim rûz u
 şeb o sofrā-i 'ālem-şümûlden / Her nefis
 rızqın almada ber-vech-i iştirāk (Lā-
 edrî²⁶⁸¹); Dāğ-ber-dāğ edip bu cān u
 teni / Yağdı küll eyledi firākıñ beni
 ('Ākif Paşa: Şr. 3/1); Feryād ki ber
 vērmedi bî-dāddan özge / Gözyaşı ile
 besledigim tāze²⁶⁸² nihālim (Fuzûlî: G.
 205/2); Yāriñ güzzer-gehidir 'uşşāka cā-
 yı rāhat / Rindān-ı hāne ber-düş dār u
 diyārı n'eyler (Nābî: G. 88/2); Ger
 olsa çemen sille-ğār-ı şarşar-ı kahrı /
 Hep hāk ile yeksān ola berg ü ber-'ālem
 (Neşāţî: K. 20/16); Olunca perde-ber-
 endāz-ı nazra çeşm-i şühūd / Göründü
 āyîne-i dilde çihre-i maqşūd (Sāmî: K.
 1/1); Ederdim gehî āhımı nāme-ber / O
 da bî-mecāl oldu benden beter ('İzzet
 Mollā²⁶⁸³: 851); Her nefsi tutardı ol
 peygamber / Nefsiyle hukūkda berāber
 (Na't-ı Nebvî²⁶⁸⁴). (II/116. s.).

berr: (< Ar.) kara, yer. Baħr'ıñ zıddı.

Baħr ü berr = deñiz ve kara. Berri,

berriyye = karaya 'ā'id, yere
 mensüb. Kuvv-e berriyye, 'asākir-i
 berriyye, mühendis-hāne-i berrî. Ş Hıttā,
 ülke, toprak: berrü's-Şām. ‖ Ol şeh ki
 kef-i himmeti hengām-ı keremde /
 Dünyāyı gānî, kāmı tehî, bahri berr
 eyler (Nef'î: K. 11/21); Pādişāh-ı bahr
 ü berr Sulţān Süleymān-ı velî / Server-i
 şāhib-nazar şāhen-şeh-i şefkat-şi'ār
 (Fuzûlî: K 12/45); Geh dîv olurdu gāh
 perrî / Geh bahrî olurdu gāh berrî (Şeyh
 Gālib²⁶⁸⁵: 694). (II/117. s.).

berā'et: (< Ar.) berî oluş, medhāl
 olmamak, vārestelik: Kānūn diyor ki
 vezā'if-i resmiyyesince işbāt-ı berā'et
 edemeyen me'mūr 'azl edilir, 'inde'l-
 muhākeme berā'et-i zimmeti tahakkuk
 eden me'mūr hîdmet-i sâbıkasına
 i'âdeten naşb olunur. ‖ Bu şüretle de
 intikām ve infi'āl gibi ilcāat-ı
 nefsāniyyeye mağlūbiyyetden berā'etini
 i'lān eylediler (Me'mūn, Meşāhîr-i
 İslām). (II/117. s.).

berāber: (< F.) birlikte, bir arada:
 Merhūm Mu'allim Nācî ile senelerce
 berāber bulunduk, berāber yaşadık,
 berāber yazdık. Ş Müsāvî, farksız, iki
 şey bir oluş: Vācibü'l-vücūd için
 şübhe de bulunmak şer'an münkir
 olmakla berāberdir. Berāberî =

2680 Dîvānda: 'ibret.

2681 Ziya Paşa: TCB. 1/3.

2682 Dîvānda: turfā.

2683 Mîhnet-keşān.

2684 Ziya Paşa: 43.

2685 Hüsn ü 'Aşk.

müsāvīlik, farksızlık. *Yavuz Sultān Selīm* gibi bir *kahramān-ı bī-müddāniye* karşı *da'vā-yı berāberī* etmekden çekinmeyen *İsmā'īl Şafevī* *Çaldıran* mağlûbiyeti üzerine *Horāsān* dağlarına kadar kaçmaktan utanmadı. Ş *Mukābil*, karşı: *Naẓm-ı eşhāşa kıyās* eyleme *Bāķī şī'riñ / Ola mı her giyeh-i huşke berāber sünbüil* (Bāķī: K. 24/43); *Şubh u şām ol kıble-i ebrū berāberdir baña / Ey Fuzūlī Tañrı gözden şaklasın iķbālīmī*²⁶⁸⁶ (G. 267/7); *Bizimle berāberce çıkdı keder / Yine bu gidişle berāber gider* ('İzzet Mollā²⁶⁸⁷: 1292); *Herhangi hayāl ise muşavver / Elfāzı gelir anıñ berāber* (Lā²⁶⁸⁸). (II/117. s.).

2689

berāt: (< Ar.) 'yazılmış kâğıd' ma'nâsınadır. İştilahımızda 'nişân, rütbe, me'mûriyyet, ma'âş ve imtiyâzât-ı muhtelifi içün taraf-ı devletden yazılıp vèrilen kâğıd-ı resmî, fermān-nāme' demekdir. Cem'i *berevāt* gelir. *Leyletü'l-berāt*, leyle-i berāt = Şa'bānıñ on beşinci gecesî. *Evķāfdan dokuz akçe vazîfeye kanā'at kılıp 'arz aldım ve berāt içün dergāh-ı 'ālem-penāha irsāl edip*

mutaraşşid oldum. Müddet-i taraşşud müñkazī olduğda ve eyyām-ı intizār ser-encām bulduğda mübeşşirler ki müjde-i teşrîf beşāret yetirdiler, baña mişāl-i meymûn ve berātı hümayyūnu getirdiler (Nişāncı Mehmed Paşa'ya şikāyet-nāme ≈ Fuzūlī); *Herkes be-ķadr h'ış giriftār-ı miñnetest / Kes rā nedāde end berāt-ı müsellemlī*²⁶⁹⁰ (Mollā Cāmī); *Çekdi müsvedde-i taħvöl-i berāt-ı 'ademe / Haṭṭ-ı buṭlān-ı kalem şun'-ı Hudā-yı Bī-ķūn* (Münîf: K. 22/2); *Benim ol husrev-i şāhib-ķırān-ı mülk-i endîşe / Ki münşī-i kader yazmış berātımda bu menşūru* (Nef'î: K. 35/34). (II/118. s.).

berrāt: (< Ar.) törpü, bıçkı. *Berrā'* = ağaçdan ālāt ve edevāt yapan. *Bürā'* = yongā, talaş. *Elfāz-ı me'nüsedn* degildir. (II/118. s.).

berācim: (< Ar.) 'mefāşıl' ma'nâsınadır. 'Parmaķ boğumu' ma'nâsına olan *bürcüme'niñ cem'i*. Ş 'Kuş pençesiniñ orta parmağı' ma'nâsına da gelir. Müfredi fethā ile başka ma'nâyadır. (II/118. s.).

berrāde: (< Ar.) şu ve şerbet gibi meşrûbatı soğutmağa mahşûş kap

2686 Kāmūsta şair belirtilmemiştir.

2687 Mihnet-keşān.

2688 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türkî: 51.

2689 Kāmūsta (N.2) bu kısımda bir varak eksiktir.

2690 (F.) Herkes kendi miktarınca derde duğardır. Kimseye tam sağlıklı olma izni verilmemiştir.

ki Türkçede *karlık* ta'bîr olunur. (II/118. s.).

ber-ârende: (< F.) *ber* edâtıyla 'getirici, hâmil' ma'nâsını ifâde eden *arande* lafzından mürekkeb olup 'üste getirici, üzerine getiren' demektir. *İbokrât-ı 'illet-ne-dân-ı zamân / Ber-ârende-i menzil-i pest-i cân* ('İzzet Mollâ: 2717²⁶⁹¹). (II/118. s.).

berârî: (< Ar.) çöller, şahrâlar. 'Otu ve suyu nâdir olan beyâbân, ova' ma'nâsına olan *beriyye*'niñ cem'i. (II/119. s.).

berâzvân: (< F.) kılıç, bıçak gibi âlât-ı cârihada demir nâmlû ile kabzanıñ birleşdikleri yerde ikisini birbirine rabt ve taḥkîm eden bilezik. Bu isim *berâz* ile *vân*'dan mürekkebdir. Fâriside *berâz* 'bir nesneyi başka şey'e eklemek, bitişdirmek, bitişdirilmek' ma'nâsına olan *berâziden* maşdarından fi'l-i emir olduğu gibi 'çivi, kıskı, yama' ma'nâlarına da kullanılır. *Vân* 'hıfz edici, şaklayan' ma'nâsınadır. Ba'zen 'şebîh, mânend' ma'nâsına da gelir ve bu ma'nâlarda muṭlaḳâ terkîb ile kullanılır. Bu lafzların iki türlü ma'nâlarına göre bu ism-i mürekkebiñ delâlet ettiği ma'nâya

muvâfık olduğu âşikârdır. Bunun Türkçede *galaṭ-ı meşhûru pârâzvâne*'dir. (II/119. s.).

berâziş: (< F.) *berâziden* fi'linden ḥâşıl-ı maşdardır. 'Yama, çivi' ma'nâlarına gelir. Kullanılmaz. (II/119. s.).

berâzîk: (< Ar.) bölükler, cemâ'atler Ş sapa yollar demektir. *Berzîk*'iñ cem'idir. Me'nûs degildir. (II/119. s.).

berasya: (< İt.) ıstılâḥât-ı bahriyyedendir. Gemilerde direğiñ, sereniñ uçlarını iki yana çeken iki ḥalaṭa ıtlâḳ olunur. (II/119. s.).

berâṭîl: (< Ar.) 'rüşvet' ma'nâsına gelen *birṭîl*'iñ cem'i. 'Arabide müfredi 'külüng, varyoz' ma'nâsına da kullanılır. Lisânımızda müfredi de, cem'i de nâdiren isti'mâl olunmuşdur. (II/119. s.).

berâ'at: (< Ar.) 'şîfât-ı ḥasene ve meziyyât-ı cemîle ile ittîşâfda akrân ve etrâba tefavvuk ya'nî ḥüsn ü cemâl, faẓl ü kemâl cihetiyle akrâna fâ'îḳ olmak' demektir. *Berâ'a* tarzında isti'mâli de mesbûḳdur. *Berâ'at-ı istihlâl = istihlâl* mâddesinde îzâḥ edilmiştir. 341'inci şaḥîfeye bakınız. *Mü'ellifiñ naḳş-ı yerâ'a-ı berâ'ası olan rumûz u nikât-ı dakîḳadan taṣvîr-i mâhiyyet-i mes'ele*

èdecek (*Ravzatü'l-kāmilīn*); *Yāhūd o nāzenīn-i zamāndır ki gösterir / Her haṭvesinde nice delāl-i berā'ati* ('Ākif Paşa: K. 4/41). (II/119. s.).

barağa²⁶⁹²: (< İt.) ıştırılâhât-ı bahriyyedendir. Buña 'top şalvârı' da dërler. Gemilerde 'topu zabt için topuñ kuyruğuna takılıp bürdeye rabṭ olunan hâlaṭ' demekdir. (II/119. s.).

berrâg: (< F.) *feşşād* gibi hacāmatçı, kan alıcı. Kullanılmaz. (II/120. s.).

ber-efrâşte: (< F.) yukarı tutulmuş, kaldırılmış, yukarıladılmış. *Bār-gāh-ı celālet-penāh-ı ulūhiyyete dest ber-efrâşte-i 'acz u 'ubūdiyyet oldukça ed'ıye-i ma'rūzam bir tarz-ı muhtaşarda olurdu* (*Me Prisons Tercemesi*²⁶⁹³ ≈ Ekrem). (II/120. s.).

berrāk: (< Ar.) *berķ*'den müştakdır. 'Parlak, nūrlu' demekdir. *Vech-i berrākınıñ Aşhāb-ı Şafā / Humreti gālib idi dër hattā* (Hākānī: 209). Ş Şāf, küdüretsiz, durğun olan bulanık olmayan. *Mā-yı berrāk, berrāk şu, berrāk hevā. Berrāka* olursa 'çehresi elmās gibi parlak gāyetle güzel maḥbūbe, kız' demekdir. *Berrāk hevālī geceleri vardır ki ayıñ on*

dördüncü gecesini andırır. 'Ādetā güneşiñ 'aksi deñizde serv-i sīmīn hāşıl eder (Gelibolu ≈ Nāmık Kemāl); Olup 'ömrü medīd²⁶⁹⁴ iķbāl ü iclālī mezīd olsun / 'Adūsı varsa sūzān eylesin şemşīr-i berrākı ('Ākif Paşa: Tar. 2/3); *Gümüş āyīne gibi sīnesi aķ / Gerdeni tīg-ı berķden berrāk* (Vahīd); *Şāf u berrāk u ziyā-güster idi / Ya'nī hālīş gümüşe beñzer idi* (Hākānī: 300). (II/120. s.).

berāndāhte: (< F.) yukarı, üste atılmış, yüksege²⁶⁹⁵ kaldırılmış. Az kullanılır. (II/120. s.).

berāndāz: (< F.) yukarı atıcı, yüksege²⁶⁹⁶ kaldırıcı; üste atan. *Sübḥāna'llāh! Cevher-i fikr-i insānī -ki cihān-ı dāniş ü bīnişe bir şeb-çerāğ-ı rahmānīdir- taşarrufāt-ı hayālīyesinde hadd kabūl etmez bir şu'le-i cevvēle-i perde ber-endāz* (Takrīzāt ≈ Ekrem). (II/120. s.).

barande²⁶⁹⁷: (< İt.) ıştırılâhât-ı bahriyyedendir. Şüfün-i harbiyyede "askeriñ yatacağı aşma yatalaklık" demekdir. (II/120. s.).

berrānī: (< Ar.) 'hāricī, zāhirī, vaḥşī, beyābānī' demekdir. *Cüvvānī* bunuñ

2694 Kāmūsta: mezīd.

2695 Kāmūsta "yükse" şeklinde yazılıdır.

2696 Kāmūsta "yükse" şeklinde yazılıdır.

2697 TDK: Branda.

2692 braga.

2693 Silvio Pellico'nun eseri, "Hapisliklerim" diye Türkçeye çevrilmiştir.

zıddı. Berāniyye = *Ḳāmūs-ı Kebīre* nazaran Buḥārā civārında bir karyeniñ ismidir. (II/120. s.).

berāverde: (< F.) *berāverden* maşdarından me'ḥūz olduğu taqdīrde 'yukarı kaldırılmış ve yuksege götürülmüş şey' demektir. Ş İltimās, ḥimāye ile ileri çekilmiş adam Ş birbirinden müteferriḳ, ayrılmış, seçilmiş şey ma'nālarına da gelir. Fārisīde olduğu gibi 'binā, ḳal'a, ḥişār' ma'nālarında aşlā kullanılmaz. *Bunlarıñ çire-destī-i himmetleriyle berāverde-i kenār-ı idrāk olmuş cevāhir-i fevā'idiñ ḥiss-i iltikātı* (Taḳrīzāt ≈ Ekrem); 'Ademden etti beni ḳudreti berāverde / Ğidāma eyledi āmāde raḥm-ı māderde (Nābī: Ths. 1/11). (II/120. s.).

bravo: (< İt.) *āferīn* maḳāmında bir kelime-i taḥsīn. Türkçede *bā'nūñ* kesriyle zebān-zeddir. Ekşeriyā maḳām-ı tezyīf ve istihzāda kullanılır. (II/121. s.).

berāhīhte, berāhencīde: (< F.) 'çekilmiş, çıkarılmış' ma'nāsınadır. Ekşeriyā silāḥ ḥaḳḳında kullanılır. (II/121. s.).

berāhīde: (< F.) 'yola gönderilmiş, sevk edilmiş, yollanılmış' demektir. (II/121. s.).

berāhime: (< F.) bi'set-i rūsule ḳā'il olmayan bir ṭā'ife-i münkire Ş put-perest olan Hindūlarıñ ḥükemā ve 'ulemā ṭaḳımı. Müfredi *berehmen*'dir. *Hā'nūñ* sükūnu da cā'izdir. *Berhemūn* tarzında daḥī cem'lenir. Fārisīde *pāpās* ma'nāsında *berehmen* kullanıldığı gibi *berehmend* ve *berheme* de bu ma'nāda isti'māl olunur. (II/121. s.).

berāhīn: (< Ar.) 'delīl, ḥüccet' ma'nāsına ve onlardan ma'nāca aḳvā olan *burhān*'iñ cem'i. *Berāhīn-i ḳāṭı'a, īrād-ı berāhīn.* ‖ *Eşer-i mu'teber-i 'ālīñizi muṭāla'a etdim, faẓilet-i zātiyyeniñ feḥāmet-i nesebiyyeye rüçḥānını berāhīn-i 'aḳliyye ve delā'il-i tārīḥiyye ile işbāt ediyorsunuz* (Taḳrīzāt ≈ Ekrem); *Manṭıḳ* gibi işbāt-ı ḥaḳīḳat eden *berāhīn-i ma'ḳūleden i'tikādca maẓarrat-ı teveḥhüm etmek teşlīs arasında tevḥīd arayanlara yakışır* (Ma'ārif Maḳālesi ≈ Kemāl). (II/121. s.).

berāy: (< F.) edāt-ı ta'līl, 'içün' demektir. Az kullanılır. *Berāy-ı ḥāṭır, berāy-ı keşf, berāy-ı maşlahat.* ‖ *Zebūn bulup bizi pā-māl-i cevır edenlerden / Berāy-ı ḡayret-i Ḥaḳḳ intikām alan bulunur* (Nābī: G. 106/3); *Berāy-ı ḥāṭır* iki kere ḳāmet

olmaz imiş (Şeyh Rızā); Şeh-nāme'yi
étmek için itmām / Firdevsī otuz yıl
étmiş ikdām / Kılmıſ Fecri berāy-ı tefsīr
/ Yüz yirmi maħalde başka ta'bīr
(Muḳaddime²⁶⁹⁸); Étmişdi berāy-ı 'ayſ-ı
cānı / Teſrīf-i serāy-ı ümm-i hānī.
(Şeyh Ğālib); Bir ğazel söyleseñ olmaz
mı berāy-ı hātır / Ne kadar şıket ise
nazm-ı muḳaffā-yı 'adem ('Ākif Paſa).
(II/121. s.).

berāyā: (< Ar.) beriyiye'niñ cem'i.
Vaḳtiyle ḥarāc, vėrgiden berī ve
müsteſnā olan ehl-i seyf maḳāmında
kullanılır imiş. El-yevm 'halk, nās ve
maḥlūkāt' ma'nāsında isti'māl
olunur. Müfredi bu ma'nāda
kullanılmaz: re'āyā ve berāyā. ‖ Uzaḳ
olmaḳ için belāyādan / İttikā eyleyin
berāyādan (Mu'allim Nāci²⁶⁹⁹: 15);
Herkesē bār-ı belā kendisiniñ varlığıdır
/ Ğam u ālāmdan āzāde berāyā-yı 'adem
(Ākif Paſa: K. 5/28). (II/121. s.).

berāye: (< Ar.) yonĝa, talaş. Me'nūs
degildir. (II/122. s.).

ber-bād: (< F.) 'yel üstüne' demektir ki
'ḥarāb, perīſān, maḥvolmuş; bozuḳ,
bozulmuş, bitmiş; mülevveş, pis'
ma'nalarında ve mevḳi'-i isti'māline
göre gāh olmaḳ gāh étmek

māddeleriyle kullanılır. Ābād'ıñ
zıddı. Bėr-bād kıldı taht-ı Süleymān'ı
rūzgār / Sultān Selīm Hān-ı Sikender-
serīri gör (Bāḳi: Ms. 1/7); Kendiñ étme
sa'y u himmet kendiñiñ ber-bādına (Lā-
edri²⁷⁰⁰); El-āmān eyle teraḥḥum şeh-i
iklīm-i fiten / Yine ber-bād ediyor mülk-
i dili ceyş-i miḥen (Vāşif: Ms. 226/4);
Eylediñ bir ḥamlede ber-bād mülk-i
düşmeni / Gerd-i raḥşıñ gerçi kim sedd
étđi rāh-ı şarşarı (Nef'i: K. 14/5); Kanı
ḥāk-i rehiñ āhımla ber-bād étđim
demler / Añlamaz mı ser-i kūyuñda
feryād étđim demler (Eski Sırri).
(II/122. s.).

berbār: (< Ar.) çok sözlü, dik sesli
çaĝırĝan insān ve arslan.
Kullanılmaz. (II/122. s.).

berbār, berbāre: (< F.) çardaḳ,
şundurma § tahta-pūs, ḳameriye §
ḥāneniñ üstünde, damında bulunan
oda. Me'nūs degildir. (II/122. s.).

berbaḥ: (< Ar.) şu yolu, şu künkü §
mecrā-yı yol. İştīlāḥāt-ı
tıbbiyyedendir. Ev'ıye-i mūşile-i
meneviyye ile ḳanāt-ı naḳle ve
mecārī-i meneviyyeniñ birbiri
üzerine bükülmesiyle ḥāşıl olan
şekle ıtlāk olunur. (II/122. s.).

2698 Ziya Paſa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı İrān: 78-79.

2699 Āteş-pāre, Avci.

2700 Ziya Paſa: TCB. 3/11.

berber: (< F.) 'şaç ve şakala dā'ir taḥhīrāt ve tezyīnātı icrā eden adam' demektir: *berberbaşı, berber dükkānı, berber takımı, berber āyinesi*. Ş Fārisīde 'herze' ve yāve-gū adam' ma'nāsına da gelir. *Pes miğferimiz satl-ı berberden ve siperimiz def-i hunyāgerden ne vechle fark olunur* (Şefīk-nāme). (II/122. s.).

Berberī, Berberiyye: (< Ar.) diyār-i mağribiñ nām-ı 'Arabīsidir. Mağrib-i akşā, Fās, Merākeş, Cezāyir, mağrib-i evsat, Tunus, Trablusgarb vilāyetleri *bilād-ı Berberiyye*'den ma'düddurlar. *Qabā'il-i Berberiyye*'ye zamān-ı kadīmede *Nevmīde* derler imiş. Mu'ahharan *Eymūşāk* ve *Tevārik-i Tebbū* tesmiye olunmuşlar. *Ḥayvānāt-ı bahrī ve berrī ve Hindī ve Berberī vesā'ir mevāşī-i merdüm sīmā-yı kıbtī ve lūrī ki rā'ileri olan mūrā'ileriñ kimin naḥ-i kūrūn ile kārīz-i kerīze ser-nigūn ve kimin rafz-ı sürūn ile mutasavvire-i 'ademde āgaşte be-ḥākk u ḥūn etmekle* (Şefīk-nāme). (II/122. s.).

berbere: (< Ar.) ikşar-ı kelām Ş hiddet ve ğazabla haykırmak, feryād ve enīn etmek. Me'nūs degildir. (II/123. s.).

berbeste: (< F.) *cemādāt* gibi olan şeylere ıtlāk olunur. 'Berbeşe' de derler. Kullanılmaz. (II/123. s.).

ber-baṭṭ²⁷⁰¹: (< Ar., < F.) *ber* ile *baṭṭ*'dan mürekkebdir ki 'kaz göğüslü' demektir. Lisānımızda *lavuṭa* yāḥūd *lağuta²⁷⁰²* diye ma'rūf olan sāzdır. Merhūm Aḥmed Vefīk Paşa'nın tedkikātına göre bu lafzlarıñ aşlı 'Arabca *el-ūde* olup Rūmīler tarafından aḥz ve taḥrīf kılınmıştır. Her naşılse Türkçe bu sāzıñ aşlı ismi *kopuz*'dur. *Şu'ūrī*'de *bā*'nın zammıyla *berbuṭ* diye gösterilir. *Çun āheng-i ber-baṭṭ şevd mustakīm / Key ez dest-i muṭrib ḥōred gūşmāl²⁷⁰³* (Şeyḥ Sa'dī). (II/123. s.).

berpā(y): (< F.) 'ayağ üzerinde, ayakda; ya'nī kā'im, dā'im' ma'nāsınadır. Rişte-i berpā(y) = ayağında iplik bağlı olan. *Zihī ḥayyāt-ı hil'at-düz-ı bāzār-ı ḥakāyık kim / Qadd-ı ma'nāyı etmiş cāme-i terkīb ile berpā* (Nābī: K. 1/2); *Sebük-pervāzī-i dil fikr-i zülfüñle müfīd olmaz / Kalır bir naḥl-ı zār-ı ğamda mürğ rişte-i berpādır* (Şabrī-i Şākir). (II/123. s.).

2701 Burhan-ı Katı: berbet.

2702 Burhan-ı Katı: lavta.

2703 (F.) Eğer udun sesi uygun olursa, çalan kişi kulağını bükmez.

bertāfet: (< F.) 'dönmek, döndürmek, kıvırmak' ma'nalarına gelen *bertāften* maşdarından müştakdır. 'Döndü, dönüş, büküş' ma'nalarını ifāde eder. Türkçede zebān-zed olan *pertav* lafzı bunun muḥarrefi olması muḥtemeldir. (II/123. s.).

berter, berterīn: (< Ar²⁷⁰⁴.) 'daha, pek, eñ 'ālī, yüksek; pek meziyyetli, değerli' demektir. *Ḳadr-i zātīn 'ṣarḥdan²⁷⁰⁵ berter dēr isem vecḥi var / Müttefikdir bunda cümle rāz-dār-ı rūzgār* ('Ākif Paşa: K. 2/25); *Sensiñ ey zāt-ı muḥterem rehber / 'İlm ü 'irfānsa berterīn rüteb / Bezmiñ ey zāt-ı muḥterem mekteb / Ne büyük dersler, ne ḥikmetler* (Şafā); *Ey berter-i 'aql u vehm ü idrāk / Ma'rūf-ı ḥiṭāb-ı mā-'arefnāk* (Lā²⁷⁰⁶). (II/123. s.).

bertenī: (< F.) 'ucb, kibir ve gurūr' ma'nāsınadır. Kullanılmaz. (II/123. s.).

ber-cā: (< F.) 'münāsib, yerinde' ma'nāsınadır. Pā-ber-cā = ayağı yerinde ya'nī sābit, şebāt edici. Nā-ber-cā = 'yerinde değil, münāsebetsiz' demektir. *Pā-ber-cā-yı şebāt ta'bīrinde şebāt* ma'nāca

mükerrer ve fazladır. Az kullanılır. *Baḥtīnī ber-cā ederse cāyīñi²⁷⁰⁷ berdār eder / Saña da olmaz hevā-dār ey Süleymān rūzigār* (Nevres-i Ḳadīm: G. 47/2); *Ḥande-sāz olmadadır ḥālīme her dem a'dā / Āh 'aceb n'olsa gerek bu sitem-i nā-ber-cā* (Vāşif: Ms: 226/2). (II/124. s.).

berced: (< Ar.) kalın kīlim, 'abā. 'Ādetā Türk ḥalısı. (II/124. s.).

berceste: (< F.) nāzik, zībā, müsteşnā, yaqışıklı, ṭab'a ḥōş gelen. 'Şıçramak, fırlamak' ma'nāsına olan *bercesten* maşdarından ism-i mef'ūldür. *Mışrā'-ı berceste. || Şu gibi bir mışrā'-ı berceste aqdı ḥāmeden / Yapdı bu nev-çeşme-i pākīzeyi Maḥmūd Ḥān* ('Ākif Paşa: Tar: 1/9); *Āsārı laṭīf līk azdı / Bir berceste ḳaşıde yazdı* (Lā²⁷⁰⁸). (II/124. s.).

berceme: (< Ar.) dürüş, ḡalīz söz söylemek; kaba söz. Me'nūs degildir. (II/124. s.).

Bercīs: (< Ar., < F.) 'Müşteri' denilen yıldız. 'Sütü çok deve' ma'nāsına da gelir. Fārisīde *ba'nūñ* kesriyledir. Edebiyāt-ı ḳadīmede çok kullanılmışdır. *Yaḳmışdı şem'-i fikreti Bercīs-i nükte-dān* (Bāḳī: K. 1/7);

2704 Kāmūs-ı Türkī: Farsça. Lugat-ı Nāci: Farsça. Lugat-ı Remzī: Farsça.

Lugat-ı Ebū'z-ziya: Farsça.

2705 Dīvānda: 'arşdan.

2706 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Mūnācāt: 3.

2707 Dīvānda: taḥtīñ.

2708 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rūm: 33.

Bercīs-edā 'Uṭārid-āyīn / Şi'ri şî'r²⁷⁰⁹ ü nesri rengīn (Muḫaddime²⁷¹⁰); Oldukda şemim sipihre vāşıl / Bercīs'e sa'ādet oldu ḥāşıl (Bāḫī). (II/124. s.).

berçide: (< F.) toplanılmış, düşürülmüş. Berçide-dāmen = 'etegi toplu' demektir ki mecāzen 'ālāyış-i 'ālemden kendini çekmiş, 'alāyık-ı dünyeviyyeden berī' ma'nāsında isti'māl olunur. *Zāhid-i berçide-dāmen, deroiş-i berçide-dāmen. Berçide-dāmen-i istiğnā ta'bīrinde istiğnā fazladır. Zīrā berçide-dāmen bālāda 'arz edildiği vech ile 'kendini çekmiş' demektir ki zāten istiğnā ma'nāsını mutazammındır. Berçin = 'toplayıcı' demektir. Ḥadā'ik-i efkār-ı şā'irāneden berçide olan o şükūfe-deste-i leṭā'ifi kim begenmez (Takrīzāt ≈ Ekrem). (II/124. s.).*

berḥ: (< F.) 'hişşe, para, cüz'ī bir miqdār, biraz' ma'nāsınadır. Ş 'Ayazma, kaynaç, göl' ma'nalarına gelir. Ş Berç, şimşek Ş ruṭūbet, şebnem, çiy Ş balık ma'nalarında kullanılır. Türkçede me'nūs degildir. (II/124. s.).

berḥāste: (< F.) kalkmış, ayaklanmış. Aşlı ḥāste'dir. Oña da bakınız.

Ba'zen *berḥāst* da kullanılır. (II/125. s.).

berḥān: (< F.) 'şadā, ses Ş şīt, ün' ma'nalarındadır. (II/125. s.).

berḥāne: (< F.) aşlı *bārḥāne*'dir ki eski zamānda posta tatarlarının ve kārbanların inip bindikleri maḥale ıtlāk olunurdu. Mu'aḥḥaran 'işlek büyük konağa, geniş ve intizāmsız bināya' dēnildi. (II/125. s.).

berheç: (< F.) 'çirkīn, yakışıksız; üslūb ve endāmı ṭab'a muğāyir' ma'nāsınadır. Kullanılmaz. (II/125. s.).

be-raḥş: (< F.) edāt-ı ilşāk olan *be* ile at ma'nāsına olan *raḥş*'dan mürekkebdir ki 'at arkası, onun şırtı' ma'nāsında kullanılır. (II/125. s.).

berḥefeç: (< F.) 'kābūs' ma'nāsınadır ki Türkçede oña 'uykuda ağırlık başma' dērler. Me'nūs olmayan elfāzdandır. (II/125. s.).

berḥābe: (< F.) 'minder, döşek gibi üstünde uykuya yatılacak, uyunulacak şey' demektir. Ş 'Bir döşekde, birlikte yatılan zāt' ma'nāsına da gelir. (II/125. s.).

berḥūr, berḥūr-dār: (< F.) hişşe, behre, naşīb. Berḥūr-dār = 'behre-mend, feyz-yāb, mes'ūd, kārlı, naşībli' ma'nāsında kullanılır. *Vālideynine*

2709 Kāmūsta: şa'rā.

2710 Ziya Paşa ≈ Avhāl-i Şu'arā-yı İrān: 74.

hürmet ve itâ'at eden elbette berhür-dâr olur. Bu ta'bîr yalnız insân hakkında kullanılır. Lisânımızda Fâriside olduğu gibi 'şerîk, ortak' ma'nâsında ahlâ isti'mâl olunmaz. Tâli'-i mes'ûd maqâmında baht-ı berhür-dâr ta'bîri de kullanılmaz. Bendeñize mazhar êtdiñiz teveccüh-i muhabbet eñeriñiziñ ne derece müteşekkiri olduğumu ta'rîfe hâcet yokdur zannederim. Bâkî muqârenet-i tevfiq-i İlâhî ile şâye-i 'âlî-i hazret-i pâdişâhîde berhür-dâr-ı 'ilm ü 'irfân oluñuz efendim (Takrîzât ≈ Ekrem); Dilerseñ olasın bâğ-ı cihân içinde berhür-dâr / Bu kavli cân ile gûş êt saña pendim budur her bâr (Süheylî: Mûs. 4/1); Şeb-i mi'râcda yümn-i dîdâr / Nahl-i ümmîdin êdip berhür-dâr (Hâkânî: 355). (II/125. s.).

berhîz, berhîziş: (< F.) *hîz* 'dalğa' ma'nâsınadır. 'Kalkmak, sıçramak' ma'nâsına olan *hîzîden* maşdarından fi'l-i emir olur. Burada *ber* edâtıyla terkîb ederek fâ'aliyet ma'nâsı ifâde eder. 'Kalkıcı, sıçrayıcı, atılıcı' ma'nâsına gelir. Berhîziş = 'atılış' demektir. (II/125. s.).

berhî: (< F.) 'ba'zî' ma'nâsınadır. Kullanılmaz. (II/126. s.).

berhûz: (< F.) 'dağarcık, torba' demektir. (II/126. s.).

berd: (< Ar.) şoğuk. Berd-i şedîd = şiddetli şoğuk. Berde'l-'acûz ve berd-i 'acûz = kocağarı şoğuşu ki şehir-i şubât-ı Rûmîniñ yirmi altısından mart-ı Rûmîniñ dördüncü gününe kadar devâm eder. Mart-ı Efrencîniñ onundan on altısına kadar olan müddete teşâdüf eyler. 'Arabîde daha bir haylî ma'ânî-i muhtelifede kullanılır ise de bu ma'nâdan mâ-adâsı lisânımızda mu'teber ve müsta'mel degildir. Çekip sûz-ı firkatle bir âh-ı serd / 'Aceb imtizâc eyledi harr u berd ('İzzet Mollâ²⁷¹¹: 3178); Düşmeniñ bîm-i cân mânende-i berde'l-'acûz / Ditredirdi tenlerin müştedd iken tâb-ı temmuz (Surûrî: Tar. 7/30). (II/126. s.).

bered: (< Ar.) ekşeriyâ fırtınalı havâda yağın dolu. 'Arabîde buña 'habbü'l-ğamâm, habbü's-sehâb' dahî derler. (II/126. s.).

ber-dâr: (< F.) maşlûb, aşılımış. 'Yukarı kaldırmak, yukarı tutmak, aşmak' ma'nâsına olan *berdârîden* maşdarındandır. *Mu'allak* maqâmında kullanılamaz. Meşelâ "Dîvân-hâneye bir lamba ber-dâr

édilmişdi.” dēnilemez. Muṭlakā cānī, kātīl, şakī gibi eşḥāş-ı şerīreden olup da şer’an ve kânūnen i’dāmla maḥkūm olarak infāz ve icrā-yı ḥūkm için fermān-ı pādīşāhī daḥī ta’alluḫ edenler ḥaḳlarında isti’māl olunur. Çün²⁷¹² *Ḥaḳ diyeni eylediler zulm ile ber-dār / Bāṭıl söze āḡāz edelim biz daḥī nā-çār* (Rūḥī: TB: 1/14); *Beni tek²⁷¹³ zūlf-i dīl-āvīzīne ber-dār eyle / Çekeyim sevdiceğim²⁷¹⁴ kendi elimle resenim* (Şem’ī: G. 116/5); *Ḥabs edermiş zenaḥuñ zūlfüñe ber-dār olanı* (Fiḡānī). (II/126. s.).

berdāşte: (< F.) *berdāştēn* maşdarından ism-i mef’ūldür. ‘Çıkarılmış, ref’ olunmuş, yüksege kaldırılmış’ demektir. Êtmek māddesiyle kullanılır. *Dü-dest-i niyāz ve ibtiḥālī berdāşte-i icābet-gāh-ı Rabb-i müte’āl ederek.* Ş Ba’zen ‘def’ ve izāle kılınmış’ ma’nāsında daḥī isti’māl olunur. *Rūz-ı ḥaşra kadar ser-dār-ı ma’ālī-i kirdārīñ himmet ve ḡayret-i ber-güzīdesiyle Boḡdan voyvodası “...”niñ iḳā’ ettiği müşkilāt kāmilen berdāşte kılınıp* (Tārīḥ-i Rāşid) şu mişalde görüldüğü vech ile bu ma’nāda kılınmak māddesiyle

kullanılır. *Her şınf bir pūsīde livā-yı merḳadī direfş-i Gāvyanī gibi efrāşte ve bir pūşīde zārīḥ-i meşhedi daḥī serā-perde-i şāḥib-kırānī-veş berdāşte kılıp* (Şefīḳ-nāme); *Oldu berdāşte ḥeylūlet-i deycūr-ı ‘amā / Sāḥa-i pehn-i perūz oldu zevāyā-yı gümün* (Münīf: K. 22/3). (II/126. s.).

ber-devām: (< F.) devāmlı, dā’im, dā’imī, sürekli. *Raşad-ḥāneden alınan ma’lūmāta nazaran Baḥr-i Siyāḥ’da ḥālā fırtına ber-devāmdır.* (II/127. s.).

ber-düş: (< F.) ‘omuzlanmış, omuz üzerinde, sırtda’ demektir. Êtmek māddesiyle kullanılır. *Ḥāne ber-düş = rāst geldiği yerde yaşayan, nerede şabāḥ orada akşām tarzında vakit geçiren yersiz, yurdsuz serserī adam. Ḥāne-ber-düş sīne-çāk benim / İnzivā-ḥ’āh-ı zīr-i ḥāk benim* (Mu’allim Nācī²⁷¹⁵: 28). (II/127. s.).

berede: (< Ar.) ‘dolu’ ma’nāsınadır. Faḳaṭ ekşeriyā ‘imtilā’ ma’nāsında kullanılır. *Dāü’l-berdet = çok yemekden mi’dede ḥāşıl olan fenālīḳ. Rā’nıñ sükūnū cā’izdir.* (II/127. s.).

berde: (< F.) *bende* gibi ‘esīr, köle’ ma’nāsınadır. Me’nūs degildir. (II/127. s.).

2712 Kāmūsta: Çok.

2713 Dīvānda: Tek beni.

2714 Kāmūsta: pādīşehim.

2715 Bahār içinde Hazān yahut Ye’s-i Muhāceret.

berdiyy: (< Ar.) bir nev' nebâtdır ki vaktiyle Kâhire'de dış kabuğundan haşır, içindeki özünden kâğıd i'mâl olunurmuş. 'Haşır sazı' demektir. Ş Sûriye'de iki nehir, bir köy, Hicâz'da bir dağ ismidir. (II/127. s.).

berere: (< Ar.) 'hayr ve ihsânı ziyâde olan şâdık adam' ma'nâsına gelen berr'in cem'idir. Gözlerine râst gelen berere-i ehl-i İslâm ve e'izze-i mü'minîn-i kirâmuñ kılâde-i ta'arruzu gerdem-i 'arzlarına tavk etmekle başladılar (Şefîk-nâme); Ol fîrû'-ı berereden nizâr-ı hâmil nev-bâve-i nûr-ı mükerrrem olmağla bir hûr-dâr idi (Siyer-i Veysî, Şahîfe 5). (II/127. s.).

berdek: (< F.) efsâne, maşal, luğaz, bilmece, yañılmaç. Me'nûs degildir. (II/127. s.).

berdeng: (< F.) şahrâ, çöl ortalarında bulunan küçük dağ ve tepe. (II/127. s.).

berdîn: (< F.) 'kir, pas' ma'nâsınadır. 'Arabîde vesah dërler. Me'nûs degildir. (II/127. s.).

berrüste: (< F.) kavun, karpuz, çemen, çayır gibi dal budak şalivêrip yükselmeyen nebât Ş mecâzen 'rûsvây, bî-edeb, alçak adam' demektir. (II/127. s.).

ber-zede: (< F.) toplanılmış, birikdirilmiş, bir araya getirilmiş berzeden maşdarından ism-i mef'ûldur. 'Abdu'l-muṭṭalib 'ale'l-fevr imtişâl-i emr-i takdîr²⁷¹⁶ etmekle zebh-i 'Abdullâh için âstîn ber-zede olıcağ (Siyer-i Veysî); Geldi eczâ-yı be-hem ber-zede-i devrânîñ / Sûzen-i şulh ile şîrâzesine kuvvet-i tām (Nâbî: K. 13/12); Her târı oldu ber-zede-i dest-i rûzgâr / Êtdikleri o zülf-i perîşâna kalmadı (Lâ²⁷¹⁷); Pîr-i mey berzede-dâmen iki desti dolu mey / Gidiyor kendi ayağıyla mübârek bâde (Lâ); Pûşîde kaba beste miyân ber-zede dâmen (Lâ); Şecer-i ṭab'ı hazân ber-zede-i merg oldu / Yâdigâr olarak 'âleme kaldı kütüğü (Şafâ). (II/128. s.).

berze: (< F.) Fâriside 'ipekli kumâş' ma'nâsına olduğu gibi ma'ânî-i sâ'ire de gelir. Meşelâ 'zîbâ, nâzik, endâmlı, yakışıklı' ma'nâsına olduğu gibi 'leṭâfet ve zîbende-gî ve hüsñ ü zarâfet' ma'nâsında daḥî isti'mâl olunur. Ş 'Dal, budak, ekin' ma'nâlarına da gelir. Berze-gâv = çift öküzü, tarla sürececek öküz. (II/128. s.).

²⁷¹⁶ Kâmûsta kelime "nun" ile yazılmıştır.

²⁷¹⁷ Ziya Paşa: G. 40/3.

berz: (< F.) zirā'at, ekin. Berz-gār, berzegār, berzīger, ber-ger = 'zārī', ikinci' demektir. § Duvāra çamur, harc sıvayacak âlet, mala. Türkçede "Duvārı derz ettirmeli." ta'bîrinde görüldüğü vech ile bunu tahrîf ile 'harc, sıva' ma'nâsında kullanıyoruz. (II/128. s.).

berzec: (< Ar.) mu'arrebdir. 'Kadîfe gibi kumâşlarda peydâ olan pürüz' ma'nâsınadır. (II/128. s.).

berzah: (< Ar.) iki şey arasına giren hâ'il, fâşıla. § İştilâh-ı şer'ide hîn-i mevtden hengâme-i kıyâmete kadar olan müddet; dünyâ ile âhîret arasındaki geçid, 'âlem-i ma'nevî. § Coğrafya iştilâhâtınca bir şibh-i cezîreyi, bir yarımadayı karaya ilşâk eden yere, toprağa -iki karanın, yâhûd iki deñizin arasında fâşıla olduğu için- *berzah* ıtlâk olunur: *Panama berzahu*, *Qorent berzahu*. § İnsânın cânını şıkacak, bî-huzûr ve mu'azzeb olmasına sebep olacak mahall, şey. *Ne berzah... || Bir berzaha düşdü ki ta'rîf olunmaz. || Ne berzah adam.* Berzah şey = güç, müte'assir iş. *Şahne-i ecell-i müsemma dervâze-i 'âlem-i berzahu bâz ve mürg-i rûhu âşiyân-ı aşlî tarafına bî-pervâ pervâz eyledi* (İhsanü'l-hadîs ≈ Okçu-zâde);

Hâzret-i Hadîce-i Kübrâ hevdec-nişîn-i tâbût ya'nî berzah-ı peymâ-yı lâhût oldular (Siyer-i Veysî); *Vaşfînî rûh-ı Felâṭûn gûş edip olmaḡdadır / 'Âlem-i berzahda hâlâ sermşâr-ı rûzgâr* ('Âkif Paşa: K. 2/21); *O varṡa-gâh-ı belâ berzahından eyle ḡalâş / Ulaşmadın daha*²⁷¹⁸ *ecsâda nâr-ı zât-ı vekûd* (Şâbit: K. 2/55). (II/128. s.).

berzem: (< F.) nâz, cilve, şîve. Me'nûs degildir. (II/129. s.).

berzîk: (< F.) 'câhil, aḡmak, idrâksız, iz'ânsız adam' demektir. Kullanılmaz. (II/129. s.).

berzîn: (< Ar.) bir nev' şu kabı, maşraba. Kullanılmaz. (II/129. s.).

beres: (< F.) *efsâr*²⁷¹⁹ gibi yular § sert başlı atın burnuna takılan tasma. Kullanılmaz. (II/129. s.).

Bersem: (< F.) âteş-perestlerin kitâb-ı dînleri. Bunlar âteşe perestîş ettikleri zamân iş-bu kitâbı ellerinde tutup kırâ'at ederler imiş. (II/129. s.).

bersiyâh: (< F.) 'esmer' ma'nâsınadır: *dil-ber-i bersiyâh*. (II/129. s.).

berş: (< Ar., < F.) afyön şurubu, keten yaprağıyla yapılan bir nev' ma'cündür ki müskirdir. § Fâriside

2718 Dîvânda: daḡî.

2719 Kâmûsta:efsar.

'arzū, gönül istegi' ma'nāsına gelir. *Būze vü²⁷²⁰ Berş ü Beng esîr oldu / Kimi hürd u kimi hamîr oldu* (Fuzûlî²⁷²¹: 414); *Ne belâdır hele berş ü efyûn / Ki êder âdemi süst ü mecnûn* (Vehbî²⁷²²: 1108). Fârisîde *berîş*²⁷²³ 'deve yuları' demektir. *Mehâr* da bu ma'nâyadır. (II/129. s.).

berşân: (< F.) 'ümme't' ma'nāsınadır. Bir peygamberiñ dîn ve kitâbını kabûl ve taşdîk eden cemâ'at, halk. (II/129. s.).

berşa': (< Ar.) aḥmak ve bed-ḥūy; uzun boylu adam. (II/129. s.).

berşeme: (< Ar.) yüz buruşdurmak, mükedder olmak. İzhâr-ı ḥüzün. Me'nūs degildir. (II/129. s.).

berşen: (< F.) 'şarmaşık' denilen ağaç ki bir yere, bir şey'e şarılaraq büyür. (II/129. s.).

baraş: (< Ar.) vücûdda yer yer beyâz, alaca lekeler peydâ eden bir maraž-ı gayr-i kâbil-i tedâvîdir. O 'illete uğramış olan adama 'ebraş' denir. Türkçede 'abraş' dërler. (II/129. s.).

ber-ṭaraf: (< F.) *ber* edât-ı isti'lâ. Ṭaraf-ı ma'lûm. Ma'nâsı 'yan üzere, bir yana' demektir ki muḳaddeş bir

şey'iñ ehemmiyyetden sâkıṭ, zâ'il olduğunu ve ortadan kalkdığını ifâde etmektir. *Bir kere müşkilât-ı ḥâzıra ber-ṭaraf olsa... || Bendeñizce 'ibâreden yalnız "istiyorsuñuz" kelimesi ḥazf olunduğu gibi şîvesizlik de ber-ṭaraf olur* (Takrîzât ≈ Ekrem). Ş 'Münāsib degil, lâzım degil, istemez, lüzümsuz' ma'nâsında daḥî kullanılır: *şaka-yı ber-ṭaraf, laṭîfe-i ber-ṭaraf, tekellüf-i ber-ṭaraf. || Şimdilik eglence ber-ṭaraf. İşimize bakalım. || Bezm-i nûş-â-nûşda ḡam ber-ṭaraf mey ber-ṭaraf / Sâkiyâ ḡam kande 'âlem ber-ṭaraf mey ber-ṭaraf* (Lâ-edrî); *Tek olmasın kavâ'id-i ihlâş ber-ṭaraf / Mânî' degil²⁷²⁴ merâsime dâ'ir kuşurumuz* (Nâbî: G. 286/4); *Ber-ṭaraf olsa 'elem-i rûzgâr* (Nef'î: K. 43/12); *O tûfânı etse hevâ ber-ṭaraf / Olurdı hemân mâh-ı burc-ı şeref* ('İzzet Mollâ²⁷²⁵: 282); *Înâş²⁷²⁶-ı ma'rifetle ḥâne-i dil bulsun ârâyış / Tekellüf ber-ṭarafdır bâliş ü bister ḥuşûşunda* (Râğıb Paşa: G. 137/2). (II/129. s.).

berṭale: (< F.) kırmızı ser-püş, tākye, külâh. *Tâ*'nıñ zammıyla mervîdir. Kullanılmaz. (II/130. s.).

2720 Kâmosta bu bağlaç yoktur.

2721 Beng ü Bâde.

2722 Lutfiyye.

2723 Burhan-ı Katı: bers.

2724 Dîvânda: Lâ-be'sdür.

2725 Mihnet-keşân.

2726 Dîvânda: Esâs.

ber̄ama: (< Ar.) ğazablanıp kabarmak, tarlatmak § gece pek karañlık olmak. Kullanılmaz. (II/130. s.).

ber-‘akis: (< F.) ‘‘aksine, tersine’ ma‘nāsında nādiren kullanılır. (II/130. s.).

berġ: (< F.) 'bend, sed' ma‘nāsınadır. 'Berig' de denilir. (II/130. s.).

berġ-āb: (< F.) ŗu bendi, ŗu cem‘ olacak maħall. (II/130. s.).

berġaz, berġuz, berġūz: (< Ar.) buzaġı, inegiñ yavrusu § kötü hūylu adam. Me’nūs degildir. *Burġan* da 'buzaġı' ma‘nāsınadır. (II/130. s.).

berġaŗ: (< Ar.) sivrisinek. Me’nūs degildir. (II/130. s.).

berġamān: (< F.) *ejdehā* vezninde 'büyük yılan' demektir. (II/130. s.).

berġūl²⁷²⁷: (< F.) Türkçede taħrīf ile 'bulġur' denilen 'buġday kırığı'. Bulġur muħarref degilse *berġūl*'uñ muħarref olması lāzım gelir. (II/130. s.).

berġos: (< Yun.) ħal‘a, tepesinde fenār yakılan ħal‘a. Türkçede taħrīf ile 'burġaz' denilir. ‘Arabīde ‘ħal‘a’ ma‘nāsına olan *burc* bunuñ mu‘arrobi olsa gerekdir. *Lüle*

*Burġazı*²⁷²⁸, *Ahyolu Burġazı*, *Burġaz adası*, *Kemer Burġazı*. (II/130. s.).

berf: (< F.) ħar. Berf-āb = ħar ŗuyı, ħarlı, ŗoġuk ŗu. Berf-nāk = 'kış ve yaz ħar duran yer' demektir. Berfīn = ħardan, ħara mensūb. ŗīr-i berfīn = ħardan arslan. *Helvā-yı berf* = ħar helvāsı. *Düşen ŗanma zemīne berf-pāre farı-ı serdīden / Döker bāl u perin ŗınf-ı melā’ik ħāk-dān üzre* (Lā²⁷²⁹); *Döşendi berf ser-ā-pā ŗahñ-ı ŗahñāya / Ağardı rū-yı zemīn ŗanki taħta-i remmāl* (Bākī: K. 21/10); *Cihānı berf ile yahı tutdu kış kıyametdir* (ve-lehu: K. 21/6); *Güneş açsa berfīñ*²⁷³⁰ *daħī daħmesin / Felek ġüş ederdi legen naġmesin* (‘İzzet Mollā²⁷³¹: 3556); *ŗīr-i felek oldu ŗīr-i berfīn / Dendānı yerinde idi perōīn* (ŗeyħ Ġālib²⁷³²: 1364); *Ġarfeden hōŗ görünüñ manzure-i berf ü nekren* (Feyzī); *Deycūr ile berf edince ülfet / Bir ħālebe ġirdi nūr u zulmet* (ŗeyħ Ġālib²⁷³³: 1329); *Berf-i belā yaġmadan üstümüze / Bu ġeçidi ġeçmedir evvelā bize* (ŗefīķ-nāme). (II/130. s.).

2728 TDK: Lüleburgaz.

2729 Ziya Paŗa: K. 2/7.

2730 Eserde: berkin.

2731 Mihnet-keŗān.

2732 Hüsn ü ‘Aŗk.

2733 Hüsn ü ‘Aŗk.

2727 Devellioġlu: perġūl.

berfer, berfere: (< F.) 'şân ve şevket; 'unvân ve haşmet' ma'nâsınadır. Me'nûs degildir. (II/131. s.).

berfend: (< F.) leşker, 'asker § güzel söz § derin yer. Me'nûs degildir. (II/131. s.).

berfûz, berfûş²⁷³⁴: (< F.) 'ağzın dış kenârı ya'nî dudakların çevresi, eṭrâfı' demektir. (II/131. s.).

berk: (< Ar.) şimşek. Berk urmak = çakımak, parıldamak. Berk-endâz = parıldayıcı, parlayan. Seyyâle-i berkiyye = elektrik. *Me'aşir-i sâ'ireden kaṭ'-ı nazar, 'aqla göre buhâr kuvvetiyle seyyâle-i berkiyye hâşşasınıñ keşfinden büyü" k ne hizmet olabilir* (Ma'ârif Maḳâlesi ≈ Kemâl); *Tecellî berķ urur yer yer sevâd-ı dâğ-ı cânımdan / Cihânda Tûr-ı 'aşķım nûr akar her gülsitânımdan* (Palaslı Ğâlib); *Bir güürültü*²⁷³⁵ *ķopdu düşman hısnı etmişken penâh / Şandı ra'd u berk o*²⁷³⁶ *şaytı kıldı eflâke nigâh* (Surûrî: Tar. 7/45); *Feyz-i Hâķ berk urur âyîne-i endîşemden / Çeşm-i cân rûşen olur maşrıķ-ı idrâkimden* (Nef'î: Kt. 8/4); *Şöyle ifrâṭ ile berk eyler idi / Meclisi maṭla'-ı şark eyler idi* (Hâķânî: 340); *Yâ ol şeririñ degilse berķi / Kim eyledi*

zinde arz-ı şarkı (Na't-ı Nebevî²⁷³⁷); *Berķ urur revzenlerinden*²⁷³⁸ *âb-ğîne câmlar / Gösterir dünyâda cennet olduğun günden 'ayân* (Nef'î: K. 52/23); *Bir bahr içinde berķ ura hûrşîd ü mâh-tâb* (Şeyh Ğâlib: Mûs. 8/1); *Dilimde berķ uran envâr-ı esmâ-yı muḥabbetdir* ('Âķif Paşa: G. 5/5). (II/131. s.).

beraķ: (< Ar.) kemâl-i ḥayretle baķaķalmak, müteḥayyirâne baķmak § göz kararmak, ķamaşmak. Kullanılmaz. (II/131. s.).

berķân: (< Ar.) râ'nın fethiyle de luğatdır. 'Bir nesne şaķımak, yaldıramak, parıldamak' ma'nâsınadır. Fransızca *volcan* ya'nî yanardağ maḳâmında kullanılır. Yine bu ma'nâda *kâf* ile de luğatdır. *Żamm-ı bā* ile bürķân = bedeni parlak, beyâz adam. § 'Alaca renkli çekirge' demektir. Bu ma'nâlarda *bā'nın* kesriyle de zebân-zeddir. Ca'fer bin Bürķân = Kilâb kabîlesinden ve muḥaddişinden meşhûr bir zâtdır. (II/132. s.).

berķân: (< F.) kıvırcık tüylü ķuzu pōstu, kürkü. (II/132. s.).

2734 Burhan-ı Kattı: berfûs.

2735 Dîvânda: görüldi.

2736 Dîvânda: u.

2737 Ziya Paşa: 14.

2738 Dîvânda: revzenlerinde.

ber-ķarār: (< Ar.) 'ķarār üzere' ya'nī 'bir hālde, şābit, dā'im' demektir. *Şikest olsa şurāhī cām-ı meclis ber-ķarār olmaz / Meşeldir sāķiyā baş gitse ayak pāy-dār olmaz* (Hilālī). (II/132. s.).

berķaşe: (< Ar.) naķş etmek § hāl-ı kelām, hezeyān § ta'ām için hāzır olmak. Me'nūs degildir. (II/132. s.).

berķaşe: (< Ar.) hāl ve hareketde nizāmsızlık § yolsuz söz söylemek, o yolda söylenilen söz. Kullanılmaz. (II/132. s.).

berķū': (< Ar.) peçe, kadınların yüz örtüsü. (II/132. s.).

berķūk: (< Ar.) 'küçük şeftāli, kayış, zerdāli' demektir. (II/132. s.).

berķa: (< Ar.) 'haşyet, dehşet' ma'nāsınadır. § Bā'nın zammıyla *bürķa* olursa 'taşlı, serd yer, maħall' demektir. (II/132. s.).

berek: (< Ar., < F.) 'sitāre-i Yemanī' denilen Süheyl yıldızı § bele kadar kışa bir nev' libās, setre § deveniñ göğüs yününden dokunmuş bir nev' 'abā, kebe. Külāh-ı berekī = Türkçede taħrīf ile *börk* derler imiş. (II/132. s.).

berg: (< F.) yaprak: berg-i gül. Şad-berg = mevsiminde birkaç def'a açılır, ufak koku lu bir nev' gül. Berg-gāh = 'şaman çöpü' demektir.

Berg-i rizān, berg-i rīz = 'mevsim-i hāzān, güz faşlı' ki 'yaprak dökümü' de derler. Berg ü bār, berg ü sāz = mālzeme, levāzım, māl, yük. Berg-i sebz = hediye. Berg ü nevā = medār-ı ta'ayyüş, geçinecek şey. Fārisideki ma'ānī-i sā'iresi lisānımızda müsta'mel degildir. *Rūhī'yi eger bir şorar özler²⁷³⁹ bulunursa / Dەرlerse buluşduñ mu o bī-berg ü nevāya* (Rūhī-i Bağdādī: TB. 1/17); *Añ ol günü ki āhir olup nev-bahār-ı 'ömr / Berg-i hāzāna dönse gerek rū-yı lāle-reng* (Bāķī: Ms. 1/1); *Eskām ile geçdi rüzgārım / Ālām idi cümle berg ü bārım* (Muķaddime²⁷⁴⁰); *Tehī-destān-ı künc-i ğurbetiz berg ü nevāmız yok / Nevāl-i vaşldan ğayrı nevāle iştihamız yok* (Nābī: Ths. 4/4). (II/132. s.).

berkān: (< Ar., < F.) [müvelledātdandır.] Yanardağ. Berkānī = yanardağa mensüb, müte'allık. *Eṭrāfda hükm süren dehşetli sükūnet içinde ancak dünyāyı ṭūfān-ı nāra ğark edecek kadar āteşler şačan berkānıñ mahūf şadāları işidiliyor* (Menşūr Şi'rler ≈ Hālid Ziyā); *Āteşden, düzaḥ-feşān buḥārlardan mürekkeb bir 'amūd-ı berkānı geçeniñ*

2739 Dīvānda: ister.

2740 Ziya Paşa ≈ Tahdīs-i Nimet ve İhtār u Mazeret: 26.

derin zulmetlerini bir sür'at-i şedîde ile
yararak eb'âd-ı semâvâta şitâb ediyor
(Menşûr Şi'rler ≈ Hâlid Ziyâ).
(II/133. s.).

bert-gâşte²⁷⁴¹: (< F.) yüz çevirmiş.
'Döndürmek ve huşûsuyla yüz
döndürmek' ma'nâsına olan
bergâşten maşdarından ism-i
mef'ûldür. Nâdiren isti'mâl olunur.
(II/133. s.).

bereket: (< Ar.) bir şey'in çoğalması,
artışı, ziyâde oluşu, bolluk. Bereketli
= feyzli, mebzûl, bol. *Vilâyâtden*
alınan haberlere göre bu sene her nev'
mezrû'ât ve maḥşûlâtta fevka'l-'âde
feyz ve bereket olduğu anlaşılıyor. Ş
Mecâzen 'hayır, sa'âdet' ma'nâsında
isti'mâl olunur. Bereket-i şoḥbet-i
nebevviye ile mes'ûd olan ebrâr-ı
ümmeṭ. Cem'i berekât'dır. Berekatü'n-
nebî = 'hâzret-i peygamberiñ yümn
ü sa'âdetleriyle' demektir. Her
zamân kullanılan "Bereket vërsin."
ta'bîri 'iyi ki, ḥamd olsun, çok şükür'
maḳâmındadır. Keff-i deryâ nevâl-i
şeybetü'l-ḥamdi menba'-ı zülal-i ḥayr u
bereket bilip ol vesîle ile temennâ-yı
ḳabûl ederler idi (Siyer-i Veysî, 8.
şahîfe); Birinci mektûbuñda "Bundan
soñra muḥâbereden ma'fuvvüm."

dëmişsiñ. Bereket vërsin ki o mektûb
ikincisinden soñra geldi (Mektûb,
Māğosa'dan ≈ Kemâl); *Yâ*
mu'aşşiru'l-ğuzât bu dîn-i mübînde
menfa'at cellâdetde, bereket
bedâvetdedir (Şefîḳ-nâme). (II/133. s.).

ber-güzâr: (< F.) bir adamıñ sevdiği bir
zâta "Beni ḥâtırdan çıkarma." diye
vërdiği tuḥfe, hediye, şey. *Sevdiğim*
al göñlümü olsun saña bir ber-güzâr
(Lâ-edrî); Necm-i baḥtîñ rûzgâra
yâdigâr-ı âsmân / Ḥâk-i pâyiñ çeşm-i
çarḥa ber-güzâr-ı rûzgâr ('Âkif Paşa:
K. 2/17); Ehl-i dile ber-güzârım olsun /
Şâ'irlere yâdigârım olsun (Lâ²⁷⁴²); Zîb-i
destar-ı ḳabûl et luṭf edip reddeyleme /
Eyledim dergâhuna bu berg-i sebzi ber-
güzâr (Nazîm). (II/133. s.).

ber-gerde: (< F.) 'ezber etmek, ḥâtırdan
tutmak' ma'nâsına olan *ber-gerden*
maşdarından ism-i mef'ûldür.
Fârisîde 'alevlendirmek' ma'nâsında
dahî kullanılır. İsti'mâli enderdir.
(II/134. s.).

berg-rîz: (< F.) 'yaprak dökücü,
soñbahâr, güz mevsimi' demektir.
'Berg-rîzân' da denilir. (II/134. s.).

ber-güzîde: (< F.) munteḥab, ayrılma,
seçme şey: *âşâr-ı ber-güzîde, eş'âr-ı*
ber-güzîde. || Ḥidemât-ı ber-güzîdeleri

2741 Burhan-ı Katı: ber-gâşt.

2742 Ziya Paşa ≈ Tahdîs-i Nimet ve İhtâr u Mazeret:12.

sebkat etmeki gurur ve nahvet, şer ü mazarratlarını tezâyüdüne bādī olmasıyla (Ravzatü'l-kāmilīn); Haḳḳā ki Nahīfī-i hüner-kār / Yazdı nice bergüziāde āsar (Lā-edrī²⁷⁴³). (II/134. s.).

berges, bergest: (< F.) edāt-ı isti'āzedir. 'Arabīdeki *ḥāṣā ma'āza'llāh* gibi. Meşelā bir Īrāniye "Şu fi'li ikā' ederler iken görmüşseñ?" su'ali irād edilecek olsa "Ber-kes nedīdem." cevābı alınır. (II/134. s.).

bergüstvān: (< F.) ḥayvāna, ata maḥşuş bir nev' zırlı örtü idi ki vaktiyle cenge çıkılacağı zamān kullanılırlar ve Türkçede *çūḳāl, kēse, yancıḳ* ta'bīr ederler idi. Bunūñ bir nev'ini cenḳçi 'askerler, dil-āverler daḥī iktisā ederlerdi. Mu'aḥḥaran ḥayvāna örtülen cecīm ve çūḳāla da bu isim verilmışdır. Bazen taḥfīf ile 'bergüstān' denilir. *Cecīm*'iñ aşı *keçīm, keçin*'dir. El-yevm *çūḳāl*'a da çuvāl diyoruz. *Vādī-i medḥiñde cevlan ettiḡiyçün yaraşır / Aṭlas-ı çarḥ olsa raḥş-ı taḅ'uma bergüstvān* (Nef'ī: K. 52/56); *Kesse çarḥ-ı aṭlasın biñ mişlini ḥayyāt-ı sun' / Eşheb-i iclāline çıkmazdı bir bergüstvān* (Kāzım Paşa). (II/134. s.).

berkese: (< F.) 'mestūr, gizli, örtülü' ma'nāsındır. Me'nūs degildir. (II/134. s.).

bergeşte: (< F.) ma'kūs, tersine dönmek, ters olmuş. Baḥt-bergeşte, bergeşte-baḥt = fenā ṭālī', ṭālī'i ters. Bergeşte-ḥāl = tarz-ı ta'ayyüşüne ḥalel gelmiş, işi bozulmuş, düşkün, bī-çāre adam. *Ba'dehū ihtiyār-ı kaḳā ile kaḳāyı ihtiyār eden tīre-rūzān-ı bergeşte-baḥtān* (Şefīḳ-nāme); 'Ālem-i bergeşte-ḥāle şeşder-i iḳbālde / Baḥt-ı zār-ı ḥile-bāzı bir dü-şeş göstermesin (Şehrī); *Ḥūlyā-yı kāmētīñ bergeşte etti her birin / Bāḡ-ı fikrimde nihāl-i arzūlar var idi* (İzzet Mollā: G. 503/2). (II/134. s.).

ber-keşide: (< F.) 'çekilmiş, sıyrılmış' ma'nāsındır: *Şemşīr-i ber-keşide ebrū-yı cānān mıdır? Ebrū-yı cānān mı? Yā şemşīr-i ber-keşide* § Mecāzen 'çekilip meydāna getirilmiş ilerledilmiş²⁷⁴⁴ ma'nāsında isti'māl olunur. *Gūyā ki Sulṭān Selīm-i şālīşīñ iḥsān-dīdesi ve ber-eşidesi fūrū'undan olduḡuma mebnī ḥaḳīri taḥḳīr ve hemīşe ḥaḳḳımda ri'āyetlerini taḳşīr ederdi* (Tārīḥ-i 'Aşım); *Rāmī Paşa zāten kendisiniñ ber-keşidesi olduḡundan sā'irinden ziyāde ḥazm-ı nefis ile umūr-ı*

2743 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 167.

2744 Kāmūsta: ileriledilmiş.

külliyeye müdāhalesine mānī'
olmayacağını (Ravzatü'l-kāmilīn);
Naḥl-i ser-bülend-i nesebleri bu
ḥadīkadan ser ber-keşīdedir (Siyer-i
Veysī). (II/134. s.).

berkend: (< F.) emred 'zaḥīm, civān
ser-ferāz, genç irisi' demektir:
berkend-i ḥired-mend. (II/135. s.).

berkende: (< F.) koparılmış, istiṣāl
olunmuş, sökülmüş, kökünden
çıkarılmış, 'Arabīsi *kal*'dır. Aşıl
Türkçesi *konkarmak*'dır. *Naḥl-i sehī-i*
müstaḳīm sīmā-yı vüçūd-ı ḥayrū'l-beşer
heft-māhe iken devḥa-ı kāmēt-i
'Abdullāh berkende-i seyl-āb-ı fenā
olmuş ola (17. şaḥīfe, Siyer-i Veysī).
(II/135. s.).

berkene: (< F.) 'şaḥḥ ve mezc' olunmuş
ma'nāsınadır. Bi'l-ḥāṣṣa dökülüp
karışdırılmış 'ıtrıyyāta ıtlāk olunur.
Kullanılmaz. (II/135. s.).

berm: (< F.) çardak, üzüm
çubuklarının altına konulan ve
Türkçede *herek* ta'bīr olunan çatal
ağaç. § Berem = 'Arabīde 'bıkıp
uşanmak, kumāra girişmekden
çekinmek' ma'nāsını ifāde eder.
*Burhān-ı Kāṭı*²⁷⁴⁵ da *rā*'nın fethiyle
Şu'ūrī de sükūnuyla mukayyedir.

Ma'ānī-i sā'ireyi de ifāde ediyor.
(II/135. s.).

bermās, bermeç: (< F.) 'el sürmek,
yoklamak' ma'nāsına olan
bermeçīden, bermāsīden maşdarından
müştak olup 'yoklamak, yoklayıcı'
ma'nalarını ifāde eder. Me'nūs
degildir. (II/135. s.).

bermāl: (< F.) 'dağ tepesi' demektir.
'Eşvābıñ kolunu, donuñ ve şalvārıñ
paçasını şıvamak, yukarı kıvrımaç'
ma'nāsına olan *bermālīden*
maşdarından fi'l-i emir olursa
ma'nā değişir. Bu maşdar ba'zen ve
kināyeten 'kaçmak' ma'nāsına da
kullanılır. (II/135. s.).

bermāh, bermāhe: (< F.) 'burğu'
denilen ālet. *Berme, māhe, mette* daḥī
bu ma'nāda luğatdır. 'Arabīde
mişkab ıtlāk olunur. (II/135. s.).

bermeḥīde: (< F.) 'anūd, ma'şib, 'aşı.
Bermeḥīden maşdarındandır.
Kullanılmaz. (II/135. s.).

bermeḡāz, bermeḡāze: (< F.) mekteb
çocuklarına, eşnāf çıraqlarına
vêrilen bahşış, gündelik. *Beḡyāz,*
feḡyāz da bu ma'nāya luğatdır.
Me'nūs degildir. (II/135. s.).

bermek: (< Ar., < F.) ḥilāfet 'abāsıñıñ
ibtidā-yı te'sīsinden Hārūnū'r-
reşīd'ıñ evāsıṭ-ı ḥükūmetine kadar

hidmet-i vezāreti mütevāliyen iḥrāz ve ifā etmiş olan ḥānedān-ı meşhūruñ ceddidir. Bunlara “berāmeke” ve “āl-i bermek” dēnilir ki dōrt zātdan ‘ibāretidir. Birincisi Ḥālid bin Bermek'dir ki Ebū Müslim-i Ḥorāsānī'niñ ma'īyetinde bulunarak devlet-i ‘Abbāsī'niñ te'sisine çalışmış ve ḥalīfe Ebū'l-‘Abbās Seffāḥ zamānında vezāret manşibında bulunmuşdur. İkincisi Yahyā bin Ḥālid olup ḥalīfe Mehdī'niñ zamān-ı ḥilāfetinde mesned-i vezārete naşb olunmuşdur. Üçüncüsü ve dōrdüncüsü iş-bu Yahyā'nın oğulları olan Fazıl ile Ca'fer'dir ki ikisi de Hārūn-ı r-reşid'in devr-i ḥilāfetinde mesned-i vezāretde bulunmuşlardır. Bu ḥānedānıñ şu'arā ve ‘ulemā ve fuḳarā ḥaḳkındaki in‘ām ve iḥsānları emşāli görülmemiş dereceye varmış ve fevḳā'l-‘āde i'tibār ve iştiḥār bulmalarına kemāl-i seḥā ve keremleri sebeb-i münferid olmuşdur. *Bermeke meşreb, bermeke ḥaşlet, kerem-i bermek-yāne.* (II/136. s.).

bermūde: (< F.) 'şey, nesne' dēmekdir. Bermūde-i fermūde = buyurulan, emr ēdilen nesne. (II/136. s.).

bermūz: (< F.) terakḳūb, intizār, bekleyiş. *İntizār*'iñ aşıl Türkçesi 'küymek'dir. Bu ma'nāda ba'zen zā'nıñ ḥazfıyla 'bermūr' dēnilmesi tecvīz olunur. Ş “Alef, yem, ot' ma'nāsına da gelir. (II/136. s.).

bernā: (< F.) civān, genç, yigit. Fārisīde yine bu ma'nāda *bürnā, bürnāk, bürnāh* da isti'māl olunur. Bunlarda *bā'*niñ fethi ve kesri cā'izdir. Lisānımızda ekşeriyā *pīr* lafzı ile berāber *bernā* kullanılır. Ş Fārisīde 'ḥūb, ḡarīf güzel, iyi' ma'nāsına da gelir ve (ḥunā) *ḳına*'ya da ıtlāḳ ēdilir. *Meḥmedet ḥān-ı şıfātı mihterīn ü kihterīn / Midḥatinde pīr ü bernā bī-'inān-ı ihtiyār* (Nazīm); *Ceyş-i düşmenden kırıldı pīr ü bernā ḳalmayıp* (Surūrī: Tar. 7/43). (II/136. s.).

bernās: (< F.) nādān, ḡafil Ş cehl, ḡaflet dēmekdir. Kullanılmaz. (II/136. s.).

bernāme: (< F.) 'mektūbuñ ser-levḥası, elḳāb ve ‘unvānı' dēmekdir. *Adres* maḳāmında isti'māl olunabilir. (II/136. s.).

berencen, berencīn: (< F.) 'nisvānıñ kollarına taḳdıkları bilezik'

demekdir. *Ebrece*'e de bakınız. (II/136. s.).

berend: (< F.) keskin hançer, kılıç, pala gibi âlât-ı cāriha § nakışsız ipek kumâş. 'Perend, ferind' de dērler. Kılıcın cevheri ki Türkçede *şuyu* ta'bir olunur. (II/136. s.).

berendāf: (< F.) üzengiye aşılın ve Türkçede 'düval' denilen 'kayış' § bağırsak ma'nāsına da gelir. Kullanılmaz. (II/137. s.).

berendek: (< F.) çadır § küçük tepe, yığın. *Elfāz-ı gayr-i me'nüsedendir*. (II/137. s.).

berniş: (< F.) veca', şancı, qarın ağrısı. 'Veca'-ı mefāşıl' ya'nı 'romatizma' ma'nāsına da mervīdir. (II/137. s.).

bereng: (< F.) ceres, çañ § kilid, anahtar. Kullanılmaz. (II/137. s.).

bernün: (< F.) gāyetle ince, nāzik kumâş; ince tül. Ba'zen āhirdeki *nün* hāzf olunur. (II/137. s.).

berniye: (< Ar.) büyük küp § küçük hurūs. Cem'i *berānī* dir. (II/137. s.).

bervāt: (< Ar.) 'rütbe, nişān, me'mūriyyet ve imtiyāz için taraf-ı devletden verilen fermān' demek olan *berāt*'in cem'i. (II/137. s.).

bervār, bervāre: (< F.) hānenin fevkinde bulunan havā-dār mesken, köşk § şayfiye § hānenin küçük

kapısı, arka kapısı. *Berbāde*'ye de bakınız. (II/137. s.).

bervāz, bedvāz, betvāz: (< F.) oturacak mahall, mekân § şikārı kuş oturağı, tuzak demektir. Kullanılmaz. (II/137. s.).

bervāze: (< F.) teferrüc, tenezzüh için aḥbābça tertip olunan ta'ām. (II/137. s.).

bervāk: (< Ar.) 'şarızanbağ çiçeği' demektir. (II/137. s.).

berüz: (< F.) 'cenk, kavğā' demektir. Rüz-ı berüz = kavğā günü. *Bā* aşl-ı kelimedden olduğu takdīrde 'günden güne' demek olur. (II/137. s.).

berūsān, berūşān: (< F.) 'ümme, cemā'at' ma'nāsınadır. *Bersān, berūşnān, berūsān* da 'aynı ma'nāya luğatdır. Me'nūs degildir. (II/137. s.).

beruş²⁷⁴⁶: (< Fr.) 'gögse taşılın elmāslı büyük igne' demektir. Lisānımızda *bā*'nın zammıyla 'buroş' denilir. (II/137. s.).

ber u fūrūd: (< F.) *firāz ü nişīb, zīr ü bālā* gibi 'aşağı yukarı' demektir. (II/137. s.).

berūmend: (< F.) tāze tārāvetli § semere-dār, fā'ideli, naşībli demektir. *Berūmendī* = semere-

2746 Broche.

dârlık, menfa‘atli olma. Fâriside üç şüretle isti‘mâl olunur. İnsân hakkında şâhib-i ‘izz ü devlet, sermâye-dâr, zengîn ma’nâlarında kullanılır. § Hayvânât için 'kaviyyü'l-a‘zâ, tüvânâ, tüvân-ger, yarayışlı' ma'nâsı kaçd olunur. § Nebâtât hakkında daḥî 'feyz ü nemâ, leṭâfet, ṭarâvet' ma'nâsında isti‘mâl edilir. *Hıdiv-i ḥuredmend u ferruh nijâd / Ki şâḥ-i umîdeş berumend bād*²⁷⁴⁷ (Şeyḥ Sa‘dî). (II/137. s.).

bere: (< F.) 'kuzu' demektir. *Râ'*nın teşdîd ve taḥfîfi cā'izdir. 'Arabîde *ḥamel* dërler. Burc-ı ma'düdeniñ birine bu nâmı vërmişler. Pöst-ı bere = kuzu kürkü. Burc-ı bere, bere-i felek = *ḥamel burcu*. Bere-i dü-mâderî = 'iki ana kuzusu' demektir ki Fâriside âlâm, âmâl-i 'âlem ile muḳayyed olmayıp dâ'imâ âzâde-serâne yaşayan ve bir ma'îşet-i lâḳaydâne ile her vakit şen ve mesrûr bulunan adamlar hakkında darb olunur bir meşeldir. Ma'nâ-yı maḳşûd 'iki koyunun sütüyle beslenen kuzu ne derece semîn olursa böyle elemden, emelden âzâde olan adam daḥî ol kadar müsterîḥ olur' demektir. Bere-i

giriften = kuzu tutmak ki 'âciz, ḳudretsiz adamı mu'aḥze etmekden kinâyedir. Fâriside *bereh* olursa 'yakışıklı, yaraşıklı, uygun' ma'nâsını ifâde eder ve 'Arabîde 'vücüdâtli, ḳuvvetli olmak' ma'nâsınadır. *Olsa ger ma'deleti takviye-baḥş 'acze / Bere, âhûya gezend êrdiremez şavlet-i şîr* (İsmâ'îl Paşa-zâde Ḥaḳḳî²⁷⁴⁸: K. 12/20); *Âhû-yı âteşîn-dem çun ezbere ber-âyed / Kâfûr-ı ḥuşk gerded be-müşk-i ter berâber*²⁷⁴⁹ (Mîrzâ Faşîḥî). (II/138. s.).

berehrehe: (< Ar.) ḡâyet laṭîfû'l-beden, güzel kadın, maḥbûbe. Me'nûs degildir. (II/138. s.).

berhem-zede: (< F.) ḳarmaḳarış, perîşân edilmiş; altı üstüne getirilmiş. Berhem 'ḳarışık, daḡınıḳ ,ters' demektir. *Bir vechle enbâşte-i seng ve ḥâk eyledi ki 'aḳl-ı 'aḳîle-cûy hem-vâre idrâk-i daḳâyıḳ fethinde berhem-zede-i ḥayret idi* (Siyer-i Veysî, *şahîfe* 10). (II/138. s.).

berhem-zen: (< F.) 'perîşân, ḳarmaḳarışık edici; altını üstüne getiren' ma'nâsınadır. *Dest berhem-zen olursañ ne ḳadar şiddet ile / Kâmet-i*

2747 (F.) Soylu ve zeki emirin umut dalı her zaman genç ve taze dursun.

2748 Dîvânda: Olsa ger mu'addelet-i yaver-i tab'-ı za'fa / Mâde âhû ola ser kafile-i fevc-i peleng.

2749 (F.) Sesi içli ahu koçtan doğunca kuru kafur, yaş miskile eşit olur.

nāzına etmez yine teklîf-i kıyām (Nābî: K. 12/45); 'Ömriün geçirip küh-ı belāda dil-i şeydā / Berhem-zen²⁷⁵⁰-i hengāme-i Ferhād olayım²⁷⁵¹ dēr (Rūhî-i Bağdādî: TB: 1/4); *Şimdi benim ol şaf-der-i yektā ki hücumum / Berhem-zen-i hayl ü haşem-i haşm-ı cebāndır* (Nef'î: K. 10/53). (II/138. s.).

berehmen, berhemen: (< F.) put-perestleriñ me'mūr-ı rūhānisi, mecūsî pāpāsı. Mecūsî tã'ifesi kendi 'ālimlerine, kendi büyüklerine bu 'unvānı vèirler. İkincisi yalnız nazımda isti'māl olunur. Fāriside *berehmend* ve *berehme* şüretiyle ve zāmm-ı bā ile de kullanılmışdır. Behremen = 'büt-kede, büt-hāne' ma'nāsınadır. *Deyr-i 'aşkıñ o berehmenleriyiz kim el-hağ / Bāng-ı yā Rab ile nāķūsunu gūyā ederiz* (Manastırlı Fā'ik). (II/138. s.).

berheme: (< Ar.) göz kırpmaksızın bakmak, bir nokta yāhūd bir şey'e, bir şahşa haşr-ı nazar etmek. Kullanılmaz. (II/139. s.).

berhene: (< Ar.) 'delil, burhān getirmek' ma'nāsınadır. Kullanılmaz. 'Çıplak' ma'nāsına

olan *bürehne*'den tefrîķ için yazıldı. (II/139. s.).

ber-hevā': (< F.) havāya kalkan. *Koca kaya biraz bārūt ile ber-hevā edildi.* Ş 'Fā'idesiz, boşuna gitdi' ma'nā-yı mecāzisinde daķı isti'māl olunur. *Bu kadar sa'y u ğayreti ber-hevā oldu.* ‖ *Bī-çāreniñ ümīdi ber-hevā oldu.* (II/139. s.).

Berhūt: (< Ar.) Hāđramūt diyārında bir vādide meşhūr bir kuyudur ki ka'rini olmak mümkün değil imiş. *Bā* ve *hā*'nın zammıyla da luğatdır. (II/139. s.).

berhūd: (< F.) kelām-i bī-ma'nā. Şaçma şapan söz. Kullanılabilir. (II/139. s.).

berhün: (< F.) çenber, kemer, dā'ire; yuvarlak tāk ve ortası boş nesne Ş varoş, hişār, duvār, bōstān kenārlarına ve tarla aralarına diken ve çalı çırpı ile yapılan şey ki Türkçede küçüğüne 'çit' ve büyüğüne 'fıraķdı' ve eñ büyüğüne 'avla' dèrler. Üçüncüsü hiçbir şey geçemeyecek derecede muhkem olur. Ş 'Küçük hāne, orta' ma'nālarına gelir. *Berhüyün* da bu ma'nāyadır. (II/139. s.).

berhüh: (< F.) şābūn. Ma'māfih şābūn ismi elsine-i selāse de ma'rūf ve müsta'meldir. (II/139. s.).

2750 Dīvānda: ber-hezmen.

2751 Dīvānda: olayın.

berhîhte: (< F.) 'kından silâh çekmek, kaçd ve hamle etmek' ma'nāsına olan *berhîhten* maşdarından ism-i mef'uldür. 'Çekilmiş, hamle edilmiş' demektir. *Berhehte* dahî bu ma'naları ifâde ettikten başka 'öğretmiş, ta'lîm ve terbiye etmiş' ma'nalarını ihtivâ eder. (II/139. s.).

berîcen, berîzen: (< F.) ekmek pişirecek ocağ. 'Arabîsi *ferun*'dur. Lisânımızda tahrîf ile *furun* diyoruz. (II/139. s.)

berî: (< Ar.) sâlim, âzâde, meşûn, temiz: *Ma'âşşîden, münâhîden külliyyen berîdir, berîü'z-zimme*. || *Çalık Aḥmed Ağa kendisini aşhâb-ı bağy ve şikâk ile müşâreketden berîü'z-zimme göstermek için ihtiyâr-ı ihtifâ-yı sūrî eylemiş idi (Ravzatü'l-kâmilîn); Münzevî olsañ geçilmez loğma ile kisveden / 'Âkıl u dîvâne de olmaz o sevdâdan berî (Nazîm); Sihr ederdim medhiñe geldikçe ammâ n'eyleyim / Eylemiş Hâk vaşfıñı kayd-ı taşavvurdan berî (Nef'î: K. 14/39); Berîdir çirk-i teşvîşât u şirk-i hõd-nümâyîden / Melâmet ehlini âzâde-i zerğ ü riyâ buldum (Hersekli Hikmet: Mnz: 3). (II/139. s.).*

berrî: (< Ar., < F.) karaya mensûb, karaya 'â'id olan: *kuvve-i beriyye, 'asâkir-i beriyye, Mühendis-hâne-i*

Berrî-i Hümayyûn efrâdı. || Geh bahrî olurdu gâh berrî (Şeyḥ Gâlib²⁷⁵²: 694); Bir deşt içinde dîv ü perrî / Arslan, kaplan vuhûş-ı berrî (ve-lehu²⁷⁵³: 1249). (II/140. s.).

berîd: (< Ar., < F.) haberci, tatar, sâ'î, postacı, ulağ. Berîd-i felek = Zuḥal yıldızı ile kamerden kinâyedir. *Hõş geldiñ eyâ berîd-i cânân / Baḥş et baña bir nuvîd-i cânân (Şeyḥ Gâlib: Trd. 1); İnşâf mıdır berîd-i da'vet / Mihmânı komak esîr-i vahşet (Nâbî). 'Arabîde on iki mîl veyâhûd üç fersah yere 'berîd' dërler. (II/140. s.).*

berî'a: (< Ar.) cemâl ve kemâl ile akrânına tefavvuk eden maḥbûbe, kadın. (II/140. s.).

berîk: (< Ar.) pertev, ziyâ, parıltı: *Ammâ ihtilâf-ı cihât-ı şübehâtde bezl-i vüs'-i mechûd ve zımn-ı bâtıl-ı lecceden berîk-i ḥaḳḳ-ı ebleci şühûd eylemek her ehl-i hünere müyesser olmayıp (Aḥsenü'l-ḥadîs ≈ Okçu-zâde). (II/140. s.).*

berîn: (< F.) pek yüksek, eñ yüce. Çarḥ-ı berîn, sipihr-i berîn = 'arş-ı a'lâ. 'Arş-ı a'lâ maḳâmında 'arş-ı berîn ta'bîri de kullanılır. Huld-i berîn, behîşt-i berîn = cennet-i a'lâ.

2752 Hüsn ü 'Aşk.

2753 Hüsn ü 'Aşk.

Bād-ı berīn = şabāh rüzgārı ki oña *nesīm-i seher* de ıtlāk olunur. Ş Fāriside 'yarık, yırtık, delik, raḥne' ma'nalarında daḥī kullanılır. İş-bu lafz "ber" edātıyla "in" ism-i işāretinden mürekkeb olduğu taqdīrde *bunuñ üzerine* ma'nāsını ifāde eder ki lisānımızda daḥī kullanılır. Bināberīn = 'bunuñ üzerine binā ile' demekdir. *Ol gün her gūşede gerden-bürd-i kubbe-i sipihr-i berīne peyvend olup hengām-ı 'aşra degīn şol kol taraftı bi'l-cümle taṭhīr olunmağla* (şahīfe 282, Çelebi-zāde *Tārīhi*); *Ve bināberīn ṭabaqçe-i beyāna vaż' olunan şemerāt-ı vekāyi'īñ menşe'-i ḥaḳīkīsini taḥḳīk ve fesīle-i rivāyāt-ı ğayr-i mevşūkayı erūme-i aḳvāl-i mevşūkadan tafriḳ etmek* (Ravzatü'l-kāmilīn, şahīfe 7); *Baḥş eyleyip ḥuşuş ile Vehhāb-ı bī'ivāz / Huld-ı berīn-i sāye-i ṭubā-yı şevketi* ('Ākif Paşa: K. 4/4); *Her şehīdi eyledi ḥaḳḳ sākin 'aden berīn* (Surūrī: Tar: 7/54); *Bulur 'arş-ı berīn āvīze-i na'tıñla pīrāye* ('Ākif Paşa: Müs. 1/6); *Éder vüçüduñ ile da'vī-i mübāhātı / Zemīn sipihr-i berīne, zemīne çarḥ-ı kebūd* (Sāmī: K. 1/41). (II/140. s.).

berīk, berīke: (< Ar.) pāre pāre olan bir ṭa'ām, un ḥelvāsı; kaymak, taze

ḥurmādan mürekkeb bir ṭa'ām-ı nefīs. Elfāz-ı me'nūseden degildir. (II/141. s.).

berīm: (< Ar.) alaca kaytan, ip Ş renkli çocuk nüshası. Me'nūs degildir. (II/141. s.).

beriyye: (< Ar.) ḥalk, enām, maḥlūkāt. Ḥayrū'l-beriyye = ḥazret-i peygamber şallallāhu 'aleyhi ve sellem. Cem'ī olan *berāyā* ziyāde kullanılır. *Zümre-i kā'idīn ol tāpe-i beriyye-i şikāk olan seriyye-i 'ākı istiḳbāl edip* (Şefīk-nāme). (II/141. s.).

beriyye: (< Ar.) beyābān, şahrā, çöl. Beriyyetü'ş-Şām = şehir-i Şām'ıñ arkası, ortası ki Fırat'a kadar imtidād eder bir çöldür. Cem'ī *berārī* dir. *Tā ol zamān-ı ḥuceste-evāna dek ki leb-i teşnegān-ı beriyye-i cāhiliyyet āb-ı ḥayāt-ı hidāyete yetişmek 'alāyimi zuhūr etdi* (Siyer-i Veysī, şahīfe 10); *Bir merd-i şahrā-neverd bir baḳar-ı zī-ḥāra süvār olup geşt-i kifār u berārī ve tek ü tenhā bir beriyye-i tihāda müşāhede şun'-ı Bārī ederken* (Aḥsenü'l-ḥadīs ≈ Oḳçu-zāde). (II/141. s.).

bezz²⁷⁵⁴: (< Ar.) şā'ibe-i iltibāsdan kurtarmak için ba'zı zevāt

2754 Kāmūsta şeddeli olarak yazılan bu kelime, kāmūs genelinde günümüz kullanımı göz önünde bulundurularak "bez" şeklinde çevrilmiştir.

tarafından *bez* diye yazılan ve iş-bu kitâbımızda daḥî birkaç yerde öylece taḥrîr edilen mādde-i şiyāb ya'nî pamuk, keten, kendirden dokunmuş kumāş. Envā'-ı 'adîdesi ma'lûmdur. Bu lafzı şedde ile yazmak def'-i iltibās için çâre-i kâfidir. Yukarıda gösterildiği gibi *bez* diye yazmak 'abeşdir: *el bezi, ayak bezi, namâz bezi*. (II/141. s.).

berādî: (< Ar.) Türkçede ğalaṭdır. Aşlı *becāde*'dir. Gökçil ya'nî mā'ice bir nev' kıymet-dār taş. 'Yāḳūt-ı saġîr' de dërler. (II/141. s.).

bezzâz: (< Ar.) bezci, kumāş satan manîfaturacı, bez tâciri. Vaktiyle çok kullanılırdı. (II/141. s.).

bezâzet: (< Ar.) bezcilik, kumāş tâcirliği, manîfaturacılık. Me'nûs degildir. (II/141. s.).

bezâne: (< F.) 'esici, esen' ma'nâsınadır. Bād lafzına vaşf olarak kullanılır: *bād-ı bezâne*. || *Vilâyet dârem u genc u hîzâne / Sipâhî nîz çün bād-ı bezâne* (Husrev). (II/141. s.).

bezbeze: (< Ar.) sür'atle yürümek, kaçmak, depretmek; şiddetle şarşmak. Kullanılmaz. (II/142. s.).

bezr: (< Ar.) tohum. *Bezr*'e bakınız. Onuñ müterâdifidir. 'Arabîde *bezr*

yağcıya *bezzâr* dërler. *Bezr-kâr, bezr-ger* = 'tohum ekici, zârî', ikinci, çiftçi' demekdir. *Bezr-ger yerini tutmaz zer-ger / Keş-ger kârını bilmez dürger* (Fuzûlî). (II/142. s.).

bezz-istân, bezzâz-istân: (< F.)

Türkçede ğalaṭı *bedestân, bedesten*'dir ki 'ağır bahâlî, kıymet-dâr kumāş ve eşyâ satan eşnâf çarşısı' demekdir. *Bedestân bezzâz-istân, bezz-istân*'iñ muḥarrefi olduĝu cā-yı tereddüd ve iştibâhdır. Çünkü ma'lûmdur ki öteden berî *bedestân*'da kumāş, bez satılmaz. Orası yalnız zî-kıymet eşyâ-yı muhtelif ve esliḥa-ı mütenevvî'a bey' ü şîrâsına maḥşûş bir ticâret-ġâhdır. Hâlbuki 'Arabîde *bezez* 'silâḥ' demekdir. 'Acabâ muḥtemel degil midir ki *bedestân*'iñ aşlı *bezezistân* olsun? *Degil çekmece bir bedestân*²⁷⁵⁵ imiş / *Meger kim o bir cevhere kân imiş* ('İzzet Mollâ²⁷⁵⁶: 371); *Şevk ile 'azm edip bedestâna / Tâlib oldum metâ'-ı cānâna* (Vahîd). (II/142. s.).

bezşem: (< F.) keçi kılınıñ ince ve parlaĝı ki Türkçede *tiftik* ta'bîr olunur. Bunuñla şâl-i şûf vesâ'ir

2755 Eserde: bez-istân.

2756 Mihnet-keşân.

güzel kumâşlar dokunur. (II/142. s.).

bezeg: (< F.) 'kurbanğa' demektir. *Pezek*, *vezeğ*²⁷⁵⁷, *çeğr*, *ğük* da bu ma'nâyadır. Bezeğsima, bezeğme = şu kenârında kurbağa yatağı olan ot. *Zā*'nın sükûnu cā'izdir. (II/142. s.).

bezek²⁷⁵⁸: (< F.) Türkçede 'tesbîhböceği' denilen 'açılır kapanır yuvarlak böcek' demektir. (II/142. s.).

bezlā': (< Ar.) tefriķ-i haķķ u bātlı mūcib olan emr-i 'aẓīm, dāhiye-i 'aẓīme § re'y-i şā'ib. (II/142. s.).

bezdāğ: (< F.) *bā*'nın zammı cā'izdir. 'Arabīde 'maşķala' denilen pas açıp cilā vermeye maḥsūs ālet. Me'nūs degildir. (II/142. s.).

bezelya: (< Yun.) *Lehçe-i 'Oşmānī*²⁷⁵⁹'de merḥūm Aḥmed Vefiķ Paşa bu lafzı İtalyancadır diye gösteriyor. Vāķī'ā İtalyanlar daḥī *bezilis*'i Yūnānīden alıp cem'lendirmişler ve *bezilya* demişlerse de aşl-ı lafz Yūnānīdir. Ḥattā Īrānīleriñ bu sebze ye verdikleri *besīle* isminiñ daḥī lafz-ı Yūnānīniñ muḥarrefi olduđu cā-yı tereddüd degildir. 'Araķānıñ küçük nev'i. Bakliyye faşīlesinden bir

sebzedir. Faşulyeye müşābihdir. Lisānımızda āḥir kelimedeki *elif* *hā*'ya ḳalb olunduğundan *bezelye* diye ma'rūfdur. (II/142. s.).

bezm: (< Ar.) diş ucuyla ısırmak, kırmak § yayıñ kirişini çekip şalıvirmek. Ma'ānī-i sā'ireyi daḥī ifāde ederse de me'nūs degildir. (II/143. s.).

bezm: (< F.) 'işret, şöḥbet, muḥabbet meclisi § aḥbābca olan egence cem'iyyeti. Fārisīde çadır ma'nāsına da gelir. *Ḥayāl-i la'l-i nābīñ cām-ı çeşm-i terde ḳalmışdır / Ḥumār-ı bezm-i nūş-ā-nūş-ı vaşlūñ serde ḳalmışdır* (Rāmī Paşa); *Her ne dem luṭf eyleyip bezmi müşerref eyleseñ / Ehl-i bezm ayağıña yüz sürmeye āmādedir* (Nef'ī: Sk. 3); *Şadrın gözedip n'eyleyelim bezm-i cihānıñ* (Rūḥī-i Bağdādī: TB. 1/1); *Gelir hem bezme tenhā hem peşīmān gösterir kendin* (Nedīm: G. 97/2); *Mey şun bize sāķī biziz ol ḳavm ki dērler / Rindān-ı Şabūḥī-zede-i bezm-i ḳudemdir* (Rūḥī: TB. 1/2); *Hem seniñ bezmiñ gibi bir bezm-i ḥurrem bulmadım* (Nef'ī: Sk. 4); *Ammā ḥired te'eddüb edip iḥtişāşına / Nāz u niyāz ḥidmet eder bezm-i ḥāşına* (Şeyḥ Ğalib: Mūs. 8/3). (II/143. s.).

2757 Burhan-ı Katı: vezek.

2758 Devellioğlu: bezk.

2759 205. s.

bezm-gāh, bezm-geh: (< F.) eglence yeri, cem'iyet mahalli. *Bezm* makāmında daḥī kullanılabilir. Faḫaṭ bu şüretle isti'mālî nazma ḥaşr edilmelidir. *Göçüp gitdi beḳāya bezm-gāh-ı zindegāniden* (Şafvet). Şafvet merḥūmuñ iş-bu mışrā'ı vaktiyle Fransa şu'arā-yı meşhūresinden Branje'niñ²⁷⁶⁰ vefātı için söylediği tārīḥdendir. Hattā tārīḥ mışrā'ı da şudur: *Bulunmaz zāt idi ḥayfā Branje geçdi fāniden* (Sene-i Mīlādiyye 1857); *Ne 'aşk māşīṭa-i ḥacle-gāh-ı bīdārī / Ne 'aşk perde-der-i bezm-gāh-ı çeşm²⁷⁶¹-i ruḳūd* (Sāmī: K. 1/10). (II/143. s.).

bezmüne: (< F.) şühūr-ı sāl-i melekīniñ ikinci gününe ıtlāk olunur. Kullanılmaz. (II/143. s.).

bezme: (< F.) 'meclis-i şoḥbet u muḥabbetiñ köşesi' demektir. Ş 'Arabīde 'gündüz yenilen bir ögün ṭa'ām' ma'nāsınadır. (II/143. s.).

bezeng: (< F.) kilīd, anahtar Ş 'illet-i müdhişe. Kullanılmaz. (II/143. s.).

beze: (< F.) günāh, ḥaṭā, ḳabāḥat, suç Ş 'Arabīde 'faḳīr, miskīn' ma'nāsınadır. Beze-kār = günah-kār, suçlu. Bezekārī = 'günah-kārılık,

suçluluk' demektir. *Benū Cürhūm Ḥarem-i Beytu'llāh'da rāyet-efrāz-ı zulm ü sitem olup derd-mendān-ı beze ve zīr-destān-ı 'acze hem-vāre bergeşte-ḥāl-i pençe-i teṭāvülleri olarak* (Siyer-i Veysī). (II/143. s.).

bezi': (< Ar.) zārīf, 'akıllı, uşlu çocuk. (II/144. s.).

bezīn: (< F.) *vezīden* gibi ismiñ ma'nāsına olan *bezīden* maşdarından müştak olup 'esici' demektir. (II/144. s.).

bezyūn: (< Ar.) ince ḳumāş. 'Sündüs' denilen altın işlemeli atlās. (II/144. s.).

bejernī: (< F.) 'vaḳār, ḥaşmet' demektir. Elfāz-ı me'nūsedden degildir. (II/144. s.).

bejerbī: (< F.) 'tengī-i ma'īşet, faḳr u zarūret' demektir. (II/144. s.).

bes: (< F.) edāt-ı iktifā. 'Yeter, yetişir' ma'nāsınadır. Fārisīde bu ma'nalarda mübālağa ve te'kīd kaşdolundukda *besā besā* dērler. Besend = 'kāfī, tamām, yeter' demektir. *Faḫaṭ* ve *ḥasb* makāmında daḥī isti'māl olunur. Ş Türkçede ba'zen kifāyet için kullanıldıktan mā'-adā edāt-ı te'kīd olarak daḥī isti'māl olunur: *besbelli. Ḥurde-bīnān-*

2760 Branje Pyer Janin (1780-1857 / Fransız şair)

2761 Kāmūsta bu kelime yazılmamıştır.

ı *habâyâyı*²⁷⁶² *umûra besdir* /
Hikmetü'l-'ayn-ı mevâ'iz felek âyine-i
gün (Münîf: K. 22/19); *Nisyan ise*
ğarağ ğam-ı kevineyi bes hemân / *Nûş*
êtse bezm-i 'aşkda bir cām-ı nâb dil
('Âkif Paşa: K. 3/9); Besdir ey hâme
yeter taṭvîl-i güftâr eyledik (Nazîm);
'Acem âhundı gibi ba'zısı da bes ki
deyü / *Fârisî lehcesi üzre êder inşâ-yı*
suhan (Vehbî: K. 51/78); *Sem'-i*
pâkine çü târ-ı 'anber / *Bes*²⁷⁶³ *berâber*
görünürdü ekşer (Hâkânî: 421);
Besbelli ki ğayrı yâr gözler / *Âyâ ne*
şekil şikâr gözler (Şeyh Ğâlib²⁷⁶⁴: 409).
 (II/144. s.).

besâ: (< Arn.) Albanya ya'nî
 Arnavutlukda iki haşım kabîle
 veyâhüd şahşın muşâlaḥa ve
 muşâfaḥa êdişleri. *Ḳasem-i vifâḳ*.
 (II/144. s.).

besâ: (< F.) nice nice, çok, haylî.
 Kullanılmaz. (II/144. s.).

bes': (< Ar.) ülfet etmek, alışmak.
 Ğayr-i me'nûsdur. (II/144. s.).

besâ'it: (< Ar.) *mürekkebât*'ın zıddı.
 'Basîṭ olan şeyler' demektir.
*Besâ'ite*²⁷⁶⁵ *şeref-i mahremiyyet-i vahdet*

/ *Mürekkebâta kabûl-i terekkiüb-i eczâ*
 (Fuzûlî: K. 1/54). (II/144. s.).

besâtîn: (< Ar.) Fârisî *bōstân*'ı ta'rîb
 êdip *büstân* dedikleri gibi bunuñ
 cem'i olarak *besâtîn* ve *besâtün*
 lafızlarını da isti'mâl eylemişlerdir.
 'Bōstânlar' demektir. *Dâvud Paşa*
Sarâyı ile civâr ve havâlisinde teşâdüf
eyledikleri besâtîn ve mezâri'e cerâd-ı
münteşir gibi itâle-i eyâdî-i ḥasâr ve
maẓârr êderek (*Ravzâtü'l-kâmilîn*).
 (II/144. s.).

besârûb: (< F.) *ḥuşe-çînî* tarla ve
 bōstânın mahşûlâtı alındıktan soñra
 kırıntı, döküntü toplama. Besârde =
 'sürülmüş, şulanmış tarla' demektir.
 Türkçede buña 'hırk' dërler. Me'nûs
 degildir. (II/145. s.).

besâre: (< F.) dîvân-hâne, şofa, şalon.
Bâ'nın kesriyle 'Arablar 'bilâd-ı
 Hindiycede mevsim-i şayfda yağan
 sürekli yağmur'a dërler. (II/145. s.).

besarya²⁷⁶⁶: (< Rum.) 'balık
 dalyanlarında kalın ve büyük
 hâlaṭla bağlanılan kazık' demektir.
 (II/145. s.).

besâc, besâḥ: (< F.) 'fitne ve fesâd,
 karışıklık' ma'nâsınadır. Me'nûs
 degildir. (II/145. s.).

2762 Kâmosta: *habâyâ-yı*.

2763 Eserde: Pes.

2764 Hüsn ü 'Aşk.

2765 Dîvânda: *Besâ'it-i*.

2766 Tietza'de bulunamadı.

Bessāse: (< Ar.) Mekke-i Mükerreremeniñ nām-ı dīgeri. (II/145. s.).

besātet: (< Ar.) 'talaqatli oluş, lisānce düzgünlük' ma'nāsınadır § Türkçede 'basitlik, yaygın oluş' maqāmında daḥī isti'māl olunur: *besātet-i zemīn*. (II/145. s.).

besāt: (< Ar.) 'düz mahall, yayvan kap' ma'nāsınadır. Meşelā büyük kazan ve tencere gibi. Kesr-i bā cā'izdir. (II/145. s.).

besālet: (< Ar.) kuvvet-i kalb, yürekde korku olmayış. Kahramānlık, yigitlik: Yavuz Sultān Selīm dirāyetde, diyānetde, besāletde akrānı milyonlarda bir bulunmaz nevādir-i rüzgārdan idi. (II/145. s.).

besāk: (< F.) 'sazdan ve ağaç dallarından ve türlü türlü çiçeklerden yapılmış tac-ı zafer, ser-püş' demektir. Besāk-ı feraḥ-nāk = iklīl-i meserret. (II/145. s.).

bessām: (< Ar.) güler yüzlü, ziyāde gülen adam. (II/145. s.).

besāmet: (< Ar.) güler yüzlü olmak. Nādiren kullanılır. (II/145. s.).

besāvend: (< F.) 'kāfiye-i şī'r' ma'nāsınadır. Me'nūs degildir. (II/145. s.).

besbās: (< F.) 'herze, hezeyān, saçma boş söz' demektir. (II/145. s.).

besbāse²⁷⁶⁷: (< Ar.) müfredāt-ı edviyeden ma'dūd bir nev' nebātdır ki buña Fārisīde taḥrīf ile 'bezbāz' dērler. Öksürük ve göğüs için nāfi'dir. (II/145. s.).

besbese: (< Ar.) 'sür'atle segirtme, tiz ve çabūk yürüme' demektir. (II/145. s.).

beste-gī: (< F.) bağıllık, merbūṭiyyet § kapalı olma, kapalılık. Dil-beste-gī = gönül bağıllığı, 'aşıklık. (II/145. s.).

bestekān: (< Ar.) *bāğcevān*'iñ mu'arrebī. Me'nūs degildir. (II/146. s.).

bestū: (< F.) toprak kavanoz, çanaq, çömlek § humbure. Bunuñ mu'arrebī *bestūk*'dur. (II/146. s.).

bestūka: (< F.) 'omuzda gerdene muttaşıl olan kemik' demektir. Kullanılmaz. (II/146. s.).

beste: (< F.) bağı, bağlanmış. *Besten* maşdarından ism-i mef'ūldür. Fārisīde bu maşdarıñ fi'l-i māzīsi olan *best* 'uqde, düğüm' ma'nāsında kullanılır. Dil-beste = gönü bağı, 'aşık. Pā-beste = ayağı bağı, bağlanmış. Beste-dehān = sükūt eden, dili tutulmuş, ağzı kapalı.

Şikeste-beste = kırık, kapalı ya'nî kırık dökük, mümkün olduğu mertebe, şöyle böyle, ezile büzüle. Ş Beste = ıstılâhât-ı mûsikîdendir. Fenn-i mûsikî üstâzları tarafından 'güfte' denilen 'şarkı ile manzûmât-ı sâ'ireye uydurulan âheng' demektir. *Eyyûblu Zekâ'î Efendi'nin besteleri gâyetle üstâdânedir, merhûm musikalı 'Arif Beg'in besteleri fevka'l-'âde şevk-efzâdır, merhûm Şevkî Efendi'nin besteleri içinde pek dil-sûz nağmeler vardır. Beste-nigâr = ıstılâhât-ı mûsikîyyece hisâr, segâh, hicâz uşûllerinden mürekkeb bir makâma, âgâzedir. Makâm-ı hud'a-kârîde bir beste-i nev-âheng daha icâd ile kendilerine ta'lîm-i darb-ı şakîl-i kâr-zâr edecek üstâd-ı bî-dâd aradıklarından (Şefîk-nâme); Âh-ı serdim girye-i germim midir bilmem sebeb / Kaldı gitdi gonce-i makşûd böyle beste-leb ('Âkif Paşa: Şr. 2/2); Şanmañ²⁷⁶⁸ bizi kim beste-dil-i nefis-i gavîyiz / Hâk-i kadem-i âl-i 'abâ Muştâfavîyiz (Şeyh Gâlib: Müs. 3/1); Sâkî kerem eyle bî-dimâğım / Pâ-beste-i rişte-i ferâğım (Şeyh Gâlib²⁷⁶⁹: 530); Yazdım ne ise şikeste beste / Ma'lûm degil mi hâl-i*

haste (Lâ²⁷⁷⁰); Bir kimseden ırmezse n'ola gûşuma tahsîn / Efsûn-ı kelâmımla cihân beste-dehândır (Nef'î: K. 10/64). (II/146. s.).

baş: (< Ar.) yaymak, yayılmak Ş açmak, açılmak Ş uzatdırmak, etrâflandırmak. Baş-ı bisât = döşemeniñ, örtünüñ yayılması. Baş-ı kâlîçe = halı, keçe yaymak²⁷⁷¹. Baş-ı da'vâ, baş-ı makâl. Baş-ı muqaddemât = uzun uzadı aňlatmak. Kabz u baş = açılıp kapanma, büzölüp yayılma. *Vaķit vaķt-i basî-i sâhire-i hõd-re'yîde baş-ı kâlîçe-i reng-â-renk-mişl ile Şeh-nâme-h'ân-ı hall ü 'aķd-ı cibâle-i umûr olup (Şefîk-nâme); Ammâ ki istinâd ile 'afv-ı cemîliñe / Baş eyleyim biraz da felekden şikâyeti (Lâ²⁷⁷²); Eger hâk-i siyeh baş eylemezse h'ân-ı ihsânı / Olur kâr-ı şikem-h'ârân-ı 'âlem âh u vâveylâ (Nâbî: K. 1/74); Zârdır kabz ile başıñ dü ser-engüştünde (Nâbî: K. 2/3); Bast edip gâhîce maħlûṭ kelâm / Fârisî halṭına eyler iķdām (Vehbî²⁷⁷³: 404). (II/146. s.).*

besek, besdek: (< F.) 'harman maħallinde toplanılan buğday

2768 Dîvânda: Şanma.

2769 Hüsn ü 'Aşk.

2770 Ziya Paşa ≈ Tahdîs-i Nimet ve İhtâr u Mazeret:27.

2771 Kâmûsta: yapmak.

2772 Ziya Paşa: K. 4/20.

2773 Lutfiyye.

demeti' demektir. Kullanılmaz.
(II/147. s.).

beskele: (< F.) 'kapı mandalı, kapı sürgüsü' demektir. (II/147. s.).

besgū(y): (< F.) geveze, çok söyleyen, çeñesi düşük adam. Me'nūs degildir. (II/147. s.).

besele²⁷⁷⁴: (< F.) *Şu'ūrī*'de sükūn-ı sīn ile gösterilmiştir. 'Bürçük'²⁷⁷⁵ denilen galleniñ ismidir. Fārisīde bezelyeye 'besīle' dērler. *Besel* 'ufak sarı darı' demektir. *Bezelye* fıkrasına da bakınız. (II/147. s.).

besmān: (< F.) bir nesneye bahş ve muķāvele edilip rehin hükümünde bırakılan şey. *Ķaparo* maķāmında kullanılabilir. (II/147. s.).

besmele: (< Ar.) *bismi'llāh* demek: *ba'de'l-besmele. || Besmele ve ħamdele ve şalveleden şoñra bast-ı muķaddemāta şūrū' ile... Ş Bismi'llāhi'r-raĥmani'r-raĥīm* cümle-i şerīfesi. Besmele-keş = bism'illāh çekici, çeken. *Besmeleyle edelim fetĥ-i kelām / Fetĥ ola tā bu mu'ammā-yı benām* (Ĥākānī: 1); *Gösterir āyīnesi besmeleniñ / Ĥilye-i pākin o vech-i ĥaseniñ / Bilmeyen şevket-i bismi'llāhı / Añlamaz sırr-ı*

kelāmu'llāhı (ve-lehu: 2-3). (II/147. s.).

besme: (< F.) *yāĥūd vesme*: rastık. 'Çivid yaprağıyla yapılıp kadınlarıñ kaşlarına çekdikleri şey' demektir. Kullanılmaz. (II/147. s.).

beseng: (< F.) *yābānī* at Ş İncīl'den istinbāt olunmuş kitāb. Kullanılmaz. (II/147. s.).

besūs: (< Ar.) 'okşadıkça süt vėren dēve' demektir. Ş 'Arabīde ġāyetle meş'ūme ve meşhūre bir kadın. *Besūsdan uğursuz* sözü meşeldir. (II/147. s.).

besīc: (< F.) yol ĥāzırlığı, sefer tedārigi Ş mühimmāt, levāzım-ı seferiyye. 'Yol tedārikātı görmek, müheyyā bulunmak' ma'nāsına olan *besīciden* maşdarından muraĥĥamdır. (II/148. s.).

besī: (< F.) 'ziyādelik, çokluk' demektir. (II/148. s.).

besīse: (< Ar.) bir nev' ta'ām. Un ile yağdan mürekkebe bulamaç. Cüz'ī ta'āma 'besīs' dēnir. Ş 'Nemīme, si'āyet' ma'nāsınadır. (II/148. s.).

basīṭ: (< Ar.) "Ārızasız, düz, yaygın, geniş" demektir. Basīṭ-i arz = dünyāniñ yaygın, yayvan, vāsī' oluşu. Zemīn-i basīṭ, arz-ı basīṭ = düz yer. Ş Yükseklik zıddı, alçaķ,

2774 Burhan-ı Katı: besel.

2775 Burhan-ı Katı: burçaķ.

aşağı: *basîṭ* yer. || *Basîṭ* bir *bōstān* içinde *kōhne kulūbede* oturan bir 'ā'ile-i *fakīre*... § Şi're maḥşûş olan bulḥûrdan her beyti dört def'a *müstef'ilün fā'ilün*'den müteşekkil bir vezindir ki eş'ār-ı 'Arab'a maḥşûş gibidir. Fāriside *baḥr-i basîṭ*'den şî'r-i nādir, Türkide enderdir. § Şeṭāretli, şen' ma'nāsında terkīb ile kullanılır. *Basîṭü'l-vech* = 'güler yüzlü, hōş şöhet' demektir. *Basîṭü'l-yed* = 'eli açık, saḥî, civān-merd' demektir. § *Basîṭ* = sāde, mücerred, terkıbsız, hep bir cins. *Mürekkeb*'iñ zıddı. Bu ma'nāda cem'i *besā'it*'dir. *Basîṭ* bir *kelām*, *mes'ele-i basîṭ*, *hevā basîṭ* mi *degil* mi? *Basîṭ* üç kısımdır: *basîṭ-i ḥaḳīkî*, *basîṭ-i 'orfî*, *basîṭ-i izāfî*. || Belki *sath-ı basîṭ-i ḡabrādan sakf-ı muḥîṭ-i ḥazrāya* erince (Şefîk-nāme); *Ekseriyā bir ḥaḳīkat-i basîṭe veyā bir ḥikmet-i 'ādiyye* öñünde *pîç u tāb-nüimā-yı ḥayret u incizāb* olmaḳdan *āzāde* bulunamaz (*Taḳrîzāt* ≈ *Ekrem*); *Basîṭ-i 'ālemde medāyin-i 'azīme* inşasıyla *revābit-ı ictimā'ı teşyid* ediyor. (*Ma'ārif Maḳālesi* ≈ *Kemāl*); *Besā'ite şeref-i maḥremiyyet-i vaḥdet* / *Mürekkebāta kabûl-i terekküb-i eczā*²⁷⁷⁶ (*Fuzûlî*: K. 1/54); *Devrān basîṭ-i ḥāke*

niçün şaldı ferş-i sîm / *Devrinde tā ki ermeye bir ḥāṭıra ḡubār* (Bāḳî: K. 9/18); *Basîṭ-i esfel-i ḥāke fütāde* olmaz *idi* / *Cihānda sāye-i ma'dūmuñ olsa ger mevcūd* (Na't-ı Şerîf ≈ Sāmî: K. 1/43). (II/148. s.).

basîṭe: (< Ar.) döşeme, minder § düz yer, arz § irtifā' almaḡa maḥşûş yayvan güneş sā'ati: *basîṭe taḥtası*, *basîṭe cedveli*. (II/148. s.).

besîle: (< Ar.) *baḳiyye* gibi 'artık, fazla kalan şey' demektir. Me'nūs degildir. (II/148. s.).

besîm: (< Ar.) güler yüzlü, güleç adam: *Mu'allim Nācî bir edîb-i besîm* *idi*. § Mütebessim, gülice ma'nāsında *daḥî* kullanılır: *vech-i besîm*, *sîmā-yı besîm*. || 'Ālemi gül gibi açdı nefesiñ / *Eylediñ*²⁷⁷⁷ *çehre-i eyyāmu besîm* (Nef'î: K. 27/2); *Mevsim-i nev-bahār-ı 'ālem* *idi* / *Rū-yı 'ālem besîm ü ḥürrem* *idi* (*Dāsītān-ı Zāfer* ≈ 'İşmet); *Göñül o duḡteri her aḡter-i besîme şorar* / *Göñül o Zühre'yi ezhār ile nesîme şorar* (İsmā'îl Şafā). (II/149. s.).

beşāret: (< Ar.) 'Arabide *bā*'nñ kesriyle ma'rûfdur. Ma'nā-yı luḡavîsi 'beşere-i vechiñ taḡayyürüne sebeb olan ḥaber-i şaḥîḥ' demektir ki gerek mesrûriyyet, gerek

maḥzūniyyeti mūcib olsun her iki ihtimālî de şāmildir. Faḳaṭ ma'nā-yı 'örfîsi yalnız 'mūcib-i meserret olan mūjde' demektir. *Bu bir beşāretdir ki soḳāḳlarıñ taṭhîri zamānınıñ taḳarrübüne işāretdir (Taşvîr-i Efḳār ≈ Şināsî); Şadr-ı a'zam ḥazretleri bu beşāret-i 'uzmā ile Karaaḡaç bāḡçesine varıp tebrîk-i feth-i celîl ile pāye-i serîr-i saltanata rûy-māl kıldıklarında (Çelebi-zāde Tārîḫî, şaḥîfe 280). Ş Bu lafzıñ nisvān-ı 'Oşmāniyye tarafından 'u'cūbe, yeñi çıkma bir şey-i ḡarîb, çirkîn' ma'nalarında sū-yı isti'māle uğradılması esbābı añlaşılammıştır. Nedāmetdir kuşûrundan ḥicāb eylerse bir adam / Şalāḥ-ı nefse isti'dādına 'ā'id beşāretdir (Şafā); Bu beşāretle olup ḥurrem ü ḥandān-ı 'ālim / Herkes evşāfıñı bir gūne edincede ta'bîr (İsmā'îl Paşa-zāde Ḥaḳḳı: K. 5/13). (II/149. s.).*

beşāšet: (< Ar.) 'güler yüzlülük, ferahlı bulunuş' demektir. *Ullü'l-ebşāra karşı nāşiyeyñ mir'āt-ı ḳalbiñdir / Delālet eylemez ca'lî beşāšet şafvet-i bāle (İsmā'îl Şafā); Herkesiñ vechinde bir reng-i beşāšet müncelî / Ḳalmadı ehl-i melāl u ḥüznde çîn-i cebîn (Lā²⁷⁷⁸). (II/149. s.).*

beşā'at: (< Ar.) me'kūlāt ve meşrūbātıñ tatsız olması, nā-ḥōş, acı oluşu: *beşā'at-ı devā. Ş 'Ḳabāḡat' ma'nāsına da gelir. (II/149. s.).*

beşām: (< Ar.) Ḥicāz'a maḥşūş, ḥōş ḳoḡulu bir nev' aḡaçdır ki ondan misvāk yaparlar. Türkçede balşama aḡacı dērler. (II/149. s.).

beşbeyün: (< F.) 'semiz, besili' demektir. Pā-yı şānîniñ kesriyle luḡatdır. 'Beşyün' da dērler. (II/149. s.).

beştere: (< F.) bir nev' ṭatlı ṭa'āmdır. *Beşneze* de bu ma'nāyadır. *Beşnîze* cümle-i edviyeden bir otdur. (II/149. s.).

beştük, beşteḳ: (< F.) Fransızca *vase* ta'bîr olunan ḳap, ṣarf, kāse, ḥuşuşuyla 'çîni şaḳsı' demektir. *Vazo* lafz-ı Fransevîsini isti'māl etmekden ise bunu onuñ maḳāmında ḳullanılmalıdır. *Bā'*ñ zammı cā'izdir. (II/150. s.).

beşer: (< Ar.) ḥayvān-ı nāṭıḳ, cins-i insān. Müzekker ve mü'enneşi, müfred ve cem'i müsāvidir. Ebü'l-beşer = Ḥazret-i 'Ādem-i. Nev'-i beşer, ebnā-yı beşer = 'insānlar' demektir. Seyyidü'l-beşer, Ḥayrū'l-beşer = ḥazret-i peygamber. *Yoksa diünyāda bir nefsü'l-emr mevcūd*

degildir de hukuk ve onun ihtilafatı şarf-ı maşnū'at-ı beşerden midir (Hukuk Makālesi ≈ Kemāl); Bu da ma'lūmdur ki ebnā-yı beşer bu ma'īšet-hāne-i temeddiinde yalnız bir cem'iyet teşkil etmiş olsa o mecmū'uñ şāmil olduğu efrād arasında hukuk dā'imā yek tavr-ı infirād kalır (Hukuk Makālesi ≈ Kemāl). Beşerī, beşerīyye = insāna mensūb: aḥvāl-i beşerīyye. ‖ Yā Ḥabību'llāh yā Ḥayrū'l-beşer müştakīnam / Öyle kim leb-teşneler yanıp diler hem-vāre şu (Fuṣūlī: K. 4/26); Fikr etmeli kim Cenāb-ı Bī-çün / Etdikde beşerle arzı meskūn (Lā²⁷⁷⁹); Düşdü cüdā na'im-i şafādan ebū'l-beşer / Oldu Ḥalīl'e tecrübe-geh gerden-i püser (Lā-edrī²⁷⁸⁰); Ebnā-yı beşerde kalacak mı bu mu'ādāt (Lā²⁷⁸¹); Bir ferde naşīb olmadı hīç nev'-i beşerden (Lā-edrī); Bir devorde geldik bu fenā 'āleme biz kim / Āşār-ı kerem yok ne beşerde ne melekde (Rūḥī: TB. 1/16); Yā Rab ey Ḥālīk-i feẓā'il ü şer / Ne ḥazīn mācerā ḥayāt-ı beşer ('İsmet); Şöyle meṭbū' idi ol reşk-i dürer / K'aña meyyāl idi bi't-tab'-beşer (Ḥākānī: 336). (II/150. s.).

beşere: (< Ar.) ıstīlāhāt-ı tıbbiyyedendir. İnsānıñ derisiniñ üstü, huşuşuyla yüzdeki deriniñ dışı. Beşeresi tağayyür etdi. ‖ Beşeresinde envār-ı şād-mānı 'ayān idi. Beşere-i muḥāṭiyye = ıstīlāhāt-ı tıbbiyyeden olup bedeniñ dāhilinde 'ğışā-yı muḥāṭī denilen deriniñ dış yüzü' demekdir. Bir māh-pāre-i nāz-perver pīçide-i kımat-ı 'izzet olup yatmış, gehvāresi ser-tā-pā nūr-ı cemāle batmış. Beşere-i dīdār-ı melek-firibīn gördükde bir vechle dil-dāde-i cemāl-i āfitāb mişālī oldum ki ser-ā-ser 'urūq-ı bedenim pür-şīr oldu (Siyer-i Veysī). (II/150. s.).

beşerīyyet: (< Ar.) beşerilik, insānlık hālī, insānıñ hulk ve meşrebi. Ḥasebü'l-beşerīyye = beşerīyyet ḥasebiyle. Muktezā-yı beşerīyyet = insānlık hālīniñ icābı olarak. Ekşer ḥumāt-ı ḥavme-i rivāyet nakli üzere ārāyiş-i mehd-i beşerīyyet olan ol nev-res nihāl-i ḡonce-dehāmı evvel ırzā 'eden suveybe idi (Siyer-i Veysī); Lā-cerem mü'min-i kavīyyü'l-'itikād evvelen emr-i ma'rūfda ehl-i ma'rūfe ittibā' ile bi-kadri't-takati'l-beşerīyye şer ü talāḥdan ittikā ve birr ü şalāḥa bezl-i ictihād ile şarf-ı süveydā kılar (Şefīk-nāme); Bunlar ne zamān bilinip de ne zamān

2779 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'iri:65.

2780 Ziya Paşa: TCB. 1/8.

2781 Ziya Paşa: TB. 1/2.

devāları bulunacak? Ve o zamāna kadar zavāllı beşeriyetin hālî neye müncerr olacak (Pejmürde ≈ Ekrem); Çün ol beşeriyetin unuttu / Āhū hem anuñla üns tuttu (Fuṣūlî²⁷⁸²: 1185); Fırak-ı Mu'tezileden Bişr bin Mu'temir'in fırkası Bişriyye 'unvāniyla meşhûrdur. (II/150. s.).

beşg²⁷⁸³: (< F.) nāz, şīve Ş dolu, qar, şebnem, çiy. Me'nūs degildir. (II/151. s.).

beşkem: (< F.) şayfiyye, yazlık hāne, çadır Ş kamerya, çardak. Kullanılmaz. (II/151. s.).

beşgöl²⁷⁸⁴: (< F.) 'fi'l ve 'amelde iḳdām etmek, üşenmeyip çabalamak' ma'nāsına olan *beşküliden* maşdarındandır. 'İḳdām ediş, hırş ile çabalayış, becerikli oluş, harîş, muḳaddim' demektir. *Bejgöl* bu ma'nâyadır. (II/151. s.).

beşel: (< F.) şarılma, tutuşma, yapışma. *Beşeliden* maşdarındandır ki 'yapışmak, tutuşmak, şarılmak' ma'nāsınadır. (II/151. s.).

beşem: (< F.) melûl, maḥzûn Ş imtilâ-yı mi'de, mi'de hazımsızlığı. *Beşm* olursa şebnem, çiy Ş mülhid, dînsiz demektir. (II/151. s.).

beşme: (< F.) dibāğat olunmamış hām deri. (II/151. s.).

beşen: (< F.) cisim, beden, kāmēt, uzun boy Ş taraf, kenār, uç demektir. (II/151. s.).

beşenc: (< F.) 'çehreniñ ḥüsn ü zarāfeti²⁷⁸⁵, ān u leṭāfeti' ma'nāsınadır. (II/151. s.).

beşüş: (< Ar.) [müvelled] 'ferahlı, şen, güleç yüzlü' demektir. *Çok beşüş adam. || Filān pek beşüş idi. || O kadar beşüş ve şād-kām idi ki bir def'adan başka ağladığını görmedim (Me Prisons Tercemesi ≈ Ekrem). (II/151. s.).*

beşül: (< F.) 'kār-güzār, iş bilici ve bitirici' demektir. Ş 'Tesviye-i maşlaḥat, iş bitirmek' ma'nāsını da ifāde eder. (II/151. s.).

beşüliş: (< F.) hālet-i perīşānī, müte'ellim ve mağmûm oluş. Me'nūs degildir. (II/151. s.).

beşe: (< F.) *bāşe* muḥaffefi. Atmaca kuşu. Oña da bakınız. (II/151. s.).

beşîr: (< Ar.) müjdecî, müjde vèrici, evşāf-ı seniyye-i cenāb-ı peygamberîdendir: *nebiyy-i beşîr*. Ş Güler yüzlü, güleç adam. (II/152. s.).

beşîğ²⁷⁸⁶: (< Ar.) acı, ekşi, tadı fenā şey: *devā-yı beşîğ*. (II/152. s.).

2782 Leylâ vü Mecnûn.

2783 Burhan-ı Katı: beşk.

2784 Burhan-ı Katı: beşkül.

2785 Kāmüsta kelime "tı" ile yazılmıştır.

beşyūn: (< F.) 'semüz, sem̄n, besili' ma'nāsınadır. (II/152. s.).

başā'ir: (< Ar.) medār-ı 'ibret ve intibāh olacak hālāt § 'ibretli görünüşler, hüccetler, burhānlar, deliller demektir. *Başīret* bunun maḳāmında kullanılamaz. 'Arabīde ma'ānī-i sā'ireyi ifāde ederse de Türkçede bundan başka ma'nalarda isti'māl olunmaz. *Çeşmān*²⁷⁸⁷⁻¹ *zū'l-başā'ire her seng-i maḳbere / Mir'āt-ı şāf-ı çehre-i 'ibret değil midir* ('Ārif Hikmet). (II/152. s.).

başāret: (< Ar.) diḳḳat-i nazar, göz açıklığı; bir şeyi inceden ince ve etrāfıyla derin görüş. *Vā-beste-i başāretidir şāh-ı 'ādiliñ / Mülküñ 'imāreti fuḳarānıñ selāmeti* (Lā²⁷⁸⁸). (II/152. s.).

başbaşa: (< Ar.) köpeğin yaltaklanması, kuyruğunu sallayıp şokulması § dalkavukların ve o makūle eşhāşın hāli ve hareket-i menfūresi: *Öyle 'ākıl ve ḥamiyyet-mend bir adama karşı bu yolda gösterilecek başbaşa-ı zelilāneniñ 'aksi te'sīr ḥāşıl edeceğini düşünmemesi dalkavuşuñ ḥamākatına burhān-ı kāfīdir*. (II/152. s.).

başar: (< Ar.) 'gözdeki ḥāsse-i rū'yet, görme hāleti ki bāşıranıñ elvān, azvā, eşkāli ḥiss ve idrāk etmesi' demektir. § 'Göz' ma'nāsında da kullanılır. *Ḳuvvet-i başar = gözüñ iyi görmesi. Ḥiddet-i başar = göz keskinliği. Ḥadīdū'l-başar = gözü keskin. Ke-lemḥi bi'l-başar = sür'atle göz atma, bakma. Lemḥatū'l-başar = göz atınca kadar. Medd-i başar = ḥāsse-i rū'yetiñ uzunluğu, uzağa ta'alluḳu. Görme çok dersen bu dem ān-ı kıyāmetdir baña / Nūr-i çeşmim geçdi yanımdan ke-lemḥin bi'l-başar* (Mu'allim Nācī²⁷⁸⁹); *Tūtiyā-yı ḥāk-ı payıñdan eden kaṭ'-ı nazar / İki gözümse gerekmez çıksın ey nūr-ı başar* (Sultan Ḳorkut); *Gül-ruḥların āzürde eden nūr-ı başardır* ('Ākif Paşa: G. 8/7); *Ṭās-ı pür-ḥūna döner ağlamadan çeşmānım / Sensiz ey nūr-ı başar kanda yatır müjgānım* (Vāşif: Ms. 226/3); *Ḥīn-i rū'yetde açardı nazarı / Nükte-i sır-ı "Ke-lemḥi'l-başar"*²⁷⁹⁰ (Ḥākānī: 232). (II/152. s.).

başal: (< Ar.) şoğan, şoğana müşābih kökler. *Başalū'z-zī'b = yābānī sünbül. Başalū'l-fār = isḳīl, ada şoğanı. Yèdirir ḥaste-i ḥummāya 'asel /*

2786 Devellioğlu: beşī.

2787 Kāmūsta: Çeşm.

2788 Ziya Paşa: K. 4/2.

2789 Bulunamadı.

2790 Nahl: 77. (Ayetin tamamına mealen) (Ar.) Kıyamet de ancak göz kırpma gibidir.

Derd-i çeşme akıdır āb-ı başal (Nābī²⁷⁹¹: 1586). (II/152. s.).

başala: (< Ar.) ıstılāhāt-ı tıbbiyyedendir. Bedeniñ bir tarafında ‘arızī degil hulkī olarak görünen her türlü intifāha ya’nī kabartıya ıtlāk olunur. (II/153. s.).

başala-i sīsā’iyye: (< Ar.) ıstılāhāt-ı tıbbiyyedendir. 'Murdār iligñ kısm-ı ‘ulvīsinde dimāğ ile birleşdiği yerde görünen kabartı' demektir. (II/153. s.).

başve: (< Ar.) kıvılcım, âteşin kuru. Me’nūs degildir. (II/153. s.).

başır: (< Ar.) görücü § *başar* 'idrāk ve fikir' ma’nāsına da geldiginden *başır* 'müdrık, vākıf, bilici' ma’nāsında dahī kullanılır. § Her şeyi görüp bilen, Allāh-ı Zü’l-celāl. *Zerresin mihr-i cihān-tāba değışmem ammā / Olıcağ zāt-ı şerīfñ gibi naqqād u*²⁷⁹² *başır* (Nef’i: K. 40/41); *Qaldı hayretde görüp Hāce Naşır / Gördi kim perdelidir çeşm-i başır* (Vehbī²⁷⁹³: 117); *Qıldıkda tulu’ mihr-i zātı / Doldurdu ziyāsı kâ’inātı / Hep gördü anı başır olanlar / Cāhil qaldı darır olanlar* (Na’t-ı Nebevī²⁷⁹⁴). (II/153. s.).

başiret: (< Ar.) idrāk, ferāset. Qalb gözüyle görüş, biliş ya’nī müttekizāne ve devr-i endişāne bir şüretde her şey’in önünü, şöñunu ve içini, dışını, hāşılı künh ve hāqīkatini idrāk edişi. Başiret-i qalb = gönül uyanıklığı, intibāh-ı ma’nevī. Başiretsiz = gāfil. Başireti bağlanmak = gāfletde bulunmak. Başiret-kār = açıkgozlu olup iyi düşünen. Başiret-kārāne = öyle açıkgoz olan adama yakışacak şüretde. Başiret-kārī = başiretli oluş. *Ber-mücib-i “inne ba’de’l-bikā’i eymenü min ba’din” meymenet ve sa’ādeti mücerreb-i erbāb-ı başiret olan Sa’dābād’da yine sultān-ı enām cenāblarına tehiyye-i ziyāfet ve yekşenbe gècesi Sa’dābād’daki kuşurların cümlesi bī-kuşūr-ı kanādıl ve māhyalar ile pür-zīb ve zīnet kılındı* (Çelebi-zāde Tārīhī, şaḥīfe 285); *Güncide-i başiret olur mu bu ‘acz ile / Hayısiyyet-i havādiş ü keyfiyyet-i şu’un* (Lā-edrī²⁷⁹⁵); *Faḳaṭ insān ki hayvānāta fā’ik halk olunmuşdur / Evet, insān ki ekmeldir, şeref-mend-i başiretdir* (İsmā’il Şafā). (II/153. s.).

başile: (< Ar.) şoğan maḳūlesiniñ bir nev’i. (II/153. s.).

2791 Hayriyye.

2792 Kāmūsta bu bağlaç yoktur.

2793 Lutfiyye.

2794 Ziya Paşa: 8-9.

2795 Ziya Paşa: TCB. 1/7.

bażr: (< Ar.) kadınlık nişānesindeki laħm-i zā'id, diltik. *Bażr'a* da baķıñız. (II/153. s.).

beżā', beżū': (< Ar.) içmīnān kesb etmek, kanmak. Me'nūs degildir. (II/154. s.).

bażīz: (< Ar.) ālāt-ı mūsīkiyyeye, çalgıya düzen vermek; āheng tutmak. Lisānımızda elfāz-ı ecnebiyyeden taḥhīrini ārzū edenler *accord* ta'bīr-i Fransevīsini terk ile onuñ maķāmında bu lafzı isti'māl edebilirler. *Accordeur* ya'nī aķordacı maķāmında daķı "bażīz-kār" ta'bīri kullanmak ķābildir. Bu lafz esāsen ķabūl olunduķdan şoñra 'bażīz-kārī' de dēnilebilir. (II/154. s.).

bażī': (< Ar.) cezīre, her tarafı deñiz ile muḥāṭ toprak, ada. Me'nūs degildir. (II/154. s.).

baṭṭ: (< Ar.) kaz. Ber-baṭṭ = 'kaz gügsü' demektir ki ālāt-ı mūsīkiyyeden 'lāğūte²⁷⁹⁶' dēnilen sāza ıtlāk olunur. Ş Fārisīde daķı müsta'meldir. Faķat muḥaffefen kaz şeklinde yapılmış olan şurāḥīye, şu ķabına ıtlāk olunur. Aşl-ı kelime Fārisī degildir, 'Arabīdir: *baṭṭ-ı şahbā*, *baṭṭ-ı şehd*, *baṭṭ-ı şīr*. Ş 'Arabīde kazıñ ötmesine,

şuya dalmasına *baṭbaṭa* ıtlāk olunur. (II/154. s.).

beṭā'et: (< Ar.) *sūr'at'ıñ* zıddı. *Aķır hareket etmek, aķır davranış. Nazmında eder ziyāde külfet / Andan görünür biraz beṭā'et* (Ziyā²⁷⁹⁷: 127); *Zīrā ḥükme²⁷⁹⁸-i ṭabī'at üzre / Efkār yürür beṭā'et üzre* (ve-lehu²⁷⁹⁹: 13). (II/154. s.).

beṭaris: (< Yun.) kuzğun, egreli otu. (II/154. s.).

baṭṭāl: (< Ar.) 'Arabīde 'secī', bahādır, kahramān' ma'nāsına ķullanılır. Lisānımızda bu ma'nāda nādiren isti'māl olunur. *Baṭṭāl Ğāzī hikāyeleri meşhūrdur*. Baṭṭāl Ğāzī = Kütahya sancağında bir kazā. Ş Türkçede bu lafzıñ ifāde etdiği ma'nalar şunlardır: işsiz, gücsüz. *Baṭṭāl herifin biri gelmiş. Şabāhdan-berī dır dır edip duruyor*. Ş Mefsūḥ, metrūk, ḥükümsüz: *O niżāmlar, eski uşüller şimdi baṭṭāl oldu*. || *Tekā'üd ma'āşınıñ tezyīdi ḥaķķında vėrdigi 'arz-ı ḥāl baṭṭāl edilmiş*. || *Baṭṭāl evrāk, baṭṭāl torbası, baṭṭāl çekmek*. Ş İri, kocaman, büyük: *baṭṭāl kâğıd, baṭṭāl kalıp, baṭṭāl bir kışla, baṭṭāl bir ķonak, baṭṭāl bir pantolon*. Baṭṭālī, baṭṭāliyye = baṭṭāla mensūb,

2797 Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm.

2798 Eserde: aḥkem.

2799 Ahvāl-i Şu'arā-yı İran.

baṭṭāla ‘ā'id, torba. *Cāy-gāh oldu o kâğıdlara baṭṭāliyye / Her konaḳda bulunur bir iki torbā-yı suḫan* (Vehbî: K. 51/61). (II/154. s.).

beṭālet: (< Ar.) āvārelik, işsizlik, meşğul olmamak hāli. *Beṭālet naḳlen ve ‘aḳlen maḳdūḫdur, mezmūmdur. ॥ Farīza-i zimmet bu iken vāy o ḳavme ki beṭālet döşeginde me'lūf-ı ḥāb-ı ḡafletdir, ḥāb-ı ḡafletde ḳalan ḫalkıñ elbette ḳarār-gāḫı şahrā-yı vaḫşetdir* (Ḥadīḳa ≈ Nāmıḳ Kemāl); *Har-meşrebān-ı ābiş-ḫōr-ı beṭālet olan erāz-il-i enām ibāle-i la'īn-ı ḫōd-kām ile* (Siyer-i Veyisî). (II/155. s.).

Baṭālese: [Mu'arreb] İskender-i Kebîr'in vefâtından sonra Mısır'da teşkîl-i hükümet eden Makedonyalı ümerādan Ptolémée -ki *Baṭlamyus* diye ta'rib edilmiştir- niñ sülâlesine vèrilen isimdir. Bu lafz *Baṭlamyos*'uñ cem'idir. Bunlara *Baṭālese-i Mısr* dèrler. Ḳable'l-milād 323 târiḫinden 30 târiḫine ḳadar hükümetleri devām eden bu sülâleden on dört hükümdār gelmiştir. § Ḥakîm-i Yūnānî Ptolémée Claude (Baṭlamyos Ḳalodiyos)'uñ ṭarīḳa-ı 'ilmiyyesine sâlik olan telāmizi ile 'ulemā-yı sâ'ireye ıtlāk olunur. 'Ulemā-yı İslām Baṭlamyos'uñ āşarını

'Arabcaya naḳl ile şerḫ ve taḫşiye ve bunlarda gördükleri ḫaṭī'āt ve naḳāyişi taşḫic ve ikmāl etmişlerdir. 'İlm-i hey'ete dā'ir *Mecesî* 'unvānlı eşer-i meşhūr bu zātın cümle-i te'lifâtındandır. (II/155. s.).

beṭānet: (< Ar.) büyük ḳarınlı, şişman olmak. 'Büyük ḳarın' ma'nāsında *beṭāne* şüretiyle de isti'māl olunur. § Ekül, obur olmak, ziyāde yemeye düşkün oluş. *Gāşiye-keş-i şarşar-şikāk, tîre ḡubār-ı fitne vü nifāk girībān-ı zer-beft-i baṭāne maşriḳdan dāmen-i nārencî-reng-i dībā-yı maḡribe varınca fezā-yı mīnā-serāy-ı cihāmı isti'āb edip* (Şefîḳ-nāme). (II/155. s.).

baṭḫā': (< Ar.) çakıl taşı bulunan büyük dere, bi'l-ḫāssa Mekke-i Mükerrerede daḡ arasında bir dereniñ ismi. Her daḡ arasındaki vādīye ıtlākı cā'izdir. Cem'i *biṭāḫ'* dır. Ḳamışlı, sazlı dereye *baṭīḫa* ıtlāk olunur ki cem'i *baṭāyih'* dir. Medīne-i Münevvere civārında bir dereye 'būṭḫān' dèrler. *Ya'nî şüre-zār-ı baṭḫā ol yenbū'-ı zilāl-ı nübüvvet feyzinden nümüne-i cennetü'l-me'vā olmak emārâtı çehre-nümā oldu* (Siyer-i Veyisî); *'Alemeş ber-ḫarem-i Baṭḫā-zen /*

*Tiğ-ı kahreş be-ser-i a'dā-zen*²⁸⁰⁰
(Mevlānā Cāmī); *Êtdi hūrşîd-i haķîkat*
semt-i baḥḥādan ṭulū. (II/155. s.).

baṭar: (< Ar.) farṭ-ı sürür, mestî-i iķbāl,
çok sevinmek. Ṭālî'îñ müsā'adesine
kapılıp mağrūr olmak, haḳdan i'rāz
etmek: *Hālet-i baṭar müntic-i ḥaṭardır*.
(II/156. s.).

baṭş: (< Ar.) zōr ve şiddetle yakalayış
sertlikle tutuş, arslan gibi kavramak.
Şedîdü'l-baṭş = kuvvet-i ġālibānesi
şiddetli, sert olan. Böyle sertlikle,
şiddetle hareket eden adama *beṭîş*
ıtlāk olunur. *Kef-i iḥsān laķabı*
mazḥar-ı İsm-i a'zam / Dest-i berd-i
ġazabı hançer-i zü'l baṭş-ı şedîd (Kāzım
Paşa: K. 2/20). (II/156. s.).

beṭağ: (< Ar.) *telatṭuḥ* gibi 'pislige
bulaşmak, kaymak' demektir.
Türkçede kullanılan *bataḳ* lafzının
bu kelime-i 'Arabîyyeniñ muḥarrefi
olması muḥtemeldir. (II/156. s.).

Baṭlamyūs: [Mu'arreb] *Baṭālese'*ye
bakınız. (II/156. s.).

baṭn: (< Ar.) 'arka' demek olan *zahr*'îñ
zıddı. Ḳarın, insānıñ göbek tarafınıñ
içi. Batn-ı kebîr = büyük ḳarın.
'Azîmü'l-baṭn = büyük ḳarınlı.
'Abdü'l-baṭn = şikem-perver, obur.

Ş 'Sülāle, silsile-i ḳarābet, şoy'
ma'nāsında daḥî ḳullanılır. Baṭnen
ba'de baṭnıñ = ḳarından ḳarına,
silsile şüretiyle. *Kemālden, nokşāndan*
şeyḥde ne ḥāl bulunur ise dervîşān ve
mürîdānında nümāyān olur. Baṭen
ba'de baṭnıñ teselsül eder (Mecālîs-i
İmām-ı Rufā'î ≈ Ḳadrî); *Ṭaş bağladı*
mecā'a ile baṭn-ı pākine / Dünyāya
rağbet eylemedi Seyyidü'l-beşer (Lā-
edri²⁸⁰¹); *Pāk-baṭnıyla o nāzik-sîne /*
Ḥūb u hemvār idi birbirine (Ḥāķānî:
458). (II/156. s.).

baṭî: (< Ar.) *çābuk*, (çabuğ)'uñ zıddı.
Yavaş, ağır. Baṭîü'l-ḥareke =
hareketi, davranışı ağır. Baṭîü'l-
hażm = hażmı güç, mi'dede sınması
ağır. Baṭîü'l-mizāc = ṭabî'atı, ḥūyu
ağır, yavaş olan. *Filān 'ākıl, faķaṭ pek*
baṭîdir. || İstaķos şalaṭası baṭîdir.
(II/156. s.).

baṭîḥ: (< Ar.) mütemevvil, zengin
adam. İsti'māl olunmaz. (II/156. s.).

baṭîr: (< Ar.) na'lband, ḥayvān ayağına
na'l vuran adam. (II/156. s.).

baṭîn: (< Ar.) büyük ḳarınlı Ş uzak yer.
Ḳullanılmaz. (II/156. s.).

bażr: (< Ar.) ıṣṭilāḥāt-ı tıbbiyyedendir.
Bażr gibi dişilik, ḳadınlık
maḥallindeki laḥm-pāre, dılcık.

2800 (F.) Alemîni Batha'nın haremine diker, kahır kılıcını düşmanların başına indirir.

2801 Ziya Paşa: TCB. 1/8.

Bazar = hem bu ma'nāya hem de *bazra*, *bazram* gibi 'yüzük' ma'nāsına gelir. (II/156. s.).

ba'ba'a: (< Ar.) çağırış, bağırma, muttaşıl söylenme. Me'nūs degildir. (II/156. s.).

ba's: (< Ar.) göndermek, gönderilmek: *ba's-i rüsul*, *ba's-i şahaf*. § Ölüyü diriltmek, ölü dirilmek: *ba's-i mevṭī*, *ba's-i emvāt*. Yevmü'l-ba's = rüz-ı haşr ve neşr, kıyāmet günü. Ba's-ü ba'de'l-mevt = öldükden sonra diriliş ya'nī rüz-ı haşr hengāmesi. *Dīn-i hāḳḳ ve hidāyet kāffe-i hāḳḳ için ba's ve irsāl ettiğīn 'abd-i hāş ve resül-i şāhib-ihtişāşına 'arz-ı şalavāt ve teslīmāt olunur* (Mecālis²⁸⁰²-i İmām Rifā'i ≈ Ḳadri). (II/156. s.).

ba'de: (< Ar.) *ḳabl*'iñ muḳābili, zıddı. 'Şoñra' ma'nāsınadır. Terākīb-i 'Arabīde izāfetle isti'māl olunur. Mā-ba'd = şoñra, ötesi. Ba'de zamān = biraz şoñra, bir zamān şoñra. Ba'de bu'din = bir ḥaylī zamān şoñra. Ba'de-mā, min bā'd, ba'd-ezīn = bundan şoñra. Ba'dehū = ondan şoñra. Ba'de ḥarābü'l-Başra = iş işden geçdikden şoñra maḳāmında kullanılır bir meşel-i 'Arabīdir. Ba'de'l-letteyyā ve'l-letī = birçok

müşkilāt ve belāyādan şoñra *mā-ba'dī* şoñra ta'bīri doğru degildir. Zīrā 'şoñrası, şoñra' demek olur. *Mā-ba'd*'iñ alt taraf ma'nāsını ifāde etmedigi de vāreste-i beyāndır. Binā'en-'aleyh bu maḳāmda *mā-ba'di gelecek yāḥūd mā-ba'di var* ta'bīrleriñi kullanmak münāsibdir. *Ba'dehu tarīḳa-i meslūka üzere ālā-yı cihān-ārā ve nevā-yı ṭabl u surnā ile ḳaşr-ı hümmāyūnlarına şeref-baḥşā oldukları gibi* (şahīfe 285, Çelebi-zāde Tārīhi); *Her ḥālde maḳşadım mukaşşirāne cevāblarımla sizi uşandırıp ba'de-mā bu yolda i'tirāzāt ve muṭāla'āt beyānında cesāretiñizi ḳırmaḳ degildir* (Taḳrīzāt ≈ Ekrem); *Aldı ḥamd olsun 'Arīşīñ ḳal'asın ehl-i cihād / Münhezimdir ceyş-i mel'ün ḳaçdı gelmez ba'd-ezīn* (Surūrī: Tar: 7/10); *Şūret-i ḥālimde āşār-ı ferāḡat ḳalmadı / Miḥnet ü ḡam çekmeye min²⁸⁰³-ba'd ṭāḳat ḳalmadı* (Fuṣūlī: Mur. 1/2); *Gezdi yürüdü bulmadı bir eglenecek yer / Min-ba'd yine 'āzim-i Baḡdād olayım dēr* (Rūḥī-i Baḡdādī: TB: 1/4); *Geçdi 'ömrüm derd-i hicrānıñla cānā ba'de-ez-īn / Bendeñi memnūn-ı iḥsān-ı vişāl etmez misin* ('Ākif Paşa: G. 13/4)?. (II/157. s.).

2802 Kāmūsta kelime "ḥa" ile yazılmıştır.

2803 Dīvānda: biñ.

ba'z(ı): (< Ar.) 'bir nesnenin cüz'ü, pârçası' demektir. Lisânımızda 'birtakım, biraz, bir miqdâr, birkaç, kimi, pârça, cüz' ma'nalarında isti'mâl olunur ve cem', müfrede vaşf olur. Ba'zen = ara sıra, az def'a, vakit vakit. *Dāvud Paşa İskelesi'ne varınca ser-ā-pā cānib-i deryā ve şehir tarafının ba'zı mevāzî'niñ dahî ta'mîri biñ yüz otuz beş senesi muharremü'l-harāmıñ on sekizinci günü karîn-i hitām olmağın* (Çelebi-zāde Tārîhi); *Ba'zen bir damla gözyaşı bir burhândan kuvvetlidir* (Ta'lîm ≈ Ekrem). Ba'zıları = birkaçı, birtakımı, birazı. *Ba'zı eşyā, ba'zı eşhāş, ba'zı efkār, ba'zı şey, ba'zı kelām, ba'zı māl.* Türkçede şuver-i isti'mālî pek muhtelifdir. 'Arabîde sivrisinege 'ba'ûza' ve sivrisinegi çok maħalle 'ba'ze' ve bu sineğin ısırmasına da 'ba'z' dârler. *Ėdip aña 'aqlımca ba'zı 'ilāc / Eṭibbāya mess etmedi ihtiyāc* (Ėzzet Mollā²⁸⁰⁴: 2713); *Böyle var iken lisānda vüs'at / Var der yine ba'zılar zarüret* (Lā²⁸⁰⁵); *Vardır 'Arabîde ba'zı külfet / Ėtmek gerek iştikāka dikkat* (Lā-edrî²⁸⁰⁶). (II/158. s.). (II/157. s.).

2804 Mihnnet-keşān.

2805 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Türkî: 61.

2806 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertîb-i Harābat: 84.

Zamān-ı Cāhiliyyet'e 'ā'id bir (büt) pūṭ, şems ma'būdu. Ba'lebek = o pūṭa maḥşūş ma'bediñ bulunduğū maħall. § Zevce, er, koca. Ba'le = zevce, erkeğın kadını, karısı. (II/158. s.).

ba'ûza, ba'ûz: (< Ar.) sivrisinek. Muḥḥü'l-ba'ûz = 'sivrisinek iligi, bulunmayacak şey' demektir. Bā-yı meksûreye de bakınız. *Ḥarîm-i gülşen-serāy-ı dārü'n-ni'amı da mu'aşırān-ı şuffe-i şafāyı mānend-i ba'ûz-ı ṭanîn-i sāmî'a-ḥurāş ile tekdîr etdiler* (Şefîk-nāme). (II/158. s.).

ba'îd: (< Ar.) ırak, uzak. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta isti'māl olunur: *emr-i ba'îd, maħall-i ba'îd, mevāķi-i ba'îd.* ॥ *Bu şey'in vukū'u 'aķla ba'îddir, faķaṭ eltāf-ı İlāhiyyeden ba'îd degildir.* ॥ *Onuñ gibi muhtelifü'l-eşķāl olması ṭabî'î olan edebiyāt içinde menşūr şî'rleri begenip sevecek adamlarıñ da vücūdu mülāḥazadan ba'îd ṭutulamaz* (Takrîzāt ≈ Ekrem); *Ne 'aceb döndü merām²⁸⁰⁷ üzre yine olmuş iken / Böyle bir devr-i muvāfık felege emr-i ba'îd* (Nef'î: K. 54/2); *Siyāh-rū-yı ḥaṭāyam çü ḥāme-i müşķîn / Ba'îd-i nūr-ı sevābam mişāl-i şu'le-i dūd* (Sāmî: K. 1/55); *Dıraḥt-ı ye'sden izḥār-ı berg u*

2807 Dīvānda: Murād

*bār-ı ümīd / Taşarrufāt-ı İlāhiyyeden
ba'īd midir* (Nābī: G. 99/1); *Her-āyīne
benden degildi cūdā / Ba'īd eylesin
infākākīñ Hudā* (İzzet Mollā²⁸⁰⁸: 284).
(II/158. s.).

ba'īr: (< Ar.) deve. İsm-i cinsdir. *Erkek*
kaydına lüzüm yokdur. Çünkü
ba'zen *nāka*'ya ya'nī dişi deveye de
ıtlāk olunmuşdur. *Ḳāmūs-ı Muḥīṭ*'de
yük taşıyan sâ'ir hayvāna da ıtlāk
olunduğu rivāyeti yazılmışdır. *Bu*
ğamlar kim benim vardır ba'īriñ başına
koysañ / Çıkar kāfir cehennemden güler
ehl-i 'azāb oynar (Fuṣūlī: G. 96/6).
(II/158. s.).

ba'īm: (< Ar.) (büt) puç, yapma şüret,
heykel § nāṭıkasız cāhil, bön adam.
Statue kelime-i Franseviyyesi
maḳāmında iş-bu *ba'īm* lafz-ı
'Arabīsini qabūl ve isti'māl etmek
münāsib olup olamayacağını erbāb-ı
kalem tedkīk ve ta'yīne himmet
buyurmalıdırlar. (II/159. s.).

beḡānūs: (< F.) eşkin, yürük at ve kaṭır.
Hayvāna 'aṭfen kullanılan
elfāzdandır. (II/159. s.).

baḡḡāl: (< Ar.) kaṭırcı. Me'nūs degildir.
(II/159. s.).

beḡāyā: (< Ar.) 'askeriñ ṭalī'a ṭaḳımı,
çarḫacıları. (II/159. s.).

beḡās: (< Ar.) *bā*'nın ḥarekāt-ı selaşesi
cā'izdir. Toz ya'nī buz renkli bir
kuşuñ ismidir. Türkçede 'lori kuşu'
dêrler. Kuşlarıñ hırsız ve zararlı
olanlarına da ıtlāk olunur: kartal,
karga, delice doğan gibi. Cem'i
baḡsān. Baḡsā' = 'benekli, aklı qaralı
koyun' demektir. *Muḳābele-i şahinde*
beḡāsü't-tuyūr ve muḥāzāt-ı seyr-i
'arīnde kaṭī-i baykūr gibi deng ü lāl ve
deşt-i vaḥşetde cerīh-i şemşīr-i melāl
olmuşlardır (Aḥsenü'l-ḥadīş ≈ Oḳçu-
zāde Meḥmed Şāhī). (II/159. s.).

beḡāyet: (< Ar.) 'aşırı, soñ derecede'
demektir. *Bu māddeniñ beḡāyet ḥā'iz-*
i ehemmiyyet olmasına binā'en şüret-i
maḥremānede 'arz edilmesi. (II/159.
s.).

baḡteten: (< Ar.) nā-gehān, birdenbire,
añsızın. *Fevḳimde baḡteten açılıp bir*
derin semā / Şeffāf perde çekdi aña bir
nevīn seher (Ekrem²⁸⁰⁹: 1); *Olduñ yine*
baḡteten perīde / Bundan ne çıkar ā
nūr-ı dīde (Mu'allim Nācī²⁸¹⁰: 74).
(II/159. s.).

baḡrā: (< F.) 'erkek ḥınzīr, domuz'
demektir. Zamm-ı bā ile *buḡrā* bir

2809 Nijad'ın bir hiss-i şā'irānesidir ki (Ma'ārif)'in 184 rakamlı nüshasında
manzūr-ı nazar-ı iftiḥār olan manzūme-i iltifāt-perverāneye ma'tūfdur. (İsmail
Parlatır, Nurullah Çetin, Hakan Sazyek, Recāi-zāde M. Ekrem Bütün Eserleri,
MEB Yay., İstanbul 1997. s. 377.)

2810 Kebuter.

nev' ta'āmdır²⁸¹¹. *Lāzımsa buña bir ism-i ğarrā / Baġrā dēmeli bu şahş baġrā*. (II/159. s.).

baġzā': (< Ar.) şiddetli nefret, hiç sevmeyiş. *Bıġza* da bu ma'nâyadır: *Ba'zen 'adāvet ve baġzā insānı çāh-ı belāya ilkā eder. || Medfūn-ı arz-ı tabī'atı olan dest-māye-i buġz-ı 'āmmeye māl-i mevrūsu olan biḍā'a-i baġzā-yı hāşşeyi dahī zamm u 'ilāve eylediginden (Taşvīr-i Efkār ≈ 'Ākif Paşa); Farķı gūyā bu iki şūretiñ 'aqlımca benim / Birisi hubb-ı fenādır biri baġzā-yı 'adem ('Ākif Paşa: K. 5/23). (II/159. s.).*

baġl: (< Ar.) ester, kaķır. Baġle = dişi kaķır. Cem'i *biġāl*'dır. (II/160. s.).

baġal: (< f.) koltuk. Zīr-i baġal = koltuk altı. Baġal-gīr = koltuk tutucu, koltuġa girici. Baġalek = koltuk altında çıkan yumruca, köpek memesi. *Ümmīd-i vefā eyleme her şahş-ı daġalde / Çok hācılarıñ çıķdı hāçı zīr-i baġalde (Terkībībend ≈ Lā²⁸¹²); Düşünce berg-i güle mihr olur baġal-gīri / Çemende kaķre-i şebnemden al fütādeliġi (Rāġb Paşa: G. 155/2); Nerdübān ile²⁸¹³ balaġ-gīrlige sür'at eden / Nerdübān üzre eder sebķate şimdi iķdām (Nābī: K. 12/36). (II/160. s.).*

baġī: (< Ar.) haddi tecāvüz, zulüm sebebiyle azġınlık ş haķdan 'udül şūretiyle olan 'işyān, ser-keşlik. Fi'e-i baġiyye = aħkām-ı şer'iyyeye tamāmen ri'āyet-kār olan hākim-i 'ādiliñ iṭā'atinden hūrūc eden gūrūh, *Havāric tā'ifesi gibi. Erbāb-ı baġī ve tuġyān haķlarında rıfķ ve mülāyemetle mu'āmele gösterilerek...* 'Arabīde *baġī* 'fāhişelik, zinā; *baġiyy* 'fāhişe' ma'nāsını ifāde ederse de Türkçede bu ma'nāda hiç kullanılmaz. *Vaķtā ki muhtell-dimāġān-ı zūkām-ı baġī vü nifāķ ol rāyiha-i kerīheyi istinşāķ etdiler (Şefīķ-nāme); Çünkü ol sekr-i baġī ve şikāķ-ı ser-girānları mezālīķ-i viķāhatde dest-be-dest nifāķ olmaġla şedd-i niṭāķ-ı ittifāķ etdiler (Ravzatü'l-kāmilīn); Ocaķlarıñ güzār etmişdi haddī baġī vü 'işyānı (Fihrist-i Āl-i 'Osmān). (II/160. s.).*

baġīz: (< Ar.) herkese buġz eden kimseyi sevmeyen. *Bulunur nice baġīz-i 'ālem / Bī-sebeb düşman-ı erbāb-ı nī'am (Vehbī²⁸¹⁴: 439). (II/160. s.).*

befterī: (< F.) çulha ālātından şık dişli tarak, dest-gāha maḥşūş aġaç tarak. Bu ma'nāda 'kefterī' de dērler. ş 'Avcılarıñ kullandıkları ta'līmli

2811 Kāmūsta kelime "ayın"sız yazılmıştır.

2812 Ziya Paşa: TB. 1/6.

2813 Dīvānda: Nerdübānlarda.

2814 Lutfiyye.

kuş'a da beftere ıtlāk olunur. Bunca rûzgār hevā-yı şikār u seyr-i mürğ-zār ile āşiyānından tahrîk-i kavādim-i istiğnā eden şāhbāz-ı hümmā-pervāzı idāre-i beftere-i kıl u kāl ile bāzū-yı da'vete icābet ètendirip kolumuza kondurduk (Şefîk-nāme). (II/160. s.).

befş: (< F.) 'şüküh, 'azamet; debdebe, dārāt' ma'nāsınadır. Me'nūs degildir. (II/160. s.).

befm: (< F.) guşsa, endüh, inkıbāz-ı kalb, iç şıkıntısı Ş me'yūs, dil-teng, nevmîd, 'aciz. Feth-i fā ile luğatdır. Me'nūs degildir. (II/160. s.).

bekā': (< Ar.) zamān-ı vücūdu hāl-i kadīmi ile müstemirr olma. Fenā'nıñ zıddı. Fānī olmayış; bir hâlde sürekli oluş, değişmemek şüretiyle duruş. Dār-ı bekā = āhîret, 'ālem-i ma'nevî. Bekā Yezdān'a şāyāndır fenā ekvāna evlādır (Lā-edrî); Şāhib-kırān-ı 'arşā-i iklīm-i saltanat / Ol dem ki kıldı mülk-i bekāya 'azîmeti (Bāķî: Ms. 1/8). Ş Devām, karar, sürmek: bekā-yı teveccühāt, bekā-yı 'izz ve iķbāl. ॥ Varsa üç beş gün bekāsı 'ömrümüñ / Olmasın muhtel şafāsı 'ömrümüñ (Mu'allim Nācî²⁸¹⁵: Şr. 1/3); Gördüm felegiñ vefāsı yokdur / Zevk ü elemiñ bekāsı

yokdur (Lā²⁸¹⁶); Çarhıñ ki, ne sa'dinde ne nahşında²⁸¹⁷ bekā var / Dehriñ ki ne hāşında ne 'āmunda 'atā²⁸¹⁸ var (Rūhî: TB. 1/7); Kimisi nîstî-i ğam ile bekā-cū-yı vücūd / Kimi hestî-i elemle taleb-efzā-yı 'adem ('Ākif Paşa: K. 5/68); Enfās-i Mesîhā gibidir rûh-ı kelāmıñ / Her mürde-i hicrāna lebiñ āb-ı bekādır (Hākānî: G. 75/2). (II/161. s.).

bakķār: (< Ar.) şıgır çöbānı, şıgırtmaç. Çünkü fırka-i har-tıynetān-ı güsiste-mehār ittiḥāz-ı pîş-āheng ü düm-dār ile birbirine rabt-ı 'izār-ı yek-rengî edip müterettibetü'l-kaṭār mezālîk-i şikākda sâ'ir bekķār-ı meslûbetü'l-enyāra müsābakat göstermeleriyle (Şefîk-nāme). (II/161. s.).

bakķāl: (< Ar.) lisānımızda 'erzāk ve ḥubûbāt şatan dükkāncı' demektir. Bakķāl beddāl'dır. 'Arabîde bakķāl 'sebzeci' bakķāle 'sebzelik' ma'nāsınadır. Düşmez ālûdelere dā'ıye-i istiğfār / Çıkmaz ol çirk ki pîrāhen-i bakķāldadır (Nābî: G. 145/5); Fareler me'kel eder hānesini bakķālıñ (Sābit); Cāme-i ālûdeligi zînetidir bakķālıñ (Nābî); Bakķāl ne içün keskiyi aldıñ ele söyle. (II/161. s.).

2816 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertîb-i Harābāt: 54.

2817 Dîvānda: maḥsinde.

2818 Kāmûsta: vefā.

beḳalra: (< İt.) sefā'in-i ḥarbiyye-i 'atīḳanın kıç altında olan top deliklerine ıtlāk olunurdu. (II/161. s.).

beḳāyā: (< Ar.) bakıyye'niñ cem'i. 'Geriyе qalanlar, artıq, fazla olanlar' demektir. *Ḳari'a ve redif beḳāyāsı hakkında ne şüretle mu'āmele olunacağı dā'ire-i 'askeriyeye taḳarrür etmekle bi'l-cümle ordu ve mevāḳi' kumandanlarına teblīḡāt-ı muḳteziye icrā kılınmıştır. || Emvāl-i emīriyye beḳāyāsınıñ sür'at-i taḥṣīli için bir ḳā'ide-i cedīde ittiḥāzı. || Ber-vech-i ma'rūz beḳāyāya kalan bu üç yüz biñ kēse veleḅ taḥmīn olunan bir küçük mümteni'atı daḥī olmayarak kāmilen ele geçecek olsa bile lā-eḳall üç seneden evvel arḳası alınamayacağı (Devlet-i 'Aliyye'niñ, 128 bütçesi); Cıḡāla-zāde Sinān Paşa ḥālī üzere ḳalıp Anadolu beylerbeyisi Nūḥ Paşa'ya vezāret 'ināyet olundu; Celālī beḳāyāsından Ḳaraḳaş ve Ṭavīl üzerine serdār oldu (Zeyl-i Şaḳāyık, şaḥīfe 479); Geçirip ḥāb-geh-i ḳabre pül-i şemşiri / Uyudu Köprülü'den ḳalma beḳāyā-yı fiten ('İzzet Mollā: K. 29/40); İşidip şöretimi mülk-i beḳāda Bāḳī / Añlamış ḳalmadığın aña beḳāyā-yı suḥan (Vehbī: K. 51/100). (II/161. s.).*

baḳar, baḳara: (< Ar.) şıḡır. İsm-i cinsdir, erkeğine de dişisine de ıtlāk olunur. Cem'i *bukur, buḳār, buḳarāt*'dır. Sūretü'l-baḳara, Sūre-i Baḳara = Ḳur'ān-ı Kerīmde Fātiḥa-i Şerīfeden şoñraki sūre-i celīle. Bāḳūre = şıḡır sürüsü. Ş Kināyeten nīk ü bedi, nef' ü zararı tefrīḳ edemeyen sersem, aḥmak. Cemā'ate de ıtlāk olunur: *Bir merd-i şaḥrā-neverd bir baḳar-ı zī-ḥāra süvār olup geşt-i ḳifār u berārī ve tek ü tenhā bir berriyye-i tihāda müşāhede-i şun'-ı Bārī ederken (Elḥānū'l-ḥadīs ≈ Okçu-zāde). (II/162. s.).*

baḳl, baḳla: (< Ar.) sebze, yenilecek her nev' yeşil, dāneli nebāt; üzerindeki tohumu dökülmekle biten ot. Lisānımızda *baḳla* yalnız yeşil ḳabuḳlu, iri dāneli bir nev' sebzeye ıtlāk olunur ki dānelerini kurutup ḳışın faşulye gibi pişirirler. Baḳlatü'l-yemāniyye, baḳla-i Yemāniyye = üstür otu. Baḳlatü'l-ḥümḳā, baḳla-i ḥümḳa, baḳla-i leyyine²⁸¹⁹ = semiz otu. Cem'i *bukul*'dür. *Ol rüz-ı bāzār-ı bü'us u miḥende erzān-fürüş-ı baḳla ve erzen ve sevdā-gerān-ı şabun ve ruḡan bir bölük*

2819 Devellioğlu: beyine.

baḳḳāl ve naḳḳāl muvācehesinde (Şefîk-nāme). (II/162. s.).

baḳḳam: (< Ar.) bu nām ile ma'rūf kırmızı boya ağacı. Doğrusu *ḳāf* iñ teşdîdi iledir. *Ḳāmūs-ı Muḥîṭ*'de *ḳāf* iñ şeddesi taşarruḥ edildiği gibi ğalaṭ olarak zebān-zedi *bāḳām* bulunduğundan aşlını "şeddesiz" göstermek ḥaṭâdır. Lisânımızda el-yevm ḥās olmayan mensucât boyalarına *baḳḳam* ıtlāk olunur. Fāriside 'bekkem' dērlerken *baḳḳam* bunun mu'arrebidir. (II/162. s.).

baḳyāz: (< F.) 'siyāh renkli kīlim, ḥālî' demektir. (II/163. s.).

baḳḳa: (< Ar.) taḥta bitî, taḥta kehlesi Ş sivrisinek. Kullanılmaz. (II/163. s.).

baḳıyye: (< Ar.) artık, artan, geriye kalan şey. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta isti'māl olunur. Baḳıyyetü's-süyûf, baḳıyyetü's-seyf = kılıçdan kurtulmuş olanlar, katl olunmayanlar. Baḳıyyetü's-selef = selef-i şaliḥinden ḳalmış gibi bir adam, şaliḥ kimse. *Baḳıyye-i 'ömr, baḳıyye-i şervet, baḳıyye-i meblağ, baḳıyye-i nuḳūd, baḳḳıye-i nüfüz.* Ve *hevā-dārları olan eşḳıyānıñ ekşeri tenkîl edilerek baḳıyyesi kemāl-i haybet ve ḥızlān ile perîşān oldular* (Ravzātü'l-kāmilīn); *Bu ḥüzni içinde baña ḥoş gelir*

neden bu seher / Baḳıyye-i şeb-i rûḥānî-i vişāl midir (Ekrem²⁸²⁰: 3); *Eş'ārı alıp götürdüler ḥayf / Ḳaldıḳ hele biz baḳıyyetü's-seyf* (Şeyḫ Ğālib²⁸²¹: 721); *Ḳāānî gelince şoñ zamānda / Reddû'l-'acz eyledi beyānda / Eş'ārda eşref-i ḥalefdir / Ḥaḳḳā ki baḳıyyetü's-selefdir* (Lā²⁸²²); *Ḳalmış baḳıyye kīne-i dîrînedi gibi / İtmāmına bu def'a tamām etti himmeti* ('Ākif Paşa: K. 4/16). (II/163. s.).

bekāret: (< Ar.) bıkrılık ki kız oğlan kız olma ḥālî, kızlık, ma'sūmelik ḥāleti. (II/163. s.).

be-kām: (< F.) maḳşad ve merāmına nā'il olan: *Allāh cümleyi be-kām eylesin. | Olaydım eger ben müftî'l-enām / Nice bî-kesānı ederdim be-kām* ('İzzet Mollā²⁸²³: 315); *Şefā'atîñle be-kām et bu 'abd-i 'āşîyi / Be-ḥaḳ-ı āl-i 'abā meḫar-ı 'abā-yı vüçüd* (Nevres²⁸²⁴: 1/76). (II/163. s.).

bekāmet: (< Ar.) dilsiz olmak, dilsizlik. *Bā'nıñ kesri cā'izdir.* (II/163. s.).

bektāş: (< F.) 'şalın, şallan' demektir. 'Mu'ādil, küfv' ma'nāsına da gelir. İsim olarak kullanılır. (II/163. s.).

2820 Yine Hilāl-i Seher.

2821 Hüsn ü 'Aşk.

2822 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı İrân: 137-138.

2823 Mihnēt-keşān.

2824 Na't-ı Şerîf.

begmāz: (< F.) şarāb; kadeh § ziyāfet § gam ve keder ma'nalarına gelir. Türkçede tahrîf ile 'pekmez kaynadılıp koyulmuş şıra, üzüm 'uşāre'si demektir. *Nevāzende-i ceng der ceng ü ceng / Zi-dil borde bekmāz reng reng*²⁸²⁵ (Firdevsî). (II/163. s.).

begter: (< F.) eski zamānda kullanılır bir nev' cenk libāsı idi. Qadīfe ve zer-beft qumāş üzerine zırh, demir halkaları birbirine rabt ile üstüvār ederlerdi. (II/163. s.).

bekre: (< Ar.) kuyu çarhı, çıkırık. *Maqara* bunun muharrefidir. § Genç kız § ıstılāhāt-ı tıbbiyyece 'mefāsılda maqara şeklinde bulunan oyuklu kemik' demektir. (II/164. s.).

bekrî: (< Ar.) *bükret* 'erken, şabāh' demektir. Biker = seher-hız, erkenci olan adama ıtlāk olunur. Nisbeti *bekrî*'dir ki 'şabāhçı' ma'nāsına gelir. Ya'nî 'şabāhdan içmeye başlayan adam, dā'imā 'sarhōş' demektir. Sekrān-ı hubb-ı İlāhî olan Muştāfā el-Bekrî Hāzretlerine -ki Hāzret-i Şiddīk sülālesinden idi- teşbīh-i hüsn-i tarīk-ile ıtlāk olunagelmıştır. Şabāh *bükre*'dir. (II/164. s.).

bekrāyî, bekravî: (< F.) ma'nā-yı ma'rūfu portakal dedigimiz meyve. Faqat *Ferheng-i Şu'ūrî*'niñ ta'rīfine göre *mandalin*²⁸²⁶ olsa gerekdir. § Turunc ağacına aşılana limona ıtlāk edenler de vardır. (II/164. s.).

bekrevî: (< Ar.) ıstılāhāt-ı tıbbiyyedendir. 'Maqara şeklinde olup kıt'a-i bedene mensüb ve müte'allık bulunan 'izām vesā'ire'ye denilir. (II/164. s.).

beksimād²⁸²⁷: (< F.) katı ekmek, dayanıp iddiḥār olunmak için iki def'a pişirilmiş kuru ekmek, *qalyana*. Türkçede *pe* ile telaffuz olunur. *Pesmet* bunun gālatıdır. (II/164. s.).

begend: (< F.) 'kümes, folluk, yuva' ma'nāsınadır. (II/164. s.).

begnek: (< F.) kuyruğu kesik ḥayvān ki Türkçede *güdük* ta'bīr olunur. (II/164. s.).

bekūnek, bekūne: (< F.) tahtadan yapılmış kılıç ki oña 'şemşir-i çübīn' de dērler. *Kāfıñ* ḥarf-i *lām*'a taḥvīliyle daḥī bu ma'nāya luḡatdır. (II/164. s.).

bege-ter: (< F.) *bege* 'erken, şabāh' ma'nāsına ve *ter* edāt-ı tafdīl olduğundan bu lafz-ı mürekkeb

2825 (F.) Vurdu kirdāda çeng çalar. Gönüllerden renk renk kan akıtır.

2826 Kāmūsta: mandarin.

2827 Burhan-ı Katı, Devellioğlu: beksimāt.

'gāyetle erken' demektir. (II/164. s.).

bekîl: (< Ar.) tavr ve endâmı, eşvâbı güzel genç, delikanlı. Kullanılmaz. (II/164. s.).

bekîm: (< Ar.) dilsiz adam. Nâdiren isti'mâl olunmuştur. (II/164. s.).

bel, belki: (< Ar., < F.) edât-ı ihtimâldir. 'Mümkün midir, ola ki, olabilir ki' ma'nâlarıdır. Lisânımızda *bel* ile *ki*'den mürekkebe olarak *belki* nazımda, neşirde çok kullanılır. Yalnız *bel* nâdiren nazımda kullanılmıştır. Fârisîde bu şüretle ziyâde isti'mâl olunur ve 'ökçe' ma'nâsına da gelir. El-yevm yalnız *bel* hîç kullanılmaz. Öyle zannedyorsun, böyle söylüyorsun. *Bakalım seniñ zanniyâtıñ doğru mu? Belki tahmînâtıñ yañlıştır. Belki hakîkat hâl öyle degildir.* Fuzûlî'nin beytinde görüldüğü vech ile tarz-ı 'âmiyânede 'belkim' demek artık lisân-ı edebe lâıyık görülemez. 'Afv eyleyelim ki belki bilmez / Bir sürçen atıñ başı kesilmez (Şeyh Gâlib²⁸²⁸: 195); Men hem saña beñzerem vefâda / Belkim nice mertebe ziyâde (Fuzûlî²⁸²⁹: 1254); Ne ârâm-gâh ol cañîm-i cihân /

Olur anda²⁸³⁰ belli na'îm-i cihân ('İzzet Mollâ²⁸³¹: 556); *Bir za'f ki za'fıñ intihâsı / Belki 'ademiñ de mâ-verâsı* (Şeyh Gâlib²⁸³²: 1826). (II/164. s.).

bell: (< Ar.) ıslatmak Ş şıla-i rahim Ş hastalıktan ifâkat bulmak. 'Arabîde ma'ânî-i sâ'ireye de delâlet eder. Eñ ziyâde birinci ma'nâda kullanılır. (II/165. s.).

belâ': (< Ar.) insânı mağmûm, me'yûs, muẓtarib eden fitne, dâhiye, hâdişe, huşuş, şey. Belâsını bulmak = böyle ıztırâblı bir hâle tutulmak. Belâ-keş = belâ çekici. Belâ-ender-belâ = püsküllü, katmerli belâ, şıkıntı içinde şıkıntı. Baş belâsı = *kâbûs-ı muşîbet* gibi bir şıkıntı ki izâlesi mümkün olmaya. Belâ-dîde, belâ-zede = miñnet, şıkıntı görmüş; hâdişeye uğramış. Belâ-yı siyâh = âlâm, ekdâr ve renciş, âzâr ile tab'a muhâlif bulunan 'ârıza ve hâdişeden kinâyedir. Cem'i *belâyâ*'dır. *Türkmân fuķarâsı üzerlerine belâ-yı siyâh gibi nâzil olan Kara Ahmed nâm haşekîniñ* (Çelebi-zâde Târîhi, şaḥîfe 268); *Benî-nev'imiz üç dört biñ seneden-berî bunca bârân-ı belâ ve hûn-âbe-i istîlâ tufânlarına*

2828 Hüsn ü 'Aşk.

2829 Leylâ vü Mecnûn.

2830 Dîvânda: orda.

2831 Miñnet-keşân.

2832 Hüsn ü 'Aşk.

uğramışken (Ma'ārif ≈ Kemāl); *Ġam çekmeyiz uğrasak eger derd ü belāya* (Rūhī: TB. 1/18); *'Ömrün geçirip küh-ı belāda dil-i şeydā* (Rūhī: TB: 1/4); *Belā budur ki ne türlü Ferīd-i 'aşr olsan / Yine inandıramazsın hasūd-ı hōd-kāmı* (Nef'ī: K. 22/43); *Beyān-ı maqşad için yāre tercemānım var / Belāya bak ki anı tercümāna añladamam* (Mu'allim Nācī²⁸³³: G. 13/3); *Ey 'aşk bildiğin gibi yak yık derūnumu / Bir kimsesiz belā-zedeniñ hānūmānıdır* (ve-lehu: 177); *Bir derde uğramış nigei derd-i cān iken / Düşmüş belāya kendi belā-yı cihān iken* ('İzzet Mollā: G. 413/1); *Belā-ender-belādır dilde derd-i 'aşk-ı yār ammā / Yazıklar aña kim bir böyle sevdādan müberrādır* (Nef'ī: K. 48/39); *Hadeng-i ğamze görüp sīnem üzre şerhaları / Demiş belā-keş-i 'aşka bu yara yara mıdır* ('Ākif Paşa: G. 6/3). (II/165. s.).

belādır, belādūr: (< F.) *huliyıy, huliyıyāt* gibi gümüş, altın, yāķūt, zümrüd, elmāsdan ma'mūl ve maşnū' olup kadınların kullandıkları takımlar ve geliniñ başına takdıkları mücevher tāt' demektir. Ş Belā-dūr = 'Arabīde 'habbū'l-fehm' denilen Hindistān'a maḥşūş bir meyvedir. (II/166. s.).

belādet: (< Ar.) *ḥamāķat* gibi iz'ānsızlık, 'akılsızlık sersemlik. *Nuķre-i mağşuş-ı fikr-i hāmı hengām-ı istihzārda tilāl-i cibāl-i idrākında nūmüne-dār olan mezen-i belādet-delāletiyile aramaķda naķd-i vaķit cuḥā idi* (Şefīķ-nāme). (II/166. s.).

belāde, belād: (< F.) fāsık, günah-kār Ş müfsid, müzevvir adam. Me'nūs degildir. Ş Mezmūm, fenā şey. (II/166. s.).

belārek, belālek: (< F.) cevher-dār pūlād, kılıç, kılıcıñ cevheri. Kullanılmaz. (II/166. s.).

belāt: (< Ar.) düz yer Ş kaldırım taşı. Ba'zı bilād ve mevāķi'iñ ismidir. (II/166. s.).

belāğ: (< Ar.) yetiştirme, eriştirme Ş yetiştirilen söz, şey: *ḥüsn-i belāğ, belāğ-ı serī*. (II/166. s.).

belāğat: (< Ar.) mefhūm-ı luğavīsine bakılırsa ma'nā-yı maṭlūbu teblīğden 'ibāretidir. Faķat ma'nā-yı ıştılāḥisi böyle degildir. *Belāğat*'iñ ma'nā-yı ıştılāḥisi iki şüretle ta'rīf olunur. 1. Kelāmıñ feşāḥatiyle berāber tekellūfden sālīm, taşannu'dan 'ārī, ta'ķidden berī, te'vīlden vāreste olarak muktezā-yı ḥāle muṭābık olmasıdır. 2. 'Mütekellimiñ kelām-i belīğ īrād

ètmek iktidārını, melekesini kesb eylemiş bulunmasıdır ki merâmı hüsni ifâde emrinde haṭâdan şakınmak ve belîğ bir sözü kelâm-ı ğayr-i belîğden fark ve temyîz etmek iktidārını câ'iz bulunmak' demektir: *ehl-i belâğat, erbâb-ı belâğat, nümüne-i belâğat, ders-i belâğat, belâğat-ı beyân*. Belâğat-perdâz = belîğ söz söylemeye muktedir olan. Belâğat-fürûş = muktedir olmadığı hâlde kendini belîğ göstermeye çalışan, belîglik taşlayan. Fenn-i belâğat = elfâz ve kelimâtın muḳtezâ-yı hâle muvâfık olarak terkîb ve te'lîfinden bahs eder. *Fî'l-haḳîka lisân-ı muẓırr üzere nâzil olan Qur'ân-ı Kerîm el-ye'vîm aḳvâm-ı necîbe-i 'Arabîyye elinde bir miḳyâs-ı belâğatdır ki bundan iktibâs olunan uşûl ve kavâ'idle mensûcât-ı fikriyyelerini ölçüp biçerek meṭbû'iyet ve 'adem-i meṭbû'iyetini fark ve temyîz edebilirler* (Mîzânü'l-belâğat); Gerçekden zînet-i ser-nâme-i belâğatınız olan na't-ı güzîn-i cenâb-ı risâlet-penâhîden soñra (Takrîz ≈ Ekrem); *Faẓl u belâğat ehline ümmîd-gâh idi* (Bâkî: Ms. I./2); *Ḳaṭre-i reşhasına ehl-i belâğat teşne* (Cevdet Paşa); *Bir 'andelîb-i gülşen-i ma'nâ ki hâmesi /*

Takṣîm eder şafir-i şarîr-i²⁸³⁴ belâğati ('Âkif Paşa: K. 4/40); *Eş'âr nuḳāve-i zebândır / Mî'yâr belâğat-ı lisândır* (Muḳaddime²⁸³⁵). (II/166. s.).

belâl: (< Ar.) şu gibi ıslatan, ıslatış, ıslaklık. Hemzeniñ kesri câ'izdir. (II/167. s.).

belâhat: (< Ar.) sâde-dillik, mülâhazasızlık, böñlük ki Türkçede 'kalın kafalılık' denilir. *Bedâyi-i 'âsârdan ṭabî'î bir şî're, sâde bir kelâma şarfında bu düşündürücülüğü "ta'ḳîd" ile tevcih etmek ne ğarîb bir eṣer-i ğabâvet ne ğalîz bir nişâne-i belâhatdır* (Pejmürde ≈ Ekrem). (II/167. s.).

belâyâ: (< Ar.) beliyye'niñ cem'i. İnsanı ıztırâba, ğuşşaya düşüren ḥâdişeler, ḥâller, kederler. (II/167. s.).

belbâl, belbâle: (< Ar.) vesvese, telâş, tâsa, kuruntu. *Belbâl-i bâl, belbâl-ı iḳbâl. Belbel, belbele* de bu ma'nâyı ifâde eder. Cem'i *belâbil'*dir. Beyn'el-'avâm zebân-zed olan "Belbel bakıyor." ta'bîri "Alık gibi bakıyor." maḳâmında kullanılıyor ise de ma'nâ-yı aşlîsi 'vesveseli, tâsalı, ıztırâblı bir şüretde bakıyor' demektir. (II/167. s.).

2834 Dîvânda: sarîri.

2835 Ziya Paşa ≈ Meşrût u Ahvâl-i Şâ'irî: 83.

belbele²⁸³⁶: (< Ar.) 'emzikli bardak' ma'nāsınadır. 'Periṣānī-i efkār ve endīşe' ma'nāsına da gelir. Fārisīde *bā-yı* maẓmūme ile ma'rūfdur. (II/167. s.).

belbūs: (< F.) yābānī şoğan, şarımsak. Türkçede 'dağ şoğanı, it keseri' dēnilir. Haşhāşın bir nev'ine de ıtlāk olunur. (II/167. s.).

beltem: (< Ar.) peltek adam. Bu iki lafz arasında bir muḳārenet görölüyor. 'Acabā peltek bu lafz-ı 'Arabīniñ muḥarrefi midir? (II/167. s.).

belḥam: (< F.) 'çiftçi ālātından şapan' dēmekdir. (II/167. s.).

beled: (< F.) 'kılavuz' ma'nāsınadır. Nā-beled = 'yolsuz' ma'nāsında kullanılır. *İn nā-beledān-ı kūy-ı dāneş / Porsend zi men nişān-ı ma'nī*²⁸³⁷ (Ḥakīm Şifāyī). (II/167. s.).

beled, belde: (< Ar.) şehir, memleket. Beledü'l-emīn, Beledü'l-ḥarām, Beledü'llāh = Mekke-i Mükerrreme. Şeyḥü'l-beled = memleketiñ zabt u rabtına me'mūr olan, koca başı, köy kahyāsı. Furḳān-ı Celīl'de mezkūr olan belde-i ṭayyibe = şehir-i İstanbul'dur dēnebilir. İş-bu ta'bīr Qur'ānī ebced ḥesābınca "857"

'adedine bāliḡ olur ki şehir-i şehir Koştanṭiniyye'niñ tārīḥ-i fethine müṣādefdir. *İstanbul beldesi Avrupa'niñ kenār-ı sāhilinde Asya'ya karşı kurulmuş bir mālike-i deryādır ki mānendi zīr-i eflākda mer'ī olmaz (Taşvīr-i Efkar ≈ Şināsī); Sāḥa-i nazīfesi ḡalīl-i ma'delet-i ḡall-ı İlāhī ile mānend-i beledü'l-emīn (Şefīḡ-nāme); Pā-yı miknet ü mümāṣātı uḡāl-ı muḥāfazat-ı 'ıyāl ve beled ile muḳayyed kılınmaḡla onlara ḡā'idīn, bunlara mücāhidīn nāmı konulmuş-idi (Şefīḡ-nāme). Cem'ī bilād, büldān'dır. Bilād-ı şarkıyye, bilād-ı Hind, bilād-ı Efrec, büldān-ı Sūdān. Bilādü'l-cerīd = maḡrib daḡlarının cenūbī etekleri, şahrā-yı kebīr. Bir beldede ḡicāb-ı zenān 'ayb olup yine / Bir şehirde bu ḡālet olur bā'is-i cemāl (Lā-edrī²⁸³⁸); Ekser-i sākinān-ı belde o gün / Kıra gitmiş meger çalışmak için (Dāstān-ı Zafer ≈ 'İşmet); Beldenīñ bi'l-'umūm sekkānı / Oldu ḡayrān 'adl-i 'Osmānī (ve-lehu). (II/167. s.).*

beledī: (< Ar.) 'şehirli, memleketli' dēmekdir. Bedevī muḡābili. Ş Türkçede bir nev' yerli ḡumāş, 'çit²⁸³⁹ bezi' de dērler. (II/168. s.).

2836 Devellioğlu: bülbüli.

2837 (F.) Bilim sokaḡında bir şey bilmeyen kişiler, benden mananın izini sorar.

2838 Ziya Paşa: TCB. 1/11.

2839 Devellioğlu: cilt.

belediyye: (< Ar.) 'bir şehriñ, bir memleketiñ leṭāfet ve 'umrānına, şeref ve sāmānına 'ā'id umūr ve ḥidmāt-ı muḥtelife ile mükellef bulunan idāre-i resmiyye' demektir. Dā'ire-i belediyye, belediyye müdürü = *dāi're-i belediyye müdürü taḳdīrindedir.* || *Belediyye niẓām-nāmesi, şehir-i İstanbul ile mülḥakātı on 'aded dā'ire-i belediyeye münkasımdır.* || *Hāl böyle iken bu kadar inşāātıñ hıçbiri-çün bir vakıtte ahālīniñ bir kırık akçe şarf ettiḡi yokdur. Kimini şirketler yapar*²⁸⁴⁰ (*İnşāāt-ı 'Umūmiyye Maḳālesi ≈ Kemāl*); *Vakıtle İstanbul'uñ ḥālī tezyīnāt-ı belediyeye müntehā-yı kemāl 'addolunurdu. Şimdi Paris'iñ, Londra'nıñ hayret-baḡş-ı idrāk olan kemālī medeniyyetiñ isti'dādına tesbitle nāḳış görülüyor* (*İnşāāt-ı 'Umūmiyye Maḳālesi ≈ Kemāl*). (II/168. s.).

belesān: (< Ar., < F.) Türkçede taḥrīf ile 'pelesenk' denilen ağaç. Lisānımızda buña 'balşame' de dērler. Bu ağacıñ yaprağını çizerler. Çizgili yerlerden seyelān eden mādde-i māi'ye 'duhnu'l-belesān' ve bu ağacıñ toḡumuna 'ḥabbū'l-

belesān' dērler. Türkçede 'pelesenk yaḡı' dēnir. Bu ağaç ḡāyetle sert ve mor renkli olup şanāyi'-i bedī'ada kullanılır. Buña 'belsem' de dērler. Belsemiyye = kınaçıḡeḡi faşīlesi. (II/168. s.).

belesk, belvāye: (< F.) 'kırlangıç' denilen kuş. 'Arabīde ḥuṭṭāf' dēnir. (II/169. s.).

bel': (< Ar.) yutmak, yutulmak: *bel'-i loḡma, loḡmanıñ bel'i.* (II/169. s.).

bel'am: (< Ar.) 'terbiyesiz açḡözlü, pisboḡaz, obur' demektir. § Bir 'ābid-i İsrā'ilīniñ ismidir. 'Bel'am bin Bā'ūrā' dērlerdi. Ḳavmi iḡfāl ederek Ḥazreti Mūsā 'aleyhi's-selām ḡaḡkında beddu'āya cesāret eylediginden lisānı şadrına sāḡıṭ olup kelb gibi leḡş ederek mürd oldu. *Bu ḡilālde münşid-i ḡalem-i dil-keş naḡam-ı beyt-i ḡaṣīde-i menḡabetin "yu'refu'l-mücrimūne bī-sīmāhum*²⁸⁴¹*" perdesinden terennüm ettiḡi ḡulf-i Bel'am bin Bā'ūrā ki herze-vekīl-i cumhūr bir melūm ve medḡūr idi* (*Şefīḡ-nāme*). (II/169. s.).

balḡam: (< Ar.) tarz-ı 'āmiyānede *bālḡam* telaffuzu muḡāverāta maḡşūşdur. Ahlāt-ı erba'a-ı bedenden birisidir. Ahlāt-ı erba'a

2840 Şahit olarak alıntı yapılmış cümlede "belediyye" kelimesi mevcut değildir.

2841 Rahman: 41. (Ar.) Suçlular yüzlerinden tanınırlar.

şafra, sevdā, dem, balğamdan 'ibāretidir. Balğamī = ziyāde balğamlı olan. Balğamü'l-mizāc = tabī'atı balğamī olan. Balğam bırakmak = bir işi ifsād, telvīs etmek. Balğamī taş = kaymak taşının kehrübāisi. (II/169. s.).

Belķis: (< İbr.) faşīhi bā'nın kesriyledir.

Bā-yı meksüreye de bakınız. 'Sebā' denilen mülküñ melike-i meşhūresidir. Enbiyā-yı Benī İsrā'il'den Hāzret-i Süleymān (ع ڤ²⁸⁴²) ile iş-bu hākime-i ma'rūfe arasında cereyān eden kışşa kütüb-i tevārīhde mufaşşalan meşūrdur. *Devlete Belķis-ı maķşūdu getir bir lahẓada / Kuvvat²⁸⁴³-i kudsiyye olsun āşikār-ı rüzgār* ('Ākif Paşa: K. 2/6). (II/169. s.).

belķā': (< Ar.) ebleķ'iñ mü'enneşi.

Alaca, alabacak at. (II/169. s.).

belķa': (< Ar.) hālī çöl, harāb ve boş yer. Me'nūs degildir. (II/169. s.).

belki: (< F.) *bel* māddeğine bakınız. *Bī-vücūdum kadar ben ki aransaķ ikimiz / Ben bulunmam bulunur belki müsemma-yı 'adem* ('Ākif Paşa: K. 5/45). (II/169. s.).

belel: (< Ar.) yaşlıķ, ıslak oluş § hastalıķdan şihhat bulma § fevz ü zafer § miñnet, ibtilā § mücādele, münāza'a, taħammül²⁸⁴⁴ gibi ma'nāyı ifāde eder. Türkçede yalnız birinci ma'nāda kullanılmışdır. *Velākin dāmen-i 'işmet tafşīli ālūde-i belel-i halel olmağla* (Şefīķ-nāme). (II/169. s.).

belmā, belme: (< F.) fā'idesiz, iri kaba şey. Kaba şakala 'belmā-riş, belme-riş' dērler. Bunlar aħmak maķāmında kullanılır. (II/170. s.).

belendīn: (< F.) kapı pervāzı, pencere çerçevesiniñ alt tahtası. 'Belend' de dērler. Kullanılmaz. (II/170. s.).

belensem: (< Ar.) kaķrān. Me'nūs olmayan elfāzdandır. (II/170. s.).

belvāz: (< F.) çıkıntı, duvārdan dışarı çıkan direk ucu. Me'nūs degildir. (II/170. s.).

belvāje: (< F.) 'şīşe' ma'nāsınadır. Nazımda *jā'nın rā'ya taħvīli cā'izdir*. (II/170. s.).

belūs: (< F.) hīle, hūd'a, yalan § hīle-kār, muğfel ve tevāzu' ma'nāsına da gelir. *Bā'nın zammıyla da telaffuz olunur*. (II/170. s.).

bellūt: (< Ar.) pelid ağacı, meşe palamudu. *Bellūtü'l-arz* = yer

2842 'Aleyhi's-selām.

2843 Kāmūsta: kuvve.

2844 kāmūsta kelime "cim" ile yazılmıştır.

palamudu. Şāh-ı bellūt = kestane.
(II/170. s.).

belül, bülül: (< Ar.) kurutulmak, huşuşıyla hastalıktan ifakat bulmak. *Kesb* ile kullanılmalıdır. (II/170. s.).

belvā: (< Ar.) *beliyye* gibi çile, miñnet, ıztırāb. Dār-ı belvā = dünyā, cihān. *Bilve* de bu ma'nāyadır. *Hakḳā ki ol yevm-i 'amīmetü'l-belvāda ki cā-yı selāmet-i maḥall-i ta'accüb, da'vā-yı diyānet maḥz-ı ta'aşub, belki esbāb-ı tağaşşub olup (Şefīḳ-nāme); Yā Rabb bu ne ibtilā ne belvā / İnsānda bu 'aciz ile bu da'vā (Ziyā²⁸⁴⁵: 20). (II/170. s.).*

belā: (< Ar.) 'evet' ma'nāsına olup 'Arabīde tarz-ı nefyde olan istifhāma cevāben kullanılır. *Hengāme-i hilḳat-i ervāḥ diye ta'rīf edilen "Elestü bi-rabbiküm" su'al-i İlāhīsine -ki me'al-i şerīfi "Rabb'iniz degil miyim?" demekdir- "ḳālū-belā" ya'nī "Evet!" dediler. Elest lafz-ı şerīfi gibi bu cilde-i ezeliyyeyi imā maḳşadıyla nādiren kullanılır. Hōş bir zamānda vèrdi emānāt-ı 'aşḳı yār / 'Uşşāḳıñ āh evvel dem-i ḳālū-belāsıdır (Memdūḥ Fā'ik). (II/170. s.).*

belī: (< F.) evet. 'Arabīden me'hūzdur. Vaktiyle Türkçede isti'māl

olunurdu. El-yevm mehcūr hükmündedir. *Ol şehirde kīmyā olurmuş / Yolda belī çok belā olurmuş (Şeyḫ Gālib²⁸⁴⁶: 1245). (II/170. s.).*

beliyyāt: (< Ar.) 'ṭab'-ı beşerī muḫtarib eden ḥālet, ḥādise' ma'nāsına olan *beliyye*'niñ cem'i. *Muḫteżā-yı ḥamiyyet-i merdānıñ bu mudur ki teḳāzā-yı muz'icāt beliyyāt birle fecve-i ḥimāyetiñize ilticā etmekle bir nefis-i müsterih olanlar (Şefīḳ-nāme); Faḳat bu ārzū-yı beliyyātımı taḳlīlden ziyāde şıfat-ı insāniyyete nā-muvāfiḳ olan ḥiddet ve tehevviürümü izāle maḳşadına mebnī idi (Me Prisons'un Tercemesi ≈ Ekrem). (II/170. s.).*

belyādī: (< F.) 'naḳışsız, sāde şevb, libās' demekdir. (II/171. s.).

belīd: (< F.) ız'ānsız, aḥmak, sersem. *Güftār-ı mu'allakı lebīdiñ / Maḳbülüdür a'ḳal ü belīdiñ (Lā). (II/171. s.).*

belīg: (< Ar.) belāḡatla muttaşif, belāḡatli olan. İfāde-i merāmda māhir veyāḥūd sözü yolunda ve mü'eşşir bulunan adam § Belāḡatli kelām, eser: şā'ir-i belīg, ḥatīb-i belīg, sa'y-ı belīg, edibe-i belīge, nazm-ı belīg, ḥuṭbe-i belīge, neşīde-i belīge. Belīgāne = belāḡatle muttaşif olan adama

yaşıyacak şüretde. Te'sîr-i belîğ = hüsni-i te'sîr, şiddet-i te'sîr. Diğer bir tevcih ile o nev defter-i elhân-ı belîğâneye hased değil gıbta olunmalıdır (*Takrîzât* ≈ Ekrem); *Talibâ sa'y-ı belîğ et kūy-ı yâre varıgör / Cânı cânâna vèrip terk eyle yoğı varı gör* (Sultân Selîm-i Şânî); *Gahî muhaqqar-ı cühelâ şâ'ir-i belîğ*²⁸⁴⁷ / *Gahî müsaḥḥar-ı ḥumekâ fâzıl-ı edib* (Lâ²⁸⁴⁸); *Yâdigâr olmaḡ üzre devrâne / Anı vaşf eylemiş belîğâne* (*Dâstân-ı Zafer* ≈ 'İşmet); *Fahriyyeleri belîğdir pek / Zâten güzeli ne ḥâcet ögmek* (Mukaddime²⁸⁴⁹). (II/171. s.).

belîl: (< Ar.) yağmurlu serin rûzgâr Ş ıslanmış şey. Me'nûs degildir. (II/171. s.).

beliyye: (< Ar.) ṭab'-ı insânî muṣṭarib ve nâ-ḥôş eden zahmet, hâlet, ḥâdiṣe, şey: *Êtmiş kimisi râḥatın iḡbâl içün fedâ / Olmuş kimi beliyye-i idbâre mübtelâ* (Lâ²⁸⁵⁰). (II/171. s.).

bemm: (< Ar.) zîr gibi 'tel' ma'nâsınadır. Kânûn, ṭanbûr gibi çalgılara taḡılan kalın tel; sâz kırıṣı. Fâriside bâm dèrler ve böyle taḡfifen daḡî isti'mâl ederler.

Fâriside 'bir kimseniñ başına yâḡûd şarığına el ile vurmaḡ' ma'nâsını da ifâde eder. Lisânımızda *bâm teli* ma'rûfdur. Nazımda taḡfîf ile *bem* kullanılır. "*Sermâye-i sa'âdet rû-yı tûrâ ne-dîden*" terânesin *kânûn-ı gerniş ve teslîmde dem-sâz-ı zîr ü bem-i sâz-ı tehânî kıldılar* (Şefîk-nâme); *Hâfız olur leb-beste dem ḥâmem edince zîr ü bem* (Nef'î: K. 15/35); *Evc-i eflâkı tutar zemzeme-i vecd-i mülk / Bezm-i vaşfında ne dem ḥâmem ederse bem ü zîr* (Üsküdarî Hakkî: K. 5/50). (II/171. s.).

ben: (< F.) ḡarman, ekin Ş baḡ ma'nâsınadır. Ben-vân = tarla, ekin bekçisi. Ş 'Çitlenbik' dènilen meyve. Kullanılmaz. (II/172. s.).

bennâ: (< Ar.) 'yapı yapan, mi'mâr, kalfa, dülger' demekdir. *Öyle bîmâr-ı ḡamım şaḡn-ı fenâda gūyâ / Yapdı enḡâz-ı elemnden benî bennâ-yı 'adem* ('Âkif Paşa: K. 5/40); *Hâne-i ṭab'-ı ḡarâbî gibidir yaptıḡı beyt / Yıkdı nazmı temelinden nice bennâ-yı suḡan* (Vehbî: K. 51/39). (II/172. s.).

benâbe: (< F.) 'def'a, nevbet' ma'nâsınadır. Nazımda *ḡarâbe*'ye terdîf edilebilir. (II/172. s.).

benât: (< Ar.) *bint*'iñ cem'i. 'Kızlar' demekdir. Benât-ı Ḥavvâ = nisvân

2847 Eserde: şâ'ir belîğ.

2848 Ziya Paşa: TCB. 1/6.

2849 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rûm: 44.

2850 Ziya Paşa: TCB. 1/10.

taķımı, kadınlar. Benātü'd-dehr = vakāyi', meşā'ib, devāhī. Benātü'l-fikr, benāt-ı fikir = sāniḥāt-ı şā'irāne. Benātü'l-laḥm = 'gövdesi etli, semiz kıza' dēnir. Benātü'ş-şādr, benāt-i şadr = ḥissiyāt-ı şā'irāne. Benāt-ı na'ş = ıstīlāḥāt-ı nücūmiyyedendir. İki şüret-i felekiyyeden 'ibāret olup birine *benāt-i na'şü'l-kibrī* ıtlāk olunur ki kuṭb-i şimālī cihetinde yedi kevkebdēn mürekkeb bulunan bu şüretiñ nām-ı dīgeri *Dübb-i Ekber*'dir. Bunuñ dördüne 'na'ş', üçüne de 'benāt' dēnir. İkinci şüret daḥī benāt-ı na'ş-i'ş-şuḡrā'dır ki kezālik yedi kevkebdēn mürekkeb bulunan bunuñ ism-i dīgeri *Dübb-i Aşḡar*'dir. Perīşānlıkla ḍarb-ı meşel ḥükmünde bulunan iş-bu ecrām-ı felekiyyeniñ ismi edebiyāt-ı 'Osmāniyyede mezkūrdur. 'Arabīde 'şibyāniñ oynadıkları kuḡlaya, bebege' de 'benāt' dērler. *Benāt-ı kirām-ı 'Arabdan "Fāṭıma-ı Ḥaş'imiyye"* ki ḥaseb-i zāhir ve neseb-i ṭāhir ile cemīle-i şehir ve ifrāt-ı ḥüsn-i 'ālem-süz ile 'aḡile-i dehr olup (Şaḥīfe 15, *Siyer-i Veysi*); *Beşrīne benāt-ı na'ş bende / Pervīne ederdi nazmı ḡande* (Nābī); *Nevbet du'āya geldi ki şāyeste ba'de-zīn / Rū-yı benāt-ı fikre tutarsa*

niḡāb dil ('Ākif Paşa: K. 3/42); *Gelmesin ikisi bir yere benātü'n-na'şıñ / Belki cem'ıyyet-i pervīni perīşān olsun* (Nef'ī²⁸⁵¹: Ms. 5/1); *Durmuş iki yanına kaṭārıñ / Nev-reste benātı nev-bahārıñ* (Mu'allim Nācī²⁸⁵²: 3); *Şīr-i 'araḡ-ı benāt-ı mülü ede feyz-yāb / Bir bahır içinde berḡ ura ḡurşīd ü māh-tāb* (Ġālib Dedē: Mūs. 8/1). (II/172. s.).

benādir: (< Ar.) *bender*'iñ cem'i. Fārisiden ta'rīb olunmuşdur. 'Ticāret-gāhlar, ticāret iskeleleri' dēmekdir. *Hindistān'ıñ benādir-i cesīmesinden eñ ma'rūfu Ḳalkūta*²⁸⁵³ *ile Bombay*²⁸⁵⁴ *şehirleridir.* (II/173. s.).

benādık: (< Ar.) 'yuvarlak ḡurşun' dēmek olan *bunduk*'uñ cem'i. 'Arabīde *bunduk* 'fındık' dēmekdir. Ḳurşun fındık şeklinde olduğundan böyle tesmiye edilmişdir. 'Acabā Türkçeniñ *fındık*'ı 'Arabcanıñ *bunduk*'ından muḡarref midir?. (II/173. s.).

be-nām: (< F.) 'nāmlı, nām ḡazanmış, ma'rūf, meşhūr' dēmekdir: *nāzım-ı be-nām, kātib-i be-nām, fāzıl-ı be-nām, ṭabīb-i be-nām.* Benām-ı īrād = Fāriside besmele-i şerīfe ḥükmünde

2851 Sihām-ı Kazā.

2852 Āteş-pāre, Şimendifer Seyahati.

2853 Batı Bengal eyaletinin başkentidir.

2854 Mumbai: Maharaştra eyaletinin başkentidir.

kullanılır. *Sübḥāna'llāh* maḳāmında daḥī isti'māli şāyi'dir. *Nef'ī-i tīğ-zebānım ki zamānımda benim / Şaf-şikāf-ı şu'arā-yı suḥan-ārā-yı be-nām* (Nef'ī: K. 50/52); *Şadr-ı Pervīn 'ālem-i²⁸⁵⁵ şaf-der-i seyyāre²⁸⁵⁶ ḥaşem / Dāver-i 'ālem Aristo-yı be-nām-ı devlet* (Münīf: K. 5/2); *Bevvāl-i çeh-i Zemzem'i la'netle añar ḥalḳ / Sen Ka'be gibi kendiñi ḥürmetle be-nām èt* (Lā-edrī²⁸⁵⁷); *İttifākı meger ol şeyḥ-i be-nām / Bir degirmen yanını ètdi maḳām* (Taşlıcalı Yahyā); *Yādigārım ola erbāb-ı kemāle bu eşer / İ'tibār ètse sezādır suḥan-ārā-yı be-nām* (Maḥmūd). (II/173. s.).

benām: (< Ar.) parmağın ucu. Türkçede bālādaki lafz ile ma'nāca iltibās vuḳū'u ṭabī'ī bulunduğundan bu lafz-ı 'Arabīniñ isti'māli şāyi' olmamıştır. (II/173. s.).

benān: (< Ar.) parmaklar, parmak uçları. Kināyeten ve nādiren 'el' ma'nāsına da kullanılır. Müşārün-bi'l-benān = parmakla gösterilen meşhūr ve müteḥayyiz olan. *Ḥūn-āb-ı zaḥm-ı sīneyi çeşm-i revān èdip / Eyler anı benān-ı nigāha ḥizāb dil* ('Ākif Paşa: K. 3/5); *Ḥal eyleyen*

elbette benān-ı ḳalemiñdir / Olsa ne ḳadar 'uḳde-i müşkil-ter-i 'ālem (Neşāṭi: K. 20/29); *Dest-gāh-ı²⁸⁵⁸ ḳalemim²⁸⁵⁹ reşk-i benān-ı Nāḥid / Perniyān-ı suḥanım²⁸⁶⁰ lāyık tamgā-yı Peren* ('İzzet Mollā: K. 29/6). (II/173. s.).

benāver: (< F.) iri çıban, ḳan çıbanı. Me'nūs degildir. (II/173. s.).

benbel: (< F.) 'umūmen 'ekşi nesne', ḥuşuşen 'ekşi elma' demektir. (II/173. s.).

benc: (< Ar.) beng'in mu'arrebī. İştılāḥāt-ı tıbbiyyedendir. 'Bañ otu' denilen nebātdır. Bunuñ toḥumuna 'bezrū'l-benc' dērler. Ş Fāriside bir nikāḥ altında bulunan ezvāc-ı müte'addiden her bir ḳadına 'benc' dērler ki Türkçede ism-i ma'rūfu *ortak*'dır. (II/173. s.).

bend: (< F.) bağ, ḳuşak: *Bend-i miyān-ı dil-ber bir altın kemer idi*. Heft-bend = yedi ḳat gök, semā. Ş Buḳağı, kelepçe: *bend-i āhenīn*. Ş 'Rabṭ èdici, bağlayıcı' ma'nāsına vaşf-ı terkībī olarak isti'māl olunur: *rişte-bend, naḳş-bend, na'l-bend, ḳahramān-ı dīv-bend*. Ş Mafşal, boğmak, boğum: *bend-i engüşt, bend-i nāy, bend-i ney*. Ş

2855 Kāmūsta: 'ālem ü.

2856 Kāmūsta: seyyār.

2857 Ziya Paşa: TB. 1/12.

2858 Kāmūsta bu kısım siliktir.

2859 Kāmūsta siliktir.

2860 Hata-savab cetvelinde: suḥanım.

Fıkra, makāle, mādde, mebhās: *bend-i maḥşūş, bend-i edebî* || Taşvîr-i Efkâr gazetesinde münderic “İnfāk-ı Muhtācîn” bendi || maṭbū‘āt nîzām-nāmesiniñ sekizinci bendi, belediyye nîzām-nāmesiniñ elli ikinci bendi. Ş İsim ve maḥall ta’yîniyle maḥşūşan yapıdırılmış olan şu mecrālarına, şu biriken yerlere de *bend* ıtlāk olunur: *Bāğçeköy Bendi, Belgrad Bendi, Sulṭān Maḥmūd Bendi, Vālide Bendi*. Ş Kāfiyeleri muhtelif ve birkaç kısımdan mürekkeb bir neşideniñ her kısmı nihāyetinde tekrār veyāḥūd ayrıca ĩrād ēdilen beyte 'bend' dēnilir. Bu mişillū manzūmelerde bend tekrār ēdilirse oña *tercī‘ibend* ve başka bend ĩrād olunursa oña *terkībibend* ıtlāk olunur. Ş *Bend* ētmek māddesiyle 'rabṭ, celb, bağlamak' ma’nalarını ifāde ēder. *Demiriñ ucunu ağaca bend ētmek lāzım geliyor*. Fārisīde başka ma’nalarda daḥī kullanılır ise de lisānımızda onların cümlesi makbūl ve müsta’mel degildir. Eşl-bend = ılğın zamğı. Bāzū-bend = bāzvant, kola takılan nüşha. Pranga-bend = bağlı, taht-ı tevķīfde olan. Kal’a-bend = maḥkūm, maḥbūs. *Ruḥsārî üzre zūlfüñ ēdip deste deste bend / Her*

tārın ētdi cān u dile ḥalka-i kemend (Naẓīm); *Ḥam-ı ebrūlarıña ğurre-i ğarrā ṭālib / Bend-i ğīsūlarıña ‘ıkd-ı Süreyyā ṭālib* (Ḥākānī: G. 18/1); *Bir muğ-beçeniñ ‘aşķına düşdüim nā-gāh / Zünnār-ı ser-i zūlfüne bend oldum āh* (Zamīrī); *Āheng-i āh u nāleleri ēdelim bülend / Eşḥāb-ı derdi cūşa getirsin bu heft-bend* (Bāķī: Ms. I./4); *Bendden bende intikāl neden / Bārī bir zülfe bağlanıp kalsañ* (Mu’allim Nācī²⁸⁶¹: 4); *Ey pāy-bend-i dām-geh-i kayd-ı nām u neng / Tā key hevā-yı meşğale-i dehr-i bī-direng* (Bāķī: Ms. I/1); *Nîzām-bend-i şühūd olalı bu bezm-i cihān / Ne rindler ne kadeḥ-keşler ētdiler güzerān* (Lā²⁸⁶²); *Bend ētdi dest ü pāyime ğīsusu bāğını / Baķdım yüziüne kırmızı gördüm yanağını* (Fuẓūlī²⁸⁶³); *Zanbağıñ ğoncesidir bāğa gümüş bāzū-bend* (Bāķī: K. 17/20); *Bir kapıyı bend ēderse biñ kapı eyler küşād / Ḥazret-i Allāh! Efendi fātiḥü’l-ebvābdır* (Lā); *Bağlandı dil görüp ne resendir dēdim dēdi / Zincīr-bend-i şīr-i jiyānın-durur seniñ* (Naẓīm); *Dağılsın ‘āleme terkībibend-i ḥikmet-āmīzi / Bu ruhlet-*

2861 Ateş-pāre, Serzeniş.

2862 Ziya Paşa ≈ Tesdīs-i Matla’-ı Maḥmūd Bey Müsteşār-ı Hāriciyye: 6.

2863 Ziya Paşa: TB. 2/3.

gehde Nācī'niñ de qalsın nām-ı nā-çārı
(Mu'allim Nācī²⁸⁶⁴). (II/174. s.).

bender: (< Ar., < F.) ticāret-gāh olan iskele, limān, belde. *Bender-gāh, bender-geh* dahī bunuñ maqāmında kullanılır. Şeh-bender = ticāret re'isi, ecnebī memleketinde bulunan me'mūr-ı mansūb, konsolos. *Geçmez bu bender²⁸⁶⁵ içre metā'-ı hüner-verī / Lāyık budur ki beste tura bārımız bizim* (Hāletī: G. 511/4); *Her metā'ın bir revācı var bu bender-gāhda / Geh tehammül geh niyāz u gāh istiğnā yürür* (Rāgıp Paşa: G. 46/6); *Bu bender-gehde herkes dirhem ü dīnāra tābi'dir* (Lā²⁸⁶⁶). (II/175. s.).

benderz: (< F.) keçe, çüvāl, gırār maqūlesi şeyleriñ dikilmesine maḥşuş 'çüvāldız' denilen ālet. Fārisīde 'benderüz, benüz' de dērler. Kullanılmaz. (II/175. s.).

bendrüg²⁸⁶⁷: (< F.) cedvel, kanal, şu bendi; bağcılarla ekincileriñ tarla ve bōstān kenārlarına şuyuñ akıntısını kesdirip havuz gibi birikmesi için yaptıkları sedli çukur²⁸⁶⁸. Me'nūs degildir. (II/175. s.).

bendeş, bende: (< F.) atılmış pamuk yumağı, egirilmek için hāzır olan²⁸⁶⁹⁻²⁸⁷⁰ pamuk pārcası. Bendiş = 'altın ve gümüş üzerine işlenilen nakış' demektir. (II/175. s.).

benderek: (< F.) lisānımızda taḥrīf ile 'mendirek' denilen şınā'ī küçük limanlarda ve bu mişillü limanlarla boğaz kenārlarında bulunan ufağ kal'alere ıtlāk olunur. (II/175. s.).

bendaqa: (< Ar.) gāzabla bakış, ḥiddetle bakmak Ş bir şey'i fındık gibi ufaqlamak. Me'nūs degildir. Benduqī = eñ iyi keten bezi. (II/175. s.).

bendegān: (< F.) *bende*'niñ cem'i. Bir adamıñ kulları, köleleri, ḥidmet-kārları Ş dā'iresine müntesib olan luṭf-dīdeleri, adamları demektir. *Cāhil meşğül-i melāhī olur. Bendegān-ı Hudā uykusuz qalır* (Mecālis-i Rufā'ī ≈ Qadrī); *Doğduğı şeb şenlik eyler bendegān* (Lā); *Bi'z-zāt terbiyetle yetiştirdi bendegān / Maṭlūbu üzre eyledi teşkīl hey'eti* (Lā²⁸⁷¹); *Dergeh-i Hāḳḳ'dan budur ancağ niyāz-ı bendegān / Var ise qahr olsun a'dā-yı li'am-ı saltanat* (II/175. s.).

2864 Bulunamadı.

2865 Divanda: kişver.

2866 Ziya Paşa: G. 16/1.

2867 Devellioğlu: bend-ruğ.

2868 Kāmūsta: çokdur.

2869 Kāmūsta: Olal.

2870 Burhan-ı Katı: ola.

2871 Ziya Paşa: K. 4/14.

Bende-gī: (< F.) bendelik, ubūdiyyet.

Ꞑulluk, kölelik ꞑ bendeye mensüb, köleye 'ā'id. *Şi'ār-ı bende-gīye sezā olan hareket böyledir.* (II/176. s.).

bendene, bendīne: (< F.) eşvābīñ ba'zı mahallerine dikilen düğme, ꞑopça. İkincisi nādiren ꞑullanılmışdır. (II/176. s.).

bende: (< F.) 'bağlanmış' ma'nāsınadır. Ma'ānī-i ātiyede ꞑullanılır. Esīr, 'abd, ꞑul, köle ꞑ taraf-dār, müntesib, muḥalliꞑ. Bende-perver = 'ꞑul, köle, adam besleyici; kendi adamlarına ḥüsn-i mu'āmele edip ihtiyāclarını tesviye ve ḥāllerini terfīh eden' demektir. Bende-perverī = bende besleyicilik, ḥüsn-i mu'āmelede bulunuculuk, bende-pervere mensüb. Bende-perverāne = o meşreb-i 'ālī-cenābānede bulunan adama yakışacak şüretde, *bende-pervercesine*. Bende-nuvāz = kölesini, ꞑulunu, adamını talṭif eden. Bende-nuvāzāne = bende-nuvāzcasına, öyle mu'āmelede bulunan efendiye lāyık tarzda. Bende-nuvāzī = bende-nuvāzlık, bende-nuvāz olana mensüb, müte'allık. Bende-zāde = köle çocuğı. 'Bir kimseye ta'zīm kendi çocuğunu onun kölesiniñ çocuğı ḥükmünde tutup mu'āmele-

i mütevāzī'ānede bulunmak' demektir. Bende-ḥāne = muḥātabı tevḳir ve ta'zīm için ꞑullanılan ta'bīrāt-ı maḥşūşadandır ki 'köle evi' demektir. Mütekellimiñ nefsinin muḥātabıñ kölesi farz ederek taṡḡir ve onu kendiniñ efendisi ḥükmünde tutup ta'zīm eylemek ve bu şüretle eşer-i tevāzu' göstermek isteyişidir ki bu mişillü ta'bīrāt-ı nāzikāneyi nā-becā olarak isti'māl edip de tevāzu'-ı zımnīyi meskenet, mezellet derekesine indirmemeye diḳkat etmelidir. Nezāket, terbiye ḥükmünde tutulan bu mişillü mu'āmelātuñ ifrāṭı "aciz ü tezellül" demektir ki insān bir kere dereke-i²⁸⁷² pestīye düşdü mü, ta'bīr-i dīğerle o tezellül ve tabaṡbuṡa alışdı mı artık 'izzet-i nefis (amour-propre) denilen cevher-i girān-bahā-yı vicdānı²⁸⁷³ büsbütün ḡā'ib eder. Bu da aḥlāksızlıḡıñ burhān-ı bāhiri demektir. Bende-i ḥalka-be-guş = ꞑulağı halkalı köle, esīr, āzād ꞑabül etmez ꞑul, köle maḳāmında ꞑullanılır. El-yevm ba'zı Bektāṡī babalarıyla dervīşleriniñ ꞑulaḳlarında görüldüğü vech ile vaktiyle esīrānıñ ꞑulaḳlarına birer

2872 Kāmūsta bu kısım siliktir.

2873 Kāmūsta bu kelime siliktir.

halka taşmak 'âdet hükmünde idi. *Nâṭıka-i ilhāmıñ takrîri güzel idi, taḥrîri fenâ oldu ise kabâḥat bendeñize 'â'ididir. Bâkî ihlâş efendim (Pejmürde ≈ Ekrem); Cismi şihḥatde derûnî ḥaste / Dāyine bende-i gerden-beste (Nābî²⁸⁷⁴: 721); 'Ārifîñ göñlün Ḥudā ḡam-gîñ eder şād eylemez / Bende-i maḡbûlünü Mevlâ'sı âzād eylemez (Nev'î: G. 171/1); Dêrseñ ki bugün eylemeyen yarın eder zevk / Çok mu iki gün bendeleriñ eylese 'işret (Rûḥî: TB. 1/6); Zâtîñ gibi bir pâdişeh-i ârif ü kâmil / Bendeñ gibi bir rind-i şenâ-güster-i 'âlem (Nef'î: K. 24/28); Görünce şimdi böyle iltifâtîñ / Ki kıldı bendeñi maḡsûd-ı 'âlem (Nef'î: K. 48/38); Yaradıp Ḥaḡ baña bir rāh-ber-i²⁸⁷⁵ āḡāhı / Bende-i halka-be-güş etti dil-i güm-rāhı (Vâşîf: Ms. 188/1). (II/176. s.).*

bendime, bendîme: (< F.) düğme, ilik. 'Eşvâb yakasına ve kollarına açılan ufak delik' demektir. *Bendîne* de lûgatdır. Me'nûs degildir. (II/177. s.).

bendîde: (< F.) bağlı, bağlanmış ş esîr, köle olan. Bu kullanılmaz. *Bende* ziyâde isti'mâl olunur. (II/177. s.).

benes: (< Ar.) 'kerîḥa ve şerden kaçmak, fenâlıktan çekinmek' ma'nâsınadır. *İbnâs* daḡı bu ma'nâyadır. Bens = 'te'ḡîr, şoñraya bırakmak' ma'nâsına olup tebnîs = 'geriletmek' demektir. me'nûs degildir. (II/177. s.).

benş: (< Ar.) 'teseyyüb, tenbellik; kayıdsız davranmak, ihmâl etmek' ma'nâsınadır. *Tebnîş* daḡı 'tenbellik etmek, gevşek davranmak' ma'nâsınadır. *Elfâz-ı* ma'rûfeden degildir. (II/177. s.).

benefsec: (< Ar.), **benefşe:** (< F.) lisânımızda taḥrîf ile 'menekşe' denilen ma'rûf ve güzel koku, mor renkli laṭîf çiçektir. *Benefsec* mu'arrebdir. Benefşe-gün = âsmân, gök. Benefşe-gün mehd = zemîn ve âsmân, yer ve gök. *Şemse-i tâc-ı eyvânı ḡurşîd-i şabâḥat bināḡüş-ı meh-rüyân-şîfat pür-leme'ân ve kumme-i siyâc-ı cüdrânı sünbül deste-i ḡaṭṭ-ı benefşe-müyyân gibi fûrûḡ ve reyḡhân (Şefîḡ-nâme); Sünbüle benefşeyi görür dūn / Ol kâkülü eyleyen temâşâ (Mu'allim Nâcî²⁸⁷⁶: 10). (II/177. s.).*

benefşe, benefşî: (< F.) 'mor renk' ma'nâsınadır. 'Benefşe denilen çiçek renginde' demektir. Eşvâb ve

2874 Hayriyye.

2875 Dîvânda: rehberi-i.

2876 Âteş-pâre, Feryâd.

aķmeşe ve eşyā-yı sâ'irede isti'māl olunur. *Ref'a-i şubha ve sivāk ve rîş-i feş ve hamele-i hırķa-ı peşmîn ve serāvîl-i benefş* (Şefîķ-nāme). Feş 'içi boş tulum' ve 'aķmak' ma'nāsına olduğu gibi *serāvîl* daķî 'şalvār' demekdir. Burada 'mor renkli şalvār' ma'nāsınadır. (II/177. s.).

benķa: (< F.) burķaķ nev'inden bir ğalledir ki şekil ve kuvvetde mercimege beñzer. Türkçede aşıl ismi *hörele*'dir. Me'nūs degildir. (II/178. s.).

beng: (< F.) mu'arrebî *benc*'dir. Buña 'ğabîrâ' da dênilir. Türkçede 'ban otu' dêrler. Bunuñ dânesine Türkçede 'ban' tohumu, 'Arabîde 'habbe'l-bân' dênir. Kurutulmuş haşîş de ıtlâķ olunur. Bunuñ yaprak ve dânesinden yapılan ma'cûna 'bengîlik' dênilir ki muħaddir ve müsekkerdir. Ekl êdenleri sarhōş êder. Ş 'Meneviş' ve 'çitlenbik' dênilen yemişiñ hurdelerine ıtlâķ olunur. Ş Atlas üzerine zer-beft çiçekli bir nev' kumâş ismi. *Saña hâşâ beñzedem afyōn u bengiñ neş'esin*²⁸⁷⁷ / *Anlarıñ dāķî huşûşen*²⁸⁷⁸ *keyfini kem bulmadım* (Nef'î: Sk. 4);

Mey eydür ben nebîre-i tâkiim / Beng eydür sen pelîd ben pâkiim / Mey eydür ben çirāğ-ı encümenem / Beng eydür reşķ-i sebze-i çemenem (Fuzûlî). (II/178. s.).

bengāh: (< F.) keçeden yapma Türkmen evi. Mu'aħħaran ümerâ ve ekâbir çadırlarına 'alem olmuşdur. 'Oşmānlı târîhlerinde bu lafza çok teşādüf olunur. *Bār u bengāh ve hayme vü hargāh* ta'bîri ma'rûfdur. (II/178. s.).

bengere: (< F.) kadınlarıñ çocuklarını uyutmak için söyledikleri ninni, maķām ile söylenilen ya'nî Türkçesi ezgili kadın şavtı. *Ninni*'niñ aşlı *nanu*'dur. (II/178. s.).

bengî: (< F.) beng ma'cûnu isti'mâline alışķın olan, beng tiryākîsi. *Yeter olduķ ğubār-ı ğamla bengî / Getir sākî şarāb-ı lâle-rengi* (Ĥayālî: G. 629/1); *Bengî ketm eyleyemez esrārın / Şîre-keş tatlı şanır ğüftārın* (Vehbî²⁸⁷⁹: 1109). (II/178. s.).

benken: (< F.) çiftçileriñ, ekincileriñ *çapa* dèdikleri âlet. Aĝaç şaplı yaşşı bir demirdir. İki başına ip bağlayıp iki adam karşılıķlı çekerek tarlayı düzeltirler. 'Arabîde iş-bu âlete 'misvât, minsefe' dêrler. (II/178. s.).

2877 Dîvānda: neşve

2878 Dîvānda: hususa

2879 Lutfiyye.

bengü: (< F.) 'Arabîde 'beẓr-i ẓutūnā' denilen ve Türkçede 'karnıyarık' ta'bîr olunan tohumdur. Me'nūs degildir. (II/178. s.).

benūn: (< Ar.) oğullar. 'Oğul' demek olan *ibn*'iñ cem'-i şaḥīḥidir. Cem'-i tekşiri *ebnā*'dır. Âhîrindeki *nūn*'uñ ıskāṭıyla ve *benū* sûretiyle de isti'māl olunur. *Benū'l-'abbās, māl u benūn*. Benū'l-'ayān = ata ve ana bir kardeşler. Benū'd-dünyā = nev'-i beşer. Benū's-sebīl = misāfirīn. *Tā'ife-i A'rābdan benū Ḥanīfe ve benū Şeybān ve benū Ḥiṣ'am erūme-i kerīmi'l-aşl Rebī'a İbn Nizār'dan münşā'ib olmuştur (Siyer-i Veysi, şaḥīfe 5).* (II/179. s.).

benū, benūh, benve: (< F.) muṭlaḳā 'harman, küme, yığın' demektir. Yalnız buğday yığını anlaşılmalıdır. Her ne şey olursa olsun 'küme, yığın' ma'nāsında kullanılır. (II/179. s.).

ben-vān: (< F.) *ben* 'harman, ekin' demek olup *vān* 'ḥāfız' ve 'şāḥib' ma'nāsını ifāde ettiğinden bu lafz-ı mürekkeb 'ekin şāḥibi, harman bekçisi' demek olur. (II/179. s.).

benūd²⁸⁸⁰: [Mu'arreb] 'büyük 'alem, sancak' ma'nāsına Fārisīden ta'rīb edilmiş olan *bend*'iñ cem'i. Me'nūs degildir. (II/179. s.).

benevre: (< F.) 'esās, bünyād, temel' demektir. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (II/179. s.).

benne: (< Ar.) rāyiḥa, koku. Cem'i *binān*'dır. Ş İsm-i ḥāş. Bennetū'l-cehne = şehābadandır. Elfāz-ı müsta'melden degildir. (II/179. s.).

bene: (< F.) urḡan, palamar, ip. Me'nūs degildir. (II/179. s.).

benī: (< Ar.) 'oğullar' demek olan *benīn* lafzının kâ'ide-i 'Arabîyyeye tevfiḳan izāfetle *nūn*'u ıskāṭ edilip *benī* olmuştur. Bu muṭlaḳā izāfetle isti'māl olunur. Benī Ādem = Ādem oğulları. Benī-beşer, benī-nev' = insānlar. Benī İsrā'īl = Yahudiler. Benī Ümeyye = Ümeyyeoğulları, Emevîler. Bunuñ maḳāmında *benū* kullanılamaz. *Mevcūdāt-ı zemīni ekşer ḥavāşıyla berāber benī-nev'imize ḥidmet-kār eden ma'ārif degil midir (Ma'ārif Maḳālesi ≈ Kemāl); Cenāb-ı Vehhāb-ı Kerīm'iñ nev'-i Benī Ādem'e 'atāyā-yı māddiyye ve ma'nevîyyesi lā-taḥşādır (Pejmurde ≈ Ekrem); Behīmiyyet çerā-gāh-ı şafādır / Ġām-ı*

'ālem Benī Ādem içündür (Müftü ≈ 'Ārif Hikmet); Īnsān aña dërler ki êde kalb-i rakîki / Ālām-ı benī-nev'i ile kesb-i melâlet (Ziyâ: TB. 1/6). (II/179. s.).

benîka: (< Ar.) *benîka* gibi 'atın gögsünden yukarı boğazı üzerinde vâki' tüyden iki dâ'ireniñ biri'ne dënir ki onlara Türkçede 'çifte' ta'bîr ederler. Ş Eşvâbîñ koltuk altındaki pârçası. Elfâz-ı ma'rûfeden degildir. Cem'i *benâyık*'dır. (II/179. s.).

benîk: (< F.) ipegiñ 'ādî nev'i. İpek döküntüsü ki ekşeriyâ bunuñla çorap yaparlar. Kullanılmaz. (II/180. s.).

benîn: (< Ar.) 'oğul' ma'nāsına *ibn*'iñ cem'-i dîgeridir. Faķaķ bālāda 'arz êdildiği vech ile bunuñ muħaffefi olan *benî* çok kullanılır. Bu o kadar zebān-zed degildir. Nādiren *benînü* ve *benāt* tarzında isti'māl kılınmışdır. Ş *Ķāmūs-ı Muħiṭ*'e nazaran *benîn* 'şāhib-i 'aql ve temkîn' ma'nāsına da gelir. (II/180. s.).

beniyye: (< Ar.) *bināye*'den me'hūz olup mecd ve şerefinden dolayı Ka'be-i Mu'azzama'ya ıtlāk olunur. Şerefha'llāhu. Me'nūs degildir. (II/180. s.).

bevvā: (< Ar.) Hindistān cevzine 'ceviz-i bevvā' dënilir. (II/180. s.).

bevā': (< Ar.) 'nazîr, hemtā, berāberlik, berāber oluş' ma'nāsınadır. Elfāz-ı menûseden degildir. (II/180. s.).

bevvāb: (< Ar.) *der-bān* gibi 'kapı bekçisi, kapıcı' demektir. Lisānımızda *bevvābîn* ve *bevvābān* tarzında iki şüretle cem'lendirilir. *Filān mekteb-i rüşdiyyede bevvāb idi.* || *Kethüidā-yı bevvābān-ı dergāh-i 'ālî, bevvābān-ı medāris ü mekātib.* Bevābî = kapıcıya mensûb, kapıcılık. *Nābiyā şimdi 'atāyāsı kibār-ı 'aşrîñ / Degmez ebrûlarınıñ çînine bevvāblarınñ*²⁸⁸¹ (G. 431/9). (II/180. s.).

bevābet: (< Ar.) kapıcılık, kapı bekçiliği. *Ķāmūs-ı Muħiṭ*'e göre *bā*'nıñ kesriyle telaffuzu cā'izdir. (II/180. s.).

bevāh: (< Ar.) zāhir, 'ayān, āşikār, belli. Bevāhen = āşikār, belli olarak. Nādiren isti'māl olunmuşdur. (II/180. s.).

bevādir: (< Ar.) 'vehleten, tizden, birdendire zuhûr eden hāl, hādişe' ma'nāsında kullanılan *bādire*'niñ cem'i. 'Nā-gehān zuhûr eden vaķāyi', hālāt' demektir. (II/180. s.).

bevādî: (< Ar.) 'şahrā, çöl' ma'nāsına olan *bādiye*'niñ cem'i. 'Çöller' demektir. *Bāķisiniñ kaķā-yı*

²⁸⁸¹ Şairin mahlası beytin nihayetinde verilmemiştir.

*idbârlarına sille-zen-i dūr-pās olmağla
reh-revân-ı bevādī-i huzlâne yoldaş ètdi
(Şefîk-nâme); O şafâsız şusuz bevādiden
/ Gerçi geçmiş idik mişâl-i şabâ²⁸⁸² /
Geçmeye teşne olsa da rüfekâ /
Geçmem ben kolay bu vādiden
(Mu'allim Nâcî²⁸⁸³: 16). (II/180. s.).*

bevâr: (< Ar.) helâk olma, çürüyüp kalma. *Bevr* lafzından müştakdır. *Bevr* = 'naış olunmamış, şaban girmemiş tarla' ya'nî 'arż-ı meyyite' demektir. 'Alâ-kavlin bir sene zirâ'atdan terk olunmuş tarla ma'nâsınadır. 'Arabîde olduğu gibi 'bâzâr kesâda varmak' ma'nâsında kullanılamaz. *Dârü'l-bevâr* = helâk olacak yer, cenehhem. § *Hâtûnuñ* ere varmayıp *hânede* kocasız çürüyüp kalmasında ıstılâh olmuşdur. *Hâdîş-i şerîf* "Ne'uzu bi'llâh men bevârü'l-eyyem." *Eyyem*, üyüm, eyne, îme = gerek bekar gerek şeyyib olsun 'kocasız olmayan *hâtûn*', yâhûd 'ersiz kalan kadın' demektir. Zevcesi olmayan erkege dağî ıtlâk olunur. *İmreet-i eyyem* = 'kocasız kadın' demek olduğu gibi *hürre* ma'nâsı da añaşılır. § *Eyyem* = 'yılan'

ma'nâsına da gelir. *Tîğ-ı küh-sâr* *ısrârdan ne güne rüsvâyılık ile üftâde-i hubûr-ı bevâr* olacakları *hûd-ı ma'lûm* idi (*Şefîk-nâme*). (II/180. s.).

bevârih: (< Ar.) *sâm yeli* ta'bîr olunan 'şıcak ve şiddetli rûzgâr' ma'nâsına olan *bârih*'iñ cem'i. Bu rûzgâr *vağîmu't-te'sîr* ekseriyâ *eyyâm-ı bahûrda* hûbûb eder: *rîh-i bârih*, *müddet-i bevârih*. (II/181. s.).

bevârid: (< Ar.) 'soğuk' ma'nâsına gelen *bârid*'iñ cem'i. 'Soğutulmuş şeyler, ta'âmlar' ma'nâsında kullanılır ve her sakat nesneyede ıtlâk edilir. § 'Arabîde kulaqlar arasında eñsede veyâhûd omuzlar ile boyun arasında gerdeniñ yanında olan etlere 'bevârid' denildiğini *Ahterî* gösteriyor. (II/181. s.).

bevâriķ: (< Ar.) 'şakıcı, parıldayıcı, göz kamaşdırıcı; şimşek parıltısı' ma'nâsına olan *bâriķa*'nıñ cem'i. 'Parıltılar, parıldayıcılar' demektir: *bevâriķ-i süyûf-ı ğuzât*. (II/181. s.).

bevârî: (< Ar.) 'haşîr' ma'nâsına olan *bârbâ*, *bâriyye*, *bâriyy* lafzınıñ cem'i. 'Haşîrlar' demektir. Ekseriyâ *bârri* ince kâmuşdan örölmüş haşîra ıtlâk olunur. (II/181. s.).

2882 Eserde: şafâ.

2883 Âteş-pâre, Nûsaybin Civarında Bir Vâdi.

bevās: (< F.) 'renc, miḥnet; fakr u zarūret' ma'nāsınadır. Me'nūs degildir. (II/181. s.).

bevāsīr: (< Ar.) kalın bağırsaqların iltihābıyla ḥāşıl olan *bāsūr*'uñ cem'i. Iştılāḥāt-ı tıbbiyyedendir. (II/181. s.).

bevāşe: (< F.) çiftçilerin *yaba* ta'bır ettikleri pençe şeklinde ve uzun saplı ālet-i maḥşūşadır ki bunuñla ḥarman şavururlar. 'Arabīde 'müdrī' dërler. (II/181. s.).

bevāṭin: (< Ar.) *bāṭın*'ıñ cem'i. *Zevāhir*'iñ zıddı. Gizli, kapalı şeyler. Ş Baṭın 'çukur, kuytu yer' ma'nāsına kullanıldığı taqdīrde cem'i *ibṭına* ma'nāsına²⁸⁸⁴ gelir. Faḳaṭ Türkçede bu ma'nāda isti'māli ma'rūf degildir. (II/182. s.).

bevaṭa: (< İt.) aslı *biḡuṭa*²⁸⁸⁵'dır. 'Dilsiz maḳara, resminde ağırşak' demektir. *Palasertā bevaṭaları*. (II/182. s.).

bevākī: (< Ar.) *bākī*, *bākīye*'niñ cem'i. Kalanlar, fazla ve müstemir bulunanlar. Ve kıs 'aleyhi'l-bevākī = geri kalanları da buña kıyās et. (II/182. s.).

bevvāl: (< Ar.) 'ziyāde ve şık şık tebevül eden' ya'nī '*diyabiṭis* denilen 'illete ṭutulan adam' demektir. *Bevle* de bu ma'nāyadır. *Büvāl* 'keşret-i bevl' ma'nāsına o 'illetiñ ismidir. Bu 'illet hem 'atş peydā eder ve hem içileni derḥāl idrār etdirir. *Bevvāl-i ṣeh-i Zemzem'i la'netle añar ḥalk / Sen Ka'be gibi kendiñi ḥürmetle be-nām et* (Lā-edri²⁸⁸⁶). (II/182. s.).

bevvān: (< F²⁸⁸⁷.) *Aḥterī*'ye göre çadır direği, sütun-ı ḥayme. Cem'i *büven*'dir. *Ḳāmūs-ı Muḥīṭ*'e nazaran bu ma'nāda teşdīdsiz olarak *bevān*, *bivān* telaffuzu cā'izdir. Cem'i *büven*'den mā-'adā *ebvine* de gelir. Ş *Ḳāmūs-ı Muḥīṭ*'e göre, Bevvān = bir mevzi', bir yeriñ ismidir. Merc-i bevvān = Ḥilvān'da laṭif bir otlak. (II/182. s.).

bevanda: (< İt.) 'içine nışından ziyāde şu doldurulup ḥastaya vërilen şarāb' demektir. (II/182. s.).

bevānī: (< Ar.) 'gögüs kemikleri' ya'nī 'ḳaburgalar' demektir. Ş 'Deve ayakları' ma'nāsına da gelir. *Elfāz-ı ma'rūfeden* degildir. (II/182. s.).

2884 Kāmūsda (N.2) bu kelime yoktur.

2885 TDK: bugidi.

2886 Ziya Paşa: TB. 1/12.

2887 Devellioğlu: Arapça.

bevā'ik: (< Ar.) 'belā, dāhiye, miḥnet' ma'nāsına olan *bā'ika*'nın cem'i. Müfred hükmünde isti'māl olunur. (II/182. s.).

bevāhid: (< Ar.) dāhiyeler, āfetler. Müfred hükmünde isti'māl olunan cem'lerdendir. (II/182. s.).

bevāhe: (< Ar.) 'çaķır doġan' demek olan *būhe*'nin cem'idir. Dişı bayķuşı ve leyķaya daķı *būhe* dەرler ve aķmak adamı, buņa teşbih ederler. (II/182. s.).

bevbāt: (< Ar.) 'şahrā, beyābān' demektir. Kıt'a-i Yemāniyyede bir mevķi'in ism-i ma'rūfudur. Kullanılmaz. (II/182. s.).

bevs: (< Ar.) 'baķış' ve 'teftiş etmek' ma'nalarına gelir. Yalnız *etmek* maddesiyle kullanılmalıdır. Ş 'Arabīde 'daġıtmak' ma'nāsında da isti'māl olunur. Ekseriyā bevs, ḥavş lafzına terdiften isti'māl olunur. 'Perākende' ve 'tār ü mār' demek olur. Ba'zen daķı tenvīn ile *ḥavşen bevsen* tarzında ve 'müteferriķ ve daġınıķ olarak' ma'nāsında kullanılır. Lisānımızda ma'rūf ve müsta'mel degildir. (II/183. s.).

bevc: (< Ar.) *bevcān* gibi yorulmak Ş şimşek Ş şayķa, ḥayķırma. Nādiren isti'māl olunmuştur. (II/183. s.).

bevs²⁸⁸⁸, bevş: (< Ar.) arayış, debdebe, dārāt, 'unvān ki lisānımızda 'büyüklenme, gösteriş' denilir. Ma'rūf degildir. (II/183. s.).

bevḥ: (< Ar.) 'ayān, zāhir, āşikār olmak. Ş 'Belāya, kedere giriftār olmak' ma'nāsına da gelir. Bu ma'nā i'tibāriyle yere çalınmış, atılmış kimselere *şar'ī* vezninde *bevḥī* ıtlāk olunur. *Bevīḥ* lafzından cem'dir. (II/183. s.).

bevḥ: (< Ar.) āteşin sönmesi, söndükden sonraki ḥālī Ş ḥiddet ve ġazabın zā'il olması, ġazab geçdikden sonra hissédilen sükūn-ı bī-tābī, vücūd gevşekliġi. Ba'zen sükūn-ı ġazabda isti'māl olunmuştur. (II/183. s.).

bevd: (< Ar.) 'kuyu' ma'nāsınadır. Me'nūs degildir. Bevād, bīd, beyād, büyüd, beydūdat = 'bir kimse nā-būd ve helāk olmak' ma'nāsınadır. Büyüd = 'güneş yakmak' ma'nāsında daķı müsta'meldir. (II/183. s.).

bevr: (< Ar.) yoklama, sınavış Ş helāk, heder olmak Ş metā'e kesād gelmek. Ş 'Sürülmemiş, ekilmemiş tarla' ma'nāsına da gelir. *Bu ḥilālde ol dīv-i maġrūr dāmen-ġīr-i ġīrūdārım olur ḥas*

2888 Devellioġlu: bevc.

u hāra āteş-zen-i bevr oldum zu'muyla
(Şefîk-nāme). (II/183. s.).

bevz, bevzek: (< F.) ruṭūbet te'sīriyle
erzāk ve eşyā ve eşvābda ḥāşıl olan
yeşil küf § siyāh arı ki Türkçede *eşek*
arısı ta'bīr olunur. § Dıraht bedeni
ya'nī ağaç özdegi. Kullanılmaz.
(II/183. s.).

bevizdān²⁸⁸⁹: (< F.) bir nev' nebātīn
ismidir. Semizlenmek için nāf'edir.
Türkçede 'tilki hayası, semizlik otu,
koç otu' dērler. Bu ota 'Arabda
'ḥuşyetü's-şā'leb' de dērler. 'İnde'l-
eṭibbā ma'rūf bir nebātdır ki edviye
miyānında isti'māl olunur. Bā'nūn
zammıyla telaffuz ederler. (II/182.
s.).

bevj: (< F.) 'gird-āb' ma'nāsınadır.
Ya'nī kaşırğanın şiddeti veyāḥūd
'avārız-ı arziyye sebebiyle deryāda
peydā olan çevrinti, şuyuñ şiddetle
dönerek cereyānı. Buña 'berj' de
dērler. (II/183.).

bevs²⁸⁹⁰: [mu'arreb] öpmek. Aşlı
Fārisīdir. Bunu taşrīf ederler.
Türkçede kullanılmaz. (II/184. s.).

beviş: (< F.) 'taqdīr, tahmīn'
ma'nāsınadır. § 'Arabīde 'debdebe,

dārāt' ma'nāsında da kullanılır.
Me'nūs degildir. (II/184. s.).

bevş: (< Ar.) efrād-ı muhtelifeden
mürekkeb cemā'at, birtakım nās §
gırīv, feryād, nāle-i cemā'at § bir
şeyi el ile vërme § bir ṭā'ām-ı Mısrī.
Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. Būşkân
= bir nev' otdur ki fenā koğuları
izāle için yakarlar. Göğüs ağrısı
için kaynatıp içerler. Türkçede
'adaçayı' dērler. (II/184. s.).

bevş: (< Ar.) taḳaddüm, isti'cāl, ileri
geçmek, ileri gitmek § ibrām etmek
§ bir kimseden kaçıp gizlenmek §
bir şey'iñ rengi, levni ma'nāsınadır.
Ma'nā-yı uḥrāda bā'nūn zammı da
cā'izdir. Türkçede ma'rūf degildir.
Bevşā' = iri kıçlı ḥātūn § eṭfāl-i 'Arab
beyninde ma'rūf bir nev' oyun.
(II/184. s.).

bevz: (< Ar.) sürekli iḳāmet, dā'imī
oṭuruş § çehredeki çil zā'il olup
ḥüsn ve melāḥat peydā etmek
ma'nāsınadır. Menūs degildir.
(II/184. s.).

bevṭ: (< Ar.) ḡanī, muḥterem iken
faḳīr, zelīl olma ki Türkçede *düşkün*,
düşkünlük ta'bīr olunur. Büvāt =
Medīne-i Münevvere civārında
Cehīne kabīlesine maḥşūş dağlara
ıtlāk olunur ki Resūl-i Ekrem

2889 Burhan-ı Katī: büziden.

2890 Devellioğlu: būs.

şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem
hazretleri Şām'dan gelen Kureys
kərbânına maḥall-i mezkûrda i'tirâz
buyurmuşlar idi. Buña 'Ġazve-i
Buvâṭ' dèrler. (II/184. s.).

bevz: (< Ar.) semirmek, etli, yağlı
olmak Ş raḥim ruṭûbet peydâ etmek,
raḥmi ruṭûbetlendirmek. Hîç
kullanılmaz. (II/184. s.).

bev': (< Ar.) kulaç, kulaçlamak. Bā'
dahî 'kulaç' ma'nâsınadır. Ş Atıñ
seyrek başması Ş kol uzatmak,
tasalluṭ etmek Ş kuytu, sıkışık
maḥall, yer. Kullanılmaz. Bā'nıñ
zammıyla da luġatdır. (II/184. s.).

bevġ: (< Ar.) ġālib olma; ġalebe,
muzafferiyet. Kullanılmaz. Būġā' =
yumuşak toprak. (II/184. s.).

bevķ: (< Ar.) şer ve huşûmet, miḥnet
ve belâ peydâ etmek Ş dâhiye,
ġulġule-i nâs ile ta'addî, telef Ş bilâ-
ruḥşat ve ḥaber bir maḥale nâ-
gehānî gelmek Ş sirķat, çalıp çırpma.
Elfāz-ı ma'rûfeden degildir. Ş Būķ,
būķa = nefîr, boru Ş bâṭıl, yalan söz
Ş boşboğaz adam Ş şiddetli yağmur
ma'nâsınadır. (II/184. s.).

bevk: (< Ar.) şıçrayıp binme Ş bir
araya geliş Ş şu kaynaġını karışdırıp
açmak Ş karmaķarış olmak. Bevkā'
= şûriş, fetret. (II/185. s.).

bevl: (< Ar.) sidik Ş işemek
ma'nâsınadır. Cem'î *ebvāl'* dir. Habs-i
bevl = sidik tıtmak. Selisü'l-bevl =
ıstılâḥât-ı tıbbiyyeden olup sidigiñ
bilâ-iḥtiyâr akması, sidigini
tutamayıp bilâ-iḥtiyâr işeyen adam.
(II/185. s.).

bevla': (< Ar.) ekûl, obur, çok yiyen.
Me'nûs degildir. (II/185. s.).

bevla: (< Ar.) 'Arabîde kız çocuk Ş çok
işeyen adam ma'nâsınadır. İstılâḥât-
ı tıbbiyyece insân ve memeli
ḥayvânlarıñ sidiklerinde bulunan ve
'cevher-i bevl' dènilen bir māddeye
ıtlâķ olunur. (II/185. s.).

bevn: (< Ar.) mesâfe; iki şey arasındaki
uzaklık, açıklık. Bevn-i ba'îd =
mesâfe-i ba'îde, çok açıklık. (II/185.
s.).

bevn: (< F.) 'hişşe, naşîb, behre'
ma'nâsınadır. Bevn-i buzurg =
behre-i 'azîm. Me'nûs degildir.
(II/185. s.).

bevne: (< Ar.) küçük kız çocuġu.
Kullanılmaz. (II/185. s.).

bevh: (< Ar.) *beyh* gibi idrâk etmek,
âġâḥ olmak Ş ta'n, nefrîn Ş cimâ'.
Me'nûs degildir. (II/185. s.).

bahâ: (< F.) kıymet, bedel, deġer:
*Biriniñ elinde zümriid-i sebz-zibâbiden
çihâr-gûşe bir taşt-ı girân-bahâ var idi*

ki her gūşesine bir dāne dūrre-i beyzā-yı
 şāh-vār üstüvār kılınmışdı (Siyer-i
 Veysī, şaḥīfe 26). Bahā-dār, bahā-gīr =
 kıymetli, değerli. Bī-bahā =
 'pahasız', kināyeten 'bahası takdīr
 olunamayacak, kıymet
 kesilemeyecek derecede değerli'
 demektir. Girān-bahā = 'kıymeti
 ağır, değeri çok, kıymetli, değerli'
 demektir. Bahālī = Türkçede
 ucuz'un zıddı, 'değerinden fazla'
 ma'nāsını ifāde eder. *Aña o iş bahālī
 oldu. Artık bir daha böyle bir harekete
 cūr'et ihtimālī olamaz (Me Prisons
 Tercemesi ≈ Ekrem); Hüsnüniñ
 olsun bahā-yı rāyegānı cān u baş /
 Tālibān-ı vaşl olan bī-derdler kılsın telāş*
 (Ġālib Dede: Mūs. 7/6); *Azdır suhan-ı
 girān-bahāsı / Baķisi 'acūzeler du'āsı*
 (Lā²⁸⁹¹); *Şu iki tārīḥime vērđi bahā aldı
 vezīr / Hāķķ'a ḥamd olsun 'Arīş'i
 evvelā aldı vezīr* (Surūrī: Tar. 7/28).
 (II/185. s.).

bahā': (< Ar.) ünsiyyet etmek, alışmak,
 dadanmak § hüsn, ziynet, parıltı
 ma'nāsına da gelir. Bahā'ī = 'bahāya
 mensūb, alışkın, parıltı' gibi bir
 ma'nāyadır. Ekseriyā isim olarak
 kullanılır. *Onlarıñ dahī her tāze nihāl-i
 dil-ārāsı müteraşşid-ı seniiyyetü'l-*

*intizār olan ḥasret-keşlerine ridā-yı
 übbühet-i hüsn ü bahā için (Şefīķ-
 nāme); Şāḥib-i hüsn ü bahā idi resūl /
 Hāşılı 'ayn-ı vefā idi resūl (Hāķānī:
 253); Bu şīvede bir dahī Bahāyī /
 Bülbül-veş eder suhan-serāy (Lā²⁸⁹²).
 (II/185. s.).*

bahātir: (< Ar.) 'bodur kadın'
 ma'nāsına olan *bühter, bühtere*'niñ
 cem'i. 'Nisvāndan kışa boylular,
 bodurlar' demektir. Me'nūs
 değildir. *Behtere* olursa 'yalan
 söylemek' ma'nāsınadır. (II/186. s.).

behācet: (< Ar.) güzellik, güzel yüzlü
 oluş. Lisānımızda bu ve *behc*
 nādiren, *behcet* ekseriyā kullanılır.
 (II/186. s.).

bahādır: (< F.) şecī', kahramān, yigit.
 Bahādırī = kahramānlık, yigitlik.
 Bahādırāne = 'kahramāna yakışacak
 tarzda, yigitçesine' demektir.
 (II/186. s.).

bahār: (< Ar.) 'güzel, parlak nesne'
 demektir. § Türkçede 'şığır gözü,
 papatya' denilen güzel kokuylu çiçek.
 Şığır papatyası, sarı papatyaya
 dērler. 'İlāc olarak kullanılır.
 'Arabīde nām-ı dīgeri 'aynü'l-
 baķar'dır. *Bühār* olursa kırlangıç
 kuşu. § Büt, şanem § atılmış pamuk

2891 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 77.

2892 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 81.

Ş ve ölçek ma'nalarına gelir. (II/186. s.).

bahār: (< F.) faşl-ı rebī'. 'Güneşin hamel, sevr, cevzā burclarında seyrânına müşâdîf ve şühûr-ı şemsiyyeden mart, nisan, mayıs aylarından 'ibâret olan zamân-ı laţîf' demektir. *Fuşûl-i erba'ânîñ eñ laţîfi mevsim-i bahârdır ki cihân hayât-ı tâze kesb eder. Şahârî ve bevâdî huğâret ve letâfete ğarķ olur. Mevcûdât bir feyz ve revnaķ peydâ eder.* Nev-bahār = ilkbahār. Köhne-bahār = güz mevsimi. Ebr-i bahār, ebr-i bahârî = bahār buluşu. Ba'zen *bahār* maķâmında *bahârân* da kullanılır. Fâriside delâlet etdiği ma'ânî-i sâ'ire lisânımızda mu'teber ve müsta'mel değildir. *Gül ħande-i nuĥustîn bahârânda tecellî-saz olan envâr-ı Cemâlu'llâhı bi'l-müşâhede meşġûfâne naġme-nüvâz-ı tehlîlât olan bülbülân-ı tâze-elĥân gibi* (Taķrîzât ≈ Ekrem); *Hevâ-yı 'aşķa uyup kūy-ı yâre dek gideriz / Nesîm-i şubĥa refîķiz bahâra dek gideriz* (Nâ'ilî: G. 166/1); *Görmeden âsâr-ı nîsânîñ bahâr elden gider / Güller âĥîr râm olur ammâ hezâr elden gider* (Lâ-edrî²⁸⁹³); *Sipihri sâķin ü kuhsârı bî-ķarâr edemem / Ĥazânı*

*kendi merâmımca*²⁸⁹⁴ *nev-bahâr edemem* (Nâbî: Ths. 1/10); *Müncer olur umûr-ı cihân bir nihâyete / Şayfîñ şitâya meyli bahârîñ ĥazânedir* (Lâ²⁸⁹⁵); *Esdi nesîm-i nev-bahâr açıldı güller şubĥ-dem / Açsın bizim de göñlümüz sâķî meded şun cām-ı Cem* (Nef'î: K. 15/1); *Sürûr içinde dahî melâl ĥissederim / Bahâr gelse de gitmez ĥazân ĥayâlimden* (Mu'allim Nâcî²⁸⁹⁶: G. 43/3); *Êrdi eyyâm-ı bahâr oldu cihân reşk-i cinân / Eyledi ezhâr ile tezyîn hey'et-i gülsitân* (Kaşîde ≈ Ziyâ: 1/1); *Güzelsiñ nev-bahârîñ ĥande-i rûĥ iştimalinden* (Şafâ); *Pâ-mâl-i şitâ olmadan iķlîm-i çemen gül / Vêr ĥükmünü ey serv-i revân köhne bahârîñ* (Nedîm: Ms. 28/2); *Gel ey faşl-ı bahârân mâye-i ârâm u ĥa' bîmsin* (ve-lehû: K. 19/1); *Zannederler bir gülistândan geçer ebr-i bahar / Uġradıķça kūy-ı yâre eşķ-i cûşânımla ben* (Mu'allim Nâcî²⁸⁹⁷); *Geldi ĥurûşân ĥarem kūyuña / Ebr-i bahârî gibi giryânlarıñ* (ve-lehu²⁸⁹⁸: G. 18/6); *O da olmuş vaţan-cüdâ seyyâr / Ne ĥazîn aġlıyor şu ebr-i bahâr* (Mu'allim

2894 Dîvânda: murâdımcâ.

2895 Ziya Paşa: TB. 1/1.

2896 Şerâre.

2897 Bulunamadı.

2898 Şerâre.

2893 Ziya Paşa: G. 15/1.

Nācī²⁸⁹⁹: 23); *Her faşlı bahārına kıyās et / Söyletme hazānların hirās et* (Şeyh Ġālib²⁹⁰⁰: 287); *Demekde haqlıdır insān bahāra sūr-ı muḥabbet / Evet bu vech iledir şūret-i mūrūr-ı şebābet* (Şafā). (II/186. s.).

behārāt: (< Ar.) lisānımızda 'papatya çiçeği' ma'nāsına olan *bahār*'ın cem'i olmak üzere tarçın, karanfil, ak ve karabiber gibi koḳulu mevādda ıtlāk olunur. Müfredini de bu ma'nāda kullanırız. Yeñibahār, bahārlı şucuk, bahārı ziyāde. Fārisīde daḡī *bahār-hōş* 'paşdırma, et kurusu' demektir. (II/187. s.).

bahāric: (< Ar.) "āmaya mübāḥ olan şey' ve 'yoldan inḡirāf ve 'udül etmek, çıkmaz ṡariḡe şapmak' ma'nāsına olan *bahrec*'in cem'i. Müfredi gibi 'fā'idesiz ve işe yaramaz, kötü şey ve bir nesneyi heder etmek' ve 'sikke-i maḡşūşe' ma'nāsını da ifāde eder. Lisānımızda müfredi kullanılmaz. Cem'i. nādiren isti'māl olunmuştur. Ātīdeki mişālde 'nuḡūd-ı maḡşūşe' ma'nāsında kullanılmışdır. *Ve herkesiñ kaṡūf-ı naḡlistān-ı kısmetden ārāyiş-i dest-i āmālī kılınan şemāme-i*

ma'īşetin birer birer rübūde kılmaḡa dest-ber-bālā-yı dest-i 'uḡde-güşā-yı ekyās-ı bahāric olmaḡla (Şefīḡ-nāme). (II/187. s.).

behāmīn: (< F.) 'faşlı bahār' demektir. Nazımda isti'māl edilebilir. (II/188. s.).

bahāşıla: (< Ar.) *bahşala*'nın cem'i. İki ma'nası var. Biri 'beyāz yüzlü, kışa boylu ya'nī bodur ve edepsiz kadınlar' demektir. Ş Dıġeri 'kemikden et ayırır gibi sürüp çıkarmak, teb'īd etmek'dir. (II/188. s.).

bahālīḡ: (< Ar.) *beḡlaḡ* ve *beḡlaḡa*'nın cem'i. 'Bāṡıl, bī-hūde şeyler, sözler, urcūfe' ma'nāsında nādiren isti'māl olunmuştur. Müfredi 'kibr, belā, āfet' ma'nāsını da ifāde eder ve *beḡlaḡ, bühliḡ* şūretiyle 'kızıl çehreli yayḡaracı kadın' ma'nāsına da gelirse de lisānımızda hīḡ kullanılmaz. (II/188. s.).

bahāne: (< F.) sebep, vesīle. *Aşl-ı merām*²⁹⁰¹ *ḡükm-i ezell bulmadır vüçūd / Zāhirdeki şavāb u ḡaṡā hep bahānedir* (Lā²⁹⁰²); *Kaşdım hemān şikāyet-i baḡt-ı siyāhdır / Ey dūd-ı āḡ sen arada bir bahānesin* (Nābī: G. 615/2). Ş Ġadr-ı

2899 Bahār İçinde Hazān yāḡūd Ye's-i Muhāceret.

2900 Hüsn ü 'Aşḡ.

2901 Dīvānda: murād.

2902 Ziya Paşa: TCB. 1/1.

bâtil, 'illet-i hafıyye. Onuñ ortaya sordugu mādde bir bahānedir. *Hakikatde makşad-ı ahlisi başkadır. Ş Kuşūr, nokşān, ğaraż. Bī-bahāne = kuşūrsuz. Bahāne-cū(y) = ğarez-kār. Māderle peder olup bahāne / Sevķ etdi każā beni cihāna* (Kemāl²⁹⁰³); *Hep sözleri anda 'aşıķāne / Kimse bulamaz aña bahāne* (Lā²⁹⁰⁴); *Bahāne-cū-yı vuşlat olduĝum yāre duyurmuşlar / Nifāk etmişler ammā ma'nevī himmet buyurmuşlar* (H'āce Vehbī); *Nizām vermek için zülfe yār şāne arar / Yine dağıtmak için fikrimi bahāne arar* (Şafā). (II/188. s.).

behāyim: (< Ar.) 'dört ayaklı hayvānāt' demektir. *Behīme*'niñ cem'idir. Bahāyim = bir maħalliñ ismidir. Sūriye'de bir sıradağlara ıtlāk olunur. Behīm = 'bir tonda olan at, pek siyāh nesne' ma'nāsınadır. Türkçede birinci ma'nāda müsta'meldir. *Min-ba'd rütbe-i iktidār ve pāye-i i'tibārın cemī'-i gedālardan belki behāyimden ve taş ve toprakdan eħass ve ednā bile ve bī-hūde taşarruf-ı berāt kılıp mertebesinden haber-dār ola* (Şikāyet-nāme ≈ Fuzūlī); *Ölüme hīṭāp: "İnsānlardan nesnāslara,*

haşerāta sibā' ve behāyime kadar bütün çehrelere bir reng-i iĝbirār ilkā eden o bārid, o müdhiş tebessümün faķaṭ yalnız benim şubh-ı şafā-yı ümmīdim olacak (Sefīle ≈ 'Abdü'l-ħakķ Hāmid). (II/188. s.).

beht: (< Ar.) ğalebe-i dehşet ve hayret. Medhūşluk, hayrān oluş. Bir adamıñ bir kavı ve fı'l üzerine dehşet ve hayretde kalması. 'Arabīde fetħateyn ile ya'nī 'behet' de dērler. Zamm-ı bā ile būht ğalaṭdır. 'Arabīde būht (behīte) gibi 'bī-hūde, bâtil şey, yalan söz' demek olduğundan ğalaṭ telaffuz etmemelidir. *O buht ve hayreti de geçirdikten sonra bir dıħk-ı temkīn-fersānuñ zelzele-i şedīdesine terk-i vücūd etmiş idi* (Pejmürde); *Hevā sūkūnda, zemīn uykuda, zamān hāmūş / Bu hāle beht ile nāzır felekde her aħter* (Pejmürde²⁹⁰⁵ ≈ Ekrem: 1); *'İşrīn sene esīr-i firāş oldum inledim / Bir beht içinde hep gile-i rūhu diñledim* (Ekrem²⁹⁰⁶: 8). (II/189. s.).

behet: (< F.) 'pirinç ve süt ile pişirilen ta'ām' ki Türkçede 'sütlüaş' dērler. Muħallebiye de ıtlāk olunur. Ş Pirinç unuyla pişirilen sütlü helvā ki

2903 Cezmi: 147. s.

2904 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı İrān: 111.

2905 Yine Hilāl-i Seher.

2906 Bu da Oĝlum Emced İçin.

buña 'me'mūniye' daḥī dērler.
Ḥulefā-yı 'Abbāsiyye'den el-
Me'mūn'un gāyetle sevdiği bir ta'ām
idi. (II/189. s.).

behtere: (< Ar.) yalan söylemek,
yalancılık. Bühtere, bühter = 'bodur
kadın' demektir. Me'nūs degildir.
(II/189. s.).

beḥṣ: (< Ar.) sürūr ve şevk ile güler
yüzle istikbāl etmek. Kullanılabilir.
Bühse = 'yābān şıgırı' demektir.
(II/189. s.).

behcet: (< Ar.) güzellik, güler
yüzlülük, şirīn ve beşüş oluş §
meserret, beşāšet. 'Dā'imā şen ve
şādān olan adama 'behc' ve 'behc'
denilir. *Şīve-i ma'sūka-i 'āşık-pesend
ile mestāne levendāne reftār ederek
behcet-efrūz-ı ğarka-i çeşm-i temāşā-
girān olduğda (Şefik-nāme); Behcet efzā-
yı bahārān oldu gel (Mu'allim
Nācī²⁹⁰⁷); Şehr-i ğam ābād, behcet-
ḥāne-i şādī ḥarāb (Dervīş Qadīm).*
(II/189. s.).

behdel: (< Ar.) tüylü bir kuş § 'şırtlan'
denilen cānavarın yavrusu. *Bahdele*
olursa sür'atle yürümek. § 'Erkeğin
memeleri iri olmak' ma'nāsını ifāde
eder. Ğayr-i me'nūsdur. (II/189. s.).

beher: (< F.) edāt-ı ilşāk olan bā'nın ile
edāt-ı küll ve lām-ı istiğrāk
hükümünde bulunan *her* lafzından
mürekkebdir. 'Her bir, her biri'
demektir. Meşelā: *İstanbul'da vakt-i
bahār oldu ki Sa'd-ābād'da yetiştirilen
reng-ā-renk lālelerin beheri bir altına
şatıldı. Ve'l-hāşıl ma'nası
'umūmiyyet ve külliyete şümüllü
bir edātdır. Beher-ḥāl cemī'-i aḥvāle
göre, muṭlakā. Çirāğ-ı miḥrāb-ı
ebrūsundan berķ vuran nūr-ı zulmet-
sūz-ı Muḥammedī ('aleyhi's-selām)
meyāmini ile beher-ḥāl ol mühimmi-i
'azīm vefķ-i dil-ḥāh üzere kifāyete
makrūn olurdu. (Siyer-i Veysi).*
(II/189. s.).

behrā(y): (< F.) Fāriside edāt-ı ta'lildir.
Berāy gibi. *Anın-çün, ondan dolayı*
maḳāmında isti'māl olunur.
Lisānımızda kullanılmaz. § 'Arabide
Behrā' bir ḳabīlenin ismidir. (II/190.
s.).

behrām: (< F.) Merriḥ yıldızı. § Esāṭir-ı
Fars-ı ḳadīme göre her māh-ı
şemsinin yirminci gününde tanzīm-i
meşālih ve temşiyet-i umūr edecek
bir perī idi. § Mülūk-i Fars'ın
ṭabaḳa-ı rābi'asından ya'nī sülāle-i
Sāsāniyye'den bir hükümdārın
ismidir ki dā'imā yābān eşegi şayd

étDIGinden *Behrām Gūr* diye şöhret-yâbdr. Yine mülük-i Fars'dan Hüzmüz bin Nüşirevân'ın ser-‘askeriniñ ismi dağî *Behrām* idi. Bu meşhür kumandan-ı İrânî çüp gibi gâyetle za‘îf, nañîf olduğundan Behrām-ı Çüpîn diye telkib édilmişdi ki mağlûb étDIGi Asya-yı vasañi ahâlisini katl-i ‘amm étmiş ve biñlerce mağtûlünüñ külleriyle bir minâre inşâ étmiş idi. Bu dehşetli minâre *Behrām-tell* ‘unvânıyla haylî zamân pây-dâr olmuşdu. *Müşteri oldu harîdâr-ı metâ’-ı Nâhîd / Oldu der-beste-i idbâr dükân-ı Behrām* (Nâbî: K. 13/29); *Rezmde şemşîri Behrām-ı muşâf / Bezmdede tedbîri şamşâm-ı hilâf* (Muraşşa’ Kaşîde²⁹⁰⁸); *Mâh-ı nev şanma felekde göricek peykârîni / Ditredi Behrām elinden düşdü zerrîn-hançeri* (Nefî: K. 14/6). (II/190. s.).

behrâmec: (< Ar.) mu‘arrebdir. Leylâk çiçeği. Beyâz, kırmızı, mor renkli olan üç nev‘ine de ıtlâk olunur. Ş Bir nev‘ çiçeği koçulu söğüd ağacı. Aşlı Fârisî *behrâme*’dir. (II/190. s.).

behrâmen: (< F.) bir nev‘ yâkût-ı aḥmer ismidir. Ş İpekden mensûc rengin ve lañîf bir kumâş Ş ‘aşfûr çiçeği, kırmızı gül. Ş Nisvânın

yüzlerine sürdükleri kızılık, allık, kırmızı düzgün. *Behremân, behremen* de bu ma’nâya luğatdır. Lisânımızda nâdiren isti‘mâl olunmuşdur. (II/190. s.).

behrâme: (< F.) yeşil renkli câme, yeşil ipekli kumâşdan yapılmış libâs, uruba²⁹⁰⁹ Ş leylâk çiçeği ve bir nev‘ söğüd. Kullanılmaz. (II/190. s.).

behrec: (< Ar.) fâ’idesiz, işe yaramaz şey Ş mübâḥ olan fi‘l, ‘amel, şey Ş beytü’l-mâlîñ kabûl étmedigi kalb, nâkışü’l-vezn veyâ ‘ayâr olan aḳçe ma’nâsına da gelir. Kullanılmaz. Behrece = ‘heder ve izlâl etmek’ ma’nâsınadır. (II/190. s.).

behrek: (< F.) keşret-i a‘mâl ile el ve ayak derileriniñ katılaşması Ş yaralarda peydâ olan çirk, irin. Elfâz-ı müsta‘melden degildir. (II/191. s.).

behrem: (< Ar.) ‘aşfûr çiçeği. ‘Arabîde *behremân* da bu ma’nâyı ifâde eder. Türkçede taḥrîf ile ‘aşpor’ derler. (II/191. s.).

behremân, behremen: (< F.) ‘kırmızı yâkût’ demektir. El-yevm gerek Avrupa gerek bilâd-ı şarkıyyede zî-kıymet aḥcârın eñ mu‘teberi, eñ

maḳbūlü yāḳūtdur. § Yalnız *behremen* 'büt-hāne, Mecūsī ma'bedi' ma'nāsına da gelir. Bunlar nādiren kullanılmışdır. (II/191. s.).

behreme: (< F.) 'burḡu' denilen ālet. 'Arabīsi *miṣṣab*'dır. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (II/191. s.).

behreme: (< Ar.) çiçeḡiñ ḡüsn ve revnaḡ-ı naḡar-rübāsı § Hindūların 'ibādeti. Ya'nī 'Brhāme' denilen 'tā'ife-i Mecūsūñ āyīni' demekdir. § 'Şaç ve şakalı kına ile boyamak' ma'nāsına maṣdar olur. Me'nūs degildir. (II/191. s.).

behre: (< F.) ḡiṣṣe, naṣīb, kısmet, bıdā'a, pāye, pay. Fārisīde *beher* de bu ma'nāda kullanılır. Lisānımızda yalnız *behre* mu'teber ve müsta'meldir. *Behre-i edebī*, *behre-i fennī*, *behre-i 'ilmī*, *behre-i 'ameli*. Behrever = ḡiṣṣe, kısmet, bıdā'a şāḡibi. Behre-dār ve behre-mend ve behre-yāb = 'behreli, bıdā'alı, ḡiṣṣe-dār, muvaffaḡ' ma'nālarını ḡāvīdir. Bunlar *behre-dārī*, *behre-mendī* şeklinde ma'nā-yı maṣdariyyet ifāde ederler. Bī-behre = deḡersiz, bıdā'asız, naṣīb-siz. Bī-behre-ḡī = behresizlik, pāyesizlik, kısmetsizlik. Behre-ber = şerīḡ, ortaḡ. Behre-berī = şerīḡlik, ortaḡlık. *Üveys Paṣa* gibi,

ḡāḡī-zāde gibi ḡidmetleri şerefinden *behre-dār* olanlar (Cezmī ≈ Kemāl); *Ey ḡāfil!* 'Ālem-i şüret maḡhar-ı şıfāt²⁹¹⁰-ı İläḡī'dir. Ve mehbiṡ-i envār-ı ḡuzūzāt-ı nā-mütenāḡidir. Her āyīne mülk-i melekūtdan münfekk olmaz ve ḡaṣā'ış-i mülkden behre-mend olmayan serā'ir-i melekūta destres bulmaz (Şikāyet-nāme ≈ Fuḡūlī); *Ġarā'ib-i ḡilḡatden ma'dūd* olan bu baḡtsızlar 'ālem-i şühūduñ şa'ṣa'a-i nehārından behre-yāb-ı nūr ta'ayyün olmaḡsızın ḡalām-ı Şām-ı ḡümnāmīye hemān intikāl ederler (Pejmürde ≈ Ekrem); Ammā bir ḡayṣiyyet ile ki ḡum-hāne-i elfāzda ḡavāḡīz-i emr ü irāde vü rızāya leb-beleb mā'lī olan şahbā-yı ḡaḡāyık me'ālī mütteḡidü'l-ma'nā zu'm etmekle neṣve-i imtiyāzdan bī-behre olup (Şefīḡ-nāme); *Vedī'a-ı ḡaḡḡa-i sāmi'ası* olan cevāḡir-i ḡaybiyyeyi yegān yegān āvīze-i bināḡūṣ-ı Nūṣirevān etdikde ḡehre-i mihr behre-i kesrīden reng-i nūr-ı sürür nümayān oldu (Siyer-i Veysī, şaḡīfe 22); Egridir dehrden alan behre (Lā); Bunda bulmuş behre-i 'ilm-i şerī'at intiṣār (Fuḡūlī: K. 12/10); *Geh ṣervet*²⁹¹¹-i cihāndan eder cehl behre-yāb / *Geh loḡma-i 'aṣādan* eder 'aḡl bī-naṣīb

2910 Kāmūsta bu kelime yoktur.

2911 Eserde: devlet.

(Lā²⁹¹²); *Husrev-i evren-i nazım*
ki²⁹¹³ zamānında benim / Naqd u²⁹¹⁴
cins-i ma'rifetle behre-yāb-ı rüzgār
(Nef'ī: K. 17/33); *Ahlākı güzel*
Hālīde'niñ kendi güzeldi / Fānīydi faķat
behrever-i hüsni ezeldi (Şafā). (II/191.
s.).

behz: (< Ar.) şiddetle gögse vurmaķ, ileri kaçmaķ § Benū Selīm kabīlesinden bir cemā'atıñ ismidir. Aşhāb-ı kirāmdan iki zāt bu cemā'ate mensüb idi. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (II/192. s.).

behs: (< Ar.) cür'et, göz pekligi, yılmamazlık. Beyhes = arslan § şeci' ve kahramān adam. Ebū Beyhes = Havāric'den Hayşam bin Cābir'in künyesidir. Bunuñ t̄a'ifesine *Beyhesiyye* ıtlāk olunur. (II/192. s.).

beḥş: (< Ar., < F.) Hind ve Hicāz'a maḥşūş 'devm' denilen bir ağacıñ taze meyvesi. Bu ağacıñ zamgını *muķl* ve kuru yemişine *ḥaşl²⁹¹⁵* ıtlāk olunur. Ġāyetle lezīz bir meyve imiş. § Beşüş, feraḥlı adam için vaşf olunur: *recül-i beḥş*. § Ma'ānī-i sā'ireyi daḥī ifāde ederse de me'nūs

degildir. Fāriside *beḥş* 'tāze sakız' demek. (II/192. s.).

behişt: (< F.) kesr-i bā ile de telaffuzu cā'izdir. Cennet, dünyāda rızā-yı İlāhīyi taḥşīl eden insānlarıñ āḫiretde dāḥil olacaķları mekān-ı ebedī. Revnaķ ve leṭāfet-i fevķa'l- 'ādesi ta'rīf ve tavşīf edilmek istenilen emkine ve aḥvālī behişte teşbīh etmek bir 'ādet-i edebiyyedir. Fātiḥ-i Bağdād'ın muşāḥib-i mağdūru olan şā'ir-i meşhūr Nef'ī daḥī bir rebī'iyye-i meşhūresinde "Ėrdi yine ürd-i behişt oldu hevā 'anber-sirişt / 'Ālem behişt-ender-behişt her gūşe bir bağ-ı İrem (K. 15/2)" beyt-i laṭīfiyle zemzeme-pīrā-yı bahārān oluyor. Behiştī = behişte mensüb, cennetlik, ḥūrī: *Ve yine ol ṭarafda dūzaḥī ve behiştī, mescidī ve kuniştī, ṭıfl-ı gehvāre ve merd-i āvāre... Her ne kadar var ise yegān yegān 'aşķ-ı niyāz olunup ḥāṭır-ı şerīfleri sū'al olunur (Mektūb-ı Laṭīfe-engīz ≈ Kānī)*. Behiştī-rū(y) = ḥūrī gibi güzel yüzlü. Bāde-i behiştī = şarāb-ı kevşer. Behişt-niştīn, behişt-āşiyān = cennetde oturan, mağfūr. Behişt-genk = mülūk-i Fars'dan *Efrāsiyāb*'ın taḥt-gāhı. § *Daḥḥāk* 'unvān-ı mezmūmuyla şöhet-şī'ār

2912 Ziya Paşa: TCB. 1/6.

2913 Dīvānda: Kim.

2914 Kāmūsta bu bağlaç yoktur.

2915 Burhan-ı Katı: vaki.

olan zālīmīn taḥaṣṣun ʔdīgi ʔal'a. Yürü ey ḥāme! Ey refref-i lā-tenāhī-peymā yürü! Gideceğimiz yol bir ḥıyābān-ı behiştīdir ki zemīninden bū-yı vahdet, semāsından nūr-ı ḥaḳīḳat münteşir olur (Pervīz ≈ Ekrem); Şükūfe-zār-ı behiştī midir bu mecma'-ı ḥubān / Bu āb-ı şāfī-i kītī-nümā , bu kevşer-i cūşān (Şafā); Her āşiyāna ḳonma ey ṭā'ir-i behiştī / Cāndır seniñ maḳāmıñ göñlümdür āşiyānıñ (Nevres: Mhm. 2/2); Ṭāḳ-ı dīvārıyla reşk-i ḳubbe-i fīrūze-reng / Naḳş-i zer-kārıyla āzerm-i behişt-i cāvidān (İsmā'īl Paşa-zāde Ḥaḳḳī: K. 6/2). (II/192. s.).

behaş: (< Ar.) 'atş gibi şuşamak. Me'nūs degildir. (II/193. s.).

behşūs: (< Ar.) 'cüz'-i ḳalīl, bir miḳdār, az şey' ma'nāsınadır. Elfāz-ı ḡayr-i ma'rūfedendir. (II/193. s.).

behz: (< Ar.) şıḳlet vërme, cān şıḳmak. İbhāz da bu ma'nâyadır. Kullanılmaz. (II/193. s.).

beheṭṭ²⁹¹⁶: (< Ar.) sütlü aş yāḥūd süt lapası. Me'nūs degildir. (II/193. s.).

bahz: (< Ar.) 'bir kimseye mādđi yāḥūd ma'nevī bir şüretle şıḳlet ve meşakḳat vërme' ma'nāsınadır. Ş Yüḳüñ aḡırlıḡı ḡayvānı başdırmak Ş bir adamıñ çeñesinden, şaḳalından

ṭutup çekmek. Kullanılmaz. (II/193. s.).

beḥaḳ: (< Ar.) mu'arrebdir. Aşlı Fārisī *behek'*dir. İnsānıñ beşeresini pul pul beyāz ʔdip alaca renk peydā eyleyen bir nev' marazdır. *Baraş* 'illeti başḳadır. 'İllet-i mezkūreniñ mādde-i aşliyyesi 'użvuñ içinde olup laḥm-ı bedeni taḡyīr ve ifsād ʔder. *Behaḳ*'ıñ māddesi yalnız beşereye ṭārī olur. Bunlarıñ tefriḳi ḳolaydır. Bedende peydā olan şişīñ üzerine bir igne şokulduḡda eger ḳan çıkarsa *behaḳ*'dır. Ve eger beyāza mā'il veyāḥūd beyāz cerāḡat çıkarsa *baraş*'dır. Behḳu'l-ḡacer = şıḡır manṭarı, ḳaya ḳınası, liken ciger otu. (II/193. s.).

behkeşe: (< Ar.) emir ve 'amelde isti'cāl, işi ḳābūk (ḳābuk) görmek ve ṭutmak. Kullanılmaz. (II/193. s.).

behkele: (< Ar.) nāzik, güzel vücūdlu maḡbūbe. Me'nūs degildir. (II/193. s.).

behken: (< Ar.) güzel ve tāze civān, genḡ. Vaşıf olarak ḳullanılır: *şābb-ı behken*. Mü'enneşi *behkene*'dir. Bu da öyledir. *Cāriye-i behkene* elfāz-ı müsta'meledendir. (II/193. s.).

behl: (< Ar.) 'la'net' ma'nāsınadır. Ş 'Şey-i ḳalīl; az şu' ma'nāsına da gelir.

Ma'nā-yı mevzū'u bir adamı kendi re'y ve irādesine koyup kendi başına boşlamak, bırakmaqdır. Diğer ma'naları bundan müteferri'dir. *Behel* 'memesi açık nāka' demektir. *Me'nūs* degildir. *Buhle* de la'net ve nefrīn ma'nāsınadır. *Buhletu'llāh* = la'netu'llāh hükmündedir. *Bā'nūñ* fethi cā'izdir. (II/194. s.).

behlel, bühlel: (< Ar.) 'abeş, bāṭıl, bī-hūde mevki'inde isti'māl olunur. Ya'nī bāṭıl, bī-hūdeniñ 'ilimleridir. (II/194. s.).

behlül: (< Ar.) 'Arabīde faṣīḥi zamm-ı bā ile. Ziyāde gülen, gülücü adam § cāmi'ü'l-maḥāsin, birr ü hayır şāḥibi, şānlı kimse demektir. Halkā-yı 'Abbāsiyye'den Hārūnū'r-Reşīd'iñ birāder-i meşhūru Behlül bir 'ākıl-ı dīvāne-reviş idi. (II/194. s.).

behle: (< F.) kalın kuşcu eldiveni. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (II/194. s.).

behem: (< F.) 'toplu, bir arada, hep yerde, hep bir yerde' gibi bir ma'nāya delālet eder. Edāt-ı ilşāk olan *bā* ile cem'iiyet ve muḳāranet ifāde eden *hem* lafzından mürekkebirdir. *Bā-hem* de böyledir.

Nādiren kullanılmışdır. *Her tāze haṭṭ-ı nemekīn-sīmā-yı zībende-ḳabası ol rüz-ı be-hem-res-i müştāḳkātda keckerde destār* (Şefīḳ-nāme); *Şefā'at eyle o rüz-ı belāda bendeñe kim / Halāyığı behem āḡüş eder zebāna vü dūd* (Sābit: K. 2/58); *Ġāziyān böyle hep behem āheng / Oldu āmāde-i tehācüm ü ceng* (Müstecābī-zāde ≈ 'İşmet). (II/194. s.).

behmār: (< F.) *büsyār*²⁹¹⁷ gibi 'çok, ziyāde' ma'nāsınadır. *Me'nūs* degildir. (II/194. s.).

behmān, bāhmān: (< F.) Fārisīde *filān* lafzınıñ mu'ādil ve müşābihidir. Türkçede kullanılmaz. (II/194. s.).

behem-zede: (< F.) *behem* ile 'vurmak' ma'nāsını ifāde eden *zed*en maşdarında ism-i mef'ül olan *zede* lafzından mürekkebirdir. 'Topluluḡu vurmuş, cem'iiyeti bozmuş, dağıtmış' demek olup lisānımızda 'ḳarmaḳarışık, perişān, daḡınıḳ' ma'nāsında isti'māl olunmuşdur. Fārisīde *be-hem ber āmeden* 'birikmek, toplanmak'; mecāzen 'ḡāzablanıp münfa'il olmak' ma'nāsınadır. (II/194. s.).

behem: (< F.) ma'ānī-i keşīresi olup eñ meşhūr ma'naları *ber-vech-i ātī*

2917 Devellioḡlu: bisyār.

bağış ve beyân olunur. 'Kavl ve fi'li şıdk u sedād üzere olan adam' ma'nāsına ve 'Mecūsî pāpāsı' demek olan *berehmen*'iñ muhaffefidir. Bu hâlde 'zekî, vâkıf, müdebbir' ma'nāsını ifâde eder. § Zamân-ı Cāhiliyyet'de 'inde'l-fürs sene-i şemsiyyeniñ on birinci mähına ve şehir-i mezkûruñ mü'ekkelî farz êtdikleri perîye behmen ıtlâk kılınır ve şühür-ı şemsiyyeniñ on birincisi olan "behmen mäh" iñ ikinci gününe "behmencene" dēnilip ve 'îd-i muḳaddes 'addēdilip yevm-i mezkûrede fevḳâl-âde şehir-âyîn-i şādānı icrâ ve mütayemmenen umûr-ı inşâ'ıyyeye ibtidâ olunurdu. § Turpa müṣabih bir nev' nebât köküdür ki 'ḳavza kökü' de dērler. İki nev' olan bu köke Türkçede daḥî 'behmen' dēnilir ve "aḳ behmen, kıızıl behmen" diye cinsleri tefrîk edilir. Bunuñ bir nev'-i dîğetine de şüfîyye *behmeni* dērler. § Mülûk-i ḳadîme-i İrāniyye'den İsfendiyâr' iñ oğlunuñ laḳabıdır ki aşıl ismi *Erdeşîr*'dir. Mülûk içinde bu şāḥib-ḳırân-ı 'âlemdir / Verâ-yı tavḳ-ı beşerdır bu gûne ḳuvvet u zûr / Süvâr olunca sa'âdetle rahş-ı ikbâle / Güzer-gehinde tırur rûḥ-ı Behmen u Şāpûr (Nābî: K.

7/66-67); *Tehemten-i vüzerâ Ḳahramân-ı Cem-kevekb / Şükûh-ı tâb-ı şikenc-i külâh-i Behmen ü Cem* (Nef'î: K. 38/11). (II/194. s.).

behme: (< Ar.) *bā*'nıñ zammıyla da luḡatdır. Ḳuzu, oḡlaḳ buzaḡı. Cem'î *bühüm, bihām*'dır. Cem'ü'l-cem'î *bihāmât* gelir. § 'Kedi otu' dēnilen nebâtiñ çok bulunduḡu yere de *behme, bühme* ve iş-bu nebâta *bühmā* ıtlâk olunur. Me'nûs degildir. (II/195. s.).

behnâne: (< Ar.) gül yüzlü, tatlı sözlü, meşrebi ḥōş; dā'imā gülücü ḳadın. § Fāriside behnâne = '*maymun* dēnilen ḥayvân' ve 'beyâz pide' demektir. Ma'nâyı 'Arabîsi ile ṭabân ṭabāna zıd ve ma'kûsdur. (II/195. s.).

behnes: (< Ar.) ṣaḳîl, çirḳîn adam. Me'nûs degildir. (II/195. s.).

behneke: (< Ar.) *Aḥterî*'ye nazaran *behkene* gibi 'vücûdu güzel, şişmanca ḳadın' demektir. Ḳullanılmaz. (II/195. s.).

behne: (< Ar.) bu daḥî 'yumuşak yer' ma'nāsınadır. Elfâz-ı ma'rûfeden degildir. (II/195. s.).

behv, behîm: (< F.) 'köşk, sofa, eyvân, şeh-nişîn, çardaḳ' ma'nāsınadır. Ḳullanılmaz. (II/195. s.).

behv, behve: (< Ar.) haremde hâric olan misâfir odası. § Yeralında hayvân ağılı. Bu ma'nâlarda cem'i *ebhâ, bühüv*'dür. § Geniş meydân, yer § gögsüñ içi, boğazdan mi'deye kadar olan aralık § raḥim ile maḥreciniñ arası. Elfâz-ı me'nûseden degildir. (II/195. s.).

behût: (< Ar.) işidenleri müteḥayyir eden iftirâ, yalan. Cem'i *bühüt*'dür. (II/196. s.).

behî, behiyye: (< Ar.) zîbâ, naẓar-rübâ, güzel. Yalnız olarak nâdiren isti'mâl olunmuşdur. Ekşeriya şıfat-ı kâşife hükmünde kullanılır. *Hediyye-i behiyye, tuḥfe-i behiyye, emânet-i behiyye, idâre-i behiyye, müdürîyyet-i behiyye.* | *Tetimme-i ḥadîs-i mesfûrede mezkûr olan nefehât-ı behiyye-i İlâhiyyeye (Aḥsenü'l-ḥadîs ≈ Okçu-zâde). İmdi bu def'a ma'fûsuñ ammâ bundan soñra ḥizâne ḥâne-i 'atîyye-i behiyye-i İlâhiyyeden reşâs ve keşib, nüşüb-ı dahme-i ḥazẓ u naşibiñ olan telîd ve tarîf her ne ise bir ḥôşça ḥıfẓ ile (Şefîk-nâme); Oldu şerḥ Tuḥfe-i Vehbî behey (Şeyḥ-zâde Es'ad). (II/196. s.).*

behîte: (< Ar.) iftirâ, bâṭıl, yalan söz, buṭlânı adamı mutahayyir eden müftereyât. İsti'mâl edilmelidir. (II/196. s.).

behîc: (< Ar.) behcetli, şen, güzel adam. Ekşeriya isim olarak kullanılır. (II/196. s.).

behîr: (< Ar.) nefesi sıkışıp çok şoluyan adam § ḍayḳ-ı nefes 'illeti -ki insânı şolumaḳdan yol yürütmez- ile muṣṭarib olan şahış demektir. Me'nûs degildir. (II/196. s.).

behîre: (< Ar.) şıklet-i bedenden yürürken şoluyan kadın § milleti beyninde necâbet ve ḥayr u ḥasenât ile şöhret-şî'âr ḥâtûn. *Behîle* de bu ma'nâyadır. (II/196. s.).

behîm: (< Ar.) pek ve düz siyâh şey § beneksiz, alacasız yek renkli at, hayvân § dik, tîz, pürüzsüz şadâ: *şavt-ı behîm.* § Ḥâliş, şâfî, düz renk. İş-bu lafzıñ cem'i ḥadîs-i şerîfde soñ ma'nâda vârid olmuşdur. Cem'i *bühüm, bühem*'dir. (II/196. s.).

behîme: (< Ar.) 'dört ayaklı hayvân' demektir. Cem'i *behâyim*'dir. Şıfat-ı behîme = hayvân şıfatı, hayvân tavır. Cem'i müfredinden ziyâde kullanılır. (II/196. s.).

behîmiyyet: (< Ar.) hayvânlık hâli. *Behîmî* hayvâna mensûb. *Behîmiyyet çerâ-gâh-ı şafâdır / Ğam-ı 'âlem Benî Âdem içündür* (Müftü 'Ârif Hikmet). (II/196. s.).

beyā: (< F.) dolmuş, dolu § medħal, kapı ma'nāsınadır. Me'nūs degildir. (II/196. s.)

beyyāb: (< Ar.) sakā, şüci, şu taşıyan adam. Me'nūs degildir. (II/196. s.)

beyābān: (< F.) deşt, şahrā, çöl: *perverde-i beyābān-ı vahşet*. Beyābān-niṣīn = göçebe, yurtsuz 'aşiret, halk, bedevī. *Kıt'aları ayırıyor. Deryāları birleştiriyor; beyābān dāhilinde şular, 'ummān sāhilinde karalar peydā ediyor. 'Alemin her lezzetinden, tabī'atın her kuvvetinden müstefid oluyor (Ma'ārif Maḳālesi ≈ Nāmıḳ Kemāl); Dilā bezm-i belāda ney gibi nālān olursañ da / Beyābāna düşüp Mecnūn gibi²⁹¹⁸ 'üryan olursañ da (Süheylī²⁹¹⁹: Müs. 4/5); Şol ki 'aşḳ ehlidir olur kūy-ı dilberde muḳīm / Eyleyip dīvānelik dağ u beyābān istemez (Sulṭān Selīm); Nice rūz u şeb şeb-i nīrān-ı muḳāsāt ve ta'b ile bādiye-peymā ve mesāfe-güzār-ı beyābān u teymā olduḳ (Aḥşü'l-ḥadīş ≈ Oḳçu-zāde); Çalı kesmek gidip ormanlarda / Gece ḳalmaq o beyābānlarda (Sefīle ≈ Hāmīd). (II/197. s.)*

beyāt: (< Ar.) gece uyumak, gece iş görmek, geceyi iş ile geçirmek. Me'nūs degildir. (II/197. s.)

beyāḥ: (< Ar.) ufaḳ balıḳ. *Bā'nın kesri cā'izdir. Cem'i büyāḥ'dır*. (II/197. s.)

beyyāḥe: (< Ar.) 'balıḳ tutacak aḡ' demektir. Me'nūs degildir. (II/197. s.)

beyāriş: (< F.) 'çāre, tedbīr, 'ilāç' ma'nāsına olup nādiren ḳullanılmışdır. Türkçede yalnız 'tedbīr' ma'nāsında isti'māl edilmelidir. (II/197. s.)

beyāre: (< F.) kışa, boysuz, bodur, yerde yetişen fidan ve sebze ve meyve. Avrupa'dan getirilen kışa meyve ağaçlarına ism-i maḥşuş olabilir. (II/197. s.)

beyād: (< Ar.) *beyd, büyūd, beydūdet* gibi maḥv ve helāk olmak ve büsbütün yok, görünmez olmak. Beyd = 'ḡayr' ma'nāsını da ifāde eder. Me'nūs olmayan elfāzıdır. (II/197. s.)

beyādıḳa, beyāzıḳa: (< Ar.) 'piyādeler, yayalar' demektir. 'Saṭranç oyunundaki piyāde, yaya' ma'nāsına olan *beydaḳ* yāḥūd *beyzaḳ*'ın cem'idir. § 'Şaḡirü'l-cüşşe, çābuk yürüyen adam'a denir. Lisānımızda müfredi *paytaḳ* diye

2918 Dīvānda: şıfāt.

2919 Kāmūsta: Süheyl.

tahrîf edilip dürüst, doğru yürümeyen çocuklar haklarında îrād ve isti'māl olunur. (II/197. s.).

beyāz: (< Ar.) 'aklık' demektir. Aşlında süte ıtlāk olunur. *Beyāz gerden, beyāz ten, beyāz beden.* § Aқ, ziyānıñ elvān-ı mürekkebesinden peydā olan renk. Beyāzlatmak = eskimekle revnaқ ve ıarāveti zā'il olmak, aқlanmak, aғarmak. Beyāza çekmek, beyāza çekilmek = temiz kāğıd üzerine yazmak, yazılmak. Beyāza çıkarmak = berī kılmak, pāk tutmak, yüzünü aқlandırmak, kuşursuzluғuna hüküm etmek. Beyāza çeken = 'kātib, yazıcı' demektir. Bu taқdīrde Türkçede *beyāz* lafzı 'dūlbent, şalaşpur, pātiskā gibi bezlere' ıtlāk olunduғu gibi 'kāğıd' ma'nāsını da ifāde etmiş olur. Beyāzcı = dūlbendci, bez şatan. Beyāzımsı = 'aқа çalar, aқımtraқ renkli' demektir. Beyāzü'l-'ayn = gözün aқı. Beyāzü'l-beyza = yumurta aқı. *Vüçüdu hām gümüşden beyāz gülden nerm / Boyu henüz yetişmiş nihālden hem-vār* (Nedīm: K. 7/6); *Ol 'asrda bir daḡī Riyāzī / Bāğ-ı suhanıñ gül-i beyāzı* (Lā²⁹²⁰); *Degil zemīne düşen berf hāne-i çarḡıñ /*

Beyāz-ı şüret-i dīvārı pāre pāre düşer (Nābī: G. 234/6); *Gözünüñ ağı beyāz idi katı / Kābil-i vaşf degildi²⁹²¹ şıfatı* (Hākānī: 234); *Oldu beyāz-ı şubḡ gibi mü-yı ser sefid / Ey hurte-çeşm uyan ki 'ibādet zamānıdır* (Nābī: G. 65/6); *Gerden-i şāfī beyāz öyle ki kāfur gibi / Çeşm ü ebrusu siyāh öyle ki semmūr gibi* (Nedīm: G. 150/1). (II/197. s.).

beyyā': (< Ar.) dellāl gibi alıp şatan, satıcı. Nādiren kullanılır. (II/198. s.).

beyyāka'llāh: (< Ar.) ḡayyāka'llāh gibi maқām-ı du'a ve niyāzda îrād olunur. "Allāh seni sevindirsin güldürsün, maṭlūbuña kavuşdursun, menāzil-i refī'aya yāḡūd cennete iskān eylesin." demektir. 'Arablar ekşeriya müzāveceten ḡayyaka'llāh ve beyyāke derler. *Zemaḡşerī*niñ muқaddimede beyānına göre 'Ḥaқḡ Te'ālā saña ḡayāt ve berekāt vėrsin' demek olur. (II/198. s.).

beyān: (< Ar.) zāḡir, rüşen, āşikāre olmak, ḡüsn-i şüretle ifāde ve belli etmek, eṭrāfıyla bildirmek, iyice bildirilmek. *Ba'zı esbāb-ı zarūriyyeye mebnī bu ḡidmeti kabūl ve ifā edemeyeceğini beyān etdi.* § 'Fünūn-ı edebiyyeden bir fikri delāletde

2920 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 41.

2921 Kāmūsta: degildir.

birbirinden evzâh ve muhtelif şüretler, üslûblar ile ifâdeye iktidâr bahşeden uşûl ve şerâ'itden bahş eden fenn'e *beyân* dërler. Fenn-i mezkûruñ mevzû'u mecâz, kināye, teşbîhden 'ibâretidir. *Mecâz* ikiye inkışâm eder. "Mecâz-ı 'aqlî, mecâz-ı lafzî" denilir. Bunlar da aksâm, envâ'-ı 'adîde-i şanāyi'i hâvîdir. *Kināye* üç kısımdır. Birinci tarz kināyeden maşşûd yalnız zâtdır. İkincisi şıfatdır. Üçüncü türlü kināye ise nisbetdir. Teşbîh = nefslerde müşterek bir şıfatı keyfiyeti hâ'iz olan iki şey'in za'îfini kavîsine, 'adîsini a'lâsına beñzetmekdir ki bunuñ erkânı dördür. 1. Müşebbeh 2. Müşebbehün-bih 3. Vech-i şebbeh 4. Edât-ı teşbîh. Gözyaşı ne mübârek şeydir ki mazlûmiyetiñ şeffî'i, ma'sûmiyetiñ tesellîsidir. İhlâş ve hakîkatîñ tercümân-ı şıdk-ı beyânı gözyaşıdır (*Takrîzât* ≈ Ekrem); Ben ol vahy-efgen-i nazmım ki şîr-i şeh-per-i Cîbrîl / Olur peydâ şarîr-i hâme-i mu'ciz-beyânımdan (Palâslı Ğâlib); Meşhûrları beyân olundu / Âşâr ile imtiḥân olundu (Lâ²⁹²²); Ber-vech-i hak beyân eder elbette fi'line / Her

kanğısından eyler iseñ ayrıca su'al (Lâ-edrî²⁹²³); Sa'y eyle 'ulûma muḫdimâne / Ez-cümle bedî' ile beyâne (Muḫaddime²⁹²⁴); Hâsîd benimle da'vî-i nazm eylese n'ola / Zu'munca ḥar suḥan-ver-i 'Îsâ-beyân olur (Nef'î: K. 29/64); Bu nokṭadır yemîn ü şimâli beyân eden / Eyler cihâta 'aql bu merkezden insilâk (Lâ²⁹²⁵); Ne nâmedir ki bu²⁹²⁶ ḥüsn-i beyân-ı 'unvânı / Eder güşâde dil ü ṭab'-ı mestmendânı (Nef'î: K. 31/1); Beyân-ı hâl benim-çün muḥâl sevdigime / 'Aceb eder mi delâlet bu hâl sevdigime (Şafâ); Meydânda bedî' ile ma'ânî / Biz de okuduk biraz beyânı (Ziyâ²⁹²⁷). (II/198. s.).

beyâvâr: (< F.) 'amel, şıgl, iş. Me'nûs degildir. (II/199. s.).

beyt: (< Ar.) mesken, menzil, hâne, oba, oda, ev. Beytu'llâh, beyt-i mu'azzam, beytü'l-ḥarâm, beyt-i ḥarâm, beyt-i şerîf = Ka'be-i Mükerrreme, kıble-gâh-ı ehl-i İslâm. Beytü'l-muḫaddes, beyt-i muḫaddes = Kudüs şehrindeki ma'bed-i mükerrrem. Beytü'l-'arûs = gelin odası. Beytü'z-zifâf = gerdek odası,

2923 Ziya Paşa: TCB. 1/11.

2924 Ziya Paşa ≈ Meşrûtu Ahvâl-i Şa'irî: 22.

2925 Ziya Paşa: TCB. 1/3.

2926 Dîvânda: bu ki.

2927 Namık Kemal. (Kubbealtı "bedî'" maddesi).

2922 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertîb-i Harâbât: 93.

gelin ile güveyiniñ maḥall-i ictimā'ı. Beytü'l-laḥm = Kudüs şehrinde Hıristiyanlarca mu'teber bulunan bir maḥall. Beytü'l-hüzn = ğamlı, ğuşşalı, kederli hâne; ğam ve ğuşşa evi. Beytü'l-māl = ıstılāḥ-ı şer'de 'hazîne-i mālîyye, hazîne-i millet, 'umūmuñ maḥzen-i emvālî' demektir. Beyt-i 'ankebūt = örümcegiñ yuvası, onuñ gibi olan derme çatma binā, ev. Ehl-i beyt = bir kimseniñ 'ıyāl, evlād ve aḥfādı. Huşuşuyla Hazret-i Resūl-i Ekrem şalla'llāhu 'aleyhi ve's-selām efendimiziñ ḥānedān-ı celīlū's-şānı. Ne beytü'l-ḥarāb ne beytü'l-ma'mūr = semeresiz, te'sirsiz, fā'idesiz şeyler için veyāḥūd bir şey'in hükümsüzlüğünü, ehemmiyyetsizliğini beyān maḫşadıyla ḍarb ve irād olunur bir meşeldir. Lisānımızda bu ma'nāda cem' olarak yalnız büyūt isti'māl olunur. Ş İki mısrā'dan mürekkeb nazm, şî're de beyt ıtlāk olunur. Beytü'l-ğazel = ğazeliñ eñ güzel, iyi olan iki mısrā'ı. Beytü'l-kaşid = 'kaşideniñ eñ rengin, münteḥab beyti' demektir. Lisānımızda bu ma'nāda cem'i ebyāt'dır. *Quvvet-i tabi'at ve selāset-i manzūmātı inkār*

olunmaz ise de yaptığı ebyāt ile yıkdığı büyütüñ vezni mizān-ı āhiretde ma'lūm olacağından ğayrı ('Ākif Paşa); İşte muṭābık-ı ḥaḳīkat degildir dēnilen beytiñ fikri de budur (Takrīzāt ≈ Ekrem); Rubā'iden kaşındır beyt-i evvel / Celī ḥaṭṭ ile yazmış kاتب anı / Anıñ itmāmı için ḥaṭṭ-ı la'liñ / Ğubār ile yazılmış beyt-i şānī (Hürrem Paşa); 'Andelībi verd-i şad-berg ile tekfīn ētdiler / Bir Gülistān beytini ḳabrinde telkīn ētdiler ('İzzet Mollā: G. 128/1); N'ola gülzār-ı 'ālem ser-be-ser beytü'l-ḥazen olsa / Bu Yūsuf-ṭal'atān diñyāyı Ya'ḳūb eylemişlerdir (Vecdī); Sāyeñ beni vāreste ēder nārdan elbet / Cānımla şıgındım saña ey beyt-i İlāhī (Ekrem²⁹²⁸: 2); Beyt-i ma'mūr-ı Hudā feth olalı gelmedi hīç / Dehre zātıñ gibi bir fātiḥ-i ḳaḥḥār u ḳadīr (İsmā'īl Paşa-zāde Ḥaḳḳī: K. 5/2); Eyler beni durmayıp ziyāret / Beytü'l-ḥazenimde biñ meserret (Mu'allim Nāci²⁹²⁹: 14); Firāşım seng-i ḥārā pūşışım şevk-i ḳatād olsun / Yerim beytü'l-ḥazen kārım fiğān-ı girye-zād olsun (Nā'ilī: Müs. 7/1); Söyledim bir beyt iki tārīḥ reng-ā-renkle²⁹³⁰ / Eyledi Allāh kerem aldık 'Arīş'i cenkle (Surūrī: Tar. 7/42);

2928 Mekke'de Fevt Olmuş Bir Zāt İçin Kitābe-i Seng-i Mezar.

2929 Dereden Tepeden.

2930 Kāmūsta: deng-ā-denkle.

*Engüşt-i hatâ uzatma öyle / Beş beytine
gel nazîre söyle (Şeyh Ğâlib²⁹³¹: 2016);
Bir beytim ederse hüznü da'vet / Bir
dîgeri bahş eder meserret (Mu'allim
Nâcî²⁹³²: 38); Hemîşe kudsiyân-ı
âsmândır hem-dem-i bezmi / Harîm-i
hâşî gûyâ beyt-i ma'mûr-ı mu'allâdır
(Nef'î: K. 48/14). (II/199. s.).*

beytütet: (< Ar.) geçelemek, gece
kalma. 'Arabîde olduğu gibi 'geceyi
iş ile geçirmiş' ma'nâsında aslâ
kullanılmaz. *Mevkib-i hümayûn şalı
akşamı Çorlu kaşabasında beytütetle
ferdâsı günü Rûm ili beylerbeyi kapısı
halk-ile talî'a makâmında ileriye hareket
etti (Peçevî Târîhi). (II/200. s.).*

beyhân: (< Ar.) 'ketm-i esrâr
edemeyen, dâ'imâ 'aqlında ve
kalbindekini ifşâ eden boşboğaz'
demekdir. (II/201. s.).

beyhuşt: (< F.) esâsından, kökünden,
dibinden kopmuş, koparılmış olan
şey. Sîn-i mühmele ile de luğatdır.
Me'nûs degildir. (II/201. s.).

beydâ': (< Ar.) 'mehleke' ma'nâsınadır.
Tehlikeli olması hasebiyle şahrâ,
çöle ıtlâk olunur. § Mekke-i
Mükerreme ile Medîne-i Münevvere

arasında bir düz mahalliñ ismi.
(II/201. s.).

beydâne: (< Ar.) yâbânî dişi eşek.
Cem'i beydânât'dır. Türkçede isti'mâl
olunmaz. (II/201. s.).

beydağa, beyzağ: (< Ar.) etine dolğun,
iri gövdeli, şişmanca kadın. Me'nûs
degildir. (II/201. s.).

beydağ: (< F.) sert başlı olmayan²⁹³³
esb, cenge alışkın cins at. Nâdiren
kullanılmıştır. *Heme nîzedârân u
beydağ süvâr / Be-cân cenk-cû şîr-i
rûbeh-süvâr²⁹³⁴ (Mîr-i Nazmî).
(II/201. s.).*

beyder: (< Ar.) ekin harmanı, harman
yeri. Beydere = ekini harman etmek.
Beyderî = 'harmana mensûb,
harmancı' demektir. § 'Dürüst
luğat' ma'nâsına da gelir.
Kullanılmaz. (II/201. s.).

beydağ: (< Ar.) *piyâde*'niñ
mu'arrebidir. Satranç oyununda
'piyâde' denilen taşlarıñ her birine
ıtlâk olunur. Lisânımızda tahrîf ile
'paytağ' denilir. (II/201. s.).

beyzâr, beyzarânî: (< Ar.) geveze,
çeñesi düşük, çok söz söyleyen
adam. *Beyzâre* de bu ma'nâyadır.

2931 Hüsn ü Aşk.

2932 Dereden Tepeden.

2933 Develloğlu: sert başlı, haşarı at.

2934 (F.) Hepsî savaşı ve cenge alışkın atlara binmişler, kahramanların
aşkıyla sanki tilkilere binmiş aslanlar (gibi) olmuşlar.

Fārisīde böyle adama *bī-hūde-gū* dērler. (II/201. s.).

bayrak: (< F.) 'Arabīde 'ālem', Türkīde elif 'ilāvesiyle 'bāyraq' yāhūd 'sancak' dēnilir. Bayrak-dār = sancağı taşıyan çekip götüren adam. *Gördüm ki 'Abbāsiyye'niñ siyāh bayraqları dikilmiş! Bir küçük kardeşim onda dururdu. "En-necāt! En-necāt!" diye feryād etmeye başladı (Müneccimbaşı Tārīhi ≈ Nedīm); Çarh u muğzel kabīlesin kemān u hadeng ve 'aşābe-i gül-reng-i māderin-tırāz-ı bayrak-ı cenk edip āmāde-i gīrūdār oldular (Şefīk-nāme); 'Osmānlılarıñ reng-ā-renk bayraqları 'Acemleriñ zalām-ı taḥaṣṣūdū içinde müte'addid kavs-i kuzahlar peydā olmuş gibi bir şekl-i ġarīb ḥāşıl etmiş-idi (Cezmī ≈ Kemāl). (II/201. s.).*

beyrem: (< Ar.) 'dülger āleti' ki 'rende' dēmekdir. § 'Kazma' ma'nāsına da gelir. § Sert ve uzun taş. 'Arabīde 'eridilmiş sürme'ye de *beyrem* dērler. Türkçede iş-bu kuḥl-i müzāba yağlı sürme ta'bīr ederler. cem'i *beyārim*'dir. § Fārisīde 'iplikden nesec edilmiş bir nev' ince bez' dēmekdir. Me'nūs degildir. (II/201. s.).

beyzāre: (< Ar.) uzun, büyük şopa. *Beyzer, mibzer* dokumak, huşūsuyla çırpıcı ya'nī bez çırpınlara maḥşūş tokmak. Beyzār = 'ālet-i tenāsül' dēmekdir. (II/202. s.).

beyz: (< Ar.) 'atıñ kollarında peydā olan yumurta şeklindeki şiş' ma'nāsınadır. Ḥayvānlarıñ atıñ ayaklarında peydā olur bez gibi bir veremdir. Cem'i *büyüz*'dur. § 'Kuş yumurtlamak' ma'nāsına da gelirse de lisānımızda yalnız birinci ma'nāda kullanılır. (II/202. s.).

beyzā': (< Ar.) 'ziyāde ve daha ak' dēmek olan *ebyaz*'ıñ mü'enneşi. Millet-i beyzā = ehl-i İslām. 'İmāme-i beyzā, ḥil'at-ı beyzā, ḥaftān-ı beyzā, ḥulle-i beyzā, menāre-i beyzā. Yed-i beyzā = Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selāmıñ nümüne-i i'cāz olarak parlak görünen dest-i mübāreki. *Bu maḳāle-i dağdağa-pīrā ol 'inde-i maslubetü'l-ḥayā tertībine sā'y oldukları mukaddimāt-ı mu'ānedeye ḥātır-ḥāh-ı a'dā-yı millet-i beyzā olur vechle netīce-baḥşā oldukları beyānındadır (Şefīk-nāme); Ḥil'at-ı beyzā-yı İslām'ı siyeh-fām etdiler (Lā-edrī); Kelim-i ṭab'ına ḥūrşīd-i endīşe yed-i beyzā / Mesīḥ-i kilkinde iḥyā-yı ma'nā kār-ı ednādır (Şabrī: K. 7/39);*

*Bir tecellî idi Mūsâ'ya da kim el vèrdi /
 Şecer-i Tûr hemîşe yed-i beyzâ vèrmez
 (Râgıb Paşa: G. 78/2); Hırka-i beyzâ
 vücûd-ı devletiyle kām-bîn / Mesned-i
 fetvâ bekâ-yı rif'atıyla kām-rân (Lâ²⁹³⁵);
 Kılmaz dil-i Fir'avn'ı münevver yed-i
 beyzâ (Fuzûlî); Mâr ise 'adû biz yed-i
 beyzâ-yı Kelîmiz / Tûfân ise dünyâ
 ğamı biz keştî-i Nûh'uz (Rûhî: TB.
 1/12). § 'Dâhiye, âfet' ma'nâsına
 gelir ve mevte şıfat olarak kullanılır.
 § Halebü's-şehbâ nâm şehriñ adı;
 Başrada bir maḥall, diyâr-ı
 mağribde bir eyâlet, İrân'da bir
 beldeniñ ismi. Nisbetinde 'Beyzâvî'
 denilir ki *Envârî't-tenzîl fî Esrârü't-
 te'vîl* 'unvânlı tefsîr-i şerîfiñ mü'ellifi
 olan meşhûr Kâdî Beyzâvî oradan
 neş'et etmiş e'âzım-ı 'ulemâ-yı
 İslâmiyyedendir. *Êtdi hüner-âverân
 i'câm / İhyâ-yı 'ulûm-ı dîn-i İslâm /
 Beyzâvîler Zemaḥşerîler / Şîrâzîler'le
 Cevherîler* (Lâ²⁹³⁶). (II/202. s.).*

beyze: (< Ar.) yumurta § huşye, hâya
 ma'nâsında daḥî beyzeteyn diye
 kullanılır. 'Arabîde olduğu gibi
 'cenk ser-pûşu' ma'nâsında
 kullanılmaz. Beyzetü'l-beled = deve
 kuşunuñ yumurçasına ıtlâk olunur.

'Âciz, zelîl kimse hakkında darb
 edilir bir meşeldir. 'Fevka'l-âde
 mümtâz ve muḳabbel adam'a da
 denilir. Beyzetü'l-hıdr = maḥbûbe-i
 mestûre, yaşmaklı güzel kadın.
 Beyzetü'l-aḳr, beyzetü'd-dîk =
 horoz yumurçası, horozuñ ender
 olarak çıkardığı yumurta. Beyze-i
 İslâm = bilâd-ı Müslimîn. Beyze-i
 âteşin, beyze-i çarḥ, beyze-i zer,
 beyze-i zerrîn = 'âfitâb, güneş'
 demekdir. § Beyze = ḥîn-i
 muḥârebede cenk-âverleriñ,
 'askerleriñ başlarına giydikleri,
 demir tās, başlık: Nice beyza-i keşf
 tügme-i iklîl-i şeref ve dürr-i yektâ-
 yı Necef ğadîr-i ğadrde âlûde-kef
 olup (*Şefîk-nâme*); O tavuḳlar gibi ki
 şâm u seher / Beyzesinde oturup da
 bekler (*Sefîle ≈ Hâmid*); Mânende-i
 mâkiyân-ı ğarrâ / Yek beyza hezâr fahr
 ü da'vâ²⁹³⁷ (Şeyḥ Ġalib²⁹³⁸: 783);
 Çıkdıñ büyüyüp fezâ-yı feyze / Hâtırda
 mı teng-nây-ı beyze (*Kebûtere Hiṭâb ≈
 Mu'allim Nâcî*: 50); Bu kaşîde kaleme
 Kâf-ı fenâdan geldi / Olsa nâmı yakışır
 beyze²⁹³⁹-i 'anḳâ-yı 'adem ('Âkif Paşa:
 K. 5/67). (II/203. s.).

2935 Ziya Paşa: . 1/20.

2936 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı İrân: 3-4.

2937 Kâmûsta: Yek beyze vü şad-hezâr da'vâ.

2938 Hüsn ü 'Aşk.

2939 Dîvânda: beyzâ.

beyzā: (< Ar.) yumurta şeklinde, yumurta biçiminde olan nesne, şey. (II/203. s.).

baytar, baytār: (< Ar.) 'at, şıgır makûlesi hayvânâtın ahvâl-i emrâzına vâkıf adam, hayvân tabîbî' demektir. Baytar mektebi = fenn-i baytara tedrîs ve ta'lîm edilen mekteb-i resmî. (II/203. s.).

baytara: (< Ar.) baytârlık, tabâbet-i hayvâniyye. *Fenn-i baytara, uşûl-i baytara, âlât-ı baytara.* (II/203. s.).

bayzar: (< Ar.) rahmiñ maşdarındaki lahm-pâre, dilcik. Ş 'Şetm' ma'nâsına da gelir. (II/203. s.).

bey': (< Ar.) satmak, satılmak, satın almak. Şoñ ma'nâda *mübâyi'a* da kullanılır ki 'satışmak, satın almak' demektir. Bey' = 'bir mâlî dîger mâla değişmek, değişilmek' demektir ki mün'aqid veyâhüd gayr-i mün'aqid olur: *bey'-i emvâl, bey'-i mevâşî, bey'-i emlāk.* İştîlâh-ı şer'de dañi 'mâlî mâla değiştirmek' demektir ki bâlâda dênildiği gibi mün'aqid veyâ gayr-i mün'aqid olur. Bey'-i mün'aqid = in'ikâd bulan satış, mübâdele. Bey'-i gayr-i mün'aqid = bey'-i bâtıl, aşlâ şahîh olmayan bey'. Bey'-i bât = tarafınıñ rücû' etmeleri kâbil olmayan bey'-i

kaţ'î. Bey'-i şahîh = bey'-i câ'iz, zâten ve vaşfen meşrû' olan bey'. Bey'-i bâtıl = aşlen şahîh olmayan bey'dir ki buña "bey'-i gayr-i şahîh, bey'-i gayr-i mün'aqid" de dênilir. Bey'-i fâsid = aşlen şahîh olup da vaşfen şahîh olmayan ya'nî zâta mün'aqid olduğı hâlde ba'zı evşâf-ı hâriciyyesi i'tibâriyle meşrû' olmayan bey'dir. Bey'-i lâzım = 'hıyârâtdan 'arî ya'nî tarafeyn için muhayyerlik olmayan bey'-i nâfız' demektir. Bey'-i gayr-i lâzım = bi'l-'akis muhayyerlik bulunan bey'-i nâfız. Bey'-i bi'l-vefâ = bir kimse bir mâlî başka kimseye temennî-i red etdikde geri vermek şartıyla ve bedel-i mu'ayyen ile satmağdır ki alanıñ mebî' ile intifâ' eylemesine nazaran *bey'-i câ'iz* ve tarafeyn bunu feshe muqtedir oldukları hasebiyle *bey'-i fâsid* ve alan mebî'i âhère şatamadığı cihetle *rehin* hükmündedir. Bey'-i bi'l-istiğlâl = bâyi' bir mâlî isticâr etmek üzere vefâen bey' etmektir. Bey'-i mukâyaza = akçeniñ gayrı şeylerde mişli mişle, mâlî mâla değiştirmekdir ki Türkçede *ţaranpa*²⁹⁴⁰ ta'bîr olunur. Bey'-i nâfız

2940 TDK: trampa.

= dīgeriñ hāḳḳı ta'alluḳ ètmeyen bey' demektir. Bey'-i mevḳūf = ğayrıñ hāḳḳı ta'alluḳ eden bey'dir ki buña 'bey'-i fuḫūlī' de dēnir. Bey'-i selem = mü'eccelli mu'accele şatmaḳdır. Ya'nī peşin para ile vèresi māl almaḳdır. Bu yolda māl alanlara Türkçede 'selemci' dēnilir. Bey'-i şarf = naḳdi naḳde şatmaḳdır ki Türkçede 'aḳçe bozmaḳ' dēnilir. Bey' ü şirā = 'alım ve şatım' demektir. Cem'i büyyū'dür: *kitābü'l-büyyū*. || *Onlar daḥī ba'd-ı zamān 'Aḳīle bin Ebū Ṭālib'e hibe ètmişler idi. Evlādı vefāt-ı 'Aḳīle'den şoñra 'izzet-hāne-i müteberriki Muḥammed bin Yūsuf eṣ-Şaḳāfī'ye - ki birāder-i Ḥaccāc-ı zālimdir- bey' ètdiler (Siyer-i Veysī, 30. şahīfe); Vēr naḳd-i cānı būs-ı leb-i la'line göñül / Kül eyle sevḳ-i 'aşḳda bey' ü şirā-yı rūḥ (Fıṭnat Hānım); Geldim ayaḡñ öpmeye destimde naḳd-i cān / Gel al elim ki bey'miz olsun yeden be-yed (Vāliḥī); Żarūrīdir bütün bey' ü şirā-yı kişver-i ĩcād²⁹⁴¹ / Bu bāzār-ı fenāda şarḫ-ı ĩcāb u ḳabūl olmaz ('Avnī: G. 154/5). (II/203. s.).*

beyḡār, beyḡāre: (< F.) ṭa'n, serzeniş, imtinān ki Türkçede *başa ḳaḳmaḳ* ta'bīr olunur. *Rindān-ı melāmet-zede*

beyḡāre çeker mi? || Ehl-i dil beyḡāre-i nādānı çekmez bir zamān. (II/205. s.).

bayḳar: (< Ar.) 'çulḥa, bez ve ḳumāş doḳuyan' demektir. Me'nūs degildir. *Beynaṭ* de bu ma'nāyadır. (II/205. s.).

bayḳara: (< Ar.) 'tebāh ve helāk olmaḳ' ma'nāsınadır. Ş Vaḳār ve 'azametle, şalınarak yürümek Ş mālı çok olmaḳ, cem'-i emvāle ḥırş ètmek. Ḳullanılmaz. (II/205. s.).

beykem: (< F.) şofa, eyvān, şalon. Ḳullanılmaz. (II/205. s.).

beylek: (< F.) berāt, menşūr, fermān, ḥüccet, veşīḳa Ş çatal temrenli bir nev' oḳ. Me'nūs olmayan elfāzdandır. (II/205. s.).

beylem: (< Ar.) açılmamış pamuḳ ḳozası Ş pamuḡa müşābih olan ḥaşīr otunuñ tozaḡı ma'nāsınadır. Ş 'Ḳazma, rende' ma'nāsına da gelir. Me'nūs degildir. (II/205. s.).

beyn: (< Ar.) ara, orta. Beyne beyne = 'iyi ile kötü arası, ne iyi ne kötü, ikisi ortası' demektir. Beyne'z-zevceyn = ḳarı ḳoca arasında. *Ḳarı ḳoca beyninde nizā' eksik olmaz (meşel)*. Mābeyn-i hümayūn = ḥarem-serāy-ı ḥükümdārī ile bendegān ve me'mūrīniñ iḳāmet-ḡāhları arasındaki dā'ire-i seniyye. Mābeyn

2941 Kāmūsta: (...) şirāsi sevḳ-i ĩcādıñ.

odası = harem ile selâmlık arasındaki ya'nî iki tarafın ortasında bulunan oda ki büyük konaklarda, hânelerde bulunur. Beyne'n-nâs = halk, ahālî arasında. Beyne-hû beyna'llâh = kendi arasıyla Allâh arası ya'nî kendisiyle Allâh bilir. Bizce 'mechûl' demektir. Üslûb-ı 'Arabîde muzâf olunca nûn'u feth ile okutur. *Beyne'l-udebâ, beyne'l-aḥbâb, beyne'l-ğuzât, beyne'l-iḥvân.* § Ayrılık, uzaklık. Ğurâbü'l-beyn = burnu ve ayakları kızıl karga, ayrılık kargası, merd-i münâfık. *Beyne'l-ketifeyni's-şerîfeyn maḳâm-ı ḥâtem-i nûr-baḥş-ı nübüvveti 'ayn-ı im'ânla mülâḥaza ederek (Siyer-i Veysî, 23. şaḥîfe); Hukûk-ı siyâsiyyeniñ mevzû'unu hemân her kitâb başka türlü taḳsîmât ile beyân eder. Ma'mâfih mü'ellifler beyninde eñ ziyâde ittifâk ḥâşıl olabilen mâddeler (Hukûk Maḳalesi ≈ Kemâl); Feyzu'llâh Efendi beyne'l-'ulemâ müsteşâr-ı küll bulunmaḡla cā-yı fetvâya müteşâ'id olup (Ravzatü'l-kamilîn); Tilsîm-i dest-i sa'âdet-peyvest-i ḥazret-i şâhib-risâlet ile beyne'l-aḳṭâb mümtâz olan ḡavs-ı a'zam ve ḳuṭb-ı mükerrem Seyyidü'l-'ırâkeyn selîlü'l-ḥasaneyn Mevlânâ Ebü'l-'alemeyn es-Seyyid Aḡmed er-Rufâ'î*

Ḥazretleriniñ işbât-ı verâset-i nebeviyye eyleyen âṣâr-ı celîlede (Mecâlis-i İmâm-ı Rufâ'î ≈ Ḳadrî); Qaldı bî-çâre gönül ḥavf ü recâ beyninde ('Avnî: G. 390/5); Ser-i mû fark yokdur beynimizde zülfi dil-berle / Siyeh baḥtız, perişân rûzgârız, ḥâne-berdüşuz (Lâ); Ser çekmesin semâya ḳaddini ḳılmasın 'arz / Farkı boyuñla serviñ beyne's-semâ'î ve'l-arz (Şânî). (II/205. s.).

beyyin: (< Ar.) 'vâzih, zâhir, rûşen, âşikâr, açık' demektir. *Aḡmaḡ-ı beyyin, cehl-i beyyin, belâdet-i beyyine.* Beyyinen = vâzihân gibi 'âşikâr, açık olarak' demektir. § 'Arabîde 'cerbezeli, faşih' ma'nâsına da gelir. Meselâ 'recül-i beyyin' denir ki 'faşih adam' demektir. Egerçi bu emr-i kemâl ḡarâbetine binâ'en ḡikâyet olunmuştur. Lâkin 'adem-i cevâzı müte'ayyin ve âyât-ı beyyinâtın ta'kîs ve tenkîsinde azîm vizr ü vebâl, belki bîm-i küfr ve ḡalâl olduḡu zâhir ve beyyin olup "Rubbe tālin li'l-Ḳur'āni ve'l-Ḳur'āni yel'anühü"²⁹⁴² va'idinden bâ'id olmak her mü'min-i ḡazıma lâzımdır (Aḡsenü'l-ḡadîs ≈ Okçu-zâde Meḡmed Şâhî). (II/206. s.).

2942 (Ar.) Nice Kurân okuyan vardır ki Kurân ona lanet eder.

beynūnet: (< Ar.) müfāraḳat, başkalaşmak, ayrılmak ki Türkçede ara açıklığı, arası açık ta'bīr olunur. Ve hemān zāmīle-bend hareket olup ṭayy-ı merāhil-i idbār ile sūr-ı İstanbul'dan hūrūclarında maḍreb-i huyāmları olan Çırpıcı çayırına nüzūl eylediler lākin beynlerinde ma'ḳūd olan ḥabl-i ittiḥād ol gün munkatı' ve āteş-i ihtilāf ve beynūnet ol anda mültemi' oldu (*Ravzatü'l-kāmilīn*). (II/206. s.).

beyyine: (< Ar.) delīl, burhān-ı ḳavī, ḥüccet-i ḳaviyye, bir şey'in, bir ḳavl veyā fi'li'n şihḥat-ı vuḳū'nu işbāt, āşikār edecek vāsıṭa, ālet. Beyyine = şehādet-i şahşiyye, hücec-i ḥaṭṭiyye ve ḳarīne-i ḳaṭ'iyyeden 'ibāretdir. Beyyine-i 'ādile = şahid-i ādil. İkāme-i beyyine = şahid getirmek. Cem'i beyyīnāt'dır. İş-bu cem' hem bu ma'nāda ve hem beyyin'in mü'enneşi olan beyyine'ni'n cem'i olarak iki şüretle isti'māl olunur. *Āyāt-ı beyyīnāt*. ‖ *Ġurre-i ġarrā-yı cebīninden sīmā-yı mübīn-i ḥātemü'l-mürselīni ḥarfen bi-ḥarfin āyāt-ı beyyīnāt-ı Tevrāt'a taṭbīḳ edip evvel ve āḥirīn nüṣḥa-i dībāce-i 'aḳl-ı evvel cenābı'nın kitāb-ı ḥükmünce ḥatemü'l-enbiyā idigün taḥḳīḳ eyledi* (*Siyer-i Veysi*); *Şālih Çavuş dahī kezālik ta'rīf*

olunan vech üzere yoldaşlarını'n mūmā-ileyhi maḥv eylediklerini i'tirāf edip beyyineye ḥācet ḳalmadığından (*Ravzatü'l-kāmilīn*); Nitekim ātīdeki beyitler müdde'āmızı işbāta bir beyyinedir (*Kitap-ḥāne-i Ebü'z-Ziyā ≈ Nef'i*). (II/206. s.).

beynīs: (< Ar.) bir nev' balık. Ḳullanılmaz. (II/207. s.).

beyūs: (< F.) 'ṭaleb, ümīd, ṭama', tezellül, temelluḳ' ma'nālarına gelir. Ş 'Yalṭaḳlanma' ma'nāsını ifāde eder. Me'nūs degildir. *Beyūsīden* maşdarından müştakdır. (II/207. s.).

beyüz: (< Ar.) ziyāde yumurtlayan ṭavuk. Me'nūs degildir. (II/207. s.).

beyū, beyūk: (< F.) "arūs, gelin" ma'nāsınadır. Elfāz-ı ma'rūfeden degildir. (II/207. s.).

beyūgānī: (< F.) 'arūsī. 'Arabīde 'velīme' dēnilir ki 'dügün' dēmekdir. (II/207. s.).

beyūn: (< F.) afyön, tiryāk. Ş 'Arabīde *beyūn* 'dibi derin, geniş kuyu' dēmekdir ki lisānımızda 'bostān kuyusu' ta'bīr olunur. (II/207. s.).

beyūn: (< Ar.) dibi geniş kuyuya ıtlāk olunur. Böyle kuyuya 'bā'in' de dēnir. *Bā'ine* olursa şol muṭṭallaḳaya şıfat olur ki zevc istircā' etmek

istediği hâlde mâlik olamayıp ‘ağd-ı cedîde muhtâc ola. (II/207. s.).

beyhen: (< Ar.) bir nev’ beyâz çiçek, mısır gülü. (II/207. s.).

//bi//

bi: (< Ar.) edât-ı ilşâk. Türkçede bunun mukâbili, mu’adili kelimâtın soñlarına gelen şu *ye* harf-i imlâdır. Bi-hakkın = hakkıyla, tamâmıyla. Yeden bi-yed = ‘elden ele’ demektir. *Nādān elinden alma eger êrse destîne / Şehbâz-ı aşiyâne-i devlet yeden bi-yed* (Bâkî: G. 43/2); *Geldim ayağın öpmeye destimde nakd-i cān / Gel al elim ki bey’imiz olsun yeden bi-yed* (Vālihî); *Kim olur muktedir ifāya bi-hakkın āyā / Ben ki bu hüsn-i tabî’atla olursam dil-teng* (Kāzım Paşa: K. 3/49). § Edât-ı kısım olarak kullanılır. *Bi’llāh, bi-Rabbi’l-Ka’be, bi-Rabbi’l-beyt, bi-hamdi-lillāh.* || *Dîgeriniñ laḳab-ı mā bihi’l-iftihārı ‘uzmā-yı millet-i Rus’dan bir menḥūs-ı ber-geşte-bahtıñ dībāce-i menşūr-ı iştihārı olan nām-ı bed-nāmına muṭābaḳat birle kāfir bi’llāh olduğuna dāll idi* (Şefîḳ-nāme); *Geçen māh hulf-i va’dlerine ihtimāl-i ba’id gibi i’tizāren fakîri teşrîf buyururlar. O vakit lisānen ifādeye ta’lîḳ etmiş-idim.*

Ta’cîl ve vesvese buyurulmuş. Bi-Rabbi’l-Ka’be kimseye i’tirāzım yokdur (Cevdet Tārîhi, cild 7 ≈ ‘İşmet); *Şāhib-i ‘iffet idim hem de güzel / Böyle bi’llāh degildim evvel* (‘Abdu’l-hakk Hāmid); *Felek pest etdi ḳadrim deyü ḡam çekme bi-hamdi’llāh / Ki nazmıñ devlet-i medḥinde hem-cāh-ı Süreyyā’dır* (Şabrî: K. 7/55); *Bi’llāh çokdan eyler idim nefsimi telef / Men’ etmeseydi ṭal’atıñ şevḳ²⁹⁴³ ü rü’yeti* (Lā²⁹⁴⁴). § Edât-ı mukārenet olur. İşbu edât ‘sebebiyyet, zarfiyyet’ ma’nāsını daḥî ifāde eder. Lisānımızda hangi elfāz ile ne ma’nâlarda ḳullanıldığı bazı mişāl ile âtide gösterilmiştir. Bi’d-defa’ât = defa’ât ile, çok kere. Bi’l-vāsıta = vāsıta ile. Bi’l-ittifāk = el ve dil birliğiyle, hep birlikte olarak. Bi’l-istizān = izin ile, ruḥṣat alarak. Bi’l-istihḳāk = hakkı ile, liyāḳatli olarak. Bi’l-iltizām = iltizām ile, bir şey’e ve bir kimseye raḡmen ya’nî mahşûşî olarak. Bi’l-îcāb, bi’l-iktizā = iktizā ile, îcāb ile ya’nî öyle yapılması vācib ve lâzım olduğu için. Bi’t-tamām, bi-tamāmihi = tamâmıyla kāmilen, büsbütün. Bi’l-cümle =

2943 Kāmûsta: ṭal’atıñ.

2944 Ziya Paşa: K. 4/30.

hepsiyle, topdan, bütünüyle. Bi'l-hayr = hayır ile, uğurlu olarak. Bi-eyyi-hāl, bi-eyyi-vechin-kān = elbette, mutlakā, herhâlde. Bi't-tav' = istek ile. Bi-ğayr-i hāḡḡın = hāḡsız olarak. Müşārün-ileyh ḡazretleriniñ bi-eyyi-hāl İstanbul'a 'avdeti māddelerine dā'ir ḡaleme alınan muḡzır (Ravzātü'l-kāmilīn); Ocaḡlar 'askeri geḡdikleri maḡhallerde aḡniyā ve fuḡarādan bi-ğayr-i hāḡḡın bir aḡḡelik nesne almamak (Lāyiḡa ≈ Ḳoca Sekbānbaşı). Bi'l-bedāhe = düşünmeksizin, apansızın, birdenbire. Bi't-teḡādūf = teḡādūf ile, rāstgele. Bi'l-müşāfehe = konuşmak şüretiyle, konuşarak. Bi'l-münāvebe = nevbet ile, deḡiḡe deḡiḡe. Bi'l-muvācehe = yüz yüze, yüzleşmek şüretiyle. Bi'l-'izzī ve-l-iḡbāl = 'izzet ü iḡbāl ile. Bi'l-hāḡḡa = maḡḡūḡan, ḡuşūḡi olarak. Bi't-taḡḡīl = 'etrāfiyla, uzun uzadıya' demektir. Bu ḡabālden olan terkībātīñ ba'zıları ayrı ayrı ḡayd ve īzāḡ olunmuḡdur. (II/207. s.).

bi'l-iḡtiyār: (< Ar.) burada 'irāde' ma'nāsınadır. Ya'nī 'ārzū, ḡaḡd, istek ile' demektir. Iḡḡlāḡāt-ı 'adliyyeden olan iş-bu lafzīñ ḡuḡḡḡ-ı cezā'iyyece ma'nāsı 'baḡḡa bir ḡaḡḡ tarafından icbār ve ikrāḡ gibi irāde

ve iḡtiyārı selb edecek bir sebep bulunmaḡsızın cürüm işlemek' demektir. Ḳānūn-ı cezāda ḡaḡden işlenilen cerā'imi beyān içün ba'zen *bi'l-iḡtiyār* ta'biri isti'māl olunmuḡdur. (II/209. s.).

bi'l-āḡire: (< Ar.) şöñunda. *İbtilā-yı 'işret bi'l-āḡire mūcib-i perīḡānī ve felāket olur.* (II/209. s.).

bi'l-iḡtizā: (< Ar.) 'iḡtizā ile, lüzüm üzerine' demektir. Ğarībdir ki bir luḡat kitābında bu terkībīñ hemzesi okunmayarak *lām*'ın *ḡāf*'a ilḡāḡıyla *bi-liḡ-ti-zā* şüretiyle yāḡūd (bī-liḡ-tī-zā) tarzında telaffuz olunduḡu beyān ediliyor. Bu terkībīñ telaffuzca tarz-ı 'āmiyānesi öyle olsa bile luḡāt, kelimātīñ faḡḡini, ma'nā-yı ḡaḡḡini göstermek ve telaffuz-ı 'āmiyāne ve tarz-ı cāhilānesini nazar-ı i'tibāra almamak lāzım gelirken bu terkībīñ telaffuz-ı 'umūmisi öyle imiş gibi 'ale'l-iḡlāḡ şöyle telaffuz olunur demek muḡib olmasa gerekdir. Hīḡ şübhe yokdur ki lisānını öğrenmek hevesinde bulunup da Türkḡede mevcūd olan kelimāt-ı 'Arabiiyyeniñ ma'ānī-i aḡliyyesini aḡlamış olanlarıñ ḡiḡbiri *bi'l-iḡtizā*'yı (bi-liḡ-ti-zā) diye telaffuz etmez. (II/209. s.).

bi'l-cümle: (< Ar.) hep, topu, bütün.

Girit Müslümânlarına i'âne-i naḳdiyye cem'i husûşunda bi'l-cümle ahâli izhâr-ı kemâl-i ḥamiyyet ediyor. 'Hâşıl-ı kelâm, ḥülâşada' gibi bir ma'nâ ifâde eden fi'l-cümle bunuñ yerinde aşlâ isti'mâl olunamaz. Bi'l-cümle bendegân-ı şadâḳat âyîn ve lâsiyyemâ 'abd-i dîrîn-i ihlâş-rehînlerin bi't-tekrâr nâ'il-i meserrât-ı bî-'adâd eylemek da'avâtı 'an şamîmi'l-bâl te'diye ve ikmâl kılındığı (Telhîş ≈ 'Âkif Paşa); Hattâ biñ doksan yedi târîhinde Edirne'den hareket eden ordu-yı hümayûnuñ selâmet ve nuşreti için bi'l-cümle erkân-ı saltanat du'âya çıktığı sırada (Ravzâtü'l-kâmilîn); Âsitân-ı ḥazreti hem evc-i çarḫ-ı nüḥ-ṭibâḳ²⁹⁴⁵ / Pâs-bân-ı dergehi bi'l-cümle fevc-i kudsiyân (Ḥaḳḳî: K. 6/4); Ḳahr-ı Ḥaḳḳ erdi firânca oldu bi'l-cümle ḥazîn (Surûrî: Tar. 7/28). (II/209. s.).

bi'z-zât: (< Ar.) 'kendi, kendiñ, kendim' ma'nâlarında isti'mâl olunur. Hîn-i ḥâcetde bi'z-zevât tarzında cem'lenir. Bi'z-zât söyledi, bi'z-zât okuduk, bi'z-zât yazdım. || Sultân Süleymâm Hân egerçi bi'z-zât dîvân-ı hümayûna ḥâzır olmazlardı. Lâkin 'ahd-ı saltanat-ı 'aliyyelerinde

vâḳi' olan ğazavât-ı hümayûnuñ ba'zısına bi'z-zât teveccüh eylemekle (Koçi Beg Risâlesi); Hüner-mend olmağın kendi ederdî terbiyet bi'z-zât / Zamânında olan erbâb-ı faẓl u 'ilm ü 'irfânı (Lâ²⁹⁴⁶); Żuhûr-ı cevher-i ferd-i vücûdudur bi'z-zât / Bedâyi'-i 'arâz-ı mümkünât dan maḳşûd (Riyâzî). (II/210. s.).

bi'z-zarûre: (< Ar.) 'zarûret ile; zarûrî, mecbûrî, nâ-çâr olarak; ister istemez' demektir. Yanlış olarak (bi'z-zarûr) yazmamalıdır. Nişancı Aḥmed Paşa'ya irâ'e-i şiddet eylemeleriyle Ḥasan Paşa bi'z-zarûre ma'iiyyetini alıp Ḳarışdıran'a doğru ric'at etti (Ravzâtü'l-kâmilîn). (II/210. s.).

bi't-ṭab': (< Ar.) sevk ve ilcâ-yı ṭabî'atla, ṭabî'î olarak. Her vâḳit ve zamânda ser-nüimâ-yı sâḫa-i bürûz olan ḥarekât-ı bâğiyâneniñ bi't-ṭab' bir ḳâ'ide-i şâbiteye mebnî olamayacağını (Ravzâtü'l-kâmilîn). (II/210. s.).

bi'l-fi'l: (< Ar.) bi'l-ḳuvve'niñ zıddı, mukâbili. Taşavvurî olmayarak, ḥaḳîḳî olarak: Bi'l-fi'l Anadolu ḳâdî-'askeri naşb olunan. (II/210. s.).

bi'l-ḳuvve: (< Ar.) taşavvurda, taşavvurî olarak, fi'l mertebesinden

2945 Dîvânda: ne ṭabâḳ.

2946 Ziya Paşa ≈ Fihrist-i Şâhân-ı Âl-i Osmân: 41.

evvel, o mertebeye varmadan.
(II/210. s.).

bi'l-küllîyye: (< Ar.) bütün bütün, büsbütün. *Artık umûr-ı tahrîriyye ile iştiğâli bi'l-küllîyye terk etti.* (II/210. s.).

bi-eyyi-hâl: (< Ar.) 'herhâlde, muhtakâ, elbette' demektir. Aşlı "bi-eyyi hâlin kâne" idi. (II/210. s.).

bi'r: (< Ar.) kuyu. Bi'r-i Zemzem = Mekke-i Mükeremedeki Zemzem kuyusu. Bi'r-i mu'aṭṭal = 'şusuz, kör kuyu' demektir. (II/210. s.).

bi'se: (< Ar.) kelime-i zemm ve kadhdır. Fi'l-i medh olan *ni'me* muḳâbilidir. 'Ne kötü, ne fenâ, ne çirkîn' demektir. Nâdiren terâkîb-i 'Arabîde isti'mâl olunur. Bi'se'l-maṣîr = 'cehennem' demektir. Maṣîr = rücû' ve taḥavvülü, bir hâletden başka bir hâlete intikâli mutazammındır. Ya'nî 'bir nesne soñradan diğerk gün, başka türlü olmak' ma'nâsınadır. Benât-ı bi'se = âfât ve devâhiye ıtlâk olunur. (II/210. s.).

bibr: (< F.) 'fare, şıçan' demektir. Me'nûs degildir. (II/211. s.).

bita': (< Ar.) baldan, ḥurmâdan yapılan nebîz, bir nev' şarâb, koyu

şîre Ş uzun boylu adam ma'nâsına da gelir. Kullanılmaz. (II/211. s.).

bitik: (< F.) aşlı Çağatayîdir. 'Nâme, mektûb' ve 'yazı' ma'nâsınadır. Vaktiyle Türkçede dahî 'ayn-ı lafz yine bu ma'nâda kullanılır ve 'kâtib, mektûbcu' maḳâmında 'bitikçi' denilirdi. (II/211. s.).

bitke: (< Ar.) kesinti, kesilen bir şey'in ufaḳ ufaḳ pâreleri. Bitke-i ḥaṣeb = taḥta pârchası, talaş. (II/211. s.).

bitlâb: (< F.) 'meyve çiçeginiñ kapçıḡı, ṭomurcuḡu' demektir. Kullanılmaz. (II/211. s.).

bityâr, bityâre: (< F.) 'renc, miḥnet, meşakḳat, dâhiye' ma'nâsınadır. Nâdiren kullanılmışdır. (II/211. s.).

bişr: (< Ar.) vücûdunda sivilceler peydâ olmuş adam. Kullanılmaz. (II/211. s.).

bicâd: (< Ar.) 'yol yol, muḥaṭṭı olarak nesec edilmiş kîlîm, ḥalı, 'abâ' demektir. Ḥazret-i Resûl-i Ekrem şala'llâhu 'aleyhi ve sellem ba'zı ḡazavât-ı seniyyelerinde kılâvuzluk ḥidmetiyle şeref-yâb olan Cenâb-ı 'Abdullâh raḡıya'llâhu 'anhı bu lafz ile telḳîb buyurmuşlar idi. (II/211. s.).

bicişk: (< F.) "âlim, hâkîm' ma'nâsınadır. § *Bincişk*²⁹⁴⁷ muhaffefi olduğu hâlde *guncişk*²⁹⁴⁸ gibi 'serçe kuşu' demektir. 'Arabîde bu kuşa 'uşfûr derler. (II/211. s.).

bicrî: (< Ar.) 'pâk, hâliş, temiz şey; şafveti âşikâr olan nesne' demektir. 'Arabîde vaşf olarak kullanılır. (II/211. s.).

biçrek: (< F.) 'dâ'imâ kendisini aldadıp eglenilen ve mashara 'adıyla tezyîf edilen adam' demektir. Türkçede kışa, za'îf, çirkîn, pinti adamları tezyîf ve fenâ, bayağı şeyleri redd için kullanılan *bicirîk* lafzı bundan muharref olsa gerekdir. (II/211. s.).

biçişk: (< F.) 'hekîm, tabîb, ispençiyar' demektir. Me'nûs olmayan elfâzdandır. (II/211. s.).

biçiz: (< F.) 'ziyâde küçük, pek hâkîr nesne' ma'nâsınadır. (II/211. s.).

biḥāḥ: (< Ar.) 'ses boğnuş ve donuk olmak, ses donukluğu' demektir. (II/212. s.).

biḥār: (< Ar.) *baḥr*'iñ cem'i. 'Deñizler' demektir: *biḥār-i ba'ide*. (II/212. s.).

biḥā': (< Ar.) insânıñ arkasında bir damar ismi. Murdârilik damarı. (II/212. s.).

biḥāk: (< Ar.) erkek kurd, kelbe müṣābih bir cānavar. (II/212. s.).

bidād: (< Ar.) 'hişşe, bedel vèrmek § rüfekā arasında nevbetle mübāya'a ètmek' ma'nâsınadır. *Bedād*'a daḥî bakınız. (II/212. s.).

bidār: (< Ar.) 'müsābaḳa ḳaşdıyla iltizām-ı sür'at ve 'acele' demektir. Me'nûs degildir. (II/212. s.).

bidāyet: (< Ar.) aşlı *bedā'it*'dir. *Nihāyet*'iñ zıddı, muḳābili. Evvel, ibtidā, ön: *Bidāyet-i mes'elede ittihāz edilen tedābir-i şā'ibe-i ihtiyāt-kārāneniñ netice-i tabi'iyyesi olarak...* § Başlangıç, başlama: *maḥkeme-i bidāyet*. Bidāyeten = 'bidāyet şüretiyle ya'nî derecāt-ı maḥākim-i nizāmiyyeniñ başlangıcında, birincisinde' demektir. *Bidāyeten rü'yet-i da'vā, bidāyeten ikāme-i da'vā.* || *Olur bidāyet-i şifr intihā-yı her aşfār / 'İdād faẓl u kemālâtın edemez ma'dūd* (Sāmî: K. 1/31); *Şu'ünāt-ı tabi'atda bidāyet yok nihāyet yok / Vuḳū'āt-ı zamānı bir müselsel mācerā buldum* (Hersekli Hikmet: Mnz. 1/13). (II/212. s.).

bidāk: (< F.) 'don, pañtolon gibi ayakdan giyilen eşvābıñ paçası' demektir. Kullanılmaz. (II/212. s.).

2947 Devellioğlu: bincişk, Burhan-ı Katı: buncişk.

2948 Devellioğlu: guncişk.

bidāl: (< Ar.) 'bir şeyi diğer şey ile değişmek' ma'nāsınadır. (II/212. s.).

bidah: (< Ar.) 'vāsi', geniş ova ma'nāsınadır. Me'nūs degildir. (II/212. s.).

bidre: (< F.) 'ağaç kurdu' demektir. Me'nūs degildir. (II/212. s.).

bidisgān: (< F.) 'şarmaşık otu' demektir. 'Arabīde "ışka" dērler. *Bidisgān, bidisgān, bidisgān* dahī yine bu ma'nāya luğatdır. (II/212. s.).

bida': (< Ar.) *bid'at*'iñ cem'idir. *Duhūr-ı māziyyede pesendide-i hevām-ı 'avām olan nice bida'-i mudhikātı* (Şefik-nāme). (II/212. s.).

bid': (< Ar.) 'yeñiden, soñradan hādis olan nesne' ma'nāsınadır. (II/212. s.).

bid'at: (< Ar.) 'ma'nā-yı aşlīsı soñradan hādis olan şey' demektir. Mu'aḥḥaran emr-i dīnde hādis olan noḳṣān veyāḥūd fazla şeylerde isti'mālī ḡālib oldu. Binā'en-'aleyh lisān-ı şer'de ba'de'l-ikmāl emr-i dīnde sünen-i seniyye-i Muḥammediyyeye ve aḥkām-ı şer'iyyeye ve aşḥāb ve tābi'iniñ ārā-yı müctemi'asına külliye muḥālif olarak mu'aḥḥaran hādis olan ehvā ve a'māla ıtlāk olunur. Bu hālde iki nev'dir. Biri bid'at-ı ḥasene = ya'nī

bid'at-ı maḳbūledir. Buña *bid'at-ı hedy, bid'at-ı mubāḥa* da ıtlāk ederler.

Bu ḳabilden mā-'adāsı "bid'at-ı seyyi'e" demektir ki külliye merdūd ve maḳdūhdur. (II/212. s.).

bizā': (< Ar.) bir adama veyāḥūd yek-dīgere ḳarşı ḡalīz, çirkīn şüretde söyleşmek. Me'nūs degildir. (II/213. s.).

bizḥ: (< Ar.) eli kesilmiş olan adamıñ elindeki cerihaya, yaraya ıtlāk olunur. Ḳullanılmaz. (II/213. s.).

bizle: (< F.) 'laṭīfe' demektir. *Bezle'*ye de baḳıñız. 'Arabīde *bizle* 'şandıkda ḥıfz olunmayıp her gün giyilen esvāb' demektir. Türkçede 'gündelik' denilir. (II/213. s.).

bizlāḥ: (< Ar.) 'çeñesi düşük, geveze adam' demektir. (II/213. s.).

birr: (< Ar.) ḥayır, ḥasene; tã'atda tevessü'-i inḳıyād ve iṭā'at-i ebeveyn vesā'ire gibi. Aşḥāb-ı birr ve taḳvā elbette maḫḫar-ı feyz-i hüdā-yı Ḥudā olur. Birrū'l-vālideyn, birr-i vālideyn = 'babaya anaya iṭā'at ve ḥürmet' demektir. (II/213. s.).

birāder: (< F.) erkek ḳardeş²⁹⁴⁹. Birāderāne = ḳardeşçesine. Birāderī = ḳardeşlik, ḳardeşe mensüb.

2949 Kāmūsta "ḳārdāş" olarak yazılıdır. Kelimenin günümüz kullanımı göz önünde bulundurularak "kardeş" şeklinde çevrilmiştir.

Birāder-i rızā'ī = süt kardeşi.
Birāder-i ma'nevī = āhiret yāhūd
dīn kardeşi. Birāder-zāde = 'kardeş
çocuğu, yegen' demektir. Birāder-i
kihter = küçük kardeş. Birāder-i
mihter = büyük kardeş. Birāder-
enger = üvey kardeş. Çağatay
lisânında 'küçük kardeş'e 'ini' dërler.
(II/213. s.).

birāz: (< Ar.) 'meydân-ı cenge atılmak,
karşı karşıya kavğā etmek'
ma'nāsınadır. Me'nūs degildir.
(II/213. s.).

birāzbān, birāzvān: (< F.) kılıç, hançer
ve bıçağ gibi ālāt-ı cārihanıñ
kabzaları derūnuna rabṭ olunan
demirdir. Türkçede taḥrīf ile
birāzavāne ta'bīr ederler. *Bā'*nuñ fethi
de cā'izdir. (II/213. s.).

birāz: (< Ar.) 'az nesne, az şey'
demektir. *Burāz* da bu ma'nâyadır.
Türkçedeki *biraz* bunuñ ğalaṭıdır.
(II/213. s.).

biris: (< Ar., < F.) 'pamuk' demektir.
'Arabīde 'kuṭn' dërler. Ş 'Haşır otu,
saz' ma'nāsına da gelir. Me'nūs
degildir. (II/213. s.).

birbās: (< Ar.) derin kuyuya ıtlāk
olunur. Kullanılmaz. (II/214. s.).

bircīs: (< F.) 'Müşteri' denilen kevkebiñ
ismi. Bā-yı meftūhaya da baķıñız.
(II/214. s.).

birḥāş: (< Ar.) kavğā, şūriş, karışıklık.
Nādiren kullanılmışdır. (II/214. s.).

birsām, bilsām: (< Ar., < F.) 'zātü'l-
cenb' denilen 'illet-i vahīmedir.
Lisân-ı 'avāmda ğalaṭan 'şatlıcan'
denilen bu maraz 'aķcigeriñ örtüsü'
demek olan *ġişā-yı cenb*iñ
iltihābından 'ibāretdir. İnsanıñ
böğrüne bir ser-tiz şey şokuluyor ki
ġāyetle şedīd, cān-ḥırāş bir veca'-i
cenbī ile nümāyān olur. (II/214. s.).

birsīm: (< Ar.) 'yonca' denilen 'nebāt,
ot' ma'nāsınadır. Birsīm-i mā = 'şu
yoncası' denilen şarı çiçekli bir
nebātdır. (II/214. s.).

birṭīl: (< Ar.) külüng, varyoz Ş ebṭāl-ı
ḥaķķ, tervīc-i bāṭıl için vërilen
rüşüt, hediye, şey. *Ümmet-i*
Muḥammed'den 'ubūdiyyet laķabı ile
ġaşb ettikleri bir tayl-ı saḥt-maḥẓı
(tilke'l-ġarānīķu'l-'ulā²⁹⁵⁰)ye 'arz
edip (*Şefīķ-nāme*). (II/214. s.).

birķīl: (< Ar.) tüfenk Ş 'zenberek'
denilen ḥarb āleti. (II/214. s.).

birķān: [müvellede] Fransızca *volcan*
muķābili. 'Yanardağ' demektir.

2950 Onlar ulu kuğulardır. (TDV İslam Ansiklopedisi, İsmail Cerrahoğlu,
"Ġaranik" maddesi, C. 13, Ankara 2012, s. 365.).

Volcanique mukābilinde *birkānī* lafzı isti'māl olunur ki 'yanardağa mensüb' demektir. Bā-yı meftūhaya da bağıınız. (II/214. s.).

birke: (< Ar.) 'büyük havuz, küçük göl, gölcük' demektir. Bu ma'nāda 'birk' de dēnilir. § *Şadr* gibi 'göğüs' ma'nāsına da gelir. Türkçe ma'nā-yı ūlāda mu'teber ve müsta'meldir. (II/214. s.).

birinc: (< F.) ḥubūbātdan Türkçede "pā" ile zebān-zed olan 'pirinç' demektir. (II/214. s.).

birnīs: (< F.) 'at kestanesi' demektir. Me'nūs degildir. (II/214. s.).

birūn: (< F.) 'hāric, dışarı' ma'nāsına *bīrūn* muḥaffefidir. Fāriside edāt-ı ta'līl olarak *içün* maḳāmında daḥī kullanılır. Türkçede yalnız nazımda isti'māl olunur. (II/214. s.).

biryān: (< F.) ma'rūf kebāb. Türkçede tahrīf ile 'büryan' dēnilir. (II/214. s.).

birīg: (< F.) 'üzüm şalkımı' demektir. Kullanılmaz. (II/214. s.).

birik²⁹⁵¹: (< İng.) el-yevm ıstīlāḥāt-ı bahriyyedendir. İki direkli *peluḳon* yelkenli küçük gemi ki *işkota*'nın gayrıdır. Bunuñ daha küçüğüne 'brigantin' dēnilir. (II/214. s.).

bizişk: (< F.) 'ṭabīb, ḥekīm' ma'nāsınadır. *Biçişk* lafzına da bağıınız. Kullanılmaz. (II/215. s.).

bijeng: (< F.) 'kapının kilidini açacak ālet, anahtar' demektir. Elfāz-ı me'nūsedden degildir. (II/215. s.).

bisāre: (< Ar.) 'müddet-i medīde, sürekli yağan yağmur'a dēnilir. Mevsim-i şayfda Afrika'nın ba'zı mevāḳi'-ile Hindistān'da böyle 'ale't-tevālī yağan bārāna ıtlāk ederler. (II/215. s.).

bisāre: (< F.) 'eyvān, şofa, dīvān-ḥāne' ma'nāsınadır. Bisāre-niṣīn = 'şofada oturan, hizmetçi, uşak' demektir. (II/215. s.).

bisāt: (< Ar.) 'kīlim, minder, döşeme, keçe, yayğı, döşek gibi şeyler' demektir. Cem'i *busaṭ*'dır. Bisāt-ı ḥāk = yeryüzü. Bisāt-ı arz = çemen, yeşillik. *Döşenip bezme bisāt-ı tarab-endüz-ı neşāt / Êtdi aḥmāl-i veḡā riḥlet için şedd-i ḥurām* (Nābī: K. 13/32); *Dil-sīr-i bisāt-ı ni'amıñ mürğ-i hevāyī / Sīr-āb-ı zülāl-i keremiñdir şuda māhī* (Lā²⁹⁵²); *Bisāt-ı bezm-i miḥnet tayy olundu 'ahd-ı 'adliñde* (Şabri: K. 7/51). (II/215. s.).

bistār: (< F.) 'gevşek, çarpık, egri' ma'nāsınadır. Me'nūs degildir. (II/215. s.).

bistām: (< F.) Türkçede 'mercân' denilen taşta ıtlāk olunur. (II/215. s.).

bistūh: (< F.) 'āciz, maḥzūn, nā-tüvān, meyūs adam' demektir. Şıfat olarak isti'māl olunur. (II/215. s.).

bister: (< F.) 'yatağ, döşek' demektir. *Pe* ile yanlış kullanılmamalıdır. *Tekellüf ber-ṭarafdır bâliş ü bister ḥuşuşunda* (Rāğıb Paşa: G. 137/2); *Misâfir rāḥat ister bâliş ü bister ḥuşuşunda* (Nedīm: G. 119/8); *Bisterde ṭaleb kılan nişânın / Görmezdi vüçüd-ı nā-tüvān* (Fuẕûlî²⁹⁵³: 2863); *Ne âb u kadeḥ ne cām-ı Cemşîd / Ne bister ü bâliş ü ne cāvîd* (Nābî); *Ruḥlarıñ üzre yatır zülf-i semen-sâ güyâ / Gül-i terden edinir kendiye bister sünbül* (Bâkî: K. 24/39). (II/215. s.).

bismil: (< F.) 'mezḇüh, boğazlanmış' ma'nāsınadır. Menḥütât kabîlinden olan bu lafzıñ vech-i ıtlākı koyun, keçi gibi ḥayvānâtıñ ḥîn-i zebḥinde besmele-i şerîfeniñ zikr olunmasıdır. Bismil-gāh, bismil-geh = salaḥ-hâne, ḥayvān, boğazlanacak maḥall. *Fedâ edeyim saña cān u teni / Kerem kıl koma nīm-bismil beni* (Yahyâ: Sk. 68); *Be-*

inkuyād-ı zebîḥ ü be-ḥāḳ-i bismil-gāh / Be-ibtılā-yı Ḥalîl ü be-āteş-i Nemrūd (Şābit: K. 2/68). (II/215. s.).

bisyār: (< F.) 'çok' demektir. Bisyārî = çokluk. *Sevgendi hep²⁹⁵⁴ taḥallüf-i va'diñ güvāhudır / İmānı ḥîn-i va'dede bisyār olanlarıñ* (Nābî: G. 427/5). (II/216. s.).

bişār: (< F.) 'esîr, tutsak' ma'nāsınadır. Ş 'Altın, gümüş kaçmalı şeyler'e de denir. Ş Fārisîde 'tutuş, tutucu ve saçılan şey ve bî-tāb, dermānsız ve kûfte' ma'nalarında daḥî kullanılır. (II/216. s.).

bişāre: (< Ar.) 'müjde için vèrilen bahşış' ma'nāsınadır. Kullanılabilir. (II/216. s.).

bişpûl: (< F.) 'perişân, dağınık' ma'nāsınadır. Me'nūs degildir. (II/216. s.).

biştām, biştālem: (< F.) 'ṭufeylî' ma'nāsınadır.' Uyuntu, şıgıntı, kendi gelen' demektir. Kullanılmaz. (II/216. s.).

bişkel, bişkele, bişkene: (< F.) ğam, endūh, tāsa Ş kıvırcık saç Ş egri anahtar ma'nāsınadır. Elfāz-ı müsta'meleden degildir. (II/216. s.).

bişkûl: (< F.) 'âkıl § kuvvetli § müdebber ma'nâsınadır. Me'nûs degildir. (II/216. s.).

bişkûfe^{2955-2956:} (< F.) 'çiçek' ma'nâsınadır. § 'İstifrâğ' ma'nâsına da gelir. Me'nûs degildir. (II/216. s.).

bişkûh: (< F.) 'şevketli, mehâbetli' ma'nâsınadır. (II/216. s.).

bişing: (< F.) kazma, küleng, varyoz gibi duvârcı âletlerine ıtlâk olunur. (II/216. s.).

bıdâ'at, bıdâ'a: (< Ar.) sermâye. *Bıdâ'a-ı mâliyyesi müesâ'id olanlar umûr-ı ticâriye ile iştiğâl etmelidir. § Sermâye-i 'ilmî, ma'lûmât. Qalîlü'l-bıdâ'a, kem-bıdâ'a = 'malûmâtı az, 'ilim zügürtü' demektir. Mâl-i mevrûsu olan bıdâ'a-ı buğazâ-yı hâşşayı dahî zamm u 'ilâve eylediginden (Taşvîr-i Ef'âl ≈ 'Âkif Paşa); Fikr et ne-kadar bıdâ'at ister / Bu nazm ne istiğâat ister*²⁹⁵⁷. (II/216. s.).

bıd', bıd'a: (< Ar.) 'geceden bir kısım' demektir. *Bâ'nın fethi de câ'izdir. Elfâz-ı me'nûseden degildir. Biş' bu ma'nâya luğatdır.* (II/216. s.).

bıtâ': (< Ar.) 'gecikmek, ağır davranmak' ma'nâsınadır. Nâdiren isti'mâl olunmuşdur. (II/216. s.).

bıtâka: (< Ar.) 'puşla, yafta, varağa' ma'nâsınadır. *Qāmûs-ı Kebîr*'iñ beyânına nazaran vaktiyle erbâb-ı ticâretiñ kumâş toplarınıñ uçlarına mâlîñ miqdârını, kıymetini hâvî rabt êtdikleri yâftaya ıtlâk olunurdu. Cem'i *batâ'ik*'dir. El-yevm Mısırlılar bu lafzı kart du vizit²⁹⁵⁸ maķâmında isti'mâl ediyorlar. Ba'zı erbâb-ı kalemîñ ğaflet-i teceddüd-perverâneleriyle lisânımızıñ gitdikçe âlûde-i müzahrefât-ı ecnebiyye olduğunu çeşm-i te'essüfle müşâhede eden birtakım hamiyet-mendânîñ bu lafzıñ 'aynı ma'nâda Türkçede dahî ta'mîm-i isti'mâline çalışmaları şâyân-ı şükrândır. (II/217. s.).

bıtâne: (< Ar.) gizli şey, gizlenen hâlet, huşûş § astar: *bıtâne-i bürde.* § Maħrem, sırdaş, hem-dem § bir beldenîñ ortası ma'nâlarını hâvîdir. Türkçede birinci, ikinci ma'nâlarda nâdiren kullanılmışdır. *Gerçi ba'zı bıtâne-i hâl u şânına vukûf-ı tāmı olan erbâb-ı diķkati aldadamamış ise de benim gibi zâhir-bîn ve (men lem*

2955 Burhanı Katı. Kāmûsta: bişkûfe.

2956 Kāmûsta: bişkûne.

2957 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rûm: 170.

2958 Carte de visite.

yentefi' bi zannihi lem yentefi' bi yaķinihi²⁹⁵⁹) mes'elesinden ğāfil-niķin olanları inandırır gibi olmuķdu (Taķvīr-i Ef'āl ≈ 'Ākif Paķa); Girībān-ı zer-beft bitāne-i maķrıķdan dāmen-i nārencī-reng-i dībā-yı maġribe varınca fezā-yı mīnā-serāy-ı cihānı istī'āb edip bir mertebe kesāfet-baķķ-ı ķeķ²⁹⁶⁰ cihāt-ı kā'ināt oldu ki (Şefīķ-nāme). (II/217. s.).

bıtna: (< Ar.) mi'de dolgunluğu, imtilā Ş keķret-i māl, farķ-ı ikbāl ile peydā olan sürūr ve şādī-i fevķa'l-'āde ma'nālarına gelir. Bıtn = 'zengīn, bodur, obur, şaķķın, himmeti nefsine münhaķır adam' demektir. (II/217. s.).

bıttīh: (< Ar.) 'ķavun dēnilen fākihe' demektir. 'Baťīha' da dērler. Karpuz'a da 'bıttīh' dēnilir. Onun iķūn "bıttīh-ı Şāmī, bıttīh-ı Hindī" diye tefriķ ederler. 'Arabīde bıttīh-i Şāmī'niń ya'nī karpuzuń aķıl ismi ficc'dir. (II/217. s.).

bızr: (< Ar.) 'heder, bāťıl' ma'nāsınadır. Elfāķ-ı ma'rūfeden degildir. (II/217. s.).

bi'set: (< Ar.) ma'nā-yı luĖavīsi 'ķōndermek'. Ma'nā-yı iķtīlāķisi

ķibel-i İlāhīden bir peyĖamberiń ve hāķķaten peyĖamberimiz efendimiziń ķōnderilmesi. Bi'set-i nebeviyye = faķr-i 'ālem şalla'llāhu 'aleyhu ve sellem efendimiz hāķretleriniń ķōnderiliķi. Kable'l-bi'se = Resūl-i Ekrem'iń ķōnderilmesinden evvel. Ba'de'l-bi'se = 'Cenāb-ı Resūl'uń ķōnderilmesinden sonra' demektir. Buńlarıń birtāķımı bi'set-i nebeviyyeden sonra ve birtāķımı kable'l-bi'se zuhūra gelmiķ idi (Kıķaķ-ı Enbiyā ≈ Cevdet Paķa); Cihān uyandı o neķ'e ile kim haber vērdi / Peyām-ı bi'setiń ervāha mübtedā-yı vūcūd (Nef'ī²⁹⁶¹). (II/217. s.).

bi'ūza: (< Ar.) sivrisinek. Aķterī'ye Ėōre bā'niń zammı cā'izdir. İmtidād-ı zamān-ı tasalluťları medd-i cenāķ-ı bi'ūzadan 'ibāret idi (Şefīķ-nāme). (II/218. s.).

biĖās: (< Ar.) bā'niń hāķeāt-ı selāķesiyle luĖatdır. Boz, ķurķunī renkli fā'idesiz, lāķe yiyen ķuķ. Tūrkķede 'marťı' dēnilir. (II/218. s.).

biĖāl: (< Ar.) 'ķaťır' demek olan baĖl'iń cem'i. Kāťırlar. (II/218. s.).

biķā': (< Ar.) 'bir pāŗķa yer' demek olan buķ'a'niń cem'i. Bā'niń

2959 (F.) Zannı kendisine fayda etmeyen yakini de fayda etmez.

2960 Kāmūsta bu kelime yoktur. Alıntının (I/343. s.)daki hali esas alınmuŗtır.

2961 Bulunamadı.

zammıyla *bukā'* ğalaṭdır, yañlıştır. Şöyle ki *temessül* êtdikleri *bikā'* ve *şayāşide maḥşül-ı mezra'a-ı emn ü içmînān* (fe eşbaḥa heşimen nezrūhu'r-riyāḥ²⁹⁶²) *tefsîrîn îzāḥ* êderdi (Şefîk-nāme). (II/218. s.).

bikr: (< Ar.) kızlık § kız oğlan kız, henüz ere varmamış kız. *Bākire* ta'bîri ğalaṭdır. *Bikr* mezkur ve mü'enneşe ıtlāk olunur. Her şey'in evveline, müsbük-ı bi'l-meşel olmayan her fi'l ve 'amele 'bikr' dênir. Darbe-i bikr = 'bir vuruşda ikiye bölen, ikinci def'a vurmağa hâcet bırakmayan çarbe' demektir. İnni çarabat 'Aliyyu raḍıya'llāhu 'anh kânet bikren = Hâzret-i İmām 'Alî'niñ çarbesi bikr-i vuḳû' bulurdu. Maзмûn-ı bikr, bikr-i maзмûn = 'birinci def'a söylenilen maзмûn, ma'nâ-yı bedî', fikr-i nev-peydâ' demektir. *Tanzîrine çok çalışdı yārân / Qaldı yine bikr mişl-i Qur'ân* (Lā²⁹⁶³); *Taşarruf êdip bikr-i maзмûnları / Ki mülk-i yemîni ola ekşerî* (Zafer-nāme ≈ Şābit); *Bikr-i maзмûndan da dem urmuş bakın dīvāneye* (Hâyet). *Bikrân-ı bihişt* = cennet hürîlerinden kināyedir.

Bikrân-ı çarḥ = ecrām-ı semāviyyeden kināyedir. *Bikr-i pūşide-rüy* = 'henüz fıçısınıñ ağzı açılmamış şarāb' demektir. (II/218. s.).

bikle: (< Ar.) 'ṭabî'at, şekil, kıyāfet, hey'et, ḥilkat' ma'nâlarını ifāde êder. Me'nūs degildir. (II/218. s.).

bilā-: (< Ar.) edāt-ı selb. Türkçede bunuñ muḳābili "-sız" edâtıdır. Muṭlaḳā kelimât-ı 'Arabiyyeye telāḥuk êder. *Bilā-ārām*, *bilā-pervā* gibi ta'bîrât sehven ḳullanılmışdır. Yañlıştır. Fārisî kelimelere bunuñ maḳāmında 'aynı edāt olan "bî-" ilḥāk olunur. "Bî-pervā, bî-ārām" dênilir. Aşlında tā-yı ḳaşıre ile olduğu ḥâlde şoñradan tā-yı ṭavîle ile isti'māl olunan "ücret, müddet, ruḥsat" gibi elfāza "bilā-" edâtı idḥāl êdilince elfāza tā'ların aşla ircā'ıyla "bilā-ruḥşatin, bilā-ücretin, bilā-müddetin" dênilip öyle yazılması evlâdır. *Bilā-ihmāl*, *bilā-imhāl*, *bilā-fā'ide*, *bilā-şarṭ*. || Şorsalar bilmezlenir ol şūḥ-ı bî-pervā beni / Bilmiş olsun öldürür āḥir bu istiĝnā beni (Hâletî: G. 874/1). (II/218. s.).

bilābil: (< Ar.) elem, endîşe, telâş, tâsa. Yine bu ma'nâyı ifāde êden *belbele*

2962 (Ar.) İhtiyar ağaç rüzgar korkusuyla (tehdiyle) sabahladı.

2963 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rûm: 150.

gibi maşdardır. *Belbāl, belbāle* de bu ma'nâyadır. (II/219. s.).

bilāh: (< Ar.) 'arķaları büyük kadınlar' demektir. Müfredi *belīha*'dır. Me'nūs degildir. (II/219. s.).

bilād: (< Ar.) *belde*'niñ cem'i. 'Memleketler' demektir: *bilād-ı cesīme, bilād-ı ğarbiyye, bilād-ı Hind.* (II/219. s.).

bilāde: (< Ar.) 'müzevvir, fāsık, müfsid ve münāfık' ma'nāsınadır. Bā-yı meftūhaya da baķıñız. (II/219. s.).

bilasyos: (< Yun.) deñiz pıhtısı, deñiz ağzı. 'Arabīde *reyyetü'l-baħr* dērler. (II/219. s.).

bilāg: (< Ar.) 'bir ĥuşūşda aşlā taķşır etmeyip ziyāde cidd ve cehd etmek' ma'nāsınadır. (II/219. s.).

bilh: (< Ar.) 'hümā' denilen mürġ-i mevhūm, cismi mechūl bir kuş. (II/219. s.).

bilsikā': (< Ar.) *bā* ile *sīn*'iñ fethi cā'izdir. 'Yapışķan otu' demektir. (II/219. s.).

bilġīn: (< Ar.) *bā*'niñ zammıyla da luġatdır. 'Āfet, dāhiye' ma'nāsınadır. Kullanılmaz. (II/219. s.).

Bilķīs: (< Ar.) ezmīne-i kadīmede ĥıttā-i Yemāniyye'de Sebe' denilen memleketiñ ĥākimesi ismidir.

Müşārün-ileyhāniñ Hāzret-i Süleymān 'aleyhi's-selām ile olan kışşası kütüb-i tefāsīr-i şerīfe ve tevārīħde meşūrdur. (II/219. s.).

bilendīn: (< F.) kapıniñ üst eşiġi. Pā-yı Fārisī ile de 'aynı ma'nāya luġatdır. (II/219. s.).

billūr: (< Ar.) ma'rūf 'cevher-i sāf, berrāk, şeffaf, beyāz cisim, cām' demektir. İki lām ile *bi(l)llūr* yazmak 'abeşdir. Muṭlaķā bir lām-ı müşeddide ile yazmalıdır. 'Arabīde olduġu gibi *billever, bilver* tarzında aşlā kullanılmaz. Billūrīn = 'billūrdan, billūr gibi' ma'nāsınadır. Bu şüretle nazımda teşdīdsiz dahī isti'māl olunur. *Ammā ĥirfet-i kelle pezān bir civān-ı billūrīn sākī elinde nümüne-i sīne-i 'uşşāk bir kef-ġīr-i sūrāħ-nümā, belinde ibrişīm fūṭe-i muṭallā bir taħt-ı revāna Ĥusrevāne iclās etdirip (Şefīķ-nāme); Eşķ-i şādi akıdır gülzāre şekl-i jālede / Dīde-i bülbüil olup ġūyā billūrīn nāv-dān (Lā²⁹⁶⁴); Ol ķadar rūşen kim anda ol billūrīn cāmlar (Ĥaķķī: K. 6/10); Feyz-i luṭfu dil-i şāfa erişir eyler eşer /*

Şāf-ı billūruñ²⁹⁶⁵ içinden nitekim nūr geçer (Şināsi²⁹⁶⁶). (II/219. s.).

bilokos: (< Ar.) Fransızcadan *blocus* ablūka, muhāşara-i bahriyye. 'Bir mevki'îñ deñiz tarafça olan ihtilâatını men' eylemek' ma'nâsınadır. Biloğ haus = 'kazık üstünde binâ' ma'nâsına ise de el-yevm boğazlarda ve ba'zı geçidlerde ve dağ tepelerinde içine konulacak 'askeriñ düşmana müdâfa'ası mümkün olacak şüretde müstaḥkem inşâ olunan kalelere, karakol-ḥânelere ıtlâk olunur. (II/220. s.).

binâ': (< Ar.) yapılmış yapı. Gâyetle cesîm binâlar âsmâna ser çekmiş. Eñ kıyası dört katlıdır. *İnsân bu binâlarıñ yanında durup şaçağlarını görmek için başını yukarı kaldırırsa muṭlakâ fes arkaya düşer (Şikağo Hakkında Bir Mektûb'dan).* § Yapı yapmak: *Ortaköy'de dere içinde bir mekteb, bir ḥamâm binâ etti.* Binâ emîni = yapıya me'mûr olan mu'temed, nâzır. Binâ'en = 'mebnî olarak, yapılarak, dolayı' demektir. *Buñâ binâ'en, binâ'en-'aleyh, binâ'en-'alâ-zalîk, binâ'en-'alâ-ḥazâ.* Binâberîn = buña

mebnî olarak, bundan dolayı, bunuñ üzerine yapılarak. *Binâ'en-'aleyh devlet-i 'aliyyeniñ idâre-i dâhiliyesine müte'allîk zuhûr eden esâslı mesâ'ilde 'ulemânıñ ve meşâyihîñ re'y ve tedbîrleri cârî ve bu kuvve-i mü'essire devr-i sultân Muştafâ-yı şânide dâhî mevcûd ve mer'î olduğundan (Ravzâtü'l-kâmilîn); Ḥâdişâtıñ aşl ve mebdelerine 'atf-ı nazar-ı im'ân olunmasınıñ ile'n-nihâye lüzûm ve vucûbu müselleme ve binâberîn ṭabakçe-i beyâna vaz' olunan şemerât-ı vakâyi'îñ menşe'-i ḥaḳîkîsini tahkîk (Ravzâtü'l-kâmilîn); Binâberîn hengâm-ı 'arz-ı leşkerde ṭarîkat-ı pîr-i pîş-ḳademe ri'âyet müstelzim-i şalâḥ-ı mülk ve milletdir (Şefîḳ-nâme); Te'sîs-i binâ-yı devlet etti / Tanzîm-i lisâna himmet etti (Mukaddime²⁹⁶⁷); Ey kevni binâ eden mühendis / Sensin bu menâzıra²⁹⁶⁸ mü'essis (ve-lehu²⁹⁶⁹). (II/220. s.).*

binâgûş: (< F.) kulağın küpe takacak yeri, kulağın memesi. § *Ferheng-i Şu'urî'ye nazaran 'kulağın tozu' ma'nâsına da gelir. Kenâre-i semîle-i dehânında âlûde-i kef olan peşîze-i keşf-i güftârı ol ḥar-gele-i ḥoş-'alefiñ pîrâye-i binâgûş-ı istiḥsânları olmağla (Şefîḳ-*

2965 Eserde: Cism-i şeffafın.

2966 Müntehabât-ı Eş'âr.

2967 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Eş'âr-ı Türki: 17.

2968 Divânda: menâzıra.

2969 Ziya Paşa ≈ Tevhîd-i Bârî ve Münâcât: 9.

nāme); *Jāleler damlamak ister gül-i terden gūyā / Görünen dürr-i bināgūşu degildir yārīñ* (Bākī: G. 276/6); *Envār-ı şabāh-veş bināgūş / Hūrşīd aña şeb-çerāğ mengūş* (Ġalib Dede²⁹⁷⁰: 434). (II/220. s.).

bināvend: (< F.) 'hā'il, māni', bir şey'in alıkonulması maḫşadıyla önünü kesmek' demektir. 'Bi-nevend' de dēnir. (II/221. s.).

bint: (< Ar.) kız. Bintü'l-'ineb, bint-i 'ineb = 'üzümüñ kızı' ya'nī 'şarāb' demektir. Bintü's-şefe, bint-i şefa = 'söz' demektir. *Teşne-leb ṯalib iken cāmına bintü'l-'inebiñ / Degmedi neş'esi ālāmına bintü'l-'inebiñ* (Remzī Baba). (II/221. s.).

bincişk: (< F.) serçe kuşu. 'Arabīde 'uşfūr' dēnir. Bincişk-zuvān = kuş dili yāhūd lisānū'l-'uşāfir ta'bīr olunan devādır ki dişbudak ağacınıñ meyvesidir. (II/221. s.).

binşır: (< Ar.) 'orta parmak ile serçe parmak arasındaki parmak' demektir ki Türkçe o parmağa 'adsız parmak' dērler. Mişbāh'a göre böyle kesr-i şād iledir. *Ķāmūs-ı Kebīr*'e nazaran 'binşār' da dēnir. (II/221. s.).

bingān: (< F.) kadeh, piyāle § ölçek ma'nāsındır. El-yevm Türkçede kullanılan *fincan* bunun mu'arrebidir. (II/221. s.).

bingere: (< F.) 'egirilecek pamuk ipligi' demektir. Buña 'fermūk' da dērler. Me'nūs degildir. (II/221. s.).

bivābet: (< Ar.) 'kapıcılık hırfeti' demektir. *Bā'*nıñ fethi de cā'iz ise de faşīhi bā-yı meksüre iledir. (II/221. s.).

bih: (< F.) 'iyi' demektir. *Ferheng-i Şu'ūrī*'niñ rivāyetince *bih*'iñ ma'nā-yı haḫīḫīsi Türkçede "ye" şadāsıyla telaffuz olunan *yek*'dir. Bu lafz-ı Türkīde 'bir şeyi diğēr şey'e terciḥ' ma'nāsı mevcüddur. Fārisīde *ey* maḫāmında *nīk* ve *yek* maḫāmında *be* kullanıldığı ātīdeki mişālden daḫī añaşılıyor. *Bih-güzīn* = 'seçilmiş, ayrılmış, münteḫab' ma'nāsındır. § Bu lafz, Fārisīde 'ayva' ma'nāsına da gelir. *Rubā'ī = Şīrī ki şikārī nekoned rūbeh bih / 'Ömri ki bi-telhī guzered kūteh beh/ Ānkes ki ḫaḫḫ-ı nān u nemek neşnāsed / Ger Yūsuf-ı Mısrī buved ender çeh bih*²⁹⁷¹ (Lā-edrī). (II/221. s.).

2971 (F.) Avcılık yapmayan aslan tilki olsa daha iyi, acı geçen ömrün kısa olması daha iyi, o kişi ki ekmek ve tuz hakkını bilmiyorsa, Mısırlı Yusuf olsa bile kuyuda kalması daha iyi.

bihbūd: (< F.) şıhhat-i beden, intizām-ı hāl, hüsni ma'îşet, iyilik, iyi hâlde bulunuş. Bihbūdî = iyi olmaklık. *Dihim-i ma'âli vesim-i saltanat-ı seniyyelerinde kemâl-i bihbūdî ve 'âfiyetle ebed-nümün ve tab'-ı hümayûn feyz-i meşhûn-ı cihân-dârîlerini her ân ve zamân envâ'-ı inbisât ve ibtihâca maqrûn eyleyip* (Telhîş ≈ 'Âkif Paşa); *Digeri ki ruhsâre-i hilye-i hâlinde olan cerîha-ı cerâyim "Yu'refu'l-mücrimüne bi sîmahum²⁹⁷²" bihbûduyla iltiyâm-ı şöhrat bulmuş bir 'atrîf-i menfûr idi* (Şefîk-nâme); *Merhem-i bihbūd-ı vaşlınla tabîbim kıl devâ / Mübtelâ-yı derd-i hicrân olduğum bilmez misin* (Halîm Giray)?. (II/221. s.).

bihter: (< F.) 'daha, eñ, pek iyi' demektir. Fâriside bihterek de kullanılır. *Binâ'en-'aleyh öyle bir eşer-i bihteriñ derârî-i nâdire-i fehâvî* (Ravzatü'l-kâmilîn); *Keyfiyyet-i bezm tû melâlest imşeb / Hicrân-ı tû bihter ze visâlest emşeb²⁹⁷³* (Mehmed Rızâ); *Divân-ı hümayûna şeref vèrmedi el-hâk / Zâtıñ gibi bir şadr-ı cihân bihter-i 'âlem* (Nedîm). (II/222. s.).

bihterîn: (< F.) 'ziyâde, pek iyi' ma'nâsındır. *Mevrûs-ı ecdâd ve emcâd-ı bihterîn-âyîn ve belki a'te'l-kavs-i bârihâ medlûlünce Cenâb-ı Mu'allâ elkâb-ı bî-hemtâlarına cihet-i liyâkat ve münâsebeti vâşıl-ı sermenzil-i yakîn olan* (Telhîş ≈ 'Âkif Paşa); *Kesdi a'dânıñ emânın bu cihâd-ı bihterîn* (Rehâyî²⁹⁷⁴); *Bihterîn-i vüzerâ Âşaf-ı şânî ki sezâ / Nâmına eyler ise cevher-i evvel ikrâm* (Nâbî: K. 12/64). (II/222. s.).

bihrâm: (< F.) rûze gibi 'oruç' demektir. kullanılmaz. (II/222. s.).

Bihzâd: (< F.) 'doğuşu iyi, soyu güzel, aslı ve nesli temiz, aşıl-zâde' ma'nâsındır. Ş Esâtîr-i İrâniyye'den bir ressam-ı meşhûrûñ ismidir. Türkçede isim olarak kullanılır. *Rengîn eder evşâf-ı ruhuñ hâme-i Bâkî / Ol şüreti vèrmez şanemâ naqşına Bihzâd* (Bâkî: G. 35/7); *Güzel taşvîr edersin haţ u hâl-i dil-beri ammâ / Füsûn u 'işveye geldikde ey Bihzâd n'eylersin* (Bahâyî). (II/222. s.).

bihişt: (< F.) cennet. Bâ-yı meftûhaya bakınız. *Bâğ-ı dehrim bahâr-ı heşt-bihişt / Tâlib-i feyz-i mihr-i cânımdır* (Riyâzî). (II/222. s.).

2972 Rahman: 41. (Ar.) Suçlular yüzlerinden tanınırlar.

2973 (F.) Bu gece senin şenliğinin kalitesi sıkıcıydı, bu gece senden ayrılmak kavuşmaktan daha iyidir.

2974 Bulunamadı.

bihîn: (< F.) 'pek, eñ iyi' demektir. Ş Fârisîde bunuñ yerinde *bihîne* de kullanılır. Her ikisi de 'hallâc' ma'nâsına da gelir. *Êrtesi günü Ebü Eyyüb el-Enşârî rağıya'llāhu 'anhu'l-Bārî* hâzretlerinin türbe-i şerîfelerinde *tağallüd-i seyf-i Husrevânî* resm-i *bihîni* ba'de'l-icrâ 'azîm-i âlây ile Edirnekapısı'ndan sūr-ı İstanbul'a duhûl ve serây-ı hümayûnlarına nüzûl eylediler (Şefîk-nâme); *Dāverā pād-şahā Husrev-i Cem-bār-gāha / Ey bihîn gevher-i gencîne-i şun'-ı tağdîr* (Hakîkî: K. 5/34). (II/222. s.).

bihnâne: (< F.) 'hâş, beyâz ekmek' demektir. *Bih* ile *nân*'dan mürekkebirdir. Kullanılmaz. (II/223. s.).

bihî: (< F.) 'ayva' denilen meyve' demektir. 'Arabîde 'sefercel' dendir. Ş Yâ-yı vaşfiyyete haml edilirse 'iyi nesne' ve yâ-yı maşdariyyet i'tibâr olunursa 'iyilik' ma'nâlarını ifâde eder. (II/223. s.).

bî: (< F.) edât-ı selb. Türkçedeki "-siz" gibi bu edât lâhik olduğu kelimât-ı 'Arabîyye ve Fârisîyye' şîfat hükmünü kesb etdirir. *Bî-nevâ*, *bî-haber*, *bî-ârām*, *bî-tâb*, *bî-kes*. İş-bu edât, edât-ı nefy olan "nâ" ma'kâmında kullanılamaz. Meşelâ

"nâ-kes" yerinde "bî-kes" dênilemez. *Zîrâ*, *nâ-kes* 'adam degil' demektir. *Hâlbuki*, *bî-kes* 'kimsesiz, adamsız' ma'nâsındır. *Bî-garez* = hâkk ve inşâf şâhibi. *Bî-fâ'ide* = hayırsız, nef'î olmayan. *Bî-ğarâr* = karârsız, ârâmsız, râhatsız. *Bî-ğayd* = kayıdsız, düşünmez, ilişiksiz, lâubâlî. *Bî-kâm* = emelsiz, tâlî'siz, kısmetsiz. *Bî-pervâ* = kayıdsız, korkusuz, çekinmez. *Bî-imtinân* = başa kaçmaz, başa kaçmayan' demektir. *Ey olan dehr-e veliyyü'n-nî'met-i bî-imtinân*²⁹⁷⁵ (Hakîkî: K. 5/45). (II/223. s.).

bîbî: (< F.) 'ev kadını, hâtûn' demektir. El-yevm Anadolu'da ba'zı mahallerde 'babanın kız kardeşi'ne ya'nî 'hala'ya 'bîbî' derler. (II/223. s.).

biyâ'et: (< Ar.) satılık māl ve metâ'. Cem'i *biyâ'at*'dır. (II/223. s.)

bî'e: (< Ar.) 'yurd, konak' ma'nâsındır. *Bî'et* = 'hâlet' ma'nâsına olduğu gibi 'kondurmak' ve 'bir menzile konmak' ma'nâsını da ifâde eder. Me'nûs degildir. (II/223. s.)

bîb: (< Ar.) 'havuza şu akacak muşluk, havuzdan hârice şu çıkacak delik,

2975 Dîvânda: Ey elvân-ı dehr-i mevlî en-nî'met-i bî-imtinân.

havuza gelen şuyun yolu, bacası' ma'nâlarını ifâde eder. Me'nûs degildir. (II/223. s.)

bîr, bîte: (< Ar.) 'sedd-i ramağ edecek kuvvet, ğidâ' ma'nâsıdır. Bîtet = *beytütet* gibi 'geceleyiş, gece kalma' demektir. (II/223. s.)

bî-tâb: (< F.) tākatsız, dermânsız, yorgun. Çağatay lisânında bunun mukâbili *armağ, armağ'* dir.

bîcâde: (< F.) mücevherât nev'indendir. Rivâyet-i maqbûleye göre 'yâkût' denilen cevher-i kıymet-dârdır. 'Bîcâd' da denilir. *Biyâ sâķī ān la'l-gūn bâde rā / Ke bişekest bâzār-ı bîcâde rā*²⁹⁷⁶ (Hâtîfî). (II/223. s.).

bî-cân: (< F.) 'cânsız, rûhsuz' demektir. Fağat ma'nâ-yı ıştırâhîsi cânını esirgemez, rûhsuz gibi hareket eder cesûr, kahramân. (II/224. s.).

bî-çâre: (< F.) edât-ı selb olan *bî* ile *çâre*'den mürekkebirdir ki 'çâresiz' ma'nâsıdır. Ma'nâ-yı ıştırâhîsi "âciz, bed-baht, tâlî'siz, düşkün, yoksul, acınacak hâlde bulunan adam' demektir. Cem'i *bî-çâregân'* dir. *Erhâma nazar eylese ke*²⁹⁷⁷

*toğmaya kimse*²⁹⁷⁸ / 'Âlemde meger derd ile *bî-çâre* benefşe (Necâtî: K. 22/38); *Hangi bî-çâreye geldi nevbet* (Sefîle ≈ 'Abdu'l-hakḫ Hâmid); *Yâ neylesin bî-çâreler âlüfteler âvâreler / Sâğar şuna*²⁹⁷⁹ *meh-pâreler nûş etmemek olur sitem* (Nef'î: K. 15/6). (II/224. s.).

Bî-çûn: (< F.) Cenâb-ı Hakḫ, Tañrı. 'Bî-çûn u çirâ' da denilir: *Hudâ-yı Bî-çûn. || Ey şun'-ı şafâ-fezâ-yı Bî-çûn / Dil oldu tenezzülüñle memnûn* (Kebûtere *Hitâb* ≈ Mu'allim Nâcî: 23); *Çekdi müsvedde-i tahvîl-i berât-ı 'ademe / Hatḫ-ı buḫlân-ı kalem şun'-ı Hudâ-yı Bî-çûn* (Münîf: K. 22/2); *Fikr etmeli kim Cenâb-ı Bî-çûn / Êtdikde beşerle arzı meskûn* (Lâ²⁹⁸⁰). (II/224. s.).

bîḫ: (< F.) 'aşıl, kök' ma'nâsıdır. Bîḫ-i kûhî = 'dağ kökü' ya'nî 'baldıran kökü' demektir. *Bîḫ*²⁹⁸¹-i *seyl-âb-ı hurûşânıñ arasında kaçâ / Âştî seddine vèrdi ne güzel istihkâm* (Nâbî: K. 12/15); *Naẓm-ı kudemâ vü fenn-i târîḫ / Gül-naḫl-i feşâḫata bün ü bîḫ*²⁹⁸². (II/224. s.).

2978 Dîvânda: hergiz.

2979 Dîvânda: sunar

2980 Ziya Paşa ≈ Meşrût u Ahvâl-i Şâ'irî: 65.

2981 Dîvânda: Pîç.

2982 Ziya Paşa ≈ Meşrût u Ahvâl-i Şâ'irî: 24.

2976 (F.) Gel o lal renkli şarabın sakisi ki bicade pazarında canlılık kalmamış.

2977 Kâmûsta: göz.

bîheste: (< F.) *bîhesten* maşdarından
ism-i mef'ûldür. "Âciz, fûrû-mânde,
yorgun' ma'nâsınadır. (II/224. s.).

bî-höd: (< F.) kendinden geçmiş,
kendini gâ'ib etmiş, dalgın, baygın.
Bî-hödî = baygınlık, medhûş olmak.
Bî-hödâne = bî-hödcasına,
kendinden geçmiş olana göre. *Bî-höd*
eylerdi temâşâ-yı cemâliñ 'âlemi /
Dîdelerden olmasañ ey cân-ı âgâhım
nihân (Mu'allim Nâcî²⁹⁸³: G. 1/5);
Mestim be-Hudâ ki bî-höd eyle / Şunma
anı degme höd-pereste (Şeyhî). (II/224.
s.).

bîd: (< F.) söğüd ağacı. 'Arabîsi
şafşâf dır. Bîd-i giryân, bîd-i ser-
nigün = şalkım söğüd. Bîd-müşk,
bîd-müş = 'sultânî söğüd, çiçeği
koşulu söğüd' demektir. Fârisîde
'abeş' ve 'güve' denilen böcek'
ma'nâsında dahî isti'mâl olunur.
Tâs-bâz-ı sipîhr-i bî-direng zîr-i hırқа-i
nîreng-i bîd-renkden bir şu'bede-i
müstenkir izhâr etti ki (Şefîk-nâme);
Ola mı micmere efrûz-ı vüçûd / Şâh-ı
bîd eyler ise da'vî-i 'ûd (Nâbî²⁹⁸⁴: 921);
Bîd-i Mecnûn'a şafâsından yine gelmiş

cünûn / Kim gümüş zincîrler takmış
aña cû-yı revân (Lâ²⁹⁸⁵). (II/224. s.).

bî-dād: (< F.) 'zulüm, mezâlim'
demektir. Bî-dād-ger = gaddâr,
zâlim. Bî-dād-gerî = zâlimlik,
zulüm-kârlık, gaddârlık. *Eyler nigeñi*
ederse bî-dād / 'İsâ'yı 'arûs-ı merge
dâmâd (Şeyh Gâlib: 487); *Feryâd ki ber*
vêrmedi bî-dâddan özge / Gözyaşı ile
*besledigim tâze*²⁹⁸⁶ *nihâlim* (Fuẕûlî: G.
205/2); *Anda dahî ol fi'e-i Efrâsyâb*
fitne-i tekrâr tecdîd-i 'ahd-ı bî-dâdı birle
i'ade-i resm-i dîrîn-i gâdr-ı Siyāvûş'u
etdiler (Şefîk-nâme). (II/225. s.).

bîdâr: (< F.) 'uyanık, uykusuz'
demektir. 'Ayniyle cāmî'-i şerîfi vü
mihrâbı muhâzîsinde mu'allak ol şîşe-i
keşîfi âşikâr görüp bîdâr oldum (Şefîk-
nâme); *Gönlüm leyâl-i firkatîñ bîdâr yâ*
Rab-ı hânıdır / Fikr etdigim bir âfetiñ
dîdâr-ı nûr-efşânıdır (Mu'allim
Nâcî²⁹⁸⁷: G. 10/1); *Bahtın dahî*
istemezdi bîdâr / Şâyet vère hâb-ı yâre
âzâr (Gâlib Dede²⁹⁸⁸: 566); *Bîdâr*
bulunca dil-nüvâzın / Açmazdı şahîfe-i
niyâzın (ve-lehu: 571); *Ger olmasa*
Endülüş ziyâ-dâr / Kim Avrupa'yı

2983 Fûrûzân.

2984 Hayriyye.

2985 Ziya Paşa: K. 1/6.

2986 Dîvânda: turfa.

2987 Fûrûzân.

2988 Hüsn ü 'Aşk.

èderdi bīdār (Lā²⁹⁸⁹). Ş Mütəyakkız, şāhib-i ibtişār olan ya'nī ġāfil olmayan: *merd-i bīdār, dil-i bīdār*. Bīdārī = 'uyanıklık, teyakkuş' demektir. (II/225. s.).

bīdāre: (< F.) 'āşık, düşkün' ma'nāsınadır. İsti'māl olunmalıdır. (II/225. s.).

bīdah: (< F.) 'hāşarı, sert başlı aygır, at' demektir. Me'nūs degildir. (II/225. s.).

bī-duht: (< F.) 'Zühre yıldızı' demektir. Kullanılmaz. (II/225. s.).

bīdester: (< F.) 'kunduz' denilen köpege müşābih bir hayvāndır. Bu zū'l-ma'īşeteyn hayvān hem qarada hem şuda yaşadığından *seg-i ābī* ve *şu iti* daḥī ıtlāk olunur. Kunduz hāyesi = cümle-i edviyedendir. *Bīdesteriñ helākine hāyye olur sebab / Qatl-i samūr-ı zāre olur pōstu medār* (Lā-edrī²⁹⁹⁰). (II/225. s.).

bīzāre: (< F.) 'mekr, hīle, hud'a' ma'nāsınadır. Bīzāre-i bīdāre = 'āşık hīlesi. (II/226. s.).

bīr: (< F.) *şā'ika* gibi 'yıldırım' ma'nāsınadır. Ş *Bisāt* gibi 'döşeme, yatağ' ma'nāsını da ifāde eder. Me'nūs degildir. (II/226. s.).

bira: (< İt.) müsikirātdan 'arpa şuyu' denilen içki. Aşlı Almandan *bier*'dir. Arpadan istiḥşāl olunan bu içkiyi 'hublon ya'nī şerbetçi otu' denilen nebāt ile terbiye ve ta'tīr ederler. Bira-hāne = arpa şuyu denilen içkiniñ şatıldığı maḥall. (II/226. s.).

bīrād: (< F.) 'pīr, ihtiyār, dermānsız' ma'nāsınadır. Me'nūs degildir. (II/226. s.).

bīrāste: (< F.) 'fazla dalları kesilmiş, budanmış' demektir. Me'nūs degildir. (II/226. s.).

bī-rāh: (< F.) 'yolsuz' ma'nāsınadır. Ş 'Münāsebetsiz, kötü yola şapan, yolsuz tavır ve hareketde bulunan adam' demektir. (II/226. s.).

bīrān, bīrāne: (< F.) 'yıkık, dökük, harāb' demektir. Me'nūs degildir. (II/226. s.).

bī-reg: (< F.) 'damarsız, şoysuz, 'ārsız, ġayretsiz' ma'nāsınadır. (II/226. s.).

bīreng: (< F.) 'karakalem resim, binā modeli' demektir. 'Mi'mārlarıñ inşā edecekleri ebniye için işe şürū' etmezden evvel kāğıd üzerine yaptıkları resim, örnek' ma'nāsınadır. Ş Reng-āmīz, reng-ā-renk olmayan şey'e ıtlāk olunur. (II/226. s.).

2989 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 15.

2990 Ziya Paşa: TCB. 1/4.

bîrûz: (< F.) bir nev' yeşil taşdır, zümrüd şeklinde, gâyetle kıymetsizdir. 'Yalancı zümrüd' demektir. (II/226. s.).

bîrûn: (< F.) dış, dışarı, hâric. Derûn ve bîrûn = 'içi, dışı' veyâhûd 'içerisi, dışarısı' demektir. Perde-bîrûn = hadd-i ma'rûfdan dışarı çıkan, haddi aşırın. Perde-bîrûnâne = haddi tecâvüz edene uyacak tarzda. Perde-bîrûnî = hadd-i ma'rûfdan dışarı çıkmaklık. *Tâ ki ol eşnâda eger ba'zı mühimm-i zarûrî ile bîrûn-ı hayta-i sūr-ı şūr bulunmuş ehl-i şūrūr var ise* (Şefîk-nâme); *Henüz mart hülûl etmeden ve benât-ı mahallelerimizden birisi perde-bîrûnluğ vādilerine gitmeden bu cāriyeleri* (Hirre-nâme ≈ Kānî); *Edā-yı vācibe-i şükr ve sipās-ı ni'met-bîrûn-ı dā'ire-i vüs' ü kudret ve hâric-i hayta-i t̃ab u miknet-i 'ācizānem olduğu* (Takrîr ≈ 'Ākif Paşa); *Az māyiş-kede-i pūte-i peyk-i fikrim / Gāyet-i fāşıla-i hadd-i cihetden bîrûn* (Münîf: K. 22/40); *Her zāviye feyz-i Hāk'la meşhûn / Pür-nūr-ı Hudā derûn u bîrûn* (Hāşim); *Ne Nācî'dir ne esrār-ı dil-i Nācî'ye mahremdir / Kalan diller harîm-i h̃ āce-i levlâkdan bîrûn* (Mu'allim Nācî²⁹⁹¹: G. 31/4). (II/226. s.).

bîz: (< F.) *darb* gibi 'vurmak' ma'nasını ifāde eder. Ş *Bîhten* ve *bîziden* maşdarları 'elemek' ma'nasına olduğu gibi 'giriftār olmak' ve 'bî-mecāl etmek' ma'nalarında da kullanıldığı Ferhenglerde rivāyet olunuyor. Bu hāle göre elemek maşdarından şîga-i emir de olur ve lisānımızda terkîb ile fā'il maķāmında isti'māl olunur. *Hāk-bîzî-i ğırbāl-ı mekr ü ihtiyāl ile pîş-rev olan ebü'l-hîle hemyān ve cüzdan ve sikkîn veyâhûd sübhā ve maķrame ve engüşterin mişillü...* (Şefîk-nâme). (II/227. s.).

bî-zār: (< F.) rāhatsız, bıkmış, uşanmış, küskün. Bî-zārî = bezginlik, küskün. Herkes kendi başı fikrine düşmekle peder ferzend-i rızā-cüyundan, māder duhter-i hāmîde-hüyundan bî-zār olup (Şefîk-nâme); *Şarābsız duramam neş'eden de bî-zārım* (Ekrem: Ths. 1/5); *Cevr ile kimseyi bî-zār etme / Saña cevır etse de āzār etme* (Nābî: 546); *Derseñ ki hezār olundu tekrār / Şabhā-yı bekādan olma bî-zār* (Ġālib Dede²⁹⁹²: 226); *Kim anda şād-mān olup güler gül bülbül eyler zār / Bu remzî gördüm oldum gülmeden oynamadan bî-zār* (Rehāyî). (II/227. s.).

2991 Şerāre.

2992 Hüsn ü 'Aşk.

bī-zer: (< F.) 'altınsız' demektir. İştılâhda 'hasīs, cimrī' ma'nāsınadır. (II/227. s.).

bizmut: (< Fr.) ğalaţdır. Aşlı şunitrat, bismuth, dubismut = tebeşir gibi beyâz ve ishâli def'dir. Ş Kadınlar bunu ezip düzgün yaparlar. (II/227. s.).

Bijen: (< F.) esâţir-i Īrâniyye'dendir. Kahramân-ı meşhûr Rüstem'in kız kardeşiniñ oğludur. 'Bîçen' de dênir. Efrâsyâb'ın kızı Menîje bu genci bir teferrüc-gâhda teşâdüfen görüp 'âşık olmuş ve kendisini bir şandık derûnunda ikâmet-gâhına idhâl ile gizlemiştir. Mu'aḥḥaran bu ḥâlınden haber-dâr olan Efrâsyâb Menîje'yi tard ve Bijen'in i'dâmını emreylediği ḥâlde Pîrân-vîse şefâ'atiyle cezâsını taḥfîf edip bir kuyunuñ içine ḥabs etmiştir. Bundan soñra Rüstem vaḳ'adan ḥabîr olup tâcir kıyâfetinde kuyunuñ bulunduğu maḥale gider. İp ile bî-çâre genci çâh-ı belâdan ḥalâş eder. Menîje ile berâber alıp diyâr-ı ahîre götürür. *Éder avîḥte biñ cân ile 'İzzet kendin / Görse çâh-ı zekân-ı yâremi rûḥ-ı Bijen* ('İzzet Mollâ: K. 29/69). (II/227. s.).

bīje: (< F.) 'ḥâliş, şâfî, ḥâş, maḥz' ma'nāsınadır. Taḥfîfle 'bije' de dêrler. Kullanılmaz. (II/228. s.).

bîst: (< F.) 'yirmi' demektir. İsti'mâli enderdir. 'Arabîde "işrîn" dênir. (II/228. s.).

bîstâḥ: (< F.) 'edebsiz, 'ârsız, utanmaz adam' demektir. Me'nûs degildir. (II/228. s.).

Bî-sütûn: (< F.) Ferhâd nâmındaki 'âşık-ı nâm-dârın ma'sûkası Şîrîn'in emriyle deldiği dağ. Ş Kinâyeten âsmâna, semâya da ıtlâk olunur. Çetr-i bî-sütûn = gök. *Olsaydı bendeki ğam Ferhâd-ı mübtelâda / Bir âh ile vèirirdi biñ Bî-sütûn'u bâda* (Fuzûlî: G. 256/1); *Herkesiñ ḥâlince vardır bir tecellî-gâh-ı 'aşḳ / Bî-sütûn Ferhâd'a kūh-ı Ṭur şeklin gösterir* (Es'ad Muḥliş Paşa); *Çü êrdi Bî-sütûn'a serv-i sîmîn / Bu sengîn dağı kıldı bâğ-ı nesrîn* (Şeyḥî). (II/228. s.).

bîser, bîsere: (< F.) atmaca cinsinden zâğanos ta'bîr olunan şikârî kuş. Bîse = 'alaca, benek' demektir. (II/228. s.).

biskuyit²⁹⁹³: (< Fr.) 'ufak, gevrek, galyeta²⁹⁹⁴, kûrabiye' demektir. (II/228. s.).

2993 Biscuit.

2994 TDK: galeta.

bī-ser ü sāmān: (< F.) 'başsız, intizāmsız' demektir. Vaḳtiyle perişān hāl, şavruk adamlara ıtlāk olunurdu. El-yevm bu ta'bir külliye mehcürdür. (II/228. s.).

bīş: (< F.) 'artık, ziyāde' ma'nāsınadır. Kem ü bīş = eksik, ziyāde. Bīş-ter = 'daha fazla, daha ziyāde' demektir. Ş Çīn diyārında ḥāşıl olan bir kökdür ki zehr-i kātildir. Buña Türkçede 'bildircin otu' derler. Bīş-i mūş = fareye müşābih bir ufak cānavardır. Bu ḥayvānıñ eti sālifü'l-beyān nebāt-ı semdārıñ pād-ı zehridir. Bīş-i behār = kaya korusu. *Her kimde 'aşk gālib ise kurb-ı Ḥazret'e / Ol deñlü andadır 'ilm ü derd-i bīş-ter*²⁹⁹⁵ (Lā²⁹⁹⁶); *Dā'im ola hem-soḥbet-i rindān-ı kadeḥ-nūş / Varın koya meydāna eger bīş*²⁹⁹⁷ *ü eger kem*²⁹⁹⁸ (Rūḥī-i Bağdādī: TB. 1/3). (II/228. s.).

bīšek: (< F.) 'şübhesiz, elbette' demektir. *Bu meslekde devām mūcib-i ḥüsrān-ı tām olacağı bīşekdir.* (II/228. s.).

bī-şümār: (< F.) 'hadsiz, sayısız, pek çok' ma'nāsınadır. *Bir şubḥ-dem ki*

sūr-ı güle ebr-i nev-bahār / Gönderdi jāleden saçılık dürr-i bī-şümār (Nev'ī: K. 13/1). (II/229. s.).

bīşe: (< F.) orman, meşelik, sazlık. *Vaḳtā ki ol şegāl-i rūşān ecme-i ḍalāl bīşeyi şīrden 'arşayı dilīrden ḥālī buldular* (Şefīk-nāme); *Her bīşe gumān meber ki ḥālīst / Şāyed ki peleng-i ḥofte başed*²⁹⁹⁹ (Şeyḥ Sa'īd); *Şerze şīrānıñ küñām-ı rāḥatı bīşemdedir*³⁰⁰⁰ (Rāğīb Paşa: G. 33/3); *Yine endīşe kıldı bīşesini / Ele aldı küling ü tīşesini* (Şeyḥī). (II/229. s.).

bī'at: (< Ar.) aşıl ma'nası lüzüm-ı 'ādī alākasıyla 'aḳd olunan şafka'dır. Mu'aḥḥaran 'ḥükümdārıñ itā'at ve inḳıyād ile ḥükümetini kabül ve taşdīk etmek ve el ele tutup mu'āhede eylemek' ma'nāsında isti'māl olunmuşdur. Bī'atü'r-rıdvān, bī'at-i Rıdvān = Süre-i Fetih'de şeref-vārid olan bir āyet-i kerīmedeki iş-bu bī'at-ı celīle hicret-i nebeviyyeniñ altıncı senesi zi'l-ka'desinde Ḥudeybiye denilen mevki'de Semere veyāḥūd Sidre nām şecere-i mübārekeniñ altında vuḳū' buldu. (II/229. s.).

2995 Dīvānda: Ol denlü anda derd ü beladır füzün-ter.

2996 Ziya Paşa: TCB. 1/8.

2997 Dīvānda: zevk.

2998 Dīvānda: gam.

2999 (F.) Her ormanın boş olduğunu sanma, belki içinde bir kaplan uyuyordur.

3000 Dīvānda: pişemdedir.

bī'a: (< Ar.) 'ma'bed-i nişārī, kilīse' demektir. Cem'i biya'dır. *Āb u tābda hem-hāl-i şafha-i ruhsār-ı sâde-rüyân-ı zamâne olmağın kalem-i mû-şikâf-ı mânî-firîb-i tezvîr ile der ü bāmına bey'a-i tersâ-âsâ şûret-i hağda nâ-dîde ve nâ-şenîde hâtırâ gelmez taşavvur olunmaz* (Şefîk-nâme). (II/229. s.).

bīgāl: (< F.) 'nîze, mızrāk' demektir. 'Arabîde 'rumh' dênir. (II/229. s.).

bifte³⁰⁰¹: (< Fr.) 'külbaşdı, ızgara üzerinde pişirilen et pârçası' demektir. (II/229. s.).

bîka: (< Ar.) 'hubûbâtdan mercimek dênilen dâne' ma'nâsınadır. Kullanılmaz. (II/229. s.).

bîkâr: (< F.) 'işsiz' demektir. Türkçede 'çoluk çocuğu olmayan ve ergen' ma'nâsında ve tahfîfle isti'mâl olunur: *Filân hâlâ bekâr mı? || Bekâr odaları, bekâr çamaşırı yıkayıp geçiniyor.* (II/229. s.).

bīgâne: (< F.) āšnā muḳābili. 'Yābāncı' demektir. Bīgâne-gī = yābāncılık. *Mikrāz-ı ta'rîz-i bed-kîş ve kezâlik tehdîd-i bīgâne vü hîş ile güisiste olmamak için habl-i metîn-i ittifâka 'an şamîmi'l-kalb tâb-dâde-i hulf ve şart olmañız ile teşdîd-i menâṭık-ı vifâk dahî elzem-i levâzımâtdandır* (Şefîk-nâme);

Meclis-i rindāna mahrem ğayrıya bīgānesiñ (Nef'î: Sk. 2); *Āšnāya āšnā bīgāneye bīgāneyiz* (Cevrî: G. 102/1). (II/229. s.).

bī-gāh: (< F.) 'vaḳitsiz' demektir. Gāh u bī-gāh = vaḳitli vaḳitsiz, araşıra ma'nâsınadır. Ba'zen tahfîf ile nazımda nîgeh de kullanılır. *Bâliş-i nâza yaşlanıp ol māh / Gāh u bīgāh eder nihānī āh* (Vaḥîd). (II/230. s.).

bī-gerân: (< F.) edât-ı selb ile gerân lafzından mürekkebdir. Gerân = 'serḥad, ḥudūd, kenār, şınır, uç' ma'nâsınadır. Bu hâlde ma'nâsı 'ḥadsiz, uçsuz, ucu bucağı yok' demektir. *Kāf* kesir ile okumak yañlıştır. Zamân-ı bī-gerân = ebed, bekâ. Ez-gerân tâ bī-gerân = ba'zı āşâr-ı kadîmede görülen bu ta'bîr 'bir uçtan bir uca dek' demektir. *Hâlâ havālî-i Edirne'den nefîr-i 'āmm ve Ḳarîm ve Noğay taraflarından Tatar Ḥan kumandasıyla 'asâkir-i bī-gerân celb edilerek* (Ravzatü'l-kāmilîn); *Çok³⁰⁰² gördüm o bahr-i bī-gerânı / Farḳ eyledim ol zemân cihânı* (Lâ³⁰⁰³); *Çevre-i saṭhında rûşen kubbeler midir yāḥūd / Lücce-i envār-ı kudretde ḥābâb-ı bī-*

3001 Biftech.

3002 Eserde: Çün.

3003 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertîb-i Harâbât: 44.

gerān (Kāzım Paşa: K. 1/17). (II/230. s.).

bī-kes: (< F.) 'kimsesiz, adamsız' demektir. *Şormadan söylemeden diñlemeden / Kapar ol bī-kesi bī-keslerden* (Sefīle ≈ Hāmid); *Bī-çāreye çāre-sāz olursun / Bī-keslere dil-nüvāz olursun* (Lā³⁰⁰⁴). (II/230. s.).

bī-gümān: (< F.) *gümān* 'şübhe' ma'nāsınadır. Edāt-ı nefy ve selb olan "bī" ile berāber olunca 'şübhesiz' demek olur. (II/230. s.).

bī-günāh: (< F.) 'kabağatsız, ma'sūm, pāk' demektir. (II/230. s.).

bīl: (< F.) Türkçede taḥrīf ile 'bel' denilen alettir. 'Çapa' da dērler. *Bāğçevān beli* bu aletin küçüğüne *bīlek* ta'bīr olunur. Ş Fārisīde 'kürek' ma'nāsında daḥī kullanılır. (II/230. s.).

bilardo³⁰⁰⁵: (< İt.) üstü çūka örtülü bir saṭḥ-ı müstevī-i murabba' üzerinde degnek ve yuvarlak taşlar ile oynanılan ma'rūf oyun. *Bilyardo* daḥī ıtlāk olunur. (II/230. s.).

bilet³⁰⁰⁶: (< Fr.) 'tezkerе, puşula' demektir. Bir ücret veyā da'vet veyāḥūd ruḥşat ile girilecek maḥallere gösterilip girilebilmek

içün vērilen yāḥūd alınan varāka-ı duḥūliyye. 'Bilyetü' de dēnir. (II/230. s.).

bīm: (< F.) *ḥavf* gibi 'korku'. Bīm-i cān = cān korkusu. Bīm-nāk = korkmuş. Bīm ü ümīd = 'ḥavf ü recā' demektir. *Oldu sermāye-i ḥayret baña bīm ü ümmīd / Bilemem eyleyecek girye midir ḥande midir* (Nābī: G. 213/2); *Muğannī cenk-ile baş koşmaz oldu bīm-i ḳahrından / Meger nāḥīd kim sāzende-i nüh-ḳaşr-ı mīnādır* (Şabrī: K. 7/45); *Vaşf-ı şemşīr-i cihān-tābın işitse düşmen / Aleṽ-i³⁰⁰⁷ nā'ire-bīm³⁰⁰⁸ ola çeşminde menām* (Cevrī: K. 6/34); *Girmeden sāğar-ı elfāza mey-i va'd ü va'īd / Vērdi biñ neş'e baña keyfiyyet-i bīm ü ümīd* (Fużūlī); *Zōrbalar bīm-i cān ve endīşe-i ḥānmāndan taḥlīş-i girībān ederek* (Ravzatü'l-kāmilīn). (II/231. s.).

bīmār: (< F.) 'marīz, ḥasta' demektir. Bīmār-ḥāne, bīmāristān = 'dārü's-şifā, ḥasta-ḥāne' ma'nāsınadır. El-yevm *bīmār-ḥāne* mecānīniñ tevķīf ve tedāvī edildikleri maḥale ıtlāk olunuyor. Bīmār-jūn = ḥastaya maḥşūş ta'ām. *Şıḥḥat* gibi *bīmār-ı*

3004 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Münācāt: 38.

3005 Billard.

3006 Bilet.

3007 Dīvānda: Aleṽi.

3008 Dīvānda: ibm.

ğama geç geliyorlar³⁰⁰⁹ / Öldürdü bizi
nāz-ı eṭibbā ne belādır (Şābit: G. 87/3);
Bīmārların şifāsı sensin / Her derdleriñ
devāsı sensin (Muḳaddime³⁰¹⁰); Ṭab'-ı
bīmāra hevāsı³⁰¹¹ mağz-ı enfās-ı Mesīḥ /
'İllet-i 'aşka likāsı māye-i rūḥ-ı revān
(Kāzım Paşa: K. 1/21). (II/231. s.).

bī-me'al: (< F.) 'ma'nāsız, hükümsüz,
şaçma şapan' demektir. Niçün
yırtmaz okursun mektüb-ı bī-me'ālī?
(II/231. s.).

bī-muḥābā: (< F.) muḥarrefdir. Aşlı
muḥābāt³⁰¹² = ma'nāsı 'bir kimseye
meyl ve teveccüh edip şüret-i
maḥşuşada müsā'ade, müsāmaḥa,
müsāhelede bulunmak'dır.
Lisānımızda taḥrīf ile bī-muḥābā
tarzında ve 'pervāsız, çekinmeyerek'
ma'nāsında kullanılır. Bī-muḥābā
reh-i nā-refteye gitsem de ne var / Qahr-
ı ḥaşm eylemeye elde 'aşādır ḥāmēm
(Reşīd Paşa). (II/231. s.).

bī-mişāl: (< F.) nazīrsiz, işsiz, eş
bulunmayan. (II/231. s.).

bī-mecāl: (< F.) 'dermānsız, tākatsiz,
za'if' demektir. (II/231. s.).

bī-mer: (< F.) 'ḥesābsız, sayısız'
demektir. Mer = "aded, sayı"
ma'nāsındadır. (II/231. s.).

bī-ma'nā: (< F.) me'ālsiz, şaçma şapan
Ş münāsebetsiz, yolsuz, lüzümsüz
ma'nalarında kullanılır. Lāf-ı bī-
ma'nāya 'ākıl eylemez vakf-ı şımāḥ
(Lā). (II/231. s.).

bī-mağz: (< F.) "akılsız, beyinsiz,
ḥafīfü'l-meşreb' ma'nāsında
kullanılır. Bī-mağzāne = "akılsız,
hoppa adama lāyık şüretde'
demektir. Neşriyāt-ı bī-mağzānesi
nefret-i 'āmmeyi celb ediyor. (II/232.
s.).

-bīn: (< F.) baṣīr gibi 'görücü'
demektir. Dūr-bīn = uzak görücü,
uzağı gören. İstiğrāk-ı secdāt-ı
mütevāliye ile 'ālem-i vecdde bī-vüçüd
ve bī-ta'ayyun seyr-i bi'llāh ederken
cilbāb-ı ḥāb-ı manzara-i kāşāne-i nāsūtī
olan çeşm-i zāhir-bīnime ḡaşāve-keş-i
hicāb-ı şuverī olup (Şefīk-nāme); Ne
tūṭī naḳş-bīn-i 'ālem-i esrār-ı lāhūtī / Ki
levḥ-i cevher-i gül aña mir'āt-ı
mücellādır (Şabrī: K. 7/17); Saña ber-
kā'ide, aḡyāre 'aksiyle bakardım ben /
Elimde ḥāme-i mu'ciz³⁰¹³-nümā bir dūr-
bīn olsa (Nābī: G. 778/5); Dilinde
māye-i 'irfān olan ḥaḳīḳat-bīn / Olur

3009 Dīvānda: geliyor āh.

3010 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Münācāt: 36.

3011 Dīvānda: havās-ı.

3012 Kāmūsta kelime "cim" ile yazılır.

3013 Dīvānda: 'ibret-nümā

her āyine himmetle vākıf-ı esrār
(Lā³⁰¹⁴). (II/232. s.).

bīnā: (< F.) mübālağa ile ism-i fā'ildir.

Bu da *baṣīr* gibi 'görücü' demektir. Ba'zen 'baṣiretli' ma'nasında daḥī isti'māl olunur. Bīnāyī = baṣāret, görücülük. Nā-bīnā = a'mā, kör. Nā-bīnāyī = körlük. *Sen ol ḥakīmsiñ ki nergisiñ gözlerini nergis gözlüler gibi ḥikmetiñ āsāriyla bīnā eylersiñ* (Tazarru'āt³⁰¹⁵ ≈ Sinān Paşa); *Ne ṣubḥ-ı feyż-eşer pīrāhen-i şad Yūsuf-ı ḥurşīd / Ki bīnāyī-dih-i Ya'qūb-ı nā-bīnā-yı dūnyādır*³⁰¹⁶ || *Eyler o merāyāda bugün dīde-i bīnā / Üç biñ sene evvel geçen aqṣāmı temāşā* (Mu'allim Nācī³⁰¹⁷: 2). (II/232. s.).

bīnāt: (< F.) 'evliyā-yı 'izām ḥāzerātına ḥālat-ı istiğrākda nümāyān olan keyfiyyāt, rü'yet-i ma'neviyye' demektir. İsti'māli enderdir. (II/232. s.).

bīniş: (< F.) rü'yet, görüş, Ş teyakḳuz, baṣiret ma'nasında da kullanılır. Nokta-i bīniş = gözbebegi. *Erbāb-ı dāniş ü bīniş. || Gevher-i dānişi sencīde-i mīzān-ı ḥired / Rişte-i bīnişi şākūl-ı binā-yı 'ālem* (Nābī: K. 15/57);

Zannetse revādır ehl-i bīniş / Envār-ı kamer tekāşüf etmiş (Mu'allim Nācī³⁰¹⁸: 34); *Kelīm-i lem'a-ı bīniş ki envār-ı ḥayālinden / Devātı Tūr-ı feyż ü kilik-i nazmı naḥl-ı Mūsā'dır* (Şabri: K. 7/36). (II/232. s.).

bī-namāz: (< F.) tārik-ı şalāt, namāzsız, namāz kılmayan. Türkçede taḥrīf ile beynamāz dērlē. Bī-namāz 'özrü, bī-namāz ab-desti || iki cāmī' arasında kalmış bī-namāz. Bī-namāzī = Fārisīde 'ḥālet-i ḥayz' demektir. (II/232. s.)

bīnende: (< F.) 'baṣīr, görücü' ma'nasındadır. Ş Fārisīde mütebaṣṣır, dūr-endīş kimseye de ıtlāk olunur. (II/233. s.). (II/233. s.).

bī-neng: (< F.) 'nāmüssüz, gayretsiz, rezīl' demektir. *Neng* 'nāmūs' ma'nasındadır. Az kullanılır. (II/233. s.).

bī-nevā: (< F.) 'faḳīr, çāresiz, her şeyden mahrūm, muḥtāc' demektir. *Bu bī-nevāyı fūrū-dāş-senc-i tevḥīd et / Pesīn nefes k'ola nāy-ı gelū-girift-i sūrūd* (Şābit: K. 2/80); *Niçün*³⁰¹⁹ *şaldıñ bürüdet ey ḥazān eczā-yı gül-zāra / Yine kārın hezār-ı bī-nevānıñ āh-ı*

3014 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīfe: 2/9.

3015 Kāmūsta eser adı "Teferru'āt" yazılıdır.

3016 Sabrī Mehmet Şerif: (K. 7/8).

3017 İrcā-yı Nazar (1).

3018 Ateş-pāre, Seher.

3019 Dīvānda: Yine.

serd êtdiñ (Nābī: G. 452/6). (II/233. s.).

bī-nihāye: (< F.) *bī-ğāye* gibi 'nihāyetiz, hadsiz, şönsuz' ma'nāsını ifāde eder. *Ecrām-ı bī-nihāye ile pürdür āsmān* (Terkībibend³⁰²⁰). (II/233. s.).

bīnī: (< F.) āhirindeki *yā* harf-i aşı lı i'tibāriyle 'burun' demektir. Mez kūr *yā* harf-i hıtabī oldu ğu ta kdırde 'Görürsüñ.' demek olur. § Yā-yı maşdariyyet olursa ma'nası 'görücülük'dür. *Sevdā-yı bedāvete düşen mecānīniñ -ki ekşerī* "Yansa cihān içinde haşīri bulunmaya." maķūlelerinden idi- zu'mlarınca endīşe-i 'ākıbet-bīni kılıp dēdiler ki (Şefīk-nāme). (II/233. s.).

bīv: (< F.) 'güve' denilen kırtçağız. Me'nūs degildir. (II/233. s.).

bīvār, bīver: (< F.) merātīb-i a'dāddan on biñ 'adedi. Kullanılmaz. (II/233. s.).

bīvāre: (< F.) "āciz, ğarīb, kimsesiz" ma'nāsınadır. (II/233. s.).

bīvāz: (< F.) 'yarasa kuşu' demektir. *Huffāş* 'Arabīsidir. § 'Cevāb, icābet' ma'nāsına da gelir. (II/233. s.).

bī-vefā': (< F.) 'vefāsız, sözünde durmayan, hayırsız, döne k' demektir. *Bildiñ mi sen de kendiñi ey*

bī-vefā nesin / Āşüb-ı dehr ü āfet-i devr-i zāmanesin (Bākī: G. 382/1). (II/233. s.).

bī-vend: (< F.) 'ğadr, vefāsızlık' ma'nāsınadır. Me'nūs degildir. (II/233. s.).

biyūgānī³⁰²¹: (< F.) 'sūr, dü ğün' ma'nāsınadır. (II/233. s.).

bīve: (< F.) şeyyib, dul. Bīve-zen = dul kadın. Bīkr, bīve = 'kız ve dul kadın' demektir. (II/233. s.).

bī-hūde, bī-hude: (< F.) 'bā tıl, 'abeş, boş, fā'idesiz' ma'nāsınadır. Türkçede aş lı da muħaffefi de kullanılır. *Bā'nıñ fethiyle ğala tdır.* Bī-hude-gū = 'abeş, boşuna söyleyici. Bī-hude-gūyāne = fā'idesiz söylenen adama ya kışacak tarzda, bī-hude-gūcasına. Bī-hude-gūyī = 'abeş, boşuna söyleyicilik. Fārisīde *bī-hūd* da kullanılır. *Hōd-nā-şinās bir alay nüdemā-yı vesvāse bī-hūde selām ve şenāmızı itlāf ve izā'at etmeyesiz* (Mektüb ≈ Kānī); *Suħan-ı bī-hudeniñ sābit ü maħzūfuna yūf* ('Avnī); *Siper-i māhi deler rumh-ı şu'ā'-ı tī ğı / Êtmesün Zāl-i felek bī-hude ebri cevşen* ('İzzet Molā: K. 27/43). *Taş dī'i ko bī-hūde fi ğān etme Neşātī /*

*Şekvāñ ile dolsun mu yeter defter-i
‘ālem (Neşātī: K. 20/36). (II/233. s.).*

bī-hūş: (< F.) "akılsız, baygın, kendinden geçmiş' ma'nāsını ifāde eder. İlāhī! 'Aşk-ı mest ve hayrānları 'ademden vücūda sarhōş ve bāde-nūşān çıkmışlardır. *Ve muḥabbetiñ āvāre ve ser-gerdānları ezel iklīminden bī-hūş ve destār-keşān gelmişlerdir (Tazarru'āt ≈ Sinān Paşa); Kaçan ki bu sözü gūş etti dil kalıp bī-hūş / Kemāl-i hayret ile hem-çü şūret-i dīvār (Nedīm: K. 7/32); Var iken 'aklı görünmek bī-hūş / Dāne-i mūhlike açmak āgūş (Sefīle ≈ Hāmid); Velī tiryāk ile bir idi ol leb / Hemān bī-hūş oldu mār u 'akreb (Zātī). (II/234. s.).*

//bū//

büt: (< F.) Türkçede taḥrīf ile 'pūt' denilir ki 'ṭā'ife-i müşrikīniñ işgāl-i 'acībede i'māl ile ma'būd ittiḥāz ettikleri şanem, heykel, şūret' demektir. Ṭā'ife-i mezkūre iş-bu pūtlara tapınırlar. Beyne'n-naşārā ālet-i ta'abbūd olan ḥāç dahī bu kabīldendir. § Edebiyāt-i şarkıyyede 'maḥbūb, maḥbūbe; güzel, genç' ma'nāsında dahī kullanılmışdır. Büt-perest = pūta tapınan, tapıcı.

'Arabīsi 'ābidü'ş-şanem'dir. Büt-perestī = müşriklik, pūta tapıcılık. Büt-tırāş = heykel, pūt yapan. 'Arabīsi 'āmilü'ş-şanem'dir. Büt-tırīşī = pūt yapıcılık. Büt-ḥāne, put-kede = pūta tapanların 'ibādet ettikleri maḥall. 'Arabīsi dārū'ş-şanem'dir. Büt-şiken = pūt kırıcı. 'Arabīsi kāsirü'ş-şanem'dir. Ḥalīl-i büt-şiken. Büt-lāl = mebhūt, hayrān. *Karşımda pūt gibi doñdu kaldı. Cem'i bütān'dır. Büt-ḥāl, büt-ḥāle = meşhūr bir put-ḥāneniñ ismidir. Ser-tırāşān kezālik bir kecāve-i ab-gīne içre bir büt-i āyīne-i ṭal'at-ı billūrīn-sā'adi şīşede perī-mişāl ārāyiş-i visāde-i gūnç u delāl ve pīşe-gāhında bir tıfl-ı meh-'izār-ı Zühre-cebīni dahī Müşterī maḥāmına kā'im edip (Şefīk-nāme); Mescid ü mey-ḥānede Ka'bede Büt-ḥānede / Ḥānede vīrānede çağırırım dōst dōst (Mısrī); Nice āsūde olsun Cevrī-i āvāre 'ālemde / Muḥabbet āfet ü dil āfet ü ḥüsn-i bütān āfet (Cevrī: G. 10/5); Göñül ki bunca büt-i bī-sebāta gülmüşdür / Gülümseyip baña va'd ettiğiñ sebāta güler (Mu'allim Nācī³⁰²²: 3); Cū-yı şeffāf ü şāfa girdi bütān / Oldu gūyā perīye şīşe mekān (Vaḥīd); Beytimin her biri bir büt-kededir kim yaraşır /*

Olsa seng-i dil-i hūbāndan aña ferş-i ruḥām (Nef'î: K. 50/61). (II/234. s.).

bütü: (< Ar.) kesilmek § uzaklaşmak ma'nāsınadır. Me'nūs degildir. (II/235. s.).

büteyrā: (< Ar.) güneş § güneşin başı-ı şî'ā ettiği zamān ya'nī şabāh demektir. (II/235. s.).

bücc: (< Ar.) 'kuş yavrusu, palazı' demektir. *Ferḥ* de bu ma'nāyadır. Fakat birincisi eḥaşşdır. İkincisi e'ammdır. Her şey'in yavrusuna, tāze ve körpesine ıtlāk olunur. Meşelā piliçe de 'ferḥ' denilir. Bir ağacın filizine de *ferḥ* ıtlāk edilir. Kuş yavrusunu anlatmak için *ferḥü't-tā'ir* demek lāzım gelir. § Fāriside bücc = 'keçi' demektir. (II/235. s.).

bicāl: (< F.) 'kömür ve âteşin korusu' ma'nāsınadır. 'Zuḡāl' da dērler. Kullanılmaz. (II/235. s.).

bücbūḥa: (< Ar.) 'orta yer, bir maḥalliñ ortası' demektir. Me'nūs degildir. (II/235. s.).

bücr: (< Ar.) şerr, kerīhe § ta'accüb olunacak şey ma'nāsınadır. Bücriyy, bücriyye = 'âfet, muşibet, dāhiye' ma'nāsınadır. (II/235. s.).

bücūd: (< Ar.) muḫīm olmak, oturmak. *Tecbīd* daḥī bu ma'nāyadır. Me'nūs degildir. (II/235. s.).

bücül: (< F.) topuk kemigi. Türkçede *aşık* ta'bīr olunur. Taḥfīfle 'bücül' de dērler. Kullanılmaz. (II/235. s.).

bücūs: (< Ar.) 'şetm etmek. sövmek' ma'nāsınadır. Me'nūs degildir. (II/235. s.).

büç: (< F.) ağzın iç tarafı. Türkçede 'avurd' dērler. Kullanılmaz. (II/235. s.).

buhṛān: (< Ar.) müvelledātdan ıstīlāḥāt-ı tıbbiyyedendir. Bir hastalığın, huşuşuyla maraz-ı ḥummānıñ def'aten kesb-i şiddet etmesine ıtlāk olunur. 'Maraż-ı ṭabī'ata ḡālib olup ṭabī'atıñ maraż ile muḫāvemmet etmesi ve şiddet ve te'sīrātı soñ dereceyi bulması' demektir. O ḥālde eṭibbā hastaya 'ilāç vermekden ictināb ederler. Leyle-i buhrān, leyālī-i buhrān = 'marażıñ, hastalığın nevbeti şiddetle devām ettiği gece veyāḥūd geceler' demektir. § Mecāzen umūr ve şü'ün-ı muḫtelifenin ve ḥavādiş-i sā'irenin kemāl-i teşevvüş ve teşettütü zamānına daḥī ıtlāk olunur. *Buhrān-ı siyāsī, buhrān-ı mālī, buhrān-ı edebī, buhrān-ı aklī, buhrān-ı ḥāricī,*

buhṛān-ı dāhili. Bir luğat kitābında Fransızca *criz* lafzını eñ evvel merḥūm Nāmıķ Kemāl Bey'in *buhṛān* ile terceme ettiği gösteriliyor. (II/235. s.).

buḥūḥ: (< Ar.) sesi tutuk, bođnuķ olmak, ses kışıklığı. Me'nūs degildir. (II/236. s.).

buḥūr: (< Ar.) 'deñiz' demek olan *baḥr*'in cem'i. Bu hem 'deñizler' ma'nāsında ve hem baḥr-i şî'r'in cem'i olarak kullanılır. Baḥr'in diğer cem'leri olan *biḥār* ile *ebḥur* yalnız 'deñizler' ma'nāsında ve birincisi ikincisinden ziyāde isti'māl olunur. (II/236. s.).

buḥayre: (< Ar.) küçük deñiz, göl. Nādiren isti'māl olunur. (II/236. s.).

buḥār: (< Ar.) 'sıcak şudan hāşıl olan buđu' demektir. Cem'i *ebḥure*'dir. Buḥārī = buğuya mensüb. Quvve-i buḥāriyye, keştî-i buḥārī = vapur. Mışriyyūn vapura *bāḥire* ıtlāk ediyorlar. *Ve ḥālet-endāz-ı derūn-ı merdān-ı Hüdā olan nağme-serāyān-ı ḥōş-edā inşād-ı sāķī-nāme-i şāhī ve ḥusrevī ile sā'at-be-sā'at meclise nuķl-i şevķ-i tāze götürmegin dervīş-i sālīk, belki her gedā-yı kūçe-gerd-i memālik buḥār selāfetü'ş-şahbā-yı ḥubb-ı cāh ile 'işret-ḥāne-i endīşede "men ü cām u*

sāķī vü bezm-i şarāb" deyü rütbe-i celālet-i cemşide ḳadem başdı (Şefīķ-nāme Muḳaddime); *Eşķ-i ğam bođmaḳdadır her ān beni / Āh ile çıķmaḳda ağızımdan buḥār*. (II/236. s.).

Buḥārā: (< F.) Ferhengleriñ beyānına nazaran Fūrs-i ḳadīm lisānınca "ilm ve dāniş' ma'nāsına olan *buḥār* ile elif-i nisbetden mürekkebdir. 'Mecma'ü'l-'ilm' ma'nāsınadır. Asya-yı Vusṭā'da Rusya devletine tābî' bir imāret-i İslāmiyye'niñ 'āşime-i ḥükümetidir. *Ḳāmūs-ı Kebîr*'e nazaran şehir-i mezkūruñ nām-ı ḳadīmi *Maḥleş*'dir. (II/236. s.).

Buḥat Nuşşar: [mu'arrebdir] el-Cezîre'niñ meşhūr ḥükümdār-ı ḳadīmi. Sūriye kıt'asını istilā ve Benî İsrā'il'i külliyyen istişāl etmek emeliyle zamānına göre ma'müre-i 'ālim ıtlāk edilmek lâzım gelen bir ḥıttā-ı cesîmeyi tahrib ve yalnız Ḳudūs'de yetmiş biñ Yahudi ḳatletmiş bir zālimdir. (II/236. s.).

buḥāk: (< Ar.) 'ķurd' denilen köpege müşābih cānavarıñ erkeğine ıtlāk olunur. (II/237. s.).

buḥtū: (< F.) *ra'd* gibi 'gök gürültüsü' ma'nāsınadır. Me'nūs degildir. (II/237. s.).

buhl: (< Ar.) ḥasīslık, cimrīlik, el şıklığı. *Kerem*'iñ zıddı, 'Arabīde *baḥal*, *baḥal-i buḥūl* da bu ma'nāda kullanılır. Buhl-i becā bi-himmet-i Hātem berāberest = yerinde, yolunda olan imsak-ı meşhūr Hātem'iñ³⁰²³ civān-merdligiyle berāberdir. *Feyz-i Haḫḫ'da buhl yok herkes velī tālib degil / Bī-sebeb iṣlāḥ-ı 'ālem Tañrı'ya vācib degil* (Yaḥyā). (II/237. s.).

buḥalā': (< Ar.) 'cimrī, pinti' ma'nāsına olan *baḥīl*'iñ cem'i. Az kullanılır. (II/237. s.).

buḥle: (< F.) 'semiz otu' denilen nebāt. Aşl-ı ism-i Türkisi 'pürpürüm³⁰²⁴'dir. (II/237. s.).

buḥūr: (< F.) aşı 'Arabīdir. Güzel kokuğu bir nev' zamğ-ı Hicāzīdir. Türkçede ismi zīgala'dır. Doğrusu *bā*'nıñ fethiyledir *bā-yı meftūhaya* da bakıñız. *Bahār-ı gülşeni endīşe-i Firdevsī-i Tūsī / Buḥūr-efrūz-ı bezmi rūḥ-ı 'Aṭṭār-ı Nişābūrī* (Nef'i: K. 35/13). (II/237. s.).

buḥū': (< Ar.) 'ḥuzū' ve tevāzu' ile ikrār-ı ḫaḫḫ etmek' ma'nāsınadır. Me'nūs degildir. (II/237. s.).

bud: (< F.) 'şāḥib, ḥudāvend' ma'nāsınadır. Sipeh-bud = 'serdār, ser-'asker' demektir. Ş Fārisīde *āteş-gīre* gibi 'maşa' ma'nāsına da gelir. (II/237. s.).

būdād: (< Ar.) *būdde* gibi 'ḥişşe, naşīb' ma'nāsınadır. Būdde = 'ğāyet, encām, soñ' ma'nāsına da gelir. Bedde, bidde = 'tāb, ṭāḫat, dermān' ma'nāsınadır. (II/237. s.).

budbudek: (< F.) 'Arabīde 'hüdhüd' ve Türkçede 'ibibük' ve 'çavuş kuşu' denilen kuşdur. (II/237. s.).

būdūr: (< Ar.) sür'atle geçmek, ileri geçme. Me'nūs degildir. (II/237. s.).

büde: (< F.) ağaç kavı Ş maşa ma'nāsını da ifāde eder. (II/237. s.).

budḥa: (< Ar.) 'sāḥa, meydān, ḥavlī' ma'nāsınadır. Me'nūs degildir. (II/237. s.).

budalā': (< Ar.) *bedīl*'iñ cem'i. Müfredi kullanılmaz. "Akılsız, sersem, şāf-dil adamlar' demektir. Türkçede hem cem' hem müfred maḫāmında kullanılır. *Budalā-yı ümmetden Bāḫıl meşhūrdur. Budalāḫ etmek, budalā gibi böyle gezinmekden ne çıkar. | Mecnūn ile baḫş etmek gitdi 'uḫālāmız / Var aña kıyās eyle ne söyler budalāmız* ('Avnī). (II/237. s.).

3023 Kāmūsta kelime "ḥı" ile yazılmıştır.

3024 Burhan-ı Katı: pürpürüm.

büz̤m: (< Ar.) re'y-i şavāb, hāzm ve taḥammül § kuvvet, keşāfet ma'nālarını ifāde eder. Kullanılmaz. (II/238. s.).

büz̤ūzet: (< Ar.) kıyāfetçe pejmürdelik, perişānlık, pintilik. *Bezāzet, bizāz* daḥī bu ma'nāyadır. *Büz̤ūzet-i ḥāl.* || *Bī-çāre* çocuklarıñ *büz̤ūzet-i aḥvālını* görenler *zabt-ı nef̤s* edemeyip *ağlamağa mecbūr oluyorlardı.* (II/238. s.).

büz̤ūr: (< Ar.) tohumlar. *Bezr'*iñ cem'i. Müfredi ziyāde kullanılır. Oña da bakınız. (II/238. s.).

bür': (< Ar.) *ber', bürü'* gibi 'hasta sıḥḥate yüz tutmak ve ifāket bulmak' ma'nāsınadır. Bu māddeyi muṭlak 'halk ya'nī ve yaratmak' ma'nāsında isti'māl ıtlāk ve taḳayyüd 'alākasıyla mecāz olur. *Berā* = bir şeyden beri ve *bīzār* olan adam. § 'Her ayıñ ilk ve soñ günleri yāḥūd geceleri' demektir. *Ḥattā* o gün ve geceniñ 'Arabīde künyesi *ibnü'l-berā'*dır. (II/238. s.).

bürād: (< Ar.) 'soğuk' demektir. *Bürūd* da bu ma'nāyadır. § *Bürād* = 'Arabīde 'işden soğumak, fütūr getirmek' ma'nāsını daḥī ifāde eder. (II/238. s.).

burāk: (< Ar.) dābbe-i behiştī. *Bā'ış-i* icād-ı *kā'ināt* 'aleyhi ekmelü't-

taḥiyyāt efendimiz ḥazretleriniñ leyle-i mübāreke-i mi'rācda rüküb-ı kudsiyyet-i maşḥūb-ı peygamberīlerine taḥşīşen 'ālem-i bālā-terīñ lāhūtīden sevḳ buyurulan dābbe-i muḳaddeseniñ ismidir. *Adın* *ḳodular Burāk-ı yektā / Geldi ayağıña* 'arş-ı a'lā (Ġālib Dede³⁰²⁵: 68); *Evşāf-ı* *Burāk-ı Fāḫr-i 'ālem / Raḥşiyye-i Nef'i* *andan aḳdem* (ve-lehu³⁰²⁶: 193). (II/238. s.).

bürrān: (< F.) 'keskin' demektir: *şemşīr-i bürrān, tīğ-ı bürrān, ḥançer-i bürrān, nāvek-i bürrān, tīr-i bürrān.* || *Çeşme-sār mārū'l-beyānda mecrā-yı* *şemşīr-i bürrān ile deryā-yı raḥmet-i Raḥmān'a ilkā* *ētdiler* (Ravzatü'l-kāmilīn); *Ne dem 'azm eyleyip meydāna at şalsaydı küffāre / Şanaydıñ berḳ-ı ḥātıftır elinde tīğ-ı bürrānı* (Hemdemī); *Ḳanlar dökülür ḥançer-i bürrānıñ ucundan / Başlar kesilir zülfi-i perīşānıñ ucundan* (Fazlī). (II/238. s.).

bürāye: (< Ar.) yonğa, talaş. 'Yontulan ağaç yāḥūd taḥtanıñ döküntüsü' ma'nāsınadır. İsti'mālī enderdir. (II/238. s.).

3025 Hüsn ü 'Aşk.

3026 Hüsn ü 'Aşk.

burbūr: (< Ar.) Türkçede 'bulğur' denilen hâşlanmış buğdayın döğülmüşü. (II/239. s.).

bürşün: (< Ar.) insānıñ eli § arslan gibi yırtıcı hayvānlarıñ pençesi. Bürşünü'l-esed = Mürşid bin 'Alis nām zātıñ kılıcınıñ ismi. § Develere vurulan bir nev' damğānıñ ismi. 'Birşān' da dēnir. (II/239. s.).

bürşūta: (< Ar.) 'mehleke, mūcib-i helāk olacak maḥall ve ḥāl' ma'nāsınadır. Me'nūs degildir. (II/239. s.).

burc: (< Ar.) 'rūkn' ma'nāsınadır. 'Bir nesneniñ, bir yeriñ qavī ve müstaḥkem olan ṭarafı' demektir. Burc-ı qaviyy = ṭābya, qal'a, palanka, ḥiṣār gibi taḥaṣṣun edilecek maḥalleriñ çıkıntılı yerleridir. Fāriside 'bārū' dēnir. § Burūc-ı felekiyyeniñ müfredidir. Burūc-ı felekiyye küre-i semāda on iki mevāqı'-i maḥṣūṣa-ı kevākibden 'ibāretidir. Her burcuñ kevākib-i mecmū'ası hangi şüretle müteṣekkil ise o şüretiñ ismiyle yād olunması mu'teberdir. Bunlarıñ hey'et-i 'umūmiyyesine *mıntaḫatü'l-burūc* ıtlāk olunur. Bu bir dā'ire-i uzemā-yı felekiyyedir ki mütesāviyen on iki kısma münkaşımıdır. Bālāda 'arz

édildiği vech ile her bir kısmına 'burc' dēnir ve bir ism-i maḥṣūṣ ile yād edilir. Meşelā: *burc-ı ḥamel, burc-ı şevr, burc-ı cevzā. || Huşūšen mümāzecāt-ı Nuḥūs ile burc-ı mu'avvecü't-ṭulū' kesāfetden ṭalī' olan kevākibi faḥmetü'l-'iṣā-yı deycūr-ı müşkilātda necm-i hüda ittiḥāz eden (Şefīk-nāme); Cilve-gāhın ede ḥurşid-i felek burc-ı ḥamel (Nef'i: K. 53/48); Bir burcu maḫām ṭutmuş ol māh / Kim olmaz aña nesīm hem-rāh (Fuzūlī³⁰²⁷: 2599); Burc-ı devletdir eli eylese peydā ne 'aceb / Hey'et-i māh-ı nev ü şüret-i aḥter-i ḫātem (Bāḳī: K. 19/23); Burc-i işmetdir emīn ol bāmum / Gördüğün kūhlar istiḥkāmum (Sefīle ≈ 'Abdu'l-ḥaḫḫ Ḥāmid). (II/239. s.).*

burcās: (< Ar.) 'nişān-gāh, hedef' demektir. Yüksekde olan nişān-gāha *burcās*, zemīnde bulunana *hedef* ıtlāk olunur. (II/239. s.).

burcuma: (< Ar.) parmak boğumu. 'Parmaqlarıñ büküldükçe dışarı çıkan uçları, parmak boğumlarının oynak yerlerindeki kemikleriñ sivripleri' demektir. *Bā'*nıñ fethiyle başka ma'nāya luğatdır. (II/239. s.).

büreḥā: (< Ar.) 'şiddet-i renc ve ezā, 'azāb' ma'nāsınadır. Cem' tarzında

müfreddir. Me'nūs degildir. (II/239. s.).

burha: (< Ar.) 'pek cins, güzide nāka' demektir. Kullanılmaz. (II/240. s.).

bürd: (< Ar.) bir nev' çubuklu kumâş, 'abâ: *bürd-i Yemânî*. Ma'rûfdur. (II/240. s.).

bürdâ: (< Ar.) sıtma 'illeti. Bu hastalığın insânı soğuğa tutulmuş gibi ziyâde titremesi sebebi tesmiyedir. (II/240. s.).

bürdbâr: (< F.) 'hâlim, şabırlı, katlanıcı adam' demektir. Bürdbârî= hâlimlik, şabırlılık. (II/240. s.).

bürde: (< Ar.) 'Arabların büründükleri bir nev' 'abâ, hırka. Kaşide-i Bürde = şu'arâ-yı 'Arab'dan ve aşhâbdan Ka'b bin Züheyr'e (radıya'llâhu 'anh)'niñ hâzret-i peygamberiñ evşâf-ı seniyye-i risâlet-penâhlarını muzammin-ı hużûr-ı muḳaddeslerinde inşâd ettiği kaşide-i meşhûredir ki risâlet-me'âb-ı lâhûtî-nişâb efendimiz hâzretleri iş-bu kaşide-i bergüzideyi taḳdîren şâ'ir-i müşârün-ileyhe bürde-i sa'âdetini ihsân buyurmuşlar idi. *Zarîh-i zâviye-i Geyikli Baba'ya pûşide olmağa şâlih-i bürde-i şûf-ı ḡanem iken perde-i harîr-i beytü'l-harem gibi 'âlem ziyâret etti*

(*Şefîk-nâme*); *Ka'ab bin Züheyrî kıldı hâzret / Şâyeste-i Bürde-i sa'âdet* (Muḳaddime³⁰²⁸); *Oldu efsûn-ı muşâfât ile hayyât-ı süyûf / Ser fîrû-bürde-i sûrâh-ı siyehfâm-ı niyâm* (Nâbî: K. 13/23). (II/240. s.).

burzağ: (< Ar.) 'delikanlılık hengâmındaki neş'e, şevk' ma'nâsınadır. Burzağuş-şiyâb = neşve-i nev-civânî. Ş 'Etine dolgun delikanlı' ma'nâsını da ifâde eder. Nitekim *bürzûg, birzâğ* da bu ma'nâyadır. (II/240. s.).

burs: (< F.) 'Arabîde 'semeretu'l-'ar'ar' denilen ardıc ağacı yemişidir. (II/240. s.).

bursân: (< F.) '*ejderhâ* gibi büyük yılan' demektir. 'Arabîsi *şu'bân*'dır. (II/240. s.).

bürşüm: (< Ar.) 'nisvânın yüzlerine tuttukları peçe' ma'nâsınadır. Me'nūs degildir. (II/240. s.).

bür'üm, bür'ûme: (< Ar.) 'ağacın henüz açılmamış çiçeği, ağaçların tomurcuğu' demektir. *Bür'um, bür'ume* daḡı 'aynı ma'nâya luḡatdır. (II/240. s.).

burgû: (< F.) Türkçede taḡrîf ile 'boru' denilen âlet-i mûsîkî. Burgû-zen =

3028 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı Arab: 13.

'boru çalan, borucu' demektir.
(II/240. s.).

bürgüş: (< Ar.) müziyâtdan 'pire'
denilen hayvancık. İsti'mâli
enderdir. (II/240. s.).

bürkân: (< Ar.) bedeni billûr gibi
parlak, beyâz tenli adam § alaca
çekirgeye ıtlâk olunur. *Bâ'nın*
kesriyle de cā'izdir. (II/240. s.).

bürka': (< Ar.) kadınların yüzlerine
tutundukları peçe, tül, yaşmak, yüz
örtüsü. Bürka'-fiken = niķāb açıcı,
örtü atıcı. Ref'-i bürka' = peçeyi
açmak. *Olmuş mu dësem ebr-i şafak bir
kıza bürka'* (Mu'allim Nâci³⁰²⁹: 76);
*Bürka'-fiken ol şa'sa'a³⁰³⁰-ı tûr
görünsün* (ve-lehu³⁰³¹: G. 14/1); *Açıl
ey perde-i tārîk-i kazâ / Açıl ey bürka'-ı
ruhsâr-ı rızâ* (Sefîle ≈ 'Abdü'l-hakk
Hâmid). (II/241. s.).

bürke: (< Ar.) 'Türkçede martı denilen
deñiz kuşu' demektir. § Kırbagaya
da ıtlâk olunur. (II/241. s.).

bürke: (< Ar.) havuz, ufağ göl.
'Arabîde bu ma'nâda faşîhi *Bâ'nın*
kesriyledir. Lisânımızda bi'l-'akis
zamm ile müsta'meldir. Bürke-i
lâciverd = kûbe-i semâdan, gökden

kinâyeten isti'mâl olunur. (II/241.
s.).

bürnüs: (< Ar.) *bornoz* diye tahrîf
édilmiştir. 'Arab meşlahı, şûfdan
ma'mûl başlıklı bir nev' üste giyilen
libâs ki ekşeriyâ bilâd-ı Berberiye
ahâlisi tarafından isti'mâl ve iktisâ
édilir. § Evâ'il-i zühûr-ı İslâm'da
'ulemâ ve ehl-i takvânın giydikleri
mevlevî külâhına müşâbih bir nev'
ser-püşuñ ismidir. El-yevm bu nâm
ile öyle ser-püş kullanıldığı
mechûldür. *Hâşılı şirk-i mesâyid-i
şeyyâd kisâ-yı zühhâd ridâ-yı takvâ
kına'-ı ğaranbık burka'-i vera' bürnüs-i
çâselik kândil-i cevâmi' siva'-i ğâret
mendil-i şavâmi' rikâ'-ı hasâret* (Şefîk-
nâme). (II/241. s.).

burût: (< Ar.) 'bıyık' demektir. Rîş ve
bürût = şakal ve bıyık. *Sende
mâdâmkı vardır o tırâşide burût / Bıyık
altından eder hânde kalender dedigîñ*
(Mu'allim Nâci³⁰³²: 9). (II/241. s.).

burûc: (< Ar.) *burc*'uñ cem'i. Zâtü'l-
burûc = 'semâ, gök' demektir.
Mınţakatü'l-burûc = on iki kısma
münkasım olup her birine bir nâm-ı
maşşûş ile burc ıtlâk olunan bir
dâ'ire-i 'uzemâ-yı felekîdir. *Turre-i
tâk u revâkı hem-ser-i zâtü'l-burûc /*

3029 İrcâ-i Nazar.

3030 Eserde: meş'ale.

3031 Yâdigâr-ı Nâci.

3032 Sünbûle, Şathiyye.

Sāye-i sakf-ı bülendi ḥāb-gāh-ı aḥterān
(Bir Kāṣāne Vāsfında ≈ Nef'ī: K.
52/5); Bu veṣā'it-i müfahḥamenin
şümüs-ı nüfūzları burūc-ı müşeyyede-i
semā-yı ḥaḳīḳat olan e'izze-i meşāyihin
zamān zamān iştirāklarıyla ḳarn-ı
ḥāmise ḳarīb vakte ḳadar eşi'a-pāş-ı
mülk ü millet olduğundan (Ravzatü'l-
kāmīlīn); Ve revnaḳ-şiken muntakatü'l-
burūc-ı āsmān olan keman-ı 'anber-tūz-
ı şāhānelere vāz'-ı ḳabza-i meymān-i
iştimāl buyurularak (Telhīs ≈ 'Ākif
Paşa); Şems-i tābānūn burūc-ı işnā-
'aşere nisbeti 'ale's-seviye ise de her bir
burca naḳl ve taḥvīlinde nişār-ı āṣār-ı
envār ve işrākāt eylediği gibi (Tezkire
≈ 'Ākif Paşa). (II/241. s.).

bürüdet: (< Ar.) soğukluk. Māddiyyāt
ve ma'neviyyātda ḳullanılır:
bürüdet-i havā. || Bürüdet-i mu'āmele
pek aşikār idi. || Niçün şaldıñ bürüdet ey
ḥazān eczā-yı gülzāra / Yine ḳarın
hezār-ı bī-nevānıñ āh-ı serd etdiñ
(Nābī: G . 452/6); Yetiş ey nā'ire-i
zulmet-per / Berḳ-ı cān-sūz-ı bürüdet-
perver (Sefīle ≈ Hāmid). (II/242. s.).

bürüz: (< Ar.) zuhūr, aşikār. Ma'nā-yı
aşlīsı 'gizli, görünmez' iken 'zāhir
olmak ve meydāna çıkmak'
démekdir. Bālā-yı cebelden vādī-i
zümrüdüne şa'sa'a-bahşā-yı bürüz olan

hürşīd-i cihān-tāb. || Ber-muḳtezā-yı
taḳdīr mümteni'ü't-taḡyīr bu sāhire-i
ḡabrāda rüz-be-rüz ser-zede-i sāḥa-i
bürüz olan ḥavādiş (Ravzatü'l-kāmīlīn).
Ş Fārisīde bürüz = 'meyve-dār ağaç'
ve 'zifāf-ḥāne' demektir. Nūru'z-
zāhir etse dilde bürüz / Ola el-Bāṭın
ismi feyż-efrüz / Zāt-ı pāki bilindi bi'l-
āṣār / Muḥtecibdir velī 'ani'l-ebşār
(Şākir Aḥmed Paşa). (II/242. s.).

bürü': (< Ar.) 'ilim ve fażīlet, ḥüsn ve
leṭāfetde emşāle tevaffuḳ'
ma'nāsındır. Ḥaşā'il-i memdūḥa ile
tefavvuḳ ma'nāsı maṭlūbdur.
(II/242. s.).

bürüfe: (< F.) 'sarık ve bel ḳuşağı'
démekdir. Me'nūs degildir. (II/242.
s.).

bürük: (< Ar.) berige gibi 'un ḥelvāsı'
démekdir. 'Arabīde ḥabīş, ḥabīşa'
da dērler. (II/242. s.).

bürüm: (< Yun.) iştlāḥāt-ı
kīmyeviyyedendir. 1826 tārīḥinde
Balar nām kīmyā-ger ma'rifetiyle
keşf olunup ḥavāşş-ı ṭabī'iyyece
ḳlora müşābihdir. Rāḥiya-i kerīhe
neşr etdiğinden ta'affün ma'nāsını
ifāde eden bir kelime-i
Yūnāniyyeden aḥz ile bürüm
tesmiye edilmiştir. (II/242. s.).

burhān: (< Ar.) delīl, hücçet, işbāt edecek medār-ı kavī. Ma'nāca *burhān* dediklerinden aqvā 'addolunur. *Burhān-ı Kātı* = red için söz götürmeyecek şüretde işbāt-ı haqīkat eden hücçet-i kaviyye. § Mantık ıştır-lāhātınca 'yaqīniyyātdan mü'ellef olan kıyās' demektir. *Burhān-ı Mesīh* = ihyā-yı emvāt ve isticābet-i da'vāt gibi mu'cize-i ibnū'l-Meryem. *İşte bu temhīd-i nükhēt-bahş-ı muşādaqata burhān şu şerh-i 'itr-efşān-ı hüsn-beyāndır ki min-küllī'l-vüçüh tahsīn ve āferīne şāyān bir dest-i nebevī hayāt-efzā-yı dil ü cāndır (Takrīz-i Şefīk-nāme ≈ Sāmī Paşa); Yevme tüble's-serā'ir³⁰³³ olan rüz-ı dil-süzda ol şahīfe-i sahīfeyi veşīka-i sātī'u'l-burhān bāhiru'n-nüfūz ētdiler (Şefīk-nāme); Tıttıdu beni ol söz ile yārān / Da'vāya gerek gel imdi burhān (Ġālib Dede³⁰³⁴: 234); Burhān yeter söz aıladığına sükūneti / Varır mı kahve-hāneye 'Osmān ne demdedir (Rūhī: K. 35/36); Vehbī'ye luğatda yokdur akrān / Tuhfe ile Nuḥbe iki burhān (Muḳaddime³⁰³⁵); Ey olup mi'rāc burhān-ı 'ulüvv-i şān saña / Yere inmiş*

gökden istikbāl edip³⁰³⁶ Qur'ān saña (Fuḫūlī: G. 7/1). (II/242. s.).

bürehne-gī: (< F.) çıplaklık. Bā-yı meftūḥa ile daḥī luğatdır. Az kullanılır. (II/243. s.).

bürehne: (< F.) çıplak, 'üryān. Bürehne-pā(y) ve pā-yı bürehne = yalınayaḳ. Bürehne ser, ser-i bürehne = başı açık. Feth-i bā ile de cā'izdir. *Bir düzd-i bürehne-pāyı gūyā / Manşūr'a diler ki ēde hem-pā (Ġālib Dede³⁰³⁷: 205); Bu yolda velī kelāmı çok yok / Melbūsundan bürehnesi çok (Muḳaddime³⁰³⁸). (II/243. s.).*

bürhūn: (< F.) 'kemer, çenber, dā'ire' ma'nāsınadır. Bürhūn-ı felek = mantıḳatu'l-burūc. § Duvār, çit, ḥavlu³⁰³⁹. Bā'nın fethiyle de luğatdır. (II/243. s.).

bürhe: (< Ar.) müddet, uzun zamān. Ba'd-ı bürhe = bir ḥaylī zamāndan soñra demektir. Arabīde bā'nın fethiyle daḥī kullanılır. Lisānımızda yalnız bālāda 'arz ēdildiđi vech ile terkīb-i 'Arabī tarzında müsta'meldir. *Cürāfende tarḥ olunan redm-i reşīfū'l-bünyād re's-i sedād ḥasbend-i serī'ü'l-inḳılā'-veş sed*

3033 Tarık: 9. (Ar.) Bütün gizlerin ortaya çıkacağı gün.

3034 Hüsn ü 'Aşk.

3035 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 175.

3036 Dīvānda: içün.

3037 Hüsn ü 'Aşk.

3038 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 70.

3039 Avlu.

olamayıp bürhetü'z-zamān ucu bir maḥalde vāki' çeşme-sāre yetdi ki (Şefik-nāme). (II/243. s.).

bürīde: (< F.) kesilmiş. Bürīde-i ser = başı kesik, maḳtū'ü'r-re'īs. Az kullanılır. Ser-tırāşān kezālik bir kecāve-i āb-gīne içre bir büt-i āyīne-i ṭal'at-ı billūrīn-sā'idī şīşede perī-mişāl ārāyış-i visāde-i gunc u delāl ve pīş-gāhında bir tıfl-ı meh-'izār-ı Zühre-cebīni dahī Müşterī maḳāmına kā'im edip müşkīn-i şebistān-ı şabāḥat olan mū-yı sünbül-bū-yı ser-i melāmet efserīn bürīde-i üstüre-i elmās-gün ètdikçe (Şefik-nāme); Müşārün-ileyhiñ terceme-i aḥvāliyle berāber ezkā-ı kalem-i bürīde zebāna ihāle kılınmaḳ münāsib görünmüşdür (Muḳaddime-i Ravzatü'l-kāmilīn). (II/243. s.).

bürīn: (< F.) 'dilim' ma'nāsınadır. Ekşeriyā meyvelerde isti'māl olunur. (II/244. s.).

büz: (< F.) keçi. 'Arabīde 'teys' dèrler. Büz-i Ahfeş = 'Ahfeş'in keçisi' demektir. Hem èder ṭa'na taḥammül, hem olur ser-i cünbān / Düşmana ḥar mı dèsem yā büz-i Ahfeş mi dèsem (Münīf: G. 53/3). (II/244. s.).

büzāk: (< Ar.) tükürük, şalya. Büzzāḳa = kabuḳsuz şümüklü böcek. Tā ki "temennā-yı herkes beḳzī būd"

fehvasınca her şahşıñ bāfte-i kār-gāh-ı aḡrāz-ı nefسانیyyesini olan kirpās-i sevdā-yı ḥām ol rüz-ı bāzār-ı temennā-yı maḥalde dest-i dellāl-i kıl ü ḳāl ile müzāyede lu'āb-ı kerem-i ibrişīm şandıkları nāz-ı bī-ser ü bün tene-i pūsīde büzāk-ı 'ankebūtu olduḡu zāhir olmaḡla (Şefik-nāme). (II/244. s.).

büzürg: (< F.) büyük, ulu. Eşḥāş ve eşyāda kullanılır. Büzürgī = büyüklük, ululuk. Üstād-ı büzürg, ḥāce-i büzürg. Ş Mūsīkī-i şarkīde bir maḳām ismidir. (II/244. s.).

büzürgān: (< F.) 'büyükler, ulular' demektir. Büzürg'üñ cem'i. Ekābir'e mu'ādildir. Yalnız insān ḥaḳḳında isti'māl olunur. Büzürgān-ı memleket, büzürgān-ı ṭarīḳat, suḥan-ı büzürgān. (II/244. s.).

büzürg-vār: (< F.) vār Fārisīde edāt-ı teşbīhdır. 'Ulu, celīlü'l-ḳadr, vācibü't-ta'zīm, şāyān-ı ḥürmet' ma'nāsında yalnız insānlara ıtlāḳ olunur. Büzürg-vārī = ululuk, celīlü'l-ḳadr olmaḳ. Peder-i büzürg-vār, şehir-yār-ı büzürg-vār. (II/244. s.).

büzgāle: (< F.) oḡlaḳ, keçi yavrusu. Büzgāle-i felek = 'burc-ı cedy', yāḥūd 'necm-i cedy' demektir. Büzbeçe de bu ma'nāya luḡatdır. (II/244. s.).

büzür: (< Ar.) *beẓr* gibi 'tohum' ma'nāsına olan *beẓr*'iñ cem'idir. *Zāl* ile ma'rūfdur. (II/244. s.).

büzüg: (< Ar.) 'doğmak, doğmağa başlamak, çıkmak' ma'nāsınadır. Deveniñ azı dişi çıkmğa başlamak ma'nāsında isti'māl edildiği mişallū *ṭulū'* gibi "büzüg-ı şems" de denilebilir. Me'nūs olmayan elfāzdandır. (II/244. s.).

bujmān: (< F.) maḥzūn, mükedder *Ş pejmürde* gibi 'eski, yırtık, dökük' ma'nāsınadır. Me'nūs değildir. (II/244. s.).

bujmeje: (< F.) 'kaya keleri' ya'nī 'kertenkele' denilen ḥayvān. Türkçede kullanılmaz. (II/244. s.).

bujul: (< F.) 'topuk kemigi, aşık kemigi' ma'nāsınadır. Elfāz-ı ma'rūfeden değildir. (II/245. s.).

bujhān: (< F.) 'ğibṭa' ma'nāsınadır. 'Bir kimseniñ nā'il olduğu bir şey'iñ onda devāmıyla berāber nefsinde daḥī ḥuṣūlünü ārzū etmek' demektir. *Ḥased* başkadır. (II/245. s.).

büstāḥ: (< F.) *küstāḥ* gibi, faḫaṭ bu kullanılmaz. (II/245. s.).

büstān: (< Ar.) bağçe. Fārisī *bōstān*'iñ mu'arrebidir. Cem'i *besātīn*, *besātūn* gelir. *Bostān*'a da bakınız. Büstān-

efrūz = 'horozibigi' denilen çiçek. Büstān-şīrīn = mūsīkī-i şarkīda bir laḥn ismidir. *Binā'en-'aleyh Levend çiftliğinde müceddeden küşād olunan ocağa büstānı neferātı taḥrīrine şürū' olundu* (Koca Sekbānbaşı ≈ *Lāyiḥa*). (II/245. s.).

bustek: (< F.) 'büstac' da dērler. 'Akgünlük yāḥūd fıstık zamḡi' demektir. Kullanılmaz. (II/245. s.).

büstūka: (< Ar.) 'küçük, küçük ḥumbara' demektir. Mu'arrebdir. Nādiren kullanılmışdır. (II/245. s.).

büste: (< F.) 'fındık' denilen ma'rūf meyvedir. Me'nūs değildir. (II/245. s.).

büssed³⁰⁴⁰: (< F.) 'mercān' denilen kırmızı ḥacer-i baḥrīdir. Rivāyet-i ulḥrāya göre 'mercānıñ ka'r-ı deryāda bulunan kökü' demektir. 'Arabīde 'aşlu'l-mercān' denir. Busd = *büst* gibi 'ezhār ve eşcār-ı meyvedār ile müzeyyen bağçe' ma'nāsınadır. (II/245. s.).

büsü: (< Ar.) el açıklığı. Civān-merdlik. Vaşf olarak kullanılır. *Bā'nıñ kesriyle* de 'aynı ma'nāya luḡatdır. *Ḳur'ān-ı Kerīmde* ve ḥadiş-i şerīfde vārid olmuştur. (II/245. s.).

3040 Burhan-ı Katı: busd.

büsre: (< Ar.) her şey'in tazesı § ucu ve başı demektir. § Genç kız ve oğlana da ıtlāk olunur. *Büsr* de bu ma'nâyadır. Cem'i *bisār*'dır. (II/245. s.).

büsük: (< Ar.) ma'nā-yı ašlīsı 'ağacın boylanıp uzaması' demektir. Ba'de 'bir kimsenin akrânına tefevvuk etmesi, ma'nen veyāhūd mādde ten ya'nī fazīlet ve şervet cihetiyle tereffü' eylemesi' ma'nāsında kullanılmışdır. (II/245. s.).

büsül: (< Ar.) 'meşrübāt ve māyi'ātın taħammür ederek ta'amı ağır ve buruşdurucu olması' demektir. § 'Bir nesne haram olmak' ma'nāsında dahī kullanılır. (II/245. s.).

busül: (< F.) 'la'n' ve 'nefrīn' demektir. Busüliden = 'nefret ve beddu'ā etmek' ma'nāsına olan iş-bu lafzdan ism-i maşdardır. *Buşül* da bu ma'nâyadır. (II/245. s.).

buş: (< F.) 'at yelesi, perçem' demektir. Kullanılmaz. (II/246. s.).

buşter, buşterem, buşterī: (< F.) Türkçede 'kırdeşen' denilen 'illetin' ismidir. Beden-i insānīde 'adem-i nezāfet ile peydā olan bir nev' hüveynātdır ki mesāmātı istīlā edip uyuz gibi kaşındırır. Bir nev'i de

kanıñ fenālığından cildde hāşıl olur. Kullanılmaz. (II/246. s.).

büşrā: (< Ar.) müjde, sevinçli haber. Nādiren kullanılır. (II/246. s.).

büşkānī: (< Ar.) kendi lisānını bilmeyecek kadar aħmak, sebük-mağz adam. Evlād-ı 'Arabdan iken 'Arabcayı bilmeyen serseme ıtlāk olunur. (II/246. s.).

büşü: (< Ar.) *başı*'niñ cem'i. Ter, mesāmātdan tereşşüh eden şey. Kullanılmaz. Bışı' = 'géceniñ bir kısmı' ma'nāsındadır. (II/246. s.).

buşm: (< Ar.) 'serçe parmak ile adsız parmağın uçları açıldığı hālde arası olan miğdār' demektir. Me'nūs degildir. (II/246. s.).

buzm: (< Ar.) 'nefes' ma'nāsındadır. 'Kerīmü'l-buzm' denilir. § 'Henüz çıkıp büyümeye başlayan sünbüle, başak' ma'nāsındadır. (II/246. s.).

buđū: (< Ar.) 'añlamak § tab'a kesel gelmek, cân şıkılmağ' ma'nāsındadır. (II/246. s.).

buḥḥa: (< Ar.) 'haşlet-i ḥasene, seciye-i cemīle' ma'nāsındadır. (II/246. s.).

buḥlān: (< Ar.) 'abeş, bāḥıl, boş olmak. Bir şey'in 'abeş, boş oluşu. Buḥl = yine bu ma'nāya luğatdır. Buḥlān-ı da'vā = da'vānıñ esāssız, ḥaḥsız, boş oluşu. Buḥlān-ı kıyās = kıyāsın

yolsuz, ğayr-i muvāfık olması. *Ḥaṭṭ-ı buṭlān* = yazılmış satırlar üzerine yañılış olmasından veyā taşhīhe lüzūm görölmesinden veyāhūd hükümsüz kalmasından dolayı çekilen çizgiler. *Ḥikāyāt-ı meşrūḥanūn tekemmülesinde münderic fıkārāt-ı bedī'ü'l-me'al muḥterē'āt-ı 'acībe-i ḥayāl-bāzınūn buṭlān-ı ḥaḳāyıkını ve Naşūhī Dede'niñ takrīr ve ta'bīr-i rū'yā etmesine bā'ış olan mülāḥazānūn deḳāyıkını ḥāvī* (Ravzatü'l-kāmilīn); *Elemim*³⁰⁴¹ *mihbere, endīşe līka*³⁰⁴², *ye's midād / Çekmede satır-ı ümmīde ḥaṭṭ-ı buṭlān kalemim* ('Ākif Paşa: Tar. 4/8). (II/246. s.).

buṭūn: (< Ar.) 'karın' demek olan *baṭn*'iñ cem'i § 'her şey'iñ iç yüzleri, gizli olan cihetleri' ma'nāsında isti'māl olunur. *Zāt-ı bī-hemāl-i zılliyyet-penāhīlerini mādāme'z-zuhūr ve'l-buṭūn taḥt ve dīhīm-i ma'ālī vesīm-i saltānat-ı seniyyelerinde kemāl-i bihbūdi ve 'āfiyetle ebed-nümūn eyleyip* (Telhīş ≈ 'Ākif Paşa); *Ḥüsniñde nihāndır ol mehiñ ān / Mānend-i buṭūn-ı naşş-ı Qur'ān* (Na't ≈ Alī Rūhī); *Perde-endāz-ı ḥafāyā-yı butūn / Rūşenā-sāz-ı ḥabāyā-yı fūnūn*

(Şeyhī³⁰⁴³); *Munfaşıl gerçi ki peyvend-i teşāvīr-i zuhūr / Muttaşıl yek-dīgere līk temāşıl-i buṭūn* (Münif: K. 22/5). (II/246. s.).

buṭeyn: (< Ar.) 'karıncık, ufağ karın' yāhūd 'göz, hücre' ma'nāsında bir ıstılāḥ-ı fennīdir ki dimāğın müteşekkil olduğu, ufağ ufağ, ayrı ayrı deliklere, gözlere ıtlāk olunur. § Menāzil-i kamerden biriniñ ismidir. Ḥamel burcunuñ başında kā'in üç ufağ kevkebdan mürekkeb bir sacayağı şeklidir. (II/247. s.).

buzra: (< Ar.) 'üst dudağın ortasında dışarı doğru fazla bulunan lahm-pāre' demektir. Ba'zı insanların dudakları o şekilde maḥlūk olur. Me'nūs degildir. (II/247. s.).

bu'd: (< Ar.) uzaklık. *Qurb*'uñ zıddı. *Qurb* u *bu'd* = yakınlık, uzaklık. *Bu'd-ı mesāfe* = gidilen yoluñ uzaklığı. *Bu'd-ı mücerred*, *bu'd-ı muṭlaḳ* = şu kadar mesāfedir diye miḳdār-ı mu'ayyen kaydına imkān olmayan uzaklık. Cem'i *eb'ād*'dır. *Eb'ād-ı seliše* = tūl, 'arz, 'umḳ. Türkçesi 'uzunluk, eñlilik, derinlik' demektir. *'Ale'l-ḥuşuş şüğūr-ı mebdē-i ḥurūclarından sünūr-ı vülūc-ı cā-yı me'ādlarınıñ bu'dı heft merḥaleye*

3041 Kāmūsta: elem.

3042 Dīvānda: lika.

3043 Ziya Paşa ≈ K. 7/6.

karīb mesāfe takdīr olunmağın (Şefīk-nāme); Vūs'at³⁰⁴⁴-ı eyvānınıñ bu'du vera-yı şeş cihāt / Füşat-ı meydānınıñ ser-haddi hadd-i lā-mekān (Nev'ī: 37/4). (II/247. s.).

bu'āk: (< Ar.) şiddetli seyl, ańsızın gelen yağmur § şiddetli ses, haykırma. Me'nūs degildir. (II/247. s.).

bu'sūša: (< Ar.) bir ufağ, parlağ böcek, tatarcık. *Bu'zūza* dağī 'böcek' ma'nāsınadır. (II/247. s.).

bu'kūke: (< Ar.) izdiḥām, ğalebelik, cem'ıyyet-ğāh § bir şey'in cem'ıyyetli, şiddetli ḥāli. Yaz mevsiminiñ eñ sıcağ zamānına *bu'kūkute's-şayf* ve kışın zemherīr hengāmına *bu'kūketü's-şitā* ıtlāğ olunur. (II/247. s.).

bu'le: (< Ar.) 'ekul, obur' demektir. Me'nūs degildir. (II/247. s.).

bu'ūlet: (< Ar.) 'zevclik, zevcelik; karı, kocalık' demektir. Türkçede ašlā kullanılmaz. (II/247. s.).

buğāt: (< Ar.) 'tālib, mütēcāviz' ma'nāsına olan *bāğī*'niñ cem'idir. Teşdīd ile yañlış okumamalıdır. El-fi'etü'l-bāğya, fi'e-i bāğıye = İmām-ı 'Ādil'in iṭā'atinden ḥurūc eden tā'ıfeye ıtlāğ olunur. *Sen ki...taḥarrüb*

eden buğātı tevfiğ ve ıslāḥ için me'mūr olan vezīrim Ḥasan Paşa'sıñ inşā'allāhu te'ālā me'mūr olduğıñ üzere varıp mezbūrlara nuş ve pend ile semt-i şalāḥa rücu'a terğīb eyleyesin (1115 tārīhinde Edirne'de Sultān Muştafā Ḥan tarafından evlād-ı Fātīḥān zābiṭi Ḥasan Paşa'ya vērilen hatt-ı hümayūn). (II/247. s.).

buğās: (< Ar.) 'hayırsız kuşlar, martı gibi lāşeye konan kuşlar' demektir. (II/248. s.).

buğrā: (< F.) ṭurna kuşu, ṭurna sürüsünüñ önünde uçan ṭurna horozuna ıtlāğ olunur. § Ḥ ārezm hükümdārlarından bir zātın lağabıdır. Buğrā Ḥan = dā'im ordusunuñ, 'askeriniñ önünde gitmesi ve muḥācemāt, muḥārebātta ğāyetle cesūrāne hareket etmesi sebeb-i telkīb olsa gerekdir. § *Burhān-ı Kātı³⁰⁴⁵*'da 'būrānī' denilen ta'āmın müşārün-ileyhiñ muḥtere'ātından olması ḥasebiyle Buğrā Ḥan'ı yād olunduğı ḥālde mu'aḥḥaran taḥrīf ile *būrānī* denildiği rivāyet olunmuş ise de kütüb-i sā'ireniñ tedkikātından bu rivāyetiñ şāyān-ı kabūl olmadığı ve *būrānī* ḥulefā-yı

‘Abbāsiyye devrinde ve Bağdād'da muḥterī’ olup *buğrāḥanī* denilen ṭā‘āmıñ başka ve ‘ādetā ‘Acem yaḥnīsinden ‘ibāret olunduğu anlaşılmıştır. (II/248. s.).

buğz: (< Ar.) nefret, sevmemek. *Ḥubb*'uñ zıddı. *Ėtmek* māddeşiyle kullanılan iş-bu *buğz* 'mergübün' anı olan şeyden nefsiñ nefreti' demektir. Nitekim *muḥabbet* de mergüb fih olan şey'e nefsiñ incizābından 'ibāretidir. El-buğzu yetevāreşü = buğz tevārüş eder ya'nı evlād, aḥfāda geçer. *Medfūn-ı arz-ı ṭabī'atı olan dest-māye-i buğz-ı 'āmmeye māl-i mevrūşu olan biḍā'a-i bağzā-yı ḥāşşeyi daḥlī zamm u 'ilāve eylediginden* (*Taşvīr-i Ef'āl* ≈ 'Ākif Paşa). (II/248. s.).

buḡḡārī: (< Ar.) āfet, dāhiye Ṣ yalan söz. Me'nūs degildir. (II/248. s.).

buḡṭa: (< Ar.) perākende, perīşān, dağınık Ṣ cemā'at, gürūh-ı nās ma'nālarını ifāde eder. Me'nūs olmayan elfāzdandır. (II/248. s.).

buḡ'a: (< Ar.) kıṭ'a-ı arz, bir kısım yer, ülke. Cem'i *biḡā'*'dır. Ėalaṭ olarak cem'ini zamme ile okumamalıdır. *Buḡ'a, buḡ'a kıldı ṭayy ma'mūre-i maḥrūsayı / Aldı feyż-i feth-i mülk için*

*du'ā-yı farż-ı 'ām*³⁰⁴⁶ (Fuzūlī: K: 30/28); *Buḡ'a-ı Bağdād'ıñ Ėtmiş vaşfını Dārī's-selām / Kim aña teslīm ü*³⁰⁴⁷ *taḥşin Ėde her kişver ki var* (ve-lehu: K. 12/2); *Evlīyā Burcu demiş zīrā ki ḥāk-i eşrefi / Buḡ'a buḡ'a evliyāu'llāha olmuştur mezār* (ve-lehu: K. 12/3); *'Ale'd-devām ola ol buḡ'a-ı mübārekeniñ / Ėubārı nāfe-şemīm ü hevāsı ġāliye-sūd* (Şābit: K. 2/89). (II/248. s.).

buḡul: (< Ar.) *baḡl*'ıñ cem'i. 'Sebzeler, otlar' demektir. (II/249. s.).

bükā: (< Ar.) ağlayıp şızlanmak, gözyaşı dökmek. Bükā-yı şedīd = hüngür hüngür ağlama. Bükā-yı sürür = insānıñ fevḡa'l-me'mül bir şey'e mazhariyyetle sevinerek gözlerinden dökdüğü yaş ki sevinç ağlaması ta'bīr olunur. *Ümmīd iledir bükā-yı etfāl / Süt vèrmede bī-emel mi māder* (Mu'allim Nācī³⁰⁴⁸: 5). (II/249. s.).

bükre: (< Ar.) şabāḥ, seḥer, erken. Fārisīde *bāmdād* dèrler. (II/249. s.).

bükse: (< Ar.) 'saḡsı, kiremid pārcası; kaydıraḡ' demektir. Me'nūs degildir. (II/249. s.).

3046 Dīvānda: ḡās u ām.

3047 Kāmūsta bu bağlaç yoktur.

3048 Kuzu.

bükm: (< Ar.) *ebkem*'iñ cem'i. 'Dilsizler' demektir. Kullanılmaz. (II/249. s.).

bülâlet, bülûnet: (< Ar.) yaşlık, yaş ya'nî ıslak olmak. Bülle, bülâle, bülül, bilâl = şuya, nemli şey'e ıtlâk olunur. Bilâl-âbâd = şulak bir mevki'iñ ismidir. Bilâl bin Rebâh³⁰⁴⁹ bin Hamâme = İmâmü'l-mürselin efendimiz hazretleriniñ mü'ezzinleri Bilâl-i Habeşî'dir (radıya'llâhu 'anh). Bunda *bâ*'nıñ harekât-ı selâsesi câ'izdir. (II/249. s.).

bülbül: (< Ar.) ötüşü güzel ma'rûf kuş, kuşlarıñ 'aşıkı. 'Arabîde nâm-ı dîgeri 'andelîb'dir. Cem'i 'anâdil gelir. Fârisîde 'hezâr' dâirler. Ş Bülbül = 'Arabîde 'sebük-rûh, gayretli, eli ve ayağı kıvrak' demektir. Türkîde bu ma'nâsı mu'teber degildir. Fârisîde bülbülî = şarâb, kadeh. Ş Renkli sahtiyân Ş bir nev' 'zerdali' demektir. *Sen ol maḥbûbsuñ ki bülbül-i zebân, gül-bün-i nihâl-ı insânda şavkıñ nevâsıyla*³⁰⁵⁰ *nağma-sâz ve hõş-ârâlık eder* (Sinân Paşa); *Gül-i ḥandâna bülbül-i nâlân / Eyledi kuşça cânını kurbân* (Vahîd); *Bülbül-i dil çok mudur eylerse feryâd-ı hezâr / Bir yüzü gül ḡonce-i dil-berden*

ayırđı rûzgâr ('Aṭâyî); *Bir mevsim-i bahârına geldik ki 'âlemiñ / Bülbül ḥamûş havz teḥî ḡülsitân ḥarâb* (Lâ³⁰⁵¹); *Hirâsân olmasa ḡüldeñ dil-i nâşâdıñ ey bülbül / Neler eylerdi ḥâra âh-ı âteş-zâdıñ ey bülbül* (Bahâyî). (II/249. s.).

bülbüle: (< Ar.) emzikli şu kabı, bardak şurâḥî. *Şevķiñ şarâbından ki bülbüle gerdân-ı muḥabbet ve ḡulgüle-endâz-ı meveddetdir* (Tazarru'ât ≈ Sinân Paşa); *Leb-rîz-i kârûre-i belbale olan bülbüle-i fu'adı gibi şanevberü's-şekl bir kârûreyi imlâ etdikdenñra* (Şefîk-nâme). (II/250. s.).

büldân: (< Ar.) *beld, belde*'niñ cem'i. Cem'-i dîgeri olan *bilâd* daha ziyâde kullanılır. *İ'tidâl olsa hevâsında*³⁰⁵² *eger / Ğayr-i büldâna kim eylerdi nazar* (Nâbî: 411); *Ğazâya şarf edip evķâtını hîç durmadı ḥâlî / Musahḥar eyledi tedric ile etrâf-ı büldânı* (Hemdemî). (II/250. s.).

bül'üm, bül'um: (< Ar.) *bâ*'nıñ fethiyle ḡalaṭdır. İştîlâḥât-ı tıbbiyyeden olan bu lafzlar 'ḥançere, ḡırtlak' demektir. Boğaz ile mi'de beyindeki me'külât ve meşrûbât geçidiniñ kısım-ı 'ulvîsine bül'üm

3049 Kâmûsta: reyâh.

3050 Eserde: nevâsına.

3051 İzzet Molla: G. 23/4.

3052 Eserde: nevasında.

ıtlāk olunur. Bül'um = me'külāt geçidiniñ degil 'nefes mecrāsınıñ kısıp-ı 'ulvīsi' demekdir. (II/250. s.).

büleğā: (< Ar.) 'belāğatli, belāğat şāhibi' demek olan *belīg*'iñ cem'i. *İlhāta-i kemālāt-ı nā-mütenāhiyye-i mülükānesinde cümle büleğā-yı zamān 'āciz ve kâşır olan* (Tezkire ≈ 'Ākif Paşa); *Ümmī idi gerçi kıldı kendi / 'Āciz büleğā-yı Necd ü Kindi* (Muḫaddime³⁰⁵³); *'Urfī-i Rūm idügüm cümle ederler teslīm / Görseler ger bu kaşidem büleğā-yı A'cām* (Nef'ī: K. 50/66). (II/250. s.).

Bulgārī: (< F.) *Ferheng-i Şu'ūrī* ile *Burhān-ı Kaṭī*³⁰⁵⁴'iñ rivāyetine göre Bulgār diyārından geldiği cihetle telātīn ta'bīr olunan deriye ıtlāk edilmişdir. Bulgār meşīni ma'rūfdur. Ekseriyā bundan *maṭara* i'māl ederler. (II/250. s.).

bulgāk: (< F.) Fārisīde *bul* edāt-ı mübālağadır. *Ġak* 'fitne, kavğā' demekdir. Şu hāle göre bu lafz-ı mürekkeb 'fetret-i 'aẓīme, büyük karışıklık' ma'nāsını ifāde eder. Me'nūs degildir. (II/250. s.).

bulgūne: (< F.) *gül-gūne* gibi 'nisvānıñ yüzlerine sürdükleri düzgün

envā'ından kızılılık' demekdir. (II/250. s.).

bülğa: (< Ar.) 'kifāyet miḫdārı medār-ı ta'ayyüş, geçinecek şey' demekdir. *Bülğatü'l-aḥbāb* = *şu'arā-yı 'Oşmāniyyeden merḥūm Rāsiḥ Beg'iñ henüz ṭab' olunmamış bir eşer-i laṭīf-i edebīsi olduğu mervīdir.* (II/250. s.).

bül-gāme: (< F.) mürekkebirdir. 'Emeli çok, her şey'e istekli' ma'nāsınadır. Fārisīde 'hevesi çok' ma'nāsında "bū'l-heves" denilir ki biz bu lafz-ı mürekkebi şimdiye kadar "bū'l-heves³⁰⁵⁵" tarzında isti'māl etmiş isek de yañlıştır. Doğrusu böyledir. (II/251. s.).

bülend: (< F.) "ālī, refī', yüksek, yüce' ma'nāsınadır. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta isti'māl olunur. Çağatay lisānında bunuñ mu'ādili *bibik* lafzıdır. *Burhān-ı Kaṭī*³⁰⁵⁶'da *bā*'nıñ fethiyle gösterilmesi eşer-i sehvidir. Zīrā Fārisīde *bā*'nıñ fethiyle *belend* 'kapı ve pencere (çār-çüpe) çerçevesiniñ alt tahtası' demekdir. *Bülend-i aḥter* = yıldızı yüksek, ṭālī' uygun. *Bülend-āvāz* = dik ses, haykıрма. *Bülend-pervāz* = 'yüksek

3053 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 29.

3054 180. s.

3055 بوالهوس

3056 115. s.

uçan, 'izzet-i nefis ve 'ulüvv-i cenâb şâhibi' demektir. Bülend-mertebe, bülend-pāye = kâdr ve menzilet şâhibi, hayşiyetli. Bülend-himmet = hayr-ı âh, cehd-i belîğ şâhibi. Bülend-naẓar = gücü kolay şayan ya'nî himmeti büyük olan insân. Ser-bülend = 'müftehir, mümtâz olan, baş yukarı duran' demektir. Bülendî = yücelik, yükseklik. *Kaşr-ı bülend, fikr-i bülend. || Kulları dahî hasbü'l-istiṭâ'a âsitân-ı bülend-eyvân-ı hudûvânelerine rabṭ-ı rişte-i 'ubûdiyyet ile evkât ve ahyân-ı çâkerânemi haşr ve kaşr etmekde iken (Maḳâm-ı Şadârete Eflâk Voyvodası Tarafından ≈ 'Âkif Paşa); Şâhbâz-ı bülend-pervâz ârâyiş-i bâzû-yı selâṭîne sezâ iken dihkân-ı dehr elinde hem-sifâl-ı mâkiyân-ı zibâl olup (Şefîk-nâme); Pest eder cem'iyet-i a'dâyı hâkister gibi / Fırkamızdan dembe-dem oldukça âteşler bülend (Bir 'Asker Lisânından ≈ Mu'allim Nâcî: G. 16/2); Sâyesinde olmasın mı 'askerîler ser-bülend (ve-lehu: G. 16/1); 'Alem-i baht-ı refî'iñ ne kadar olsa bülend / Tûğ-ı âhum gibi mümtâz u müselle³⁰⁵⁷ olmaz (Hâkânî: G. 194/4); Şanki vaz' etmiş idi baht-ı bülend / Pençe-i hüsne gümüş bâzû-*

bend (ve-lehu: 322); Âheng-i âh u nâleleri edelim bülend / Eşhâb-ı derdi cûşa getirsin bu heft bend (Bâkî: Ms. 1/4). (II/251. s.).

bülûh: (< Ar.) "âciz, bî-tâb olmak; 'ahde vefâ etmemek' ma'nâsındır. Me'nûs degildir. (II/251. s.).

bülûğ: (< Ar.) mertebe-i idrâka erişmek, hadd-i kemâle yetişmek ki Türkçede *erkeklik çağı* ta'bîr olunur. Bu ta'bîriñ mu'âdili olarak *sinn-i bulûğ* da zebân-zeddir. *Sinn-i bülûğa erişmekle işbât-ı rüşd etti.* (II/251. s.).

bülûḳḳa: (< Ar.) bā'nıñ fethi cā'izdir. 'Düz ova, çöl' ma'nâsındır. Cem'i *belâḳîk*'dir. § *Bahreyn* tarafında Kâzime kaşabasınıñ üst tarafında bir mevki'iñ ismidir ki kavm-i 'Arab 'inde orası cin ṭā'ifesiniñ qarâr-gâhı zu'm ve zannolunur. (II/252. s.).

bül-heves: (< F.) Fâriside *bül* 'çok' ma'nâsına edât-ı mübâlağadır. 'İnde't-terkîb 'hevesi, emeli çok adam' ma'nâsında kullanılır ki bu maḳâmda *bisyâr-heves*, *bü'l-kâme* de isti'mâl edilir. Udebâ-yı 'Osmâniyyeniñ bu lafzı *ebü'l-heves* sebk-i 'Arabisinde ve şîve-i Fârisiye tatbiken hemzeniñ ıskâtıyla kullanılmış olmaları heves-i

muḳallidāneden münba'is bir ḫaṭadır, uydurmadır. Çünkü bu terkīb 'Arabīde vārid olmuştur. Bu lafzın imlāsında tarz-ı ḳudemāya ittibā' edilmeyip doğrusu yazılsa pek muşib olur. *Bü'l-heves*'e de bakınız. (II/252. s.).

bun³⁰⁵⁸: (< F.) her şey'in esāsına, dibine, köküne ıtlāk olunur. *Bun-ı ḫişār, bun-ı duvār, bun-i gül*. Ser ü bun = ta'biri Türkçede *uç ve orta* ta'birine değil *baş kıç* ta'birine mu'adildir. Bî-ser ü bun = 'başsız kıcsız' ya'nî 'saçma şapan' demektir. Suḫan-ı bî-ser ü bun = muḳaddime ve neticesi uygunsuz saçma şapan söz. *Gül-bun* = 'gül kökü, gül ağacı' demektir. *Bun-gül* = 'gül dibi' ma'nāsını ifāde eder. *Zebān-ı bülbül, nihāl-i gül-bun-i bōstānda 'aşkıñ hevāsına ḫaşr-ı zemzeme*³⁰⁵⁹ (Sinān Paşa); *Naẓm-ı ḳudemā vü fenn-i tārīḫ / Gül-naḥl-i feşāḫata bun ü bīḫ* (Muḳaddime³⁰⁶⁰); *Her bun-ı mūdān çıkar āḫ eyledikçe şu'leler / Dil değil sīnemde bir deryā-yı āteş var gibi* ('Ākif). (II/252. s.).

bünn: (< Ar.) ḫıṭa-i Yemāniyyede ḫāşıl olan ḳahve ağacına ve ḳahveye ıtlāk

olunur. § Bir nev' turşu ve şalaṭadır ki 'Arabistān'da ḳahve ağacının yapraklarıyla henüz kemāli bulmamış meyvesinden tertīb edilir. (II/252. s.).

bünbek: (< Ar.) *bā*'nın fethi cā'izdir. Bir nev' deñiz cānavarıdır. 'Ḳadırğa balığı' denilen cesīm balıktır ki insānı iki loḳmada bel' ettiği mervīdir. (II/252. s.).

bundād, bunlād: (< F.) esās binā, temel § duvār, sed gibi ebniye-i mürtefi'ayı taḫkīm için yapılan destek, pāyende demektir. *Bün* ile binā ma'nāsına olan *dā* ve *lād*'dan mürekkebdır. Birincide dāl-ı şānī 'ilāve-i nisbetdir. *Burhān-ı Ḳāṭı*³⁰⁶¹da tafşili yokdur. Fārisi Ferhenglere mürāca'at etmelidir. (II/252. s.).

bundār: (< F.) 'şervet ve sāmān şāḫibi, zengīn, ḫānedān, aşıl' demektir. Me'nūs degildir. (II/253. s.).

bunduḳ, bunduḳa: (< Ar.) ufaḳ yuvarlak, dāne, tüfenk ḳurşunu. § *Bunduḳ* 'fındık' denilen yemiş. Fāriside daḫī müsta'meldir. *Burhān-ı Ḳāṭı*³⁰⁶²da denilir ki "Fındık

3058 Burhan-ı Katı: bün.

3059 Eserde: terennüm-güy.

3060 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'iri: 24.

3061 184. s. / 185. s.

3062 184. s.

bulunan yerde 'akreb durmaz³⁰⁶³".
(II/253. s.).

bünk: (< Ar.) 'bir şey'in aşlı, hâlişi' demektir. § Dut ağacı kabuğuna şebîh, rāyihāsı laṭîf bir türlü kabuğdur. Me'hazlarımızda muğilân-ı Yemenî denilen ağacın kabuğu veyâhūd 'anber kabuğu olmalıdır deniliyor. (II/253. s.).

bungāh: (< F.) içine eşyā ve levāzım-ı seferiyye konulan oda, çadır, şey. *Bār u bungāh* ta'bîri ma'rûfdur. (II/253. s.).

bunvân: (< F.) mürekkebdir. 'Bekçi, muhâfız, hazîne-dâr' ma'nâsındadır. *Bün* ile, yâhūd 'eşās-ı beyt ve eşyā-yı beytiyye' ma'nâsına olan *büne* ile *vân* edâtından mürekkebdir. (II/253. s.).

bunüvvet: (< Ar.) 'oğulluk' demektir. *Beynlerinde übüvvet ve bunüvvet olmasa bir şüret-i döstânedede tavassuṭ ederdim.* (II/253. s.).

bünyād: (< F.) 'esās, temel' demektir. Bî-bünyād = temelsiz. Süst-bünyād = 'temeli gevşek, güvenilmez' demektir: *cihân-ı süst-bünyād.* § 'Binā, yapı' ma'nâsında daḥî kullanılır: *bünyād-ı refî', bünyād-ı metîn, bünyād-ı cedîd.* "Binā etmek" maḳāmında *bünyād etmek* ta'bîri

kullanılmamalıdır. 'Arşa nisbetle *ḥabāba* denilir mi *bünyād* (Nābî: K. 2/105); *Êdeli seyl-i hüccümüñ ḥâne-i zühd ü ḥarāb / Tevbeniñ bünyādını ḥatırda muḥkem bulmadım* (Nef'î: Sk. 4); *Oldur el-kışsa uran bünyādım / Bâ'is-i devlet-i mâder-zādım* (Ḥākānî: 696). (II/253. s.).

bünyân: (< Ar.) *hemd*'in nakizidir. Ma'nā-yı aṣlîsi 'yapı yapmak'dır. 'Binā, yapı' ma'nâsında kullanılır. *Êtmek* māddeyle isti'mālî cā'iz değildir. *Bünyân-ı kavî, bünyân-ı refî'.* || *Ġilāz-ı imân ile teşyîd-i bünyân-ı itmînân edip her yüzden dervāze-i vüṣûku bir gitdi* (Şefîk-nâme); *Bulmasın bünyân-ı ikbālîñ hitām* (Lâ³⁰⁶⁴); *Çökdü bünyân-ı beden bozuldu timşâl-i cesed / Deyr-i dîvârında yer yer mahv olan şüret gibi* (Ebü's-Su'ûd); *Bünyân-ı dürûğ olup mü'esses / Medḥ-i ümerāya³⁰⁶⁵ düşdü herkes* (Muḳaddime³⁰⁶⁶). (II/253. s.).

bünye: (< Ar.) 'yapılmış yapı' demektir. *Bā'nıñ kesri cā'izdir.* Türkçede 'beden, binā-yı vücūd' ma'nâsında ve *ba'nıñ* zammıyla insân ve ḥayvân hakkında kullanılır. *Ḳaviyyü'l-bünye, za'îfü'l-bünye*

3063 Burhan-ı Katî': Akreb kısmı fındık olan yerde eğlenmez.

3064 Ziya Paşa ≈ K. 7/53.

3065 Kâmûsta: bed-lâye.

3066 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı Arab: 19.

ta'bīrleri zebān-zed-i havāş ve 'avāmdır. *Kaḥ-ı iḳbāle esās olmaz inanma bulmaz / Bünye-i günbed-i pür-bād-ı ḥayāt*³⁰⁶⁷ *istiḥkām* (Nābī: K. 12/16). (II/254. s.).

bū(y): (< F.) *rāyiḥa* gibi 'koğu' demektir. Bū-yı gül = gül koğusu. Gül-i ḥōş-bū = güzel koğulu gül. Büy-perest, bū-perest = 'av köpeği' demektir. Ş Fārisīde 'ümmīd, muḥabbet, ṭama', ḥūy' gibi ma'nalarda daḥī isti'māl olunur. Lisān-ı 'Osmānīde yalnız 'koğu' ma'nasında kullanılır. H̄ ṓca-ı Hāfız-ı şehīriñ beyt-i ātisinde *bū* 'ümmīd' ma'nasında kullanılmışdır. Bu ma'nalara vāḳıf olmayanlar 'koğu' ma'nasına şanırlar. *Be-bū-yı nāfe-i k'āher şabā zān ṭurre bugşāyed / Zi-tāb-ı ca'd-ı müşkīneş çi ḥūn üftād der-dilhā*³⁰⁶⁸ (Hāfız); *Gülsitān-ı dehre geldik reng yok bū ḳalmamış / Sāye-endāz-ı kerem bir naḥl-i dil-cū ḳalmamış* (Nābī: G. 353/1); *Naḳş-ı şafā şaḥīfe-i 'ālemdede ḳalmamış / Bū-yı vefā ḥamīre-i Ādem'de ḳalmamış* (ve-lehu: G. 351/1). (II/254. s.).

buvān: (< Ar.) direk. Huşuşuyla 'çadır direği' ma'nāsınadır. *Bā*'nın kesriyle daḥī luğatdır. Cem'i *ebvine*'dir. (II/254. s.).

bü'l-'aceb: (< F.) udebā-yı 'Osmāniyye eskiden beri bunu ve emşāli ba'zı ta'bīrātı *elif-lām* ile ve (ٱل) de ki hemzeyi ıṣḳāṭ ile isti'māl ettiklerinden biz de 'aynen göstermeye mecbūr olduk. Bunlarıñ kıdem-i isti'māllerine bakılırdı aşlen 'Arabī olmadıkları ḥālede sebk-i Fārisīde o tarzda edā olunmuş oldukları zannolunur. *Leḥçe-i 'Osmānī*'de bunlarıñ *ebū*'den muḥaffef künye gibi gösterilmesi doğru olmadığı kütüb-ı luğāt-ı 'Arabıyyede bulunmamalarıyla vāreste-i irtiyābdır. Bunlarıñ aşlını meydāna çıkaracak bir delīl varsa o da Fārisī luğat kitāblarında görülen *bül* lafzıdır. Fārisīde bu lafz 'çok' ma'nasını ifāde ediyor ve 'hevesi, emeli çok olan adam'a "bü'l-heves, bü'l-kāme" deniyor. Bu ḥāle göre *bü'l-'aceb*'iñ daḥī Fārisīde *bü'l-'aceb* tarzında isti'mālī lāzım gelirken edebiyāt-ı 'Osmāniyyede görüldüğü vech ile *bü'l-'aceb* tarzında ve 'ḥokḳa-bāz' ma'nasında kullanıldığı *Ferheng-i Şu'ūrī*'de gösteriliyor.

3067 Dīvānda: habāb.

3068 (F.) Meltem, onun saçlarının misk kokusunu dağıtmak için esiyor.

Saçlarının kıvrımları kalpleri kanla doldurdu.

Lisân-ı 'Osmânîde 'ziyâde 'acîb, pek ğarîb' ma'nâsında kullanılmışdır. Taşrifât-ı Fârisîden olan iş-bu ve emşâli terkîbâtın aşıklarını 'Arabî i'tibâr edip de evvellerine hemze getirilmesi ya'nî *ebü'l-'aceb* şüretinde isti'mâl edilmesi câ'iz degildir. Bü'l-acebî = bü'l-'aceblik. Bü'l-'acebter = fevka'l-'âde 'acîb, pek ziyâde ta'accüb olunacak şey. *Bü'l-'aceb mecmû'a-i kesret-nümâdır kâ'inât / Cümlelîni şîrâze-i cem'îyyet-i eczâsı bir* (Hikmet: G. 41/2); *Bü'l-'acebî âmede rûzî be-şehr / Şû'bede âmûht ezû halk-ı dehr*³⁰⁶⁹ (Mîr Nazmî); *Zâhid ü rindi koduñ 'aşkıñ ile bir şekle / Bü'l-'aceb şûhu dil-ârâ büt-i ra'nâsın sen* (Cevrî: G. 188/2). (II/254. s.).

bü'l-fuzûl: (< F.) boşboğaz, münâsebetsiz söz söyleyen, mâddî, ma'nevî iktidârının fevkinde işlere karışan adam. Tarz-ı Fârisîde şîğa-i cem' ile de kullanılır. Bü'l-fuzûlân-ı cihân, bü'l-fuzûlâne = dangalak, kaba adama yakışacak tarzda, sersemcesine. Bü'l-fuzûlî = dangalaklık, boşboğazlık. *Geçdi şadr-ı bezm-i yâre bü'l-fuzûl*. (II/255. s.).

bu'l-heves: (< F.) udebâ-yı 'Osmâniyye mine'l-kadîm bu tarzda isti'mâl etmişler ise de bu kelimenin aşlı 'Arabî olmadığı kütüb-i luğat-ı 'Arabînin hiçbirinde bulunamamasıyla müşbetdir. Faqat *Fârisî Ferhenglerde* bu kelime hakkında îzâhât-ı kâfiye mevcûddur. Fârisîde *bül* edât-ı mübâlağadır ki 'bistâr, çok' ma'nâsını ifâde eder. Bü'l-heves tarzında terkîb eder ki aşlı doğrusu budur. Mizâcî mütelevvin, şebâtsiz, hevesâtına mağlûp yâhûd heves ve emeli ziyâde, 'aqlına geleni yapmak isteyen, Türkçesi 'maymun iştahlı ta'bîr-i 'âmiyânesinin medlûl-ı müşahhası olan adam' demektir. Tarz-ı kudemâda tahrîr ve isti'mâlî câ'iz olduğu gibi aşlı üzere yazmakta be's degil fâ'ide olsa gerekdir. Çünkü aşlını bilmeyenlerin böyle yazanlara karşı bilâ-tetebbu' i'tirâzda bulunmalarına meydân kılmamak maşadıyla doğrusunu yazmak îcâb eder. Bü'l-hevesâne = öyle mizâcî mütelevvin, hevesâtane tâbî' adama lâyıf şüretde. Bü'l-hevesî = şebâtsizlik, bü'l-heveslik. *Ra'nâ-meşrebâne bü'l-heves-firîb-i zamâne gibi*

3069 (F.) Tuhaf adamın biri bir gün şehre geldi, dünya milleti ondan hokkabazlığı öğrendi.

*mū-yı rūyu minkāş-ı kelimāt-ı dü-
zebānı birle jülīde ve cild-i ten-i haşīnı
şabun nūre-i füsūn ile debbāğ elinden
çıkmış edīm-i şüyīde idi* (Şefīk-nāme);
*Ey nefis-i bü'l-heves hāzeriñ yok mudur
seniñ / Yoksa neticeden haberiñ yok
mudur seniñ* (Rāmiz). (II/255. s.).

būb: (< F.) nefīs ağır döşeme; kıymet-
dār kumāşdan ma'mūl bisāt, yayğı.
Türkçede taḥrīf ile isti'māl olunur.
*Pūble döşek ta'bīr-i 'āmiyānesiniñ aşı
budur.* (II/256. s.).

būber: (< Hindī) Türkçede 'biber'
dénir. Kāra-būber = 'Arabīde
'fülfül', Türkçede 'ıssı ot' dērler. Aq
būber = yeñibahār. Uzun būber =
dār-ı fülful. *Kırmızı būber, Arnavud
būberi, yeşil būber, tāze būber.* Tuzluk
būberlik = içinde ayrılmış yerlere
tuz, biber konulan şey. Tuzlu
būberli = bahālı, degerinden fazla
kıymeti olan şey. Būberiyye = iklīl-i
cebel, 'abīrān, bir nev' tohum.
(II/256. s.).

būber, buberd, būberdek: (< F.) *hezār*
gibi 'būlbūl' dēnilen kuşuñ
isimleridir. Bu isimler Türkçede aşı
me'nūs degildir. (II/256. s.).

būte: (< F.) kuyumculara maḥşūş bir
ālet. Türkçede taḥrīf ile 'poṭa'
dēnilir. Fārisīde ma'ānī-i sā'ireyi de

ifāde eder. Pā-yı Fārisī ile
ma'rūfdur. Onuñ için *pūte*'ye de
bakınız. (II/256. s.).

būtimār: (< F.) kırmızı gağalı bir
kuşdur. Ekşeriyā şu kenārlarında
bulunur. Türkçe 'balıkçıl kuşu'
dērler. (II/256. s.).

bot³⁰⁷⁰: (< Fr.) çizme. Ekşeriyā koncu
kısa olan çizmeye ıtlāk olunur.
(II/256. s.).

botin³⁰⁷¹: (< Fr.) Türkçede galaṭ olarak
pā ile telaffuz olunur. Alafranga
lapçin, çedigiñ ökçeli bir nev'
Frenkānesidir ki koncunuñ iki tarafı
lastikli veyā bir tarafı dügmeli
veyāhūd bağı olur. (II/256. s.).

bodçe³⁰⁷²: (< Fr.) 'irād ve maşraf
defteri, cedvel-i muvāzene'
dēmekdir. Bir devletiñ, bir eyāletiñ,
bir idāreniñ, bir tāciriñ, bir 'ā'ileniñ,
bir şahşıñ vāridāt ve maşārīf-i
seneviyyesiniñ muvāzenesi. (II/256.
s.).

būd u nebūd, būd u nā-būd: (< F.)
'vücūd, 'adem' ya'nī 'var, yok'
dēmekdir. Būdiş = kevn, varlık. Nā-
būdī = yokluk, fakīrlık. *Ben
mektūbumda "Rindāne ma'īšet būd u
nebūdu siyyān tutanlara ḥāş bir ṭavr-ı*

3070 Botte.

3071 Bottine.

3072 Budget.

hikmetdir” demiş idim. Anı seniñ gibi idrâki gevşek ve mahfaza-i mağza nümüne-nümâ-yı dünbelek olanlar ta’aqqul u iz’ân edemezlerse ma’zûrdurlar (Yegen Mehmed Paşa’ya mektûb ≈ Kânî); Cenâb-ı tîrâzende-i merâtib-i gayb ve şühûd ve berârende-i bedâyi’-i bûd u nemûd taqaddese zâtuhu ‘an-nisbeti’l-vâlid ve’l-mevlûd (Tahlîş ≈ ‘Âkif Paşa); Yok mu bir pârça zehrâ-yı mevcûd / O da olsun mu yâ bence nâ-bûd (Sefîle ≈ ‘Abdu’l-hakk Hâmid); Çekme dünyalık için gam dil-i nâ-bûdide / Var iken mâ-haşal-ı rızık-ı ‘âţâyâ-yı ‘adem (‘Âkif Paşa: K. 5/27); Degil cevri felekden şekve vü devrândan feryâd / Şu vahşet-hânedede nâ-bûdî-i yârândan feryâd (ve-lehu: G. 2/1); Bûdiş-i dünyâyâ her kim aldanırsa hayf aña (Dâniş); İdrâk eden netâyic³⁰⁷³-i ahvâl-i ‘âlemi³⁰⁷⁴ / Vâriste-i ‘alâ’ik-i bûd u nebûd olur (Hikmet: G. 46/3); Êt şehâdet olasin ehl-i şühûd / Tâ ki meşhûduñ ola bûd u nebûd (Nâbî³⁰⁷⁵: 123); Bulamaz ‘ilm bi-lâ-sa’y vüçûd / Biri gitse biri olur nâ-bûd (Nâbî³⁰⁷⁶: 288). (II/257. s.).

bûdene: (< F.) 'bildircin' denilen kuş. 'Arabîsi 'selvâ'dır. (II/257. s.).

bûr: (< Ar.) dünyevî ve uhrevî hiçbir hayrı olmayan adam, nâs. Furkân-ı Celîlde vârid olan elfâzdandır: *Qavm-i bûr*. Ş Arâzî-i meyyite ya'nî sürülmeye şâlih olmayan tarla, yer. (II/257. s.).

bûr: (< F.) elvândan 'fıstıkî renk' demektir. *Ferheng-i Şu'urî*'ye nazaran şarıya çalar fıstıkî rengiñ adıdır. Bulanık şulariñ evânide peydâ ettiği şarımtrak 'pas, küf'e lisânımızda galaş olarak *bûrâ bağlamak* ta'bîr olunur ki doğrusu “bûr tutmak” demelidir. Ş Kızıla mâ'il veyâhûd boz kır olan ata dañi itlâk olunur. (II/257. s.).

bura: (< Yun.) Türkçede *poyraz* diye tahrîf edilen *bûryâs* rûzgârıniñ şiddetle esmesi, fırtına. Bura çıkmak, bura patlamak, bura kıpmak = 'fırtına zühûr etmek' ma'nâsınadır. Buraya tutulmak = apañsızın zühûr eden fırtınanıñ şademâtı içinde kalmak. Ş Kavğâyâ, gürültüye³⁰⁷⁷ teşâdüf etmek. Bura = Türkçede 'ta'zîr, âzâr, velvele, şaparğa' ma'nâsında dañi kullanılır. *Aç idi bir kara kuş yavrusu bir gün*

3073 Dîvânda: netîce.

3074 Dîvânda: 'alemi.

3075 Hayriyye.

3076 Hayriyye.

3077 Kâmûsta kelime “gürültü” şeklinde yazılmıştır.

*yuvada / Anası yoksul anıñ-çün yem
arardı ovada / Bir bura çıqdı yuva
dêrken ağaçdan düşdü (Şināsī).
(II/257. s.).*

burancine: (< İt.) ıştırılâhat-ı
bahriyyedendir. Gemilerde
kullanılan maķaraların pirinçden
ma'mûl zebânesi, dılcıgı: *ipi
buranciden geçirmek.* (II/258. s.).

būrānī: (< Ar³⁰⁷⁸.) Būrān³⁰⁷⁹'a mensûb
ta'âm, tâze sebze kalyesi ve
huşûşuyla etli ısıpanak kalyesi.
Hulefâ-yı 'Abbâsiyye'den
Me'mûn'un zevce-i meşhûresi Būrān
binti Hasan'ın sūrunda tertîb ve
tabh olunan ta'âmdır ki beyne'l-
'Arab ve'l-'Acem mûmâ-ileyhâya
nisbetiyle yâd olunur. (II/258. s.).

buranice: (< Bul.) Rûm ili nehirlerinde
yek-pâre tekne gibi kullanılan
balıkçı kayığı. (II/258. s.).

borasit: (< Fr.) bir nev' cism-i
ma'denîdir. Fârisîde 'bure' dêrler.
'Arablar bu lafz-ı Fârisîyi taħrîf ile
cism-i mezkûre 'burak' dêrler.
Birkaç türlü mevcûddur.
Hindistân göllerinde münhal olarak
tengâr ya'nî borit süd hâlinde zuhûr
êder. İtalya'da Toskana'da Rotondo

nâm maħalde daħî ihrâç olunur.
Memâlik-i 'Osmâniyyede Balıkesir
civârında birkaç maħalde iş-bu
ma'den mevcûddur. (II/258. s.).

borten: (< İt.) aşlı *burtun* zamân-ı
kadîmde donanma ıştırılâhâtından
idi. Cenk barâkalarından büyük,
topu hâmil cenk ma'ûnasına ıtlâk
olunurdu. (II/258. s.).

borda: (< İt.) ıştırılâhât-ı bahriyyedendir.
Geminiñ baş kısmınıñ iki dış
yanları. Borda etmek = gemiye baş
yan tarafına yanaşdırmak, geminiñ
baş yan tarafına yanaşmak. Borda
bordaya = iki gemiyi rampa edip
baş yan taraflarını yanaşdırmak.
Fransızca *bordée* = 'yan âteşi, volta'
ma'nâsındır. (II/258. s.).

borsa: (< İt.) şarrâf, banker loncası Ş
eshâm-ı resmiyye ve umûr-ı
şarrâfiyyeye müte'allık kâffe-i
mu'âmelânıñ icrâ olunduğu maħall-
i resmî. Borsa oyunu = bir nev'
kumâr, eshâm-ı düveliyye ve
taħvîlât-ı sâ'ire üzerine havâ ile
ya'nî 'aynen mübâdele şûretiyle
olmayarak vukû' bulan alım satım.
(II/258. s.).

buroş: (< Fr.) 'kadınların gögse
taķdıķları elmâslı bir nev' büyük

3078 Devellioğlu: Farsça.

3079 Burhan-ı Katı': Buranı, Bugra Hani muharrefidir.

igne' demektir. *Bā*-yı meftūhaya da bakınız. (II/258. s.).

burgata: (< İt.) 'ip ve halatın kalınlığını ölçecek delikli tahta, uşbī (uşbu') tahtası' demektir. (II/258. s.).

bürek, büre: (< F.) birincisi Türkçede dahī kullanılır. Yağlı hamurdan ince yufkalar açılıp içine kıyma veyāhūd peynir konulduktan sonra istenilen şekil ve tarzda dürülüp yağda pişirilen ta'āmdır. Bunun bir nev'ine Fārisīde 'senbūse' derler ki Türkçede tahrīf ile *şamşa* ta'bīr olunur. Böregiñ envā'ı mevcūd ise de cümleye ma'lūm olduğundan burada ta'dād ve ta'rīfden müstağnīdir. (II/259. s.).

bu're: (< Ar.) çukur § şahrāda çukur tarzında yapılan ocağ ma'nāsınadır. Me'nūs degildir. (II/259. s.).

būriyā: (< F.) haşīr. Būriyā-bāf = haşīr dokuyucu, haşīrcı. Şu'arā-yı sālifenīñ cinās-ı lafzīyi mutazammın tuhaf tuhaf, ġarīb ġarīb beyitler söyledikleri ma'lūmdır. İş-bu būriyā lafzı dahī Türkçe *bu* ism-i işaretiyle, 'Arabī *riyā*'dan mürekkebi olarak bir cinās teşkil ettiğinden münasebetli münasebetsiz şā'irleriñ dillerinden kurtulamamıştır. Bu cinās-ı lafzīyi hāvī beyitleriñ hadd ve hesabı

yoğundur. Nümüne olarak birkaç dānesi ātiye nakl edildi. *Degildir kār u bār-ı cāh mānī' kurb-ı Yezdāne / Haşīri ālet-i kurb etme zāhid bu riyādan geç* (Nābī: G. 38/2); *Buriyāyı ko da şūfī şu küçük mindere geç* (Vāşif: G. 13/6); *Gel ey gönül edelim dergeh-i İlāhīde / Cebīn-i 'illeti³⁰⁸⁰ hem-çīn-i būriyā-yı sücūd* (Sāmī: K. 1/59); *Bir haşīrim yoğ-iken külb-i aḫzānımda / Būriyā naḫşı görünür ten-i 'üryānımda* (Āhī: G. 96/1). (II/259. s.).

burine: (< İt.) aşı *buline*. Maystra ve ġabye yelkenlerini çeken ip. Burinata = onuñ incesidir ki 'babafingō'nuñ yağa ipi' demektir. (II/259. s.).

būze: (< F.) Türkçede *boza*. Būza-fürüş = bozacı, boza şatan. Darıdan yapılan māyalı içki. Piriñden yapılan boza beyāz olur. Mırmırık boza = müskirdir. Ziyāde içilirse keyif verir. Eñsede boza kaynatmak = 'bir adama ezā ve cefā etmek' demektir. (II/259. s.).

būzār: (< F.) 'ta'āmlara karışdırılan biber, karanfil, tarçın gibi bahārāt' demektir. Kullanılmaz. (II/259. s.).

būzene, būzenīne, būzīne: (< F.) *pa* ile de luğatdır. 'Maymun' denilen

3080 Kāmūsta: zillet.

hayvānıñ ismidir. *Ber-ḥān-ı şīrān yek
şebī būzīne'i hem-rāh şod / Estīze-rev
ger nīstī āvāz kūcā Şīrāz kūcā*³⁰⁸¹
(Ḥazret-i Mollā-yı Rūm). (II/260. s.).

būjene³⁰⁸²: (< F.) ğonce, henūz
açılmamış çiçek. Tōmurcuḳ.
'Arabīde *bur'am* dērler. *Dehāneş
būjene der bāğ-ı rūyeş / Ezān rū
neşküfte yek ḥarf sūyeş*³⁰⁸³ (Mīr
Nazmī). (II/260. s.).

būs: (< F.) öpme. Fārisīde başka nāmu
yokdur. Būse = Çağatay lisānında
mucuk'dur. Dāmen-būs = etek öpme.
Zemīn-būs = yer öpme. Dāmen-būsī
= etek öpmeklik. Dest-būs = el
öpme. Dest-būsī = el öpmeklik. Pāy-
būs, pā-būs = ayak öpme. *Olamaz
nā'il-i būs-ı dāmān / Geçinen taşrada
şāḥib-i 'unvān* (Nābī³⁰⁸⁴: 438); *Server-i
Cem-cāh*³⁰⁸⁵ *kim seniñ rikābın būs*³⁰⁸⁶
*èder / Erdeşīr-i Bābekān*³⁰⁸⁷
*Keyḥusrev*³⁰⁸⁸ *ü Nūşirevān* (Ḥaḳḳī: K.

6/32); *Ḥayāl-i būs-i pāya dest-i
iūmmīdle şarılmaḳdan / Gönūilde ḥalka
ḥalka āhlar ḥalḥāla dönmişdür*
(Nihād). (II/260. s.).

bü'us, bü'ūs: (< Ar.) 'bir kimse ziyāde
faḳīr ve ihtiyāc ile perīşān ḥāl
olmaḳ' ma'nāsınadır. Nādiren
kullanılmışdır. *Ol rūz-ı bāzār-ı bü'us
u mihende erzān-fürüş-ı baḳla ve erzen
ve sevdā-gerān-ı şabun ve ruḡan bir
bölük baḳḳāl ve naḳḳāl muvācehesinde*
(Şefīḳ-nāme); *Maḍrīb-ı ḥıyām-ı
menkūsları olan menzil-i bü'us* (Şefīḳ-
nāme). (II/260. s.).

būstān: (< F.) *bū* 'koḳu', *sītān* 'maḥall'
ma'nāsınadır. Bī't-terkīb 'koḳulu,
koḳu maḥalli' demek olur. Bōstān ile
gūlistān'ı fark etmekden 'āciz
olanlar bōstānı gūllük, gūl bāğçesi
diye ta'rīf ederler. *Gūlistān, gūlzār,
gūlşen* kelimātı mevcūd iken bōstānı
gūl bāğçesi diye ta'rīf etmek
'abeşdir. Olsa olsa 'çiçek bāğçesi'
denilebilir. Daha doğrusu 'yeşillik,
ezhār ve eşcārı çok olan maḥall'
demekdir. İştīlāhımızda yalnız
kavun, karpuz, sebze ve meyve
yetişen bāğçelere ıtlāk olunur.
Nazımda zammesiniñ meddine
vezn-i müsā'id olmazsa mu'arrebî
olan bōstān īrād olunabilir. Būstān-

3081 (F.) Bir gece aslanların sofrasına onlarla beraber maymun da oturdu. Eğer
düşman değilsen şarkı nerede Şiraz nerede?.

3082 Burhan-ı Katı: bujune.

3083 (F.) Ağzı yüz bahçesinde bir göncedir; o yüzden ondan, bir söz dahi
açılmadı.

3084 Hayriyye.

3085 Dīvānda: cem-i cāh.

3086 Dīvānda: pūş.

3087 Dīvānda kelime, tez sahibi tarafından okunamadığı yahut okunamayacak
bir vaziyette bulunduğu için köşeli parantez ile işaretlenmiştir. Dīvānda
yirmi bir yerde karşımıza çıkan köşeli parantez hakkında tez sahibi tezi
dahilinde bir izah sunma ihtiyacı hissetmemiştir.

3088 Dīvānda: husrev.

serā(y) = 'bāğçe içinde bulunan köşk' demektir. § Kable't-tanzīmāt ḥadāyık-ı ḥāşşe ḥademe ve mülāzımlarından mürekkeb olan zümre-i 'askeriyyeniñ 'unvān-ı resmisi "büstāncı, büstānī, büstāniyān" idi. İş-bu gürüh-ı 'askeriniñ kumandanına "büstāncıbaşı" yāḥūd "ser-büstāniyān-ı ḥāşşa" denilir ki 'serāy-ı hümāyūn civārınıñ muḥāfızı' demek idi. Büstāncı baratesi = renkli çukadan ma'mül bir nev' ser-püş, külāh. § Bostānī = yābānī muḥābili. 'Yerli, terbiye edilerek büyüdülen' demektir: *büstānī enginār, büstānī hindibā, büstānī patlıcan*. Büstān-efrūz = 'katmerli ḥorozibigi' denilen çiçek. *Günlerde bir gün mānend-i giyāh-ı bīgāne bitdikleri yer ki yetdikleri büstān-ı behişt-nişāneden kināyedir (Şefik-nāme); Tīg-ı ser-tīz-i āb-dār-ı sitem / Gülbin-efrāz-ı büstānımdır (Riyāzī); Zihī faşl-ı bahār-ı büstān-pīrā-yı ḥōş-ḥālī / Ki dām-ı şayd-ı bülbül ḥırmən-ı gül-berg-i ra'nādır (Şabrī: K. 7/43); Bu şehir ne şehir-i dil-sitāndır / Bu bāğ ne bāğ u büstāndır (Ġālib Dede³⁰⁸⁹: 1986); Ne ḥōş idi bu dehrin*

büstānı / Ger olmasaydı āsīb-i ḥazānı (Sinān Paşa). (II/260. s.).

būsiş: (< F.) öpüş, şapırtılı öpüş. Fāriside şapır şupur öpüş maḳāmında *būse-şikesten* ta'bīri isti'māl olunur. *Uğruna bezl-i ḥayāt etmez mi ḥiç cānā seniñ / Būsiş-i la'l-i lebiñle eyleyen³⁰⁹⁰ kesb-i ḥayāt. (II/261. s.).*

būsende: (< F.³⁰⁹¹) 'öpücü' demektir. *Vaşlıñ dilemem cihānda artık / Būsende-i ḥāk-i pāyın olsam. (II/261. s.).*

būse: (< F.) öpme, öpmek. Būse-zen = öpücü. Būs-gāh, būse-gāh, būse-geh, būse-cā(y) = öpecek yer. Būse-çin, būse-rübā = būse toplayıcı, alıcı. Būselik = on iki maḳām-ı müsikiden bir maḳām-ı maḥşuşuñ ismidir. *Herkese olsa da ḥānem meftūḥ / Herkese būse velākin saña tūḥ (Sefīle ≈ 'Abdu'l-ḥāk Ḥāmid); Būse vèrmek aña nefretlerle / Almaḳ āğūşuna dehşetlerle (ve-lehu); Neremden merāmıñ³⁰⁹² ise būse al / Ne isterseñ anıñ dirīği muḥāl ('İzzet Mollā³⁰⁹³: 1425); Be-ḥüsn rû-yı turā Rûḥ-ı Quds müştākest / Hemîşe Ḥāk-ı deret būse-*

3090 Kāmūsta (N.2) bu kelime yoktur.

3091 Kāmūsta hangi dilden alıntı olduğu kayıtlı değildir.

3092 Eserde: murādın.

3093 Mihnet-keşān.

*gāh-ı 'uṣṣākest*³⁰⁹⁴ (Na't ≈ Ebü'l-Ma'ānī). (II/261. s.).

būsīde: (< F.) 'öpülmüş takbīl olunmuş' ma'nāsınadır. Nādiren kullanılır. *Nice ḥāne-ḥudā ḥāne-cüdā, mālīk-i fenā sālīk-i fenā, cāmūs-ı kavīyyü'l-karneyn İskender-i feylesōfī ve gāv-sāle-i Ṭūsī ḥakīm-i Firdevsī görünmekle būsīde pūsīde olup* (Şefīk-nāme). (II/262. s.).

büş: (< F.) bir nev' devādır. Koyun ve keçi gibi ḥayvānlarıñ bacaklarına yapışan bir türlü lādendir. Ekseriyā Tiflīs eyāleti dāhiline Der-bend şehri civārında ḥūdāyī-nābit bir nebātdan ḥāşıl olur. Onuñ için 'büş³⁰⁹⁵-der-bendī' dērler. Beyne'l-eṭibbā *Ermen şāffī*³⁰⁹⁶ nāmıyla da yād olunurmuş. (II/262. s.).

buşa: (< İt.) iştīlāḥāt-ı bahriyyedendir. 'Ġomana zincīrini rabṭ eden ḥalaṭ yāḥūd zincīr' demektir. Lenger buşasını kâvelā = serenleri direklerle rabṭ eden aşkı zincīri ve mandalı. Gemiyi buşa etmek = başdan kıçdan karaya bağlamak. (II/262. s.).

büşīr: (< F.) Türkçede *şığır kuyruğu otu*. Ayı kulağına müşābih olduğundan

'Arabīde 'āzānu'd-dübb' dērler. (II/262. s.).

buğ: (< İsl.) 'emīr, bey' ma'nāsınadır. Başbuğ = 'ser-gerde, serdār, kumandan' ma'nāsında bir ta'bīr-i kadīmedir. Vaktiyle bir fırça-i beriyye veyā bir müfreze-i bahriyyeye kumandan naşp olunan zāta verilir bir 'unvān-ı resmī idi. El-yevm külliye metrūkdur. (II/262. s.).

būğ: (< F.) 'kucağda, omuzda, elde götürülmek üzere toplanıp bağlanmış eşyā çıkını' demektir. Fārisīde 'büyük çıkına, eşyā bağına' *būğ*, 'küçüğüne' bir edāt-ı taşğīr 'ilāvesiyle 'būğça' dērler ki ikincisi 'aynen lisānımızda isti'māl olunur. (II/262. s.).

bōğça: (< Ru.) yağlı hamur ile yapılmış içi kıymalı yā peynirli yāḥūd sāde bir nev' börek. *Gül bōğçası, kuru bōğça, kırkırdak bōğçası*. (II/262. s.).

bōğça: (< F.) 'başmadan vesā'ire kumāşdan degīrmi olarak yapılp içine eşyā konulan büyücek şargı' demektir. Bunuñ içine çamāşır ve eşyā-yı sā'ire konulup dört ucu bir yere getirilir, bağlanır. Bōğça tütün = ufağ denk edilmiş nefīs tütüne

3094 (F.) Senin güzel yüzüne Cebraile müştaktır. Her zaman senin kapındaki toprak aşkların öptüğü yerdir. 1

3095 Burhan-ı Katı: müş.

3096 Burhan-ı Katı: Ermen şiyafı.

ıtlāk edilirdi. Reji haylī senelerden beri erbāb-ı keyfī bu mişillū nefīs tütünlerden maḥrūm etti. Bōğça şāl = dört köşe olan şāl. Bōğçalamak = istīf etmek, birleştirep şargıya komak. Aḳçe bōğça = 'hediye-i ğayr-i meşrū'a, rüşvet' demektir. Bōğçacı = maḳreme, mendīl, çevre ve eşyā-yı sâ'ire şatan ve bōğça ile metā' gezdiren işçi kadın. (II/262. s.).

buftek³⁰⁹⁷: (< İt.) 'külbaşdı, ızgara üzerinde pişirilen dilim dilim et' demektir. Bā-yı meftūḥaya da bakınız. (II/263. s.).

būk: (< Ar.) boru § dudak § yalan söz § ifşā-yı esrār eden adam ma'nalarını ifāde eder. *Dem-be-dem sūrāḥ-ı būk-ı dimāğlarına ilkā-yı hevā-yı dād u sited olunduğunu ḥissētmeleriyle* (Şefīk-nāme). (II/263. s.).

būḳāl: (< Ar.) ba'zı luğat kitāblarında iş-bu lafzın İtalyancadan me'hūz gibi gösterilmesi 'adem-i tettebbu'dan münba'is bir sehv olsa gerektir. *Ḳāmūs-ı Kebīr*'in üçüncü cildinde, bābü'l-lām'ın faşlü'l-bā kısmında taşriḥ edildiği vech ile 'Arabīde būḳāl = 'ḳulpsuz bardak, ağızlı kūze' demektir. Türkçede 'aynı lafz 'ağızlı, büyük, siyāh şīşe,

ḳap' ma'nāsında ḳullanılır. (II/263. s.).

būḳalemūn: (< F.) Türkçede 'ḳaya keler'i denilen cānavardır ki cildi reng-ā-renk görünür. Güneşe ḳarşı ṭuruncu 'aks-i şu'ā' ile üstü altın gibi parlar. Elde bulunan Türki, Fārisī luğat kitāblarında bu ḥayvāna dā'ir bundan ziyāde ma'lūmāt görülemedi. Yalnız bir luğat kitābında fazla olarak bu ḥayvānın dili ğāyetle uzun olduğundan böcek maḳūlesi ḥaşerāta uzatarak lu'ābı yapışınca onları çektiği gösteriliyor. Fransızcası *camélèon*'dur. Hemze-i meftūḥa kısmında *ebūḳalemūn* lafzına mūrāca'atla görüleceği vech ile bu ḥayvān *keler*'e müşābih ise de onun gibi ḳarnını yere sürerek yürümez. Yerde şekl-i re'si de başkadır. Būḳalemūn bir ḥayvandır ki 'avāriz ve muvāḳa'a göre renk-i aşlīsi tağayyūr eder. § Mütelevvinü'l-mizāc adam, ḥavādis ve şü'ün-ı muḥtelifeye maşdar olmak i'tibāriyle dünyāya da ıtlāk olunur. § Şarı, beyāz sırma ile işlenmiş veyāḥūd reng-ā-renk iplikle dokunmuş dībā-yı Rūmiye ve reng-āmīz sırça ḳadeḥe de elvānı i'tibāriyle 'būḳalemūn' denir.

Fāriside renk renk çiçeklere daḥī
'būḳalemūn' dērler. (II/263. s.).

buliçe: (< Yah.) Müsevī ḳadını, Yahūdī
ḳoḳanası. (II/263. s.).

būm: (< F.) 'zemīn, yer, toprak'
démekdir. Būm-ı şüre = çorak yer.
Berr ü būm = 'yer yurd' demektir.
Fāriside 'ma'mūr olan maḥall'e būm-
ābād ve 'ḥarāb olan yer'e daḥī būm-
vīrān dērler. Ş Nadas édilmemiş,
sürülmemiş tarlaya ıtlāk olunur.
'Arabide 'arż-ı būr' dērler. Ş Fāriside
'ṭabī'at, ḥūy' ma'nāsında daḥī
kullanılır. Şenīdem ki merdist pākīze
būm / Şināsā vū reh-rev der-aḳşā-yı
Rūm³⁰⁹⁸ (Şeyḥ Sa'dī); Beşādī reh-i
Mışr berdāştend / Ber ü būm-ı ḥōd pāk
begozāştend³⁰⁹⁹ (Mevlānā Cāmī).
(II/263. s.).

būm: (< Ar., < F.), **būme:** (< Ar.)
'bayḳuş' demektir. Dişi, erkek farkı
yokdur. İkinciniñ āḫirindeki hā
'alāmet-i vaḥdetiyyedir: būm-ı şūm. ||
Ol şeb-i ḳulmāda 'umūmen 'ale'l-amyā
şu'le-i çeşm-i ca'd-ı būmu şem'-i bezm-
ārā-yı ıştınā' gibi istikfāfa ruḥşat-ı
ṭayerān bulup ḳāf-ı mīşāk-ı vifākda

'anḳā-nişān oldular (Şefīḳ-nāme); Bālā-
yı dıraḥt-ı mesbūḳü'z-zikre şā'id olup
şafīr-i būmāne ile feryāda başladı ki
(Şefīḳ-nāme); Nağme-i būlbūl feraḥ-
bahş ü sürūr-encām iken / Ğam-fezā
oldu şadā-yı būm-ı pūr-nekbet gibi
(Şeyḥü'l-islām). (II/264. s.).

būh: (< Ar.) 'çaḳır doğan yāḥūd iri
erkek bayḳuş' demektir. Bu diğeri
ḳadar me'nūs degildir. (II/264. s.).

būmbār, būnbār: (< F.) birinciniñ aşlı
Fārisī mubār'dır. Mūmbār ḡalaṭdır.
Doğrusu būnbār olmak lāzım gelir.
Zīrā būn 'ḳoyun bağırsağı'
démekdir. Bār 'müte'affin yere, şey'e
dénir. Bi't-terkīb müte'affin
'bağırsak' demek olur. Ferhengleriñ
tedkikātından şu ma'nāyı istiḥrāc
mümkün oldu. Yine Fāriside 'ḳoyun
bağırsağı' ma'nāsını ifāde eden
būmehen'i taḥrīf ile būmbār etmek
ḳābil ise biz de aşlı būmehen'dir
dériz. Būmbār dolması = ḳıyma et
ve pirinç ile doldurulmuş bağırsak.
(II/264. s.).

bombarda: (< İt.) hāvan şeklinde iki
direkli başı ḳıcı müdevver gemi,
işkonoz nev'inden bir tekne.
İştīlāḥāt-ı bahriyyedendir. (II/264.
s.).

3098 (F.) Duydum ki temiz yaratılışı ve dürüst biri, Anadolu'nun uzaklarında
yaşıyordu.

3099 (F.) Mutlulukla Mısır yoluna adım attılar. Kendi vatanlarını temiz
bıraktılar.1

bombardıman³¹⁰⁰: (< Fr.) 'topa tutma, topa tutuş' demektir. Bombard³¹⁰¹ = 'hāvan topu, humbara' ma'nāsınadır. Bombe = 'humbara, eczālī dāne, yuvarlak' demektir. (II/264. s.).

bomba: (< İt.) ıstılāhāt-ı bahriyyedendir. 'Geminiñ pupasından ya'nī kıçında yatan büyük seren' demektir. (II/264. s.).

būmehen, būmehīn: (< F.) 'zelzele, hareket-i arz' ma'nāsınadır. Ş 'Koyun bağırsağı' ma'nāsını da ifāde eder. Me'nūs degildir. (II/264. s.).

būn: (< F.) 'āsān, kolay' ma'nāsınadır. Ş 'Dip, rahm, şöñ' ma'nāsını da ifāde eder. Ş 'Temizlenmemiş koyun bağırsağı' ma'nāsına da gelir. *Çi hāhī zevk-i īn āb-ı siyeh rā / Çi cūyī sebze-i īn bām ve būn rā*³¹⁰² (Hāzret-i Mollā-yı Rūm). (II/264. s.).

bunavila: (< İt.) 'büyük gemilerin çanaklıklarındaki delik' demektir. Çanaklık deligi. İstılāhāt-ı bahriyyedendir. (II/264. s.).

bonjur³¹⁰³: (< Fr.) 'şabāhlar, vakitler hayr olsun' ma'nāsında bir ta'bīrdir

ki vakt-i zuhūrdan şöñraya kadar gündüz bir aḥbāba teşādūf edilince veyāḥūd bir maḥale gidilince irād olunur. (II/265. s.).

bonsuvār³¹⁰⁴: (< Fr.) 'akşamlar hayr olsun' demektir. Vakt-i 'aşrdan i'tibāren akşāmüstü ve gece isti'māl olunur. (II/265. s.).

bonmārşe³¹⁰⁵: (< Fr.) iyi, fā'ideli çarşı, ucuz pāzār hükmündedir. (II/265. s.).

bono: (< İt.) 'temessük, poliçe, açık havale, hāmiline edā olunacak sened' demektir. Va'deli bono = 'gösterildiği zamāndan i'tibāren bir müddet-i mu'ayyene şöñra bedeli vèrilen havāle senedi' demektir. (II/265. s.).

būy: (< F.) 'koğu, rāyiḥa' demektir. Fāriside 'behre, naşīb, hūy, ümīd, muḥabbet, ārzū' ma'nālarında daḥī isti'māl olunur. Şebbūy = bahāra maḥşūş güzel koğulu bir çiçek. 'Anber-bū = 'anber koğulu. Hūş-bū(y) = güzel koğulu. Bū-yı māzīrān = oğul otu. Būy-dān = 'ıtrıyyāt maḥfazası, tuvālet çekmecesi. *Şu'ubāt-ı bī-intihāsında giriftār-ı 'uḳde-i vā esefā olup şāme-nüvāz-ı bū-yı vefā*

3100 Bombardement.

3101 Bombarde.

3102 (F.) Bu kara sudan ne zevk istiyorsun, bu yerden nasıl bir yeşillik bekliyorsun?.

3103 Bonjour.

3104 Bonsoir.

3105 Bonmarche.

olamadılar. *Ya'nî kâkül-i pîç-â-pîç*
işārâtını çözüp rāyiḥa-i şafâ alamadılar
(Takrîz-i Şefîk-nâme Şerhine ≈ Sāmî
Paşa); Tâ şabâ nükheth-i ezḥārını deşt-i
Yemen'in / Māye-i bû-yı dil-avîz-i
bahārân eyler (Cevrî: K. 29/60);
Bahâr-ı deoleti cennet-tırâz-ı gülşen-i
'âlem / Nesîm-i bû-yı hulkû nāfe-sâz-ı
ceyb-i hūrâdır (Şabrî: K. 7/42);
Açılmış gayra ben bû-yı cefâ şemm
eyledim anda / N'ola bülbül-veş étsem
ol gül-i ḥandāndan feryād ('Âkif Paşa:
G. 2/6); Nerde ol bād-ı vezân-ı ḥôş-büy
/ Hânî ol cû-yı revân-ı dil-cûy (Sefîle ≈
'Abdü'l-hakḥ Hâmid); 'İtr-ı hûbuyla
pür olurdu meşâm / Bû-yı müşk idi yâ
ḥôd 'anber-i ḥâm (Hâkânî: 216);
Âşiyân-ı sînen pervâz edip mürğ-i
heves / Kõndu bir gül dalına mest oldu
bû-yı gõnceden (Lâ³¹⁰⁶). (II/265. s.).

büyâ: (< F.) güzel koku, güzel
 kokucu. *Gül-bin-i bâğ-ı muşavver gül-*
i büyâ vèrmez (Râğîb Paşa: K. 78/4);
Varsa ger nükheth-i hulkuyyla şabâ
güzlâra / Lâle de sünbül ü gül gibi
olurdu büyâ (Nef'î: K. 18/64).
 (II/265. s.).

buyar³¹⁰⁷: (< İsl.) Rus ve Evlâḥ ile Tuna
 sevâhilinde mütekemmin akvâm-ı
 sâ'ireniñ ağaları, beyleri. Evlâḥ,
 Boğdan buyarları 'Osmânlı
 târîḥinde bir mevki'-i maḥşûş iḥrâz
 etmişlerdir. (II/265. s.).

büyân: (< F.) *büyiden* maşdarından
 şıfat-ı müşebbehedir. 'Kõkarak³¹⁰⁸,
 kõkan' ma'nâsınadır. Ş Bir nev'
 ağaçdır ki 'urûkunda ḥalâvet ve
 fûrû'nda merârat olur. 'Arabîde *sûs*
 ta'bîr ederler. Türkîde gâlaṭ olarak
 'meyan ağacı' ve 'meyan kökü'
 derler. İki nev'dir. Biri *ṭatlı büyân*'dır
 ki 'Arabîde "arkû's-sûs" derler.
 Diğer *acı büyân*'dır ki Türkîde 'âb-
 destbozan' denir. (II/266. s.).

büyçe³¹⁰⁹: (< F.) şarmaşık otu. 'Arabîsi
 'aşka³¹¹⁰'dır. Me'nûs degildir.
 (II/266. s.).

büye: (< F.) 'ârzû, şevk, 'aşk'
 ma'nâsınadır. Ş 'Şâhtere' denilen
 nebâtın nâm-ı diğeridir. Ş Bir
 ḥānedān hükümdarı Cedî'niñ
 laḡabıdır. (II/266. s.).

bühâr: (< Ar.) pût (büt). Kırlangıç
 (ḥaṭṭâf) gibi bir ölçektir ki üç yüz

3106 Şair hanesi boş bırakılmıştır. TRTde 623 repertuar numaralı şarkıdır.
 Salâhî. (www.turkedebiyatilisimleri.org). Mehmet Gürbüz, "Salâhî"
 maddesi.)

3107 Boyard.

3108 Kāmûsta: koku.

3109 Kāmûsta: büyü.

3110 Burhan-ı Katî: aşka.

rağldan mürekkebirdir. Bir nev' şu kabı. Me'nūs degildir. (II/266. s.).

bühtān: (< Ar.) iftirā, yalan söz, bir adamıñ yapmadığı bir fi'li veyāhūd söylemediği bir kavli kendisine isnād etmektir. 'Aceb mi girye vü āh eylesem mānende-i gerdün / Giriftār etti bühtāna kimiñ başına döndümse³¹¹¹ (Rāsiḥ); Bu ma'nāca aña şun'-ı beşerdır dēnse bühtāndır (Lā³¹¹²). (II/266. s.).

bühr: (< Ar.) nefes kesilip sık sık şolumak, şoluğan 'illeti. (II/266. s.).

bühre: (< Ar.) geniş yer § dere içindeki çayırılık ve sazlık § kesik kesik şoluyuş ma'nalarını ifāde eder. Me'nūs degildir. (II/266. s.).

bühtür, bühtüre: (< Ar.) 'kışa, bodur hātün' demektir. *Behtere* olursa 'yalan söyleme' ma'nāsınadır. (II/266. s.).

bühme: (< Ar., < F.) 'fevka'l-āde kahramān, bahādır adam' demektir. me'nūs degildir. (II/266. s.).

bühür: (< Ar.) 'tāb-dār olmak, aydınlıklı' ma'nāsınadır. (II/266. s.).

bühle: (< Ar.) 'la'net, nefrīn' ma'nāsınadır. Kullanılmaz. (II/266. s.).

büyüt: (< Ar.) 'mesken, oda, ev' ma'nāsına olan *beyt*'iñ cem'i. 'İki mışrā'dan mürekkeb nazm' demek olan *beyt*'iñ cem'i *ebyāt*'dır. Oña da bakıñız. *Quvvet-i tabī'at ve selāset-i manzūmātı inkār olunmaz ise de yaptığı ebyāt ile yıkdığı büyütuñ vezni mizān-ı āhiretde ma'lūm olacağından* (*Taşvīr-i Ef'āl* ≈ 'Ākif Paşa). (II/266. s.).

büyü: (< Ar.) 'şatmak ve satın almak' ma'nāsına olan *bey*'iñ cem'idir: *kitābü'l-büyü*'. (II/266. s.).

//pe// (II/267. s.-II/ 371. s.).

pe: (< F.) elif-bā-yı 'Osmānīde üçüncü harfdır. Bu harf lisān-ı 'Arabda yokdur. Onun için 'Arabīde *fā*'ya kalb olunur. Meşelā; pārs = fārs, pingān = fincān gibi... Ebced hesābınca *be* gibi "2" 'adedine bedeldir. (II/267. s.).

pā, pā(y): (< F.) ayak. 'Arabīsi *kadem*'dir. Ma'ānī-i sā'ireyi de ifāde eder. *Pāy* lafzına daḥī bakıñız. Bād-pā = sür'atli, serī'ü'l-hareke, ziyāde koşan. *Yok öpmeye pāyıñı mecālīm / Öpsen kaṭarāt-ı eşk-i ālim* (Mu'allim

3111 Kāmūsta (N.2) bu beyit eksiktir.

3112 Ziya Paşa: K. 5/23.

Nacî³¹¹³: 16). § 'Dib' ma'nâsını ifâde eder. Pâ-yı dıraht = ağacıñ dibi. Pâ-yı bestû = yayığıñ dibi. Pâ-yı hum = küp dibi. § Fârisîde *pā* 'tākāt, iz, muḳāvemēt' ma'nâlarında daḥî kullanılırsa da lisânımızda bālâda gösterilen iki ma'nâda müsta'meldir. Yalnız *pāy-dār* lafzınıñ ma'nâsı 'tākāt ve muḳāvemēt' ma'nâlarına muḳārindir. Pā-der-pā = ayak ayağa, yan yana. Hem-pā = 'refīḳ, ayakdaş arkadaş' demektir. *Ol kimsedir āzāde elemnden ki vüçüdün / Güy-ı ham-ı çevgān gibi bi-pā vü ser eyler* (Nef'î: K. 11/16); *Āsmān-pūye zemîn-gerd-i müselsel-ḥarekāt / Bād-pā şu'le-i cevvalē-i 'ālem-peymā* (Nef'î: K. 18/31); *Pā-yı esb-i 'azminiñ bāl-i hü mā ferş-i rehi / Farḳ-ı rahş-ı rezminiñ nuşret hü māyün şeh-perī* (Nazîm); *Ne şabā şā'ika dërsem yaraşır sür'atde / Ki segirdirken aña sâyesi olmaz hem-pā* (Nef'î: K. 18/2); *Bıraḳır anı daḥî sâyesi gibi yolda / Olsa ger şātır-ı endîşe ile pā-der-pā* (ve-lehu: K. 18/3). (II/267. s.).

pā-be-rikāb, pā der-rikāb: (< F.) 'ayağı üzengide, 'āzim, serī'ü'z-zevāl' ma'nâlarını ifâde eder. *Tîz-terdir*

neş'e-i pā der-rikāb bādeden ('Avnî: G. 310/7). (II/267. s.).

pā-ber-cā: (< F.) 'ayağı yerde ya'nî dā'im ḳā'im, sâbit' demektir. *Tā ki dā'im ola bu 'umrān-serāy-ı³¹¹⁴ rûzgār / Tā ki pā-ber-cā ola tāk-ı felekle kehkeşān* (Ḥaḳḳî: K. 6/63). (II/268. s.).

pā-bürehne: (< F.) ayağı çıplak, dalṭabān. *Bürhene-pā* şüretiyle de kullanılır ki 'yalın ayak' demektir. (II/268. s.).

pā-beste, pāy-beste: (< F.) 'ayağı bağlı, muḳayyed' demektir. Nādiren *pā-best* tarzında daḥî isti'māl olunur. *Burāḳ-ı 'izzet ü cāhu edip pā-beste-i taḥşîş / Semend-i rahmet-i 'āmuñ 'inānın eylemiş irḥā* (Na't-ı Şerîf ≈ Nābî: K. 1/45); *Sāḳî kerem eyile bî-dimāğım / Pā-beste-i rişte-i ferāğım* (Ġālib Dede³¹¹⁵: 530); *Sen seyrdesin hemîşe ser-mest / Ben dām-ı belā vü ğamda pā-best* (ve-lehu³¹¹⁶). (II/268. s.).

pā-būs: (< F.) 'ayağ öpen, ayak öpücü' ma'nâsınadır. Aşlı *pā-yı būs³¹¹⁷* dur. İki şüretle de kullanılır. Pā-būsî = ayak öpmek, ayak öpme. *Topḳapı'da vaż'-ı bî-naẓîr ve tarḥ-ı dil-peẓîr ile*

3114 Dīvānda: 'ömr-i et serā.

3115 Hüsn ü 'Aşk.

3116 Bulunamadı.

3117 Devellioğlu: pā-būs.

karīb-i hüsn-i hitām olan kaşr-ı kebīr-i behişt-manzar-ı cihān-bānilerinde yümn ü şeref-i pā-būs-ı ma'āli-me'nūs-ı hilāfet-penāhileriyle ('Arz ≈ 'Ākif Paşa); *Cismi hāk èt ol sehī kaddiñ yolunda Fıtnatā / Nā'il olmaḡsa merāmiñ devlet-i pā-būsuna* (Fıtnat Hanım); *Hem 'arş ola pā-yı būsā nā'il / Hem sen olasın kemāle vāşıl* (Nābī); *Dil ki cām-ı 'aşḡ ile mest ü ḡarāb olmuş yatur / Pāy-būsuiñ ārzusuyla tūrāb olmuş yatur* (Rūḡī: G. 310/1); *Ol ki reşḡ-āver-i āyīne-i Ḥūrşīd oldu / Yümn-i pā-būsı ile ferş-i ruḡām-ı devlet* (Münīf: K. 5/21). (II/268. s.).

pā-bend, pāy-bend: (< F.) Türkçede taḡrīf ile 'pāy-vānd' dēnilir ki 'ayak bağı, köstek' ve mecāzen 'māni', māni'a' dēmekdir. Nādiren *pā-beste* gibi 'muḡayyed' ma'nāsında daḡī kullanılmışdır. Nitekim Fuzūlī'niñ ātīdeki mışrā'ında bu ma'nāda isti'māl olunmuşdur: *pā-bend-i ta'alluḡ*. || *Pāy-bend oldum ser-i zülfi perīşānuñ görüp* (Fuzūlī: G. 33/1); *Köstegi kırsa da ma'zūrdur ol ma'nāya / Köhne-pā-bend-i tevekkülde durur mu ḡayvān* (Ramaḡāniyye ≈ Şābit: 64); *Olsa şāne yaraşır yāline bāl-i Cibrīl / Olsa pā-bend-i maḡal pāyına zülfi ḡavrā* (Nef'ī: K. 18/74). (II/268. s.).

pāpā: [elfāz-ı müşterekedendir] Yūnān lisānında 'baba' dēmekdir. İştīlāḡımızda Roma'da Vatikan dēnilen maḡall-i maḡşuşda muḡīm olup Ḳatolik mezḡebine sālīk olan Ḥıristiyānlarıñ vekīl-i cenāb-ı Mesīḡ olmaḡ üzere ṡanıdıkları re'īs-i rūḡānīniñ 'unvānıdır. Müverriḡ-i zū-fünūn İbn Ḥaldūn bu lafzıñ *ebū'l-ābā* dēmek olduğunu rivāyet eder. 'Oşmānlılar beyninde *Rīm-pāpā* diye ma'rūf olan zātdır ki aşlı *Roma pāpāsı* olsa gerekdir. Daha doğrusu Ḥazret-i 'İsā'nıñ vekīli şıfatıyla bir müddet Roma'da bulunmuş olan Ḥavāriyyundan Petrus'uiñ ḡalīfesi maḡāmındadır. Petros, Roma'yı merkez-i rūḡānī ittiḡāz ètmekle aḡlāfı daḡī orada iḡāmet eylemişlerdir. Vāḡı'ā bir müddet ('an 1309 ilā 1377 mīlādī) pāpālar Roma'yı terke mecbūr olarak bi'z-zarūre Fransa'da kā'in Avinyon şehrinde tevaḡḡuf ve ārām ètmişler ise de nihāyeti kürsī-i rūḡānī yine Roma'ya naḡl olunmuşdur. Pāpā ḡardinallerden mürekkeb bir meclis-i 'umūmī-i rūḡānī ma'rifetiyle yine ḡardinallerden intiḡāb olunur. Pāpālḡa intiḡāb olunanlar tebdīl-i nām èdip yeñi bir isim aḡz ve i'lān

ederler. 34 sene-i milâdiyesinde Roma'da riyâset-i rûhâniyyeyi ihrâz eden Petros'dan ibtidâ ile şimdiye kadar gerek Roma'da gerek Avinyon'da pâpâlık mesnedine müdde'iler daḥî dâhil ḥesâb olduğu hâlde iki yüz doksan dokuz zât intihâb ve ıḳ'âd olunmuş ve bunlarıñ ekseri İtalyan cinsiyyetine mensûb iseler de içlerinde 14 Fransız, 7 Alman, 12 İspanyol, 2 Savualı, 1 Portekizli. 1 Filemenkli pâpâ bulunmuşdur. *Öyle bir dīvân-ı 'âlîdir ki ḥükm-i lâḥıḳı / Titretirdi şark u ğarbı, rîm-pâpâyı bir zamân.* (II/269. s.).

papadya: (< Ru.) bir nev' ḥüdâyî-nâbit çiçek. Edviye-i nebâtiyye cümlesindendir. Tahta kehlesi tozu bundan i'mâl edilir. Bu çiçeğin buḥûru da ḥaşerâtı dâfi'dir. Buña Türkçede 'şığırközü, koyungözü' de derler. Fârisîde 'bâbüne', 'Arabîde 'uḳḥuvân' denilir. Envâ'ı pek çokdur. (II/269. s.).

pâpâgân: (< F.) aslı *beḡgâ*³¹¹⁸, *peḡgân*'dır ki tekellüme alıştır bir nev' ma'rûf kuşdur. (II/269. s.).

pâpâḳ: (< F.) 'Acem külâhı, siyâh ve kıvrıcık tüylü kuzu derisinden

yapılan ve başa giyilen bir nev' külâh, ser-pûş: *Bir tıfl-ı 'Acem başına şan giydi pâpâḡı* (Lâ). (II/269. s.).

pâpez: (< F.) 'inişli, yokuşlu ve yüksekli, alçaklı, uygunsuz ve 'ârızalı zemîn, yer' demektir. Me'nûs degildir. (II/269. s.).

pâpûş: (< F.) ayakḳabı, beyne'l-'avâm taḥrîf ile 'pâbüç' denilir ve nisvâna maḥşûş olup el-yevm isti'mâlinden vâzgeçilmiş olan ökçesiz, kenârsız ve üstü şarı meşînden ma'mûl bir nev' ayakḳabına ıtlâḳ olunur. *Eski zamânda kadınlar şarı çedik pâpûç giyerlerdi. || Pâpûçu dama atıldı. || Kendini pâpûcu büyüğe okut (meşel); Pâpûç gibi açılıp kaldı ağızı ḥaffâfıñ (Nedîm: G. 65/3); Pâpûşı büyük yok mu okut kendini bârî (Mu'allim Nâcî³¹¹⁹). (II/270. s.).*

pâtingân: (< F.) beyne'l-'avâm taḥrîf ile *pâtlicân* diye zebân-zed olan sebze-i ma'rûfedir ki mu'arrebî *badincân*'dır. Fârisîde iş-bu lafzıñ âḫirindeki ḥarf-i nûn ḥazf ile daḥî isti'mâli ma'rûf olduğu mişallü *pâtışgâ* daḥî 'aynı ma'nâda luğatdır. (II/270. s.).

pâpâs: (< Ru.) kıssîs, keşîş; kilîse adamı. Beyne'l-'avâm *pâpâz* diye telaffuz olunur. Kıssîş ile râhib

3118 Burhan-ı Katı: peygâ.

3119 Bulunamadı.

beyninde fark var ise de lisānımızda her iki sınıfa da 'ale'l-ıtlāk 'pāpās' dēnir. Şu kadar var ki evvelleri rāhib sınıfı *karabaş* ta'bīriyle sınıf-ı dīgerden tefrīk edilir imiş. Herhâlde bu lafzı Hıristiyān mezāhibine mensūb me'mūrun rūhāniyye maḳāmında isti'māl etmekli ve kāhin ve mūbed maḳāmında kullanılmamalıdır. *Pāpās her gün pilav yemez (meşel)*. Pāpāsī, pāpāzī = bir nev' gömleklik bürümcük. Heybeliada'nın yanındaki küçük adaya 'pāpās adası' dēnir. Pāpās yaḥnīsi = şoğanla pişen yağsız yaḥnī, balık pilākisi. (II/270. s.).

papafıgu: (< İt.) gemi direginiñ üçüncü yelkeni. Lisānımızda ma'rūfu *babafingo*'dur. (II/270. s.).

pāt: (< F.) taht, serir. Hükümdāra maḥşuş oturulacak şey. İki ḥarfiñ maḥreci ḳarīb olduğundan *dāl* ile telaffuzu şāyi'dir. (II/270. s.).

pātāb: (< F.) 'mānend, gibi, muḳābele, birlikte' ma'nalarını ifāde eder. Kullanılmaz. (II/270. s.).

pataḳa: (< Mcr.) üstünde pencere resmi maḥkūk bir nev' Macar sikkesi. (II/270. s.).

patraçe: (< İt.) sefīnelerde bir nev' ḳalın ḥalaṭdır ki yelken diregini palasaryaya rabṭ eder. (II/270. s.).

patrona: (< İt.) eski kitāblarda, tārīḥlerde *paṭrona* şeklinde yazılan bu lafz 'donanmanın ikinci sancağı' demekdir. İştīlāḥāt-ı bahriyyece bir mertebe-i maḥşuşa idi. (II/270. s.).

patrise: (< İt.) iştīlāḥāt-ı bahriyyedendir. Gemilerde ḡabya ve babafingo çubuklarının çārmīḥ şeklindeki ḥalaṭı. (II/271. s.).

patiskā: [muḥarref] şaḥīḥi Fransızca isim olan *batiste*'dir. Bir nev' bezdir ki mūcidiniñ ismiyle ma'rūfdur. *Bātiste*'ye de bāḳınız. (II/271. s.).

pate: (< İt.) pençe, el. *Oyunda pate geldi*. Burina patesi = iştīlāḥāt-ı bahriyyedendir. 'Yelkenleriñ ucuna bağlanıp ortasından burinaya tūtdurulan ḥalaṭ' demekdir. (II/271 s.).

patate: (< Fr.) yer elması envā'ından Ameriḳa'dan gelmiş bir kökdür ki el-yevm dünyāniñ her ṭarafında yetiştirilmekdedir. Aşlı Lātince *pasteta*'dır. (II/271. s.).

patent³¹²⁰: (< Fr.) İtalyancası *patente*'dir. Beyan-nāme ma'nāsını ifade eden iş-bu lafz el-yevm lisānımızda üç

3120 Patente.

şüretle isti'māl olunuyor. 1. İmtiyāz, himāye berātı, pasaport hümünde kullanılır. Meşelā: *Filānıñ patenteli olduğunu iddi'ā ediyorlar*. 2. Umūr-ı şihhiyye için resmen vèrilen yol tezkeresi. Meşelā temiz patente = hastalık olduğunu ve bulaşık patente = hastalık bulunduğunu gösterir. Bu *bulaşık patente* ta'bīri doğru değildir. Çünkü *patente* zāten gemi temiz olmadıkça vèrilemez. Bu maķāmda iş-bu lafz 'açık, serbest' gibi bir ma'nā ifāde eder. Onuñ için *bulaşık patente* yerinde 'patentesiz' demek lāzım gelir. 3. Erbāb-ı şanāyi' ve ticāretten bir nisbet-i muhtelifede resm-i nakdi alınarak muķābilinde vèrilen eşnāf tezkeresi. Meşelā: *patent nizām-nāmesi*. (II/271. s.).

pātū: (< F.) 'kevkeb-i 'Uṭārid'in menzile-i felekiyyesine ıtlāk olunur ki cevzā ve sünbüle burcları' demektir. Ş Frenklerin *vazo* ta'bīri ettikleri toprakdan ma'mül şeylere de ıtlāk olunur. (II/271. s.).

pātuvā: (< F.) çarığın üstüne şarılan tolaķ. *Bātābe* da bu ma'nāya luġatdır. (II/271. s.).

pātūn: (< F.) 'nişānlı doġan' demektir. Ba'zen *pātūne* tarzında daġı kullanılır. (II/271. s.).

patika: (< Ru.) merḥūm Aḥmed Vefik Paşa *Lehçe-i 'Oṣmānī*³¹²¹'de (pātika, pātiķa) yāḥūd (pātike) paytaķ hükmünde ve 'şıcan yolu, çōbān çıġırı' ma'nāsında Türkçe bir lafz gibi göstermiş ise de doġru değildir. Bilā-tedķik yazılmışdır. Bu lafz-ı Rūmī mürekkebirdir. Rūmcada munupati = 'yalnız başış, tek başma' ma'nāsındadır ki 'yalnız bir adamın gececegi dar daġ yolu' maķāmında kullanılır. *Munu* 'yalnız, tek' demektir. *Batu* 'ayak başarım' ma'nāsına olduġu gibi *pati* 'ayak başma' demektir. *Ḳah* yāḥūd *ka* Rūmcada edāt-ı taşġirdir. 'İnde't-terķib *patika* = 'küçücük başış' demek olur ki 'dar yol' ma'nāsında ıştılāḥ olmuşdur. (II/271. s.).

pātīle, pātīle: (< F.) ḥelvācılarının aġzı yayvan, büyük bakır kazanına ıtlāk olunur. *Şihāḥ*'in beyānına göre muṭlaķ 'tencere' demektir. (II/272. s.).

pātīmār: (< F.) 'şitāb' ma'nāsındadır. Ya'nī 'acele' demektir. Aşlā kullanılmaz. (II/272. s.).

pātīnī: (< F.) harmanlarda şamanı, tozu ve toprağı ayırmak için hubübâtı şavurdukları âletiñ ismi. Ba'zen taḥfīf ile 'panti' de dërler. Türkçede buña *yaba* ıtlāk olunur. (II/272. s.).

pāçāl: (< F.) 'ba'zı ehl-i şanāyi' ve ticāretiñ işleriyle meşğul oldukları karañlık, çukur yer' demektir. *Pāçāhe* de bu ma'nāya luğatdır. (II/272. s.).

pā-cāme: (< F.) muṭlakā 'ayağa giyilen don, şalvār, çamaşır' demektir. (II/272. s.).

pāçāvra: (< F.) kirlı bez, eski eşvāb pārcası. Bu lafz-ı mürekkebdır. *Ūre*³¹²² 'eşvābıñ dış yüzü, dışındaki kumāş, bez' demektir. Bunuñ aşı *pārcā-i ūre*'dir. Kesret-i isti'māl ile taḥrīf olunarak *pāçāvra* şekline girmiştir. Pāçāvra beyinli = kötü fikirli adam. (II/272. s.).

pāçān: (< F.) 'şaacı' ma'nāsına *paçiden* maşdarından şıfat-ı müşebbehedir. *Pāşiden* maşdarından *pāşān* daḥī 'aynı ma'nāya luğatdır. (II/272. s.).

pāçile, pāçile: (< F.) muṭlakā ayakḫabı. Hıuşuşen kışın kar üzerinde yürümek için ḳalbūr şeklinde ince çubuklarla ipden yapma bir nev'

pāpūca ıtlāk olunur. Bunuñ Türkçesi *selbür*'dür. (II/272. s.).

pāç-nāme: (< F.) 'laḫab' ma'nāsındır. 'Bir zātıñ -medḫ veyāḫūd ḳadḫ için-aşıl isminden başḫa vaż' olunan 'unvānı' demektir. Meşelā *demir ḫāfız, öküzoglu*, cümlelerindeki (demir) ve (öküz) laḫabları gibi. Ş 'Naẓīr, mānend, eş' ma'nāsını da ifāde eder. (II/272. s.).

*3123

pāçenk, pāşenk, pāhenk: (< F.) menfez, küçük pencere Ş ocaḫ deligi Ş ayakḫabı ma'nāsını da ifāde eder. 'Ale'l-ıtlāk 'ocaḫ bacası' maḫāmında ve *bācenk* tarzında daḥī isti'māl olunur. *Lā-melāyi pūr eder edḫine-i feḫm-i emel / Maṭbaḫ-ı cūdı eger açsa sipihre bācenk* (Kāzım Paşa: K. 3/34). (II/283. s.).

pāçek, pāvçek: (< F.) 'tezek' demektir. Pāçük = yakmak için yapılmış tezek tuğlası. (II/283. s.).

pāçe: (< F.) bacağıñ alt yanı. 'Arabīsi *kurā*'dır. Don, şalvār, pantolon gibi bacağı giyilen eşvābıñ ayağa sürünen eñ aşağı tarafı, kenārı. Ş Koyun, şıgır, keçi ayağı; bunlardan pişirilen sıcak ve şoguk ta'am. Pāçacı = koyun vesā'ir ḫayvān

ayaklarını ütöleyip veyāḥūd pişirip satan adam. Pāça günü = 'velīme cem'iiyetleriniñ soñ günü' ya'nī 'leyle-i zifāfıñ ertesi olan cum'a günü' demektir. O gün 'pāça' denilen ta'am yendigi için böyle tesmiye olunmuştur. Pāçaları şıgamağ = 'bir işe girişmek için şūret-i ciddiyyede hāzırlanmağ, gayrete gelmek, ziyāde cehd ve ikdām etmek' ma'nalarında kullanılır. Semmūr, lama³¹²⁴, karaçulak, vaşak pāçesi = birer nev' kürk. Yaça pāça olmağ = şarılıp boğuşmağ, kavgā etmek. (II/283. s.).

pāḥere: (< F.) hāne ve bāğçe kapılarının dāḥilinde ve önlerinde üzerine oturulmağ için bulundurulmuş peyke, kanepe. Kullanılmaz. (II/283. s.).

pa-ḥūst: (< F.) ayak altında ezilmiş, kalmış olan şey. *Pāy-ḥust*, *pāy-ḥūst* tarzında dāḥī yazılır. (II/283. s.).

pād: (< F.) büyük, ulu ş zararı def', fesādī ref' eden. Pādişāh, pādizehr³¹²⁵ = bu iki lafz bu ma'nalar karānesiyle terkīb ve isti'māl olunmuştur. Ş 'Sābit, bir karar' ma'nasını da ifāde eder.

Türkçede sürekli, devāmlı olarak açılıp kalması sebebiyle şarı yapraklı bir nev' çiçeğe *pād* ıtlāk olunur. Bu çiçeğin 'ādī cinsine yalnız *pād*, katmerli nev'ine 'serāy pādı' denilir. Pādār = 'bāḳī, dā'im, sābit' ma'nāsınadır. (II/283. s.).

pādāş, pādāşt: (< F.) 'ivaż-ı ḥayr, mükāfāt. İbn Kemāl merḥūmuñ *Deḳā'ikü'l-ḥaḳāyık* 'unvānlı eserinde bu lafzı mürekkeb ve 'ayağdaş' ma'nasında göstermesi doğru olmasa gerekdir. Zīrā bu lafzıñ Fārisī olduğu hālde öyle bir ma'nayı ifāde etdigine dā'ir ferhengleriñ hiçbirinde bir rivāyet mezkūr degildir. Ma'māfih udebā-yı sālifenin bu ma'nāda isti'māl etdiklerine pek çok mişāl bulunabilir. (II/283. s.).

pādām, pāydām: (< F.) 'tuzak' ma'nāsınadır. Ba'zı rivāyete göre 'ḥāricden kuş celbi için tuzanın içine veyāḥūd kenārına rabṭ edilen kuş' demektir. 'Arabīde 'milvāḥ' dērler. "Kuşu kuş ile avlarlar." darb-ı meşel-i Türkisi bundan neş'et etmiştir. *Ferheng-i Şu'urī*niñ rivāyetine nazaran *pādām* 'namāz-gāh, muşallā' ma'nasını da ifāde eder. (II/284. s.).

3124 Kāmūsta kelime "elif" ile yazılmıştır.

3125 Pad-zehr. (Necdet Okumuş, TDV İslam Ansiklopedisi, "Panzehir" maddesi, C. 34, Ankara 2012, s. 159.)

pādizehr: (<) Türkçede tahrîf ile 'pānzehr' denilen 'ilâçdır ki te'sîr-i semmi def' eder. Bu lafz-ı mürekkebirdir. *Pād* 'hâfız' ma'nâsına olduğundan 'zehirden hıfz edici' demektir. Ba'zen tahfîf ile *pā-zehr* tarzında daḥî isti'mâl olunur. Türkçede 'harîzme taşı' da dërler. (II/284. s.).

pādişāh, pādişeh: (< F.) 'sultān, büyük hükümdār' demektir. Bunlar lafz-ı mürekkebirdir. Bālāda îzāḥ edildigi vech ile *pād* birkaç ma'nâyı ifāde eder ki bir ma'nâsı da 'hâfız' demektir. *Şāh* 'hudāvend, dāmād, ulu, akrān ve emşāline fā'ik' gibi ma'āniye delālet eder. Binā'en- 'aleyh 'inde't-terkîb 'hâfız-ı a'zam, şāhib-i mülk' gibi bir ma'nāda selāṭîn ve hükümdārāne 'ilm olmuşdur. İkincisi dīgeriniñ muḥaffefi olup yalnız nazımda kullanılır. Fārisīde olduğu gibi *pādişā* tarzında isti'mālî salīka-i 'Osmāniyyeye muvāfık degildir. Bununla berāber nādiren isti'mālî vākı'adır. Ez-cümle Şāhīn Giray'ın kaşīde-i meşhūresinden beyt-i ātīde mürāḥḥam olarak îrād olunmuşdur. *Yāver olursa eger lutf-ı Hudā bir kula / Bir pula muḥtāc iken dehre olur*

pādişā(y) (Şāhin Giray); *Kem-ter gedāyı az 'atāsı kılarıd bay / Bir lutfu çok müriüvveti çok pādişāh idi* (Bākī: Ms. 1/3); *Nām-ver gāzī-i ḥaşm-efgen-i Ḥaydar-şemşīr / Dād-ger pādişeh-i 'ādil-i Fārūḳ-aḥkām* (Cevrī: K. 6/14); *Nef'ī bunu şanma müft bulmuş / Üç pādişehiñ nedīmi olmuş* (Lā³¹²⁶); *Pādişāhım böyle biñ yıl pādişāh ol millete* (İsmā'îl Şafā). Pādişāhāne = büyük hükümdāra yakışacak şüretde. Pādişāhī = sultānlık, pādişāhlık, sultāna mensüb. *Bir kâ'ide resm-i pādişāhī / Bī-ḥadd ü ḥesāb idi sipāhī* (Nābī). (II/284. s.).

pādgāne: (< F.) yüksek dam Ş kapı içinde olan yüksek pencere ve kapı. Ma'rūf degildir. (II/285. s.).

pāde: (< F.) hergele, şıgır ve eşek sürüsü Ş yaylak Ş çöbān şopası. Kullanılmaz. (II/285. s.).

pār: (< F.) Türkçede nādiren kullanılmışdır. Fārisīde dört ma'nāda kullanılır. 1. Geçen sene, bildir maḳāmında isti'māl olunur. 2. *Pāre* lafzından muraḥḥam olur. 3. Dibāḡat olunmuş deri. 4. 'Uçmak' ma'nâsına olan *pārīden* maşdarından müştak olur. (II/285. s.).

parapet: (< İt.) ıstılâhât-ı bahriyyedendir. 'Gemilerin kenâr siperi, korkuluğu, küpeştesi' demektir. (II/285. s.).

parate: (< İt.) 'dalyan kazıklarının başından ve demir sütünlardaki halkadan geçirilen hâlatın merbût olan ucu'na denir. (II/285. s.).

paraçul: (< İt.) dirsek, koluñ ortasındaki sivri boğum yeri § gemi çatısının egri pârçaları. Paraçul etmek = 'galabalıkda dirseklerle vurmak ve bir şey çarpmak' demektir. (II/285. s.).

paraşüt³¹²⁷: (< Fr.) cevî-i havâda tayerân eden balonların hîn-i sukûtunda havâyâ mukâvemet ederek ağır ağır zemîne inmesi-içün icâd edilmiş bir siper-i sukût, bir âlet-i maşûşadır. (II/285. s.).

paraşoner³¹²⁸: (< Fr.) Amerikalı feylesöf-ı meşhûr Franklîn'in 1752 sene-i milâdiyesinde icâd ettiği cāzibü's-şā'ika, siper-i şā'ika. Bir mahalli yıldırımdan muhâfaza için yüksek bir sütünüñ ucuna vaz' olunan ve cezb ettiği kuvveti bir tel vâsıtasıyla aşağıda, zîr-i zemînde kömür tozuyla memlû bir çukura

naql eden âlet-i sālîmedir. (II/285. s.).

parağraf³¹²⁹: (< Fr.) fıkra, bir makâlenin, bir kitabın satırbaşı teşkîl eden fıkâratından her biri § fıkra işareti. *Fıkârat*'ı tefrîk için kullanılan işte şu [§] işaret demektir. (II/285. s.).

paraket: (< İt.) 'gemilerin derece-i sür'at-i hareketini hesâb ve teyakkun için deñize atılıp sürükledilen ipe merbût âlet, hesâb tahtası' demektir. Paraket oltası = çok igneli bir nev' uzun olta. (II/385. s.).

parantez: (< Fr.) Türkçede 'mu'terize' denilen şu () işaret demektir. 'İbâre arasında teşyîd-i maşşad için irâd edilen fıkrayı tefrîk eder ki o fıkranın hazfı zât-ı māddeye nakîşe irâş etmediği hâlde ikâsı işhâz-ı fıkra eder. § Nazar-ı dikkati celb etmek için bir kelime veyâhûd cümleñin ibtidâ ve intihâsına da bu işaret vaz' edilir. (II/286. s.).

pârāv, pādāv: (< F.) kocağarı, bunağ kadın. Kullanılmaz. (II/286. s.).

paravan³¹³⁰: (< Fr.) paravana, 'birkaç kanad çerçeveden teşekkül etmiş,

3127 Parachute.

3128 Paratonnerre.

3129 Paragraphe.

3130 Paravent.

istenildiği zamān açılır ve kapanır, kezālik istenilen maḥale nakl edilir tahta perde' demektir. Büyük maḥāmātda ekşeriyā kapılarının ya iç veyā dış tarafına vaz' olunur. (II/286. s.).

parti³¹³¹: (< Fr.) 'pārça, cüz', kısım; takım, taraf' gibi ma'naları ifade eder. Partizan³¹³² = 'taraf-dār, taraf-gir' demektir. Türkçede 'pārça, takım' ma'nalarında isti'māl olunuyor. (II/286. s.).

pārçe: (< F.) 'kıt'a, lime; küçük, ufak nesne, az şey' demektir. Fārisīde pār = 'pāre' ma'nasını ifade eder. Çe = edāt-ı taşgīrdir. Bu hâlde *pārçe* = 'pek küçük, kem miqdār, degersiz, cüz'î' demek olur. Bir pārçe bozuk = cüz'î maḥāmındadır. Pārçe pārçe = 'kırılmış, dağılmış, dökülmüş' ma'nasını ifade eder. Pārçalamak = 'kırmak, pāre pāre etmek, yırtmak' gibi ma'nalara delālet eder. Pārçacı = türlü türlü kumāş pārçalarını toplayıp şatan. (II/286. s.).

pārdüm, pāldüm: (< F.) ikincisi Türkçede daḥī kullanılır. Semer kuskunu. Palanın arkasındaki düz kayış. (II/286. s.).

pardon: (< Fr.) "afv, safh' ma'nāsındır. Ekşeriyā 'afv edersiniz' maḥāmında kullanılır. *Çekilir mi bu kabāḥat çelesi! Pardonla* ('Alī 'Ulvī). (II/286. s.).

pardesü³¹³³: (< Fr.) eñ üste giyilen ḥafīf libās. (II/286. s.).

pārzede: (< F.) 'kāşnı' denilen zamğ ş çocuk göğüslüğü. Kullanılmaz. (II/286. s.).

Pārs: (< F.) Īrān'da Şīrāz kıt'asının ismidir ki nefis Şīrāz şehri bu diyārın merkez-i idāresidir. 'Arablar *pā'yı fā'*ya tebdīl edip (Fārs) dediler ve bütün Īrān'ı bu nām ile yād etdiler. Pārsī = 'Pārs'a mensüb, lisān-ı Fārisī' demektir. Ş Kaplandan küçük, gāyetle yırtıcı bir cānavarın ismidir. 'Arabīde 'fehd' derler. (II/286. s.).

pārsā: (< F.) "ābid, zāhid, müttekī, 'afīf, şālih, işle meşğul iyi adam' demektir. Āḥirindeki *elif* nisbete ḥaml edilirse 'pārsī' ma'nasını ifade eder. (II/287. s.).

pārsāl: (< F.) 'geçen yıl, bildir' demektir. Fārisīde yalnız *pār* daḥī bu ma'nāda kullanılır. (II/287. s.).

pārseng, pāseng: (< F.) 'terāziniñ ḥafīf olan tarafına ta'dīl için aşılın şey'

3131 Partie.

3132 Partisan.

3133 Pardessus.

demekdir. *Ferheng-i Şu'urî*'ye nazaran *perseng* tarzında muhaffefen dahîisti'mâl olunur. Türkçede yalnız *perseng* 'tetimme-i kelâm' maqâmında kullanılır. *Hiddet etme sevdiğim her bir sözüñ persengi var* (Şeyh Vaşfî). (II/287. s.).

pârse: (< F.) 'dilencilik' ma'nâsınadır. Fârisîde *parse* şüretinde tahfîf olunur. *Hokkâ-bâz*, *meddâh*, *cân-bâz*, çalgıcı maqûlesiniñ ibrâz-ı hüner êtdikten soñra *erbâb-ı temâşâdan* akçe toplayışlarına bir nev' dilencilik hükmü verilerek pârse ıtlâk olunmuştur. Türkçede bu maqûlelere verilen akçe, bahşîş maqâmında isti'mâl olunuyor. (II/287. s.).

parke³¹³⁴: (< Fr.) 'doğramadan ya'nî ufak ve şekilleri birbirine mu'tabık tahta pârçalarından yapılmış muşanna' ve müzeyyen döşeme' demektir. (II/287. s.).

pârgî: (< F.) fâhişelik, rōspuluk. Ş Fârisîde hamâm ve ma'tbah gibi mahallerde şu biriken çukura, huşûsuyla çirk-âb çukuruna 'pârgîn' dërler. Ba'zen tahfîf ile yine bu ma'nâda *pârgî* de kullanılır. Bunuñ mu'arrebî *hârķîn*'dir. (II/287. s.).

parlatoryo: (< İt.) mahall-i kelâm, söz yeri. 'Dâ'ire-i umûr-ı şihhiyyeye merbû' olan hıfz-hânelerdeki su'âl ve cevâb odası' demektir. (II/287. s.).

parlamento: (< İt.) 'hükûmât-i meşrûteniñ, huşûsuyla İngiltere devletiniñ 'avâm ve a'yân mecâlisi hey'etleri' demektir. (II/287. s.).

parla: (< İt.) ıstılâhât-ı bahriyyedendir. Donanmada kullanılan büyük palamar makarası, çok dilli makara. (II/287. s.).

pârenc: (< F.) ücret-i kademiyye, ayak teri Ş hânende, sâzende, meddâh maqûlesine verilen bahşîş. (II/288. s.).

pârû, pârûb: (< F.) kocağarı Ş kar küregi, yaygın kürek. Kocağarıya 'pârāv' da dërler. (II/288. s.).

pârûle: (< F.) üç ma'nâyı ifâde eder. 1. Yonga, tahta ve ağaç kırıntısı. 2. Laţîfeci, mizâh-gü, hoş-şoğbet adam. 3. Hayırsız, işe yaramaz şahış. Me'nûs degildir. Diğerinden tefrîk için yazılmışdır. (II/288. s.).

parola: (< İt.) 'asker nevbetçileriniñ dōst ve düşmanı tefrîk etmeleri için zâbiţân tarafından geceleri ta'yîn ve teblîğ edilen lafz-ı mahşûş, kelâm-ı müretteb. Ş Bir fırkanıñ efrâdı

beyninde işâret-i mahşûşa olmak üzere vaz' olunan kelâm. (II/288. s.).

pâre: (< F.) pârça, kıt'â. Pâre pâre = 'pârça pârça. Dü-pâre = iki pârça. Yek-pâre = bir pârça, ser-â-pâ ve büsbütün' maqâmında dağî kullanılır. Pârelemek, pâralamak = pârça pârça etmek, yırtmak. Pâreletmek = bir şeyi dîgeri vâsıtasıyla pârça pârça ettirmek. Pârelenmek = 'pârça pârça olmak, telâş göstermek' demektir. Pâre-düz = yamayıcı, eskici. Pâre-düzî = eskicilik. El-yevm *ber-pârça* ta'bîri yerinde *ber-pâre* kullanılamaz. § 'Bir gurusuñ kırkda bir cüz'ü' demektir. Ta'bîr-i dîgerle kırk para bir gurus i'tibâr olunmuşdur. Pâre kırmak = akçe kazanmak. Pâre kesmek = sikke-i darb etmek. Çil pâre = yeñi sikke. Ufağ pâre = 'meskûkâtıñ bozukluk' denilen aksâmı. *Para parayı çeker* ve *para, para ile kazanılır* (meşel). § Muṭlakâ 'sikke, meskûkât, akçe, servet' ma'nâsında dağî kullanılır. *Parası olan düdüğü çalar* (meşel); *Düşeli o yâdigâra*³¹³⁵ *göñül oldu pâre pâre* / *Çekerim göñül*³¹³⁶ *ne çâre geçemem muḥabbetim var* (Vâsıf:

G. 24/4); *Yek-pâre nezâket ü leṭâfet* (Şeyḥ Ğâlib³¹³⁷: 471); *Çün başdı sipihr-i evvele pâ / Oldu iki pâre bedr-i ra'nâ* (ve-lehu³¹³⁸: 82); *Pâre-i elmâsdir seng-i fesânı n'eyler ol / Çarḥa çekme bir dahîşemşîr-i vâlâ-gevheri* (Nef'î: K. 15/2). (II/288. s.).

pâryâb: (< F.) 'çay ve ırmağ şuyuyla sakı ve irvâ edilerek ḥâşıl olan mezzur'ât' demektir. *Pâryâ* ve *pâryâv* ve *fâryâb* ve *fâryâ* dağî bu ma'nâya luğatdır. (II/288. s.).

parima: (< İt.) 'filivak denilen şandalıñ yelken ipi' demektir. (II/289. s.).

pârîn, pârîne: (< F.) 'geçen seneki, bildirki' demektir. Pâr = 'bildir' demek olup ḥarf-i yâ nisbet ve ḥarf-i nun te'kid içindir. *Seyâḥat-ı pârîne, ziyâret-i pârîne, meserret-i pârîne*. || *Gel göğüs vër şitâ-yı pür-kîne / Yetiş ey pôstîn-i pârîne* (Mu'allim Nâcî³¹³⁹). (II/289. s.).

Pâzend: (< F.) dîn-i Mecûsiye 'â'id iki tefsîr kitâbıdır ki birine *Zend*, dîgerine *Pâzend* dërler. Bunlarıñ yek-dîgeriniñ şerḥi olduğı da mervîdir. 'Zerdüş kitâbı' da dërler. Bu bâbdaki rivâyât-ı muḥtelifeden irtizâ-yı ḥaḳîkat gâyetle müşkil belki

3135 Dîvânda: Düşüp ol cefâ-şî'âra.

3136 Dîvânda: gâmuñ.

3137 Hüsn ü 'Aşk.

3138 Hüsn ü 'Aşk.

3139 Bulunamadı.

muḥāldir. *Hezār füsūn-ı zend ve pāzend okumağla āzer-teshīr-i serv-i kişt-i Züirdüşt'ü gibi nişānda edip* (Şefik-nāme). (II/289. s.).

pāzāc: (< F.) ebe kadın, 'Arabīde 'kābile' dērler. § 'Dāye, süt nine' demektir. 'Arabīsi *merzi'a*'dır. (II/289. s.).

pā-zede: (< F.) ayak altında kalmış, çignenmiş. Pā-zede-i huyūl = 'atların ayakları altında ezilmiş, mahv olmuş' demektir. Bu ta'bīr-i ḥāyīdeyi kullanmamak evlādır. *Olmāsın³¹⁴⁰ kaşr-ı diliñ pā-zede-i gerd-i elem* (Nābī: K. 15/100). (II/289. s.).

pāzen, pāzeng: (< F.) 'pezevenk' demektir. 'Arabīde 'yedekçi' ma'nāsında bu maḳūle adamlara 'kā'id' dēnilir ki cem'i *kuvvād*'dır. (II/289. s.).

pāzū: (< F.) ma'rūf yāşşı yaprakdır. Kıyma et ve pirinç ile dolma yaparlar. Türkçede daḥī ismi budur. § Kapının arkasına konulan dayak. (II/289. s.).

pāzīr: (< F.) 'yıkılacak olan duvāra, bināya dayanılan direk, destek' demektir. (II/289. s.).

pāzīn: (< F.) gēceniñ bir kısmı. 'Gēceniñ gerek geçmiş gerek

geçecek bir kısmı' ma'nāsını ifāde eder. Kullanılmaz. (II/289. s.).

pājeḥ: (< F.) 'nāliş, iñilti' ma'nāsınadır. Kullanılmaz. (II/289. s.).

pājīr: (< F.) *kaṭ'ü's-semm* 'pādizehr' ma'nāsınadır. Türkçede bu isti'māl olunmaz. (II/289. s.).

pās: (< F.) gēceniñ sekiz kısmından birine ıtlāk olunur. Bu münāsebetle gēce bekçisine 'pās-dār, pās-bān' dēnilir. § 'Hıfz ve ḥarāset' ma'nāsına gelir. § 'Ġam, keder, gönül üzüntüsü, iç şikintisi' demektir. Pāsı = fenā olmuş, bozulmuş, kirlenmiş. Şoñ ma'nā i'tibāriyle Türkçede 'kir, bozuk' ma'nāsında kullanılmışdır. Pāsılamak = kirlenmek, kir tutmak. *Pās-dārī-i şehir ile benāt ve nisvān ve şıbyānları yanında muḥāfazacı alıkoymalarıyla* (Şefik-nāme). (II/289. s.).

pasaparola: (< İt.) açık, 'aleni söz; tevātür, herkesiñ bildiği şey. (II/290. s.).

pasaport³¹⁴¹: (< Fr.) yol tezkeresi, mürūr tezkiresi; bir şahşıñ mensūb olduđu devlet tarafından tābī'iyetini mutaẓammın yedine vērilen ruḥṣat-nāme-i resmī. § Pasaportunu almak = 'bir elçiniñ

3140 Dīvānda: Olasun.

3141 Passe-port.

muķīm olduğu devletiñ nezdinden infikākı için resmen yol tezkeresi alması' demektir. (II/290. s.).

pā-sār, pās-pār: (< F.) 'tepme, ayağıyla tepelemek, tepmeci, tekme' ma'nāsınadır. *Pās-par* dağī bu ma'nāya luğatdır. (II/290. s.).

pasaj³¹⁴²: (< Fr.) geçid, üstü örtülü sokāk, yol. (II/290. s.).

pās-bān: (< F.) gece bekçisi. Pās-bānī = bekçilik. *Pās-dār* 'aynı ma'nāya luğatdır. Pās-bān-ı tārūm, pās-bān-ı felek = 'Zuhal kevkebi' demektir. *Sürādıkında kaẓā*³¹⁴³ *dīde-bānlığa me'zūn* / *Hazīnesinde kader*³¹⁴⁴ *pās-bānlığa me'mūr* (Nābī: K. 7/47); *Ol şehen-şāh-ı felek kişver ki olursa revā* / *Dergeh-i iclāline hūrşīd-i gerdūn pās-bān* (Hakķī: K. 6/26). (II/290. s.).

pā-sebūk: (< F.) 'ayağı hafīf, işinde muķdim, cehd edici' ma'nāsınadır. Me'nūs degildir. (II/290. s.).

pastav: (< Mcr.³¹⁴⁵) Türkçede taħrīf ile 'pastal' denilir. 'Üç tarafı yaldızlı br top çūka' demektir. Pastavle pāzārlik = 'arşınla olmayıp top top fī'āt kesmek' ma'nāsını ifāde eder. (II/290. s.).

pasteka³¹⁴⁶: (< İt.) iştlāhāt-ı bahriyyedendir. Gemileriñ donanmasında kullanılan büyük yırtmaçlı maķara. (II/290. s.).

pasta: (< İt.) 'hamur' ma'nāsınadır. *Qurabiye* gibi şekerli, kuru hamur işi maṭbūhāna ıtlāk olunur. (II/290. s.).

pāsuḥ: (< F.) 'söz, cevāb' ma'nāsınadır. Fārisīde "söz diñle" maķāmında "pāsuḥ şinev" denilir. "Cevāb vēr" ta'bīri yerinde dağī "pāsuḥ bedeh"³¹⁴⁷ cümlesi kullanılır. Türkçede isti'māl olunmaz. (II/290. s.).

pās-dār: (< F.) gece bekçisi, gözedici. *Pās-bān* ziyāde kullanılır. (II/291. s.).

paskalya: (< Ru.) aşlı 'İbrānīce *fasak*'dır. 'Hıristiyanların bayramı' demektir. Büyük paskalya = 'īd-i naħr ki kurbān günü. Küçük paskalya = 'vilādet-i 'İsā yortusu' demektir. Ma'nāca 'Arabī *fesh* kelimesiniñ 'aynīdır. Bu lafz Latinceye *paska* şüretinde intikāl edip mu'aḥḥaran 'bu nām ile yād edilen güne mensūb' ma'nāsında yine Latince *paskali'um* lafzı şāyi' olmağla Yūnānileriñ de bunu kendi şīvelerine taṭbīķ ederek *paskalya*

3142 Passage.

3143 Dīvānda: mülk.

3144 Dīvānda: felek.

3145 TDK: Bulgarca.

3146 TDK Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü: Pastika.

3147 Kāmūsta: bidih.

dedikleri tedkikāt-ı vākı‘adan
añlaşlmışdır. (II/291. s.).

pāsek: (< F.) 'hamyāze, esneyiş,
esneme' ma'nāsınadır. 'Bāšek' de
dénir. (II/291. s.).

Pāsüvār: (< F.) 'ayağa binmiş ya'nī
piyāde, yaya' demektir. 'Pā-yı
süvār' da dēnilir. *Pā-süvārān 'avdet
etmiş seyr-i Kāğid-hāne'den* (Mu'allim
Nācī³¹⁴⁸). (II/291. s.).

Pāsvān: (< F.) 'gece bekçisi' demektir.
Pās-bān'a da bağıñız. Türkçede taħrīf
ile 'pazuvand' dēnilir. (II/291. s.).

paş: (< F.) 'serpmek, saçmak' ma'nāsını
ifāde eden *bāşīden* lafzından ism-i
maşdar ve şīğa-i emirdir. 'Şaçıcı'
ma'nāsında vaşf-ı terkībī olarak
isti'māl olunur. *Żiyā-pāş, eşk-pāş,
güher-pāş, pertev-pāş. ‖ Felek sedd olsa
vèrmez dīde-i hūn-pāşa temkīni / Ne
deñlü tūtyā vèrseñ kurutmaz çeşm-i
nemgīni* (Nābī: Ths. 4/3). (II/291. s.).

pāşā: [laķab] vūzerā ve ba'zı ümerāya
maḥşūş bir 'unvān-ı resmīdir.
Bunuñ aşlı (pā-yı şāh) olduğunu
beyān edenler bulunduğu gibi
Türkçede *beşe* 'büyük kardeş' demek
olup Sultān Orḫan merḫūmuñ
büyük kardeşi olan Emīr 'Alā'a'd-
dīn'i manşib-ı vezāreta naşb etmesi

ve dā'imā kendisine *beşe* diye hiķāb
eylemesi ḥasebiyle mu'aḥḫaran
mesned-i mezkūru iḥrāz edenlere
bu lafzıñ bir 'unvān-ı resmī
olduğunu ve keşret-i isti'māl ile
gitdikçe tarz-ı tekellümüñ büsbütün
değişmiş bulunduğunu naķl ve der-
miyān edenler de bulunmuşdur.
(II/291. s.).

pāšnā, pāşne: (< F.) 'ayaķdaki ökçe,
topuk' demektir. Me'nūs degildir.
Pāşīne da bu ma'nāya luğatdır.
(II/291. s.).

pāşende: (< F.) 'şaıcı, serpic'i'
ma'nāsınadır. *Pāş* bundan
muraḥḫamdır. (II/291. s.).

pāşenk³¹⁴⁹, pāşenge: (< F.) 'aşılı olduğu
ḫālde kurumuş üzüm şalkımı'
demektir. § 'Tohumluk olmak üzere
alıķonulan kabaķ, kavun, karpuz'
ma'nāsınadır. (II/292. s.).

pāşnīn: (< F.) taḫta ve aĖaķ pāreleri,
kıymık. Bunlar me'nūs degildir.
(II/292. s.).

pāşīb: (< F.) başamak, merdiven. *Pā-yı
şīb* şüretinde daḫī kullanılır. (II/292.
s.).

pāşīde: (< F.) saçılmış, serpilmiş,
dağılmış. *İçlerinden nice cehābize kār-
sāz miyānede mirvaḫa-cünbān-ı ref'-i*

3148 Bulunamadı.

3149 Burhan-ı Katı: pāşeng.

eşkāl olarak şehd-i ittiḥāda pāṣīde-i venīm-i tevahḥuṣ olmağla (Şefik-nāme); Pāṣīde etsin āb-ı ruḥin ḥāk-i zillet (Nābī: G. 575/3); Der-i 'ilminde müsta'mel-suḥan³¹⁵⁰ māhiyyet-i 'ālem / Reh-i ḥükmiinde³¹⁵¹ pāṣīde-güher ḥāṣiyyet-i eşyā (ve-lehu: K. 1/27). (II/292. s.).

pāger: (< F.) 'ṭabān, kiris' denilen direk. Pāgur, pāgure = 'dā'ü'l-fīl denilen maraž' demektir. (II/292. s.).

pāgand, pāgande³¹⁵²: (< F.) atılmış pamuk & atılmış pamukdan yapma yumak. Bu ma'nāda ği'nüñ zammı da cā'izdir. (II/292. s.).

pağurya: (< Ru.) yengeç envā'ından küçük çağanos³¹⁵³. Hristiyanlarca maḳbūl bir deñiz böcegidir. (II/292. s.).

pāgūṣ: (< F.) dalğa çarpmak, şuya dalmak. Me'nūs degildir. (II/292. s.).

pafta: (< Ru.) şemse, büyük kabare & pārça, kıṭ'a. Aşlı 'küçük, kısım, pārça' ma'nāsına *pavra*'dır. Pafte pafte = 'pārça pārça, ayrı ayrı' demektir. & Demircileriñ vida

yīvlerini açdıkları burğu nev'inden bir ālet. (II/292. s.).

pāk: (< F.) ṭāhir, ṣāf, ḥāliṣ, temiz, ḥīlesiz. Lisān-ı Çağatayīde *arīğ* bu ma'nāyı ifāde eder. Fārisīde *pāk* bu ma'nādan başka 'tamām, cümle' ma'nāsını da ifāde eder. Pākī = temizlik, ḥīlesizlik, ṣafvet. *Āb-ı pāk, ḳalb-i pāk*. *Ol ḥayā gül-berginiñ pākī-i dāmānın görüñ* (Nā'ilī-i Qādīm: G. 207/7); *Bir ṣā'ir-i pāk-i nüktedāndır / Meydān-ı hünerde pehlivāndır* (Mukaddime³¹⁵⁴); *Zerre ḥāk-i ḥaremi dīde-i dehre merdüm / Gerd-i pāk-i ḳadem-i cevher-i mihre iksīr* (Ḥaḳḳī: K. 5/23). (II/292. s.).

pākār: (< F.) cābī, taḥṣīl-dār. Pākārī = cābīlik, taḥṣīl-dārılık. Me'nūs degildir. (II/292. s.).

pākān: (< F.) 'temiz, ṣāf' ma'nāsına olan *pāk*'ıñ cem'i. Evliyā, aşfiyā, e'izze maḳāmında kullanılır. *Kār-ı pākān rā kıyās ez-ḥōd meğīr³¹⁵⁵* (Ḥazret-i Mollā-yı Rüm); *Kār-ı pākānı kıyās eyleme kendi işiñe* (Mu'allim Nācī³¹⁵⁶). (II/293. s.).

pāk-bāz: (< F.) 'ḥāliṣ, temiz oynayıcı' ma'nāsınadır. 'İffet ve 'işmetle hareket eden zāhid, 'āşık-ı ṣādıḳ

3150 Kāmūsta: nice.

3151 Dīvānda: faẓlinda.

3152 Burhan-ı Katı: pağund, pağunde.

3153 TDK: çağanoz.

3154 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 42.

3155 Temizlerin işini kendinle kıyaslama.

3156 Bulunamadı.

maḳāmında isti'māl olunur. (II/293. s.).

paket³¹⁵⁷, **paket**³¹⁵⁸⁻³¹⁵⁹: (< Fr.) deste, demet, böğça. 'Her taraftan dürülüp bükülmüş, bağlanmış şeyler' demektir: *bir paket sigara, bir paket tütün*. (II/293. s.).

pāk-dāmen: (< F.) beri'ü'z-zimme, 'afif, 'işmetli. Pāk-dāmenī = 'işmet ve 'iffet şāhibi oluş. Nazımda *pāk-dāmān*, *pāk-dāmānī* tarzında daḥī kullanılabilir. *Yaraşır dēnse sevād-ı haṭda bīkr-i fikrime / Pāk-dāmen şāhid-i meh-ṭal'at ü müşkīn-nikāb* (Nef'ī: K. 55/47). (II/293. s.).

pākend: (< F.) 'yākūt' denilen kırmızı cevher-i kıymet-dār. § İsti'are tārīkiyle şarāba itlāk olunur. (II/293. s.).

pākī: (< F.) tıraş aleti, ustura. Kullanılmaz. (II/293. s.).

pākīze: (< F.) 'ziyāde nāzik, laṭīf; pek ḥālīş, temiz' demektir. *Çūn be-meclis āmed ān pākīze-rūy / Geşteend ḥāmuş heme estīze-gūy*³¹⁶⁰ (Mīr Nazmī); *Şafā geldiñ cihāna ey mübārek tıfl-ı pākīze* (Ekrem: Tar. 2); *'İzz ü rif'at şevket-i*

şāhānesinden müstefiz / Fevz ü nuşret himmet-i pākīzesinden müsta'in (Cülūsiye³¹⁶¹); *Pākīze kaşīdeler dēmişdir / Berceste neşīdeler dēmişdir* (Mukaddime³¹⁶²). (II/293. s.).

pala: (< Ru.) lisān-ı Yūnāniyyeniñ Dorien şīvesince *pala* = 'dövüşme' ma'nāsınadır. Eñli, yaşşı, iki yüzölçü şey. Büyük kayıklarda bulunan boyna palası gibi ki tutulacak ucu 'ādetā düz, yuvarlak ve diğeri ucu eñli, yaşşı bir kürek. § İki yüzölçü, uzun kılıca da *pala* itlāk olunur. Pala çalmak = bī-hūde çalışmak, boşuna gezmek. Pala sallamak = tek kürek ile kayak yürütmek. § Eñli ve yassı tahtanıñ 'amūdi konuluşuna da *pala* ta'bīr olunur. Kaba, eñli olan bıyığa 'pala bıyık' derler. (II/293. s.).

pālā: (< F.) yedek at § süzgeç. Bu ma'nāda yalnız isti'māl olunamaz. Muṭlaḳā bir kelime ile terkīb edilir. Meselā: "mey-pālā, turşī-pālā" denilir. § 'Aşılı aşılış' ma'nāsını ifāde eder. § 'Feryād, nāle' ma'nāsında daḥī kullanılır. Türkçede nādiren isti'māl olunmuştur. *Ġarḳ olur kevn ü mekān āb-ı ḥayāt-ı feyze / Aldığımca*

3157 پاکت

3158 پاکه ت

3159 Paquet.

3160 (F.) O temiz yüzölçü, meclise geldiğinde bütün haset edenler sessizliğe büründü.

3161 Ziya Paşa.

3162 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 43.

elime kill-i suhan-pālāy (Nef'î: K. 45/40). (II/293. s.).

pālāpāl: (< F.) muhkem, kavî, katı, dayanaqlı. § Bu lafzın 'ziyâde koyulanmış, katılanmış pālûde' ma'nâsını ifâde ettiği *Tuhfetü'l-aḥbâb* da rivâyet olunmuştur. *Be-ferr ü heybet-i şemşîr-i ü karar girift / Zemâne'î ki pür-âşûb bûd pālāpāl*³¹⁶³ (Daḳîkî). (II/294. s.).

palyaço: (< İt.) Latince *palaḳs* 'küçük' demektir. Mu'aḥḥaran *pallazio* şeklini almış, İtalyancada *el* harfleriniñ ikincisi *ye* gibi telaffuz edildiğinden Türkçeye de *palyaço* diye intikâl etmiştir. 'Mashara, muḳallid, şoytarı' demektir. (II/294. s.).

pālād, pālāde: (< F.) yedek at yāḥūd taḳımsız çekilen at. *Pālāy* da bu ma'nāya luğatdı. Me'nūs degildir. § 'İkincisi müfsid, ḡammāz' ma'nâsını da ifâde eder. (II/294. s.).

pālār: (< F.) çatı direği, ḥāneniñ saḳfına konulan uzun direk. Kullanılmaz. (II/294. s.).

pālās, pelās: (< F.) 'eski kilim, keçe, 'abā, çul ve emşālî şeyler' demektir. Türkçede ekşeriyā ikincisi isti'māl

olunur. Pelās-pāre = 'abā, çul pârçası. Pelās-pūş, pālās-pūş = "abā, çul giyen; kilime, 'abāya bürünen' demektir. *Bir rind-i pelās-pūş. Pelās'a* da bakınız. (II/294. s.).

palasturpa: (< İt.) 'cilā vèrmek' ma'nâsından me'hūz olduğu tedḳîkât ile anlaşılmuştur. Dolu topu silmek, boşaltmak için kullanılan paçavralı yāḥūd burgulu şırıḳ § topuñ yuvarlağına konulan şıḳı üstüpüsü, körle şıḳısı demektir. (II/294. s.).

palasarte: (< İt.) çārmıḥlarıñ ayağı meşābesindeki rāf, ayaklık. Gemici işṭilāḥâtındandır. (II/294. s.).

palaska: (< Mcr.) 'asker fişekliḡi, 'askerleriñ bellerine taḳdıkları kayışdan ma'mûl çanṭalı kemer § top ḥartucu vaż' olunan çanṭa. (II/294. s.).

palamar: (< İt³¹⁶⁴.) büyük gemileri karaya bağlamak yāḥūd demir zincîr yerine lengere ve şamandıraya rabṭ etmek için kullanılan büyük, kalın ḥalaṭ. Palamar gözü = gemileriñ baş ve kıç taraflarındaki yuvarlak ḥalaṭ delikleri. Palamarı ḳoparmak =

3163 (F.) Fitne fücûrla dolu dönem onun kılıcının görkem ve azametiyle karşılaştı.

3164 TDK: Rumca.

'sıvışmak, kaçmak' demektir.
(II/294. s.).

palamut: (< Yun.) aslı 'valanizion (mêşe)' denilen ağacın ve o cinsden ba'zı ağaçların yemişi. 'Bülud, pelid, bülüṭ' daḥî denilir. *Debbāğ palamutu*. (II/295. s.).

palamut: (< Yun.) aslı *palamidi*. Ma'rûf bir nev' balık. Küçüğü 'kara balık, çingâne palamudu'. Biraz büyüğüne 'torik' daha büyüğüne 'altıparmak' eñ baṭṭālına 'zindāndelen, peçuṭa' dërler. Lakarde = bu balığın tuz içinde yapılmış. (II/295. s.).

pālān: (< F.) egere bedel yük hayvānlarına vurulan semer. Binek hayvānına vurulan eger başkadır. Pālānī, pālān-düz = palancı, semerci, palan yapan. Pālān-düzī = semercilik, palancılık. *At palanı, eşek palanı, deve palanı*. || *Herkes "ceẓā'en bimā kânū yeksibūn³¹⁶⁵" nev-rūzunda pālān-ı a'māllerine endāze-i iktisābları miḳdārı kaṭ'-ı kisā-yı mücāzāt edecekleri (Şefīk-nāme)*. (II/295. s.).

pālāne: (< F.) dehliz, hānelerin dışarıya doğru çıkması. *Balkon* maḳāmında isti'māl edilebilir. *Ferheng-i Şu'ūrī*'ye nazaran *pālān* daḥî bu ma'nāyı ifāde eder. (II/295. s.).

palanço³¹⁶⁶: (< İt.) ağır yük kaldırmak için halaṭı birbiriniñ içinden geçirilmiş çok dilli çift maḳāradan yapma bir ālet. (II/295. s.).

palanḳa: (< Mcr.³¹⁶⁷) 'ağaç ve toprakla yapılmış ufak ḥişār, şaranpol çevrilmiş büyük ṭābya, ḥendeḳli varoş' demektir. (II/295. s.).

pālāvān, pālāven: (< F.) süzgeç, ḥuşuşuyla ḥelvācılarının bal, şeker süzmek için kullandıkları kefkīre müşābih süzgü. *Eḟşere-i ḥūn-i dil ez-çeşm-i ū / Rīḥte pālāvun-ı müjgān fürū³¹⁶⁸* (Ebū Şu'ayb). (II/295. s.).

palavra: (< İt³¹⁶⁹.) geminin top anbārı altında olan aşağı anbārı Ş balık olṭalarınıñ zoḳa ipi. (II/295. s.).

pālāhenk, pālhenk³¹⁷⁰: (< F.) dizgin, yular; dizginiñ ucundaki kemend, kayış. Buña 'celbīr' de dërler. *Pelhenk* şüretinde daḥî taḥfīf edilir. Ş Av, mücerrem bend edilecek kemend, ip Ş tazının boynuna geçirilen ḥalḳa gibi ağaç ma'nālarını da ifāde eder. *Eyleye tā Husrev-i şāḥib-ḳırān-ı şark u ğarb / Eşheb-i zer pālehang-i şubḥ ile cevālān-geri* (Nef'ī: K. 15/59); *Sipeh-*

3166 TDK: Palanga.

3167 TDK: Sırpa.

3168 (F.) Onun kalbindeki kanın özü kirpik kevgerinden aşağı dökülür.

3169 TDK: İspanyolca.

3170 Burhan-ı Katı: pālāheng, pālheng.

3165 Tevbe: 82. Yaptıklarına karşılık olarak.

*endāz-ı şaf-ārā ki revādır olsa / Āftāb
Eşheb-i çālākine zer-pālāheng (ve-lehu:
K. 38/8). (II/295. s.).*

pālāy: (< F.) yedek at § süzmek ve artırmak ma'nalarını ifāde eden *pālāyīden* maşdarından şīga-i emr ve fā'il-i murahham olur. *Ve tīg-ı hūn-pālāy-ı saṭvet ve celādet-i şāhib-kırānīlerin āsāyiş-bahşā-yı kulūb-ı ehl-i imān eyleye (Sultān Maḥmūd Hān'a Telhīş ≈ 'Akif Paşa). (II/296. s.).*

pāldum: (< F.) at egeriniñ arkasına geçirilen kayışdır ki *kusḡun* ta'bīr olunur: *yuvarlaḡ kusḡun ḡalkası. || Gökden pāldum yaḡsa boynuna geḡer (meşel). (II/296. s.).*

palto³¹⁷¹: (< Fr.) aslı *te* harfiyle ise de "o" harf-i Fransevīniñ şadāsını göstermek için Türkçede *tı* harfiyle yazmak lāzım gelir. Eñ üste giyilen dışarısı cepli libās. *Pardesü*³¹⁷² ile *palto*'nuñ farkı birinciniñ ḡafīf yazlık, ikinciniñ ḡalın kışlık olmasıdır. (II/296. s.).

pāliš: (< F.) 'ziyāde oluş, artış, artma' ma'nāsınadır. *Her ki mī bīned merā gūyed ḡerā nālīş küni / Tā be key ez*

*hicr-i ḡōd der devlet-i pālīş koni*³¹⁷³
(Ebü'l-Ma'ānī). (II/296. s.).

pālgāne: (< F.) 'büyük kapının içindeki küçük kapı ya'nī memleket ve ḡān ve konakların büyük kapı kanadlarının birine yapılan küçük kapı' demektir. Me'nūs degildir. (II/296. s.).

pālang: (< F.) 'kalevre; postal, çarık maḡūlesi ayakḡabıları' demektir. Pālang-i fersūde = eski çarık. (II/296. s.).

pālū: (< F.) beden-i insānda zāhir olan dāneler. Fārisīde nām-ı dīgeri *ejeḡ*'dir. Türkçede 'sigil', Türkmenler 'göynek' dērler. 'Arabcası *ḡu'lūl*'dür. (II/296. s.).

pālvāze: (< F.) 'şalıncaḡ, ḡuşuşuyla 'īd-ḡāhlarda ḡurulup içine çocukların bindikleri büyük taḡta şalıncaḡ' demektir. (II/296. s.).

pālvāse: (< F.) ḡam, ḡuşşa, keder, tāsa. *Tālvāse* de bu ma'nāya luḡatdır. (II/296. s.).

pālvāne: (< F.) daḡ kırlangıcı. Dā'imā keskin uçucu bir ufāḡ ḡuş. Buña Fārisīde 'pālvāye' de dērler. (II/296. s.).

3171 Paletot.

3172 TDK: Pardösü.

3173 (F.) Her kim beni görse diyor ki neden inliyorsun, kendinden uzak durmaktan nereye kadar mallarını artıracaksın?

pālūde: (< F.) *pālūden* maşdarından ism-i mef'uldür ki 'şāf édilmiş, süzülmüş' demektir. Nişasta ile yapılan bir nev' süzme tatlının ismidir. Türkçe 'pālūze, pelte' denilir. Pirinç süzmesiyle yapılan tatlı bir ta'am. § *Ferheng-i Cihān-gīrī*'ye göre *pelle-i terāzū* ya'nī 'terāziniñ kefesi, gözü' ma'nāsını da ifāde eder. *Bunlara tābi' dellāgān-ı pālūde-şenān*³¹⁷⁴-ı *meh-sīne* "lā ta'cibū men belā ğilāletehu kad zerre ezrārehu 'ale'l-ķameri" ya'nī *endām-ı yāsemin-fāmları ķamīşān-ı fersūde* ile *gūyā fānūs-ı muşamma'* içre *fürüzān şem'-i kāfūr*, belki *şiyāb-ı bezle* ile her biri *vīrānede* gizli bir *genc-i mevūr* idi (Şefīķ-nāme); *Sīm tenler mişāl-i pālūde* / *Ditreşirler yüz yüze şuda* (Vaḥīd). (II/297. s.).

pālūş: (< F.) *ḥālīş*'iñ zıddı. 'Mağşūş' ma'nāsınadır. 'Karışık, ḥālīş degil' demektir. Ḥuşūşuyla 'kāfūrī' denilen zamğın karışığı. Me'nūs degildir. (II/297. s.).

pālūne: (< F.) süzgeç huşūşuyla kefkīr gibi olan ḥelvācī, şekerci süzgüsü. (II/297. s.).

pālhenk: (< F.) dizgin, yular. Dizginiñ ucundaki kayış. *Pālāhenk*'e bakınız.

Ol yādigārlar dahī ķılāde-i maķtūle-i aķālīd-i maķālīd-i fermān-fermāyī ile pālehang-i vebāli 'unķ-ı müsta'idd-i ḥanaķalarından görüp (Şefīķ-nāme). (II/297. s.).

pālīde: (< F.) 'süzülmüş, durulmuş' ma'nāsına *pālīden* lafzından ism-i mef'uldür. Ḥülāşa, zübde maķāmında kullanılır. § 'Büyümüş, ziyāde olmuş, teftiş olunmuş' ma'nalarını ifāde eder. (II/297. s.).

pālīz: (< F.) her ne zirā'at olunursa olunsun 'bōstān' ma'nāsınadır. Faķaṭ ekşeriyā ķavun, ķarpuz tarlası maķāmında kullanılır. Türkçede 'ķālīz' dērler. Pālīz-bān, pālīz-vān = 'bōstān, tarla bekķisi' demektir. (II/297. s.).

palyoş: (< İt³¹⁷⁵.) kışa, iki yüzölçü pala. Kāşaṭura, şiş. (II/297. s.).

pā-māl: (< F.) ayak altında kalmış, çignenmiş. *Pā-yı māl'a* da bakınız. Cümle 'ālem bize ğayret-keş³¹⁷⁶ iken *lāyık mı* / *Olalım*³¹⁷⁷ *pençe-i nā-ehlde pā-māl-i sitem* (Nābī: K. 15/15); *Nūr-ı ruḥsārīna*³¹⁷⁸ *pā-māl edemez sebze-i ḥaṭ* / *Cevher-i tīnet-i mir'āta keder vērmez jenk* (Kāzım Paşa: K. 3/7); *Pā-māl-i*

3175 TDK: Macarca.

3176 Dīvānda: hasret-keş.

3177 Dīvānda: Olayuz.

3178 Kāmūsta: Nev ruḥsārīnı.

3174 Kāmūsta kelime "te" ile yazılmıştır.

şitā olmadan iklīm-i çemen gel
(Ekrem³¹⁷⁹). (II/297. s.).

pā-müzd: (< F.) ücret-i kadem, ayak
teri, bahşiş: *pā-müzd-i nā-çiz*. (II/297.
s.).

pān: (< F.) bir nev' kızıl yaprakdır. Bu
yaprak ezilirse kırmızı şuyı çıkar ki
Hindūlar bunuñla dudaklarını
boyarlar, kızartırlar. § Pan =
Fransızca 'etek, dāmen; duvār etegi,
destegi' ma'nāsınadır. (II/298. s.).

panayır: (< Yun.) aşlı *panegyris*'dir.
Penayır'a da bakınız. Yortu günü
mü'nāsebetiyle halkıñ toplanması,
cem'iyyeti. § O münāsebetle
kurulan pāzār § mevāsım-i
mu'ayyenede ba'zı şehir ve
kaşabalarda açılan büyük ticāret
pazarları ki üç günden yirmi beş
güne kadar imtidād edenleri vardır.
Arnavudköyü panayırı, Gökşu panayırı,
Silivri panayırı, Uzuncaova panayırı,
Novgorod panayırı. (II/298. s.).

pantolon³¹⁸⁰: (< Fr.³¹⁸¹) ayakdan giyilen
don gibi dar bacak libāsı. *Çakşır* da
ayakdan giyilirse de pantolon gibi
dar değil bi'l-'akis geniş
olduğundan bunlarıñ ikisi bir
'addolunamaz. (II/298. s.).

pantufle³¹⁸²: (< İt.) tahta pāpūcu, terlik.
Fransızca *pantoufle*'dir. (II/298. s.).

pāncār: (< F.³¹⁸³) mürekkebdır. Pān =
'kırmızı yaprak'; cār= 'nebāt'
ma'nāsınadır. 'İnde't-terkīb 'kızıl ot'
demek olur. *Pancar turşusu, pancar*
şekerı. Pancar gibi olmak = hicāb ve
hayā ile kızarmak, utanmak. (II/298.
s.).

pancur: (< Fr.) 'mānī'-i ziyā'
ma'nāsında olan *abajur*'dan
muħarref. (Çār-çübe) çerçeve içine
afaķi mihlanmış haşeb-pārelerden
müteşekkil bir nev' siper-i şemsdir
ki ba'zı hāneleriñ pencerelerine
kafeş yerine bu pancur konulur.
(II/298. s.).

pānzde: (< F.) şayılardan on beş 'adedi.
Nādiren kullanılmışdır. (II/298. s.).

pānzehr: [ğalať] şahīhi *pādzehr*. Oraya
bakınız. (II/298. s.).

panțumim³¹⁸⁴: (< Fr.) dilsiz oyunu.
Tiyatrolarda laķırtısız, evzā' ve
işārāt ile oynanılan bir nev' oyun.
(II/298. s.).

panorama³¹⁸⁵: (< Fr.) taşvīr etdiği
mevķi'i, hāli, şeyi mücessem olarak

3179 Nedīm: Ms. 28/2.

3180 Pantolon.

3181 Kāmūsta kelimenin mensubu olduđu lisanın kısaltması verilmemiştir.

3182 Pantoufle.

3183 Kubbealtı: Ermenice.

3184 Pantomime.

3185 Panorama.

ve kāmilen gösteren dā'irevī büyük resim âleti. (II/298. s.).

panya: (< İt.) kayık, sandal bağlayacak kış ipi. Buña 'parime' de dênir. Panyayı çözmek = ıştırılâh-ı 'âmiyāneden olup 'uşûl ile şavuşmak' demektir. (II/298. s.).

pâne: (< F.) kapı arkasına şokulan tahta sürgü § büyük küçük çivi § kereste, odun yarığına şokuşdurulan çivi gibi şey. *Pehâne* de bu ma'nāya luğatdır. (II/299. s.).

pā-nihāde: (< F.) 'ayak komuş, ayak başmış, vaşıl olmuş, erişmiş' ma'nāsını ifāde eder lafz-ı mürekkebdır. (II/299. s.).

pāy: (< F.) ma'ānī-i ātiyyeyi ifāde eder. § 1. Ayak. Ba'zen tahfif ile *pey* tarzında kullanılır. Dest ü pāy = el ayak. § 2. Dip, esās, temel: *pā-yı hum*, *pā-yı ğār*, *pā-yı hisār*, *pā-yı cidār*. § 3. Metānet, muķāvemet. § 4. Şābit ve devāmlı. Üçüncü ve dördüncü ma'nālarda yalnız Fārisīde kullanılır. Yine Fārisīde 'kā'im, dā'im' ma'nāsında *pāpā* lafzı da isti'māl olunur. Ser-tā-pā, ser-ā-pā, ser-be-pā = başdan ayağa kadar. Pāy-tā-ser = 'ayakdan başa kadar' demektir. *Ammā ne kaşīde pāy-tā-ser / Şan sübhā-i dürr ü 'ıkd-ı gevher*

(Lā³¹⁸⁶); *Ammā oku Sa'dī'yi ser-ā-pā / Bak nice kaşīde-i dil-ārā* (Muķaddime³¹⁸⁷); *Rabṭ u yābis suḥanı ser-tā-pā / Biriniñ aşlını bilmez ammā* (Nābī³¹⁸⁸: 1572); *Her kanda başdı³¹⁸⁹ pā-yı semendiñ nişār için / Hānlar yoluñda cümle revān etti cānları* (Bāķī: Ms. 1/6). (II/299. s.).

pā-yāb: (< F.) ma'ānī-i muhtelifede kullanılabilir. 1. Tākat. 2. Havuzuñ dibi, pıñarıñ ayağı. 3. Kuyu başamağı. 4. havuz, şu biriken yer. 5. Suyuñ ayak erişen dibi. 6. Ğāyet, nihāyet gibi ma'nāları ifāde eder. Türkçede nādiren isti'māl olunmuştur. Cū-yı bī-pā-yāb = geçid vermeyen ırmağ. (II/299. s.).

pāyān: (< F.) nihāyet, āhır, soñ, uç. Bī-pāyān = 'soñu yok, nihāyetsiz' demektir. *İsterim hüsnüñ gibi cevriñe pāyān olmasın / Tek seni sevmek cihān halkına āsān olmasın* (Ġālib Dede: Müs. 7/1³¹⁹⁰); *'Arşa-i medḥ ü senānıñ haddi yok, pāyānı yok / Peyk-i endişem³¹⁹¹ 'aceb mi olsa bītāb ü tüvān* (Nef'ī: K. 52/57). (II/299. s.).

3186 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 34.

3187 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı İran: 92.

3188 Hayriyye.

3189 Dīvānda: başa

3190 Bu beyit her dört mısranın nihayetinde tekrarlanır.

3191 Dīvānda: endişe.

pāy-endāz: (< F.) 'hükümdārānıñ geçecekleri yerlere ta'azzīmen fers̄ edilen kumāş, çūka ve emsāli şeyler' demektir. *Çeşm-i hūnīnim hayālīñ şāhını i'zāz eder / Her gelişde bir kumāş-ı surh pāy-endāz eder* (Müftī Yahyā: G. 66/1); *Tūr-ı pāy-endāz eder nūr-ı Kelīm-āşūbunu / Olsa ey cānān güzer-geh Vādī-i Eymen saña* (Mu'allim Nācī³¹⁹²: G. 1/4); *Yaraşır atlas-ı çarh olsa aña pāy-endāz* (Nef'ī: K. 18/49). (II/299. s.).

pāy-bāf: (< F.) çulha, bez dokuyucu. Az kullanılır. (II/300. s.).

pāy-beste: (< F.) 'ayağı bağlı, mukayyed, esīr' ma'naların ifāde eder. (II/300. s.).

pā-yı taht: (< F.) maḳām-ı saltanat, merkez-i idāre-i devlet, hükümdārıñ karar-gāhı olan memleket. *Şehrimiz bir pā-yı tahtdır ki yalnız başına bir devlet deger. Ve aña mālīk olanlar ise - cihāna hüküm etmeye muktedir olabilir* (Şināsī); *Sultān-ı cihān hūdō-i devrān / Şāhenşeh-i pā-yı taht-ı cürcān* (Nābī). (II/300. s.).

pāy-bend, pā-bend: (< F.) Türkçede tahrīf ile 'payvand' dērlē. Ayak bağı, köstek, hayvānlarıñ ayaklarına takılan ip. § Mānī', mānī'a ba'zen pā-

beste maḳāmında da kullanılır. *Pā-bend-i ta'alluk, pā-bend-i teraḳḳī*. (II/300. s.).

pāy-dār: (< F.) sābit, dā'im, ber-karār, sürekli. Pāy-dārī = sebāt ve karar üzere oluş, süreklilik. Nā-pāy-dār = devāmsız, karārsız; müstemirr olmayan, sebāt edemeyen. *Faḳaṭ bıraḳdığı āsar-ı cihān-ı efkār kā'im olduğca pāy-dār olmaḳ lāzım gelir* (Pejmürde ≈ Ekrem); *Nitekim ola esās-ı kaşr-ı gerdūn pāy-dār* (Nef'ī: K. 52/59); *Leşker-i nuşret-şi'ārı dest-ber-i tīg-ı sebāt / Düşmen-i nā-pāy-dārı pā-yı der rāh-ı firār* (Nāzīm); *Ele al bī-karār gönlümüzü / Kimse dünyāda pāy-dār olmaz* (Mu'allim Nācī: By: 14); *Elden gelen keremle şād etmeli kulūbu / Kimdir eden cihānda ümīd-i pāy-dārı* (ve-lehu: By: 15). (II/300. s.).

pāydān: (< F.) pāpūç, ayakḳabı. Me'nūs degildir. (II/300. s.).

paydos: (< Ru.) izin, āzād, ruḫşat. Paydos etmek = ta'tīl etmek. Paydos zamānı = ta'tīl vakti. Paydosçu = bir yapıda 'ameleden paydos diye bağırān renc-ber. Lisān-ı Yūnānīde *pes* 'çocuk', *pedes* cem' olup 'çocuklar' demektir. Lisānıñ şīve-i kadīmī hükümünce bu cem' *paydes* şüretinde telaffuz olunmaḳ lāzım

geliyor. Evā'ilde yapılarda çalışdırılan Rūm 'amele ve rencberlerini ta'ṭīl-i iştiğāle da'vet maḳāmında ırğādbaşu olan zāt *paydas* ya'nī *çocuklar* diye nidā ettiğinden bu ma'nāda isti'māli şāyi' olmuştur. (II/300. s.).

pāy-zār: (< F.) *pāy-efzār* gibi 'ayaḳḳabı' ma'nāsınadır. (II/300. s.).

pāyzen: (< F.) Türkçede 'maḥbūs, prangā-bend' ma'nāsında beyne'l-'avām 'pāyzān' denilir. 'Ḥidmet-kār, uşak; esīr, mücrim, renc-ber' ma'nālarını ifāde eder. *Pāyzān kıyāfetli* ta'bīri meşhūrdur. *Başında Özbek-vārī bir şarık ve ayağında pāyzān-vārī bir çarık* (Mecmū'a-i Ebū'z-Ziyā, 63.). (II/301. s.).

pāy-gāh, pāy-geh: (< F.) mertebe, mezellet § pāpūçluk. Az kullanılır. *Ve her biriniñ pāy-gāh-ı teferru'un ve temerrüdünde* (Şefīḳ-nāme). (II/301. s.).

pāy-kūb: (< F.) 'rakḳās, köçek' demektir. Taḥfīf ile 'pākūb' da dērler. *Pāy-kūbān dest-efşān hāy u hūyla şūriş-figen-i zemīn ü zamān olup āyīne-i şerāya zelzele-i hirāsānī ve encūmen-i şüreyyāya dağdağa-i perīşānī vèrdiler* (Şefīḳ-nāme). (II/301. s.).

pāy-māl: (< F.) ayak altında ḳalmış, çignenmiş, taḥḳīr olunmuş. *Pā-māl tarzında daḥī isti'māl* olunur. *Pā-māl eder encām kimiñ üstüne dönse / Āğāz edeli devre budur meşreb-i 'ālem* (Lā³¹⁹³); *Eyledikçe 'azm-i meydān-ı ğazā evvel ḳadem / Pāy-māl olsun yolunda düşmen-i dīniñ seri* (Nef'ī: K. 15/63); *Rīze rīze cevher-i cān-ı ḥalā'ıḳdır bütün / Sāḥasında pāy-māl-i nās olan rīk-i revān* (Kāzım Paşa: K. 1/8). (II/301. s.).

pāy-müzd: (< F.) ayak teri. 'Pā-müzd' de denilir. (II/301. s.).

pāyendān: (< F.) kefīl, zāmin, rehin § saff-ı ni'āl, pāpūçluk. (II/301. s.).

pāyende: (< F.) dā'im, bākī. Pāyendegān = ehl-i āḥiret, 'ālem-i ma'nevīde fenā-peẓīr olunmayan şeyler. Pāyende-ḡī = devāmlı oluş, ebedīlik. *Pāyende midir bahār? Heyhāt* (Mu'allim Nāci³¹⁹⁴: 3)! (II/301. s.).

pāyün: (< F.) 'zīnet, ārāyiş, süs' demektir. (II/301. s.).

pāyvend: (< F.) *bā-yı bend'e* baḳıñız. (II/301. s.).

pāye: (< F.) ḳadr, menzilet; mertebe, rütbe. Pāye-dār = pāyeli, rütbeli. Pāye-dārī = rütbelilik, pāye-dārılık.

3193 Ziya Paşa: TB. 1/2.

3194 Ateş-pāre, İkinci Heyhat.

İştılâhât-ı resmiyyece merâtib-i 'ilmiyyede kullanılır: *Mekke pāyesi*, *Edirne pāyesi*, *İstanbul pāyesi* gibi. § Başamak, merdiven başamağı. *Seyyid Fethulllāh Efendi evvelā Yeñişehir ve ba'dehū şadr-ı Anadolu ve ondan bi-tarīkū'n-naql Rumeli pāyesiyle cā-yı nikābeti ihrāz etti (Ravzatü'l-kāmilīn)*. Nādiren 'derece derece, kademe kademe' maḳāmında *pāye pāye* ta'bīri kullanılır. 'Arşı bırakıp mişāl-i sāye / Zü'l-'arş dedi o arş-pāye (Ġālib Dede³¹⁹⁵: 127); Ol hümayün-pāye gerdün sāye kim tutmuş ezell / Dergeh³¹⁹⁶-i devlet-me'abında hümalār āşiyān (ḍad³¹⁹⁷); Mesned-i iclālīniñ rif'at bir ednā pāyesi / Dergeh-i iḳbālīniñ devlet kadīmi çākeri (Nef'ī: K. 15/29); Pāye pāye kılsa eflāk ü u'ḳülü nerdübbān (Kāzım Paşa: K. 1/10). (II/301. s.).

pāyīz, pāyiz: (< F.) faşl-ı ḥarīf. Yazdan soñra gelen güz mevsimi. *Faşl-ı pāyiz*. *Pālīz* de luğatdır. Mecāzen pīrlik, ihtiyārlik zamānına ıtlāk olunur. (II/302. s.).

pāyīn: (< F.) aşağı, her şey'in aşağı tarafı § ḥāşşaten merdiveniñ ilk,

aşağı başamağı demekdir. (II/302. s.).

petalya³¹⁹⁸: (< İt.) bir adam binecek kadar küçük şandal. İştılâhât-ı bahriyyedendir. § Kuşçuların avlanmak için ayağından iple bağlayıp şalıverdikleri çığırtğan kuş. (II/302. s.).

peter: (< F.) 'ma'deniyyātdan yapılan düz levḥa' demekdir. Bir luğat kitābında *teneke* maḳāmında gösterilmesi bilā-tedḳīk yazıldığına delīl-i kāfīdir. Çünkü Fārisīde *tenege*, *tenge* = 'aḳçeden miḳdār-ı mu'ayyen kesilen kıt'a' demekdir. *Tenege-i buğrā* = māyasız hamurdan aḳçe tenekesi gibi küçük küçük doğranılan ince nān-pārelere ıtlāk olunur. Türkçede bu lafzı gümüş gibi parlak bir nev' ma'denī levḥalara ıtlāk etmişlerdir ki bundan türlü türlü evānī-i beytiyye i'māl olunur. (II/302. s.).

petfüz: (< F.) *betfüz*'a bakınız. (II/302. s.).

petk³¹⁹⁹: (< F.) demirci çekici. Me'nūs degildir. (II/302. s.).

petgīr: (< F.) kıl elek. *Pet* 'āhār ya'nī nişasta ve yumurta aḳıyla yapılıp

3195 Hüsn ü 'Aşk.

3196 Eserde: Südde.

3197 Ziya Paşa: K. 1/16.

3198 Patello.

3199 Burhan-ı Katı: putk.

kâğıd üzerine sürülen şey' ma'nāsına olduğu gibi tiftik ta'bır olunan 'yumuşak, ince keçi kıllı' ma'nāsını da ifāde eder. Pervizen = 'ale'l-ıtlāk 'elek' ma'nāsınadır ki ötekinden ziyāde ma'rūf ve müsta'meldir. (II/302. s.).

petir: (< F.) eşvāb böğçası. *Lehçe-i 'Osmānī*³²⁰⁰ de 'tengir' ma'nāsında gösterilmesi eşer-i sehvdır. Petire = tab'-ı beşere müstekreh ve menfūr olan şey. (II/302. s.).

peçete: (< İt.) yemek havlusu, dört köşeli küçük makreme, pış-gır. (II/302. s.).

peçel: (< F.) üstü başı mülevves, müstekreh, murdār adam. (II/302. s.).

peçvāk: (< F.) tercümān, bir lisān ile söylenilen sözleri başka lisāna nakl eden adam. (II/303. s.).

peçveh: (< F.) 'terceme, bir lisān ile yazılmış veyāhūd söylenmiş olan sözleri diğer lisāna nakl etmek' demektir. Burhān-ı Kāfī³²⁰¹ da zamm-ı cīm-i Fārisī ile gösterilmesi doğru değildir. (II/303. s.).

peçe: (< F.) 'şarmaşık' denilen yeşil ağaç. § Türkçede 'siyāh kıldan

yapma yüz örtüsü, niķāb' ma'nāsını ifāde eder. (II/303. s.).

pehçüde, pehçide: (< F.) 'başılmış, ayak altında çignenmiş, ezilmiş, yaşılanmış' demektir. *Pehşide, pehşüde* dahī yine bu ma'nāya luğatdır. Peht, pehş = 'ezik' ma'nāsınadır. (II/303. s.).

pehs, pehsān: (< F.) 'bir te'sir-i mādī, ma'nevī ile eriyip bozulmak ve kuruyup bozulmak' ma'nāsını ifāde eder. Meşelā bir adamın derd ve miḥnetle üzülop za'if ve nā-tüvān olması, mumun güneşe veyāhūd āteşe karşı eriyip akması, derinin te'sir-i ḥarāret-i şems ile kuruyup kıvrılması gibi. (II/303. s.).

padavre, padavra: (< Ru.) dam örtüsü maķāmında kiremīdlerin altına döşenen, yāhūd kiremīd yerine çatıyı örten ince tahtaya ve öyle za'if, cılız şeylere ıtlāk olunur. Lisān-ı Yūnānīde *pétavron* 'kümesde tavukların üzerinde tünedikleri ince tahta pārcası, çubuk' demektir. 'Umūmen ince ḥaşeb-pāreye ıtlāk olunur. İkinci ma'nāsı da 'cān-bāzların üstünde icrā-yı hüner ve ma'rifet ettikleri gerilmiş ip' demektir. Ma'nā-yı aślisi ile Türkçedeki ma'nā-yı ma'rūfu

3200 264. s.

3201 1077. s.

arasında fark yok gibidir. *Pedavra*'nın *puzāgra* lafzı-ı Yūnānisinden muḥarref olduğunu zannetmek 'abeştir. Zīrā ma'nāca aṣlā muḳārenet ve münāsebet yokdur. Bu lafzın ma'nāsı 'ayak kapanı' ya'nī 'fālāka'dır. Bedīhidir ki *pedavra* lafzı bundan me'hūz ve muḥarref olamaz. Zāten *fālāka*, *falāka* lafzı da Rūmca 'ḥabs' ma'nāsına olan *filaki*'den muḥarrefdir. Pedavre tahtası = kuṭucularıñ isti'māl ettikleri ince çam tahtası. (II/303. s.).

pederze: (< F.) böğça, çıkın. *Perze* havlu kumāş. Meşelā kadife, çūka gibi. Bu lafz 'böğça' ma'nāsında daḥī kullanılır. (II/303. s.).

peder: (< F.) vālid, eb, ata, baba. *Pederāne* = babaya yakışacak tarzda, babacasına. *Pederī* = babalık. *Vazīfe-i pederī* = babalık vazīfesi. *Üftāde-i rāh-ı ser-bülendī* / *Ya'nī pederim Reşīd Efendi* (Ġālib³²⁰²: 156); *Peder ü mādere ta'zīm eyle*³²⁰³ / *Ya'nī ifrātla tekrīm eyle*³²⁰⁴ (Veḥbī³²⁰⁵: 540); *Başı kesildi ğadr ile Yaḥyā-yı mürseliñ* /

*Çıkdı semāya zulm ile*³²⁰⁶ *İsā-ı bī-peder* (Tercī'ibend³²⁰⁷). (II/303. s.).

pedrūd: (< F.) vedā'. Türkçede *esenleme* *yāḥūd esenlik* ta'bīr olunur. *Ėtmez misin ey revān-ı mes'ūd* / *Miḥnet-kede-i*³²⁰⁸ *zemīne pedrūd* (Mu'allim Nācī³²⁰⁹: 32). (II/304. s.).

pedme: (< F.) 'ḥişşe, naşīb, kısmet' ma'nāsınadır. Me'nūs degildir. (II/304. s.).

pedender: (< F.) üvey baba, babalık. *Peder-ender*'iñ muḥaffefidir. (II/304. s.).

pede: (< F.) 'ḳav' ma'nāsınadır ki 'çaḳmak' da dēnir. 'Arabīsi *ḥarāḳa*'dır. Ş Fārisīde meyvesiz ağaca 'ped' dērler. Bu münāsebetle ḳavaḳ ağacına da 'pede' dēnilir. (II/304. s.).

pezīr, pezīrā: (< F.) *pezīreftēn*³²¹⁰ maşdarındandır. 'Ḳabūl edici' ma'nāsını ifāde eder. Meşelā "Pezīrā-yı ḥitām oldu, ḥitām-pezīr oldu" tarzında kullanılır. *Ekşeriyā ḥitām-pezīr* isti'māl olunur. *Pezīriş* = 'ḳabūl edilmiş, ḳabūl ediş' demektir. *Nā-pezīrā* = ḳabūl etmeyen, etmeyici. *Her birimiz birer*

3202 Hüsn ü 'Aşk.

3203 Eserde: eyle tanzim.

3204 Eserde: eyle tekrīm.

3205 Lutfiye.

3206 Eserde: Düşdü hezār mihnete.

3207 Ziya Paşa: TCB. 1/8.

3208 Eserde: Mātem-kede-i.

3209 Ateş-pāre, Tasvīr-i Cānān.

3210 Burhan-ı Katı: *pezīruftēn*.

şāhbāz-ı zerrīn-üsküf-i bülend-pervāz
iken fāhte-veş pezīrā-yı tavḳ-ı fermān-ı
zāğ u zeğān olmadan ölmek ercaḥ u a'lā
degil midir (Şefīk-nāme); Dōstu ger
ma'şiyet ḳılsa olur ğufrān-peziir /
Düşmeni biñ tāt'at etse mūcib-i
hūsrān³²¹¹ olur (Fuḫūlī: K. 8/25); O
dem ki ola teşettüt-peziir-i izmihlāl / Be-
hōd-nüümā-yı neş'et³²¹²-i fenā-pesend-i
vūcūd (Şābit: K. 2/80); Bunca evler
yıkdiñ ey seyl-i cünün gördüñ mü hīç /
Nā-peziirā-yı 'imāret ḳalb-i vīrānım gibi
(Lā). (II/304. s.).

pezīre: (< F.) ḳabūl, istiḳbāl;
ḳarşılamak, ḳarşılayış: ...
Ḥazretleriniñ pā-yı taht-ı salṭanata ḥīn-
i muvāṣalatlarında mazhar oldukları
pezīre-i müdebdeb için bi'd-defa'āt
'arz-ı teşekkürāt ettikleri. || Her ān
devlet ki ez-eḫlāk āyed / Şeved iḳbāl tū
ūrā pezīre³²¹³ (Şems-i Fahri). (II/304.
s.).

per: (< F.) ḳuş ḳanadınıñ birbiri
üzerine binmiş olan büyük tüyleri ki
Türkçede 'yelek', 'Arabīde 'rīş, rāş'
dérler. Cem'i erpāş, rüyāş'çıdır.
Lisānımızda ekşeriyā 'ḳanat'
ma'nāsında ve ba'zen nazımda bāl

ile birlikte olduğu hālde teşdīd ile
isti'māl olunur. Per-güşā, per-āver =
'ḳanat açıcı, keskin uçucu' demektir.
Fārisīde ma'ānī-i sā'ireyi de ifāde
eder. Erbāb-ı nāzar sevīp öperler /
Yerlerde sürünmesin o perler (Kebūtere
Ḥitāb ≈ Mu'allim Nācī: 42); Şevḳ
olmalıdır sebab bu hāle / Tozlandı yazık
o perr ü bāle (ve-lehu³²¹⁴: 41);
Sürdükçe semendīn görünüir dīde-i
ḥaşma / Zīn-pūş ile bir ejder-i 'anḳā-
per-i 'ālem (Neşāṭī: K. 20/20); Uçsa
bāz-ı saṭvetiñ āyīne-i endīşede / Gösterir
Cibrīl şeklin perr ü bālīñ şūreti
(Nevres: K. 1/40); Degse bāl ü perrine
mürğ-i ḥayātīñ ḳahrı / Resen-i maḳtel
olur gerdenine ḥabl-i verīd (Kāzım
Paşa: K. 2/28); Düşen şanma zemīne
berf-pāre farṭ-ı serdiden / Döker bāl ü
perin şımf-ı melā'ik ḥākdān üzre
(Şitā'īyye); Per-güşā oldu dürr-i
'Aden'e Ḥüseyn-i maşūm (Tārīḥ ≈
Eşref). (II/304. s.).

paratīḳa: (< İt.) 'ḳarantina idāresi
tarafından bir sefineniñ geldiği
maḥalden aldığı pasaportu
mu'āyyene edildikten soñra verilen
ruḥṣat' demektir. Pā'nıñ kesriyle
telaffuzu ma'rūfdur. Ş Fransızca
pratique lafzı da 'iş, işleme, alışma'

3211 Dīvānda: isyān.

3212 Dīvānda: neşāt.

3213 (F.) Devlet her an feleklerden gelmektedir, senin ikbalin ise onun
teveccühüdür.

3214 Kebūter.

gibi ma'nâlarda kullanılırsa da lisânımızda nezâhet ve leţâfetini hıfz etmek için eskiden beri me'nûs bulunmayan bu mişillû elfâz-ı ecnebiyyeyi kullanmamak lâzım gelir. (II/305. s.).

paraçul: (< İt.) dingil üstünde olmayan aşma araba § 'gemi egrisi' denilen egri boyun dirsek. İştlâhât-ı bahriyyedendir. (II/305. s.).

perâzvâne: (< F.) aşlı *berâzvân*'dır. 'Kalemtırâş, kılıç, bıçak gibi âlât-ı kâti'anıñ kabzalarıyla nâmlularını birbirine rabt için demir, pirinç, gümüş, altından yapılan bilezik' demektir. 119'uncu şaḥîfede *berâzvân* lafzına da bakınız. (II/305. s.).

perâgende: (< F.) müteferriḳ, perîşân, dağınık. *Perâgende şatmıyor, perâgende evrâk, perâgende eşyâ.* Perâgende-gü = saçma şapan söyleyen. *Yâ tâkat getiremeyip semt-i selâmete girîzân veyâhûd iğtinâm-ı emvâle inhimâk ile perâgende ve perîşân olacaḳları (Ravzâtü'l-kâmilîn).* (II/305. s.).

perame: (< Yun.) 'vâsiṭa-i nakliyye, iki kürekli ağır ḳumaniyyeci kayığı' demektir. Bu kayıklarda ḥafîf yelken de kullanılır. (II/305. s.).

perrân: (< F.) 'uçucu, uçan' ma'nâsındır. Biri lâzım, diğeri müte'addî olan *perîden, perânîden* maşdarları taḥfîf ile olduğı gibi bu lafzıñ aşlı da muḥaffef ise de teşdîd ile isti'mâli şâyi' ve mu'teberdir: *mürğ-i perrân.* ‖ *Atılmış bir kemân-ebraḩ mehiñ âğuş-ı vaşlından / Sezâdır evce çıkşa nâvek-i perrândan feryâd* ('Âkif Paşa: G. 2/4); *Pertâb-ı büilend êtdiğı dem ejder-i perrân / Âheste ḥıram eylese ṭâvûs-ı cinândır* (Nef'î: K. 10/44). (II/306. s.).

perândâḩ: (< F.) 'perendâḩ' da denilir. *Temâc* gibi 'saḩtiyân' demektir. (II/306. s.).

paranḳa³²¹⁵: (< İt.) kütük, ṭomruk, zindân ṭomruğı. Muṭlakâ ayağı vurulan zincirli demir ḩâlḳa § ḩaydûd, ḳâtil maḳûlesi eşḩâş-ı şerîreniñ ḩabs êdildikleri maḩale de *paranḳa* ıtlâk olunur. Paranḳalı = maḩkûm olan eşirrâ. Kıl paranḳa kızıl çengi = ḩafîf meşreb, oynak ḳadın. *Pe* ḩarfiniñ kesr-ile telaffuzu şâyi'dir. (II/306. s.).

perbâre, perbâle: (< F.) 'Arabîsi *şayfiyye*, Türkçesi 'yazlık-ḩâne' yâḩûd 'köşk' demektir. *Fervâre*,

3215 TDK: pranga.

feroāle, dervoāre, dervoāle daḥī 'aynı ma'nāya luġatdır. (II/ 306. s.).

pertāb, pertāv: (< F.) Fārisīde menzil oku, uzaġa doġru erişen ok § 'Ale'l-ıtlāk uzaġa atılan nesne ma'nāsınadır. Bu münāsebetle Türkçede 'şıçrama, şıçrayış, kendini atma, kendi atılma' ma'nalarında isti'māl olunur. Ekşeriyā birincisi nazımda ikincisi muḥāverātde kullanılır. Pertāv etmek = şıçrayıp atılmak. Pertāv almak = hareketde hızlanmak, ilerlemek. *Çeşminden uçunca t̄ā'ir-i ḥ̄ āb / Şāhīn-nigālu ètdi pertāv* (Nābī); *Pertāb-ı büleñd ètdiġi dem ejder-i perrān* (Nef'ī: K. 10/44). (II/ 306. s.).

pertev: (< F.) ziyā, aydın, ışık, parlaklık. Fārisīde ba'zen muḥaffef ile yalnız *per* daḥī kullanılır. Pertev-endāz, pertev-efşān, pertev-feşān, pertev-pāş = ziyā saçıcı, nūrlandırıcı, aydınlandırıcı. Pertev-rīz = 'nūr dökücü, ziyā vèrici' demektir. Bunlarıñ soñlarına birer yā-yı maşdarı 'ilāvesiyle 'ziyā saçıcılık, nūr dökücülük' ma'nāsında daḥī isti'mālleri cā'izdir. *Pertev-endāzī* gibi. Merḥūm Nācī Efendi luġat kitābında³²¹⁶ *pertev*

almak ta'bīrini 'parlamak, revnaķlanmak' ma'nāsında gösteriyor ve diġer bir luġatda daḥī bu ta'bīriñ 'kesb-i ta'ayyün ve iştihār' ma'nāsına olduġu beyān olunursa da doġrusu böyle olmasa gerekdir. Aḥmed Vefīķ Paşa merḥūmun *Leḥçe-i 'Oşmānī*³²¹⁷de gösterdiġi ve bālāda daḥī gösterildiġi vech ile bu ta'bīriñ doġrusu *pertāv almak*'dır ki 'hızlanmak, ilerlemek' ma'nasını ifāde eder ve ekşeriyā fevķa'l-istiḥķāk ve birdenbire merātib ve menāsib-i refī'aya mazḥar olanlar ḥaķlarında isti'māl edilir. *Ufķ-ı rif'ate ḥūrşīd-i sa'ādet pertev / Tutuk-ı ḥaşmete Cemşīd-i Sikender serheng* (Kāzım Paşa: K. 3/22); *Sitanbul şehri reşk-endāz-ı heft iķlīm-i devrāndır / İki bahre, iki iķlīme zīrā pertev-efşāndır* (*Kaşıde*³²¹⁸⁻³²¹⁹); *Hiddet-i bāriķa-i pertev-i pūr-nūrundan / Düşe tā cāh-ı 'amīķ-i 'ademe zulmet-i şām* (Nef'ī: K. 50/11); *Pertevinden ayaġıñ altına aķ dībā döşer / Bezmiñe eyler şerārından güher İşār şem'* (Riyāzī: K. 6/18). (II/ 306. s.).

3217 986. s.

3218 Ziya Paşa: K. 1/1.

3219 Ziya Paşa: K. 5/1.

3216 Luġat-ı Nācī: 189. s.

pertev-süz: (< F.) taḥrīf ile 'pertevsiz' denilir. İṣā'a-i şemsi bir nufṭeye cem' ile 'aks étdirdiği eşyâyı iḥrāk eden tarafını muḥaddab-ı billūrīn bir âletidir. Buña 'pertev âyinesi' de dèrler. 'Kav yakılan cām' demektir. Olsa pertev-süz eger mir'ât-ı tîḡiñ şübhesiz / Vech-i a'dāda olur zāhir zevāliñ şūreti (Nevres: K. 1/26). (II/ 307. s.).

perçem: (< F.) kākül, tepede ve alında olan uzunca saç. Ş Vaktiyle mızrāk ve bayrak gibi şeyleriñ uçlarına takılan zülfelere de 'perçem' denilirdi. Ş Beyne'l-'avām muṭlaqā 'tepede bırakılan 'uzun saç demeti' demektir. Sen daḡī bir gerdan-i billūra mı olduñ esīr / Söyle ey perçem niçün ḡaliñ perīşāndır seniñ ('Avnī: G. 232/2); Cilve étdikçe ne dem olsa perīşān perçem³²²⁰ / Pür olur nükhēt-i müşkiyle girībān-ı hevā (Nef'ī: K. 18/39). (II/ 307. s.).

perçīn: (< F.) perçīden maşdarındandır. Kaçılan mīḡiñ tepesini berk étmek ve çiviniñ öte taraftan çıkan ucuna kıvırmak. Ş Takviye, taḡkīm étmek. Fārisīde bu lafz 'bāḡ ve bōstān kenārlarına çalı çırpıdan ve dīkenli ağaçlardan yapılan duvār' ma'nāsını

da ifāde éder. Perçīn étmek, perçīnlemek tarzında kullanılır. (II/ 307. s.).

perḡ: (< F.) ḡişşe Ş ḡanmān Ş i'tibārsız metā' ma'nalarını ifāde éder. Türkçede isti'māli enderdir. Zi ni'met-hā-yı ḡün-ā-ḡün-ı dünyā / Dilemrā perḡ-i ḡam-ı üftāde tenhā³²²¹ (Mīr-i Nazmī); Metā'-ı ma'rifet rā ṭālibi nīst / Der īn bāzār-ı dāneş perḡ būde³²²² (Ebū'l-ma'ānī). (II/ 308. s.).

perḡāş: (< F.) 'cenk, ḡarb, kavḡā, dövüş, şavaş' demektir. 'Münāza'a' ma'nāsında kullanıldığı daḡī mesbūḡdur. Perḡāş-ḡāḡ, perḡāş-ḡör, perḡāş-cū = 'kavḡā isteyici, nizā' çıkarıcı, şavaş arayıcı, kavḡācı' demektir. (II/ 308. s.).

pereḡş: (< F.) 'Türkçe saḡrı ta'bīr olunan 'użv' demektir ki 'Arabīde kefel ıtlāk olunur. Burhān-ı Kāṭı'³²²³ da bunuñ insānda, ḡayvānda isti'māline cevāz gösterilmesi doğru degildir. Çünkü Türkçede insānda 'użv-ı mezkūrede 'kıç' yāḡūd 'ard' denilip şāḡrı yalnız ḡayvāna ḡaşr éldildiği gibi Fārisīde

3221 (F.) Dünyanın çeşitli nimetlerinden benim yüreğimin payına yalnızlık ve hüznün düşmüş.

3222 (F.) Marifet malına talip yoktur. Bu pazarda bilim yalnız kalmıştır.

3223 1094. s.

3220 Dīvānda: kākül.

eñ mu'teber Ferhenglerde hayvân hakkında isti'mâli gösterilmiştir ki beyt-i âtî dahî bunu te'yîd eder. *Dîv sîret surûş-ı nuşret-bahş / Bebr-sîne peleng-i rahş-perhaş*³²²⁴ (Muhtârî). (II/ 308. s.).

perhîde: (< F.) 'remz, îmâ, işaret olunmuş' demektir. (II/ 308. s.).

perd: (< F.) kıvrık, kat ki bir şey'in bükülmesi yâhûd düşürülmesi ile hâşıl olur. Ş Hâv, kumâşîñ üstünde bulunan ve lisân-ı 'avâmda *hâv* ta'bîr olunan şey. (II/ 308. s.).

perdâ: (< F.) *ferdâ* gibi 'yarın, erte, yarınki gün' ma'nâsındadır. Türkçede *ferdâ* ziyâde isti'mâl olunur. (II/ 308. s.).

perdâht: (< F.) Türkçede 'cilâ, parlaklık' ma'nâsında ve *etmek, vermek* maddeleriyle kullanılır. Fâriside ma'ânî-i müte'addideyi ifâde eden *perdâhten* lafzından ism-i maşdar ve fi'l-i mâzîdir. *Perdâhtlamak* = düzlemek, cilâ vermek. *Ve rehîne-i ketife-i zen-celebi kılınan hûrânî-i keşîru'l-lidâm temvîhât-perdâht-ı insicâm-ı tedbîr-i kâr-hâne-i 'âlem ile Şîrovânî zer-düz 'Acemî güm olup tîrâz-ı lekkedârına bir*

*yüzden mikoāye-i haqqāniyyet uruldu ki (Şefîk-nāme); Ki perdâht āyîne-i rū-yı tû / Ki ez-müşk-i ter sâht gîsû-yı tû*³²²⁵ (Hö ca 'Îmād). (II/ 308. s.).

perdâhte: (< F.) cilâ vèrilmiş, düzletilip parladılmış Ş düzledilmiş, tertîb edilmiş, yoluna konulmuş. Nâdiren isti'mâl olunmuştur. (II/ 308. s.).

perdâz: (< F.) *perdâhten* maşdarından ism-i fâ'il-i muraḥḥamdır. 'Tertîb edici, düzücü, yoluna koyucu' ma'nâlarında ve terkîb ile kullanılır. *Perdâzî* = tertîb edicilik, düzücülük. *Laṭîfe-perdâz* = laṭîfe düzücü. *Nâdire-perdâz* = belîğ, zarîf söz söyleyici. *Nükte-perdâz* = remz ve kinâyeli söz uydurucu. *Ġalaṭ-perdâz* = 'yañlış söyleyen, sözünde ve yazısında ḥaṭâ eden' demektir. *Ravza-i Muṭahhara-ı 'illiyîñ maḳām-ı bîş-gâhında ḳâmet-efrâzî-i sūz u güdâz ve tezelliül-perdâzî-i 'acz u niyâz ile revnaḳ-efzâ-yı nūr-ı îmân ve pîrāye-bahşâ-yı cevher-i cān olmak ümniyyelerini (Mısır'da Mehmed 'Alî Paşa'ya Mektûb ≈ 'Âkif Paşa); Olsa meşelâ râbîṭa-perdâz-ı mükâfât / Pervâneye gül-berg-i telâfî-i per eyler (ve-lehu); Ol nâdire-perdâz-ı*

3224 (F.) Dev huytu, zafer bağışlayan melek, kaplan göğüslü, kavgacı at.

3225 (F.) Yüzünün aynasını parlatan kim, senin saçını misk gibi yapan kim?

*beyânım*³²²⁶ *ki kelāmım / Darbü'l-meşel-i nükte-şināsân-ı cihândır* (Nef'î: K. 10/63). (II/ 309. s.).

perde-gî: (< F.) *perde* ile hâşıl-ı maşdar edâtı olan -gî'den mürekkebdır. Mestûre kadın, maḥdure § şāhib-i ḥayā, ehl-i ḥicāb ma'nalarında kullanılır. 'Kapıcı, perdecî' maḥāmında kullanılırsa fā'il ma'nāsını ifāde eder. (II/ 309. s.).

perde: (< F.) ḥicāb, niḳāb; örtü, üst tarafı aşılı ve alt tarafı şarkık ālet-i setr. § Sāz takımlarının takṣimātını, mūsikīde şadānıñ derecātına perde ıtlāk olunur. Bu lafz iki şüretle ya'nî ḥaḳīkî ve mecāzî olarak isti'māl edilir. 'Kat kat' yāḥūd 'yavaş yavaş' yāḥūd 'derece derece' maḥāmında *perde perde* ta'bīri de kullanılır. Meşelā "Filān zāt perde perde kāmēti artırıyor." dēnilir. Gör *Fuzūlī'niñ ruḥ-ı zerdinde eşk-i ālini / Perde-i idbār tutmuş şüret-i iḳbālını* (Fuzūlî: Mur. 1/7); *Şubḥ-ı rüşen mi şu'ā'-ı mihr 'ālem-tāb ile / Yā serāy-ı devletinde perde-i dībā mıdır* (Nef'î: K. 7/20); *Çün perdeden aşdı sāz-ı firḳat / Güş etdi uşūli ile 'İşmet* (Şeyḥ Gālib: 971); *Derūnu gevher-i tevḥīde maḥzen / Zamīri perde-i taḳdīre maḥrem* (Nef'î:

K. 49/26); *Nice keşf eylesin dil zārını ol ḡamze-i şūḥa / Ki kat kat perdede pinhān iken bir mest-i rüsvādır* (velehu: K. 48/37). (II/ 309. s.).

perde-dār: (< F.) perde tūtucu, perde arkasında bekleyen, perdecî; vüzerā. Vülāt-ı 'izāmıñ dīvānlarında kapı perdesi yanında duran ḥidmetçi. Perde-dārī = perdecilik, perde açıp kapamak ile meşḡul oluş. *Bānū-yı ḥalvet*³²²⁷ *-serāy-ı fikrine şeb perde-dār / Nev-'arūs-ı hacle-i re'yine şubḥ āyīne-dān* (Nef'î: K. 52/32). (II/ 309 s.).

perde-ber-dār: (< F.) perde kaldırıcı, perde açıcı. *Sözümdür perde-ber-dār-ı ruḥ-ı ma'nā dēsem Nācī / Ser-ā-ser hem-zebān-ı naḡme-i iḳrār olur 'ālem* (Mu'allim Nācī³²²⁸: G. 23/4). (II/ 310. s.).

perde-ber-endāz: (< F.) perdeyi kaldırıp atan, def'-i ḥayā ve ḥicāb ederek ḥareket eden, utanmayan. Ekşeriyā mezmümātda kullanılır. Perde-per-endāze = 'ḥayāsızcasına, utanmayana lāyık şüretde, perde kaldırana uyacak tarzda' demektir. *Olma şaḳın perde-ber-endāz-ı rāz* (Mu'allim Nācī³²²⁹); *Ey dil-ber-i dūşīze hemān perde-nişīn ol / Rüşvā-yı*

3226 Dīvānda: belig.

3227 Dīvānda: ḥalvāt.

3228 Şerāre.

3229 Bulunamadı.

*cihān elbet olur perde-ber-endāz (Dāniş
≈ Sultān-zāde). (II/310. s.).*

perde-i çeğāne, perde-i hurrem: (< F.)
mūsīkī-i şarkīde birer perdeniñ
nām-ı maşşūşlarıdır. *Perde-i zenbūr*
ve *perde-i kumrī* ve *perde-i yāķūt* daķı
bu kabīldendir. (II/310. s.).

Perde-dār-ı felek: (< F.) 'māh, ay'
démekdir. *Perde-i nīlgūn* = āsmān.
Perde-i heft-reng = 'eflāk' demektir.
(II/310. s.).

perde-der: (< F.) perde yırtıcı, 'ārsız,
hetk-i nāmūs eden adam. *Ne 'aşķ*
māşıta-i ĥacle-gāh-ı bīdārī / Ne 'aşķ
perde-der-i bezm-gāh-ı çeşm-i ruķūd
(Sāmī: K. 1/10); *Herkesiñ menfūrudur*
'ālemde elbet perde-der / Kō' dolaşsın
'ömrü olduķça bu yolda derbeder.
(II/310. s.).

perde-keş: (< F.) perde çekici, örtücü.
Ba'zen mānī' maķāmında isti'māl
olunur. *Kimseniñ āmāline olma*
cihānda perde-keş. (II/310. s.).

perde-şinās: (< F.) ehl-i mūsīkī,
sāzende ve ĥānende. *Perde-serā* =
sāzende, çalgıcı. *Üst perdeden izhār-ı*
ġarām eyleme zinhār / Kānūn-ı
muĥabbetde çalış perde-şinās ol.
(II/310. s.).

perde-nişīn: (< F.) perdeli maķalde
oĥuran, ehl-i 'iffet ve 'işmet,

münzevī ya'nī ĥücreye çekilip
cihāniyān ile iĥtilāţ etmeyen.
Baķamaz revş-i ġafletine ehl-i zemīniñ /
Allāh'a tevekküldür işi perde-nişīniñ.
(II/310. s.).

-perest: (< F.) ťapan, itā'at eden.
'İbādet ve itā'at etmek, ťapmaķ'
ma'nāsını ifāde eden *perestīden*
lafzından ĥāşıl-ı maşdardır. İsm-i
fā'il-i murahĥam, vaşf-ı terkībī
şüretiyle isti'māl olunur. *Āteş-perest*
= nār u nūra ťapan. *Büt-perest* =
Mecūsī, puĥa ťapan. *Bāde-perest* =
serĥōş, 'ayyāş. *Dünyā-perest* =
ikbāli seven, ĥariş, sefīh adam.
İkbāl-perest = dalkavuk. *Ĥōd-perest*
= maġrūr, kendini begenen. *Ťarīķ-i*
bāde-perestī, *ĥarābe-zāre gider*³²³⁰ /
Bıraķ şu meslek-i 'irfāna uymayan
revişī (Mu'allim Nācī³²³¹: Kt. 2);
Olsaķ n'ola Nef'ī gibi rūsavā-yı dü-'ālem
/ Hem 'āşık u hem şā'ir ü hem bāde-
perestiz (Nef'ī: G. 44/5); *Līk lā-būd*
ķalem-i şīve-perest-i şu'arā / Tāze bir
*vadī-i nā-refte*³²³² *bulur etse ĥurām*
(Nābī: K. 12/85); *Şunma anı degme*
ĥōd-pereste (Şeyĥī); *Çeşm-i ĥaķ-bīnim*
de vicdānım gibi Allāh-perest. (II/310.
s.).

3230 Ezerde: çıkar.

3231 Fűrüzān.

3232 Kāmūsta: nāreste

perestār: (< F.) *perest* ile *ār*'dan mürekkebirdir. Hıdmet-kār, hıdmetçi Ş ebvāb-ı ekābiri devr eden hıluş-kār Ş ıapıcı, ıapınıcı demektir. İbn Kemāl merhūmuñ *Deķāyıkū'l-ħaķāyık* nām eşerindeki beyānına göre şoñ ma'ānıyı ifāde eder. Perestār-ı hayāl = şā'ır. Perestārān-ı hayāl = şu'arā, udebā. Perestārī = hıdmet-kārlık, kulluk. Perestārāne = hıdmetçiye, kula yakışacak şüretde, kulcasına. *Cem-i endişemiñ hūrşīd bir cām-ı zer-endüdu / 'Arūs-ı ıab'ımıñ nāhīd bir çengi perestārı* (Nef'ī: K. 14/47); *Gülzār-ı serāyında zihī dār-ı sa'ādet / Kim oldu lākab³²³³ çarh-ı perestāra benefşe* (Necātī: K. 22/39). (II/311. s.).

perestān: (< F.) ıāvūs gibi tüyleri laıfıfı'n-naķş bir kuşuñ ismidir. Ş 'Ocak, fırın' ma'nāsını da ifāde eder. İş-bu lafzıñ ģarf-i evveli meksūr okunursa 'kuzukulağı' denilen sebze ma'nāsını ifāde ettiđiđiñi *Ferheng-i Şu'ūrī* rivāyet ediyor. *Berest*'iñ cem'i olarak terkīb ile kullanılırsa da ma'nā-yı fā'iliyyeti hā'iz olur. Böyle yalnız olursa *Luğat-i Remzī*³²³⁴ de gösterildiği gibi 'bendeler, kullar'

ma'nāsında kullanılmaz. 'Kullar' ma'nāsına 'bendegān' gibi 'perestān' denilemez. Faķat terkīb ile meşelā "menfa'at-perest" denildiği gibi bunuñ cem'i olarak "menfa'at-perestān" da denilir. *Yine sākī-i gül-feşān girībān-ı ķadeh oldu / Yine devr-i zamāne kām-baķş-ı mey-perestāndır* (Riyāzī). (II/311. s.).

perestiş: (< F.) ıapınış Ş şiddetli sevgi, göñül akışı. Pereştış-kār = ıapınıcı, ıapınırcasına seveci. Perestiş-kārī = ıapınıcılık. Perestiş-kārāne = 'perestiş-kārcasına, perestiş-kār olana yakışacak tarzda' demektir. *Ķanı kendi ķuluñam diyü pereştışler eden / Eylemez yolda düçār olsa daķī redd-i selām* (Nābī: K. 12/27). (II/312. s.).

perestende: (< F.) ıapıcı, ıapınıcı; kulluk edici. Az kullanılır. (II/312. s.).

pereste: (< F.) Ma'būd, Tañrı, ıapılmış. Bu lafzıñ *Luğat-ı Remzī*³²³⁵ de 'dilencilik' ma'nāsını ifāde ettiği gösteriliyorsa da yanlışdır. Ĥaıā-yı fāhişdir. Fārisī Ferhenglerde 'dilencilik, dilenme' ma'nāsına *pārse* lafzı mevcüddür. Bunuñ muĥaffefi olarak *perse* daķī kullanılır ki iş-bu

3233 Kāmūsta:baķıp.

3234 206. s.

3235 206. s.

ğalaṭ luğatıñ aşlını bilmemekden
tevellüd etmişdir. (II/312. s.).

perseng: (< F.) *pār-seng*'e de bakınız.

Aşlı 'terāziniñ ḥafīf gözüne tesāwī-i
vezin için bağlanılan demir veya
taş pārcası' ma'nāsını ifāde eder.
Lisānımızda 'redīf, naḡarāt,
mühmelāt-ı kelām' ma'nāsında
kullanılır ki 'laḡırdı arasında
tekerrürü i'tiyād edilen fazla söz'
demekdir. Meşelā "Her sözüñ bir
persengi var." ta'bīri ma'rūfdur.
*Ḥiddet etme sevdiğim her bir sözüñ
persengi var* (Vaşfi). (II/312. s.).

persiyāvuş, persiyāvüšan: (< F.)

Türkçede 'baldırıḡara' denilen ot Ş
eşḡāl-ı felekiyyeden şevr burcuna
mensüb bir şekl-i mu'ayyendir.
(II/312. s.).

pergāze: (< F.) kuş kanadınıñ bedene

mülāşık olan kısmı. 'Arabīde 'cenāḥ'
denilir. Taḡfīf ile 'pergāze' de dērler.
Türkçede nādiren isti'māl
olunmuşdur. (II/312. s.).

pergūl: (< F.) bulğur, bulğur pilavı Ş

Fārisīde 'un ḥelvāsı'na da ıtlāk
olunur. (II/312. s.).

pergūne: (< F.) 'çirkīn, yaḡışıkşız'

demekdir. Türkçede yine bu
ma'nāda *zişt* lafzı ziyāde kullanılır.
Bu ma'rūf dēgildir. (II/312. s.).

perḡāl³²³⁶: (< Fr.) pek şık doḡunmuş
pātīşḡa. *Perḡāl başması* ma'rūfdur.
(II/312. s.).

pergār, pergāl: (< F.) ālāt-ı
hendesiyyeden dā'ire çizmeye
maḡşūş ālet. Türkçede taḡfīf ile
'pergel' denilir. Bu āletiñ envā'ı
mevcūddur. Meşelā çāp pergālı =
kolları içeri ve dōgmeci pergālı =
kolları dışarı ve ḡumpas-ı pergel =
dā'ireli büyük pergel. Bunlar
dōgmeci, çıkırıkçı, demirci eşnāfına
'ā'id ālāt-ı maḡşūşadandır.
Pergārlamak = taşavvur ve taḡdīr
etmek. Pergālı açık = adımı büyük.
Pergālleri açık = sür'atli yürümek.
Pergel taḡtası = 'üstünde ḡariṡa ve
model çizilecek düz taḡta'
demekdir. *Çekse pergār-ı ezel aña
mişāl / Ḳaşı pergārına beñzerdi hilāl*
(Ḥāḡānī: 304); *Çü noḡṡa-kār-i
nuḡustīn-i ḡalka-i pergār / Vücūdudur
sebeb-i devr-i çarḡ-ı nā-āsūd* (Sāmī: K.
1/22); *Merkez-i pergār-ı dāniş ḡutb-ı
gerdūn-ı hüner / Mālik-i mülk-i feṡā'il
müftī-devr-i zamān* (Nef'ī: K. 52/29);
*Kimi pergār*³²³⁷ *gibi ḡaṡve*³²³⁸ *şumār-ı
ḡareket / Kimisi noḡṡa gibi pā-yı bed-*

3236 Percalé.

3237 Dīvānda: ber-kār.

3238 Dīvānda: ḡadve.

āmān-ı sükūn (Münîf: K. 22/14).
(II/312. s.).

pergāle: (< F.) pāre, pārça § yama § kalın, sert iplik ile dokunmuş kumāş. Pergāle-pāş = 'pārça şaçan' demektir ki müdevver, yuvarlak tahta kesmeye mahşuş destereye ıtlāk olunur. *Gözüm kim bağrımın kanın döker pergāle pergāle* (Fuzûlî: G. 95/3); *Pergāleyi kâle zannederler* (Gâlib Dede³²³⁹: 257). (II/313. s.).

pergām: (< F.) 'Arabîsi *rahım*'dir. Döl yatağı, kadında çocuk hâşıl olan zarf. *Būgān* dahî bu ma'nâda luğatdır. (II/313. s.).

pergem: (< F.) işsiz güçsüz, boşda gezen adam. (II/313. s.).

perki³²⁴⁰: (< İt.) göllerde hâşıl olan yırtıcı balıktır ki üstündeki pulları kalın ve sert olur. Deñiz perkisi = 'bu balığın bir büyük nev'i' demektir. (II/313. s.).

perlantı: (< İt.) aşlı *perilantı*'dır ki 'çok fasetalı altı üstü yonma elmās' demektir. Yalnız üstü yonulmuş çok fasetalı elmāsa 'roze'³²⁴¹ ve az fasetalı olursa 'Felemenk'³²⁴² dërler.

Pā-yı meksüre ile ma'rûfdur.
(II/313. s.).

permeçe: (< İt.) gemici iştilâhâtındandır. 'İnce palamar; yedek hâlať' demektir. (II/313. s.).

permer, permû: (< F.) intizār, gözetme § arı demektir. *Permûr, permûz, permûze* dahî ma'nâ-yı ūlâda luğatdır. (II/313. s.).

permûn: (< F.) zînet, süs ki Türkçede *bezemek* maşdarından *bezek* ta'bîr olunur. (II/313. s.).

peren: (< F.) 'Arabîde *'ıkd*³²⁴³-ı *Şüreyyâ*, Türkçede 'Ülker' denilen müctemî' kevkebleriñ ismi. Yine bu ma'nâda *Pervîn* ziyâde kullanılır. § Fârisîde 'mâh-tâb ve nakışlı ipek kumāş' ma'nâsında dahî kullanıldığı Ferhenglerde beyân olunur. *Çarha olsa nazar-ı heybeti ger tefrika-sâz / Göremez birbirini haşre kadar çeşm-i Peren*³²⁴⁴ ('İzzet Mollâ: K. 29/42). (II/313. s.).

perend: (< F.) ipekden dokunmuş nakışsız, düz renkli kumāş, atlas. § Kılıç ve hançeriñ cevheri. Fârisîdeki ma'ânî-i sâ'iresi Türkçede maqbûl degildir. (II/314. s.).

3239 Hüsn ü 'Aşk.

3240 Perch.

3241 Pembe elmas.

3242 Hollanda'da tıraşlanmış elmas için kullanılan terim.

3243 Kâmûsta: 'akd.

3244 Dîvânda: Göremez haşre kadar birbirine çeşm-i Peren.

perend-āver: (< F.) 'cevherli ya'nî ğāyetle keskin kılıç, hançer, pala gibi esliha' demektir. (II/314. s.).

perendek: (< F.) 'küçük tepe, büyük yığın' demektir. (II/314. s.).

perendūş, perendvār, perendūn: (< F.) 'evvelki gece, bāriha-i ūlā' demektir. Perendūşine = 'dün geceki şey' demektir. Her ne olursa isti'mālî cā'izdir. Ba'zen terhīm ile 'perendū' daḥī dēnilir. (II/314. s.).

perende, perrende: (< F.) *perīden* maşdarından ism-i³²⁴⁵ fā'il şığasıdır ki 'uçucu, uçan' demektir. 'Arabīde bunun muḳābili *ṭayyār*'dır. *Rā'*nın teşdīdiyle yalnız nazımda kullanılır. Ş İştılâhımızda iki eli yere koyarak ve uçarcasına dönerek baş aşağı atılan taşlağa *perende* ıtlāk olunur. Perende-bāz = 'taşlakçı, taşlak kılan, rakḳāş, oyuncu' demektir. Perende atmak = şıçramak, fırlamak, hoplamak ki 'Arabīsi *veşeb*'dir. Perendeden atmak = 'başdan şavmak, hud'aya düşürmek, baş aşağı etmek, aldatmak' gibi ma'naları ifāde eder. *Filān filānı perendeden atdı, seniñle perende atılmaz. Kendisiyle perende atmağa kalkışma* gibi ta'bīrāt dā'imā zebān-

zed-i havāş ve 'avāmdır. *Melek rikāb-ı semendinde peyk-i perrende / Felek sirāçe-i ḳadrinde ferş-rūb-ı ḥarem*³²⁴⁶ (Nef'î: K. 38/19). (II/314. s.).

perendīn: (< F.) ipekden doḳunmuş kumāş; ipek libās, mendīl, kuşak vesā'ire. (II/314. s.).

pernūn: (< F.) ince ve şık doḳunmuş nakışlı, ğāyetle laṭīf ipek kumāş. Terhīm ile 'pernū' daḥī dēnilir. (II/314. s.).

perniyān: (< F.) nakışlı laṭīf, nefīs ipek kumāş. Nakışlı atlas. Düz atlas olursa 'perend³²⁴⁷' dēnilir ki perniyān muḳābilidir. Fārisīde ba'zen 'pernā' da dēnilir. Perniyān-ḥū(y) = 'güzel, nāzik ḥūylu, laṭīf meşreb' demektir. *Rīze-seng-i deri iklīl-i recāya gevher / Perniyān-ı nazarı dūş-ı kemāle iḡsūn* (Münif: K. 22/36); *Ferş eyleyip zemīne bir perniyān-ı aḥḍar / İ'zāz eder ṭabī'at sultān-ı nev-bahārı* (*Bahāriyye* ≈ ḍaḍ). (II/314. s.).

pernīḥ: (< F.) ince, düz taş ki 'tahta-seng' de dērlir. 'Mücelled ve pāpūşcu gibi eşnāfiñ öñlerinde kullandıkları taş' demektir. (II/315. s.).

3245 Kāmūsta kelime içinde "ayın" yazılıdır.

3246 Kāmūsta: ḥazm.

3247 Burhan-ı Katı: peren.

peru: (< İt.) 'şekl-i armudide yek-pāre elmās taş' demektir. *Peru küpe, peru zümriūd ta'bīrātı bedestān ve kuyumcu eşnāfı beyninde dā'imā zebān-zeddir.* (II/315. s.).

pervā: (< F.) 'korku, haşyet, ihtirāz, kayd, mübālāt' gibi ma'nalarda mevki'-i isti'māline göre *étmek, çekmek, kalmak* mādeleriyle kullanılır. Fārisideki ma'ānī-i sā'iresi lisānımızda mu'teber degildir. Bī-pervā = 'yerine göre korkusuz, kaydsız, çekinmeksizin' demektir. *Dōst bī-pervā felek bī-raḥm devrān bī-sükūn* (Fuzūlī: G. 219/1); *İstikāmet meslekin tut çekme pervā kimseden* (Mu'allim Nācī³²⁴⁸); *Şu'arā*³²⁴⁹ *étmek için istihzā / Gıtdiler hānesine bī-pervā* (Vehbī:³²⁵⁰ 174); *Şorsalar bilmezlenir ol şūh-ı bī-pervā beni / Bilmiş olsun öldürür āḥir bu istiḡnā beni* (Hāletī: G. 874/1); *Rind olur 'ālemde, pervā çekmeyen.* (II/315. s.).

pervār, pervāre, pervārī: (< F.) besilenmiş, besili ḥayvān. Gāv-ı pervār = besilenmiş sığır. Esb-ı pervārī = 'besili at' demektir. (II/315. s.).

pervāz: (< F.) uçma, ṭayrān. *Étmek, eylemek* mādeleriyle kullanılır. Bālā-pervāz = yüksekten uçan, iktidārı fevkinde hareket eden. Bülend-pervāz = iddi'acı, büyük iddi'ada bulunan. Pervāz-gāh, pervāz-geh = 'maḥall-i ṭayrān, uçacak yer' demektir. *Āşiyān-ı sīneden pervāz edip mürğ-i heves / Kōndu bir gül dalına mest oldu bū-yı ḡonceden*³²⁵¹. § Pervāz = 'haftan, ferāce, hırka ve elbise-i sā'ireniñ ve seccāde, pūşide gibi eşyānıñ kenārlarına çekilen başka kumāş ve şaçak' demektir. Bu ta'bīr yalnız elbise ve bu mişillū eşyāya 'ā'id olmayıp meşelā pencere ve dam kenārlarına raf, hücre, āyine, dōlāb gibi şeyleriñ etrāfına konulan oymalı ince uzun tahta pārcalara da 'pervāz' denilir. Fāriside bu ma'nayı ifāde eden lafz *pervez*'dir. *'Ār eder almağa çengāline nesr-i felegi / Şayd için eylese şehbāz-ı ḥayālīm pervāz* (Nef'ī: K. 57/8); *Cūylar mı derō eden ṭarf-ı çemen-zārın yāḥūd / Mā'ī pervāz ile kaṭ*³²⁵² *olmuş yeşil ḥārā mıdır* (ve-lehu: K. 7/3). (II/315. s.).

3248 Bulunamadı.

3249 Eserde: Zurefā.

3250 Lutfiye.

3251 Şair hanesi boş bırakılmıştır. TRT'de 623 repertuar numaralı şarkıdır.

Salāhī. (www.turkedebyatiisimlersozlugu.com. Mehmet Gürbüz, "Salāhī" maddesi.)

3252 Dīvānda: nat'.

pervāze: (< F.) teferrüc ve tenezzüh için tertib edilen ta‘ām vesā‘ire § ‘īd ve sūr, ‘ayş ve sūrūr gecelerinde yakılan meş‘ale, âteş § altın, gümüş varaklarının kııntısı. Fāriside altın, gümüş varak yapanlara ‘pervāze-ger’ dērler. Nādiren kullanılmışdır. (II/316. s.).

pervās: (< F.) el ile dokunma, el ile yoklama. ‘Arabīsi lems’dir. Bu lafz ‘el ile yoklamak’ ve ‘el sürmek’ ma‘nāsını ifāde eden *pervāsīden* maşdarından müştakdır. (II/316. s.).

pervānek: (< F.) ‘Türkçede *karakulak* denilen cānavar’ demekdir. İsm-i mu‘arrebī *fervānaḳ*’dır. Dā‘imā arslana kılavuzluk eder. Bu münāsebetle Fāriside ‘kılavuzluk’ ma‘nāsında ve ṭalī‘a ve muḳaddime-i cünūd maḳāmında da isti‘mālī mervīdir. (II/316. s.).

pervāne: (< F.) ‘gece kelebegi’ denilen kanadlı küçük bir böcektir ki kendini iḥrāk edinceye kadar şem‘ ile uğraşır durur. Cem‘i *pervānegān*’dır. § ‘Çarḫıñ devrānına vāsıta olan yelekli fırıldak yāḥūd kanadlı çarḫ’ demekdir. Meşelā *sā‘at pervānesi, vapur pervānesi, degirmen çarḫınıñ pervānesi* gibi. § Fāriside ‘rehber, muḥbir, kāşıd, delīl ve

berāt, emr-i cevāz’ ma‘nālarında daḥī isti‘māl olunur. *Yaqdıñ fütādegānıñı ḥākister eylediñ / Ey şem‘ külfet eyleme pervāne ḳalmadı* (Lā³²⁵³); *Enbiyā cümlesi pervāne-i envārıñdır / Sensin ey nūr-ı naẓar-gāh-ı Ḥudā şem‘-i merām*³²⁵⁴ (Nābī: K. 2/113); *Pervāne zi men, şem‘ zi men, gül zi men āmūḥt / Efrūḥten ü sūḥten ü cāme derīden*³²⁵⁵ (*Terceme-i Manzūmesi*); *Meşḳ eyledi pervāne vü şem‘ ü gül-i şad-berg / Yanmayı yakılmayı yaḳa yırtmayı benden* (Kāzım Paşa³²⁵⁶); *Sūz-ı dilden bī-ḥaberdır şanmayıñ*³²⁵⁷ *cānāneyi / Şem‘i yakmaz mı ol âteş kim yaḳar pervāneyi* (Yaḥyā: G. 435/1); *Olup nümüne-i pervānegān-ı güm-şüde şem‘ / Nücūm-ı bī-mehe dönmüşdü ‘asker-i manşūr* (Nābī: K. 7/14); *Yanmağa mecbūr eden bilmem nedir pervāneyi / Var ise nār ehl-i ‘aşḳa nūr-ı şeklin gösterir* (Es‘ad Muḥliş Paşa); *Dolansın şem‘a-i ruḥsārıña pervāneler yansın* (Yaḥyā); *Pek mü‘eşşirdir nevā-yı ehl-i dil ehl-i dile / Nāle-i cān-sūz-ı bülbüldür yaḳan pervāneyi* (Es‘ad Muḥliş Paşa); *‘Aşḳ bir şem‘-i ilāḥīdir*

3253 Ziya Paşa: G. 40/5.

3254 Dīvānda: murād.

3255 (F.) Pervane, mum ve gül; yanmayı, elbise yırtmayı benden öğrendi.

3256 Bulunamadı.

3257 Dīvānda: şanmanuz.

benim pervānesi / Şevk bir zincîrdir
gönlüm anıñ dīvānesi (Hayālî: G.
615/1); Pertev-i şem'-i ruhuñ
pervānesi şems ü kamer / Zühre-i zehrā
o şem'in ğarķ-ı nūr-ı ezherî (Naẓîm).
(II/316. s.).

-perver: (< F.) 'beslemek' ma'nāsını
ifāde eden *perverden* lafzından fi'l-i
emirdir. Lisānımızda vaşf-ı terkībî
şūretiyle pek çok kullanılır ki
perverende gibi 'büyüdücü, terbiye
edici, besleyici, yetirici' ma'nāsını
ifāde eder. Ba'zen Nedîm'in âtîdeki
beytinde görüleceği vech ile *perverd*
dahî isti'māl olunmuştur. *Fuķarā-*
perver, *bende-perver*, *ma'ārîf-perver*,
hamiyyet-perver. Bu mişillü vaşf-ı
terkībîlerin āhirlerine birer yā-yı
maşdarî veyāhūd nisbet 'ilāvesiyle
bende-perverî ve *bende-perverāne*
tarzında dahî isti'mālleri şāyi' ve
mu'teberdir. *Haşîşe-i zāt-ı*
melekiyyü's-şifāt-ı şehriyārîleri olan
şîme-i kerîme-i bende-perverî ve
seciyye-i behiyye-i mekârim-güsterileri
iktizāsınca (Telhîş-i 'Ālî ≈ 'Ākif
Paşa); *Maḥzā zāt-ı şevket-simāt-ı*
ḥazret-i şehen-şāhîniñ ḥaķķ-ı kem-
terānelerimizde şāyān ve sezā-vār
buyurulagelen merāḥim-i bî-pāyān-ı
bende-perverāneleri iktizāsınca

(Tezkire-i Ma'rūza ≈ 'Ākif Paşa);
*Velîk ḥissolunur kim*³²⁵⁸ *o nāz-*
perverdiñ / Derūnu içre bir endîşe vü
bir āteş var (Nedîm: K. 7/10); *O vezîr-*
i hüner-endüz-ı re'āyā-perver / Ki
'adāletdir aña ğāyet ehemmi-i işğāl
(Gürcü Mehmed Paşa'ya³²⁵⁹ ≈ Nef'î:
K. 36/16); *Sipîhr-i 'izz ü cāha āftāb-ı*
zerre-perverdir / Serîr-i 'adl ü dāda
dāver-i dîn-dār u dānādır (ve-lehu: K.
48/7). (II/317. s.).

perverdigār³²⁶⁰: (< F.) esmā-yı
şifātiyye-i İlāhiyyedendir. 'Besleyici,
terbiye edici' demektir. Cenāb-ı
Ḥaķķ'a ıtlāk olunur. *Var ümîdim kim*
ola hem şāmil aña merḥamet / 'Ām olur
elbette feyz-i sāye-i perverdigār (Fuẓûlî:
K. 12/68); *Ey ḥarîm-i ḥāş-ı bezm-i*
rü'yet-i perverdigār / Vech-i ḥaķķa zātı
hem āyîne hem āyîne-dār (Naẓîm).
(II/317. s.).

perverde: (< F.) beslenmiş, terbiye
edilmiş, büyüdölmüş. *Ne kişver kim*
aña ḥıfzı nîgeh-bān ola ol yerde / Eder
perverde şāhîn beyza-i güncişķ ü
'uşfuru (Nef'î: K. 35/30); *'Aceb bir*
cān fedā-yı rāh-ı istiğnā-yı 'aşķım kim /
Eder perverde 'anķālar hümayı
üstüñ ānımdan (Palāslı Ğālib);

3258 Dīvānda: ki.

3259 Dīvānda: Muḥammed Paşa.

3260 Burhan-ı Katî: perverdgār.

*Perverde-i şîr êdip muḳaddem / Vêrmîş
o güle 'araḳla şebnem (Ġālib Dede³²⁶¹:
970). (II/317. s.).*

perveriş: (< F.) terbiye, bakım, büyütmüş. Yalnız olursa *bulmak* ve *perveriş-yāb*, *perveriş-yāfte* gibi mürekkebe olursa *olmak* maddeleriyle kullanılır. Fāriside 'ilim ve hikmet ta'līm edenlere 'perveriş-āmūz' denilir. Perveriş-āmūhtegān-ı ezel = enbiyā-yı 'izām ve evliyā-yı kirām. Perver-şiyāb = perveriş bulucu, terbiye görücü, beslenici. Perver-şiyāfte = 'büyüdülmüş, terbiye görmüş, bakımlı, terbiyeli' demektir. *Hazîne ked-ḥüddālîğından mütekā'id Şāmlı Mu'in-zāde Ḥasan Beg'in ağuş-ı terbiyetinde perver-şiyāb olup (Şefîk-nāme); Perveriş-yāb olduğu-çün düdmān-ı 'aşḳda / Āh-ı Nābî yerde ḳalmaz zīnet-i eflāk olur³²⁶². (II/318. s.).*

perverende: (< F.) 'besleyici, büyüdücü, terbiye edici' demektir ki *perverden* maşdarından ism-i fā'ildir. Nādiren isti'māl olunur. (II/318. s.).

pervez: (< F.) eşvābın kenārı, eṭrāfına çevrilen pârça. 'Arabîsi *secf, sicāf* dir. *Pervāz* lafzına da bakınız. (II/318. s.).

perüş: (< F.) sivilce, küçük çiban. 'Arabîsi *bişre*' dir. (II/318. s.).

peruḳa: (< İt.) 'yapma saç, taşlak başlara konulan 'āriyet, egreti saç' demektir. Yapma saçların envā'ı vardır. Peruḳalı = ṭabī'î başlıklı, tepeli ba'zı hayvānlara ıtlāk olunur. Fransızcası *perruque*' dir. (II/318. s.).

perukar: (< Fr.) aşlı *perruquier* olsa gerekdir. 'Peruḳacı, taḳma saç yapan adam' demektir. Faḳat Türkçede ta'mīmen saç ve şaḳal kesip tırāş edenlere 'peruḳar' deniliyor. Bu isim Türkçe *berber*'in alafrangasıdır. (II/318. s.).

peruva³²⁶³: (< İt.) ıstılāḥāt-ı bahriyyedendir. Gemi başı. Peruva direği, peruva yelkeni = 'geminiñ baş tarafındaki direk ve iş-bu direge açılan yelken' demektir. Fransızcası *proue*' dir. (II/318. s.).

pervîz: (< F.) kitāb-ı luḡāt-ı Fārisiyyede ma'ānî-i muḥtelife zıkr ve îrād olunuyor ki ātīde ba'zıları gösterilmiştir. 1. Şāhibü'l-'izz ve'z-zafer, ḡālib, manşūr. 2. Elek, süzgeç.

3261 Hüsn ü 'Aşḳ.

3262 Nābî: G. 228/5.

3263 TDK: pruva.

3. Kılavuz. 4. Māhī, balık. 5. 'Cilve ve ān' demektir. Pervīz-i felek = kināyeten güneşe ıtlāk olunur. § Mülūk-i kadīme-i Furs'den Husrev bin Hürmüz bin Nūşirevān'ın laqab-ı meşhūrudur. Müşārün-ileyh balığı ziyāde sürmüş ve rivāyet-i dīgere göre ziyāde 'izz ü ikbāle mazhar olmuş. Bu sebeble böyle telkīb olunmuş. Merhūm Nef'ī'nin ātīdeki beyt-i meşhūruna bakılırsa tevcih-i şānī rāciḥ ve şahīḥ olmak lāzım gelir. *Pervīz kendi fikrim gibi perīşān, kendi rūḥum gibi nālān ve giryān bir eşerdir* (Ekrem); *Hākān-ı 'Osmānī-neseb, kim münderic zātında hep / İslām-ı Fārūḫ-ı 'Arab, ikbāl-i Pervīz-i 'Acem* (Nef'ī: K. 15/21). (II/318. s.).

pervīzen, pervizen: (< F.) süzgeç, kalbur, elek. *Petgīr*'e de bakınız. (II/319. s.).

Pervīn: (< F.) 'Ülker' denilen top yıldız. 'İkd-ı Pervīn, ḥūşe-i Pervīn' de denilir. *Peren*'e de bakınız. *Gelmesin ikisi bir yere benātü'n-na'sıñ / Belki cem'ıyyet-i pervīni perīşān olsun* (*Sihām-ı Kaḫā* ≈ Nef'ī: 5/3); *İkdın götürüp nişār-ı pervīn / Nūr eyledi ḥākī 'anber-āḡīn* (Nābī); *Şīr-i felek oldu şīr-i*

berfīn / Dendānı yerinde idi pervīn (Ġālib Dedē³²⁶⁴: 1364). (II/319. s.).

perre: (< F.) piyāde ve süvārī 'askeriñ saf olup muntaẓaman 'azm ve hareketlerine ıtlāk olunur. § 'Bir şey'in kenārı, etegi, ucu' ma'nāsını ifāde eder. Meselā perre-i kūh = dağ etegi. Perre-i deşt = şahrānıñ ucu, ovanıñ kenārı. Perre-i bīnī = 'burun ucu' demektir. Ma'ānī-i sā'iresi Türkçede maḳbūl degildir. *Olasın perre³²⁶⁵-i bād ile vezān / Êdesin bir nice şehri seyrān* (Nābī³²⁶⁶: 393). (II/319. s.).

perese: (< Ru.) ḥizā ipi, ufķī ölçü āleti, duvārcılarıñ kullandıkları doğruluk ipi § muṭlaḳā 'sıra, kerte, ḥizā, derece' ma'nāsını ifāde eder. Aşlı Yūnānīce 'mūsāvī olan iki şey'in muḥāẓi bulunuşu' ma'nāsında *perisi'a* dır. *İperisi'a* lafz-ı Yūnānīsi de 'mūsāvīnıñ mā-fevķi, ḥālet-i fevķānīsi' ma'nāsınadır. Erbāb-ı vuḳūfuñ beyānına göre bu iki lafz-ı Yūnānīyi klasik udebā ve muḥarrirler aşlā isti'māl³²⁶⁷ etmemişlerdir. Pereseye almak = ḥizāyı ḥesāb edip mevāzī ölçmek. §

3264 Hüsn ü 'Aşk.

3265 Eserde: bādi.

3266 Hayriyye.

3267 Kāmūsta kelime "şe" ile yazılmıştır.

Ba'zen 'mülâhaza ile hareket' ma'nâsında kullanılır. İşi peresesine getirmek = 'düşünüp sırasına koymak, kertesine getirmek, ölçüp biçerek hîzâsına düşürmek' demektir. (II/319. s.).

perhûde: (< F.) hezeyân, herze, saçma şapan, ma'nâsız söz § âteşin te'sîriyle şararmış eşyâ demektir. (II/320. s.).

perhûn: (< F.) pergel ile çizilmiş dâ'ireye ve halka, hâle, çenber gibi dâ'ire şeklinde olan nesneye ıtlâk olunur: *perhûn-ı mâh*. (II/320. s.).

perhîz: (< F.) 'Arabcası *hîmye*'dir ki 'yiyip içmekde ihtiyâtlı davranmak, huşûsuyla hastalık hengâmında mi'deye muvâfık gelmeyecek me'külât ve meşrûbâtdan ihtirâz eyleyip tavsiye-i etîbbâya ri'âyet etmek' demektir. Büyük perhîz = Hıristiyanların me'külât-ı mu'tâde ve meşrûbât-ı dâ'imeyi terk ettikleri müddet-i mu'ayyenedir ki Türkçede *et kesimi* ta'bîr olunur: *Re's-i edviye perhîz ve hîmyedir* (Telemağ Tercemesi); *Bu perhîz ne, bu lahana turşusu ne* (meşel)?. § Nâ-meşrû' işlerden, şeylerden ictinâb etmek, şakınmak ya'nî günâhdan ve güneş-kâr olmakdan çekinmek ki 'Arabcası

*ittikâ'*dır. Perhîz-gâr = muttakî, zâhid, 'afîf, şûfî. Perhîz-gârâne = muttakîye yakışacak tarzda, şûficesine. Perhîz-gârî = 'zâhidlik, şûfîlik' demektir. *Nicesi şâhib-i perhîz ü 'afîf / Meyli yok mâla olunsa teklîf* (Nâbî³²⁶⁸: 1154); *'Îlâcından eylerse perhîz eger / Bulur haste derd-i derûna*³²⁶⁹ *zafer* ('İzzet Mollâ³²⁷⁰: 2727); *Bulmaz yemezdir ekşerî erbâb-ı 'iffetiñ / Gördük zamâneniñ nice perhîz-kârını* (Kâzım Paşa³²⁷¹); *Marîz-i 'ârîza-i nakşdır nüfûs tamâm / Kimine fâ'ide perhîz eder kimine gıda* (Fużûlî: K. 1/69). (II/320. s.).

perî: (< F.) 'kanadlı' ma'nâsınadır. Ma'nâ-yı ıstılâhîsi 'tâ'ife-i cinniñ gâyetle güzel 'addolunan sınıf-ı maşşûsu' demektir. Ekşeriyâ mecâzen nev'-i insânîñ ziyâde güzel olanlarına ıtlâk edilir. Perî-peyker, perî-ruhsâr, perî-çehre, perî-rûy = perî yüzlü, perî şüretli, güzel yüzlü. Perî-zâd = perî evlâdı denilecek derecede, gâyet güzel. Perî-veş = perî gibi güzel. Perî-şân = 'perî hâlli, perî tavırlı' demektir. *Olur mu böyle bir meh-pâre-i mest-i perî-peyker*

3268 Hayriyye.

3269 Kâmûsta: derde.

3270 Mihnet-keşân.

3271 Şâbit. Kâmûs: (IV/153. s.).

(Nef'î: K. 21/28); *Ġayrden bezmi ħalvet ètmîş idik / Bir perî çehre da'vet ètmîş idik* (Vaĥîd); *Perî-zâdım 'aceb kimlerle ünsiyyetdedir şimdi / Demez mi 'aşık-ı mihnet-keşim ğurbetdedir şimdi* ('İzzet Mollâ: G. 522/1); *Hâne-i aġyârdan ġayre tenezzül eylemez / Bir hümmâdır*³²⁷² *ol perî ammâ ki süflî âşiyân*³²⁷³ (Hakķî: K. 6/56); *Hem bir dahî bir semend-i dil-keş / Ètdi saña tuĥfe ol perî-veş* (Şeyĥ Ġâlib³²⁷⁴: 1481); *Yâ ebrûvân-ı perîdir yâ turre-i ĥurî* (Nef'î: K. 31/5); *Bir perî gördüm âlâyede yine gitdi 'aĥlım* (Beylikçi 'İzzet). (II/320. s.)

Perî-efsâ(y), perî-ĥ'ân: (< F.) efsüncü, t'â'ife-i cinnî teshîr ve da'vet ile 'azâ'im, ruĥye, nüşha yazan ki *ĥuddam şâĥibi ta'bîr* olunur. *Perî-sâ(y)* dahî bu ma'nâyı ifâde eder. *Mücerreb nüşha-i eyyâm kim te'sîr-i ĥükm-ile / Civân-ı baĥt-ı meftûn perî-ĥ'ân-ı temennâdır* (Şabrî: K. 7/32). (II/321. s.).

perî-dâr: (< F.) kendisini cin tutmuş, perîli, mecnûn adam. Ş *Perî-girifte* dahî bu ma'nâyı ifâde ètdiği gibi her ikisi 'kâhin' ma'nâsına da gelir. (II/321. s.).

Perî-duĥt: (< F.) esâĥîr-i Ġrâniyye'dendir. *Güyâ faġfûr-ı Çîn'in kızı ve Sâm bin Nerîmân'ın ma'sûķası olup meşĥûr Zâl bundan ĥâşıl olmuşdu*. (II/321. s.).

perîde: (< F.) uçmuş, yükselmiş. 'Uçmak' ma'nâsına olan *perîden* maşdarından ism-i mef'ûldur. *Üstünü elvân ibrişim-i perîde-reng ile bâfte bir ġışâve-i köhne-nümâ ile muġatĥî kıldı* (Şefîķ-nâme); *Bundan ileri degil perîde / Senden ġayrı bir âferîde* (Nâbî). (II/321. s.).

perîr: (< F.) 'evvelki ġün, öteki ġün' demektir. (II/321. s.).

perîz: (< F.) şayĥa, feryâd, şiddetli ĥayķırma Ş ş u kenârında neşv ü nemâ bulan yeşil saz, ot. *Perîze = kırmızı altın Ş ĥor âteşde pişirilmiş ekmek demektir*. (II/321. s.).

perîşân: (< F.) daġınık, ĥarışık, daġılmış, ĥarışmış. *Ġisû-yı perîşân, zülf-i perîşân, kâkül-i perîşân = daġınık, ĥarışmış saç*. *Evrâķ-ı perîşân = daġınık, ĥarışık kâġıdlar, yapraklar*. *Ĥ'âb-ı perîşân = 'ĥarışık uyķu, rû'yâ' demektir*. *Fâriside perîyân* de bu ma'nâya luġatdır. *Âşüfteligim zülf-i perîşânın içündür* (Fuzûlî: G. 66/2); *'Aĥl mâni'dir şafâ-yı 'aşķa mest-i şevķ olup / Sen daġıtsañ*

3272 Dîvânda: hummadır.

3273 Dîvânda: seflî-i âşiyân.

3274 Hüsn ü 'Aşk.

zülfi ben 'aklı perîşân eylesem (Rûhî-i Bağdādî: G. 826/4); Reşk-i Çîn olmakda fikrim gelmedi ta'bîre leyk / Vaşfi ol gîsûlarıñ h'âb-ı perîşânım gibi (Nedîm: G. 159/3). § 'Mağmûm ve mükedder, intizâmsız ve bozuk, yıkık dökük' ma'nâsını da ifâde eder. Hâl-i perîşân, perîşân-hâl, perîşân-rûzgâr = 'hâli bozuk ve ğam-nâk olan' demektir. Cüdâ düşse sevdiğinden bir âdem / Perîşândır anıñ 'aklı dem-â-dem (Şarkı ≈ Kômiser Nûrî); Ma'kûl mudur böyle perîşân ola hâlim / Memdûhum ola sencileyin server-i 'âlem (Nef'î: K. 24/26); Gîtdi ol demler ki eylerdi perîşân hâtırım / Bir yaña gam, bir yaña kahr u 'azâb-ı rûzgâr (Nef'î: K. 17/5); Hâlini bilmez perîşânıñ perîşân olmayan (Veliyyü'd-dîn Oğlu); Siyeh bahtız perîşân-rûzgârız hâne-ber-düşüz (Lâ); Bizim aḥvâl-i perîşânımıza merḥamet êt (Nâbî: K. 15/14); Perîşân olduğum halkı perîşân êtdigimdendir (Fuzûlî: G. 95/1). (II/321. s.).

perîşânî: (< F.) dağınıklık, bozukluk, intizâmsızlık, mağmûmiyyet. Perîşânîyyet = ğalaṭ-ı fâhişdir, aşlâ kullanmamalı. Başı ğâ'ilesine düşerek aḥbâbı külliyyen ferâmûş eyleye. Lâkin öyle degildir. Perîşânî-i ğurbet

işidenlerden ırak, bir derd-i pür-ihtirâkdır ki başını fırakdan 'âciz olmağla (Tokat Mektûbu ≈ Kânî); Âyîne-i şerâya zelzele-i hirâsânî ve encümen-i şüreyyâyâ dağdağ-i perîşânî vêrdiler (Şefîk-nâme). (II/322. s.).

pejgâle³²⁷⁵: (< F.) hisse, biraz § pârça, yırtık, yama. (II/322. s.).

pejm: (< F.) 'duman, sis' ma'nâsınadır. Harf-i evvelîñ kesriyle de bu ma'nâyâ luğatdır. (II/322. s.).

pejmân: (< F.) nâdim, peşimân § müteğayyir, ğam-nâk, maḥzûn, solğun. Enderîn hâne bûde em mihmân / Kerdeem şâd ez dil-i pejman³²⁷⁶ ('Unşurî). (II/322. s.).

pejmürde: (< F.) pejmürden maşdarından ism-i mef'ûldür. 'Şolmuş, şoluk, âb u tâbı gitmiş, tarâveti bitmiş, revnaksız, eskimiş, buruşuk, yırtık, sefil, süflî' gibi ma'naları ifâde eder. Pejmurîden dahî bu ma'nâyâ luğatdır. Pejmürde-i kıyâfet = 'üstü başı eski, pis, sefil' demektir. Şukûfe-dân içinde aylarca kalmış bir demet ki bi't-ṭabî' şolmuş harâb olmuşdur -çiçekleri şânî'-i ṭabî'atıñ aqlâm-ı sebz-gün ucunda

3275 Burhan-ı Katı: pejgâle.

3276 (Ar.) Bu evde misafir idim. Solmuş yüreği mutlu etmiş idim.

*peydā, evrāk-ı zümrüdīn arasında
hande-nümā ettiği şi'rlerdir diye telakki
eden- mezāyā-şināsān nefāyis-i
nazarında ne derece hazin-āmīz ise şu
Pejmürde'yi teşkil eden şi'rler de kā'il-i
'ācizi nazarında o decede rikḳat-engīzdir
ki mukayyed bulundukları mecmū'a
içinde senelerce mehcūr-ı iltifāt kalarak
ciyādet-i lafziyyeleriyle berāber belki
ṭarāvet-i ma'neviyyelerini de ḡā'ib
etmiştir (Ekrem); Esmēdi bād-ı himem
doğmadı hūrşīd-i kerem / Kaldı
pejmürde vü efsürde gülistān-ı emel
(Nef'ī: K. 53/2); Pejmürde-nümüne-i
ṭabī'at / Bir nāmeye zār-ı bī-gerāndır
(Fikret); Saçı fütādesiniñ ḡābı gibi
pejmürde / Nigāhı 'aşıkınıñ ḡatırı gibi
bīmār³²⁷⁷ (Nedīm: K. 7/5); Eyledi
meymenet-i maḳdem-i sa'd-encāmi /
Bāḡ-ı pejmürde³²⁷⁸-i İslām'ı nemā-yāb-ı
ḳıvām (Nābī: K. 13/70). (II/322. s.).*

pejen: (< F.) zaḡan gibi ve mürādifidir
ki 'çaylak' demektir. Öteki ziyāde
kullanılır. (II/323. s.).

pejvāk: (< F.) 'aks-i nidā, daḡ
aralarında ve ḳubbeli yerlerde
seslendikçe ḡaşıl olan diğerses ki
Türkçede *yanḳı* ta'bīr olunur.
'Arabīsi *şadā*'dır. (II/323. s.).

pejül³²⁷⁹: (< F.) topuk kemigi ki
Türkçede *aşık* ta'bīr olunur.
'Arabcası *ka'b*'dır. Cem'i *ḳı'āb* gelir.
(II/323. s.).

pejülīde: (< F.) 'şolmuş, bozulmuş,
ḳarışmış, daḡılmış, döne döne
ḳıvrılmış' ma'nalarını ifāde eder.
Pejülīden maşdarından ism-i
mef'uldür. *Pejülüş* de lafz-ı
mezkūrden ism-i maşdardır ki
'şoluş, bozuluş, ḳarışış' ma'nalarını
ifāde eder. (II/323. s.).

pejüh: (< F.) 'şoruşdurma, araşdırma,
tecessüs etme' ma'nāsını ifāde eder.
'Tefahḫuş, tecessüs, taḡarrī'
ma'nāsına olan *pejühīden*
maşdarındandır. Fārisīde, 'casus'
ma'nāsında da isti'māl olunur.
Pejühende = mütecessis, gizli şeyleri
arayıcı. Pejühīde = "ulūm ve
fünūnda mütebaḫḫir, kāmīl ve 'āḳıl'
demektir. *Vesā'ir erbāb-ı bedestān ki
sifāḫla ma'rūf bir gürūh-ı enbūh-ı şefef-
pejūhdur* (Şefīḳ-nāme). (II/323. s.).

pejvīn: (< F.) 'mülevves, murdār, ḳış,
çirkīn, pis' ma'nāsındadır. *Āb-ı ḡayvān
olsa da hep şunduḡu 'aṭşānlara / Dest-i
pejvīninden içme nā-kesiñ bir ḳaṭre şu.*
(II/324. s.).

3277Dīvānda: efgār

3278 Dīvānda: pür-müjide.

3279 Burhan-ı Katı: pucül, bujül.

pes: (< F.) 'ard, arka' demektir. Meşelâ pîş ü pes = ön ve ard. Pes u pîş = ard ve ön. Pes-i duvâr = 'duvârın arkası' demektir. Pes-rev = 'arkadan gelen' ma'nâsında hademe, uşağa ıtlâk olunur. Pes-i perde = 'perde arkası', kinâyeten 'gizli iş görmek' ma'nâsında isti'mâl olunur. Ş Vaktiyle Fâriside olduğu ve âtîdeki mişâlde görüldüğü vech ile bu lafz lisânımızda 'imdi, ba'de, öyle ise' maķâmında isti'mâl olunduğı hâlde el-yevm külliyyen terk edilmiştir. *Pes çehâr-şenbe günü 'ale's-seher tertîb-i dîvân edip merâmlarını istinţâk ve cümlesi kelimât-ı sâbıkalarını i'ade ve recâ-yı 'afv ü emânda ittifâk ettiklerinde* (Çelebi-zâde Târîhi, şahîfe 273); *Cümle tadbîr pes-i perdede*³²⁸⁰ *üstâdîndır / İhtiyârî mi şanırsın harekâtın şuveriñ* (Nâbî³²⁸¹); *Şaşırdım hülâşa pes ü pîşimi / Bırakdım Hudâ'ya bütün işimi* ('İzzet Mollâ³²⁸²: 121); *Penâh eylese zen der-i dil-beri / Bırakmazdı pîş ü pesin şevheri* (ve-lehu³²⁸³: 2545); *Kibriyâ çün şıfat-ı hâliķdir / Bu şıfat-pes bize ne lâyıķdır* (Yahyâ). (II/324. s.).

pesâdest: (< F.) 'vèresiye bazarlık, alışveriş' demektir. (II/324. s.).

pesâvend: (< F.) 'ķâfiye, redîf' ma'nâsınadır. 'Manzûmâtîñ soñlarındaki kelimât-ı mütevâfıķa' demektir. (II/324. s.).

pest: (< F.) alçak, aşağı. *Bülend, bâlâ muķâbili*. Ba'zen *pes* tarzında tahfîf edilir. Meşelâ *pespâye* gibi ki 'pâyesi, mertebesi, sınıfı aşağı ve bayağı' demektir. Dik ve yüksek sese tîz-şadâ, alçak sese dahî *pes* -yâhûd terhîm ile- *pest-şadâ* ıtlâk olunur. *Pest-tînet, pest-fıtrat* = yaradılışı alçak, 'âdî, himmetsiz adam. *Pestî* = alçaklık. *Pest-baht* = 'tâli'i aşağı, kısmeti kötü' demektir. *Seniñ Kânî dedigiñ herîf, kendini bilmezleriñ naşâyîhine muhtâc olacak kadar pest-baht yaradılmamıştır*. *Huşuşen Cenâb-ı Hâķķ Kânî'ye kendini bilmezlere kendini bildirecek mertebede zebân-ı 'irfân-ı râyegân ve ihsân kılmıştır ki ârûşdan ayrılmağa hîķatı mesâğ göstermez* (Mektûb ≈ Kânî); *Geh bülendi pest eder gâhî eder pesti bülend / Muķtezâ-yı gerdiş-i tullâb*³²⁸⁴ *'âlem böyledir* (Nâbî: G. 179/3); *Fıkr-i pesti hâţırımdan geçmesin süzân olur / Himmet-âteş sîne-i himmet-penâhım*

3280 Dîvânda: pes-i perdeden.

3281 Bâķî: G. 276/6.

3282 Mihneth-keşân.

3283 Mihneth-keşân.

3284 Kâmûsta: dölâb.

āteşin (Mu'allim Nācī: G³²⁸⁵. 30/3);
Lutfuñ olursa ger suhan-ı pest-pāyesi /
Nazm-ı büilend-i Muhteşem'e kesr-i şān
vērir (Nef'ī: K. 5/53); *İhtilāṭ etme*
fürū-māye ile / Mübtezel zümresi pes-
pāye ile (Vehbī³²⁸⁶: 463); *Hudāvendā*
ben ol üstād-ı maẓmūn-perver-i
nazmım / Ki pest etdi kelāmım kıymet-i
lū'lū-i lālāyı (Nef'ī: K. 28/44).
 (II/324. s.).

pestil: (< Lat.) aslı *pastille*'dir. 'Meyve ezmesinden yapılmış kuru, tatlı yufka' demektir. Fransızca *pastille* = 'koçulu ufağ şeker dānesi ve ta'īr-i havā için yakılan bahārātdan ma'mūl tensūḥ tūtsü' ma'nāsını ifāde eder. Türkçeye Latince'den 'aynı ma'nāda intikāl etmiş bir luğatdır. *Pestil hōş-ābı, kayısı pestili, erik pestili*. Pestilini çıkarmak = 'darb-ı şedīd ile dövmek' demektir. (II/325. s.).

pes-mānde: (< F.) geri kalmış, geri kalan § bağiye, artık. *Pes-mānde-hōr* 'artık yiyen' demektir. Bu lafzıñ *kalmak* māddesiyle isti'māli şāyi' ise de ḥaṭadır. Doğrusu *olmak* māddesiyle kullanmağdır. *Yoksa bir alay erāzil-i nās / Pes-mānde hōr-ı*

nevāl-i vesvās / Pey-māne-keş-i edā olur mu / Vaḥy-i dile āşnā olur mu (Ġālib³²⁸⁷: 774-775); *Ammā ki biraz da yāve-sencān / Pes-mānde-i kavm-i cān bin cān* (ve-lehu³²⁸⁸: 714). (II/325. s.).

pesend: (< F.) begenme, seçme; taḫdīr, istiḥsān: *Türkmān erleri beylerbeyleri Haydar Paşa ile durup alayların dizip lāyık-ı pesend ü taḥsīn ve sezā-vār-ı iltifāt ü āferīn alaylar gösterdiler* (Peçevi, *cild-i evvel, şaḥīfe* 310); *Baş egdi āb-ı tīgına küffār-ı Engürüs / Şemşīri geṵherini pesend eyledi Fireng* (Merşīye ≈ Bāḳī: Ms. 1-1/7); *Pesend etdi ṭab'ın Fireng ü 'Acem* ('İzzet Mollā³²⁸⁹: 1690). § 'Begenici, seçici, taḫdīr edici' ma'nāsını da ifāde eder ki bu ma'nāda ekşeriyā vaşf-ı terkībī tarzında isti'māl edilir. Dil-pesend = ṭab'a hōş gelen, gönlüñ ārzūsuna uygun olan, gönlüñ begendigi. *Hōd-pesend* = 'kendini begenici, mütekebbir, 'azametli' demektir. *Gel o kadar olma teḡāfūl*³²⁹⁰-pesend / *Şorma ki dā'im niçün āh eylerim* (Mu'allim Nācī: G. 26/3); *Şad āferīn ṭabī'at-ı dil-ber-pesendime* (Müftī Şerīf); *Dün sāye şaldı başıma bir serv-i*

3285 Şerāre.

3286 Lutfiyye.

3287 Hüsn ü 'Aşk.

3288 Hüsn ü 'Aşk.

3289 Mihnēt-keşān.

3290 Eserde: tecāhül.

*ser-bülend / Kim kaddi dil-rübā idi
reftārı dil-pesend (Fuzūlî: Müs. 1/1);
O dem ki ola teşettüt-peẓîr-i izmihlâl /
Be-höd³²⁹¹-nüma-yı neş'et³²⁹²-i fenâ-
pesend-i vücūd (Şābit: K. 2/80); Şu iki
tārîhim oldu dil-pesend ü dil-peẓîr /
Eyledi hamle 'Arîş'îñ hışnını aldı vezîr
(Surûrî: Tar. 7/27); Tahsîn ü pesend
édip bu re'yi / Yerden göge eyledi du'âyı
(Nābî); Cāme-i zerrîn ile ol höd-pesend
/ Diñle neniñ gibi derā-yı derd-mend
(Taşlıcalı Yahyā). (II/325. s.).*

pesendide: (< F.) 'begenilmiş, seçilmiş, takdîr ve kabûl edilmiş, müstahsen, mergûb' demektir. Nā-pesendide = mākbul olmayan, begenilmemiş. *Pesende* bunuñ gibi me'nūs ve müsta'mel degildir. *Āsmān-pāye³²⁹³ cihān-dāver-i vālā-mesned / Pādişeh-kevebe destūr-ı pesendide hışāl* (Nef'î: K. 36/17); *Ey ser-i şadr-nişînān-ı pesendide-şiyem* (Nābî: K. 15/84); *Ma'reke-perdāz-ı pesendide-re'y / Haydar-ı Yūsuf-şiyem-i rüzgār* (Nef'î: K. 43/26). (II/326. s.).

pesîn: (< F.) ahîr, soñraki, eñ soñ: *pîşîn ü pesîn*. Ş 'Yavaş, aşağı' ma'nāsını da ifāde eder: *āvāz-ı pesîn, şadā-yı pesîn*.
‖ *Bu bî-nevāyî fîrū-dāş-senc-i tevhîd et*

/ Pesîn nefes k'ola nāy-ı gelū-girift-i sūrūd (Şābit: K. 2/81); Müjde bād aldı 'Arîş'i seyfle cenk-āverān / 'Azm-i cenk êtdikçe hālā geçdi pîşîni pesîn (Surûrî: Tar. 7/33). (II/326. s.).

peştü: (< F.) ufağ küp, kavanoz, içi boş yuvarlak şey. (II/326. s.).

peşek: (< F.) 'şebnem, jāle, çiy' ma'nāsınadır. *Peşte* de bu ma'nāya luğatdır. Birinci lafzda "şın" harfiniñ sükūnuyle Fāriside 'berāberî, birlik, başış, muhabbet' gibi ma'naları ifāde eder. (II/326. s.).

peştemāl: (< F.) hamāmda setr-i 'avret için bele bağlanılan bezden yapma bāğ. Muḥarrefdir. Doğrusu *püştēmāl*'dır. Püşt = 'arğa' demek olduğu gibi māl daḥî 'ovalamak, sürmek, ovuşturmak' gibi ma'naları ifāde eden *māliden* lafzından ḥāşıl-ı maşdar yāḥūd ism-i fā'il-i murahḥamdır. 'İnde't-terkîb 'arğa sürme, arğa sürücü' gibi bir ma'nā ifāde eder. *İpek peştemāl, hamām peştemālî*. Ba'zı luğat kitāblarında gösterildiği vech ile bu lafzıñ aşlı *pîşmāl* degildir. *Ceyḥūn'a döndü dîdelerim ḥūn-ı āl ile / Merdüm şināver oldu siyeh peştemāl ile* (Seyyid Vehbî). (II/326. s.).

3291 Kāmûsta: Bu höd.

3292 Dîvānda: neşāt.

3293 Dîvānda: Āsmān-sāye.

peşlenk, peşenk: (< F.) geri kalmış, geri kalan § muhalefât, tereke. Peşenk = 'duvârcılarıñ, taşçılarıñ kullandıkları demir keski' ma'nâsını ifâde eder § Efrâsiyâb'ın pederiniñ ismidir. Peşlenk'in de bu ma'naları muhtevî olduğunu Burhân-ı Kâfî³²⁹⁴ rivâyet ediyor. *Meclis-i şohbetine dâhil olan yârânın / Cân vèrir hâk-i güzêr-gâhuna biñ pîr³²⁹⁵ ü peşenk* (Kâzım Paşa: K. 3/32); *Qatı hâyîdedir evşâf³²⁹⁶-ı Ferîdûn u Peşenk / Qatı pejmürdedir aḥvâl-i Kubâd u Behrâm* (Nâbî: K. 13/80); *Merḥabâ ey yâdigâr-ı meclis-i devrân-ı Cem / Âb-ı rû-yı devlet-i Cemşîd ü âyîn-i Peşenk* (Nef'î: Sk. 1). (II/327. s.).

peşm: (< F.) yün, koyun yapığı. 'Arabîde 'şûf' dênir. Her ḥayvânın tüyüne 'peşm' dênilmez. Yalnız koyun ve keçi yapığına itlâk olunur. Peşmek = ufağ yapığı. § 'Keten ḥelvâsı' demektir. Peşm-i devât = lîka. *Bunca dem pûşîde olduñ ben gibi bir âteşe / Ey 'abâ peşm-i³²⁹⁷ semendersin ki sūzân olmadıñ*

(Mu'allim Nâcî³²⁹⁸: Mf. 1). (II/327. s.).

peşmîn, peşmîne: (< F.) yünden, yapığıdan yapılma, bütün yün, yünden ma'mûl: *külâh-ı peşmîn, ser-pûş-ı peşmîn*. || *Kurb-ı vişâl-i ḥazret ise kaşdıñ ey Mesîḥ / Peşmîne-i diliñde ḡam-ı sūzen olmasın* (Lâ³²⁹⁹); *Perniyân-ı 'âleme bakmaz ḡalender meşrebân / Zîb-i dūş-i 'izzet eyler ḥırḡa-i peşmîneyi*. (II/327. s.).

Peşen: (< F.) iki ma'nâyı ifâde eder. Birincisi Tûrânîlerden bir mübâriz-i nâm-dârın ismidir. § İkincisi Tûs dênilen şehrin civârında bir maḥalliñ nâmıdır ki nâzım-ı Şeh-nâme-i ḥakîm-i meşhûr Firdevsî'niñ Sultân Maḥmûd Ğaznevî'ye intisâbına vesîle-i cemîle olan şu mışrâ'ın: "Mânend-i sinân-ı Gîv der-ceng-i Peşen³³⁰⁰" muhtevî olduğu vaḡ'a-ı mühimme-i târîḥiyye orada cereyân etmiştir. Rüstem'in damadı olan Gîv-i Gûderz ile Efrasyab'ın serdârı Piran Veysî arasında iş-bu Peşen dênilen maḥalde bir cenk-i 'aẓîm vukû'-bulmuştur ki İrân-ı kadîm târîḥince pek meşhûrdur. Şeh-nâme'de bu vaḡ'a-i târîḥiyye

3294 1105. s.

3295 Kâmûsta: pür.

3296 Dîvânda: âşâr.

3297 Eserde: puşûm.

3298 Fîrûzân.

3299 Ziya Paşa: G. 32/2.

3300 (F.) Peşen savaşında Gîv'in oku gibi.

mez_kürdur. *Bir kemān-dār-ı kebāde*
kapısında Rüstem / İki terkeş-keşi
qavvās gibi Gıv ü Peşen (Kaşîde ≈
‘İzzet Mollā: K. 29/33). (II/327. s.).

peşşe: (< F.) 'sivrisinek' demektir.
Neşirde³³⁰¹, nazımda teşdîd ile
mağbûldür. Peşşe-hâne, peşş-hâne =
'cibînlık' ki 'sivrisinek gibi
müzîyâtdan mahfûz olmak için
ince kumâşdan yapıp yataklığın
üstüne aşılacak şey' demektir. Peşşe-
gîr = sinek tutan, işsiz güçsüz adam.
İltifâtı peşşe-i nâ-çîze vèrse tefoît /
Rûzgâra hükümün eylerdi Süleymân-veş
revân (Kâzım Paşa: K. 1/40). (II/328.
s.).

peşîz, peşîze³³⁰²: (< F.) pul, mankır;
balık pulu Ş âlât-ı cāriha birazvânı Ş
çadır eteklerinin pervâzı ma'nâlarını
ifâde eder. Türkçede ma'nâ-yı ûlâda
bir oyunun ismidir ki taḥrîf ile *beçîz*
diye meşhûrdur. 'Kaṭır boncuğu'
denilen ufaḳ deñiz böceklerinin
kabuklarıyla oynanılır. *Kenāre-i*
semîle-i dehânında âlûde-i keff olan
peşîze-i keşf-i güftârı ol hergele-i hõş-
'alefiñ pîrāye-i bināgûş-ı istihsānları
olmağla (Şefîk-nāme). (II/328. s.).

peşîmân: (< F.) nâdim, nedâmet
çekme, nedâmet eden. Yaptığı
fenâlıktan, fenâlığı mûcib olan
ef'âlden nedâmet ve eşef ḥâşıl eden.
Peşîmânî = peşîmânlık, nedâmet
çekiş. Rûz-ı peşîmânî = yevm-i
kıyâmet, maḥşer günü. *Olmağ, etmek*
mâddeleriyle isti'mâl olunur. *Şoñ*
peşîmânlık para etmez (meşel); Var bir
zamân ki nâra peşîmân eder seni / Ben
şimdi söylemem o zamân söylerim saña
(Es'ad Paşa); Zamân-ı 'ayş u şādîdir
dem-i iqbâl-i devrândır / Felek hep
etdiği evzâ'a şimdi pek peşîmândır
(Riyâzî); 'Aybdır 'âkıla mağbûn olmağ
/ Şoñ peşîmânlığa maḳrûn olmağ
(Vehbî³³⁰³: 898); Hayr eger şer ne
medâr üzre olursa dâ'ir / Fevrî 'aksine
döner re'y-i peşîmân-ı felek (Nef'î: K.
25/43). (II/328. s.).

Peşîn: (< F.) *Keyḳubād* nâm hükümdâr-ı
İrânîniñ üçüncü oğludur. Ş 'Öñden,
öñceden, evvelden, ileriden'
ma'nâsında ve *vèresi* muḳâbilinde
kullanılan *peşîn* lafzı ḡalaṭdır.
Doğrusu *pîşîn*'dir. Oraya mürâca'at
ediñiz. (II/328. s.).

patrîk: (< Ru.) aşlı *patriarkhis*'dir.
Yûnânîce *pâtîr*'den müştak olan
pâtiria 'ḳavim, ḳabile' ma'nâsındadır.

3301 Kāmûsta kelime eksik harfle yazılmıştır.

3302 Burhan-ı Katı: pişiz, pişize.

3303 Lutfiyye.

Arkho yāhūd *arkhis* de 'hüküm ederim' demektir. Latince *Pater* 'baba' demek olup *patricius* da ma'rûfû'n-nesl, aşıl, kişi, zâde gibi bir ma'nâyı ifâde eder ki Roma devlet-i qadîmesiniñ hey'et-i a'yânı bunlardan mürekkeb idi. Latin lisânındaki "se" ve "çim" harfleri Yûnânîde *kef* harfine tebdîl ve tahrîf edildiğinden bu lafz lisân-ı Yûnânîye 'aynı ma'nâda olarak *patrikiyus* tarzında intikâl etmiş ve *patriyarah* terkîbi de bundan tevellüd eylemiş olduğı taḥkîkât-ı vâkı'adan müstebân olmuştur. 'Arablar bu lafz-ı Yûnânîyi *bitriḳ* diye ta'rib edip beṭâriḳa tarzında cem'lendirmişlerdir. El-yevm bu lafzıñ ma'nâ-yı mu'teberi 'emr edici, emr eden baba'dır ki ıstılâḥda Hıristiyanlarca emr-i rûḥânîye, re'îs-i rûḥânîye 'unvân-ı resmî olmuştur. Paṭriḳ-ḥâne = paṭriḳlik kürsî-i rûḥânîsiniñ maḳâm-ı resmîsi, dâ'ire-i maḥşûsası. Rûm paṭriḳi = Ortadoḳs mezhebinde sâlik ve tâbî' olan kâffe-i Hıristiyanlarıñ eñ büyük re'îs-i rûḥânîleri olup İstanbul'da Fener'deki dâ'ire-i rûḥânîyyesinde iḳâmet eder. Ermeni paṭriḳi = Ermeni mezhebiniñ eñ büyük re'îs-i

rûḥânîsi Kâfḳasya'da Açımyazın dênilen maḥalde iḳâmet eder. Buradaki paṭriḳ İstanbul başpiskoposu demek olup memâlik-i 'Oṣmâniyyedeki kilîseleriñ âmir-i resmî-i rûḥânîsidir. Kâtolik paṭriḳi = 'mezhepçe Roma kilîsesine tâbî' olan Ermeni cemâ'atiniñ re'îs-i rûḥânîsi' demektir. Bunlardan başka devletçe ḳabûl edilmiş daha birkaç paṭriḳlik mevcûddur. Meşelâ *Anṭakya paṭriḳi*, *Ḳudiüs paṭriḳi*, *İskenderiye paṭriḳi* gibi. (II/328. s.).

peḳsan: [isim] şış-ḥâneli toplardan evvel icâd edilmiş olan büyük zenberekli topdur ki mûcîdiniñ ismiyle ma'rûfdur. (II/329. s.).

peksimâd³³⁰⁴, **pekmez:** (< F.) bunlarıñ aşılıları "be" kısmındadır. 163 ve 164'üncü şaḥîfeye mürâca'at ediñiz. (II/329. s.).

pelatrina: (< Ru.) 'kefal' dênilen balığıñ büyük nev'i. Sivri burunlu iri kefaldir ki tuzlanıp likorinoz yaparlar. (II/329. s.).

pelâs: (< F.) 'çul, 'abâ ve bunlarıñ eskileri' demektir. Fârisîde 'cacim' dênilen yûñden ma'mûl döşeme ve perdelere de ıtlâḳ olunur. Pelâs-pâre = eski püskü, yırtık pırtı, pek bayağı

3304 Burhan-ı Katı: beksimât.

libās. Pelās-pūş = 'çula bürünen, 'abā giyen fakīr, 'āciz adam' demektir. *Pelās-pāre-i rindī be-dūş u kāse be-kef / Zekāt-ı mey vèrilir bir diyāra dek gideriz* (Nā'ilī-i Qadīm: G. 166/2). (II/329. s.).

palanqa: (< İt³³⁰⁵.) büyük maqara. İki tarafı ikişer dilli maqaradan tertib olunmuş büyük mānışka³³⁰⁶ takımı. Buña 'manduz' da dèrler. (II/330. s.).

palankete: (< İt.) bir nev' (gülüle, güle) gülle, peşrev. (II/330. s.).

palavda: (< İt.) sefā'in-i harbiyyede 'askeriñ yatdığı kat, top anbārı. (II/330. s.).

pelme: (< F.) mekteb çocuklarının ta'līm tahtası § 'azar ve bahāne § kizb ü iftirā gibi ma'naları ifāde eder. (II/330. s.).

pelenk³³⁰⁷⁻³³⁰⁸: (< F.) kaplan, tüyleri benekli gāyetle yırtıcı bir hayvān. Pelenkāne = 'kaplancasına, kaplana yakışacak şüretde' demektir. Pelengīn, pelengīne = 'kaplana müte'allik, müşābih, lāyık' ma'nāsınadır. *Şavlet-i pelekāne. || Sīnemiñ dāğını teşbīh edemem lālelere /*

Eyledi zahm-ı hadengiñ beni hem-reng-i pelenk (Kāzım Paşa: K. 3/4); *'Adli bir kişver-i pür-şūra nıgeh-bān olsa / Êder āhū bere zānū-yı pelengi bālīn* (Nef'ī: K. 47/28). (II/330. s.).

pelvās: (< F.) 'temelluk, tabaşbuş, tezellül gibi evzā'-ı ebleh-firibāne' demektir. Pelūs = 'hīle-kār, müzevvir, rind-i hud'a-bāz' ma'nāsınadır. (II/330. s.).

pele: (< F.) terāzi kefesi. Teşdīd ile *pelle* olursa hem bu ma'nāyı ve hem 'pāye, derece, merdiven ayağı' ma'nasını ifāde eder. (II/330. s.).

pelīte: (< F.) 'fitīl' demektir. Gerek kandīl içinde yakmağa gerek cerīhalarda kullanmağa mahşuş olsun her türlü fitīle ıtlāk olunur. (II/330. s.).

pelīd: (< F.) 'neces, murdār, pis' ma'nāsınadır. 'Aramak ve tecessüs etmek' ma'nāsına *pāliden* yāhūd muḥaffefi olan *pelīden* maşdarından fi'l-i māzī i'tibār olunduğu hālde dahī yine maḳām-ı taḥkīr ve tezlīlde kullanılır: *Yezīd-i pelīd* gibi. *İltifāt eylese erbāb-ı şekāya keremi / Sü'edādan sayılırdı koca Nemrūd-ı pelīd* (Kāzım Paşa: K. 2/29). (II/330. s.).

3305 TDK: Sırça.

3306 TDK: Manışka.

3307 Burhan-ı Katı: peleng.

3308 Kāmūsta genel kullanım göz önünde bulundurularak "peleng" şekli tercih edilmiştir.

penin³³⁰⁹: (< Yun.) bir nev' fidan, nebâtdır ki yaprağından yapılan iksir edviyede kullanılır. Pelin rakısı = 'äpsent' denilen müskir, içki. (II/330. s.).

penā-gāh, penā-geh: (< F.) 'melce', sığınacak mahall, yer' demektir. Aşlı *penāh-gāh*'dır. (II/330. s.).

penāh: (< F.) hıfz ve himāye, sığınma. 'Şığınmak' ma'nāsına olan *penāhiden* maşdarından müştakdır. Edebiyāt-ı 'Osmāniyyede *penā-gāh* ya'nī melce' makāmında dahī kullanılmışdır. Ş 'Hāfız, hāmī' ma'nāsında; vaşf-ı terkibī tarzında isti'māl olunur. Meşelā *risālet-penāh, cihān-penāh, 'adālet-penāh* gibi. Penāhinde = mültecī, sığınıcı. Penāhīde = 'ilticā etmiş, sığınmış' demektir. *Penāh-ı salṭanatdır Qahramān-ı dīn ü devletdir / Medār-ı memleketdir kām-kār-ı kişver-ārādır* (Nef'ī: K. 48/6); *Medār-ı maşlahat-ı mülk-i maşriḳ u maḡrib / Penāh-ı salṭanat-ı şehriyār-ı heft-ıklīm* (ve-lehu: K. 33/17); *Bir gürültü*³³¹⁰ *kopdu düşmen hışnı etmişken penāh* (Surūrī: Tar. 7/43); *Olsa ne 'aceb mu'tezilī rū-yı siyāh / Kim eylemeyip Hālīḳ'ı her laḫza penāh* (Vahīd);

Ġarībim bī-kesim yokdur enīsım āhdan ḡayrı / Penāhum dest-gīrim kalmadı Allāh'dan ḡayrı (Rāḡıb Paşa). (II/331. s.).

panayır: (< Ru.) 'mecma', büyük yortu mahalli, pazar' demektir. Aşlı Rūmca *panegyris*'dir ki ma'nāsı 'cem' ederim' demektir. *Pānāyīr* lafzına da bakınız. (II/331. s.).

penbe: (< F.) pamuk. Aşl-ı Çaḡataycası *mamuḡ*'dur. 'Arabīde *kuṭn* derler. Faḡaṭ dānelisi ile açılmışı tefriḳ edip ilk hālinde *cevz-i kuṭn* ve açıldıktan soñra *kuṭn-ı cevz* ve 'ayrılmış atılmış pamuḡ'a da *maḥlūc* ta'bīr ederler. Penbe-zār = altı pamuklu bir bürümcük, üstü bütün bürümcük doḡunmuş gömleklik ince bez, altı üstü bütün pamuklu doḡunmuş olursa *penbe çul* ta'bīr edilir. Penbe-der-gūş = kulaḡı tıkalı, söz diñlemez, cāhil, ḡāfil adam. Penbe-zen = ḫallāc. Ş Türkçede gül renginiñ açığı, renk-i ma'lūm. Gül penbesi = şoluḡ aḳçıl bir renk. Toz penbesi = aḳıḡ kırmızınıñ daha aḳçılı. Penbe yañaḡ = 'kırmızı, gül renkli, 'arız-ı āl' demektir. *Bir māhir ressām tatlı şarı üzerine mevc mevc parlak penbe çehrelī bir güzeliñ yanaḡlarını taşvīr etmek istese de*

3309 Pellen.

3310 Dīvānda: görüldi.

(Gelibolu ≈ Kemāl); Jālelerdir eşk-i
çeşm-i hūn-feşānı bülbüliñ / Berg-i
güldür penbe-i dāğ-ı nihānı bülbüliñ
(Hayālī: G. 281/1); Kiminiñ başı
penbe dükkānı / Dili iblīs tekye-gāhıdır
(Nef'ī: Kt. 1/21); Dāğıma rāhat için
penbe-i rāhat urdum / Tutuşup ol-dağ-ı
bir āteş-i sūzān oldu (Fuzūlī); Tab'ım
ol baħr-i suhandır ki kefi mevcı tutar /
Penbeler içre nihān sübhā-i lü'lü-i
nazīm³³¹¹ (Nef'ī: K. 8/52). (II/331. s.).

pentafil: (< Yun.) 'beş yaprak -
pentapyllon-' demektir. Türkçede
'beşparmak' denilen nebātdır. Şu
kenārlarında peydā olur. 'Āyīd
fidanı, āyīd tohumu' da dēnilir. Āyīd
pentafilon diye meşhūrdur. (II/332.
s.).

penc: (< F.) beş. Penc-rūze = beş
günlük, pek az, süreksiz. Pencāh =
elli, 'Arabīsi hamsīn'dir. Penc-şanbe
= yevmü'l-hamīs, beşinci gün. Penc-
gāh = mūsīkī-i şarkīde bir maķām,
perde ismi. Penc ü yek = beş ile bir.
Penc ü dü = 'beş ile iki' demektir ki
zar ile oynanılan oyunların
şayılarındandır. Pencāhe =
'ruhbānıñ müddet-i i'tikāfı,
pāpāslarıñ çileye kapandıkları elli
gün' demektir. Penc-sāle = 'beş

yaşında' demektir. Pencāh³³¹²-sāle =
'elli yaşında' demektir. Bir tıfl-ı
penc-sāle, bir şā'ir-i pencāh-sāle. ‖ Êtdi
endāze-i hikmetle kıyām / Penc erkān-ı
binā-yı İslām (Nābī³³¹³: 109); İhşānı
da³³¹⁴ pencāh u çihildir³³¹⁵ fuķarāya /
Seyr eyle ki demdir gele ol mīr-i felek-
cāh (Rūhī-i Bağdādī: TB. 1/9); Girmiş
kemer-i³³¹⁶ vahdete almış ele tesbīh /
Her birisiniñ vird-i zebānı çil³³¹⁷ ü
pencāh (ve-lehu: TB. 1/9); Şehriyārā
eyle mir'āt-ı mükāfāta nazar / Tā
görünsün hıdmet-i pencāh sāliñ şūreti
(Nevres: K. 1/58). (II/332. s.).

penc-pā(y), penc-pāyek, penc-pāye: (<
F.) 'yengeç' denilen beş ayaklı büyük
bir böcektir ki hem şu içinde hem
karada yaşar. Fārisīde buña
'harçeng' de dērler. 'Arabīde
'sereṭān' dēnilir. Ş Burūc-ı
felekiyyeden şeklen bu hayvāna
teşbīh édilen burc-ı rābī'e 'Arabīde
'sereṭān' dēnildiği gibi Fārisīde dağ-ı
ıştılāhan penc-pāye ıtlāk olunur.
(II/332. s.).

pencere: (< F.) ebniye ve emkine
derūnuna ziyā ve havā dāhil olmak

3311 Kāmūsta: 'azīm.

3312 Kāmūsta "penc" şeklinde yazılmıştır.

3313 Hayriyye.

3314 Dīvānda: yā.

3315 Dīvānda: çildir.

3316 Dīvānda: kimisi.

3317 Kāmūsta: çihil.

içün duvârlara açılan ve mu'ahharan cāmlı çerçeve konulan açıklıklara ve dāhilden hārice nezāret kâbil olan aralığa *pencere* ıtlāk edilir. Yoksa ışıklık, baca ta'bīr olunan tepe cāmlarına pencere dēnilemez. *Pencere*'ye *dervāze* ıtlāk olunamaz. *Dervāze* = 'açık büyük kapı, şehir kapısı' demek olduğundan pencere maḳāmında isti'māl olunamayacağı āşikārdır. Fārisīde 'ruzen, ruzene³³¹⁸' de dērler. Hācet penceresi = Eyyüb el-Enṣārī 'aleyhi raḥmetü'l-bārī ḥazretlerinin türbe-i şerīfesi pīş-gāhındaki ḥavliye nāzır büyük pencereye dēnilir ki ekseriyā züvvār o pencere önünde du'ā ettiklerinden böyle tesmiye olunmuştur. (II/332. s.).

penciş: (< F.) üzenmek, üzeniş § incinmek, inciniş. Me'nūs degildir. (II/333. s.).

penc-gāne: (< F.) beşden 'ibāret. Namāz-ı penc-gāne = 'beş vakit namāz' demektir. *Faḥr étme baña sipihr-i pencüm / Gel ben vèreyim saña biñ encüm* (Hāyet). (II/333. s.).

pençe: (< F.) ğalaṭ. Doğrusu *pence*'dir. 'İnsānıñ parmaḳları irāde olunmaḳ şüretiyle eli, ḥayvānātıñ parmaḳlı el

hükümünde olan ön ayaklarının hey'et-i mecmū'ası ve ḥuşūsuyla ḥayvānāt-ı müfteriseniñ ön ayaklarındaki uzun, sivri tırnaḳların -parmaḳ menzilesinde olmasına mebnī- hey'et-i 'umūmiyyesi' demektir: *arслан pençesi, kedi pençesi, ayı pençesi, kurt pençesi*. § Fārisīde 'el ele tutularaḳ oynanılan raḳş, burclardan düşmana atılan yuvarlaḳ taş, şarmaşık otu' gibi ma'āniyi ifāde ederse de lisānımızda iş-bu ma'nalar mu'teber degildir. Pençe-i āl-i 'abā = faḥr-i 'ālem seyyidinā ve nebiyyanā Ḥazret-i Muḥammed şallallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem, şīr-i Hudā 'Alīyyü'l-Murtaza raḳıya'llāhu te'ālā 'anh, seyyidetü'n-nisā ḥazret-i Fāṭimatü'z-zehrā raḳıya'llāhu te'ālā 'anha, sultānü's-şühedā İmām Ḥasan ve İmāmü's-şühedā Cenāb-ı Hüseyin raḳıya'llāhu te'ālā 'aleyhimādan 'ibāretidir. § Şaḥḥ u imzā gibi fermānlara çekilen işārāt-ı maḥşūşaya daḥī *pençe* ıtlāk olunur. Vaktiyle Moğol ve Tatar hükümdārlarının ellerini kırmızı boyaya batırıp fermānları pençelemesi 'ādāt-ı mu'tebereden idi. Hattā Cengiz dēnilen düşman-ı

3318 Burhan-ı Katı: revzen, revzene.

insāniyyetiñ, t̄ā'ūn-ı mücessemiñ elini kana bulayıp fermānları öyle pençeledigini tārīḥ rivāyet ediyor. Mu'aḥḥaran şekl-i tuğrā bu pençelemek ādet-i kadīmesine ittibā'en iḥdās buyurulmuşdur. Pençelemek = 1. Vurmak, kavramak. 2. Şaḥḥ u imzā etmek, işāret kırmak. Pençelesmek = mübāreze etmek, uğraşıp ayırd olmak. Pençelü = kuvvetli, şarkıntılık eden. Çāker-pençe = müte'arız, elinden bir şey kaçırmayan. Pençe-zen = el vurucu, huşūmet gösterici. El pençe dīvān durmak = 'sağ eli şol el üstüne koyup büyük zevāt huşūşunda ayakda emre muntazır bulunmak' demektir. Pençe-i gürbe= şalkımsögüd. Pençe-i Meryem = 'Meryem eli, buḥūr-ı Meryem' denilen nebāt. Şīrler pençe-i kahrında olurken lerzān / Beni bir gözleri āhūya zebūn etti felek (Yavuz Sultān Selīm); Tūtalım kim elim erişmez imiş dāmenine / Pençe-i āhuma girmez mi giribān-ı muğān³³¹⁹ (Nef'ī: K. 25/10); 'Ummān içinde pençe-i mihre mümāsilim / Oldum ğarīk-i baḥr-i fenā merd-i kāmīlim (Gālīb Dede: Mūs.

8/4); Birisi pençe-i fermān birisi şaḥḥ-ı şaḥīḥ / Birisi şafḥa-i telḥīş biri nevk-i kalem (Nābī: K. 15/6); Kūy-ı vişāle pā-yı 'azīmet erişmedi / Dāmān-ı pīre pençe-i himmet erişmedi (Nā'ilī: Mūs. 3/5). (II/333. s.).

pend: (< F.) va'z, naşīḥat, öğüd. Êtmek, vèrmek, almak māddeleriyle isti'māl olunur. Pend-nāme = neşāyiḥi ḥāvī mektūb, risāle. Ātīdeki mısrā'da görüldüğü vech ile tūtmak māddesiyle de isti'mālī şāyi'dir. Vèrdikçe pend perçemine bend olurdu dil / Çeksin belā-yı kaydını şimdi cezāsıdır (Nevres: G. 59/2); Olur olmaz işe karışma deyü / Nuşḥ u pend eylemişdi eslāfım (Müftī 'Ārif Ḥikmet); Düşdüm belā-yı 'aşka hured-mend-i 'aşr iken / Êl şimdi benden aldığı pendi baña vèrir (Fuzūlī: G. 97/2); Tūt bu nuşḥ u pendi benden yādigār olsun saña (Tercī'-i Meşhūr³³²⁰); Dilerseñ olasıñ bāğ-ı cihān içinde ber-hūrdār / Bu kavli cān ile gūş ét saña pendim budur her bār (Süheyli). (II/334. s.).

pendüz: (< F.) 'çuvāldız' denilen büyük kalın igne ki 'abā, kebe, çul dikmek için kullanılır. (II/334. s.).

3319 Dīvānda: felek.

3320 Ziya Paşa: 3/8.

pens: (< İng.) İngiliz meskūkātından takrîben yirmi para kıymetinde bir nev' akçedir ki on iki pens bir şilin i'tibār olunur. (II/334. s.).

penîr: (< F.) Türkçede takdîm-i yâ ile *peynir* diye meşhûrdur. Bunu büsbütün ğalaṭ olarak *penâyir* yazmakta hîç ma'nâ yoktur. *Peynîriñ envâ'ı pek çokdur: tâze peynîr, çayır peynîri, tulum peynîri, dil peynîri ve ilaḥ.* Penîrek = 'Arabîde mülûkiyye denilen otdur ki ebegümeceye beñzer. *Nân u penîr kifâf-ı yesîrdir.* (II/334. s.).

peh peh: (< F.) maḳâm-ı tezyîf ve istihzâda îrâd olunan bir edât-ı istiḥsân ve istiğrâbdır. Peh peh ne güzel = 'ne kadar çirkîn, pek çirkîn' ma'nâsını tazammun eder ki maḳşûd-ı tezyîfdir. *Geziyordun eşbeh eşbeh dedi kim ki gördü peh peh* (Vâsıf: G. 24/7). (II/334. s.).

pehre: (< F.) hıfz u tevaḳḳuf; gözetme, bekleme. *Pehre-dâr* = 'bekleyici, bekçi' demektir. (II/335. s.).

pehnâ, pehnâ-ver: (< F.) *pehn* gibi 'eb'âd-ı şelaşeden 'arz' ya'nî 'eñ, geniş' demektir. *Pehnâyî, pehnâ-verî* = 'eñlilik, genişlik' ma'nâsınadır. *Pehîn* de bu ma'nâya luġatdır ki 'ziyâde eñli' demektir.

'Arabîsi 'arîz'dir. *Feyfâ-yı pehnâ-ver-i ğafletde ser-gerdân-ı tîh-i zînet olmuş sâde-dilân-ı ümmeti câdde-i müstakîm-i şerî'ate delâlet* (Şefîk-nâme); *Bu ḥamle-i şîr'âne ki var sende 'adûya / Teng olsa n'ola 'arşa-i pehnâ-verdir*³³²¹ 'âlem (Neşâî: K. 20/26); *Başlasa cilveye mânend-i kümeýt ḥâme / Merkez-i nokṭa olur aña fezâ-yı pehnâ* (Nef'î: K. 18/19); *Bir sa'âdet bir şeref kesb etti kim pehnâ-yı arz / Dîde-i ḥasretle bâlâdan bakar çarḥ-ı berîn* (Cülûsiyye ≈ Lâ³³²²). (II/335. s.).

pehnâne, pehnâne: (< F.) bir nev' mâymun ş beyâz pîde demektir. (II/335. s.).

pehlû: (< F.) beden-i insânîñ iki tarafından her biri, yan. 'Arabîde 'cenb' dërler. Türkçede *pehle* diye taḥrîf edilmiştir. *Ol kadar âsûde 'âlem sâye-i 'adlinde kim / Ḥâb-gâh eyler ğazâle pehlû-yı şîr-i neri* (Nef'î: K. 14/33); *Ey süt kuzusu nedir bu nâliş / Kim oldu sebeb bu inî'âle / Mâder vèrerek saña nevâle / Pehlûsunu etmiyor mu bâliş* (Mu'allim Nâcî³³²³: 2); *Vaşf edenler o felek-ṭavûsun / Dêdiler "Etli idi pehlûsun"* (Ḥâkânî: 471). (II/335. s.).

3321 Kâmûsta: penhâdir.

3322 Ziya Paşa: K. 3/6.

3323 Âteş-pâre, Kuzu.

pehlev: (< F.) birkaç ma'nâyı ifâde eder. 1. 'Belde, şehir' demektir ki *şehrî* ma'âmında 'pehlevî' de denilir. 2. İrân'da İşfehân vilâyetine veyâhüd İşfehân, Rey, Hemedân, Nihâvend, Âzerbâycân şehirlerini hâvî hıtağa ıtlâk olunur ki hıta-i mezkûre ahâlîsiniñ lisânına 'pehlevî' denir. 3. 'Şecî', mübâriz, kahramân' demektir. 4. Serhad-ı Hind'e yakın bir memleketiñ ismidir. Fehlev = bu lafzıñ mu'arrebîdir. (II/335. s.).

pehlevân: (< F.) şecî, kaviyyü'l-bünye, yigit, iri adam § muşâri', güreşçi. Pehlevânî = güreşçilik. *Kendilerini pehlivân-ı 'arşa-i kâr u zâr ve Nerîmân-ı şâhib-iktidâr 'addêdiler* (Şefîk-nâme); *Tab'ımla kimse bahş³³²⁴ edemez Kahramân gibi / Endîşe 'âleminde cihân-pehlevân olur* (Nef'î: K. 29/62); *Her sözüüm bir pehlevândır kim bulup te'yîd-i Hâk / 'Azm kıldıkda tutar teşhîr³³²⁵ ile bahr ü beri* (Fuzûlî: Kt. 36); *Pehlevân-ı 'âlem olmuş kalb-i istîgnâ ile / Top-ı çarhı dehr elinde oynadır elma gibi* (Sultân Muştâfâ). (II/335. s.).

pehn-gîr: (< F.) 'arz, eñli, yaşşı ma'nâsına olan *pehn* ile ism-i fâ'il-i

muraḥḥam olan -gîr'den mürekkebdir ki 'eñlilik, kalınlık ölçüsü' demektir. Doḡramacılarıñ ğalaṭ olarak *mehen-gîr, pelen-gîr* dedikleri âletdir. Taḥtanıñ eñini almak için kullanılır. § Ağacı inceltmek için isti'mâl olunan çıkırıççı âletine de ıtlâk olunur. (II/336. s.).

pey: (< F.) evvelen 'ayak' ma'nâsına *pây* muḥaffefidir. § Şâniyen 'iz' ma'nâsınadır ki 'Arabîsi *işr*'dir. § Şâlişen 'ard' demektir ki 'Arabîde "aḳab' denilir. Fârisîde bunlardan başka 'siñir ve 'azm ü teveccüh, def'a, ṭâḳat' ma'nâlarını ifâde êtdiği gibi *berây* ma'âmında edât-ı ta'lîl olarak da isti'mâl edilir. Peyine düşmek = 'izlemek, ta'kîb etmek' demektir. § Türkçede satın alınacak eşyânıñ eşmânına maḥsûben mübâya'adan evvel vêrilen bir miḳdâr aḳçeye 'pey' denilir ki *bey'-i şarṭ* hükmündedir. 'Arabîde "urbân, 'urbûn, 'arabûn' denilir ki iş-bu elfâzıñ ibtidâlarındaki 'ayın ḥarfini hemzeye ibdâl etmek daḥî câ'izdir. (II/336. s.).

pey-â-pey, pey-der-pey, pey-ender-pey: (< F.) 'birbiri ardınca, birbiri arḳasından, birbiriniñ ardı sıra, iz

3324 Dîvânda: baha.

3325 Dîvânda: tedric.

ize, birbiriniñ izi üzerine, muttaşılan, müte'ākiben, tedricen' gibi ma'naları ifāde eder. Bunlar nazımda, neşirde isti'māl olunur. *Eşheb-i rüz ile tā Edhem-i şeb pey-der-pey / Haşre dek birbiri ardınca ola cilve-nümā* (Nef'î: K. 18/83); *Evvelleri çok mes'eleniñ şüret-i halli / Mechül idi ma'lûm oluyor şimdi pey-ā-pey* (Şafā); *Şuñ pey-ā-pey sāğar-ı şevk-āverī / Şād-mān eyile dil-i ğam-perverī* (Şeyh Vaşfî); *Yıkılmaz dil pey-ender-pey çekerken cām-ı āzārıñ / Bu bezmiñ bāde-nüşu mest olur ammā harāb olmaz* (Bahāyî). (II/336. s.).

peyām: (< F.) haber, bi'l-vāsiṭa gelen kelām. Peyām-āver = muḥbir, haber getirici. Peyām-ber, peyem-ber = nazımda *peyğamber* maḳāmında isti'māl olunur. *Haylî demdir ki pür etmişdi der-i sāmi'amı / Farṭ-ı āvāze-i lutfuyla peyām-ı devlet* (Münif-i Kādīm: K. 5/38); *Cānib-i dil-berden olmaz her zamān aḥz-ı peyām / Eylemezdi ḥazret-i Cibrîl de her ān nüzûl* (Şeyh Vaşfî). (II/337. s.).

peydā: (< F.) *nihān*'iñ zıddı. 'Zāhir, āşikār' ma'nāsınadır. Ba'zen 'hāşıl, hāzır, mevcūd, var' ma'nāsında daḥī isti'māl olunur. Bu lafzda ma'nā-yı maşdarī yokdur. Onuñ içün *etmek*,

olmak māddeleleriyle "peydā etdikden, peydā olduğdan sonra" diye kullanılır. "Peydāsından sonra" dēnilemez. Bu sebeble peydā olmak = hāşıl olma, vücūd bulma maḳāmında. Peydālamak = daḥī 'hāzır etmek, vücūda getirmek' ma'nāsında isti'māl edilir. Ba'zen *peydāyî* tarzında kullanılır ki ma'nā-yı maşdarī maṭlūbdur. 'Ākif Paşa'nıñ ātideki beytinde mişālî mevcūddur. Fuzûlî'niñ zîrdeki beytinde ve üstād-ı Ekrem'iñ ātideki mışrā'ında görüldüğü vech ile bu lafzı *kılmak* māddeyle kullanmamağa çalışmalıdır. Nā-peydā = 'görünmez, bulunmaz, yok olan' yāḥūd 'mevcūd olmayan' ma'nāsını ifāde eder. *Hudā kādirdir eyler seng-i ḥarādan güher peydā* (Lā³³²⁶); *Şem'-i rüyuñ āfitāb-ı 'ālem-ārādır seniñ / Nūr-ı Haḳ ḥürşid-i dīdārıñda*³³²⁷ *peydādır seniñ* (Fuzûlî: G. 171/1); *Gehî toprağa eyler ḥikmetiñ biñ meh-likā pinhān / Gehî şun'ıñ kılar topraktan biñ meh-likā peydā* (ve-lehu: G. 23/5); *Tāzeler lāle gibi dāğ-ı derûn-ı felegi / Eyledikçe kalemim nağme-i nev-peydāyî* (Nef'î: K. 45/41); *Zihî zātıñ*

3326 Hudaî-i Kādīm. (N. Ahmet Özalp, Bilgelikler Kitabı, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2012, s. 13.)

3327 Dīvānda: ruḥsārında.

*nihānı ol*³³²⁸ *nihāndan māsivā peydā /*
Bihār-ı şun'uña emvāc peydā ka'r nā-
peydā (Füzülî: G. 23/1); *Peydā kılar*
me'ālî cinānımda biñ dūrūd
*(Ekrem*³³²⁹*: 27); Zihî Hālîk ki kem-ter*
nutfe-i nā-çizden etmiş / Kıbāb-ı
bārgāh-ı çarha şıgımaz kimseler peydā
(Nābî: K. 1/13); Hayretim çarha
*sükūn-āver-i*³³³⁰ *ta'tîl olalı / Vahşetim*
bā'is-i peydāyî-i sevdā-yı 'adem ('Ākif
Paşa: K. 5/46); Hevā-yı rūh-bahşā
*etmeseydi*³³³¹ *cilve-i rahmet / Olurdu*
halk-ı 'ālem yek nefesde cümle nā-peydā
(Nābî: K. 1/71); Her zamān bir Vāmık
*u*³³³² *'Azrā olur 'ālem bu yā / Nev-be-*
nev efsāneler peydā olur 'ālem bu yā
(Şafvet). (II/337. s.).

pey-rev: (< F.) birine iktifā eden,
 biriniñ ardı sıra giden, izini ta'kib
 eden. Bu lafz ekşeriyā
 ma'neviyyātda kullanılır. Pey-revî =
 'biriniñ izine gitmeklik, yerine
 uymak' demektir. *Ve pey-rev-i tarîk-i*
sa'âdet-refîkî olduğu hâzret-i pîr
*quddise sirruhu'l-hatîre*³³³³ *hürmeten*
hak-ı fakîrāsına çeşme-sār-ı lutf ve
'ināyet-i āşafāneleri icrāsıyla (Tavşiy-

nāme ≈ 'Ākif Paşa); Pey-rev-i aşhāb-ı
Peygamber imām-ı ehl-i dîn / Haydar-ı
'Osmān-şiyem Şiddîk-ı Fārūk-ihtisāb
(Nef'î: K. 55/10); Deve kısmı gider
ammā eşegin ardı sıra / Olamaz pey-
rev-i rūbāh gāzanfer dedigin (Mu'allim
*Nācî*³³³⁴*: 10); Orada söyleyeyim şî'rimi*
pey-rev olarak / Çağlayanlar ile
mürgān-ı hōş-elhāna şabāh (Şafā); Ben
olmadım ol gürūha pey-rev (Şeyh
*Ğālib*³³³⁵*: 2011); Bir rāst-revişi erde mi*
yokdur diyeceksiñ / Hep halk-ı cihān
pey-rev-i gerdūn mu nedir bu (Sırrî
Paşa)? (II/338. s.).

pey-siper: (< F.) 'ayağ altında kalmış,
 çiggenmiş, basılıp ezilmiş'
 demektir. *Teşhîş-i reh-i hayr u şer*
olur mu o dilde / Kim leşker-i gam
*birbirini pey-siper*³³³⁶ *eyler (Nef'î: K.*
11/5). (II/338. s.).

peygāre: (< F.) imtinān, serzeniş, başa
 kaçmak ş efîke, iftirā demektir.
 (II/338. s.).

peygāle: (< F.) kadeh, bardak.
 Huşûşuyla 'işret kadehi'
 ma'nāsınadır. (II/338. s.).

peygām: (< F.) peyām gibi 'haber, bi'l-
 vāsiṭa alınan ma'lūmāt, söz'
 demektir. *Ėdermiş kıyāmetde dūzah*

3328 Dīvānda: u.

3329 Tefekkür.

3330 Dīvānda: sükun-āver-i ṭab '-ı ta 'ṭil.

3331 Dīvānda: etmeyeydi.

3332 Kāmūsta yoktur.

3333 (Ar.)Allah onun sırrını, şöretini mukaddes kılsın.

3334 Sünbüle, Şathiyyāt.

3335 Hüsn ü 'Aşk.

3336 Dīvānda: bî-siper.

hücum / Vèirdi o peygāmi bād-ı semūm (‘İzzet Mollā³³³⁷: 2286); *Çıkdı üsrüb aradan top u tüfeng ètdi sükūt / Oldu āmed-şüde āmāde sefir u peygām* (Nābī: K. 13/34). (II/338. s.).

peygāmbere, peygamber: (< F.) ‘Arabīsi *resūl, nebī*’dir. Ma’nā-yı aṣlīsi ‘haber getirici’ ve ma’nā-yı iştīlāhīsi ‘kitāb-ı semāvīsi bulunsun bulunmasın evāmir ü nevāhī-i İlāhiyyeyi insānlara tebliğ için taraf-ı Hakk’dan gönderilen zāt-ı şerīf’ demektir. Peygāmbere, peygamberī = ‘risālet, nübüvvet, peygamberlik, peygambere mensüb’ ma’nāsını ifāde eder. Biz *cenāb-ı peygamber, ḥazret-i peygamber, zāt-ı peygamberī* gibi ta’bīrāt ile ḥaṣṣeten kendi peygamberimizi Hātemü’l-enbiyā Muḥammedü’l-Muṣṭafā ‘aleyhi ekmelü’t-teḥayā efendimizi kaşd u īrāde ederiz. Bu iki lafzıñ her ikisini de isti’mālde bir be’s yok ise de selīkamıza ikincisi daha hōş geldiginden o, ziyāde isti’māl olunur. *Dil ki āyīne-i sübhānīdir / Levḥa-i Hilye-i Hākānī’dir / Onda ètdikçe tecellī bu eşer / Mütecessim görünüir peygamber* (Mu’allim

Nācī³³³⁸: 10); *Tīğtña n’ola yemīn eylerse rūḥ-ı Murtaẓā / Bir ğazā ètdiñ ki hoşnūd eylediñ peygamberi* (Nef’ī: K. 14/4); *Mekr ü keydinden dil-i zārīñ ḥalāşa ey Nazīm / Muḥliş ètdim şer’-i pāk-i ḥazret-i Peygamberī* (Nazīm). (II/338. s.).

peygüle: (< F.) köşe, bucağ. Peygüle-nişin = köşede oturan. Peygüle-nişini = köşede oturuculuk. *Peygüle* ‘aynı ma’nāya luğatdır, ḥuṣūsuyla ‘göz pıñarı’ demektir. *Şemmāme-i ṭalākat-ı dest-hōş-ı lisānı olan sefir-i hōş-takrīr gördüğü vākı’ay ta’bīre nāṭıkasında miknet-i idāre kalmayıp peygüle-i ḥamülde vehdet-i vaḥdet-nişin oldu* (Şefīk-nāme); *Hānedān-ı ‘Abbāsī’den Muḥammed Sūriye’de vākı’ Himeyme’de bulunduğı peygüle-i ḥamülde çıkarak* (Meşāhīr-i İslām); *Peygüle-i ḥamül ta’bīr-i ḥayīdesi artık isti’māle sezā görülmese becādır. Oldu erbāb-ı ma’ārif nā-yāb / Düşdü peygüle-i nisyāna kitāb* (Nābī³³³⁹: 418); *Peygüle-i meşīmede tıfl-ı ümīdime / Mehd-i vücuda gelmeden evvel herem gelir* (‘İzzet ‘Alī Paşa). (II/339. s.).

3337 Mihnnet-keşān.

3338 Sünbüle, Meşhūr Hilye-i Şerīfe Sahibi Hākānī’ye.

3339 Hayriyye.

peygün: (< F.) "ahd, şart, and'
ma'nâsınadır. *Peymân* ziyâde
kullanılır. (II/339. s.).

peyk: (< F.) îşâl-i peyâm için koşucu,
mektûb ve haber getirip götüreren.
Yeñiçeri zamânında koşucu 'askere
'peyk' denilirdi ki atların yanında
segirdirlerdi. Ş Seyyârâtın etrafında
dolaşan ecrâm-ı semâviyyeye de
peyk ıtlâk olunur. Meşelâ küre-i
arzın peyki kâmerdir ki 'peyk-i
felek' de dèrler. *Gitdi havâdiş almak*
içün kûy-ı dil-bere / Peyk-i şabâ-yı
himmete Allâh yol vère (Huz Mâ Şafâ
≈ Behcet); Zıll-ı yezdân kim süvâr-ı
*rahşı oldukça yürür*³³⁴⁰ / *Peyk-veş*
*pîşinde*³³⁴¹ *Cemşîd ü kabâd u vârid-vân*
(Hakîkî: K. 6/33); *Âdâb ile etti peyk-i*
vârî / Teblîğ-i selâm-ı Gird-gârî (Nâbî).
(II/339. s.).

peykâr: (< F.) cenk, kavğâ, savaş. Belki
bedâvete bahâne için gerden muşâfâha
ve muşâlahaları silsile-i muvâda'a ve
mu'âhede birle dâhil-i tavk-ı istîmân
olan tavâ'if-i harbî ile tarh-ı münâkaşa-ı
mükâşeha edip tecdîd-i resm-i cenk ü
peykâr etmektedir (Şefîk-nâme); Darb-ı
küpâl kadr-ı rûz-ı kazâ-yı peykârıdır /
Kâr-ı haşmı zâr eden hem-vâre vakt-i

*kârzâr (Nazîm); Mâh-ı*³³⁴² *nev şanma*
felekde göricek peykârını / Ditredi
Behrâm elinden düşdü zerrîn-hançeri
(Nef'î: K. 14/6). (II/339. s.).

peyke: (< F.) aslı *pâygeh* yâhûd
*peyge'*dir ki 'hâne ve dükkânların
öñündeki sedîr, ayaklık' demektir.
İştîlâhımızda 'kahve-hâne ve mey-
hâne gibi dükkânların kenâr-ı
dâhiliyyelerine oturmak için
yapılan yerler' demektir. (II/340.
s.).

peykân: (< F.) ok temreni, mızrâk
demiri. Okuñ ucundaki sivri demir
ki Türkçede *başak* ta'bir olunmuş.
Başaklı ok = 'yelekli okuñ daha
büyüğü, daha uzunlu' demektir.
Rüstem-i tab'ım eger düşmen ile cenk
etse / Hâmemi tîr-i ciger-düz-ı dü-
peykân eyler (Cevrî: K. 29/55); Vehm
*ilen*³³⁴³ *söyler dil-i mecrûh peykânın*
sözün / İhtiyâf ilen iç her kimde olsa
yara şu (Fuzûlî: K. 4/4). (II/340. s.).

peyker: (< F.) hey'et, şüret, çehre, şekil,
yüz. Melek-peyker = melek yüzlü.
Zen-peyker = kadın çehreli. Perî-
peyker = 'perî şüretli, fevka'l-'âde
güzel' demektir. Heft-peyker =
eflâk-ı seb'adan kinâyedir, kevâkib-i

3340 Dîvânda: yorsa.

3341 Dîvânda: nişinde.

3342 Kâmûsta: Mâha.

3343 Kâmûsta: ile.

seb'aya da ıtlāk olunur. *Hem zīver-i ahlāk ile hōş zāt-ı melek-hū / Hem behcet-i endām ile meh-peyker-i 'ālem* (Neşāfī: K. 20/28); *Bir nıgeh êtseñ görünür hāl-i dil / Göñlümiñ āyīnesidir peykerim* (Mu'allim Nācī: G. 27/5); *Peykeriñ 'irfānıña burhāndı: nūrānī idi / H'āce-i zī-iqtidārıñ Mollā Gürānī idi* (İsmā'īl Şafā). (II/340. s.).

-peymā: (< F.) terkīb ile isti'māl olunur. 'Ölçücü, adımlayıcı, kulaçlayıcı, mikyāl ile ölçen, içici' gibi ma'naları ifāde eder. *Berpā-yı letāfet-peymā* (Ġalaţāt Terceme ≈ Sa'īd Bey). Bād-peymā =boş gezen, serserī. Bāde-peymā = 'şarāb içen, süci içici' demektir. *Bu demde Yūsuf-ı iqbāl-i devrān kār-fermādır / Bu demde çeşm-i Ya'kūb-ı temennā nūr-peymādır* (Şabrī: K. 7/1); *Olunca ol nefesden bahır-i tab'ım³³⁴⁴ mevc-hīz-i şevk / Kalem tevḥīd-i Bārī lüccesinde oldu reh-peymā* (Nābī: K. 1/98); *Bu maḳāle-i u'cūbe-nümmā ol bād-peymāyān-ı bādiye-i ğavā hengām-ı 'arz-ı leşkerde kā'ide-i sevkiyyāt üzere tertīb-i alay ile 'āleme rūsvā oldukların beyān eder* (Şefīk-nāme). (II/340. s.).

peymān: (< F.) 'şart, 'ahd, mu'āhede, yemīn, and' ma'nalarını ifāde eder.

Peymān-keş = şartını, 'ahdını bozan; sözünde durmayan. Peymān-şikenī = 'ahde vefā etmemezlik. Bed-peymān = yemīn ve 'ahd tutmayan. *Cümlesi muşahḥaf ve tīğ ve nemek ile mantıka-i peyvend-i peymān olup muḥavvelü'l-aḥvāl cānibini terk êtdiler* (Şefīk-nāme); *'Ahd u peymān olunup der-i devlet-medārımızda 'arz eylesin onuñ münāsib gördüğü maḳbūl-i hümayūnumuzdur* (Sultān Muştafā Hān merḥūmuñ Edirne'den evlād-ı fātihān kumandanı Ḥasan Paşa ile gönderdiği ḥaṭṭ-ı hümayūn); *Pür êt³³⁴⁵ sākīyā cāmı rindāne şun / Gözet 'ahd u peymānı peymāne şun* (Yaḥyā: Sk. 8). (II/341. s.).

peymāne: (< F.) büyük ḳadeḥ, bardak, çamçak. Peymāne-keş = ḳadeḥ çeken ya'nī 'işret eden. Peymāne-peymā = şarāb içen. Peymāne-şiken = ḳadeḥ kıran. Ş Fāriside 'ölçek, kīle' ma'nasını da ifāde eder. *Leb-teşne-i ḥayrete zenaḥdān / Peymāne-i sīm-i āb-ı ḥayvān* (Şeyḫ Ġalib³³⁴⁶: 423); *Bir gözüüm sākīde ḳaldı bir gözüüm peymānede* ('Avnī: G. 382/2); *Dolsun³³⁴⁷ yine peymāneler olsun teḥī ḥum-ḥāneler / Raḳş eylesin mestāneler*

3345 Kāmūsta bu kelime yoktur.

3346 Hüsn ü 'Aşk.

3347 Dīvānda: dönsün.

3344 Kāmūsta: tab'a.

muṭrībler ʔtdikçe nağam (Nef'î: K. 15/4); *Lutf eyle sâkî nâzı ko mey şun ki kalmaz böyle bu / Dolsun şurâhî vü sebû boş durmasın peymâne hem* (ve-lehu: K. 15/9); *Şun meded mahmûr-ı 'aşkı sâkiyâ peymâneyi / Kıl kerem lutfuñla şâd ʔt hâtır-ı mestâneyi* (Nevres³³⁴⁸). (II/341. s.).

peyem-ber: (< F.) muḥaffefdir. Aşlı *peyâm-ber* ve eñ şariḥi *peygâmbir*'dir. 'Resûl, haber getirici' demekdir. Bu lafz-ı muḥaffef yalnız nazımda isti'mâl olunur. *Kerem-kâr u şefâ'at-kâr bir 'âlî peyem-berdir / Güler yüzlü şeker sözlü 'azîmü'l-kadr serverdir* (Terceme-i Gülistân); *Bü Hanîfe şehrin ihmâliñle vîrân ʔtdiler / Sende âyâ ğayret-i dîn ü peyem-ber yok mudur* (Fâtih-i Bağdâd³³⁴⁹: 6). (II/341. s.).

peymûde: (< F.) peymûden maşdarından ism-i mef'ûldür. 'Ölçülmüş' ma'nâsınadır. Her şüretle 'ölçülmüş' demekdir. Ya'nî 'kulaç, kîle, ölçek, haṭve ile ölçülmüş' ma'nâlarında isti'mâl olunabilir. Meselâ "dîbâ-yı peymûde, bâde-i peymûde, mesâfe-i peymûde" dênilir. (II/341. s.).

peynîr: (< F.) ğalaṭdır. *Penîr* mâddesine bakınız. (II/342. s.).

peyvest: (< F.) ittişâl, bitişme § Fârisîde hemîşe gibi 'dâ'imâ' ma'nâsını da ifâde ʔder: *Ey sâkî-i sîmîn-sâk! Siyeh-bahtân 'uşşâk dîde-düz-ı zuhûr-ı lutfuñuzdur. 'Âtîfet-fermâ olup da o dest-i nûr-peyvesteñiz ile bize bir câm-ı şafâ-baḥşâ iḥsân buyurmaz mısıñız* (Berķ Risâlesi ≈ Terceme-i Şeyḥ Vaşfî)? (II/342. s.).

peyveste: (< F.) muttaşıl, bitişmiş, ulaşmış § dâ'imâ ma'nâsına da gelir: *Öñlerince bir esb-i hõş-hırâma süvâr ve müctemî' olan nüfûs-ı keşîreye selâm-ı selâmet-encâm ile 'arz-ı dîdâr ʔdip 'aleyke 'avni'l-lâhi te'âlâ du'aları 'ayyûka peyveste idi* (Peçevî, cild-i evvel, şahîfe 302); *Bir baḥrdır ki hâşılı bu baḥr-i bî-gerân / Peyvestedir nihâyeti³³⁵⁰ gird-âb-ı hayrete³³⁵¹* (Beyt-i Terķib³³⁵²); *Zülfünde hezâr rişte-i cân / Peyveste-i târ u pûd-ı nisyân* (Şeyḥ Ğâlib³³⁵³: 469); *Ey kemân ebrûsuna peyveste kurbân olduğum / Zülf-i şûrîdeñ ğamındandır perîşân olduğum* (Velîyyü'd-dînoğlu). (II/342. s.).

3348 Bulunamadı.

3349 Hafız Ahmed Paşa'nın talebine karşılık, Sultan IV. Murat Han'ın yazdığı yanittir.

3350 Dîvânda: sevâhili.

3351 Dîvânda: Peyvestedir sevâhili gird-âb-ı hayrete / Bir baḥrdır ki hâşılı bu baḥr-i bî-gerân

3352 Ziya Paşa: TCB. 1/2.

3353 Hüsn ü 'Aşk.

peyvestegān: (< F.) mürekkebāt ki *besā'it* muķābilidir. 'Nebātāt, ma'deniyyāt, hayvānātdan 'ibāret olan mevālīd-i şelaşe' demekdir. (II/342. s.).

peyūk: (< F.) "arūs, gelin" demekdir. Peyūkānī = 'velīme, gelin cem'iyyeti, düğün' ma'nāsınadır. (II/342. s.).

peygend: (< F.) 'bir yere getirmek, cem' etmek, ulaştırma, yan yana toplama' ma'nalarını ifāde eder. (II/342. s.).

peyvend: (< F.) 'irtibāt, ta'alluk, rābıta, bend, bağ' ma'nālarıdır. *Ol gün her gūşede gerden-bürd-i kubbe-i sipihr-i berīne peyvend olup hengām-ı 'aşra degin şol kol taraftı bi'l-cümle tathīr olunmağla (Çelebi-zāde Tārīhī, 282. şahīfe); Bir kürsī-i şadef-kārīye çıkarıp etrāfına hāle-vār mınṭaka peyvend-i ihāta oldular (Şefīk-nāme); Degil tār-ı ta'alluk kāmile sedd-i sefer-sāzı / Sülük-ı süzene peyvend-i rişte bend-i pā olmaz (Bursalı Emīn); Peyvend-i gül eyle ergāvānı / Hızra yetir āb-ı zindegānı (Fużūlī³³⁵⁴: 2677). (II/342. s.).*

//pi//

piratiķa: (< İt.) aşı pā-yı meftūhada gösterilmiştir. Oraya mūrāca'at oluna. (II/342. s.).

piraşa: (< Ru.) aşı cem' olarak *perasa*'dır. Kışın hāşıl olan tāze şoğana müşābih ma'rūf sebze. Lisān-ı Rūmīde 'yeşillik' ma'nāsını ifāde eden *pirason* lafzının cem'i ve sebze-i ma'rūfın ismi *pirasa*'dır. *Pirasinon* 'yeşil' demek olduğu gibi pırasıya da 'çemen' ma'nāsını ifāde eder. *Lehçe-i 'Osmānī*³³⁵⁵ de bunun aşı *piras* olarak gösterilmiş ise de yañlıştır. Çünkü Rūmcada *piras* 'intihā, soñ' demektir. Pıraşa bıyık = iş-bu sebzenin kökündeki şaçağlar gibi uzun telli, uzun kıllı bıyık. (II/342. s.).

piranķa: (< İt.) aşı pā-yı meftūha iledir. Oraya da bakınız. Tomruk, ayağa takılan zindān demiri ş haydūd ve kātıl habs-hānesi demektir. (II/343. s.).

piristū: (< F.) 'kırlangıç' denilen ufak kuş. Fārisīde *pirist*, *piristük* tarzında dahī kullanılır. Piristū-beçe = 'kırlangıç yavrusu' demektir. *Keyfiñce uçarsıñ ey piristū / Her yerde ne bahtiyārlik bu (Mu'allim Nācī*³³⁵⁶:

3354 Leyla vü Mecnun.

3355 265. s.

3356 Ateş-pāre, Kırlangıç.

1); *Miyānıñ fikr eden diller ki zülfüñ āşiyān etmiş / Piristū-beççelerdir gūyiyā*³³⁵⁷ *bir mūya bağlanmış* (Nā'ilī-i Qadīm: G. 180/2). (II/343. s.).

pırnar: (< Yun.) ğalaṭ-ı meşhūru *pırnāl*'dır. Aşl-ı şahīhi, doğrusu *pırnarion*'dur ki meşe nev'inden kömür yapılan bir çalıdır. Pırnarlık = keçi ra'y edilen dağ. Pırnar kömürü = sert, maqbūl, demirci kömürü. (II/343. s.).

pirinc: (< F.) lisānımızda daḥī ma'rūfdur. 'Pilav, çörbā pişirilen dāne' demektir ki *çeltik* Türkçesidir. Fārisīde bā-yı 'Arabī ile de kullanılır. Birincār = *birinc-zār* muḥaffefidir ki 'çeltik ekilen tarla' demektir. Pirinci taşından ayırmak = bir işi kemāl-i tefahhuşla müşkilātdan kurtarmak. Gel pirinciñ taşını ayıkla = müşkilāt içinde apışıp kalmak. (II/343. s.).

pirens³³⁵⁸: (< Fr.) 'hākim, bir ḥānedān-ı hükümdārīden yetişen erkek evlādıñ 'unvān-ı āşāleti, hükümdār-zāde' demektir. § Ba'zen Avrupa'da devlet ve milletine fevka'l-āde ḥidmet-i ḥasenesi sebkat eden liyākat ve dirāyet-i mütemāyize

aşhābına daḥī resmen tevcih olunur bir 'unvān-ı şeref-bahşādır. Meşelā *Prens Ğarçağof*³³⁵⁹, *Prens Bismark* gibi. (II/343. s.).

pirenk: (< F.) berķ, leme'ān, parıltı. 'Ale'l-ḥuşuş 'kılıç ve ḥançeriñ³³⁶⁰ cevheri, parıltısı' demektir. § *Prenk* olursa Türkçede taḥrīf ile *pirinc* denilen 'filizzāt-ı ma'lūmeden mürekkeb sarı ḥalīṭa' demektir. Meşelā: *pirinç mangāl* gibi. (II/343. s.).

pirenses³³⁶¹: (< Fr.) bi'z-zāt hükümrān veyāḥūd hükümdār-zāde olan bir adamıñ zevce veyā kerimesi, ḥānedān-ı hükümdārīden yetişmiş nisvānıñ 'unvān-ı aşāleti: *Prenses Klemantin*. (II/344. s.).

Pırotestan³³⁶²: (< Fr.) 'onuncu 'aşr-ı hicrī evā'ilinde Kātolik pāpāslarından Almanyalı Luter'iñ iḥdās ettiği mezhebiñ 'unvān-ı 'umūmīsi' demektir. *Yine o 'aşır içinde idi ki Avrupa'da Luter Pırotestanlık nāmına bir mezheb-i cedīd açarak aşhāb-ı teslīşi iki takسیم etmişdi* (Kemāl). (II/344. s.).

3357 Kāmūsta: gūyā.

3358 Prince.

3359 Rus prensi.

3360 Kāmūsta kelime hatalı yazılmıştır.

3361 Princesse.

3362 Protestan.

pirotesto³³⁶³: (< Lat.) hūkūkhuna bi-ğayr-i hāḡḡın tecāvūz ve mūdāhale vuḡū'-bulan ṭarafıñ ṭaraf-ı dīgere ḡarşı hūkūkhunu muḡāfaza ve da'vā ètmesine ve bir ṭarafdan ḡilāf-ı uşūl ve muḡāvele vuḡū'-bulan ḡūkm ve ḡareketi redd ile hāḡḡ ḡazanmak içün dīger ṭarafıñ taḡrīren veyā şifāhen ètdiḡi i'tirāza ıtlāḡ olunur: *poliçe pirotestosu*. Pirotesto-nāme = 'bir poliçeniñ reddini ḡavī beyān-nāme' demektir ki Fransızcası *protet*'dir. (II/344. s.).

pirotoḡol³³⁶⁴: (< Fr.) 'düvel-i muḡtelife muraḡḡaşlarından mürekkeb bir meclis-i muḡteliṭiñ müzākerātını ḡavī zabṭ-nāme' demektir. Meşelā *Berlin ḡongresi pirotoḡolları*. (II/344. s.).

piroje³³⁶⁵: (< Fr.) tertīb, taşavvur § bir şey'in ne şekil ve ṭarzda yapılacağını gösteren resim § ta'dīl ve ıslāḡ olunmak şarṭıyla ḡaleme alınan lāyiḡa ma'nālarını ifāde eder. (II/344. s.).

piroḡram³³⁶⁶: (< Fr.) 'bir hey'etiñ, bir cem'iiyetiñ meslek ve ḡaṭṭ-ı ḡareketini ve ḡuşuşuyla bir

mektebiñ şunūf-ı mevcūdesinde okutdurulacak dersleriñ envā' ve evḡātını ḡavī beyān-nāme, varaḡa' demektir: *Mekātib-i muḡtelife piroḡramları tanzīm olunmuştur*. (II/344. s.).

pirova³³⁶⁷: (< İt.) lisān-ı Yūnānīde *Ille/Pæ pira* ve Latince *proba* 'tecrübe' ma'nāsını ifāde eder. El-yevm lisānımızda daḡī 'tecrübe, taşḡīḡ, mu'āyene' ma'nāsında isti'māl ediliyor. (II/344. s.).

pijmān: (< F.) 'şolḡun, bozuk, donuḡ, yıpranmış, maḡzūn olmuş' ma'nālarını ifāde eder. Pā-yı meftūḡaya da mūrāca'at ediñiz. (II/344. s.).

pijūlīde: (< F.) şolmuş, müteḡayyir ve müşevveş olmuş § birbirine ḡarışmış § eṭrāfiyla aranmış, araşdırılmış. *Pişūlīde* ṭarzında yazıldığı da görülmüşdür: *ḡālet-i pejūlīde, ḡīsū-ı pejūlīde*. (II/345. s.).

pist: (< F.) daḡīḡ, buḡday ve ḡubūbāt-ı sā'ireden yapılmış un. 'Ale'l-ḡuşuş ḡavrulmuş una ıtlāḡ olunur ki Türkçede 'ḡavud' denilirmiş. (II/345. s.).

pistān: (< F.) 'meme' demektir. Pistān-ı māder = ana memesi. *Ol nāzenīnān-*

3363 Protestor.

3364 Protocole.

3365 Proje.

3366 Programme.

3367 Proba.

ı cān-ı pesendiñ bāküre-i büstān-ı
tena'um olan turunc-pistān ve sīb-i
ğabğab-ı dil-sitānları dest-hōş-ı
muşāfaha³³⁶⁸-i bey' ü şirā ederek (Şefīk-
nāme); Yetmiyor muydu şekl-i pistānıñ
/ Gül de açmış çiçekli fistānıñ
(Mu'allim Nācī³³⁶⁹: 2); Nehr-i şīr üzre
nāflar gird-āb / Oldu pistānlar ucu da
habāb (Vaḥīd). (II/345. s.).

piste: (< F.) 'fıstık' demektir. Piste-i
ḥandān = 'ağzı açık fıstık' demek
olur. Bir piste gördüm anda döker rīze
rīze kand (Fuzūlī: Mūs. 1/1). (II/344.
s.).

piskopos: (< Yun.) Hıristiyan
kiliselerince bir me'muriyyet
veyāḥūd pāye-i rūḥānīdir ki eyyām-
ı maḥşūşa-ı mezhebiyyelerinde
kalensüve ve kisve-i üşkuflu iktisā
etmek şalāḥiyeti ḥā'izdir. Bunların
icrā-yı me'muriyyetlerini berāt
virmek şüretiyle devlet taşdīk eder.
Piskoposluk = 'hangi mezhebe
mensüb ise o mezhebiñ paṭriḳ-
ḥānesine tābi' bir me'muriyyet-i
rūḥāniyye' demektir. (II/345. s.).

piştov: (< İt.) tabanca. Bel piştovu,
kubur piştovu, döner piştov =
revolver. Piştevi dokuz paṭlar =

'ğāyet ḥiddetli şiddetli' ma'nāsında
īrād olunur. (II/345. s.).

pil: (< F.) ökçe, topuk. Ş Çadırların
eteklerini birbirine rabṭ için ip
uçlarına takılan ufaḳ degnek,
çocukların oyun için kullandıkları
çelik, çomak. Fārisīde çelik çomak
oyununa pile-çūb ıtlāk olunur. Pile =
ucu sivri küçük degnek Ş ipek
kozağı demektir. (II/345. s.).

pilatine, pilatin: (< Lat.) altın
nev'inden sert bir ma'dendir. 'Sert,
aḳ altın' demektir. Aşlen 'eñli, arz'
ma'nāsına olan pilatos'dan
müştakdır. Bu ma'deniñ çubukları
diğer ma'den cevherlerinden eñli
olduğundan böyle tesmiye
olunmuştur. Rusya'nın Ural
dağlarında daḥī zuhūr eden bu
cevher-i kıymet-dārdan birtakım
evānī-i laṭife i'māl olunmaktadır.
Rusya'da sikke olarak daḥī isti'māl
olunur. (II/345. s.).

pilaḳa: (< Arn.) Albanya ahālisi
beyninde zebān-zed olan bu lafz
'yağmā, gāret, gānīmet, çapul'
demektir. (II/346. s.).

pilaḳa: (< İt.) 'ma'den taḥtası, ma'den
safḥası, ma'deni taḥta' demektir.
Pilaḳa-i 'ayār = pūlad-ı musaṭṭah,
'ayyār taḥtası, demircilerin elvāḥ-ı

3368 Kāmūsta kelime "kaḳ" ile yazılmıştır.

3369 Ateş-pāre, Gül.

hadideyi düzeltmek için
kullandıkları 'pūlad tahta'
demekdir. (II/346. s.).

pilaki: (< Ru.) zeytinyağıyla pişirilen
balık yāhūd faşulye yaḥnīsī, sehven
yā-yı meftūha kısmına daḥī
yazılmışdır. (II/346. s.).

pilan³³⁷⁰: (< Fr.) saṭḥ-ı müstevī, şafha Ş
resim, şekil, bir şey'in evvelden
tertib edilen şüret-i 'umūmiyye-i
icrā'ıyyesi, bir binānıñ ne şüretle
inşā edileceğini gösteren resm-i
musatṭaḥı. (II/346. s.).

pilançete³³⁷¹: (< İt.) küçük tahta,
mesāha tahtası. Fransızca
blanchette'dir. (II/346. s.).

pilanço: (< İt.) erbāb-ı ticāretiñ
kānūnen ve dā'imā tutmağa mecbūr
olduğu bir nev' defterdir ki bir sene
zarfındaki kāffe-i mu'āmelātını
mübindir. Her sene emvāl ve eşyā-
yı menkūle ve ğayr-i mankūle ve
düyūn, zimem, maṭlūbāt kāmilen bu
deftere kayd ve şebt olunur. (II/346.
s.).

pilāv: (< F.) aşlı *pelāv*'dir. Bu lafzıñ
Hindī olduğu da mervīdir. 'Acem
pilāvı pirinç, et, fıstık, üzüm ile

Buḥārālılarnıñ pişirdikleri ta'āmdır ki
çilāv ıtlāk olunur. (II/346. s.).

pindār, pindāre: (< F.) zan, zu'm,
ḥayāl. Türkçesi *şanı*'dır. Ş Teberṭum,
'aceb, ğurūr ki Türkçede
böbürlenmek, kurulmak ta'bīr olunur.
İkincisi ma'nā-yı aḥyerde
müterādıfdir. *Pindāre, pindere*'niñ
aşl-ı ma'nāsı 'ḥarām-zāde, veled-i
zinā, şakī' demektir. *Murabba'-nişīn-
i şandalī-i pindār olup dervāze-i kāfa
gürz aşdı (Şefīk-nāme); Ve illa firār ile
bī-ārlığı ve ilḥād-ı bī-şumār ile
yanıñdaki ḥaşerāt-ı bī-aql u pindāre
sālārlığı koyup 'asākır-i nuşret-mü'essir
muḳābelesine gelesin (Peçevī, cild-i
evvel, şaḥīfe 312). Pindāştēn*
maşdarından müştakdır. (II/346. s.).

pingān: (< F.) 'taş' demektir. Büyüğü,
küçüğü tefriḳ edilmez. Ba'zı
rivāyete göre bi'l-ḥāşşa büyük
şerbetçi taşına ıtlāk olunur. Ş 'Kahve
fincānı' demektir. Fincān =
pingān'ıñ mu'arrebidir. (II/346. s.).

pinhān: (< F.) gizli. *Āşikār*'ıñ zıddı.
Zamm-ı pā ile ğalaṭ-ı meşhūrdur.
Şaḥīhi kesr-i pā iledir. Fāriside
ba'zen muḥaffefi maḳāmında ya'nī
'gizlenmiş' ma'nāsında daḥī
kullanılır. Bunuñ şarf-ı Türkçesi
yaşunḳan'dır. Zīrā lisān-ı Çağatayide

3370 Blan.

3371 Blanchette.

yaşunmak 'görünmez olmak, bir şey arkasında veyā altında kalmak' demektir. Söyle *hāmem sāniḥāt-ı 'aşk pinhān kalmasin* (Mu'allim Nācī³³⁷²: G. 41/1); *Kılıp hākı maḳarr ol künc-i pinhān* (Mi'mār Sinān); *Eyleyen āsār-ı feyz-i kudretin halka 'ayān / Kendini her gūşe-i ḥatırda pinhān eylemiş* (Üsküdārı Süleymān Sālim); *Mücellā sīnesi āyīne-dār-ı şāhid-i ḡaybī / Muşaffā ḥatır şüret-pezīr-i rāz-ı pinhānī* (Bāḳī: K. 14/31). (II/347. s.).

pinyal: (< İt.) 'meç denilen 'alet-i cāriḥa tarzında bir nev' şiş, Arnavud şişi' demektir. *Pinyālī piyāle zannederler / Pergāleyi kāle zannederler* (Şeyḥ Gālib³³⁷³: 257). (II/347. s.).

piyāde: (< F.) yaya, yayan, ayağıyla yürüyerek giden. 'Askeride atlı sınıf mukābili. Meşelā *şaff-ı piyāde alayı, bir alay süvārī, bir alay piyāde, bir bölük topçu* gibi ta'bīrāt her vakit isti'māl olunur: *Bu dār ü gırde ehl-i İslām dahī ekşer piyāde düşüp cenk ederler. Hattā 'Osmān Paşa dahī piyāde olup çok cenk eder ve mecrūḥ dahī olur* (Peçevī Tārīhi, cild-i evvel, şaḥīfe 276). Ş *İktidārı pek az yāḥūd hīç yok* maḳāmında kullanılır. Meşelā:

"Filān 'askerlikçe pek piyādedir. Filān şāḥib-i ma'lūmāt ise de idāre ḥuşuşunda piyādedir." denilir ki 'yayadır, iktidārsızdır' demektir. Yine 'yaya' ma'nāsına olan 'Arabī *rācil* lafzı bu maḳāmda daha ziyāde isti'māl olunur. Ş Bir çifte körüklü küçük kayık. Meşelā: "Şiddetli lodos deñizi altüst ederken Kabataş'dan Üsküdār'a piyāde ile geçilir mi?" denilir ki maḳşad 'bir çifte kayık ile' demektir. Ş 'Satranç' denilen oyunda ön şıraya dizilen taşların her biri ki 'Arabīde *beydaḳ*, Türkçede taḥrīf ile *paytaḳ* ta'bīr olunur. *Oluḡ yeñiçeri çekdim cefāyı / Piyāde eyledim nice ḡazāyı* (Mi'mār Sinān); *Ne revā böyle oyuna ḡalasın / At fikriyle piyāde ḡalasın* (Vehbī³³⁷⁴: 362); *Bir gün gelir ki şadre çıkar ser-firāz olur / Ol gördüğüñ kemīne ki nāmu piyādedir* (Nābī: G. 177/4); *İkimiz binip açılacak ne olur şu hōş hevāda / Yanımızda işte ḥāzır iki*³³⁷⁵ *çifte bir piyāde* (Mu'allim Nācī³³⁷⁶: Mt. 25). (II/347. s.).

piyāz: (< F.) 'ale'l-ıtlāk 'şoğan' demektir. Fakat Türkçede eḡimeye çāšnī-i lezīz vermek için doğratılan, doğranmış şoğana ıtlāk olunur:

3372 Şerāre.

3373 Hüsn ü 'Aşk.

3374 Lutfiyye.

3375 Eserde: iken.

3376 Yādīgār-ı Nācī.

fasulye piyāzı, piyāzlı kebāb, piyāzlı köfte gibi. Piyāz-ı kūhī = dağ soğanı, ada soğanı. § Piyāz vèrmek = ıştırılāhāt-ı ‘āmiyānedendir. Muḥāṭabı iğfāl maḳşadıyla 'talṭīf ve müdāhine tarzında söz söylemek, idāre-i lisān etmek' demekdir. *Egerçi ābın içdiñ līk āba reng ü bu vèrdiñ / Piyāzıñ ābı ey nergis saña kat kat helāl olsun* (Nābī: G. 564/8). (II/348. s.).

piyasa: (< İt.) aslı *piyaçe*. Fī-i cārī, fī-i rāyiç, kıymet-i rāyiçe. Meşelā ḥitām-ı va‘deye kadar medyūn tarafından te‘diye-i deyn olunmadığı taḳdīrde merhūn olan yüz ‘aded şark demiryolları taḥvīlātının o günkü piyasa mūcibince satılıp deyne maḥsūb edilmesi meşrūtdur. Piastre = 'guruş' demekdir. § "Umūmī seyrān-gāh, meydān' ma'nāsını ifāde ettiği gibi el-yevm 'umūr-ı şarrāfiye ve mu‘āmelāt-ı ticāriyye mecmā‘ı, maḥalli' ma'nāsında daḥī isti‘māl olunuyor. Meşelā: *Bundan soñra Ğalaṭa'da piyasasınıñ sā‘at beşde açılıp aḳşāmüstiü sā‘at onda sedd ü ta’tīl edileceği resmen i‘lān olunmuştur*. § Ba‘zen 'gezinme, gezinmiş' maḳāmında da kullanılır. Faḳat Ebü’z-Ziyā Tefvīḳ Beg’iñ dediği vech ile lisānımız bu mişillū lafzları

bu gibi ma'nalarda kullanmağa muḥtāc ve müfteḳır olmadığından erbāb-ı kalemīñ o şüretle isti‘mālden istiğnā göstermeleri elzemdir. (II/348. s.).

piyaṭa: (< İt.) yemek ṭabağı. Aşlı *piyate* olsa bile şīve-i ‘Oşmāniye “tı” ile telaffuzu muvāfiḳdır. Binā’en-‘aleyh böyle yazılmalıdır. (II/348. s.).

piyāle: (< F.) ḳadeḥ, ḳapı, bardak. Piyāle-keş, piyāke-nüş = şarāb içen. Piyāle-keşī, piyāle-nüşī = şarāb içicilik, ‘işrete düşkünlük. *Eyādī-i cebr ve ıştırarlarından ḳurtulamayarak nüş-ı piyāle-i zehr-ālūd ile reh-neverd-i vādī-i ‘adem olurlar* (Şefīḳ-nāme); *Bu düird ü bu şāfi dème dönsün piyāle ğam yème / Ḳānūn-ı devr ü³³⁷⁷ dā’ime uy sen de mey şun dem-be-dem* (Nef’ī: K. 15/11); *Al deste eger lāle bulunmazsa piyāle / Vèr ḥükmünü ey serv-i revān köhne bahārın* (Nedīm: Ms. 28/4); *Ne bār-ı ḥusset-i sākī ne minnet-i rindān / Dü-çeşmimiñ mey-i la’li nice piyāle çıkar* (Eşref Paşa). (II/348. s.).

piyante: (< İt.) inşası mutaşavver olan bir binānıñ taḳsīmāt-ı arziyyesini, temelleri kāmilen yapılıncı ne şekl-i esāsı kesb edeceğini gösterir zemīn ḥariṭası, resmi. (II/349. s.).

3377 Dīvānda: devr-i.

piyanço: (< İt.) bir nev' kumār. Bir şey'in kıymet-i hakikiyesinden ziyāde semen kesb edebilmesi için o şey'in nāmına yazılan numaraları birçok eşhāşa satıp ba'de kūr'a çekilerek hangi numaraya işābet ederse o şey'i o numaranın şāhibi olan şahşa haşr u i'tā mu'āmelesi, kūr'a ile kazanılan pay. *Bed-ḥ'āhına çeksın Melekü'l-mevt piyanço* (Tālib). (II/349. s.).

piyano³³⁷⁸: (< İt.) ayaklı dölāb şeklinde ve öñ tarafındaki kanadın altı parmak başarak çalmak için beyāz, siyāh taşlarla mücehhez bir nev' sāzdır ki 'kanun' denilen şark sāzına takliden ğarbda icād edilmiştir. Piyanist = piyano üstādı, piyano çalan. (II/349. s.).

pipe³³⁷⁹: (< Fr.) 'çubuk, lüle' demektir. Sigara ağızlığı şeklinde, ucu lüle biçiminde bir ufacık çubuktur. *Pipo* gibi telaffuz olunur. (II/349. s.).

pīç: (< F.) büküm, kıvrım, dolaşık. Pīç-ā-pīç = 'egri bügrü, karmaşarışık, birbirine dolaşmış' demektir. Tarz-ı hakikī ve mecāzide isti'māl olunur. Ş 'Fā'idesiz, hayırsız, kelek'; huşuşuyla Türkçede 'zinādan hāşıl

olan veled-i nā-meşrū" demektir. *Derūnun yokladım gördüm*³³⁸⁰ o nā-hem-vār-ı pīç-ā-pīç (Vehbī: G. 33/6); *Zülf-i pür-pīçinin naşıl tutmuş yed-i pür-nūra bak / Kabza-i beyzāya düşmüş ejder-i mağrūra bak* (Ḥayrī); *Tavşif-i dü zülfü pīç-der-pīç / Ta'rif-i dehānı hīç der-hīç* (Nābī). (II/349. s.).

pīçān: (< F.) bükülücü, kıvrılcı; kıvrım ve büküm büküm olucu: *su'bān-ı pīçān*. (II/349. s.).

pīç-pā: (< F.) 'ayağı kıvrık, yengeç' denilen deniz böceği. (II/349. s.).

pīçiş: (< F.) pīçiden lafzından hāşıl-ı maşdardır. 'Bürülüş, kıvrılış' demektir. *Pīçiş-i zülf-i delāvīz-i turā / Der dil-i men pīç ü tīb endāhte*³³⁸¹ (Lā); *Pīçiş-i tāli'-le düşdüm pīç u tīb-ı hayrete / Behcetā! Dest-i te'emmül dāmen-i rīşemdedir* (Ḥuz Mā Şafā). (II/349. s.).

pīç ü tīb: (< F.) telāş, ıztırāb, endişe, şaşkınlık. *Şaşırdım rāh-ı maşşūdu kemāl-i pīç ü tībımdan / Ḥuzūr-ı āşafide āteşe düşdüm hicābımdan* (Fikrī Paşa); *Fikrim hayāl-i zülf ile pür-pīç ü tīb idi / Gönüm hevā-yı 'aşk ile vakf-ı şitāb idi* (Alaybegi-zāde); *Sen de bir cānān mı peydā eylediñ āyā Nedīm /*

3378 Piano.

3379 TDK: pipet.

3380 Dīvānda: ammā.

3381 (F.) Senin güzel saçının kıvrımı benim gönüme bükümler attı.

İbtılā āşārı gördüm pîç ü tâbîndan seniñ
(Maḥmūd Nedīm Paşa). (II/350. s.).

pîçide: (< F.) bükülmüş, bürülmüş, şarılmış, kıvrılmış, dolaşmış. *Lākin müte'ākiben vürüd eden tarafeyniñ sefirlerinde dühte-i girībān-ı tavşiye olan nāfıcetü'l-misk-i mezāyā pîçide-i lifāfe-i kitmān kalmamağla* (Şefîk-nāme); *Lāl olur elbet zebān-ı hāme-i pîçide müy*³³⁸² / *Kılca ğamdan tab'-ı erbāb-ı suḥan 'illetlenir* (Rāğıb Paşa: G. 66/4); *Çarlı döndükçe ola pîre-zen-i devrānıñ / Rişte-i devleti pîçide-i minvāl-i devām* (Nābî: K. 13/119). (II/350. s.).

pîh: (< F.) göz pınarlarında hâsıl olan çapak. (II/350. s.).

pide: (< Lat.) aşlı *pītā* dır. Yaşşı, kepekli yufka ekmek. Tırnağ pidesi = kaba pide ya'nî fodla. (II/350. s.).

pîr: (< F.) sāl-hürda, yaşlı, ihtiyār, kocamış: *pîr-i rüşen-zamîr*. Pîr ü bernā = 'ihtiyār ve genç' demektir. Pîr-i muğān = mey-hāneci. § *Ṭuruḫ-ı 'aliyyeden her biriniñ mü'essisi, pîşvā-yı a'zamı: Yā ḥazret-i Pîr Mevlānā Muḥammed Celāle'd-dīn-i Rūmī kuddise sırruhu*³³⁸³. Pîrān = pîrler, 'azîzler, erenler. Mevķi-i

isti'māline göre 'ihtiyārlar, yaşlılar' ma'nāsını da ifāde eder. *Mezārlığı düşün biraz defn-i ḥāk olanlarıñ / Zükûri var, inaşı var, yetîmi, pîri, şābbı var* (Şafā); *Hep bu ma'nāyı bilir pîr ü civān / Yaşşı yagınlı idi Faḥr-i cihān* (Ḥākānî: 486); *Dergeh-i pîr-i meye nāşiye-sā ol durma / Olmağ isterseñ eger hem-dem-i ehl-i 'irfān* (Vaşfî); *Meşnevî'de ne buyurmuş baķınız Ḥazret-i Pîr* (Mu'allim Nācî³³⁸⁴). § Bir şan'atıñ mü'essisi, mücidi yāḥūd bir şan'at erbābınıñ re'îsi, eñ meşhûru. Meselā: *devecileriñ pîri Ḥazret-i Üveys bin Āmirü'l-Ḳaranî tâbî'ındendir* (*radıya'llāhu 'anh*). || *Ḥaḳḳ-ı mu'ciz-i beyāndır pîrimiz üstādımız* ('Avnî: G. 160/6); *Yusuf-ı Mışrî gibi pîr-i 'azîz / Eyledi şevḳ odunu dillerde tîz* ('Aṭāyî); *Olmayan pey-rev-i pîrān-ı kütüb-hāne-i 'aşḳ*³³⁸⁵ / *Ne bilir 'ālem-i şüretde ne ma'nā görünüür*³³⁸⁶ (Rūḥî: G. 300/2). Merḥūm 'Avnî Bey'in İsmā'îl Paşa-zāde Ḥaḳḳı Bey merḥūmuñ 'ulüvv-i kadr ve menziletini takdiren söylediği şu mısrā'daki *pîr*, 'ihtiyār' ma'nāsına degildir. Burada lafz-ı mezkûr 'erbāb-ı şî'r ü inşānıñ re'îsi, eşheri, pîşvāsı' ma'nāsında

3382 Dīvānda: Mūsā.

3383 (Ar.) Allah onun sırrını mukaddes etsin.

3384 Bulunamadı.

3385 Dīvānda: 'aşḳ.

3386 Dīvānda: Ne bilür şüret-i eşyāda ne ma'nā görünüür.

kullanılmıştır. Pīrāne = ihtiyārcasına, yaşlı adama yakışacak tarzda. *Eṭvār-ı pīrāne, efkār-ı pīrāne, reftār-ı pīrāne, güftār-ı pīrāne*. Pīrī = ihtiyārlik, yaşlılık. *Civānī ve pīrī*. Pīrān = 'ihtiyārler, yaşlılar' demektir. Pīrāne-ser = ihtiyārlik çağında, yaşlılık hengāmında. *Üşüp başına cümle nisvān-ı şehir / Şaşırdu civānān u pīrān-ı şehir* ('İzzet Mollā³³⁸⁷: 2600); *Şaçımın aklıḡı, sinn-i pīrī / Baña göstermiş-idi tedbīri* (*Kaşīde-i Bürde* ≈ *Şafā*); *Pīrāne tekellüf etmiş el-hak / Vemiş hele kār-ı düzde revnak* (Şeyh Ġālib³³⁸⁸: 209); *Başladı sāz çalmaḡa pīrāne-ser. ‖ Pīrān-ı dūrbīn-i sencīde-naẓarān birbirine mirvaḡa-cūnbān-ı istinkāf olarak* (Şefik-nāme). (II/350. s.).

pīrā(y): (< F.) *pīrāsten* maşdarından mübālaḡa ile ism-i fā'ildir. 'Tezyīn edici, tanzīm eyleyici, donadıcı, bezeyici, süsleyici, yakışığına getirici; el-hāşıl bir şeyi tanzīm ile tarāvetli ve leṭāfetli bir tarza koyucu' demektir. *Enmile-pīrā ta'bīr-i ḡayīdesi artık isti'mālden sākaṭ olmuştur. Ḥidmet-i riyāsetiñ tebrīk ve tehniyetini müştemil irsāline*

tevāzu' buyurulan iltifāt-nāme-i veliyyü'n-ni'amīleri rāḡe-pīrāy-ı ta'zīm olduğda (*Cevāb-nāme* ≈ 'Akif Paşa); *Şāh-ı cihān-ārā mıdır māh-ı zemīn-pīrā mıdır / Behrām-ı bī-pervā mıdır yā āftāb-ı pūr-kerem* (Nef'ī: K. 15/24); *Ḥidv-i mekremet-pīrā vezīr-i ma'delet-fermā / Eyā destūr-ı vālā mesnediñ yümn-i zamān oldu* (Huz Mā Şafā ≈ Behcet); *Feyz-i 'aşkıñ bülbiül etti kalb-i ḡam mu'tādımı / Zemzeme-pīrā-yı derd-i iştiyākıñdır gönül*³³⁸⁹. (II/351. s.).

pīrāste: (< F.) 'tertīb, tanzīm, tezyīn edilmiş; süslenilmiş, yoluna konulmuş; müzeyyen, muntazam, müretteb' demektir. Pīrāsteḡi = tertīb edilmişlik, muntazam olmak. *Ve gök demire müstaḡriḡ, elleri kostaniçeli, ak ve kızıl bayraklar ile ārāste ve pīrāste olmuş alaylar ile orduyu ḡümāyūna vāşıl oldu* (Peçevī, *cild-i evvel, şaḡīfe* 309). (II/351. s.).

pīrāmen, pīrāmūn: (< F.) 'yan (yañ), eṭrāf, bir şey'in çevresi' demektir. İkincisi nazımda kullanılır. Pīrāmen-gerd = çevresinde, eṭrāfında, yanında dolaşan. *Pīrāmen-gerd-i ḡāṭır-ı vālā-yı āşafāneleri olan*

3387 Mihnēt-keşān.

3388 Hüsn ü 'Aşk.

3389 Salāhī. (www.turkedebiyatitsimlersozlugu.com. Mehmet Gürbüz,

"Salāhī" maddesi.)

ma'lūmātīñ serī'an 'arzı. ॥ Bu 'uḳde-i dağdağa-pīrādan pīrāmen-gerd-i ḥatırları olan ma'nā-yı ciger-ḥā-yı ḥired-fersāyı izāle eyle (Şefiḳ-nāme); Āteşīn bir ḳal'a teşkīl eyliyor pīrāmenim (Mu'allim Nācī³³⁹⁰); Ṭabaḳçe-i ḳinī birle ārāste bir mā'ide-i şāhāne pīrāmeninde gird-ā-gird-i gürisne-çeşmān-ı sofra-i vişāli (Şefiḳ-nāme); Çün ḥarīm-i 'arş-ı a'zam bulmağa feyż-i ḳabūl / Devr eder pīrāmenin şām u seḫer³³⁹¹ ger ü beyān (Ḥaḳḳı: K. 6/7); Bahār-ābād-ı pīrāmūn-ı ḥayme / Derūnundan güzel bīrūn-ı ḥayme (ve-lehu³³⁹²). (II/352. s.).

pīrāhen, pīrehen: (< F.) 'gömlek' demektir. Birincisi nazımda, neşirde; ikincisi yalnız nazımda isti'māl olunur. İkrāh ile ḳıḳdı pīrehenden / 'Ār etti şehīd-i ḡam kefenden (Fużūlī³³⁹³: 863); Zannederler perde-i mehtāba girmiş āftāb / Yūsuf'uñ nūr-ı ruḫundan olsa pīrāhen baña³³⁹⁴ (Mu'allim Nācī³³⁹⁵: G. 1/3); Gül-gün o³³⁹⁶ kadar ki fark olunmaz / Berg-i gül-i ter mi pīrehen mi (ve-lehu³³⁹⁷: By:

16); Ḥāb-gāḫundan ḳıḳp gir ḳoynuma ḳıplak mısın / Açdım āḡūş-ı vişāli, işte pīrāhen saña ('Alī 'Ulvī). (II/352. s.).

pīrāyış: (< F.) tertīb, tanzīm, nizām, düzen, süs. Pīrāyışde = 'düzen vèrici, tertīb edici, yoluna ḳoyucu' demektir. (II/352. s.).

pīrāyende: (< F.) pīrāsten maşdarından ism-i fā'ildir. 'Bezeyici, düzeldici, süsleyici, tanzīm edici' demektir. Pīrāyende-i kā'ināt = Allāh-ı Zū'l-celāl. (II/352. s.).

pīrāye: (< F.) revnāḳ, leṭāfet, zīnet, süs. Pīrāye-baḫş, pīrāye-baḫşā(y) = 'süs vèrici, zīnetlendirici' demektir. İntihāb eyledigim yegāne ḥabīb dünkü ḳadar bugün daḫī dil-firībdir. Ondaki maḫāsīn-i i'cāz-nümā ḥā'iz-i pīrāye-i beḳādır. Onuñ gibi ile'l-ebed āzāde-i āsib-i fenā bulunacaḳ olan şī'rim yine onun vaşf-ı kemāline ihtişāş ile müte'ālī ve ḡayrıñ evşāf-ı zā'idesinden ḫālīdir (Mu'allim Nācī ≈ Berḳ Risālesi); Ḳāmetiñ ey büstān-ı lā-mekān pīrāyesi / Nūrdan bir serodir düşmez zemīne sāyesi (Na'at-ı Şerīf ≈ Zātī); Ḥādīsātīñ her biri sermāye-i tārīḫdir / Nām-ı şāhāneñ hele pīrāye-i tārīḫdir (Ḥazret-i Fātih'e Ḥitāb ≈ Şafā); Meydir miḫekk-i 'āşīḳān āşūb-ı dil-ārām-ı cān³³⁹⁸ /

3390 Bulunamadı.

3391 Dīvānda: sihr-i.

3392 Bulunamadı.

3393 Leylā vü Mecnūn.

3394 Eserde: saña.

3395 Şerāre.

3396 Eserde: bu.

3397 Yādigār-ı Nācī.

3398 Dīvānda: āşūb-ı dil-şād eder

Sermāye-i pīr-i muḡān pīrāye-i bezm-i şanem (Nef'î: K. 15/12). (II/352. s.).

pīr-zen, pīre-zen: (< F.) 'acüz, kocaçarı. Birincisi nādiren nazımda, ikincisi nazım ve neşirde kullanılır. *Bir ehl-i tecrīde su'āl edip niçün te'ehhül etmezsin dediklerinde cevāb vèrip pīre-zenler ile ülfetim ve şohbetim yokdur dedi* (Terceme-i Gülistān ≈ Müftî Es'ad); *Dest-yārī-i tīşe-i ta'bīr ile şüret vèrdiği nakş-ı Şīrīn tedbīr-i şavābı şekl-i pīre-zen Ferhād-keş-i haṭāda taşvīr etmeye* (Şefiḡ-nāme); *Vā'iz! Seniñ fażīletiñi pīre-zen bilir* (Lā); *Bir pīre-zen etmiş anda me'vā / Cādū-yı maḡūf-ı dīv-sīmā* (Şeyḡ Gālib³³⁹⁹: 1385). (II/353. s.).

pīrüz: (< F.) mes'ūd, memnūn, hayırlı, uğurlu. Pīrüzī = nīk bahtlık, uğurluluk. Mu'arrebī *fīrüz*'dur. Rüz-ı pīrüz = sa'ādetli, hayırlı gün. Ş Pīrūze (mu'arrebī *fīrūze*) = gök renkli maḡbūl bir taşdır, ma'rūf mā'ī elmās. Bu cevheriñ a'lāsı Nīşābūr daḡlarında zuhūr eder imiş. *Tā ola bu hayme-i pīrūze reng-i zer-nigār / 'Arşa-i 'ālemdə ber-pā bī-sütūn u bī-tınāb* (Nef'î: K. 55/52); *Eylemiş der-beste dükkānın ṭabīb-i rüzgār / Hoḡḡa-i*

pīrūze-i gerdūnda dārū ḡalmamış (Nābī: G. 353/2). (II/353. s.).

pīs: (< F.) bir 'illetdir ki insānın ve ḡayvānın cild-i bedeninde yer yer, beyāz veyāḡūd kırmızımsı siyāh lekeler peydā eder. 'Arabīde beyāzına baraş ve siyāhına behaḡ ta'bīr ederler: *Bir iki gün geçmeden menşūr dü reng midād-ı leyl ü nehāra nigīn-i nām-ı idbār-ı irtisāmı aldāmḡa-yı Cengizī gibi leke-i pīs olan nā-temiziñ daḡī tevḡī-i' berāt-ı şebātına* (Şefiḡ-nāme). (II/353. s.).

pīse: (< F.) 'alaca' demektir. Ḥuşuşuyla alaca ḡarḡa ile şaḡsaḡana ıtlāḡ olunur. (II/353. s.).

pīş: (< F.) ön, ileri, ön ṭaraf, ḡuzūr: *pīş-i üstāz, pīş-i nazar, pīş-i ḡaşr*. Fārisīdeki ma'ānī-i sā'iresi Türkçede mu'teber değildir: *Pīş-aheng-i ḡaṭār-ı küleng bulunmaḡın da'vā-yı riyāsetle "enfū fi's-semā"³⁴⁰⁰ oldu* (Şefiḡ-nāme); *Şā'ir ṭutuyor 'ālemi pīş-i nazarında / Ervāḡ-ı melā'ik geziyor zīr ü berinde* (Nābī-zāde Nāzım); *Kimse düşmez biz gibi pīş-i nigāh-ı ḡahrıña / 'Aşḡıña düşmüşleriñ bizler belā-cüyānıyız* (Tevfīḡ); *Pīş-i çeşmimdedir ol cünd-i*

3399 Hüsn ü 'Aşk.

3400 (Ar.) Burnu havada olmak.

cihān-gīr henūz (Mu'allim Nācī³⁴⁰¹: 1). (II/353. s.).

pīṣādest: (< F.) *veresi*'niñ muḳābili. Naḳd ile aḥz ü i'tā. § Ecīre ḳable'l-'amel vērilen naḳid, aḳçe. (II/354. s.).

pīṣān: (< F.) 'eñ öñ, eñ ileri' demektir. 'İbtidā-yı ḥaḳīḳī' ma'nāsınadır. (II/354. s.).

pīṣānī: (< F.) nāṣiye, alın. Pīṣānī-dār = yüz tutan, yüzüzlükle iş beceren. Güṣāde-pīṣānī = alnı açık, ma'yüb değil. Fersūde-pīṣānī = alnı aşınmış. *Tebāṣīr-i ṣabāḥü'l-hayr-ı pīṣānīsinden neyyir-i nüzhet-firūz* (Şefiḳ-nāme); *Mevc mevc-i girih-i pīṣānī / Saṭr saṭr-ı ḳalem*³⁴⁰²-i *Yezdānī* (Nābī³⁴⁰³: 469); *Cihān-bān-ı mu'allā-pāye kim gerdūn-ı gerdan-keş / Zemīn būs-ı cenābından olur fersūde pīṣānī* (Nef'ī: K. 12/12). (II/354. s.).

pīṣ-āheng: (< F.) öñe düşen, öñde giden, muḳaddime, ṭalī'a. *Giryeniñ āh-ı dil-i pūr-sūz pīṣ-āhengidir* (Mu'allim Nācī³⁴⁰⁴). (II/354. s.).

pīṣ-endāz, pīṣ-keş: (< F.) birincisi 'öñe atılan', ikincisi 'öñe çekilen' demektir ki 'armağān, tuḥfe,

hediye, bād-ı hevā ya'nī beleş vērilen şey' ma'nāsında kullanılır. Birincisi nādiren, ikincisi dā'imā çekmek māddesiyle isti'māl olunur. Lisān-ı 'avāmda taḥrīf ile 'peşkeş' dēnilir. (II/354. s.).

pīṣ-taḥta: (< F.) şarrāfların kullandıkları kenārlı ve üstü düz aḳçe taḥtası, 'çekmece' dēnilen şandukça. (II/354. s.).

pīṣ-rev: (< F.) öñde giden, ileri gidici, ḳılāvuz. § Mūsīḳī-i şarkīde aşıl maḳāmdan evvel çalınan nağmedir ki taḥrīf ile 'peşrev' dēnilir. Meşelā: *rāst pīṣ-revi, ḥicāz pīṣ-revi, ṣabā pīṣ-revi* gibi. *Ḥāk-bīzī-i ḡirbāl-ı mekr ü ihtiyāl ile pīṣ-rev olan ebü'l-ḥile hemyān ve cüzdān ve sikkīn veyāḥūd sübhā ve maḳrame ve engüşterīn mişillü fıḳdāna ṣālīḥ nice eşyāyı* (Şefiḳ-nāme); *Zurnā* (sur-nā³⁴⁰⁵) da pīṣ-rev olmaz ne çıkarsa baḥtīnā (meşel-i meşhūr); *Ḥaḳ'dan dilerim devlet ü*³⁴⁰⁶ *'ömrüñ ola cāvīd / Niteḳīm ola pīṣ-rev ezhāra benefşe* (Necātī: K. 22/47); *Pey-rev olur cümle cihān balsa eger pīṣ-rev*. (II/354. s.).

pīṣ-ḳadem: (< F.) tekyelerde icrā-yı āyīn için öñayaḳ olan dervīş. *Bināberīn hengām-ı 'arż-ı leşkerde*

3401 Sünbüle, Hātıra-i Bedr-i Kübrā.

3402 Eserde: raḳam.

3403 Hayriyye.

3404 Bulunamadı.

3405 Devellioğlu: sür-na.

3406 Kāmūsta bu bağlaç yoktur.

tarikat-ı pîr-i pîş-kademe ri'âyet
müstelzim-i şalâh-ı mülk ve millettir
(Şefîk-nâme); Her biri pîşe-i mahşûşunu
meş'ar-ı eṭvâr-ı 'acîbe ile zîr-i 'ilm-i pîr
ve pîş-kademlerinde 'arz-ı hüner edip
(Şefîk-nâme). (II/355. s.).

pîş-gâh, pîş-geh: (< F.) ön taraf, huzûr.
Birinciniñ muḥaffefi olan ikinci
yalnız nazımda kullanılır. *Hâşşaten*
tebrîk-i gâzâ-yı garrâları siyâkında
'arîzaten bendegânım terkîmine ibtidâr
ve merfû'-ı pîş-gâh-ı übhet karar
kılınmıştır (Mehmed 'Alî Paşa'ya
tebrîk-nâme ≈ 'Âkif Paşa); *Âgûş-ı*
nigâhında görünmek hevesiyle / Ebkâr-ı
nûket cilve eder pîş-gehimde (Mu'allim
Nâcî³⁴⁰⁷); *Ey semâ! Ey cilve-gâh-ı*
encüm-i bî-intihâ / Pîş-gâhında görün
müstağrıḳ-ı reng ü zîyâ (Şafâ); Pîş-
*gâhında hitâb etmeye lâyık*³⁴⁰⁸ *degilim /*
Lîk şevḳ-i keremi vârdı baña isti'dâd /
Dest-ber-dest ṭurup pîş-geh-i câhında /
Bahrdan kaṭre-i evşâfını etdim îrâd
(Nâbî: K. 2/87-88). (II/355. s.).

pîş-gîr: (< F.) ta'âm sofrasında öñe,
dize konulan uzun makreme, hâvlu.
Galaṭı peşgir'dir. (II/355. s.).

pîş-müzd: (< F.) Türkçede 'pey'
denilen akçedir ki ücret-i

mu'ayyeneden evvel verilir. (II/355.
s.).

pîş-namâz: (< F.) 'imâm' demektir.
Namâzda cemâ'atîñ önünde
durması sebep-i tesmiye olmuştur.
(II/355. s.).

pîşvâ: (< F.) bir cemâ'atîñ ulusu, bir
ṭâ'ifeniñ büyüğü, bir kavmiñ re'îsi,
bir halkıñ efendisi, bir ümmetiñ
imâmı. Hâşılı 'bir ṭâ'ifeniñ, bir
gürûhuñ önünde bulunan, muḳtedî-
bih tanıdığı şahş-ı mu'teber'
demektir. Cem'i pîşvâyân'dır ki
're'îsler, ulular, muḳteda bih olan
zâtlar' ma'nâsını ifâde eder. *İsti'dâd-ı*
ṭabî'atım nisbetindeki Türkiyyât-ı
şî'riyyem mahzâ pîşvâyân-ı erbâb-ı
kaleminden gördüğüm teşvîkleriñ
semeresidir (Huṣ Mâ Şafâ ≈ İsmâ'il
Şafâ); *Cünûd-ı müctemi'anıñ râbıṭa-ı*
ittihâd ve ittifâklarınıñ tahkîmi
pîşvâyân-ı erbâb-ı idâre ve nüfûz
beyninde karar-gîr olmağla (Şefîk-
nâme). (II/355. s.).

pîşe: (< F.) şan'at, hîrfet Ş 'âdet,
mu'tâd, iş. *Pîşegân* tarzında ve terkîb
ile cem'lenir. *Qaval* dedigimiz çöbân
düdüğüne Fâriside pîşe ıtlâḳ olunur.
Fesâd-pîşe = fenâlık ile meşgûl olan.
Hüner-pîşe = hünerli, hüner şâhibi.
Kerem-pîşe = iyilik mu'tâdı olan .

3407 Şerâre.

3408 Dîvânda: kadir.

Piše-gāh, piše-geh = dārü'ş-şanā'a, fabrika, ehl-i şan'atın çalışdığı mahall. Piše-ger, piše-ver = şan'at-kār, ehl-i şan'at, işçi. Piše-verī, piše-gerī = şan'at-kārlik. Piş-gār yāhūd piše-gār = 'işbaşı, zuhūrī kolu denilen oyuncuların ileri geleni, hüner üstādı' demektir. *Emr-i idāreniñ 'uzemā-yı mekremet-pişegāna tefoizi bābında tecdīd-i 'ahd u mīşāk olundukdan sonra (Ravzatü'l-kāmilin); Kezalik erbāb-ı hīrfetden dahī piše-i ebü'l-beşer -ki zirā'at ve harā'itdir-aşhābı sā'ir eşnāfa taqdīm olup (Şefik-nāme); Eyleme hezl ü mizāhı piše / Düşürür dōstların teşvīşe (Nābī³⁴⁰⁹: 518); Feylesōf olmaz taşavvurda sebak-dāşım benim / Nakş-ı erjenk-i hīred, tab'-ı cünün pişemdedir (Huz Mā Şafā ≈ Behcet); Eyā şefī'-i güneh piše-gān-ı yevm-i hūlūd (Sāmī: K. 1/36). (II/356. s.).*

pīş-ā-pīş: (< F.) 'ileri ileri; daha öñe daha öñe' demektir: *hengāme-i pīş-ā-pīş-i muhācemede*. (II/356. s.).

pīşī: (< F.) tekdaddım, tefavvuk, ilerlemek. (II/356. s.).

pīşin: (< F.) *pesin* mukābilidir. 'Öñ, evvel, evvelki; ileri, ilerideki' demektir. Meşelā şalāt-ı zuhura

'namāz-pīşin' denilir. Zamān-pīşin = eski, evvelki zamān. Pīşinān = mütekdaddımın, eski zamān adamları. Pīşine = her iki ma'nāsını hāvī luğatdır. Nazımda ötekine bedel bunu isti'māl cā'izdir. Ş *Veresi* mukābilidir ki Türkçede taḥrīf ile 'peşin' denilir. 'Şatın alınan şeylerin derḥāl verilen parası' demektir. *Peşinen, peşināt* gibi ta'bīrlar ḡalaṭ-ı fāhişdir. Aşlā isti'mālī cā'iz degildir. Ber-vech-i pīşin = öñden verilmek üzere. *Ser-'asker-i müşārün-ileyh dahī himmet-i kūh-endāz-ı merdāne ile mukābelesindeki bāb-ı kal'ayı küşād ve ervāh-ı kişver-güşāyān-ı pīşini şād eyleyip (Çelebi-zāde Tārīhi, şaḥīfe 282); Aḥbār-ı dīrīn ve āsār-ı pīşine vākıf olan erbāb-ı dāniş ve inşāf (Çelebi-zāde Tārīhi, şaḥīfe 271); Gūyā ki suḥan-verān-ı pīşin / Hep söyleyeler zamān-ı pīşin (Şeyḥ Ġalīb: 711); Müjde bād aldı 'Arīş'i seyfle cenk-āverān / 'Azm-i cenk êtdikçe ḥālā geçdi pīşini pesin (Surūrī: Tar. 7/33). (II/356. s.).*

pika³⁴¹⁰: (< Fr.) oyun kağıdlarını teşkīl eden dört nev'den birine ıtlāk olunur ki siyāh yaprak gibi bir şekl-i maḥşūsu hāvīdir. İsm-i āmiyānesi *kare maça*'dır. (II/357. s.).

pikel: (< İt.) 'gemi direğini
şapkasında ve mızrāk ucunda olan
ufak filama, yelkovan' demektir ki
ışılāhāt-ı bahriyyedendir. (II/357.
s.).

pike³⁴¹¹: (< Fr.) kabartma nakışlı, yek-
renk kalın pamuk kumâş: hırkalık,
yeleklik pike. (II/357. s.).

pîl: (< F.) 'Arabîde 'fîl' denilen
cesîmü'l-cüşse, hortumlu hayvân-ı
ma'rûf. Pîleste = fîl dişi. Pîl-bân =
fîlci. Pîl-ten = 'iri vücûdlu, büyük
gövdeli, kuvvetli' demektir. *Bālā-yı
çarh-ı heftüme Keyvân-ı kühne-sal /
Oturmuş idi niteki*³⁴¹² *Hindü-yı pîl-bân*
(Bâkî: K. 1/8). (II/357. s.).

pil³⁴¹³: (< Fr.) hikmet-i tabî'yye
ışılāhâtındandır. 'İstîf' ma'nāsına
olan bu lafz 'kuvve-i elektriğiye
hâşıl edilmek için derûnuna lâzım
gelen âlât-ı fenniyye istîf edilmiş
zücâcdan yâhûd türâbdan ma'mûl
kavanoz' demektir. İş-bu piller
telğraf makinelerini işletmek,
emâkin-i 'umûmiyye ve
huşûşiyyedeki çingırağ zillerini
hareket ettirmek ve tenvîrât-ı
elektriğiye hâşıl eylemek için
isti'mâl olunur. (II/357. s.).

pîlvāye: (< F.) 'kırlangıç' denilen kuşuñ
nām-ı dîgeridir. (II/357. s.).

pîle: (< F.) ipek, ipek kozası. Kirm-i
pîle = 'ipek böceği' demektir. Ş
Fārisīde 'harīṭa' ma'nāsını ifāde
eder. Ba'zen terhîm ile 'pîl' de
denilir. Ş 'Torba, kесе, çanta'
ma'nāsına da gelir. Bu münāsebetle
igne, boncuk, ibrişîm, iplik gibi ufak
tefek şeyler şatan ve Türkçede
'çerçici' denilen adama 'pîle-ver'
denilir. Pîle-verî = 'çerçicilik,
tuhafçılık' demektir. *Şā'ir olsañ
kıymetiñ bir pîle-verden pestdir / Rîşte-i
taḥkîke de çekseñ eger şî'r-i terî*
(Nazîm); *Her bir şadeḫi defîne-i nûr /
Çün pîle-i çeşm-i rûşen-i hûr* (Şeyḫ
Gâlib³⁴¹⁴: 679). (II/357. s.).

pîne: (< F.) yama, eski ve yırtık eşvāba
ve ayakkabına dikilen pârça. Pîne-
düz = yamacı, eskici. Pîne-düzî =
yamacılık, eskicilik. *Ān peser-i pîne-
düz / Şeb heme şeb tā berüz / Bāng
zened çün ḫorûs / Eski pāpûç kimde
var*³⁴¹⁵ (*Musammaṭ* ≈ Mevlānā).
(II/358. s.).

3411 Pique.

3412 Kāmûsta: nitekim.

3413 Pile.

3414 Hüsn ü 'Aşk.

3415 (F.) O yama diken oğlan bütün gece sabaha kadar horoz gibi seslenir:

Eski papuç kimde var?

pīve: (< F.) 'güve' denilen kurtçağızdır ki yünden mensûc eşyâyı ve kürkü delik deşik eder. (II/358. s.).

pīh: (< F.) iç yağı, kuyruk yağı. Pīh-süz = 'yağ yakıcı, toprak kandil' demektir. (II/358. s.).

piyes: (< Fr.) ma'nā-yı aşlîsi pârçadır. Faakat ıstılâhîsi 'tiyatro oyunu, tiyatroya 'â'id oyun kitabı' demektir. (II/358. s.).

//pü//

puhte: (< F.) pişmiş, pişkin, olgun: *nān-ı puhte*, *rağîf-i puhte*. Nā-puhte = pişmemiş, çig. *Engür-ı nā-puhte*, *kebâb-ı nā-puhte*. Ş 'Güngörmüş, tecrübe şâhibi, 'âkıl adam' ma'nâsında daḥî kullanılır: *merd-i puhte*, *deroîş-i puhte*, *rind-i puhte*. Bu maḳâmda cem' olan *puhtegân* = 'pişkin, kâr-dîde, şâhib-i tecrübe, 'âkıl adamlar' ve *nā-puhtegân* daḥî 'tecrübesiz, 'âkılsız, hām adamlar' ma'nâsında isti'mâl olunur. Puhtegân-ı ḥaḳîḳat = sâlikân-ı rāh-ı Hudâ, vâşılan-ı mertebe-i hüdâ olanlar. Puhtegân-ı tarîḳat, nā-puhtegân-ı merdân, nā-puhte = daḥî 'tecrübesiz, boş kafalı, toy, hām adam' ma'nâsını ifâde eder. *Merd-i*

nā-puhte. Puhte-gî = pişkinlik. Nā-puhte-gî = 'hâmlık, çiglik' demektir. *Nār-ı cefâ puhte eder 'âşıkı / Ahir olur vuşlatınıñ lâyıķı* (Yahyâ). (II/358. s.).

puhtî: (< F.) zebân-zedi *puhtî*'dir. Elmâsiyye gibi 'donmuş, pelte olmuş, tutkallanmış' demektir: *kan puhtîsi*. Puhtılanmak = koyulaşıp katılanmak, mu'aḳkad olmak. (II/358. s.).

pür: (< F.) *tehî* muḳâbilidir. *Memlû* gibi dolu Ş çok, ziyâde ma'nâlarını ifâde eder. Dâhil olduğu terâkibiñ māddiyyâta 'â'id olan meşelâ *pür-âb*, *pür-şarâb*, *pür-jâle* gibilerinde ekseriyâ 'dolu' ma'neviyyâta müte'allik bulunan meşelâ *pür-ḥiddet*, *pür-şafâ*, *pür-şitâb*, *pür-ğazab*, *pür-kîne* tarzındakilerde 'ziyâde, çok' ma'nâsını müfiddir. *Cihân hikmetle pürdür sâde im'ân-ı nazar lâzım* (Mu'allim Nâcî³⁴¹⁶); *Pür-ğazab, yok cevâb Mûsâ'da / Eli tiğ-ı hayât-fersâde* (ve-lehu³⁴¹⁷: 207); *Ecrâm-ı bî-nihâye ile pürdür âsmân* (Lâ³⁴¹⁸); *Çatresi mey-ḥoşu eyler pür-şafâ / Neşve-i gam-süzuna olmaz bahâ* (Vaşfî); *Mey âteş-i seyyâledir mînâ kadeḫle lâledir / Yâ gonce-i pür-jâledir açmış nesîm-i şubḥ-*

3416 Bulunamadı.

3417 Mûsâ bin Ebî'l-gâzâb yâhûd Hamiyyet.

3418 Ziya Paşa: TCB. 1/2.

dem (Nef'î: K. 15/14); *Ol kadar pür-şitâbdır peykim / Şanki berķ-ı sehâbdır peykim* (ve-lehu³⁴¹⁹: 13/1). (II/359. s.).

pür-pāye: (< F.) haşerâtdan 'kırkayak' denilen böcektir. (II/359. s.).

pür-çîn: (< F.) *pür* edâtıyla 'büklüm, buruşuk, kıvrım' ma'nâsına olan *çîn* lafzından mürekkebdir ki 'ziyâde bükük, çok kıvrık, buruşuk' ma'nâsını ifâde eder: *zülf-i pür-çîn, kākül-i pür-çîn, cebîn-i pür-çîn*. (II/359. s.).

pür-dil: (< F.) kavıyyü'l-kalb, cesür, yürekli. *Pür-dilî* = cesûrluk, yüreklilik. *Pür-dilân* = 'cesûrlar, kavî yürekli'ler' demektir. *Bir öyle*³⁴²⁰ *zamânda merd-i pür-dil / Zannetme olur fütûra mâ'il* (Mu'allim Nâcî³⁴²¹: 31); *Hamle eyler düşmana şiddetle elbet pür-dilân*. (II/359. s.).

pürz: (< F.) 'kadîfe, çûka, kâlîçe gibi mensûcâtdaki hâv' demektir. Türkçede harf-i râ'nî'nin zammıyla ve 'akmeşeden ma'mûl eski eşvâb ve eşyânî'nin kenârlarında peydâ olan saçak' ma'nâsında müsta'meldir. Meselâ "Setrenî'nin etegi, hırkanî'nin yeñi pürzlenmiş." denilir. § 'Karışık,

müşkil, zôr' ma'nâsında da kullanılır. Meselâ: *Ammâ pürzlü iş, nerede pürzlü bir mādde varsa baña havâle olunur*. (II/359. s.).

pürsâ, pürsân: (< F.) *pürsâden* maşdarından müştakdır. 'Su'al edici, sorucu' demektir. Birincisi nâdiren nazımda ve ikincisi nazımda, neşirde kullanılır. *Devr*³⁴²²-i *gül geldi mi âyâ deyü pürsân olarak / Bülbülü küçede gördüm ki gülistâna gelir* (Nedîm: K. 15/8); *Aşlından olunca hân-ı pürsân / 'Arz êtdiler aşlını ehl-i 'irfân* (Nâbî). (II/359. s.).

porsuk: (< F.) Türkçede 'gelincik' denilen bir ufağ cānavarî'nin ismidir. Bu lafz lisānımızda muharrefen telaffuz olunuyor. Meselâ *porşuk tulumu kürk* gibi ki doğrusu *porsuk tulumu*'dur. Ya'nî 'gelincik denilen hayvânî'nin pöstundan yapılmış tulum' demektir. *Lehçe-i 'Osmani*³⁴²³'de iş-bu *porşuk tulumu kürk* cümlesiniñ 'buruşmak, gevşemek, şarkmak, kabuğu salıvermek' gibi ma'naları ifâde eden *porsumak* müştakâtından 'addédilmesi muşib olmasa gerekdir. Vâkı'â-yı Türkçede *porşuk*

3419 Sihâm-ı Kazâ.

3420 Eserde: böyle.

3421 Âteş-pâre, Telâtum.

3422 Dîvânda: Fasl.

3423 279. s.

lafzı mevcūd ise de ma'nāca 'tulum' ile 'kürk'ün muḳāreneti yokdur. Binā'en-'aleyh cümle-i ma'rūzedeki *porşuk*'un Türkçede porşuk olmayıp porsuk muḥarrefi olması -ma'nāca āşikār olan muḳārenet ve münāsebete nazaran- aḡleb-i ihtimāldir. (II/360. s.).

pürsiş: (< F.) su'āl, şoruş: *pürsiş-i ḥāṭır, pürsiş-i ḥāl.* ‖ *Pürsiş-i aḥvāle ḥayālın gelir / Hastanı yoksa kim arar kim şorar* (Mu'allim Nācī³⁴²⁴: 7). (II/360. s.).

pür-süz: (< F.) ziyāde yanık, çok yakıcı, bütün bütün āteş. *Başladı feryād-ı pür-sūza o mürğ-i bī-nefes*³⁴²⁵. (II/360. s.).

protesto: (< Fr.) pā-yı meksūre kısmında ta'rīf edilmiştir. Oraya mürāca'at buyurula. *Feylesōfu bu cināyeti protesto etmelidir ki medeniyet kesb-i intibāh eylesin* (Volter'in Bir Nuṭku). (II/360. s.).

püz: (< F.) 'pişmek, pişirmek' ma'nāsına olan *puḥten* maşdarından şīḡa-i emirdir ki terkīb ile ism-i fā'il maḳāmında ya'nī 'pişirici' ma'nāsında kullanılır. *Püzende* daḥī ism-i fā'ildir. Ba'zen terkīb ile *püzān* diye cem' olarak isti'māl olunur. Āş-

püz = 'yemek pişirici, aşçı' demektir. (II/360. s.).

pujhān: (< F.) *ḡibṭa* gibi 'aḡyārīn mālīk olduğu mādī ve ma'nevī esbāb-ı şeref ve sa'ādeti, medār-ı refāh ve meserreti -onlarda devām ile berāber- kendi içün daḥī ārzū ve temennī etmek' ma'nāsınadır ki *ḥased*'in zıddıdır. (II/360. s.).

puser: (< F.) ibn, oḡul, erkek çocuk. Pusender = 'üvey oḡul, āḥiret oḡlu' demektir ki *puser-ender*'in muḥaffefidir. *Ḥasnā ve müsteṣnā şarı saçlı güzel kızlar ve mevzūn ve mergūb puserler, civānlar ve gümüş şürāḫiler ve kupalı ve sīm tepsiler ve şam'dānlar ki ḡuzātü'l-İslām iḡtinam etti ḥadd-i ḥaşrın ancak Cenāb-ı Bārī te'ālā bilirdi* (Tārīḫ-i Peçevī, cild-i evvel, şaḥīfe 96); *Zahm-ı cān u dil ol puserdendir / Cümle feryādımız cigerdendir* (Vahīd). (II/360. s.).

puşt: (< F.) *puşt* 'sırt, arka' ma'nāsınadır. Puşt-i māhī = balığın sırtı. Puşt-i bām = damın arkası. Puşt-ber-duvār = 'arkası duvārda ya'nī ḥayretde' demektir. *Puşt-ber-duvār-ı ḥayret* ta'bīrinde (ḥayret) fazladır. Bu lafz ihām-ı kabīḥi tazammun etdiğinden mecbūriyyet görölmedikçe kullanılmamalıdır.

3424 Āteş-pāre, Firkat.

3425 Salāhī. (www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com. Mehmet Gürbüz, "Salāhī" maddesi.)

*Ṭotalım ḥāme sükūt ètmez imiş
şevkinden / Puşt-i dest ağzına ur kim o
da olsun ebkem (Nābī³⁴²⁶); Ursun dü
cihāna puşt ü pāy / Kimiñ ki bu şāhdır
penāhı (Şeyhī). (II/361. s.).*

püşt-vāre: (< F.) 'bir arkalık yük, bir
hamāl yükü' demektir. (II/361. s.).

püşte: (< F.) 'yığın, tepe' ma'nāsındır.
Püşte-i bāğ = 'çayırılık, çemen-zār'
demektir. *Der-kenār-ı āb-ı gülşen
püşte-i bāğ-ı laṭīf / Bāde bā sāḳī-i gül-
ruḥ ger buved tenhā ḥōṣest³⁴²⁷ (Ebü'l-
Ma'ānī). (II/361. s.).*

püştibān, püştīvān: (< F.) 'bināları
tarşın için yapılan destek, pāyānda'
demektir. § 'Mu'īn, zahīr, şıyānet
édici, arka olucu' ma'nāsında daḥī
isti'māl olunur. Birinci ma'nāda
vurmaḳ ve ikinci ma'nāda olmaḳ
māddeleriyle kullanılır. *Cennet-
mekān Sultān Selīm-i Şānī
Ḥazretlerinin 'aşrında vuḳū'-bulan
zelzele-i 'azīmede Ayaşofya Cāmi'-i
şerīfiniñ ba'zı mertebe raḥne-dār olması
hasebiyle Mi'mār Sinān tarafından iki
cihetine gāyetle metīn iki püştibān
vurulduḡu tārīḥçe mazbuṭdur. || Ne
ḡam ol ümmete kim sen olasıñ aña
püştibān / Ne ḳorḳu mevc-i yemmden*

*aña kim Nūḥ ola keştī-bān (Terceme-i
Gülistān ≈ Müfti Es'ad). (II/361. s.).*

püf-kerde: (< F.) 'söndürülmüş'
demektir. Püf = şem' ve cırāḡ ve
kibrīt gibi şeyleri söndürmek için
ağızdan çıkarılan havāya ıtlāk
olunur. *Olmaḳ ve ètmek māddeleriyle
kullanılır. Olmasın püf-kerde yā Rab
şem'-i baḥtī bir zamān / Ètmesin püf-
kerde Şem'-i 'ömrünü bād-ı ḥazān³⁴²⁸.
(II/361. s.).*

pül³⁴²⁹: (< F.) *cisr* gibi 'köprü'
demektir. Pül-i heft-i ṭāk = eflākdan
kināyedir. Pülpül = cins-i
bahārātdan 'ḳarabiber' denilen
şeydir. *Mu'arrebī fülful'dür. Der āḡuş
èdip sāye-i bīdi cū / Muḥabbet èderler
idi sū-be-sū / Düşüp cūlara sāye-i
erḡuvān / O dem āb-ı yāḳūtu gördük
revān / Boyunca düşüp 'aks-i serv-i sehī
/ Zümürriid olup nehr aḳardı gehī / Biri
ejdehā biri gūyā pelenk / Hemān cū ile
pül èderlerdi cenk ('İzzet Mollā³⁴³⁰:
1371-1372-1373-1373). (II/362. s.).*

pünçüşk: (< F.) 'serçe' denilen ufaḳ
kuş. 'Arabīde "uşfūr" denilir.
Pünçüşk-zebān = 'lisānū'l-'uşfūr'

3426 Bulunamadı.

3427 (F.) Latif bağın sırtında, gülşen suyunun kenarında gül yüzlü saki ile
bāde tek başına bile hoştur.

3428 Bu beytin Şem'i'ye ait olduḡu kelimenin üstünün çizili oluşuyla da
desteklenmiştir. Dīvānda şahit içinde mahlas işareti sadece birkaç beyite
hastır.

3429 Burhan-ı Katı: pul.

3430 Mihnet-keşān.

dénilen şarı ve kızıl boyalı bir devâdır. (II/362. s.).

pū(y): (< F.) 'segirtmek, şiddetle gitmek' ma'nāsına olan *pūyiden* lafzından şığa-i emir ve hâşıl-ı maşdardır. 'Segirtme, araştırma, dolaşma' gibi ma'naları ifâde eder. Türkçede yalnız kullanılmaz. Muṭlakā terkīb ile isti'māl olunur. Meşelâ *tek ü pū, tekāpū* gibi. Gösteren *taşrada çîn-i ebrū / Anda³⁴³¹ der-bānlara eyler tek ü pū* (Nābī³⁴³²: 437). (II/362. s.).

pupa: (< İt.) 'geminiñ kıçı, kıç taraftan gelen rüzgār' ma'nāsınadır. Lisān-ı 'avāmda uygun havā ile yelkenleri dolğun ve sür'atli bir hâlde giden gemiye "Pupa yelken gidiyor." denilir. (II/362. s.).

put: [ğalaṭ] şahīhi büt'dür. Bā-yı maẓmūme kısmına mürāca'at ediñ. (II/362. s.).

putalunbe: [isim] Hindiçinî'de yetişen bir ağacıñ zamğından hâşıl olan şarı boya. Ğalaṭı *potālāmbe*'dir. Buña 'kutālonga' da denilir. (II/362. s.).

potre: (< Bş.) 'nefir-i 'āmm, ahālī-i Qur'an'ın müdāfa'a veyāhūd ta'kīb-i düşman için müctemi'an ve

müsellağan hareketi' demekdir. (II/362. s.).

pūte: (< F.) ma'denci, kuyumcu, dökmeci gibi eşnāfiñ içinde altın, gümüş ve ma'deniyyāt-ı sā'ire eritdikleri topraktan veyāhūd ma'denden ma'mūl bir nev' âlet, hoşka, kap. Bā-yı maẓmūme ile ğalaṭdır. Şahīhi budur. *İ'māl-i cevāhir-i isti'dād ve iş'āl-i pūte-i ictihād etmekle zer-i kâmil-'ayār gibi kâbil-i sikke-i i'tibār olduğda* (Zeyl-i 'Aṭāyī, cild-i şānī; 'Abdü'l-kerim Efendi-zāde 'Abdu'llāh³⁴³³ Efendi Hakkında); *Dédiler çok çalışırdıñ çebebi / Pūteden işte çıkardıñ zehebi* (Sünbül-zāde Vehbī³⁴³⁴: 175); *Pūteye³⁴³⁵ koyup edip isticlā / Bir sebīke³⁴³⁶ zeri kıldı peydā* (Nābī: 1472). (II/362. s.).

poca: (< İt.) geminiñ sancak tarafı, sağ yanı. Ürsa poca yāhūd ürse poce = sağa şola, öte beri, egri bügrü hareket. Pocalamak = 'gemiyi sağa döndürmek, sağ tarafa çevirmek, rüzgārı kıça doğru yakın almak' demekdir. Poca etmek = sağa doğru sendelemek, sağ yana yıkılacak gibi olmak. Poca gitmek, poca vurmak =

3431 Eserde: Bunda.

3432 Hayriyye.

3433 Kāmūsta isim kısaltma şeklinde yazılıdır.

3434 Lutfiyye.

3435 Eserde: büte.

3436 Eserde: sebilce.

'sarhōşlar gibi bir duvârdan bir duvâra sendeleyip yürümek' ma'nâsını ifâde eder. (II/363. s.).

pūç: (< F.) leṭâfet ve nezâketden 'ârî, çirkîn ve yumru olan şey § bir işe yaramayan nesne, boş şey, hiç hükmünde. Nâdiren kullanılmış olan elfâzdandır: *va'de-i pūç, zan-ı pūç*. || *Peyğâm-ı pūç-ı vaşl ile dil-şād olur muyuz / Kūh-ı ğamz-ı nesīm ile ber-bād olur muyuz* (Koca Râġib: G. 80/1). (II/363. s.).

pūd: (< F.) argâc, dokuma bezlerde, kumâşlarda 'arz cihetine ya'nî üstüne atılan tel, atkı. Bil-akis tûl tarafına ya'nî altına atılan tele 'arş' denilir. İş-bu lafz-ı Fârisîde 'arş' ma'nâsına olan *târ* ile birlikte kullanılır. *Zülfünde hezâr rişte-i cân / Peyveste-i târ u pūd-ı nisyân* (Şeyh Ğâlib³⁴³⁷: 469); *Târ u pūdu terk-i târ u pūd-ı hestîdir anuñ / Şâl-i dervîşî toqunmaz kişver³⁴³⁸-i Keşmîrde* (Nedîm: G. 139/7); *Mû-yı ġisû-yı melekdir târ u pūd-ı cāmesi / Pāre-i pîrāmen³⁴³⁹-i hūr-ı cināndır mu'cerî* (Nef'î: K. 14/50). (II/363. s.).

pudra³⁴⁴⁰: (< Fr.) ġubâr. 'Toz' demektir. Huşûşuyla tezyînât kabîlden nisvânîñ süründükleri renkli tozlarla berberleriñ tırâş ettikleri zevâtîñ yüzlerine sürdükleri toz ve eṭibbânîñ ḥastegāna toz ḥâlinde tertîb ettikleri 'ilâçlara ıtlâk olunur. (II/363. s.).

pūr: (< F.) oġul, veled. Pūr-mend = 'evlād şāḥibi' demektir. Pūr-i Āzer = Ḥazret-i İbrâhim 'aleyhi's-selâm. Pūr-i Hâcer = Ḥazret-i İsmâ'îl 'aleyhi's-selâm. Pūr-i Meryem = Ḥazret-i 'İsâ 'aleyhi's-selâm. Pūr-i A'râbî = şeyḥü'l-ekber Ḥazret-i Muḥyi'd-dîn rahmetu'llâh-ı 'aleyh. § *Pūr* mülûk-i Hindiiyeniñ bir kısmına maḥşûş laķab. Mu'arربی *fūr*'dur. Pūrân = Evvelen 'bir şehr-i Hindî'dir. Şāniyen 'vekîl ve kâ'im-makâm, aşıl-zāde'; şālisen 'yādigār' demektir. Mu'arربی *burân*'dır. Pūrân-duḥt = melike-i Sāsāniyyân, Ḥusrev-i Perviz'iñ büyük kızı idi. (II/363. s.).

portakal: [isim] 'Portuġal³⁴⁴¹' denilen diyârdan getirilmiş olan meyve-i ma'rûf, nārenc ki yābānisi

3437 Hüsn ü 'Aşk.

3438 Dîvānda: sevdiğim.

3439 Dîvānda: pirahen.

3440 Poudre.

3441 Türkçesi Portekiz.

turunç'dur. Portakālī = o diyāra, o meyveye mensūb; o meyve renginde olan. Çīn portakālī = nārengi mādārin. Kān portakālī = içi kırmızı çıkan portakāl. (II/364. s.).

port, porte³⁴⁴²: (< Fr.) müdhil, kapı, girilecek yer. Port-ı sa'īd = Süveys Kānālī'nın Bahr-i Sefīd cihetindeki müdhili, ufağ şehriñ ismi. Kaptan da *capitaine de porte* liman zābiṭi, limana me'mūr zābiṭ. (II/364. s.).

porto-firanço³⁴⁴³: (< İsp.) 'serbest liman, mu'āmelāt ve mürāselāt-ı ticāriyyeye açık bender' demektir. (II/364. s.).

porselen³⁴⁴⁴: (< Fr.) merhūm Aḥmed Vefīk Paşa³⁴⁴⁵'nın beyānına göre şahīḫi *puşulan*'dır. İbtidā İtalya'da kā'in *Puşul* şehrinde keşf olunan bu türāb-ı ma'denī mu'aḥḥaren başka maḥallerde daḥī zuhūr etmiştir. Ez-cümle Yūnān adalarından Sanṭorin adasında ve cezā'ir-i 'Oşmāniyyeden *İstānköy* cezāiresinde ve Bīğa sancağında daḥī iḥrāc kılınmaktadır. Bu türāb-ı ma'denī ile çanak, çömlek gibi kap kaçak

i'māl olunur ki ma'mūlāt-ı mezkūreye lisānımızda *saksonya* ve *çīnī* evānī, takımlar ta'bīr edilir. Ğāyetle ince, ḥāliş evāni-i zücāciyyeye de *porselen* ıtlāk olunur. Sebebi ḥīn-i i'mālinde māya-i zücāciyye nısf-ı nışfa bu türāb-ı ma'denī ḥalt̄ edilerek zücāciyyet ve seffāfiyyeti hem takviye ve hem taşfiye kılınmış olur ki iş-bu ḥālīṭa-i ma'deniyyeden vücuda getirilen ma'mūlāt el ile dokunulunca bir sadā-yı raḳīk peydā ettiği gibi ḡāyetle berrāk, cilā-dār, zarīfdir. 'Eşdāf-ı bahriyyeden bir nev'in ma'mūl kaḫuḡu'na da dēnildiği vardır. (II/364. s.).

pūziş: (< F.) ma'zeret, 'özür dileyiş. Pūziş-peṣīr = 'ma'zeret kaḫbūl edici, kuşūr 'afv edici' demektir. *Ḥūdāvend-i bahşende vū dest-gīr / Kerīm-i ḫaṭā-bahş-ı pūzeş-peṣīr*³⁴⁴⁶ (Şeyḫ Sa'di). (II/364. s.).

pūzen: (< F.) 'sürülmüş, zirā'at için nadas olmuş tarla' demektir. (II/364. s.).

pūzīne: (< F.) *maymun* dēnilen ḫayvān. Uzun kıyruḡlu nev'ine *şebek* dēnilir. 'Arabī *bā* ile de yine bu ma'nāya

3442 Porte.

3443 Puerto-franco.

3444 Porcelaine.

3445 281. s.

3446 (F.) Bağışlayan ve el tutan Allah, özür kabul eden ve hata bağışlayan Kerim.

luğatdır. *Seyr-i Kāğıd-hāne'de bir kıbtî-i şādî-resân / Dünkü gün aldım deyü püzînesin eylerdi yād / Êtmeden faşlın tamām ol, ben dēdim tārîhini / Ayıcı çingāne almış bir şebek maymūn bād* (1207, *Tārîh* ≈ *Surūrî*). (II/365. s.).

pūjine: (< F.) kañtār. Müşterîye hîle etmek 'ādetidir bakḳālın / Bu sebebdendir ki çekdirmez ile pūjineyi. (II/365. s.).

pōst: (< F.) tüylü hayvān derisi. Pōst-pīrā = debbāğ. Pōst-nişin = pōsta geçen, pōstda oturan. Bu ta'bīr tekye şeyhleri hakkında kullanılır. *Arslan pōstu, geyik pōstu, ayı pōstu*. Pōstunu çıkarmak = öldürürcesine dövmek, vurmak. Pōstuna şaman doldurmak = maḥvētmek, i'dām. *Tilki tilkiligiñi bildirinceye kadar pōst elden gider* (meşel). Pōstu sermek, pōstekîyi sermek = bir yerde, huşuşuyla misāfireten bulunulan maḥalde lüzūmundan ziyāde oturmak; bir yeri me'vā ittiḥāz etmek. Pōstekî = kuzu, koyun ve keçiniñ yünlü derisi. Pōstekîsini şudan çıkarmak = taḥayyüz ve tefeyyüz etmek. Pōstuñu şaydırmak = 'bir aḥmaḳı deli 'addēdip 'abeşe eşgāl eylemek' demektir. Rūmeli beylerbeyisi

Mehmed Paşa Rūmeli'niñ kaplan pōstlu, kurt tāçlı, çekirdek mahmūzlu, tekne kalkanlı ve ilā ahirihi (Peçevî ≈ *cild-i evvel, şahîfe* 309); *Pōstu şırtında gezer hayvānıñ / 'İlmi şadrında olur insānıñ* (Vehbî³⁴⁴⁷: 524); *Kürkü şanma sebab-i 'unvāndır / Kuru bir pōstekî-i hayvāndır* (Vehbî³⁴⁴⁸: 488); *Dest-ber-i riş-i tefekkürsün kuzum artık bıraḳ / Pōstekî saymak demektir böyle ince bir ḥesāb* (İsmā'îl Şafā). (II/365. s.).

pōstāl: (< F.) aşlı *pūstgāl* olsa gerekir. Ma'nā-yı aşlısı 'koyun ve keçi derisiniñ tüysüz yeri' demektir. El-yevm ıstılahımızda deriden ma'mül konçsuz bol ayakḳabı § ḥānesinde oturmaz, her zamān gezen, sürtük kadın ma'nāsını ifāde eder: *Bir nefere senede iki pōstāl verilir. ‖ O kadını baña añlatmağa çalışma. Ne pōstāldır bilirim. 'Ādetā soḳāḳ süpürgesi*. (II/365. s.).

pōstīn: (< F.) deri, kürk, bütün deriden yāḥūd bütün kürkten yapılmış cāme. Pōstīn-pūş = kürklü eşvāb giyen. Pōstīn-i bāz-güne, Bāz-güne-pōstīn = ters kürk, içi dışarıya çevrilmiş kürk, 'ayb-ı fāhiş, ḥaṭa-yı 'aẓīm. *Bu muḳābeledede ḥil'at-ı fāhire ile*

3447 Lutfiyye.

3448 Lutfiyye.

ser-efrāz kılınıp elkāş mīrzāya dahī muraşsa'-ı tīg ile ōtağ ve kisve-i mülūkāne ve pōstīn-i emīrāne in'ām ve ihsān olundu (Peçevī ≈ cild-i evvel, şaḥīfe 279); Damad-ı ekremlerine ez-dil ü cān du'ā eyleyip hevāda ḥarāret olmağla mültebis oldukları pōstīn kākumu çıkarıp ḥuzūr-ı hümāyūnlarında teberriken ve tekrīmen ilbās buyurdular (Çelebi-zāde Tārīḥi, şaḥīfe 285); Elin öpmek dilerdim pūr-ı şeyḥ-i pōstīn-pūşuñ / Fakat olmuşdu pinhān āstīn-i pōstīninde (Mu'allim Nācī³⁴⁴⁹). (II/366. s.).

posta: (< İt.) ma'nā-yı aslısı 'menzil-hāne, berīd' demektir. El-yevm ıstılāhımızda 'tatar, vapur, demiryolu kaṭarı vāsıtasıyla mu'ayyen zamānlarda eṭrāf-ı memālike ve aḳṭār-ı 'āleme gönderilip celb edilen mekātīb ve emānāt çantası' demektir. İş-bu çantaların nakıl ve işāline vāsıta oldukları için muhtelif şirketlere mensüb olan vapurlara dahī 'posta vapuru' deniliyor. Posta-hāne = mektūbların ve emānetlerin kabūl ve tevzī' edildiği maḥall, idāre-hāne. Posta yolu = cādde, ṭarīḳ-i 'āmm. Posta pulu = 'eşkal ve fī'āt-ı

muhtelifeyi ḥāvī olup devletçe ṭab' etdirilerek mektūbların üzerlerine yapışdırılan varak-pāre' demektir. (II/366. s.).

pūsīde: (< F.) çürümüş, çürük. Meyve-i pūsīde = çürük yemiş. Üstüh'ān-ı pūsīde = çürümüş kemik. Ş 'Paslanıp bozulmak, pas ile çürümek' ma'nāsını da ifāde eder: *Tīg-ı pūsīde, ḥançer-i pūsīde, seyf-i pūsīde. | Ve gāv-sāle-i Ṭūsī ḥakīm Firdevsi görünmekle būsīde pūsīde olup bu sāhire-i köhne bir başka āyīn-i cedīd buldu (Şefiḳ-nāme). (II/366. s.).*

pūş: (< F.) 'örtmek, örtünmek' ma'nalarını ifāde eden *pūşiden* maşdarından şīğa-i emirdir ki vaşf-ı terkībī ṭarzında ve ism-i fā'il ma'nasında isti'māl olunur. Hük-m-i māddiyyāt ve ma'neviyyāta ta'alluḳ eder. Meşelā 'ayaḳḳabı ve baş örten, baş örtücü' maḳāmında "pāpūş, ser-pūş" denildiği gibi "ḥaṭā-pūş, cürm-pūş, şeyn-pūş" da denilir. Taḥta-pūş = taḥtayı örten. Terkīb ile cem' olarak isti'mālī dahī şāyi'dir. *Hırḳa-pūşāndan bir şahş-ı girān-cānı intihāb edip (Şefiḳ-nāme). Fārisīde ma'ānī-i sā'ireye de delālet eder. Pūşe = perde, örtü. Pūşene = muṭlakā 'başörtüsü' demektir. Gūşe-i destār*

*muṭallâların ıarf-ı binâgûş-ı sünbül-
pûşa şalıp bahâr-efrûz-ı ıal'at-ı nâzar-
firîb eylemiş (Şefîk-nâme); Şimdi
seccâde-i ma'nâda benim mürşid-i küll /
Hırka-pûşân-ı beyân benden alır feyz-i
kelâm (Nef'î: K. 50/63); Elin öpmek
dilerdim pûr-ı şeyh-i pöstîn-pûşuñ
(Mu'allim Nâcî³⁴⁵⁰); Hırka-pûş-ı 'aşk-ı
sevdâyım giyinem câme ben (Niyâzî).
(II/366. s.).*

pûşîş: (< F.) örtü, örtünecek şey Ş
Fâriside kinâyeten faşl ve gıybet
ma'nâsını da ifâde eder. *Firâşım
seng-i hârâ, pûşîşim şevk-i katâd olsun
(Nâ'ilî-i Kâdîm: Mûs. 7/1); Çıkaran
'âlemi başdan seniñ ey câme³⁴⁵¹-i câh /
Vaqt-i pûşîşde olan bûs-i girîbânındır
(ve-lehu: G. 89/5). (II/367. s.).*

pûşende: (< F.) örtücü, örten: *pûşende-i
haṭâ. (II/367. s.).*

pûşîde: (< F.) mestür, örtülmüş.
Pûşîde-i râz = sırrı mektûm, 'aybı
örtülmüş olan. Râz-ı pûşîde = sırr-ı
mektûm, örtülmüş keyfiyyet. Pûşîde
çeşm = 'örtülmüş göz ya'nî ğâfil'
demekdir. *Olsa bir bezmde aġmâz
èdecek şey bisyâr³⁴⁵² / Öyle bezme
varanıñ bir gözü pûşîde gerek (Nedîm:
G. 57/4); Mû-be-mû cümle-i hâlim*

*saña pûşîde degil / Ne ederseñ yine sağ
ol sen eyâ fahr-i kirâm (Nâbî: K.
12/88). Ş 'Örtü' ma'nâsında da
kullanılır: pûşîde-i Beytu'llâh, pûşîde-i
Ravza-i Muṭahhara, pûşîde-i şandûka. ॥
Hâliyyâ mektûbuñuz gelip 'unvânında
muḳaddemâ bu câ nibden şulh-âmîz
mekâtib vârid olup soñra oña muḫâlif
a'mâliñ şudûru taşriḫ olunmuş. Pûşîde
ve mahfî olmaya ki ḫâzret-i ḫilâfet-
penâh-ı sa'âdet-dest-gâh pâdişâhımız
e'azza'llâhu enşârehu ḫâzretleriniñ
ḫidmet-i 'ulyâ mertebetlerinde olan
(Peçevî, cild-i evvel, şaḫîfe 319); Her
sınıf bir pûşîde livâ-yı merḫadı efrâşte
ve bir pûşîde żarîḫ-i meşhedi dahî serâ-
perde-i şâḫib-ķirânî-veş berdâşte kılıp
(Şefîk-nâme). (II/367. s.).*

puşula: (< İt.) râh-nümâ, kıble-nümâ.
Aşlı *buşşula*'dır. Bahriyyûn-ı
'Osmâniyye, bu lafzı cüz'î taḫrîf ile
'aynen qabûl ve isti'mâl etmişlerdir.
Rû-yı deryâda sefâ'iniñ veche-i
ḫareketlerini ta'yîn etmek ve
gidecekleri maḫallere delâlet
eylemek için ibre-i mîknâṭîsî ile
dâ'imâ ḫuṭb-ı şimâlîyi irâ'e eden
âlet-i maḫşûsedir ki 'hibre-nâme,
kıble-nâme' de dërler. İş-bu âlete
Fransızlar *bouşşole* ve İngilizler
compass ta'bîr ederler. Ş Türkçede

3450 Bulunamadı.

3451 Dîvânda: hil'at.

3452 Dîvânda: Olsa bir bezmde nezzareye şâyeste kalîl.

'küçük tezkire, küçük muhtıra, muhtaşaran yazılan varak-pāre' demektir: *ekmek puşulası, ta'yînât puşulası, lahım puşulası. || Demdemeleriyle sefîne-i endîşelerin gird-âb-ı teşvîşe düşürüp her biriniñ puşula-i şevk ve teveccüh olan dil-i tpeîdesi zâviye-i 'azîmetde rû-gerdân-ı mu'âzadat göründü (Şefîk-nâme). (II/367. s.).*

poğaça³⁴⁵³: (< Ru.) yağlı hamur ile yapılmış ve fırında kızartılmış bir nev' börekdir ki sâdesi, peynirlisi, kıymalıdır olur. (II/368. s.).

pul: (< Yun³⁴⁵⁴.) aklı *opulus*'dur. 'Arablar bu lafz-ı Yûnânîyi *fülüis* diye ta'rib etmişlerdir. Küçük akçe, mankır, para, parlak ma'den pârçası. § 'Bunlara müşâbih ve müdevver veyâhüd ufağ sâ'ir şeyler' demektir: *altın ve gümüş pul, posta pulu, pul şişe, balık pulu*. Perçin pulu = cıvata, vida sıkıştıracak müdevver başlık. Def pulu = zil. Tavla pulu = zar ile oynanılan bir nev' oyunun yaşsı ve yuvarlak taşları. Parasız pulsuz = 'hasbî, ücretsiz, meccânen' demektir. *Kaşîdeyi bizimle berâber kendisi de hıfza*

muvaffak oldu. Ancak o bizim gibi para için pul için çalışmadı (Huz Mâ şafâ, Kaşîde-i Bürde); Nicesi bir pula olmuş muhtâç / Kuru tahta üzerinde yatur aç (Vehbî³⁴⁵⁵: 350). (II/368. s.).

pülâd: (< F.) 'çelik' denilen sert demir.

"Âdî demiriñ şan'at-ı mahşûşe ile şu verilerek sertleştirilmiş' demektir. Mu'arrebî *fülâd*'dır. Kavî, katı şeyler buña teşbîh edilir: *pülâd tepesi. || İşte bir kalb, bir yürek ki pülâd gibi*. Pülâd-reg = sert damarlı, dayanıklı at. Pülâd-bâzû = 'kolu zörlü, kuvvetli, pehlivân' demektir. Pülâd-hâne = Trabzon mülhakatından çeligi meşhûr bir kaşabanın ismi § Fârisîde 'kılıç, silâh' ma'nâsında dahî kullanılır. Meselâ pülâd-senc = şâhib-i seyf, cenk-âver. Pülâd-ı Hindî = 'seyf-i mühennem' denilen kılıç ki a'lâ tabân demirden ma'mûldür. 'Aşk-ı cân-sûzuñ ile nerm eyle dil-fülâdımı / Her dü çeşmimden dökülsün eşk terekübü şerâr (Nazîm); Bilirsin anı mürğ-i beyza-i pülâd-ı nuşretdir / 'Aceb mi dâne divşürse elinde tîğ-ı bürrânı (Bakî: K. 14/29); Yapıldı himmetiyle harb için çok âhenin geştî / Ki her bir kıt'ası bir kal'a-

3453 TDK: İtalyanca.

3454 TDK: Farsça.

3455 Lutfiyye.

ı pūlād-ı būnyāndır (ḍad³⁴⁵⁶). (II/368. s.).

poletika³⁴⁵⁷: (< Fr.) aslı Yūnānīcedir.

'Tedbīr-i memleket ve idāre-i siyāset-i devlet' ma'nāsınadır. 'Bir devletiñ beyne'l-milel cereyān eden meşālih-i müşterekede ve umūr-ı 'umūmiyye-i düveliyyede ittiḥāz ettiği ḥaṭṭ-ı ḥareket' demektir. Poletika me'mūru = devletiñ menāfi'-i ḥuṣūṣiyyesine mütē'allik umūr ve meşālihiñ ḥall ve tesviyesi-çün muvaḳḳaten naşb olunan zāt. Iṣṭilāḥ-ı 'āmiyānede 'şüret-i ğayr-i lāyıkada irtikāb édilen temelluḳ, tabaşbuş, müdārā, dalkavukluk 'ma'nāsını ifāde eder: *Çok poletikacı adam, o herife bu kadar poletika edilir mi?*. (II/369. s.).

polka: (< Lh.) bir çift insānın sağ cihetindekiniñ sağ ve şol taraftakiniñ daḥī şol kolları uzadılıp elleri birbirine merbūṭ olduğu ve diğerkollarıyla da sağdakiniñ şol memesi, soldakinin kalbi üzerine gelecek tarzda yek-diğerkini bellerinden tutmaḳda bulunduğū ḥālde icrā ettikleri bir nev' rakşdır. Bu uşūl-i rakş

iktizāsınca dā'imā sağ tarafa kadın teşādūf eder. Polka mazurka = bu nev' rakşın tarz-ı diğeri. (II/369. s.).

poliçe: (< İt.) ḥavāle senedi. 'Bir adamıñ bulunduğū maḥalde aldığı veyāḥūd vèrdigi akçeyi diğerk maḥalde teslīm ve i'tā olunmaḳ veyā alınmaḳ üzere oradaki şerīkine, kendi adamına gönderdiği deyn senedi' demektir. Umūr-ı ticāriyyede poliçeniñ fā'idesi ğayr-i münkerdir. Bir poliçeniñ nazar-ı kânūnda mu'teber olması şerā'it-i ātiyeyi ḥāvī bulunmasına mütevaḳḳıftır. Evvelā poliçe senedi muṭlaḳā tārīḥli olmalı ve derūnunda akçeniñ miḳdārı ve muḥātabıñ ismi şarāḥaten mezkūr bulunmalı. Şāniyen ne zamān nerede te'diye édilecegi ve karşılığı neden 'ibāret ve kimiñ taşarrufunda ve yedinde idüğū muşarraḥ olmalı. Şālisen ḥavāleniñ gönderildiği maḥall ile akçesiniñ vèrilecegi maḥall yazılı ve zīri muṭlaḳā imzālī bulunmalı. Poliçe di kariḳo = 'ticāret-i bahriyye kavānīni ḥükmünce bir sefine kaptanıñ bir maḥalden diğerk maḥalle nakl ve işālini ta'ahhüd ettiği eşyā ve emti'ayı aḥz ve ḳabz eyledigini mutazammın eşḫāb-ı

3456 Ziya Paşa: K. 5/28.

3457 Politique.

emvāle i'tāsına mecbūr olduğu sened' demektir. Poliçeci = 'iki maḥall, iki memleket arasında gidip gelen fā'izci, murābahacı' demektir ki bunlar yüze yüz fā'iz almak derecesinde inşāfsızlıkla meşhūr ve kânūnen mes'ul gürūh-ı mekrūhdur. (II/369. s.).

polis: (< Yun.) 'bir memleketiñ, bir halkıñ āsāyiş ve emniyyetini, intizām-ı 'umūmīsini muḥāfaẓa etmek için idāre-i devlet tarafından teşkīl edilmiş olan efrād-ı muntazama-i maḥşūşa' demektir. Polis nāzırı = zabt u rabt-ı āsāyiş-i memleketle mükellef bulunan bu hey'et-i maḥşūşanıñ āmiridir ki bizce *zabtıyye nāzırı* 'unvānı daha ma'rūfdur. (II/370. s.).

pomade³⁴⁵⁸: (< Fr.) t̃ā'ife-i nisānıñ beşereyi yumuşatmak için tezyīnātda ve doktorlarıñ ba'zı müdāvātta kullandıkları bir nev' merhemdir ki terkībāt-ı dühniyyeden ma'mūldür. Hınzır yağı ile cīvadan ve 'itrī bir māddeden mürekkeb olan nev'i olduğu gibi kaymak merhemi ve 'itriyyāt ile ma'mūl olanları da vardır. (II/370. s.).

ponza³⁴⁵⁹: (< Fr.) Türkçede ğalaṭı *pamze*'dir. 'Sünger taşı' demektir. Yanardağlardan kalma bir nev' delikli, sünger şekilde taşdır ki liṭografya taşları üzerlerindeki eczālı yazıları, çizgileri vesā'ir mermerleri silmek, cilālandırmak için kullanılır. Fransızca *ponçage* = 'sünger taşıyla cilālatma' demektir. Bu lafz-ı Franseviniñ aşlında ḥarf-i aẖiri sākin iken lisānımızda bil-'akis aẖiri müteḥarrik olduğundan 'sünger taşıyla cilālatma' ma'nāsına olan *ponzāj* lafzından muraḥḥam ve muḥarref olarak Türkçeye intikāl etmiş olması ihtimālî ağılebirdir. (II/370. s.).

punto: (< İt.) nokta. 'Başma ḥurūfatıñ kalınlığını aṇlamak için ittiḥāz edilmiş olan ölçü' demektir. Ekseriyā ğazete ve kitāb tertibinde kullanılan ḥurūfāt on altı puntodur. Luġatları teşkīl eden ḥarekeli ḥurūf yirmi dört puntodur. (II/370. s.).

pūyā, pūyān: (< F.) segirdici, koşucu. Ekseriyā birincisi ḥayvān, ikincisi insān ḥaqqında isti'māl olunur. Pūy, pūye = segirtme, koşuş. Pūye-ger = 'segirdici' demektir. *Semend-i pūyā, esb-i pūyā. ‖ Vādī-i ittibā'da pūyān olan*

3458 Pomade.

3459 Ponce.

eşhāşîñ her birini müsterihü'l-bāl
êtdiklerinden (Şefik-nāme); Bezm-gāh-ı
kabre pūyān olduğum demdir bu dem
(Nāmık); Bî-ser ü pā-yı ğamız deşt-i
belā pūyānıyız (Berķ Risālesi); Şimdi
bir müdhîş belā vādisiniñ pūyānıyım /
Olma hem-rāhım ğubār-ı reh-
güzārımdan şakım (Alaybegi zāde-i
Nācî); Menzile nūr-ı başār gibi berāber
erişir / Olsa her birine hem-pūye eger
tîr-i kazā (Nef'î: K. 18/29); Şimdi
görseydi neler çıkıdı o menfezlerden /
Kaldırımlarda gezer bir sürü pūyā-yı
suhan. (Vehbî: K. 51/95³⁴⁶⁰). (II/370.
s.).

poyraz: (< Yun.³⁴⁶¹) muharrefdir. Aşlı
boryās'dır. 'Boralı rüzgār' demektir.
Maşrıķ ile şimāl arasından esen
rüzgār. Şarka ziyāde meyl eden
rüzgāra 'gün doğuşu kertesî' denilir.
Ağzı poyraza açmak = 'nāfile
beklemek' demektir. Ne kadar êtsem
iftihār azdır / Bahri cūşān eden de
poyrāzdır (Şafā). (II/371. s.).

püyende: (< F.) 'yelmek, şiddetle
gitmek, sür'atle segirdmek'
ma'nāsına olan pūyiden lafzından
ism-i fā'il şığasıdır. 'Segirdici,
koşucu' demektir. Dünbāle-i zāmīle-i

taħriblerinde püyende olan Hersek
Efrenci (Şefik-nāme). (II/371. s.).

Kāmūs-ı 'Osmānî

Kısm-ı Şālîş

CİLT III (Varak: 437-679)

//te// (III/2. s.-III/186. s.).

te: [harf] elif-bā-yı 'Arabîde üçüncü ve
elif-bā-yı 'Osmānîde dördüncü
harfdır ki ebced hesabında "400"
'adedine mu'ādil işāret-i
rakamiyyedir. Ve bu harfiñ ismine
'tā' dēnir: maşdar-ı tā'î, kaşîde-i
tā'îyye, kesr-i tā ile. (III/2. s.).

te: (< Ar.) edāt-ı kâsem. Lafza-i celāle
iltişāken isti'māl olunur: tallāhi.
(III/2. s.).

tā: (< F.) edāt-ı intihādır. Lisānımızdaki
dek ve degin ve kadar edātları gibidir.
Ba'zen elifsiz olarak da isti'māl
olunur. Meşelā "ser-te-ser" gibi. Tā-
be-şabāḥ = şabāḥa dek. Tā-be-ğurūb
= güneş görünmez oluncaya degin.
Tā-be-gulū = insānıñ boğazına
kadar. Tā-be-seḥer = seḥer vaktine
dek. Tā-be-maḥşer = yevm-i
kıyāmete degin. Tā-be-key = 'ne

³⁴⁶⁰ Aynı beyit bir öncesinde Râgıp Paşa'ya ait gösterilmiştir.

³⁴⁶¹ TDK: Rumca.

vak̄te kadar' gibi bir ma'nāyı ifāde eder. *Tā* edāt-ı intihādır. *Key* 'kaçan' demektir. Bu ta'bir el-yevm metrūkdur. Bu mişillū ta'birātdan ba'zen *be* edāt-ı ilşākınıñ hāz̄f ve tayy edilmesi şīve-i lisāna ve zevk-i selīme 'ā'id bir keyfiyyetdir. Meşelā *ser-tā-be-pā* ile *ser-tā-pā* ve *tā-be-ebed* ile *tā-ebed* ta'birlerinde ma'nāca aślā fark yokdur. Lakin şīve-i lisāna göre biriniñ yerinde diğeri kullanılamaz. Ba'zen iş-bu edat te'kid için kullanılır. Meşelā: "Tā boğazıñ hāricine kadar ta'kīb edecektir." gibi. Ş Edāt-ı tevķit olur ve bu şüretle bi'l-hāşşa nazımda isti'māl olunur ve ba'zen *ki* 'ilāve kılınır. Ma'māfih bu şüret-i isti'māliyle birinci ma'nā arasında fark yok gibidir. Ş Edāt-ı ta'lil olarak isti'māl kılındığı taķdīrde ba'zen yine *ki* 'ilāve edilir. *Sensiñ ol hūrşīd-i evc-ārā-yı şevket kim seniñ / Tutdu dehri nūr-ı 'adliñ kīrvān tā kīrvān* (Hāķķī: K. 6/46). *Tā* ki³⁴⁶² görünüp *harīm-i akşā / 'Abdiyyetiñ oldu sırrı peydā* (Hüsñ ü 'Aşk ≈ Ğālib: 76); *Gösterir her nigehimde baña bir naķş-ı deger*³⁴⁶³ / *Kederimden elem ü hüzn ile şeb-tā-be-*

seher (Vāşıf: Ms. 226/3); *Ol gēce vāķı'ada gördü Resül / Tā serā perdesine etti nüzül* (Hāķānī: 178). *Tā-be-key*³⁴⁶⁴ *zemezme-pirā-yı teğazzül*³⁴⁶⁵ *Kāzım / Eyle*³⁴⁶⁶ *evşāfına ol şāh-ı enāmıñ āheng* (Kāzım Paşa: K. 3/9); *Hükümü gerdūnda merām*³⁴⁶⁷ *etseydi sa'd-ı ber-ķarār / Eylemezdi tā ebed Bercīs'e*³⁴⁶⁸ *Keyvān iķtirān* (Hāķķī: K. 6/38); *Manşūr ēde her yerde Hudā rāyet-i bahtın / Tā Husrev-i seyyāre felekde sefer eyler* (Nef'i: K. 11/62); *Nā-gehān cūşa gelip lücce-i 'avn-i ezeli / Eyledi bendelerin tā-be-gelū ğarka-i kām* (Nābī: K. 13/45); *Mehtāba olurdu sāye-güster / Tā olmaya nūru bār-ı dilber* (Ğālib³⁴⁶⁹: 563); *Fāzl-ı Hāķķ u himmet-i cünd-i ricālū'llāh ile / Ehl-i küfrü ser-te-ser ķahr eylemekdir niyyetim* (Hāzreti Fātiħ). (III/2. s.).

tā: (< F.) kat, büküm. Yalnız kullanılmaz. Muṭlakā terkīb ile isti'māl olunur. Yek-tā = bir kat, birinci, eşi yok. Dü-tā = iki kat, iki büküm. Qadd-ı dü-tā = iki büküm olmuş boy, beli bükük ihtiyār. (III/3. s.).

3462 Eserde: nāgeh.

3463 Dīvānda: diğēr.

3464 Dīvānda: Tābirū.

3465 Dīvānda: tenezzül.

3466 Dīvānda: Öyle.

3467 Dīvānda: murād.

3468 Dīvānda: bir cise.

3469 Hüsñ ü 'Aşk.

tā'ib: (< Ar.) tevbe edici, tevbe eden, irtikāb-ı nevāhī etdigine izhār-ı nedāmetle tevbe-kār olan. *Olmak* māddeşiyle kullanılır: *Tā'ib ve müstağfir oldu.* || *Hele ben tā'ib oldum hicv ile hem intikām etdim*³⁴⁷⁰ / *Eger Veysī o harlikde kalırsa yine erzānī* (Nef'ī³⁴⁷¹: K. 2/48). (III/3. s.).

tāb: (< F.) ma'ānī-i müte'addideyi ifade eder. 1. Tākāt, tüvān, insānūn mā'nen ve mādde'ten dayanışı. Tāb-āver = tākāt getirici, dayanıcı, iktidār-ı. Tā'b-āver-i muķāvemmet = karşı durmağa muķtedir. İş-bu lafzıñ ibtidāsına edāt-ı nefī olan *bī* getirilerek terkīb ile de isti'māl olunur. Bī-tāb = tākatsız, dermānsız, dayanıksız. Bī-tābī = tākatsızlık, zebūnluk, dayanıksızlık, dermānsızlık. Bī-tābāne = dermānsız olana yaķışacak tarzda, tākatsızcesine. *Merd-i bī-tāb, marīz-i bī-tāb, hāl-i bī-tābī, eķvār-ı bī-tābāne.* Tāb-nümā = kuvveti tecrübe āleti. *Κalmadı şabr eylemeye dilde tāb* (Mu'allim Nācī³⁴⁷²); *Ol rüz-ı haşri seyr eden olmaz cihānda kim*³⁴⁷³ / *Dīdār*

*gördü herkesi bī-tāb-ı intizār*³⁴⁷⁴ (Nev'ī: K. 13/19); *'Arşa-i medh ü senānıñ haddi yok pāyānı yok / Peyk-i endīşe 'aceb mi olsa bī-tāb ü tüvān* (Nef'ī: K. 52/57); *Şarf eyleyip aña cümle tābı / Pek şīveli yazmış ol kitābı* (Muķaddime³⁴⁷⁵); *Ol şaf-der-i yegāne ki tāb-ı mehābeti / Cevşen-güdāz-ı Tehmeten ü Kāhramān olur* (Nef'ī: K. 29/18); *Necm-i şī'r*³⁴⁷⁶-i *enver-i re'yiñden*³⁴⁷⁷ *alır feyż-i fūrūğ / Burc-ı cevz-i akreb-i bahtından bulur tāb u tüvān*³⁴⁷⁸ (Hāķķī); *Tāb-ı dīdār-ı Hudā ile Resūl / Bir hilāl olduğuna dāl idi ol* (Hāķānī: 293); *Ol ki tāb-āver-i temkīn ihāta olamaz*³⁴⁷⁹ (Münīf-i Kādīm: K. 22/27). § 2. Kıvrım, büküm, buruşuk: *tāb-ı gīsū, tāb-ı zūlf.* || *Bağlanıp zūlf-i hezārān tābına / 'İbret oldum āh 'aşķ erbābına* (Mu'allim Nācī³⁴⁸⁰: 1). § 3. Harāret, ziyā, sıcaķlık, parlaklık: *tāb-ı mey, tāb-ı hūrşīd, tāb-ı semūm.* || *Tāb-ı ruķuñ olduķça füzūn şū'le-i meyden / Bir lem'ası dünyāyı yaķar berķ-ı belāsıñ* (Nā'ilī-i Kādīm: G. 279/4); *Kākülün*

3470 Eserde: aldım.

3471 Sihām-ı Kazā.

3472 Bulunamadı.

3473 Dīvānda: Ol rüz-ı hasrı seyr eden ölmez cihānda kim.

3474 Dīvānda: Dīdār-ı hūra çekmez-idi kimse intizār.

3475 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 183.

3476 Dīvānda: şu' rā.

3477 Dīvānda: ru'yetiñden.

3478 Dīvānda: Berc-i cüzā fer-i bahtıñdan bulur tāb-ı tüvān.

3479 Dīvānda: olmaz.

3480 Şerāre, Şarkı.

[aç³⁴⁸¹] ruh-ı pür-tābıñı göster cānā /
 Bilelim biz de cihānda gecemiz
 gündüzümüz (Münif); Tāb-ı ğamdan
 şu'le-i sūzān olur ağızımda dil /
 Olmasam³⁴⁸² medhiñle ger sūsen gibi
 raṭbū'l-lisān (Nef'î: K. 52/51); Sākî vēr
 ol piyāle-i elmāsa ferr ü tāb / Elmās
 içinde mevc ura ammā ki lā'l-i nāb
 (Şeyh Gālib: Müs. 8/1); Tāb-ı hūrşīd-i
 sitem sūzān éderdi 'ālemi / Ger seḥāb-ı
 'adl ü dādıñ olmasaydı saye-bān (Nef'î:
 K. 52/41). § 4. 'Harāret ve ziyā
 vèrici' ma'nāsında, vaşf-ı terkībī
 tarzında isti'māl olunur: hūrşīd-i
 cihān-tāb, mihr-i 'ālem-tāb gibi. § 5.
 'Renc ve ıztırāb' ma'nāsınadır: *teb ü*
tāb. § *Tābiden* maşdarından ism-i
 fā'il-i muraḥḥam olur. Terkīb ile
 'kıvrıcı, bükücü' ma'nāsında
 kullanılır: *resen-tāb*, *mū-tāb* gibi.
 Fārisīde iş-bu ma'nälardan mā-'adā
 'ğazab, öfke ve kızgın demir ve derd
 ve miḥnet' ma'nalarını da ifāde
 éder. Cür'aña vèrmezdi cān her 'āşık-ı
 efsürde-dil / Olmasañ tāb-efgen-i her
 ḥāṭır-ı bi-tāb u teng (Nef'î: Sk. 1).
 (III/3. s.).

tābān: (< F.) ziyā-dār, parlak: *māh-ı*
tābān, *necm-i tābān*, *vech-i tābān*. || Ay

ü gündür devr-i ḥüsnüñde³⁴⁸³ cemālīñ
 'ācizi / Gūyiyā anañ³⁴⁸⁴ meh-i tābāndır
 atañ³⁴⁸⁵ āfitāb (Fużülî: Mhs. 1/3);
 Necm-i ümmīdimi Yā Rab tābān eyle.
 (III/4. s.).

tāb-ḥāne: (< F.) cāme-kān (cāme-ken),
 çiçek şobası, ḥamām soğukluğu gibi
 'şıcak maḥall' demektir. Ekşeriyā
 'imāret-gāhlarda ğurebānıñ,
 fuḫarānıñ ṭa'am ve ārām étdikleri
 maḥallere ıtlak olunur. Türkçe
 meşhūru 'tav-ḥāne'dir ki başka
 ma'naları da ifāde éder. *Tav-ḥāne*'ye
 de bakınız. Fārisīde 'ziyā-dār yazlık
 oda, köşk' ma'nāsında daḥī
 kullanılır. (III/4. s.).

tāb-dār: (< F.) ziyālı, parlak, parıltılı:
dīdār-ı tāb-dār, *ruhşār-ı tāb-dār*, *vech-i*
tāb-dār. Mevķi'-i isti'māline göre
 'şu'le, ziyā' ma'nası da irāde olunur.
 § 'Bükümlü, kıvrımlı' ma'nasını
 ifāde éder: *zülf-i tāb-dār*, *kākūl-i tāb-*
dār. Tāb-dārī = her iki ma'nāsına
 göre tāb-dārılık. *Biñ şems-i tāb-dār u*
hezārān meh-i münīr / Yüz biñ şevābit
ü nice seyyāre-i 'ayān (Lā). (III/5. s.).

tāb-dih: (< F) lafz-ı mürekkebdır. İki
 ma'nāyı ifāde éder. Birincisi 'ziyā
 vèrici' demektir: *tāb-dih-i ḫulūb-ı*

3481 Kāmūsta bu yoktur.

3482 Kāmūsta: Olmasa.

3483 Dīvānda: ḥüsn bahsinde.

3484 Dīvānda: atañ.

3485 Dīvānda: anañ.

fukarā olan mihr-i nevvār şefkat-ı hümayūn. § İkincisi 'iplik bükücü' demektir. Bu ma'nā i'tibāriyle ipek böceğine itlāk olunur. (III/5. s.).

tābistān: (< F.) Yaz mevsimi: *faşl-ı tābistān*. *Tāb* 'harāret' ve *sitān* ism-i zamān olup bi't-terkīb *tābistān* 'harāret zamānı' demektir. *Tābistānī* = yaza mensüb, yazlık. (III/5. s.).

tābiş: (< F.) *tābīden* lafzından hāşıl-ı maşdardır. 'Parlayış, parıldayış, ışıldayış' demektir: *tābiş-i cemāl, tābiş-i ruhsār. || Odanın mübhemiyyet-i menāzırıyla bahçeniñ tābiş-i müşemmesi arasında, işte şuracıkda, pencereniñ şu kenār-ı āsüdesinde okumağ (Mā'ī ve Siyāh ≈ Hālid Ziyā). (III/5. s.).*

tābī': (< Ar.) 'biriniñ hüküm ve emri altında bulunan, biriniñ hüküm ve meslegine uyucu, taht-ı nüfūz ve itā'atinde bulunucu; biriniñ eserine, yoluna gidici' demektir: *Ümmet-i Muḥammediyye şerī'at-ı muṭahharaya tābī'dir. || Ekşer e'āzım-ı 'ulemā naḥvde İmām-ı Sibeveyh'e tābī' olmuştur. || Bulğaristān emāreti saltanat-ı seniyyeye tābī'dir. Dükkan-ı tābī'ī = 'dükkanıñ çırağı' demektir. Cem'i tevabī'dir. Seḥāb-āsā yürürler yerde cāmid gördüğün dağlar / Bütün zerrāt*

bir kânūn-ı istimrāra tābī'dir (Lā³⁴⁸⁶); Her şems eder tevābi'-i maḥşūşasıyla seyr / Her tābī'e tevabī'-i uḥrā eder kırān (Lā³⁴⁸⁷); Serine tābī' ederdı cesedi / Bunu terk etmemiş idi ebedī (Hākānī: 241). (III/5. s.).

tābī'iyyet: (< Ar.) tabi'lik, birisine uymaklık. § Bir devletiñ teba'asından bulunmaklık. *Taht-ı tābī'iyyet-i 'Osmāniyyede bulunan aḳvām-ı muhtelifeniñ selāmet ve sa'ādet-hāline delīl-i kavī olarak... Tābī'iyyet nizām-nāmesi = uşul u şerā'it-i mu'ayyene-i tābī'iyyeti mutazammın kânūn. Tābī'iyyet kalemī = memālik-i 'Osmāniyyede mütemekkin nüfūsdan tābī'iyyet-i ecnebiyyede bulunduğu iddi'ā kılınan efrād hakkında nizām-nāme-i maḥşūşu aḥkāmına tevfiḳan icrā-yı tedkīkāt ve ikmāl-i mu'āmelāta me'mūr olan hey'et-i resmiyye. (III/6. s.).*

tābī'īn: (< Ar.) *tābī'*in cem'idir. Lisān-ı şerī'atde nebī-i muḥterem şallā'llāhu 'aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretleriniñ aşḥāb-ı kirāmınıñ mecālis-i muḳaddese-i hidāyet-āmūzlarına dāḥil olup

3486 Ziya Paşa: G. 16/5.

3487 Ziya Paşa: TCB. 1/2.

eḥadiṣ-i şerīfe naql ve rivāyet eden zevāt-ı muhteremeye ıtlāk olunur. Üveysü'l-ḳarānī kibār-ı tābi'inden idi. Tebe'-i tābi'ın = kezālik iştilāḥ-ı şerī'atda 'tābi'iniñ zamānlarını idrāk edip onlardan naql ve rivāyet-i aḥvāl ve aḳvāl eden eşḫāṣ-ı mu'tebere' demektir. (III/6. s.).

tābil: (< Ar.) 'telzīz için ta'āma konulan 'nāne (na'na'), biber, tarçın, ḳaranfīl' gibi şeyler' demektir. Bunlara 'ebzār' da dērler. Cem'i *tevābil*'dir. (III/6. s.).

tāb-nāk: (< F.) ziyāl, parlak, ışıklı: *rū-yı tāb-nāk, ruḥ-ı tāb-nāk, vech-i tāb-nāk*. (III/6. s.).

tābende: (< F.) kezālik 'ziyā-dār, parlak' demektir. '*Āşık oldum āriz-ı tābendeñe / Raḥm edip bir buse vēr gel bendeñe. || Zulmete aşḫāb-ı 'amā bendedir / Nūr ise bīnālara tābendedir* (Mu'allim Nāci³⁴⁸⁸: 4); *Zerresi mihr-i celī şa'şā'a-i evc-i ebed / Kaṭresi cevher-i tābende-i deryā-yı ezel* (Kāzım Paşa: K. 4/6). (III/6. s.).

tābūt: (< Ar.) meyyitleriñ, ölüleriñ ḳabristāna naķilleri-içün ḳullanılan üstü ḳapaklı ma'rūf uzun şandık. Tābūt ekşeriyā taḥtadan ve ba'zen elvāḥ-ı ma'deniyyeden daḥī i'māl

olunur. *Sāyesin dervīş-i bī-berg ü nevādan dūr eden / Şaḳlasın ārāyiş-i tābūta naḥl-i ḳāmetin* (Manṭıķī); '*Āşık ifnā-yı vüçüd eylemeden ḳaşdı*³⁴⁸⁹ budur / İstemez kimseye bār olduğunu tābūtuñ (Nābī: G. 410/4); *Fīle nā-çār meger yükledeler tābūtuñ* (Nef'ī). (III/6. s.).

tābe: (< F.) maṭbaḥ ālātından Türkçede 'tava' denilen āletdir ki aşçılar içinde et ve balık vesā'ire ḳızartırlar. Ma'nāsı 'ḳızdıracak' demektir. Tābe-i zer = güneşden kināyedir. (III/6. s.).

tat, tacik: (< Er.³⁴⁹⁰) 'sefīl, zelīl, yābāncı' ma'nāsınadır. Vāḳtiyle Türk idāresine girmiş olan eyāletleriñ Kürd ve 'Acem gibi cinsi başka olan nüfusu. Ḳavm-i 'Arab'ıñ Asya-yı Vusṭā'yı istīlāları hengāmından soñra ehl-i İslām'ıñ arasına giren zümre-i A'cām'a *Tacik* ıtlāḳı bundan neş'et etmişdir ki 'yābāncı, sefīl' demektir. Bu lafzın mu'arrebî *tāzī*'dir. Evā'il-i İslām'da zümre-i A'cām'dan ihtidā ile Müslümānlar arasına dāḥil olanlara 'Tacik' dēndigi gibi mu'aḥḫaran zuhūr eden Etrāk devletinde ḥükümete

3488 Āteş-pāre, Kalender.

3489 Dīvānda: derdi.

3490 Devellioğlu: Farsça. Kubbealtı: Farsça.

karışamayan 'avām-ı nāsa vèrilmiş bir isimdir. El-yevm Ermeniler kendilerinden ğayrı nāsa *Tacik* dèrler. (III/7. s.).

Tatar [ism-i müşterek] t̃ā'ife-i Moğol'dan bir küçük 'aşiret iken zimām-ı hükümeti ellerine geçirip zīr-i idārelerinde bulunan sār tavā'if-i Etrāk'ın cümlesine *Tatar* 'unvān-ı 'umūmīsini kabūl ettirmişlerdir. El-yevm Tatar 'aşireti kalmamış gibidir. Yalnız Özbekler, Tatarlardan bir şu'bedir. Tatar 'aşireti = iç ilde Ermenāk kazāsına t̃abī' bir oymağdır. Tatarcık = müziyātdan bir ufağ sinekdir ki şokduğı yeri yağar, kaçındırır. Tatar kalpağı = şubara, kıvırcık tüylü bir nev' ser-püş, başlık. Tatarī = yarı pişmiş yarı çiy et, kebāb. Tataristān = Asya'da Mançur ve Moğol ve Çoyğar vilāyetlerini hāvī bir hıttā-i cesīmedir ki el-yevm Rusya devlet-i faḫīmesiniñ zīr-i idāresindedir. Müşk-i Tatarī = t̃ā'ife-i Tatar'ın sākīn oldukları memleketde hāşıl olan eñ a'lā misk. *Nāfe-i Tatar* dahī dèrler. Ş Tatar = süre, ulak, berīd, sārī, postacı. Tatar ağası = posta çantalarını götürüp getirmeye me'mūr olan t̃ā'ifeniñ

āmiri, büyüğü. *Getiriñ ekl edelim mā-hazarı / Puhte olmazsa da olsun tātārī* (Nābī); *Leşker-i ebr çemen mülküñde*³⁴⁹¹ *aķın şaldı / Turma yağmāda yine niteki bāğī*³⁴⁹² *Tātār* (Bāķī: K. 18/5); *Bu lutf ile kim kıldı çemen şahını çinī / Ta'n etse n'ola nāfe-i Tātār'a benefşe* (Necātī: K. 22/5); *Hemān hitāb edip ey āftāb-ı nāz dedim / Ki ey fedā o siyeh zülfe nāfe-i Tātār* (Nedīm: K. 7/14); *Ey nesīmi dergehiñ 'ıtr-ı dimāğ-ı her diyār / Hāk-i kūyuñ nefha-riz-i nāfe-i müşk-i Tātār* (Nazīm) . (III/7. s.).

tāc: (< Ar.) 'iklīl, efser; muṭlaqā başa maḫşūş 'imāmeli kisve' demekdir. İştılāḫda selāṭīn-i kadīme ile el-yevm Avrupa hükümdāraniñ başlarına giydikleri muraşsa' ve sorguçlu kisveye ıtlāk olunur. Ş Ba'zı meşāyiḫ ve dervīşanın kezālik başlarına giydikleri eşkāl-i muhtelifedeki külāhlara da 'tāc' dēnilir. Cem'i *tīcān*'dır. Tāc giymek = resm-i tetevvüc, hükümdārānın ba'de'l-cülūs merāsīm-i muṭantāna ile iktisā-yı tāc etmeleridir. Tāc-ı ser = baş tācı. Tāc-baḫş = 'hükümdār naşb eden , tāc vèren' demekdir. *Hāk*

3491 Dīvānda: mülküne.

3492 Dīvānda: yağı.

ol ki *Hudā* mertebēni eyleye ‘*ālī* / *Tāc-ı ser-i ‘ālemdir o kim hāk-i kademdir* (Rūhī³⁴⁹³: TB. 1/2); *Kem-ter il̄sānı sa‘ādet tācı / Tācdārān-ı cihān muhtācı* (*Tevhīd-i Bāri* ≈ Hākānī: 26). (III/8. s.).

tāc-dār: (< F.) tāc tutan, tāc şāhibi, hükümdār. Tāc-dārāne = tāc şāhibi olana, hükümdāra yakışacak şürette. Tāc-dārī = 'hükümdārlik, hükümdāra mensüb' demektir. *Tāc-ver daḥī* 'pādişāh, hükümdār' ma'nāsına luğatdır. *Şehr-yār-ı şehr-yārān-ı cihān / Tāc-dār-ı tāc-dārān-ı zemān* (*Muraşşā' Kaşīde*³⁴⁹⁴). (III/8. s.).

tācir: (< Ar.) 'alım şatım ile meşğül olan, ticāret eden adam' demektir. Kānūnen ticāreti şan'at ve meşğūliyyet-i dā'ime ittiḥāz edip senedli, senedsiz 'aḳd-ı muḳāveleye muḳtedir ve serbest bulunan şahşā *tācir* ıtlāk olunur. Cem'ī *tüccār*'dır. (III/8. s.).

Tācīk: [ism-i müşterek] yukarıda 'arz edildiği vech ile *tāzīk*, *tājīk* gibi. Türk hükümet-i kadīmesinde sınıf-ı 'avāma ıtlāk olunurdu. Evā'il-i İslām'da A'cāmdan ihtidā şüretiyle

'Arab'a karışan efrāda bu isim tahşīş edildi ki 'yābāncı' ma'nāsını ifāde ederdi. Mu'aḥḥaran A'cām içinde yetişen evlād-ı 'Arab'a ıtlāk edildi. Ermeniler kendilerine 'Hayik' ve hem-cinslerinden gayrıya 'Tācīk' dērler. (III/8. s.).

tāht: (< F.) yaḡmā, çapul, soyğun. Tāhte = 'yaḡmā, ḡāret edilmiş' demektir. (III/8. s.).

tār: (< F.) Fārisīde ma'ānī-i müte'addideyi ifāde ederse de Türkçede yalnız üç ma'nāya kullanılır. 1. *Tārīk* lafzından muraḥḥam olarak 'muzlim, karañlık, kararmış' ma'nāsında isti'māl olunur. *Tārān* da bu ma'nā da luğatdır: "şeb-i tārīk" dēnildiği gibi "şeb-i tār" da dēnilir. *Baḥt-ı tārīk* ile *baḥt-ı tār* da böyledir. § 2. 'Tel' ma'nāsına gelir. 'İbrīşim, sāz teli'ne ıtlāk olunduğu mişillū 'saç teli'ne de dēnilir. Meşelā "tār-ı zūlf, tār-ı kākül, tār-ı gīsū" dēnildiği gibi "tār-ı 'ūd, tār-ı kemān" da ıtlāk³⁴⁹⁵ olunur. Tār-ı 'ankebūt = 'örümceğin ağı' demektir. Gīsū-yı zer-i tār = altın telli saç. Tār tār = 'pāre pāre, tel tel' demektir. § 3. 'Ārş' demektir. Argacıñ muḳābili. Bu ma'nāda

3493 Kāmūsta şair belirtilmemiştir.

3494 Ziya Paşa: K. 7/2.

3495 Kāmūsta: ıtlākı.

ekşeriyā 'argaç' ma'nāsına olan pūd ile birlikte isti'māl olunur: *tār u pūd*.
‖ *Añdıqça bñ-yı hñlkuñu derdiñle lāle-veş / Olsun derñn-ı nāfe-i müşk-i Tatar tār* (Bāķī: Ms. 1/4); *Gidelden süzen-i müjgān u tār-ı kākñlññ elden / Rñfñ-yı 'āfiyet çāk-ı girñbānımla düşmendir* (Nābī: G. 84/2). *Tñr-i müjgānı siyāh idi onuñ / Tār-ı gñsñsu gibi hñrāñññ*³⁴⁹⁶ (Hāķāñī: 284). (III/8. s.).

tārāc: (< F.) yağmā³⁴⁹⁷, çapul, yağmā étme. Tārāc-ger = yağmācı, yağmā edici. Tārāc-kerde = 'yağmālanmış, yağmā edilmiş' demektir. *Tārāt* da bu ma'nāya luğatdır. (III/9. s.).

tārek: (< F.) tepe, baş tepesi. *Tār* 'ale'l-ıtlāk 'tepe' demektir. Āħirine edāt-ı taşğñr 'ilāvesiyle 'tārek' denilmiştir ki 'tepecik' demektir. Bu hālde daħñ her şey'ññ ucu ve huşuşen insān tepesi irāde edilmiş olur. Meşelā: *tārek-i sinān, tiğ-ı tārek-şikāf*. (III/9. s.).

tārik: (< Ar.) 'terk edici, bıraķıcı vāzgeçici' demektir. Tārik-i dñnyā = 'umñr-ı ma'āşdan ferāğat ve ihtiyār-ı köşe-i 'uzlet eden' demektir ki Mecūsilerle

Hıristiyānlarıñ bir sınıf pāpāslarına ıtlāk olunur. İştılāħ-ı şñfñyānede terk-i māsivā maķşñddur. Hıristiyānlarıñ nisvāndan mürekkeb olan ve 'ömürlerini kilīseniñ 'ibādātına ve i'māl-i ĥayriyyesine vaķf eden bir sınıf-ı rāhibelerine de 'tārika-i dñnyā' ıtlāk edildiği görñlmüşdür. Tārik-i şalāt = namāzı terk eden, namāz kılmayan. *Tārik-i ññ ü ān dehr olalım* (Mu'allim Nācī³⁴⁹⁸: 46). (III/9. s.).

tārmār: (< F.) 'dağınık, perīşān, karışık' ma'nāsınadır. Māddiyyātda isti'māl olunur. *Tār* zāten 'pāre pāre, rñze rñze' ma'nāsını ifāde eder. *Mār*, ittibā' kabñlindendir. Çağataycada 'alaķmaķ*' bu ma'nāyı ifāde eder. El-yevm lisānımızda 'darmadağın, karmaķarış' ma'nāsında *allaķ bullaķ* ta'bñri isti'māl olunur: *zñlf-i tārmār, kākñl-i tārmār*. ‖ *Dñde maħmñr u girñbān çāk u kākñl tārmār / Ĥayret-efzādñr kıyāmññ cāme-ħ ābññdan seniñ* (Nedñm³⁴⁹⁹). (III/9. s.).

tāre, tāreten: (< Ar.) 'kerre, def'a' ma'nāsına bir edāt-ı 'Arabīdir ki cem'i *tārāt*'dır. Nādiren *Tāreten bā'de ulħrā* tarzında isti'māl olunur ve 'ķaç

3496 Kāmñsta: hñzāñññ.

3497 Kāmñsun "yağmā" kelimesi bazen "yağmā" bazen "yāğmā" şeklinde yazılmıştır. Genel kullanım göz önünde bulundurularak "yağmā" esas alınmıştır.

3498 Bahār İçinde Hazān yāħñd Ye's-i Muhāceret.

3499 Mahmud Nedñm Paşa. (Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü, Sümerbank Kñltür Yay., Ankara 1967, s. 48.)

kere, çok def'a' ma'nāsını ifāde eder.
(III/10. s.).

tārīḥ: (< Ar.) dünyāda bizden evvel yaşamış olan ebnā-yı beşeriñ aḥvāl-i 'umūmiyyesinden ve zuhūr eden vaḳāyi'-i muhtelifeden bahş eden bir fendir. Tārīḥ 'fenn olmak i'tibāriyle bu şüretle ta'rīf olunduğu gibi her şey'in aḥvāl-i sâbıkasından ve bi't-tedric peydā ettiği tekemmülât ve terakkiyât veyâhüd tedenniyâtından bâhiştir' tarzında da ta'rīf edilebilir: *tārīḥ-i 'umūmī, tārīḥ-i tıbb, tārīḥ-i 'Osmānī, tārīḥ-i tabī'i*. Ş Bir şey'in zamān-ı vuḳū'undan i'tibāren tutulan gün, ay, yıl ḥesābı: *tārīḥ-i hicret, tārīḥ-i mīlād, tārīḥ-i celālī, tārīḥ-i Rūmī*. Ş Evrāk ve muḥarrerāt ve mekātīb üzerine vaz' olunan ve zamān-ı mu'ayyeni bildiren işāret. Meşelā: *16 kânūn-ı şānī sene 313 tārīḥli kerem-nāme-i vālaları*. Ş Ebced ḥesābıyla bir zamān-ı mu'ayyeni irā'e eden manzūm ve menşūr 'ibāre veyâhüd o şüretle söylenilmiş bir mışrā' veyā beyti ḥāvī manzūmeye ıtlāk olunur: *çeşme tārīḥi, vilādet tārīḥi, vezāret tārīḥi*. Tārīḥiñ cem'i olan *tevārīḥ* lafzı ma'ānī-i mesrūdeniñ cümlesinde isti'māl olunur. *Her 'ālemiñ sinīn ü*

tevārīḥi muhtelif / Her bir zemīnde başka ḥisāb üzredir zamān (Lā³⁵⁰⁰); Nazm-ı kudemā vü fenn-i tārīḥ / Gül-nahl-i feşāḥata būn ü bīḥ (Mukaddime³⁵⁰¹); İkidir tārīḥ-i tāmam var ise misli şalā / Kıldı 'azm erbāb-ı dīn aldı 'Arīş'i evvelā (Surūrī: Tar. 7/9); Tārīḥ-i temāşā ki erbāb-ı nazardır / Her şafḥası āyīne-i eṭvār-ı beşerdir (Mu'allim Nācī³⁵⁰²: 1). (III/10. s.).

tārīk: (< F.) karanlık. Şeb-i tārīk, tārīk-i baht = karanlık bahtlı. Tārīkī = zulmet, karanlık oluş: *tārīkī-i şeb*. || *Bir şeb-i tārīkdir güyā sevād-ı kâ'ināt / Tāb u nūr-ı kevkeb-i iḳbāl³⁵⁰³ ü bahtıñ māh-tāb (Nef'ī: K. 55/30). (III/10. s.).*

tāz: (< F.) 'koşma, koşuş' ma'nāsıdır. Lisānımızda 'segirtme, segertiş' ma'nāsına olan *tek* lafzı ile birlikte isti'māl olunur. *Tāz* Fārisīde ma'ānī-i sâ'ireyi daḥī ifāde eder. Meşelā edebiyāt-ı Fārisīde görülen *nāz tāz* ta'bīrini biz kullanmayız. Çünkü bu lafzıñ o ma'nāsı edebiyāt-ı 'Osmāniyyede mu'teber ve müsta'mel degildir: *tek ü tāz*. (III/10. s.).

3500 Ziya Paşa: TCB. 1/2.

3501 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'irī: 24.

3502 Diğer Şiirleri, İrcā-yı Nazar.

3503 Kāmūsta: iḳbālī.

tāze-gī: (< F.) tazelik, körpelik, ʔarāvet, yeñilik. (III/11. s.).

tāzende: (< F.) 'koşmak' ma'nāsına olan *tāziden* maşdarından ism-i fā'ildir. 'Koşucu, segirdici' ma'nāsını ifāde eder. Az kullanılır: *esb-i tāzende*, *ğazāl-i tāzende*. (III/11. s.).

tāze: (< F.) yeñi, nev-zuhūr. *Köhne*'niñ zıddı: *ʔarz-ı tāze*, *fıkr-i tāze*, *edā-yı tāze*, *nāz-ı tāze*, *üslüb-ı tāze*. § 'Genç, körpe, şulu, yaş' ma'nāsını ifāde eder. Bu ma'nāda *huşk*'uñ mukābilidir. Ya'nī 'kuru degil' demektir. Meşelā "tāze civān" ta'biriyle 'henüz bıyık ve şakalı zuhūr etmemiş genç' irāde olunur. "Tāze faşulye, tāze üzüm, tāze bamyā" ta'birlerinden daḡī kuru olmadıkları añlaşılr -ba'zen bu ma'nāda ʔarāvet ve ruṭubeti mübālağa ile ifāde için 'yaş, şulu, laṭīf' ma'nāsını ifāde eden *ter* lafzı ile birlikte īrād ve isti'māl olunur. Meşelā *ter* ü *tāze* bir duḡter = gāyetle laṭīf, güzel, körpe bir kız. *Ter* ü *tāze* meyve = 'henüz ağacından koparılmış, şulu, dumanı üstünde meyve' demektir. Bu şüretle ba'zen de 'pek yeñi' ma'nāsında kullanılır. *Al saña bir ter ü tāze ḡavādiş*, *bu rivāyet ter ü tāze*.

Bayat olmayan, bayatıñ zıddı olan: *tāze peynir*, *tāze ekmek*, *tāze yumurṭa*. || *Gül gibi mehdī*³⁵⁰⁴ *tāze ġazeller eder mi ʔarḡ / Ol 'andelīb-i gülşen-i 'irfān ne demdedir* (Rūḡī: K. 34/11); *Vādī-i 'aşka düşüp tāze civān sevdi meger / Bükdü ḡaddin nitekim pīr-i mu'ammer ḡātem* (Bāḡī: K. 19/10); *N'ola feyż-i bahārı istemezse şimdi isti'dād / Yanında seng-i ḡarā ile naḡl-i tāze yeksāndır* (Riyāzī); *İncinme cevrine daha*³⁵⁰⁵ *ol māh tāzedir / Bilmez nevaziş-i dili bi'llāh tāzedir / Bīḡānelerle cünbişin*³⁵⁰⁶ *ol naḡl-i nevresin / Āha ḡavāle eyler idim āh tāzedir* (Āḡāḡ³⁵⁰⁷); *Tāze gül gibi muṭarrā idi hep / Beden-i pāki muşaffā idi hep* (Ḥāḡānī: 586). (III/11. s.).

Tāzī: (< F.) "Arabī" demektir. Meşelā 'esb-i Tāzī' denilir ki 'şoy at, cins 'Arab atı' ma'nāsını ifāde eder. *Zebān-ı Tāzī* = "Arab lisānı" demektir. 'Koşucu, segirdici' ma'nāsına olan *tāziden* maşdarından ḡāşıl-ı maşdar ve şıfat olarak da isti'māl olunur. O taḡdīrde ma'lūmu'l-cins av köpeğine ve ata yalnız 'tāzī' denilir ki 'ziyāde koşan,

3504 Kāmūsta: 'ahdī.

3505 Dīvānda: daḡī.

3506 Eserde: cünbişi.

3507 Nailī-i Kadīm: G. 76/1-2.

pek segirten' ma'nāsını ifāde eder. Tāzī kārđ = bir nev' 'Arab bıçağına ıtlāk olunur. Tāziyān = cem' olarak "Urbān, 'Arablar' demektir. *Esb-i tāzī eger ža'īf buved / Hemçünān ez tavīle-i ħar bih*³⁵⁰⁸ (Şeyh Sa'dī). (III/11. s.).

tāziyāne: (< F.) kırbaç, kamçı. Kitābet-i kadīmede "tāziyāne-i teşvīk, tāziyāne-i terğīb" ta'bīrleri bir nev' 'mükāfāt' ma'nāsında kullanılmış ise de pek hāyīde olduğundan lisān-ı ciddīye almağa şāyān degildir. Tāzāne = 'aynı ma'nāya lūgatdır. Fārisīde her ikisi isti'māl olunur. Lakin 'tanbūr, lāvta ve emşāli ālāt-ı mūsīkiyye mızrābı' ma'nāsını ifāde etmez. Onuñ doğrusu *tār-zene*'dir. (III/12. s.).

tāsi': (< Ar.) 'dokuzuncu' demektir: *cüz'-i tāsi', cild-i tāsi', faşl-ı tāsi', risāle-i tāsi'a, maḳāle-i tāsi'a*. (III/12. s.).

tāsi'an: (< Ar.) 'dokuzuncu mertebede, dokuzuncu olarak' demektir: *sādisen, sābi'an, şāminen, tāsi'an*. (III/12. s.).

tāsa: (< F.) ğam, ğuşsa, keder, iç sıkıntısı, kaygı. Tāsālī = mükedder, ğamlı. Tāsasız = kayıdsız, kaygısız,

yüregi bol adam. Tāsa çekmek = ğamlanmak, muḫtarib, müte'essif olmak. Tāsasını çekmek = başkasının derd ve ğamıyla bī-ḳarār olmak. Tāsalanmak = maḫzūn, mükedder olmak, acınmak. (III/12. s.).

tāş: (< F.) edāt-ı şirket. Fārisīde üç ma'nāda ḳullanılır. Lisānımızda selīḳa-i Türkiyye üzere *tā, dāl*'a tebdīl olunarak yalnız edat-ı şirket tarzında isti'māl edilir. *Dīn-dāş, vaṭan-dāş, ad-dāş* gibi üçüncü mişālde *dāl* ḫarfi tekerrür etdiğinden bunuñ biri ḫazf olup *adaş* tarzında isti'māl-i şāyi'dir. (III/12. s.).

tāfte: (< F.) bükülmüş ipekden, ibrişimden ince doḳunmuş zarīf bir nev' ḳumāş. 'Cānfes ve emşāli aḳmişe-i ḫarīriyye' demektir. Lisānımızda ma'ānī-i sā'iresi müsta'mel degildir. (III/12. s.).

tāk: (< F.) üzüm çubuğu, bağ kütüğü, aşma. Tāk-dāne = üzüm çekirdegi. *Cān vèrir rāyiḫa-i türbet-i pākiñ ey tāk*³⁵⁰⁹ (Fuḫūlī: G. 156/1); *Tekāṭur eylemedikçe sirişk-i dīde-i tāk* (Nābī: K. 7/26). (III/12. s.).

3508 (F.) Arap atı zayıf olsa da tavladaki eşekten yeğdir.

3509 Dīvānda: pāk.

tā-key: (< F.) 'ne vakte kadar' ma'nāsına *tā-be-key* lafzının muhaffefidir. *Mey gibi ney gibi hey hey gibi şeyler tā-key / Hey gidi şan'at-ı tekrār-ı mükerrer dèdigiñ* (Şafā). (III/12. s.).

tāl: (< F.) gümüş ve bakırdan ma'mül ince tepsi § pirinçden yapılmış zil, çār-pāre demektir. (III/13. s.).

tālāc: (< F.) şadā, ses, çağrışma § meş'ale ma'nāsınadır. (III/13. s.).

tālār: (< F.) büyük oda, dīvān-hāne, salon. (III/13. s.).

talaz: (< Ru³⁵¹⁰.) telāṭum, temevvüc gibi dalğalanma. Talazlanmak = 'dalğalanıp karışmak' demektir ki ekseriyā ipek, ibrişim gibi şeyleriñ dolaşıp karışmasında isti'māl olunur. (III/13. s.).

tālān: (< F.) yağmā, çapul. Tāliden = yağmālamak. Tālān-ger = yağmācı, çapulcu. (III/13. s.).

tālāne: (< F.) tüysüz, renkli şeftāli; erige müşābih şeftāli. (III/13. s.).

tālīd: (< Ar.) 'insānıñ hānesinde bulunan köle, cāriye, devābb, mevāşī gibi emvāl-i kadīme' demektir. Tārīf ve tārīf = muḳābilidir. *Teld, tilād, telīd, etlād,*

mütlid de 'aynı ma'nāya luğatdır. (III/13. s.).

tālī: (< Ar.) ardı sıra gidici, giden: *bend-i tālī, maḳāle-i tāliye*. § 'Asākir-i redīfeniñ ikinci kısmı. Efrād-ı redīfe iki kısımdan mürekkebdır. Birinci kısma *şınıf-ı muḳaddem*, ikinci kısma *şınıf-ı tālī* ıtlāk olunur. § Tilāvet edici, okuyucu. Şoñ ma'nāda az kullanılır. (III/13. s.).

tāmm: (< Ar.) bütün, eksiksiz, noḳşān olmayan: *vukūf-ı tāmm, ıtlā'-ı tāmm, ma'lūmāt-ı tāmm, taḥḳīkāt-ı tāmm*. Tāmmü's-şu'ūr = 'aklı yerinde. Tāmmü'l-vezn = tartışı noḳşānsız. Tāmmü'l-a'zā = 'her 'użvu bütün' demektir. *Söz tamām oldu ḥulūş-ı tām ile gel ey Naẓīm / El açıp başla niyāza vaktidir şimden-geri* (Naẓīm). (III/13. s.).

tāv, tāv: [muḥarref] aşlı Fārisī *tāv*'dır. Bu lafzıñ ma'ānī-i keşīresinden 'kızmak, kızdırmak, bükme' ma'nāsında olan *tābiden* maşdarınıñ ism-i fā'il ve ḥāşıl-ı maşdar olduğı taḳdīrde ki ma'nāsına göre isti'māl olunduğı ve el-yevm lisānımızda 'nişāb, çağ, tımār, besi' ma'nāsında kullanıldığı ma'lūmdur: *Demir tāvında iş çağında gerek (meşel)*. Tāv-hāne = fuḳarā ve ğurabāya maḥşūş

tımār maḥalli. Tāv-ḥāne gibi alt ve üst = karmaḳarışık. Tāb-ḥāne³⁵¹¹ = cāme-ken gibi āteşli, şıcaḳ maḥall. Tāvlu = besili, ḥāzırlanmış. Meşelā: *tāvlu kızu, tāvlu kaz, tāvlu hindi*. Tāvlu demir = kızgın, kızdırılmış. Tāvlu çūḳa = parlaḳ. Tāvlu tütün = nemli, şu serpilmiş. Tāv vèrmek = ütü için şu püskürüp çağına getirmek. Tāvlanmaḳ = semirmek, beslenmek. Tāv şavmaḳ = 'tāvı, revācı, çağı geḫmek' demektir. (III/13. s.).

tāve: [muḥarref] doğrusu Fārisī *tābe*'dir ki maṭbaḥ ālātından şaplı ma'rūf ḳabdır. Bu ḳabın içinde yağ eridip et, balık, börek vesā'ire kızarılır. Yumurṭa tāvası = derūnī müdevver çuḳurca yumurṭa kıрмаḡa maḥşūş yerleri ḥāvī bir nev' ḳabdır ki bu ḳabda öyle kaç çuḳurca yer var ise ol ḳadar yumurṭa kırılıp pişirilir. *Tābe* lafzına da mürāca'at etmelidir. (III/14. s.).

//Tā- Hemze ile//

te'ebbüd: (< Ar.) tevaḥḫuş gibi vaḥşetlenmek, ürküp çekinmek §

ergen ṭurmaḳ, te'ehhül etmemek. (III/14. s.).

te'ebbüh: (< Ar.) tekebbür gibi kibirlenmek § 'ulüvv-i cenāb göstermek, bir şeyden 'alī-cenābāne bir şüretde i'rāz etmek. (III/14. s.).

te'ebbün: (< Ar.) ize uymaḳ, biriniñ gitdigi cihete gitmek. (III/14. s.).

te'bīd: (< Ar.) bāḳī, dā'im, mü'ebbed kılmak, kılmak § ebedīleşdirmek. (III/14. s.).

te'ebbī: (< Ar.) bir kimseyi baba edinmek, baba 'addetmek. (III/14. s.).

te'bīr: (< Ar.) igne şokmaḳ şüretiyle 'ilāḫ etmek, aşılamaḳ. Ḥurmā ağacını erkek tohumuyla böyle telḳīḥ ederler. (III/14. s.).

te'bīs: (< Ar.) ḫaḳāret etmek, ḫārlamaḳ. (III/14. s.).

te'bīn: (< Ar.) bir kimseyi yüzüne karşı 'ayıblamaḳ, vefāt eylemiş bir adamın maḥasin-i evşāfını yād ederek medḫ ve şenā etmek. 'Arabīde bu lafz 'insānın ḫāl-i ḫayāt ve memātında tenāḳuḫ ve tezād şüretiyle isti'māl olunur' demektir. (III/14. s.).

te'eşşür: (< Ar.) ḫüzün ve infi'āl tarzında ḫislenmek, maḫzūniyyetle içlenmek, bu şüretle duygulanmaḳ

3511 Kāmūsta: tābe-ḥāne.

tāsalanmak § bir mü'essiriñ te'sīri altında bulunmak: *farṭ-ı te'essür, kemāl-i te'essür, şiddet-i te'essür*. Te'essür-bahş, te'essür-bahşā = te'essür verici, tāsaya düşürücü. Serīü't-te'essür = çābuk mahzūn ve müte'essir olan, sür'atle içlenen. Cem'i te'essürāt'dır. *Te'essür-bahş-ı dildir şavt-ı bülbül* (Mu'allim Nācī³⁵¹²); *Bī-hūde degil te'essürātı / Lakin kime añladırsıñ eyvāh* (ve-lehu³⁵¹³: 12). (III/14. s.).

te'essüm: (< Ar.) günāhdan şaķınmak, günāhdan tevbe ve ictināb etmek. (III/15. s.).

te'sīr: (< Ar.) eşer etmek, işlemek, nişāne peydā eylemek. Māddiyyāt ve ma'neviyyātda isti'māl olunur: *Doğru söz acı 'ilāç gibidir insāna te'sīr eder. ‖ Kırşun tahtaya te'sīr etmedi. Şā'ika-i te'sīr = yıldırım gibi şiddetle te'sīr edici. Te'sīr-i belīg = fevka'l-hadd, ziyāde te'sīr. Pür-te'sīr = çok te'sīrli. Bī-te'sīr = te'sīrsiz. Serīü't-te'sīr = çābuk, tēz te'sīr eden. Çeşm-i şūhuñdur dil-i 'āşıkda te'sīr eyleyen / Sevdigim mühr-i Süleymān'ın cihānda adı var* (Nedīm: Ms. 20/2); *Nāzire-i şā'ika-te'sīr-i selīm-i evvel / Nice āhen-*

dil-i bed-hāh müzāb etmişdir (Mu'allim Nācī³⁵¹⁴). Cem'i te'sīrāt'dır: *te'sīrāt-ı külliye, te'sīrāt-ı cüz'iyye, te'sīrāt-ı belīğa*. (III/15. s.).

te'sīm: (< Ar.) bir kimseye günah-kār olduñ demek, bir adamı günāha nisbet etmek: *Ālūde-i çirk-i ma'āşī olanı herkes te'sīm eder*. (III/15. s.).

te'eccüc: (< Ar.) āteş almak, tūtuşup alevlenmek. (III/15. s.).

te'eccül: (< Ar.) vakt-i mu'ayyene kadar mühlet istemek. (III/15. s.).

te'eccüm: (< Ar.) öfkelenmek, ğāzablanmak, daralmak. (III/15. s.).

te'cīc: (< Ar.) tūtuşdurup alevlendirmek, tūtuşdurulup alevlendirilmek. (III/15. s.).

te'cīl: (< Ar.) şöñraya bırakmak mu'ayyen bir zamān vermek. İştīlāhāt-ı şer'iyyedendir. 'Edā-yı deyni te'hīr, bu yolda mühlet tayīn etmek' demekdir. *Mehr-i mu'accel, mehr-i mü'eccel. Ta'cīl'in muķābili. Cem'i te'cīlāt'dır*. (III/15. s.).

te'eħhür: (< Ar.) şöñraya, geriye kalmak, gecikmek: *te'eħhür-i muvāsalat, te'eħhür-i 'avdet, te'eħhür-i 'azīmet*. Bu lafz etmek mādde siyle kullanılır. Cem'i te'eħhürāt'dır: *te'eħhürāt-ı vāķı'a*. (III/15. s.).

3512 Bulunamadı.

3513 Āteş-pāre, Feryād.

3514 Bulunamadı.

te'hîr: (< Ar.) şöraya, geriye bırakmak, geciktirmek, gecikdirilmek: *te'hîr-i sevkiyyât, te'hîr-i nakliyyât*. Cem'i *te'hîrât*'dır. *Hulûl-i mevsim-i zemistân yine mâni'-i binâ-yı ta'mîr ve itmâm-ı merâmı kudüm-i nev-bahâra bâ'is-i te'hîr oldu* (Çelebi-zâde Târîhi, şaḥîfe 271); *Yâre te'sîrde te'hîr edersin ey âh / 'Ahdim olsun seni de terk edeyim nâle gibi* (Re'îsü'l-küttâb Vâşîf). (III/16. s.).

te'eḥḥî: (< Ar.) birini kardeş edinmek, bir kimse ile kardeş olmak. (III/16. s.).

te'eddüb: (< Ar.) edeblenmek, edebini taşınmak, utanmağa delâlet edecek şüretde edebli davranmak: *Öyle bir edîb-i kâmilîñ huzûrunda şakḳ-ı şefe etmeye te'eddüb ederim*. Te'eddüben = te'eddüb şüretiyle, diğerine hürmeten edebli davranarak. *Te'eddüben sükût etdim. || Tâli'lerinden münfa'il ve müstağrak-ı envâ'-ı gavâ'il olanlarıñ ifâ-yı vezâ'ifde imsâk-ı himmet etmeleri tabî'i bulunduğunu hâl-i âşnâ-yı fütûr olan vicdân-ı munşifâneleri huzûrunda işbâta kalkışmağdan te'eddüb ederim*. (İsmâ'îl Şafâ); *Seriñde o neşve-i şahbâ 'atâsıdır hâkiñ / Te'eddüb eyle ruh-ı hâke cür'a-pâş olma* (Nâbî: G. 796/4). (III/16. s.).

te'dîb: (< Ar.) edeblendirmek, edeblendirilmek. Hadd-i te'dîb = bir adamı aqvâl ve ef'âl kabîhasından dolayı kendisince mücib-i intibâh ve emsâlince medâr-ı 'ibret olacak şüretde mu'aheze, ta'zîr, darb etmek: *Yaramaz çocuk te'dîbe müsteḥakdır*. Cem'i *te'dîbât*'dır. *Neş'e bulsa³⁵¹⁵ kişi ger keyfe uyup ber takrîb / Şaḥne³⁵¹⁶-i renc-i humâr eyler o sâ'at te'dîb* (Vâşîf: Ms: 220/2). (III/16. s.).

te'diye: (< Ar.) edâ etmek, edilmek; ödemek, ödenilmek. Teşdîd ile gâlaṭdır. Te'diye-i deyn = borç ödemek. *Edâ* ile mevki'-i isti'mâlce farklıdır. Bunun kullanıldığı yerde *edâ* da isti'mâl olunabilir. Fakat *edâ*'nın her kullanıldığı yerde *te'diye* isti'mâl olunamaz: *deyûn-ı ecnebiyyeniñ te'diyesi*. Cem'i *te'diyât*'dır. (III/16. s.).

te'ezzî: (< Ar.) incinmek, ezâ görmek, rencide olmak. (III/16. s.).

te'zîn: (< Ar.) ezân okumak, bildirmek. 'Arabîde 'bir kimseniñ kulağını burmak, bir şey'e kulak' taşmak ma'nâlarında kullanılır: *Koştanṭiniyye'niñ yevm-i fethinde doğruca Ayaşofya'ya dâhil olan Hâzret-*

3515 Dîvânda: etse.

3516 Dîvânda: şaḥne.

*i Fātih te'zīn ve tekbīr ile secde ber-
şükrān olmuşdu. (III/16. s.).*

te'errüb³⁵¹⁷: ...

te'rīk³⁵¹⁸: (< Ar.) bir kimseyi gece
uykusuz bırakmak, bırakılmak.
Ya'nī uyutmamak, uyudulmamak:
*Sevdiğimin aqşamdan evvel taleb ettiği
bir neşideyi, yāhūd kaşideyi şabāhleyin
hāk-i pā-yı ma'sūkānesine 'arz ve
taqdīm etmek şevk ve hevesi beni birçok
geceleri te'rīk etmiştir. || Etfālīn te'rīki
kā'ide-i hıfzū's-şihhaya külliye
münāfīdir. (III/16. s.).*

te'ezzür: (< Ar.) bürünmek, örtünmek,
carlanmak. İzār = 'fūṭa, örtü'
demektir. (III/17. s.).

te'zīr: (< Ar.) bürümek, şarmak §
kuvvetlendirmek. (III/17. s.).

te'essür: (< Ar.) oyalandırmak,
oyalandırılmak; bir kimseyi bahāne
ile maqşadından alıkoymak. (III/17.
s.).

te'essüs³⁵¹⁹: (< Ar.) esāslanmak,
yerleşmek, temellenmek, yer tutup
kuvvetlenmek: *Reji idāresiniñ
bidāyet-i te'essünden beri. (III/17. s.).*

te'essüf: (< Ar.) eseflenmek,
kederlenmek, acı duygu ile
tāsalanmak, kalben rāhatsız olmak.
*Olunmak ve edilmek mādeleriyle
isti'māl olunur. Cem'i te'essüfāt'dır:
Filānıñ sefālet hālīne te'essüf olunur. ||
Te'essüfāt-ı 'azīme. || Dögünse müşt-i
te'essüfle n'ola sīne-i 'ömr / Ki zāyī'
olmadadır³⁵²⁰ yok yere hazīne-i 'ömr
(Nābī: G. 119/1). (III/17. s.).*

te'siye, te'essī: (< Ar.) ikinci kelime
birinciniñ muṭāvi'idir. Mağmūm ve
mükedder olan adama göñül
avutacak tarzda tesliyet vermek,
tesellī-güne sözlerle şabra meyl
etdirmek. (III/17. s.).

te'sīs: (< Ar.) vaz'-ı esās, temel atmak,
temel kurmak; muhkem bir tarzda
vücūda getirmek. Māddiyyāt ve
ma'neviyyātta isti'māl olunur:
*te'sīs-i mekātib, te'sīs-i medāris, te'sīs-i
kavānīn, te'sīs-i nizāmāt, te'sīs-i
maḥākīm-i cedīde. Bunuñ cem'i olan
te'sīsāt = ebniye-i nāfi'a ve āşār-ı
hayriyye maqāmında da kullanılır:
te'sīsāt-ı 'ilmiyye, te'sīsāt-ı tıbbiyye,
te'sīsāt-ı askeriyye. (III/17. s.).*

te'effüf, te'fīf: (< Ar.) of of diye izhār-ı
iztırāb etmek. (III/17. s.).

3517 Madde başı hatası. Kelimenin anlamı "Kendini zeki göstermeye
çalışmak" tır.

3518 Kāmūsta bu madde başı yoktur.

3519 Devellioğlu: Osmanlıca. Lugat-ı Nācī: Arapça. Lugat-ı Ebū'z-ziyā:
Arapça. Kāmūs-ı Türki: temelleşme ve yerleşme ve teşekkül ma'nasıyla
lisānımızda kullanılır. 'Arabide ise "üss" māddesi tefa"ul bābindan gelmez.

3520 Kāmūsta: olmadır.

te'fīk: (< Ar.) yalan söylemek. Cem'i *te'fīkāt*'dır. (III/17. s.).

te'ekküd³⁵²¹: (< Ar.) muhkem olmak, kuvvet bulmak, kavileşmek. Ma'neviyyâtda kullanılır: *Uşûl-i kadîme-i mevzû'a evâmir-i cedîde ile te'kid etti*. (III/17. s.).

te'ekkül: (< Ar.) yenmek, ekl olunmak. İştîlâhât-ı tıbbiyyedendir. Yaranın isti'dâdı nisbetinde yenik gibi oyulmasına ve açılıp büyümesine ıtlâk olunur. (III/17. s.).

te'kîd: (< Ar.) kavileştirmek, muhkem kılmak; kuvvetlendirmek. Kuvvetlendirilmek. Bu da ma'neviyyâtda isti'mâl olunur. Te'kîden = kuvvetlendirmek şüretiyle. Te'kîd-nâme = bir maddede hakkında evvelce verilen emri muhkem kılmak için sonra yazılan mektûb. Te'kîd-i lafzî = ıştîlâhda evvel kullanılan bir lafzın tekrâr olunmasına ıtlâk olunur. Cem'i *te'kîdât*'dır: *Şimdiye kadar cevâb vârid olmayışına göre bu maddenin te'kîden iş'âr edilmesi lâzım gelir. Cevâb-ı ahîr ilhârât-ı sâbıkayı te'kîd etti*. (III/17. s.).

te'kîl: (< Ar.) yedirmek, yedirilmek; bir kimseyi i'tâm etmek. (III/18. s.).

te'ellûf: (< Ar.) ülfet peydâ etmek, alışmak hoş geçinmek. (III/18. s.).

te'ellüm: (< Ar.) elemelenmek, tāsalanmak, kederlenmek: *Yâr ettikçe te'ellüm hüzn-i dil efzûnlanır*. (III/18. s.).

te'lîf: (< Ar.) ülfet, imtizâc ettirmek, ettirilmek: *Amerika ve İspanya murahhasları arasında Filipin maddesinden dolayı te'lîf-i efkâr olunamayacağı. || Bunların beyinlerini te'lîfi mümkün ise. Te'lîf-i beyn = ara bulmak, barışdırmak. Te'lîf-i kulûb = gönülleri imtizâc ettirme, barışdırıp hoşnûd etme. § Kitâb yazmak, yazılmak: Sânihâtü'l-'arab'ı merhûm Nâcî Efendi te'lîf etti. || El-Müşezzeb'in te'lîfinden erbâb-ı tahşîl müstefîd oldu. § 'Mü'ellef ya'nî kitâb' ma'nâsında kullanılır. Te'lîf-kerde = ta'bîri de 'aynı ma'nâda ve cem'i olan *te'lîfât* dahî ekseriyâ 'müellifât ya'nî kitâblar' ma'âmında isti'mâl olunur. (III/18. s.).*

te'emmür: (< Ar.) âmirilenmek, âmirlik taşlamak, teğallüb tavrında bulunmak. (III/18. s.).

te'emmül: (< Ar.) iyice düşünmek, dikkatle düşünüp taşınmak; hakîkat maddesi aınlamak için geregi gibi düşünmek. Cem'i *te'emmülât*'dır.

3521 Devellioğlu: Osmanlıca. Lugat-ı Nâcî: Arapça. Kâmûs-ı Türkî: sağlama ve takviye ve tahkîm olunma ma'nâsıyla lisânımızda kullanılıyorsa da 'Arabîde "ekd" maddesi aılâ tef'il maddesinden gelmez.

Bilā-te'emmül = düşünmeksizin, düşünmeden. *Te'emmülsüz söz söyleyen ekşeriyā nādim olur. || Te'emmül ètmeli de bu cihāna bir gelişi / Gidermeli kederi bakmalı şafāya kişi* (Maḥmūd Nedīm). (III/18. s.).

te'emmüm: (< Ar.) ana edinmek, bir hātūnu analık etmek. (III/18. s.).

te'emmī: (< Ar.)³⁵²² 'bir adam cāriye edinmek' ma'nāsındır. (III/18. s.).

te'mīt: (< Ar.) bir şey'in zihnen miḳdārını taḥmīn; bir nesnenin miḳdārını ölçü, ölçek kullanmaḳsızın taḳdīr etmek. (III/18. s.).

te'mīn: (< Ar.) emīn etmek, edilmek; emniyyet vermek, verilmeḳ; sağlamlamaḳ: aḳşā-yı şarkda şulḥ ve āsāyişin te'mīni. Bunun cem'i olan te'mīnāt = 'va'd-i ḳavī, ta'ahhüd, aḳçe ile kefālet' gibi ma'nālarda ve müfredinin ḫilāfına olarak *vèrmek* ve *almaḳ* māddeleleriyle isti'māl olunur. *Eyler eşer-i ḫayātı te'mīn / Ervāḫ-ı idāredir ḳavānīn* (Ālāybegi-zāde Nācī). (III/19. s.).

te'ennī: (< Ar.) bir işde 'acele ve ḫiffet göstermeyip temkīnli davranmaḳ, mülāḫaza ve vaḳārlı bulunmaḳ, ağır

durmaḳ: *Te'ennī eden aldanmaz. Cem'i te'enniyāt*'dır. (III/19. s.).

te'nīs: (< Ar.) mü'ennes kılmaḳ, kılınmaḳ. Ḳadınlara 'ā'id tarz ve şekle koymaḳ: *Şifāt-ı 'Arabıyyede ekşeriyā te'nīşe ri'āyet olunur. 'Ḳadınlaşmaḳ' ma'nāsını ifāde eden te'ennūs* lafzı me'nūs degildir. (III/19. s.).

te'nīs: (< Ar.) mūnis kılmaḳ, kılınmaḳ; vahşeti izāle edip insāna şoḳulmaḳa alışdırmaḳ, alışdırılmaḳ: *Ḳuşçu bir vahşī ḡazālı te'nīs etti. || Bebr dēnilen cānavarīn te'nīsī müşkindir.* (III/19. s.).

te'evvüd: (< Ar.) 'egrilmek, iki kat olmaḳ. Bir nesneyi insāna vèrmek' ma'nāsını da ifāde eder. Te'vīd = 'bir nesneyi ekip iki kat eylemek, egrilmek ve egridilmek' ma'nāsındır. (III/19. s.).

te'evvül: (< Ar.) mü'evvel olmaḳ, başka ma'nāya gelmek. (III/19. s.).

te'evvüh: (< Ar.) āh ve enīn etmek, āh ve fiḡān eylemek. Cem'i *te'evvühāt*'dır. (III/19. s.).

te'evvī: (< Ar.) oturacaḳ yer edinmek, mesken peydā etmek; yurt tutmaḳ. (III/19. s.).

te'vīl: (< Ar.) bir ḳavlin ma'nā-yı zāhirīsini terk ile diḡer ma'nāya ḫaml etmek, bir lafz ma'nā-yı

3522 Kāmūsta kelimenin mensubu olduḡu lisanın kısaltması verilmemiştir.

mevzū'undan çıkarılıp mülāyim ve müteḳārib olan başka ma'nāya şarf edilmek: *Zırva te'vīl götürmez (meşel)*. Cem'i olan te'vīlāt = 'elfāzın qabūl etmedigi ma'ānī-i ba'ide ve mümteni'a' ma'nāsında kullanılır. *Te'vīl-i 'aḳd ve te'vīl-i mülk*³⁵²³ ta'bīrleri ıştırāḥāt-ı fıkhiyyedendir. (III/19. s.).

te'ehhül: (< Ar.) 'ehl edinmek' ma'nāsınadır ki 'zevce almak, evlenmek' demektir. (III/19. s.).

te'hīl: (< Ar.) 'misāfiri kelimāt-ı ḥāṭır-nüvāzāne ile talṭīf etmek' ma'nāsınadır: *resm-i te'hīl* § bir adamı bir şey'e ehliyyetli ve müsteḥaḳ görmek, bir adam bir nesneye müsteḥaḳ görülmek. *İstihāl* daha kuvvetlidir ve ziyāde kullanılır. § Ehl kılmak, ehliyyetli kılınmak. Bu ma'nā cihet-i ṭibbiyyece olan tarz-ı isti'māle göredir. (III/20. s.).

te'eyyüd: (< Ar.) kuvvetlenmek, kuvvet bulmak. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta isti'māl olunur: *Fransa ḳabinesinin isti'fāsı haberi bu aḳşamki telḡraf ile te'eyyüd etti*. (III/20. s.).

te'yīd: (< Ar.) kuvvetlendirmek; kuvvetlendirilmek. Ekşeriyyā

ma'neviyyātta kullanılır. Cem'i *te'yīdāt*'dır. *Bugünkü haber dünkü rivāyeti te'yīd etti, bu iddi'ânın te'yīdi berāhin-i ḳaviyyeye muḥtācdır. || Te'yīdāt-ı İlāhiyye. || Ne te'yīd-i İlāhī'dir ki bu her mebhās-i düşvār / Ne deñliü olsa düşvār ol ḳadar zātınca āsāndır (Lā*³⁵²⁴); *Sīnem āyīne olup şāhid-i feyz-i 'aşḳa / Eylesin ṭab'ımı ilhām-ı İlāhī te'yīd (Kef)*. (III/20. s.).

te'yīs: (< Ar.) ye'se düşürmek; me'yūs etmek, edilmek: *Muntazır-ı luṭf olanı te'yīs etmek şān-ı insāniyyete yāḳışmaz*. (III/20. s.).

//te//

teb: (< Ar³⁵²⁵.) şıtma, ḥummā. *Teb-zede* = ḥummāya, şıtmaya ṭutulmuş. *Teb-lerze* = şıtma titremesi. *Olmasa derd-i teb-i 'aşḳıñla*³⁵²⁶ *ger bīmār şem'* / *Böyle yanıp yāḳılıp olmazdı zerd ü zār şem'* (Riyāzī: K. 6/31). (III/20. s.).

tebb, tebāb: (< Ar.) ziyān, ḥasār, helāk. (III/20. s.).

3524 Ziya Paşa: K. 5/34.

3525 Kāmūs-ı Türkī: Farsça, Lügat-ı Remzī: Farsça, Lügat-ı Nāci: Arapça, Devellioğlu: Farsça.

3526 Eserde: hecrüfle.

3523 Devellioğlu: te'vīl-i milk.

Tebābi'a: (< Ar.) zamān-ı kadīmde mülūk-i Yemen'in 'unvān-ı maḥşūşları idi. *Tubba'*ın cem'idir. Bu lafzın iki ma'nası var. Biri şemse tābi' olmak karīnesiyle 'gölge'ye ıtlāk olunur; diğeri 'arı kıovanının beyi' demektir. İbtidā *tubba'* 'unvānıyla yād olunan melik Sa'id Ebū Kerb idi. Melik mezkūr hükümetde selefine tābi' olduğu için iş-bu 'unvān ile telkīb olunmuşdu. Ba'de *kisrā* ve *kayşer* gibi 'alem-i maḥşūş oldu. Ka'be-i Mükerrmeyi birinci def'a iksā eden bu zātdır. Melik-i mūmā-ileyh ile ihlāfına tārīḥçe 'Tebābi'a-i Yemen' ıtlāk olunur. Dārū't-tebābi'a = Mekke-i Mükerrmede bir hānedir ki faḥr-i 'ālem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretleri orada tevellüd ettiler. (III/20. s.).

tebādūr: (< Ar.) ānsızın, birdenbire zihne gelmek. (III/21. s.).

tebādül: (< Ar.) birbirine bedel olmak, birbiriniñ yerine geçmek, değışilmek. *Ḥarfleriñ bu tebādülüñden ekşerisine ayrı ayrı adlar vèrilmek icāb eder* (İkdām - 1716 - muşāḥibe). (III/21. s.).

tebāzül: (< Ar.) şaķınmayıp birbirine baḥş etmek, vèrmek. (III/21. s.).

tebār: (< Ar.) 'helāk' ma'nāsındır. Furķān-ı Kerimde vārid olan elfāzdandır. (III/21. s.).

tebār: (< F.) aşıl, nesil, şoy. 'Ālī-tebār, vālā-tebār = 'nesli yüce, şoyu iyi' demektir. *Ḥükümdār-ı 'ālī-tebār. || İftihār eyler kemālīñle kemālāt-ı cihān / Biñ yaşa 'ālemdede ey 'allāme-i 'ālī-tebār* (Şeyḥ Vaşfī). (III/21. s.).

tebārüz: (< Ar.) cenk etmek için iki ḥaşım biri birine karşı meydāna çıkmak: *Aķvām-ı kadīmede tebārüz kâ'idesi cārī idi.* (III/21. s.).

tebāreka'llāh: (< Ar.) istiḥsān-ı belīg maķāmında ve bir nev' du'ā hükümünde ĩrād olunur. "Tebāreke" fi'li ef'al ve şıfāt-ı İlāhiyyeye maḥşūşdur. Cemī'-i ḥayrāt ve berekāt ezelī ve ebedī olarak Zāt-ı Ecell ve A'lāsına maḥşūş olmağla iş-bu fi'l eşyā-yı sā'irede ve maḥlūkātda isti'māl olunmaz. *Ey ṭā'ir-i ğayb şāneka'llāh / Pervāzıña biñ tebāreka'llāh* (Mu'allim Nācī³⁵²⁷: 19). (III/21. s.).

tebāşir: (< Ar.) 'müjde ve her şey'in evveli' ma'nāsına bünye-i cem' üzere vārid olan kelimātdandır.

Ma'nāsında mübālağa mevcüddür. Tebāşīr-i fecr, tebāşīr-i şubḥ = vakt-i şabāḥıñ evā'ili, ilk aydınlığı, tañ yeriniñ ağırması ki 'focr-i kâzib' demektir. *Tā ki āşār-ı tebāşīr-i fūrūğ*³⁵²⁸ *nuşret / Evoc-i*³⁵²⁹ *çarḥı tuta çün şa'şā'a-i şubḥ-ı ahīr* (Hakḳī: K. 5/52). (III/21. s.).

tebāşīr: (< F.) Türkçede tahrīf ile 'tebeşir' denilen tabī'atı bārid ve cinsi gevşek ve beyāz bir nev' ma'den. İş-bu ma'deni toprak maşnū'āt-ı ma'deniyyeniñ cilālandırılmasında kullanılır. Beyt-i ātī merḥūm Mu'allim Nācī tarafından "Mesrūr" nāmında bir zencī ḥidmetçiye ḥiṭāben söylenmişdi. *Tebyīze tebāşīr ile olsun çalışırdım / Mesrūr! Benim baḥt-ı siyāḥım sen olaydın*³⁵³⁰. (III/21. s.).

tebā'ūd: (< Ar.) uzaklaşmak, ıraklaşmak: *Gözleriñ bir laḥza göñlümden tebā'ūd eylemez / Göz göz etmişdir dil-i sevdā-penāḥı gözleriñ* (Mu'allim Nācī³⁵³¹: G. 19/4). (III/21. s.).

tebā'ül: (< Ar.) 'zevc zevcesiyle oynaşmak, mülāṭafe etmek' ma'nāsınadır. (III/22. s.).

tebāguż: (< Ar.) buğz edişmek, sevişmemek. (III/22. s.).

tebākī: (< Ar.) ağlar gibi görünmek, şan'atla ağlamak: *tebākī-i vā'iz, tebākī-i sā'il*. (III/22. s.).

tebānce: (< F.) 'sīlī, toḳat' ma'nāsınadır. (III/22. s.).

tebāh: (< F.) fenā, bozuk, çürük, berbād, ḥarāb, maḥv olmuş, iyi bir ḥālden fenā ḥāle dönmüş. Tebāh-kār = fenā eden, ḥarāb edici. Tebāh-kārī = fenā edicilik, tebāh edicilik. *Gerçi ben kendimi tebāh ederim / Bārī ibḳā-yı nām eder giderim* (Mu'allim Nācī³⁵³²: 184); *Ëtmez bize ol şūḥ-ı sitem-pīşe nigāḥ / Ḥāl-i dilimiz olmada gitdikçe tebāh* (Kebūterī); *Tebāh-kārī-i 'aşḳa ḥired degil ḥā'il* (Seyyid Vehbī). (III/22. s.).

tebāhī: (< Ar.) 'tefāḥūr ya'nī övünmeklik' ma'nāsınadır. (III/22. s.).

tebāyün: (< Ar.) ayrışmak, iki şey'iñ birbirine zıd oluşu: *tebāyün-i zūnūn, tebāyün-i efkār, tebāyün-i 'akā'id*. (III/22. s.).

3528 Dīvānda: Tebāşīr fūrūğ.

3529 Dīvānda: Üç.

3530 Bulunamadı.

3531 Şerāre.

3532 Mūsā bin Ebī'l-Gāzān yāḥūd Hamiyyet.

tebettül: (< Ar.) 'kesilmek, mäsivâdan kesilip ihlâş-ı tām ile Cenāb-ı Hakk'a teveccüh ve 'ubūdiyyet etmek'; kavı-i dīgere göre 'tezevvücü terk ile ihtiyār-ı zehādet ve 'ibādet eylemek' ma'nāsınadır. *Tebtīl* de bu ma'nāda lūgatdır. Bunlar Furkân-ı Kerīmde vārid olmuştur. (III/22. s.).

tebeşşür: (< Ar.) insānıñ derisinde sivilceler peydā olmak, adamıñ bedeni sivilcelenmek: *tebeşşür-i vech*. (III/22. s.).

tebcīl: (< Ar.) *ta'zīm* gibi 'büyük tutmak, büyük saymak' ma'nāsınadır. *İbcāl*'den daha kuvvetlidir. Cem'i *tebcīlāt*'dır. *Āyet-i nūr-ı ruhuñ ol dem ki tertīl eylerim / Rūh-ı Dāvūd'u menākıb-ı ħān-ı tebcīl eylerim* ('Alī Rūhī); *Tebcīl edilir Nūşirevān ile Süleymān* (Lā³⁵³³). (III/22. s.).

tebahhur: (< Ar.) deryālanmak, deñizleşmek. 'Arabīde iki şüretle isti'māl olunur. Keşret ve vüs'atde deñiz gibi bī-gerān olmak 'alākasıyla māl-i Kārūn'a mālīk olan adama 'tebahhur fi'l-māl' ve 'ilm ve fazīletde tevessü' ve ta'ammuk eden zāta da 'tebahhur fi'l-ilm' dērler.

Lisān-ı 'Oşmānīde ekşeriyā vüs'at-ı 'ilm ve dānişde kullanılır. (III/22. s.).

tebhāl, tebhāle: (< F³⁵³⁴.) ħarāretten dudaklarda ağzıñ etrāfında peydā olan kabarcık, uçuk. (III/23. s.).

tebahhur: (< Ar.) güzel yürümek, şalınarak nāz ile yürümek: *tebahhur-ı nev-civānāne*. (III/23. s.).

tebahhur: (< Ar.) buhāra inķilāb etmek, buğu hāline gelmek. Bu ma'nāya göre ıştılāhāt-ı tıbbiyyedendir. *Şu kaynaya kaynaya tebahhur etti*. § Tütsülenmek, buhur yakılarak koķulatmak. Cem'i *tebahhurāt* her iki ma'nāda isti'māl olunur. (III/23. s.).

tebhīr: (< Ar.) buğu hāline getirmek, buhāra kalb edilmek: *Şuyuñ tebhīri santiğrat i'tibāriyle yüz derece ħarārete mütevaķķıdır*. || *Tebhīr-i mā mümkündür*. § Tütsülemek, tütsülenmek. Cem'i olan *tebhīrāt* ekşeriyā ma'nā-yı şānīde isti'māl olunur. Her iki ma'nā i'tibāriyle kīmyā-yı tıbbīye 'ā'id ıştılāhāt-ı fenniyyedendir: *Bahr-i Siyāh'dan gelecek bi'l-cümle yolculara Kavaķ tahaffuz-ħānesinde tebhīrāt-ı*

mükemmele icrâsı muḳarrerdir.
Lisânımızda bu mişillü kelimât,
ışılâhât mevcûd iken *dezenfekte*,
dezenfeksiyon gibi elfâz-ı ecnebiyyeyi
kullanmak yalnız ‘abeş degil
‘ayıpdır, günâhdır. (III/23. s.).

tebhîl: (< Ar.) bir adamı baḥle nisbet
etmek, edilmek; bir adama baḥilsin
demek, dênilmek: *tebhîl-i nâ-merd*.
(III/23. s.).

tebeddü’: (< Ar.) ehl-i sünnetden
ayrılıp erbâb-ı bid’ata iltihâk etmek.
(III/23. s.).

tebdî’: (< Ar.) bid’ata nisbet etmek;
ehl-i bid’atsın demek, dênilmek.
(III/23. s.).

tebeddül: (< Ar.) değişmek, başka bir
hâle girmek: *tebeddül-i hevâ*. Cem’i
tebeddülât: tebeddülât-ı hevâ’iyye. ||
Olmuş bu tebeddül lisâna / Bâ’ış iki
Husrev-i yegâne (Mukaddime³⁵³⁵).
(III/23. s.).

tebdîl: (< Ar.) değiştirmek,
değiştirilmek; başka hâle getirmek,
getirilmek. Mâddiyyât ve
ma’neviyyâtta kullanılır: *Tebdîl-i*
meslek etmedikçe felâḥ bulamaz. ||
Tebdîl-i lisân, tebdîl-i kıyâfet. Tebdîl-i
havâ = ‘havâ değiştirmek, vücûdca
ve şihhatçe istifâde maḳşadıyla

havâsı güzel başka bir maḥale
gitmek’ demektir. Tebdîlen =
değiştirmek şüretiyle. Tebdîl =
evvelleri kıyâfeti değiştirilmiş
müfettiş, hafî me’mûr maḳâmında
ve zâbıta ḥidmetinde isti’mâl
olunurdu. Cem’i *tebdîlât*’dır. (III/23.
s.).

tebzîr: (< Ar.) tohumu saçıp dağıtmak
Ş mâlî isrâf şüretiyle mahv ve,
perâkende etmek mâl ve nakîdi
lüzûmsuz olarak dağıtmak,
dağıdılmak: *tebzîr-i emvâl, tebzîr-i*
nüḳûd. Cem’i *tebzîrât*. (III/23. s.).

teber: (< F.) ‘balta’ ma’nâsınadır. Ş
Ba’zı dervîşânın ve seyyâḥın-i
şarkıyyenin eyâdî-i sâ’ilânelerinde
bulundurdukları göndere merbûṭ ay
şeklindeki balta. Teber-dâr = baltaçı.
Teber-dârân = ‘zamân-ı sâbıkda
ḥarem-i hümâyûnuñ elleri balta
ḥademesi’ demektir. Meşelâ: *Teber-*
dâr Mehmed Paşa, Teber-dâr Muştafâ
Efendi zevât-ı târîhiyyedendir. Teber-
dârân-ı ḥaşşa = zamân-ı qadîmde
rikâb-ı hümâyûna me’mûr peyklere,
şolâklara ıtlâk olunurdu. Teber-
dârân ocağı = el-yevm serây-ı
hümâyûnda mevcûddur.
‘Baltaçıların silk-i maḥşûşu’
demektir. Sünbül-i teber = zanbaḳ

faşilesinden kokuşu lafif, rengi beyâz bir çiçek. (III/24. s.).

tebri'e: (< Ar.) berî kılmak, berî kılınmak; bir adamın ma'sûmiyeti tahakkuk etmek, etdirilmek. *Vezne-dâr efendi derecât-ı şelâşe-i kânûniyyece icrâ kılınan muhâkeme neticesinde tebri'e-i zimmet etti. || Görse bu herzeleri tebri'e-i zimmet ile / Yakasın silker idi ehl-i teberrâ-yı suhan* (Vehbî: K. 51/85). (III/24. s.).

teberrâ: (< Ar.) berî olmak § sevmeyip yüz çevirmek. Aşlı *teberri'*dir. *Teberrâ eylemiştir ülfet-i erbâb-ı gâfletden*³⁵³⁶ / *Enîs-i sâfilîn olmaz dil-i bîdâr-ı 'âliden*³⁵³⁷ (Mu'allim Nâcî³⁵³⁸: G. 9/2). (III/24. s.).

teberhûn: (< F.) muharrefi *teberhûn*'dur. Birkaç ma'nası vardır. 1. "Unnâb" denilen meyve. 2. 'Kızıl ağaç, kızıl söğüd' denilen ağaç ki *bağam ağacı* diye ma'rûfdur. Buña 'boya ağacı' da derler. 3. *Ṭarhûn* ta'bîr olunan sebzedir. Lisânımızda ikinci ma'nâda müsta'meldir. (III/24. s.).

teberrüd: (< Ar.) soğumak, soğuk olmak: *teberrüd-i mâ, teberrüd-i havâ*. (III/24. s.).

teberrür: (< Ar.) Allâh'a inkiyâd ve tât eylemek, rızâ-yı İlâhîyi tahşîle çalışmak: *Allâh cümleye Teberrür şıfatıyla ittîşâfı naşîb eyleye*. (III/24. s.).

teberrüz: (< Ar.) 'meydâna çıkmak' ma'nâsındır: *teberrüz-i kahramân, teberrüz-i şayyâd*. (III/24. s.).

teberṭum: (< Ar.) 'bir sebeble darılmak; darğınlık ile şomurdamak, gâzablanmak, avurt tutmak, sahte 'azamet göstermek' ma'nâlarını ifâde eder: *teberṭum-ı fûrû-mâye, teberṭum-ı câhil*. (III/24. s.).

teberru': (< Ar.) 'uhdesine vâcib olmayan 'aṭiyyeyi, hediye virmek. *Teberrû'en* = 'bilâ-mecbûriyyet vèrilmek şüretiyle' demektir. Cem'i *teberru'ât*'dır. (III/24. s.).

teberku': (< Ar.) niķâb tutunmak, peçelenmek, yüzü örtmek: *teberku'-i nisvân*. (III/25. s.).

teberrük: (< Ar.) mübârek 'addetmek, bir şeyi kendi hakkında yümnlî ve mes'ûd saymak. *Teberrûken* = mübârek ve müteyemmen 'addédilmek şüretiyle. Cem'i olan *teberrükât* = hedâyâ-yı 'azîze ve eşyâ-yı muḳaddese maḳâmında isti'mâl olunur. (III/25. s.).

3536 Eserde: erbâb-ı gâfletden.

3537 Eserde: 'âlidir.

3538 Şerâre.

teberri: (< Ar.) aşlı *teberrū*'dur. Beri olmak, sevmeyip yüz çevirmek, uzaklaşmak: *teberri-i āṣām*. (III/25. s.).

tebrīd: (< Ar.) soğutmak, soğudulmak, māddiyyāt ve ma'neviyyātta isti'māl olunur: *Qarpuzu tebrīd için ne yapmalıdır? | Şuyuñ tebrīdi için karlık lāzımdır. | 'Adiuv benden seni tebrīde olsa ittifāk üzre*³⁵³⁹ / *Ne bāküm var hūlūş elbette gālibdir nifāk üzre* (Nābī: G. 755/1); *Küre-i nārı yaqar belki kemine şeriri / Eylemezse şu sepip lūcce-i lutfuñ tebrīd* (Kef). (III/25. s.).

tebrīk: (< Ar.) mübāreklemek, mübāreklenilmek. 'Mübārek ola' demek; tehniyet etmek, edilmek: *tebrīk-i 'īd-i sa'īd, tebrīk-i leyle-i Reḡā'ib*. Cem'i tebrīkāt = tehniyeler, mübārekleyişler. *Bildi Zārī rūtbe-i bālā-yı 'aşka mazharım / Geldi aḥbāb eyledi tebrīk tebrīk üstüne* (Enderūnī Zārī). (III/25. s.).

tebezzuk: (< Ar.) 'tükürmek' ma'nāsınadır. (III/25. s.).

tebezzül: (< Ar.) yarılmak, bir şey'in kabı şakķ olmak. *Tebzīl* = 'yarmak, şakķ etmek, delmek' ma'nalarını ifāde eder. (III/25. s.).

tebessül: (< Ar.) ḡāzab veyā ṣecā'atden şorutmak³⁵⁴⁰, ekşi yüzlü durmak. (III/25. s.).

tebessüm: (< Ar.) gülümsemek. *İbtisām* da bu ma'nāyı ifāde eder. Faķaķ "ibtisām etmek" ta'bīri yerinde "tebessüm etmek" mādtesi kullanılmalıdır. *Zīrā selīkamıza bu daha muvāfıķdır. Göñlümce tebessüm oldu mu'tād / Çeşmimde cihān tebessüm-ābād* (Mu'allim Nācī³⁵⁴¹: 19); *Açılır göñlüm gehī kim girye-i telhim görüp / Açar ol gül-ruh tebessüm birle la'l-i nūş-ḥand* (Fuẓūlī: G. 64/4); *O şīvelerle tebessüm o nāzlarla 'itāb* (Sīretī). (III/25. s.).

tebeşbüş: (< Ar.) bir kimseye güler yüz gösterip iltifāt etmek. *Ḥadīs-i şerīfde vārid olmuşdur*. (III/25. s.).

tebşīr: (< Ar.) müjdelemek, müjdelenilmek; sevinilecek bir haberi bildirmek, öyle bir haber müjde edilmek. Cem'i *tebşīrāt*. *Ṭutdu gül-bāṅ*³⁵⁴²-ı *zafer 'arş-ı 'aẓīmi öyle / Etdi Cibrīl-i emīn rūḥ-ı Üveysī*³⁵⁴³ *tebşīr* (Ḥakķī: K. 5/6). (III/25. s.).

tabaşbuş: (< Ar.) yaltaķlanmak; maḥķūrāne ve miskināne evzā' ile

3540 Derleme Sözlüğü, C. 12.

3541 Āteş-pāre, Dereden Tepeden.

3542 Dīvānda: gülbānī.

3543 Dīvānda: levīs.

3539 Dīvānda: Seni tebrīde benden olsa aḡyār ittifāk üzre. Kāmūsta (II/80. s.)'de şahidin dīvāndaki esas alınmuştur.

‘arz-ı ihlâş ve ihtisâş etmek.
Zemâyimdendir. Cem’i *tabaşbuşât*.
Tabaşbuş-ı kelbî; tabaşbuş-ı kelbâne,
tabaşbuşât-ı kelbiyye. (III/26. s.).

tabaşşur: (< Ar.) göz açıklığı, dikkatle
ileriye görüş, dikkatle gözetiş: *erbâb-ı*
tabaşşur. (III/26. s.).

tabşıra: (< Ar.) ‘nazar-ı dikkati celb
edecek, insânın gözünü açacak ve
fikre intibâh verecek huşûş; ‘ibret-
bahş-ı keyfiyyet’ demektir. Tabşıra-ı
‘Âkif Paşa = münşî-i meşhûr ‘Âkif
Paşa’nın hâ’iz-i ehemmiyyet ve
mücib-i ‘ibret bir risâle-i
siyâsiyyesidir. (III/26. s.).

tabşîr: (< Ar.) ‘gözü açacak ve intibâh
verecek şüretde ta’rîf ve îzâh etmek,
bildirmek’ ma’nâsındadır. (III/26. s.).

teb’îa: (< Ar.) ‘ağırlaşma, yavaşlanma,
bağlı olma’ demektir. (III/26. s.).

tebe’an: (< Ar.) ittibâ’ ile, uyarak,
uymak şüretiyle. Bu makâmda *bi’l-*
ittibâ’ ve *bi’t-teba’iyye* ta’bîrleri de
isti’mâl olunur. (III/26. s.).

teba’üz: (< Ar.) cüz’ cüz’, päre päre
olmak. (III/26. s.).

tebe’a: (< Ar.) *tâbi*’nin cem’i. Mevki’-i
isti’mâline göre hem müfred hem
cem’ hükmünde ve ‘bir devletin, bir
hükümetin zîr-i tâbi’iyyetinde
bulunan ahâlî ve eşhâş’ ma’nâsında

kullanılır. Müfredi bu ma’nâda
kullanılamaz: *tebe’a-i İrânîyye, tebe’a-i*
Yûnânîyye. || Her sınıf-ı *tebe’a-i*
şâhânenin kâlblerinde peydâ olan
hissiyât-ı şadâkat-kârî ve şükr-güzârı
hadd-i ma’rûfuñ kat-ender-kat fevkinde
bulunmağla (*Efkâr Risâlesi, şahîfe 21*).
(III/26. s.).

teba’iyyet: (< Ar.) tâbi’ olmak, uymak
bir hükümete mu tâva’at etmek
üzere merbûf olmak. Teba’iyyeten =
uymak şüretiyle. Terk-i teba’iyyet =
bir hükümete olan merbûtiyyetini
kesip bırakmak. *Filân teba’iyyet-i*
İrânîyyeyi kabûl etmiş. (III/26. s.).

teb’îd: (< Ar.) uzaklaştırmak,
uzaklaştırılma; ıraklandırmak,
ıraklandırılma. Tard ve teb’îd =
‘kovup uzaklatmak’ demektir.
Vukû’ât-ı mükerrere aşhâbından olup
ahîren yine irtikâb-ı cerâ’im ederek
zâbıtaca der-dest ve habs edilmiş olan
eşîrrâdan ba’zıları ‘Akkâ’ya tard ve
teb’îd olunmuşlardır. (III/26. s.).

teb’îz: (< Ar.) cüz’ cüz’ etmek, päre
päre edilmek. (III/27. s.).

tebağguz: (< Ar.) buğz göstermek, bir
adama karşı kendisini sevmedigini
hâl ve tavırla bildirmek. (III/27. s.).

tebekküm: (< Ar.) söz söyler iken tutulup kalmak, dili tutulmak. (III/27. s.).

tebkî: (< Ar.) 'bir adamı zemm ve düşnām veyāhūd serzeniş-i tām ile muğberr ve rencide etmek' ma'nāsınadır ki Türkçede 'başa urmak, başa kaçmak' denilir. Ş 'İrād-ı burhān ve delīl ile muhātabı ifhām ve iskāt etmek' ma'nāsında daḥî kullanılır. (III/27. s.).

tebkiye: (< Ar.) bükā ettirmek, ettirilmek; merşiye okutup ağlatmak, ağlatdırılmak: *tebkiye-i nisvān, tebkiye-i nevḥa-gerān*. (III/27. s.).

tebelbül: (< Ar.) lisānlar muhtelif ve muhteliṭ olmak ve dilden çıkan sözler karışıp birbirine muhālif bulunmak: *tebelbül-i elsün*. || *İştılāhāt*da böyle bir tebelbül-i 'uẓemā hīç ḥātırā gelebilir mi-idi ('Abdu'r-raḥman Süreyyā ≈ Maḳāle)?. (III/27. s.).

tebellür: (< Ar.) müvelledātdan ve ıştılāḥāt-ı kīmyeviyyedendir. Billür lanmak, ecsāmıñ billür gibi donuşu. Fransızcası 'crystallisation' ve 'crystalliser'. (III/27. s.).

tebellüg: (< Ar.) yetişmek, erişmek, aḥlayıp almak. Cem'i *tebellügāt*.

Elbette olur nebiyy-i bi'l-haḳḳ / Teblīg ü tebellügāta elyaḳ (Alaybegi-zāde Nācī). (III/27. s.).

tebellül: (< Ar.) ıslanmak, nemli olmak. Teblīl = ıslatmak, ısladılmak; şuya koymak, şuyu püskürüp tavlamaḳ. *Teblīl-i kāğaz*. (III/27. s.).

tebellüh: (< Ar.) aḥmak olmak, eblehlik göstermek, aḥmak gibi görünmek. Ma'ānī-i sā'iresi kullanılmaz. (III/27. s.).

teblīg: (< Ar.) yetiştirmek; erişdirmek, erişdirilmek. Ekşeriya ma'neviyyātda kullanılır. Cem'i teblīgāt = ekşeriya 'resmen verilen emirler' ma'nāsını ifāde eder. Mā'-mā-fīh şahsiyyātda daḥî bildirilen şeyler hükmünde isti'māl olunur: *Ḳarār-ı aḥīri kendisine teblīg etdim*. || *Ḳarār-ı mezkūruñ teblīḡi, teblīgāt-ı resmiyye*. || *Şöyle teblīg-i ḥaḳīḳat eyliyordu gūşuma / Ey zavallı merd-i ḡāfil eyleme reyḃ ü gümān*. (III/27. s.).

tebennī: (< Ar.) evlād edinmek, birini kendine oḡul diye almak. (III/27. s.).

tebevül: (< Ar.) bevl etmek, kaşanmak, sidigi aḳıdıp def eylemek. (III/28. s.).

tebvīb: (< Ar.) 'bāb bāb tertīb etmek, kısım kısım ayırmak' ma'nāsınadır: *tebvīb-i kitāb*. (III/28. s.).

tebeh: (< F.) 'bozuk,  ar b, berb d' ma'n sına olan *teb h*'i  mu affefidir. 'Tebeh-k r, tebeh-k r ' de d nilir. (III/28. s.).

tebh c: (< Ar.) g zelle dirmek, g zelle dirilmek: * irk n bir 'ar su alg ne ile tebh c  diyorlar.* (III/28. s.).

teb ': (< Ar.) 'bir adamın y veri ve yardımcısı, yarda ' d mekdir.   'M l ve    r yavrusu' ma'n sını da if de  der. Fur  n-ı Ker mde v rid olan elf zdandır. (III/28. s.).

tebeyyün: (< Ar.) 'ay n ve   ik r olmak, a  a    mak, vuz   ile ağlaşmak: *Fil n n ma'   miyyeti bi't-tah   k tebeyyün  tdi.* Ma'neviyy tda isti'm l olunur: *Bel ya  ar    eb t m tebeyyün  tmedi mi?.* (III/28. s.).

teby  : (< Ar.) a   tmek, ağartmak, a ard lma    a   m-ı resmiyye        tınca 'müsvedde  arzında yazılmış bir şey'i bey  z k   da çekmek, ye iden ve düzgün yazmak' d mekdir ki "bey  za çekmek, bey  z  tmek" ta'b r olunur: *M  ba an n sür'atle teby  i  alem müdürüne tenb    dilmi di.* (III/28. s.).

teby n: (< Ar.) 'ay n  tmek, bey n  dilmek, a  a    armak,    ar lma . Ma'neviyy tda  ullan lır. (III/28. s.).

tet bu', tet l : (< Ar.) pey-der-pey olmak, birbiri ardı  ıra gitmek, birbirini vel   tmek, biri d  eri n ardınca gelmek: *tet l -i sin n ve a'v m.* Tet bu'-i iz f t = telaffuzu lis na ve istim 'ı   m  a     gelmeyen bir   lafın m selselen yek-d  ere rab   dili i. *Evv nda ta arri z-i zih f t / Tek  r-i tet bu'-i iz f t* (M  addime³⁵⁴⁴); *N zar olunsa tet l -i nev'   cinse eger / Degil  ab 'at-ı e   da devr   istikr r* (L ³⁵⁴⁵). (III/28. s.).

tetebbu': (< Ar.) ardına düşüp ara  d rmak, gereği gibi yoklamak, d   atle bakmak.  sti'm li ma'neviyy ta ma   urdur: * u ris leyi güzelce tetebbu'  t.* Cem'i olan tetebbu' t = 'gereği gibi ara  d rmak' ma'n sını if de  tti i gibi 'd   atle, ardını b r  ma s z n oğmak' ma'n sını da if de  der. Me el : *tetebbu' t-ı kaydiyye, tetebbu' t-ı kuy diyye, tetebbu' t-ı fenniyye, tetebbu' t-ı 'ilmiyye.* (III/28. s.).

tetimme: (< Ar.) 'bir nesneni n eksigi kendisiyle mükemmel olan, nok   n  bir nesneni n itm m  i  n '   e  dilen şey' d mekdir. *Tetimme*

3544 Ziya Paşa   Ahv l-i E   r-ı T rk : 33.

3545 Ziya Paşa   Na't-ı  er fe: 3/57.

tarzında ikinci *tā'*nın zammıyla telaffuzu ğalaftır, yañlıştır. Cem'i olan tetimmāt = hem 'eksik şeyler' ma'nasında ve hem 'levāzım, takım' maķāmında isti'māl olunur. *Tetimme-i kelām, tetimme-i maķāl ve tetimme medreseleri ve cem'iyyetiñ ikmāl-i tetimmāti elbette nazār-ı diķķate alınacaķdır.* (III/28. s.).

tetmīm: (< Ar.) tamāmlamak; tamām etmek, edilmek. *İtmām*'dan ma'nāca ziyāde kuvvetlidir: *İnsān bařladıķı işi tetmīm etmelidir.* ‖ *Kitābıñ tetmīmi.* (III/29. s.).

tetevvüc: (< Ar.) tāçlanmak, tāç giymek. Resm-i tetevvüc = hükümdārānıñ tāç giymek 'ādat-ı mer'ıyyesi. (III/29. s.).

tetvīc: (< Ar.) tāç giydirmek, giydirilmek. (III/29. s.).

teřā'üb: (< Ar.) 'esnemek, ğafletde bulunmak' ma'nāsını da ifāde eder. (III/29. s.).

teřābü: (< Ar.) mülāzemet etmek, bir şey'e devām üzere bulunmak. (III/29. s.).

teřāķul: (< Ar.) ağırlanmak, üşenip ağırlaşmak ř cenge gitmeye teřvīķ edilmiş iken oyalanıp geri ķalmaq. (III/29. s.).

teşebbüt: (< Ar.) sābit olmak, sebat göstermek, şabır ile durmak: *Meydān-ı şehādetde teşebbüt eden cünüd-ı İslāmiyyeniñ şavlet-i řīrānelerine ķarşı.* (III/29. s.).

teřbīt: (< Ar.) sābit, pāy-dār kılmak, kılinmak: *Cenāb-ı Hāķķ Furķān-ı Kerīmi ile dīn-i İslām'ı yevm-i haşre ķadar teřbīt buyurdu, bu dīn-i mübīniñ rüz-ı rüsteķīze ķadar teřbīti mev'ūd-ı İlāhīdir.* (III/29. s.).

teřrīb: (< Ar.) "ayıblamak, darılmak, başa ķaķmak' ma'nalarını ifāde eder. (III/29. s.).

teřaķķub: (< Ar.) deliklenmek, delik delinmek: *teřeķķub-ı 'aķīķ.* (III/29. s.).

teřķīb: (< Ar.) delmek, delik açmak; delinmek: *teřķīb-i lü'lü', demiriñ teřķībi.* (III/29. s.).

teřķīl: (< Ar.) ağırlaşdırmak, ağırlaşdırılmak; ağırlıķı artırmak, ağırlıķ artırılmak: *Bir denk daha koyunca heybeniñ öteki gözüñü teřķīl etdi. Heybe aşağıya yuvarlandı.* ‖ *Küfe-i mīzānıñ teřķīli.* (III/29. s.).

teřlīř: (< Ar.) üçlemek, üçe bölmek; üçe iblāĝ etmek ř eķānīm-i řelāşeye ķanā'at ve i'tikād ma'nāsıdır. *Erbāb-ı teřlīř* = 'eķānīm-i řelāşeye mu'teķid olanlar, muvaķķid

olmayanlar, Hıristiyanlar' demektir.
(III/29. s.).

teşmîr: (< Ar.) ağaçların çiçeklerini
döküp yemiş bağlaması § bir
adamın malını bereketlendirip neşv
ü nemâ ile çoğaltması demektir.
(III/29. s.).

teşmîn: (< Ar.) sekize iblâğ etmek §
sekize bölmek. (III/30. s.).

teşniye: (< Ar.) ma'nâ-yı luğavîsi bir
adamı medh veyâhûd zemm ve bi'l-
hâşşa medh cihetiyle zikir ve beyân
etmek. § Ma'nâ-yı ıstılâhîsi kâ'ide-i
'Arabiyyeye ta'bîkân 'ikilenen, ikiye
delâlet eden kelime' demektir.
(III/30. s.).

teşevvüb: (< Ar.) 'şevâblanmak farz
olan namâzdan sonra nâfile namâz
kılıp şevâb kazanmak' ma'nâsıdır.
(III/30. s.).

tecârib: (< Ar.) 'denemeler, şınavışlar'
demektir. *Tecrübe*'nin cem'idir.
Tecâriüb tarzında *râ*'nın zammıyla
isti'mâli gâlaftır. *Tecârib* şüretinde
de isti'mâl olunur: *tecârib-i fenniyye*,
tecârib-i kîmyevîyye. (III/30. s.).

tecâzür: (< Ar.) şetm edişmek,
sövüşmek; iki kişi birbirine itâle-i
lisânda bulunmak. (III/30. s.).

tecâsür: (< Ar.) cesâretle kafa tutarak
atılmak, cesâretlenip gayret ve
cür'et göstermek. (III/30. s.).

tecânüb: (< Ar.) şakınmak, çekinmek.
İctinâb bundan akvâdır. (III/30. s.).

tecânüs: (< Ar.) cinsleşmek, cinsi
uygun olmak, bir cinsden olmak:
tecâniüs-i harfeyn. (III/30. s.).

tecâvüz: (< Ar.) luğatda bir adamın
cünha ve fazihasıyla mu'âheze
etmeyip günâhını ağmâz ile 'afv
etmek. § İstılâhda 'bir şeyde hadd-i
i'tidâli geçmek' ma'nâsıdır.
Lisânımızda ma'nâ-yı luğavîsi
mu'teber ve müsta'mel degildir. İki
ma'nâda kullanılır. 1. Geçmek, öteye
geçmek. Bu tarz isti'mâli yek-
dîgerinden farksız gibidir. Meşelâ:
"Sene doksanı tecâvüz etmiş-iken"
dénildigi gibi "*Mesâfe-i mu'ayyeneden
atılan mermîleriñ cümlesi hedefi
tecâvüz etti*" de dénilir. 2. 'Hadd-i
ma'rûfu geçmek, azıtmak, taşkınlık,
şarkındılık etmek' ma'nâlarını ifâde
eder. Tecâvüz-kâr = tecâvüz eden,
gaddâr. Tecâvüz-kârâne = gaddâra
yakışacak tarzda. Tecâvüz-kârî =
gaddârlık, tecâvüz-kârlık. Tecâvüzî
ve tecâvüziyye = tecavüze mensûb,
ileriye şarkındılık etmek yollu,
hücümlü. *Cenk-i tecâvüzî*, *harb-i*

tecāvüzi, hücum-ı tecāvüzi, harekāt-ı tecāvüziyye. Cem'i tecāvüzāt'dır. Hadd-i lebi tecāvüz eden rāz Nābiyā / Bir günde gerdiş eylemedik encümen mi kor (Nābī: G. 130/7)?. (III/30. s.).

tecāhül: (< Ar.) bilmezlikten gelmek, bilmez gibi görünmek, bilmezlenmek. Tecāhül-i 'ārif = 'bir nükte-i maḥşūşaya mebnī ma'lūmu mechül tarzında sevk ve irād eylemek, bir sözü bir nükteye mebnī haḳikat-i mādde mechül imiş gibi söylemek' demektir. Buña 'tecāhül-i 'ārifāne' de dēnilir. Tecāhül-kārī = bilmez gibi görünücülük. Tecāhül-kārāne = bilmezlenircesine. Cem'i *tecāhülāt'dır. Gel 'ārif ol ki ma'rifet olsun tecāhülüñ* (Şeyḫ Gālib: G. 180/4). (III/30 s).

tecebbür: (< Ar.) 'kibirilenmek, kendini hadd-i zātında her ne ise onuñ fevkinde görüp böbürlenmek, zör göstermek' ma'nāsınadır. Cem'i *tecebbürāt: tecebbürāt-ı Nemrūdāne. || Kanda kaldı bundan evvelki tecebbür, i'tilā / İki tārīhim eder küffārı derde mübtelā* (Surūrī). (III/31 s).

tecbīr: (< Ar.) ıstılāḥāt-ı tıbbiyyedendir. Kırık kemigi uşūlüne tevfiḳan şarıp iyi etmek, iyiletmek, kırık kemik şarılıp iyi

édilmek: *tecbīr-i 'azm, tecbīr-i 'izām. (III/31 s).*

tecbīn: (< Ar.) korḳak 'addetmek, korḳaklığa nisbet édilmek: *Sudān'da cesīm bir ordu ile Almanlara teslīm-i silāḥ eden Napolyon'u bütün cihān tecbīn etti. (III/31 s).*

teceddüd: (< Ar.) tazelenecek, yeñilenmek, yeñi olmak. Cem'i *teceddüdāt: teceddüdāt-ı yevmiyye, teceddüdāt-ı edebiyye. || Eskiyip gerçi ḥāne gitmededir / Fikrim ammā teceddüd etmededir* (Mu'allim Nācī³⁵⁴⁶: 18). (III/31 s).

tecdīd: (< Ar.) yeñilemek, yeñilenilmek. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta müsta'meldir. Cem'i *tecdīdāt: tecdīd-i libās, tecdīd-i eşvāb, tecdīd-i keyf. || Feyz-i tecdīdimle millet cānlı devlet şānlıdır* (Fātiḥ Lisānından³⁵⁴⁷ ≈ Mu'allim Nācī: Kt. 12). *Şoñra edilip bu şīve tecdīd / Āşār-ı 'Acem olundu taḳlīd* (Muḳaddime³⁵⁴⁸). (III/31 s).

tecdīr: (< Ar.) 'çocuk çiçek çıkarmak' ma'nāsınadır. (III/31 s).

tecdī': (< Ar.) çocuğu ağdiye-i muzırre ile beslemek § bir kimseye "Her şeyi neşv ü nemā bulmasın ve maḥrūm-ı

3546 Āteş-pāre, Evim.

3547 Fūrūzān.

3548 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türkī: 32.

feyz olsun.” diye beddu‘ā etmek ma‘nalarını ifāde eder. Teceddü‘ = ıstılāhāt-ı tıbbiyyedendir. 'Teğaddīniñ fenālīgından ve neşv ü nemāniñ inkıtā‘ından t̄abağa-i meşīme-i ‘ayniyyeniñ arqadan inşikākı' demektir. (III/31 s).

tecđil: (< Ar.) yere çalmak, yere yıkmak. (III/31 s).

teczīr: (< Ar.) bir ‘adediñ cezrini çıkarmak, cezri çıkarılmak. İstılāhāt-ı fenniyyedendir. (III/31 s).

teczīm: (< Ar.) 'kesmek' ma‘nāsınadır. Lisānımızda *kaṭ’*, *inkıṭā’* ziyāde kullanılır. (III/31 s).

tecribe: (< Ar.) denemek, şınamak; deneme, şınama. *Rā’*nıñ zammıyla 'tecrübe' denilmesi ğalaṭdır, yañlıştır: *tecribe-i tāli’*, *tecribe-i qalem*, *tecribe-i iktidār*, *berāy-ı tecribe*, *bir ‘ilāciñ tecribesi*. ‖ *Düşdü cüdā na‘īm-i şafādan Ebü'l-beşer / Oldu Halil'e tecrübe-geh gerden-i püser* (Lā³⁵⁴⁹); *Mir'āta bakma bir iki gün eyle tecribe / Şabr eylemek firākıña müşkil degil midir* (Naḥīfī)? (III/32. s.).

tecerrüd: (< Ar.) şoyunmak, çıplak olmak § bīkār³⁵⁵⁰ qalmak, evlenmemek hāli. § İstılāhāt-ı

şūfiyyece māsivādan külliye inkıṭā‘-ı nefis ile Cenāb-ı Hakk'a müteveccih olmak hāleti. Ekşeriya ma‘neviyyātda kullanılır: Her türlü ma‘āniden tecerrüd etmiş bir muḳaddime-i muğlağa, ‘ālem-i tecerrüdüñ ezvāk-ı fāniyyesine, zāhiren hırka-i tecerrüde bürünmüş olan. Tecerrüd-i evrāk = yaprakların dökülmesi. *İktisā-yı sevv-i vuşlatdır tecerrüdden merām*³⁵⁵¹ / *Şanma kim*³⁵⁵² *bī-hüde kıldı Kays-ı nālān insilāh* (Memdūh Paşa: G. 39/5). (III/32. s.).

tecerru’: (< Ar.) cur‘a ile içmek, yudum yudum içmek; tekellüfle ve süze süze içilmek. Tecerru‘-ı ğuşsa = ğam yemek. (III/32. s.).

tecrīd: (< Ar.) şoymak, şoyulmak § māsivādan kaṭ‘-ı nefes ile Cenāb-ı Allāh'a müteveccih bulunmak hāli. Ehl-i tecrīd = 'dünyādan ferāğat eden dervīşān' demektir. *Mülk*³⁵⁵³⁻ⁱ *tecrīddir ferāğat evi /Terk-i māl eyle hānmāndan geç* (Fużülī: G. 51/3). (III/32. s.).

tecrī’: (< Ar.) yudum yudum içirmek, tekellüfle içirilmek: *tecrī’-i devā*, *Hind yağıniñ tecrī’i*. (III/32. s.).

3549 Ziya Paşa: TCB. 1/8.

3550 Kāmūs-ı Türkī 132. s.: Luğāt-ı Türkiyesiniñ bīkār yazılması ‘abeğdir.

3551 Dīvānda: murād.

3552 Dīvānda: ki.

3553 Kāmūsta: meslek.

tecrīm: (< Ar.) ma'nā-yı luğavīsi, birinden cerīme almak, alınmaştır. Ş Ma'nā-yı ıstılāhīsi bir şahşı gerek mālen ve gerek beden en cezāya çarpmak, cerīme şūretiyle cezālandırmak. Cem'ī *tecrīmāt*. (III/32. s.).

teczi'e: (< Ar.) cüz' cüz' etmek, edilmek; bütün şey'i ufağ ufağ pārcalara ayırmak, ayrılmağ: *teczi'e-i Furkān-ı Kerīm, Muşhaf-ı Şerīfīn teczi'esī*. *Teczi'* de bu ma'nāyı ifāde ederse de selīkāmıza muvāfık gelmediginden kullanılmaması evlādır. (III/32. s.).

tecezzī: (< Ar.) cüz' cüz' olmağ, bütün bir şey ufağlanmağ. Aşlı *tecezzu'*dur. (III/32. s.).

tecessüd: (< Ar.) cesedlenmek, cesed peydā eylemek: *tecessüd-i cenīn*. (III/32. s.).

tecessüs: (< Ar.) diğğatle araştırmak, gizli araştıdırılmağ. Cem'ī *tecessüsāt*. (III/33. s.).

tecessüm: (< Ar.) cisimlenmek, kabarıp cisim peydā etmek, cisimli görünmek: *tecessüm-i hayāl*. (III/33. s.).

tecsīm: (< Ar.) cisimlendirmek, cisimlendirilmek; cisimlenmiş göstermek, gösterilmek: *Rusya erkān-*

ı harbiyye hey'eti tarafından yapılan bir büyük harītada Kafkasya kıt'asınıñ 'avārız-ı topoğrafyası kāmilen tecsīm edilmiş-idi. (III/33. s.).

teca'üd: (< Ar.) saç kıvırcık olmağ, büküm büküm olmağ: *teca'üd-i zülüf*. *Tec'id* =saçı kıvırcık yapmağ, saç büküm büküm yapılmak: *tec'id-i kākül*. (III/33. s.).

teceffüf: (< Ar.) yaş iken kurumak, kuruyup katı olmağ: *teceffüf-i cülūd*. *Tecfif* = kurutmağ, kurudulmağ: *tec'fif-i cülūd, tec'fif-i eşvāb*. (III/33. s.).

tecellā, tecellī: (< Ar.) açılıp 'ayān olmağ, rüşen görünmek. Cenāb-ı Hakk'ıñ kābiliyyāt-ı muhtelifeye göre eşyāda bürüz-ı āşār kudreti. *Tecellī-gāh, tecellī-geh* = *tecellī yeri*. *Tecellī-zār* = 'Kudretu'llāh'ıñ bürüz-ı āşārıyla memlū mağall' demektir. Ş Mazhariyyet, tāli', kader: Herkesiñ *tecellīsi* bir olmaz, o zavallı öksüz *tecellīsine* küssün. Ş *Āşār-ı feyz-i İlāhī*'niñ kulüb-ı mü'mīninde zuhūru. Cem'ī olan *tecelliyāt*'daki *yā'*niñ teşdīd ile telaffuzu yañlıştır. *Tecellī berğ urur yer yer sevād-ı dāğ-ı cānımdan* (Gālib³⁵⁵⁴); *Kelāmım ser-te-ser şerh-i mezāyā-yı tecellādır* (Nefī: K. 48/56); *Bir şubh-dem etdi feyz-i*

3554 Leskofçalı Gālib. Kāmūs: IV/124. s.

Mevlā / Dil beytini maṭla'-ı tecellā
(Alaybegi-zāde Nācī); *Bir tecellī eyle*
kim zīr-i niḳāb-ı tūreden (Hikmet);
Herkesiñ ḥālince vardır bir tecellī-gāh-ı
'aşk / Bī-sütūn Ferhād'a kūh-ı Tūr
şeklin gösterir (Es'ad Muḥliş Paşa);
Tecelliden nedir maḳşūdu yāriñ ben de
ḥayrānım / Tecellī-dīde ser-gerdān
tecellī-zār ḥayretde (Mu'allim Nācī³⁵⁵⁵:
G. 2/2); *Envā'-i tecellīyāt-ı Yezdān /*
Ol ḥālde nasıl olur nümāyān
(Alaybegi-zāde Nācī); *Kimsin*
bilinmediñ şu kadar var ki eylediñ /
Şem'-i tecellīyātına pervāne 'ālemi
(Mu'allim Nācī³⁵⁵⁶: G. 48/3). (III/33.
s.).

tecellüd: (< Ar.) tekellüfle celādet
göstermek, ḥadd-i zātında celādet
yoğ-iken o şüretle görünmeye
çalışmak; 'inād-ı ser-keşāne ve
cür'et-i ḥōd-pesendāne bulunmak.
Bunuñ ism-i fā'ili olan *mütecellid*
ziyāde kullanılır: *Eṭvār-ı*
mütecellidānesi ḥadd-i ma'rūfu tecāvüz
etdiginde. (III/33. s.).

teclīd: (< Ar.) luḡatda ma'nāsı
'boğazlanmış ḥayvānıñ derisini
yüzüp çıkarmak' demektir.
Lisānımızda bu ma'nā mu'teber

degildir. § Ma'nā-yı ıstīlāḥīsi
'cildlemek, cildlenmek' demektir ki
bundan maḳşad kitāba yāḥūd kitāb
gibi evrāk-ı mecmū'aya ḳap
yapmaḳdır. *Ētmek, ètdirmek*
māddeleriyle kullanılır: *teclīd-i kitāb,*
teclīd-i resā'il, meşāḥifiñ teclīdi, kitābıñ
teclīdi. || *Mücellid Hācı Şaḥīḥü'l-*
Buḥārī'yi güzel teclīd ètdi. || *Ḳāmūs'u*
alafranḡa teclīd ètdirdim. (III/34. s.).

teclīl: (< Ar.) çuvāllamak,
çuvāllanılmak; çul örtmek,
örtülmek: *teclīl-i efrās*. (III/34. s.).

tecliye: (< Ar.) cilā vèrmek, parlatmak,
parladılmak. *Yā'nuñ teşḍidi*
yañlıştır. *Tecliye-i süyüf, tecliye-i*
mir'āt. (III/34. s.).

tecemmu': (< Ar.) toplanmak, bir yere
gelmek, birikmek: *Oḡ Meydānı'nda*
tecemmu' eden 'asākir-i şāḥāne
ṭarafından ḡāyetle muntazām bir geçid-i
resmī icrā èdilip. Cem'i
tecemmu'āt'dır. (III/34. s.).

tecemmül: (< Ar.) süslenmek, süs
maḳülesiyle güzellenmek: *tecemmül-*
i 'arūs, tecemmül-ı 'acüz. Cem'i olan
tecemmülāt bu ma'nāda
kullanılamaz. *Eylemiş Mevlā*
tecemmülden cemālin bī-niyāz

3555 Fűrüzān.

3556 Şerāre.

(Mu'allim Nācī³⁵⁵⁷: Mıs. 21); *Kim şer'ine eylese tevessül / İnsānlık ile eder tecemmül* (Muḳaddime³⁵⁵⁸). (III/34. s.).

tecemmülāt: (< Ar.) bālāda gösterildiği vech ile *tecemmül*'ün cem'i ise de ıstılāhımızda 'levāzım, tetimmāt, edevāt; huşūsiyyetle eşyā, ālāt' ma'nalarında kullanılır: *tecemmülāt-ı beytiyye*. (III/34. s.).

tecmīl: (< Ar.) süslemek, süs maḳūlesiyle güzellendirmek. Cem'i *tecmīlāt*. *Tecmīl-i 'arūs*. (III/34. s.).

tecennüb: (< Ar.) şaḳınmak, çekinmek, kaçınmak. *Tecānüb* gibi isti'māli nādirdir. Bu ma'nāda *ictināb* ziyāde kullanılır. (III/34. s.).

tecmīd: (< Ar.) doḳdurmak, doḳdurulmak: *tecmīd-i leben*. (III/34. s.).

tecennün: (< Ar.) delirmek, deli olmak. (III/34. s.).

tecennī: (< Ar.) meyve toplamak, meyve düşürülmek. Bu ma'nāda *ictinā'* ziyāde müsta'meldir. Ş Bir adama cināyet isnād etmek, suç atmak. (III/35. s.).

tecnīs: (< Ar.) 'iki şey'i birbirine müşākil kılmak, cinās yapmak ki

muhtelif ma'nāyı ifāde eden iki lafzıñ birbirine müşābeheti ḥasebiyle maḳām-ı münāsibde irād edilmesi' demektir. *Tecnīs*, *cinās* maḳāmında da kullanılır. *Cinās* = envā'-ı 'adīdeyi ḥāvī bir şan'at-ı edebiyyedir. (III/35. s.).

tecevvüz: (< Ar.) cā'iz olmayan şey'i cā'iz görmek Ş sözü mecāz şüretiyle söylemek. *Tecevvüzāt* cem'idir. (III/35. s.).

tecevvüf: (< Ar.) bir şey'in içi boş veyāḥūd kovuk olmak, içi boşalmak Ş içine nüfüz ve te'sīr etmek ma'nalarını ifāde eder. (III/35. s.).

tecvid: (< Ar.) ma'nā-yı aḫlīsī 'bir nesneyi güzel etmek ve ḥōşça yapmak' ma'nāsınadır. Ş ıstılāhımızda 'Ḳur'ān-ı 'azīmü's-şānıñ ḥüsn-i tilāvetini ta'līm eden 'ilm-i maḥşūş' demektir. *Tecvid-i hurūf* = ḥarfleriñ her birini maḥreclerinden şıfatlarıyla ve ḥaḳḳıyla edā eylemekden 'ibāretidir ki bu münāsebetle 'ilm-i mezkūre 'unvān olmuştur: *Evā'il-i ḥālinde şeyḥü'l-ḳurrā Şihābe'd-dīn Aḥmed Ḥanbelī'den ḳırā'at-ı seb'a ile ḥıfz-ı Ḳur'ān-ı 'Azīm ve Şemsü'd-dīn İskenderī'den aḥḳām-ı mebanī-i tecvid-i*

3557 Yādīgār-ı Nācī.

3558 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 25.

naẓm-ı kerīm eyleyip (Zeyl-i ‘Aṭāyī, cild-i şānī, şaḥīfe 398). (III/35. s.).

tecvir: (< Ar.) bir adamı çevre nisbet etmek, bir adam çevre nisbet edilmek: *tecvir-i zenān, ḥübānīn tecviri.* (III/35. s.).

tecvi: (< Ar.) revā ve cā’iz görmek, görülmek; bir şey’in ḥadd-i zātında be’s görmeyip vukū’una müsā’ade göstermek, gösterilmek: *tecvi-i terāhī.* (III/35. s.).

tecvi’: (< Ar.) açığdirmek, açığdırılmak. *İcā’a* da bu ma’nāda müsta’meldir: *tecvi’-i kelb.* (III/35. s.).

tecvi: (< Ar.) bir şey’in içini oymak ve kovuk yapmak; içi kovuk edilmek: *tecvi-i şecer, eşcārīn tecvi.* (III/35. s.).

tecehhüz: (< Ar.) cihāzlanmak, levāzımı mevcūd ve muntaẓam olmak, ḥāzır bulunmak: *tecehhüz-i sefā’in, tecehhüz-i cünūd, tecehhüz-i ‘arūs.* (III/35. s.).

techiz: (< Ar.) cihāzlamak; levāzımı tertib ve ihzār etmek, levāzımı tanzīm ve ihzār edilmek: *techiz-i cünūd, efrād-ı redīfenīn cem’ ve techizi, techiz-i sefā’in, sefā’in-i ḥarbiyyenīn techizi.* ‖ *Amerika aḡniyāsından meşhūr Vanderbild kerīmesiniñ techizi için bir*

milyon dolar şarf etmişdi. Cem’i techizāt: techizāt-ı ‘askeriyye. Techizāt-ı meyyit = ‘kefen, pamuk vesā’ire gibi eşyayı tedārik’ demektir. Bu maḳāmda ekşeriyyā techiz ve tekfīn tarzında kullanılır. Ġarā’ib-i i’tibāriyyedendir ki ol şāh mülāzemet-fenn techizine kefen lāzım olduğda (Zeyl-i Şaḳāyık, cild-i evvel, şaḥīfe 382). (III/35. s.).

techil: (< Ar.) cehālete nisbet etmek, edilmek; bir adamın bilmedigini ya’nī bilgisi olmadigını meydāna koymak, yüzüne vurmak ve cāhilsin denilmek. *Her sāzdan söz açanı erbābı techil eder. ‖ Bedāhet-i fenniyyeye karşı söz söyleyenīn techili ṭabī’idir.* (III/36. s.).

tecyif: (< Ar.) ziyāde korkmak ş vurmak şüretiyle korkutmak. (III/36. s.).

teḥābb: (< Ar.) sevişmek, birbiriyle dōstluk etmek. Tefā’ul bābındandır . Aşlı *teḥābüb* idi. Bunun ism-i mef’ülü olan *müteḥābbe* şıfat olarak kullanılır: *düvel-i müteḥābbe.* (III/36. s.).

teḥādüb: (< Ar.) kanbur olmak, kanburlaşmak: *Bir şahş sū-yı isti’mālāt-ı nefsanıyyeye inhimāk eder ise teḥādüb eyler. Tahaddüb bu*

ma'nâyı ifâde ederse de onda bir kimseye veyâ bir nesneye irtibât ve ta'alluk hâşıl etmek, bir kimseye kanburluk gibi yapışıp ta'alluk eylemek dakîkâsı da muhtevîdir. (III/36. s.).

tehâsüd: (< Ar.) hasedleşmek, iki adamın birbirini mazhar oldukları ni'metden mahrûm görmek emelinden münba'is hâlet-i mezmûme. Nazımda *muḥâsede* makâmında kullanılabilir. (III/36. s.).

tehâşâ, tehâşî: (< Ar.) korku ile çekinmek, bir şeyden ürküp şakınmak. Birincisi nazımda, ikincisi nazım ve neşirde isti'mâl olunur. Bî-tehâşî = 'gözü pek, korkusuz, çekinmez, çekinmeyerek' demektir. *Görünür kazâdan tehâşî etmelidir. || Deryâ beni eyle bir temâşâ / Senden edecek miyim tehâşâ* (Mu'allim Nâcî³⁵⁵⁹: 18). (III/36. s.).

tehâmuḳ: (< Ar.) aḥmaklığa vurmak, kendini aḥmak gibi göstermek. (III/36. s.).

tehâlûf: (< Ar.) ıstılâhât-ı fıkhiyyedendir. 'Hâkimü's-şer'in haşmından her ikisine yemîn

vêrmesi, yemîn êtdirmesi' demektir. (III/36. s.).

tehâmî: (< Ar.) nefsinî ḥimâye etmek, şakınmak. Kabâyiḥden tehâmî bâ'is-i neyl-i fezâ'ildir (Mu'allim Nâcî: Mıs³⁵⁶⁰. 22). (III/36. s.).

tehâvür: (< Ar.) söyleşmek, cevâblaşmak. Nazımda *muḥâvere* makâmında isti'mâli câ'izdir. (III/37. s.).

tehâyâ: (< Ar.) cem'dir. 'Ḥayır du'âlar, selâmlar' demektir. Müfredi *teḥiyye*'dir. *Teḥiyyât* da bunun cem'-i dîgeridir. *İhdâ-yı tehâyâ edelim rûḥ-ı resûle*. (III/37. s.).

teḥabbüs: (< Ar.) 'ḥabs-i nefis etmek, kendi kendini bir yere kapamak' demektir. (III/37. s.).

taḥbîz: (< Ar.) 'ne güzel, ne zarîf, ne sevimli' gibi bir ma'nâyâ delâlet eden *ḥabbezâ* edât-ı taḥsînini zikr etmek: *taḥbîz-i şâ'ir*. (III/37. s.).

taḥt: (< Ar.) 'alt, aşağı' ma'nâsına. Mâddiyyât ve ma'neviyyâtta isti'mâl olunur. *Fevḳ* muḳâbilidir ki bunun Türkçesi *yok*'dur. Fâriside muḳâbili *zîr* lafzıdır: *taḥt-ı kadem, taḥt-ı te'mîn, taḥt-ı i'tirâf*. Kâ'ide-i 'Arabiyyeye tevfiḳan izâfetle kullanıldığı takdîrde naşb ile

okunur ve 'zarfiyyet' ma'nāsını ifāde eder: *taḥte'l-arz, taḥte'l-cild, taḥte'l-kaḻ'a, taḥte'l-baḥr*. Ba'zen ḥāl mevki'inde isti'māl olunan ta'bīrāt vardır. Ez-cümle *taḥte'l-ḥıfz* = ta'bīri 'muḥāfaẓa altında olarak' demektir. *Olalar taḥte's-serāda gāv ü māhī muẓtarib / Olsa ger fevka'l-'alāde-i sāye-endāz-ı vaḳār* (Na't ≈ Nazīm). (III/37. s.).

taḥtānī: (< Ar.) 'altında bulunan, alttaki, aşağıdaki kat' ma'nāsınadır. *Fevkānī* muḳābilidir: *Fevkānī ve taḥtānī* iki *cesīm* şalonu. (III/37. s.).

taḥattüm: (< Ar.) şiddetle lāzım, vācib olmak; mertebe-i vüçubda bulunmak. Bundan müştakḳ olan *mütehattim* ziyāde isti'māl olunur. (III/37. s.).

taḥaṣṣür: (< Ar.) koyulanmak, pıhtılanmak. *İştılāḥāt-ı tıbbiyyedendir: taḥaṣṣür-i dem.* (III/37. s.).

taḥaccür: (< Ar.) taş kesilmek, taş olmak: *Ba'zen zīr-i tüürābda taḥaccür etmiş ecsām-ı muḥtelifeye teṣādüf olunur.* Ba'zı kere kināye tārīḳiyle de kullanılır. (III/37. s.).

taḥaccüm: (< Ar.) hacimlenmek, cüssece büyükmek, vüçüd irileşmek: *taḥaccüm-i şabī.* (III/37. s.).

taḥcīr: (< Ar.) luğatda 'ay ağıllanmak ya'nī ayıñ eṭrāfı ince bulut ile ḥāle şekli peydā etmek, deveniñ gözleriniñ çevresi dağlanmak' ma'nāsınadır. § *İştılāḥda* bir kimseniñ vaz'-ı eydī-i ta'arruẓ etmesi içün arāziniñ eṭrāfına taş dikmek, taş yığmak şüretiyle mevāni' peydā edilmeye ıtlāk olunur. (III/37. s.).

taḥcīl: (< Ar.) gelini veyā güveyi zifāf-ḥāneye koymak, konulmak: *taḥcīl-i 'arūs, damadıñ taḥcīli.* § Atıñ ayaklarında dizlerini tecāvüz etmemek üzere beyāz sekil bulunmasına ıtlāk olunur. Böyle ata 'muḥaccel' dēnir. *Zamān-ı Cāhiliyye'de feres-i ircāl ile teşe'üm ve eḥcel ile tefe'ül ederlerdi. Resül-i Ekrem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem feres-i muḥacceli meymün ve mübārek 'addētdiler.* (III/38. s.).

taḥaddüb: (< Ar.) bir nesneye kanburluk gibi ta'alluk ḥāşıl etmek, kanburlaşmak, kabarmak; dışarıya doğru çıkıntı peydā etmek: *taḥaddüb-i ḥaṣeb.* (III/38. s.).

taḥaddüs: (< Ar.) yok iken vüçüda gelmek, ḥādiş olmak, soñradan zuhūr etmek. İsti'māli ma'neviyyāta münḥaşırdır. *Paris'de mü'n'aḳid şulḥ*

komisyonunda Amerikalı muraḥḥaşlarla İspanya muraḥḥaşları beyninde taḥaddüs eden ihtilâf... || Taḥaddüs-i da'vâ, taḥaddüs-i nizâ'. (III/38. s.).

taḥaddür: (< Ar.) sür'atle nüzül, yokuş aşağı inmek, inişe doğru akıp gitmek: *taḥaddür-i seyl, taḥaddür-i miyâh.* (III/38. s.).

taḥaddî: (< Ar.) kaçd ile bir şey yapmak, muğalebe fikriyle teğallüb kaçdıyla münâza'a ve mu'âraza etmek. Cem'i *taḥaddiyât*'dır. (III/38. s.).

taḥdîb: (< Ar.) kanburlaştırmak, kanburlaştırılmak; kubbelenmek, kubbelenilmek. (III/38. s.).

taḥdîs: (< Ar.) ma'nâ-yı aşlısı 'haber vermek, verilmek'dir. İştilâhımızda 'lisân-ı şükrân ile beyân etmek, edilmek' ma'nâsıdır: *taḥdîs-i ni'met, ni'am-ı İlâhiyyeniñ taḥdîsi.* Ş 'Naḳil ve rivâyet' ma'nâsını da ifâde eder. Cem'i *taḥdîsât*'dır. (III/38. s.).

taḥdîd: (< Ar.) hadd ta'yîn etmek, edilmek; sınır kesmek, kesilmek. Mâddiyyât ve ma'neviyyâtta müsta'meldir: *taḥdîd-i ḥatt-ı fâsıl, taḥdîd-i arâzî, taḥdîd-i hareket, taḥdîd-i iktidâr.* (III/38. s.).

taḥdîk: (< Ar.) dikkatle bakmak, göz bebegini oynatmayıp bir şey'e ḥaşr-ı nazar etmek. Az kullanılır. (III/38. s.).

taḥazzür: (< Ar.) korunarak hareket etmek, şakınmak. Ekşeriya ma'neviyyâtta isti'mâl olunur: *Ehl-i îmân 'ukûbet-i İlâhiyyeden taḥazzür eder. || Eyledi taḥdîr şandûk-ı taḥazzürde³⁵⁶¹ nihân / Mevsim-i eyyâm-ı 'ide şaklanan kâlâ gibi* (Nâbî: G. 850/14). (III/38. s.).

taḥzîr: (< Ar.) hâzer ettirmek, ettirilmek; şakındırmak, şakındırılmak: *sû-yı ahlâkdan etfâli taḥzîr || etfâliñ ahlâk-ı zemîmeden taḥzîri. || Fitne baş kaldıramaz ḥaşre degin tâ o kadar / Êtdi ḳahrıñla ḳazâ ehl-i şekâyı taḥzîr* (Ḥaḳkî: K. 5/9). (III/38. s.).

taḥarrüz: (< Ar.) çekinmek, şakınmak, korunmak. İsti'mâli mâddiyyâta münḥaşırdır. *İhtirâz ziyâde kullanılır. Evzânda taḥarrüz-ı zihâfât / Tekşîr-i tetâbu'-i izâfât* (Muḳaddime³⁵⁶²). (III/39. s.).

taḥarrüs: (< Ar.) kezâlik şakınmak, korunmak. Bu da mâddiyyâtta faḳat az kullanılır. (III/39. s.).

3561 Dîvânda: taḥarrüzde.

3562 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Eş'âr-ı Türkî: 33.

taḥarrük: (< Ar.) hareket etmek, kıymıldanmak: *taḥarrük-i evrāk-ı eşcār*. Ş Hareketlenmek, sükūnuñ zıddını peydā etmek: *taḥarrük-i ḥurūf-ı sākine*. (III/39. s.).

taḥarrüm: (< Ar.) ḥarāmdan çekinmek, 'izzet-i nefis sā'ikasıyla fenā şeylerden korunmak: *erbāb-ı taḥarrüm*. (III/39. s.).

taḥarrī: (< Ar.) ma'nā-yı luğavīsi 'her şey'in eñ münāsibini ayırıp istemek, bir şey'e şamīmī kaşd ve 'azm etmek, bir yerde oturmak' ise de lisānımızda bu ma'naları mu'teber değildir. Türkçede 'araştırmak, araştırmak' ma'nāsında ve māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır: *taḥarrī-i nüfūs-ı mektūme*, *taḥarrī-i ma'āden*, *taḥarrī-i aḥibbā*, *taḥarrī-i mes'ele*. Cem'i taḥarriyyāt'dır. Medreselerde -taḥarrī-i ḥaḳīkat içün- taḥşil ile ziyāde meşğul oldum (Emīr Hüseynī ≈ Feyz-ābād). (III/39. s.).

taḥrīr: (< Ar.) yazmak, yazılmak: *bir maḳāle-i siyāsiyye taḥrīri*, *bir bendiñ taḥrīri*, *bir fıkra-ı muḍḥikeyi taḥrīr*. Taḥrīri = yazmak ile, yazı ile, taḥrīre mensüb. *İmtihān-ı taḥrīri*. Taḥrīren = yazmak şüretiyle, yazılarak. *Taḥrīren 'arz-ı keyfiyyet*. ‖ *Ben de biñ şevḳ ü neşāṭ ile o demde etdim / Midḥat-ı zāt-*

³⁵⁶³ *hümāyūnuñu*³⁵⁶⁴ böyle taḥrīr (Ḥaḳḳī: K. 5/14). (III/39. s.).

taḥrīrāt: (< Ar.) bālādaki taḥrīr'in cem'idir. Faḳaṭ ıstılāhımızda ve müfred maḳāmında 'resmī ve ğayr-i resmī yazılmış kâğıd' ma'nāsını ifāde eder. 'Ādetā 'mektüb' demekdir. Tavşifinde ḳā'ide-i aşıyyesine tevfiḳan şart-ı te'nise ri'āyet olunmalıdır: *taḥrīrāt-ı sāmīye*, *taḥrīrāt-ı resmiyye*, *taḥrīrāt-ı behiyye*, *taḥrīrāt vālāları*. ‖ *Devā'ir ü idārāt-ı resmiyyede muḥarrerāt-ı resmiyyeyi yazmak vazīfesiyle mükellef olan aḳlāma mektübçu bulunmayan maḥallerde 'taḥrīrāt ḳalemi' dēnir*. Meşelā *Dersa'ādet'de nezāretlerle vilāyātta bu vazīfeyi ifā eden aḳlāma 'mektübī ḳalemi' ve iş-bu ḳalemiñ āmirine 'mektübçu' ve şu'abāt-ı idāre ile elviyedekilere 'taḥrīrāt ḳalemi' ve āmirlerine 'taḥrīrāt müdürü' ıtlāk olunur ve ḳazālarda ḳalem-i maḥşūş bulunmayıp yalnız taḥrīrāt kâtibi mevcūddur*. Tāḥrīrat yazmak = ta'bīri vehleten yañlış görünürse de taḥrīrāt lafzı yazılan kâğıda 'alem olmak i'tibāriyle doğrudur. Naşıl ki mektüb yazmak = ta'bīri de 'aynı

3563 Dīvānda: Vaşf-ı ğarrā-yı.

3564 Dīvānda: hümāyūn ki.

i'tibār ile yañlış 'addolunur. (III/39. s.).

taħrīş: (< Ar.) hırşa düşürmek, düşürülmek; hırşlandırmak, hırşlandırılmak; bir adamı bir şey'e harīş etmek, bir adamı bir nesneye harīş edilmek. Ekseriyā mezmūmātda isti'māl olunur: *taħrīş-i muhtekir*. ‖ *Ehl-i ihtikārīn taħrīsi kolaydır*. Cem'i *taħrīşāt*'dır. (III/40. s.).

taħrīz: (< Ar.) bir kimseyi bir şey'e teşvīk ile kandırmak, bir adam bir nesne için şevklendirilip kandırılmak. Ekseriyā memdūhātda kullanılır. *Teşvīk*'den aqvādır. Cem'i *taħrīzāt*: *Cennet-mekān Yavuz Sultān Selīm Hān Hāzretleri ekseriyā büyük muhārebeleriñ vukū'undan evvel irād ettiği huṭbe-i kahramānāne ile cünūd-ı müsellemin cenge taħrīz ederdi*. ‖ *Kaḥt-zedegāna mu'āvenet için ahālīnīn taħrīzi, taħrīzāt-ı harbiyye*. (III/40. s.).

taħrīf: (< Ar.) bir şarafa meyl ettirmek, döndürmek; tebdīl ve tağyīr etmek § yazılmış şey'i bozmak şüretiyle tağyīr, yazılmış şey'in o şüretle tağyīri: *İncīl'i taħrīf, Tevrāt'ın taħrīfi*. § Ma'nāya ilişmeksizin yalnız elfāzı tağyīr etmeye de ıtlāk olunur:

çāmeşūr'ı çāmāşır ve şahrınc'ı şārnıc şekline koymak gibi. (III/40. s.).

taħrīk: (< Ar.) ziyāde yakmak, çok yakılmak § şu vermeyip ziyāde şuşatmak, şuşadılmak. (III/40. s.).

taħrīk: (< Ar.) hareket ettirmek, ettirilmek; kımıldatmak, kımıldadılmak. Māddiyyāt ve ma'neviyyātda kullanılır: *taħrīk-i dölāb, dölābīn taħrīki, taħrīk-i mehd, gehvārenīn taħrīki, taħrīk-i hiddet, taħrīk-i gāzab*. ‖ *Taħrīk-i gāzabdan mı recādan mı gelirsin* (Nābī: G. 654/8)?. § Parmaqlamak, azdırmak, fenālīga ayartmak. Bu ma'nāda cem'i de isti'māl olunur: *Küba adasında senelerce devām eden iğtişāşātīn ecnebīleriñ eser-i taħrīki olduğu zāten ma'lūm idi, Kübalılarıñ taħrīkāt-ı ecnebiyyeye kapılıp...* § Sākin bir harfi harekeli kılmak, kılınmak: *taħrīk-i hurūf, harf-i sākinīn taħrīki*. Cem'i *taħrīkāt*'dır. *Vaşf-ı pāk-i dāvere eylerdi taħrīk-i zebān / Bulmuş olsaydı eger kim kudret-i güftār şem'* (Riyāzī: K. 6/13). (III/40. s.).

//tā-hemze ile//

taħrīm: (< Ar.) harām kılmak, kılınmak: *taħrīm-i müskirāt, taħrīm-i*

hamr, kumārīn taḥrīmi. Kerāhet-i taḥrīmiyye = ḥarām mertebesindeki mekrūhiyyet-i şedīde. Taḥrīme = namāzda ilk tekbīr. Taḥrīmī = taḥrīme mensūb ve müte'allik olan. (III/41. s.).

taḥazzüb: (< Ar.) 'tā'ife, insān gürūhu' demek olan *hizb*'dendir. 'Gürūh gürūh, takım takım insānlar toplanmak, cem' olmak' demektir: *taḥazzüb-i hüccāc*. (III/41. s.).

taḥazzün: (< Ar.) hüzünlenmek, maḥzün olmak: *taḥazzün-i dōst*. || *Ne de ca'lī imiş taḥazzün-i yār / Şuşayım bārī gülmesin ağyār* (Mu'allim Nācī³⁵⁶⁵). (III/41. s.).

taḥzīb: (< Ar.) gürūh gürūh, takım takım cem' etmek, edilmek: *taḥzīb-i guzāt, taḥzīb-i cünūd*. (III/41. s.).

taḥzīn: (< Ar.) hüzünlendirmek, maḥzün etmek, edilmek: *taḥzīn-i dōst, taḥzīn-i peder lāyık degildir*. || *Taḥzīn-i kalb, bir kalb-i me'yūsūn taḥzīni*. Ş Rikḳat-i şavt ile ḥazīn ḥazīn okumak: *Tilāvet-i Qur'ān-ı Kerīimde o kadar iltizām-ı şīve-i taḥzīn ediyordu ki istimā' edenlerin bir şevḳ-i rūḥānī ile gözlerinden tatlı yaşlar akıtmamaları muḥāl idi*. (III/41. s.).

taḥassür: (< Ar.) ḥasretlenmek, ḥasret çekmek; elde olmayan veyā elde edilmesi ārzū olunan şey'i düşünüp iztīrāb çekmek. *Ėtmek, çekmek māddeleleriyle isti'māl olunmamalıdır*. Cem'i *taḥassürāt*. *Taḥassür-i evlād, taḥassür-i yār*. || *Ol zāta taḥassürle³⁵⁶⁶ şandım ki zemān ağlar* (Ekrem: 3). (III/41. s.).

taḥassüs: (< Ar.) ḥavādiş ve iḥbār-ı ḥayriyye-i nāsı araştırap aḥlāmāḳ Ş hislenmek, duymak ma'nāsında ve ihtisās maḳāmında da kullanılır. *Taḥassüsāt cem'idir*. (III/41. s.).

taḥsīn: (< Ar.) 'Arabīde olduğu gibi 'ḥasenlendirmek, güzel kılmak' ma'nāsı lisānımızda mu'teber ve müsta'mel degildir. Bu lafz lisānımızda iki ma'nāda kullanılır. 1. Bir şey'i güzel görüp beğenmek, o şüretle beğenilmek: *İbrāz ètdigi farḫ-ı ḥamiyyeti taḥsīn ètmemek muḥāldir*. || *İbzāl ètdigi naḳdīne-i ḥamiyyetiñ taḥsīni ṭabī'idir*. 3. Āferīn, beğenme alkışı. Taḥsīn-ḥān = beğenip alkışlayan, āferīn dēyici. Taḥsīn-ḥānī = āferīn dēyicilik, beğenip alkışlayıcılık. Cem'i *taḥsīnāt*. *Taḥsīn saña ki göñlüm evin tīre koymadıñ /*

Her zahm-ı nāvekiñ baña³⁵⁶⁷ bir revzen eylediñ (Füzülî: G. 163/3); *Hüsn-i hatt-ı 'İzzet'i kim görse taḥsîn-h'ân olur* (Mu'allim Nâcî³⁵⁶⁸). (III/41. s.).

taḥaṣṣüd: (< Ar.) birikmek, toplanmak. İnsāna maḥṣūṣ olan bu kelime ekseriyā 'asker hakkında isti'māl olunur. Cem'i taḥaṣṣüdāt: İkinci ordunuñ ikinci redīf fırkası taburları Bandırma'da taḥaṣṣüd edecekinden. ‖ Taḥaṣṣüdāt-ı 'askeriyye. (III/42. s.).

taḥṣīd: (< Ar.) birikdirmek; bir yere cem' etmek, edilmek. Yukarıdaki lafz gibi bu da insāna maḥṣūṣ ve ekseriyā 'asker hakkında müsta'meldir. Cem'i taḥṣīdāt: Efrād-ı ihtiyātiyyeniñ sür'at-i mümkin ile taḥṣīdi. (III/42. s.).

taḥṣiye: (< Ar.) ḥāṣiye yazmak, yazılmak; kenār yazmak, der-kenār etmek, edilmek. Teṣdīd-i yā ile okumak ğalaṭdır: Taşköprülü merḥūm okuduğu her kitābı taḥṣiye edermiş. ‖ O fıkranıñ taḥṣiyesi lāzımdır. (III/42. s.).

taḥaṣṣul: (< Ar.) ḥāṣıl olmak, ḥuṣūle gelmek, vüçüd bulmak. Ma'neviyyātda müsta'meldir: Bu sebeble taḥaṣṣul eden meserret-i 'umūmiyye. (III/42. s.).

taḥaṣṣun: (< Ar.) müstaḥkem bir yere sığınmak, muḥāfazalı bir maḥale kapanmak: Biz re'āyā maḳūlesinden olup bu maḥale ehl ve 'iyāllerimiz ile taḥaṣṣun etmiş-idik deyü cüyende-i 'afo u emān olmalarıyla (Çelebi-zāde Tārīḥi, ṣahīfe 283). (III/42. s.).

taḥṣīl: (< Ar.) ḥāṣıl etmek, edilmek; ele getirmek, getirilmek. Māddiyyāt ve ma'neviyyātda isti'māl olunan bu lafz 'ale'l-iṭlāk irād olunursa taḥṣīl-i 'ilm irāde edilmiş olur. Meşelā: "Filānıñ taḥṣīli mükemmeldir, filān taḥṣīle cidden ğayret ediyor, çocuğuñ taḥṣīle hevesi yok." gibi. Taḥṣīl-i hüner kolay degildir. ‖ Vêrginiñ taḥṣīli, aġnām-ı rüsūmunuñ taḥṣīli içün. Taḥṣīl-dār = mīriye 'ā'id aḳçeyi toplamaga me'mūr olan. Taḥṣīl-dārān = rüsūm-ı devleti toplayan me'mūrlar. Cem'i olan taḥṣīlāt = yalnız tekālīf, vêrgi, rüsūm gibi mīriye 'ā'id aḳçeleriñ toplanması maḳāmında kullanılır. Meşelā "taḥṣīlāt komisyonu" gibi. Bu lafzıñ ba'zı ma'ānide ba'zılarca müterādif zannolunması şavāb olmasa gerekdir. Meşelā 'istiḥṣāl-i me'mūriyyet' maḳāmında 'taḥṣīl-i me'mūriyyet' demek münāsib ve mülāyim degildir. Zīrā istiḥṣāl lafzı

3567 Dīvānda: ana.

3568 Bulunamadı.

'taleb' ma'nāsını da mutazammın olduğundan bu mevki'de isti'mālî dīgerinden ensebdir. *Taḥṣīl-i kemālāt kem ālāt ile olmaz* (Lā-edrī); *Zenbūr kimden eyledi taḥṣīl-i hendese* (Lā³⁵⁶⁹); *Taḥṣīl-i kāma şanma degildir emek gerek / Dêrler emeksiz âdeme olmaz yemek gerek* (Es'ad Paşa). (III/42. s.).

taḥṣīn: (< Ar.) istiḥkām ve ḳal'a gibi dayanıklı ve sağlam kılmak, kılınmak: *taḥṣīn-i mevākī'-i 'askeriyye, mevākī'-i 'askeriyyeniñ taḥṣīni*. Bu kelime *iḥṣān* ile müterādif olup ma'nāca ondan aḳvādır. (III/43. s.).

taḥzīz: (< Ar.) raġbet ètdirmek, şevklendirmek: *Taḥzīz için olan şartıyye-i basīteniñ nihāyetine vüçüben ḥarf-i nidā ilḥāk olunur* (Mīzān-ü'l-belāġa, 113. s.). (III/43. s.).

taḥaffuz: (< Ar.) hıfz ètmek, şaḳınmak, korunmak: *Te'şīr-i bürüdetden mümkün mertebe taḥaffuz lâzımdır*. Taḥaffuzī = 'taḥaffuza mensüb' demekdir ki maḳşad başkasına hücum ètmeyip kendini korumaktadır. *Ḥarb-i taḥaffuzī, cenk-i taḥaffuzī*. Iştılāḥāt-ı 'askeriyyece 'tecāvüzī' ve 'tedāfü'ī' ta'bīrātı ḳullanıldığı gibi 'taḥaffuzī' de dēnilir. Taḥaffuz-ḥāne = idāre-i

şıḥḥıyyece bulaşık 'addolunarak ḳarantina altında bulundurulacak olan yolcularıñ müddet-i mu'ayyeneyi imrār için iḳāmetlerine taḥṣīş èdilen maḥallere ıtlāk olunur. Meselā: *Ṭuzla Taḥaffuz-ḥānesi, Ḳlazomen Taḥaffuz-ḥānesi*. (III/43. s.).

taḥaḳḳud: (< Ar.) kīnlenmek, kīn tutmak: *Ehl-i taḥaḳḳud menfūr-i 'ālemdir*. (III/43. s.).

taḥaḳḳuk: (< Ar.) ḥaḳīḳat olarak meydāna çıḳmak, bir şey'in doğru ve gerçek olduğu añlaşılmaḳ: *Rivāyet-i sābıka taḥaḳḳuk ètdi. || Mes'eleniñ ḥükümsüzlüğü taḥaḳḳuk ètdi*. (III/43. s.).

taḥḳīr: (< Ar.) ḥ'ārlamak, ḥ'ārlanılmaḳ, ḥaḳīr tutmaḳ, tutulmaḳ; sū-yı mu'āmele èdip alçaḳlamak alçaḳlanılmaḳ: *Faḳīri taḥḳīr şān-ı insāniyyete yaḳışmaz. || Faḳīriñ taḥḳīri 'ayıbdır*. Taḥḳīr-āmīz = taḥḳīrli, ḥaḳāret ile ḳarışık. Ma'nāca *iḥtikār, istiḥḳār* ile müterādif ise de onlardan aḳvādır. Cem'i *taḥḳīrāt*. (III/43. s.).

taḥḳīḳ: (< Ar.) bir şey'in ḥaḳīḳatini, aslını arayıp meydāna çıḳarmaḳ; ḥaḳīḳati, doğrusu aranılıp zāhire çıḳarılmaḳ: *taḥḳīḳ-i keyfiyyet, taḥḳīḳ-i*

mādde, keyfiyyetiñ taḥkīki, bu işiñ taḥkīki. Cem'i taḥkīkāt'dır: taḥkīkāt-ı evveliyye. 'Ale't-taḥkīk = 'ḥaḳīkat üzere, doğru olarak' maḳāmında müsta'mel bir ta'bīr-i qadīmdır. Ḥaḳlıyı ḥaḳsız im'ān ile tefrīk edelim / Dur telāş etme, efendi! İşi taḥkīk edelim (Mu'allim Nāci³⁵⁷⁰). (III/43. s.).

taḥakküm: (< Ar.) fuḫūlī ve bi-ğayr-i ḥaḳqın ḥākimlik taşlamak, kibir ve cebr ile ḥükm etmeye kalkışmak. Cem'i olan *taḥakkümāt* da kullanılır. (III/44. s.).

taḥkīm: (< Ar.) metīn, muḥkem kılmak kılınmak; kavīleşdirmek, kavīleşdirilmek: *Rıhtımıñ esāsını taḥkīm için üstdeki taşları kaldırıyorlar. || O eski binānıñ taḥkīmi lāzım gelir. Māddiyyātda isti'mālī gālibdir. İḥkām da bu ma'nāyı ifāde eder. Faḳaṭ beynlerinde fark vardır. O ekşeriyā ma'neviyyātda kullanılır. Vāḳı'ā 'Arabīde taḥkīm 'bir adamı bir māddeniñ ḥall ve faşlı için ḥakem naşb etmek' ma'nāsını ifāde ederse de lisānımızda bu ma'nāda kullanılmaz. Bu ma'nā lisān-ı şerī'ata muhtaşdır. Her lisānda cārī olduğu gibi lisān-ı 'Osmānī daḥī elsine-i sā'ireden ve ḥuşuşuyla*

'Arabīden iktibās ettiği birtakım kelimāti ma'ānī-i aşıyyelerinde değil ihtiyācāta göre ma'ānī-i mülāyime-i sā'irede isti'māl ile bir taşarruf-ı ḥuşūşide bulunmuşdur. *Taḥkīm'i iḥkām* maḳāmında kullandığımızı i'tirāz edenler lisān-ı 'Osmānīde vukūfsuzluklarını göstermekden mā-'adā bir hūner işbāt etmiş olmazlar. 'Arabcanıñ *taḥkīm'i* başka lisān-ı 'Osmānīdeki *taḥkīm* yine başkadır onlar, şāyed Türkçe yazdıkları zamān *taḥkīm* maḳāmında *iḥkām* lafzını isti'māl ederlerse 'Osmānlı erbāb-ı qalemi için bir uḍḥūke-i nevīn ibdā' etmiş olurlar. (III/44. s.).

taḥallüb: (< Ar.) luğatda ma'nāsı 'ter ve şu maḳūlesi şızmaq' demektir. Ş İştīlāḥ-ı tıbdā 'sūt peydā etmek' ma'nāsınadır. (III/44. s.).

taḥallül: (< Ar.) ḥall olmak, bir şey'iñ eczāsı dağılıp ayrılmak. İştīlāḥāt-ı kīmyeviyyedendir: *taḥallül-i ecsām*. Cem'i *taḥallülāt*. (III/44. s.).

taḥille: (< Ar.) yemīne ḥāniş olmamak, yemīniñ ḥükmünden çıkmak için vērilen kefareṭ; o şüretle ḥükm-i yemīnden çıkmak. (III/44. s.).

taḥallī: (< Ar.) zīnetlenmek, donanmak, güzel şeyle bezenmek:

Tahallī-i nisvān, secāyā-yı ḥamīde ile tahallī-i nefis etmiş. Cem'i tahalliyāt'dır. Teşdīd-i yā ile okumamalıdır. (III/44. s.).

tahlīf: (< Ar.) yemīn ettirmek, ettirilmek ki Türkçede *and içirmek* ta'bīr olunur. *Resm-i tahlīf, tahlīf-i şühūd, me'mūrīnīn tahlīfi*. Ba'de't-tahlīf = yemīn ettirdikten sonra. Cem'i *tahlīfāt*'dır. (III/45. s.).

tahlīk: (< Ar.) tırāş etmek, edilmek; kazımak, kazınmak: *tahlīk-i re's, tahlīk-i liḥye*. (III/45. s.).

tahlīl: (< Ar.) 'Arabīde birçok ma'naları ifāde eder. Lisānımızda ise büsbütün başka ma'nāda, ta'bīr-i ulḥrā ile yalnız ıstīlāḥāt-ı kīmyeviyyeden olup 'ḥallētmek, cüz' cüz' eylemek, eczāsını ayırmak, eczāsı ayrılma' ma'nāsında da kullanılır. Cem'i *tahlīlāt*'dır: *tahlīl-i mürekkebāt, mürekkebiñ tahlīli, tahlīlāt-ı kīmyeviyye*. || *Olduğun aḥlār bu 'ālem bir mu'ammā-yı ġarīb / Fehm eden üstādınıñ terkīb ü tahlīl etdiğin* (Nābī: G. 604/6?). (III/45. s.).

taḥliye: (< Ar.) tezyīn etmek, edilmek; donatmak, donadılma'. Ma'neviyyātda isti'mālī ġālibdir: *Ehl-i dünyā zāhiri, ehl-i taḳvā bātını taḥliyye çalışır*. (III/45. s.).

taḥammuş: (< Ar.) 'büzülmek, büzülüp buruşmak; et kurumakla çekilip buruşmak' ma'nāsındır. (III/45. s.).

taḥammuż: (< Ar.) ıstīlāḥāt-ı kīmyeviyyedendir. Ekşilik peydā etmek, ekşimek. (III/44. s.).

taḥammül: (< Ar.) mādī ve ma'nevī yüklenmek, yük altında bulunmağa katlanmak. Taḥammül-fersā = taḥammül azaldıcı, taḥammül giderici. Taḥammül-süz = taḥammül yakıcı, taḥammül maḥv edici. Taḥammül-güdāz = taḥammül eridici, taḥammül bitirici. Cem'i *taḥammülāt*. *Ben degil meftūn-ı ḥüsnüñ mübtelā 'ālem saña / Bir perī-rusun taḥammül edemez ādem saña* (Lā). (III/45. s.).

taḥammī: (< Ar.) kendini ḥimāye etmek, korunmak: *āṣāmdan taḥammī*. (III/45. s.).

taḥmīd: (< Ar.) ḥamd etmek, elḥamdü'līllāh demek. Cem'i *taḥmīdāt*. (III/45. s.).

taḥmīs: (< Ar.) 'devā maḳūlesi şeyleri āteş üzerinde kızdırıp tavlamak' ma'nāsındır. Muḳārenet-i ma'nā ile lisānımızda ḳahveyi ḳavurmağa ve mu'aḥḥaran keşret-i isti'māl sebebiyle ḳahve ḳavrulup satılan maḥale 'taḥmīs' ıtlāk olunmuştur.

Tahmîş luğatda 'nışf-ı nehâr vaqtinde âhû şayd etmek' ma'nâsına taḥṣîş olunmuşdur. Vâkı'â muḥammaş 'kavrulmuş dâne' ma'nâsını ifâde ederse de *taḥmîş*'iñ ma'nâ-yı mevzû'una külliyyen muḥâlif olan 'kahve kavurmak' ma'nâsında isti'mâli şavâb olmasa gerekdir. Binâ'en-'aleyh *Lehçe-i 'Osmânî* ve *Luğat-ı Nâcî*³⁵⁷¹ ile sâ'ir ba'zı luğât kitâblarında *taḥmîş*'iñ bu ma'nâdaki ta'rîfi taşvîb edilemez. (III/45. s.).

taḥmîk: (< Ar.) bir adamı ḥamâkâta nisbet etmek, edilmek; bir şahsa aḥmaqsın demek, dênilmek. Cem'i *taḥmîkât. Nice biñ mes'ele taḥkîk etmiş / Nice fehḥâmeyi taḥmîk etmiş* (Kânî). (III/46. s.).

taḥmîl: (< Ar.) yükletmek, yükledilmek. Mâddiyyat ve ma'neviyyâtda kullanılır: *eşyâyı arabaya taḥmîl. ‖ Bu fıçınıñ ḥamâla taḥmîli, bu işi bir ehline taḥmîl etmeli. Taḥmîlât ekseriyâ mâddiyyâtda kullanılır. Nokṭayı idrâk eder ḥarf üzre taḥmîl etdiğın / Kâtib-i şun'ıñ bilen icmâli tafşîl etdiğın* (Nâbî: G. 610/1). (III/46. s.).

taḥannün: (< Ar.) acınarak kemâl-i iştîyâk göstermek, şiddetle ârzû-mend olmaḡ. İnsân ve ḥayvân ḥaḡḡında isti'mâli câ'izdir: *Zavallı kadın çocuğundan ayrılalı taḥannün ediyor. ‖ Ayrıldı kuzu olup mükedder / İzḥâr-ı taḥannün etdi mâder* (Mu'allim Nâcî³⁵⁷²). (III/46. s.).

taḥannî: (< Ar.) egilmek, egrilmek. Yine bu ma'nâda *inḥinâ'* ziyâde kullanılır. (III/46. s.).

taḥnîṭ: (< Ar.) kefen-i meyyiti 'ḥunûṭ' dênilen ḥôş-bû şeylerden mürekkeb tayyib ile tûtsülemek. Ḥunûṭ = 'kāfûrî, şandal, rims' dênilen eczâ ve otlardan mürekkebdır. *Taḥannuṭ* da 'kefen-i meyyit ḥunûṭ ile ta'tîr olunmaḡ, tayyiblenmeḡ' ma'nâsınadır. İştîlâḡât-ı tıbbiyyece 'cesed-i meyyiti tefsîḡden men' için dâḡilen taḥtîr edip ḡoḡulu eczâ ile doldurmaḡ' demekdir: *taḥnîṭ-i meyyit*. (III/46. s.).

taḥavvül: (< Ar.) 'başḡa türlü olmaḡ, bir ḡâlden başḡa ḡâle girmek, deḡişmek' ma'nâsınadır: *taḥavvül-i edvâr, taḥavvül-i aḡvâl. Cem'i taḥavvülât'dır: taḥavvülât-ı hevâ'ıyye. ‖ Göstermek için nikât-ı nazmı / Ezmân-ı*

taḥavvülât-ı nazmı (Mukaddime³⁵⁷³).
(III/46. s.).

taḥvîṭ: (< Ar.) duvâr çekmek, çekilmek.

'Duvâr' ma'nāsına olan *ḥā'iṭ*
'çekmek' demektir. İsti'mâli
enderdir. (III/46. s.).

taḥvîl: (< Ar.) değiştirmek,
değiştirilmek; başka türlü etmek,
édilmek: *metaligîñ mecîdiyeye taḥvîli*. ||
Filân ism-i kadîmini Petro'ya taḥvîl
etti. § Mâlî birinden diğere nakl
étdirmeye sebep, vâsîta olduğu için
borç olarak alınan paraya muqâbil
vêrilen senede itlâk olunur: *hazîne*
taḥvîli. Cem'i olan *taḥvîlât* da bu
ma'nâda müsta'meldir: *Rûmeli*
demiryolu taḥvîlâtı. || *Kaşada zuhûr*
eden taḥvîlâtıñ uşûlen mu'ayyenesi
icrâ. (III/46. s.).

taḥiyyât: (< Ar.) aşağıda gösterilen
taḥiyye'niñ cem'idir. 'Selâmlar, hayır
du'âlar' demektir. *Namâz-ı şâm-ı*
ğamıñ ka'de-i ahîresidir / *Göñül*
kapıñda taḥiyyât-ı ye'se etti ku'ud
(Şâbit: G. 64/4). (III/47. s.).

taḥayyür: (< Ar.) şaşırmak, hayrân
olmak, hayrete düşmek,
şaşakalmak. Cem'i *taḥayyürât*'dır.
Dil-ḥaste idim te'eşşürümden / *Dem-*
beste idim taḥayyürümden (Mu'allim

*Nâcî*³⁵⁷⁴); *Qıl şan'at-ı üstâdı taḥayyürle*
temâşâ / *Dem urma eger 'ârif iseñ çün ü*
çerâdan (Lâ³⁵⁷⁵). (III/47. s.).

taḥayyüz: (< Ar.) luğatda 'kıvrılmağ,
bir mekândan çekilip alarğa olmak'
ma'nâsınadır. Mu'aḥḥaran bu ma'nâ
tevsî' édilmeyip ḥikmet-i ṭabî'iyye
ıstılâḥâtınca 'yer tutmağ, yer zabt
etmek' tarzında isti'mâl
olunmuşdur: *taḥayyüz-i ecsâm*. §
İstılâḥımızda mevki'-i maḥşûş
'i'tibâr tutmağ, şeref ve ehemmiyyet
kesb etmek' ma'nâsında kullanılır:
Beyne'l-aqrân taḥayyüz etti. || *Aşḥâb-ı*
taḥayyüzdendir. || *Qalemce taḥayyüz*
eden hulefâdandır. (III/47. s.).

taḥiyye: (< Ar.) selâm vermek, hayır
du'â etmek § mülk, mülkiyyet, beḳâ
ma'nâsınadır. Ba'de's-selâm ve't-
taḥiyyet, ettaḥiyyetü lillâhi,
taḥiyyetü'l-mescid = 'bir mescide
girince oturmadan kılnan iki rek'at
nâfile namâz' demektir. *Taḥiyyat*
tarzında da kullanılır. Diğere cem'i
teḥâyâ'dır. (III/47. s.).

taḥâdu': (< Ar.) aldanmamış iken
aldanmış gibi görünmek: *taḥâdu'-ı*
raḳîb. (III/47. s.).

3573 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertîb-i Hrâbât: 55.

3574 Bulunamadı.

3575 Ziya Paşa: TB. 1/4.

teḥārūc: (< Ar.) 'çıkışmak'
ma'nāsınadır. Lisān-ı şerī'atde
'şürekānıñ ba'zısı ḥāne ve ba'zısı
arāzī ve kezālik vereşeden ba'zısı
nüḳūd ve ba'zısı 'arūz üzere 'aḳd-ı
şulḥ ve ḳabz eylemesi' demekdir.
(III/47. s.).

teḥārūs: (< Ar.) hırıldaşıp dalaşmak:
teḥārūs-i kilāb. (III/47. s.).

teḥāşum: (< Ar.) ḥuşūmet üzere
bulunmak, düşmanlık edişmek. Bu
ma'nāda *muḥāşama* ziyāde kullanılır.
(III/47. s.).

teḥālūf: (< Ar.) ḥilāflaşmak, birbirine
uygun olmamak, 'aksi ḥālde
bulunmak: *Bu teḥālūfde maḥẓ-ı*
ḥikmetdir / Bir lisān-ı bedī'-i ḳudretidir
(*Neşīde* ≈ *Nācī*). (III/47. s.).

taḥt: (< F.) serīr-i ḥükümdārī, pādişāh
şandalyesi, ḥazret-i pādişāhıñ
eyyām-ı mu'tādede üzerine ḳu'ūd
edip icrā-yı resm-i güzīn ettiği
müzeyyen sedīr. Taḥt-nişīn =
'serīrde oturan, ḥükümdār'
demekdir. Taḥt-gāh, taḥt-geh =
dārü's-saltāna, taḥt maḥalli,
pādişāhıñ oturduğu şehir. Bunlar,
taḥt maḳāmında daḥī isti'māl
olunabilir. Aşlı *gāh-taḥt* idi ki bālāda
beyān edildiği vech ile 'taḥt maḥalli,
yeri' demekdir. 'Alemiyyet

i'tibāriyle muzāfun-ileyh taḳdīm
olunmuştur. Taḥt-ı revān = evā'ilde
bir nev' miḥaffe, tekerleksiz bir
türlü araba idi ki selāṭīn ve küberā
rākib olurlardı. Zamānımızda yalnız
şurre-i ḥümāyūn alaylarında surre
emīni bulunan zātıñ Ḥac yolunda
rükūbuna maḥşūşan i'māl ettirdiği
taḥt-ı revān yādigār-ı ḳadīm olarak
senede bir kere manẓūr-ı cihān
oluyor. Taḥt-ı fīrūze-fām = 'āsmān,
gök' demekdir. (III/48. s.).

taḥta: (< F.) yonulup biçilmiş, bıçkı ile
düz kesilmiş ağaç. Lisānımızda *taḥta*
ma'rūf olduğu gibi *biçme* de ta'bīr
olunur: *sac taḥtası, meşe taḥtası, çam*
taḥtası, ḳalaş taḥtası. Seren biçmesi =
'döşemelik eñli taḥta' demekdir.
Körük taḥtası = yarım ṭulum. Taḥta
binā = 'aḥşābdan yapılan, kār-gīr
olmayan ḥāne vesā'ire' demekdir. Ş
'Levh, levḥa ya'nī eṭrāfına pervāz
çevrilmiş şafḥa ḥālinde, yaşı olan
şey' demekdir: *resim taḥtası, meşḳ*
taḥtası, ḥesāb taḥtası, saṭranç taḥtası,
dama taḥtası, yazı taḥtası, aḳçe taḥtası.
İrtifā' taḥtası = rub' dāire. Taḥta
perde = açık bir yerin eṭrāfını setr
içün duvār gibi ağaç ve biçmeden
yapılan şey. Buña ba'zen 'taḥta
ḥavāle' de denilir. Taḥta-pūş =

h anelerin  üstünde tahta d  semeli ve ken rı parmaklıklı üstü açık mağall. *Bizde eyler imti  n    m ni hep si rin*³⁵⁷⁶ *Ned m / Tahta-ı me  -i f   nuz şimdi biz c   lara*³⁵⁷⁷ (G. 130/7). (III/48. s.).

ta att m: (< Ar.) parmağa h tem, yüzük  akınmak. Ma' n -i s 'iresi lis nımızda mu'teber degildir: *ta att m-i nisv n*. (III/47. s.).

ta t m: (< Ar.) 'mühür başmak, mühürlemek' ma'n sında isti'm l olunur. *Terceme-i K m s*'da *ta att m* gösterilmiş ise de *ta t m* v rid olmamışdır. Yalnız *A ter * bu laf ı 'aynı ma'n da z kr ve  r d eylemişdir. Bu ma'n da *temh r* laf ının  isti'm li  ala dır. Onun ma'n s  aşağıda gösterilecektir. (III/48. s.).

ta c l: (< Ar.) utandırmak, utandırılmak: *Bir ma'  mu 'alenen ta c l  tmek rev  mıdır?   Zavallı  ocu n  ta c line vicd n m r    olmuyor. Cem'i olan ta c l t az kullanılır*. (III/49. s.).

ta add r: (< Ar.)  rt lenmek, perde  tunmak. Bu ma'n da aşlı * adr*'dır: *ta add r-i ebk r*.   'Uyuşmak,

uyu durmak' ma'n s  ma l b olunca aşlı * ader*'dir ki onu  i  n ef' l b bından olan elf za bakmalıdır. Mesel  onu  ism-i f 'ili 'uyuşdurucu' ma'n sına *mu addir*'dir. (III/49. s.).

taşaddu': (< Ar.) bir ma  sada mebn  bilerek  ud'aya düşmek, aldanmak: *Bu in id ' degildir beyim taşaddu'dur* (L ). (III/49. s.).

ta d r: (< Ar.)  rt lendirmek; perde  tundurmak,  tundurulmak: *ta d r-i d   zeg n*.   *Kızlarını ta d ri vez 'if-i m der dendir*. (III/49. s.).

ta d  : (< Ar.)  ırmalayıp r  atsız  tmek,  ırmalanıp r  atsız  dilmek;  ırnak ile  a mak. M ddiyy t ve ma'neviyy tda isti'm l olunur: *ta d  -i re's*, *ta d  -i beşere*. Cem'i *ta d   t*'dır. *G h end  -i serm ye-i s m n-ı ma'   / G h ta d  -i ser-i n  un-ı if -yı d   n* (M n f: K. 22/49). (III/49. s.).

ta   : (< Ar.) p re p re kesmek, bir ' zvu bedenden ayırmayacak   retde bıçak vurmak. (III/49. s.).

ta   l: (< Ar.)  ızl na düşürmek, zillet içinde bırakmak, imd dsızlık ve   resizlik h linde bırakılmak: *n nk r  ta   l*, *k fr n-ı ni'met  deni  ta   li*. (III/49. s.).

3576 D v nda: si rin hep.

3577 Şairin mahlası beytin nihayetinde verilmemiştir.

taḥarrüş: (< Ar.) ıstılâḥât-ı mevzu'a-ı tıbbiyyedendir. 'Tırmalanmak, tırmık yemiş gibi gidişmek' ma'nâsınadır: *taḥarrüş-i cild.* (III/49. s.).

taḥarruk: (< Ar.) 'yırılmak, koparılma' ma'nâsınadır: *taḥarruk-ı eşvâb.* § 'Yalan uydurulma' ma'nâsını da ifâde ederse de bu maḳâmda *iḥtilâḳ* ziyâde kullanılır. (III/49. s.).

taḥrīb: (< Ar.) ḥarâb etmek, edilmek; bozup yıkmak, bozulup yıkılmak: *Hülâgû Han ma'ıyyetindeki Moğol ḥaşerâtıyla ma'mûre-i 'Irâḳ'ı taḥrīb etmişdi.* ‖ *Âşâr-ı kadîmeniñ taḥrībini kimse tecvîz etmez.* Cem'i taḥrībât'dır. *Dîvâr ü der-i sîneyi taḥrīb ediyor dil* (Mu'allim Nâcî³⁵⁷⁸: Mf: 15). (III/49. s.).

taḥrîş: (< Ar.) tırmalamak, tırmalanılmak: *taḥrîş-i beşere, çehreniñ taḥrîş-i.* (III/50. s.).

taḥrîḳ: (< Ar.) koparmak; yırtmak, yırtılmak: *taḥrîḳ-i libâs, elbiseniñ taḥrîḳi.* (III/50. s.).

taḥsîr: (< Ar.) ḥasâra uğratmak, uğradılmak, zarara dūçâr etmek, edilmek. Ma'nâca *izrâr*'dan

kuvvetlidir: *taḥsîr-i şerîk, şürekânîñ taḥsîri.* (III/50. s.).

taḥaşşu': (< Ar.) ḥuşû' göstermek, ḥuşû'lanmak; kendini alçaḳ tutup edeb ve ḥayâlî davranmak: *Ehl-i taḳvâ taḥaşşu'u sever.* (III/50. s.).

taḥaşşün: (< Ar.) ḥuşûnetlenmek; sertlik peydâ etmek, ḳatılaşmak. Eşḥâş ve eşyâda isti'mâl olunur: *Filânîñ iḥtiyârladıkça rikḳat-i ḳalbi artacağına bi'l-'akis ṭabî'atı taḥaşşün ediyor.* ‖ *Taḥaşşün-i billürî.* (III/50. s.).

taḥaşşî: (< Ar.) 'ḥaşyetlenmek, ta'zîm ile mümtezic-i ḥavf' ma'nâsınadır. Meşelâ nâsıñ ḥükümdâra, evlâdıñ ebeveyne ḳarşı olan ṭavrı gibi. Taḥşîye = ḥavfa düşürmek, düşürölmek; ḳorḳutmak, ḳorḳutulmak. *Taḥşîye-i ḳulüb.* (III/50. s.).

taḥaşşuş: (< Ar.) bir şey'e ḥaşşeten müntesib ve birine kuvvetle merbûṭ olmak. Bu ma'nâda *iḥtişâş* daha ziyâde kullanılır. (III/50. s.).

taḥşîş: (< Ar.) ḥâş ḳılmak, ḳılınmak; bir şey'i yalnız bir şey'e ḥaşr ve ta'yîn etmek, bir şey sâ'ir nesnelerden ayrılıp münferiden ta'yîn edilmek. *Ta'mîm* kelimesiniñ zıddıdır: Ma'ârif müdiriyyetine üç biñ ḳuruş ma'âş taḥşîş edilmiş idi. Be-taḥşîş = 'ale'l-

huşûş, huşûşen. Bi't-taḥşîş = taḥşîş ile, taḥşîş ederek, edilerek. Taḥşîşen = 'taḥşîş şüretiyle' demektir. Bunun cem'i olan *taḥşîşât* = müfred maḳāmında ve *muḥaşşaşât* ma'nâsında isti'mâl olunur ki 'bir dâ'ireniñ maşârifât-ı muhtelifesine ve bir me'mûruñ hîdmetine muḳâbil hazîne-i devletden mu'ayyen şüretde vèrilen akçe' demektir. *Burâk-ı 'izzet ü cāhı edip pā-beste-i taḥşîş / Semend-i raḥmet-i 'āmuñ 'inānın eylemiñ irḥā'* (Nābî: K. 1/45). (III/50. s.).

taḥaẓẓu': (< Ar.) huẓû' göstermek, nefsi tekebbürden men' etmek. (III/50. s.).

taḥẓîb: (< Ar.) boyamak, boyanmak. *İhtizāb* da bu ma'nâyadır: *taḥẓîb-i lihye, taḥẓîb-i kākül, gîsûlarıñ taḥẓîbi*. (III/50. s.).

taḥaẓẓur: (< Ar.) yeşillenmek, yeşillik peydâ etmek. Bu ma'nâda *iḥzırâr* ziyâde kullanılır. (III/51. s.).

taḥẓîr: (< Ar.) yeşillendirmek; yeşil renk vèrmek, vèrilmek. Nâdiren kullanılır. (III/51. s.).

taḥṭî'e: (< Ar.) bir şey'i ḥaṭâyâ nisbet etmek, edilmek; bir şey'in yañlışını bulup meydâna çıkarmak, bir nesneniñ yañlışı bulunup meydâna

çıkarılmak; birisi hakkında "Ḥaṭā etti." demek, dènilmek. Nācî merḥûm kitâbında bu kelimeye mişâl olarak şu cümle-i laṭifeyi yazıyor: *Beni taḥṭî'eye şitâb ètme. İḥtimâl ki ḥaṭā eden seniñ dayınıñ hemşîre-zâdesidir* (Zeynî-zâde) ³⁵⁷⁹. (III/51. s.).

taḥaṭṭur³⁵⁸⁰: (< Ar.) 'der-hâṭır etmek; ḥâṭırlamak; ḥâṭırına getirmek ve getirilmek' demektir. Cem'i taḥaṭṭurât = zâten bilindikleri ḥâlde mu'aḥḥaran 'unudulup soñra 'akla gelen ve eyyâm-ı mâziyyeye 'â'id olan³⁵⁸¹ şeyler' demektir. *Taḥaṭṭur-ı mâzî, taḥaṭṭur-ı eyyâm-ı şebâb, taḥaṭṭur-ı aḥbâb. || Müteveffâ Prens Bismârḳ'ın*³⁵⁸² *taḥaṭṭurât-ı siyâsiyyesi... || Ḥalel vèrir ise kâh kâh sükûn-ı leyle bir nevâ / Birinci i'tirâfımı taḥaṭṭur èt terennüm èt* (Mustafâ Reşîd). (III/51. s.).

taḥaṭṭî: (< Ar.) bir nesneyi atlayıp geçmek, bir nesne atlayıp geçilmek ki lisânımızda mevķi'-i isti'mâline göre 'tecâvüz' ma'nâsını ifâde eder: *ser-ḥaddi taḥaṭṭî, ḥudûdu taḥaṭṭî, ḥudûduñ taḥaṭṭîsi*. Cem'i olan

3579 221. s.

3580 Devellioğlu: Osmanlıca, Kâmûs-ı Türkî: Arapça, Lugât-ı Remzî: Arapça.

3581 Olan kelimesi iki kez yazılmıştır.

3582 1 Nisan 1815-30 Temmuz 1898 tarihleri arasında yaşamış Alman prens.

taḥaṭṭiyāt taḥfīf-i yā ile okunmalıdır: Taḥaṭṭiyāt-ı düşman devām êtdikçe kuvve-i 'askeriyyenin hudûda doğru taḥrîki hüküm-i zarûret kesb êdecegi... Ba'zı luğat kitâblarında bu lafzın ḥaṭâ işlemek şüretinde ta'rîfi ḥaṭâ-yı fâhişdir. (III/51. s.).

taḥṭîṭ: (< Ar.) ma'nâ-yı ıstılâhîsi 'çizgi çekmek, çizgi çekilmek; çizgi ile ḥarîṭa ve resim yapmak, yapılmak' demektir. Fenn-i hendeseye 'â'id ta'bîrât-ı maḥşûsadandır: *taḥṭîṭ-i arâzî, arâzînin taḥṭîṭi, ḥarîḳ maḥalliniñ taḥṭîṭi, 'arşayı taḥṭîṭi. (III/51. s.).*

taḥaffüf: (< Ar.) ḥafîflenmek, ḥafîf olmak. *Ağırlaşma'nın zıddı. Mâddiyyât ve ma'neviyyâtta kullanılır: taḥaffüf-i ḥumûle, taḥaffüf-i bâr, taḥaffüf-i ıztırâb, taḥaffüf-i iştiyâk, taḥaffüf-i muḥabbet. § 'Konçlu ayakkağı giymek' ma'nâsı lisânımızda mu'teber ve müsta'mel değildir. (III/51. s.).*

taḥfîf: (< Ar.) ḥafîfletmek, ḥafîfledilmek; ḥafîf kılmak, kılınmak. Mâddiyyât ve ma'neviyyâtta müsta'meldir: *taḥfîf-i cezâ, taḥfîf-i ıztırâb, taḥfîf-i ḥumûle, ḥamâlini yükünü taḥfîf, ḥumûleniñ taḥfîfi. § Bu kelime ba'zen 'muḥâṭabı ḥafîf görüp mülâyemetle ve zımnen*

tezyîf ve taḥkîr etmek' gibi bir maḳâmda da kullanılır. Faḳaṭ bu şüretle isti'mâli bir nükte-i zarîfe ve bir kinâye-i laṭife ile memzûcen vâkı' olmakla meşrûtdur. Şüret-i sarîḥada vârid olursa bi'l-'akis ma'yûbdur. (III/51. s.).

taḥallüd: (< Ar.) dâ'imî olmak, bir yerde dâ'imî şüretde ḳalmaq: *Cehennem de taḥallüd-i müşrikîne maḥşûş bir cezâdır. Taḥlîd = dâ'imî şüretde bırakmaq, bırakılmak: taḥlîd-i müşrikîn. (III/52. s.).*

taḥalḥul: (< Ar.) ma'nâ-yı luğavîsi 'ayağa ḥalḥâl ṭaḳınmaq' demektir. § Ma'nâ-yı ıstılâhîsi şişip ḳabarmak, inbisât bulup ziyâde yer ḳaplamakdır. Hikmet-i ṭabî'yye ıstılâḥâtındır. (III/52. s.).

taḥalluş: (< Ar.) ḳurtulmaq, ḥalâş olmak: *taḥalluş-ı cezâ, derdden taḥalluş. § Ba'zı esbâb üzerine ism-i ma'rûfdan başḳa ism-i şânî ṭaḳınmaq, maḥlaş edinmek. Meşelâ cennet-mekân Fâtih Sulṭân Mehmed Han Ḥazretleri 'Avnî ve ḥuld-âşiyân Sulṭân Maḥmûd-ı Şânî Ḥazretleri 'Adlî taḥalluş buyururlardı. (III/52. s.).*

taḥalluṭ: (< Ar.) ḳarışmaq, ḳarışık olmak; iki şey'i birbirine ḳarışdırıp

yèdirmek. Dā'imā eşyā hakkında kullanılır. *İhtilāt* bunun maḳāmında isti'māl olunamaz: *Sütüñ kireç suyuyla taḥalluḫu 'ameli mani'dir.* (III/52. s.).

taḥallüf: (< Ar.) hilâf üzere bulunmak, uygun olmamak, başkalaşım uymamak. Ekseriyā eşyāda isti'māl olunur: *Bu devā-yı mü'eşşir taḥallüf etmez. || Bu sâ'at dā'imā taḥallüf eder. || Muvaḳḳit-hānelerini sâ'atleri taḥallüf ediyor. || Ahkām-ı kader taḥallüf etmez / Bu hāli bilen tekellüf etmez (Lā³⁵⁸³); Bu beytim yādigār olsun cihāna / Taḥallüfle derūnum ğamla doldu (Es'ad). (III/52. s.).*

taḥalluḫ: (< Ar.) tabī'at edinmek, hüyük etmek, hüylanmak: *Ahlāk-ı hamīde ile taḥalluḫ edenler dā'imā memdūḫ olurlar. || Lîk her şahşa temelluḫ etme / Tavr-ı zilletle taḥalluḫ etme (Vehbî³⁵⁸⁴: 480). (III/52. s.).*

taḥallül: (< Ar.) hâlel bulmak, hâlel-peḫîr olmak: *Mu'amelâtıñ taḥallül etmemesi maḳşadıyla tedābîr-i 'âcile ittihāz edildi. § Ekşimek, sirke kesilmek § aralığa şokulmak, araya girmek. (III/52. s.).*

taḥallî: (< Ar.) boşalmak, boş kalmak, hālî olmak: *taḥallî-i ibriḫ.* (III/52. s.).

taḥlîş: (< Ar.) kurtarmak, kurtarılmaḫ: *Deñize düşen adamı kim taḥlîş ederse taraf-ı hükümetden bir madalya almağa müsteḥak olur, deñize düşeniñ taḥlîşi vecibe-i insāniyyetdir. Taḥlîş madalyası = deñize düşenleri kurtarmak için ḫayātını tehlikeye atmaḫ şüretiyle ibrāz-ı insāniyyet edenlere taraf-ı devletden iḥsān buyurulan bir nişāne-i iftiḫardır. Taḥlîşkiye şandalı = Baḫr-i Siyāh boğazının ḫāricinde iki sāhilde mü'esses bulunan ve fırtına eşnāsında ḫazā-zede olacaḫ sefā'in ile t̃ā'ifelerini kurtarmak vazīfe-i insāniyyet-perverānesiyle mükellef olan hey'et-i maḫşūsanıñ eşnā-yı 'ameliyyātta kullandıkları mantarlı bir nev' şandal. Taḥlîş-i girībān = yakayı kurtarmak. (III/52. s.).*

taḥlîḫ: (< Ar.) ḫarışdırmak, ḫarışdırılmak. Eşyā hakkında kullanıldığı gibi ba'zen kelām için isti'māl olunur: *Ba'zı ḫama'-kār tācirleriñ Rusya'dan celb ettikleri hālîş Sibir yağını buradaki mağazalarında iç yağı ile taḥlîḫ ettikleri, zeytinyağıñıñ pamukyağı ile taḥlîḫ. || Taḥlîḫ-i maḫāl,*

3583 Ziya Paşa: Kt. 2.

3584 Lutfiyye.

maḳāleniñ taḥlīṭi. Cem'i taḥlīṭāt'dır.
(III/53. s.).

taḥlīl: (< Ar.) ḥilāllemek, ḥilālleenilmek;
şakalıñ ve parmaqlarıñ aralarını
ısladıp temizlemek: *taḥlīl-i esnān,*
taḥlīl-i liḥye, liḥyeniñ taḥlīli. Ş
Ekşimek, sirke etmek. (III/53. s.).

taḥliye: (< Ar.) boşaltmak,
boşaldılmak; boş bırakmak, boş
bırakılmak: *mağazayı taḥliye, deponuñ*
taḥliyesi. Taḥliye-i sebīl = maḥbūs
ve mevḳūfu şalıvèrmek. *Yā'nıñ*
teşdīdi cā'iz degildir. Sensin ol
gevher-i nā-yāb ki mişliñ bulamaz / Êtse
ğavvāş-ı kader taḥliye-i kīse-i yem
(Nābī: K. 15/85). (III/53. s.).

taḥammür: (< Ar.) ıstīlāḥāt-ı
kīmyeviyyedendir. 'Şarāb olacak
māyi' kaynayıp kabarıp kemālini
bulmak, ispirto ḥāşıl etmek'
demekdir. Ş Örtü örtünmek,
yaşmaḳlanmak Ş māyalanmak,
özlenmek ma'nālarını da ifāde eder.
(III/53. s.).

taḥmīr: (< Ar.) yoğurmak,
māyalandırmak, māyalandırılmak:
Taḥmīr olunup vücūd-ı ādem / Nefḥ
eyledi rūḥ zāt-ı Erḥam (Neşīde ≈
Alaybeyi Nācī); Taḥmīr édince ṭīnetiñ
Üstād-ı Lem-yezel / Êtmiş fürūğ-ı nūr

ile perverde kerdeniñ (Şeyḥü'l-İslām
İşḥak). (III/53. s.).

taḥmīs: (< Ar.) beşe taḳsīm, beşe
bölmek; bir şey'i beş etmek: *Şirketin*
beş ḥişşe-dārdan mürekkeb bulunması
ḥasebiyle bir senelik mu'āmelāt-ı
'umūmiyyesi yekūnundan sermāye ve
maşārifāt tenzīl édildikten soñra şarf-ı
temettu' olarak ḳalacak aḳçeniñ taḥmīs
olunması icāb eder. Ş İstīlāḥāt-ı
edebiyyece 'bir manzūmeniñ her
beytine üçer mısrā' 'ilāvesiyle
beyitleriñ beşer mısrā'a iblāğı;
ebyātı beşer mısrā'a iblāğ edilmiş
manzūmeniñ hey'et-i mecmū'ası'
demekdir. Bu mişillū manzūmelere
'muḥammes' de ıtlāk olunur. Cem'i
olan taḥmīsāt ekseriyā bu ma'nāda
kullanılır. Meşelā ātīdeki
manzūmeniñ ilk üç mısrā'ı Nābī'niñ
ve soñ iki mısrā'ı da Fuzūlī'niñ bir
ğazel-i 'āşıkānesiniñ maṭla' beytidir
ki Nābī tarafından -bālāda 'arz
olunduğu vech ile- taḥmīs
édilmiştir. Êdip meyl-i sitem eşk ile āḥ
alma gedālardan / Şaḳın ey nev-nihālim
nā-sezā āb u hevālardan / Yazıḳdır dūr
ṭutma cām-ı lutfuñ mübtelālardan /
Kerem ḳıl kesme sāḳī iltifātıñ bī-
nevālardan / Eliñden geldiği ḥayrı dirīğ

étme gedâlardan (Nâbî: Ths. 4/1).
(III/53. s.).

taḥmîn: (< Ar.) zan ile beyân-ı re'y, delîl ve zan-ı za'îfla ḥesâb etmek ki Türkçede *oranlamak* ta'bîr olunur. Türkçede *oran* 'tarz, tavır mütenâsib; ölçü, zan, biçim, keşif' ma'nalarını ifâde eder. Oranlamak = 'zan ile ölçülemek, 'aklen ölçüp biçimini keşf eylemek' demektir. Mâddiyyât ve ma'neviyyâtta isti'mâl olunur: *taḥmîn-i ṭûl-ı mesâfe, taḥmîn ile hareket, taḥmîn-i irtifâ'*. Taḥmînen = ḥükm-i zannî olarak: taḥmînen sefineniñ ṭulu yüz yirmi sekiz kademdir. Taḥmînî = taḥmîne mensûb, taḥmîn ile. Ḥesâb-ı taḥmînî ile beş biñ gurus şarfı iktizâ eder. Taḥmîn-kerde = 'taḥmîn edilmiş' demektir. Cem'i *taḥminât*'dır. *Çıkmadı bir nîm-ten qadd-ı bülend-i himmete / Aṭlas-ı gerdünü birkaç kerre taḥmîn êtdiler* (Nevres-i Qadîm: G. 41/4). (III/54. s.).

taḥnîk: (< Ar.) boğmak. Yine bu ma'nâda *iḥnâk* ziyâde kullanılır. (III/54. s.).

taḥavvûf: (< Ar.) korkulanmak, korkuya düşmek. (III/54. s.).

taḥvîf: (< Ar.) korkutmak, korkudulmak: *eşirrâ-yı taḥvîf, erbâb-ı*

şekâvetiñ taḥvîfi. Taḥvîfen = 'korkutarak, korkutmak şüretiyle, korkutmak için' demektir. Cem'i *taḥvîfât*. Cāhil³⁵⁸⁵ bizi taḥvîf ile teşvîşe düşürme / Sen maḥkeme-i rûz-ı cezâdan mı gelirsin (Nâbî: G. 654/8)?. (III/54. s.).

taḥvîn: (< Ar.) bir adamı ḥıyânete nisbet etmek; bir şahsa ḥâ'in demek, denilmek. (III/54. s.).

taḥayyül: (< Ar.) ḥayâle almak, alınmak; bir şey'i zihnen düşünüp kurmak ve mevcûd gibi vehm ve ḥayâl etmek, edilmek: *Cennetiñ taḥayyülü muḥâldir*. Cem'i taḥayyülât = 'zihinde vücûd-pezîr olan kuruntular, ḥayâller' demektir. *Var eyle o gülşeni taḥayyül / Pervânesi gül çırâğı bûlbûl* (Ġâlib³⁵⁸⁶: 385); *Taḥayyül eylese dil rûy-mâlî-i ḥâkin / Meşâm-ı câna vèrir dūd-ı âh nûkhet-i 'ûd* (Sâmî: K. 1/34). (III/54. s.).

taḥyîb: (< Ar.) mahrûm, ümidsiz kılmak, kılınmak: *Ümîd ile yaşayan bir 'âcizi taḥyîb; bir 'âcizeniñ taḥyîbi insâniyyet şânına yakışmaz*. (III/55. s.).

taḥyîr: (< Ar.) iki şey beyninde, iki şıktan birini qabûlde muḥayyer

3585 Dîvânda: Va'iz

3586 Hüsn ü 'Aşk.

kılmak, kılınmak; bir adamı iki türlü hareketden birini terciḥ ve qabûl ḥuṣûşunda muḥtâr bırakmak, bırakılmak: *Filâni bu me'mûriyyeti qabûl ve reddetmekde taḥyîr etdim. Ǿ Mektebe gidip gitmemekde çocuġuñ taḥyîri aṣlâ câ'iz degildir. Ǿ Etdi kayşer kuşur ḥidmetde / Qaldı miḥnet-serây-ı zilletde / Olmadı kām-ver ḥaḳîkatde / Qıldı taḥyîr anı sa'âdetde / Faḥr-i 'âlem Muḥammed-i 'Arabî' (Neşîde ≈ Nâcî).* (III/55. s.).

taḥyîl: (< Ar.) zihinde ḥayâle şüret vermek, verilmek. Cem'i taḥyîlât. Taḥayyül'den aḳvâ 'addolunur. Cûş-ı ḥayretden tecellî-ḥâne-i taḥyilde / Lâl olur dil beyyinât-ı ḥüsnüñü tertilde (Mu'allim Nâcî³⁵⁸⁷: G. 47/1). (III/55. s.).

tedâbîr: (< Ar.) tedbîr'in cem'idir. Oraya mürâca'at oluna: tedâbîr-i 'âḳılâne, tedâbîr-i ḥakîmâne, tedâbir-i ihtiyât-kârâne. (III/55. s.).

tedâḥül: (< Ar.) birbirine girişmek, iki şeyden her biri dîġerine dâḥil olmak. § Lisânımızda ekşeriya 'te'eḥḥur' ma'nâsında ve tekâşîṭ-i düyün vesâ'ire ḥaḳḳında isti'mâl olunur. Tedâḥüle binmek = 'vaḳtinden ṣoñraya qalıp çoġalmak,

vaḳti geṇip birikmek' demektir. (III/55. s.).

tedârük: (< Ar.) ma'nâ-yı luġavîsi *vşûl, lüḥûḳ*'dur. Ya'nî 'bir cemâ'atin ṣoñ kısmı ön kısmına erişip yetişmek' demektir. Lisân-ı 'Oṣmânîde ma'nâ-yı aṣlîsine büsbütün muġâyir bir ma'nâda isti'mâl ve taşarruf olunmuş ve "re" ḥarfiniñ kesriyle şâyi' olmuşdur. Bu kelime lisânımızda 'ḥâzırlanma, ḥâzırlama, eksikleri vücûda getirip ḥâzır etme, ḥâzırlık' ma'nâlarında müsta'meldir. *Bî-derdem ey felek baña bir ġam tedârük et / Bir özge zevḳ başqa bir 'âlem tedârük et* (Nevres-i Qadîm: G. 14/1). Cem'i olan *tedârükât* da bu ma'nâlarda kullanılır: *Vaḳit müsâ'id iken tedârükde kuşur etmemelidir. Ǿ Velîme cem'iyyeti için iḳtizâ eden mâlzemeniñ kâffesi tedârük edilmişdir. Ǿ Niçün vaḳtiyle tedârüküne baḳılmamış dërlerse ne cevâb vereceksiniz. Ǿ Tatar gibi, seyyâr gibi vaḳitli, vaḳitsiz icrâ-yı seyr ü sefere mecbûr olan posta me'mûrları dâ'imâ tedârüklü bulunmalıdır. Tedârüklü = ḥâzırlıklı, müheyyâ. Şümme't-tedârük = vaḳtinden ṣoñra, derḥâl bulunmuş; derme çatma. Tedârükât-ı seferiyye = yol ḥâzırlıkları. Tedârükât-ı*

harbiyye = 'kavgā hāzırlıkları'
démekdir. (III/55. s.).

tedāfū': (< Ar.) birbirini def' ederek
itışmek, kaçışmak; iki kuvve-i
mütəkābileniñ birbirinde te'sir
göstermesi § def'-i düşman, ileri
geleni geri püskürtme. Tedāfū'ī =
'def'-i düşmana mütē'allik, yerinde
durup ileri gelen düşmanı def'
etmek şüretinde' demektir. Harb-i
tedāfū'ī = ta'arruzī ve tecāvüzī'niñ
zıddı. (III/56. s.).

tedāvül: (< Ar.) elden ele gezmek,
elden ele sürülüp devr etmek, elde
dolaşmak: *Eyādī-i nāsda tedāvül eden
banknotlarıñ ba'zıları pek fersüde*. Bu
kelimeniñ aşlı mütē'addī olduğu
hâlde lâzım olarak isti'māl edilir. §
'Ba'zen dilde gezmek, dilde
dolaşmak' ma'nāsında da kullanılır:
*Elsine-i enāmda tedāvül eden gūn-ā-
gūn şāyi'atıñ şıdık u kızbe ihtimālī
olduğunu unutmamalıdır*. (III/56. s.).

tedāvī: (< Ar.) devā etmek, edilmek.
Berāy-ı tedāvī = 'ilāç yapmak, devā
etmek için. Bir marīziñ tedāvisi,
marīzi tedāvī, hastayı tedāvī. Cem'i
taḥfif-i yā ile tedāviyāt'dır: 'İlletiñ
şiddeti tedāviyāt-ı vākı'a ile ref'
edilemedi. Tedāvī-i bi'l-mā =
ıstılāḥāt-ı tıbbiyyedendir. *Hastayı*

*ba'zı tedābīr-i maḥşūşa ile iyice terledip
mütē'ākiben soğuk şu ile yıkamaktır*.
Tedāvī-bi'l-'ineb = kezālik ıstılāḥāt-ı
mezkūredendir; üzüm ile devā
etmektir. *Kimdir vèren 'alīle tedāviye
ihtiyāc / Kimdir koyan meziyyet-i ıslāḥı
merheme* (Lā³⁵⁸⁸). (III/56. s.).

tedebbür: (< Ar.) 'ākıbeti, ḥaḳıḳatı göz
önüne getirip ḥāle göre çāre
düşünmek; ḥāle uygun davranmak:
*Umūr-ı siyāsiyyede tedebbür şart-ı
evvel ḥükmündedir*. Cem'i
tedebbürāt'dır. (III/56. s.).

tedbīr: (< Ar.) umūr-ı ḥayriyye ve
şerriyye mütē'allik her türlü
māddeniñ encāmını tefekkür ve
'ākıbetine ḥaşr-ı naḳar ederek
ḥuşūlü çārelerini tehyi'e ve esbābını
tertīb eylemektir. Bu kelimeniñ
ihtivā ettiği ma'nānıñ ḥayır ve şerre
şümülü "ḥüsn-i tedbīr, sū-yı tedbīr"
ta'bīrleriyle şābitdir: *ittihāz-ı tedbīr,
tedbīr-i umūr*. Tedbīr-i menzil =
economie domestique ki idāre-i
beytiyyeye mütē'allik ḥuşūṣatıñ
ḳavā'idı. *Ne etti ettiği tedbir-i zabtı
İskender / Ne gördü gördüğü dārāt-ı
şevketi Dārā* (Nef'ī). (III/57. s.).

tedhīn: (< Ar.) buhūrlamak, duman çıkarmak, tütsülemek: *tedhīn-i hamām*. (III/57. s.).

tederrüc: (< Ar.) derece derece hareket etmek, adım adım ilerlemek. (III/57. s.).

tederrüs: (< Ar.) ders almak, derse çalışmak: *Öyle nādir bir h̄āceden tederrüs etmek ne büyük sa'ādetdir. Cem'i tederrüsāt*. (III/57. s.).

tederru': (< Ar.) zırhlanmak, zırh giymek: *tederru'-ı mübārız*. *Tedri' = zırh giydirmek, giydirilmek ma'nāsınadır*. (III/57. s.).

tedrīc: (< Ar.) derece derece hareket, āheste āheste varma: *Tederrüc³⁵⁸⁹ ile menāşīb-ı 'āliyye mazhar oldu*. Bi't-tedrīc, tederīcen = derece derece hareket ile, tederīc ile. 'Ale't-tedrīc = tederīc üzere. Tederīcī, tederīciyye = tederīce mensūb, tederīcli. *İdmān-ı tederīcī, harekāt-ı tederīciyye*. Cem'i *tedrīcāt*. (III/57. s.).

tedrīs: (< Ar.) ders vermek, verilmek; ders şüretiyle okutmak, okudulmak: *Gülistān'ı tedrīs, Gülistān'ın tedrīsī*. (III/57. s.).

tedsīm: (< Ar.) işābet-i 'aynı def' için küçük çocuğuñ çeñe çukurunu

siyāh ile beneklemek, siyāh işaret komak. (III/57. s.).

tedfīn: (< Ar.) 'defn' maḳāmında ya'nī 'yere gömmek, yere gömülmek' ma'nāsında isti'māl olunur. (III/57. s.).

tedkīk: (< Ar.) dikkatle ve inceden inceye araştırmak, araştırılmak: *tedkīk-i umūr, mesā'il-i māliyyeniñ tedkīki*. Cem'i *tedkīkāt*'dır. Tedkīkāt-ı şer'iiyye = umūr ve meşālih-i şer'iiyyeye müte'allik aḳkāmın merci'-i istīnāfı olan meclisiñ 'unvān-ı resmiyyesidir. *Taḳkīk* ile beynlerinde fark vardır. (III/57. s.).

tedellük: (< Ar.) sürtmek, oğuşdurulmak. (III/58. s.).

tedellī: (< Ar.) şīve ve edā ile nāzlanmak. Cem'i taḥfīf-i yā ile *tedelliyāt*'dır. (III/58. s.).

tedlīs: (< Ar.) ḥīn-i bey'de 'ayb-ı metā'ı müşteriden setr için bāyi' tarafından³⁵⁹⁰ ḥīle edilmek. (III/58. s.).

tedemmu': (< Ar.) 'göz yaşarmak, göz pıñarı 'illeti' demektir. (III/58. s.).

tedemmül: (< Ar.) tarlayı gübrelemek, tarlaya gübre dökmek. (III/58. s.).

3589 "Tedrīc" madde başına "tederrüc" kelimesi ile örnek verilmiş.

3590 Kāmūsta kelimeye nun yazılmamıştır.

tedmīc: (< Ar.) bir nesneyi diğer bir şey'in içine gereği gibi yerleştirmek. (III/58. s.).

tedmīr: (< Ar.) mahv, helāk etmek, edilmek: *tedmīr-i eşkıyā, eşkıyānıñ tedmīri*. Cem'i *tedmīrāt*. *Eylediñ hükümüñe sükkānı münkād u³⁵⁹¹ muṭī'* / *Ḥāriciniñ edip³⁵⁹² a'yān-ı 'uṣātn³⁵⁹³ tedmīr* (Hakḳī: K. 5/4). (III/58. s.).

tedennūs: (< Ar.) kirlenmek, pis olmak, paslanmak: *tedennūs-i eşvāb*. (III/58. s.).

tedennī: (< Ar.) aşağılamak, gerilemek. *Terakḳī'niñ zıddı: tedennī-i kader ve menzilet*. Ba'zen 'ucuzlamak' ma'nāsında kullanılır: *tedennī-i fī'āt-ı es'ār*. Cem'i taḥfīf-i yā ile *tedenniyāt*'dır. *Bī-irtiyāb her neden i'rāz ederse halk / Bī't-tab' refte refte tedennī-nümün³⁵⁹⁴ olur* (Mu'allim Nācī / 205). (III/58. s.).

tednīs: (< Ar.) kirletmek, kirledilmek: *tednīs-i libās, cāmeniñ tednīsi*. Cem'i *tednīsāt*. (III/58. s.).

tedvīr: (< Ar.) döndürmek, döndürülmek; çevirmek, çevirilmek: *tedvīr-i çarḥ, dōlābı tedvīr, çarḥıñ tedvīri*. § Bir şeyi yuvarlak kılmak,

bir şey elden ele geçerek devr kılınmak: *tedvīr-i şekl-i beyzī*. || *Tedvīr-i 'avāṭıf-ı veliyy-i ni'amlarıyla baht-ı havābīdesi bīdār ve aḥter-i maṭlabı nümū-dār olmak* (Ser-eṭibbāya Tezkire ≈ 'Ākif Paşa). (III/58. s.).

tedvīn: (< Ar.) dīvān şekline koymak, bir 'ilm ve fenne 'ā'id mesā'ili bir yere cem' ve tertīb ile kitāb tarzına ifrāğ etmek: *'ilm-i fıkḥı tedvīn, 'ilm-i mantıḳıñ tedvīni*. *Tedvīn-i āṣār* = 'maḳālāt-ı edebiyye-i muḥtelifeyi cem' ile cild teşkīl etmek' ma'nāsında müsta'meldir. Cem'i *tedvīnāt*'dır. (III/58. s.).

tedehhūn: (< Ar.) yağlanmak, yağ sürünmek. *İddihān* da bu ma'nāda luḡatdır. (III/59. s.).

tedehhī: (< Ar.) dāhiyeleşmek, aşḥāb-ı dehāya yakışacak hareketde bulunmak. (III/59. s.).

tedhīş: (< Ar.) dehşet vermek, dehşete düşürmek; ziyāde korkutup titretmek: *Ḥarīḳ zuhūrunda eser-i telāş gösterip nisvān ve şıbyānı tedhīş etmemeli*. Cem'i *tedhīşāt*'dır. (III/59. s.).

tedhīn: (< Ar.) yağ sürmek, yağlamak. Yağın kokusu meşrūṭ ve mu'teber degildir: *tedhīn-i kākūl, hūrclarıñ tedhīni*. (III/59. s.).

3591 Dīvānda: münkād-ı bütün.

3592 Dīvānda: Ḥār-ı cenīn.

3593 Dīvānda: 'aṣātn.

3594 Eserde: nümān.

tedeyyün: (< Ar.) dīn tutmak, bir dīniñ aḥkāmını qabūl ve icrā etmek § borçlanmak, borç edinmek: *Bu iş için bir ḥaylī miqdār tedeyyün etdim.* (III/59. s.).

tezākır: (< Ar.) *tezķire*'niñ cem'i: *tezākır-i vāride, tezākır-i resmiyye.* Oraya bakıñız. (III/59. s.).

tezebzüb: (< Ar.) nizāmsızlık, intizāmsızlık, karışıklık, karārsızlık ile sürüncemede ve tereddüde kalmak: *tezebzüb-i umūr, tezebzüb-i mu'āmelāt, ḥāl-i tezebzüb.* Cem'i *tezebzübāt: tezebzübāt-ı mu'āmelāt.* (III/59. s.).

tezerv: (< F.) 'sülün' denilen ma'rūf kuş. Ba'zı diyārda bu kuşa 'kılkuyruk ve şuna' dediklerini Burhān³⁵⁹⁵ rivāyet ediyor. Tezerv-i zerrīn-per = güneşden kināyedir. *Kimdir düşüren hevāya servi / Almaz kanad altına tezervi* (Ġālib³⁵⁹⁶: 282); *Eyler tezervi pençe-i ğadrinde bāz ḥ'ār* (Tercī'³⁵⁹⁷). (III/59. s.).

tezkār: (< Ar.) yād etmek, edilmek; añmak, añılmak: *tezkār-ı mecālis-i laṭife, tezkār-ı 'ināyet-i sābıka.* || *Artık mācerā-yı kadīmiñ tezkārı uşanç vėrdiginden.* Lisānımızda ğalaṭ

olarak kesr-i tā ile ma'rūf ve müsta'meldir. *Bülbül-i gūyāsınıñ tezkārı çün vird-i melek / Şubh-dem evşāf-ı şāhen-şāh-ı kudsī-āstān* (Ḥaḳḳī: K. 6/25). (III/59. s.).

tezekkür: (< Ar.) ḥāṭıra getirip zıkr etmek, der-ḥāṭır edilmek: *tezekkür-i şebābet, māzīniñ tezekkürü.* § Bir māddeye, bir işe dā'ir istişāre etmek, söyleşmek ve söyleşilmek. Bu ma'nāda ekseriyā resmiyyātda kullanılır: *Encümen-i ḥāşş-ı vükelāda mevķi'-i tezekküre vaż' olunduĝunu ğazete yazıyor.* || *Meclis-i idārece tezekkür olunduĝda.* Cem'i olan *tezekkürāt* bu ma'nāda isti'māl olunur: *Şūrā-yı devletçe tezekkürāt-ı 'amīķayı ĩcāb eden reji māddesine henüz bir karar vėrilemedi.* (III/59. s.).

tezķire: (< Ar.) yād etmeye, añmaya sebep olan şey, vesīle-i tezekkür: *tezķiretü'l-evliyā, tezķiretü's-şu'arā, tezķiretü'l-ḥükemā.* § 'Bir memleket dāḥilinde bulunan devā'ir-i resmiyyeden yek-dīĝere gönderilen kāĝıda, kezā bir şehir derūnunda mütemekkin eşḥāş arasında te'āṭī kılınan varak-pāre'ye *tezķire* ıtlāk olunur: *tezķire-i resmiyye, tezķire-i 'aliyye, tezķire-i ḥuşūşıyye.* Tezķire-i sāmıyye = maḳām-ı celīl-i şadāret-i

3595 1438. s.

3596 Hüsn ü 'Aşk.

3597 Ziya Paşa: TCB. 1/4.

‘uzmādan taṣṭīr buyurulan şukḳa. Ş Eşnāfa ve ḥuṣūṣāt-ı sā’irede efrāda vèrilen varaḳa-ı resmiyyeye ıtlāk olunur. Mürūr tezkiresi = memleketinden ḥārice gideceklere vèrilen ruḥṣat-nāme. Nüfūs tezkiresi = bir şahşın hüviyetini mübeyyin olan tabi’iyyet-i varaḳ-pāresi. *Gümriük tezkiresi, redīf tezkiresi, istibdāl tezkiresi.* İş-bu lafz muḥāverātda feth-i kāf ile ma’rūf ve müsta’meldir. *Yād èt beni gāhī diye bir tezkiye yazdım / Vaz’ eyler iken zarfa düşündüm güle yazdım* (Lā). (III/60. s.).

tezkiir: (< Ar.) yād ètdirmek, ètdirilmek; aındırmak, aındırılmak: *tezkiir-i māzī, tezkiir-i vāḳı’a, ḥādişeniñ tezkiiri.* Ş Müzekker kılmak, müzekker tarzına koymak, konulmak. *Te’nīş’in zıddı: tezkiir-i kelime.* Ş Vaz’ ètmek, tenbīh ve naṣīḥat eylemek: *Şeyḥ mebrürü’l-enfāsın tezkiir ve feyzü’t-te’sīri.* Bu ma’nāda cem’i *tezkiirāt*’dır. (III/60. s.).

tezellül: (< Ar.) kendini alçaḳ tutmak, nefsinı zelīl göstermek, ızhār-ı zillet ètmek. Cem’i *tezellülāt.* “İzhār-ı tezellül” denilemez. (III/60. s.).

tezlil: (< Ar.) zelīl ètmek, èdilmek; alçaḳlamak, ḥaḳīr tutmak, tutulmak: *nānkörü tezliil, ni’met-i nā-şināsın tezliili.* Cem’i *tezliilāt*’dır. *Ḍarb-ı sikke ile olur* ³⁵⁹⁸ *zer nāmdār-ı iştiḥār / Müsta’idd-i ‘izz èder üstād tezliil ètdigin* (Nābī: G. 604/4). (III/60. s.).

teznib: (< Ar.) kıuyruk ṭaḳmak. Ş ‘İlāve olarak īrād eylemek. Cem’i *teznibāt*’dır. (III/60. s.).

tezevvuk: (< Ar.) zevḳ almak, zevḳ-yāb olmak Ş ṭatmak, ṭadılmak: *tezevvuk-ı ḥōṣ-āb.* Cem’i *tezevvukāt*’dır. (III/60. s.).

tezvib: (< Ar.) eritmek, eridilmek; *izābe* gibi. *Tezvib-i üsrüb.* Cem’i *tezvibāt.* İşṭilāḥāt-ı ṭıbbiyyedendir. (III/60. s.).

tezvik: (< Ar.) zevḳ aldirmek, zevḳ-yāb ètmek Ş ṭatdirmek, ṭatdırılmak. (III/61. s.).

tezhib: (< Ar.) altın sürmek, sürülmek; yaldızlamak, yaldızlanmak: *tezhib-i cild, ḳabirñ tezhibi.* Cem’i *tezhibāt*’dır. *Serverā ser-levḥa-i evṣāfıñ tezhib için / Eyledi destinde bir altın varaḳ ihzār şem’* (Riyāzī: K. 6/36). (III/61. s.).

tezyil: (< Ar.) zeyl olarak īrād-ı kelām ètmek, èdilmek; şoñuna ‘ilāve şüretiyle yazmak, şoña etek gibi ‘ilāve ètmek: *bir mādde-i edebiyeniñ*

3598 Dīvānda: sikkeyle ve zer.

tezyîli, o fıkrayı tezyîl. ॥ Dêdim lâıyk degildir ala b y le ol e er n k   / Bu resm üzre anı tezy le kıldım h ame-c  nb mı (Re  d). (III/61. s.).

-ter: (< F.) ed t-ı taf  l ve m b la adır.  ıfat-ı ‘Arabiyye ve F rissiyyeye l h k olur, l h k olduğu kelimeni n hükümünü taf  l  der. Gerek nok  an olsun gerek ziy de. *M      -ter, kem-ter, fıçı-ter, n    -ter*. Ba’zen bu a ‘‘ n’’ ‘ l vesiyle ve bu ta    rde ek eriyy  iz fet h l nde isti’m l olunur ki ma’n -yı ma  l b h   m-i elf   da taf  l ve m b la adır. *M      -ter  n-i um r, ebleh-ter  n-i ‘av m, n    -ter  n-i eb  r, kem-ter  n-i bendeg  n*.   Ya , ya lı; nemli, ru  betli.  ıddı *      *’dur.      -i *ter, d  de-i ter*.   T  ze,   r  vetli, la  f: *meyve-i ter, g  l-i ter, m    -i ter*. Ter   t  ze = pek la  f, pek körpe. Ter-miz  c = e   ‘    bah  nelerle gücenmek, dargın olmak isteyen, bulut dan nem  apan: *Mu    -i ter-miz  c ile   lfet ve imtiz  c pek g     r*. (III/61. s.).

ter  ’ b: (< Ar.) ‘göğüs’ ma’n sına olan *ter  be*’ni n cem’i. ‘Göğüs ta  taları’ demektir. Müfredi  ullanılmaz. (III/61. s.).

tar  tor (< Ar³⁵⁹⁹.) lis  nımızda ma’r  fu *tar  tor*’dur ki ‘ ınd  , b  dem, ceviz i lerini iyice dövdükten  o  ra ekmek, sirke,  ar  msa   ar    r lıp yapılan ve ba’ ı ta’  m ve neb t üzerine düşülen bir nev’  ala a salçası’ demektir. ‘Arab de *tar  tor* ‘ ar   a  ar   a düşülen şey’ demektir. *Zelzele* vezninde tertere =  r  alam  ,  ar      ve *tetert  r* ‘ r  alanmak,  ar     ’ ma’n sınadır. Bunu  ismiyle     -ı a’m li arasında m n  sebet-i k  mile vardır. (III/61. s.).

ter  c  m: (< Ar.) ‘bir lis  n  d   er lis  na nakıl ve bey  n’ ma’n sına olan *terceme*’ni n cem’idir: *ter  c  m-i a  v  l*. *C  m*’i n zammıyla  ala  dır, ya  lı  dır. (III/62. s.).

ter     : (< Ar.) reh  vet göstermek geri durmak, tenbelle  p g    semek, g     ek ve ağır davranmak: *Bir me’m  r vez  ’ f-i resm  yyesini n   f  s  emrinde tecv   -i ter       derse elbette mes’  l olur.   D  ’im      -ı ter      gösteren adamdan ne     met beklenir*. (III/62. s.).

ter     f: (< Ar.) yek-d   ere uyup ta’   b   tmek, birbirini n ardınca gitmek: *ter     f-i se   ’in*.   *Zelzele,       ,     b*

3599 TDK: Rumca. Kubbealtı: Yun. (Kelime Türkçeden Arapçaya geçmiştir).

gibi meşā'ib terādiuf ettiğinden... § İki veyā birkaç elfāz bir ma'nāya olmak, bir ma'nāya delālet etmek: Mār 'yılan' ma'nāsına olduğu gibi bürsān dahī 'aynı ma'nāya luğatdır ki beyinlerinde terādiuf vardır. Tezelzül ile tetertür dahī o kabildendir. (III/62. s.).

tarāz: (< F³⁶⁰⁰.) 'hām iplik teli' ma'nāsınadır. Lisānımızda dahī 'aynı ma'nāda ve bir kumāşın kesik taraflarındaki ipliklerin açılması maqāmında isti'māl olunur: *Hırkanın kolu tarāzlandı. || Entāriniñ etegi tarāzlandı. (III/62. s.).*

terāzū: (< F.) herkesçe ma'lūm olan tartı aleti. Meşel = *Terāzū dili gibi iki tarafa akar. Ta'bīr-i mecāzī olan şu terāzusu ne demek olduğu ma'lūmdur ki mürtefi' 'şu muqassimi' demektir. İşi yāhūd sözü terāzūya vurmaq = 'mülāhaza etmek, diqqatle düşünmek' demektir. Çār-sū-yı kabiliyyetde terāzū kalmamış (Nābī: G. 353/4); Terāzū-yı 'ayār-ı miḥnetem bāzār-ı 'aşk içre / Gözüüm her dem dolup biñ taşā her sā'at deger başım (Fuḫūlī: G. 186/2). (III/62. s.).*

terrās: (< Ar.) kalkan, kalkan isti'māl eden. Terāset = kalkanlık. Türs = 'evā'ilde silāh-şōrān ile erbāb-ı mübārezeniñ isti'māl ettikleri kalkan' demektir. Cem'i *etrās*'dır. (III/62. s.).

terāsül: (< Ar.) haberleşmek, mektüblaşmak. Bunun isti'māli nazma maḥşūşdur. Bu ma'nāda *mürāsele* ziyāde kullanılır. (III/62. s.).

terāşuf: (< Ar.) taş taşā yamanıp muhkem olmak, kaldırım taşları gibi birbirine bitişip sıkışmak. Tarşīf = 'bu şüretle muhkem etmek, taşā taşā başdırıp metīn kılmak' demektir. (III/62. s.).

terāzī: (< Ar.) 'birbirinden rāzī olmak ki iki kimseniñ beyinlerinde gönülleri ile uyuşmaları' demektir. 'Ale't-terāzī = 'bu şüretle huşūle gelen uyuşma üzerine' ma'nāsınadır. Terāzī-i tarāfeyn = iki tarafın gönülleriyle uyuşmaları. Bi't-terāzī = 'iki tarafın uyuşmalarıyla' demektir. (III/62. s.).

terāfūd: (< Ar.) tarāfeyn yardım edişmek, birbiriyle yardımlaşmak. (III/63. s.).

terāfu': (< Ar.) 'faşl ve rü'yet-i da'vā maqşadıyla huḫūr-ı hākimde

mürāfa'a olunmak, da'vaya duruşmak' ma'nāsınadır. *Mürāfa'a* hükümünde isti'māl olunur. Bi't-terāfu', lede't-terāfu' = 'mürāfa'a ile, mürāfa'a hālinde' demektir. (III/63. s.).

terākūş: (< Ar.) karşı karşıya rakş etmek, oynaşmak. 'Murākāşa' ma'nāsınadır. (III/63. s.).

terāk: (< F.) çatlak, yarık Ş çatırtı, gürültü. *Terākīden* maşdarından isimdir. Burhān'ın³⁶⁰¹ rivāyetine göre *tarāk*, *tarāka* bundan mu'arredir. (III/63. s.).

terākūm: (< Ar.) birikmek, birbiri üstüne cem' olmak. *Zī-rūhuñ* gayrıda müsta'meldir: *terākūm-i evrāk*, *terākūm-i tekāsīt*, *terākūm-i miyāh*. (III/63. s.).

terākīb: (< Ar.) 'birbirine murtabıt birkaç lafz ve 'ibāre' demek olan *terākīb*'in cem'i: *terākīb-i faşīha*. (III/63. s.).

terāne: (< F.) āheng, nağme, maķāmlı ses. *Terāne-perdāz* = teğannī edici. *Terāne-perdāzī* = āheng ile okuyuculuk. Ş Aķsām-ı şī'rden *rubā'ī*'ye ıtlāk olunur. *Yanımda dil-ber isterim / Terāne-perver isterim*

(Mu'allim Nāci³⁶⁰²: 1); *Olursun o dem terāne-perdāz / Her nağmeñ eder beyān-ı şad rāz* (Nergisi). (III/63. s.).

terāvīh: (< Ar.) *tervīha*'nın cem'i. Müfredi kullanılmaz. Ramazān gecelerinde yatsı vaktinde kılınan yirmi rek'at namāza ıtlāk olunur ki sünnet-i mü'ekkededir. *Tervīha* = 'leyālī-i ramazāna maḥşuş namāzın her dört rek'ati'ne dēnilir. *Rāhat* kelimesinden müştak olup *tef'ile* ve *teslīme* gibidir. *Teslīmeteyn* arasında biraz ārām ve rāhat olunması sebebi tesmiye olmuştur. (III/63. s.).

terabbus: (< Ar.) durup beklemek, intizār etmek. *İştīlāhāt-ı fıkhiyyedendir*. Vakf 'arşaya izn-i mütevellī lāhik olmaķsızın teğallüben binā yapan şahşı bināya girip oturmaķdan men' ve münhedim oluncaya kadar icāre-i lāzimesini i'tāya icbār yolunda söz söylemeye ıtlāk olunur. (III/63. s.).

terbī': (< Ar.) dörde iblāğ, dört etme Ş dörde taķsīm, dörde bölme. *Terbī'*en = 'murabba' olarak, dört köşeli olarak' demektir. Ş Bir mısrā'a üç, bir beyte iki mısrā' zammıyla dörde iblāğına ve bu tarzda söylenilmiş bir manzūmeniñ hey'et-i mecmū'asına

3601 1421. s.

3602 Sünbüle, Vefā ile Safā Beyninde Müşā'are.

terbî' ıtlāk olunur. Cem'i *terbî'ât*'dır.
(III/64. s.).

terbiye: (< Ar.) besleyip büyütmek, yetiştirip kemāle érdirmek: *terbiye-i nebāt, terbiye-i ezhār, terbiye-i eşcār*. || Ufağ bir fidanı terbiye édereğ az zamānda meyve yetiştirtmek mümkündür. § Fezāi'l-i ahlākı ta'līm ile rühānī ve cismānī ıslāh-ı aḥvāl eylemek. Bu ma'nāda étmek, almak, vèrmek māddeleleriyle kullanılır: *terbiye-i etfāl, terbiye-i evlād, terbiye-i benāt*. || Elbette peder oğlunu terbiye étmeye çalışır, kızına terbiye vèrmek istemeyen vālide mutlakā terbiyesizdir. || O çocukda görülen ḥüsn-i eṭvār ebeveyninden aldığı terbiyenin semeresidir. || Hemşehrileriniñ ikmāl-i ma'rifetlerine sa'y édenler evlādını ḥüsn-i terbiye éden vālide beñzer. Terbiyenin menāfi'-i māddiyyesinden evlād müstefid olur fağat şān-ı ma'nevīsi pedere 'ā'idir (Kemāl). § Ta'līm-i ḥüsn-i ḥāl ve ḥareket ile ḥāşıl olan şıfat-ı ḥasene, ḥālet-i müstaḥseneye de ıtlāk olunur, dayak ile ıslāh étmek de bu ma'nāya dāḥildir: *terbiyeli çocuk, terbiyeli uşak, terbiyeli ḥayvān*. || Terbiyeli maymun gibi duruyor (meşel). Ba'zen bu kelime *terbiyet* tarzında da isti'māl

olunur. Terbiyet-i benāt, diğerinden daha münāsibdir. *Mārı tehdid-i 'azāb-ı ğazabın mūr kılp*³⁶⁰³ / *Peşşeyi terbiyetiñ 'izz ile 'ankā eyler* (Füzülî: K. 42/41). 'Terbiye édilmiş' demek olan *terbiye-gerde, terbiyet-gerde* ta'bīrleri yalnız insān ḥağğında kullanılır. Meşelā: "Selīm Paşa Şubḥī Paşa'nın terbiyet-gerdesidir." dēnilir. Her mağāmda *terbiye*'ye bedel *terbiyet* isti'māl olunamaz. Bunların şüret ve mağām isti'māllerini selīka ta'yīn éder. Bunların teşdid ile telaffuzu ğalaṭ-ı fāḥişdir, yañlıştır. § 'Ba'zı eṭ'imeye çeşnī vèrmek ve lezzet-bağş étmek için 'ilāveten konulan ve yumurta, limon, ḥardal, bahār gibi şeylerden terkīb ve i'māl olunan şey'e -ki nām-ı dīğeri rivāyete göre İtalyancadan menkūl *salça*'dır-mecāzen 'terbiye' dēnilir. *Terbiyeli paça, terbiyeli işkembe çörbası, terbiyeli kereviz* bu ma'nāda *komak, yapmak* māddeleleriyle kullanılır. Meşelā "Paçaya terbiye koy, çörbâyı terbiyeli yap." dēnilir. § Terbiye = 'koşu atlarının dizgini' demektir. *Bir mürşid-i ḥükm-āmūzuñ taht-ı terbiyesinde bulun ki insān için belā-yı*

3603 Dīvānda: kılpur.

cehâletden bed-ter bir âfet taşavvur olunamaz (Naşîhat-ı Câmî ≈ Feyż-âbâd); 'Afo râciḥdir berây-ı terbiyet tekdîrden ('Âşım Çelebi-zâde); Görse bir dem nazar-ı terbiyet-ı kahrını ger / Şîr-i çarḥı êde şad-pâre gâzâl-ı taşvîr (Hakḳî: K. 5/29). (III/64. s.).

terettüb: (< Ar.) bir sebep zuhûruyla ta'alluk etmek, 'â'id olmak: 'uhde-i 'ubûdiyyete terettüb eden vazîfe-i du'â-ḥ'ânîyi îfâ etmek. § Bir hâlet veya hareketin neticesi olarak hâşıl olmak: Nüfûz ve şalâhiyyet me'mûriyyetini sū-yı isti'mâl eden şahşa mes'ûliyyet terettüb etmez mi? ‖ Aşlîna³⁶⁰⁴ nisbetle terettüb³⁶⁰⁵ eder işbât-ı kadem / Tavr-ı fer'îyyet ü şûrettedir inşâ-yı hudûs ('Ârif Hikmet: G. 25/4). (III/65. s.).

tertîb: (< Ar.) dizmek, dizilmek; her şey'i yerli yerine koymak, konulmak; nizâmlamak, tanzîm edilmek: tertîb-i şufûf-ı 'askeriyye, tertîb-i şunûf-ı me'mûrîn, tertîb-i uşûl-i cibâyet, tertîb-i eşyâ. Tertîbli = 'muntazam, yerli yerinde, düzgün' demektir. § Müretteb takım, yoluna konulmuş şey: tertîb-i evvel, tertîb-i sâni, tertîb-i 'atîk, tertîb-i maḥşûş.

Cem'i tertîbât'dır. § Hâzırlamak, tedârik etmek, hâzırlık, proje³⁶⁰⁶, plan: tertîb-i levâzım, tertîb-i mâlzeme, tertîb-i ziyâfet, tertîb-i bezm-i şafâ. Tertîb-kerde = ihzâr edilmiş, hâzırlanılmış. Tertîb-sâz = tedârik edici, hâzırlayan. Tertîb-sâzî = tedârik edicilik, hâzırlayıcılık. Ber-tertîb-i 'ilâç = 'eczâ ve meḳâdîr-i muhtelifeden mürekkebe ve ma'mûl devâ-yı müstaḥzar, onu ḥavî reçete' demektir. Za'îf-tertîb = Türkçede bünyesi za'îf, cılız. § Maṭba'a veyâḥûd şan'at-ı ṭabâ'at ıstılâḥâtınca tertîb = "amelenin ma'denî ḥurûfu dizerek vücûda getirdiği şahâ'îf-i mürettebe' demektir. İki tarafı maṭbû' varaka ıtlâk olunur ki muhtelifü'l-a'dâd şahâ'îfden mürekkebe olur. 'Ale'l-ekser on altı şahîfe bir forma i'tibâr olunur. Tertîb-i sehvî = ḥurûf-ı hecâyı dizmenlerin yañlışı. Tertîbiyye = ḥurûf dizme ücreti. Şu kitâb kaç tertîbdır, beş tertîb on formadır. ‖ Bezm-i 'âlemde bu vâdîde kurulmuş tertîb / Zevḳ ü ğam, şevḳ ü miḥen birbirin eyler ta'ḳîb (Vâsıf: Ms. 220/2). (III/65. s.).

3604 Dîvânda: Aşlî.

3605 Dîvânda: tertîb.

3606 "Je" harfinin noktaları eksik verilip "ze" şeklinde hatalı yazılmıştır.

tertil: (< Ar.) ağır ağır ve uşul, kâ'idesine tevfiķan³⁶⁰⁷ güzel bir tarzda okumaķ: *tertil-i Qur'ān, tertil-i Furķān*. ‖ *Baķdım olmuş pür-kevākib āsumān / Hālķ-ı ecrāmı tebcil eyledim / Doldu gönlüm nūr ile bī-ihtiyār / Sūre-i Ve'n-necm'i tertil eyledim* (Mu'allim Nāci³⁶⁰⁸: Kt. 1). (III/66. s.).

tercemān: (< Ar.) 'iki veyā daha ziyāde lisāna āşnā olup birbiriniñ dillerini anlamayan iki şahşıñ laķırdılarını kendi lisānlarıyla kendilerine beyān ve ifhām eden' demekdir: *tercemān-ı faşihū'l-beyān*. *Lehçe-i 'Oşmānī'*³⁶⁰⁹de Türkçesi *dilmāç* olduķu gösteriliyor. Sefāret tercemānı = nezdinde muķīm olduķu devletiñ lisān-ı resmīyesine vāķıf ecnebī me'mūru. *Beyān-ı maķşad için yāre tercemānım var / Belāya baķ ki oñu tercemāna añladamam* (Mu'allim Nāci³⁶¹⁰: G. 13/3); *Ġamzeñ su'āle başlasa 'uşşāķa her müjeñ / Güyā lisān-ı hāl ile bir tercemān olur* (Nef'i: K. 29/5). Ş Mecāz şüretiyle de isti'māl olunur: *Filānıñ tercemān-ı vicdānı olan eş'ār ve āşarı*. ‖ *Lisān-ı hālī vicdānınıñ*

tercemān-ı faşihū'l-maķālī idi. (III/66. s.).

terceme: (< Ar.) bir lisānı dīger lisān ile beyān etmek; bir lisāna 'ā'id kelām ve maķālī āher lisāna naķil: *Ķāmūsu 'Arabcadan Türkçeye terceme eden 'Aşım merhūmdur*. ‖ *Bu hikāye Almancadan tercemedir*. Terceme odası = Umūr-ı Hāriciyye Nezāret-i celīlesi dā'iresindeki, sefārāt-ı seniyye ile sefārāt-ı ecnebiyye taraflarından gönderilen teķārīr ve maķām-ı 'ālīye-i ecānib tarafından verilen evrāķ-ı mūndericātını Türkçeye naķil etmek vazīfe-i taķririyyesiyle mükellef ķalem. Terceme-i hāl = bir adamıñ ahvāl-i huşuşıyyesini hāvī olan maķāle veyāhūd risāleye ıtlāķ olunur. *Cīm'iñ zammıyla tercūme ğalaτdır*. (III/66. s.).

terecci: (< Ar.) ricā etmek, yalvarma; niyāz ile ummaķ. Az kullanılır. (III/66. s.).

tercih: (< Ar.) bir şey'e ziyāde i'tibār edip dīger şey'e taķdīm etmek, bir şey'i dīger şey'e üstün tutmaķ, tutulmaķ: *Erbāb-ı haķīķat āzādī-i hālī her şey'e tercih eder*. ‖ *Mālī 'ilme tercih eden aķmaķdır*. *Ehl-i nāmūs 'indinde mevtiñ nāmüssuzluĝa tercihi taķbī'i*

3607 Kāmūsta: tevfiķā.

3608 Yādigār-ı Nāci.

3609 1008. s.

3610 Fūrūzān.

gibidir. Tercîh-i bilâ-müreccih = sebebsiz, vecihsiz bir şüretde tercîh ediş. Cem'i tercîhât. Tercîh-i beyyinât = iştilâhât-ı fıkhyyedendir. 'Erbâb-ı murâfa'anıñ bir mādde hakkında ikāme edecekleri beyyinelerden birini istimā' emrinde diğerinden muḳaddem görmek' demektir. Ey ṭālibe-i şafā-yı ma'nā / İm'ân ile baḳ şükûfe-zāra / Ezhār-ı edeb şemîmi şolmaz / Tercîh eder ehl-i dil bahāra (Şeyḥ Vaṣfî). (III/66. s.).

tercî': (< Ar.) boğazdan çıkarken sesi naḡmelendirip etrāfa 'akis edecek mertebede yükseltmek: *tercî'-i şavt. Ş Şehādeteynden her birini āheste okudukdan soñra tekrār dik ses ile okumaḳ: tercî'-i mü'ezzîn. Ş Ric'at etdirmek, tekrārlamaḳ. Tercî'-i bend = muhtelif ḳāfiyeli müte'addid aḳsāmdan mürekkeb olan ve her kısmıñ soñunda yalnız bir beyti tekrār irād olunan manzūmeye ıtlāk olunur. Cem'i tercî'ât. (III/67. s.).*

terah: (< Ar.) ḡam, ḡuşṣa, tāsa. *Ferah'iñ zıddı: Kimdir ki rûzgārıñ? Şerefini bî-vebāl, ḳudūmiñü bî-irtihāl, ferahını bî-terah u belā, minḫatını bî-mihnet ü ibtilā. Görmüş ola (Taḫarru'ât ≈ Sinān Paşa); Şebātı yok bu 'ālemiñ aña kim i'timād eder / Ferah gelir terah gider*

terah gelir ferah gider (Mu'allim Nācî³⁶¹¹); Bāḳî'ye sākīyā ferah vèr ki fenā bula terah (Bāḳî: G. 404/5). (III/67. s.).

terahḫul: (< Ar.) bir yerden başka yere göçmek: *terahḫul-ı kārṵān, terahḫul-ı ḳāfile. İrtihāl ma'nāsında kullanılamaz. (III/67. s.).*

terahḫum: (< Ar.) merḫamet etmek, acımaḳ. Terahḫumen = 'terahḫum şüretiyle, acımaḳdan dolayı, acıyarak' demektir. Cem'i *terahḫumāt. Şir'in terahḫum eyledi Ferhād nerdesin (Mu'allim Nācî: G. 31/6); Göñlüñ³⁶¹² ahımdan terahḫum şüretin gösterdi lîk / Mevcden şu naḳşına çok etmek olmaz i'timād (Fuzûlî: G. 63/3); Şāyed görüp terahḫum ede³⁶¹³ ḫāk-sārını³⁶¹⁴ / 'Ömrüm geçince bekleyeyim³⁶¹⁵ reh-güzārını (Bāḳî: G. 517/2). (III/67. s.).*

terḫīb: (< Ar.) merḫabā demek, selām vèrmek: *ifā-yı resm-i terḫīb. Cem'i terḫībāt. (III/67. s.).*

terḫîl: (< Ar.) bir yerden bir maḫale göçürmek; naḳil etmek, edilmek:

3611 Bulunamadı.

3612 Dīvānda: Göñlüm.

3613 Dīvānda: terahḫum ede görüp.

3614 Dīvānda: Şāyed terahḫum görüp ede ḫāk-sārını

3615 Dīvānda: bekleyeyin.

terhîl-i 'a'ile, 'a'ileniñ terhîli. (III/67. s.).

terhîm: (< Ar.) rahmetle yād etmek, Allāh rahmet etsin demek. Cem'i *terhîmāt*. "Raḥmetu'llāhu 'aleyhi rahmeten vāsi'aten" terkîbiniñ doğru olmadığını ve "raḥmetu'llāhu rahmeten vāsi'a" denilmek lâzım geleceğini merhûm Nâcî gazete ile i'lân etmişti. (III/68. s.).

terhâne: (< F.) 'terhîne' ve 'terharâne' de denilir. Lisânımızda yalnız birincisi kullanılır. Yoğurt, un, et suyu ile yapıp güneşe karşı güzelce kurutulmakta ve kışın her def'asında kâfî miqdârı ısladılıp çörbâ pişirilmekde olan bir nev' ekşimsi, çörbâlık hamur işi dânelere ıtlâk olunur: *Gâhî hâne-i vîrânından şikâyet edip ihsâna bahâne gâhî zehîre-i fıkdanından hikâyet kılıp ricâ-yı bahâ-yı terhâne ederdi* (Zeyl-i Şakâyık, cild-i sâni, şahîfe 396). (III/68. s.).

terhîş: (< Ar.) ruḥşat vermek, verilmek; me'zûn etmek, edilmek: *Efrâd-ı ihtiyâtiyyeniñ terhîşi muḳarrer olduğı, terhîş-i me'mûrîn için mer'iyü'l-icrâ olan kâ'ide-i müttehâzeye tevḫîk-i mu'âmele olunmalıdır. Cem'i terhîşât. Terhîş-i duḫûl etmeyecek şâhib-i dîvân / Bî-*

fâ'idedir va'de-i der-bâna teşebbüs ('Ârif Hikmet). (III/68. s.).

terhîm: (< Ar.) hâlet-i nidâda kâ'ide-i 'Arabiyyeye tevḫîkan ismiñ soñ hecâsını ḥazf etmek: 'Abdul ile 'Abdu'llāh gibi. (III/68. s.).

ter-dâmen: (< F.) ef'âl-i ğayr-i meşrû'ada bulunan kadın ṣ âlûde-i çirk-âb-ı ḥaṭâ olan. *Ter-dâmen olanlar bizi âlûde şanır lîk / Biz mâ'il-i bûs-ı leb-i cām u kef ü destiz* (Rûḫî-i Bağdâdî: TB. 1/1). (III/68. s.).

tereddüd: (< Ar.) iki ḫuşûşdan birine zihinde karar veremeyip düşüntüde bulunmak, iki nesne arasını zihnen kesdirememek: *Umûr-ı ḫayriyyede tereddüd câ'iz degildir. Bilâ-tereddüd ve bî-tereddüd = 'tereddüdsüz, düşüntüde kalmaksızın' demektir. (III/68. s.).*

ter-dest: (< F.) 'eli çâbuk, eli işe yakışan; mâhir, usta' demektir. Ter-destî = el becerikliliği, el çâbukluğu, eli işe yaraşık olmak. *Kaṭreler feyz ehliniñ çeşminde 'ummândır bütün / Nazralar ter-destî-i feyyâza ḫayrândır bütün* (Lâ). (III/68. s.).

terdîd: (< Ar.) reddetmek, geriletmek, ric'at ettirmek ṣ ḫükm-i kaṭ'î vermeyerek ihtimâlli şüretde idâre-i lisân etmek: *Bir ḫumandanıñ ma'iyyeti*

zābiṭānına vereceği emirler terdīd ve ta'kīdden külliye 'ārī olmalıdır. İşṭilāḥāt-ı fıkhiyye "ākīdinden biri diğerini müte'addid şeylerden biriniñ kabûlünde muḥayyer bırakmak' demektir. (III/68. s.).

terdīf: (< Ar.) ardı sıra yürütmek, yürüdülme § ardı sıra irād etmek, edilmek. *İrdāf* ile ma'nāca farksızdır. Terdīfen = ardı sıra yürütmek, irād etmek şüretiyle. O yetimeniñ daḥī emānetçiye terdīfen bu tarafa i'zāmı, du'ā-yı efzūn-terī-i 'ömr ü şevket cenāb-ı pādīşāhiye terdīfen devām-ı eyyām-ı ikbāl cenāb-ı şadāret-penāhīleri temenniyyāt-ı ḥālişānesi ref'-i icābet-gāh-ı perverde-kār kılınmıştır. (III/69. s.).

terdiye: (< Ar.) örtü ile kapamak, örtmek: *terdiye-i tābūt*. (III/69. s.).

terzīl: (< Ar.³⁶¹⁶) rezīl etmek, rüsvā edilmek; bir adamıñ yüzünü karartacak fenālīklarını beyān ile nefsinı alçaltmak: *Ḥā'ini terzīl etmelidir. || Edebsizi terzīl mümkün midir? || Nānkörüñ terzīli*. Terzīliyyāt = terzīl için söylenilen sözlere ıtlāk olunur. (III/69. s.).

ter-zebān: (< F.) muḥāṭab-ı serī'ü'l-intikāl, ḥāzırcevāb kimse: *tercemān-ı ter-zebān*. Ter-zebānī = ḥāzırcevāb şāhibi olmak. *Ṭab'ımıñ³⁶¹⁷ bir tercemān-ı ter-zebānıdır kalem / Ḥāmemiñ bir hem-zebān-ı nüktedānıdır sözüüm* (Na'at ≈ Nef'i: K. 1/26); *İddi'ā-yı ter-zebānı baḳalı rüsvā eder* (Mu'allim Nāci³⁶¹⁸). (III/69. s.).

ters: (< F.) korku. Ters-nāk = korkmuş, korkulu olan. Ters-engīz = korku verici, korkutucu. *Gāzāl-ı ters-nāk, ḥunzīr-ı ters-engīz*. (III/69. s.).

tersā: (< F.) elif-i mübālağa ile ziyāde korkucu, korkak § naşārā, Hıristiyān demektir. Cem'i *tersāyān*. Tersā-beçe = Hıristiyān yavrusu. Tersā-beçegān = Hıristiyān çocukları. *Be-ḥaḳḳ-ı Gird-gār-ı³⁶¹⁹ mün'im ü baḥşende kim lutfu / Mürebbī-i Müselmān u Yehūd u kibr ü tersādır* (İlyās Paşa Ḥaḳḳında ≈ Nef'i: K. 48/44); *Bu ḥüsn ile ger³⁶²⁰ nāra gire ol büt-i tersā / Dūzaḥda olan ehl-i hevā bī-keder olsun* (Vecdī³⁶²¹). (III/69. s.).

tersān: (< F.) korkucu, korkak. Tersān tersān = korka korka. *Gördü kim*

3617 Dīvānda: ṭab 'ımıñ

3618 Bulunamadı.

3619 Dīvānda: gıra gār-ı.

3620 Makalede: çün.

3621 'Arzī Dede. (Şevkiye Kazan, Sefine-i Nefise-i Mevleviyān'daki Türkçe Şiirler, Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Dergisi, Ankara 1998, s. 15.)

3616 Devellioğlu: Osmanlıca. Kubbealtı: Türkçeden türetilmiştir. Lugāt-ı Nāci: Arapça. Lugāt-ı Ebü'z-zīyā: Arapça.

*durmağa yokdur imkân / ‘Azm-i rāh
eyledi tersān tersān (Mu‘allim
Nācī³⁶²²); Āh dursun hele şemşīr-i
zebān çeksem eger / Ne çeker ben bilirim
hep dil-i tersān-ı felek (Nef‘ī: K.
25/11). (III/69. s.).*

tersāne: (< Ar.) bu lafz muharrefdir.

'Süfün-i harbiyye ve sefā'in-i
sā'ireniñ inşasına ve ālāt ve levāzım-
ı bahriyyeniñ i'māline ve 'asākiri
bahriyyeniñ tertib ve ta'limine ve'l-
hāşıl kaffe-i umūr-ı bahriyyeniñ
rū'yet ve icrāsına maḥşūş maḥall'
demekdir. Bu lafzıñ aşlı ve şüret-i
taḥrīfi ḥaqqındaki rivāyāt-ı
muhtelifeniñ fezleke-i tedkikātı
olarak Mekteb-i Fünün-ı Bahriyye
mu'allimlerinden Yüzbaşı Mehmed
Şükrü Efendi'niñ *Esfār-ı Bahriyye-i
'Osmāniyye* 'unvānıyla taḥrīr ve neşr
etmiş olduğu eṣer-i nefisiñ 148'inci
şahīfesinde münderic olan fıkranıñ
'aynen buraya nakil ve derci
münāsib görülmüşdür. Elsine-i
ecnebiyyeden alınıp da ḥalkımız
beyninde daḥī isti'māli şüyü'
bulmuş olan *-tersāne, amiral, kaptan,
levend* gibi 'ilm olarak kullanılan
luḡatlarıñ hangi lisānlardan ve ne
vech ile alınmış oldukları keyfiyyeti

muḥarrerin 'Osmāniyyeden ba'zıları
tarafından mevķi'-i baḥş ve tedkike
çekilmiş ve her birisi bir vech ile
beyān-ı müṭāla'a eylemiştir. Ez-
cümle Rif'at Efendi, *Luḡāt-ı Tārīḥiyye
ve Coḡrafiya*'sında "tersāne" lafzı
"tersā-ḥāne"den muharref olup
ba'de'l-feth şimdiki tersāne-i
'āmireniñ mevķi'inde userā-yı
harbiyyeniñ tevķifleri için "tersā-
ḥāne" ismiyle inşā kılınmış bir
maḥalliñ bulunmasından ileriye
geldiği ve bu ta'biriñ "dārü's-şinā'a"
lafzından taḥrīf edilmemiş olduğu
ve takviye-i da'vā için 'Arablarda
"mersā" luḡatı var iken "dārü's-
şinā'a" ta'biriñi kullanmağa
ihtiyācları olmayacağı beyān
edilmekde ise de taḥkikāt-ı
maḥşūşa-i 'ācizānemize nazaran
"tersāne" lafzı "tersā-ḥāne"den
muharref olmayıp İspanyol
lisānında esliḥa ve edevāt-ı
harbiyyeniñ i'māl ve muḥāfazasına
maḥşūş bir dā'ire-i 'umūmiyye
ma'nāsını mutazammın olan
d'arcinah lafzından muharref olduğu
şu iki şüretiñ hem ma'nen hem de
şeklen yek-dīgerine ḡāyet müşābih
olmalarıyla müşbetdir. "Dār-ı sīnā"
lafzının ise "dārü's-şinā'a"dan taḥrīf

édilmiş olduğu şübhe édilemeyecek derecelerdeki müşābehetleriyle sābitdir. Ma'māfih liman bulunan maḥalde tersāne bulunamayacağına nazaran "mersā" luğatının delālet etdiği ma'nā ile "dārūş-şinā'a" ta'bīriniñ medlülü bulunan ma'nānıñ hıçbir vech ile tevfiķ kabūl etmez derecelerde farklı olduğu *Luğāt-ı Coğrafya* şāhibi tarafından daḥī taṣdīk edilir zannındayız. Te'yīd-i müdde'ā içün şunu daḥī 'arz edelim ki 'ilmü'l-elsine 'ulemāsından müdekkik meşhūr İngiliz Webster te'līf etmiş olduğu muhtaşar *Diksiyoner*'in yirmi dokuzuncu şāḥifesiniñ birinci sūtunu nihāyetlerinde "house of industry" ya'nī "dārū'ş-şinā'a" ta'bīriniñ 'aynen ma'nāsını müfīd olan "dār-ı sīnā" luğatını İspanyollarıñ 'Arablardan almış olduklarını ifāde eylemekde olup Portekiz, İtalyan, Fransız, İngiliz gibi terakkiyāt-ı bahriyyeleriyle tārīḥçe mühim mevķi'ler kazanmış olan Avrupa milel-i meşhūrasınıñ da ta'bīr-i mezkūru 'top-ḥāne, cebe-ḥāne, silāḥ-ḥāne, tersāne' ma'nālarını tazammun etmek üzere cüz'ī ve küllī taḥrīfāt ile lisānlarına

bi'l-kabūl isti'māl eylemekde olduklarını söylemekdedir. Ez-cümle İngiliz ve Fransızlar "arsenal" ve İtalyanlar "arsinali" şüretlerinde taḥrīf ile kullanmaḥdadırlar ki bu kabīlden olarak 'Osmānlılar daḥī İspanyollarıñ zāten muḥarref olan isti'māllerini bir kat daha taḥrīf ile "tersāne" şüretinde kullanagelmişlerdir. Hāşıl-ı kelām ta'bīr-i mezkūruñ *dārū'ş-şinā'a*'dan ḡalaṭ olduğu mertebe-i vüṣūk ve bedāhetdedir. *Tersāne-i 'Āmire*^{3623 3624} ḡalaṭ-ı ma'rūfdur. *Mücedded ḥavzlar, anbārlar, ālāt yapıldı / Bütün tersāneniñ ikmāl olundu neyse noḡşānı* (Zeyl-i Rāşid). (III/70. s.).

teressüb³⁶²⁵: (< Ar.) māyi'ıñ ṭortusu dibine çökmek ya'nī şulu bir şey'ıñ içindeki ṭortu dibine birikmek. (III/71. s.).

tersīb: (< Ar.) māyi'ıñ ṭortusunu dibine çökeltmek. Māyi' derūnundaki ṭortuyu dibine birikdirmek. Bunlar ıṣtılāḥāt-ı fenniyyedendir. (III/71. s.).

tersil: (< Ar.) *tertil* lafzıyla müterādıfdir. Oraya baķ. (III/71. s.).

3623 Haliç Tersānesi.

3624 Gereksiz noktalama işareti kullanılmıştır. Burada koyulan eşittir işareti, kelimenin anlamı değil durumu verildiğinden dolayı kullanılmamalıdır.

3625 Devellioğlu: Osmanlıca. Luğāt-ı Ebū'z-zıyā: Arapça.

tersīm: (< Ar.) resmētme; bir şey'in resmini yapmak, resmi yapılmak: *Şulu boya ile fenār bāğçesini tersīm etmiş. || Bu kadar laţif bir vādīniñ nazar-rübā bir tarzda tersīmi büyük bir mahārete mütevaqqıfdir. Teressüm = 'resimlenmek' ma'nāsında kullanılabilir. (III/71. s.).*

tereşşuh: (< Ar.) māyi' sızmak, ter gibi dışarıya çıkmak: *Mısır ma'mūlāt-ı türābiyyesinden bir nev' şu kapları vardır ki dā'imā ziyāde tereşşuh eder. Ş Mecāzen 'belli olmayacak bir şeyi istihrāc, hārice vurma' ma'nāsında kullanılır. Meşelā: Filān ketm-i merāma çalışıyorsa da tarz-ı ifādesinden muzmeri tereşşuh ediyor. || Konferasça müzākerātıñ mektüm tutulması kaţ'ıyyen maţlūb olduğu hālde ahīren ba'zı ma'lūmāt tereşşuh etdiği gazeteleriñ mündericātından anlaşılıyor. Cem'i tereşşuhāt. Tığ-ı müjgānı degil kabil-i vaşf etmeyecek / Hūn-ı endīşe tereşşuh-ı ciger ma'nādan (Lā). (III/71. s.).*

terşih: (< Ar.) besleyip tımār ve terbiye etmek. Bu ma'nāda isti'māli enderdir. Ş Zīnetlenmek. Ma'nā-yı ıstılāhisi 'ibārede müşebbehün-bih mülāyim bir şey īrād etmektir. *Terşihāt* cem'idir. (III/71. s.).

terşīş: (< Ar.) serpmek, saçmak muţlakā māyi' hakkında isti'māl olunmalıdır. (III/72. s.).

tereşşüf: (< Ar.) şuyu emmek. *İrtişāf* ile müterādıfdir. Oraya da bak. (III/72. s.).

taraşşud: (< Ar.) bir şey'e haşr-ı nazar edip diğkatle gözetmek, ol şüretle gözedilmek: *Şulede bulunan 'askerleriñ donanmanıñ harekātını taraşşud, düşman ordusunuñ taraşşudu. (III/72. s.).*

tarşīş: (< Ar.) iki şeyi birbirine yanaşdırıp yapışdırma, kurşunlamak Ş hātūnuñ yalnız gözleri görünecek şüretde yüzünü kāmilen örtmek. Lisānımızda ma'nā-yı ūlāda kullanılır. (III/72. s.).

tarşī: (< Ar.) elmās, cevāhir oţurtmak, cevāhir oţurtarak tezyīn etmek: *Enfiye kutusunuñ kapağını bir şüret-i bedī'ada tarşī' etmiş. || Tütün tabakasınıñ tarşī'i... Ş Nazım ve neşirde iki mısrā'dan veyā iki fıkradan her birini teşkīl eden kelimātıñ vezin ve kāfiyece yek-dīgere tevāfuğ nāmından 'ibāret bir şan'at-ı edebıyyedir. İş-bu tarşī' Qur'ān-ı Kerimde dahī vārid olmuşdur. Cem'i tarşī'āt'dır. Ma'nā-yı şāniye beyt-i ātī bir mişāldir.*

*Münhaşırdır sözlerim evşāfıña /
Muntazırdır gözlerim elṭāfıña* (Lā³⁶²⁶).
(III/72. s.).

tarşīf: (< Ar.) birbirine bitişdirip
metānet vèrmek, taşşı taşşā bitişdirip
bināyı muhkem kılmak: *tarşīf-i cidār*.
(III/72. s.).

tarşīn: (< Ar.) raşānet ve metānet
vèrmek, vèrilmek; kenetleyip
muhkem kılmak, metīn kılınmak: *bir
kal'anıñ tarşīni, bir ṭābyayı tarşīn*.
Tarşīnāt cem'idir: *Temelleriñ
tarşīnātına fevka'l-'āde i'tinā ve diḳkat
olunur*. || 'Arş-temkīn ü ḳader-maḳderet
ü dehr-şebāt / Levḥ-tarşīn ü ḳazā-
temşiyet ü berḳ-direng (Kef). (III/72.
s.).

tarziye: (< Ar.) raḳıya'llāhu 'anh diye
du'ā ètmek: Şahābe-i güzīn
hāzerātının isimlerini zıkr ètdikçe
tarziye ètmek ehl-i sūnnetiñ
mu'tādıdır. Ş Muḡberrü'l-hāṭır ve
rencide-i dil olan ṭarafıñ 'afv ve
rızāsını taḥşīl için gösterilen
mu'āmele-i nedāmet-kārāneye ıtlāk
olunur. Bu ma'nāda *vèrmek, almak,
istemek* māddeleriyle isti'māl olunur.
Tarziye vèrmek = 'özür ve 'afv
dilemek. Tarziye almak = 'izzet-i
nefsini taṭmīn edecek şüretde 'afv

diletmek. Tarziye istemek = filānıñ
şu mu'āmele-i tecāvüz-kārānesini
'afv ètdirmek için şu şüretle i'tizār-ı
nādimānede bulunmasını ṭaleb
ètmek. *Ṭabaḳa-i ulāda bulunan
devletlerden ma'dūd iken ḥüsni idāre-i
ḥaḳīrānemle Prusya elçisi ṭarafından
cüz'ī ve küllī bir güne tarziye ṭalebine
dahī mübāderet olunamadığı ḳazāyā-yı
ma'lūmedendir* ('Ākif Paşa ≈ Bir
Müsvedde); *Faḳaṭ 'Abbās Mīrzā
ṭarafından tevḳīrli bir tarziye-i
resmiyye ile ḳapanıp* ('Ākif Paşa ≈ Bir
Müsvedde); *Tarziye-i ḥālīş-i vicdān-
fürüz / Zümre-i aşḫāb-ı kirāma sezā*
(Alaybegi-zāde Nācī). (III/72. s.).

tarṭīb: (< Ar.) ruṭūbet vèrmek,
ışladılmak: *Tütünü ḥarman ètdikten
şoñra suyu püskürerek tarṭīb ederler*. ||
Tenbākūnuñ tarṭibi icāb ètmez. Ş
Ḥōşlandırmak, ḥōşlandırılmak:
tarṭīb-i lisān, tarṭīb-i dimāğ. (III/73.
s.).

tarṭīl: (< Ar.) *raṭl* ta'bīr olunan ölçek ile
ṭartmak Ş saçı yağlayıp kıvrırcıklarını
açmak. Ma'nā-yı ulāda nādiren
kullanılır. (III/72. s.).

tera'ud: (< Ar.) titremek. *İrti'ād* ile
müterādıdır. (III/72. s.).

ter'ib: (< Ar.) çok korkutmak.
Tahvîf den akvâ 'addolunur. (III/72.
s.).

ter'îş: (< Ar.) titretmek, titredilmek.
Îr'âş ile müterâdifdir. (III/73. s.).

tergîb: (< Ar.) rağbet ettirmek,
ettirilmek; istek vermek, verilmek:
etfâli tahşîl-i 'ilme tergîb, ahâlîniñ
şan'at ve ticârete tergîbi. Cem'i
tergîbât'dır: Bursa ve havâlîsi
ahâlîsiniñ kozacılığda ibrâz ettikleri
âsar-ı terakķî düyün-ı 'umûmiyye
idâresiniñ tergîbâtı şemeresidir. (III/73.
s.).

tergîm: (< Ar.) yere sürtmek,
sürtülmek. *Ekşeriyâ enf, ünûf*
lafızlarıyla 'burnunu yâhûd
burunlarını yere sürtmek'
ma'nâsında ve şiddet-i tahķîr
maķâmında isti'mâl olunur. *Îrgâm*
ile müterâdifdir: *tergîm-i enf-i*
mütekebbir, tergîm-i ünûf-i huşemâ.
(III/73. s.).

tereffu': (< Ar.) yukarı kalkmak,
yükselmek. *Mâddiyyât ve*
ma'neviyyâtda isti'mâl olunur:
tereffu'-ı eyvân, tereffu'-ı kader ve
menzilet. (III/73. s.).

teraffuk: (< Ar.) rıfķ ve mülâyemetle
ya'nî tatlı dil ve güler yüz ile
mu'âmele etmek: *'Acezeye karşı*

iltizâm-ı teraffuk muvâfık-ı şân-ı
merdîdir. (III/73. s.).

tereffüh: (< Ar.) refâh bulmak,
refâhlanmak; emr-i ma'âşça vüs'ate
nâ'il olmak: *Bî-çāregānıñ tereffüh-i*
aķvāline çāre-sāz olmak 'ālî-cenāblık
şânıdır. ॥ Bu demde gerçi bu güne
tereffüh-i 'ālem / Olur vücūh ile hayret-
fezā-yı 'aķl-ı selīm (Nef'i: K. 33/9).
(III/73. s.).

terfî: (< Ar.) yukarıya, yüksege
kaldırmak; yükseltmek,
yükseldilmek. *Mâddiyyât ve*
ma'neviyyâtda kullanılır: terfî'-i
bünyân, terfî'-i rütbe. Terfî'an =
yükseltmek, yükseldilmek şüretiyle.
Cem'i terfî'ât. İlāhî! Menşûr levlāk ile
kadr-i vālâsı kaffe-i maħlūkâta karşı
terfî' olunan peygamber-i ahîrî'z-
zamân haķķı-çün Cāmî'yi qalenderân-ı
haķîķat meclisinde bāde-i 'aşķıñla
medhûş eyle ki hicāb-ı hestîden halāş
olsun (Feyz-ābād). (III/74. s.).

terfîķ: (< Ar.) birini biriniñ yanına
katmak, katılmak; birini birine
arķadaş etmek, edilmek: *çocuĝu*
katırcıya terfîķ etmiş, uşāĝıñ sürücüye
terfîķi. Terfîķan = yana katmak veya
katılmak şüretiyle: Sevāķine müdür
naşb olunan zātı Yemen başmüdüğüne
terfîķan i'zām etmek. (III/74. s.).

terfîl: (< Ar.) ma'nâ-yı luğavîsi büyütmek, uzatmak § ma'nâ-yı ıstılâhîsi 'arûzda bir sebep-i hafîf ziyâde eylemek meşelâ *mütefâ'ilüñ cüz'ünüñ nûn'u elif'e ibdâl* edildikten sonra âhîrine "ten" 'ilâve etmek gibi. (III/74. s.).

terfîh: (< Ar.) refâh vermek; refâhlandırmak, refâhlandırılmak. *İrfâh* ile müterâdifdir. Fakat bu ziyâde isti'mâl olunur: *terfîh-i teba'a, re'âyânüñ terfîhi*. (III/74. s.).

terakķub: (< Ar.) beklemek, gözetmek. *İrtikâb* ile müterâdif ise de bu ziyâde kullanılır ve *intizâr*'dan aķvâ 'addolunur. Ma'nâca olan farka ve hâyâideligine nazaran *terakķub* ü *intizâr* ta'bîr-i kadîmi isti'mâle şâlih görülemez. (III/74. s.).

terakķuş: (< Ar.) şallanıp oynamak, rakş etmek: *Avrupa nisvânınca terakķuş bir 'âdet-i mergûbedir*. (III/74. s.).

terķova: (< Ar.) ıstılâhât-ı tıbbiyyedendir. Gögsüñ yukarısında boğazıñ önünde olan köprücük kemigine ıtlâķ olunur. Lisânımızda 'boyun halkası' ve 'yades kemigi' denir. (III/74. s.).

terakķî: (< Ar.) ma'nâ-yı luğavîsi yukarı çıkmak, yükselmekdir.

İstılâhımızda ise mâddiyyât ve ma'neviyyâtta 'ilerlemek, ileri gitmek, hâl-i hâzırdan daha iyi hâle gelmek, bir tarz-ı müstahsen almak' demektir. Terakķî-perver = terakķî besleyici, ilerlemeyi isteyen. Terakķî-perverâne = ilerlemek isteyeneye yakışacak şüretde. Terakķî-cû(y) = terakķî arayıcı. Terakķî-cüyâne = terakķî arayana yakışacak tarzda. Terakķî-dâr = feyz-i terakķîye mazhariyyet, ilerlemiş. Cem'i tahfîf-i yâ ile *terakķiyât*'dır: *Terakķî-i şahîh ise 'âlem-i insâniyyetiñ terakķiyât-ı muktesebesine vukûf ile huşûl bulur* (sin, *Nümüne-i Edebiyât-ı 'Osmâniyye*); *Nev-bahâr-ı ruķu buldukça terakķî o gülüñ / Şerm ile mihr-i cihân-tâb uzakdan tolanır* (Nâbî: G. 69/6). (III/74. s.).

terķîş: (< Ar.) güzel elfâz ile kelâmı tezyîn etmek, zînetlemek. Cem'i *terķîşât*'dır. (III/75. s.).

terķîş: (< Ar.) oynatmak; rakş ettirmek, ettirilmek: *bir rakķâşı terķîş, bir rakķâşe terķîşi*. (III/75. s.).

terķî': (< Ar.) yamamak, yamanmak, yama kımak, konulmak: *panķolonuñ terķî'i, yırtık hırķayı terķî'*. (III/75. s.).

terķîķ: (< Ar.) bir kimseyi kıul ve köle ve câriye etmek § inceltmek,

nezâketle memzûc³⁶²⁷ olan kelâmın ma'nâsını kinâye-dâr etmek: *Terķikü'l-kelâm ħilâfu't-taġlîzdir.* || *Fikri terķik eder lisân-ı 'Arab / Zihni tedķik eder lisân-ı 'Arab* (Neşîde ≈ Nâcî³⁶²⁸); *Nazm etdiği her ġazel ġüzeldir / Terķik-i suġanda bî-bedeldir* (Mu'allim Nâcî³⁶²⁹: Mt. 28). (III/75. s.).

terķîm: (< Ar.) raķam atmak, atılmak: *maşârîf-i şehriyyeyi ħâvî cedvelin terķîmi.* || *Aġnâm-ı mevcûdenin ta'dâd ve terķîmi...* || *Cedvel-i kerrâtin terķîmi, yekûn ħâşılâtın terķîmi, 'aded-i şaġġhi terķîm.* § Yazmak, yazılmak: *terķîm-i şukķa, emir-nâme terķîmi, varakanın terķîmi.* (III/75. s.).

terķîn: (< Ar.) bozmak, bozulmak; ibtâl ve izâle etmek, edilmek: *Cürüm ve cinâyetle maġkûm olan bir me'mûrûn kaydı terķîn olunur.* || *Maţlûbât-ı ħazîneye müte'allik bir kaydın terķîni bi'l-istîzân irâde-i seniyye istihşâline mütevaķķıdır.* (III/75. s.).

terk: (< Ar.) bırakmak, bırakılmak; vâzgeçmek, vâzgeçilmek. *Terk-i dünyâ = ihtiyâr-ı inzivâ. Terk-i edeb = ri'âyetsizlik, ħürmetsizlik. Cemî'i ħalkdan kaţ' eylemiş ser-rişte-i ülfet /*

Eger sen hem teraġġum ħılmasañ terk-i diyâr eyler (Fuzûlî: K. 35/26); *Ĥaylî müşkildir kişi terk eylemek mu'tâdını* (Ĥayâlî: G. 623/5). (III/75. s.).

terekküb: (< Ar.) bir şey diġer şey ile ħarışıp birleşmek, muġtelif nesneler bir araya getirilerek ħarışıp imtizâc etmek ki bu şüretle ħâşıl olan şey'e mürekkeb ıtlâķ olunur. İşte bu kabilden olarak yazı için kullanılan mâyi'-i siyâh birkaç şey'in birbirine ħarışdırılıp imtizâc etdirilmesi şüretiyle vücûda getirildiginden ya'nî terekküb etdiginden dolayı mürekkeb ismiyle yâd edildiği ma'lûmdur. *Cem'i terekkübât. Besâ'ite*³⁶³⁰ *şeref-i maġremiyyet-i vaġdet / Mürekkebâta ħabûl-i terekküb-i eczâ* (Fuzûlî: K. 1/54). (III/76. s.).

terkeş: (< F.) ok maġfazası, ok çantası. *Aşlı tîrkeş'dir.* Bu onun muġaffefidir. *Bu zaġm-ı 'aşķıma bādî nigâġum olmuşdur / Yine bu tîr baña kendi terkeşimdendir* (Nâbî: G. 154/2). (III/76. s.).

terekkün: (< Ar.) rûkûnleşmek, erkân sırasına geçmek, ma'nen vaķar ve kuvvet bulmak: *Filân bu memlekete muġâcir şıfatıyla geldiği ħâlde dirâyet-i zâtiyyesiyle müddet-i cüz'iyeye zarfında*

3627 Kâmûsta kelime "ġa" ile yazılmıştır.

3628 Bulunamadı.

3629 Yâdigâr-ı Nâcî.

3630 Dîvânda: Besâ'it-i.

terekkün eyledi. || Bir beldede var temekkün eyle / Kesb-i şeref et terekkün eyle (Mu'allim Nācī³⁶³¹). (III/76. s.).

terkend, terkende: (< F.) kızb, dürüg, yalan § mekr, hîle, tezvîr ma'nâlarında isti'mâl olunur. (III/76. s.).

terike: (< Ar.) meyyitiñ muhâlefâtı, bir adamıñ ba'de'l-vefât vereşesine kalan emvâli. Muhâverâtda feth-i râ ile müsta'mel ise de yañlıştır, ğalaştır. Cem'i *terikât*'dır. (III/76. s.).

terkîb: (< Ar.) bir şey'i diğer şey ile karışdırmak, mürekkeb kılmak: *terkîb-i eczâ, terkîb-i besâ'î*. § Birbirine rabt ve mezc edilmiş iki veyâhüd daha ziyâde cümle, 'ibâre. Bu ma'nâda *terākîb* tarzında da cem'lenir: *terākîb-i laṭîfe*. § Birkaç türlü şey'in birleştirilmesiyle vücûda gelen devâ, 'ilâç. Bu ma'nâda 'mürekkeb' ma'nâsında kullanılır. Cem'i *terkîbât*'dır. Terkîbibend = kâfiyeleri muhtelif müte'addid bendlerden 'ibâret manzûmelerdir ki her bendiñ şöñuna başka başka kâfiyeli ve bendiñ muḥteviyâtını mütemmim birer beyit îrâd olunur. Her bendiñ şöñundaki beyit dâ'imâ tekerrür

ederse 'tercî-i bend' denilir. *Terkîb-i 'acîbiz iki hâşşiyyetimiz var* (Lā³⁶³²). (III/76. s.).

terkîk: (< Ar.) rekîk, za'îf kılmak; lisânı yâhûd 'ibâreyi kuşûrlu, bozuk etmek: *terkîk-i cümle, terkîk-i 'ibâre, terkîk-i fıkra, terkîk-i beyit*. (III/76. s.).

termîm: (< Ar.) 'halel bulmuş olan bir şey'i ıslâh eylemek, ya'nî oñarmak' ma'nâsına olan *meremmet* lafzından 'ta'mîr etmek, düzeldip yeñilemek' ma'nâsına taşarrufât-ı huşûşiyemizdendir. 'Arabîde diğer ma'nâda olarak *teremmüm* vârid olmuş ise de *termîm* yokdur. Lisânımızda ma'nâca *ta'mîr* ile farksızdır. Cem'i *termîmât*'dır. *Hâne-i kalbim eylesin termîm / Kâ'be yapmak dilerse İbrâhîm* (Bâkî: G. 342/1). (III/77. s.).

teren: (< F.) 'nesrîn' ve 'nesterin' denilen ma'rûf gülüñ nâm-ı muḥaffefidir. (III/77. s.).

terencebîn: [mu'arreb] aslı Fârisî *terengebîn*'dir. Kudret helvâsı kabîlindendir. 'Arabîde de buña 'menn' ve Türkîde 'bal sıra' ve 'Başra balı' ve bir nev'ine 'ılğın balı' denildiğini Burhân-ı Kâfî³⁶³³ beyân

diyor. Deve dikenini zerine Şebnem gibi gceleri nzil olan ta'mu hlvetli bir Şeydir. (III/77. s.).

terennm: (< Ar.) hŐ, laif ve pest, tiz ezgiler ile icr-yı nağme ve heng tmek. Terennm-sz = o yolda heng dici. Terennm-szi = o Őretle heng dicilik. Cem'i *terennmt*'dir. *Terennm eyle blbl muribim engim rebbmsn* (Nedm: K. 19/4); *Mdmki bitmiyor haytm / Zanntme biter terennmtm* (Mu'allim Nci³⁶³⁴: 36); *n hamd-ı Hd eyle terennm / Lzm de cmleye taaddm* (L). (III/77. s.).

terniyn: (< F.) ince it vey ubuğdan ma'ml meyve sepedi. *Teryn*, *ternn* da bu ma'nda luğatdır. (III/77. s.).

teravvuğ: (< Ar.) bir Şeyden koğu almak, ryiğalanmak: *teravvuğ-i libs*. (III/77. s.).

tervc: (< Ar.) bir Şey'e revc vrmek, vrilmek; revclndirmek, revclndirilmek: *tervc-i merm*, *maĖŐadn tervci*. Cem'i *tervct*'dir. *Tervce sa'y der kişi elbet met'm* (Mu'allim Nci³⁶³⁵). (III/77. s.).

tervĞ: (< Ar.) ryiğa vrmek, vrilmek; ryiğalandrmak, ryiğalandrlmak: *bir eŐvb tervĞ*, *bir ĖurĖann tervĞi*. § RĞatlandrmak. rĞatlandrlmak: *tervĞ-i z'ir*, *misfirinin tervĞi*. (III/77. s.).

tervĞa: (< Ar.) ramazn gcelerine maĖŐŐ olan tervĞ namznn her drt rek'atna ıtlĞ olunur. Cem'i olan *tervĞ*'e de bağnz. (III/78. s.).

tervĞ: (< Ar.) szp Őfi tmek, durultmak, szlp duruldulmak: *tervĞ-i m'*, *Őurbun tervĞi*. (III/78. s.).

terviye: (< Ar.) gereği gibi tefekkr, inceden ince, derin dŐnme § Şuya Ėandrmak, sr-b tmek. Yevm't-terviye, yevm-i terviye = zi'l-Ėiccenn sekizinci, yevm-i 'arefeden evvel olan gn. Ėcccin o gn Şuyu olmayan Mn'ya gitdikleri gn olup 'azmetden evvel nefisleriyle dbbelerini sr-b tdikleri veyĞd İbrĞm 'aleyhi's-selm r'y-yı zebĖi o gce grp gndz gereği gibi, derin tefekkrtda bulunduğları in byle tesmiye olunmuşdur. (III/78. s.).

3634 teŐ-pre, Dereden Tepeden.

3635 Bulunamad.

tere: (< F.) Fāriside tāze sebzenin envā'ına ıtlāk olunur. Lisānımızda bir türlü acımtrağ otdur ki şalaṭa kabīlinden yenilir. Rūmca nām-ı dīgeri *roḡa*'dır. Tere otu = başka cins bir sebzedir ki bu da gerek şalaṭada, gerek ba'zı ḡamur işleriyle eṭ'ime-i sâ'ire de kullanılır. Nām-ı dīgeri *teberḡūn* ve *cırcır*'dır. Bunuñ yābānisi 'eyhuḡān' denilendir. Frenk teresi = 'Latin çiçegi' demektir. Tereyağı = 'yayıḡdan çıḡmıṡ tāze sâde revḡan' demektir. İki nev'dir. Süzölmüş, eñ a'lâ cins yaḡdır. Süzölmemiş, 'ayranlı yaḡ' demektir. (III/78. s.).

terhīb: (< Ar.) ziyâde ḡorḡutmaḡ, ḡorḡudulmaḡ: *terḡīb* ve *terhīb*. Terhībten = ḡorḡutarak, ḡorḡutmaḡ şüretiyle. Cem'i *terhībāt*'dır. Mücāzāt-ı terhībıyye = ḡatl, ma'a't-teṡṡīr mü'ebbeden veyâ muvaḡḡaten kürege ḡonmaḡ, ḡal'a-bend olmaḡ, nefy-i ebed, mü'ebbeden rütbe ve me'mûriyyetden maḡrûmiyyet, ḡuḡūḡ-ı medeniyyeden ıṡḡāt mādeleridir. Bu *terḡībāt* ü *terhībāt*dan maḡṡūd-ı Rabbānī / Bütün *ebnā-yı âdemde ḡuṡūl-i istikāmetdir* (Lā). (III/78. s.).

terīke: (< Ar.) tezevvüçüne kimse tarafından raḡbet olunmayıp ḡānede ḡalmıṡ olan ḡıza ıtlāk olunur. (III/78. s.).

tezāḡüf: (< Ar.) ḡīn-i muḡārebede ṡarafeyn-i 'askeri birbirine ḡatmaḡ, ḡatıṡmaḡ: *tezāḡüf-i Şıffīn*, *tezāḡüf-i efvāc*. (III/78. s.).

tezāḡüm: (< Ar.) ḡalebelikden, birbiriniñ üstüne gelmekden şıḡıṡmaḡ: *tezāḡüm-i nās*, *tezāḡüm-i eḡḡār*, *tezāḡüm-i ḡumüm*. İzdihām ile ma'nāca müterādıdır. Faḡaṡ izdihām ekṡeriyâ insān ḡaḡḡında ve tezāḡüm ma'neviyyātda kullanılır. *Tezāḡümāt* cem'idir. (III/78. s.).

tezāvür: (< Ar.) birbirini ziyâret etmek, ziyâretde bulunmaḡ: *resm-i tezāvür*, *tezāvür-i mu'tād*. Cem'i *tezāvürāt*'dır. (III/79. s.).

tezāyüd: (< Ar.) ḡoḡalmaḡ, artmaḡ. māddiyyāt ve ma'neviyyātda kullanılır: *tezāyüd-i 'ömr ü iḡbāl*. || *Ārzūmuñ ḡuṡūl-peṡīr olmayacağını düşündükçe me'yūsiyyetim tezāyüd ediyordu. Me'yūsiyyetim tezāyüd ettiḡçe ben de olanca cür'etimi ṡoplayıp 'azmimde ṡebāt ediyordum* (Şeyḡ Nizāmī ≈ *Feyṡ-âbād*). (III/79. s.).

tezebbüd: (< Ar.) köpüklenmek, köpürmek: *tezebbüd-i fem*, *tezebbüd-i*

dehen. § Kaymaklanmak, tereyağı hâşıl olmak: *tezebüd-i leben*. (III/79. s.).

tezbīb: (< Ar.) yaş yemişi kurutmak. Zebīb = kuru üzüm. *Tezbīb-i armud*. (III/79. s.).

tezbīr: (< Ar.) yazmak, yazılmak: *netīce-i tahkīkātın*³⁶³⁶ *tezbīri*, *tezbīr-i keyfiyyet*. Ekseriyā kitābet-i resmiyyede kullanılır. Bunun huşuşiyyâtda, hele cem'î olan *tezbīrât'ın* ciddiyyâtda kullanılmaması evlâdır. (III/79. s.).

tezbīl: (< Ar.) gübre ile toprağı tımâr etmek, gübrelemek: *tarlayı tezbīl*, *bâğçeniñ tezbīli*. (III/79. s.).

tezfīt: (< Ar.) ziftlemek, ziftlenmek: *tezfīt-i sefâ'in*, *ma'üneniñ tezfīti*. (III/79. s.).

tezaqqum: (< Ar.) külfetle, zahmetle yutmak, yutulmak. Ma'nâ-yı ahlîsi 'hurmâyı kaymak ile karışdırıp yemek' demekdir ki o nev' ta'âma *zaqqum* ıtlâk olunur. Ekseriyâ zemm ve tahkīr maqâmında isti'mâl olunur: *O birkaç biñ ğuruş tezaqqum edince kadar ne varşalar aşırđı*. || *Tezaqqum loğma...* (III/79. s.).

tezekkī: (< Ar.) pāklanmak, ehl-i şalāh olmak: *Tezekkī eden mazhar-ı sa'âdet-i dāreyn olur*. (III/79. s.).

tezkiye: (< Ar.) şalāh hâle getirmek, getirilmek: *tezkiye-i nefis*. § Bir kimseniñ ehl-i şalāhdan olup olmadığını erbāb-ı vuķūfa sorup ańlamak mu'āmele-i şer'iyyesi: *tezkiye-i şühüd*, *tezkiye-i meyyit*. Tezkiyesi bozuk = hakkında kimse tarafından hüsn-i şehâdet edilmeyen, mezmûm şahış. Tezkiye-i şühüd = şahidleriñ şehâdetçe 'âdil ve maqbûlü's-şehâde olup olmadıklarını mensûb oldukları maħale ve dā'ire veyâ cemā'atden sorup araşdırmağda ıstılāh-ı şer'îdir. (III/79. s.).

tezelzül: (< Ar.) ırģalanmak, şarşılmak, şallanmak. Mâddiyyât ve ma'neviyyâtda isti'mâl olunur: *tezelzül-i arz*, *tezelzül-i aqđām*, *tezelzül-i efkār*, *tezelzül-i büüyüt*. || *Eş'âra gelir ise tenezzül / Elbette lisân bulur tezelzül*³⁶³⁷. (III/80. s.).

tezelluk: (< Ar.) kaymak, sürçmek: *tezelluk-ı aqđām*. (III/80. s.).

tezlīk: (< Ar.) kaydırmak, kaydırılmak; sürçdürmek, sürçdürölmek. (III/80. s.).

3636 Kāmüsta kelime "nun" ile yazıldır.

3637 Ziya Paşa ≈ Meşrüt u Ahvâl-i Şâ'irî: 85.

tezemmül: (< Ar.) bürünmek, şarınmak. Tezmîl = 'şarmak şarılmağ' ma'nâsını ifâde eder. (III/80. s.).

tezmîm: (< Ar.) yularlamak, yular takmak: *tezmîm-i feres*. (III/80. s.).

tezenbür: (< Ar.) kibirlenmek, rûhu şıkacak tarzda kurulmak: *tezenbür-i müteşeyyih*³⁶³⁸. (III/80. s.).

tezenduk: (< Ar.) zındîk olmak, tarîk-i hâkdan çıkmak: *tezenduk-ı cehle*. (III/80. s.).

tezevvüc: (< Ar.) evlenmek, nikâh ile zevce edinmek, edinilmek: *tezevvüc-i bâkir, şeyyibiñ tezevvücü*. (III/80. s.).

tezevvüd: (< Ar.) yanına azık, yiyecek almak, yol için ta'âm tedârik etmek. Tezvîd = yol için ta'âm ve zahîre tedârik ettirmek. (III/80. s.).

tezvîc: (< Ar.) kocaya vermek, verilmek: *bir bâkiriñ tezvîci, tezvîc-i muhadderât*. Cem'i *tezvîcât*'dır. (III/80. s.).

tezvîr: (< Ar.) yalan sözü hîle, hud'a ile hüsn-i şürete koyup tervîc etmek, yalanı zînetleyip hâkîkat diye sürmeye çalışmak, kizb-i müzeyyen. Tezvîren = yalan söze hüsn ve zînet vermek şüretiyle. Cem'i *tezvîrât*'dır. *Yâ Rab dilimi sehv ü haţâdan şakla /*

Endîşemi tezvîr ü riyâdan şakla (Nef'î: R. 1); *İki egri şâhid ile gör ne tezvîr eylemiş* (Aḥmed Paşa: G. 131/4). (III/80. s.).

tezehhüd: (< Ar.) zâhid olmak, zühd ve 'ibâdeti ihtiyâr etmek. *Pek genç iken eylemiş tezehhüd / Olmak dilemiş veliyy-i ma'sûm* (Mu'allim Nâcî³⁶³⁹). (III/80. s.).

tezehhür: (< Ar.) ıstılâhât-ı müvellede-i tıbbiyyedendir. Çiçeklenmek: *tezehhür-i eşcâr*. Ş Parıldamak, tuz ve güherçile gibi ma'denî ecsâmıñ yerden fışkırıp çıkması ki bunlarda bir nev' parıldayış mevcüddür. Bu ma'nâda ekseriyâ cem' tarzında isti'mâl olunur. *Tezehhürât* cem'idir. (III/80. s.).

tezeyyün: (< Ar.) bezenmek, süslenmek, zînetlenmek. Cem'i *tezeyyünât*'dır. *Tezeyyün-i nisvân*. || *Zînet mi bulur çiçekle destîñ*³⁶⁴⁰ / *Destîñle çiçek tezeyyün eyler* (Mu'allim Nâcî: By. 17). (III/81. s.).

tezyîd: (< Ar.) artırmak, artırılmağ; çoğaltmak, çoğaldılmağ. Mâddiyyât ve ma'neviyyâtta isti'mâl olunur: *tezyîd-i bıdâ'a, tezyîd-i ma'âş, tezyîd-i*

3638 Kâmûsta kelime "müteşeyşih" şeklinde yazılmıştır.

3639 Bulunamadı.

3640 Eserde: destâr.

küttüb, tezyîd-i âlâm, tezyîd-i vâridât.
(III/81. s.).

tezyîf: (< Ar.) züyûfa çıkarmak ki lisânımızdaki ta'bîr-i ma'rûfu kalba (kalıp) çıkarmaktır. Zemm edip bozmak; kalb olarak göstermek, gösterilmek: *tezyîf-i mütekebbir, tezyîf-i kitâb, mü'ellifîñ tezyîfî.* Cem'i *tezyîfât*'dır. (III/81. s.).

tezyîn: (< Ar.) zînetlemek, süslemek, donatıp bezemek. Mâddiyyât ve ma'neviyyâtta kullanılır: *tezyîn-i dâ'ire, tezyîn-i kelâm, tezyîn-i zât, tezyîn-i hâne.* ‖ *Hacle-gâh-ı Husrev'i ol şeb ki tezyîn etdiler* (Nevres-i Kādîm: G. 41/1). (III/81. s.).

tese'ül: (< Ar.) dilenmek, dilencilik etmek. (III/81. s.).

tesâ'ül: (< Ar.) soruşturmak, birbirine soruşmak: *tesâ'ül-i ilhvân.* (III/81. s.).

tesābuḳ: (< Ar.) yarış etmek, iki taraf birbiri geçmeye çalışmak. (III/81. s.).

tesāḳuṭ: (< Ar.) birbiri ardınca düşmek, düşüşmek: *tesāḳuṭ-ı şāhideyn.* (III/81. s.).

tesāmuḥ: (< Ar.) birbirine şu'ûbet göstermeyip sühûlet ve müsā'ade ile mu'āmele edişmek, dikkâtsiz ve kayıdsız hareket etmek: *Bir me'mûr vazîfe-i resmîyyesinde eser-i tesāmuḥ*

gösterir ise elbette mu'ateb ve mes'ûl olur. Cem'i *tesāmuḥât.* (III/81. s.).

tesāvî: (< Ar.) 'aynı râddede ve 'aynı hâlde olmak, iki veyâ ziyâde nesne kadar ve mâhiyyetçe 'aynı derecede bulunmak. *Tesāvî-i leyl ü nehâr =* gece ve gündüzün 'aynı sâ'at, 'aynı zamândan 'ibâret bulunması. *Tesāvî-i kuvâ =* iki kuvvetiñ bir râddede bulunuşu. (III/81. s.).

tesāhül: (< Ar.) huşûnet göstermeyip rıfḳ ve mülâyemet ile mu'āmele edişmekden 'ibâretdir. Cem'i *tesāhülât*'dır. Ma'nâca *tesāmuḥ* ile farksızdır. (III/81. s.).

tesebbüb: (< Ar.) sebep olmak. Tesebbüben = sebep olmak şüretiyle sebep olarak. Tesebbüben cerḥ = ıstılâḥât-ı fıkhiyyedendir. Bir kimseniñ 'ale'l-'âde mecruh olmasına sebep olan fi'li ihdâş etmektir. Meşelâ bilâ-izin tarîḳ-i 'ämme bir şahıs tarafından kazılan kuyuya diğerk bir şahsıñ düşüp mecruh olması gibi. *Tesebbüben itlâf* ve *tesebbüben katl* = kezâlik bunlar da ıstılâḥât-ı fıkhiyyedendir. (III/81. s.).

tesbîḥ: (< Ar.) Cenâb-ı Hakk'ı tenzîh ve takdîs etmek, sübhâna'llâh diye du'â etmek. Cem'i *tesbîḥât.* *Ey*

muvaḥḥidler yek-aheng-i ḥarīm şevk evvelîñ / 'Arşı tutsun nağme-i 'ulyā-yı tesbîḥātınız (Mu'allim Nācî³⁶⁴¹). Ş İbrîşimle bükmeye dizilmiş kıymet-dâr ve kıymetsiz türlü türlü ḥaşeb ve ḥacer-pârelerden maşnû' ve doksan dokuz dânededen mürekkeb evrâd ve ezkâr için kullanılan âlet. *Çekmek* mâddesiyle kullanılır. Tesbîḥ böceği = kendisine bir şey temâs édince bozulup tesbîḥ dânesi şekline giren üstü birbirine merbûṭ pârça pârça kabuklu bir nev' böcek. *Girmiş kemer-i*³⁶⁴² *vaḥdete almış ele tesbîḥ* (Rûḥî: TB: 1/9); *Dâḥilim silkine ser-geşte du'âcılarınıñ / Beni terk eyleme mânend-i nişân-ı tesbîḥ* (Yüsri). (III/82. s.).

tesbî': (< Ar.) yediye ayırmak, yediye iblâğ etmek, yedilemek. Tesbî'an = yediye ayırarak yediye bölmek şüretiyle. (III/82. s.).

tesbîk: (< Ar.) eridip kâlıba dökmek, eridilip kâlıba dökülmek: *tesbîk-i zeheb, köhne gümüş şem'dânlarıñ tesbîki*. || *Üstüḥ'ânım cismimi gör kim ne şekle girdi âh / Dâğ-ı firḳat eyledi tesbîk tesbîk üstüne* (Enderûnî Zârî). (III/82. s.).

tesbîl: (< Ar.) ma'nâ-yı aşlîsi bir şeyi Allâh yoluna vakf ve mübâḥ kılmaktır. Ş 'Yola koymak ya'nî yollamak, göndermek' ma'nâsında da kullanılabilir. (III/82. s.).

tesettür: (< Ar.) örtünmek, bir nesneniñ içinde veyâ arkasında gizlenmek. Nisvân-ı İslâm'ın nâ-maḥremden şakınmak için icrâsına mecbûr oldukları taḳayyüdât-ı meşrû'aya ıtlâk olunur. İstîtâr = ma'nâca müterâdif ise de bu maḳâmda isti'mâl olunamaz. *Ḳā'ide-i tesettür, uşûl-i tesettür, tesettür-i nisvân*. Testîr = 'örtmek, gizlemek' ma'nâsındadır. (III/82. s.).

teseccüd: (< Ar.) secde etmek, başını yere koyup Cenâb-ı Ḥaḳḳ'ı taḳdis etmek. *Es ey şabâ laṭîf olur çemenleriñ teseccüdü / Cenâb-ı Ḥaḳḳ'a anlarıñ 'aceb bu mu ta'abbüdü* (Mu'allim Nācî: Mt. 29). (III/82. s.).

tescî': (< Ar.) kelâmda sec' getirmek, sözüñ soñlarındaki lafzları birbirine müşâbih kılmak, kılınmak: *cümleleriñ tescî'i, tescî'-i 'ibârât*. Cem'i *tescî'ât*. (III/83. s.).

tescîl: (< Ar.) deftere geçirmek, sicile kayd etmek, kütüğe yazmak, yazılmak: *tescîl-i esâmî, mazâbıṭıñ*

3641 Bulunamadı.

3642 Dîvânda: kimisi.

tescīli, tescīl-i da'āvī. Cem'ī tescīlāt.
(III/83. s.).

tescīn: (< Ar.) erbāb-ı cerāyimi hapse koymak, konulmak: *tescīn-i cānī, kātīlīn tescīni.* (III/83. s.).

teshīr: (< Ar.) sihir etmek, edilmek; hud'a ile aldatmak, aldadılmak: *teshīr-i 'uyūn, teshīr-i dil, kılūbuñ teshīri.* (III/83. s.).

tesehhur: (< Ar.) masharalanmak, zevklenip istihzā etmek, 'āleme gülünç olmak. Tesehur-kār = 'āleme gülünç olmağı, masharalığı kendine iş eden adam. Tesehur-kārāne = öyle adama yakışacak şüretde. (III/83. s.).

tesahhun: (< Ar.) ısınmak, kızmak: *tesahhun-ı hücre, tesahhun-ı tās.* (III/83. s.).

teshīr: (< Ar.) itā'at ve inkıyād ettirmek; elde etmek, edilmek, tarz-ı hākīkī ve mecāzīde isti'māl olunur: *teshīr-i kılūb, teshīr-i bilād.* || *Seni teshīr için ey muğ-beçe-i 'Isā-dem / Yakarım deyr-i muhabbetde behūr-ı Meryem (Lā); Feth-i Hayber olalı eylememişdir kimse / Zūr-ı bāzū ile bir böyle hışārı teshīr* (Nef'ī: K. 40/2);

Teshīr için kimisi yazar nüsha-i du'ā (Lā³⁶⁴³). (III/83. s.).

teshīn: (< Ar.) ısıtmak, ısıdılmak; kızdırmak, kızdırılmak: *teshīn-i tās, kabīñ teshīni.* (III/83. s.).

tesdīd: (< Ar.) uzunluğuna doğrultmak, doğruldulmak: *tesdīd-i seyf, tesdīd-i çüb, sinānuñ tesdīdi.* (III/83. s.).

tesdīs: (< Ar.) altıya bölmek, altıya iblāğ etmek. § Bir beyte dört beyit daha 'ilāvesiyle altı beyitten mürekkebe olan ve kāfiyeleri birbirine muvāfık olan manzūmāta ıtlāk olunur. Cem'ī *tesdīsāt.* (III/83. s.).

teserru': (< Ar.) koşmak, sür'atli davranmak. Şürūr hakkında müsta'meldir. (III/83. s.).

teserrī: (< Ar.) odalık edinmek, cāriye almak. *'Uqālā anda taharrī eyler / Ekşerī meyl-i teserrī eyler* (Sünbül-zāde Vehbī³⁶⁴⁴: 973). (III/83. s.).

tesrīb: (< Ar.) göndermek, gönderilmek. Umūr-ı 'ādiyye hakkında müsta'meldir: *tesrīb-i eşyā, tesrīb-i aḡnām, eşirrānuñ sevōk ü tesrībi.* (III/84. s.).

3643 Ziya Paşa: TCB. 1/10.

3644 Lutfiyye.

tesrīc: (< Ar.) hayvānı egerlemek; eger vurmak, vurulmak: *tesrīc-i feres*, *himārūñ tesrīci*. (III/84. s.).

tesrīh: (< Ar.) ayırmak, şalıvèrmek, boşamak. Ekseriyā *taṭlīk* makāmında ve şoñ ma'nāda kullanılır: *tesrīh-i zevce*. (III/84. s.).

tesrīr: (< Ar.) sevindirmek, sevindirilmek. Bu kelime 'Arabīde müsta'mel olmayıp taşarrufāt-ı 'Oşmāniyyedendir. Faḳaṭ lisānımızda isti'māline şiddetle ihtiyāc bulunduğundan terk edilmesi cā'iz değildir. Cem'i *tesrīrāt*. Kıdemli bir me'mūruñ *tesrīri*, *tesrīr-i faḳīr*. (III/84. s.).

tesrī': (< Ar³⁶⁴⁵.) sür'atlendirmek, çabūḳlandırmak, sür'at vèrmek, vèrilmek: *tesrī'-i hareket*, *tesrī'-i sevḳiyyāt*, *tesrī'-i maşlahat*, *umūr-ı mühimmeniñ tesrī'-i cereyānı*. Cem'i *tesrī'āt*. Tesrī'an = sür'atlendirmek şüretiyle, tesrī' için. (III/84. s.).

tesriye: (< Ar.) ğam ve kederi ber-ṭaraf ve zā'il etmek, edilmek: *tesriye-i aḫzān*, *tesriye-i etrāḥ*. (III/84. s.).

taştīh: (< Ar.) yaşılatmak, düz etmek: *taştīh-i aḫḳāf*, *taştīh-i küre*. ‖ *Gūyā edip ṭabī'at gūy-ı zemīni taştīh / Tübbet*

aşağı düşmüş Çīn ü Hoten yukarı (Nedīm: K. 38/5). (III/84. s.).

taştīr: (< Ar.) satırlamak, satır satır yazmak, yazılmak. Ekseriyā kitābet-i resmiyyede kullanılır: *taştīr-i emr-i 'ālī*, *emir-nāme taştīri*, *tahrīrāt-ı 'aliyyeniñ taştīri*. (III/84. s.).

tes'īd: (< Ar³⁶⁴⁶.) taşarrufāt-ı maḥşūşadandır. 'Uğurlu 'addètmek, müteyemmin olsun' ma'nāsında ve *tebrīk* ile birlikte isti'māl olunur. (III/84. s.).

tes'īr: (< Ar.) narḥ koymak, bir şey'in satışına kıymet ta'yīn etmek § yakıp alevlendirmek: *tes'īr-i erzāḳ*. (III/84. s.).

tesfīf: (< Ar.) işṭilāḥāt-ı tıbbiyyedendir. Qatı ve büyük dāneli veyā yek-pāre şeyleri ezerek, döverek toz ḥāline getirmek, getirilmek: *tesfīf-i eczā*, *tesfīf-i ḥubūb*. (III/84. s.).

tesfīl: (< Ar.) aşağılamak, bayağı etmek, edilmek, māddiyyāt ve ma'neviyyātda müsta'meldir: *tesfīl-i şaḫıṣ*, *bir adamıñ tesfīli*. (III/84. s.).

tesfīh: (< Ar.) sefāhata nisbet etmek, bir adamı sefīh 'addètmek; bir adam sefīh 'addèdilmek: *tesfīh-i mirās-ı ħ'ār*, *nāmūssuzuñ tesfīhi*. (III/84. s.).

3645 Devellioğlu: Osmanlıca. Lugāt-ı Nāci: Arapça. Lugāt-ı Ebū'z-ziya: Arapça.

3646 Devellioğlu: Osmanlıca. Kubbealtı: Arapça.

teskīm: (< Ar.) hasta etmek, edilmek § sakāmete nisbet etmek; sakāmetli ‘addeylemek, edilmek. Ekşeriyā ma’nā-yı şānide isti’māl olunur: *teskīm-i fikr, şu re’yiñ teskīmi*. (III/84. s.).

teskiye: (< Ar.) *iskā* gibi şulamak, şulanılmak. *Yā’nuñ* teşdīdiyle ğalať okumamalıdır: *teskiye-i arāzī*. (III/85. s.).

tesekkür: (< Ar.) [müvellede] ıstīlāhāt-ı tıbbiyyedendir. Şekerlenmek, şeker kesilmek. Şeker ‘illeti. § Sarhōş olmak. (III/85. s.).

tesekkün: (< Ar.) kesb-i sükūn etmek, yatışmak: *tesekkün-i nizā’*, *tesekkün-i şiddet-i deryā*. (III/85. s.).

teskīr: (< Ar.) sarhōş etmek. *İskār* ile ma’nāca müterādifdir. Faťať bu ondan aqvā ‘addolunur. (III/85. s.).

teskīn: (< Ar.) rāhat ve sākin kılmak, kılınmak; bir şey’iñ şiddetini yatışdırıp hāl-i sükūna getirmek, getirilmek: *teskīn-i hiddet*, *teskīn-i harāret*, *evcā’iñ teskīni*. ‖ *Teskīn-i cūşış-i dil eden eşk-i dīdedir / Bārān olunca olmaz imiş pāydār mevc* (‘İzzet ‘Alī Paşa); *Gel ağlatma ‘ilāc-ı nā-pesendiñle*

*bu miskīni*³⁶⁴⁷ / *Tabībā hāk-ı kūy-ı yārdandır eşk teskīni* (Fuzūlī: G. 220/7); *Teskīn bulur cigerde harāret sirişk ile*³⁶⁴⁸ / *Sūz-ı dil ile sīnede rāhat olur füzūn* (ve-lehu: G. 235/3). (III/85. s.).

tesellüb: (< Ar.) soyunmak § zevci vefāt eden hātūn terk-i zīnet ederek libās-ı mātem giyinmek. (III/85. s.).

teselluḥ: (< Ar.) silāhlanmak, silāh kuşanmak: *teselluḥ-ı ibtāl*, *teselluḥ-ı ğuzāt*. (III/85. s.).

teselsül: (< Ar.) silsilelenmek, zincīr gibi birbirine ulaşp gitmek, birbiri ardınca bir düziye olmak: *teselsül-i vaķāyi’*, *teselsül-i a’vām*, *teselsül-i cibāl*, *teselsül-i rivāyāt*. Cem’i *teselsülāt*. *Bülbüller edince faşla āġāz / Vādide eder teselsül āvāz* (Mu’allim Nāci³⁶⁴⁹: 21); *Zülf-i rūḥuñ mü’ellif-i ḥikmet-nüvīs-i şun’ / Gösterdi devr-i ḥāşiyesinde teselsülüñ* (Lā). (III/85. s.).

tasalluť: (< Ar.) şataşmak, kendi emir ve emelini infāz ettirmek içün dīgeriñ ḥuķūkuna ta’arruź edip cebr ve zōr göstermek: *Bilā-sebeb āḥire tasalluť eden te’dibe müsteḥaķ olur*. ‖

3647 Beyit şeklinde Fuzūlī’ye ait gösterilmiş olsa da beytin ilk mısrası Fuzūlī Dīvānu’nda bulunamamıştır. Beytin diğer mısrası dīvānda şöyledir: Bize arturma zahmet göz yaşıdır tütüyālardan.

3648 Kāmūsta: āh.

3649 Ateş-pāre, Seher.

Ḳānūn ile idāre olunan memleketde tasalluṭ nādiren vāḳı'a olur. Cem'i tasalluṭāt: Cengiz'in tasalluṭāt vāḳı'ası. (III/85. s.).

tesellül: (< Ar.) ıstılāḥāt-ı tıbbiyyedendir. Verem 'illetine dūḡār olmak, veremlenmek. (III/86. s.).

tesellüm: (< Ar.) teslīm olunan şey'i aḥz ve ḳabz etmek, vèrilen nesneyi almak: *Halef ve selef beyninde ḳā'ide-i teslīm ve tesellümüñ icrāsı ḥükm-i niẓām iktizāsındandır. (III/86. s.).*

tesellī: (< Ar.) 'ḡam, muṣībət, ye's gibi ḥālāt ile gön̄lü kırık olan kimse uşlu öḡüdlər, sevinçli ḥaberler, tatlı sözlerle rāḥatlanmak, feraḥ bulmak' demektir. Üslūb-ı Fārisiye taṭbīken *tesellā* tarzında daḥī isti'māl olunur. Faḳaṭ bu şüretde isti'mālī nazma maḥşūş gibidir. Neşirde nādiren vārid olur. Bu kelime lisānımızda *bulmak, vèrmek* mādeleriyle müsta'meldir. Cem'i taḥfīf-i yā ile *teselliyāt*'dır. *Tesellī-peẓīr* = *tesellī* ḳabūl edici, eden. *Tesellī-nā-peẓīr* = *tesellī* ḳabūl etmeyen. *Tesellī-yāb* = *tesellī* bulucu, bulan. *Tesellī-baḥş* = *tesellī* vèrici. *Gön̄lümü aldın tesellī vèrdin ey dil-ber baña (Lā); Nedir derdin ey rūḥ-ı 'ulvī-mesīr / Niçün*

olmuyorsun tesellī-peẓīr (Mu'allim Nācī³⁶⁵⁰: Mt. 30); Aristo dānişā, ḥikmet-şināsā neşve-i lutfuñ / Mizāc-ı ḳā'ināta keyf-i terkīb-i tesellādır (Şabrī-i Şākir). (III/86. s.).

tesliyet, tesliye: (< Ar.) *tesellī* vèrmek, vèrilmek; kederli adamı feraḥlı bir şüretde avutmak. *Vèrmek, etmek* mādeleriyle isti'māl olunur. *Tesliyet-baḥş* = *tesellī* vèrici. *Teşdīd-i yā* ile ḡalaṭdır. *Ulama Paşa'ya tesliye-i ḥāṭır ḳalınıp ber-güzīde ve pesendīde manşīb ile behremend olmasına va'd-ı kerīmleri şādır oldu (Peçevī, cild-i evvel, şaḥīfe 175); Tesliyet-baḥş arardı ḳalb-i ḥazīn / Buldu bir 'āşık-ı ḥarābe-güzīn (Mu'allim Nācī³⁶⁵¹: 12); Bārī sen ey āḥ-ı ḥasret saṭr-ı mektūb-ı ḡam ol / Tesliyet vèr ol gül-i ḥandāna Allāḥ 'aşḳına (Şeyḥ Ġālib: G. 286/3). (III/86. s.).*

teslīḥ: (< Ar.) silāḥlandırmak; silāḥlandırılmaḡ: *teslīḥ-cünūd, 'askerīñ teslīḥi. (III/86. s.).*

teslīḥ: (< Ar.) derisini yüzüp çıkarmak, derisi yüzülüp çıkarılmaḡ: *teslīḥ-i ḥayvān-ı mezbuḥ, ḳurbānıñ teslīḥi. (III/86. s.).*

3650 Yādīgār-ı Nācī.

3651 Āteş-pāre, Sakız'da Bir Harābede Bir Sevdā-zede.

taslî: (< Ar.) şataşdırmak, şataşdırılmak; üstüne şaldırtmak, şaldırılmak: *tāzīyī tavşana taslî, av köpeginiñ hınzıra taslîti*. (III/86. s.).

teslîl: (< Ar.) şıyrıp çekmek, şıyrılıp çekilmek. *Sell* maķāmında isti'māl olunur: *teslîl-i süyüf*. || *Şamşameyi eyledikçe teslîl / Teslîm-i süyüf ederdi a'dā* (Mu'allim Nāci³⁶⁵²: 3). (III/87. s.).

teslîm: (< Ar.) tapşırmaq, tapşırılmak; bir şey'i yerine vermek, bir nesne yerine verilmek: *mürseliñ emānetini mürseli'n-ileyh teslîm, hırsızıñ zābıtaya teslîmi*. Teslîm-i rūḥ = cān vermek. § İddi'ā olunan bir māddeniñ şahîḥ olduğunu i'tirāf etmek, edilmek: *Mu'cizāt-ı nebeviyyeyi şanādīd-i Kureyş bile teslîm ederdi*. § Emr ve re'ye tav'an inķiyād etmek, rızā göstermek, boyun egmek: *tarîḳ-i teslîm ve tevekkül*. § Selām vermek, selāmetle du'ā etmek: *taşliye ve teslîm*. Cem'i olan *teslîmāt* ekseriyā ma'nā-yı ūlāya 'ā'id mevādda ya'nî verilmiş olan nūķūd vesā'ire maķāmında isti'māl olunur: *Kaşanıñ taḥşîlātıyla teslîmātı muvāzene olunduķda şu kadar fazla me'hūzātı bulunduķu* || *Ben de ederim bu kavli*

teslîm (Mukaddime³⁶⁵³); *Nabî tenezzül eylemez esbāb-ı ḥāhişe / Teslîm ile tevekkül ile ittiḥād eden* (Nābi: G. 575/9). (III/87. s.).

teslîmiyyet: (< Ar.) 'emr ve re'ye bilā-i'tirāz inķiyād etmek ve muṭava'at göstermek, boyun egip diğeriñ ḥūkmü altına girmek' ma'nāsında yerine göre def'-i iltibās için kullanmağa mecbūr olduğumuz bu kelime 'Arabīde yokdur. Vāķi'a *teslîm* de bu ma'nāyı ifāde eder. Faķaṭ taşarrufāt-ı maḥşūşamızdan olan *teslîmiyyet* yalnız bir ma'nāda ve diğlerinden aķvā ḥūkmünde kullanıldığından ḥiçbir vakit terk edilemez. Lisānımızda görülen ihtiyāc bu taşarrufu icāb etmiştir. Göstermek, etmek māddeleriyle kullanılır. (III/87. s.).

tesemmüm³⁶⁵⁴: (< Ar.) zehirlenmek, zehirli. Mevādd-ı isti'māliyle müte'essir olmak. (III/87. s.).

tesemmün: (< Ar.) semenlenmek, semirmek, şişmanlamak: *tesemmün-i en'ām*. (III/87. s.).

tesmî: (< Ar.) işitdirmek, işitdirilmek. Ma'nāca *ismā*"dan aķvā 'addolunur. Mesāvî ve ma'āyibi ḥalka bildirmek

3653 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 179.

3654 Devellioğlu: Osmanlıca. Lugāt-ı Nāci: Arapça. Lugāt-ı Ebū'z-ziyā: Arapça.

3652 Yādigār-ı Nāci, Amru bin Ma'di Kerib Hakkında.

huşuşunda isti'mâli lâzım gelir.
(III/87. s.).

tesmīm: (< Ar.) zehirlemek,
zehirlenilmek. Tesmīmen =
'zehirmek, zehirlenilmek şüretiyle'
démekdir. (III/87. s.).

tesmīn: (< Ar.) semirtmek,
semirdilmek: *tesmīn-i tıyūr, hayvānı
tesmīn, tavuğuñ tesmīni.* (III/88. s.).

tesmiye: (< Ar.) isim vèrmek; ad
koymak, konulmak: *Filānıñ bir oğlu
oldu. Zahir'e'd-dīn tesmiye etti. ||
Çocuğa Muza'ffere'd-dīn tesmiyesi
tārīh-i vilādeti olan 1315 senesini
gösterdigindendir. § Bismi'llāh
démek. Ba'de't-tesmiye zebh-i kurbān
bu ma'nāda isti'mâli enderdir.
Teşdīd-i yā ile ğalať
kullanmamalıdır. (III/88. s.).*

tesnīm: (< Ar.) cennet-i a'lāda bir
ırmağın ismidir. § Örgüc şekline
koymak, konulmak. *Cebra'il-i āsmān
çokdan beri seyir eder / Kanmadı
Tesnīm-i vahye Cebra'il-i cān henüz
(Mu'allim Nāci: G³⁶⁵⁵. 14/5). (III/88.
s.).*

tesevvī: (< Ar.) düzeltmek, düz etmek:
tesevvī-i arāzī. (III/88. s.).

tesvīd: (< Ar.) siyāhlamak, karartmak,
karardılmak: *beyāz bezi tesvīd, tesvīd-i*

*beden, bir rū-yı sefidin tesvīdi. §
Müsvedde olarak yazmak,
yazılmak: harīr ma'mūlātı
müsābaķasına dā'ir Hūdāvendigār
Vilāyeti'ne bir cevāb-nāme tesvīdi. ||
Filān māddeyi tesvīd. § Müsvedde
makāmında kullanılır: Filān māddeye
dā'ir olan tesvīd kimindir?. Bu iki
ma'nāda isti'mâli kitābet-i
resmiyyeye mahşuş gibidir. Cem'i
tesvīdāt. Defter³⁶⁵⁶-i nüh feleke
şığdıramaz fihristin / Êtse münşī-i kazā
nüsha-ı vaşfın tesvīd (Kāzım: K.
2/30). (III/88. s.).*

tesvīf: (< Ar.) şöñraya bırakmak,
yolsuz sebebsiz te'hīr etmek, leyte
ve le'alle geciktirmek: *Tesvīf-i
meşālih-i 'ubbād marzī-i 'ālīye
muğāyirdir. || Tesvīf-i rü'yet-i umūr,
tesvīf-i namāz. Cem'i tesvīfāt. Maḥbūb-
ı Perverd-gār tesvīfden tevķī edilmesini
"helekü'l-musavvifün³⁶⁵⁷" hadīs-i
şerīfiyle ihtār ediyor (Feyz-ābād).
(III/88. s.).*

tesvīl: (< Ar.) hadd-i zātında çirkīn,
kötü olan şey'i güzel, iyi gösterip
aldatmak. Ekşeriyā cem'i olan
tesvīlāt kullanılır: *tesvīlāt-ı nefsanīyye,
tesvīlāt-ı şeytānīyye.* (III/88. s.).

3655 Şerāre.

3656 Dīvānda: Defterine.

3657 (Ar.) Geciktirenler helak oldu.

tesviye: (< Ar.) düzeltmek, düzeldilmek: *tesviye-i tarîk, tesviye-i arâzî, tesviye-i türâb, câddenîñ tesviyesi, şimendifer güzer-gâhınıñ tesviyesi*. § Yapmak, yapılmak; becermek, becerilmek; bitirmek, bitirilmek: *tesviye-i umûr, tesviye-i dîn, şu işiñ tesviyesi, meşâlihiñ tesviyesi*. (III/88. s.).

teshîl: (< Ar.) kolaylaştırmak, kolaylaştırılmak: *teshîl-i umûr, teshîl-i mürâselât, teshîl-i sevkiyyât, uşûl-i tahşîliñ teshîli, muvâredâtıñ teshîli*. Cem'i olan *teshîlât*, ekseriyâ 'kolaylıklar' ma'nâsında kullanılır. (III/88. s.).

tesyâr: (< Ar.) seyr ettirmek, ettirilmek; göndermek, gönderilmek. ğalaţ olarak zebân-zedi *tisyâr*'dır. Eşyâ hakkında isti'mâl olunur: *tesyâr-ı mekâtîb, tesyâr-ı muharrerât, kitâbıñ tesyârı, paketiñ tesyârı*. (III/89. s.).

teseyyüb: (< Ar.) kayıdsızlık, ihmâlcilik, üşenmeklik, tenbellik. Cem'i *teseyyübât*. (III/89. s.).

tesyîr: (< Ar.) yürütmek, yürüdülmek: *tesyîr-i sefâ'in, tesyîr-i en'âm, hayvânâtıñ tesyîri*. § Göndermek, gönderilmek: *tesyîr-i hedâyâ, mektûbıñ tesyîri*. ‖ Kıpmuş mu nedir

kıyâmet eyvâh / Tesyîr ediyor cibâli Allâh (Mu'allim Nâcî³⁶⁵⁸: 8)?. (III/89. s.).

tesyîl: (< Ar.) seyl gibi akıtmak, akıdılmak. Ma'nâca *isâle*'den akvâdır. (III/89. s.).

teşâbüh: (< Ar.) birbirine beñzemek, mevki'-i isti'mâlce *müşâbehet* ile beynlerinde fark vardır. Bunlarıñ maḥall-i isti'mâlini selîka ta'yîn eder: *teşâbüh-i ilhvân, teşâbüh-i eṭvâr*. Cem'i *teşâbühât*. İmdi *elfâz-ı müteşâbihede vech-i teşâbüh yâ mâddîdir "baş" lafzınıñ bi ḥasebi'l-vaḍ' insân başına ve min ḥaysi't-teşâbühi laḥanaya, şoĝana delâleti gibi* (*Mîzânü'l-belâĝa*). (III/89. s.).

teşâtüm: (< Ar.) sövüşmek. *Müşâteme* maḳâmında isti'mâli kâbildir: *teşâtüm-i eşirrâ, teşâtüm-i evbâşân*. (III/89. s.).

teşâcür: (< Ar.) 'aĝaçlarıñ dalları gibi eşḫâşıñ birbirine girişip nizâ' ve kavĝâ edişmesi' demektir ki lisânımızda yine bu ma'nâda *müşâcere* ziyâde kullanılır. (III/89. s.).

teşârûk: (< Ar.) ortak olmak, ortaklık etmek. *Müşâreket*³⁶⁵⁹ maḳâmında kullanılır. (III/89. s.).

3658 Âteş-pâre, Telâtum.

teşā'ur: (< Ar.) şā'ir tavrı taşınmak, şā'irlik taşlamak. *Erbāb-ı teşā'ur çoğalıp şā'ir azaldı / Yok öyle değil, şā'iriñ ancak adı kaldı* (Mu'allim Nācī³⁶⁶⁰: Mt. 31). (III/89. s.).

teşākül: (< Ar.) müşākele gibi birbirine uymak, diğeriñ şekline hāline girmek. *Müşākele ziyāde müsta'meldir.* (III/89. s.).

teşākī: (< Ar.) birbirine şikāyet etmek;³⁶⁶¹ iki kişi yek-diğeriñe yanıp yakılmak, derdleşmek. İsti'māli enderdir. (III/89. s.).

teşe'üm: (< Ar.) uğursuz 'addetmek, şe'āmetli gibi hisseylemek: *Teşe'üm şer'an memnū'dur. ‖ Emr-i peygamberi teşe'ümü men' eder. ‖ Emr-i nebevī var iken husūf ve küsūf gibi hālāt-ı tabī'iyye-i felekiyye ile teşe'üm etmek cehle, za'f i'tikāda delālet eder.* (III/89. s.).

teşāvür: (< Ar.) birbiriyle danışmak, meşveret etmek. *Müşāvere maķāmında kullanılır.* (III/90. s.).

teşebbüs: (< Ar.) işe yapışmak, 'azm-i kavī ile iş tutmak. Cem'i teşebbüsāt'dır. *Hüsn-i niyetle teşebbüs eden ekşeriyā muvaffak olur.* Teşebbüs-

i cürm = ıstılāhāt-ı kânūniyyedendir. *O şāmilü'l-keremiñ hayradır teşebbüsü hep / Muvaffak eyleye Mevlā teşebbüsātında* (Mu'allim Nācī³⁶⁶²); *Merām*³⁶⁶³ *edince*³⁶⁶⁴ *müsebbib bir ādemiñ kārın / Yed-i teşebbüsünü cüst ü cū eder esbāb*³⁶⁶⁵ (Nābī³⁶⁶⁶). (III/90. s.).

teşebbük: (< Ar.) eczāsı balık ağı gibi birbirine geçip sıkışmak, şebeke şeklini almak: *teşebbük-i ağşān-ı eşcār.* (III/90. s.).

teşebbüh: (< Ar.) beñzemek, aındırmak. (III/90. s.).

teşbīb: (< Ar.) şā'iriñ söyleyeceği neşideye sevdiğini veyāhūd bedāyi'-i tabī'atı tavşif yollu bir gazel veyā ba'zı ebyāt ile başlamasından 'ibāret bir şan'at-ı edebiyeye ıtlāk olunur: *Üsküdar'da vāķi' Vālide Sultān Medresesi'nde selefini ta'ķib ve menşur-ı iclālını ol cāh-ı bī-mişāl ile teşbīb etmişdi* (Zeyl-i Şakāyık, cild-i şānī, şahīfe 391). (III/90. s.).

teşbīk: (< Ar.) eczāsını balık ağı gibi birbirine geçirip sıkışdırmak; şebeke

3659 Kāmūsta kelime "müşāriket" şeklinde harekelenmiştir.

3660 Yādigār-ı Nācī.

3661 Noktalama hatası mevcuttur. Kāmūsta noktalı virgül "etmek"ten önce kullanılmıştır.

3662 Bulunamadı.

3663 Eserde: murād.

3664 Eserde: ederse.

3665: Nābī. (N. Ahmet Özalp, Bilgelikler Kitabı, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2012, s. 45.)

3666 Bulunamadı.

şekline koymak, konulmak: *teşbîk-i eşâbi'*, *parmakların teşbîki*. (III/90. s.).

teşbîh: (< Ar.) beñzetmek, beñzedilmek: *bir kahramânı arslana teşbîh, bir ma'sûmeniñ melege teşbîhi*. Lâ-teşbîh = teşbîhsiz, beñzetmeksizin. Cem'i *teşbîhât*. *Saňa ey nûr-ı mücessem nice teşbîh edeyim / Yoğ-iken vech-i şebah tâze-nihâl-i çemeni* (İbn Kemâl³⁶⁶⁷); *Ğalaţ etdim ne revâ cennete teşbîh etmek / Başkadır ni'met-i âsâyiş-i me'vâ-yı 'adem* ('Âkif Paşa: K. 5/3). (III/90. s.).

teşettüt: (< Ar.) dağılmak, dağınık olmak. Ekşeriyâ ma'neviyyâtda kullanılır: *teşettüt-i mu'âmelât*. (III/90. s.).

teştî: (< Ar.) dağıtmak, dağıdılmak. kezâlik ekşeriyâ ma'neviyyâtda müsta'meldir. (III/90. s.).

teşcî': (< Ar.) şecâ'atlendirmek, şecâ'atlendirilmek; yüreklendirmek, yüreklendirilmek: *teşcî'-i muhâcimîn, teşcî'-i cünûd, ğuzâtıñ teşcî'i*. Cem'i *teşcî'ât*. (III/90. s.).

teşhîz: (< Ar.) bilemek, bilenmek, keskinletmek, keskinledilmek. Mâddiyyât ve ma'neviyyâtda isti'mâl olunur: *teşhîz-i ezhân,*

süyüfuñ teşhîzi. Cem'i *teşhîzât*. (III/91. s.).

teşehhuş: (< Ar.) şahış hâline gelmek, şekil ve cisim peydâ etmek: *Fuzûlî Dîvânı'nı okurken şāhibi pîş-i nazarımda teşehhuş ediyor*. § Biriniñ şahşını hâtırâ getirmek, birinin şahşı hâtırâ getirilmek: *Bıyıklı olarak Amerika'ya gitdi, aradan haylî seneler geçdi. İstanbul'a 'avdetinde şakallı görünce teşhîş edemedim, o kadar mâhirâne tebdîl-i şekil ve kıyâfet eder ki teşehhuşu mümkün olamaz*. Cem'i *teşehhuşât*. (III/91. s.).

teşhîş: (< Ar.) tanımak, seçip bilmek: *Kendisini görünce teşhîş edemedim, o kadar ğalabalıkda bunca seneden beri görmediği bir adamı teşhîş etmek kolay degildir*. § 'Keşf-i emrâz' ma'nâsında ıstılâhât-ı tıbbiyyedendir. Teşhîş-i marâz = 'hastalığın neden 'ibâret olduğunu bulup ta'yîn etmek' demektir. Teşhîş-i emrâz = tıbbiñ eñ mühim kısmıdır. Bir tabîbîñ hâzâkatı bunuñla sâbit olur. Cem'i *teşhîşât*. *Sâz-ı 'aşkıñ edemez kimse hevâsın teşhîş / Ol kadar var ki hemân işidilir bir sesdir* (Rûhî). (III/91. s.).

teşeddüd: (< Ar.) şiddetlenmek, şiddet peydâ etmek, edilmek: *teşeddüd-i*

emrāz, teşeddüd-i 'illet. *İştidād* ile ma'nāca müterādifdir. (III/91. s.).

teşdīd: (< Ar.) şiddetlendirmek, şiddetlendirilmek; şiddet vermek, verilmek: *teşdīd-i ğazab, teşdīd-i maraž, teşdīd-i mu'āmele, cezānuñ teşdīdi*. § Şeddelemek, şeddelenmek: *ħarfīñ teşdīdi, teşdīd-i kelime*. § Şedde ya'nī şu (ّ) işāret. (III/91. s.).

teşezzüb: (< Ar.) dağılma, dağınık olma. Teşzīb = 'ağacıñ kabuqlarını soymak, fazla dallarını kesip budamak' ma'nāsını ifāde eder. (III/91. s.).

teşerru': (< Ar.) şerī'ata uymak, şer'-i şerīfe uygun a'mālde bulunmak: *erbāb-ı teşerru'*. (III/91. s.).

teşerrüf: (< Ar.) şereflenmek, kesb-i şeref etmek: *Mülākātıyla teşerrüf etdim*. || *Ėudümüyle teşerrüf ederiz*. Cem'i *teşerrüfāt*. (III/91. s.).

teşrīh: (< Ar.) dilim dilim, pârça pârça yarıp kesmek, kesilmek. İştılāhāt-ı tıbbiyyedendir: *fenn-i teşrīh, teşrīh-i nebātī, cesedi teşrīh, cismiñ teşrīhi, 'ameliyyāt-ı teşrīhiyye*. § Hall ve tefsīr eylemek; etrāfıyla şerħ etmek, edilmek: *teşrīh-i mes'ele, maķāleniñ teşrīhi, teşrīh-i mebhāş-ı vuzū*. Cem'i *teşrīhāt*. (III/91. s.).

teşrī': (< Ar.) vaz'-ı kânūn: *ħaķķ-ı teşrī', vazīfe-i teşrī'*. (III/92. s.).

teşrīf: (< Ar.) şereflendirmek; şeref vermek: *Ėāne-i fakīrānemi teşrīf etdi*. § Libās-ı fāħir, Ėil'at-ı fāħire. El-yevm bu ma'nāda isti'māli metrūk Ėükmündedir. *Bī-ta'ab şāyeste-i teşrīf olur mu dūşlar* (RāĖıb Paşa: G. 45/5); *Bir Ėece teşrīf edip mahfice çāker-ħāneme* (Vāşıf: G. 9/5). (III/92. s.).

teşrīfāt: (< Ar.) *teşrīf* iñ cem'idir. İştılāhāt-ı resmiyyede 'merāsım-i mu'tāda, erbāb-ı menāsıb ve merātibiñ maķām ve rütbelerine Ėöre mu'teber ve mer'ī olan uşul-i takaddüm ve te'aħħur' demekdir: *uşul-i teşrīfāt, teşrīfāt Ėalemi*. Teşrīfātī = teşrīfātçı, merāsım-i mu'tāda me'mūru. (III/92. s.).

teşrīķ: (< Ar.) ziyālandırıp parlatmak, parlamak: Tekbīr-i teşrīķ = 'Allāhu Ekber Allāhu Ekber lāilāhe illa'llāhu Allāhu Ekber Allāhu Ekber velillāhi'l-ħamd' demek. Eyyām-ı teşrīķ = 'īd-i adħānıñ ikinci ya'nī zi'l-ħiccenıñ on birinci, on ikinci, on üçüncü Ėünleridir. § 'Şark tarafına teveccüh etmek, etdirmek' ma'nāsını da ifāde eder. (III/92. s.).

teşrīk: (< Ar.) şerīk ya'nī ortak etmek, edilmek: *Filānı teşrīk etdi*. || *O adamıñ*

bu işde teşrîki cā'iz degildir. § Şirk koşmak, şirke kâ'il olmak. Tenzîh iken iktizâ-yı 'irfân / Teşrîke şapar mı ehl-i iz'ân (Alaybegi-zâde Nâci). (III/92. s.).

teşa''ub: (< Ar.) şu'belenmek, şu'be peydâ etmek; ayrılıp kol kol, takım takım olmak: *teşa''ub-ı kabâ'il, teşa''ub-ı sülâle, teşa''ub-ı mesâ'il, teşa''ub-ı enhâr. Cem'i teşa''ubât. (III/92. s.).*

teşa''ur: (< Ar.) kıl peydâ etmek, kıllanmak: *teşa''ur-ı çehre. (III/92. s.).*

teşa'su': (< Ar.) şa'sa'lanmak, parlaklık hâşıl etmek. Teşa'su'-ı sūr = lisânımızda bu kelime ma'nâ-yı aşlîsiyle berâber 'mükellefiyyet, mükemmeliyyet, debdebeli' gibi ma'nâları işrâb eder. (III/92. s.).

teş'îb: (< Ar.) şu'belendirmek, şu'belendirilmek: *teş'îb-i mes'ele, da'vânın teş'îbi. Cem'i teş'îbât. (III/92. s.).*

teşeffî: (< Ar.) şifâ ve râhat bulmak: *Bu 'illet kâbil-i teşeffî degildir. Bu ma'nâda teşfiye şüretiyle de kullanılır!. § Hakkında gâzab ve gayzı olan adamdan intikâm almakla yürek şogumak. Teşeffî-i şadr = intikâm aldıktan sonra yüregiñ şoguması. (III/93. s.).*

teşakkuq: (< Ar.) şakq olmak, yarılıp ayrılmak: *teşakkuq-ı şuhûr. Teşkîk = şakq etmek, édilmek; pârça pârça yarmak, yarılmak. Teşkîk-ı cebel, şahreniñ teşkîki. (III/93. s.).*

teşekkür: (< Ar.) şükr etmek; ni'mete, ihsâna, iyilige karşı senâ ve du'âda bulunmak: *İltifâtınıza teşekkür eder. Ba'zen maqâm-ı tehekkümde kullanılır: Teşekkür olunur ki o makûleleriñ medh ve senâlarından biriyiz. Cem'i teşekkürât. (III/93. s.).*

teşekkük: (< Ar.) şekke düşmek, şekde kalmak, şübhelenmek. (III/93. s.).

teşekkül: (< Ar.) şekle, şürete girmek; şekil almak, şekillenmek: *teşekkül-i beden, teşekkül-i vücûd-ı insân. || Devlet-i 'Osmâniyyeniñ târîh-i teşekkülü 697 sene-i hicriyyesidir. Cem'i teşekkülât: teşekkülât-ı düveliyye. (III/93. s.).*

teşekkî: (< Ar.) şikâyet etmek; bir fenâlığı, haksızlığı yanıp yakılarak söylemek. (III/93. s.).

teşkîk: (< Ar.) şekke düşürmek, düşürülmek; şübhede bırakmak, bırakılmak: *İ'tikâdiyyâtda cühelâyı teşkîk edecek kelâmı îrâd etmemelidir, onuñ teşkîki. Cem'i teşkîkât. Defter-i 'uşşâkda kaydım yok deyü kim dem-be-*

*dem / Yāre ağıyār ētdirir teşkīk teşkīk
üstüne (Enderūnī Zārī). (III/93. s.).*

teşkīl: (< Ar.) şekle, şürete, hey'ete
koymak ve konulmak; şekil vermek,
verilmek: *şūrā-yı devletiñ teşkili,
duyūn-ı 'umūmiyye-i 'Osmāniyye
idāresiniñ teşkili, meclisi teşkil,
komisyonu teşkil. Cem'i teşkilāt =
teşkīlāt-ı cedīde. (III/93. s.).*

teşelşül: (< Ar.) atılarak akmak,
yüksekden gelen şu şarılı ile
aşağıya dökülmek ki Türkçede bu
şüretle akan şulara 'çağlayan' ta'bīr
olunur: *teşelşül-i nehir, ırmağıñ
teşelşülü. § İştılāh-ı tıbbī 'yüksekden
akıdılan soğuk şu ile duş yapmak'
démekdir. Cem'i teşelşülāt: Amerika-
yı Şimālī'de kā'in Nیاğara şelālesiniñ
teşelşülāt-ı müdhişesi. (III/93. s.).*

teşemmüs: (< Ar.) güneşlenmek, güneş
vurmak, güneşiñ te'siriyle muztarib
olmak. (III/93. s.).

teşemmü: (< Ar.) şem'lenmek, mum
bağlamak, erimiş bal mumu
sürülmek. Teşemmü'-i kebed =
ıştılāh-ı tıbbī 'karacigeriñ damar ve
ensice-i sā'iresiniñ küçülüp
bozulması ve bal mumu hālını
alması' demektir. (III/94. s.).

teşemmüm: (< Ar.) koqlamak.
İstişmām ile ma'nāca müterādifdir.

Fakat bu diğerinden akvā
'addolunur. Ma'māfih lisānımızda
*istişmām ziyāde kullanılır:
teşemmüm-i kākül, teşemmüm-i gül.*
(III/94. s.).

teşmīr: (< Ar.) şıgamak, şıganmak:
gömlegi teşmīr, paçalarıñ teşmīri.
Lisānımızda 'bir işe girişmek'
ma'nāsında ekseriyā *paçaları şıvamak*
ta'bīri kullanıldığı gibi kezālik 'bir
işe hāzırlanmak' ma'nāsında ve
mecāz şüretiyle *teşmīr-i sāk, teşmīr-i
sā'id* ta'bīrleri de isti'māl olunur.
(III/94. s.).

teşmī: (< Ar.) erimiş bal mumuna
batırmak, batırılmak: *astarıñ teşmī'i,
bezi teşmī'. (III/94. s.).*

teşmīl: (< Ar.) tefa'ul bābından 'alā
hilāfi'l-kıyās maşdar-ı sānī olup
'ihrama bürünmek' demektir.
Teşemmül bu ma'nāda luğatdır. §
Kitābet-i resmiyyede 'dīgere ta'alluk
ve dīgeri ihāta' gibi bir ma'nāda
müsta'meldir: *Bu uşülüñ oñlara da
teşmīli idārece münāsib görüldü.*
(III/94. s.).

teşmīm: (< Ar.) koqlatmak,
koqladılmak: *teşmīm-i şüküfe,
fulyanıñ teşmīmi, sünbülüñ teşmīmi.*
(III/94. s.).

teşennüc: (< Ar.) buruşmak, buruşuk olmak § ıstılâh-ı tıbca yaranın gerilip buruşması ve azması, 'adalâtın ve huşûşuyla el ve ayağın veca'-nâk olarak bozulup veyâhüd titreyip buruşmasından 'ibâret olan 'ârıza-ı 'aşabiyye demektir ki bu kelime beyne'l-'avâm *teşeniş* tarzında tahrîf olunmuştur. *Teşennüc-i cerîha, cildiñ teşennüci. Cem'i teşennücât: Defne yaprağının memâlik-i cenûbiyye ahâlîsınca olan keşret-i isti'mâli de şiddetli olan kokuşuyla hâzım, muzâdd-ı teşennücât, müskir, muşammiş olmasından neş'et eder. Teşennüc-i mizmâr = ıstılâhât-ı tıbbiyedendir. 'Mini mini çocuklara 'ârız olup havâle denilen 'illet-i 'aşabiyye-i ihtilâciyye' demektir. (III/94. s.).*

teşennüf: (< Ar.) küpe taşmak. *Pırlanta küpe tefennüş etmiş / Süslenmede pek tekellüf etmiş (Mu'allim Nâci³⁶⁶⁸). (III/94. s.).*

teşnegân: (< F.) 'şuşamış' ma'nâsına olan *teşne*'nin cem'idir ki 'şuşamışlar' demektir. Bu kelimenin gerek müfred, gerek cem'i 'pek heves-kâr, ârzü-keş, pek istekli' gibi ma'nâları da ifâde eder. Meşelâ

"teşnegân-ı deşt-i Kerbelâ" cümlesi 'Kerbelâ denilen ovanın şuşamışları' ma'nâsını ifâde ettiği gibi "Taḥşîl-i 'ulûma teşne idi." cümlesi de "Amelleri öğrenmeye pek istekli idi." ma'nâsını beyân eder. (III/94. s.).

teşne-gî: (< Ar.) teşnelik, şusuzluk: *ḥâl-i teşne-gî, def'-i teşne-gî. (III/95. s.).*

teşne: (< F.) şuşamış, şusuz. Leb-teşne, teşne-leb = dudağı kurumuş, pek şuşamış. *Leb-teşnegân* tarzında cem'lenir. Teşne-lebî, leb-teşne-gî = dudağı kurumuş, ziyâde şuşamış olma. Dil-teşne, teşne-dil = yüregi harâretli, pek istekli. Dil-teşne-gî, teşne-dil = ziyâde heves-kârlık, pek isteklik. *Âdemiñ ḥâlini hem-ḥâli bilir / Teşneniñ ḥâlini bilmez sîr-âb (Mu'allim Nâci³⁶⁶⁹); Yâ Rab ne vâdîdir bu kim cân teşne cânân teşnedir (Bâkî: G. 69/2); Teşne-i şehd-i vişâliñdir Fuzûlî nâ-tüvân (Fuzûlî:K. 23/22); Reşha-i feyzine erbâb-ı feşâhat teşne / Gûyiyâ çeşme-i ilhâm-ı Hudâ'dır ḥâmem (Büyük Reşid Paşa). (III/95. s.).*

teşnî: (< Ar.) ziyâde 'ayıblamak; yermek: *Teşnî-i lisân edebe yakışmaz. Cem'i teşnî'ât'dır: teşnî'ât-ı ḥasûdâne.*

‖ *Yine sen eyleme ta'n u teşnî' / Ehline rāci' olur fi'l-i şenî'* (Vehbî³⁶⁷⁰: 236). (III/95. s.).

teşnîf: (< Ar.) küpe taşmak, taşınmak: *gûş-ı 'arûsu teşnîf, gûş-ı 'arûsuñ teşnîfi*. Lisânımızda bu kelime 'kulağı tezyîn etmek' ma'nâsında isti'mâl olunur. Teşnîf-sâz = zînet verici, süsleyici: *Evkât-ı hamsede teşnîf-sâz-ı âzân-ı ümmet olan ezân-ı Muhammedî*. ‖ *Budur ümmîd oluna gûş-ı Münîf / Haber-i 'âfiyetiñle teşnîf* (Münîf: Lg. 3/15). (III/95. s.).

teşevvüş: (< Ar.) karmaşık olmak: *teşevvüş-i umûr, teşevvüş-i şu'ûr*. (III/95. s.).

teşevvuk: (< Ar.) ziyâde rağbet ve istek göstermek, şevklenmek: *kemâl-i teşevvuk, oburuñ ta'âma teşevvuku*. (III/95. s.).

teşvîr: (< Ar.) satılık hayvânı pazara çıkarıp gösteriş etmek § bir adama 'âr ve hayâ verecek, utandıracak bir iş işlemek demektir. § 'İstî'âb, ihtivâ, ihfâ' ma'nâlarını ifâde eder. *'Aşkđır ol neşve-i kâmil kim andandır müdâm / Meyde teşvîr-i harâret, neyde te'sîr-i şadâ* (Füzûlî: G. 17/2). (III/95. s.).

teşvîş: (< Ar.) karmaşık etmek, edilmek: *teşvîş-i umûr, teşvîş-i şu'ûr, teşvîş-i mu'âmelât, teşvîş-i efkâr*. Cem'i teşvîşât'dır: *Umûr-ı câriyede görülen teşvîşât*. ‖ *Berîdir çirk-i teşvîşât ü şirk-i hõd-nümâyîden / Melâmet ehlini âzâde-i zerķ ü riyâ buldum* ('Ârif Hikmet Mnz: 3); *Züvvâr! Bu güft ü gû revâ mı / Teşvîş ediyorsuñuz şafâmı* (Mu'allim Nâcî³⁶⁷¹: 1); *Parlak görünüñ egerçi Sâmi / Teşvîş eder ekser kelâmı* (Mukaddime³⁶⁷²). (III/96. s.).

teşvîķ: (< Ar.) şevke getirmek ve şevklendirmek, şevklendirilmek; istek vermek, verilmek: *Etfâli tahşîl-i 'ulûma teşvîķ, etfâliñ uşlu ve nâmûslu olmalarına teşvîķi*. Cem'i teşvîķât'dır: *teşvîķât-ı vâķı'anıñ semerât-ı nâfi'ası*. (III/96. s.).

teşehhüd: (< Ar.) ka'dede şehâdetini müstemil olan tahıyyâtı okumak. Teşehhüd miķdârı = 'az vakit, biraz zamân' demektir. *Câmi'-i şerîfde şeyh efendi ile teşehhüd miķdârı görüñdük*. (III/96. s.).

teşehhî: (< Ar.) istihâlanmak, bir şey'i meyl ve hırş ile istemek. (III/96. s.).

teşhîr: (< Ar.) şöhretlendirmek, şöhretlendirilmek: *heves-i teşhîr,*

3670 Lutfiyye.

3671 Füzûzân, Hoca Rıdvan'ın Kitâbe-i Seng-i Mezârı.

3672 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rûm:

maḳṣad-ı teşhîr. § Meydâna koymak konulmak, halka bildirmek, göstermek, gösterilmek: *teşhîr-i cānî, kâtîlîñ teşhîri, eşyānîñ teşhîri, akmeşeniñ teşhîri*. § Çekip sıyırmak, çekilip sıyırılmak: *teşhîr-i silāh, süngüyü teşhîr, bıçağı teşhîr, silāhıñ teşhîri*. Êtmek māddesiyle kullanılır. Cem'i, ma'ānî-i muhtelifede *teşhîrât*'dır. Ben tenezzül eylemiş olsam *raḳîb-i ḥāsedî / Ra'd-ı hücumla bütün dünyāya teşhîr eylerim* (Şeyḥ Vaṣfî); *Ḥüsnüñü eş'ār-ı meşhûremle teşhîr eyledim* (Mu'allim Nācî³⁶⁷³: Mf: 22). (III/96. s.).

teşeyyüh: (< Ar.) ihtiyār gibi görünmek, kocalamak, ihtiyār tavrı taşlamak: *Gençlikde tavr-ı teşeyyüh yakışık almaz*. § Şeyḥ olmadığı hâlde şeyḥ imiş gibi görünmek, şeyhlik taşlamak: *Ādāb-ı tarîkatı bilmeyenleriñ evzā'-ı teşeyyüh³⁶⁷⁴-kārāneleri bā'is-i ibtisām-ı enām olur*. (III/96. s.).

teşeyyüd: (< Ar.) mürtefi', muhkem olmak: *teşeyyüd-i binā, teşeyyüd-i burc*. (III/96. s.).

teşaytun: (< Ar.) şeytānlık etmek, şeytanet-kārāne hareketde

bulunmak; şeytānlaşmak. (III/96. s.).

teşeyyu': (< Ar.) şî'adan olmak, şî'alığa girmek, şî'alığı kabûl etmek. (III/97. s.).

teşyîd: (< Ar.) yüksek ve muhkem kılmak, kılınmak: *eṭrāf-ı binā-yı teşyîd, bârû-yı ḳal'ayı teşyîd*. § 'Takviye' ve 'taḥkîm' ma'nāsında ma'neviyyâtda daḥî kullanılır: *Zeyd'iñ bu hareketi 'ömrüñ mülahazasını teşyîd eyledi*. | *Ḳal'a-ı menî'a-i İstanbul'uñ muhtâc-ı ta'mîr olan mahalleriniñ fevḳa'l-me'mûl teşyîdi ḥāşıl oldu* (Çelebi-zāde Tārîḫi, şaḥîfe 271). (III/97. s.).

teşyî': (< Ar.) 'karşılamak' ma'nāsına olan *istikbāl*'iñ muḳābilidir. Ma'nası 'yola giden bir adamı ayrılık mahalline kadar götürüp vedā' etmek, bir yere giden adam ayrılık yerinden geçirilmek': *resm-i teşyî', merāsîm-i teşyî' iyye, sefîri teşyî', filānıñ teşyî'i*. (III/97. s.).

teşāḥub: (< Ar.) şāḥib çıkmak, şāḥābet; şıyānet etmek, edilmek. Bu ma'nāda *teşāḥub* da kullanılır. Cem'i olan *teşāḥubât*'iñ maḳām-ı zemimde isti'māli ekşerdir. (III/97. s.).

teşādüf: (< Ar.) rāstgelmek, aramaşsızın bulmak. Cem'i

3673 Füzûzân.

3674 Harf hatası. Kāmûsta kelime "ḥa" ile yazılmıştır.

teşādüfāt. Teşādüfen, bi't-teşādüf = teşādüf şüretiyle, teşādüf ile, aramaksızın. Teşādüfî = 'râstgele, teşādüfe mensüb' demektir. (III/97. s.).

teşādüm: (< Ar.) 'müşādeme' ma'nāsınadır. Ya'nî 'katı iki cisim birbirine çatmak, vuruşmak' demektir: *teşādüm-i sefā'in*. (III/97. s.).

teşāru: (< Ar.) birbiriyle güreş etmek. (III/97. s.).

teşārīf: (< Ar.) *taşrīf*'iñ cem'i. Oraya mürāca'at. (III/97. s.).

teşā'ud: (< Ar.) yukarı çıkmak, ağmak: *teşā'ud-ı ebhîre, buhārîñ teşā'udu, balonuñ teşā'udu, dumanîñ teşā'udu*. Cem'i *teşā'udāt*. (III/97. s.).

teşāğur: (< Ar.) küçük görünmek, küçülme, kendini küçük gibi göstermek. (III/97. s.).

teşālüb: (< Ar.) ıstılâhât-ı tıbbiyyeden kelime-i müvellededir. Hâç-vārî çapraz olarak damarlarıñ birbirine kavuşmasına ve binmesine ıtlâk olunur. (III/97. s.).

teşānīf: (< Ar.) *taşnīf*'iñ cem'i. 'Kitāblar, eserler' demektir: *teşānīf-i mu'tebere*. (III/97. s.).

teşāvīr: (< Ar.) *taşvīr*'iñ cem'i. 'Resimler, şüretler' demektir: *teşāvīr-i nādire*. (III/97. s.).

taşhīh: (< Ar.) şahīh kılmak, kılınmak: *taşhīh-i neseb, taşhīh-i şāyi'a, taşhīh-i rivāyet*. Ş Yañlış doğrultmak, doğruldulmak: *taşhīh-i kitāb, taşhīh-i 'ibāre, taşhīh-i zehāb*. Ğazete şahīfesini taşhīh = ıstılâh-ı tabā'atça 'mürettibleriñ yañlısını düzeltmek' demektir. Taşhīh-i mizāc = vücūduñ fenālığını düzeltmek maķāmında isti'māl olunur. Cem'i *taşhīhāt*. Mizāc-ı 'ālemi taşhīhe sa'y eden her-gāh / Görür devā gibi çīn-i cebīn-i istikrāh (Sa'īd Sırrı). (III/97. s.).

taşhīf: (< Ar.) yazıda haţā'en tağyīr etmek, edilmek. Meşelā: "me'mūr³⁶⁷⁵"u "mağmūr" ve "sūr"u "şūr" yazmak gibi. Cem'i *taşhīfāt*. (III/98. s.).

taşaddur: (< Ar.) eñ başa oturmak, şadr-ı meclise geçmek, meclisde eñ üstde oturmak: *Kibir ve naḥvet-i cibilliyyesi iktizāsınca her nerede bulunsa taşaddur etmek isterdi*. (III/98. s.).

taşaddu: (< Ar.) dağılmak, perākende olmak, ayrılma; yarılıp çatlamak:

3675 Kāmūsta, kelimedede fazladan bir "ye" ile yazılıdır.

taşaddu'-ı arz, taşaddu'-ı zemîn.
(III/98. s.).

taşadduk: (< Ar.) şadağa vèrmek, vèrilmek: *Fuķarāya taşadduk emr-i şer'îdir.* Cem'i *taşaddukât.* *Mütekebbirlere kibr ètme taşadduk şayılır.* (III/98. s.).

taşaddî: (< Ar.) şürû', mübāşeret, teşebbüs; başlama. *Bil 'illeti kıl şoñra müdāvāta taşaddî / Her merhemi her yāreye merhem mi şanırsın* (Lā³⁶⁷⁶); *Cevāba ètme taşaddî su'ālî añlamadan* (Mu'allim Nāci³⁶⁷⁷: G. 29/1). (III/98. s.).

taşdîr: (< Ar.) münşî ve mü'ellif eşerine ve kitābına dībāce vaż' etmek § iştār etmek, şudûr etmek. Birinci ma'nā lisānımızda nādiren müsta'meldir. Ma'nā-yı meşhûru ikincisidir. Meşelā: "dīvān-ı hümāyûndan taşdîr buyurulan fermān-ı 'ālî" ta'bîri gibi. Cem'i *taşdîrât.* *Eyleyip tayy-ı tavāmîr-i suhan ey Hakkî / Yeridir eyler iseñ ğayrı du'âyı taşdîr* (İsmā'îl Paşa-zāde). (III/98. s.).

taşdî': (< Ar.) başını ağrıtmak, baş ağrıtmak, baş ağrıdılmak. Cem'i *taşdî'ât.* *Taşdî'-i ser ta'bîri haṭā-yı*

fāhiş olduğundan kullanmamalıdır.
(III/98. s.).

taşdîk: (< Ar.) bir adamın kelāmına gerçektir demek, dēnilmek, şıdkına hüküm etmek, hüküm edilmek. Taşdîkan = taşdîk şüretiyle. Bi't-taşdîk = taşdîk ile. Cem'i *taşdîkât.* *Her sözü bilā-tahkîk taşdîk ètmemelidir, bu māddeniñ taşdîki cidden tedkîke muhtācdır.* (III/98. s.).

taşarruf (< Ar.) ma'nā-yı 'adīdeyi ifāde eder. 'İsti'māl' ya'nî 'kullanmak' ma'nāsına delālet eder. Meşelā, *tahkîm* kelimesini 'muhkem kılmak' ma'nāsında taşarruf etmişiz ki *ma'nā-yı 'Arabîsine muhālifdir.* § Diledigini yapmak şüretiyle bi'l-iktidār idāre, kā'inātda taşarruf-ı ilāhî: *Esrār-ı hafıyye var bilinmez / Eṭvār-ı taşarruf-ı Hudā'da* (Lā). § Fā'il-i muhtār olmak şüretiyle zabt etmek, edilmek: *bir hāneyi taşarruf, taşarruf-ı emlāk, haḳḳ-ı taşarruf.* Bu makāmda ıstīlāhāt-ı fıkhiyyeden olup şuver-i muhtelifede isti'māl kılınmışdır. § İsrāfsız idāre etmek, isrāfdan şakınmak: *kā'ide-i taşarruf.* || *Taşarrufa ri'āyet eder.* § *Ekonomi muḳābili bulunan iktisād'a ri'āyet ile artırmak:* *Mehmed Bey ayda on lira taşarruf ètmedikçe rāḫat edemez.* || *Maşārif-i*

3676 Ziya Paşa: TB. 1/8.

3677 Şerāre.

keşfiyyeden bir haylî akçe taşarruf etti.
§ Bi't-taşarruf = taşarruf şüretiyle,
taşarruf ile. Cem'i *taşarrufât*. §
Menkûha veyâ câriyeye mu'âmele-i
zevciyye icrâ etmek. *Halka hûblardan*
vişâl-i râhat-efzâdır ğaraž / 'Āşıka
ancağ taşarrufsuz temâşâdır ğaraž
(Fuzûlî: G. 140/1); *Elinden aldı*
zimâm-ı taşarrufu şimdi / Yed-i
mü'eyyed-i bahî-tı hudâyeğân-ı kerîm
(Nef'î: K. 33/133). (III/99. s.).

taşrîh: (< Ar.) açığa vurmak, açık
söylemek, açık bildirmek,
bildirilmek. Taşrîh-i merâm =
merâmın taşrîhi. *Dil vèrdiğimiz yâre*
nigâh-ı ğazâbından / Taşrîha mecâl
olmadı imâ ile geçdik (Nâ'ilî-i Kâdim:
G. 201/3). Taşrîhen = taşrîh
şüretiyle. Bi't-taşrîh = taşrîh ile ya'nî
açıktan bildirilerek. Cem'i *taşrîhât*.
(III/99. s.).

taşrîf: (< Ar.) keyfe mâ yeşâ 'kalb' ve
'tahvîl' ma'nâsındır ki hâkk-ı
İlâhî'de kullanılır. *Teşârîf* tarzında
olan cem'i bu ma'nâya mahşûşdur:
teşârîf-i mübdi'-i bî-mişâl. Taşrîf-i
riyâh = rûzgârı bir semtten diğerk
cihete döndürmektir ki bunun
mutaşarrıfı muğallibü'l-aḥvâl olan
Cenâb-ı Rabbü'l-felaḫdır. § 'İlm-i
şarf ıştırılâhınca 'bir kelimeyi

şîğalamak, şîğalanmak' demektir.
Meşelâ *ḍarabe* mâddesinden "ḍarabe,
yadribü, ḍarben, ḍaribu" taşrîfi gibi.
Fî'lîñ taşrîfi, kelimeyi taşrîf, 'ilm-i
taşrîf. || Bu ma'nâda cem'i *taşrîfât*'dır.
Ḳadîmi mâ'ide-perverd-i âstânîñdır /
Velîk oldu teşârîf-i dehr ile mehcûr
(Nâbî: K. 7/106). (III/99. s.).

taşa'ub: (< Ar.) güç olmak, güçleşmek:
taşa'ub-ı umûr, taşâ'ub-ı ta'allüm.
(III/100. s.).

taşa'ud: (< Ar.) yukarı çıkmak, yukarı
ağmak, yukarılamak, yukarılanmak.
Cem'i *taşa'udât*. Ekşeriyâ *ebḫire* ve
revâyiḫ hakkında kullanılır.
Taşa'udât-ı merzağiyye = şu irkilip
kalan bataklık yerlerde havâya
çıkan kokuvar. (III/100. s.).

taş'îb: (< Ar.) güçleştirmek,
güçleştirilmek: *taş'îb-i umûr, taş'îb-i*
maşlahat, bir keyfiyyetiñ taş'îbi, bu işiñ
taş'îbi. Cem'i *taş'îbât*. Bu lafız *teshîl*
muḳâbilidir. (III/100. s.).

taş'id: (< Ar.) yukarı çıkarmak,
çıkarılmak; ağdırmak, ağdırılmak. §
'Ma'deniyyâtı eridip buḫâr hâlinde
uçurmak, havâlandırmak' ma'nâsını
da ifâde eder. (III/100. s.).

taşgîr: (< Ar.) küçültmek,
küçüldülmek. İsm-i taşgîr = ma'nâsı
küçüklüğe delâlet eden isim. Bu gibi

isimlerin ħarf-i evveli kâ'ideten mazmûm olur. Meşelâ "fu'eyl, şuvey'ar, 'ubeyd" gibi. *Taşğîr-i şahîfe, taşğîr-i ħurûf, taşğîr-i sûtûn. Cem'i taşğîrât.* (III/100. s.).

taşaffî: (< Ar.) şâfîlenmek, şâfîlik peydâ etmek: *taşaffî-i mâ, taşaffî-i ħalb. Taşfiye* kelimesine de bakınız. (III/100. s.).

taşfîh: (< Ar.) el çırpma, el içlerini birbirine vurma. Cem'i *taşfîhât: taşfîhât-ı evbâşâne, taşfîhât-ı sarhõşâne.* Ş 'Bir şey'i yayvan yapmak ya'nî şafha şafha etmek' ma'nâsını da ifâde eder. (III/100. s.).

taşfîr: (< Ar.) ıslık çalma, ıslık çalar gibi seslenmek: *taşfîrât-ı pās-bānān. Cem'i taşfîrât.* (III/100. s.).

taşfîf: (< Ar.) sıralama, şaf şaf dizmek, dizilmek: *taşfîf-i cünûd, şâkirdânın taşfîfi. Cem'i taşfîfât: taşfîfât-ı 'askeriyye.* (III/100. s.).

taşfîk: (< Ar.) kanad çırpma. Cem'i *taşfîkât.* (III/100. s.).

taşfiye: (< Ar.) şâfî kılmak, kılınmak; şâfîletmek, şâfîledilmek: *taşfiye-i mâ, taşfiye-i ħalb, taşfiye-i meşrûbât, taşfiye-i düyyûn. Teşdîd-i yâ ile ħalaṭ-ı fâĥişdir. Êdeyim³⁶⁷⁸ taşfiye-i ħalb ile âġâz-ı du'â / Tâ ki mir'ât-ı icâbetde ola*

çehre-nüimûd (Münîf: K. 22/52). (III/100. s.).

taşkîl: (< Ar.) şaykal vurma, cilâ vermek, verilme: *taşkîl-i ħadîd, taşkîl-i mir'ât, merâyâ-yı taşkîl.* (III/100. s.).

taşallüb: (< Ar.) katılaşıma: *taşallüb-i mâyi'.* Cem'i *taşallübât.* Ş 'Umûr-ı dîniyyede ziyâde ta'aşşub ve ġayret göstermek' ma'nâsında da kullanılır. (III/101. s.).

taşallüf: (< Ar.) övünmek, ħadd ve iktidârından ħâric nefsinde faẓl ü zerâfet iddi'âsında bulunma, ki bu mişillûlerin meslegi başkalarına temeddüh ile kendi iddi'âsını taşdîk ettirmekdir. Cem'i *taşallüfât: taşallüfât-ı Nef'îyâne.* ‖ Böyle bir emr-i ħaṭîrede aşĥâb-ı taşallüfüñ ġaraẓ-ı seyyi'esinden erbâb-ı hünerin kuvve-i mümeyyizesine ilticâ ederim (*Taşvîr-i Efķâr*). (III/101. s.).

taşlîb: (< Ar.) katılaştırma, katılaştırılma: *taşlîb-i mâyi', lebeniñ taşlîbi.* Cem'i *taşlîbât.* (III/101. s.).

taşliye: (< Ar.) şalavât-ı şerîfe getirmek, şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem diye du'â etmek. Taşliye-ġân = 'şalavât getirici, taşliye edici' demektir. Teşdîd-i yâ ile ħalaṭdır: *Nâm-ı ħazret-i peyġamberî yâd*

olundukça taşlıye etmek lâzımdır. ॥
Nām-ı nebevî müntakış-ı levha-i cāndır
/ Dil pîş-i celîlînde anıñ taşlıye-ğāndır
(Mu'allim Nācî: Mt. 32). (III/101. s.).

taşmīm: (< Ar.) bir şey'e kaṭ'iyen
nükûl etmemek üzere niyet etmek,
'azm etmek, şüret-i kaṭ'iyede niyet
etmek: *taşmīm-i sūr, taşmīm-i*
keyfiyyet, taşmīm-i hūtān. Cem'i
taşmīmāt. (III/101. s.).

taşannu': (< Ar.) şan'at ve külfet ile bir
şey'i māhiyyetinden daha iyi, daha
zînetli ve kıymetli göstermek, öyle
görünmek: *taşannu'-ı 'ibāre, taşannu'-*
*ı müteşeyyihāne*³⁶⁷⁹. (III/101. s.).

taşnî': (< Ar.) şan'atça gāyetle
üstādāne bir tarz-ı bedî'de yapmak,
yapılmak: *bir sâ'ati taşnî', bir âletîñ*
taşnî'i. § Sâhte olarak yapmak,
düzme olarak peydā etmek: *bir*
hikāyeyi taşnî', taşnî'-i havādis, taşnî'-i
erācîf. Cem'i olan *taşnî'āt* daḥî 'yalan
ve düzme şeyler' ma'nāsında
kullanılır. Taşnî' = ıstılāhāt-ı
tıbbiyyece 'bir kıt'a-ı bedenîñ
nokşān olan kısmı dīger a'zānıñ
cildinden bir şerīha alınarak itmām
édilmek' demekdir. (III/101. s.).

taşnîf: (< Ar.) sınıf sınıf etmek,
édilmek; takım takım ayırmak,

ayrılmak: *taşnîf-i meskūkāt-ı 'atīka,*
taşnîf-i āsār-ı kadīme, taşnîf-i āsār-ı
manzūme, hubūbāt-ı mahlūṭayı taşnîf.

§ Yapmak, yapılmak: *Bir kitābıñ*
taşnîfi, bir kitābı taşnîf. Bu ma'nāda
te'lîf bundan aqvādır. Bu ma'nā
i'tibāriyle kitāb vücūda getiren zāta
'muşannif' dēnilebilir. Cem'i olan
taşnîfāt 'vücūda getirilmiş, yapılmış
kitāblar' demekdir. (III/101. s.).

taşavvur: (< Ar.) zihinde şüret vèrmek,
vèrilmek; bir şey'i zihinde
şüretlendirmek, bir şey zihinde
şüretlendirilmek. Māddiyyāt ve
ma'neviyyātta kullanılan bu lafzıñ
cem'i *taşavvurāt*'dır: *Kendini 'akıl*
taşavvur ediyor, zihî taşavvur-ı bātıl.
Taşavvurāt ve taşdīkāt = mantıķıñ
nazārî ve 'amelî aqsāmı. Taşavvurî,
taşavvuriyye = taşavvurdan 'ibāret
olan ya'nî vücūd-ı hāricîsi olmayıp
hayālî, vehmî bulunan. *Emr-i*
taşavvurî, umūr-ı taşavvuriyye. ॥
Umūr-ı 'askeriyye ve zabıṭiyyesini ve
mecālisini yoluna koymak için
taşavvur buyurulmuş olan şeyler
(Fu'ād Paşa); *Sih̄r ederdim medhiñe*
geldikçe ammā n'eyleyim / Eylemiş
Hak̄k vasfıñı kayd-ı taşavvurdan berî
(Nef'î: K 14/39); *Kimdir vèren*

3679 Kāmūsta kelime "ha" ile yazılmıştır.

*taşavvur-ı teftîş*³⁶⁸⁰ *âdeme* (Lâ³⁶⁸¹).
(III/102. s.).

taşavvuf: (< Ar.) şer'ıyyât ve i'tikâdiyyâtı ihâmlı, rumûzlu bir şüretde beyân eden 'ilim ve meslek ki bunuñ erbâbı zâhiri ve bâtını âdâb-ı nebeviyye ile taḥliye-i zât ve iktisâb-ı füyûzât etmiş bulunanlardır. Onlara 'ehl-i taşavvuf, mutaşavvife, şüfiyûn' denilir. Iştılâḥ-ı 'avâma göre muḡlak, güç aňlaşılın söze *taşavvuf* ıtlâḡ olunur. Cem'i *taşavvufât*. *Oḡusañ 'ilm-i taşavvuf ne zarar / Pāk bil taşfiye-i bâtın eder* (Vehbî³⁶⁸²: 197). (III/102. s.).

taşvîb: (< Ar.) bir adamıñ ḡavl veya fi'line şavâbdır demek, denilmek; şavâba nisbet etmek, edilmek: *Bu re'yi taşvîb idi. || O ḡavl taşvîb edildi. || Bir sözü aňlamadan taşvîb etmek budalâlıḡdır. Cem'i taşvîbât.* (III/102. s.).

taşvît: (< Ar.) seslenmek, ses çıkarmak: *taşviyet-i mizmâr, taşviyet-i nây.* (III/102. s.).

taşvîr: (< Ar.) şüret vermek, verilmek; şüretlendirmek şüretlendirilmek: *taşvîr-i efkâr, taşvîr-i vaḡâyi',*

mes'eleniñ taşvîri. Bu ma'nâda cem'i *taşvîrât*'dır. Ş Resm etmek ya'nî bir şey'iñ şüretini, şeklini yapmak: *taşvîr-i sîmâ, taşvîr-i çehre.* Ş *Taşvîr* resm edilmiş olan şüret, şekil: *taşvîr-i dil-ber, taşvîr-i cānān.* Bu iki ma'nâda cem'i *teşāvîr*'dir: *mecmū'a-i teşāvîr, teşāvîr-i nâdire.* || *Süvār olduḡça taşvîrinde 'âcizdir muşavvirler / Ne deñli diḡḡat eylerse eger Bihzād eger Mānî* (Nef'i: K. 12/25); *Giyip bir al eteklik hâleden meydāna 'azm etmiş*³⁶⁸³ / *Semāda Mevlevî āyînini taşvîr eder mehtāb* (Belîḡ: G. 9/3); *Te'āla'llāh zihî raḡş-ı hümayûn-ı hüma-sāye / Ki taşvîr-i dil-ārāsı yeter eḡlence dünyāya* (Nef'i: K. 19/1). (III/102. s.).

tezâdd: (< Ar.) birbirine zıdd olmak. *Kesb-i şüret eyleyip cem'-i*³⁶⁸⁴ *tezâd / Âb u âteşde görünmüş ittihād* (Kef). Ş Bir 'ibârede ma'ānî-i müteḡâbileyi cem' etmekden 'ibâret olan bir şan'at-ı edebiyedir ki oña şan'at-ı tezâd ıtlâḡ olunur: Ma'āli āyet-i kerîmeden muḡtebes olan şu mişāl gibi: *Ey Mālikü'l-mülk dilediḡini i'zāz, dilediḡini izlāl edersin. || Ve tezâd-ı ṡabî'atden başḡa ḡālibā beynimizde hiḡ münāsebet-i semāviyye olmadıḡından*

3680 Kāmûsta: teftîş.

3681 Ziya Paşa: TCB. 1/9.

3682 Lutfiyye.

3683 Dîvānda: êtdi.

3684 Kāmûsta "mim" yazılmamıştır.

(*Taṣvīr-i Ef'āl* ≈ 'Ākif Paşa). (III/103. s.).

tezā'uf: (< Ar.) çoğalmak, iki misli artmak. Māddiyyāt ve ma'neviyyātda isti'māl olunur. Cem'i tezā'ufāt. Tezā'uf-ı 'ömr, tezā'uf-ı derd, tezā'uf-ı ālām, tezā'uf-ı bārān, tezā'uf-ı seyl. ‖ İnsānlarıñ taḥṣīl-i ma'ārifdeki tekāsüllerine bakıp da sa'yıña fütūr getirme. Çalış! Zīrā 'ömrüñ tezā'ufu mümkün degildir (Mollā Cāmī'niñ Oğluna Naṣīhatı ≈ *Feyz-ābād*). (III/103. s.).

taẓarrur: (< Ar.) zarara, ziyāna uğramak, zarar-dīde olmak: taẓarrur-ı nās, mūcib-i taẓarrur. (III/103. s.).

taẓarru': (< Ar.) zelīlāne yalvarmak, nefsi alçaltıp yalvarmak. Cem'i taẓarru'āt: taẓarru'āt-ı günāh-kārāne, taẓarru'āt-ı zelīlāne. (III/103. s.).

taẓ'īf: (< Ar.) bir kat daha ziyādeleştirmek, ziyādeleştirilmek. Māddiyyāt ve ma'neviyyātda isti'māl olunur: miḳdār-ı ma'āşıñ taẓ'īfi, ıztırār-ı derūnuñ taẓ'īfi, taẓ'īf-i mebālīg, taẓ'īf-i ālām. Cem'i taẓ'īfāt. Ş Za'īflandırmak, za'īf kılmak, za'īf 'addetmek: taẓ'īf-i ḡanem. (III/103. s.).

taḍlīl: (< Ar.) doğru yoldan şapmak, delālete düşürmek. İḍlāl ziyāde kullanılır, faḳaṭ bu ondan aḳvādır. (III/103. s.).

taẓammun: (< Ar.) ḥāvī, müştemil olmak, içine almak. Bu mektūbuñ taẓammun etdiği ma'ānī-i laṭīfe, bu sözüñ taẓammun etdiği kināye. (III/103. s.).

taẓmīd: (< Ar.) 'yarayı merhemli yağ ile yağlamak, yaraya lapa vurmak' ma'nāsındır. (III/103. s.).

taẓmīn: (< Ar.) sebep olunan zarar ve ziyānı ödemek, sebep olunan zarar ve ziyān ödenmek: emānet-i żāyi'ayı taẓmīn, dīn-i ma'lūmü'l-miḳdārı taẓmīn, eşyā-yı żāyi'anıñ aṣmānını taẓmīn, taẓmīn-i dīn. Ş Bir nesneyi diğeri nesneye idḥāl etmek. Bu ma'nā i'tibāriyle başkasınıñ mevzūn veyā menşūr bir sözünü kendi sözü arasında īrād etmekden 'ibāret bir şan'at-ı edebiyedir. Bu maḥalde 'aceb evṣāfıña ḡesbān görünür / N'ola bu beytini Bāķī'niñ edersem taẓmīn (Nef'ī: K. 47/15); Biḥamdi'llāh zamānında be-ḳavl-i Şabrī-i şākir / Girībān-ı felek mehcūr-ı dest-i āh-ı şekvādır (Nef'ī: K. 48/32). Cem'i olan taẓmīnāt başka ma'nāda kullanılır. 'Muṭlakā bir zarara muḳābil vērilen

para' demektir: *tazmīnāt-ı harbiyye*.
(III/103. s.).

taẓyī': (< Ar.) zāyi' etmek, mahv
eylemek, telef etmek: *taẓyī'-i evkāṭ*,
taẓyī'-i 'ömr, *taẓyī'-i nefis*. || Bir yerde ki
yok nağmeñi taḳdīr edecek gūş / *Taẓyī'-i*
nefes eyleme tebdīl-i maḳām et (Lā³⁶⁸⁵);
Eyleyem bī-hude taẓyī'-i midād u erkām
(Nābī: K. 13/82). (III/104. s.).

taẓayyuk: (< Ar.) daralmak, sıkışmak.
Māddiyyāt ve ma'neviyyātta
kullanılır: *taẓayyuk-ı mekān*, *taẓayyuk-*
ı ma'īšet. (III/104. s.).

taẓyīḳ: (< Ar.) daraltmak, daraldılmak,
sıkıştırmak, sıkışdırılmak: *Ḳorse*
kızıñ cism-i laṭīfini taẓyīḳ ediyor. ||
Ḥakīkati i'tirāf etdirmek için maznūnu
taẓyīḳ. || *Mevḳifi taẓyīḳ*, *bir fikriñ*
taẓyīḳi, *bir kabı taẓyīḳ*. Cem'i
taẓyīḳāt'dır. *Taẓyīḳ-i 'arūz bir cihetden*
/ Hem ḳāfiye vü redīf reh-zen
(Mukaddime³⁶⁸⁶); *Ḥaylī taẓyīḳ edildi*
ehl-i ḥarem / Nā-gehān etdi Rabb-i
Ka'be kerem (Mu'allim Nācī³⁶⁸⁷).
(III/104. s.).

teṭābuk: (< Ar.) birbirine uymak, yek-
digerine uygun düşmek.
Māddiyyātta ziyāde
ma'neviyyātta isti'māl olunur:

teṭābuk-ı efkār, *teṭābuk-ı ma'nā*,
teṭābuk-ı ārā. Cem'i *teṭābukāt*.
(III/104. s.).

teṭāvül: (< Ar.) uzamak, uzun olmak:
teṭāvül-i eyyām-ı muḥāşara.
İstiṭāle'den ziyāde kullanılır. § El
uzatmak, zulüm ve ta'addī etmek:
teṭāvül-i eşirre. Cem'i *teṭāvülāt*
ekseriyā ikinci ma'nāya göre
kullanılmışdır: *teṭāvülāt-ı ḥarāmīyān*
gibi. *Meger mukaddime-i şīḥḥat ü*
selāmet imiş / Zamān³⁶⁸⁸ teṭāvül-i
'illetle ḳaldığı rencūr (Nābī: K. 7/31).
(III/104. s.).

teṭāyür: (< Ar.) perākende, perīşān,
dağınık olmak: *teṭāyür-i seḥāb*.
(III/104. s.).

teṭabbub: (< Ar.) kendine ṭabīb süsü
vèrmek, 'ilm-i ṭibba āšnā ve mensüb
olmadığı hālde ṭabīb gibi görünmek.
Maḳām-ı mu'āḥeze ve tezyīfde
kullanılır. (III/104. s.).

taṭbīḳ: (< Ar.) uydurmak,
uydurulmak. Māddiyyāt ve
ma'neviyyātta isti'māl olunur:
mu'āmelātīñ ḳānūna taṭbīḳi, *mazrūfuñ*
zarfa taṭbīḳi, *ḳavliyyāt ve fi'liyyātīñ*
şer'iiyyāta taṭbīḳi. § Ḳarşılaştırap
uygun olduğuna bakmak, bakılmak.
Bu ma'nāda ile edātiyla kullanılır:

3685 Ziya Paşa: TB. 1/12.

3686 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Eş'ār-ı Türki: 55.

3687 Bulunamadı.

3688 Kāmūsta: Zamānū.

mazbatayı müsvedde ile taṭbīk, hücceti sicil ile taṭbīk, mizānı jurnal ile taṭbīk, defteriñ cedvel ile taṭbīki. Cem'i taṭbīkāt. Taṭbīk mührü = aşhāb-ı ma'āşıñ devā'ir-i resmiyyede şüretleri uşülen müseccel olan hātem-i şahşilerine ıtlāk olunur. Taṭbīken = 'muṭābık olarak uydurmak ve karşılaştırmak şüretiyle' demektir. (III/105. s.).

taṭhīn: (< Ar.) öğüdmek, öğüdülmek: *taṭhīn-i hınṭa, şa'īriñ taṭhīni. Cem'i taṭhīnāt. (III/105. s.).*

taṭarruk: (< Ar.) yol bulmak; hülül etmek: *taṭarruk-ı halel. (III/105. s.).*

taṭrīb: (< Ar.) tarablandırmak, şevke getirmek. Gerek bu kelime ve gerek 'tarablanmak' ma'nāsına olan *taṭarrub* lafzı az kullanılır. (III/105. s.).

taṭlīk: (< Ar.) zevceyi boşamak. *İtlāk* da bu ma'nāda kullanılabilir. (III/105. s.).

taṭliye: (< Ar.) tılā etmek, edilmek; sürüp sıvamak, sürülüp şivanmak. Teşdīd ile gālaṭ kullanmamalıdır: *taṭliye-i cidār. (III/105. s.).*

taṭmīn: (< Ar.) insānıñ kalbinde inanmak ile hāşıl olan telāşsızlık hāline 'iṭmīnān' denir ki *taṭmīn* de 'o hālet-i sükūnu vermek peydā

edinmek' demektir: "taṭmīn-i kalb, nefsiñ taṭmīni" gibi. Cem'i *taṭmīnāt*'dır ki = 'kalbi korkusuzluk ile sükūnete getiren mu'āmeleler, sözler' demektir. (III/105. s.).

teṭavvu': (< Ar.) nāfile namāz kılmak. Teṭavvu'an = 'nāfile olarak' demektir. (III/105. s.).

teṭavvuk: (< Ar.) boyuna gerdanlık vesā'ire ṭakmak. Taṭvīk = 'boyuna gerdanlık vesā'ire ṭakmak, ṭakılmağ' ma'nāsındır ki her ikisi de nādiren isti'māl olunur. (III/105. s.).

taṭvīl: (< Ar.) uzatmak, uzadılmak. Ekseriyā söz hakkında kullanılır: *taṭvīl-i kelām, taṭvīl-i maḳāl, maḳāleniñ taṭvīli, bahşıñ taṭvīli. Cem'i taṭvīlāt = 'cān şıkıcı uzun ve lüzümsüz sözler' demektir. Muntazır hüsn-i icābet, müterakḳıb tevfīk / Geldi hengām-ı du'ā eyleme taṭvīl-i kelām (Nābī: K. 113/116). (III/105. s.).*

teṭahhur: (< Ar.) mādđī ve ma'nevī temizlenmek, pāklanmak: *teṭahhur-ı beden, teṭahhur-ı kalb, çirk-i menāhīden teṭahhur. Cem'i teṭahhurāt. (III/106. s.).*

taṭhīr: (< Ar.) mādđī ve ma'nevī temizlemek, temizlenmek; pāklamak, pāklanmak: *taṭhīr-i libās, taṭhīr-i mecrā, taṭhīr-i kalb, kabıñ*

taṭhīrī, cünübdən taṭhīr. Cem'ī taṭhīrāt. Buḡāt u ser-keṣānı her ʔaraḡda pāy-māl ʔtdi / Olundu himmetiyle devletiñ taṭhīr dāmānı (Zeyl-i Fihris-i 'Oṣmānī). (III/106. s.).

taṭayyub: (< Ar.) güzel kokuşu şey ile kokuşulanmak, koku sürünmek: *Taṭayyub sünen-i seniyye-i ḡazret-i peyḡamberīdendir. (III/106. s.).*

taṭayyur: (< Ar.) teṣe'üm ile ma'nāca müterādıdır ki uğursuz şaymak, uğursuzluḡa sebep olacak gibi duyḡulanmak: *Ḥazret-i faḡr-i 'ālem ṣalla'llāhu 'aleyhi ve sellem tenbīh-i kaṭ'i ile ümmet-i merḡūmelerini taṭayyurdan men' buyurmuşlardır. (III/106. s.).*

taṭyīb: (< Ar.) ḡoş ʔtmek, iyi ʔdilmek: *taṭyīb-i ḡaṭır, taṭyīb-i ḡalb. Keṣret-i isti'māle mebnī ekṣeriyā mevşūfsuz olarak kullandır: filānı taṭyīb, şu zātiñ taṭyībı gibi. Cem'ī taṭyībāt. (III/106. s.).*

tezāhür: (< Ar.) birbirine görünmek, ʔarafından zuḡūr ʔtmek: *iki fırḡanıñ tezāhürü, seḡā'iniñ tezāhürü. Ş Birbirine mu'āvenet ʔtmek: Milano Geçidi³⁶⁸⁹'nde Ḥaydar Paşa fırḡasınıñ tezāhürü orduyu ḡümāyūnuñ*

muṡafferiyetini te'mīn ʔtdi. Cem'ī olan tezāhürāt ekṣeriyā ikinci ma'nāda kullandır. Tezāhür'ü zuḡūr maḡāmında kullamak 'abeṣdir. (III/106. s.).

tazallül: (< Ar.) gölgelenmek, gölgede olmak. Ma'nāca *istizlāl* ile müterādıdır. (III/106. s.).

tazallüm: (< Ar.) zulüm ve ḡadrdan şikāyet ʔtmek ki Türkçede 'derdini yanmak, ḡālini aṡlatmak' demektir. Tazallüm-i ḡāl = derdini yanarak boyun bükme, merḡamet dilemek. Bu kelimedede zāten 'meydāna dökme, āşikār ʔtmek' ma'nāsı mevcūddur. Binā'en-'aleyh "iṡḡār-ı tazallüm" demek doḡru degildir. Cem'i: *tazallümāt. (III/106. s.).*

te'ādül: (< Ar.) birbirine 'adīl olmak, birbirine denk gelmek. Eṣḡāṣ ve eṣyāda isti'māl olunur: *iki ḡumūleniñ te'ādülü, te'ādül-i mübārezeyn. Cem'ī te'ādülāt. (III/106. s.).*

te'ādī: (< Ar.) düşmanlık ʔtmek, iki ʔaraf birbirine 'adāvet, ḡuṣūmet ʔtmek. *Mu'ādāt* gibi. Cem'ī taḡḡīf ile *te'ādiyāt*'dır. (III/106. s.).

te'āruṡ: (< Ar.) ḡüküm, re'y, fikirce birbirine zıd ve 'akis olmak. Cem'ī *te'āruṡāt. (III/107. s.).*

3689 1897'deki Osmanlı-Yunan Savaşı esnasında Osmanlı tarafından zapt edilen geçittir.

te'ārūf: (< Ar.) bir şey'i herkes bilmek, bir şey cümlece ma'lûm olmak. Meşelâ: telğrafiñ fâ'idesi. *Hâzreti şeyhü'l-ekberin 'âlem-i İslâmiyyetçe te'ārüfü.* (III/107. s.).

te'āsür: (< Ar.) bir şey güçleşmek, güç olmak. Yine bu ma'nâda *ta'assür* ziyâde kullanılır. (III/107. s.).

te'âzud: (< Ar.) kol kola tutunmak, birbirine kol vèrmek. Ekşeriyâ *ta'avûin* maķâmında kullanılır. (III/107. s.).

te'âţuf: (< Ar.) birbirine muhabbet, şefkat etmek; muhabbet, şefkat göstermek: *te'âţuf-ı peder ve püser.* Ş Ma'tûf ve ma'tûfün 'aleyh olmak, 'atıflaşmak: *te'âţuf-ı kelimeteyn.* Cem'i *te'âţufât.* (III/107. s.).

te'âtî: (< Ar.) birbirine vèrmek, verişmek: *te'âtî-i efkâr, te'âtî-i aķdâh, te'âtî-i mekâtib.* (III/107. s.).

ta'âzum: (< Ar.) nazarda büyümek, büyük görünmek: *ta'âzum-ı emvâc.* ‖ *Gönlüm büyüyor ta'âzumuñdan / Pür-cüş oluyor telâţumuñdan (Deryâya Hiţab ≈ Mu'allim Nâcî³⁶⁹⁰: 26).* (III/107. s.).

te'ākub: (< Ar.) birbiriniñ ardı sıra yürümek. Mâddiyyât ve ma'neviyyâtta kullanılır: *te'ākub-ı*

leyl ü nehâr, te'ākub-ı emvâc, te'ākub-ı umûr. ‖ *Êtsin esbâb-ı ma'alîsi³⁶⁹¹ te'ākub olsun / Hâtır-ı nâziki hõş, kalb-i laţifi hurrem (Nâbî: K. 15/110).* (III/107. s.).

te'ākud: (< Ar.) 'aķidleşmek, mu'âķede eylemek. Az kullanılır. (III/107. s.).

te'âlî: (< Ar.) yüksek olmak, yükselmek. Ekşeriyâ ma'neviyyâtta ve etmek, eylemek mâddeleriyle kullanılır. Ma'nâca *te'allî* den aķvâdır. Te'âlî-perver = 'yükselmeyi iltizâm ve tervîc eden , edici' demekdir. Te'al'llâh = 'Allâh yükseltsin' maķâmında cümle-i du'a'ıyyedir ki isti'mâli nazma maḥşûş gibidir: *İnsân odur ki kalbinden hiçbir zamân fikr-i te'alîyi çıkarmaz. Terakķiyyi kendine bir ma'sûķa-i te'alî-h'âh ittiḥâz ederek gönlünü pîş-i nazarından ayırmaz (Feyz-âbâd); A'dâsınıñ alçaklığı etdikçe tevâlî / Eyler o ziyâ-güster-i âfâķ-ı te'alî (Şân-ı Hâzreti Peyğamberîde ≈ Mu'allim Nâcî³⁶⁹²: 1); Te'alî-perverim neşr etdigim efkâr 'âlîdir (ve-lehu³⁶⁹³: G. 8/1). Te'al'allâh zihî devr-i dil-ārâ-*

3690 Âteş-pâre.

3691 Dîvânda: murâdâtı.

3692 Yâdigâr-ı Nâcî, Na't-ı Şerîf: 1.

3693 Şerâre.

yı şafā³⁶⁹⁴-āver (Nef'î: K. 44/6).
(III/107. s.).

te'āmül: (< Ar.) 'bir yerde, bir şeyde
öteden beri cārî olagelen ve 'amel ve
i'tibārca uşul ve 'adet mertebesine
varan mu'āmele, şüret-i icrā'
démekdir. Cem'i te'āmülāt. Te'āmül-i
kadīm, hükm-i te'āmül. (III/107. s.).

te'āmî: (< Ar.) görmez gibi görünmek,
görmezlenmek, kendini kör gibi
göstermek: Āşār-ı fi'liyeye karşı
te'āmî etmek cehl ve ğaraža haml
olunur. (III/108. s.).

te'ānuḳ: (< Ar.) mu'ānaḳa gibi
'birbiriniñ boynuna şarılmaḳ'
ma'nāsınadır. (III/108. s.).

ta'avün: (< Ar.) birbirine yardım
etmek, yardımlaşmaḳ: Cenāb-ı Hakk
Furḳān-ı Kerīminde "Ta'avün eyle."
emr ediyor. Bu ne encāmu yok
teğābündür / Beşere şān vèren
ta'avüündür (Mu'allim Nācî³⁶⁹⁵: 36);
Ne kişver üstüne rāyet-keş-i cihād olsañ
/ Olur ta'avüine ervāḥ-ı enbiyā³⁶⁹⁶
me'mūr (Nābî: K. 7/96). (III/108. s.).

te'āhüd: (< Ar.) mu'āhede gibi
'birbiriyle 'ahd etmek, 'ahidleşmek'
ma'nāsınadır. Cem'i te'āhüdāt.
(III/108. s.).

ta'ab: (< Ar.) zahmet, meşakkat,
yorgunluk. Ellere karşımda edenler
ta'ab / Görmedigim yerde ne eyler 'aceb
(Yahyā)? (III/108. s.).

ta'abbüd: (< Ar.) 'ibādet etmek, kulluk
etmek: Cenāb-ı Hakk'a ta'abbüd
farzdır. § Efrāt-ı hulūş ve temelluk
gösteren riyā-kārānıñ mu'āmele-i
kāse-lisānelerini ta'rif ve kendilerini
taḥkîr ve tezyîf için de kullanılır:
Filānıñ huzûrunda ta'abbüd edercesine
hareket ediyordu. || Ta'abbüd edip zātına
rûz u şeb / Rızā-yı İlāhîni kıldı taleb
(Mu'allim Nācî³⁶⁹⁷); Ne bir ehl-i
dünyāya etdim ta'abbüd / Ne bir ehl-i
taḳvāya var intisābım (ve-lehu³⁶⁹⁸: G.
9/2). (III/108. s.).

ta'abbüs: (< Ar.) yüzünü ekşitmek,
ekşi yüz göstermek. (III/108. s.).

ta'bîr: (< Ar.) muzmerāt ve ma'āniyi
lafz ve 'ibāre ile beyān eylemek:
hüsn-i ta'bîr, sū-yı ta'bîr. || Ta'bîr
edemem tînet-i pākindeki lutfu (Nef'î:
K. 11/36); Hüsn-i ta'bîr ü belāğatde
bulunmaz emşāl (Kaşîde³⁶⁹⁹); Aña
tenhā gūşe ta'bîr etmek ey kill-i
besîm³⁷⁰⁰ / Hakk bu kim ğāyet ḥaṭānıñ

3694 Dīvānda: mürād.

3695 Bahār İçinde Hazān yāhüd Ye's-i Muhāceret.

3696 Dīvānda: evliya.

3697 Bulunamadı.

3698 Fütüzān.

3699 Ziya Paşa ≈ Zafer-nāme: 14.

3700 Dīvānda: sakım.

*zirve-i 'ulyāsıdır*³⁷⁰¹ (Nedīm: K. 37/12). § Lafz ve ma'nā: *ta'bīr-i şenī'*, *ta'bīr-i belīğ*, *ta'bīr-i ġarīb*, *ta'bīr-i laţīf*. Ta'bīr-i meşhūr = 'ma'nāsı darb-ı meşel hükümünü almış ve nezd-i 'āmmede şöhret bulmuş olan sözler' demektir. § Düşü yormak, yorulmak: *ta'bīr-i rü'yā*, *rü'yānıñ ta'bīri*. Cem'i *ta'bīrāt*: *ta'bīrāt-ı laţīfe*, *ta'bīrāt-ı hasene*. (III/108. s.).

ta'biye: (< Ar.) 'koymak, yerleştirmek' ma'nāsındadır. Faakat ekşeriyā 'mevākī'de 'askerī fenn-i harbe tevfiқан niķāt-ı münteħabeye koyup āmāde etmek, ol şüretle 'asker yerlerine konulup āmāde edilmek' ma'nāsında isti'māl olunur. Ta'biyetü'l-ceyş = ıstılāhāt-ı 'askeriyyedendir. 'Askeriñ iktizāyı hāl ve mevķi'e göre yerleştirilmesi fenni. Bu lafzı teşdīd ile okumak ġalaţ-ı fāhişdir. *Çekīde-i kaţarātından āferiñişde / Olundu*³⁷⁰² *ta'biye-i hilķat ü*³⁷⁰³ *haķīķat būd*³⁷⁰⁴ (Sāmī: K. 1/39). (III/108. s.).

ta'accüb: (< Ar.) şaşmak: *şāyān-ı ta'accüb*, *cālib-i ta'accüb*. (III/109. s.).

ta'accül: (< Ar.) 'acele etmek, 'acelecilik etmek. Cem'i *ta'accülāt*. (III/109. s.).

ta'cīb: (< Ar.) şaşdırmak; hayrete düşürmek, düşürülmek. *İ'cāb*'dan aķvādır. (III/109. s.).

ta'cīz: (< Ar.) şıķıntı vèrmek, vèrilmek; cānını şıķmak, cānı şıķılmak; rāhatsız etmek, edilmek. Cem'i *ta'cīzāt*: *ta'cīzāt-ı vāķı'a*. || Çok *ta'cīz etdi*, *bu kadar ta'cīziñ ma'nāsı yok*. (III/109. s.).

ta'cīl: (< Ar.) 'acele etmek: *Bu kadar ta'cīle sebeb nedir?*. § 'Acele ettirmek, etdirilmek: *ta'cīl-i umūr*, *ta'cīl-i inşāāt*, *ta'cīl-i sevķiyyāt*. Cem'i *ta'cīlāt*. (III/109. s.).

ta'cīm: (< Ar.) yazıyı nokţalamak, yazı nokţalanılmak: *ta'cīm-i hurūf*, *ta'cīm-i sūtūr*. *İ'cām* ile müterādifdir. (III/109. s.).

ta'cīn: (< Ar.) yoğurmak, hamurlaştırmak: *daķīķi ta'cīn*, *daķīķiñ ta'cīni*. (III/109. s.).

ta'dād: (< Ar.) şaymak, şayılmak: *ta'dād-ı nüfūs*, *ta'dād-ı hurūf*, *ta'dād-ı nüķūd*, *edevātıñ ta'dādı*, *ta'dād ve terkīm*. || *Halkıñ üstünde olan haķķı olunmaz ta'dād* (Nābī: K. 2/86). (III/109. s.).

3701 Dīvānda: a'lāsıdır.

3702 Dīvānda: K'olundu.

3703 Dīvānda: hilķat-ı.

3704 Dīvānda: haķīķat-i būd.

ta'addüd: (< Ar.) 'adedlenmek, birden ziyāde olmak, 'adedi çoğalmak: *ta'addüd-i zevcāt*. (III/109. s.).

ta'addī: (< Ar.) zulüm etmek: *Timurlenk'in gezdigi yerlerde ahālīye olan ta'addisi*. § Tecāvüz etmek: *fi'liñ mef'üle ta'addisi*. Cem'i taḥfif-i yā ile *ta'addiyāt*'dır ki 'mezālim' ma'nasında kullanılır. § İştlāḥāt-ı fıkhiyyece 'örf, 'ādet ve te'āhüdün ḥilāfı olan harekātā ıtlāk olunur. (III/109. s.).

ta'dīl: (< Ar.) mu'tedil kılmak, kılınmak; iki tarafını bir etmek, iki tarafı bir edilmek: *ta'dīl-i terāzi*. § İ'tidāl hāline getirmek, getirilmek, deḡiştirip hafifletmek: *ta'dīl-i ḥiddet, ta'dīl-i şiddet, ta'dīl-i kıymet, müsveddeniñ ta'dīli, ta'dīl-i ta'bīrāt*. Cem'i *ta'dīlāt*. Mümkün midir ḥaḡīḡat-i eşyāyı vezn ü derk / Mīzān-ı 'aḡla dirhem-i ta'dīl iken zunūn (Tercī'³⁷⁰⁵). (III/109. s.).

ta'diye: (< Ar.) müte'addī kılmak, kılınmak: *bir fi'li ta'diye, bir fi'liñ ta'diyesi*. Lisānımızda "dır" edāt-ı ta'diyedir. Meşelā "yapmak" fi'l-i lāzımını ta'diye etmek ister isek "yapdırmak" tarzına ifrāḡ ederiz ki

işte buña *ta'diye* ıtlāk olunur. (III/110. s.).

ta'azzür: (< Ar.) mümkün olmamak, muḡāl olmak: *ta'azzür-i cem'-i azdād*. § Güçleşmek, 'özürlenmek: *veẓā'if-i ḡuṣūşıyyeyi ifāda ta'azzür vuḡū'unda*. (III/110. s.).

ta'zīb: (< Ar.) 'azāba giriftār etmek, işkence etmek, edilmek. Ta'zīb-i rūḡ = cānı sıkmaḡ. Ta'zīb-i ḡayvān = fā'idesiz nāfile yormaḡ. Cem'i *ta'zībāt*. (III/110. s.).

ta'zīr: (< Ar.) 'özü-i kāzib irād eylemek, sāḡte 'özür der-miyān etmek: *Yalancınıñ ta'zīrātını kimse naẓar-ı i'tibāra almaz*. Cem'i *ta'zīrāt*. (III/110. s.).

ta'zīl: (< Ar.) levm ve ta'yīb etmek. Cem'i *ta'zīlāt* nādiren kullanılır. (III/110. s.).

ta'arruẓ: (< Ar.) ilişmek, taḡılmak, şataşmak: *Ehl-i edeb kimseye ta'arruẓ etmez*. Ta'arruẓī = iştlāḡāt-ı 'askeriyyedendir. *Tedāfü'iniñ muḡābilidir: ḡarb-i ta'arruẓī, ittifāḡ-ı ta'arruẓī, ṡavv-ı ta'arruẓī, ḡarekāt-ı ta'arruẓıyye, tertībāt-ı ta'arruẓıyye*. Cem'i *ta'arruẓāt*. *ḡimāyet et ki seniñ bir yanar ṡırāḡıñdır / Ta'arruẓ eylemesin rüzḡār-ı bed-kirdār* (Nedīm: K. 7/63). (III/110. s.).

ta'arrüf: (< Ar.) bir şey'i araştırmak, bilmek, vukûf kesb etmek: *Ġavāmuẓ-ı Meşneviyye'yi ta'arriûf düşvârdır*. Bu kelimeyi *te'ârîf* makâmında kullanmak yañlıştır. (III/110. s.).

ta'rife: (< Ar.) bir māddeye müte'allik îzâhâtı hâvî varağa, risâle, ta'rîf-nâme. Meşelâ kömürüñ ta'rifesi = emti'a ve eşyâdan alınan gümrük-i resminiñ derecât ve mekâdîrini hâvî defter. Vapur ta'rifesi, şimendifer ta'rifesi = 'vapurlarıñ ve trenleriñ evkât-ı harekâtını veyâhüd mevâkıfa göre seyr ü sefr ücûrâtını mübeyyin levha, varağa' demektir. (III/110. s.).

ta'arruk: (< Ar.) terlemek. (III/110. s.).

ta'arri: (< Ar.) soyunmak çıplak olmak. İsti'mâli māddiyyât ve mâneviyyâta şâmilidir: *sevâbdan ta'arri, rezâ'ilden ta'arri, kabâyıñdan ta'arri*. (III/110. s.).

ta'rîb: (< Ar.) 'Arabî hâline koymak, 'Arabcalaştırmak, 'Arabcalaştırılmak: *bir ismi ta'rîb, bir kelimeniñ ta'rîbi*. Cem'i *ta'rîbât*. (III/111. s.).

ta'rîz: (< Ar.) kinâye ve tevriye şüretiyle söz söylemek. Ma'nâ-yı ıstılâhisi 'bir eşere, bir māddeye, bir keyfiyyete şataşmak, ilişmek' demektir. Cem'i *ta'rîzât*: *Ta'rîzât-ı*

vâkı'a nâ-becâ idi. || Bize *ta'rîz* edene biz *dahî ta'rîz* ederiz (Mu'allim Nâcî³⁷⁰⁶); *Düşnâm* ederse *kaşdı o şulhuñ cefâ* değil / *Ta'rîzdir raķibe gönül söz saña* değil (Lâ). (III/111. s.).

ta'rîf: (< Ar.) bir şey'i 'alâmetleriyle, eṭrâfıyla anlatmak, añladılmak; bir nesneyi añlaşılacak şürette bildirmek, bildirilmek: *bir mevķi'îñ ta'rîfi, bir māddeyi ta'rîf, mes'eleniñ ta'rîfi*. || *Gülü ta'rîfe ne hâcet ne çiçekdir biliriz* (Lâ). § Bir şey'iñ mâhiyyetini bildiren kelâm, 'ibâre: *şî'riñ ta'rîfi*. § Ma'rife kılmak, kılınmak: *kelimeyi ta'rîf, kelimeniñ ta'rîfi*. Cem'i *ta'rîfât*. (III/111. s.).

ta'rîķ: (< Ar.) terletmek, terledilmek: *marîẓı ta'rîķ, marîẓiñ ta'rîķi*. (III/111. s.).

ta'riye: (< Ar.) soymak, soyulmak, çıplak etmek, edilmek. Māddiyyât ve ma'neviyyâtta kullanılır. Şedde ile okumak ğalaṭdır. *Şenâyi'den ta'riye-i nefis, hastayı eşvâbdan ta'riye*. (III/111. s.).

ta'azzüz: (< Ar.) 'izzet kesb etmek, şeref şâhibi olmak § 'izzet şâhibi görünmek, 'izzet şâhibliği taşlamak ki nefsinı ğayrıya terciħ eylemek yâhüd nefsinı gözetmek demektir:

İnsân-ı kâmil nefsinî ta'azzüze degil hem-cinsini i'zâza çalışır. (III/111. s.).

ta'zîr: (< Ar.) levh, tevbîh etmek; âzârlamak. İştîlâhât-ı fıkhiyyedendir ki 'bir kimseniñ cürmüne göre hadd-i şer'î vurulmak şüretiyle te'dîbi' demektir. Cem'i ta'zîrât'dır. *Taraf-ı bâhirü's-şeref âsaf şâ'ib-tedbîrden mazhar-ı gûşmâl-ı ta'zîr olmuş iken yine mütenebbih olmayıp* (Çelebi-zâde *Târîhi, şaḥîfe* 268). (III/111. s.).

ta'zîz: (< Ar.) 'izzetlemek, 'izzetlendirmek; şerefli, kuvvetli kılmak. Ma'nâca i'zâz'dan aqvâdır: *ta'zîz-i aḥyâr.* (III/111. s.).

ta'ziye: (< Ar.) muşîbet-zede olan bir adamı şabır ve taḥammüle dâ'ir sözlerle tesellî etmek. Türkçesi 'başınız sağ olsun' demek. *Ṭarz-ı Fâriside* ya'nî ta'ziyet şüretinde daḥî kullanılır. Teşdîd ile isti'mâli gâlaṭ-ı fâhişdir. Ta'ziyet-nâme = 'muşîbet-dîde bir adama yazılan mektûb' demektir. *İlâhî degildir sözüüm iftiḥâr / Tesellîye mâder için bir medâr / Bu üslûb ile maḳşadım ta'ziyet / O maḥzûne-i ḳalbini taḳviyet* (Mu'allim Nâcî). (III/111. s.).

ta'assür: (< Ar.) güç olmak, güçleşmek: *ta'assür-i umûr, keşfiyyâtın ta'assürü.* (III/112. s.).

ta'sîr: (< Ar.) güçleştirmek, güçleştirilmek: *ta'sîr-i umûr.* Bu maḳâmda *taş'ib* ziyâde kullanılır. (III/112. s.).

ta'aşşuk: (< Ar.) 'âşık olmak, gönül vermek. (III/112. s.).

ta'sîr: (< Ar.) onda birini almak, onda biri alınmak: *ta'sîr-i mazrû'ât, maḥşûlâtın ta'sîri.* Ş Ona iblâğ, ona taḳsîm etmek. Cem'i ta'sîrât. (III/112. s.).

ta'aşşub: (< Ar.) ma'nâ-yı luğavîsi aḳrabâ ve müte'allikâtı ve mensûb olduğu kavim efrâdı hakkında mu'âvenet ve muzâheret kaydında bulunmaḳdır. Ma'nâ-yı iştîlâhîsi 'umûr-ı dîniyye ve 'âdât, aḥlâḳ-ı milliye vesâ'irede lüzûmsuz îcâbsız sebât-kârâne taraf-dârlık ve gayret-keşlik göstermek' demektir. Ta'assub nev'ini şâmidir. Biri - ḥuşûşât-ı ma'ḳûlede derece-i ifrâṭa varmamak şartıyla memdûḥ. Diğeri - şer'an ve 'aḳlen memdûḥ olmayan ḥâlâtda mezmûmdur. Bu kelime her şüretle sū-yı tefsîr ve isti'mâle uğramış ve hiçbir vakit ma'nâ ve isti'mâlce ifrâṭ ve tefrîṭden kurtulmamışdır. Ta'aşşub-kârâne = ta'aşşub ediciye yakışacak şüretde. Ta'aşşub-kârî = ta'aşşub edicilik. *Bir*

alay kendini bilmez nesnās maķūlesi
maḥlūkāt ta'aşşub-ı cāhilāne ile nizām-ı
cedīd gibi bir cünd-i muntazamūñ
maḥvını iltizām ile diñnyā ve
āhiretlerini ḥarāb eylediler (Koca
Sekbānbaşı ≈ Lāyiḥa); Ölmüş insāna
ta'aşşub bir oñulmaz 'illet / Hüsni
tedbiriñ ile kurtulur andan millet
(Şināsī). (III/112. s.).

ta'sīr: (< Ar.) bir şey'i içindeki māyi'i
ya'nī şuyu, yağı çıkarmak için
şıkmaq: ta'sīr-i 'ineb, zeytiniñ ta'sīri.
Cem'i ta'sīrāt. (III/112. s.).

ta'aṭtur: (< Ar.) 'ıtırılmak, güzel
koşulu şey sürünmek: ta'aṭtur-ı
eşvāb, ta'aṭtur-ı nisvān. (III/112. s.).

ta'aṭtuf: (< Ar.) şefkat ve ihsān etmek.
Cem'i ta'aṭtufāt: ta'aṭtufāt-ı seniyye.
Cem'i ziyāde kullanılır. (III/112. s.).

ta'tīl: (< Ar.) boşlamak, boşlanmak:
ta'tīl-i işgāl, işiñ ta'tīli. § İşden,
güçden fāriğ etmek, işletmemek,
işledilmemek: eyyām-ı ta'tīl, zamān-ı
ta'tīl, ta'tīl-i 'amele, ta'tīl-i mekātib. §
Durdurmak, durdurulmak: ta'tīl-i
hareket, ta'tīl-i te'diyāt, ta'tīl-i çarḥ,
makineniñ ta'tīli. Cem'i ta'tīlāt.
(III/112. s.).

ta'azzum: (< Ar.) büyüklük şatmak,
büyüklük taşlamak, kurulmak:
Filāniñ ṭavv-ı ta'azzumu şāyān-ı

nefretdir. İştilāḥāt-ı ṭibbiyyece
ma'nāsı başkadır. (III/113. s.).

ta'zīm: (< Ar.) büyülemek, ululamak;
büyük 'addédip ḥürmetli
davranmak: Kitābu'llāh'a ta'zīm,
'ulemāya ta'zīm. § Sensiñ ol ḥāḳān-ı
a'zam kim eder ta'zīm ile / Āstānuñda
ḥavāḳīn-i cihān vaż'-ı cebīn (Nef'ī³⁷⁰⁷).
Ta'zīm eden³⁷⁰⁸ bilir sirişkim /
Dāmānuna serpilir sirişkim (Mu'allim
Nāci³⁷⁰⁹: 14). § Ta'zīmen = ululamak
şüretiyle, büyülemek için: Bağteten
şalona girince ḥāziruñ cümlesi ta'zīmen
kıyām etdiler. Cem'i ta'zīmāt. (III/113.
s.).

ta'affüf: (< Ar.) 'iffetli olmak, 'ırz ve
nāmüsa dokunacak fenā şeylerden
çekinmek. (III/113. s.).

ta'affün: (< Ar.) fenā koçmak, lāşe gibi
çürüyüp koçmak: Ta'affün eden
maḥalde oturmak ṭibben cā'iz degildir.
Cem'i ta'affünāt. (III/113. s.).

ta'aḳkud: (< Ar.) düğümlenmek,
bağlanmak muğlak ya'nī añlaşılmaz
tarzda olmak: ta'aḳkud-ı kelām,
ta'aḳkud-ı rişte. (III/113. s.).

ta'aḳkul: (< Ar.) şırf zihin ile bir şey'i
añlamak, 'aḳıl erdirmek. (III/113.
s.).

3707 Bulunamadı.

3708 Kāmüsta: edebin.

3709 Ateş-pāre, Tasvīr-i Cānān.

ta'kīb: (< Ar.) ardı sıra gitmek, ardı sıra gelmek § ardına düşmek, düşülmek: *ta'kīb-i eşkıyā, ta'kīb-i meşālih*. Cem'i *ta'kībāt*. *Zevk ü ğam, şevk ü mihen birbirin eyler ta'kīb* (Vāşıf: Ms. 220/2). (III/113. s.).

ta'kīd: (< Ar.) düğümlmek, düğümlenmek: *ta'kīd-i rişte*. § 'İbāreyi muğlak etmek, añaşılmaz tarzda şokmak: *ta'kīd-i kelām, kelāmuñ ta'kīdi*. § 'İbārede vuzūhsuzluk ya'nī añaşılmayacak tarzda olmaklık ki ıstılāhāt-ı edebiyedendir. *Ta'kīd* iki kısımdır. Biri *ta'kīd-i lafzī* diğeri *ta'kīd-i ma'nevī* dir. Cem'i *ta'kīdāt*. *Ta'kīd ü rekīke uğramaz hīç / Eyler okudukça tab'ı tehyiç* (Muḳaddime³⁷¹⁰). (III/113. s.).

ta'alluḳ: (< Ar.) ilişiğı, rābıtası, münāsebeti olmak: *Böyle bir mādde-i mühimmeye ta'alluḳ eylediğı cihetle*. || Bu işiñ baña ta'alluḳu yokdur, kendisine ta'alluḳu olduğundan. § Aşıl ma'nāsı 'aşılmak' iken 'sevmek, muḥabbet etmek' maḳāmında kullanılır: *ta'alluḳ-ı kalb, kalbiñ ta'alluḳu*. Cem'i olan *ta'alluḳāt*, 'müte'alliḳāt' ma'nāsında da kullanılır. *Āzādelere kayd-ı ta'alluḳ ne belādır* (Nef'ī: K. 34/17). (III/114. s.).

ta'allül: (< Ar.) bir işiñ icrāsını geri bırakmak için veyāḥūd icrāsını istememekden dolayı sebep ve bahāne göstermek: *Bu me'mūriyyeti küçük gördüğünden 'azīmetde ta'allül ediyor*. Cem'i *ta'allülāt*: *Müte'ahhidiñ ta'allülāt vāḳı'ası naẓar-ı i'tibāra alınamaz*. || *Ta'allül etmek ki demdir emānet ola edā* (Fuẓūlī: K. 1/88). (III/114. s.).

ta'allüm: (< Ar.) 'ilm hāşıl etmek, edilmek; öğrenmek, öğrenilmek: *bir fenni ta'allüm, ta'allüm-i fünūn, 'ilm-i tıbbiñ ta'allümü*. (III/114. s.).

te'allī: (< Ar.) yükselmek, yüksek olmak. Cem'i *taḥfīf-i yā ile te'alliyāt* dır. (III/114. s.).

ta'līḳ: (< Ar.) aşmak, aşılmak: *ta'līḳ-i kandīl, ta'līḳ-i levḥa*. § Aşıntıda bırakmak, aşkıda bırakılmak: *te'diyātıñ aybaşına ta'līḳi, bu işiñ ferdāya ta'līḳi*. || *Biz diyorduk ki bu işler görölür bir günde / Êtdi ferdālara ta'līḳ bir āvīḥteni* (Mu'allim Nācī³⁷¹¹). § Ḥatt-ı ta'līḳ = ḥuṭūt-ı İslāmiyye'den bir nev' yazıya ıtlāk olunur. Cem'i olan *ta'līḳāt* = ıstılāḥça bir kitābıñ mündericātını taşḫīḥ veyā izāḥ için yazılan mülāḥazāta ıtlāk olunur. (III/114. s.).

ta'lîl: (< Ar.) sebep ve 'illet olmak üzere göstermek, gösterilmek: *Şimdiye kadar gitmemesini ne şüretle ta'lîl ediyor.* Hüsn-i ta'lîl = şanâyî-i edebiyeye cümlesindendir. Cem'i ta'lîlât. (III/114. s.).

ta'lîm: (< Ar.) öğretmek, öğredilmek: *bir fenni ta'lîm, silâh isti'mâlini ta'lîm, fînûnuñ ta'lîmi, ta'lîm-i edebiyât.* ‖ *Kâ'inâta bu zevkî ta'lîm et / Rahmet-i Hakk'ı halka ta'lîm*³⁷¹² *et* (Mu'allim Nâcî³⁷¹³: 8); *Bülbüllere kim eyledi ta'lîm-i zemzeme* (Lâ³⁷¹⁴); *Eyleseñ tûṭîye ta'lîm-i edâ-yı kelimât / Sözü*³⁷¹⁵ *insân olur ammâ özü insân olmaz* (Fuzûlî: Kt. 24). § İştîlâhât-ı 'askeriyye 'fenne müstenid envâ'-ı harekât, sekenâtı meşķ etdirmek, öğretmek' demektir: *piyâde ta'lîmi, süvârî ta'lîmi, topçu ta'lîmi, meç ta'lîmi, silâh ta'lîmi.* Bölük, tabur, alay, fırķa ta'lîmi. Ta'lîm-hâne = bir şey öğrenmek, meşķ etmek için mahşûşan yapılan mahall. Cem'i olan *ta'lîmât* ekseriyâ müfred hükmünde 'bir me'mûra gerek tahrîren ve gerek şifâhen verilen evâmir ve bu evâmiri hâvî olan

varaka, mektûb' demektir: *Ol bâbdaki ta'lîmâta tevfiķan ikmâl-i mu'âmele edilmesi.* ‖ *Evvelen eyledi recâ-yı şebât / Şâniyen vèrdi şöyle ta'lîmât* (Mu'allim Nâcî³⁷¹⁶). (III/114. s.).

ta'liye: (< Ar.) bir nesneyi yükseltmek, bir şey'in yukarısına çıkmak. Ma'nâca *i'lâ*'dan aķvâdır. § Ser-nâme yazmak maķâmında da kullanılır. Ta'liye-i nâme = mektûba ser-nâme yazılması. Teşdîd ile ğalaṭdır. (III/115. s.).

ta'ammüd: (< Ar.) bir fi'le 'azm ve kaşd-ı zihnî ile başlamak. Ta'ammüden = zihnen 'azm etmek şüretiyle bir fi'le başlama. Ta'ammüden cürm = iştîlâh-ı fıkıhķa kaşden cürüm işlemektir, bu taķdîrde üç şart lâzımdır. Evvelen = kaşdın mevcûdiyyeti. Şâniyen = 'azm-i zihnîye mübtenî olması. Şâlişen = fi'lin vukû'uyla 'avâķıbını düşünecek kadar zamân mürûru. Ta'ammüden katl = hūķûķ-ı cezâ iştîlâhınca evvelce düşünülerek îķâ' edilmiş olan katldır. Ta'ammüden kâtil olduğu taķaķķuķ eden adamın kânûnen i'dâmına hūķm olunur. (III/115. s.).

3712 Eserde: ta'mîm.

3713 Âteş-pâre, Kaleme.

3714 Ziya Paşa: TCB. 1/9.

3715 Dîvânda: Nutķı.

3716 Bulunamadı.

ta'ammuk: (< Ar.) derinleşmek, derinlenmek, derine gitmek: *ta'ammuk-ı bahş, ta'ammuk-ı bi'r.* Cem'i *ta'ammukât.* (III/115. s.).

ta'ammüm: (< Ar.) 'umûmîleşmek, 'umûmî olmak, cümleye şâmil olmak: *ta'ammüm-i ma'ârif, hîdmet-i 'askeriyeniñ ta'ammümü, ta'ammüm-i ni'met-i 'İlâhiyye.* (III/115. s.).

ta'ammî: (< Ar.) kör olmak, gözleri görmez hâle gelmek. (III/115. s.).

ta'mîr: (< Ar.) bozuk şey'i düzeltmek, bozuk şey düzeldilmek; oñarmak ya'nî fenâ şey'i iyi etmek: *binâyı ta'mîr, ta'mîr-hâne, ta'mîr-i haṭâ, köşkünü ta'mîri.* Mâddiyyât ve ma'neviyyâtta kullanılır. Cem'i *ta'mîrât.* Eyle *hâtırları ta'mîre şitâb / Eyleme 'arş-ı İlâhîyi harâb* (Nâbî³⁷¹⁷: 636). (III/115. s.).

ta'mîk: (< Ar.) derinleştirmek, derinleştirilmek, mâddiyyât ve ma'neviyyâtta kullanılır: *ta'mîk-i enhâr, nehirleriñ ta'mîki, ta'mîk-i efkâr, ta'mîk-i bahş.* Cem'i *ta'mîkât.* (III/115. s.).

ta'mîm: (< Ar.) 'umûmîleştirmek, 'umûmîleştirilmek, cümleye şâmil kılmak, kılınmak: *ta'mîm-i ma'ârif, ta'mîm-i evâmir, 'askerligiñ ta'mîmi.*

Ta'mîmen = 'umûmî olmak şüretiyle. *Maḳâm-ı celîl-i şadâret-i 'uzmâdan vilâyete ta'mîmen yazılan emir-nâmede...* Cem'i *ta'mîmât.* (III/116. s.).

ta'miye: (< Ar.) ma'nâ-yı luğavîsi setr ve ihfâ etmektir. Ma'nâ-yı işṭilâhîsi ebced ḥesâbıyla söylenilen târîḥ-i manẖûmede zammı veyâ tenzîlî lâzım gelen 'adedi îmâ ve işâret şüretiyle göstermektir. Teşdîd ile ğalaṭ kullanmamalıdır. (III/116. s.).

ta'annüt: (< Ar.) haṭâcılık etmek, herkesiñ haṭâsını aramak, 'âlemiñ kuşûrunu veyâ yañlışını bulmağa çalışmak. Nâdiren kullanılmışdır. (III/116. s.).

ta'annüd: (< Ar.) 'inâd etmek, fikir ve 'azminden dönmemek. Ahlâḳ-ı zemîmedendir. Cem'i *ta'annüdât.* (III/116. s.).

ta'nîf: (< Ar.) şiddetle tekdîr etmek, âzârlamak, darılmak: *Bir ma'sûma karşı bu kadar ta'nîf ile mu'âmele nârevâdır.* Cem'i *ta'nîfât.* (III/116. s.).

ta'avvüc: (< Ar.) egri olmak, egrilmek: *ta'avvüc-i nihâl, ta'avvüc-i kâmet, ta'avvüc-i sâ'id.* Etmek mâddesiyle de kullanılır. (III/116. s.).

ta'avvüz: (< Ar.) sığınmak, e'üzübi'llâh çekmek. Yine bu ma'nâda *isti'âze* ziyâde kullanılır. (III/116. s.).

ta'avvuz: (< Ar.) 'ivaż, bedel almak; 'ivaż, bedel olarak alınmak: *bir şey'i ta'avvuz, bir şey'in ta'avvuzu*. (III/116. s.).

ta'avvuk: (< Ar.) oyalanıp eğlenmek, gecikmek: *ta'avvuk-ı mādde, maşlahatın ta'avvuku*. ‖ *Filânın orada ta'avvuk edip durması*. (III/116. s.).

ta'vîz: (< Ar.) 'nazar degmek gibi mazarrâtdan maşûn olmak için çocuklara vesâ'ireye takılan nüsha'ya dënilir: *ta'lîk-i ta'vîz*. ‖ *Ben dahî gam mı çekerdim nazar-ı a'dâdan / Bâzû-yı vaşlda ta'vîzim olaydı hâ-mîm* (Nâbî: Kt. 65). (III/116. s.).

ta'vîz: (< Ar.) bedel vermek, bedel olarak verilmek: *aķçeniñ ta'vîzi*. ‖ *Devâ'ir-i resmiyyede ta'vîz mu'âmelesi külliyyen memnû'dur*. ‖ *Ta'vîz-i meblağ*. Ta'vîzen = karşılığı bulunmak şüretiyle vermek. Cem'i *ta'vîzât*. (III/116. s.).

ta'vîk: (< Ar.) oyalandırıp eğlendirilmek; geciktirmek, gecikdirilmek: *gönderilecek me'mûruñ ta'vîki, ta'vîk-i maşlahat*. (III/116. s.).

ta'ahhüd: (< Ar.) üzerine almak, bir işin icrâsı için söz vermek,

verilmek; bir işi yapmağa der-'uhde etmek, iş yapmak der-'uhde edilmek: *Bu sipârişin yoluyla icrâsını ta'ahhüd etti*. ‖ *Ta'ahhüd-i mādde*. Cem'i *ta'ahhüdât*. (III/117. s.).

ta'ayyüş: (< Ar.) yaşamak, geçinmek: *medâr-ı ta'ayyüş, tarz-ı ta'ayyüş, ta'ayyüş-i kibârâne, ta'ayyüş-i fakîrâne*. ‖ *Hindli ve Çinliler gibi şırf pirinç ile ta'ayyüş eden ahâlîde* (Nev-sâl-i 'Âfiyet); *Ta'ayyüşüm kerem-i sufre-i 'atâdandır* (Nâbî: Ths. 1/7). (III/117. s.).

ta'ayyün: (< Ar.) 'ayân olmak, âşikâr olmak, meydâna çıkmak: *ta'ayyün-i hakîkat, ta'ayyün-i maķşad, ta'ayyün-i hâl, ta'ayyün-i emniyye, ta'ayyün-i mādde*. § Şöhretlenip meydâna çıkmak, belli başlı adam olmak, şöhretli ve ma'rûf adamlar sırasına geçmek. Cem'i *ta'ayyünât*. *Hâlbuki târîhsiz bir mektûbuñ, bir vesîkanuñ hüviyyeti etrâfıyla zôr ta'ayyün ediyor* (Taħarriyyât-ı Târîhiyye ≈ 'Alî Kemâl); *Bulmasın yâ Râb ta'ayyün nâ-sezâlardan biri* (Râğıb:G. 173/5); *İbtidâ hak tebeyyün etmelidir / Haklı haksız ta'ayyün etmelidir* (Mu'allim Nâcî³⁷¹⁸). (III/117. s.).

3718 Bulunamadı.

ta'yīb: (< Ar.) 'ayıblamak, 'ayıblanmak: *ta'yīb-i süfehā, ta'yīb-i erāzil, ta'yīb-i mu'āmele, edebisizīn ta'yībi. Cem'i ta'yībāt. Hep başımızdadır ğam-ı sevdā-yı zülf-i yār / Mecnūn-ı deşt-i miḥneti ta'yīb eder miyiz (Yūsri); Kimseniñ bir kimseyi ta'yībe yokdur cür'eti / Olsa dīvān-hāne-i İslām'a Āsmūġ pās-bān. (III/117. s.).*

ta'yīr: (< Ar.) kabāḥati yüze vurarak utandırmak, utandırılmak: *ta'yīr-i mürtekib. (III/117. s.).*

ta'yīn: (< Ar.) "ayān ve belli etmek, edilmek' ki mevķi'-i isti'māline göre naşb' ma'nāsını ifāde eder: *filānıñ müdürüyyete ta'yīni, ta'yīn-i maḳşad, ta'yīn-i mādde. § İştīlāhımızda 'askere vērilen erzāk ve me'külāta ıtlāk olunur. Cem'i olan ta'yīnāt da bu ma'nāda kullanılır: bir nefer ta'yīni, kul aġası ta'yīni, 'asker ta'yīni, ta'yīn ekmegi, ta'yīnāt-ı laḥmiyye, ta'yīnāt bedeli. ‖ Giryeyi ol dem ki ehl-i 'aşķa āyīn etdiler / Dīde-i giryānımı ser-çeşme ta'yīn etdiler (Nevres: G. 56/1). (III/117. s.).*

teġābün: (< Ar.) birbirini aldatmak, birbirini aldadış. Yevmü't-teġābün, yevm-i teġābün = kıyāmet günü, rüz-ı maḥşer. (III/117. s.).

teġāfül: (< Ar.) ġāfil görünmek, ġāfil gibi davranmak, kaşden ġaflet göstermek, gösterilmek. Cem'i *teġāfūlāt. Gözlerim Nācī naşıl bīġāne-i ḥ'āb olmasın / Gözlerinden gördüğüüm yāriñ teġāfül ḥ'ābıdır (Mu'allim Nācī³⁷¹⁹: G. 7/5); Hemān merāmı³⁷²⁰ teġāfūldür ol bütüñ yoksa³⁷²¹ / Zebānı beste-i nāz ise çeşmi lāl midir (Nedīm: G. 34/7)?. (III/118. s.).*

teġāyür: (< Ar.) muġāyiret gibi zıd olmak, başka olmak. Cem'i *teġāyürāt: teġāyür-i mesālik, teġāyür-i meşārib, teġāyür-i maḳāşid. (III/118. s.).*

taġaddī, taġazzī: (< Ar.) ikisi de 'ġidālanmak, beslenmek' ma'nāsında başka başka lafızlardır. *Laḥm ile taġaddī, sūt ile taġaddī, sebze ile taġaddī. Cem'leri taḥfīf-i yā ile taġaddiyyāt, taġazzıyyāt'dır: taġaddī-i nebātī, taġaddī-i ḥayvānī. (III/118. s.).*

taġdiye: (< Ar.) ġidālandırmak, ġidālandırılmak; beslemek, beslenmek: *taġdiye-i etfāl, çocuklarıñ taġdiyesi. Bunuñ da aşlı taġziye'dir. Teşdid-i yā ile ġalaṭ kullanmamalıdır. (III/118. s.).*

3719 Şerāre.

3720 Dīvānda: muradı

3721 Dīvānda: yohsa.

teğarrüd: (< Ar.) kuşların güzel ötüşmesine ıtlāk olunur: *teğarrüd-i bülbül*. Cem'i *teğarrüdāt: teğarrüdāt-ı tıyūr*. (III/118. s.).

tağrīb: (< Ar.) ğurbete göndermek, gönderilmek; memleketinden cüdā etmek, edilmek. Ekseriyā *nefy ü tağrīb* tarzında kullanılır. (III/118. s.).

tağrīr: (< Ar.) 'ahz ü i'tāda bāyi' müşteriye aldatmak' ma'nāsına ıstılāhāt-ı fıkhiyyedendir. (III/118. s.).

tağrīm: (< Ar.) edāsı lāzım olan şeyi ödetmek, lāzımü't-te'diye olan şey ödédilmek: *deyni tağrīm, dāyeniñ tağrīmi*. (III/118. s.).

tağazzül: (< Ar.) şā'ir ğazel söylemek, ğazel yazmak: *Tağazzül tenezzül degildir* (Ekrem³⁷²²). (III/118. s.).

teğassül: (< Ar.) yıkanmak, şu ile bedeni kāmilen taṭhīr etmek: *Teğassül şer'in ve tıbbiñ icād etdiği vezā'if-i hıfzü's-şıḥḥa cümlesindendir*. (III/118. s.).

teğaşşı: (< Ar.) bürünmek, örtünmek: *teğaşşı-i fakīr*. Ş Ğaşy olmak, kendinden geçmek, bayılmak: *teğaşşı-i zākirān, teğaşşı-i 'āşık*. (III/118. s.).

tağşiye: (< Ar.) örtmek, örtülmek Ş ğaşy hāline getirmek, ğaşy edilmek. Teşdīd ile ğalaṭ kullanılmamalıdır. (III/118. s.).

tağşış: (< Ar.) 'şāfī, ḥālīş olmayıp karışık olmak' ma'nāsını ifāde eden ğışş māddesinden müstaḥḥ olan iş-bu kelime 'şāfiyyet ve ḥālīşiyetini giderip ḥalt etmek, karışdırmak' ma'nāsınadır. Ma'ānī-i sā'iresi lisānımızda mu'teber ve müsta'mel degildir: *tağşış-i meskūkāt*. Cem'i *tağşışāt: İş-bu ğidānıñ istihzārında tağşışāt yok gibi ise de* (Nev-sāl-i 'Āfiyet) etmek. (III/118. s.).

teğazzub: (< Ar.) ğazaba gelmek, ğazablanmak, darılmak. (III/119. s.).

teğaffül: (< Ar.) ğaflet göstermek, bilmemezlikden gelmek. *Teğāfül* ile müterādıdır. (III/119. s.).

tağfīl: (< Ar.) ğāfil avlamak, avlanmak: *tağfīl-i eşkıyā*. (III/119. s.).

tağtiye: (< Ar.) örtmek, setr etmek. Ekser ma'neviyyātda kullanılır. Teşdīd ile ğalaṭdır. (III/119. s.).

tağallüb: (< Ar.) 'ḥaksız ve nā-meşrū' istilā ve taḥakküm' ma'nāsınadır ki Türkçede 'zörbalık' ta'bīr olunur. Cem'i *tağallübāt*. (III/119. s.).

tağallüt: (< Ar.) ğalaṭa düşmek, yañılmak. (III/119. s.).

3722 Şiir başlığıdır: 288. s.

tağallüf: (< Ar.) 'gılâflanmak, bir şey kınına girmek' ma'nâsınadır. İştîlâhât-ı tıbbiyyeden olan tağallüf-i em'â = bağırsakların tûllarınca taraf-ı ma'kûsa doğru iç içine geçmesine ıtlâk olunur ki bir marâz-ı vahîmü'l-'âkıbedir. (III/119. s.).

teğallî: (< Ar.) gâliye sürünmek, kaynamak. Nâdiren isti'mâl olunmuştur. (III/119. s.).

tağliye: (< Ar.) kaynatmak § bahāya çıkmak, bahālanmak. İkinci ma'nâda *iglā* ile müterâdif ise de ondan akvâdır. Teşdîd ile gâlaştır. (III/119. s.).

tağlî: (< Ar.) 'gâlaşa nisbet etmek, edilmek; gâlaştırdı' demek, denilmek § gâlaşa düşürmek, düşürülmek; yañıltmak, yañıldılma: *tağlî-i ezhân, şâf-dilânın tağlîi*. Cem'i *tağlîât*. *Ğaraż-ı ihlâş iken hatm-ı süverden / Riyâ tağlî edip tebbetde kaldım* (Pertev Paşa). (III/119. s.).

tağlîz: (< Ar.) kaba ve gâlîz yapmak, kaba söylemek. İştîlâhât-ı kimyeviyyedendir. (III/119. s.).

tağlîf: (< Ar.) gılâfa koymak, konulmak: *tağlîf-i süyûf, hançeriñ tağlîfi*. (III/119. s.).

tağlîk: (< Ar.) kapamak, kapanılmak § muğlak ya'nî kapalı söylemek. Ma'nâca *iglāk* ile müterâdif ve ondan akvâdır. Cem'i *tağlîkât*. (III/119. s.).

tağmîd: (< Ar.) kınına koymak, konulmak: *tağmîd-i süyûf, tağmîd-i hançer*. (III/119. s.).

tağmîs: (< Ar.) batırmak, daldırmak. (III/120. s.).

teğannüc: (< Ar.) nâzlanmak, nâz göstermek. Cem'i *teğannücât*. (III/120. s.).

teğannî: (< Ar.) 'nağme etmek, şarkı ve gâzel okumak' ma'nâsınadır ki Türkçede ta'bîr-i kadîmi *ırlamak*'dır. Cem'i tahfîf-i yâ ile *teğanniyât*'dır. *Olmaz terennümâta her dem felek müsa'id / Êt rûz u şeb teğannî hîç etme fevt-i fırsat* (Reşîd). (III/120. s.).

tağniye: (< Ar.) bir adamı zengin etmek, gânimet bahş etmek. Ma'nâca müterâdifi olan *igñâ*'dan akvâdır. (III/120. s.).

tağavvül: (< Ar.) gülleşmek, renkten renge girmek. (III/120. s.).

tağviye: (< Ar.) azdırıp yoldan çıkarmak, şapdırmak. Ma'nâca *igvâ*'dan akvâdır. Teşdîd ile gâlaştır. (III/120. s.).

tağayyüb: (< Ar.) ġā'ib olmak, gözden nihān olmak. (III/120. s.).

tağayyür: (< Ar.) başkalaşmak, başka türlü olmak; hāli değişmek: *tağayyür-i ahvāl, tağayyür-i elvān, tağayyür-i etvār, tağayyür-i efkār, tağayyür-i ezmān. Cem'i tağayyürāt: tağayyürāt-ı uşul. | Gelmez tağayyür aşlına birdir haķīķati / Deryāda gerçi zāhir olur şad hezār mevc* (Rātib). (III/120. s.).

teğayyüz: (< Ar.) ġazaba gelmek, daralmak. (III/120. s.).

teğayyüm: (< Ar.) bulutlanmak: *teğayyüm-i semā.* (III/120. s.).

tağyīr: (< Ar.) başkalaştırmak, başka türlü etmek, edilmek; değiştirmek, değiştirilmek: *tağyīr-i tarz-ı kadīm, tağyīr-i mevķi', tağyīr-i aḥkām. Cem'i tağyīrāt. Ger kara taşu kızıl kan ile rengīn³⁷²³ etseñ / Tab'a tağyīr verip la'l-i Bedeḥşān olmaz* (Fuzūlī: Kt. 24); *İ'cāz degil midir ki Bārī / Tağyīrden anı kıldı 'ārī* (Muḥaddime³⁷²⁴). (III/120. s.).

tağyīz: (< Ar.) ḥiddete getirmek, darıltmak ġazablandırmak. Ma'nāca *igzāb*'dan aqvādır. (III/120. s.).

tef: (< F.) ḥarāret, sıcak: *tef-i temmuz.* Ba'zen mürādifi olan *tāb* lafzıyla

birlikte kullanılır: *şiddet-i tef ü tāb.* | *Bir mey içiriñ 'āşıkā³⁷²⁵ kim tāb u tefinden* ('Avnī: G. 311/3). (III/120. s.).

tefāḥūr: (< Ar.) 'bir adam muttaşif olduğu ḥaşā'il ve fezā'il ile övünmek' ma'nāsınadır ki aḥlāk ve edebce ma'yüb ve mezmūmdur. Türkçede "Kişiyi kendi değil el oğlu övmelidir" sözü meşhūrdur. Ş Ba'zen 'müfāḥare' ma'nāsına da kullanılır ki 'iki kişi birbiriyle faḥirleşmek' demektir. Cem'i *tefāḥūrāt. Eb ü ceddile tefāḥūr eden ebced-ḥ'ānıñ / Ehl olan redd ü kabūlüne verir mi aḥkām* (Nef'ī: K. 50/73)?. (III/120. s.).

tefārīc: (< Ar.) cem'dir. 'Yırtmaçlar, aralıklar' demektir: *tefārīc-i eşvāb, tefārīc-i eşābi'.* Müfredi olan *tifrice* kullanılmaz. (III/121. s.).

tefārīķ: (< Ar.) *tefriķ* veya *tefriķa*'nın cem'i olup 'tab'a hoş görünen ufaķ tefek şeyler, zarīf ve münteḥab pārcalar' ma'nāsında ıştılāḥ olmuşdur. Ekseriyā ḥācīlarıñ getirdikleri hediyelere ıtlāk olunur. (III/121. s.).

tefāsīr: (< Ar.) tefsīrler ya'nī Qur'an-ı Kerīmiñ ma'ānī-i münīfesini şerḥ ve

3723 Dīvānda: regīn.

3724 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebvī: 28.

3725 Dīvānda: zāhide.

îzâh için yazılmış olan kitâblar:
tefâsîr-i şerîfe. (III/121. s.).

tefâşîl: (< Ar.) *tafsîl*'iñ cem'i: *tefâşîl-i müütün*. (III/121. s.).

tefâzul: (< Ar.) fazl ü meziyyet yarışına çıkmak, tarafeyn-i fazl u meziyyete mâlikiyyet iddi'asında bulunmak § fazla mîkdâr. Hisâb-ı tefâzülî = ıstîlâhât-ı riyâziyyedendir. (III/121. s.).

tefâvüt: (< Ar.) iki şey birbirinden farklı olmak, iki şey'iñ birbirine muhâlif ve gayr-i mütenâsib olması. Ekseriyâ 'farq' ma'nâsında kullanılır: *tefâvüt-i mekâdîr, sâ'atleriñ tefâvütü*. || Bu şî'r-i tâze berâber degilse *Bâkî'ye / Budur tefâvütü Vecdî o köhne bu tâze (Vecdî); Rû-nümâdir neş'esinde hep tefâvüt 'âlemiñ / Sâkî-i sun'uñ velî câm-ı cihân-pîrâsı bir* (Halîm Giray³⁷²⁶). (III/121. s.).

tefâ'îl: (< Ar.) tef'ileler ki ıstîlâhâtı 'arûzda mısrâ' veyâ beytiñ eczâ-yı vezninden 'ibâretdir: *Bir söz-i mücerred efâ'îl ve tefâ'île muṭâbık olmağla şî'rden ma'dûd olamayacağı* (Kemâl). (III/121. s.).

tefe'ül: (< Ar.) fâl açmak, fâl tutmak. Tefe'ül-i bi'l-hayr = 'hayır ile tefe'ül' demek ya'nî hayra yormaktır. Bu

ma'nâda ile edâtıyla kullanılır. Cem'i *tefe'ülât*. (III/121. s.).

tef'îl: (< Ar.) fâl açdırmak, fâla bakdırmak. (III/121. s.).

tefettüt: (< Ar.) rîze rîze olmak, ufağ ufağ pârçalanmak: *tefettüt-i zücâce*. (III/121. s.).

tefte: (< F.) kızmış, kızgın, harâretli: *âhen-i tefte*. (III/121. s.).

teftî: (< Ar.) rîze rîze etmek, edilmek, pârçalamak: *teftî-i zücâc*. (III/121. s.).

teftîh: (< Ar.) 'mi'deyi açmak ya'nî gegirmek' ma'nâsında kullanılır. (III/122. s.).

teftîr: (< Ar.) fütür vermek, verilmek. Cem'i *teftîrât*. (III/122. s.).

teftîş: (< Ar.) gereği gibi sorup araştırmak, sorulup araştırılmak: *teftîş-i ahvâl, teftîş-i umûr*. Teftîş me'mûru = ba'zı umûru sorup araştırmak için hükûmet tarafından naşb olunan me'mûr. Cem'i *teftîşât: icrâ-yı teftîşât*. (III/122. s.).

teftîk: (< Ar.) yarmak, yarılmak: *teftîk-i haşeb-pâre, haṭabıñ teftîki*. (III/122. s.).

teftîk: (< Ar.) ditmek, didilmek: *teftîk-i kettân*. Lisânımızda taḥrîf olarak kesr-i tâ ile *tiftîk* tarzında kullanılır. (III/122. s.).

3726 Hersekli Arif Hikmet (Kubbealtı "cihân" maddesi).

teftīl: (< Ar.) bükme, bükülme: *teftīl-i resen*. (III/122. s.).

teftīn: (< Ar.) fitneye düşürme, düşürülme § meftūn etmek, edilmek: *teftīn-i kalb-i şā'ir*. (III/122. s.).

tefeccür: (< Ar.) tañ yeri açılma,³⁷²⁷ şafağ sökme § zemīnden şu kaynayıp akmak. Cem'i: *tefeccürāt*. İkinci ma'nā i'tibāriyle ıstīlāhāt-ı tıbbiyyedendir ki *isilik* gibi 'deri üzerinde hāşıl olan kırmızı kabarcıklar' demektir. (III/122. s.).

tefeccu': (< Ar.) bir muşibet vukū'uyla derd-nāğ olmak, yürekden acımak. (III/122. s.).

tefcīr: (< Ar.) şu akıtmak, akıdılmak isti'māli enderdir. (III/122. s.).

tefcī': (< Ar.) acıtmak, acıdılmak; acıdıp ağrıtmak: *tefcī'-i kalb, bir 'uzvūñ tefcī'i*. Cem'i *tefcī'āt*. (III/122. s.).

tefahhuş: (< Ar.) bir şey'in, bir maddenin iç yüzünü dikkatle araştırmak, bir şey'in iç yüzü dikkatle araştırılmak: *tefahhuş-ı umūr, tefahhuş-ı 'illet, keyfiyyetiñ tefahhuşu*. Cem'i *tefahhuşāt*. (III/122. s.).

tefahhur: (< Ar.) övünme. *İftihār* ile ma'nāca müterādifdir. Cem'i *tefahhurāt: tefahhurāt-ı şā'irāne*. (III/122. s.).

tefhīm: (< Ar.) ta'zīm, yüce 'addetmek, ululamak § harfi kaba, kalın telaffuz etmek. (III/122. s.).

tefdiye: (< Ar.) nefsinı ğayra fedā etmek, cānım fedā olsun demek. Teşdīd ile okumamalıdır. (III/122. s.).

teferrüc: (< Ar.) gönül ferahlandırmak için kıra çıkmak, seyre gitmek § ferahlanmak, gezmekle def'-i ğam etmek. Cem'i *teferrücāt*. Teferrüc-gāh, teferrüc-geh = seyir yeri, eğlence mahalli. (III/122. s.).

teferruh: (< Ar.) ferahlanmak, kesb-i ferah etmek: *teferruh-ı kalb*. (III/123. s.).

teferrüd: (< Ar.) tek olmak, eş akrānı olmamak. Dā'ıye-i teferrüd = eş akrānı olmamak da'vāsı, emeli. (III/123. s.).

teferrüs: (< Ar.) sezme şüretiyle doğru anlamak: *Kendisi bir şey söylemediği hālde tavır ve hareketinden teferrüs etti*. Cem'i *teferrüsāt*.

3727 Kāmūsta burada iki nokta kullanılmasıyla noktalama hatası ortaya çıkmıştır. Diğer maddelerde iki nokta örneklerden evvel kullanılmamıştır.

Gelmeden sen teferrüs etmiş idim
(Mu'allim Nācī³⁷²⁸). (III/123. s.).

teferrüs: (< Ar.) döşenmek: *teferrüs-i besât, teferrüs-i kalîçe*. (III/123. s.).

teferu': (< Ar.) aşıl mes'eleden aḥkām-ı 'adīde münşa'ib olmak, fer'lenmek, dallanmak. Cem'i olan *teferu'ât = müteferri'ât* maḳāmında kullanılır: *teferu'ât-ı umûr*. (III/123. s.).

teferuğ: (< Ar.) fâriğ olmak, vâzgeçmek: *teferuğ-ı umûr, teferuğ-ı ḥidmet*. (III/123. s.).

teferruk: (< Ar.) birbirinden ayrılmak § dağılmak. Bu ma'nâda *iftirāk* ile müterâdifdir. (III/123. s.).

tefriḳa: (< Ar.) fikir ayrılığı, fikirce başkalık: *Bu meslek mûcib-i tefriḳa olur*. § Birbirinden ayrılmak, uygunsuzluk: *Beynlerine tefriḳa düşdü*. § Dağınıklık, ayrı ayrı olmak ki gazetelerde aksâm-ı siyâsiyyeden ufḳî bir çizgi ile ayrılan kısma ıtlāk olunur. Bu kısımda ekseriyâ maḳālât-ı edebiyeye ve fıḳarât-ı maḥşûşa mûnderic bulunur. (III/123. s.).

tefriḥ: (< Ar.) feraḥlandırmak, feraḥlandırılmak: *tefriḥ-i dil*. (III/123. s.).

tefriḥ: (< Ar.) gönülden korku zā'il olmak, neşv ü nemâ bulmak, filizlenmek. Vakt-i tefriḥ = ıstılâḥât-ı tıbbiyyece çiçek 'illeti aşısınıñ zamân-ı icrâsından âsârı zuhûr edinceye kadar geçen eyyâma ıtlāk olunur. (III/123. s.).

tefrîd: (< Ar.) 'ilm-i dînde 'tebahḥur ile emir ve nehy-i İlâhiyi ber-vech-i kemâl yerine getirmek için ihtiyâr-ı 'uzlet' ma'nâsınadır: *Merkez-i dâ'ire-pîrâ-yı 'ulüvv u³⁷²⁹ 'azamet³⁷³⁰ / Kutb-ı dîn Ka'be-i dünyâ vü cihân-ı tefrîd* (Kâzım: K. 2/16). (III/123. s.).

tefriş: (< Ar.) döşemek, döşenmek: *hücreyi tefriş, tefriş-i ḥacle-gâh, bir dâ'ireniñ tefrişi*. Cem'i *tefrişât*. (III/123. s.).

tefriṭ: (< Ar.) takşîr eylemek, nokşân işlemek. *İfrâṭ* ın zıddı: *İfrâṭ ve tefriṭ ne ma'kûl ve ne maḳbûldür*. Onuñ-çün her şeyde ḥadd-i i'tidâl muḳtezâ-yı meslek ehl-i kemâldir. (III/124. s.).

tefri': (< Ar.) aşıl mâddede fer' peydâ etmek, edilmek; fer'lendirmek, fer'lendirilmek: *tefri'-i mes'ele, tefri'-i hükm*. (III/124. s.).

tefriḳ: (< Ar.) ayırmak, ayrılmak: *tefriḳ-i evrāk, tefriḳ-i umûr, tefriḳ-i nîk ü bed*.

3728 Bulunamadı.

3729 Dîvânda: 'uluvv-ı.

3730 Dîvânda: azâmet.

‖ *Tefrîk için kimisi okur ruḳye-i füsûn /
Teshîr için kimisi yazar nüṣḥa-i du‘â*
(Lâ³⁷³¹). (III/124. s.).

tefzî’: (< Ar.) belinletmek,
belinledilmek; hayretle bakdırmak,
şaşkın şaşkın bakdırılmak: *tefzî’-i*
nâ’im. (III/124. s.).

tefessüh: (< Ar.) çürüyüp dökülmek,
bozulmak. *İştîlâhât-ı tıbbiyye*ce 'bir
cismiñ eczâ-yı mürekkebesi ta‘affün
èderék çürüyüp dağılmak'
démekdir. (III/124. s.).

tefsire: (< Ar.) hastanın bevlene
bakmak, hastanın mu‘âyyene
olunan bevli. (III/124. s.).

tefsîde: (< F.) kızgın, âteşli. *Tefsîde-dil*
= yüregi yanık. *Tefsîde-leb* = çok
şuşamış. (III/124. s.).

tefsîr: (< Ar.) ma‘nâ-yı luḡavîsi lafz-ı
müşkilden ma‘nâ-yı maṭlûbu beyân
ve îzâh etmek, bu şüretle îzâh
èdilmekdir: *tefsîr-i âyet*, *tefsîr-i ‘ibâre*,
bir âyetiñ tefsîri, *bir kelimeyi tefsîr*.
Hüsn-i tefsîr = bir şey’e güzel ma‘nâ
vèrmek. Sû-yı tefsîr = bir şey’i, bir
‘ibâreyi fenâ şüretde îzâh etmek. Ş
‘Örf-i müfessirîne göre hüsn-i te‘vîl
maḳâmında müsta‘meldir. *Qur‘ân-ı*
Kerîmiñ ma‘ânî-i münîfesini îzâh
içün yazılan kitâb-ı şerîfe de ıtlâk

olunur. Ben ol esrâr-ı gûy-ı nüṣḥa-i
ümmü’l-kitâbım kim / Çıkar tefsîr-i
bismi’llâh her ḥarf-i beyânımdır
(Ġâlib); *Ḳudret-i şâni’i èder tefsîr / O*
ne parlak kitâbdır bilirim (Şâfa).
(III/124. s.).

tefsîk: (< Ar.) fıska nisbet ètmek,
èdilmek. (III/124. s.).

tefaşşum: (< Ar.) kırılmak, münkesir
olmak. *İnfişâm* ile müterâdifdir.
(III/124. s.).

tafsîl: (< Ar.) bir şeyi etrâfıyla, etrâflı
olarak beyân etmek: *tafsîl-i keyfiyyet*,
tafsîl-i ḥâdisè, *vaḳ‘anıñ tafsîli*. Cem‘i
tafsîlât. *O mücmel nokṭanıñ tafsîl-i*
âṣârın temâşâ et / Olur bir toḫm-ı kem-
terden dıraht-ı bârver peydâ (Nâbî: K.
1/53). (III/124. s.).

tefażżul: (< Ar.) iddi‘âyı fażl etmek,
fażl ü kemâl şatmak, fâzıllık
taşlamak. Cem‘i *tefażżulât*. (III/125.
s.).

tafzîḥ: (< Ar.) rüsvâ etmek, èdilmek;
bir adamı ‘ayıbını, feżâyihini ‘âleme
i‘lân eylemek şüretiyle bed-nâm
ètmek. *İfzâh*‘dan akvâdır. Cem‘i
tafzîḥât. (III/125. s.).

tafzîz: (< Ar.) gümüşlemek,
gümüşlenmek, gümüşe kaplamak,
kaplanmak: *tafzîz-i ḳabza-i seyf*.
(III/125. s.).

tafdīl: (< Ar.) birini çok, ziyāde meziyyetli ‘addēderekle emşāline terciḥ etmek: *Ḥazret-i Ebūbekir’iñ ḥazerāt-ı ḥulefāya tafdīli*. (III/125. s.).

tafaṭṭur: (< Ar.) yarılmak, ayrılmak. *İnfiṭār* gibi. (III/125. s.).

tafaṭṭun: (< Ar.) idrāk eylemek, farkına varmak, aḥlamak. (III/125. s.).

tafṭīn: (< Ar.) aḥlatmak, idrāk ētdirmek, farkına vardirmek. (III/125. s.).

tef’ile: (< Ar.) ıṣṭilāḥāt-ı ‘arūzdāndır ki ‘muṣrā’iñ ḥāvī olduğu eczā-yı vezniyyeden bir cüz’-i veznisi’ demektir. (III/125. s.).

tefaḥḥud: (< Ar.) arayıp şormak, aranıp şorulmak: *tefaḥḥud-ı aḥvāl*, *tefaḥḥud-ı ḥāl ve ḥātır*. Cem’i *tefaḥḥudāt*. (III/125. s.).

tefaḥḥuh: (< Ar.) fıkıḥ taḥṣīl etmek, faḥīh olmak. § Aḥlamak ma’nāsını da ifāde eder. (III/125. s.).

tefḥīh: (< Ar.) ta’līm, tefhīm etmek § fıkıḥ öğretmek. (III/125. s.).

tefekḥür: (< Ar.) düşünmek, düşünölmek: *aḥvāl-i māziyyeyi tefekḥür*. || ‘*Ākıbet-i ḥālimi tefekḥür ēdiyorum*. || *Aşıl mes’eleniñ tefekḥürü...* Cem’i *tefekḥürāt*. Olan *muḥāṭab-ı maẓmūn yā ulü’l-ebşār / Olur tefekḥür-i*

ālā-yı Ḥaḥḥ’da leyl ü nehār (Lā³⁷³²). (III/125. s.).

tefennün: (< Ar.) fūnūna vāḥıf olmak, fūnūndan behre-mend olmak § sözü türlü türlü söylemek, bir sırada mükerreren īrād olunan ‘aynı ma’nāyı başka başka sözlerle söylemek, mahāret göstermek. (III/125. s.).

tefevvüz: (< Ar.) ‘uhdeye almak, alınmak: *Bu ḥidmeti kim tefevvüz ēdecek*. || *Böyle müşkil bir me’mūriyyetiñ tefevvüzü*. *İṣṭilāḥāt-ı fıkıhiyyedendir*. (III/125. s.).

tefavvuk: (< Ar.) üste çıkmak, fā’iḥ olmak, üstün olmak. Dā’iye-i tefavvuk = yükseklenmek, üstde bulunmak da’vāsı, emeli. *Filāniñ oğlu faẓl ü meziyyet cihetiyle aḥrānına tefavvuk ētdi*. || *Zāyiçe-i ḥāl u ḳālinden aḥḳām-ı liyāḳati ve aḥrān u emşāline tefavvuk ve rüḥāniyyeti zāhir olur* (Ser-eṭibbāya *Teẓkire* ≈ ‘Ākif Paşa). (III/125. s.).

tefevvüh: (< Ar.) ağıza, lisāna almak, alınmak. Ekşeriyā fenā söz söylemekde isti’māl olunur: O mişillü elfāz-ı ḡalīzeyi olsa olsa yine o maḳūle-i eşirrā tefevvüh eder.

Cem'i tefevvühāt: tefevvühāt-ı ebleh-firībāne. (III/126. s.).

tefvîz: (< Ar.) bir şey'i veyā bir işi birine ihāle ve sipāriş etmek, edilmek: *tefvîz-i vazîfe-i hitābet, bu vazîfe-i mühimmeniñ onuñ 'uhde-i dirāyetine tefvîzi. || Gelir elbette zuhūra ne ise hükmi-kader / Hakk'a tefvîz-i umūr et ne elem çek ne keder* (Vāşif Ms. 221/1). (III/126. s.).

tefehüh: (< Ar.) tekellüfle aňlamak, idrāk etmek, edilmek: *mes'eleyi tefehüh, maddenin tefehühü.* (III/126. s.).

tefhîm: (< Ar.) aňlatmak. Ma'nāca ifhām'dan aqvādır: *Güç hāl ile merāmını tefhîm edebildi. Cem'i tefhîmāt.* (III/126. s.).

tefeyyüz: (< Ar.) feyz alıp ilerlemek, feyzlenmek, feyz bulmak: *Filān bi-hakkın tefeyyüz etti.* (III/126. s.).

tekābül: (< Ar.) karşı karşıya, kavuşmak, karşı karşıya gelmek, karşılaşmak: *tekābül-i şaffeyn, tekābül-i ferikayn, tekābül-i selb ü icāb. || Terāzū-yı tekābül vaz' edip bāzār-ı imkāna* (Nābî: K. 1/30). (III/126. s.).

tekātül: (< Ar.) birbirini katl etmek. *Mukātele* makāmında isti'māli cā'izdir. (III/126. s.).

tekādüm: (< Ar.) geçmiş bulunmak.

Tekādüm-i zamān = 'bir mādde üzerine mürür-ı zamān vaqı' olmak' ma'nāsında *ışılāhāt-ı fıkhiyyedendir.* (III/126. s.).

tekādîr: (< Ar.) aḥkām-ı İlāhiyye, muḥadderāt. *Takdîr'in cem'i.* (III/126. s.).

tekādîm: (< Ar.) takdimeler, 'arz olunan hediyeler. (III/126. s.).

tekārüb: (< Ar.) birbirine yakın gelmek, yek-digere yaklaşmak: *tekārüb-i kevkebeyn.* (III/126. s.).

tekārün: (< Ar.) birbirine qarın olmak, yek-digerin yanına gelmek: *tekārün-i ḥaşmeyn.* (III/126. s.).

tekārîr: (< Ar.) takrîrler, ifādeler, inhālar: *Tekārîr-i resmiyye ile teblîğ-i keyfiyyet edilmiştir.* (III/126. s.).

tekāsüm: (< Ar.) yemînleşmek, andlaşmak § bölüşmek, bölüşölmek: *tekāsüm-i mîrās, tekāsüm-i emvāl.* Bu ma'nāda *muḳāseme* ile müterādif ise de o ziyāde kullanılır. (III/126. s.).

tekāsîṭ: (< Ar.) cüz'ler, takṣîṭler: *tekāsîṭ-i mu'ayyeneyi muntazaman vèrmek tezyîd-i emniyyeti mücib olacağından.* (III/127. s.).

taḳāşş: (< Ar.) ödeşmek, alacağını vèreceğine karşı tutup şayışmak. (III/127. s.).

taḳāşur: (< Ar.) bir şey'i yapmağa muktedir olduğu hâlde çekinip yapmamak. (III/127. s.).

teḳāzî: (< Ar.) medyûnundan hakkını kabz etmek, medyûnu şıkışdırmak, taleb-i deyn etmek şüretiyle serzenişde bulunmak. Ekşeriyâ üslûb-ı Fârisiye tevfiḳan *teḳāzâ* tarzında kullanılır. *Ḳıyâma êtdi teḳāzâ de'â'im-i hey'et*³⁷³³ / *Ḳu'ûda oldu kemer-bend kâr-gâh-ı umûr* (Nâbî: K. 7/3); *Êrmeden*³⁷³⁴ *vâkt merâmına*³⁷³⁵ *teḳāzâ* *kılmaz* / *Her muḥakkık ki ḥabîrim diyü da'vâ eyler* (Fuẕûlî: K. 42/3). (III/127. s.).

teḳāṭur: (< Ar.) kaçre kaçre dökülmek, damlamak: *teḳāṭur-i eşk-i firḳat*, *teḳāṭur-ı bârân-ı nîsân*. ‖ *Teḳāṭur eylemedikçe sirişk-i dîde-i tāk* / *Olur mu bâğ-ı temennâda ḥuşe-i engûr* (Nâbî: K. 7/26). (III/127. s.).

teḳāṭu': (< Ar.) birbirini kesmek, kesişmek. İştîlâḥât-ı riyâziyyedendir ki 'ḥaṭṭının yek-dîgeriyle bir noktada birbirini kaṭ' edercesine birleşmeleri' demektir. (III/127. s.).

teḳā'ûd: (< Ar.) me'mûriyyetden çekilip ırâğ olmak, işden fâriğ olup oturmak. Ba'zen *müteḳā'id*

maḳâmında da isti'mâl olunur. *Teḳā'üdiyye* = *teḳā'ûd ma'âşı*. *Teḳā'ûd* şandığı nezâreti = *teḳā'ûd mu'âmelâtını*, *ma'âşâtını* *îfâya me'mûr dâ'ire*. (III/127. s.).

teḳālîb: (< Ar.) bir torbanın, bir kâsenin içini dışına çevirişler, döndürüşler. *Taḳlîb*'in cem'idir. (III/127. s.).

teḳāmür: (< Ar.) ḳumâr oynamak. *Muḳāmere* ile müterâdifdir. *Elfâz-ı mezkûrenin* ifâde êtdiği fi'l şer'an ve aḳlen memnû' olan ef'al-i zemîmedendir. (III/127. s.).

teḳâvîm: (< Ar.) taḳvîmler, rûz-nâmeler. Müfredi olan *taḳvîm*'e mürâca'at oluna. (III/127. s.).

taḳabbuẓ: (< Ar.) büzülüp toplanmak, kabz olmak; 'bir adamın ḥaz êtmediği yâḥûd şıkıldığı bir şeyden dolayı ezilip bozulması' ma'nâsını da ifâde eder. Ş İştîlâḥât-ı tıbbiyyece 'aḳalâtın icrâ-yı fi'l içün merbûṭ olduğu ḳısm-ı 'uẓv i'tibâriyle büzülüp toplanması' demektir. (III/127. s.).

taḳabbül: (< Ar.) ḳabûl etmek, edilmek: *taḳabbül-i du'â*, *taḳabbül-i hediye*. İştîlâḥât-ı fıkhiyyedendir. (III/128. s.).

3733 Dîvânda: devlet.

3734 Dîvânda: Yetmeden.

3735 Dîvânda: murâdına.

taḳbīḥ: (< Ar.) ḳubḥa nisbet etmek, edilmek; bir nesneyi yāḥūd bir fi'li çirkin görüp o şüretle beyān etmek: *Harekāt-ı bī-edebānesi herkes taḳbīḥ etti. Cem'i taḳbīḥāt.* (III/128. s.).

taḳbīl: (< Ar.) öpmek, öpülmek: *taḳbīl-i ḥırka-i sa'ādet, taḳbīl-i Muşḥaf-ı Şerīf, dest-i mu'allimi taḳbīl, liḥye-i şerīfīn taḳbīli.* ‖ *Bendesidir ḥān-ı Maḥmūd'un bütün halk-ı cihān / Kim ederler sū-be-sū taḳbīl-i ḥāk-i pāyını* (Lebīb³⁷³⁶). (III/128. s.).

taḳtīl: (< Ar.) çok öldürmek, öldürülmek: *taḳtīl-i eşḳıyā, taḳtīl-i sibā'.* (III/128. s.).

taḳaddūs: (< Ar.) ziyādesiyle pāk olmak, muḳaddes olmak: *taḳaddūs-i Ḳur'ān, taḳaddūs-i Nebiyy-i āḥir zamān.* (III/128. s.).

taḳaddüm: (< Ar.) öñe geçmek, ileri geçmek, öñde bulunmak. Faẓl-ı taḳaddüm = 'öñde bulunmak, ileri geçmek meziyyeti' demektir. *Teşrīfāt-ı resmiyye kā'idesince ferīḳān-ı kirām rütbe-i ulā şımf-ı ulā ricāline taḳaddüm eder.* (III/128. s.).

taḳdime: (< Ar.) 'bir adamın kendinden büyük zevāta taḳdīm ettiği ber-güzār, hediye' demektir. (III/128. s.).

taḳdīr: (< Ar.) 'ilm-i İlāhīniñ hıḳbir şey halk olunmadan evvel her şey'in nasıl olacağına ta'alluḳ etmesi, Cenāb-ı Ḥaḳḳ'ın ḳable'l-icād her şey'in nasıl olacağını levḥ-i maḥfūza sebt eylemesi: *taḳdīrāt-ı İlāhiyye. Taḳdīr-i Hudā kuvvet-i bāzū ile dönmez* (Nābī³⁷³⁷). § Kıymet biçmek, degerini söylemek: *Ḳumāşıñ bahāsını taḳdīr etti.* ‖ *Taḳdīr-i bahā eyleyemez şayrefī-i dehr / Bir cevhre kim ḥāk-i siyāh içre nihāndır* ('Avnī: Ms. 14/14). § Begenmek, begenilmek; ḳadrini bilmek, ḳadri bilinmek: *taḳdīr-i ḥidmet, taḳdīr-i liyāḳat, hüneriñ taḳdīri, bir neşideniñ taḳdīri, bir artistiñ taḳdīri mahāreti.* Taḳdīren = 'begenilmek şüretiyle, begenerek' demektir. *Şadāḳatini taḳdīren büyük mükāfata mazḥar etti.* § İhtimāl, şüret, ḥāl: mecbūriyet-i ḳaviyye olduğu taḳdīrde, bi'l-farz ve't-taḳdīr. 'Alā kile't-taḳdīreyn = 'bu iki ihtimāle, şürete göre' demektir. Cem'i *taḳdīrāt. Ne bilir ḳadrimi erbāb-ı ma'ānī vü beyān / Sözüümü 'ārīf-i bi'llāh eder ancak taḳdīr*³⁷³⁸ (Nef'ī: K. 40/47). (III/128. s.).

3736 Bulunamadı.

3737 Bulunamadı.

3738 Dīvānda: teşīr.

taḳdīs: (< Ar.) pāk, şāf, münezzeh tutmak; şirk ve 'uyūbdan ve naḳāyışdan ḳaṭ'iyyen ve külliyyen beri 'addētmek: *taḳdīs-i ḥazret-i peygamber, Ḳur'ān-ı Kerīmiñ taḳdīs-i Cem'i taḳdīsāt. Mazhar olmuş iltifāt-ı ḥazret-i peygambere / Mün'aṭıfdir dīde-i taḳdīs-i ümmet güllere* (Şeyḥ Vaşfī). (III/128. s.).

taḳdīm: (< Ar.) öñe geçirmek, ileri geçirmek, geçirilmek: *Bu işi kāffe-i umūra taḳdīm etmelidir. Ş Ayak altına ḳomak, ḥuzūra şunmak, 'arz etmek: filānı filāna taḳdīm, filānıñ taḳdīmi, şu eşeri taḳdīm.* (III/129. s.).

taḳarrüb: (< Ar.) yaklaşmak, yanaşmak. *İḳtirāb ile müterādıdır. Ramażānıñ taḳarrübü. Ḳ Re's-i sene taḳarrüb etdi. Ḳ Ateşe taḳarrüb etmemelidir. Ḳ Kemān-mişāl kec ol maḳşadıñ taḳarrüb ise / Atılma oḳ gibi yābāna istiḳāmet ile* (Nābī: G. 668/4). (III/129. s.).

taḳarruḥ: (< Ar.) iştılāḥāt-ı tıbbiyyeden olup 'ḳarḥalanmak, çıban yāḥūd yara derinleşip büyümek' demektir. (III/129. s.).

taḳarrür: (< Ar.) ḳarār bulmak, ḳarārlaşmak: *Filānıñ Dersa'adet'e celbi taḳarrür etdi. Ḳ Sūr-i ḥiṭānıñ icrāsı taḳarrür etdi.* (III/129. s.).

taḳrīb: (< Ar.) yaklaştırmak, yaklaştırmak: *şandalıñ rıhtıma taḳrībı, ḳayıḡıñ iskeleye taḳrībı. Ş 'Taḥmīn ya'nī ḳan ile beyān-ı re'y etmek' ma'nāsında da isti'māl olunur. Meşelā taḳrīben, taḳrībı gibi. Ş 'Yolunu bulmak, uydurmak' ma'nāsında da ḳullanılır: Bu işi becermek için bir türlü taḳrībini bulamıyorum. Ḳ O varṭadan bir taḳrīb ile ḳurtuldu. Neş'e bulsa³⁷³⁹ ḳişi ger keyfe uyup ber taḳrīb / Şaḥne-i renc-i ḥumār eyler o sā'at te'dīb* (Vāşıf: Ms: 220/2). (III/129. s.).

taḳrīr: (< Ar.) yerleştirmek, yerleştirilmek, sābit ḳılmak: *Her günkü dersi zihinde taḳrīre ḳalışmalıdır. Ş Şifāḥī 'ifāde, beyān' demektir: taḳrīr-i da'vā, ḥikāyeniñ taḳrīri. Ḳ Hüsni taḳrīr = 'selāsetle, tatlı ve güzel bir tarzda söylemek' demektir. Bu ma'nāda cem'i taḳrīrāt'dır. Ş Bir māddeye dā'ir yazılan maḳāle-i resmiyye: sefīriñ gönderdiği taḳrīr, müdür tarafından vèrilen taḳrīr. Bu ma'nāda cem'i teḳārīr'dir. Taḳrīrlik kāḡıd = büyük tezkirelik kāḡıd ki aḳlām-ı resmiyyede ḳullanılır. Şeyḥe baḳ ketm-i 'ademden deyü taḳrīr eyler / Bilmez ammā ki nedir ma'nī-i ihfā-yı*

'adem ('Ākif Paşa: K. 5/17); *Hāl-i dili ol āfete takrîre ne hâcet / Bir vâkı'a kim hayr ola ta'bîre ne hâcet* ('Ārif). (III/129. s.).

taḳrîz: (< Ar.) medh etmek, edilmek, ekseriyâ mü'ellifât hakkında müsta'meldir: *bu kitâbıñ taḳrîzi, kitâba taḳrîz*. Bu ma'nâya göre cem'i taḳrîzât'dır. § Mü'ellifâtı medh tarzında yazılan manzûm ve menşûr maḳâleye ıtlâk olunur: *O eşerde yirmiden ziyâde taḳrîz vardır*. Bu ma'nâda cem'i taḳrîz'dir. *Êtdi taḳrîzine şarf-ı miknet / Keçeci-zâde Mehmed 'İzzet*³⁷⁴⁰. (III/130. s.).

taḳrîz: (< Ar.) bir şey'in iyiligini, haṭâsını muhâkeme etmek. *Taḳrîz* gibi mü'ellifât hakkında kullanılır. (III/130. s.).

taḳrî': (< Ar.) tevbîh, ta'nîf, başa kakma. (III/130. s.).

taḳrîn: (< Ar.) qarîn etmek, edilmek, birlikte bulundurmak, bulundurulmak. (III/130. s.).

taḳsîṭ: (< Ar.) evḳât-ı mu'ayyenede ödenmek üzere pârça pârça edilen borcuñ her bir kısmı, bölünmüş cüz'leri: *sehm taḳsîṭi, deyn taḳsîṭi, birinci taḳsîṭ, beşinci taḳsîṭ*. (III/130. s.).

taḳsîm: (< Ar.) kısım kısım etmek, edilmek, bölmek, bölünmek § fenn-i ḥesâbda a'mâl-i erba'adan birine ıtlâk olunur: *Otuzu ona taḳsîm, taḳsîm-i mîrâs, eşmân-ı muḥallefatıñ beyne'l-verese taḳsîmi*. § *Muḳassim* maḳâmında şulârın maşura maşura bulunduğu maḥall: *şu taḳsîmi, taḳsîm şuyu*. § Fenn-i müşîḳîde bir maḳâma 'â'id nağamâtıñ bulunması: *'uṣṣâḳ taḳsîmi*. Cem'i olan *taḳsîmât* = ekseriyâ 'ebniyeniñ dâhîlindeki bölmeler' ma'nâsında kullanılır. (III/130. s.).

taḳşîr: (< Ar.) kabuğunu soymak, kabuğu soyulmak: *bâdemiñ taḳşîri*. (III/130. s.).

taḳaşşu': (< Ar.) ıstîlâḥât-ı tıbbiyyedendir. Hastanıñ balğam çıkarmasına, kırmızılı tükürmesine ıtlâk olunur. (III/130. s.).

taḳaşşî: (< Ar.) bir şey'in nihâyetine varmak, aşlını araştırmak. Ma'nâca müterâdifi olan *istîḳşâ'* ziyâde kullanılır. (III/130. s.).

taḳşîr: (< Ar.) bir şey'i yapmağa kudreti var iken çekinip yapmamak. *Taḳāşur* gibi. § *Ḳuşûr* etmek, kabâḥat işlemek, eksiklikde bulunmak: *Taḳşîr êtdigini inkâr edemez*. *Pür-taḳşîr* = 'ḳuşûrlu, kabâḥatli'

demekdir. Cem'i *taḫṣīrāt*: *İḡmāz-ı taḫṣīrāt ile idāre-i maşlahat ediyordu.* || *Bī-mecālīm sitem-i dehr ile ḡāyet 'afv'et / Vaşf-ı pākiñde ger'etdimse żarūrī*³⁷⁴¹ *taḫṣīr* (Hāḫḫī: K. 5/35). (III/130. s.).

taḫāṭtur: (< Ar.) damlamak, damla damla akmak. *Taḫāṭtur* gibi. (III/131. s.).

taḫṭīr: (< Ar.) kaṭre kaṭre dökmek dökmek; damlamak, damladılmaḫ. *Dürr ile sāyeñde tezyīn eyledim bālīñini*³⁷⁴² / *Gözlerimden'etdi taḫṭīr-i le'ālī gözleriñ* (Mu'allim Nācī³⁷⁴³: G. 4/6); *Ḥandesi āvāz-ı kılḫul giryesi taktīr-i mey / Mācerā-yı meclise sāḡar hem aḡlar hem güler* (Pertev Paşa). (III/131. s.).

taḫṭī': (< Ar.) pārça pārça kesmek; kesilmek § kelām-ı manzūmuñ her cüz'ü 'ā'id olduḡu baḫriñ efā'īl ve tefā'īlinden birine göre pārçalanması: *taḫṭī'-i beyt*. Cem'i *taḫṭī'āt*. (III/131. s.).

taḫṭīl: (< Ar.) kilīdlemek, kilīdlenmek: *taḫṭīl-i ebvāb*. (III/131. s.).

taḫṭīye: (< Ar.) ḫāfiyelemek, ḫāfiyelenmek; ḫāfiyeli kılmak, kılınmaḫ: *taḫṭīye-i şī'r*. Teşdīd ile ḡalaṭdır. (III/131. s.).

taḫallüb: (< Ar.) dönmek, deḡişmek, tarz-ı dīgere girmek: *taḫallüb-i uşul*, *taḫallüb-i 'ādāt*. Cem'i *taḫallübāt*: *taḫallübāt-ı duḡūr u a'vām ile*. || Olmaz *o kelāmı maḡva bā'is / Enbūh-ı taḫallüb-i ḡavādiş* (Muḫaddime³⁷⁴⁴); *Mestān-ı ḡarābāta şalādır ne dururlar / Zūhhāde taḫallüb*³⁷⁴⁵ *ēdecek dem bu zamāndır* (Nef'ī: K. 10/2). (III/131. s.).

taḫallüd: (< Ar.) ṭaḫınmak, ṭaḫınılmaḫ; ḫuşanmak, ḫuşanımaḫ: *taḫallüd-i seyf*, *seyfiñ taḫallüdü*. § Der-'uhde'etmek, üzerine almak: *taḫallüd-i umūr-ı idāre*, *umūr-ı ḡükümetiñ taḫallüdü*. (III/131. s.).

taḫallüş: (< Ar.) çekilip, toplanıp büzüşmek. *İşṭilāḡat-ı ṭibbiyyedendir: taḫallüş-i aḡdalāt*, *taḫallüş-ı a'şāb*. (III/131. s.).

taḫallül: (< Ar.) azalmaḫ, az olmaḫ: *taḫallül-i mā-yı Nīl*, *taḫallül-i ḡubūbāt*. (III/131. s.).

taḫlīb: (< Ar.) tersine çevirmek, çevirilmek; bir yandan bir yana döndürmek, döndürülmek. Cem'i *taḫlībāt*. (III/131. s.).

taḫlīd: (< Ar.) ṭaḫmak, ṭaḫılmaḫ, ḫuşanmak, ḫuşadılmaḫ: *taḫlīd-i seyf*, *ḡamā'iliñ taḫlīdi*. § Bir şey'iñ aşlına

3741 Dīvānda: ḡarūrī.

3742 Kāmūsta: bālīñi.

3743 Fūrūzān.

3744 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'iri: 102.

3745 Dīvānda: taḡallüb.

beñzetme tarzında kalbını, sahtesini yapmak. Lisânımızda bu ma'nâda mef'ûlün bih, mef'ûlün-ileyh alır. Hîn-i isti'mâlde bunun ta'yîni zevk-i selîkaya 'â'iddir. Ehl-i taklîd = şüretâ zühd ve salâh âsârı gösterip haqîkatde menhiyyât ile meşgûl olan riyâkârân. § Beñzetme şüretiyle yapılan sahte şey: *taqlîd inci, taqlîd sâ'at, pırlanta taqlîdi*. § Ötekiniñ berikiniñ hâl ve kâlini beñzetmek şüretiyle müzeyyifâne masharalık etmek ki 'taqlîd yapmak' denilir. Taklîdci = öylece masharalık eden adam. *Kurbağa mandayı taqlîd edemez / Yakışır mı deveye kazâzlık (Şafâ); Taqlîd-i zâğ kebk-i hürâmânı güldürür (Yahyâ: G. 95/1). (III/131. s.).*

taqlî': (< Ar.) ziyâde kal' etmek, yarmak, yerinden koparmak. (III/132. s.).

taqlîf: (< Ar.) kalafatlamak, kalafatlanmak: *taqlîf-i süfün, şandalın taqlîfi*. (III/132. s.).

taqlîl: (< Ar.) azaltmak, azaldılmak: *taqlîl-i miqdâr, maşârifîñ taqlîli*. || *Bir nevâdan bir dıraht-ı bâr-ver eyler zuhûr / Hâk eder teksîr devr-i çarh taqlîl etdigin (Nâbî: G. 604/5). (III/132. s.).*

taqlîm: (< Ar.) kesmek, kesilmek. tırnak ve kâmiş gibi şeyler hakkında

kullanılır: *taqlîm-i ezfâr, taqlîm-i nây*. (III/132. s.).

tekevvüt: (< Ar.) beslenmek, geçinmek. (III/132. s.).

tekevüs: (< Ar.) egrilmek, ok yayı şekline girmek, kavislenmek: *tekevüs-i kâmet, tekevüs-i hatt*. (III/132. s.).

taqvâ: (< Ar.) Cenâb-ı Hakk'dan sakınma, mehfâfetu'llâh ile menâhîden ictinâb etmek. Ehl-i taqvâ = 'bu şüretle hareketi ihtiyâr edenler' demekdir. Üslûb-ı Fârisî ile *taqvî* tarzında da kullanılır. *Ne bir ehl-i dünyâyâ etdim ta'abbüd / Ne bir ehl-i taqvâyâ var intisâbım (Mu'allim Nâcî: G³⁷⁴⁶. 8/2); Şanma menşûr-ı hured bâ-'iffet ü taqvâ yürür / Bezm-i Cem'dir bunda hükm-i câm-ı gam-fersâ yürür (Râgıb Paşa: G. 46/1). (III/132. s.).*

taqavvî: (< Ar.) kuvvet bulmak, kuvvetlenmek: *taqavvî-i marîz*. (III/132. s.).

taqvîb: (< Ar.) yeri kazmak, bir şey'i yerinden çekip koparmak. (III/132. s.).

taqvîd: (< Ar.) yedmek, yedilmek: *taqvîd-i a'mâ*. (III/132. s.).

taḳvīs: (< Ar.) muḳavves etmek, edilmek; yay şekline koymak, konulmak: *taḳvīs-i nihāl, çubuğuñ taḳvīsī*. (III/132. s.).

taḳvīl: (< Ar.) bir kimseniñ söylemediği sözü kendisine isnād etmek, bir sözü şöyle söyledi diye birine 'atf eylemek ki Türkçesi bir kimseniñ haberi olmaḳsızın oña isnād ile dedikodu etmektir. Cem'i *taḳvīlāt*. (III/132. s.).

taḳvīm: (< Ar.) egriyi doğrultmak, egri doğruldulmak: *taḳvīm-i ğuşūn, nihāliñ taḳvīmi*. § Şühūr ve mevāsimi ve evḳāt-ı şer'iyye vesā'ireyi ḥāvī senede bir kere tertīb ve neşr olunan eṣer, risālecik. Cem'i *teḳāvīm*. *Çıkarırlar senede bir taḳvīm / Olma sen ṭālib-i 'ilm-i tencīm* (Vehbī³⁷⁴⁷: 110). (III/133. s.).

taḳviye: (< Ar.) kuvvet vermek, verilmek; kuvvetlendirmek, kuvvetlendirilmek. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta etmek māddesiyle isti'māl olunur. Üslub-ı Fārisī üzere *taḳviyet* şüretinde olur ise *bulmak, vermek* māddeleriyle kullanılır: *taḳviye-i hükm, taḳviye-i binā, taḳviye-i cidār, işe taḳviyet verecek yolda*. || Olsa *ger ma'deleti taḳviye-baḥş 'acze /*

Bere³⁷⁴⁸ āhūya gezend irdiremez şavlet-i şīr (Ḥaḳḳī: K. 5/30); *Bu nesl-i pāk ile dīn-i Muḥammed taḳviyet buldu / Şeref-baḥş oldu dehre bunlarıñ āyīn ü erkānı* (Hemdemī). (III/133. s.).

taḳhīr: (< Ar.) ḳahr etmek, edilmek. Cem'i *taḳhīrāt: taḳhīr-i a'dā, eşḳıyāy taḳhīr*. (III/133. s.).

taḳī: (< Ar.) taḳvā şāḥibi, taḳvā ile muttaşif adam. (III/133. s.).

teḳayyuḥ: (< Ar.) irinlenmek. İştilāḥāt-ı tıbbiyyedendir: *teḳayyuḥ-ı cerīḥa*. (III/133. s.).

taḳayyüd: (< Ar.) ḳayıdlı bulunmak, dıḳḳatli davranmak; muḳayyed olmak, vazīfe edinmek: *İşinde taḳayyüd etmez*. || *İcrā-yı taḳayyüdde ḳuşūru yokdur*. 'Adem-i taḳayyüd = ḳayıdsızlık, vazīfe edinmemek. Cem'i *taḳayyüdāt*. (III/133. s.).

taḳyid: (< Ar.) muṭlak bırakmayıp ḳayıdlamak, ḳayıdlanmak. Cem'i *taḳyidāt*. *Her ne hükm eylese āzāde-i taḳyid-i su'āl* (Cenāb-ı Bārī Ḥaḳḳında ≈ Lā³⁷⁴⁹). (III/133. s.).

tek: (< F.) ḳoşma, segirtme. *Pū(y) yāḥūd tāz* ile kullanılır: *tek ü pū, tek ü tāz*. (III/133. s.).

3747 Lutfiyye.

3748 Dīvānda: Bir.

3749 Ziya Paşa ≈ Zafer-nāme: 23.

tek-ā-pū: (< F.) telāş ile taħarrī, telāşla ardından segirtme: *Tek-ā-pūya degmez o süflī meṭālib / O süflī meṭālib tek-ā-pūya degmez* (Mu'allim Nāci³⁷⁵⁰); *Yek-dīgere eyleyip*³⁷⁵¹ *tek-ā-pū / Dêrler ki efendi böyledir bu* (Şeyh Ġālib³⁷⁵²: 717); *Çok tek-ā-pū eyledim pest ü bülendin 'ālemin / Bulmadım teslīmden ġayrı ṭarīk-i eslemin* (Nābī: G. 585/4). (III/133. s.).

tekāşür: (< Ar.) çoğalmak. *Tekeşşür* ile müterādifdir. (III/134. s.).

tekāşüf: (< Ar.) şıklaşıp birbirine girerek kalınlaşmak, keşāfet peydā etmek, keşīf olmak: *tekāşüf-i selḥāb, tekāşüf-i buḥār*. (III/134. s.).

tekāsül: (< Ar.) üşenmek, tembelcesine davranmak: *Vazīfesince tekāsülü görüldü. || Tekāsül ediyor. || Vazīfesinde tekāsül etmez. Cem'i tekāsülāt. Ben kūyuña ümīd*³⁷⁵³*-i şehādetle gelmişem / Öldür tekāsül eyleme kurbānın olduğum* ('Avnī: G. 268/3). (III/134. s.).

tekāfü': (< Ar.) berāberleşmek, birbirine küfv olmak. İsti'māli enderdir. (III/134. s.).

tekālüb: (< Ar.) köpek gibi birbiriniñ üzerine şıçrayıp atılmak: *tekālüb-i evbāşān*. (III/134. s.).

tekālīf: (< Ar.) 'birisine bir iş işlemeyi emr etmek' ma'nāsına olan *teklīf*'iñ cem'i. Bu ṭarz cem'i 'ekşeriya şerī'atıñ, hükümetiñ emri' ma'nāsında 'vergi' maḳāmında kullanılır: *tekālīf-i şer'īyye, tekālīf-i emīriyye, tekālīf-i resmīyye*. (III/134. s.).

tekāmül: (< Ar.) *tekemmül* ile müterādifdir. Oraya mürāca'at oluna. (III/134. s.).

tekāver: (< F.) koşucu, segirdici, serī'ü'l-ḥareke: *esb-i tekāver*. (III/134. s.).

tekāyüd: (< Ar.) birbirine ḥīle etmek, ḥīle edişmek: *tekāyüd-i erbāb-ı ṭama'*. Cem'i *tekāyüdat*. (III/134. s.).

tekebbüd: [müvellede] katılaşmak. İştılāḥāt-ı tıbbiyyedendir. *Tekebbüd-i ri'e* = ciger 'illeti, aḳcigeriñ şişip vazīfe ve şekli ḥalel-peżīr olmak. (III/134. s.).

tekebbür: (< Ar.) kibirlenmek, büyüklenmek, nefsinı büyük görmek: *Tekebbür eñ menfūr, eñ mezmūm ḥaşletdir. || Lāzım degil 'ināyeti ehl-i tekebbürüñ / Bahş eyledim*

3750 Bulunamadı.

3751 Eserde: Birbirlerine edip.

3752 Hüsn ü 'Aşk.

3753 Dīvānda: emīr.

'aṭāsını vech-i 'abūsune (Necātī³⁷⁵⁴).
(III/134. s.).

tekbīb: (< Ar.) kebāb yapmak, kebāb
étmek, édilmek: *tekbīb-i şikār*.
(III/134. s.).

tekbīr: (< Ar.) Allāhu Ekber demek:
şadā-yı tekbīr, iftitāḥ tekbīri.
Lisānımızda *getirmek* ve *almak*
māddeleriyle kullanılır. Cem'i
tekbīrāt. Gūş-ı cānımdadır ol *gūlgūl-i*
tekbīr henūz (Mu'allim Nācī³⁷⁵⁵: 1);
Oldu ervāḥ-ı rūsul³⁷⁵⁶ gūlgūle³⁷⁵⁷-senc-
i tekbīr (Ḥaḳḳī: K. 5/7). (III/134. s.).

tekeşşür: (< Ar.) çok olmak, çoğalmak:
tekeşşür-i emvāl, tekeşşür-i nüḳūd,
tekeşşür-i nüfūs. (III/135. s.).

teksīr: (< Ar.) çoğaltmak, çoğaldılmak:
teksīr-i vāridāt, teksīr-i eşyā,
sermāyeniñ teksīri. (III/135. s.).

teksīf: (< Ar.) sıkıştırmak; keşāfet
virmek, vèrilmek. İşṭilāḥāt-ı
kīmyeviyyedendir. (III/135. s.).

tekeḥḥül: (< Ar.) gözüne sürme
sürünmek. İktihāl ile müterādıdır.
(III/135. s.).

tekḥīl: (< Ar.) sürmelemek,
sürmelenmek: *tekḥīl-i 'uyūn, çeşmān-ı*
'arūsūñ tekḥīli. (III/135. s.).

tekeddür: (< Ar.) kederlenmek: *sebeb-i*
tekeddür, tekeddür-i ḥāṭır. §
Bulanmak: *tekeddür-i mā*. (III/135.
s.).

tekdīr: (< Ar.) āzārlamak, āzārlanmak:
Terbiyesizi tekdīr vācibdir. || *Uşağıñ*
tekdīri lāzım geldi. § Bulandırmak,
bulandırılmak: *āb-ı şāfī tekdīr*. Cem'i
tekdīrāt. *Tekdīr ile uşlanmayanıñ ḥaḳḳı*
kötekdīr (Terkībibend³⁷⁵⁸). (III/135.
s.).

tekzīb: (< Ar.) kızbe nisbet etmek,
édilmek; yalana çıkarmak, yalandır
demek: *şāyi'anıñ tekzībi, tekzīb-i*
rivāyet. Cem'i *tekzībāt*. (III/135. s.).

tekrār: (< Ar.) 'bir şey'i iki veyā daha
ziyāde kere icrā' ma'nāsınadır: *bir*
sözü tekrār, recā-yı vāḳi'i tekrār, tekrār-
ı niyāz. *Tekrār-'ale't-tekrār, tekrār-*
be-tekrār = 'birçok def'a' demektir.
§ Mükerrer olarak. *Ḳondu ser-i bāma*
bāreka'llāh / Tekrār havālanırsa eyvāh
(Mu'allim Nācī³⁷⁵⁹: 21). (III/135. s.).

tekerrür: (< Ar.) mükerrer olmak,
birden ziyāde vukū' bulmak:
tekerrür-i 'ibāre, tekerrür-i vukū'āt,

3754 Nāhifī. (N. Ahmet Özalp, Bilgelikler Kitabı, Zeytinburnu Belediyesi
Kültür Yay., İstanbul 2012, s. 34.)

3755 Sünbüle, Hāṭıra-i Bedr-i Kübrā.

3756 Dīvānda: rūsül.

3757 Dīvānda: ḡalgale.

3758 Ziya Paşa: TB. 1/9.

3759 Äteş-pāre, Kebüter.

tekerrür-i mu'āmele. Cem'i tekerrürāt. İki def'a tekerrür etti hitāb / Vèrmemişdi henüz kimse cevāb (Mu'allim Nācī³⁷⁶⁰). (III/135. s.).

tegerg: (< F.) yağān dolu: *bārān ve tegerk. || Bārān-ı feraḥ tegerg-i āfāt (Ġālib³⁷⁶¹: 295). (III/135. s.).*

tekerrüm: (< Ar.) ta'zīm ve hürmet görmek, kerem-kār bulunmak. *Kerīm-i ebr-kefā, kām-kār-ı baḥr-dilā / Eyā muḥīṭ-i cihān-ı tekerrüm ü tekrīm (Nef'ī: K. 33/35). (III/135. s.).*

tekerrüh: (< Ar.) bir şey'i kerīh görüp igrenmek³⁷⁶². Bu ma'nāda *istikrāh* ziyāde kullanılır. (III/136. s.).

tekrir: (< Ar.) tekrārlamak, tekrārlanmak: *tekrir-i recā, tekrir-i 'ibāre. || Ḥaḳḳ-ı inṣāf budur nefy-i nazīriñde seniñ / Ḥāniş olmam eger etsen dahī tekrir-i ḳasem (Nābī: K. 15/87). (III/136. s.).*

tekrīm: (< Ar.) ta'zīm ve hürmet etmek, 'alāmet-i hürmet göstermek. Ekşeriya mef'ülün bih, ba'zen mef'ülün-ileyh alır. Meşelā "Ḳur'an-ı Kerīmi tekrīm" dēnildiği gibi "Ḳur'an-ı Kerīme tekrīm" de dēnilebilir. Tekrīmen = hürmet

etmek şüretiyle. Cem'i *tekrīmāt. Eyā muḥīṭ-i cihān-ı tekerrüm ü tekrīm (Nef'ī: K. 33/35). (III/136. s.).*

tekrīh: (< Ar.) kerīh gösterip sevdirmemek, sevdirmemek: *tekrīh-i feżāyih, menhiyātūñ tekrīhi. Cem'i tekrīhāt. (III/136. s.).*

tekessür: (< Ar.) kırılmaḳ, pāre pāre olmaḳ. pārelenmek: *tekessür-i ḳadeḥ. İnkisār'ıñ birinci ma'nāsıyla müterādifdir. (III/136. s.).*

teksib: (< Ar.) kesb ettirmek, ettirilmek; ḳazandırmak, ḳazandırılmaḳ: *teksib-i emvāl. (III/136. s.).*

teksir: (< Ar.) ziyādesiyle kırmaḳ, kırılmaḳ: *teksir-i züccāc, teksir-i ḥāṭır. (III/136. s.).*

tekşif: (< Ar.) ziyādesiyle açmaḳ, açılmaḳ: *tekşif-i esrār, tekşif-i ṭuruk. (III/136. s.).*

tekeffül: (< Ar.) kefīl olmaḳ, kefālet etmek: *Kim i'timād edecek müflisiñ tekeffülüne (Seyyid Vehbī). (III/136. s.).*

tekfir: (< Ar.) lisānımızda küfre nisbet etmek, kāfir oldu demek şüretiyle isti'māl olunur ki *ikfār* ile müterādifdir. Faḳaṭ *ikfār* nādiren kullanılır: *Tekfir-i Müslim mūcib-i küfürdür. (III/136. s.).*

3760 Bulunamadı.

3761 Hüsn ü 'Aşk.

3762 Kāmüsta bu kısımda noktalama hatası mevcuttur. Kāmüsta bu kısımda soru işareti mevcuttur.

tekfîl: (< Ar.) kefîl etmek, edilmek:
filânı tekfîl, filânın tekfîli. (III/136. s.).

tekfîn: (< Ar.) kefene şarmak,
şarılma; kefenlemek, kefenlenmek:
tekfîn-i meyyit, emvâtın tekfîni. || *Bir ‘aceb feyz-i mücerred var ki tîğ-ı ğamzede / Şıklet-i tekfînden etmiş şehîdân insilâh* (Memdûh Paşa: G. 39/4). (III/136. s.).

tekellüs: (< Ar.) kireçlenme, kireç
hâline munhalib olmak. 'Bir şey'i
kireç hâline koymak,
kireçlendirmek' ma'nâsına olan
teklîs gibi bu da işlâhât-ı
kimyeviyyedendir. (III/137. s.).

tekellûf: (< Ar.) külfetli iş tutmak,
ihtiyâr-ı zahmet etmek: *Ahbab*
arasında teklîf tekellûf olmaz. Cem'i
olan *tekellûfât* = 'mübâlağa, iktizâda
ifrât' ma'nâsındadır. Bî-tekellûf =
külfetsiz olarak. *Pîrâne tekellûf etmiş*
el-hak / Vèrmış hele kâr-ı düzde revnak
(Şeyh Gâlib³⁷⁶³: 209); *İztırâb-ı nâ-be-*
hengâm istemez tahşîl-i kâim /
Mevkî'inde bî-tekellûf kâr kendin
gösterir (Râgıb: G. 36/2). (III/137. s.).

tekellüm: (< Ar.) söylemek, söz
söylemek. *Ögren lisân-ı ‘aşr u rûsûm-ı*
*zamâneyi / Bak tab'-ı nâsa hâle*³⁷⁶⁴

münâsib tekellüm et (Nevres-i
Kadîm³⁷⁶⁵); *O handelerle tekellüm o*
*‘işvelerle hitâb*³⁷⁶⁶ (Sîretî: G / 1).
(III/137. s.).

teklîf: (< Ar.) birisini bir iş işlemesini
istemek, bir iş işlemesi istenilmek:
Şu hizmeti teklîf edelim. || *Teklîf-i*
riyâset, müdürîyyetîn teklîfi. Teklîf-i
mâlâ-yuṭak = ṭakât getirilemeyecek
şey'i teklîf. Ş Şerî'atîñ, hükûmetîñ
emri. Cem'i olan *tekalîf* = ekşeriya
'taraf-ı hükûmetden ahâlîye tarh
olunan vergiler' ma'nâsında
müsta'meldir. Birinci ma'nâya göre
cem'i *teklîfât*'dır: *Teklîfât-ı vâkı'ayı*
kabûl etdi. Teklîf-i hâim yâhûd hâim
teklîf = 'şâyân-ı kabûl olmayacağı
âşikâr bulunan şey'i teklîf'
demekdir. *Âteşin ahımla eylersin baña*
teklîf-i bâğ / Bâğ-bân gül-berg-i
handânın gerekmez mi saña (Fuzûlî: G.
11/2). (III/137. s.).

tekemmül: (< Ar.) kemâllenmek,
kemâl bulmak, kâmil olmak: *Tahşîl-i*
‘ulûm ve fûnûn ile tekemmül etmişdir.
Cem'i *tekemmülât.* (III/137. s.).

3763 Hüsn ü 'Aşk.

3764 Eserde: vakt-i.

3765 Meşaleci-zâde Es'ad Bey. (Ömer Çiftçi, Hâtimetü'l-eş'âr, Fatîh Tezkiresi,
Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü,
Ankara, s. 56.)

3766 Kâmus-ı Osmânî, "tebessüm" maddesi: 'itâb.

tekmile: (< Ar.) ‘ilāve, zeyl gibi ikmāl-i nokşān için şoñradan yapılan şey. (III/137. s.).

tekemmün: (< Ar.) gizlenmek, puşuya girmek: *tekemmün-i eşkıyā, tekemmün-i seriyye*. (III/137. s.).

tekmīl: (< Ar.) bitirmek, bitirilmek; tamām etmek, edilmek. Tekmīl-i selāşīn = otuzu bitirme. *Tekmīl-i enfās*. § Bütün, tām: *Düğüin tedārikātı tekmi̇l oldu*. || *Tekmīl-i emren alayda mevcūd idi*. || *Başladığı işi tekmi̇l eder*. || *Serīr-i salṭanatda eyledi on dördü çün³⁷⁶⁷ tekmi̇l / Sekiz yüz beşde āhir etti terk-i ‘ālem-i fānī* (Hemdemī³⁷⁶⁸: 21). (III/137. s.).

tekniye: (< Ar.) künye vaz‘ etmek, edilmek; künyelemek, künyelenmek. Teşdīd ile ğalaṭdır: *El-yeom ‘Arablarda tekniye cārīdir*. (III/138. s.).

tekevvün: (< Ar.) peydā, var olmak, mevcūd olmak. İsti‘mālī ma‘neviyyāta maḥşūşdur: *tekevvün-i rivāyāt, tekevvün-i münākaşa, tekevvün-i ihtilāf*. (III/138. s.).

tekvīn: (< Ar.) öldürmek, öldürülmek, ihdās ve icād etmek. Şifāt-ı İlāhiyyedendir: *tekvīn-i eşyā, tekvīn-i*

‘avālim. ‘Ālem-i tekvīn = vücūd ve hudūs ‘ālemi. Kitābü’t-tekvīn = Tevrāt’ıñ birinci kısmı. *Nūr-ı vahdetden olup şu‘le-peżirā-yı hudūs / Vèrdi fer-‘ālem-i tekvīne merāyā-yı hudūs* (‘Ārif Hikmet: G. 25/1). (III/138. s.).

teke: (< F.) erkek keçi. (III/138. s.).

tekehhün: (< Ar.) kâhinlik, fâlcılık bakıcılık etmek. (III/138. s.).

tekeyyüs: (< Ar.) zararfet satmak, zekā-fürüşluk etmek, kiyāsetli görünmek. (III/138. s.).

tekeyyüf: (< Ar.) bir keyfiyyetle muttaşif olmak, keyfiyyetlenmek. (III/138. s.).

tekye: (< F.³⁷⁶⁹) dervīşlere maḥşūş ikāmet-gāh, ‘ibādet-gāh. Tekye-gāh ve tekye-geh = ‘tekye maḥalli ve tekye’ maḳāmında kullanıldığı gibi ‘dayanacak yer’ ma‘nāsında da isti‘māl olunur. Tekye-zen = dayanıcı. Tekye-nişīn = ‘tekyede oturan, dervīş’ demektir. Meşel-i meşhūr: *Tekyeyi bekleyen çorbāyı iṣer*. (III/138. s.).

telāḥuz: (< Ar.) göz ucuyla birbirine bakmak, göz ucuyla bakışmak: *telāḥuz-ı ‘ārīfān, telāḥuz-ı neyzenān*. (III/138. s.).

3767 Eserde: on üç yıl.

3768 Fihrist-i Şāhān-ı Āl-i ‘Osmān’ı.

3769 TDK: Arapça. Devellioğlu: Arapça.

telāḥuk: (< Ar.) birbirine katılmak, mülhak olmak, katışmak: *telāḥuk-ı efkār, telāḥuk-ı eczā*. (III/138. s.).

tell: (< Ar.) tepe, küme, yığın. Ekseriyā birinci ma'nāda isti'māl olunur. Meşelā tell-i şağīr = küçük tepe. Tell-i refī' = yüksek tepe. Tell-i cebel = dağ tepesi. Cem'i *tilāl*'dır: *tilāl-i refī'a, tilāl-i cibāl*. (III/138. s.).

telatin: [ism-i ecnebī] 'Moskov meşini' demektir. Zamān-ı evā'ilde *Bulğar* ta'bīr olunan güzel koku lu deriye ıtlāk olunur ki onuñla matara ve silāhlık gibi şeyler i'māl edilir. Deşt-i Kıpçak Bulğarlarınıñ icādı olduğı mervīdir. (III/138. s.).

telāş: (< Ar.) ıztırāb ile karışık 'acele etmek. (III/139. s.).

telāşuk: (< Ar.) birbirine yapışmak, bitişmek: *telāşuk-ı hatteyn*. (III/139. s.).

telāṭuf: (< Ar.) refikle hōş mu'āmele etmek, nāzikāne refikle işlemek. Cem'i *telāṭufāt*. (III/139. s.).

telāṭum: (< Ar.) vuruşmak, çarpışmak. Ekseriyā deñiziñ dalğalanıp birbiri üstüne çarpışmasında, ziyāde dalğalanmasında kullanılır: *telāṭum-ı deryā, telāṭum-ı emvāc*. ‖ *Evvelki vaḳār nerede kaldı / Gitdikçe telāṭumuñ çoğaldı (Deryāya Hiṭāb ≈ Mu'allim*

*Nācī*³⁷⁷⁰: 10); *Żamīri fikr-i sivā 'aşḳdan eder mi tehī / Telāṭum eylese deryā yine güher bulunur* ('Ākif Paşa: G. 10/4). (III/139. s.).

telā'ub: (< Ar.) oynamak, oynaşmak; *mülā'abe* gibi. *Telā'ub-ı şıbyān*. (III/139. s.).

telāfī: (< Ar.) elden giden şey'i soñradan tedārik etmek, edilmek. Telāfī-i mā-fāt = fevt olan şey'i elde etmek, yerine getirmek. Nā-kābil-i telāfī = 'elde edilmesi, yerine getirilmesi mümkün olmayan' demektir. *Ne dā'ıye-i tedārik-i evkāṭ et / Ne dağdağa-i telāfī-i mā-fāt et* (Nābī: R. 16). (III/139. s.).

telāfīf: (< Ar.) 'iç içe koymak' gibi bir ma'nāyı ifāde eden *telfīf*'iñ cem'i olan bu lafz 'taḳım taḳım, birbirine şarmaşmış nebātāt-ı keşīre' ma'nāsında kullanılır. Müfredi bu ma'nāda kullanılamaz: *telāfīf-i şahrā, telāfīf-i vādī-i şaṭ*. § Iştılāḥ-ı tıbcā dimāğıñ saṭhını teşkīl ve setr eden büküntülere ıtlāk olunur. (III/139. s.).

telāḳī: (< Ar.) birbirine karşı gelip buluşmak, birbiriyle buluşmak; birbirine kavuşmak: *telāḳī-i muḥibbīn, telāḳī-i ihvān*. Mev'id-i

3770 Āteş-pāre.

telākī = ta'bīri lisānımızda *rendez - vous* mukābilinde ve 'ta'yīn-i mevķi'-i mülākāt' ma'nāsında terceme ve isti'māl édilmiş. Yevmü't-telākī = kıyāmet günü. *Bir gün o ümmīd-perestiñ yeri / Şadr-ı şarab-gāh-ı telākī olur* (Mu'allim Nācī³⁷⁷¹: 10). (III/139. s.).

telākūm: (< Ar.) birbirine yumruk vurmaq, yumruk vuruşmaq. (III/139. s.).

telāhī: (< Ar.) ālāt-ı lehv ile uğraşıp oynamak. (III/139. s.).

tele'lü: (< Ar.) parıldamak, leme'an etmek. (III/139. s.).

telebbüs: (< Ar.) libāslanmaq; giymek, giyilmek: *telebbüs-i cāme*. Cem'i *telebbüsāt*. *Dā'imā eṭ'ime-i nefīse eklini, şiyāb-ı fāhire telebbüsünü 'ādet edinme* (Naşihat-ı Cāmī ≈ Feyz-ābād). (III/139. s.).

telbīs: (< Ar.) bir şey'in 'ayıbını setr etmek, haqqı setr etmek, şüret-i haqdan görünerek hile edip aldatmaq: *iblis-i pür-telbīs*. Cem'i *telbīsāt*: *telbīsāt-ı ebleh-firībāne*. || *Maḥsūd-ı iblis-i pür-telbīs olan adamı ervāh-ı muḥaddeseğe karşı lutf-ı maḥşuşuñ ile mükerrrem kıldık* (Münacāt-ı Cāmī ≈ Feyz-ābād); *Ëtme*

böyle, nidā-yı ḳalbīsī / Ne olur bozsa hükm-i telbīsī (Mu'allim Nācī³⁷⁷²). (III/140. s.).

telbiye: (< Ar.) lebbeyk çağırmaq, lebbeyk demek. *Telbiye-i hüccāc-ı Müslimīn*. Teşdīd ile ḡalaṭdır. (III/140. s.).

telessüm: (< Ar.) yaşmaq tutunmaq, yaşmaqılanmaq. *Çehreñde nedir bu hüsn-i tābiş / Şandım ki ḳamer telessüm etmiş* (Mu'allim Nācī³⁷⁷³). (III/140. s.).

telsīm: (< Ar.) birisiniñ aḡzını öpmek, aḡzı öpülmek. *Telsīm-i dehān-ı şabī*. Lisānımızda yalnız 'aḡız öpmek' ma'nāsında degil mutlakā 'öpmek' ma'nāsında ḳullanılır. Onuñ-çün *telsīm-i dehān* ta'bīri doğrudur. Meselā: *zāt-ı vālā-yı vilāyet-penāhī dahī yirmi otuz haṭve ileriden bi'l-istikbāl rāsime-i ta'zīm-kārīyi ifāya müsāra'at ve menşūr-ı 'ālīyi telsīm ile vaż'-ı ser-i mefḥaret eylemiş*. (III/140. s.).

teleclüc: (< Ar.) sözü dilini çigneyerek söylemek, añlaşılr añlaşılmaz şüretde söylemek: *teleclüc-i ḥā'if*, *teleclüc-i ḥā'in*. (III/140. s.).

3771 Ätes-päre, Firkat.

3772 Bulunamadı.

3773 Bulunamadı.

telahhuz: (< Ar.) birisi ekşi bir şey yer iken diğeriniñ ağzı şulanmak: *telahhuz-ı zurnā-zen*. (III/140. s.).

telhīd: (< Ar.) kabri lahidlemek, kabir lahidlenmek: *telhīd-i kabir*, *kabirīn telhīdi*. Ş *Tedfīn* gibi 'defn etmek, gömmek' ma'nāsında da kullanılır: *telhīd-i şehīd*. (III/140. s.).

telhīn: (< Ar.) kırā'atda tağyīr-i kelime etmek Ş ezgi ile, nağme ile okumak Ş tahtı'e ma'nāsını da ifāde eder. Cem'i *telhīnāt*. (III/140. s.).

telh: (< F.) 'acı' demektir: *telh ü şīrīn*. Telh-āb, telh-ābe = ta'amı acı, nā-hōş olan içilecek şey. *Telh-ābe* ziyāde müsta'meldir: *nūş-ı telh-abe-i āzār*. Āb-ı telh = 'acı şu' demek ise de şarābdan kināye olarak da kullanılır. Güftār-ı telh = acı söz. Telh-güftār = acı sözlü. Telh-kām = me'yūs, nevmīd, kederli. Telh-kāmī = me'yüsiyyet, ümīdsizlik, mükedder olmak. Telhī = acılık. Telh-gū = bed-zebān, acı söyleyen. Telh-mizāc = kötü hūylu. Telhī-çeşīde = acı tatmış, meşakḳat çekmiş olan. *Bāde telh olduğça artar neş'esi kuvvetlenir* (Koca Rāğīb: G. 66/3); *Telh-kām etmez seniñ şīrīn kelāmuñ Nevres'i*³⁷⁷⁴ / *Sen hemān eyle tekellüm*

rāzīyım düşnāma ben (Nevres: Ths. 2/10); *Telh-kāmīdir naşībi nūş-ı şahbādan bile* (Cevrī: G. 208/4); *Nāķış olmaz feyz-i*³⁷⁷⁵ *zātı telhī-i eyyāmdan* (Koca Rāğīb: G. 66/3). (III/140. s.).

telhīş: (< Ar.) hülāşa etmek, edilmek, uzun yazılı şeyi kısaltmak, kışaldılmak: *telhīş-i kitāb*, *risāleniñ telhīşi*. Telhīşen = hülāşa edilmek şüretiyle. Cem'i *telhīşāt*. Ş Meşālih-i mühimme-i devlete dā'ir Bāb-ı 'Ālīden 'atebe-i 'ulyā-yı ḥazret-i pādīşāhiye 'arz olunan hülāşalara da *telhīş* ıtlāḳ olunur. Telhīşī = Bāb-ı 'Ālīniñ telhīşātını serāy-ı mu'allā-yı hümāyūna götürüp getirmeye me'mūr olan. *Birisi pençe-i fermān birisi şahḥ-ı şahīḥ* / *Birisi şafḥa-i telhīş biri nevk-i ḳalem* (Nābī: K. 15/6). (III/141. s.).

telezzüz: (< Ar.) lezzet bulmak, almak. Cem'i *telezzüzāt*: *telezzüzāt-ı rūḥāniyye*. (III/141. s.).

telzīz: (< Ar.) lezzetlendirmek; lezzet vermek, verilmek: *telzīz-i demāğ*, *telzīz-i ta'am*. (III/141. s.).

telezzüc: (< Ar.) lüzücteli olmak, koyulaşıp yapışık hāle gelmek: *telezzüc-i māyi'*. (III/141. s.).

3774 Dīvānda: Nevres'i etmez seniñ şīrīn kelāmuñ telh-kām.

3775 Dīvānda: feyzī.

teleskop: (< Ru³⁷⁷⁶.) uzak gören. 'Raşad dūr-bīni' demektir. (III/141. s.).

telatṭuf: (< Ar.) lutf ile, tatlılıkla mu'āmele etmek. Cem'i *telatṭufāt*. (III/141. s.).

taltīf: (< Ar.) lutflandırmak ya'nī lutfā nā'il etmek, bir adamı hōşa gidecek bir şey ile yāhūd hōşlanacak tarzda okşamak: *bendegānı taltīf, müstahakınıñ taltīfi*. Taltīfen = taltīf şüretiyle, taltīf için. Cem'i *taltīfāt*. (III/141. s.).

tela'ub: (< Ar.) oynamak, oyun ile iştiğāl etmek: *tela'ub-ı etfāl*. (III/141. s.).

tela'süm: (< Ar.) cevāb vērilecek yerde vëremeyip irkilmek § saçma şapan, irkilerek cevāb vërmek. Ekşeriyā *bilā* edātıyla ma'an isti'māl olunur. Meşelā: *Eşnā-yı istintāķda maznūn bilā-tela'süm i'tirāf-ı cināyet etti*. (III/141. s.).

tel'in: (< Ar.) mübālağa ile la'net etmek, ziyāde la'n ve nefret göstermek: *iblis-i tel'in*. (III/142. s.).

telğraf: (< Ru³⁷⁷⁷.) 'dūr-nüvīs' ma'nāsınadır. Seyyāle-i berkıyyeyi tel vāsıtasıyla muhāberede istihdām. Bu uşul ile muhābere. Lisānımızda

telğıraf tarzında telaffuzu şāyi' olmuştur. Telğraf-hāne = bu uşul ile muhābere icrāsına mahşuş mahall. Ekşeriyā "telğraf çekmek, telğraf keşide etmek" şüretinde kullanılır. *Telğraf vurmaķ, tel vurmaķ* ta'bīrleri pek 'āmiyāne 'addolunur. Teleğram = 'teleğraf-nāme' demektir. Faķaķ lisānımızda isti'māli şāyi' olmamıştır. (III/142. s.).

telef: (< Ar.) boş yere zāyi', helāk, yok etmek. *Ėtmek* ve *olmaķ* māddeleriyle kullanılır. *Ėtmek* māddesiyle isti'māli taķdīrde *itlāf* maķāmında kullanılmış olur. Faķaķ bu mādde 'ilāve olunmaķsızın yine o maķāmda kullanılamaz. Ya'nī bu lafz mücerred olduğu zamān itlāf ma'nāsını ifāde edemez. Meşelā "Kuduz bir hayvānı itlāf cā'izdir." cümlesindeki *itlāf*'ın yerinde *telef* lafzı kullanılmaz. *Olmaķ* māddesiyle kullanıldığı zamān zāyi' ve tebāh hükmünü tazammun eder. İşte *telef-i nefis, telef-i 'ömür* gibi ta'bīrlere de itlāf ma'nāsı maķşūd olmayıp aşıl ma'nā-yı maṭlūb 'nefsiñ telef olması, 'ömrüñ telef olması'dır. Hāşılı maķām ve şüret-i isti'māli diķķate muhtācdır. Cem'i olan telefāt = 'telef

3776 TDK: Fransızca.

3777 TDK: Fransızca.

olanlar ya'nî ölmüş olanlar' ma'nâsında kullanılır. *Yazık yazık telef etdim metâ'-ı cân u dili / Bu çârsû-yı muhabbetde kâr olur şandım* ('Âşım). (III/142. s.).

telaffuz: (< Ar.) 'eşvâtı ağızdan lafz hâlinde çıkarmak' demektir: *bir kelimeniñ telaffuzu, bu harfi telaffuz.* 'Arabîde telaffuz ile tekellüm beyninde ma'nâca fark olmadığı kāmûsuñ mundericâtında gösteriliyorsa da Türkçede bu iki kelimeniñ ma'nâlarınca haylî fark bulunduğu ehl-i lisân 'inde müsellemâtdandır. Meşelâ: "Filân Fransızcayı pek güzel tekellüm eder." dênilir de onun yerinde telaffuz kullanılamaz. Türkçede telaffuz 'söz söylemek' ve tekellüm 'lağırdı etmek' maqâmlarında isti'mâl olunduklarından her tekellümde telaffuz vâki'dir, fakat her telaffuzda tekellüm vâki'degildir. Cem'i telaffuzât. (III/142. s.).

telefon: (< Ru³⁷⁷⁸.) sesi uzağa nakl eden âlet-i mahşûşa, *naklü's-savot yâhûd dūr-şinev.* (III/143. s.).

telfîf: (< Ar.) şarmak, bürümek, örtmek. (III/143. s.).

telfîk: (< Ar.) birbirine zamm etmek, edilmek: *O kitâb cem' ve telfîk şüretiyle vücûda getirilmiştir.* (III/143. s.).

telakḳub: (< Ar.) kendi içün lakab ittiḥâz etmek, lakab taşınmak, lakablanmak: *Cennet-mekân Sultân Maḥmûd Hân-ı Sâni, 'Adlî mahlaşıyla telakḳub etmişti.* (III/143. s.).

telakḳum: (< Ar.) pâreleyip loḳma loḳma yutmak. *İltikâm* ile müterâdifdir. (III/143. s.).

telakḳî: (< Ar.) karşılamak, bir nesneye karşı teşâdüf edip bakmak ve bakılmak; bir şey'i kabûl etmek, edilmek. Burada kabûlüñ idrâka, i'tikâda göre kaydıyla zikri zâ'idir. Çünkü böyle olması zâten tâbî'idir: *Bu teblîğâtıñ oraca ne yolda telakḳî edileceği meḥûldür. || Emr-i 'âlîleriniñ mahallince hüsn-i telakḳî edileceği vareste-i iştibâhdır. Cem'i tahfîf-i yâ ile telakḳiyyât'dır.* (III/143. s.).

telḳîb: (< Ar.) lakab vaz' etmek, edilmek; lakablamak, lakablanmak: *Ḥazret-i 'Ömer'in Fârûḳ ile telḳîbi izhâr-ı ḥaḳḳ ve icrâ-yı 'adâletde fevḳâl-'âde iltizâm-ı dikkat eylemesine mebnî idi. Cem'i telḳîbât.* (III/143. s.).

telḳîḥ: (< Ar.) aşı vurmaḳ, vurulmaḳ; aşılamaḳ, aşılamaḳ: *telḳîḥ-i etfâl,*

telkîh-i eṣcār. Telkîh-i cederî = çiçek
'illeti aşısı. Cem'i *telkîhât*. (III/143.
s.).

telkîm: (< Ar.) loğma vèrmek,
vèrilmek; loğma loğma olarak
yedirmek, yedirilmek. (III/143. s.).

telkîn: (< Ar.) bir sözü söyleyip
muḥâtaba iyice aṇlatmak,
aṇladılmak: *telkîn-i dîn-i mübîn*. ‖ Bu
mâdde-i mühimmeniñ o şağıra
telkîni kolay degildir. § Ba'de'd-
defn-i meyyite ḥitâben kabriniñ
üzerinde imâm tarafından îrâd
édilen ihtârât-ı dîniyyeye ıtlâk
olunur: *telkîn-i meyyit*. Cem'i *telkînât*.
*Berg-i gülle 'andelîb-i zârî*³⁷⁷⁹ *tekfîn*
êtdiler / Bir Gülistân beytini
*üstünde*³⁷⁸⁰ *telkîn êtdiler* (Şeref³⁷⁸¹).
(III/143. s.).

telemmüz: (< Ar.) şakirdlik etmek
şüretiyle ta'lîm eylemek: *Fenn-i*
cerrâhîyi Paris'de mu'allim-i meşhûr
Şarko'dan telemmüz eylemişdi.
(III/143. s.).

telemmu': (< Ar.) parlamak. *İltimâ'* ile
müterâdifdir. (III/143. s.).

telmîh: (< Ar.) kavlen imâ ya'nî eşnâ-
yı kelâmda bir kıssaya veyâ bir
nükteye veyâhûd bir vak'aya işâret

eylemektir. Fenn-i beyânda şanâyi'-
i bedî'adan bir şan'at-ı edebiyyedir
ki mişâl-i âtide vârid olmuştur. *Eyle*
ḥâtırları ta'mîre şitâb / Eyleme 'arş-ı
İlâhîyi ḥarâb (Nâbî³⁷⁸²: 636). Mısrâ'-ı
sânideki *'arş-ı İlâhî* ta'bîriyle
"Kâlbü'l-mü'min 'arşu'r-
Raḥman³⁷⁸³." ḥadîs-i şerîfine telmîh
édilmiştir. (III/143. s.).

telmî': (< Ar.) leme'ân êtdirmek,
êtdirilmek; parıl parıl parlatmak:
telmî'-i seyf, eslihanıñ telmî'i. § Fenn-i
beyânda şanâyi'-i lafziyyeden şi'ri
bir, iki veyâ üç lisânı mezc ederek
söylemekden 'ibâret bir şan'at-ı
edebiyyedir. *Halef-i mu'teber-i Âdem*
ü Havvâ sensin / Ce'ala'llâhu fidâ'en
*leke ümmî ve ebî*³⁷⁸⁴⁻³⁷⁸⁵. (III/144. s.).

televvün: (< Ar.) renkten renge
girmek: *televvün-i sîmâ, televvün-i*
bûkalemün. § Bir hâlde durmayıp
dönklik göstermek, sebâtsız olup
hâlden hâle geçmek: *televvün-i*
mizâc, televvün-i efkâr. Cem'i
televvünât. *Hezâr-aḥbâb olan ehl-i*
televvünden vefâ gelmez (Râgıb: G.
75/1); *Yine müncer ola ḥâlim bu*
televvünle benim / Dil peşimân-ı güneş

3779 Dîvânda: 'Andelîbi verd-i şad-berg ile.

3780 Dîvânda:kabrinde.

3781 İzzet Molla: G. 128/1.

3782 Hayriyye.

3783 (Ar.) Mümin-i kâmilin kalbi, Raḥman'ın arşıdır.

3784 Fuzûlî: G. 277/6.

3785 (Ar.) Allah anamı da babamı da sana feda etsin.

tevbeye varmaz dehenim (Şeyh Gâlib: G. 217/1). (III/144. s.).

telvîş: (< Ar.) bulaştırıp pis ve murdâr etmek, edilmek. *Hôşça bir keyf idi enfiyye habîş / Êtmese rîş ü burunu telvîş* (Vehbî³⁷⁸⁶: 1121). Televvüş = 'bulaşıp pis olmak' ma'nâsınadır. (III/144. s.).

telvîh: (< Ar.) vâzîh ve 'ayân kılmak. Cem'i *telvîhât*. Ş Edebiyâtda *kināye* bahşiniñ aqsâmından bir kısma *telvîh* ıtlāk olunur ki *kināye-i vâridede* ma'nâ-yı maqşûdu idrāk içün lâzım ve melzûm beyninde vesâ'it-i keşîre buluna. (III/144. s.).

telvî': (< Ar.) yakıp derd-nâk etmek, edilmek: *telvî'-i kalb, telvî'-i dil-i 'âşık*. Cem'i *telvî'ât*. (III/144. s.).

telvîm: (< Ar.) âzârlamak, levn ve serzeniş etmek. Cem'i *telvîmât*. (III/144. s.).

telvîn: (< Ar.) renk vèrmek, vèrilmek; boyamak, boyanılmak: *hāneyi telvîn, cāmeyi telvîn, köşküñ telvîni, qumāşîñ telvîni*. Cem'i *telvînât*. (III/144. s.).

telehhüb: (< Ar.) alevlenmek, alevlenip yanmak. (III/144. s.).

telehhüf: (< Ar.) hüüzün ve keder, ye's ve hasretle yanıp yakılmak; çağrışıp

ağlamak. Cem'i *telehhiüfât*. (III/144. s.).

telehhî: (< Ar.) oynamak, oyunla vakit geçirmek. *Telâhî* ile müterâdifdir. (III/145. s.).

telhîb: (< Ar.) alevlendirmek, alevlendirilmek. Cem'i *telhîbât*. *Telhîb-i nâr, âteşîñ telhîbi*. (III/145. s.).

teleyyüş: (< Ar.) arslan revşli, arslan yürekli olmak: *teleyyüş-i gūzât*. (III/145. s.).

telîd: (< Ar.) 'bilâd-ı 'Acem'de, ya'nî diyâr-ı İslâmiyyeniñ gayrıda tevellüd edip küçük iken dâr-ı İslâm'a götürmekle, dâr-ı İslâm'da büyümüş olan kimse'ye dênir. Burada 'Acem'den maqşad "Arab'ıñ gayrı aqvām' demekdir. 'Ale'l-ıtlāk kûl cinsini ifâde eder. Köle olursa 'telîd' câriye olur ise 'telîde' dênilir. (III/145. s.).

teleyyün: (< Ar.) yumuşak olmak, yumuşamak. *Takabbuz'uñ zıddı: teleyyün-i tabî'at*. (III/145. s.).

telyîn: (< Ar.) yumuşatmak, yumuşadılmak; lînet vèrmek, vèrilmek: *telyîn-i tabî'at*. (III/145. s.).

temâşül: (< Ar.) birbirine mûmâşil olmak, mûsâvî bulunmak. Ş Hesâbda bilâ-kesr taqşîm kabûl etmek. (III/145. s.).

temāṣīl: (< Ar.) 'timsāller, şüretler, nazīrlar' demektir. *Konmuş bu çār-sūya bir āyīne-i hayāt / Şüret-ver olmuş anda temāṣīl-i kā'ināt* (Lā³⁷⁸⁷); *Tahkik olunsa nakş-ı temāṣīl-i kā'ināt / Yā h'āb veyā hayāl veyāhūd fesānedir* (Tercī'ibend³⁷⁸⁸: 1/1). (III/145. s.).

temācūd: (< Ar.) mecdini, şerefini yād ile iftiḥār etmek § iki veyā daha ziyāde adam mecd ve şeref ḥuşuşunda müfāherede bulunmak. (III/145. s.).

temādī: (< Ar.) ziyāde uzamak, ziyāde uzun olmak: *temādī-i eyyām-ı iftirāk, temādī-i 'ömür*. ‖ *Sen ise infilāk-ı şabāḥ herkes için bā'is-i inşirāḥ iken zālām-ı leyliñ temādīsine du'ā-h'ān olan eşirrä gibi ḥarekāt-ı riyā-kārāneñi veḳāyeten gecedden istifāde etmek istiyorsun* (Şeyḥ Nizāmī ≈ Feyz-ābād). (III/145. s.).

temāruż: (< Ar.) hasta gibi görünmek, yalandan hasta olmak: *Hidmetden kurtulmak için temāruż ediyor*. (III/145. s.).

temāss: (< Ar.) degmek, dokunmak: *Eli elime temāss etti*. ‖ *Bastonuñ ucu etegine temāss etti*. (III/145. s.).

temāṣā: (< F.) zevk ve ḥaz cihetiyle veyāhūd 'ibret almak maḳşadıyla

nażar etmek, bakmak. Zāten ma'nā-yı maşdarīyi ḥāvī olan bu kelime ma'lūm ve meḥl olarak kullanılır: *Bir oyunuñ yakından temāṣası, donanmanıñ uzakdan temāṣası*³⁷⁸⁹. *Şāyān-ı temāṣā, cālib-i temāṣā* maḳāmlarında kullanıldığı da vāḳı'adır. Meşelā *temāṣā-gāḥ, temāṣā-geh* = eṭrāfı seyr edecek maḥall ve seyr yeri. *Temāṣā-hāne* = kezālik eṭrāfı seyr eyleyecek ev. *Temāṣā-ger* = seyr edici, seyirci. *Temāṣā-gerī* = seyr edicilik. *Allāḥ Allāḥ ne temāṣadır bu* (Lā); *Deryāda eden ol dürr-i yektāyi temāṣā* (Ṭālib³⁷⁹⁰). (III/145. s.).

temālūk: (< Ar.) nefsine maḡlūb olmamak, nefsini zabṭa muḳtedir olmak, kendine mālīk olmak. (III/146. s.).

tamām: (< Ar.) bütün, nokşānsız, eksiksiz: *Bir iş tamām olmadan dīgerine başlanmaz*. § Tām olmak, bitmek: *tamām-ı taḥṣīl, tamām-ı ḥesāb, tamām-ı 'ömür*. Tamāmen = nokşānsız olarak. Bi't-tamām, bī-tamāmihi = tamāmıyla, nokşānsız. Nā-tamām = eksikli, tamām edilmemiş. *Nīm şun peymāneyi sāḳī tamām ettiñ beni* (Nedīm: G. 161/1);

3787 Ziya Paşa: TCB. 1/1.

3788 Ziya Paşa: 1/1.

3789 Kāmūsta üçüncü hece atlanarak "temāṣı" şeklinde yazılmıştır.

3790 Bulunamadı.

Sevildikçe sen o esbâbı tamâmen ben dahî / Eylerim farṭ-ı kederle eşkimi seyl-i revân (III/146. s.).

tamâmiyyet: (< Ar.) tamâmlık, tamlık, nokşânsızlık, bütünlük. Qā'ide-i 'Arabiyyeye muvâfık olmayan bu kelime taşarrufât-ı 'Osmâniyyedendir. Lisânımızda kullanılan ma'nâlarına göre *tamâm* ile *tamâmiyyet* beyninde çok fark bulunduğundan isti'mâline ihtiyâc-ı kavî vardır: *Devlet-i 'aliyye-i 'Osmâniyyeniñ tamâmiyyet-i mülkiyyesini te'mîn eden düvel-i mu'azzamanıñ dahî* (Raşîd Paşa). (III/146. s.).

temâyül: (< Ar.) meyl etmek, meyillenmek. Mâdiyyât ve ma'neviyyâtta müsta'meldir: *temâyül-i qalb, nihâliñ temâyülü. Cem'i temâyülât. O nihâl-i bâğ-ı işve saña da eder temâyül / Â gönül ne âh edersin buña rüzgâr dërler* (Sırrî). (III/46. s.).

temettu': (< Ar.) fâ'idelenmek, kâr etmek: *Bu sene sergiden haylî temettu' etmiş. Temettu' vèrgisi = belediyyeniñ eşnâfdan aldığı vèrgi. Ş Fâ'ide, kâr: Ortaqlarıñ hişşeleri çıkdıktan soñra kendisine on biñ ğuruş şarf-ı temettu' kalmış. Bu lafz*

ma'neviyyâtta kullanılmaz. Cem'i temettu'ât. (III/146. s.).

temtî': (< Ar.) fâ'idelendirmek, fâ'idelendirilmek; kâr ettirmek, etdirilmek. İsti'mâli enderdir. (III/146. s.).

temeşşül: (< Ar.) bir şey'in şüretine girmek: *Şeyṭân insân şüretine temeşşül edip. Ş Bir sözü meşel olarak îrâd etmek, bir söz o şüretle îrâd edilmek: şâ'iriñ beytiyle temeşşül, o mısrâ'ıñ temeşşülü. Mişli yok âyîne de etse temeşşül fi'l-meşel / Yine yok şeklin 'ayân eyler mişâliñ şüreti* (Nevres: K. 1/21). (III/146. s.).

temsîl: (< Ar.) mişâl getirmek, getirilmek; mişâl olarak îrâd etmek, edilmek: *O vak'ayı temsîl tarîkiyle beyân etdi. || Bir 'ibâreniñ temsîli. Ş Bir şey'in şüretini 'aynen diğere şey'e nakş etmek ki bu ma'nâda ṭab' ile müterâdifdir: bu kitâbıñ temsîli, bir risâle temsîli, temsîl-i evvel. Cem'i temsîlât. Kendi tavrında meges ednâ degil tāvûsdan / Añla Hakk'ıñ Nâbiyâ Kur'an'da temsîl etdiğin³⁷⁹¹. || Eylemiş ehl-i hikem mevc ile bahri temsîl / Tâ ki ma'lûm ola mâhiyyet-i ma'nâ-yı hudûş ('Ârif Hikmet: G. 25/5). (III/147. s.).*

3791 Nâbî: G. 604/7.

temeccüd: (< Ar.) mecd şāhibi olmak, kesb-i mecd etmek: *āḥād-ı nāsdan biriniñ temeccüdü*. (III/147. s.).

temcīd: (< Ar.) senā ile ta'zīm, ululamak: *temcīd-i resūl, temcīd-i ehl-i beyt*. § Senā ve ta'zīm ile şabāha karşı minārelerde okunan du'ā. Bu du'ā ekseriyā saḥūr vaḳtinde tilāvet olduğundan beyne'l-'avām 'saḥūr' ma'nāsında kullanılır, 'temcīd vaḳtī' denilir: *Temcīd pīlāvi gibi ışıdıp ışıdıp yer (meşel-i meşhūr)*. Cem'i *temcīdāt*. (III/147. s.).

temeddüh: (< Ar.) kendini medḥ etmek, övünmek: *temeddüh ma'yübātıdır*. Cem'i *temeddühāt*: *temeddühāt-ı 'Acemāne*. (III/147. s.).

temeddün: (< Ar.) kesb-i medeniyet etmek, medenī olmak: *Japonyalılarıñ emr-i temeddünde gösterdikleri sür'at ve ğayret cidden şāyān-ı ḥayret*dir. || *Mebnā-yı temeddün mādde-i te'avün olmasıyla (Se'ele Maḳālesi ≈ Şināsī)*. (III/147. s.).

temdīḥ: (< Ar.) mübālağa ile medḥ ve senā etmek. *Medḥ*'den aḳvādır. (III/147. s.).

temdīd: (< Ar.) uzatmak, uzadılmak. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta müsta'meldir: *müddet-i me'zūniyyeti temdīd, temdīd-i iḳāmet, telğraf hattınıñ*

temdīdi, temdīd-i mükāleme. (III/147. s.).

temr: (< Ar.) 'ḥurmā' denilen meyve. *Demirhindī ta'bīriniñ doğrusu temr-i Hindī*'dir. (III/147. s.).

temerrüd: (< Ar.) 'inād ve istikbār etmek ki Türkçede 'dikbaşlılık, dik gelmek' denilir: *Erbāb-ı cehl ḳabūl-i ḥaḳda temerrüd eder*. (III/147. s.).

temerrün: (< Ar.) idmān etmek, mülāzemet etmek, alışmak için devām ile çalışmak: *Fenn-i cerrāḥīyi taḥşilde temerrün ede ede 'aḳıbet bir üstāz-ı meşhūr oldu*. (III/147. s.).

temrīr: (< Ar.) acı etmek, edilmek. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır: *temrīr-i mā, māyi'īñ temrīri, temrīr-i ḥayāt, temrīr-i 'ömür, temrīr-i dimāğ*. (III/148. s.).

temrīz: (< Ar.) za'ife nisbet etmek, edilmek; zā'if göstermek, gösterilmek. Ekseriyā söz ḥaḳḳında kullanılır: *Müverriḥ bu ḳavli temrīz etmiştir*. || *Bir ḳavliñ temrīzi berāhīne muḥtācdır*. (III/148. s.).

temrīn: (< Ar.) idmān ettirmek, ettirilme; bir şey'e alışdırmak maḳşadıyla çalışdırmak: *ṭalebeyi derslerine temrīn, şākirdānıñ derslerine temrīni*. Cem'i *temrīnāt*. (III/148. s.).

temezzuḳ: (< Ar.) yırtılmak,
pārelenmek: *temezzuḳ-ı eṣvāb*.
(III/148. s.).

temzīḳ: (< Ar.) yırtmak, yırtılmak:
temzīḳ-i evrāḳ, temzīḳ-i mektūb, temzīḳ-
i cerā'id-i 'atīḳa. (III/148. s.).

temessūḥ: (< Ar.) bir şey'e el sürmek,
meş etmek. § Bir şey'e sürünmek.
(III/148. s.).

temeşhur: (< Ar.) maşharalanmak,
maşharalık etmek. § Maşharalık
gösterip istihzāda bulunmak. Cem'i
temeşhurāt. (III/148. s.).

temessük: (< Ar.) ihtimām ile
tutunmak, yapışıp sıkı tutmak:
Şerī'at-ı ḡarrāya temessük, Burhān-ı
Ḳāṭi'a temessük. Bu ma'nāda ekşeriyā
mā'neviyyāda kullanılır. § 'Sened,
borç için alınıp verilen kâğıd ve
hın-i istimlākda alınan hüccet'
demekdir: *Yedinde temessük var mı? ||*
Temessükiünü çıkarırsın. || Baş mührü
temessüklere eṣnāfı tolandır (Lā).
(III/148. s.).

temeskün: (< Ar.) miskīn olmak,
miskīnleşmek, miskinlik göstermek:
temeskün-i nisvān, temeskün-i ten-
perverān. (III/148. s.).

temsiye: (< Ar.) birisine "Allāh
akşāmını hayr etsin" diye du'ā
etmek. Teşdīd ile ḡalaṭdır. *Şıḳdır*

hüner-nümā begim a'lā lisān bilir /
İcrā-yı resm-i temsiyede bonşuvar dēr
(Mu'allim Nāci). (III/148. s.).

temeşşuṭ: (< Ar.) saçını, şakalını
taramak, taranmak. (III/148. s.).

temeşşuḳ: (< Ar.) meş almak, meş
ittihāz etmek; ta'allüm eylemek.
Ekşeriyā hūsn-i ḥaṭṭı öğrenmekde
kullanılır: *Kimden temeşşuḳ etti,*
filāndan temeşşuḳ eyledi. (III/148. s.).

temeşşī: (< Ar.) yürümek.
Ma'neviyyāda müsta'meldir:
temeşşī-i umūr, temeşşī-i meşālih.
(III/148. s.).

temşiyet: (< Ar.) yürütmek,
yürüdülmek. Kezālik māddiyyāda
kullanılmaz: *temşiyet-i umūr,*
temşiyet-i meşālih. Ba'zen vèrmek
māddesiyle kullanılır. Meşelā:
"Buraca işlere temşiyet
vèrilmektedir." denilir. *Temşiyet*
tarzında kullanıldığı zamān etmek
māddesi ilhāk olunur. Meşelā:
Meşālih-i temşiyet etmek için... Teşdīd
ile ḡalaṭ okumamalıdır. *Levh-i terşīn*
ü ḳazā-yı temşiyet ü berḳ-ı pereng
(Kāzım: K. 3/16). (III/148. s.).

temşīt: (< Ar.) taramak, taranmak:
temşīt-i kākül, gisūlarıñ temşīti.
(III/149. s.).

tamgā: (< F.) mühür gibi kâğıd, kumâş maḳûlesine ve eşyâ-yı sâ'ireye vurulan 'alâmet, nişân, pul. Tamgâ-yı resmî = 'ba'zı emti'a ve evrâḳ-ı ticâriyyeye vurulan nişâne-i resmî ve pul vergisi' demektir. *Aḳçe êtmez kumâşı tamgâsız / Ne hıṭâyî var anda ne hâre* (Nedîm: Mes. 2/2-3). (III/149. s.).

temekkün: (< Ar.) mekânlanmak, mekân tutmak, yerleşmek: *Teselya'dan muhâceret êtdikden soñra bir müddet Selanik'de tevaḳḳuf ve mu'ahḫaran Anadolu'ya göçüp Manisa şehrinde temekkün êtdiler.* (III/149. s.).

temkîn: (< Ar.) vaḳâr, mekânet, ağırbaşlılık. *Hiffet-i mizâc'ın zıddı. Ehl-i temkîn = vaḳâr-ı nefis, mekânet-i mizâc şâhibi. Pür-temkîn = ziyâde ağırbaşlı, çok vaḳârlı. Re'îs-i pür-temkîn. Ehl-i temkînem beni beñzetme ey gül bülbüle* (Fuṣûlî: G. 68/4); *Aranmaz neş'e vü*³⁷⁹² *temkîn rind-i lâubâlîde*³⁷⁹³ (Vâsıf: G. 12/6). (III/149. s.).

temel: (< Ru.) 'aşıl, esâs, rükn' demektir. Türkçesinin *ḳoyuḳ* lafzı olduğunu merḫûm Aḫmed Vefîk

Paşa eserinde³⁷⁹⁴ gösteriyor. Temel atmak = binânın temel taşını ḳomak; bir yerde yerleşip ḳalmaq. Temel tutmak = temelleşmek, ber-devâm ve pây-dâr olmak. Temel diregi = esâs binâ üzerine ḳonulan dört direkden her biri. Temelsiz = 'fânî, vâhî, aşısız' demektir. *Türkî suḫana temel ḳomuşlar / Gerçi temeli güzel ḳomuşlar* (Muḳaddime³⁷⁹⁵). (III/149. s.).

temellük: (< Ar.) yaltaklanmak: *Temellük-ı ef'âl mezmûmedendir. Cem'i temellükât: temellükât-ı miskînâne. | Dil kimseye eylemez temellük / Ol ḫalk ile êtmemiş taḫallük* (Mu'allim Nâcî³⁷⁹⁶). (III/149. s.).

temellük: (< Ar.) mülk edinmek, edinilmek; bir yeri satın alıp mâlik ve şâhib olmak, bir yer taht-ı taşarrufa alınmak: *bir ḫâneyi temellük, bir tarlayı temellük, bir 'arşanın temellükü, dükkânın temellükü. Cem'i temellükât.* (III/149. s.).

temlîḫ: (< Ar.) tuzlamak, tuzlanmak: *temlîḫ-i semek, semekenin temlîḫi, temlîḫ-i ta'âm.* § Eşnâ-yı kelâmda laṭîf bir maḫmûn veyâ dil-nişân bir

3792 Kâmûsta bu bağlaç yoktur.

3793 Dîvânda: lâubâliden.

3794 Lehçe-i Osmânî: 303. s.

3795 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Es'âr-ı Türkî: 2.

3796 Bulunamadı.

ta'bîr îrâd etmekden 'ibâret bir şan'at-ı edebiyyedir. Cebân bir şahşa "Koca arslan gel bakalım." demek gibi. (III/150 s.).

temlîk: (< Ar.) mülk etmek, edilmek; bir yeri biriniñ 'uhde-i taşarrufuna vermek, bir yer birine verilmek: *şu bağçeniñ filâna temlîki. || Şu dükkân filâna temlîk edildi.* Temlîken = kendi taşarrufuna geçmek şüretiyle. *Şu konak temlîken filâna verildi.* Cem'i temlîkât. (III/150 s.).

temennî: (< Ar.) dilemek, ârzü etmek, edilmek: *temennî-i muvaffakiyyet, temennî-i iqbâl, temennî-i terakķî.* 'Aynı ma'nâda üslûb-ı Fârisî üzere temennâ tarzında da kullanılır. Ş Temennâ = 'elini başına kaldırıp âşnâlık etmek' ma'nâsında ve 'selâm işareti' makâmında da müsta'meldir: *kışa temennâ, kandîlli temennâ.* Cem'i ma'nâ-yı ulâya göre tahfîf-i yâ ile temennîyât. *Gönül âşüfte, yâr âlüfte, çeşm-i baht ise hufte / 'Aceb 'âşık, 'aceb dil-ber³⁷⁹⁷, 'aceb olmaz temennâdır* (Nef'î: K. 48/35); *Niyâz-mend-i vişâl ol ko şermi ey Nâbî / Ne var temennî-i vuşlat hilâf-ı 'âde degil* (Nâbî: G. 495/7); *Herkesiñ zikri hemân ed'îye-i 'izz ü şükûh / Her*

tarafdan çıkıyor bâng-ı temennâ-yı kerem (III/150 s.).

temevvüc: (< Ar.) dalğalanmak, dalğalı olmak: *temevvüc-i râyet, temevvüc-i deryâ, temevvüc-i nebâtat.* Cem'i temevvücât. *Temevvüc etmede yer yer çemen laţif laţif* (Mu'allim Nâcî³⁷⁹⁸). (III/150 s.).

temmûz: (< Sür³⁷⁹⁹.) yaz mevsimindeki ma'rûf ay. Burhân-ı Kâfî³⁸⁰⁰'da 'harâret-i şedîde' ma'nâsına olduğı gösteriliyor. *Tâb-ı temmûz* nazımda mîm'in tahfîfiyle de kullanılır. *Ger tâb-ı temûz-ı gâzabı etse sirâyet / Her katre-i bârânı hevâ pür-şerer eyler* (Nef'î: K. 11/32). (III/150 s.).

temevvül: (< Ar.) mälli olmak; çok mäl şahibi, zengîn olmak: *Filân ticâretle temevvül etti.* (III/150 s.).

temvîl: (< Ar.) mäl-dar etmek, edilmek. İsti'mâli enderdir. (III/150 s.).

temvîh: (< Ar.) sözü yaldızlamak şüretiyle söylemek, bâtıl söze hakk süsü vermek. Gâlaţ-ı fâhiş olarak *temviye* tarzında telaffuz etmemelidir. Cem'i olan *temvîhât*

3798 Bulunamadı.

3799 TDK: Arapça. Kâmûs-ı Türkî: Süryanice. Lugât-ı Ebû'z-ziya: Arapça (Süryaniden).

3800 1414. s.

müfredinden ziyāde kullanılır:
temvīhāt-ı zındıḳāne. (III/150. s.).

temehhüd: (< Ar.) yayılıp döşenmek:
temehhüd-i besāt. (III/151. s.).

temehdī: (< Ar.) Mehdīlik da'vāsına
kalkışmak, Mehdīlik da'vāsında
bulunmak. (III/151. s.).

temehhür³⁸⁰¹: (< Ar.) māhir olmak,
kesb-i mahāret etmek: *dibāḡātde*
temehhür. (III/151. s.).

temhīd: (< Ar.) yayıp döşemek,
döşenmek: *temhīd-i muḳaddime*,
bisāṭıñ temhīdi. Cem'ī *temhīdāt*. Saña
ḳaldı meded ü merḥamet ey³⁸⁰² şıḥr-ı
nebī / Ne düşerse anı ḳıl şānına başt u
*temhīd*³⁸⁰³ (Kāzım: K. 2/49). (III/151.
s.).

temhīl: (< Ar.) bir adama bir māddeye
mühlet ve zamān vèrmek, soñraya
bırakmak: *edā-yı deyniñ temhīli*. İmhāl
ile ma'nāca müterādif ise de *imhāl*
ekseriyā ḥaḳḳ-ı İlāhīde kullanılır.
Cem'ī *temhīlāt*. (III/151. s.).

temeyyüz: (< Ar.) ma'nen emşālinden
ayrılıp seçilmek, mevḳı'-i maḥşuş
tutmak: *Aḳrānı arasında bi-ḥaḳḳın*
temeyyüz etti. Mā-bihi't-temeyyüz =

kendisiyle temeyyüz edilen şey.
Cem'ī *temeyyüzāt*. (III/151. s.).

temeyyü: (< Ar.) şıvık olmak,
şıvıklaşmak; māyi' ḥāline gelmek.
(III/151. s.).

temīme: (< Ar.) 'bed nazardan
muḥāfaẓa içün şıbyāna ve ba'zı
ḥayvānāta aşılın nazar boncuḡu,
nazarlık' demektir. (III/151. s.).

temyīz: (< Ar.) diḳḳatle ayırmak,
ayrılmak; tedḳīḳ edip seçmek,
seçilmek; fark etmek, edilmek:
temyīz-i nīk ü bed, *temyīz-i ḥayr ve şer*,
temyīz-i ḥaṭā ve şavāb, *temyīz-i nef' ü*
zarar, *şāb ile şekerin temyīzi*.
Maḥkeme-i temyīz = maḥākim-i
ḥuḳūk ve cezā'ıyyeden şādır olan
ḥükümleriñ ḳānūna muvāfıḳ olup
olmadığını tedḳīḳe me'mūr olan
hey'et. *Temyīz-i da'vā*. || *Da'vāyı*
temyīz etti. Temyīzen = 'hey'et-i
müşārün-ileyhā ma'rifetiyle'
demektir. § Ḳuvve-i mümeyyize, iyi
kötüyü ve fā'ide yāḥūd zararı fark
etdiren ḳuvvet: *ehl-i temyīz*, *erbāb-ı*
temyīz, *temyīzsiz adam*. § Fārisīde
olduḡu gibi bu lafzıñ nazımda
muḥaffefen ya'nī *temīz* tarzında
isti'māli nādiren vāḳi' ise de
maḳbūl-ı ṭab'-ı selīm degildir. Faḳaṭ
muḥāverātde bu tarz telaffuzu

3801 Devellioḡlu: Osmanlıca. Lugat-ı Nāci: Arapça.

3802 Dīvānda: o.

3803 Dīvānda: temdid.

‘ādetā Türkçeleştirilmiş ve sıfat hükümü verilerek 'pāk, nazīf, t̄ahir, nefīs, šāf' gibi ma'nalarda zebān-zed olmuştur: *temīz şurāhī, temīz bardak, temīz bir kebāb, temīz bir kat urba, temīz bir küpe*. || *Nedir taşavvur-ı temyīz hūsn ü kubh-ı umūr / Nedir teḳābül-i imtidād³⁸⁰⁴ cümle-i girdār* (Kaşīde ≈ Lā³⁸⁰⁵); *Temyīze yoğ-idi iḳtidārım* (Muḳaddime³⁸⁰⁶). (III/151. s.).

ten: (< F.) vücūd, beden , gövde. Ten-perver = vücūdunu beslemeyi düşünen, vücūdunu beslemeye i'tinā eden adam. Ten-perverāne = vücūdunu beslemekle meşğul olan adama yakışacak şüretde. Ten-perverī = vücūd besleyicilik. Ten-dürüst = şihḥati yerinde, vücūdu sağlam olan adam. Ten-dürüstī = şihḥat-i vücūd, vücūd sağlamlığı. Āhen-ten = pek sağlam vücūdlu. Nerm-ten = yumuşak vücūdlu. Ten-āver, tenāver = dolgun vücūdlu, etli canlı. Ten-āsān, tenāsān = rāḥat vücūdunu arayan, kendi rāḥatına bakan adam. *Baḥtiyārī cihānda şihḥatdır / Ten-dürüstī büyük sa'ādetdir* (Şafā); *Nā-tüvānlık o kadar*

ētdi sirāyet tene kim / Kalkamaz 'ārīz-i ḥūbāna düşünce nigeḥim (Nābī: G. 518/2). (III/152. s.).

tenādd: (< Ar.) birbirinden ürkmek, çağrışıp kaçışmak. Yevmü't-tenādd, yevm-i tenādd = rüz-ı maḥşer, kıyāmet günü. (III/152. s.).

tenādūr: (< Ar.) nādirleşmek, bulunmaz olmak. İsti'māli nādiridir. (III/152. s.).

tenādüm: (< Ar.) birbiriyle muşābaḥat etmek, konuşmak. *Münademe* makāmında kullanılabilir. (III/152. s.).

tenādī: (< Ar.) birbirine nidā etmek, nidā edişmek. Mu'allim merḥūmuñ luḡat kitabında³⁸⁰⁷ izāḥ ettiği vech ile bir kavle göre kıyāmet gününe 'yevmü't-tenādī' de denilebilir. (III/152. s.).

tenāzu': (< Ar.) birbiriyle nizā' etmek, huşūmet edişmek. Tenāzu'-ı bi'l-eydī = ıştılāḥāt-ı fıkhiyyedendir ki 'iki kişiniñ zi'l-yed oldukları 'aḳār için nizā' etmeleri' demektir. (III/152. s.).

tenāsüb: (< Ar.) birbirine münāsib ve uygun olmak, güzel nisbetde bulunmak: *tenāsüb-i endām, tenāsüb-i a'zā, tenāsüb-i elfāz*. § Şanāyi'-i

3804 Eserde: ezdād.

3805 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīfe: 3/19.

3806 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 23.

3807 285. s.

edebiyetten 'mürâ'ât-ı nazîr'
denilen şan'at-ı bedî'anî'n nâm-ı
diğeri. § Tenāsüb-i 'adedî = ıstılâhât-
ı riyâziyyedendir. *Nedir mübâyet-i
âferîniş-i eşkâl / Nedir tenāsüb-i endâm
u hüsn-i nakş ü nigâr* (Lâ³⁸⁰⁸).
(III/152. s.).

tenāsüh: (< Ar.) bir tã'ife-i dâllenîñ
kavli üzere rûhuñ bir cisimden
ayrılır ayrılmaz diğeri bir cisme
ta'alluk etmek: *tenāsüh-ı ervâh*.
Tenāsühî = tenāsüh mezhebinde
bulunan adam. (III/152. s.).

tenāsül: (< Ar.) birbirinden doğup
üremek, türemek; nesil yetiştirmek:
*tenāsül-i Benî Âdem, emr-i tenāsül,
tenāsül-i hayvânât. || Tut ki bunlar var
imîş ammâ felek mahv eylemiş /
İçlerinden bir tenāsül etmiş âdem yok
mudur* (Nesîb). (III/153. s.).

tenāşüd: (< Ar.) birbirine şî'r okumak.
Münāşede ile müterâdifdir. (III/153.
s.).

tenāşîr: (< Ar.) çocuk yazısı, 'acemî
yazısı. Müfredi olmayan cem'dir.
(III/153. s.).

tenāşur: (< Ar.) birbirine nuşret etmek,
yardımlaşmak. *Ta'āvün* ile ma'nâca
müterâdifdir. Faakat o ekşeriyâ
mâddiyyât ve ma'neviyyâtta,

tenāşur ekşeriyâ yalnız mâddiyyâtta
kullanılmak üzere ma'rûfdur:
tenāşur-ı erbâb-ı kalem. (III/153. s.).

tenāzur: (< Ar.) birbirine bakmak,
bakışmak, karşılıklı bakmak:
tenāzur-ı haşmeyn. (III/153. s.).

tenāfür: (< Ar.) birbirinden nefret
etmek, ürkmek: *tenāfür-i 'âlim ve
câhil*. Tenāfür-i hürûf = kelimenîñ
esnâ-yı telaffuzda lisâna sıklet ve
'usret verecek harflerden mürekkeb
olması. Tenāfür-i kelimât =
'kelimelerin birbirlerine 'adem-i
imtizâcından dolayı hîn-i telaffuzda
lisâna sıklet ve ıztırâb verecek bir
hâlde bulunması' demektir. *Gâh
iltifât u gâh tenāfür eder beyân / Remz-i
bedî'-i gamze ile her nazâreden*
(Münîf); *Yok zerre tenāfür-i 'ibârât*
(Mukaddime³⁸⁰⁹). (III/153. s.).

tenāfüs: (< Ar.) hased edişmek,
rekâbet etmek. *Münāfese* ziyâde
kullanılır. (III/153. s.).

tenākuş: (< Ar.) azalmak, eksilmek:
*tenākuş-ı dem, tenākuş-ı 'ömür,
tenākuş-ı sermâye*. (III/153. s.).

tenākuz: (< Ar.) bir maddeye 'â'id iki
söz birbirine muhâlif ve uymaz
olmak; ikinci söz birinci söze uygun
olmamak: *Filân sözünde tenākuz etti*,

tenākuḏ-ı 'ibāre. Cem'i *tenākuḏāt*.
(III/153. s.).

tenāküh: (< Ar.) nikāhlaşmak,
birbiriyle meşrū' zevce ve zevce
olmak. (III/153. s.).

tenākür: (< Ar.) tecāhül etmek,
bilmezlenmek. (III/153. s.).

tenāvül: (< Ar.) alıp yemek, alınıp
yenmek: *tenāvül-i ṭa'ām*, *çileğin*
tenāvüülü, *eşnā-yı tenāvülde*. (III/153.
s.).

tenāvüm: (< Ar.) uyur gibi görünmek,
yalandan uyumaḵ: *tenāvüm-i kerbe*,
tenāvüm-i niḡeh-bān. (III/153. s.).

tenāhī: (< Ar.) nihāyet bulmak. Bī-
tenāhī = nihāyeti olmayan, şoñsuz.
İntihā ile beyinlerindeki farka diḡḡat
lāzımdır. *İntiha* 'nihāyet' maḡāmında
kullanılır, ammā bu kullanılmaz. *Ey*
ḡudretine olmayan āḡāz ü tenāhī /
Mümkin deḡil evşāfıñı idrāk kemāhī
(Lā³⁸¹⁰). (III/153. s.).

tenbākū: (< F.) nārgīle ile içilen ma'rūf
nebāt, nārgīlede içilen kıyılmış
ma'lūm nebāt. *Tömbeki* tarzında
zebān-zed olmuşdur. Aşlı
ṭabaḡō'dur. Bi't-taḡrīf Fārisiye bu
tarzda māl edilmişdir. (III/154. s.).

tenebbüt: (< Ar.) yerden bitmek:
tenebbüt-i çemen. Cem'i olan

tenebbütāt ıştılāḡāt-ı tıbbiyyedendir.
Tenebbütāt-ı laḡmiyye = eḡer-i
maraḡ olarak bedeniñ bir
maḡallinde dut veyā böḡürtlen
şeklinde zuḡūr eden et çıkıntısına
ıtlāḡ olunur. (III/154. s.).

tenbel: (< Ar.) üşenici, üşengen:
Tenbele iş buyur, saña 'aḡıl öğretsin
(*meşel-i meşhūr*). Bir luḡat
kitābında³⁸¹¹ bu kelimeniñ aşlı 'ten-
perver' deniliyorsa da öyle degildir.
Fāriside *ten-perver* başḡa ve *tenbel*,
teḡbel, *temhel* başḡadır. Tenbel-ḡāne
= iş görülmeyen maḡall, miskinler
yeri. (III/154. s.).

tenbelīt: (< F.) ḡayvān yükü, küçük
yük: *Merkeb üzre yükle dērler tenbelīt*
(*Surūrī*). (III/154. s.).

tenebbü': (< Ar.) nübüvvat-i kāzibe
iddi'ā eylemek, yalan olarak
peyḡamberlik da'vāsında
bulunmak. (III/154. s.).

tenebbüh: (< Ar.) uyanmak, 'aḡlı başḡa
gelmek. *İntibāḡ* ile müterādıdır.
(III/154. s.).

tenbīḡ: (< Ar.) fi'l-aşl 'uyandırmak'
ma'nāsındır. Faḡat lisānımızda
'uyandıracak, gözlerini açdıracak
tarzda emr etmek veyāḡhūd neḡy
eylemek' ma'nāsında müsta'meldir:

*Kendisi gelince kadar beklemesini tenbîh
etti. ॥ Bu māddeyi güzelce tenbîh
etmeli. Cem'i tenbîhât. (III/154. s.).*

tente: (< İt.) güneşe, yağmura karşı
sefâ'in vesâ'ireniñ üzerine çekilen
bez. Bu kelimeniñ Fâriside 'örümcek
ağı' ma'nāsına olmasına ve ma'rûfu
ile münâsebeti bulunmasına göre
'aynen Fârisiden alınmış olması da
vârid-i hâtır olur. *Belki baş³⁸¹² etmiş
olurduñ sâye-i endişemi / Nûrdan bir
tente çeksen âsmânıñ fevķine*
(Mu'allim Nâcî³⁸¹³: G. 14/3).
(III/154. s.).

tenessür: (< Ar.) saçılmak, yayılmak,
serpilmek. (III/154. s.).

tenşîr: (< Ar.) saçmak, serpmek,
yaymak: *tenşîr-i nüķūd. § Neşre
tahvîl etmek: bir beytiñ tenşîri, mışrâ'ı
tenşîr. (III/154. s.).*

tencîm: (< Ar.) fi'l-aşl 'bir nesneyi vakit
vakit edâ etmek' ma'nâsınadır.
*Ahteri'*de beyân olunduğuna göre
'bir nesneyi gece kevkebe karşı
koymak' ma'nâsını da ifâde ediyor.
Lisânımızda 'gece kevākibi taraşşud
etmek, 'ilm-i nücûm ile iştiğâl
eylemek' ma'nâsında isti'mâl
olunduğu âşâr-ı eslâfda görülür.

*Bunuñ haķîķati zâhir degil mi dünyâda
/ Kusun tecâhülü erbâb-ı hikmet ü
tencîm (Nef'i: K. 33/11). (III/154. s.).*

tenciye: (< Ar.) halâş, necât vermek,
kurtarmak. Teşdîd ile gâlaţdır.
(III/155. s.).

tenahnuh: (< Ar.) boğazını mükerreren
hırıldadıp seslendirmek; boğazda
hâşıl olan balğamı def' için bi'l-
iltizâm vukû'a getirilen hırıltı:
*tenahnuh-ı nârgîle-keş³⁸¹⁴. Cem'i
tenahnuhât. Göstermesin o kaht-ı suhan
meclisin Hudâ / K'alûde-i tenahnuh ola
lafz-ı nesteler (Nâbî: G. 83/2).
(III/155. s.).*

teneddüm: (< Ar.) nedâmet getirmek,
peşimân olmak: *teneddüm-i günah-
kâr, teneddüm-i kâtil. (III/155. s.).*

tendiye: (< Ar.) nem-nâk etmek,
edilmek: *tendiye-i kâğıd. Şeddesiz
okumalıdır. (III/155. s.).*

tenzîr: (< Ar.) bir huşuşuñ teblîğiyile
korkutmak. *İnzâr ile müterâdifdir.
Faķaţ bu oñdan aķvâdır. (III/155.
s.).*

tenezzül: (< Ar.) aşağı inmek,
aşağılamak: *tenezzül-i kıymet,
tenezzül-i fî'ât. ॥ Piyasa³⁸¹⁵ tenezzül
etti. Bu ma'nâda tedric hükümü*

3812 Eserde: basd.

3813 Fûrûzân.

3814 Kâmûsta: nârgîle-keş.

3815 Kâmûsta kelime "be" ile yazılmıştır.

mevcüddur. § Alçak gönüllü olmak yâhûd gönül alçaklığı etmek, qadr ve vaqâr-ı zâtiden aşağı 'addolunacak şürette mu'âmelede bulunmak: *Bir fakîri ziyârete tenezzül etti. || Bahşış almağa tenezzül etti.* Tenezzülen = tenezzül şüretiyle. *Tenezzül etmedi bû-yı vefâ dimâğımıza / Sebeb bu oldu cihândan bizim firâğımıza* (Sâlim); *Dil tenezzül eylemez her hûba nâm u nengi var* (Şeyh Vaşfî). (III/155. s.).

tenezzüh: (< Ar.) kesb-i inşirâh etmek, kesb-i inşirâh için ferahlı yerlerde gezinmek. Fi'l-aşl bu kelime 'ıraklaşmak ve beri olmak' ma'nâsına olduğu hâlde lisânımızda o ma'nâ mu'teber degildir. Yalnız *tenezzehtü zâtîhi 'ani'n-nokşân*³⁸¹⁶ gibi ba'zı 'ibârât-ı 'Arabîyyede o ma'nâ kaçd olunur: *Berây-ı tenezzühe 'Âlemdağı'na gitdiler. || Cum'a günü Boğaziçi'nde tenezzüh etdim.* (III/155. s.).

tenzîl: (< Ar.) 'tedricle indirmek' ma'nâsı i'tibâriyle Qur'ân-ı Kerîme ıtlâk olunur: *tenzîl-i mübîn, tenzîl-i celîl.* *İnzâl* bu ma'nâda kullanılmaz. § Aşağı indirmek, indirilmek: *tenzîl-i qadr u menzilet, tenzîl-i kıymet, tenzîl-i*

fî'ât, tenzîl-i bahâ. || Keşşâf gânböşünüñ deryâya tenzîli... § Tarh, aşağı varmak: *yekünden şu kadarıñ tenzîli.* Cem'i *tenzîlât.* *İnzâl* bu ma'nâlarda kullanılamaz. (III/155. s.).

tenzîh: (< Ar.) kabâyıhdan beri kılmak, kılınmak: *tenzîh-i nefis.* Hakk-ı İlâhîde isti'mâli takdîrinde Vâcibü'l-vücûduñ kâffe-i nağâyışdan beri olduğunu taşdîk ve i'tirâf hükmü mültezimdir. Cem'i *tenzîhât.* (III/156. s.).

tensuh: (< F.) 'gâyetle nefis, nâdir, bî-naẓîr' ma'nâsınadır. Mu'arrebî *tansûk*'dur. Ekseriyâ zenciyye câriyelere isim olarak kullanılır. Ba'zı luğatlarda³⁸¹⁷ başka ma'nâlarda gösterilmesi yanlışdır. *Ey gül diyemem saña kamer-ruḥ / Mehde olamaz bu reng-i tensuh* (Mu'allim Nâcî³⁸¹⁸). (III/156. s.).

tenessüm: (< Ar.) rûzgâr istişmâm etmek, edilmek; rûzgâr almak, alınmak: *Hulûl-i nev-bahâr ile gönül hevâ-perest olur / Nesîm-i kûy-ı dil-berîñ tenessümüyle mest olur* (Mu'allim Nâcî³⁸¹⁹: Mt: 34). (III/156. s.).

3817 Luğat-ı Ebû'z-zîya: 362. s.

3818 Bulunamadı.

3819 Yâdigâr-ı Nâcî.

3816 (Ar.) Zâtını noksandan tenzih ederim.

tensīb: (< Ar.) münāsib görmek, görülmek; uygun bulmak, bulunmak: *Bu māddeniñ şu şüretle hall édilmesi tensīb olundu. ‖ Filāniñ müdürüyyete naşbı tensīb olundu. Êtmek, kılmak, olunmak mādeleriyle kullanılır.* (III/156. s.).

tensīk: (< Ar.) nizām üzere dizmek, dizilmek; nizāmına koymak, konulmak; tanzīm edip düzeltmek, o şüretle düzeldilmek: *tensīk-i umūr, tensīk-i ma‘āşāt, eşyāniñ tensīki.* Tensīkü‘ş-şifāt = evşāf-ı ‘adīdeyi birbirini müte‘ākib ĩrād etmekden ‘ibāret bir şan‘at-ı edebiyeye. Cem‘i *tensīkāt: tensīkāt-ı ‘askeriyye. ‖ Bulmadı kimse bu tensīk-i umūra tevfiķ / Daha³⁸²⁰ bir ferde naşīb olmadı bu şān u bu nām* (Nābī: K. 13/98). (III/156. s.).

teneşşür: (< Ar.) açılıp yayılma. İntişār ile müterādifdir. (III/156. s.).

teneşşuť: (< Ar.) neşātlanmak, ferahlanıp sevinmek: *teneşşuť-ı şübbān.* (III/156. s.).

teneşşüf: (< Ar.) şuyu, ruťubeti kendine çekip içmek: *teneşşüf-i türāb.* (III/156. s.).

ten-şū(y): (< F.) şüyende-i beden, beden yıkayıcı, beyne‘l-‘avām tahrīf ile *teneşīr* tarzında meyyit gusül

édilen tahtaya ıtlāk olunur. (III/156. s.).

tenşīr: (< Ar.) açıp yaymak, serpmek. Neşr ile müterādif ve ondan akvādır. (III/156. s.).

tenşīt: (< Ar.) neşātlandırmak, neşātlandırılmak; ferahlandırıp sevindirmek, ferah ile sevindirilmek: *tenşīt-i kulūb, tenşīt-i meclis, tenşīt-i enām.* (III/156. s.).

tenşīf: (< Ar.) şuyu, ruťubeti içirmek, içirilmek; emdirmek, emdirilmek. İsti‘māli enderdir. (III/157. s.).

tenaşşub: (< Ar.) dikilip durmak, ‘aklı şey-i vāhıde merküz olmak. Birinci ma‘nāda *intişāb* ile müterādifdir. (III/157. s.).

tenaşşuh: (< Ar.) naşīhat alıp kabül etmek, öğüt almak: *Tenaşşuh eden dā‘imā kārlı çıkar.* (III/157. s.).

tenaşşur: (< Ar.) Hıristiyān olmak, Hıristiyānlığı kabül etmek: *Misyonerleriñ teşvīķiyle Japonyalılarından ba‘zılarıñ tenaşşur ètdikleri gazetelerde görülmüşdü.* (III/157. s.).

tenşīr: (< Ar.) birisini Hıristiyān etmek, biri Hıristiyān édilmek. İsti‘māli enderdir. (III/157. s.).

tenşîş: (< Ar.) ba'de't-tedkîk karar vermek, verilmek: *tenşîş-i mādde, bir mes'eleniñ tenşîşi*. (III/157. s.).

tanşîf: (< Ar.) ikiye bölmek, bölünmek; biri iki nışfa ayırmak, ayrılmak: *sermāyeniñ tanşîfi, meyveyi tanşîf*. (III/157. s.).

tanẓîr: (< Ar.) ter ü tāze kılmak, revnak-dār kılmak: *tanẓîr-i hadîka, bağçeniñ tanẓîri*. (III/157. s.).

tenazzur: (< Ar.) düşünerek dikkatle bakmak, dikkatle bakarak düşünmek. (III/157. s.).

tenazzuf: (< Ar.) māddeten temizlenmek, pāklanmak. (III/157. s.).

tanẓîr: (< Ar.) nazîrini ya'nî eşini yapmak, nazîri yapılmak. Ekşeriyā şî'r hakkında kullanılır: *Fuzûlî'niñ ğazelini tanẓîr, bir manẓūmeniñ tanẓîri*. Tanẓîren = tanẓîr şüretiyle. Cem'i *tanẓîrât*. *Kongre çokdur bu nev-ebyâtımı tanẓîr için / Şā'irān yapsınlar isterler ise bir konferans* (Nazîf); *Ġazelin êtdi Surûrî yine kendi tanẓîr*. (III/157. s.).

tanẓîf: (< Ar.) māddeten temizlemek, temizlenmek: *tanẓîf-i beden, tanẓîf-i libās, tanẓîf-i ezikğa, yollarıñ tanẓîfi*. Cem'i *tanẓîfât: tanẓîfât arabası, tanẓîfât-ı resmî*. (III/157. s.).

tanẓîm: (< Ar.) dizmek, dizilmek: *tanẓîm-i şubha, tanẓîm-i le'ālî*. § Yapıp yakışdırmak, yapıp yakışdırılmak: *tanẓîm-i rapor, lâyiha tanẓîmi, mazbaa tanẓîmi*. § Yoluna koymak, konulmak: *odanıñ tanẓîmi, bağçeyi tanẓîm, kütüb-hāneniñ tanẓîmi*. Cem'i *tanẓîmât*. Tanẓîmât-ı Hayriyye = 1256 târîhinde bâ-hatt-ı hümayûn Güllhâne'de neşr ve i'lân olunan kânûn-ı idāreye ıtlāk olunur. Tanẓîmât dā'iresi = şūrā-yı devletiñ mürekkebi olduğu devā'ireden biridir. Devletçe tanẓîm ve ta'dîl olunacak kavānîn ve nizāmât dā'ire-i müşārün-ileyhā tertîb ve tadkîk olunduğu gibi uşûl-i idārece kavānîne ta'alluk eden her günā mevādd ve mesā'iliñ hall ve rü'yeti oraya 'ā'iddir. *Muqaddem Hemdemî ile Reşîd êtmîş idi tanẓîm / Hülāşa vech-ile târîh-i nesl-i Āl-i 'Osmān'ı* (*Zeyl-i Ziyā*³⁸²¹: 1). (III/157. s.).

tena'um: (< Ar.) ni'met ve refāh ile rāhat yaşamak. Cem'i *tena'umât*. *Erbāb-ı tena'um ne bilir miḥnet-i fakrı / Mümkün mi olur tecrübesiz fehm-i*

3821 Solak-zāde Mehmed Hemdemî'nin Fihrist-i Şāhān adlı eserine Ziya Paşa'nın yazdığı zeyldir. Ziya Paşa ≈ Fihrist-i Şāhān-ı Āl-i Osmān.

ḥakīkat (Mu'allim Nācī³⁸²²). (III/158. s.).

ten'īm: (< Ar.) ni'metlendirmek, ni'metlendirilmek; nā'il-i refāh etmek, edilmek. (III/158. s.).

tenağğum: (< Ar.) nağme-perdāzlık etmek. Maḳām-ı tezyīfde isti'māl olunabilir. Cem'i *tenağğumāt: tenağğumāt-ı sāmī'a-ḥırāṣāne*. (III/158. s.).

teneffür: (< Ar.) nefret etmek: *fezāyihden teneffür, kabāyihden teneffür, rezā'ilden teneffür*. || *Berķ-ı āhım gökyüzüñ tıtmıṣ sirişkim yeryüzün / Şoḥbetinden hem vuḥuş eyler teneffür hem tıyūr* (Fuṣūlī: G. 72/2); *Şoḥbetinden 'ālem etmişdi teneffür, murdārın / Cism-i nā-pāki atıldı zīr-i ḥāka 'ākıbet*. (III/158. s.).

teneffüs: (< Ar.) şoluk almak, nefeslenmek, nefes alıp vermek: *Ḥayātın mevcūdiyyetine 'alāmet teneffüsdür*. || *Biraz teneffüs edelim, vakt-i teneffüs*. Teneffüs-ḥāne = devā'ir-i resmiyyede ve mekātibde me'mūrın ile talebenin iştiğālden ferāğatle yorgunluğu def' için dinlenecekleri maḥall. Cem'i *teneffüsāt*. *Teneffüsüm nefes-i rahmet-i Ḥudā'dandır* (Nābī: Ths. 1/7); *Gāhī*

teneffüs eyleyicek ejder-i zemīn / Kūh-ı şerer-feşānlar eder arzı lerze-nāk (Tercī³⁸²³). (III/158. s.).

tenfih: (< Ar.) ziyādesiyle üflemek, üflenmek § üfleyip şişirmek, üflenip şişirilmek. Cem'i *tenfihāt*. (III/158. s.).

tenfiz: (< Ar.) bir şey'i mer'ī kılmak, nüfūzlandırmak; hükmünü vermek, hükmü icrā edilmek. Cem'i *tenfizāt*. *Tenfiz-i aḥkām-ı kavānīn, tenzif-i fermān-ı hümayūn*. (III/158. s.).

tenfir: (< Ar.) nefret ettirmek, ettirilmek: *Şu adamı 'işretten tenfire bir çāre bulunsa*. Cem'i *tenfirāt*. (III/158. s.).

tenfis: (< Ar.) nefeslendirmek, nefeslendirilmek. (III/158. s.).

tenfiş: (< Ar.) pamuk atmak, atılmak; yün gibi ditmek. (III/158. s.).

tenakḳul: (< Ar.) bir yerden diğer yere göçmek: *tenakḳul-ı mekān, konakdan yalıya tenakḳul*. (III/159. s.).

tenkīh: (< Ar.) zevā'idi çıkarıp azaltmak; düzeltmek, düzeldilmek: *tenkīh-i kelām, tenkīh-i maşārif*. Cem'i olan *tenkīhāt* = ekşeriya idāre-i devletçe me'mūrın veyā ma'āşatın azaldılması mādelerinde müsta'meldir. (III/159. s.).

tenkīd: (< Ar.) edebī, fennī, şanā'ī āşārı tedkīd ile iyi ve fenā cihetlerini şahşiyāne ta'arruż olunmaqsızın bi'l-muḥākeme göstermek, o şüretle iyi ve fenā cihetleri gösterilmek. Taşarrufāt-ı 'Osmāniyyedendir. Ekşeriyā āşār-ı edebiyye hakkında kullanılır. *İntikād*'a terciḥen bu yolda isti'mālī erbāb-ı kalem nezdinde ta'ammüm etmiştir. Cem'i *tenkīdāt*. (III/159. s.).

tenkīş: (< Ar.) nakş etmek, édilmek; nakışlamak, nakışlanmak: *bir şüreti duvāra tenkīş, dīvārın tenkīşi, tenkīş-i sakf*. Cem'i *tenkīşāt*. (III/159. s.).

tenkīş: (< Ar.) eksiltmek, eksildilmek: *tenkīş-i maşārif, tenkīş-i miqdār, 'amelenin tenkīşi*. Cem'i *tenkīşāt*. Ba'zı kimseler 'indinde her nedense 'ale'l-i'tlāk mā-lā-ya'nī 'addolunan şeylere rağbetimi *tenkīş* hakkında (*Sünühāt* ≈ Şafā). (III/159. s.).

tenkīt: (< Ar.) noktalamak, noktalanmak: *hurūfu tenkīt, kelimenin tenkīti*. Bu ma'nāda *i'cām* ile müterādifdir. Ş Yazı sühütle ve tabī'ī bir şüretde okunmak için cümlelerin soñlarıyla ba'zı kelimāt aralarına nokta ve işārāt-ı ma'rūfe koymak: *uşul-i tenkīt*. (III/159. s.).

tenkiye: (< Ar.) pāk etmek, temizlemek. *İştılāḥāt-ı tıbbiyye*ce 'māyi' bir 'ilāç ile ihtikān etmek, içi temizlemek ve bu şüretle müretteb 'ilāç' demekdir: *Hastaya tenkiye lâzımdır, günde bir kere tenkiye edilmelidir*. (III/159. s.).

teng: (< F.) dar, sık, sıkı, sıkıntılı: *hāne-i teng, kāfiye-i teng, dehen-i teng*. Dil-teng = dar yürek. Teng-dil = dar yürekli, kalbi muḥtarib. Teng-dest = eli dar, zügürd. Teng-destī = zügürdlük. Teng-dilī, dil-tengī = dar yüreklilik, ıztırāb-ı derün. Teng-çeşm = açgözlü. Teng-çeşmī = açgözlülük. Teng-nā(y) = dar yer, sıkıntılı maḥall. Tengī = darlık. *Tengī-i dil, tengī-i ma'īšet*. ‖ *Teng-nā-yı kal'ada düşman semüm-ı şayfla / Terleyip kan nāle eylerdi şadā-yı hayfla* (Surūrī: Tar. 7/23); *Kāfiye teng oldu zīrā bir komisyon istiyor* (Rāşid); *Söyle bi'llāh dehenin tā o kadar teng midir* (Lā³⁸²⁴)?. (III/159. s.).

teng: (< F.) Türkçede taḥrīf ile *denk*. Yüç dengi = bağlanmış eşyā. *Düşse biñ teng-i şeker bahre ḥalāvet gelmez* (Seyyid Vehbī). (III/160. s.).

tenük: (< F.) yufka, ince, nārīn, taḥammülsüz. Tenük-rū(y) = yüzü

ütmayan, yüzü yumuşak adam.
Tenük-havşala = havşalası
taħammülsüz adam. (III/160. s.).

tenekkür: (< Ar.) bilinmeyecek,
tanılmayacak kıyāfete girmek:
*Şırbistān kralınıñ tenekküren seyāhate
çıkaçağı.* (III/160. s.).

tenkîh: (< Ar.) şer'an nikāh etmek,
édilmek: *Bir hātūnuñ bir pîr-i nā-
tüvāna tenkîhi, kızuñ filān zāta tenkîhi.*
Cem'i tenkîhāt. (III/160. s.).

tenkîr: (< Ar.) nekre kılmak, kılınmak:
bir ismi tenkîr, bir ismiñ tenkîri.
(III/160. s.).

tenkîs: (< Ar.) baş aşağı etmek,
édilmek. Tenekküs = baş aşağı
olmak. İsti'māli enderdir. (III/160.
s.).

tenkîl: (< Ar.) birisine sā'irlere medār-ı
havf ve 'ibret olacak şüretde
mu'āmele etmek, édilmek. Cem'i
*tenkîlāt: tenkîl-i eşkıyā, haydūdlarınıñ
tenkîli. || Dā'imā ağıyār-ı bî-iz'anı tenkîl
eylerim* (Şeyh Vaşfî). (III/160. s.).

tenmîk: (< Ar.) yazmak, yazılmak:
tenmîk-i nāme, şukkanıñ tenmîki.
(III/160. s.).

tenmiye: (< Ar.) nemālandırma,ğ,
nemālandırılma;ğ; bereketlendirip
artırma,ğ, bereketlendirilip
artırılma:ğ *tenmiye-i nükküd,*

sermāyeniñ tenmiyesi. Teşdid ile ğalağ
okumamalıdır. (III/160. s.).

tennüb: (< Ar.) çam ağacı, çıra ağacı,
kağrān ağacı. (III/160. s.).

tenevvuğ: (< Ar.) nevhā etmek,
meyyite feryād edip ağlamak. Cem'i
tenevvuğāt. (III/160. s.).

tenevvür: (< Ar.) nūrlanma,ğ, rüşen
olma,ğ, aydınlık olma,ğ: *tenevvür-i
kalb, tenevvür-i çeşm.* (III/160. s.).

tennūr: (< Ar.) ekmek pişirmek için
toprakdan i'māl edilen fırın.
Türkçede tağrîf ile *ğandır* tarzında
zebān-zed olmuşdur. *Derūnuñ
Nābîyā āyîne-i ruhsār-ı rāz eyle / Diliñ
tennūr³⁸²⁵-ı āteş-ğāne-i sūz u ğüdāz ile*
(Nābî: Ths: 4/5). (III/161. s.).

tennüre: (< F³⁸²⁶.) țarîkat-ı 'aliye-i
Mevleviyye dervişleriniñ āyîn-i şerîf
icrāsı için giydikleri bel țarafı
kırmalı ğeniş eteklik. Tennüre-pūş =
öyle eteklik ğiyen, dervîş. (III/161.
s.).

tenevvü: (< Ar.) nev'lenmek, nev' nev'
ya'nî türlü türlü olma,ğ: *tenevvü'-i
umūr, tenevvü'-i mağāşid, tenevvü'-i
ğurūf, tenevvü'-i nebātāt.* Cem'i
tenevvü'āt. Taşavvurāt-ı ma'ānî

3825 Dīvānda: tenvîr.

3826 Devellioğlu: Arapça. TDK: Arapça. Kāmūs-ı Türkî: Arapça. Lugat-ı Nāci:
Farsça. Lugat-ı Remzî: Arapça.

tebeddülât-ı şu'ûn / Mu'âmelât-ı kazâyâ
tenevvü'-i esrâr (Kaşîde ≈ Lâ³⁸²⁷).
(III/161. s.).

tenû-mend: (< F.) *tenāvūr* ile
müterâdifdir; gövdeli, güçlü
kuvvetli, boylu poşlu olan: *merd-i*
tenû-mend. *Tenû-mendî* = gövdeli,
kuvvetli olmak. (III/161. s.).

tenvîr: (< Ar.) nûrlandırmak,
aydınlanmak; rûşen etmek, edilmek:
Şehr-i şehîriñ elektrik ziyâsıyla tenvîri.
Cem'i tenvîrât. *Ey gönül mihr-i*
hakîkât her yeri tenvîr eder / Beyt-i
ma'mûra degişmem külb-i ahzânımı
(Şeyh Vaşfî). (III/161. s.).

tenvî': (< Ar.) nev'lendirmek,
nev'lendirilmek; türlü türlü etmek,
edilmek. *Cem'i tenvî'ât*. *Bunlardır*
eden lisânı tesvî' / *Bunlardır eden*
beyânı tenvî' (Mukaddime³⁸²⁸).
(III/161. s.).

tenvîm: (< Ar.) uyutmak, uyutulmak:
tenvîm-i şabî, *çocuğuñ tenvîmi*. *Cem'i*
tenvîmât. (III/161. s.).

tenvîn: (< Ar.) iki üstün, iki esre, iki
ötre. Âhîr kelimâtdaki harfler
üzerine konulan çifte harekeleri *nûn*
gibi okumak. *Cem'i tenvînât*.
Deheniñ nüsha-i rûyuñda çü nûn-ı

tenvîn / *Sözde peydâ vü tekellümde*
nihândır cânâ (Râgıb Paşa). (III/161.
s.).

tene: (< F.) vücûd, beden, cüsse.
İsti'mâli enderdir. *Sürdükçe haşma*
yek-tene bakmaz silâh u cevşene / Yer
kalmar aşlâ düşmene illâ beyâbân-ı
'adem (Nef'î: K. 16/29). (III/161. s.).

tenhâ: (< F.) yalnız, ıssız, hâlî. *Tenhâ*
avlamak = yalnız yakalamak. *Tenhâ*
mahall = ıssız, şâhıbsız boş yer.
Tenhâ-ver = yalnız giden. *Tenhâ-*
nişîn = yalnız oturan. *Tenhâyî* =
yalnızlık, hâlîlik. *Leyâl-i tenhâyî*. ||
Gönül ğam günlerin tenhâ geçirme iste
bir hem-dem (Fuzûlî: G. 42/3).
(III/161. s.).

tenîde: (< F.) mensûc, doğunmuş,
doğuma § örümcek ağı. (III/162. s.).

tenîze: (< F.) uç, etek. *Tenîze-i kûh* =
dağ etegi. (III/162. s.).

Tevvâb: (< Ar.) kullarının tevbesini
kabûl eden, Cenâb-ı Hakk: *Tevvâb-ı*
Rahîm, *Tevvâb-ı Kerîm*. || *Zenb ile*
mağlûb-ı ye's olmam Hudâ tevvâbdır
(Mu'allim Nâcî³⁸²⁹: Mıs: 24).
(III/162. s.).

tevâbî': (< Ar.) *tâb'*ın cem'idir. 'Bir
kimseniñ hizmet-i maşşûşasında
bulunanlar' demektir. *Ma'nâca etbâ'*

3827 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerîfe: 3/26.

3828 Ziya Paşa ≈ Ahvâl-i Eş'âr-ı Türki: 40.

3829 Yâdigâr-ı Nâcî.

ile farklıdır. *Etbā'* 'uşak ve hizmet-kârlar' demek olduğu hâlde *tevābī'* 'onlardan mümtâz olan ma'îyyet halkı' ma'nâsını ifâde eder: *Tevābī'yle ordu-gâha gelip ilticâ ve dehâlet etti.* § Bir zâtın meslegini tutanlar, kavline uyanlar: *Her şems eder tevābī'-i mahşûsasıyla seyr / Her tabi'e tevābī'-i uhrâ eder kırân* (Tercî³⁸³⁰); *Olmaksa merâmınız o başka / 'Âşık 'Ömer'in tevābī'inden* (Mu'allim Nâcî³⁸³¹: By: 19). (III/162. s.).

tevâtür: (< Ar.) kızb üzerine ittifâkları 'aqlen câ'iz olmayan bir cemâ'atın haberi: *Bu hadîs tevâtürle sâbitdir.* § Bir mādde, bir huşûş efvâh-ı nâsa düşüp şâyi' olmak, söylenmek: *Tevâtüre göre, böyle bir tevâtür var.* *Tevâtüren = efvâh-ı nâsda deverân etmek şüretiyle. Cem'i tevâtürât.* (III/162. s.).

tevārüs: (< Ar.) birinden diğerine mîrâs kalmak, irşen intikâl etmek: *tevārüs-i emvâl ve emlâk.* || *Fazîlet ve 'irfân tevārüs etmez.* || *Emrâz-i efrenciyye tevārüs eder.* *Cem'i tevārüşât.* (III/162. s.).

tevārüd: (< Ar.) gelmek. Ma'nâca hükümü keşrete mahmûldür: *tevārüd-i mekâtîb, tevārüd-i aḥbâr, tevārüd-i evrâk.* § İki şâ'irin bir zamânda veyâhûd birbirinden haberdâr olmaqsızın başka zamân ve mekânda me'âlleri veyâhûd ma'nâ ve lafızları yek-dîgerinin tıpkı olarak söyledikleri şî're de ıstılâh olmuştur: *Bâkî'nin bu beyti tevārüd kabîlindendir.* || *Sell ü ilmâm u tevārüd deyü soñra çalışır / 'Aybını setre nice düzd-i tüvânâ-yı suhan* (Vehbî: K. 51/73). (III/162. s.).

tevārî: (< Ar.) gizlenmek: *Küre-i kamer ara sıra seḥâ'ib-i muzlime arkasında tevārî ediyordu.* || *Hirmen-i dünyâyı³⁸³² etti çün şevâ'ik-i târmâr / Etti ebr içre tevārî beyza-i beyzâ gibi* (Nâbî: G. 850/5). (III/162. s.).

tevārîḥ: (< Ar.) târîḥ'in cem'i; târîḥler: *tevārîḥ-i muhtelif, tevārîḥ-i selef, tevārîḥ-i mu'tebere.* (III/162. s.).

tevâzün: (< Ar.) iki tarafın vezni müsâvî olmak, bir olmak: *Bütçede tevâzün-i huşûlü maşârıfın vâridâtından fazla vukû'-bulmasıyla mümkün olacağı bedîhdir.* || *Tevâzün-i eşkâl, tevâzün-i keffeteyn...* (III/162 s.).

3830 Ziya Paşa: TCB. 1/2.

3831 Yâdigâr-ı Nâcî.

3832 Dîvânda: devrânı.

tevāşul: (< Ar.) birbirine vāşıl olmak, ulaşmak: *tevāşul-ı haṭṭeyn, mermilerin tevāşulü*. Cem'i *tevāşulāt*. *Muvāşalat* bu ma'nāda kullanılmaz. (III/163 s.).

tevāşī: (< Ar.) birbirine tavşiyе etmek. Nādiren isti'māl olunur. (III/163 s.).

tevāzu': (< Ar.) alçağgöñüllülük etmek, göstermek. Ehl-i *tevāzu'* = alçağgöñüllülük edenler. *Tevāzu'-kār* = mütevāzī', alçağgöñüllülük eden. *Tevāzu'-kārī* = *tevāzu'-kār*lık. Cem'i *tevāzu'āt*. *Hak tevāzu' edenin kadrini terfī' eyler* (Mu'allim Nācī³⁸³³: Mıs. 25); *Hamīde qadd ile çarhı görüp aldanma ey Nābī / Münāfıkdır tevāzu'* gösterir *aḥbāb* şeklinde (Nābī: G. 753/7); *'Ādetin olsa tevāzu' ehl-i kibr ü nahvetin / Bezmine varsañ olursun her nazarda aḥkarı* (Nāzīm). (III/163 s.).

tevāfür: (< Ar.) çoğalmak, çok olmak: *tevāfür-i 'izz ü iḳbāl, tevāfür-i 'ömür ve iclāl, tevāfür-i şān u şeref, tevāfür-i māl*. Cem'i *tevāfürāt*. (III/163 s.).

tevāfuk: (< Ar.) uymak, uygun gelmek: *tevāfuk-ı efkār, tevāfuk-ı maḳāşid*. ‖ *Onun re'yi benim fikrime tevāfuk ediyor*. ‖ *Terāzū-yı tekābül vāz' edip bāzār-ı imkāna / Nakīzeyne*

tevāfukla teḥālīf eylemiş ilkā (Nābī: K. 1/30). (III/163 s.).

tevākī': (< Ar.) *tevķī'*in cem'i: fermānlar. (III/163 s.).

tevākül: (< Ar.) birbirini vekīl etmek: *tevākül-i e'imme-i cevāmi'*. (III/163 s.).

tevālūd: (< Ar.) doğup doğurmak. *Tenāsül* gibi: *tevālūd-i ḥayvānāt*. (III/163 s.).

tevālī: (< Ar.) birbiri ardınca gitmek, vely edip ardı kesilmemek: *tevālī-i leyl ü nehār, tevālī-i şühūr, tevālī-i duhūr ve a'vām*. *Tenālī* ile müterādif ise de bu ziyāde kullanılır. 'Ale't-*tevālī* = *tevālī* üzere, arkası kesilmeyerek. (III/163 s.).

tevānī: (< Ar.) gevşeklik, gevşek davranmak; bir işde kuşur ve fütür göstermek. *Tefā'ul bābındandır: za'f ve tevānī, 'acz ve tevānī*. Fārisī *tüvān* lafzından kıyās ile *tā'yı* zamm ile okumak *ḥaṭā-yı fāḥişdir*. (III/163 s.).

tev'em: (< Ar.) ikiz. *Tev'emān* = ikizler, ikisi birden olanlar; ikiz çocuklar. *Tev'emī, tev'emiyyet* = ikizlik. *Tev'eme* = mü'enneşdir. *Mesīhā geçinir ammā ḥar-ı Deccāl ile tev'em* (Nef'ī: K. 39/47). (III/163 s.).

tevbe: (< Ar.) günāhdan, ḳabāḥatden rücū' ile min ba'd işlememeye ḳaşd etmek. *Tevbe-i naşūḥ* = şıdk u 'azm-

i kavî ile edilmiş olan tevbe ki Türkçede 'tevbeler tevbesi' yâhûd 'naşûh-ı Yûsuf tevbesi' dërler. Bu isimde bir zâtın tevbesinden kinâye tarîkiyle zebân-zed olmuştur. Tevbe-kâr = tevbe edici. Tevbe-kârî = tevbe edicilik. Tevbe-şikeste = bozulmuş tevbe. Tevbe-şiken = tevbe bozucu, bozdurucu. *Ne dedim tevbeler olsun bu da fi'l-i şerdir* (Şinâsî); *Tevbeniñ bünyâdını hâtırda muhkem bulmadım* (Nef'î: Sk. 4). (III/164 s.).

tevbîh: (< Ar.) kabâyih ve ma'âyibini ta'dâd ile tekdîr etmek, serzeniş ile âzârlamak: *Vazîfesinde kuşûr eden me'mûruñ tevbîhi lâzım gelir.* ‖ 'Ârsız çocuk her vakit tevbîh olunur. Tevbîhen = tevbîh şüretiyle, tevbîh için. Cem'i tevbîhât. *Vicdânıñ tevbîhât-ı muhikânesini hîçe saydığıñ hâlde nâmunı halkıñ düşünâmina siper etmemek için mü gëce yarısı taşdı' ediyorsun* (Şeyh Nizâmî ≈ Feyz-âbâd). (III/164 s.).

tevettür: (< Ar.) gerilmek, gergin olmak. *Tevettür-ü a'sâb ıstılâhât-ı tıbbiyyedendir.* (III/164 s.).

teveşşuk: (< Ar.) vüşûk ile tutunmak, i'timâd ile istinâd etmek: *Hîç öyle va'de teveşşuk olunur mu? İsti'mâli*

ma'neviyyâta mahşûşdur. (III/164 s.).

tevşîk: (< Ar.) muhkem kılmak, kılınmak; kavileştirmek, kavileştirilmek. Bu da ma'neviyyâtda müsta'meldir: *tevşîk-i 'ahd, tevşîk-i peymân, tevşîk-i kefâlet.* (III/164 s.).

teveccüd: (< Ar.) hâllenmek, vecde gelmek: *teveccüd-i kalb.* (III/164 s.).

teveccu': (< Ar.) ağırmak, veca'lanmak: bir 'uzvuñ tevecu'u, tevecu'-ı bañın. Ş Ma'nen 'müte'ezzi' olmak ma'nâsında da kullanılır: *teveccu'-ı kalb, tevecu'-ı rûh.* Cem'i tevecu'ât. (III/164 s.).

teveccüh: (< Ar.) yüzünü bir cihete döndürmek. Türkçede '(yönelmek) yönulmek' denilir. *Mihrâba tevecüh, kıbleye tevecüh, Ka'be'ye tevecüh, kalben Allâh'a tevecüh.* ‖ *Fikr-i hüsnüñledir tenezzüh-i dil / Sañadır dâ'imâ tevecüh-i dil* (Mu'allim Nâcî³⁸³⁴). Ş Bir adamıñ diğeri bir şahış hakkında hâşıl etdiği hiss ve meyl-i kalbi, (hüsn-i tevecüh, sū-yı tevecüh) ekseriyâ büyük zevâta isnâden hüsnîyyâtda kullanılır: *teveccüh-i 'âlî, tevecüh-i seniyye.* Cem'i olan tevecühât da ikinci

3834 Bulunamadı.

ma'nā i'tibāriyle müsta'meldir:
teveccühāt-ı seniyye, teveccühāt-ı celīle.

|| Yaşasın isteyen terak্কîmi / Gösterip de
teveccühāt baña (Şafā); Teveccüh eylese
dānişverān-ı dehre kazā / Vêrir efendi
zarūrī hemān kazāya rızā (Belīg).
(III/164 s.).

tevcih: (< Ar.) bir şey'in yüzünü bir
cihete çevirmek, yüzü bir tarafa
döndürülmek: *tevcih-i hitāb, tevcih-i*
nazar. § Bir sözü, bir fi'li başka bir
vech ile beyān etmek veyā başka bir
hüküm ile göstermek. Bu ma'nāda
ekseriyā *te'vīl* ile berāber kullanılır:
Bu mu'āmele kābil-i tevcih degildir,
harekāt vākı'ası tevcih ve te'vīl kabûl
eder hālâtiden olmadığı. § 'İ'tā, ihāle
etmek, rütbe ve me'mûriyyet
vêrmek' ma'nāsında kullanılır.
Meşelâ: *tevcih-i rütbe-i vezāret, tevcih-*
i tevliyet, rütbe-i bālā tevcihi, filān
vilāyetiñ filān zāta tevcihi, cihet-i
hitābetiñ filāna tevcihi. § Bir sözü
muhtelif iki ma'nāya muhtemel
olarak irād etmekden 'ibāret bir
şan'at-ı edebiyeye ıtlāk olunur ki
fenn-i bedī'e 'ā'id şanāyi'-i
ma'neviyyedendir. Cem'i olan
tevcihāt üçüncü ma'nā i'tibāriyle
kullanılır. Böyle lāf ile geçer evkātı /

Gözedir leyle-i tevcihātı (Vehbī³⁸³⁵:
804). (III/165 s.).

tevaḥḥuş: (< Ar.) ürkme, vahşetlenmek. İnsān ve ḥayvān hakkında kullanılır: *Terbiye görmeyen ḥayvān elbette insāndan tevahḥuş eder*. || Hiçbir şey görmemiş gibi herkesden *tevahḥuş eder*. || Êtdi gūyā tevahḥuş İbn Ziyād / Mütemāriz olup dēdi feryād (Mu'allim Nāci³⁸³⁶). (III/165 s.).

tevḥīd: (< Ar.) bir kılmak, kılınmak; birleştirmek, birleştirmek: *tevḥīd-i efkār, tevḥīd-i āmāl, tevḥīd-i diyyūn, mu'āmelātiñ tevḥīdi*. § Cenāb-ı Hakk'ı birlemek, Cenāb-ı Hakk birlenmek: *tevḥīd-i Bārī, tevḥīd-i Hakk, Hālīk-ı Zü'l-celāl'ın tevḥīdi*. § Tevḥīd-i İlahiyyi mutazammın zıkr: *ehl-i tevḥīd*. § Tevḥīd-i İlahiyyi şāmil manzūm ve mensūr kelām. Cem'i *tevḥīdāt*. Kim eyledi Muştafā mişālī / *Tevḥīd-i Cenāb-ı lā-yezālī* (Mukaddime³⁸³⁷); *Sem'i peymāne-i envār-ı hitāb-ı 'izzet / Qalbi ḥum-ḥāne-i esrār-ı şarāb-ı tevḥīd (Lā); Uymaz aña pek kaşīde nazmı / Tevḥīddir eñ güzīde nazmı* (Mukaddime³⁸³⁸). (III/165. s.).

3835 Lutfiyye.

3836 Bulunamadı.

3837 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevî: 21.

3838 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rûm: 46.

tevḥiṣ: (< Ar.) vahşetlendirmek, vahşetlendirilmek; ürkütmek, ürküdülmek: *Bir tıfl-ı nev-resīdeyi tevḥiṣ etmemelidir. ‖ Na're ve nakḳāra ile ḥayvānı tevḥiṣ etdi. ‖ Benden ol āhū-yı üns-āmūzu tevḥiṣ etdiler* (Mu'allim Nāci³⁸³⁹). (III/166. s.).

teveddūd: (< Ar.) muḥabbet, dōstluk etmek; sevişmek: *kemāl-i teveddūd, izhār-ı teveddūd, āsār-ı teveddūd.* (III/166. s.).

tevdī': (< Ar.) vedī'a olarak teslim etmek, emānet tarzında vermek: *eşyayı bir yolcuya tevdī', aqçeniñ postaya tevdī'i, tevdī'-i hizmet, tevdī'-i umūr.* Tevdī'an = emānet, vedī'a olarak vermek şüretiyle. Cem'i *tevdī'āt.* (III/166. s.).

Tevrāt: (< Ar.) ḥazret-i Mūsā'ya nāzil olan kitāb-ı semāvī. *Tevrāt ola mı yāḥūd Enācīl / Hem menḳabet-i kitāb-ı Tenzīl* (Muḳaddime³⁸⁴⁰). (III/166. s.).

teverrūs: (< Ar.) vāriṣ olmak. (III/166. s.).

teverru': (< Ar.) perhīz-kār olmak, vera' şāḥibi olmak: *teverru'-ı meşāyih, teverru'-ı şūfī, teverru'-ı dervīṣ.* (III/166. s.).

teverruk: (< Ar.) yapraklanmak: *teverruk-ı eşcār.* (III/166. s.).

teverrüm: (< Ar.) verem 'illetine giriftār olmak. *Ėtmek* māddeşiyle müsta'meldir. Fi'l-aşl 'bir 'uzvuñ cildi veyāḥūd kendisi ḳabarıp şişmek' ma'nāsınadır. Lisānımızda ise 'akcigerde ḥāşıl olan 'illet-i vaḥīmeye tūtulmak' ma'nāsında şāyi' olmuştur: *Zavallı çocuk teverrüm etmiş.* (III/166. s.).

tevrīs: (< Ar.) vāriṣ kılmak, mālını birine bırakmak. Fi'l-aşl *īrās* ile müterādif ise de lisānımızda *īrās*'iñ tarz-ı isti'mālī bu ma'nāya muḡāyir olduğundan yek-dīgeriniñ maḳāmında kullanılamaz. (III/166. s.).

tevrīḥ: (< Ar.) tāriḥlemek, tāriḥlenmek; tāriḥ koymak, ḳonulmak: *nāmeyi tevrīḥ, senediñ tevrīhi.* § Tāriḥ söylemek: *tevrīḥ-i şā'ir.* Cem'i *tevrīḥāt.* (III/166. s.).

tevriye: (< Ar.) biri ḳarīb dīgeri ba'īd olarak iki ma'nāya gelen bir kelimeyi īrād edip ma'nā-yı ba'īdi ḳaşd etmekden 'ibāret olan şan'at-ı edebiyeye ıtlāk olunur. Tahfīf-i yā iledir. O yoldaki kelāma 'tevriyeli söz' dērler. *Şā'ir-i nādire-gūyum ne dēsem ḥişşe çıkar / Düşmen ü dōsta bī-*

3839 Bulunamadı.

3840 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 24.

tevriye vü bî-ihām (Nef'î: K. 50/67). (III/166. s.).

tevzî': (< Ar.) dağıtmak, dağıdılmak: *tevzî'-i mekâtib, tevzî'-i mükāfāt, tevzî'-i evrāk, erzākıñ tevzî'i, gazetelerin tevzî'i*. Cem'î *tevzî'ât*. (III/166. s.).

tevessuḥ: (< Ar.) kirlenip paslanmak. *Tedennüs* ile müterādıdır. (III/167. s.).

tevessüd: (< Ar.) yaşadığa dayanmak: *Bālîn-i nermîne tevessüd etmişti*. (III/167. s.).

tavassuṭ: (< Ar.) araya girmek, vesâyet etmek: *Tavassuṭ etmeye kimse cür'et edemiyor. || Filānıñ tavassuṭuyla ziyānsız def'-i nizā' müyesser oldu*. (III/167. s.).

tevessü': (< Ar.) genişlenmek, vüs'atlenmek. Mâddiyyât ve ma'neviyyâtda kullanılır: *tevessü'-i mi'de, tevessü'-i kalb, tevessü'-i ṭuruk, tevessü'-i ma'lûmât*. Cem'î *tevessü'ât*. (III/167. s.).

tevessül: (< Ar.) vesîle ittihâzıyla ma'nen tutunmak, şarılmak: *rûhāniyyet-i ḥazret-i peygamberiye tevessül edip*. Tevessülen = tevessül şüretiyle, tevessül ile. (III/167. s.).

tevsen: (< F.) ser-keş, sert at, azgın ḥayvân. *Gerd-i pâ-yı tevseni kör etdi*

çeşm-i düşmeni (Mu'allim Nâcî³⁸⁴¹); *N'eylesin râyîz-i endîşe nice zabṭ etsin / Rahş-ı ṭab'ım gibi bir tevsen-i çâpûk-pâyı* (Nef'î: K. 45/30). (III/167. s.).

tevsiḥ: (< Ar.) kirletmek, murdâr kılmak. *Tednīs* ile müterādıdır. (III/167. s.).

tevsiḍ: (< Ar.) yaşadığa dayandırmak, dayandırılmak. (III/167. s.).

tavsiṭ: (< Ar.) vâsiṭa etmek, edilmek; araya komak, konulmak: *Î'ade-i münāsebet için kimi tavsîṭ etdiyse muvaffak olamadı. || Filānı tavsîṭ ederek*. Cem'î *tavsîṭât*. (III/167. s.).

tevsi': (< Ar.) vâsi' kılmak, kılınmak; genişletmek, genişledilmek. Mâddiyyât ve ma'neviyyâtda müsta'meldir: *tevsi'-i ṭarîk, tevsi'-i dâ'ire, tevsi'-i ma'lûmât, cāddenin tevsi'i*. Tevsi'-i intikāl = 'emlāk-ı mevķûfenin ḥad ve ḥak intikālının büyüdümesi' demektir. Cem'î *tevsi'ât*. (III/167. s.).

tevsiṁ: (< Ar.) 'alâmetlemek, 'alâmetlenmek; nişānlamak, nişānlanmak: *ḥayvānı tevsiṁ, ḥayvānıñ tevsiṁi*. Lisānımızda ekseriyā 'isim komak, isim ṭakmak' ma'nasında kullanılır: *Çocuğu ne*

isim ile tevşīm etti. Cem'ī tevşīmāt.
(III/167. s.).

teveşşuḥ: (< Ar.) fi'l-aşl 'hātūn ve şāh
dénilen gerdanlığı taşınmak'
ma'nāsınadır. Türkçede 'taşıp
taşıdırmak, kuşanıp bezenmek'
ma'nasında kullanılır. (III/167. s.).

tevşīḥ: (< Ar.) 'tezyīn' ma'nāsına
kullanılır. Bunda da taşkıdırmak,
kuşanıp bezenmek hükümü
mevcüddür. Cem'ī tevşīḥāt. (III/167.
s.).

tevşīm: (< Ar.) bedene igne ile şekil
yapmak, yapılmak: *Ḳoluna bir balık
şekli tevşīm etmiş-idi.* Cem'ī tevşīmāt:
Ḳudūs'e giden Hristiyanların
tevşīmātı. (III/168. s.).

tevaşşul: (< Ar.) ulaşmak, vāşıl olmak,
kavuşmak: *ḥatṭeyniñ tevaşşulu, bir
ğaribiñ kendi diyārına tevaşşulu.* ||
E'āzim-i 'aşra tevaşşul bā'is-i vuşul-i
meṭālibdir (Fuṣūlī). (III/168. s.).

tavşīf: (< Ar.) vaşf etmek, evşāfını birer
birer ta'dād ve beyān etmek, bu
yolda evşāfı beyān edilmek: *tavşīf-i*
ṭulū', tavşīf-i ğurūb, tavşīf-i fecr-i
şimālī, tavşīf-i mehtāb, nev-bahārın
tavşīfi. Cem'ī tavşīfāt. Zamānında
terakķī buldu devlet ben de lāyıktır /
Ėdersem matla'-ı mahşūş ile tavşīf o

ḥākānı (Zeyl-i Fihrist-i 'Oşmānī).
(III/168. s.).

tavşīl: (< Ar.) ulaşıdırmak,
ulaşıdırılmak; vardiirmek,
vardırılmak: *muḥarrerātı tavşīl, eşyā-*
yı vārideniñ maḥalline tavşīli. Īşāl ile
müterādıdır. (III/168. s.).

tavşīye: (< Ar.) bir işi birisine şipāriş
etmek, bir işiñ yapılması birisine
sipāriş edilmek: *O māddeyi filāna*
tavşīye etdim. || *Tavşīye edilen işi*
yoluyla gördü. || *Filānı tavşīye ediyor.*
Tavşīye-nāme = tavşīyeyi ḥāvī
mektūb, tezkire. Teşdīd ile ğalaṭ
okumamalıdır. *Tavşīyet* tarzında
isti'mālī nazma 'ā'iddir. *Bu*
mecmū'ada münderic ebyātıñ üslūb-ı
rengīninden ayrılmayıp terakķiyāt-ı
edebiyeyi bu üslūbuñ tevşī' ve
tezyīninde aramañızı ez-cān u dil
tavşīye ederim (Şükūfe-i İstigrāk ≈
Taḳrīz). (III/168. s.).

tavażžuḥ: (< Ar.) vuzūḥ ḥāşıl etmek,
vāzih ve 'ayān olmak: *tavażžuḥ-ı*
maḳşad, tavażžuḥ-ı kelām, tavażžuḥ-ı
mes'ele. (III/168. s.).

tavażžu': (< Ar.) āb-dest almak:
tavażžu'-ı cemā'at-i Müslimīn.
(III/168. s.).

tavzīḥ: (< Ar.) vāzih ve 'ayān kılmak,
izāḥ etmek. Ma'nāca izāḥ'dan

akvâdır: *tavzîh-i merâm, tavzîh-i efkâr, tavzîh-i maqşad.* ‖ *Qalbe kuvvet vèir maqâl-i şarîh / Eyle re'y-i sedîdini tavzîh* (Mu'allim Nâcî³⁸⁴²). (III/168. s.).

tavti'a: (< Ar.) ileride beyân olunacak maqşada muvâfîk ba'zı kelimâtüñ evvel emirde irâdı. İleride beyân olunacak maqşadı zımnen gösterecek şüretde serd-i muqaddeme. Fi'l-aşl 'mülâyim kılmak, yol açarak düzleyip mâni'den âzâde etmek' ma'nâsınadır. (III/168. s.).

tavaṭṭun: (< Ar.) vaṭan ṭutmak, vaṭanlanmak: *Muhâcirîniñ bir kısmı Fırat vâdîsinde tavaṭṭun etti.* ‖ *Qazaqlarıñ Volğa havâlîsinde tavaṭṭunu.* (III/169. s.).

tavṭîn: (< Ar.) vaṭan ṭutdurmak, ṭutdurulmak: *tavṭîn-i muhâcirîn, tavṭîn-i 'aceze.* (III/169. s.).

tavzîf: (< Ar.) vazîfe ta'yîn etmek, edilmek; bedel-i ma'îşet vèererek vazîfelendirmek, vazîfelendirilmek: *tavzîf-i mülâzimîn, tavzîf-i e'imme, hademeniñ tavzîfi.* (III/169. s.).

tev'id: (< Ar.) gelecekde şöyle olacak böyle olacak diye tahvîf, va'id ile tahvîf, korkutmak. (III/169. s.).

tevaḡḡül: (< Ar.) ziyâdesiyle meşḡül olmak, meşḡül olmakda ileri gitmek: *mesâ'il-i riyâziyye ile tevaḡḡül, umûr-ı siyâsiyye ile tevaḡḡül.* ‖ *Hikmet-i tabî'iyede tevaḡḡülü yokdur.* Cem'i tevaḡḡülât. Şi'r-i 'Arab'a tevessül eyle / *Naḥv u luḡata tevaḡḡül eyle* (Muqaddime³⁸⁴³). (III/169. s.).

tevaḡḡuk: (< Ar.) muvaffak olmak, tevḡîke mazhar olmak: *tevaḡḡuk-ı umûr-ı hayriyye.* (III/169. s.).

tevfîr: (< Ar.) çoḡaltmak, artırmak. *Teksîr ile müterâdifdir: tevfîr-i umûr, tevfîr-i mu'âmelât, tevfîr-i mâl.* (III/169. s.).

tevfîk: (< Ar.) uydurmak, uydurulmak. Ma'neviyyâtda müsta'meldir: *evâmir-i sâmiyye tevfîk hareketle.* ‖ *Dâ'imâ harekâtını şer'e tevfîk ederdi.* ‖ *Qânûna tevfîk mu'âmele elzemdir.* Tevfîkan = uydurmak şüretiyle, uydurularak: *Hükûm-i nizâma tevfîkan hâneniñ inşâsı lâzım geldi.* § 'Avn-i İlâhiye nâ'iliyyet. Ya'nî irâde-i İlâhîniñ 'abd-i hâlişü'l-fu'âdıñ maqşadına uygun olması; ta'bîr-i diğlerle Cenâb-ı Hakk'ın irâde-i ezeliyyesini kulumuñ emeline muvâfîk kılması, işini uygun getirmesi. Cem'i tevfîkât:

3842 Bulunamadı.

3843 Ziya Paşa ≈ Meşrût u Ahvâl-i Şâ'irî: 23.

*tevfikāt-ı İlāhiyye. ॥ Cülüsundan biri
ışlāh-ı mülke haşr-ı vakt etti / Görüldü
her işinde feyz-i tevfikāt-ı Rabbānī
(Zeyl-i Fihrist 'Osmānī); Bize vërsin mi
Hudā āb-ı hayāt-ı tevfik / Hızr'ı bulsak
reh-i zulmetde külāhın kaparız ('İzzet
Mollā: Mnz: 73); Hāk yol aramak
vācibedir 'akl-ı selīme / Tevfikānı isterse
Hudā rāh-ber eyler (Şināsi³⁸⁴⁴).
(III/169. s.).*

tevekan: (< Ar.) ziyāde hırşlı, istekli
olmak. *Vāv'ın sükūnuyla gālaţdır.*
(III/169. s.).

tevakḳud: (< Ar.) tutuşup yanmak:
tevakḳud-ı nār. (III/169. s.).

tevakḳur: (< Ar.) vaḳārlanmak, vaḳār
peydā etmek: *tevakḳur-ı pespāye.*
(III/169. s.).

tevakḳu': (< Ar.) ümīd etmek, edilmek;
bir şey'in vukū'unu ummak, vukū'u
umulmak. Lisānımızda 'ricā ve
niyāz ile ümīd-vār olmak' ma'nāsı
gālibdir: *Ümniye-i çākerānesini
tevakḳu' ediyor, tevakḳu'-ı lutf.*
(III/170. s.).

tevakḳuf: (< Ar.) eğlenmek, durmak:
*Biraz tevakḳuf etsin. ॥ Haylī zamān
tevakḳuf etti. § Ta'alluḳ etmek, o
olmadıkça diğeri olamamak: Yolların
i'mārı akçeye tevakḳuf eder. ॥ Nedir*

*merām³⁸⁴⁵-ı tevakḳuf, nedir ümmīd-i
sefer ('Alī Kemāl³⁸⁴⁶). (III/170. s.).*

tevakḳī: (< Ar.) şaḳınmak, çekinmek:
*Ëtmeyin bī-cā ta'arruḏdan tevakḳī
söyleyin (Mu'allim Nāci³⁸⁴⁷). Ëtmiş
orada fūnūn terākḳī / Tahşilden eyleme
tevakḳī (Muḳaddime³⁸⁴⁸). (III/170.
s.).*

tevḳit: (< Ar.) ta'yīn-i vaḳit etmek,
vaḳit kesmek. (III/170. s.).

tevḳīd: (< Ar.) tutuşdurup yakmak,
yakılmak: *tevḳīd-i nār, tevḳīd-i āteş-i
fırkat.* (III/170. s.).

tevḳīr: (< Ar.) ağırlamak, ağırlanmak;
vaḳārlı tutup hürmet etmek,
edilmek: *tevḳīr-i misāfirin, tevḳīr-i
züvvar, miḥmānıñ tevḳīri. ॥ Şān-ı
raḥşānıñı takdīr ederiz / Saña Hilye'n
gibi tevḳīr ederiz (Hākānī'ye Hiṭāb ≈
Mu'allim Nāci³⁸⁴⁹: 20). (III/170. s.).*

tevḳī': (< Ar.) evāmir-i seniyyeye
keşide buyurulan nişāne-i
hümāyūn. *Ḳaşlarıñ tevḳī'-i tuḡrā-yı
şehen-şāhī midir / Yā sipihr-i vechiñ
üzre ġurre-i ġarrā mıdır (Bāḳī³⁸⁵⁰).
Tevḳī'ī = dīvān-ı hümāyūndaki
tuḡrā-keşleriñ re'isi. (III/170. s.).*

3845 Eserde: murād.

3846 Ne Söylesem ki Harabım.

3847 Bulunamadı.

3848 Ziya Paşa ≈ Meşrūt u Ahvāl-i Şā'iri: 52.

3849 Sünbüle.

3850 Bulunamadı.

tevķif: (< Ar.) durdurmak, durdurulmak; alıkoymak, alıkonulmak: *cānīyi tevķif, sārīķi tevķif*. ‖ *İş-bu evrāķiñ bir müddet tevķifi*. Tevķif-hāne = kabāhat ve cünha ve cerā'im ile maznūn olanlarıñ alıkonulduķları maħall. (III/170. s.).

tevekkül: (< Ar.) her işde esbāba teşebbüsle berāber Cenāb-ı Hākķ'a teslimiyyetle inķiyād etmek, güvenmek. "Esbāba teşebbüsü terk" *cā'iz degildir: 'Aķāletle izhār-ı tevekkül şān-ı İslāmiyyet'e yakışmaz*. ‖ *Allāh'a tevekkül edenīñ yāveri Hāk'dır* (Lā³⁸⁵¹); *Tevekkül eyleyip şıdķ-ile lutf u cūduna dā'im / Recā eyler hulūş-ı kalb ile ifzāl u iķsānıñ* (Nedīm: Ms. 1/5). (III/170. s.).

tevkīd: (< Ar.) muħkem, üstüvār eylemek. *Te'ķid* ile müterādıfdir. Bu ötekinden efşah ise de o ziyāde kullanılır. (III/170. s.).

tevkīl: (< Ar.) bir adamı vekīl naşb etmek, başka biri vekīl edilmek: *filānıñ tevkīl etdiği şahış*. (III/171. s.).

tevellüd: (< Ar.) doğmak, peydā olmak. Hākķi ve mecāzī olarak kullanılır: *Henüz tevellüd eden bir çocuķuñ evşāf-ı mütemāyizesi neşv ü*

nemāsındaki fa'āliyyetdir (Nev-sāl-ı 'Āfiyet ≈ Doktor Yankō); *Bu mu'āmelāt-ı nızām-şikenānede devām etmekden tevellüd edecek mes'ūliyyet kime rāci' olacaķ*. Cem'i tevellüdāt: *Çünkü kadınlarıñ tednisi tevellüdātıñ ve tevellüdātıñ tednisi nüfusuñ ve nüfusuñ tednisi teraķķiyāt ve ma'mūriyyet-i memleketiñ tednisini icāb eyleyeceginden kadınlarıñ ve çocuklarıñ muħāfaza-i hayātlarına i'tinā elzemdır* (Nev-sāl-ı 'Āfiyet ≈ Ebelerimiz Maķālesi). (III/171. s.).

tevelvül: (< Ar.) velvele etmek: *tevelvül-i cühūdān*. Cem'i tevelvülāt. (III/171. s.).

tevellüh: (< Ar.) hayrān, serāsime olmak; veleh getirmek. (III/171. s.).

tevellī: (< Ar.) birisini dōst edinmek, sevmek. Üslūb-ı Fārisī üzere *tevellā* tarzında ziyāde isti'māl olunur: *tevellā, teberrā*. § Bir işi der-'uhde etmek: *tevellī-i umūr-ı mühimme*. (III/171. s.).

tevliyet: (< Ar.) vakıf işine bakmak vazīfesi: *cihet-i tevliyet, tevliyet berātı*. Teşdid ile ğalaķ kullanmamalıdır. (III/171. s.).

tevlīd: (< Ar.) doğurmak, doğurulmak: *Bu mu'āmeleniñ bi'l-āħire tevlīd-i nizā' edecekı şübheden berīdir*. ‖ *Bir kediniñ*

yedi yavru tevlīd ettiği görülmüşdür. § Doğurtmak: *Ḳābile* çocuğu sühütle tevlīd etti, çünkü biz de *eṣnā-yı* tevlīdde eñ aşağı altı yedi kadın bulunur (*Nev-sāl-i* 'Āfiyet ≈ Ebelerimiz). (III/171. s.).

tevehhüm: (< Ar.) vehm etmek, vehme düşmek; kuruntu ile korkmak. Cem'i *tevehhümāt: tevehhümāt-ı eblehāne*. (III/171. s.).

tevḥīm: (< Ar.) vehme düşürmek, düşürülmek; bir adamı kuruntuda kalacak şüretde korkulu şübhede bırakmak: 'Āḳıl *cesūruñ tevḥīmi* pek zōrdur. Cem'i *tevḥīmāt*. (III/171. s.).

tevḥīn: (< Ar.) za'īf kılmak, kılınmak; za'fa nisbet etmek, edilmek: *tevḥīn-i rivāyet, aḳvāl-i vārideniñ tevḥīni*. Cem'i *tevḥīnāt*. (III/171. s.).

teh: (< F.) қа'р, dip; cānib-i esfel: *teh-i deryā, teh-i sebū*. Kesre ile ğalaṭ okumamalı. (III/171. s.).

tehācüm: (< Ar.) birbirine hücum etmek, atılıp şaldırmak. *Muhāceme* gibi yalnız 'bir taraftan hücum etmek' ma'nāsında da kullanılır: *Tehācüm-i ğāziyān ile ṭābyalar zabṭ* edildi. Cem'i *tehācümāt*. (III/172. s.).

tehācī: (< Ar.) birbirini zemm ve hicv etmek. Yalnız 'bir taraftan hicv edilmek' ma'nāsında da

müsta'meldir: *tehācī-i Vehbī ve Surūrī*. (III/172. s.).

tehāfüt: (< Ar.) bir şey'in hırş ile üzerine düşmek, bir şey'e kemāl-i iştiyāk ile atılmak: *pervāneniñ şem'e tehāfütü, insānıñ memnū'āta tehāfütü*. (III/172. s.).

tehālūk: (< Ar.) helāka atılmak ya'nı bir şey'e şabırsızlıkla cān atmak, bir nesneye meyl-i şedīd ile düşkünlük göstermek. Ma'nāsında 'acele mülāhaza olunur. Cem'i *tehālūkāt*. (III/172. s.).

tehāvün: (< Ar.) bir işi mühimsemeyip ağır davranmak: *Me'mūrīniñ zinhār eṣer-i tehāvün* göstermelerine meydān bırakılmaması. (III/172. s.).

tehattük: (< Ar.) yırtılmak: *tehattük-i perde-i 'ār*. § Rüsveylikdan utanmayacak hālde bulunmak. (III/172. s.).

tehtik: (< Ar.) yırtmak, nāmūsa hālel getirmek. *Yok niyāz vaşla ṭāḳat cāme-i tāb-ı tenim / Kıldı ḳullāb-ı elem tehtik tehtik üstüne* (Zārī-i Giridī). (III/172. s.).

teheccüd: (< Ar.) gece uyanıp namāz kılmak § gece vakti kılınan namāz. *Eylerdi teheccüd-i şebān-gāh / Ḳalbinde*

dururdu haşyetu'llāh (Na't-ı Şerif³⁸⁵²).
(III/172. s.).

teheccî: (< Ar.) ħurūf-ı hecāyı sıra ile telaffuz etmek, hecālamak. *Tehciye* de bu ma'nāda kullanılır. (III/172. s.).

tehcîn: (< Ar.) zemm ve kadh etmek. (III/172. s.).

teheddüm: (< Ar.) yıkılmak. (III/172. s.).

teheddî: (< Ar.) hidāyetlenmek, hidāyet bulmak. *İhtidā* gibi 'İslām'ı kabûl' ma'nāsında kullanılamaz. Bunun isti'māli meşelā "'Amr fāsık ve fācir idi şimdi teheddî etti.'" tarzındadır. Hāşılı *ihtidā* ile bunun mevki'-i isti'mālleri başkadır. (III/172. s.).

tehdîd: (< Ar.) korkutmak, korkutulmak; korku vermek, verilmek: *Sāriķler bi-çāreyi ölümle tehdîd etdiklerinden.* Tehdîden = korkutarak, korkutmak için. Cem'i *tehdîdāt.* *Tehdîd ü hücum-ı bāġiyāndan / Ĥafv etmedi bir zamān Zübeyr'im* (Mu'allim Nācî). (III/172. s.).

tehdîm: (< Ar.) bināyı yıkmak, ĥāk ile yeksān etmek. *Hedem*'den aķvādır. *Top mermiyātıyla kal'ayı tehdîm etdiler.* (III/173. s.).

tehdîn: (< Ar.) çocuġu avutmak tatlı söz ile şuşdurmak, yalandan yüze gülüp medh etmek. İsti'māli ender. (III/173. s.).

tehzîb: (< Ar.) bir nesneniñ zevā'idini giderip ıslāh etmek, bir şey'e ĥālis ve munaķķah etmek şüretiyle revnaķ ve ĥüsn-i ĥāl vermek, verilmek. Ekseriyā aĥlāķ ĥaķķında kullanılır: *Edebiyāt bir milletiñ tehzîb-i aĥlāķına medār olan vesā'itîñ birincisidir.* Cem'i *tehzîbāt.* (III/173. s.).

tehrîb: (< Ar.) kaçırmaq, kaçırılmak: *eşķiyānıñ tehrîbi, tehrîb-i düşmen.* (III/173. s.).

tehezzüz: (< Ar.) kımıldanmak, deprenmek. *İhtizāz* ile müterādifdir. (III/173. s.).

tehzîz: (< Ar.) hareket ettirmek, ettirilmek; titretmek, titredilmek: *tehzîz-i ĥāme, tehzîz-i gehvāre, evtār-ı kemānıñ tehzîzi.* | *Bir şehiñ endîşe-i kahrıyla lertzāndır ki dil / Titredir biñ kalbi bir tehzîz-i müjgān etmede* (Mu'allim Nācî³⁸⁵³: G. 44/2). (III/173. s.).

tehzîl: (< Ar.) za'îf etmek, edilmek: *tehzîl-i beden, tehzîl-i devābb, mevāşîniñ tehzîli.* Ş Hezel tarzına

koymak, konulmak: *Ciddī bir sözüñ tehzīlī ‘ayıbdır. ‖ Aḳvāl-i cıddıyyeyi tehzīl mūcib-i ḥacāletdir. Cem’i tehzīlāt.* (III/173. s.).

tehekküm: (< Ar.) istihzā etmek, zevklenmek. İştlāḥāt-ı edebıyyedendir. Tehekkümen = 'tehekküm şüretiyle, istihzā için' demektir: *Bundan başka maḳām-ı tehekküm ve istihzāda mefhūm-ı muḥālifi ḳaşd olunan cümleleriñ kāffesi ta’rīz-i mecāzī ḳabılinden olup (Mīzānū’l-belāḡa, ṣaḥīfe 297).* (III/173. s.).

tehlūke: (< Ar.) sebep-i helāk olabilecek ḥāl, nesne. *Lām’ıñ kesriyle telaffuzu ḡalaṭ-ı meşhūrdur: Tehlūkeden ihtirāz vācibdir, tehlūkeli işe girişmemelidir.* (III/173. s.).

tehlīk: (< Ar.) helāk etmek, öldürmek. *İhlāk müterādıfdir. Ondan aḳvādır. Ġamze-i cellād-ı cānān deste-kār-ı daḡm alıp / ‘Alemler etmek diler tehlīk tehlīk üstüne (Zārī-i Giridī).* (III/173. s.).

tehlīl: (< Ar.) *lā ilāhe illallāh* ḳavlı-ı şerīfini zıkr etmek: *tesbīḥ ve tehlīl. Cem’i tehlīlāt. Hilālī her ne zamān görsem eylerim tehlīl / Degil mi*

vaḥdetine Şānı’ıñ delīl-i celīl (Mu’allim Nācī³⁸⁵⁴). (III/173. s.).

Tehemten: (< Ar.) Zāl oğlu Rüstem’iñ laḳabıdır. *Tehem* şecā’atlı, boylu poşlu yigit. *Ten* de 'vücūd' ma’nāsındır. Bi’t-terekküb Tehemten = 'İri vücūdlu, cesūr ḳahramān' demektir. Şıfat olarak şecī’-i pehlivāna da ıtlāḳ olunur. *Ol şaf-der-i yegāne ki tāb-ı mehābeti / Cevşen-ḡüddāz-ı Tehemten ü Ḳahramān olur (Nef’i: K. 29/18); Anlarıñ māhiyyetin meydāna çıksınlar da gör / Meclis-i ‘işretde ḳorḳaḳlar Tehemten’dir bütün (Mu’allim Nācī³⁸⁵⁵: G. 18/4).* (III/173. s.).

tehniyet: (< Ar.) tebrīk, tes’id etmek; mübārek olsun demek: *tehniyet-i ḡazā, tehniyet-i sūr. Tehniye* tarzında isti’mālī daha ma’rūfdur. Faşīḥi *tehni’e*’dır. Beyne’l-‘avām ḥacdan ‘avdet edenleriñ tebrīk-i ḳudümü için tertīb olunan cem’iyyete 'ḥacı tehniyesi' dērler. Teşdīd ile ḡalaṭdır. (III/174. s.).

tehevvür: (< Ar.) soñunu düşünmeksizin birdenbire ḥiddetlenmek, cür’etle atılmak: *Filān*

3854 Bulunamadı.

3855 Füzûzân.

farṭ-ı tehevviir ile meşhūr-ı ümerādan idi. Cem'ı tehevviirāt. (III/174. s.).

tehvīl: (< Ar.) korkuya düşürmek, düşürülmek: *Eşnā-yı nüzul-i bārānda devām eden şiddet-i ra'd ve berḳ halkı tehvīl ediyordu. ‖ Gēce vakti öyle bir ıarakḳa-i müdhişe ile halkıñ tehvīli. Cem'ı tehvīlāt. (III/174. s.).*

tehvīn: (< Ar.) ehvenleştirmek, ehvenleştirilmek; ucuzlatmak, ucuzladılmak: *tehvīn-i es'ār, tehvīn-i cezā, fī'atıñ tehvīni. Cem'ı tehvīnāt. (III/174. s.).*

tehi: (< F.) boş, ḥālī. Tehī-dest = eli boş, müflis, faḳīr, zügürd. Tehī-destī = müflislik, zügürlük, faḳirlik. Tehī-mağz = boş kafalı. Tehī-mağzī = boş kafalılık. Tehī-meyān = içi boş. *Kēse-i ümmīd ḥālī, dest-i istiğnā tehī / Menzil-i fırşat ba'īd ü pā-yı istid'ā şikest (Dervīş-i Qādīm). (III/174. s.).*

tehyi'e: (< Ar.) ḥāzırlamak, ḥāzırlanmak: *tehyi'e-i levāzım-ı ḥarbiyye, tehyi'e-i esbāb-ı seferiyye, mühimmāt-ı ḥarbiyyeniñ tehyi'esi. Tehiyye tarzında isti'māli daha ziyāde şāyi'dir. Cem'ı tehiyyāt'dır: Sa'd-ābād'da yine sultān-ı enām ḥazretlerine tehyi'e-i ziyāfet ve yek-şenbih gēcesi Sa'd-ābād'daki kuşūruñ cümlesi bī-kuşūr ḳanādīl ve māhyeler ile*

pür-zīb ve zīnet ḳılındı (Çelebi-zāde Tārīḫi, 285. s.). (III/174. s.).

teheyyü: (< Ar.) yerinden oynamak, harekete gelmek, deprenmek: *teheyyü-i a'sāb, teheyyü-i efkār, teheyyü-i ḳalb. Cem'ı teheyyücāt. Bir māyi' iken teheyyü-i etmiş / Biñ böyle cebel temevviic etmiş (Mu'allim Nācī³⁸⁵⁶: 11). (III/174. s.).*

tehiḡ: (< Ar.) müttehim, töhmetli: *tehiḡ-i le'im. (III/175. s.).*

teheyyü: (< Ar.) ḥāzırlanmak. Cem'ı *teheyyü'āt. Bu az ḳullanılır. (III/175. s.).*

tehyīb: (< Ar.) mehābetli göstermek, gösterilmek: *tehyīb-i pehlivān. (III/175. s.).*

tehyīc: (< Ar.) heyecāna getirmek, getirilmek; hareketlendirmek, hareketlendirilmek: *tehyīc-i ğaḳab, ṭabī'atıñ tehyīci. Cem'ı tehyīcāt. Ta'ḳīd ü rekīke uğramaz hīç / Eyler okudukça ṭab'ı tehyīç (Mukāddime³⁸⁵⁷). (III/175. s.).*

teyebbüs: (< Ar.) ḳurumak, ḳuru olmak: *teyebbüs-i dimāğ, teyebbüs-i armud. Cem'ı teyebbüsāt. (III/175. s.).*

teybīs: (< Ar.) ḳurutmak, ḳurudulmak: *teybīs-i meyve. (III/175. s.).*

3856 Ateş-pāre, Seher.

3857 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 54.

teys: (< Ar.) erkek keçi, teke: *teys-i seriü's-seyr.* (III/175. s.).

teyessür: (< Ar.) kolaylıkla huşûle gelmek, kolaylanmak: *teyessür-i âmâl, teyessür-i makâşud.* Cem'i *teyessürât.* (III/175. s.).

teysîr: (< Ar.) kolaylıkla huşûle getirmek, getirilmek; kolaylatmak, kolayladılmak: *teysîr-i umûr, teysîr-i makâşud.* Cem'i *teysîrât.* (III/175. s.).

teyakkuż: (< Ar.) uyanıklık, uyanık olmak. *Ġaflet*'iñ zıddıdır. Ma'nâsında fikirce uyanıklık irâde olunur. *İntibâh* ile müterâdifdir. Cem'i *teyakkużât.* (III/175. s.).

teyakḳun: (< Ar.) iyiden iyi bilmek, iyi bilinmek: *teyakḳun-ı mevot, teyakḳun-ı hayr, teyakḳun-ı haḳîkat.* Cem'i *teyakḳunât.* (III/175. s.).

teyemmüm: (< Ar.) şu bulunmadığı takdîrde vech-i şer'i üzere toprakla âb-dest almak, yüz ile dirseğe varıncaya kadar ellere toprak mesh etmek: *Şu bulunmazsa zarûretde teyemmüm câ'iz* (Ġubârî). (III/175. s.).

teyemmün: (< Ar.) bir şey'i yümnlü sayarak ondan meymenet ummak, bir şey'i mes'ûd ve uğurlu 'addetmek. *İle edâtıyla kullanılır: O zât sûtûde-şifâtıñ ḳudümüyle*

teyemmün ederlerdi. Teyemmünen = teyemmün şüretiyle, teyemmün için. Cem'i *teyemmünât.* (III/175. s.).

//ti//

tibn: (< Ar.) şaman. Tibnî = şaman renginde olan, şaman renkli. Feth-i tâ ile de luğatdır. (III/176. s.).

tibyân: (< Ar.) 'açık şüretde beyân, açık ifâde' demektir. *Êtmek* mâddesiyle kullanılmaz. Feth-i tâ ile de luğatdır. (III/176. s.).

ticâret: (< Ar.) alışveriş etmek, bâzergânlık, alım satım. Ticârî, ticâriyye = ticârete müte'allık, ticârete 'â'id: *emti'a-i ticâriyye, mu'âhedât-ı ticâriyye, metâ'-ı ticârî.* Ticâret-gâh, ticâret-geh = ticâret maḥalli, yeri. *Selanik gibi ticâret-gâh bir şehirde...* § 'Alım satmadan hâşıl olan fâ'ide, kâr' ma'nâsında da kullanılır: *Bu sene bôstân maḥşülüinden haylî ticâret etti.* Ticâret maḥkemesi = 'da'âvî-i ticâriyyeyi ḳânûn mevzû'una tevḳîkan ḥall ve rü'yete me'mûr olan hey'et-i 'adliyye' demektir. *Ticâret-hâne-i dâna firîb-i dehrîñ ey Nâbî / Gerekdir ihtirâz etmek ziyânı deñlü sūdundan* (Nâbî: G. 581/5). (III/176. s.).

tırāş: (< F.) yontma, yonma, kazıma: *şakalı tırāş etmek, taş tırāş etmek. Haṭṭ-ı ruḥun³⁸⁵⁸ tāze tırāş etti yār / Geçdi kılıçdan fiten-i rüzgār (Şabrī-i Şākır); Tırāş oldukça haṭṭ-ı yār rüyunda cilā artar / Fitil-i şem'e beñzer kim kesildikçe ziyā artar (Naḥīfī). Ş 'Yüzde kazınacak tüy' ma'nāsında da kullanılır: Tırāşı gelmiş. ‖ Berber "Tırāşım ak mı kara mı?" diye irād olunan su'ale öñüne düşerse görürsün demiş (meşel). Vaşf-ı terkībī tarzında isti'mālī taḳdīrinde 'tırāşende' ma'nāsını ifāde eder. Meşelā büt-tırāş = şanem yonucu. Ser-tırāş = baş yontan, berber. Seng-tırāş = taş yonucu. Qālem-tırāş = ma'rūf olan ālet-i kātī'a. Heykel-tırāş = heykel yonucu. Bu kelimeyi tırāş yazmak, soñra tırāşlı adama maṭrūş demek maḥż-ı hezeyāndır. (III/176. s.).*

tırāşende: (< F.) ism-i fā'il. Tırāş edici. Nādiren kullanılır. (III/176. s.).

tırāşe: (< F.) yonga, ṭālāş. (III/177. s.).

tırāşīde: (< F.) tırāş edilmiş, yonulmuş: *seng-i tırāşīde, riş-i tırāşīde. Ş 'Ma'nā almak, çalmak' maḳāmında da kullanılır. Meşelā "Bu fikir filānıñ kitābından tırāşīdedir, bu fıkra filān eşerden tırāşīdedir." denilir. Nā-*

tırāşīde = yonulmamış, kaba adam. Bakma tel kırmasına mīr-i haṭ-āver! Simon'uhn / Nā-tırāşīde olur çāre ne berber dēdigiñ (Mu'allim Nācī³⁸⁵⁹: 7); Haṭṭ-ı berāverdeleriñ rū-yı tırāşīdeleri / Haḳlı ḥüccet gibidir da'vī-i tezvīr üzre ('İzzet 'Alī Paşa). (III/177. s.).

tırampete: (< Fr.) aşlı 'boru' demek olan *trompette*'dir. Lisānımızda 'askeri mūsīkīlerinde çiftte çomakla darb edilen küçük davula ıtlāk olunur. (III/177. s.).

tırampa³⁸⁶⁰: (< İt³⁸⁶¹.) 'değişme, mübādele' ma'nāsında kullanılır. Meşelā: "İki kundurayı bir foṭin ile tırampa etdim." denilir. (III/177. s.).

tıramvay³⁸⁶²: (< İng³⁸⁶³.) şehirlerde ḥayvān yāḥūd kuvve-i buḥāriyye veyā elektriğiye ile işledilen 'umūmī arabalar için yapılan demir yol. (III/177. s.).

tıransit³⁸⁶⁴: (< Fr.) emti'a-i ticāriyyeyi bir şehirden veyā bir ülkeden gümrük-i resmī vermeksizin geçirmek ḥaḳḳ ve şalāhiyyeti. Tıransit anbarı = o mişillū eşyānıñ vaż'ına maḥşūş maḥall. (III/177. s.).

3859 Sünbüle, Şathiyyāt.

3860 TDK: Trampa.

3861 TDK: Rumca.

3862 TDK: Tramvay.

3863 TDK: Fransızca.

3864 TDK: Transit.

tiravers³⁸⁶⁵: (< Fr.) demir yol çubuklarının altına konulan taban ağacı. (III/177. s.).

tiren³⁸⁶⁶: (< Fr.) bir lokomotif tarafından götürülen demir yol arabaları, şimendifer kaşarı. (III/177. s.).

tiryāk: (< Ar.), **tiryāk**: (< F.) semmiyâtı dāfi' ve şancı, öksürüğe nāfi' bir devā-yı mürekkeb. Afyōnlu bir ma'cūn. İsti'māli muṭlaqā bir ṭabībīn ta'yīnine mütevvakkıfdir. *Zehri tiryāk*³⁸⁶⁷ *eyleyip tiryāki zehr eylerdi halk / Olmasa tağyīr-i māhiyyāt-ı eşyā mümteni'* ('Avnī: G. 193/3). (III/177. s.).

tiryākī: (< F.) mükeyyifāt isti'māline düşkün olan; titiz ve hūysuz adama da ıtlāk olunur: *Ammā tiryākī imiş. ‖ Tütün tiryākisi, afyōn tiryākisi... ‖ Bir gece daldı ecel uykusuna tiryākī* (Tārīḥ-i Surūri³⁸⁶⁸); *Telh olur zā'ika-ı idrāki / Şeker eylerse dahī tiryāki* (Vehbī³⁸⁶⁹: 1110). (III/177. s.).

tirīd: (< F.) yağlı et şuyuna ekmeği doğrayıp iyice kaynatmak şüretiyle vücūda getirilen bir nev' ta'ām.

Şuyuna tirīd = tatsız, yağsız ğidā. Aşlı *tā'nūn* fethiyledir. 'Arabīsi *serīd*'dir. § Lisānımızda mecāzen 'pek ihtiyār, kocamış' ma'nāsında da müsta'meldir. Tirīd olmuş, tirīd kesilmiş = 'ğāyetle zebūn, ihtiyār' demekdir. (III/177. s.).

tis'a: (< Ar.) dokuz. Şıfat olarak üslūb-ı Fārisī üzere kullanılır: *cezā'ir-i tis'a, kılā'-ı tis'a, eflāk-ı tis'a*. Kā'ide-i 'Arabīyye ile *tis'* tarzında hiç kullanılmaz. (III/178. s.).

tis'in: (< Ar.) dokşān, 'tis'ūn' dahī dēnilir. (III/178. s.).

tişrīn: (< Sür.) şühūr-ı Rūmiyyeden mevsim-i ḥarīfe teşādūf eden sekizinci, dokuzuncu ayların ismidir. Birincisine 'tişrīn-i evvel', ikincisine 'tişrīn-i sānī' dēnir. Fetih ile telaffuzu ğalaṭdır. (III/178. s.).

tilāl: (< Ar.) *tell*'in cem'i. 'Tepeler' demekdir: *cibāl ve tilāl*. (III/178. s.).

tilāmize, tilāmiz: (< Ar.) *tilmiz*'in cem'i. 'Şākirdler' demekdir. İkisi de *tā'nūn* fethiyle ğalaṭdır. (III/178. s.).

tilāvet: (< Ar.) Qur'an-ı 'azīmü's-şān okumak, okutmak: *Bir sūre-i mübāreke tilāvet etti. ‖ Bir āyet-i kerīme tilāvet etdim. ‖ Olmaya diyü*³⁸⁷⁰ *zebān-güzār āyet-i buhl / Memdūhumuz*

3865 Traverse.

3866 Train.

3867 Dīvānda: tiryāk.

3868 Bulunamadı.

3869 Lutfiyye.

3870 Kāmūsta bu kelime yoktur.

eylemez tilāvet-i Qur'ān (Nābī: Kt. 170). (III/178. s.).

tilkā': (< Ar.) taraf, cihet, hizā: *tilkā-yı baṭḥā*. (III/178. s.).

tilmiz: (< Ar.) şākird, ṭālib: *tilmiz-i ḡayūr*. Tilmizīyyet = şākirdlik. Tilmizāne = şākirde yakışacak şüretde. Feth-i tā ile ḡalaṭdır. (III/178. s.).

timşāl: (< Ar.) 'ale'l-ıtlāk maşnū' şüret. *Timşāl-i bī-mişāl* ta'biri ma'rūfdur. Feth-i tā ile telaffuzu ḡalaṭ-ı fāhişdir. *Ey muşavvir reh-güzārı üzre çek timşālimi* (Fuzūlī: G. 267/2). (III/178. s.).

timsāh: (< Ar.) aḡṭār-ı ḥārrede vāḳi' büyük nehirlerde bulunur bir nev' cesīm cānavardır. Kertenkeleye müşābih olan bu cānavarın ba'zen on metreye ḳarīb ṭulunda bulunanları görülmüşdür. (III/178. s.).

tinbāl: (< Ar.) kışacık boylu, bodur adam: *tinbāl-i şāhib-i vebāl*. (III/178. s.).

tinnin: (< Ar.) büyük yılan, ejderhā. Tinnin-i felek = 'kehkeşān' demektir. (III/178. s.).

Tihāme: (< Ar.) Mekke-i Mükerremenin ismidir. Arz-ı Tihāme = Ḥicāz toprağı, diyārı. *Ol*

nūr Tihāme'de açıldı / Dünyāya şerāresi şaçıldı (Na't-ı Şerīf ≈ ḡad³⁸⁷¹). (III/178. s.).

tiyātro^{3872,3873}: (< Fr.) lisānımızda İtalyan şivesiyle ma'rūf olan bu lafız 'vaḳāyi' ve ḥikāyātın eşḡaş tarafından taşvīr ve taḳlīd edildiği maḥall' demektir. Ş Şüret-i ma'rūzada tertīb ve icrā olunan oyuna da ıtlāk olunur. (III/179. s.).

tīcān: (< Ar.) tāc'ın cem'i. Nādiren ḳullanılır. (III/179. s.).

tīr: (< F.) ok: *tīr ü kemān*. Tīr-endāz = ok atıcı. Tīr-endāzī = ok atıcılık. Tīr-keş = ok kabı, okluk. Türkçede taḥfīf ile 'terkeş'. *Yokdur siper bu ḳubbe-i firūze-fāmda / Zerrāt cümle tīr-i ḳazāya nişānedir* (Tercī'³⁸⁷⁴); *Sā'idiñ de ḳalmadı tīr ü tūfenge iḳtidār / Var ise nīrū*³⁸⁷⁵-yı cünbiş gerdem-i ḥübāne at (Rāḡıb Paşa: G. 19/6). (III/179. s.).

tirpidin: (< Ru³⁸⁷⁶) ufaḳ ḳazma, bāḡcevān ḳazması. Beyne'l-'avām taḥrīf ile *kirpitil* diye ma'rūfdur. (III/179. s.).

tīrāje: (< F.) 'bulutlu, yağışlı havālarda gökyüzünde ḥāşıl olan kemere

3871 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 11.

3872 Théâtre.

3873 TDK: İtalyanca.

3874 Ziya paşa: TCB. 1/1.

3875 Divānda: yūzü.

3876 TDK: is. halk/Türkçe. Kubbealtı: Kökü belli değildir.

müşābih şekl-i mülevven,
'alā'imü's-semā, kavş-i kuzah'
démekdir. (III/179. s.).

tîre: (< F.) bulanık, kıramtık: *āb-ı tîre*,
havā-yı tîre, *tîre-baht*. Tîre-dil = kalbi
kara. Tîre-re'y = bulanık re'yli,
tedbîrsiz adam. Tîre-şeb, şeb-i tîre =
karañlık gece. Tîre-gî = bulanıklık,
karalık. Tîre-baht = talî'siz, bahtı
kara. Tîre-gün = rengi bulanık, kara
renkli. *Şiddet-i nār-ı veğādan kim
olurdu āhen āb / Hūn-ı düşmen*³⁸⁷⁷ *tîre
ètmez mi ne deñlü olsa nāb* (Surūrî:
Tar. 7/7); *Tîre olmaz mı cihān pinhān
olunca*³⁸⁷⁸ *āftāb* (Fuzūlî: K. 44/11).
(III/179. s.).

tîz: (< F.) keskin. Māddiyyāt ve
ma'neviyyātta müsta'meldir: *tîğ-ı
tîz*, *fîkr-i tîz*, *zîlm-i tîz*. Tîz-çeşm =
gözü keskin. § Çābūk (çābuk),
'acele. Tîz-pā(y) = ayağı çābūk. Tîz-
per, tîz-pervāz = sür'atle 'acele
uçucu. Tîz-rev, tîz-reftār = çābūk
gidici, 'acele yürücü. Tîz-meşreb =
titiz, 'aceleci. Tîzî = keskinlik,
çābūkluk. *Ērişir menzil-i maqşūduna
āheste giden / Tîz-reftār olanın pâyına
dāmen dolaşır* (Edirneli Hātemî).
(III/179. s.).

tîz-āb: (< F.) beyne'l-'avām ğalaṭ
olarak 'kezzāb' denilen yakıcı şu.
(III/180. s.).

tîşe: (< F.) nacak, balta, külünk³⁸⁷⁹.
*Recā-yı vaşl ile kār ètdi tîşeñ seng-i
hārāya / Toķunduñ hātır-ı Şîrîn'e ey
Ferhād n'eylersin* (Lā). (III/180. s.).

tîğ: (< F.) kılıç; ucu sivri kıncalı ve
keskin büyük igne: *dikici tîğ*, *eskici
tîğ*, *nakış tîğ*, *örgü tîğ*. Tîğ-ı zebān =
dil kılcı, kılıç gibi te'sîrli olan dil.
Tîğ-zebān = kılıç dilli, dili kılıç gibi
te'sîrli olan. Tîğ-zen = kılıç vuran,
kılcı iyi kıllanan. Tîğ-ı kūh = dağın
tepesi, sivri yeri. "*Elkāş*" *mîrzāya dahî
muraşsa' tîğ ile otağ ü ihsān-ı
mülūkāne vü pōstîn-i emîrāne in'ām ü
ihsān olundu* (Peçevî, *cild-i evvel*, *şahîfe
279*); *Zînet-i hāk-i şehādet olmasın bir
tîğ-zen / Şān-ı 'Osmānîyi dil-h'āh üzre
i'lān*³⁸⁸⁰ *ètmeden* (Mu'allim Nācî³⁸⁸¹:
2). (III/180. s.).

tîmār: (< F.) bakım, bir nesneye iyi
olmak kaydıyla bakmak. İştîlāh-ı
tıbbiyyece 'hastegān ve mecrūhîniñ
yaralarını fenne taṭbîkan yıkayıp
'ilāç ve merhemlerini sürerek
üstlerini şarmak ve bağlamakdan
'ibāret 'ameliyyāt' demekdir.

3877 Dîvānda: Çün düşmen.

3878 Dîvānda: olıcak.

3879 كولنك

3880 Eserede: i'lā.

3881 Ateş-pāre, Esîr-i Harb.

Tīmārcı = hāsta-hānelerde cerrāhların refākatinde bulunan hasta haðemesi ki bālādaki ‘ameliyyāt ekşeriyā bunların ma‘rifetiyle icrā etdirilir. *Hayvānı tīmār, toprağı tīmār*. § Vaktiyle sipāhī dēnilen sınıf-ı ‘askeriye vērilen arāzī-i emīriyye hişşesine de ıtlāk olunurdu. Tīmār-hāne = dārü’ş-şifā, muhtellu’ş-şu‘ūr olanların zabt ve tedāvisine maḥşuş maḥaldır. *Eyledim tevcih iç ilden dāğ-ı dil tīmārını / Enderün-ı sīneden çıksın çirāğım olsun āh* (‘Alī Rızā). (III/180. s.).

tīn: (< Ar.) incir: *tīn-i Hindī, tīn-i Efrencī*. (III/180. s.).

tīh: (< Ar.) beyābān, çöl. Vādiü’t-Tīh = Tūr-ı Sīnā Şahrāsı. *Hayf kim güm-geşte-i rāh-ı tīh hayret olmuşuz / Bir şadā gūş eyleriz ammā ki kâ’il nā-bedīd* (Lā³⁸⁸²). (III/180. s.).

tīhū: (< F.) çil kuşu. Fetḥ-i tā ile ğalaṭdır: *tīhū-yı per-şikeste*. ‖ *Bāruta şitāb ederdi āhū / Ağız otuna gelirdi tīhū* (Şeyḥ Ġālib³⁸⁸³: 1368). (III/180. s.).

//tü//

Tübbet: [isim] Çīn kıt‘asının taraf-ı ğarbiyyesinde ve Himalaya silsile-i cibālının cānib-i şimālisinde kâ’in bir memleket-i vesī’adır. *Gūyā edip tabī’at gūy-ı zemīni taştīh / Tübbet aşāğı düşmüş Çīn ü Hoten yukarı* (Nedīm: K. 39/5). (III/181. s.).

tubba’: (< Ar.) ezmine-i kadīmeye ‘ā’id Yemen mülükunun ‘unvān-ı maḥşuşlarıdır. Ekşeriyā bunun cem’i olan *tebābi’a* kullanılır. (III/181. s.).

tutuk: (< Ar.) perde, örtü, peçe. *Leḥçe-i ‘Oşmānī*³⁸⁸⁴’de bu kelimenin *tutuk* lafz-ı Türkisinden mu‘arreb bulunduğu gösteriliyor. *Cem’-i azdādı merām eylese ger maḥdereti / Birleşir şām-ı ebedle tutuk-ı şubḥ-ı ezel* (Lā). (III/181. s.).

tuḥaf: (< Ar.) ‘hediye’ ma’nāsına olan *tuḥfe*’nin cem’idir. Lisānımızda ekşeriyā müfred hükmünde isti’māl olunur: tuḥafçı dükkānı, tuḥafçılarbaşı. Ma’nā-yı aṣlīsinde nādīde, nev-zuhūr, turfanda gibi hükümlerde mevcūd olduğundan meşelā *ne tuḥaf şeyler, ne tuḥaf şey* tarzındaki ta’bīrātdan ‘fikre görülmemiş ḥōş, zarīf şeyler’ ma’nāsı tebdür eder. (III/181. s.).

3882 Ziya Paşa: G. 8/3.

3883 Hüsn ü ‘Aşk.

3884 Tutuk: 540. s., tutuk: 1045. s.

tuḥfe: (< Ar.) hediye, armağan: *Tuḥfe-i Vehbī*. § Nev-peydā, nādīde, turfanda şey. Feth ile de luğatdır. *Olsun dahī tuḥfe-i teḥāyā / Aṣḥābına, ālına hedāyā* (Na't-ı Şerīf³⁸⁸⁵). (III/181. s.).

toḥum: (< F.) toprağa ekildikde kendi cinsinden bir nebāt, bir sebze, bir fidān vücūda getiren dāneye ıtlāk olunur; ḥubūbāt da bu kabīldendir: *ot toḥumu, sebze toḥumu, ketān toḥumu*. Toḥum atmak = ḥarāšet, ekin ekmek. Toḥumluḡ = seçilmiş, cinsi iyi dāne § mādde-i vücūd-ı insānī ve ḥayvānī, nuṭfe. Mecāzen 'aşıl, menşe' ma'nāsına da gelir. Toḥum-ı mürġ = yumurta. *Biter tohm-ı şerer lutf-ı hevāsından duḥān üzre* (Lā). (III/181. s.).

tuḥme: (< Ar.) imtilā-yı mi'de, mi'de dolgunluğu. *Girse zōruḡçaya o tuḥme ile / Bārını çekmeye kürek mi kalır* (Sünbül-zāde Vehbī³⁸⁸⁶). (III/181. s.).

türāb, türb: (< Ar.) toprak. Ayak türābı = ḥāk-i pā(y) ta'bīri gibi bir kelām-ı mütevāzī'anedir ki beyne'l-'avām zebān-zeddir. Türābī = 'toprağa mensūb, topraktan' demektir. *Evānī-i türābiyye*. Cem'i etribe ve

tirbān'dır. Ederse vechi var beni iki cihānda ser-firāz / Hudā bilir ḥabībiniñ ayaġınıñ türābıym (Mu'allim Nācī³⁸⁸⁷); *Çok ni'metiniñ ḥaḡḡı var üstünde ḥicāb et / Ādāb ile baş pāyını rüyuna türābıñ* (Nābī: G. 417/3). (III/182. s.).

turb: (< F.) taḥrīf ile 'ṭurp' denilen nebāt-ı ma'rūfdur: *turb şalaṡası, bayır turbu*. (III/182. s.).

türbe: (< Ar.) meyyitiñ defn edildiġi toprak, maḡall § ekseriyā meyyit-i medfūnuñ üzerine yapılan binā ma'nāsında kullanılır. Üslub-ı Fārisī üzere *türbet* tarzında isti'mālī nazma maḡşūşdur. Türbe-dār = türbe muḡāfızı, bekçisi. Türbe-dārī = türbedārılık. (III/182. s.).

türs: (< Ar.) ḡalkān ki edevāt-ı ḡarbiyye-i ḡadīmedendir. Cem'i *etrās* ve *türūs*'dır. (III/182. s.).

türüş: (< F.) ekşi. Türüşī = 'ekşilik; tuz ve sirke ile terbiye edilen sebze ve meyve' ma'nāsında taḥrīf ile *ṭurşu* tarzında kullanılır. Dūġ-ı türüş = ekşi ayran. Rū-yı türüş = ekşi yüz. Türüş-rū(y) = ekşi yüzlü. Türüş-rūyī = ekşi yüzlülük. (III/182. s.).

türüşe: (< F.) nebātātdan 'ḡuzuḡulaġı' denilen ma'rūf ekşi ot. (III/182. s.).

3885 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 43.

3886 Bulunamadı.

3887 Bulunamadı.

turfanda: (< F.) taze, vak'tinden evvel veyāhūd mevsiminden sonra yetişen meyve ve sebze ye ıtlāk olunur. Lisānımızda ekşeriyā mevsiminden evvel olan ilk ve sonra olan *şoñ* lafızlarıyla kullanılır: *ilk turfanda çilek, şoñ turfanda şalaçalık*. Bu kelime fi'l-aşl feth-i tā ile dir. (III/182. s.).

Türk: [isim] mensūbiyyetiyle müftehir bulunduğumuz 'ırq-ı 'ālī-i insānīniñ nām-ı 'umūmīsidir ki Türk bin Yāfes bin Nūh sülālesinden münşa'ib olmaları bu isimle yād edilmelerine sebep olmuştur. Esāsen Türkler üç sülāleye münşa'ib ve her sülāle birçok uluslardan ya'nī kavimlerden mürekkeb idi. Tārīhe 'ā'id olan harekāt-ı 'umūmiyye ve ahvāl-i huşuşiyyelerini burada izāha lüzüm yokdur. § Bu 'ırq, bu sınıf efrādından her birine de 'Türk' denilir. Türki, Türkiyye = 'Türk'e mensüb' demektir: *lisān-ı Türki, ahlāk-ı Türkiyye*. Türki = tarz-ı mahşuş-ı lahındır ki muṭlakā teğannī meşrūṭdur. *Kimiñ arabasına binerse onuñ türkişini çağırır (meşel)*. Biriniñ türkişini çağırmağ = 'gayretinde, taraf-dārlığında bulunmağ'

demektir. Türkiyyāt = Türkçe yazılmış eserler. (III/182. s.).

türk-tāz: (< F.) koşma, segirtme. *Bī-hūde mi böyle türk-tāzıñ / Vardır bu melāl içinde ümmīd / Māderdir eden ümīdi tevīd / Geçmez mi o mihr-bāna nāzıñ* (Mu'allim Nāci³⁸⁸⁸: 4). (III/183. s.).

türk-cüş: (< F.) tatarī, yarı pişmiş şey. (III/183. s.).

Türkmān: (< F.) hulefā-yı 'Abbāsiyye devrinde Asya'dan diyār-ı İslām'a gelip qābūl-i İslām etmiş olan 'aşā'ir-i müteferriqaya ıtlāk olunur: *Türkmān obası, Türkmān kıızı. || Türkmān erleri begler begleri Haydar Paşa ile durup ve alaylarıñ dizip lāyık-ı pesend u taḥsīn görüldüler (Peçevī, cild-i Evvel, şaḥīfe 310); Kimi mānī kimisi vādī-i Türkmānīde / Kara oğlān kıya başısı yelellā-yı suhan* (Vehbī: K. 51/46). (III/183. s.).

turunc: (< Ar, < F.) ve nārinc = portakala şebīh bir nev' meyvedir ki ekşi ve tatlı nev'leri vardır. Turuncī = 'turunca mensüb, turunc renginde' demektir ki portakal rengine müşābih ve biraz daha koyucadır. Çīn turuncu = 'mandarin' denilen ince kabuklu nev'idir. *Turuncu bāğ-ı*

hüsnüñ ey dil a'lâdır kirâsından
(Nedîm³⁸⁸⁹). (III/183. s.).

türrehât: (< Ar.) herze, 'abes, bâtil, bî-
hûde, saçma şapan sözler. *Türrehe*'iñ
cem'idir. Müfredi hiç kullanılmaz.
(III/183. s.).

tüs': (< Ar.) 'doğuzda bir' demektir.
(III/183. s.).

tuffâh: (< Ar.) 'elma' denilen meyve.
Tuffâhî, tuffâhiyye = elma cinsine
mensûb nebâtât. Tuffâhü'l-arz = yer
elması. (III/183. s.).

tüfek, tüfeng: (< F.) ma'rûf silâh, âlet-i
remîdir ki envâ'ı keşîrdir: *Martini-*
Henry tüfengi, Ma'user tüfengi, av
tüfengi. || Toldururken tüfengi çüp ile
şandı 'adû / Ejder-i Mûsâ'dır etmiş
mâr-ı sihri iltikâm ('Abdu'l-ğani
Nâdirî). (III/183. s.).

tükme: (< F.) eşvâbıñ ilik yerleriniñ
karşılığına dikilen şey ki lisânımızda
tahrîf ile 'düğme' yâhûd 'düyme'
denilir. Çöz *tükmeleriñ 'arızıñ oldukça*
'araç-rîz (Mu'allim Nâcî³⁸⁹⁰: G. 14/2);
Semeniñ sîne-i sîmîniñ açıp bād-ı seher
/ Çözdü gülşende gülüñ tükmeleriñ
nâh-un-ı hâr (Bâkî: K. 18/13). (III/184.
s.).

tünbek: (< F.) dünbelek. Tünbek-zen =
dünbelek çalan. (III/184. s.).

tünd: (< F.) sert, şiddetli, hiddetli. Bād-
ı tünd = sert rüzgâr, fırtına. Tünd-
hû(y) ve tünd-meşreb = sert hûylu,
hadîdü'l-mizâc, titiz. Tünd-rû(y) ve
tünd-çehre = 'abûsü'l-vech, çatık
yüzlü. Tünd-licâm, tünd-ligâm =
başı sert at. Tündî = sertlik, hiddet
ve şiddet. *Göñülde*³⁸⁹¹ *âh-ı pey-â-pey*
keder 'alâmetidir / Bu tünd-bād yine bir
haber 'alâmetidir (Es'ad-ı
Bağdâdî³⁸⁹²); *Acıtdı beni acı sözüñ*
*tünd nigâhuñ / V'ey*³⁸⁹³ *nâhl-i melâhat*
ne belâ telh beriñ var (Fuzûlî: G.
75/2). (III/184. s.).

tû(y): (< F.) kat, katmer. Tû-ber-tû, tûy-
ber-tûy = kat kat yâhûd katmerli.
Geh zulmet olurdu tûy-ber-tûy / Geh
nûr yağardı sûy-ber-sûy (Şeyh
Gâlib³⁸⁹⁴: 292). (III/184. s.).

tuvalet³⁸⁹⁵: (< Fr.) yüz yıkama, baş
tarama, giyinme, süslenme işi Ş
âyîne, tıraş, legen, ibriğ gibi âlât
taķımı. (III/184. s.).

tüvân: (< F.) kuvvet, tākāt, güç: *tāb ve*
tüvân. Nā-tüvân = za'îf, dermânsız,

3889 Bulunamadı.

3890 Yâdigâr-ı Nâcî.

3891 Kāmûsta: Göñülde.

3892 Âgâh: G. 68/1.

3893 Dîvânda: Ey.

3894 Hüsn ü 'Aşk.

3895 Toilette.

ṭākatsiz. Nā-tüvānī = za'iflik, ṭākatsizlik. Bī-tüvān tarzında kullanılmaz. Faḫaṭ *tāb* ile birlikte olursa "bī-tāb ü tüvān" denilir. *Ey ḥāme egerçi nā-tüvānsın / Zāhirde ḥamūş u bī-zebānsın* (Nergisî); 'Arşa-i medḥ ü şenānīñ ḥaddi yok pāyānı yok / Peyk-i endīşe 'aceb mi olsa bī-tāb ü tüvān (Nef'î: K. 52/57). (III/184. s.).

tüvānā: (< F.) ṭākatli, güçlü, kuvvetli. Tüvānāyī = tüvānālīk, güçlü olmak. Adam ve ḥayvān ḥakkında kullanılır. *Tüvānā bir civān, tüvānā bir esb-i tāzī.* Bu kelime Fārisīde 'muḫtedir' ma'nāsında kullanılıyor ve mişāl olarak Firdevsī'nin "Tüvānā buved her ki dānā būved³⁸⁹⁶" mıṣrā'-ı meşhūru īrād olunuyor ise de lisānımızda bu ma'nāda isti'mālī mesbūḫ degildir. *Selḥ ü ilmām u tevārūd deyü şoñra çalışır / 'Aybını setre nice düzd-i tüvānā-yı suḥan* (Vehbî: K. 51/73). (III/184. s.).

tüvān-ger: (< F.) şāhib-i şervet, zengīn: *tācīr-i tüvān-ger.* Tüvān-gerī = zengīnlik. *Oğlum seni Ḥaḫḫ tüvān-ger etsin.* (III/185. s.).

tūt: (< F.) meyve-i ma'rūf ki Türkçede daḥī 'dut' denir. *Zihī şānī' ki eyler*

berg-i tūt u kirm-i bed-būdan (Nābî: K. 1/17). (III/185. s.).

tütiyā: (< F.) bu isim ile ma'rūf bir taşın dökülüp göze çekilen tozuna ıtlāk olunur. *Felek sedd olsa vèrmez dīde-i ḥūn-pāşa temkīni / Ne deñliü tütüyā vèrseñ kurutmaz çeşm-i nemgīni* (Nābî: Ths. 4/3). (III/185. s.).

tūde: (< F.) küme, yığın: *tūde-i ḥāk, tūde-i kendüm.* Ba'zen *tūde-be-tūde* tarzında kullanılır. *Tūde-ber-tūde* = 'yığın yığın üstüne' demektir. *Başına ebnā-yı cinsiñ baḫ neler gelmiş neler / Tūde tūde başdıḡıñ topraḫlar insāndır bütün* (Mu'allim Feyzî). (III/185. s.).

tūşe: (< Ar.) kefāf-i nefis; ölmeyecek kadar yenecek şey, azık. *Hezārān tūşe-i şīrīn, hezārān ni'met-i a'lā* (Nābî: K. 1/14); *Ḳanā'at ehline Yaḥyā yeter bir gūşe bir tūşe*³⁸⁹⁷. (III/185. s.).

tūḡ: (< F.) Türkçede 'tuḡ'. *Ferheng-i Şu'ūrī*'nin ta'rīfine göre nīze başına taḫılan alaca kıldan ma'mūl 'alāmet ki evā'ilde 'Oşmānlılar nezdinde nişāne-i şān ve şöḫret ve 'alāmet-i vezāret idi: *üç tuḡlu vezīr, dört tuḡlu vezīr, yedi tuḡlu vezīr.* Tūḡ-i şāhī = bir nev' zanbaḫ çiçeḡi. *Tūḡ-ı şāhī çıkıp*

3896 (F.) Bilgin olan güçlüdür.

3897 Şeyhülislām Yahyā: G. 344/5.

alay ile şahın-ı çemene (Şabîh).
(III/185. s.).

tünel³⁸⁹⁸: (< İng³⁸⁹⁹.) yer altından açılmış yol: *Ġalaṭa Tüneli*. (III/185. s.).

tünî: (< F.) rezîl, külhanbegi. (III/185. s.).

tühem: (< Ar.) *töhmet*'iñ cem'i: *eşḫāb-ı tühem*. (III/185. s.).

töhmet: (< Ar.) sebep-i ithām olan kabāḫat, suç. Töhmetli = müttehim, 'aleyhinde töhmet isnād olunan. *Hakkıñ ihsân-ı hāşıdır bu hayāt / Anı hıfz eylemekde eyle sebāt / Anı tahḳîr töhmet olmaz mı / 'Ayn-ı küfrân-ı ni'met olmaz mı* (Mu'allim Nâcî³⁹⁰⁰). (III/185. s.).

//se// (III/186. s.-III/193. s.).

se, sâ': elif-bâ-yı 'Osmânîde beşinci harfdır. Ebced hesâbınca " 500" 'adedine 'alâmetdir. Sâ' = bu harfiñ ismidir: *ḫarfü's-sâ, sâ-yı müşelleşe*. (III/186. s.).

sâ'ib: (< Ar.) yağmur toplayıcı olan şiddetli rüzgār, yağmur borası. Sâ'ibü'l-baḫr = 'medd ve cezir

vukû'-bulan memâlikde deñiziñ cezirden soñra medd vukû'unda sâhili istilâ edip dolduran şuyı' demekdir. (III/186. s.).

sâbit: (< Ar.) sebâtlı, ber-ḳarâr olan; yerinden kımlıdanmayan. *Mânend-i şecer nâbit olur sâbit olanlar / Her ḳanḡı işiñ ehli iseñ anda devām êt* (Lâ³⁹⁰¹). § Taḫaḳḳuk eden, şübüt bulan: *Bilâ-burhan da'vâ sâbit olamaz*. Sâbit-ḳadem = 'yerinde ve sözünde duran' demekdir. *Ben her ne ḳadar gördüm ise ba'zı maḫarrat / Sâbit-ḳademim yine bu re'yiñ üzerinde* (Lâ³⁹⁰²). *Şabîṭ* de 'sâbit' ma'nâsına luḡatdır. (III/186. s.).

sâbitât: (< Ar.) *sâbite*'niñ cem'i. Seyyār olmayan ve yerinde sâbit olan kevâkib. Böyle olmayan kevâkibe 'seyyārât' denilir. *Kürşîye başınca pâ-yı reftâr / Şevḳ eyledi sâbitâtı seyyār* (*Der-vaşf-ı Mî'râc* ≈ Ġalib³⁹⁰³: 108). (III/186. s.).

sâbite: (< Ar.) *sâbit*'iñ mü'enneşi: *isnādât-ı sâbite*. Seyyâre muḳâbili olarak sâbit olan kevkeb de 'alem olmuşdur: *Bir seyyâre ile bir sâbiteniñ fark-ı ba'diyyeti*. Cem'i *sâbitât, şevâbit*. (III/186. s.).

3898 Tunnel.

3899 TDK: Fransızca.

3900 Bulunamadı.

3901 Ziya Paşa: TB. 1/12.

3902 Ziya Paşa: TB. 1/5.

3903 Hüsn ü 'Aşk.

şār: (< Ar.) intikām, öç. Ahz-ı şār = öç almak. *İntikām almak* ta'bīri zebān-zedir. Façağ *şār almak* ta'bīri kullanılmaz. Aşlı *şe'r* ise de ma'rūfu *şār*'dır. (III/186. s.).

şākīb: (< Ar.) bir taraftan diğer yana delip geçen: *fikr-i şākīb*, *sehm-i şākīb*. Necm-i şākīb = gāyetle parlağ. *Zuhal* nām kevkebe ıtlāk olunur ki pertevi zalām-ı şebi delip geçmesinden kināyedir. (III/186. s.).

şālīş: (< Ar.) 'üçüncü' demektir: *bāb-ı şālīş*, *cild-i şālīş*, *mādde-i şālīş*, *rütbe-i şālīş*. Şālīşen = üçüncü mertebede, üçüncü olarak. Şālīş = bir daķıķa-i sā'at altmış şāniyeden mürekkeb olup bir şāniyenin altmışda bir kısmına da *şālīş* ıtlāk olunur. Ta'bīr-i diğerle altmış şālīş bir *şāniye* ve altmış şāniye bir *daķıķa* ve altmış daķıķa bir *sā'at* i'tibār olunmuştur. (III/187. s.).

şāmin: (< Ar.) 'sekizinci' demektir: *cild-i şāmin*, *faşl-ı şāmin*, *derece-i şāmine*. Şāminen = sekizinci mertebede, sekizinci olarak. (III/187. s.).

şānī: (< Ar.) 'ikinci' demektir. Şāniyen = ikinci derecede, ikinci olarak: *cild-i şānī*, *bāb-ı şānī*, *rütbe-i şāniye*, *def'a-ı şāniye*. Şāniye = 'bir daķıķanın altmış

cüz'de bir cüz'ü' demektir. Her iki ma'nāsına göre teşdīd ile okumak gālağdır: *Cennet-mekān Fātih Sultān Mehmed Hān-ı şānī* hāzretleri öyle bir *ğāzī-i bī-müdānīdir ki mazhār-ı medħiyye-i seniyye-i cenāb-ı peygamberī olmuştur*. (III/187. s.).

şebāt: (< Ar.) pāy-dār, ber-ķarār olmak; değışmeyip ve dönmeyip bir siyākda durmak: *İnsānı insāniyyetiñ müsta'idd olduğu merātib-i kelāmāta sevķ ve işāle delālet eden ancak sa'y u şebātdır*. || Bir meslek-i muşibde, bir fikr-i müstaķimde şebāt etmek insānıñ şānını a'lā eder. || *Mevķi'-i hārbde şebāt hiss-i hamiiyet-perveriniñ kemālini işbāt eder*. Şebāt-kār = şebāt edici, bir hālde duran. Şebāt-kārāne = şebāt ediciye yakışacak şüretde. Şebāt-kārī = şebāt edicilik. Bī-şebāt = şebātsiz, bir hālde durmayan: *'ālem-i bī-şebāt*. Bī-şebātī = şebātsizlik, bir hālde durmamazlık. *Meslegiñ neyse anda eyle şebāt* (Lā). (III/187. s.).

şebt: (< Ar.) yazmak; kayd etmek. Şebt-i defter = deftere yazmak, geçirmek. *Ol dem ki kalem şebt için āsār-ı hayālim / Destimde ser-ender-ham-ı ağıuş-ı benāndır* (Nef'ī: K. 10/58). (III/187. s.).

ṣeccāc: (< Ar.) şarıldayarak akan şu:
seyl-i ṣeccāc. (III/187. s.).

ṣecīr: (< Ar.) cibre, poşa: *ṣecīr-i 'ineb.*
(III/187. s.).

ṣeḥānet: (< Ar.) kalınlık, peklik, şıklık:
ṣeḥānet-i ḳumāṣ, ṣeḥānet-i 'abā,
ṣeḥānet-i perde. (III/187. s.).

ṣaḥīn: (< Ar.) kalın, katı, sıkı: *'abā-yı*
ṣaḥīn, ḥaṣīr-i ṣaḥīn, mensūcāt-ı ṣaḥīne.
(III/188. s.).

ṣedy: (< Ar.) meme, emcik; ḥāṣṣaten
nisvān memesi. *Zātü's-ṣedy =*
memeli, emzirici ḥayvānāt. (III/188.
s.).

ṣereb³⁹⁰⁴: (< Ar.) iṣṭilāḥāt-ı tıbbiyyeden
olup insānıñ mi'desiyle bağırsakları
arasındaki iç yağına ıtlāk olunur.
Cem'i *ṣürüb.* (III/188. s.).

ṣersār: (< Ar.) geveze, herze-gū adam:
ṣersār-ı meḥkūdū'l-āṣār. (III/188. s.).

ṣervet: (< Ar.) nüḳūd ve emvālīñ
çoḳluğu, zenginlik: *ṣāḥib-i ṣervet,*
ṣervet-i memleket, iktisāb-ı ṣervet.
Ma'neviyyātda daḥī kullanılır:
ṣervet-i 'aḳıl, ṣervet-i 'ilmiyye. (III/188.
s.).

ṣerā: (< Ar.) 'toprak, arz' demektir.
Taḥte's-ṣerā = yer altı, mezār.
Fevḳa's-ṣerā = yeryüzü, toprak üstü.

Terkībāt-ı 'Arabiyyede şoñdaki *ye,*
elif'e ḳalb olunur "ṭāb-ı ṣerāḥ" gibi.
Eyne's-ṣerā ve's-ṣüreyyā, eyne's-
ṣüreyyā ve's-ṣerā = Türkçesi "Yer
nerede Ülker nerede?" yāḥūd
"Ülker nerede yer nerede?" demek
olan bu cümleleriñ ikisi de
kullanılır. Ez-ṣerā tā be-ṣüreyyā =
"yerden gökdeki Ülker'e ḳadar"
ma'nāsında bir terkīb-i Fārisīdir ki
Türkçe *yerden göge ḳadar* ta'bīriniñ
muḳābili 'addolunabilir. (III/188.
s.).

ṣa'leb: (< Ar.) 'tilki' denilen ḥayvān.
Cem'i *ṣa'alib.* Dā'ūs-ṣa'leb = saç,
şakal dökülmek 'illeti. 'İnebū's-
ṣa'leb = it üzümü. Meshūḳu şu
yāḥūd süt ile pişirilip içilen ma'rūf
köke ṣa'leb ıtlāḳı ḡalaṭ-ı fāḥiṣdir.
İsm-i ṣaḥīḥi *ṣaḥleb'*dir. (III/188. s.).

ṣefen: (< Ar.) iṣṭilāḥāt-ı tıbbiyyedendir.
El ve ayaklarda cildiñ
serdleşmesiyle ḥāṣıl olup 'nāṣīr
denilen şey' demektir. (III/188. s.).

ṣaḳb: (< Ar.) delmek, delinmek: *ṣaḳb-ı*
dāne, ṣaḳb-ı cevher, inciniñ ṣaḳbı. Ş Bir
tarafdan diğerk tarafa ḳadar açık olan
delik. (III/188. s.).

ṣaḳalān, ṣaḳaleyn: (< Ar.) 'benī beşer
ile ṭā'ife-i cin' demektir. Seyyidü's-
ṣaḳalān, Resülü's-ṣaḳaleyn =

3904 Devellioğlu: serb. Kāmūs-ı Türkî: serb. Lugat-ı Nāci: serb. Lugat-ı Remzi:
sereb.

nebiyy-i āhir zamān ḥazret-i
peygamber-i zī-şān şallā'llāhu
'aleyhi ve sellem. *Ḳurbānıyım Allāh ü
Resülü's-şakāleyniñ* (kef). (III/188 s.).

şakīl: (< Ar.) ağır,girān. Ḥaml-ı şakīl =
'ağır yük' demektir. Bu kelime
ḥaḳīkat ve mecāz şüretleriyle
kullanılır. Ş 'Kerīh, ġalīz, çirkīn'
ma'nalarını ifāde eder. Şakīlü'r-rūḥ
= ḥuzūru, şöḥbeti insānı bī-zār eden
, ḳalbe şıḳıntı vèren şaḥıṣ. *Ne ḳadar
şakīl olmuş. || Odasınıñ tefrīşatı pek
şakīl idi. || Elfāz-ı şakīle, kelimāt-ı şakīle.*
(III/188. s.).

şelāsūn, şelāşīn: (< Ar.) 'otuz'
demektir: *ḥadd-i şelāşīn*. Ekşeriyā
berāt ve fermān-ı hümayūnlarıñ
tārīḥlerinde isti'māl olunur. (III/189.
s.).

şelāse, şelāse: (< Ar.) üç. Üslūb-ı Fārisī
üzere şıfat olarak kullanılır: *bilād-ı
şelāse, şühūr-ı şelāse, eḳālīm-i şelāse,
ezmene-i şelāse*. Lisānımızda her ne
şüretle olursa olsun ḳā'ide-i 'Arab'a
tevfiḳan *şelāş* tarzında kullanılmaz.
(III/189. s.).

şelc: (< Ar.) 'ḳar' demektir. Şellāc =
buz ve ḳar şatan şaḥıṣ. (III/189. s.).

şemār: (< Ar.) *şemere* gibi 'meyve'
ma'nāsınadır. Az kullanılır. (III/189.
s.).

şemān: (< Ar.) 'sekiz' demektir. Şaḥn-ı
şemān = merātib-i 'ilmiyyeden bir
mertebeye ıtlāḳ olunur. (III/189. s.).

şemānūn, şemānīn: (< Ar.) seksen
'adedi. Emsāli gibi mevḳi'-i
isti'mālleri maḥdūddur. (III/189. s.).

şemāniye: (< Ar.) 'sekiz' demektir:
'acā'ib-i şemāniye, ḳılā'-ı şemāniye,
cezā'ir-i şemāniye. Teşdīd ile ġalaṭ
okumamalıdır. (III/189. s.).

şemer: (< Ar.) meyve. Şecer-i bī-şemer,
dırāḥt-ı bī-şemer = 'meyvesiz ağaç'
demektir. Cem'i *şimār*'dır. *Eşmār*
cem'ü'l-cem'idir: *eşmār-ı ḥōş-güvār*.
(III/189. s.).

şemere: (< Ar.) bu da 'meyve'
demektir: *şemere-i şecer, şemere-i
dırāḥt-ı tāze*. Ş Ekşeriyā 'maḥşūl'
ma'nāsında kullanılır: *şemere-i
mesā'ī, şemere-i ictihād, şemere-i sa'y,
şemere-i ġayret*. Şemere-i fu'ād =
'evlād' demektir. Cem'i *şemerāt*'dır.
(III/189. s.).

şemen: (< Ar.) ıstīlāḥāt-ı
fıḳhiyyedendir. 'Ḳıymet, bahā,
değer' demektir: *taḳdīr-i şemen,
ta'yīn-i şemen*. Cem'i *eşmān*'dır.
Şemen-i mişil = ıstīlāḥāt-ı
fıḳhiyyeden olup 'erbāb-ı vukūf
ma'rifetiyle şatılan bir şey'in
emsāline ḳıyāsen taḳdīr edilen

kıymeti, bahası' demektir. Şemen-i müsemma = 'tarafeyniñ bi't-terāzī bir şey için ta'yīn eyledikleri kıymet' demektir ki o şey'in kıymet-i haķıķiyyesine muvāfık yāhūd zā'id veyā nāķış olması nażar-ı i'tibāra alınmaz. (III/189. s.).

şemīn: (< Ar.) kıymet-dār, bahālī: *gevh̄er-i şemīn, dürr-i şemīn*. (III/189. s.).

şenā': (< Ar.) 'medh, vaşf' ma'nāsınadır. Aşıl Türkçesi *öğüş*'dür. Öğücü = 'mādiḥ, meddāḥ' demektir. *Ėtmek* māddesiyle kullanılır: *Filānı şenā ediyor*. | *Ne kadar şenā edilse becādır*. Şenā-ḥ'ān, şenā-ver, şenā-kār, şenā-gū(y) = şenā edici, öğücü. Şenā-kārāne, şenā-gūyāne = öğücü olana yakışacak tarzda. Şenā-kārī, şenā-verī, şenā-ḥ'ānī, şenā-gūyī = 'şenā edicilik, öğücülük ve şenā ediciye mensūb' demektir. Cem'i *eşniye*. (III/189. s.).

şenevī: (< Ar.) biri ḥālīķü'l-ḥayr, diğeri ḥālīķü's-şer olmak üzere iki yaradan taşavvur eden ṭā'ife-i dālle efrādından her biri. Şeneviye = iş-bu ṭā'ife-i Mecūsiyyeye ıtlāk olunur. (III/190. s.).

şevāb: (< Ar.) 'ecir, cezā-yı ḥayr' demektir: *Müctehid ictihādında muşīb olmasa da mazḥar-ı şevāb olur*. *Günāḥ muķābili olarak da isti'māl olunur*: *Fuķarāya taşadduķ şevābdır*. | *Eytāmı sevindirmek şevābdır*. | *Şevāb kazanmak isteyen ḥayr işlemelidir*. | *Gehi meyānıñı koçdur gehi lebiñ emdir / Vebālī var ise cānā benim şevāb seniñ* ('İlmī-i Edirneli). (III/190. s.).

şevābit: (< Ar.) şābite'niñ cem'i. 'Merkezlerinde şābit olan kevkebler' demektir: *şevābit ve seyyārāt*. Gerek *şevābit* gerek *şābitāt* dā'imā mevşūfsuz olarak kullanılır. Müfredi olan şābite, *seyyāre*'ye muķābil irād olunur ise mevşūfa ḥācet kalmaz. (III/190. s.).

şevb: (< Ar.) libās, ruba, giyilecek şey. Cem'i *eşvāb, şiyāb*'dır. 'Arabīde olduğu gibi muṭlaķā 'bez' ma'nāsında isti'mālī lisānımızda şāyi' degildir. Onuñ için entāriye *şevb* dedigimiz gibi başörtüsüne de *şevb* diyemeyiz, bizim tarz-ı isti'mālimize göre *şevb* muṭlaķā 'giyilecek şey' demektir. (III/190. s.).

şevr: (< Ar.) 'öküz' demektir. Burc-ı şevr = burūc-ı rebī'iyyeden ikinci burca ıtlāk olunur ki dā'iresinde

müctemi' olan kevākib öküz şekli gösterdiği için tesmiye kılınmıştır. Güneş şehr-i nīsānıñ sekizinde iş-bu burca duḥūl eder. (III/190. s.).

şeverān: (< Ar.) 'bir nesne yerinden tozup kalkmak' ma'nāsınadır. Tozuñ ve dalḡanıñ kalkması gibi. Nādiren kullanılan elfāzdandır. (III/190. s.).

seyyib: (< Ar.) zātü'z-zevc olmayan ya'nī dul kadın. Gerek talaḡ, gerek vefāt sebebiyle erkeksiz kalmış olan kadına ıtlāḡ olunur ki *bikr* muḡābili demektir. Cem'i *seyyibāt*'dır. *Şeyyibe* ḡalaṭ-ı fāḡiṣ olduğundan aṣlā kullanmamalıdır. (III/191 s.).

//**şi**//

şihan: (< Ar.) kalınlık. *Şehānet* ile müterādifdir: *Bir topuñ şihanıyla çapı mütenāsib olmak şartdır. || Sefīneye kaplanılan zırhuñ şihanı sekiz pusdan ziyādedir. Feth-i sā ile ḡalaṭ okumamalı. (III/191 s.).*

şikāl: (< Ar.) *şakīl*'iñ cem'i. Eşyā ve eşḡāṣ hakkında kullanılır. (III/191 s.).

şikāl, şiklet: (< Ar.) aḡırlık, ağır olmak ḡālī. Māddiyyāt ve ma'neviyyātda kullanılır: *şikāl-i cesed, şikāl-i binā,*

şiklet-i ecsām, şiklet-i kelām. || Vërme şiklet zuraḡā mecma'ına (Sünbül-zāde³⁹⁰⁵). (III/191 s.).

şıka: (< Ar.) sözüne inanılacak kimse, sözlerine i'timād olunur adamlar. Bu kelime müfred ise de ekşeriyyā cem' ḡükmünde kullanılır: *Filān şikadandır, bu mādde şikadan mervōdir* gibi. Teşdīd ile *şikḡa* ḡalaṭ ve *erbāb-ı şikḡa* ta'bīri ḡalaṭ-ı fāḡiṣdır. (III/191 s.).

şiyāb: (< Ar.) *şevb*'iñ cem'i. Lisānımızda müfred gibi isti'mālī şāyi'dir. Meşelā terk-i şiyāb, şiyāb³⁹⁰⁶-ı faḡīrāne, şiyāb-ı fezā'il. *Eşvāb*, *şevb*'iñ cem'i olduğu ḡâlde bunuñ isti'māl olduğuna maḡāmlarda kullanılamaz. Her ikisiniñ mevḡi'-i isti'mālleri başkadır. Onuñ için tarz-ı isti'māllerine diḡḡat lāzımdır. (III/191 s.).

//**şü**//

şübüt: (< Ar.) sābit olmak ya'nī tahakkuk etmek, söz götürmeyecek şüretde meydāna çıkmak: *şübüt-ı müdde'ī, şübüt-ı da'vā. Bulmak*

3905 Bulunamadı.

3906 Kāmūsta: gebāt.

māddesiyle kullanılır: *Da'vā şübūt bulmaz olunca güvāh mest* (Gālib³⁹⁰⁷). (III/191. s.).

şübūr: (< Ar.) 'azāb, helāk. İsti'māli enderdir. (III/192. s.).

şühūnet: (< Ar.) *şehānet* ile müterādifdir. Oraya bak. (III/192. s.).

Şüreyyā: (< Ar.) Türkçede 'Ülker' Fārisīde 'Pervān' denilen top kevākibe ıtlāk olunur. "Eyne's-Şüreyyā ve's-şerā³⁹⁰⁸" mişl-i 'Arabīsi meşhūrdur. 'İkd-ı Şüreyyā = 'iş-bu küme kevākib'e denilir ki hey'eti mecmū'asının gerdenlige müşābih olması sebeb-i tesmiye olmuştur. *Bulaydı ger bunuñla zīb ü ziynet gerden-i Zühre / Felekde zannederdi seyr eden 'ikd-ı Şüreyyā'dır* (Nef'i: K. 48/56). (III/192. s.).

şütā: (< Ar.) 'zūkām, nezle' denilen hastalık. (III/192. s.).

su'bān: (< Ar.) Fārisīde 'ejder, ejderhā' denilen iri, büyük yılan. *Geh 'aşā su'bān olur ammā yed-i beyzā ile* (Lā). (III/192. s.).

şügūr: (< Ar.) *sağr*'ñ cem'idir. 'Serhadlar, düşman ağzı ve uğrağı olan yerler' ma'nāsında

kullanılmışdır. Müfredi olan *sağr* hiç kullanılmaz: *Şügūrda kā'in iş-bu kılā'-ı kadīmeniñ termīmine muktezi akçe Tımuşvar'dan müretteb olmağla* (Selanikli Tārīhi). (III/192. s.).

şüfl: (< Ar.) çöküntü, tortu: *şüfl-i miyāh*. (III/192. s.).

şukbe: (< Ar.) delik. Öte tarafı açık olsun olmasın ıtlāk olunur. Cem'i *şukubāt*'dır. (III/192. s.).

şukālā: (< Ar.) *şakīl*'iñ cem'i. Huzūru, şöhet-i iç şıkıntısı peydā eden adamlar hakkında kullanılır. *Şakīl*'iñ ma'nā-yı dīgeri hakkında iş-bu kelime isti'māl olunmaz. (III/192. s.).

şükūb: (< Ar.) 'öbür tarafı açık delik' ma'nāsına olan *şakb*'iñ cem'i. (III/192. s.).

şülāsī: (< Ar.) üçlü, üç harfli kelime. İş-bu kelime 'ilm-i şarf-ı 'Arabī ıştılāhātından olduğu gibi ba'de't-terkīb ıştılāhāt-ı nebātiyye cümlesine dāhil olur: *şülāşiyü'l-ezhār, şülāşiyü'l-büzūr* gibi. (III/192. s.).

şüls: (< Ar.) üçde bir, üç kısımda bir kısmı: *On sekiziñ şülsü altıdır*. (III/192. s.).

şülşān: (< Ar.) *şülş*'üñ teşniyesidir. 'Üçde iki, üç kısımda iki kısım'

3907 Bulunamadı.

3908 (Ar.) Aralarında yerle gök kadar fark vardır.

demekdir: *On sekiziñ şülsānı on ikidir.*
Şülseyñ tarzında daḥī kullanılabilir.
(III/192. s.).

şülme: (< Ar.) raḥne, gedik, çatlaḳ.
İştılāḥāt-ı tıbbiyyeden olup
kemiklerdeki delik aralıklara ıtlāk
olunur. (III/192. s.).

şülle: (< Ar.) 'cemā'at-i insāniyye, bir
gürūh insān' demekdir. Şā'nıñ
fethiyle selle = koyun keçi sürüsüne
ıtlāk olunur. İnsān gürūhu ile koyun
sürüsünü fark etmez me'ālinde olan
"Lā yufferriḳu beyne's-sellāseti ve's-
şülleti³⁹⁰⁹." ta'bīr-i 'Arabīsi
ma'rūfdur. (III/193. s.).

şümün: (< Ar.) sekizde bir, sekiz
kısmında bir kısım. 'Şümün' de denilir.
Yirmi dördüñ şümünü üçdür. (III/193.
s.).

şünā'ī: (< Ar.) ikili Ş iki harfli kelime.
(III/193. s.).

şü'lül: (< Ar.) memeniñ ucu, tepesi Ş
bedende ḥāşıl olan ve sigil ta'bīr
olunan dānelere ıtlāk olunur.
(III/193. s.).

şüm: (< Ar.) şarımsaḳ. 'Füm' da denilir.
Şüm u başal çü nergis ü lāle güşāde-leb
(Lā³⁹¹⁰): (III/193. s.).

//cim// (III/193. s.-III/238. s.).

ce: [harf] elif-bā-yı 'Osmānīde altıncı
harfdır. Ḥesābça "üç" 'adedine
işāretidir. (III/193. s.).

cā(y): (< F.) yer, maḥall. Ḥaḳīkī ve
mecāz olarak kullanılır: *cā-yı rāḥat,*
cā-yı mülāḥaza. Cā-be-cā = yer yer,
maḥall maḥall. Bī-cā = maḥalsız,
münāsebetsiz, yerinde olmayan.
Buse-cā(y) = öpecek yer. Cāy-gīr =
yer tutucu, yerleşmiş. *Mevsim-i gül,*
nāliş-i bülbül zamānında 'aceb / Sū-yı
Sa'd-ābād'a beñzer var mıdır cā-yı şafā ||
Cā-be-cā tarḥ-ı 'imāret etti / Mülküñ
i'mārına himmet etti (Lā); Vaz'-ı
tārīḥime Pertev diyemezler bī-cā / Pek
becā merkez-i taḳvīm-i vaḳāyi'dir bu
(Pertev Paşa³⁹¹¹); *Ḥāk-i pā-yı*³⁹¹²
āsītānı buse-cā-yı ins ü cān (Nef'ī: K.
52/4). (III/193. s.).

cā'ir: (< Ar.) cevr edici, zulm eden: *dil-*
ber-i cā'ir. (III/193. s.).

cā'iz: (< Ar.) işlenilmesinde cevāz olan,
be's olmayan: *Şu bulunmayan yerde*
teyemmüm cā'izdir. || *Ayağı saḳat olan*
içün kıyāmsız edā-yı şalāt cā'izdir.
Merḥūm Mu'allim Nācī³⁹¹³'niñ
dédigi gibi: 'Cā'iz'i cāyiz yazmaḳ cā'iz

3909 (Ar.) Sellese yani üçe ayırmak ile şülle arasında fark yoktur.

3910 Ziya Paşa: TB. 1/6.

3911 Bulunamadı.

3912 Dīvānda: pāk

3913 309. s.

degildir. ‖ Sen beñziyorsun lakin hayāle / Rü'yā desem ben cā'iz bu hāle (Lā). (III/193. s.).

cā'ize: (< Ar.) taqdim kılınan bir şey'e mukābil verilen 'aṭiyye, baḥşiş. Ekşeriya şu'arānıñ evşāf ve medāyihi mutazammın taqdim etdikleri qaşā'id mukābilinde verilen 'aṭiyyeye ıtlāk olunur. Tā evā'iliñ 'ādāt-ı cāriyesindendir. *Surūrī cā'ize ister şefā'at yā Resūla'llāh (Surūrī ≈ Tārīh). (III/194. s.).*

cā'il: (< Ar.) cevelān edici, dönüp dolaşıcı. *Nā-gāh olarak zemīne nāzil / Birlikte olur seniñle cā'il (Kırlangıca Hıṭāb ≈ Mu'allim Nācī³⁹¹⁴: 13). (III/194. s.).*

cā'ile: (< Ar.) derūnda dönüp dolaşan hātırā: *Bir cā'iledir ki fikr-i çeşmiñ / Dilden ebedā tebā'üd etmez (Mu'allim Nācī³⁹¹⁵). (III/194. s.).*

cābir: (< Ar.) kırık şarıcı, kırıkçı. Bu ma'nāda isti'māli şāyi' degildir. Ş Cebr edici, zōrlayıcı: *āmīr-i cābir, muḥtesib-i cābir*. Bu ma'nāda müsta'mel ise de *mücbir* ziyāde kullanılır. (III/194. s.).

cāblūs: (< Ar³⁹¹⁶.) temellük, tekāpū, yaltaqlanma, baş şallayıp alçaqlanma § mütemellik, yaltaqlanıcı, dalkavuk. Cāblūsī = yaltaqlanıcılık. dalkavukluk. *Ṭurdu hūzūrunda edip cāblūs (Nābī). (III/194. s.).*

cābī: (< Ar.) evkāf icāretini toplamak vazīfesiyle mükellef olan me'mūr, adam. Evā'ilde 'vergi toplamāğa me'mūr olan adamlar'a da dēnilir imiş. *Ḳoynu defterli o cābī ne belā (Vehbī³⁹¹⁷: 718). (III/194. s.).*

cāselīk: (< Ar.) 'büyük pāpās, başpāpās' demektir. *Ḳatolik* lafzından mu'arrebdir. (III/194. s.).

cāhid: (< Ar.) bilir iken inkār eden: *ḥaşm-ı cāhid, raḳīb-i cāhid, ḥāsīd-i cāhid*. (III/194. s.).

cāhiz: (< Ar.) paṭlak gözlü adam. Türkçede 'loḳma gözlü' dēnilir. (III/194. s.).

cādū: (< F.) sāḥir, siḥir-bāz, siḥir yapıcı. Türkçede *cādī* tarzında zebān-zeddir. Ekşeriya icrā-yı mekr ve fitnede şarf-ı yārā-yı ḡayret etdikleri için ḳocaḳarılara 'cādū' ve 'cādı hūylu' ma'nāsında *cadalos* ıtlāk olunur. Cādū-fen = fenn-i siḥre

3914 Āteş-pāre.

3915 Bulunamadı.

3916 Devellioğlu: Farsça. Mu'allim Nācī: Farsça. Lugat-ı Remzī: Farsça.

3917 Lutfiyye.

vākıf, büyücü. Cādu-suhan = sihirlercesine söz söyleyen, haṭib-i belîğ, edīb-i belîğ. Cādūyī, cādū-gerī = sāhirlık, cādılık, mekkārelık. Ş Cādū = hortlak, ğül, karaḱoncolos. Fransızcası 'vampire' demektir. Bir pīre-zen etmiş anda me'vā / Cādū-yı maḥūf-ı dīv-sīmā (Ġālib³⁹¹⁸: 1385); Şaḱın o nergis-i cādū-fen olmasın Nācī / Seni bu mertebe meshūr eden nedir bilmem (Mu'allım Nācī³⁹¹⁹: G. 6/5). (III/194. s.).

cādde: (< Ar.) geniş, işlek, büyük yol: Bāyezīd Cāddesi, Aḱsarāy Cāddesi, Cādde Bōstānī. Nazımda taḥfīf ile isti'māli cā'izdir. Cāddesi gül-zār-ı maḱşūduñ ṭariḱ-i şabrdır / Semt-i Sa'd-ābād doğrudur reh-i Eyyūb'dan (Şerīf: G. 112/2). (III/195. s.).

cāzib: (< Ar.) cezb edici, kendi tarafına çekici: ḥüsn-i cāzib, naẓar-ı cāzib, çeşm-i cāzib. (III/195. s.).

cāzibe: (< Ar.) cāzib'in mü'ennesi: inẓār-ı cāzibe, lemḥāt-ı cāzibe. Ş Cezb edici kuvvet. Ekşeriyā bu ma'nāda ve kuvve-i cāzibe taḱdīrinde isti'māl olunur: cāzibe ḱānūnu. Mevḱi'-i isti'māline göre 'ānlı, sevimli' gibi bir ma'nāyı da ifāde eder. Cāzibe-

dār = cāzibeli. Cāzibe-sūz = cāzibe maḥv edici. Ey cāzibe-sūz-ı dil-firībān / Sevdīm seni dil-sitānım olduñ (Mu'allım Nācī: G³⁹²⁰. 16/10); Güneşde varsa cāzibe seniñ yüzünde yok mudur / Cemāliñe göñül gibi cihānıñ incizābı var (Lā); Bir kuvve-i cāzibeyle icrām / Etmekde semāda seyr ü ārām (Lā). (III/195. s.).

cār: (< Ar.) ḱomşu, yakın. Cārü'l-cenb, cāri-i mülāşıḱ = bitişik ḱomşu. Cārü'l-cünb = aḱrabādan olmayan, yābāncı ḱomşu. Ne deñlü āfet olsa merdüm olan cārin incitmez / Yaḱar mı penbe-i mīnāyı baḱ şahbā ki āteşdir (Lā). (III/195. s.).

cārr: (< Ar.) cerr edici, çekici: ḥurūf-ı cārre, cārr u mecrūr. (III/195. s.).

cāriḥ: (< Ar.) cerḥ edici, yaralayıcı: Cāriḥ firār etmiş ise de der-dest edilecegi şübhesizdir. Ş Ba'zen 'nāḱış, bāṭıl' gibi bir ma'nāda da ḱullanılır. Meşelā: "Filānıñ muṭāla'āt-ı aḱīresi aḱvāl-i sābıḱasını cāriḥdir." denilir. (III/195. s.).

cāriḥa: (< Ar.) cāriḥ'in mü'ennesi: ālāt-ı cāriḥa, berāhīn-i cāriḥa. Ş İnsānıñ ḱalışıp ḱazanmağa ālet olan a'zāsından her biri. El ve ayak gibi Ş yırtıcı ḱayvānlar ve ḱuşlardan her

3918 Hüsn ü 'Aşk.

3919 Şerāre.

3920 Şerāre.

biri. Ekseriyā kuşlara ıtlāk olunur.
(III/196. s.).

cārī: (< Ar.) cereyān edici, akıp geçici:
*nehr-i cārī, emr-i cārī, şehir-i cārī, mā-yı
cārī. || Mā-yı cārī taraf taraf çağlar /
Bād-ı hōş-bū eser hafif hafif* (Mu'allim
Nācī³⁹²¹: 11). (III/196. s.).

cāriye: (< Ar.) cārī'nin mü'enneşi:
*enhār-ı cāriye, sikke-i cāriye, miyāh-ı
cāriye, vakāyi'-i cāriye, 'adāt-ı cāriye. §
Süriyye, hālāyık, hizmetçi kız.
Beyāz cāriye = Çerkes kızı. 'Arab
cāriye = zencī kızı. Bu ma'nāda
cem'i cevārī. (III/196. s.).*

cāzim: (< Ar.) cezm edici, bir şey'in
icāb ve neticesini kesdirip atıcı: *'aql-ı
cāzim, re'yi cāzim. (III/196. s.).*

cā'il: (< Ar.) işleyen, yapan, yaradan.
Cā'ilü'l-leyl-i ve'n-nehār = gece ve
gündüzü yaradan, Cenāb-ı Hakk.
(III/196. s.).

cālib: (< Ar.) celb edici, kendi tarafına
getirici, çeken: *cālib-i nazar ve hırş ve
tama', cālib-i nazar-ı dikkat, cālib-i
merhamet. (III/196. s.).*

cālis: (< Ar.) oturucu, oturan. (III/196.
s.).

cām: (< F.) sırça, pencerelere takılan
elvāh-ı zücādiyye: *cām-ı rengin.
Cāmcı = cām şatan taşan adam §*

kağeğ, ufağ bardağ. Cām-ı Cem =
'Cemşid'e nisbet olunan 'işret
kağeği' demektir. *Açsın bizim de
gönlümüz sākī meded şun cām-ı
Cem³⁹²² (Nef'i: K. 16/1); Merhabā ey
cām-ı mīnā-yı mey-i yāķūt-reng (ve-
lehu: Sk. 1); Cevher-i şahbā ki eyler
cām-ı mīnādan zuhūr / Rūhdur gūyā
eder ceyb-i Mesīhā'dan zuhūr* (Nevres:
G. 63/1). (III/196. s.).

cāmid: (< Ar.) doğmuş, doğuk: *mā-yı
cāmid, miyāh-ı cāmide. İsm-i cāmid =
'müştak olmayan isim' demektir.
(III/196. s.).*

cāmi': (< Ar.) cem' edici, eden;
toplayan. *Efrādını cāmi' ve ađyārını
māni' ta'biri ma'rūfdur. Cāmi'ü'l-
maḥāsın, cāmi'ü'l-ḥurūf, cāmi'ü'l-
fezā'il. Kelām-ı cāmi' = 'lafzı az ve
ma'nası çok olan söz' demektir.
Cāmi'iyyet = toplu olmak, cāmi'lik.
Cihet-i cāmi'iyyet. § Ehl-i İslām'a
maḥşūş 'ibādet-ḥāne-i 'umūmiye
ıtlāk olunur. Küçük olursa 'mescid',
büyük olduğu hālde nāsı 'ibādete
cem' eylediği için 'cāmi'' denilir:
*Ayaşofya Cāmi'-i Şerifi, 'Arab Cāmi'-i
Şerifi. || Māh-ı nev şanma görüp ğurre-i
şehir-i şavmı / Cāmi'-i mağfirete bir**

3921 Āteş-pāre, Nüsaybin Civarında Bir Vādī.

3922 Kāmūsta tek mısra beyit şeklinde yazılmıştır.

'alem-i vālā-şān (Nef'î³⁹²³); *Ey medfen-i pāk-i ibn-i 'Abbās / Ey mesken-i cāmī'ü'l-ma'ārif* (Lā). (III/196. s.).

cāmūs: (< Ar.) şu şığırı, manda: *Cāmūs-ı cesīmü'l-cüşse nehre yürüdü.* (III/197. s.).

cāme: (< F.) libās, haftān; üstümüze giydigimiz şey. Cāme-i hayāt = 'ömür. Cāme-i fenā = kefen. Tebdīl-i cāme = urba değiştirmek. Cāme-ḥāb = yataḳ. Cāme-ḥāne = yük, yerli dölāb. Cāme-dān = şandık gibi eşvāb konulacak zarf. Cāme-şüy = eşvāb yıkayıcı, çāmāşırıcı. Muḥarref olan *çāmāşır*'iñ aşlı, doğrusu *çāmāşūr*'dur. Bir luḡat kitābında *çāmāşīr*'iñ aşlı Kürdçe *çamāşīr* olduğu zannı beyān olunuyor ise de bu zehāb pek bāṭıl, pek vāhīdir. Bunun aşlı bālāda daḥī gösterildiği gibi *çāmāşūr*'dur. *Şūrīden* kelime-i Fārisiyyesiniñ ma'ānī-i muḥtelifesinden biri de 'yumak, ğusül etmek, temizlemek' ma'nāsıdır ki bu taḳdīrde ma'nā-yı terkīb 'eşvāb temizleyici, elbise yunucu' demek olur. Ma'nāsı bu kadar şarīḥ ve ḥuşūşuyla lisānımızda muḥarref olduğu ḥalde terkībīñ ḥurūf-ı aşliyyesinden

bulunan *şın* harfi 'aynen telaffuz olunmakta iken artık bunu Kürdçe demek ḥaṭā değil midir? *Cāme-kān*, doğrusu (cāme-gen) ḥamāmda soyunmağa maḥşūş soğukluk ta'bīr olunan maḥall, eṭrāfı ve üstü cām ile mestūr olan yer. *Dīde maḥmūr u girībān çāk, kākūl tārmār / Hayret-e fzādır kıyāmıñ cāme-ḥābıñdan seniñ* (Maḥmūd Nedīm); *Soğuklar, sıcaḳlar vazīfemde olmaz / Liḥāfım 'abā, pikedir cāme-ḥābım* (Lā). (III/197. s.).

cān: (< F.) rūḥ, mādde-i hayāt: *Ḥūy cānıñ altındadır (meşel).* Cān-ḥırāş = cān şıḳan, rūḥa ezīyet vèrici olan: *Bir velvele-i cān-ḥırāş ile meydāna atıldı.* Cān-süpār = cān ṭapşırıcı, cān ışmarlayıcı ya'nī cānını fedā edici. Cān-süpārāne = şarf-ı cān edene yakışacak şüretde, fedā-yı cān edercesine. Cān-süpārī = fedā-yı cān edicilik. Bunlarda *şın* harfini kesr ile okumak ḥaṭādır. Cān-perver = rūḥ besleyici, rūḥa ḥōş gelen. Cān-sitān = rūḥ alıcı, cān çıkarıcı. *Bir şūḥ-ı cān-sitān.* Cān-baḥş = hayāt vèrici, cān vèren. Cān-bāz = 1. cānla oynayan, cānını tehlikeye koyan: *ip cān-bāzı, at cān-bāzı.* 2. At pazarında at alıp satmaḳla iştiḡāl eden adamlar: *Cān-bāz elinden ḥayvān almamalıdır, cān-*

bāz mālī. Cān-bāzī = cān-bāzlık. Cān-bāzāne = cān-bāza yaşıyacak tarzda. Cān-dār = zī-rūh, canlı. Cān-be-leb, cān-ber-leb = cān dudāğında, teslim-i rūh edecek hâlde bulunan. *Dün gece cānānī³⁹²⁴ beñzetdim baķınca hālīne / Cān-be-leb³⁹²⁵ bir ‘āşıkıñ ümmīd-i istikbālīne* (Mu’allim Nācī³⁹²⁶: 4). Cān-fezā(y) = cān artırıcı, kalbe inşirāh vèrici. Cān-gāh = Fārisīde lāzım ve mütē‘addī şüretiyle müsta‘mel olan ve 'eksilmek, eksiltmek' ma’nalarını ifāde *kāhiden* maşdarından müştak ve mürekkebdir ki iş-bu terkībīñ ma’nāsı 'rūh eksildici, cān azaldıcı' demekdir: *āh-ı cān-gāh*. Cān-gāh'a diğer bir luğat kitabında 'sine, cānevi, mi‘de' ma’nāsı vèrilmesi tedkīk ve tettebbu’suz taḥrīr edilmiş olmasından münba’iş olmalıdır. Cān-āver, cān-ver = 'zī-rūh ya’nī canlı' demekdir. Maḳşad ḥayvān ise de insān ḥaḳķında isti‘mālī nādirdir ekseriyā ḥayvān ḡayr-i nāṭıķa ve ḥuşūşuyla yırtıcı, vaḥşī ḥayvānlara ve ḥunzīra ıtlāk olunur. *Ėtse taşvīrim teveccūh ‘ālem-i ervāḥ olur / İn’ikās-ı peyker-i cān-peroverimden müstenīr*

(Mu’allim Nācī³⁹²⁷: Kt. 11); *Geldi ḥātīfden şımāḥ-ı cāna bir bāng-ı girān*. (III/197. s.).

cānn: (< Ar.) cin ṭā’ifesi: *Ḥālīķ-ı ins ü cānn*. (III/198. s.).

cānān, cānāne: (< F.) 'ma’sūķ, ma’sūķa; gönül vèrilmiş, sevilmiş olan' demekdir. *Cānāne* az kullanılır. *Vaşl istemeyip hicr ile ḥōş geḡdigi bu kim / Miskīn ḡam-ı cānāneye mu’tād olayım³⁹²⁸ der* (Rūḥī: TB: 1/4); *Cānān gelivèrdi ḡam ile penḡeleşirken / Maḡlūb idim imdādıma Allāḥ yetişdi* (Mu’allim Nācī³⁹²⁹: Mf. 12). (III/198. s.).

cānib: (< Ar.) ṭaraf, cihet, yan: *cānib-i seniyyü’l-cevānib-i ḥazret-i cihān-bānīden, Ayaşofya Cāmī’-i Şerīfiniñ cānib-i yemīn ve yesārındaki pāyāndalar (pāyende)*. Cānib-dār = ṭaraf-dār. Leyyūnī’l-cānib = aḥlāķı dürrüşṭ deḡil uyşal olan adam. Cānibeyn = iki ṭaraf, iki yan. Cem’i *cevānib: ma’mūrū’l-cevānib, cevānib-i erba’a*. || Şīt ü ‘adl ü şavṭ-ı ḳahrı yayılıp *her cānibe / Āstān-ı pākine yüz sürdü ḡaylī ḳahramān*. (III/198. s.).

cānī: (< Ar.) 'cināyet işleyen, işleyici' demekdir. Mü’enneşi *cāniye*'dir.

3924 Eserde: cānāna.

3925 Eserde: Cān bilip.

3926 Şerāre, Son Teşbīh.

3927 Fūrūzān.

3928 Dīvānda: olayın.

3929 Fūrūzān.

Galabalıktan istifade ile cānī fūrce-yāb-ı firār olmuş ise de zābıta me'mūrları kemāl-i dikkatle ta'kīb ettiklerinden bir müddet sonra der-dest ve tevķif kılınmıştır. (III/199. s.).

cāvīd, cāvid: (< F.) 'bākī, dā'im, ebedī' demektir. *Cāvidān, cāvidāne, cāvidānī, cāvīdān, cāvīdāne* daḥī kezālik 'aynı ma'nāya lūgatdır. Şon iki lafzıñ isti'māli nazma maḥşūşdur: *ḥayāt-ı cāvidānī, 'ālem-i cāvīd. || Bir kā'idedir bu cāvidāne / Elbette gider gelen cihāna (Fuẕūlī³⁹³⁰); Vərmeyen cānın saña bulmaz ḥayāt-ı cāvidān / Zinde-i cāvīd aña dərler ki qurbāndır saña (ve-lehu: K. 6/2); Köprülū pāşalarıñda himmet-i merdānesi / Hātır-ı ümmetde³⁹³¹ tutmuştur mekān-ı cāvidān. (III/199. s.).*

cāh: (< Ar.) qadr, menzilet, manşib. Cāhe = 'aynı ma'nāya lūgatdır. Faqat lisānımızda kullanılmaz. Cāh Fārisīde de 'aynı ma'nālarda isti'māl olunur: *pādişāh-ı cem-i cāh, cāh-ı vālā, cāh u ḥaşmet. || Ne cāh iledir ne māl iledir / Begim ululuk kemāl iledir (Şāhidī). (III/199. s.).*

cāhid: (< Ar.) cehd edici, çalışkan. *Taḥşīl-i 'ulūma cāhid olmuş (Mu'allim Nācī³⁹³²); Rumūz-ı 'aşqda ḥayret-güzīn-i cāhidler / Cidāl-i dāniş ile demurur mu'ānidler (Behcet³⁹³³: Mhs. 4). (III/199. s.).*

cāhil: (< Ar.) cehl ile muttaşif olan, her şeyden bī-ḥaber yāḥūd hiçbir şey bilmez olan. Cāhilāne = cāhil olana yaşıacak tarzda. *Cür'et-i cāhilāne. Cāhiliyyet = cāhil olma, cāhillik. Zamān-ı Cāhiliyyet = bi'set-i nebeviyyeden evvelki zamāna ıtlāk olunur. Ehl-i 'ilm oğlu olup medrese-i 'ālemde / Cāhil olmağdan ise doğmadan ölmek yegdir (İbn Kemāl). (III/199. s.).*

cayī: (< Ar.) qarnı açılan, aç olan: *faqīr-i cāyi', esīr-i cāyi'. (III/200. s.).*

cebābire: (< Ar.) 'cebr edici' ma'nāsına olan *cebbār*'ıñ cem'idir. Mülūk-i kadīmeden gadr ile meşhūr olanlara ıtlāk olunur: Haccāc gibi, Cengiz gibi, Hülāgū gibi, Timur gibi. (III/200. s.).

cebbār: (< Ar.) şāḥib-i celāl u 'azamet, qahr u 'izzet olan Cenāb-ı Hāḫḫ'ıñ esmā-yı İlāhiyyesindendir. §

3932 Bulunamadı.

3933 Behcet Mehmed Efendi. (Murat Yüksel, Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri [Osmanlı Dönemi], Yunus Dergisi Yay., C. 1, 1993, s. 128. s.)

3930 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertib-i Harābāt: 56.

3931 Kāmūsta: millette (IV/406. s.).

Cebbārāne = cebbārcasına.
Cebbāriyyet = cebbārılık. Cebbārī =
kezālik cebbārılık, cebbāra mensüb.
(III/200. s.).

cebr: (< Ar.) kırığı düzeldip
doğrultmak, kırık düzeldilip
doğruldukmak; ıslāh ve ikmāl
édilmek: *inā-yı meksūreniñ cebri, cebr-*
i 'aẓm-i meksūr. Cebr-i hātır = gönül
almak, gönül yapmak. Cebr-i māfāt
= fevt olan ya'nī elden çıkan bir
şey'in yerini doldurmak. Cebr-i
noķşān = eksigi ikmāl etmek. Ş Zör,
zörlamak: Zamān-ı qadīmede düşman
tarafından der-dest édilen esirrā
hāklarında ol mertebe icrā-yı cebr ü
şiddet olunurdu ki... Cebren, cebrī =
kahır şüretiyle, zör ile. Cebr-i nefis =
nefsi zörlamak, nefsi kırıp yenmek.
Ş Riyāziyyātdan 'ameliyyāt-ı
ma'rūfe ki 'cebr ve muķābele' daķı
denilir: *mesā'il-i cebriyye. Vērdi anıñ*
yerine bu sene bir dīgerini / Cebr-i
noķşāna kerem eyledi ol Rabb-i Vedūd
(Behcet); *Mebħaş-ı cebr ü qadrdan o*
ķadar bī-zārım / Şu ķadar fehmi ederim
ben ki ma'aşī-kārım ('İzzet Mollā).
(III/200. s.).

Cebra'īl: (< Ar.) melā'ike-i
muķarrebīnden enbiyā-yı 'izāma
inzāl-ı vahy ve evāmire vāşıta ve

me'mūr olan. Bu lafzıñ aşlı 'İbrānī
olduķu mervīdir. *Cebra'īl, Cebra'īl,*
Cibrīl şüretlerinde daķı kullanılır.
Düşdü Hüseyin atından şahrā-yı
Kerbelā'ya / Cibrīl! Var haber vēr
sultān-ı enbiyāya (Mersiye³⁹³⁴:
Mrs³⁹³⁵. 12/1); *Beni bīrūn edemez*
dā'ire-i hayretten / Cebra'īl olsa meded-
kār dil-i mebhūtum ('Avnī: G. 265/4);
*Reh-güzārın sedd eder haylī*³⁹³⁶ *melā'ik*
reşk ile / Sīne-i Cibrīl'i amaç eylese tīriñ
seniñ (Mu'allim Nācī³⁹³⁷: G. 12/3).
(III/200. s.).

ceberūt: (< Ar.) pek ziyāde kibir,
'aẓamet, celālet. Şıfāt-ı
İlāhiyyedendir. İnsān hāķķında
zemm ve tezyīf tarīķiyle isti'māl
olunur. (III/200. s.).

cebriyye: (< Ar.) insāndan irāde-i
cüz'iyeyi selb ile ef'āl-i beşeriyeyi
ra'şe, 'aṭse kabīlinden 'addeden
mezhebe ıtlāķ olunur ki
Qaderiyye'niñ zıddıdır. Qaderiyye ile
müşākele huşūlü içün ba'zen fetḥ-i
bā ile 'ceberiyye' denildiķi de
vāķi'dir. İş-bu mezhebe müntesib
olanlara 'cebrī' denilir. (III/201. s.).

3934 Kāzım Paşa.

3935 Mersiyeden alınmış bu beyit (I/184. s.)'de mısraları yer deķişmiş halde yazılmıştır.

3936 Kāmūsta: hayl.

3937 Fūrūzān.

cebel: (< Ar.) dağ: *cebel-i 'Arafāt, cebel-i Uḥud, cebel-i Lübnān, cebel-i Qafkas. Cem'i cibāl. (III/201. s.).*

cebe: (< Ar.) halka şeklinde puldan yapılmış zırh. Cebe-hāne = evā'ilde esliha ve levāzım-ı harbiyyeniñ hıfzına mahşuş mahale ıtlāk olunurdu el-yevm bārūt, fişenk, gülle gibi mühimmāta ve bu mişillū mühimmāt-ı harbiyye hıfz olunan mahall ve anbāra taḥfīf ile 'ceb-hāne' denilir. (III/201. s.).

cebhe: (< Ar.) alın. Cebhe-sā(y) = alını sürücü. § İştlāḥāt-ı 'askeriyyece 'müte'arız bir ordunuñ sağ ve şol cenāhlarınıñ ortası' demektir. *Ède naḳş-ı sa'ādet cebhe-i eyyāma Hāḳ nāmūn (Şerīf: K. 1/45); Ey ki ḳurş-ı şems-i ḥikmet cebhe-i pākīnde nūr (Behcet). (III/201. s.).*

cebīre: (< Ar.) 'kıvrık ve çıkık olan bir 'użva şarılan tahta, tahtalar' demektir. (III/201. s.).

cebīn: (< Ar., < F.) alın: *vāz'-ı cebīn, vāzī'ü'l-cebīn. Vāsi'ü'l-cebīn = alını geniş. Çīn-i cebīn = alın buruşuğu, eser-i ḡaḳab. İzhār-ı çīn-i cebīn ètdigine mu'aḥḫaran nādim olduğu. Cebīn-sā(y) = alın sürücü. Zühre-i cebīn = alını parlak. Māh-ı cebīn, meh-i cebīn = alını ay gibi olan,*

parlak alınlı. O meh-cebīn-i münevver o kec-rev ebrūlar / O ca'd³⁹³⁸⁻¹ zülf-i mu'anber o kākūl-i pūr-tāb (Şireti: G / 2); Cebīniñ 'ālemi teşhīre vefk-i nūrdur ḡūyā (Şerīf: G. 6/1). (III/201. s.).

caḥd: (< Ar.) 'bilerek inkār' demektir. Caḥd-i muṭlak, caḥd-i müstaḡrak = iştlāḥāt-ı şarfiyyedendir. (III/201. s.).

caḥūd: (< Ar.) bilerek inkār èdici, èden. Yahūdīler nübüvvet-i Muḥammediyyeyi bildikleri hāde inkār ètdiklerinden *caḥūd* 'unvānıyla teşhīr olunmuşlardır. Cahūdāne = cıfıtçasına. (III/201. s.).

caḥīm: (< Ar.) dārü'l-'azāb, cehennem; nār-ı cehennem. *Āteşi üzre saçıp āteş ocaḳlı ḡāziyān / Kāfire ḫışnı caḥīm-ender-caḥīm ètdi hemān (Surūrī: Tar. 7/2). (III/201. s.).*

cedd: (< Ar.) büyükbaba, babanıñ veyāḥūd ananıñ babası ki Türkçede 'dede' denilir. Cedd-be-cedd = büyükbabadan büyük babaya intikāl şüretiyle, silsile tarzıyla. Cedde = 'büyükana, peder veyā vālideniñ anası' demektir. Cem'i *ecdād. Eb ü ceddile tefāḫür èden ebced-ḫ'ānıñ / Ehl olan redd ü ḳabūlüne vèrir mi aḥkām (Nef'i: K. 50/73); Behcetā*

*bağ saña urup Ehad / Bir melek-zāde
verdi cedd be-cedd (Behcet). (III/202.
s.).*

cedāvil: (< Ar.) *cedvel*'iñ cem'idir.
Oraya bağ. (III/202. s.).

cederī: (< Ar.) vücūdda çıkan çiçek
'illeti. Telkīh-i cederī = çiçek 'illeti
içün vurulan aşı 'ameliyyātı. Cederī-
i kâzib = 'şuçiçeği' dēnilen
kabarçıklar. Cederī-i baqarī = öküz
ve inek cinsi hayvānlarda hāşıl olan
çiçek hastalığı. (III/202. s.).

cedel: (< Ar.) şiddetli nizā', kavgā.
Meşhūdāt veyā müsellemtādan
mü'ellef olan kıyāsa 'cedel-i mantıķī'
dēnilir. *Ne hāsed var ne nizā' ü ne
cedel / Görmedim bezm-i şafā meclis-i
taşvīr gibi (Lā). (III/202. s.).*

cedvel: (< Ar.) deñizden veyā büyük
ırmağdan ayrılıp hāşıl olmuş küçük
ırmağ, dere. Ekşeriyā şınā'ī
mecrālara ıtlāk olunur. § 'Kāğıd
üzerine 'amūdī veyā ufķī hāne hāne
bulunup çizilen haflara, üstü hāne
hāne çizgi ile bölünmüş defter ve
levha'ya dēnilir. *Nüfūs cedveli,
maşārifāt cedveli.* Her iki ma'nāya
göre cem'i *cedāvil*'dir. *Cedvel-i Sīm
içre ādem binse bir zevrakçeye / İstese
mümkün varılmak cennetiñ tā yanına
(Der Vāsf-ı Kāğıd-hāne ≈ Nedīm: K.*

*21/12); Cevlānıyla āb-ı hōş-cereyān /
İki üç cedvel eylemiş peydā (Mu'allim
Nācī³⁹³⁹: 9). (III/202. s.).*

cedī: (< Ar.) erkek oğlağ, keçiniñ erkek
yavrusu § burūc-ı felekiyyeden
hey'āt-ı müctemi'aları oğlağ resmi
teşkil eden burc bu nām ile
ma'rūfdur. *Güneş cedī burcuna
kānūn-ı evvelde intikāl eder. (III/202.
s.).*

cedīd: (< Ar.) yeñi: *tarz-ı cedīd, eşvāb-ı
cedīde, şevk-i cedīd, evzān-ı cedīde.*
Cedīdān, cedīdeyn = 'gece ve
gündüz' demektir. Dā'imā yeñiden
hulūl eylediklerinden böyle ıtlāk
olunmuşdur. *'İd erişsin³⁹⁴⁰ bā'ış-i
şevk-i cedīd olsun da gör / Seyr-i Sa'd-
ābād'ı sen bir kerre 'İd olsun da gör
(Nedīm: Ms. 17/1). (III/202. s.).*

cedīr: (< Ar.) lāyık, münāsib, uygun.
*Ferş-i hāk-i haremi atlas-ı çarh olsa
cedīr (Hakķī: K. 5/19). (III/203. s.).*

cezzāb: (< Ar.) pek cezb edici; ziyāde
çekip alıcı, alan. *Cezūb, 'aynı
ma'nāya luğatdır: çeşm-i cezzāb.
(III/203. s.).*

cezb: (< Ar.) kendine doğru çekmek,
çekilmek: *Mıknātīs igneyi cezb eder. ||
Cezb-i kalb, cezb-i nazar. || Fence*

3939 Ateş-pāre, Nūsaybin Civarında Bir Vādī.

3940 Dīvānda: gelsin

mehtāb eyliyormuş arza doğru incizāb /
Bence cezbe eyler kulūbu hūsn-i rū-yı
māhitāb (Lā). (III/203. s.).

cezbe: (< Ar.) 'abdiñ cānib-i İlāhiye
incizābından huşūle gelen hālet-i
ma'neviyye: *cezbe-i Rabbāniyye*. §
Feyezān-ı ṭabī'at, heyecān-ı rūḥ.
Cezbe-efgen, cezbe-figen = cezbe
verici, cezbeeye düşürücü. Cezbe-dār
= cezbeli. Cem'i *cezebāt*. *Devr-i*
çeşmānuñda görmem cezbeden hālī başır
/ Çok görülmez etse meczūb ehl-i hālī
gözleriñ (Mu'allim Nācī³⁹⁴¹: G. 4/2);
Aḥvālimi añlamaḡsa maṭlūb / Gel, ol
cezebāta sen de maḡlūb (Mu'allim
Nācī³⁹⁴²: 39). (III/203. s.).

cezr: (< Ar.) 'aşıl, kök' ma'nāsınadır.
'İlm-i nebātāt ıstılāḡātında kesretle
kullanılır: *cezr-i 'amūdī, cezr-i*
müteṣa'ib... § ıstılāḡāt-ı riyāziyyece
'nefsine ḡarb olunup da ḡāşıl-ı ḡarbı
'aded-i tāmm olan maḡrūb'
demekdir. Meşelā beş 'adedi nefsiye
ḡarb edildikde yirmi beş olur ki iş-
bu maḡrūbun beş 'adedi cezrī
demekdir. (III/203. s.).

cerr: (< Ar.) çekmek, ilerideki şey'i
beriye çekmek: *cerr-i eşḡāl³⁹⁴³, cerr-i*
miyāh. || Loḡomotif ḡatārı cerr

edemiyordu. § Naḡv-i 'Arabīde
'āmiliñ ma'mūlünü mecrūr etmesi'
demekdir. § Para ve eşyā-yı sā'ire
çekmek: *cerr-i menfa'at, cerr-i nūḡūd*.
Cerre gitmek = 'ṭalebe-i 'ulūmuñ
şühūr-ı şelāşede bilād-ı münāsibe ve
ḡurā-yı cesīmeye 'azīmet ve ta'līm-i
ādāb-ı dīniyye ve icrā-yı mevā'iz-i
lāzimeye sa'y u ḡayret ederek cem'-i
erzāḡ ve nūḡūd eḡişleri' demekdir.
(III/203. s.).

cerā'id: (< Ar.) *cerīde*'niñ cem'idir.
Cerāyid tarzında yazmamalıdır:
cerā'id-i mu'tebere. (III/203. s.).

cerā'im: (< Ar.) *cerīme*'niñ cem'idir.
Cerāyim tarzında yazmaḡ yañlıştır.
Cerā'im-i müştereke ıstılāḡāt-ı
ḡānūniyyedendir. (III/203. s.).

cerrāḡ: (< Ar.) yara tımār ve tedāvi
eden, vücūd-ı beşerde 'ameliyyāt
icrā etmek uşulünü bilen. Cerrāḡī =
cerrāḡlık. *Fenn-i cerrāḡī çok teraḡḡi*
eylemiştir. (III/204. s.).

cerāḡat: (< Ar.) yara § yarada ḡāşıl
olan, yaradan aḡan igrenḡ māyi'
ma'nāsında daḡī kullanılıyor. Aşlı
kesr-i cīm iledir. (III/204. s.).

cerād: (< Ar.) çekirge. İsm-i cinsdir.
Müfredi olan *cerāde*, kullanılmaz.
Cerādü'l-baḡr = 'deñizden çıkarılan
ve teke denilen kırmızı ufaḡ böceḡ'

3941 Füzūzān.

3942 Āteş-pāre, Dereden Tepeden.

3943 Kāmūsta kelime "te" ile yazılmıştır.

dénilir. *Cerād-ı münteşir* ta'bîri ma'rûfdur ki ekşeriyâ keşret-i nâs hakkında kullanılır. (III/204. s.).

cerrâr: (< Ar.) cerr edici, bir şeyi mukâbili olmaksızın kendine menfa'at-i mâddiyye celb edici. Ekşeriyâ her gördüğünü istemekden hicâb etmeyen sâ'iller hakkında isti'mâl olunur. *Cerrâr diye vèrmez olur Tañrı selâmın* (Rûhî: TB: 1/10). (III/204. s.).

cereb: (< Ar.) uyuz 'illeti, uyuzluk. Cerebü'l-'ayn = gözüñ hadêkasında peydâ olan sigilceler. (III/204. s.).

cerbeze: (< Ar.) mekkârlık, 'ayyârlık, beceriklilik. Ekşeriyâ lisâna 'atf olunur. Her yerde ve her şey hakkında ser-bestâne idâre-i lisân eden adama 'cerbezeli' dênilir. Kütüb-i ahlâkiyyede kuvve-i müdrikeniñ efrâına 'cerbeze' dêniliyor. Tefrîti *ğabâvet*'dir. İ'tidâli *hikmet*'dir ki maqbûl ve memdûh olan da odur. (III/204. s.).

cerh: (< Ar.) yaralamak, yaralanmak: Ş reddetmek, edilmek: *Cerrâh 'ameliyyâtıñ nokşânı hakkında der-miyân olunan iddi'âyı cerh etti. || Ma'kûl bir sözüñ cerhi kolay mıdır?* (III/204. s.).

ceres: (< Ar.) çañ, büyük çingırak: *şavt-ı ceres. || Şallanırdı yüregi 'aşk ile mânend-i ceres* (Şâbit: G. 154/3); *Ol Ka'be-revânız*³⁹⁴⁴ *ki harîm-i harem-i 'aşk / Pür-şûr-ı figân-ı ceres-i* ³⁹⁴⁵ *maħmilimizdir* (Nâ'ilî-i Qadîm: G. 58/2). (III/204. s.).

cerş: (< Ar.) bir nesneyi kazımak, kabuğunu soyup gidermek; bir şey'i döğerek ezmek. *Cerş-i hattî.* İştîlâhât-ı tıbbiyyedendir. (III/204. s.).

cer': (< Ar.) şuyu yudum yudum içmek. İştîlâhât-ı tıbbiyyedendir. (III/204. s.).

cereyân: (< Ar.) akmak: *cereyân-ı mâ, cereyân-ı dem.* Baṭî'ü'l-cereyân = akışı ağır, yavaş yavaş akan. Serî'ü'l-cereyân = akışı sür'atli. Hõş-cereyân = akışı güzel. Ş Geçmek, geçip gitmek: *cereyân-ı umûr, cereyân-ı meşâlih, cereyân-ı müzâkere, cereyân-ı hevâ. || Beñzer felek ol çenber-i fânûs-ı hayâle / Kim nakş-ı temâsîli serî'ü'l-cereyândır* (Lâ³⁹⁴⁶); *Cevelânıyla âb-ı hõş-cereyân / İki üç cedvel eylemiş peydâ* (Mu'allim Nâcî³⁹⁴⁷: 9). (III/204. s.).

3944 Dîvânda: -revânımız.

3945 Kâmûsta burada "cer" kelimesi yazılıdır.

3946 Ziya Paşa: TCB. TB. 1/1.

3947 Âteş-pâre, Nûsaybin Civarında Bir Vâdî.

cerī': (< Ar.) bahadır, cür'etli, pek yürekli: *şahş-ı cerī*. Cerī'ü'l-lisân = dili cür'etli, sözünü esirgemez olan. Cerī'ü'l-kalem = kalemî zörlü, cür'etli yazan. (III/205. s.).

cerīb: (< Ar.) vezni muhtelif bir nev' büyük ölçek § dönüm. Tarla ve arāzî ölçüsü. (III/205. s.).

cerīh: (< Ar.) yaralanmış, yaralı. Cerīhü'l-kalb, cerīhü'l-fu'ād = yüregi yaralı. 'Āşık-ı cerīhü'l-kalb. (III/205. s.).

cerīha: (< Ar.) yara. Cerīha-dār = yaralı. Cerīha-i iltiyām-nā-peẓīr = iltiyām kâbûl etmeyen, oñulmayan yara. (III/205. s.).

cerīde: (< Ar.) defter, hülâşa-i mu'âmelât ve fezleke-i vukû'âtı zabt ve taḥrīre mahşûş defter. Ma'ânî-i luğaviyyesi lisânımızda mu'teber ve müsta'mel degildir. Cerīde-i nüfûs = nüfûs defteri § dīger bir luğat kitâbında beyân kılındığı vech ile 1256 târîhinde memleketimizde ilk def'a neşr olunan ğazete *Cerīde-i Havâdiş* 'unvânıyla tesmiye olunmuşdu. Mu'aḥḥaran ḥavâş ve 'avâm lisânında *cerīde* lafzı 'ġazete, jurnal' maḳâmında isti'mâl oluna oluna 'alemiyyet derecesine varmış ve zamânımızda ğazetelere cerīde

ıtlâk olunmaḳda bulunmuşdur: *Cerīde-i mu'tebereñiziñ dünkü nüshasında münderic muḥṭıra 'unvânlı maḳâlede... Cem'i cerā'id*. (III/205. s.).

cerīm: (< Ar.) ḳabāḥat ve cināyet şāhibi, suçlu: *cerīm-i le'im*. (III/205. s.).

cerīme: (< Ar.) cürm, suç § cürm şāhibinden alınan aḳçe, uş bahâsı. Cem'i *cerā'im*'dir. *Cerā'im-i kânūniyye, cerā'im-i siyāsiyye, cerā'im-i i'tiyādiyye, cerā'im-i müştereke*. (III/205. s.).

cezā': (< Ar.) suç şāhibine kânūnen çekdirilen 'ikāb: *kânūn-ı cezā, cezā-yı şart, cezā-yı müstehak, cezā-yı 'amel*. Cezā-yı sezā = lâyiḳ olan cezā. *Cümle-i şartiyyeniñ cümle-i cezā'iyeden te'hîri* (Mîzānü'l-belāġa). Bu lafız lisânımızda -'Arabīde olduġu gibi- 'mükāfāt' maḳâmında kullanılamaz. Cezā-yı nakdī = aḳçe aḥzıyla mücāzâtta ıstılāḥ-ı resmî olmuşdur. Cezāen = cezā şüretiyle, cezā olarak. Rûz-ı cezā = yevm-i kıyāmet. *Sensin faḳaṭ şefi'm rûz-ı cezāda mādām / Çıkmaz mıyım ḥuẓûra bî-pāk yâ Muḥammed* (Na't-ı Şerīf). (III/205. s.).

cezā'ir: (< Ar.) *cezāre*'niñ cem'i. Adalar: *cezā'ir Bahır-i Sefīd, cezā'ir-i Seb'a*.

Cezāyir tarzında yazılmamalı. Çünkü *Cezāyir* Afrika'nın taraf-ı şimalisinde ve Baħr-i Sefīd sâhilinde bir kıt'a-ı fesīhanın ismidir. (III/206. s.).

cezzār: (< Ar.) deve kaşābı. Cezzār Aħmed Paşa = vaķtiyle 'Akkā cihetinde Napolyon Bonapart'ın bir ordusunu hezīmet-i kaħķariye dūĉār eden ġāzī-i nāmdār. (III/206. s.).

cezālet: (< Ar.) peltek olmayıp dūrüst ve rāst olmak, rekāketsizlik: *cezālet-i lafız*, *cezālet-i ma'nā*. (III/206. s.).

cezz: (< Ar.) te'sīr-i kamer ile deñiz ve ırmaķlarda şuyun sâhilden çekilip eksilmesi. Bunun zıddına *medd* ta'bīr olunur: Başra ve Bağdād gibi şaṭt sâhilinde kā'in beldelerde cezz ve medd vuķū' bulur. *Važ'-ı ħilāf-ı ehl-i kerem ħikmet üzredir / Geh cezz ü ġāh meddi*³⁹⁴⁸ *eder āşkār mevc* (Sāmī: G. 20/7). (III/206. s.).

cezer: (< Ar.) havuĉ. Fārisī *ġūzer*'in mu'arrebidir. İştīlāhāt-ı nebātiyyedendir. Cezerü't-türāb = yābānī havuĉ. Cezerü's-şekl = 'havuĉ resminde' demektir. (III/206. s.).

ceze': (< Ar.) şabırsızlık ile şızlanmak, telāş ve ıztırāb eşeri göstermek: '*Āķibet terk-i ceze' ve feza' eyledi*. (III/206. s.).

cezl: (< Ar.) rekāketsiz, dūrüst olan. Ekşeriyā elfāz ve kemāline vaşf olarak kullanılır: *lafz-ı cezl*, *kelime-i cezle*. (III/206. s.).

cezm: (< Ar.) bir şey'i kesdirip atmak, bir şey'e kaṭ'iiyen ħükm etmek, edilmek: *Netīce-i maşlahatın böyle sühūletli olacağını zāten cezm etmişdim*. Cezmen = kesdirip atmak şüretiyle. § İştīlāhāt-ı naḥviyyede 'bir kelimenin āħirindeki ħarf veyā ħarekeyi ıskāṭ etmek' demektir. (III/206. s.).

cezīre: (< Ar.) 'ada; karadan şu ile ayrılmış olan arz, yer ki her cānibi şu ile muḥāṭ' demektir. Cezīretü'l-'Arab = 'Arabistān kıt'asına ıtlāk olunursa da tām cezīre degildir. Zīrā cihet-i şimāliyyesinden Asya kıt'asına merbūṭ olmağla büyük bir *şibh-i cezīre* yāḥūd *nīm-cezīre*'dir. El-cezīre = beyne'n-nehreyn olan arāzī, Dicle ile Fırat nehirleri arasındaki kıt'a-i arza ıtlāk olunur ki Avrupalılarca 'Mezopotamya' denilir. Cem'i *cezā'ir*'dir: *cezā'ir-i okyanus*. (III/206. s.).

3948 Dīvānda: Geh medd ü ġāhī cezz.

cezîl: (< Ar.) peltek ve bozuk olmayan, dü-rüst olan: *lafz-ı cezîl, ma'nâ-yı cezîl*. Ş Keşîr, bisyâr, çok: *ecr-i cezîl, şabr-ı cezîl, âşâr-ı cezîle, mükâfât-ı cezîle*. (III/207. s.).

cesâret: (< Ar.) yigitlik, pek yürekli olmak, hiçbir şeyden korkmayıp şaldırmak. *Cebânet*'iñ zıddı. O *kaşîdeyi her okudukça galeyân eden hissiyâtım baña öyle bir cesâreti vèrmeye kâfî idi* (Şafâ). (III/207. s.).

cesâmet: (< Ar.) maddî ve ma'nevî büyüklük: *cesâmet-i cidâr, cesâmet-i tâk, cesâmet-i sefîne, cesâmet-i maşlahat*. Ma'nen büyüklük tarzında isti'mâli takdîrinde bir nev' ehemmiyyetlilik hükümü kaşd olunur. (III/207. s.).

ceste: (< Ar³⁹⁴⁹.) şıçramış, fırlamış. *Olmuş ol demde ceste-i zincîr* (Mu'allim Nâcî³⁹⁵⁰: 193). *Bereste* içün kısım-ı mahşûşuna mürâca'at oluna. Ş Lisânımızda iş-bu lafzıñ bir maħalde tekrîr-i isti'mâli takdîrinde 'pârça pârça, kısım kısım' ma'nâsı irâde olunmuş olur. Meşelâ: "Filâna olan deynimi ba'de-mâ ceste ceste te'diye ètmek üzere bir sened yazıp vèrdim." gibi. (III/207. s.).

cesed: (< Ar.) vücûd, beden, gövde. Ekşeriyâ emvât hakkında kullanılır: *cesed-i meyyit, cesed-i bî-rûh*. *Cesed* ile *cism* ma'nâca farksız gibi ise de mevki'-i isti'mâlce çok farklıdır. *Cism*, *cesed*'iñ yerinde kullanılabilir. Faķat *cesed*, *cism*'iñ maķâmında isti'mâl olunsa -merhûm Nâcî Efendi'niñ luġat kitâbında³⁹⁵¹ yazdığı vech ile- gülünç olur. Bu sebeble mevki'-i isti'mâllerine diķķat olunmalıdır. Cem'i *ecsâd*. (III/207. s.).

cesûr: (< Ar.) pek yürekli, yigit, nefsinin bir şeyden korkup şakınmayan adam. *Cesûrâne* = *cesûrcasına*, *yigitçesine*. "El-câhilu *cesûrun*³⁹⁵²" kavlı-i meşhûrundaki telmîh dâ'imâ nazar-ı im'âna alınarak bu kelimeniñ maķâmına göre tarz-ı isti'mâl ve telaķķisinde ihtiyât olunmalıdır. (III/207. s.).

cesîm: (< Ar.) maddî ve ma'nevî büyük, kocaman: *cesîm bir balık, cesîm bir gemi, binâ-yı cesîm, emr-i cesîm, ebniye-i cesîme, meşâlih-i cesîme, kılâ'-ı cesîme, cesîmü'l-cüşse*. (III/207. s.).

3949 Devellioġlu: Farsça. Luġat-ı Nâcî: Farsça. Luġat-ı Remzî: Farsça. Luġat-ı Ebû'z-ziyâ: Farsça.

3950 Mûsâ bin Ebi'l-Gâzân yahûd Hamiyet.

3951 319. s.

3952 (Ar.) Cahil, cesurdur.

caşş: (< Ar.) kireç. Caşşās = kireççi, şıvacı. (III/207. s.).

ca'd: (< Ar.) kıvırcık: *gīsū-yı ca'd, rīş-i ca'd*. Ca'ādet = kıvırcıklık. *O ca'd³⁹⁵³-ı zūlf-i mu'anber o kâkül-i pür-tāb* (Sireti: G / 2). (III/208. s.).

ca'lī: (< Ar.) sāhte. taqlīd, yapma, düzme: *ta'zīr-i ca'lī, evzā'-ı ca'liyye, eṭvār-ı ca'liyye*. Ca'liyyāt = sāhte, düzme, yapma olan huşūşāt. *Ne de ca'lī imiş taḥazzün-i yār / Şuşayım bārī gülmesin aḡyār* (Mu'allim Nācī³⁹⁵⁴). (III/208. s.).

coğrafya³⁹⁵⁵: [Yūnānīden - ye'oğrafia³⁹⁵⁶] aşlı i'tibāriyle telaffuzu böyle olmak icāb eder. Küre-i arzı ta'rīf ve beyān eden fenn-i maḥşūşuñ ismi ki ma'nāsı da 'küre-i arzı ta'rīf' demekdir: *coğrafya-yı riyāzī, coğrafya-yı ṭabī'ī, coğrafya-yı siyāsī, coğrafya-yı tārīhī*. Cīm'in zammıyla zebān-zeddir. (III/208. s.).

ceff: (< Ar.) ma'ānī-i 'adīdeyi ifāde eden iş-bu lafzın lisānımızda bi't-terkīb kullanıldığı mevki'e göre ma'nāsı 'küllī, cümle, hep, bütün' gibi bir hükmü muḥtevidir. Ceffe'l-

kalem = def'aten, hemān. (III/208. s.).

cefā': (< Ar.) eziyyet, āzār, incitme. Cefā-kār = cefācı, cefā edici. Cefā-kārāne = cefācıya göre, cefā-kārcasına. Cefā-kārī = cefācılık. Cefā-cū = cefā eden. Cefā-keş = cefā çekici, çeken. (III/208. s.).

cefn: (< Ar.) göz kapağı. Cem'i *ecfān*. (III/208. s.).

celle: (< Ar.) *celīl* gibi 'ulu, büyük' ma'nāsınadır. Maḥām-ı ta'zīmde kullanılır. *Bizde var ḥavf-ı Hudā 'azze ve cell(e) / Korkutur mu bizi 'ālemde ecel* (Lā). (III/208. s.).

celā': (< Ar.) memleketinden ayrılmak, ğurbete düşmek. Kesr-i cīm ile yañlış okumamalıdır. (III/208. s.).

celā'il: (< Ar.) *celīle*'niñ cem'i. Yüce, büyük olan şeyler: *celā'il-i meşālih-i devlet*. (III/208. s.).

celābīb: (< Ar.) 'kadınların yüzlerini ve başlarını örttükleri yaşmak' ma'nāsına olan *cilbāb*'ın cem'i ki 'yaşmaklar' demekdir: *celābīb-i nisvān*. (III/208. s.).

cellād: (< Ar.) kânūnen cezā-yı i'dām ile maḥkūm olan eşḥāşı öldürmeye me'mūr bulunan şahş-ı menfūr. *Ne müdhiş şahnedir şūriş-geh-i heycā taḥayyül kıl / Hemān bir demde biñ*

3953 Eserde: cūd.

3954 Bulunamadı.

3955 TDK: Arapça.

3956 Kubbealtı: İtalyanca.

maḳtūl biñ cellād olur peydā (Lā).
(III/208. s.).

celādet: (< Ar.) metānet ve şiddetle
karışık yigitlik, kahramānlık. *Berḳ-ı
hāṭif şanma olmuştur Selīm*³⁹⁵⁷⁻ⁱ
Evvel'in / Dest-i pür-zūrunda şemşīr-i
celādet müncelī (Mu'allim Nācī^{3958:}
Kt. 1). (III/209. s.).

celāl, celālet: (< Ar.) şöñ derecede
'azamet, fevḳa'l-ğāye ululuk.
Ekseriyyet isti'māl birinciye 'ā'id
olmaḳ üzere iş-bu sıfatlarla Cenāb-ı
Ḥaḳḳ daḥī mevşūf olur. İsm-i celāl,
lafz-ı celāl = Allāh ism-i şerīfi. Zü'l-
celāl = celāl şāhibi' demektir ki
ekseriyā Allāh-ı Zü'l-celāl şüretinde
kullanılır. Cenāb-ı Ḥaḳḳ'ın lutf ile
tecellīsine *cemāl* ıtlāk edildiği gibi
bunuñ muḳābili olarak ḳahr ile
tecellīsine daḥī 'celāl' denilir: *şāhib-i*
cāh ve celāl, celālet-i ḳadr, celālet-i şān.
Lisānımızda *celāl* lafzı insān
ḥaḳḳında kullanıldığı zamān bir
nev' 'hışım ve ḡazab' ma'nāsı irāde
édilmiş olur: *Bugün pek celālī*. ||
Birdenbire celāllendi. Celālī = 'celāle
mensūb' demektir ki bu şüretle
lisānımızda iki vech ile isti'māl
olunur. Biri vaḳtiyle Anadolu'da

Celāl isminde türemiş olan bir
serseriniñ tevābi'ine, dīgeri de
Selāṭin-i Selḷuḳiyyeden Celāle'd-dīn
Melikşāh'ın 'ahd-ı ḥükümranisinde
bir hey'et-i 'ilmiyye ma'rifetiyle zīc
ve tertīb étdirilen taḳvīm-i şemsiye
ıtlāk edilir: *gürūh-ı celālī, tārīḥ-i celālī*.

|| *Mütenāsib eyledi feyz-i Ḥaḳ*
ḳalemimde ḳudret ü şöhreti / Ne ḳadar
ṭalāḳati var ise o ḳadar celālet-i şānı var
(Mu'allim Nācī^{3959:} G. 11/5).
(III/209. s.).

celeb: (< Ar.) mevāşī ve ḥuşūşuyla
koyun sürüsü getirip şatmaḡla
meşḡul olan adam: *celebler kahyāsı*.
(III/209. s.).

celb: (< Ar.) kendi ṭarafına çekmek,
çekilmek; getirmek, getirdilmek:
celb-i teveccüh, celb-i naḷar, celb-i
ḳulūb, celb-i ālāt, celb-i nüḳūd. Celb-
nāme = bir maḥkeme ṭarafından
da'vī-i ḥuḳūḳiyyede müdde'ī veyā
müdde'ī-'aleyhe gönderilen da'vet
kāğıdı. Mevādd-ı cezā'iyye içün
yazılan da'vet-nāmelere 'celb
mezekkeresi' denilir. (III/209. s.).

celse: (< Ar.) oturma. Celse-i ḥafīfe =
ilişmek şüretiyle oturuş, yine
ḳalkmaḳ üzere ilişme. Cem'i *celesāt*.
Eşnā-yı seferde çeşm-i im'ān / Gördükçe

3957 Kāmūsta: silm.

3958 Şerāre.

3959 Fűrüzān.

mevākī'-i laṭīfe / Bulmaz mı ṭabī'atında
insān / Bir ḥāhiṣ-i celse-i ḥafīfe
(Mu'allim Nācī³⁹⁶⁰: 4). (III/209. s.).

celī: (< Ar.) 'ayān, āşikār, meydānda,
belli: *burhān-ı celī, delīl-i celī, berāhīn-i*
cellīye. Cem'i olan *celiyyāt*
'meydānda, belli olan şeyler'
ma'nāsında ve *ḥafīyyāt* mukābili
olarak kullanılır. § Uzakdan belli
olacak derecede pek kalın yazılan
sülüs yazısına ıtlāk olunur: *ḥaṭṭ-ı*
celī. || *Rubā'iden kaşındır beyt-i evvel /*
Celī ḥaṭṭ ile yazmış kâtib anı (Hürrem
Paşa). (III/210. s.).

celīs: (< Ar.) refīk, birlikte oturan,
arkadaş. *Vaḥdet idi gönülümün enīsi /*
*Pür-gûların olmadım*³⁹⁶¹ *celīsi*
(Mu'allim Nācī³⁹⁶²: 3). (III/210. s.).

celīl: (< Ar.) celāletli, pek büyük, pek
ulu: *Rabb-i celīl, resm-i celīl, emr-i*
celīl, evāmir-i celīle, nezāret-i celīle,
celīlū'l-menākīb, celīlū's-ṣān. || *Aña bir*
necl-i aṣīl etdi kerem Rabb-i celīl / Kıldı
gül-deste ile şan anı ṭayyib-i ḥaṭır
(Behcet); *Mazhar-ı Ḥaḳ iken ol şun'-ı*
celīl (Hilye-i Ḥāḳānī: 91). (III/210.
s.).

Cem: (< F.) ezmīne-i kadīmede İrān'da
icrā-yı hükümet etmiş olan ṭabāḳāt-ı

mülûkdan ṭabaḳa-i pīṣ-dādiyānīn
dördüncüsü idi ki ismi Cem yāḥūd
Cemşīd'dir. Şu'arā-yı 'Osmāniyye
cānibinden *Cemşīd* nādiren faḳaṭ
Cem daha ziyāde ve hele bādeyi icād
etmesinden kināye olarak *cām-ı Cem*
fevḳa'l-'āde kullanılmışdır. *Merḥabā*
ey yādigār-ı meclis-i devrān-ı Cem / Āb-
ı rū-yı devlet-i Cemşīd ü āyīn-i Peşenk
(Nef'ī: Sk. 1). § Ebü'l-maḡāzī
Firdevs-i āşyān Fātiḥ Sulṭān
Meḥmed Ḥān-ı ṣānī ḥazretleriniñ iki
maḥdūm-ı mükerrerleri var idi.
Birincisiniñ nām-ı vālāsı Bāyezīd,
ikincisinin ism-i 'ālisi *Cem* tesmiye
buyurulmuşdu. (III/210. s.).

cemm: (< Ar.) çokluk, cemā'at,
galabalık. Lisānımızda yalnız
kullanılmaz. Muṭlakā 'setr ve ihfā
edicī' ma'nāsına olan *ḡafīr* lafzıyla
birlikte kullanılır. 'Eṭrāfı setr edecek
kadar çok, toplu olan cemā'at, ḥalk'
ma'nası kaṣd olunur: *Cemm-i ḡafīr ile*
şol cenāḥdan zuhūr edince... (III/210.
s.).

cemād: (< Ar.) ḥayātsiz olan taş, toprak
gibi ecsāmıñ her biri. Cem'i *cemādāt*
= ḥayātdan 'ārī olan cisimler.
Mevālid-i ṣelāse = ḥayvānāt,
nebātāt, cemādāt. (III/210. s.).

3960 Āteş-pāre, Şām-ı Garībān.

3961 Eserde: olmadı.

3962 Füzûzân, Hoca Rıdvân'ın Kitābe-i Seng-i Mezārı.

cemmāz: (< Ar.) sür'atle giden erkek deve. Mü'enneşi *cemmāze'*dır. Cemmāze-süvār = cemmāze'ye rākib olan. (III/211. s.).

cemā'at: (< Ar.) toplu insān, kavlı vāhida kā'il veyāhūd bir ʔarīka-i ma'neviyyeye sālīk olmuş insān gürūhu, hāşılı bir şüretle toplanmış halk: *cemā'at-i İslāmiyye*, *cemā'at-i fuḡahā*, *cemā'at-i Müslimīn*, *Ermeni Cemā'ati*, *Rūm Cemā'ati*, *Ḳatolik cemā'ati*. Cemā'at ile namāz kılmak = namāzı yalnız kılmayıp sār müslimīn ile berāber imāma ıktidā ile edā etmek. Cem'i *cemā'āt*. *Şahīb-i Rūmī dahī evḳāt-ı hamsede cemā'at-i Müslimīne imāmet ve bāb-ı şūrā işlerine nezāret eylerdi* (Cim). (III/211. s.).

cemāl: (< Ar.) zāhirī ve bāṭnī güzellik. Lisānımızda ekşeriyyā 'hüsn-i zāhirā ya'nī yüz güzelliği' ma'nāsında kullanılır. Bu i'tibār ile mecāzen 'güzel çehre'ye denilir: *Beşerde dā'im olan kemāldir cemāl müteḥavvīl olur* (*Taşvīr-i efkār*). 'Arz-ı cemāl = yüz göstermek. *Temāşā-yı cemāl-i nev-'arūs-ı rāḫat isterseñ / Var evvel dīde-i 'irfānına kuḫl-ı müdārā çek* (Nābī: G. 404/5). Ş Şıfāt-ı İlāhiyyeden *Celāl*'in mukābilidir. Cemālu'llāh = luṭf-ı

İlāhī. *Nevāl-i zāhir ü bāṭınla etti perverde / Benimle çekdi zuhūr-ı cemāline perde* (Nābī: Ths: 1/11). (III/211. s.).

cemmāl: (< Ar.) deve sürücüsü, deveci: Meşelā gece yarısı geçerken bürehne-pā olarak māşiyen develere reh-nümālīk eden cemmālleriñ deşt ü hāmūn ve ḫıbāl-ı teselsül-i nümüne-i 'arız olan sūkūt u sūkūnu ihlāl için kendilerine maḫşūş bir şīve-i 'Arabī ile icrā ettikleri teğanniyāt-ı şāṭırāne – ḫiz³⁹⁶³). (III/211. s.).

cemāhīr: (< Ar.) *cumhūr*'uñ cem'i: *Amerika cemāhīr-i müttefikası*. (III/211. s.).

ceded: (< Ar.) buz, qar. (III/211. s.).

cemre: (< Ar.) āteş kuru Ş şehir-i şubatda havāya, şuya, toprağa 'arız olan ḫarāretleriñ her birine ıtlāk olunur ve bunlara 'cemre-i ūlā, cemre-i şāniye, cemre-i şālişe' denilir. Ş Ufaḳ çakıl taş. Cem'i *cemerāt*: *Beyne'l-cemerāt hevānıñ kesb-i i'tidāl eylemesi ümmīd olunur iken tekrār şitā ol kadar bürüdetle çehre-nümā oldu ki...* (III/211. s.).

cem': (< Ar.) toplamak, toplanılmak; birikdirmek, birikdirilmek: *cem'-i*

3963 Ḫizā (deveci şakası) olduğu düşünölmüştür.

nükküd, cem'-i māl, cem'-i şervet, cem'-i āşār. İsm-i mef'ül ma'nāsında daḥī kullanılır. *Olmak* māddesiyle isti'mālî yalnız bu şürete maḥşûrdur. § Kelimeniñ birden veyā ikiden ziyāde şey'e delālet eden ḥāleti. *Müfred* ve *teşniye* mukābili. Türkçede “-ler” edāt-ı cem'dir. § 'İlm-i ḥesābda 'a'māl-i erbā'adan birkaç 'adedi toplayıp bir yekûn ma'lûm kılmakdan 'ibāret olan ḳara cümle' demektir. Cem'en = toplamak şüretiyle, toplanmış olarak. (III/211. s.).

cem'iyyet: (< Ar.) eşḥāş-ı müte'addideniñ bir yere toplanmasından peydā olan hey'et, efrād-ı keşîreniñ toplanmasından müteḥaşşıl takım: *cem'iyyet-i fenniyye, cem'iyyet-i 'ilmiyye, cem'iyyet-i tıbbiyye-i 'Osmāniyye, cem'iyyet-i şarrāfiyye.* Akṛabā ve aḥibbānıñ toplanıp icrā-yı āyīn-i şād-mānī etmelerini mūcib olan *düğün, dernek*'e de cem'iyyet' ıtlāk olunur: *velīme cem'iyyeti, ḥatān cem'iyyeti.* § Perīşān olmamak ḥālî, topluluk: *cem'iyyet-i ḥatır, cem'iyyet-i şu'ūr.* § Sözüñ yā ma'nā cihetiyle vüçūh-ı 'adīdeyi veyāḥūd elfāz-ı mütenāsibeyi muḥtevī olmasına da

ıtlāk olunur: *ne cem'iyyetli söz.* § Çok *cem'iyyetli bir beyittir.* Cem'i *cem'iyyāt'dır: cem'iyyāt-ı fünūn, cem'iyyāt-ı mālîyye.* § *Zamān zamān-ı terakḳī cihān cihān-ı 'ulūm / Olur mu cehl ile ḳā'im*³⁹⁶⁴ *beḳā-yı cem'iyyāt* (Lā³⁹⁶⁵); *Biz mest-i mey-i meygede-i 'ālem-i cānız / Ser-ḥalkā-i cem'iyyet-i peymāne-keşānız* (Rūḥī: TB. 1/1). (III/212. s.).

cemel: (< Ar.) erkek deve. Cem'i *cimāl.* (III/212. s.).

cemī': (< Ar.) cümle, hep, bütün: *cemī'-i aḳvām, cemī'-i 'ulemā, cemī'-i nās.* (III/212. s.).

cemīl: (< Ar.) güzel. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır: *vaşf-ı cemīl, zıkr-ı cemīl, ḥulḳ-ı cemīl, şabr-ı cemīl, vech-i cemīl, münāsebet-i cemīle, āşār-ı cemīle.* Cemīle = ba'zen yālñız olarak 'ḥōşa gitmek için yaranma, yaranmak için yapma' gibi bir ma'nāda kullanılır. (III/212. s.).

cenāb: (< Ar.) ma'nā-yı aşlîsi 'serāy ve ḥaneniñ eṭrāfı ve ḥavlisi' demektir. Lisānımızda bu ma'nāda aşlā kullanılmaz. Ma'ānī-i ma'rūfesi ber-vech-i ātī gösterilmiştir. 1. Ḥazret

3964 Eserde: ḳabīl.

3965 Sadullah Paşa. (Mehmet Kaplan, Şiir Tahlilleri 1, Dergah Yay., İstanbul 2004, s. 72.)

gibi kelime-i ta'zīm olarak kullanılır: *Cenāb-ı Hakk, Cenāb-ı Allāh, Cenāb-ı Peygamber*. *Cenāb* ile *hazret*'iñ birlikte isti'mālī cā'iz degildir. 2. Her şey'e tenezzül etmeyip büyüklüğe lāyık tarzda vakārlı davranmak hāleti; hayşiyet, şeref: '*ulüvv-i cenāb, 'ālī-cenāb*. Diyorlar ki: *Derdin ne? Birdir cevābım / 'Ulüvv-i cenābım 'ulüvv-i cenābım* (Mu'allim Nācī: G³⁹⁶⁶. 8/1); *Cehd edip aldı 'Arīş'i Şeh Selīm-i Cem-cenāb* (Tārīh ≈ Surūrī: 7/7). (III/212. s.).

cennāt: (< Ar.) *cennet*'iñ cem'i: *cennāt-i 'adn*. (III/213. s.).

cenāh: (< Ar.) kanad: *cenāh-ı tār, cenāh-ı semek, cenāh-ı bāb*. Bir ordunuñ tarafeyninden herbirine de 'cenāh' denilir: *şag cenāh, şol cenāh*. *Cenāheyn* = iki *cenāh*. *Zü'l-cenāheyn* = 'iki kanadlı' demek olup *Cenāb-ı Ca'fer bin Ebī Tālib* rağıya'llāhu 'anhuñ laķabıdır. *Zāhiri* ve *bātinī* ma'mūr olan *zāta* vaşf olarak kullanılır. *Bā-cenāh* = taħrīf ile *bacanaķ* ki iki hemşireye zevc olan erkeklerden her biri yek-dīgeriniñ *bā-cenāhıdır*. *Āvāre dil ki zülfün ile hem-cenāhıdır / Bir āşiyāneden iki*

mürğ-i peridedir (Nā'ilī-i Kādīm: G. 115/2). (III/213. s.).

cenāze: (< Ar.) meyyit, na's, insān ölüsü. Cānlı *cenāze* = ölü gibi renksiz, dermānsız olduđu hāde ayakda gezen eşhāş hakkında kullanılır. *Cenāze* alayı = cesed-i meyyiti tābūta koyup merāsım-i maḥşūşa ile kabristāna götürmeye ıtlāķ olunur. Kesr-i cīm ile 'tābūt' ma'nāsındır. (III/213. s.).

cenān: (< Ar.) kalb, göñül: *İnsān için lisān dā'imā tercümān-ı cenān olmalıdır*. *Hālişü'l-cenān* =yüregi temiz, şāf olan. Bu ma'nāda *cim*'iñ kesriyle telaffuzu ğalaṭdır. *Geldi vakt-i rü'yet-i dīdār zanneyler 'uyün / Düşse bir pertev cenānımdan cinānıñ³⁹⁶⁷ fevķine* (Mu'allim Nācī³⁹⁶⁸: G. 14/6). (III/213. s.).

cenb: (< Ar.) yan taraf, yan. *Zātü'l-cenb* = yan şancısı. *Ġışā-yı cenb* = cigeriñ ortasında hāşıl olan iltihāb ki veca'-ı şedīd ile zāhir olur. *Emrāz-ı mühlikedendir*. *Cenbī, cenbiyye* = yan tarafa taķılır bir nev' hanķer. (III/213. s.).

cennet: (< Ar.) sāye-dār eşcārı hāvī bāğķe § *Cenāb-ı Hakk*'iñ ba'de'l-haşr

mü'minleriñ duḥūlü içün va'd buyurduḡu neṣāṭ-gāh-ı ebedī, behişt. Cennet-mekān = yeri cennet olan. 'Cennet maḳām, cennet-maḳarr' da dēnilir. *Mekānım cennet-āsā bir mekāndır / Gül-endāmım bahār-ı bī-ḥazāndır* (Mu'allim Nāci³⁹⁶⁹: Şr: 2/1). (III/213. s.).

cendere: (< Ar, < F.) aşlı Yūnānī. Mengene, silindir. Kūmāş mengenesi: çamāşīr cenderesi. Mecāzen daḥī isti'māl ve dar, sıkıntılı yere de ıtlāk olunur. Cendere Boğazı = Kāğıd-ḥāne'niñ ilerisinde bir maḥall-i ma'rūf. Cendere baklavası = kalın oklavaya şarılaraq yapılan bir nev' hamur tatlısı. (III/213. s.).

cenral³⁹⁷⁰: (< Fr.) merātib-i 'askeriyeden mīr-alay rütbesiniñ fevkinde olan mertebe. Bizde muḳābili 'mīrlivā' dēmekdir. Général de brigade = mīrlivā. Général de division = ferīḳ. Ceneral ḳonsolos = başşeh-bender. (III/214. s.).

cenk: (< F.) ḥarb, kavḡā, döḡüş, şavaş. Cenk-āver = cenkçi, kavḡacı. Cenk-āverāne = cenkçi olan adama lāyık olacak şüretde. Cenk-āverī =

cenkçilik. Cenk-cū(y) = kavḡacı, cenk arayıcı. Cenk-i zergerī = saḥtecenk. Der-cenk-i evvel = 'ilk ḥamlede, işe başlar başlamaz' ma'nāsını ifāde eder bir ta'bīr-i ḳadīmdir. *Ḥāzır ol cenge eger ister iseñ şulḡ u şalāḡ* (Lā); *Cenk edip aldı 'Arīş'i cenk-cūyān-ı sefer* (Surūrī: Tar. 7/18). (III/214. s.).

cenüb: (< Ar.) cihāt-ı erba'a-ı aşliyyeden şimāl muḳābili. Şarkā teveccüh eden adamıñ sağ tarafına teşādūf eden cihet-i 'arz. Cenüb rūzgārı = lodos. Cenübī = cenübe mensüb. *Afriḳa-yı cenübī, memālik-i cenūbiyye*. (III/214. s.).

cenīn: (< Ar.) ana rahmindeki döl, anasınıñ ḳarnında olan çocuk: *ıṣḳāt-ı cenīn*. İlkā-yı cenīn = çocuk düşürme. Cenīn-i sāḳıṭ = düşen çocuk, düşük. *Ḥamlini vaż' etti iḥrāz-ı şehādet eyledi / Reh-nüma oldu aña şeh-rah-ı cennetde cenīn* (Lā); *Māder-i kāfir kederle ḳıldı ilkā-yı cenīn* (Surūrī: Tar. 7/42). (III/214. s.).

cev: (< F.) arpa. Cevīn = arpadan 'ibāret. Nān-ı cevīn = arpa ekmegi. Dāne-i cev = arpa dānesi. (III/214. s.).

cevv: (< Ar.) semāniñ boşluğu, havādan 'ibāret olan boşluḡ. Cevvī,

3969 Fūrūzān.

3970 Général.

cevviyye = boşluğa müte'allik,
cevve 'ā'id. 'Alā'im-i cevviyye,
hādīsātı cevviyye. Cevv-i havā =
havā boşluğu. (III/214. s.).

cevāb: (< Ar.) şorulan şey'e karşı
söylenilen söz, su'āle karşılık olan
söz. *Vermek, almak* mādeleriyle
kullanılır. Cevāb-nāme = cevāb
tarzında yazılan mektüb, varaka.
Cevāben = cevāb olarak, cevāb
tarzında. Cem'i *cevābāt, ecvibe'*dir.
İkincisi çok kullanılır: *ecvibe-i*
müskite. || *Naşıl sükūt ile kat'ī cevāb*
vermeyeyim / Lağırdı añlamıyor
añladım su'ālinden (Mu'allim
Nācī³⁹⁷¹: 4); *Cevāb-ı lutf vèirise eger*
*zihī ni'met*³⁹⁷² / *Zihī sa'ādet eger kim*
*èderse de āzār*³⁹⁷³ (Nedīm: K. 7/13).
(III/214. s.).

cevād: (< Ar.) kerīmü't-ṭab'. Sahāvetli,
cömerd; civān-merd, eli açık adam.
(III/215. s.).

cevāriḥ: (< Ar.) *cāriḥa*'nın cem'idir.
Oraya mürāca'at oluna. (III/215. s.).

cevārī: (< Ar.) *cāriye*'niñ cem'i:
ḥalāyıklar. (III/215. s.).

cevāz: (< Ar.) cā'iz olma, ḥaklı ve
münāsib görüp ruḥşat verme.
Cevāz-ı şer'ī = şer'ī'atçe cā'iz

görülme. *Vermek* māddesiyle
kullanılır. (III/215. s.).

cevvāl: (< Ar.) ziyāde cevelān èdici,
èden: *fikr-i cevval, nār-i cevval, şu'le-i*
cevvalē. || *Anda her beyt bir şehābe-i*
şark / Fikr-i cevval içinde rahşış-i berķ
(*Takrīz* ≈ Mu'allim Nācī³⁹⁷⁴: 2/2).
(III/215. s.).

cevāmid: (< Ar.) *cāmid*'iñ cem'idir:
ḥayātsız, doñmuş şeyler. (III/215.
s.).

cevāmi': (< Ar.) *cāmi'*'iñ cem'idir:
cevāmi'-i şerīfe. Cevāmi'u'l-kelim =
lafzları az, ma'naları çok olan
sözlere ıtlāk olunur. (III/215. s.).

cevānib: (< Ar.) *cānib*'iñ cem'i.
'Ṭaraflar' demekdir. Cevānib-i
erbā'a = dört taraf. Seniyyü'l-
cevānib = tarafları 'ālī, yüce.
Seniyyü'l-himem³⁹⁷⁵ = 'himmetleri
'ālī, büyük' demekdir. (III/215. s.).

cevāhir: (< Ar.) *cevhər*'iñ cem'i.
Ekşeriyā zī-kıymet aḥcār ya'nī
elmās, zümrüd, yāķūt gibi şeyler
ḥaķķında kullanılır. Cevāhiri =
cevāhirci, elmās alıp şatan. *Ne*
cevāhir dizeyim silk-i şenāna göresin /
Ki ède şa'şası çarḥ-ı dü-rengi yek reng
(Nef'ī: K. 38/33). (III/215. s.).

3971 Sünbüle, Bir Müteşaire Dair.

3972 Dīvānda: devlet.

3973 Kāmūsta: āzād.

3974 Yādigār-ı Nācī.

3975 Madde başı ile alakası olmayan bir örnektir.

cevdet: (< Ar.) fenâlikdan ve bozukluktan ‘ārī olma, iyi olma: *cevdet-i qarîha, cevdet-i fikr, cevdet-i kelâm. || İdrâki olanlara ‘ayândır / Fikrindeki cevdet ü selâmet* (Mu‘allim Nâcî³⁹⁷⁶: K. 1/5). (III/215. s.).

cevr: (< Ar.) eziyyet, zulüm, incidip şızlandırma. Ekseriyâ elsine-i şu‘arâdan dil-berler hakkında şâdır olur. *Cevr ü cefâ ta‘bîri ma‘rûfdur. Kısmetleri dersin ezeli cevr ü cefâdır / Cevr ola niçün zevk ü şafâ olmaya kısmet* (Rûhî-i Bağdâdî: TB: 1/6). (III/216. s.).

cevreb: (< Ar.) lisânımızda tahrîfle çorap dedigimiz ayağa geçirilen yünden veyâhûd pamukdan ma‘mûl şey. (III/216. s.).

cevz: (< Ar.) ma‘lûm olan meyve: *tâze ceviz, kuru ceviz, ceviz içi, Hindistân cevizi*. Lisânımızda *vāv*’ı tahrîk olunur. *Şeytân ile cevz oynama, lâzım mı çocukluk* (Mu‘allim Nâcî³⁹⁷⁷). (III/216. s.).

cevzâ’: (< Ar.) burûc-ı ma‘rûfeden hey’ât-ı müctemi‘ası birbirine bitişik iki insân şekli gösteren kevâkib kümesi ki şems şehr-i mâyısıñ kısm-ı evvelinde iş-bu burca intikâl eder.

Ne gûş-ı Zühre mengûş eylemiş hergiz ne vaż’ etmiş / Ola bir dânesin devrân niṭâk-ı pāk-i cevzâya (Şerîf: K. 2/3). (III/216. s.).

cevşen: (< Ar., < F.) zırh, düğme pul ile demir halkadan örme gibi yapılmış bir nev’ cenk libâsı. Cevşen-püş = zırhlı, zırh giymiş adam. Cevşen-şikâf = zırh yarıcı, zırh koparıcı. *Dağdâr ola ten-i düşmeni ol mertebe kim / Giydi şansın gören ol rûbe(h)-hirâsı cevşen* (İzzet: K. 29/84). (III/216. s.).

cevf: (< Ar.) iç, iç boşluğu; çukur ve boş yer: *cevfu’l-arz, cevf-i beden, cevf-i hum*. (III/216. s.).

cevelân, cevlân: (< Ar.) dolanmak, dönüp dolaşmak. Aşlı *vāv*’ın fethiyledir. Vezniñ ‘adem-i müsâ’adesine mebnî ekseriyâ nazımda ve terkîbât-ı Fârisiyyede *vāv*’ın iskânıyla telaffuz olunur. *Cevelân-ı dem, cevelân-ı fikr, serî’ü’l-cevelân*. Cevalân-ger = cevelân edici, eden . Cevlân-gâh, cevlân-geh = cevelân edecek maḥall. *Mülk-i mevrûşum nedir dünyâ değil kâfî baña / Hangi fikr-i bî-sükûn fikrim kadar cevlânlıdır* (Mu‘allim Nâcî³⁹⁷⁸: Kt. 12/1); ‘Âlem kalır ortasında erzen /

3976 Âtes-pâre.

3977 Bulunamadı.

3978 Fûrûzân.

Cevlān-gehi böyle isterim ben
(Mu'allim Nācī³⁹⁷⁹: 28). (III/216. s.).

cevher: (< Ar.) aşlı Fārisī *gevher*'dir.

Birkaç ma'nāda müsta'meldir. 1. Erbāb-ı hikmet ıştırılāhınca bī-nefsihi kāmim ve mevzū'-ı muḳavvimden müstağni mevcūd, şeydir. Mütেকellimīn 'indinde mütēhayyız-ı bī'z-zātdır ki muḳābili 'arāzdır kāmūs bu şüretle gösteriyor. 2. Aşıl, māya, cibillet: *cevher-i kābiliyyet, cevher-i isti'dād*. ‖ Hünerdir gösteriş ādemde aşl-ı *cevher* añlanmaz / Olur naḳş-ı nigān zāhir nedir engüştē añlanmaz (Şerīf: G. 73/1); *Şahşın isti'dādı*³⁹⁸⁰ lutf-ı peykerinden bellidir / *Kımyā-yı kābiliyyet cevherinden bellidir* (Nā'ilī-i Qadīm: G. 71/1); *Cānımıñ cevheri ol la'l-i şeker*³⁹⁸¹-bāra fidā / 'Ömrümüñ ḥaşılı ol şīve-i reftāra fidā (Fuzūlī: G. 3/1). 3. Zī-kıymet aḥcār. Elmās, zümrüd, yāḳūt vesā'ire gibi. Cevher-fürüş, cevherī = cevher şatan. 4. Ekseriyā eski Ḥorāsān ve Şām ma'mülü kılıçlarıñ demirlerinde görülen siyāh ve beyāz dalgalı benekler, hatlar: *tīg-ı cevher-dār, seyf-i cevher-dār*. 5. Noktālī ḥarf. Tārīḥ-i cevher-dār, tārīḥ-i cevherīn =

ebced ḥesābınca yalnız noktālī ḥarfleri ḥesāb edilerek söylenilen tārīḥ. Cevher-i ferd = cismi terkīb³⁹⁸² eden nā-kābil-i inḳisām eczānıñ her biri. Cevhere = 'tek cevher, bir dāne cevher' demektir. Cem'i olan *cevāhir* ekseriyā üçüncü ma'nāda kullanılır. *Böyle cevher var elimde n'eyleyim dünyāyı ben / Başına çalsın felek āyīne-i İskender'i*³⁹⁸³ (Nef'ī: K. 14/58). (III/216. s.).

cehābize: (< Ar.) *cıhbız*'ıñ cem'i. Haber-dār-ı ḥaḳāyık, vāḳıf-ı aḥvāl, naḳḳād-ı umūr olanlar. Müfredi ḥiç kullanılmaz: *cehābize-i 'ulūm, cehābize-i mutaṣavvıfīn*. (III/217. s.).

cehāz: (< Ar.) lisānımızda yalnız gelin için lāzım gelen eşyā ve tetimmāt-i sā'ire ma'nāsında kullanılır. Diğer bir luğatda gösterildiği vech ile 'meyyit ve misāfiriñ muḥtāc oldukları eşyā' ma'nāsında kullanılmaz. Ma'ānī-i aşliyyesi öyle olsa bile lisānımızda şüret-i isti'mālī öyle degildir. *Cehāz* tarzında telaffuzu meşhūrdur ki üslūb-ı Fārisī üzeredir. Kesr-i cīm ile 'aynı ma'nāya luğatdır: *cihāz cem'iiyyeti*. (III/217. s.).

3979 Āteş-pāre, Tevhīd.

3980 Dīvānda: istibdād.

3981 Dīvānda: güher.

3982 Kāmūsta "ye" "be" şeklinde yazılmıştır.

3983 Dīvānda: İskenderī.

cehālet: (< Ar.) cehl ile muttaşıl olma, bir şey bilmez olmak, bilmezlik hāli: *İnsānlarıñ zebūnu bulundukları eñ büyük maraž cehāletdir. ǁ Cehālet mūcib-i seyyi'atdır. ǁ Ne cehālet bu ki andan umarım dād henūz / Eridim ben dil-i cānān ise pūlād henūz* (Mu'allim Nācī³⁹⁸⁴: G. 16/1); *Neyyir-i a'zam 'adāletdir / Māhī-i zūlmet cehāletdir* (Lā). (III/217. s.).

cehān: (< F.) şıçrayıcı, fırlayıcı, sür'atle hareket eden: *berk-ı cehān, esb-i cehān. ǁ Cümle-i endūhumuñ çıkmaz yekūnu hāşılı / Cem' ü ta'dād ètdirilse cümle zerrāt-ı cehān* (Lā). (III/217. s.).

cehd: (< Ar.) ziyāde çalışmak. *Baht olmadıkça cehd para ètmez (Kavol-i meşhūr). Ma'nāca sa'y'dan aqvādır. Cehd eyle hemān ğayr eline bakmaya*³⁹⁸⁵ *gör kim / Benden ne saña fā'ide senden ne baña var* (Rūhī: TB. 1/7). (III/218. s.).

cehr: (< Ar.) ref'-i şavt, sesi yükseltmek. Cehren = yüksek ses ile, ses işidilecek şüretde. *Cehren kırā'at. Cehrī, cehriyye = cehr ile.* (III/218. s.).

cehreten: (< Ar.) aşikār olarak, açıktan açığa. (III/218. s.).

cehl: (< Ar.) bilmemek. 'İlm'in zıddı. Ba'zen mechūl hükümünde kullanılır. *Ètme 'ār öğren oku ehlinden / Her şey'in 'ilmi güzel cehlinden* (Nābī³⁹⁸⁶: 304); *Sen cehlimi yā Rab eyle tenkīş / 'İlmin var ise ziyāde eyle* (Lā). Ş Cāhillik, bilmezlik. Cehl-i basī = bilmedigini bilmek tarzındaki cāhillik. Cehl-i mürekkeb = bilmedigini de bilmemek şüretinde olan cāhillik. Cem'i cehele, cūhhāl, cūhela'dır. *Zülfüñle haññ 'ilm-i vefā bahşin eder hep / Biri kara cāhil birisi cehl-i mürekkeb* (Enverī). (III/218. s.).

cehende: (< F.) cehān gibi şıçrayıcı, fırlayıcı. *Şīr-i cehende, berk-ı cehende.* (III/218. s.).

cehennem: (< Ar.) fi'l-aşl 'dibi derin kuyu' ma'nāsınadır. Ma'nā-yı ma'rūfu Āhiretde günah-kār olan kulların ilkā kılınacağı dārū'l-'azāb. Türkçesi *şamu*. Cehennemī = zebānī, cehennemlik. Cehennem taşu = yeşil ve mā'i gibi renkli bir nev' taşdır ki umūr-ı cerāhiyyede kullanılır. *Hudā bilir ki 'aşkıñ cehennemī 'azābı var / Yağar yıkar göñülleri belālı ıztırābı var* (Lā). (III/218. s.).

cehūd: (< Ar.) 'ziyāde çalışan, çalışkan' ma'nāsınadır. Tā'ife-i Yāhūd'a da

3984 Fűrüzān.

3985 Dīvānda: bulmayı.

3986 Hayriyye.

ıtlāk olunmuştur. Cehūdāne =
çıfıtçasına. (III/218. s.).

cehūl: (< Ar.) pek cāhil. Cehūlāne =
ziyāde cāhil olana münāsib
görülecek şürette: 'inād-ı cehūlāne.
(III/218. s.).

ceyb: (< Ar.) yağa: *ceyb-i tefekkür*. Bu
ma'nāda az kullanılır. § Elbiseniñ
hāricen ve dāhilen münāsib
yerlerine dikilen kесе tarzında olan
zarf. Bu ma'nāda çok kullanılır: *yan
cebi, sā'at cebi, koyun cebi, pantolon
cebi*. Der-ceyb = cepde. Der-ceyb
ètmek = hīle-kārlıkla alıp cebe
koymak, aparmak. Cebi delik =
müflis, zügürd. *Ġam-ı firākıñ ile ceyb-
i şabrı çāk ederim / Bu derde ben
töyemem kendimi helāk ederim*
(Şeyhü'l-İslām Sa'ade'd-dīn).
(III/218. s.).

ceyyid: (< Ar.) şāf, iyi, bozukluktan
'ārī: *naẓm-ı ceyyid, kav-ı ceyyid,
ceyyid-i hevā, efkār-ı ceyyide*. ||
*Nef'i'niñ lisānımızda ta'bīrāt-ı ceyyide
ihtirā'ı huşuşunda kaşabü's-sebk infirād
olduğu 'umūmen müsellemler olmakla
berāber* (Müstecābī-zāde 'İsmet ≈
Nā'ilī-i Kādīm). (III/219. s.).

ceyş: (< Ar.) leşker, 'asker cem'iiyeti.
Mukaddimetü'l-ceyş = ıstılāhāt-ı
'askeriyyeden olup ordunuñ talī'ası,

ileriye sevk olunan müfrezesi.
Ta'bīyetü'l-ceyş = kezālik ordunuñ
meydān-ı hārbde icābāt-ı
mevki'iiye göre yerleşdirilmesi.
*Tal³⁹⁸⁷ kılıçlarla³⁹⁸⁸ hişāra daldı erbāb-ı
şilāh / Ceyş-i mahşūru hacīme³⁹⁸⁹ şaldı
erbāb-ı şilāh* (Surūrī: Tar. 7/24).
(III/219. s.).

//ci//

cibāl: (< Ar.) cebel'iñ cem'i. Dağlar:
silsile-i cibāl, cibāl-i şāhiķa. ||
*Düşmüşdü şevāhiķ-i cibālīñ / Tā nısf-ı
fezāya dek zılālī / Hālā o cibālīñ, ol
zılālīñ / Pīş-i nazarımdadır hayālī*
(Mu'allim Nāci³⁹⁹⁰: 6). (III/219. s.).

cibāh: (< Ar.) cebhe'niñ cem'i. Alınlar:
cibāh-ı tāhire, cibāh-ı Müslimīn.
(III/219. s.).

cibāyet: (< Ar.) icāre, vergi, rüsüm gibi
cānib-i vakfa yāhūd hazineye 'ā'id
akçeleri devşirmek ve toplamak,
toplanılmak: *icārāt-ı seneviyyeyi
cibāyet, vāridāt-ı mu'ayyeneniñ şüret-i
cibāyeti*. § Cābīlik: *cibāyet ciheti, berāt
cibāyet*. (III/219. s.).

3987 Dīvānda: Tāl.

3988 Dīvānda: kılıçlıkla.

3989 Dīvānda: cahīme.

3990 Ateş-pāre, Şām-ı Garībān.

cibillet: (< Ar.) māya-ı aşlī, hūy, yaradılış. Lisānımızda ekşeriyā maḵām-ı zemmdede kullanılır: *cibillet-i redī'e, cibillet-i habīše, cibillet-i kabīha. Cibilliyet* tarzında telaffuzu ḡalaṭ-ı fāhişdir. (III/219. s.).

cibillī: (< Ar.) aşlı, ṭabī'ī, yaradılış iḳtizāsı. Hem medḥ ve hem zemmdede isti'māl olunur: *Filān'ın saḡāveti cibillīdir. ‖ Hüb-i cibillī, denā'et-i cibillīye...* (III/219. s.).

cidd: (< Ar.) bir işi gerçekden çalışıp işleme. *Hezl* muḵābili. Cidden = cidd şüretinde, gerçekden. *İşlāḥ-ı mu'āmelāta cidden şarf-ı mesā'ī olunuyor. Ciddī = cidde müte'allık, gerçekden tutulan iş. Tedbīr-i ciddī, maşlahat-ı ciddiyye. § İş gerçekden tutan adam: āmir-i ciddī, merd-i ciddī. Ciddiyāt = gerçekden çalışılacak işler. Filān dā'imā ciddiyāt ile iştiḡāl eder.* (III/220. s.).

cidār: (< Ar.) duvār: *cidār-ı ḡadīm, cidār-ı ḡavī, cidār-ı mā'il, cidār-ı ḡadīḡa.* (III/220. s.).

cidāl: (< Ar.) şiddetle kavḡā etmek, ziyāde dalaşmak: *cenk ü cidāl. ‖ Rumūz-ı 'aşḡda ḡayret-ḡüzīn cāhidler / Cidāl-i dāniş ile dem urur mu'ānidler* (Behcet). (III/220. s.).

cirm: (< Ar.) bir şey'in vücūdu, cüşsesi. Ḡāliben cemādātde müsta'meldir: *şaḡīrū'l-cirm, kebīrū'l-cirm, cirm-i ḡamer, cirm-i lisān.* (III/220. s.).

cizye: (< Ar.) evā'ilde 'zımmī' denilen ḡarac-ḡüzār teba'a-ı ḡayr-i Müslimeden alınan vėrgiye ıtlāḡ olunurdu. Cizye-ḡüzār = ṭā'ife-i merḡūme. Cizye-dār = ḡarāccı, cizye taḡşīl eden. (III/220. s.).

cisr: (< Ar.) köprü: *cisr-i 'atīḡ, cisr-i cedīd.* Cisreyn = iki köprü. Beyne'l-cisreyn = iki köprü arası. Cisr-i mu'allāḡ = aşma köprü. (III/220. s.).

cism: (< Ar.) beden , gövde: *cism-i laṭīf, cism-i ḡa'īf, cism-i cān. § Tūl, 'arz, 'umḡī olan ve bir yeri ḡaplamaḡa şāliḡ bulunan şey: cism-i şaḡīl, cism-i keşīf, cism-i cāmīd.* Cismen = cisim cihetiyle. *Ḳal'a dīvārın ḡuzāt ētdiḡe vīrān ṭop ile / Düşmen-i dīniñ olurdu cismi lertzān ṭop ile*³⁹⁹¹ (Surūrī: Tar. 7/47); *Cism-i menḡūs-ı 'adūda ḡalmadı cāndan ramaḡ* (ve-lehu: Tar. 7/52). (III/220. s.).

cismānī: (< Ar.) cisme mensūb, cüşseye, gövdeye müte'allık. *Rūḡānī muḡābili: maraḡ-ı cismānī, 'illet-i cismāniye.* Bunuñ yerinde *cismī* lafzı kullanılamaz. (III/220. s.).

3991 Dīvānda: Aldılar ḡısn-ı 'Arīş'i ehl-i īmān ṭop ile.

cifr: (< Ar.) insānı ğayba vākıf eder; erbābı muğayyebātdan haber verir bir 'ilm-i nā-mevcūd. Aşlı fetihle *cefr*'dir ki 'yetişmiş kuzu' ma'nāsınadır. Cifrī, ceffār = cifirci, bu 'ilm-i mevhūm ile iştiğāl eden . Cifriyyāt = cifre mūte'allik āsar ve huşūşāt. (III/220. s.).

ciger: (< F.) kebed. Türkçesi *bağır* ki ma'rūfu *karaciger*'dir. Ciger-pāre = 'ciger pārcası' demektir ki 'evlād' maķāmında kullanılır. Ciger-fürüş = cigerci, ciger şatan. Ciger-süz = bağır yakıcı. *Tuz ekip de tazeleme cigerim yaresini / (Ey) cigerim pāresi gel vēr cigeriñ pāresini* (Remzī Baba); *Ciger biñ pāre olsa tığ-ı cevriñle yine cānā / Lisān-ı hāl ile her cüz'ü gūyā-yı muħabbetdir* (Lā). (III/221. s.).

cilā': (< Ar.) ma'mūlāt-ı ma'deniyye ve evānī-i haşebiyye ve mensūcātda birer şüretle perdāht yapılıp hāşıl edilen parlaklık. *Cilā* ma'neviyyātda 'revnaķ' ma'nāsını ifāde eder. *Cilā*-baħş = parlaklık vērici. *Cilā*-dār = cilālī, parıldayışlı. *Gül-gūneden cemāliñe gülüñ³⁹⁹² zīyā 'abeş / Mir'āt-ı āftāba vērilmek cilā 'abeş* (Şerīf: G. 15/1). (III/221. s.).

cilbāb: (< Ar.) gömlek, car, ferāce: *cilbāb-ı 'acūz*. (III/221. s.).

cild: (< Ar.) deri: *cild-i cāmūs*, *cild-i beşer*. Emrāz-ı cildiyye = deri hastalıkları. § Kitābıñ üzerine yapılan kاپ: *Kitāblarımıñ çoğu cildlidir*. § 'Bir kitābıñ hey'et-i mecmū'ası ve ayrı ayrı kaplanmış aķsāmından her biri' ma'nāsında dahī kullanılır. (III/221. s.).

cilve: (< Ar.) dil-beriñ açılıp nāzlanması, etvār-ı dil-bāzānede bulunması. Ma'nā-yı aşlīsı 'güveyiniñ geline ber-mu'tād vērdiği yüz görümlüğü' demektir. § Reftār-ı laţif ile görünme. § Tecellī ma'nāsını ifāde eder: *cilve-i İlāhiyye*. *Cilve-gāh*, *cilve-geh* = *cilve* maħalli, *cilve* edecek yer. *Cilve-ger*, *cilve-sāz* = *cilve* edici. *Cilve-künān* = *cilve* ederek. *Cilve-nümā* = *cilve* gösterici. (III/221. s.).

cimāl: (< Ar.) *cemel*'iñ cem'i: develer. (III/221. s.).

cimā': (< Ar.) erkekle dişiniñ takrībi. (III/221. s.).

cinn: (< Ar.) rūḫāniyyūndan bir tǎ'ifedir ki *ins* muķābilidir. İş-bu tǎ'ifeye 'cinne' de dēnilir. Efrādından her birine 'cinnī' dēnir: *Cin tūtana bir nüşha yeter*. ‖ *Cin başka*

şeytân başka (meşel-i meşhûr).
(III/222. s.).

cinās: (< Ar.) elfāzıñ ve kelimātiñ birbirine müşābehetle cārī olan bir şan‘at-ı edebiyyedir. Envā‘ī kütüb-i edebiyyede muşarrahdır. Türkçesi 'telmiḥli, imālī söz söyleme'.
(III/222. s.).

cinān: (< Ar.) *cennet*’iñ cem‘i: *gül-zār-ı cinān, şaḥn-ı cinān, bağ-ı cinān*. ‖ *Geldi vaḳt-i rü‘yet-i dīdār zanneyler ‘uyūn / Düşse bir pertev cenānımdan cinānıñ fevḳine* (Mu‘allim Nācī³⁹⁹³: G. 14/6).
(III/222. s.).

cināyet: (< Ar.) ma‘nā-yı luḡavīsi ‘āḥere doḳunacaḳ bir ḳabāḥat, bir suç işlemek’dir. § Iştılāḥāt-ı fıkhiyye ve ḳānūniyyedendir. Ma‘nāsı ‘şer‘an ve ḳānūnen memnū‘ olan ve insānıñ nefsine veyā a‘zā-yı bedenine veyā ‘ırzına veyāḥūd mālına zarar vèren fi‘l’ demekdir. Iştılāḥāt-ı ‘adliyyede mücāzāt-ı terḥībiiyyeyi müstelzim bir fi‘lde bulunmaḳdır. Cināyet-kār = cināyet èdici, cānī. Cināyet-kārāne = o mişillū fi‘lleri, suçları icrā èdene uyacaḳ tarzda. Cināyet-kārī = cānīlik. Cem‘i *cināyāt*. (III/222. s.).

cins: (< Ar.) sınıf, kısım: *ebnā-yı cins, ism-i cins, cins-i vāḥid*. Fi‘l-aşl *nev‘*

lafzından e‘amdır. Lisānımızda buña i‘tibār olunmaz. Cinsiyyet = bir cinsden olmaḳ ḥālī: *sā‘iḳa-ı cinsiyyet*. ‖ *Kendi cinsiyle müsāvāt üzre bulmuşdur şebāt* (Surūrī:Tar. 7/56).
(III/222. s.).

civār: (< Ar.) yakın, yakın yer: *Ayaşofya civārında*. Hem-civār = yeri, semti bir; ḳomşu. (III/222. s.).

cihād: (< Ar.) a‘dā-yı dīn ile cenk ètmek, dalaşmaḳ. Erbāb-ı cihād = cünūd-ı İslām. Cihādī, cihādiyye = cihāda mensūb: *levāzım-ı cihādiyye, nezāret-i cihādiyye*. ‖ *Gūş èdip yazdım iki tārīḥ-i bī-naḳş u ziyād / Aldı ḥamd olsun ‘Arīş’iñ ḳal’asın ehl-i cihād* (Surūrī: Tar. 7/10). (III/222. s.).

cihān: (< F.) dünyā: *cihān-ı fānī, cihān-ı bī-şebāt*. ‖ *‘Abeşdir devr-i nā-sāz-ı felekden bī-ḥużūr olmaḳ / Ğam u şādīye bakma zevḳe bak Muḥliş cihāndır bu* (Es‘ad Muḥliş Paşa); *Biñ yıl yaşasañ yine cihān bu / Gerdiş bu, zemīn bu, āsmān bu* (Lā-edrī³⁹⁹⁴); *Āsūde olam derseñ eger gelme cihāna / Meydāna düşen ḳurtulamaz seng-i ḳazādan* (Lā³⁹⁹⁵). § ‘Ale’l-ıtlāḳ ‘ālem: *Bir derde uğramış nigeḥi derd-i cān iken / Düşmüş belāya kendi belā-yı cihān iken*

3993 Fűrüzān.

3994 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertīb-i Harābāt: 55.

3995 Ziya Paşa: TB. 1/4.

(İzzet Paşa). Cihān-ārā = ‘ālemi tezyīn edici, eden: *şems-i cihān-ārā*. Cihān-āferīn = cihān yaradıcı, Cenāb-ı Hakk. Cihān-bān = ‘ālemi gözetici, pādīşāh, hükümdār. Cihān-bānī = pādīşāhlık, hükümdārlik; pādīşāha mensüb. Cihān-bīn = mütebaşşır, cihānı görücü. *Çeşm-i cihān-bīn*. Cihān-penāh = hāmī-i ‘ālem, pādīşāh. Cihān-penāhī = sulţānlık, pādīşāha mensüb. Cihān-dār = cihān tutucu, hükümdār, pādīşāh. Cihān-dārī = hükümdārlik, pādīşāhlık. Cihān-dārāne = pādīşāha yakışacak tarzda, hükümdārcasına. Cihān-tāb = dünyāya harāret ve ziyā veren. *Hürşīd-i cihān-tāb, mihr-i cihān-tāb*. Cihān-dīde = ‘ālemi görmüş, tecrübeler geçirmiş, vukūflu. *Vezir-i cihān-dīde, pīr-i cihān-dīde*. Cihān-sitān = ‘ālemi zabt edici, eden, pādīşāh. Cihān-sitānī = hükümdārlik, pādīşāhlık. Cihān-gīr = cihānı zabt eden, kuvvetli hükümdār. Cihān-gīrāne = cihan-gīr olana yakışacak tarzda. Cihān-gerd = dünyāyı dolaşan. *Kahramān-ı cihān-gerd*. Cihāniyān = ehl-i cihān, halk-ı ‘ālem. Cihān cihān = külliyetli, çok çok, takım takım. Bu

ta‘bīrde keşret ve mübālağa maṭlūbdur. Cihān-nümā = ‘ālemi gösteren. ‘Ale’l-ıtlāk mürtefi’, yüksek yer. *Öyle bir eyvān-ı ‘ālīdir ki hāk-i pākini / Bir vakitler kühl-i ‘ayn eylerdi a’yān-ı cihān*. (III/222. s.).

cihet: (< Ar.) taraf, yan: *şimāl ciheti, cenūb ciheti, sağ ciheti, şol ciheti, şeş cihet, cihet-i ġarbiyye*. § Sebeb: *Vapura yetişemediği cihetle adada kaldı*. ‖ *Düğün olmak cihetiyle hāneniñ kapısı açık duruyor*. Min cihetin = bir taraftan veya sebebdan. *Min cihetiñ hakkını teslīm etmek lāzım geliyor*. § Vazīfe, hīdmet: *cibāyet ciheti, imāmet ciheti, hitābet ciheti, tevliṭ ciheti*. Cem‘i cihāt: *cihāt-ı erba‘a-i aşliyye, cihāt-ı sitte, cihāt-ı muhtelif*. ‖ *Min ciheti’l-‘amel “ve’l-müdebbirāti emren³⁹⁹⁶” ma’nā-yı şerīfinden ġayr-i ġāfil olarak (Ser-eṭibbāya Mektūb ≈ ‘Ākif Paşa); Bu nokṭadır yemīn ü şimālī beyān eden / Eyler cihāta ‘aql bu merkezden insilāk (Tercī‘ibend³⁹⁹⁷)*. (III/223. s.).

ciyādet: (< Ar³⁹⁹⁸.) iyilik, bozukluğdan ‘ārī olmaklık, sağlamlık: *ciyādet-i havā*. (III/224. s.).

3996 Nazirat: 5. (Ar.) Emri uygun yol ve yöntemlerle yerine getirenler.

3997 Ziya Paşa: TCB. 1/3.

3998 Devellioğlu: Osmanlıca. Kāmūs-ı Türkī: ‘Arabī luğatlarda bulunmayıp bunuñ yerine “cevdet” kullanıldığından uydurma olsa gerektir. Lugat-ı Nāci: Arapça. Lugat-ı Ebü’z-zıya: Arapça. Kubbealtı: Arapça.

cīrān: (< Ar.) 'komşu' demek olan *cār*'i'nin cem'i. 'Komşular' demektir. *Zī-silm'de var idi cīrānıñ / Orada kaldı bütün yārānıñ* (Lā). (III/224. s.).

ciro: (< İt.) 'erbāb-ı ticāret tarafından tanzīm ile piyāsaya çıkarılan senedāt-ı nakdiyye ve poliçe ile bu mişillū evrāk-ı mu'tebereniñ bir isimden diğeri isme devir ve havāle edilmesi' demektir. (III/224. s.).

cīfe: (< Ar.) lāşe. Cem'i *ciyef*. (III/224. s.).

cıvaṭa: (< İt.) oyuk, vida deligi; vida gibi büyük ekser. *Cıvadra* olursa 'sefīneniñ baş tarafına doğru konulan direk' demektir. (III/224. s.).

//cū//

cūbb: (< Ar.) kuyu. Cūbbū 'alī = tahrīf ile *Cibali* denilen mahalliñ nām-ı şahīhi. (III/224. s.).

cūbn: (< Ar.) korkaklık. *Cebānet* ile müterādifdir. *Cebīn*, *cebān* da 'ödlek' ma'nāsında bundan müştakdır. (III/224. s.).

cūbn, cūbūn: (< Ar.) 'peynīr' demektir. Cūbnī = ıstīlāhāt-ı tıbbiyeden olup peynīr hālindedir. (III/224. s.).

cūbbe: (< Ar.) üste giyilen bol libās. (III/224. s.).

cūsse: (< Ar.) cesed, beden, kalıp, gövde. 'Azīmü'l-cūsse = gövdesi büyük. (III/224. s.).

cūhūd: (< Ar.) *cehūd* ile müterādifdir. Oraya mürāca'at oluna. (III/224. s.).

cūdā: (< F.) ayrı. Cūdāyī = ayrılık, ıftirāk. *Olmak ve düşmek mādeleriyle de kullanılır. Eylemez halvet-serāy-ı sırr-ı vahdet mahremi / 'Āşıkı ma'sūḳdan ma'sūḳu 'āşıkdan cūdā* (Fuṣūlī: G. 15/4). (III/224. s.).

cūderī: (< Ar.) çiçek 'illeti. Lisān-ı nāsda *cīm*'i'nin fethiyle ma'rūfdur. Cūderī-i baḳarī = ıstīlāhāt-ı tıbbiyedendir. 'İnek veyā öküzde zuhūr eden çiçek 'illeti' demektir. Cūderī-i kāzib = şu çiçeği. (III/225. s.).

cūzām: (< Ar.) miskinlik diye ma'rūf olan bir 'illetdir ki beden-i insānda şifā-nā-peṣīr çibanlar, yaralar hāşıl eder. (III/225. s.).

cūzūr: (< Ar.) *cezr*'i'nin cem'i: kökler. (III/225. s.).

cūr'et: (< Ar.) korkmayıp ileriye atılmak, yigitlikle cesāret göstermek. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta müsta'meldir. Cūr'et-kār = göz pekliğiyle ileriye atılan, cūr'etli.

Cür'et-kārāne = öyle yürekli adama yakışacak şüretde. Cür'et-kārī = cür'et-kārılık. (III/225. s.).

cürşūme: (< Ar.) dip, kök: *cürşūme-i dıraht*. (III/225. s.).

cürh: (< Ar.) yara. Cem'i *cürüh*. (III/225. s.).

cür'a: (< Ar.) yudum, içim. Ma'nā-yı ma'rūfu 'içildikten sonra kadehiñ dibinde kalan cüz'ī şey' demektir. *Cür'aña vèrmezdi cān her 'āşık-ı efsürde-dil / Olmasañ táb-efgen-i her hātır-ı bī-tāb u teng* (Nef'i: Sk. 1). (III/225. s.).

cürm: (< Ar.) günāh, suç. Cürm-nāk = kabāhatli, suçlu. Bī-cürm = suçsuz, kabāhatsiz. Cürm = hūkūk-ı cezā'iyeye kânūn-ı cezānıñ men' ve nehy ètdigi bir fi'li işlemektir. Cürm-i meşhūd = ıstılāhāt-ı kânūniyyedendir. 'İcrā olunmağda veyāhūd göz önünde icrā èdilmiş olan cürm' demektir. (III/225. s.).

cüz': (< Ar.) kısım, pârça. Küll mukābilidir. Bir cüz'-i Qur'ān = Furkān-ı Celīlīñ otuz kısmından bir kısmı. Cüz'ī = az, ehemmiyyetsiz. *Mikdār-ı cüz'ī, maşārif-i cüz'iyye*. Cüz'ıyyāt = ehemmiyyetsiz şeyler. *Cüz'ıyyāt-ı meşālih ile meşğul olma*. Cüz'ün lā-yetecezzā = inķisāmı

kābil olmayan pârça. Nazımda hemzeniñ ıskātı tecvīz olunur. Cem'i *eczā*. Eczā-yı şerīfe = Qur'ān-ı Kerīmiñ otuz kısmı. Eczā-yı mürekkebe = 'terekküb ètmiş olan kısımlar, pârçalar' demektir. Cüzdān = cüz' maḥfazası, evrāk vaz'ına maḥşūş elde veyāhūd cepde taşınılan meşīn kap, bunda da hemze ıskāt olunur. (III/225. s.).

cüst-cū(y): (< F.) 'aramak' ma'nāsına olan *custen* maşdarından *cüst* fi'l-i māzī olup *cū* dahī şīğa-i emirdir. Bi't-terkīb 'arayıp şormağ, arayıp soruşdurmağ' ma'nāsında kullanılır. *Ol ārzūnuñ ètme heves cüst-cūsuna / Kim ḥāsidiñ mü'eddā ola güft-gūsuna* (Nābī: G. 681/1). (III/226. s.).

cuğd: (< Ar.) baykuş, puğu³⁹⁹⁹ kuşu. (III/226. s.).

cüft: (< F.) çift, ikili, eşi olan. Türkçede cīm, cīm ḥarfine kalb olunarak kesre ile telaffuz olunur. Meşelā: "bir çift terlik, bir çift kundura" gibi. (III/226. s.).

cüfte: (< F.) çifte. 'At, katır gibi dört ayaklı ba'zı ḥayvānlarıñ iki arka ayaklarıyla geriye tepmesi' demektir. cüfte-endāz = çifte atıcı, tepemeleyici. (III/226. s.).

3999 TDK: puhu. Lehçe-i Osmānī: puhu. Kubbealtı: puhu. Devellioğlu: puhu.

cüll: (< Ar.) çul. Cüllāh = çulha, çul doğuyucu. (III/226. s.).

cül-āb: [mu'arreb] aşlı Fārisī *gül-āb*'dır. Gül şuyu. Teşdid ile de kullanılmışdır. § 'Müşil-i şerbet' demektir. (III/226. s.).

cülcül: (< Ar.) küçük çaň, ufak çingıraç. Cülcüle = hademeyi çağırma içün kullanılan el çingırağına ıtlāk olunabilir. § Def pulu. Bu ma'nāda cem'i olan *celācil* ziyāde müsta'meldir. (III/226. s.).

cülesā': (< Ar.) 'berāber oturan' ma'nāsına *celīs*'iñ cem'i. (III/226. s.).

cüllenār: [mu'arreb] aşlı Fārisī *gülnār*'dır. Nār çiçeği, *lām*'iñ tahfif ve iskānıyla da kullanılır. (III/226. s.).

cülūs: (< Ar.) oturma § şevketli pādişāhımız efendimiz hāzretleriniñ taht-ı 'ālī-baht-ı saltanat-ı 'Osmāniyyeye şeref-pāş olması: Yevm-i cülūs meyāmin-i me'nūs hāzret-i hilāfet-penāhī. Cülüsiyye = cülūs-ı hümāyūna dā'ir söylenilmiş manzūme veyāhūd yazılmış maḳāle. *Étdi şehen-şāh-ı mu'azẓam cülūs* (Mu'allim Feyzī). (III/226. s.).

cümāde'l-ülā, cümāde'l-āhire: (< Ar.) şühūr-ı 'Arabıyyeden beşinci ve altıncı ayların nāmıdır. *Cemāziye'l-evvel, cemāziye'l-āhir*

tarzlarında ğalaṭ, yañlış olarak kullanılır. Bunlara *cümādī* denilmesiniñ sebebi vaḳt-i tesmiyenin 'Arabistān'da incimād vuḳū'u zamānına teşādūf étmesidir. (III/226. s.).

cümcüme: (< Ar.) ıstılāhāt-ı tıbbiyyedendir. 'Baş ṭası, dimāğın zarfı' demektir: *cümcümetü'r-re's*. (III/227. s.).

cum'a: (< Ar.) ma'rūf gün. Ehl-i İslām'ın o gün cāmi'lerde ictimā'ı sebeb-i tesmiye olmuşdur ki 'İdü'l-mü'mīniñ 'addolunur. *Mīm*'iñ zammıyla luğatdır. Cem'i *cum'āt, cumu'āt, cuma'āt*'dir. Cum'aertesı = yevmü's-sebt, haftanın yedinci günü. (III/227. s.).

cümel: (< Ar.) *cümle*'niñ cem'i: *cümel-i münteḥabe*. (III/227. s.).

cümle: (< Ar.) mecmū', bütün, hep. *Cümlemiz bir pādişāhuñ zīr-i destānındanız* (Mu'allim Nāci⁴⁰⁰⁰); *Cümleniñ maḳşūdu bir ammā rivāyet muḥtelif* (Muḥibbī). § Fi'l ile fā'ilden veyā mübtedā ile haberden müterekkib söz: *cümle-i fi'liyye, cümle-i ismiyye*. Bu ma'nā i'tibāriyle cem'i *cümel*'dir. Cümleten = cümlesi, hepsi. Ez-cümle, mine'l-cümle =

4000 Bulunamadı.

birçok emşâlinde biri, birazı olarak. Birincisi ziyâde kullanılır. Fi'l-cümle = 'az, az olarak' demektir. (III/227. s.).

cünbân: (< F.) kımlıdayıcı, hareket edici, şallanı: *Eyler memeyi başıyla tehzîz / Dünbâle ise hemîşe cünbân* (Kuzu ≈ Mu'allim Nâcî⁴⁰⁰¹: 10). Ş Kımlıdayıcı, hareket ettirici, şallayıcı. Ekseriyâ bu ma'nâda vaşf-ı terkîbî tarzında kullanılır. Dünbâle-cünbân = kuyruk şallayan. Ser-cünbân = baş şallayıcı. Kâdime-cünbân = kanadın uzun uçlarını hareket ettiren. (III/227. s.).

cünbiş: (< F.) hareket, kımlıdanma: *cünbiş-i ebruvân, cünbiş-i müjgân, cünbiş-i gehvâre*. Ş Zevk, eglence. Bâ'nın zammıyla gâlaṭ-ı meşhûrdur. Bu ma'nâda etmek, eylemek maddeleriyle kullanılır. (III/227. s.).

cünbîde: (< F.) 'kımlıdanmış, hareket etmiş' demektir. (III/227. s.).

cünha: (< Ar.) ıstılâḥât-ı kânûniyyeden olup mücâzât-ı te'dîbiyyeyi müstelzim olan ef'âle ıtlâk olunur. 'Küçük kabâḥat, ufaḳ cürüm' demektir. (III/227. s.).

cünd: (< Ar.) 'asker' demektir: *cünd-i ervâḥ, cünd-i a'dâ*. Cündî =

'binicilikde mâhir adam' demektir. Bu kelime cîm'in kesriyle *cindî* diye ma'rûf ise de fi'l-aşl zamm-ı cîm ile şahîḥ olsa gerektir. Cündiyâne = cündiyecesine. *Hareket-i cündiyâne*. ‖ *Uğrardı kazâya ṭab'-ı tündî / Olsaydı yerimde başka cündî* (Hayrî). (III/227. s.).

cünûd: (< Ar.) *cünd*'ün cem'i: *cünûd-i Müslimîn, cünûd-i İslâm, cünûd-i 'Osmâniyye*. (III/228. s.).

cünûn: (< Ar.) delirme, çıldırma, delilik: *el-cünûnû fînûn*⁴⁰⁰². (III/228. s.).

cuvâl: (< F.) 'cuvâl' denilen büyük torba. Cuvâl-düz = cuvâl dikilen büyük igne. (III/228. s.).

cuvân: (< F.) genç, taze. 'Ale'l-ıtlâḳ zıkr olunursa ekseriyâ erkege ma'tûf olur. Zen-i cuvân = genç kadın. Cuvânî = cuvânlık, gençlik. *Eyyâm-ı cuvânî*. Nev-cuvân = pek genç, pek taze. Nev-cuvânî = nev-cuvânlık. Cuvân-merd = şahî, cömerd. Cuvân-merdâne = cömerd olana yakışacak tarzda. Cuvân-merdî = cömerdlik. Cuvân-baḥt = talî'i müsâ'id, uygun. Cîm'in fethiyle de luḡatdır. Kesr ile telaffuzu gâlaṭdır. (III/228. s.).

4001 Âteş-pâre.

4002 (Ar.) Dîvânelik türlü türlüdür.

cūd: (< Ar.) saḥīlik, cömerdlik, mürüvvetlilik: *ṣāḥīb-i cūd*. (III/228. s.).

Cūdī: (< Ar.) hengām-ı tūfānda Nūḥ ‘aleyhi’s-selāmuñ rākib olduğu sefineniñ Mūṣul şehri kırbunda oturduğu dağın ismi. (III/228. s.).

cūṣ: (< F.) kaynama, coşma. Pür-cūṣ = cūṣu ziyāde, pek coşkun. *Deryā gibi birden eyleyip cūṣ* (Ġālib⁴⁰⁰³: 1039); *Ser-tā-be-kaḍem bahār-ı gül-pūṣ / Şahbā gibi la’l-reng ü pür-cūṣ*⁴⁰⁰⁴ (ve-lehu⁴⁰⁰⁵: 1484). (III/228. s.).

cūṣān: (< F.) cūṣ edici, kaynayan: *sirişk-i cūṣān, nehr-i cūṣān, āb-ı cūṣān*. Cūṣānī = cūṣānlık. (III/228. s.).

cūṣiṣ: (< F.) kaynamış, aşip taşmış: *cūṣiṣ-i deryā, cūṣiṣ-i enhār, cūṣiṣ-i ṭabī’at*. (III/228. s.).

cūṣīde: (< F.) kaynamış, coşmuş: *ābār-ı cūṣīde*. (III/228. s.).

cū’: (< Ar.) açlık: *def’-i cū’*. (III/228. s.).

cū(y): (< F.) ırmağ: *cū-yı cārī, cū-yı revān*. Leb-i cū(y) = ırmağ kenārı. Ş Cūyende, arayıcı, arayan. Bu ma’nāda vaṣf-ı terkībī olarak kullanılır: ‘*Arbede-cū, cenk-cū, bahāne-cū* gibi. *Var yürü isterseñ ey eşk-i*

revān cūlarla sen (Nedīm: G. 103/5). (III/228. s.).

cūyā: (< F.) arayıcı, arayan: *cūyā-yı Felātūn, cūyā-yı kenār*. ‖ *Olsa şāyeste cihān cān ile cūyā-yı ‘adem* (‘Ākif: K. 5/7). (III/229. s.).

cūy-bār: (< F.) büyük ırmağ, ağırsuyu çok yer. *Ben olsam bir de muṭrib bir de ṭarf-ı cūy-bār olsa* (Nedīm: G. 117/1). (III/229. s.).

cūyende: (< F.) arayıcı, araştırmacı. Cūyende-ğī = arayıcılık, cūyendelik. *Cūyende-i şadr-ı meclis olmam / Seḥbān*⁴⁰⁰⁶ *gibi olsa irticālim* (Mu’allim Nācī⁴⁰⁰⁷: 1). (III/229. s.).

cūhhāl, cūhelā’: (< Ar.) ‘hiçbir şey bilmez’ ma’nāsına olan *cāhil*’iñ cem’i. *Fehm eder anları erbāb-ı kemāl / Ṭa’n u teṣnī’ edeṭursun cūhhāl* (Sünbül-zāde). (III/229. s.).

cūyüb: (< Ar.) *ceyb*’iñ cem’i. (III/229. s.).

cūyūd: (< Ar.) boyunlar. *Cīd*’iñ cem’i. (III/229. s.).

cūyūṣ: (< Ar.) ‘asker’ ma’nāsına olan *ceyṣ*’iñ cem’i: *cūyūṣ-ı muvaḥḥidīn, cūyūṣ-ı mürettebe*. (III/229. s.).

4003 Hüsn ü ‘Aşk.

4004 Kümāsta: la’l reng ü pür-cūṣ.

4005 Hüsn ü ‘Aşk.

4006 Kāmūs’ta yer alan dipnottur. Seḥbān = Vā’il kabilesinden bir şā’ir ve faṣīḥ-i meṣhūrdur ki Zāmān-ı Cāhiliyyet’i idrāk etmekle berāber mu’aḥḥaran şeref-yāb-ı İslām olmuştur.

4007 Ateş-pāre, Mehtāb yāhūd Ālem-i Āb.

//çim// (III/229. s.-III/238. s.)

çim: (< F.) elif-bā-yı ‘Osmānīde yedinci harfdır. İş-bu harf ‘Arabīde yoktur. Ebced hesābında *cīm* ile *mūsāwī* ‘addolunur. (III/229. s.).

çābuk⁴⁰⁰⁸: (< F.) çābūk. Çābuk-dest = eli çābūk. Çābuk-destī = el çābūklığı. Çābuk-pā = ayağı çābūk. Çābūk-rev = çābūk gidici, giden. (III/229. s.).

çapari: (< Ru⁴⁰⁰⁹.) ucu misīnalı kırk kadar igneli bir nev’ balık oltası. Ekşeriyā uskumru çevriminde kullanılır. (III/229. s.).

çapa: (< Lat.⁴⁰¹⁰) kazma ile bēl arası bir nev’ bağcı āleti. Çapalamak = bellenmiş toprağı kabardıp otlarını kurutmak. Çapacı = mevsiminde tarla, bōstān temizleyen ‘amele, renç-ber. Ş Gemi çapası, kulaklı lenger. Gemilerin deñiz üstünde bir maḥalde durmak için ucu zincīr ile gemiye merbūṭ olduğu ḥalde deñiziñ dibine bıraktıkları demirden ma’mūl şey. (III/229. s.).

4008 Kāmūsta “çabuk” kelimesi bazen “çābuk” bazen “çābūk” şeklinde yazılmıştır. Genel kullanım göz önünde bulundurularak “çabuk” esas alınmıştır.

4009 Kubbealtı: İtalyanca. TDK: Rumca. Kāmūs-ı Türkî: Rumca. Lehçe-i Osmānî: Rumca.

4010 TDK: Türkçe. Kubbealtı: İtalyanca. Kāmūs-ı Türkî: Arnavutça. Lehçe-i Osmānî: Arnavutça. Lugat-ı Ebū’z-ziya: Latince.

çāder: (< F.) çādır Ş kadınların başlarına büründükleri örtü. *Bir ‘aceb deryādır ordu-yı hümayūnuñ seniñ / Kim ḥabāb-ı ber-ḳarār olmuş aña her çāderi* (Nef’i: K. 14/13). (III/230. s.).

çār: (< F.) çihār muḥaffefi: çār-aḳṭār, çār-cihet, çār-çeşm. Çār-yār = şaḥābe-i mübeccele-i cenāb-ı Peyğamberī Ebū Bekir, ‘Ömer, ‘Osmān, ‘Alī ḥāzerātı raḍıya’llāhu ‘anhüm. Çār-ebrū = dört kaşlı ya’nī ter bıyıklı genç. Çār-bāliş = cāh-ı vāla, mesned-i bülend, maḳām-ı ‘ālī. Çār-pā = dört ayaklı ḥayvān. Çār-çüpe = çerçeve. Çār-sū = ‘çarşı, dört taraf’ demektir. Çār-şeb = çārşāf. Aşlı *çāder-şeb*’dir ki ‘gece örtüsü’ demektir. Çār-tāḳ = çardaḳ. Çār-gūşe = ‘dört köşeli, dört köşe’ demektir. Çārüm = dördüncü. *Çarḥ-ı çārüm*. Çārüm-i kitāb = *Qur’ān-ı Kerīm*. *Çarmīn* daḥī ‘çārüm’ ma’nāsında kullanılır. Çār-nā-çār = ister istemez. Çār-yek = dörtde bir. Çār-pāre = ‘çāl-pāre’ denilen dört pārça taḥtadan ma’mūl rakş āleti, taḥta zil. Çār-gāh = mūsīkīde bir maḳām, perde. Çār-mīḥ = şalīb, dört köşeye dört mīḥ. Taḥrīf ile *çarmıḳ* = gemi direğiniñ yelken açılan arması nerd-bānları. Çār-şenbe = çehār-

şenbeden tahfif edilmiştir ki haftanın dördüncü günüdür. (III/230. s.).

çar: (< Sl⁴⁰¹¹.) Rusya hükümdarlarının 'unvân-ı maşşuşudur. Bu kelimenin *kayşer*, *çesar*, *çasar* gibi *çezar*⁴⁰¹² lafzından alınarak her lisânın şive-i huşuşisine göre tahrif edilmiş olduğunu zann ve rivâyet edenler de mevcüddür. Mü'ennesi *çariçe*'dir. (III/230. s.).

çārūb: (< F.) süpürge. Çārūb-fürüş = süpürge şatıcı, süpürgeci. (III/230. s.).

çāre: (< F.) 'ilâç, tedbîr, meded. Çāre-cū = çāre arayıcı, arayan. Çāre-cüyāne = çāre arayana münāsib görülecek şüretde. Nā-çār = 'çāresiz, muştarr, mecbūr' demektir. Çāre-cüyî = çāre arayıcılık. Çāre-sāz = çāre bulucu, bulan. Çāre-sāzî = çāre buluculuk. (III/230. s.).

çasar: (< Mcr⁴⁰¹³.) evā'ilde Almanya imparaşoru 'unvânını hā'iz olan Nemçe hükümdarlarına ıtlâk olunurdu. *Çezār*'dan muharref ve *kayşer* ma'nāsına olduğu mervîdir. (III/231. s.).

çāşnî: (< F.) lezzet, tad. Lisânımızda *çeşnî* tarzında ma'rûfdur. Çāşnî-gîr = evā'ilde hükümdarın ta'amlarının esnâ-yı tabhında tadarak lezzet ve nefâsete bakmağa me'mûr olanlara ıtlâk olunurdu. Tâ'ife-i çāşnî-girân = yeñiçeri devrinde dîvân günlerinde verilen ziyâfetlerde hizmet etmekle mükellef bir bölük 'asker idi. (III/231. s.).

çağnos: (< Ru⁴⁰¹⁴.) deñiz yengeci: *aķıntı çağnosu*, *dere çağnosu*. (III/231. s.).

çāk: (< F.) yarıķ, yırtık, yırtmaç. Çāk-ı giribân = yaķa yırtmacı. Çāk çāk = ziyâde yırtık, pârça pârça. Görürlerse gönüller⁴⁰¹⁵ çāk olur çāk-ı giribânın / Alınmaz ellerinden ehl-i 'aşķın soñra dāmânın (Faşih: G. 256/1); *Hāk-i kūy-ı yâri kılmış eşk-i cūşân çāk çāk* (Lâ). (III/231. s.).

çāker: (< F.) ķul, köle. Çākerâne = kölecesine. Çākerî = kölelik, ķul ve köleye mensûb. Çāker-perver = ķul kayırıcı. Çāker-perverâne = ķul kayırcılığa lāyık şüretde. Çāker-perverî = çāker-perverlik, çāker-pervere mensûb. Çāker-nevâz = ķul talķif edici, ķul okşayıcı. Çāker-nevâzî = ķul okşayıcılık. Çāker-

4011 TDK: Rusça. Kubbealtı: Latince. Kâmûs-ı Türkî: Rusça. Lugât-ı Nâcî: Rusça.

4012 Sezar, sazar, sezer.

4013 TDK: Macarca. Lugat-ı Remzî: Farsça.

4014 TDK: Rumca. Kubbealtı: Yunanca. Kâmûs-ı Türkî: Rumca.

4015 Dîvânda: 'aķıllar.

nevāzāne = çāker-nevāz olana
yakışacak şüretde. (III/231. s.).

çālāk: (< F.) hareketi sür'atli, revşi
kıvrak olan. Çālākī = 'çālāklık'
demekdir. *Fikr-i çālāk, merd-i çālāk,*
tab'-ı çālāk. || *Ey hurde-şinās-ı ma'nī-i*
pāk / Gūş ét ki ne dēr bu kilik-i çālāk
(Gālib⁴⁰¹⁶: 739). (III/231. s.).

çamariva: (< İt.) ıstılāhāt-ı
bahriyyedendir. Gemi t̄ā'ifesine
armaya çıkmak için verilen emir,
armaya çıkma emri. (III/231. s.).

çāh: (< F.) kuyu, çukur. Taḥfīf ile çeh
tarzında da kullanılır: *çeh*⁴⁰¹⁷-i
zenehdān. (III/231. s.).

çāy⁴⁰¹⁸: (< F.) Çīn'de keşretle ḥāşıl olan
ve kaynadılıp içilen ma'rūf yaprak
ki münebbihātdandır. *Şimdi Īrān'da*
kanā'at ederiz çāy ile biz (Münīf: R.
13). (III/232. s.).

çep: (< F.) şol: *çep ü rāst.* Çep-endāz =
ḥīle-kār. Çep-endāzī = ḥud'a-kārlik.
İmtinān eylesin çarḥ-ı çep-endāz
baña (Rāğīb: G. 1/7). (III/232. s.).

çetr: (< F.) çadır, gölgelik. Çetr-i
'anberīn = karañlık gece. Çetr-i
firūze-fām = 'mā'i renkli gök'
demekdir. *Çetr-i ikbālīn ola kevn ü*
mekāna saye-bān / Sāyesinde kā'ināt

āsūde tā rūz-ı ḥisāb (Nef'ī: K. 55/53).
(III/232. s.).

çerā: (< F.) otlama. Çerā-gāh, çerā-geh
= ḥayvān otlayacak yer, çayır. Kesr
ile ḡalaṭ-ı telaḥfuz olunmamalıdır.
(III/232. s.).

çerb: (< F.) semiz, yağlı. Çerb ü ḥuşk =
semiz ve kuru. Çerābe = kaymak.
(III/232. s.).

çarḥ: (< F.) felek, semā, gök. Ş Tekerlek
gibi devr ü hareket eden şey ki
lisānımızda taḥrīf ile 'çarḳ' denilir:
çarḥ-ı devvār, çarḥ-ı gerdān, vapur
çarḥı, kuyu çarḥı, çarḥ gemisi, çarḥçı,
çarḥ işi. Çarḥ urmaḳ = dā'ire teşkīl
ederek dönmek. Çarḥ-zen = çarḳ
vurucu, vuran. Çarḥ-ı felek = 1.
Gerdiş-i felek, medār-ı felek. 2. Kat
kat dā'ire şeklinde, yanarken çarḥ
gibi dönerek āteş püskürür bir nev'
fişenk. 3. Ḥanımeli gibi bir nev'
çiçek. Çarḥ-ı berīn = 'arş-ı a'lādan
kināyedir. (III/232. s.).

çarḥa: (< F.) çıkırık gibi devreden
tekerlek dölāb ş ordunuñ ilerisinde
bulunan müfreze-i 'askeriyyeniñ
uşūl-i devriye ile icrā ettikleri
hareket-i 'askeriyye: *çarḥacı, çarḥa*
topu, çarḥa cengi. (III/232. s.).

çespān: (< F.) lāyık, münāsib,
yakışkan. Nā-çespān =

4016 Hüsn ü 'Aşk.

4017 Kāmūsta madde başından bağımsız hareketlenmiştir.

4018 TDK: Çince. Kubbealtı: Çince. Kāmūs-ı Türkī: Çince. Lugat-ı Nāci: Farsça.

münāsebetsiz, yaqışıksız olan.
(III/232. s.).

çeşm: (< F.) göz: *çeşm-i maḥmūr*, *çeşm-i siyāh*. Çeşm-i āšnā = göz āšnāsı. Çeşm-i āšnā-yī = göz āšnālığı. Çeşm-āviz = niķāb, peçe, yüz örtüsü. Çeşm-zahm = işābet-i 'ayn, nazar degme. Çeşm-i dürīde, dürīde-çeşm = bī-edeb, hayāsız. Merdümek-i çeşm = göz bebegi. Cem'i *çeşmān*. (III/232. s.).

çeşme: (< F.) pıñar, şu kaynağı. Maḥşūşan yapılan ve derūnunda şu biriken muşluklu ḥazīne. Çeşme-sār = çeşmesi çok olan yer. Ekşeriyā *çeşme* ve *çeşmebaşı* maķāmında kullanılır. Çeşme-i ḥayvān, çeşme-i Hızr = 'āb-ı ḥayāt' denilen mā-yı mevhūmuñ çeşmesi. *Ben seniñ āb-ı ḥayāt-ı lebiñiñ teşnesiyim / Ṭālib-i çeşme-i ḥayvān isem insān degilim* ('Avnī: G. 273/2). (III/233. s.).

çeşn, çeşen: (< F.) 'īd, ziyāfet, düğün: *çeşn-i nev-rūz*, *çeşn-i 'azīm*. (III/233. s.).

çeğāne: (< F.) büyük çār-pāre, çengī defçigi. Ekşeriyā *ceng* ile birlikte kullanılır. *Vērir başka ḥālet dil-i 'āşıķāne / Bu dil-keş hevāda bu çeng ü*

çeğāne (Mu'allim Nācī⁴⁰¹⁹: Mt. 37).
(III/233. s.).

çek⁴⁰²⁰: (< F.) fi'l-aşl 'berāt, mektüb, ḥüccet' ma'nāsınadır. El-yevm 'aķçe ḥavāle-nāmesi, polıçe' ma'nāsında kullanılıyor. Bu ma'nāda İngilizceden menķül olduğunu beyān edenler varsa da Fārisideki ma'nalarına ve el-yevm kullanılan ma'nāsına göre İngilizceden menķül olmaması lāzım gelir. (III/233. s.).

çekāçāk: (< F.) ecsām-ı şulbeniñ, bā-ḥuşuş esliḥanıñ çarpışmasından ḥāşıl olan ses: *çekāçāk-ı süyüf*, *çekāçāk-ı ḥançer*. (III/233. s.).

çekīde: (< F.) damlamış. Çekān = damlayıcı. Hün-çekān = kan damlayıcı. (III/233. s.).

çelīpā: (< F.) şalīb, ḥāç. (III/233. s.).

çemān: (< F.) şalınıcı, şalınarak yürüyen: *berķ-ı çemān*, *naḥl-i çemān*, *şūḥ-ı çemān*. (III/233. s.).

çemen: (< F.) ağaçlı, çiçekli, çimli maḥall. Ş Tāze, ince yeşil ot: *berķ-ı çemen*. Çemenistān, çemen-zār = iki ma'nāsına göre çemenlik, çimli yer. *Cīm'iñ kesriyle ğalaṭdır*. (III/233. s.).

4019 Yādīgār-ı Nācī.

4020 TDK: İngilizce. Lugat-ı Nācī: Farsça. Lugat-ı Remzī: Farsça. Lugat-ı Ebū'z-ziyā: İngilizce.

çenār: (< F.) ma'rūf ağaç. *Cīm*'iñ kesriyle zebān-zeddir. *Çenār-āsā derūnundan*⁴⁰²¹ *tutuşmuş naḥl-i zībādır* (Şabrî: K. 7/24). Şu mışrā'da şā'ir çenārıñ mürūr-ı zamān ile kendi kendine tutuşup yandığı rivāyetini göstermiş ise de bu rivāyeti kimse nazār-ı i'tibāra almaz. (III/233. s.).

çenber: (< F.) dā'ire şeklinde ağaç ve demir veyāḥūd sacdan ma'mūl bağ, kuşak ki ba'zı denklerin ve huşūsuyla fiçılarla kovaların etrāfına geçirilip mīḥlanır. Ş Halka, kaşnağ gibi geçirilen nesnelere de ıtlāk olunur: *def çenberi*. Boyun çenberi = başa ve boyuna bağlanan bir degirmi bez yemeni; boyuna karīb olan terkuve kemikleri. Çenber kayık = degirmi kıçlı odun kayığı. Çenberi = çenber şeklinde, çenber gibi olan. Rīş-i çenberi. Der-çenber = 'çenber içinde, zabt altında' demektir. *Yigit mi olduñ ā cānım nedir bu kırmızı şāl / Başıñda dün daha*⁴⁰²² *bağlıydı kırmızı çenber* (Nedīm: K. 13/23). (III/233. s.).

çend: (< F.) 'birkaç' demektir. Zamānımız erbāb-ı kalemi bu lafzıñ

terk-i isti'mālini iltizām ediyorlar. (III/234. s.).

çendān: (< F.) 'o kadar' ma'nāsındır. Bu da diğeri gibi kullanılmağa başlamışdır. "Çendān rağbet etmiyorlar." gibi ta'bīrāta el-yevm hīç rağbet eden kalmamışdır. (III/234. s.).

çeng: (< F.) el, pençe. Bu ma'nāda az kullanılır. *Göñlüm elden gitdi sevdānıñ ne gālīb çengi var* (Mu'allim Nācī⁴⁰²³: G. 5/1). Ş Kānūna müşābih dik tutularak çalınır bir nev' sāz: *çeng ü çeğāne*. Çengi = 'o nev' sāz çalan rakḳāşe, oyuncu' demektir. Lisānımızda taḥşīşle nisvāndan olan oyunculara ıtlāk olunur: *bir kavl-i çengi*. || *Bir çengi güzel sevdim sermāyeyi çaldırdım* (Zātī). (III/234. s.).

çengāl, çengül: (< F.) çengel, demir tırnak: *çengāl-i ihmāl*. Ş Pençe, yırtıcı hayvān eli: *çengāl-i şāhīn, çengül-i şehbāz*. (III/234. s.).

çevgān: (< F.) egri başlı bir nev' cerid: *tīg u çevgān*. (III/234. s.).

çehār: (< F.) dört. Bunuñ muḥaffefi olan *çār* ziyāde kullanılır. Çehār-bāliş, çār-bāliş = taht, sedir. Çehār-pā, çār-pā = dört ayaklı hayvān.

4021 Dīvānında: derūnında.

4022 Dīvānda: daḥī.

4023 Fűrüzān.

Çehār-pāre, çār-pāre = taḥrīfle 'çalpara' dēnilen oyuncu āleti. Çehār-şenbe = haftanın dördüncü günü. Çehārüm = dördüncü. *Cīm*'iñ kesriyle telaffuzu ğalaṭdır. (III/234. s.).

çehre: (< F.) şūret, vech, yüz; taḥşīşle insān yüzü. Hüb-çehre = güzel yüz. Bed-çehre = çirkīn yüz. Çehre-ğüşā = yüz açıcı, yüzünü açan. Çehre-perdāz = ressām, muşavvir. Çehre-zügürdü = çirkīn, çüpür § Lisānımızda *ta'abbūs* gibi 'yüzünü ekşitmek, ekşi yüz göstermek, ekşi yüzlü olmak' ma'nāsında da kullanılır. Meşelā; "Çehre ediyor, çehresinden durulmuyor, çehresinden düşen biñ pârça oluyor." gibi. Aşlı *cīm*'iñ kesriyledir. *Ağlamış çehreli şūfī ne belā / Cennete girse de gülmez meşelā*⁴⁰²⁴ (Vehbī⁴⁰²⁵: 380). (III/234. s.).

//çi//

çirā: (< F.) naşıl. Çün lafzına bakınız. (III/235. s.).

çirāğ: (< F.) fitil, mum, kandil. Rüşen-i çirāğ = kandili parlak yanan,

mukabbel ve baḥtiyār. *Fürüzāndır çirāğ-ı şöhret-i pervāne tā-maḥşer* (Rāğıb: G. 72/3). § 'Çirāk, şākird, mütekā'id' gibi ma'naları ifāde eder. Çirāk = 'dükkān uşağı, 'acemisi' demektir. Çirāğ olmak = teḳā'üd edilmek. Çirāğ çıkmak = ayrıca iş ve güç, ev ve bark şāhibi olmak. (III/235. s.).

çirk: (< F.) kir, pas. Çirk-ālūd = murdār, kirli, bulaşık. Çirkīn = 'bütün murdār, pek kirli' ma'nāsındır. Lisānımızda *güzel*'iñ zıddı olarak 'hüsnsüz' ma'nāsında müsta'meldir. *Çıkmaz ol çirk ki pīrāhen-i bakḳāldadır* (Nābī: G. 145/5). (III/235. s.).

çirk-āb: (< F.) murdār şu, çirkef: *Çirk-āba taş atılmaz (Ḳavl-i meşhūr)*. (III/235. s.).

çırnık: (< Bl) iki başı kesik dalyan kayığı. (III/235. s.).

çil: (< F.) 'kırk' demek olan *çihil*'iñ muḥaffefi. (III/235. s.).

çile: (< F.) ibrişim, iplik gibi şeyleriñ destesi, ṭaresi § ṭariḳ-i 'aliyyeye müntesib dervişleriñ ḥalvete kapanıp ḥidemāt-ı maḥşūşa veyā 'ibādāt-ı dā'imede bulunmaları ki ekşeriyā kırk günden ve ṭariḳat-ı Mevleviyyece biñ bir günden

4024 Eserde: farzā.

4025 Lutfiyye.

'ibâretidir. Bu lafz lisânımızda şeddesiz kullanılır. Faķat nazımda ekseriyâ sebk-i Fâriside olarak teşdîd ile isti'mâl olunur. Ş 'Miħnet ve meşakķate uğramak' demektir. Ş 'Yay kiriş'i' ma'nâsına da gelir. Meşelâ şâ'ire-i meşhûre Fıtnat'ın şu mışrâ'ında bu lafzın iki ma'nâsı da cem' ve kaçd olunmuştur: *Çille-i saħtın çeker her dem kemân ebrûların* (Lâ⁴⁰²⁶). (III/235. s.).

çim: (< F.) fil-aşl 'ruķubetden hâşıl olan yoşun' demektir. Kesilmiş çemenli yerlere ıtlâķ olunur. (III/236. s.).

çi: (< F.) edât-ı istiknâh ki Türkçesi ne'dir: *çi-sûd, çi-güne, çi-fâ'ide*. El-yevm "çi-güne-gî" ta'bîr-i hâyîdesi metrûk hükmündedir. *Ṭa'n-ı a'dâdan ne ğam, medħ-i aħıbbâdan çi-sûd* (Eşref⁴⁰²⁷). Bu mışrâ'da edât-ı mezkûreniñ hem Türkçesi, hem de Fârisisi cem' ve isti'mâl olunmuştur. (III/236. s.).

çihil: (< F.) kırķ. Çihil-sâl = kırķ yıl. Çihil-pâ = 'kırķayak' denilen hayvâncık. (III/236. s.).

çide: (< F.) toplanılmış, devşirilmiş: *meyve-i çide*. Meyve hakkında kullanılmayan *ber-çide* ta'bîri çekilip

toplanılmış etege ıtlâķ olunur. Dâmen-i ber-çide = topla etek. Ber-çide-i dâmen = ta'bîri ki 'etegi topla' demektir. Ekseriyâ 'müstağnî, nâzlı' maķâmında kullanılır. (III/236. s.).

çire: (< F.) ğâlib, bahâdır. Çire-gî = bahâdırlık, yigitlik. Çire-dest = 'eli yakışıklı, eli zörlü ki tutduğı işi çâbüķ ve iyi yapan mâhir, üstâz' demektir. Çire-destî = çire-destlik. (III/236. s.).

çiz: (< F.) şey, nesne. Nâ-çiz = 'bir şey değil, hiç hükmünde, pek ehemmiyyetsiz nesne' demektir: *tuhfe-i nâ-çiz, bende-i nâ-çiz, eşer-i nâ-çiz*. Nâ-çizî = nâ-çizlik. Nâ-çizâne = nâ-çiz olan şahş'a yakışacak tarzda: *hediye-i nâ-çizâne*. (III/236. s.).

çigara⁴⁰²⁸: (< İsp.) 'tütün yapraklarının bükülmüşü' demektir: *Havana siğarası, Frenk siğarası*. Kâğıd içinde yapılan ufâķ nev'ine 'cigaretta' denir. (III/236. s.).

çıma: (< İt.) gemilerin kıraya, iskeleye atdığı ince hâlaķ. Çımacı = gemilerden iskelelere atılan hâlaķları alıp vâren adam. (III/236. s.).

çin: (< F.) kıvrım, büküm, buruşuk: *çin-i ebrû, çin-i ğisû, çin-i cebîn*. Ş Çinende = toplayıcı, devşirici. Bu

4026 Fitnat Hanım. Kâmûs: (II/71. s.).

4027 Bulunamadı.

4028 Cigarre.

ma'nāda vaşf-ı terkībī tarzında kullanılır: *meýve-çîn, hūşe-çîn, dāne-çîn*. § Asya kıt'asında cesīm bir devlet ve memleketin ismi: *Hıttā-i Çîn*. (III/236. s.).

çinaķob: (< Ru.) 'lüfer' denilen balığın küçüğü. (III/237. s.).

çinķo: (< İt.) 'tutiyā' denilen ma'den, iş-bu ma'denden ma'mül elvāh. (III/237. s.).

çīne: (< F.) kuş yemi. Çīne-rīz = yem dökücü, dōken. (III/237. s.).

çīnī: (< F.) Çīn diyārına mensüb sırlı, münakkaş evānī-i tūrābiyye ki a'lāsına *fağfurī* ve 'ādīsine *kāşī* ıtlāk olunur. (III/237. s.).

//çü//

çüst: (< F.) seri'ü'l-hareke, çevik. Lisānımızda *çālāk* lafzıyla berāber kullanılır: *çüst ve çālāk*. Çüstī = çeviklik. 'Arabī *cīm* ile ğalaftır. (III/237. s.).

çumçuma: (< F.) 'çamçak' denilen ağaç çanak, kap. (III/237. s.).

çuvāl: (< F.) kumāşdan veyā kıldan yapılmış torba gibi bir nev' zarf, kab: *kōmür çuvāl, şeker çuvāl*. Çuvāl-düz = çuvāl dikmeye mahşüş ucu egri, yaşsı igne. (III/237. s.).

çüp: (< F.) ağaç degnek, odun, şopa.

Çüp-ı huşk = kuru degnek. Çüb-ı 'ineb = üzüm çöpü. Çübīn = şırf ağaç, ağaçdan yapma şey, degnek gibi kuru nesne: *pā-yı çübīn, kāse-i çübīn*. Çübīne, çübek de bu ma'nāya luġatdır. Çüb-h'ār = ağaç kurdu. (III/237. s.).

çōbān: (< F.) koyun, keçi, şıgır gibi hayvānları otlamaġa götürüp getiren adam: Çōbān armaġanı çam sakızı (*ķavl-i meşhūr*). (III/237. s.).

çūha: (< F.) çūķa, yünnden ma'mül kumāş. Çūhā-dār = evā'ilde 'ümerā ve hükkāmıñ iķāmet-gāhlarınıñ perdesini tutan çūķa melbes hıdmedci, iç ağası. Ķapı çūha-dārı = hārice müte'allik olan umūr-ı huşūşātıñ ta'ķīb ve tesviyesine me'mūr, öteyi beriyi dolaşıp ayak hıdmetini gören adam. (III/237. s.).

çukulata⁴⁰²⁹: (< Fr.) kahveye müşābih olup 'kaķao' denilen dāneleriñ meshūkuyula şekerden mürekkeb bir mādde-i ġidā'iiyyedir. Eşķāl-i muhtelifede yapılmış şeker mevcūd olduġu gibi Avrupalılar beyninde kahve tarzında māyi' olarak da isti'māl olunur. (III/237. s.).

4029 Chocolat.

çün: (< F.) 'naşıl' demektir. Lisānımızda dā'imā 'niçün' ma'nāsına olan çirā ile birlikte kullanılır. Çün ü çirā = 'naşıl ve niçün' demektir. Bunların ikisi de yalnız olarak aşlā kullanılmaz. *Bahr-i efkārā dalıp*⁴⁰³⁰ çekme emek / Nükte-i çün ü çirādan el çek (Hākānī: 34). (III/238. s.).

çünki: (< F.) edāt-ı ta'līl'dir: *Tahşīl-i ma'ārife gece gündüz çalışıyoruz, çünkü tefeyyüz ve terakkī emelindeyiz.* § Edāt-ı tevķit olduğu takdīrde mādāmki hükmünü alır. *Çünkü bülbülsün gönül bir gülsitān lāzım saña* (Nedīm: G. 6/1); *Çünkü* tarzında isti'mālī lisān-ı taḥrīr ve kitābımızdan maṭrūd hükmündedir. Taḥfīf ile edāt-ı teşbīh ve tevķit olarak çün tarzında isti'mālī -velev ki nazımda olsa bile- zamānımızda hōş görülmüyor, tarz-ı aşlīsinde isti'mālī müreccaḥ ve maḳbūl tutuluyor. (III/238. s.).

//ḥa// (III/238. s.-III/282. s.)

ḥā': (< Ar.) elif-bā-yı 'Osmānīde sekizinci olan "ḥa" harfiniñ ismi. Ebced ḥesābında "8" 'adedine

mukābil 'addolunur: *ḥā-yı mūhmele, ḥā-yı meftūḥa.* (III/238. s.).

ḥā'ir: (< Ar.) 'hayretde kalmış, şaşırılmış' demektir: *şahş-ı ḥā'ir. Mü'ezzin efendiniñ mu'ārefe-i sābıqası var gibi selāmına nā'il olduk da ta'accübü tezāyüd etmesiyle mütefekkir ve ḥā'ir olmasına mukābeleten* (Tārīḥ-i 'Aṭā, cild-i rābi', 152. saḫīfe). (III/238. s.).

ḥā'iz: (< Ar.) 'bir nesneye şāḥib ve mālīk olmak' ma'nāsınadır: *filān rütbe-i sālīşeyi ḥā'iz, nişān-ı zī-şān-ı mecīdīyi ḥā'iz, ḥā'iz-i ehemmiyyet, ḥā'iz-i seroet.* Ma'neviyyātda isti'mālī gālībdir. *Derseñ olayım kemālī ḥā'iz / Taẓyī'-i zamānı görme cā'iz* (Mu'allim Nācī⁴⁰³¹: Mt. 38). (III/238. s.).

ḥā'it: (< Ar.) duvār: *ḥā'it-i cesīm.* Cem'i ḥiṭān. Li'l-ḥiṭān-ı āzān = duvārlarıñ kulakları vardır. (III/239. s.).

ḥā'if: (< Ar.) ḡadr ve sitem eden , edici. El-ḥā'ifü ḥā'ifün = ḥā'if, ḥā'if olur. (III/239. s.).

ḥā'il: (< Ar.) māni' olan, arayı kapayan, iki şey arasına giren diğerk nesne: *Duvār ḥā'il olduğundan bāğçeniñ içi görülemiyor.* (III/239. s.).

Hātem: (< Ar.) kabā'il-i 'Arab beyninde meşhūr olan Ṭayyī nām

4030 Eserde: düşüp.

4031 Yādigār-ı Nācī.

ķabīleye mensūb ve saķāvetle meşhūr olan İbn ‘Abdullāh bin Sa’d’ıñ ‘unvān-ı ma’rūfudur. *Hātem* fi’l-aşl kesr-i tā ile *hākim* vezninde ve ma’nāca onuñ mūrādıfıdır. Beyne’l-‘Arab kızıl ķargaya da ıtlāk olunur imiş. Saķāvetle meşhūr olan bu adama lisānımızda ķabīlesine nisbetle “*Hātem-i Tā’ī*” dēnildiđi gibi “*Hātem-i Tay*” da dēnir. *Cem-bezm ü Hātem*⁴⁰³²-mekremet memdūh-ı eşnāf-ı ümem (Nef’i: K. 15/18). Bu lafz ile birķoķ vaşf-ı terkībīler teşķil ve isti’māl olunur. *Hātemāne* = *Hātem*’e yaķışacak şüretde, *Hātemcesine*. *Lutf-ı Hātemāne, ihsān-ı Hātemāne*. (III/239. s.).

hācib: (< Ar.) ķapıcı, perdecı. Evā’il-i devr-i İslām’da vūzerāya, ‘ümerāya ıtlāk olunurdu. § *İştlāh-ı tıbca* gözleriñ üstünde bulunan ķaş. *Hācibeyn* = iki ķaş, ķaşlar. Beyne’l-hācibeyn = ķaşlar arası. *Hācib-i yemīn*, *hācib-i yesār* = sađ ķaş, şol ķaş. *Şāhib-i gencīne-i ‘irfān ü hilm / Hācib-i yektā-yı dürr-i şehir-i ‘ilm* (Naẓīm) . (III/239. s.).

hācet: (< Ar.) insānıñ muhtāc olduğu, insāna lüzümlü olan şey, huşuş: ‘arz-ı *hācet*, niyāz-ı *hācet*, taleb-i *hācet*.

Cem’i hācāt: hācāt-ı beşeriyye. *Ķāđiyü’l-hācāt* = hācetleri is’āf ve ihsān eden, Cenāb-ı Hāķķ. § *İhtiyāç*, lüzüm’ ma’nāsında da ķullanılır: *O külfete hācet ķalmadı.* “Ne hācet yāhūd hācet ne” ta’bīrleri ‘Ne ihtiyāç var, ne lüzüm var’ maķāmında ķullanılır. *Żamir-i şāfa esrār-ı dili i’lāma hācet ne / Olur mir’āta şüret mūrtesim ressāma hācet ne* (Seyyid Vehbī). (III/239. s.).

hācc: (< Ar.) hācı. lisānımızda *el-hācc* tarzında isti’māl ma’rūfdur. *Menāsik-i şer’iyyeye ittibā’* ile mevsim-i maḥşūşunda *Hārameyn-i Şerīfeyn’i* ya’nī Mekke-i Mūkerremeyi, Medīne-i Mūnevvereyi ziyāret eden zāta *hāccü’l-hārameyn* ıtlāk olunur. (III/239. s.).

hācı: (< Ar.) hācc eden , mevsim-i maḥşūşunda *Hicāz’a* gidip farīza-i İslāmiyyeyi ifā eyleyen adam. *Hācc’ıñ cem’i hüccāc*, mü’ennesi *hācce* bunuñ cem’i *havācc*’dır. *Hācı* tehniyesi = hācdan sālimen ‘avdet edenleri tebrik için yapılan cem’iyyet. (III/240. s.).

hādiş: (< Ar.) hūdūş ile muttaşif olan, evvelce yok iken soñradan zuhūr eden. *Ķādīm’in zıddı: ‘Ālem hādişdir.* ||

'Alāḳa-dārān beyninde ihtilāf ḥādīs oldu. ‖ Beyne'l-verese mübāyenet-i külliye ḥādīs olarak... ‖ İhtilāf-ı ḥādīs, münāḳaṣāt-ı ḥādīse. (III/240. s.).

ḥādīse: (< Ar.) ḥudūs eden hāl, vak'a, kazā: ḥādīse-i ġarbiyye, ḥādīse-i Kerbelā. Cem'i olan ḥādīsāt yeñiden yeñiye vukū'-bulan hālāt maḳāmında kullanılır: aḥkām-ı ḥādīsāt, ḥādīsāt-ı dehr. Cem'-i diğeri ḥavādis'dir. Vêrmez binā-yı fakra halel cūş-ı ḥādīsāt / Ğarḳ edemez kemīne-i ḥası şad hezār mevc (Sāmī: G. 20/6). (III/240. s.).

ḥādde: (< Ar.) ma'deni tel ve şırma dökme, çekip inceltmeye maḥşuş ve çelikden ma'mül delikli sīm-keş aleti. Ḥādde-i tedkīḳ = 'dikḳatle araşdırmaḳ ḥāddesi ya'nı ḥādde gibi olan tedkīḳ' ma'nāsını mutazammın bir ta'bīr-i teşbīhīdir. Bu lafz 'keskin ve sivri' ma'nāsını ḥāvī olan ve ıstīlāḥ-ı tıbca bir hastalığın kırk gün içinde eñ şiddetli devresine ıtlāḳ olunan ḥādd'in mü'ennesidir: süyūf-ı ḥādde, rāyiḥa-i ḥādde. Zāviye-i ḥādde = hendese ıstīlāḥınca zāviye-i ḳā'imedden küçük olan sivri köşeye ıtlāḳ olunur. Bu ma'nāda ḥādde isti'māli ğalaṭdır. (III/240. s.).

ḥādī: (< Ar.) birinci. Ḥādī-i 'aşer = on birinci. § Ḥayvānātı, bi'l-ḥāşşa develeri nağme-perdāz olarak ra'y eden. (III/240. s.).

ḥāzık: (< Ar.) ḥazāḳatlı, şan'atında māhir, üstāz ṭabīb. Bu lafz lisānımızda ekşeriya etibbāyı tavşif için kullanılır: ṭabīb-i ḥāzık. Ḥāzıkāne = 'ḥāzık olana yakışacak tarzda' demektir. Ḥāzıkiyyet = ḥāzıklık. (III/240. s.).

ḥārr: (< Ar.) ḥarāretli, sıcak olan: 'ilāḥ-ı ḥārr, diyār-ı ḥārr, evdiye-i ḥārre, eḳālīm-i ḥārre, bilād-ı ḥārre. (III/240. s.).

ḥāris: (< Ar.) çiftçilik eden , tarlayı sürüp tohum eken, ikinci, çiftçi: ḥāris-i ğayūr. (III/240. s.).

ḥāris: (< Ar.) muḥāfız, bekçi, gözleyici. Ḥāris-i memālik-i 'Osmāniyye = bu taḳdīrde 'ḥāfız' ma'nāsıyla berāber ḥimāyet ḥükmünü de tazammun etdiginden 'ḥükümdār-ı zī-şān ve pādīşāh-ı celīlü'l-'unvānımız ḥāzretleri' demektir. (III/241. s.).

ḥāriḳ: (< Ar.) yakıcı, yanan. Lisānımızda yalnız olarak aşlā kullanılmaz. Faḳaṭ udebā-yı cedīde tarafından şī'rde muḥriḳ maḳāmında kullanıldığı görölüyor: fikr-i ḥāriḳ, şī'r-i ḥāriḳ, ḥayāl-i ḥāriḳ, eḳār-ı ḥāriḳa,

eş'ār-ı hārika, hayālāt-ı hārika.
(III/241. s.).

hārika: (< Ar.) āteş, od: *hārika-i nedāmet, hārika-i sevdā, hārika-i muşibet.* (III/241. s.).

hāzım: (< Ar.) hāzımlı, ihtiyātlı; işinde gözü açık, sağlam olan: *merd-i hāzım, re'īs-i hāzım, şalış-ı hāzım.* Hāzımāne = 'hazmlı, ihtiyātlı olan adama yakışacak şüretde' demektir. (III/241. s.).

hāsse: (< Ar.) 'hissédici, duyucu' ma'nāsına olan *hāss*'iñ mü'ennesidir ki duyuculuk kuvvetine ıtlāk olunur. İnsānda tıbben mevcūd olan *kuvā-yı hāsse* yāhūd *kuvve-i hāsse* beş türdür. 1. Dokunmakla duymak. 2. Tatmak. 3. Koxlamak. 4. Görmek. 5. İşitmek ki iş-bu *kuvā-yı tabi'iyeye* 'havāss-ı hāmse' de dēnilir. Ekseriyā mevşūfu hāzıf olunarak kullanılır: *hāsse-i rū'yet, hāsse-i lems* gibi. (III/241. s.).

hāsid: (< Ar.) 'hased edici, eden; diğerlerinin nā'il oldukları şeylerden mahrūmiyyetlerini ārzū eden' demektir ki eñ mezmūm, eñ menfūr hüydur. Bu hāşlet-i mezmūme ile muttaşif olan eşhāş kışkançlıkları yüzünden hiçbir zamān rahāt edemezler: *düşman-ı*

hāsid, rakīb-i hāsid. Cem'i *hasede*'dir. Lutf ile *hāsid-i bed-h'āha nedāmet gelmez* (Nābī: G. 278/1); *Az belā şanma efendi hasedi / Maḥv eder hāsidi*⁴⁰³³ *kendi hasedi* (Mu'allim Nācī⁴⁰³⁴: Mt: 39). (III/241. s.).

hāsir: (< Ar.) hasret çekici, çeken Ş üstü çıplak, eli boş müdāfa'adan 'āciz adam. Lisānımızda ekseriyā *hā'ib* lafzıyla berāber kullanılır: *Filān 'ākibet hā'ib ve hāsir kaldı.* (III/241. s.).

hāsim: (< Ar.) kaṭ' u faşl edici, eden: *hākim-i hāsim, kādī-i hāsim, hükm-i hāsim, fikr-i hāsim.* (III/241. s.).

hāşā: (< Ar.) edāt-ı tenzih'dir: *Hāşā! Cenāb-ı Hakk zılm etmez.* İstifhām-ı inkāriyi muḥtevi olan cümlelerde ekseriyā te'hīren irād olunur: *Filān kāfir-i ni'met midir? Hāşā, o fazīhanıñ ondan şudūruna ihtimāl vèrilir mi? Hāşā.* Ba'zen ki ile irād olunur: *Hāşā ki bu endişede Nef'i*⁴⁰³⁵ *zarar eyler*⁴⁰³⁶. (III/241. s.).

hāşir: (< Ar.) haşır edici, cem' eden: *nidā-yı hāşir, tarāka-ı hāşire.* (III/242. s.).

4033 Eserde: hāsedi.

4034 Yādigār-ı Nācī.

4035 Şairin mahlası beytin nihayetinde verilmemiştir, fakat mahlası işaretlenmiştir.

4036 Nef'i: K. 11/58.

hāşeli'llāh: (< Ar.) muktebesāt-ı Kur'aniyyeden olup hāşā maḳāmında ekseriyā nazımda irād olunur: *Hāşeli'llāh kim kanā'at küncünüñ sükkānına*⁴⁰³⁷ / *Maṭraḥ-ı mekr ola dergāh-ı 'ināyet*⁴⁰³⁸-dest-gāh (Fuẓūlī⁴⁰³⁹). (III/242. s.).

hāşiye: (< Ar.) kenār, pervāz § kitāb ve mektüb kenārına yazılan hāṭıra, mülāhaza § bir kitābın mündericātını izāḥ veyāḥūd tedkik şüretiyle vücūda getirilen eşer: *Hāşiye-i Gelenbevī, Hāşiye-i Kaştelāni*. (III/242. s.).

hāşıb: (< Ar.) tozu, toprağı kökü şavuran şiddetli yel, tipi. (III/242. s.).

hāşid: (< Ar.) ekin biçen adam, orağçı. (III/242. s.).

hāşır: (< Ar.) haşr edici, etrāfı kuşatıcı: *cünūd-ı hāşıra*. (III/242. s.).

hāşıl: (< Ar.) huşūle gelen, huşul bulucu, peydā olan: *Bu işde hāşıl olan nedāmetden 'ibāretidir. || Luṭfuñla gön'lümüñ arzūsunu hāşıl etdiñ. Hāşılı, el-hāşıl, hāşıl-ı kelām = sözüñ kışası, sözüñ nihāyeti, sözüñ neticesi şudur ki maḳāmında irād olunurlar. Hāşıl-ı tahşıl = 'bī-hūde, nāfile, 'abeş'*

demekdir. Cem'i olan *hāşılāt* = bir nesneden , bir işden huşūle gelen fā'idelere, şeylere ıtlāk olunur: *hāşılāt-ı şınā'iyye, hāşılāt-ı arzıyye, hāşılāt-ı seneviyye, hāşılāt-ı 'umūmiyye, hāşılāt-ı şāfiyye, gümrük hāşılātı, posta hāşılātı, hāşılāt-ı naḳdiyye*. (III/242. s.).

hāşın, hāşıne: (< Ar.) 'ırz ehli, 'iffetli; nā-maḥremden örtünüp çekinen kadın. Cem'i *hāşınāt*. (III/242. s.).

hāzır: (< Ar.) huzūrda, meydānda, göz önünde mevcūd olan. Emr-i hāzır = yap. Emr-i gā'ib = yapsın. Cem'i *huzẓār, hāzırūn, hāzırīn*. § İcrā etmek, edilmek için lāzım gelen hāl ve keyfiyyet üzere bulunan şahıṣ, şey: *Sefere hāzırdır. || Aḥmed Ağa hāzır. || Araba hāzır duruyor. Hāzır-bi'l-meclis = meclisde hāzır olan adam. Hāzır-cevāb = her söze derḥāl, düşünmeksizin uygun cevāb veren. Āyet-i secde geldi hāzır oluñ (Vaḥīd); Bir su'āle yer kımaz ol ğamze-i hāzır-cevāb (Nef'ī: K. 55/40). (III/242. s.).*

hāzına: (< Ar.) emzirici, süt nene, dāye; mürebbiye-i etfāl: *hāzına-ı nazīfe, hāzına-ı şefīka*. (III/243. s.).

hāṭıb: (< Ar.) odun toplayıcı, toplayan § iyiyi kötüyü fark etmez şahıṣ. *Hāṭıb-ı leyl, hāṭıbu'l-leyl = 'gece*

4037 Eserde: müştākına.

4038 Eserde: hilāfet.

4039 Şikāyet-nāme'de Kıt'a.

odun toplayıcı' ma'nāsını ifāde eden bu ta'bīr saçma şapan söylenen, söyleyen şahış makāmında irād olunur. (III/243. s.).

hāfir: (< Ar.) kazıcı, kazan: *hāfir-i bi'r*, *hāfir-i kabir*. § Toprağı kazan hayvānıñ tırnağı. Cem'i *havāfir*. (III/243. s.).

hāfız: (< Ar.) hıfz edici, şaklayıcı: *hāfız-ı nüķūd*, *hāfız-ı memālik*. Hāfız-ı muṭlaq, hāfız-ı haķikī = şavn-ı şamedānisiyle şaklayan, Cenāb-ı Haķķ. Hāfız-ı kütüb = kitābları hıfz eden, kütüb-hāne me'mūru. § Ezberleyici, ezberleyen; huşūsuyla Qur'an-ı Kerīmi ezberlemiş olan: *hāfız efendi*, *Hāfız Paşa*. Bu şüretle muṭlaq irād olunursa 'hāfız-ı Qur'an' demek olur. Cem'i *huffāz*. (III/243. s.).

hāfıza: (< Ar.) hissédilen, bilinen, görülen şeyleriñ; işidilen, konuşulan laķırdılarıñ; duyulan, okunulan sözleriñ ezberlenilen yazılarıñ, kitāblarıñ eşerlerini zihinde hıfz eden kuvvet, zihn-i beşerdeki unutmamak kuvveti: *kuve-i hāfıza*. Ekşeriyā mevşūfsuz olarak kullanılır: *hāfızası metīn*, *hāfızası ğālib*. Hāfıza-pīrā = hāfıza zīnetleyici. Bu mişillū terkīblerde

mevşūfu dā'imā hāzf olunur. (III/243. s.).

hāfe: (< Ar.) kenār, sāhil, kıyı: *hāfe-i nehir*, *hāfe-i tarīķ*. Cem'i *hāfāt*. § İştilāhāt-ı tıbbiyyedendir: *hāfe-i ünsiyye*, *hāfe-i 'ulyā*. (III/243. s.).

hāfī: (< Ar.) şevķ ile ziyāde ikrām eden adam § yalın ayak koşan. Hāfiyyen = yalın ayak olarak. (III/243. s.).

hākķa: (< Ar.) beliyye-i sābite § kıyāmet, rüz-ı maḥşer. (III/243. s.).

hākim: (< Ar.) hükm edici, eden. Hākim-i muṭlaq, hākim-i haķikī = Cenāb-ı Haķķ, Tañrı. § Nās beyninde zuhūr eden da'avīyi hall ve faşla me'mūr olan kādī, nāib, hākimü's-şer'. Maḥākim-i nizāmiyye me'mūrlarına da *hākim* ve *hükkām* ıtlāķ olunur. Hākimāne = hākim olana yakışacak şüretde: *vakār-ı hākimāne*. Hākimiyyet = hākimlik. (III/243. s.).

hāķī: (< Ar.) hikāye edici, eden: *Tahrīrātıñ hāķī olduğu māddeniñ ehemmiyyeti bedihīdir*. || *Hāķī-i māddeniñ sözüne itimād cā'iz ise*. (III/244. s.).

hāl: (< Ar.) her şey'iñ vaşf-ı müteğayyiri, şıfat-ı müteğayyiresi; her şey'iñ içinde bulunduğu keyfiyyet ve hey'eti: *Hāl-i 'ālem bā'is-*

i şükran-ı ümemdir. || Hâli nasıl? || Hâli yolunda, hâline şükür etsin. || Hâl-i dili ol âfete takrîre ne hâcet (‘Ârif). § Cezbe, baygınlık, coşgunluk. Ehl-i hâl = şüfiyyûn ve dervîşândan kendilerine ba’zen keyfiyyet-i maḥşûşa ‘arız olanlar. § Hâl: 'içinde bulunulan ân-ı ğayr-i sâbitdir ki her vakte göre mâzî ile müstakbel arası' demektir: *Bizim için müstakbel ileride hâl ve zamân-ı hâl ise mâzî olacaktır, müstakbel elbette hâl olacak.* Hâl-i hâzır = içinde bulunulan ânı ifâde eder bir ta’bîr ise de her şey’in şekl-i ânısı, keyfiyyet-i mevcûdesi maḳâmında da îrâd olunur. Meşelâ: *Şu hâne hâl-i hâzırında kaç biñ ğurus eder, köşküñ hâl-i hâzırı kâbil-i inhidâm olduğunu gösteriyor.* Hâlen = hâl cihetiyle, hâle göre § hâle delâlet eden şîġa, ta’bîr. Derhâl, fi’l-hâl = ‘acele, şimdilik, hemân, çarçâbûk. Bi-eyyi-hâl, be-heme-hâl = nasıl olursa olsun, herhâlde, elbette. ‘Alâ külli hâl = oluruyla, olduğu kadar. Hâlâ = el’ân, şimdi, henüz. Bu lafz *hâlen* lafzının muḥaffefidir. Faḳat taḥfîf ile mevķi’-i isti’mâli tebeddül etmiştir. Ma’nâca *hâlâ*’nın eski arkadaşısı olan *hâliyâ* ta’bîr-i hâbîdesi el-yevm külliye metrûk

hükümündedir. ‘Arz-ı hâl = hâli bildirme, göz önüne koyma; hâli bildirmek için yazılan varâḳ-pâre, kâğıd. *Sâl-i hâl, şehri hâl* ta’bîrlerindeki *hâl* zamân-ı hâzıra delâlet eden lafz olmayıp *hulûl* lafzından ism-i fâ’il olan şeddeli *hâll*’dir ki 'hulûl edici, eden; gelip dâhil olan, giren' demektir. *Sene-i hâlliye* ta’bîrinde ki *hâl* ise *hulûl*’den degildir. Çünkü *hulûl*’den gelen *hâll*’in şîġa-i mü’ennesi *hâlle*’dir. Bu ise 'hâle mensûb, şimdiki' ma’nâsında zamân-ı hâzır demek olan *hâl* lafzından müstakdır. Hâllü = kuvvetli, servetli, zengin. Hâlleşmek = 'iki kişi yek-digerine hâlini söylemek, derdleşmek' demektir. Cem’i *aḥvâl*. *Şeyhimiz hâlâ bizi irşâd sevdâsındadır* (Mu’allim Nâcî⁴⁰⁴⁰: G. 4/5). (III/244. s.).

hâlet: (< Ar.) *hâl*’iñ müterâdif ve mü’ennesidir. Faḳat ma’nâca biraz farklıdır. Bu lafzın ma’nâsında *câlib-i rikḳat, şâyân-ı diḳḳat hâl* hükmi mevcûddur. Zâten mevķi’-i isti’mâllerine diḳḳatle bu fark-ı ma’nâ tezâhür eder. Meşelâ “refâh-ı hâl, hüsn-i hâl” ta’bîrleriyle “hâlet-i ġaşy, hâlet-i ‘aşḳ, hâlet-i ihtizâr,

4040 Şerâre.

hālet-i nez''' gibi ta'bīrānıñ medlūlleri beynindeki fark āşikārdır. El-hāletü hāzihi = 'şimdiki, bulunduğu hālde' demekdir: *Devā-sāzın bıraķmıř hālet-i bī-mār hayretde* (Mu'allim Nācī⁴⁰⁴¹: G. 2/1); *Ne 'aceb hālet olur hālet-i vuşlat yā Rabb* (Lā⁴⁰⁴²). (III/245. s.).

hāmīd: (< Ar.) hāmd edici, eden: 'abd-i hāmīd, çāker-i hāmīd. Cem'i hāmīdūn, hāmīdīn. (III/245. s.).

hāmız: (< Ar.) ekşi. hāmızıyyet = ekşilik. İřtılāhāt-ı kīmyeviyyedendir: *hāmız-i kibrīt, hāmız-i hadīd, hāmız-i faķım, hāmız-i karbon*. Cem'i hāmızāt. (III/245. s.).

hāmīl: (< Ar.) taşıyıcı, taşıyan; götürücü, götüren: *hāmīl-i bār-ı girān, hāmīl-i varak-pāre, hāmīl-i tavşiye-nāme, hāmīl-i niřān-ı zī-řān-ı 'Ořmānī*. Hāmīlen = taşımak şuretiyle, üstünde olduğu hālde. ř Hāmīl, hāmīle = gebe kadın. *Meryem-i fikrīm olup hāmīle-i feyş-i Hudā / Toğdu gehvāre-i şab'ımda Mesīh-i ma'nā* (Nāřīm). (III/245. s.).

hāmī: (< Ar.) hīmāye edici, eden; koruyucu, koruyan: hāmī-i řerī'at-ı ğarrā, hāmī-i dīn-i mübīn, hāmī-i

'ibād, hāmī-i bilād = pādīřāh-ı celilüş-řān-ı İřlām efendimiz hāzretleri. *Revnaķ-ı saltanat-ı memleket-i heft-iķlīm / Hāmī-i dīn, 'alem-efrāz-ı cihān-ārāyī* (Nef'ī: K. 45/6). Cem'i hūmāt'dır. şedde ile ğalaş okumamalı. (III/245. s.).

hāniř: (< Ar.) etdiği yemīni yerine getirmeyen, řaseminiñ hūkmünü tutmayan, andını bozan. *Olmaķ māddeyiyle kullanılır: İnsān hāniř olmamalıdır, hāniř olmaķ fenādır*. (III/245. s.).

hānūt: (< Ar.) dükkān, mey-hāne. Cem'i hāvānīt. (III/246. s.).

hāvī: (< Ar.) cem' edici, cāmī' olan; bir nesneyi içine alıp toplayan, kendine alan: *mevādd-ı mühimmeyi hāvī taħrīrāt, mesā'il-i nāfi'ayı hāvī risāle*. Hāviye = tenekeçileriñ ucuyla lehim (liħām) ve şalay alıp sürdükleri ālet-i maħřūřa. Ālet-i mezkūreniñ ucu şalay toplayıp kendine aldığı içün hāvīye tesmiye kılnmışdır. (III/246. s.).

hābb: (< Ar.) dāne. Taħrīf ile 'hāp' dēnilir. Dāne řeklinde ya'nī yuvarlaķ yapılan 'ilāç, devā. Cem'i hūbūb. (III/246. s.).

hābā'il: (< Ar.) 'ince ipden ma'mūl tūzaķ, āğ' dēmek olan hībāle'niñ

4041 Fūrūzān.

4042 Sultān Murad Han.

cem'i. Ḥabā'ilü's-şeytān, ḥabā'il-i şeytān = kadınlar. Ḥabā'ilü'l-mevt, ḥabā'il-i mevt = 'esbāb-ı mevt' demektir. (III/246. s.).

ḥabāb: (< Ar.) şu üzerinde hāşıl olan kabarcık: *Raht u bahtın şuya şalmış bāda vèrmiş varını / Bī-dil ü bī-ḥānümān bī-çāre bir ben bir ḥabāb* (Fānī). (III/246. s.).

ḥabbezā: (< Ar.) ne sevimli, ne güzel me'ālinde edāt-ı taḥsīndir: *Ḥabbezā 'atıfet-i bī-bedel-i Rabbānī / Merḥabā merḥamet-i hāş-ı ḥudāvend-i ecel* (Lā). (III/246. s.).

ḥabs: (< Ar.) bir yere kapamak, kapanmak: *cāriḥiñ ḥabsı, maznūnun ḥabsı*. Ba'zen 'maḥbes' ma'nāsında daḥī kullanılır: *El-yevm cānī nerededir, ḥabsdedir. || Kātili nereye götürdüler, ḥabse götürdüler. § Alıkoymak: ḥabs-i māl, ḥabs-i dem, ḥabs-i nefis*. Ḥabs-ḥāne = maḥbes, mücrimīniñ tevķif olundukları maḥall-i maḥşuş. (III/246. s.).

Ḥabeş: (< Ar.) Afrika'nıñ Baḥr-i Aḥmer sāḥiline civār olan bir kıt'asında mütemekkin bir kavmiñ ismidir ki renkleri siyāh değil esmer ya'nī açık kavrulmuş kahve rengine müşābihdir. Ḥabeş gibi = ziyāde esmer. Ḥabeşī = 'kavm-i mezkūre

mensūb' demektir: *esīr-i Ḥabeşī, ḡulām-ı Ḥabeşī, cāriye-i Ḥabeşiiyye. || Böyle olmazdı celī pertev ü 'ālī-kevekb / Āstānında Zuḥal⁴⁰⁴³ olmasa 'abd-i Ḥabeşī* (Naẓīm). (III/246. s.).

ḥabt: (< Ar.) bātl, bī-hūde kılmak; bozup fā'idesiz kılmak. Ekseriyā 'bir bahş veyā iddi'āda muḥātabı iskāt eylemek' ma'nāsında kullanılır: *Cāhilāne iddi'āda bulunan elbette pek kolay ḥabt olur. || Avukat müdde'īyi bir sözle ḥabt etti*. Bu kelime etmek, olmak māddeleleriyle kullanılır. (III/246. s.).

ḥabak: (< Ar.) bir nev' koçulu ot, yarpuz⁴⁰⁴⁴. Envā'ı keşīrdir. (III/246. s.).

ḥabl: (< Ar.) halaṭ, urḡan, ip: *ḥabl-i metīn*. Ḥablu'llāh = 'Ḳur'ān-ı Kerīm, şer'-i şerīf, dīn-i İslām' demektir. Ḥablu'l-verīd, ḥabl-i verīd = boyun damarı, şāḥ damarı. *Tā ola ümmetiniñ ḥabl-i metīn-i şer'i / Zīver-i gerden-i teslīmi şenā-zīb-i lebi* (Naẓīm). (III/247. s.).

ḥabbe: (< Ar.) dāne, yuvarlak şekilde olan şey. Ḥabbeyi ḳubbe etmek = ḥadd-i zātında ehemmiyyeti olmayan nesneyi mübālağa ile i'zām eylemek. *Terbiyet çok kaba ḳor insānı /*

4043 Kāmūsta kelime "ḥı" ile yazılmıştır.

4044 Kāmūsta kelime "re" ile bitmektedir.

Habbeyi kubbeye eder büstānī ('Aṭāyī).
(III/247. s.).

ḥabīb: (< Ar.) sevgili, sevilen.
Ḥabību'llāh, ḥabīb-i Ḥudā = Cenāb-ı
Ḥakk'ın sevgilisi, ḥazret-i
peygamber. *Sevdi ol nūru "Ḥabībim"*
dēdi Ḥak (Ḥākānī: 51). (III/247. s.).

ḥatf: (< Ar.) ölüm, ölme. Ḥatfe enfihi
vefāt = ta'bīr-i kadīmi 'darb, cerh,
katl, ğark gibi bir sebep olmaksızın
rahāt dōşeginde ecel-i mev'ūduyla
ölmek ki mevt-i ṭabī'ī demektir. El-
yevm bu gibi ta'bīrlar isti'mālden
sākıṭ olmuştur. (III/247. s.).

ḥattā: (< Ar.) ma'tūfu ḥaqqında nazar-ı
dikḡat-i maḥṣūsayı celb eden 'atf-ı
tenbīhi edātıdır: *Bu sene oralarda pek
kuraḡ geṡmiṡ, ḥattā kuyularda šu
kalmamıṡ. Ḥattā'dan šoṡra ba'zen
selīkanın ġöstereceġi lüzūm üzerine
bile edātı īrād olunur.* (III/247. s.).

ḥaṡṡ: (< Ar.) terġīb ve teṡvīk; bir
kimseyi bir iṡ için kandırıp
ayartmak. Bu lafz yalnız aṡlā
kullanılmaz. Muṡlakā diġer bir
kelime ile birlikte zıkr ve īrād
olunur. Meṡelā "ḥaṡṡ u iġrā" gibi.
(III/247. s.).

ḥacc: (< Ar.) šerā'it-i ḥamse-i
İslāmiyyeden biri bulunān
Ka'betu'llāh'ı ziyāret farīzasını edā

içün Mekke-i Mükerreremeye
teveccüh ve 'azīmet etmek: *ḥacc-ı
ekber, emīr-i ḥacc.* (III/247. s.).

Ḥaccāc: (< Ar.) aḥvāli kütüb-i
tevārīḡde ma'lūm olan *Yūsuf bin
Ṣakāfī*'nin 'unvān-ı meṡhūrudur.
'Delīl ve burhān ile ġālib olmak'
ma'nāsına olan *ḥecc* lafzından
mübālaġa ile ism-i fā'ildir. (III/247.
s.).

ḥaccām: (< Ar.) ḥaccāmat edici,
ḥaccāmatçı: *ṡīṡe-i ḥaccām.* (III/247. s.).

ḥaccāmat: (< Ar.) boynuz veyā ṡīṡe ile
bedenin bir 'uzvuna kanı
topladıġdan šoṡra neṡter ve
mengene dēnilen āletlerle kan
almak. Fi'l-aṡl kesr-i ḡā iledir.
*Olmaq. etmek māddeleriyle
kullanılır: ḥaccāmat ṡakımı, ḥaccāmatçı
ṡīṡesi.* (III/247. s.).

ḡacr: (< Ar.) ıṡṡlāḡāt-ı fıkḡıyyedendir.
Bir šaḡṡı mālında taṡarruf-ı
ḡavlisinden men' etmek ıṡlāḡ
olunur. Ḥacren = mālında
taṡarrufdan men' šüretiyle. ṡ Āġūṡ,
ḡucaḡ: *Meṡāḡīr-i eṡibbā-yı
'Oṡmāniyyeden Ḥacı Paṡa Mıṡır'da
ṡeyḡü'l-ekmele'd-dīn gibi bir fāzıl-ı bī-
nazīrin ḡacr-ı terbiyetinde yetiṡmiṡ idi.*
(III/248. s.).

ḥacer: (< Ar.) taş. Ḥacer-i esved = Ka'be-i Mu'azzamanın duvārında olan ma'rūf, mübārek siyāh taş. Ḥacer-i semā'ī = ba'zı esbāb-ı cevviyye ile nādiren gökden yere düşen taş. Ḥacer şecer maḳūlesi = ehemmiyyetsiz eşyā. Cem'ī *aḥcār*. Diğer cem'ī olan *ḥicāre* kullanılmaz. (III/248. s.).

ḥacz: (< Ar.) men' etmek, iki nesnenin arasını faşl eylemek. İştīlāḥāt-ı nizāmiyyeden olup 'müdde'ī-'aleyhiñ veyāḥūd keḥlīk emlāk ve emvālını yā kāmilen veyā kısmen bey' ve firāğdan men' etmek' demektir. (III/248. s.).

ḥacele: (< Ar.) beytü'z-zifāf, gelin odası, gerdek. Ḥacele-gāh = 'aynı ma'nāda müsta'meldir. (III/248. s.).

ḥacm: (< Ar.) bir nesnenin cüṣsesi, kıt'ası, büyüklüğü. Eşyā hakkında kullanılır: *şandıkıñ ḥacmi, kitābıñ ḥacmi, geminiñ ḥacmi*. Ḥacmen = hacim cihetiyle, kıt'aca. (III/248. s.).

ḥacīf: (< Ar.) iştīlāḥāt-ı tıbbiyyedendir. 'Karın gürultusu' demektir. (III/248. s.).

ḥadd: (< Ar.) sınır, iki nesne beyninde ḥā'il olan şey, bir şey'in ḡāyet ve müntehāsı. Ḥadd-i imkān = imkānıñ ḡāyeti, şoñu. Ser-ḥadd = iki devlet

toprağının birbirine bitişdiği yer, her iki toprağın müntehāsı § derece, mertebe. Ḥaddini bilmek = bir adamın mertebe-i iktidār ve şalāḥiyetini düşünüp oña göre davranması. Ḥaddini tecāvüz etmek = derece-i iktidār ve şalāḥiyeti ḥāricinde şeyler yapmak. Ḥadd-i nā-şinās = ḥaddini bilmez, derecesini, mertebesini düşünmez. Ḥadd-i nā-şināsāne = ḥaddini bilmezcesine. § Bir şey'in keskin olan yeri, ağzı: *ḥadd-i seyf*. § Mücrimiñ kendisini ve diğerlerini irtikāb cürmünden men' edecek şüretde ta'zīr ve te'dībī: *ḥadd-i şer'ī*. || *Alçalır elbette ḥaddinden ziyāde yükselen (Jilber⁴⁰⁴⁵ ≈ Mu'allim Nācī⁴⁰⁴⁶). (III/248. s.).*

ḥadā'ik: (< Ar.) 'bāğçeler' demek. *Ḥadīka*'nın cem'ī. *Ḥadāyik* tarzında yazmamalı: *ḥadā'ik-i ḥāşşa*. (III/248. s.).

ḥadāset: (< Ar.) bir şey'in evveli, ibtidāsı; tāzelik, gençlik: *ḥāl-i ḥadāset, eyyām-ı ḥadāset, ḥadāset-i sinn*. (III/249. s.).

ḥaddād: (< Ar.) demirci, demir işleri yapan: *Bildirir ḥaddiñ saña teng*

4045 William Gilbert.

4046 Bulunamadı.

*eyleyip ḥaddād-ı çarḥ / Vüs'at isterseñ
fezâ-yı 'âlem-i pehnâ-verî (Nazîm).
(III/249. s.).*

ḥadeb: (< Ar.) yumrulu olma, kanburluk. Ḥadebe = 'a'zâ-yı bedende, ḥuşûşuyla kemiklerde peydâ olan yumru' ma'nâsına ıstılâhât-ı tıbbiyyedendir. (III/249. s.).

ḥadeş: (< Ar.) yeñi olma, yeñi peydâ olan şey § abdest bozan şeyler. (III/249. s.).

ḥads: (< Ar.) zann, taḥmîn. Ḥadsiyyât = 'zanniyyât, taḥmîniyyât' demektir. (III/249. s.).

ḥadeķa: (< Ar.) gözüñ karası, göz bebegi: *ḥadeķa-i 'ayn. Cem'i aḥdâķ.* (III/249. s.).

ḥadîş: (< Ar.) ḥazret-i faḥr-i kā'inât 'aleyhi ekmelü't-taḥiyyât efendimiziñ lisân-ı ḥikmet-i beyân-ı peygamberîlerinden şâdır olan kelimât-ı kudsiyye, ondan bahs eden 'ilm-i şerîf § rivâyet, haber, söz: *ḥadîş-i ġarām.* § Yeñi, tâze. Ḥadîşü's-sîn = nev-civân, genç. (III/249. s.).

ḥadîd: (< Ar.) ḥiddetli, titiz. Ḥadîdü'l-mizâc = titiz meşrepli, sert ḥüylü. § Keskin. Ḥadîdü'l-başar = gözü keskin. Ḥadîdü'n-naẓar = görüşü

keskin. Seyf-i ḥadîd = keskin kılınc. § Demir. Ḥadîdiyye = demire müte'allik, demirden şeyler: *edevât-ı ḥadîdiyye, âlât-ı ḥadîdiyye.* (III/249. s.).

ḥadîķa: (< Ar.) ağaçlı bāġçe, böstân: *ḥadîķa-i feraḥ-fezâ, ḥadîķatü's-sü'edâ.* (III/249. s.).

ḥazâķat: (< Ar.) bir 'amel ve şan'atda çalıŗa çalıŗa mahâret kesb etmek, ańlayıŗlı mahâretli üstâd olmak. Ekşeriyâ ṭabîbler ḥaķķında îrâd olunur. (III/249. s.).

ḥazer: (< Ar.) şaķınmak, kaçınmak, korunmak: *Ol şaf-der-i düŗmen-küŗ-i nazmım ki ḥuşûşen⁴⁰⁴⁷ / Şemşîr-i zebânımdan aḥibbâ ḥazer eyler* (Nef'î: K. 11/57). (III/249. s.).

ḥazf: (< Ar.) aradan gidermek; yok etmek, edilmek: *harekeniñ ḥazfı, kelimeyi ḥazf.* (III/249. s.).

ḥarr: (< Ar.) ḥarâret, şıcaklık: *ḥarr-ı temmuz, ḥarr-ı şedid.* (III/249. s.).

ḥarâşet: (< Ar.) ekincilik, çiftçilik. Ḥarrâş = çiftçi, ekinci. (III/250. s.).

ḥarâret: (< Ar.) şıcaklık: *ḥarâret-i havâ, ḥarâret-i şedîde, ḥarâret-i ġarîziyye.* (III/250. s.).

ḥarâm: (< Ar.) emr-i İlâhî ile şer'an memnû' olan şey. *Ḥelâl* muķâbilidir.

4047 Dîvânda: ḥuşûşâ.

Harām olsun = 'hakkında muzırr olsun, fenā olsun' ma'nāsında bir ta'bīr-i inkisārīdir: Çemende nā-sezālarla o şūhuñ / Harām olsun hūrām-ı nāzı bensiz (Neylī: G. 72/2). (III/250. s.).

harb: (< Ar.) cenk, kavgā, şavaş: *fenn-i harb, meydān-ı harb, dārü'l-harb, i'lān-ı harb, ta'tīl-i harb*. Harbī, harbiyye = harbe mensüb, kavgāya 'ā'id: *erkān-ı harbiyye, mühimmat-ı harbiyye, tedārikāt-ı harbiyye, harbiyye dā'iresi*. Harben = cenk ederek, kavgā etmek şüretiyle. (III/250. s.).

harbe: (< Ar.) zebān-zedi *harbi*. Kısa mızrāk. Tüfenk harbīsi = tüfek doldurmağa mahşuş çubuk. (III/250. s.).

harşef: (< Ar.) balık pulu § 'enginār' denilen sebze. (III/250. s.).

harf: (< Ar.) bir lisānıñ elif-bāsını, kelimātını teşkīl eden işārāt-ı ma'lūmeden her biri: *harfü't-tā, harfü's-sā, elif harfi*. § Söz. Harf-endāz = söz atıcı, atan. Harf-endāzī = söz atıcılık. Cem'i *hurūf*. Eyle her *harf-i haṭāya dü-hezār istiğfār / Vaktidir dergeh-i Hakk'a açıla dest-i du'ā* (Nazīm). (III/250. s.).

hark: (< Ar.) yakmak. İhrāk ile müterādifdir. (III/250. s.).

harkafa: (< Ar.) iştilāhāt-ı tıbbiyyeden olup 'kalça kemigi' demektir. Harkafī = 'mezkūr kemige 'ā'id' ma'nāsında kezālik tıbca bir iştilāhdır. (III/250. s.).

hareket: (< Ar.) deprenmek, kıyımdanmak yürüyüp gitmek: *Nerede hareket orada bereket* (Kavl-i meşhūr). Bundan maksad 'sa'y ve 'amel-i meşrū' demektir. *Hareket-i haşerāt, hareket-i arz, hareket-i miḥveriye, baṭīü'l-hareke, serīü'l-hareke, hareket-i devriye*. § Fi'l, iş: *hüsn-ü hareket, sū-yı hareket, hareket-i maqdūha, hareket-i pesendide*. Cem'i *harekāt: harekāt-ı 'askeriyye, harekāt-ı ihtiyātiyye*. Harekāt ve sekenāt = etvār ve mişvār. (III/250. s.).

hareke: (< Ar.) 'üstün, esre, ötre' denilen işārāt-ı mahşuşa-i haṭtiyyeden her biri: *vaz'-ı hareke, hazf-ı hareke*. Harfiñ sākin olmamasına da *hareke* ıtlāk olunur. Bu ma'nalarda *hareket* şüretinde yazılamaz. (III/250. s.).

Harem: (< Ar.) Mekke-i Mükerreme ve Medīne-i Münevverede ma'rūfū'l-hudūd mevāzi'-i şerīfe: *Harem-i Şerīf, Haremeyni's-şerīfeyn, Harem-i Şerīf Mekke, Harem-i Şerīf Medīne*. Şeyhü'l-harem = Harem-i Şerīf'in

nâzırı, muhâfızı. § Büyüt-ı İslâmiyyeniñ kadınlara mahşûş olan kısmı: *harem dâ'iresi*. Harem-serây = nısvâna mahşûş dâ'ire-i fâhire. § Bir zâtıñ zevcesi, ehl ve 'ıyâli: *filânuñ haremî, harem takımı*. § Harem-i büyü = 'maşûniyyet ve memnû'iyet-i dâr' ma'nâsını mutazammın ıstılâh-ı fıkhdır. *Başla na'tına Nebiyy-i Harem'in / Maħrem-i Ĥazret olan muħteremiñ* (Ĥākānî: 82). (III/251. s.).

Harameyn: (< Ar.) Mekke-i Mükerre ile Medîne-i m-Münevvere ye ıtlâk olunur. Ĥâdimu'l-harameyn eş-şerîfeyn = pirâye-i örnek hılâfet-i muḳaddese olan pâdişâhımız efendimiz ĥazretleriniñ 'unvân-ı 'ulviyyet nişân-ı meḥaret cihân-ı kıymet hümâyûnları. Harameyn pâyesi = merâtib-i 'ilmiyyeden mîr-livâlîğa, mîr mîrânlığa, rütbe-i ulâ sınıf-ı şânîsine mu'âdil bir rütbe. Harameyn tercümânlığı = umûr-ı Harameyn ile mütevaḡḡıl bir me'mûriyyet-i mahşûşa. *Şâh-ı kevneyn ü imâmü'l-harameyn / Cedd-i sıbṭeyn*⁴⁰⁴⁸ *ü nebiyyü's-sâkaleyn* (Ĥākānî: 88). (III/251. s.).

ḥarûn: (< Ar.) ileri sürüldükçe gerileyen hûysuz hayvân, at. Ĥarûnî = hayvânın hûysuzluğu. *Esb-i ḥarûn*. (III/251. s.).

ḥarîr: (< Ar.) ipek: *şevb-i ḥarîr, kumâş-ı ḥarîr, câme-i ḥarîr*. Ĥarîrî, ḥarîriye = ipege mensûb, ipekden. *Mensûcât-ı ḥarîriyye, akmişe-i ḥarîriyye*. § Ĥarâretli, âteşli: *kalb-i ḥarîr, âşık-ı ḥarîr*. (III/251. s.).

ḥarîş: (< Ar.) hırşlı, bir şey'e ziyâdesiyle düşkün, lüzûmundan ziyâde istekli: *ḥarîş-i câh, ḥarîş-i şöhret, ḥarîş-i mâl*. Ĥarîşâne = ḥarîş olana yakışacak şüretde. *Olma ey ṭab'-ı ḥarîş enbân-güşâ-yı izṭırâb* (Nâbî: G. 180/2). (III/251. s.).

ḥarîf: (< Ar.) bir kimseniñ hem-şan'atı, hem-kârı. Bir işde bir şan'atda bulunanlarıñ her biri. Ĥarîfâne = bir eşnâf takımı, hem-meslek bir gürûh tarafından ortaklaşa yapılan teferrüc, ziyâfet. *'Ârifâne ta'bîri* bundan ġalaṭdır. § Tekellüfsüz arkadaş, döst: *ḥarîf-i nükte-dâr, ḥarîf-i hayır-ḥâh*. || *Bezm-i dehr içre ḥarîf-i lâubâlî ḳalmadı* (Fuṣûlî: G. 266/8). § Bir luḡat kitâbında⁴⁰⁴⁹ 'merd' ma'nâsına ḳullanıldığı gösterilerek mişâl olarak *ḳoca ḥarîf, yakışıklı bir*

4048 Eserde: Nûr-ı bî-seyn.

4049 Lugat-ı Ebû'z-ziya, 432. s.

ḥarīf ta'bīrleri *īrād* olunuyor ise de doğru değildir. Çünkü iş-bu misallerdeki *ḥarīf* lafzları 'arkadaş' ma'nāsınadır. § Şaḥş-ı 'ādī, bayağı adam. Bu ma'nāda ḥürmetsizlik hükmü mevcüddür: *Ḥarīfin biri çocuğu dövmeye başlamasın mı? Ne terbiyesiz ḥarīf. ‖ Ğayrı vāzgeç ne zamān uşlanacaḡsın ā ḥarīf* (Vāşıf: G. 68/9). (III/251. s.).

ḥarīk: (< Ar.) yangın: *ḥarīk-ı ḥānmān-sūz*. *Ḥarīk* kulesi = memleketiñ ne tarafında yangın zuhūr etdiğini görüp i'lān etmeye maḥşūş yüksek maḥall: *Ben ol āteş-dem-i nazmum ki olur ḥassādīñ / Hırman-ı nāṭıkası berķ-ı ḥayālimle ḥarīk* (Nazīm). (III/252. s.).

ḥarīm: (< Ar.) bir ḥāneniñ içi gibi āheriñ ta'arruzundan maşūn olan maḥall-i maḥfūz, ḥarem: *ḥarīm-i Ka'be. ‖ Ey ḥarīm-i ḥarem-i Lem-yezelī / Maḥrem-i perde-serāy-ı ezelī* (Nazīm). (III/252. s.).

ḥazm: (< Ar.) rüşd ve başiretle ihtiyāt-kārāne idāre-i umūr. Açık ta'bīr ile ḡaflet etmeyip işlerini sağlam bir yolda, açıkḡözlü ve 'akıllı bir adama lāyık şüretde görmek: *Bir adamıñ 'azmi ḥazme maḡrūn bulunursa dā'imā kārlı çıkar*. (III/252. s.).

ḥazen: (< Ar.) ḡam, keder, ḡuşsa: *bā'ış-i ḥazen, dāfi'-i ḥazen*. *Beytü'l-ḥazen* = ḡam evi, ḡüzünlü maḥall. *Eyler beni ṭurmayıp ziyāret / Beytü'l-ḥazenimde biñ meserret* (Mu'allim Nācī⁴⁰⁵⁰: 14). (III/252. s.).

ḥazīrān: (< Sür⁴⁰⁵¹.) şühūr-ı şemsiyyeniñ dördüncüsüdür. 'Mevsim-i şayfīñ ibtidāsı' demektir. (III/252. s.).

ḥazīn: (< Ar.) ḡüzünlü, ḡamlı; insānı maḡzūn edecek şüretde te'şīrlī: *ḡalb-i ḥazīn, enīn-i ḥazīn. ‖ Teslīt-baḡş arardı ḡalb-i ḥazīn / Buldu bir 'āşık-ı ḡarābe-ḡüzīn* (Mu'allim Nācī⁴⁰⁵²: 12). (III/252. s.).

ḥassās: (< Ar.) ḡissēdici, ḡiss şāḡibi; ziyāde duyḡulu: *ḡalb-i ḥassās, cism-i ḥassās*. (III/252. s.).

ḡasb: (< Ar.) aşlı *sīn*'iñ de fethiyle 'mīḡdār' ma'nāsınadır. Lisānımızda 'Arabī terkībāt ile 'sebeb' ve 'cihet' ma'nālarında ḡullanılır. "Bi" edāt-ı ilşākiyle berāber olursa *sīn* meftūḡ ve *bi* edātı olmaḡsızın sākin okunur. Meşelā "bi-ḡasebi'l-istiṭā'a, ḡasbe'l-istiṭā'a" gibi ki 'iḡtidārı, istiṭā'atı mīḡdārınca' demektir. Bu ma'nāda isti'māli azdır. Ekşeriyā 'sebeb, cihet'

4050 Āteş-pāre, Dereden Tepeden.

4051 TDK: Arapça. Kāmūs-ı Türki: Sūryanice. Lugat-ı Remzī: 'Arapça.

4052 Āteş-pāre, Sakız'da Bir Harabede Bir Sevdā-zede.

ma'nalarında edâtsiz kullanılır. Bi-hasebi'l-ıktizâ, hasbe'l-ıktizâ = 'ıktizâ cihetiyle' demektir. *Hasbe'l-hâl, hasbe'l-hamiyye, hasbe'l-icâb, hasbe'l-lüzûm, hasbe'l-beşeriyye*. Hasb-i hâl = 'hâlleşmek; birbirine derdini yanarak hâlini, başından geçeni söylemek' ma'nasında kullanılır. Bu ta'bîrde *sin* dâ'imâ sâkin okunur. Bunu *hasbhâl* tarzında yañlış yazmamağa diğkat etmelidir. *Hasb-i hâlini etme her insâna 'arz* (Neccâr-zâde). (III/252. s.).

hasbetenli'llâh: (< Ar.) fi'l-aşl kesr-i *hâ* ile hisbe = 'ecr, sevâb' demektir. Lisânımızda feth-i *hâ* ile 'Allâh rızası için' mağâmında kullanılan bir ta'bîr-i ma'rûfdur. *Hasbî* = 'ivażsız, bedelsiz, beleş şüretiyle ki 'rıżâenli'llâh' demektir. Aşlı kesre iledir. (III/253. s.).

haseb: (< Ar.) âbâ ve ecdâd cihetinden olan şeref, aşâlet; şoy şerefi: *Hakk'a minnet o şeh-i zû'l-hasebiñ / Ya'nî peygamber-i âlî-nesebiñ* (Hâkânî: 77). (III/253. s.).

hased: (< Ar.) başkasının nâ'il olduğı ni'met, şervet, iqbâlin zevâlini veyâhüd kendine intikâlini istemek: *Hased gâyetle mezmûmdur. || Hased-i kalb-i 'adû lutf ile olmaz zâ'il / Sengde*

mużmer olan âteşe âb etmez eşer (Lâ). (III/253. s.).

hasret: (< Ar.) fevt olmuş, elden çıkmış veyâ ele girmesi mağlûb bulunmuş olan şeyler için kemâl-i ârzû ile huşûle gelen te'essüf, ıztırâb: *hasret-i yâr, hasret-i dîdâr, hasret-i cânân, girye-i hasret, nâle-i hasret*. Ş Mütehasşir mağâmında da kullanılır: *Degil mektûba şimdi bir selâma hasret oldum ben* (Lâ). Birinci ma'nâda ekşeriyâ çekmek ve ikinci ma'nâda olmak, kalmak maddeleriyle müsta'meldir. Hasret-zede = hasrete düşmüş, hasrete uğramış. Hasret-keş = hasret çekici, çeken. Hasret-keşâne = 'hasret çekene yakışacak şüretde' demektir. (III/253. s.).

hasm: (< Ar.) kesmek, kesilmek. 'Hük-m-i kaṭ'i ile faşl etmek, halledip bitirmek' ma'nasında kullanılır: *hasm-ı da'va, hasm-ı mes'ele, münâza'anıñ hasmı*. Hasmen = 'hük-m-i kaṭ'i ile faşl edip bitirmek şüretiyle' demektir. (III/254. s.).

hasen: (< Ar.) hüsnlü, güzel: *ṭab'-ı hasen, kav-l-i hasen, fikr-i hasen, ṭavr-ı hasen, vaż'-ı hasen, fi'l-i hasen, ef'âl-i hasene, ahvâl-i hasene, şüret-i hasene, niyet-i hasene*. Hasenü'l-vech = güzel yüzlü. *Sebz-i kabâ gönçe-i cennet hasen*

/ *Serv-i çemen-zâr-ı siyâdet hasen*
(Nazîm); *Hilye-i pâkimi kim görse*
benim / Ola görmüş gibi vech-i hasenim
(Hâkânî: 150). (III/254. s.).

hasnâ: (< Ar.) güzel kız, kadın: *câriye-i*
hasnâ, 'arûs-ı hasnâ. (III/254. s.).

hasene: (< Ar.) iyilik, iyi hâl, iyi 'amel,
hayırlı iş. *Seyyi'e muqâbili*. Cem'i
hasenât. Ekseriyâ Cem'i kullanılır:
Hasenât seyyi'atı mahv eder. ‖ Hasenâtı
seyyi'âtına gâlibdir. (III/254. s.).

hasûd: (< Ar.) âheriñ nâ'il olduğu
ni'met ve ikbâle, sa'âdet-hâle
kıskançlıkla göz diken, yaradılışında
hased edici olan adam. El-hasûd lâ-
yesûd =hasûd fâ'ide-mend olmaz,
nef' ü felâh bulmaz. *Mesned-ârâ-yı*
beyanım iledir ma'nâyı / Eyledim
hande-zenân rû-yı hasûde ta'lîk
(Nazîm). (III/254. s.).

hasîb: (< Ar.) 'haseb şâhibi, ya'nî âbâ
ve ecdâd cihetinden şeref ve aşâleti
hâ'iz' demektir. Ekseriyâ eşhâşda
isim olarak kullanılır. (III/254. s.).

haşr: (< Ar.) fi'l-aşl 'bir cemâ'ati
mağarr ve meskenlerinden nefir
üzere ihrac ve iclâ etmek'
ma'nâsınadır. İştîlâhda 'meyyiti
veyâ bi'l-cümle emvâtı dirildip
meydân-ı kıyâmete çıkarmak'
ma'nâsında kullanılmışdır ki şîfat-ı

maḥşûşa-ı İlâhiyyedir: *haşr-i emvât,*
haşr-i ecsâd, yevmü'l-haşr, rûz-ı haşr.
Zamân-ı haşr maḳâmında *haşre* dek
tarzında kullanılır. Bu şüretle
isti'mâlinde *zamân*'iñ 'ilâvesi degil
hazfı lâzım gelir: *Umarım haşr*
eder⁴⁰⁵³ ol Rabb-i ğanî / Anı dünyâda
görenlerle beni (Hâkânî: 201).
(III/254. s.).

haşl: (< Ar.) her şey'iñ fenâsı, bayağısı.
Haşel = 'adî, rezîl olmak, bayağılık:
Söylesem biñde birin 'âleme bir renge
girer / Vech-i pâkîze-i takvâ ile evzâ'-ı
haşl (Lâ). (III/254. s.).

haşerât: (< Ar.) küçük böcekler.
Örümcek, karınca, fare, 'akreb,
keler, yılan vesâ'ir müziyât. Müfredi
olan *haşere* lisânımızda kullanılmaz.
Nef'i'niñ beyt-i âtide kullanmış
olduğu *haşr* lafzınıñ - keşret
i'tibâriyle - *haşere*'niñ cem' cinsi
olması aĝleb-i ihtimâldir. Çünkü
Nef'i' gibi bir şâ'iriñ -bâ-huşuş
memdûhu bulunan zât-ı âlî-i nükte-
şinâsa karşı - bir haṭâ-yı ihtiyârî
olarak *haşr* lafzını zarar vezninde ve
haşer tarzında irâd etmiş olması
zihne aşlâ mülâyim görünmez:
zuhûr-ı haşerât, hareket-i haşerât. ‖
Hûrşîd-i kevâkib-haşem-i rû-yı zemîn

4053 Eserde: Dahi haşr eyleye.

kim / 'Askerle cihānı haşr-ender-haşr eyler (Nef'î: K. 11/24). (III/255. s.).

haşem: (< Ar.) 'etibbā', hademe; biriniñ düşmanlarına karşı gayretini güden teba'a ve müte'allikātı' demektir. *Hadem ü haşem, Cem'-haşem, kevākib-haşem*⁴⁰⁵⁴ / *Biñ yaşa ey pādişāh-ı muhterem, dārā-haşem*. (III/255. s.).

haşmet: (< Ar.) haşemden hāşıl olan tañtana-i 'azamet, tarz-ı heybet. Haşmetlü = 'şāhib-i haşmet' demektir. Lisānımızda ecnebī hükümdārānına maḥşūş elkābdandır: *Sipeh-i haşmetine 'avn-i Hudā yāver olup / O şehiñ êtdigi dem 'azm-i çemen-zār-ı ğarrā* (Nazīm). (III/255. s.).

haşv: (< Ar.) ma'nā-yı luğavīsi 'minder ve yaşadık gibi şeyleriñ içine doldurulan pamuk, kıtık, kuru ot maḥūlesi' demektir. Ş Ma'nā-yı ıstılāhīsi 'sözde aşıl ma'nāyı bozan fazla, zā'id, sözüñ muḥtezā-yı hālden fāzlası, zā'idi' demektir. *Haşv* birkaç türlüdür: *haşv-i melīh, haşv-i mutavassıṭ, haşv-i müfsid, haşv-i kabīh*. Cem'î *haşviyyāt*'dır ki 'sözde olan fazla ve zā'id şeyler' demektir. (III/255. s.).

haşīş: (< Ar.) kuru ot Ş mükeyyifātdan olup 'esrār' denilen *Hind keneviri* yaprağına ıtlāk olunur. Haşīşe = yalnız 'ot' ma'nāsına ıstılāhāt-ı nebātiyyedendir. *Haşīšetü'l-buzāk, haşīšetü'l-ḥimār vesā'ire*. (III/255. s.).

haşāt: (< Ar.) 'çaķıl taşları çok yer' demektir. Ş Ma'nā-yı ıstılāhīsi meşānede taş peydā eden 'illetdir: *haşātü'l-em'ā, haşāt-ı ihlīliyye mişillū ta'bīrāt ıstılāhāt-ı tıbbiyyedendir*. (III/255. s.).

haşād: (< Ar.) ekin, çayır biçmek, biçilmek: *haşād-ı mezrū'āt, tarlanın haşādı*. 'Tarlaları biçme zamānı' ma'nāsında da kullanılır. *Ha'*nıñ kesriyle telaffuzu cā'izdir: *vakt-i haşād, mevsim-i haşād*. ‖ *Qalemim vakt-i haşād olsa n'ola sünbüle-çīn* (Nazīm: K. 4/20). (III/256. s.).

haşāfet: (< Ar.) 'rüşd ve 'aklı kavī, re'y ve fikri metīn, dirāyeti ğālib olmak' ma'nāsını ifāde eder. (III/256. s.).

haşānet: (< Ar.) bir binā veyāḥūd maḥalliñ - ṭabī'ī veyā şun'ī olsun - zabṭ olunamayacak derecede metānetli, şarp oluşu: *haşānet-i ḥiṣār, haşānet-i mevķi', ṭābyanıñ haşāneti*. (III/256. s.).

haşbe: (< Ar.) 'kızamık 'illeti, ṭā'ün cıbanı' ma'nāsınadır. *Beyne'l-'avām*

4054 Kāmūsta beyit olarak verilmiş olan bu şahitin ilk mısraı bağımsız bir örnek olarak tasarlanmış görülmektedir.

yaramaz çocuklara ıtlāk olunur. *Şad'ıñ fethiyle de luğatdır. (III/256. s.).*

haşr: (< Ar.) bir nesneniñ eṭrāfını kuşadıp şıkışdırmak, eṭrāfı kuşadılıp şıkışdırılmak: *haşr-ı kal'a, ṭābyanıñ haşrı. § Maḥşüş kılmak, kılınmak; başka tarafa tecāvüz ettirmemek, ettirilmemek: bir noktaya haşr-ı nazar, haşr-ı efkār, haşr-ı evkāṭ. || İpekçilik şan'atı Bursa havālisi ahālisine haşr olunmuş gibidir? § Laḳırdı söylerken veyāḥūd cehren okurken tutulup kalmak. Bu ma'nāda şıfat mevki'inde kullanılır: Hāfız Sūre-i ve'z-Zāriyātı okurken haşr oldu kaldı. Böyle tutulanlara 'haşīr' denilir: haṭīb-i haşīr, hāfız-ı haşīr. (III/256. s.).*

haşīr: (< Ar.) ma'rūf sāzdan vurma döşeme: *kaba haşīr, ince haşīr, haşīr-pāre. Sāzlarıñ birbirini haşr ve taṣyīk ederek i'māli sebep-i tesmiyedir. Haşīrci = haşīr yapan, şatan: Aḥsente⁴⁰⁵⁵ ol gedā-yı taḥammül be-dūşa kim / Yansa cihān içinde haşīri bulunmaya (Nā'ilī-i Qadīm: G. 317/2). (III/256. s.).*

haşīf: (< Ar.) haşāfetle muttaşif, haşāfetli adam: *müdüir-i haşīf, re'īs-i*

haşīf. Haşīfāne = haşāfetli adama yakışacak şüretde. (III/256. s.).

haşīn: (< Ar.) haşānetli, muḥkem, şarp yer: *mevki'-i haşīn, binā-yı haşīn, kal'a-ı haşīne. (III/256. s.).*

hażar: (< Ar.) oturucu olmak ḥālī. *Sefer muḳābili. Yolcu olmayıp ve düşmana muḳābele için ḥāzır bulunmayıp yerinde qarār etmek. Hażarī = hażara mensüb, oturuculuk ḥālīne 'ā'id seferī muḳābili. Bunlar ıştılāḥāt-ı 'askeriyyedendir: ḥāl-i sefer ve hażar, tertīb hażarı, tertībāt-ı hażariyye, vakt-i hażar. Mā-hażar = ḥāzır olan, mevcūd bulunan şey: Mīzbān olsañ eger döymez dü-çeşm-i mīhmān / Mā-hażar etseñ aña ḥūn-ı dil ü eşk-i teri (Naẓīm). (III/256. s.).*

hażret: (< Ar.) luğatda 'kurb, pīş-gāh' ma'nāsındır. İbtidālari filānın pīş-gāhına, ḥużūruna mevki'inde kullanılıp mu'aḥḥaran keşret-i isti'māl ile kelime-i ta'zīm ḥükmünü almışdır. El-yevm bu ma'nāda isti'māl olunur. Bu isti'māle göre *kurb, ḥużūr "zāt"*dan kināyedir. *Cenāb* da bunuñ gibidir. Şān-ı kudsisini ta'zīmen Muşhaf-ı Şerīfe daḥī 'Hażret-i Qur'an' denilir. Lakin bu maḳāmda *cenāb* kullanılmaz.

4055 Kāmūsta: ahsent.

Ba'zen bir büyük zātdan kināye olarak yalnız *hazret* kullanılabilir. Bu mevki'de kezālik cenāb kullanılamaz. Cem'i *hazerāt*'dır: *Hazret-i Allāh, Hazret-i Peygamber, Hazret-i 'Alī, Hazret-i Pīr Mevlānā Celāle'd-dīn-i Rūmī*. ‖ *Sen elem çekme göñül Hazret-i Allāh yapar* (Kānī: G. 51/2); *Başka bir kuvvet verir cenk-āverānıñ kalbine / Kalb-i leşker-gāhda oldukça hazret müncelī* (Mu'allim Nācī⁴⁰⁵⁶: Kt: 1). (III/257. s.).

hazīz: (< Ar.) *evc* mukābili. Ma'nā-yı luğavisi alçak, düz oturaqlı yer: *Ben⁴⁰⁵⁷ hazīz-i hākdeyim⁴⁰⁵⁸ sen evc-i istiğnādasıñ* (Nā'ilī-i Qadīm: G. 219/5). § İlm-i hey'et ıstılāhınca 'kevākib-i seyyāreniñ küre-i arza eñ yakın bulundukları, ta'bīr-i diğerle küre-i arz ve kevākibiñ merkez-i şemsden eñ uzak oldukları nokta' demektir. Bu ıstılāha göre de mukābili *evc*'dir. (III/257. s.).

hatab: (< Ar.) odun. *Haṭṭāb* = oduncu. *Haṭṭibe* = odunluk; ormanlık. *Hatab anbārı, hatab emīni*. ‖ *Dem-i Rūhu'l-kudūs olsa o şehiñ lāyıkdır / Maṭbah-ı 'izzetiniñ şu'le-fürüz-ı hatabı* (Naẓīm). (III/257. s.).

hazḡ: (< Ar.) fi'l-aşl 'hayır cihetinden olan behre, naşīb' ma'nāsınadır: *hazḡ-ı cezīl, hazḡ-ı kalīl*. § Hōşa gitme, hōşlanma. Lisānımızda ekşeriyā etmek māddesiyle bu ma'nāda kullanılır: *Ġam-ı 'aşkıñ cihān mülkünde buldum şād-mān oldum / Kişi ġurbet diyārında edermiş āşnādan haz* (Bāķī: G. 223/2). (III/257. s.).

hazīre: (< Ar.) fi'l-aşl 'bir nesneyi dā'iren-mādār-ı muḡiṭ olan şey'e denir. Bu münāsebetle eṭrāfı çalıdan veyāḡūd sazdan ma'mūl çit ile mestūr olup içine duḡūl mümkün olmadığı için derūnunda mevāşī yatırdıkları *aḡıl* ıtlāk olunur. § Yine bu ma'nā qarīnesiyle 'eṭrāfı parmaqlık, yāḡūd duvār ile mestūr tutulan cevāmi'-i şerīfe ve türbe ve tekye bāḡçeleri'ne denilir ki ekşeriyā derūnlarına defn-i emvāt olunur. Bu hāle göre eṭrāfı maḡfūz maḡall-i defn, kabristān' demektir. Mu'allim Nācī merḡūm cennet-mekān Sultān Maḡmūd Hān hazretleriniñ türbe-i şerīfeleri hazīresinde medfūndur - raḡmetu'llāhu 'aleyhi raḡmeten vāsi'aten-. Cem'i *hazāir*'dir. *Hazīretü'l-kuds, hazīre-i kuds* = cennete ıtlāk olunur. Ġalaṭ-ı fāḡiṣ

4056 Şerāre.

4057 Dīvānda: Biz.

4058 Dīvānda: ḡakda.

olarak bu lafzı *haṭīre* şüretinde kullanmamalı. (III/257. s.).

ḥafr: (< Ar.) kazmak, kazılmak: *Temelleri ḥafr étdiler.* || *Ḳuyunuñ ḥafrine başlandı.* Ḥafriyyāt = ḥafr étmeler, kazışlar. *Kenār-ı cū-yı ferāvānda ḥafr-i ṣāh ‘abeṣ* (Sāmī: G. 19/4). (III/258. s.).

ḥafaza: (< Ar.) ḥāfız'ın cem'i. Faḳaṭ o ma'nāda kullanılmaz. İnsān'ın a'mālini yazmağa min indillāh me'mūr olan melā'ike-i kirāma ıtlāk olunur. (III/258. s.).

ḥafīd: (< Ar.) torun.'İnsān'ın evlādının evlādı' demektir. Mü'enneṣi *ḥafīde*'dir Cem'i olan *aḥfād* müzekker ve mü'enneṣ şāmildir. (III/258. s.).

ḥafīr, ḥafīre: (< Ar.) derince kazılmış yer, çukur, kabre de ıtlāk olunur: *Şu ḥafīre-i ebedīde medfūn olan genciñ müddet-i ḥayātı on yedi bahārdan 'ibāretidir.* *Bahār-ı 'ömrünüñ eñ revnaqlı çağında iken şarşar-ı şedīd-i eceliñ te'sīr-i bī-emānıyla - vakt-i ḥazān érmeden yere düşen şoluk, şarı yapraklar gibi ḥāk-i siyāha düşmüştür.* Cem'i *ḥafā'ir*'dir. (III/258. s.).

ḥafīz: (< Ar.) esmā-yı ḥüsnādandır. Yā ḥāfīz gibi 'hıfz édici, esirgeyici' ma'nāsında yalnız Ḥaḳḳ-ı İlāhī'de ĩrād olunur: *yā Ḥafīz, Ḥafīza'llāh.* ||

*Ḥāme-i ḳudret (rıṣā)nuñ cebhe-i āmāline / Eylemiş taḥrīr Allāhumme sehhl*⁴⁰⁵⁹ *yā Ḥafīz.* (III/258. s.).

Ḥaḳḳ: (< Ar.) Allāh, Tañrı: *Ḥazret-i Ḥaḳḳ, Ḥaḳḳ Te'ālā, Cenāb-ı Ḥaḳḳ, Ḥaḳḳ celle ve 'alā şānihi.* || *Ḥaḳḳ Te'ālā 'azamet 'āleminiñ pādişāhı / Lā-mekāndır olamaz devletiniñ taht-gehi* (Şināsi⁴⁰⁶⁰: 2/2). § Nefsü'l-emre muṭābık, müteḥaḳḳık, sābit, doğru. *Bāṭıl*'ın muḳābili, zıddı: *i'tikād-ı ḥaḳḳ, mezheb-i ḥaḳḳ, dīn-i ḥaḳḳ, ḳavıl-i ḥaḳḳ.* Bu ma'nāda mü'enneṣ olarak *ḥaḳḳa* tarzında da kullanılır: *i'tikādāt-ı ḥaḳḳa, mezāhib-i ḥaḳḳa.* § İnsān'ın kendine lāzım ve 'ā'id olan ḥuṣūṣ, nesne: *ḥaḳḳ-ı şarīḥ, ḥaḳḳ-ı zāhir.* || *Filān ḥaḳḳını taleb édiyor.* Müte'allik ma'nası ḳaşd olunarak ĩrād édilince dā'imā “de” edātıyla birlikte kullanılır. Meselā “Bu iş ḥaḳḳında ne diyor, onuñ ḥaḳḳında böyle diyor.” dēnilir. Ḥaḳḳ-bīn = ḥaḳḳ görücü, ḥaḳḳı görücü. Ḥaḳḳ-bīnāne = ḥaḳḳ görücüye göre. Ḥaḳḳ-ı şinās = ḥaḳḳ tanıyıcı, tanıyan; ḥaḳḳa ri'āyet édici, éden. Ḥaḳḳ-şināsāne = ḥaḳḳ tanıyıcı olana yakışacak şüretde. Ḥaḳḳ-perest = ḥaḳḳa tapıcı,

4059 (Ar.) Allah'ım kolaylaştır.

4060 Münacaat.

tapın. Hakk-perestâne = hakka tapana lâyık tarzda. Hakk-gü = doğru söyleyici, söyleyen. Hakk-güyâne = doğru söyleyene lâyık şürette. Hakk-güyî = doğru söyleyicilik. Bi-hakkın = haklı olarak, hakkıyla. Nâ-hakk = hakk değil, haksız. *Tabî'at rüşen olmaz olmadıkça dîde-i hak-bîn / Alır mı beyt-i bî-revzen ziyâ hürşîd-i enverden* (Fiṭnat). (III/258. s.).

hakka: (< Ar.) 'doğrusu' demektir. "Ki" edâtıyla birlikte îrâd olunursa "doğrusu bu ki" demek olur. Bunun yerinde ba'zen *el-hakk* da kullanılır: *Nüzûl etti zemîne âyet-i rahmet idi hakka*⁴⁰⁶¹ (Na't⁴⁰⁶² ≈ Şâbit: K. 1/98); *Hakkâ ki kaşîdede Zahir'e / Nazm etmedi kimseler nazîre* (Lâ⁴⁰⁶³). Ş Ba'zen 'hakk olarak, gerçekten' ma'nasında *hakkan*'dan muhaffef olarak isti'mâl olunur: *hakka mü'minim, hakka Müslümânım*. ‖ *Nik tedbîr ederek hakka ol âşaf-menzilet / Kulleye dikdi livâ-yı fethi cânından geçip* (Luṭfî⁴⁰⁶⁴). (III/259. s.).

hakâret: (< Ar.) h'âr görmek, 'adî ve bayağı saymak, bayağı mu'âmele

etmek: *Ulvî-i cenâb şâhibi hakârete gelmez*. ‖ 'İzzet-i nefse mâlik olan hakâret çekmez. Ş Ba'zen 'hakîrlik' ma'nasında da kullanılır: *Filân hakâret içinde yaşadı*. ‖ *Görüüp âlûde beni etme hakâretle nigâh* (Vâsîf: Ms. 188/2). (III/259. s.).

hakkanî: (< Ar.) hakkı iltizâm eden, 'adil: *merd-i hakkanî*. Ş Hakka makrûn, muvâfık-ı hakk olan: *emr-i hakkanî, hükm-i hakkanî*. (III/259. s.).

hakkanîyyet: (< Ar.) hakkanîlik, 'adâlet; vâcib olanı icrâ etmek: *Ef'âl ve harekâtında hakkanîyyetden ayrılmayan mahbûbü'l-kulûb-ı enâm* olur. (III/259. s.)

hakâyık: (< Ar.) doğru olan aşıklar, şübhesiz bulunan şeyler. *Hakikat*'in cem'idir: *âşnâ-yı hakâyık, rûz-nâme-i hakâyık*. Terâkîb-i 'Arabîyyede yâ ile yazılmaz. Meşelâ "cerîdetü'l-hakâ'ik, hulâşetü'l-hakâ'ik" gibi muṭlaqâ hemze ile yazılır. *Benden soruñ hakâyık-ı esrâr-ı âdemi*⁴⁰⁶⁵ (Nâbî: G. 58/3). (III/260. s.).

hakûd: (< Ar.) pek kîn-dâr, ziyâde kînci: *şahş-ı hakûd, düşman-ı hakûd*. *Hakûdâne* = hakûdcasına. (III/260. s.).

4061 Dîvânda: Hakka.

4062 Mirâciyye.

4063 Ziya Paşa: Ahvâl-i Şu'arâ-yı İran: 35.

4064 Kılârî Mehmed Luṭfî Bey. Tayyâr-zâde Atâ, Tarih-i Atâ: 141-142. s.

4065 Dîvânda: 'âlemi.

ḥakīr: (< Ar.) kadr ve i'tibārı olmayan, 'ādī ve bayağı olan: *şey-i ḥakīr*, *bedel-i ḥakīr*, *'abd-i ḥakīr*, *şahş-ı ḥakīr*. Biri nefesine istināden isti'māl ettiği taqdīrde tevāzu' ve mahviyyet hükmünü ihtivā eder. Ḥakīrāne = 'ḥakīr olana, nefisini ḥakīr görene münāsib görülecek şüretde' demektir. *Līk bir bende-i ḥakīrim ben / 'Amelim ehl-i hayra hayr du'a* (Fuzūlī: K. 37/38). (III/260. s.).

ḥakīk: (< Ar.) lāyık, vācib olan; ḥakkı sâbit bulunan. *Fahr-i 'ālem ki anıñ medhın ederdim şeb ü rüz / Suhanım midhatine olsa sezā-vār u ḥakīk* (Nāzīm). (III/260. s.).

ḥakīkat: (< Ar.) bir şey'in doğru olan künhü, aşlı: *Bāriqa-i ḥakīkat müşademe-i efkardan çıkar* (Kavıl-i Meşhūr); *Bir ḥakīkat kalmasın 'ālemde Allāh'ım nihān* (Mu'allim Nācī⁴⁰⁶⁶: G. 1/1). Ḥakīkaten = ḥakīkat ya'nī doğru olarak, gerçekden. Fi'l-ḥakīka = 'ḥakīkatde, gerçekden' demektir. Ba'zen *doğrusu* mevki'inde kullanılır. *Ḥakīkat! İnsān fānī olduğu hālde yine hayāt-ı ebediyyeye mazhar olacak gibi çalışmalıdır* (Sa'y Makālesi). Ş Aşl-ı vaż' üzere sâbit ve müsta'mel olan kelime. Mecāz muḳābili. Ş

İnsāna hıfz ve ri'āyet-i ḥakk ve lāzım olan vefā-dārılık, ni'met-şināsılık, meveddet-perverlik gibi vecā'ib-i memdūha. *Ḥakīkatli kardeşim, ne ḥakīkatsiz adam imiş gibi ta'bīrāt bu ma'nāya göredir. Ḥakīkat-şinās = ḥakīkati tanıyan, bilen. Ḥakīkat-şināsāne = ḥakīkati tanıyana yakışacak şüretde. Ḥakīkī = ḥakīkate mensüb, gerçek olarak. Ḥakīkatsizlik ettiñ sevdiğim rencideyiz senden* (Lā). (III/260. s.).

ḥakk: (< Ar.) kazıma, kazınma. Bir şey'in üzerini çelik kalemle yazı veyāhūd resim olarak oyma: *ḥakk-i mühür, ḥakk-i sehv, ğalaṭıñ ḥakkı*. (III/260. s.).

ḥakkāk: (< Ar.) şan'at-ı ḥakk ile iştiğāl eden adam, şan'at-kār: *ḥakkāk-ı meşhūr Hüsnü, ḥakkāklar çarşısı. Ḥakkākī = ḥakkāklık. Derün-ı pür-heves mecmū'a-i ḥakkāke dönmüşdür* (Nābī: G. 66/3). (III/261. s.).

ḥakem: (< Ar.) iştilāhāt-ı fıkhiyyedendir. İki haşmın beyinlerinde mūcib-i nizā' olan māddeyi, da'vāyı faşl için rızalarıyla ḥakim naşb ettikleri kimseye ıtlāk olunur. (III/261. s.).

ḥakīm: (< Ar.) hikmetle muttaşif, mevcūdātıñ ḥakāyık ve deḳāyıkına

vākıf olan merd-i 'ākıl ve kāmıl: *Müverrih-i meşhūr ibn Haldūn bir hakīm-i zū-fünūn idi. ‖ Muşāhib Sinān Paşa bir hakīm-i hakikat āšnā idi. Ş Evā'ilde ekşeriyā hükemā fenn-i tıbbā āšnā bulunmak hasebiyle lisānımızda 'hekīm, tabīb' ma'nāsında kullanılmışdır. Bu lafzı *hekīm* tarzında yazmak ğalaṭ-ı fāhişdir. Hakīmāne = 'hikmetle muttaşif olana yakışacak şüretde' demektir. *Nāfi' olmaz maraḫ-ı 'aşka müdāvāt*⁴⁰⁶⁷-ı *hakīm* (Nev'î: G. 310/5). (III/261. s.).*

hall: (< Ar.) çözmek, çözülmek: 'ukdeniñ halli, hall-i 'ukde. Ş Tereddüde maḥall kalmayacak şüretde izāh-ı mādde etmek, edilmek: *hall-i mes'ele*, *hall-i müşkilāt*, *mu'adeleniñ halli*. Ş *Tahlil* maḳāmında ya'nî 'mürekkebâtı uşul-i kîmyāya tevfiḳan yek-diğerinden tefriḳ edip veyā eridip cüz' cüz' etmek' ma'nāsında daḥī kullanılır. *N'ola hallinde 'āciz olsa 'aql-ı cevher-i evvel / Hümāyūn-nāme-i evşāfi bir metn-i mu'aḳkaddır*. (Nazīm). (III/261. s.).

hallāc: (< Ar.) pamuk atan şan'at-kār. (III/261. s.).

helāl: (< Ar.) şer'an ḫarām olmayan, cā'iz ve mübāḥ olan. Helāl etmek = bir şey'iñ 'ivazından geçip bağışlamak, 'afv etmek. Helāl-zāde = 'afif, doğru, pāk māya. Helālliğa almak = tezevvüc, nikāhlı kadın etmek. *Ana sütünü gibi helāl*. Helālî = arışı bürümcek, argacı pamuk bez. Helālî gömlek. (III/261. s.).

hallāl: (< Ar.) hall edici, eden; ayırıp açıcı, açan: *hallāl-i müşkilāt*, *hallāl-i ğavāmız*. (III/261. s.).

halāvet: (< Ar.) tatlılık, tatlı olmak: *halāvet-i kelām*, *halāvet-i tekellüm*, *halāvet-i armud*. Halāvet-baḫş = tatlılık vèrici. Halāvet-yāb = tatlılık bulucu. (III/261. s.).

halezōn: (< Ar.) sümüklüböceğiñ kabuğu, kabuklu böcek. Iştılāḫça o kabuk gibi ya'nî sā'at zenberegine müşābih kıvrık kıvrık olan şekl-i devriye 'halezōnî' denilir: *faşile-i halezōniyye*, *eşkal-i halezōniyye*. (III/262. s.).

halḳa: (< Ar.) dā'ire şeklinde olan şey: *boyun halḳası*, *kapı halḳası*, *yüzük halḳası*, *zincir halḳası*, *kulaḳ halḳası*. Halḳa-be-ğuş = kulağı halḳalı. Ş Birkaç insānıñ dā'ire şeklinde ictimā'ı: *halḳa-i dervişān*, *halḳa-i tedriş*, *halḳa-i fuḫalā*. Bu ma'nāda lām'ıñ

4067 Dīvānda: müdāvā.

fethiyle de telaffuzu cā'izdir. Halkavī = 'halka şeklinde, ortası boş tekerlek resminde' demektir. *Hādīm-i halka-be-güş derī sādāt-ı kirām / Bende-i bār-geh-i cūdu hezārān çelesi* (Naẓīm) . (III/262. s.).

helvā: (< Ar.) envā'ı çok ma'rūf tatlı ta'am: *un helvāsı, irmik helvāsı, tahīn helvāsı, şusam helvāsı, ğāziler helvāsı*⁴⁰⁶⁸. Helvāyī, helvā-fürüş = helvā şatan, helvācı. *Tab'ıma feyz-i Hudā zā'ika-bağş-ı ilhām / Kānd-ı ma'nā leb-i endişeme hāzır helvā* (Naẓīm) . (III/262. s.).

halīle: (< Ar.) zevce, nikāhlı kadın: *filānıñ halīlesi hanım. Halīl 'zevc, koca' demek ise de lisānımızda kullanılmaz. Halā'il = 'halīleler, haremleler' demektir.* (III/262. s.).

halīm: (< Ar.) hilm ile muttasıf, hilm şāhibi; tabī'atı yumuşak olur olmaz şey'e darılmaz adam. Halīmāne = öyle yumuşak mizāçlı adama yakışacak şüretde. (III/262. s.).

hamā'il: (< Ar.) *himāle* ve *hamīle*'niñ cem'i. Ma'nā-yı aşlīsı 'kılnç bağı'dır. Lisānımızda boyuna aşılān nüshaya ıtlāk olunur ve müfred hükümünde kullanılır. Müfredleri aşlā

kullanılmaz. Tahrīf ile *hamāyil* tarzında yazılmamalı. (III/262. s.).

hamā'im: (< Ar.) *hamāme*'niñ cem'i. 'Güvercinler' demektir. *Hamāyim* tarzında yazılmamalı. (III/262. s.).

hamāset: (< Ar.) şecā'at-ı fıtrıyye, bahādırlık, kahramānlık. Şehzāde-i civān-baht Cenāb-ı Bāyezīd'ın Kōşova melhame-i kübrāsında ibrāz ettiği farṭ-ı hamāset Yıldırım 'unvānıyla telķibine sebeb olmuştur. (III/262. s.).

hamākat: (< Ar.) aḥmaklık, bönlük, aḥlamamak hālī: *Hamākat bir 'illetdir ki tedāvī olunamaz.* (III/263. s.).

hammāl: (< Ar.) yük taşıyan, yük götüren adam: *hammāl semeri, şırıx hammāl, iskele hammāl, odun hammāl, ücret-i hammāliye.* Hammālāne = hammālcasına. *Yük degildir kendine şırtında hammālın semer.* (Surūrī⁴⁰⁶⁹). (III/263. s.).

hammām: (< Ar.) içinde yıkanılacak sıcak yer, maḥall-i ma'rūf. Kudret hammāmı = sıcak kaynarca, kaplıca. Hammāmī = hamāmcı. Hamām yapan duvārcıya da 'hamāmcı' denir. (III/263. s.).

hamāme: (< Ar.) güvercin § 'kumru' denilen kuş. (III/263. s.).

4068 Edirne'nin geleneksel tatlısı.

4069 Bulunamadı.

ḥamd: (< Ar.) fazīlet ile şenā ve sipās.

Cenāb-ı Hakk'a mahşüşdür. 'İnsānıñ üzerine lāzım gelen minnet-i ni'meti edā' demekdir: ḥamden lillāh, ḥamden şümme ḥamden⁴⁰⁷⁰. || *Tab'ımı feyż-i nu'ūtuñ eyledi Ḥassān-ı Rūm / Ḥamdüli'llāh şā'irān-ı dehrin oldum eş'ārī* (Nazīm). (III/263. s.).

ḥamdele: (< Ar.) elḥamdüli'llāh demek ki bundan menḥūtdur. (III/263. s.).

ḥamrā': (< Ar.) 'çok kırmızı, pek kızıl' ma'nāsına olan *aḥmer*'in mü'enneşi. Kaşrū'l-ḥamrā = Endülüs diyārında zamān-ı İslām'da inşā olunmuş bir serāy-ı meşhūrdur ki ḥālā mevcūddur. *Gül-i ḥamrā, lāle-i ḥamrā, bisāt-ı ḥamrā*. || *Gönce-i gül-zārı seyr et lāle-i ḥamrāya bak* (Bāķī: G. 239/4). (III/263. s.).

ḥamkā': (< Ar.) *aḥmak'*ın mü'enneşi: *cāriye-i ḥamkā, ḥademe-i ḥamkā*. (III/263. s.).

ḥaml: (< Ar.) yük. Bu münasebetle gebeniñ yüküne ya'nı ana karnında olan yavruya ıtlāk olunur. Vaz'-ı ḥaml = çocuk doğurmak § yüklülük, gebelik: *āşār-ı ḥamli, müddet-i ḥaml, ḥālet-i ḥaml*. § 'İsnād' ma'nāsında da kullanılır: *Sükütunu cehline ḥaml etmek ḥaṭadır*. 'Yüklenmek'

ma'nāsında kullanılamaz. (III/263. s.).

ḥamel: (< Ar.) kuzu. Burūc-ı felekiyyeden kendine ictimā' eden kevākibiñ şekli kuzuya müşābih olan bir burcuñ ismidir ki güneş şehir-i martda iş-bu burca nakl etmekle tesāvī-i leyl ve nehār-ı rebī'ī vukū'-bulur. *Cilve-gāhın ede hūrşid-i felek burc-ı ḥamel* (Nef'i: K. 53/48). (III/263. s.).

ḥamle: (< Ar.) şaldırma, şaldırış, atılma: *ḥamle-i Rüstemāne, ḥamle-i evvelī*. Cem'i *ḥamelāt: ḥamelāt-ı kahramānāne*. Ḥamleci = kayıkçı. *Ḍarb-ı tığ-ı kader-endāz-ı kazā peykārı / Êtdi her ḥamlede düşmenlerini rû be-kaḫfā* (Nazīm). (III/263. s.).

ḥamele: (< Ar.) *ḥāmil*'in cem'i. Ḥamele-i Kur'ān = 'Furkān-ı Kerimiñ mezāyāsına vāķıf olarak ḥāfızı olup muktezāsınca 'āmil olmağa çalışanlar' demekdir. Me'al-āşnā olmayan ḥāfızlara teberrüken isnād olunur. (III/264. s.).

ḥamūl: (< Ar.) taḥammüllü, havşalası geniş adam: *Her adam o kadar ḥamūl olamaz*. Ḥamūlāne = ḥamūlcasına. *Sükūt-ı ḥamūlāne*. (III/264. s.).

ḥamūle: (< Ar.) yük. Ekseriyā gemiler ile sevķ ve celb olunan yüklere ıtlāk

4070 (Ar.) Hamd yine hamd.

olunur: *mikdār-ı hamûle, hamûleniñ nevlî, ahz-ı hamûle*. (III/264. s.).

hamiyyet: (< Ar.) ğayret ve nāmûsa ta'alluğu sebebiyle bir şeyden 'ār ve istinkāf etmekdir ki insāniyyete ve bā-ḥuşuş milliyete 'ā'id kaffe-i fezā'iliñ zübde-i ma'ānisini cāmi' bir ḥaşlet-i pākizedir: *hamiyyet-i dīniyye, hamiyyet-i zātiye, hamiyyet-i İslāmiyye, şāhib-i hamiyyet*. Hāmiyyet-mend = hāmiyyetli. Hāmiyyet-mendāne = hāmiyyetli olana yakışacak şüretde. Hāmiyyet-mendī = hāmiyyetlik. Hāmiyyet-i Cāhiliyye = ta'bīri cehl ile karışık olduğundan büsbütün başka ma'nāyı hāvidir. (III/264. s.).

Hamīd: (< Ar.) esmā-yı ḥüsnādandır: *Rabb-i Hamīd, Hamīd-i mecīd*. Ş Hamd u sipāsi cālib olan ḥaşā'il ve fezā'il-i 'aleyh ile muttaşif zāt. (III/264. s.).

hamīm: (< Ar.) şoy şop Ş pek şıcak, pek kaynar nesne. *Şerer-i nā'ire-i kahırî ma'āza'llāh eger / Āb-ı hayvāna eşer etse olur mā-yı hamīm* (Naẓīm) . (III/264. s.).

Hannān: (< Ar.) kezālik esmā-yı ḥüsnādandır 'Raḥīm' ma'nāsınadır. Zāten hannān = 'merḥamet, riḳkat, re'fet' demekdir. (III/264. s.).

hancere: (< Ar.) boğaz, ḥuşuşuyla ğırtlakda ses zuhūr eden kısım. İştılāḥāt-ı tıbbiyyedendir. Hāncerī, hānceriyye = boğaza, ğırtlağa müte'allik. *Emrāz-ı hānceriyye*. (III/264. s.).

hanzal: (< Ar.) 'Ebūcehil karpuzu' denilen bir nev' nebātdır ki ba'zı emrāza nāfi'dir. *Ḳılar maẓarrat-ı balğamı izāle*⁴⁰⁷¹ *hanzal*. (Fuzūlî: K. 36/22). (III/264. s.).

Hānefi: (< Ar.) İmām-ı A'zam Ebū Hānīfe Nu'mān bin Şābit raḍıya'llāhu 'anh ḥāzretleriniñ mezhebine tābi' olan: *Mezheb-i Hānefi, Hānefiyyü'l-mezheb, ricāl-i Hānefiyye, fuḳahā-yı Hānefiyye*. Cem'i *hānefiyyūn*. (III/264. s.).

hanek: (< Ar.) ağız tavanı, damağ. 'Ağzıñ alt ciheti'ne de denilir. Hānekī = damağa müte'allik. Bunlar ıştılāḥāt-ı tıbbiyyedendir. (III/264. s.).

hanīn: (< Ar.) şevḳ, ārzū Ş şiddet-i iştıyākdan ağlayıp feryād etmek: *hanīn-i ḥazīn*. (III/265. s.).

Havvā: (< Ar.) Ādem 'aleyhi's-selāmın zevcesi, ümmü'l-beşer. (III/265. s.).

havācib: (< Ar.) *ḥācib*'iñ cem'i. Oraya mürāca'at oluna. (III/265. s.).

4071 Dīvānda: balğam izālesin.

havādiş: (< Ar.) *hādiş*'niñ cem'i.

"Älemde her gün yeñiden yeñiye vuķū'a gelen iyi, kötü hāller' demektir. Ekseriyā müfred hükmünde kullanılır. Yerine göre cem' olarak isti'māl olunur. Meşelā: "cerīde-i havādiş, havādiş-i memleket" gibi. *Hādiş* ile ma'nāları ve mevķi'-i isti'mālleri farklıdır. Bunun mevķi'inde *hādiş* kullanılamaz. Faķať cem'-i diğeri olan *hādişāt* bunun maķāmında kullanılır. Zāten cem' olan *havādiş*'i tekrār *havādişāt* tarzında cem'lendirip isti'māl etmek 'abeşdir, lüzümsuzdur: *havādiş-i sārre*, *havādiş-i cedīde*, *havādiş-i mü'ellege*. || *Bī-ğāyedir āmed-şūd-i emvāc-ı havādiş* (Tevfīķ). (III/265. s.).

havāriyyūn: (< Ar.) 'İsā 'aleyhi's-selāmıñ aşhābı olan on iki zāta ıtlāķ olunur. Müfredi 'imdādcı, yardımcı' ma'nāsına *havārī*'dir. (III/265 s.).

havāss: (< Ar.) *hāsse*'niñ cem'i: *havāss-ı hamse*. Oraya da bakınız. (III/265. s.).

havāşī: (< Ar.) *hāşīye*'niñ cem'i: *havāşī-i vecīze*. Müfredine mürāca'at oluna. (III/265. s.).

havāşīb: (< Ar.) *hāşīb*'iñ cem'i. Şiddetli rüzgārlar: *hubūb-ı havāşīb*. (III/265. s.).

havāle: (< Ar.) ıstılāh-ı fıkıhça deyni bir zimmetden diğeri zimmete nakl etmeye ıtlāķ olunur. Havāleniñ in'ikādında meħīl bişarťi's-selāme zimmetden beri olur. Onuñ-çün ba'de'l-in'ikād muħālün 'aleyh iflās etse muħālün leh yine muħīle rücū' eder. Havāle-i mübheme = ta'cīl veyā te'cīli zıkr olunmayan havāle. Havāle-i muṭlaķa = muħīliñ muħālün 'aleyhdeki mālından edāsı muķayyed olmayan havāle. Havāle-i muķayyede = 'bi'l-'akis muħālün 'aleyhiñ zimmetinde veyā yedinde bulunan māldan edāsı mezkūr olan havāle' demektir. Bunlar ıstılāhāt-ı fıkhiyyedendir. § Bir şeyi sipāriş etmek, bir işi tavşīye eylemek: *Hāneye lāzım olan eşyāniñ mübāya'asını ķardeşime havāle etdim*. || *Mağazanıñ emr-i inşā'ātını mi'māra havāle etdim*. || *O işi kime havāle etdi*. § 'Māni', hā'il' ma'nāsında kullanılır: *tahta havāle*, *havāleli*. § İhtilācāt-ı 'aşabiyye veyā şiddetli nevbet ile çocuklarda zuhūr eden marāż-ı ma'lümdur ki ekseriyā diş çıkacağı zamānlarda müşāhede olunur:

havāle 'illeti. || *Havāle* geldi. Havāleten = havāle olarak, havāle şüretiyle. Havāle-nāme = diğerine çevrilen akçeyi hāvī kâğıd. Havāle senedi = deyn, zimmet kâğıdı. Cem'i *havālāt*. (III/265. s.).

havālī: (< Ar.) 'bir diyārın etrāfı, civārları' ma'nāsına *havl*'in cem'idir. Müfredi bunun yerinde kullanılamaz: *havālī-i Hicāz*, *havālī-i Şām*, *Konya havālīsī*. (III/266. s.).

havāyic: (< Ar.) *hācet*'in cem'i. İsti'mālī māddiyyāta münhaşırdır. *Hācāt* bunun mevki'inde kullanılmaz: *havāyic-i zarūriyye*, *havāyic-i şitā'iyye*, *havāyic-i beytiyye*. (III/266. s.).

havza: (< Ar.) bir hükümetin zir-i idāresinde bulunan memālikiñ mecmū'u, dā'ire-i idāresiniñ cümlesi. Havzatü'l-İslām = bilād-ı İslāmiyye. (III/266. s.).

havşala: (< Ar.) fi'l-aşl 'kuş kuruşığı, mi'de, cevfi beden' gibi ma'āniyi mutaẓammın ise de lisānımızda insānıñ şabır ve taḥammül huşuşundaki tākāt-i derūnīsine ıtlāk olunur. Havşala-sūz = tākāt, taḥammül yakıcı, maḥv edici. Teng-havşala = havşalası dar, şabırsız.

Tenük⁴⁰⁷²-havşala = havşalası yufka, dayanmaz. Ş Iştılāḥ-ı tıbcā 'kuyruk şokumu kemigi ile kalça kemikleriniñ teşkıl ettikleri boşluğa, çukura' denilir. *Derdimiz*⁴⁰⁷³ *havşala-i hāmeye şıgımaz Nābī*⁴⁰⁷⁴ / *Anı vābeste-i hengām-ı mülākāt edelim*⁴⁰⁷⁵. (III/266. s.).

havz: (< Ar.) derūnunda şu birikdirmeye maḥşuş çukurdur ki altı ve etrāfı taş veyā tuğladan kireç ve ḥorāsān ve çimento ile maḥlūten yapılan harç ile duvār olarak i'māl olunur: *havz-ı şağīr*, *kenār-ı havz*, *havz-ı teḥī*, *havz-ı behiştī*. Ş Sefā'iniñ icrā-yı ta'mīrātına maḥşuş maḥall ki 'inde'l-iqtizā içine şu doldurulup boşaldılır. Tersāne-i 'āmirede bunun bir de deñiz üstünde durduğu hālde isti'māl olunan nev'i vardır ki oña *havz-ı sābiḥ* = 'yüzücü havuz' deniliyor. *Bir havz-ı mübārek ol maḥāmı / Sīr-āb eder idi Feyz nāmı*⁴⁰⁷⁶ (Ġālib Dede⁴⁰⁷⁷: 675). (III/266. s.).

havl: (< Ar.) yıl: *havl-ı tām*. Ş Etrāf, çevre: *havl-i beyt*, *havl-i Ka'be*. Ş

4072 Bir önceki izahı yapılan "teng-havşala" ile ortak hareketlenmiştir. "Tenük-havşala" olması gerekmektedir.

4073 Dīvānda: Şevkumuz.

4074 Şairin mahlası beytin nihayetinde verilmemiştir, fakat mahlası işaretlenmiştir.

4075 Nābī: G. 217.5.

4076 Kāmūsta: tāmı.

4077 Hüsn ü 'Aşk.

'Kudret' ma'nāsını da hāvidir. "Lā-havle ve lā-kuvvete illā bi'llāh⁴⁰⁷⁸" buradaki *havl* 'kudret' ma'nāsını ifāde eder. Havlī = 'hāneniñ derūn tahtası' demektir ki taḥrīf ile 'avlu' dēnilir. (III/266. s.).

Ḥayy: (< Ar.) esmā-yı ḥüsnādandır: *Cenāb-ı Ḥayy-ı lā-yemūt. ‖ Ey Ḥayy ü Qadīr olan İllāhī / Bī-miṣal ü müṣābih ü meẓāhī* (Mukāddime⁴⁰⁷⁹). § Ḥayāt ile muttaşif olan, diri: *ḥayy ve meyyit*. Ḥayyen = 'diri olarak, olduğu hālde' demektir. *Re'īs-i eşkıyāyı ḥayyen derdest ettikleri*. (III/267. s.).

ḥayā': (< Ar.) iki nev'dir. Biri levm ve ta'yīb olunacak evzā'dan ictināb ve ḥicāb étme, çekinip utanma ki buña 'ḥayā-yı fıtrī' dēnilir. Meşelā "İnde'n-nās keşf-i 'avretten ve ef'al-i mümaşile-i sā'ireden ḥayā" gibi; ikincisi havfen mine'llāhi me'āşī ve menāhīden ictināb ve imtinā' étmekdir ki buña 'ḥayā-yı imānī' ıtlāk olunmuştur. Ḥadīs-i şerīfde⁴⁰⁸⁰ zikr olunan ḥayā bu ikinci nev'idir. Bī-ḥayā = 'ārsız, utanmaz. *Birisi baḥr-i 'aṭadır birisi kılzüm-ı dād / Birisi kân-ı ḥayādır birisi genc-i seḥā* (Naẓīm). (III/267. s.).

ḥayāt: (< Ar.) cānlılık, dirilik: *ḥāl-i ḥayāt, müddet-i ḥayāt*. Ḥayāt-efzā = ḥayāt artırıcı, artıran. Ḥayāt-baḥş = ḥayāt vèrici, vèren. *Vèrmeyen cānın saña bulmaz ḥayāt-yı cāvidān* (Lā⁴⁰⁸¹); *Qādir-i biṣṣün-ı ḥayāt u memāt* (Naẓīm). (III/267. s.).

ḥayyāka'llāh: (< Ar.) 'Allāh 'ömrünü uzun etsin' ma'nāsında bir cümle-i du'ā'ıyyedir ki kemāl-i taḥşīn maḳāmında irād olunur. (III/267. s.).

ḥays: (< Ar.) edāt. Yalnız aşlā kullanılmaz. Ğāyet i'tibāriyle bi't-terkīb kullanılır. Bu taḳdīrde āḥiri maẓmūm okunur. Min ḥaysü'l-mecmū' = 'ğāye-i yekūndan, ṭopdan' demektir. (III/267. s.).

ḥaysiyyet: (< Ar.) meziyyet, i'tibār, şeref: *ḥaysiyyet-i zātīyye, ḥaysiyyet-i resmiyye. ‖ Fazīlet-i 'ilm ü aḥlākıñ insāna i'aṭā edebilecegi ḥaysiyyet ve meziyyete hīçbir 'ākıln şerī'aten ḥikmeten bir söz söylemeye ḥaḳkı yokdur* (Ḥaysiyyet Maḳālesi). (III/267. s.).

ḥaydar: (< Ar.) arslan § Ḥazret-i İmām 'Alī raḳıya'llāhu 'anh. Ḥaydar-ı Kerrār = döne döne ḥamle eden ḥazret-i imāmiñ evşāf-ı

4078 (Ar.) Güç ve kuvvet yalnız Allah'ındır.

4079 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Mūnācāt: 33.

4080 (F.) Haya imandandır.

4081 Fuzūlī: G. 6/2.

şerîfelerindendir. Haydarâne = arslancasına. Haydarî = arslanlık, haydara mensûb § Ekşeriyâ Mevlevî dervîşânının giydikleri öñü düğmesiz, kolsuz bir nev' yelek. *Ma'reke-perdâz-ı pesendîde-re'y / Haydar-ı Yûsuf-şiyem*⁴⁰⁸²-i rûzgâr (Nef'î: K. 43/26); *Server-i dîn pâdişeh-i nâm-dâr / Haydar-ı haşm-efgen ü Düldül-süvâr* (Nazîm) . (III/267. s.).

hayrân: (< Ar.) şaşakalmış, şaşmış, şaşırmış. *Ey melek-sîmâ ki senden özge hayrândır saña / Haq bilir insân dèmez her kim ki insândır saña* (Fużûlî: G. 6/1). (III/268. s.).

hayret: (< Ar.) ne yapacağını bilmeyecek şüretde şaşıma, şaşıp kalma: *El-kışşa şiddet-i hürmân kemâle yetdikde ve deryâ-yı hayret tuğyân êtdikde hâtırıma bu yetdi* (Fużûlî⁴⁰⁸³). Hayret-efzâ = hayret artırıcı, artıran. Hayret-bahş ve hayret-bahşâ = hayret verici, veren. Hayret-zede = hayret vurmuş, şaşkınlıkda kalmış. *Dîde maḥmûr u girîbân çâk u kâkül târmâr / Hayret-efzâdır kıyâmıñ câme-h'âbîñdan seniñ* (Maḥmûd Nedîm). (III/268. s.).

hayyiz: (< Ar.) taraf, meydân, mekân: *hayyiz-i imkân, hayyiz-i i'tibâr, hayyiz-i iftiḥâr*. (III/268. s.).

hayz: (< Ar.) tã'ife-i nisânıñ 'âdet-i tabî'iyye-i şehriyyesi. (III/268. s.).

hayf: (< Ar.) eyvâh, yazık gibi edât-ı te'essüf. *Hayf-şad-hayf. Hayfâ* da 'aynı ma'nâda ve ba'zen her ikisinden soñra *ki* veyâ *kim* 'ilâvesiyle kullanılır. *Vardık der-i sa'âdetine yâri görmedik / Girdik behište hayf ki dîdârı görmedik* (Şeyḥ Ğâlib: G. 186/1). (III/268. s.).

haylûlet: (< Ar.) araya girmek, arada perde gibi mâni' olmak: *haylûlet-i mevâni', ba'zı umûr-ı mühimmeniñ haylûleti*. (III/268. s.).

hayvân: (< Ar.) cānlı, diri maḥlûkâtıñ cinsine ıtlâk olunur ki cemî'-i envâ'ına şāmildir. § İştîlâḥda insândan mâ-'adâ cānlı maḥlûkât irâde olunur ki cem'i olan *hayvânât* da bu ma'nâ i'tibâriyle isti'mâl edilir. Ba'zen teşbîh tarîkiyle idrâksiz, aḥmak adamlara da ıtlâk olunur. Hayvân-ı nâṭık = 'insân' demektir. § 'Hayât, cān' ma'nâsını da ifâde eder: *âb-ı hayvân*. Hayvânî = hayvâna mensûb, dirilige 'â'id: *lezzât-ı hayvâniyye*. (III/268. s.).

4082 Kâmûsta: Yûsuf-ı Haydar-şiyem.

4083 Şikayet-nâme.

ḥayye: (< Ar.) yılan. Ḥayye-i esved = ekşeriyā diyār-ı Mıṣır'da peydā olan kara yılan. Cem'i *ḥayyāt*. (III/268. s.).

//ḥi//

ḥibāl: (< Ar.) *ḥabl*'iñ cem'i. 'İpler, halaṭlar' demektir. Ḥabbāl = ipçi, urğancı. (III/269. s.).

ḥibāle: (< Ar.) ağ, tuzak: *ḥibāle-i telbīsāt*. (III/269. s.).

ḥibr: (< Ar.) 'mürekkeb' denilen yazı yazmağa mahşuş renkli māyi', midād. § Okumuş bilgiç. Bu ma'nāda bi'l-ḥāṣṣa Benī İsrā'īl ya'nī Müsevī ḥaḥamlarına ıtlāk ve ekşeriyā cem'i olan *aḥbār* isti'māl olunur: *aḥbār-ı Benī İsrā'īl*, *aḥbār-ı Yehūd*. (III/269. s.).

ḥicāb: (< Ar.) perde, örtü, iki şey arasındaki māni'. Ḥicāb-ı çehre = niḳāb, yüz örtüsü. Ḥicāb-ı ḥāciz, ḥicāb-ı şadr = ıstılāḥ-ı tıbcā 'göğüs ile karnı tefrīḳ eden örtü' demektir. Ḥicāb-ı ḳalb = ıstılāḥda cevḑ-i ḳalbi birtakım hücrelere ayıran perdelere ıtlāk olunur. § Utanma, şıkılma. Bī-ḥicāb = utanmaz, şıkılmaz. *Ğuşşasından başımıñ kıl gibi incelmış tenim / Kim tenimle tīḡı ortasında*

başımdır ḥicāb. (Fuzūlī⁴⁰⁸⁴); *Ref' oldu ḥicāb-ı şāhid-i rāz / 'Aşk oldu melāmet ile dem-sāz* (ve-lehu⁴⁰⁸⁵: 617). (III/269. s.).

Ḥicāz: (< Ar.) cezāretü'l-'Arab'da Mekke-i Mükerreme, Medīne-i Münevver ile tā'if ve ḥavālīsinden 'ibāret olan diyār-ı ma'rūfe: *Ḥicāz vilāyeti*. ‖ *Cānib-i Ḥicāz-ı maḡfiret-tırāza 'azīmet etti*. § Mūsīḳī-i şarkīde maḳām, perde: *ḥicāz perdesi*, *ḥicāz peşrevi*. Mūsīḳī-i ğarbīde *de minör* bunuñ muḳābilidir. *Ḥicāz-kār* başkadır. (III/269. s.).

ḥicāl: (< Ar.) 'gelin odası' demek olan *ḥacle*'niñ cem'i. Rabbātü'l-ḥicāl = *rabbāt*, *rabb*'iñ 'şāhibiyyet, mālikiyyet' ma'nāsından cem'-i mü'ennesidir ki 'ḥacle şāḥabeleri' ya'nī 'gelinler' demektir. *Zihī meşşāṭa-i zīnet-fezā-yı ṭab'-ı nazm-ārā / 'Arūs-ı bīkr-i fikrim reşk-i rabbātü'l-ḥicāl eyler* (Neylī: G. 58/3). (III/269. s.).

ḥicce: (< Ar.) bir def'a ḥacc étme. Ḥiccetü'l-vedā' = bā'is-i nüzül-ı Ḳur'ān, mübelliḡ-i aḥkām-ı imān ḥazret-i peygamber 'aẓīmü's-şān efendimiziñ Hicret-i seniyye-i

4084 Bulunamadı.

4085 Leylā ile Mecnūn.

nebeviyyeleriniñ onuncu senesinde yüz biñi mütecāviz ehl-i ĩmān ile birlikte ĩfā buyurduklarını hacc-ı şerīfdir ki ertesini senede irtihāl-i nebevīleri vukū' bulmuşdur. Zī'l-ħicce = şühür-ı 'Arabıyyeden on ikinci ay. (III/269. s.).

ħiddet: (< Ar.) insāna 'ārız olan darğınlık, titizlik, öfke gibi keskinlik hālleri: *O kadar ħiddetlenmiş idi ki ağzından çıkan sözleri kulağı işitmiyordu. || Eñ 'ādī bir kuşūr fevka'l-'āde ħiddetini mūcib oluyor. Ş Keskinlik: ħiddet-i tīg, ħiddet-i seyf.* (III/270. s.).

ħizā': (< Ar.) bir şey'in muķābili, karşısı Ş bir hatt-ı müstakīmīñ devāmıyla hāşıl olan cihet ki Türkçede *perese, çırpı* ta'bīr olunur: *Dükkānların kaffesi bir ħizāda idi. || Çeşmeniñ ħizāsında bir duvār vardır.* (III/270. s.).

ħirāset: (< Ar.) ekin ekmek, ekilmek, ekincilik: *tarlanıñ ħirāseti, mevsim-i ħirāset.* (III/270. s.).

ħirāset: (< Ar.) korumak, korunmak; ħıfz etmek, edilmek: *beldenıñ ħirāseti, hānenin ħirāseti, ħirāset-i memleket.* (III/270. s.).

ħırz: (< Ar.) muħāfaẓa-i nefse vesīle olmak için taķılan nüsha, tılsım gibi

şeylere ıtlāk olunur: *ħırz-ı cān, ħırz-ı emān, ħırz-ı mükerrem. || Fāriğ etti 'aşkıñ⁴⁰⁸⁶ özge meh-likālardan beni / Ĥırz-ı cāndır şakladı 'aşkıñ belālardan beni⁴⁰⁸⁷* (Fuzūlī: G. 278/1). (III/270. s.).

ħırş: (< Ar.) bir şey'e ziyādesiyle düşman, bir şey'i ziyāde istemek. Ekşeriyā mezmūm olan hālātda isti'māl olunur: *ħırş-ı māl, ħırş-ı iķbāl, ħırş-ı cāh, ħırş-ı nuķūd, ħırş-ı pīrī.* (III/270. s.).

ħıref: (< Ar.) ħırfet'in cem'i: *ħıref ü şanāyi'.* (III/270. s.).

ħırfet: (< Ar.) rızķa, geçinmeye medār olan 'amel, kār, şan'at. Ehl-i ħırfet = eşnāf, şan'at şāhibi. (III/270. s.).

ħirmān: (< Ar.) fi'l-aşl 'maħrūm etmek' ma'nāsındır. Lisānımızda bu ma'nā mu'teber degildir. 'Maħrūm olmak, maħrūm kalmak' ma'nāsında kullanılır. *Muttaşıl ħirmān kalır⁴⁰⁸⁸ hāşıl tama'dan ehl-i ħırş / Tırfa kim artar baña⁴⁰⁸⁹ geldikçe ħirmāndan tama'* (Fuzūlī: G. 146/7). (III/270. s.).

ħızb: (< Ar.) tā'ife, birtakım, bir gürüh insān: *ħızb-i kalīl, ħızb-i mücāhidīn. || Bir ħızb-i kalīl idi mu'īnim / A'dā ise*

4086 Dīvānda: mührün.

4087 Dīvānda: Ĥırz imiş 'ıskun senün şaklar belālardan beni.

4088 Dīvānda: kılur.

4089 Dīvānda: aña.

leşker-i 'aremmem (Lā⁴⁰⁹⁰). § Kısım, bölüm: *hizb-i Qur'ân*. § Devâm üzere okunan şey, vird, du'â: *hizb-i şerîf*. (III/270. s.).

hiss: (< Ar.) rûhdaki duymak kuvveti, Türkçesi *duygu*: *hiss-i zâhirî*, *hiss-i bâtinî*, *hiss-i rakîk*, *hiss-i ânî*. Hiss etmek = duymak, idrâk etmek. Mâddiyyât ve ma'neviyyâtta kullanılır. *Mu'âmele-i bârîdeden muğber olduğunu hissettim*. Hissî, hissiye = duyguya müte'allik, mensûb. (III/271. s.).

hisâb: (< Ar.) saymak: *hisâb-ı kalîl*, *hisâb-ı serî*. § Kavâ'id-i mahşûsası vâsıtasıyla ma'lûmât-ı 'adediyyeden mechûlât-ı 'adediyyeyi istihrâc eden 'ilim: *'ilm-i hisâb*, *hisâb-ı a'sârî*, *hisâb-ı tamâmî*, *hisâb-ı tefâzülî*. 'Ale'l-hisâb = mikdâr-ı mu'ayyenin bir kısmı olarak. İnde'l-hisâb, lede'l-hisâb, bi'l-hisâb = hesâb edildikde. Yevmü'l-hisâb, rûz-ı hisâb = kıyâmet günü. Hisâbî = hesâba mensûb. § Tama'-kâr, hasîs adam. Hisâbiyyât = hesâba müte'allik huşûşât. *Muhtliş iyi bak defter-i elîf-i Hudâ'ya / Ne masraflı kayd eyle ne îrâdî hisâb et* (Es'ad Muhtliş Paşa). (III/271. s.).

hissiyyât: (< Ar.) rûhuñ idrâkâtı, havâs vâsıtasıyla rûhda hâşıl olan duygular: *hissiyyât-ı mâderâne*, *hissiyyât-ı 'âşıkâne*, *hissiyyât-ı elîme*, *hissiyyât-ı şedîde*. (III/271. s.).

hişâr: (< Ar.) eṭrafı müstahkem mahall, kal'a: *Rûmeli Hişârı*, *Anadolu Hişârı*, *Akhişâr*, *Karahişâr*. Bâlâ hişâr = kal'anıñ mürtefi' kısmı, iç kal'ası. (III/271. s.).

hişâş: (< Ar.) *hişşe'niñ cem'i*: *hişâş-ı mevcûde*, *hişâş-ı mukayyede*. (III/271. s.).

hişn: (< Ar.) muhkem, şarp mahall, kal'a. Hişn-ı haşîn = pek metîn, şarp kal'a. Hişn-ı Manşûr = Diyârbakır vilâyetinde bir mevki'. (III/271. s.).

hişşe: (< Ar.) pay: *hişşe-i menfa'at*, *hişşe-i 'ibret*, *kışşadan hişşe*. Hişşe-dâr = hişşeli payı olan. Hişşe-yâb = hişşe bulucu, bulan. *Olanlar feyz-yâb-ı intibâh-ı âşâr-ı kudretten / Alırlar hişşe-i 'ibret temâşâ-yı tabî'atdan* (Recâ'î-zâde Ekrem). (III/271. s.).

hizânet: (< Ar.) süt analığı, dâyelik. (III/271. s.).

hıfz: (< Ar.) saklamak, saklanmak: *hıfz-ı nuḳûd*, *kitâbıñ hıfzı*, *hıfz-ı sıhhat*, *hıfz-ı lisân*. Taḥte'l-hıfz = saklanarak, me'mûr-ı mahşûşa terfîkan' demektir. § Ezberlemek,

ezberlenmek: *hıfz-ı Kur'ân; Kaşîde-i Bürde'niñ hıfzı*. Hıfza çalışmak = Kur'ân-ı Kerîmi ezberlemeye gayret etmek. *Bağrı yağı erimezdi eser-i tâbindan / Nûr-ı hıfzından eger şu'le-i şem' alsa ziyâ* (Nâzîm). (III/271. s.).

hıkd: (< Ar.) 'kîn tutmak, düşmanlığı kalbinde şaklamak ki öç almak için fırsata intizâr etmek' demektir. Mezmûmât dandır: *hıkd ü hased*. (III/272. s.).

hikâye, hikâyet: (< Ar.) nakl ve beyân etmek, eṭrâfıyla ya'nî şayıp dökerek söylemek: *hikâye-i hâl, hikâye-i sergüzeşt, hikâye-i mâcerâ, vak'anıñ hikâyesi*. Ş Ba'zı vakâyi'îñ hey'et-i 'umûmiyyesi ki 'roman, maşal' demektir: *Hikâye-i Leylâ vü Mecnûn, Hikâye-i Husrev ü Şîrîn, Hikâye-i Ğarîbe*. Cem'i hikâyât. Hikâye-nüvîs = romancı, maşal yazan. Hikâye-nüvîsî = romancılık, maşal yazıcılığı. *Diñle neyden kim hikâyet etmede / Ayrılıklardan şikâyet etmede* (Nahîfî: 1). (III/272. s.).

hikem: (< Ar.) *hikmet*'iñ cem'idir: *hikem-i hafîyye, hikem-i İlâhiyye*. ‖ Nice *kaşîde bir kitâb, mecmû'a-i pür-intihâb / Her nüktesi Faşlu'l-hiṭâb her beyti bir genc-i hikem* (Nef'î: K. 15/38); *Zâtıdır*

mâ-haşal nüsha-i esrâr-ı hikem (Nabî: K. 15/37). (III/272. s.).

hikmet: (< Ar.) fezâ'il ve haşâ'il-i 'âliyenîñ ictimâ'ından taḥaşşul eden sıfat-ı hüsna: *Hep bu ma'nâyı bilir ehl-i kabûl*⁴⁰⁹¹ / *Hikmet-âmûz idi evzâ'-ı Resûl* (Hâkânî: 246). Ş Âdâb ve ahlâka dâ'ir 'ibret ve intibâh-baḥş olacak muhtaşar kelâm, naşîhat: *Hâzret-i hakîm-i Rûmî'niñ her kavı-ı vecîzi bir ders-i hikmetdir*. Ş Haḳâyık-ı mevcûdât ve eşyâya 'â'id ma'rifet: *'ilm-i hikmet, fenn-i hikmet, hikmet-i tabî'iyye*. Ş Sebeb-i hafî, menşe'-i hafî: *hikmet-i İlâhiyye, hikmet-i Rabbâniyye*. Ba'zen sebk-i 'Arabîde "bi-hikmeti'llâhi te'âla" tarzında da kullanılır. Kâ'ide-i 'Arabîyyeye tevfiḳan nisbetinde *hikmî* demek lâzım gelirse de selîka-ı Türkiyye *hikemî* tarzını terciḥ ve kabûl etmiştir. Bu nisbet *hikem* lafzına da 'atf edilebilir: *mevâdd-ı hikemiyye, mebahîş-i hikemiyye, maḳâlât-ı hikemiyye*. Hikemiyyât = hikmete müte'allık sözler. (III/272. s.).

hill: (< Ar.) şer'an ḥelâl olan şey, ḥelâl Ş arz-ı Mekke'de Harem-i Şerîf'iñ dâ'iresi ḥâricinde olan yer. (III/273. s.).

4091 Eserde: usûl.

hiltit: (< Ar.) ıstılâhât-ı nebâtiyyedendir. Fenâ koçulu bir nev' zamğdır ki Türkçede 'şeytân teresi' dênilir. (III/273. s.).

hilm: (< Ar.) insânın tabî'atında olan yavaşlık, yumuşaklık: *Hilm-i hakîmâne memdûh, hilm-i himârî şer'an ve 'aklen mezmûmdur. || Filân hilm ile muttaşf idi. || Biri şıdkıyla biri 'adl-ile bî-hemtâdır / Biri hilmîyle biri 'ilm ile ferd-i yektâ* (Nazîm) . (III/273. s.).

hilye: (< Ar.) zînet, süs § hilkat-i hüsna, şüret-i hüsna, şıfat-ı hüsna. Hilye-i şerîfe = Nebiyy-i muhterem 'aleyhi's-şalâtu ve sellem efendimiz hazretlerinin şemâ'il-i şerîfe ve şıfat-ı kudsiyyelerini hâvî kitâb, levha. *Bu hadîş içre budur kavî-i ehem / Ya'nî Allâhu Te'âlâ a'lem / Nice pâkîze suhandan şöñra / Fahr-i 'âlem dèdi benden şöñra / Hilye-i pâkîmi kim görse benim / Ola görmüş gibi vech-i hasenim* (Hâkânî: 148-149-150). (III/273. s.).

himâye: (< Ar.) hâlât-ı mûziyeden korumak, korunmak. İnsân hakkında isti'mâli gâlibdir: *'Aceze ve zu'afâyı himâye muktezâ-yı şân-ı âdemiyyetdir. Himâyet tarzında da kullanılır. (III/273. s.).*

himâr: (< Ar.) 'Arabîde 'erkek eşek' ma'nâsına ise de lisânımızda erkegi,

dişisi tefrîk olunmayarak cins-i ma'rûf hayvâna ıtlâk olunur. Himârî = himâra mensûb, eşeklik. (III/273. s.).

himl: (< Ar.) yük: *himl-i şakîl, himl-i cesîm, himl-i hafîf. || Mîhmân olsañ çekilmez imtinân-ı mîzbân / Maḥv olurdu himl-i minnet çekse çarḥ-ı çenberi* (Nazîm) . (III/273. s.).

Himyer: (< Ar.) hıta-i Yemâniyyede Şan'â şehriniñ taraf-ı garbîsinde bir mevki'îñ ismi § yine Yemen'de 'Arab-ı müte'arribeden bir kabîleniñ nâm-ı ceddidir ki Himyer bin Sebe'dir. (III/273. s.).

himye: (< Ar.) 'yemek, içmekde i'tidâl, perhîz' demektir. El-himyetü re'sü külli devâin = re's-i edviye, perhiz ve himyedir (Lâ); *Mi'deye dèdi Nebî beytü'd-devâ*⁴⁰⁹² / *Himye hakkında dèdi re's-i devâ* (Nâbî⁴⁰⁹³: 1592.). (III/273. s.).

hınâ': (< Ar.) fi'l-aşl şedde ile *hinnâ'*dır. Lisânımızda taḥrîf ile 'kına' dênilen ma'rûf kırmızı boya otu ki kadınlar ellerini, ayaklarını onuñla boyarlar. *Vurmaḳ, koymaḳ* maddeleriyle kullanılır. Kına gècesi = evâ'ilde gelin olacaḳ kızlarıñ ellerini,

4092 Eserde: beytü'd-dâ.

4093 Hayriyye.

ayaklarını kınalamak için kadınların toplanıp icrâ ettikleri zevk-i şebāneye ıtlāk olunurdu. *Hinā'ī* = kınacı. *Ṭurfa gül-gün-i firibende-reviş kim şanasın / Cümle endāmına urmuş yed-i kudret hınnā* (Nef'î: K. 18/34); *Vèrdi yāl u dem-i pākîzesine reng-i hınā* (Nazîm). (III/273. s.).

hınça: (< Ar.) buğday. Cem'i *hınaç*'dir. (III/274. s.).

hiyel: (< Ar.) *hîle*'nin cem'i: *hiyel ü desā'*is. (III/274. s.).

hîle: (< Ar.) dü-bāra, mekr, dek, dîgerini aldatmak için yâhūd aldatacak şüretde yapılan şey. Mezmûmâtdandır. *Hîle-kār* = hîle edici, eden. *Hîle-kārâne* = hîleci olan adama yakışacak tarzda. *Hîle-kārî* = hîle-kârlık, hîlecilik. *Hîle-bāz, hîle-sāz* dahî 'aynı ma'nâda isti'mâl olunur. (III/274. s.).

hîn: (< Ar.) 'zamân, vakit' ma'nâsındadır: *hîn-i 'azîmet, hîn-i vilâdet, hîn-i hâcet, hîn-i tahşîl*. Cem'i *ahyân*. *Hîn-i rü'yetde açardı nazarı / Nükte-i sırr-ı "Ke lemhu'l-başar"ı* (Hâkânî: 232). (III/274. s.).

//hu//

hubb: (< Ar.) sevgi. *Hubbu'l-vaṭan* mine'l-îmân = vaṭan sevgisi imândandır. *Hubb-ı nefis, hubb-ı cāh, hubb-ı dîn*. (III/274. s.).

hublâ: (< Ar.) gebe. El-leyletü *hublâ* = gece gebedir. *Günde biñ şey doğurur leyle-i hublâ-yı 'adem* ('Âkif Paşa: K. 5/41). (III/274. s.).

hubûb: (< Ar.) *habb*'in cem'idir: dâneler. (III/274. s.).

hubûbât: (< Ar.) *hubûb*'un cem'i. Arpa, buğday, darı gibi dâneden 'ibâret olan zaḥâ'ire ıtlāk olunur: *hubûbât pazarı, hubûbât anbârı*. (III/274. s.).

hubûr: (< Ar.) *sürûr*'un mürâdifidir. 'Ferah, sevinç' ma'nâsındadır. *Görüp mehâbet ile Rüstemâne eṭvârın / Olur ṭabî'at-ı tevfiḳ neşve-yâb-ı hubûr* (Nâbî: K. 7/47). (III/274. s.).

hüccâc: (< Ar.) *hâcc*'in cem'i. 'Hâcîlar' demekdir: *kâfile-i hüccâc*. (III/275. s.).

hüccub: (< Ar.) 'perde' ma'nâsına olan *hicâb*'in cem'i. (III/275. s.).

hüccet: (< Ar.) delîl, burhân; bir fi'l veyâ kavliñ şübûtuna medâr olan nesne. *Âdemiñ da'vâ-yı 'irfân hüccet-i hüsrânıdır* (Lâ⁴⁰⁹⁴). § Maḥâkim-i şer'iyeden şâdır olan hüküm-nâme-i şer'i, hükm i'lâmı. Cem'i *hüccet*'dir. *Ġayba imân getir ey müllhid-i*

*fācir ki saña / Āhiretden haṭ-ı ta'līk ile
hüccet gelmez (Sābit: G. 132/3).
(III/275. s.).*

hücre: (< Ar.) küçük oda: *hücre-i dervīṣāne*. § Odaların duvārlarına yapılan kapısız dōlāb gibi yerlere ıtlāk olunur ki eski zamān hānelerinde çok görülür. Cem'i *hüciürāt*, *hüicerāt*, *hücrāt*'dır ki ıstīlāhāt-ı fenniyyedendir. Kāffe-i ecsām-ı 'uzviye ve āliyyeniñ mā bihi'l-ḥuṣūli olan mādde-i nāmiyeyi hāvī mer'ıyyāt-ı cismiyyeniñ hey'et-i mecmū'asına ıtlāk olunur. (III/275. s.).

hüceyre: (< Ar.) pek küçük oda, oyuk. Cem'i *hüceyrāt*'dır. Bu ma'nāda kezālik ıstīlāhāt-ı fenniyyedendir. (III/275. s.).

hudūs: (< Ar.) yok iken şöñradan peydā olmak. Kıdem mukābili. *Nūr-ı vahdetden olup şu'le-peżirā-yı hudūs / Vērdi fer-'ālem-i tekoīne merāyā-yı hudūs / Aşla nisbetle terettüb⁴⁰⁹⁵ eder işbāt-ı kadem / Tāvır-ı fer'ıyyet ü şürettedir inşā-yı hudūs / Eylemiş ehl-i hikem mevc ile bahri temsīl / Tā ki ma'lūm ola māhiyyet-i ma'nā-yı hudūs* ('Ārif Hikmet: G. 25/1-4-5). (III/275. s.).

hudūd: (< Ar.) 'kenār, sınır' ma'nāsına olan 'hadd'ıñ cem'i: *hudūd-ı bilād, hudūd-ı memālik, hudūd-ı şer'ıyye*. || *O şehriyār-ı serīr-i bekā ki yokdur anıñ / Kalem-revinde şüğūr u memālikinde hudūd* (Sābit: K. 2/34). (III/275. s.).

hürre: (< Ar.) esīr, köle olmayan: *hürrü'l-aşl*. Mü'ennesi *hürre*. § Şüret-i meşrū'ada kendi fikir ve irādesiyle hareket eden, serbest adam. Maşdarı *hürriyyet*'dir ki 'serbestlik' demektir. *Hür iken düşdüm belā girdābına / 'İbret oldum āh 'aşk erbābına* (Mu'allim Nāci⁴⁰⁹⁶: Şr. 1/1). (III/275. s.).

hurkat: (< Ar.) yanmak, yanıq. *Hurkatü'l-bevl* = ıstīlāh-ı tıbca 'bel soğukluğu denilen 'illet' demektir. *Hurkat-ı evlād te'sīriyle gözüne dünyā görünmeyerek ol sahtiyānı ki ba'zılar kaplan ve ba'zılar bebr derisidir dērler* (Burhān-ı Kāṭı' Tercemesi ≈ 'Āşım). (III/276. s.).

hürmet: (< Ar.) "ırz, nāmūs gibi hetkī helāl olmayan, bi'l-'akis ri'āyeti vācib olan şey'e dēnir ki lisānımızda *hayṣıyyet*, *şeref*, *ta'zīm* makāmında kullanılır: *Merḥamet kıl şu fakīre! Āl-ı 'abā hürmetine*. § Hārām olmak, harāmlık ki bir şey'ıñ isti'mālını

nehy ve men' etmekdir: *hürmet-i hamr*. || *Hürmetiñ inkār eden 'ālemde hürmet bulmasın* (Nef'i: Sk. 3). Nef'i'niñ *Sāḳī-nāme*'sindeki şu mışrā'da görülen *hürmet* lafızlarının birincisi *hürmet*'iñ ikinci ma'nāsına, ikincisi de birinci ma'nāsına mişâldir. (III/276. s.).

hurûb: (< Ar.) 'kavgâ, şavaş' ma'nāsına olan *harb*'iñ cem'i: *hurûb ve muḳâtelât-ı cesîme*. (III/276. s.)

hurûf: (< Ar.) *harf*'iñ cem'i: *hurûf-ı hecâ, hurûf-ı illet, hurûf-ı maḳṭa'a, hurûf-ı menḳûṭa*. *Harf*'iñ cem'ü'l-cem'i olan *hurûfât* = matba'alarda kullanılan ma'denden dökme yazılara ıtlâk olunur ki envâ'ı mevcûd ve a'dâdı yüzleri mütecâvizdir. *Hurûfât kaşası, hurûfât makinesi, hurûfât başması*. (III/276. s.).

hüzn: (< Ar.) tāsalanmak hâleti, kaygılanmak 'arızası; göñül kırıklığı hâli. *Hüzn-āver* = hüznün getirici. *Hüzn-efzâ* = hüznün artırıcı. (III/276. s.).

hüsām: (< Ar.) keskin kılıç. *Hüsāmü'd-dīn* = dīniñ keskin kılıcı. (III/276. s.).

hüsn: (< Ar.) 'güzel, güzellik' ma'nâlarında kullanılır. Birinci ma'nāya göre mişâl: *hüsn-i idāre, hüsn-i hâl, hüsn-i mu'āmele, hüsn-i*

mu'āşeret, hüsn-i ta'bîr, hüsn-i haṭṭ, hüsn-i zan. İkinci ma'nāya mişâl: *hüsn ü kubḥ, hüsn-i şūrî, hüsn-i ma'nevî*. *Hüsnî* = 'hüsne mensûb, güzellige 'ā'id' demektir. Bunuñ cem'i olan *hüsniyyât* = güzel olan huşûşât. *Hüsn ü ānın gör görünsün dēr iseñ āyînede / Lafzdan ma'nāya hüsn-i intikālîñ şüreti* (Nevres: K. 1/9). (III/276. s.).

hüsnâ: (< Ar.) 'ziyâde güzel, pek güzel' ma'nāsınadır ki 'amel-i hayır ve haşlet-i cemîleden 'ibâretidir: *esmâü'l-hüsnâ*. (III/276. s.).

husûm: (< Ar.) uğursuzluk § tevālî üzere bulunmak birbiri ardınca berdevâm olmak. Bu ma'nâyı naẓar-ı i'tibâra alarak şiddetli ve sürekli esen rüzgâra, fırtınaya ıtlâk etmişler. (III/276. s.).

Hüseyn: (< Ar.) güzelcik. Bu yalnız isim olarak kullanılır. *Hüseynî* = müsîkî-i şarkîde bir maḳâm-ı maḥşûşdur. *Hüseynî peşrevi*. || *Cibrîl var haber vèr⁴⁰⁹⁷ sulṭân-ı enbiyāya / Düşdü Hüseyn atından şahrâ-yı Kerbelâ'ya⁴⁰⁹⁸ (Lâ⁴⁰⁹⁹⁻⁴¹⁰⁰). (III/277. s.).*

4097 Kâmûsta burada "o" yazmaktadır.

4098 Dîvânda mısraların yerleri tam aksidir.

4099 Kâzım Paşa. Kâmûsta: (I/184. s.).

4100 Kâzım Paşa: Mrs. 12/1.

huşul: (< Ar.) hāşıl olma, vücūda gelme. *Gelmek, bulmak* mādeleriyle kullanılır. *Huşul-pezîr* = huşul bulucu, vücūda gelici. *Terakķî-i şahîh ise 'âlem-i insāniyyetiñ terakķiyât-ı muktesebesine vukūf ile huşul bulur* (Bir Mektüb). (III/277. s.).

huşun: (< Ar.) huşn'ın cem'i. *Qal'alar: huşun-ı refî'a*. (III/277. s.).

hużzâr: (< Ar.) hāzır'ın cem'i. 'Hāzır olanlar' demektir. Eşhâş hakkında kullanılır: *hużzâr-ı meclis, hużzâr-ı kirâm*. (III/277. s.).

hużûr: (< Ar.) hāzır ve mevcūd olma: *hîn-i mürâfa'ada hużûr-ı şühūd elzemdir. Ş Pîş, ön: hużûr-ı cenâb-ı peygamberî, hużûr-ı hazret-i pâdişāhî, hużûr-ı hümayûn. Ş Râhat, ıztırâbsız olmak: kesb-i hużûr, selb-i hużûr, hâl-i hużûr. Münselibü'l-hużûr, bî hużûr = râhatsız, ıztırâblı. Hużûr-ı kalb = gönül râhatı, infi'âlât-ı nefsāniyyeden berî bulunmak: Meydāna geldi na's-ı rakîb-i efsāne-sāz⁴¹⁰¹ / Kıldım hużûr-ı kalb ile 'ömrümde bir namāz (Şābit: G. 130/1). (III/277. s.).*

huţām: (< Ar.) kuru ot ve kabuk kırıntısı, şaman pârçası gibi fā'idesiz yāhūd nef'î az nesne: *Huţām-ı*

dünyāya tama' etmek kâr-ı 'âkıl degildir. (III/277. s.).

huţame: (< Ar.) şiddetli âteş Ş cehennem. (III/277. s.).

hużûz: (< Ar.) hazz'ın cem'i. Bunuñ cem'ü'l-cem'i olan *hużûzât* = 'insānıñ hōşuna giden şeyler' ma'nāsında dā'imā isti'māl olunur: *hużûzât-ı kalbiyye, hużûzât-ı nefsāniyye, hużûzât-ı dünyeviyye*. (III/277. s.).

huffāz: (< Ar.) 'ezberleyici, ezber edici' ma'nāsına olan *hāfız*'ın cem'i: *huffāz-ı kirām, huffāz-ı hadîş*. (III/277. s.).

hufre: (< Ar.) kazılmış çukur: *Ey zā'ir! Şu merkez-i sükûndan o kadar sür'atle geçip gitmeye çalışma. Zîrâ her adımıñ seni buraya takrîbden başka bir fā'ide hāşıl edemez. 'Âlemiñ âlāmını bize terk ederek şu hufre-i ārāma ilticā eden ... merhūmeniñ rûhunu bir Fâtîha ile şād eyle ki hepimiziñ qarâr-gāhı şimdi hiç ehemmiyyet vèrmeyerek çigneyip geçtigimiz şu topraklarıñ altında böyle bir çukur olacaktır. (Tercümān-ı Haķîkat); Beşiktaş'da 'aķārāt ittîşālinde kâ'in maķbere-i mahşûşada vālidemiñ kitābe-i seng-i mezārı. Cem'i hufre: hufre-i nîrān, hufre-i cehennem. Taşgîri hufeyre = kazılmış küçük çukur, çukurcuķ. (III/277. s.).*

hukne: (< Ar.) def'-i ihtibās-ı bevl ve izāle-i inkıbāz için kullanılan devā, 'ilāç § edviye-i mezkūreyi dāhile işāl için kullanılan ālet-i maḥşūşa, şırınga: *şerbet ü hukne*. (III/278. s.).

hukuk: (< Ar.) *hakḳ*'ın cem'i. Bir lügat kitabında⁴¹⁰² 'eşḩāş arasında olan āşnālīk' ma'nāsında da kullanıldığı beyān olunursa da yañlıştır. Doğrusu 'keşret-i ülfet ve refākat ve mu'āmele ile eşḩāş arasında yek-dīgere karşı peydā olan ḩaklar' demektir: *hukuk-ı nās*, *hukuk-ı 'ibād*, *hukuk-ı kadīme*. İştılāḩāt-ı nizāmiyye ātīde mūndericdir. Hukuk-ı şahsiyye = gerek devletiñ, gerek efrādıñ menāfi'-i maḥşūşalarına 'ā'id olan hukuk. Hukuk-ı idāre-i mülkiyye = devā'ir ve şu'abāt-ı resmiyyeniñ vezā'if-i 'umūmiyyesiyle efrādıñ mu'āmelāt ve menāfi'ine 'ā'id revābıṭ ve münāsebātı ta'yīn eden kavā'idin hey'et-i mecmū'ası. Hukuk-ı esāsiyye = bir hükūmetiñ şūret-i teşkīliyle teba'asına 'ā'id münāsebātını ḩāvī kavā'id. Hukuk-ı düvel, hukuk-ı beyne'l-milel = 'devletleriñ aralarında cārī olan münāsebāt ve mu'āmelātıñ ve milel-

i muḩtelife efrādı beynindeki münāsebātıñ müstenid olduğu kavā'id-i 'umūmiyye' demektir. Hukuk-ı bahriyye = 'ukūd ve mu'āmelāt-ı bahriyyeyi ve tarz-ı cereyānıyla mertebe-i mer'iiyyetini ta'yīn eden kavā'id den 'ibāretdir ki iki kısımdan mürekkebdir. Birincisi *hukuk-ı bahriyye-i ḩuṣūṣiyye*, ikincisi *hukuk-ı bahriyye-i 'umūmiyye*'dir. Hukuk-ı ḩarbiyye = 'ḩāl-i ḩarbde iken devletleriñ mer'iiyyü'l-icrā tūtmağa mecbūr bulundukları kavā'id' demektir. Hukuk-ı cezā'iyye = müsteḩak olanlara ḩaklarında mücāzāt-ı lāzıme icrāsı-çün mevzū' olan kavā'iniñ hey'et-i mecmū'ası. Hukuk-ı medeniyye = efrādıñ yek-dīgeriyle olan münāsebātını ta'yīn eden kavā'id ile bir şahşıñ müstefid olacağı her günā müsā'adāt-ı kānūniyye. Hukuk-ı 'umūmiyye = bir hükūmetiñ teşekkülātına ve efrād-ı tābi'asıyla olan münāsebātına ve hükūmāt-ı sā'ire ile beyinlerindeki mu'āmelāta müte'allīk kavā'id. Hukuk-ı siyāsiyye = bir hükūmet-i metbū'anıñ efrād-ı tābi'asını idāre ḩuṣūṣundaki vezā'ifiyle efrād-ı mezkūreniñ hükūmet-i

4102 Lügat-ı Ebū'z-ziya: 445. s.

metbū'alarına karşı olan vezā'ifini bildiren kavā'idden 'ibāretdir. Hukūk-ı 'aḳd = ıstılāhāt-ı fıkhiyyeden olup muktezā-yı 'aḳd olarak tarafeyn-i mu'āḳadeyniñ nā'il oldukları şalāhiyyete ıtlāk olunur. Hukūk-şinās ve hukūk-perver = vefā-dār, hukūk tanıyan şadık dōst. Hukūk-şināsāne, hukūk-perverāne = hukūk tanıyana yakışacak şüretde. Hukūk-şināsī = hukūk tanıyıcılık. *Her insānıñ bulunduḡu hāl nisbetinde müsteḥaḳ olduḡu ba'zı 'ā'idātı olur ki lisānımızda hukūk tesmiye kılınır (Hukūk ve Maḥākim Maḳālesi).* (III/278. s.).

hokḳa: (< Ar.) ma'denī, türābī, billūrī ma'mulātından içi oyuk yek-pāre ufak kutu, kap: mürekkeb hokḳası, boya hokḳası. "Hokḳa gibi ağız" teşbīh-i 'āmiyānesiniñ tarz-ı dīgeri olan "hokḳa-dehān" ta'bīri zamānımızda metrūkāt-ı edebiyeden 'addolunur. (III/279. s.).

hokḳa-bāz: (< F.) el çābuklugu ile yuvarlak dānelerle hokḳa oynayan, hüner gösteren şan'at-kār yāḥūd ḥile-kār. Hokḳa-bāzī = el çābuklugu ile yapılan şan'at, hokḳa-bāzlık. (III/279. s.).

hükkām: (< Ar.) ḥākim'iñ cem'i. Maḥākim-i şer'iyye ve nizāmiyye hey'ātına ıtlāk olunur: *hükkām-ı şer'iyye, müfettiş-i hükkām, hükkām-ı 'adliyye.* ‖ *Nūr-ı çeşm-i vüzerā kuvvet-i kalb-i 'ulemā / Tāc-ı fark-ı vükelā ḳurra-i 'ayn-ı hükkām* (Nābī: K. 13/62). (III/279. s.).

hükm: (< Ar.) 'ḳazā' ma'nāsınadır ki bu iş böyledir veyāḥūd degildir diye ḳaṭ'iyyen re'y vermek, kesip atmak: *Maḥkemeniñ hükmü maḥz-ı 'adāletdir.* ‖ *Müdde'ī bu hükmü istīnāf etti.* ‖ *Avukat hükm-i lā-ḥaḳḳıñ ḳabülünü tavsiye ediyor.* § 'Emir, irāde' ma'nāsında kullanılır: *hükm-i ilāhī, hükm-i dīnī, hükm-i sultānī, hükm-i vicdānī.* ‖ *Her kuvvet-i menfereye gālib olacak ve emr ü hükmü tarafeyn-i münāza'ayna cebren ḳanā'at verecek bir kuvvet-i gālibe ve ḥākime ikā'ına lüzüm görünüp (Hukūk ve Maḥākim Maḳālesi).* § Te'sīr, ehemmiyyet: *mevsim-i şitā hükmünü şiddetle icrā ediyor.* ‖ *Hükmü yok, hükümsüz şey.* § Kıymet, menzele, müşābih: *Teyze ana hükmünde midir?.* Hükümdār, hükümrān = bir ḳavmiñ metbū'u, ulusu olan zāt-ı mu'azzam. Hükümdārī, hükümrānī =

metbū'luḡ, sultānlık: *tāc-ı ḥükümdārī*,
ḥuḡūḡ-ı ḥükümṛānī. (III/279. s.).

ḥükümet: (< Ar.) hey'āt-ı ictimā'iyye-i
tābi'anıñ menāfi'-i ḥuṣūṣiyye ve
'umūmiyyesini muḥāfaẓa ve teb'ası
üzerinde emr u nehyini infāz eden
kuvve-i icrā'iyye, kuvvet-i irāde:
nüfūz-ı ḥükümet, *ḥuḡūḡ-ı ḥükümet*,
ḥikmet-i ḥükümet, *ḥükümet-i seniyye*,
ḥükümet-i maḥalliyye. § 'İcrā-yı
ḥükümete maḥṣūṣ dā'ire'
ma'nāsında da kullanılır: *ḥükümete*
mürāca'atla. || *Ḥükümete gidip beyān-ı*
ḥāl eyledi. || *Bāb-ı ḥükümet*. Ḥükümet-i
müstakille = ḥuḡūḡ-ı ḥākimiyet ve
istiklāliyyetiñ tamāmını ḥā'iz olan.
Ḥükümet-i ğayr-i müstakille =
'ḥuḡūḡ-ı ḥākimiyet ve
istiklāliyyetiñ tamāmını ḥāiz
olmayıp başka bir devlete merbūṭ
bulunan ḥükümet' demektir.
(III/280. s.).

ḥulḡūm: (< Ar.) insān ve ḥayvānıñ
boğāzı. Rāḥatü'l-ḥulḡūm, rāḥat-ı
ḥulḡūm = niṣāsta ve şeker ile i'māl
édilen bir nev' ma'rūf yumuşak
şeker. Fıstıklı, bademli, kaymaklı
olarak envā'ı vardır. (III/280. s.).

ḥulv: (< Ar.) tatlı. Ḥulv-i mezāk =
tatması, tadımı tatlı. Cem'i olan
ḥulviyyāt = 'tatlıya müte'allik

yiyecekler' ma'nāsında çok
kullanılır. (III/280. s.).

ḥulūl: (< Ar.) gelip çatmak, girişmek:
ḥulūl-i şitā, *ḥulūl-i ramazān*. || *Vaḡt-i*
mu'ayyeni ḥulūl édince. (III/280. s.).

ḥulle: (< Ar.) biri belden yukarı sırta,
diğeri belden aşağı bacaklara
telebbüs olunan iki pārcadan 'ibāret
libās: *ḥulle-i behiṣt*. § Bir kadınıñ
ṭalāḡ-ı şelāṣe ile zevcinden iftirāk
etdikden soñra yine eski zevcine
varması şer'an mümkün ve ḥelāl
olmak için diğeri bir erkek ile
izdivāc ederek tekrār itlāk olunması.
(III/280. s.).

ḥuliyy: (< Ar.) *ḥillī*'iñ cem'i. Elmās,
yāḡūt, zümrüd, altın, gümüş
zīnetlere itlāk olunur. Müfredi ḥiḡ
kullanılmaz. Cem'ü'l-cem'i olan
ḥuliyyāt 'kıymetli zīnetler,
mücevherāt ṭaḡımları' ma'nāsında
çok kullanılır. (III/280. s.).

ḥummāz: (< Ar.) 'ḡuzuḡulaḡı' denilen
sebze. ḡuzuḡulaḡı şuyuyla şeker
ḡaynadılıp lu'āb yapılıyor. Bu da
istenildiği zamān şu ile ezilip şerbet
ḡāline getirilir ki buña 'ḡummāz
şerbeti' dērler. (III/281. s.).

ḥumret: (< Ar.) kırmızılık, kızillık:
ḡumret-i āriṡ, *ḡumret-i şafaḡ*, *ḡumret-i*
ḡadd, *ḡumret-i ḡicāb*. || *Mest-i 'aṣḡ*

olmağın ol çeşm-i humār / Humrete mā'il idi bir miqdār (Hākānī: 270). (III/281. s.).

humre: (< Ar.) ıstılāhāt-ı tıbbiyyedendir. 'Yılancık' denilen 'illet. İş-bu maraža 'alazlama' da dërler. (III/281. s.).

humk: (< Ar.) 'akıl nokşanlığı, bönlük, sersemlik. *Hamākat* ile müterādiftir, oraya da bakınız. (III/281. s.).

humekā': (< Ar.) 'ahmak' ma'nāsına olan *hamik'*in cem'i. Müfredi hiç kullanılmaz. *Habenneka meşāhīr-i humekādandır*. (III/281. s.).

humūzat: (< Ar.) ekşilik: *müvellidü'l-humūza*. *Humz* = ıstılāh-ı kīmyāca ekseriyā ma'ādiniñ ve nādiren şebh-i ma'ādiniñ havānın 'müvellidü'l-humūza' denilen teneffüse şālih cūziyle birleşmesinden hāşıl olan tertīb-i kīmyevīye ıtlāk olunur: *humzi evveli üsrub, humzi evveli zeybek, humzi ahiri fidda* gibi kīmyāya 'ā'id ıstılāhāt-ı fenniyye pek çokdur. (III/281. s.).

humma, hummā: (< Ar.) hastalık eşeri olarak vücūdda hāşıl olan harāret-i şedīde § şıtma. Kara hummā = tifos. (III/281. s.).

hūt: (< Ar.) büyük balık § burūc-ı felekiyyeden biriniñ ismidir ki

kevākibden mürekkeb balık şekli irā'e etdiği için böyle tesmiye kılınmıştır. Güneş iş-bu burca şubağ ayında dāhil olur: *Yūnus'u hūt-ı ecel eyledi āh iltikām* (Tārīh ≈ Surūrī). (III/281. s.).

hūr: (< Ar.) fi'l-'aşl 'āhū gözlü' demek olan *aḥver* ile onuñ mü'enneşi olan *ḥavvā*'nın cem'idir ki 'āhū gözlüler' demektir. ıstılāhda 'cennet kıızı' ma'nāsınadır. *Hūrī* = yine bu ma'nāda müfred olarak kullanılır. *Hūr* üslub-ı Fārisī üzere *ḥūrān* ve *ḥūrī* kezālik *ḥūriyān* tarzında cem'lenir: *Ser-i bālīnine gelseñ ey hūr / İndi dërlerdi şehīd üstüne nūr* (Sābit). (III/281. s.).

huveyşal: (< Ar.) beşerede peydā olan içi şulu ufağ kabarcık. Cem'i *huveyşalāt* = 'iltihābāt-ı cildiyyeden tuzlu balgam ve uçuklama' denilen emrāz. Bunlar ıstılāhāt-ı tıbbiyyedendir. (III/282. s.).

huveynāt: (< Ar.) göz ile görülmeyen ya'nī rü'yeti ḥurde-bīn ile mümkün olan gāyetle ufağ hayvāncıklara ıtlāk olunur ki müfredi *huveyn* Fransızcası micorbe (mikrob)'dur. (III/282. s.).

ha (III/282. s.- III/346. s.)

hā': (< Ar.) elif-bā-yı 'Osmānīde dokuzuncu harfiñ ismi. Ebced hesābında "600" 'adedine muķābil tutuluyor: *hā-yı mu'ceme, hā-yı meftūha*. (III/282. s.).

hā(y): (< F.) *hāyīden* maşdarından ism-i fā'il-i muraḥḥamdır ki 'çigneyici' demekdir. Aşlı *hāyende* idi. Bir kelimeye ilḥāk ile vaşf-ı terkībī olarak kullanılır. Meşelā *şeker-hā* gibi ki bunuñ aşlı *hāyende-i şeker'*dir. *Ağzına almaz eger känd-i mükerrer olsa / Lafz-ı hāyīdeyi tūtī-i şeker-hā-yı suhan* (Vehbī: K. 51/76). (III/282. s.).

hā'ib: (< Ar.) behresiz, ümīdsiz olan; sa'yı semere-dār olmayıp maḥrūm, me'yūs kalan; zarar, ziyāna uğrayan. Ekşeriyā *hāsır* ile birlikte kullanılır: *hā'ib ve hāsır*. Hā'iben = hā'ib olduđu hālde, hā'ib olarak. (III/282. s.).

hā'if: (< Ar.) korkucu, ödle. Hā'ifen = korkarak. Hā'ifāne = ödleķesine. (III/282. s.).

hā'in: (< Ar.) hıyānetle muttaşif olan. İyilige karşı kötülük edici, eden. Hā'ināne = hā'incesine. Bu

kelimelerdeki⁴¹⁰³ hemzeleri *yā* ile yazmamalı. (III/282. s.).

hātem: (< Ar.) mühür, üstü mühürlü yüzük: *vaż'-ı hātem, ḥaṭṭ-ı hātem, hātem-i zümrüdīn*. Ş Şoñ, eñ şoñ. Hātemü'l-enbiyā, hātemü'l-mürselīn = peygamberān-ı zī-şān ḥāzerātınıñ eñ şoñra geleni, Seyyidü'l-enām 'aleyhi's-şalatu ve's-selām efendimiz ḥazretleri. Kesr-i *tā* ile de luğatdır, faķaṭ lisānımızda feth-i *tā* ile ma'rūfdur. *Bedel olmaz bunā zirā ki seniñ nāmıñdır*⁴¹⁰⁴ / *Tutamaz mühr-i Süleymān yerin āḥer hātem* (Bāķī: K. 19/54). (III/282. s.).

hātim: (< Ar.) mühürleyici, mühürleyen Ş ḥatm edici, bitirici, bitiren: *hātim-i Qur'ān*. (III/283. s.).

hātime: (< Ar.) bitkin, şoñ: *ḥüs-n-i hātime, hātime-i kitāb, hātime-i ḥayāt, hātime-i kelām*. Hātime-keş = şoñu çekici, nihāyet vèrici, vèren. (III/283. s.).

hātün: (< Ar., < F.) 'kadın' ma'nāsında şeref ḥükmü mevcüddur. Naşıl ki bunuñ muḥarrefi olan *kadın* ile *qarı* beyninde de bir fark-ı ma'nā vardır. Hātün-ı kıyāmet = Ḥazret-i

4103 Hā'ib ve hā'if de kasdolunur.

4104 Dīvānda: nāmınadır.

Fāṭimatü'z-zehrâ raḍıya'llāhu 'anhâ.
(III/283. s.).

hâdi': (< Ar.) hud'a edici, eden;
aldadıcı, aldatan. Bâyi'-i hâdi' =
hîle-kâr şatıcı. (III/283. s.).

hâdim: (< Ar.) hizmet edici, eden ,
hizmetçi: *hâdimü'l-fuḳarâ*. (III/283.
s.).

hâr: (< F.) diken. Hâr-zâr = dikenlik,
çalılık. Hâr-ı üstür = deve diken. Hâr-püş = kirpi. *Ol nihâl-i gülşen-i devlet ki şâh-ı gül gibi⁴¹⁰⁵ / Lutf u kahrından vèrir aḥbâba gül, a'dāya hâr* (Fuṣûlî: K. 12/46); *Yâr için ağyâra minnet ettiğim 'ayb eyleme / Bâğ-bân bir gül için biñ hâra hizmet-kâr olur* (Lâ-edrî). (III/283. s.).

hârḥâr: (< F.) 'dağdağa-i hâtır, derd-i dil, halecân' ma'nâsınadır. *Ümmeti oldukça gülçîn-i sürür-ı bâğ-ı sūr / Düşmanı olsun fikâr-ı hâr-zâr-ı hârḥâr* (Na't ≈ Nazîm). (III/283. s.).

hârâ: (< F.) katı, pek taş, mermer. *Seng-i hârâ* şüretinde de isti'mâl olunur. Hârâ-şikâf = mermer yarıcı, yaran. *Hudâ kâdirdir eyler seng-i hârâdan güher peydâ* (Lâ); *Mâlik olsam kâşki bir ḳalbe seng-i hâreden* (Mu'allim Nâcî⁴¹⁰⁶: 5). § Bir nev' kumâşdır ki

şûf gibi mevcli mevcli olur. Buña 'hâre' de dênilir. *Burhân-ı Ḳâṭı⁴¹⁰⁷* 'ın rivâyetine göre bu kumâş iki çeşid olur. Biri *hârâ-yı 'inâbî* dir ki muḥteri'i olan 'Înâb'ın ismine nisbetle meşhûrdur. Diğerine de 'hârâ-yı sâde' dênilir ki yek-renk olur. *Nûr-ı mevṣâc-ı ma'ânî mi sözümdede berḳ uran / Yâ libâs-ı nazmımın bir âteşîn⁴¹⁰⁸ hârâ mudır* (Nef'î: K. 7/35). Eslâf-ı şu'arâdan ba'zıları Fârisîde olduğı gibi birinci ma'nâda daḥî *hâre* tarzında kullanmışlardır. Zamânımızda daḥî hem bu şüretle isti'mâl ve hem kumâş-ı mezkûre ıtlâḳ olunur. Fuṣûlî'niñ beyt-i âtisinde 'taş' ma'nâsında o şüretde kullanılmışdır: *Ḳılmağ-ı için taze gül-zâr-ı nübüvvet revnâkın / Mu'cizinden eylemiş izhâr seng-i hâre şu⁴¹⁰⁹*. (III/283. s.).

hâric: (< Ar.) şu lafzın ma'nâ-yı aşlîsi 'bir şeyden çıkıcı' demektir. Lisânımızda 'dış, dışarı, dışda, dışarıda' ma'nâlarında kullanılır: *Öyle şeyler benim vazîfemden hâriçdir*. Hâricen = dışdan, dışarıdan. Hâric-i kısmet = hâşıl-ı takşîm, bir 'aded-i

4105 Dîvânda: kimi.

4106 Şerâre, Terbi.

4107 590. s.

4108 Dîvânda: âteşî.

4109 K. 4/18.

küllide, bir 'aded-i cüz'ünün kaç def'a bulunduğunu gösteren 'aded. Hâric-i hudûd = sınırın dışı. Hâric-i belde = memleketin dışı. Hâric-i ez-hisâb = 'hesâbdan, dışı. Hâric-i = dışarıya mensûb, dış tarafa müte'allik. *Faşl-ı hâricî, kısm-ı hâricî, umûr-ı hâriciyye, telvînât-ı hâriciyye, tertîbât-ı hâriciyye.* || Vaktiyle Hâzret-i İmâm-ı 'Ali rağıya'llâhu 'anhâ muhâlefet eden gürûhuñ her birine - dâ'ire-i 'adl ve haqdan dışarı çıkdıkları için - Hâricî ıtlâk olunur ki bunun cem'i *Havâric'* dir. (III/284. s.).

hârik: (< Ar.) yırtıcı, yırtan. Terkiib ile kullanılır. Hâriku'l-'âde, hârik-i âde= 'âdeti yırtıcı, 'âdetin dışarısında' demektir ki ma'nâca *fevka'l-'âde* ta'bîrinden aqvâdır. (III/284. s.).

hârika: (< Ar.) 'âdetin hâricinde olarak yetişmiş⁴¹¹⁰, gâyetle mümtâz adam. *Sâ'ire beñzer mi suhandânlarıñ / Her biri bir hârikadır anlarıñ* (Mu'allim Nâcî⁴¹¹¹: G. 17/9). Bu kelimenin şöündaki *he* mübâlağa ifâde eder ise de *hârik*'in mü'enneşi olarak

kullanıldığı taqdîrde *he* 'alâmet-i te'nîş olacağından insâna vaşf olamaz. O hâlde "umûr-ı hârika, keyfiyyât-ı hârika" denilir de "ricâl-i hârika, eşhâş-ı hârika" denilemez. Cümlelerde mevki' ve tarz-ı isti'mâline diğkat etmelidir. (III/284. s.).

hâre: (< Ar⁴¹¹².) *hârâ'*ya bakınız. Her iki ma'nâda onun mürâdifidir. Lisânımızda bu ziyâde kullanılır: *Gül yañaqlı gülgülî kerrâkeli mor hâreli* (Nedîm: Ms. 42/1). (III/284. s.).

hâzin: (< Ar.) hâzîne-dâr, hâzîne muhâfızı: *hâzin-ı esrâr, hâzin-ı emvâl.* || *Nâmıñı nazm-ı bülendimle çıkardım felege / Êde tâ hâzin-i esrâr-ı kazâ naqş-ı hûtâm* (Nef'î: K. 50/45). (III/285. s.).

hâsir: (< Ar.) zarar, ziyâna uğrayıcı, uğrayan: *tâcir-i hâsir, merd-i hâsir.* Hâsiren = zarar-dide olduğu hâlde, ziyâna uğrayarak. Cem'i *hâsirün, hâsirîn.* (III/285. s.).

hâşâk: (< F.) çör çöp, yonga. Fâriside *hâş hâşek* şüretinde dahî kullanılır. Lisânımızda ekşeriyâ ma'nâca mürâdifi olan *has* lafzıyla berâber isti'mâl olunur. Lisânımızda *hurde* ile birlikte kullanılır. *Has ü hâşâk.* |

4110 Kâmûsta kelime "te" ile yazılıdır.

4111 Şerâre.

4112 Devellioğlu: Farsça. Kâmûs-ı Türkî: Farsça. Lugat-ı Nâcî: Farsça. Burhan-ı Katî': Farsça.

Dil-i cūş 'aşkda ten-i şad-çāk bī haber / Deryā temevvüc etmekde hāşāk bī-haber (Rūhī); Degse hāşāk-ı hākīre nazar-ı terbiyeti / Kābe kavseyne olur kadr ü meziyyetle hadeng (Lā); Tenim hāşākine odlar⁴¹¹³ urubdur berķ-ı hicrānın (Fuzūlī: G. 169/4). (III/285. s.).

hāşī': (< Ar.) gönül alçaklığı gösterici; nefsinin 'ādī, küçük gösteren: 'abd-i hāşī', kalb-i hāşī'. Hāşī'an = hāşī' olarak, olduğu hâlde. Hāşī'āne = hāşī' olana münāsib görülecek şüretde. (III/285. s.).

hāşş: (< Ar.) birkaç şey'e şümülü olmayıp yalnız bir şey'e 'ā'id olan: *ism-i hāşş, tavr-ı hāşş, tarz-ı hāşş, şīve-i hāşş, neşve-i hāşş. | O şīve-i tekellüm kendisine hāşş idi. | Hāşş bāğçe, hāşş āhır... Mü'ennesi hāşşa'dır: hazīne-i hāşşa, 'asākīr-i hāşşa, hademe-i hāşşa. Ş Mutehayyız, mümtāz, ileri gelen kimseler: hāşş ve 'ām. Bu ma'nā i'tibāriyle cem'i havāşş'dır: havāşş ve 'avām. Hāşşü'l-hāşş = hāşdan hāşş, eñ hāşş. Ş Bozuk, karışık olmayan: hāşş etmek, hāşş boya, hāşş gümüş, hāşş francala, hāşş ipek, hāşş un. | Münis-i hücre-i hāş-ı Nebevī / Enes ol⁴¹¹⁴ Ka'be-*

i dīn rāh-revī (Hākānī: 327). (III/285. s.).

hāşşa: (< Ar.) bir şeyde bulunup diğerinde bulunmayan kuvvet, keyfiyyet, hālet-i mahşūşa: *Mıknāţīsda demiri, kehriübāda şamanı çekmek hāşşası bulunduğu ma'lumdur. Hāşşaten, bi'l-hāşşa = sā'irlerinden ayrı, mahşūş olarak. Hāşşa-gī = āhirindeki he kāf-ı Fārisīye kalb olmuşdur. Hādime-i hasene. | 'Mukarreb, karīn-i mülük olan hademe' ma'nāsınadır. Evā'ilde böstāncı ocağı zābiţānıyla mübāşirlere ve zükür ve ināşdan hizmet-i mahşūşada bulunanlara ıtlāk olunurdu: hāşşa-gī ağā, başhāşşa-gī, hāşşa-gī usta, yol hāşşa-gīsī. (III/285. s.).*

hāşiiyyet: (< Ar.) kuvvet, keyfiyyet, fā'ide-i mahşūşa; te'sīr-i mahşūş. Hāşiiyyetlü = 'nāfi', fā'ideli, te'sīrli' demektir. *hāşiiyyetlü hindibā ebegümeci, hāşiiyyetlü turb, hāşiiyyetlü gelincik çiçeği. | Bu hāşşiiyyetle⁴¹¹⁵ sen zahm-ı derūna merhem olmazsın (Şābit:G. 254/4); Māhiyyet-i hüsn ü 'aşka ārif / Hāşiiyyet-i germ ü serde vākıf (Ġālib⁴¹¹⁶: 688). (III/286. s.).*

4113 Kāmūsta: otlar.

4114 Eserde: o.

4115 Dīvānda:hāşşiiyyet.

4116 Hüsn ü 'Aşk.

hāzī': (< Ar.) alçak gönüllülük gösterip baş egici olan: 'abd-i hāzī'. (III/286. s.).

hātır: (< Ar.) fi'l-aşl 'insānıñ derūnunda olan duygu, düşünce' ma'nāsınadır. El-yevm 'gönül' ma'nāsında kullanılır. Ba'zı maḳāmda 'fikir' ma'nāsını ifāde eder. Hātır-mānde = hātırı ḳalmıṣ, gücenmiṣ. Su'āl-i hātır = gönül ṣormak, gönül almak. Hātır-ṣinās = gönül ṭanıyıcı, gönül yapan. Hātır-ṣināsāne = gönül yapana yakıṣacak ṣüretde. Hātır-ṣināsī = gönül ṭanıyıcılık. Hātır-niṣān = gönülde yer etmiṣ, unutulmamıṣ olan. Der-hātır etmek = gönülde ṭutmak, 'akla getirmek, unutmamak. Hātır-nevāz = gönül okṣayıcı, okṣayan. Hātır ḳırmak = gönül incitmek. (III/286. s.).

hātırā: (< Ar.) insānıñ derūnuna sāniḥ olan re'y, fikir: *Bunu hātırā olarak 'arz ediyorum.* § Hātırda ḳalmıṣ olan ḥuṣūṣī, ṣey: *hātırā-i ḥayāt, hātırā-i ṣebābet, hātırā-i pīrī.* Cem'i *hātırāt.* Bunlar memdūḥāt ve mezmūmātda kullanılır. Cem'-i dīgeri olan *ḥavātır*'a da baḳıñız. (III/286. s.).

hātıf: (< Ar.) ḳapıcı, göz alıcı, ḳamaṣdırıcı, ḳamaṣdıran. Ekṣeriyā

berḳ'e vaṣf olarak ḳullanılır: berḳ-ı hātıf. | Berḳ-ı hātıf ṣanma olmuṣdur Selīm-i Evvel'iñ / Dest-i pūr-zūrununda ṣemṣīr-i celādet müncelī (Mu'allim Nācī⁴¹¹⁷: Kt. 1); Ne dem 'azm eyleyip meydāna at ṣalsaydı küffāra / Ṣanaydın berḳ-ı hātıfdır elinde tīḡ-ı bürrānı (Hemdemī). (III/286. s.).

hāfız: (< Ar.) aṣaḡı düşürücü, alçaldıcı, alçaldıran. Esmāü'l-ḥüsnādandır. (III/287. s.).

hāfıḳān: (< Ar.) 'maḡrib ile maṣrıḳ' demektir. *Hāfıḳayn* de 'aynı ma'nāda kullanılır: *aḥbār-ı hāfıḳayn.* (III/287. s.).

hāḳān: (< F., < Türk⁴¹¹⁸) 'ḥükümdār-ı 'aẓīmü'l-iḳtidār, pādīṣāh-ı ṣöhret-ṣi'ār' demektir. Fi'l-aşl Moḡol, Türk ḥükümdārlarının 'unvān-ı meṣḥūrudur: *ḥudūd-ı hāḳānī, ḳuyūd-ı hāḳānī, ḳılā'-ı hāḳānī, sened-i hāḳānī, defter-i hāḳānī.* Hāḳānī = hāḳāna mensüb hāḳānlık. *Hāḳān-ı 'Oṣmānī-neseb kim münderic zātında hep / İslām-ı Fārūḳ-ı 'Arab iḳbāl-i Pervīz-i 'Acem (Nef'ī: K. 15/21). (III/287. s.).*

hāk: (< F.) ṭopraḳ. hāk-i pāk = temiz ṭopraḳ. Hāk-i pā(y) = ayak ṭopraḡı. Bu ta'bīrdeki *kāf* ile *pā'yı* bitişik

4117 Şerāre.

4118 Türkçe: kağan.

yazmamalıdır. Hāk-dān = dünyā, yer. Hāk-rüb = süpürge. Hāk-sār = toz toprak içinde sürünen hālî perîşān fakîr, hākîr, düşkün. Hāk-sārî = perîşān hāl olmak, düşkünlük. Hāk-nişîn = fakîr dilenci. Hākî = toprağa mensûb, topraktan. Bunun cem'î olan *hākiyān* = 'ehl-i dünyā, insānlar' demektir. Hākî-nihād = mütevāzî', alçak gönüllü. *Hāk ol ki Hudā mertebeni eyleye 'ālî* (Rūhî: TB. 1/2); *Qadrini inkār eden iki cihānda hāk-sār* (Nazîm). (III/287. s.).

hākister: (< F.) kül, âteş külü. Hākisterî = küle mensûb, kül gibi. *Reng-i hākisterî. || Sürme-i çeşm eylemişler şem'ler hākisterim* (Fuzûlî: G. 195/2); *Verse tab'-ı âteşe ger berķ-ı tîğî terbiyet / Ma'denü'l-elmās ederdî tûde-i hākisteri* (Nef'î: K. 14/31). (III/287. s.).

hāl: (< Ar⁴¹¹⁹.) vâlideniñ erkek kardeşi, dayı. Lisânımızda bu ma'nâda kullanılmaz. Ş İnsanın bedeninde, yüzünde olan kara benek, beñ: *hāl-i siyāh, hāl-i müşkîn*. Hāl-dār = beñli, benekli. *Nokta-i hāl-i siyeh taraf-ı ruh-ı dil-dārda / Habbetü's-sevdāya fülful ikiden hālî degil* (Mantıkî). (III/287. s.).

hālîd: (< Ar.) ebedî, dâ'im, bâkî. Cem'î *hālîdün, hālîdîn*. (III/288. s.).

hālîş: (< Ar.) pāk ve şāfî olan; karışık olmayan şey. Kalb-i hālîş = temiz, safvetli yürek. Hālîşü'l-kalb = yüregi temiz, gıll ve gışşdan hālî. Zer-i hālîş = karışık olmayan, şāfî altın. Niyet-i hālîşa = ğaraż, fesāddan 'ārî niyet. Hālîşan = hulus ve safvetli; şāfî, pāk olarak. Hālîşāne = pāk, şāf olana yakışacak şürette. Hālîşîyyet = pāklık, şāfîlik; karışıklıktan 'ārî olmak. *Şāf u berrāk u zîyā-güster⁴¹²⁰ idi / Ya'nî hālîş gümüşe beñzer idi* (Hākānî: 300). (III/288. s.).

Hālîk: (< Ar.) esmā-yı hüsnādandır. Yaradıcı, yaradan; yokdan var eden, Tañrı. Hālîkîyyet = yaradıcılık. *Hālîku's-semavāt, Hālîk-i ins ü cin*. (III/288. s.).

hāla: (< Ar.) babanın kız kardeşi. 'Arabîde vâlideniñ kız kardeşine ya'nî teyzeye ıtlāk olunur: *hāla hanım, hāla-zāde*. (III/288. s.).

hālî: (< Ar.) tenhā, boş: *dükkān-ı hālî, mekân-ı hālî*. Bunun mü'ennesi olan *hālîye* teşdîd ile ğalaţ okunmamalıdır: *büyük-ı hālîye, eyyām-ı hālîye, arāzî-i hālîye*. Hālîyen

4119 Lugat-ı Nâcî: Arapça. Lugat-ı Remzî: Farsça. Lugat-ı Ebü'z-ziya: Arapça.

4120 Eserde: zîyā-guster.

= boş olarak, boş olduğu hâlde.
Hālî'z-zihn = zihni boş, boş kafalı.
'Arızîñ yâ lāle yâ gül ikiden hālî degil /
La'l-i nābîñ gönçe yâ mül ikiden hālî
degil (Mantıkî). (III/288. s.).

hām: (< F.) çig, pişmemiş, olmamış:
meyve-i hām, hām armud, hām şeker.
Hām adam = terbiye görmemiş,
cāhil. § İşlenmemiş, şan'at-kār
elinden geçmemiş, hāl-i tabî'ide
olan: hām eşyā, hām gümüş, hām bakır.
§ Bî-hūde, boş, fā'idesiz: hayāl-i hām,
tama'-ı hām, emel-i hām, fikr-i hām.
Hāmî = hāmlık = kesiklik, gevşeklik,
yorgunluk. Hāmlamak = kuvvetden
düşmek, idmānsızlık. 'İtr-süz olmak
içün bezm-i güle dahî nesîm / Hāven-i
lālede saḥḳ êtmez idi 'anber-i hām
(Nef'î: K. 50/32). (III/288. s.).

hāmîs: (< Ar.) beşinci: cild-i hāmîs, faşl-ı
hāmîs, rütbe-i hāmîse, def'a-i hāmîse.
Hāmîsen = beşinci olarak. (III/289.
s.).

hāmûş: (< F.) sâkit gibi şuşucu, şuşan.
Hāmûş, hamûş, hamuş şüretlerinde
muḥaffefen dahî kullanılır. Fāriside
olduğu gibi bunlarıñ şuş emri
maḳāmında isti'mālî vaḳtiyle
lisānımızda dahî tecvîz olunmuş ise
de el-yevm mehcûrdur. Hāmûşî =
sükût, şuşuculuk. Vādî-i hāmûşān,

maḥalle-i hāmûşān = mezārlik,
ḳabristān. Cūylar çün êrdiler deryāya
hāmûş oldular (Lā⁴¹²¹); Cedel-kārāne
hāmûşî ḳadar rengîn cevāb olmaz /
Sükûtun merd-i dānā ḥaşmını ilzām
içün şaḳlar (Rāşid); Siper-endāz-ı 'acze
ḥaşmı tîğ-ı hūn-feşān çekmez /
Hāmûşān-ı edeb endîşe-i zaḥm-ı zebān
çekmez (Köprülü-zāde Es'ad Paşa).
(III/289. s.).

hāme: (< F.) kalem, yazı yazmağa
maḥşûş ḳamış veyāḥūd demir alet.
Hāme-i mûy, hāme-i mûyî, hāme-i
mûyîn = kıl kalem. Hāmerān =
kalem yürüdücü, yürüden. Hasta-i
nâṭıkaya rûḥ-fezâdır hāmem / Zāt-ı 'Îsā
gibi i'cāz-nümâdır hāmem (Rāşid
Paşa); Cism-i elfāza revān-baḥş-ı edâdır
hāmem / Mehd-i ḥulyāya şuver-zā-yı
şafâdır hāmem (Cevdet Paşa).
(III/289. s.).

hān: (< F.) aşı Türkî ḥanġ⁴¹²²'dir ki
'mülk, ḥükümdār' ma'nāsınadır.
Türk neslinden olan ḥükümdārāna
maḥşûş 'unvāndır. El-yevm İrān'da
vüzerā ve ricāl-i devlete vērilir
elḳābdandır. (III/289. s.).

hāndān: (< F.) aşı, nesli ma'rûf bir
zātiñ ehl-i beytiyle aḳrabā ve

4121 Hayali: G. 124/3.

4122 Lehçe-i Osmanî, 381. s.

müte'allikātı: *hāndān-ı kudsiyyet-i 'unvān hażret-i peygamberī, hāndān-ı celilü's-şān-ı 'Osmānī. § Kerīmü't-ṭab', misāfir-perver, fuḳarā-nüvāz zevāt-ı mu'tebereye ıtlāk olunur. 'Şoy, ocaḳ, yurd şāhibi kişi zādeler'e de dēnilir: Hāndānı haşre dek ma'mūr olup ol husreviñ / Zāt-ı pāki ile faḫr ēde 'izām-ı dūdman (İsmā'īl Hāḳḳī). (III/289. s.).*

hān: (< F.) şehirleriñ dāhil ve hāricinde misāfir konmak için maḫşūşan yapılan binā, konaḳdır ki el-yevm 'misāfir-hāne, otel' dēniliyor. (III/289. s.).

hānıḳ: (< Ar.) boḡucu, boḡan. Hānıḳü'n-nemir = ıstılāḫāt-ı nebātiyyedendir ki 'ḳurtboḡan' dēnilen bir nev' haşış otuna ıtlāk olunur (III/289. s.).

hānḳāh: (< Ar.) tekye. *Hāngāh* lafzından mu'arrebdir: *hānḳāh-ı Mevlevī, hānḳāh-ı Rifā'ī. (III/289. s.).*

hāne-gī: (< F.) hānedekilerden, evde bulunan, evdeki. (III/290. s.).

hānümān: (< F.) ev bark, hāne, hāne halkı, 'ıyāl ü evlād, māmelek ve'l-hāşıl cümlesi. Hānümān-süz= = hānümān yakıcı, yaḳan. Hānümān-ber-endāz =hānümān maḫv ēdici, ēden. Bī-hānümān = yersiz yurdsuz,

'ā'ilesiz, perişān hāl. *Milk⁴¹²³-i tecrīddir ferāḡat evi / Terk-i māl eyle hānmāndan geḳ (Fużülü: G. 50/3). (III/290. s.).*

hāne: (< F.) ev: *hāne-i nevīn, hāne-i kadīm, şāhib-i hāne. Hāne-i Hudā = Beytu'llāh, Ka'be-i Mu'azḡama. Hāne-i ḫarāb = cāhil, sefil, müflis, perişān hāl. Hāne-ber-düş = 'evi omuzunda ya'nī nerede aḳşām orada şabāḫ ēden kayıdsız, yurdsuz serserī adam' dēmekdir. Ba'zı esmā ve elfāza telāḫuḳ ēden hāne lafzı fi'l-aşl muzāf olarak ilḫāḳ olunur. Meşelā: *bārūd-hāne, ṭop-hāne, telḡraf-hāne, eczā-hāne, sīm-keş-hāne* gibi. § Göz göz, delik delik, kısım kısım olan şeylere de *hāne* ıtlāk olunur. Meşelā ḫesāb cedvellerinde, kāḡıd üzerinde çizgilerden, raḳamlardan müteşekkil aḳsāma 'hāne' dēnildiği gibi saṭranc taḫtasınıñ münḳasım olduğu murabba' dā'irelere de *hāne* ıtlāk olunur: *Beyt-i dilini dāniş ile ētmeyen ābād / Ma'mūr şanır şadrını her hāne-ḫarābın (Lā⁴¹²⁴). (III/290. s.).**

hāver: (< F.) şark, maşrıḳ. Hāverī = şarkā mensüb, maşrıḳī. Bāḫter = 'ḡarb, maḡrib' dēmekdir. Hāver ü

4123 Dīvānda: Mülk.

4124 Mu'allim Nāci: TB. 1/3.

bāhter = şark ve ğarb: *Var ümîdim tâ bu deryâ üzre keştî-i hilâl / Gâh seyr-i hâver eyler gâh geşt-i bâhter* (Fuzûlî: K. 19/26); *Berķ uyan destînde tîĝ-ı pür-güher midir yâhûd / Eyledi deryâyâ ğavta âftâb-ı hâveri* (Nef'î: K. 14/11). (III/290. s.).

hâviye: (< Ar.) şenliksiz yer, boş çöl. *Hâvî* de bu ma'nâda lûgatdır. Teşdîd ile ğalaţ okumamalı. (III/290. s.).

hâyîde: (< F.) ağız ile çignenmiş. Ekşeriyâ ağızdan ağıza dolaşmış bayağı söz hakkında îrâd olunur: *Naşıl ki kitâbımızda sırası geldikçe hâyîde olan elfâzı zıkr ve beyân ediyoruz. Hâyîde-gû = bayağı söz söyleyen. Hâyîde suhan merd-i suhan-dâna yakışmaz* (Neccâr-zâde). (III/290. s.).

hâygene: (< F.) yumurta ve un ile yapılan bir nev' tatlı. Türkçede muharrefi *kayĝana*'dır. (III/291. s.).

hâye: (< F.) kuş gibi hayvânların yumurçası; beden-i insânda yumurtaya müşâbih olan 'uzv-ı ma'lûm. Hâye-i iblîs = 'şeytân hâyesi' denilen bir nev' taş. (III/291. s.).

hâbâ'is: (< Ar.) *habîşe*'niñ cem'i. Kötü şeyler, rüsvâyılıklar. Ümmü'l-hâbâ'is = şarâb ki isti'mâli taķdîrinde insânı

rezâ'il aĥvâli irtikâba sebep olduğundan bu şûretle teşhîr kılınmışdır. (III/291. s.).

habâset: (< Ar.) kötülük, murdârlık, pislik. (III/291. s.).

habbâz: (< Ar.) ekmek şatan, ekmekçi. Üslûb-ı Fârisîde cem'lenir. Habbâzân cem'iiyeti = ekmekçiler loncası ki şehremânet-i celîlesi dâ'iresinde resmen müteşekkildir. (III/291. s.).

habâyâ: (< Ar.) *habî'a*'niñ cem'i. Gizli şeyler. Müfredi kullanılmaz. *Habâyâ-yı umûr, habâyâ-yı mes'ele, vâķıf-ı habâyâ. || Perde-endâz-ı hafâyâ-yı butûn / Rûşenâ-sâz-ı habâyâ-yı fûnûn* (Lâ⁴¹²⁵⁻⁴¹²⁶). (III/291. s.).

haber: (< Ar.) nakl olunan söz, bildirilen laķırdı, mâdde: *haber-i şaĥîh, haber-i hayr, haber-i şādık, haber-i kâzib. § Vuķûf, ma'lûmât: Haberim var. || Haberim yok. || Haber almadım, haber verilmemiş. || Efendimiziñ haberi olmalı. Almak, vèrmek mâddeleriyle kullanılır, şu'arâ-yı kadîme edebiyâtda ètmek, eylemek mâddeleriyle kullanmışlardır. Haber-dâr = vuķûfu, ma'lûmâtı olan. Bâ-haber = bu da 'vâķıf,*

4125 Ziya Paşa ≈ K. 7/6.

4126 Kâmuştâ: Şeyhî (II/246. s.).

ma'lûmâtlı' demektir. Bî-haber = habersiz, duyğusuz, ma'lûmâtsiz. Bî-haberâne = ma'lûmâtsiz, duyğusuz olana yakışacak tarzda. Bî-haberî = ma'lûmâtsizlik, duyğusuzluk. Haberî = habere mensûb, haberden 'ibâret. *Cümle-i haberiyye. ‖ Şabâ lutf ettiñ ehl-i derde dermândan haber vèrdiñ / Ten-i mecrûha cândan cāna cānândan haber vèrdiñ* (Fuzûlî: G. 170/1); *Nûh devrinden vèrir bir bir su'âl etseñ haber* (ve-lehu: K. 19/11); *Haber aldık o taraftan bize âdem geldi* (Lâ). (III/291. s.).

habt: (< Ar.) 'Arabîde ma'ânî-i 'adîdeyi ifâde eder. Lisânımızdaki mevki'-i isti'mâli i'tibâriyle 'gece vahtı râstgele başarak körcesine yürüyüp gitmek' ma'nâsından 'yañaş hareket etmek' ma'nâsı kaçd olunur ve ekseriyâ *haṭā* ve *halel* lafızlarından biriyle berâber kullanılır: *habt u haṭā*, *habt u halel*. (III/291. s.).

habîs: (< Ar.) kötü, murdâr, pis: *mâl-i habîs*, *şey-i habîs*, *emvâl-i habîse*, *efkâr-i habîse*. § Şoysuz, aşlı nesli belirsiz, alçak adam: *şahş-ı habîs*, *efrâd-ı habîse*, *a'vân-ı habîse*. Habîsâne = fûrû-mâye, alçak olana münâsib görülecek şüretde. *Eṭvâr-ı habîsâne*.

Cem'i Furkân-ı Kerîmde vârid olduğu üzere *habîsün* ve *habîşin* ve mü'enneşi olan *habîse*'niñ cem'i *habîşât*'dır. (III/292. s.).

habîse: (< Ar.) fenâ hûy, fenâ hâl, çirkîn şey, kötü hareket gibi fûrû-mâyelikden, alçaklıktan mütevellid hâlet. *Rezîle* gibi. Bu ma'nâ i'tibâriyle cem'i *habâ'is*'dir. *Habîş*'iñ mü'enneşi başkadır ki bâlâda zikr olundu. (III/292. s.).

habîr: (< Ar.) haber-dâr, vâkıf. Habîrâne = vâkıf olana yakışacak şüretde. *Rabb-i Habîr*. (III/292. s.).

hatem: (< Ar.) mühürlemek, mühürlenmek: *hatem-i nâme*, *hatem-i sened*, *mektûbuñ hatemi*. Bu ma'nâda *tahtîm* ziyâde kullanılır. § Tamâm etmek, bitirmek: *hatem-i Qur'ân*, *hatem-i kelâm*, *hatem-i kitâb*, *hatem hayât*. Hatme = bir kitâbı bir kere başdan soña kadar bitirme, hatm etmek. Bunuñ cem'i *hatemât*'dır: *hatemât-ı Furkân-ı Kerîm*. (III/292. s.).

hacâlet , hacel , haclet: (< Ar⁴¹²⁷.) utanma, utanmaqla şaşırıp kalma: *Eyledi reng-i ruḥuñ güllere îrâs-ı hacel* (Mu'allim Nâcî⁴¹²⁸); *Ne kadar yüzleseler yüz süze haclet gelmez* (ve-

4127 Devellioğlu: Osmanlıca. Kâmûs-ı Türkî: Arapça. Lugat-ı Nâcî: Arapça.

4128 Bulunamadı.

lehu⁴¹²⁹); Bize hacālet-i 'uqbā kuşūru yetmez mi / Bu hākdān-ı fenāda kuşūru n'eyleyelim (Nā'ilī-i Qadīm: G. 242/2). (III/292. s.).

hadd: (< Ar.) yañak. Lāle-hadd = lāle yanaklı. *Hāl-i haddiñ mi bu yā suhte-i pervāne midir / Qararıp düşmüş ola şem'-i şebistān üzre* (Raḥmī). (III/292. s.).

hadşe: (< Ar.) vesvese, merāk, ürküntü, rāhatsızlık: *hadşe-i derün, hadşe-baḥşā. Cem'i hadeşāt.* (III/292. s.).

hadem, hademe: (< Ar.) 'hidmet-kār, hidmet edici' ma'nāsına olan *hādım*'iñ cem'i: *mīr-i şāḥib ḥaşem ve hadem. | Hademe-i hāşşa, hademe-i cevāmi', hademe-i zubbāt. Hademe ba'zen müfred maḳāmında da kullanılır: Filān maḥkeme hademesidir.* (III/292. s.).

hadeng⁴¹³⁰: (< F.) kayın ağacı; o ağaçdan yapılan ok: *Degse hāşāk-ı ḥaḳīre naẓar-ı terbiyeti / Qāb-ı kavseyne olur ḳadr ü meziyyetle hadeng* (Na't ≈ Lā). (III/293. s.).

hadīc: (< Ar.) müddet-i ḥaml tamām olmadan doğan çocuk. Lisānımızda bu kullanılmaz. Faḳaṭ bunun

mü'enneşi olan *hadīce* kullanılır. (III/293. s.).

hadī'a: (< Ar.) *ḥud'a*'nın mürādifi, ma'nāca ondan aḳvādır. 'Ustalıklı aldatma' demektir. Nādiren *hadī'at* tarzında da kullanılır. Cem'i *ḥadāyi'*dir. *Ḥadā'i'* yazmamalı. (III/293. s.).

hadīn: (< Ar.) 'yār-ı şefīḳ, dōst-ı vefā-dār, hem-dem-i şādīḳ' ma'nāsınadır: *hadīn-i ḥazīn, hadīn-i ḳadīm.* (III/293. s.).

hazele: (< Ar.) müfredi nādiren kullanılan *hāzīl*'iñ cem'i. 'Erāzīl-i nās, alçaḳ eşḥāş, fūrū-māye adamlar' demektir. (III/293. s.).

hazūl: (< Ar.) yardımsız, kimsesiz ḳalıp zelīl olma, her şeyden maḥrūmiyyetle sürünme. *Ḥazūlāne* = *hazūl* olana yaḳışacak şüretde. (III/293. s.).

ḥar: (< F.) eşek. *Ḥar-bān* = eşekçi. *Ḥar-bende* = eşege vesā'ir yük ḥayvānlarına baḳan adam. *Ḥar-ı deştī* = yābān eşegi. *Ḥar-kürre* = eşek yavrusu. *Kürre-ḥar* = yavru eşek. *Ḥar-gele* = eşek sürüsü. Ta'mīm ile at, ḳatır gibi diğerk ḥayvān sürülerine de ıtlāk olunur. *Gele* Fārisīde 'sürü' demektir. (III/293. s.).

4129 Bulunamadı.

4130 Kāmūsta kelime kef ile bitmektedir: ḥadenk.

ḥarāb: (< Ar.) 'vīrān, eskiyip bozulmuş; yıkılacak hāle gelmiş, kağsayıp vīrān olmuş' demektir. *Ma'mūr*'uñ zıddı: *mevki'-i ḥarāb*, *mekān-ı ḥarāb*. Ḥarābī ve ḥarābiyyet = 'ḥarāblık' ma'nāsınadır. *Ḥarāb* lafzı zāten 'yıkılmaç' ma'nāsına maşdar olduğundan bālādakilerin mevki'inde bu da kullanılır. Yıkılacak hālde bulunan sarḥōşa mecāzen *ḥarāb* ve ekşeriyā *mest-i ḥarāb* ıtlāk olunur. (III/293. s.).

ḥarābāt: (< Ar, < F.) mey-hāne, büyük gazino, 'işret-hāneler mecmū'u. Ḥarābātī = öyle yerlere mensūb, müdāvim olan adam. Ḥarābātiyān = Öyle maḥallere müdāvim olan eşḥāş. *Ḥarābāt* lafzı *ḥarābe*'niñ cem'i olarak kullanılırsa pek münāsebetsiz olur: *Ḥarābātıñ meyān-ı mey-keşānda nāmı kalmışdır* (Lā); *Rindānıñ olur yeri ḥarābāt* (Lā⁴¹³¹); *Ḥarābātı görenler her biri bir ḥāletin söyler* (Koca Rāğıb: G. 39/1). (III/293. s.).

ḥarābe: (< Ar.) vīrāne, yıkılmış ebniye maḥalli. Ḥarābe-zār = vīrānelik, ḥarābesi çok maḥall. Ḥarābe-nişīn = vīrānede oturan: *Ey ḥarābe Maṭāf-ı*

āhumsın / Merkez-i ḥayret-i nigāhumsın (Mu'allim Nācī⁴¹³²: 1). (III/294. s.).

ḥarāc: (< Ar.) teba'a-ı ğayr-i Müslimeden alınan vèrgidir ki el-yevm bedel-i 'askerī nāmıyla tesmiye olunur. Ḥarāc-güzār = ḥarāc vèrici, vèren. (III/294. s.).

ḥarāḥir: (< Ar.) 'hırıltı, vızıltı' ma'nāsına olan *ḥarḥara*'nıñ cem'i. İştīlāḥāt-ı tıbbiyyedendir. Müfredi kullanılmaz: *ḥarāḥir-i farka'iiyye*, *ḥarāḥir-i kehfiyye*. (III/294. s.).

ḥarbüze: (< F.) 'kavun, karpuz' ma'nāsınadır. Bunun muḥaffefi *ḥarbüz* ve muḥarrefi *ḥarpuz*'dur. Ḥarbüze-i Hindī = bi'l-ḥāşşa 'karpuz'a denilir. Ḥarbüze-i Rübāh = ebūcehil karpuzu. (III/294. s.).

ḥarbele: (< F.) şu dölābı. Böstān dölābı. (III/294. s.).

ḥarc: (< Ar.) maşraf: *ḥarc-ı maṭbah*. Vekil-i ḥarc = maṭbah ve kiler maşarıfı müdürü. § Şarf: *Bugün ḥesabü'l-îcāb çok para ḥarc etmiş. || Elindeki parayı ḥarc ediyor. § Ba'zı eczādan mürekkeb ḥalīṭa: binā ḥarcı, duvār ḥarcı, ḥorāsān ḥarcı, löküñ ḥarcı, ḥarcla yapılmış sağlam duvār. § Elbise üzerine ve eşvāb kenārlarına iplikle, kaytanla yapılıp dikilen süslü şerid*

ve'sāire: ağır *harcı entārī*. § "Amel, iş' ma'nāsında da kullanılır: *Bī-hūde teklīf etmek, bu iş onuñ harcı degil*. || *Qışda ve zemherīrde Erzurum'a gitmek her yigitiñ harcı degil*. *Harc-ı 'ālem = 'herkesiñ işine gelir, yarar' ma'nāsını ifāde eder*. *Harcılık = masrafa 'ā'id akçe, cüz'ıyyāt-ı maşārıfa mahşuş para*. *Harc-ı rāh = yol masrafı, me'mūrīne resmen vērilen yol parası: Yoluna harc edeyim⁴¹³³ naqd-i hayāt elde iken / Ki geçer fırsat-ı 'ömr-i güzērān girmez ele* (Ebü's-Su'ūd). (III/294. s.).

harçeng: (< F.) yengeç. Ekseriyā nazmda kullanılır: *'Ār eder şayd ü şikār etmek nesr-i felegi / Leb-i deryā-yı celālindeki ednā harçeng* (Lā); *Bulsa ger terbiyet-i ma'deletiñ āteş ü āb / Bir olur tab'-ı semenderle mizāc-ı harçeng* (Nef'ī: K. 38/17). (III/295. s.).

hardal: (< Ar.) bir nev' nebāt-ı tohumudur ki iştiḥā açmak, ta'āma lezzet virmek için ma'cūn gibi i'māl ve isti'māl olunur. *Hardale = hardal dānesi*. *Hardal lapası = hardallı māya*. *Hardal yakısı = hardal sürülerek yapılmış yakı kâğıdı*. (III/295. s.).

hark: (< Ar.) yarıp yırtmak, yırtılmak: *hark-ı libās, hark-ı girībān, hark-ı 'ādet, eşvābiñ harkı*. § Şu akacak yarık: *degirmen harkı, bōstān harkı*. *Hark açmak = şu akıtmak için yarık açma*. *Lisān-ı 'avāmda taḥrīf ile 'ark' denilir*. (III/295. s.).

har-gāh: (< F.) büyük çadır, otak. *Muḥaffefi har-geh*. *Har-gāh-ı mäh = hāle, Türkçesi ay ağılı*. (III/295. s.).

har-gele: (< F.) eşek, at sürüsü § kullanılmağa alışmamış hūysuz cins feres; binek atı. § *Mecāzen terbiyesiz, nīk ü bedi farkdan 'āciz, zıpır adam: maḳūle-i har-gele birtakım eşhāş*. (III/295. s.).

har-güş: (< F.) tavşan. *Fi'l-aşl 'büyük, eşek kulaklı' demektir*. *H'āb-ı har-güşī = tavşan uykusu, çıt olsa uyanacak kadar hafif uyku: Hudā kādirdir eyler gürbeden har-güşlar peydā* (Hālet); *Har-güş gibi gözü açık uykuya varmış / Ermezse ne tātī devlet-i bīdāra benefşe* (Necātī: K. 22/16). (III/295. s.).

harmen: (< F.) fi'l-aşl *hā'*nın kesriyledir. *Fakaṭ lisānımızda fetḥa-ı memdüde ile ḥārmān diye ma'rūfdur*. *Buğday gibi mahşūlātīñ biçildikten soñra dānelerini şamandan tefriḳ için cem' edilmesi*.

4133 Makalede: ideyin. (Zülfikar Güngör, Osmanlı Döneminde Çorumlu Dīvān Şairleri, Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 4, S. 6-7, Ankara 2005 s. 63. s.)

'Yığın, küme' ma'nāsınadır. Harman-gāh = hārmān maḥalli. *Āsyāb-ı çarḥa kendim geldiğim 'ayb eyleme / Biz de ma'nā ḥarmininden şıçramış bir dāneyiz* (Ġavsī Dede). (III/295. s.).

ḥar-mühre: (< Ar.) 'kaṭırboncuğu' denilen ufaḳ deñiz böcekleri kaḅuğu ki ekşeriyā yük ḥayvānları için yapılan başlıkların kenārlarına mā'ā boncuḳla karışık dikerler: *Lik ḥar-mühre*⁴¹³⁴ *kaḁar kıymetini bilmezler* (Nef'ī: K. 53/46). (III/295. s.).

ḥarnūb: (< Ar.) 'keçi boynuzu' denilen kuru meyve: *ḥarnūb şerbeti. Ḥarrūb müterādifidir: ḥarrūb-ı Hindī.* (III/296. s.).

ḥarīde: (< Ar.) bākir, kız oğlan kız Ş delinmemiş inci. Cem'i *ḥarā'id*. Her iki ma'nāsına göre bunun cem'i ciddiyātda kullanılmamalı. (III/296. s.).

ḥarīṭa: [mu'arreb] aşlı Yūnānīdir. 'Bir memleketin veyā bir ülkenin musaṭṭaḥ resmi' demektir. *Ḥarīṭa-i mücesseme = kaḁartma ḥarīṭa. Ḥarīṭa-i 'ālem, ḥarīṭa-i cezīre, Ameriḳa ḥarīṭası.* (III/296. s.).

ḥarīf: (< Ar.) fuṣūl-i erba'anın üçüncüsü ki Türkçede 'güz' denilir: *faşl-ı ḥarīf, mevsim-i ḥarīf.* (III/296. s.).

ḥazā'in: (< Ar.) *ḥazāne*'nin cem'i. Oraya da mürāca'at oluna. Hemzenin yerine *yā* taḥrīr edilmemeli: *ḥazā'in-i şāḥāne. || Cihān netice-i cūd-ı ḥazā'in-i raḥmet* (Nābī: Ths: 1/4). (III/296. s.).

ḥazān: (< F.) yaprak dökümü mevsimi, 'güz' denilen faşl-ı eyyāmın soñu, *ḳāsım*'ın evā'ili: *vakt-i ḥazān, bād-ı ḥazān, ḥazān yaprağı. Ḥazān-dīde = ḥazān görmüş, şararıp şolmuş. Berg-i ḥazān-dīde. Ḥazānī = ḥazāna mensūb: reng-i ḥazānī, ḥüzni-i ḥazānī. Ekşeriyā nazmda bahār'a muḳābil īrād olunur: Biliyor musun ki ā sevdiğim hele āh o 'ālem-i vuşlatın / Ne güzel nehārı leyālī vār!. Ne güzel bahārı ḥazānı vār (Lā); Ben olmadayım hezāra şānī / Dēnsin baña bülbul-i ḥazānī* (Mu'allim Nācī⁴¹³⁵: 13). (III/296. s.).

ḥazāne: (< Ar.) 'ḥazāne' ma'nāsınadır. Böyle feth-i ḥā ile ḡalaṭdır, aşlı *ḥizāne*'dir. Ş Mecāzen insānın ḳalbi, ḡönlü. Aşlına da baḳ: *Kem-ḳadr-ı ḳufl-ı āhuna muḥtācdır yine / Memlū iken derūnu ḡüherle ḥizānenin* (Nābī: G. 436/5). (III/296. s.).

4134 Dīvānda: ḥur-ı mühre.

4135 Āteş-pāre, Dereden Tepeden.

hazef: (< Ar.) çanak, çömlek gibi çamurdan yapıp âteşde pişirildikten sonra kullanılan kap kak, evānī-i tūrābiye. Hazef-pāre = çanak pārcası, çömlek kırığı: *Pest eder qadrini mānend-i hazef-pāre kesād* (Eşref). (III/296. s.).

hazīne: (< Ar.) nukūd ve emvāl konulup şaklanacak muhkem, raşin maħall, anbār vesā'ire. Mecāzen her şey'in keşretle bulunduğı yere de ıtlāk olunur: *hazīne-i celīle-i mālīyye, hazīne-i hāşşa-i şāhāne, hazīne-i kütüb, şu hazīnesi*. Hazīne-dār = zī-kıymet evānī ve eşyā ve emvālīn mevzū' olduğu maħalli hūsn-i muħāfazaya me'mūr olan. Hazīne-dārī = hazīne-dārılık. Hazīne kahyā (kedhūdā)sı = 'Topkapı Serāy-ı Hümāyūnundaki hırka-i sa'adet ile iç hazīneniñ başme'muru, muħāfızı ve enderūn-ı hümāyūn hademesinin re'isi, nāzırı' demektir. Hazīne-mānde = kaydı terkīn olunarak devlete kalan māl, akçe. Nef'an li'l-hazīne = hazīneniñ menfa'ati için. Bu gibi ta'bīrātı zarūret mess etmedikçe kullanmamalıdır. Hazīne vekīli = serāy-ı hümāyūn ağalarına maħşuş şandık-kārılık hıdmeti. Cem'i *hazā'in* : *hazā'in-i devlet*. (III/296. s.).

has: (< F.) ot pārcası, çör çöp: *has u hār, has u haşāk*. Has-pūş = hīle-kār, mūrā'ī, yalancı adam. *Mesken ey bülbül saña geh şāh-ı güldür geh kafes / Nice 'aşıksın ki āhından tutuşmaz hār u has* (Fużülī: G. 129/1); *Müheyyā idi sīnede hār u has / Kodu bir şerāre ol āteş-nefes* ('İzzet Mollā⁴¹³⁶: 2675). (III/297. s.).

hasā'is: (< Ar.) *hasīse*'niñ cem'i. Oraya da mūrāca'at oluna. (III/297. s.).

hasār , hasāret: (< Ar.) zarar, ziyān. Ekseriyā māddiyyātda kullanılır: *hasār-ı 'azīm, hasāret-i 'azīme*. Cem'i *hasārāt*: *Amerika'da vuķū'-bulan kaşırğanıñ memlekete irāş etdiği hasārātıñ milyonlarca dolara bālīg olduğu gazetelerde görülmüşdür*. || *Uğratdı felek hasāra nā-gāh / Ammā ne hasār iyāzen bi'llāh* (Nevres-i Qadīm⁴¹³⁷). (III/297. s.).

hasāset: (< Ar.) fūrū-māyelik, alçaklık, bayağılık: *hasāset-i tab', hasāset-i mizāc, hasāset-i fikr, hasāset-i tavır, mu'āmeleniñ hasāseti*. Hıssat'e de bakmalı. (III/297. s.).

haste: (< F.) fi'l-aşl *hasten* maşdarından ism-i mef'ul olan bu lafz 'mecrūh, yaralanmış' ma'nāsınadır ki meşelā

4136 Mıhnet-keşan.

4137 Bulunamadı.

“dil-ḥaste, ḥaste-dil, ḥaste-ḥāṭır” gibi terkiblerde bu ma’nā kaçd olunabilir. Lisānımızda ise 'maraža mübtelā olmuş, keyfi bozulmuş, mizācına fenālık gelmiş' ma’nāsında ve zī-rūḥ hakkında kullanılır: *Uşak hastalanmış. ‖ Bu adam hastadır. ‖ Hayvān hasta. Haste-gī = hastalık. Cem’i hastegān. Haste-ḥāne = Keyifsiz, ‘ilel ve emrāza mübtelā olanları tedāvī için maḥşūşan yapılmış maḥall. § ‘İllet, marāz, ḥuşūşuyla t̄ā’ün, kōlera gibi emrāz-ı sārīye maḥāmında hastalık ta’bīri kullanılır: İskenderiye’de hastalık zuhūr etmiş. ‖ O civārda hastalıktan eser kalmamış. Bu ta’bīr saḡlık muḳābilinde de isti’māl olunur: Hastalık, saḡlık insān içindir. Hastalıklı = ‘alīlū’l-vücūd, marīz olan adam. Yār su’āl etse ki ḥālīñ nedir / Haste Fuzūlī ne vērirsīñ cevāb 4138_4139 ‖ Bi’z-zāt ‘ıyādete giderdi / Dil-hastelere şifā ederdi (Ḥazret-i Peyḡamber Ḥaḳḳında). (III/297. s.).*

ḥasīr: (< Ar.) ḥāsir ile müterādifdir. Oraya bak. *Faḳīr-i ḥasīr, bende-i ḥasīr. (III/298. s.).*

ḥasīs: (< Ar.) cimrī, iḳtidārı nisbetinde şarfiyyātda bulunmayıp dā’imā ḥıfz-ı nuḳūd ve emvāla düşkün olan adam: *Ḥasīs ile cōmerdiñ ḥarcı birdir. § ‘Ādī, aşāḡı, bayaḡı, degersiz: şey-i ḥasīs, kār-ı ḥasīs, eşyā-yı ḥasīse, meşāḡil-i ḥasīse, şahş-ı ḥasīse. Bu kelimeniñ birinci ma’nası ḥıssat’dan, ikinci ma’nası ḥasāset’dan müştakdır: İlāhī! Her kimi ḳabūl ederseñ ‘azīz edersīñ, her ne ḳadar ḥasīs ise (Sinān Paşa). (III/298. s.).*

ḥasīse: (< Ar.) kötü ḥūy, alçak ṭabī’at: *ḥasīse-i ḥōd-bīnī, ḥasīse-i kāse-līsī, ḥasīse-i gedā’i. (III/298. s.).*

ḥaṣeb: (< Ar.) kereste yapılan ḳalın kuru ağaç. Cem’i aḥşāb diğerk cem’i kullanılmaz. Ḥaṣeb-pāre = ağaç tahta pārcası. Ḥaṣebe = kezālik ağaç pārcası. Bunuñ cem’i ḥaṣebāt’dır: *ḥaṣeb-i şādık, ḥaṣeb-i kāzib. Iştılāḥāt-ı nebātiyyedendir. (III/298. s.).*

ḥaṣḥāş: (< Ar.) ma’rūf bir nev’ nebātdır ki envā’ı vardır. Afyōn bu nebātīñ başları üzerine maḥşūşan açılan çizgilerden tereşşuḥ eden sūtten ‘ibāretedir. Aḳ ḥaṣḥāş = bostānī olan nev’i. Faşīla-i ḥaṣḥāşīyye = ıştılāḥāt-ı nebātiyyedendir. (III/298. s.).

4138 Şairin mahlası beytin nihayetinde verilmemiştir.

4139 Fuzūlī: G. 37/10.

haşin , **haşîn**: (< Ar.) huşûnetle muttaşif, sert, katı olan: *şey-i haşin*, *merd-i haşin*, *besât-ı haşîn*, *kalb-i haşîn*, *haşîn adam*, *eşyâ-yı haşîne*, *mefrûsât-ı haşîne*. (III/298. s.).

haşyet: (< Ar.) ta'zîmle karışık korku; ululuğa karşı korkmak ki 'ibādîñ Cenâb-ı Hakk'dan, esirrânîñ şâhiblerinden, çocuklarıñ ebeveyninden havfı gibi. Haşyeten = haşyet şüretiyle, ta'zîmli korku sebebiyle: *eşer-i haşyet*, *istîlâ-yı haşyet*. || *Eylerdi teheccüd-i şebân-gâh / Kalbinde тұrurdu haşyetu'llâh* (Na't ≈ Lâ⁴¹⁴⁰); *Ol şeh-i şâhib-kırânsın sen ki zūr u heybetiñ / Nice yüz biñ Kahrāmān'a vèrdi havf u haşyeti*⁴¹⁴¹ (Vâsıf: K. 20/95). (III/298. s.).

haşâ'îş: (< Ar.) 'hâlet-i mahşûşa' ma'nâsına olan haşîşa'nîñ cem'î. Haşâyîş tarzında yañlış yazmamalı: *haşâ'îş-i celîle*, *haşâ'îş-i ber-güzîde*, *haşâ'îş-i cemîle*, *haşâ'îş-i insâniyye*. Haşîşa'ya da bak. (III/299. s.).

haşâ'il: (< Ar.) 'hüy' ma'nâsına olan haşlet'iñ cem'î. Haşâyil tarzında yañlış yazmamalı: *haşâ'il-i makbûle*, *haşâ'il-i hasene*, *haşâ'il-i âliyye*, *haşâ'il-i seniyye*. (III/299. s.).

haşâşet , **haşâşe**: (< Ar.) fakr, ihtiyâc, yoksulluk, zügürdlük: *hâl-i haşâşet*. || *Sâ'ika-i haşâşet ile zül-i su'âli irtikâb etmiş*. || *Haşâşe-i fevka'l-'âde*. Hasbe'l-haşâşe = yoksulluk, zügürdlük sebebiyle. (III/299. s.).

haşlet: (< Ar.) insânîñ fıtratında mevcûd olan şıfat, tabî'at, hüy. Hüsniyyât ve kubhiyyâtta müsta'meldir: *mülk-i haşlet*, *velî-i haşlet*, *haşlet-i redi'e*, *haşlet-i hasene*, *haşlet-i civân-merdî*. || *O hudâvend-i Hudâ-yı hulk*⁴¹⁴² *u nebî-yi haşlet kim / Akl-ı kül pîş-i rikâbında urur rakş u şelenk* (Lâ⁴¹⁴³); *Kim vardı 'Arab'da bir kabîle / Müstecmi'-i haşlet-i cemîle* (Ġâlib Dede⁴¹⁴⁴: 242). (III/299. s.).

haşm: (< Ar.) düşman. Türkçesi *yav*. Meselâ: *Döst medhinden ne aşşı yav zemminden ne ğam*. || *Haşm-ı cân*, *haşm-ı cāhid*, *haşm-ı kavî*. || *İstikâmet şerr-i a'dâdan seni eyler maşûn / Hakk eder aşhâb-ı şıdkıñ haşmını elbet zebûn* (Lâ). § Birine ğalebe etmeye çalışan, hilâf-gîr, müdde'î: *huzûr-ı hâkimde haşmıñ delâ'il-i muknî'a serd etmesi*. Haşmâne = düşmancasına, müdde'î olana yakışacak şüretde. *Nigâh-ı haşmâne*, *müdâfa'a-ı haşmâne*. ||

4140 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevî: 41.

4141 Dîvânda: dehşeti.

4142 Dîvânda: halk.

4143 Kazım Paşa: K. 3/11.

4144 Hüsn ü 'Aşk.

Haşmıñ sitemin añlamamak haşma sitemdir (Lā); *Haşma karşı her şaf-ı seyyār āteş püskürür* (Mu'allim Nācī⁴¹⁴⁵: Kt. 1); *Yā ol kişi kim tîr-i ciger-düz-ı kazāya / Haşmāne çekip tîğ-ı zebānın siper eyler* (Nef'î: K. 11/17); *Haşm-ı bed-ḥ'ahınıñ olsun bu cihānda dā'im / Kārı eyvāh-ı nedem hāşılı zahm-ı şemşîr* (İsmā'îl Hakkî). (III/299. s.).

haşıyy: (< Ar.) hāyesi çıkarılmış hayvān-ı nāṭık § bürülmüş hayvān, igdîş. (III/300. s.).

haşîb: (< Ar.) ucuzluk, bolluk yer: *şehr-i haşîb*, *belde-i haşibe*. § Şāhib-i hayr, mükerrerrem adam. (III/300. s.).

haşîşa: (< Ar.) bir şey'e maḥşûş hâlet ki dîgerinde bulunmaya; başkasında bulunmayan hâlet-i maḥşûşa. *Haşîşa* ekseriyā eşḥaş hakkında, *hāşşa* ekseriyyet üzere eşyā hakkında kullanılır: *haşîşa-ı 'adl u re'fet*, *haşîşa-i ḥilm ü hayā*, *haşîşa-i cūd u seḥā* gibi. Cem'i *haşā'ış*, oraya da bak. (III/300. s.).

haşîm: (< Ar.) iki düşmanıñ her biri; huşûmet edici, eden : *haşîm-ı le'im*, *haşîm-ı 'anūd*. *Haşîmāne*= düşmanāne, ḥilāf-gîrāne. Cem'i *huşemā*'dır. (III/300. s.).

ḥaḍrā': (< Ar.) 'pek yeşil' ma'nāsına olan *aḥḍar*'ıñ mü'enneşidir: *kisve-i ḥaḍrā*, *'amāme-i ḥaḍrā*, *ḥulle-i ḥaḍrā*, *ḥadiḳa-i ḥaḍrā*. Esmā-yı Fārisiyyeye de *aḥḍar* gibi şıfat olur: *bāğçe-i ḥaḍrā*, *deşt-i ḥaḍrā*, *dıraḥt-ı ḥaḍrā*, *şāḥ-ı ḥaḍrā*, *berg-i ḥaḍrā*. § Sebzevāt, ekl olunan yeşil otlar. Cem'i *ḥaḍrāvāt* = sebzevāt. *Ḥaḍrā-i dimen* = 'süprüntülüklerde biten yeşil filiz' demek ise de *ḥadiş-i şerîfden* iktibāsen 'fürü-māye, şoysuz güzel kız ve kadın'dan kināye olarak isti'māl olunur: *Heva 'arā'is-i gül-zāra oldu çehre-güşā / Bahār gülşene giydirdi ḥulle-i ḥaḍrā* (Füzülî: K. 1/1); *Giyip egnüñe mā'î cāmeler seyr-i çemen kılsañ / Yem-i ḥaḍrāda Hızr'a gökdeki 'İsā'ya beñzersin* (Husrev); *Kubbe-i ḥaḍrā degil nev-gönçe-i lāhūtdur / Kim yüzünden berķ urur nūr-ı mübîn-i müste'ān* (Lā); *Ṭarāvet-bîn-i şüret olma ḥaḍrā-yı demenden geç* ('Alî Rūḥî). (III/300. s.).

ḥaḍîb: (< Ar.) boyalı, boyanmış § kınalı, kınalanmış. Liḥye-i ḥaḍîb, rîş⁴¹⁴⁶-i ḥaḍîb = kınalı, kına konmuş şakal. Benān-ı ḥaḍîb = kınalı parmak uçları. Keff-i ḥaḍîb= kınalı pençe, el. Keffü'l-ḥaḍîb= ehl-i nücüm 'indeinde

4145 Şerāre.

4146 Kāmüsta kelime "dal" ile yazılmıştır.

ma'rûf bir kevkebiñ ismi. *Ḥaḍīb*'iñ müzekkeri, mü'enneşi müsavî ise de *ḥaḍībe* şüretinde te'nîşi mümkündür: *eşābi'-i ḥaḍībe*. (III/300. s.).

ḥaṭṭ: (< Ar.) çizgi. *Ḥaṭṭ-ı* müstakīm = hendesede doğru çizgi. *Ḥaṭṭ-ı* münḥanī = eğilmiş, çarpık çizgi. *Ḥaṭṭ-ı* fāşıl = faşıl edici, ayırıcı çizgi. *Ḥaṭṭ-ı* vaşl = bitişdirici, bitişdiren çizgi. *Ḥaṭṭ-ı* istivā = küre-i arzı ortasından iki kısma ayıran dā'ire-i mevhūme, çizgi. § Mecāzen sıra, şaf, yol: *ḥaṭṭ-ı müdāfa'a*, *ḥaṭṭ-ı ric'at*, *ḥaṭṭ-ı hareket*, *demir yol ḥaṭṭı*, *telğraf ḥaṭṭı*, *ḥaṭṭ-ı harb*, *ḥaṭṭ-ı muḥābere*. § Yazı: *hüsn-i ḥaṭṭ*, *ḥaṭṭ-ı küfî*, *ḥaṭṭ-ı rik'a*, *ḥaṭṭ-ı ta'lîk*, *ḥaṭṭ-ı celî*, *ḥaṭṭ-ı sülüs*, *ḥaṭṭ-ı nesih*, *ḥaṭṭ-ı dīvānî*, *ḥaṭṭ-ı reyḥānî*, *ḥaṭṭ-ı siyākat*. *Ḥaṭṭ-ı* hümāyūn = bālāsı *ḥaṭṭ-ı* dest-i muvaffakiyet peyvest-i ḥazret-i pādīshāh ile muvaşşah olarak şeref-şadır olan emr-i şerîf, fermān-ı 'ālî. Cem'i olan *ḥuṭuṭ* bu ma'nalar i'tibāriyle kullanılır. Ātîdeki ma'nāya şāmil degildir. *Ḥaṭṭ-ı* dest = el yazısı. Nazımda *tı* harfiniñ iskānı cā'izdir. Nef'î'niñ beyt-i ātîsinde hem şeddeli, hem sākin olarak isti'māl edilmiştir: *Nev-ḥaṭān-ı şīrīn-kār*, *sāde-rū'yān-ı rengīn-*

'izār (Kānî); *Suḥan-ver olduğundan mā-'adā seyr eyleyen kimse / Ḥaṭ-ı ta'lîkını tercîḥ eder ḥaṭṭ-ı 'İmād üzre*⁴¹⁴⁷. § Tāze zuhūr etmeye başlamış olan şakal: *ḥaṭṭ-ı müşkīn*, *ḥaṭṭ u ḥāl*. *Ḥaṭṭ-āver* = şakalı belirmiş olan. *Ḥaṭṭ-ı* nev, *ḥaṭṭ-ı nevḥīz* = henüz görünmeye başlayan şakal. *Nev-ḥaṭṭ* = şakalı henüz görünmeye başlayan genç. *Ḥaṭṭ-āverde*, *ḥaṭṭ-ber-āverde* = şakalı gelmiş, çıkmış olan: *Ne mümkün rū-yı ḥūbān şimdi olmak ḥaṭ-ber-āverde / Cihān yek-feyz ü yek-ḥāşīyyet-i firdevs-i a'lādır* (Şabrî: K. 7/12); *Vêrir revnāk 'izār-ı yāre ḥaṭṭ-ı müşk-bār elbet / Tarāvet-baḥş olur gül-zāra ebr-i nev-bahār elbet* (Fıtnat); *Āferīn ey şūḥ-ı nev-ḥaṭ sen de mi olduñ edīb* (Mu'allim Nācî⁴¹⁴⁸); *Ḥaṭṭ-ı ruḥun tāze tırāş etti yār / Geçdi kılıçdan fiten-i rüzgār* (Şabrî-i Şākir); *Aldı dil-i nālānımı bir muğ-beçe dil-ber / Cüz'ice ḥaṭṭ-āver* (Lā). (III/301. s.).

ḥaṭā: (< Ar.) yañlış, yañlışlık: *Mu'teriziñ bu kavli ḥaṭādır*. || *Bu cümlede ḥaṭā var*. || *Taṣḥīḥ-i ḥaṭā*, *ḥaṭā ve şavāb cedveli*. § *Ḳabāḥat*, yañılma: *Ḳulda ḥaṭā çok olur 'afv eder efendisi* (*meşel-i meşhūr*). *Ḥaṭā-baḥş* = *ḥaṭā*

4147 Nefî: K. 44/11.

4148 Bulunamadı.

geniş, geniş adım atan. *Haṭve-endāz* = adım atıcı, atan. *Haṭve-endāzī* = adım atıcılık. *Haṭve-şümār* = adım sayıcı, şayan. Cem'i *haṭavāt*'dır. *Kimi per-gār gibi haṭve-şümār-ı hareket / Kimisi nokta gibi pā-yı*⁴¹⁵⁵ *bed-emān-ı sükūn* (Münifā: K. 22/14); *Ey haṭve-şümārān çekiliñ reh-güzerimden* (Mu'allim Nācī⁴¹⁵⁶: G. 38/3). (III/303. s.).

ḥaṭī'e: (< Ar.) günāh, kabāhat, suç: *İnsān irtikāb ettiği fi'liñ bir ḥaṭī'e-i 'azīme olduğunu añlayınca izhār-ı nedāmet ve tevbe-i kavīyye ile taleb-i 'afv u mağfiret etmelidir. Haṭī'et tarzında daḥī kullanıldığı vardır. Cem'i haṭāyā, haṭī'āt'dır: Ve ümmühātü'l-ḥaṭī'e itlāk olunan hırş ve ḥased ve kibir ise kuvvā-yı fa''ālesi olduğundan* (Tabşıra ≈ 'Ākif Paşa). (III/303. s.).

ḥaṭīb: (< Ar.) hutbe okuyan : *ḥaṭīb-i ḥōṣ-āvāz, ḥaṭīb-i şīrīn-şadā. Ş Cemā'at muvācehesinde nuṭuk īrād eden adam: ḥaṭīb-i lāubālī tavr, ḥaṭīb-i bī-pervā. Haṭībāne* = nuṭuk, nāṭika-perdār olana yakışacak şüretde. *Mescid-i Akşā-yı maḥşūduñ imām-ı A'zam'ı / Cāmi'-i esrār u 'irfānıñ ḥaṭīb-*

i minberi (Na't-ı Şerīf ≈ Naẓīm); *Böyle āğāz eylesin şimden-gerü elḳābıña / Cāmi'-i nüḥ-ḳubbe-i kevnıñ ḥaṭīb-i minberi* (Nef'ī: K. 15/19). (III/303. s.).

ḥaṭīr: (< Ar.) şeref ve şān şāḥibi olan: *emīr-i ḥaṭīr, 'allāme-i ḥaṭīr. Ş Refī', 'ālī, yüce olan: fikr-i ḥaṭīr, re'y-i ḥaṭīr, eṣer-i ḥaṭīr. 'Büyük iş' ma'nāsında kullanılan emr-i ḥaṭīr ta'bīri 'Arabīde daḥī 'aynı ma'nā ile isti'māl olunur. Bu kelimeniñ ma'nāsında ḥaṭar, muḥāṭara lafızlarınıñ ma'nalarıyla aṣlā münāsebet yok iken merḥūm Mu'allim Nācī Efendinin luğat kitābında*⁴¹⁵⁷ *ḥaṭīr'i 'muḥāṭaralı, ḥaṭarlı' diye tefsīr ve ta'rīf eylemesi ve diğeri bir luğat kitābında*⁴¹⁵⁸ *daḥī ma'nası bu şüretle gösterildikten mā-'adā emr-i ḥaṭīr ta'bīriniñ daḥī buna mişāl olarak zikr edilmesi ḥaṭāya ḥaml olunabilir.* (III/303. s.).

ḥafā': (< Ar.) gizli olma, gizlilik: *'ayān u ḥafā, ḥafā-yı ma'nā. ‖ Debīr-i bād vèrip tıfl-ı 'andelībe sabaḳ / Götürdü çehre-i hezārdan*⁴¹⁵⁹ *niḳāb-ı ḥafā* (Fuzūlī: K. 1/18); *Zihī Fātih ki aḡşān-ı ḥafādan etmede ibrāz / Niḳāb-i berge*⁴¹⁶⁰

4155 Dīvānda: pāy.

4156 Şerāre.

4157 387. s.

4158 Luğat-ı Ebū'z-ziya: 456. s.

4159 Dīvānda: ezhārdan.

4160 Kāmūsta: berg.

pīçide hezārān mīve-i eṣhā (Nābī: K. 1/15). (III/303. s.).

ḥaffāf: (< Ar.) 'çizme, mest, pāpūç gibi ayakkağı şatan eṣnāf' demektir ki lisānımızda taḥrīf ile 'kavaf' denilir. 'Arabīde 'ḥaff' denilen ayakkağı yapan' ma'nāsınadır ki bu ma'nā i'tibāriyle lisānımızda *ḥaffāfiyye* şüretinde kullanılır: *ma'mulāt-ı ḥaffāfiyye*. (III/304. s.).

ḥafāyā: (< Ar.) cem'. Gizli şeyler, āşikār olmayan ḥuṣūṣāt: *ḥafāyā-yı vicdān*. || *Āṣār-ı edebiyeye zāde-i ṭabī'at diyenler ḥafāyā-yı ḳalb ne büyük vuḳūf göstermişler* (Lā). Müfredi başka ma'nāda kullanılır. *Ṭab'ım āyīne-i ilhām-ı füyūzāt-ı Hudā / Baña keşf oldu bu şüretle ḥafāyā-yı suḥan* (Vehbī: K. 51/98); *Perde-endāz-ı ḥafāyā-yı buṭūn / Rūṣenā-sāz-ı ḥabāyā-yı fūnūn* (Lā⁴¹⁶¹). (III/304. s.).

ḥaftān: (< Ar.) fi'l-aşl 'cenkde zırh üzerine giyilen pamuklu libās' demektir. Mu'aḥḥaran astarsız uzun ḳumāş entāriye ıtlāk olunmuş ve gitgide *ḥil'at* gibi ipekli ḳumāş libās maḳāmında kullanılmışdır. Taḥrīf ile zebān-zedi *ḳaftan*'dır. Ḳaftān ağası = evā'ilde 'vüzerānıñ elbisesini ḥıfz ve tertibe me'mūr

olan ḥidmet-kārlar'ına denilirdi. (III/304. s.).

ḥafekān: (< Ar.) yürek çarpıntısı, yürek oynaması. Fi'l-aşl 'deprenip oynamak, ḥareket etmek' ma'nāsına iken mu'aḥḥaran taḥṣīş ile 'yürek oynaması' ma'nāsında kullanılmışdır. Binā'en-'aleyh *ḥafekān-ı ḳalb* demeye lüzüm yokdur. (III/304. s.).

ḥafī: (< Ar.) gizli. *Celī* muḳābili: *ḥafiyy ü celī*. Mü'enneşi olan *ḥafiyye* daḥī iki şüretle kullanılır. Biri āşikār olmayan işlerde istiḥdām olunan adam, diğeri de şıfatdır. 'İnāyāt-ı *ḥafiyye* ve *eltāf-ı ḥafiyye* gibi. Ḥafiyyāt = āşikār olmayan şeyler. 'Ālimü'l-ḥafiyyāt, 'ālim-i ḥafiyyāt = Cenāb-ı Allāh. Ḥafiyyen = āşikār olmayarak, gizlice. 'Ālim-i *sırr-ı ḥafiyyāt-ı cihān / Vāḳıf-ı cümle-i żerrāt-ı nihān* (*Ḥilye-i Şerīf* ≈ *Ḥākānī*: 44); *Ḳıldı ol luṭfu ḥafiyyü'l-eltāf*⁴¹⁶² (ve-lehu: 426). (III/304. s.).

ḥafīf: (< Ar.) ağır olmayan. *Şaḳīl*'iñ zıddı. Aşıl Türkçesi *yegni* lafzı ise de el-yevm mehcūr ḥükmündedir : *Ağır başınca yegni ḳalkar* (*meşel-i ḳadīm*); *Bār-ı ḥafīf, şey-i ḥafīf, ḥafīf şu, eṣyā-yı ḥafīfe, ḥafīf yük, tekdīrāt-ı ḥafīfe*.

4161 Ziya Paşa ≈ K. 7/6.

4162 Eserde: *Oldu ol zülfi ḥafiyyü'l-eltāf*.

Ḥafîfü'l-mizâc = meşrebi ḥafîf, hoppa, karârsız, temkînsiz, terbiyesiz, delişmen adam. Ḥafîfü'r-rûḥ = ḥôş-gû, ḥôş-şoḥbet, insâna ülfeti şıkıntı vermeyen adam. *Şaḳîlü'r-rûḥ*'uñ zıddı: *Cisminiñ laḥmi ḥafîf idi tamâm / Laḥm u şaḥm ıssı degildi o hümmâm* (Ḥākānî: 594). (III/305. s.).

ḥall: (< Ar.) sirke. Ḥāmız-ı ḥall = ıstılâḥât-ı kimyeviyyeden olup 'sirke tozu' demektir: *Vêrir kendi emri ile ḥuşe tāk / Kimin bâde eyler kimin ḥall-ı pāk* ('İzzet Mollâ⁴¹⁶³: 22). (III/305. s.).

ḥalâ': (< Ar.) tehî, boş yer § memşâye, âb-dest-ḥāneye ıtlāk olunur. Naşıl ki 'Arabîde daḥî 'beytü'l-ḥalâ, dârrü'l-ḥalâ' denilir: *Bahār gülşeni ezḥār ile kılıp memlû / Yaḳînîm oldu ki mümkün degil vücûd-ı ḥalâ* (Fuzûlî:K. 1/26). (III/305. s.).

ḥalâ'ik: (< Ar.) 'ṭabî'at' ve 'nâs' ma'nâsına olan *ḥalîka*'nıñ cem'idir ki lisânımızda 'maḥlûkât, ḥuşuşuyla bi'l-cümle ebnâ-yı beşer' ma'nâsında kullanılır. Bu ma'nâda *ḥalâyık* tarzında yazılamaz. Müfredi aşlâ isti'mâl olunmaz. *Kâffe-i ḥalâ'ik* § Ḥalâyık = müfred hükmünde, 'ḥidmetçi cāriye' ma'nâsında

kullanılır ki bu tarz isti'mâli i'tibâriyle 'âdetâ Türkçeleşmiştir. *Şefâ'at eyle o rûz-ı belâda bendeñe kim / Ḥalâ'iki behem âḡûş êder*⁴¹⁶⁴ *zebâne vü dūd* (Şābit: K. 2/58); *Rîze rîze cevher-i cān-ı ḥalâ'ikdir bütûn / Sāḥasında pây-māl-i nâs olan rîk-i revân* (Lâ⁴¹⁶⁵). (III/305. s.).

ḥalâş: (< Ar.) kurtarma. Bu ma'nâda *etmek, eylemek* māddeleleriyle kullanılır: *Deñize düşen çocuḡu çımacı ḥalâş êtdi. || Cesûr bir adam bulunsaydı bî-çāre kadını ḥalâş êderdi. § Kurtulma, kurtuluş: imkân-ı ḥalâş, çāre-i ḥalâş, ümîd-i ḥalâş, ḥayāl-i ḥalâş. § Kurtulmuş, kurtulan. Bu ma'nâda olmak māddesiyle kullanılır. Ḥalâş olmak = kurtulmak. Bî-çāre derd-i ma'îşetden ḥalâş oldu. || Hastalıktan ḥalâş oldu. || Bu ḡamdan beni eyle yâ Rab ḥalâş / Düşenler kapından bulur hep ḥalâş* ('İzzet Mollâ⁴¹⁶⁶: 2626); *Ḥalâş eylerdi cānın*⁴¹⁶⁷ *derd-mendiñ olsa dermānı* (Şeyḥü'l-islām Yahyâ: G. 428/3); *Reh-i mütāba'atıñdır ṭarîḳ-ı fevz ü necât / Hevâ-yı merḥametiñdir ümîd-i ḥayr u ḥalâş* (Na't ≈ Fuzûlî: G. 139/4). (III/305. s.).

4164 Dīvānda: ide.

4165 Kâzım Paşa: K. 1/8.

4166 Mihnet-keşân.

4167 Dīvānda: başın.

Hallāk: (< Ar.) esmā-yı hüsnādandır.

Yaradıcı, yaradan; yokdan var eden:

hallāk-ı ‘ālem, hallāk-ı kâ’ināt.

Hallāku’l-ma’ānī = taḥṣīṣ ile şā’ir-i

İrānī Kemāl-i İṣfehānī’niñ ‘unvān-ı

meşhūru, ta’mīm ile ma’ānī-i cezīle

halk ve ibdā’ eden şā’ir-i vesī’u’l-

karīhaya ıtlāk olunur. *Hallāk-ı cihān*

‘āleme kıldıkda tecellī / Her şahşı birer

hāl ile kılmış mütesellī (Celāl Çelebi);

Eylemişdi anı Hallāk-ı ezel / Hüsn-i

aḥlāk ile bī-miṣl ü bedel (Hākānī: 680);

İşte Hallāk-ı ma’ānī şimdi geldi ‘āleme /

Güş edin āsarını kim tercemānıdır

sözüm (Nef’i: K. 1/17). (III/306. s.).

halecān: (< Ar.) ıztırāb, titreme,

deprenme. Ekseriyā ḳalbe ‘atf

olunur: *halecān-ı ḳalb, halecān-ı derūn.*

Halecāna uğramak = vehmiyyāta

kapılıp yürek çarpıntısı çekmek. *Bir*

vakitdeki yürek ibtilā-yı sevdā-yı āfet-

nümün ile meşgūl-i halecān ve beyin

tevārüd-i efkār-ı gün-ā-gün ile dāimū’l-

ḡalīyān ola (Nümüne-i Edebiyāt);

Sākī bize mey şun ki dil-i tecribet-āmūz

/ Endişe-i encām ile vakf-ı halecāndır

(Lā⁴¹⁶⁸). (III/306. s.).

halhāl: (< Ar.) ba’zı diyār kadınlarının

zīnet maḳāmında ayaklarının

topuklarıyla baldırları arasına ya’nī

ayağın bileğine takdıkları

gümüşden veyā altından ma’mūl

halka, ayak bilezigi: *Nice deryā ser-i*

emvācı ěrmiş evc-i eflāke / Ki her

girdābı bir halhāl-ı sāk-ı ‘arş-ı

rahmāndır (Riyāzī); *Hayāl-i būs-ı pāye*

dest-i ümmīdim şarılmaḳdan / Göñülde

halka halka āhlar halhāla dönmüşdür

(Nihād⁴¹⁶⁹); *Pā-yı zībā-yı zenān üzre*

ne lāzım halhāl (Mu’allim Nācī⁴¹⁷⁰).

(III/306. s.).

halleda’llāh: (< Ar.) ‘Allāh dā’im ve

bākī ětsin’ ma’nāsında bir cümle-i

du’ā’iyyedir ki ekseriyā selāṭin-i

‘izām ḥazerātı ḥaḳlarında ěrād

olunur: *Halleda’llāhumme sultānen*

*saḳaya arzi’l-‘Irāk*⁴¹⁷¹ (Fuzūlī).

(III/306. s.).

halṭ: (< Ar.) katıp karışdırmak, katılıp

karışdırılmak: *halṭ-ı eczā, halṭ-ı*

ma’ādin, halṭ-ı miyāh, eczātın halṭı. Ş

‘Ādī, fenā, ḡalīz, muzırr söz

söyleme. Halṭ-ı kelām = hezeyān,

şaçma şapan. Hılṭa = ‘mu’āşeret,

ünsiyyet, ülfet’ ma’nāsınadır. Daḥī

bir kimse resūl ile müdām / Eylese hılṭa

ēdip ba’zı kelām (Hākānī: 666); *Ekseri*

halṭ-ı kelāmın hezeyān-ı maḥmūm /

4169 Nedīm. (Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü, Sümerbank Kültür Yay., Ankara 1967, s. 126.)

4170 Bulunamadı.

4171 (Ar.) Allah’ım sultanımızı daim kıl, Irak toprağın sula.

'Acabā tıtdı mu şā'irleri hummā-yı suhan (Vehbī: K. 51/40). (III/306. s.).

half: (< Ar.) ard, arka: half-i imām. (III/307. s.).

halef: (< Ar.) babasından sonra kalan oğul. Hayru'l-halef, hayr-ı halef = iyi 'amelli, hayırlı oğul. Okumazken o Halil'in halefi / Etdi mülzem 'ulemā-yı selef (Hākānī: 96). § Birinin yerine gelen, birinin ayrıldığı yere sonradan geçen. Halefen 'an selef = evvelce geçenden sonra gelene intikāl şüretiyle. Bu kelime ekseriyā zükür hakkında kullanılır. Cem'i ahlāf : Ol dürr ise dil ana şadefdir / Cānān ile cān halef selefdir (Şeyh Gālib⁴¹⁷²: 1195); Hem o sermāye-i fażl u şerefin / Selef-eşrafına hayru'l-halefin (Hākānī: 642). (III/307. s.).

halk: (< Ar.) yaratmak , yaradılmak: Cenāb-ı Hakk Adem'i toprakdan halk etdi. || İns ve ciniñ halkı. Halkan = şüret-i zāhire i'tibāriyle. § Kāffe-i ebnā-yı beşer, insānlar : halk-ı cihān, halk-ı 'ālem. || Zihī Bārī ki ni'met⁴¹⁷³-hāne-i şun'unda halk eyler / Hezārān dil-ber-i mevzūn hezerān dil-ber⁴¹⁷⁴-i hasnā (Nābī: K. 1/16); Muhtāc āña cümle halk-ı 'ālem / Añınla bulur hayātı

Ādem (Gālib⁴¹⁷⁵: 701); Tañrı bir hükiümdār-ı 'ādildir / Feyzi mecmū'-ı halka şāmildir (Fuzūlī); Anı halk etmiş-idi Hak mümtāz / İ'tidāl üzre ne kūteh ne dirāz (Hākānī: 452); Her gūşe tarabzār-ı şafā halk⁴¹⁷⁶-ı memālik / Ferhunde-derūn⁴¹⁷⁷ gül gibi hurrem-ser-i⁴¹⁷⁸ 'ālem (Neşāfī: K. 2/20); Mişli yok mānendi yok bir māha gönliüm müncezib / Kā'inātı halk eden Allāh'a gönliüm müncezib. (III/307. s.).

halel: (< Ar.) nokşān , za'f, bozukluk, eksiklik. Gelmek, getirmek, vermek mādeleriyle kullanılır: şīrāze-i intizāma halel vermediği. || Tertībde halel var, işine halel gelmiş. Halel-pezīr = halel bulucu, bozulucu. Bu nazm silsilesi eylemez kabūl-i halel (Fuzūlī: K. 36/4). (III/307. s.).

halvet: (< Ar.) tenhā, tenhāya çekilme, tenhālık, yalnızlık: ihtiyār-ı halvet, gūşe-i halvet, taleb-i halvet. § Hālī, tenhā oda ve hamāmda oda gibi ufağ, ayrı yıkanılacak mahall: Halvete çekildi, halvete girdi, halvetden çıktı. Halvet-hāne = kimsesiz, işsiz kalıp istirāhat edilecek mahall. Halvet-serā(y) = mükellef halvet

4172 Hüsn ü 'Aşk.

4173 Kāmūsta: lu'bet.

4174 Dīvānda: duğter.

4175 Hüsn ü 'Aşk.

4176 Dīvānda burada "ehl" kelimesi yazılıdır.

4177 Dīvānda: deruh.

4178 Dīvānda: hurrem-ter-i.

maḥalli. Ḥalvet-gāh, ḥalvet-geh = maḥall-i inzivā. Ḥalvet-i güzīde= ḥalveti ihtiyār etmiş olan. Ḥalvet-güzīn = münzevī, ihtiyar-ı inzivā eden. Ḥalvet-nişīn = tenhālīkda oturucu , oturan. *Ḥudāygāne-i* ⁴¹⁷⁹ *ḥalvet-serāy-ı kurbīyyet / Ḥudīv-i mülk-i nübüvvet şeh-i ferīšte-cünūd* (Sāmī: K. 1/18); *Nūr-ı çeşmim perdelendi Ka'be-i 'ulyā gibi / Gūşe-gīr-i ḥalvet oldu dīde-i bīnā gibi* (Nābī: G. 850/1); *Ġayrdan bezmi ḥalvet etmiş idik / Bir perī-çehre da'vet etmiş idik* (Vaḥīd). (III/308. s.).

ḥalūk: (< Ar.) aḥlākı güzel, tevāzu' gösterir, ünsiyyeti tatlı, sevimli adam: *mürşid-i ḥalūk*. || *Ėdīb ü naṭūk [u] vezā'if-şinās / Lebīb ü ḥalūk u leṭā'if-şinās* (İzzet Mollā⁴¹⁸⁰: 271). (III/308. s.).

ḥalīc: (< Ar.) deñiziñ büyük ırmak şeklinde iki kara arasında uzamış gitmiş olan kısmı ki 'ṭabī'ī liman' demekdir. Ḥalīc-i Koştantīniyye = İstanbul limanı (III/308. s.).

ḥalīde: (< F.) dürtölüp batırılmış, şaplanmış: *tīğ-i ḥalīde, ḥançer-i ḥalīde, pā-yı ḥalīde*. || *Bir rütbe ederdi nerm-*

reftār / Olmazdı ḥalīde pāyine ḥār (Ġalib Dede⁴¹⁸¹: 558). (III/308. s.).

ḥalīta: (< Ar.) karışdırılmış, karışık, ma'deniyyāt ve māyi'ātın yek-dīgeriyle imtizācından ḥāşıl olan mürekkebāta ıtlāk olunur. İştīlāḥāt-ı kīmyeviyyedendir: *kurşun ve antimon ḥalītası, bakır ve kurşun ḥalītası, gümüş ve bakır ḥalītası*. (III/308. s.).

ḥalīfe: (< Ar.) ḥilāfet-i kübrā-yı İslāmiyyeyi bi'l-ırs ve'l-istihkāk ḥā'iz olan şevketli pādīşāh şehinşāh-ı ecdād efendimiz ḥazretleriniñ 'unvān-ı 'ulviyyet-beyān-ı mülūkāneleridir: *ḥalīfe-i Resūlu'llāh*. Ḥalīfetu'llāh = 'unvān-ı qudsiyyet nişānı, islām pādīşāhları ḥazerātına ıtlākı şer'an ḳarīn-i cevāz görülmüş olan elḳāb-ı ta'zīmiyye-i maḥşūşadandır. Bu kelime lisānımızda taḥrīf ile ma'ānī-i sā'irede daḥī kullanılır. *Ne gūne neyyir-i a'zam ḥalīfe*⁴¹⁸²-i 'ālem / *Nizām-baḥş-ı ümem sāye-i Ḥudā-yı Şekūr*⁴¹⁸³ (Nābī: K. 7/34); *Yardımcıñ olup Cenāb-ı Allāh / Biñler yaşa ey ḥalīfetu'llāh*. (III/308. s.).

4179 Dīvānda da eksik kelime anlamında aynı işaret kullanılmıştır.

4180 Minhet-keşān.

4181 Hüsn ü 'Aşk.

4182 Dīvānda: ḥülāşa-i.

4183 Dīvānda: Ġayūr.

ḥalīl: (< Ar.) ḥālīṣ, ṣādiḳ dōst. Mü'enneşine de 'ḥalīle' dēnir. Cem'-i müzekkeri *aḥillā'*dır. Ḥalīlu'llāh = Ḥazret-i İbrāhīm 'aleyhi's-selām. Ḥalīl-i Āzer = 'Ḥalīl bin Āzer' demekdir ki peygamber-i müşārün-ileyhdır. Yalnız *ḥalīl* ekşeriya 'alem-i şahş olarak kullanılır: *Ka'be bünyād-i Ḥalīl-i Āzerest / Dil naẓar-gāh-ı celīl-i ekberest*⁴¹⁸⁴ (Lā); *Şimdi güzlār-i Ḥalīlu'llāh meskendir baña* (Celāl); *Çün ezelden baña 'aşq oldu delīl / Yanar isem ben yanayım ey Ḥalīl* (Mi'rāciye ≈ Süleymān: 151). (III/309. s.).

ḥam: (< F.) egri, bükülmüş: *ḳadd-ı ḥam, ḳāmet-i ḥam, ebrū-yı ḥam*. ‖ *Sünbül ḥam olur reşk ile kākūl bükülünce* (Fiṭnat); *Ḥam-ı ebrūsuna olmazdı mişāl / Ḳanadın bükse hüma-yı iḳbāl* (Hilye ≈ Ḥākānī: 295). § Büküm, kıvrım: *ḥam-ı zülḫ, ḥam-ı gīsū, ḥam-ı kākūl*. *Ḥam-be-ḥam, ḥam-der-ḥam, ḥam-ender-ḥam* = büküm büküm, kıvrım kıvrım. *Ḥam-şüde, ḥam-geşte* = egrilmiş, bükülmüş. *Ḳadd-ı ḥam-şüde, gīsū-yı ḥam-geşte*. ‖ *Gel doğrulalım meygedeye rağmına anıñ / Kim bār-ı riyādan ḳadd-ı ber-geştisi ḥamdır* (Rūḫī-i Bağdādī: TB: 1/2); *Zevḳı o rind eyler tamām kim tuta mest*

ü ṣād-kām / Bir elde cām-ı lāle-fam bir elde zülḫ-i ḥam-be-ḥam (Nef'ī: K. 15/8); *Şaklasın cānā niḳāb et zülḫ-i ḥam-der-ḥam seni / 'Ālemi seyreyle sen seyr etmesin 'ālem seni* (Maḳālī); *Ey zülḫ-i ḥam-be-ḥam dökülüḫ sīnem üstüne / Zincīr-i pā-yı 'ömr-i şitābānım ol benim* (Nedīm: G. 88/2); *Ḳāmeti ḥam-geşte elde kāse-i deryūzesi / Sā'il-i dergāhı etmiş pīr-i çarḫ-ı aḥḍarı* (Na't ≈ Naẓīm). (III/309. s.).

ḥammār: (< Ar.) ḥamr ya'nī şarāb satıcı, mey-ḥāneci. Dārü'l-ḥammār, ḥāne-i ḥammār = mey-ḥāne, şarāb-ḥāne. *Ḥarāb-ı cām-ı 'aşḳım nergis-i mestiñ bilir ḥalīm / Ḥarābāt ehliniñ aḥvālını*⁴¹⁸⁵ *ḥammār olandan şor* (Fuẓūlī: G. 104/6). (III/309. s.).

ḥamḥama: (< Ar.) sözü geñizden söyleme ki ḥamḥamlık eşeri. *Ḥımḥım* lafzı bundan muḥarref olsa gerekdir. Zīrā 'Arabī lehcelerde *ḥamḥam* 'sütü çok meme ve Mısır'da ḥāşıl olan bir nev' dikenli nebāt' ma'nāsındır. *Aḥterī'*ye göre ma'nā-yı şānīde meksürdür. Bir de *ḥımḥım* deryādan zuhūr eden küçük cānavarlardan biriniñ ismidir ki bunlarıñ ikisinin de Türkçe kullandığımız *ḥımḥım* lafzıyla

4184 (F.) Kabe Hz. İbrahim'in binasıdır. Gönül ise yüce Allah'ın nazargahıdır.

4185 Dīvānda: ḥālın yürü.

münāsebet ve muḳārenetleri olmadığı āşikārdır. Binā'en-'aleyh yukarıda 'arz olunduğu vech ile bu lafzın *hamḥama*'dan muḥarref olması aḡleb-i ihtimāldir. (III/309. s.).

hamr: (< Ar.) şarāb, insānı sarḥōş eden eskimiş üzüm şiresi; 'ale'l-ıtlāk sarḥōş edici māyi'āta ıtlāk olunur. Hamrī = şarāba mensūb, 'ā'id. Hamriyye = şarāba dā'ir söylenilen kaşide, manzūme: Bu 'işret-ḥāne-i fānide hamr-ı bī-ḥumār olmaz (Mu'allim Nācī⁴¹⁸⁶); Okundukça hamriyyeler gāh u⁴¹⁸⁷ gāh / Ederdik hum-ı bāde içre şināh ('İzzet Mollā⁴¹⁸⁸: 1278). (III/310. s.).

hams, hamse: (< Ar.) beş. Birincisi nādiren ve ikincisi ekşeriyā üslub-ı Fārisī üzere şıfat olarak kullanılır: evkāṭ-ı hamse, havāss-ı hamse, eṣābi'-i hamse. Mevşūfuñ müfredi mü'enneş olsa da kā'ide-i 'Arab'a ri'āyetle 'hams' denilemez. Meşelā "leṭā'if-i hams" aṣlā denilmez. Şive-i lisān iktizāsınca muṭlaḳā 'leṭā'if-i hamse' denilir. Hamse-i 'Aṭāyī, hamse-i Nevāyī, hamse-i Yaḥyā. ‖ Görmüş anı soñradan 'Aṭāyī / Hamse yazıp etmiş

iddi'āyı (Muḳaddime⁴¹⁸⁹); 'Acz eder her biri bahş-i kadere / Hiss-i hamseyle 'uḳūl-ı 'aşere (Hilye-i Şerif ≈ Hāḳānī: 36). (III/310. s.).

hamsin: (< Ar.) elli. 'Hamsūn' da dēnilir: Eyyām-ı şitā erba'īn ile hamsinden 'ibāretidir. (III/310. s.).

hamūş: (< F.) 'şuşucu' ma'nāsına olan ḥāmūş'uñ muḥaffefi. Hamuş şüretinde de taḥfif olunursa da isti'māli enderdir. Dıḥkı kıysun zuraḑa giryeden ursun dem kim / Oldu hem-bezm-i ḥamūşān o leṭāfet kāmı (Surūrī); Birer ikişer bāde nūş eyledik / Leb-i bülbülānı ḥamūş eyledik ('İzzet Mollā⁴¹⁹⁰: 1331). (III/310. s.).

hamyāze: (< F.) esnek, esneme : hamyāze-i resen , hamyāze-i ḡayr-i ihtiyārī. Hamyāze-keş = esneyici, esneyen. Ş İnsānıñ rūḥuna sıklet, ṭab'ına nefret vāren eṭvār ve evzā' maḳāmında daḥī īrād olunur: Nice şemşir⁴¹⁹¹ o bir dil-ber-i 'üryāndır⁴¹⁹² kim / Oldu hamyāze-keş⁴¹⁹³⁻⁴¹⁹⁴-i ḥasret-i pehlūsü niyām (Cevrī: K. 6/36). (III/310. s.).

4186 Bulunamadı.

4187 Kāmūsta yoktur.

4188 Mihnet-keşān.

4189 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 158.

4190 Mihnet-keşān.

4191 Dīvānda: şemşir-i.

4192 Dīvānda: uryād.

4193 Kāmūsta kelime "pe" ile yazılıdır.

4194 Dīvānda: hamyāze-küş.

ḥamīde: (< F.) egrilmiş, bükülmüş: *'acūz-ı kadd-ḥamīde, sāl-ḥūrde-i ḥamīde-kāmet.* Ḥamīde-gī = egrilik, bügrülük. (III/311. s.).

ḥamīr, ḥamīre (< Ar.) taḥrīf ile *ḥamur.* Yoğrulmuş unun māyalanmış, māyalanmış olan şey. Ḥamīr-gār = ḥamur yapıcı, yoğurucu. § Ḥamīr-māye yāḥūd ḥamīr, ḥamīre = aşıl tīnet, eczā-yı fītrat maḳāmında daḥī isti'māl olunur. Ḥamīr tūtmaḳ = yoğurmak. Ḥamīr etmek = karışdırıp yuvarlamak. Ḥamīr ekmek = iyi pişmemiş olan, pişkin olmayan ekmek. Ḥamīr olmaḳ = gevşeyip yumuşamak. Ḥamīr işi = un ile yoğrularak yapılan börek ve envā'ı. Ḥamīrci = aşçıların yalnız ḥamur işi yapmaḳda māhir olanı. Ḥamīrsiz = Yahūdīlerin eyyām-ı maḥşūşalarında ekl ettikleri māyasız ekmek. Ḥamūrsuz bayramı = Yahūdīlerin ma'lūm bayramı. *Sa'y ile keşfe muḳni'a-i rāz-ı mübhemi / Añla nedir ḥamīre-i eczā-yı 'ālemi* (Lā⁴¹⁹⁵). (III/311. s.).

ḥanāzīr: (< Ar.) 'domuz' demek olan *ḥunzīr*'ın cem'i. § Tıbca dā'i'l-ḥanāzīr = ekşeriyā boyunda peydā olan ve

'şıraca' ve 'domuzbaşı' denilen 'illet. (III/311. s.).

ḥannās: (< Ar.) insānı zikru'llāh ve 'ibādetden men' ve ta'vīḳ ettiği için *şeyṭān*'a ıtlāk olunur. Ḥannāsī = şeyṭāna mensūb, 'ā'id olan: *vesāvis-i ḥannāsiyye.* (III/311. s.).

ḥancer: (< Ar.) ucu sivri, şekli egri ma'rūf bir nev' bıçak. Lisānımızda *çim* harfiyle kullanılır. Ma'māfih cīm-i 'Arabī ile taḥrīre diḳḳat edilmelidir. Ḥancerī = ḥançere mensūb, ḥançer şeklinde olan. Ḥanceriyyü'l-liḥye = ince, uzun şakallı. *Müjeñ kanım döküp ğamzen alır cânım 'aceb şanma / İşidir dökse kan ok 'ādetidir alsa cân ḥancer* (Fuzūlī: K. 5/5). (III/311. s.).

ḥand-ā-ḥand: (< F.) yek cins olan iş-bu iki lafzın arasındaki elife 'elif-i müsāvāt' denilir ki ikisini 'ma'nā cihetiyle tesviye ediyor' demektir. Bu hâlde ma'nāsı 'ziyāde, sürekli gülücü, güle güle, pek gülünçlü' demek olur. Meşelā "bir bezm-i ḥand-ā-ḥand" denilirse erbābı⁴¹⁹⁶ sürekli gülen yāḥūd ziyāde gülünçlü bir maḥall añaşılır. *Şoñra 'ālemler güler aḥvāl-i 'ibret-baḥşīña /*

*Olma h̃ahiş-ger bu dehriñ bezm-i hand-
ā-handına.* (III/311. s.).

handān: (< F.) gülücü, gülen: *leb-i
handān, dil-ber-i handān, düşize-i
handān, çehre-i handān, rû-yı handān.*
Handān-rû(y) = güler yüzlü,
beşüşü'l-vech. Handān handān =
güle güle, gülerek. *Gül-i handāna
dönüp açsa dehān / Neşr-i nūr eyler idi
ol dendān* (Hākānī: 372). (III/312. s.).

handek: (< Ar.) kal'a, tabya gibi
mevākī'-i müstaḥkemeniñ eṭrāfına
açılan uzun çukur ki lisānımızda
taḥrīf ile 'hendek' denilir. Tarla
handeki = selleriñ akması için
açılan arķ ki doğrusu *harķ*'dır.
(III/312. s.).

hande: (< F.) gülme: *hande-i mestāne,
hande-i lāubāliyāne, hande-i
müstehziyāne.* Hande-i zemīn = feyz-
i bahār ile yeriñ yaşarıp
yeşillenmesi. Hande-i cām =
doldurulunca ḳadeḥde peydā olan
revnaḳ. Hande-fermā, hande-fezā,
hande-baḥşā = muḍḥik, güldürücü.
*Handesi idi tebessüm o gülüñ / Ya'nī
sulṭān-ı gürūh⁴¹⁹⁷-ı rūsulüñ* (Hākānī:
358). (III/312. s.).

hanḳ: (< Ar.) boğazını şıkıp boğmak,
boğazı şıkılıp boğulmak. Hanḳan =

'boğmak şüretiyle' demekdir. Bu
maḳāmda ekseriyā *iḥnāk* kullanılır.
(III/312. s.).

h̃āb: (< Ar⁴¹⁹⁸.) uyku. H̃āb-ı girān =
ağır uyku. H̃āb-ı nūşīn = tatlı uyku.
H̃āb-ālūd, h̃āb-ālūde = uyku
başmış, uykusu gelmiş, dalgın.
H̃āb-ālūde-gī = uyku başmak hāli,
h̃āb-ālūdelik, dalgınlık. H̃āb-ı ḥar-
gūş = tavşan uykusu ki hīle,
iḡfālden kināye olarak kullanılır.
H̃āb-gāh, h̃āb-geh = uyku
uyuyacak maḥall, yataḳ odası. H̃āb-
nāk = uykusu gelmiş. H̃āb-nākī =
uykusu gelmeklik. Ş 'Rū'yā'
ma'nāsında da kullanılır: '*ālem-i
h̃āb, ta'bīr-i h̃āb.* H̃āb-dīde = 'rū'yā
görmüş' demekdir ki bāliḡ, bulūḡa
ermiş gençden kināyedir. H̃āb-ı nā-
dīde = nā-bāliḡ, bulūḡa ermemiş
çocukdan kināyedir. *Ṭurre-i ṭāḳ u
revāḳı hem-ser-i zātü'l-burūc / Sāye-i
saḳf-ı bülendi h̃āb-gāh-ı aḥṭerān* (Nef'ī:
K. 52/5); *H̃āb-gāh-ı yāre girdim 'arz
içün aḥvālīmi / Bir perīşān ḥālīni
gördüm unuttum ḥālīmi* (Maḥmūd
Celāle'd-dīn⁴¹⁹⁹); *Mezḥebinde saña
eyler sitem ü nāzı⁴²⁰⁰ ḥelāl / Şevḳ⁴²⁰¹-i*

4198 Kāmūs-ı Türkī: Farsça. Devellioğlu: Farsça. Lugat-ı Remzī: Farsça.

4199 Bulunamadı.

4200 Dīvānda: cevri.

4201 Dīvānda: Sevḳ.

4197 Eserde: mülūk.

hidmetle eden dīdesine ḥ'ābı ḥarām
(Nābī: K. 12/40). (III/312. s.).

ḥ'ābīde: (< F.) uyumuş, uykuya
dalmış: *tıfl-ı ḥ'ābīde*. Cem'i
ḥ'ābīdegān. (III/313. s.).

ḥavātīm , ḥavātīm: (< Ar.) *ḥātem*'iñ
cem'i. Mühürler: *ḥavātīm-i resmiyye*,
ḥavātīm-i şahşıyye. *Ḥātimeler*
maḳāmında daḥī isti'māl olunur:
ḥavātīm-i meşāliḥ, *ḥavātīm-i i'mār*.
(III/313. s.).

ḥavātīn: (< Ar.) *ḥātūn*'uñ cem'i:
ḥavātīn-i 'işmet-ḳarīn. (III/313. s.).

ḥ'āce: (< F.) lisān-ı 'avāmda *ḥoca* diye
ma'rūfdur. Tarīḳ-i 'ilmiyye ricāl ve
mensūbiyyeti. Ḥ'āce-i dü-serā,
ḥ'āce-i 'ālem, ḥ'āce-i kā'ināt =
peygamberimiz mefḥar-ı mevcūdāt
'aleyhi ekmelü't taḥıyyāt efendimiz
ḥazretleri. Ḥ'āce-tāş = bir efendiniñ
müte'addid bendelerinden her biri.
Ḥ'āce-serā = ḥādım zencī. Yalnız
īrād olunursa 'mu'teber zāt'
demekdir. Ş Üstād, mu'allim;
oğuducu, oğudan. Ḥ'āce-gī =
ḥ'acelik, efendilik. *Bezzāstān*,
bedestān ḥ'āce-gīsi, *bedestān ḥ'āce-*
gīlerinden. Bunuñ cem'i olan
ḥ'ācegān = el-yevm bu ma'nalarda
kullanılmayıp yalnız bu 'unvān ile
ma'rūf rütbe-i resmiyye ile onu ḥā'iz

olanlara ıtlāk olunur. Ezmine-i
sābıkada ḥ'ācegān-ı dīvān-ı
hümāyūn = 'dīvān-ı 'ālī efendileri'
ma'nāsında ricāl-i devlete ıtlāk
olunurdu. *Ceddim Dāniş Bey*
ḥ'ācegān-ı dīvān-ı hümāyūndan idi. ||
Ḥ'āceñe eyle be-ğāyet ta'zīm / Ḥaḳḳ-ı
üstād 'aceb emr-i 'azīm (Vehbī⁴²⁰²: 66).
(III/313. s.).

ḥ'ār: (< F.) ḥōr, ḥaḳīr, zelīl: *ḥ'ār-ı bī-*
medār. Ḥ'ārī = ḥōrluk, ḥaḳīrlık.
Ḥ'ār-kār = taḥḳīr edici, eden. *Bu*
ğubār-ı ḳadem-i Āl-i 'Abā / Mürdan
ḥ'ārdir el-ḥaḳ ammā (Ḥāḳānī: 140). Ş
Ḥ'ār 'yiyici, yiyen, yemek'
ma'nāsına olan ḥōrden maşdarından
ism-i fā'il-i muraḥḥamdır ki aşlı
ḥ'ārende'dir. Lakin bu ma'nāda
terkībsiz kullanılmaz: *vazīfe-ḥ'ār*,
kebāb-ḥ'ār, *ğam-ḥ'ār*, *ḳarbe-ḥ'ār*.
Merdüm-ḥ'ār = yamyam. Mey-ḥ'ār
= 'işret eden , sarḥōş. Şīr-ḥ'ār = süt
içen. *Mīhmān-ı mīzbān-ı lutfu ḥāḳān u*
gedā / Ḥamd-ḥ'ān-ı ḥ'ān-ı cūdu pīr ü
tıfl-ı şīr-ḥ'ār (Na't-ı Şerīf ≈ Naẓīm).
(III/313. s.).

ḥavāric: (< Ar.) *ḥāric* kelimesine
mürāca'at oluna. (III/314. s.).

ḥavārīḳ: (< Ar.) *ḥārīḳa*'nuñ cem'i:
ḥavārīḳ-i 'ādāt. (III/314. s.).

ḥāre: (< F.) yiyecek, yiyinti: *ḥāre-i faḳīr*. (III/314. s.).

ḥāst-gār: (< F.) isteyici, isteyen, ṭalib: *ḥāst-gār-ı şeref, ḥāst-gār-ı şöhet*.
Ḥāst-gārī = ṭaliblik, isteyicilik. *Be-Mūsī-i erinī gūy, len terānī gūş*⁴²⁰³⁻⁴²⁰⁴ / *Be-ḥāst-gārī-i rū'yet be-intizār-i şühūd* (Sāmī: K. 1/63). (III/314. s.).

ḥāste: (< F.) maṭlūb, istenilmiş, istenilen: *ḥāste-i enām, ḥāste-i ālem*. (III/314. s.).

havāşş: (< Ar.) ḥāşş ve ḥāşşa'nın cem'i: *havāşş-ı Kur'ān, havāşş-ı vükelā, havāşş-ı bendegān, havāşş-ı aḥibbā, havāşş-ı edviye*. Ba'zı emrāza te'sīrāt-ı ma'neviyye icrāsı için okunulan ed'iyeye ve 'azā'im⁴²⁰⁵-i maḥşūşaya da *havāşş* ve bu mişillū 'azīmetleri, da'vetleri icrā ve kırā'at edenlere *ehl-i havāşş* ıtlāk olunur. *Havāşş-ı hāk-i pāyın şerhini tahḳīk eden*⁴²⁰⁶ *merdüm*⁴²⁰⁷ / *Ġubār ile*⁴²⁰⁸ *beyāz-ı dīde-i hūn-bāre yazmışlar* (Fużülī: G. 76/2); *Sevādında fūrūğ-ı nūr-ı vaḥdet / Hurūfunda havāşş-ı İsm-i a'zam* (Nef'ī: K. 48/6); *Öpmemiş kimdir anıñ*

dāmen-i 'ālī-cāhın / İşte efvāh-ı havāşş işte şifāh-ı a'lām (Nābī: K. 13/77). (III/314. s.).

havātır: (< Ar.) ḥātıra'nın cem'-i dīgeri. Oraya da bak. Müfrediyle cem'-i dīgeri olan *ḥātīrāt* memdūḥāt ve mezmūmātta kullanıldığı hâlde *havātır* yalnız mezmūmātta isti'māl olunur. Meşelā namāz kılarken zihne gelen *havātır-ı nefsanıyye* gibi. (III/314. s.).

ḥān: (< F.) yemek sofrası; üstüne ta'ām konulan şīnī, tepsi. Ḥānçe = küçük tepsi. Ḥān-sālār = sofracı, kilerci. *Ey beni maḥrūm edip bezm-i vişālinden müdām / Ġayrı ḥān-ı iltifātı üzre miḥmān eyleyen* (Fużülī: G. 222/2). § Mā'ide, ta'ām, yemek: *ḥān-ı kerem, ḥān-ı iḥsān, ḥān-ı 'ināyet, ḥān-ı bī-pāyān, ḥān-ı firāvān*. Ḥān-ı yaḡmā = fuḳarāya, muḥtācīne vērilen eṭ'ime; 'umūma vērilen mā'ide. § 'Okumak, çağırmaḳ' ma'nāsına olan *ḥānden* maşdarından ism-i fā'il-i muraḥḥamdır ki aşlı *ḥānende*'dir. Lisānımızda aşlının mevḳi'-i isti'mālī de başkadır. Lakin ism-i fā'il-i muraḥḥam olduğu taḳdīrde aşlā yalnız kullanılmaz. Muṭlaḳā vaşf-ı terkībī tarzında kullanılır.

4203 Dīvānda mısra okunmamış, bazı işaretlerle geçilmiştir.

4204 (F.) Musa, "Erini" (Bana görün Allah'ım) deyip "Len terani" (Sen Beni asla göremezsın) diye cevap aldı.

4205 Kāmūsta "'azayım" şeklinde yazılmıştır.

4206 Dīvānda: edip.

4207 Dīvānda: her dem.

4208 Dīvānda: ilen.

Na't-*h*ān, merşiye-*h*ān, ğazel-*h*ān
 = na't, merşiye, ğazel okuyucu,
 okuyan. Şalā-*h*ān = şalā çağırıcı,
 çağırın. *Nazīm*'in na't-ı şerīf olarak
 ātīdeki beyti her iki ma'nāsı için
 mişāl-i münāsibdir: *Mīhmān-ı*
mīzbān-ı lutfu hākān u gedā / Hamd-
*h*ān-ı *h*ān-ı cūdu pīr ü tıfl-ı şīr-*h*ār
 (Nazīm); *Rūh-ı ma'nā ğidā-yı cānımdır*
*/ Feyz-i kudsī tufeyl-i h*ānımdır
 (Riyāzī); *Ben Felāṭūn-ı hikmet-*
*suhanım / Dil Aristo-yı levh-*h*ānımdır*
 (ve-lehu); *Cāmi'-i vaşfiñda her saṭr-ı*
beyānım çekdi şaf / Hāme-i ma'nā
*şarīrim e's-şalā-*h*ān-ı menār* (Nazīm).
 (III/314. s.).

***h*ānende:** (< F.) 'okuyucu, çağırıcı'
 ma'nāsınadır. Lisānımızda taḥşīşle
 çalgı takımlarında uşūl-i mūsīkī ile
 bestelenmiş şarkı, ğazel gibi
 manzūmeleri okuyan eşhāşa ıtlāk
 olunur. Cem'i *h*ānendegān'dır:
*H*ānende-i ğülsitān idin sen / *Vecd-*
āver-i 'āşīkān idin sen (Mu'allim
 Nācī⁴²⁰⁹: 11). (III/315. s.).

***h*āh:** (< F.) 'istemek' ma'nāsına olan
*h*āsten maşdarından ism-i fā'il-i
 muraḥḥamdır ki ekşeriyā
 lisānımızda vaşf-ı terkībī şüretinde
 kullanılır: *dil-*h*āh, bed-*h*āh, hayr-*

*h*āh. Bu lafz öteden beri *ister*
 maḳāmında mükerrer olarak
 neşirde, nazımda kullanılırdı. El-
 yevm neşirde isti'māli metrūk olup
 yalnız nazımda yine ol vech ile
 kullanılmaktadır. *Ṭav'an ve kerhen*
 mu'ādili ve 'ister istemez' demek
 olan *h*āh nā-*h*āh ta'bīri el-yevm
 neşirde ve nazımda kullanılır.
Rumūz-ı hikmetin eyler beyān merātib
*ile / Cemī'-i hāl-i beşer h*āh fakr u *h*āh
 ğinā (Fużūlī: K. 1/68); *Ben hayr-*h*āh -*
ı cihānım bilmiyor kimse beni / Hāzret-i
Allāh bilir ümmīd-i ğufrān eylerim.
 (III/315. s.).

***h*āher:** (< F.) hemşire, kızkardeş:
*birāder ve h*āher. *H*āher-zāde = kız
 kardeş çocuğu. *H*āherī = kız
 kardeşe mensūb, kız kardeşlik.
*H*āher! *Uyu artık eyle ārām / El işleri*
çokçadır bu akşām (Mu'allim Nācī⁴²¹⁰:
 1). (III/315. s.).

***h*āhiş:** (< F.) istek, isteyiş: *h*āhiş-i
*ta'ām, h*āhiş-i taḥşīl. *H*āhiş-kār,
*h*āhiş-ker = istekli, isteyici. *Emr et*
öleyim ger saña bār ise hayātım /
*Maḥşerde daḥī h*āhişin olmazsa
dirilmem (Nevres⁴²¹¹⁻⁴²¹²: G. 194/3).
 (III/316. s.).

4209 Āteş-pāre, Dereden Tepeden.

4210 Āteş-pāre, Ninni.

4211 Osman Nevres.

Havarnak: (< Ar., < F.) kudemā-yı mülūk-i 'Irāk'dan Nu'mān bin Münzir'in mi'mār-ı ma'rūf *Sinimmār* ma'rifetiyle zuhr-i Kūfe'de ġarā'ib-i dehrden olarak inşā ettirdiği köşküñ ismi. *Kaşr-ı Havarnak* şekli 'acibi ile Furs ve 'Arab'da ġāyetle şöhet-yābdır. Mi'mār-ı meşhūriniñ ismi 'Arabīde bālāda gösterildiği gibi olup Fārisīde ise *Sinmār* diye ma'rūfdur. *Köhne mażmūn-ı Sinimmār-ı Havarnak-āsā / Beytten beyte girip çıkmadan oldum bīzār* (Şafvet). (III/316. s.).

havf: (< Ar.) korku: *havf-ı āzār, havf-ı mevāt, havf-ı cezā*. § Korkma: *havf ve ricā*. Havfen = korkmadan, korku cihetiyle: *Biñ havf ile çeşm-i cānı bāz et* (Şeyḫ Ġālib⁴²¹³: Trd. 1/3). (III/316. s.).

havene: (< Ar.) *hā'in*'in cem'i: 'avene-i *havene*. (III/316. s.).

havyar: (< Ru.⁴²¹⁴) elif-i memdūde ile *hāvvyār* tarzında ma'rūfdur. Mersin bālğınuñ yumurtaşınıñ ma'mūlü. Kırmızı havyar = 'morina' denilen balıġn yumurtaş. Kefal havyarı = ma'rūf balık yumurtaş. Havyar

ezmesi = havyarıñ zeytin yaġı ve limon şuyu ile ḥall edilerek siyāh iken açık kül renginde ezgin bir ḥāle getirilmesi. (III/316. s.).

hayyāt: (< Ar.) dikici, terzi: *hayyāt-ı māhir, hayyāt-ı bī-iḥtiyāt*. ‖ *Kesse çarḥ-ı atlasın biñ mişlini hayyāt-ı sun' / Eşheb-i iclāline çıkmazdı bir bergüstvān* (Na't ≈ Lā⁴²¹⁵). (III/316. s.).

hayāl: (< Ar.) kuvve-i müteḥayyele: O *perī-çehre o kadar vahşīdir ki imkān olsa 'aşıkıñ hayālinde bile görünmez*. ‖ *Ṭabī'atım bakalım hangiñizle eglenecek / Birer birer geçiñ ey gül-ruḥān hayālimden* (Mu'allim Nāci⁴²¹⁶: G. 44/5); *Belki kânūn-ı suḥanda ḥāll u 'aḳd-i nüktede / Hikmet-i fikr ü hayāliñ feylesōf-ı ekberi* (Nef'i: K. 15/42). § İşbu 'müteḥayyele' denilen ḥāsse-i bāṭınede mevcūd olan şekil, şüret: *hayāl-i yār, hayāl-i cānān, hayāl-i evlād*. ‖ *Ey hayāl-i yār ṭurma dilde kıl çeşmim maḳām* (Lā); *Ādemi 'ālemde görme 'ālemi ādemde gör / Eyleme 'ālemde ya'nī herkesi ādem hayāl* (Rūḥi: G. 703/8). § Bālādaki ḥāsse-i bāṭineniñ göz öñüne getirdiği şekil ve şüret: *Hayāliñ gelmez oldu dīde-i fersūde-müjgāna* (Nedīm: G. 127/3); *Gitmez*

4212 Kubbealtı Lugatı'nda "hāhiş" maddesine şahid olarak verilen bu beyit Nevres-i Kadīm'e ait gösterilmiştir.

4213 Hüsn ü 'Aşk.

4214 Kubbealtı Lugatı: Yunanca.

4215 Kāzım Paşa. Kāmūsta (I/115. s.), (II/134. s.).

4216 Şerāre.

gözümünden bir dem hayālî (Şevkî). Ş 'Taḥayyül, taşavvur' ma'nāsında etmek, eylemek maddeleriyle kullanılır: *Hayret ey büt şüretiñ gördükde lâl eyler beni / Şüret-i ḥālim gören şüret hayāl eyler beni* (Fuẓûlî: G. 287/1); *İstedim rüyun taḥayyül etmek ancak nāzdan / Şığmadı āyīne-i çeşme hayālî şüreti* (Nevres: K. 1/2). Ş Kuruntu: *hayāl-i servet, hayāl-i terakkî, hayāl-i tefeyyüz, hayāl-i muḥāl*. ‖ *Zevk-i vaşlın söylesem dərler hayālîndir seniñ / Tālib olurdum eger zevk olduğun bilsem hayāl* (Rūḥî: G. 703/5); *Zülf-i 'irfānına dil-beste 'arūsān-ı hayāl / Çeşm-i idrākine dil*⁴²¹⁷ *dāde sevād-ı ifhām* (Nābî: K. 12/68). Ş 'Aks eden şekil, şüret-i mevḥūme: *havuza, āb-ı şāfa düşen hayāl* gibi. O dil-ber-i dūşīze o kadar müsteşnā bir ḥüsn-i nazar-rübāya mālîk idi ki āyīneye bakdıkça kendi hayālîne kendisi hayrān olurdu. Hayālî = hayāle müte'allîk, hayāl ile, taḥayyül ile olan Ş 'hayāl' denilen oyunu oynadan; ma'rūf oyunlardan 'Karagöz' yāḥūd 'hayāl' denilen oyunu icrā eden şan'at-kār. Bu maḳāmda 'hayāl-bāz' da denilir: *meşhūr Hayālî Şālih Efendi*.

Hayāliyyāt = hayāle 'ā'id şeyler: *hayāliyyāt-ı şā'irāne*. Hayālen = hayāl olarak, kuruntu yāḥūd taḥayyül şüretiyle: *hayālen şarka ve ğarba seyāḥat*. Cem'i hayālāt. (III/316. s.).

hayālet⁴²¹⁸: (< Ar.) vücūdu olmadığı hālde göze görünür gibi vehm olunan şekil, şüret. Cem'i hayālāt: *hayālāt-ı laṭīfe*. (III/317. s.).

haybet: (< Ar.) maṭlūba nā'il olmayan, me'yūs kalan, me'yüsiyyet. Haybet-zede = me'yüsiyete düşen. *Tācir-i haybet-zede*. ‖ *Pā-māl-i haybet eyleme ümmīd-vārıñı* (Mu'allim Nācî⁴²¹⁹: 2). (III/317. s.).

hayr: (< Ar.) iyi şey, nāfi' iş, her 'ākılın meyl ve muḥabbet, ārzū ve raġbet eylediği nesne. Şerr'in muḳābili. *Hayr* iki nev'dir. Birincisi hayr-ı muṭlaḳdır ki herkes için hayr olur. *İlm* gibi. İkincisi hayr-ı muḳayyedir ki bir şahşā göre hayr olduğu hālde şahş-ı āhere göre şerr olur, *iḳbāl* gibi. Bu kelime lisānımızda ekşeriyā isim olarak kullanılır. Şıfat olarak irād edilince 'hayırlı' denilir. "Hayrū'l-umūr, hayrū'n-nās" gibi terākīb-i 'Arabıyye de bu ḳabīldendir ki

4217 Dīvānda: cān.

4218 Kāmūsta "sin" ile yazılmıştır.

4219 Ateş-pāre, Ey Şeh-süvār!... Dur!

'işleriñ hayırlısı, insānlarıñ hayırlısı' demektir. Hayr-ı haber, haber-i hayr = hayırlı haber. Hayr-endiş = hayırlı iş düşünen. Hayr-endişāne = hayırlı iş düşünücüye lāyık şüretde. Hayr-endişī = hayırlı iş düşünücülük. Hayır-ḥāh = hayır isteyen, iyilik isteyen. Hayır-ḥāhāne = iyilik isteyeneye yakışacak şüretde. Hayır-ḥāhī = hayırlı iş isteyicilik. Hayrū'l-beşer = ḥazret-i faḥr-i kā'ināt 'aleyhi ekmelü't-taḥiyyāt. Êtme itnāb-ı suḥan ḡayr⁴²²⁰ bu demlerde Münif / Farzdir ed'ie⁴²²¹-i hayr-ı devām-ı devlet (Münif-i Kadīm: K. 5/42); Bundadır bāḳī nişān-ı mu'ciz-i Hayrū'l-beşer / Tāḳ-ı Kisrā nüṣḥa-i mülk-i mülūk-i kām-kār (Fuzūlī: K. 12/6); Ben hayır-ḥāh-ı cihānım bilmiyor kimse beni / Ḥazret-i Allāh bilir ümmīd-i ḡufrān eylerim. (III/318. s.).

hayyir: (< Ar.) hayrı keşir, iyi ve fā'ideli işi çok adam. Bu nādiren, faḳaṭ cem'i olan aḥyār dā'imā kullanılır: Selām bir tuḥfe-i lāhūtīdir ki Cenāb-ı Ḥaḳḳ hayyir-i ümmeti ol hediye ile birbirlerine müncezbü'l-ḳulūb eylemişdir (Nümüne-i Edebiyāt-ı

'Oṣmāniyye); Nebī-i pāk-i şīm nuḥbe-i Benī Ādem / Şeh-i serīr-i dü-'ālem güzide-i aḥyār (Na't ≈ Lā⁴²²²). (III/318. s.).

hayrāt: (< Ar.) 'hayırlı iş' ma'nāsına olan hayr'ın cem'i. Lisānımızda hayır ve menfa'ati 'umūma 'ā'id olmak üzere fī-sebīlillāh yapılan şeylere, eşerlere ıtlāk olunur. Müfredi hīç kullanılmadığı hālde cem'i ziyāde ve ekseriyā müfred ḥükmünde kullanılır: keşirū'l-hayrāt, şāḥibū'l-hayrāt ve'l-ḥasenāt. || Merḥūmuñ hayrātı çokdur. (III/318. s.).

hayşūm: (< Ar.) geñiz. Hayşūmī = geñize mensüb, geñizden gelen. Şavt-ı hayşūmī. (III/318. s.).

hayt: (< Ar.) iplik, iplik teli. Haytū's-şu'ā', hayt-ı şu'ā' = güneşin iplik gibi görünen şu'ā'ı, parlak ışıḡı. Hayt-ı ebyaz = fecir zuhūrunda ufukda iplik iplik peydā olan beyāzlık. Hayt-ı esved = ḡurūb-i şemsi müte'ākib ufukda görünen siyāhlık. Haytū'r raḳabe = 'boyunda⁴²²³ olan murdār ilik dedikleri beyāz uzun nesne'

4220 Dīvānda: şimdi.

4221 Dīvānda: dā'ie.

4222 Ziya Paşa: 3/30.

4223 Kāmūsta kelime "ye" ile yazılıdır.

demekdir. Cem'i *ahyāt, huyūt* dur.
(III/318. s.).

hayta: (< Ar.) ip, urgan § kazık: *hayta-ı hayme*. (III/319. s.).

hayl: (< Ar.) at sürüsü; atlı 'asker, süvārī kısmı. Cem'i olan *huyul* ekseriyā ma'nalarda kullanılır: *pā-māl-i huyul*. § 'Gürüh, cemā'at, fırka, takım, zümre' ma'nalarında ve ekseriyā zī-rūh hakkında isti'māl olunur: *hayl-i 'āşıkān, hayl-i şā'irān, hayl-i mürğān*. Ser-hayl = ser-gerde, fırkabaşı, başbuğ: *ser-hayl-i gūzāt, ser-hayl-i fuḫālā*. Haylī = 'epeyce, çokça' ma'nāsındadır. Hayl lafzının Fārisī yā-yı tenkīr 'ilāve ve ilhāk edilmiştir. Hayliden haylī = 'çokdan çok' demekdir: *Server-i cem'-i rūsul serdār-ı hayl-i enbiyā* (Nazīm); *Ḥazret-i Rūḥu'l-emīn gāşiye ber-dūşu idi / Konmadın dāhī huyul-i felege nām-i ciyād* (Nābī: K. 2/40); *Ser-levḥa-i defter-i fütüvvet / Ser-hayl-i 'Arab Benī Muḥabbet* (Şeyḥ Ġālib⁴²²⁴: 243); *Dergeh-i vālāsına dil-dāde cān-ı Cebra'ıl / Südde-i 'ulyāsına⁴²²⁵ ruḥ-sūde hayl-i ins ü cān* (Ḥakḳī: K. 6/8); *Kapısın haylī⁴²²⁶ melek bekler idi /*

Cümle huddāmı feriştehler idi (Ḥīlye ≈ Ḥākānī: 512). (III/319. s.).

hayme: (< Ar.) çadır. Hayme-nişīn = çadırdaki oturucu, oturan. Hayme-nişīnī = çadırdaki oturuculuk, bedeviyet eşeri. Hayme-i ezrak. hayme-i kebūd = gökyüzü, kubbe-i āsmān. Hayme-gāh, hayme-geh = çadırlar kurulan mahall. Cem'i *hayamāt, huyām, haym, huyem* gelir. *Zemīn bisāt-ı kader çarḥ hayme-i 'āzamet / Nücūm-ı şābit ü seyyāre⁴²²⁷ meş'al-i kudret* (Nābī: Ths: 1/4); *Odur ol şems-i münīr-i ufuk-ı devlet kim / Görmedi mişlini çarḥ eyleyeli naşb-ı huyem* (Nābī: K. 15/48). (III/319. s.).

//hı//

hibāzet: (< Ar.) ekmekçilik, ekmek yapıcılık: *şan'at-ı hibāzet*. (III/320. s.).

hibre , hibret: (< Ar.) bir şey'i künhüyle, ḥaḳīqatiyle gereği gibi bilme. Aşḥāb-ı hibret, ehl-i hibre = bir şey hakkında ma'lūmāt-ı kāmilesi, vukūf-ı ḥuṣūşisi olan adamlara itlāk olunur. Beyne'l-'avām yañlış olarak 'ehl-i kıble' denilir. Ekseriyā birincisi kullanılır. (III/320. s.).

4224 Hüsn ü 'Aşk.

4225 Dīvānda: 'ilyāsına.

4226 Kāmūsra: hayl.

4227 Dīvānda: seyyār.

hitām: (< Ar.) soñ: *hitām-ı hitān, hitām-ı ta’ām, hitām-ı kelām*. § Bitme, nihāyet bulma: *hitām-ı keşfiyyāt, hitām-ı tertibāt, hitām-ı intihābāt, hitām-ı inşā’āt*. Bulmak, ermek mādeleriyle kullanılır. Hitām-pezīr = soñ bulucu, nihāyete erici. *Miskiyyü’l-hitām, hitāmü’l-misk* terkibleri hüsn-i hitām maķāmında irād olunur: *Noķsānuñı bil bir işe yā başlama evvel / Yā başladığıñ kārı pezīrā-yı hitām et* (Lā⁴²²⁸); *Bulmasın büinyān-ı iķbālīñ hitām / Olmasın dīvān-ı iclālīñ tamām* (Lā⁴²²⁹). (III/320. s.).

hitān: (< Ar.) sünnet etme, erkek çocuklarda icrāsı mesnūn olan ‘ameliyye-i cerrāhiyye: *icrā-yı hitān, sūr-ı hitān, hitān-ı etfāl*. Hitānet = sünnetçilik şan’atı. (III/320. s.).

hidem: (< Ar.) hidmet’in cem’i: *memdūhü’l-hidem*. Cem’-i dīgeri olan *hidemāt* ziyāde kullanılır. (III/320. s.).

hidmet: (< Ar.) iş, vazīfe: *hidmet-i devlet, hidmet-i kitābet, hidmet-i mahşūşa, hidmet-i mühimme, hidmet-i ‘askeriyye, hidmet-i huşūsiyye*. § İş görme, aķheriñ işini görme: *Şoķkullu’nuñ bu devlet-i ebediyyü’d-*

devāme etdiği hidmetiñ derecātını taķdīr için lisān-ı tārīhiñ şehādet-i vaşşāfānesine ihāle-i şımāh-ı diķķat olunmalıdır. ‖ *Fikr et ķalemen ne hidmet etmiş*⁴²³⁰ / *Her nāmeyi ders-i hikmet etmiş*⁴²³¹ (Mu’allim Nācī⁴²³²: 11). Ba’zen terkib-i ‘Arabī olarak isti’māl olunur: “meşķürü’l-ħademe” gibi. Feth-i hā ile de lūgatdır. Onun için cem’inde hidemāt da dēnilir *ħademāt* da dēnilir. Hidmet-kār = hidmetçi, iş gören. Hidmet-güzār = ötekiniñ berikiniñ işlerini görüveren: *Şāh-ı mülk-i şām iken rüşen cırāğıñ olmağa / Meclisiñde oldu Ĥandān adlı hidmet-kār*⁴²³³ *şem’* (Riyāzī: K. 6/17). (III/320. s.).

hidīv: (< Ar⁴²³⁴.) büyük vezīr, başvezīr, hākim. Huşūsuyla şadāret pāyesini hā’iz olan Mışır vālīlerine ıtlāķ olunur. Hidīv-i efham = şadr-ı ā’zam. Hidīv-i Mışır = Mışır vālisi. Hidīviyyet = ģalaťāt-ı zarūriyye-i resmiyyedendir. Hidīvī = hidīve mensūb, hidīvlik. *Hōş geldiñ eyā hidīv-i ekrem / Lutfuñla gönüller oldu ĥurrem* (Nedīm: Ms. 5/1); *H’āce-i*

4230 Eserde: ettiim.

4231 Eserde: ettiim.

4232 Diğer Şiirleri, Teberā.

4233 Eserde: hitmet-kār.

4234 Kāmūs-ı Türkī: Farsça. Lūgat-ı Nācī: Farsça. Devellioğlu: Farsça. Lūgat-ı Ebū’z-ziyā: Arapça. Burhan-ı Katī’: Farsça.

4228 Ziya Paşa: TB. 1/12.

4229 Ziya Paşa ≈ K. 7/53.

bender-geh-i 'irfān hūdīv-i mülk-i nazm
/ Şā'ir-i 'ālī-ṭabī'at sāhīr-i gevher-feşān
(*Ḳaṣīde Der-Haḳḳ-ı Müftī 'Arif*
Hikmet). (III/321. s.).

hızlān: (< Ar.) yardımsız, mu'insiz,
kimsesiz; yalnız başına kalıp sefil,
zelil olmak; düşkünlük: *mezlaḳa-i*
hızlān, vādī-i hızlān, dūḳār-ı hızlān.
(III/321. s.).

hırāş: (< F.) 'tırmalamak, kaşımak,
kazımak' ma'nalarını ifade eden
hırāşiden maşdarından şīḡa-i emr
veyāḥūd ism-i fā'il-i murahḥamdır
ki lisānımızda ekşeriyā vaşf-ı terkibī
tarzında isti'māl olunur. *Dil-hırāş,*
rū-hırāş gibi. Fārisīde 'tırnak yarası
ve bıçkıdan çıkan talaş' ma'nasında
dahī kullanılırsa da iş-bu ma'naları
lisānımızda mu'teber ve müsta'mel
degildir: *Zebānım bir mücevher tīḡ-ı*
bürrāndır ki hem-vāre / Hırāş eyler
hayālī sīnelerde zaḥm-ı nāsūrı (Nefī:
K. 35/36). (III/321. s.).

hırām: (< F.) şalınma, şalınarak edālī
yürüme: *hırām-ı şanevberāne.* ||
İhtizāzıñdan eder ta'lim eṭvār-ı hırām /
Hüsni-i reftār öğrenir āhū şitābıñdan
seniñ (Maḥmūd Nedīm); *Görsün*
nihāl-i serv-i şanevber hırāmını / Artık
çemende beslemesin bāḡ-bān bān (Bāḳī:
K. 1/30). (III/321. s.).

hırāmān: (< F.) hırām edici, şalina
şalina yürüyücü: *Āh eyledigim serv-i*
hırāmānıñ içündür / Kan ağladığım
ḡonçe-i handānıñ içündür (Fuzūlī: G.
66/1); *Gül ü bülbül yine biri biriyle*
ētdiler peymān / Çınār u serv-i gülşen
el ele vèrmiş hırāmāndır (Riyāzī).
(III/321. s.).

hırāmende: (< F.) şalınıcı, şalina şalina
yürüyücü. Nazımda *hırāmān*
maḳāmında kullanılır. (III/321. s.).

hıred: (< F.) 'akıl, uş. Hıred-mend =
'akıllı uşlu. Hıred-mendāne = 'akıl
olana yakışacak şüretde. Hıred-
mendī = 'akıllılık. Bī-hıred = 'akılsız.
Bī-hıredāne = 'akılsızcasına. Bī-
hıredī = 'akılsızlık. Hıred-fersā =
'akıl yorucu, 'akıl yıpratıcı. Hıred-
süz = 'akıl yakıcı. *Hıred derkinde 'āciz*
*şan'atın*⁴²³⁵ *fehminde dil ḡayrān /*
Te'āla'llāh zihī şāni' te'āla'llāh zihī
dānā (Nābī: K. 1/66); *Düşdüm belā-yı*
'aşka hıred-mend-i 'aşr iken / El şimdi
benden aldığı pendı baña vèrir (Fuzūlī:
K. 97/2); *O ṭa'n eyleyen cāhil-i bī-hıred*
/ Beni 'aklı üzre eder gerçi red ('İzzet
Mollā⁴²³⁶:1708). (III/322. s.).

hırs: (< F.) ayı. Hırsək = ayı yavrusu.
Bir luḡat kitābında hıç münāsebeti

4235 Dīvānda: sun'unda.

4236 Mihnet-keşān.

olmadığı hâlde *hırsız* ta'bîri iş-bu lafz-ı Fârisî sırasında zikr olunarak aşlı da taşrih kılınmamış olduğundan burada îzâha lüzûm görülmemiştir. *Hır* kelimesi *Fârisî Ferhenglere* nazaran iki ma'nâyı ifâde eder. Birincisi 'hõş, hõş-hâl' ma'nâsıdır. İkincisi 'şatın almak' ma'nâsına olan *hırîden* maşdarından emr-i hâzırdır yâhûd ism-i fâ'il-i muraḥḥamdır. 'Şatın al' yâhûd 'şatın alıcı' ma'nâsını ihtivâ eder. Şu takdîrde lisânımızda mevcûd olan *hır* lafzı bâlâda gösterilen kelime ise *hırlı* ta'bîri hõş-hâlli, hâli hõş olan ve *hırsız* ta'bîri dahî -ki "sız" Türkçe edât-ı nefy ve selebdir- 'hâli hõş olmayan, fenâ olan' demek olur ki medlûlüne de tevâfuk eder. (III/322. s.).

hırṭ , hart: (< Ar.) birincisi 'hastalık sebebiyle sarı şu ile karışık ve kesilmiş gibi pâre pâre bulaşık süt' ve 'erkek keklik' demektir. İkincisi 'el ile ağacın dallarından yaprak şıyırma ve kabuğunu soyup çıkarma' ma'nâsınadır. Ma'ânî-i sâ'iresi mu'teber ve müsta'mel degildir. Eş'abu min hartî'l-ḳatâdi = 'dallarının üzeri igne gibi dikenli, gâyetle sert bir nev' ağaç demek

olan *ḳatâd*'ın yapraklarını el ile şıyırmağdan daha güç ve ezâlî' ma'nâsını ifâde eden iş-bu meşel-i 'Arabîden ihtisâr şüretiyle îrâd ve isti'mâl olunur. Bu ağacın büyük ve küçük nev'leri olup ikinci nev'inden 'çiriş' denilen mādde hâşıl olur: *Birine mess-i harîr ü birine hart-ı ḳatâd* (Nâbî: K. 2/79). (III/322. s.).

hırka: (< Ar.) fi'l-aşl 'bez pârçası, yama' ma'nâsınadır. Ma'nâ-yı ma'rûfu 'üste giyilen 'abâdan yâhûd pamuk ile bezden yapılmış libâs' demektir: *hırka-i fakîrâne, hırka-i dervîşâne*. Hırka-püş = hırka giyen fakîr, dervîş. Hırka-püşâne = dervîşçesine fakîrçesine. Hırka-püşî = dervîşlik, fakîrlik. Hırka-i Sa'âdet⁴²³⁷ = Nebiyy-i muḳaddesimiz 'aleyhi's-selâm efendimiz ḥazretlerinin iktisâ buyurmuş oldukları bürde-i şerîfe. *Şimdi seccâde-i ma'nâda benim mürşid-i küll / Hırka-püşân-ı beyân benden alır feyz-i kelâm* (Nef'î: K. 50/63); *Hırka-püş-ı 'aşk u sevdâyım giyinmem câme ben* (Niyâzî); *Hırka-i beyzâ vücûd-ı devletiyle kâm-bîn / Mesned-i fetvâ*

4237 Bu tamlama manevî bir yüceltme ve sevgi payesi olarak süslü işaretler içinde yazılmıştır.

beḳā-yı rif'atiyle kām-rān (Lā⁴²³⁸).
(III/323. s.).

hirmen: (< F.) harman. Doğrusu kesr-i ḥā ile budur. Lakin Türkçede feth-i ḥā ile ma'rūf olduğundan kısm-ı maḥşuşunda yazılmışdır. Oraya mürāca'at oluna: *Bir hirmen-i nūr olup nüh eflāk / Hürşīdi kapatdı pertev-i ḥāk* (Şeyḥ Ğālib⁴²³⁹: 58). (III/323. s.).

hırīdār: (< F.) müşteri, satın alıcı. Hırīdārī = müşterilik. Hırīdār-ı ḥāhiş-ger = istekli müşteri. *Naḳd-i cān bir keff-i cihān olmuş hırīdārīñ seniñ* ('Alī Rūḥī); *Seniñ bāzār-ı 'aşkıñda eder dellāl-i cān feryād / Metā'-ı 'aḳl kāsiddir hırīdār olmasın kimse* (Aḥmed Paşa: G. 269/3). (III/323. s.).

hırīde: (< F.) satın alınmış, alınan: *metā'-ı hırīde, ḳumāş-ı hırīde, cevher-i hırīde*. (III/323. s.).

hizānet: (< Ar.) ḥazāne-dārılık: *Emr-i hizānet ḥā'iz-i ehemmiyyetdir*. Nādiren kullanılır. (III/323. s.).

hizāne: (< Ar.) 'ḥazāne' ma'nāsınadır. Lisānımızda ḡalaṭ olarak feth-i ḥā ile ma'rūfdur. Bu maḳāmda *hizānet* tarzında aṣlā kullanılmaz. Ş Mecāzen 'ḳalb, ḡonūl' ma'nāsında

da kullanılır. Ba'zen sebk-i 'Arabīde *hizānetü'l-kütüb* tarzında da isti'māl olunur. *Leb-rīz-i gevher olmasa ḡonlüm hizānesi / Dökmezdi böyle çeşm-i terim inci dānesi* (Mu'allim Nācī⁴²⁴⁰). (III/323. s.).

hizy, hize: (< Ar.) rüsvāylıkla zelīl olma, rüsvāylıktan ḥāşıl olan zillet. Ekşeriyā *hizlān* ile birlikte kullanılır: *Dūḳār-ı hizy⁴²⁴¹ ve hizlān oldu*. || *Hizye-i 'azīme*. (III/324. s.).

hisset: (< Ar.) cimrilik, nā-keslik; iḳtidārı nisbetinde şarfiyyātdan çekinip ḥıfz ve tezyīd-i nuḳūd ve emvāl içün 'izzet-i nefsinı aṣlā düşünmemek ve bi'l-'akis bu maḳşadla nefsinı her şeyden maḥrūm etmek ki naḳlen ve 'aḳlen mezmūmdur: *hisset-i ṭab'*, *hisset-i cibilliyye*. Ma'nā ve mevḳi'-i isti'mālce bu lafz başka, *ḥasāset* yine başkadır. Birbirine bedel aṣlā kullanılamaz: *Baḥşış-āmūz-ı himem ḥavşala-sūz-ı hisset / Kīse-perdāz-ı kerem ḳāfile-sālār-ı kirām* (Nef'ī: K. 50/22). (III/324. s.).

hişt: (< F.) kerpiç, tuḡla: *hişt-ı ḥām*, *hişt-ı puḥte*. Hişteḳ = küçük kerpiç, tuḡlacık. Hişt-tābe = tuḡla ocağı.

4238 Ziya Paşa: K. 1/20.

4239 Hüsn ü 'Aşk.

4240 Bulunamadı.

4241 Kāmūsta bu kelime "ḥa" ve "re" ile yazılmıştır.

Hışt-zen = tuğlacı. § Kısa el mızrāğı,
kalın harbe: eşheb süvār hışt bidest.
Hışt hışt yāhūd tahfifle hış hış =
tıkırtı, hıştırtı. (III/324. s.).

hışm: (< F.) gāzab, tehevvr, dargınlık.
Hışm-ālūd, hışm-nāk, hışm-gīn,
hışmīn = darılmış, gāzablanmış.
Nūr-ı ‘afvı meclis-i rāhat-fürüz-ı ehl-i
huld / Berç-ı hışmı hırmen-ı ārām-süz-i
ehl-i nār (Nazīm). (III/324. s.).

hışā’: (< Ar.) ‘enemek, hāye çıkarmak
ki boğayı öküz, aygırı idiş etmek’
demekdir. İnsān hāqqında da
müsta’meldir. Hışā-yı hayvānāt.
(III/324. s.).

hışāl: (< Ar.) ‘hūy’ ma’nāsına olan
haşlet’iñ cem’i: hışāl-i hasene, hışāl-i
memdūha, hışāl-i cemīle, memdūhū’l-
hışāl, hamīdū’l-hışāl. || Ser-firāz u⁴²⁴²
nīk-emr⁴²⁴³ ü nīk-re’y ü nīk-hū / Server-
i pākīze-eṭvār ü pesendīde-hışāl
(Fuzūlī: K. 25/5). (III/324. s.).

hışām: (< Ar.) ‘haşımlar’ ma’nāsınadır.
‘Muḥāşame’ ma’nāsını da ifāde eder:
Dīde-i lutfu nıgeh-dār-ı livā-yı İslām /
Şadme-i kahrı nıgūn-sāz-ı hışām-ı
devlet (Münif: K. 5/19); Ṭab’-ı
mī’mārī-i takdīre hezārān tahsīn / Ki

edip hedm-i mebāni-i feleksā-yı hışām
(Nābī: K. 13/13). (III/324. s.).

hışb: (< Ar.) ucuzluk. bolluk: hışb u
refāh. (III/324. s.).

hızāb: (< Ar.) boya: hızāb-ı la’līn, hızāb-ı
zümrüdīn. || Elfāza yeñi hızāb vèrmış /
Bir kāt daha āb u tāb vèrmış (Lā⁴²⁴⁴).
(III/325. s.).

Hızır , Hızır: (< Ar.) enbiyā-yı ‘izām
hāzerātından hayāt-ı cāvidāniye
mazhariyyetle meşhūr olan bir
peygamber-i celīlū’l-kadriñ ism-i
şerīfi. Nebiyy-i müşārün-ileyh hālā
ber-hayāt olup bir sebeble nā-çār
hālde kalan aşhāb-ı ihlāşīñ
imdādına yetişmekle meşhūrdur.
“Hızır gibi imdādıma⁴²⁴⁵ yetişdi.”
ta’bīri de ma’rūfdur. Nisan-ı
Rūmīniñ yirmi üçüncü gününe tarz-
ı ‘āmiyānesi Hıdırellez ve tarz-ı
şahīhi Hızır ve İlyās denilmesinin
sebebi nebiyy-i müşārün-ileyhiñ
kendisi gibi hayāt-ı cāvidāne
mazhar olan İlyās ‘aleyhi’s-selām ile
o gün vukū-ı telākķileri olduđu
beyne’n-nās meşhūr ise de Luğat-ı
Nācī⁴²⁴⁶’de dahī gösterildiği vech ile
rüz-ı hızr’iñ sebab-i tesmiyesi evāsīṭ-ı
şehr-i nisanda ihdırār-ı arzīñ

4242 Dīvānda: Ser-firāz-ı.

4243 Dīvānda: nīk-ahd.

4244 Ziya Paşa ≈ Ahvāl- Şu’arā-yı Rūm: 84.

4245 Kāmūsta kelime ikinci “dal” olmaksızın yazılıdır.

4246 384. s.

mertebe-i kemāle erişmesi mādde-i olmak daha ziyāde muhtemeldir. *Hızr-ı 'İsā-dem-i i'cāz-tırāz-ı 'aşrım / Tutdu şīt-ı suhanım dehri çū vahy-i münzel* (Lā). (III/325. s.).

hiṭāb: (< Ar.) tevcīh-i kelām etmek; bir şahsa, şey'e teveccühle söz söylemek: *cemā'ate hiṭāb, şākirdāne hiṭāb, şehābe hiṭāb, maḳbereye hiṭāb*. Hiṭāben = hiṭāb şüretiyle. *Zābiṭe hiṭāben dēdi ki...* Hiṭābiyyāt = hiṭābdan 'ibāret olarak söylenen sözler. Faşlü'l-hiṭāb = hiṭāb-ı fāşıl, diyecek söz bulunmayacak şüretde ma'kūl hiṭāb. Cem'i hiṭābāt: *hiṭābāt-ı mutaşavvifāne*. || O şīvelerle tebessüm o nāzlarla 'itāb / O handelerle tekellüm o 'işvelerle hiṭāb (Sīretī: G. / 1); Her hayālīñ şayḳal-ı āyīne-i hüsn-i edā / Her kelāmıñ geṵher-i gencīne-i Faşlu'l-hiṭāb (Nef'ī: K. 55/25). (III/325. s.).

hiṭābet: (< Ar.) haṭīblik, cevāmi'-i şerīfede haṭīb olma: *cihet-i hiṭābet, vazīfe-i hiṭābet, hasbe'l-hiṭābe*. § Naṭūkluk, nāṭıka-perdāzlık: *Ma'-hazā tūtalım ki kitābet ve hiṭābeti hīç ma'yūb ve medhūl olmasın* (Tabşıra ≈ 'Ākif Paşa). (III/325. s.).

hiṭṭa: (< Ar.) diyār, memleket, ülke: *hiṭṭa-i Mısrıyye, hiṭṭa-i Hicāziyye, hiṭṭa-i Yemāniyye, hiṭṭa-i 'Irāḳ, hiṭṭa-i*

cesīme. || *Hiṭṭa-i haşmete sulṭān-ı ḳazā cāh u celāl / 'Ālem-i ḳudrete şāhen-şeh-i taḳdīr-i 'ubeyd* (Lā). (III/325. s.).

hiḳfet: (< Ar.) hafīflik. *Şıḳlet-iñ ya'nī aḡırlıḳ-iñ zıddı: hiḳfet-i vüçūd, hiḳfet-i cism, hiḳfet-i aḥmāl*. § Vaḳārsızlık, hoppalık: *hiḳfet-i 'aḳl, hiḳfet-i mizāc, hiḳfet-i meşreb*. || *Ṭabī'at-ı kerem*⁴²⁴⁷ ü *bahl u şıḳlet ü hiḳfet / Seciyye-i ḡazab u ḥilm ü raḥmet ü āzār*⁴²⁴⁸ (Lā⁴²⁴⁹). (III/326. s.).

hiḷāf: (< Ar.) yalan. “Ḳavl-ı hiḷāf, hiḷāf söz, hiḷāf söylemiş.” gibi ta'bīrātda bu ma'nāyı ifāde eder: *Raḳībe söyleyiñiz öyle lāf söylemesin / Reh-i şadāḳate gitsin hiḷāf söylemesin* (Mu'allim Nāci⁴²⁵⁰). § Muḥālif, 'aks, karşı: *hiḷāf-ı meşreb, hiḷāf-ı ṭabī'at, hiḷāf-ı ḳā'ide, hiḷāf-ı uşul, hiḷāf-ı insāniyyet, hiḷāf-ı ḳānūn, hiḷāf-ı şerī'at, hiḷāf-ı zan, hiḷāf-ı me'mūl*. || *Gūyā cehiliñ*⁴²⁵¹ *hiḷāfıdır 'ilm / Cehliñ şarf-ı i'tirāfıdır 'ilm* (Lā⁴²⁵²); *Hiḷāf-ı ṭīnetimdir ṭab'-ı aḥbāba keder vèrmek* (Rāḡıb: G. 105/1); *Hiḷāf-ı ḳā'ide meyl-i ṭabīb ü zıkr-i şifā* (Fuṣūlī: K. 1/76). § Muḥālif, iḥtilāf. Hiḷāfen = muḥālif,

4247 Eserde: Tabī'at kerem.

4248 Eserde: izār.

4249 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerīfe: 3/20.

4250 Bulunamadı.

4251 Eserde: cūhel.

4252 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Münācāt: 19.

‘aks olarak. *Şakird kalfanıñ ihtârına hilâfen derse çalışmadı.* Hilâf-gîr = muhâlefet edici, ‘aksini iltizâm edici, eden. Hilâf-gîrâne = muhâlefet ediciye göre. Hilâf-gîrî = muhâlefet edicilik. (III/326. s.).

hilâfet: (< Ar.) ıstılâhda hilâfet-i kibriyâ-yı İslâmiyye = hâzret-i peygamber efendimiziñ vekâlet-i mübeccele-i celîlesi, Hâtemü’l-enbiyâ ‘aleyhi ekmelü’t-tehâyâ efendimizden soñra maķâm-ı kudsiyyet ittisâm-ı hilâfetde çehâr-ı yâr-i güzîn hâzerâtı bulunmuşlardır. Ba’dehû cedd-i büzürg-vâr hâzret-i pâdişâhî Yavuz Sulţân Selîm Hân Hâzretleriniñ ‘uhde-i salţanatlarında şıfat-ı mukaddese-i hilâfet, hâdimu’l-haremeyn eş-şerîfeyn ‘unvân-ı mefhâretiyle hânedân-ı celîlü’ş-şân-ı ‘Osmâniye intikâl eylemiştir. ‘Cenâb-ı Allâh’ıñ ve hâzret-i resûlu’llâh’ıñ hilâfeti’ demek olan ‘hilâfet-i kübrâ’ el-yevm hâmi-i dîn-i mübîn, hâris-i şer’-i metîn sulţân bî-müdânî velî-i ni’met-i bî-müntemir şevketli ğâzî ‘Abdu’l-hamîd Hân-ı sâni efendimiz hâzretleriniñ şıfat-ı mukaddeseleridir. Hilâfet-penâh = hâmi ve hâfız-ı hilâfet olan pâdişâh-ı ma’âlî iktinâh-ı İslâm şevket-me’âb

efendimiz hâzretleri. Hilâfet-penâhi = hilâfet-penâhlık, hilâfet-penâha mensûb. Dârü’l-hilâfetü’l-‘aliyye = salţanat-ı seniyye-i ‘Osmâniyyeniñ pâ-yı tahtı, hâzret-i halîfetu’llâh’ıñ merkez-i şehîr-i ikâmeti. Bu lafz’ıñ ma’nâ-yı luğavîsi ‘bir şahs’ıñ maķâmına kâ’im olmak’ demektir: *Hadîs-i şahîhdir ki es-sulţân zıllu’llâh ve ondan istiĝnâ hatâdır. ‖ Haber-i şarihdir ki lâ-rütbe fevka rütbeti’s-sulţân illa li-nebiyy-i mürsel, ev melek-i muķarreb*⁴²⁵³. *Ve ondan iħrâf nâr u oddur. Huşuşan bizim pâdişâhımız ki rütbe-i salţanatı ma’nâda pâye-i hilâfetdir ve serîr-i hükûmeti haķîkatde mesned-i imâmetdir* (Fużülî); *Hem hilâfet hükümünü hem salţanat fermânını / Bundan etmiş ‘âleme carî*⁴²⁵⁴-i mürûr-ı rûzgâr (Fużülî: K. 12/5). (III/326. s.).

hilâl: (< Ar.) diş karışdırmak gibi şeylerde kullanılan aralık âleti, ucu sivri çöp: *İsti’mâl-i hilâl nezâfete dâldır. Ş Ara, aralar; aralık, aralıklar: hilâl-i huṭṭ, hilâl-i suṭṭ, hilâl-i aħcâr.* Evķatı beyân eden elfâz ile birlikte îrâd olunur. Meşelâ “hilâl-i şevvâlde, hilâl-i şa’bânda” gibi ki

4253 (Ar.) Sultanın üstünde rütbe yoktur, ancak gönderilmiş nebi veya mukarreb melek hariç.

4254 Dîvânda: carî.

'şevvāl içinde, şa'bān içinde' demektir: *Ki o elḳāb hilālindedir ism-i a'zām* (Nābī: K. 15/12). (III/327. s.).

hılṭ: (< Ar.) mizāc-ı insāndaki ahlāt-ı erba'adan her birine dēnir ki şafrā, sevdā, dem, balgām. § Bir şey'e karışmış olan dīger nesne: *hılṭ-ı şafrā*. Cüz', 'karışmış, karışmamış olan nesne'ye dēnilir. *Hılṭ* yalnız karışmış olan şey'e ıtlāk olunur. Mevḳi'-i isti'mālleri diḳḳate şāyāndır. (III/327. s.).

hil'at: (< Ar.) ezmine-i sālifede e'āzım tarafından şāyān-ı iltifāt ve talṭif görülen a'yān ve eṣrāf ve me'mūrīne giydirilen mükellef, müzeyyen üst libāsı: *hil'at-ı ḥükümdārī*, *hil'at-ı fāhire*. || *Zihī ḥayyāt-ı hil'at-düz-ı bāzār-ı ḥaḳāyık kim / Ḳadd-ı ma'nāyı etmiş cāme-i terkīb ile ber-pā* (Nābī: K. 1/2); *Geh⁴²⁵⁵ zuhūr eyler idi ol gül-i āl / Hil'at-ı surḥ ile hūrşīd-mişāl* (Hāḳānī: 258). (III/327. s.).

hilḳat: (< Ar.) yaradılış, yaradılma: *hilḳat-i 'avālim*, *hilḳat-i ādem*, *hilḳat-i beşerīyye*, *hilḳat-i cihān*. Hilḳaten = yaradılış cihetiyle, yaradılışça: *İḳtizā etdi münezzeh Zāt'ı / Sebeb-i hilḳat-i mevcūdātı* (Hilye ≈ Hāḳānī: 49). (III/327. s.).

hilḳī: (< Ar.) hilḳate mensüb, yaradılışda olan: *fezā'il-i hilḳīyye*, *cūd-ı hilḳī*, *meziyyāt-ı hilḳīyye*. Hilḳīyyāt = hilḳate müte'allik, yaradılmışda olan evşāf: *hilḳīyyāt-ı āliyye*. (III/327. s.).

hilḳīyyet: (< Ar.) hilḳī olma, yaradılışda olmak: *Bir muḳtezā-yı hilḳīyyet ḡāyetle cesūr olduğundan*. (III/328. s.).

ḥunzīr: (< Ar.) domuz: *laḥm-ı ḥunzīr*. Cem'i *ḥanāzīr*, mü'enneşi *ḥunzīre*'dir ki ekşeriyā ḥīle-kār, fitne-sāz nisvān ḥaḳḳında kullanılır. Bunuñ cem'i *ḥunzīrāt*'dır. (III/328. s.).

ḥınşır: (< Ar.) serçe parmak. *Şād'ın* fethiyle yine bu ma'nāya luḡatdır. (III/328. s.).

ḥink: (< Ar.) kır renkli at: *ḥink-i bād-pā*. (III/328. s.).

ḥ'ış: (< F.) *ḥ'ışten* gibi 'kendi, kendisi' ma'nāsınadır. § Kendiniñki, aḳrabā, şoy şopdan her biri: *ḥ'ış ve bīḡāne*. Bu ma'nāda cem'i *ḥ'ışān*'dır ki 'aḳrabā ve müte'allikāt, kendiniñkiler' demektir. Çaḡatay lisānında bunuñ muḳābili *kīş*'dir. Naşıl ki el-yevm lisānımızda daḥī *kişi* lafzı mevcūd ve müsta'meldir. *Kīş-ḳaram* Çaḡatayca 'aḳrabā ve müte'allikāt' demektir. (III/328. s.).

ḥ'īṣāvend: (< F.) 'akrabā, şoy şop' ma'nāsında ḥ'īṣ ile müterādifdir. Lakin bu cem' maḳāmında da kullanılır. Müfred i'tibār olunduğu taḳdīrde cem'i ḥ'īṣāvendān olur. Ḥ'īṣāvendī = ḳarābet, ḥaşımlık. (III/328. s.).

ḥıyābān: (< F.) sıra ağaç dikili bāğçe yolu, iki taraflı ağaçlı muntazam yol: *Bir taraflı ḥıyābān-ı behişt-vār, bir ciheti çemen-zār-ı leṭāfet-niṣār idi. ॥ Yine seyr eyle naḥlistān-ı dūr-ā-dūr-ı ma'nāyı / Gülistān der-gülistāndır ḥıyābān der-ḥıyābāndır* (Riyāzī). (III/328. s.).

ḥıyār: (< Ar.) ma'rūf şalaṭalık sebze: *ḥıyār turşusu, ḥıyār şalaṭası*. Ḥıyārcık = ekşeriyā ḳaşıklara doğru zuhūr eden ḥıyār şeklinde bir veremdir. Ş 'Ḥayrı, iyiligi çok adam' ma'nāsına olan ḥayyir'iñ cem'i olur: *ḥıyār-ı ḳavm, ḥıyār-ı ümmet*. Ş İḥtiyār'iñ ma'nā-yı luğavīsinden isim olur. 'İki şey'iñ ḥayırlısını ṭaleb eylemek' ma'nāsına ki işṭilāḥ-ı fıkıhda 'ḳābil-i fesh olan 'aḳdlerde muḥayyerlik' demekdir. Ḥıyārāt = işṭilāḥāt-ı fıkhiyyeden olup 'muḥayyerlikler' ma'nāsınadır: *ḥıyār-ı ta'yīn, ḥıyār-ı şart, ḥıyār-ı rü'yet, ḥıyār-ı 'ayb, ḥıyār-ı naḳd, ḥıyār-ı vaşf*. İş-bu ḥıyārātıñ ta'rīfāt-ı fıkhiyyesini īzāḥ ve beyāna

şaḥīfe-i kitāb müsā'id degildir. (III/328. s.).

ḥıyāṭet: (< Ar.) terzilik şan'atı. Ḥıyāṭ = dikiş ipliği, ibrişim, tire. Ş Dikiş ignesi. *Ravza-i ḥuld-ı necāta*⁴²⁵⁶ *giremez a'dāsı / Geçse biñ semm-i ḥıyāṭı*⁴²⁵⁷ *süzülüp cism-i cümel* (Lā⁴²⁵⁸). (III/329. s.).

ḥıyām: (< Ar.) 'çadır' ma'nāsına olan ḥayme'niñ cem'i: *naşb-ı ḥıyām, ref'-i ḥıyām, rekz-i ḥıyām, fekk-i ḥıyām*. ॥ *Ḥaşre dek tā ki ola beste-i evtād-ı ḥulūd / Sāḥa-i dehrde iṭnāb-ı ḥıyām-ı devlet* (Münīf: K. 5/43). (III/329. s.).

ḥıyānet: (< Ar.) emānete ḡadr etmek, kıymak; kendi ḥaḳḳında āḥerin ḥaşıl etdiği emniyyete muḡāyir ḥareket-i ḳaşdiyyede bulunmak ki 'ḥā'inlik etmek' dēnir: *Emānete ḥıyānet olmaz* (Ḳavl-ı meşhūr). Ḥıyāneten = ḥıyānet ṭarīḳiyle, ḥā'inlik şüretiyle. Cem'i *ḥıyānāt*'dır. Ş Beyne'l-'avām muḥāverātda *ḥā'in* maḳāmında da kullanılır: *Ne ḥıyānet adam*. (III/329. s.).

ḥıyere: (< Ar.) tafḍīl ve terciḥ⁴²⁵⁹ etmek, bir nesneyi veyā kimseyi dīḡerlerine terciḥen seçip ayırmak:

4256 Dīvānda: Ravza-i ḥuld u necāta.

4257 Dīvānda: ḥayyātı.

4258 Kazım Paşa: K. 4/39.

4259 Kāmūsta kelime "ye" harfi olmadan yazılıdır.

hak̄k-i hıyere, vazīfe-i hıyere. İsm-i mef'ul ma'nasında daḥī kullanılır. Hıyeretu'llāh = Cenāb-ı Hak̄k'ın seçtiği. Hıyere-i nās = halkın seçilmişti. (III/329. s.).

hıyre: (< F.) kamaşık, donuk, fersiz. Hıyre-çeşm = kamaşmış, fersiz gözlü. Hıre-gī = donukluk, kamaşıklık, şaşkınlık. § 'Ḥayrān, şaşkın, edebsiz, mu'ānid, bī-ma'nā, herze' gibi bir ḥaylī ma'naları ḥavīdir ki bunların ba'zıları bi't-terkīb lisānımızda kullanılır. Meşelā hıyre-gī-baḥş = ta'bīri 'kamaştırıcı' ma'nasında kullanıldığı mişillū mevki'-i isti'māline göre 'ḥayret verici, şaşırtıcı' ma'nasını da ifāde eder. Hıyre-dest = eli şakar, uğursuz; tuttuğu işi beceremeyip berbād eden adam. Hıyre-ser = sersem, alık. Hıyre-re'y = re'yi muzırr, fenā re'yli, tedbīri ḥaṭālī adam: *Ey şifātında ḥıre her müdrık / Mā-'araf-nāke hak̄ka ma'rifetik* (Fuṣūlī); *Ġazāda şu'le-i şemşīrini taşavvur eden / Bulur nigāhını hıyre ḥayālını mahrūr* (Nābī: K. 7/72). (III/329. s.).

ḥız: (< F.) ḥızīden maşdarından şığa-i emirdir ki vaşf-ı terkībī olarak kullanılır. 'Şıçrayıcı, kalkıcı, atılıcı'

ma'nasını ifāde eder: *seher-ḥız, mevc-ḥız, keder-ḥız* gibi. O *dergāh-ı kerem kim ḥāki iḥsān-ḥız-i rahmetdir / Ne kādirdir*⁴²⁶⁰ 'amel müstevcib-i lutf⁴²⁶¹ olmağa ḥāşā (Nābī: K. 1/89); 'Ālemi bād-ı seher-ḥız ki seyrān eyler / Varsa mülk-i Yemen'e her nefesin cān eyler (Cevrī: K. 29/1). (III/329. s.).

ḥızāb: (< F.) dalğa. Ḥızāb-engīz = dalğa kaldırıcı, dalğalandırıcı. *Ḥızāb-ı deryā.* (III/330. s.).

ḥızān: (< F.) fi'l-aşl 'hamle edici, atılıcı' ma'nasındadır. Lisānımızda ekşeriyā üftān ile birlikte kullanılır ki 'düşce kalkarak, düşce kalka' ma'nasını ifāde eder: *Yine bād-ı şabā üftān u ḥızān erdi gül-zāra / Dem-i 'İsā-veş iḥyā eyledi ezhār u eşcārı* (Nef'ī: K. 49/2). (III/330. s.).

ḥızrān: (< F.) lisān-ı nāsda taḥrīf ile 'hezāren' denilen ma'rūf kamaş cinsinden bir ağaçdır ki baston, kamçı, degnek, iskemle vesā'ire i'māl olunur. Ḥızrān-ı beldī = 'ās-ı berri ya'nī yābān mersini' denilen ağaç. (III/330. s.).

ḥızende: (< F.) şıçrayıcı, kalkıcı, atılıcı, fırlayıcı: *ḡazāl-ı ḥızende, mār-ı ḥızende.* (III/330. s.).

4260 Dīvānda: kādirdir.

4261 Dīvānda: 'afv.

h̄ik: (< F.) tulum: *h̄ik-i mey, h̄ik-i rūḡan*.
(III/330. s.).

h̄iyem: (< Ar.) 'çadır' ma'nāsına olan
hayme'niñ cem'-i d̄igeridir: *Görmedi
mişlini çarh eyleyli naşb-ı h̄iyem*
(Nābī: K. 15/48). (III/330. s.).

//**hu**//

hubs: (< Ar.) 'murdârlık, pislik,
kötülük' ma'nāsına olan *habāset* ile
müterādifdir: *hubs-ı nefş, hubs-ı
zāhiri, hubs-ı bātinī, hubs-ı t̄inyet*.
Habāset bunun yerinde
kullanılabilir. Lakin *hubs* onun
mevki'inde isti'māl olunamaz.
Meşelâ "*habāset-i zāhiriyye, habāset-i
bātinīyye*" dēnilebilir. Faķat
"Eşirrādan filānıñ icrā etmediği
habāsetler kalmadı." cümlesindeki
habāsetler kelimesi yerinde *hubs*
yāhūd *hubslar* elfāzı kullanılamaz.
Bunu selīķa ber-vech ile tecvīz
etmez. (III/330. s.).

hubeşā': (< Ar.) *habīş*'iñ cem'i: *hubeşā-yı
'avām* müfredine mürāca'at oluna.
(III/331. s.).

hubz: (< Ar.) ekmek. *Hubz-ı hınṭa* =
buğday ekmeği. *Hubz-ı şa'ir* = arpa
ekmeği. *Hubza* = bir pârça ekmek,

ekmek pârçası § kül pidesi. (III/331.
s.).

Hoten: (< F.) Asya'da el-yevm Çīn'e
tābi' olan Türkistān-ı şarkīde kırk
biñ kadar nüfūs-ı Müslimeyi hāvī
bir belde-i qadīmeniñ nām-ı
meşhūrudur ki orada ḡāyetle laṭīf
akmişe-i ḡarīriyye nesc ve i'māl
olunur ve müşk āhūları çok bulunur
imiş. *Müşk-i Hoten* meşhūrdur.
*Cünbişinden dāḡ-ber-dildir ḡazālān-ı
Hoten / Nāfe-rīz-i kām-ı h̄āhiş kim o
kāküldür baña* (Nā'ilī-i Qadīm: G.
5/7). (III/331. s.).

huceste: (< F.) uğurlu, hayırlı, sa'ādetli,
kutlu: *vakt-i huceste, devr-i huceste,
nām-ı huceste, eyyām-ı huceste*.
Huceste-fāl = fālı uğurlu, yümnlü.
*Var idi Rey'de bir huceste-hıṣāl / Māh-ı
ṭal'at nigār-ı müşkīn-hāl* (Fuzūlī);
*Küh-l-i māzāḡa'l-başarla ol huceste-
manzarıñ / Nergis-i mekhūlū hayran
etdi çeşm-i 'abheri* (Nāzīm). (III/331.
s.).

Hudā: (< F.) Allāh, Tañrı. *Hudā-perest*
= Cenāb-ı Hāķķ'a 'ibādet edici,
eden. *Hudā-perestāne* = Allāh'a
kulluķ edene lāyık şüretde. *Hudā-
perestī* = Cenāb-ı Hāķķ'a 'ibādet
edicilik. *Hudā-dād* = mevhibe-i
İlāhiyye, Allāh vėrgisi. *İsti'dād-ı*

Hudā-dād, zekā-yı Hudā-dād, dehā-yı Hudā-dād. Hudā-fürüş = mürā'ī şūfī. Hudā-fürüşī = riyākārāne şūfīlik. Hudāyī = Ulūhiyyet, Hudalık; Hudā'ya mensüb. Hudāyī-nābit = ekilmeden kendi kendine bitmiş, terbiye edilmeden kendi kendine yetmiş. Sīlī-i Hudāyī = Hudalık tokad, Hakk tokadı. Hudāyī-fürüş = Fir'avn gibi, Nemrūd gibi Ulūhiyyet da'vāsında bulunan. Hudā-şinās = Cenāb-ı Hakk'ı tanıyan, muvaḥḥid. Hudā-şināsī = muvaḥḥidlik. Hudā-rā = Allāh için. Hudāyā = ey Hudā, yā Allāh. § 'Şāhib, mālīk' ma'nāsını da ifāde eder: *Hudā-yı hāne, hāne-hudā.* Hāne-hudāyī = şāhib-i hānelik. *Hudā dīvār-ı devlet-hāne-i erbāb-ı ikbālī / Gehī bir lāne-i güncişk-i bī-ārām için şaklar* (Rāzī⁴²⁶²); *İster iseñ hıfz ede 'ırzıñ Hudā-yı Lem-yezel / 'Irzına a'dā-yı bed-h'āññ bile vërme hālel* (Lā); *Yine bir def'a-i uhrāda Hudā / Bakdı ifrāt-ı muḥabbetle aña* (Hilye ≈ Hākānī: 56); *Görmemişdir*⁴²⁶³ *raşad-engīz-i kader / Gözleri gibi Hudāyī gözler* (ve-lehu: 280); *Saña bu feyz-i Hudā-dād ile hem-rāz olamaz / Faḥr-i rāzi gibi 'allāme-i*

şāhib-i tefsīr (Hākānī: K. 5/46). (III/331. s.).

huddām: (< Ar.) 'hidmet-kār, hizmetçi' ma'nāsına olan *hādim*'iñ cem'i. *İttibā' ve huddām* bu ma'nāda az kullanılır. § Ma'nā-yı ıştılāḥīsi 'ba'zı 'azāyim ve havāş okuyan ḥ'ocalarıñ cin ṭā'ifesinden istedikleri işleri gördürmek için kullandıkları cinnīler' demektir ki bunlara 'ehl-i huddām' denilir: *İftihār eyler ise maḥşere dek lāyıkdır / Hānedānıñdaki evlād u 'abīd ü huddām* (Nābī: K. 13/107); *Kapısın haylī*⁴²⁶⁴ *melek bekler idi / Cümle huddāmı ferīştehler idi* (Hilye-i Hākānī: 512). (III/332. s.).

Hudāvend: (< F.) Allāh, Tañrı: *Hudāvend-i kā'ināt, Hudāvend-i yegāne.* ‖ *Ey 'ālemi var eden Hudāvend / Ey ādemi zār eden Hudāvend* (Lā⁴²⁶⁵). § Hükümdār, mālīk, ḥākim, şāhib: *hudāvend-i cihān, hudāvend-i mu'azzam, hudāvend-i efḥam, hudāvend-i İslām, hudāvend-i hāne.* Hudāvendāne = hudāvend olana yakışacak şüretde. *Eltāf-ı hudāvendāne, iltifāt-ı hudāvendāne.* Hudāvendī = hükümdārılık, şāhiblik. *Serīr-i hudāvendī, şān-ı*

4262 Mevali Zümresinden Rāzī.

4263 Eserde: Görmemişti.

4264 Kāmūsra: hayl-i.

4265 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Münācāt: 17.

hudāvendī. ‖ *Ol hudāvend-i hudāvendānī / Ya'nī ol zāt-ı 'azīmü's-şanıñ (Hilye-i Hākānī: 436); Ol hudāvend-i hudāvendān-ı faẓl u cāh kim / 'İlm ü 'irfān ile olmuş 'izz ü devlet tev'emān (Nef'ī: K. 52/27). (III/332. s.).*

hudāvendigār: (< F.) 'iş şāhibi' ma'nāsına olup *hudāvend* maḳāmında kullanılır. E'āzım-ı selāṭīn-i 'Osmāniyyeden cennet-mekān Sulṭān Ġāzī Murād Hān-ı evvel ḫāzretleriniñ 'unvān-ı şehīridir. Bursa vilāyeti ġāzī-i müşārün-ileyhiñ mahlaşıyla tesmiye olunmuşdur. Selāṭīn-i 'Osmāniyye ḫāzerātınıñ 'unvān-ı 'ālīleri olan *hünkār* lafzınıñ iş-bu *hudāvendigār* ta'bīrinden ihtişār olunduğu rivāyeti şāyān-ı ḳabūl ve i'tibār degildir. *Hünkār* lafzına mürāca'at oluna. (III/332. s.).

hudāygān: (< F.) 'i'zāmü's-selāṭīn, melikü'l-mülūk, şāhen-şāh' ma'nāsınadır. Ya'nī 'şevket, ḳudret, saṭvet-i 'azīmeye mālīk ulu pādīşāh' demekdir: *Hudāygān-ı mu'azẓam şehen-şeh-i 'ālem / Muḫīṭ-i cūd u kerem āsmān-ı 'aḳl u şu'ūr (Nābī: K. 7/35). (III/332. s.).*

hud'a: (< Ar.) ḫīle, düzen, oyun: *hud'a-ı harbiyye, hud'a-ı ḫaşmāne, hud'a-ı düşman, hud'a-ı kitābet.* Hud'a-kār = ḫīleci; düzen edici, eden. Hud'a-kārī = ḫīlecilik, düzen edicilik. (III/333. s.).

hurāc: (< Ar.) çıban: *hurāc-ı bārid, hurāc-ı ḫār, hurāc-ı intikālī.* Hurāc-ı müterākīm = bunlar ıstīlāḫāt-ı tıbbiyyedendir. Cem'i olduğu ḫālde müfred ḫükmünde kullanılıyor ve *hurācāt* diye cem'lendiriliyor. (III/333. s.).

Hurāfe: (< Ar.) ḳabā'il-i 'Arab'dan 'Özre denilen ḳabīleye mensūb bir şahısdır. Güyā bir zamān ṭā'ife-i cin tarafından aşırılmış olan bu adamıñ memleketine 'avdetinde ṭā'ife-i mezkūre arasında bulunduğu o andaki müşāhedātı olmak üzere 'aḳıl ḳabūl etmeyecek şüretde naḳl ve rivāyet eylediği 'acā'ib ve ġarā'ibi 'āmme-i nās red ile tekzīb eylemişler ve ondan sonra *kizb-i şarīḥ'e ḫadīş-i hurāfe* ıtlāḳ etmişler. Laṭīf olmakla berāber aslı olmayan ḫikāyāt ve saçma şapan aḳvāl ve rivāyāta 'hurāfāt' denilir ki bunuñ cem'idir. (III/333. s.).

hurc: (< Ar.) büyük heybe, telatin veyāḫūd meşīnden ma'mül büyük

kap. Zebān-zedi *hūrc*'dur. (III/333. s.).

hurd: (< F.) küçük, ufağ: *dāne-i hurd*. Hurd-sāl = küçük yaşlı, genç. Hurdī = ufaklık, küçüklük. Eşyā ve eşhāş hakkında kullanılır. (III/333. s.).

hurde: (< F.) bir şey'in ufalmış, pârça edilmiş; ufacığ: *hurde-i zer, hurde-i züccāc*. 'Kırık, kırıntı, talaş, çör çöp' ma'nāsına olan *hāş* lafzı ile birlikte 'pârça pârça, kırık dökük, bozuk ve harāb' gibi bir ma'nāda kullanılır: Meşelā: "Renc-ber iskeleden düştü, vücūdu hurde-hāş oldu." denilir. Ş Dağıka, nükte. Hurde-bīn = birinci ma'nāya göre küçük ufağ huveynātı ve eşyāyı büyük gösteren ālet-i mahşūşanın ismidir ki Fransızcası *mikroskob*'dur. İkinci ma'nāya göre 'müdekkik, ince şeyleri görücü, gören' demektir: *siyāsī-i hurde-bīn*. Hurde-bīnāne = müdaqqik olana, ince şeyleri görene yakışacak şüretde. Hurde-bīnī = müdaqqıklık. Hurde-fürüş = ufağ tefek şeyler satan. Zāten çerçi makūlesi ufağ tefek eşyāya 'hurdevāt' denilir. Ma'lūmāt-ı saḥiyye aşhābından oldukları hālde kendilerini 'allāme-i zū-fünūn göstermek isteyenlere dahī -māhiyyetlerini ĩmā

mağsadıyla- *hurde-fürüş* ıtlāk olunur. Hurde-dān = diğkat şāhibi, nükte tanıyan, ince şeyleri ve işleri bilen adam. Hurde-dānī = diğkat şāhibligi, nükte tanıyıcılık. Hurde-gīr = sözde kuşūr tutucu, sözün 'ayıb ve kuşūrunu arayıp bulan. *Dāverā dād-āverā şāh-ı ma'ārif-perverā / Ey hudīv-i kadr-dān ey pādīşāh-ı hurde*⁴²⁶⁶-bīn (Lā⁴²⁶⁷); *Hurde-bīnān habāyā-yı umūra besdir* (Münif); *Ağzın hadīşine açamaz zerrece dehān / Esrār-ı tab'a*⁴²⁶⁸ *vākıf olan tab'-ı hurde-dān* (Fużūlī⁴²⁶⁹). (III/333. s.).

hursend: (< F.) kısmetine rāzī ve kānī' olan, şevk ile kânā'at edici, tok gözlü. Hursendāne = kânā'at-kārāne, kânā'at ediciye göre. Hursendī = kânā'at edicilik, kānī'lik. *Bil haddīni ol şān-ı haqīkī ile hursend* (Mu'allim Nācī⁴²⁷⁰: Tm. 1) *Mecnūn*⁴²⁷¹-veş olurdu ol *hured-mend / Bir sāde nezāre*⁴²⁷² ile *hursend* (Şeyh Gālib⁴²⁷³: 578). (III/334. s.).

hortum: (< Ar.) fīlīn burnu Ş meşinden veyāhūd bez ve lastikden ma'mūl

4266 Eserde: nükte.

4267 Ziya Paşa: K. 3/28.

4268 Dīvānda: gaybe.

4269 Figānī: K. 1/22.

4270 Sünbüle.

4271 Dīvānda: Meftūn.

4272 Kāmūsta kelime şedde ile yazılmıştır.

4273 Hüsn ü 'Aşk.

olup tulumbaya takılarak şuyuz
uzağa nakl eden boru şeklindeki
alet-i mahşûşanın ismi. (III/334. s.).

hurrem: (< F.) mesrûr, şādān, sevinçli:
*bāğ-ı hurrem, t̄ālī'-i hurrem, dil-i
hurrem, ān-ı hurrem, mekân-ı hurrem.*
Hurremî = şādānlık, sevinçlilik.
Hurrem-gāh, hurrem-geh =
meserretli mahall, sevinçli yer. *Her
gūşe tarabzār-ı şafā halk⁴²⁷⁴-ı memālik /
Ferhunde-derūn⁴²⁷⁵ gül gibi hurrem-
ser-i⁴²⁷⁶ 'ālem (Neşāṭī: K. 2/20); Naşr
u tevḫīk saña 'ālem-i ma'nādandır /
Olsun āyīne gibi kalb⁴²⁷⁷-i şerīfīñ
hurrem (Nābī: K. 15/99). (III/334. s.).*

hurma: (< F.) 'Arabīsi *temer*. Ma'rūf
meyve: *Medīne hurmāsi, Şām hurmāsi,
Trabzon hurmāsi, kuru hurmā*. Balçık
hurmāsi = torbaya başdırılmış vıcık
vıcık ezgin hurmā. Hurmā tatlısı =
un, yağ, şeker ile yapılıp hurmā
şeklinde sepede sürülerek üstü
pörtük pörtük olan bir nev' hamur
tatlısı. (III/334. s.).

huruc: (< Ar.) çıkmak, dışarı çıkmak:
*vapurdan huruc, kapıdan huruc,
hāneden huruc. (III/335. s.).*

hurûs: (< F.) tavuğun erkeği, eşi: *Hurûs
gibi ötüyor. (III/335. s.).*

hurûş: (< F.) şamāta, gürültü, çağltı:
*hurûş-ı deryā, hurûş-ı enhār. Cüş u
hurûş = taşıp çağlama. Sepīde-dem ki
olup dīde h'ābdan bīdār / Hurûşa
başladı nā-gāh serde dürd-i humār
(Nedīm: K. 7/1); Dürr-i şeh-vār-ı
mazāmīn ile memlū sīnem / Dil-i pür-
cüş u hurûşum ser-i deryā-yı suhan
(Vehbī: K. 43/99); Hurûş-ı
rahmetinden müste'ār ārayış-i hestī /
Kelām-ı 'izzetinden müstebān⁴²⁷⁸ esrār-ı
"mā-evḫā" (Nābī: K. 1/25). (III/335.
s.).*

hurûşān: (< F.) şamāta, gürültü, çağltı
edici, eden; gürleyen, çağlayan: *eşk-i
hurûşān, ra'd-ı hurûşān, cenk-i
hurûşān, cū-yı hurûşān. (III/335. s.).*

hüsrān: (< Ar.) 'zarar, ziyān' ma'nāsına
olan *hasār, hasāret* ile müterādifdir.
Lakin bu kelime 'zarar-dīde'
ma'nāsından ziyāde 'dalālet'
ma'nāsında kullanılır ki diğer iki
lafzın medlülü māddiyyāta, bunun
mazmūnu ise ma'neviyyāta 'ā'id
demekdir: *dūcār-ı hüsrān. Hüsr de
'aynı şüretle kullanılır. Dōstu ger
ma'siyet kılsa olur ğufrān-pezīr /
Düşmeni biñ t̄ā'at etse mūcib-i*

4274 Dīvānda: ehl.

4275 Dīvānda: deruh.

4276 Dīvānda: hurrem-ter-i.

4277 Dīvānda: tab'.

4278 Dīvānda: müstefād.

*hüsran*⁴²⁷⁹ olur (Fuzûlî: K. 8/25).
(III/335. s.).

husrev: (< F.) pâdişāh, hükümdār.
Husrevāne = pâdişāhcasına,
pâdişāha yakışacak şüretde.
Husrevî = pâdişāhlık, pâdişāha
mensûb. Husrevānî = nefîs, fâhîr,
a'la, 'azîm. *Hıl'at-i husrevānî, seyf-i
husrevānî*. Husrev-i hāver, husrev-i
encüm, husrev-i seyyāragān =
güneş. Husrevān = husrevler,
hükümdārlar. *Top etmiş*⁴²⁸⁰ *idi kal'a-ı
gerdūne*⁴²⁸¹ *hayl*⁴²⁸² *-i şām / Oldu livā-yı
husrev-i hāver hemān 'ayān*
(Fuzûlî⁴²⁸³); *Ey Husrev-i Cem'-
kevebe-i memleket-ārā / Kim saltanatın
'ālemi pür-zîb ü fer eyler* (Nef'î: K.
11/39); *Gülse ol husrev-i seyyāre-sipāh
/ Şevkden*⁴²⁸⁴ *titrer idi 'arşu'llāh*
(Hilye-i Şerîf ≈ Hākānî: 360).
(III/335. s.).

husûf: (< Ar.) ay tutulması: *husûf-ı
cüz'î, husûf-ı küllî*. ‖ *Felekde gāh nazar-
bend-i çeşm-i hayret olan / Degil husûf
u küsûf u sevād-ı leyle-i tār* (Lā⁴²⁸⁵).
(III/335. s.).

huşk: (< F.) yābis, kuru. Meyve-i huşk
= kuru yemiş. Nān-ı huşk = kuru
ekmek. Bād-ı huşk = kuru yel. Huşk
u ter = kuru ve yaş. Huşk-i mağz =
kuru beyinli, boş kafalı. Çüp-ı huşk
= kuru degnek. Geyāh-i huşk = kuru
ot. § Kaba soğuk: *tab'-ı huşk, mizāc-i
huşk, şahş-ı huşk*. Huşk-i cān = cāhil,
nādān. Huşk-i ser = dimāğ-ı kuru,
meczûb. Huşkî = kuruluk. *Êdib
âmih-te-i huşk u ter [ü]*⁴²⁸⁶ *germ ü serdi
/ Çār rükn üstüne yapmış bu bināyı
üstād* (Nābî: K. 2/5); *Çüb-ı huşk olsa
da hāşā 'adem-i rağbet ile / Dîde-i
düşmanîna olmağa degmez mi diken*
(İzzet Mollā: K. 29/60); *Şoñra
gelsem*⁴²⁸⁷ *dehre Hallāk-ı Ma'āniden
n'ola / Kāleb-i huşk-ı hayāle rūh-ı
şānîdir sözüm* (Nef'î: K. 1/18); *Huşk u
bārîk degil tolu idi / Hālîk'ın muķbil
ü*⁴²⁸⁸ *maķbülü idi* (Hilye ≈ Hākānî:
517). (III/336. s.).

hoşnûd: (< F.) rāzî, memnûn, gönlü
hõş. Hoşnûdî = hoşnûdluluk.
Hoşnûdiyyet gālaṭ-ı fāhişdir. Aşlā
kullanmamalı: *Tiğîna n'ola yemîn
eylerse rūh-ı Murtaẓā / Bir gazā êtdiñ
ki hoşnûd eylediñ peygamberi* (Nef'î: K.
14/4). (III/336. s.).

4279 Dîvānda: işyān.

4280 Dîvānda: almuş.

4281 Dîvānda: gerdün.

4282 Dîvānda: cünd.

4283 Figānî: K. 1/5.

4284 Eserde: şevk ile.

4285 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerîfe: 43.

4286 Kāmûsta bu bağlaç yoktur.

4287 Kāmûsta: gelse.

4288 Eserde: muķbil-i.

huşû: (< Ar.) hayā ile tevāzu' göstermek. alçak göñüllülük ile mu'āmele etmek: *hużū' ve huşû'*. (III/336. s.).

huşūnet: (< Ar.) dürüştlük, serdlik, katılık: *huşūnet-i tab'*, *huşūnet-i mizāc*, *huşūnet-i libās*, *huşūnet-i bisāṭ*. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır. (III/336. s.).

huşemā': (< Ar.) *haşīm*'iñ cem'i. Oraya mürāca'at oluna. (III/336. s.).

huşūş: (< Ar.) keyfiyyet, mādde, iş: 'Aceb hayretdeyim ben sedd-i İskender *huşūşunda* (Rāğıb Paşa: G. 137/4). Ş Maḥşūş olma, maḥşūşluk. Huşūşā, bi'l-huşūş, bā-huşūş, 'ale'l-huşūş = başkaca, ayrıca, hele: *Ola huşūşā ki mürebbī aña / Himmet-i şāḥib-kerem-i rūzgār* (Nef'î: K. 43/18); *Bā-huşūş ol reh-i tahkîke refîk / Zıll-ı Hâk hazret-i Şiddîk-ı 'Atîk* (Hâkânî: 125). Huşūşî = bir şey'e, bir şınfa, bir şahşa, bir zamāna, bir şürete maḥşūş. *Tahrîrât-ı huşūşîyye*, *nāme-i huşūşî*, *mekteb-i huşūşî*, *mekâtib-i huşūşîyye*, *evrāk-ı huşūşîyye*, *kâtib-i huşūşî*, *imtiḥân-ı huşūşî*. Huşūşîyyet = huşūşîlik, huşūşî olmak, ihtişāş, ḥubb, intisāb. *huşūşîyyet-i mevķi'îyye*, *huşūşîyyet-i aḥvāl-i nisā*, *huşūşîyyet-i kadîme*, *huşūşîyyet-i ḥāl*. Cem'i olan huşūşāt

= 'keyfiyyāt, umūr, işler' demekdir . (III/336. s.).

huşūm: (< Ar.) *haşm*'iñ cem'i. Oraya mürāca'at oluna. (III/337. s.).

huşūmet: (< Ar.) ḥaşımlık, ḥilāf-girlik, düşmanlık: *ref'-i huşūmet*, *sebeb-i huşūmet*. (III/337. s.).

huşye: (< Ar.) ḥāye, erkeklik yumurçası. Huşyeteyn, huşyetān = ḥāyeniñ çifti, yumurtalar. Huşyetü's-semek = balık yumurçası. (III/337. s.).

huḍāre: (< Ar.) sebze, sebzevāt; yeşillik, yeşillenmek. Ma'nā-yı aḥîrde *huḍāret* tarzında da kullanılır. (III/337. s.).

huḍret: (< Ar.) yeşil renklilik, yeşillik. (III/337. s.).

hużū': (< Ar.) sükün ve edeble kemāl-i tevāzu' göstermek. *Huşū'* ile müterādıdır. Bir kere de oraya mürāca'at oluna. (III/337. s.).

huṭṭāf: (< Ar.) 'kırlangıç' denilen kuş. (III/337. s.).

huṭab: (< Ar.) *huṭbe*'niñ cem'i: *huṭab-ı mü'ennire*. (III/337. s.).

huṭebā': (< Ar.) *ḥaṭīb*'iñ cem'i. Oraya bakınız. (III/337. s.).

huṭbe: (< Ar.) cevāmi'-i şerīfede ḥaṭībleriñ minberlerde okudukları ed'ie ve maḳālāt-ı müstaḥsene-i

meşrū'a: *ķirā'at-ı huṭbe*. § Bir bölüm halka, bir cemā'ate karşı irād olunan maḳāle-i memdūḥa ve meşrū'a. Bu ma'nāda *nuṭuḳ* ile müterādıdır: *huṭbe-i belīḡa*, *Ḥazret-i 'Alī'niñ huṭbe-i meşhūresi*. || *Mülūk-i 'ālem içinde kime müyesserdir / Ki huṭbesi ola*⁴²⁸⁹ *Beytū'l-ḥarāmda mezkūr* (Nābī:K. 7/91); *Dönse şemşīr-i ḥaṭībe n'ola şemşīr-i zebān / Mülk-i nazmūñ huṭbe-i emn ü emānıdır sözüüm* (Nef'ī: K. 1/25). (III/337. s.).

huṭūb: (< Ar.) 'maşlahat, iş' ma'nāsına olan *ḥaṭb* cem'i. 'İşler, maşlahatlar' demektir. Müfredi aṣlā kullanılmaz: *huṭūb-ı mühimme-i devlet, huṭūb-ı 'azīme-i memleket*. (III/337. s.).

huṭūr: (< Ar.) 'akla, ḥāṭıra gelmek. *Taḥaṭṭur* ile ma'nāca müterādıdır. *Ḥaṭır* lafzıyla birlikte kullanılır: *Her ne kim*⁴²⁹⁰ *ḥaṭıra eylerse huṭūr / Anda a'lāsınıñ a'lāsı olur* (Nābī⁴²⁹¹: 404). (III/337. s.).

huṭūṭ: (< Ar.) *ḥaṭṭ'*ıñ cem'i: *huṭūṭ-ı müstaḳīme, huṭūṭ-ı münḥaniyye*. Oraya da mürāca'at oluna. *Olup ḥurşīd ü mehden mühre-keş evrāḳ-ı eflāke / Huṭūṭ-ı rüz u şebden nüṣḥa-i*

şun' eylemiş inşā (Nābī: K. 1/3). (III/338. s.).

ḥuff: (< Ar.) āb-dest alınırken üstüne şer'an meşḥ cā'iz olan mest, çedik gibi ayakḳabı. *Ḥaffāf* bundan müştakdır. (III/338. s.).

ḥuffāş: (< Ar.) nām-ı dīgeri *vaṭvāṭ* olan ve Türkçede 'yarasa' denilen kuş. *Feth-i ḥā* ile ḡalaṭ okumamalı. Bu kuşuñ gözleri küçük ve za'īf olup geceleri gördüğünden bu nām ile tesmiye olunmuştur. *Ḥafes* = 'rū'yeti za'īf küçük gözlü, aydınlıkda göremeyip gece görür olmak' ma'nāsınadır ki *ḥuffāş* bundan müştakdır. Cem'i *ḥafāfiş*'dir. *Rencīde olur dīde-i ḥuffāş ziyādan* (Lā⁴²⁹²); *Mihr-i iclālīñi memdūd edip ḥazret-i Ḥaḳ / Dīde-i düşmeni*⁴²⁹³ *ḥuffāş gibi ola ḍarīr* (Ḥaḳḳī: K. 5/53). (III/338. s.).

ḥufte: (< F.) yatıp uyumuş. *Ḥuftegān* cem'i: yatıp uyumuş olanlar. *Ḥufte-ḡī* = uykuda, uyumuş olmak: *Ey ḥufte-çeşm uyan ki 'ibādet zamānıdır* (Nābī: G. 65/6). (III/338. s.).

ḥufye: (< Ar.) gizlenme, şaklanma. *Ḥufyeten* = gizlenmek şüretiyle, gizlice: *Şaḳī-i mütemerrid ḥufyeten*

4289 Kāmūsta: ki ola huṭbesi.

4290 Eserde: şey.

4291 Hayriyye.

4292 Ziya Paşa: TB. 1/4.

4293 Kāmūsta: düşmen devleti.

hükümete dehâlet ve istimân eyledi.
(III/338. s.).

hülâşa: (< Ar.) bir şey'in özü, mādde-i şâfiyesi, rûhu: *kana kana hülâşası, hülâşa-ı efkâr, hülâşa-ı âmâl.* Hülâşaten = zevâi'dden, tafşîlâtıdan 'arî olarak. Hülâşatü'l-hülâşa = 'hülâşanın hülâşası, bir şey'in şâfisini şâfisi' demektir. *Hâşıl-ı kelâm ta'bîri makâmında da hî kullanılır: Hülâşa şâdıkı'l-kavl ve şâf-ı sîret, ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at denmeye şâyân olan zevât-ı nezâhet-simâta selâm ederiz (Nümüne-i Edebiyât-ı 'Osmâniyye); Görüp şeklin elbet eder vesvese / Oturmaz hülâşa bilen hendese (İzzet Mollâ⁴²⁹⁴: 708). (III/338. s.).*

hullet: (< Ar.) 'muhabbet-i şamîmiyye, hakîkî döstlük. hâliş döst' ma'nâsına olan *halîl* ile cem'i bulunan *ahillâ* bundan müştakdır. (III/338. s.).

huld: (< Ar.) cennet, behişt, dârü's-sürûr-ı uhrevî. Ş Ebedî, dâ'imâ şüretde kalmak, hâlet-i aşliyyesi tağayyürden maşûn ve bâkî olmak. Bu ma'nâ i'tibâriyle dârü'l-huld, huld-i berîn = yine 'cennet' demektir: *Nûr-ı 'afvı meclis-i râhat-fürûz-ı ehl-i huld (Nazîm). (III/339. s.).*

hulf: (< Ar.) vèrdiği sözü yerine getirmemek. Sözüni îfâ etmemek: *Oğlum! Va'diñde hulf etme ki merdlikle şöhret-yâb olasın. (III/339. s.).*

hulefâ': (< Ar.) *halîfe'*niñ cem'i. Hulefâ-yı Râşidîn = Hâzret-i Ebûbekir, 'Ömer, 'Osmân, 'Alî rağıya'llâhu 'anhüm. Ş Hulefâ-yı aqlâm = kalem me'mûrları. (III/339. s.).

hulk: (< Ar.) *tabî'at, hûy, damar: hulk-ı hasen, hulk-ı kerîm.* Hulkân = *tabî'at, hûy* cihetiyle. *Huluk* da 'aynı ma'nâya luğatdır: *Ekmeli'l-hulk*⁴²⁹⁵ idi o *hûb-huşâl / Zü'l-celâl* etmiş idi *feyz-i cemâl (Hilye ≈ Hâkânî: 251); Ya'nî kim halkân u hulkân tağdîr / Zâtıma etmiş-idi anı nazîr (Hilye-i Şerîf ≈ Hâkânî: 695); Bakmaz hañâ-yı ehl-i belâya kerem-verân / Zîrâ 'afv-ı günâh şîve-i hulk-ı kerîmdir. (III/339. s.).*

huluvv: (< Ar.) hâlîlik, boşluk, boş olma: *huluvv-ı dimâğ, huluvv-ı zihin, huluvv-ı mekân. (III/339. s.).*

hulûd: (< Ar.) devâm ve bekā üzere olmak, ile'l-ebed kalmak. Yevm-i hulûd = rûz-ı mahşer, kıyâmet günü. *Merâm*⁴²⁹⁶ u *mağşad-ı 'âlem penâh-gâh-ı ümem / Ümîd-i rûz-ı nedem mültecâ-yı yevm-i hulûd (Şâbit:*

4294 Mihneth-keşân.

4295 Eserde: haqq.

4296 Dîvânda: Murâd.

K. 2/27); *Haşre dek tā ki ola beste-i evtād-ı hulūd / Sāha-i dehrde itnāb-ı hıyām-ı devlet* (Münif: K. 5/43). (III/339. s.).

hulūş: (< Ar.) şāflık, şāfilik, hālîşlik, pāklik: *hulūş-ı niyet, hulūş-ı kalb, hulūş-ı derūn, ‘arz-ı hulūş. ‖ Ğaraz ‘arz-ı hulūş u bezl-i maqđūr etmedir yoksa / Olur haq üzre medhiñde zebān-ı nātıka ebkem* (Nef’i: K. 39/40). Hulūş-kār = sāhte olarak şāfilik gösteren, hulūşlu görünen, riyā-kār. (III/339. s.).

hum: (< F.) küp. Hum-ı mey = şarāb küpü. Hum-hāne = 'küp evi ya’nî mey-hāne' demektir. *Dönsün yine peymāneler olsun tehî hum-hāneler / Rakş eylesin mestāneler muṭriblar etdikçe nağam* (Nef’i: K. 15/4); *Bāde-i idrākimiñ tevḥīd ser-cūş-ı humu / Sāķi-i endişemiñ tahķik dürd-i sāğarı* (ve-lehu: K. 14/51). (III/339. s.).

humār: (< F.) 'her nev’ içkiniñ keyfi, neşvesi geçdikden soñra ‘arız olan baş ağrısı, vücūd rāhatsızlığı, sersemlik' demektir: *Zikr-i na’tın virdini*⁴²⁹⁷ *dermān bilir ehl-i haṭā / Eyle kim def’-i humār içün içer mey-h̃ āre şu* (Fuzūlî: K. 4/25). (III/340. s.).

humāsî: (< Ar.) beşli, beş harfli. Şarf-ı ‘Arabî ıstılāhātındandır: *maşdar-ı humāsî*. (III/340. s.).

humbere: (< F.) lisānımızda taḥrîf ile 'kumbara' denilir. 'Küçük küp, küpceğiz' demektir. İki ma’nā da müsta’meldir. Birincisi için boş küre resminde demirden i’māl olunup derūnuna barut ile demir ve kurşun pârçaları doldurulmuş bir nev’ mermidir ki eşnā-yı harbde havan topu ile atılır. İkincisi yine ‘aynı şekilde içi boş toprakdan ma’mül el hoşkasıdır ki ağız yokdur. Üst tarafında uzun ince bir deligi vardır. Çocuklar bunun içine para atıp birikdirirler: *top humberesi, akçe humberesi*. Humbere-hāne = vakıtle humbere i’māl olunan dārü’s-şinā’a. Humbereci yokuşu = Topḥāne’niñ kale kapısı cihetinden Beyoğlu’na çıkılan yol. (III/340. s.).

hums: (< Ar.) beşde bir, beş kısmıñ biri: *Mālınıñ humsuyla bir çeşme inşāsını vaşiiyyet etmişdi*. (III/340. s.).

humūd: (< Ar.) āteşiñ kuru sönmeyerek alevi başılmağ: *humūd-ı nār. ‖ Zihî kerem k’ola yek-kaṭre feyż-i lutfundan / Şuvāz-ı pür-tef-i düzaḥ fūrū-nişîn-i humūd* (Şābit: K. 2/41). (III/340. s.).

4297 Kāmūsta: derdini.

ḥunnāk: (< Ar.) boğazda zühür eden ma'rûf 'illet. Iştîlâh-ı tıbca ḥulḳūmuñ ğışā-yı muḥāṭisiniñ iltihābına ıtlāk olunur ki veca' ve ıztırāb-ı müz'icile marīzi bî-tāb eder. *Ḥunnāk-i levzî, ḥunnāk-i şadrî* ıştîlâhāt-ı tıbbiyyedendir. (III/340. s.).

ḥünşa: (< Ar.) kendisinde hem dişilik hem erkeklik 'alāmeti mevcūd olan şaḥış. (III/340. s.).

ḥünkār: (< F.) 'baḥtlı, sa'ādetli' ma'nāsına olan *ḥünüḳ* lafzı ile *ārīden* maşdarından ism-i fā'il-i muraḥḥam olan *ār* lafzından mürekkeb vaşf-ı terkībīdir. Selāṭin-i a'zām-ı 'Osmāniyye ḥazerātına maḥşuş bir 'unvān-ı 'ālīdir ki 'mes'ūd ve baḥtiyār' ma'nāsını ifāde eder. Ba'zen evliyāu'llāh ve e'āzım-ı aḥyār-ı ümmet ḥaḳḳında da ta'zīmen kullanılır. Meşelā *Mollā Ḥünkār* ta'bīri gibi ki ḥazret-i Pīr Mevlānā Muḥammed Celāle'd-dīn-i Rūmī'niñ ḳadr-i 'ulvī-i ḥakīmānelerine ta'zīmen bu 'unvān ile tesmiye ḳılındığı ma'lūmdur. *Ḥünkārī* = ḥazret-i pādīşāha mensūb, müte'alliḳ ş ğāyetle a'lā, nefīs demekdir: *tarz-ı ḥünkārī*. *Ḥünkārī* kâğıd = 'arzlık denilen

beyāz, güzel kâğıd. *Ḥünkār şuyu* = Boğaziçi'nde Şarıyer denilen maḥalde *Şular* diye şöhret-yāb olan mesīrede oldukça mürtefi' bir dağın zirvesine ḳarīb bir sedd üzerinde nebe'ān eden iyi bir şudur ki ğāyet ḥiffet ve nefāsetinden bu nām ile meşhūrdur. *Ḥünkār İskelesi* = Boğaziçi'nde Beykoz ḳaryesiniñ üst tarafında kâ'in ḳaşr-ı hümāyūnuñ çayır cihetindeki iskeledir. *Ḥünkārbegendi* = külde pişmiş patlıcanıñ süt ve tereyağıyla ḥall edilen içi ile tās kebābı tertībinde pişirilmiş et pārcalarından mürekkeb bir ta'āmdır ki kemāl-i lezzet ve nefāseti ḥasebiyle bu nām ile şöhret-yāb olmuştur. (III/340. s.).

ḥüb: (< F.) güzel. *Ḥüb-rū* = güzel yüzlü. *Rū-yı ḥüb* = güzel yüz. *Zen-i ḥüb* = güzel ḳadın. *Āvāz-ı ḥüb* = güzel ses. *Ḥüb-āvāz* = güzel sesli. *Cem'i ḥübān:* güzeller. *Ḥübī* = güzellik. *Ḥüb-ter, ḥüb-terin* = pek güzel, eñ güzel. *Aldılar 'aḳlım perī-rūlar perīşān ètdiler / Bir yere gelmez meger cem'iiyyet-i ḥübān ola* (Beyānī⁴²⁹⁸); *Şol-ḳadar ḥüb idi ol enf-i*

4298 Cārullāhzāde Mustafa. (Fatih Başpınar, Beyānī Dīvān [İnceleme-Tenkitli Metin], Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, İstanbul 2004, s. 18.)

müniḫ⁴²⁹⁹ / Êdemez ehl-i ma'ârif ta'rîf
(*Hilye-i Hâkânî*: 321). (III/341. s.).

hûc: (< F.) ibik, hâşşaten horôz ibigi.
'Hûc, hûçe' de denilir. Hurûç =
horôz. Hûc-ı hurûç, hûc-ı hürûs =
'horôz ibigi' demektir. (III/341. s.).

hõd: (< F.) kendi. Hõd-be-hõd = kendi
kendine, kendiliginden. Hõd-bîn =
kendini görücü ya'nî nefsiyle
mağrûr, mütekebbir. Hõd-perest =
kendini ziyâde begenen. Hõd-
pesend = kendini begenen. Hõd-re'y
= iyi kötü kendi re'yiyle hareket
eden, dikbaşı adam. Hõd-fürûş =
kendini satıcı, nefsin medh edip
duran, şarlatan. Hõd-rû(y) = kendi
kendine biten, yâbânî. Hõd-sitâ(y) =
kendini medh eden. Hõd-ser =
kendi başına giden, mu'annid. Hõd-
gām = kendi merāmından başka bir
şey düşünmeyen. Hõd-nümâ(y) =
kendini gösterici, kendini ortaya
atıp iddi'â-yı liyâkat eden. Hõdî =
kendilik, benlik. Bunları *vāv-ı*
ma'dûle ile okumalı. *Zâ'ir-i kabriñe*
hõd va'd-i şefâ'at ma'lûm / Nice kâbil ki
beni êde cehennem îkâd (Nâbî: K.
2/145); *Seni sitâyişe teşvîk êder beni*
kalemim / Güneş yanında olur zerre
hõd-nümâ-yı vücûd (Nevres: K.

1/50); *Ġâlib olmuşdur ümîdi seniñ*
eyyâmında / Kām-yâb olmağa ber-rağm-
ı sipîhr-i hõd-kām (Nâbî: K. 13/112).
(III/341. s.).

hõr: (< F.) *vāv-ı ma'dûle* ile okumalı.
Hürşîd'in muhaffefi. Ya'nî 'güneş'
demektir. Bu ma'nâda nâdiren
müsta'meldir. § Yiyecek, yiyinti:
hõr-gedâ. § 'Yemek' ma'nâsına olan
hõrden maşdarından şîğa-i emir
olur. Bu taqdîrde vaşf-ı terkîbî
olarak kullanılır: *köfte-hõr*, *herze-hõr*,
mey-hõr. Ba'zen bunun yerinde *h'âr*,
h'âre lafızları da isti'mâl olunur:
herze-h'âr, *mey-h'âr*, *mey-h'âre*. ||
Benim o ğavḫa-hõr-ı kûlzüm-i güneh-
kârî / Ki mevc-i ye's olur ancak baña
kenâre-i sūd (Sâmî: K. 1/76). (III/342.
s.).

hõra: (< Yun.) bir nev' rakş, köylü
oyunu. Hõra tepmek = rakş etmek,
oynamak. Hõra havâsı = bu türlü
oyuna uygun gelen müsîkî makâmı.
(III/342. s.).

hõraṭa: (< R.⁴³⁰⁰) *horos* ya'nî *rakş* lafz-ı
Yünânîsinden müştak olarak Rûm
lisân-ı 'avâmında *horatas* 'laṭife'
demektir. Hõraṭacı = laṭifeci, şakacı,
gülünç. (III/342. s.).

4299 Eserde: şerîf.

4300 Kubbealtı: Yunanca. Lehçe-i 'Osmânî: Rumca. Lugat-ı Nâcî: Rumca.

hõrd, hõrdenî: (< F.) *vāv-ı ma'düle* ile 'yiyecek, yiyinti' ma'nāsındır. *Āsār-ı 'atıkada kullanıldığı nādiren müşādif-i naẓar-ı tetabu' olursa da el-yevm elfāz-ı mehcüre hükümündedir. Hõrd u h'āb = 'yiyecek ve uyku' demektir. Ba'zen kināye ẓarīkiyle ğayretsiz, tenbel eşhāş hakkında ĩrād olunur. Harām eyledi hõrd u hābı dahī / Bırakdırdı elden kitābı dahī* (Nābî); *Firīb-hõrd-ı serāb-ı ümīd olup etme / Ğubār-ı dergeh-i erbāb-ı cāhı nāşiye-sūd* (Şābit: K. 2/19). (III/342. s.).

hõrde: (< F.) *vāv-ı ma'düle* ile yemiş, yenilmiş. *Hõrden* maşdarından ism-i mef'ûldür. Ta'ām-hõrde = yemek yemiş. Sāl-hõrde = yıl yemiş, kocamış, ihtiyār. Tīr-hõrde = ok yemiş, ok ile mecrūh olan. Dāne-hõrde = kurşun yemiş. *Hük-i dāne-hõrde*. (III/342. s.).

hūrşīd: (< F.) güneş⁴³⁰¹. *Hūrşīd-i iştihār* = mevķi' ve ẓarz-ı isti'māline göre 'şöhret güneşi, güneş kadar şöhretli' ma'nālarını ifāde eder. *Āsmān-ı devletiñ hūrşīd-i qudsī-pertevisi / Bezm-ğāh-ı şevketiñ Cemşīd-i hūrşīd-efseri* (Nef'î: K. 14/21). (III/343. s.).

horyat: (< Yun.) fi'l-aşl *horion* ya'nî köy lafz-ı Yūnānīsinden müştak olup horiatīs = 'köylü' demektir. Lakin Rūmcada 'terbiyesiz, kaba, dürüş adam' ma'nāsında isti'māl olunur ki lisānımızda 'aynı ma'nāda, faķat taħrīf ile *hoyrat* ẓarzında müsta'meldir. (III/343. s.).

hõş: (< F.) *vāv-ı ma'düle* ile ẓab'a uygun, güzel, iyi. *Hõş-āmed* = hõş geldi. *Hõş-āmed-ğū* = hõş geldi dēyici, müdāhin. *Hõş-āmedī* = hõş geldiñ. *Resm-i hõş-āmedī* = hõş geldiñ 'ādeti, vazīfesi. *Hõş-nümā* = hõş görünücü, görünen. *Cezire-i hõş-nüma*, bu terkīb 'hõş gösterici' ma'nāsını da ifāde eder: "āyīne-i hõş-nümā" gibi. *Hõşā* = ne hõş, ne kadar hõş. *Hõş-dil* = gönllü hõş, memnūn, müteşekkir. *Hõş-şoħbet* = konuşması güzel. *Hõş-h'ān* = okuyuşu güzel. *Hõş-āvāz* = sesi güzel. *Hõş-hāl* = hāl, vakti yolunda, uygun. *Hõş-bū* = güzel koķucu, koķulu. *Hõş-ķadem* = meymenetli, ayağı uğurlu. *Hõş-ğū* = ẓatlı dilli, güzel söyleyici. *Hõş-menīş, hõş-ẓab'* = hūyu, ẓabī'atı iyi. *Hõş-ğüvār* = lezīz, ẓatlı, hażmı kolay olan şey. *Armud-ı hõş-ğüvār, āb-ı hõş-ğüvār. Hõş-nevā* = güzel sesli ķalģıcı. *Hõş-*

4301 Kāmūsta: كوكب

ter = pek güzel, eñ iyi. *Ne hõş idi bu dehriñ büstânı / Ger olmasaydı*⁴³⁰² *āsīb-i hazānı* (Sinān Paşa); *Sen nāme yaz eyleyim ben īşāl / Bir dem dahī böyle hõş geçer hāl* (Şeyh Ğālib⁴³⁰³: 859); *Dāne-i dūr gibi rūyunda teri / Hõş-nümā eyler idi ol güheri* (Hilye ≈ Hākānī: 214); *Berg-i gül gibi olurdu*⁴³⁰⁴ *nīgū / Terledigince*⁴³⁰⁵ *olurdu*⁴³⁰⁶ *hõş-bū* (ve-lehu: 220); *Tiğ idi 'arşa aşılmuş yā meger / Vech-i pākindeki enf-i hõş-ter* (ve-lehu: 323). (III/343. s.).

hõş-āb: (< F.) *vāv-ı ma'düle* ile. Fi'l-aşl 'iyi şu' ma'nāsınadır. Ma'nā-yı ıştırāhisi 'ba'zı nev' meyveleriñ taze veyā kurusundan pişirilen şulu tatlı' demektir. Beyne'l-'avām āhirindeki *bā = fā*'ya tebdilen telaffuz olunur: *Hõş-ābıñ yağı kesildi (meşel)*. (III/344. s.).

hūşe: (< F.) sünbüle, başak, şalkım. Hūşe-çīn = harman şoñu tarlada kalan kesik döküntü başakları toplayıcı, toplayan. § Ötekiniñ berikiniñ āsār-ı mevcüdesinden iktibās şüretiyle eşer vücūda getiren muharrir ve şā'irlere de ıtlāk olunur.

Hūşe-çīnī = her iki ma'nāsına göre hūşe-çīnlik. Hūşe-i engūr = üzüm şalkımı. Hūşe-i hūrmā = hūrmā şalkımı. Hūşe-i çarh, hūşe-i sipihr = 'Sünbüle' denilen burc. *Vèrir kendi emri ile hūşe-tāk* ('İzzet Mollā⁴³⁰⁷: 22); *Felek şimdi şüreyyā-rīz-i pā-yı hūşe-çīnāndan / Kazā genc-efgen-i ceyb-i tehī-dest-i temennādır* (Şabrī: K. 7/2); *Teķātūr eylemedikçe sirişk-i dīde-i tāk / Olur mu bāğ-ı temennāda hūşe-i engūr* (Nābī: K. 7/26). (III/344. s.).

hūk: (< F.) domuz. Hūk-ı zaḥm-hūrde = yaralı domuz. Hūk-bān = 'domuz çöbānı' demektir. (III/344. s.).

hūliya: (< Yun.) kuruntu. Bu kelimeniñ Fārisī olduğu ba'zı luğat kitāblarında⁴³⁰⁸ gösteriliyor. Vākı'ā-yı Fārisīde 'herkesçe taşarrufuna māni' olmayan şey' ma'nāsında böyle bir lafz mevcūd ise de bizdeki tarz-ı isti'māl ve ma'nāsıyla onuñ medlülü muķārin olmadığından Fārisī olduğunda tereddüd olunur. Faķaṭ Yūnānīde *melanholia* lafzı mevcūd olup muķārenet-i ma'nā cihetiyle ötekinden daha münāsebetli olduğu gibi beyne'l-'avām *māl-i hūliyā* ta'bīriniñ zebān-

4302 Eserde: olmayaydı.

4303 Hüsn ü 'Aşk.

4304 Eserde: o rū-yı.

4305 Kāmūsta: Terledikçe.

4306 Kāmūsta: o ğaddār.

4307 Mihnet-keşān.

4308 Lugat-ı Nāci: Farsça. Kāmūs-ı Remzī: Farsça. Lugat-ı Ebū'z-zıya: Farsça.

Kāmūs-ı Türkī: Yunanca.

zed olmasına nazaran iş-bu lafz
Yūnānīden muḥarref bulunması
ağleb-i ihtimāldir. *Hūlyā* tarzında
yañlış yazmamağa diḳkat etmeli.
*Yok olur*⁴³⁰⁹ ismi *daḥī* ‘ayn-ı
müsemması gibi / Emelim olsa eger
*dāḥil-i hūlyā*⁴³¹⁰-yı ‘adem (‘Ākif Paşa:
K. 5/44); *Olur māl-i hūlyā ile kām-yāb*
/ *Kim eylerse dergāhuma intisāb* (‘İzzet
Mollā⁴³¹¹: 320). (III/344. s.).

hūn: (< F.) kan. *Hūn-āb*, *hūn-ābe* =
kanlı şü. *Hūn-ālūd*, *hūn-ālūde* =
kana bulaşmış. *Hūn-āşām* = kan
içici. *Hūn-bār* = kan yağdırıcı. *Hūn-*
bahā = kan bahası, diyet. *Hūn-rīz* =
kan dökücü: *Cengiz-i hūn-rīz*. *Hūn-*
çegān = kan damladıcı, damlayan.
Hūn-efşān, *hūn-feşān* = kan saçıcı.
Hūn-h̄ār = kan içici. *Hūn-h̄āh* =
kan isteyici, kan güden, müntakim.
Hūnī = kana mensüb, kanlı. *Hūnīn*
= kezālik kanlı. *Çeşm-i hūnīn*. ||
Dīdelerdir zāhir ü bāṭın cemālīn seyrine
/ *Dilde zaḥm-ı nevk-i tīriñ tende dāğ-ı*
hūn-feşān (Nef’ī: K. 52/47); *Ġarḳ-ı*
hūn etmişdi nāfe-mişāl / *Hoten āhūların*
ol çeşm-i gāzāl (*Hilye* ≈ *Hākānī*: 233);
*Nice şemşīr*⁴³¹² o bir ġamze-i dil-keşdir

kim / *Bir dem ārām edemez olmayıcak*
hūn-āşām (Cevrī: K. 6/35); *Senden*
ayrılmaḳ hemān ölmekdir ey hūnī baña
(Nā’ilī-i Kādīm: G. 5/1); *Gözde hūn-*
*ālūde*⁴³¹³ *peykānīñ hayāliyle hōşum* /
Her biri gūyā ki bir berg-i gül-i terdir
baña (Fużūlī: G. 13/4); *Görelī ġamze-i*
hūn-rīzini Hāzim yāriñ / *Tīğina and*
içerim sevmemişim başḳa güzel
(*Hāzim*); *Sākinān-ı ḫarem-i gerdūnu* /
Oldu hūnī gözünüñ meftūnu (*Hilye* ≈
Hākānī: 273); *İfāza-baḥşī-i ḫālāt-ı*
‘aşḳdır ey dil / *Hezār-ı bāğda hūnīn*
terennümāt u sūrūd (Sāmī: K. 1/13);
Bulanır girye-i hūnīnim ile baḫr-i
vüücūd / *Şararır āḫum ile sebze-i şaḫrā-yı*
‘adem (‘Ākif Paşa: K. 5/50). (III/345.
s.).

hūy: (< F.) insānīñ yaradılışında
taḳarrür eden şıfat, ṭabī‘at, mizāc.
Hūy cānīñ altındadır, hūylu hūyundan
geçmez, cān çıkmadıḳça hūy çıkmaz, yā
hūyundan, yā şuyundan (meşel-i
meşhūr). *Hūy-bed* = fenā hūy. *Hūy-*
nīk = iyi hūy. *Terkībāt*da ekseriyā *hū*
şüretinde ḳullanılır. *Bed-hū* = fenā
hūylu, titiz, çirkīn ki Türkçede
'hūysuz' da denilir. *Melek-hū* =
melek hūylu, güzel ṭabī‘atlı. *Hū-*
gerde = hūy etmiş, alışıḱ; me’lūf,

4309 Kāmūsta bu kelime yazılı değıldir.

4310 Dīvānda: hūlyā.

4311 Mihnēt-keşān.

4312 Dīvānda: şemşīr-i.

4313 Dīvānda: hūn-ālūd.

alışılmış. *Hem zīver-i ahlāk ile hōş zāt-ı melek-hū / Hem behcet-i endām ile meh-peyker-i ‘ālem* (Neşāṭī: K. 20/28); *Çarhıñ āgāh olan hūyundan / Bu yağmuruñ içmemiş şuyundan* (Lā⁴³¹⁴). (III/345. s.).

hūy: (< F.) *vāv-ı ma’düle ile* ter, bedenden tereşşuḥ eden şu. Hūy-gerde = terlemiş, terli. *O demde kim nazar-ı pāk-i kibriyā’iden / Olunca nūr-ı cebīniñ hūyu*⁴³¹⁵ *hicāb-ālūd* (Sāmī: K. 1/38). (III/346. s.).

huyūt: (< Ar.) *hayt’ıñ cem’i*. İpler iplikler: *huyūt-ı rakīka*. (III/346. s.).

huyūl: (< Ar.) *hayl’ıñ cem’i*. At sürüleri, atlı ‘askerler: *pā-māl-i huyūl, huyūl-i müctemī’a*. ‖ *Ḥazret-i Rūḥu’l-emīn gāşiye ber-dūşu idi / Konmadan dāhī huyūl-i felege nām-ı ciyād* (Na’t ≈ Nābī: K. 2/40). (III/346. s.).

//dal// (III/345. s.-III/402. s.)

dā’: (< Ar.) maraz, derd, ‘illet, hastalık. Dāū’l-kelb = kuduz ‘illeti. Dāū’l-efrenc = frengi hastalığı. Dāū’l-ḥanāzīr = şıraca ‘illeti. Dāū’l-ḳalb = yürek çarpması. Bunlar ve emşāli

terākīb kāffeten ıstīlāḥāt-ı tıbbiyyedendir. (III/346. s.).

dā’ir: (< Ar.) devr edici, eden: *dōlāb-ı dā’ir, çarḥ-ı dā’ir*. Dā’iren-mādār = çepeçevre, bir maḥalliñ kāmilen eṭrāfı. § ‘Müte’allik, ‘ā’id’ ma’nāsında da isti’māl olunur: *Fenn-i tıbbā dā’ir te’līf olunan, maşlahata dā’ir ḥarf-i vāḥid söylemedi*. ‖ *Fikrim gibi āh-ı tā’ir olsam / Dā’im ḥaremiñde dā’ir olsam* (Mu’allim Nācī⁴³¹⁶). (III/346. s.).

dā’ire: (< Ar.) yuvarlak şekl-i hendesiye ıtlāk olunur. Dā’ire-i nişfü’n-nehār = küre-i arzıñ ḳuṭb-ı şimālīsinden i’tibāren ḳuṭb-ı cenūbīsini dolaşarak yine ḳuṭb-ı dīgere müntehī olmak üzere mefrūz bir da’iredir ki dünyāyı şimālden cenūba doğru iki kısım-ı ḥaḳīḳiye tefrīḳ eder. Rub’-ı dā’ire = irtifā’ taḥtası. § Mākāmāt-ı resmiyyeden her biri: *dā’ire-i şadāret-i ‘uzmā, dā’ire-i umūr-ı māliyye, dā’ire-i umūr-ı ‘askeriyye, dā’ire-i umūr-ı dāḥiliyye, dā’ire-i umūru baḥriyye, tanzīmāt dā’iresi, meḥākemāt dā’iresi, māliyye dā’iresi, mülkiye dā’iresi, liman dā’iresi, paşa dā’iresi, belediyye dā’iresi*. Cem’i olan devā’ir = ekşeriyyā bu ma’nāda

4314 Ziya Paşa ≈ Sebeb-i Tertib-i Harābāt: 67.

4315 Dīvānda: hūy-ı.

4316 Bulunamadı.

kullanılır: *devā'ir-i resmiyye, devā'ir-i belediyye, devā'ir-i devlet*. § Her binānıñ dāhilineki bölükleri, taķsimātı: *Şu konaķ üç dā'ireye münķasımdır: harem dā'iresi, selāmlık dā'iresi, kiler dā'iresi*. Dā'ire halkı = bir konaķıñ ittibā'ı, hādemesi. § Yuvarlaklığı i'tibāriyle 'zilli def' ma'nāsında da kullanılır: *Dā'ire çalıyor, h'ānende olan dā'ire çalmaz olmaz*. || *Olma ol dā'irede dā'ire-zen*⁴³¹⁷ (Sünbül-zāde⁴³¹⁸: 232); *Hāzret-i kutbuñ olur dā'iresinden hāric / 'İlmine olmaķ ile vāriş-i kāmīl efrād* (Nābī: K. 2/64). (III/346. s.).

dā'im: (< Ar.) devām üzere, devām edici, bir düziye durucu olan: *Hāşılı 'azīzim! Siz muhabbetde dā'im, ben de hıdmetde kā'im* (Mektüb ≈ 'Ākif Paşa); *Muhabbet-i dā'ime, meveddet-i dā'ime*. Īcāb-ı kelāma göre bunuñ yerinde 'dā'imī' de dēnilir: *ġarām-ı dā'imī, şevķ-i dā'imī, sürūr-ı dā'imī, neşve-i dā'imī, tedķķ-i dā'imī*. Dā'imā = 'dā'im olarak, her vaķit' demekdir. Aşlı gibi *dā'imen* tarzında da kullanılır: *Çarh-ı hıfz ede cūduñ dā'imā āfātdan / Nitekim fānūsda mahfūz ola her bār şem'* (Riyāzī: K.

6/); *Sa'ādetle o 'işret-gāh-ı hōş-ţarh-ı*⁴³¹⁹ *dil-ārāda / Şafālar kesb ede dā'im dil-i pūr-feyz-i mesrūru* (Nef'ī: K. 35/46). (III/347. s.).

dābbe: (< Ar.) her cins binek hayvāna ıtlāķ olunur ki Türkçesi *davar*'dır. Dābbe-süvār = hayvāna binici. Cem'i *devābb*. Dābbetü'l-arz = zuhūru eşrāţ-ı sā'atden olan bir nev' hayvān-ı muntazardır. (III/347. s.).

dāhis: (< Ar.) iştlāhāt-ı tıbbiyyeden olup parmağın ucunda, tırnaķ dibinde zuhūr eden 'dolama, etyaran' dēnilen marāza ıtlāķ olunur. Fi'l-aşl 'davarıñ tırnaķlarına yaķın ayaklarında peydā olan bir nev' 'illet' ma'nāsına olan *dehas* lafzından iştikāken tesmiye olunmuşdur. (III/347. s.).

dāhil: (< Ar.) iç, içeri: *dāhil-i belde, dāhil-i dā'ire, dāhil-i kal'a, dāhil-i sūr*. § İçeri girici, giren: *Kal'aya dāhil oldu*. || *Meclise dāhil oldu*. § İçeri girmiş, içerde: *Kırţāsiye 'Oşmānīde hesābda dāhildir*. || *Bu cihet harīţada dāhil degildir*. Dāhilen = içden, içeriden: *hāricen ve dāhilen telvīnāt-ı lāzımenīñ icrāsı*. Dāhilī= içe mensūb, içeriye müte'allık, içerdeki: *inzibāţ-ı dāhilī, emn-i dāhilī*. Mü'ennesinde:

4317 Eserde: Olma ol dā'irelerde rakşān.

4318 Lutfiyye.

4319 Kāmūsta: hōş-ţarh u.

“intizāmāt-ı dāhiliyye, umūr-ı dāhiliyye, tertibāt-ı dāhiliyye” denilir. Dāhile= bir nesneniñ iç yüzü Ş insānıñ derūnu, zamīri demekdir: Dāhiletü’l-arz, dāhile-i arz = dağ dipleri gibi kıyту yerlere ıtlāk olunur. Bu ma’nāda cem’i *devāhil*’dir. *Emelim olsa eger dāhil-i hūlyā*⁴³²⁰-yı ‘adem (‘Ākif Paşa: K. 5/44); *Ṭıfl-ı ebced gibi tārīḥ-i rekīkin edemez / Biñ ḥesāb etse yine dāhil-i ma’nā-yı suhan* (Vehbī: K. 51/57). (III/348. s.).

dāhine: (< Ar.) dumanı çıkan baca. Cem’i *devāhin*’dir. (III/348. s.).

dād: (< F.) inşāf, ‘adālet. Dād-ger= ‘ādil, munşif. Dād-ḥāh = haq, ‘adālet isteyen; müşteki. Dād-baḥş = ihkāk-ı haqq eden ‘adālet verici. Dād-güster = ‘adālet yayıcı, ‘adālet icrā eden. Dād-güsteri = ‘adālet icrā edicilik. Ş Feryād, şızlanma: *Dād maḥmūr-i çeşm-i nīm-ḥābından seniñ / El-amān şūḥi-i ebrū-yı ‘itābından seniñ* (Maḥmūd Nedīm); *Dād elinden gönlümüñ feryād elinden gönlümüñ* (Nev’i). Ş ‘Aṭā, vergi, veriş. Dād ü sitād, dād ü sited = aḥz u i’tā, alışveriş. *Ḥāce-i dād ü sited zīver-i bāzār ede tā / Dem-be-dem tāze-zuḥūr*

emti’a-ı gūn-ā-gūn (Münif: K. 22/53). Dād-ı Haqq, dād-ı Hudā = mevhibe-i İlāhiyye, Tañrı vergisi. Bu maḥāmda *Hudā-dād* terkibi de kullanılır. Meşelā *isti’dād-ı Hudā-dād* gibi. Dāde = vergi, verilmiş, vermiş: *dāde-i Hudā*. Dād-gāh = dīvān-ı ‘adālet, mahkeme. Dād-fermā(y) = ‘dād buyurucu, verici’ ma’nāsında haq-ı İlāhīde ve mecāzen pādīşāh-ı ālī-cāh ḥazretleri ve e’āzım haqqında irād olunur: *dād-fermā-yı ‘ālem*. ‖ *Şehr-i yār-ı dād-fermā kim ‘ulüv-i ṭab’ımı / İ’tirāf etmekdedir ḥayretle her ‘aql-ı selīm* (Lā); *Ol şeh-süvār-ı memleket-i ‘adl ü dād kim / Atı önünce olsa revā ḥusrevān revān* (Bāḳī: K. 1/16); *Tāb-ı ḥurşīd-i sitem sūzān ederdi ‘ālemi / Ger şehāb-ı ‘adl ü dādın olmasaydı sāye-bān* (Nef’i: K. 52/41); *Ser be-hem-dāde-i dest-i eḥadiyyetdir hep / Yek-be-yek silsile-i nisbet-i inşā-yı kurūn*⁴³²¹ (Münif: K. 22/8). (III/348. s.).

dādā: (< F.) Türkçede *dadı*. Çocuklara bağan cāriye-i maḥşūşa, ḥuşūşī ḥidmetçi: *dādā-yı nāzik-edā, dādā-yı şefkat-nümā*. Dādū = çocuğa bağan erkek ḥidmet-kār ki Türkçede ‘lala’ denilir. (III/349. s.).

4320 Dīvānda: ḥulyā.

4321 Dīvānda: füsün.

dādār: (< F.) Cenāb-ı Hakk, Tañrı Ş
hükümdār-ı ‘ādile de ıtlāk olunur:
*Dādār*⁴³²²-ı *cihān eylemesin ‘ālemi*
sensiz (Bāḳī: Kt. 3). (III/349. s.).

dāder: (< F.) birāder gibi erkek kardeş.
Dāder-ender = 'o ki kardeş'
démekdir. *Dāder-i ekrem, dāder-i*
mükerrem. || Şormuyorsun ki dāderim
nerede / Pederim nerde? Māderim
nerede (Mu‘allim Nācī⁴³²³: 11)?.
(III/349. s.).

dār: (< Ar.) binā, mekān, konaḳ; birkaç
oda ve dā’ireyi ḥāvī maḥall, yer:
dārü’l-fünūn, dārü’l-ma‘ārif, dārü’t-
ta’līm, dārü’l-feyz, dārü’ş-şafaḳa,
dārü’s-sa‘āde, dārü’ş-şifā, dārü’s-şinā’a,
dārü’t-tedāvi. Dārü’l-ḥarb= kavḡā
meydānı, cenk yeri. Dārü’l-mülk-i
‘Oṣmānī, Dārü’s-salṭanati’l-
‘aliyyeti’l-‘Oṣmāniyye = ‘Oṣmānlı
Devleti’niñ pā-yı taḥtı, şehr-i
İstanbul. Mecāzen de ḳullanılır: *dār-ı*
dünyā, dār-ı fenā, dār-ı beḳā, dār-ı
āḥiret. Dāreyn = dünyā ve āḥiret.
Dārü’l-ḥuld = beḳā evi, cennet.
Dārü’s-sa‘īr, dār-ı sa‘īr = cehennem,
ṭamu. *Baḳsañ görünüñ bu dār-ı ‘ibret /*
Şayyād ile şayddan ‘ibāret (Mu‘allim

Nācī⁴³²⁴: 54); *Düşse kem-ter-i şerer*
*şu’le-i berḳ-ı ḡaḏabı*⁴³²⁵ / *Bāḡ-ı firdevs*
olur āteş-kede-i dār-ı sa‘īr (Hakkı: K.
5/28); *Halk-ı ‘ālem ser-te-ser bīmār-ı*
*derd-i ihtiyāc / Dehr*⁴³²⁶ *bir dārü’ş-şifā*
lutfuñ ṭabīb-i mihribān (Nefī: K.
52/42); *Ḳıla a’dā-yı şeḳā-pīşesini Hakk*
maḳḥūr / Bendegāmı ola dārında mebrūr
u sa‘īd (Lā). (III/349. s.).

dār: (< F.) ma‘ānī-i ‘adīdeyi ḥāvīdir.
Lisānımızda mu‘teber ve müsta‘mel
olan ma‘naları ber-vech-i ātī
gösterilmiştir. 1. ‘Ale’l-ıtlāk ‘aḡaç’
ma‘nāsında ḳullanılır. Meşelā *dār-ı*
siyāset gibi ki mücrimīniñ ber-
mücib-i ḥükm-i ḳānūn şalben
i’dāmına maḥşuş olan aḡaçdır. Naşıl
ki ber-dār = ‘aḡaç üzere, aşılmuş’
démekdir. Bu ma‘nā i’tibāriyle
olmalıdır ki beyne’l-‘avām bu aḡaca
ḡalaṭ-ı fāḥiş olarak ‘dār aḡacı’
dénilir. Bu ḥālde ‘aḡaç aḡacı’ demek
olup ma‘nāsız bir ta‘bīrdir. Lakin
beyne’l-‘avām o ḳadar meşḥūr bir
ḡalaṭdır ki taşḥīḥi ḡayr-i ḳābildir.
Dāra çekmek = ‘aşmak’ ma‘nāsını
ifāde eder. Yine bu i’tibār ile şunlar
da ḳullanılır: *dār-ı Çin, dār-ı fülful*
dār-ı Rūmī. Dār-ı zerd = bir nev’ şarı

4322 Dīvān: Dārā.

4323 Āteş-pāre, Sakız’da Bir Harābede Bir Sevdā-zede.

4324 Āteş-pāre, Kebüter.

4325 Dīvānda: ‘azbi.

4326 Kāmūsta: Zehr.

ağaçdır ki nām-ı dīgeri zerde-çūb yāhūd zerde-çāl'dır. 2. 'Tutmak, şaklamak' ma'nāsına olan *dāšten* maşdarından şīga-i emir veyāhūd ism-i fā'il-i muraḥḥamdır ki vaşf-ı terkībī olarak kullanılır. Meşelā: *derem-dār, āyīne-dār, defter-dār, hazīne-dār, sancaḡ-dār, bayraḡ-dār, dīn-dār, pāy-dār, silih-dār, ibriḡ-dār, mühr-dār, ser-dār, kèse-dār* gibi. 3. 'Şāhib, mālīk' ma'nāsını ifāde eder. Meşelā: "cihān-dār, tāk-dār, hüküm-dār, māl-dār, hisse-dār" gibi. *Vāye-dār* olsa eger 'ātīfet-i feyzinden / Olur ārayış-i seccāde cebīn-i ilḥād (Nābī: K. 2/55). (III/349. s.).

Dārā: (< F.) mülūk-i qadīme-i Fürs'den tabaḡa-i Keyāniyān'ın doḡuzuncusu olan zātın 'unvānı. Buña 'Dārā-yı Ekber, Dārāb' da dērler. 'Unvān-ı dīgeri *Keyḡubād*'dır. Mecāzen kavıyyü's-şekīme hükümdārlar hakkında kullanılır. Ş Torḡu, poşa; bu ma'nādan tevsī'en lisānımızda 'bir nesnenin aşlından ma'dūd olmayıp ḡarice çıkarılması, dışarıda tutulması lāzım gelen şey' ma'nāsında ve zarf, kap, torba, çuvāl gibi şeyler hakkında kullanılır: *Dārāsını çıkarmalı. || Dārāya çıkar. || Dārāsını ḡesāba dāḡil etme. || Dārāsi*

neden 'ibāretidir. || Yine her nā-merāmīn⁴³²⁷ zīver-i dest ü seri şimdi / Gül-efşān sāḡar-ı Cem'dir dūr-efşān tāk-ı Dārā'dır (Şabrī: K. 7/6); *Dānā-yı re'y-i ḡikmet ü Dārā-yı dād-ḡār* (Nev'ī: K. 13/24); *Sultān-ı şarḡ u ḡarb şehensāh-ı baḡr u ber / Dārā-yı dehr Şāh Süleymān-ı kām-rān* (Bāḡī: K. 1/15). (III/350. s.).

dārāt: (< F.) şān, şükūh, debdebe, taḡana: *Tumḡuraḡ-ı suḡanım fevc-i sipāḡ-ı nazmım / ḡusrevān-ı ḡünere etmede 'arz-ı dārāt* (Nāḡīm); *Ey dāver-i dād-āver-i Dārā-dārāt*. (III/350. s.).

dārende: (< F.) *dāšten* maşdarından ism-i fā'ildir ki 'tutucu, şaklayıcı' demekdir: *dārende-i tezḡire, dārende-i nemīḡa*. Bu kelime kitābet-i qadīme müsta'melātındandır. *Sensin ol dārende-i yarlıḡ-ı aḡkām-ı qader / ḡāmeñ olmuşdur rumūz-ı āsmāna tercemān* (Nef'ī: K. 52/38). (III/350. s.).

dārū: (< F.) 'ilāḡ: *dārū-yı telḡ, dārū-yı şīrīn*. (III/351. s.).

dārū-berd: (< F.) 'şükūh, ubbehēt, iḡtişām' ma'nāsına bir terkībdir. Dār = *dāšten*'den 'tut' ma'nāsında şīga-i emirdir. Berd = 'şavulmak, alarḡa olmak, bir ḡarafa çekilmek'

4327 Dīvānda: murādīn.

ma'nāsına olan *berdiden*
maşdarından 'şavul' ma'nāsında
kezālik şīğa-i emirdir: *Nerde dīvān-ı*
Ferīdūn, meclīs-i çeng-i peşenk / Nerde
Dārāt-ı Sikender, dārū-berd-i
Keykubād. (III/351. s.).

dār ü gīr: (< F.) 'Arab'da cenk, savaş.
Dār = *dāšten*'den 'şakla' ma'nāsına
şīğa-i emirdir. Gīr = *gīriften*
maşdarından 'tut' ma'nāsına kezālik
şīğa-i emirdir ki bi't-terkīb ma'nāsı
'tut, şakla' demek olur. 'Kavğa'
ma'nāsında müsta'meldir: *dārā-yı*
dār ü gīr. (III/351. s.).

dās: (< F.) oraç: Dās-ı zerrīn = altın
oraç ki hilāl-i kamerden kināyedir. Ş
İki tarafı keskin sivri silāh ki
Türkçede 'meç' denilir. *Dāse* de
luğatdır. (III/351. s.).

dāstān: (< F.) kıssa, hikāye, maşal
(*meşel*). Ekseriyā manzūm olan
vağ'a, hikāyelere ıtlāk olunur.
Dāstān-serā(y) = serā lafzı *serāyiden*
maşdarından ism-i fā'il-ı
muraḥḥamdır ki 'ırlayıcı, teğannī
édici' demektir. İş-bu vaşf-ı
terkībide ma'nāsı 'dāstān okuyucu'
olur: *Tā ki ma'nā-yı laṭīf ü⁴³²⁸ lafz-ı*
reng-āmīz ile / Rūzgārīñ bir dil-ārā

dāstānıdır sözüüm (Nef'i: K. 1/43).
(III/351. s.).

dāşte: (< F.) köhne, eskimiş, yıpranmış:
'*abā-yı dāşte.* (III/351. s.).

dā'ī: (< Ar.) da'vet edici, eden. Bu
ma'nāda ekser mezāhib-i dālle
neşriyle meşgūl olan eşḥāş-ı dālālet-i
ihtişāşa ıtlāk olunur ki cem'i
du'āt'dır. Ş Sebeb olucu, sebep olan:
dā'ī-i vefāt olan aḥvālīñ birincisi,
intibāha dā'ī olacak tedābīr-i ciddiyye,
dā'ī-i mazarrat, dā'ī-i āmīziş ve i'tilāf
olan mādde. Ş Du'ā edici, du'ā eden:
dā'ī-i dīrīne, dā'ī-i kem-ter, dā'ī-i qadīm,
dā'ī-i dīrīn, dā'ī-i kem-terīn. Tezākır
ve muḥarrerātde imzānūñ üstüne
vaz' edilen *bende* yerinde tarīk-i
'ilmīyye mensūbīn ve ricālī
tarafından *e'd-dā'ī* yāḥūd *dā'īleri* lafzı
isti'māl ve eşnā-yı muḥāveretde
daḥī bendeñiz ve *bendeleri*
maḳāmında *dā'īñiz, dā'īleri* gibi
ta'bīrāt irād olunur. (III/351. s.).

dā'īye: (< Ar.) insānı bir ḥuşūşa, bir
şey'e kalben inhimāk göstermeye
sebeb olan ve tahriş eden hālet-i
ma'neviyye: *dā'īye-i tefavvuk, dā'īye-i*
tefferiüd, dā'īye-i ḥōd-perestī. ॥ *Farṭ-ı*
feṭānet ve şarṭ-ı şadākatde cümleye
tefavvuk dā'īyesinde göründüğüne
nāzaran (Müsvedde ≈ 'Ākif Paşa).

4328 Kāmūsta bu bağlaç yoktur.

Teşdîd ile ğalaṭ okumamalı.
(III/352. s.).

dāğ: (< F.) insān ve ḥayvānıñ cismine kızgın demir ve ālāt-ı sā'ire ile vurulan nişāne, damğā, yakı. Dāğ-zen = nişāne, damğā vurucu, vuran. Ş İnsānıñ unutamayacak ve ḥatırından çıkaramayacak derecede şiddetli olan te'eşşürāt-ı kalbiyyesinden kināye olarak kullanılır: *dāğ-ı derūn*, *dāğ-ı dil* gibi ki 'göñül yarası' demektir. Dāğ-dār = pek müte'eşşir, ziyāde kederli. Dāğ-ber-dil = müte'eşşirü'l-kalb, göñlü kederli. Dāğ-ber-dāğ = 'yara yara üzerine, kat kat te'eşşür, katmerli te'eşşür' demektir. Cigeri dāğlı = müte'eşşir, hicrānlı, kederli. Dāğlamak = kızgın demir ile nişān vurmak. Lisānımızda 'ışırğan otu ve azgın ḥayvān şokup yakmak' ma'nasında olarak taḥfīf ile *dalamak* şüretinde de isti'māl olunur. *Bilsem*⁴³²⁹ *şu kuzu neden ğam almıṣ / Her nālesi kalbe dāğ-zendir* (Mu'allim Nācī⁴³³⁰: 1); *Yer yer açmıṣ lāleler mānend-i dāğ-ı 'āşıḳān* (Lā⁴³³¹). (III/351. s.).

dāfi': (< Ar.) def' edici, eden ; şavıcı, bir yerden sürüp giderici: *dāfi'-i merāk*, *dāfi'-i keder*, *dāfi'-i ğam*, *dāfi'-i te'eşşür*, *dāfi'-i veca'*, *dāfi'-i ta'affün*, *dāfi'-i ḥummā*, *dāfi'-i şudā'*. Kuvve-i dāfi'a = bir yerden sürüp püskürdücü kuvvet Ş Cenāb-ı Hakk'a da ıtlāk olunur: *Dāfi'-i ḥaḳīkī*, *Dāfi'-i beliyyāt*, *yā Dāfi'ül-emrāz*. (III/352. s.).

dāfık: (< Ar.) atılarak dökülücü, dökülen: *seyl-i dāfık*, *mā-yı dāfık*. (III/352. s.).

dāl: (< Ar.) elif-bā-yı 'Oşmānīde onuncu ḥarfiñ ismi: *dāl-ı mūhmele*. Ebced ḥesābında dört 'adedine mu'ādil ve işaretdir. Dāliyye = *dal* ḥarfi şeklinde olan yābānī aşma. Dāliyyetü's-sevdā = 'semiz kabaḳ' denilen nesnedir ki kadınlar melāḥat peydā etmek için yüzlerine sürerler. (III/352. s.).

dāl: (< Ar.) delālet edici, eden : *Şu mişāl ḥayra dāldir*. (III/353. s.).

dām: (< F.) tuzak, ağ: *dām-ı mürg*, *dām-ı māhī*. Dām-gāh, dām-geh= tuzak kurulan yer Ş mecāzen de isti'māl olunur: *dām-ı tezvīr*, *dām-ı telbīs*, *dām-ı ğurām*. ‖ *Gördüñ mü dām-gehde āzād / Bir dāmuñ esīri şayd u şayyād*

4329 Eserde: Bilsen.

4330 Āteş-pāre, Kuzu.

4331 Ziya Paşa: K. 1/9.

(Mu'allim Nācī⁴³³²: 55); *Hālīñi gördüm esīr oldum kemend-i zülfüñe / Dāne için kendimi şaldım düşürdüm dāma ben* (Nevres: Ths. 2/3). (III/353. s.).

dama⁴³³³: (< Fr⁴³³⁴) murabba' hānelere münkasım düz tahta üzerinde siyāh ve beyāz taşlarla oynanılan ma'rūf oyun ki satrancın tarz-ı dīgeridir: *dame tahtası -damier, dame taşı, dame çıkan taş- dame, dame çıkmağ - damer.* (III/353. s.).

damacana⁴³³⁵: (< Fr.⁴³³⁶) 'biñlik' denilen bukalıñ büyüğü, haşırılı büyük şışe. (III/353. s.).

dāmād: (< F.) güvey. Peder ve māderi sağ olan bir kızın kocası: *Birisi dāmād-ı şeh-i enbiyā / Şīr-i Hudā ya'nī 'Alī murtaẓā* (Naẓīm). (III/353. s.).

damasko: (< İt.) Fransızcası *damas*'dır ki hem Şām şehrine, hem de Dimişķi olan o kumāşa ıtlāk olunur. Dimişķi mensūcāt-ı menķuše-i harīriyeye taķliden nesc ve i'māl edilmiş ve bu nām ile şöhet bulmuş bir nev' çiçekli, mevcli ipek kumāş. Bunuñ

pamuk ile karışık nesc edilmiş nev'i de mevcūddur. (III/353. s.).

dāmān, dāmen: (< F.) zeyl, etek. Dāmen-i kūh = dağ etegi, dağın kenārı. Dāmen-būs = etek öpme. Dāmen-būsī = etek öpmeklik, etek öpmek. Dāmen-der-meyān = etegi belinde, işe hāzırlanmış. Dāmen-gīr = etek tutucu, etege yapışan; haşım, da'vācı. Ter-dāmen, pāk-dāmen = temyīz, şāf etek; nāmūslu, 'afīf. *Dāmen-i haṣf u recā geçdi o dem kim elime / Tütük-ı şubḥ-ı ezelde yok idi reng-i sefīd* (Lā); *Yine rāhı bizim süvārānın / Tutdu dāmān-ı kūh-sārı* (Mu'allim Nācī⁴³³⁷: 1). (III/353. s.).

dāmi'a: (< Ar.) ıstīlāḥāt-ı fıkhıyyedendir. Kanı kaçre kaçre ; āheste āheste çıkıp duran yaraya ıtlāk olunur. (III/353. s.).

dāmıga: (< Ar.) başın taş kemigini geçip dimāga kadar işleyen yaraya ıtlāk olunur ki bu baş yarıklarının şoñ derecesidir. (III/354. s.).

dāmiye: (< Ar.) ıstīlāḥāt-ı fıkhıyyedendir. Kanı çıkıp lakin akmayan baş yarasına ıtlāk olunur. Dīger bir luğat kitābında⁴³³⁸ *dāmiye* 'kanı akan', *dāmi'a* 'kanı akmayan

4332 Āteş-pāre, Kebüter.

4333 Dame.

4334 TDK: İtalyanca. Kubbealtı: İtalyanca. Kāmūs-ı Türkī: Fransızca. Luğat-ı Ebū'z-ziya: Fransızca.

4335 Dame-jeanne.

4336 TDK: İtalyanca. Kubbealtı: İtalyanca. Lehçe-i 'Osmānī: İtalyanca.

4337 Āteş-pāre, Nūsaybin Civarında Bir Vādī.

4338 Luğat-ı Ebū'z-ziya: 473. s.

yara' diye ta'rîf olunmuştur.
(III/354. s.).

dān: (< F.) zarf-ı mekân edâtı: *cüz'-dān*, *qalem-dān*, *cāme-dān*, *āteş-dān* gibi. Ş 'Bilmek' ma'nāsına olan *dānisten* maşdarından şîğa-ı emir ve ism-i fā'il-ı muraḥḥam olduğu taqdîrde vaşf-ı terkîbî tarzında kullanılır: *nükte-dān*, *qader-dān*, *suhan-dān*, *daḳîka-dān* gibi. Nādān = *nā* edât-ı selbdir. Dāḥil olduğu kelimeniñ medlûlündeki vaşfi selb eder. *Dān* 'bilici' demektir. Ma'nā-yı terkîb *bilici* değil 'cāhil' demek olur. Lisānımızda daḥî 'cāhil, kaba ters sözlü adam' ma'nāsında kullanılır. Nādānî = cāhillik, kabâlık, terslik. *Tenhā mı seyāḥatim? Degildir. / Var bir de refîk-i terze-bānım / Güftarı güzîde, ṭab'ı nādîr / Kimdir? Qalem-i daḳîka-dānım* (Mu'allim Nācî⁴³³⁹: 14). (III/354. s.).

dānā: (< F.) bilici, bilgin: *merd-i dānā*, *dil-i dānā*, *mürşid-i dānā*. Dānāyî = bilicilik, bilginlik. *Bu kār-hāne bir üstāddan değil ḥālî / Gerek bu qudrete elbette qādir ü dānā* (Fuzûlî: K. 1/46). (III/354. s.).

dāniş: (< F.) bilgi, bilme, biliş. Dāniş-ver = 'ilm şāḥibi. Dāniş-verî =

'ālimlik, şāḥib-i 'ilm olmak. Dāniş-ger = kezālik 'ilm şāḥibi. Dāniş-mend = aşḥāb-ı 'ilimden ma'dūd olan zāt. Encümen-i dāniş = 'ulûm ve fûnûn-ı muhtelif e erbâbından mürekkeḥ hey'et, meclis-i maḥşûş. *Zihî ḥürşid-i nev-rûz-ı suhan kim pertev-i hükmü / Hevâ-yı dāniş-efrûz u seḥâb-ı cehl-fersâdır* (Şabrî: K. 7/38); *Pādîşāh-ı bahır u berr dād-âver-i dāniş-karîn*⁴³⁴⁰ / *Husrev-i şāḥib-kirân dāniş-ver-i şāḥib-yakîn* (Lā⁴³⁴¹). (III/354. s.).

dānk: (< F.) bir dirhemiñ dörtde biri, bir mişḳālîñ kezālik dörtde biri ki altı çekirdek bir denk i'tibār olunur. Lisānımızda elifsiz olarak *denk* şüretinde ma'rûfdur. Ḥālbuki *denk* başka ma'nāya luğatdır. Ş Feth-i nûn ile dānek = 'dānecik' demektir. Âḥirindeki *kāf* edât-ı taşgîrdir. Zamm-ı nûn ile *dāniik* çocuklarıñ dişleri çıkmāğa başladığı zamān her nev' ḥubûbâtdan birer miqdār karışdırılıp pişirilen bir türlü tatlı ṭa'āma ıtlāk olunur ki Türkçede 'diş buğdayı' denilir. Beyne'l-'avām bu ṭa'ām pişirilmekle çocuğuñ dişî kolay, elemsiz çıkacağı i'tikād olunur. Mu'arrebî *dāneḳ*'dir. *Dānāḳ*

4339 Âteş-pāre, Şām-ı Garibân.

4340 Ziya Paşa: K. 3/12.

4341 Ziya Paşa: K. 3/14.

şüretinde de mervîdir. Cem'i birinciye göre *devânîk* ikinciye göre *devânîk* dir. (III/354. s.).

dānende: (< F.) *dānisten* maşdarından ism-i fā'il. Bilici: *dānende-i rumûz ve nikât, dānende-i serā'ir ve ğavāmız.* (III/355. s.).

dāne: (< F.) arpa, buğday maķûlesi ħubûbâtîñ her nev'ine ıtlāk olunur. 'Arabîsi *ħabbe*'dir. Lisānımızda mecāzen 'her türlü ufaķ yuvarlaĝa, çekirdege, tüfenk ķurşunu'na dēnilir. "Aded, şayı' maķāmında îrād edilir: *Dāne-i ħardal, dāne-i sîb, dāne-i ħāl, ķurşun dānesi, fındıķ dānesi, inci dānesi; kaç dāne, beş dāne, bir dāne, elli dāne.* Dāne-ĉîn = dāne toplamıcı, düşürücü. Dāne dāne = ayrı ayrı, diş diş. Dānelenmek = ufaķlanıp ayrılmak, bir şey'in eczā-yı ferdiyesi bozulup daĝılmak. § Başak gibi ufaķ semere, meyve, nesne ħāşıl etmek. *Dāne-ĉîn olmak idi maķşadımız ğurbetden / Dāne-i ħālîni gördük de tutulduk kaldıķ (Kānî); Gel dāneye kaçma ey kebüter / Ĥayrānıñ şanma dām-ĝüster* (Mu'allim Nācî⁴³⁴²: 12). (III/355. s.).

dāv: (< F.) satranc, dama, tavla gibi oyunlarda tutulan sıra, nevbet: *dāv-ı*

evvel, dāv-ı şānî Ekşeriyā tavla oyunlarından 'toķad' dēnilen bir nev' oyunu oynayanlar beyninde ziyāde isti'māl olunur. Üĉüncü *dāv sende. | Ben dāv diyeceğim. | Dāv demeye ħaķķıñ yok.* (III/355. s.).

dāver: (< F.) aşlı *dād-āver, dād-ver* olup keşret-i isti'māl ile taĥfîf olunmuşdur. Ĥākim-i ħaķîķî olan Cenāb-ı Ĥaķķ'a maĥşûş esmādandır: *Zühd-i şimā vü fışķ-ı mā ĉün heme ħükm-i dāverest*⁴³⁴³ (Ĥakîm-i Ĥākānî). § Mecāzen ħükümdār-ı 'ādil, ħākim-i fāzıla ıtlāk olunur. Dāverî = ħükümdārlık, ħākimlik. Dāverāne = "adl ve ħükm şāĥibi olana yakışacak şüretde" demektir: *Dāver-i şāĥib-'adālet şāh-ı Fārūķî-şıfat / Māĥî-i zulm ü dālālet ħāmî-i şer'-i mübîn* (Lā⁴³⁴⁴); *Şāĥib-i tîĝ u kalem mālîk-i cām u ħātem / Āşaf-ı Cem-'aẓamet dāver-i Cemşîd-vakār*⁴³⁴⁵ (Bāķî: K: 18/27). (III/355. s.).

dāhî: (< Ar.) 'şiddet-i zekā, cevdet-i fikr, işābet-i re'y, ĥüsn-i tedbîr gibi meziyyâtı cāmî' ve ĝāyetü'l-ĝāye zeyrek, cin fikirli adam' demektir. (III/356. s.).

4343 (F.) Sizin zühdünüz ile bizim günahımız, tümü adil hükümdarın hükmüdür.

4344 Ziya Paşa: K. 2/13.

4345 Kāmûsta kelime "fe" ile yazılmıştır.

4342 Āteş-pāre, Kebüter.

dāhiye: (< Ar.) āhirindeki *hā* mübālağa içündür. Gāyetle zekī, cin fikirli adama ıtlāk olunur: *dāhiye-i zamān*, *dāhiye-i 'irfān*. § 'Emr-i 'azīm, beliye-i 'azīme, büyük āfet, muşibet' ma'nāsında daḥī kullanılır. Bu ma'nāda te'kid için *dehyā* vaşf ve *dehvā* da şıfat olur: *dāhiye-i dehyā*, *dehvā-yı dāhiye*. || *Bir dāhiye-i mülk-i kıyāfet / Şeytānı da aldadır o āfet* (Mu'allim Nāci⁴³⁴⁶). (III/356. s.).

dāyin: (< Ar.) borç olarak şahs-ı āhere para veren alacaklı: *dāyin ile medyūn*. (III/356. s.).

dāye: (< F.) çocuğa bakan hizmet-kār, cāriye. İştilāhımızda çocuğa süt emzirmek için alınan yāḥūd tutulan cāriye, kadın ki tebdīl-i ḥarf ile 'ṭāye' denilir. Dāye-gī = 'dāyelik' demektir. *Bir gün anı gezdirirdi*⁴³⁴⁷ *dāye / Derdini yetirmeye devāye* (Fuṣūl⁴³⁴⁸: 534). (III/356. s.).

de'b: (< Ar.) 'ādet, uşul: *de'b-i dīrīn*, *de'b-i kadīm*, *de'b-i muşāfaḥa*. || *Olursa 'afvīn ammā çarḥ-ı dūn-ı süfle-perverden / Biraz bahs eyleyim de'b-i kadīm-i şā'irān üzre* (Lā⁴³⁴⁹). (III/356. s.).

debbāğ: (< Ar.) lisānımızda taḥrīf ile 'ṭabak' denilen ehl-i şan'at; meşīn, kösele yapmak için ḥayvān derilerini sepileyen adam: *debbāğ eşnāfi*, *debbāğ-ḥāne* 'amelesi, Beykoz *debbāğ-ḥānesi*. (III/356. s.).

debdebe: (< F.) gürültü, patırdılı ses: *debdebe-i kūs*, *debdebe-i ṭabl*. § Hizmetli, ḥaşemli gösteriş; gürültülü 'azamet, ululuk: *Dünyāyı ṭuta debdebe-i 'adl ile nāmūn / Pür-emn ü emān ola heme kişver-i 'ālem* (Neşāṭi: K. 20/38). (III/356. s.).

debistān: (< F.) mekteb, çocukların ta'līm mahallī. Debistānī = mektebli. Debistān-ı Īrāniyān = Dersa'ādet'de mütemekkin teb'a-ı Īrāniyye tarafından te'sīs ve idāre olunan bir mekteb-i ḥuşūşī. (III/356. s.).

debūr: (< Ar.) batı rüzgārı, batı tarafından esen yel. (III/357. s.).

debbūs: (< Ar.) taḥrīf ile lisānımızda *ṭopuz* diye ma'rūfdur. Başı yuvarlak, kolu ince ağaç, yāḥūd demirden ma'mūl gürz, ālet-i ḍarb ve ḥarb ki başı doğana müşābih olduğundan *boz doğan* nāmıyla da yād olunur. Debbūs-i āhenīn = demir *ṭopuz*. Debbūs-i ḥaşīn = sert *ṭopuz*. Cem'i *debābīs*'dir. § Fārisīde *bā-yı muvaḥḥide* ile hem bu ma'nāda

4346 Bulunamadı.

4347 Kāmūsta: gezdirdi.

4348 Leylā vü Mecnūn.

4349 Ziya Paşa: K. 2/39.

kullanılır hem de *debūse* gibi 'geminiñ kamasası, dümeni' ma'nāsını ifāde eder: *debūse-i keştī, debbūs-ı keştī*. (III/357. s.).

debboy⁴³⁵⁰: (< Fr.) ne münāsebetle bā-yı müşeddede ile telaffuz ve isti'māl olunduğu bilinmiyor. Fi'l-aşl ma'ānisi ve şuver-i isti'mālātı müte'addiddir. Lisānımızda iki ma'nāsı mu'teber ve müsta'meldir. 1. Emti'a, eşyā konulan mağaza, mahzen, anbār: *dā'ire-i 'askeriyye debboyu, debboy müdürü, redif debboyu, debboy çavuşu*. 2. Emānet bırakma, tevdi'. Bir adamıñ girişmek istediği bir işi cidden der-'uhde etmek, yāhūd ta'ahhüdātını icrā eylemek huşuşunu te'min için bırakmağa uşülen mecbūr olduğu akçe. Ekseriyā munākaşāt ve mübāya'āt-ı resmiyye ile mu'amelāt-ı ticāriyyede kullanılır. Ma'māfih bu ikinci ma'nāda *depozito* ta'biri daha ziyāde isti'māl olunmaktadır. (III/357. s.).

deb̄ir: (< F.) kātib, münşī, yazıcı. Deb̄iristān = ketebeniñ oturdukları mahall, ıştırāhımızda kalem odası: *Deb̄iristāna almak istiyor*⁴³⁵¹ ol tıflı rūz

u şeb (Şābit: G. 19/1). § 'Müdebbir, müsteşār' ma'nāsını da ifāde eder. Deb̄ir-i felek = 'Uṭarid kevkebi. *Deb̄iru's-sulṭana, debiru'd-devle* gibi 'unvānlar Īrān'da resmen isti'māl olunur. *Levḥa böyle nakş eder vaşfım deb̄ir-i āsmān* (Lā⁴³⁵²); *Dest urmuş idi kilik-i şihāba deb̄ir-i çarḥ / Tuḡrā-nüvīs-i hükm-i Hudāvend-i ins ü cān* (Bāḳi: K. 1/3). (III/357. s.).

depozito, depozito: (< İt.) şüret-i resmiyye veyā huşuşıyyede der-'uhde olunan şerā'itiñ icrāsını te'min için sağlam mahale konulan akçe, rehin. Bu kelime iki şüretle de yazılıyorsa da aşlına göre *dāl* harfinden sonra *he* harfiniñ yazılması daha münāsib ve okuyanlarca sühūleti mūcib olacağı āşikārdır. *Debboy* kelimesine de mürāca'at oluna. (III/357. s.).

deccāl: (< Ar.) āhir zamānda zuhūr edecek olan kezzāb-ı meşhūr. Zuhūru 'alā'im-i kıyāmetden ma'düddur. (III/358. s.).

dehālet: (< Ar.) 'Arab'da vārid olmayan bu lafz taşrifāt-ı 'Osmāniyyedendir. Maşdar-ı şahīḥ-i 'Arabī olan *duḥūl* gibi 'girmek'. § 'Biriniñ sāye-i merḥamet ve

4350 Debot.

4351 Dīvānda: sa'y eder.

4352 Ziya Paşa: K. 1/44.

hımāyetine şıgınmak' ma'nalarında kullanılır: *Filān efendi qāleme dehāletle feyz-yāb olmak istiyor. || Merhamet-i seniyye-i hāzret-i mülūkāneye dehālet. || Şākī-i merķūm hūkūmet-i seniyyeniñ 'afv ü merhametine dehālet ve istīmān eyledi. (III/358. s.).*

dahl: (< Ar.) qarışma, te'sir: *Bu işde onuñ ne dahlı var. || Bunda dahlı olmadığını işbāt etmekli. § Doğunma, levm ve ta'rız etmek. § İrād ki Türkçesi gelir'dir: Her vakit dahl ü harcını bilen bir vakit āhere muhtāc olmaz. Lisānımızda ekseriyā bundan evvelki iki ma'nāda kullanılır. Bu ma'nā 'Arabīye mahşūş gibidir: Dahl eden de sözüme bārī bir üstād olsa (Nef'i: K. 50/70); Vā'iz olsañ dahl ederler cem' olup ehl-i hevā (Nazīm). (III/358. s.).*

dahme: (< F.) meyyit, ölü defn edilen künbed, türbe, lahid, kabir. Dehme-güşā = mezārcı, kabir ya'nı çukur açıcı. Bu ma'nāda isti'mālī nādirdir. § Erkek deveniñ kükredigi eşnāda ağzından saçılan köpük. Bu ma'nāya muķārenet ve münāsebeti olmak hasebiyle lisānımızda donanma ve şenlik yapıldığı gecelerde havāya atılarak yüksekde patlayıp aşağıya reng-ā-renk ecrām-

ı muziyye neşr eden ve bulunduğu yerde yakılarak havāya doğru reng-ā-renk kıvılcımlar püsküren fişenge *dahme* ıtlāk olunur. Dahme-endāz = lağım ve fişenk atıcı. Dahme-feşān = 'lağım saçıcı, saçan' demektir. Donanma, şenlik için eşkāl-i muhtelifede eczā-yı nāriyyeyi hāvī olarak i'māl olunan cesim resimlerdir ki yandıkları zamān zemīn ve āsmāna gün-ā-gün fişenkler, lağımlar saçır. (III/358. s.).

dahıl: (< Ar.) hāricden gelip biriniñ sāye-i merhamet ve hımāyetine şıgınan: *dahīlek yā Resūlu'llāh. || Dahıl-i dergeh-i lutf u⁴³⁵³ mürüvvetiñ oldum / Amān amān eyā server-i sūtūde-şi'ār (Na't ≈ Lā⁴³⁵⁴). (III/358. s.).*

der: (< F.) kapı: *der-i hāne, der-i mescid.* Der-i 'aliyye = doğrusu *der-i devlet-i 'aliyye*. Der-i sa'ādet = İstanbul. Der-bān = kapıcı. Der-bān-felek = kināyeten güneş, ay. Der-i bār = dīvān kapısı. Der-be-der = kapı kapı gezen: *Dilese kudreti İskender ile Cemşid'i⁴³⁵⁵ / Dergeh-i devlet ü iclālīne*

4353 Eserde bu bağlaç yoktur.

4354 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Şerife: 3/90.

4355 Dīvānda: Haķan'ı.

der-bān eyler (Cevrî: K. 29/29).
(III/358. s.).

der: (< F.) edât-ı zarfiyyet ki *ender*'iñ muhaffefidir. Türkçede muḳâbili *de* edâtıdır. 'Arabîsi *fî*'dir. Meşelâ: *der-âgûş* = kucaḳda, kucaḳ içinde. *Der-anbār* = anbârda. *Der-anbār* edilmiş = müddeḥir, anbâra doldurulmuş. *Der-hāl* = bu ānda, vaḳit geçirilmeksizin. *Der-pîş* = öñde, öñünde. *Der-dest* = elde, yapılmak üzere. *Der-'uhde* = üstde, üzerinde, üste alınmış. *Der-kenār* = kenārda, mektûba ve evrāk-ı resmiyye üzerine yazılan birkaç saṭır yazı Ş kucaḳa alma, kucaḳlama. *Der-kār* = işde, belli. *Der-miyān* = 'arada' ma'nāsınadır. *Der-mānde* = ism-i mef'ûl olan *mānde* 'apışmış, ḳalmış' demekdir ki bu ḥâlde ma'nāsı zarfiyyet i'tibâriyle 'ḳapıda ḳalmış' olur. Lafz-ı müfred maḳâmında 'bî-çâre, 'âciz' demekdir. Lisân-ı Çagatayîde bunuñ muḳâbili *ilindi* imiş. *Der-mānde-gî* = 'âcizlik. *Māderi ma'şūmu ètmiş der-kenār* (Mu'allim Nācî⁴³⁵⁶); *Der-ḥ'āb idi şanki oldu bîdār* (ve-lehu⁴³⁵⁷). (III/359. s.).

der: (< F.) 'yırtmak' ma'nāsına olan *derîden* maşdarından şîḡa-ı emirdir ki vaşf-ı terkibî tarzında ve 'yırtıcı' ma'nāsında ḳullanılır. Şaf-der = sıra yırtıcı, sıra bozucu. Ciger-der = baḡır yırtıcı. Perde-der = perde yırtıcı, 'iffetsiz, ḥayāsız. *Sensiñ o suḥan-ver-i ciger-der / Bî-vāhime şehsüvār-ı ma'nā* (*Der-ḥaḳ-ı Nef'î* ≈ Ünsî); *Ne 'aşḳ, māşîta-i ḥacle-gāh-ı bîdārî / Ne 'aşḳ, perde-der-i bezm-gāh-ı çeşm-i ruḳūd* (Sāmî: K. 1/10). (III/359. s.).

derr: (< Ar.) fi'l-aşl 'zāt, nef's' ma'nāsınadır. 'Bir şey'iñ şey-i āḥerden tevellüd eylemesine mevzû olup bir nesnede ḥareket ve ıztırāb' ma'nāsında daḥî bi'l-münāsebe isti'māl olunur. Bunuñla berāber 'süt çok olmak' ma'nāsına maşdar i'tibār olunduḡu taḳdîrde süt, maḥz nef' ve ḥayr olmak münāsebetiyle insāndan şādır olan 'amel-i ḥasen ve eṣer-i ḥayra da ıtlāk olunur. Medḥ ve du'ā maḳâmında îrād olunan "Li'llāhi derruhu" cümle-i du'ā'ıyye bu taḳdîre göredir ki cins-i 'amel muḳtezāsınca cezā, mükāfāt ta'yîni Rabbü'l-mücāzāta ḥavāle olunur. Ya'nî 'amel-i ḥayrına göre icrā-yı mükāfāta insān

4356 Bulunamadı.

4357 Bulunamadı.

muhtedir olmadığından “Allāh mükāfātlandırırsın.” demek olur. Naşıl ki zemm-i beddu‘ā maḳāmında da “Lā-derre derruhu.” ta‘biri irād olunur ki “‘Ameli hayırlı olmasın.” demektir. Bālādaki birinci cümle medḥ-i belīg maḳāmında ve ekşeriyā kelām hakkında irād olunur. (III/359. s.).

derrāce: (< Ar.) *debbābe* gibi ezmine-i sâbıkada üstü şıgır kevnîyle mestūr olup tekerlekleri içinde döner ve yavaş yavaş ḳal‘a, ḥişār dibine şoḳulmaḡa maḥşûş bir nev‘ âlet-i ḥarb idi. İş-bu âlet cerr şüretiyle yürüdülmeyip üstündekiler tarafından çarḫları tahrîk edildiği cihetle el-yevm isti‘māl olunan ve üzerine binilip birbiri arkasındaki iki tekerlekleri ayakla çevrilerek yürüdülen ve *Fransızca* ‘vélocipède’ dēnilen arabaya *derrāce* ıtlāḳı erbāb-ı ḳalem tarafından tensīb ve ḳabūl olunmuştur. (III/360. s.).

derā: (< F.) çañ çingıraḳ: *derā-yı ḳāfile*, *derā-yı kenīse*. (III/360. s.)

derā(y): (< F.) ‘dırlamak, muttaşıl söylenmek’ ma‘nāsına olan *derāyīden* maşdarından şīḡa-ı emirdir ki vaşf-ı terkībî şüretinde ḳullanılır: *yāve-derāy*, *herze-derāy*. (III/360. s.).

derārī: (< Ar.) ‘revnaḳ-dār, parlak’ ma‘nāsına olan *dürri*’niñ cem‘i. (III/360. s.).

derrāk: (< Ar.) ‘serī‘ü’d-derrāk, kolay ve çābūḳ aḡlayışlı’ demektir: *şahş-ı derrāk*, ‘aḳl-ı derrāk. Mü’enneşine de ‘derrāke’ dēnir. İmre’etün derrāketün, imre’e-i derrāke = ziyāde çābūḳ aḡlayışlı bir ḳadın. Ḳuvve-i derrāke = ḳuvve-i müdrike maḳāmında, şiddet-i ma‘nā ḳaşdıyla isti‘māl olunur: *Fikr-i çālākine esrār-ı ḳazā nā-mestūr / Aḳl-ı derrākine āsar-ı ḳader nā-mübhem* (Nābî: K. 15/61); *Reşk eder faẓl u kemālâtına sa’d u keşşāf / Cān vērir ḳuvve-i derrākiñe üstād-ı naşîr* (Ḥaḳḳî: K. 5/45). (III/360. s.).

derāhim: (< Ar.) kesre ile *dirhem*’iñ cem‘i. Müfredine de mürāca‘at oluna. (III/360. s.).

der-bār, der-bān: (< F.) ikisi için de *der* lafzına baḳıñız: *der-bār-ı şevket-ḳarār*, *der-bān-ı nātüvān*. ‖ *Çüp-ı zerrîn ile eyler her seḡer izḡār-ı şevḳ / Olmaḡa der-bān-ı dergāhı şeh-i ḡāver-sitān* (Nef‘î: K. 52/12). (III/360. s.).

der-bend: (< F.) serḡadde bulunan küçük ḳal‘a § daḡlarda, tepelerde zahmetle geçilen dar boḡaz, geçid. Öyle maḡallerde bulunan ḳarakol-ḡāneye ıtlāḳ olunur. Beyne’l-‘avām

tahrîf ile 'dervend' yâhûd 'devrend' dênilir: Der-bend ağası = evâ'ilde geçid karakol-hânelerinde bulundurulan muhâfıza, zâbiṭe ıtlâk olunurdu. *Ġâziyân der-cenk-i evvel açdı der-bend-i 'Asîr* (Surûrî: Tar. 7/27). (III/361. s.).

derc: (< Ar.) araya şokmak, şokulmak; idhâl etmek, edilmek. Ma'neviyyâtda müsta'meldir. 'Arabîde ma'ânî-i 'adîde-i sâ'ireyi ifâde eder: *Bu fıkranın lâyiḥaya derci lâzımdır.* ‖ *Kitâba derc olunmayan mādde.* § Ba'zen 'cem' etmek, birikdirmek' ma'nâsında kullanılır: *Dürc-i denânîr ü nukûda ḥarîş idi.* § *Ḥattâtların yazdıkları meşk tomarı.* Fâriside 'münakkaş kâğıda yazılmış yazı' ma'nâsındadır: *Naẓmını derc ederek vâlî-i deryâ-himemiñ* ('İzzet Mollâ: K. 29/25). (III/361. s.).

derece: (< Ar.) aşağıdan yukarıya doğru birbiri üzerine olan kademe, pāye, başamak: *derece-i süllem, derece-i mirkât.* ‖ *Eskişehir'e müteveccihen hareket eden tren Küplü mevâkıfını geçdikden sonra derece derece yükselir. Bir iki münḥanî dolaşarak memleketiñ içinden, üstünden geçip öyle mürtefi' bir noktaya vâsıl olur ki vaḡonuñ penceresinden kuş bakışı*

aşağıya doğru 'atf-ı nigâh eden bir yolcu Küplü kaşabasının ḡâyetle derin bir çukur arasında gömülmüş kalmış olduğunu naẓar-ı dehşetle görür. § Mertebe. Ne derece = ne mertebe, ne kadar. *Mîzânü'l-ḥarâre otuz beş dereceyi gösteriyordu.* ‖ *Derece-i 'ulyâ, derece-i bâlâ, derece-i vâlâ, eñ 'âlî derece.* § Kısım, bölüm. Bir dâ'ire muḥîṭiniñ mütesâviyen üç yüz altmışa takṣiminden ḥâşıl olan her bir kısma ıtlâk olunur. Meşelâ: *derece-i ṭavl, derece-i 'arż.* Cem'i *derecât*'dır. *Derecât-ı cennet = dârü's-sürûr-ı uhrevîniñ menâzil-i muḥtelifesine ıtlâk olunur.* (III/361. s.).

derd: (< F.) keder, ḡam, tâsa, ḡayḡı; mādđî, ma'nevî insânı müte'ezzi ve bî-ḡuzûr eden her türlü ḡâlât. *Derd-nâk = derdli, ḡayḡılı.* *Derd-mend = derd şâḡibi, tâsalı, ḡayḡılı.* *Derd-i nâḡun = tırnak dibinde peydâ olan dolama, etyaran.* *Derd-i dil = ḡoñûl tâsası, ḡayḡısı.* *Beyne'l-'avâm 'İllet' ve 'yumru' ma'nâlarında da kullanılır.* *Derd-i siyâh = 'ḡummâ-yı muḡriḡa' dênilen 'illet-i mûḡlike.* *Derdleşmek = iki kişi birbirine ḡâlini aḡlatıp konuşmak.* *Derdli = 'illetli.* *Boynuñdaki derdi çıkartmış.* ‖

Allāh derd vèrip dermān aratmasın (Kavl-i Meşhūr); *Cām-ı ‘aşkın içdim oldum derd-nāk / ‘Arz için geldim huzūra sīne-çāk* (Lā⁴³⁵⁸); *Derd-i dili söylenmeyecek rāz şanırdım* (Lā); *Derd-i dile nüsha-i şifāsın / ‘Ālemde bir āyet-i Hudā’sın* (Fuḫūlī); *Şād eyledi derd-mendi dermān / Feryād edecek daha ne kaldı* (Mu‘allim Nāci⁴³⁵⁹: 8); *Dêrdim: Bu da var imiş kaderde / Mādāmki düşdü dil bu derde* (ve-lehu⁴³⁶⁰). (III/361. s.).

derz: (< F, < Ar.) her şeyde olan yiv, huşuşuyla dikiş yivi. Cem’i *dürüz*’dur. Benātu’-d-dürüz = 'kehle, bitler'e denilir ki dikiş yivlerinde şaklanıp ĩvā etmeleri sebeb-i tesmiyedir. Fārisī ve ‘Arabīde müstereken ve ‘aynen müsta’meldir. Lisānımızda bu ma’nā münāsebetiyle duvār, şıva gibi işlerde taşların kenārlarına veyāhūd gelişi güzel bölmelerine mala ve harc ile yaşşı çizgi çekerek istiḥkām ve intizām vermeye *derz* ıtlāk olunur ki ol şüretle çekilen çizgiler fi’l-hākīka yive müşābihdir. (III/362. s.).

derzī: (< F.) Türkçede *terzi* ki bālāda gösterilen *derz*’e mensüb ya’nī yivci.

'Dikiş ile yiv yapıcı' demektir. Eşvāb ve elbise diken. ‘Arabīde ‘ḥayyāt’ dèrler. Lisānımızda her ikisi kullanılır: *Derzī söküğüñü dikemez* (Kavl-i Meşhūr). (III/362. s.).

ders: (< Ar.) bir şey öğrenmek, bir şey öğrenilmek üzere okunmak ve hıfz ve ittikān olunmak: *Qur’ān dersi, coğrafya dersi, lisān dersi, ders-i kitābet, ders-i kırā’at*. Ders vèrmek = 'okutmak, ‘akıl ḥıocalığı etmek ki iğvā’ demektir. Ders almak = okumak, okumağa çalışıp öğrenmek. Ders-i ‘ibret = insānın gözünü açacak, göz açıklığını mūcib olacak şey; uş pāyı. Ders nāzırı = mekteplerde dersleriñ vakit ve zamanıyla ve mu‘allimleri taraflarından yoluyla okunup okunmadığına ve tertibāt-ı sā’iresine diḳḳat etmekle mükellef me’mūr. Ders vekāleti = bāb-ı fetvāda talebe-i ‘ulūmuñ ba’zı umūr ve huşuşātını rü’yetle muvazzaf bir me’mūriyyet. Ders-hāne = mekteb ve medreseniñ ta’līm maḥalli, ders yeri. Ders-i āmm = rıḥle-i ta’līme geçip talebeye, ‘umūma ders vermeye me’zūn müderris. Cem’i *dürüs. Ben gerçi bir bī-hāşılıım şākird-i ders-i müşkilim / Hem mekteb-i ehl-i*

4358 Reşad Paşa: TRT Repertuar Nu: 2704.

4359 Āteş-pāre, Kuzu.

4360 Bulunamadı.

dilim halk olmadan levh ü kalem (Nef'î: K. 15/33). (III/362. s.).

darağa: (< Ar.) 'deriden ma'mul kalkan' demektir ki cem'i *derğ*, *edrāk*, *dırāk*'dır. Bu kelime 'aynen lisânımızda kullanılmaz. Lakin bundan müştak olan *darağī* ıstılâhât-ı tıbbiyeden olarak isti'mâl olunur. Ğirtlağın taraf-ı 'ulvîsinde kâ'in hançereyi teşkil eden kıkırdağlardan kalkan şeklinde olan kıkırdağa' denilir: *Darağī-i bel'ûmî*, *darağī-i halkavî*, *darağī-i tercihālî* = vücûduñ kalkan resmi gibi ba'zı kıkırdağları ki cümlesi ıstılâhât-ı tıbbiyedendir. (III/363. s.).

derk: (< Ar.) fi'l-aşl 'her nesnenin nihâyet-i ka'rına erişmek, kemâline yetişmek' ma'nâsındır. Bu münâsebetle 'her şey'in künhünü aňlamak, nihâyetinde 'aql  rdirmek' ma'nâsında kullanıldı: *derk-i ğavāmız*, *derk-i haqā'ik*, *derk-i dekāyık*, *derk-i netāyic*. § Eñ aşığı kat, dip. Bu ma'nâda feth-i rā ile de luğatdır. *Derk-i esfel-i cehennem*, *derk-i esfel-i cesed* =  amunuñ dibi, vücûduñ dibi. 'Aceb va  eylemiş bu b r-g h⁴³⁶¹-ı hikmet- m zi / Ki kem-ter şun'unu derk eyleyince p r olur

*bern *⁴³⁶² (N b : K. 1/57). (III/363. s.).

der-k r: (< F.) *der* m ddesine m r ca'at oluna. (III/363. s.).

derg h, derg h: (< F.) fi'l-aşl 'kapı yeri' ma'n sındır ki haq k tde Cen b-ı B r 'ye nisbet olunur: *derg h-ı  l h *. Mec zen h k md r n ile e' zımıñ  sit nelerine ve  uruk-ı 'aliyyeye mens b me  yih ve derv   n n ik met-g h  olan tekyelere ıtl k olunur: *derg h-ı Mevlev *, *derg h-ı Mevl n *, *derg h-ı R f ' *.   * ar d-i derg h n   tme bu 'abd-i r -siyehi /  der*⁴³⁶³ *mi 'aks-i ruh-ı z  ti  yine merd d* (S m : K. 1/56); *  h-ı evreng-i vel yet ki sez dır dönse / Seg-i derg h *⁴³⁶⁴ *sipihri  esedinden e  al* (*Der-h   -ı  m m   L *). (III/363. s.).

der-ken r: (< F.) *der* m ddesine m r ca'at oluna: *Ol esb-i b d-p y ile ol k dd-ı ser-fir z / Bir c y-b r idi kim  de servi der-ken r* (Nev' : K. 13/22). (III/363. s.).

dereke: (< Ar.) a  ı incek başamak. *Derece*'ni  zıddı. *Dereke-i mir  t* = merdiveni  e  a  ıdaki kademesi. *Dereke-i m z n 'l-b r de* =

4362 D v nda: b m .

4363 D v nda: K'ider.

4364 Eserede: *derg h-ı*. (Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimler Sözlüğü, A   Kitapevi Yay., İstanbul 2000, s. 61.)

soğuşuñ keyfiyyetini gösteren âletin aşığıya doğru birbiri altınca olan sırası. § Eñ aşağı kat. Dereke-i cehennem = ıamunuñ eñ alt katı. *Dereke-i süflî ta'bîri ma'rûfdur. Cem'i derekât: derekât-ı cehennem.* (III/363. s.).

dermân: (< F.) 'ilâç, çâre: *Derd vèren dermânı da vèrir* (Kavl-i Meşhûr). § 'Tâkat, kuvvet' ma'nâsında kullanılır: *Dermânı kalmamış. | Bî-çâreniñ yürümeye dermânı yok. | Bu kadar kim koşsa elbette dermânı kesilir. | Bakmadıñ bir kerre olsun derd-mend⁴³⁶⁵-i 'aşkıña / Yoksa ey çeşm-i teğâfûl-pîşe dermânın mı yok* (Mu'allim Nâcî⁴³⁶⁶: By: 1). (III/364. s.).

der-mânde: (< F.) *der* mâddesine mürâca'at oluna. (III/364. s.).

deren: (< Ar.) fi'l-aşl 'kirlenmek, bulaşmak' ma'nâsınadır. İştîlâh-ı tıbda 'verem' denilen marazıñ bulunduğu maħalde peydâ olan darıdan ufağ mâdde-i ğayr-i 'uzviyye-i aşliyye ya'nî veremiñ Türkçesi olan *öygen* 'illetiniñ yumrucukları' demektir. *Derenî* = tabî'atı verem 'illetine müşâbih olan

emrâze. Meşelâ şadr 'illetine ve ıştîlâh-ı fence ba'zı çiçek ve nebât köküne ıtlâğ olunur. Verem 'illetiniñ peydâ ettiği ğâyetle ufağ yumrucukların ilk zuhûrunda katı olduğu hâlde mu'ahharan yumuşayarak bulunduğu maħall ile civârını harâb ve oyuk oyuk etmekte ya'nî ibtidâ kir, leke gibi başlayıp sonra bulaşmakta olması münâsebetiyle mezkûr mâdde-i ğayr-i 'uzviyye-i maraziyyeye *deren* ıtlâğ olunduğu gibi lisân-ı tıbda mâdde-i maraziyye-i mezkûre 'bir 'uzuvda peydâ olmak' ma'nâsına, 'Arabîde vârid olmadığı hâlde taşarrufât-ı 'Osmâniyye cümlesinden olarak *tederrün* kelimesi icâd ve isti'mâl edilmiştir. *Tederrün* dimâğ = ıştîlâhât-ı tıbbiyyeden olup beyne'n-nâs 'beyin veremi' denilen maraz-ı mühlik. *Tederrün* ri'e = kezâlik 'ağciger veremi' denilen maraz-ı müdhîş. (III/364. s.).

derende: (< F.) *deriden* maşdarından ism-i fâ'il. 'Yırtıcı' demektir. Ekşeriyâ teşdîd-i râ ile kullanılır: *şîr-i derende, gürk-i derende.* (III/364. s.).

dervâze: (< F.) dâ'imâ açık duran, ihtiyâc görülmedikçe kapanmayan

4365 Eserde: derd-nâk.

4366 Yâdigâr-ı Nâcî.

büyük kapı. Sūr ile muḥāṭ büyük şehirlerin, e'āzıma maḥşûş serāyların, dervîşân-ı fuḳarāya maḥşûş tekve ve 'imāret-hānelerin kapıları gibi. Der 'kapı' vāz, bāz gibi 'açık' ma'nāsına olup āḥirindeki he harfi ise ekseriyā terkibāta lāḥik olarak ma'nā-yı ḥāşş-ı 'alemiyyet peydā eder: *dervāze-i şehir, dervāze-i cihān*. Ma'māfih taḥfifle *dervāz* şüretinde daḥī kullanılır. Dervāze-i gūş = kināye şüretiyle kulak deligine; dervāze-i nūş = kezālik ağza ıtlāk olunur. Nitekim ola sālīm bu ḥiṣār-ı şīşe dīvārın / Gezend-i mancınīk-ı fitneden dervāze vü sūri (Nef'i: K. 35/45). (III/364. s.).

derün: (< F.) bir şey'in dāḥili, içi: *derün-ı memleket, derün-ı mekteb, derün-ı hāne, derün-ı dükkān, derün-ı sefīne*. § İç yüz, cevfi şadr, gönül: *derd-i derün, ıztırāb-ı derün, āteş-i derün, inşirāḥ-ı derün*. Derünī = dāḥile, içe mensüb, içden, gönülden. *Āh-ı derünī*. || *Toldurdu benim o merd-i meydān / Himmetle derünüm āb-ı hayvān* (Şeyḥ Ġālib⁴³⁶⁷: 164); *Piş ü pese eyledikçe diḳḳat / Gelmekde idi derūna riḳḳat* (Mu'allim Nācī⁴³⁶⁸); *Hū*

hūları āh pek derünī / 'Āşık begenir bu ergānūnu (ve-lehu⁴³⁶⁹: 45). (III/365. s.).

dervîş: (< F.) bī-vāye, faḳīr: *dervîş-i dīl-rîş, tüvān-ger ve dervîş*. § Ḥubbu'llāh, rızāu'llāh için faḳr ve ḳanā'ati ihtiyār ve zıḳru'llāh ile iştiḡāl eden ṭuruk-ı 'aliyye sālīkīninden her biri: *dervîş-i 'abā-pūş*. Ṭuruk-ı 'aliyyeye yalnız intisāb etmiş olan zevāta 'muḥibb' denilir. *Ümīd-vār nevālīn tüvān-ger ü dervîş / Daḥīl-i bāb-ı emānīn gedāy u bāy-ı vücūd* (Nevres⁴³⁷⁰: 1/23). (III/365. s.).

dere: (< F.) iki daḡ arasında vāḳi' açık, çukur maḥall, vādī § daḡ arasındaki sel akan yer. Aḳar dere = ufaḳ çay. Dere tepe = düz olmayan inişli, çıkışlı yer. *Bülbülderesi, Kāḡıd-hāne Deresi, Ḳurbaḡaldere*. Fārisīde rā'nın teşdīdiyle de isti'māl olunur. Derre-i āsmān = 'kehkeşān, şaman uğrusu' denilen kevākib. Biñ dereden şu getirmek = ḳabūl edilmeyecek şey için bahāne serd etmek. Dereden tepeden konuşmak = boş havāyī lāf etmek. Dereotu = ba'zı ta'āmlarla şalaḫalarda kullanılan ince yapraklı

4367 Hüsn ü 'Aşk.

4368 Bulunamadı.

4369 Āteş-pāre, Kebüter.

4370 Na't-ı Şerif.

bir nev' rezene⁴³⁷¹ nisbetinde 'derī' denilir. Gebk-i derī = dere kekligi. *Akıyor nūr, gördüğüm dereden / Āb u eşcārı berķ berķ olmuş* (Mu'allim Nācī⁴³⁷²: 4). (III/365. s.).

derhem: (< F.) karışık, muṣṭarib; toplanıp yüz buruşdurma, incinme: *Şūfī ki şafāda geçinir mālīk-i dīnār / Bir dirhemini alsañ olur hātır derhem* (Rūhī Bağdādī: TB. 1/3); *Mülk-i nazmında eger hükmüne olsa vāḳıf / Zülf-i maḥbūbu hevā eyleyebilmez derhem* (Fuṣūlī: K. 31/26). (III/366. s.).

derī: (< F.) lisān-ı Fārisīnin faṣīḥi, ṣaḥīḥi. Kā'ide-i 'Arabīyyeye tevḥīkan 'deriyye'de denilir: *lisān-ı derī, luḡat-ı deriyye*. ‖ *Ne hacālet ki henūz berā-yı Türkī bilmez / Tarz-ı tāzī vü derīde ēde peydā-yı suḥan* (Nef'ī⁴³⁷³). (III/366. s.).

deryā: (< F.) deñiz. Deryā-dil = gönü büyük, havşalas geniş, himmeti yüce. Deryāçe = küçük deñiz, göl. Deryā-bend = limān § gemi inşasına, ta'mīrine maḥşūş maḥall. Deryā-yı aḥḍer = kināye şüretiyle semā, gök. Deryā-yı la'l = şarāb küpü, fıcsı. Deryā-bār = deñiz gibi coşucu. §

Deñiz kenārındaki memleket. Deryā-keş, deryā-nūş = çok içki içen. Kapdan-ı deryā = donanma-yı hümāyūn 'umūm kumandanı. *Biñ yaşā ey vezīr-i deryā-dil* (Şināsī); *Kūh u deryā iki cānibden der-āḡuş eylemiş / Şanki deryā dāyesi, kūh-sār ise lālāsıdır* (Nedīm: K. 38/7); *Elfāza şıḡışmıyor ma'ānī / Deryāyı alır mı hīç evānī* (Mu'allim Nācī⁴³⁷⁴: 40). (III/366. s.).

derīçe: (< F.) ba'zı büyük kapıların dā'imā açılmaması ve açılıp kapanması güç olması ḥasebiyle iki büyük kanadlarından biriniñ āyīne tahtası adam girip çıkacak derece-i cesāmetde müteḥarrik ve kanad şeklinde i'māl etdirilip bir ufağ kapıcık vücūda getirilir ki Türkçede 'oyma kapı' denilir. İşte buna Fārisīde *derīçe* ıtlāk olunur. § Bütün açılması mümkün olan ba'zı pencerelerde bütün açılmadığı zamān kullanılmak üzere maḥşūşan küçük ve müteḥarrik birer kanad yapıdırılır ki ona 'pencerecik, pencere kanadı' denilir. Bu ma'nāda dahī müsta'meldir. *Hudā ki yek derīçe be-bended hezār bekuşāyed* (Lā) = Allāh bir kapıyı kaparsa biñ dāne açar. (III/366. s.).

4371 Kāmūsta "ze" ve "re" harfleri yer değiştirilerek hatalı yazılmıştır.

4372 Āteş-pāre, Nūsaybin Civarında Bir Vādī.

4373 Bulunamadı.

4374 Āteş-pāre, Dereden Tepeden.

derīde: (< F.) yırtılmış, yırtık: *cāme-i derīde*, *girībān-ı derīde*. Bu maḳāmda *çāk* lafzı ziyāde kullanılır. Perde-i derīde, niḳāb-ı derīde = 'iffetsiz, nāmūssuz dişi. Derīde-dehen = boşboğaz; dik sözlü. (III/366. s.).

deryūz, deryūze: (< F.) dilencilik. Deryūze-ger = sā'il, dilenci. *Neşve-ḥāh olmaḳ revā mı kāse-i deryūzedden* (Nedīm: G. 110/3); *Cür'a-i sāğar-ı iḥsānını cerr eylemeye / Dest-i deryūze olur bezmine cām-ı ḥūrşīd* (Lā). (III/367. s.).

desā'is: (< Ar.) *desāse*'niñ cem'i. Oraya mürāca'at oluna. (III/367. s.).

desātīr: (< Ar.) *düstūr*'uñ cem'i. Oraya mürāca'at oluna. (III/367. s.).

dessās: (< Ar.) ziyāde desīseci, dek edici. (III/367. s.).

despot: (< Yun.) fi'l-aşl 'ağa' ma'nāsına olduğu mervīdir. El-yevm Ortodoks metropolitlerine ıtlāk olunur: *Tekfūr Dağı despotu*, *Yeñiköy despotu*, *despot-i Balḳanī*. (III/367. s.).

dest: (< F.) el. Dest ü pā = el ve ayak. Dest-keş = el çekici, fāriğ olan. Dest-gīr = el tutucu, mu'īn, zahīr. Dest-āmūz = yavrudan beslenip ele alışdırılmış, öğredilmiş. Zīr-dest = el altı, tābi'. Zīr-destān = 'el altındakiler, teba'a' demekdir. Dest-

be-dest = el ele, peşin satış. *Mürğ-i dest-āmūzu şayd etmek kolaydır dāmsız* (Lā); *Çekme ğam dest-gīrdır Allāh* (Lā⁴³⁷⁵); *Devr etmede dest-i kudretinde / Yüz biñ küre mülk-i ḥikmetinde* (Mu'allim Nācī⁴³⁷⁶: 15). (III/367. s.).

destār: (< F.) şarık. Destār-bend = şarık şaran, şarıklı. Destārçe = mendil, yağlık. (III/367. s.).

destā-seng: (< F.) mühre; şapan. 'Dest-seng' de dērler. (III/367. s.).

destān: (< F.) mekr, ḥile, tezvīr. Destān-zen = sāḥir, mekkār, ḥile-kār. (III/367. s.).

dest-āvīz: (< F.) hediye-i cüz'iiye, hediye-i 'ācizāne. Ḳadr ve ḥayşiiyet, faẓl ü meziyyet cihetiyle küçük olandan büyük olana taḳdīm kılınan hediye. Fārisīde 'niyāz' maḳāmında da kullanılır. *Hümā dedikleri ümmīd-i⁴³⁷⁷ mürğ-i dest-āvīz⁴³⁷⁸ / 'Aṭā⁴³⁷⁹ dedikleri mānend-i bende-i mecbūr* (Nābī: K. 7/45). (III/367. s.).

dest-erra, destere: (< F.) el bıçkısı. Ağaç, direk, tahta gibi şeyleri düzgün olarak kesmeye maḥşuş

4375 Şeyḫ Ḡalīb: G. 302/1.

4376 Āteş-pāre, Tevhīd.

4377 Dīvānda: bāmında.

4378 Dīvānda: dest-āmūz.

4379 Dīvānda: Kerem.

mi'mār āleti. Lisānımızda, Fārisīde olduğu gibi 'dester' dēnilmez. (III/368. s.).

dest-bürd: (< F.) galebe, zafer; ma'rifet-i bedī'a: *Dest-bürd-i Rüstemānesiyle haşmunı firāra mecbūr eyledi. || Ser-firāz etdiñ livā'ü'l-ḥamd-i dīn-i Aḥmed'i / Kāfire gösterdiñ el-ḥakḫ dest-bürd-i Ḥaydar'ı* (Nef'ī: K. 15/3). (III/368. s.).

dest-būs: (< F.) el öpme. Dest-būsī = el öpmeklik: *İfā-yı vecībe-i dest-būsī eyledi.* (III/368. s.).

dest-res: (< F.) el erişme. Fi'l-aşl 'ḳudret, iḳtidār' ma'nāsına ise de lisānımızda 'muvaḫḫaḫ, nā'il, zafer-yāb, el erişdirmek' ma'nalarında kullanılır: *Oralarda taḥarriyāt-ı ma'deniyyede bulundukları ḫālde bir şey'e dest-res olamadılar.* (III/368. s.).

destek: (< F.) fi'l-aşl 'pamuk, yün ipliği egirmeye maḫşuş olan ālet' demektir ki Türkçede 'iyi, iyik' dērler. Bir de āḫirindeki *kāf* edāt-ı taşḡir olmak i'tibāriyle 'elcik ya'nī küçük el' ma'nāsınadır. Lisānımızda 'duvāra vurulan, kapı arḫasına konulan kol, dayak' ma'nāsında kullanılır. (III/368. s.).

dest-gāh, dest-geh: (< F.) 'el yeri, iş maḫalli' demektir. Fārisīde iḳtidār,

şervet' gibi ma'ānī-i muḫtelifede müsta'mel ise de lisānımızda yalnız 'iş yeri' ma'nāsında ve taḥrīf ile *tezgāh* şüretinde kullanılır. Ba'zen yalnız 'maḫall, maḫām' ma'nāsında da isti'māl olunur: *bez dest-gāhı, dükkān dest-gāhı, maraḡoz dest-gāhı.* Dest-gāh-dār = bir dükkānda, iş maḫallinde bulunan ḫademe yāḫūd 'ameleniñ başı, ustası. *Dest-gāh-ı kalemim reşk-i benān-ı Nāḫid / Perniyān-ı suḫanım lāyık-ı tamḡā-yı Peren* (İzzet Mollā: K. 29/6). (III/368. s.).

dest-gīr: (< F.) *dest* lafzına mürāca'at oluna: *Dest-gīr-i dīn ü devlet kām-baḫş-ı serverī* (Nef'ī: K. 14/22). (III/368. s.).

dest-māl: (< F.) el silecek bez, el bezi. (III/368. s.).

dest-māye: (< F.) 'sermāye, biḏā'a' ma'nāsınadır. (III/368. s.).

***4380

destūr: (< F.) ruḫşat, izin: *Destürsuz bāḡa girilmez. || Ḥareme girerken destūr dēnilir. || Ne cānı var çıkara⁴³⁸¹ bū-yı verdi gülşenden / Nesīm almayıcaḫ bāḡ-bāndan destūr* (Nābī: K. 7/56). (III/369. s.).

4380 Kāmūsta (N.1) bu kısımda üç sayfa eksiktir.

4381 Kāmūsta: çıkā.

deste: (< F.) fi'l-aşl her şey'in tutulacak yerine; meşelâ kılıç, bıçağın kabzasına ve kemân, tanbûruñ koluna ve destî, şurâhîniñ kulbuna ıtlâk olunur § Demet, takım takım bağlanmış her türlü şey'e, her nev' demete ıtlâkı câ'izdir: *bir deste çiçek, bir deste çorap, bir deste kâğıd, bir deste fes, çiçek destesi, mendil destesi, kâğıd destesi*. Deste deste = takım takım, demet demet. Cümle âvîlhtedir mîlî-i süveydâsında / Deste-ber-deste mekâlîd-i umûr-ı 'âlem (Nâbî: K. 15/63); *Bir çeşmeniñ başında oturmuş o gül-beden / Gördüm elinde var idi bir deste yâsemen* (Lâ⁴³⁸²). (III/369. s.).

destî: (< F.) kulpu olup emzigi olmayan ve içine mâyi' şey doldurulan ma'rûf kab: *şu destîsi, bâl destîsi, pekmez destîsi, çînî destî*. ‖ Şuyu getirenle destîyi kıran bir tutulur mu? (III/369. s.).

dest-yâr: (< F.) mu'în, zahîr, yardımcı. Dest-yârî = mu'âvenet, yardımcılık. (III/369. s.).

destîne: (< F.) el bilezigi. Ma'ânî-i sâ'iresi mu'teber degildir. (III/369. s.).

deskere, destgâre: (< F.) 'hasta nakline mahşûş dört kollu bir nev' taht-ı

revân' ma'nâsında zebân-zed olan *deskere* lafzı Fârisîde 'belde, şehir' ma'nâsındadır. Bu kelimeyi biz tahrîfle kullanıyoruz. Ba'zı luğat kitâblarında *deskere* diye gösterilmesi doğru degildir. Bunun aşlı *destgâre*'dir. Fârisîde gâre = 'yük, huşûşuyla arka ile götürülen yük' ma'nâsındadır. Vâsıta-i nakliyye-i mezkûreyi ön ve arkadaki dört kollarını iki kişi tutup götürdüğü münâsebetle *destgâre* ya'nî *el yükü* tesmiye kılınmıştır. Hârc, kireç deskeresi = yapılarda renc-berleriñ kireçli çamur taşıdıkları ufağ, tek kollu tabla. (III/369. s.).

desem: (< Ar.) çerviş yağ. Desemî = ıstılâhât-ı tıbbiyyeden olup yağa müşâbih şeylere ıtlâk olunur. (III/369. s.).

desîse: (< Ar.) gizli hîle, dek, oyun. Desîse-kâr = gizli hîleci. (III/369. s.).

deşt: (< F.) şahrâ, ova. Deşt-i Kıpçak = Türkistânda, Deşt-i Muğân = Âzerbâycân'da bir ova ismidir. *Çokdan beri dil mişâl-i şayyâd / Âvâre-i deşt-i ibtilâdır* (Mu'allim Nâcî⁴³⁸³: 11). (III/369. s.).

deşne: (< F.) hançer. Deşne-i Lârî = Lâr diyârına mahşûş hançer. Deşne-i

şubh = 'amūd-ı şafak, tañ yeri ki ibtidâ-yı hançer şeklinde görünmesi sebebi teşbihdir. (III/370. s.).

deâ'im: (< Ar.) 'destek, pâyende' demek olan *dî'âme*'niñ cem'i. Hemzeniñ yerine *ye* yazmamağa diğkat etmek. (III/370. s.).

da'âvi: (< Ar.) *da'vâ*'nıñ cem'i: *da'âvî-i ticâriyye, vükelâ-yı da'âvî*. (III/370. s.).

da'vet: (< Ar.) çağırma: *da'vet tezkeresi*.
‖ *Da'vete icâbet lâzime-i fütüvvetdir*. Ş Ziyâfet, eglence cem'iyeti: *Dün gece da'vet vardı*. ‖ *Geçen akşam da'vetde idik*. Ş Ba'zen 'du'â' ma'nâsında da kullanılır: *müstecâbü'd-da've, da'vât-ı hayriyye*. Lakin yalnız *da'vet* bu ma'nâda aslâ kullanılmaz. *Da'vetiyye* = mahâkim-i nizâmiyye tarafından celb olunan eşhâşa gönderilen varak-pâre-i resmî Ş işbu varak-pâreyi işâl için alınan akçe. *Bir beytim ederse hüznü da'vet / Bir dîgeri bahş eder meserret* (Mu'allim Nâcî⁴³⁸⁴: 39). (III/370. s.).

da'vâ: (< Ar.) bir şey için böyledir veyâ öyle degildir demek; bu şey benimdir, bunda hakkım var veyâhüd onuñ degildir. Hakkı yokdur diye mahkemeye, hâkime mürâca'at etmek ki ıstılâh-ı fıkıhda

bir şahsıñ şahs-ı âherden hakkını taleb etmesine ıtlâk olunur: *Hasb-i hâlimdir huşûşan*⁴³⁸⁵ *lâf u*⁴³⁸⁶ *da'vâ ber-taraf / Gerçi şâhib-lâf olur erbâb-ı tab'ın ekseri* (Nef'î: K. 14/43). Ekseriyâ mü'ennes i'tibâr olunur: *da'vâ-yı bâtıla, da'vâ-yı kâzibe*. Nazımda üslûb-ı Fârisî üzere *da'vî* tarzında da kullanılır. *Da'vâ vekîli* = huzûr-ı mahâkimde aşhâb-ı hukûka vekâleten mürâfa'a ve müdâfa'ada bulunan adam, avukat. *Da'vâlı* = bilgiçlik iddi'âsında bulunan adam. *Da'vâya düşdü şimdi bizimle güvâhımız* (Lâ); *Éder vücûduñ ile da'vâ-ı mübâhâtı / Zemîn sipîhr-i berîne zemîne çarh-ı kebûd* (Sâmî: K. 1/41). (III/370. s.).

dağdağa: (< Ar.) ıztırâb, râhatsızlık, telâş: *dağdağa-i cihân, dağdağa-i dünyâ, dağdağa-i âlem, dağdağa-i ma'îşet, dağdağa-i hayât*. (III/370. s.).

dağal: (< F.) mekr, hîle, habâset, hîle-kâr. *Dağal-bâz* = hîleci, dü-bâreci. Yine Fârisî olan *dağâ* lafzıyla ma'nâca müterâdifdir. *Dağâl-dâr* = nakîşacı, münâfık. *Ümmîd-i vefâ eyleme her şahs-ı dağalde* (Lâ⁴³⁸⁷); *Ğâlib*

4384 Âtes-pâre, Dereden Tepeden.

4385 Dîvânda: huşûşe.

4386 Kâmûsta: lâf-ı da'vâ.

4387 Ziya Paşa: TB. 1/6.

*olmaz ne kadar olsa dağal-bāz*⁴³⁸⁸ *baña*
(Koca Rāğıb: G. 1/4). (III/371. s.).

deff: (< Ar.) 'da'ire' dēnilen ma'rūf
ālet-i mūsikī ki ekseriyā h'ānendeler
kullanır. Beyne'l-'avām 'tef' dēnilir.
Def-zen, deffāf = def çalan. *Bu çarh-ı*
çenberide tutup devr uşūlünü / Deffāf-ı
mıhr kılmış idi çehresin nihān (Bākī: K.
1/5). (III/371. s.).

defā'in: (< Ar.) *defīne*'niñ cem'i.
Hemzeniñ yerine *ye* yazmamalıdır.
(III/371. s.).

defātir: (< Ar.) *defter*'iñ cem'i: *defātir-i*
resmiyye, defātir-i ticāriyye. ‖ *Defātir-i*
hasenātı hezār olursa dahī / Ne fā'ide
eger ol hāzret olmaya hoşnūd (Şābit: K.
2/40). (III/371. s.).

defter: (< Ar.) birbirine zamm ve rabṭ
olunmuş evrākdan müteşekkıl
tūlānī mecmū'a. Envā'ī vardır:
vāridāt defteri, defter-i i'mālāt, defter-i
maşārifāt. Defter-i kebīr = kütük,
hūlāşa-i aḥvāl-i māliyyeyi hāvī esās
defteri. Defter-i a'māl = bir şahsıñ
hasenāt ve seyyi'āta 'ā'id kaffe-i
aḥvāl ve ef'ālını hāvī mecmū'a. Uşūl
defteri = ḥesābāt-ı māliyyeniñ
kavā'id-i cāriyesini gösteren kısım-ı
riyāzī. Defterī = deftere mensūb,
defterci. Defter-hāne ve Defter-i

hākānī = taḥrīr-i emlāk kuyūdunu
hāvī defteriñ ḥıfz olunduğı mahall.
Defter-dār = evā'ilde māliyye
nāzırlarınıñ 'unvān-ı resmisi idi. El-
yevm vilāyāt-ı şāhānede cibāyet-i
emvāl-i devlete me'mūr olan eñ
büyük zāta ıtlāk olunur. *Yazsa ger*
maḥmedet-i zātını münşī-i kader /
Zīver-i ser-varak-ı defter-i imkān eyler
(Cevrī:K. 29/25). (III/371. s.).

def: (< Ar.) şavmak şavılmak;
gidermek, giderilmek: *def'-i müdde'ī,*
def'-i sā'il, def'-i belā, def'-i zarūret,
ṭard u def'. Def'-i ḥācet = āb-dest
bozmak, şıktıntıyı gidermek. Bu
ma'nalarda etmek, eylemek
māddeleriyle kullanılır. İsm-i mef'ul
ma'nāsında kullanıldığı zamān
muṭlakā olmak māddesiyle irād
olunur. Meşelā: *Def' oldu gitti; def'*
olası, nereden geldi? ‖ *Yine insān vardır*
ki bir refikiniñ fevtinden dolayı günlerce
bir sāde çōrbā ile def'-i şiddet-i cū' ve
sedd-i ramaḳ-ı ḥayāt etmeye kā'il olur
(Muḥsin Bey ≈ Ekrem). (III/371. s.).

def'a: (< Ar.) kere, nevbet: *def'a-i ulā,*
def'a-i şāniye, çend def'a. Def'aten =
birdenbire, ańsızın. Cem'i *defa'āt*'dır.
Bi'd-defa'āt = kereler, nevbetler ile,
mükerrer olarak. *Farkı oldur şānınıñ*
maḥşerle cem' ü intişār / Anda bir kez,

bunda on def'a olur günde 'ayān (Lā).
(III/372. s.).

defn: (< Ar.) toprağa gömmek,
gömülmek: *defn-i cenāze, defn-i*
meyyit, emvātīn defni. (III/372. s.).

defne: (< Yun.) 'Arabīde *gār*, beyne'l-
'avām 'tefne' dēnilen ma'rūf ağaç.
Kādīm-i Yūnāniler 'indinde defne
dalı nişāne-i zafer 'addolunurdu ki
el-yevm Avrupalılarca dahī bu
i'tibār cārīdir. Defne tohumu =
zeytine müşābih bu ağaçda hāşıl
olan tohum ki 'Arabīde 'habbū'l-gār'
dērler. (III/372. s.).

defīn: (< Ar.) gömülmüş, gömülü.
Medfūn ile müterādifdir. Ekşeriyā
gömülü olan eşhāş hakkında
kullanılır. Meşelā: *Ankara'da defīn-i*
hāk-i 'ıtr-nāk olan İsmā'il Hakkī
Hazretlerinin türbe-i şerīfesi. || Bir gün
bizim gibi bu dahī ber-hayāt idi / Şimdi
defīn-i hāk-i siyāh oldu hasretā
(Behcet). (III/372. s.).

defīne: (< Ar.) yerde gömülü olan
māla ıtlāk olunur. Cem'i *defā'in*.
Ba'zen mecāz şüretiyle de kullanılır:
Çatlarsa yerde defīne⁴³⁸⁹ bulamaz
(Vehbī⁴³⁹⁰: 184). (III/372. s.).

dağk: (< Ar.) vurma, çalma;
vurulma, çalınma: *dağk-ı bāb, bāb-ı*
mesdūduñ dağkı. (III/372. s.).

dekāyık: (< Ar.) *dağk*'nın birinci
ma'nası i'tibāriyle cem'idir ki
'añlaşılması diğkate muhtāc, güç
olan keyfiyyāt' demektir: *dekāyık-ı*
fenniyye, dekāyık-ı siyāsiyye, dekāyık-ı
edebiyye. (III/372. s.).

dağk: (< Ar.) nāzik, hurde, pek ince.
Ekşeriyā ma'neviyyātda kullanılır:
fikr-i dağk, re'y-i dağk, müālā'a-ı
dağk, mülāhazāt-ı dağk. § Toz
hāline getirilmiş şey, un: *dağk-i*
hınṭa, dağk-i şa'ir, dağk-i erz.
(III/372. s.).

dağk: (< Ar.) añlaşılması diğkate
muhtāc, güç olan nāzik ve ince
mādde, keyfiyyet: *dağk-i fenniyye,*
dağk-i edebiyye, dağk-i şina'iyye.
Dağk-dān = añlaşılması güç,
müşkil olan keyfiyyātı bilen.
Dağk-senc = o mişillū mevādd ve
umūru tartıp añlayan. Dağk-şinās
= añlaşılması diğkate muhtāc, güç
olan keyfiyyātı fark edip tanıyan. §
Bir sā'atīñ, bir sā'at zamānıñ altmış
kısmıda bir cüz'ü, altmışda biri: *Bir*
dağk altmış şāniyedir. (III/372. s.).

dek: (< F.) fi'l-aşl 'şadme, çatma,
toğuşma' ma'nāsınadır. Fāriside

4389 Eserde: hāzīne.

4390 Lutfiyye.

ma'ānī-i sā'irede daḥī müsta'mel ise de lisānımızda bu ma'nā i'tibārıyla 'birini şadmeye, çatışıp tolaşmağa düşürmek için yapılan ḥīle, desise, oyun' ma'nāsında kullanılmışdır: *Baňa dek etme kızarım. || O saňa dek ediyor. || Filān herkese dek eder. Dek-bāz = ḥīle-kār, desiseci, oyuncu. (III/373. s.).*

dekākīn: (< Ar.) *dükkān*'iñ cem'i: *büyüt ve dekākīn. (III/373. s.).*

delā'il: (< Ar.) *delīl*'iñ cem'i. Hemzeniñ yerine *ye* yazılmamalı. (III/373. s.).

dellāk: (< Ar.) delk eden, ḥamāmda adamı oğuşdurup yıkayan uşak: *dellāk-ı çālāk. (III/373. s.).*

delāl: (< Ar.) nāz, 'işve, cilve; insāna ḥōş, sevimli görünecek ḥāl, tavır: *Şāḥibetü'l-cemāl insānı delāl ile lāl eder. (III/373. s.).*

dellāl: (< Ar.) alışverişde, alıcı ile satıcı arasında vāsıta olan § biriniñ satılacak şey'ini nidā ederek şatan adam: *kuyumcu dellāl, vapur dellāl. (III/373. s.).*

delālet: (< Ar.) yol göstermek, kılavuzluk etmek: *Şeh-rāh-ı terākķide baňa delālet eden zāta ile'l-ebed minnet-dār olurum. || Egerçi vāsıta-i vahy idi saňa Cibrīl / Delālet etmeseñ olmazdı per-güşā-yı vüçüd (Na't ≈ Nevres:*

31). § 'Göstermek' ma'nāsında da kullanılır: *Bu mu'āmele-i cemīle nezāket-i ṭab'a delālet eder. || Bu kelime şu ma'nāya delālet eder. || Ben 'aḳldan isterim delālet / Aḳlım bana gösterir dalālet (Fużūlī⁴³⁹¹: 71). § Ba'zen delīl maḳāmında da īrād olunur: Ādem olanıñ ḥayr olur ādemlere kaçdı / İnsānlığa insānda budur işte delālet (Lā⁴³⁹²). (III/373. s.).*

delķ: (< F.) eski libās, yamalı dilenci hırķası. Delķ-püş = faķīr, riyā-kār adam. (III/373. s.).

delk: (< Ar.) el sürtmek, oğuşdurmak, oğuşdurulmak: *delk ü temās. || Demiriñ ṭaşa delki, donmuş vüçüdu delk. (III/374. s.).*

delv: (< Ar.) 'ķova' demekdir. Burūc-i isnā 'aşerden biriniñ kevākibden mürekkeb olan şekli ķovaya müşābih olduğundan *burc-ı delv* tesmiye olunmuşdur ki güneş şehri-kānūn-ı şānīniñ sekizinci günü mezkūr burca duḥūl eder. Naşıl ki taḳvīmlerde *taḥvīlu şemsu bidelvin* diye gösterilir. Nādiren *delve* şüretinde de kullanılır: *Çāhınıñ bir delve-i nā-çizi olmaz āftāb / Boynuna tār-ı şu'ā'ın kılsa bend-i rīsmān (Der-*

4391 Leylā vü Mecnūn.

4392 Ziya Paşa: TB. 1/6.

hakḳ-ı Ravza-i Nebeviyye ≈ Lā).
(III/374. s.).

delīl: (< Ar.) kılavuz, yol gösterici: *delīl-i ṭarīḳ-i müstakīm, delīl-i šāh-rāh-i terakḳī.* Bu ma'nāda cem'i *edillā'* dır. § 'Bilinmeyen nesneyi bilmeye, bildirmeye ve bilinen şey'in mähıyyetini, sıhhatini işbāta medār olan huşuş, mādde' demektir: *delīl-i kavī, delīl-i kâtı', delīl-i muḳnī'.* Bu ma'nāda cem'i *edille* ve *delā'il* dır. *Olmaz ise de hilāf-ı 'iffet / Elbette olur delīl-i hıffet* (Mu'allim Nācī⁴³⁹³). (III/374. s.).

dem: (< Ar.) kan: *irāḳa-i dem.* Cem'i *dimā'* dır. *Éder irāḳa-i dem ḥasretiñle çeşmānım / Terehḥüm ét nice demdir esīr-i hicrānım* (Mu'allim Nācī⁴³⁹⁴: Mt: 14); *Dem gelir ḥasret ile çeşm-i tere nem yerine* (Neccār-zāde). (III/374. s.).

dem: (< F.) nefes, şoluk. Dem-i vā-pesīn = soñ nefes. Dem çıkarmak = düdük, ney üflemek. Dem çekmek = bülbül gibi hoş şadālı kuşların ötdükleri esnāda zemzemelerini kesmeyip uzatmaları § ney üfleyenlerin terennüm-sāz oldukları sırada *ney'in* sesini kesmeyip

uzatışlarına da ıtlāk olunur. *Ben ne Mesīhī ne Mesīhā-demim / Zevḳi ḥaḳīḳatde arar ādemim* (Mu'allim Nācī⁴³⁹⁵: 1). § Çekmek māddesiyle 'işret etmek' ma'nāsında daḥī kullanılır. § Dem urmak = 'baḥş etmek, söz açmak, kuru lāfla iddi'āda bulunmak' ma'nalarını ifāde eder. *Bir ḥūn-rīziñ merḥametden dem vurması ne kadar ğarībdır!* § 'Ān, vakit, zamān' ma'nāsını ifāde eder. Dem-i seher = şafaḳ vakti, tañ yeri atdığı zamān. *Her dem başıma cihānı ammā / Teng étmede ḥasret-i müsem mā* (Mu'allim Nācī⁴³⁹⁶). (III/374. s.).

dem-ā-dem: (< F.) muttaşıl, dā'imā; vakit vakit: *nāle-i dem-ā-dem.* ‖ *Cüdā düşse sevdiginden bir ādem / Perīşāndır anıñ 'aklı dem-ā-dem* (Nūrī); *'Aqlım o yegāne mäh-veşde / Fikrim ṭarab-ı dem-ā-deminde* (Mu'allim Nācī⁴³⁹⁷: 18). (III/375. s.).

demār: (< Ar⁴³⁹⁸.) helāk, ölüm: *sebeb-i demār.* Demār-āver = intikām alıcı, helāk edici. (III/375. s.).

demān: (< F.) şevḳ ve meserret, ğazab ve ḥiddet sebebiyle çağırıp bağırma § 'heybet ve zōr ile şaldırma, mehīb

4393 Bulunamadı.

4394 Yādigār-ı Nācī.

4395 Āteş-pāre, Kalender.

4396 Bulunamadı.

4397 Āteş-pāre, Mehtāb yāhūd Ālem-i Āb.

4398 Devellioğlu: Farsça. Lugat-ı Nācī: Farsça. Lugat-ı Ebü'z-ziyā: Farsça.

Kubbealtı: Arapça (demār), Farsça (dimār).

ve zörlü' ma'nâlarıdır. Ekseriyâ *fil'e* sıfat olarak ĩrâd olunur: *pîl-i demân*. Neheng-i demân, neheng = iri deñiz maħlûķu § 'timsâh' demektir. Ba'zen zî-rûķuñ ġayrıda da kullanılır: *seyl-i demân*. (III/375. s.).

dem-be-dem: (< F.) 'vaķit vaķit; muttaşıl, dâ'imâ' ma'nâsındır: *Gülşen-i ikbâli olsun dem-be-dem şād-āb-ter / Nev-bahār-ı 'ömrü yā Rab görmesin rū-yı ġazān*⁴³⁹⁹ (Lā⁴⁴⁰⁰). (III/375. s.).

dem-beste: (< F.) nefesi tutulmuş, şoluġu kesilmiş. Ekseriyâ ġabt olmuş, söyleyecek söz bulamayıp tutulakalmış olana vaşf olarak ĩrâd olunur: *bülbül-i dem-beste, ġatīb-i dem-beste*. Dem-beste-ġî = tutulmuş kalmış olmak, dil tutukluġu. *Hem-meclis-i şevķ iken civānlar / Dem-beste тұrur mu ġōş-zebānlar* (Mu'allim Nācî⁴⁴⁰¹: 3); *Ṭa'n-ı ġussād ile dem-beste vü lāl oldum āh* (Vehbî: K. 51/107.). (III/375. s.).

demet: (< Yun.) takım takım, kısım kısım bağlanmış her şey'e ıtlāk olunur: *çiçek demeti, gül demeti, başak demeti, çalı demeti*. (III/375. s.).

demdeme: (< Ar.) ġalkı istişāl şüretiyle kırıp geçirme § bir adama ġışım ve ġazabla ġomurdanarak söz söyleme, āzārlama. Aşlı "āzāb' ma'nâsını da ifāde eder. (III/375. s.).

demdeme: (< F.) mekr, füsün, aldatma: *demdeme-i zenān*. Ĥazret-i Ĥakīm-i Rūmî *Meşnevî-i şerīfinde* bu ta'bīri ĩrâd buyurmuştur. § Āvāze-i medħ ve şöhret ki Türkçede 'ün' ta'bīr olunur: *demdeme-i cāh ve ġaşmet*. § Ṭabl, naķķāre, kūş. Bu ma'nāda *demāme* de kullanılır § Kavġā, ġalebe. (III/375. s.).

dem-sāz: (< F.) muġıbb, dōst-ı muvāfık; uygun arkadaş. Dem-sāzî = şamīmî dōstluk ġaķīķî arkadaşlık. *Ĥalkıñız ey refīķler gidelim / O bütüñ var hezār dem-sāzı* (Mu'allim Nācî⁴⁴⁰²: 6). (III/375. s.).

dem': (< Ar.) gözyaşı. Dem'a = bir damla gözyaşı. *Dem'a-i şabî*. Dem'atü'l-kürm = budanılan aşma dalından çıkan yaş, şu damlaları. Zü'l-dem'a = İmām Ĥüseyn Efendimiziñ maħdüm-ı mükerremleriniñ ġafīdi *Ĥüseyn bin Zeyd*'iñ laķab-ı ma'rūfudur (rağıya'llāhu 'anhüm). Dem'ān = içi pek dolu, taşķın kap. *Ĥadeħ-i dem'ān*.

4399 Dīvānda: cezan.

4400 Ziya Paşa: K. 1/60.

4401 Āteş-pāre, Telāki.

4402 Āteş-pāre, Mey-hānede Bir Söyleniş.

‖ *Tahfif-i elem etmediñ ey şî'r-i revânım*
/ *Sen tûr, yürüsün dem'-i dem-â-dem*
cereyânım (Mu'allim Nâcî⁴⁴⁰³: 4).
(III/376. s.).

dem-güzâr: (< F.) vakit geçirici,
geçiren: *Cenâb-ı Hakk kimseyi*
mihnetle dem-güzâr etmesin. Dem-
güzârî = vakit geçiricilik. (III/376.
s.).

dem-keş: (< F.) nefes, şoluk çeken. Ney
çalanların bir düziye üfürmelerine,
bülbül gibi ba'zı kuşların mu'ttarid
ve muttaşıl zemzeme sâz olanlarına
ve huşûşuyla ötlek bir nev' güvercin
kuşuna ıtlâk olunur. (III/376. s.).

demende: (< F.) kükreyip, haykırıp
şaldirıcı: *şîr-i demende, peleng-i*
demende. § 'Neşv ü nemâ bölücü,
bitici' ma'nâsını da ifâde ederse de
lisânımızda bu ma'nâsı mu'teber
degildir. § Üfleyici, üfleyen: *Evrâka*
ney deminde yazar etse iktizâ (Lâ).
(III/376. s.).

demne: (< F.) *şegâl* tahrîfle 'çaçal'
dénilen hayvân. *Demne ve Kelîle* =
fi'l-aşl Hindü lisânıyla te'lîf edilmiş
bahâyime isnâden hikâyât-ı ğarîbeyi
hâvî bir kitâbdır ki mu'aḥḥaran
Hüsejin Vâ'iz nâm 'allâme
tarafından zebân-ı Fârisîye bi't-

terceme *Envâr-ı Süheylî* tesmiye
édilmiş ve daha soñra lisân-ı
'Osmâniye de nakl ve terceme
olunarak *Hümâyûn-nâme* nâmı
vêrilmiştir. (III/376. s.).

demevî: (< Ar.) kanı çok, çok kanlı.
Tab' ve mizâca vaşf olarak
kullanılır: *demeviyyü'l-mizâc, demevî-i*
mizâc, demeviyyü't-tab. ‖ *Bahârdan ten-*
i gül-bünde eyleyip heyecân / Harâret-i
demevî kıldı 'ukdeler peydâ (Fuzûlî: K.
1/34). (III/376. s.).

demîde: (< F.) neşv ü nemâ bulmuş,
bitmiş yetişmiş: *şükûfe-i nev-demîde*
ğonçe-i nev-demîde, sebze-i demîde.
(III/376. s.).

denâ'et: (< Ar.) fûrû-mâyelik, denîlik
alçaklık: *denâ'et-i tab', kâbûl-i denâ'et*.
‖ *Küfrân-ı ni'met burhân-ı denâ'etdir*.
(III/376. s.).

denâset: (< Ar.) kirlilik, paslılık:
denâset-i libâs, denâset-i ahlâk. Denes
= kir, pas. Denis = kirli, paslı. Bunlar
mâddiyyât ve ma'neviyyâtta
kullanılabilir. (III/377. s.).

denânîr: (< Ar.) *dînâr*'ın cem'i. Altınlar:
denânîr-ı mevcûde. (III/377. s.).

dendân, dendâne: (< F.) diş. Ekşeriyâ
ağızda bulunan diş *dendân* ve ğayr-
i zî-rûḥda meşelâ tarak ve çarḥ ve
destere çentikleri gibi diş müşâbih

şeylere *dendāne* ıtlāk olunur. Dendān-müzde = 'diş kirası' demektir: *Bārīk-bīn olanlar eder kaşlarıñ hayāl / Dendānıñ taşavvur eder tab'-ı hurde-dān* (Bākī: K. 1/32). (III/377. s.).

dendene: (< F.) *dendāden* maşdarından müştakdır. Yavaş yavaş kendi kendine söylenme, mırıldanma: *dendene-i āzār-h'ār, dendene-i fertūt, dendene-i 'acūz*. (III/377. s.).

denk: (< F.) *hayrān, mütehayyir, şaşkın*: *Yūsuf-ı hulkudur ol şāhid-i muğni⁴⁴⁰⁴ kim olur / Dil-i 'aql⁴⁴⁰⁵ āfet-i 'aşk ile serāsīme vü denk* (Nef'ī: K. 38/19). (III/377. s.).

denī: (< Ar.) *fürū-māye, şoysuz, alçaq*: *merd-i denī, denī ādem*. || *Bir taraftan ğam-ı dünyā-yı denī bir yandan / Fikr-i cürm ü güneş ü şiddet-i rüz-ı tehdīd* (Lā); *İntisābım bileliden⁴⁴⁰⁶ beridir ma'rifete / Eyledi çarh-ı denī cevri ü ezāy⁴⁴⁰⁷ tekşir* (Hakki: K. 5/41). (III/377. s.).

denī'e: (< Ar.) 'ayb, nakışa; ehl-i nāmūs 'inde çirkīn görülecek hāl: *denī'e-i dīnār-perestī, denī'e-i temelluk*. (III/377. s.).

devā': (< Ar.) 'ilāç, çāre. Cem'i *edviye*'dir. Devā-sāz = 'ilāç tertīb eden, çāre bulan. Devā-i misk = güzel kokulu bir nev' şeker helvāsıdır ki Edirne şehrinde yapılanı meşhūr ve maqbūldür: *Cemī'-i vakt şifā-hāne-i şifāsından / Cemī'-i halka müyesser cemī'-i derde devā* (Fuṣūlī: K. 1/67); *Geldi bir nāmesi maḥdūm-ı şeref-menḳabetiñ⁴⁴⁰⁸ / Müşk⁴⁴⁰⁹-i elfāzı devā-baḥş olarak Edirne'den* ('İzzet Mollā: K. 29/26). (III/377. s.).

devā'ir: (< Ar.) *dā'ire*'niñ cem'i. Hemzeniñ yerine *ye* yazmamağa dikkat etmeli. Oraya mürāca'at oluna: *devā'ir-i devlet, devā'ir-i resmiyye*. (III/377. s.).

devābb: (< Ar.) *dābbe*'niñ cem'i. 'Üzerine binilecek hayvānlar' demektir. (III/377. s.).

devāt: (< Ar.) yazı takımı, hoşkalı kalemdān ki Türkçe de taḥrīf olunarak 'divit' denilir. Devāt-dār = evā'ilde divit-dār, 'yazıcı' demek idi: *Oldu hamyāze-keş dehān-ı devāt / Āḥir nazm-ı dāstānımdır⁴⁴¹⁰* (Riyāzī). (III/378. s.).

4404 Dīvānda: ma'nī.

4405 Kāmūsta: dil, akl.

4406 Dīvānda: böyle leyden.

4407 Dīvānda: ezā-yı.

4408 Dīvānda: menḳabetiñ

4409 Dīvānda: misk.

4410 Kāmūsta, bu mısra da matbaa hatası mevcuttur.

devvār: (< Ar.) devr edici, dönücü; ziyāde dönen: *çarh-ı devvār, felek-i devvār, mīhr-i devvār*. | *Āb-gündür günbed-i devvār rengi bilmezem / Yā muḥīt olmuş gözümden günbed-i devvāre şu* (Fuzūlî: K. 4/2); *Devvār bir āsiyābdır bu / Bir ‘ālem-i pīç ü tābdır bu* (Lā). (III/378. s.).

devār: (< Ar.) ıstılāhat-ı tıbbiyyedendir. Baş dönmesi hastalığı. *Dāl'ın zammıyla da luğatdır*. (III/378. s.).

devvāre: (< Ar.) pergār. Tahrīfle 'pergel dēnilen hendese āleti' demekdir. (III/378. s.).

devā'ī: (< Ar.) *dā'īye*'niñ cem'i. *Devā'ī'd-dehr*. Müfredine mürāca'at oluna. (III/378. s.).

devālīb: (< Ar.) *dōlāb*'in cem'i: *devālīb-i ihtiyālāt*. (III/378. s.).

devām: (< Ar.) *dā'im* olma, bir hāl üzere sürüp gitme, değişmeksizin bir siyākda durma: *devām-ı 'ömr ü iḳbāl*. Ale'd-devām = değişmeyerek, bir hāl üzere, bir düziye. Ber-devām = 'bir hāl üzere, bir siyākda' demekdir. Bunların mevki'-i isti'māllerince fark vardır. Meşelā: "Filān'ın iltifātı ber-devāmdır, şihhat ve 'āfiyeti ber-devāmdır" dēnilir de "'ale'd-devāmdır" dēnilemez.

"Kezālik üç gün 'ale'd-devām kar yağdı, iki gün 'ale'd-devām lodos esdi" cümlelerindeki 'ale'd-devām'ın yerinde *ber-devām* kullanılamaz: *Mānend-i şecer nābit olur sābit olanlar / Her kaṅgı işiñ ehli iseñ anda devām ēt* (Lā⁴⁴¹¹); *Zevkim, kederim devāmsızdır / Her 'ālemim intizāmsızdır* (Mu'allim Nācī⁴⁴¹²: 16). (III/378. s.).

devān: (< F.) koşucu, segirdici. Ekseriyā ata şıfat olarak kullanılır: *esb-i devān*. | *Her kande ki 'azm eylese iḳbāl ü sa'ādet / Pehlū-yı rikābında iki peyk-i devāndır* (Nef'î: K. 10/38). (III/378. s.).

devāvīn: (< Ar.) 'mecmū'a-i eş'ār' ma'nāsına olan *dīvān*'in cem'i: *devāvīn-i nādire*. (III/378. s.).

devāhī: (< Ar.) *dāhiye*'niñ cem'i. *Āfāt* ve *devāhī* müfredine de mürāca'at oluna. *Bīgānelere münḥaşır envā'-ı huzūzāt / Mihnet-zede-i 'aşkıña mahşūş devāhī* (Lā⁴⁴¹³). (III/378. s.).

devḥa: (< Ar.) 'büyük, ulu ağaç' demekdir. (III/379. s.).

devr: (< Ar.) dönmek, çarḥ gibi tekerlek gibi dönmek: *Şanmañ ki felek devr ile şāmı seher eyler / Her*

4411 Ziya Paşa: TB. 1/12

4412 Āteş-pāre, Dereden Tepeden.

4413 Ziya Paşa: TB. 1/3.

*vākı'anıñ*⁴⁴¹⁴ 'ākıbetinden haber eyler (Nef'î: K. 11/1); *Devr étmede dest-i kudretinde / Yüz biñ küre mülk-i hikmetinde* (Mu'allim Nācî⁴⁴¹⁵: 15). Ş Dönüp dolaşmak, dönülüp dolaşılmağ: *devr-i 'ālem, devr-i vilāyet, devr-i memālik, dā'ire-i vilāyetin devri*. ‖ *Haylî zamān 'ālemi devr eyledim / Halka degil kendime cev eyledim* (Mu'allim Nācî⁴⁴¹⁶: 2); *Çün harīm-i 'arş-ı a'zam bulmağa feyz-i kabûl / Devr eder pîrāmenin şām u seher*⁴⁴¹⁷ *kerrūbiyān*⁴⁴¹⁸ (Hakķî: K. 6/7). Ş Biriniñ 'uhdesinden çıkarıp dîgeriniñ üzerine geçirmek, ol şüretle geçirilmek: *devr-i vazîfe, devr ü teslîm, eşyānıñ devri, anbārıñ devri*. Ş 'Bir müddet, vakit, mevsim, 'ahd' ma'nalarında kullanılır: *devr-i gül, devr-i hazān, devr-i cedîd, devr-i 'atîk, devr-i Fārūķî*. ‖ *Gül devri 'ayş eyyāmıdır zevk u şafā hengāmıdır / 'Aşıqlarıñ bayramıdır bu mevsim-i ferhunde-dem* (Nef'î: K. 15/3). Ş Yuğarıdan aşığıya okumak, müteselsilen hatm etmek. Bu ma'nāda ekşeriyā Qur'ān-ı Kerîmiñ devr ve teselsül şüretiyle tilāveti

maķāmında kullanılır. Devr-ḥ'ān = Furķān-ı Kerîmi devr ve teselsül şüretiyle okuyan. Devr-i dā'im = bir düziye dönme, dönüş. (III/379. s.).

deverān: (< Ar.) dönmek, çarḥ gibi dönmek: *deverān-ı dem, deverān-ı çarḥ, yelkovanıñ deverānı, deverān-ı re's*. Ş Sükūn-ı vāv ile *devrān* tarzında ve 'dehr, felek, zamān' maķāmlarında kullanılır: *sāķî-i devrān, devrān-ı cem*. ‖ *Ol şeh ki cihān mevsim-i 'adlinde şafādan / Devrān-ı tarab-nāk-ı Cem'e handeler eyler* (Nef'î: K. 11/19); *Êrse bir mülke eger rahmet-i Haķ hākimini / Böyle bir dāver-i dîn-perver-i devrān eyler* (Cevrî: K. 29/16); *Zamān-ı 'ayş u şādîdir dem-i iķbāl-i devrāndır / Felek hep êtdiği evzā'a şimdi pek peşimāndır* (Riyāzî); *Bir lutf ile şehir-i yār-ı devrān / Kıldı yine aşdıkāyı şādān* (Mu'allim Nācî⁴⁴¹⁹: K. 1/1). (III/379. s.).

devre: (< Ar.) dönüş, dönme Ş bir şey'in firdolayı eṭrāfı, kenārı. Devre-i seneviyye = 'yılada bir dönüş, yıla mensüb dönme' demekdir. İkinci ma'nāda nādiren kullanılır. *Kılsa temķînini keştî-i sipihre lenger / Devre-i 'arş eder izhār-ı zarüretle direng* (Na't ≈ Lā). (III/379. s.).

4414 Dîvānda: vākı'ınıñ.

4415 Āteş-pāre, Tevhid.

4416 Āteş-pāre, Kalender.

4417 Dîvānda: sihr-i.

4418 Dîvānda: ger ü beyān.

4419 Āteş-pāre.

devlet: (< Ar.) el-yevm lisānımızda ıstılāh-ı Fārisīye göre 'ğınā, iqbāl, kudret, sa'ādet' gibi ma'nalarda kullanılır. Yine bu münasebetle *vezāret, müşīriyyet* pāye-i celīlini ihrāz edenlere laqab-ı resmī ittiḥāz buyurulmuştur. Devletlū, devletli = 'ğani, zī-iktidār, şāhib-i sa'ādet' demektir. *Devlet-i şehādet* aşı i'tibāriyle bu terkibde dāl'ın zammıyla okunması daha muvāfık ise de lisānımızda feth-i dāl ile ma'rūfdur. Sa'ādet-i 'azāme-i uhreviyye ma'nāsını muḥtevidir. *Olmaya devlet cihānda bir nefes şihḥat gibi* (Süleymān-ı Kānūnī); *Āh o 'itāb, ol suḥan-ı şekkerin / Bezm-i vişālīnde ne devlet idi* (Mu'allim Nācī⁴⁴²⁰: 8); *Āteş-i hecriñ ile cān u dilim yandı meded / Vërme gel devlet-i dīdārına min ba'd mühel* (Lā). § İstılāh-ı hūkūḳça bir kānūn altında müctemī' ve ol kānūnu icrā ile mükellef bir hükūmete tābi' olup 'ādāt ve menāfi' müttehid ve memālik-i müstakilleye şāhib bulunan efrād ve nüfūs-ı külliyeñ hey'eti mecmū'asına ıtlāk ve bu hey'et-i müctemī'adan müteḥaşşıl kuvve-i 'umūmiyye bir şahş-ı ma'nevī i'tibār

olunur: *devlet-i 'aliyye-i 'Oşmāniyye, İngiltere devlet-i faḥīmesi*. Bu ma'nā i'tibāriyle cem'i *düvel'*dir: *düvel-i mu'azzama, düvel-i sitte, düvel-i müttefika*. (III/380. s.).

devīt: (< F.) 'dīvīt' denilen yazı takımı mahfazası. (III/380. s.).

deh: (< F.) on. Deh-sāle = on yıllık, on yaşında. Deh-dile = 'on gönüllü' ma'nāsındır ki 'bī-vefā, hercāyī, hezār-āšnā' demektir. Āhirindeki *hā edāt-ı taḥşış*dir. Dehüm = sayıda onuncu. Deh-yek = "öşr, onda bir" demektir. (III/380. s.).

dehā': (< Ar.) her şahşda bulunmayan zekā-i ḥāriḳu'l-'āde, ḡāyetü'l-ḡāye zeyreklik ki cevdet-i fikir, işābet-i re'y, diḳḳat-i nazar, ḥüsn-i tedbīr, sür'at-i intikāl, ḥüsn-i muḥākeme gibi ḥaşā'ış ber-güzīdeniñ ictimā'ıyla vücūd-pezīr olan bir mevhibe-i fıtratdır: *aşḥāb-ı dehā*. (III/380. s.).

dehākīn: (< Ar.) *dihkān*'iñ cem'i. Oraya mürāca'at oluna. (III/380. s.).

dehālīz: (< Ar.) *dehlīz*'iñ cem'i. Oraya mürāca'at oluna. Ebnāü'd-dehālīz = 'şokağa, öteye beriye atılmış pīçler' demektir. (III/380. s.).

dehān, dehen: (< F.) ağız: Dehān-ı teng = dar, ufaḳ ağız. Gül-dehen = gül

gibi kırmızı, güzel ağızlı. *Dāl*'ın kesri ile telaffuzu ğalaftır. *Dehāne* 'ağız' demek ise de *zī-rūḥuñ* gayride kullanılır. *Dehāne-i tennūr* = fırın ağızı. *Dehāne-i küb* = küp ağızı. *Senden bu nefes, dehen de senden / Şā'ir de senin, suḥan da senden* (Mu'allim Nācī⁴⁴²¹: 34); *İnseydi bu nağme āsmāndan / Lebbeyk çıkardı her dehāndan* (ve-lehu⁴⁴²²: 35). (III/381. s.).

dehr: (< Ar.) zamān, zamān-ı medīd, ebedī müddet § dünyā, 'ālem: *dehr-i bī-şebāt*, *dehr-i fānī*. *Dehrī* = cihānıñ beķāsına ķā'il, 'ālem-i āḥireti münkir olan ṭabī'ıyyūn ile ğulāt-ı mülhidīne ıtlāk olunur. *Ġülsitān-ı dehre geldik reng yok bñ kalmamış* (Nābī: G. 353/1); *Dehriñ ne şafā var 'acabā sīm ü zerinde / İnsān bırakır hepsini ḥīn-i seferinde* (Lā⁴⁴²³). (III/381. s.).

dehre: (< F.) taḥrīfle beyne'l-'avām ṭahra dērler. Ağaç dalı kesmeye maḥşūş dişli destere gibi bir türlü çakı, bağ budamağa maḥşūş bir nev' bıçak. (III/381. s.).

dehşet: (< Ar.) 'aklı şaşırtacak mertebede korkunç olma, ziyāde

korkunç oluş: *dehşetli deñiz*, *dehşetli āteş*, *dehşetli fırtına*, *dehşetli bir arslan*. § 'Akla şaşkınlık verecek şüretde korkma, korku: *Seyyāreden heyākil-i nūr aşdı boynuna / Kıldı sipihri dehşet-i şemşiri bī-ķarār* (Nev'ī: K. 13/28); *Kaldım şu cihānda zār u tenhā / Seyrān-gehim oldu küh u şahrā / Ol şey ki cüst ü⁴⁴²⁴ cū ēderdim / Anlarda da bulmayıp dirīġā / Bir dehşet-i bī-ḥesāba düşdüm* (Ekrem). (III/381. s.).

dehlīz: (< Ar.) ḥānelerde şokāk kapısıyla iç kapı arasındaki öñü açık maḥall, iki kapı aralığı; yāḥūd şokāk kapısıyla ḥāne arasındaki avluya nāzır sofa. *Dāl*'ın kesriyle de telaffuz olunur. *Nev-hevesler kim ēder tanzīr-i şī'r-i kāmīlān / Şoḥbet-i şadre karışmak gibidir dehlīzden* (Es'ad Muḥliş). (III/381. s.).

dehyā': (< Ar.) *dāhiye* lafzını te'kīd için sıfat olarak kullanılır. Oraya mürāca'at oluna: *dāhiye-i dehyā*. (III/382. s.).

dey: (< F.) Fārisīde iki ma'nası vardır. Birincisi bir melek, ferişte ismidir. İkincisi sāl-ı şemsiniñ onuncu şehri nāmıdır ki güneşin cedī burcunda mekşī müddeti ve mevsim-i şitānıñ ibtidāsıdır. Bu münāsebetle 'kış'

4421 Āteş-pāre, Tevhid.

4422 Āteş-pāre, Dereden Tepeden.

4423 Ziya Paşa: TB. 1/5.

4424 Kāmūsta bu bağlaç yoktur.

ma'nāsında kullanılmışdır: *mevsim-i dey, faşl-ı dey*. ‖ *Açıl ey faşl-ı dey sen gülsitānlardan açılın gül* (Nedīm: K. 19/4). (III/382. s.).

deyyār: (< Ar.) deyr ya'nī manastır şāhibi § kimse, ferd: *Yok darda senden özge deyyār* (Lā⁴⁴²⁵). (III/382. s.).

Deyyān: (< Ar.) esmā'ül-hüsnādandır. 'Hākim, mücāzī, kahhār' ma'nāsınadır: *yā Mennān yā Deyyān*. (III/382. s.).

deycūr: (< F⁴⁴²⁶.) karanlık: *şeb-i deycūr, baht-ı deycūr*. 'Arabīde de 'zulmet' ma'nāsında kullanılır: *deycūr-ı leyl*. (III/382. s.).

deyden, deydene: (< Ar.) uşul, 'ādet: *deydene-i dīrīne, deydene-i hasene*. (III/382. s.).

deyr: (< Ar.) manastır, kilise. Deyr-i Zūr = Haleb vilāyetine mülhak bir livā merkezi. Deyrānī = deyr şāhibi, deyrde oturan. Cem'i *edyār*. (III/382. s.).

deymūmet: (< Ar.) dā'imlik, zevālsizlik; dā'im olma: *deymūmet-i şihhat, deymūmet-i sa'ādet*. (III/382. s.).

deyn: (< Ar.) borç. İşlāh-ı fıkıhda 'zimmetde sābit olan ya'nī ödünç alınan şey' demektir. *Deyn* ile *karz* beyninde fark vardır. Birincisi ödenmek üzere va'de-i mu'ayyene ile, ikincisi kezālik bilā-va'de alınan şey'e ıtlāk olunur. Cem'i *düyyūn*: *Düyyūn-ı 'Umūmiyye-i 'Osmāniyye İdāresi*. Bazen cem'ü'l-cem' şüretiyle de kullanılır: *düyyūnāt*. ‖ *Hazīne-i celīle-i māliyyeniñ düyyūnāt-ı müteferriķası kāmilen tesviye kılındığı cihetle*. ‖ *Ehl-i hācāta olurken eşer 'ayn-ı hayāt / Dāğ urur⁴⁴²⁷ deyn temessüklerine nakş-ı hitām* (Nābī: K. 12/58). (III/382. s.).

deyyūs: (< Ar.) zevcesiniñ şahş-ı āher tarafından 'ırzına tecāvüzü kabül eden gayretsiz alçaķ adam. (III/382. s.).

//di//

dibāğat: (< Ar.) deriyi sepilemek, deri sepilenmek: *şan'at-ı dibāğat erbābı*. (III/383. s.).

disār: (< Ar.) üste giyilen kaftān, libās. Bunuñ şülāsisi olan deşr = 'mālda keşret' ma'nāsını muhtevis olmak münāsebetiyle olmalıdır ki

4425 Ziya Paşa ≈ Tevhīd-i Bārī ve Mūnācāt: 5.

4426 Kāmūs-ı Türkī: Farsça. Lugat-ı Remzī: Arapça. Lugat-ı Ebū'z-ziya: Arapça. Devellioğlu: Arapça.

4427 Kāmūsta: Dāğdır.

lisânımızda keşretten kināye olarak kullanıldığı ba'zı luğat kitâblarında beyân olunur. Bu te'vîl ma'nâ-yı sülâsisi nazar-ı i'tibâra alınmak şartıyla maqbûl olabilirse de mādâmki kināyeten bu ma'nâda kullanıldığı gösteriliyor o hâlde ma'nâ-yı ahlîsi daḥî kezâlik kināye şüretiyle kullanılmış olsa ne be's vardır. Meşelâ te'vîl-i mebsûṭa göre merḥamet-dişâr = çok merḥametli. Mekârim-dişâr = 'mekârimi çok' maḳâmında i'tibâr olunacağına 'merḥamet libâslı, yâḥûd merḥamet örtülü; mükârim libâslı' taḳdîr édilse daha muvâfık olmaz mı? Nasıl ki *Leḥçe-i 'Osmânî*⁴⁴²⁸ şâhibi merḥûm Aḥmed Vefîḳ Paşa'nın kayd eylediği ma'nâ daḥî bu şürete müteḳâribdir. (III/383. s.).

dirâz: (< F.) uzun: 'ömr-i dirâz, müjgân-ı dirâz, gîsû-yı dirâz. Dürû-dirâz = uzun uzadıya. Dirâzî = uzunluk. Dirâz-dest = el uzunluğu, el uzatan, te'addî eden. Dirâz-güş = kulağı uzun, tavşan. *Ola a'dâsı nigûn câhı füzûn 'ömrü dirâz* (Nâbî: K. 12/95). (III/383. s.).

dirâyet: (< Ar.) tecrübe ve zekâdan müteḥaşşıl vukûf, bilmeklik.

Dirâyet-kâr, dirâyet-mend = dirâyet şâhibi dirâyetli. *Erbâb-ı dirâyet*. (III/383. s.).

dıraḥt: (< F.) ağaç: *dıraḥt-ı dirâz, dırḥat-i armud*. ‖ *Maḳâlî ṭa'n-ı cāhilden ne ḡam erbâb-ı 'irfâna / Atarlar ṭaşı elbette dıraḥt-ı meyve-dâr üzre* (Maḳâlî); *Bir dıraḥt altına ferş eyleyelim bir iḥrâm* (Lâ); *Ey pîr-i köhne rîşe-i endîşeden çi-sûd / Âḥir dıraḥt-ı 'ömrü devirmez mi rûzgâr* (Mecmû'a-ı Meḥmed Muẓaffer). (III/383. s.).

dıraḥş: (< F.) nûr, ziyâ, parıltı: *dıraḥş-ı berḳ, dıraḥş-ı şemşîr*. Aşlı dâl'ın zammıyladır. (III/383. s.).

dıraḥşân: (< F.) *dıraḥşende* gibi 'ışılایıcı, nûrlu, parlak, parıldayan' demektir. Her ikisi de *dıraḥşiden* maşdarından müştak ve lisânımızda müsta'meldir: *mîhr-i dıraḥşân, necm-i dıraḥşân*. Dıraḥşânî = parlaklık, parıldayıcılık. Bu da aşlında zamm-ı dâl iledir. *Olmada gittikçe dıraḥşende ter / Fîkr-i münevver baña rehber yeter* (Mu'allim Nâcî⁴⁴²⁹: 4); *Barışdık rûzgâr ile araya girdiler şimdi / Gerek sâḳî-i meclisdir gerek cām-ı dıraḥşandır* (Riyâzî). (III/383. s.).

***4430

4429 Âteş-pâre, Kalender.

4430 Kâmûsta (N.1) bu kısımda bir varak eksiktir.

dir': (< Ar.) zırhdan cenk libāsı, çelik ince zincirden ma'mūl harb gömlegi. Cem'i *dürü'*dur. *Fevtinde bulundu dir'i merhūn*(Lā⁴⁴³¹). (III/384. s.).

direfş: (< F.) bayrak, sancağ. Direfş-i Gāvyanī = meşhūr demirci Gāve'niñ sahtiyān bayrağı. Mezkūr bayrak Kādisiye melhame-i kübrāsında eydī-i ğuzāt-ı İslām'a geçmiştir. (III/384. s.).

direm: (< F.) aşlı Yūnānī *dirahomi* olduğu mervīdir. Dirhemiñ muhaffefi, akçe, para. Direm-serā = darb-ḥāne. Direm-güzīn = şarrāf. Direm-ḥirīde = alınmış akçe, memlūk. Ş 'Dirhem' denilen miqdār-ı vezn. *Sille-ḥ'ār-ı 'adem-i raġbetidir rū-yı direm* (Nābī: K. 15/76). (III/384. s.).

direnk: (< F.) Fārisīde ma'ānī-i muhtelif de müsta'mel olan iş-bu kelime lisānımızda 'ārām, tevaḳḳuf, eglenme' ma'nālarında kullanılır. 'Çīnī ve şīşe gibi eşyānıñ kırılmasından ve çañ ve çingirak çalınmasından ḥāşıl olan şadā-yı müteselsil' ma'nāsını da ifāde eder ki bu maḳāmda ekşeriyā *direngā direng* şüretinde kullanılır ve

beyne'l-'avām taḥrīf olunarak 'tīrīngā tīrīng' denilir. Bir luġat kitābında⁴⁴³² iş-bu kelimeniñ ma'nāsı 'eglençe' diye kayd olunması eşer-i sehv olsa gerekdir. *Kılsa ebrū-yı hilal-i himemi dünyāya / Berķ-ı ḥātīf kadar izḥār-ı tecellī-i direnk* (Lā); *Vērir şabra direnk-i sāye tursa serv-i bālādır / Alır çeşm-i qarārı gitse cū-yı sīm-i sīmādır* (Şabri: K. 7/22). (III/384. s.).

dirre: (< Ar.) kırbaç. *Luġat-ı Nācī*⁴⁴³³ ve *Żiyā*⁴⁴³⁴'da Türkçe 'tura' denilen şey diye kayd olunması sehv-i şariḥdir. Tura = *turre*'niñ muḥarrefidir. Maḥallinde gösterilecektir. (III/384. s.).

dirhem: (< Ar.) aşlı Yūnānī *drahmi*. Akçe, para. Ş Vezn-i ma'lūm. Bir kıyyeniñ dört yüz kısımda biridir ki şer'an yetmiş dāne orta boy arpanıñ ağırlığından 'ibāretdir. (III/384. s.).

diriġ: (< F.) esirgeme. Bī-diriġ = mebzūl, esirgenmemiş. Ş Eyvāh, yazık. *Diriġā = vā-esefa, ḥayfā gibidir. Ğam günü etme dil-i bīmārdan tīġiñ diriġ* (Fużūlī: K. 4/8); *Ālüfteyiz dil-dādeyiz bizden diriġ etme kerem* (Nef'ī: K. 15/16); *Cevr-i devr ile*

4432 Luġat-ı Ebū'z-ziyā: 483. s.

4433 409. s.

4434 484. s.

4431 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 33.

*hamuş oldu dirîĝ / Ġalaṭa ŝeyhi gibi
nâdire-gû (Şeyh Ġalib'in Vefâtına
Târîh ≈ Surûri). (III/385. s.).*

diz-dâr: (< F.) ḳal'a muḥâfızı. Diz =
'ḳal'a, ḥiŝâr' ve dez = 'açık köşk,
çârdâḳ' demektir. (III/385. s.).

dî'âme: (< Ar.) binâya vurulan direk,
pâyende, destek. Cem'i olan
de'â'im'e de bakıñ. (III/385. s.).

dıḳḳ: (< Ar.) ince ağrı, erime marazı.
Ḥummâ-yı dıḳḳ = bir nev' verem
hastalığı. (III/385. s.).

dıḳâḳ: (< Ar.) *dâl*'in zammıyla da
câ'izdir. 'Her şey'in ufalmıŝı,
kırintısı, incesi' demektir. İŝtılâḥ-ı
tıbca ince bağırsağıñ üç muhtelif
kısmından eñ aşağıdaki üçüncü
kısmı ıtlâḳ olunur ki Türkçede o
pârçaya 'ŝirden' denilir. Dıḳâḳî =
'dıḳâḳa mensûb, bağırsağıñ üçüncü
kısmına 'â'id' demektir. (III/385. s.).

dıḳḳat: (< Ar.) incelik. Dıḳḳat-i nazâr =
bakma, bakış inceliĝi. Nazâr-ı dıḳḳat
= inceden ince bakış, uzun uzadıya
gözden geçiriş. Ş Şarf-ı zihn ve
ihtimâm etmek şüretiyle gözü
açmak, göz açıklığı: *Taŝvîriñize
êdince dıḳḳat / Geldi o zîyâ-yı zât yâda
(Risâle-i Fazîlet ve Aşâlet); Âŝârına zât-
ı pâdişâhî / Tevcîh-i nigâh-ı dıḳḳat êtdi /
Şâhib-i şeref vezâret êtdi / Bir zât-ı*

*reşîd-i ḥayr-h'âhî (Mu'allim Nâcî⁴⁴³⁵:
K. 1/2). (III/385. s.).*

dil: (< F.) yürek, gönül. Yalnız olarak
kullanıldığı gibi terkîb ile de isti'mâl
olunur. *Dil* ile *ḥâtır* beynindeki farkı
ta'rîfe ḥâcet yokdur. *Müddâm naḳd-i
hevâ ḥâtırındadır meknûn / Hemîşe
fıkr-i muḥabbet dilimdedir mezkûr
(Fuzûlî: K. 3/8); Ka'be bünyâd-i Ḥalîl-
i Âzerest / Dil nazâr-gâh-ı celîl-i
ekberest⁴⁴³⁶ (Lâ); Derd-i dili
söylenmeyecek râz şanırim (Lâ);
Efsürde dilleri tama'-ı ḥâm tâzeler
(Mu'allim Nâcî⁴⁴³⁷). El-yevm
kullanılmaḳda olan terkîbât âtîde
kâmilten gösterilmiŝdir. Dil-ârâ =
gönül bezeyici, süsleyici, maḥbûb-ı
ḳalb. *Rû-yı dil-ârâ, nazm-ı dil-ârâ, ŝûḥ-
ı dil-ârâ, bâĝ-ı dil-ârâ*. Dil-ârâm =
gönüle râḥat ve ḥuzûr verici, veren.
*Maḥbûb-ı dil-ârâm, ŝûḥ-ı dil-ârâm, tıfl-ı
dil-ârâm, duḥter-i dil-ârâm*. Dil-âzâr =
gönül incidici. Dil-âşûb = gönül
ḳarıŝdırıcı, ḳalbe ıztırâb verici. Dil-
âĝâh = gönül uyanık, ḳalb gözü açık
olan. Dil-âver = yürekli, yigit. Dil-
âzürde = gönül kırılmış, incinmiş
olan. Dil-âvîz = gönül aşıcı, ta'alluḳ
ettirici. Dil-ber = gönül götürücü,*

4435 Âteş-pâre.

4436 (F.) Kabe Hz. İbrahim'in binasıdır. Gönül ise yüce Allah'ın nazargahıdır.

4437 Bulunamadı.

güzel. Dil-beste = gönlü bağlı, bağlanmış, 'âşık. Dil-peżîr = göñül kabûl edici, göñle hoş gelici, maqbûl-ı kalb. Dil-pesend = göñlün begendigi, tab'a hoş gelen. Dil-cû(y) = göñül arayıcı, göñül çekici. Dil-hûn = göñlü kanlı, pek müte'essir olan. Dil-dâde = göñül vermiş, 'âşık⁴⁴³⁸. Dil-dâr = göñül tutucu, ma'sûka, yâr. Dil-rübâ = göñül kapıcı. Dil-rîş = göñlü yaralı, derdli olan. Dil-sâz = göñül düzücü, göñül yapıcı, tatyîb-i kalb edici. Dil-sitân = göñül zabt edici, alıcı. Dil-sûhte = göñlü yanmış. Dil-sûz = göñül yakıcı. Dil-hırâş = göñül tırmalayıcı, kazıyıcı, kalbi mużtarib edici. Dil-şâd = göñlü sürürlü, sevinmiş. Dil-şüde = göñlü gitmiş, 'âşık. Dil-şikâr = göñül avlayıcı, göñül elde edici. Dil-şikâf = göñül yarıcı olan. Dil-şikeste = göñlü kırık. Dil-fürûz, dil-efrûz = göñle şevk ve feraḥ vèrici. Dil-firîb = göñül aldadıcı. Dil-figâr, dil-efgâr = göñlü yaralı, 'âşık. Dil-keş = göñül çekici, cezb edici. Dil-güşâ = göñül açıcı. Dil-güdâz = göñül eridici, göñle eziyet vèrici. Dil-gîr = Göñül tutucu, göñlü kırgın, gücenmiş. Dil-mürde = göñlü ölü,

yüregi ölmüş, duygusuz. Dil-nişîn = göñülde yer tutan, feraḥlı. Bu ta'bîr insân hakkında kullanılmaz. Dil-nüvâz = göñül okşayıcı, göñlü hoş edici. Dil-ḥaste = göñlü ḡamlı, derdli olan. Dil-teng = göñlü dar, cânı sıkılmış, maḡmûm olan. Dil-ḥ'âh = göñül dilegi, göñül istegi. Dil-dûz = göñül delici. Dil-şükûfte = göñlü açılmış, şevkli. *Yalñızlığı ḥoş-nümâ degil mi? / Yâ sâdeliği degil mi dil-ber* (Ekrem⁴⁴³⁹: 2); *O serv-i dil-keşîñ mecrâ ederdim âstân-gâhın / Kenâr-ı şehrden geçmezdim öyle küstüm olsam ben* (Mu'allim Nâcî⁴⁴⁴⁰); *Bir çehre-i dil-nüvâz-ı muḥsin / Bir nûr-ı bedî'atü'l-eḥâsin* (Ekrem); *Bir serây-ı dil-güşâdır her biri ebyâtımuñ* (Nef'î: K. 55/46); *Çözülme zülfüne ey dil-rübâ dil bağlayanlardan*⁴⁴⁴¹ (Vâşîf: Ms. 103/1); *Zâ'id gören ehl-i dil degildir / İnsân kılığında âb u kildir* (Mu'allim Nâcî⁴⁴⁴²); *Şu iki târîhim oldu dil-pesend ü dil-peżîr / Eyledi ḥamle 'Arîş'in ḥısnını aldı vezîr* (Surûrî: Tar. 7/27); *'Aşkıñla nevâ-yı dil-nişîni / Raḡşân ediyor muvâḥḥidîni*

4439 Makber.

4440 Bulunamadı.

4441 Kâmûsta kelimeye ek "den" yazılıdır.

4442 Bulunamadı.

4438 Kâmûsta okunaksız kısımlar. Bu kısımlar (N.2)'den okunmuştur.

(Mu'allim Nācī⁴⁴⁴³: 33); 'İtāb-ı ğamze
āfet hışm-ı çeşm-i bī-āmān āfet / Cihāna
hüsn ile şaldı o şüh-ı dil-sitān āfet
(Cevrī: G. 10/1); *Sen niçün benden
olmadıñ memnūn / Bu kadar dil-firīb
sözlerle* (Mu'allim Nācī⁴⁴⁴⁴: 19); *Bir
ŝu'le-mizāc-ı dil-fürūzun / Nār-ı heves-
ile müşta'ilsin* (ve-lehu⁴⁴⁴⁵: 2).
(III/385. s.).

dilīr: (< F.) yürekli, yigit, cesūr: *emīr-i
dilīr, müŝīr-i dilīr*. Dilīrī = yüreklilik,
yigitlik. Dilīrāne = yigide, ŝecī' olana
yakışacak şüretde. *Eṭvār-ı dilīrāne*. ||
*Hük-māmūz u suḥan-senc ü ma'ārif-
perver / Şefkat-i endīŝe, kerem-pīŝe, dilīr
ü a'kal* (Lā). (III/387. s.).

dimā': (< Ar.) 'kan' ma'nāsına olan
dem'iñ cem'i. (III/387. s.).

dimāğ: (< Ar.) mağz, beyin. Tahrīf ile
Türkçede 'tamağ' dēnilir. *Zihn*
mağāmında da kullanılır: *Vèrdikçe
dimāğa ḥiddet efkār / Ben söylerim ol
kitābet eyler* (Mu'allim Nācī⁴⁴⁴⁶: 15).
(III/388. s.).

dimne: (< Ar.) süpürüntülük. Cem'i
dimen. (III/388. s.).

dinamit: (< Fr.) eczā-yı nāriyyeniñ bir
nev'-i ŝedīdi. (III/388. s.).

dih: (< F.) 'vèrmek' ma'nāsına olan
dāden maşdarından emr-i ḥāzırdır ki
vaşf-ı terkībī tarzında ve 'vèrici'
ma'nāsında kullanılır. *Dih-iş = vèriŝ,*
*'aṭā, iḥsān. Sākī getir ol bādeyi kim
māye-i cāndır / Ārām-dih-i 'aql-ı
melāmet-zedegāndır* (Lā⁴⁴⁴⁷); *Lutf-ı
ṭab'ınla èdip şi're tenezzül olsañ / Dür-i
mazmūnuñ ile zīb-dih-i naẓm*⁴⁴⁴⁸-ı
kelām (Cevrī: K. 6/52). (III/388. s.).

dih: (< F.) 'köy' ma'nāsına olan *dih*'iñ
muḥaffefi. *Dih-ḥudā = köy ağası,*
köy kahyāsı. Bunuñ yerinde 'dih-
dār' da dēnilir. *Dihī = köye mensüb,*
köylü. (III/388. s.).

dihkân: [mu'arreb] aşlı Fārisī
dihgān'dır. Çiftçi, köylü; köy ağası.
(III/388. s.).

dihlīz: (< Ar.) feth-i dāl ile de luğatdır.
Oraya bakmalı. (III/388. s.).

diyāt: (< Ar.) *diyet*'iñ cem'i. Oraya
bakın. (III/388. s.).

diyār: (< Ar.) memleket, ülke. *Diyār-ı
ğurbet = yābāncı memleketi Ŝ
yābāncı ḥāneleri*. Fi'l-aşl 'ḥāne'
ma'nāsına olan *dār*'iñ cem'idir ki
'ḥāneler' dēmekdir. *Ġarībe yer
bulunurmuş 'adem diyārında* (Lā); *Bir
'ālem-i ḥār-ḥāra düşdüm / Bir*

4443 Āteŝ-pāre, Tevhid.

4444 Āteŝ-pāre, Mey-hānede Bir Söyleniş.

4445 Āteŝ-pāre, Feryād.

4446 Āteŝ-pāre, Ŝām-ı Garibān.

4447 Ziya Paşa: TB. 1/1.

4448 Dīvānda: silk.

bilmedigim diyāra düşdüm (Ekrem).
(III/388. s.).

diyānet: (< Ar.) 'dīniñ aḥkāmına itā'at, ri'āyet ve muḳteżā-yı dīne göre hareket etmek ki dīn-dārлық' demekdir: *Bi-ḥasebi'd-diyāne ṣalāt-ı hamseyi edāya ḡāyetle i'tinā eder. Diyānet-kār = diyānetli, dīn-dārлықda ḡayūr. Kimin etmiş diyānet şöhretiyle 'umde-i eyyām / Kimin etmiş günāh u ma'ṣiyetle 'āleme rūsvā* (Nābī: K. 1/43). (III/388. s.).

dībā: (< F.) ipekli kumāş, kalın cānfes: *dībā-yı münakkaş, dībā-yı Firengī, dībā-yı Hindī. Bunuñ mu'arrebī dībāc'dır. Metā'-ı nuṭṭuna kil-k-i edīb-i ḡayb endāze / Dükān-ı fikretinde 'aql-ı küll nessāc-ı dībādır* (Şabrī: K. 7/40); *Gün başına bir ḡil'at-ı dībā vèrir ammā / Dāmānını ālūde-i ḡūn-ı ciger eyler* (Nef'ī: K. 11/15). (III/388. s.).

dībāce: (< Ar.) muḳaddeme, kitāb muḳaddemesi: *Dèdi dībācesinde olsa bir ser-nāme-i tevḥīd / Olurdu naḳşdan 'ārī mükemmel nüṣṣa-i ḡarrā* (Nābī: K. 1/97). (III/389. s.).

diplomāt⁴⁴⁴⁹: (< Fr.) umūr-ı siyāsiyye ve ḡāriciyye ile mükellef ve mütevaḡḡıl adam ṣ umūr-ı siyāsiyye ve münāsebāt-ı ḡāriciyyede şāḡib-i

vuḳūf, māḡir adam; siyāsī. Diplomatie = umūr-ı siyāsiyyeye mensūb ve müte'alliḡ ṣ 'uhūd ve kavānīn-i 'atīḡa ve şehādet-nāme, imtiyāz-nāme ve berāt ve emşālini ḡall etmek fenni ṣ siyāsetiñ ḡuḡūḡ-ı eşḡāşdan baḡş eden kısmı. Bir Türk Diplomati = Büyük Reşīd Paşa merḡūmuñ terceme-i ḡālini ḡāvī bir risāleniñ ismidir ki muḡarrir-i 'āciz ṡarafından yazılmışdır. Diploması = politiḡa, siyāset. (III/389. s.).

diploma⁴⁴⁵⁰⁻⁴⁴⁵¹: (< Fr.) şehādet-nāme, icāzet-nāme ṣ imtiyāz, berāt: *diplomalı eczācī, diplomalı ebe. || Mekātib-i fūnūn-ı 'askeriyyeden neş'et eden zābıṡānıñ diplomaları bugün mekteb-i fūnūn-ı ḡarbiyyede tevzī' edilecekdir.* (III/389. s.).

diyet: (< Ar.) nef-s-i maḡtūl veyā 'użv-ı mecrūḡ ve maḡṡū' bedeli olarak cānı üzerine muḡadderan lāzım gelen māla ıtlāḡ olunur. İştīlāḡ-ı fıḡḡīdir. Teşdīd ile ḡalaṡdır. Cem'ī *diyāt*'dır. *Ètmezdi vefā aldıḡı naḡd-i dil-i 'uşşāḡ / Ebrūlarınıñ küştelerinde diyet olsa* (Nābī: G. 677/4). (III/389. s.). (III/389. s.).

4450 Diplome.

4451 TDK: İtalyanca. Kubbealtı: İtalyanca. Lugat-ı Nācī: Yunanca. Kāmūs-ı

Türkī: Yunanca.

4449 Diplome.

dīdār: (< F.) rü'yet, görme, görüş.
 "İşitmek görmek gibi degildir."
 kelām-ı ḥaḳīḳat-nümāsını ḥakīm-i
 meşhūr Cenāb-ı Firdevsī beyt-i ātīde
 īrād buyurmuşdur: *Eger hest ḥōd cā-*
yı güftār nist / Velīkin şenīden çü dīdār
*nist.*⁴⁴⁵² § Cemāl, çehre, yüz: 'arz-ı
 dīdār, pertev-i dīdār, tābiş-i dīdār. §
 Kuvve-i bâşıra, göz § zāhir, bedīdār.
 Bu şoñ ma'nā i'tibāriyle
 mutaşavvifāne ma'nā-yı mecāzīde
 dahī kullanılabılır. Lisānımızda
 ma'ānī-i ma'rūfesi birinci ve ikinci
 ma'nālarıdır. Diğer ma'naları
 ötekiler gibi ma'rūf ve müsta'mel
 degildir. *Vardık der-i sa'ādetine yāri*
görmedik / Girdik behište ḥayf ki dīdārı
görmedik (Fuṣūlī⁴⁴⁵³). (III/389. s.).

dīdān: (< Ar.) 'ufak şolucan, kurdcağız'
 demek olan dūde'niñ cem'i. İştılāḥāt-ı
 fenniyyeden olarak ber-vechi ātī
 kullanılır: *dīdān-ı şerīṭiyye*, *dīdān-ı*
'arīz, *dīdān-ı dāḥilī*, *dīdān-ı em'ā*,
dīdān-ı üştuvānī, *dīdān-ı arzīyye*.
 (III/389. s.).

dīde: (< F.) göz. Nūr-ı dīde = göz nūru,
 yār, sevilen. *Dīde eñ sevdā-fezā bir*
şūretiñ ḥayrānıdır (Mu'allim Nācī⁴⁴⁵⁴:

G. 5/1); *Nūr-ı dīdem*⁴⁴⁵⁵ *oldu dīdemden*
*nihān*⁴⁴⁵⁶. § 'Görmüş' ma'nāsını da
 ifāde eder. Bu taḳdīrde muṭlaḳā
 terkīb ile kullanılır. Meşelā: "luṭuf-
 dīde, kerem-dīde, iḥsān-dīde, cihān-
 dīde, zarar-dīde" gibi. Nā-dīde =
 görmemiş, görülmemiş, mişli
 bulunmaz, 'acīb, zarīf şey. (III/390.
 s.).

dīde-bān⁴⁴⁵⁷, **dīde-bān:** (< F.) gözcü,
 gözleyici, gözetici. Evā'ilde gümrük
 kolcularına 'alem-i maḥşuş idi ki el-
 yevm onlara 'mubaşşır' deniliyor.
 İkinci daha ma'rūf ve faşīḥdir:
Melā'ik ḥādimān-ı "Ye'muru bi'l-'adli
*ve'l-iḥsān*⁴⁴⁵⁸" / *Şeyāṭīn dīde-bān-ı*
*fırşat-ı "Yenhā 'ani'l-faḥşā*⁴⁴⁵⁹" (Nābī:
 K. 1/42); *Sürādıkında mülk*⁴⁴⁶⁰ *dīde-*
*bānlığa me'zūn / Hazīnesinde felek*⁴⁴⁶¹
pās-bānlığa me'mūr (Nābī: K. 7/47).
 (III/390. s.).

dīrīn, dīrīne: (< F.) ḳadīm, eski: *de'b-i*
dīrīn, *āyīn-i dīrīn*, *deydene-i dīrīne*,
ḳā'ide-i dīrīne, *bende-i dīrīne*. || *Resm-i*
dīrīni levḥ-i 'ālemden / Maḥv eden kil-
i ter-zebānımdır (Riyāzī); *Tehī gelmez*

4452 Her ne kadar konuşma yeri değilse de, (fakat) duymak görmek gibidir.

4453 Şeyh Gālib: G. 186/1.

4454 Şerāre.

4455 Repertuar kaydında: dīden.

4456 Ali Salāhī Bey: TRT Repertuar Numarası: 6868.

4457 Kelime "he" ile yazılıdır.

4458 Nahl: 90. (Ar.) Emreder adaletle ve ihsan...

4459 Nahl: 90. (Ar.) Yasaklar, nehyeder fuhuştan, kötülüklerden...

4460 Dīvānda: ḳaḳa.

4461 Dīvānda: ḳader.

*gelir elbette dest-āvīz-i hançerle / Ğam-ı
ğamzeñ ki dīrīn āšnā-yı cān-ı şeydādır*
(Şabri: K. 7/27). (III/390. s.). ü258

dīk: (< Ar.) tavuğun erkegi, horoz.
Dīk-efrak = çatal ibikli horoz. Cem'i
edyāk, diyeke'dir. (III/390. s.).

dīg: (< F.) çömlek, toprak tencere.
Ḥaḳīkī ve mecāzī olarak kullanılır.
Dīg-i cūşān= taşmış, taşgın, taşıcı
tencere. Dīg-i sevdā = mecāzen 'aşk
tenceresi, muhabbet kazanı; hayālāt-
ı ğarām. *Dem-i cān-baḥş-ı 'İsā-ı*
Meryem / Āteş-efrūz-ı dīg-dānıdır
(Riyāzī). (III/390. s.).

dīger: (< F.) āher, başka: *tarz-ı dīger,*
nev'-i dīger, şekl-i dīger. Tahfif ile
diger şüretinde de kullanılır. *Her*
dönüş 'arz eder cihān-ı diger / Her
cihān başka bir leṭāfetde (Mu'allim
Nācī⁴⁴⁶²: 5). Dīger-gün, diger-gün =
müteğayyir, bozuk, başka türlü,
başkalaşmış, perīşān. Dīger-bār =
başka def'a, başka zamān. Dīger-rūz
= 'başka gün' demektir. *Bāḳī-i bī-*
çāreniñ āhvālī dīger-gün olur (Bāḳī: G.
142/6); *Vaşlūndır egerçi rūḥ-perver /*
Hicriñde de var şafā-yı dīger (Mu'allim
Nācī⁴⁴⁶³: 10). (III/390. s.).

dīn: (< Ar.) ma'ānī-i şāmīle-i
muhtelifesinden tecrīd-i zevā'id
olunarak tarz-ı istī'mālī i'tibāriyle
ma'nāsı mücmelen ta'rīf olunmak
lāzım gelirse 'şüret-i 'umūmiyyede
bir milletin imān ve i'tikād-ı kavī ile
'umūmen mütemessik olduğu
tarīkat, şerī'at ve şüret-i
huşūşiycede her ferdiñ ma'būdu
bulunan Rabbü'l-'ālemine karşı
şıfat-ı 'ubudiyyetine müterettib olan
zühd ve tāt yolu' denilebilir: *dīn-i*
Muḥammedī, dīn-i ḥaḳ. Dīn-dār =
i'tikād ve imān şāhibi, ḥamiyetli
Müslümān. Dīn-perver = dīne ḥayır
ve muzāheret eden, muttākī. Cem'i
edyān = edyān ve mezāhib-i
muhtelif. *Ḥusrev-i dünyā vü dīn*⁴⁴⁶⁴
şāhen-şeh-i rū-yı zemīn / Zıll-ı Rabbü'l-
'ālemīn İskender-i devr ü zamān
(Ḥaḳḳī: K. 6/30); *Zāde-i müftī-i dīn-*
dār dūr-i bahr-i 'ulūm / Faḥr-i ecdād ü
peder tāze gül-i bāğ-ı kühen
(Ḥaḳḳī⁴⁴⁶⁵); *Dīn ü imānına ḥayr*
eylemeyen / Ḥayr eder mi vaṭan u
devletine (Lā). (III/391. s.).

dīnār: (< Ar.) fi'l-aşl Yūnānīdır⁴⁴⁶⁶.
Sikkeli altın. Şer'an on dirhem şer'ī
sīm-i ḥālīş kıymetinde olan altına

4462 Āteş-pāre, Dicle.

4463 Āteş-pāre, Telāki.

4464 Dīvānda: dīn-i.

4465 Bulunamadı.

4466 Kubbealtı: Latince.

ıtlāk olunur ki cem'î *denānîr*'dir.
(III/391. s.).

dīv: (< Ar.) 'seytān' demektir. § İnsāna mażarratı olan cinnî-i ḥabîş, maḥlūk-ı 'acīb-i vehmi. Beyne'l- 'avām taḥfîf ile *dev* şüretinde telaffuz olunur. Dīvçe = ağaç kurdu, güve. Dīv-bād = şiddetli rûzgār, kaşırğa. Dīv-âyînesi = karşıındakini büyük gösteren âyîne: *Dīv-i buḥlî ḥıṭṭa-ı cūduñda olmuş raḥm*⁴⁴⁶⁷ için / *Keff-i destîñ āsmān u kil-k-i zerrîniñ şihāb* (Nef'î: K. 55/29); *Ol Süleymān'ıñ şükūhu dīve şalmış rüsta- ḥîz / Bu Süleymān şavleti küffārı etmiş tārmar*⁴⁴⁶⁸ (Fuzûlî: K. 12/58).
(III/391. s.).

dīvār: (< F.) Türkçede daḥî 'aynı şüretle kullanılır. Taş ve harç ile istenilen şekl-i istikāmet veyā inḥināda, kezālik lāzım gelen irtifā'da yapılmış ḥā'it-i ḥā'ildir: *bāğçe duvārı, ḳal'a duvārı, duvār dibi.* Dīvār-ger = duvārcı. *Zevḳ-i tîğîñda*⁴⁴⁶⁹ 'aceb yok olsa göñlüm çāk çāk / *Kim mürür ile*⁴⁴⁷⁰ bırakır raḥneler dīvāre şu (Fuzûlî: K. 4/3). (III/391. s.).

dīvān: (< Ar.) müzākere-i umūr ve müşāvere-i meşāliḥ-i devlet ve rü'yet-i da'āvî-i 'amme ile icrā-yı aḥkām-i şerî'at için müctemî' meclis-i maḥşûş: Dīvān-ı hümayūn = ḥuzūr-ı 'ālî-i cenāb-ı pâdişāhiye 'arz olunacak umūr ve muḳarrerāt, evrāk ve ḳuyūdātı rü'yet ve tesviye, ḥıfz ve tevḳîf etmekle mükellef dā'ire-i maḥşûşa. Dā'ire-i mezkûrede mevcūd menāşib-ı 'āliye ātîde gösterilmiştir: *āmedî-i dīvān-ı hümayūn, tercemān-ı dīvān-ı hümayūn, tevḳî'î-i dīvān-ı hümayūn, teşrifātî-i dīvān-ı hümayūn, beylikçi-i dīvān-ı hümayūn, telḥîşî-i dīvān-ı hümayūn.* Dīvān-ı ḥarb = ḳānūn-nāme-i 'askeriye tevḳîkan icrā-yı muḥākeme ve tertîb-i mücāzāt etmekle mükellef olan maḥkeme-i 'askeriyye. Dīvān-ḥāne = hey'et-i müzākere ve muḥākemeniñ ictimā' edecegi büyük oda, 'umūmî şofa. Dīvān-ı İlāhî = maḥkeme-i kübrā-yı uhreviyye, rûz-ı ḥesāb-ı uhrevî. Ḥaṭṭ-ı dīvānî = dīvāna mensûb yazı ki el-yevm aḥkām-ı dīvāniyye, fermānlar, berātler, buyurulduklar onunla yazılmaḳdadır. Dīvān durmaḳ = evā'ilde çavuşlarıñ dīvān-ı 'ālîde el el üstüne ḳoyup muntazır-

4467 Kāmûsta: recm.

4468 Dīvānda: ḥāk-sār.

4469 Dīvānda: tîğîñdan.

4470 Dīvānda: ilen.

1 emr durmalarından tevsi'en el-
 yevm maḳām-ı ta'zīmde muntazır-ı
 selām olmaḳ da ıstılāḥ olmuşdur.
 Dīvān kâtibi, dīvān efendisi =
 evā'ilde taşrada me'mûr olan vüzerâ
 ve ümerânın mektûbculuḳ
 vazîfesini îfâ için ma'ıyyetlerinde
 istiḥdām êtdikleri aşḫâb-ı kalem.
 Dīvān kalemi = evâmir-i 'âliye tahrîr
 êdilen kalem. § Bir şâ'iriñ ḥurûf-ı
 hecâ sırasıyla eş'âr ve manzûmâtı
 ḥavî olan mecmû'a, kitâb. Bu yolda
 müretteb olan küçük kitâba
 'dīvânçe' denilir: *Dīvân-ı Hâḳânî*,
Dīvân-ı Fuzûlî, *Dīvân-ı Nazîm*,
Dīvânçe-i 'Ârif. Cem'i olan *devâvîn*
 bu ma'nâya maḥşûş gibidir: Bir şâ'ir
 için ḳoca bir dīvān yazmaḡa ne
 ḥâcet! *Böyle bir eşer bırakmaḳ kâfî*.
Muḥteşem'in ihtîşâm-ı belâḡatı
ḳıyâmete ḳadar bunda görünecek
(Meḥmed Muẓaffer Mecmû'ası ≈
Mu'allim Nâcî); Ta âla'llâh zihî dīvân-
tırâz-ı şûret ü ma'nâ / Ki cism-i lafz ile
rûḡ-ı me'âli eylemiş peydâ (Nâbî: K.
 1/1). (III/392. s.).

dīvâne: (< F.) dīv tutmuş, delirmiş,
 deli. Dīvâne-gî = dīvânelik, delilik.
 Dīvâne-rev = delicesine ḥareket
 êden, çılgın. *Şu'le-i mişḳâtına pervâne*
cân-ı Cebra'il / Âb-ı feyz-i âyâtına

dīvâne rûḡ-ı ḳudsiyân (Lâ); *Dīvâne-i*
şad cünûn-ı 'aşḳım / Allâme-i zû-
fünûn-ı 'aşḳım (Mu'allim Nâcî⁴⁴⁷¹).
 (III/392. s.).

dîhîm: (< F.) muraşşâ' tâc, elmâslı ser-
 pûş. (III/392. s.).

//dü//

dübb: (< Ar.) ayı. Mü'enneşi *dübbe*.
 Dübb-i ekber = 'ilm-i nücûm
 ıstılâḫâtından olup Türkçede 'yedi
 yarlar' denilen ve ḳuṭb-ı şimâlî
 cihetine ḳarşı düşen küme-i
 kevâkibiñ şekli ayıya müşâbih
 olduğundan bu nâm ile tesmiye
 ḳılınmışdır. Naşıl ki yine cihet-i
 mezkûreye meḥâzî olan ve
 dîgerinden şeklen küçük bulunan
 başḳa bir küme-i kevâkibe de 'dübb-
 i aşḡar' denilir. Bunlara "benât-ı
 na'ş-ı kübrâ, benât-ı na'ş-ı şuḡrâ" da
 deniliyor. (III/393. s.).

dübr, dübür: (< Ar.) ard, arḳa. *Ḳubl*'uñ
 zıddı. 'Arabîde 'ḳubl u dübr',
 Fârisîde 'pîş ü peş', Türkîde 'ön ve
 ard' denilir. (III/393. s.).

dücâce: (< Ar.) tavuḳ. Dâl'in ḥarekât
 selaşesiyle luḡatdır: *dücâce-i*

4471 Bulunamadı.

Mısrıyye, dücāce-i Hindıyye. Cem'i dücüc'dür. (III/393. s.).

duhān: (< Ar.) tütün; duman: *inhişār-ı duhān, isti'māl-i duhān, duhān-ı āteş. || Şu'lesi gül dūdudur gūyā duhānı*⁴⁴⁷² *lālesi / Eyledi bezm-i şafā-efzānı*⁴⁴⁷³ *bir gül-zār şem' (Riyāzī: K. 6/20); Başımdan āh ile āteş çıkar duhān yerine (Behcet). (III/393. s.).*

duht, duhter⁴⁴⁷⁴: (< F.) kız. Duht-ı rez, duhter-i rez = üzümün kıızı ki şarābdan kināyedir. Duhterī = kıızlık, bekāret. Bu maqāmda ve 'aynı ma'nāda duhtere de lügatdır. Duht-ender = üvey kız. *Hepsinden anıñ güzeldi eyvāh / Altında yatan zavallı duhter (Ekrem*⁴⁴⁷⁵: 10); *Behcet hele o Hālık'ın ihsānları çokdur / Vêrdi kereminden saña bir duht-ı necîbe (Behcet). (III/393. s.).*

duhûl: (< Ar.) içeri girmek, içine girmek: *Ayaşofya Cāmi'-i Şerîfine kıble cihetindeki kapıdan duhûl edip. || Medreseye duhûl, bu paranın hēsāba duhûlü. Duhûliyye = içeriye girme tezkeresi ücreti. Keşān'a duhûl eyledim ibtidā / Edip pās-bān-ı felek bir*

*nidā ('İzzet Mollā*⁴⁴⁷⁶: 1667). (III/393. s.).

dürr: (< Ar.) inci. Tahfifle de kullanılır: Dür-dāne = inci dānesi. Dürr-i nā sūfte = delinmemiş inci. Dürr-girān-māye = kıymet-dār iri inci. Dürr-i yetīm = şadefde tek olarak zuhūr eden iri, büyük inci. Bu ta'bīr kināyeten haqq-ı muqaddes-ı cenāb-ı Peygamberide de kullanılır. Dürr = kezālik büyük inci dānesi. *Dürre'nin cem'i durer ve dürrāt'dır. Ayrılırim biñ dür-i yek-dāneden / Ayrilamam sîret-i merdāneden (Mu'allim Nācī*⁴⁴⁷⁷: 1); *Kaşd etse huşûsā ki güher-senc-i hayālīm / Bir nüktesini şerh-i kitāb-ı Dürer eyler (Nef'î: K. 11/41); Bir dürr-i şadef-nişin idim ben / Bir mevce ile kenāra düşdüm (Ekrem). (III/394. s.).*

dürc: (< Ar.) kuğu, hoşka. 'Dürce' de denilir: Dürc-i dür = inci kuğusu. Dürc-i zer = altın kuğusu. Dürc-i teng = maḥbūbeniñ ağzından kināyedir. *Bü'l-beşerden saña dek ey güher-i dürc-i vücūd / Nūr-ı rûḥānī idi bār-ı kaṭār-ı ecdād (Nābî: K. 2/124). (III/394. s.).*

4472 Kāmüsta: duhān.

4473 Kāmüsta: efzāy.

4474 Kāmüsta kelime "nun" ile yazılıdır.

4475 Makber.

4476 Mihnet-keşān.

4477 Āteş-pāre, Kalender.

dürd: (< F.) dört, çöküntü. *Dürde* de kullanılır. *Ġālibā bir ehl-i dil toprağıdır derd-i şarāb / Kim kılıp hürmet binālar tutmuş üstünde habāb* (Fuzūlî: G. 28/1). (III/394. s.).

dürüst: (< F.) şahih, sâlim, sağ, doğru, sağlam, bütün. Ten-i dürüst = sağ, sağlam vücūd. Ten-i dürüstî = vücūdca sağlamlık. Cism-i dürüst = sağlam gövde. Fikr-i dürüst, re'y-i dürüst = doğru, sâlim fikr ve re'y. Dürüstî = doğruluk, sağlamlık, sâlimiyyet. Dürüst okumak = 'şahih ve doğru, yanlışsız okumak' demektir. *Yine mey-h'âreler sâkî ile 'ahd-ı dürüst etti / Bir elde dest-i cānāne bir elde cām-ı rahşāndır* (Riyāzî). (III/394. s.).

dürüş: (< F.) sert, katı, kalın, kaba: *suhan-ı dürüş, tavr-ı dürüş, kelām-ı dürüş, şîve-i dürüş, fikr-i dürüş, kumāş-ı dürüş. Dürüşî = katılık, kabalık, kalınlık. Ėdib nerm ü dürüşti lāmise ta'yīnine mevķūf / Meşāmı bûya vakf etmiş mezāka lezzeti ihdā* (Münîf⁴⁴⁷⁸). (III/394. s.).

durger, durüger: (< F.) aşlı *durūd-ger'*dir. Tahfif olunmuştur. Türkçede tahrîf ile 'dülger' denir ki

'yapı yapan işçi' demektir. 'Arabîsi *neccār*'dır. (III/394. s.).

dürüd: (< F.) du'ā, senā; selām, taḥiyye Ş 'yonulmuş, yonma ağaç, kereste' ma'nāsını da ifāde eder. Ma'nāyı evlāya mişāl: *Hezarān dürüd u hezarān selām / Zi-mā ber Muhammed 'aleyhi's selām*⁴⁴⁷⁹ (Sa'īd); *Niyāz-ı 'aşk-ı dil-i*⁴⁴⁸⁰ *'āşikāndan füzūn / Revān-ı pāk-i resūle ola selām ü dürüd* (Sāmî: K. 1/80). (III/395. s.).

dürüs: (< Ar.) ders'in cem'i. Oraya mürāca'at oluna: *dürüs-ı nāfi'a, dürüs-ı muhtaşara*. (III/395. s.).

dürüg: (< F.) yalan. *Dürüg-ı maşlahat-āmīz* meşhurdur. Dürüg-zen = yalancı. Dürüg-zenî = yalancılık. Dürü-ğî = yalana müte'allık, mensüb. (III/395. s.).

dürri: (< F.) parlak, parıltılı; ekseriyā kevkebe vaşf olarak kullanılır. *Kevkeb-i dürri-i hikmet bir zamān etmez gurūb* (Vaşfî). (III/395. s.).

düzd: (< F.) hırsız. Düzdî = 'hırsızlık. sirkat' ma'nāsına olan *duzdiden* maşdarından emr-i hāzır olduğu taḳdīrde vaşf-ı terkibî tarzında kullanılır. Dil-düzd = gönül çalıcı ki güzelden kināyedir. *Gevher-i*

4479 (F.) Binlerce salavat, binlerce selam bizden Muhammed 'aleyhi's-selāma.

4480 Bu kelime kāmūsta yoktur.

güftārınıñ kân müşterî-i müflisi / Kûçe-i esrārınıñ hürşîd düzd-i şeb-revî (Nef'î: K. 3/11). (III/395. s.).

düzdîde: (< F.) çalınmış. Dürr-i düzdîde = çalınmış inci. Nigāh-i düzdîde = göz ucuyla 'acele bakış. (III/395. s.).

düstür: (< Ar.) qavānîn ve nizāmâtı hāvî kitāb, mecmū'a. Düstürü'l-'amel = aḥkāmıyla 'amel olunacak kânûn, qā'ide. Düstür-ı edviye = eczacı kitābı § bir şey'e 'ā'id qā'ide-i esāsiyye: *düstür-ı riyāzî, düstür-ı miḥānîkî*. § Kânûn, uşûl, qā'ide ile hareket etmekle mükellef olduğundan vüzerā, ümerāya da ıtlāk olunur ki bu şüretle isti'mālî 'şāhib-i düstür' ma'nāsınadır: *düstür-ı mükerrrem*. || *Düstür-ı mükerrrem ki Hudā zātını ètmîş / Envā'-ı mekārîmle kerem-güster-i 'ālem* (Neşāţî: K. 20/8). (III/395. s.).

düşmen: (< F.) dōst'uñ zıddı. "Adāvet eden, kötülük fenālîk etmek' isteyen ki Türkçesi 'yav'dır. *Eski dōst düşman olmaz* (Kavl-i Meşhûr); *Dōst medḥinden ne aşşı yav zemminden ne ğam* (Lā); *Düşmeni dōst olur şanma şakın / 'Arz-ı iḥlāşına aldanma şakın* (Vehbî⁴⁴⁸¹: 923); *Olsa cehûlāne cihān*

düşmenim / Münkalib olmaz yine fikrim benim (Mu'allim Nācî⁴⁴⁸²: 4). (III/395. s.).

düşnām: (< F.) sövme, sövüp şayma. *Telh-kām ètmez seniñ şîrîn kelāmıñ Nevres'i*⁴⁴⁸³ / *Sen hemān eyle tekellüm rāzîyım düşnāma ben* (Nevres: Ths. 2/10). (III/396. s.).

düşvār: (< F.) müşkil, güç: *emr-i düşvār, kār-ı düşvār*. Düşvārî = güçlük. *Mihribān-ı ḥāl-i düşvār 'uşāt-ı rüsteḥîz / 'Ācizān-ı rûz-ı ḥaşrıñ müşfik-i raḥm-āveri* (Naẓîm); *Ey benim derdimi düşvār gören / Ey beni tan'a sezā-vār gören* (Şafā). (III/396. s.).

du'ā: (< Ar.) dergāh-ı İlāhîden niyāz ve ibtihāl ile ḥayır ve raḥmet ricāsı § bu şüretde kırā'at olunan 'ibārāt-ı mürettebe-i me'sûre. Du'ā-gû = du'ā söyleyici, du'acı. Du'ā-ḥ'ân = du'ā okuyucu. Du'ā-güyî = du'acılık. Du'ā-ḥ'ānî = du'ā okuyuculuk. § 'Bir adamı çağırma, bir şey'e sevk etmek' ma'nāsını hāvîdir. Lisānımızda bu ma'nāda müsta'mel degildir. Yalnız 'du'ā edici, da'vet edici' ma'nāsına olan *dā'î*niñ cem'i bulunan *du'āt* bu ma'nāda kullanılır. (III/396. s.).

4481 Lutfiyye.

4482 Āteş-pāre, Kalender.

4483 Dīvānda: Nevres'i ètmez seniñ şîrîn kelāmıñ telh-kām.

du'ât: (< Ar.) teşdîd ile ğalaṭ okumamalı. Bālāda 'arż olunduğu vech ile *dā'ī*niñ cem'idir. Bu kelime 'du'ā edici' ma'nāsı irāde olunduğu taq̄dīrde üslūb-ı Fārisī üzere *dā'iyān* şüretinde cem'lenir. 'Da'vet ve sevḳ edici' ma'nāsı irāde olunduğu hâlde *du'āt* tarzında cem'lenir. İkinci taq̄dīre göre 'mülhid-i pīşvāları' demektir. (III/396. s.).

dükkān: (< Ar.) 'çarşı, pazarda emvāl ve eşyā vaz' ve fūrūht olunan oda, maḥall' demektir. Taḥfīf ile de isti'mālī cā'izdir. Cem'i *dekākīn*. Dükkānçe = Fārisī edāt-ı taşgīr ile 'dükkāncık' demektir. *Zemīn billūrdan āvīzelerle kıldı şehr-āyīn / Degil buzlar der ü dīvār her beyt ü dükān üzre* (Lā⁴⁴⁸⁴). (III/396. s.).

Düldül: (< Ar.) taraf-ı ḳudsī-i cenāb-ı risālet-penāhīden Ḥazret-i İmām 'Alī'ye baḥş buyurulmuş olan kır esterīñ ismīdir. Esb ve ester hakkında vaşf olarak ḳullanılır. *Ḥaydar-ı Kerrār-ı meydān-ı senā-yı zātīñum / Esb-i tab'im Düldül ü çālāk-ı hāmēm*⁴⁴⁸⁵ *Zü'l-fikār* (Na't ≈ Naẓīm). (III/396. s.).

düm: (< F.) ḳuyruk. Dümçe = ḳuyrukçuk, ḳışa ḳuyruk. Düm-dār = ḳuyruk tutucu, tutan; ḳuyruḳdan gelen; eñ arḳada bulunan müfreze-i 'askeriyye, ḳarakol. (III/397. s.).

dümel, dümmel: (< Ar.) işṭilāḥ-ı tıbcā büyük ḳan çıbanı. (III/397. s.).

dümū: (< Ar.) 'gözyaşı' ma'nāsına olan *dem*'iñ cem'i: *dümū'-ı cāriye*. (III/397. s.).

dünbāl, dūnbāle: (< F.) ḳuyruk: *keveb-i dūnbāle-dār*. Dūnbāle-rev = ḳuyruḳdan, arḳadan giden, tābi'. Dünbelek = *dünbe* 'ḳuyruk', *lek* ma'ānī-i mütē'addideyi ifāde eder ise de burada 'sepilenmiş yumuşak deri ve saḥtiyān' ma'nāsınadır ki bu hâlde ma'nā-yı luḡavīsi 'sepilenmiş ḳuyruk derisi' demektir. İşṭilāḥda bir nev' çenk, çalgı āletine ıtlāk olunur. Yüzü deri ile mestūr ve şekli müdevver ve altı yaşşı ikisi birbirine merbūṭ bir ālet-i çenkdir ki ekşeriya zūrnā ile birlikte çalınır. Fārisīde bunuñ muḥaffefi olarak dūnbek = 'bekçi davulu, küçük tabl' demektir: *Eyler memeyi başıyla tehzīz / Dūnbāle ise hemīşe cūnbān* (Mu'allim Nācī⁴⁴⁸⁶: 10). (III/397. s.).

4484 Ziya Paşa: K. 2/12.

4485 Esb-i tab'im düldül-i çālāk hāmēm zülfikar. (Mustafa Uzun, TDV İslam Ansiklopedisi, "Düldül" Maddesi, C. 10, Ankara 2012, s. 20.)

4486 Ateş-pāre, Kuzu.

dünyā: (< Ar.) üstünde yaşadığımız kara toprağın 'umūmiyyeti i'tibāriyle ismi ki "ālem, cihān' da dērler. *Āhiret* mukābilidir. Ekseriyā *dünyā ve āhiret* ta'bīri kullanılır. *Fāni dünyāya aldanmamalı*. Dünyā-perest = dünyāya tapıcı, tama'-kār, hırşlı adam. Ehl-i dünyā = denā'etle muttaşif, alçaq. Tārik-i dünyā = münzevī, 'ābid, zāhid. Dünyālık = māl ve naqd, şervet Dünyāsi uygun= gānī, zengīn, hāl ve idāresi yolunda olan adam. Nisbetinde 'dünyevī' dēnilir ki 'dünyāya müte'allık' dēmekdir: *āmāl-i dünyeviyye, hevesāt-ı dünyeviyye*. ‖ *Dünyā o ne? Bir gārīb rü'yā / Varlık o ne? Bir 'acīb hūlyā* (Ekrem); *Gülelim oynayalım kām alalım dünyādan* (Nedīm: Ms. 40/2). (III/397. s.).

dü: (< F.) iki. Dü-cihān = dünyā ve āhiret. Dü-rū(y) = iki yüzlü. Dü-pā(y) = iki ayaklı. Ekseriyā zar oyununa 'ā'id ta'bīrātda kullanılır. Meşelā: "şēş ü dü, penç ü dü, dü şēş" gibi. *Enzārdan ārzū 'ayāndır / Efkāra dü-dīde tercemāndır* (Mu'allim Nācī⁴⁴⁸⁷: 7). (III/397. s.).

düello: (< İt.) Fransızcası *duel*. İki kişi arasında vukū' bulan mübāreze;

silāhla çarpışma, atışma ki kânūnen memnū'dur. (III/398. s.).

dü-bāre: (< F.) *bāre* ma'ānī-i 'adīdeyi ifāde ederse de burada *kerre, def'a'* ma'nāsındadır. Fārisīde 'bir kere, iki kere' maḳāmında 'yek-bāre, dü-bāre' dērler. Bu lafız 'nevbet' ma'nāsında da kullanılır ki o taḳdīre göre 'iki nevbet' dēmek olur. Evā'ilde ekseriyā zar oyunlarında nevbetine ḳā'il olmayıp birer bahāne ile birkaç kere zar atmak isteyen oyuncuların *dü-bāre* etmemek şartı der-miyān olunarak oyuna iştirākleri ḳabūl olunur imiş. Mu'aḥḥaran bu şüretle keşret-i isti'māli bi'l-münāsebe 'hīle, ḥud'a, mekr' ma'nāsında ıstīlāh olmasına sebep olmuştur. § Zarların ikisi de atılınca iki nokṭalı gelmek. El-yevm lisānımızda bu ma'nālarda müsta'meldir. Dü-bāreci = 'hīle-kār, ḥud'acı' dēmekdir. (III/398. s.).

dü-tā: (< F.) iki kat, bükülmüş, egrilmiş: *ḳadd-ı dü-tā, ḳāmet-i dü-tā*. (III/398. s.).

dūḳār: (< F.) fi'l-aşl 'iki dört' dēmekdir ki Fārisīde 'iki kişi birbiriyle rāst gelerek mülākī olmak' mānāsını ifāde eder. Ḥattā Fārisīde 'buluşmak, mülākāt' maḳāmında kināyeten *dü-çeşm ḳār-şüden* ta'bīri

de ma'rûfdur. Lisânımızda daḥī 'şiddetle ârzü-yı telâkḳī' ma'nâsında *çār-çeşme müterakḳib, muntazır ta'bîri* kullanılır. İşte bu ma'nâ münâsebetiyle gitgide lisânımızda 'râst gelme, çatma, ulaşma, tutulma, uğrama' ma'nâsında kullanılmış ve el-yevm bu ma'nâlarda müsta'meldir. Bâlâdan beri gösterilen bu üç kelimedeki *vāv*'lar *vāv-ı aşliyye* olmayıp *vāv-ı resmîyye* olduğundan eşnâ-yı telaffuzda izhâr olunmamaḳ lâzımdır: *Eylemez yolda dūçâr olsa daḥī redd-i selâm* (Nâbî: K. 12/29); *Bâlâlara toḡru êtme pervâz / Tâ olmayasın dūçâr-ı şehbâz* (Mu'allim Nâcî⁴⁴⁸⁸: 19). (III/398. s.).

duḥte: (< F.) igne ile dikilmiş: *câme-i duḥte, hırka-i duḥte*. Ş Şağılmış: *şîr-i duḥte*. (III/398. s.).

dūd, dūde: (< Ar.) kurdcağız; ufak böcek, şolucan. *İştîlâḥât-ı tıbbiyyedendir*. (III/398. s.).

dūd: (< F.) duman, tütün. *Dūd-gâh* = duman yeri, ocaḳ, baca. *Dūd-âlūd* = dumânlı. *Dūd-ı âh* = beddu'a, inkisâr. *Dūd-ı dimâḡ* = tekebbür, böbürlenmek. *Eşk-i revân ü dil-i pür-dūd ile / Olmadadır şimdi de deryâ-*

neverd (Mu'allim Nâcî⁴⁴⁸⁹: 5); *Cennet-âbâd gördüğüm yerler / Dūd-gâh-ı caḥîmden bed-ter* (ve-lehu⁴⁴⁹⁰: 3); *Tahayyül eylese dil rûy-mâlî-i ḥâkin / Meşâm-ı câna vèrir dūd-ı âh nükheth-i 'ūd* (Sâmî: K. 1/34). (III/399. s.).

dūdman, dūde: (< F.) soy şop, kabîle, kavim, ḥânedân Ş ocaḳ: *Ḥânedânı ḥaşre dek ma'mûr olup ol ḥusreviñ / Zât-ı pâki ile fahr êde 'izâm-ı dūd-mân* (Ḥaḳḳî: K. 6/64); *Çırâḡ-ı dūde-i ecdâd-ı ma'delet-bünyâd* (Nâbî: K. 7/39). (III/399. s.).

dūr: (< F.) uzaḳ. *Dūr ü dirâz* = uzun uzadı. *Dūr-â-dūr* = uzaḳ uzaḳ, uzaḳdan uzaḳ ki ma'nâca ḡâyet bu'd maṭlûbdur. Ş Uzun uzun. *Dūr-endîş* = uzaḳ düşünücü, ilerisini düşünen. *Dūr-endîşî* = uzaḳ düşünücülük. *Dürî* = uzaḳlık. *Dür-nümâ(y)* = uzaḳ gösterici, gösteren. *Dür-nüvîs* = uzaḳ yazıcı, uzaḡa yazan ki 'telḡraf' demektir. *Yine seyr eyle nahlistân-ı dūr-â-dūr-ı ma'nâyı / Gülistân der-gülistândır ḥıyâbân der-ḥıyâbândır* (Riyâzî); *Teveccüh eylese tefriḳ-i fitne-sâzâne*⁴⁴⁹¹ / *Olur dü-ebrü-yı ḥübân biribirinden dūr* (Nâbî: K. 7/64). (III/399. s.).

4489 Âteş-pâre, Firkat.

4490 Âteş-pâre, Sakız'da Bir Harabede Bir Sevdâ-zede.

4491 Kâmûsta: fitneye 'azmi.

4488 Âteş-pâre, Kebüter.

dūr-bāṣ: (< F.) 'uzak ol' ma'nāsına bir ta'bīrdir ki evā'ilde hūkemā ve ümerānıñ önlerinde segirden çavuşlar halkı dağıtmak için ellerinde tuttukları degnegi, 'aşāyı şallayarak telaffuz ederler ve izdiḥāmı def' ederlerdi. Mu'aḥḥaran mezkūr 'aşā, degnege, nīze gibi şeylere 'alem olmuş ve el-yevm bu ma'nāda müsta'meldir. (III/399. s.).

dūr-bīn: (< F.) 'uzak görücü' demektir ki 'ākıl şāḥib-i baṣīret ve tedbīr' ma'nāsında kullanılır: *Büyük Reşīd Paşa gibi bir siyāsī-i dūr-bīn nādir yetişir. § Uzakdaki eşyayı, uzağı yakın gösteren bir ālet-i rū'yettir. Tek göz ile bakılacak nev' tūlānīsı ve çift göz ile kullanılacak kıṣa tarzı, ḥāşılı türlü türlüśü vardır: raṣad dūr-bīni, cep dūr-bīni, gemici dūr-bīni. || Dūr-bīnī-i nigāh-ı ḥuredindendir kim / Vaṭanıñ⁴⁴⁹² zaḥmı zuḥūr etmeden eyler merhem* (Nābī: K. 15/73). (III/399. s.).

düz: (< F.) *dūhten* maşdarından müştak olup *düzende* gibi 'dikici' ma'nāsında vaşf-ı terkībī şüretinde kullanılır. Zer-düz = şırmalı, şırma dikici. Çuvāl-düz = çuvāl dikmeye maḥşuş üç tarafı egri ve yaşı uzun igne.

Dīde-düz = naşb-ı naẓar edici ya'nī göz dikip muttaşıl bakıcı, bekleyici. *Dīde-düz-ı intizār* bu ta'bīr-i qadīmde *intizār* lafzı faẓla, ḥaşvdır. Çünkü *dīde-düz* zāten o ma'nāyı ifāde ediyor. Onuñ yerinde ḥasret, firqat gibi elfāz-ı münāsibe irād olunabilir. Ciger-düz = 'cigeri delip geçici' demektir. *Zer-düz-ı pālān ursañ eşek yine eşekdir* (Lā); *Rüstem-i ṭab'ım eger düşmen ile cenk etse / Ḥāmemi tīr-i ciger-düz-ı dü-peykān eyler* (Cevrī: K. 29/55); *Cāme-düz-ı ğazabı istese biçmez mi kefen* ('İzzet Mollā: K. 29/44). (III/400. s.).

dūzaḥ: (< F.) cehennem, ṭamu. Dūzaḥī = cehenneme mensüb, zebānī. Cem'inde 'dūzaḥiyān' denilir ki 'melā'ike-i 'azāb, zebāniler' demektir. *Dūzaḥa girmez siteminden yanan / Qābil-i cennet degil ehl-i 'azāb* (Fuẓūlī: G. 37/6); *Dūzaḥ-nişīn-i āteş-i faqr olduğıñ qalır / Ey āḥiret-ḥarāb tehīdir tevekkülüñ* (Mecmū'a-i Muẓaffer). (III/400. s.).

düzine: (< İt.) 'on iki pārcadan 'ibāret bir ṭakım, bir deste' demektir: *bir düzine çorāb, bir düzine kaşıq. || Düzine ile satıyor.* (III/400. s.).

dōst: (< F.) muḥibb-i ḥaḳīkī, ğarazsız 'ivazsız sevgi ile birbirine qalben

4492 Dīvānda: Devletün.

merbûṭ olan doğru adam: *‘Âlemde eñ güç şey dōst kazanmaḡdır, şādık bir dōstu bulunan adam baḡtiyārdır*. § Yār, sevgili. Dōst-dār = dōst tutan, sevgilisi olan. Dōstāne = muḡibb, sevgili olana yaḡışacak şüretde. Dōstī = dōstluk, muḡiblik. *İkisi birdir mu‘azzeb eylemekde ādemi / Keṯkeb-i mes‘ūd-ı düşmen, ṭālī‘-i menḡūs⁴⁴⁹³-ı dōst* (Sābit: G. 37/5); *Ērişmek ister idi ḡān-ı vaşlıña līkin / Hemān naşīb-i Cem āḡir du‘ā imiş ey dōst* (Cem). (III/400. s.).

düş: (< F.) omuz: *düş-ı taḡammūl, düş-ı ḡayret*. Ber-düş= omuz üzere, sırtda, arkada. § 'Dün gece' demektir. Bu münāsebetle lisānımızda 'rū'yā, aḡlām' ma'nāsında kullanılır. Düş azmak = iḡtilām olmak, ḡusül iḡtizā etmek. *Bir düş gibidir ḡaḡ bu ki ma'nāda bu 'ālem / Kim göz yumup açınca zamānı ḡüzer eyler* (Nef'ī: K. 11/2); *Ḥāne-ber-düş-ı sīne-ḡāk benim / İnzivā-ḡāh-ı zīr-i ḡāk benim* (Mu'allim Nācī⁴⁴⁹⁴); *Rīze-seng-i deri iklīl-i recāya geṯher / Perniyān-ı nazarı düş-i kemāle iḡsūn* (Münīf: K. 22/36). (III/401. s.).

duş⁴⁴⁹⁵: (< Fr.) yüksege merbûṭ büyük bir süzgecden veyā açıḡdan başdan aşıḡıya şu döküş. Doucher = o şüretle şu dökmeḡ, duş yapmaḡ. (III/401. s.).

düşes⁴⁴⁹⁶: (< Fr.) düḡ zevcesi veyā kerīmesi; bir duḡalıḡıñ şāḡibesi bulunan ḡadın. (III/401. s.).

düşīze: (< F.) bākir, ḡız; ḡız oḡlan ḡız. Düşīze-ḡī = bekāret, ḡızlık. *Ey dil-ber-i düşīze-i reşk-āver-i ḡūrān* (Zārī); *Bir sāḡire-i taḡayyūr-efzā / Düşīze-reviş faḡaṯ suḡan-zā* (Mu'allim Nācī⁴⁴⁹⁷). (III/401. s.).

düşīne: (< F.) dün geceye mensūb, dün geceki: *nāle-i düşīne, āheng-i düşīne, muḡabbet-i düşīne, va'd-i düşīne*. *Düşīn* de kullanılabılır. (III/401. s.).

duḡ: (< Fr.) zamme-i ḡafīfe iledir. Duḡa İtalyancadan me'ḡūzdur. 'Serdār' ma'nāsına pāye-i aşālet. *Crand* lafzı ilḡāḡ olunarak *ḡranduḡ* şüretinde de kullanılır. Bu 'unvān-ı aşālet ba'zı ufaḡ ḡükümetleriñ re'īslerine ve ḡuşūsuyla Rusya imparaṯorlarının oḡullarına verilir. Ducat = mensūb olduḡu memlekete göre kıymeti on ile on iki frank arasında taḡallūf eden bir nev' altın

4493 Dīvānda: menḡūb.

4494 Bulunamadı.

4495 Douche.

4496 Duchesse.

4497 Bulunamadı.

sikkedir ki lisānımızda *duka altını* nāmıyla ma'rūfdur. (III/401. s.).

doğ⁴⁴⁹⁸: (< Fr.) zämme-i şakīle iledir. Aşlı İngilizcedir. Gümrük anbārı Ş ıştırılāhāt-ı bahriyyece sefā'in ta'mīr edilecek mahall, kalafat yeri Ş havuz, sefā'ine mahşüş tersane havuzu. (III/401. s.).

doğtor⁴⁴⁹⁹: (< Fr.) bir 'ilim ve fende me'zūn, icāzet-nāmeli olan Ş hekim, tabīb. Doctorat = bir 'ilim ve fende alınan icāzet, izin Ş müntehilik şehādet-nāmesi: *doğtora imtiḥānı*. (III/401. s.).

düvel: (< Ar.) *devlet*'iñ cem'i. Oraya bakınız. *Düvel-i mu'azzama, düvel-i sitte, düvel-i müttefiḳa, düvel-i müteḥābbe*. Beyne'd-düvel = devletler arasında. Hıḳūḳ-ı düvel = devletleriñ münāsebāt-ı siyāsiyye ve mu'āmelāt-ı 'umūmiyyeleriniñ uşul ve ḳavā'idini ḥavī düstūr-ı fennī: *Pīrāye-i mülk ü milel sermāye-i dīn ü düvel / K'olmuş naşibi tā ezel tāc-ı Ferīdūn, taht-ı Cem* (Nef'i: K. 15/20). (III/402. s.).

dölāb: (< Ar.) kuyudan şu çıkarmağa mahşüş çarḥ. Envā'ı ma'lūmdur: *saḳız dölābı, şu dölābı, bostān dölābı*. Ş

Hīle, ḥud'a, dü-bāre: *İşi gücü dölāb, ben dölāba gelemem, ne dölāb çevirir? ॥ Filāna bir dölāb oynadı ki. Ş Gerek menḳül ya'nī ḳaldırılıp istenilen maḥale götürülmesi mümkün olan ve gerek ḡayr-i menḳül ya'nī yerli yapılmış bulunan içi raflı veyā rafsız, tek veyāḥūd çift kanadlı tūlānī eşyā koymağa vesā'ir şüretle kullanmağa mahşüş zarf. Bunuñ da kezālik envā'ı mevcūddur: āyīneli dölāb, tel dölāb, dönme dölāb, cevīz dölāb, bedestān dölābı. ॥ Bestedir birbirine çenber-i dölāb-ı vüçūd / Mürtebiḡ birbirine āb ile ḥāk, āteş u bād* (Nābī: K. 2/4). (III/402. s.).

dü-vüm, dü-vümīn: (< F.) ikinci: *ḥikāye-i dü-vüm, bāb-ı dü-vüm*. (III/402. s.).

dün: (< Ar.) aşağı: *dün-ı kıymet, dün-ı bahā. ॥ Bu küpe degerce şu yüzükden dün degildir. Ş Denī, sefīl, şoysuz, alçak: düşmen-i dün, raḳīb-i dün, baḥt-ı dün. ॥ Sünbülle benefşeyi görür dün / Ol kākülü eyleyen temāşā* (Mu'allim Nācī⁴⁵⁰⁰: 10). (III/402. s.).

dü-nīm: (< F.) zämme-i ḥāfife iledir. İki pārça, ikiye ayrılmış, bölünmüş: *Seyf-i ḡayretle muḳarrerdür dü-nīm*

4498 Dock.

4499 Docteur.

4500 Āteş-pāre, Feryād.

olmak baña ('Avnî: G. 5/2). (III/402. s.).

dühāt: (< Ar.) şedde ile ğalaṭ okumamalı. *Dāhī*'niñ cem'i. Oraya bakıñız: 'Amr bin el-Āş dühāt-ı 'Arab'dan idi. || Yektā⁴⁵⁰¹ tāz-ı ser ü meydan-ı dühāt⁴⁵⁰²-ı 'irfān / Ser-firāz-ı kaşabü's-sebk-ı kemālāt ü fūnūn (Münîf: K. 22/23). (III/402. s.).

dühn: (< Ar.) sürünecek yağ: *dühn-i 'ūd*. Cem'i *edhān*. (III/403. s.).

dühūr: (< Ar.) *dehr*'iñ cem'i. Oraya bakıñız: *a'vām u duhūr*. (III/403. s.).

düyün: (< Ar.) 'borç' ma'nāsına olan *deyn*'iñ cem'i: *düyün-ı 'umūmiyye-i 'Osmāniyye idāresi, duyūn-ı 'umūmiyye muhāsebeciligi, duyūn-ı 'umūmiyye kalemî, tesviye-i duyūn*. (III/403. s.).

//ze// (III/403. s.-III/412. s.).

ze: [harf] elif-bā-yı 'Osmānîde on birinci harfdır. Hesābda "yedi yüz" 'adedine müsāvî işāretidir. Vaz'-ı tārīhde şehir-i zi'l-ḥicceye 'alāmetdir. İsmi *zāl*'dır: *zāl-i mu'ceme*. (III/403. s.).

zā: (< Ar.) 'Arabîde müfred müzekkere maḥşûş ism-i işāret. 'Şu, bu, o' maḥāmındadır. Lisānımızda terkîbsiz kullanılır. Müzekkere ihtîşâşı mu'teber degildir. Ba'de-zā = bundan, ondan sonra. Ke-zā = böyle, öyle. (III/403. s.).

zā'ib: (< Ar.) eriyici, eriyen. Ma'deniyyāt hakkında isti'māl olunur. Hemzeniñ yerinde *ye* yazılmamalı. (III/403. s.).

zā'ik: (< Ar.) tadıcı, tadan: *zā'ik-i kevşer-i muḥabbet, zā'ik-i mevṭ*. || Küllü nefsin *zā'ikatü'l-mevṭ*⁴⁵⁰³deki *tarz-ı te'nîş kâ'ide-i 'Arabiyye muḥteziyâtındandır*. Kezālik *zāyik* şüretinde yazılmamalı. (III/403. s.).

zā'ika: (< Ar.) insānda maddî ve ma'nevî tad verici, zevk duyurucu olan kuvvet. 'Kuvve-i zā'ika' da denilir. Meşelâ: Üzüüm şîresi *zā'ikama hōş gelmiyor*. || Kuzu manzūmesi⁴⁵⁰⁴ *filânın zā'ikasına o kadar uygun geliyor ki okunurken rakşān olacַk zan olunuyor*. Hemzeniñ yerinde *ye* yazmamalı. Tatlı sözlerle yazıp vaşfını *Sa'd-ābād'ın / Eyle şîrîn yine gel zā'ika-i 'irfānı* (Nedîm: K. 20/6). (III/403. s.).

4501 Dîvānda: Yektā

4502 Dîvānda: dehān.

4503 Ankebud: 57. Her nefis ölümü tadacaktır.

4504 Mu'allim Nācî'ye ait bu şiir Āteş-pāre kitabının dördüncü şiiridir.

zābiḥ: (< Ar.) boğazlayıcı, boğazlayıp kesici: *zābiḥ-i ğanem*. (III/403. s.).

zāt: (< Ar.) 'şāḥib' ma'nāsına olan *zū'nūn* mü'ennesidir ki 'şāḥibe' demektir. *Zātü'z-zevc* = koca şāḥibesi, kocalı. İmre'e-i *zātü'z-zevc* = 'kocalı kadın' ma'nāsını ifāde eder. § "Aynı, gene, aşıl, ḥaḳīḳat' ma'nāsında da kullanılır: *Zāt-ı Bārī*, *zāt-ı eccl ü a'lā*, *zāt-ı mes'ele*, *zāt-ı mādde*. *Zātü'l-beyn* = aradaki ḥaḳīḳat, münāsebet. Hadd-i *zātında* = aşlında, 'aynı māyasında. § Eşḥāş ḥaḳḳında nefisden kināye olarak isti'mālī taḳdīrinde eşḥāşın nev'ine göre tezkīr ve te'nīşe ri'āyet olunur. Bir erkek ḥaḳḳında "*zāt-ı 'ālī*", erkekler olursa "*zevāt-ı 'āliye*"; bir kadın ḥaḳḳında "*zāt-ı 'ālīyā*" yāḥūd "*zāt-ı 'āliye*" kadınlar olduğu taḳdīrde "*zevāt-ı 'āliyāt*" denilir. *Zāten* = aşlında, aşıl olarak. *Zātī* = *zāta* mensüb, nefse 'ā'id. *Zātiyyāt* = *zāta* müte'allik, şahşa 'ā'id ḥuşūṣāt. *Bi'z-zāt* = 'nefsi, kendisi' demektir. § Fenn-i tıb ıstılāḥatı 'adādında birçok terākībe ilḥāk ile isti'māl olunur. Mişāl olarak ba'zı ıstılāḥāt ātīde zikr olunur. *Zātü'l-cenb* = 'ġiṣā-ı *cenb* denilen aḳciger örtüsünde peydā olan iltihāb'a

denilir ki bir marāz-ı mühlikdir. *Zātü'r-ri'e* = nesc-i ri'eniñ ya'nī aḳcigeriñ iltihābından mütevellid bir marāz-ı müdhişdir. *Zātü't-ṭabl* = 'ġiṣā-ı *ṭabl* denilen kulak zarının iltihābı' demektir: *Enbiyā vü rūsule ol şeref-i mevcūdāt / Kevne āḥirde gelip zātı olundu taḳdīm* (Nāzīm); *Bu isti'dād-ı zātī kim seniñ vardır nihādında / Okut İskender'i evvel elifden ibtidā eyle* (Nedīm: Kt. 4/2); *Āşafā girmedi ḥaḳḳā ki kefi eyyāma / Zāt-ı pākīñ gibi mecmū'a-i aḥlāk-ı ḥasen* (ve-lehu: K. 2/65). (III/403. s.).

zākir: (< Ar.) zikr edici, eden; anıcı, anān: *zākir-i ismu'llāh*. § Tekyelerde icrā-yı āyīn-i tarīḳat edildigi eşnāda dervīşānı zikre teşvīḳ için uşūl-i mūsīkī ile ilāhiyāt okuyan *zāt*lara 'zākir' denilir. Cem'i *zākirūn*, *zākirīn*. (III/404. s.).

zākī: (< Ar.) pek keskin kokuşu misk ü 'anbere vaşf olarak kullanılır: *müşk-i zākī*. (III/404. s.).

zāhib: (< Ar.) yol tutucu, gidici, giden. Ekseriyā zihniyyātda kullanılır: *Bu fikriñ buṭlānına zāhib oldu*. ‖ *Bu söze bakarak gücendicine zāhib oldum*. ‖ *Ben*

de o ʔarīḳe zāhib oldum / İnsānlar ile muşāḫib oldum (Lā⁴⁵⁰⁵). (III/404. s.).

zāhil: (< Ar.) zuhūl edici, eden; unutucu, unutan: *kātib-i zāhil, ḥaṭṭāt-ı zāhil*. (III/404. s.).

zebḥ: (< Ar.) boğazlamak, boğazlanmak; boğazı kesilmek: *zebḥ-i ḳurbān, zebḥ-i ḡanem, ḥayvānıñ zebḥi, deveniñ zebḥi*. (III/404. s.).

zebīḥ: (< Ar.) boğazlanmış, kesilmiş ḥayvān § fī-sebīlī'llāh ḳurbān edilmeye elverişli olan ḥayvān. *Zebīḥa* 'aynı ma'nalarda luḡatdır. Bunuñ cem'ı *zebāyiḥ*'dir. (III/405. s.).

zaḥā'ir: (< Ar.) zaḥīre'niñ cem'ı. Hemzeniñ yerine *ye* yazılmamalı. *Cem'-i zaḥā'ir: fī'āt-ı zaḥā'ir*. (III/405. s.).

zaḥīre: (< Ar.) ḥīn-i ḥācetde şarf olunmaḳ üzere birikdirilip anbārda şaklanılan ḥubūbāt ve me'kūlāt ve maḳūle-i sā'ire: *zaḥīre anbārı, zaḥīre pazarı, zaḥīre çuvālı, zaḥīreciler*. Zaḥīre-i āḫiret = ḥayrāt ve ḥasenāt. (III/405. s.).

zer'ī: (< Ar.) ıştılāḥ-ı fıkḥī. 'Arşın ile ölçülen şey' demektir. Cem'ı *zer'ıyyāt*'dır. (III/405. s.).

zerre: (< Ar.) 'ḡāyetle küçük, ufaḳ ḳarınca' demektir ki bu nev'

ḳarıncalarıñ yüz dānesi bir arpa veznindedir. Bu münāsebetle 'bir arpanıñ yüzde biri ḳadar veyāḫūd göz ile görölür görölmez derecede ince, ufaḳ şey' ma'nāsında ḳullanılır ki 'güneşiñ ışıḡı içinde uçar gibi görünen ḡāyetle küçük toz dāneleri' demektir. Ekşeriyā ḳillet, cüz'ıyyet maḳāmında isti'māl olunur. Cem'ı *zerrāt*'dır. Zerre ḳadar = pek ufaḳ, pek ḥükümsüz, ḥiç. Zerre-vār = zerre mişāli, ḡāyetle küçük, pek az. *Cemre⁴⁵⁰⁶-i Ḥūrşīd'dir zerrātı gerçi döndüren / Kim 'aceb ol cemre⁴⁵⁰⁷-i āteş-feşānı döndürür* (Lā⁴⁵⁰⁸); *Nedīm kendi ḳulun, kendi müstmendindir / Unutma zerreñi ey āftāb-ı feyz-āşār* (Nedīm: K. 7/62); *Ḳalmadı zerre ḳadar dilde bu dünyā hevesi* (Şāḫī). (III/405. s.).

zerī'a: (< Ar.) sebep, fırsat, vesīle: *zerī'a-i cemīle, zerī'a-i ḥasene*. (III/405. s.).

zeḳan: (< Ar.) iki çeñe kemikleriniñ birleşdigi yer ki Türkçede 'eñek' denilir. Zeḳanī = ıştılāḥ-ı tıbbī. Çeñeye müte'allıḳ 'aḍalāt vesā'ireye ıtlāk olunur. *Ey ki kā'b-ı himemiñ peyker-i keyvāna zeḳan* (Nedīm: K.

4506 Kāmūsta: Ḥücre.

4507 Kāmūsta: ḥücre.

4508 Ziya Paşa: G. 17/2.

2/58); *Ey şāh-ı hüsn bu ne zekandır*
dëdim dëdi / Ārām-gāh-ı rūh-ı
revānıñdurur seniñ (Nazīm). (III/405.
s.).

zekā', zekāvet: (< Ar.) sür'at-i idrāk,
tez añlayışlı olmak. Zihindeki çābūk
añlayıcılık kuvveti: *Şems-i işrāka*⁴⁵⁰⁹
şebah tab'-ı müniriñle zekā / Güher ü
āba meşel zarf^{4510-ı} *zebānıñla suhan*
(Nedīm: K. 2/61). (III/405. s.).

zeker: (< Ar.) ünşā'nıñ zıddı. Ya'nı
'erkek' demektir ki cem'i zükūr,
zükūrān'dır. Lisānımızda bu ma'nāda
münhaşıran *zekūr* lafzı
müsta'meldir. Müfredi 'yalñız ālet-i
recül, 'alāmet-i zükūret' ma'nāsında
kullanılır. (III/406. s.).

zekī: (< Ar.) zekālı, tēz añlayışlı,
serī'ül-fehm. Bunuñ zıddı *ğabi*'dir.
(III/406. s.).

zālik: (< Ar.) şu, o. 'Arabīde müfred
müzekker işareti. Lisānımızda terkīb
ile kullanılır, müzekkere 'ā'idiyyeti
mu'teber degildir. Ke-zālik = şunuñ
gibi onuñ gibi. Ma'-zālik = 'şunuñla
berāber, onuñla berāber' demektir
ki bu hālde *kāfların* sükūnu
lāzımdır. *Binā'en-'alā-zālik* ta'bīr-i

kadīmi el-yevm metrūk
hükümündedir. (III/406. s.).

zelül: (< Ar.) *ser-keş*'iñ zıddı. Muṭī' ve
münkād, yavaş başlı. İnsān ve
hayvān hākkında vaşf olarak
kullanılır: *şahş-ı zelül, esb-i zelül*.
(III/406. s.).

zelīl: (< Ar.) h'ār, hāķīr, alçaķ. Bu da
ekseriyā insāna vaşf olur. *Zelīlī* =
hāķīrlık, alçaķlık. *Kimiñ var birliğinde*
*iştibāhı / Cihānıñ Hālik'ı sensin*⁴⁵¹¹
İlāhī / Zelīl étme bu 'abd-i rū-siyāhı /
Amān ey pādişehler pādişāhı (Vāşıf:
Ms. 1/1). (III/406. s.).

zemā'im: (< Ar.) aşağıdaki *zemīme*'niñ
cem'i. Hemzeniñ yerine *ye*
yazılmamalı: *aşhāb-ı zemā'im*.
(III/406. s.).

zemm: (< Ar.) bir şahş veya hey'etiñ
ahvāl ve ef'ālını beyān ve mu'āheze
éderek 'ayb ve kuşuru hākkında
hetk-i şeref ve kesr-i i'tibārını mūcib
olacak şūretde 'azviyyātta
bulunmak ki Türkçede 'yermek,
yerilmek; kınamak, kınanmak'
dēnilir. *Medh* bunuñ zıddıdır: *bir*
şahşı zemm, bir şahşın zemmi. || *Yār*
medhinden ne aşşı yāv zemminden ne
ğam (Lā). (III/406. s.).

4509 Dīvānda: Şems ü işrāk.

4510 Dīvānda: ħarf.

4511 Dīvānda: Hālik'ın sen.

zemmām: (< Ar.) zemm edici, yerici, kınamalık: *zemmām-ı bed-nām*. (III/406. s.).

zemīm: (< Ar.) *mezmūm* gibi yerilmiş; yermeye yerilmeye müsteḥak fenā, kötü ḥāl, şey: *fi'l-i zemīm, ḥulḳ-i zemīm, ḳavḻ-i zemīm, ef'āl-i zemīme, aḥlāḳ-ı zemīme, aḳvāl-i zemīme*. ‖ *Terbiyet-kerde-i ḥulḳ-ı ḥüsnü olsa tībā' / Ḥüsn-i aḥlāḳa mübeddel olur ef'āl-i zemīm* (Nazīm). (III/406. s.).

zenb: (< Ar.) ḳabāḥat, günāḥ, şūç: *zenb-i 'aẓīm, zenb-i menfūr*. ‖ *Ḳaṭ'-ı ümmīd etmem 'afvından ḳuşūr u zenb ile / Ben ḳulum ḳuldan ḥaṭā yā Rab cenābından 'aṭā* (Vāşif). (III/406. s.).

zeneb: (< Ar.) kuyruk, şap. Cem'i *eznāb*. (III/407. s.).

zevāt: (< Ar.) *zāt*'ın cem'i. Oraya mürāca'at oluna. (III/407. s.).

zevā'ib: (< Ar.) *zū'ābe*'niñ cem'idir. *Zū'ābe* = *fi'l-aşl* 'başıñ ön tarafından alına mülāşık olan yeri' demektir. Ba'de başıñ orasından arḳaya doğru uzanıp şarḳan kākül, perçeme ıtlāk olunmuşdur. Atıñ perçemine ıtlākı cā'izdir. Şu taḳdīre göre cem'i olan *zevā'ib* = 'kāküller, perçemler' demektir. Müfredi aşlā ḳullanılmaz. Cem'i de ekşeriyā *zū* ile birlikte *ya'nī zū-zevā'ib* şüretinde ve

'kāküllü, kuyruklu kevkebler' ma'nāsında ḳullanılır. (III/407. s.).

zevb, zevebān: (< Ar.) erimek, şu gibi olmak: *zevb-i raşāş, zevebān-ı nuḥās*. (III/407. s.).

zevḳ: (< Ar.) bir şey'in ḥōşa gitmekligi ḥuşūşu, ṭadını duymak māddeci: *zevḳ-i şoḥbet, zevḳ-i ṭa'ām, zevḳ-i selīm*. *Zevḳe* gitmek = ḥōşlanmak. *Zevḳine* varmak = ṭadından ḥaz etmek, ṭadı ḥōşa gitmek. § Cünbiş, eglence, eglenti: *ehl-i zevḳ, bezm-i zevḳ*. ‖ *Dün gece şabāḥa ḳadar zevḳ u şafā ile vakit geçirdik*. *Zevḳlenmek* = beyne'l-'avām 'birini istihzā etmek, biriyle eglenmek' ma'nāsında ḳullanılır. *Zevḳe* dalmak = cünbiş, eglence ile vakit geçirmek. *Zevḳī* = *zevḳe* mensüb, *zevḳe* müte'allik. *Zevḳiyyāt* = *zevḳe*, eglenceye müte'allik ḥuşūşāt. *Ben ne Mesīḥī ne Mesīḥā-demim / Zevḳi ḥaḳīḳatde arar ādemim* (Mu'allim Nācī⁴⁵¹²: 1); *Miḥneti kendine zevḳ etmedir 'ālemde hüner / Ğam u şādī-i felek böyle gelir böyle gider* (Vāşif: Ms. 221/1). (III/407. s.).

zevī: (< Ar.) *zū*'nuñ sebebi izāfetle *nūn*'u sākıt olmuş cem'idir ki 'şāḥibler' demektir. Muṭlaḳā izāfetle

4512 Äteş-pāre, Kalender.

kullanılır: *zevī'l-'uḳūl*, *zevī'l-ervāh*,
zevī'l-iḥtirām. (III/407. s.).

zehāb: (< Ar.) gitmek: *iyāb u zehāb*. §
Zihnen bir yola gitme ya'nī zāhib
olma, fikrinde kendine göre şanıp
belleyiş: *zehāb-ı bāṭıl*, *zehāb-ı saḳīm*. ||
Gitmeyen yoluna 'üryān u faḳīr olsun
hep / Çār mezhebde ḥarām ola zehāb u
zehebī (Naẓīm). (III/407. s.).

zeheb: (< Ar.) hāliş altın: *zeheb-i keşīr*.
Cem'i *ezhāb*, *zühūb*, *zühbān*'dır.
Ebü'z-zeheb = altın babası, çok
zengin adam. Zehīb = altın
sürülmüş, yaldızlı: *Egerçi şabr ederse*
kıymet olmaz / Aña yüz biñ semen sīm
ü zehebden (İbn Kemāl). (III/407. s.).

zeyl: (< Ar.) etek. Tavīlū'z-zeyl = etegi
uzun, açık hālī, 'iffetsiz. Zeyl-i izār
= peştemālīñ yāhūd destārīñ etegi,
ucu. § Bir şey'in şoñu, lāḥika veya
'ilāvesi: *zeyl-i kitāb*, *zeyl-i düstūr*, *zeyl*
tarzında. Zeylen = şoñ, 'ilāve olarak.
Zeyliyyāt = zeyle müte'allik, zeyl
şüretiyle yazılan şeyler. *Rāyet-i*
'izzetine zeyl-i zer-efşān-ı hūrşīd / 'İlm-
i rif'atine cirm-i kamer-i mehçe-i sīm
(Naẓīm); *Bir iki mebhāşe ta'līk*
*olunca*⁴⁵¹³ *enzārım / Uzandı zeyl-i*
mebhāşiş çoğaldı kīl ile kāl (Nedīm: K.
8/4). (III/408. s.).

//zi//

zi'b: (< Ar.) kurd. Cem'i *zi'āb*. Dāü'z-
zi'b = kurd marazı ya'nī açlık. Zi'b-i
bahrī = 'deñiz kurdı ya'nī peregi'
denilen üstü kalın pullu yırtıcı bir
nev' büyük balık. (III/408. s.).

zibḥa: (< Ar.) ıstīlāḥ-ı tıbbī. 'Ekşeriyā
çocuklarıñ boğazlarında peydā olan
ve kuşpalazı denilen maraz-ı
mühlik' demektir. Zibḥa-i
ḥaḳīḳıyye = aslı 'kuşpalazı' denilen
maraz-ı müdhiş. Zibḥa-i kāzibe =
'alā'imi kuşpalazına müşābih
olduğu hâlde āsārı başka türlü olup
ekşeriyā şifā-pezīr olan ve ekşeriyā
yine çocuklarda zuhūr eden bir nev'
hastalıktır ki 'hunnāk-i şarşarī,
iltihāb-ı ḥançere-i şarşarī' de denilir.
(III/408. s.).

zirā': (< Ar.) arşın. Zirā'-i a'sārī =
metre. Zirā'-ı mi'mārī = 'kalfa ve
dülgerleriñ kullandıkları arşın ki
yirmi dört parmağdan 'ibāret tūl'
demektir. § İnsānıñ dirsegi
ucundan orta parmağı ucuna kadar
olan boy, uzunluk. Cem'i *zirā'āt*.
(III/408. s.).

zırve: (< Ar.) tepe, yüksek bir şey'in en yukarısı. Zırve-i cebel = dağ tepesi. (III/409. s.).

zıkr: (< Ar.) aňmak, aňılmak; yād etmek, edilme: *muḳaddimede zıkr olunan mādde, zıkr-i aḥbāb*. Sālifü'z-zıkr, ānifü'z-zıkr = yukarıda aňılan, şimdi aňılması geçen. Ātiü'z-zıkr = aşağıda aňılan, yād edilen mādde. Zıkr-i cemīl = güzel şüretde yād etmek, mekteplerde terbiye ve taḥşīl ḥuṣūşlarında mekteb idāresi tarafından taḳdīre şāyān görülen etḫāl ve talebeye verilen taḥşīn-nāme. § İsm-i Ḥaḳḳ'ı aňlamak, yād etmek: *zıkrü'llāh, zıkr-i dervīṣān*. Cem'i ezkā. *Ammā ne zıkr ü fikr*⁴⁵¹⁴ *kim āgāh olanlara / Yādı*⁴⁵¹⁵ *'atā-yı ḥālīḳ*⁴⁵¹⁶ *-ı kevn ü mekān verir* (Nedīm: K. 4/14); *Ḳurtulmağa girdāb-ı ḥaṭardan zıkr et / Lā ḥavle ve lā-ḳuvvete illā bi'llāh* (Fāmī). (III/409. s.).

zillet: (< Ar.) ḥārluk, ḥaḳīrlik, alçaklık. *'Ulūv-i cenāb ṣāḥibi zillet ve meskenetden 'ibāret bulunan bir ḥayāta elbette mevṭi tercīḥ eder. ‖ Ey dāhiye sen şimdilik ol ṣābır-ı zillet* (Mu'allim Nācī⁴⁵¹⁷: 31); *Ėtmez kenār-ı maṭlaba*

gevher niṣār mevc / Tā olmayınca zillet ile ḥāḳ-sār mevc (Sāmī: G. 20/1). (III/409. s.).

zımmet: (< Ar.) 'uhde, üst: *vecībe-i zımmet-i insāniyyet, vācibe-i zımmet-i ra'iiyyet, müterattib zımmet-i ṣadāḳat*. § 'Uhdede bulunan şey, borç: *zımmet defteri, zımmet puşulası, erbāb-ı zımmet*. Zımmet ḳayd etmek = işṭilāḥāt-ı māliyyece borç çıkarmak. Ma'nā-yı ṣānī i'tibāriyle cem'i *zımmem* cem'ü'l-cem'i de *zımmemāt*'dır. Berā'et-i zımmet = 'üstüne 'atf olunan töhmetden sıyrılıp ḳurtulmak' demektir. *Du'ā-yı 'izz ü cāḥiñ zımmetimde farz bilmişdim / Ėderdim rüz u şeb medḥiñle meclislerde güyāyı* (Vāṣıf); *Meşreb-i ehl-i müriüvvetde vefā zımmetdir / Zevḳ-i erbāb-ı muḥabbetde elem 'ādetdir* (ve-lehu: Müs. 220/7). (III/409. s.).

zihi: (< Ar.) 'Arabīde mü'enneşe maḥşūş ism-i işāretidir. Şu, bu. Lisānımızda bu ihtisāş mu'teber degildir. Elifsiz hā-yı tenbihîyye ile ḳullanılır. Yalnız aslā ḳullanılmaz: *Ha-zihi* = işte şu. *El-ḥāletü haẓihi*. (III/409. s.).

zihn: (< Ar.) ḳuvve-i müdrike, ḳuvve-i ḥāfıza. Dimāğ-ı beşerde fıṭraten. Mevcüd olan aňlamak, bilmek,

4514 Dīvānda: fikr ü zıkr.

4515 Kāmūsta: Yād.

4516 Kāmūsta: ḥālet.

4517 Diğer Şiirleri, İrcā-ı Nazar.

unutmamak kuvveti. Zihnen = zihin cihetiyle, zihin ile. Mes'eleyi zihnen halle çalışıyor. Zihnî = zihne mensûb, zihinli. Hesâb-ı zihnî, şahş-ı zihnî. Zihniyyât = zihne müte'allik huşûşât. Cem'i ezhân. Zihn-i vekkâdınıñ evşâfını yazdıkça seniñ / Geceler kilimin etrâfına pervâne gelir (Nedîm: K. 16/25). (III/409. s.).

zî: (< Ar.) 'şâhib' ma'nâsına zû'nuñ kâ'ide-i 'Arabîyye üzere hâlet-i cerrîdir. Lisânımızda her ikisi de muṭlakâ terkîb ile kullanılır. Mevķi'-i isti'mâlleri kâ'ide taḥtında degildir. Hük-m-i selîkaya göredir. Ma'mâfih ba'zen selîka "zî" yerinde "zû"yu, "zû" yerinde "zî"yi kabûl etmez. Meşelâ "zî-şân" denilir de "zû-şân" aṣlâ denilmez. Bunuñ gibi "zû-fünûn" yerinde "zî-fünûn" da denildiği görülmemiştir. Denilse bile hõşa gitmez. Bunlar Türkçede *li*, *lî* edâtlarıyla nakl ve îrâd olunur. Meşelâ: zî-şân = şanlı, şân şâhibi. Zî-hayât = hayât şâhibi, cānlı. Zî-kıymet = kıymetli, değerli. Zî'l-ḥicce = şühûr-ı 'Arabîyyeniñ on ikincisi. Zî'l-ka'de = şühûr-ı mezkûreniñ on birincisi. Zî'l-yed = 'bir 'ayna, bir şey'e bi'l-fi'l vaz'-ı yed eden veyâhûd taşarrufu sâbit olan kimse'

ma'nâsında ıstılâh-ı fikhîdir. Biri de cāmi'-i Kur'ân-ı mübîn zi'n-nüreyñ / Menba'-ı ḥilm ü hayâ Hâzret-i 'Oṣmân-ı ḥalîm (Naẓîm); Birisi mesned-ārâ-yı Kapûdânî sa'âdetle / Üçü ol şehir-i yâr-ı 'âlemiñ dāmâd-ı zî-şânı (Nedîm: K. 11/14). (III/410. s.).

//zû//

zübâb, zübâbe: (< Ar.) sinek: ṭanîn-i zübâb. Cenâh-ı zübâb = sinek kanadı. Ola hem-pervâz-ı 'ankâ nîce mümkindir zübâb / Hirreniñ şîr-i jeyân ile olur mu nisbeti (Vâşîf: K. 20/57)?. (III/410. s.).

zübâle: (< Ar.) mum, qandîl fitîli. Nâdiren müsta'meldir. (III/411. s.).

zübûl: (< Ar.) pejmürde olmak, şararıp solmak: Kaḡı semen-i melâḥatdır ki 'âkıbet bâd-ı semûm-ı fenâ ile zübûl bulmadı (Taẓarru'ât ≈ Sinân Paşa). (III/411. s.).

zühûl: (< Ar.) zaḥl'iñ cem'i. "Adâvetler, düşmanlıklar, intikâmlar" demektir. Müfredi kullanılmaz. Cem'i müfred hük-münde müsta'meldir. (III/411. s.).

zuhr: (< Ar.) vakt-i ḥâcet için birikdirilip şaklanılan şey. İsti'mâli ma'neviyyâta maḥşûş gibidir. Zuhr-

1 āhiret = a'māl-i şāliha, hayrāt-ı hasenāt. (III/411. s.).

zürriyet: (< Ar.) insānıñ veledi, nesli, dölü. Cem'i zürriyāt'dır. *Bağlıdır*⁴⁵¹⁸ / *hālince bir kayd-ı emelde her kişi*⁴⁵¹⁹ / *Cem'-i māl eyler kimi, ister kimi zürriyeti* (Lā⁴⁵²⁰). (III/411. s.).

zükür: (< Ar.) 'erkek' ma'nāsına olan zeker'in cem'i. 'Erkekler' demektir. Müfredi başka ma'nāda kullanılır: zükür u inās, evlād-ı zükür. Züküret = erkeklik. Züküret ve ünüset = erkeklik, kadınlık. *Besmeledir vird-i inās u zükür / Hırz-ı dil ü cān sır ü şān u hūr* (Nazīm). (III/411. s.).

züll: (< Ar.) ma'nāca zillet ile müterādifdir. Oraya mürāca'at oluna. *Haşir-i pāra be-düş züll ü meskenet olan.* (III/411. s.).

zünüb: (< Ar.) 'günāh, suç' ma'nāsına olan zenb'in cem'i: istiğfār-ı zünüb, tevbe-i zünüb. || *Vezn olunduğda zünübüm keffe-i mizānda / Her günāh-ı bī-gerānım ola bir bār-ı şakıl* (Vāşif: K. 4/5). (III/411. s.).

zū: (< Ar.) 'şāhib' ma'nāsınadır. Zī māddeesine mürāca'at oluna. Zū-erba'atü'l-aḍlā' = dört köşeli. Zū'l-fikār = iki çatallı, ağızlı. *İmām 'Alī*

raḍıya'llāhu 'anh hazretleriniñ seyfi-meşhūru. Zū'l-vecheyn = iki vecihli, iki taraflı ya'nī harem ve selāmlık şüretiyle kullanılan dā'ire. Zū'l-ma'aşeyn = ıstılāh-ı fennī, hem karada ve hem şu içinde yaşamağa kâbiliyyet hülkiyyesi bulunan nev'-i hayvāna ıtlāk olunur. *Levm-i hussāddan, āsīb-i nazardan dā'im / Eyleye zātın mahfūz Hudā-yı zū'l-men* (Nedīm: K. 2/79); *Biri anıñ esedu'llāh-ı 'Alī'dir ki henüz / Zū'l-fikārın ele aldıkça olur haşm dü-nim* (Nazīm). (III/411. s.).

zühül: (< Ar.) bir şey'i unutmuş gibi kaşden terk etmek § meşgüliyyet ilcāsıyla gaflet edip unutmak. *Gaflet, haṭā* lafızları gibi mā-ḳablindeki mādde zarfiyyet edātı olan “de” bulundurulamaz: Meşelā: “Mu'allim dersiñ bu kısmında zühül eylemiş.” denilemez. Muṭlakā “den” edātıyla irād olunarak: “Mu'allim dersiñ bu kısmından zühül eylemiş.” denilir. (III/412. s.).

züyül: (< Ar.) zeyl'in cem'i. Etekler, 'ilāveler. (III/412. s.).

//rā// (III/411. s.-III/483. s.).

4518 Eserde: Her kişi.

4519 Eserde: bendedir.

4520 Ziya Paşa: Kt. 9.

rā': (< Ar.) elif-bā-yı 'Osmānīde on ikinci harfiñ ismi. Hesābda "200" 'adedine işaretdir. Vaz'-ı tārīḥde *rā*, rebī'ü'l-evvele 'alāmetdir: *ḥarfü'r-rā*, *rā-yı mühmele*. (III/412. s.).

rā'if: (< Ar.) re'fetli, acıyıp merḥamet edici. Eşḥāşda isim olarak kullanılır. Hemzeniñ yerine *ye* yazılmamalı. (III/412. s.).

rā'ik: (< Ar.) ḥālīş, şāfī, sāde: '*asel-i rā'ik*, *leben-i rā'ik*, *rūḡan-ı rā'ik*, *ed'ıye-i rā'ika*, *temenniyyāt-ı rā'ika*. Hemzeniñ yerine *ye* yazılmamalı. (III/412. s.).

rā'ī: (< Ar.) rü'yet edici, görücü, gören § 'rā harfine mensūb, müte'allık' ma'nāsına da olur. Lakin bu taqdīrde āḥirindeki *ye* şeddeli i'tibār olunmak lāzım gelir: *kaşīde-i rā'iyye* gibi. Bu kelime *rāyī* tarzında yazılırsa yañlış olur. (III/412. s.).

rābiḥ: (< Ar.) fā'ideli, kazançlı, kazanan. Rābiḥa = 'aynı ma'nāda *ticāret* lafzına vaşf olur: *Ticāret-i rābiḥa*= fā'ideli, kazançlı alışveriş. (III/412. s.).

rābiṭ: (< Ar.) rabṭ edici, bağlayıcı, bitişdirici: *ḥabl-i rābiṭ*, *ḥarf-i rābiṭ*. (III/412. s.).

rābiṭa: (< Ar.) kayd, bend, bağ. Ekşeriyā *ta'alluk* makāmında ma'neviyyātda kullanılır: *rābiṭa-ı*

kalbiyye, *rābiṭa-ı meveddet*, *rābiṭa-ı uhuvvet*, *fekk-i rābiṭa*, *kaṭ'-ı rābiṭa-i ülfet*. § İntizām, üslūb, tertīb, düzgünlük: *rābiṭalı adam*, *rābiṭalı iş*. ‖ *Onuñ her şeyi rābiṭasız*. ‖ *Rābiṭasız işi sevmem*. Rābiṭalı = muntazam, tertibli. Rābiṭasız = intizāmsız, yolsuz. § 'Rabṭ edici' ma'nāsında edāta, ālāta ıtlāk olunur. Meşelā *ki edāt-ı rābiṭadır*. Kezālik toplu igne ālet-i rābiṭadır. (III/412. s.).

rābī: (< Ar.) dördüncü: *bāb-ı rābī'*, *cild-i rābī'*, *def'a-ı rābī'a*, *rütbe-i rābī'a*. Rābī'an = dördüncü olarak, dördüncü mertebede Rābī'-i 'aşer = on dört. (III/413. s.).

raport⁴⁵²¹: (< Fr.) taḥrīr, müzekkire, inhā; da'va taḥrīri, zabt-nāmesi § eṭibbānıñ bir ḥastayı veyā me'mūriniñ bir māddeyi mu'āyyene ve tedkīk êdikden soñra vèdikleri taḥrīr veyā şehādet-nāmeye ıtlāk olunur. *Ehl-i ḥibre raportu*, *ṭabīb raportu*. Rapporteur = taḥrīrci, bir māddeniñ keşf ve tedkīkiyle taḥrīr ve raport tanzīmine me'mūr adam § āḥirine *se* 'ilāve olunursa muḥbir, suḥan-çīn, münāfık. (III/413. s.).

rātib: (< Ar.) sıralandırıcı, pāy-dār edici. Eşḥāşda isim olarak kullanılır.

4521 Rapport.

Rātibe = ma‘āş, vazīfe, ta‘yīnāt.
Rātibe-h̄ ār. ‖ *Meczûb-ı şevk-i vaşlı olup*
Rātib ol mehiñ / Geh cezr u gāh medd
èder ètmez karar mevc (Rātib).
(III/413. s.).

rātin (< Ar.), **rātīnc** (< F⁴⁵²²): 'çam sakızı, reçine' dēnilen bir nev' zāmğ. Fārisīde 'rātīyān, rātīyāne, rātīyānic' dēnilir. *Rātīnc* şoñ lafzın muhaffefidir. İkincisi lisānımızda ıstılāhāt-ı fenniyyeden olarak kullanılır. Rātīncī = 'çam sakızına mensûb, müte‘allik' dēmekdir ki fennen ‘ayn-ı zāmğ terkīb ve kıvāmında olan şeylere ıtlāk olunur. Rātīnciyye faşīlesi = o nev' sakızlı, zāmğlı ağaçlar. (III/413. s.).

rāciḥ: (< Ar.) ma‘nen veyā mādde ten mu‘teber ve maḳbûl, ‘aynı şüretle iki şeyden birbirine nisbetle daha iyi ve üstün olan: *ḳavl-i rāciḥ, re‘y-i rāciḥ, fikr-i rāciḥ*. (III/413. s.).

rāci’: (< Ar.) geri dönücü, dönen; doḳunan: *Bu cümledeki hū zamīri şu kelimeye rāci’dir.* ‖ *Fi’liñ mes’ûliyyeti fā’iline rāci’dir.* ‖ *Bu işiñ şān ve şeyni size rāci’dir.* Bu lafzıñ yerinde ‘ā’id isti‘māl olunur. Lakin ‘ā’id’iñ kullanıldığı her mevḳi’de bu kelime

kullanılamaz. Çünkü selīḳa ḳabûl ètmez, hōşumuza gitmez. Meşelā “Bu işiñ fā’ide ve zararı kendisine rāci’dir.” cümlesinde *kendisine ‘ā’iddir* dēmekde hiçbir be’s yokdur. Faḳaṭ “Bu vazīfe maḳām-ı riyāsete ‘ā’iddir.” cümlesinde *rāci’* lafzı kullanılırsa hōş görülemez. *Ḥayr u şer cümle Ḥaḳḳ’a rāci’dir / Kimseniñ iḥtiyārı elde degil* (Lā); *Çün olmuştur ‘ameller dīnimizde niyyete rāci’ / Bu pākīze ‘amel de şübhesiz ḥayr u ‘ibādetdir*⁴⁵²³ (Nedīm: K. 15/20). (III/413. s.).

rācil: (< Ar.) yaya, yürüyücü: *fāris ü rācil*. Ekşeriyā mecāz şüretinde isti‘māl olunur. Meşelā: “Her huşuşda olduḡu gibi bu fende de rācildir.” dēnilir ki ‘iḳtidārsız, bıdā‘asız’ ma‘nāsını ĩmā èder. Rācilen = yaya olarak, yürüyerek. *Rācilen devr-i ‘ālem seyāḥatine çıḳdı.* (III/414. s.).

rācī: (< Ar.) ricā èdici, èden; ümīd ile yalvarıcı, yalvaran: *şahş-ı rācī, ‘abd-i rācī, dervīş-i rācī.* ‖ *Ḥaḳ rahmetine gerçi cihāndır rācī / Bu fi’l ile ḥāşā ki olam ben nācī* (Mollā Yūsuf). (III/414. s.).

rāḥ: (< Ar.) bāde, şarāb: *Rāḥsın rāḥat-fezā-yı ḥātır-ı mestānesin* (Nef‘ī: Sk. 2);

4522 Lugaṭ-ı Remzī: Arapça. Kubbealtı: Farsça. Devellioḡlu: Farsça.

4523 Kāmūsta: ‘ibāretdir.

*Lutf*⁴⁵²⁴ eyle getir *rāḥımı rūḥum sākī*
(Mu'allim Nācī⁴⁵²⁵: R. 7). (III/414.
s.).

rāḥat: (< Ar.) mādī ve ma'nevī keder
ve ıztırābdan āzāde ve āsūde olmak,
kedersiz ve ezāsız bir hālde
bulunmak: *rāḥat-ı kalb, rāḥat-ı vücūd,*
rāḥat-ı cān, rāḥat-ı zihin. Rāḥatsızlık =
hālet-i ıztırāb, hastalık. Rāḥat
durmak = temkīn ve sükūn ile uşlu
davranmak. Rāḥatü'l-hulķūm,
rāḥat-ı hulķūm = ma'rūf bir nev'
yumuşak şeker. *Ey kudsiyān amān*
baña imdād vaktidir / Bir hayret aldı
*nāṭıqamıñ tāb u rāḥatın*⁴⁵²⁶ (Nedīm:
Kt. 1/1); *Gel mehd-i şafāda rāḥat eyle /*
Birkaç gececik ferāğat eyle (Şeyh
Gālib⁴⁵²⁷: Trd: 1/4). (III/414. s.).

rāḥil: (< Ar.) rıḥlet edici, göçücü,
göçen. Nādiren kullanılır. (III/414.
s.).

rāḥile: (< Ar.) yük devesi, yük
hayvānı: *rāḥile-rān-ı semt-i 'Irāk olan.*
(III/414. s.).

rāḥim: (< Ar.) raḥm edici, acıyıp
esirgeyici: *āmīr-i rāḥim, ḥākīm-i*
rāḥim. Cem'i *rāḥimūn, rāḥimīn.*

Erḥamü'r-rāḥimīn = Cenāb-ı Allāh.
(III/414. s.).

rāḥe: (< Ar.) avuç içi, el ayası. Rāḥe-i
yed, rāḥe-i kadem = ıstīlāḥāt-ı
tıbbiyyedir. İstīlāḥdaki tarz-ı
isti'mālī ma'nā-yı aṣlīsine muvāfıq
degildir. Çünkü birincisinde *yed*
lafzı fazla, ikincisinde de ṭabān
maḳāmında kullanıldığından
ma'nā-yı aṣlīsī ile ṭabān ṭabāna
zıddır (III/414. s.).

rādde: (< Ar.) mertebe, derece, sıra,
kerte: *sā'at beş rāddesinde.* ‖ *Sinni otuz*
beş rāddesinde olmalı. ‖ *Ölüm*
rāddesinde esīr-i firāş, öyle bir rāddeye
geldi ki kızcağızıñ gözlerinden yaşlar
akmağa başladı. § Çizik, çizgi: *rādde*
çekmek, rādde çekilmek. (III/415. s.).

rāz: (< F.) sır, gizli şey, gizlenen
huşuş: *rāz-ı nihān, rāz-ı derūn, keşf-i*
rāz, ketm-i rāz, ifşā-yı rāz. Rāz-dān =
sır bilici, vākıf-ı esrār olan dōst,
şahış: *Dedi ki āh su'āl etme rāz-ı*
pinhānım / Dil-i figārıma zaḥm urma
sen de dīger bār (Nedīm: K. 7/19).
(III/415. s.).

rāzīķī: (< F.) taḥrīf ile 'razaķi' denilen
bir nev' üzüm: *rāzāķī*⁴⁵²⁸ *ḥōşābı.*
(III/415. s.).

4524 Eserde: Raḥm.

4525 Sünbüle.

4526 Dīvānda: ṭāḳatın.

4527 Hüsn ü 'Aşk.

4528 Tahrif olmuş kelimelerde uzatmalar gösterilmemiştir. Buradaysa tahrif
olan kelime örnek olarak verildiği için uzatma işaretleri mevcuttur.

rāzyānec, rāziyāne⁴⁵²⁹: (< F.) 'rezene' denilen yābānī dereotu. Rāzyāne-i Rūmī = 'anason' denilen nebāt-ı ma'rūf. (III/415. s.).

rāsib: (< Ar.) şu gibi māyi'ātın dibine çökücü, çöken: *cism-i rāsib, ecsām-ı rāsibe*. (III/415. s.).

rāst: (< Ar.⁴⁵³⁰.) doğru: *suhan-ı rāst, çüb-ı rāst*. Rāstī = doğruluk. Reh-i rāst = doğru, kesdirme yol. Rāst-gū = doğru söyleyen. Rāst-kār = işi doğru, ehl-i istikāmet. Rāstgele = teşādüfī olarak. kazāen. Rāst gelmek = teşādüf, işābet etmek; kavuşmak. Rāst getirmek = işābet ettirmek, doğundurmak. § Mūsikī-i şarkīde bir maḳām, perdenin ism-i maḥsūsu: *rāst pīş-revī, rāst faşlı, rāst takşīmi*. || Aranmaz neş'e vü⁴⁵³¹ temkīn rind-i lāubālīde⁴⁵³² / Gehī mest ü gehī hūş-yār gāhī rāst gāhī kec (Vāşıf: G. 12/6); *Rāst geldi peyk-i endişem bu ğarrā maṭla'a / Çarḫ-ı çarımdan öte, 'arş-ı mu'allādan beri* (Nedīm: K. 5/18). (III/415. s.).

rāsuht: (< F.) lisānımızda muḥarrefi *rāstuḫ* ki yakılmış bakırdan ma'mūl

kara boya. Ekseriyā kadınlar isti'māl ederler. Rāstuḫ taşı = 'antimon' denilen cevher-i ma'denī. (III/415. s.).

rāsiḥ: (< Ar.) rūsūḥ şāhibi, melekeli. Bu ma'nā i'tibāriyle. Cem'i olan rāsiḥūn, rāsiḥīn = 'ulūm-ı dīniyyede rūsūḥ ve meleke şāhibi olan 'ulemā-yı ümmete ıtlāk olunur. § Şābit, metīn, muḥkem: *sütūn-ı rāsiḥ, 'imād-ı rāsiḥ, i'tikād-ı rāsiḥ, 'akā'id-i rāsiḥa*. (III/415. s.).

rāşid: (< Ar.) 'akıl ve dīniñ gösterdiği doğru yolda gidici, giden: *bāliğ-i rāşid*. Cem'i *rāşidūn, rāşidīn*: *hulefā-yı rāşidīn*. (III/416. s.).

rāşī: (< Ar.) rüşvet vèrici, vèren. İştılāḥ-ı fikhīdir. (III/416. s.).

rāşid: (< Ar.) raşad edici, diḳkatle gözleyici, gözleyen: *rāşid -ı kevākib, rāşid-ı 'avākib*. || *Rāşidan fark edemezler irtifā'-ı kevkebiñ / Kulsalar birkaç raşad bünyād Uluğ Mīrzā gibi* (Nedīm: K. 18/29). (III/416. s.).

rāzī: (< Ar.) rızā gösterici, rızā vèrici: *Haḳḳı izhār eyler ise ḳādī / Buña herkes olur elbet rāzī*. (III/416. s.).

rātib: (< Ar.) ruṭūbetli, nemli, ıslatıcı: *rātib u yābis*. (III/416. s.).

rā'id: (< Ar.) gürleyici, güröldeyici, güröldeyen: *semā-yı rā'id, seḫāb-ı*

4529 Devellioğlu ve Kubbealtı lugatları bu iki madde başını ayrı verip "rāziyānec"i Arapça olarak kayda geçmiştir.

4530 Devellioğlu: Farsça. Kāmūs-ı Türkī: Farsça. Lugat-ı Remzī: Farsça. Lugat-ı Ebū'z-ziyā: Farsça.

4531 Kāmūs'ta bu bağlaç yoktur.

4532 Dīvānda: lāubālīden.

rā'id. Rā'ide = 'güröldeyici, güröldeyen bulut' demektir. *Rā'ide-i müdhişe*. (III/416. s.).

rā'ī: (< Ar.) çobān, şğırtmaç; otlatıcı: *rā'ī-i mevāşī*. || Yoksa sürüden cüdā mı kaldın / Firqat mi bu ıztırābı dā'ī / Kalmışlara bakmıyor mu rā'ī / Bī-hem-reh ü bī-nevā mı kaldın (Kuzuya Hıtab ≈ Mu'allim Nācī: 3). (III/416. s.).

rāğ: (< Ar.⁴⁵³³) dağ etegi, çayırılık, çemenlik. Ekseriyā *bāğ* ile berāber kullanılır: *Bāğ u rāğ-ı devlet ü iclālīne / Esmesin bād-ı hazān ma'zelet*⁴⁵³⁴ (Nedīm: Ms. 2/4). (III/416. s.).

rāğīb: (< Ar.) rağbet edici, cān u gönülden özleyici, özleyen: *rāğīb-ı ma'ārīf, rāğīb-ı ahibbā*. (III/416. s.).

rāfız: (< Ar.) terk edici, şalıverici. Rāfıza = fırak-ı Şī'adan biriniñ ismidir. Sebeb-i tesmiye Hāzret-i Zeyd bin 'Alī'yi terk edişleridir. Rāfızī = fırka-i mezkūreye mensüb olan her bir ferde ıtlāk olunur. Cem'i *rāfızıyyūn*'dur. Cem'-i diğeri üslūb-ı Fārisī üzere tahfīf-i yā ile *rāfızıyān*'dır. (III/416. s.).

rāfi': (< Ar.) kaldırıcı, yükseldici: *rāfi'-i fermān*. § Esmāü'l-hüsnādandır: *yā*

Rāfi'ü'd-deracāt, yā Rāfi'ü'l-beliyyāt. (III/416. s.).

rākım: (< Ar.) yazıcı, yazan: *rākımü'l-hurūf, rākım-ı risāle*. (III/417. s.).

rākib: (< Ar.) binici, binen: *rākib-i sefīne, rākib-i himār*. Rākiben = binmiş olarak, binerek. *Vapura rākiben 'azīmet etti*. || İklīm-i Rūm'a istese bir demde rākibi / Ahbār-ı Çīn ü zīnet-i⁴⁵³⁵ Hindūstān vērir (Nedīm: K. 4/38). (III/417. s.).

rākid: (< Ar.) cereyān etmeyip duran, turgun olan: *mā-yı rākid, miyāh-ı rākide, havā-yı rākide*. || Deñiz bugün pek rākidedir. (III/417. s.).

rāki': (< Ar.) rükū' edici, başını yere doğru egici. Rāki'an = rükū' hālinde olarak. *Rāki'an tesbīhe başladı*. (III/417. s.).

rām: (< F.) muṭī', münkād olan; teslīmiyyet gösteren. İnsān ve hayvān hakkında olmak, etmek māddeleleriyle kullanılır. *O şūh-ı tünd-meşreb kimseye rām olmuyor*. || O kadar harūn bir hayvānı kendine rām etti. || Hāk te'ālā ede ikbāl ü celālīn efzūn / Emrine rām ola dā'im felek-i bī-ārām (Nedīm: K. 10/43). (III/417. s.).

4533 Devellioğlu: Farsça. Kāmūs-ı Türki: Farsça. Lugat-ı Nācī: Farsça. Lugat-ı Ebū'z-ziyā: Arapça.

4534 Dīvānda: tefrikat.

4535 Dīvānda: Tübbet ü.

rampa: (< İt.) 'gemi gemiye yānāşib çengel, hâlaṭ atmak' demektir. (III/417. s.).

rāmiş-ger: (< F.) 'muṭrib, sâzende, ḥ'ānende' ma'nāsınadır. *Rāmişī* daḥī 'aynı ma'nâda isti'mâl olunabilir. Rāmiş-gerī = muṭriblik, sâzendelik. (III/417. s.).

rāmī: (< Ar.) remy edici, atıcı: *rāmī-i sehām, rāmī-i dāne*. (III/417. s.).

rāmī: (< F.) rāma mensüb, pek muṭī', ziyāde münkād § 'karār' ma'nāsına olan *ārām*'ın muḥaffefi *rām* olduğuna göre *rāmī* = 'karārī' ma'nāsını da ifāde eder. (III/417. s.).

rān: (< F.) oyluk, bedeniñ kalça ya'nī kıç tarafı: *Ol fāris-i bī-naẓīrin zīr-i rānında bulunan esb-i şabā-reftār. Rānīn = uyluğa maḥşūş şalvār, çākşīr, pantolon maḳūlesi libās. Sen de at tūt sāyesinde Vāşif ol şāh-ı cihān / Kām alıp der-zīr-i rān ètdikçe rahş-ı devleti* (Vāşif: K. 20/169). (III/417. s.).

-rān: (< F.) 'sürmek, sevḳ etmek' ma'nāsına olan *rānden* maşdarından şīḡa-ı emirdir ki vaşf-ı terkībī tarzında kullanılır: *ḥüküm-rān, ḥāme-rān, kām-rān, esb-rān*. (III/417. s.).

rāvend: (< F.) Fārisīde 'rībās' denilen ta'amı māyḥōş bir nev' nebātın

köküdür ki devā maḳūlesindendir. *Rāvend şurūbu* maḳbūl ve meşhūrdur. Bunuñ birkaç nev'i vardır. Eñ a'lāsı *rāvend-i çīnī*'dir. (III/417. s.).

rāvī: (< Ar.) rivāyet edici, haber verici, rivāyet eden: *rāvī-i ḥadīṣ, rāvī-i ḥādīṣe, rāvī-i kıṣṣa*. El-'uhdetü 'ale'r-rāvī = rivāyetiñ şıdk u kızbi rāvīniñ 'uhdesine, rāvīye 'ā'id. Dā'imā ḥadīṣ veyā şī'r rivāyet ve naḳl eden adama 'rāvīye' dērler ki āhirindeki *hā* mübālağa içündür. Ekşeriyā üslub-ı Fārisīde cem'i olan *rāviyān* kullanılır: *rāviyān-ı aḥbār ve nāḳılān āṣār*. (III/418. s.).

rāh: (< F.) muḥaffefi *reh*'dir ki 'yol' demektir. Rāh-ı rāst = doğru yol. Rāh-ı 'aşḳ = 'aşḳ yolu. Rāh-ber, reh-ber = delīl, kılavuz, yola götüren. Rāh-nümā, reh-nümā = kezālik kılavuz, yol gösterici. Rāh-dār = derbenderde oṭuran gümrükçü, ḳolcu. Hem-rāh, hem-reh = yolu berāber, birlikte bulunan, yol arkadaş. Rāh-zen, reh-zen = yol vurucu, kıṭā'-ı ṭarīḳ, ḥırsız. Rāh-nāme = yol ta'rifesi, bir beldenin yollarını ve taḳsimātını mübīn ḥarīṭası. Şāh-rāh, şeh-rāh = ṭarīḳ-i 'ām, cādde, büyük yol. Rāh-ı Ḥaḳ = Allāh yolu, doğru

yol. Rāh-ı şavāb = selāmetli, doğru yol. Rāh-vār, reh-vār = taḥrīf ile 'rahvan' dēnilen eşkin yürüyen ḥayvān, at. *Nice şāhid ki ḥırām eylese rāhında ṭurub / 'İşve vü nāz u niyāz ile çekerler gerden* (Nedīm: K. 2/5); *Olursa pey-rev o çābük-süvār-ı nazma Nedīm / Semend-i ṭab'ı 'aceb rāh-vār olur giderek* (ve-lehu: G. 61/6); *Zihni çarḫ-ı nüḥüme rāh-nüümā-yı sür'at* (ve-lehu: K. 2/46); *Yaradıp Ḥaḫ baña bir rāh-ber-i*⁴⁵³⁶ *āgāḥu* (Vāşıf: Ms. 188/1). (III/418. s.).

rāhib: (< Ar.) ḥālet-i tecerrüdü ihtiyār ile manastırda, kilīsede oturan pāpās, karabaş. Mü'enneşi *rāhibe'* dir ki 'ömürlerini ḥazret-i Yesū'a vakf ve nezir etmiş olan bākirlere, kızlara ıtlāk olunur: *rāhib-i kilīse*. (III/418. s.).

rāhin: (< Ar.) ıştılāḥ-ı fıḫḥīdir. Mālını terḥīn eden, rehin vèren şahşa ıtlāk olunur. (III/418. s.).

rāhiye: (< Ar.) 'bal arısı' demektir. Ba'zı kitāb-ı kâ'ide-i nā-şināsānıñ yazdıkları gibi *rāh* lafzından gūyā mü'enneş olarak *yā'*nıñ teşdidiyle *rāhiyye* ta'bīri -ğalaṭ-ı fāḫiş olduğundan- aşlā kullanılmamalıdır. (III/418. s.).

rāy: (< F.) *re'y* lafz-ı 'Arabīsiniñ müleyyenidir ki sebk-i Fārisīde terkīb ile kullanılır. Nazımda *rā* tarzında taḥfīfi de cā'izdir. *Ḥōd-rāy, tīre-rāy, bed-rāy, ḥōd-rā, sūtūde-rā* gibi. § Hind mülūkuna maḥşuş 'unvāndır. 'Rāce' de dēnilir: *Nāvek-i perrānıñ olsa n'ola ser-germ-i şitāb / Nāme-berdir rāy-ı Hind'iñ sīne-i 'uryānına* (Nedīm: K. 21/33). (III/419. s.).

rāyet: (< Ar.) sancak: *rāyet-i İslām, rāyet-i 'Oşmānī*. Cem'i *rāyāt*. *Sāye-i bezmiñ celāl ü*⁴⁵³⁷ *cāḥuñ āsāyiş-gehi / Rāyet-i 'azmiñ ḥümā-yı devletiñ bāl u peri* (Nedīm: K. 5/10); *Mehçe-i rāyātı mihr-i 'ālem-efrūz-ı zafer* (ve-lehu: Tar. 2/2). (III/419. s.).

rāyic: (< Ar.) fi'l-aşl hemze ile *rā'ic'* dir. Revāclı, sürümlü olan; beyne'n-nās sürülüp geçen. Rāyic akçe = sağ ya'nı ḥaḫīḳī akçeniñ zıddı, ḥaḫ beyninde sürülen kıymeti. Rāyic-i māl = mālın bahāsı, değeri. Rāyic-i vakit = bir şey'iñ ḥāl-i ḥāzırdaki bahāsı, değeri. Bu münāsebetle maḥşūlāt vesā'ireniñ piyāsası ya'nı külliyyetle şatıldığı fī'āt maḫāmında kullanılır: *ipegiñ rāyici, ḳahveniñ rāyici*. || *Nedir ol çār-sū-yı pür-enver /*

4536 Dīvānda: rehberi-i.

4537 Kāmūsta bu bağlaç yoktur.

Anda rāyic metā'-ı faẓl u hüner
(Nedīm: Mes. 2/1). (III/419. s.).

rāyiha: (< Ar.) koķu. Bālādaki gibi fi'l-
aşl *rā'iha*'dır. Lakin o şüretle
kullanılmaz: *rāyiha-i tayyibe*, *rāyiha-i*
keriha. (III/419. s.).

rāygān: (< F.) meccānen, bād-ı hevā,
'ivażsız zaħmetsiz ele geķen,
ķarşılığı vērilmeksizin elde ēdilen
şey: *Ētme her h'āhiş-ger-i ihsāna lutfuñ*
rāygān (Şeyh Ğālib: Mūs. 7/4).
(III/419. s.).

rāyiş: (< Ar.) ıstılāh-ı fıkħīdir. 'Rüşvet
vëren ile rüşvet alan beyninde vāsıta
olan şahış' demekdir. (III/419. s.).

//re//

re's: (< Ar.) baş: *re's ü kadem*. Re's-i
sene = yılbaşı. Re's-i cebel = dağ
başı. Mecāzen de kullanılır: *re'sü'l-*
hikmeti meħāfetu'llāh. || *Re's-i edviye*
hımyedir. § Bir işiñ, bir hıdmetiñ
başında bulunan. büyüğü; müntehā-
yı derecātı: *re's-i idāre*, *re's-i umūr*,
re's-i me'mūriyyet. Re'sen = baş
olarak, başdan. *Re'sen me'mūr olan*,
cānib-i vilāyete re'sen taħrīrāt-ı taştīri. ||
Ĥayvānātda ism-i 'aded olarak
kullanılır: *altı re's esb-i tüvānā*, *dört*
re's koyun, *iki re's inek*. Re'sü'l-māl =

sermāye, mālīñ aşlı, esāsı. *Maskať-ı*
re's = başıñ düşdüğü maħall,
insānıñ doğduğu yer. *Maskať-ı re's-i*
himemdir dūdman-ı devletiñ / Dergehiñ
ehl-i kemāliñ melce' ü me'vāsıdır
(Nedīm: K. 38/24). (III/419. s.).

re'fet: (< Ar.) rikķat-ı ķalb ile acıyıp
merħamet ētmek, ziyāde esirgemek;
şiddet-i merħamet: *şāhib-i re'fet*. ||
*Re'fetiñden*⁴⁵³⁸ *perveriş-yāb olsa bir*
gölşen biter / Lāle-veş hākinde feyz-i
*reng-i*⁴⁵³⁹ *tāb-ı dil-berī* (Nedīm: K.
5/33). (III/420. s.).

re'y: (< Ar.) i'tikād, netice-i tefekkür;
bir şeyi görüp bilmekle ĥuşūle gelen
hüküm fikri: *re'y-i muşīb*, *işābet-i re'y*,
re'y-i sālīm, *re'y-i şedīd*, *re'y-i saķīm*,
re'y-i münīr, *re'y-i fāsīd*. Re'ye'l-'ayn
= göz ile görmek: *Filānı re'ye'l-'ayn*
müşāhede ētmiş. || *Mülk-i yaķīne 'azm*
ēden efkār-ı şā'ibe / Re'y-i münīrī
meş'ale-i kārban vērir (Nedīm: K.
4/32). (III/420. s.).

re'īs: (< Ar.) başda bulunan adam; bir
cemā'atiñ, bir ķavmiñ, bir hey'etiñ
başı, büyüğü: *re'īs-i kabīle*, *re'īs-i*
rūhānī, *meclis idāre re'īsī*, *şūrā-yı*
devlet re'īsī, *re'īs-i vükelā*. (III/420. s.).

4538 Kāmūsta: Re'fetinde.

4539 Kāmūsta: reng.

Rabb: (< Ar.) kâffe-i maḥlūkātı terbiye eden, besleyen Cenāb-ı Hakk, Tañrı: *Rabbü'l-‘ālemīn, Rabb-i te‘ālā ve teḳaddes, Rabbü'l-erbāb.* § Şāḥib, mālīk. Yā Rabbü'l-beyt, yā Rabbü'l-ka‘be = Cenāb-ı Hakk. Rabb-i ‘izzet = ‘izzet-i ḥaḳīkiyye şāḥibi olan Allāhu Te‘ālā. Rabbü'd-dār = ev şāḥibi. Lisānımızda *yā Rabbī, yā Rabb, yā Rab* şüretlerinde kullanılır. Fi'l-aşl *Yā Rabbī*'dir. 'Arab bundan yā-yı mütekellimi iskāt ile 'Yā Rabbi' dedigi gibi Fārisīde bir kat daha taḥfīf olunarak 'Yā Rab' denilir. Naẓımda ekşeriyā *Yā Rab* isti'māl olunur. *Eger dağlarca* ⁴⁵⁴⁰ *var ise vebālim / Yüzüme urma yā Rab bī-mecālim* (Vāşif: Ms. 1/5). (III/420. s.).

rebāb, rebābe: (< Ar.) 'kemānçe' denilen sāz ki ṭanbūr şeklinde, kışa şaplıdır. Rebābī = kemānçe çalan. *Ḥıdīv-i Bayḳarā-meclis ki tār-ı zülf-i* ⁴⁵⁴¹ *nāhīde / Kemīne muṭrıbı dēr sen benim tār-ı rebābımsın* (Nedīm: K. 19/27). (III/420. s.).

Rabbānī: (< Ar.) Cenāb-ı Hakk'a mensūb, rızā-yı İlāhīye muḡāyir kâffe-i aḥvāl ve ef'ālden külliye müctenib olan 'ārif-i bi'llāh zāt:

İmām-ı Rabbānī, Seyyid-i Rabbānī, 'ālim-i Rabbānī, şeyḫ-i Rabbānī. Ma'nā-yı nisbeti mutaẓammın olan ta'bīrāta mişāl: *emr-i Rabbānī, lutf-ı Rabbānī, evāmir-i Rabbāniyye, elṭāf-ı Rabbāniyye. Cem'i Rabbāniyyūn ve Rabbāniyyīn*'dir. Rebūbī = de 'Rabb'e mensūb' demektir. 'İlm-i Rebūbī = 'ilm-i ledünnī' de dēnilir. '*Avn-i Rabbānī ile olduḳda şark iḳlīmine / Mehçe-i rāyātı mihr-i 'ālem-efrūz-ı zafer* (Nedīm: Tar. 2/2). (III/421. s.).

rabṭ: (< Ar.) bağlamak, bağlanmak. Rabṭ-ı evrāk = kâğıdları birbirine yapışdırmak veyā bir şey ile tutdurmak şüretiyle toplama. Rabṭ-ı kelām = sözleriñ birbirine olan münāsebeti, bağlanması. Rabṭ-ı kalb = gönül bağlama. Zābṭ u rabṭ = te'mīn-i ḥuzūr ve intizāma 'ā'id ḥüsn-i idāre. *Lāzımsa da esbāba gönül rabṭ etmem / Lā ḥavle velā kuvvete illā bi'llāh* (Lebīb). (III/421. s.).

rebūb, rebīb: (< Ar.) üvey oğul. Zevcenīñ eski kocasından peydā ettiḡi çocuk. Rebībe = üvey kız § yāḥūd dāye demektir. (III/421. s.).

rebūn: (< Ar.) aḥz ü i'ṭāda pey aḳçesi. İştılāḥ-ı şer'īdir. (III/421. s.).

rebī': (< Ar.) 'bahār, faşl-ı bahār' demektir. Mütercim ḳāmūsda diyor

4540 Kāmūs: da bağlacı vardır.

4541 Kāmūs: zülfı.

ki rebī' iki kısımdır. Biri *rebī'ü's-şühūr*'dur. Diğeri *rebī'ü'l-ezmine*'dir. *Rebī'ü's-şühūr* sene-i hicriye-i kameriyeniñ şaferden şoñra gelen üçüncü, dördüncü aylardır ki *şehr-i rebī'ü'l-evvel* ve *şehr-i rebī'ü's-şānī* ta'bīr olunur. Bunlar rebī'ü'l-ezmineden fark için *şehr* lafzıyla irād ve isti'māl olunurlar. *Rebī'ü'l-ezmine* de iki günedir. Biri rebī'-i evveldir ki çiçekler açıp mantarlarıñ bitdiği zamandır. 'Bahār' denilen mevsimdir. Diğeri rebī'-i şānīdır ki meyveleriñ yetişdiği vaktidir. Bu da 'güz' denilen faşıldır. Bu taqdīrde fuşūl-i erba'adan birincisine 'rebī'-i evvel', sıra i'tibāriyle üçüncüsü 'addolunana da 'rebī'-i şānī' denilir. Rebī'ī = bahāra mensūb, müte'allık. Ebü'r-rebī' = ibtidā-yı bahārda zuhūr etdigine binā'en çavuş kuşuna kināye ittihāz olunmuşdur. *Yok gerçi güşāyiş-i rebī'ī / Söyletmede cūş-i tabī'ī* (Mu'allim Nācī⁴⁵⁴²: 29). (III/421. s.).

ratk: (< Ar.) bir nesneniñ yırtık ve yarığını kavuşturup bitişdirmek, yarık kavuşturulup bitişdirilmek. Lisānımızda yalnız kullanılmayıp muṭlakā *fatk* ile birlikte ve 'hüsn-i

tesvīye-i umūr ve idāre-i meşālih' ma'nāsında isti'māl olunur: *Ratk u fatk-ı umūr-ı memleket*. (III/422. s.).

retkā': (< Ar.) ıstılāh-ı fıkḥīdir. Ālet-i ünüşiyeti mu'āmele-i tabī'iyyeye müsā'id olmayan 'avrata, qadına ıtlāk olunur ki Türkçesi 'aşlak'dır. (III/422. s.).

retme, retīme: (< Ar.) 'muhtāc olan şey'i unutmamak için insānıñ parmağına bağladığı iplik' ma'nāsındır. (III/422. s.).

reşāset: (< Ar.) eskilik, eskimiş yıpranmış olmak: *reşāset-i libās, eşvābıñ reşāseti*. Reşīt = köhne, eski. (III/422. s.).

reşye: (< Ar.) ıstılāhāt-ı tıbbiyyedendir. Vücūduñ ekseriyā oynak yerlerinde sedīd ağrılar peydā eden bir marazdır ki 'riḥ-i tayyār ve romatizma' denilir. Ta'bīrāt-ı tıbbiyye-i ātiye bu 'illetiñ envā'ını gösterir: *reşye-i 'uḳdiyye, reşye-i 'aḳaliyye, reşye-i cenbiyye*. (III/422. s.).

recā': (< Ar.) niyāz ile umma, ümīd etmek: *Filānıñ talṭīfini recā etdi*. Kesr-i rā ile telaffuzu ğalaṭdır. Münkaṭi'ü'r-recā = 'me'yūs, nevmīd' demekdir. *Vüfür-ı himmet-ile nāmu 'ālemde olup meşhūr / Der-i vālāsı*

dā'im melce'-i ehl-i recā oldu (Nedīm: Tar. 4/12). (III/422. s.).

receb: (< Ar.) fi'l-aşl 'heybetli, 'azametli görülmekle ta'zīm 'édilmek' ma'nāsınadır. Şühūr-ı kameriye-i 'Arabiyyeden yedinci ayın ismidir. Zamān-ı Cāhiliyyet'de buña ziyāde ta'zīm 'édilmesi sebebi tesmiyedir. (III/422. s.).

recez: (< Ar.) 'arūzda her mısrā'ı dört kere *müstef'ilün*'den 'ibāret bulunan bir baħr-i maħşūşdur. Ba'zen *urcūze* maķāmında da isti'māl olunur. (III/422. s.).

recse: (< Ar.) şiddetli gök gürültüsü. *Recs* de 'aynı ma'nāya luġatdır: *recse-i nā-gehāmı*. (III/422. s.).

rec'a: (< Ar.) 'ba'de'l-mevt dünyāya rücū'' ma'nāsınadır ki cem'i *rece'āt*'dır. (III/422. s.).

recfe, recefān: (< Ar.) şiddetle şarşılma, deprenmek: *Recfetü'l-arz*, *recefān-ı arz*, *recefān-ı ayn*. İştılāh-ı tıbda 'bir 'uzvuñ şarşılması' demektir. *Recf* de luġatdır. (III/422. s.).

recül: (< Ar.) bāliġ olmuş erkek adam: *recül-i şālih*. Ş İştılāhda 'muķtedir, ihtişāşlı, ehil' gibi bir ma'nāda kullanılır. Meşelā: *Filān bu işiñ recülü degildir*. ‖ *Filān o işiñ recülüdür*. ‖

İnsān recülü olmadığı hıdmeti der-uhde etmemelidir. Bu tarz-ı isti'māline göre Fransızca *compétente* lafzına mu'ādil, 'addolunabilir. (III/423. s.).

recm: (< Ar.) taşla tutmak, taşlamak, taşlanmak: *recm-i şeytān*. Ş Birine atılan taş. *Recīm* = ma'nā-yı aşlīsı 'taşlanmış', ma'nā-yı ıştılāhīsı 'kovulmuş, tard olunmuş' demektir ki hāşşaten şeytāna vaşf olarak kullanılır: *şeytān-ı racīm*, *iblis-i racīm*. ‖ *Hevādan dāne-i hāven ser-i a'dāya düşdükçe / Gören cünd-i melā'ik recm eder zannētdi şeytānı* (Vāşıf: K. 18/25). (III/423. s.).

recülüyyet: (< Ar.) erkek olma, erkeklik: *şān-ı recülüyyet*, *hāl-i recülüyyet*. ‖ *Ol ki⁴⁵⁴³ meydān-ı recülüyyetde bayrak-bend olur* (Nedīm: K. 5/22). (III/423. s.).

reçete: (< İt.) tabībleriñ hastegān için tertīb ettikleri 'ilāç, devānıñ tarz-ı i'māl ve isti'mālini hāvī kāğıd. (III/423. s.).

reçel: (< F.) ğalaṭ-ı meşhūr. 'Envā'-ı meyveleriñ şeker veyā pekmez ile yapılmış mürebbāsi, koyu tatlısı' demektir. Fārisīde doğrusu *rīçāl*, *rīçāle* ve *rīçār*'dır. (III/423. s.).

4543 Dīvānda: Erte.

rahl: (< Ar.) semer, pālān. Şedd-i rahl = sefere çıkmak, yolcu olmak: *Tā Hoḳand'dan şedd-i rahl ederek dārü'l-hılāfeti'l-'aliyyeye gelmiş.* (III/423. s.).

rahle: (< Ar.) üstüne muşhaf-ı şerif ve kitāb vesā'ire konulmak için iki yandaki ayakları oymalı, kenār pervāzeleri ve üzeri düz tahtadan ma'mül iskemle, küçük sıra: *rahle-i Kur'ān, rahle-i tedsīs.* (III/423. s.).

rahm: (< Ar.) merhamet, acıyıp esirgeme. *Ḳāmūs*'un beyānına göre fi'l-aşl efşahı zamm-ı rā iledir. *Raḥime'llāhu fulānen* gibi cümle-i du'ā'iyelerde rikḳat-i ḳalb değil ihsān-ı maḥẓ irāde olunur. Ümm-i Ruḥm, Ümmü'r-ruḥm = Mekke-i Mükerremeniñ künyesidir. Burada *ruḥm* 'rahmet' ma'nāsına olmağla ma'nā-yı künye 'aşl-ı rahmet' demektir. *Raḥm ḳıl imdāda gel ey bī-vefā* (Lā). (III/423. s.).

rahim: (< Ar.) nisvānda ve dişi hayvānda olan döl yatağı, yavrunuñ peydā olduğu yer: *rahim-i māder.* İhtināk-ı rahim = 'cümle-i 'aşabiyyeniñ taḥarrüşünden 'ibāret nefes darlığı' demektir. Kadınların ekşeriya 'aşabiyyü'l-mizāc olmaları sebebiyle vaktiyle rahimiñ boğulmasını mücib bir maraẓ

zu'muyla böyle tesmiye olunmuş ise de el-yevm bu hastalığın kadınlara hāşş olmayıp erkeklerde daḥī vukū'u şābit olduğundan iş-bu ıstılāḥ-ı tıbbī hükümsüz kalmıştır. Ş Vālide cihetinden vesā'il ḳarābet, hışımlık. uḥuvvet gibi. Şale⁴⁵⁴⁴-i rahim = ğurbetde bulunanın memleketine gidip akrabāsına kavuşması. Cem'i *erḥām*'dır. Zū'l-erḥām = ana tarafından ḳarābeti olanlar. *Hā'nıñ sükūnuyla okumamalı. 'Ademden etti beni kudreti ber-āverde / Ġidā mı eyledi āmāde rahm-ı māderde* (Nābī: Ths. 1/11). (III/424. s.).

Raḥmān, Raḥman: (< Ar.) şāḥib-i rahmet olan Allāh, Tañrı. Esmāü'l-ḥüsnādandır. Maḥlūḳa ıtlākı cā'iz değildir. Raḥmānī = Raḥmān'a, Tañrı'ya mensüb, *şeyṭānī*'niñ zıddı. Rü'yā-yı Raḥmānī = şeyṭānī olmayan rü'yā. *Ki aşl-ı ḳā'ide-i hıfẓ-ı şer'dir bu 'amel / Budur muḳaddem-i eşnāf-ı tāt-at-ı Raḥmān* (Fuzūlī: K. 20/20); *Tutdu āfāḳı*⁴⁵⁴⁵ *o demde nefes-i*⁴⁵⁴⁶ *Raḥmānī* (Ḥaḳḳī: K. 5/7). (III/424. s.).

4544 Harekelenişi "şale" şeklinde olan bu kelimenin bugünkü kullanımı "sıla"dır.

4545 Dīvānda: Toldı āfāḳa.

4546 Dīvānda: nefes-i.

rahmet: (< Ar.) fi'l-aşl 'esirgemek, rikḳatle şefkat etmek' ma'nāsınadır. Rahmet-i ihsānı mukteẓi-i rikḳatden 'ibāret ise de Allāhu Te'ālāya vaşf olur ise rikḳat irāde olunmaz. Zīrā rikḳat ḳalbiñ ḥālet-i maḥşūşasıdır. Bu taḳdīrde ḡāyet-i maḳşad 'Cenāb-ı Hāḳḳ'ıñ dünyā ve āhiretde ḳuluna ihsān-ı şamedānisi, ḥüsn-i muāmelesi' demektir. Ḳable'l-mevt olan ihsān-ı İlāhī 'āmdır. Mü'minīn ve müşrikīne şāmildir. Ba'de'l-mevt olan ihsān-ı İlāhī mü'minīne ḥāşdır. Ekşeriyā Cenāb-ı Hāḳḳ'ıñ maẓhar-ı ihsānı olmaḳ niyāziyla emvāt ḥāḳḳında irād olunur: *Allāh rahmet eyleye bīmār-ı ḥasrete* ('Avnī: G. 405/2); *Ne rütbe olsa bir 'āşī vü sünḥ-ālūde-i 'işyān / Eder ḡarḳ-ı yem-i rahmet şefā'at yā Resūla'llāh* (Vāşif: K. 6/5). Ş Eydi-i tedāvülde bulunan luḡat kitāblarında ve bā-ḥuşuş *Luḡat-ı Żiyā*⁴⁵⁴⁷da 'yaḡmur' ma'nāsına gösterilmesi ve bā-iş-i refāh ve ni'met olduḡu için yaḡmura da ıtlāḳ olunur denilmesi tetebbu' ve tedḳiḳ edilmemekden mütevellid bir ḥaṭādır. Çünkü *rahmet*'iñ bu ma'nāda isti'mālini icāb edecek luḡāt-ı 'Arabīyye

müdevvenātında ḥiçbir ḳayd ve şarāḥat yokdur. Yalnız *rihmet* lafzı mevcūddur ki 'muttaşıl, devāmlı yaḡan çisinti gibi ḥafīf yaḡmur' demektir. İşte bu sehv-i ḳayd ve isti'māl bu müşābehet-i elfāzdan inbi'ās etmiştir. Bunuñla berāber *rahmet* ile *rihmet*'i fark ve temyīzden 'āciz olan cūhelānıñ şüret-i isti'māli ḥiçbir vāḳit medār-ı istinād ve ihticāc olamaz ki luḡat kitāblarında ta'rīf-i ma'ānī sırasında bu ḳadar açık bir yañlışıḡa sebep tūtulabilsin. Binā'en-'aleyh bunları yañlış kullanmamaḡa diḳḳat etmek erbāb-ı ḳalem için vecā'ib-i belāḡatden 'addolunur: *Bu sene rihmetsiz geçdi. ॥ Yolda rihmete tūtulup şırşıklam ışlandıḳ. ॥ Mezrū'āt rihmet ister. ॥ Rihmet-i İlāhiyye, kesret-i rihmet...* (III/424. s.).

rahīḳ: (< Ar.) eski, iyi şarāb. Şüret-i mecāziyyede isti'māli ekşerdir. Meşelā: *rahīḳ-i muḥabbet, rahīḳ-i beyān, rahīḳ-i ülfet*. (III/425. s.).

rahīl: (< Ar.) göç, göç etmek, göçme. Ekşeriyā āhirete intikāl maḳāmında ḳullanılır: *yevm-i rahīl, kūs-ı rahīl. ॥ Āḥir ḳalındı kūs-ı rahīl etdin irtihāl / Evvel ḳonaḡıñ oldu cinān bōstānları* (Bāḳī: Ms. 1/6). (III/425. s.).

Raḥīm: (< Ar.) esmāü'l-ḥüsnādandır.

Şāḥib-i raḥmet olan Allāh, Tañrı:

Rabb-i Raḥīm. Raḥmān lafzı bundan

eblağ olup maḥlūka ıtlāk olunmaz.

Raḥīm maḥlūka da ıtlāk olunur:

sultān-ı raḥīm, ḳalb-i raḥīm, eb-i raḥīm.

|| *Fürs-i ḳadīmi bilmede aḳrānı olmayan*

/ Abdü'r-raḥīm o şānī-i Selmān ne

demdedir (Rūḥi: K. 35/10). (III/425.

s.).

reḥā': (< Ar.) vüs'at-ı ma'īšet, bolluk ile

geçinme: *ni'met-i reḥā, ḥālet-i reḥā.*

(III/425. s.).

reḥāvet: (< Ar.) sölpüklük, gevşeklik,

tenbellik: *reḥāvet-i beden, vazīfesince*

gösterdiği reḥāvet. || *İfā-yı ḥıdmetde*

reḥāveti görüldü. || *Emelden olduğumuz*

böyle dūr bizdendir / Degil felekde

reḥāvet kuşūr bizdendir (Rāğıb Paşa:

G. 41/1). (III/425. s.).

raḥt: (< F.) fi'l-aşl 'eşvāb ve eşyā gibi

tecemmülāt' ma'nāsına ism-i 'āmdır.

Bu ma'nā ḳarīnesiyle 'at ve yol

taşımları' ma'nalarında da

kullanılmışdır. Fārisīde ma'ānī-i

sā'irede daḥī isti'māl olunur.

Lisānımızda bālāda gösterilen her

iki ma'nā da müsta'meldir. Meşelā

raḥt-ı 'arūs = gelin eşyāsı, cehāz

taşımu. Pencere ve ḳapı raḥtı = ḳapı

ḳanadlarıyla pencere sürme ve

ḳanadlarının taşılmasına lāzım ālāt

ve eşyā. Raḥt çivisi = eşyā-yı

mezḳüre cümlesinden başı ḫablalı

ufacık çivi. Fānī'nin beyt-i ātisinde

ma'nā-yı aşlīsinde irād olunmuşdur:

Raḥt u baḥtın şuya şalmış bāda vèrmış

varını / Bī-dil ü bī-ḥānümān bī-çāre bir

ben bir ḫabāb (Fānī); *Zihī raḥş-ı*

muraşşa' raḥt u zerrīn na'l u sīmīn ten

/ Ki kıymetde deger saḫl-ı sıḫablı tāt-ı

Dārā'ya (Nef'ī). (III/425. s.).

raḥş: (< F.) gāyetle yürük, gösterişli at.

Lisānımızda ma'ānī-i sā'iresi

müsta'mel degildir. Raḥş-ı bahār =

mevsim-i bahārda ekseriyā devām

eden ve havāyı bulutlandıran

rūzgār. Mecāzen de ḳullanılır: *raḥş-ı*

himmet, raḥş-ı ḡayret. § 'Pertev, ziyā'

ma'nāsını da ifāde eder. Raḥş-ı

ḥūrşīd = şu'ā'-ı şems, güneşin

ziyāsı. *Te'āla'llāh zihī raḥş-ı hümayūn-*

ı hüma-sāye / Ki taşvīr-i dil-ārāsı

*yeter*⁴⁵⁴⁸ *eglence diñyāya* (Nef'ī: K.

19/1); *Çok mudur bu şeref ol raḥş-ı*

mübārek-ḳademe / Ki sa'ādetle süvār ola

aña zıll-ı Hudā (ve-lehu: K. 18/53);

Ey şaf-der-i cihān ki felek raḥş-ı

*'avnıñ*⁴⁵⁴⁹ */ Mehden rikāb, berḳ-ı*

4548 Kāmūsta: tır.

4549 Dīvānda: 'azmine.

cehāndan 'inān vèrir (Nedīm: K. 4/35). (III/426. s.).

rahşā, rahşān: (< F.) gāyetle ziyā-dār, parlak: *necm-i rahşān, şān-ı rahşān, likā-yı rahşā*. ‖ *O deñlü surh u rahşān mū-yı endāmı ki lāyıkdır / Kabā-yı cismini ger beñzedirsem āl dībāya* (Nef'ī: K. 19/5); *Heybet ü⁴⁵⁵⁰ iclālî düşmüş mihr-i rahşān üstüne* (Nedīm: K. 3/27). (III/426. s.).

rahşende: (< F.) tībān, parıldayıcı, parıldayan: *ümīd-i rahşende, hūlyā-yı rahşende, rū-yı rahşende*. (III/426. s.).

rahne: (< F.) gedik, yarık, yırtık, aralık: *rahne-i dīvār, rahne-i binā, rahne-i kubbē*. § 'Zarar, ziyān' ma'nāsınadır: *Filān çok rahneye uğradı*. ‖ *Uğradığı rahne hālîni perîşān etti*. Rahne-dār = 'zarar görmüş, ziyāna uğramış, mutažarrır' demekdir: *Yā Şā'ib görmüş olsa Çār-bāğ-ı İsfahān faşlın⁴⁵⁵¹ / Ne gūne rahne-i dīvāre eylerdi nihān āyā* (Nedīm: Tar. 7/17). (III/426. s.).

rahîş: (< Ar.) ucuz: *metā'-ı rahîş, akmîşe-i rahîşā*. § Mülāyim, nāzik, yumuşak sevb: *ridā-yı rahîş, elbise-i rahîşā, bürde-i rahîşā*. § Füc'eten vefāt, añsızın olan ölüm: *mevt-i rahîş*. Lisānımızda ekşeriyā birinci

ma'nāda isti'māl olunur. (III/426. s.).

redd: (< Ar.) geri döndürmek, döndürülmek, kabûl etmemek, edilmemek. Redd-i kelām = söylenilen sözü geri döndürme, kabûl etmeyip geri çevirme. Redd-i selām = selām ile muķābeledede bulunmak. Redd-i fıtık = kaşık çıkığını yerine şokma. *Zu'munca olur her kişîniñ redd ü kabûlü* (Nef'ī: K. 11/11); *Beni reddetme bāb-ı devletiñden / Dahîlek yā Resûlu'llāh dahîlek* (Vāşîf: Ms. 2/1). (III/427. s.).

redā'et: (< Ar.) kötülük, fenālîk, fāsîdlik, bayağılık: *redā'et-i tıynet, redā'et-i hılķat, redā'et-i ahlāk, redā'et-i tabî'at, redā'et-i libās*. (III/427. s.).

redî': (< Ar.) kötü, fāsîd, fenā, bayağı: *ridā-yı redî, libās-ı redî, ahlāk-ı redî'e, efķār-ı redî'e*. Bu ma'nāda *redîyy, redîyye* tarzında şedde ile telaffuz ve tahrîri ğalaţ-ı fāhişdir. Binā'en- 'aleyh hîn-i isti'mālde şahîh ve faşîhine diķķat edilmelidir. (III/427. s.).

redîf: (< Ar.) biriniñ ardı sıra giden, arkadan gelen § 'askeriñ şınıf-ı ma'rûfu, hîdmet-i nizāmiyyeden soñra geçdiği şınıf: *şınıf-ı redîf, efrād-ı redîfe, müddet-i redîfe, hîdmet-i redîfe*. §

4550 Kāmûsta bu bağlaç yoktur.

4551 Kāmûsta: vaşlın.

Şi'rde her beytiñ soñlarında müstaķil olaraq tekerrür eden bir veyāhūd daha çok elfāz. (III/427. s.).

rezā'il: (< Ar.) ātideki *rezīle*'niñ cem'i. 'Fenā, kötü hūylar, hāller' demektir. *Fezā'il ve rezā'il* hemzeniñ yerine *ye* harfi yazılmamalı. Ümmü'r-rezā'il = cehālet, cehl. (III/427. s.).

rezālet: (< Ar.) 'ārsızlık, rüsvāylık, şoysuzluk, alçaqlık gibi pek çirkīn görülen hālāt: *Dünyāda vü 'uķbāda ne zillet ne rezālet* (Lā⁴⁵⁵²). (III/427. s.).

rezīl: (< Ar.) 'ārsız, fūrū-māye, rüsvāy, nāmüssuz, alçaq adam: *şahş-ı rezīl*. Mü'ennesi *rezīle*'dir: *Vāy eger rüz-ı cezāda şāhib olmazsañ baña / Olmaya hīç ben gibi bir kimse rüsvāy ü rezīl* (Vāşıf: K. 4/7). (III/427. s.).

rezīle: (< Ar.) kötü hūy; fenā, çirkīn hālet, şey. *Meşelā yalancılık, dolandırıcılık, dalkavukluk, temelluk, sarhōşluk birer rezīledir. || Ahlāk-ı hamīde ve hasene ile muttaşif olanlar bu mişillü rezā'ilden teberrā eder.* (III/427. s.).

rez: (< F.) üzüm ağacı, kütük yāhūd çotuk, aşma: *Duht-ı rez* = bintü'l-'ineb gibi 'üzümüñ kızı ya'nī bāde, şarāb' demektir. *Rez-bān* = bağcı, bağ bekçisi. *Tāk* ile bunuñ farkı

vardır. *Tāk* = 'uzun kolları, dalları, budakları olan üzüm ağacı'na dēnir ki Türkçede muķābili *aşma*'dır. *Faķať rez* = 'gerek aşma, gerek kütük olsun 'ale'l-ıtlāk üzüm ağacı' demektir. *Şaklamañ duhter-i rezi gövelim / Siziñ içün o yalñız degil ā* (Hātemi⁴⁵⁵³ Mü'eyyed-zāde); *Aks etdi şanma*⁴⁵⁵⁴ *sīnesi sākī*⁴⁵⁵⁵ *nişān içün / Rez duhterine bir gümüş āyīne-dān vērir* (Nedīm: K. 4/50). (III/427. s.).

Rezzāk: (< Ar.) esmāü'l-hüsnādandır. Cümle maḥlūķātıñ rızķını veren Cenāb-ı Allāh, Tañrı: *Rezzāk-ı ālem.* (III/428. s.).

rezānet: (< Ar.) ağırlık, vaķārlılık, temkīnli olmak: *rezānet-i re'y*, *rezānet-i tavr*, *rezānet-i hāl*. (III/428. s.).

rezm: (< F.) cenk, şavaş. *Rezm-gāh*, *rezm-geh* = meydān-ı harb, cenk yeri. *Rezm-yüz* = cenkçi, muḥārib, kavğacı. *Rezmī* = 'cenge mensüb, cenkçi' demektir: '*Azm-i rezm eyledik erbāb-ı ğazāyız şimdi* ('İzzet); *Nīzesin tīr-i sebük-pervāza*⁴⁵⁵⁶ *eyler pīş-rev / Rezmde gelse o rahş-ı berķ-cevlān*

4553 Kāmūsta: Hātem.

4554 Kāmūsta bu kelime yazılı değildir.

4555 Kāmūsta: sīne-i sākī.

4556 Kāmūsta: sebük-pervāz.

üstüne (Nedīm: K. 3/34). (III/428. s.).

rezene: (< F.) Fārisī *rāzyāne*'den muharrefdir. Oraya mürāca'at oluna. (III/428. s.).

rezze: (< Ar.) kapı kanadını sökeye rabt eden birbirine girme demir ş zenberek yerine horoz denilen demire binen dil ş ufağ çengel. Lisānımızda taḥfīf ile kullanılır. (III/428. s.).

rezīn: (< Ar.) rezānetle muttasıf, rezānetli; temkinli, vakārlı: *re'y-i rezīn, fikr-i rezīn, vaż'-ı rezīn* (III/428. s.).

-res: (< F.) 'erişmek, yetişmek, ulaşmak' ma'nalarını ifāde eden *resīden* lafzından şığa-ı emirdir. Lisānımızda vaşf-ı terkībī olarak kullanılır ki 'yetişici, erişici, ulaşıcı' ma'nāsını beyān eder. Müjde-res = müjdecî, tebşīr edici. Feryād-res = feryāda erişici, yardımcı. Meded-res = imdādcı, mu'āvenete erişici. Dest-res = 'el erişici, muktedir, nā'il demektir: *Ey çāre-resim pādişehim dād-penāhum / Vāy ḥālīme bahş etmez iseñ cürm ü günāhum* (Vāşif: Ms. 189/7); *Sīne-i tengde bend et hele evvel nefesiñ / Şoñra gör himmet-i vālāsını*

feryād-resiñ (Nedīm: G. 70/1). (III/428. s.).

resā: (< F.) kezālik ulaşıcı, erişici, yetişici. Nā-resā = ulaşmaz, yetişmez, erişmeyen. *Dest-i kütāhumızı etmemiş Allāh resā* ('İzzet Mollā: Kt. 73); *Anıñ her beyti*⁴⁵⁵⁷ *dil-cū, tarḥ-ı nev-bünyādı ḥaḳḳā kim / Edā-yı ma'nī-i yümn ü meserretde resā oldu* (Nedīm: Tar. 4/6). (III/429. s.).

resā'il: (< Ar.) *risāle*'niñ cem'i. Hemzeniñ yerinde *ye* yazılmamağa diḳḳat etmeli. Müfredine mürāca'at oluna: *resā'il-i mevḳūta*. (III/429. s.).

ressām: (< Ar.) resim yapan, resim çizen şan'at-kār. (III/429. s.).

-resān: (< F.) *resānden* maşdarından müştak olup ism-i fā'il maḳāmında ve 'erişici, ulaşıcı' ma'nāsında kullanılır: *şeref-resān, şerm-resān*. || *Naẓmım görünce rūḥ-ı Zahīr ü Şenāyī hem*⁴⁵⁵⁸ */ Peyk-i neşāta*⁴⁵⁵⁹ *müjde-i rāḥat-resān vērir* (Nedīm: K. 4/61). (III/429. s.).

resāne: (< F.) 'efsūs, ḥasret, taḥassür' ma'nāsınadır. Resāne-ḥār = ḥasret çekici, taḥassür edici. (III/429. s.).

4557 Kāmūsta: beyti.

4558 Dīvānda: Şenāyīye.

4559 Dīvānda: neşāt.

rest-gār: (< F.) kurtulucu, kurtulan.

Rest-gārī = hālāş, necāt, kurtuluculuş. (III/429. s.).

reste: (< F.) *resten* maşdarından ism-i mef'ül. Kurtulmuş, hālāş olmuş. Cem'i *restegān*'dır. (III/429. s.).

resm: (< Ar.) eşer, nişān bırakan çizgi: *resm-i şişār-ı harāb*. Ş Tarz-ı ma'rūfda yapılan şekil, şüret, hey'et: *insān resmi, hayvān resmi, hāne resmi, köprü resmi*. Ş Yazmak, çizmek: *Ankara'nın resm-i imlāsı başka, tarz-ı muharrefi başkadır*. || O güzel çehre bu kadar fenā *resm olunur mu?* Ş 'Ādet, uşul: *resm-i küşād, resm-i mu'āyede, tevzī'-i mükāfāt-ı resmī*. Resmen = uşul üzere, uşüle 'ādete tevfiķan. *Resmen tebliğ karār olunmadıkça*. Bu ta'bır zāhiren gösteriş ve nümāyişden 'ibāret olarak maķāmında da kullanılır. Resmī = resme mensüb, 'ādete uşüle müte'allik. *Emr-i resmī, karār-ı resmī, evāmīr-i resmiyye, muķarrerāt-ı resmiyye*. Resmiyyāt = iki şüretle müsta'meldir. Biri resmī olan ve 'ādet ve uşul-i devlete muķābik bulunan huşuşāt; diğeri 'şırf nümāyiş-i zāhirīden 'ibāret olan hālāt' demekdir. Ş Vergi: *damgā-yı resmī, duķān resmi, tuz resmi*. Bu ma'nāya cem'i *rūsūm*'dur: *şayd-ı*

māhī rūsūmu, rūsūm-ı sitte, rūsūm-ı maķtū'a, rūsūm-ı müctemī'a, gümrük rūsūmu. Yine bu ma'nāda cem'ül-cem' olarak da kullanılır: *Rūsūmāt idāresi = gümrük dā'iresi*. Emānet-i rūsūmāt, 'ā'idāt-ı rūsūmāt = 'gümrük emīnligi, gümrük 'ā'idātı' demekdir: *Sīretim āşār-ı hāmemden kılınsın ictihād / Şüretim bu resm ile kalsın cihānda yādīgār* (Lā⁴⁵⁶⁰); *Sipīhr-i kīne-cūdan bī-vefālīķ resm-i 'ādīdir / Felekden bī-niyāz olmak dahī⁴⁵⁶¹ bir özge vādīdir⁴⁵⁶²* (Nā'ilī: Ms. 7/2); *Hudā gūyā ki cism-i nāzikiñ bu resme halk etmiş⁴⁵⁶³ / Katıp bū-yı gülü reng-i şarāb-ı erģuvān üzre* (Nedīm: K. 6/14). (III/429. s.).

resen: (< F.) ip, urģan, halaķ, palamar. Resen-bend = halaķ atmış, bağı. *Sen hemān cān u dili zülfiine ber-dār eyle / Çekeyim sevdiceğim kendi elimle resenim⁴⁵⁶⁴* (Şem'ī: G. 116/5); *Aķterān tā ki edip ceşş-i zālām içre⁴⁵⁶⁵ hüicüm / Geçire kākheşān gerden-i gerdūna resen* (Nedīm: K. 2/75). (III/430. s.).

4560 Ziya Paşā: Kt. 10.

4561 Dīvānda: daha.

4562 Dīvānd: şādīdir.

4563 Dīvānda: Hudā gūyā ki cism-i nāzükün etmiş senin içād.

4564 Dīvānda: Tek beni zülfi dil-āvizüne ber-dār eyle / Çekeyin pādīşehüm kendi elümle resenüm.

4565 Dīvānda: üzre.

resûl: (< Ar.) elçi § insânları dîn-i hakka da'vet için taraf-ı İlâhîden kitâb-ı qudsî ile ba's olunan peygamber-i celîlül-kader; bi'l-hâşşa Hâtemü'l-enbiyâ 'aleyhi ekmelü't-tehâyâ efendimiz hazretleri: *Resûl-i Ekrem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem. ‖ Resûlu'llâh. Cem'i rûsul'dür: Yâ Resûla'llâh müştâkım saña* (Vâşîf: Ms: 191/5). (III/430. s.).

resîd: (< F.) *resîden* maşdarından şîğa-i mâzî olup 'erişdi' demektir. İştilâhât-ı kadîme-i mâliyyeden olan bu lafz defterde bir meblağın alındığı yâhûd hükümsüz kaldığını gösterir bir işaretdir: *Biz vèrmeyelim parayı sen borcu resîd èt (Lâ); Geldi cihâna nâ-gehân bir âftâb-ı nev-resîd* (Nedîm: Tar. 8/5). (III/430. s.).

resîde: (< F.) erişmiş, yetişmiş, vâşıl olmuş: *meyve-i resîde, peyâm-ı resîde, resîde-i eydî-i ebcâl. Nâ-resîde = erişmemiş, yetişmemiş, körpe. Nev-resîde = yeni yetişmiş. Şâh-ı nev-resîde, nâzım-ı nev-resîde. Cem'i nev-resîdegân. Bahâr kim gülle⁴⁵⁶⁶ bir cām-ı lāle-gün şundu / Nihāl-i qaddi⁴⁵⁶⁷ anıñ neş'e-i resîdesidir* (Nedîm: G. 27/2); *Olurdu reng-i tebessüm şüküfte gül-*

bünden / Henüz olmadan evvel resîde gönçe-i ter (ve-lehu: K. 13/35). (III/430. s.).

resîs: (< Ar.) iştilâhât-ı tıbbiyyedendir. Harâret-i marâziyyeniñ ibtidâsı, hummâ hastalığının muqaddemâtı. (III/431. s.).

reşâd: (< Ar.) 'gerek hissî ve gerek ma'nevî doğru yol bulup sülûk etmek, tarîk-i hakda sebât ile gitmek' ma'nâsınadır. (III/431. s.).

reşâş, reşâşe: (< Ar.) serpinti, toz gibi ince çisinti yağmur. Reşâşe-pâş = serpinti saçıcı. Reşş = 'mâyi'i serpmek' ma'nâsınadır: *reşş-i gül-âb. (III/431. s.).*

reşh: (< Ar.) terlemek, sızmağ: *reşh-i beden, reşh-i sebû. ‖ Ebr-i cûdundadır⁴⁵⁶⁸ ol feyz ki reşhinden anıñ / Gül olup küre-i haddâd-ı gülistâna gelir* (Nedîm: K. 16/17). (III/431. s.).

reşha: (< Ar.) sızıntı, damla: *reşha-ı kalem. Reşha-pâş = damla saçıcı: Reşha-rîz = damla dökücü. Cem'i reşehât: Reşehâtı harem-i cāna vèrip âb ile tâb* (Cevdet Paşa); *'Aceb âb-ı hayât-ı ehl-perverdir müdām olsun / Ki ihyâ eyledi bir reşhasıyla bu dil ü cāmı* (Nedîm: K. 31/13); *Reşha-i feyzine erbâb-ı feşâhat teşne / Gûyiyâ çeşme-i*

4566 Dîvânda: güle.

4567 Dîvânda: qaddin.

4568 Dîvânda: cûdunda var.

ilhām-ı Hudā'dır hāmem (Reşīd Paşa).
(III/431. s.).

reşf: (< Ar.) ıstılāh-ı tıbbīdir. Şuyu emerek içmek, māyi' emerek içilmek. (III/431. s.).

reşk: (< F.) ḥased, kışkanma, çekememe. Aşıl Türkçesi *günü'*dür. Reşk-āver = ḥased êtdirici, ḥasede düşürücü. Reşkīn = ḥasūd, ḥased êdici. § 'Maḥsūd, ḥased olunmuş' ma'nāsında da isti'māl olunur: *reşk-i İrem, reşk-i mülk, reşk-i 'ālem*. ‖ *Bakıp bir hāra⁴⁵⁶⁹ bir de ol ruḥ-ı zībāya reşkinden / Gülüñ her bergi bir hār⁴⁵⁷⁰ oldu çeşm-i bāğ-bān üzre* (Nedīm); *Ey dil-ber-i düşīze-i reşk-āver-i hūrān* (Zārī). (III/431. s.).

reşīh: (< Ar.) ter: *reşīh-i beden, reşīh-i sebū*. (III/431. s.).

reşīd: (< Ar.) 'doğru yola hādī ve umūr-ı muḳadderesinde ḥüsnü't-taḳdīr olan' ma'nāsında ve *mürşid* maḳāmında şıfāt-ı ilāhiyyedendir: *Rabb-i reşīd, Allāh-ı reşīd*. § 'Vücūh-ı meşāliḥa vāḳıf, emvālını memnū'āta şarfdan ve maşārıfında isrāfdan müctenib 'āḳıl, bāliḡ kimse' ma'nāsında müsta'melāt -ı şer'iyyedendir. § Doğru yola sülūk

eden: *sālik-i reşīd*. ‖ *Reşīd ü kār-dān ü hūş-mend ü şāḥib-i temkīn / Feżā'il-perver ü kāmīl-pesend ü 'āḳıl u dānā* (Nedīm: Tar. 45/11). (III/431. s.).

raşşād: (< Ar.) raşad êdici, kevākibiñ ḥarekāt ve hey'ātını diḳḳatle gözleyici. *Rāşid*'den eblaḡdır: *Kimi şayyād-ı māhīdir kimi raşşād-ı māh olmuş* (Lā). (III/432. s.).

raşāş: (< Ar.) 'ḳalay' dēnilen ma'den: *Rāşāş-ı müzāb* = eridilmiş ḳalay. *Rāşāş-ı ebyaḡ* = aşıl beyāḡ ḳalay. *Raşāş-ı esved* = ḳurşunlu ḳalay. *Raşşāş, raşāşī* = ḳalaycı. Kesr-i rā ile ḡalaḡdır. (III/432. s.).

raşāfet, raşānet: (< Ar.) metīn olmaḡ, muḥkemlik, sağlam ve dayanıklı olma: *raşānet-i cidār, raşānet-i binā, ḳal'anıñ raşātını*. Māddiyyātda isti'mālī ḡālibdir. Birincisi nādiren, ikincisi dā'imā ḳullanılır. (III/432. s.).

raşad: (< Ar.) bir şey'i göz dikip gözétmek, bir şey ol-şüretle gözedilmek. Ehl-i hey'etin ḥarekāt-ı kevākibi kemāl-i diḳḳatle gözétmelerinde ıstılāh olmuşdur: *raşad-i seyyārāt, nücūmun raşadı, raşad-ı kevākib*. Raşad-hāne = ālāt-ı fenniyye-i maḥşūşa ile kevākibiñ ḥarekātını, aḥvāl-i ceviyyeyi

4569 Dīvānda: bāḡa.

4570 Dīvānda: hāl.

gözetmeye maḥşûş maḥall. Raşad-gâh = nücûmu raşad etmek maḥşûş maḥall, kal'a. Raşad dūr-bîni = âlet-i raşad, ecrām-ı semâviyyeyi mümkün olduğu derecede büyük gösteren âlet ki Fransızcası *télescope*'dur. *Kevekb-i 'ālîsin idrāk eylemez erbâb-ı fen / Êtseler vaz'-ı raşad tâ tarḥ⁴⁵⁷¹-ı hāmān üstüne* (Nedîm: K. 3/28); *Böyle remz etmiş anı ehl-i raşad* (Vehbî). (III/432. s.).

raşîf: (< Ar.) dayanıklı, sağlam taş temel, rîhtım, binâ: *raşîfü'l-esās, raşîfü'l-bünyān*. 'Muḥkemlik, sağlamlık' ma'nāsına olan *raşāfet*'dendir. Raşf = kaldırım döşemek ve raşaf, raşafe = kaldırım, kaldırım taşları ve raşife = şu içine yapılan sedd, rîhtım ma'nāsınadır. Bunlar az kullanılan elfāzdandır: *Kılıp maḥfûz Bārî gevher-i zāt-ı kerem-kārın / Muraşşa' efser-i ikbālın olsun māye-i raşfı* (Nedîm: Tar. 48/8). (III/432. s.).

raşîn: (< Ar.) metin gibi muḥkem, dayanıklı, sağlam. Bu çok kullanılır: *cidār-ı raşîn, esās-ı raşîn, ḥişār-ı raşîn, kal'a-ı raşîne*. (III/432. s.).

reżā', reżā'at: (< Ar.) memeden süt emmek: *sinn-i reżā', müddet-i reżā'at, reżā'-ı şabî*. Kesr-i rā ile de luğatdır. *Zānûların eylemiş nihāde / Teshîl-i reżā'⁴⁵⁷²içün zemîne* (Mu'allim Nācî⁴⁵⁷³: 9). (III/433. s.).

raḍiye: (< Ar.) şîğa-ı mazī. 'Allāh hoşnūd olsun' maḳāmında cümle-i du'ā'iyede kullanılır. "Raḍıya'llāhu te'āla 'anh" gibi. (III/433. s.).

raḍî': (< Ar.) süt kardeş § meme emen çocuk. Cem'i *ruza'ā*. (III/433. s.).

raṭb: (< Ar.) yaş, nemli. *Huşk* muḳābili. Meyve-i ḥuşk = kuru yemiş. Meyve-i raṭb = yaş şulu yemiş. Raṭb u yābis = 'yaş kuru' demekdir ki münāsebetli, münāsebetsiz; saçma şapan söz ḥaḳkında îrād olunur. Mü'ennesi *raṭbe*'dir. Şemerāt-ı raṭbe = yaş yemişler. § Nerm, tāze, mülāyim: *cism-i raṭb*. Raṭbü'l-lisān = lisānı tāze, mülāyim sözlü. (III/433. s.).

raṭbe: (< Ar.) 'yonca' denilen ot § beden-i ter ü tāze olan dil-ber, maḥbûbe. *Raṭb*'ın mü'ennesi olarak da kullanılır. (III/433. s.).

4571 Dîvānda: çarḥ.

4572 Eserde: rîzā.

4573 Ateş-pāre, Kuzu.

raṭīb: (< Ar.) yaş, ıslak § ter ü taze, mülâyim şey: *maḥall-i raṭīb, mekân-i raṭīb, cism-i raṭīb*. (III/433. s.).

re'âyâ: (< Ar.) *ra'îyye*'niñ cem'i. Oraya müraca'at oluna: *terfîh-i ra'âyâ*. ‖ *Ahālî 'izz ü devletde, re'âyâ emn ü rāḥatda / Hüner erbâbı rif'atde cihân yek-pâre nûrânî* (Nedîm: K. 23/26). (III/433. s.).

ra'd: (< Ar.) gök gürültüsü: *ra'd u berḳ*. Ra'd-endâz = gürleyici, gök gürültüsü gibi dehşetli ses vërici. *Zannetme ki⁴⁵⁷⁴ ra'd u berḳdir etdi ḡulû / Top şenligidir ḥişârîñ ey sâķî bu* (Nedîm: R. 8). (III/433. s.).

ra'se: (< Ar.) *ra's* gibi titreme. Ra'se-i dest = el titremesi. Ra'se-dâr, ra'se-nâk = titrek, titreyici: *Bir ra'se-dâr ele tolu peymâne vërdiler* (Lâ). (III/433. s.).

ra'nâ: (< Ar.) güzel, laṭîf, hõş görünen: *duḡter-i ra'nâ, ḡül-i ra'nâ*. *Fi'l-aşl* ra'nâ = bön, çolpa, sünepe, şalkık ḥātûna ıtlâḳ olunur. *Mütercim-i Ḳāmûs* diyor ki: "Lisân-ı şu'arâda maḥbûbeyi ra'nâ ile tavşîf istirḥâdan nâşî nihâl-i taze gibi temâyülü i'tibâriyledir." *Ra'nâ-yı ma'lûmuñuz* tarzındaki ta'bîrât-ı ḥâyîdeyi kullanmamalıdır. *Ḥabbezâ*

sâḥîl-serâ kim reng ü bû-yı nev-bahâr / Ḡülşen-i pür-feyżiniñ bir ḡonçe-i ra'nâsıdır (Nedîm: K. 38/9); *Büydan hõş rengden pâkîzedir nâzik teniñ⁴⁵⁷⁵ / Beslemiş koynunda ḡüyâ kim ḡül-i ra'nâ seni* (ve-lehu: G. 154/1). (III/433. s.).

ra'î: (< Ar.) otlatmak, otladılmak: *ra'î-i mevâşî, eḡnâmiñ ra'yi*. 'Otlamak' ma'nâsını da ifâde eder. (III/434. s.).

ra'îyye: (< Ar.) bir hükûmetiñ taḥt-ı tâbî'yyetinde bulunan kâffe-i nâs. *Ra'îyyet* tarzında daḥî kullanılır. Cem'i *re'âyâ*'dır. Ra'îyyet-perver = teb'asını terfîh ve şıyânet eden ḥâkim, hükûmet. Ra'îyyet-perverâne = ḥâkim-i 'âdil ve hükûmet-i âdileye şâyân şüretde. *Terfîh-i ra'îyyet, ḥimâyet-i ra'îyye*. ‖ *Ol cism-i pâki cânı gibi eyledi nihân / Âsûde ḳıldı ḥâl-i sipâh u ra'îyyeti* (Bâķî: Ms. 1/8). (III/434. s.).

reḡâ'ib: (< Ar.) *raḡîbe*'niñ cem'idir. Müfredi raḡbetle istenilen şey § miḳdârı çok 'aṭiye ma'nâsınadır. Lakin ne *raḡîbe* tarzında ne de *raḡîbet* şüretinde kullanılmaz. Yalnız cem'i müsta'meldir: *Leyle-i reḡâ'ib* = Mefḥar-ı mevcûdât 'aleyhi ekmelü't-taḥiyyât efendimiz ḥazretlerine

4574 Kâmûsta bu bağlaç yoktur.

4575 Dîvânda: tenîn.

vālide-i muhteremeleri Hāzret-i Āmine'niñ hāmil kaldıkları şeb-i mütebārek ki şehr-i recebiñ ilk cum'a gecesidir. Vücūd-ı kudsiyyet-nümūd-ı cenāb-ı peygamberīleri 'aṭāyā-yı cezāle-i İlāhiyyeye sebeb-i maḥz bulunduğ u i'tibāriyle böyle tesmiye kılınmışdır. *Reğāyib* şeklinde yañlış taḥrīr ve telaffuz edilmemeli. (III/434. s.).

rağbet: (< Ar.) meyl-i kavī ile dilemek, ziyāde ḥāhiş göstermek, gönül istegiyle aramak. Rağbeten = ḥāhiş-i dil ile dilemek şüretiyle. Cem'i *rağabāt: rağabāt-ı 'āmmē. ‖ Ṭab'-ı geṵher-bāra vērmiş rağbetiñ feyz-i suḥan / Mihrdir kim pertevin şalmış Bedeḥşān üstüne* (Nedīm: K. 3/44). (III/434. s.).

rağm: (< Ar.) ḥōşa gitmeyecek, çirkīn ve fenā görülecek bir fi'l ve hareketi birine görölük ve nisbet etmiş olmak için bi'l-iltizām icrā etmek; birisiniñ ḥōşlanmayacağı, çirkīn görecegi işi 'inādına işlemek ki Türkçede 'körölük vөрmek, burun sürtmek' ta'bīr olunur. Rağmen = rağm olarak, nisbet ve 'inād şüretiyle: Rağmen 'alā enfihi = körölük vөрmek, gösterdiği 'azameti taḥkīr etmek için; taḥkīr maḥşadıyla. Alā

rağmi'l-'adū = 'düşmanı körölük vөрip taḥkīr için, düşmanıñ körölüğüne' demekdir. Rağmiyyāt = rağm şüretiyle, körölük için yapılan ḥālāt ve ḥarekāt. *Gel doğrulalım meykedeye rağmına anıñ / Kim bār-ı riyādan ḳadd-ı ber-geştesi ḥamdır* (Rūḥī: TB: 1/2). (III/434. s.).

reff: (< Ar.) lisānımızda taḥrīfle *raf* şüretinde kullanılır ki 'üstüne ufaḳ tefek eşyā konulmak üzere duvāra mīḥlanmış altı destekli düz taḥta' demekdir. (III/435. s.).

refākat: (< Ar.) refīḳlik, yoldaşlık, arkadaşlık: *Refākatinde bulunanlara rıfḳ ve nevāzişle mu'āmele ederdi. Hasebi'r-refāka = yoldaşlık ḥasebiyle, arkadaşlık sebebiyle.* (III/435. s.).

refāh, refāhet, refāhiyet: (< Ar.) vüs'at-ı ma'īşet, vüs'atlı dirlik, bollukla ḥōş geçiniş: *Hükümet-i seniyyece teba'a ve re'āyānıñ dā'imā refāh ḥāle mazhariyyetleri ḡāyetle mültezim olup. ‖ Bir peder 'ıyāl u evlādınıñ refāhiyyetini te'mīn için çalışır. ‖ Hālet-i refāhetde bulunanlarıñ fuḳarāyı düşünmeleri zimmet-i insāniyyetlerine müterettib bir vazīfe-i mühimmedir. Refāh 'Arabīde müsta'mel olmayıp taşarrufāt-ı*

'Osmāniyyedendir. *Refāhiyet*'de *yā'*niñ teşdid ile isti'mālî gâlaştır, diğkat olunmalıdır. (III/435. s.).

reft: (< F.) gitme. *Āmed* lafzıyla birlikte kullanılır. *Āmed* ü *reft* = gelip gitme. *Reftiyye* = gümrük ıstılâhâtından olup 'resm-i ihrâc' ma'nâsında vaz' ve isti'mâl edilmiş bir gâlaşt-ı kabîhdir. (III/435. s.).

reftâr: (< F.) şalınarak edālî yürüme, güzel gidiş. *İhtizâzıñdan eder ta'lîm eţvâr-ı hırâm / Hüsn-i reftâr öğrenir âhû şitâbıñdan seniñ* (Mahmûd Nedîm); *Reftârına bend olduğum âfet budur işte* (Lâ). (III/435. s.).

refte: (< F.) gitmiş, geçmiş: '*ömr-i refte, cünbiş-i refte*. *Refte refte* = git gide, gide gide, tedric ile. Mükerrer olarak isti'mālî gâlibdir. *Nâ-refte* = gitmemiş, gidilmemiş: *Bî-muḥābā reh-i nâ-refteye gitsem de ne var / Qahr-ı ḥaşm eylemeye elde 'aşâdır ḥāmēm* (Reşîd Paşa). (III/435. s.).

refref, refrefe: (< Ar.) perde, döşeme yapılacak yeşil bez; ince, nâzik kumâş § her şey'in kenârlarından şarkan fazlası, şaçak § bisât, döşek, döşeme § kuşu çok çemen-zâr § dalları şalkım şalkım olan laţîf ağaç. *Refrefe* = 'ḥāşşaten kuş kanadlarını oynatmak, yaymak' ma'nâsını da

ifâde eder. *Cem'i refârif*'dir. (III/436. s.).

refz, refez: (< Ar.) terk eylemek, tarîk-i ḥakķı bırakmak. Vaktiyle tã'ife-i Şî'a'dan *Zeyd bin 'Alî bin Hüseyin bin 'Alî el-Murteza* rağıya'llāhu 'anhüm ḥazretlerini sebep-i nâ-ḥakķ ile terk edenlere '*râfıza*' ıtlâk olunmuşdur ki nisbetinde '*râfizi*', cem'inde '*râfiziyyün*' denilir. *Rafz* = 'onların meslegine sülûk etmek' demektir. (III/436. s.).

ref: (< Ar.) yukarı kaldırmak, kaldırılmak: *Vâlidesi kollarını ref' ederek çocuğa doğru koşdu*. *Ref-i şadâ* = sesi yükseltmek, dik ses ile bağırma. *Ref-i 'İsâ* = Ḥazret-i Mesîḥ'in göge kaldırılması. *Ref-i derece* = mertebeyi yukarılatmak yükseltmek § kaldırmak, kaldırılmak; gidermek, giderilmek: *ref-i cidâl, ref-i nizâ', yolsuzluğun ref'i*. ‖ *Filânın muḥākemesi bi'l-icrâ rütbesiniñ ref'ine karar verildi*. ‖ *Ref-i zevâ'id*. § Bir kelime-i 'Arabiyyenin âhirindeki ḥarfi 'iki ötre' denilen şüretde okumak: *kelimeniñ naşb u ref'i*. Meşelâ *Sûre-i Yasin*'de vârid olduğı vech ile '*azâbun elîmun*⁴⁵⁷⁶

4576 Nahl: 117. (Ar.) elim azap...

gibi. *Anı ref' eylemekden*⁴⁵⁷⁷ *niyyet-i pāk-i hümmāyūnu / Hemān ancak resūl-i Ekrem'e ikrām u hürmetdir* (Nedīm: K. 15/19). (III/436. s.).

refū: (< F⁴⁵⁷⁸.) yama, vurma, örgü. Refū-ger = örücü, örgücü: *Refū-yı 'āfiyet çāk-ı girībānımla düşmandır* (Nābī: G. 84/2); *Ol muğ-beçe-i ferve-fürüş-ı dil-cū / 'Āşıklarınınñ etmede zahmına refū* (Nedīm: R. 10). (III/436. s.).

refī': (< Ar.) 'ālī, yüksek, yüce: *cidār-ı refī', hışār-ı refī', kal'a-ı refī'a, rütbe-i refī'a*. Refī'ü'l-kader = kader ve menzileti büyük, yüce olan. *Hāk-i der-i refī'in ile etse iktihāl / Çeşmān-ı müre şa'sa'a-i ferkadān vèrir* (Nedīm: K. 4/45); *Her biri olmuşken ol bāb-ı refī'in çākeri* (ve-lehu: K. 5/45). (III/436. s.).

refīk: (< Ar.) yoldaş, arkadaş: *refīk-i şefīk, refīk-i hacc*. Cem'i rüfekā'dır. Cem-i dīgeri olan *refeka* kullanılmaz. *Bir münāsibce refīk ile girersek kayığa / Şevk ile kullanırız gayrı bizimdir eyyām* (Nedīm: K. 10/20). (III/437. s.).

rakḳ: (< Ar.) kâğıt yerine üzerine yazı yazılan ince deri, ceylan derisi ki

'tirşe' dēnilir. Fransızcası *parchemin*'dir. Lisānımızda *tirşe* ve *rakḳ* lafızları varken *parşömen* lafz-ı Fransevīsini isti'māl eylemek lisāna hıyānet etmektedir. (III/437. s.).

rekābet: (< Ar.) fi'l-aşl 'gözlemek, gözetmek' ma'nāsınadır. El-yevm lisānımızda 'dīgerine zıdd gidip kendi işini tervīce çalışmak, başkasının kār ve menfa'atini men' ile kendi kār ve merāmını istihşāle çalışmak' ma'nāsında kullanılır ki 'taḥşīl-i merām ve te'mīn-i menfa'at için başkalarıyla yarışmak' demektir. Hasebi'r-rekābe = rekābet hasebiyle, rekābetden dolayı. (III/437. s.).

rakḳaş: (< Ar.) rakş edici, oynayıcı, köçek Ş aşma, oturtma sā'atleriñ içinde iki tarafa hareket eden kefçe şeklindeki ālet-i maḥşūşa. Rakḳāş-ı mu'addil, rakḳaş-ı mu'avvız = sā'atīñ ālet-i maḥşūşası ma'nāsında ıstīlāḥāt-ı fenniyyedendir. *Rakḳāş-ı temāşā ederiz sā'atimizde* (Seyyid Vehbī); *Rakḳāş bu ḥālet seniñ oynuñda mıdır / 'Āşıklarınınñ günāhı boynuñda mıdır* (Nedīm: R. 3)?. (III/437. s.).

rakabe: (< Ar.) boyun, eñse kökü: *darb-ı rakabe*. Ş Kul, köle, cāriye: *i'tāk-ı*

4577 Kāmūsta: eylemekde.

4578 Devellioğlu: Arapça. Lugat-ı Remzī: Farsça.

raḳabe, fekk-i raḳabe, taṭyīb-i raḳabe.
Cem'i raḳabāt. (III/437. s.).

raḳş: (< Ar.) şıçrayıp oynamak: O
güzeli raḳş ederken görmeli. | Raḳş-ı
şıbyān, raḳş-ı nisvān. Raḳş-ı künān =
raḳş ede ede, raḳş ederek, raḳş edici.
Durup ammā ki yine raḳşa ser-āğāz
édicek / Deşt ü hāmūn görünüñ çeşmine
nev̄k-i sūzen (Nedīm: K. 2/55);
*Nişvesinden*⁴⁵⁷⁹ *raḳşa başlar sāğar-ı*
şahbā gibi (ve-lehu: K. 18/49).
(III/437. s.).

raḳşān: (< F.) raḳş edici, eden,
oynayan. Taşarrufāt-ı
Fārisiyyedendir. (III/437. s.).

raḳam: (< Ar.) hesābda kullanılan
'aded işāreti: (9) raḳamı, (7) raḳamı
gibi. Raḳam-zede = yazılmış.
Raḳam-zen = yazıcı. Raḳam koymak
= 'bir şey'in üzerine a'dād ile işāret
etmek' demektir. Mışrā'-ı ātīde
görüldüğü vechle ba'zen bu
ma'nāda daḥī kullanılmışdır: *Ben*
şebnem-i eşkim dökeyim sen raḳam eyle
(Şabrī⁴⁵⁸⁰); *Hāme-i mu'ciz-raḳamla*
eyledim bir bir hesāb / Geldi biñ yüz
kırk lafz-ı naşr ile fethin qarīb (Nedīm:
Tar. 35/5). (III/437. s.).

raḳīb: (< Ar.) diğeriñ kār ve
menfa'atini men' ile kendi işini
tervīc etmek için çalışan, taḥşīl-i merām
içün başkasına engel olan. Cem'i
*ruḳabā'*dır. Ba'zen üslūb-ı Fārisīde
raḳībān tarzında daḥī cem'lenir. *İnşāf*
*olunsa biz de*⁴⁵⁸¹ *raḳībīñ*⁴⁵⁸² *raḳībīyiz*
(Nābī: G. 252/6); *Nikāb ile*
göremezken biz anı vā-hayfā / Raḳīb o
gerden-i sīmīni bī-nikāb koğar (Nedīm:
G. 16/4). Ş 'Hāfız, ḥafīz' ma'nāsında
Cenāb-ı Hāḳḳ'a da ıtlāk olunur.
Esmāü'l-ḥüsnādandır: *Ba'de-zā er-*
raḳīb olur imlā / Ki Ḥafīz-i belīğdir
Mevlā (Şākir Aḥmed Paşa). (III/438.
s.).

raḳīk: (< Ar.) rikḳatli, yufḳa, ince: *rişte-*
i raḳīk, şī'r-i raḳīk, ḳalb-i raḳīk.
Raḳīkü'l-ḳalb = gönürlü rikḳatli, bağı
yufḳa. *İnsān*⁴⁵⁸³ *aña dərler ki ede ḳalb-i*
raḳīki / Ālām-ı benī-nev'i ile kesb-i
melālet (Lā⁴⁵⁸⁴). (III/438. s.).

raḳīme: (< Ar.) yazılmış kâğıd,
mektūb: *şāḥib-i raḳīme, ḥāmil-i raḳīme.*
(III/438. s.).

reg: (< F.) damar. Reg-i cān = *ḥablü'l-*
verīd yāḥūd bābü'l-kebed dedikleri
şiryān, şāḥ damarı. Reg-zen =

4579 Dīvānda: Hāletinden.

4580 Bulunamadı.

4581 Dīvānda: daḥī.

4582 Dīvānda: anuñ.

4583 Eserde: Ādem.

4584 Ziya Paşa: TB. 1/6.

damar vurucu, feşşād, kan alıcı. Ş
Aşıl, neseb, soy. Bed-reg = nesebi
bozuk, soyu fenā. *Turfā silhr êtmîş*
zemîn-i 'ārîz-ı gül-fāmına / Bir çemen-
zâr eylemiş peydâ reg-i fîrûzedan
(Nedîm: G. 110/2). (III/438. s.).

rekâket: (< Ar.) za'îflik, gevşeklik,
egrilik; sözüñ rabtısız ve kuşûrlu
olması, dil tutukluğu: *Rekâket-i tab',*
rekâket-i 'ibâre, rekâket-i lisân. ||
Kelâmında rekâket var. (III/438. s.).

rekz: (< Ar.) yere sancımağ, şaplayıp
dikmek; şaplanıp dikilmek: *Rekz-i*
huyâm, rekz-i 'alem, diregiñ rekzi,
mızrâğıñ rekzi. (III/438. s.).

rek'at: (< Ar.) namâzda rükû'u hâvî
olan her kavme-i mahşûşaya ıtlâk
olunur. Fi'l-aşl 'pîrlikden bel
egilmek, yüz üstü kapanmağ'
ma'nâsınadır. Tesniyesinde *rek'ateyn*
ve cem'inde *reke'ât* denilir. Kesr-i rā
ile ğalaṭdır: *rek'at-ı ulā, rek'at-ı sâniye.*
|| *Şalātu'l-cum'a iki rek'atdır.* (III/438.
s.).

rekîk: (< Ar.) rekâketli, kuşûrlu; tutuk,
peltek: *nazm-ı rekîk, kelâm-ı rekîk,*
elfâz-ı rekîke. *Rekîkü'l-lisân* = dili
tutuk, peltek. (III/439. s.).

rekîn: (< Ar.) irtifâ'lı, yüce, yüksek, Ş
vaḳârlı, temkinli: *Şifâ-yı şadr-ı devlet*
kuvvat-i bâzû-yı emniyyet / Esâs-ı

ma'delet rûkn-i rekîn-i devlet-i 'uzmâ
(Nedîm: Tar. 36/2). (III/439. s.).

rem: (< F.) ürkme. *Terkîb* ile kullanılır.

Rem-gerde = ürkmüş. *Esb-i rem-*
gerde, ğazâl-i rem-gerde. (III/439. s.).

remād: (< Ar.) âteşin külü. *Remādî* kül
renginde, kül renkli: *ķumâş-ı remādî.*
|| *Yazsalar ravzasınıñ nāmını âteş-dāna*
/ Zîr-i âteşde olur bir çemen-i sebz
remād (Nābî: K. 2/72). (III/439. s.).

remmāl: (< Ar.) remel döken, remelci;
evā'ilde ķum, el-yevm kâğıd üzerine
birṭakım niķâṭ ve huṭuṭ yapıp gūyâ
keşf-i muġayyebâta muvaffak olan
yalancı adam: *Ben nükte-şinâsım beni*
remmāl mı şandıñ (Ĥayālî: G. 268/2);
Dîde-i 'âşık-ı müflis ki haṭ u ḥâldedir /
Çeşm-i nekbet-zededir şafḥa-i
remmâldedir (Nābî: G. 145/1).
(III/439. s.).

remed: (< Ar.) göz ağrıma, göz ağrısı.
İştîlâḥ-ı tıbcā 'göz kapağını dâhilen
setr eden örtünüñ iltihâbı'
demekdir: *Dîde⁴⁵⁸⁵-i gül-gün beyâzın*
şanma surḥ êtmîş remed (Nedîm: K.
3/18). (III/439. s.).

remz: (< Ar.) merâmı gizli, işâret
şûretiyle aṇlatmağ; gizli ve kapalı
ma'nalı sözlerle merâmı ifâde
etmek. *Remz-âşnâ, remz-şinâs* =

4585 Dîvânda: Nergis.

ma'nası gizli olan sözlerle işaretlerin mefhûmuna vâkıf adam: *Kim derk eder anı k'ola zâtına ma'lûm / Remz-i kütüb-i medrese-i 'âlem-i bālâ*⁴⁵⁸⁶ (Rûhî: TB. 1/5). (III/439. s.).

ramaş: (< Ar.) ıstılâhât-ı tıbbiyyedendir. 'Gözde peydâ olan çapağ' demektir. (III/439. s.).

ramazân: (< Ar.) sene-i kameriyye-i hicriyyenin dokuzuncu ayı, oruç tutulan 'Arabî ayının ismi: *Ramazân ayı gele*⁴⁵⁸⁷ *açıla cennet kapısı* (Fuzûlî: G. 243/4); *Pâs-bân vèrdi kudûmuyla cevâb eyleyene / Ramazân geldi mi âyâ diyerek istîfhâm* (Nedîm: K. 10/5). (III/439. s.).

ramak: (< Ar.) vücûdda kalan bakıyye-i hayât § pek cüz'î, gâyetle az makâmında da kullanılır. Bu ma'nâda *kalmağ* maddesiyle isti'mâl olunur: *Pencereden o kadar şarkmışdı ki baş aşağı düşmesine ramak kalmışdı*. Sedd-i ramak = ölmeyecek kadar az geçinme, cüz'î azık. *Cism-i menhûs-ı 'adûda kalmadı cândan ramak / Diñle kıldım iki târîhimde zıkr-i mâ-sebak* (Surûrî: Tar. 7/52). (III/440. s.).

reml: (< Ar.) kum: *reml-i nehir, reml-i vādî*. § Güyâ birtakım niķâf ve huṭuṭ

ile keşf-i ğayb etmek şan'at ve 'ilm-i ğarîbi. Reml dökmek = o şüretle keşf-i rāz ve merāma çalışmak. Cem'i *rimāl*. *Fezā-yı remlede reml ile fehm edip kara bahtın / Baķā'yı aldı hayfā Ġazve'den geçdi o Naşrānî* (Vâsıf: K. 18/17). (III/440. s.).

remel: (< Ar.) fenn-i 'arûzda baħr-i maḥşûşa ıtlāk olunur ki altı kere *fā'ilātün*'den mürekkebirdir. (III/440. s.).

remende: (< F.) ürkücü, ürkek. *Remân* da 'aynı ma'nāya luġatdır: *rahş-ı remende, esb-i remân* (III/440. s.).

reme: (< F.) sürü: *reme-i ğazāl, reme-i pîl, reme-i şegāl*. (III/440. s.).

remîde: (< F.) ürkmüş, çekinmiş: *ġazāl-ı remîde, dil-i remîde*. ‖ *Naķş eyle ey muşavvir ḥüsn-i cemāl-i yâri / Āhû-yı çeşm-i şühun āmmā remîde göster* (Nâbî: G. 186/2). (III/440. s.).

remîm: (< Ar.) çürümüş, çürük. Ekşeriyā kemige vaşf olarak kullanılır: *'uzm-ı remîm, 'izām-ı remîme*. ‖ *Feyz-i eltâfıyla bulsa terbiyet 'azm-i remîm / Hurrem ü ser-sebz olur şāh-ı gül-i zibā gibi* (Nedîm: K. 18/27). (III/440. s.).

renc: (< F.) 'illet, miḥnet, ıztırāb, ağrı, şızı: *renc-i dil, renc-i derûn, renc-i şedîd, renc-i firāk, renc-i 'aşķ*. ‖ *Āsân*

4586 Dîvânda: 'ilm ile bālâ.

4587 Dîvânda: gerek.

degil ol şūhu ‘azāyimle de teshīr /
Te’shīrli nīrenc dahī⁴⁵⁸⁸ bī-renc
bulunmaz (Nedīm: G. 46/6). (III/440.
s.).

renc-ber: (< F.) bağ ve tarla, çift ve
çubuk işlerinde; yapılarda
gündelikle kullanılan adam. Renc-
berlik = tarla, çift çubuk işçiliği.
(III/440. s.).

renciṣ: (< F.) şızlanış, inciniş; āzār,
keder: *Bī-tāb u tākāt ētdi beni renciṣ-i
humār / Bir bāde şuñ fakīriñe sāķī
şavābdır* (Hersekli Hikmet). (III/440.
s.).

rencūr: (< F.) kederli, derdli, marīz,
muṣṭarib. Rencūrī = derdlilik,
kederli olma, hastalık. *Dil-i rencūr,
rind-i rencūr*. Rence = hasta, derdli ş
eziyet, miḥnet ma’nalarını ifāde
eder: *Sū-yı zanneyleyemem ḡayrılara
cānānım⁴⁵⁸⁹ / Derd-i ‘aşķıñla Nedīmā
hele rencūr gibi* (Nedīm: G. 150/5).
(III/440. s.).

rencīde: (< F.) mükedder, incinmiş:
*merd-i rencīde, dil-i rencīde, rencīde-i
hāṭır*. Rencīde-gī = kederli olmak,
rencīdelik. *Rencīde olur dīde-i huffāş
ziyādan* (Lā⁴⁵⁹⁰); *Eylediñ n’eyleyim*

āḥir beni rencīde-i hār (Vāşıf: Ms.
226/5). (III/441. s.).

rende: (< F.) bu isimle ma’rūf ālet-i
maḥşūşadır ki envā’ı vardır.
'Yontmak, kazımak, şıyırmaq'
ma’nāsını ifāde eden *rendīden*
maşdarındandır ki 'şıyırıcı, kazıcı,
yontucu ālet' demektir: *şoğan
rendesi, tahta rendesi, rende-i ünfiye,
uzun rende, dişli rende*. Rendelemek =
tahtayı düzeltmek, düzlemek ş
nebātāt vesā’irede ufaltmak,
ufalamak. Rendīde = düzeldilmiş;
ufaldılmış *Tahta-i rendīde, piyāz-ı
rendīde*. (III/441. s.).

renk⁴⁵⁹¹: (< F.) boyanın görünüşdeki
keyfiyyet, mevcūdātın ‘aks-i ziyā
vesāṭetiyle kuvve-i bāşıraya ‘arz
ētdiği çeşīd ki ta’rīf-i mücmeli 'bir
nesneyi görünüşde āḥer nesneden
faşl ve fark eden ḥālet' demektir.
Renk vèrmek = boyamak ş açığa
çıkarmak, meydāna vurmaq. Renk
vèrmemek = ketm ètmek,
añlatmamak. Reng-ā-renk = çeşīd
çeşīd renkli, türlü türlü boyalı.
Reng-āmīz = 'koyu, açık türlü renkli'
demektir: *Reng-i ruḥsārīña gül-gün
dēdiler* (Lā⁴⁵⁹²); *Reng-i ruḥsārīñ gibi*

4588 Dīvānda: de.

4589 Dīvānda: ammā kim.

4590 Ziya Paşa: TB. 1/4.

4591 Kāmūsta “renk” kelimesi beyitler ve bazı madde başları dışında “reng”
değil “renk” şeklinde çevrilmiştir.

4592 Sait Efendi. TRT Repertuar Nu: 8851.

her renginiñ hayrânıyım / Vech-i bākîniñ bu hayret-gehde yüz biñ rengi var (Mu'allim Nācî: G⁴⁵⁹³. 5/2); *Çehresinden rengi pervāz eylemiş şanman⁴⁵⁹⁴ şafağ / Heybet ü⁴⁵⁹⁵ iclālî düşmüş mihr-i rahşān üstüne* (Nedîm: K. 3/27). Ş Hîle, mekr, göz boyama. Reng-āver = hîle-kār, hud'acı, göz boyayıcı. *Bülbül-i şūrîdeye güller 'aceb reng êtdiler* (Bākî: G. 121/1). Ş Tarz, şüret: *İşin rengi değışdi. ‖ Reng mes'eleye nazaran şöyle olacağ.* Renkden renge girmek = şüretten şürete, tarzdan tarza munğalib olmak, değışmek. (III/441. s.).

rengîn: (< F.) boyalı, renkli: *qumāş-ı rengîn, kırtās-ı rengîn*. Ş Güzel, laţif, tab'a hōş görünen: *şî'r-i rengîn, beyt-i rengîn*. ‖ *Bir ehl-i suhan ki êde tahşîn / Biñ çarhı deger o beyt-i rengîn* (Şeyh Ğalib⁴⁵⁹⁶: 217); *Ma'nî-i rengîne⁴⁵⁹⁷ her bir⁴⁵⁹⁸ beyti gūyā selsebîl* (Nedîm: K. 3/46). (III/441. s.).

renîn: (< Ar.) haykırma, bağırma, inleme, inilti. Ekseriyā hayvānāt hakkında müsta'meldir: *renîn-i esb-i tazı, renîn-i dübb*. (III/442. s.).

rev: (< F.) 'gitmek, yürümek' ma'nāsına olan *reften* lafzından şîğa-ı emir ve ism-i fā'il-i muraḥḥamdır. Lisānımızda terkîb ile 'gidici' ma'nāsında kullanılır: *Pîş-rev* = öñde giden, ileride yürüyen Ş mūsîki-i şarkîde aşıl maḳāmdan evvel çalınan nağme-i mertebeye ıtlāk olunur. *Rāh-rev, reh-rev* = yol gidici, yola giden. *Tîz-rev* = 'acele yürüyücü, çābūğ giden. *Āheste-rev* = yavaş giden, yavaş yürüyen. *Kalem-rev* = 'bir ḥākimiñ nüfūzu cārî olduğı dā'ire, ũlke' demektir. (III/442. s.).

revā: (< F.) cā'iz, lāyık. Fāriside 'ḥāşıl' ma'nāsında da kullanılır: *kām-revā* gibi ki 'merāmı ḥuşul bulmuş, nā'il-i merām olmuş' demektir. Fuzūlî'nin şu cümlesinde her iki ma'nāda kullanılmışdır: *Bu berāt ile ḥācetim revā kıлмаğı revā görmezler. ‖ Yan vèrip ey mehlikā kaçma bu ğam-ḥ'ārdan / Āteş-i hicrānıña yanmağa görme revāy* (Şāhîr Giray); *Nāmı gibi olmuşdur o hem sa'd hem ābād / İstanbul'a sermāye-i fahr olsa revādır* (Nedîm: K. 22/14). (III/442. s.).

revābî: (< Ar.) rābîṭa'nın cem'i. Oraya bakmalı: *revābî ve zavābî, revābî-i kavîyye*. (III/442. s.).

4593 Fūrūzān.

4594 Kāmūsta: şanma.

4595 Kāmūsta bu bağlaç yoktur.

4596 Hüsn ü 'Aşk.

4597 Kāmūsta: renginine.

4598 Kāmūsta bu kelime yoktur.

revātib: (< Ar.) 'ma'āş, vazīfe, te'yīnāt' ma'nāsına olan *rātibe*'niñ cem'i. *Rātib* kelimesine *mürāca'*at oluna: *Veżā'ifim der-i in'ām-ı Kibriyādandır / Revātibim ni'am-ı maṭbah-ı kazādandır* (Nābī). (III/442. s.).

revāc: (< Ar.) mādī, ma'nevī bir nesneniñ sürümü, geçimi: *revāc-ı metā'*, *revāc-ı ma'ārif*. *Revāc-dār* = *revāclı* sürümlü. *Bī-revāc* = *revācsız*, sürümsüz. *Pādişāhum iki şā'irdir vèren nazma revāc* (Nedīm: K. 5/38). (III/442. s.).

revāḥ: (< Ar.) zevāl-i şemsden aqşāma kadar olan zamān § aqşām, ğurūbdan sonra olan vakit: *şabāḥ ve revāḥ*. (III/442. s.).

revā'id: (< Ar.) *rā'ide*'niñ cem'i: *revāid-i müdhīşe*. *Rā'id* mādidesine bakınız. (III/443. s.).

revāfız: (< Ar.) *rāfiẓa*'nın cem'i. *Rāfiẓ* ve *Rafẓ* mādelerine *mürāca'*at etməli. (III/443. s.).

revān: (< F.) 'yürüyücü, gidici, aqıcı' ma'nalarında kullanılır. *Āb-ı revān* = aqıcı, aqar şü. *Reh-revān* = yola gidici, yolcu. *Taht-ı revān* = 'yürüyücü, gidici serir' demektir ki içine yolcu oturup iki cānibindeki dört uzun kolları yā iki ḥayvāna rabṭ olunarak veyāḥūd iki adam

tarafından tutularak götürülen bir nev' araba. *Ammā ki şoñra böyle ser-ā-pā zebān olup / Kaṭ'ī cevābı tīg çü āb-ı revān vèrir* (Nedīm: K. 4/6); *Hemān ol demde ol kūh-ı girān-ı 'ālem-i heycā / Revān oldu mişāl-i āb deryāya şalābetle* (*Kalyon Hakkında* ≈ Nedīm: Tar. 15/4). (III/443. s.).

revān: (< F.) nefis-i naṭıka, rūḥ-ı mücerred, cān. *Revān-ı baḥş*, *revān-ı baḥşā* = cānlandırıcı, cān bağışlayıcı. § Birincisi Fāriside *Rūḥu'l-ḳuds* maḳāmında müsta'meldir: *Bir dem gelir ki lutf-ı revān-baḥş-ı āşafī / Dilde hezār mürde⁴⁵⁹⁹-i ümmīde⁴⁶⁰⁰ cān vèrir* (Nedīm: K. 4/70); *Mürğ-i revānı göklere èrdi hüma gibi / Kaldı ḥazīz-i ḥākde bir iki üstülḥ ān* (Bāḳī: Ms. 1/3). (III/443. s.). (III/443. s.).

revāne: (< F.) yürüyücü, gidici, aqıcı. *Ekşeriyā olmaḳ* mādidesiyle müsta'meldir: *Gezmek hevesiyle ḥāne ḥāne / Ol pīr ile oldular revāne* (Fuẓūlī⁴⁶⁰¹: 1629). (III/443. s.).

revānī: (< F.) fi'l-aşl 'revāclı, raġbetli, degerli' ma'nāsındır. *Ma'nā-yı ma'rūfu 'irmikden maṭbūḥ bir nev' ṭatlı* demektir. Vakıtle bu ṭatlıya ziyāde raġbet olunarak *revāclı*

4599 Kāmūsta: müjde.

4600 Kāmūsta: ümmīd.

4601 Leylā vü Mecnūn.

utulmuř olması sebeb-i tesmiye olsa gerekdir. Yoksa Rusya'da arabāğ eyāletiniñ merkezi bulunan *Revān* şehrine mensūb dēmek midir? Her nařıl olursa olsun iř-bu lafzın -ba'z luğat kitāblarında gōsterildiđi vech ile- *revğanī* kelimesinden muħarref olması pek mūsteb'addır. *Revānī-fürūř* = *revānīci*, *revānī* řatan: *Dervīř Muřtafā-y revānī-fürūř kim / Rūh-ı revānı řād ola ehl-i vefā imiř* (*Tārīh-i Vefāt* ≈ *Pertev*). *Tezkīr iūn feth-i Revān ni'meti řūkrūn / Meclisde gerek kim gele ħelvā vū*⁴⁶⁰² *revānī* (*Nedīm: K. 27/14*). (III/443. s.).

revāhī: (< Ar.) 'bal arısı' ma'nāsına olan *rāhiye*'niñ cem'i. (III/444. s.).

revāyih: (< Ar.) 'koķu' ma'nāsına olan *rāyiħa*'nın cem'i. Ařlı hemze ile *revā'ih*'dir: *revāyih-i tıbbiyye*, *revāyih-i laťife*. (III/444. s.).

revħ: (< Ar.) rāħat, inřirāħ, řafā. *Revħ-i rūħ* = řafā-y cān, cān rāħatı. *Revħu'llāh* = raħmet-i İlāhiyye. ř Ħafif, serin esen rūzgārıñ vūcūda vėrdiđi ħōřluk: *revħ-i řabā*, *revħ-i nesīm*. (III/444. s.).

revħānī: (< Ar.) rāħat, feraħ vėren; řab'a ħōř gelip gōñūl aan. *Ekřeriya*

maķām ve mekāna vařf olarak kulllanılır: *cāmi'-i revħānī*, *cā-y revħānī*, *ķařr-ı revħānī*, *ķāřāne-i revħānī*. *Revħāniyyet* = *revħānīlik*, rāħatlık, feraħlı ve řafalı olma. *Revħāniyyetlū* = feraħlanmıř, gōñūl aıcı, ħōř. (III/444. s.).

revzen: (< F.) pencere. *Revzene* = pencere ķanadı. *Ēayrı vaķt oldu ki der-beste olup kāħ-ı devāt / Ēařr-ı dilden*⁴⁶⁰³ *ser*⁴⁶⁰⁴ *-i bālāya açılsın revzen* (*Nedīm: K. 2/74*); *Aıp revzenlerin*⁴⁶⁰⁵ *gāħice*⁴⁶⁰⁶ *cānān gōsterir kendin / Ūmīd-i vařl ile ķāk-ı girībān gōsterir kendīn* (ve-lehu: G. 97/1). (III/444. s.).

reviř: (< F.) řarz, ūslūb, řavır, řutum, gidiř: *reviř-i aħvāl*, *reviř-i ifāde*. ‖ *Rūtbe-řinās-ı reviř-i sādeyim* (*Mu'allim Nāci*⁴⁶⁰⁷: 1); *O cilveler o reviřler meded o cūnbiřler / O Ēamzeler o baķıřlar o nergis-i pūr-ħ āb* (*řireti*). (III/444. s.).

ravza: (< Ar.) řulu, řu yatađı olan maħall; ķemenlik, ķayırılık, bāğķe. *Ravza-ı Rıdvān* = cennet, āħiretde mū'minlere mev'ūd-ı İlāhī olan meķān-ı neřāť-ı ebedī. *Ravza-i*

4603 Kāmūsta: dilde.

4604 Dīvānda: sū.

4605 Dīvānda: revzenķesin.

4606 Dīvānda: gāħi ki.

4607 Āteř-pāre, Kalender.

4602 Dīvānda: ħelvā-y revānī.

Muṭahhara = Hātemü'l-enbiyā
'aleyhi ekmelü't-teḥāyā efendimiz
hazretleriniñ Medīne-i
Münevverede kā'in ḳabr-i
muḳaddesleri. Cem'i ravzāt,
riyāz'dır: Ravza-i ḥāk-i deriñ bāğ-ı gül-
i⁴⁶⁰⁸ cennettir / Kim ki cennet diler ol
ravzada me'vā eyler (Fuzūlī: K.
42/38); Ziyāret-gāh-ı ser-ḥayl-i melā'ik
ravza-ı pākiñ / Tavāf-ı dergehiñdir
ḥacc-ı ekber yā Resūla'llāh (Vāşif: K.
7/5). (III/444. s.).

revğan: (< F.) yağ: revğan-ı zeyt, revğan-
ı sāde, revğan-ı gül. Revğan-ı ḥōş =
şuşām yağı, şırlağan daḥī dərler ki
şīr-i revğan'dan ğalaṭdır. Bu kelime
lisānımızda zamm-ı rā ile
ma'rūfdur. Rūḡanī = hamuru yağla
yoğrulmuş bōğaçā, çörek, irmik
ḥelvāsı Ş yağcı, yağ çıkarıcı Ş üstü
yağ gibi kayıcı, parlak şey, siyāh
deri. Rūḡanīn, rūḡanīne = ḳāḍī
loḳması, hamuru yağlı tatlı gözleme,
bōğaçā. Reng reng ètdi çırağındaki
pertev bezmi / Mağz-ı ṭāvūsdan almış
gibi ṭab'ım revğan (Nedīm: K. 2/8).
(III/444. s.).

ra'uf: (< Ar.) pek esirgeyici, ziyāde
acıyıp merḥamet èdici. Esmā'ül-
ḥüsnādandır. Ḥaḳḳ-ı İlāhī'de de

isti'māl olunur: Rabb-i ra'uf, 'Abdu'r-
ra'uf. (III/445. s.).

revende: (< F.) gidici, giden. Ekşeriyā
āyende lafzıyla birlikte kullanılır.
Āyende ve revende = gelen giden.
(III/445. s.).

revnaḳ: (< Ar.) leṭāfet, ṭarāvet,
parlaklık, ḥōşluk, nazara iyi
görünüş: revnaḳ-ı rebī', revnaḳ-ı
şebābet, revnaḳ-ı cemāl, revnaḳ-ı suver.
|| Hemīşe tā ḳumāş-ı zer-keş-i vaşf-ı
kerem-kārūñ / Ède leb-rīz-i revnaḳ dest-
gāh-ı şī'r ü inşāyı (Nedīm: K. 48/48).
(III/445. s.).

revī: (< Ar.) 'ilm-i 'arūz
ışılāḥātındandır. 'Ḳāfiyenīñ ḥarf-i
aşlī-i aḥīri olan veyā ḥarf-i aşlī-i aḥīr
menzilesinde bulunan ḥarf
démekdir. (III/445. s.).

reviyyet: (< Ar.) doğru ve iyi tefekkür,
mülāḥaza ètmek; geregi gibi
düşünmek: Filān dirāyet ve reviyyetle
muttaşıftır. (III/445. s.).

reh: (< F.) rāh'ıñ muḥaffefidir. Oraya
mürāca'at ètmeli. Reh-yāb = yol
bulucu, yoluna èrici: Kim olur zōr ile
maḳşūduna reh-yāb-ı zafer / Gelir
elbette zuhūra ne ise ḥükm-i ḳader
(Vāşif: Mūs. 221/1); Reh-i Mi'rāc-ı
'aşḳıñda ümīd-i pāy-būsūñla / Mişāl-i

rīk pā-māl-i Burāk'am yā Resūlu'llāh
(ve-lehu: G. 3/4). (III/445. s.).

rehā: (< F.) ḥalāş, kurtulma. 'Rehāyī' de
denilir. Rehā-yāb = kurtulucu,
kurtulan. Rehā-yāfte = kurtulmuş.
(III/445. s.).

rehābina, rehābīn: (< Ar.) 'Hristiyan
pāpāsı' demek olan *rāhib*'iñ cem'i.
Pāpāslar: *rehābine-i kenīsā-yı*
Ḳumāme, katolik rehābīni. (III/445. s.).

rehbāniyyet: (< Ar.) rāhiblik, pāpāslık:
ṭarīka-i rehbanıyyet. Faḥr-i 'ālem
şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem
efendimiz ḥazretleri "lā
rahbāniyyete fi'l-islām⁴⁶⁰⁹." ḥadīş-i
şerīfi ile nehy buyurmuşlardır.
(III/445. s.).

rehb: (< Ar.) kōrku, ziyāde kōrku. *Ḥavf*
gibi ekşeriyā *herās* ile birlikte
kullanılmışdır: *rehb ü herās-ı nās*.
(III/446. s.).

rehbet: (< Ar.) şiddetle kōrkmak, yılıp
çekinmek. Ekşeriyā *rağbet*
muḳābilinde isti'māl olunur: *behişte*
rağbet, düzaḥdan rehbet eden ṭarīk-i
ḥakdan ayrılmaz. Rehbeten = kōrkma,
çekinme şüretiyle. Cem'i *rehebāt*.
(III/446. s.).

reh-ber: (< F.) yol gösterici, kılavuz.
Rehberī = rehberlik, kılavuzluk: *Her*

ne sūya 'azm ederse ola nuşret reh-beri /
Her ne cāyı kılsa me'vā bula şevk ü
rāḥatı (Vāşif: K. 20/164). (III/446. s.).

reh-peymā: (< F.) yol ölçücü. Reh-
peymāyī = yolculuk. (III/446. s.).

reh-rev: (< F.) yola giden, yolcu; sālİK.
Reh-revī = yolculuk. *Rāh-rev, reh-*
revān tarzında da kullanılır. (III/446.
s.).

reh-zen: (< F.) yol vurucu, ḥaydud,
hırsız. Reh-zenī = ḥaydudluk,
hırsızlık. (III/446. s.).

reh-güzār, reh-güzer: (< F.) geçecek
yol, geçid. *Rāh-güzār, rāh-güzer*
şüretlerinde daḥī isti'māl olunur. *Bu*
reh-güzerde hezārān selām alır bulunur
(Nābī: G. 106/2); *Kenār-ı şuffası zevk*
ü şafāya mesken-i ārām / Derün-ı
revzeni bād-ı şabāya reh-güzār oldu
(Vāşif: K. 22/32). (III/446. s.).

rehel: (< Ar.) iştılāḥāt-ı tıbbiyyedendir.
Vaz'-ı ḥamli müte'ākib zuḥūr eden
şu'n. Ğışā-yı rehel = cenīñ ile şu'nuñ
maḥfazası olan örtü. Rehle =
şişginlik. (III/446. s.).

rehn: (< Ar.) ödünç veyā 'āriyet alınan
para veyāḥūd eşyāya karşı verİlen
şey ki Fārisisi *girāv, girev*; Türkçesi
ṭutu'dur. Ta'rīfāt-ı fıkhiyyesine vāḳıf
olmak isteyenler *Mecelle-i celīleniñ*
kısm-ı maḥşūşuna mürāca'at

4609 (Ar.) İslam'da ruhbanlık yoktur.

etmelidirler: *Cevher-i 'aqlımı vèrdim rehne* (Fāzıl). (III/446. s.).

reh-nümā: (< F.) yol gösterici, kılavuz, delil: *reh-nümā-yı seyyāhīn*. (III/446. s.).

reh-nümūn, rāh-nümūn: (< F.) yol gösterici, kılavuz. *Reh-nümūnī* = kılavuzluk. *Āh bilmem n'eyleyim yok bir muvāfık reh-nümūn* (Fuzūlī); *Vādī-i hayretde kaldım bulmadım bir reh-nümūn / Yār bī-pervā felek bī-raḥm devrān bī-sükūn* ('Aṭāyī). (III/446. s.).

reh-neverd: (< F.) yolu tay eden, yolcu. Neverd = 'tay etmek, dürmek, bükme' gibi ma'naları ifāde eden *neverdīden* maşdarından müştakdır. (III/447. s.).

rehīn: (< Ar.) rehn edilmiş, rehn konulmuş: *māl-i rehīn, mülk-i rehīn*. *Rehīne* de bu ma'nāya luğatdır. Ş *Qarīn*, yakın maqāmında daḥī kullanılır: *şūret-i ma'rūza rehīn cevāz görölürse, bu mu'āmele rehīn taqdīr buyurulursa*. || *Rehīn-i iḳān, rehīn-i iṭlā'*, *rehīn-i iz'ān*. || *Cebīninde nūr-ı aşālet mübīn / Nigīninde fer u celālet rehīn* (Nedīm: Mes. 1/55). (III/447. s.).

reyāḥīn: (< Ar.) *reyḥān*'iñ cem'i. Güzel kokuşu feslegenler: *şemm-i reyāḥīn*. (III/447. s.).

reyyān: (< Ar.) sīr-āb, şuya kanmış olan. (III/447. s.).

reyb: (< Ar.) bir mādde, bir nesnede bir ḥālet-i tevehhüm-ile ḥāşıl olan sek, şübhe, gümān. *Bilā-reyb* = 'şeksiz, şübhesiz' demektir. Ş *Reybū'l-menūn* ta'bīrinde görüldüğü vech ile *reyb* 'vaḳ'a, ḥādişe' ma'nāsını daḥī ifāde eder. *Menūn*, 'dehr' demektir. *Mir'āt-i cemāl-i şāhed-i ḡayb / Ol ḥavz-ı celī idi bilā-reyb* (Şeyḥ Ġālib⁴⁶¹⁰: 677); *Beni āvāre kıldı reyb-i menūn / Hānümānım ḥarāb, baḡrım ḥūn* (Mu'allim Nācī⁴⁶¹¹: 3). (III/447. s.).

reyḥān: (< Ar.) güzel kokuşu 'feslegen' denilen bir nev' nebāt. *Reyḥāne* = bir deste, bir tutam feslegen. *Gül ü reyḥān*. Ş Rızık, geçinecek şey. *Revḥ u reyḥān* = rāḥat ve rızık. Cem'i *reyāḥīn*. *Ḥaṭṭıñ ki reşk-i faşl-ı bahārān olup gelir / Sermāye-baḡş-ı sünbül ü reyḥān olup gelir* (Nedīm: G. 37/1). (III/447. s.).

reye'ān, rey'ān: (< Ar.) her şey'iñ evveli, tāze ḥālī. *Reye'ān-ı şebāb* = gençlik çağı. Ş Her şey'iñ bereketli olması, artması: *rey'ān-ı mezzur'āt, reye'ān-ı maḡşulāt*. (III/447. s.).

4610 Hüsn ü 'Aşk.

4611 Ateş-pāre, Bahār İçinde Hazān yahud Ye's-i Muhāceret.

//ri//

ri'e: (< Ar.) aķciger. Ri'evī = aķcigere dā'ir, 'ā'id. Ri'eteyn = iki aķciger ya'nī aķcigeriñ saĝ ve ŝol tarafda bulunan kısımları. Zātü'r-ri'e = aķciger eczāsının iltihābıyla peydā olan bir maraz-ı müdhiş. Sillü'r-ri'e = 'verem' denilen 'illet-i vaḥīme. Ḥaşıšetü'r-ri'e = civān perçemi, ciger otu. Cem'i ri'āt. (III/448. s.).

ribā: (< Ar.) ödünç verilen aķçe için miķdār-ı meşrū'dan ziyāde alınan fā'iz, nemā. Ribā-ḥār, ribā-ḥör = mu'āmeleci, fā'izci. (III/448. s.).

ribāt: (< Ar.) bağ, bend; bir şey bağlanacak ip gibi nesne: *ribāt-ı 'aşk, ribāt-ı muḥabbet, ribāt-ı meveddet*. Ş Tekye, ḥāne, konaķ, ḥān, kemerli binā: *ribāt-ı ḥarāb, köhne ribāt-ı dehr, ribāt-ı 'ālem*. Ribāṭī = odabaşı, ḥāncı. Bu ma'nāda cem'i *ribātāt*. Ş Iştılāḥ-ı tıbcā 'a'zā-yı dāḥiliyyeyi yerinde ve mefāşılı miḥverinde sābit kılan beyāz, sāfī, yumuşak ve egilip bükülmeye müsta'idd olan muhtelifü'l-eşkal līfi ve ĝışā'ī bağlarıñ her biri' demektir. Bu ma'nāda cem'i *erbiṭa*'dır: *Ribāt-ı köhne-i dünyāyı kıldı lutf ile tecdīd / Olup re'y-i rezīni kār-sāz-ı millet-i*

beyzā (Nedīm: Tar. 47/2). (III/448. s.).

ribḥ: (< Ar.) ticāretde ḥāşıl olan nef', fā'ide, kār, kazanç: *rebḥ-i meşrūt, rebḥ-i kesīr*. (III/448. s.).

ribķa: (< Ar.⁴⁶¹²)ilmekli ip,ilmek. (III/448. s.).

ricāl: (< Ar.) *recül*'üñ cem'i. Müfredine mürāca'at oluna: *ricāl ü nisvān*. | *Her ḥişşeden*⁴⁶¹³ *ricāle*⁴⁶¹⁴ *nisādan füzün düşer* (Nābī). Ş Müfredi 'merd-i kāmīl, mürüvveti ziyāde' ma'nāsını muḥtevi olduğundan *ricāl* 'belli başlı, ileri gelen zevāt-ı ma'rūfe' maķāmında da kullanılır: *ricāl-i devlet, ecille-i ricāl, Bāb-ı 'Ālī ricālī*. Ricālü'l-ĝayb = evliyāu'llāh. Ş 'Yaya, yayan' ma'nāsına olan *rācil*'iñ cem'i de *ricāl*'dır ki 'piyādelere, yayanlar' demektir. (III/448. s.).

rics: (< Ar.) 'azāb-ı ma'nevīyi icāb eden 'amel, fi'l-i mekrūh, kötü iş Ş mādī ve ma'nevī murdārlık, pislik. *Ricz* de 'aynı ma'nāya luĝatdır. Cem'i *ercās*'dır. (III/449. s.).

ric'at: (< Ar.) geri dönmek. ḥuşūşuyla ilerleyen 'askeriñ geri dönmesi: *emr-i ric'at, ḥatt-ı ric'at, muntazaman ric'at, ric'at-i 'askeriyye*. Ric'at-i 'illet =

4612 Kāmūsta kelimenin mensubu olduğu lisanın kısaltması verilmemiştir.

4613 Dīvānda: ḥişşede.

4614 Dīvānda: zükūra.

hastalığın nüks etmesi, geri dönmesi. Ric'at-i kevākib = nücümüñ mihverinde geri dönmeleri. Ric'at-i kākariyye = izi üzerine geri dönme, 'acele ile geri çekilme ki intizāmsızlığı, muvaffakiyetsizliği ifāde eder. Feth-i rā ile de luğatdır. Ric'a, rec'a = ıstılāh-ı fıkıhca 'bir yāhūd iki def'a tatlılık eden erkeğin muṭallaḳasına rücū'u' demektir. Ric'ī = rec'aya mensūb, rec'a ile. *Ṭalāḳ-ı ric'i*. (III/449. s.).

ricl: (< Ar.) ayak. *Ḳadem* gibi: *ricl-i esed*, *ricl-i ṭāvūs*, *ricl-i decāce*. Riclū'l-baḥr = deñiz ayağı ya'nī körfez. Cem'i *ercül*, *ercāl*'dır. (III/449. s.).

riḥāl: (< Ar.) 'deve pālānı, semeri' ma'nāsına olan *raḥl*'iñ cem'idir: *i'māl-i riḥāl*. Riḥāle = 'at semeri, yāhūd ḳaltaksız eger' demektir. (III/449. s.).

riḥlet: (< Ar.) fi'l-aşl 'ale'l-ıtlāk 'göçmek, bir yerden diğere yere nakl etmek' ma'nāsınadır. Lakin lisānımızda bi'l-hāşşa 'dünyādan āhirete göçmek, vefāt etmek' ma'nāsında ḳullanılır. (III/449. s.). (III/449. s.).

ridā': (< Ar.) belden yukarıya örtülen car, şāl, omuzluk gibi örtü. (III/449. s.).

rızḳ: (< Ar.) kendisiyle intifā' olunan; yiyecek, içecek şey: *rızḳ-ı muḳadder*, *rızḳ-ı maḳsūm*. Cem'i *erzāk*: *erzāk-ı muḳaddere*, *erzāk anbārı*, *erzāk me'mūru*. ‖ *Naşībsiz alamam rızḳı huşḳ ile terden* (Nābī: Ths. 1/8); *Yok sende ḳanā'at gözüñ aç olduğı oldur / Rızḳıñ erişir saña*⁴⁶¹⁵ *eger şubḥ u eger şām* (Rūḥī: TB. 1/9). (III/449. s.).

risālet: (< Ar.) resūl olmak, peygamberlik; min ḳibeli'r-raḥman 'ibādu'llāha tebliğ-i evāmir ü nevāhī eylemek. Feth-i rā ile de isti'māl olunur. Risālet-penāh = Cenāb-ı Peygamber şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem. Cem'i *risālāt*. (III/449. s.).

risāle: (< Ar.) mesā'il-i muḥtelifeyi veyā bir mādde-i maḥşūşayı ḥāvī muḥtaşar, küçük kitāb. 'Mektūb' ma'nāsını da ifāde eder: *risāle-i fenniyye*, *risāle-i edebiyye*, *risāle-i mevḳūta*, *irsāl-i risāle*. Cem'i *resā'il*. (III/449. s.).

rişte: (< F.) tel iplik, tel ipek: *rişte-i muḥabbet*, *rişte-i ḥayāt*. Ser-rişte = ip, iplik ucu. *Cān riştesi biri birisi māh*

4615 Kāmūsta: yoksa.

*hālesi / Tıttı netīce enfūs ü āfākı zūlf ü
haṭ (Nedīm: G. 55/4). (III/450. s.).*

rişvet: (< Ar.) nā-meşrū' 'aṭīye, ğaraẓa mebnī vèrilen hediye. Ta'rīf-i fıkḥīsi 'ğayr-i meşrū' bir fi'l ve 'ameli tervīc ètdirmek için eşḥāb-ı meşālīh ve du'āvī tarafından bi'z-zāt veyāḥūd bi'l-vāsıta vèrilen nakd ve māl' demektir ki şer'an ve kânūnen memnū'dur. Rişven-ḥ'ār, rişvet-h'ōr = rüşvet alan, rüşvet yiyen: *Recānuñ da ucunda rişvet ister olmağa nāfiz / Hedefden tīriñ istircā'ı hep temrensizligindendir* (Yüsri). (III/450. s.).

rızā: (< Ar.) rāzī olmak, bir şey'in vukū'una göñülden muvāfaqāt etmek, bir fi'l ve 'ameliñ vukū'una hoşnūdluğ⁴⁶¹⁶ göstermek: *taḥşīl-i rızā*. Rızāu'llāh, rızā-yı Hakk = Tañrı rızāsı. Rızā-yı tarafeyn = iki tarafıñ muvāfaqatı, hoşnūdluğu. Rızāen li'llāh = Tañrıyı hoşnūd etmek için. Rızā-dāde = kā'il olmuş, muvāfaqāt ètmiş. Rızā-cū = rızā ve hoşnūdu taḥşiline sa'y eden. Rızā-cūyī = taḥşīl-i rızāya çalışıcılık. Rızā-cūyāne = 'taḥşīl-i rızāya çalışana yakışacak şüretde' demektir. *Teslīm*

èderim gerdenimi tavḳ-ı rızāya / Hep çekdiceğim kendi cezā-yı 'amelimdir (Vāşif: Ms. 189/10); *Āb-ı şemşīri rızā-cū-yı Ebū-bekr ü 'Ömer* (Nedīm: Tar. 42/4). (III/450. s.).

rızā', rızā'at: (< Ar.) fetḥa ile *rezā'* mād-desine mürācā'at olunması ihtār kılınır. (III/450. s.).

rıḍvān: (< Ar.) rāzī olma, hoşnūdluğ gösterme: *Rıḍvānu'llāhi te'ālā 'aleyhim. § Cennet hazīne-dārınıñ ismi: Hūr u ğılmanı kalır kendisine Rıḍvān'ın* (Fuẓūlī: G. 161/2). (III/450. s.).

rıṭl: (< Ar.) bir nev' tartı yāḥūd ölçek: *beş rıṭl erz, beş rıṭl revḡan. § Büyük kadeḥ, bardak. Rıṭl-ı girān = 'büyük ağır kadeḥ ya'nī dolu' demektir. Rā'nıñ fethiyle de luğatdır. Rıṭl-ı pey-ā-pey şuñ bize gitsin göñüllerden elem* (Nef'ī: K. 15/15); *Destimde cām görse benim ser-nigūn èder / Nādāna sāğar istese rıṭl-ı girān vèrir* (ve-lehu: K. 5/13); *Çeken merdānedir rıṭl-ı girān ḥūn-ı şehādetden / O cām-ı telḥ-kām-ı nā-güvāri her cebān çekmez* (Köprülü Es'ad Paşa). (III/450. s.).

ri'āyet: (< Ar.) güdmek, gözètmek: *uşūle ri'āyet, merāsım-i mu'tādeye ri'āyet, kânūna ri'āyet. § Hürmet ètmek, şaymak: misāfire ri'āyet,*

4616 Kāmūsta "hoşnūd" kelimesi bazen "hoşnūd" bazen "hōşnūd" şeklinde yazılmıştır. Genel kullanım göz önünde bulundurularak "hoşnūd" esas alınmıştır.

büyükklere *ri'āyet*. ‖ *İhtiyārlara ri'āyet* etmelidir. *Ri'āyeten* = 'gözetmek yâhūd saygı şüretiyle' demektir: *Filānūn hātırına ri'āyeten böyle yaptım*. *Ri'āyet-kār* = *ri'āyetli*, saygılı. (III/451. s.).

rif'at: (< Ar.) yükseklik, yücelik: *rif'at-ı kadr*, *rif'at-ı menzilet*, *rif'at-ı mertebe*, *rif'at-ı cāh*, *evc-i rif'at*. Ekşeriyā ma'neviyyātda kullanılır: *Ne dësem rif'atıñ ol mertebeden ber-terdir* (Nābî: K. 2/105); *Hilāfet zāt-ı 'ālî-şānıña mahşûşdur şimdi / Saña nisbet mülûkuñ muẓmahıldir rif'at-ı şānı*⁴⁶¹⁷ (Nedîm: K. 1/41). (III/451. s.).

rıfķ: (< Ar.) mülāyemet, yavaşlık, tatlılık: *Rıfķ ile muāmele etmeli*, *muāmele-i rıfķıyye*. (III/451. s.).

rikķ: (< Ar.) kulluk, kölelik, cāriyelik: *kayd-ı rikķ*. § Kul, köle, cāriye. Cem'i *erķā*. (III/451. s.).

rikāb: (< Ar.) *raķabe*'niñ cem'i. Oraya mürāca'at oluna: *Ol der-i cāker-nevāz u bende-perver kim eder / Halkasın bî-iẖtiyār āzādeler tavķ-ı rikāb* (Nef'î: K. 55/5); *Zemîn būs eyleyip destūr-ı ekrem 'izz ü devletle / Dër ol şāhin-şeh-i zî-şāna kim mālîk-rikābımsın* (Nedîm: K. 19/10). (III/451. s.).

rikķat: (< Ar.) yufķalık, incelik. Ekşeriyā 'göñül yufķalığı ya'nî göñülden acıyıp rahm etmek' ma'nāsında kullanılır: *rikķat-i kalb*, *rikķat-i kelām*, *rikķat-i kāğıt*. *Rikķat-āmîz* = 'acınacak, kalbe te'sîr edip hüzün verecek' demektir. (III/451. s.).

rikķıyyet: (< Ar.) kulluk, kölelik, cāriyelik: *'arz-ı rikķıyyet*, *bend-i rikķıyyet*. ‖ *Egerçi ẖidmeti yok lîk aña yeter bu şeref / Ki ede ẖidmet-i rikķıyyetinde 'ömrü güzār* (Nedîm: K. 7/69). (III/451. s.).

rikāb: (< Ar.) üzenği, ata binen adamıñ egere merbûţ olup ayaklarını takacağı şeyler. *Rikāb-dār* = hükümdārlarıñ ata bindikleri zamān üzenğilerini tutan ıştabl-ı ẖaş hademesi. § Pîş-gāh, ẖuzūr maķāmında da kullanılır: *rikāb-ı hümmāyün*, *rikāb-ı şāhāne*, *ma'rūzāt-ı rikābiyye dā'iresi*, *ma'rūzāt-ı rikābiyye me'mûru*. Resm-i rikāb = ẖuzūr-ı ma'ālî mevfūr-ı ẖazret-i pâdişāhiye kabûl-i resmî. *Cemşîd-i kāmran ki süvār olsa rahşana / Dārā tutar rikābını Husrev 'inān vërir* (Nef'î); *Ey şaf-der-i cihān ki felek rahş-ı 'avnuña*⁴⁶¹⁸ /

4617 Dīvānda: rif'āt ü şānı

4618 Dīvānda: 'azmine.

Mehden rikāb ü⁴⁶¹⁹ berķ-ı cehāndan
'inān vērir (Nedīm: K. 4/35).
(III/451. s.).

rimm: (< Ar.) 'çürümüş kemik, çürük
kemik' ma'nāsına bir ıstılāh-ı
tıbbiyyedir. Envā'ı vardır. *Rimme* de
bu ma'nāya lügatdır. (III/452. s.).

rimāh: (< Ar.) *rumh*'uñ cem'i.
'Mızrāklar' demekdir: *rimāh-ı sātī'a*. ||
*Bir gün*⁴⁶²⁰ *erbāb-ı rimāhı cem'* edip ol
şeh-süvār / Sāha-i Gülhāne'ye sürdü
semend-i rağbeti (Vāşıf: K. 20/15).
(III/452. s.).

rimāl: (< Ar.) 'kum' ma'nāsına olan
reml'iñ cem'i. (III/452. s.).

rind: (< F.) 'ārif-i lāubālī meşreb,
feylesōf-ı lā-ķaydī-reviş; şüreti sāde,
mu'tādı bāde ve faķaķ bātını nūr-ı
'irfān ile pīrāste olan hāķīm.
Rindāne = rind olana yakışacak
şüretde. Rindī = rindlik. Cem'i
rindān. Rindek = rindliği taklīd
eden, sālhte rind, rindcik. *Āsmān nüñ*
*tüy bir ķarhı*⁴⁶²¹ *siper der-piş eder /*
Şeyh seng-endāz-ı ta'n oldukça rindān
üstüne (Nedīm: K. 3/9); *Rind-i 'ālā*
meşrebim hum-hāne-i endişede / Tās-ı
ma'ķūs-ı felek bir cür'a-dān olmaz baña.
(III/452. s.).

rivāk, ruvāk: (< Ar.) kıl oba şeklindeki
'Arab evine, 'Arab eviniñ yuķarıdan
yere ķadar şalıvērilen perdesine ve
kezālik hāneniñ öñündeki saķfe
ya'nī 'pāpūşluk' denilen boş yeriñ
üzerine yapılan kemerli ķardaķ,
şīrvān, şeh-nişīn, ķubbe, kemer
maķūlesine ıtlāk olunur. Rivākü'l-
'ayn = kaş. Rivākü'l-leyl = geceniñ
ilk evveli. Cem'i *ervika, rüvāk*'dır.
Nüh-rivāk, rivāk-ı bī-sütün = semā,
gök. Rivākī, rivākıyyün = 'rivāķa
mensüb, mensüblar' demekdir ki
Yünān felāsife-i ķadīmesinden bir
fırķaya ıtlāk olunur. Bu fırķanıñ
mu'allimi olan feylesōfuñ Atina
şehri ķapılarından birinin rivākı
tahtında iķāmet ve tedris-i 'ilm-i
hikmet etmesi sebeb-i tesmiyedir. Ş
Lisānımızda ķaynamış tatlınıñ
ķoyulanmışına 'revāk' denilirse de
bunuñ aşlı başķadır. "Revāklanmak,
revāk bağlamak, revāklı" ta'bīrleri
zebān-zeddir. 'Arabīde *revķ*'iñ
ma'ānī-i muhtelifi-i 'adīdesinden
biri de 'şāfī, süzülmüş nesne'ye
denir ki şu vesā'ir māyi'ātdan
hangisi olursa ıtlākı cā'izdir. Bunuñ
cem'i olan *revāk* kezālik şuver-i
muhtelifede isti'māl edildiği mişillü
miyāh-ı şāfiye maķāmında da irād

4619 Kāmūsta bu bağlaķ yoktur.

4620 Dīvānda: cümle.

4621 Kāmūsta: ķarhıdan.

olunur. Bu ma'nâlarda ma'şad-ı aşlı şâf ve tab'a pek hõş olmasıdır. Şu îzâhâta ve lisânımızda bu ma'nâda fetḥ-i rā ile kullanılmasına nazaran *ervāk* lafzından *elif*'iñ iskâtıyla *revāk* tarzında isti'mâli 'örf olmuştur dênilebilir: *Arş ile hem-düş ola tāk-ı ruvāk-ı haşmetiñ / Pāydār êtdikçe hak nüh-kubbe-i nîlûferi*⁴⁶²² (Nedîm: K. 6/53). (III/452. s.).

rivāyet: (< Ar.) haber nakl etmek, edilmek: *rivāyet-i hadîs*, *rivāyet-i uhrā*, *rivāyet-i vākı'a*, *bir hādîseniñ rivāyeti*. Cem'i *rivāyāt*. (III/453. s.).

riyā': (< Ar.) bir kimse kendini nāsa muttaşif olmadığı hâllerde göstermek, sāhte şüretlerde ve yapma tavırlarda görünmek ki 'münâfıklık, iki yüzlülük' demektir. Mezmûmât dandır. Riyā-kār = mürā'î, riyā edici. Bir riyā-kāra vērilecek eñ ma'kül cevāb, hükemā-yı 'ulemā-yı İslāmiyyeden Bāyezîd-i Bestāmî merḥūmuñ şu kelām-ı vecîzidir: *Yā olduğıñ gibi görün yā göründüğüñ gibi ol*. Ādemiyete lāyık olan şıfat-ı ḥasene de budur. *Hicāb māni' olursa yā nāz êderse yāḥūd / Êderse zühd şatıp şüret-i riyā izhār* (Nedîm: K. 7/30). (III/453. s.).

riyāḥ: (< Ar.) 'rūzgār, yel' ma'nāsına olan *rīḥ*'iñ cem'idir: *riyāḥ-ı laṭife*, *riyāḥ-ı ḥafife*. Mürsilü'r-riyāḥ = Allāh, Tañrı. *Ey mazharı mürsilü'r-riyāḥıñ / Akşamına uymuyor şabāḥıñ* (*Deryāya Hiṭāb* ≈ Mu'allim Nācî⁴⁶²³: 9). (III/453. s.).

riyāset: (< Ar.) bir kavim ve cemā'ate yāḥūd müctemi' bir hey'ete baş olmak; öyle bir kavim ve hey'etiñ başı, ser-gerdesi bulunmak: *Cemā'at-i islāmiyye riyāseti*, *şūrā-yı devlet riyāseti*, *riyāset-i vükelā*, *riyāset-i meclis*, *maḳām-ı riyāset*, *vazîfe-i riyāset*. 'Arabîde olduğı gibi *ri'āse* şüretinde lisânımızda ašlā kullanılmaz. (III/453. s.).

riyāz: (< Ar.) *ravza*'nıñ cem'i. Oraya mürāca'at etmeli. *Yā ol vālā 'ālem kim kām-et-i dil-cūsu olmuştur / Riyāz-ı cennetiñ gūyā ki bir serv-i ḥurāmānı* (Nedîm: K. 11/47). (III/453. s.).

riyāzet: (< Ar.) yiyip içmeyi azaltmak, her türlü şeyde perhîz etmek şüretiyle terbiye-i nefis eylemek ya'nî nefsi kırıp işlāḥ etmek: 'Ömrü *riyāzetle geçdi*, *riyāzeti i'tiyād etmişdi*. || *Dervîş riyāzete girdi*. Riyāzet-i bedeniyye = ḥımye, idmān, hareket, jimnastik. *Riyāzetsiz cihānda kimse*

4622 Dīvānda: Tā ki ber-cadır bu āli-kubbe-i nîlûferi.

4623 Ateş-pāre, Telâtum.

'irfān-āšnā olmaz (Bursalı Emīn).
(III/454. s.).

riyāzī: (< Ar.) riyāza mensüb § riyāzete mensüb. Nefsi her şeyden men' ve habs edip tefekkür şüretiyle gavāmızı hall olunmak münasebetiyle hesāb, hendese, hey'et ve 'ale'l-'umūm kemmiyyātdan bāhiş-i 'ulūmuñ kāffesine 'riyāziyyāt' ve 'ulūm-ı riyāziyye' ve ulūm-ı mezküre ehli'ne 'riyāzī' ve cem'ine de *riyāziyyūn* denilir. (III/454. s.).

rīh: (< Ar.) rūzgār, yel. Rīh-i şimāl = poyraz. Rīh-i cenūbī = 'lodos' denilen rūzgār. Rīh-i tayyār = romatizma, mefāşıl ve 'aḍalātda peydā olan şızıl. Lisānımızda te'nīşine i'tibār olunmaz. *Hazān yeli eşer etmiş mişāl-i rīh-i merāk*⁴⁶²⁴ / *Bu hasteniñ*⁴⁶²⁵ *beden-i servi kōrkarım şarşar*⁴⁶²⁶ (Nedīm: K. 13/5). (III/454. s.).

rīhtım: (< F.) 'bir şey'in sakfını örtmek için birbiri üstüne konulup sıkı sıkı basılmış taş ve toprak' ma'nāsınadır. Lisānımızda iki şüretle müsta'meldir. Biri taş ve harcı döküp doldurarak yapılan esās,

temel. Diğer 'nehir veyā deñiz kenārına öñü yek-pāre taş ve kenetli kayalar ile ve arkasına döküntü taş ve harçla şüret-i metīnede yapılan sed' demektir: *Ġalaṭa rīhtımı, İzmir rīhtımı, Selānik rīhtımı, yalınıñ rīhtımı*. (III/454. s.).

rīhte: (< F.) dökülmüş, akıdılmış: *hūn-ı rīhte, āb-ı rīhte*. || *Pāyine rīhte şad*⁴⁶²⁷ *şerm ile şu*⁴⁶²⁸, *āb-ı hayāt / Her ser-i müyuna āvīhte biñ Çīn u Hoten* (Nedīm: K. 2/6). (III/454. s.).

-rīz: (< F.) ma'ānī-i sā'iresi lisānımızda mu'teber değildir. 'Dökmek, akıtmak' ma'nāsına olan *rīhten* maşdarından şīḡa-ı emir olmak i'tibāriyle, vaşf-ı terkībī şüretiyle ism-i fā'il maḳāmında ve 'dökücü' ma'nāsında isti'māl olunur: *hūn-rīz, eşk-rīz, 'arāk-rīz, āb-rīz, şeker-rīz*. || *Tarīk-i 'aşḳda*⁴⁶²⁹ *pādāşī-i miḥnet sa'ādetdir / O bezm-i hāşşda hamyāze-rīz olmak da*⁴⁶³⁰ *'işret*⁴⁶³¹ (Nedīm: Mūs. 4/4). (III/454. s.).

rīzān: (< F.) dökülücü, dökülen: *āb-rīzān, eşk-rīzān*. || *Cānān gide, rindān daḡıla, mey ola rīzān* (Lā⁴⁶³²); *Hüsni*

4624 Dīvānda: merāk.

4625 Dīvānda: hastelik.

4626 Kāmūsta: Bu hasteniñ beden-i serdi kōrkarım şarşar.

4627 Dīvānda: yüz.

4628 Dīvānda: şad.

4629 Kāmūsta: 'aşḳdır.

4630 Dīvānda: cāna.

4631 Dīvānda: minnetdir.

4632 Ziya Paşa: TB. 1/5.

*maṭla'da edip çeşme-i mihri rīzān /
Eyledi hükümünü icrā yine ṭab'-ı rūşen*
(Nedîm: K. 2/2). (III/455. s.).

rīziş: (< F.) dökülüşt, akış: *Miyāh-ı
şāfiyeniñ yirmi metre irtifā'ındaki
kayalar arasından şüret-i rīzişi dehşetli
bir leṭāfet hāşıl ediyordu.* (III/455. s.).

rīze: (< F.) döküntü, kırıntı: *rīze-i elmās,
rīze-i züccāc. Rīze rīze = ufağ ufağ,
pāre pāre. Rīze-çīn = döküntü,
kırıntı toplayıcı. Rīze-hör =
döküntü, kırıntı yiyici, fakir. Rīze-i
sīmīn = gümüş döküntü ya'nī
nücūm ve kevākib. Güftāre geldi tā
ki⁴⁶³³ açıp la'l-i nūş-hand / Bir piste
gördüm anda dūker rīze rīze kand*
(Fuzūlī: Mūs. 1/1). (III/455. s.).

rīsmān: (< F.) ip, urğan: *Üftāde-i ka'r-ı
çāh-ı Bābil olsam / Minnet-keş-i
rīsmān-ı nādān olmam* (Dervīş
Bülendī). (III/455. s.).

rīş: (< F.) kesre-i şarīḥa ile şakal: *rīş-i
siyāh, rīş-i sefīd, rīş-i dūrāz. Rīş-dār =
şakallı. Edīb-i rīş-dār ma'rūfdur. Rīş-
büz = keçi şakalı gibi sivri olan
şakal. Rīş-i sefīd ü rū-yı siyeh, surḥī-i
hicāb / Hep ētdik ihtiyār-ı sefīd ü siyāh
u surḥ* (Nazīm). (III/455. s.).

rīş: (< F.) yā-yı mechūle ya'nī kesre-i
ḥafīfe ile her ne şüretle olursa olsun

'cerīḥa, yara' demektir: Dil-rīş =
yaralı göñül. Rīş-sāz = 'yara düzücü
ya'nī cerrāḥ' demektir. *Tīğ-ı erbāb-ı
ğazādan cānına yetdikde rīş / Gitdi kāfir
cāy-gāh ētdi caḥīmi bitdi īş* (Surūrī:
Tar. 7/54). (III/455. s.).

rīş-hand: (< F.) şakala gülme, istihzā
şüretiyle gülüş: *rīş-hand-ı rakīb.*
(III/455. s.).

rīşe: (< F.) şaçak, püskül: *rīşe-i perde.*
Ağacın kökündeki līf gibi şaçığa da
ıtlāk olunur: *rīşe-i dıraht. | Ḥayāl
ētdikçe zülfün⁴⁶³⁴ tā seḥer ol dāmen-i
zülfe / Şarıldı rīşe-i reyḥān gibi ḥāb-ı
perīşānım* (Nedîm: G. 85/3). (III/455.
s.).

rīg: (< F.) kum, yazı tozu: *rīg-i şahrā.*
Rīg-i revān = akar kum. Rīg-dān =
rīg kabı, yazı tozu konulan tepesi
ufağ ufağ delikli kap. *Reh-i Mi'rāc-ı
'aşkıñda ümīd-i pāy-būsuñla / Mişāl-i
rīk pā-māl-i Burāk'am yā Resūla'llāh*
(Vāşıf: K. 3/4). (III/455. s.).

rīm: (< F.) irin, çirk: *rīm-i rīş. Rīm-i
āhen = demir tersi.* (III/456. s.).

rīme: (< F.) çapak: *rīme-i çeşm.* (III/456.
s.).

//ru//

4633 Dīvānda: nāgeh.

4634 Dīvānda: rüyūñ.

-rübā: (< F.) 'kapmak' ma'nāsına olan *rübūden* ⁴⁶³⁵ maşdarından müştaktır. Lisânımızda yalnız aşlā isti'māl olunmaz. Vaşf-ı terkibî şüretinde ve 'kapıcı' ma'nāsında kullanılır: Dil-rübā = gönül kapıcı, güzel. Āhen-rübā = demir kapıcı, mıknaṭīs. Geh-rübā = çöp, şaman kapıcı. Çubuk, sigara ağızlığı yapılan sarı ve kıymetli nesneye ıtlāk olunur ki çüka ve emşali yünlü şeylerle oğulunca şaman, çöp, haşır pârçası gibi şeyleri kapıp çeker. Nazar-rübā = 'göz kapıcı, tab'a hoş görünücü, leṭāfetiyle insānıñ nazarını alıcı' demektir. (III/456. s.).

rubā'ī: (< Ar.) dörde mensüb, dört harfli maşdar § maşdarı dört harfli fi'l. Rubā'ī mezīd, rubā'ī mücerred = şarf-ı 'Arabī ıştılāhātındandır. Rubā'ıyyü'l-eşābi', rubā'ıyyü'l-büzūd, rubā'ıyyü'l-cenāh, rubā'ıyyü'z-zevāyā = ıştılāhāt-ı fenniyyedendir. § Dört mışrā'dan mürekkeb bir nev' nazım. Rubā'ıyyāt = bu tarzda olan nazımlar. Rubā'iyye = ağızıñ alt ve üst şırasında bulunan ön ve azı dişleri arasındaki dört dişlere ıtlāk olunur: *Yā Rab dilimi sehv ü haṭādan*

şakla / Endişemi tezvîr ü riyādan şakla / Başdım reh-i vādî-i rubā'îye kadem / Ta'n-ı har-ı nādān-ı dü-pādan şakla (Nef'î: R. 1); *Meşnevî semtinde geçmiştir 'Aṭāyî cümlesin / Hāleti evc-i rubā'îde uçar 'anḳā*⁴⁶³⁶ *gibi* (Nedîm: K. 18/39). (III/456. s.).

rub': (< Ar.) dörtde bir, dört kısımda bir kısım: *Bir ğuruşuñ rub'u on paradır*. Rub'-ı dā'ire = tām dā'ireniñ dörtde biri ki bir nev' raşad āletidir, 'irtifā' tahtası' da denilir. Rub'-ı meskūn = küre-i arzıñ kara olan dörtde bir kısmı: *Ol zekî-tab' ki dīvān-ı hilāfet hükmün / Rub'-ı meskūna anıñ diḳḳati icrā eyler* (Fuṣūlî: K. 42/24). (III/457. s.).

rubūbiyyet: (< Ar.) 'şāhibiyyet, mālikiyyet; Tañrılık, besleyicilik' ma'nāsındır. İş-bu lafz ḥaḳḳ-ı İlāhî'den ğayrıda isti'māl olunamaz. (III/457. s.).

rübūde: (< F.) kapılmış, kapılan. *Rubūden* maşdarından ism-i mef'uldür. Dil-rübūde = gönüli kapılmış. *Gel ey esîr-i zülf-i perîşānıñ olduğum / Bilmez misin rübūde-i çevġanıñ olduğum* (Nedîm: G. 81/1); *Dil zerre-şıfat şevḳ ile girse n'ola rakşa /*

4635 Kāmūsta fazladan "-dan" eki yazılmıştır.

4636 Dīvānda: verḳā.

Olduğ yine bir pençe-i hürşide rübüde
(ve-lehu: G. 124/2). (III/457. s.).

rüteb: (< Ar.) rütbe'niñ cem'idir: rüteb-i
'ilmiyye, rüteb-i mülkiyye, rüteb-i
'askeriyye. (III/457. s.).

rütbe: (< Ar.) pāye, derece, menzilet,
sıra, kadr: *aşhāb-ı rütbe, rütbe-i bālā,*
rütbe-i ūlā, rütbe-i şāniye, rütbe-i şālīse,
ol rütbe ğalebelik göründü ki, rütbe-i
iktidār. Rütbet tarzında da
müsta'meldir. Rütbetlü = rü'esā-yı
rūhāniyyeye maḥşūş 'unvān-ı
resmīdir. Rütbi = rütbeye mensüb,
müte'allik. Rūchān-ı rütbi, taḳaddüm-i
rütbi, merāsım-i rütbiyye, teşrifāt-ı
rütbiyye: || Cenāb-ı āşaf-ı zī-şān ki añlar
rütbe-i kadrin / Gören dāmān-ı lutf u
re'fetiñde dest-i Dārā'yı (Nedīm: K.
9/20); *Şehr-i yārānıñ ser-efrāzı*
mülukuñ serveri / Husrevān-ı Āl-i
'Oşmān'ın şeh-i Cem-rütbeti (Vāşıf: K.
20/88). (III/457. s.).

rūchān: (< Ar.) bir şey diğer şeyden
üstün olma, üstün gelme. Fi'l-aşl
'terāziniñ bir gözündeki nesne diğer
gözünde bulunan nesneden ziyāde
olmakla ağır gelip aşağıya meyl
etmek, ağır başmak' ma'nāsınadır.
Bu münāsebetle fezā'il, haşā'il,
fevā'id, münāfi' cihetleriyle bir emr
veyā şey veyāhūd şahşıñ diğer emr

veyā şey veyāhūd şahşıdan üstün
olması, üstün tutulması maḳāmında
kullanılır: *Bir cāhiliñ bir 'ālime, bir*
himārın bir esb-i tazıya rüchānı teslīm
olunur mu?. Rūchāniyyet = üstün
olmaḳlık, ğalaṭ-ı ma'rūfdur. 'Adū-yı
dīni sedd ü bende çekmekde bunuñ zīrā
/ Hüveydādır hezār İskender ü Dārā'ya
rūchānı (Vāşıf: K. 18/10). (III/457.
s.).

rücū: (< Ar.) dönmek, geri dönmek.
Hakka rücū = haksız iddi'adan
vāzgeçip hakkı tanımak. *Fikrimden*
rücū' etdim. || İnsan için kavlinden
rücū' büyük naḳışadır. § Bir nükteye
mebnī geçen sözü naḳz etmekden
'ibāret bir şan'at-ı edebiyyeye ıtlāk
olunur. Merhūm Nāci⁴⁶³⁷'niñ beyt-i
ātisi gibi: Erbāb-ı teşā'ur çoğalıp şā'ir
azaldı / Yok öyle değil şā'irin ancak adı
kaladı (Mt: 31). (III/458. s.).

rücūm: (< Ar.) recm'iñ cem'i.
Müfredine mürāca'at etmeli.
(III/458. s.).

ruh: (< Ar.) satranc oyununda ma'rūf
taşlardan biri § ğāyetle cesīm bir
kuş. Ruhü's-satranc = kadr ve
hayşiyyetli, i'tibārılı. Eşhāşda isim
olarak da kullanılır: *Şāhruh* gibi.
(III/458. s.).

4637 Yādigār-ı Nāci.

ruh: (< F.) yañak. Gül-i ruh, la'l-i ruh = al yanak. Mecāzen 'sīmā, yüz' ma'nāsında da kullanılır. *Ruh-ı zerd* gibi ki 'sarı yüz, şolğun çehre' demekdir: *Bakıp bir hāra bir de ol ruh-ı zībāya reşkinden / Gülüñ her bergi bir hār⁴⁶³⁸ oldu çeşm-i bāğ-bān üzre* (Nedīm). (III/458. s.).

ruhām: (< Ar.) mermer taş. Ruḥāmī = mermere mensüb, mermerden yapılmış: *heykel-i ruḥāmī, sūtün-i ruḥāmī*. ‖ *Beytimiñ her biri bir büt-kededir kim yaraşır / Olsa seng-i dil-i hūbāndan aña ferş-i ruḥām* (Nef'ī: K. 50/61); *Egerçi nāmı havz ammā yapıp deryāçe-i zībā / Ruḥām-ı şāfını mir'at-ı endām etti ser-tā-pā* (Nedīm: Tar. 36/26). (III/458. s.).

ruhsār, ruhsāre: (< F.) ruh gibi yañak. Ba'zen çehre, yüz maḳāmında da kullanılır: Gül-i ruhsār = al yañak. *Ḥatt-ı ruhsār = şakal başı*. *Kūh şaḳınmaḳda ruhsārın doğar günden anıñ / Baḫr ise āyīne-dār-ı tal'at-ı zībāsıdır⁴⁶³⁹* (Nedīm: Tar. 38/8); *Aşālet pertev-i ruhsāre-i devlet-siriştinde / Cebīn-i şubḫ-ı nūrānideki hūrşīd-veş peydā* (ve-lehu: Tar. 43/10); *Çifte beñli sīm gerdenli güneş*

ruhsāreli / Gül yañaklı gülgüli kerrākeli mor hāreli (ve-lehu: Ms. 42/1); *Reng-i ruhsārıña gül-gün dediler* (Lā⁴⁶⁴⁰). (III/458. s.).

ruh-sūde: (< F.) yüz sürmüş. Ruḥ-sūde-gī = yüz sürmüşlük. *Eñ şanlı ekābiri cihānıñ / Ruḥ-sūde-i hāk-i āstānıñ* (Mu'allim Nāci⁴⁶⁴¹); *Zemīne oldu ruh-sūde edip 'arz-ı peşīmānī* (Vāşıf: K. 18/30). (III/458. s.).

ruḥşat: (< Ar.) izin, cevāz, müsā'ade; başlı başına bırakmaḳ, serbest bırakmaḳ. Ruḥşat-nāme = bir şey'in, bir işin icrāsında be's olmadığına dā'ir gerek resmī ve gerek ğayr-i resmī şüretde birine vērilen tezkerе, kāğıd. Ruḥşatiyye = icrā-yı şan'at için eşnāfa vergi muḳābilinde vērilen resmī varaḳa: *Āstān üzre yüziün bir iki def'a ferş edip / Şoñra ruḥşat-yāb olur Cem girmeye dīvānına* (Nedīm: K. 21/23); *Ruḥşat bulunur dāmen-i cānān ele girmez / Cānān bulunur gūşe-i dāmān⁴⁶⁴² ele girmez* (Ḥaşmet: G. 89/1). (III/459. s.).

rüzelā: (< Ar.) rezīl'in cem'i: rüzelā-yı nās, gürūh-ı rüzelā, mecma'-ı rüzelā. (III/459. s.).

4638 Kāmūsta: ḥāl.

4639 Dīvānda: ğarrāsıdır.

4640 Sait Efendi. TRT Repertuar Nu: 8851.

4641 Bulunamadı.

4642 Dīvānda: imkān

rüstāhiz, rüstehiz: (< F.) kıyāmet, maḥşer: Rüz-ı rüstāhiz = kıyāmet günü. (III/459. s.).

rustāk: (< Ar.) köy, köyler. Aşlı Fārisī *rūstā*'dır. Rustākī = köylü. (III/459. s.).

rüste: (< F.) 'bitmiş, yetişmiş' ma'nāsında *rusten* maşdarından ism-i mef'uldür. Ağaç, meyve, ot hakkında kullanılır. Mecāzen maşlahat vesā'ire için isti'māl olunur. *Sebze-i rüste, armud-ı rüste*. Nev-rüste = yeñi bitmiş, yeñi yetişmiş; mecāzen şābb, genç. Cem'i olan nev-rüstegān = ekşeriyā gençler maḳāmında kullanılır. (III/459. s.).

rüsul: (< Ar.) 'peygamber' demek olan *resül*'ün cem'i: peygamberler. Hātīmü'r-rüsul = peygamberimiz faḥr-i 'ālem ü eşref-i Benī Ādem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretleri. (III/459. s.).

rüsüb: (< Ar.) bir nesne şuyun, māyi'atın dibine çökmek; çöküntü, tortu. Rusüb-ı ḥamr = şarāb tortusu. Cem'i *rusübāt*. (III/459. s.).

rüsvā(y): (< F.) nās 'indeinde rezāl ve muḥakkar olan, ḳadr ü ḥayşiyyeti ḳalmayan. Rüsvāyī = muḥakkarlık, ḥayşiyyetsizlik, 'ārsızlık. Rüsvā-yı

'ālem, rüsvā-yı ḥalk = cihānıñ, herkesiñ muḥakkarı, eñ bayağı adam. *Ēdib ğübār-ı pā-yı cūyuşuñla rū-siyāh / Ḳıldıñ cünūd-ı düşmeni rüsvā mübārekī* (Vāşif: K. 19/22); *Döstlar ḳan yaş döküp ḳıldı beni rüsvā-yı halk*⁴⁶⁴³ / *Veh ki düşmen çıḳdı āḥir dīde-i pür-ḥün baña* (Fuzūlī: G. 14/4). (III/459. s.).

rüsüh: (< Ar.) metin, muḥkem, şābit, kuvvetli. Ekşeriyā ma'neviyyātda kullanılır: *rüsüh-ı i'tikād, rüsüh-ı i'timād*. Ş Mahāret, meleke maḳāmında da kullanılır: *şāḥib-i rüsüh, kesb-i rüsüh*. (III/459. s.).

rüsüm: (< Ar.) *resm*'iñ cem'idir. Uşul-i māliyyece bu lafz 'vergi, bā-ḥuşuş gümrük vergisi' demekdir: *taḥşil-i rüsüm, rüsüm-ı sitte, rüsüm-ı mu'ayyene, balıḳ-ḥāne rüsümü*. Ş Nādiren *uşul* maḳāmında da isti'māl olunur: *ādāb ve rüsūma ri'āyet, muvāfıḳ-ı rüsüm-ı mu'tāde olup olmadığı*. ‖ 'Aşḳın *rüsüm ve ḳavā'idi yokdur*. *Resm*'iñ cem'ü'l-cem'i olan rüsümāt = şırf 'gümrükler' ma'nāsında ve gümrük umūr ve mu'āmelātıyla müştāḡil olan bir dā'ire-i resmiyyeniñ ismi olarak

4643 Dīvānda: 'aşḳ.

kullanılır: *rüsūmāt emāneti*. (III/460. s.).

rüşd: (< Ar.) 'doğru yol bulup gitmek, hüsn-i sülūk ve hüsn-i takdīrde bulunmak, 'aql u tedbīrde kavī ve metīn olmak' ma'nāsınadır: *Ehl-i rüşd ü şalāh, erbāb-ı rüşd ü reviiyetdendir*. § Ākıl, bāliğ olmak; nīk ve bedī, kār ve zararlı temyīz edecek çağa erişmek. Hadd-i rüşd = sinn-i temyīz, ākıl bāliğ olma çağı. İşbāt-ı rüşd = 'ākıl bāliğ olduğunu iddi'ā ile şer'an kabūl ettirmek. Rüşdī = rüşde mensūb, sinn-i temyīz şāhibi olana müte'allik. *Mekteb-i rüşdī, mekātib-i rüşdiyye*. || *Bu rütbe 'aql u rüşde mālīk olmak nice mümkindir / Bir ādem Bū 'Alī yāhūd Aristō olsa da farzā* (Nedīm: Tar. 7/20). (III/460. s.).

ruṭubet: (< Ar.) nemlilik, yaşlılık: *ruṭubet-i havā, ruṭubet-i leyl, zamān-ı ruṭubet, ruṭubet-i maḥalliye*. (III/460. s.).

ru'āf: (< Ar.) ıstīlāh-ı tıbbīdir. Burun kanamasına ıtlāk olunur: *men'-i ru'āf*. (III/460. s.).

ru'ām: (< Ar.) kezālik ıstīlāh-ı tıbbī. Hayvānātın burunlarında peydā olan iltihāb eşeri, akıntısı. İnsāna sirāyeti takdīrinde burunun içinde

veca'nāk yaralar huşūlünü mūcib olur. (III/460. s.).

ru'b: (< Ar.) korku, huşūsuyla insānı 'amel ve hareketden alıkoynacak korku: *istīlā-yı ru'b*. (III/460. s.).

ru'ūnet: (< Ar.) bönlük, sünepelik, çolpalık: *ru'ūnet-i 'acūz*. § İnsāna ağır gelecek evzā' ve harekāt göstermek: *Şimdiye kadar enf-i ru'ūnetini kesr edecek mu'āmele-i 'unfiyyeye teşādūf etmediğinden*. || *Ey dil-ber-i ra'nā çekilir mi bu ru'ūnet* (Mu'allim Nācī⁴⁶⁴⁴)?. (III/460. s.).

rufekā': (< Ar.) *refīk*'iñ cem'i: *rufekā-yı kirām*. Müfredine bakmalı. (III/460. s.).

rukabā': (< Ar.) *rakīb*'iñ cem'i: *maḥv-ı rukabā*. Müfredine mürāca'at oluna. (III/461. s.).

ruk'a: (< Ar.) yazı yazılacak kâğıd, deri pârçası § yazılmış kâğıd, mektûb: *ref'-i ruk'a, 'arz-ı ruk'a*. § Şûret-i 'umūmiyyede isti'māl olunan hatt, yazı: *hatt-ı ruk'a*. (III/461. s.).

rukye: (< Ar.) 'ehl-i havāşın okudukları 'azāyım, efsūnlar' demektir: *Rukye-h'ān* = efsūncu, sihir-bāz, üfürükçü. *Tefrīk için kimisi okur rukye-i füsūn / Teshīr için kimisi*

4644 Bulunamadı.

yazar nüshâ-i du'â (Lâ⁴⁶⁴⁵). (III/461. s.).

rükbe: (< Ar.) diz. İştîlâh-ı tıbbî 'diz kapağı ve diz ağırşığı' denilen kemik. Cem'i *rükeb*, *rükebât*'dır. (III/461. s.).

rükn: (< Ar.) bir şey'in muhkem, metîn, sağlam olan esâsı, tarafı, yeri: *rükn-i Ka'be*, *rükn-i binâ*, *rükn-i kal'a*. Ş Mevki' ve maqâmı i'tibâriyle kavî, pây-dâr, zî-nüfûz olan adam: *rükn-i saltanat*, *rükn-i devlet*, *rükn-i hey'et*, *rükn-i meclis*. Cem'i *erkân*: *erkân-ı devlet*. *Erkân-ı harbiyye* = harbiñ müretteb-i esâsîleri 'addolunan ya'nî ahl-ı tertîbât ve şûret-i idâresiyle iştiğâl eden bir sınıf-ı mümtâz-ı zâbîtân-ı 'askerî. *Rüknü'l-bey'* = mâhiyyet-i bey'i mu'arref iştilâh-ı fikhîdir. *Hırz-ı cân-ı saltanat nîrû-yı bâzû-yı zafer / Rükn-i şavlet 'unşur-ı haşmet esâs-ı şaf-deri* (Nedîm: K. 5/12). (III/461. s.).

rükûb: (< Ar.) binmek: *rükûb ve nüzûle muktedir*, *sefîneye rükûb*, *dâbbeye rükûb*. (III/461. s.).

rükûd: (< Ar.) sükûn üzere durmak, durğun olmak: *rükûd-ı havâ*, *rükûd-ı deryâ*. (III/461. s.).

rükû': (< Ar.) *erkân-ı şalâtdandır*. Namâzda kıyâmdan soñra ellerini diz kapaqlarına dayayıp bel düz olacak derecede öñe doğru egilmekten 'ibâretidir: *rükû'* ve *sücûd*. (III/461. s.).

rümmân: (< Ar.) 'nâr' denilen meyve. *Rümmânî* = nâr çiçeği, yâhûd nâr dânesi renginde olan. *Yâkût-ı rümmânı, cevher-i rümmânî*. || *Ma'nâ-i rengînine⁴⁶⁴⁶ her beyti⁴⁶⁴⁷ gûyâ selsebîl / Cesr her mısrâ'ı âb-ı la'l-ı rümmân üstüne* (Nedîm: K. 3/46). (III/461. s.).

rumh: (< Ar.) mızrâk. Mecâzen te'sîri mızrâkdan bed-ter olan *fâkr u fâka'* ya da ıtlâk olunur: *Nîzeyi elden koyup olur siper ber-dest-i havf / Görse Rüstem ol şehiñ destinde rumh-ı şevketi* (Vâsîf: K. 20/4). (III/461. s.).

rumûz: (< Ar.) *remz'in cem'i*: *rumûz ve kinâyât*, *rumûzü'l-hükm*. Ba'zen cem'ü'l-cem'i olan *rumûzât* da kullanılır. Müfredine mürâca'at oluna. *Dêrmîş baña keşf oldu rumûzât-ı⁴⁶⁴⁸ hakîkat / Vallâh yalandır sözü bi'llâh yalandır* (Rûhî: TB: 1/11); *Diñle⁴⁶⁴⁹ kim vardır iki târîh-i tāmamda*

4646 Dîvânda: rengine.

4647 Dîvânda: bir beyti.

4648 Dîvânda: esrâr.

4649 Dîvânda: Añla.

rumūz (Surūrī: Tar. 7/30). (III/462. s.).

rū(y): (< F.) çehre, yüz: Rū-yı hūb = güzel yüz. Rū-yı zişt = çirkīn yüz. Rūy-be-rūy, rū-be-rū = yüz yüze, yüzüne karşı. Rū-yı zemīn = yeryüzü. Rū-yı deryā = saḥḥ-ı baḥr, deñizin üstü. Rū-yı zerd= şarı şolğun yüz. *Dökülüp rū-yı 'arāk-nākine şādāb oldu / Tāze sūnbūl gibi ol kākūl-i pūr-çīn ü şiken* (Nedīm: K. 2/17); *Rū-yı zemīne şa'şa'a-i ihtirān verir*⁴⁶⁵⁰ (ve-lehu: K. 4/18); *Nedīm'in ḥaḳ bu kim bu nazmı şevḳ-āmīz düşmüşdür*⁴⁶⁵¹ / *Şanırsın kim ṭurup bir dil-ber ile rū-be-rū yazmış* (ve-lehu: G. 52/5). (III/462. s.).

rūvāt: (< Ar.) *rāwī*'niñ cem'i. Teşdīd ile ğalaṭdır. Müfredine bakmalı. (III/462. s.).

rūbāh, rubeh: (< F.) tilki, bu ḥayvānıñ ba'zen adamı iġfāl edecek kadar şeyṭān meşreb olması ḥasebiyle ḥile-kār olanlara şıfat olarak isti'māl olunur. Rūbehāne = tilkicesine, tilkiye yaşıyacak şüretde. *Baḥāne-i rūbāhāne. || Rūbāh ile şīr olur mu siyyān* (Mu'allim Nācī⁴⁶⁵²); *Düşmeni ḥayretle hem-çün rūbeh-i taşvīr eder /*

Şīr-veş geldikçe ol kūh-ı ḥurāmān üstüne (Nedīm: K. 3/35). (III/462. s.).

rū-pūş: (< F.) yüz örtüsü, peçe, yaşmak Ş yüz örtücü, yüz örten. (III/462. s.).

rūḥ: (< Ar.) 'cins-i ḥayvānda, cins-i mezkūruñ ekmeli olan nev'-i insānda mādde-i ḥayāt bulunan 'unşur-ı 'ulvī, vedī'a-i İlāhiyye ki nefs-i nāṭıka, cān' da dēnilir. Zī-rūḥ = rūḥ şāḥibi, cānlı. Rūḥu'l-ḳuds = Cebrā'īl 'aleyhi's-selām. Rūḥu'llāh = 'İsā 'aleyh-is selām. Cem'i *ervāḥ*'dır: Ş Eşyā ve nebātātdan taḳṭīr olunan mü'eşşir, keskin mādde yāḥūd ḥülāşa. 'Araḳ ve ispiro ve 'ıṭriyyāt, müskirāt maḳūlesi sā'ir türlü ḥülāşalar: *Afyōn rūḥu, ṭuz rūḥu, loḳmān rūḥu, nişādır rūḥu, kaṭrān rūḥu, melisa rūḥu*. Rūḥ-ı mādde, rūḥ-ı kelām = 'bir mādde veyāḥūd laḳırdınıñ me'al-i aşlīsı, ḥülāşa-i mefhūmu' demekdir. Rūḥ ḳoḳlatmak = ta'bīri bu ma'nā i'tibāriyledir ki 'bayılmış yāḥūd baygın olanlara bālāda mezkūr mü'essirātdan birini ḳoḳlatıp ayılmağa çalışmak' demekdir: *Beñzemez bir keyfe hīç keyfiñde 'ālem var seniñ / Rūḥsun el-ḳışşa rāḥ olmañda şübhem var seniñ* (Nef'ī: Sk.

4650 Dīvānda: kevkebe-i āsman verir.

4651 Dīvānda: düştü pek.

4652 Bulunamadı.

3); *Būs-ı lebiñ piyāleye*⁴⁶⁵³ *rūḥ-ı revān* *vērir / Feyz-i tebessümün gül-i taşvîre cān vērir* (Nedīm: K. 4/48); *Şûretde n'ola zerre isek ma'nāda yūḥuz*⁴⁶⁵⁴ / *Rūḥu'l-ḫudsün Meryem'e nefḥi êtdigi rūḥuz* (Rūḥī-i Bağdādī: TB. 1/12). (III/462. s.).

rūḥānī: (< Ar.) rūḥa mensüb, müte'allik. Cismānī olmayan: *feyz-i rūḥānī, zevk-i rūḥānī, neşve*⁴⁶⁵⁵ *rūḥānī*. Ş *Ṭā'ife-i naşārā pāpāsı: güürūh-ı rūḥānī, hey'et-i rūḥāniyye, meclis-i rūḥānī, re'īs-i rūḥānī*. Ş Melek, cin Ş cinler yüzünden ḥāşıl olan 'ilel ve eskām: *Rūḥānilerden taḥaffuz için üzerinde ta'vīzler bulundurur*. ‖ *Maraż-ı rūḥānī, 'illet-i rūḥāniyye*. Cem'ī *rūḥāniyyūn, rūḥāniyyīn*'dir. Ba'zen üslub-ı Fārisī üzere taḥfīf ile *rūḥāniyān* tarzında da cem'lenir. Rūḥāniyyet = rūḥānīlik ḥālī, rūḥānī olma. *Nihāl-i ḫaddīnīn üftādesidir sidre vü tūbā / Esīr-i şüftesi*⁴⁶⁵⁶ *rūḥāniyān-ı 'arş-ı Rahmānī* (Nedīm: K. 11/48). (III/463. s.).

rūd: (< F.) *vāv-ı mechūl* ile ırmağ. Cūy ile farklıdır. Cūy = 'ırmağın yeri', rūd = 'içinde akan şu' demektir.

Ma'māfih bunlar yek-dīgeri maḳāmında da kullanılır. Ş Kemānçe, ceng gibi bir nev' çalgı Ş sāz kirişi, sāz teli: *Nedir ol tīre-rūd, rişte-beden*⁴⁶⁵⁷ / *Anı var eylemiş Ḥudā yokdan* (Nedīm: Mes. 3/1). (III/463. s.).

rūde: (< F.) em'ā, bağırsak. Cem'ī *rūdegān*. (III/463. s.).

rūz: (< F.) gün, gündüz. Nev-rūz = yeñi gün, şehir-i martīn sekiz veyā doḳuzunda güneşin ḥamel burcuna intikāl êtdigi gün. Rūz-merre = her günlük, her günki. Rūz u şeb = gece ve gündüz. Rūz-ı ḥesāb, rūz-ı cezā = maḥşer, kıyāmet günü. Rūz-be-rūz = günden güne. *Rūz-efzūn* = günden güne çok olan, artan. Rūzāne = yevmiyye, gündelik. Cem'ī *rūzān*'dir ki 'günler' demektir. *Bu rūz odur ki şabāḥında şad şafā mużmer / Bu rūz odur ki mesāsında biñ feraḥ müdḡam* (Nedīm: K. 25/3); *Şeh-i 'ālem-penāhuñ da ola iḳbālī rūz-efzūn / Ki ol şadr-ı güzāne māye-baḥş-ı ihtirām oldu* (ve-lehu: Kt. 6/20). (III/462. s.). (III/463. s.).

rūzgār: (< F.) *bād* gibi havā, yel: *Şiddetle rūzgār esdikçe ḥāneyi temelinden*

4653 Dīvānda: piyāle-i.

4654 Kāmūsta yer alan dipnottur. Yūḥ = 'güneş' demektir.

4655 Kāmūsta kelime "te" ile yazılıdır.

4656 Dīvānda: şukḳası.

4657 Dīvānda: Nedir ol tīre-rū dürüş-beden.

şarşıyordu. § Vaķit, zamān, 'ālem:
rūzgār-ı zūr-kār. (III/464. s.).

rūz-nāmçe: (< F.) ta'bīrāt-ı
kađımedendir. 'Vuķū'āt-ı
yevmiyyeyi, kuyūd-ı ęesābiyyeyi
hāvī defter ya'nī muhāsebe-i
yevmiyye defteri' demekdir.
Evā'ilde *rūz-nāmçe-i evvel*, *rūz-nāmçe-i*
şānī 'unvānlarını hā'iz olan
me'mūriyyetler teşekkūlāt-ı
hāzıraya göre *muhāsebe-i 'umūmiyye-i*
māliyye ile *a'şār ve rusūmāt idāre-i*
'umūmiyyesi 'addolunabilir. Rūz-
nāmçeci = 'muhāsebeci' demek olup
el-yevm bu ta'bīr yalnız maţba'a-i
āmire idāresiniñ umūr-ı
ęesābiyyesiyle müştāgil olan zāt
haķķında 'unvān-ı resmī olarak
mūsta'meldir. (III/464. s.).

rūz-nāme: (< F.) kezālik yevmiyye
defteri. Maķbūzāt ve medfū'āt-ı
ęesābiyyeyi, vaķāyī' ve havādiş-i
yevmiyyeyi hāvī cerīde. Rūz-nāme-i
havādiş = vaķtiyle Çörçil'iñ neşr
etdiği ğazeteniñ ismi. (III/464. s.).

rūze: (< F.) oruĝ. Rūze-dār = oruĝlu:
Şöyle *bī-tāb olmuş ol mehpāre tāb-ı*
rūzeden / *Fark olunmaz kāmēt-i ham*
ęurre-i yek-rūzeden (Nedīm: G.
110/1). (III/464. s.).

rūzī: (< F.) kismet, naşīb, rızık; her
günki geçinecek yiyecek. Rūzī-resān
= Rezzāk-ı 'ālem, Tañrı. Rūzī-h'ār =
kismetini yiyen, maħlūk-ı zī-rūh:
Maţbah-ı rūzeyi miftāh-ı 'aķīdeyle açar
/ Feth-i rūziye baķan aĝzı mūhürlii
insān (Şābit). (III/464. s.).

rūzīne: (< F.) yevmiyye, gündelik.
Rūzīne-dār = yevmiyye şāhibi,
gündelikçi. (III/464. s.).

rū'ūs: (< Ar.) 'baş' ma'nāsına *re's'iñ*
cem'i. § Şaĥşa maĥşūş olarak
resmen verilen berāt: *Rū'ūs-ı*
hūmāyūn, *müderreslik rū'ūsu*, *rū'ūs*
ķalemi, *rū'ūs ĥarcı*. ‖ *Kaķan geldim der-i*
iķbāle ol dem dest-i iĥsānıñ / Kef-i nā-
kāmıma şundu rū'ūs-ı sīm-sīmāyı
(Nedīm: K. 9/41). (III/464. s.).

rū'esā': (< Ar.) *re'īs'iñ* cem'i: *rū'esā-yı*
maĥākim, *rū'esā-yı mecālis*, *rū'esā-yı*
rūĥāniyye. (III/464. s.).

rūspī: (< F.) fāĥişe, zāniye, kötölüğü
ķabūl eden fenā hūylu ķadın.
(III/465. s.).

rūstā: (< F.) köy. Rūstāyī = köylü.
(III/465. s.).

rūşen: (< F.) aydın, ziyālı, parlak.
Rūşen-dil, rūşen-zamīr = 'göñlü
ziyālı, vāķıf-ı ĥaķāyık, 'ārif-i
dekāyık' demekdir. Rūşen-ĝir =
cilācı, perdāhtçı. § Belli, açık. Rūşen-

beyān = sözü faşih, açık olan. *Nezd-i dekāyıkdanīlerinde rūşendir ki, erbāb-ı vukūf 'indeinde rūşen olduğu vech ile. Rūşenī = ziyā-dārlık, aydınlık Ş açıklık, belli olmak. Çırāğ etdiñ beni dā'im seniñ de ey kerīmiü'ş-şān / Çırāğıñ rūşen etsin dīde-i mihr-i mücellāyı (Nedīm: K. 9/35); Şadr-ı mülk-ārā 'Alī Pāşā-yı rūşen-re'y kim / Şem'iniñ, pervāne-veş hūrşīd lerzān üstüne (Nedīm: K. 3/25). (III/465. s.).*

rūşenā: (< F.) iki ma'nāıyla rūşen maḳāmında kullanılır. Rūşenāyī = aydınlık, parlaklık Ş açıklık: *Bā-ḥuşūşā⁴⁶⁵⁸ böyle ḥammām-ı münevver kim anuñ / Rūşenā her mermer-i şāfi mişāl-i māh-tāb (Nedīm: Tar. 29/18); Pür-şafādır tāb-ı dīdārın ile bezm ü bezm-gāh / Rūşenāyī-baḥş-ı ḳalb-i sāğar⁴⁶⁵⁹ ü peymānesīn (Nef'ī: Sk. 2). (III/465. s.).*

rū-gerdān: (< F.) yāḥūd rū-yı gerdān = yüz döndürücü, yüz çevirici. Rūger-dānī = yüz çeviricilik. (III/465. s.).

rū-māl: (< F.) yāḥūd rūy-māl = yüz sürücü. Ru-mālī = yüz sürücülük. *Gelip bir güne rū-māl eylemiş kim seyr*

eden ādem / Süm-i esbinde mīh⁴⁶⁶⁰-i zer ḳıyās eyler Şüreyyā'yı (Nedīm: K. 9/26). (III/465. s.).

rū-nümā: (< F.) yüz gösterici, zuhūr edici. Rū-nümāyī = yüz göstericilik: *Rū-nümā ḳīn-i cebīninden bile sīmā-yı lutf / Hüsni-i dīger baḥş eder mevc āb-ı dīvān⁴⁶⁶¹ üstüne (Nedīm: K. 3/36). (III/465. s.).*

rū-nümūn: (< F.) 'aynı ma'nāya rū-nümā maḳāmında kullanılır. (III/465. s.).

rūy: (< F.) vāv-ı meḥl ile tunç. Rūyīn = tuncundan maşnū' ve bütün tunç olan: Rūyīn-ten = tunç bedenli, İsfendiyār'ın lakabı. *Şadr-ı Cem-kevebe kim na'lçe eyler bulsa / Müze-i pāyine ebrūlarını Rūyīn-ten (Nedīm: K. 2/26). (III/465. s.).*

rū'yā: (< Ar.) uyku içinde görülen keyfiyyet, düş. Lisānımızda te'nīs ve tezķiri müsāvidir: *rū'yā-yı şādık, rū'yā-yı kāzibe. ¶ Beni rū'yāda bārī eyle dīdārınla kām-āver / Kemāle erdi zīrā iştīyākım yā Resūla'llāh (Vāşif: K. 3/5); Rū'yā görür gibi görürüm cümle 'ālemi / Sensin merām-ı dīl bu cihān ḥābdır bana (Nihād). (III/466. s.).*

4658 Dīvānda: ḥuşūş.

4659 Dīvānda: meclis.

4660 Dīvānda: mihr.

4661 Dīvānda: ḥayvān.

rü'yet: (< Ar.) görmek, görülmek:
*rü'yet-i umûr, rü'yet-i helâl. || Ey çeşm-i
baht meyl-i şeker-ı âb tâbîñ / Bîdâr ol
ki rü'yet-i dîdâr vâktidir (Vâsık); Ben
verâ-yı revzen-i kaşrı kılıp câ-yı karar /
Eyledim gâyet hafî zîr-i kafesden rü'yeti
(Vâsıf: K. 20/49). (III/466. s.).*

ruhbân: (< Ar.) 'pâpâs' ma'nâsına
râhib'in cem'i. (III/466. s.).

rûhun, rûhûn: (< Ar.) *rehn'in cem'i.*
Müfredine mürâca'at oluna.
(III/466. s.).

//zâ// (III/466. s.-IV/4. s.).

zâ': (< Ar.) elif-bâ-yı 'Osmânîde on
üçüncü harf olan ze harfinin ismi.
Zîc ve hesâbda "7" 'adedine
işaretdir: *zâ-yı mu'ceme, zâ-yı
meftûha. (III/466. s.).*

zâ(y): (< F.) 'doğmak, doğurmak'
ma'nâsına olan *zâyîden* maşdarından
müştakdır. Terkîb ile kullanılır:
suhan-zâ gibi. Ne 'ayâr olduğu ma'lûm
o 'ayâr-ı suhan / Tab'ını biz kalem-i
nâdire-zâdan biliriz (Fâzıl). (III/466.
s.).

zâ'id: (< Ar.) artık, soñradan katılan:
*kelâm-ı zâ'id, kelimât-ı zâ'ide. § Fazla,
lüzûmsuz: Varlığım Hâlık'ımıñ
varlığına şâhiddir / Ğayrı burhân-ı kavî*

*var ise de zâ'idir (Şinâsî); Êtmeye
'âlemi meftûn yeter şîveleriñ / O
bakışlar o revişler güzelim zâ'idir
(Fâzıl). Zâyid tarzında yazmamalı.
(III/466. s.).*

zâ'ir: (< Ar.) ziyâret edici, eden;
görmeye gidici, giden: *Ey zâ'ir-i
i'tibâr-perver / Seyr et ne güzel тұrur şu
mağber (Ekrem⁴⁶⁶²: 1). Bunu da zâyir
şeklinde yazmak câ'iz degildir.
(III/466. s.).*

zâ'il: (< Ar.) zevâl bulucu, bulan: *zâll-ı
zâ'il, mes'ele-i zâ'ile. İş-bu kelimedede
hemzeniñ yerine ye yazılmamalı.
(III/467. s.).*

zâc: [mu'arreb] aslı Fârisî *zâg'*dir ki
'demiriñ tozu, göztaşı' demektir.
Yeşile mâ'il şarı renkli olan nev'ine
zâc-ı kıbrîs'ı ıtlâk olunur ki beyne'n-
nâs tahrîfle 'şaçı kıbrıs' denilir. *Zâc
yağı* ba'zı mürekkebât ve şanâyî'de
kullanılır. (III/467. s.).

zâcir: (< Ar.) zecr edici, men' ile
alıkooyucu: *Üstâz-ı zâcir, âmir-i zâcir.
(III/467. s.).*

zâhif: (< Ar.) zahf şüretiyle ya'nî
sürünerek yürüyen: *Yılan bir hayvân-
ı zâhifdir. || Kertenkele hayvânât-ı
zâhifedendir. Bu nev' hayvânâta
zâhife de ıtlâk olunur. Bunuñ cem'i*

olan *zāhifāt* ıstılāhāt-i fenniyyedendir. Bu cins hayvānāt hakkında kullanılır. (III/467. s.).

zāhir: (< Ar.) taşkın coşkun. Ekseriyā deñize vaşf olarak kullanılır: *baħr-i zāhir, biḥār-ı zāhire*. (III/467. s.).

zād: (< Ar.) azık, yol için ihzār olunan nevāle, kumanya, yenilecek şey: *Merd-i rāh olmayana zād-ı sefer vèrmezler* (Nā'īl-i Kādīm: G. 126/6); *Şehd-i şāfi gibi erbāb-ı dile zād-ı kalem* (Fāzıl). (III/467. s.).

zād: (< F.) 'doğmuş, vücūda gelmiş' demek olan *zāde*'ye bedel terkīb ile kullanılır: *melek-zād, perī-zād, māder-zād, nev-zād*. ‖ *Faḍīl Efendi merḥūmuñ ḥāne-zādı ve āstān-ı efādıl-penāhīleriniñ şeref-yāfte-i intisāb ve istinādı olmağın "Faḍīl Efendi 'alīsi" demekle meşhūr olup* (Zeyl-i Şakāyık, cild-i s̄anī, şaḥīfe 505). (III/467. s.).

zāda'llāh: (< Ar.) 'Allāh arttırsın' ma'nāsına du'adır: *Zāde'llāhu 'umrihi*. (III/467. s.).

zāde: (< F.) veled, evlād, zürriyet; oğul, doğmuş, doğuşlu. Ekseriyā terkīb ile kullanılır: *şāh-zāde, aṣīl-zāde, şeyḥ-zāde, 'Arab-zāde*. Zāde-i ṭab', zāde-i ṭabī'at, zāde-i ḥāṭır = şī'r, sāniḥa. Bunun cem'i olan zādegān = aṣḥāb-ı aṣālet maḳāmında kullanılır.

Zādegān sınıfı. Zāde-gī = 'zādelik, aṣālet' demektir. *Şeref-i zāde-gī*. ‖ *Ebü's-Su'ūd-zāde Mehmed Efendi yerine Üsküdar'da Vālide Sultān Medresesi'nde miḥrāb-niṣīn-i taḥkīk ve iḳān olup* (Zeyl-i Şakāyık, cild-i s̄anī, şaḥīfe 660). (III/467. s.). (III/467. s.).

zār: (< F.) ism-i mekān edātı. Keşret ifāde eder. Bu ma'nāda yalnız kullanılmaz: *çemen-zār, gül-zār, lāle-zār*. (III/468. s.).

zār: (< F.) inleyici, ağlayıcı; inleyip ağlama. *Zārīden* maşdarından müştakdır: *'āşık-ı zār, bülbül-i zār*. Zār zār = 'yanık yanık, ḥazīn ḥazīn' demektir. *Hikmet! Cihānda eglenemem āh u zārsız* (Mu'allim Nācī⁴⁶⁶³); *Étdim tebā'üd eyleyerek girye-zār zār* (ve-lehu⁴⁶⁶⁴: 6); *Sezā-yı merḥametim şöyle kim dil-i zārım / Helāk-ı renc ü elem yā Muḥammed-i 'Arabī* (Fāzıl). (III/468. s.). ü296

zār: (< F.) za'if, naḥīf, raḳīk, yufka ki Türkçede 'arık' denilir. Bu ma'nāda *nizār*⁴⁶⁶⁵ lafzından muḥaffefdir: *ḥāl-i zār, cism-i zār*. (III/468. s.).

4663 Bulunamadı.

4664 Sünbüle, Hayāl-i Muakkib.

4665 Kāmūsta kelime "nizār" olarak yazılmıştır.

zār⁴⁶⁶⁶: (< Ar.) 'örtü, perde, iç kabuk' gibi ma'nâlarda kullanılan bu lafzın aslı *izār*'dir. Oraya mürâca'at oluna: *yumurta zârı, şoğan zârı, zâr gibi ince.* (III/468. s.).

zârî': (< Ar.) zer' edici, ikinci, çiftçi. Cem'i *zürrâ'*'dir. (III/468. s.).

zargana: (< Ru.) uzun burunlu, māl kemikli yılan balığına müşâbih bir nev' ince uzun balık. (III/468. s.).

zārî: (< F.) ağlayıp şızlama: *zārî-i me'yūsâne, zārî-i dil, zārî-i tıflâne.* (III/468. s.).

zâğ: (< Ar., < F.)⁴⁶⁶⁷ karga: *zâğ-ı siyâh.* Zâgâne = kargacasına. (III/468. s.).

zākî: (< Ar.) şâlih, şâfî, hâliş, pâk: *şeyh-i zākî, şalavât-ı zâkiyye.* (III/468. s.).

zâl: (< F.) ihtiyâr, ak şakallı. Ş kahramân-ı kadîm-i Ġrânî meşhûr Rüstem'in pederi. Rüstem-i Zâl = 'Rüstem bin Zâl' demektir: Zâl Maḥmûd Paşa = vüzerâ-yı kadîme-i 'Osmâniyyeden olup Eyyûb Sultân civârında binâ-gerdesi bulunan câmi'-i şerîf ḥazîresinde medfûndur. *Dese uḡbâda sezâ ḡıbtâ ile Rüstem-i Zâl* (Lâ⁴⁶⁶⁸). (III/468. s.).

zâmir: (< Ar.) düdük çalan, neyzen: *zâmir-i mâhir.* (III/468. s.).

zâmile: (< Ar.) küçük yük Ş yük taşımağa maḥşûş hayvân: *Doksan sekiz târîhinde kazâsı ḥâlinde edâ-yı menâsik-i ḥacc u tavâf ve zâmile-i 'azîmetin Ḥarem-i Muḥteremde îkâf edip sene-i mezbûre zi'l-ka'desinde munfaşıl oldu* (Zeyl-i Şakâyık, cild-i şânî, şaḥîfe 441). (III/468. s.).

zânû: (< F.) diz. Zânû-be-zânû = diz dize. Zânû-zen = diz çöken. Zânû-zede = diz çökmüş. *Ḳan oturdu sîlî-i efsûsdan zânûlara* (Nedîm: G. 130/6). (III/469. s.).

zânî: (< Ar.) zinâ eden erkek. Mü'ennesi *zâniye*'dir. (III/469. s.).

zâviye: (< Ar.) köşe, iki ḥattın telâkkîsi ile ḥâşıl olan hey'et. Zâviye-i kâ'ime, zâviye-i ḥâdde, zâviye-i münferice, zâviye-i mücesseme = hendese ıstılâḥâtındandır. Ş Tekye, ḥücre, bucaḡ: *zâviye-nişîn-i zühd ü irşâd olan.* (III/469. s.).

zâhid: (< Ar.) ḥaḡîkî veyâ şürî zühd ü şalâḥ ile muttaşîf olan şüfî. Zâhidâne = o yolda şüfî olana yaşıyacak şüretde. *Ḥarâbatı görenler her biri bir ḥâletin söyler / Şafâsın*⁴⁶⁶⁹

4666 TDK: Türkçe. Kubbealtı: Kökü belli değildir. Lugat-ı Ebü'z-ziya: izârdan muharref olmak melhûzdur.

4667 Devellioğlu: Farsça. Kâmûs-ı Türkî: Farsça. Lugât-ı Nâcî: Arapça-Farsça. Lugat-ı Remzî: Farsça. Lugat-ı Ebü'z-ziya: Farsça.

4668 Ziya Paşa ≈ Zafer-nâme Tahmisi: 1.

4669 Dîvânda: Leṭâfet.

*naql eder rindān ü⁴⁶⁷⁰ zāhid şıkletin
söyler (Koca Rāğıb: G. 39/1);
Evāmırde nüfūzu şöyle kim rindān olur
zāhid / Ta'alluḡ etse fikri men'ine fi'l-i
menāhīniñ (Fāzıl). (III/469. s.).*

zāhir: (< Ar.) parlak. Ekseriyā kevākibe
şifat olarak kullanılır: *necm-i zāhir,
kevākib-i zāhire, ecrām-ı zāhire*. ‖ *Her
bir zamānda zāhir ü zāhir kemāl-i Hāḡ /
Her bir mekānda hāzır ü nāzır celāl-i
Hāḡ (Şināsī). (III/469. s.).*

zāhiḡ: (< Ar.) mahv ve muẓmaḡil
olucu. Ekseriyā *bāṭıl* lafzını
müte'ākiben īrād olunur. (III/469.
s.).

zāhil: (< Ar.) ıztırābdan soñra
rāḡatlanmış olan: *ḡalb-i zāhil*. Ş
Zuhūl edici, unuducu: *şahş-ı zāhil*.
(III/469. s.).

zāyiḡe: (< F.) 'vaḡt-i mu'ayyende
kevākibiñ vaẓ' ve hey'etlerini ve
aḡkāmunı gösterir defter-i nücūmu'
demeḡdir. (III/469. s.).

//ze//

zebād: (< Ar.) 'ḡaliyemisk⁴⁶⁷¹' denilen
'ıtr-ı ma'rūf Ş 'ilm-i ḡayvānāt

ıştılāḡınca 'misk kedisi' denilen
ḡayvāna ıtlāḡ olunur. (III/469. s.).

zebān: (< F.) dīl, lisān: *zebān-ı Fārisī,
zebān-ı şīrīn-i beyān-ı 'Oşmānī*. Zebān-
dırāz = dili uzun. Ötekine berikine
ṡa'n ve teşnī' eden. Zebān-zed = söz
arasında müsta'mel olan. Āteş-
zebān = ṡalīḡü'l-lisān, faşīḡ, belīḡ
olan. *Ol ḡüne zebān-zed sözü kim
bulmaḡa ḡādir (Nābī: G. 699/8);
Şehen-şāḡā edā-yı medḡ-i zātıñ / Vêrir
lüknet zebān-ı şā'irāne (Fāzıl).*
(III/469. s.).

zebāne: (< F.) terāzi gibi ṡartı
āletleriniñ dili Ş āteş yalını, alev.
Zebāne-ḡeş⁴⁶⁷² = yalınlayıcı, alevli.
Söz kim zebānuma ḡele ḡūyā zebānedir
(Yaḡyā: G. 87/1). (III/470. s.).

zebānī: (< Ar.) ehl-i cehennemī āteşe
atmaḡa me'mūr olan melā'ike-i
'azābdan her birine ıtlāḡ olunur. İş-
bu melā'ike-i 'azābıñ cümlesine
'zebāniye' denilir. Bunu şedde ile
ḡalaṡ söylememeli. Ma'māfīḡ üslūb-ı
Fārisī ile *zebāniyān* tarzında da
cem'lenir. *Ne zebān ile zebānīler ile
söyleşeyim / Sen eḡer vêrmez iseñ rüz-ı
ḡıyāmetde cevāb (Fāzıl). (III/470. s.).*

4670 Kāmūsta bu baḡlaḡ yoktur.

4671 Ḳalemis.

4672 Kāmūsta, bu ek "-keş" şeklinde verilmiş olsa da bu kelime "-ḡeş"
şeklinde yazılmıştır.

zebed: (< Ar.) köpük. Zübd, zübbād = 'tereyağı ve kaymak' demektir. *Zübd* ıstılâh-ı tıbda tereyağına müşābih māddelelere ıtlāk olunur. (III/470. s.).

zeber: (< F.) üst. Zeberīn = üstdeki. Zeber-dest = eli üstün, galebe edici. Zeber-destī = alt üst. (III/470. s.).

zeberced: (< Ar.) zümrüd gibi bir cevher-i ma'rūfdur. Bunun rengi fıstıkī ta'bīr olunan açık yeşildir. El-yevm bu taş zümrüd gibi kıymet-dār degildir. (III/470. s.).

zebūr: (< Ar.) kitāb, mektüb § Hāzret-i Dāvud 'aleyhi's-selāma nāzil olan kitāb-ı semāvī. *Be-kitāb-ı müşerref-i Tevrāt / Be-Zebūr u be-ḳuds-ı cān-efzā* (Fāzıl). (III/470. s.).

zebūn: (< F.) za'īf, kuvvetsiz, 'āciz. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır: *zebūn at, ṭālī'-i zebūn, baḥt-ı zebūn*. Zebūn-küş = nefsinin müdāfa'adan 'āciz ve bī-iktidār olanı ezen, zu'afāya gücü yeten. Bu sıfat-ı mezmūmātdandır. Bunu *zebūn-keş* diye okuyanlar -keş ile -küş'ü fark etmekden 'āciz bulunan-cühelā-yı 'avāmdandırırlar. Zebūnī = za'īflik, 'ācizlik. *Men zebūn-ı nā-tüvānım yā ebe'l-Ḳāsim meded* (Fāzıl). (III/470. s.).

zebīb: (< Ar.) kuru üzüm § kuru incir § 'ilm-i hayvānāt ıstılāhınca ma'nā-yı dīgeri ḥāvidir. (III/471. s.).

zeccāc: (< Ar.) sırça yapan, şışeci, cāmcı. (III/471. s.).

zecz: (< Ar.) gerek ses ile gerek şadāsız olarak işāretle men' ve nehy etmek, edilmek; bir şeyi yaptırmamak, bir şey yaptırılmamak: *Hükkām ve ümerā erbāb-ı tecāvüzü zecz ile me'murdurlar, bu mişillū mütecāviziniñ derḥāl zecri icāb eder*. (III/471. s.).

zehf: (< Ar.) ayaklarını sürüyerek yürümek, emeklemek: *zehf-i şabī*. § Düşmen üzerine tertīb ve sevḳ olunan 'asker; 'asker düşmene karşı yürümek. (III/471. s.).

zahmet: (< Ar.) eziyyet, zör, şikıntı: *Zahmetsiz bal yenilemez (meşel); Zahmetiñ noktası kaldırılınca rahmet olur (Ḳavl-i Meşhūr); Bu şehir-i fazīl içre çeken zahmeti ancak / Fāzıl gibi bī-menba' vü şāḥib-i ceryāndır* (Fāzıl). (III/471. s.).

zehḥār: (< Ar.) pek taşkın, coşkun. Ekseriyā deñize vaşf olarak kullanılır: *baḥr-i zehḥār*. (III/471. s.).

zehārif: (< Ar.) 'altın; sāḥte zīnet, revnaḳ' gibi ma'naları tazammun eden *zuḥruf'ūñ cem'idir* ki

lisânımızda 'saḥḥī nümāyişler, sāhte arayışlar' ma'nāsında isti'māl olunur. Müfredi aṣlā kullanılmaz. 'Arabīde ma'ānī-i ma'rūfesi başkadır. *Zehārif-i dünyeviyeye kapılmamalıdır.* (III/471. s.).

zaḥm: (< F.) ceriḥa, yara: *zaḥm-ı tīg, zaḥm-ı hançer.* Zaḥmīn, zaḥm-nāk, zaḥm-ḥurde = mecrūḥ, yaralı. Zaḥm-kār = yara açıcı, yaralayıcı. (III/471. s.).

zaḥme: (< F.) sāz çalacak ālet, tāzene Ṣ üzenği kayışı. (III/471. s.).

-zed: (< F.) vurulma, vurğun. Terkīb ile kullanılır: "zebān-zed, gūş-zed" gibi. (III/471. s.).

-zede: (< F.) vurulmuş, dūçār olmuş. Kezālik bu da terkīb ile müsta'meldir: *ḥarīḳ-zede, āfet-zede, muşābet-zede, sevdā-zede, ser-zede.* (III/471. s.).

zer: (< F.) meskūk olsun olmasın altın. Muṭlaḳā 'aḳçe' ma'nāsında daḥī kullanılır. Zer-endūd = altın yaldızlı. Zer-bāf = şırmalı kumāş doḳuyan, ustufacı. Zer-beft, zer-bāfte = şırmalı kumāş, ustufa. Zer-tār = altın tel, şırma. Zer-düz = şırma işleyici, sīm-keş Ṣ şırmalı, kılapdanlı. Zer-efşān = altın saçıcı, altın kaḳma. Zer-kār = altın işleme.

Zer-ger = kuyumcu. Zer-gerī = kuyumculuk. Zer-kūb = altın döğücü, altın varak yapıcı. Zer-gün = altın renkli olan. Zer-nişān = kılıç vesā'ire üzerine işlenilen altın ḥatt, yazı. Zer-nigār = altın nakışlı, altınla münakkaş. Zer-şinās = altın tanıyıcı, şarrāf. Zerrīn = altından yapılmış, altından 'ibāret olan Ṣ altın gibi sarı, parlak. *İ'māl-i cevāhir isti'dād ve işti'āl pūte-i ictihād etmekle zer-kāmil 'ayār gibi kābil-i sikke-i i'tibār olduğda (Zeyl-i 'Aṭāyī, cild-i sāmī ≈ 'Abdü'l-kerīm-zāde 'Abdu'llāh Efendi Hakkında); Mā'ī-i kāliçe-i zer-bāftı yaydı gerdün / Tā ki pā-būs-ı şerīfiyle ola rifat-yāb (Fāzıl); Pūte-i hālede yāḥūd bu ki sīmīn bir kurş / Zer-ger-i çarḥ anı mıkrāş ile kırpar her ān (ve-lehu); Ḳadr-i zer zer-ger şināsed ḳadr-i gevher gevherī (Lā); Pertev-endāz olıcaḳ ruḥsārı / Parladır elbise-i zer-gārı (Vehbī); Zerrīn kemeri bağladı bir ince bel oldu / Bir naḥl-i tecellī demeye muḥtemel oldu (Fāzıl).* (III/471. s.).

zerāfe, zerrāfe: (< Ar.) lisânımızda zamm-ı zā ile ma'rūfdur. Ḥayvānāt-ı mücterreden boynu ve ön ayakları ard ayaklarından uzun bir nev' yüksek ḥayvāndır ki a'zā-yı cismi deve, öküz ve kaplana müşābih

olduğundan Fāriside 'üştür-gāvu-pelenk⁴⁶⁷³' denilir: *Zerrāfeye beñzerdi kekiz kürkten olsun* (Nef'î⁴⁶⁷⁴). (III/472. s.).

zerrāk: (< Ar.) ziyāde riyā-kār, mürā'î, iki yüzlü olan: *şahş-ı zerrāk*. (III/472. s.).

zerd: (< F.) sarı: *rū-yı zerd*. Zerdî = sarılık. *Zerdî-i çehre*. Zerd-fām = sarı renkli. *Tabībā kılmışım teşhîş derd-i 'aşkdır derdim / 'Alāmet āh-ı serd ü rû-yı zerd ü eşk-i ālimdir* (Fuzûlî: G. 103/5); *Rû-yı zerdım üzre nakş-ı dil-firîbim giryedir* (Fâzıl). (III/472. s.).

zerdālû: (< F.) kayısıya şebîh ma'rûf meyve. *Zerd* ile 'erik' ma'nāsına olan *ālû* lafzından mürekkebdır ki 'sarı erik' demekdir. (III/472. s.).

Zerdüş: (< F.) aşlı *zārtüşt*'dür. Tahfîf ve tahrîf olunmuşdur. 'Dîn-i Mecûsî pîşvâsı' demekdir. (III/473. s.).

zerde: (< F.) za'ferân ile telvîn olunarak tabh edilen bir nev' tatlı ve sarı renkli pirinç aşıdır ki ekseriyâ düğünlerde pişirilir: *pilāv-ı zerde*⁴⁶⁷⁵. (III/473. s.).

zerde-çāv, zerde-çüb: (< F.) Hind za'ferânı. Bir nev' sarı kökdür ki

mensûcâtda boya olarak kullanılır. Lisânımızda tahrîfle *zerdeçal* diye ma'rûfdur. (III/473. s.).

zer': (< Ar.) tarlaya, yere tohum saçmak, saçılmak; toprağa⁴⁶⁷⁶ tohum ekmek, ekilmek: *zer'-i hubûbât, zer'-i cev, hubûbâtın zer'i*. Ş Ekilmiş ekin: *Zer'-i hõş-nümâ*. ‖ Ümmîd-i kendüm *êtme şakın zer'-i cû edip / 'Âlemde nîk ü bed kişi hep ekdiğin biçer* (Lâ). (III/473. s.).

zerk: (< Ar.) riyâ, nümâyiş şüfiyâne. Zerk-âlûd = riyâ karışık, riyâlî. (III/473. s.).

zerkâ': (< Ar.) *ezrāk*'ın mü'enneşi Ş gök gibi mā'î gözlü kadın. (III/473. s.).

za'ferân: (< Ar.) lisânımızda tahrîf ile 'safran' denilen ve telvîn için zerde aşına katılan ma'rûf sarı nebât. Envā'ı vardır. Za'ferānî = koyu sarı renginde olan. *Za'ferân cins*⁴⁶⁷⁷-i *nebâtın H'âce Naşre'd-dîn'idir* (Nâbî: G. 146/8). (III/473. s.).

za'im: (< Ar.) ze'âmet şâhibi. *Ze'âmet'e mürâca'at* oluna. Cem'i *zu'amâ'*dır. (III/473. s.).

zağan: (< F.) 'çaylak' denilen yırtıcı kuş: *Bir degildir cünbiş-i zâğ u zağan* (Lâ). (III/473. s.).

4673 Burhan-ı Katî': uştur-gāv-peleng. 1480. s.

4674 Bulunamadı.

4675 Devellioğlu: pilav ü zerde.

4676 Kāmûsta kelime "kaf" ile yazılıdır.

4677 Dīvānda: nev'.

zefîr: (< Ar.) göğüs geçirme, şoluğu uzun uzadı içeri çekdikden sonra taşra vërme. (III/473. s.).

zakḳūm: (< Ar.) kırmızı veyā beyāz çiçek açar, yaprağı ġāyetle acı bir nev' ma'rūf ağaçdır ki acılığından dolayı Türkçede 'ağu ağacı' dërler. Ş Cehenneme maḥşūş bir ağaç Ş ehl-i cehennemiñ ta'āmı. (III/473. s.).

zekā': (< Ar.) ehl-i şalāḥ olma, şalāḥ-ı ḥāl: *Zekā ile zekāya şāḥib olan aḥyār-ı ümmetdendir.* (III/473. s.).

zekāt: (< Ar.) şürūṭ-ı ḥamse-i İslām'dandır. 'Ḥaḳḳu'llāh' da dënir. İnsānıñ mālından vech-i şer'îye tevfiḳan iḥrāc ve i'tā eylediği miḳdār-ı mu'ayyen. Qur'ân-ı Kerīm ile 'ibārāt-ı 'Arabiyyedeki tarz-ı imlāsı böyle *ذَكَات*'dir. (III/473. s.).

zekî: (< Ar.) ehl-i şalāḥ, dîn-dār: *İnsān hem zekî hem zekî olursa dārında mes'ūd olur.* (III/474. s.).

zellāt: (< Ar.) zelle'niñ cem'i. Oraya mürāca'at. (III/474. s.).

zelāzil: (< Ar.) aşağıdaki zelzele'niñ cem'idir: *zelāzil-i meşhûre.* (III/474. s.).

zelzele: (< Ar.) ırġalanma, şallanıp şarşılma. Ekşeriyā hareket-i arz maḳāmında kullanılır: *Nice şeb zelzele-endāz-ı cihāndır ol şeb / Tāḳ-ı*

kesri dil-i küffār gibi oldu ḥarāb (Fāzıl). (III/474. s.).

zeleḳ, zelḳa: (< Ar.) sürçme, ayak kayma. Zeleḳü'l-em'ā = bağırsak sürmesi, ishāl. (III/474. s.).

zelle: (< Ar.) sürçüp kayma. Zelletü'l-ḳadem = ayak kayması Ş ḥaṭî'e, cünḥa, bādire, cüz'î günāh. Cem'i *zellāt.* (III/474. s.).

zemān: (< Ar.) az, çok vaḳit, hengām: *zemān-ı māzî, mürûr-ı zemān.* || Geçmiş *zemān olur ki ḥayālî cihān deger* (Lā). Fî zemāninā = 'zamānımızda, ḥālā, el-yevm' demekdir. (III/474. s.).

zemāne: (< F⁴⁶⁷⁸.) devr, vaḳit, ekşeriyā zem maḳāmında kullanılır: *Lāl êtdi beni şîve-i bî-cā-yı zamāne* (Nef'î: K. 42/36). (III/474. s.).

zemzem: (< Ar.) fi'l-aşl 'çok şu' ma'nāsındır. İştîlāḥda 'Ka'be-i Mu'azzama civārındaki meşhûr ve mübārek kuyunun şuyu' demekdir. 'Āb-ı zemzem' de dënilir. *Tavāfa Ka'be-i kūyuñ be-ḳavl-i Bāḳî-i merḥûm / Derûn-ı dilde niyyet āb-ı zemzemden muşaffādır* (Nef'î: K. 48/46). (III/474. s.).

zemzeme: (< Ar.) ezgili āvāz, nağmeli ses, 'aks eden terāne: *zemzeme-i*

4678 Devellioğlu: Arapça. Kāmûs-ı Türkî: Arapça. Lugat-ı Nâcî: Farsça. Lugat-ı Ebû'z-zîya: Arapça.

*cūybār, zemzeme-i şelāle, zemzeme-i
'andelīb, zemzeme-i kūh-sār.*
Zemzeme-pīrā = nağme, terennüm
édici. (III/474. s.).

zemistān: (< F.) kış, kış mevsimi:
*Zemistān geldi hüküm-i zemherir erdi
cihān üzre (Lā⁴⁶⁷⁹); Kılmasın devr-i
felek bir daha icrā-yı fuşul / Ne bahār u
ne harif u ne zemistān olsun (Merşīye
≈ Fāzıl). (III/474. s.).*

zemen: (< Ar.) vakit. *Zemān* ile
müterādifdir. Nādiren kullanılır.
(III/474. s.).

zemherir: (< F⁴⁶⁸⁰.) pek soğuk, şiddetli
soğuk § kış mevsiminin en soğuk
kısmı ki *qara kış* ta'bir olunur.
(III/474. s.).

zemīn: (< F.) arz, yer, yeryüzü: *küre-i
zemīn, zīr-i zemīn, rū-yı zemīn, zemīn-i
hāne, zemīn-i Tihāme.* Zemīn-būs =
ta'zīm kaşdıyla yer öpmek. Zemīn-
būsī = o şüretle yer öpmeklik: *Bahār
erdi yine düşdü letāfet gülsitān üzre /
Yine oldu zemīnün lutfu gālib āsmān
üzre (Nef'ī: K. 6/1).* § Üzerine başka
renklerle nakışlar, resimler yapılmış
olan bir şey'in reng-i ahlisi: *Zemīn
penbe çiçekleri beyāz bir kumāş-ı hariri.*
§ Tarz-ı beyān, üslub-ı ifāde: Nev-

zemīn = 'yeñi tarzda, yeñi üslubda'
démekdir: *Şeş-per-i tab' ile açdım bu
zemīn Rāğīb (Koca Rāğīb: G. 30/6).*
(III/475. s.).

zen: (< F.) karı, kadın, zevce: *zen-i bed-
hūy.* Pīre-zen = koca-karı. Zen-pāre,
zen-döst = kadın seven. Cem'i
zenān. (III/475. s.).

-zen: (< F.) 'vurmak' ma'nāsına olan
zedēn'den maşdarından şīğa-i
emirdir ki lisānımızda vaşf-ı terkibi
şüretinde ve 'vurucu' ma'nāsında
isti'māl olunur: *hande-zen, dest-zen,
'işve-zen, na're-zen, şemşir-zen.* || *Ben ki
ol tışe-zen-i kūh-ı belā-yı 'aşkı /
Āferin etti 'ademden dahī Ferhād baña*
(Fāzıl). (III/475. s.).

zenābir: (< Ar.) *zünbūr*'ün cem'i. Oraya
mürāca'at oluna. (III/475. s.).

zenābīl: (< Ar.) *zenbīl*'in cem'i. Oraya
mürāca'at oluna. (III/475. s.).

zenādika, zenādik: (< Ar.) *zındik*'in
cem'i. Oraya mürāca'at oluna:
meşāhīr-i zenādika. (III/475. s.).

zenān: (< F.) 'karı, kadın' ma'nāsına
zen'in cem'i: *mekr-i zenān, hūsn-i
zenān.* § *Şaşına bağlanıp aldanma
zenānün sözüne / Sevdigim 'aql-ı nisā
geh uzanır geh kısalır* (Fāzıl). (III/475.
s.).

4679 Ziya Paşa: K. 2/1.

4680 Devellioğlu: Arapça. Kāmūs-ı Türkī. Lugat-ı Nāci: Arapça.

zenānīr: (< Ar.) *zünnār*'ın cem'i. Müfredine bakmalı. (III/475. s.).

zenbak: (< Ar.) güzel kokulu ma'rûf çiçek: *beyāz zanbak, şarı zanbak*. Envā'ı vardır. Faşile-i zenbakıyye = 'ilm-i nebātāt ıştırâhâtındandır. (III/475. s.).

zenbürek: (< F.) lisânımızda muharrefi *zenberek*'dir. Kuvve-i muharrike olarak kullanılan çelik veya pirincden ma'mûl yay. Kırma ve şıkışdırmak şüretiyle tahrik olunur. Envā'ı mevcûddur. Ş Hayvân ile nakli mümkün bir nev' küçük top. (III/475. s.).

zenbîl: (< Ar.) içine eşyâ konulan haşîrdan, hurmâ elyâfindan örülmüş ma'rûf zarf, kap: *Zenbîl içindekini sen bil* (Kavl-i Meşhûr); *Zenbîlli 'Alî Efendi meşâhîr-i 'ulemâ-yı 'Osmâniyyedendir*. Fi'l-aşl kesr-i zâ ile dir. *Fikrimde ma'ânî bir içim şu olmuş / Zenbîl-i devât içre kalem nân-pâre* (Fâzıl). (III/475. s.).

zenc: (< Ar.), **zenk:** (< F.) derisi siyâh, saç kıvrıkcık olan insân cinsi Ş bu tâ'ifeniñ memleketi, Sudan kıt'ası. (III/476. s.).

zencebîl: (< Ar.) bilâd-ı hârreden haşıl olan ve 'zencefîl' denilen acı kök. Envā'ı vardır. Ş Şarâb. (III/476. s.).

zencî: (< Ar.) 'zenc' denilen siyâh derili, kıvrıkcık saçlı cins-i insânın her birine ıştırâk olunur: *ğulâm-ı zencî, câriye-i zenciyye*. (III/476. s.).

zencîr: (< F.) teselsül şüretiyle birbirine geçirilmiş demir halkalardan mürekkep ip gibi uzun nesnedir ki muhâverâtta kesr-i zâ ile kullanılır: *Müsel mevc-i enhârı gümüş zencîr eder mehtâb* (Râgîb Paşa: G. 10/3). (III/476. s.).

zenah, zenaḥdân: (< F.) çeñe, eñek. Çah-ı zenaḥdân = 'çeñe kuyusu ya'nî çukuru' demek ise de yalnız *zenah, zenaḥdân* da bu ma'nâyı ifâde eder. (III/476. s.).

zend: (< Ar.) çakmak demiri Ş bilek kemiği. 'Uzm-ı zend = fenn-i teşriḥ ıştırâhâtındandır. Cem'i *zinād*. *Müderrişin-i kirâm hizmetinde a'mâl-i zihn-i vekḥād ve fitîl-i zamîr-i kibrît kabûlen kadḥ-ı zinād-ı ictihād ile ikād ettikten sonra* (*Zeyl-i 'Aṭâ'î, cild-i şânî, şaḥîfe 489*). (III/476. s.).

Zend: (< F.) Zerdüş'tün kitabının ismi. Bu kitâba 'Zendâvestâ, Zendvestâ' da dâirler. (III/476. s.).

zendeḡa: (< Ar.) Vâcib-ül Vücûdu, âhireti, haşri inkâr etmek; dînsizlik, dînsiz olmak. (III/476. s.).

zenk: (< F.) demir, āyīne gibi şeylerde peydā olan pas. § derisi siyāh, saçı kıvrırcık olan t̤ā'ife-i beşeriñ memleketi, Sudan. *Zenc* bunun mu'arrebidir. Zeng-bār yāhūd zenc-bār daḥī 'aynı ma'nāda müsta'meldir. § Afrika'nıñ şark-ı cenūbī cihetinde bir ufak memleketiñ ismidir. *Şaykal ur o mir'āta ki pür-zenk ü⁴⁶⁸¹ elemdir* (Rūḥī-i Bağdādī: TB. 1/2). (III/476. s.).

zengār: (< F.) pas, kir. Bu ma'nāda *zenk* ile müterādifdir. § *Bakır yeşili* nāmıyla boyacılar 'indinde ma'rūf ve müsta'mel olan bir nev' bakır pasıdır ki rengi yeşil ve semm-i kâtildir. (III/476. s.).

zengule, zengel, zengül: (< F.) çañ, çingırağ, def pulu § birincisi mūsīkī-i şarkīde bir maḳām ismidir. (III/477. s.).

zengī: (< F.) zenci, Sudani. Mū-yı zengī = kıvrırcık kıl. (III/477. s.).

zevā'id: (< Ar.) *zā'ide*'niñ cem'i. Ziyāde, fazla şeyler. Hemzeniñ yerine *ye* yazılmamalı. *Zevā'id-i muttaşıla*, *zevā'id-i munfaşıla* = ıstīlāḥāt-ı fıkhiyyedendir. (III/477. s.).

zevā'il: (< Ar.) *zā'ile*'niñ cem'i. *Zā'il* olucu, *zevāl* bulucu şeyler. *Zevā'il* tarzında yañlış yazmamalı. (III/477. s.).

zevācir: (< Ar.) *zācire*'niñ cem'i. Memnū' ve māni' olan şeyler. (III/477. s.).

zevād: (< Ar.) 'azıq' ma'nāsına olan *zād*'iñ cem'i. Yenilecek şeyler. (III/477. s.).

zevāl: (< Ar.) bir nesne yerinden ayrılıp geçme, gitme. *Sa'ādet-i ezeli kâbil-i zevāl olmaz / Güneş yer üstüne düşmekle⁴⁶⁸² pāy-māl olmaz* (Fuḫūlī: Mūs. 1/14). *Zevāl-peḫīr* = *zā'il*, *fānī* olan *fenā* bulan. *Bī-zevāl* = *zevālsiz*, *fānī* olmayan. *Zevāl-nā-peḫīr* = *zevāl*, *fenā* bulmayan, *fānī* olmayan. § Güneşin vasaṭ-ı felekden, nısf-ı nehārdan semt-i ğurūba meylı ki *vakt-i zevāl* ıtlāk olunur. (III/477. s.).

zevāhir: (< Ar.) çiçekler. *Zühre*'niñ cem'i. (III/477. s.).

zevāyā: (< Ar.) *zāviye*'niñ cem'i. Köşeler, dirsekler. (III/477. s.).

zevc: (< Ar.) çift olan, tek olmayan: *zevc ü ferd* § bir kadınıñ kocası, eşi yāhūd bir çiftten her biri ya'nī dişi ve erkek eş. Bu şüret aşlına muṭabıkdır. *Zirā fi'l-aşl karı*

4681 Kāmūsta bu bağlaç yoktur.

4682 Eserde: hem düşse.

koçadan her birine ıtlāk olunur. Hālbuki lisānımızda *zevc* lafzının zikriyle muṭlakā erkek, koça irāde edilmiş olur. Cem'i olan *ezvāc* da buña göre kullanılır. Dişi, kadın maḳşūd olunca 'alāmet-i te'nīşin taṣrīhiyle müfredinde 'zevce', cem'ine de 'zevcāt' denilir. Karīne bulunsun bulunmasın bunların şüret-i ma'rūzanın ğayrı tarzda ya'nī üslūb-ı 'Arabīye göre isti'māli selīka-i 'Osmāniyyeye hōş gelmez ise de ba'zen o şüretle de isti'māl edenler görülmüşdür. Zevceyn = 'erkek ile kadın, bir çift' demektir. (III/477. s.).

zevce: (< Ar.) erkeğin eşi, kadını, karısı. Cem'i *zevcāt*'dır. (III/478. s.).

zevciyyet: (< Ar.) zevclik ve zevcelik; çift ve eş olmak: *hukūk-ı zevciyyet*, *vazīfe-i zevciyyet*, *bi-hasebi'z-zevciyye*. (III/478. s.).

zevraḳ: (< Ar.) kayık, küçük sefine. Zevraḳçe = ufaḳ kayık şandal. *Düşeydi zıll-ı temkīni muhīt-i çarḥ-ı vālāya / Êderdi zevraḳ-ı zerrīn mihre Zühre'yi*⁴⁶⁸³ *lenger* (Nef'i: K. 21/19). Ş Mekke-i Mükerrerede zemzem doldurmağa maḥşūş toprakdan ma'mūl bir nev' ibriḳ, kap ş çiçek

destīsi, ḳadehi. Zevraḳ-ı mektūbī = Harem-i şerīfde zevraḳ ile huccāca zemzem dağıtan ḥademeye ücret-i sīḳāyet olarak gönderilen şurre ve hediyyi ḥavī taḥrīrāt. (III/478. s.).

zehādet: (< Ar.) zühd ve şalāḥ ile ittīşāf, ālāyiş-i dünyevīden ictināb ile perhīz-kārlık, zāhidlik: *Zehādet*⁴⁶⁸⁴ *lāzime-i 'ibādetdir*. (III/478. s.).

zehr: (< F.) Türkçesi *aḡu*, 'Arabcası *semm*'dir. Mevt ve helāka sebeb olan nebātī, ma'denī, kīmyevī nesne ki ma'rūfdur. Lisānımızda ta'amı acı olan her şey ḥaḳḳında "zehir gibi" ta'bīr-i teşbīhisi irād olunur. Hattā ta'zīr ve ḥiddeti, āzār ve şiddeti tazammun eden kelām ḥaḳḳında da yine bu ta'bīr kullanılır. Zehr-āb, zehr-ābe = zehirli şū. Zehr-dārū = pādzehr. Muḥarrefi *pānzehir*'dir. Zehr-ḥand = acı acı gülme, infi'āl ve iḡbirār ile gülüş. Zehr-ālūd = aḡu ile ḳarışık, zehirli: *Et loḳması lāzım mı doyurmaz mı seni nān / Zehr olsun o loḳma k'ola pes-mānde-i dūnān* (Rūḥī-i Bağdādī: TB. 1/10). (III/478. s.).

zehrā': (< Ar.) *ezher*'iñ mü'enneşi. Yüzü güzel, aḳ, parlak olan kadın: *Ḥazret-i Fāṭmatü'z-zehrā* raḍıya'llāhu te'āla

4683 Dīvānda: zerreyi.

4684 Kāmūsta kelime "zel" ile yazılıdır.

'anhā. || *Hāzret-i Zehrā ile ol iki server*
'aşkına / Men dahīl-i hānedānım yā
ebe'l-Kāsım meded (Fāzıl). (III/478.
s.).

zehra: (< Ar.) çiçek. Zehratü'd-dünyā =
'dünyānıñ revnağ ve leṭāfeti'
demekdir ki Furkān-ı Kerimde
*zehrate'l-hayāti'd-dünyā*⁴⁶⁸⁵ şüretinde
vārid olmuştur. (III/478. s.).

zehre: (< F.) öd, cigere mülāşık olup
içinde şarıya mā'il yeşil bir māyi'
bulunan ince zar gibi yuvarlak şey.
Zehre-çāk = ödü patlamış olan.
Na'resinden çāk olurdu zehreler
(Mu'allim Nāci⁴⁶⁸⁶); *Zehresin*⁴⁶⁸⁷ *tığ-ı*
zebānımla çalıp çāk edeyim / Düşmenin
şād u aḥibbāsını ğam-nāk edeyim
(Nef'i⁴⁶⁸⁸: Ms. 5/11). § Cesāret,
cür'et. Bī-zehre = ödleğ, korkağ.
Zehra-dār = şāhib-i cesāret,
kahramān. *İktihām eylemeye zehresi*
yok (Mu'allim Nāci⁴⁶⁸⁹). (III/478. s.).

zehī: (< F⁴⁶⁹⁰.) edāt-ı taḥsīn ve
istiğrābdır. 'Ne hōş, ne güzel'
ma'nāsına mişāl: *Te'alallāh zehī rahş-ı*
hümāyūn-ı hümā-sāye (Nef'i: K.
19/1); *Zehī mir'āt-ı Rabbānī ki olmuş /*

Nezāret-gāh çeşm-i kudsiyāna (Fāzıl). §
Ne ğarīb, ne 'acīb maḳāmında
isti'māline mişāl: *Zehī taşavvur-ı*
bāṭıl, zehī ḥayāl-i muḥāl (Aḥmed Paşa:
K. 22/19). (III/479. s.).

zeyt: (< Ar.) zeytinyağı. Zeyyāt =
zeytinyağcı, zeytinyağı şatan.
(III/479. s.).

zeytūn: (< Ar.) ma'rūf yağlı meyve.
Türkçede *zeytīn* tarzında zebān-
zeddir. Envā'ı vardır: *Siyāh zeytin,*
yeşil zeytin, Midilli zeytini, zeytin
ağacı. Zeytūnī = zeytin renginde,
zeytin renkli. (III/479. s.).

zeyf: (< Ar.) mağşūs, kalb aḳçe: *nağd-i*
zeyf. (III/479. s.).

zeyn: (< Ar.) zīnet, süs, bezek: Zeyne'l-
'ābidīn = 'ābidleriñ zīneti. Zeynü'd-
dīn = dīnin zīneti, bezegi. *Hengām-ı*
şeb ki küngüre-i kaşr-ı āsmān / Zeyn
olmuş idi şu'lelenip şem'-i aḥterān
(Bāḳī: K. 1/1). İş-bu beyitte
müzeyyen maḳāmında īrād olunmuş
ise de el-yevm bu şüretde isti'māli
metrūkdur. (III/479. s.).

//zi//

ziḥāf: (< Ar.) fenn-i 'arūz
iştılāhındandır. Şi'rde vücūdu lāzım
gelen bir ḥarfiñ sūḳūṭu mādδεςine

4685 Taha Suresi 131. (Ar.) Süs, ziynet, dünya hayatı...

4686 Bulunamadı.

4687 Eserde: Zühresin.

4688 Sihām-ı Kazā.

4689 Bulunamadı.

4690 Lugat-ı Nāci: Arapça. Lugat-ı Ebü'z-ziyā: Arapça.

ıtlāk olunur ki 'uyūb-ı şî'rdendir.
Cem'î *ziḥāfāt*. (III/479. s.).

ziḥām: (< Ar.) galebelik, adam
çokluğuyla peydā olan şıkışıklık:
ziḥām-ı nās, ziḥām-ı halk. (III/459. s.).
(III/479. s.).

zirā'at: (< Ar.) ekincilik, çiftçilik. *Zer'*
maḳāmında da kullanılır: *ehl-i*
zirā'at, fenn-i zirā'at. (III/459. s.).
(III/480. s.).

zirnîḥ: (< Ar⁴⁶⁹¹.) **zirnîḥ:** (< F⁴⁶⁹².) fāre
otu ile kükürt halîtasına ıtlāk olunur
ki iki nev'dir: *Zirnîḥ-i aşfer, zirnîḥ-i*
aḥmer. Semiyâtıdan ma'dūd
olduğundan beyne'l-'avām "zirnîḥ
vêrmez" ta'bîri şiddet-i baḥilde
kināyeten îrād olunur. *Zirnîḥî* =
zirnîḥ renginde, acı şarı renkli olan.
(III/480. s.).

zirih: (< F.) vaktiyle demirden,
çelikden i'māl olunan cenk libāsı.
Zirh-pūş = zırhlı, zırh giyen. Zırhlı
sefîne = dışarısı polad zırh kaplı
harb gemisi. (III/480. s.).

zişt: (< F.) çirkin. Güzellik zıddı: *zişt-*
hū, zişt-rū, kār-ı zişt. *Ziştî* = çirkinlik:
Ziştî-i çehre. (III/480. s.).

zi'āmet: (< Ar.) cānib-i mîrîden bir
kimseye temlîk ve a'şār-ı şer'iyyesi

kendisine terk ve taḥşîş olunan
kıt'a-ı arāziye ıtlāk olunur. Bedel-i
zi'āmet = 'bu mişillū arāzi-i
metrūkeniñ taraf-ı mîriye i'ādesiyle
aşḥābına ḥazîne-i celîleden taḥşîş
kılınan miḳdār-ı ma'āş' demektir.
(III/480. s.).

zifāf: (< Ar.) gelini yāḥūd güveyi
gerdege koymak, geliniñ yāḥūd
güveyiniñ gerdege girmesi: *resm-i*
zifāf, ḥücre-i zifāf, leyle-i zifāf. (III/480.
s.).

zift: (< Ar.) çam, kaṭrān, köknar
ağaçlarından çıkan kara zāḡ.
Bunuñ kaynadılıp alınan nev'ine
'zift' denilir. Nev'-i dîgeri de yerden
çıkar ma'denîdir. Şu şızmamak için
tahta kovalara, fıçılara sürülür ve
büyük küçük merākib-i bahriyyeniñ
aksām-ı ḥāriciyyesi bunuñla ḳalafat
édilir. Ziftlenmek = bi-ğayr-i ḥaḳḳın
irtikāb édip yemek. (III/480. s.).

zilizāl: (< Ar.) ırğalanma, şarşılma.
Zelzele ile müterādıdır. *Zā'*nıñ fetḥi
cā'izdir. (III/480. s.).

zimām: (< Ar.) yular: *zimām-ı umūr*.
Zimām-dār = 'yular tutucu, yular
ya'nî iş elinde olan' demektir.
(III/480. s.).

4691 Devellioğlu: Farsça. Kubbealtı: Farsça. Lügat-ı Nâci: Arapça.

4692 Devellioğlu: Farsça. Lügat-ı Nâci: Arapça. Kāmūs-ı Türkî: Farsça. Lügat-ı
Ebü'z-ziya: Farsça.

zinā': (< Ar.) zükür ve ināşın irtikāb
ètdikleri fi'l-i hārām. Veledü'z-zinā
= pîç. (III/480. s.).

zinād: (< Ar.) zend'in cem'i. Oraya
mürāca'at oluna. (III/480. s.).

zindān: (< F.) habs-hāne. Zindān kapısı
= İstanbul'da kuruyemişçiler
kurbundaki sūr-ı Koşantiniye'niñ
bir bāb-ı kadīmi. (III/480. s.).

zindegānī: (< F.) hayāt, ta'ayyüş,
ma'îşet; sağlık, geçinmek: *Bezm-gāh-ı
zindegānī, sebeb-i zindegānī*. (III/481.
s.).

zinde-gī: (< F.) hayāt, dirilik: *medār-ı
zinde-gī*. (III/481. s.).

zinde: (< F.) hayātda, diri Ş ten-dürüst,
çevik olan. Rinde-dil = 'gönlü diri
ya'nī vākıf-ı haķāyık adam'
démekdir. (III/481. s.).

zindīķ: (< Ar.) āhirete, Allāh'a imānı
olmayan dīnsiz. (III/481. s.).

zinhār: (< F.) edāt-ı tenbīh. *Zīnhār*'dan
taħfīf olunmuşdur. 'Şaķın, aşlā
olmaya' ma'nāsında isti'māl olunur.
(III/481. s.).

zih: (< F.) kiriş, yay kirişi. Zih-gīr =
kemān-keşlerin ya'nī ok atanlarıñ
zih halkası. Ş gaytān, şerit Ş bir
şey'in eṭrāfına, kenārına çekilen
haṭṭ, çizgi: *kırmızı zihli pantolon*. ‖
Sīmden yoksa ki engüştüne zih-gīr ṭakıp

*/ Pehlivān-ı felek eyler heves-i tīr ü
kemān* (Fāzıl). (III/481. s.).

ziyy: (< Ar.) hey'et, kıyāfet, kılık: *ziyy-i
'ulemāda bulunan. Zī'* tarzında ğalaṭ
olarak isti'mālī 'abeşdir. (III/481. s.).

ziyāde: (< Ar.) çok, artık, fazla:
*Mu'āmele-i nāzikāneñizden ziyādesiyle
maḥzūz ve memnūn oldum. ‖ Bu sene
maḥşūlāt ziyādedir. ‖ Sāķī bu sene başdı
şitā hāriķ-i 'āde / Meclisde gerek āteş-i
seyyāle ziyāde* (Fāzıl). (III/481. s.).

ziyāret: (< Ar.) görmeye, görüşmeye
gitmek, gidilmek: *ziyāret-i aḥbāb,
ziyāret-i aḥibbā, arkadaşlarıñ ziyāreti*.
İ'āde-i ziyāret = 'görmeye,
görüşmeye gelen şahşın nezdine
'azīmetle muķābeledede bulunmak'
démekdir. Ş Teberrük ve teyemmün
kaşdıyla bir şey'e, bir maķāma
yaklaşma: *Ḥazret-i Ḥalid'in türbe-i
şerīfesini ziyāret, ziyāret-i hırķa-i
sa'ādet*. Ziyāret-gāh = teberrük
niyetiyle yaklaşıp ṭavāf edilen
maķām yāḥūd şey. (III/481. s.).

ziyān: (< F.) nef'in zıddı. Żarar.
Lisānımızda Fārisīde olduĝu gibi
hayātda, yaşamaķda olan
ma'nāsında aşlā kullanılmaz. Ziyān-
gār = zarar edici, zarar vèrici, kırıp
dökücü, müsrif. Ziyān-gāri = ziyān-
kārlık. *Hemān şarf eyledim būd u*

nebūdu / Tehālūk ètmedim sūd u ziyāna
(Fāzıl). (III/481. s.).

zīb: (< F.) zīnet, süs. Zīb-āver =
zīnetlendirici, süsleyici. (III/482. s.).

zībā(y): (< F.) zīnetli, revnaklı,
yakışıklı: *çehre-i zībā, cāme-i zībā.*
Zībāyī = revnaklılık, yakışıklılık.
Bahār eyyāmıdır gülşenleriñ vaqt-i
temāşası / Beşiktaş'ıñ behište beñzedi
her bāğ-ı zībāsi (Fāzıl); *Bāreka'llāh zihī*
sāl-ı sa'ādet-pīrāy / Ki Qur'ān eyledi
anda iki māh-ı zībāy (ve-lehu).
(III/482. s.).

zībek: (< Ar.) 'cīva' denilen ma'den.
Zībekī = cīvaya mensüb, cīvadan
'ibāret. *İştılāhāt-ı kimyeviyyedendir.*
(III/482. s.).

zībende: (< Ar.) zībāyış gibi 'yakışıklı,
yaraşıklı, revnaklı' ma'nāsında
kullanılır; *ten-i zībende, libās-ı zībende.*
‖ *Ola zībende-i āğuş u⁴⁶⁹³ kabūl-i Mevlā*
/ Dīn ü dünyāya mülūkāne bu sa'y-ı
meşkūr (Fāzıl). (III/482. s.).

zīc: (< Ar.) 'ilm-i seyr-i kevākib kitābı.
Zāyice bundan me'hūzdur. §
Raşadāt-ı kevākibiñ kayd olunduğu
kitāb. (III/482. s.).

zīr: (< Ar.) ālāt-ı müsikīde kullanılan
ince kiris, tel: *Hākānī'yim ben*
Muhteşem yanımda serheng-i haşem /

Hāfız olur leb-beste dem hāmem edince
zīr u bem (Nef'ī: K. 15/35). (III/482.
s.).

zīr: (< F.) taht, alt, aşağı. *Bālā muķābili:*
Zīr-i idāre-i 'Oşmāniyyede bulunan
aķvām-ı mes'ūdeniñ, zīr-i pāy. Zīr-dest
= el altındaki, ahālī. Zīr-destān = el
altındakiler, teba'a. Zīr ü zeber = alt
ve üst, karmaķarışık. Zīrīn = altdaki,
aşağıdaki. Zīr-i zemīn = yeriñ altı,
yeraltı. *Mü'eşşirdir o rütbe nuķu kim*
zīr ü zeber eyler / Musallaķ eylese bir
zerreyi kūh-ı girān üzre (Fāzıl).
(III/482. s.).

zīrā: (< F.) edāt-ı ta'līl. Çünkü "zīrā ki,
ki zīrā" şüretlerinde kullanmamağa
ğayret, dikkat ètmeli: *Ol gonce-feme*
bülbül-i nālān gerekmez / Zīrā ki der-
besteye der-bān gerekmez (Fāzıl).
(III/482. s.).

zīrek: (< F.) zekī, 'ākıl, kurnaz. Zīrekī =
zīreklik. Muḥāverāt'da zā'nıñ fethi ve
yā'nıñ sükūnuyla kullanılır. Meşelā
"Zeyrek Yokuşu, Zeyrek Mehmed
Efendi" gibi. (III/482. s.).

zīre: (< F.) kemūn, kimyon. İsti'māli
nādirdir. (III/482. s.).

zīn: (< F.) eyer, rahat: *zīn-i zerrīn.* Zīn-
pūş = gāşiye örtüsü. (III/483. s.).

zīnet: (< Ar.) bir şey'e ḥüsn ḥaşıl
ètmek için 'ilāve olunan nesne ki

4693 Kāmūsta bu bağlaç yoktur.

'bezek, donak, süs' dərler: *Bu bir mäh-ı mükerrem kim sevād-ı leyle-i kadri / Siyeh bir hāl-i zīnetdir cemāl-i kudsiyān üzre* (Fāzıl). (III/483. s.).

zīnhār: (< F.) şakın, emān. Bunun muhaffefi olan *zinhār* çok kullanılır. (III/483. s.).

zīver: (< F.) *zīb* ile müterādifdir. 'Bezek, süs' demektir: *Sensin ārāyış-i dīn-i İslām / Millet-i Aḥmed'e zīver-haydır* (Fāzıl). (III/483. s.).

//zü//

zübde: (< Ar.) hülāşa, her şey'in seçilmiş: *zübde-i maḳāle, zübde-i efkār*. || *Hāzret-i Şāh-ı Selīm Hān ki zamānūn ḫalka / Zübde-i māye-i eyyām-ı şafādan biliriz* (Fāzıl). (III/483. s.).

zücāc, zücāce: (< Ar.) şırça, cām, şişe: *zücāc-ı mülevven*. Zücāccı = şırçacı, cāmcı § şırçadan yapma. (III/483. s.).

Zuḫal: (< Ar.) seyyārātın altıncısıdır. Güneşden eñ ba'īd olan kevkeb budur. Bu'd-ı vasaṭisi 871 milyon mīldir. Zuḫal'ın ḫaṭṭ-ı istivāsı saṭḥından ince ve 'arīz bir ḫalka ile muḫāṭdır. *Şaplanır kuvvet ile mağz-ı dimāğ Zuḫāl'e / Tīri kaşd etse eger*

kurş-ı meh-i rahşānı (Fāzıl). (III/483. s.).

zuḫruf: (< Ar.) saṭḥi gösteriş, sāhte süs. (III/483. s.).

zürre: (< Ar.) *zārī'*n cem'i. 'Ehl-i zirā'at, çiftçiler, ekinciler' demektir. (III/483. s.).

zürü: (< Ar.) 'ekilmiş ekin' demek olan *zer'*in cem'i. 'Tarladaki ekinler' ma'nāsınadır. (III/483. s.).

zu'm: (< Ar.) şübheli zan, zan-ı fāsīd, zan-ı mercūh. Zu'miyyāt = zu'ma müte'allik mevādd ve ḫuşūṣāt. *Zu'munca olur her kişiniñ redd ü kabülü* (Nef'i: K. 11/11). (III/483. s.).

zükāk: (< Ar.) şoḳāk. Cem'i *eziḳka*'dır. (III/483. s.).

zükām: (< Ar.) 'nāzile, nezle' denilen hastalık. Şedde ile ḡalaṭ telaffuz etmemeli. (III/484. s.).

zülāl: (< Ar.) şāfī, hafif, soğuk su § iştılāḫ-ı tıbcā 'yumurta aķı' demektir. Zülālī = kezālik tıb iştılāḫınca yumurta aķına müşābih olan mevādd. *Zülāl-i midḫatiyle öyle şafvet buldu endişem / Ki reşkinde bulandı çeşme-i āb-ı ter-i elmās* (Fāzıl). (III/484. s.).

zülf: (< Ar.) güzel çehreniñ iki taraflarından şarkān saç. Zülf-i 'arūs = 'gelin saçı' demektir ki güzel

koşulu bir nev' çiçeğin ismidir. *Âşüfteligim zülfi perîşânıñ içündür* (Füzûlî: G. 66/2); *Tevbe yâ Rabb günâh eylemeyem 'ahd olsun / Heves-i zülfi siyâh eylemeyem 'ahd olsun* (Fâzıl). (III/484. s.).

zülfe: (< Ar.) ufağ saçak Ş hatt-ı sülûse maşşûş elifleriñ ucundaki çengele de ıtlâk olunur: *zülfe-i elif, zülfe-i 'ilm.* (III/484. s.).

Züleyhâ: (< Ar.) Hâzret-i Yûsuf 'aleyhi's-selâmıñ zevcesi. Fethâ kısmına da bakınız: *Ol hüsn-i Züleyhâ ile ol Yûsuf-ı şânî / Hâtıme eder engüşte hilâl-i ramazânı* (Fâzıl). (III/484. s.).

zümrürd: (< Ar.) ma'rûf ve kıymet-dâr yeşil taş. Zümürürdî, zümürürdîn. = 'zümrüd gibi, zümürd renginde' demektir. Muḥâverâtda *zümrüd* tarzında telaffuz olunur. (III/484. s.).

zümrre: (< Ar.) insân bölüğü, fırka, takım, cemâ'at: *zümrre-i eşnâf, zümre-i kitâb.* Cem'i zümer'dir: *zümer-i ehl-i küfr.* ‖ *Ey ser-efrâhte-i zümre-i efrâd-i kalem / Gıbta-i endâhte-i sîne-i ḥussâd-i kalem* (Fâzıl). (III/484. s.).

zünnâr: (< Ar.) pâpâslarıñ bellerine bağladıkları kuşak. Cem'i *zenânîr*'dir. (III/484. s.).

züvvâr: (< Ar.) *zâ'ir*'iñ cem'i, ziyâretçiler: *züvvâr-ı 'Atebât-ı 'âliyât.* (III/484. s.).

zûr: (< Ar.) yalan, yalan söz: *ḳavol-i zûr, şâhid-i zûr.* ‖ *Kendi şâhid o da vâhid o da zûr* (Lâ). (III/484. s.).

zûr: (< F.) kuvvet, cebr, güç: *Zôr bâzu, zôr ile yapılır.* Lisânımızda bu ma'nâlardan *mâ-'adâ* 'müşkil, zahmetli, maraz' gibi daha ba'zı ma'nâlarda kullanılır. Meselâ: "zôr iş, zôra dayanamaz, zôru ne" gibi ta'bîrât ma'rûfdur. Zûrâkî = Rûmca şîvesine uydurulmuş bir ta'bîrdir ki 'istemeyerek, cebr ile yapma' ma'nâsında kullanılır. *Zôrbâ* aşlı zûr-bâz = 'kuvvetle, cebr ile oynayıcı yâḥûd kuvvet şâhibi, cebbâr' demektir. Mu'ahḥaran keşret-i isti'mâl ile ḥarf-i zâ ıskât olunmuşdur. Lisânımızda ma'nâ-yı ma'rûfu "arbedeci, yaramaz, bâğî" demektir. *Ṭop-ı pür-zûr-ı celâl-i ḳahra / Düşmeniñ ola şiken cân-gâhı* (Fâzıl). (III/484. s.).

zühhâd: (< Ar.) *zâhid*'iñ cem'i: *zümrre-i zühhâd.* ‖ *Rindâna ta'ziye daḥî zühhâda tehniye / Bu şî'r-i tâze tâzeledi sîne dâğını* (Fâzıl). (III/485. s.).

zühd: (< Ar.) ḥuşûşât ve ḥuzûzât-ı dünyevîyyeye râğbet etmeyip her

şüretle perhîz-kâr olmak, dā'imā iltizām-ı taḳvā ile 'ibādetde bulunmak: *Olmalıdır şeyh olanlar zühd-i taḳvā şāhibi*. (Lā). (III/485. s.).

Zühre: (< Ar.) seyyāre-i ma'rûfe. Ecrām-ı semāviyye içinde küremize eñ ẓarīb ve eñ parlak olan *Zühre* fecrden biraz evvel cenûb-ı şarkî tarafında ve ba'de'l-ğurûb ğarb-ı cenûbî semtinde göründüğünden *kevkeb-i şeh̄er*, *kevkeb-i 'işā* nâmları verilir ve taşralılar beyninde 'kârvân-kırân⁴⁶⁹⁴ ve çobân kevkebi' denilir. *Zühreyi bâbına çariçe eder / Çarh'dan istese duḡter-i Haydar* (Fāzıl). (III/485. s.).

züyûf: (< Ar.) akçe-i ẓalb, mağşûş olma § *zeyf*iñ cem'i olduğu taḳdîrde 'ẓalb, mağşûş akçeler' ma'nâsını ifāde eder. (III/485. s.).

Ḳamûs-ı 'Oşmānî

Ḳısm-ı Râbî'

CİLT IV (Varak: 680-1013)

//Je// (IV/ 1. s.- IV. 4. s.)

⁴⁶⁹⁴ Kāmûsta "kervân" yazılan bu kelime genel kullanım göz önünde bulundurulurarak "'kârvân" şeklinde çevrilmiştir.

je: [ḫarf] aslı Fârisîdir. Elif-bâ-yı 'Oşmānîde on dördüncü ḫarf olup elfāz-ı Fârisiyye ve kelimât-ı ecnebiyyede müsta'meldir. Ebced ḫesâbında "7" 'adedine müsâvî ve mu'adildir. (IV/2. s.).

jāj, jāje: (< F.) deve dikenini, ğāyetle dikenli çör çöp § bâṭıl, bî-ma'nâ, herze, hezeyân, bî-edebâne söz. Jāj-ḫā(y) = o mişillû sözler söyleyen, hezeyāncı. Cem'i *jāj-ḫāyān*'dir. *Jāj-ḫōr* da bu maḳāmda kullanılır. (IV/2. s.).

jaket: (< Fr.) taḫrîfle *ceket* diyoruz. Aslı *Iaquette*'dir. 'Beli dikişsiz, biçimi düz bir nev' kışa setre' demektir. (IV/2. s.).

jāle: (< F.) kırağı, çiy. (IV/2. s.).

jerf, jerfā: (< F.) 'amîḳ, derin: *deryā-yı jerf*, *baḫr-i jerfā*. Jerfā = 'şuyuñ derin yeri' ma'nâsında da kullanılır. Jerfî = derinlik. (IV/2. s.).

jerfîn: (< F.) kapı sürmesi, kapı dayacağı. (IV/2. s.).

jende: (< F.) yamalı, eski püskü hırka. Jende-püş = pârça pârça yırtık, yamalı libās giyen faḳîr. (IV/2. s.).

jenk: (< F.) *ertenk* yāḫūd *erjenk* muḫaffefi § çehrede peydā olan buruşukluklar § demir, āyîne vesā'ir ma'denî şeylerde te'sîr-i ruṭubetle

peydā olan pas, küf § göz çapağı.
(IV/2. s.).

jengār: (< F.) *zengār* ile müterādifdir.

Oraya mürāca‘at oluna. (IV/2. s.).

jenkele: (< F.) dört ayaklı hayvānların
çatal tırnağı. (IV/2. s.).

//ji//

jiyān: (< F.) hışımlı, gāzablı, kızgın,
kükremiş: *şīr-i jiyān, beber-i jiyān, pīl-
i jiyān, ‘ukāb-ı jiyān, deryā-yı jiyān.*
Arslana vaşf olarak isti‘mālī
gālibdir. (IV/3. s.).

jimnas⁴⁶⁹⁵: (< Fr.) aslı Yūnānīdir.
Talebesine riyāzet-i bedeniyeye icrā
ètdirilip idmān kesb ètmelerine
i‘tinā olunan mekteb. Almanya'da
derece-i tāliyede bulunan Latin
lisānına ve edebiyāt tedrīsine
maḥşūş mekteblere ıtlāk olunur. §
Cimnastik ta‘līm-hānesi. (IV/3. s.).

jinmastik⁴⁶⁹⁶: (< Fr.) lisānımızda
cimnastik tarzında ma‘rūfdur.
'Riyāzet-i bedeniyeye mütē'allik
harekāt-ı muḥtelife' ma'nāsında
kullanılır ki 'idmān-ı beden'
demekdir. § Riyāzet-i bedeniyeye
mensūb ve mütē'allik. (IV/3. s.).

jīve: (< F.) *civa* diye taḥrīf ile
mūsta‘meldir. Ma‘rūf mādde-i
māyi‘a-ı ma‘deniyyedir ki ḥāl-i
ṭabī‘isinde şānāyi‘de ve
mürekkabāt-ı ḥālīşesi edviye-i
ṭibbiyyede isti‘māl olunur. ‘Arabcası
zībak‘dır. (IV/3. s.).

//jü//

Jurnal⁴⁶⁹⁷: (< Fr.) vuḳū‘atın günü
gününe kayd édilmesine maḥşūş
defter, varaḳa, rüz-nāme § gāzete,
cerīde. Lisānımızda ḥarf-i cīm ile
ma‘rūfdur. *Polis jurnalı*. (IV/3. s.).

Jüri⁴⁶⁹⁸: (< Fr.) zämme-i ḥafīfe iledir.
Lisān-ı şerī‘atde '‘udül’ denilen
'hey‘et-i ḥākime’ demekdir. (IV/3.
s.).

Jülīde: (< F.) birbirine girmiş,
karmaḳarışık, dağınık. Ekseriyā şaça
vaşf olarak kullanılır. Jülīde-müy =
ḳarışık, dağınık saçlı. (IV/3. s.).

//sin// (IV/4. s.-IV/56. s.).

se: [ḥarf] elif-bā-yı ‘Osmānīde on
beşinci ḥarfdır ki ebced ḥesābında

4695 Gymnase.

4696 Gymnastique.

4697 Journal.

4698 Juri.

“60” ‘adedine mu‘ādil ‘addolunur: *sīn-i mūhmele*. (IV/4. s.).

-sā: (< F.) 'gibi' ma'nāsına olan *āsā'*nuñ muḥaffefi. Edāt-ı teşbīh. Müşk-sā = misk gibi, misk koku. 'Anber-sā = 'anber gibi, 'anber koku. (IV/4. s.).

-sā(y): (< F.) sürücü, süren. Lisānımızda terkīb-i vaṣfī şüretinde kullanılır: *cebhe-sā, cebīn-sā, çehre-sā*. (IV/4. s.).

sā'ibe: (< Ar.) başıboş bırakılmış ḥayvān, dābbe-i mūhmele. (IV/4. s.).

sā'ir: (< Ar.) 'başka, ḡayrı, dīger, āḡer, mā-'adā' ma'nālarında kullanılır: *umūr-ı sā'ire, sā'ir ḥuṣūṣāt, bilād-ı sā'ire*. § Seyr ve ḡareket edici, yürüyücü, yürüyen: *seḡāb-ı sā'ir, seḡā'ib-i sā'ire*. Meṣel-i sā'ir = 'dillerde yürüyüp gezen, ziyāde meṣhūr ve ṣāyi' olan' demektir ki bu ta'bīrde 'keṣret-i şüyū' ve şöhret' ma'nāsı maḡşūddur. Sā'ir-fi'l-menām = uyuduḡu ḡâlde gezip söyleyen. (IV/4. s.).

sā'ire: (< Ar.) eşḡāṣ, eşyā, mevādd gibi maḡzūf cem'lere şıfat olarak kullanılır. Dā'imā ma'tūfen kullandığından evveline “vav” getirilmedikçe īrād olunamaz: *odun, kömür vesā'ire; ṣaḡṣiyyāt, zātiiyyāt*

vesā'ire; tencere, ṣaḡan vesā'ire. (IV/4. s.).

sā'ik: (< Ar.) sevk edici, eden: *sā'ik-ı taḡdīr, sā'ik-ı ma'nevī*. || *Sū-be-sū sevk eyleyen hep sāik-ı taḡdīrdir / Kimseniñy destinde yok Rāḡīb 'inān⁴⁶⁹⁹-ı iḡtiyār* (Koca Rāḡīb: G. 57/7). (IV/4. s.).

sā'ika: (< Ar.) sevk eden keyfiyyet, ḡālet. “*Sā'ika-ı ḡiddet, sā'ika-ı ḡaṣab, sā'ika-ı ye's, sā'ika-ı ṣevk*” dāḡil olduḡu ta'bīrātda bulunacak elfāz-ı mūrtebiṡenin te'nīṣ ve tezḡir şüretinde īrād olunmalarında be's yokdur. (IV/4. s.).

sā'il: (< Ar.) şorucu, şoran: *sā'il ile mucīb*. § Aḡıcı, aḡan: *dem-i sā'il*. Bu ma'nāda ekṣeriyyā sā'il şüretinde telaffuz olunur. § Dilenci: *Keṣkūl-i be-dest-i niyāz olan bir sā'il-i ümmīd-vārı bāb-ı re'fetinden maḡrūmen döndürme*. || *Bir olur 'ind-i İlāḡide Süleymān ile mūr / Dergeh-i ḡaḡḡ'da hemān ṣāḡ ile sā'il birdir* ('İzzet). (IV/5. s.).

sā'ime: (< Ar.) kendi başına otlaḡa çayıra bırakılmış olan ḡayvānāt. (IV/5. s.).

sābiḡ: (< Ar.) şu içinde yüzücü, yüzen, yüzgeç: *cism-i sābiḡ, ḡavz-ı sābiḡ*. (IV/5. s.).

4699 Dīvānda: zimām.

sābiḥa: (< Ar.) şu üzerinde yüzdüğü cihetiyle gemiye 'alem olmuştur ki cem'i *sābiḥāt*'dır. (IV/5. s.).

sābi': (< Ar.) yedinci, sayıda altıncıdan sonra olan: *cild-i sābi'*, *kısm-ı sābi'*, *def'a-i sābi'a*, *mādde-i sābi'a*. Sābi'an = yedinci olarak. (IV/5. s.).

sābık: (< Ar.) geçici, geçen; ilerlemiş, iler(I)leyen: *sāl-i sābık*, *sene-i sābıkā*, *mādde-i sābıkā*, *hāl-i sābık*, *hālet-i sābıkā*. Sābık u lāḥik = evvelki ve sonraki. Sābıkan = geçmiş olarak. (IV/5. s.).

sābıkūn, sābıkīn: (< Ar.) *sābık*'ın cem'i: geçmişler. İleride gelmiş geçmiş olan ekābir-i dīn, e'āzım-ı ümmet, zevāt-ı meşhūre makāmında kullanılır: İbn Zübeyr meşāḥīr-i sābıkūndandır (*radıya'llāhu 'anh*). || *Sūr'at-i seyrinden azherdir ki rahş-ı himmetim / Hem-'inān-ı sābıkūn olmak temennāsındadır* (Mu'allim Nācī⁴⁷⁰⁰: G. 4/2). (IV/5. s.).

sābıkā: (< Ar.) geçmiş olan bir vak'a, cünha, kabāḥat: *Sābıkālī*, *sābıkası var*. İş-bu ma'nā-yı iştılāḥī i'tibāriyle müfredi ekseriyā kubbıyyātda ve cem'i olan *sevābık* hem kubbıyyāt hem ḥüsniyyātda kullanılır: *sevābık-ı aḥvāl*, *sevābık-ı fāḥire*. (IV/5. s.).

sātir: (< Ar.) örtücü, örten: *ḥil'at-ı sātire*, *elbise-i sātire*; *sātirü'l-'uyūb*, *sātir-i 'ayb*. (IV/5. s.).

sācid: (< Ar.) secde edici, eden; namāzda başını yere koyup kaldıran: *'ābid-i sācid*, *cemā'at-i sācide*. (IV/5. s.).

sāḥir: (< Ar.) sihir edici, eden; büyü (bügü) yapan, sihir-bāz: *ṣā'ir-i sāḥir*. (IV/5. s.).

sāḥire: (< Ar.) *sāḥir*'in mü'enneşi. Sihir-bāz kadın: *sāḥire-i māḥire*. Cem'i *sāḥirāt*. (IV/5. s.).

sāḥil: (< Ar.) şu kenarı, kıyı, yalı: *sāḥil-i deryā*, *sāḥil-i ḥalīç*, *sāḥil-i nehir*. Sāḥil-ḥāne = şu kenarında olan ev, sayfiyye. Cem'i *sevāḥil*. *İmtiyāz-ı ṣābit ü seyyarı müşkildir ḥayāl / Zanneder sükkān-ı geştī sāḥil-i deryā yürür* (Gālib Paşa⁴⁷⁰¹). (IV/6. s.).

sāḥa: (< Ar.) meydān, 'arşa, açık avlu⁴⁷⁰², düz ve geniş yer: *sāḥa-i vesī'a-ı arz*, *sāḥa-i beyt-i mu'azzam*. *Sāḥat* tarzında da isti'māli cā'izdir. (IV/6. s.).

sāḥte: (< F.) *sāḥten* maşdarından ism-i mef'uldür ki 'düzme, yapma, kalb' ma'nāsında ve bir şey'i taklīd şüretiyle ve iğfāl kaşdıyla

4700 Şerāre.

4701 Koca Ragıp Paşa: G. 46/3.

4702 Havlı.

gösterişden 'ibâret olarak yapmak maķâmında kullanılır. Sâhte-vaķâr = temkîni, ağır davranışı taklîd şûretiyle düzme olan. Sâhte-kâr = muķallid, ķalb-zen, düzüp uydurucu. Sâhte-gî = sâhtelik, düzmecelik. (IV/6. s.).

sādât: (< Ar.) *seyyid*'iñ cem'ü'l-cem'idir. Bir ķavmiñ büyükleri Ŗ nesil ve neseb-i pāk-i hāzret-i peyķamberiden olan zevāt-ı kirāma ıtlāk olunur: *sādāt-ı kirām, sādāt-ı 'ulviyye*. ‖ Öyle bir *seyyid* ki *zātı fahr-i sādāt-ı kirām*. (IV/6. s.).

sādis: (< Ar.) altıncı: *cild-i sādīs, faşl-ı sādīs, dā'ire-i sādise, mādde-i sādise*. Sādisen = altıncı derecede olarak. Sādīs-‘aşer = on altıncı, on altı. (IV/6. s.).

sāde-gî: (< F.) sādellik, külfetsizlik, zînetsizlik: *sāde-gî-i ifāde, sāde-gî-i şiyāb*. (IV/6. s.).

sāde: (< F.) külfetsiz, zînetsiz, süssüz: *üslub-ı sāde, tarz-ı sāde, libās-ı sāde*. Sāde-kār = kuyumcu taşlakçısı, kuyumculuķuñ zînet ve külfetden ‘ārî bulunan ‘ameliyyātını yapan. Ŗ Maḥlūṭ olmayan, şāf ve ḥāliş bulunan: *sāde yağ, sāde kahve, sāde şuya çōrbā*. Ŗ Yalnız, tek: *Sāde sen mi geldin?* ‖ *Eṣnā-yı rāhda sāde bir çōbāna*

rāst gelmiş. ‖ *Sāde sensin nakş-ı levḥ-i ḥātırım* (Mu‘allim Nāci⁴⁷⁰³). Sāde-dil = yüregi temiz olan, ķurnaz olmayan, bön. Sāde-rū = tüysüz dilber, şakalı bıyığı olmayan genç. Sāde-levḥ = ḥātırında ḥile ve ḥud‘a bulunmayan, ķurnaz olmayan, bön. Bu maķāmda yalnız *sāde* lafzının ĩrādıyla iktifā olunduķu da görölmüşdür. Fuzūlî'niñ mıṣrā‘-ı ātisinde öylece kullanılmışdır: *Sen henüz ey sāde ol*⁴⁷⁰⁴ *maẓmūnu idrāk etmediñ* (Fuzūlî: Kt. 17). (IV/6. s.).

sāzec: (< Ar.) *sāde*'niñ mu‘arrebî. ‘Aynı ma‘nāda müsta‘meldir. Cem‘i sevāzic. Söz bir nefes-i sāzec-i bî-rengdir ammā / Berhem-zen-i şûret-kede-i kevn ü mekândır (‘Avnî: Ms. 14/2). (IV/7. s.).

sārr: (< Ar.) sürür vërici, vëren; sevindirici, sevindiren: *kelām-ı sārr, ḥavādiş-i sārr, āṣār-ı sārr*. (IV/7. s.).

sārā: (< F.) şāfî, ḥāliş. ‘Anber-i sārā ta‘bîri ma‘rūfdur. (IV/7. s.).

sār-bān: (< F.) deveci. *Sār* lafzı Fāriside on ma‘nāda kullanılırsa da lisānımızda hepsi mu‘teber ve müsta‘mel degildir. Müsta‘mel olanlar ātide gösterilmiştir. Meşelā

4703 Bulunamadı.

4704 Dīvānda: bu.

'deve' ma'nāsını ifāde eder. Onuñ içün deveciye 'sār-bān' dēnilir. § 'Baş' ma'nāsına gelir. Bu sebeble *baş aşığı* maḳāmında *nigūn-sār* ta'bīri kullanılır. Hattā *seg-sār* ta'bīri de bundan me'hūzdur ki 'köpek başlı' ma'nāsında ḥayvān-ı ma'rūfa ıtlāk olunur. § Yine yine *sār* 'şıgırcık kuşu' demektir ki lisānımızda āhirine 'ādāt-ı taşgīr' ilāvesiyle ma'rūf küçük kuşa *sārçe* muḥāverede taḥfīfle 'serçe' dēriz. Fārisīde de şıgırcığa ıtlāk olunur. § 'Bir şey'iñ keşretle bulunduḡu maḥall' ma'nāsında terkīb ile kullanılır. Meşelā tuzlaya 'nemek-sār' ve ağaçlığa, қoruluḡa 'şāḥ-sār' dēnildiḡi gibi. § 'Meşel, naḡīr, şebīh, eş' ma'nāsında kullanılır. Meşelā: "dīv-sār, ḥāk-sār" gibi. § 'Şāḥib' ma'nāsını ifāde eder. Meşelā: "şerm-sār" gibi. *Sār-bān* ta'bīri beyne'l-'avām taḥrīfle *şāvrān* tarzında kullanılır. (IV/7. s.).

sart: (< İt.) ıstīlāḥāt-ı bahriyyedendir. 'Örme ḥalaṭ ve yelken ipi' demektir. (IV/7. s.).

sardela⁴⁷⁰⁵: (< İt⁴⁷⁰⁶.) ma'lūm tuzlanmış balık. Tāzesine 'tirḥos (āteş balığı)' dēnir. (IV/7. s.).

sāriḳ: (< Ar.) sirḳat edici, ḥırsız: *sāriḳ-i meşhūr, sāriḳ-i emvāl*. (IV/7. s.).

sārī: (< Ar.) sirāyet edici, eden; bulaşıcı, bulaşan: *feyż-i sārī, marāḡ-ı sārī, emrāḡ-ı sārīyye*. (IV/7. s.).

sāz: (< F.) çalgı aleti, çalınacak çalgı, çalgı takımını. İnce sāz = kemān, flüt, kânūn, 'ūd, ṭanbūr, kemānçe, ney gibi çalgı takımını. Kaba sāz = zurnā, boru, ṭabl, dümbelek gibi takım. *Sāz-ı faḳrīñ başkadır pest ü bülend-i nālesi* (Ġālib Paşa: G. 55/3); *Añlayana sıvrisineḡ sāz, añlamayana davul zurnā az gelir* (meşel-i meşhūr). (IV/7. s.).

-sāz: (< F.) *sāḥten* maşdarından emr-i ḥāzır olup vaşf-ı terkībī şüretinde ve 'yapıcı, düzücü, edici' ma'nalarında kullanılır. Çāre-sāz = çāre edici, yardım edici. Kerem-sāz, luṭf-sāz = kerem edici, luṭfla sevindirici. Nemīme-sāz = nifāk, fesād edici. Ḥāṭır-sāz = gönül yapıcı. Nā-sāz = uygunsuz, münāsebetsiz, muvāfıḳ olmayan. Nā-sāzī = nā-sāzlık. *Nā-sāzī-i ṭālī'*. Terennüm-sāz = nağmelerle āhenk edici. (IV/8. s.).

sāz-kār: (< F.) muvāfıḳ, uygun: *ṭālī'-i sāz-kār*. *Sāz-kārī* = uygunluk, uyuculuk. *Sāz-kārī-i ṭālī'*. (IV/8. s.).

sāzende: (< F.) ince çalgı çalan, ince çalgıcı: *sāzende cem'iiyyeti*. Cem'i *sāzendeğān*'dır. *Sāhten* maşdarından 'yapıcı, düzücü' ma'nāsını ifāde eder. İsm-i fā'il olur. *Muṭrib? Yine hem-dem-i rebāb ol / Sāzende-i hāṭır-ı ḥarāb ol* (Mu'allim Nācī⁴⁷⁰⁷). (IV/8. s.).

sāṭı': (< Ar.) zāhir olan, yükseldikçe yükselen: *berķ-ı sāṭı', seyf-i sāṭı', envār-ı sāṭı'a, rāyāt-ı sāṭı'a*. ‖ *Sīnesi ḡāyet ile vāsı' idi / Nūr-ı sāṭı' gibi hem lāmi' idi* (Hākānī: 470). (IV/8. s.).

sāṭūr: (< Ar.) büyük, eñli kaşāb bıçağı ‖ et kıymakda kullanılan ağzı geniş, kışa balta. (IV/8. s.). (IV/8. s.).

sā'at: (< Ar.) vakti bildiren ālet-i ma'rūfe: *cēp sā'ati, koyun sā'ati, çalar sā'at, duvār sā'ati, aşma sā'at*. § Bir günün on ikide bir cüz'üne ıtlāk olunur ki bir sā'at altmış dakikadan 'ibāretidir. § Vakt-i hāzır, zamān-ı cārī. Bu ma'nalarda cem'i *sā'āt*'dır. Kıyāmet: *eşrāt-ı sā'at, kıyām-ı sā'at*. (IV/8. s.).

sā'id: (< Ar.) bilek: *sā'id-i billūr, sā'id-i sīmīn*. Cem'i *sevā'id*'dir. (IV/8. s.).

sā'ī: (< Ar.) sa'y edici, çalışıcı, çalışan: *Tahşil-i 'ulūma oldu sā'ī* (Mu'allim

Nācī⁴⁷⁰⁸). § Sūr'atle yürüyücü, yürüyen. Bu ma'nāda *ulaķ* maķāmında 'haber, mektūb getirip götüren adama ıtlāk olunur. Hattā yeñiçeri bakıyesi olarak el-yevm mevcūd olan ve 'sāyī ocağı' denilen maḥalliñ nām-ı şahīḥi de *sā'ī*'dir. *Sāyi* bunun ğalaṭıdır. Bunlar *sa'y*'dan müştakdır. § Koğuculuk eden, ğamz edici: *sā'ī-i ḥabīşü'l-mesā'ī*. Bu ma'nāda *sī'āyet*'den müştakdır. (IV/8. s.).

sāġar: (< F.) kadeḥ, ufaķ şu bardağı: *Devri dönmüş sāġarın şahbāda ḥālet kalmamış* (Neylī: G. 94/1). (IV/9. s.).

sāfir: (< Ar.) sefer edici, yolcu: *sāfir-i bī-delīl, kāfile-i sāfire*. (IV/9. s.).

sāfil: (< Ar.) aşağı, alçaķ: *merd-i sāfil, fikr-i sāfil, taraf-ı sāfil*. Sāfile = dip, bir şey'in aşağısı, alt tarafı. (IV/9. s.).

sāķ: (< Ar.) incik, baldır: *sāķ-ı sīmīn, sāķ-ı insān, sāķ-ı hayvān*. Teşmīr-i sāķ = *baldırı şıġamak* ta'bīri ma'rūfdur. *Ben mi sāķī olayım bezme dururken sevdiğim / Böyle sīmīn saklar billūr bāzūlarla sen* (Nedīm: G. 103/4). § Sā'ir şeylerin de ḥuşuşuyla nebātāt ve eşcārın baldır maķāmında bulunan aşağı kısmına, kök tarafına daḥī ıtlāk olunur: *sāķ-ı şecer, sāķ-ı*

nebāt. Sākū'l-esved = 'baldırı kara'
dénilen kök. (IV/9. s.).

sākıt: (< Ar.) düşücü, düşen: *hük-m-i sākıt, hacar-i sākıt, i'tibardan sākıt, aḥkām-ı sākıta, evrāk-ı sākıta*. Cen̄n-i sākıt = düşük. (IV/9. s.).

sākā: (< Ar.) *sā'ik*'iñ cem'i ki 'sevķ ediciler, sürücüler' demekdir. Ordunuñ geriden gelen kısmı, 'askeriñ düm-dār takımı ki *sākatü'l-ceyş* ta'bir olunur. (IV/9. s.).

sākī: (< Ar.) şuvarıcı, kadeḥ şunan: *sākī-i sīmīn sāk, sākī-i gül-çehre*. || *Açsın bizim de gön̄lümüz sākī meded şun cām-ı Cem* (Nef'ī: K. 15/1). (IV/9. s.).

sākīye: (< Ar.) *sākī*'niñ mü'enneşi. Şuvarıcı kadın. Cem'i *sākīyāt*'dır. Şu cedveli, şu dölābı. Cem'i *sevākī*'dir. (IV/9. s.).

sākit: (< Ar.) sūkūt edici, eden; şuşmuş olan, şuşan: *merd-i sākit, şahş-ı sākit, tıfl-ı sākit, cemā'at-i sākite*. || *Genc-i vahdetde hemān sākit ü kā'il birdir* ('İzzet Mollā). (IV/9. s.).

sākin: (< Ar.) hareketsiz olan, ārām ve sūkūn üzere tūran: *havā-yı sākin, bahır-i sākin*. Ş Hālinde sūkūn eşeri görünen yumuşak hūylu adam: *Bu çocuk ne kadar sākin, böyle sākin adam az bulunur*. Ş Oturucu, oturan. Bu

ma'nāda cem' olarak ekşeriyā üslūb-ı Fārisī üzere *sākinān* kullanılır: *Cihān-gīr Maḥallesi'nde sākin*. Ş Bir kelimeniñ harekesiz, cezmlı kısmı: *ḥarf-i sākin, ḥurūf-ı sākine*. (IV/9. s.).

sāl: (< F.) sene, yıl: *sāl-i cedīd, nev-sāl, sāl-i ḥāl*. Sāl-ḥurde = yıl yemiş ya'nī çok ihtiyār, pek yaşlı adam. Sāl-dide = yıl görmüş, çok yaşamış, tecrübeli adam. Sāl-nāme = senede bir kere ma'lūmāt-ı resmiyye ve fenniyyeyi ḥāwī resmī, ḡayr-i resmī olarak neşr olunan takvīmli kitāb. Sālyān, sālyāne = senevī vērilen vazīfe, vėrgiye ıtlāk olunur. *Aradan biñ bu kadar sāl mürür etmiş iken / Dil-i ḥassāsda ḥākimdir o te'sīr henüz* (Nev'ī⁴⁷⁰⁹). (IV/10. s.).

sālār: (< F.) bir cemā'atiñ ulusu, başbuḡ: *sālār-ı kavm, sālār-ı sipāh*. || *Kīse-perdāz-ı kerem kāfile-sālār-ı kirām* (Nef'ī: K. 50/22). (IV/10. s.).

salamura: (< İt.) tuzlu, tuzlak şeylere ıtlāk olunur: *salamura peyniri, salamura sebze*. (IV/10. s.).

sālib: (< Ar.) selb edici, alıp yok edici, eden: *sālib-i ḥuzūr ve rāḥat, sālib-i şu'ūr, sālib-i mażarrat, każiyye-i sālibe*. || *Sālib-i ārāmdır Nācī dil-i firķat*⁴⁷¹⁰

4709 Mu'allim Nācī ≈ Sünbüle, Hātr-i Bedr-i Kübrā: 2. (IV/475. s.).

4710 Eserde: rikķat.

*sirişt / Mâlik olsam kâşkî bir qalbe seng-i hâreden*⁴⁷¹¹. (IV/10. s.).

salṭamarka (< İt.) aşı *sanbemarka*.

İştîlâhât-ı bahriyye-i ecnebiyyeden olup evâ'ilde 'Osmânlı gemicileri beyninde isti'mâli ta'ammüm etmiştir. Gemicileriñ omuza atdıkları çûkadan ma'mûl kısa nîmten, ceket, cepken. (IV/10. s.).

sâlif: (< Ar.) geçmiş, geçen: *sâlifü'z-zîkr*, *sâlifü'l-beyân*, *devr-i sâlif*, *'aşr-ı sâlif*, *edvâr-ı sâlife*, *aqvâm-ı sâlife*. (IV/10. s.).

sâlik: (< Ar.) sülûk edici, yol tutup gidici, giden: *sâlik-i tarîk-i şavâb*, *sâlik-i meslek-i sedâd*. § Tûruk-ı 'aliyyeden birine müntesib olan: *tarîkat-ı Mevleviyye sâlikânı*, *tarîkat-ı Kâdiriyye sâliki*. Sâlikân-ı 'arş = melâ'ike-i kirâm. (IV/10. s.).

sâlim: (< Ar.) selâmetle muttaşif, kuşûr ve nokşândan 'ârî olan: *sehv ve haṭâdan sâlim*, *seyyi'âtdan sâlim*. Sâlimen = selâmetle, selâmet içinde olarak. *Buradan hareketleriniñ ikinci günü sâlimen İzmir'e vâşıl oldular*. § İştîlâh-ı 'arûzca "avârız-ı vezinden 'ârî tām baḥr' demektir. (IV/10. s.).

sâlûs: (< F.) riyâ: *ehl-i sâlûs*, *terk-i sâlûs*.

§ Riyâ-kâr: *merd-i sâlûs*, *şûfî-i sâlûs*.

Sâlûsî = riyâ-kârlık. (IV/11. s.).

sâle: (< F.) 'ordunuñ arqasında durup qalb-i leşkeri gözleyen bölük, fırqa' demektir ki evâ'ilde beyne'l-'Arab 'sâkatü'l-ceyş', 'Osmânlılarca 'qafadâr' denirdi. El-yevm *düüm-dâr* ta'bîri ma'rûfdur. § Yaşlı, yıllık, yıllanmış. Bu ma'nâda terkîb ile isti'mâl olunur: "küdek-i yek-sâle, pîr-i şad-sâle" gibi. *Fikri üstâd-ı kühen-sâle-i 'aql-ı evvel / Re'yi ferzend-i kirâmı güher-i şubḥ-ı aḥîr* (Nef'î: K. 40/24). (IV/11. s.).

sâlyâne: (< F.) 'senevî vèrilen vazîfe, vèrgi' demektir. (IV/11. s.).

sâm: (< F.) sersemlik 'illeti § qavs-ı kuzah, 'alâ'imü's-semâ § âteş, od. Sâm-ender = muḥaffefi *semender* ki 'âteş içinde' demektir -bir ḥayvân-ı mevhümdur-. § Hâzret-i Nûḥ 'aleyhi's-selâmıñ oğlu § İrân-ı kadîmde meşhûr bir qahramânıñ. ismi: *Cihân-sitân-ı bahâdır ki tarz-ı peykârı / Unutdurur revîş-i rezm-i Rüstem ü Sâm'ı* (Nef'î: K. 22/13). (IV/11. s.).

sâmm: (< Ar.) zehirli, bād-ı semûm: *sâmm yeli*. Sâmm ebraş = alacalı muzırr kertenkele, keler. Buña

4711 Mu'allim Nâcî ≈ Şerâre, Terbî: 5.

'sāmme' de dēnir. Bunuñla berāber *sāmme* zehirli hayvānlara ıtlāk olunur. (IV/11. s.).

sāmān: (< F.) 'taķım, tertīb, esbāb, intizām-ı hāl, sūkūn u ārām, nişāne ve kenār' gibi ma'nāları ifāde eder. Sāmān-sūz = tertīb ve intizām bozucu, sūkūn ve ārām giderici. Bī-ser ü sāmān = 'başsız, tertıbsız, yolsuz ārāmsız' ma'nāsında ekşeriyā sersemāne harekāt hāķķında irād olunur. (IV/11. s.).

sāmih: (< Ar.) semāhatlı, cömerd, eli açık adam. (IV/11. s.).

sāmi': (< Ar.) işidici, işiden: *üzñ-i sāmi'*. Ş Diñleyici, diñleyen. Cem'i *sāmi'ün, sāmi'in*. (IV/11. s.).

sāmi'a: (< Ar.) zī-rūhda olan işidicilik hāssesi, havās-ı hamseden işitme kuvveti. 'Kuvve-i sāmi'a' da dēnir. (IV/11. s.).

sāmme: (< Ar.) 'yılan, 'akreb gibi zehirli hayvān' dēmekdir. Cem'i *sevāmm*. (IV/11. s.).

sāmī: (< Ar.) bülend, yüksek, yüce. *Ālī* ile müterādıdır. Resmiyyātda isti'māllerince beyñlerinde fark vardır. Emr-i sāmī, tezkire-i sāmīyye, mektūb-ı sāmī = maķām-ı celīl-i şadāret-i 'uзмādan yazılan emir-nāmelere ıtlāk olunur. "Rütbe-i

sāmīyye-i vezāret" işte bu gibi ta'bīrāt-ı resmiyyede 'ālī, 'ālīyye lafızları isti'māl olunamaz. (IV/12. s.).

sān: (< F.) Fārisīde ma'ānī-i 'adīdede kullanılan iş-bu lafz lisānımızda yalnız olarak aślā kullanılmaz. Faķať *yeksān* tarzında ve 'berāber, müsāvī' ma'nāsında isti'māl olunur: *hāk ile yeksān*. (IV/12. s.).

sāniḥ: (< Ar.) sūnūḥ edici, eden; insāndaki düşünmek kuvvetiyle zuhūr eyleyen: *re'y-i sāniḥ, fikr-i sāniḥ, efkār-ı sāniḥa, irādāt-ı sāniḥa*. (IV/12. s.).

sāniḥa: (< Ar.) sūnūḥ eden fikir, 'aķla gelen söz. Cem'i sāniḥāt: *sāniḥātü'l-'Arab*. || *Bir sāniḥanıñ olması hāķķıyla mübeccel / Olmaķla olur sebk ü mü'eddāsı mükemmel*. (IV/12. s.).

santimetro⁴⁷¹²: (< Fr.) zırā'-ı a'sāriniñ mi'sārı. *On santimetro bir desimetro eder*. (IV/12. s.).

sāhir: (< Ar.) geceleri uyuyamayıp dā'imā uyanık duran, seḥer 'illetine mübtelā olan: *der-bān-ı sāhir, şaḥş-ı sāhir*. (IV/12. s.).

sāhire: (< Ar.) yer; yeryüzü. Ba'zen 'boz renkli' ma'nāsına olan *ğabrā* ile tavşif olunur: *sāhire-i ğabrā*. Ş

4712 santimetre.

Beyābān, çöl: *sāhire-i hāliye, sāhire-i vāsī'a*. § Yevm-i kıyāmetde haşr-ı maḥlūkāt için tecdīd buyurulacak arz. (IV/12. s.).

sāhūr: (< Ar.) gece vakti uyanık olma, gece uyumamak hāli § ay ağılı, hāle: *sāhūr-ı kamer*. (IV/12. s.).

sāhi: (< Ar.) sehv edici, eden; yañılıcı, yañılan: *mürettib-i sāhi, muḥarrir-i sāhi*. (IV/12. s.).

sāyebān: (< F.) gölgelik, tente, büyük çadır ki Türkçede taḥrīfle *sayvan* lafzı ma'rūfdur. *Mustazıl* maḳāmında isti'māli ğalaṭdır. (IV/12. s.).

sāyis: (< Ar.) atıñ tımārına, yemine vesā'iresine bakmak için kullanılan adam ki taḥrīfle 'seyis' dēnilir. *Sā'is* şüretinde de yazılır. *Ağlaşıp āhūrda sāyisler dēdi tārīhini / Kaçdı dünyādan kim almaz āh kırdı köstegi* (Surūrī). (IV/12. s.).

sāye: (< F.) gölge. *Sāye-dār* = gölge tutucu, gölgeli. *Şecer-i sāye-dār*. *Sāye-gāh* = gölgeli maḥall. *Sāye-baḥş-ı vuşlat ol 'uşşāk-ı mehcūr üstüne / İndi şansınlar şehīdān-ı ğamıñ nūr üstüne* (Edhem Saḳızlı). § Hımāyet, şıyānet: *sāye-i şāhāne, sāye-i ḥazret-i pādīşāhī, sāye-i şeri'at-ı Muḥammediyye*. *Sāye-güster* = ḥāmi, hımāyet yapıcı. *Sāye-*

endāz = hımāyet şalıcı, şıyānet atıcı. *Sāye-nişīn* = gölgede yāḥūd hımāyetde oturucu. *Sāye-ḥāh* = hımāyet isteyici. *Sāye-ḥāh olsun mu fikrim böyle pertev-bār iken* (M. Nācī⁴⁷¹³: 1). (IV/12. s.).

sāyīde: (< F.) sürülmüş; ezilmiş § eskimiş, yıpranmış: *cāme-i sāyīde, hırka-i sāyīde*. (IV/13. s.).

sebb: (< Ar.) sövmek, sövüp şaymak: *sebb ü şetm*. (IV/13. s.).

Sebā, Sebe': (< Ar.) birincisi ma'rūfdur. Ḥazret-i Süleymān 'aleyhi's-selāmıñ zevcesi Belķis'iñ Yemen'de şāḥibetü'l-ḥüküm bulunduğu belde-i ma'mūreniñ ismi: *Ey hüdhüd-i ümmīd Sebā'dan mı gelirsin* (Nābī: G. 654/1). (IV/13. s.).

sebā'ik: (< Ar.) *sebīke*'niñ cem'i. 'Eridilip ıaliba dökülmüş pārcalar' dēmekdir. *Sebāyik* tarzında yañlış yazmamalı. (IV/13. s.).

sebbābe: (< Ar.) şehādet parmağı, sağ eliñ başdan ikinci parmağı. *Sebbābe-gezā* = ḥayret ve ta'accüble şehādet parmağını ısıran. (IV/13. s.).

sebbāḥ: (< Ar.) 'şuda yüzücü, yüzgeç' dēmekdir. (IV/13. s.).

4713 Sünbüle, Nev-nihālim.

sebāhat: (< Ar.) şuda yüzmek. Aşlı kesr ile dir. *Sebh* de 'aynı ma'nāya luğatdır. (IV/13. s.).

sebeb: (< Ar.) aşlı 'ip' ma'nāsınadır. İştilāhımızda 'ğayra vāsıta-i tevaşşul, bir şey'in zuhūr yāhūd huşūlüne vāsıta, 'illet-i aşliyye, bahāne, cihet' ma'nālarında kullanılır: *sebeb-i nizā'*, *sebeb-i terakķī*, *sebeb-i ziyāret*, *sebeb-i iķbāl*. Ekşeriyā *olmak* mādde siyle kullanılır. Sebebiyyet = sebeb olma, sebeblik. Bu kelime ekşeriyā *vèrmek* mādde siyle isti'māl olunur. Li-sebebin = bir sebebden dolayı. (IV/13. s.).

sebt: (< Ar.) cum'aertes i. Yevmü's-sebt = cum'aertes i günü. Eşhābü's-sebt = t̃ā'ife-i Yehūd. (IV/13. s.).

sebz: (< F.) yeş il, reng i yeş il: *berg-i sebz*. *Sebzīn* de 'aynı ma'nāya luğatdır: *O bulur cāme-i sebzīn-i varaķla revnaķ / Sen ise aķsen olursun çıkarıp pīreheni* (Ibn Kemāl). Sebz-fām, sebz-renk = yeş il renkli olan. Sebz-pūş = yeş il örtülü, yeş il libāşlı. Sebzī = yeş ile mensüb, yeş illi § tarāvet, leṭāfet; āb u tāb. (IV/13. s.).

sebze: (< F.) yeş illik, piş irilip yenilecek yeş illik. Sebze-zār = çemenlik, sebzeli maḥall. Gūyā k̃ā'ide-i

'Arabiiyyeye tevfiķan cem' olarak kullanılan *sebzvāt* gālaṭ-ı fāhişdir. (IV/14. s.).

sebu': (< Ar.) yırtıcı ḥayvān, cānavar. Sebu'ıyyet = yırtıcılık. Sebu'ī = yırtıcıya mensüb, cānavara mūte'allik. (IV/14. s.).

seb'a: (< Ar.) yedi. Fārisisi *heft*. *Cezā'ir-i seb'a*, *seb'a-i seyyāre*. Hālet-i te'nīşde olarak *seb'* daḥī kullanılır. Seb'ün, seb'īn = yetmiş, yedi def'a on. (IV/14. s.).

sebķ: (< Ar.) ileri geçmek, ilerilemek. *Sebķat* da bu ma'nāda kullanılır: *sebķ eden aḥvāle göre*. § Yarışda geçen ḥayvān. (IV/14. s.).

sebaķ: (< Ar.) 'ders' demektir. Sebaķ-āmūz = mu'allim, ders öğreten. Sebeķ-ḥān = şākird, ders okuyan. *İster iseñ almağa ḥikmet kitābından sebaķ / Hāme-i kudret ne yazmış şafḥa-i ruḥsāra*⁴⁷¹⁴ *baķ* (Ḥayālī: G. 615/3). (IV/14. s.).

sebk: (< Ar.) ma'denī bir şeyi eridip kālība dōkmek, eridilip kālība dōkūlmek: *sebk-i zeheb*, *sīmiñ sebk i*. § 'İbāreniñ tarz-ı tertibi, uşūl-i mevzū'a-i kitābet: *İş-bu ḥüccetiñ şakk ve sebk i muvāfiķ olmağ la taşdıķ kılındı*. (IV/14. s.).

4714 Dīvānda: eşcār.

sebük: (< F.) hafif, yegni. *Ağır*'ın zıddı.

Sebük-bār = yükü hafif, ağırlıksız, gâ'ilesiz. Sebük-mağz = beyni hafif, 'akılsız, boş kafalı. Sebük-rūh = cānı hafif, ağır hūylu olmayan. Sebükī = yegnilik, hafiflik. Sebük-māye = kıymetsiz, degersiz, i'tibārsız. Sebük-mizāc = mizācı hafif, oynak, hoppa adam. Sebük-pā(y) = ayağı hafif, çābuk yürüyücü olan. Sebük-pervāz = çābuk ve ziyāde uçan. Sebük-rev = çābuk gidici, giden. Sebük-ser = hafif başlı, fūrūmaye, sefih. *Yārini gerden-i aḥbāba edenler tahmīl / Ne kadar olsa sebük-rūh olur elbette şaḳīl* (Koca Rāğīb: G. 110/1). (IV/14. s.).

sebel: (< Ar.) göze 'arız olan ince perde, göz kapağında örümcek ağı gibi hāşıl olan şey. Sebel-nāk = gözü perdeli, sebel 'illette mübtelā olan. § Göz kapağlarının iç yüzünde kıl bitiren 'illet. Seblā = uzun kirpikli göze vaşf olur: *'ayn-ı seblā*. Sebele = muṭlakā bıyık denilemez. Ma'ānī-i muḥtelifeyi ifāde eder. Faḳaṭ *seblet* tarzında ve 'bıyık' ma'nāsında isti'mālī gālibdir: *seblet-i dırāz*. || *Az idi seblet-i ferḥundeleri / Mülk-i Rūm'un nitekim müşk-i teri* (Hākānī: 445). (IV/15. s.).

sebū: (< F.) destī, topraktan yapma şu kabı. Sebūçe = destīci. Sebū-yı tehī = boş destī. *Sebū-yı bāde mey-ḥ'ārān*⁴⁷¹⁵ ı *şevka bār-dūş olmaz* (Koca Rāğīb: G. 72/2). (IV/14. s.). (IV/15. s.).

sebūh: (< Ar.) yüzgeç: *mellāh-ı sebūh*. (IV/15. s.).

sebbūre: (< Ar.) meşş tahtası, eṭfālīn yazıp bozmaḳ için kullandığı ta'lim tahtası. (IV/15. s.).

seby: (< Ar.) esir etmek, edilmek: *seby ü istirkāk*. Sebbī = esir edilmiş, esir olan. (IV/15. s.).

sebīke: (< Ar.) eridilip kalıba dökülmüş ma'denī pārça: *sebīke-i zehebiyye*. Cem'i *sebā'ik*'dir. (IV/15. s.).

sebīl: (< Ar.) yol, büyük yol, işlek cādde. Fī-sebīlī'llāh = 'Allāh yolunda' demektir. İbn sebīl = yolcu, yolda 'āciz ve nā-çār kalan. Ebnā-yı sebīl = yolcular. İhlā-yı sebīl, taḥliye-i sebīl = maḥbūsu şalivermek, boşlamak. § Ḥayr olmaḳ üzere taşlarla şu dağıdılan eṭrāfı parmaklıklılı maḥallere ıtlāk olunur ki bunların fī-sebil-illāh yapılmış olmaları sebeb-i tesmiyedir: *Sebil-hāne bardağı gibi dizilmişlerdi*. § Fī-sebil-illāh dağıdılan şu. *Sebīl etmek*

4715 Kāmūsta: maḥmūrān.

māddesini merhūm Nācī *şu yerine vermek şüretinde İzāh* eylemiş ise de fākīre göre *Allāh yolunda dağıtmak* maḳāmında kullanılır demek daha yolunda olsa gerekdir. *Şahbā-yı şafā-güsteri lillāh sebīl et* (Lā). (IV/15. s.).

sepā: (< F.) üç ayaklı, yüksek iskemle. Ekşeriyā ayak şatıcıları kullanılır. Aşlı *sehpā*'dır. Böyle de yazılabilir. (IV/15. s.).

seped: (< F.) sazdan ince çubukdan, haşır vesā'ireden örmek şüretiyle yapılmış kap: *çamaşır sepedi, üzüüm sepedi, sepedciler, seped şandık*. Mu'arrebī *sebed*. (IV/16. s.).

sepīd: (< F.) beyāz, ak. Ba'zen *sefīd* maḳāmında kullanılır. Sepīde-dem = şabāh vakti, şubḥ-ı şādık zamānı. Sepīdī = beyāzlık, aklık: *Sepīde-dem ki olup dīde ḥābdan bīdār / Hurūşa başladı nā-gāh serde dürd-i ḥumār* (Nedīm: K. 7/1). (IV/16. s.).

setā: (< F.) üç telli sāz || ṭanbūr. Aşlı *sehtā*'dır. *Ṭanbūr* maḳāmında isti'mālī gālibdir. Aşlı üzere de yazılması cā'izdir. (IV/16. s.).

settār: (< Ar.) setr edici, örtücü. Settārü'l-'uyüb = kullarının 'ayıplarını, günāhlarını setr ve 'afv eden Cenāb-ı Allāh. *Ḥudā settārdır*

ta'n etme rinde 'ayb-bīn olma (Yahyā: G. 313/3). (IV/16. s.).

setr: (< Ar.) örtmek, örtülmek: *setr-i 'avret, setr-i 'ayb, setr-i ḳabāḥat, rahneniñ setri*. (IV/16. s.).

setīr: (< Ar.) hafī, gizli; örtülü, kapalı. *Mestūr* ile müterādifdir: *emr-i setīr, mādde-i setīre*. Setīre = *setīr*'iñ mü'ennesidir. Fārisīde 'mestüre ḥātūn' ma'nāsında kullanılır. (IV/16. s.).

seccāde: (< Ar.) yere serilip üstünde namāz kılınacak ḳālīçe, 'abā vesā'iredir ki envā'ı muḥtelif ve keşīrdır. Seccāde-niṣṣīn = seccādede oturan, pōst şāḥibi şeyḥ. (IV/16. s.).

secāyā: (< Ar.) *seciyye*'niñ cem'i. Hūylar, ṭabī'atlar: *secāyā-yı ḥasene, secāyā-yı 'ulviyye*. (IV/16. s.).

secde: (< Ar.) Tañrı'ya 'ibādet veya ta'zīm için iki elleriyle alnını yere komak. § O şüretde alnını yere komakdan 'ibāret vaz'-ı şer'ī. Secde-gāh = 'ibādet edecek, namāz kılınacak maḥall. *Ėtmek, ḳılmaḳ, varmaḳ* māddeleleriyle kullanılır. *Ḥabbezā ma'bed-i pür-feyz ü⁴⁷¹⁶ muḳaddes ki bulur / Anda bir secde*

4716 Dīvānda: pür-feyz-i.

*kılan ma'rifet-i Sübhānı*⁴⁷¹⁷ (Nef'î: K. 4/19). (IV/16. s.).

seci': (< Ar.) iştilâhda 'neşirde fevâşıl ve fıkarât şoñlarının kâfiye tarzında tevâfuku' demektir: *Nice hilâl-i dırağşân olur ki henüz bedr olmadın husûf bulur. Ve nice âfitâb-ı tâbân olur ki ufukdan zâhir olmadın*⁴⁷¹⁸ *küsûf bulur* (Tazarru'ât ≈ Sinân Paşa). Ş Fevâşıl ve fıkarât-ı mensûreniñ şoñlarında tevâfuk eden kelimât. Bâlâdaki mişâlde görülen *husûf*, *küsûf* lafızları gibi bu kelimeniñ ma'nâ-yı luğavîsi lisânımızda kullanılmaz. (IV/16. s.).

secencel, secencele: (< Ar.) âyîne. Aşlı Yünânîdir. Nâdiren kullanılır. (IV/17. s.).

seciyye: (< Ar.) hûy, tabî'at, meleke: *seciyye-i hasene, seciyye-i maraziyye, seciyye-i memdûha*. Cem'i *sehâya*'dır. (IV/17. s.).

sehâ'ib: (< Ar.) 'bulut' ma'nâsına *sehâbe*'niñ cem'i: *sehâ'ib-i muzlime*. *Sehâyib* tarzında yañlış yazmamalı. Cem'-i diğeri *suhub*'dur. (IV/17. s.).

sehâb: (< Ar.) bulut. Fi'l-aşl *sehâbe*'niñ cem'-i diğeri'dir. *Sehâ'ib* mağâmında da kullanılır. (IV/17. s.).

sehâbe: (< Ar.) bulut, tek bulut: *sehâbe-i refî'a, sehâbe-i latîfe*. (IV/17. s.).

sehâhâr: (< Ar.) pek sihir-bâz, ziyâde sâhir: *tab'-ı sehâhâr*. (IV/17. s.).

sehâka: (< Ar.) tâ'ife-i nisvândan erlik taşlayanlara mahşûş evşâf-ı seyyi'edendir. İştilâhât-ı tıbbiyye cümlesindendir. (IV/17. s.).

seher: (< Ar.) tañ yeri açılmazdan önce olan vakit. 'Ale's-seher = erkenden. Seher-hîz = erken kalkıcı, şabâhçı. Seher-gâh, seher-geh = seher vakti. Seherî = 'sehere mensûb, seher vaktinde' demektir. *Du'â-yı seherî, 'ibâdet-i seheriyye*. || *Seher vaktinde* mağâmında dañî müsta'meldir. *Gitdim*⁴⁷¹⁹ *seherî ta'at için mescide nâ-gâh* (Rûhî-i Bağdâdî: TB. 1/9). (IV/17. s.).

saḥḳ: (< Ar.) bir nesneyi döküp ezmek, bir nesne dökülüp ezilmek: *saḥḳ-ı eczâ, karanfiliñ saḥḳı*. || *Olmaz Mesîḥ eder ise eczâsını da saḥḳ / Şemşîr-i ğamze yaraları merhem-âşnâ* (Sâmî: G. 4/2). (IV/17. s.).

saḥleb: (< Ar.) lisân-ı 'avâmda 'sâleb' denilen toz hâlindeki şey. Bir nebâtîñ köküdür ki saḥḳ olunarak vücûda getirilir: *sütli saḥleb*. Saḥlebî = saḥlebci, saḥleb şatan. (IV/17. s.).

4717 Dîvânda: mağfîret-i Raḥmânî.

4718 Eserde: kalkmadın.

4719 Dîvânda: Vardum.

saḥūr: (< Ar.) temcīd yemegi § vaqt-i saḥūr. *Sāḥūr* tarzında isti'māli ğalaṭdır. Saḥūrī = saḥūr davulcusu, saḥūrdaki davul gürültüsü. (IV/17. s.).

sehā': (< Ar.) cömerdlik etmek, cömerdlik: *fażīlet-i sehā, ehl-i sehā*. Hemzesiz de kullanılır. (IV/18. s.).

sehāfet: (< Ar.) za'iflik, hafiflik, yufkalık, bozukluk. Ma'neviyyātda kullanılır: *sehāfet-i fikr, sehāfet-i re'y*. (IV/18. s.).

sehānet: (< Ar.) şıcaklık, kızgınlık: *sehānet-i havā, sehānet-i tennūr*. (IV/18. s.).

sehāvet: (< Ar.) cömerdlik. *Sehā* ile müterādifdir: *sehāvet-i fıtrīyye*. (IV/18. s.).

saḥt: (< F.) katı, pek, zörlü, kuvvetli: *ṭab'-ı saḥt, derd-i saḥt, dil-i saḥt, rū-yı saḥt, bāzū-yı saḥt*. Saḥtī = katılık, sertlik, sefalet. Saḥt-bāzū = kuvvetli, zörlü, şedīdü'l-baṭş. Saḥt-rū = sert yüzlü, dargın çehreli. Saḥt-gīr = sert tutucu, kuvvetle tutucu, tutduğunu koyvermeyip zabt edici. Saḥt-ligām = sert başlı at. (IV/18. s.).

saḥtiyān: (< F.) keçi derisinden ve dana gönünden yapılan bir nev' meşīn. Saḥtiyānī = saḥtiyāncı, meşīn şatan. (IV/18. s.).

saḥī: (< Ar.) sehā ile mecbūl, cömerd olan: *şaḥş-ı saḥī, saḥiyye-i meşhūre*. ‖ *Civān-merd-i cihāndır şūḥ-meşrebdır mülk-ḥūdur / Saḥīdır ehl-i dildir nüktedāndır nükte-pīrādır* (Nef'ī: K. 48/4). (IV/18. s.).

saḥīf: (< Ar.) sehāfetli, yufka, bozuk olan: *'aql-ı saḥīf, fikr-i saḥīf, efkār-ı saḥīfe, ārā-yı saḥīfe*. Ma'neviyyātda vaşf olarak kullanılır. (IV/18. s.).

saḥīn: (< Ar.) sehānetli, kızgın, şıcaκ olan: *mā-yı saḥīn, māyi'āt-ı saḥīne*. (IV/18. s.).

sedd: (< Ar.) kapamak, tıkmak, kapanmak, tıkanmak: *sedd-i bāb, sedd-i rahne, kapınıñ seddi, gedigiñ seddi, seddü'l-baḥr*. ‖ *Sikender-seyr iseñ de sedd-i nuṭḡ et pīş-i kāmilde / Aristō⁴⁷²⁰-yı ḥaḳīkat-bīne naql-i mācerā olmaz* (Fennī). § İki şey'iñ aralığına ḥā'il, ḥāciz, māni' olan şey: *Sedd-i İskender*. (IV/18. s.).

sedācet: (< Ar.) sādelik: *sedācet-i kelām*. *Sāde*'niñ mu'arrebî olan *sāzec*'den me'ḥūzdur. Keşret-i isti'māl ile *zāl dāl*'a ḳalb olunmuşdur. (IV/18. s.).

sedād: (< Ar.) şavāb olmak, doğruluk, ḥaṭāsızlık: *rüşd ü sedād, ṭarīḳ-i sedād, sedād-ı fikr*. (IV/18. s.).

4720 Kāmūsta: Felāṭūn (I/352. s.).

seddād: (< Ar.) cerrāḥ tıkaçı, şīşe tıpası. (IV/19. s.).

sedīd: (< Ar.) sedād ile muttasıf; doğru, ḥaṭāsız olan: *re'y-i sedīd, fikr-i sedīd, ḫavol-i sedīd*. (IV/19. s.).

sedīr: (< Ar.) aşlı 'köşk' ma'nāsınadır. Kerevet, yüksek pike ve minder gibi üstüne oturulacak şeylere ıtlāk olunur. (IV/19. s.).

ser: (< F.) baş, uç, tepe: *ser-i zülf, ser-i tīğ, ser-i kūh, ser-i kār*. (IV/19. s.).

serā(y): (< F.) büyük konak, ḥuṣūsuyla ḥükümdārān ile ekābiriñ iḳāmet-gāhları: *serāy-ı hümayūn, serāy imparatoru, serāy kralı, kārban-serāy*. Ş 'Teğannī etmek' ma'nāsına olan *serāyīden* maşdarından emr-i ḥāzır olduğu taḳdīrde vaşf-ı terkībī tarzında kullanılır. Meşelā “nağme-serā, ğazel-serā” gibi. (IV/19. s.).

serā'ir: (< Ar.) *serīre*'niñ cem'i: *serā'ir-i 'aşk, serā'ir-i ḳalbiyye*. *Serāyir* tarzında yañlış yazılmamalı. Müfredine mürāca'at oluna. (IV/19. s.).

serāb: (< Ar.) çölde güneşin 'aks-i şu'ā'ıyla şu gibi görünen ḥayāl ki Türkçede 'algım salgım' dērler. Ş Kināye şūretiyle 'ālem-i bī-beḳāya da ıtlāk olunur. (IV/19. s.).

serābīl: (< Ar.) 'gömlek' demek olan *sirbāl*'iñ cem'i: *serābīl-i ḥarīriyye*. (IV/19. s.).

ser-ā-pā: (< F.) başdan ayağa dek, tamāmen, kāmilen: *ser-ā-pā çirkīn, ser-ā-pā çamurlu*. ‖ *Yazıldı*⁴⁷²¹ *ḳaṭre-i şebnem ser-ā-pā berg-i sūsende / Ḳaṭār-ı cevher-i ma'nā gibi tīğ-ı zebān üzre* (Nef'i: K. 6/12). (IV/19. s.).

serā-perde⁴⁷²²: (< F.) pādīşāḥ otağı Ş ḥāneniñ ortasına çekilen ḥarem perdesi Ş çadır perdesi, tozluḳ. *Serīr-i devletine āsmān serā-perde* (Nef'i: K. 33/21). (IV/19. s.).

serrāc: (< Ar.) 'at vesā'ir ḥayvānlara eger, yular, ḳoşum vesā'ire yapan şan'at-kār' demektir. Muḥāverātda şeddesiz ḳullanılır. Serrāc-başı = iş-bu şan'at erbābının büyüğüne, *kaḥyā*'sına ıtlāk olunur. Serrāc-ḥāne = 'İstanbul'da Fātīḫ civārında Atpazarı ḳurbunda ḥayvānata maḥşūş ālāt ve edevāt-ı muḥtelife yapılan ve şatılan maḥall' demektir. (IV/19. s.).

serāçe: (< F.) serā = konak, ev; çe = edāt-ı taşgīrdir. 'İnde't-terekküb 'küçük ḥāne, ḥānecik' demek olur: *serāçe-i dimāğ*. ‖ *Zuḥal serāçe-i*

4721 Dīvānda: Dizildi.

4722 Kāmūsta kelime siliktir.

iḳbālınıñ niğeh-bānı (Nef'î: K. 31/24).
(IV/19. s.).

ser-ā-ser: (< F.) başdan başa, büsbütün
Ş bu isim ile ma'rûf bir nev' kıymet-
dâr kumâş: *Hużūr-ı āşefîde ser-ā-sere*
kaplanma kürk ilbās édildi (Tārîḫ-i
Na'îmā). (IV/20. s.).

ser-āsîme: (< F.) "aqlına hâlel gelmiş,
şaşırmış, hayretde kalmış"
ma'nâsınadır. Nazımda *āsime-ser*
tarzında da isti'mâl olunur: *Biz mest-*
i ser-āsîme-i cām-ı mey-i 'aşkız (Nef'î:
K. 34/11). (IV/20. s.).

ser-āğāz: (< F.) ibtidâ, dībâce,
başlangıç. (IV/20. s.).

ser-efrâz: (< F.) baş kaldıran, boy
gösteren; mâddeten veyâ ma'nen
mümtâz ve müstaḥsen olan.
Hemzenin ıskâtıyla isti'mâli daha
gâlibdir. *Ser-firâz êtdiñ livâ'ül-ḥamd-i*
dîn-i Aḥmed'i (Nef'î: K. 14/3).
(IV/20. s.).

ser-âmed: (< F.) başda gelen, ileri
gelen; başda, ileride bulunan.
Ekseriyâ bunun cem'i olan *ser-*
âmedân kullanılır ki 'ileri gelenler'
démekdir: *ser-âmedân-ı udebâdan, ser-*
âmedân-ı memleket, ser-âmedân-ı belde.
‖ *Şîve vü nâzda serâmed idi* (Vaḥîd).
(IV/20. s.).

ser-encâm: (< F.) bir işin soñu Ş
insânın başına gelen 'ibretli vaq'a,
hâlet demektir. *Encâm* maḳâmında
kullanılamaz. (IV/20. s.).

ser-endâz: (< F.) fedâ-kâr, çekinmez,
pervâsız, başından korkmaz.
Gürûh-ı ser-endâzân =
serdengeçdiler, bî-bâkâne hücum
edenler. Ser-endâzî =
serdengeçdilik, pervâsızlık, fedâ-
kârlık. *Êde munzam yine evvelki gibi*
kişver-i Rûm'a / Çekip sağa şola şemşîr-
i bürrân-ı ser-endâzı (Nef'î: K. 23/3).
(IV/20. s.).

ser-âheng: (< F.) karaḳol, çarḫâcı 'asker
Ş çalgıcı başı, yâḥûd baş çalgıcı.
(IV/20. s.).

serâyâ: (< Ar.) 'düşman üzerine
gönderilen müfreze-i 'askeriyye'
ma'nâsına olan *seriyye*'nin cem'idir:
serâyâ-yı manşûre. (IV/20. s.).

serâyende: (< F.) teğannî edici, ırlayıcı:
serâyende-i bahâr. (IV/20. s.).

ser-bâz: (< F.) cesûr, bahâdır, yigit;
çekinmez, korkmaz: *merd-i ser-bâz*.
Ser-bâzî = bahâdırlık, yigitlik,
korkusuzluk. Cem'i *ser-bâzân*:
(IV/20. s.).

serpâş: (< F.) çomak, gürz: *serpâş-ı Zâl*.
(IV/21. s.).

serbest: (< F.) āzāde, māni'siz olma ve olan; kayd ve şart altında bulunmama ve bulunmayan. Serbestī = āzādelik, muqayyed olmamaklık: *serbestī-i ticāret*. Serbestāne = serbest olana yakışacak şürette. (IV/21. s.).

ser-beste: (< F.) başı bağlı § örtülü, kapalı, gizli: *sırr-ı ser-beste*. (IV/21. s.).

ser-be-ser: (< F.) 'başdan başa' demektir. *Baş başa* maqāmında da ĩrādı cā'izdir. (IV/21. s.).

ser-bülend: (< F.) 'başı yüksek, yüce' demektir ki mād deten veyā ma'nen 'ālī ve refī' olan şeylere vaşf olur: *serv-i ser-bülend, edīb-i ser-bülend*. Ser-bülendī = ser-bülendlik, ma'nen veyā mād deten yücelik. Ser-bülendān = o şüretle 'ālī ve yüce olanlar. *Āferīn ey pādīşāhīn ser-bülend 'askerleri / Ĥamle-i şīrāneden vāzgeçmeyīn cenk erleri*. (IV/21. s.).

ser-pūş: (< F.) 'baş a giyilen her çeşid şey'e dēnir. Bu lafzı 'kadınlara maḥşūş olan başörtüsü, yaşmak' ma'nāsıyla ta'rīf eden luḡat şāḥibi yañılmışdır. *Ser-pūş* muṭlakā 'şınıf-ı zükūra 'ā'id baş kisvesi' demektir. Şınıf-ı ināsa maḥşūş bulunan

başörtüsüne *ser-pūşe, ser-pūşene* ıtlāk olunur. (IV/21. s.).

sertāc: (< F.) muṭā', münkād, medār-ı iftiḥār bulunan. (IV/21. s.).

sertiz: (< F.) 'ucu sivri, keskin' demektir: *tīğ-ı sertiz, ḥançer-i sertiz*. (IV/21. s.).

serc: (< Ar.) eyer, at eyeri. Serc-i terekī = ıştılāḥat-ı tıbbiyyeden olup "azm-i vetedi' ya'nī 'eñse kemiginiñ çukuru' demektir. (IV/21. s.).

ser-çeşme: (< F.) pınar, şu başı § Türkçede 'şubası' dēnilen zābıta me'mūru; başbuḡ, ser-gerde. *Gezeñ peykānlarıñdır tende yā cān bāḡına 'aşkıñ / Belā ser-çeşmesinden her taraf şular revān etmiş* (Fuṣūlī: G. 137/6); *Giryeyi o dem ki ehl-i 'aşka āyīn etdiler / Dīde-i giryānımı ser-çeşme ta'yīn etdiler* (Nevres: G. 56/1). (IV/21. s.).

serḥad: (< F.) Türkçesi *şüḡūr*⁴⁷²³ ki 'ḥudūd başı, iki devlet topraḡının birbirine bitişdiḡi maḥall' demektir. Serḥad neferātı, serḥad kulu, serḥadli = sābıkda şüḡūru, şüḡūr der-bendlerini bekleyen tā'ife-i 'askeriyyeye ıtlāk olunurdu. Serḥadlık = yandan koptalı keçi derisinden ma'mūl bir nev' lāpçīn. (IV/21. s.).

4723 Kubbealtı: Arapça. Luḡat-ı Ebū'z-ziyā: Arapça. Devellioḡlu: Arapça.

sarhōş: (< F.) içkiniñ, 'işretiñ te'sīriyle 'aql ve irādesini gā'ib ederek ne yaptığını bilmez olan adam: *Sarhōşdan deli bile korkar (meşel-i meşhūr); Fi'l-hāl tağayyür gelir ol sarhōş-ı nāza / Étmez biriki sāğar-ı gül-fāma taḥammül* (Nā'ilī-i Qadīm: G. 229/3). (IV/22. s.).

ser-ḥayl: (< Ar.) ser-gerde, fırka başı, huşuşıyla atlı 'askeriniñ re'isi. (IV/22. s.).

serd: (< Ar.) sözü ḥüsn-i edā ve incisām ile söylemek, söz bu şüretle söylenilmek: *serd-i berāhīn, delā'il-i kavīyyeniñ serdi*. (IV/22. s.).

serd: (< F.) soğuk: *serd havā, havā-yı serd, bād-ı serd, serd rüzgār*. Ş Yumuşak mukābili. Katı, pek, mülāyemetsiz. Beyne'l-'avām dāl, tā'ya kalb olunarak *sert* diye telaffuz olunur. Eşhāş ve eşyā hakkında vaşf olarak kullanılır: *sert ceviz, sert tütün, sert ispirto, sert başlı at, sert hūylu erkek*. Serdī = sertlik. Her iki ma'nāya göre kullanılır: *serdī-i havā, serdī-i deryā, serdī-i tabī'at*. 'Şiddet, huşūnet, şalābet' ma'nāsında *serdlik* ta'bīri de isti'māl olunur. Faḫaṭ *serdī* ile *sertlik* ta'bīriñ mevkī-i isti'mālleri farklıdır. Ḥadd-i zātında mülāyemetli iken şöñradan

'sertlenmek, kıızışmak, iştidād etmek' ma'nāsında *sertleşmek* ta'bīri de müsta'meldir. (IV/22. s.).

serdāb, serdābe: (< F.) yeraltında olan serin ve soğuk oda, bodrum. Böyle maḥaller ekşeriyā bilād-ı ḥārrede gündüzleri şiddet-i ḥarāretten teḥaffuz için maḥşūşan inşā edilir. Anadolu'nuñ ba'zı taraflarında buña *zīr-i zemīn* derler: *serdābe-nişīn*. (IV/22. s.).

serdār: (< F.) ıstīlāḥāt-ı 'askeriyyedendir. 'Evā'ilde ḥazret-i pādīşāhıñ ḥāl-i ḥarb üzere bulunan ordu-yı hümāyūnlarındaki vekīl-i muṭlaḳı' demek idi. Serdār-ı ekrem = hengām-ı ḥarbde bi'l-cümle fırak-ı 'askeriyyeye kumanda eden büyük başbuğ, başkumandan, 'umūmī kumandan. Serdārī = başkumandanlık, 'umūmī kumandanlık. (IV/22. s.).

ser-rişte: (< F.) ip ucu, bir şey'i 'umūmī vukū'una yāḥūd zuhūr ve huşūlüne vesīle-i ma'neviyye ve sebeb-i ma'nevī olan şey, ma'nevī tutamak. Aşlı izāfetle *ser-i rişte*'dir ki 'ipiñ ucu' demektir. 'Uḳde-i ser-rişte-i rāz-ı nihānīdir sözüüm (Nef'ī: K. 1/1). (IV/22. s.).

ser-zede: (< F.) uç vèrmiş, baş urmuş, zuhûr ètmiş. *Ser-zede*'ye bir de *zuhûr* 'ilâve etmek 'abeşdir, haşivdir. (IV/23. s.).

serzeniş: (< F.) *tevbiḥ* gibidir. Lakin lisânımızda 'söz ile başa kaçmak, başa urmak' ma'nâlarını da hâvîdir. (IV/23. s.).

serşâm: (< Ar., < F.) insâna alıklık getiren bir nev' maraž-ı dimâğî: 'İllet-i sersâma tutulmuş. § 'Aklı başında, yerinde olmayan, alık. Bu ma'nâda ekseriyâ tahfîf ile *sersem* tarzında kullanılır. Sersemâne = alıkçasına. (IV/23. s.).

serserî: (< F.) başıboş gezen, ötede beride kayıdsız dolaşan § münâsebetsiz, boş, bî-hûde söz. Bu ma'nâda nâdiren kullanılır. 'Ârifim düşmez baña lâf u güzâf-ı serserî (Nef'î: K. 14/44). (IV/23. s.).

serşâr: (< F.) dökülecek, taşacak kadar dolu: *câm-ı serşâr*, *sâğar-ı serşâr*. § Hadden ziyâde taşkın: *neşve-i serşâr*, *zevk-i serşâr*. § Haddi aşırımı, dolgun: *mest-i serşâr*. Serşârî = serşârlık. (IV/23. s.).

seretân: (< Ar.) yengeç. Sereṭân-ı bahrî = deñiz yengeci, çağanoz⁴⁷²⁴. § Burûc-ı felekiyyeden *cevzâ* burcuyla

esed burcu arasında ve doksanıncı derecede kâ'in bir burcuñ ismidir ki güneş şehr-i hâziraniñ dokuzunda mezkûr burca dâhil olur. § Türkçede *yeñirce* ta'bîr olunan bir 'illet-i vahîmeniñ ism-i tıbbîsidir. (IV/23. s.).

ser-'asker: (< F.) devletiñ bi'l-'umûm kuvve-i 'askeriyyesini idâre eden ve hey'et-i 'askeriyyeniñ riyâsetinde bulunan zât: *makâm-ı ser-'askerî*, *bâb-ı vâlâ-yı ser-'askerî*. (IV/23. s.).

seref: (< Ar.) *isrâf* gibi. 'Şarfiyyâtda hadd-i i'tidâl ve ihtiyâcı tecâvüzle bî-hûde dağıtmak ve mahv, heder etmek' demektir ki şer'an memnû' ve harâmdır. *Bezî* başka, *seref* başkadır. *Ètmek*, *eylemek*, *olmak*, *kılmak* mâddeleriyle aşlâ kullanılmaz. (IV/23. s.).

ser-firâz: (< F.) *ser-efrâz*'a bak. Ser-firâzî= ser-firâzlık: *Âzâdekân-ı kayd-ı emel ser-firâz olur* (Koca Râgıb: G. 63/1). (IV/23. s.).

ser-fürû: (< F.) baş egme. *Ètmek*, *eylemek*, *kılmak* mâddeleriyle kullanılır. Ser-fürû-bürde = baş egmiş. (IV/23. s.).

sereka: (< Ar.) *sarik*'iñ cem'i. Az kullanılır. (IV/23. s.).

4724 Kâmûsta: çağanos (II/192).

ser-kār: (< F.) müdür, nāzır, işbaşı.
(IV/24. s.).

ser-gerde: (< F.) bir gürühuñ başı, bir
taķımıñ re'îsi, ileri geleni. İsti'mālî
edānî'ye maḥşûşdur: *ser-gerde-i*
eşkıyā, ser-gerde-i eşirrā. (IV/24. s.).

ser-keş: (< F.) baş çekici, 'inātçı,
dikbaşlı, iṭā'atsiz: *merd-i ser-keş, esb-i*
ser-keş. Ser-keşî = iṭā'atsizlik,
dikbaşlılık. (IV/24. s.).

sergüzeşt: (< F.) başdan geçen, başa
gelen vak'a, hālât. (IV/24. s.).

ser-girān: (< F.) ziyādece sarḥōş,
maḥmūr. Ser-girānî = dolğunca
sarḥōşluk, maḥmūrluk: *Ser-girān-ı*
himmetiz bir cām-ı âteş-nākdan
(Hikmet); *Ser-girān êtdi bizi peymāne-*
i ğam neşvesi (Şeyhü'l-islām Yahyâ:
G. 404/4). (IV/24. s.).

ser-gerdān: (< F.) başı dönen, şaşkın,
ne yapacağını bilmeyen. Ser-gerdānî
= ser-gerdānlık. (IV/24. s.).

ser-germ: (< F.) başı kızmış, sarḥōş Ş
dimāġı harâretli. (IV/24. s.).

ser-geşte: (< F.) başı dönen,
müteḥayyir, şaşkın. *Ser-gerdān*
maķāmında kullanılır. Cem'i *ser-*
geşteġān: ser-geşteġān-ı 'aşk. Ser-
geşte-ġî = ser-geştelek, şaşkınlık.
(IV/24. s.).

serġin: (< F.) gübre, fışkı. (IV/24. s.).

sermā: (< F.) şoġuk, kış, kış mevsimi:
şiddet-i sermā. Sermā-dīde = pek
üşümüş, doñmuş. (IV/24. s.).

sermāye: (< F.) *re'sü'l-māl*, aşıl māl ki
onuñla ticâret edilir, kazanılır,
bıdā'a. Mâddiyyât ve
ma'neviyyâtta kullanılır. Sermāye-
dār = nakd ve şervet şāhibi Ş hüner
ve ma'rifetli. *Süddan fāriġ olan*
sermāyeden êtmez ziyān (Fehîm);
'*Allāme Ristō-lıred ḥikmet-şinās-ı*
muḥterem / Pīrāye-i ehl-i 'ulūm
sermāye-i cūd u kerem. (IV/24. s.).

sermed, sermedî: (< Ar.) dā'im, dā'imî,
ebedî, ezelî. Ma'nāca *ebed* ve
ebedî den aķvâdır. Sermediyyet =
bekā, dā'imlik, dā'imîlik: *sa'âdet-i*
sermediyye, 'ömr-i sermedî. (IV/24. s.).

sermest: (< F.) müskirât ile başı
dönmüş, pek sarḥōş. Sermestî =
ziyāde sarḥōşluk. (IV/24. s.).

ser-i mū(y): (< F.) kıl kadar, cüz'î: *Şeh-*
rāh-ı istikāmetden ser-i mū inhīrāf
êtmedi. (IV/24. s.).

ser-nāme: (< F.) mektûb veyā tezķere
gibi muḥarrerātıñ baş tarafına
mürselün ileyhiñ evşāf ve elkābını
ḥāvî yazılan cümle. (IV/25. s.).

ser-nigün: (< F.) baş aşağı, alt üst olan:
Destimde cām görse benim ser-nigün

*èder / Nādāna sāgar istese rıtl-ı girān
vèrir* (Nef'î: K. 5/13). (IV/25. s.).

ser-nüvişt: (< F.) baş yazısı, alın yazısı,
taḳdîr-i Hūdā. (IV/25. s.).

serv: (< F.) ma'rûf ağaçdır ki Türkçe de
tahrîf ile 'selvi' denilir. Üç nev'dir.
Birincisi *serv-i nāz*'dır ki şāhları
eṭrāfa mütemā'il olur. İkincisi *sevr-i
āzād*'dır ki şāhları doğru bitmiş, ser-
ā-pā güzel olur. Üçüncüsü *serv-i
sehl*'dir ki aşı doğru büyümüş iki
şāḥ olur. Ekseriyā uzun boy buña
teşbîh olunur. Servistān = servilik.
(IV/25. s.).

server: (< F.) re'îs, seyyid, ulu: *server-i
enbiyā*, *server-i rûsul*. Serverî =
serverlik, ululuk. *Şaf-der-i dîn-dâr-ı
yektā nükte-senc-i rûzgār / Server-i
'ukde-güşā dānā-yı Tûsî-iḳtidār*.
(IV/25. s.).

serheng: (< F.) çavuş, kavvās, yasaḳçı,
kapı bekçisi: *Hākānî'yim ben
Muhteşem yanımda serheng-i haşem*
(Nef'î: K. 15/35). (IV/25. s.).

serîr: (< Ar.) taht, hükümdārāna
maḥşûş sedîr: *Vücūd-ı behbūd-ı
hümāyūnî pirāye-i serîr-i saltanat*.
Serîr-ārā = tahta zînet vèren. Ş
Oturacak mükellef yer, yüksek
yataḳ. Serîr-i mecrûḥîn = yaralı
hasta yataḳı. *Sulṭān-ı serîr-i mülk-i*

'irfān / Seccāde-nişîn-i şîr-i yezdān
(Şeyḥ Ġālib⁴⁷²⁵: 139). (IV/25. s.).

serîre: (< Ar.) derûnda gizli olan sır,
ḥuşûş. Serîre-dān = derûndaki sırrı
bilen, bilici. (IV/25. s.).

serîriyyāt: (< Ar.) ıştîlāḥāt-ı
tıbbiyyedendir. Hasta-ḥānelerde
hasta yataḳları yanında eṭibbā
tarafından talebeye vèrilen tıb
dersleri: *serîriyyāt mu'allimi*. ||
*Serîriyyāt-ı dāḥiliyye, serîriyyāt-ı
ḥāriciyye*. (IV/25. s.).

serî': (< Ar.) sür'atli, çabuk: *seyr-i serî'*.
Serî'an = sür'atli, çabuk olarak.
Serî'an i'zāmı. (IV/25. s.).

seriyye: (< Ar.) düşman üzerine
gönderilen fırka-i ḳalîle, müfreze-i
'askeriyye. (IV/25. s.).

sezā, sezā-vār: (< F.) lâıyık, münāsib,
yaraşık: *cezā-yı sezā*. *Sezā* ḥüsniyyāt
ve ḳubḥiyyātta ve *sezā-vār* yalnız
ḥüsniyyātta ḳullanılır. Nā-sezā =
lâyıksız, münāsebitsiz. (IV/26. s.).

saṭḥ: (< Ar.) aşlında 'ḥāneniñ damı,
üstü' demekdir. Faḳaṭ bir şey'iñ 'düz
üstü, dış yüzü' ma'nāsı da ḳullanılır:
saṭḥ-ı arz, saṭḥ-ı zemîn, saṭḥ-ı deryā,
saṭḥ-ı 'ālem. Saṭḥ-ı müstevî = inişli,
yoḳuşlu olmayan dümdüz zemîn.
Saṭḥ-ı müstedîr = devrik, müdevver

4725 Hüsn ü 'Aşk.

olan satħa ıtlāk olunur. Bunlar ıstılāhāt-ı riyāziyyedendir. (IV/26. s.).

saṭḥī: (< Ar.) satħa mensüb: *mesālha-ı saṭḥiyye*. § İç yüze müte'allik olmayarak yalnız dış yüzden, ehemmiyyetsiz şüretde dışdan, üstünkörü: *nazar-ı saṭḥī, fikr-i saṭḥī, tahkikāt-ı saṭḥiyye*. Saṭḥiyyāt = saṭḥī olan şeyler. (IV/26. s.).

saṭr: (< Ar.) şaf, sıra, dizi; bi'l-hāşşa yazı sırası: *saṭır başı*. || *Qalemi eline alırsa saṭır saṭır yazar*. Cem'i sūtūr'dur. (IV/26. s.).

saṭvet: (< Ar.) batş ve şiddetle 'ahz ve kahr etmek iktidarı, kuvve-i kähire: *saṭvet-i mülūkāne, saṭvet-i 'askeriyye, saṭvet-i hükümet*. || *Yed-i yemīn saṭvetini kahr-ı haşım ile teşhīr-i memālike ve dest-i yesār himmetini neşr-i 'ilm ile i'mār-ı mülke vakf ederek kılıcın şānını i'lā ve qalemiñ hakķını ifā eyledi* (Lā). (IV/26. s.).

sa'ādet: (< Ar.) baḥt, ṭālī'i iyi olmak; bereketli uğurlu, baḥtiyār olmak. Şekāvet muḳābilidir. Sa'ādet-mend, sa'ādet-me'āb = sa'ādet şāhibi. Vakt-i sa'ādet = zamān-ı ḥazret-i peygamberī. Dersa'ādet = İstanbul. Bāb-ı sa'ādet = serāy-ı hümāyūnuñ kapısı. Dār-ı sa'ādet yāḥūd dārū's-

sa'āde = serāy-ı hümāyūn. (IV/26. s.).

sa'ter: (< Ar.) ıstılāhāt-ı nebātiyyedendir. 'Kekik' dēnilen keskin koķulu ot: *sa'ter-i berri*. (IV/26. s.).

sa'd: (< Ar.) ḳutlu⁴⁷²⁶, mübāreklik, yümnlü uğurlu olmak: *sa'd-ı ṭālī'*. § Mübārek, ḳutlu: *ṭālī'-i sa'd, kevkeb-i sa'd, sa'd u naḥs*⁴⁷²⁷. Sa'dān, sa'deyn = kevākib-i seyyāreden Müşterī ile Zühre'ye ıtlāk olunur. Bundan mā-'adā Müşterī'ye 'sa'd-ı ekber' ve Zühre'ye 'sa'd-ı aşğar' da dēnilir. (IV/26. s.).

sa'a: (< Ar.) vüs'at, bolluķ, genişlik: *sa'a-ı ḥāl*. Kesr ile de luğatdır. (IV/27. s.).

sa'y: (< Ar.) çalışmak, cehd ile çabalamak: *İnsān için her işde sa'y u şebāt gerekdir*. Sa'y-ı belīg = emek sarf edip gereği gibi çalışmak. Sa'y-ı ḥazīne = ḥazīne için çalışma, taşarruf. § Yürümek, sür'atle yürümek: *Mekke-i Mükerrerede Şafā ile Merve arasında sa'y*. (IV/27. s.).

sa'id: (< Ar.) sa'ādetle muttaşif olan: *sa'id ü şakī, şehīd-i sa'id*. § Mübārek,

4726 Kāmūsta kelime şedde işaretlidir.

4727 Kāmūsta kelime "hı" ile yazılmıştır.

yümlü, uğurlu: *'id-i sa'id, baht-ı sa'id*. (IV/27. s.).

sa'ir: (< Ar.) alevlenmiş, yanar âteş § cehennem, tamu: *'azāb-ı sa'ir, hevl-i sa'ir*. *Nār-ı sa'ir* ta'biri birinci ma'nāya göre doğru olamaz. (IV/27. s.).

sefā'in: (< Ar.) gemiler. *Sefine*'niñ cem'i: *sefā'in-i harbiyye, sefā'in-i ticāriyye*. *Sefāyin* tarzında yañlış yazmamalı. (IV/27. s.).

sefāret: (< Ar.) elçilik: *hizmet-i sefāret, vazife-i sefāret, sefāret-i seniyye*. § Elçilik makāmı: *sefārete mürāca'at, kitābet-i sefāret*. *Sefāret-hāne* = elçi konağı. (IV/27. s.).

seffāk: (< Ar.) ziyāde sefk edici: *dahhāk-ı seffāk*. (IV/27. s.).

sefālet: (< Ar.) yoksulluk sebebiyle düşkünlük, hakirlik: *hāl-i sefālet*. (IV/27. s.).

sefāhat: (< Ar.) 'ağılsızlık, idrāksizlik § 'ağılsızca, budalāca bī-hüde isrāf etmek; hāz ve zevk için lüzümsuz para şarf etmek: *sefāhat mūcib-i sefāletdir*. (IV/27. s.).

sefer: (< Ar.) kaç'-ı mesāfe, yolculuk, bir maḥalden diğeri ırak bir maḥalle göçmek: *mevsim-i seyr ü sefer, meşākḳ-ı seferiyye*. *Sefer* tāsı = yola gidecekleriñ azıklarını koymağa

maḥşūs ve bakırdan ma'mül yol tāsı § 'askeriñ harb etmek üzere düşman karşısına hareketi. *Seferi* = sefer hālinde adam, yolculuğa mensüb ve 'ā'id: *hāl-i hāzar ve sefer*. *Sefer-ber* = sefer hālinde bulunan 'asker § harb, cenk: *sefer planı*. || *Seferde şehid olanlarıñ eytām ve erāmiline devletçe ma'āşāt-ı kāfiye tahşişinden başka*. || *Meydān-ı seferde izhār-ı celādet ediyordu*. § Kere, def'a: *Bu sefer diyecek yok*. || *Her sefer cevāb red verilmeyiz ā, kaç seferdir böyle oluyor*. || *Merd-i rāh olmayana zād-ı sefer vermezler* (Nā'ilī-i Qādīm: G. 126/6). (IV/27. s.).

sefercel: (< Ar.) ayva. Cem'i *sefāric*. (IV/28. s.).

safsaṭa: (< Ar.) zāhirde şādık ve ḥaḳīkatde kāzib olan kıyās, doğru gibi görüldüğü hālde neticesi sakīm olan aḳvāl, saçma. *Safsaṭa-perdāz* = bu yolda söz söyleyen. *Biñ safsaṭa bir mışra'-ı bercesteye degmez* ('Avnī: Tz. 1/10). (IV/28. s.).

sefk: (< Ar.) döküp akıtmak: *sefk-i dimā, sefk-i dümü', sefk-i dem*. (IV/28. s.).

sefid: (< F.) *sepīd* gibi beyāz, ak: *Baḥr-i Sefīd, riş-i sefid, sefid ve siyāh*. (IV/28. s.).

sefîr: (< Ar.) elçi. Sefîr-i kebîr = büyük elçi. (IV/28. s.).

sefîl: (< Ar.) [müvelled] hâl-i sefâletde bulunan, düşkün. Taşarrufât-ı 'Osmâniyyeden olan bu lafzın doğrusu *sâfil*'dir. Faakat isti'mâli o kadar ta'ammüm etmiştir ki taşhîhi gayr-i kâbilidir. (IV/28. s.).

sefîne: (< Ar.) gemi: *sefîne-i Nûh*, *sefîne-i harbiyye*, *sefînetü's-su'arâ*. (IV/28. s.).

sefîh: (< Ar.) sefâhet ile muttasıf olan, müsrif. İştilâh-ı fıkıhda 'mâlinı bî-hûde şarf ve tebzîr ve isrâf ile izâ'a ve itlâf eden ve ebleh ve sâde-dil olup kâr ve temettü' ve ahz ve i'tâ yollarını bilemeyerek aldanan kimse' demektir. (IV/28. s.).

sakḳā': (< Ar.) şu taşıyan, şu getiren: *sakḳā kırbaşı*, *sakḳā kuşu*. (IV/28. s.).

seḳām: (< Ar.) hastalık, keyifsizlik: *hâl-i seḳām*, *düşār-ı seḳām*. (IV/28. s.).

seḳāmet: (< Ar.) 'hastalık degil bozukluk, uygunsuzluk, düzgün olmamak' ma'nâsında isti'mâli ma'rûfdur: *seḳāmet-i re'y*, *seḳāmet-i kelām*, *seḳāmet-i 'ibāre*. (IV/28. s.).

sakar: (< Ar.) cehennem, tamu: *sakar-makar*. (IV/28. s.).

sakaṭ: (< Ar.) hâl-i aşlîsi bozulmuş, cismānî bir 'arızaya uğramış olan:

sakaṭ el, *ayağı sakaṭ*, *kol sakaṭ*, *sakaṭ adam*. Ş Kelāmda ḥaṭā, bozukluk: *'ibārâtı sakaṭ*, *ifādâtı sakaṭ*. (IV/28. s.).

sakaṭāt: (< Ar.) 'kelāmda ḥaṭā, bozukluk' ma'nâsına olan *sakaṭa*'nın cem'i. Müfredi kullanılmaz: *ḡalaṭāt ve sakaṭāt*. (IV/28. s.).

sakf: (< Ar.) tavan, dam: *sakf-ı beyt*, *sakf-ı münaḳkaş*. (IV/28. s.).

sakām: (< Ar.) *sakām* gibi 'hastalık' demektir. Bu ziyāde kullanılır: *elem-i sakām*. (IV/28. s.).

sakankūr: (< Ar.) aşlı Yünānîdir. Bir nev' kelerdir ki çöl kertenkelesi ve kum balığı diye ma'rûfdur. Ş Mekātîb ve hedāyā-yı muhtereme şarmak için kullanılan kertenkele derisi gibi delik delik yapılmış bir nev' tül. (IV/29. s.).

sakıy: (< Ar.) şulamak, şuvarmak: *sakıy u irvā*, *sakıy-ı ḥadā'ik*. ‖ Eylemez āb-ı ḥayāt-ı la'l-i cān-baḥşın dirîğ / *Sakıy-ı mā ecrine vāḳıfısa o şūh-ı şîve-ḥū* (Ṭrabzonî Ḥilmî). (IV/29. s.).

sakīm: (< Ar.) seḳāmet ile muttasıf olan, bozuk: *re'y-i sakīm*, *fikr-i sakīm*, *ḡavl-i sakīm*, *efkār-ı sakīme*. Ş Hasta: *şahş-ı sakīm*, *efrād-ı sakīme*. ‖ Söz müdür ol ki çep ü rāst düşe maẓmūnu / *Nice ma'nā-yı düriüstün boza bir lafz-ı sakīm* (Nef'î: K. 8/9). (IV/29. s.).

seg: (< F.) köpek. Seg-beçe = köpek yavrusu, it enigi. Seg-cân = it cânlı. (IV/29. s.).

seg-bân: (< F.) sâbıkda tüfenkli 'asâkir-i hafîfe, başıbozuk. Seg-bânbaşı = yeñiçeri ümerâsından zamânımıza göre livâ veyâ ferîk pâyesini hâ'iz bir büyük zâbiî idi. (IV/29. s.).

sekt: (< Ar.) sesi şoluk almaksızın faşl etmek § kelâm-ı mevzûnda bir harekeniñ sükûtundan hâşıl olan âhenk kırıklığı: *sekt-i melîh*. (IV/29. s.).

sekte: (< Ar.) kesilip durma, durğunluk, bozukluk: *işine sekte gelmek, dölâba sekte gelmek, ticârete sekte vèrmek*. Sekte-dâr = âhengi bozuk, düzensiz. *Sekte-i kalbiyye, sekte-i dimâğiiyye*. Sekte-i ri'eviyye = ıstılâhât-ı tıbbiyyedendir. § *Sekt* maķâmında daĥî kullanılır. (IV/29. s.).

sekr: (< Ar.) sarĥôşluk: *hâl-i sekr, hadd-i sekr*. *Sekr-i hâl* ta'bîri ġalaţ-ı kabîĥdir. (IV/29. s.).

sekerât: (< Ar.) dalġınlıklar, ĥayretler. *Sekre* lafzına da mürâca'at oluna: *sekerât-ı mevt*. (IV/29. s.).

sekrân: (< Ar.) sarĥôş, içki ile kendini bilmeyen. (IV/29. s.).

sekre: (< Ar.) sarĥôşluk, vâķi' olduġu şaĥşa ġalebe eden sarĥôşluk. Bu ma'na i'tibâriyle ma'neviyyâtta kullanılır: *sekre-i ġarâm, sekre-i sevdâ*. § Ĥayret, dalġınlık: *sekretü'l-mevt, sekre-i mevt*. *Sekret* tarzında isti'mâli de câ'izdir. (IV/29. s.).

sekenât: (< Ar.) *müskin* ya'nî 'yerinden kımıldanmayıp durmak' ma'nâsına olan *sekne* lafzının cem'idir: *harekât ve sekenât*. Müfredi kullanılmaz. (IV/29. s.).

sekene: (< Ar.) *sâkin*'iñ cem'idir. 'Oţuranlar' demektir: *sekene-i belde, sekene-i karye*. (IV/30. s.).

sekvestiru: (< İt.) emvâl ve emlâkı aĥkâm-ı kânûna tevfiķan ĥacz etmek. Sekvestiru etmek = taĥt-ı ĥacze almak. (IV/30. s.).

sekîne: (< Ar.) vaķâr, temķin, metânet-i kalb. *Sekînet* şûretinde de kullanılır. (IV/30. s.).

sell: (< Ar.) çekip şıyırmaķ, çekilip şıyırılmaķ: *sell-i seyf, seyfiñ selli*. (IV/30. s.).

selâset: (< Ar.) kelâmda kolaylık, tatlılık ile ve laţîf bir âhenk ile okunmaķ ĥâşşası: *selâset-i elfâz, selâset-i 'ibâre*. (IV/30. s.).

selāsil: (< Ar.) *silsile*'niñ cem'i, zincirler, zincir gibi birbirine ulaşip giden şeyler § soyular. (IV/30. s.).

selāṭīn: (< Ar.) *sulṭān*'iñ cem'i, pādīşāhlar: *selāṭīn-i 'izām*. (IV/30. s.).

selām: (< Ar.) 'uyūb ve āfātdan sālīm ve 'ārī olma § efrād beyninde verilir alinan selām. Bu ma'nāda 'arż-ı du'adan 'ibāretdir. Dārū's-selām = cennet, firdevs. Medīnetü's-selām = Bağdād şehri. (IV/30. s.).

selāme: (< Ar.) 'uyūb ve āfātdan, kazā ve kederden beri olma. Lisānımızda *selāmet* şüretinde kullanılır. (IV/30. s.).

selāmet: (< Ar.) ekdār ve belāyādan beri olmak, sālīm bulunmak: *yolcularıñ maḥallerine selāmet-i vuşūlleri*. § *Selāmetle gitdi*. (IV/30. s.).

selb: (< Ar.) maḥv etmek, gidermek § kapıp almak, soyup almak. Birinci ma'nāda isti'māl olunur: *selb-i ḥuzūr, emniyyeti selb, selb-i āsāyiş*. (IV/30. s.).

seleb: (< Ar.) birinden kapılıp alınan şey: *seleb-i katīl*. § Biriniñ arkasından soyulup alınan eşvāb, eşyā-yı sā'ire. Cem'i *eslāb*. (IV/30. s.).

selbī: (< Ar.) nefy ve inkār şüretiyle ve selebe müte'allik, mensūb olan. (IV/30. s.).

selcem⁴⁷²⁸: (< Ar.) taḥrīfle 'şalğam' dēnilen şey. (IV/30. s.).

selḥ: (< Ar.) kesilen ḥayvānıñ derisini yüzmek, derisi yüzülmek: *ḡurbānıñ selḥi*. § Her şehir-i 'Arabīniñ soñ günü: *selḥ-i şevvāl*. (IV/30. s.).

selḥ-ḥāne: (< F.), (< Ar.) ḥayvānāt kesilip derileri yüzülen maḥall-i maḥşūş. (IV/30. s.).

selce: (< Ar.) eşdāf-ı baḡriyyeden 'istiridye' dēnilen kabuklu ḥayvān. (IV/31. s.).

selsāl, selsebīl: (< Ar.) ḥafīf, laṭīf, tatlı şu § ikincisi cennetde bir kaynak yāḥūd çeşme. (IV/31. s.).

salṭanat: (< Ar.) pādīşāhlık, ḥükümdārlık, devlet: *salṭanat-ı seniyye-i 'Osmāniyye*. § 'Azamet, şevket, iclāl, debdebe maḡāmında da kullanılır: *Ne kadar salṭanatlı*. (IV/31. s.).

selef : (< Ar.) yerine geçilen adam, me'mūr: *ḡalef ü selef*. § *Eslāf* maḡāmında isti'mālī ekşeriyā aḡyār ḡaḡkında vāḡi'dir: *selef-i şāliḡīñ*. (IV/31. s.).

selem: (< Ar.) 'mevcūd olmayan maḡşūlāta peşīn verilen kıymet, 'örf-i şer'ide semenīñ ta'cīlini ve

4728 Kāmūsta "ḡa" ile yazılmıştır.

müşmin olan mālîñ ta'cîlini mûcib 'ağd' demektir. (IV/31. s.).

sel'a: (< Ar.) başda olan yarık. Cem'i *sele'ât*. § 'Hıyārcık' denilen maraz. (IV/31. s.).

selvā: (< Ar.) bal § Benî İsrā'îl'e terzîk buyurulmuş olan bildiricına müşābih bir nev' kuş. (IV/31. s.).

selle: (< Ar.) taḥfîf ile 'sele' denilen kulblu seped, zenbîl. Selle-bāf = sepedci, kûfeci. (IV/31. s.).

selîb: (< Ar.) 'aklı selb edilmiş, meslûbu's-şu'ûr adam. *Meslûb* makāmında kullanılabilir: *selîbü'l-'aql*. (IV/31. s.).

selîṭ: (< Ar.) kötü sözlü, fenā hūylu, insānı inciden ḥāşārı adam. Mü'enneşi *selîṭa*'dır. (IV/31. s.).

selîka: (< Ar.) insānıñ ṭabî'atında inşā-yı kelām ḥuşûşunda ḥāşıl olan meleke-i rāsiḥa: *ḥüsn-i selîka*. Selîkî = selîkaya mensûb, müte'allik: *leṭāfet-i selîkiyye, edā-yı selîkî*. (IV/31. s.).

selîl: (< Ar.) yeñi doğmuş çocuk. Selîl-i meyyit = ölü doğmuş çocuk. (IV/31. s.).

selîm: (< Ar.) 'uyûb ve āfâtdan, ğıll u ğışdan, nekāyışdan beri olan ya'nî selāmet üzere bulunan. Ekseriyā ma'neviyyâtda vaşf olarak

kullanılır: *zevḳ-i selîm*, 'aql-ı selîm, *ṭab'-ı selîm*. (IV/31. s.).

semm: (< Ar.) zehir, ağı. Semm-i kâtil = öldürücü zehir. Semmü'l-fār = şıcan otu. Semmü's-semek = ıstılâḥât-ı nebâtiyyeden 'balık otu' denilen bir nev' nebâtıñ meyvesi. (IV/31. s.).

semā': (< Ar.) āsmān, gök. Semāvāt = gökler, gökyüzü. Semāvî = göge mensûb, āsmāna müte'allik. Semāviyyāt = göge 'ā'id ve mensûb olan şeyler. (IV/31. s.).

semâcet: (< Ar.) bed-manzarlık, çirkînlilik. (IV/32. s.).

semâḥat: (< Ar.) civân-merdlik, ṭab'an kerem-kār, cömerd olmak. Semâḥatli = 'eli açık' demektir. (IV/32. s.).

sema': (< Ar.) işitme. Semā'en = işitme şüretiyle. § Ṭarîkat-ı Mevleviyye müntesibleriniñ āyîn-i maḥşûş ile dönüşlerine ıtlāk olunur. Semā'-zen = āyîn-i mezkûr ile dönücü, dönen. Semā'-ḥāne = Mevlevî tekyelerinde dervîşleriñ āyîn icrâ edecekleri maḥall-i maḥşûş: *Ne añladıñ bu semā' u bu nâydan şüfî* (Nā'ilî: G. 360/4). (IV/32. s.).

semānet: (< Ar.) semirmek, semizlik: *semānet-i ğanem*. (IV/32. s.).

semt: (< Ar.) taraf, cihet, maḥall. Semt-i re's = āsmānıñ baş üstünde görünen tarafı. Semt-i kadem = semt-i re'se muḳābil olan, küre-i arzıñ öte tarafında görünmeyen yeri. Semt-i ma'rūf = herkesiñ bildiği maḥall. (IV/32. s.).

sem': (< Ar.) kulaḳ § işitme: *vāşıl-ı sem'-i enām olan. || Söz ben dedigim cevher-i 'ulvī ise anı / Devrān şadef-i sem'-i ḳabūle güher eyler* (Nef'i: K. 11/53). (IV/32. s.).

semek: (< Ar.) balıḳ. 'Semeke' de dēnir. Fāriside 'māhī' dēnilir. (IV/32. s.).

semen: (< Ar.) ezgin yaḡ § semizlik: *semen-i kāzib*. Bu ma'nāda fi'l-aşl kesr-i sīn iledir. § *Yāsemen* muḥaffefi, laṭif ḳoḳulu ma'rūf çiçek. *Tuḡadır raḡbetimiz zūlf-i semen-sā yerine* (Beylikçi 'İzzet). (IV/32. s.).

semend: (< F.) at, kula at. *Semend*⁴⁷²⁹⁻ⁱ *ḥāme* ta'bīri pek ḥāyidedir. (IV/32. s.).

semender: (< F.) 'şu kertenkelesi' dēnilen bir nev' ḥayvān. Cisminiñ iki tarafında şu efrāz eden kēseleri bulunan iş-bu ḥayvān kıvılcımlı kül üstünde yürüyeceği tarafları şulayarak geçdiginden yanmaz imiş. *Hurāfāt-ı ḳadīme-i şarḳiyyeden āteş*

içinde peydā olup āteş içinde yaşar bir ḥayvān-ı mevḥūm. Edebiyāt-ı Īrāniyye ve 'Osmāniyyede pek çok zikr olunmuşdur. (IV/32. s.).

semūḥ: (< Ar.) çok semāḥatli, ziyāde cömerd olan. (IV/32. s.).

semmūr: (< Ar.) derisinden kürk yapılan bir nev' ma'rūf ḥayvān, kürkü maḳbūldür. Hem ḥayvāna hem kürke ıtlāḳ olunur. *Muḥāverātda taḥfif ile nazımda şeddeli ve teşdidsiz ḳullanılır.* (IV/32. s.).

semūm: (< Ar.) sām yeli § zehirli şey. (IV/33. s.).

semiyy: (< Ar.) 'hem-nām' dēmekdir. Türkçesi *adaş*. (IV/33. s.).

semīr: (< Ar.) gēceleri birbiriyle şöḡbet eden adamlardan her biri. *Fezā'il-i semīr, dirāyet-i semīr* gibi ta'bīrlerde 'muttaşif' ma'nāsını ifāde eder. (IV/33. s.).

semī': (< Ar.) ḳuvve-i sāmi'ası ziyāde olan, ziyāde işidici § Cenāb-ı Hāḳḳ'a ıtlāḳ olunur: *Semī'üd-du'ā*. (IV/33. s.).

semīn: (< Ar.) 'semiz, yağlı' dēmekdir, insān ve ḥayvān ve bunlarıñ a'zāsı ḥāḳḳında ḳullanılır: *şahş-ı semīn, laḥm-ı semīn, cāmūs-ı semīn, bāzū-yı semīn*. (IV/33. s.).

4729 Kāmūsta kelime "nun" olmadan yazılmıştır.

senā': (< Ar.) bir nev' nebātın ismidir ki *müshil* olarak kullanılan edviyedendir: *senā-yı Mekkī, senā-yı Rūmī*. Beyne'l-'avām taḥrīfle *sinameki* dërler. (IV/33. s.).

senābik: (< Ar.) 'ḥayvān tırnağı ucu' ma'nāsına olan *sünbük*'ün cem'idir. Müfredi kullanılmaz: *senābik-i ḥuyūl, senābik-i efrās*. (IV/33. s.).

senābil: (< Ar.) 'başak' ma'nāsına olan *sünbüle*'niñ cem'i. (IV/33. s.).

senc⁴⁷³⁰: (< F.) *senciden* maşdarından müştakdır. Yalnız kullanılmaz, muṭlakā terkīb ile 'tartıcı' ma'nāsında isti'māl olunur: *suḥan-senc*. (IV/33. s.).

sencide: (< F.) tartılmış, müvāzene olunmuş muntazam: *sencide-i mīzān-ı dikkat, fikr-i sencide*. (IV/33. s.).

sened: (< Ar.) 'borç ve mevādd-ı sā'ire için şüret-i maḥşūşada yazılıp vèrilen kâğıd, varaka-i resmiyye' demektir. Yalnız borç için olursa *taḥvīl* ta'bīri de kullanılır: *eshām senedi*. Cem'i *senedāt*. *Senedāt* kalemi, *senedāt-ı resmiyye* = ber mūcib-i nizām-ı muşaddak. *Senedāt-ı 'ādiyye* = bi'l-'akis 'ğayr-i muşaddak evrāk' demektir. § 'Delīl,

istinād-gāh' ma'nalarında isti'mālî pek nādirdir. (IV/33. s.).

senedrūs: (< Ar., < F.) 'kopal ağacından çıkan şamğ ve yağ' demektir ki kehribā nev'indendir. Taḥrīfle *şandalos* dërler. (IV/33. s.).

senṭor: (< İb.) 'kânûn' dênilen sâzıñ telli nev'i. *Senṭorlu* = 'şa'sa'alı, şaṭṭanalı' demektir. (IV/33. s.).

seng: (< F.) taş. 'Arabīsi *ḥacer*. *Seng-i ḥārā, seng-i ḥāre* = pek sert taş, kaya. *Atarlar seng-i ḥārāyı dıraḥt-ı meyve-dār üzre* (Lā). (IV/33. s.).

seng-istān, seng-lāḥ: (< F.) taşlık, taşı çok yer kayalık. (IV/34. s.).

sengīn: (< F.) taşdan, büsbütün taş ş katı, pek: *dil-i sengīn*. (IV/34. s.).

senevī: (< Ar.) seneye mensūf, bir yıllık: *vāridāt-ı seneviyye*. (IV/34. s.).

sene: (< Ar.) yıl, on iki aydan 'ibāret olan zamān: *sene-i hicriyye, sene-i şemsiyye, sene-i milādiyye*. (IV/34. s.).

seniyy: (< Ar.) refī', 'ālī, yüce: *nebī-i seniyy, seniyyü'l-himem*. Mü'enneşi *seniyye*'dir: *sünnet-i seniyye, irāde-i seniyye*. (IV/34. s.).

sevā': (< Ar.) berāber olmak, berāberlik; bir hālde, mütesāvī bulunmak. Cemel-i 'Arabıyyede kullanılır: *sevāü'l-baṭn ve's-şadr*. (IV/34. s.).

4730 Kāmūsta kelime "ḥa" ile yazılmıştır.

sevābık: (< Ar.) *sābıka*'nın cem'i. 'Geçmiş olan hālāt, vukū'āt' demektir. Hüsniyyāt ve kubhiyyātda kullanılır: *sevābık-ı cemīle, filānıñ sevābıkı*. (IV/34. s.).

sevāhil: (< Ar.) *sāhil*'in cem'i. Deniz kıyıları: *sevāhil-i Bahır-i Siyāh, Rūmeli sevāhili*. (IV/34. s.).

sevād: (< Ar.) karaltı, siyāhlık, karalık. Sevādü'l-'ayn, sevād-ı 'ayn = 'göz karası', kināyeten 'maḥbūbe ve dilber' demektir. Tekşir-i sevād = lüzümsüz, fā'idesiz yazıp kâğıdı karalamak, yazıyı çoğaltmak. *Bakma yarıp sevād-ı defterime / Anı yak âteşe benim yerime* (Lā). (IV/34. s.).

sevād-ı a'zam: (< Ar.) büyük şehir § Mekke-i Mükerreme. (IV/34. s.).

sevād-ḥ'ān: (< F.) yazı okuyabilen, çıkarabilen, 'acemī. (IV/34. s.).

sevāṭı': (< Ar.) *sāṭı'*'in cem'i; zāhir ve mürtefi' olan şeyler. (IV/34. s.).

sevāfil: (< Ar.) *sāfil*'in cem'i. Müfredine bakmalı. (IV/34. s.).

sevāmm: (< Ar.) *sāmm*'e'nin cem'i. Zehirli hayvānlar: *def'-i mazarrat-ı sevāmm*. (IV/34. s.).

sevāniḥ: (< Ar.) *sāniḥa*'nın cem'i dīgeri. İnsānıñ kalbinden doğan fikirler: *sevāniḥ-i mürşidāne*. (IV/34. s.).

sevā'im: (< Ar.) *sā'ime*'nin cem'i. Başıboş otlayan hayvānlar. (IV/34. s.).

sevdā': (< Ar.) heves, emel, ārzū: *sevdā-yı ḥām*. § Şiddetli meyl, 'aşk ki 'āriz olduğu şahşı fevķā'l-'āde maḡmūm ve mükedder eder. Bunuñ bir derece-i şedidesi vardır ki telef-i nefsi mūcib olur. O nev'ine 'ķarasevdā' dēnilir. Sevdā-zede = "illet-i sevdāya tutulmuş, 'āşık' demektir. § Aḥlāt-ı erba'adan biri, od. § *Esved*'in mü'ennesi olur: *ḥabbe-i sevdā, şaḥīfe-i sevdā*. Bu ma'nāda isti'mālinde hemzesi ibķā olunmalıdır. (IV/34. s.).

sevdā-ger: (< F.) sevdālı, 'āşık § tācir, bāzergān. Sevdā-geri = 'āşıklık § bāzergānlık. (IV/35. s.).

sevdāvī: (< Ar.) meraklı, ķuruntulu § aḥlāt-ı erba'adan sevdāya mensūb, mūte'allık: *mizāc-ı sevdāvī*. (IV/35. s.).

savṭ: (< Ar.) ķamçı, ķırbaç. Fārisīsi *tāziyāne*. (IV/35. s.).

sevķ: (< Ar.) ileri sürmek, ileriye sürölmek; göndermek, gönderilmek: *sevķ-i 'asker, sevķ-i ķavāfil, sevķ-i eşyā*. (IV/35. s.).

sevgend: (< F.) yemīn, and: *sevgend-i münāfık*. (IV/35. s.).

seviyy: (< Ar.) düz, her tarafı berāber, müsāvī olan. Seviyyen = 'şüret-i mütesāviyede, farksız, bir düziye' demektir. (IV/35. s.).

seviyye: (< Ar.) müsāvīlik, düzlük, berāberlik. 'Ale's-seviyye = müsāvī, farksız, hep bir olarak. (IV/35. s.).

se: (< F.) üç. 'Arabīsi şelaşe. Se-pā = üç ayaklı. Se-şenbih = şalı günü. 'Sepāye' de denilir. (IV/35. s.).

seher: (< Ar.) geceleri uyuyamayıp uyanık durmak, uykusuzluk: mübtelā-yı seher, 'illet-i seher. Sehrān = uyanık duran adam. Mübtelāyān-ı seher gıbta ile dēr tārīh / Bir gece daldı ecel uykusuna tiryākī (Surūrī). (IV/35. s.).

sehl: (< Ar.) kolay, āsān gibi. Sehl-i mümteni' = kolay zannolunduğu hâlde taklīd ve tanzīri pek müşkil olan kelām. Baḥr-ı āteş şarşar-ı āḥım ḥurūşum görme sehl (Nā'ilī-i Qādīm: G. 246/5). (IV/35. s.).

sehm: (< Ar.) ok § hisşe, hazineiden alınan ĩrād kıstı yāḥūd hazine-i celīleniñ her türlü duyūn tahvilātı § takṣītlı ĩrād: beş sehmde üç sehmīne mutaşarrıf olan. Cem'i eshām: eshām-ı 'umūmiyye. (IV/35. s.).

sehm: (< F.) korku. Sehm-nāk, sehm-gīn = korkulu, korkunç. (IV/35. s.).

sehv: (< Ar.) yanlış, yañılma: sehv-i mürettib, sehv-i kalem, secde-i sehv. Sehven = yañılışlıkla, yañılarak. Sehvīyyāt = yañılışlıktan ileri gelen şeyler. (IV/35. s.).

sehī: (< F.) doğru. Māddiyyātda isti'mālī gālibdir: ḳadd-ı sehī, serv-i sehī. (IV/36. s.).

seyyāḥ: (< Ar.) memleketden memlekete dolaşıp gezen, çok seyāḥat eden. Cem'i seyyāḥīn. Seyyāḥ-ı bī-ḳarārūñ olur āşnāsı çok (Yāḥyā: G. 174/4). (IV/36. s.).

seyāḥat: (< Ar.) memleketden memlekete dolaşıp gezmek. Aşlı kesr-i sīn iledir: seyāḥat-ı bahriyye, seyāḥat-ı beriyye. (IV/36. s.).

seyyār: (< Ar.) yürüyücü, gezici: muḥābir-i seyyār, seyyār postacı. (IV/36. s.).

seyyāre: (< Ar.) sābit ve müstaḳar olmayan, yürüyen kevkēb. Cem'i seyyārāt. § 'Ḳāfile, kārīvān' ma'nāsında el-yevm lisānımızda ḳullanılmaz. (IV/36. s.).

seyyāl: (< Ar.) akıcı, şu gibi akan: cism-i seyyāl, āteş-i seyyāl. (IV/36. s.).

seyyāle: (< Ar.) akıcı mādde, akıp giden şey. Seyyāle-i berḳiyye = elektrik kuvveti. Cem'i seyyālāt. (IV/36. s.).

seyyi': (< Ar.) fenā, kötü: halk-ı seyyi, ahlāk-ı seyyi'e. (IV/36. s.).

seyyi'e: (< Ar.) kötü, fenā iş; suç. Cem'i seyyi'āt. *Seyyi'āt insāna nefis-i kemterīninden gelir* (Diyārbakırlı Sa'īd Paşa). (IV/36. s.).

seyyid: (< Ar.) ulu, bir kavmiñ ulusu, büyüğü, efendisi: *seyyid-i eyyid*. Ş Hāzret-i peygamberiñ sülāle-i t̄ahiresinden olan zāt. Seyyidān = Hāzret-i Hasan ve Hüseyin rağıya'llāhu 'anhümā. *Seyyid*'iñ cem'i sāde gelir, lakin lisānımızda ašlā kullanılmaz. *Ey hāme-i nāķış-beyān başla du'ā-yı seyyide / Êt sen de şarf-ı iktidār tırma senā-yı seyyide*. (IV/36. s.).

seyr: (< Ar.) yürümek. Seyr-i 'ādī = koşmayarak, yavaş yavaş yürüme. Seyr-i serī' = 'acele ile çābuk çābuk yürüme. Ş Gezme, gezinme. Seyre çıkmak = gezecek, gezinecek yere gitmek Ş temāšā, bakılacak eğlence. *Çıkmak, etmek, eylemek* māddeleleriyle kullanılır. Seyr-i fi'l-menām, seyr-i fi'l-nevm = ıstīlāhāt-ı tıbbiyyedendir. Uyumaķda iken döşekden kalkıp yürüdükden, gezindikden sonra yine yatağa yatmak gibi hālet-i ġarībeye, ıtlāk olunur. Bu hāle giriftār olanlar

uyandıķdan sonra su'āl edilse hārekāt-ı vāķı'alarından ašlā haber veremezler. *Sür'at-i seyrinden azherdir ki rahş-ı himmetim / Hem-'inān-ı sābıķūn olmak temennāsındadır* (Mu'allim Nāci⁴⁷³¹: G. 4/2). (IV/36. s.).

seyrān: (< Ar.) temāšā etmek, gezmek. Seyrān-gāh = gezmeye, temāšāya maḥşūş maḥall. (IV/37. s.).

seyf: (< Ar.) kılıç: *seyf-i muraşsa', ta'līķ-i seyf*. † *Tīğ-ı tevḥīd idi ebrū-yı resūl / Görünürdü iki seyf-i meslūl* (Hākānī: 314). (IV/37. s.).

seyl: (< Ar., < F.) keşret ve şiddetle akan şu. Cem'i süyūl. *Āfet-i seyl-i sirikş-i bī-ķarārımdan şaķın* (Fuzūlī: G. 236/4). (IV/37. s.).

seyl-āb, seyl-ābe: (< F.) keşretle akan, huşuşuyla yağmurdan birikerek şiddetle akan şu: *seyl-āb-ı eşk-i dīde*. Şīve-i Fārisīye göre kesr-i sīn ile telaffuzu cā'izdir. (IV/37. s.).

seyl-ḥīz: (< F.) taşgın ve coşkun olan şu. (IV/37. s.).

seyelān: (< Ar.) aķmak. Seyelān-ı dem, seyelān-ı ebyaz ve seyelān-ı menī = ıstīlāhāt-ı tıbbiyyedendir. (IV/37. s.).

se'ele: (< Ar.) dilenciler. *Sā'il*'iñ cem'idir. Faķať müfredi lisānımızda

4731 Şerāre.

ekseriyā başka ma'nāda kullanılır:
se'ele gürūhu. (IV/37. s.).

//si//

sibā': (< Ar.) *sebu'*nuñ cem'i; yırtıcı hayvānlar, cānavarlar. (IV/37. s.).

sibāk: (< Ar.) biriniñ ilerisine geçmek, birine taqaddüm etmek § 'ibāreniñ ilerisi, üst tarafı: *sibāk-ı kelām*. (IV/37. s.).

sibṭ: (< Ar.) *hafid* gibi 'torun' demektir: *sibṭ-ı nebī*. Sibṭeyn = ḥazret-i faḥr-ı 'ālem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem efendimiziñ iki torunları Ḥazret-i Ḥasan ve Ḥüseyn raḍıya'llāhu 'anhümā. 'Sibṭeyn-i Mükerrremeyn' ve 'sibṭān' da denilir. *Cedd-i sibṭeyn*⁴⁷³² ü *nebiyyü's-şakaleyn* (Ḥākānī: 88). (IV/37. s.).

-sipār: (< F.) 'ışmarlamak' ma'nāsına olan *süpāriden* maşdarından şığa-i emirdir. Emsāli gibi lisānımızda vaşf-ı terkibī tarzında kullanılır: *cān-sipārāne*. Zamm ve kesr-i sīn ile telaffuzu cā'izdir. (IV/37. s.).

sipāriş: (< F.) ışmarlama, ışmarlayış; ḥavāle etme. Sipāriş ma'āşı = bir me'mūruñ diğerk maḥalde bulunan 'āilesine yāḥūd dāyin vesā'ir

adamına terk ve taḥşış etdiği aylık. Gūyā bunuñ cem'i olmak üzere kullanılan *sipārişāt* büsbütün yañlıştır. Doğrusu 'sipārişler' demelidir. (IV/38. s.).

sipās: (< F.) 'ḥamd, şükür, şenā, minnet' ma'nālarını ifāde eder: *sipās-ı bī-kıyās*. Sipās-dār, sipās-güzār = 'şenā-ḥān, müteşekkir' demektir. (IV/38. s.).

sipāh: (< F.) 'asker, çeri: *Şāh-ı Sikender efser ü Dārā-sipāh idi* (Bāķī: Ms. 1/2). (IV/38. s.).

sipāh-sālār: (< F.) ser-'asker, 'askeriñ eñ büyük āmiri. Ekseriyā taḥfifile *sipeh-salar* şüretinde kullanılır. (IV/38. s.).

sipāhī: (< F.) ism-i taḥşış ile 'tımārlı süvārī 'askeri' demektir. 'Yeñiçeri devrinde muntaẓam süvārī ocağı efrādına denilirdi. Cem'i *sipāhiyān*'dır. (IV/38. s.).

siper: (< F.) 'kalkān' denilen eski ḥarb āleti § ardına gizlenecek, şıgıncak şey: *kal'a siperi, gemi siperi*. Siper-i şā'ika = yıldırım cezb eden ve 'paratoner' denilen ālet-i taḥaffuz. Siperğam = 'feslegen' denilen koḡulu ma'rūf nebāt. (IV/38. s.).

sipenc: (< F.) misāfir, konuk. Serāy-ı sipenc = dünyā. (IV/38. s.).

4732 Eserde: Nūr-ı bī-şeyn.

sipend: (< F.) üzerlik tohumu ki 'tütsülük' de dërler, âteşe atılınca çıtırdı eder. Eş'âr-ı kâdîmede çok îrâd olunmuşdur: *Sipend-âsâ eder her rû-yı*⁴⁷³³ *âteş-tâbdan*⁴⁷³⁴ *feryâd* (Koca Râgıb: G. 25/1). (IV/38. s.).

sipeh: (< F.) *sipâh*'iñ muhaffefi. "Asker, çeri" demekdir. *Sipeh-şikâf-ı yegâne Halîl Paşa kim* (Nef'î: K. 38/15). (IV/38. s.).

sipeh-büd: (< F.) ser-'asker, başbuğ. *Mu'arrebî işfahbud*. (IV/38. s.).

sipeh-dâr = sipeh-sâlâr (< F.⁴⁷³⁵) bunlar dağî 'ser-'asker, başbuğ' ma'nâsınadır. *Bula bir mertebe nuşret sipeh-sâlâr-ı manşûruñ* (Nef'î: K. 23/5). (IV/38. s.).

sipih: (< F.) semâ, gök § felek, devr. (IV/38. s.).

sitâd: (< F.) alış, satın alış: *dâd ü sitâd*. (IV/38. s.).

sitâre: (< F.) kevkeb, geceleri gökde ufak ufak ve parlak parlak görünen cirimler. *Sitâre-şinâs = kevkeb tanıyan, müneccim. Cihân-ı haşmete şâhen-şeh-i sitâre-haşem* (Nef'î: K. 38/14). (IV/38. s.).

-sitân: (< F.) 'zabıt edici, alıcı' ma'nâsınadır. *Dil-sitân = gönül alıcı. Kışver-sitân = ülke zabıt edici, memleket alıcı. Cân-sitân = cân alıcı. Dâd-sitân = intikâm alıcı. § Edât-ı mekân olarak kullanılır, keşret ifâde eder: gül-sitân, lâl-sitân, ney-sitân, seng-sitân*. (IV/39. s.).

sitâyiş: (< F.) medh ediş, övüş: *sitâyiş-i hażret-i peygamber*. (IV/39. s.).

sitr: (< Ar.) perde, örtü. *Cem'i estâr ve sûtûr*⁴⁷³⁶. (IV/39. s.).

sittîn: (< Ar.) altmış: *sittîn sene*. 'Sittûn' da dênilir. (IV/39. s.).

sitte: (< Ar.) altı: *sitte-i şevir, rûsûm-ı sitte, cihât-ı sitte*. (IV/39. s.).

sitîz, sitîze: (< F.) cenk, kavgâ. *Sitîze-kâr = kavgâcı. Sitîze-cû = kavgâ arayan*. (IV/39. s.).

sicâl: (< Ar.) 'büyük, dolu şu kıovası' ma'nâsına olan *secl*'iñ cem'i: *el-harbü sicâl*. (IV/39. s.).

sicill: (< Ar.) mahkeme defteri, kayıdları hâvî kütük: *sicill kâlemi, sicill idâresi. Cem'i sicillât*. (IV/39. s.).

sicin: (< Ar.) mahbes, zindân; suçluyu içine kıoyup şaklayacakları mahall: *sicin-i ıztırâb, sicin-i mużlim*. (IV/39. s.).

4733 Eserde: Rûy.

4734 Kâmûsta: âteş-âb.

4735 Kâmûsta kelimenin mensubu olduğı lisanın kısaltması verilmemiştir.

4736 Kâmûsta kelime farklı hareketlenmiştir.

sihr: (< Ar.) bir kimseye dubāre, hîle etmek ve bātl nesneyi şüret-i haqqda göstermek ki Türkçesi 'büyü ve cadılık, büyücülük' denilir. Sihr-bāz, sihr-sāz = büyü yapıcı, büyücü. Sihr-bāzī = büyücülük. Sihr-āmīz = büyü karışdırıcı, büyü gibi te'sir edici. Sihr-i helāl = beyt ve kelām-ı bedī' arasında hem kelimāt-ı sâbıkânın tetimmesi ve hem kelimāt-ı lâhikânın mukaddemesi hükmünde bulunacak bir lafz veya terkib irād etmekden 'ibāret bir şan'at-ı edebiyeye ıtlāk olunur. (IV/39. s.).

sidre: (< Ar.) Trabzon hurmâsı nev'inden bir ağaç ve onun meyvesi. Ş Sidretü'l-müntehā = bir maqām-ı mukaddes-i semāvī. Sidre-nişinān = o maqām-ı kudside bulunan melā'ike-i kirām. *Sidreden qaddine êtdikçe niğāh / Rūh-ı Kudsī dēr idi "Tāle bekāh⁴⁷³⁷"* (Hākānī: 629). (IV/39. s.).

sırr: (< Ar.) gizli huşûş, gizli şey. Sırran = gizli olarak, gizlice. İfşā-yı sırr = gizli māddeyi herkese söylemek, duyurmak. (IV/40. s.).

sirāc: (< Ar.) kandil, mum, yanar fitil. Sirācü'd-dīn = dīniñ kandi. (IV/40. s.).

sirāce: (< Ar.) ma'rūf 'illet, bedende zuhūr êtdigi yerin derisini tağyir eden 'asirü'l-iltiyām bir yaradır ki tıbda 'dā'ü'l-hānāzīr' denilir. (IV/40. s.).

sirāyet: (< Ar.) geçmek, bulaşmak: *koleranın sirāyeti*. (IV/40. s.).

sirbāl: (< Ar.) *kamış* gibi gömlek. Cem'i *serābıl*. (IV/40. s.).

sirişt: (< F.) hılkat, fıtrat; tabī'at, hūy: *hūb-ı sirişt, nîk-i sirişt. | Sālib-i ārāmdır Nācī dil-i firqāt-sirişt⁴⁷³⁸*. (IV/40. s.).

sirişte: (< F.) yoğurulmuş, hamur gibi yapılmış. *Sirişten* maşdarından ism-i mef'uldür. (IV/40. s.).

sirişk: (< F.) kâf-ı Fārisī ile gözyaşı Ş kaşre, damla. (IV/40. s.).

sirkat: (< Ar.) çalmak, çalınmak Ş hırsızlık: *sirkāt-i nukūd, sirkāt-i emvāl*. (IV/40. s.).

sirke: (< F.) ma'rūf ekşi üzüm şuyı. Sirke-fürüş = sirke satıcı, şatan. Ş Ekşi yüzlü adam. Sirke-i dih-sāle = 'on yıllık sirke' demek ise de kināyeten 'kīn ve 'adāvet-i kadīme' ma'nasında kullanılır. Sirken-gebīn

= ekşi bal şerbeti. *Sirke* ve *engebîn* lafızlarından mürekkebdır. (IV/40. s.).

si'āyet: (< Ar.) koğuculuk etmek, edilmek; koğulamak, koğulanmak; bir adamı diğer şahşa çekiştirmek, geçmek: *si'āyet-i akrabā*. (IV/40. s.).

sifāl, sifāle: (< F.) çanak çömlek⁴⁷³⁹ maķūlesi § ekin biçecek oraķ. (IV/40. s.).

sifālīn: (< F.) çamurdan yapılmış şey, çanak çömlek: *kūze-i sifālīn*. (IV/40. s.).

sifr: (< Ar.) kitāb, cüz'. Huşuşıyla Tevrāt-ı Şerīfīn mürekkeb bulunduğu eczādan beher cüz'e ıtlāķ olunur. (IV/40. s.).

sifle: (< Ar.) fūrū-māye, alçaķ. Sifle-perver = o maķūle eşhāşı iltizām ve istiḥdām eden. (IV/40. s.).

sikāyet: (< Ar.) Mekke-i Mükerrerede ḥüccāca zemzem tevzī'i ḥidmeti, Ka'be saķālıķı. (IV/40. s.).

sıķt: (< Ar.) vaķti ermeden düşen çocuk, yavru. (IV/40. s.).

sigāl: (< F.) fikr, endīşe, zann. Bed-sigāl = kötü fikirli. (IV/41. s.).

sigāleş: (< F.) fikr ediş, kuruş, düşünüş: *sigāleş-i düşmanāne*. (IV/41. s.).

sigen-cebīn: (< Ar.), **sigen-kebīn:** (< F.) sirke ile bal veyāḥūd şekerden mürekkeb ekşi şerbet. (IV/41. s.).

sikke: (< Ar.) aķçe üzerine darb olunan naķış, damģā. *Altın sikke, gümüş sikke* ta'bīrātı *meskūkāt* maķāmında kullanılır. § Mevlevī dervişleriniñ giydikleri külāh: *sikke-i mollā-yı Rūm*. § Yol, soķāķ. Sikketü'l-ḥadīd = demir yol. (IV/41. s.).

sikke-zen: (< F.) aķçe darb eden üstādlardan, 'ameleden her biri. (IV/41. s.).

sikke-gen: (< F.) aķçe kalıbı ḥak eden, damģā kazan şan'at-kārlardan her biri: *sikke-genbaşı*. (IV/41. s.).

silāḥ: (< Ar.) tüfenk, kılıç, süngü, bıçaķ, ṭabanca mişillü ḥarb ve ḳatlı ālātına ıtlāķ olunur: *isti'māl-i silāḥ, teşhīr-i silāḥ*. Cem'i *esliḥa*. Silāḥ-ḥāne = bu mişillü ālāt ve edevātın ḥıfzına maḥşuş olan maḥall. Silāḥ = muḥaffefen 'aynı ma'nāya luġatdır. Meşelā "silāḥ-dār, silāḥ-şör" şüretinde kullanılır. Silāḥ-dār aģa = evā'ilde ser-i ḳurenā maķāmında serāy-ı ḥümāyūnuñ eñ büyük zābiṭi idi, 'silāḥları ṭutan' demektir. Silāḥ-şör = 'silāḥları ḳarışdırıcı, silāḥlar ile oynayıp uğraşıcı' demektir ki zamān-ı ḳadīmde bir sınıf silāḥlı

4739 Kāmūsta: gömlek.

‘askere, huşuşıyla esliha-i mütenevvi’a isti’mālinde meleke ve mahāret-i fevka’l-‘āde ile mümtāz ma’iyyetde müstaḥdem efrāda ıtlāk olunurdu. (IV/41. s.).

silsile: (< Ar.) zincīr § birbirine ulaşır giden şeyleriñ hey’et-i mecmū’ası: *silsile-i cibāl.* § Şoy şob; ‘ırk, ocağ: *silsile-nāme.* (IV/41. s.).

silta: (< Ar.) ‘içine kuru ot, şaman, kıtık, pamuk maḳūlesi doldurulmuş’ demektir ki lisānımızda taḥrīfle ‘şilte’ denilir. (IV/41. s.).

sil’a: (< Ar.) iştilāḥ-ı tıbdā bedende cild ile et arasında ḥāşıl olan ve ‘ur’ denilen yumruya ıtlāk olunur. § Metā’, ticāret metā’ı § sülük. Bu ma’naları lisānımızda mu’teber degildir. (IV/41. s.).

silk: (< Ar.) dizi, sıra: *silk-i tesbīḥ,* *silkü’l-le’āl.* § Meslek, yol: *silk-i ‘askerī,* *silk-i bevvābān.* || *Ārāyiş-i silk-i kibār ḥācet-res-i şöhret-şī’ār / Zātıyla eyler dā’iyān izhār-ı şevk ü ihtiyār.* (IV/41. s.).

silm: (< Ar.) ‘şulḥ, barışık’ demektir: *silm ü ḥarb.* Fetḥ-i sīn ile de luğatdır. (IV/42. s.).

simāt: (< Ar.) ‘nişān, ‘alāmet, dāğ’ ma’nāsına olan *sime*’niñ cem’i.

Müfredi kullanılmaz. İş-bu lafz ekseriyā vaşf-ı terkībī tarzında kullanılır: *melek-simāt, mekārīm-simāt.* (IV/42. s.).

simāt: (< Ar.) fi’l-aşl ‘sıra, dizi’ ma’nāsındadır. Meşelā simāṭü’ṭ-ṭa’ām = ‘sofraya dizilmiş eṭ’ime’ demektir. § Lisānımızda ‘sofra’ ma’nāsında kullanılır: *tertīb-i simāt, simāt-i emirāne.* (IV/42. s.).

simāk: (< Ar.) iki parlağ kevkeldir ki birine ‘simāk-ı a’zel’ diğeri ‘simāk-ı rāmiḥ’ denilir. (IV/42. s.).

simsār: (< Ar.) şatıcı ile alıcı beyninde tavassuṭ eden adam, tüccār arasında alım şatım meyanıcısı. *Dellāl* başkadır. *Takḍīr edemez kıymet-i ‘ıkd-ı düir-i nazmum / Endīşe ki simsār-ı kelām-ı fuşahādır* (Nef’i: K. 34/44). (IV/42. s.).

sinn: (< Ar.) yaş: *sinn-i ṭabī’i.* *Sinnen* = yaşça. *Sinnen benden büyükdür.* § Diş. Cem’i *esinne, üsün.* Cem’-i diğeri olan *esnān* her iki ma’nā için kullanılır. (IV/42. s.).

sinān: (< Ar.) mızrāk, süngü: *tīğ ü sinān, Sinān Paşa.* (IV/42. s.).

sintine: (< İt.) gemileriñ dip anbārı, şu biriken yeri. (IV/42. s.).

sincāb: (< F.) kır kākum, derisinden kürk yapılan ḥayvān-ı ma’rūf.

“Bir siyākda gidiyor, bir siyākda duruyor.” d nilir ki “Bir yolda gidiyor, bir tarzda duruyor.” demektir. *Siy klama* ta’b r-i kad mi de mevc ddur ki ‘bir Şürete, bir tarzda ifr ĝ  tmek’ ma’n s n  if de  der. (IV/43. s.).

siy kat: (< Ar.) bir nesneyi ardından ileri sürmek, ileri kaçmak Ő ev ’ilde haz neni  def tir ve sened t n  yazmak i  n i tir ’ ve isti’m l  dilmi  bir nev’  engelli ve çarpık nok tas z yazının ismi: *ha  -ı siy kat*. Zam nımızda metr kdur ve bilen yazan da  almam  gibidir. Siy kat v v  = ‘ anbur’ demektir. (IV/43. s.).

siyy n: (< Ar.) birbirinden fark s z, tam m yla m s v  iki Şey. Bu te niyedir. Müfredi *siyy*’dir ki lis nımızda a l   ullan lmaz. (IV/43. s.).

siy h: (< F.)  ara. *Bey z*’ n  zıddı. Ba r-ı siy h =  arade iz. Siy h-g   =  ara  ulak, büyük nev’ vaşak ki derisinden k rk yapılır, tilkiye Őeb h bir  ayv nd r. Siy h-ba t, siy h-r z = t li’i  ara, ba ts z. Siy h-f m =  ara renkli. Siy h-p   =  ara lib sl , m tem-zede. Ő F ris de ‘serheng,  avuş’. Siy h-d ne =   rek otu.

Siy h-k r = g n hl , Őu lu. Siy h  =  aral k Ő Afrika zenc lerinden her biri. (IV/43. s.).

s b: (< F.) elm : *s b-i zene d n*. ‘Arab si *tuff h*. (IV/44. s.).

s  : (< F.) demir Ői : *s  -i keb b*. S  -i Efrenc = Frenk Ői i. (IV/44. s.).

siyer: (< Ar.) *s ret*’ n  cem’i. Reviş, a l  ,   v r, meşreb gibi ins n n a v l-i ma’neviyye ve ‘ d t-ı z hiresi: *siyer-i neb , siyer-i Veys *.   * fer n ey siyer-n v s-i  ab b / Ehl-i  m n  eyledi n ta y b* (Mu’allim N c ⁴⁷⁴²: Tz. 6/1). (IV/44. s.).

s r: (< F.) t  , doymuş,  anm  : *dil-s r*. (IV/44. s.).

s r- b: (< F.) Şuya  anm  , Şuya doymuş Ő t ze, t r vetli: *sünbül-i s r- b, g l-i s r- b*.   *Olmayan m ye-i fey z-i ezel den s r- b /  b-ı özrü yine özrü olsa da rehber bulamaz* ( oca R  b: G. 82/4);

s ret: (< Ar.) ins n n m ddeten t tdu u yol, gidiş; a l  , t v r,  areket: *s ret-i zar fe, s ret-i  asene, s ret-i mezm me*.   *S lik-i r h-ı  ud  z t-ı rif ’  s reti / M lik-i n r-ı h d  mir’ t-ı p k-i Ő reti*. (IV/44. s.).

s l: (< F.)  o  un a an yağmur,  ar Şuyu. ‘S l b, s l be’ de d nir. Fi’l-a l

4742 Y dig r-  N c .

seyl ‘Arabî ve feth-i sîn iledir. Fâriside hem feth hem kesr-i sîn ile telaffuz ve isti‘mâl olunmuştur. Lisânımızda birincisi muhâverâtda tahrîfle *sel* tarzında, ikincisi ve üçüncüsü nazm ve neşirde kesr-i sîn ile kullanılır. (IV/44. s.).

sîlî: (< F.) tokat, şamar: *sîlî-i Hudâyî, sîlî-i Haḵk*. Sîlî-ḥ̱âr, sîlî-ḥ̱ôr = tokat yiyen. (IV/44. s.).

sîm: (< F.) gümüş. Sîm ü zer = gümüş ve altın. *İki ebrûlarınıñ arası hem / Sîm-i ḥālîş gibi idi her dem* (Hâkânî: 299). (IV/44. s.).

sîmâ: (< Ar.) yüz, çehre, çehreniñ tarz-ı maḥşûşu: *leṭāfet-i sîmâ, bed-i sîmâ*. ‖ *Beñziyor mu dâmeniñden nûr uman sîmâlara / Çehre-i Nâcî’ye ‘atf èt nazra-i im‘ânıñı* (Mu‘allim Nâcî⁴⁷⁴³: 5). (IV/45. s.).

siyyemâ: (< Ar.) bâ-ḥuşûş, ‘ale’l-ḥuşûş, ḥuşûşan makâmında ba‘zen isti‘mâl olunur. *Velâ-siyyemâ, lâ-siyyemâ* tarzında da kullanılır. (IV/45. s.).

sîmâb: (< F.) jîve, cîva. Mu‘arrebî *zîbak*’dır. Aşl-ı Türkîde ‘sendek’ denildiğini Burhân⁴⁷⁴⁴ rivâyet ediyor. *Âyîne-i sîne bahır-ı sîm-âb /*

‘İkd-ı güher olmuş anda girdâb (Şeyḥ Gâlib⁴⁷⁴⁵: 420). (IV/45. s.).

sîm-keş: (< F.) şırma çeken şan‘at-kâr. Gâlaṭ olarak *şırma-keş* şüretinde telaffuz ederler. Sîm-keş-ḥâne = İstanbul’da Bâyezîd civârında şırma çekdikleri maḥall. (IV/45. s.).

sîmurğ: (< F.) “anḳâ, zümrüd-i ‘anḳâ’ denilen mevhûm kuş. (IV/45. s.).

sîmyâ’: (< Ar.) kîmyâ vâsıtasıyla ve a‘mâl-i ḥiyel ile şanâyî-i ğarîbe icrâsından ‘ibâret ma‘rifet-i maḥşûşaya ıtlâk olunur ki esâsı vehmiyyât ve bu bâbdaki ḥikâyâtıñ kâffesi ḥurâfâtdır. (IV/45. s.).

sîmîn: (< F.) ‘bütün gümüş, gümüşden’ demektir. Sîmîn-beden ve sîmîn-ber = gümüş vücûdlu. Sîmîn-fevvâre = kamer, ay. *Eylemez her kim ‘ayâr-ı ḥüsne rağbet Nâ’ilî / Qadr-i ‘aşîk dil-ber-i sîmîn-berinden bellidir* (Nâ’ilî-i Qadîm: G. 75/1). (IV/45. s.).

sîn: (< Ar.) elif-bâ-yı ‘Osmânîde on beşinci ḥarfiñ ismidir. Ebced ḥesâbında altmış ‘adedine işâretidir: *sîn-i mühmele, faşlu’s-sîn*. (IV/45. s.).

Sînâ’: (< Ar.) Ḥazret-i Mûsâ ‘aleyi’s-selâma tecellî-i İlâhî vâkı’ olan dağın ismidir ki Asya ile Afrika kıt‘alarının mülteşîk olduğu maḥall

4743 Sünbûle, Tevhîd.

4744 1259. s.

4745 Hüsn ü ‘Aşk.

civārında kā'indir. *Ṭūr-ı Sīnā*, *Sīnā'ya bedel* "Ṭūr-ı Sīnīn" şüretinde isti'māli de cā'izdir. (IV/45. s.).

sīne: (< F.) göğüs. 'Arabīsi *şadr. Sīne-i billūr, sīne-i şāf, sīne-i sīmīn*. § 'Kalb, derūn, iç' ma'nāsında da kullanılır: *sīne-i pür-kīne, sīne-i hırşındaki*. Sīne-zen = göğüs urucu, göğsünü döküp mātem eden. Sīne-süz = göğüs yakıcı, yürek yakan; insānı mükedder ve muṣṭarib eden. (IV/45. s.).

sīnī: (< F.) aşlı *şīnī*'dir ki 'Çīn'e mensüb ve müte'allik' demektir. Zāten Çīn'den gelen sofra tablası, kenārsız yuvarlak büyük tepsi: *bakır sīnī, pirinc sīnī, meydān sīnīsī*. (IV/45. s.).

siyeh: (< F.) kara. *Siyāh*'iñ muḥaffefi. Oraya da mūrāca'at etmeli. *Bir siyeh-puş faķīr erdi aña / Dedi bir tuhfē getirdim ki saña* (Hākānī: 169); *Nūr-ı siyeh olsa pāre pāre / Etmem ben o zülfe isti'āre* (Şeyḫ Ġālib⁴⁷⁴⁶: 511). (IV/45. s.).

//sü//

sübā'ī: (< Ar.) yedi ḥarfli § yedizli, yedili. (IV/46. s.).

Sübḥān: (< Ar.) her türlü neķā'ışden beri ve münezzeh olan Cenāb-ı Allāh. (IV/46. s.).

sübḥāna'llāh: (< Ar.) Cenāb-ı Hākḫ'ı 'taķdīs ve tenzīh ederim' ma'nāsına terkībdir. 'Tesbīḥ' ma'nāsını tazammun eder. Lisānımızda bundan mā-'adā istiğrāb ve isti'zām mevķi'inde da īrād olunur. *Ḥamdele* gibi *sübḥale* de 'sübḥāna'llāh' demektir. (IV/46. s.).

sübḥānī: (< Ar.) Cenāb-ı Allāh'a mensüb, müte'allik: *kerem-i sübḥānī, eltāf-ı sübḥāniyye*. || *Dil ki āyīne-i sübḥānīdir / Levḥa-i Ḥilye-i Hākānī*'dir (Mu'allim Nāci⁴⁷⁴⁷: 9). (IV/46. s.).

sübḥa: (< Ar.) elde çekilen tesbīḥ, doksan dokuz dāne dizili şey. Sübḥa-gerd, sübḥa-gerdān = tesbīḥ devr edici, eden. Sübḥa-keş = tesbīḥ çeken. (IV/46. s.).

sübu': (< Ar.) yedi cüz'de biri, yedide bir. Sükūn-ı yā ile de luğatdır: *ḥāşılāt-ı şāfiyeniñ sübu'u*. (IV/46. s.).

sübül: (< Ar.) 'yol' demek olan *sebīl*'iñ cem'i: *hādī-i sübül*. (IV/46. s.).

Subbūḥ: (< Ar.) zāt-ı ecel ve a'lāsı her zamān ve mekānda her lisān ile bütün insānlar tarafından tesbīḥ ve taķdīs olunan Cenāb-ı Allāh: *Bir*

4746 Hüsn ü 'Aşk.

4747 Sünbüle, Meşhur "Hilye-i Şerīfe" Sahibi Hākānīye.

*Subbūh u*⁴⁷⁴⁸ *Ḳuddūs'suñ ki tesbīhiñ*
içün hezārān hezār (Tažarru'āt ≈
Sinān Paşa). (IV/46. s.).

sütürg: (< F.) büyük, iri § kuvvetli,
şehāmetli § gāzablı, hiddetli, dargın.
(IV/46. s.).

sütire: (< Ar.) perde, örtü: *sütire-i ḥaḍrā,*
sütire-i beyzā. § Üste giyilen erkek
libāsı ki feth-i sīn ile zebān-zeddir.
İş-bu *sütire* ve *sitr*, *setr* elfāz-ı
'Arabiyyesi mevcūd ve ma'nāca
dahī muḳāreneti āşikār iken *setre*
lafzınıñ Fransızca *sörtö*'den
muḥarref olduğuna dā'ir *Lehçe-i*
'*Osmānī*⁴⁷⁴⁹'de serd edilmiş olan
mütāla'a şāyān-ı ḳabūl görülemez.
(IV/46. s.).

sütüde: (< F.) 'medḥ ve şenā olunan,
memdūḥ' ma'nāsınadır: *vaż'-ı*
sütüde, ṭavṛ-ı sütüde, zāt-ı sütüde-şifāt.
|| *Vermiş bize rāz-dān-ı edvār / Bir*
pādişeh-i sütüde eṭvār (Mu'allim
Nācī⁴⁷⁵⁰: 1). (IV/46. s.).

sütür: (< F.) binek ḥayvānı, rükūba
şālih her cins devābb. Sütür-bān =
bu mişillü ḥayvānlara bakan, sāyis.
(IV/47. s.).

sütün: (< F.) direk: *sütün-ı muşanna',*
sütün-ı sengīn. § Şan'at-ı ṭabā'at

ışılāḥında 'bir gāzete şaḥīfesiniñ
'amūden münḳasım olduğu iki üç
veyā daha ziyāde bölüklerden her
biri' demektir: *gāzete sūtūnu, ikinci*
şahīfeniñ birinci sūtūnu, üç sūtūnluk
bir maḳāle. (IV/47. s.).

sücūd: (< Ar.) secde étme, namāzda
başını yere koyma: *Rükū' ve sücūduñ*
erkān ve ādābına ri'āyet lāzımdır.
(IV/47. s.).

suḥre: (< Ar.) maşharalıkla ḥalkı
eglendiren adam, ḳaşmer. *Giyse*
'*ömrüñ külāhını*⁴⁷⁵¹ *başına / Suḥre-i*
şeyḥ ü şābdır peyküm (Nef'ī⁴⁷⁵²:
13/27). (IV/47. s.).

suḥan, suḥun: (< F.) kelām, söz. Feth-i
sīn ile telaffuzu cā'izdir. (IV/47. s.).

suḥan-ārā: (< F.) 'söze süs vèrici, sözü
bezeyen; faşīḥ, belīg' demektir.
Suḥan-ārāyī = söze zīnet vèricilik.
(IV/47. s.).

suḥan-perdāz: (< F.) söz düzücü, söz
düzen, feşāḥatle īrād-ı kelām eden.
Suḥan-perdāzī = söz düzücülük.
(IV/47. s.).

suḥan-dān: (< F.) söz bilen, feşāḥatle
söz söyleyen. Suḥan-dānī = suḥan-
dānlık. *Ḥazret-i Nābī-i üstāda nazīre*
demeye / Şābit-āsā Ḥaleb'iñ merd-i

4748 Kāmūsta bu bağlaç yoktur.

4749 1160. s.

4750 Sünbüle, Sıtāyış-i Pādişāhī.

4751 Kāmūsta: külāhın.

4752 Siham-ı Kaza.

suhan-dānı mı var (Şābit)?. (IV/47. s.).

suhan-rān: (< F.) faṣīḥ, belīg, ehl-i feṣāḥat. (IV/47. s.).

suhan-senc: (< F.) söz tartışıcı, vākıfāne söz söyleyen. Cem'i *suhan-sencān*. (IV/47. s.).

suhan-şinās: (< F.) mezāyā-yı kelāma vākıf, söz aḥl, ehl-i feṣāḥat adam. *Suhan-fehm* de bu ma'nāda kullanılır. (IV/47. s.).

suhan-gū: (< F.) söz söyleyici, söz söyleyen, talākat şāhibi: *İnkāra kimiñ cür'eti var ise dēsınler / Yārān-ı suhan-fehm ü*⁴⁷⁵³ *suhan-gūya şalādır* (Nef'i: K. 34/50). (IV/47. s.).

suhan-ver: (< F.) feṣāḥatle söz söyleyen, faṣīḥ. *Suhan-verī* = güzel söz söyleyicilik. *Zu'munca suhan-ver-i zemāne / Seccāde-niṣṣīn-i kahve-hāne* (Şeyḫ Gālib⁴⁷⁵⁴: 715). (IV/47. s.).

sühūnet: (< Ar.) ııcaklık, kızgınlık. Ekseriyā māddiyyātda kullanılır: *sühūnet-i hamām, sühūnet-i tābe*. (IV/48. s.).

südāsī: (< Ar.) altı harfli, altılı. (IV/48. s.).

südüs: (< Ar.) altı cüz'de biri, altıda bir: *südüs-i hişşeye mutaşarrıf*. (IV/48. s.).

südde: (< Ar.) kapı, kapı eşigi: *südde-i seniyye*. § Ba'zı a'zāya 'arız olan tutgunluk 'illeti, a'şābıñ 'aṭāleti. (IV/48. s.).

sürādık: (< Ar.) Fārisī *serā-perde*'niñ mu'arrebî. Cem'i *sürādıkāt*. O māddeye mürāca'at etmeli. (IV/48. s.).

sürāğ: (< F.) eser, nişāne, iz. Türkçesi *şorak*. (IV/48. s.).

sürrāk: (< Ar.) *sāriḳ*'iñ cem'i, hırsızlar: *habs-i sürrāk*. (IV/48. s.).

sürh: (< F.) kırmızı: *cāme-i sürh, sürh-i mürekkeb*. *Sürhī* = kırmızılık, kızılık. *Sürhī-i hicāb*. (IV/48. s.).

sürh-āb: (< F.) 'anğud' denilen ördege müşābih kırmızı renkli hayvān § kırmızı şarāb § kan. (IV/48. s.).

sür'at: (< Ar.) çābukluk, az vakitde çok hareket etmek: *sür'at-i seyr, sür'at-i ibtidā'ıyye, sür'at-i vasaṭıyye*. *Sür'at-i intikāl* = çābuk idrāk etmek, hemān aḥlamak. *Sür'at-i infi'āl* = derhāl darılmak, çābuk gücenmek. *Sür'at-i seyrinden azherdir ki rahş-ı himmetim / Hem-'inān-ı sābıkūn olmaḳ*

4753 Kāmūsta bu bağlaç yoktur.

4754 Hüsn ü 'Aşk.

temennāsındadır (Mu'allim Nācī⁴⁷⁵⁵: G. 4/2). (IV/48. s.).

sürme: (< F.) göze çekilen ma'rûf siyâh toz, dârû. Sürme-dân = içine sürme konulan zarf, kap. Çekmek maddesiyle isti'mâl olunur. Sürme-geş = bu terkîb hem fâ'il, hem mef'ûl makâmında ya'nî 'sürme çekici, sürme çekmiş' ma'nâsında kullanılır. *Ol iki dîde-i bî-sürme siyâh / Dâ'im olmuşdu nazar-gâh-ı İlâh* (Hâkânî: 238). (IV/48. s.).

surnā(y): (< F.) *surnā* muhaffefi, taḥrîf ile ma'rûfu *zurna*'dır. Surnā-zen = zurna çalan. Surnā veyâ surnây *sûr* ile *nây*'dan mürekkebdir. Ekşeriyâ düğün cem'iyetlerinde çalınması böyle tesmiyesine sebep olmuştur. *Surnâda pîş-rev olmaz ne çıkarsa bahtına (meşel-i meşhûr)*. (IV/48. s.).

sürüc: (< Ar.) 'eyer' ma'nâsına olan *serc*'iñ cem'i. (IV/49. s.).

sürüd: (< F.) tegannî, nağme; ırlama, ötme: *sürüd-ı hazîn, sürüd-ı mü'eşşir*. || *Sürüd-ı müjde ile âsmân tarab-hâne* (Nef'î: K. 30/8). (IV/49. s.).

sürür: (< Ar.) sevinç, sevinme. Dârû's-sürûr = sevinç evi, sevinçli mahall. *Neşât-ı hâtır-ı 'âlem eliñdedir sâkî / Bu ğamları yine bir câmdır sürûr edecek*

(Nâ'ilî-i Qadîm: G. 209/8). (IV/49. s.).

sürüş: (< F.) melek Ş huşûşuyla vâsıta-i vahy olan Hâzret-i Cebrâ'îl 'aleyhi's-selâm. *Sürüşe* de 'aynı ma'nâya lûgatdır. Cem'i sürüşân = melekler. (IV/49. s.).

süst: (< F.) gevşek, sölpük; yavaş, tenbel. Süstî = gevşeklik, tenbellik. *Temkînimi belâ-yı mahabbetde kıлма süst / Tâ dōst ta'n edip demeye bî-vefâ beni* (Fuḫūlî⁴⁷⁵⁶: 1126); *Olur mu çüst-i har-ı süst tâziyâne ile* (Neylî: G. 140/2). (IV/49. s.).

sütûḥ: (< Ar.) *saṭḥ*'iñ cem'i. Oraya bakmalı: *sütûḥ-ı müsteviyye*. (IV/49. s.).

sütûr: (< Ar.) *saṭr*'iñ cem'i. Müfredine bakmalı: *sütûr-ı müstaḳîme*. || *Şaf çekse ne dem sütûr-ı haṭṭuñ / Ey şaf-der-i rezm-gâh-ı ma'nâ* (Nef'î: Kt. 2/5). (IV/49. s.).

su'âl: (< Ar.) öksürük. Fârisîde 'sürfe' denilir. Su'âl-i dîkî = ıstılâḥ-ı tıbda 'boğmaca öksürüğü' demektir: (IV/49. s.).

sü'adâ: (< Ar.) sa'âdetle muttaşif, sa'âdetli demek olan *sa'id*'iñ cem'i: *sü'adâ-yı ümmet, hadîkatü's-sü'adâ*. (IV/49. s.).

4755 Şerâre.

4756 Leylâ vü Mecnûn.

süfte: (< F.) delinmiş. Dür-i süfte = delinmiş, delikli inci. Nā-süfte = delinmemiş, deliksiz. Süfte-güş = kulağı delinmiş; kināyeten "ārif, vākıf' ma'nāsında kullanılır. (IV/49. s.).

sufrā': (< Ar.) elçiler. *Sefīr*'iñ cem'idir: *sufrā-yı düvel, sufrā-yı ecnebiyye*. (IV/49. s.).

süfre: (< Ar.) üzerinde yemek yenilen yaygı veyāhūd üstü düz, müdevver dört ayaklı şey ki taḥrīf ile *şofra* dèrler: *süfre-i ziyāfet, süfre-i sūr, ādāb-ı süfre*. (IV/49. s.).

süflā: (< Ar.) 'aşağı' ma'nāsına olan *esfel*'iñ mü'ennesi: *cihet-i süflā*. (IV/50. s.).

süfelā': (< Ar.) 'h'ör, ḥakīr, alçak' ma'nāsına olan *sefil*'iñ cem'i: *süfelā-yı belde*. (IV/50. s.).

süflī: (< Ar.) i'tibārsız, aşağı, bayağı; pejmürde, pis kıyāfetli. Süfliyyet = bayağılık, pejmürdelik, ḥarābātılık. Süfliyyāt = 'dünyāya mütē'allık bayağı, 'ādī umūr ve ḥuşūşāt' demektir. Ḥidemāt-ı süfliyye = çöpçülük, süprüntücülük gibi şeyler. (IV/50. s.).

süfün: (< Ar.) gemiler. *Sefīne*'niñ cem'i. Cem'-i dīgeri olan *sefā'in* ziyāde kullanılır. (IV/50. s.).

süfuf: (< Ar.) ıstīlāḥ-ı tıbdā toz hālinde olan 'ilāç: *tertīb-i süfuf*. (IV/50. s.).

süfehā': (< Ar.) *sefil*'iñ cem'i, o māddeye bakmalı: *Ḥaḳqımda ne dèrlerse o gūne süfehānıñ / Āşār-ı tabī'atlerine kim nazar eyler* (Nef'i: K. 11/56). (IV/50. s.).

sukāṭa: (< Ar.) döküntü, düşüp dökülen şey: *sukāṭa-i simāt, sukāṭa-ḥ'ār*. (IV/50. s.).

sükūt: (< Ar.) māddeyden veyā ma'neden düşmek: *ecrām-ı münevvereniñ sükūtu, sükūt-ı evrāk, Deli Yāni'niñ mevki'-i iktidārdan sükūtu*. || *Kāh bir ḥarf sükūtuyla èder nāşırı nār / Kāh bir nokṭa kuşūruyla gözü kör eyler* (Fuzūlī). (IV/50. s.).

sukūf: (< Ar.) 'tavan, dam' ma'nāsına olan *sakf*'iñ cem'i. O māddeye de bakmalı. *Sukūf-ı büyyūt*. (IV/50. s.).

sükārā: (< Ar.) 'sarḥōş' ma'nāsına olan *sekrān*'iñ cem'i. (IV/50. s.).

sükkān: (< Ar.) 'oṭuranlar, oṭurucu' ma'nāsına olan *sākin*'iñ cem'i: *sükkān-ı karye, sükkān-ı belde*. Ş Dümen. *Sükkān-ı sefīne* bu ma'nāda müfredidir ve nādiren isti'māl olunmuşdur. *Sükkān-ı ḥarem n'eyler imiş kible-nümāyı* (Seyyid Vehbī). (IV/50. s.).

sükker: (< Ar.) şeker. Sükkerī = şekerden i'māl olunan tatlı. (IV/50. s.).

süknā: (< Ar.) oturacak mahall, hāne, konak. Diğer lafza ittişali takdîrinde şöündaki "ye" "elif"e kalb olunur: "süknā-yı harāb, süknā-yı kebîr" gibi. § Sâkin olma, oturma: *Ḳābil-i süknā bir köşk bulunamadı.* (IV/50. s.).

sükût: (< Ar.) terk-i kelām etmek, şuşmak, şuşma: *Maḳāmına göre sükût eñ belîğ cevābdan daha ma'nîdār, daha mü'eşşirdir.* Sükûtī = şuşmayı i'tiyād ve iltizām eden. (IV/51. s.).

sükûn: (< Ar.) hareketden fâriğ olmak, kımıldanmamak, durmak. Aşl-ı Türkçesi *diñmek*'dir: *hāl-i sükûn, sükûn-ı havā.* § Harekesizlik: *sükûn-ı vāv ile.* || *İbzāl-i mesā'ide kuşūr etme ki olmuş / Vābeste bu 'ālemde sükûnuñ harekâta* (Lā⁴⁷⁵⁷). (IV/51. s.).

sükûnet: [müvellede] hareketsizlik, durmak; durğun olmak. Bālâdaki sükûn'ıñ yalnız birinci ma'nâsıyla birdir. Sükûnet-yāb = sükûnet bulucu, bulan. (IV/51. s.).

sülâf, sülâfe: (< Ar.) şarāb. Aşl-ı Türkçesi *süci* ve *çağır*'dır: *sülâf-ı şāf, sülâfe-i 'aşk.* (IV/51. s.).

sülâle: (< Ar.) zürriyet, nesil. Türkçe *döl, döş*'dür: *sülâle-i t̤āhire, sülâle-i peygamberī.* (IV/51. s.).

sultān: (< Ar.) pādişāh, hükümdār, hükār: *sultān-ı cihān.* Hāzret-i pādişāhıñ vālide ve kerīme-i muhteremeleriyle hemşirelerine de ıtlāk olunur. *Vālide sultān* ta'bīriniñ doğrusu *vālide-i sultān*'dır. Keşret-i isti'māl ile 'alāmet-i izāfet olan aradaki hemze iskāf olunmuştur. Diğerleri isimleriyle zıkr olunur. Meselā "Zeyneb Sultān, Şafiye Sultān" gibi. Sultān-zāde = sultānlardan mehd-ārā-yı vücūd olan beyler, damad paşalarıñ evlādları. Cem'i *selāṭīn.* *Ḳudretim yok hālimi 'arz etmeye sultānıma* (Uşūlī); *Nāmını i'lā edin ki şānlıdır sultānıñız / Şān-ı devletle berāber artar elbet şānıñız.* (IV/51. s.).

sülāmī: (< Ar.) ıstılāhāt-ı tıbbiyyedendir. 'İnsānıñ ellerinde ve ayaklarındaki parmaklarıñ ince, uzun kemikleri'ne dēnilir. *Elleriñ her parmağında üçer sülāmī vardır.* Cem'i *sülāmīyāt.* Süleyme = iş-bu kemiklerden ortadaki ikinci kemik. (IV/51. s.).

süllem: (< Ar.) nerd-bân, merdiven:
süllem-i feyz ve rif'at, süllem-i terakkî.
(IV/51. s.).

sülük: (< Ar.) yola girmek, yol tutmak,
bir gürûha dâhil ve onların 'âdât ve
ef'âli ile 'âmil olmak: *tarîk-i hakka*
sülük, tarîkat-i Mevleviyye'ye sülük,
tarîk-i kitâbete sülük. (IV/51. s.).

süm: (< F.) at, kaçı, öküz gibi
hayvânların tırnağı. Süm-tırâş =
'na'lband bıçağı' demektir ki tahrîf
ile *şuntırac* dâirler. (IV/51. s.).

summāk: (< Ar.) ba'zı memleketlerde
ta'âma katılan ekşi dâneler ki
tahrîfle *şumaq* dâirler. Summākî =
ebrûli ve maqbûl bir nev' taşdır ki
gâyetle katı ve cilâ-dâr olur. (IV/52.
s.).

sümrat: (< Ar.) karayağızlık, esmerlik:
sümrat-ı sîmâ, sümrat-ı beden. (IV/52.
s.).

süm'a: (< Ar.) herkese göstermek,
işitdirmek maqşadıyla riyâkârâne
işlenilen fi'l ve 'amel. (IV/52. s.).

sümüvv: (< Ar.) yücelik, yükseklik:
sümüvv-i menzilet, sümüvv-i pây.
'Aynı ma'nâda 'ulüvv daha ziyâde
kullanılır. (IV/52. s.).

sümûhat: (< Ar.) *semâhat* gibi civân-
merdlik, eli açık olmak. Ekşeriyâ
öteki kullanılır. (IV/52. s.).

sümûm: (< Ar.) zehirler, ağular.
Semm'in cem'i: bād-ı sümûm. (IV/52.
s.).

sünbül: (< F.) mevsim-i bahârda
şoğandan peydâ olan güzel koku
ma'rûf çiçek: *Filemenk sünbülü,*
katmerli sünbül. Sünbülî = 'sünbül
renginde' demektir. Ekşeriyâ
güneşsiz, yağmursuz havâyâ vaşf
olur: *sünbülî havâ.* (IV/52. s.).

sünbüle: (< Ar.) başak. Cem'i *sünbülât*
ve *senâbil.* § Yüz ellinci derecede
kâ'in burca ıtlâk olunur ki güneş iş-
bu burca şehir-i ağustosda intikâl
eder. (IV/52. s.).

sünt: (< Ar.) sîret-i hasene, huşûsuyla
peygamberimiz mefhar-ı mevcûdât
'aleyhi ekmelü't-tahîyyât
efendimiziñ sîret-i kudsiyye ve
mu'tâdı olan ef'âl-i şerîfeleridir ki
'âmme-i ehl-i İslâm 'inde
mergûb ve mer'ıyyü'l-icrâdır:
sünnet-i mü'ekke. Sünnetü'llâh =
hükm-i İlâhî, 'âdât-ı İlâhiyye. §
Hitân: *sünnet düğünü.* || Ümmete böyle
'amel sünnet imiş (Hâkânî: 244).
(IV/52. s.).

sündüs: (< Ar.) ince dîbâ, nâzik atlas.
Sündüsî = o kumâşdan ma'mûl libâs

vesā'ir şey. *Bunu tahkik bil o*⁴⁷⁵⁸ *reşk-i sūrūş*⁴⁷⁵⁹ / *Oldu hūrā gibi hem sündüs-pūş*⁴⁷⁶⁰ (Hākānī: 259). (IV/52. s.).

sünen: (< Ar.) 'siret-i hasene' ma'nasına olan bālādaki *sünnet*'iñ cem'i. Sünen-i seniyye = hāzret-i peygamber şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem efendimiziñ ef'āl-i qudsiyye-i mu'tādeleri. (IV/52. s.).

sünūh: (< Ar.) hüsn-i şüretle, sühütle hātıra gelme ve kalbe doğma. Cem'i *sünūhāt*'dır. 'Sāniḥāt' ma'nasında da kullanılır: *sünūhāt-ı şūfiyye*. (IV/53. s.).

sümbāre, sünbāre: (< F.) taḥrīf ile 'zınpara' dēnilen bir nev' sert taşın tozudur ki kılıç, bıçak gibi demirden ve emşāli ma'deniyyātdan ma'mul evānī ve eşyānıñ pasını açıp cilā vermek için kullanılır. *Sünbāzec* bunun mu'arrebidir. (IV/53. s.).

Sünnī: (< Ar.) ehl-i sünnet ve cem'atden olan zāt: *sünni'l-mezheb, cāriye-i sünniyye*. (IV/52. s.).

sünün: (< Ar.) yıllar. *Sene*'niñ cem'idir: *şühür ü sünün*. Diğer cem'i olan *sinin* ziyāde kullanılır. (IV/53. s.).

sū(y): (< F.) cānib, taraf, yan: *sū-yı vālā-yı kerīmānelerine*. *Sū-be-sū* = taraf taraf, her yana. *Sū-be-sū sevķ eyleyen hep sā'ik-i takdīrdir* (Koca Rāgīb: G. 57/7). (IV/53. s.).

sū': (< Ar.) kötülük. *Hüsn* muḳābili. İzāfetle ma'neviyyātda kullanılır: *sū-yı zan, sū-yı hāl, sū-yı hażm, sū-yı hareket, sū-yı mu'āmele*. (IV/53. s.).

süvār: (< Ar.) zīnet olarak kadınların bileklerine takdıkları bilezik. Kesr-i sīn ile de cā'izdir. Cem'i *esvire*. (IV/53. s.).

süvār: (< F.) binmiş. Esb-süvār = ata binmiş. Pīl-süvār = file binmiş. Üştür-süvār = deveye binmiş. Cem'i *süvārān*. (IV/53. s.).

süvārī: (< F.) atlı, atlı 'asker: *süvārī fırkası, süvārī bölüğü*. Ş Gemiye binmiş olması hasebiyle beylik gemi zābiṭine, gemi kumandanına ıtlāk olunur: *Ertuğrul seffine-i hümayūnu süvārīsi*. (IV/53. s.).

su'āl: (< Ar.) bir şeyi añlamak için birine şormak, şoruşdurmak: *su'āl ve cevāb tarzında yazılmış*. Ş Dilenmek: *irtikāb-ı züill-i su'āl*. Cem'i *es'ile, su'ālāt*. *Hastayım derdim su'āl etmez tabīb* (Esrār Dede). (IV/53. s.).

subiye: (< Fr.) aşlı *sous-pieds*'dir ki 'taḥte'l-ḳadem' ma'nasıdır.

4758 Eserde: ol.

4759 Eserde: rürüş.

4760 Eserde: Sündüs-püş.

'Ayağın altından geçirilip pantolonuñ iki kenârındaki dügmelere rabt' edilen kayış veya kumâş pârçası' demekdir ki pantolonuñ yukarıya sıyrılıp çıkması için kullanılır. (IV/53. s.).

sūhte: (< F.) yanmış, yanık. Sūhte-dil = gönlü yanmış, yüregi yanık. Nân-ı sūhte = yanmış ekmek. § Tâlib-i 'ilm, talebe-i 'ulûmuñ her biri. (IV/54. s.).

sūd: (< F.) fâ'ide, nef', kâr, kazanç: *sūd u ziyân*. Bî-sūd = fâ'idesiz, bî-hûde. Sūd-mend = nâfi', fâ'ideli § fâ'ide şâhibi, müstefid, kâr eden. (IV/54. s.).

sūde: (< F.) sürülmüş, sürtülmüş. Ruḥ-sūde = yüz sürülmüş, sürmüş. Sūde-rû = sürülmüş yüz. (IV/54. s.).

soda: (< Fr.) bir nev' ma'denî tozudur ki 'laṭron' da denilir. Câme-şüycular sıcak şuda, balıkçılar lakerda balığı i'mâlinde kullanırlar. Terkibât-ı sâ'irede daḥî müsta'meldir. (IV/54. s.).

sūr: (< F.) düğün, esbâb-ı müteyemmene ile icrâ kılınan ziyâfet, sevinçli şenlik: *sūr-ı pür-sürür, sūr-ı hitân*. || Kalem olsun eli ol kâtib-i bed-i tahririñ / Ki fesâd-ı

*raḳamı*⁴⁷⁶¹ *sūrumuzu şūr eyler* (Fuzûlî). (IV/54. s.).

sūr: (< Ar.) li-ecli't-teḥaffuz bir maḥalliñ etrâfına çekilen metin ḥişâr, ḳal'a duvârı, ḳal'a bedeni: *Medîne-i Münevvere sūr ile muḥâṭdır*. (IV/54. s.).

süver: (< Ar.) aşağıda yazılı olan *süre*'niñ cem'i: *süver-i şerîfe*. O māddeye de bakmalı. (IV/54. s.).

sūrâḥ: (< F.) delik: *sūrâḥ-i cidâr, sūrâḥ-i seng*. || *Nâyıñ ki çıkar zezeme sūrâḥlarından / Bülbüller öter şanki gülün şâḥlarından* (Nâ'ilî-i Qadîm: G. 266/1). (IV/54. s.).

surutḳa: (< İt.) sütün şuyu peyniri kesdirilip yağı alınmış nev'i. Aşlı *survatḳa* imiş. (IV/54. s.).

süre: (< Ar.) Qur'ân-ı Kerîmiñ ḥavî olduğu yüz on dört menzileniñ her birine ıtlâḳ olunur: *Ḳaplamışdı yüzünü nūr-ı sürür / Süre-i Nūr idi yâ maṭla'-ı nūr* (Ḥâḳânî: 206). (IV/54. s.).

-süz: (< F.) ḥarâret, ihtirâḳ, yanma. Süz u güdâz = yanıp yakılma. Ekşeriya vaşf-ı terkibî şüretinde ve 'yakıcı, yakan' ma'nâsında kullanılır. *Dil-süz, ṭâḳat-süz, vicdân-süz, cân-süz* gibi. (IV/54. s.).

4761 Kâmuṣta: raḳamıyla.

sūzān: (< F.) yakıcı, yağan: *āteş-i sūzān*.

Ş Yanıcı, yanan: *Bāğ-ı dehr içre biten her gönçe-i āteş-nümā / Hāk olan bī-dilleriñ resm-i dil-i sūzānıdır* (Nev'î: G. 91/3). (IV/55. s.).

sūziş: (< F.) mü'essirlik, yakıcılık, yanış, yanma: *sūziş-i derūn*. || *O ne sūziş ki okurken insān / Bulamaz zabt-ı bükāya imkān* (Mu'allim Nācī⁴⁷⁶²: 6). (IV/55. s.).

sūzen: (< F.) igne. Çeşm-i sūzen = igne deligi. Sūzen-dān = ignelik. Sūzenī = igneye mensüb ve müte'allik, igne ile işlendiği için ince nakışa, pesende ıtlāk olunur. (IV/55. s.).

sūz-nāk: (< F.) muhriş, mü'essir; yakıcı, ateşli Ş *mūsikī-i 'Osmānīde* bir maḳām ismi: *sūz-nāk faşlı, sūz-nāk pīş-revi*. (IV/55. s.).

sūzende: (< F.) yakıcı, yağan: *sūzende-i 'aşk*. Ma'nāca *sūzān* ile müterādifdir. (IV/55. s.).

sūzen-ger: (< Ar.) igneci, igne yapan. (IV/55. s.).

sūs: (< Ar.) 'ilm-i nebātāt ıtlāhında 'meyān⁴⁷⁶³ denilen nebāta ıtlāk olunur. Meyān kökü maṭbūh, meshūk, hülāşa, pestil olarak tıbda kullanılır. (IV/55. s.).

sūs: (< F.) 'güve' denilen böcek Ş arpa, buğday gibi hūbūbāta üşen ufaş bit, kurd. (IV/55. s.).

sūsmār: (< F.) kertenkele, keler. (IV/55. s.).

sūsen: (< F.) mor renkli çiçek açan *şuşām*. Renkçe envā'ı çokdur. 'Sūsene' de denilir. *Sīn'idir sūsen-i bāğ-ı melekūt* (Hākānī: 11). (IV/55. s.).

sūk: (< Ar.) çarşı, bazar. Sūk-ı sulṭānī = mezād maḥalli, alım şatım yeri. Sūk-ı 'Ukāz = zamān-ı ḳadīmde beyne'l-'Arab meşhūr bir panayır idi ki her sene zī'l-ḳa'de ibtidāsında Nahle ile Tā'if arasındaki şahrāda ḳurulur ve şu'arā-yı 'Arab orada ictimā' ile birbirleriyle müşā'are ederler idi. Sūkī = çarşıya, bazara mensüb ve müte'allik Ş çarşılı, bazarcı. (IV/55. s.).

sulṭat⁴⁷⁶⁴: (< Fr.) 'asker neferi, 'asker, nefer. (IV/55. s.).

sulfato⁴⁷⁶⁵: (< Fr.) hāmız-ı kibrīt ile bir esāsdan mürekkeb milh, kibrītiyyet. Envā'ı vardır. (IV/55. s.).

Sümenāt⁴⁷⁶⁶: (< F.) Hindistān'da, Keḳrāt diyārında vaḳtiyle mevcūd ve meşhūr olan bir tab-hāneniñ

4762 Sünbüle, Meşhur "Hilye-i Şerīfe" Sahibi Hākānī'ye.

4763 Kāmūsta "miyan" şeklinde harekelenmiştir.

4764 Soldat.

4765 Sulfate.

4766 Kāmūsta: Süvmenāt.

nāmı. Sulṭān Maḥmūd-ı Ġaznevī'nin diyār-ı mezkûru feth etdiği eşnâda iş-bu tab-hāneyi hedm ve tahrib eylediği mervîdir. *Göñül ki Ka'be-i tahkîke vâsıl olmuştur / Cihân muhâceme etdikçe Sümenât'a güler* (Mu'allim Nâcî⁴⁷⁶⁷: 4). (IV/56. s.).

sünger: (< Yun.) aslı *sipûngûş*. Denizden çıkarılan yumuşak, lastikli ma'rûf şeydir ki 'Arabîde, Fârisîde 'isfenc, isfence' denilir: *çûka süngeri, araba süngeri, sünger tatlısı*. (IV/56. s.).

sühân: (< F.) törpü, eye gibi çizikli degildir: *şıcan kuyruğu törpü, ağız törpüsü*. (IV/56. s.).

süveydâ': (< Ar.) yürekde olan siyâh nokta, siyâhlık. 'Süveydâü'l-ḳalb, sevdâü'l-ḳalb, esvedü'l-ḳalb, ḥabbetü'l-ḳalb' de derler. Fârisîde 'dâne-i dil' denir. *Bir nefes çıkmaz ğam-ı 'aşkıñ göñülden ey şanem / Şanki ol sevdâyı ḳalbimde süveydâ eylediñ* (Uşûlî). (IV/56. s.).

Sühâ: (< Ar.) benâtü'n-na's 'şuğra' denilen küme kevâkibiñ ortasında ğâyet küçük görünen bir kevkebiñ ismi. *Ḳaşları arasın etmişdi Hudâ / Evc-i eflâk-ı şerî'atda Sühâ* (Ḥâḳânî: 301). (IV/56. s.).

sühûlet: (< Ar.) âsânlık, kolaylık: *medâr-ı sühûlet*. (IV/56. s.).

Süheyl: (< Ar.) bir parlak aḥterdir ki diyâr-ı Yemen'de pek parlak görüldüğü için *Süheyl-i Yemenî* ve *Süheyl-i Yemânî* diye meşhûrdur. (IV/56. s.).

süyûf: (< Ar.) *seyf*iñ cem'i. Kılıçlar: *süyûf-ı ḳâṭı'a*. (IV/56. s.).

süyûl: (< Ar.) 'şiddetle akan şu' ma'nâsına olan *seyl*iñ cem'i. (IV/56. s.).

//şe// (IV/56. s.- IV/90. s.)

şe: [ḥarf] elif-bâ-yı 'Osmânîde on altıncı ḥarfdir. Ebced ḥesâbınca "300" 'adedine ve evrâḳ ve mekâtîb târîḥlerinde şa'bân ayına işâretidir. (IV/56. s.).

şâ'e: (< Ar.) 'diledi' ma'nâsına şîğâ-i fi'l-i mâzîdir. "İnşâ'allâh, mâşâ'allâh" cümlelerinde kullanılır, yalnız olarak aṣlâ kullanılmaz. (IV/56. s.).

şâ'ibe: (< Ar.) eser, emâre: *şâ'ibe-i ğaraż, şâ'ibe-i imtinâ'*. Ş Şübhe: *ictihâd-i bî-şâ'ibe*. Ş 'Ayıb, çirk, leke: *şâ'ibe-i nifâḳ, şâ'ibe-i noḳşân*. Şâyibe şüretinde telaffuz ve tahrîr edilmemeli. (IV/57. s.).

şā'ik: (< Ar.) şevkli, hevesli, ārzūlu:
kalb-i şā'ik, kulūb-ı şā'ika. (IV/57. s.).

şābb: (< Ar.) genç adam. Şābb-ı emred
= tüysüz genç, yüzünde tüy
çıkmamış delikanlı. Şeyh ü şābb =
'ihtiyār ve genç' demektir. *Tab'ıma
geldi fütūr evzā'-ı şeyh u şābdan*
(Halīm Giray). (IV/57. s.).

şāb: (< F.) 'Arabīde 'şebb' dēnir, iki
nev'dir. Biri deñizde peydā olan
ağız buruşdurucu taş gibi beyāz
şeydir ki Baħr-i Aħmer'de pek
çokdur. Bu sebeble Şāb Deñizi diye
meşhūrdur. Diğer beyāz bir terkīb-i
ma'denīdir. (IV/57. s.).

şābāş: (< F.) 'āferīn, taħsīn' maķāmında
īrād olunur bir ta'bīrdir ki *şādbāş*
muħaffefidir: *sezā-yı şābāş, müsteħak-ı
şābāş*. *Sābāş* şüretinde telaffuzu
ğalaťdır. (IV/57. s.).

şabķa: (< Fr.) muħarrefdir. Aşlı
chapeau'dur. Ecnebīleriñ ser-pūşu,
başlarına giydikleri şekilleri
muħtelif kisve-i ma'rūfe. (IV/57. s.).

şātīm: (< Ar.) şetm edici, sövüp şayan.
(IV/57. s.).

şāh: (< F.) dal, ağaç dalı: *şāh-ı meyve-
dār, şāh-ı gül*. Ş Boynuz, çatal. Şāh-ı
āhū = ceylan boynuzu. *Şāh damārı*. Ş
Pāre, kı'ta, pārça. Şāh şāh = pāre

pāre. *İstītrād* bir luġat kitābında⁴⁷⁶⁸
"boyunduruķ gibi ağaçdan yapılan
ālet-i zabt" diye *şāha* lafzı
gösterildikten sonra mişāl olarak
"giriťtār-ı dü-şāhe-ı ızťrāb"
cümlesiniñ īrād edilmesi eşer-i
ġaflet olmalıdır. Mişāl doğru, faķať
gösterilen lafz yañlışdır.
Boyunduruķ gibi dēnilen şey -ki
Türkçesi 'tomruķ'dur- evā'ilde
mücriminiñ boyunlarına geçirilen
bir çatal ağaç idi. *Ferheng-i Şu'ūrī* ile
*Burhān*⁴⁷⁶⁹'a göre Fārisīde buña 'du-
şāne, dü-şāhe' dērler. Şāh-sār =
dallık, koruluk. *Ķopmadı şāh-ı gül-i
ümmīdden bir dāne gül* (Yahyā: G.
229/1). (IV/57. s.).

şād: (< F.) mesrūr, sevinçli. Şādī =
mesrūriyyet, sevinçli olmak. (IV/57.
s.).

şādāb: (< F.) tarāvetli, ter ü tāze; şulu,
şuya kanmış. Şādābī = şādāblık.
(IV/58. s.).

şādān: (< F.) memnūn, mesrūr,
sevinçli. (IV/58. s.).

şādırvān: (< F.) iştīlāhımıza göre 'cāmi'
avlularındaki eťrāfında bulunan
müte'addid muşluklardan ve
fıskıyesinden şu akan havuz

⁴⁷⁶⁸ Luġat-ı Ebū'z-ziyā: 577. s.

⁴⁷⁶⁹ 1305. s.

tarzında kubbeli çeşme, şu hazînesi' demektir. (IV/58. s.).

şād-kām: (< F.) pek sevinçli. Eşhāşa vaşf olarak kullanılır. *Zevkī o rind eyler tamām kim tuta mest ü⁴⁷⁷⁰ şād-kām* (Nef'î: K. 15/8). (IV/58. s.).

şād-mān: (< F.) pek mesrūr, çok sevinçli. Şād-mānī = mesrūriyyet, ziyāde sevinçli olmak. (IV/58. s.).

şādī: (< F.) mesrūriyyet, sevinç ile göñül feraḥ olmak: *şādī-i vuşlat*. (IV/58. s.).

şāzz: (< Ar.) 'kā'ide-i külliyyeden ḥāric, kā'ide ḥaricinde olan' demektir: *kelimāt-ı şāzze*. (IV/58. s.).

şārib: (< Ar.) içici, içen. Şāribü'l-leyl ü nehār = gece gündüz içen. Ş Bıyık: *kaṭ'-ı şārib*. (IV/58. s.).

şāriḥ: (< Ar.) şerḥ edici, eden; bir kitābın müşkil ve muḡlaḵ olan 'ibāre veyā fıkralarını şerḥ ve izāḥ eden: *şāriḥ-i Meşnevî*. (IV/58. s.).

şāri': (< Ar.) vāzı'-ı şerī'at, Cenāb-ı Allāh'a ve evāmır ü nevāhî-i İlāhiyyeyi teblīḡ buyuran ḥātemü'l-enbiyā 'aleyhi ekmelü't-teḥāyā efendimiz ḥazretlerine ıtlāḵ olunur: *izn-i şāri'*. (IV/58. s.).

şāriḵ: (< Ar.) parlayıcı, parlayan: *necm-i şāriḵ, nücüm-ı şāriḵa*. Taḥşiş ile

güneşe ıtlāḵ olunur. Şāriḵa = ziyā, nūr, aydınlık. (IV/58. s.).

şātır: (< Ar.) şetāretli, her şeyi koşup yapmaḡa ve her işe girişmeye ḥāzır ve heves-kār olan Ş Fāriside 'rikābda, yanda peyk gibi koşup giden ḥidmet-kār, tābī' demektir. (IV/58. s.).

şā'ir: (< Ar.) ta'rīfi eñ müşkil bir kelime, bunuñ için şāḥifeler doldurmalı. Eñ kesdirme ta'rīfi 'şī'r söyleyen, şī'r yapan adam' deyip sözü uzatmamalı: *şā'ir-i meşhūr Nef'î*. Cem'î *şu'arā*'dır: *şu'arā-yı Rūm, şu'arā-yı 'Arab, şu'arā-yı Īrān*. ‖ *Ḳalbiñ ilhāmıña müvellādır / Saña şā'ir dēmemeḵ evlādır* (Mu'allim Nāci⁴⁷⁷¹: 5). (IV/58. s.).

şāfi': (< Ar.) şefā'at edici, suçı 'afv etdirici. Şāfi'-i rüz-ı cezā = ḥazret-i peyḡamber. Şāfi'î = Ṭā'if civārında bir karyedir ki onda mütemekkin olan nās kendilerini faḥr-i enām 'aleyhi's-şalavatü's-selām ḥazretleriniñ cedleri olan Muṭṭalib bin 'Abd-i Menāf evlādından Şāfi'n zürriyetinden zu'm ve zannederler. Bunlara 'Benî Şāfi'' dēnilir. İmām Şāfi'î rahmetu'llāh onlardandır. Ḥazret-i imāmuñ mezhebine tābī'

4770 Kāmūsta bu bağlaç yoktur.

4771 Sünbüle, Meşhur Hilye-i Şerife Sahibi Hākānī'ye.

olanlara da *Şāfi'ī* ıtlāk olunur.
(IV/58. s.).

şāfi: (< Ar.) şifā vèrici, hastayı iyi èdici:
devā-yı şāfī. Şāfi-i haqīkī = Cenāb-ı
Allāh. Edviye-i şāfiye = şifālī 'ilāçlar.
Ş Kanā'at vèrici, vèren: *cevāb-ı şāfī*.
(IV/59. s.).

şākķ: (< Ar.) zaķmetli, meşakķatli; gūç
ve zōr olan. Dā'imā bunun
mü'enneşi olan *şākķa* kullanılır:
i'māl-i şākķa, *hidemāt-ı şākķa*,
'ameliiyyāt-ı şākķa. (IV/59. s.).

şākūl: (< Ar.) hikmet-i ṭabī'iyye ve
hendese ıstīlāhātındandır. Bir
maḥalliñ haṭṭ-ı 'amūdu ve
münḥanīsini ta'yīn için kullanılan
ucu kurşunlu ip, duvārcı dūrger ipi.
Taḥrīfle 'şavul' dènilir. Şavullamak
= şākūl ile doğru mu egri mi diye
cihet aramak. Şākūlī = ıstīlāḥ-ı
hendesede 'şākūla mensūb ve
müte'allik olan şey' dèmekdir.
(IV/59. s.).

şākir: (< Ar.) şükr èdici, gördüğü luṭf
ve ni'mete karşı şenā ve du'ā èden:
şākir-i ni'met, *çāker-i şākirü'l-iḥsānları*.
(IV/59. s.).

şākird⁴⁷⁷²: (< F.) mülāzım, çırāk, 'ilim
veyā şan'at taḥşīline devām èden:

şākird-i şākir. Şākirdī = çırāklık,
mülāzemet. (IV/59. s.).

şākī: (< Ar.) şikāyet èdici, èden. Bu
ma'nāda *müşteki* daha çok kullanılır.
Ş Ālāt ve esliḥası pek keskin olana
'şākī's-silāḥ' dènilir. (IV/59. s.).

şāl: (< F.) yūñ kumāş, şūf, şayaķ. Bi'l-
ḥāşşa Hindistān ve Īrān bilādında
nesc ve i'māl olunan ma'rūf kumāş-ı
mu'teber: *Keşmirī şāl*, *vālide şāl*,
Ṭrablus şāl, *Tosya şāl*. Şālī = Anķara
tiftiğinden mensūc ince kumāş.
(IV/59. s.).

şām: (< F.) ğurūb-ı şems zamānı,
gèceniñ başlangıcı, akşām. Şām u
seḥer = akşām ve şabāḥ. (IV/59. s.).

şāmm: (< Ar.) koķlayıcı, koķu duyucu,
duyan. Ekşeriyā bunun mü'enneşi
olan *şāmm* kullanılır: *kuṣṣe-i şāmm*.
(IV/59. s.).

şampanya: (< Fr.) Fransa'nıñ
Şampanya eyāletinde ḥāşıl olan
üzümlerden i'māl kılınan bir nev'
beyāz şarābdır ki o memleketiñ
ismiyle şöḥret-yābdır. (IV/59. s.).

şe'āmet: (< Ar.) uğursuzluk, uğursuz
olmak: *şe'āmet-i kudūm*. (IV/60. s.).

şāmiḥ: (< Ar.) 'ālī, yüce, yüksek: *cebel-i
şāmiḥ*, *kılā'-ı şāmiḥa*. Ş Ta'azzum ve
tekebbür ile burunu yukarıya ṭutan:
recül-i şāmiḥ. (IV/60. s.).

4772 Kāmūsta şāgird şekli yazılmıştır.

şämme: (< Ar.) havāss-ı hamseden
koğu duyucu kuvvet. Şämm
māddesine de bakmalı. (IV/60. s.).

şāme: (< F.) başörtüsü. Şāme-geş =
başına örtü çeken. (IV/60. s.).

şāme: (< Ar.) insānıñ vücūdunda 'ben'
denilen siyāh benek, nokta ki
Fāriside 'hāl' denir. (IV/60. s.).

şān: (< Ar.) nazar-ı enāmda büyük
görünen ve şāhibi için medār-ı fahr
ve şeref olan hālet, huşūş: *Ey olup
mi'rāc burhān-ı 'ulüvv-i şān saña / Yere
inmiş gökden istikbāl edip Qur'ān saña*
(Fuzūlî: G. 7/1); *Şān-ı rahşānıñ
taqdîr ederiz / Saña Hilye'n gibi tevķîr
ederiz* (Mu'allim Nācî⁴⁷⁷³: 20).
(IV/60. s.).

şāne: (< F.) tarak, saç ve şakal
taramağa mahşūş dişli ālet-i
ma'rūfe. Şāne-zen = başa tarak
vurucu, baş tayan. *Şāne-i zūlf-i
suḥandır i'tirāz* (Lā); *Tolaşıp kākül-i
'anber-şiken-i cānāne / Ne kadar hātır-ı
maḥzūna toḳandı şāne* (Yahyā: G.
354/1). (IV/60. s.).

şāh: (< F.) hudāvend, āmir-i celīlū's-
şān, hükümdār; bi'l-hāşşa Īrān
hükümdārānı hażerātıñ 'unvān-ı
resmīleridir. Şāh-ı velāyet = Hażret-i
'Alī keremu'llāhu vechehu. Cem'i

*şāhān. Şāhāne = 'hükümdāra lāyık
ve yakışık şüretde' demekdir. Şāh-ı
cihān-ārā mıdır māh-ı zemīn-pīrā mıdır
/ Behrām-ı bī-pervā mıdır yā āftāb-ı
pür-kerem* (Nef'î: K. 16/24); *Der-
yūze-ger cenāb-ı tab'ıñ / Şāhān-ı cihān-
penāh-ı ma'nā* (ve-lehu: Kt. 2).
(IV/60. s.).

şāhbāz: (< F.) beyāz ve iri doğan kuşu.
Bu ma'nāda taḥfīfle 'şehbāz' da
denilir. Kināyeten iri vücūdlu
yakışıklı genç adama da ıtlāk
olunur. (IV/60. s.).

şāhbāl: (< F.) kuş kanadınıñ eñ uzun
tüyleri. (IV/60. s.).

şāh-bender, şeh-bender: (< F.) devlet-i
'aliye-i 'Oşmāniyye'niñ bilād-ı
ecnebiyyede bulunan teba'asınıñ
umūr-ı ticāriyye ve huşūşāt-ı sā'iresi
hakkında hükümāt-ı maḥalliyye ile
icrā-yı muḥābere ve mu'āmele
etmek üzere naşb etdiği me'mūrīne
vērilen 'unvān-ı resmī. Düvel-i
ecnebiyyeniñ bu mişillū me'mūrları
*ḳonsolos 'unvānyla yād olunur: Pire
baş-şeh-benderi, Marsilya şeh-benderi.*
Umūr-ı şeh-benderi müdürriyyeti =
me'mūrīn-i mūmā-ileyhime 'ā'id
meşāliḫi rü'yetle mükellef dā'ire-i
hāriciyyede bir idāre. (IV/60. s.).

şāh-beyit: (< F.) bir manzūmeniñ eñ güzel beyti. (IV/61. s.).

şāh-per: (< F.) *şāh-bāl* ile müterādıdır. Oraya bakmalı. Bunlar *şehbāl*, *şeh-per* şüretinde tahfif olunurlar. (IV/61. s.).

şāhtere: (< F.) Türkçede daḡı bu isimle ma'rūf bir nebātdır ki bahārda ḡaşıl olur. Onuñ meshūkunda yapılan *hap* uyuz 'illetine nāfi' imiş. *Şāhterec* mu'arrebidir. (IV/61. s.).

şāhid: (< Ar.) şehādet edici, eden; bir mādde ḡaqqında gördüğünü veyāḡūd işitdiğini söyleyen: *şāhid-i 'ādil*. Şāhid-i zūr = yalancı şāhid. (IV/61. s.).

şāhid: (< F.) dil-ber, maḡbūbe; 'ayş ve şöḡbetde ḡāzır olan. Şāhid-i devrān = dil-ber-i meşhūr. Şāhid-i bāzār = açık meşreb, ḡayāsız kadın, rūspī. (IV/61. s.).

şāh-dāne: (< F.) dāneli her nesneniñ irisi, bi'l-ḡaşşa eñ iri ve güzel inci Ş kendir toḡumu. Ekşeriyā inci ḡaqqında irād olunur. (IV/61. s.).

şāh-dārū: (< F.) şarāb, süci. (IV/61. s.).

şāh-rāh: (< F.) işlek, büyük yol. Ba'zen tahfif ile *şeh-rāh* şüretinde de kullanılır: *şāh-rāh-ı ma'rifet*. (IV/61. s.).

şāhzāde: (< F.) pādīşāh oḡlu, ḡükümdār evlādı. Tahfifle *şehzāde* tarzında da kullanılır: *şāhzāde-i ālī-tebār*, *şehzāde-i civān-baḡt*. (IV/61. s.).

şāhsüvār, şehsüvār: (< F.) ata güzel binici, pek iyi binen: *şāhsüvār-ı meydān-ı veḡā*. ‖ *Āferīn ey rüzḡarīñ şehsüvār-ı şaf-deri* / 'Arşa aş şimdingeri *tīḡ-ı süreyyā-cevheri* (Nef'ī: K. 14/1). (IV/61. s.).

şāhiḡ: (< Ar.) 'ālī, yüce, yüksek. Daḡ, binā, ağaç maḡülesine vaşf olarak kullanılır: *cebel-i şāhiḡ*, *eşcār-ı şāhiḡa*, *ebniye-i şāhiḡa*. Cem'i *şevāhiḡ*. (IV/61. s.).

şāhiḡa: (< Ar.) zirve, tepe; daḡıñ tümsegi, ucu: *şāhiḡa-i cebel*. (IV/61. s.).

şāhensāh, şāhensēh (< F.⁴⁷⁷⁴) 'eñ büyük pādīşāh, şāhlarıñ şāhı, melikü'l-mülūk, cihan-ḡir' demekdir. *Şehen-şāh*, *şehen-şeh* şüretinde tahfif ve telaffuz olunur. Şāhin-şāhī= ulu pādīşāhlık ve oña mensüb ve müte'allık. *Enbiyānuñ yā Resūlu'llāh şāhin-şāhısuñ* (Mu'allim Nācī⁴⁷⁷⁵). (IV/62. s.).

4774 Kāmūsta kelimenin mensubu olduḡu lisanın kısaltması verilmemiştir.

4775 Bulunamadı.

şāh-nişīn, şeh-nişīn: (< F.)

hükümdārīn oturacağı maḳām-ı maḥşūş § mülūkāne mevki' olmak i'tibārīyle hāne ve binālarīn soḳāğa nāzır çıkması, gelen gideni seyr ve temāşā için yapılan cunba gibi çıkıntı maḥall. (IV/62. s.).

şāh-vār, şeh-vār: (< F.) *şāh* ile edāt-ı

teşbīh olan *vār*'dan mürekkebdır ki *şāh* gibi 'mu'teber ve münferid' demektir. Ekseriyā mücevherāta ve bi'l-hāşşa inciye vaşf olarak kullanılır. Ba'zı kitāblarda *vār* yāhūd *vāre*'yi edāt-ı liyāḳat farz ile bundan 'şāha lāyık' ma'nāsı çıkarılırsa da edāt-ı mezkūreniñ ma'nā-yı liyāḳat ifāde etmediği Fārisī Frenk ve lehçeleriñ tettebbu'ātiyla anlaşılmuş ve ma'nā-yı maḳşūduñ teşbīhden 'ibāret bulunduğu müstebān olmuşdur: *dürr-i şāh-vār, gevher-i şāh-vār*. (IV/62. s.).

şāhī: (< F.) bir nev' laṭīf helvānīñ ismi §

şāha mensūb, hükümdāra münāsib seçme şeyler: '*ıtr-ı şāhī, mermer-i şāhī, tuğ-ı şāhī*. § Yirmi para kıymetinde Īrān sikkesi. Vaktiyle ḍarb-hāne-i 'Osmānīde daḥī *şāhī* nāmıyla bir sikke ḍarb olunmuşdur. § Evā'ilde menzili uzun bir top bu nām ile zikr

olunurdu. '*ıtr-ı şāhī* çıkıp alay ile *şāhn-ı çemene* (Lā). (IV/62. s.).

şāhīn: (< F.) doğan, avcılarīñ sayd için kullandıkları ma'rūf yırtıcı bir kuş. (IV/62. s.).

şāyān: (< F.) 'lāyık, münāsib, yaraşır, yaşıyor' ma'nāsınadır: *şāyān-ı merḥamet, şāyān-ı müṭāla'a*. (IV/62. s.).

şāyed: (< F.) edāt-ı ihtimāldır. 'Belki, ola ki, olabilir ki' ma'nāsında kullanılır. İş-bu edāt ekseriyā cümeli şartıyyede bulunur: *Şāyed fırtına zuhūr ederse*. (IV/62. s.).

şāyeste-gī: (< F.) liyāḳat, yaraşıklık. (IV/62. s.).

şāyeste: (< F.) lāyık, müstehak, yaraşıklı. Ekseriyā hüsniyyātda kullanılır: *şāyeste-i āṭıfet*. (IV/62. s.).

şāyi': (< Ar.) şüyü' bulmuş, duyulup lisāna düşmüş: *kelām-ı şāyi', rivāyet-i şāyi'a*. § Takṣīm olunmamış hisse-i müştereke. Aşlı *şā'i'* ise de lisānımızda öyle telaffuz ve taḥrīr olunmaz. (IV/62. s.).

şāyi'a: (< Ar.) şüyü' bulmuş, lisān-ı nāsa düşmüş olan mādde, keyfiyyet: *tekzīb-i şāyi'a, şāyi'a-i kāzibe*. Cem'i *şāyi'āt*. (IV/63. s.).

şâyka: (< Rus⁴⁷⁷⁶.) aşlı *çayka*. Kazakların nehirlerde, deniz kenârlarında bindikleri küçük kayık. (IV/63. s.).

şâygân: (< F.) çok, bol. *Bisyâr* gibi. *kāfiye-i şâygân*. Genc-i şâygân = Husrev Pervîz'in hazine-i meşhûresi. Şâygânî = vefret, bolluk, çokluk. (IV/63. s.).

şeb: (< F.) gece. Rûz u şeb = gece ve gündüz. Şebân-rûz = bir gün bir geceden 'ibâret zamân. Şeb-i yeldâ = kışın en uzun gecesi ki şehir-i kânûn-ı evvelin beşinden on birine kadar olan gecelerdir. Şeb-i efrûz = ay Ş âteş böceği. (IV/63. s.).

şebb: (< Ar.) tuz gibi ekşi bir cevher-i ma'denîdir. Lisânımızda *şâb* diye ma'rûfdur. O maddeye de bakmalı. (IV/63. s.).

şebâb: (< Ar.) gençlik, tazelik, civânlık: '*ahd-ı şebâb, hengâm-ı şebâb*. Şebâbet 'aynı ma'nâya selîka-ı 'Osmâniyyenin icâb ettiği taşarrufât-ı mahşûsadandır. *Bilinmez kadri mahmûr olmadıkça neşve-i câmuñ / Şebâb eyyâmının keyfiyyetinin pîr-i dü-tâdan şor* (Fıtnat). (IV/63. s.).

şebân-gâh, şebân-geh: (< F.) gece vakti: *âh-ı şebân-gâh*. Ş Gece yatmağa

maşşûş mahall, ağıl, mandıra. Lisânımızda birinci ma'nâsı mu'teberdir. (IV/63. s.).

şebâne: (< F.) gece vakitindeki hâl, gece geçen hâlet: *ziyâfet-i şebâne, şohbet-i şebâne*. (IV/63. s.).

şebân: (< F.) şeb'in cem'i. Geceler: *rûzân u şebân*. (IV/63. s.).

şebâhet: (< Ar.) beñzemek, beñzeyiş. *Müşâbihet* ziyâde kullanılır: *şebâhet-i veh*. (IV/63. s.).

şebbûy: (< F.) güzel kokulu ma'rûf çiçek. Türlü renkli ve kıtmersiz, kıtmerli olur. (IV/63. s.).

şeb-pere, şeb-perek: (< F.⁴⁷⁷⁷) 'yaraşa' denilen kuş. 'Arabîde *huffâş* derler. Aşlâ aydınlığa, güneşe bakamaz. Gündüzleri yuvasından çıkmaz, geceleri uçar. Onun-çün Fârisîde böyle tesmiye olunmuşdur. (IV/63. s.).

şeb-tâb: (< F.) âteş böceği. 'Şeb-efrûz' da denilir. *Şeb-tâbı bir görür mü kişi âftâb ile* (Nev'î: G. 409/2). (IV/64. s.).

şeb-çerâğ: (< F.) gûyâ bir nev' gevher imiş ki gece vakti çirâğ gibi neşr-i ziyâ edermiş. Cümle-i hurâfât-ı şarkıyyedendir. Âşâr-ı sâlifede kullanılmışdır. *Şebbûları şeb-çerâğ-ı*

4776 TDK: Macarca. Kubbealtı: Macarca.

4777 Kâmûsta kelimenin mensubu olduğu lisanın kısaltması verilmemiştir.

īmān / Gül-berg-i hazānı cevher-i cān
(Şeyh Gālib⁴⁷⁷⁸: 640). (IV/64. s.).

şeb-hūn: (< F.) 'eṣnā-yı ḥarbde gēce
çāpulu' demektir. (IV/64. s.).

şeb-dīz: (< F.) *diz* 'renk' ma'nāsındır.
Gēce renkli ya'nī karayağız ata ıtlāk
olunur. Hūşūşuyla Hūşrev-i
Perviz'iñ esb-i meşhūrunuñ ismidir.
(IV/64. s.).

şeb-renk: (< F.) gēce renginde ya'nī
'kara renkli' demektir. *Görse ger*
bāriḳa-i re'yini rū'yāda olur / Şu'le-i
şem'-i şehir şeh-per-i şeb-renk-i gūrāb
(Nef'ī: K. 22/34). (IV/64. s.).

şeb-zinde-dār: (< F.) gēce uyumayan,
gēceyi 'ibādetle geçiren § gēce
bekçiliği eden. (IV/64. s.).

Şebistān: (< F.) yataḳ odası, ḥarem
dā'iresi § gēce 'ibādete maḥşūş
maḥall. *Enverī-i rūzgārım kim*
şebistān-ı suḥan / Şem'-i fikrimle zıyā-
yı neyyir-i raḥşān bulur (Nef'ī: K.
9/32). (IV/64. s.).

şebeke: (< Ar.) avcı ağı § kafes gibi
delik delik olan parmaklık.
Hūşūşuyla 'türbelerde şandūḳaların
eṭrāfına çekilen parmaklıklar'a
dēnir: *şebeke-i sa'ādet*. (IV/64. s.).

şeb-gerd: (< F.) gēce dolaşan kol, bekçi
vesā'ire § ay, māh. (IV/64. s.).

şeb-gūn: (< F.) *şeb-reng* gibi 'kara,
siyāh' demektir. (IV/64. s.).

şeb-gīr: (< F.) üç ma'nāsı var. 1.
Ḳā'imü'l-leyl ya'nī gēce uyumayıp
şabāḥa kadar uyanık duran. Bu
ma'nā i'tibāriyle gēce yola giden
kārṽāna ıtlāk olunur. Gēce vakti
işlenilen işe vaşf olur. 2. Vakt-i
şehir, zamān-ı şabāḥ. 3. Şabāḥa
karşı, şehirde öten bir kuş. (IV/64.
s.).

şebnem: (< F.) gēce yağın ruṭūbet, çiy:
Ehl-i taḳlīd ile rūşen-dil eder mi ülfet /
Berg-i gül-gönce-i taşvīrde şebnem mi
olur (Koca Rāgıb: G. 59/3). (IV/64.
s.).

şebīge: (< F.), (< Ar.) aşl-ı 'Arabī
şebeke'dir. Fārisīde bu isti'mālī
ma'rūfdur. O māddeye bakmalı.
'Arabīde *şebīke* başka şeylere dērler.
(IV/64. s.).

şebīh: (< Ar.) beñzeyici, beñzeyen:
La'liñ şebīh-i gönce diyenler açıldılar /
Şıgmaz benim bu güne büyük söz
dehānıma (Koca Rāgıb: G. 144/3).
(IV/65. s.).

şebēh: (< Ar.) meşel, naẓīr, beñzeyiş:
Saḥa ey nūr-ı mücessem nice teşbīh
edayım / Yoğ-iken vech-i şebēh tāze
nihāl-i çemeni (İbn Kemāl). (IV/65.
s.).

şetm: (< Ar.) sövmek, sövüp şaymak:
sebb ü şetm. (IV/65. s.).

şettā: (< Ar.) *şetīt*'iñ cem'i. 'Dağınık,
başka başka, ayrı ayrı' ma'nāsındadır.
Yalnız kullanılmaz, müfredi hiç
isti'māl olunmaz: *umūr-ı şettā*,
mebāhiş-i şettā, *mevādd-ı şettā*. (IV/65.
s.).

şebḥ: (< Ar.) ıstılāḥ-ı fıkıhda 'baş
yarmak' demektir. Şecce = baş
yarığı. Şece-i bāzi'a = başıñ derisi
hafifçe kesilip yarılan etinden biraz
kan çıktığı hâlde akmayan yarık.
Şecce-i hārişa = başıñ yalnız derisi
cüz'ice yarılması. Şecce-i dāmi'a =
kan çıkıp gözyaşı gibi azca biriken
ve fakat akmayan yara. Şecce-i
dāmiye = kanı akan yarık, yara.
İstılāḥ-ı fıkıhda böyle on nev'i
mevcūd ve ma'rūfdur. (IV/65. s.).

şecā'at: (< Ar.) korkulacak yerlerde
hâllerde korkmamak, yüregi
kuvvetli bulunmak, yigitlik: *Şecā'at*
'arz ederken merd-i kıbtī sirkatın söyler
(Koca Rāğıb: G. 39/5). (IV/65. s.).

şecer: (< Ar.) ağaç: *hacer ve şecer*
maḳūlesi. Şecerü'z-zeytūn = zeytin
ağacı. *Şecer-i Tūr hemîşe yed-i beyzā*
vürmez (Koca Rāğıb: G. 78/2).
(IV/65. s.).

şecere: (< Ar.) cedvel-i sülâle, silsile-
nâme, ensābı ḥāvī kütük: *şecere-i āl-i*
'Osmān. § 'Ağaç' ma'nāsında da
kullanılır: *şecere-i zaḳḳūm*. (IV/65. s.).

şecī': (< Ar.) şecā'atli, yürekli, yigit.
Eşḥāşa vaşf olarak kullanılır: *emīr-i*
şecī', *muḥārib-i şecī'*, *serdār-ı şecī'*.
(IV/65. s.).

şehm: (< Ar.) iç yağı: *lahm u şehm*.
Şehme = iç yağı pârçası. Şehmetü'l-
üzn = kulağıñ yumuşağı. (IV/65. s.).

şehne: (< Ar.) aşıl *şihne*'dir. Evā'ilde
muḥāfız-ı belde, zābıta me'mûru,
subaşı gibi zevāta ıtlāk olunurdu.
Şihnetü'n-necef = Hâzret-i 'Alī
kerema'llāhu veche. (IV/65. s.).

şahş: (< Ar.) insānıñ hey'et-i
cismāniyyesi; uzakdan kararlı
hâlinde görünüşü, ferd, zāt. Şahşen
= hey'et-i cismāniyyesi i'tibāriyle.
Şahşī = şahşa mensûb ve müte'allik.
Ġaraż-ı şahşī. Şahşıyyāt = biriniñ
şahşına 'ā'id ve müte'allik uygunsuz
hâller, sözler. Şahş-ı müteşahḥış =
hukûk, vezā'ifi ve şahşıyyeti
müte'ayyin olan. Şahş-ı ma'nevī =
hukûk, vezā'ifi bulunup şahşıyyeti
olmayan; kumpanyalar, bankalar
gibi. *Şahşıñ isti'dādı lutf-ı peykerinden*
bellidir / *Kımyā-yı kâbiliyyet*

cevherinden bellidir (Nā'ili-i Kādīm: G. 71/1). (IV/65. s.).

şedd: (< Ar.) sıkı bağlamak, sıkı bağlanmak § seyr ve hareketde şiddet göstermek ya'nî segirtmek. Şedd-i rahl = 'bir menzilden diğer menzile sür'atle seyr ü sefer etmek, segirtmek' demektir. (IV/66. s.).

şedā'id: (< Ar.) *şedāide*'niñ cem'i: *şedā'id-i dehr*. (IV/66. s.).

şedīd: (< Ar.) şiddetli, katı, sert, zörlü: 'azāb -ı şedīd, darb-ı şedīd, hamle-i şedīde. (IV/66. s.).

şedīde: (< Ar.) āfet, muşibet, belā, şiddetli hālet-i mükeddere. Bu maḳāmda ekşeriyā cem'i olan *şedā'id* kullanılır. (IV/66. s.).

şezerāt: (< Ar.) ma'denden dövşirilen altın pârçaları. Müfredi olan *şezr* kullanılmaz. (IV/66. s.).

şerr: (< Ar.) *hayr* muḳābilidir. Kötülük; 'ale'l-ıtlāk zararı ve āheriñ buğz ve huşūmetini mūcib olacak iş, şey: *Hayır ve şerr Allāh'dandır*. (IV/66. s.).

şarāb: (< Ar.) içilecek, içecek şey: *Ṭa'ām ve şarābda i'tidāle ri'āyet lāzımdır*. § Üzümden çıkarılıp içilince insānı sarhōş eden māyi' ki Türkçesi *süci'*dir. Şarāb-nāb = hāliš, şāfī şarāb. (IV/66. s.).

şerāret: (< Ar.) şerīrlık, kötülük yaramazlık. (IV/66. s.).

şerāfet: (< Ar.) şeref şāhibi olma, şereflik: *şerāfet-i neseb, şerāfet-i 'ulemā*. § Şerīf manşıbı, şerīflik: *şerāfet-i Mekke-i Mükerreme*. (IV/66. s.).

şaranpoy, şaranpol⁴⁷⁷⁹: (< Mcr.) palanka ve ḳal'a varoşunuñ ağaç ḳazık ḳaḳılarak yapılan bārūsı, ağaç ḳazıkdan siper. (IV/66. s.).

şerā'it: (< Ar.) 'mu'āmelātta mevḳūfün-'aleyh ḳılınan nesne' ma'nāsına olan *şerīṭa*'nıñ cem'i: *şerā'it-i iştirā*. *Şerāyiṭ* şüretinde yazmamalı. (IV/66. s.).

şerāyi': (< Ar.) *şerī'at*'iñ cem'i, faḳaṭ 'ahḳām-ı şerī'at' ma'nāsında kullanılır. (IV/67. s.).

şerā'in, şerāyīn: (< Ar.) bedendeki nābız ve müteharrik damarlar. *Şiryān*'iñ cem'i. (IV/67. s.).

şerbet: (< Ar.) şeker veyā bal ile veyāḥūd türlü şurūblar ile yapılp içilecek tatlı şey. Şerbet şekerı = şekercileriñ kırmızı renkli ve baklava şeklinde veyāḥūd kenarı oymalı müdevver olarak şerbet yapılmak için maḥşūşan i'māl etdikleri şeker: *turunç şerbeti, ḳoruk*

4779 TDK: şarampol.

şerbeti. § Maḥşūşan yapıdırılıp içilen müshil 'ilāç makāmında da kullanılır. *İştīlāḥātı sürer*⁴⁷⁸⁰ *ma'nāsız* / *Şerbet ü ḥuḳne yapar eczāsız* (Nābī⁴⁷⁸¹: 1571). (IV/67. s.).

şerḥ: (< Ar.) açmak, açılmak; bir şey'in muḥaffefi ve müşkil olan deḳāyık ve ḡavāmızını izāḥ ve tefsīr için söylenilen sözler ve bu yolda yazılan kitāblar: *şerḥ-i kitāb*, *kitābın şerḥi*, *şerḥ-i 'akā'id*, *şerḥ-i Mevāḳıf*, *şerḥ-i Meşnevī*. (IV/67. s.).

şerḥa: (< Ar.) kesilmiş dilim, yarık. Şerḥa şerḥa = dilim dilim. (IV/67. s.).

şerer: (< Ar.) kıvılcım. Şerer-feşān = kıvılcım saçıcı, saçan. (IV/67. s.).

şarṭ: (< Ar.) mu'āmelātda mevḳūfün- 'aleyh kılınan şeydir ki dīger şey'in vücūdu onuñ vücūduna tevaḳḳuf ède: *Şarṭ bulunmayınca meşrūṭ bulunmaz*. || *Şarṭ-ı vāḳıf*, *edāt-ı şarṭ*, *cümle-i şarṭiyye*. Şarṭ-nāme = bir mu'āmeleniñ ḳuyūd-ı müte'ayyinesini mübīn kāḡıd. Şarṭī, şarṭiyye = bir şarṭı müş'ir ve bir şarṭa menūṭ ve müte'allik olan; muḳayyed. (IV/67. s.).

şer': (< Ar.) ḳıbel-i İlāhiden vaz' olunan evāmiri ve nevāḥiyyi müştemel uşūl-i şerīfe, nebī-i muḥterem 'aleyhi'-ş-şalātu ve sellem efendimiz ḥazretlerinñ teblīḡ buyurduḡu uşūl-i muḳaddese: *şer'-i şerīf*. Şer'an = 'şer'-i şerīf mucībince' demektir. Şer'ıyyātçı = bāb-ı fetvāda aḥkām-ı şer'-i şerīfi ḥükme derc eden me'mūra ıtlāk olunur. *Acımaz kesdiği parmak şer'in* (Lā). (IV/67. s.).

şeref: (< Ar.) ma'nevī yükseklik, ululuk, mecd, 'izzet, i'tibār. Şeref-i zātī = 'ulüvv-i neseb ve ḥaseb veyāḥūd 'ilm ü kemāl ve edeb cihetiyle olan mecd ve i'tibār. Şeref-i izāfī = 'rütbe, pāye, ḥayṣıyyet-i 'ārızıyye şüretiyle olan şeref' demektir. Şeref-baḥş ve şeref-baḥşā(y) = şeref vèrici, vèren. Şeref-şudūr = şerefle çıkan şerefle çıkma. İş-bu ta'bīr yalnız irādāt-ı seniyye-i cenāb-ı pādişāhī ḥaḳḳında kullanılır. Şeref-yāb = şeref bulan, şeref bulmuş olan. (IV/67. s.).

şerfe: (< Ar.) fi'l-aşl zamm-ı şīn ile 'ḳal'a ve duvār üzerinde olan bārū, küngüre' ma'nāsınadır. İştīlāḥımızda 'minārelerde ezān okunmaḡa maḥşūş olan maḥalle,

4780 سور

4781 Hayriyye.

altı dilimli topuz. Şeş-tā = altı telli tanbūr. (IV/69. s.).

şeşhâne: (< F.) esliha-i 'atîkadan nāmlûsu altı yivli tüfenk ve top: *Altı kaval üstü şeşhâne (meşel)* = altı üstüne uymaz, gayr-i münāsib şey hakkında darb olunur. (IV/69. s.).

şeşüm: (< F.) altıncı, "sādis". Māh-ı şeşüm = altıncı ay. (IV/69. s.).

şeşt: (< F.) altmış Ş *şest* makāmında da kullanılır. (IV/69. s.).

şeṭāret: (< Ar.) şenlik, şühluk, lāubālilik: *Filān ne kadar şeṭāretli adam.* (IV/69. s.).

şaṭranc⁴⁷⁸²: (< Ar.) taḥrîf ile 'sanṭranc' denilen ma'rûf oyundur. Rivāyete göre aşlı Hind lisânında *şeṭrānğ* olup mu'aḥḥaran taḥrîf ile 'Arab ve 'Acem lisânlarına intikāl etmiştir. (IV/69. s.).

şe'ā'ir: (< Ar.) "alāmet" ma'nāsına *şa'īre*'nin cem'idir. Şa'īre 'hacc için olan 'alāmetli kurbān devesine ve menāsik-i ḥacciñ mevzi'ne ve arpa dānesi'ne denir: *şe'ā'ir-i İslām*. Şe'ā'irü'l-ḥacc = ḥacciñ menāsik, 'alāmāt, āsārı. Hemze yerine "ye" yazılmamalı. (IV/69. s.).

şa'bān: (< Ar.) şühür-ı 'Arabiyyeden sekizinci aydır. Şühür-ı şelāşeniñ

ikincisidir ki ramāzāndan evveldir. (IV/69. s.).

şa'r: (< Ar.) kıl. Şa'r-ı şārib = bıyık kılı. Şa'riyye = kıl gibi ince ve tel tel olan çörbalık kuru hamur⁴⁷⁸³ ki ğalaṭı *şehriye*'dir. (IV/69. s.).

şa'sa'a: (< Ar.) parlaklık: *şa'sa'a-i şems, şa'sa'a-i rah̄t. ‖ Ol ki fūrūğ-ı güher-i tīgıdır / Şa'sa'a-i şubḥ-dem-i rüzgār* (Nef'î: K. 43/22). (IV/69. s.).

şa'ir: (< Ar.) arpa. Ḥubz-ı şa'ir = arpa ekmegi. Şa'ire = bir dāne arpa, arpa dānesi Ş ıstılāḥ-ı tıbdā 'insānıñ göz kapaklarında çıkan ve *arpacık* denilen sivilce' demektir. (IV/69. s.).

şegāf: (< Ar.) ıstılāḥ-ı tıbdā yüregiñ ve büyük damarlarıñ menşe'lerini setr eden ğılāf, örtü. (IV/69. s.).

şağāl: (< F.) taḥrîfle 'çaḳal' denilen hayvān. Fāriside 'şakāl' da denilir. (IV/70. s.).

şefā'at: (< Ar.) suçlu, günāh-kār veyāḥūd muḥtāç olan adam için 'afv ve iḥsān dilemek. (IV/70. s.).

şeffāf: (< Ar.) cām ve billūr gibi bir taraftan öte tarafı görülen ecsāma vaşf olur: *cism-i şeffāf. ‖ Mey-i gül-güne revnaḳ-balş olur şeffāf-i mīnā* (Koca Rāğıb: G. 148/2). (IV/70. s.).

4782 TDK: satranç.

4783 Kāmüsta kelime "ḥa" ile yazılmıştır.

şeftālū: (< F.) ma'rūf-i lezīz, taze meyve § kināye şūretiyle 'būse' ma'nāsında da kullanılır. (IV/70. s.).

şafaḳ: (< Ar.) 'güneş ğurūb ettikten sonra ufukda zāhir olan kızıl aydınlık' demektir. Bunuñla berāber 'nehār ya'nī gün' ma'nāsını da ifāde ettiğinden lisānımızda 'güneş doğmadan evvel ufukda zāhir olan aydınlık' ma'nāsında kullanılmışdır. Şafaḳ sökmek = güneşin doğacağı taraftan gökyüzü aydınlamağa başlamak. Şafaḳ-gün = şafaḳ renkli. (IV/70. s.).

şefaḳat: (< Ar.) rahm ve rikḳatle acıyıp esirgeme: *şefaḳat-ı māderāne*. Sükūn-ı fā ile de kullanılır. *Girdikde zīr-i ḥāke eder şefḳatı zuhūr / Ehl-i kerem müriüvvet eder yer ğarībine* (Hāletī: Kt. 114). (IV/70. s.).

şefevāt: (< Ar.) dudaklar. Şefe'niñ cem'i. Bu az kullanılır. Cem'-i diğeri olan *şifāh*'a da bakmalı. (IV/70. s.).

şefevī: (< Ar.) şefe'ye ya'nī dudağa mensüb: *ḥarf-i şefevī*. H̄urūf-ı şefeviyye = (bā, fā, mīm) ḥarflerinden 'ibāretdir. 'H̄urūf-ı şefehiyye' de dēnilir. § Fenn-i nebātāt ıstīlāhınca çiçeği dudak gibi yarıḳ olan keskin, merzengūş

mişillū nebātāta ıtlāk olunur: *faşīla-ı şefeviyye*. (IV/70. s.).

şefe: (< Ar.) dudak. Şaḳḳ-ı şefe = dudak açmak. Bu ta'bīr ekşeriyā menfiyyātda kullanılır. Bintü'ş-şefe = 'dudağın kızı ya'nī kelām, söz' demektir. (IV/70. s.).

şefī: (< Ar.) şefā'at edici, eden; mücrim için 'afv dileyici. Şefī'-i rüz-ı cezā = ḥazret-i faḥr-i kā'ināt 'aleyh-i ekmelü't-taḥiyyāt efendimiz. § İstīlāḥ-ı fıkıhda ḥaḳḳ-ı şüf'aya mālīk olan kimseye 'şefī'-i cārr' dēnilir ki komşunun bitişik olan mülk ḥānesiniñ satılmasında ḥaḳḳ-ı şüf'aya mālīk demektir. (IV/70. s.).

şefīḳ: (< Ar.) şefḳatli, acıyıp esirgeyici: *refīḳ-i şefīḳ, dōst-ı şefīḳ*. (IV/71. s.).

şakḳ: (< Ar.) yarmak, yarılmak: *şakḳ-ı evrāḳ, kāğıdıñ şakḳı*. § Yarıḳ, çatlaḳ. Şakḳ-ı cidār = duvār yarığı. Şakḳ-ı şefe = dudak açmak. (IV/71. s.).

şekā: (< Ar.) şakīlik, bed-baḥtlık, bed-tıynetlik: *aşḫāb-ı şekā*. (IV/71. s.).

şekāvet: (< Ar.) fi'l-aşl ma'nāca *şekā* ile müterādifdir. Lisānımızda ekşeriyā "aşīlik, ḥaydūdluḳ" ma'nāsında kullanılır: *şekāvet-i müstemire aşḫābından*. (IV/71. s.).

şakāyık: (< Ar.) parlak, büyücek yapraklı ve kırmızı yāḥūd penbe

renkli nazar-rübā bir çiçekdir ki 'şakā'ikūn-nu'mān' ve 'şakāyık-ı nu'māniyye' de denilir. İki nev'dir: ağaç şakāyık ve yer şakāyık. Şakāyık gülü = şakāyık çiçegine müşābih iri ve parlak gül. (IV/71. s.).

şakırrāk: (< Ar.) yeşil, kırmızı, beyāz renklerle münakkaş bir kuş. Kesr-i şīn ile de luğatdır. Lisānımızda şen, şātır, lāfazan olanlara 'şakrāk' denilmesi 'acabā bu lafızdan mı muharref ve me'hūzdur? (IV/71. s.).

şakī: (< Ar.) şekāvetli, şekāvet şāhibi, her türlü ef'āl-i şenī'ayı irtikāb eden: *sa'id ve şakķī*. Ş Haydūd, dağ hırsızı: *Şakķī-i meşhūr filān der-dest olunmuştur*. (IV/71. s.).

şakīk: (< Ar.) ortasından yarık olan bir şey'in iki kısmından her pārcası Ş öz erkek kardeş: *şakīk-i şefīk*. (IV/71. s.).

şakīka: (< Ar.) 'ışılāh-ı tıbda yarım baş ağrısı' demektir. Ş Öz kız kardeş. (IV/71. s.).

şekk: (< Ar.) 'şübhe, gümān' ma'nāsınadır. Bir şey'in, bir kavliñ vücūduyla 'ademi ve şıdkıyla kizbī beyinde tereddūd etmekden 'ibāretedir. *Yakīn*'in zıddı: *ref'-i şekk*, *izāle-i şekk*. Cem'i şükūk'dür. *Rūze-dār-ı gama sultānımdan / Hişşe-i hūn-ı*

'ināyet geldi / Vakt-i iftārda şimden soñra / Şekkimiz kalmadı sā'at geldi (Şābit: Kt. 41). (IV/71. s.).

şeker: (< F.) ma'lūm tatlı nesne. Bir nev' kāmışdan, birkaç türlü nebātın suyundan terkībāt-ı kīmyeviyye ile i'māl olunur. Elfāz-ı müştarekedendir, nazımda *kāf*ın teşdīdi cā'izdir. Gül-be-şeker = gül tatlısı. (IV/71. s.).

şeker-āb: (< F.) şeker ile su, iki dōst arasında hāşıl olan cüz'ī igbirār, darğınlık, soğukluktan kināye olarak kullanılır. *Olmadı hergiz o la'l-i nā-yāb / Hīç kimseyle cihānda şeker-āb* (Hākānī: 225). (IV/71. s.).

şeker-hand, şeker-hande: (< F.) tatlı gülüş. Dil-beriñ nezāketle söz söyleme gibi nīm tebessüm edişi. Muķābili *zehr-hand*'dir. (IV/72. s.).

şeker-rīz: (< F.) 'şeker saçıcı' demektir ki merām tatlı söz ya'nī hōşa gidecek kelām-ı faşīh ve ma'nīdārdır. Ş Girye-i şādī, sevinç ile akan gözyaşı. (IV/72. s.).

şeker-güftār: (< Ar.) tatlı sözlü: *merd-i şeker-güftār*. (IV/72. s.).

şekl: (< Ar.) resim, biçim, kılık: *şekl-i laţif*, *şekl-i kabīh*. Ş Hendese ışılāhında bir veyā birkaç hudūd ile maķtū' ve maḥdūd olan şüret: *şekl-i*

murabba', *şekl-i mustaṭīl*. § Mantıkda kıyāsın hey'et-i tertibi. (IV/72. s.).

şekūr: (< Ar.) ni'met-i İlāhiyyeye dā'imā şükr eden: '*abd-i şekūr, fakīr-i şekūr*. || *Şi'ār-ı hıç-kesāndır rızā-yı nā-çārī / Hilāf-ı meşreb-i himmet şükūru n'eylerler* (Nā'ilī-i Kādīm: G. 51/2). (IV/72. s.).

şekve, şekvā: (< Ar.) 'şikāyet; insānın nefesine fenā gelip hōšnūd olmadığı hālātı bildirmek, her ne sebeble olursa olsun hōšnūdsuzluğu göstermek' demektir: *Olmasaydı kalemīn çāk-ı girībānı eger / Dēr idim kalmadı 'ālemdē nişān-ı şekvā* (Nābī: K. 24/40). (IV/72. s.).

şekīme: (< Ar.) 'şedīdū'n-nefs bir adamın dīger bir kimse tarafından kendine vāki' olan taḥakküm, ta'addī, qahr gibi evzā'a taḥammül etmeyip 'azm-i kavī ile bī-pervā muḳāvemet ve muḳābele eylemesi' demektir. Şedīdū'ş-şekīme = şedīdū'n-nefs, ser-keş, şāhib-i 'ār ve ḥamiyyet olan ve kimseye ser-fürū etmeyen adama ıtlāk olunur. Fi'l-aşl *şekīme* 'başı sert, dik olan atlara takılan gem ağızlığı' demektir. (IV/72. s.).

şelel: (< Ar.) ıstīlāḥ-ı tıbdā "illet sebebiyle bedeniñ a'zā-yı

muhtelifesinde eñ küçüğü mercimek, eñ büyüğü el ayası kadar ḥāşıl olan yeşile mā'il sarı veyā mora mā'il renkde leke'ye dēnilir. § Çolak olmak, eli tutmaz olmak. Şellā' = çolak el. (IV/72. s.).

şelenk: (< F.) 'şātır, şoytārı gibi adamların aşağı, yukarı şıçrayıp perende etmeleri' demektir. (IV/72. s.).

şalvār: (< F.) bol üst donu, şālvār ki 'Arabīde 'servāl' dēnilir. Luḡāt kitāblarında rivāyāt-ı muhtelif mūnderic olduğundan *servāl* bunun mu'arrebī mi yoksa bu *servāl*'in müferresi mi taḥaḳḳuḳ edemiyor. (IV/73. s.).

şemm: (< Ar.) koḳlamak, koḳlanmak: *şemm-i reyḥān, 'ıtırın şemmi*. (IV/73. s.).

şemā'il: (< Ar.) 'ḥūy, ṭabī'at' ma'nāsına olan *şimāl*'in cem'i. 'Aḥlāk ya'nī ḥūylar' demektir. § 'Eşkal ve şifāt' ma'nāsında da kullanılmışdır. Lisānımızda müfredi aşlā bu ma'nālarda kullanılmaz. *Şemāyil* tarzında yazmamalı: *şemā'il-i laṭīfe, şemā'il-i şerīfe*. || *Şitāb edince döner ejdehā-yı perrāna / Girer şemā'il-i ḥūbāna cilve hengāmı* (Nef'i: K. 22/28). (IV/73. s.).

şemâtet: (< Ar.) birbirine rakīb ve düşman olanların birine işâbet eden belâdan dolayı diğeriniñ izhâr-ı sürûr etmesi: *şemâtet-i a'dâ*. Bunu *şamâta* makâmında kullanmamalı. (IV/73. s.).

şamâta: (< Ar.) gürültü, patırdı, yaygara, bağrıışp çağrıışma: *şamâta teli*. Şamâtacı = yaygara, patırdı etmek mu'tâdı olan. (IV/73. s.).

şemmâs: (< Ar.) başınıñ orta yeri tırâşlı bir nev' pâpâs, diyakos. Uslûb-ı Fârisî üzere cem'i *şemmâsân*. (IV/73. s.).

şemmâme: (< Ar.) Fârisîde *destenbûye*, Çağataycada 'yıylağac' dênilen ve kabuğu turuncu, yeşil, kırmızı, şarı renklerle karışık ve dilim dilim olan küçücük kavun şeklinde bir nev' meyvedir ki gâyetle güzel koçuludur. (IV/73. s.).

şems: (< Ar.) güneş: *şems-i münîr*. Fi'l-aşl mü'enneş ise de lisânımızda te'nîşi mu'teber degildir: *Şems-i 'aşr idi 'aşırda şemsiñ / Zıllı memdûd olur zamânı kaşîr*⁴⁷⁸⁴ (IV/73. s.).

şemse: (< Ar.) güneş resminde olan işleme yâhûd dökme zînet: *cepken şemsesi, ferâce şemsesi*. (IV/73. s.).

şemsiyye: (< Ar.) güneşe mensûb ve müte'allık: *sene-i şemsiyye, şühûr-ı şemsiyye*. Ş Güneşin te'sîrinden şakınmak için kullanılan sâye-bân, ufak el çadırı. Bunu yağmur için siper olarak dañı kullandığımıza göre *maţariyye* diye tefriķ etmek münâsibdir. Ş Ba'zı kelimât-ı 'Arabiyyeniñ evveline harf-i ta'rîf olan (elif-lâm) dâhil olduğu hâlde harf-i ta'rîf okunmaz. Bunuñ sebebi kelimât-ı mezkûreniñ ibtidâlarında *hurûf-ı şemsiyye*'den bir harfiñ bulunmasıdır. Hurûf-ı şemsiyye şunlardır: "te, se, dal, zel, rı, ze, sin, şın, şad, dad, tı, zı, nun". İbtidâlarında iş-bu harflerden biri bulunan kelimâta harf-i ta'rîf lâhik olunca *hurûf-ı şemsiyye* teşdîd ile telaffuz olunur. (IV/73. s.).

şemşîr: (< F.) kılıç: *şemşîr-i bürrân, şemşîr-i tîz*. Kesr-i şîn ile de kullanılır. (IV/74. s.).

şem': (< Ar.) yakacak mum Ş bal mumu: *Şem'i yakmaz mı ol âteş kim yakar pervâneyi* (Yahyâ: G. 435/1); *'Aşk bir şem'-i İlâhîdir benim pervânesi* (Hayâlî: G. 615/1). (IV/74. s.).

şem'dân: (< F.) içine mum dikilen ma'rûf âlet ki 'şâmdân' dênilir. Şem'dânî = şâmdancı. (IV/74. s.).

şem'a: (< Ar.) ince mum, bal mumlu fitil. Ekşeriyā kırmızı mühür mumunu yakmak için kullanılan şarma ince fitile ıtlāk olunur. (IV/74. s.).

şemle: (< Ar.) 'Arabların başörtüsü, kıldan örtü; şarık. (IV/74. s.).

şemme: (< Ar.) ma'nā-yı aşılsı bir kere koqlamadır. Lisānımızda 'pek az miqdār, cüz'ī eşer' ma'nāsında kullanılır: *şemme-i müriüvvet, şemme-i vefā, şemme-i hāqīkat*. (IV/74. s.).

şemīm: (< Ar.) güzel koku: *şemīm-i nesīm-i nev-bahār*. Şemīme = güzel koqlulu şey. *Ey nā-şükufte gonce-i bāğ-ı na'īm-i nāz / Êtsin tebessümüñ yine neşr-i şemīm-i nāz* (Nā'ili-i Kādīm: G. 155/1). (IV/74. s.).

şen: (< F.) nāz, cilve, girişme; nazara ve göñle hoş görünen tavır ve hālet. Lisānımızda 'ferahlı, neşveli, sevinçli ve ma'mūr, ābādān' ma'nalarında da kullanılır. (IV/74. s.).

şenā'at: (< Ar.) ziyāde çirkinlik, kötülük. Ekşeriyā ef'āl-i mezmūme hakkında ĩrād olunur: *şenā'at-ı fi'l, irtikāb-ı şenā'at, şenā'atle me'lūf*. (IV/74. s.).

şenāyi': (< Ar.) pek kötü, ziyāde çirkin ve yakışmaz olan ef'āl ve hālāt.

Şenī'a'nıñ cem'i: irtikāb-ı şenāyi'. (IV/74. s.).

şenbih: (< F.) cum'aertesı günü: *şehār-şenbih, penc-şenbih*. (IV/74. s.).

şenşene: (< Ar.) tabī'at, uşul, 'ādet. (IV/74. s.).

şenī': (< Ar.) şenā'atlı, pek çirkin ve kötü olan: *fi'l-i şenī', ef'āl-i şenī'a*. (IV/74. s.).

şenī'a: (< Ar.) pek kötü iş: *Bu bir şenī'adır ki hāzele-i nāsıñ eñ bayağılarından nādiren şadır olur*. (IV/74. s.).

şevā'ib: (< Ar.) şā'ibe'niñ cem'i: *şevā'ib-i tereddüd*. Müfredine bakmalı ve hemzeniñ yerine "ye" yazmamalı. (IV/75. s.).

şevārib: (< Ar.) 'bıyık' ma'nāsına olan *şārib*'iñ cem'i. (IV/75. s.).

şevāriķ: (< Ar.) 'aydınlık' ma'nāsına *şāriķa*'nıñ cem'i. (IV/75. s.).

şevvāl: (< Ar.) şühūr-ı 'Arabiyyeniñ onuncusu, bayram ayı: *şevvālū'l-mükerrem*. (IV/75. s.).

şevaliye⁴⁷⁸⁵: (< Fr.) zādegān şınıfınıñ eñ aşağısında bulunan adam Ş kurūn-ı vusṭāda mezheb için cenk eden zādegān kısmı Ş ecnebī nişānlarınıñ eñ küçük rütbesini

4785 Chevalier.

hâmil olan adam § lisânımızda 'boysuz, etrâfı geniş ve alçak sepet küfeye' de 'şevâliye' denir. (IV/75. s.).

şevâhid: (< Ar.) 'bir mes'eleyi işbât için irâd ve irâ'e edilen mişâller ve delîller' demektir. *Şâhid*'iñ cem'i. (IV/75. s.).

şevâhiķ: (< Ar.) yüksekler, tepeler. *Şâhiķ*'iñ ve *şâhiķa*'nıñ cem'idir. Ekseriyâ dağ hakkında kullanılır: *şevâhiķ-i cibâl*. (IV/75. s.).

şevķ: (< Ar.) göñlüñ bir şey hakkındaki kemâl-i meyl ve hevesi: *şevķ-i tām, fart-ı şevķ*. || *Şevķ bir zincîrdir göñlüm anıñ dīvānesi* (Hayālî: G. 615/1). (IV/75. s.).

şevk: (< Ar.) hâr, diken. Şevkistân = dikenlik. (IV/75. s.).

şevket: (< Ar.) 'pâdişâh-ı İslâm hazretlerine maḥşûş heybet, 'âzamet' ma'nâsında kullanılır. Fi'l-aşl 'hiddet-i silâh' ma'nâsındadır. (IV/75. s.).

şevher: (< F.) zevc, kıoca: *Şevherin ğā'ib eden hem-ser hem ağlar hem güler* (Lâ). (IV/75. s.).

şeh: (< F.) *şâh* muḥaffefi. Oraya bakınız. (IV/75. s.).

şehâdet: (< Ar.) şahidlik etmek, şahidlik, tanıklık: *edā-yı şehâdet*,

şehâdet-i şādika. § Şehîd olma, şehîdlik: *Ḥazret-i Ḥamza'nıñ şehâdeti, mertebe-i şehâdet*. § Göze görünen eşyâ, mükevvenât, cihân: '*âlem-i şehâdet*'. 'Âlemü'l-ğayb ve's-şehâde = Cenâb-ı Allâh. (IV/75. s.).

şehâmet: (< Ar.) cesâret ve cür'et-i bahâdırî ile berâber şiddet-i zekâ, sür'at-i intikâl § siyâdet-i nâfize, nüfûz-ı evâmire muķârin riyâset. (IV/75. s.).

şehbâ': (< Ar.) *eşheb*'iñ mü'ennesi, kül rengine yakın akçıl renk. Bağle-i şehbâ = kırcıl dişî kaṭır. Uzaķdan bakılınca akçıl göründüğü için Ḥaleb şehrine de ıtlâķ olunur: *Ḥalebü's-şehbâ*. (IV/75. s.).

şehbâz: (< F.) *şāhbāz* muḥaffefi, oraya bakınız. *Şehbâz bakışlı āhū gözli / Şirîn hareketli şehd sözlü* (Fuẓûlî⁴⁷⁸⁶: 577). (IV/76. s.).

şehbâl: (< Ar.) *şāhbāl* muḥaffefi, oraya bakınız. (IV/76. s.).

şeh-bender: (< F.) *şāh-bender* muḥaffefi. Oraya mürâca'at oluna: *Atina başşeh-benderi*. (IV/76. s.).

şeh-per: (< F.) *şāh-per* muḥaffefi. O māddeye mürâca'at edilmeli. (IV/76. s.).

şehd: (< F.) bal, gömec balı. Şehd-āb, şehd-ābe = bal şerbeti. *Lezzetinden kim okursa suhan-ı şîrînim / Şerbet-i şehd-i muşaffâ olur ağızında lu'āb* (Nef'î: K. 32/54). (IV/76. s.).

şeh-dâne: (< F.) *şāh-dāne* muhaffefi. İri dāneli keten tohumu ki 'şeh-dānec' de dēnir. (IV/76. s.).

şehr: (< Ar.) bir ayıñ bed-i rü'yetinden hitām-ı rü'yetine kadar olan zamān, bir ay müddet: *şehr-i ramāzan, şehr-i muharrem*. Cem'î *şühür*'dur: *şühür-ı 'Arabiyye, şühür-ı Rūmiyye*. Şehrî = aya mensüb ve müte'allik; aylık: *ma'āş-ı şehrî, tahşîsât-ı şehriyye*. (IV/76. s.).

şehr: (< F.) büyük belde, kaşaba: *Akşehir, şehr-i bāzār, Şehr-i Zōr*. Şehr-i emānetî = umūr-ı belediyye ve ihtisābiyyeye nezāret eden dā'ire-i resmiyye. Şehrî = şehre mensüb, köylü olmayıp şehirli olan. (IV/76. s.).

şeh-rāh: (< F.) *şāh-rāh* muhaffefi. Büyük yol. (IV/76. s.).

şehriyār: (< F.) 'kudretli pādîşāh, büyük hükümdār' demekdir. (IV/76. s.).

şehsüvār: (< F.) *şāhsüvār* muhaffefi. Oraya bakınız. *Şehsüvār-ı şaf-ı meydān-ı sa'ādet ki eder / Peyk-i çālāk-ı*

zafer pîş-i rikābında şitāb (Nef'î: K. 32/19); *Şehsüvārım dil-i mecrūhu başıp geçme*⁴⁷⁸⁷ *eger / Pāy-mālîñ bir avuç hāk ile*⁴⁷⁸⁸ *yeksān ise de*⁴⁷⁸⁹⁻⁴⁷⁹⁰ (Nā'ilî-i Kādîm: G. 346/5). (IV/76. s.).

şehlā': (< Ar.) *eşhel*'iñ mü'enneşi, ela gözlü kadın Ş lisānımızda tatlı şaşı, yarım şaşı bağan göze dēnilir: *çeşm-i şehlā*. (IV/76. s.).

şehnāz: (< F.) *mūsîkî-i şarkîde* bir makām-ı laţif-i mahşûşdur: *Muţribā sâzîñ dil-i 'uşşāka dem-sāz eylediñ / Geh hicāz êtdiñ makāmu gāh şehnāz eylediñ* (Neccār-zāde). (IV/76. s.).

şehen-şāh, şehen-şeh: (< F.) *şāhin-şāh* muhaffefi. Oraya mürāca'at oluna. Kesr-i hā ile ma'rûfdur. (IV/76. s.).

şeh-nişîn: (< F.) *şāh-nişîn* muhaffefi. Pencere çıkması. (IV/77. s.).

şehvār: (< F.) *şāhvār* muhaffefi. Oraya bakınız. (IV/77. s.).

şehvānî: (< F.) şehvete mensüb ve müte'allik: *fikr-i şehvānî, meyl-i şehvānî, kuvve-i şehvānîyye*. Ş Şehveti sedîd ve ğālib olan adam. (IV/77. s.).

4787 Dîvānda: geçmeye.

4788 Dîvānda: hāk-i.

4789 Dîvānda: Pāymālin bir avuç hāk-i perişān ise de.

4790 İkinci mısra, aynı şiirin altıncı beyti ile karışık olarak verilmiştir.

şehvet: (< Ar.) fi'l-aşl 'bir nesneyi sevip oña hırşla meyl ve rağbet göstermek' ma'nāsınadır ki 'galebe-i nefis, nefsiñ meyelân-ı şedîdi; nefsiñ hâz êtdigi ve sevdiği için gösterdiği azgınlık' demektir. Şehvet-engîz = insânıñ kuvve-i şehvâniyyesini tahrîk eden hâlet. Şehvet-perest = nefsiñ meyl ve hevâ-yı şehvânîsine tâbî' olan adam. (IV/77. s.).

şehî: (< Ar.) rağbet vèrici, isteklendirici, iştihâlandırıcı: *eṭ'ime-i şehiyye*. (IV/77. s.).

şehîd: (< Ar.) Hakk uğrunda ve hakkâniyyet için maqtûl olan adam: *şehîd-i Kerbelâ*. | *Bir şehîd-i hikmetü'r-rûhum beni yâd eyleyiñ / Döstlar rûh-ı şehîd-i hikmeti şâd eyleyiñ* (Adanalı Hakkî). (IV/77. s.).

şehîr: (< Ar.) şöretli, şöretlenmiş. *Meşhûr* ile müterâdifdir: *şehr-i şehîr*, *tahrîr-i şehîr*. (IV/77. s.).

şehîk: (< Ar.) şoluğu içeri doğru çekerek seslenme: *şehîk-i himâr*. (IV/77. s.).

şehîm: (< Ar.) şehâmetli, şehâmetle muttaşif: *şâh-ı şehîm*. Mü'ennesi *şehîme'*dir. (IV/77. s.).

şey': (< Ar.) nesne. Fârisî kı'idesince muzâf olduğu hâlde mutlakâ hemzesi işbât olunur: "şey'-i vâhid,

şey'-i nâ-çîz" gibi. Hemze harekelenmediği vakit dâ'imâ hâzîf edilir. Meşelâ "O şeyler kalmadı." dênilir de "şey'ler" dênilmez. Sebk-i Türkî üzere harekelenecek ise hem işbâtı hem hâzîfî câ'izdir. Ma'mâfîh işbâtı terciḥ olunur. Meşelâ "şeye" dênilebilirse de "şey'e" demek daha münâsibdir. Akvâl ve ecsâm hakkında îrâd olunur. Cem'i olan *eşyâ* yalnız cismiyyâtda kullanılır. (IV/77. s.).

şeyâṭîn: (< Ar.) *şeyṭân*'ıñ cem'i. Oraya bakınız. (IV/77. s.).

şeyb: (< Ar.) saç şakal ağarma, kocama, ihtiyârlık. *Geçdi eyyâm-ı şebâb êtdi hulûl hengâm-ı şeyb*. (IV/77. s.).

şeyḥ: (< Ar.) pîr, ihtiyâr, kocamış adam: *şeyḥü'l-vüzerâ*, *şeyḥü'l-harem*. Ş Kabîle, cemâ'at re'îsi: *şeyḥ-i manşûr*, *şeyḥ-i 'Ubeydu'llâh*. Ş Mürşid, tûruk-ı 'aliyyeye mensûb dervîşleriñ muḳtedâsı olan zât: *Şeyḥ Ğâlib*, *Şeyḥ Nazîf*, *Mevlevî Şeyḥi*. Şeyḥeyn = Hâzret-i Ebûbekir ve 'Ömer raḍıya'llâhu 'anhümâ. Şeyḥü'l-ekber = Hâzret-i İmâm Muḥyiddîn-i 'Arabî. *Mest olsa dil-ber sevse ger ma'zûrdur şeyḥü'l-Harem* (Nef'î: K. 15/5); *Feyḥumân-ı bî-mişâl ḥallâl-ı*

*küll-i müşkilât / Şeyh-i Beştāmī hışāl
āgāh künh-i ma'zulāt. (IV/77. s.).*

şeyhūhat: (< Ar.) pīrlık, ihtiyārlık: *Var
mıdır hengām-ı şeyhūhatda yoklukdan
belā. (IV/78. s.).*

şeydā: (< F.) dīvāne, deli: *'āşık-ı şeydā,
būlbül-i şeydā. Şeydā'ī = delilik.
(IV/78. s.).*

şeytān: (< Ar.) Fārisīde 'dēv' dēnir. Bu
mādde hakkındaki akvāle göre
insānı gāvāyet ve dālālete sevķ eden
gerek ebnā-yı beşerden ve gerek
tā'ife-i cinden 'utüvv ve temerrüd
şāhibi, azgın olanlara ıtlāk olunur.
Lisānımızda zekī, kurnaz olan ve
şerr ü hud'a kaçdıyla mu'āmele
eden adama⁴⁷⁹¹ 'şeytān' dēnir.
Şeytān ba'īd 'ani'l-hakķ yāhūd ba'īd
'ani'r-rahme olduğu için böyle
tesmiye olundu ki 'bu'd' ma'nāsına
olan şeytūn'dan müştakdır. Yāhūd
şeytān kuvve-i nāriyyeden mahlūk
olmak hasebiyle 'yanmak' ma'nāsına
olan şeyt māddesinden me'hūzdur.
Kavl-i dīgere göre aslı 'helāk'
ma'nāsınadır. (IV/78. s.).

şeytānī: (< Ar.) şeytāna mensūb ve
müte'allık: *'akl-ı şeytānī, vesvese-i
şeytāniyye. (IV/78. s.).*

şeytānet: (< Ar.) şeytānlık, kurnazlık.
Lisānımızda bu lafz 'farṭ-ı zekā, fikr-
i daķık' gibi ma'nalar kaçd
olunduğu takdīrde maķām-ı
medhde ve eger 'müfsidlik, şerīrlık,
hīle-kārlık' gibi ma'nalar kaçd
olunursa maķām-ı zemde kullanılır
ki kâ'iliñ tarz-ı isti'māline göre
muḥāṭab olan şahşıñ yā infī'ālını
veyāhūd maḥzūziyyetini celb eder.
(IV/78. s.).

şeyn: (< Ar.) ma'nevī 'ayıb, kuşūr,
leke: *Her fi'liñ şān ve şeyni fā'iline
'ā'ididir. || Hākden pertev-i hūrşīd-i
cihān-tāba ne şeyn (Bāķi: G. 378/2).
(IV/78. s.).*

//şin//

şibh: (< Ar.) bir şey'iñ mişli, nazīri,
beñzeri: *şibh-i cezīre, şibh-i ma'den.
Cem'i eşbāh. Ey şibh⁴⁷⁹² ü şerīkden
münezzeh / Sırr-ı ezel ü ebedden āgeh
(Fużūlī⁴⁷⁹³: 37). (IV/78. s.).*

şitā': (< Ar.) kış: *mevsim-i şitā, şiddet-i
şitā. || Şayfı kılar şitā vü hazānı bahār
eder (Lā⁴⁷⁹⁴). (IV/79. s.).*

4791 Kāmūsta kelime "dal" olmadan yazılmıştır.

4792 Dīvānda: şirk.

4793 Leylā vü Mecnūn.

4794 Ziya paşa: TCB. 1/12.

şitāb: (< F.) 'acele, sür'at, segirtme:

*İhtizāzıñdan eder ta'līm eṭvār-ı hūrām /
Hüsni-i reftār öğrenir āhū şitābıñdan
seniñ* (Maḥmūd Nedīm). (IV/79. s.).

şitābān: (< F.) 'acele eden, sür'atle giden, segirten: *Geçme ey rūh-ı revān 'ömr-i şitābānım gibi* (Nedīm: G. 159/1). (IV/79. s.).

şiddet: (< Ar.) sertlik, katılık § artıklık, ziyādelik: *kemāl-i şiddet, eṣer-i şiddet, şiddet-i kāmile, şiddet-i ḍarb, şiddet-i şitā, şiddet-i zekā*. (IV/79. s.).

şirā': (< Ar.) satın alma, satın alınma. *Ėtmek* māddesiyle kullanılmaz. Meşelā "Şirā etmek, şirā etdi." dēnilmez. Bey' ü şirā = 'alıp satma, alınıp şatılma' demekdir. (IV/79. s.).

şirār, şirāre: (< Ar.) kıvılcım. *Şerer* ile müterādifdir: *şirāre-i ḥiddet*. (IV/79. s.).

şirārat: (< Ar.) *şerārat* māddesine mürāca'at oluna. (IV/79. s.).

şirā': (< Ar.) yelken: *feth-i şirā', şirā'-güṣā-yı 'azīmet*. (IV/79. s.).

şirret: (< Ar.) şerīr olma, şerīrlik; bed-hūyluk, kötülük: *erbāb-ı şirret*. Bu lafz mübālağa şüretiyle şıfat maḳāmında kullanıldığı gibi lisānımızda Türkçe edāt-ı maşdar 'ilāvesiyle de kullanılır. Meşelā:

Şirret bir karı, yine şirretlik ediyor. (IV/79. s.).

şirzeme: (< Ar.) 'adedi az olan insan cemā'ati, gürühu. Ekşeriyā te'kid kaşdıyla *kalīle* lafzı ile tevşif olunur: *şirzeme-i kalīle*. (IV/79. s.).

şirk: (< Ar.) -(ḥāṣā)- vāḥid-i ḥaḳīḳī olan zāt-ı eceli ü a'lāya şerik koşma, Cenāb-ı Allāh'a ortak isnād etme. Küfürdür. *Vērdiler meclis-i küfrü bāda / Şekk ü şirki ḳomadı dünyāda* (Ḥāḳānī: 108). (IV/79. s.).

şirket: (< Ar.) 'ortaklık, şahş-ı vāḥidiñ yapamayacağı şey'i ḥuṣūle getirmek mütemetti' olmak için birden ziyāde eşḥāşıñ şuver-i muḥtelife ile ittiḥād etmeleri' demekdir. Şirketiñ envā'ı ḥaḳḳındaki ta'rīfāt-ı fıkḥıyyeyi burada izāḥ etmek mümkün değildir: *'aḳd-i şirket, fesh-i şirket*. 'Arabīde ma'nāca *şirk* ile farkı yokdur. Faḳaṭ lisānımızda *şirk* maḳāmında aṣlā kullanılmaz. *Gēceler 'azm etdiğim ol māha sāyem ḥavfidir / Bir ṭarīḳ ile ḳabūl etmez muḥabbet şirketi* (Faşih Dede: G. 453/3. (IV/79. s.).

şiryān: (< Ar.) 'bedende ḥareket edici olan damarlardan her biri' ki bunlara "urūḳ-ı nābıza" dēnir. *Feth-i şin* ile de okunur. (IV/80. s.).

şirrîr: (< Ar.) şirreti çok olan, ziyâde kötülük eden. (IV/80. s.).

şırınğa: (< Yun⁴⁷⁹⁵.) ihtikân âleti, içine mâyi'-i devā'î konularak maḳ'addan isti'māl olan enbûbeli âlet-i maḥşûşa. (IV/80. s.).

şî'âr: (< Ar.) 'medâr-ı temeyyüz olan 'alâmet yâḥûd 'âdet' demektir: *şî'âr-ı ḥamiyyet, şî'âr-ı insâniyyet, şî'âr-ı İslâm*. Vaşf-ı terkîbî tarzında da kullanılır. Meselâ "kerem-i şî'âr, zafer-i şî'âr, ma'delet-i şî'âr" gibi. (IV/80. s.).

şî'r: (< Ar.) ta'rîf-i ma'rûfunca mevzûn ve muḳaffa söz: *şî'r-i laṭîf*. Ş Eñ belîğ, pek belîğ söz. Bu ta'rîfe göre mevzûn olan her söze şî'r denilemez. Fakat 'gâyetle belîğ ve mü'eşşir olan her söz' şî'r demektir. (IV/80. s.).

şifâ': (< Ar.) hastalıktan kurtulma, sağalma. Şifâ-yâb = şifâ bulmak, sağalmak. Derd-i şifâ-nâ-pezîr = sağalması mümkün olmayan hastalık, 'illet. Dârü's-şifâ = sağalayacak mahall, tımâr-hâne. (IV/80. s.).

şifâh: (< Ar.) 'dudak' ma'nâsına olan *şefe'*niñ cem'i. Şifâhen = ağız ile, dil ile. Şifâhî = ağızdan ya'nî

söyleyerek. *İfâde-i şifâhiyye*. Şifâhiyyât = ağızdan çıkan, söylenilen sözler. (IV/80. s.).

şıkḳ: (< Ar.) mes'eleniñ iki tarafından her biri. Fi'l-aşl 'ikiye ayrılan bir nesneniñ her bir pârçası' demektir. Lisânımızda mâddiyyâtta pek nâdir kullanılır: *iki şıkḳdan birini tercîḥ, şıkḳ-ı evvel, şıkḳ-ı sâni*. Şıkḳayn = mes'eleniñ iki ciheti. (IV/80. s.).

şikāk: (< Ar.) ihtilâf, ittifâksızlık, bozuşma: *nifāk ve şikāk*. (IV/80. s.).

şikār: (< F.) av: *Şayd ve şikāra meraklıdır*. Şikārî = ava mensûb ve müte'allik olan. Ş Avcı: *seg-i şikārî*. Ş Cālib-i ṭama', değerli: "O da şikār bir şey mi?" gibi ta'bîrâtdan maḳşûd "Avlanacak, av sayılacak bir şey değil" demektir. Ş Avlayıcı, avlayan. Bu ma'nâda vaşf-ı terkîbî şüretinde kullanılır. Dil-şikār = gönül avlayıcı. Şikār-gāh = av mahalli, avlanacak yer. (IV/80. s.).

şikāf: (< F.) yarıḳ, yırtık Ş yarmak, yırtmak ma'nâsına olan *şikāften* maşdarından şîḡa-i emir olduğu hâlde vaşf-ı terkîbî şüretinde kullanılır ki o taḳdîrde 'yırtıcı, yarıcı, yaran' ma'nâsını ifâde eder. Meselâ "dil-şikāf, zehre-şikāf, mü-

şikāf, sīne-şikāf, şaf-şikāf" gibi.
(IV/80. s.).

şikāfe: (< F.) mızrāb, zahme; telli
yāhūd ince kırıli sāzları çalmağa
maḥşūş parmağa takılan ālet.
Şikāfe-zen = sāzende, çalgıcı.
(IV/81. s.).

şikāyet: (< Ar.) insānıñ nefsine güç
gidip hōşnūd olmadıĝı kötü hālātı
izhār ve ihbār etmek, nefsince
hōşnūdsuzluĝu mūcib olan şey'i
söylemek: *şükür ve şikāyet*. Cem'i
şikāyāt. (IV/81. s.).

şikest: (< F.) 'kırılmış, kırık'
ma'nāsında olmak māddeyle
kullanılır. § Kırılma, bozulma: *şikest-
i dil, şikest-i sebū, şikest-i hātır*. §
Kırma: *Hiddetle kaseyi şikest etti*.
(IV/81. s.).

şikeste: (< F.) kırılmış, kırık: *sāĝar-ı
şikeste, hātır-ı şikeste, kalb-i şikeste*.
Şikeste-i bāl = kanadı kırılmış.
Mürĝ-i şikeste-bāl. Şikeste-dil = gönü
kırılmış, me'yūs ve mükedder olan.
Şikeste-zebān = peltek, dürüst söz
söyleyemeyen ki 'Arabīde 'elken'
denir. *Budur du'ası saña Nef'i-i şikest-
diliñ / Ki dā'imā olasıñ şād⁴⁷⁹⁶ u hürrem
ü bī-ĝām* (Nef'i: K. 37/39); *Hıfz-ı āb*

etmez şikeste olsa elbet bir sebū
(Trabzonī Hilmi). (IV/81. s.).

şikem: (< F.) batın, karın. Şikem-perver
ve şikem-perest = boğazına düşkün,
karın besleyen, çok yiyen. Şikem-
bende = obur, doymak bilmeyen
kimse ki 'Arabīde 'ekül' denilir.
(IV/81. s.).

şikembe: (< F.) 'işkenbe, yenilen
şeyleriñ dāhil olduĝu mi'de' demek
ise de lisānımızda 'büyük
hayvānātıñ kursoraĝı' demektir. Aşlı
yā ĝalīz, çirkīn, yoğun' ma'nāsına
olan *istenbe* lafzı veyāhūd *şikem-
bende*'dir. Birinci cildin "366"ıncı
şahīfesine mürāca'at. (IV/81. s.).

şiken: (< F.) büklüm, kıvrım: *şiken-i
turre, şiken-i kākül*. § 'Kırıcı, kıran'
ma'nāsında muṭlaqā vaşf-ı terkībī
tarzında kullanılır: *dil-şiken, şaf-şiken,
hātır-şiken, sipeh-şiken*. || *Dil-i şaf-
şikendir Erdşir-i şir-efgendir* (Nef'i: K.
48/5). (IV/81. s.).

şikenc: (< F.) *şiken* gibi 'kıvrım,
büklüm' ma'nāsınadır: *şikenc-i zülf,
şikenc-i ĝisū*. || *Her bir şikenc-i turrede
biñ mübtelāsı var* (Nedim: G. 25/1).
(IV/81. s.).

şikīb: (< F.) şabır. Türkçesi *çıdam*.
Ėtmek māddeyle kullanılmaz.
Lisānımızda *ĝalaṭ-ı meşhūru fetḥ-i*

şîn iledir. Nā-şikīb = şabırsız. Şikībā, şikībende = şabr edici, eden. (IV/82. s.).

şimāl: (< Ar.) şol. *Yemîn*'iñ zıddı. Şol ele, şol yana, şol tarafa ıtlak olunur. *Yemîn ü şimāl* = sağ ve şol. Ş Güneşin doğduğu tarafa teveccüh eden adamın şol yanında kalan taraf: *şimāl ü cenūb*. Şimālī = şimāle mensüb ve 'ā'id. *Bād-ı şimālī, kutb-ı şimālī, memālik-i şimāliyye*. Şimālen = soldan, şol taraftan olarak. *Şimālen Isfahān*⁴⁷⁹⁷ u *Gence vü Tiflīs ü Şirvān'ı* (Nef'ī: K. 23/4). (IV/82. s.).

şimşād: (< F.) çemşir ağacı: *kaşr-ı şimşād*. (IV/82. s.).

-şinās: (< F.) tanıyıcı, bilici. *Şinäften* maşdarından şığa-i emir olup vaşf-ı terkibi şüretinde kullanılır: *suhan-şinās, müsikī-şinās, kadir-şinās*. (IV/82. s.).

şināver: (< F.) şuda yüzücü, yüzgeç. Şināverī = sibāhat, yüzgeçlik. (IV/82. s.).

şināh: (< F.) şuda yüzme. Fāriside tahfifle *şinā* şüretinde de kullanılır. (IV/82. s.).

şinīd: (< F.) işitme: *güft ü şinīd*. (IV/82. s.).

şinīde: (< F.) işidilmiş. Nev-şinīde = yeñi işidilmiş. Nā-şinīde = işidilmemiş. *Hep keşf-i rāz-ı dil deheniñden şinīdedir / Ol gönçeden*⁴⁷⁹⁸ *hezār tabī'at-ı remīdedir* (Nā'ilī-i Qadīm: G. 115/1). (IV/82. s.).

şihāb: (< Ar.) fi'l-aşl 'parlak âteş şu'lesi' ma'nāsınadır. İştilāhda geceleri ba'zen gökyüzünden aşağıya düştüğü görülen âteş pârçasına ıtlak olunur: *şihāb-ı şākīb*. Ş 'Arabīde 'cesūr, kār-güzār, âteş-päre adam' ma'nāsını da ifāde eder. (IV/82. s.).

şir: (< F.) arslan. Şir-i jiyān, şir-i gurrān, şir-i ğarīn = 'homurdanıcı, saldırganı ğazablı ve heybetli arslan' demektir. Şirāne = arslancasına. *Hamle-i şirāne*. Ş Süt. Şir-i māder = ana sütü. Şir-i h'ār ve şir-i h'āre = süt emen, memede olan çocuk. *Şirler pençe-i kahrında olurken lertzān / Beni bir gözleri āhūya zebūn etdi felek* (Yavuz Sultān Selīm). (IV/82. s.).

şirāze: (< F.) cildlenmiş kitabın yapraklarını muntazaman zabt ve cilde rabt eden uzun şerīt gibi bağ, örgü: *şirāze-i kitāb*. Şirāze-bend = şirāzelenmiş, şirāze ile bağlı olan. İşbu lafz mecāzen daḥī kullanılır.

4797 Dīvānda: Nahcivān.

4798 Dīvānda: genceden

Meşelâ “şîrâze-i intizâm” gibi.
(IV/83. s.).

şîr-pençe: (< F.) arslan eli, ekşeriyâ
dûcâr olanları helâk eden ma'rûf ve
elîm çiban: *şîr-pençe-i ecel*. (IV/83.
s.).

şîrdân: (< F.) şîrden, geviş getirici
hayvânâtın ikinci mi'desi, geviş
bağıracağı. (IV/83. s.).

şîr-dil: (< F.) arslan yürekli, kahramân,
yigit. (IV/83. s.).

şîre: (< F.) üzüm suyu: *şîre-i engûr*.
Tâze tâze olursa şirbi câ'izdir. İki
gün geçer ve taḥammür etmeye
başlarsa içilmez. (IV/83. s.).

şîrîn: (< F.) tatlı: *âb-ı şîrîn*, *suḥan-ı şîrîn*.
Şîrîn-i zebân = tatlı dilli. Şîrîn-kâm =
tatlı emelli, merâmına ermiş. Şîrîn-
kâr = tatlı, hõş mu'âmele eden,
meclis-ârâ. Şîrînî = tatlılık. Şîrîn
çehreli = çirkin olmayıp nazara hõş
görünen. (IV/83. s.).

şîşe: (< F.) şırçadan yapılmış zarf, kap:
'ilâç şîşesi, gaz şîşesi, hacâmat şîşesi.
Pul şîşe = pek ince şırça kap. Haşîr
şîşesi = kafesçilerin i'mâl ve
haşircıların isti'mâl ettikleri ince,
yaşlı, düz tahta çubuk. Nüh-şîşe =
dokuz şîşe, eflâkdan kinâyedir.
Haylî demdir şîşe-i hâtırda vardır
inkisâr (Yahyâ: G. 47/1). (IV/83. s.).

Şî'a: (< Ar.) bir zâtın medâr-ı kuvveti
olan müttefikleri, ittibâ' ve enşârı.
Ba'dehû İmâm 'Alî kerema'llâhu
veche ile hândân-ı celîlû's-şânını
sevip iltizâm eden fırka-i Müslimîne
ism-i hâş olmuşdur. Cem'i eşyâ' ve
şîya'dır. (IV/83. s.).

Şî'î: (< Ar.) Şî'a fırkasına mensûb olan.
(IV/83. s.).

şifte: (< F.) şiddet-i 'aşk veyâ keder ile
ne yaptığını bilmeyecek mertebede
perişân ve hayrân olan. Vaşf-ı
terkîbî tarzında isti'mâli gâlibdir:
şifte-dil, *şifte-hâl*. Şifte-gî = 'aşk veyâ
keder ile hâşıl olan sersemlik,
perişânlık. (IV/83. s.).

şık⁴⁷⁹⁹: (< Fr.) zarâfet, yoşmalık.
Alafranga muḳallidi. (IV/83. s.).

şilin: (< İng.) yirmi dânesi bir İngiliz
altını kıymetinde İngiltere'niñ
gümüş sikkesi. (IV/83. s.).

şiyem: (< Ar.) şîme'niñ cem'i: Hâzret-i
veliyyü'n-ni'am kerimü's-şiyem.
(VI/84. s.).

şîme: (< Ar.) haşlet, tînet, tabî'at, hûy.
Hüsniyyâtda kullanılır. *Şîme-i*
kerîme-i 'âciz-nüvâzî. (IV/84. s.).

şîn: (< Ar.) elif-bâ-yı 'Osmânîde on
altıncı harfiñ ismi. *Şîn-i maẓmûme*,
bâbü's-şîn, *faşlü's-şîn*. (IV/84. s.).

şīven: (< F.) miḥnet, muşībet sebebiyle
édilen nāle, efġān, mātem. Şīven-
gāh = mātem yeri. (III/84. s.).

şīve: (< F.) güzelleriñ ṭabī'ata ve
nazara ḥōş gelen ve insānıñ gönölünü
kendine meyl étirip çeken nāzı,
edāsı, ṭavır: *şīve-i şūhāne*. § Kā'ide,
ṭarz, üslūb: *şīve-i lisān*, *şīve-i ifāde*.
Şīve-kār = edālı, nāzlı. Şīve-bāz ve
şīve-ger = evzā'-ı laṭīfe ile cezb-i
kalb eden. (III/84. s.).

şīhe: (< F.) at kişnemesi. 'Arabīde
'şahīl' dēnir. (III/84. s.).

//şu//

şü'ün: (< Ar.) 'emir, ḥāl' ma'nāsına
olan *şe'n*'iñ cem'i ki 'aḥvāl, vaqāyi',
umūr' demektir. *Şü'ün-ı yevmiyye*,
keyfiyyet-i şü'ün. Cem'ü'l-cem'
olarak *şü'ünāt* şüretinde de
kullanılır: *şü'ünāt-ı ṭabī'at*. Müfredi
bu şüretle kullanılmaz. Lakin hemze
elife kalb olarak *şān* tarzında veyā
başka ma'nāda isti'māl olunur.
(III/84. s.).

şubaṭ: (< Sür.) sene-i şemsiyyeniñ on
ikinci ayı ki lisān-ı 'avāmda *küçük*
ay, *güçük ay* diye ma'rūfdur. *Şubaṭıñ*
āḥirinde fevt olunca söyledim tārīḥ /

Bahārı görmedi dervīş-i bülbül uçdu
dünyādan (Surūrī 1225). (III/84. s.).

şubān: (< F.) çōbān: *çüb-ı şubān*. (III/84.
s.).

şübbān: (< Ar.) gençler. *Şābb*'iñ cem'i:
şübbān-ı ehl-i cennet, *şübbān-ı belde*.
(III/84. s.).

şübeh: (< Ar.) *şübbe*'niñ cem'i. Ekşeriya
cem'-i dīgeri olan *şübühāt* kullanılır.
(III/84. s.).

şübhe: (< Ar.) bir māddeniñ şıḥḥat ve
ḥaḳīkatini kesdirememekden
zihinde ḥāşıl olan tereddüd, bir
ḥuşuşuñ aşlı öyle mi degil mi diye
zihince kesdirememek ḥālī. Cem'i
şübühāt'dır. *Sen Süleymān'dan ise*
eşfaḳsıñ / *Şübhe yok mazḥar-ı luṭf-ı*
Ḥaḳ'sıñ (Ḥākānī: 141). (III/84. s.).

şütür: (< F.) deve. *Üştür*'üñ muḥaffefi.
Şütür-bān = deve gözetici, deveci.
Şütür-dil = deve ḥüylü, kinci. Aşlı
üştür-dil. Şütür-gāv = *üştür-gāv*
muḥaffefi ki 'zürāfa' dēnilen
ḥayvāndır. Şütür-gürbe = 'uyğun,
uyğunsuz; iyili fenālı, gāh şöyle gāh
böyle, iṭṭrādsız' demektir. Şütür-
mürġ = *üştür-mürġ* muḥaffefidir ki
'devekuşu'na dēnilir. Şütür-beçe =
deve yavrusu. (III/85. s.).

şütüm: (< Ar.) 'sökmek' ma'nāsına *šetm*'iñ cem'i: *şütüm-ı ğalīze*. (III/85. s.).

şücā': (< Ar.) şecā'atli, yürekli, gözü pek: *şücā'e'd-dīn*. (III/85. s.).

şüc'ān: (< Ar.) bahādırlar, yigitler. *Şecī'*iñ cem'i: *şüc'ān-ı terk*. ‖ *Zahm-ı tīg u tīre germese gögsün miğfer / Başı üzre yeri şüca'ān aña bī-cā vèrmez* (Koca Rāğıb: G. 78/5). (III/85. s.).

şühüş: (< Ar.) *şahş*'iñ cem'i. Cem'-i dīgeri olan *eşhāş* ziyāde kullanılır. (III/85. s.).

şüd: (< F.) 'gitdi, geçdi' demektir. Yalnız *aşlā* kullanılmaz, *dā'imā āmed* lafzıyla berāber kullanılır. *Āmed-şüd* ve *āmed ü şüd* = geldi gitdi, gelip gitme. (III/85. s.).

şüzüz: (< Ar.) *şāz* olma, *şāzlık*. *Şüzüz*en = *şāz* olmak şüretiyle, *şāz* olarak. (III/85. s.).

şüzür: (< Ar.) 'eridilmiş altın pârçası' ma'nāsına olan *şezere*'niñ cem'i. Müfredi kullanılmaz. (III/85. s.).

şürb: (< Ar.) içmek, içilmek: *şürb-i mā, 'ilācīñ şürbü, şürbe şālīh*. (III/85. s.).

şürfā': (< Ar.) *şerīf*'iñ cem'i. Nesl-i hāzret-i peygamberīden olan *zēvāt-ı kirām*. (III/85. s.).

şürfāt: (< Ar.) *şürf*'e'niñ cem'i, mināreniñ *ezān* okunulan yerleri.

Lisānımızda müfredi feth-i *şīn* ile ma'rūfdur. Oraya da bakmalı. (III/85. s.).

şürkā': (< Ar.) *şerīk*'iñ cem'i, ortaklar. (III/85. s.).

şürüh: (< Ar.) mü'ellifātıñ mütün ve deķāyıkını *īzāh* için yazılan *āşār*. *Şerh*'iñ cem'i. Oraya da mürāca'at oluna. (III/85. s.).

şürür: (< Ar.) *şerr*'iñ cem'i. Zārar ve ziyāna, keder ve muşibete sebep olan nesneler: *ehven-i şürür*. (IV/86. s.).

şürüt: (< Ar.) *şarṭ*'iñ cem'i. O māddeye mürāca'at: *şürüt-ı münāķaşa*. (IV/86. s.).

şürü': (< Ar.) başlamak: *īfā-yı vazīfeye şürü'*. (IV/86. s.).

şüst: (< F.) yıkama. *Dā'imā şū(y)* lafzıyla berāber kullanılır: *şüst ü şū-yı ten*. (IV/86. s.).

şüste: (< F.) yıkanmış: *cāme-i şüste*. Nā-şüste = yıkanmamış. *Rū-yı nā-şüste*. (IV/86. s.).

şu'ā': (< Ar.) güneşin münteşir olan ziyāsı, güneşe bakılınca insānıñ gözüne tel tel iplik gibi görünen parlak ışık: *şu'ā'-yı şems*. Lisānımızda müsta'mel olan cem'i *şu'ā'āt*'dir. *Hayṭü's-şu'ā'* = güneşin

iplik, tel gibi görünen ışığı. (IV/86. s.).

şu'ubāt: (< Ar.) *şu'be*'niñ cem'i. Diğer cem'i olan *şu'b* kullanılmaz. (IV/86. s.).

şu'bede: (< F.) *hokka-bāz*larıñ el çabūklığı ile gösterdikleri hüner, oyun. Şu'bede-bāz = o şüretle oyun, hüner gösteren ki *hokka-bāz* diye ma'rūfdur. (IV/86. s.).

şu'be: (< Ar.) bölüntü, bölük; bir aşıñ fer'i, kısmı: *şu'be-i idāre, posta şu'besi*. (IV/86. s.).

şu'arā': (< Ar.) *şā'ir*'iñ cem'i. *şā'ir*'e mürāca'at oluna. *Şu'arā-yı 'Acem, şu'arā-yı Rūm. || Zīrā şu'arā zümresiniñ tab'-ı selīmi / Āyīne-i ilhām-ı Hudāvend-i cihāndır* ('Avnī: Ms. 14/9). (IV/86. s.).

şu'le: (< Ar.) alev. Şu'le-i nār = āteşiñ alevi. Şu'le-dār = alevli, parlayıcı. Şu'le-gīr = alevlenmiş. *Tāb-ı ruhuñ olduqça füzūn şu'le-i meyden / Bir lem'ası dünyāyı yaqar berķ-ı belāsın* (Nā'ilī-i Qadīm: G. 279/4). (IV/86. s.).

şu'ūr: (< Ar.) bir şey'i iyi aňlayıp bilme, bir şey'iñ mezāyāsını iyice idrāk etmek. Bī-şu'ūr = idrāksiz, nāķışū'l-'aql. Muhtellū's-şu'ūr = 'aql

ve idrākine hālel gelmiş, deli. *Ėtmek* māddeyiyle kullanılmaz. (IV/86. s.).

şuğl: (< Ar.) yapılacak iş, görülecek hizmet. Az kullanılır. *Şuğlüm bu bisāt içinde çokdur* (Fuzūlī⁴⁸⁰⁰: 336). (IV/86. s.).

şüf'ā': (< Ar.) şefā'atçiler. *Şefī'*ñ cem'i. (IV/86. s.).

şüf'a: (< Ar.) ıstılāhāt-ı fıkhiyyedendir. Bir mülk-i müştērāyı müştērīye her kaçā māl olduysa ol miqdār-ı bedel ile temellük ş müteceddidü'l-mülk olan şerīk üzere 'avz muķābilinde kahren sābit olan hāķķ-ı temellük: *hāķķ-ı şüf'a*. El-yevm ba'zı şerā'it ile mer'ıyyü'l-icrādır. (IV/86. s.).

şukķa: (< Ar.) pārça, pāre. 'Kāğıd pārçası i'tibāriyle mektüb' ma'nāsında isti'māl olunur: *şukķa-i senā-verī. || Şukķa-i zerrīn-'alem-i rüzgār* (Nef'i: K. 43/21). (IV/87. s.).

şukūk: (< Ar.) yarıklar, çatlaklar. *Şakķ'iñ cem'i: şukūkü'd-dār*. (IV/87. s.).

şükāt: (< Ar.) şikāyetçiler. *Şākī'*niñ cem'i. (IV/87. s.).

şükr, şükrān: (< Ar.) görülen ni'met ve ihsānıñ kadr ü kıymetini bilip senā ve du'ā ile neşr etmek. *Şükr* vecā'ib-i ātiyeye ri'āyetle meşrūtdur. Min'am

ve muhşine karşı hużū' ve ibtihāl göstermek, muhabbetle şenā ve du'ā edip görülen ni'meti ikrār ve işā'a eylemek, min'amıñ vėrdigi ni'meti hoşlanmadığı şūretde şarf ve isti'mālden çekinmekdir. Şükr-güzār = şükür ve du'ā edici, eden. Şükr-güzārī = şükr edicilik. Şükrān lafzı etmek māddeşiye kullanılmaz. Şükrāniyyet = ta'biri ğalaṭ ve bī-lüzüm olmağla isti'māli cā'iz degildir. Şükr kim bī-minnet ü bī-iztirāb-ı rüzgār (Nef'i: K. 17/1). (IV/87. s.).

şüküfe: (< F.) çiçek. Şuküfe-zār = çiçek bağçesi. Kesr-i şin ile Fāriside başka ma'nā ifāde eder. (IV/87. s.).

şükük: (< Ar.) šekk'in cem'i. O māddeye bakmalı. (IV/87. s.).

şüküh: (< F.) 'mehābet, haşmet, heybet, vakār' ma'nāsındır. Kemāl-i şüküh ve dārāt ile Fāriside ḥazf-ı vāv ile de kullanılır. (IV/87. s.).

şümār: (< F.) sayı, 'aded. Bī-şümār = sayısız, ḥesābsız. § Şayma, ḥesāb etmek: şümār-ı a'dād. § Şümürden maşdarından emr-i ḥāzır olarak vaşf-ı terkībī şūretinde ve 'sayıcı, şayan' ma'nāsında da kullanılır. Ḥaṭve-şümār = adım sayıcı. Aḥter-şümār ve encüm-şümār = 'gökdeki

kevākibi sayıcı, şayan' ma'nāsındır. Varak-şümār-ı gül-i 'işret ol gel⁴⁸⁰¹ ey⁴⁸⁰² vā'iz / Zamān-ı 'ayş u ṭarabdır kitābı n'eylersin (Nā'ilī-i Qādīm: G. 261/2). (IV/87. s.).

şümārende: (< F.) sayıcı, şayan: şümārende-i eyyām, şümārende-i emvāc. (IV/88. s.).

şümürde: (< F.) sayılmış: nükūd-ı şümürde, eyyām-ı şümürde. (IV/88. s.).

şümūs: (< Ar.) güneşler. Şems'in cem'i. (IV/88. s.).

şümū': (< Ar.) mumlar. Şem'in cem'i. (IV/88. s.).

şümül: (< Ar.) ma'nen içine alma, ihāte etmek, kaplayıp örtme, ḥükmü altına alma: Bu mu'āmeleniñ onlara şümülü olabilir mi?. (IV/88. s.).

şubara: [Leh lisānından] yuvarlak tepeli, dilimli çūka kalpak; yeñiçeri zamānında süvārī 'askeriñ giydikleri ser-puş. El-yevm 'süvārī ve topçu zubbāt ve neferātınñ giydikleri kalpağın başka türlüsü' demekdir. (IV/88. s.).

şūḥ: (< F.) 'açık meşreb, lāubālī, laṭife-ğū, ḥāzır cevāb, şeṭāretli'

4801 Dīvānda: қо.

4802 Dīvānda: be.

ma'nāsınadır. Şūhī = şūhluk.
(IV/88. s.).

şū(y): (< F.) yıkama. *Şüst* ile berāber kullanılır: *şüst ü şū*. Ş 'Yıkamak' ma'nāsına olan *şüsten* maşdarından şīga-i emr olduğu hâlde vaşf-ı terkībī şüretinde ve 'yıkayıcı, yıkayan' ma'nāsında kullanılır. Meşelâ "dest-şüy, cāme-şüy" gibi. (IV/88. s.).

şūr: (< F.) tuzlu, tuzluluk: *āb-ı şūr*. Ş Samāta çığıltı; kargaşalık, kavğā. Şūr-ı deryā = deñiziñ çığıltısı, iñiltisi. Şūr-efgen = kargaşalık atıcı, karmaşarışık edici. Şūr-engīz = şamāta, kavğā çıkarıcı. Şūr-gāh = kargaşalık maḥalli, kavğā yeri. Ş Naḥs, şüm, uğursuz: *rūz-ı şūr*. Ş Pas, çirk, kir. Şūrābe = kirli, acı şu; gözyaşı. Ş Vaşf-ı terkībī olarak 'yıkayıcı' ma'nāsını ifāde eder: *cāme-şūr*. ‖ *Qalem olsun eli ol kātib-i bed-tahririñ / Ki fesād-ı raqamı sūrumuzu şūr eyler* (Fuzūlī). (IV/88. s.).

şūriş: (< F.) kargaşalık, karışıklık, fitne, kavğā: *teskīn-i şūriş*. ‖ *Olmasaydı maḥşer-i sevda ser-i pür-şūrişim / Dêrdim olmaz bir avuç toprakda bir maḥşer nihān* (Mu'allim Nācī⁴⁸⁰³). (IV/88. s.).

şüre: (< F.) menbet olmayan, ekilen tohumu yetiştiremeyen çorak yer: *zemīn-i şüre, şüre-zār*. (IV/88. s.).

şūrā': (< Ar.) müşāvere, istişāre maḥalli: *şūrā-yı devlet*. (IV/88. s.).

şūrīde: (< F.) sevdālī, 'aklı perīşān; karmaşarışık: *merd-i şūrīde, zebān-ı şūrīde*. ‖ *Rūzdan fark eylemez leyli, dil-i şūrīdeyi / Ol perīniñ nev-bahār-ı hüsnüdür mecnūn eden* (Zātī: G. 1133/2). (IV/89. s.).

şose⁴⁸⁰⁴: (< Fr.) tarīk, iki tarafı hendekli balık şırtı gibi tesviye olunmuş ve üstüne kırma ufak taş ve kum dökülerek demir silindir ile başdırılmış yol. (IV/89. s.).

şūm: (< F.) naḥs, uğursuz: *baḥt-ı şūm, ṭālī'-i şūm*. (IV/89. s.).

şūy: (< F.) zevc, koca: *şūy-ı bī-'ār, zen ü şūy*. (IV/89. s.).

şühedā': (< Ar.) *şehīd*'iñ cem'i. Oraya bakmalı: *şühedā-yı deşt-i Kerbelā*. (IV/89. s.).

şöhret: (< Ar.) ün, beyne'n-nās nām ve şānı söylenme, ünlenme: *şöhret-i kāzibe, şöhret-şi'ār*. Şöhret-gīr = meşhūr, şöhretli. (IV/89. s.).

şühūd: (< Ar.) 'şehādet edici' ma'nāsına olan *şāhid*'iñ cem'i: *şühūd-ı 'ādile, ikāme-i şühūd*. ‖ *İlāhī cihān-*

4803 Bulunmadı.

4804 Chaussée.

āferīn zü'l-celālīm / Şühūd-ı rubūbiyetiñde 'avālim (Mu'allim Nācī⁴⁸⁰⁵: 1). (IV/89. s.).

şühūd: (< Ar.) vücūd bulma, mevcūd olma, meydāna gelme, göze görünme: *'ālem-i şühūd, mehd-i şühūd*. Ş Görme, müşāhede étme: *aşhāb-ı şühūd*. (IV/89. s.).

şühūr: (< Ar.) 'ay' ma'nāsına *şehr*'iñ cem'i: *şühūr-ı 'Arabiyye, şühūr-ı şemsiyye*. (IV/89. s.).

şüyüh: (< Ar.) *şeyh*'iñ cem'i. İhtiyārlar, dervīşleriñ muḳtedāları, ḳabīle-i sergerdeleri: *şüyüh-ı ḳabā'il*. 'Ṭarīḳata mensūb ya'nī mürşid' ma'nāsına olan *şeyh*'iñ cem'inde *meşāyih* lafzı ziyāde ḳullanılır. (IV/89. s.).

şüyū: (< Ar.) Bir nesne-i nās arasında bilinme, herkesçe duyulma; vuḳū'undan şüyū'u daha kötü olan. (IV/89. s.).

Şad (IV/90. s.-IV/112. s.).

şad: [ḫarf] elif-bā-yı 'Oşmānīniñ on yedinci ḫarfı. Ebced ḫesābında "90" 'adedine ve evrāk ve mekātīb tārīḫlerinde şehr-i şafere işāretidir. (IV/90. s.).

şā'ib: (< Ar.) yañılmayan, ḫaṭāsızlık ile muttaşf olan: *re'y-i şā'ib, fikr-i şā'ib, efkār-ı şā'ibe, muṭāla'a-i şā'ibe*. Ş Doğru nişān-gāha vuran, hedefe varan. *Sehm-i şā'ib* yañlış olarak *şāyib* tarzında yazmamalı. (IV/90. s.).

şā'il: (< Ar.) şaldırııcı, şaldıran: *def'-i şā'il, fırḳa-i şā'ile*. Yañlış olarak *şāyil* yazmamalı. (IV/90. s.).

şā'im: (< Ar.) oruçlu, oruç tutan: *recül-i şā'im*. *Şāyim* yañlıştır. (IV/90. s.).

şābir: (< Ar.) şabr edici, eden: *seyyid-i şābir, dervīş-i şābir*. (IV/90. s.).

şābūn: (< Ar., < F.) şu ile ḳullanıldıkda ecsām ve eşyādan çirk ve kiri def' ve izāle eden ma'rūf nesne: *misk şābūnu*. Şābūnī = şabuncu, şabun yapan ve şatan. Şābūniyye = nişāsta ḫelvāsınıñ bir nev'-i dīgeri. (IV/90. s.).

şaparta: (< İt.) muḫarrefdir. Aşlı *saborde* imiş. 'Bir batarya topuñ birden āteş edilmesi' ma'nāsınadır. Şapartayı yemek = 'ta'zīr işitmek' demekdir. (IV/90. s.).

şāhib: (< Ar.) mālīk ve mutaşarrıf olan, bir şey'iñ kendisine 'ā'idiyyetini beyānda ḫaḳlı ve şādıḳ bulunan: *şāhibü'd-dār, şāhibü'l-beyt, 'arşanıñ şāhibi*. Üslūb-ı Fāriside muzāf olunca ekşeriyā izāfetden munḳaṭı' olarak

kullanılır: *şāhib-i hāne*, *şāhib-i risāle*. Ş
Şoḥbet edici, eden. Bu ma'nāda
isti'mālī enderdir. Mü'enneşi
şāhibe'dir: *şāhibü'l-beyt*, *şāhibe-i hāne*.
Bunun cem'i *şāhibāt*'dır. *Şāhibi-çün*
ne büyük devletdir / Zīnet-i ḥāfıza-i
milletdir (Mu'allim Nācī⁴⁸⁰⁶: 11).
(IV/90. s.).

şād: (< Ar.) elif-bā-yı 'Osmānīde on
yedinci harfiñ ismi: *şād-ı maẓmūme*,
faşlü's-şād, *bābü's-şād*. (IV/90. s.).

şādir: (< Ar.) şudūr edici, eden;
meydāna çıkıcı, çıkan: *kelām-ı şādir*,
evāmīr-i şādire. (IV/90. s.).

şādık: (< Ar.) kavlı ve fi'li ḥaḳīqate
muvāfık ve şadākatle muttasıf olan,
doğru, gerçek: *rical-i şādık*, *kelām-ı*
şādık, *ifādāt-ı şādıka*. Sādıkü'l-kavl⁴⁸⁰⁷
= doğru sözlü. (IV/91. s.).

şārim: (< Ar.) kesici, keskin. Kılıca vaşf
olunarak kullanılır: *seyf-i şārim*,
süüyüf-ı şārim. (IV/91. s.).

şā'id: (< Ar.) yüksege çıkıcı, şu'ūd
edici, eden: *dūd-ı şā'id*, *edḥane-i*
şā'ide. (IV/91. s.).

şā'ika: (< Ar.) yıldırım. Nüzül-i şā'ika
= yıldırım düşmesi. Siper-i şā'ika =
yıldırımı çekip toprağa nakl etmek
içün büyük binālara vaż' olunan

ālet-i maḥşūs. *Seyf-i İslām'a değil*
şā'ika ta'bīri sezā / Öyle bir şā'ika
indirmedir taḳdīr henüz (Mu'allim
Nācī⁴⁸⁰⁸: 3). (IV/91. s.).

şāf, şāfī: (< Ar.) şafvet ile muttasıf,
bulanık ve karışık olmayıp duru,
ḥālīş, pāk olan: *kalb-i şāf*, *mā-yı şāf*,
miyāh-ı şāfiyye. Şaf = şāfī'niñ
muḥaffefidir. *Ey Hudāvendimiziñ*
vaşşāfı / Saña Ḥaḳ vèrmiş o kalb-i şāfı
(Mu'allim Nācī⁴⁸⁰⁹: 12). (IV/91. s.).

şālih: (< Ar.) şalāḥ ile muttasıf, ḥayr ve
şalāḥ şāhibi olan, cenāb-ı Allāh'dan
korkup günāḥ işlemeyen: *rical-i*
şālih. Mü'enneşi *şāliḥa*'dır. Ş
Yarayışlı, elverişli, uygun: *Bu taşlar*
yontmağa şālih midir?. (IV/91. s.).

şālihāt: (< Ar.) *şāliḥa*'nıñ cem'i: *şālihāt-ı*
*ümme*t. 'Evāmīr-i İlāhiyyeye
muṭābık ef'āl-i ḥayriyyede bulunan
İslām kadınları' demektir. (IV/91.
s.).

şalsa: (< İt.) türlü türlü yapılan şulu
ta'ām terbiyesi. (IV/91. s.).

şalon: (< Fr.) dīvān-ḥāne, misāfir odası
Ş şanāyi'-i nefīseye 'ā'id āşārıñ
teşhīrine maḥşūs sergi. (IV/91. s.).

şāmit: (< Ar.) *sākit* ile müterādifdir. O
māddeye bakmalı. *Bir müddet sākit*

4806 Sünbüle, Meşhur "Hilye-i Şerīfe" Sahibi Hākānīye.

4807 Kāmūsta kelime "fe" ile yazılıdır.

4808 Sünbüle, Hātrā-i Bedr-i Kübrā.

4809 Sünbüle, Meşhur "Hilye-i Şerīfe" Sahibi Hākānīye.

ve şāmit ikāmet ētdikden şoñra. (IV/91. s.).

şāni': (< Ar.) peydā ēdici, meydāna getirici, yapıcı: *Şu siğara kutusunuñ şāni'i ne derece zararfet-i 'ameliyye mümkün ise. Ş Cenāb-ı Allāh, Tañrı: Şāni'-i haķikī, Şāni'-i Lem-yezel. ǁ Burhān-ı Haķ'dır ey göñül her nesteren nisbetli gül / Şāni' olan mümkün degil maşnū'dan ola⁴⁸¹⁰ cüdā* (Fuṣūlī: K. 9/2). (IV/91. s.).

şabā: (< Ar.) maṭla'-ı Süreyyā ile benāt-ı na'ş beyninden hubūb eden laṭif rūzgārıñ ismi: *esb-i şabā-reftār.* (IV/91. s.).

şabāḥ: (< Ar.) gün ibtidāsı, kuşluk vaķti. 'Ale's-şabāḥ = erkenden, güneş çıkınca. Şabāḥ-gāh = 'bāmdād, şabāḥ vaķti' demekdir. (IV/92. s.).

şabāḥat: (< Ar.) dil-berlik, güzellik. Ekşeriyā çehre için vaşf olarak kullanılır: *şabāḥat-ı vech, şabāḥat-ı sīmā.* (IV/92. s.).

şabbāğ: (< Ar.) boyayan Ş deri altında olan mādde-i mülevvene. (IV/92. s.).

şābavet: (< Ar.) yavruluk, çocukluk: *ḥāl-i şābavet. ǁ Mümkün olaydı 'avdet ēderdim şābāvete / Ta'rīf-i lutfu bence o*

ḥālīñ muḥāldir (Mu'allim Nācī⁴⁸¹¹: Kt. 4). (IV/92. s.).

şabr: (< Ar.) 'meşā'ib-i ḥudūs, vuķū'unda telāş, ıztırāb, feryād göstermeyip zabṭ-ı nefis eylemek ve sükūt, sükūn ile müteḥammil olmak' demekdir ki muķābili *ceza'*dır. Eger muḥārebede vāķi' olursa *şecā'at* ve muķābili *cübn'*dür. Bir ḥālet-i mükeddire vuķū'unda olursa 'rahbu's-şadır' dēnir ki muķābili *zucet'*dir. Eger imsāk-ı kelām şüretiyle vāķi' olursa *kitmān* ve muķābiline 'mezl' dēnir ki Kūr'ān-ı Kerīimde bunlarıñ üçüne de *şabr* ıtlāk olunmuştur. İştılāḥımızda gerek meşā'ib ve şedā'idde gerek ḥużūzāt ve lezā'izde zabṭ-ı nefis etmek ve bi'l-ḥāşşa meşā'ib vuķū'unda telāş ve ıztırāb irā'e etmeyip sükūn ve taḥammül ile katlanmaķdır. Yemīnü's-şabr = kādīnıñ yemīn eden adamı yemīn etmedikçe şalıvėrmeyip ḥabs etmesi ve yemīn için cebr ü zōr göstermesi şüretiyle vāķi'a olur. *Yemīn-i kışāş* gibi. Bir adam ḥōd-be-ḥōd ve di'l-ḥāhı ile yemīn etse oña *yemānü's-şabr* ıtlāk olunmaz. (IV/92. s.). (i)

şabğ: (< Ar.) boyamak, boyanmak:
şabğ-ı kumāş. (IV/92. s.).

şabūh: (< Ar.) şabāhleyin içilen
gecedan kalan şarāb. Fi'l-aşl
'erkenden şağılan nāka ve sūt
demekdir. (IV/92. s.).

şabūr: (< Ar.) meşā'ib ve belāya
hudūsunda ceza' ve feza'
göstermeyip sükūn ve taḥammül ile
katlanan adam § günah-kār ve 'āşī
kulları ḥaḳlarında intikāmını ta'cīl
etmeyip kemāl-i faẓl ü kereminden
'afv ile mu'āmele ve te'hīr eden
Cenāb-ı Rabb-i Zü'l-celāl'e ıtlāk
olunur: *Yā Şabūr, yā Ġafūr*. (IV/92.
s.).

şabī: (< Ar.) küçük erkek çocuk,
oğlancık: *şabī-i zekī*. Küçük kız
çocuğuna 'şabiyye' dēnir: *şabiyye-i
zekiyye*. || *Bir şabī-i reşīd mektebde /
Ėtdi ḥatm-i tilāvet-i Furkān* (Surūrī).
(IV/92. s.).

şabīh: (< Ar.) şabāhatli, ḥüsn ve cemāl
şāhibi, güzel: *vech-i şabīh, tıfl-ı şabīh,
şabiyye-i şabīha*. (IV/93. s.).

şahḥ: (< Ar.) taşdīḳ 'alāmeti, ba'zı
evrāk ve kuyūdāt-ı resmiyyenin
şıḥhatini te'mīn için büyük me'mūr
tarafından çekilen bir nev' imzā
veyā işaretdir. § Bir de 'sīm-i evānī
ve ma'mūlāt-ı sā'ireniñ üzerlerine

mağsūs olmadığını te'mīn için
Darb-ḥāne-i 'Āmire tarafından
vurulan damğā' demekdir. *Bāḳī'ye
ēdip işāret dēdi şahḥü'l-bāḳī* (Bāḳī⁴⁸¹²).
(IV/93. s.).

şahā'if: (< Ar.) *şahīfe*'niñ cem'i: *şahā'if-i
cerā'id*. O māddeye bakmalı,
hemzeniñ yerine "ye" yazmamalı.
(IV/93. s.).

şahābet: (< Ar.) şāhib çıkmak, bir
kimseye ḥimāye şüretiyle yardım
etmek: *bir fakīri şahābet, eser-i şahābet*.
(IV/93. s.).

şahābī: (< Ar.) ḥazret-i peygamberiñ
aşḥāb ve ittibā'ından olan zāt.
Mü'ennesi *şahābiyye*'dir. (IV/93. s.).

şāḥārī, şāḥārā: (< Ar.) *şāḥrā'*niñ cem'i:
şāḥārī-nişīn, şāḥārā-yı vāsi'a. Birincisi
çok kullanılır. (IV/93. s.).

şahḥāf: (< Ar.) kitāb alıp şatan kitābcı:
şahḥāf-ı meşḥūr. (IV/93. s.).

şāḥrā': (< Ar.) ova, düz kırs. Te'nīşi
yokdur. Şāḥrā-yı kıds = 'ālem-i
lāhūt, 'ālem-i ḡayb. Şāḥrā-nişīn =
bedevī. Şāḥrā'ī= ovaya mensüb ve
müte'allık. Cem'-i müsta'meli *şāḥrā*
ve *şāḥrī'*dir. İkincisi ziyāde
kullanılır. *Cibrīl var ḥaber vēr⁴⁸¹³
sulṭān-ı enbiyāya / Düşdü Hüseyin*

4812 Bulunamadı.

4813 Kāmūsta burada "o" yazmaktadır.

atından *şahrā-yı Kerbelā'ya*⁴⁸¹⁴
(Kāzım: Mrs. 12/1). (IV/93. s.).

şahn: (< Ar.) düz meydān, orta yer, bir mekânın ortası: *şahn-ı şafa, şahn-ı çemen*. Şahn-ı dü-reng = leyl ü nehār i'tibāriyle dünyāya ıtlāk olunur. Şahn-ı sīm = kuruş-ı kamerdir. Ş Zil, bakırdan ma'mül olup birbirine vurularak isti'māl olunan sāz āleti. Şahnān = çifte zil. Ş Büyük kase. Lisānımızda içine ta'ām konulan ma'lūm kaba *şahan* ıtlākı bu ma'nā i'tibāriyledir. *Şahn-ı şahrāsında biñ Mecnūn u Leyli*⁴⁸¹⁵ *cilve-ger* (Fuḫūlī: K. 12/14); *Ol kadar 'akıl vezīr u nām-dār müftilere / Şahn-ı şadr-ı şuffesi olmuşdu dīvān-ı emān*. (IV/93. s.).

şahne: (< Ar.) fi'l-aşl taşlık tepelerde olan düzce yere ıtlāk olunur. El-yevm 'lisānımızda tiyatro oyuncularının oyun oynadıkları maḥall-i maḥşūş' demektir: *şahne-i temāşā*. (IV/93. s.).

şahv: (< Ar.) sekr ve istiğrāk gibi hāllerden kurtulup kendine gelmek, ayılma. (IV/94. s.).

şahīh: (< Ar.) sıhḥat ile muttasıf, doğru ve ḥaṭāsız olan ve 'ayıb, nokşān, ḥalelden beri bulunan: *zihn-i şahīh*,

'akl-ı şahīh, vücūd-ı şahīh, efkār-ı şahīhe, beyānāt-ı şahīhe. (IV/94. s.).

şahīfe: (< Ar.) kâğıdın yüzü, kitāb yaprağının bir yüzü. Cem'i *şahā'if* ve *şuhuf* dur: *şahīfe-i sālise, şahīfe-i müzehhebe*. (IV/94. s.).

şahre: (< Ar.) büyük, sert taş, kaya: *şahretu'llāh*. Feth-i ḥā ile telaffuzu cā'izdir. Şaharī = kaya nev'inden, kayaya müte'allik olan. Cem'i *şuhūr* ve *şaharāt*'dır. (IV/94. s.).

şad: (< F.) yüz 'adedi. Şad-sāl = yüz yıl. Şad-hezār = yüz biñ. Şad-berg = yüz yaprak, katmerli ve hoşulu bir nev' gülün ismi. (IV/94. s.).

şadā: (< Ar⁴⁸¹⁶.) āvāz, ses: *şadā-yı mü'essir, şadā-yı muḥarrik*. Ş Seslendikçe dağ, kubbe gibi şeylere mün'akis olan ses, yankı. (IV/94. s.).

şadāret: (< Ar.) fi'l-aşl 'her şey'in eñ baş tarafı, kısım-ı a'lāsının başlangıcı' demektir. İştlāḥda devlet-i 'aliyyenin re'īsü'l-vükelası ve menāşıb-ı resmiyyenin münteḥası bulunan şadr-ı a'zamlığa ıtlāk olunur: *maḥām-ı celīl-i sadāret-i 'uzmā*. Ş Tarīk-i 'ilmiyyede şeyḥü'l-islamlık maḥāmından evvel iḥrāz olunan Anadolu ve Rūm ili

4814 Dīvānda musraların yerleri tam aksidir.

4815 Dīvānda: Leylā vü Mecnūn.

4816 Devellioglu: Osmanlıca. Kubbealtı: Farsça. Kāmūs-ı Türki: Arapça. Lugat-ı Nāci: Arapça.

ķāđī'askerligi pāyelerine de *şadāret* ta'bīr olunur ki sālīkīn-i ẗarīķīñ eñ başı, ta'bīr-i uhrā ile menāşīb-ı 'ilmiyyeniñ mūntehāsı olmak i'tibāriyledir. (IV/94. s.).

şadāķat: (< Ar.) gerķekden dōstluk, doğruluk: *erbāb-ı şadāķat, şadāķat-ı ciddiyye*. (IV/94. s.).

şaded: (< Ar.) 'bir nesneniñ ķarşısı, ķurbu' demekdir. İştīlāhımızda 'lakırdı sırası' ma'nāsında kullanılır: *gelelim şadade, şadedden hāric, şaded-i bahş*. (IV/94. s.).

şadr: (< Ar.) iştīlāh-ı tıbdā 'gōğüs' demekdir. 'Vücūd-ı insānıñ yukarı ve öñ ẗarafı'na denilir: *dıyķ-ı şadr, 'ilel-i şadriyye*. Ş Eñ ileri, eñ yukarı, üst baş: *şadr-ı İslām, şadr-ı kelām, şadr-ı meclis*. Ş Vūkelā-yı devletiñ eñ ilerisinde, eñ büyüğü bulunmak i'tibāriyle vekīl-i muṭlak olan zāt-ı fehāmet-simāta ıtlāk olunur: *şadr-ı 'ālī, şadr-ı a'zam, şadr-ı lāhīķ*. *Şadāret* māddeinde beyān olunduğu vech ile menāşīb-ı 'ilmiyyeden Rūmeli ve Anadolu ķāđī'askerligi pāyesini hā'iz bulunanlara da ıtlāk olunur. Meşelā “şadr-ı Rūm, şadr-ı Anadolu, şadreyn-i muḥteremeyn” gibi. Cem'i olan *şudūr* yalnız ķāđī'askerler hāķķında isti'māl

olunur: *şudūr-ı 'izām*. Şadr-nişīn = eñ başda ve eñ yukarıda oturan, mevķi'-i 'ālīde bulunan. Şadrī = iştīlāh-ı tıbdā 'gōğse mūte'allīķ ve mensūb olan emrāz ve edviye'ye denilir: *'illet-i şadriyye*. (IV/94. s.).

şadef: (< Ar.) inci ķabuđu, içinden inci çıkan bir nev' istiridyeniñ parlak ķabuđu. İş-bu ķabuk zīnet maķāmında eşkāl ve eşyā-yı muḥtelifede kullanılır. Cem'i *aşdāf* dır. Şadafe = inci ķabı Ş ķulađıñ içi. Şadefçe = şadefe mūşābih küçük ķabuk; şadefiñ küçüğü. *Gelmez şadef-i kevne bir öyle dūr-i yektā* (Rūḥī-i Bağdādī: TB. 1/5). (IV/95. s.).

şadaķa: (< Ar.) şıdķ u ihlāş ile li-vechi'llāhi te'ālā fuķarāya vērilen para, şey. Meşūbāta şıdķ-ı rağbeti izhār eylediği için o yoldaki 'aṭiyyeye *şadaķa* ıtlāk olunmuşdur. Cem'i *şadaķāt* dır. (IV/95. s.).

şadme: (< Ar.) ķarpma: *şadme-i hafīfe*. Cem'i şademāt: *şademāt-ı dehr*. (IV/95. s.).

şadīd: (< Ar.) iştīlāh-ı tıbdā 'yaradan akan şarı şu' demekdir. Şadīd-i sereṭānī = 'yeñirce denilen yaradan akan fenā ķoķulu şu'ya denilir. (IV/95. s.).

şadîk: (< Ar.) gerçek dōst. Muḥabbetde şadîk olan dōst: *şadîk-ı kadî*, *şadîk-ı şefîk*. § Gerçek sözlü adam: *hem-dem-i şadîk*, *şerîk-i şadîk*. Cem'i *aşdikā*'dır. (IV/95. s.).

şarāḥat: (< Ar.) vuzūḥ-ı kelām ya'nî sözüñ şekk ü şübhe ve ketmden 'ārî ve şāf olması, söz açıklığı: *şarāḥat-ı ifāde*, *şarāḥat-ı kāfiye*. (IV/95. s.).

şarrāf: (< Ar.) akçe bozmaqla meşgūl olan ve akçeyi fā'izle alıp fā'izle veren ehl-i ticāret: *şarrāf-ı bî-inşāf*. Şarrāfiyye = akçe bozmaqla için şarrāfıñ aldığı miqdār-ı ribḥ § şarrāflığa müte'allik: *mu'āmelāt-ı şarrāfiyye*. || *Fark eylemeyen cevheri şarrāf degildir* (Nev'î: G. 124/2). (IV/95. s.).

şarşar: (< Ar.) pek soğuk, pek gürültülü yel: *riḥü'ş-şarşar*, *bād-ı şarşar*. || *Baḥr-i āteş sarşar-ı āḥım ḥurūşum görme sehl* (Nā'ilî-i Qadīm: G. 246/5). (IV/96. s.).

şar', şar'a: (< Ar.) ā'zā-yı nefsiyyeyi ef'ālden ya'nî hareketden kısmen men' eden bir 'illetiñ adıdır. 'İlet-i 'aşabiyye-i mezbūreye dūçār olan adam ḥālet-i marāziyye-i nā-gehānı taḥaddüş edince yıkılıp yere düşer zevā'il oluncaya kadar kendini bilmez. Bu marāz-ı devā-nā-pezīre

lisān-ı Türkide *tutarak* ta'bîr olunduğu ba'zı kitāblarda beyān olunmuştur. (IV/96. s.).

şarf: (< Ar.) fi'l-aşl bir nesneyi bir ḥālatdan ḥālat-ı aḥrāya döndürmek, ḡayre ibdāl eylemekden 'ibāretidir. Lisānımızda bu ma'nā ile berāber 'kullanılmak, kullanılmak ya'nî cerḥ etmek, edilmek' ma'nālarında isti'māl olunur. *Şarf-ı nazar edilmesi, o cihetden şarf-ı nazara lüzūm görüldü*. || *Şarf-ı nüḳūd*, *şarf-ı zihn*, *akçeniñ şarfi*. § Kelimātiñ tebeddülātından baḥş eden 'ilim: *'ilm-i şarf-ı kavā'idî*. (IV/96. s.).

şarîḥ: (< Ar.) şarāḥatli, āşikār, açık olan: *kelām-ı şarîḥ*, *maḳāl-ı şarîḥ*, *mu'aḥezāt-ı şarîḥa*. (IV/96. s.).

şarîr: (< Ar.) gıcırdı, kalem gıcırdısı: *sarîr-i ḥāme*. Şarîr-ü'l-bāb = kapı gıcırdısı. *Şarîr-i ḥāme şanma iştîlāḥāta boğulmağla / Eder bî-çāre dā'im şîve-i kitābdan feryād* (Koca Rāḡıb: G. 25/5). (IV/96. s.).

şarî': (< Ar.) yere yıkılmış, şar'alı adam. (IV/96. s.).

şa'b: (< Ar.) *sehl* ya'nî kolay muḳābili. Düşvār, güç, çetin: *emr-i şa'b*, *umūr-ı şa'be*, *şa'bü'l-ḥuşûl*. (IV/96. s.).

şa'ka: (< Ar.) bayılma, baygınlık: *şa'ka-i ḥafîfe*. (IV/96. s.).

şa've: (< Ar.) kuyruk sallayan kuş.
*Hevālandīn yeter ey şa've-i dil dīde-bāz
ol kim* (Şābit: G. 254/4). (IV/96. s.).

şağā'ir: (< Ar.) 'cezā-yı uhrevīsi hafīf
olan günāhlar, küçük günāh'
ma'nāsına olan *şağīre*'niñ cem'idir:
irtikāb-ı şağā'ir. (IV/96. s.).

şağīr: (< Ar.) küçük. Şağīr ü kebīr =
büyük ve küçük. Cem'i *şağīr*'dir:
şağīr ü kebīr. (IV/96. s.).

şağīre: (< Ar.) cezā-yı uhrevīsi hafīf
olan küçük günāh. (IV/96. s.).

şaff: (< Ar.) sıra ile uzun uzadı
dizilmiş şeyler, sıra: *şaf-ı 'asker*, *şaf-ı
cemā'at*. Ekseriyā tahfīf ile kullanılır.
Şaff-i ni'āl = pāpūşlarıñ sıra ile
durduğu yer. Şaff-şiken = şaf
bozucu, cenk-āver. Şaff-ārā = şıraya,
'asker şaflarına zīnet vèren. Şaff-
beste = şaf bağlamış, sıra sıra
dizilmiş olan. (IV/97. s.)

şafā': (< Ar.) berrāklık, şāfilik;
kedersizlik, gönül şenligi: *şafā-yı
hātır*, *mevsim-i şafā*, *ehl-i şafā*. Şafā-
yāb = mahzūz, şafālanmış, şafā
bulmuş. (IV/97. s.).

şafah: (< Ar.) yüz çevirmek, yüz
döndürmek Ş günāh, kuşūr
bağışlamak: *'afv u şafah*, *şafah-ı cemīl*.
(IV/97. s.).

şafha: (< Ar.) bir şey'in yaşşı yüzü,
yaşşı tarafı: *şafha-i kırtās*, *şafha-i çarh-
ı berīn*. (IV/97. s.).

şafhāt: (< Ar.) *şafha*'nıñ cem'i. Bir
şey'in yaşşı tarafları: *şafhāt-ı kamer*.
(IV/97. s.).

şaf-der: (< F.) 'şaf yırtıcı, cenk-āver,
bahādır' ma'nāsına vaşf-ı terkībīdir:
ser-'asker-i şaf-der. Şaf-derāne =
'bahādıra lāyık şüretde' demekdir.
*Āferīn ey rūzgārīñ şehsüvār-ı şaf-deri /
'Arşa aş şimdengerü tīg-ı şüreyyā-
cevheri* (Nef'ī: K. 15/1). (IV/97. s.).

şafēr: (< Ar.) şühūr-ı 'Arabiyyeniñ -
re's-i sene muharrem olmak
i'tibāriyle- ikincisi ki *şafērü'l-hayr*
nāmıyla ma'rūfdur. *Şarılık* ta'bīr
olunup insānıñ beñzini kehrübā gibi
şapşarı eden marāz. (IV/97. s.).

şafrā': (< Ar.) sarı renk. İştīlāh-ı tıbdā
karacigere merbūṭ olan öd kèsesi
dürünündeki yeşile mā'il sarı ve acı
suya ıtlāk olunur ki ahlāt-ı
erba'adan biridir. Buña yalnız 'öd'
dahī denilir. Şafrāvī = mizācında
şafrā gālib olan. (IV/97. s.).

şafşāf: (< Ar.) esāmī-i eşcārdandır.
'Akça söğüd' denilen ağaç. Şafşāfīn
= ıştīlāh-ı tıbdā bu ağacıñ
kabuklarından çıkarılan cevher-i
mü'essire ıtlāk olunur. (IV/97. s.).

şafvet: (< Ar.) şāfīlik, temizlik, pāklik:
şafvet-i kalb, şafvet-i semā, şafvet-i mā. ‖
Eyvāh soldu mu ruḥ-ı gül-berg-i
şafvetiñ (Ḥayāl-i Mu'akḳib⁴⁸¹⁷ ≈ Nācī:
1). (IV/97. s.).

şafī: (< Ar.) temiz, pāk, şāf: kalb-i şafī,
şafiyyü'l-kalb. Şafiyyu'llāh= Ḥazret-i
Ādem. (IV/97. s.).

şafīḥ: (< Ar.) semā, gök § yaşşı olan
şey. Kāğıdıñ yüzü gibi. (IV/97. s.).

şafīḥa: (< Ar.) kapı kanadları § düz,
yaşşı, ince taş. Bu mişillü ma'ādin
tahtalarına da ıtlāk olunur. (IV/98.
s.).

şafīr: (< Ar.) ıslak. Ekşeriyā ince ve
güzel ses maḳāmında kullanılır:
şafīr-i bülbül. (IV/98. s.).

şakk: (< Ar.) ḳāḏī hücceti: 'ilm-i şakk,
uşūl-i şakk. Şakkāk = şakk ve hüccet
tertib eden maḳkeme kātibi. (IV/98.
s.).

şalā': (< Ar.) 'a'lām etmek, bildirmek,
du'ā' ma'nāsını ifāde eder: cum'a
şalāsı, şalā vaḳti. § Lisānımızda
'meydān okumaḳ' ma'nāsında da ve
gerek bu şüretde ve gerek eş-şalā
tarzında kullanılır. Şalādır nükte-
sencān-ı zamāne hīḡ lāf etmek / Ben
öğretdim cihāna tarz-ı şūḡ u şī'r-i
hemvārı (Nef'ī: K. 14/43). (IV/98. s.).

şalābet: (< Ar.) peklik, ḳatılık: şalābet-i
aḥcār. § Ma'nevī metānet ki ḳuvvet-i
kalbden ileri gelir: şalābet-i dīniyye.
(IV/98. s.).

şalāt: (< Ar.) 'ibādet-i maḥşūşa, namāz:
edā-yı şalāt, şalāt-ı cum'a. §
Peygambere du'ā. Taraf-ı İlāhī'den
resül ḥaḳḳında şadır olduḡu
taḳdīrde ḥüsnu's-senā 'āle'r-resül
ma'nāsı irāde olunmuş olur: şalāt u
selām. Cem'i şalavāt: şalavāt-ı mefrūza,
şalavāt-ı şerīfe. ‖ Şalavātıyla olur
ḡulḡuleler / Bām-ı eflākda şeb-tā-be-
seḡer (Ḥāḳānī: 117). (IV/98. s.).

şalaşvur: (< İng.) bir nev' ḡāyetle
segrek astarlık, paçavralık bez: bir
top şalaşpur. Aşlı şalaşbur⁴⁸¹⁸dur ki
Hindistān'da kā'in bir ḳaşabanıñ
ismidir. Mezkūr bez ibtidā orada
i'māl olunmaḡla memleketiñ ismiyle
şöhret-yāb olmuşdur. (IV/98. s.).

şalaṭa: (< İt.) bir nev' sebze, tuz, limon,
sirke, yaḡ ile yapıp yenilir. Envā'ı
olur. (IV/98. s.).

şalāḥ: (< Ar.) zıddü'l-fesād, istikāmet-i
ḡāl, fesāddan 'ārī olma, iyilik: şalāḡ-ı
ḡāl, ḡāl-i şalāḡ, şalāḡ-ı nefis. (IV/98. s.).

şalāḡiyyet: (< Ar.) lisānımızda 'vaḳīfe
dāḡilinde ḡaḳlı ḡareketde ḡaḳlı
mu'āmelede bulunma' ma'nāsında

kullanılır. *Bu işe ne hâkk ve şalâhiyyet ile müdâhale ediyor.* (IV/98. s.).

şalâ-h'ân: (< F.) şalâ okuyan, mü'ezzin Ş meydân okuyucu, okuyan. Ekşeriyâ ikinci ma'nâda isti'mâl olunur. (IV/98. s.).

şalb: (< Ar.) aşmak, aşılma: *bir kâtili şalb, cānīnīn şalbi.* Şalben i'dām= aşarak öldürmek. (IV/98. s.).

şalavât: (< Ar.) şalât'ın cem'i. Oraya mürāca'at oluna. (IV/99. s.).

şalvele: (< Ar.) 'hâzret-i peygamber hakkında şalavât-ı şerife getirme' ma'nâsınadır. İmâm Süyûtî'nin *Müzehher* nâm kitabındaki faşl-ı maḥşûşada zıkr ve îzâhına nazaran bu kabilden olan besmele, hamdele gibi elfâza menhût ıtlâk olunur. *Naht* ıstılâh-ı edebiyede iki kelimeyi ba'de'l-ihtisâr terkib eylemekden 'ibâretidir. (IV/99. s.).

şalīb: (< Ar.) hâç: *ehl-i şalīb, ta'līk-i şalīb.* İlķâ'ü's-şalīb fi'l-mā = hâçı şuya atma. Şalībī = 'İsevī, Hıristiyân' demektir. Cem'i şalībīyyūn, şalībīyye = fenn-i nebātāt ıstılâhında çiçekleri hâça müşābih şüretde birkaç yaprakdan'ibâret olan bir takım nebātātın hey'et-i mecmū'asına verilen bir ism-i fâşıldır. (IV/99. s.).

şamt: (< Ar.) sükût, şuşma: *şamt u şükût.* Ta'bīr-i kadīminde biri haşv olmağla terk olunmalıdır. (IV/99. s.).

Şamed: (< Ar.) "ālī, dā'im, ulu' ma'nâsınadır. Esmā-yı İlāhiyyedendir. *Allāhu's-şamed.* Şamedānī = Şamed'e mensüb, İlāhī. 'Avn-i Şamedānī, ni'met-i Şamedāniyye. ‖ Êtme⁴⁸¹⁹ derd ehlini ey ferd-i Şamed / Heybet-i "Şümme redednā" ile red (Hâķānī: 72). (IV/99. s.).

şamşām, şamşāme: (< Ar.) yüzü dönmez keskin kılıç. *Cihāna şa'sa'a-bār oldu berķ-ı şamşāmı* (Nef'ī: K. 22/10). (IV/99. s.).

şamğ: (< Ar.) lisān-ı 'avāmda taḥrīf ile *zamķ* denilen ağaç şızıntısıdır ki soñra koyulaşıp özlenir: *şamğ-ı 'Arabī.* Telaffuz-ı 'āmiyāne vech ile taḥrīri 'abeşdir. (IV/99. s.).

şamem, şamm: (< Ar.) sağırılık, sağır olma. *Böyle mi eylerdim edā medḥiñi / Olmasa muḥkem şamem-i rûzgār* (Nef'ī: K. 43/37). (IV/99. s.).

şamût: (< Ar.) ziyāde sükût eden, çehresini ekşiderek şuşup duran: *cāhil-i şamût.* (IV/99. s.).

şamīm: (< Ar.) fi'l-aşl 'bir 'üzvuñ kıvāmı ya'nī ol 'üzvu hāmīl olan kemige' dēnir. Bundan başka 'her şey'in pāk ve hālīşī' ma'nāsını ifāde eder ki lisānımızda bu ma'nāda müsta'meldir: *muḥabbet-i şamīmiyye, 'an şamīmi'l-ḳalb*. Şamīmī = şamīme mensūb, hālīş olarak. *Meyl-i şamīmī, fikr-i şamīmī*. (IV/99. s.).

şanādīd: (< Ar.) 'bahādır, şecī', ulu adam' ma'nāsına olan *şindīd*'iñ cem'i: *şanādīd-i Ḳureyş, şanādīd-i 'Acem*. (IV/100. s.).

şanādīḳ: (< Ar.) *şandīḳ*'iñ cem'i. 'Şandīḳlar' dēmekdir. (IV/100. s.).

şanāyi': (< Ar.) *şanī'a*'nıñ cem'idir, faḳaṭ lisānımızda *şan'at*'iñ cem'i 'addolunur. 'Şan'atlar, işler' dēmekdir: *şanāyi'-i nefīse, şanāyi'-i edebiyye*. || *Bu sāde nazmı ehl-i şanāyi' beğenmese / Nev'ī ne ğam bizim sözüümüñ 'āşīḳānedir* (Nā'ilī-i Ḳadīm⁴⁸²⁰). (IV/100. s.).

şandal: (< Ar.) ma'rūf ḳoḳulu ağaçdır ki birkaç nev'i vardır. Eñ mu'teberi beyāz nev'idir. Yevm-i şandal = beyne'l-'Arab ma'rūf bir gündür ki onda ḳitāl-ı şedīd vukū' bulmuşdur. Şandal-i tesbīḥ = mezḳūr ağaçdan ma'mūl olup ekşeriyā Ḥicāz'dan

getirilen tesbīḥ. *Bīm-i tīġ-ı zebān-ı kilkimden / Felegiñ reng-i şandalı*⁴⁸²¹ görünür (*Sihām-ı Ḳazā ≈ Nef'ī*: K. 6/55). (IV/100. s.).

şandalī: (< Ar.) 'şandala mensūb, şandalye, iskemle' dēmekdir. Bālāda mezḳūr şandal ağacı bahālī ve ğāyetle sert ve maḳbūl olduğundan e'āzım içün iş-bu ağaçdan yapılan kürsü, iskemle, taḥt gibi şeylere *şandalī* ıtlāḳ olunmuşdur. *Şandalī-i ḥükümet, şandalī-nişīn-i imāret*. (IV/100. s.).

şandūk: (< Ar.) içine eşyā ḳonulan ma'lūm ḳapaklı ḳap: *şandūk emīni, māl şandūḳu, şandūkçılar*. Şandūkçe = küçük şandīḳ. (IV/100. s.).

şandūḳa: (< Ar.) türbelerde mezārlarıñ üzerine taḥtadan şandīḳ gibi yapılan ve üstüne yeşil çūḳa örtülen şey: *şandūḳa-ı muşanna'a, şandūḳa-ı müzehhebe*. (IV/100. s.).

şan'at: (< Ar.) iş, huşūşuyla insānıñ medār-ı ma'īşeti olup dā'imā işledigi iş § bir işde devām ve iḳdām ile peydā edilen meleke: *şan'at-ı kitābet*. § Kelāmda i'tibār-ı maḳbūl = mürā'at-ı naẓīr şan'atı. (IV/100. s.).

şanem: (< Ar.) *büt*, püt. Şanem-hāne = put-perestleriñ 'ibādet-ġāhı §

Kināye şüretiyle nazımda 'maḥbūbe, dil-ber' ma'nāsında da kullanılır. (IV/100. s.).

şanevber: (< Ar.) fıstık ḥāşıl eden çam ağacı. Çam kozalağına da ıtlāk olunur. *Şekl-i şanevberī, şanevberü's-şekl.* (IV/100. s.).

şanī': (< Ar.) işleyiş, işlenilen iş. Bu lafızda 'kemlik, kötülük' ma'nası mündemidir. (IV/100. s.).

şanī'a: (< Ar.) yapma şey, düzme iş, ḥile şüretiyle yapılan kötü iş: *şanī'a-i kāzibe, şanī'a-i şenī'a.* (IV/101. s.).

şavāb: (< Ar.) yanlış olmayan, doğru: *cevāb-ı şavāb.* Şavāb-dīde = taşvīb edilmiş, şavāb görülmüş. Şavāb-nümā = şavābı götürücü. (IV/101. s.).

şavārım: (< Ar.) keskin kılıçlar. *Şarım'ın cem'i.* (IV/101. s.).

şavā'ık: (< Ar.) yıldırımlar. *Şā'ıka'nın cem'i.* (IV/101. s.).

şavāmi': (< Ar.) manastırlar. *Şavma'a'nın cem'i.* (IV/101. s.).

şavb: (< Ar.) taraf, cihet, yan: *şavb-ı şāmī, şavb-ı vālā.* (IV/101. s.).

şavt: (< Ar.) ses: *şavt-ı a'lī, şavt-ı şedīd.* (IV/101. s.).

şavlet: (< Ar.) şaldırma, üstüne yürüyüp şaldırma: *şavlet-i şīrāne.* || *Kahramān-şalvet ü Yūsuf-şüret / Bü'l-*

'aceb şun'-ı ḥudāvend-i 'alīm (Nef'i: K. 27/14). (IV/101. s.).

şavlecān: (< Ar.) *çevgān'ın* mu'arrebî. Evā'ilde cirīd-bāzlarıñ kullandıkları ucu egri ağaç. *Şavlecān-ı yed-i kudretle hemīn / Geldi meydāna bu kez rū-yı⁴⁸²² zemīn* (Hākānī: 62). (IV/101. s.).

şavm: (< Ar.) oruç: *şavm-ı Dāvud, şavm ü şalāt.* (IV/101. s.).

şavma'a: (< Ar.) dervīşān ile rehābīn-i naşārāya maḥşūş 'uzlet-gāh, 'ibādet-hāne. Ekşeriyā 'tepelerde ve tenhā maḥallerde kā'in pāpās 'uzlet-gāhı, hücresi' makāmında kullanılır ki bunlara *manastır* ta'bīr olunur: *şavma'a-i ḥāliye, şavma'a-ı rāhib.* || *Rūḥ yok şavma'anıñ pīr-i 'abā-pūşunda / Hāl var meykedeniñ rind-i kadeh-nūşunda* (Nā'ilī-i Qadīm: G. 322/1). (IV/101. s.).

şavn: (< Ar.) ḥıfz etmek, korumaq. *Şıyānet* ile müterādıfdir: *şavn-i Bārī, şavn-i Şamedānī.* (IV/101. s.).

şahbā: (< Ar.) şarāb, süci. 'Al renk' ma'nāsına olup fi'l-aşl 'Arabīde mü'enneşoldun hat i'tibār olunan *ḥamr'ın* sıfatıdır. Mu'aḥḥaran şarāba isim olmuştur. *Mey-i şahbā* ta'bīrindeki şahbā sıfat i'tibār

4822 Eserde: gūy-ı.

olunmalıdır. *Hāşıl êtdiñ ârzusun
göñlümiñ lutf eylediñ / Oldu hattâ
câm-ı ser-şârında şahbâ mevc mevc*
(Mu'allim Nâcî⁴⁸²³: 3). (IV/101. s.).

şahrınc, şahrîc: (< Ar.) tahrîfle 'şarnıç'
denilen yeraltında tatlı şu
birikdirmeye mahşûş olan hazine.
(IV/101. s.).

şahl: (< Ar.) ıstılahât-ı tıbbiyyedendir.
Ses kışıklığı, ses boğukluğu.
(IV/101. s.).

şahîl: (< Ar.) at kışnemesi: *şahîlü'l-feres,*
tanîn-i şahîl. || Âvâz-ı şahîli nefha-i Şûr
(Gâlib⁴⁸²⁴: 1499). (IV/102. s.).

şayyâd: (< Ar.) avcı, hayvânât şaydıyla
meşğûl olan adam. *Seni şehbâzım el*
üzre tutan sayyâddan kaçma (Yahyâ:
G. 334/1). (IV/102. s.).

şayyâğ, şavvâğ: (< Ar.) kuyumcu, altın
ve gümüş işleriyle geçinen şan'at-
kâr. Lisânımızda ikincisi evvelleri
ziyâde kullanılmışdır. Meşelâ:
"şavvâğ çarşısı, şavvâğlar, şavvâğî"
gibi ta'bîrât hâlâ zebân-zeddir.
(IV/102. s.).

şayha: (< Ar.) şoñ derece dik ses ile
haykırma, haykışır: *şayha-i şedîde,*
şayha-i vâhîde. (IV/102. s.).

şayd: (< Ar.) av: *şayd ü şikâr. Ş*
Avlamak, avlanmak: şayd- mähî,
bıldırcın şaydı. Şayd-gâh = av yeri,
avı çok olan maħall. Her gelen şaydın
*alıp gitdi hemân*⁴⁸²⁵ *ben kaldım*
(Nevres-i Kādîm: G. 84/3); *Seni şayd*
eyleme mümkün mi dedim dil-dâra /
Dedi biñ nâz ile sîm ü zere şor şorma
baña (Vâşîf: G. 3/5). (IV/102. s.).

şaydelânî: (< Ar.) ispençiyar, eczacı:
âlât-ı şaydelâniye. (IV/102. s.).

şaydele: (< Ar.) ispençiyarlık eczacılık:
fenn-i şaydele. (IV/102. s.).

şayref, şayrefî: (< Ar.) umûr ve
meşâlihde mutaşarrıf, mutabaşşır,
her şey'in kolayını ve kulpunu bilen
kurnaz adam Ş akçe bozmağ, akçe
alıp satmağ ile geçinen ki el-yevm
lisânımızda *şarrâf* diye ma'rûfdır.
Maħsûd-ı tab'-ı şayrefiyân-ı kemâl olur
/ Hikmet o rûtbe geøher-i nazmîñ
güzîdedir (Hersekli Hikmet: G. 52/7).
(IV/102. s.).

şayf: (< Ar.) yaz, havânîñ nihâyet
derecede şıcağ olduğu zamân ki
şemsiñ esed burcunda bulunduğu
müddetdir: *mevsim-i şafy.* Şayfî =
yaz mevsimine müte'allik ve
mensûb olan. Şayfiyye = 'yazın

4823 Sünbüle, Beykoz Sahrâsında.

4824 Hüsn ü 'Aşk.

4825 Dîvânda: fakat.

o turulacak kırdı, y  s hilde k 'in küçük, h ne' demektir. (IV/102. s.).

 aykal: (< Ar.) per  ht eden, cil  veren adam ve  let. * aykal ur o mir' ta ki p r-jenk   elemdir* (R h -i Ba d d : TB. 1/2). (IV/102. s.).

//  //

 ib  ,  ib ,  ib  : (< Ar.) boya: * ib  -i  asene*.   H lk t, fıtr t.  ib  tu'll h = fıtr tu'll h, fıtr t-ı  sl m. (IV/103. s.).

 iby n: (< Ar.) küçük çocuklar. * abi'ni  cem'idir:  iby n mektebi*.   * iby na inciz b-ı dilim ber-kem ldir* (Mu'allim N ci⁴⁸²⁶: Kt. 4). (IV/103. s.).

 ih  t: (< Ar.)   h  lik, nok  nsızlık   sağlık, sa amlık: * ih  t-i iml ,  ih  t-ı beden, h fz ' - ih  ,  ih  t-i ' mme*.   *Olmaya devlet cih nda bir nefes  ih  t gibi* (Mu ibb ). (IV/103. s.).

 id : (< Ar.) *kizb* mu  bili. Bir kel m vey  haber gerçek olmak; gerçeklik, doğruluk: * id -ı i'tik d,  id -ı if de,  id -ı bey n,  id -ı niyet,  id -ı t m*. (IV/103. s.).

 idd k: (< Ar.) ke ir ' - id ,  id -ı t m s hibi adam: *H zret-i Eb bekir e - idd k rağıya'll hu 'anh, cen b-ı 'A'  e-i  idd ka rağıya'll hu 'anh *.   *B - u    ol reh-i tah  ka ref k / Z ll-ı h k h zret-i  idd k-ı 'At k* (H k n : 125). (IV/103. s.).

 ir  : (< Ar.) yol: * ir  -ı m st k m*.   Cehennemın  zerine kurulan köprü: *cisr-i  ir  *. (IV/103. s.).

 ırf: (< Ar.) h li ,   f  olan, başka şey'i h v  olmayan: *kizb-i  ırf, riy -yı  ırf, h k kat-ı  ırf*. (IV/103. s.).

 ırm: (< Ar.) fi'l-a l   d' n fethi ve zammı iledir. Lis nımızda 'deri' ma'n sına kesr-i   d ile ma'r fdur. M tekellimi n sözünü, ağacın meyvesini kesmek   gün ta'b r olunan '  lenmi  deri' ma'n sınadır ki F ris   erm lafzının mu'arrebidir. (IV/103. s.).

 ı  r: (< Ar.) k   kler. *   r' n cem'i: kib r u  ı  r*. (IV/103. s.).

 ı  r: (< Ar.) küçüklük.  ı  r-ı sinn = ya  k   kl   .  ı  r-ı cürm =  u  k   kl   . (IV/103. s.).

 ıfat: (< Ar.) h l, keyfiyyet,   ret, mevc diyyet: * ıfat-ı  asene, şıfat-ı ber-g z de*.   Bir şey'i tav  f ve ta'y n eden kelime ve terk b: * ıfat-ı k   fe*.    ıfatlı, bu   retde ya'n  ed t-ı te   h

makāmında kullanıldığı hâlde vaşf-ı terkibî şeklini alır. Melek-şifat = melek yüzlü, melek gibi. Fārūk-şifat = 'fārūk şifatlî, ya'nî fārūk gibi' demektir. *Gözünüñ ağı beyāz idi katı / Kābil-i vaşf degildir şifatlî* (Hākānî: 234). (IV/103. s.).

şifr: (< Ar.) boş. Şifrü'l-yed = eli boş. 'İlm-i hesābda rakam noktası. Şolda şıfır = hükümsüz, hiç' ma'nāsını ifāde eder. (IV/104. s.).

şıla: (< Ar.) memleketine gitme, ebeveyn veyā akrabā nezdine ulaşma: *şıla-i rahm*. Ş Bahşış, cā'ize: *şıla-i kaşīde, şıla-i keşīre*. Cem'i şilāt. (IV/104. s.).

şimāh: (< Ar.) kulak deligi, kulak: *şimāh-ı cān*. (IV/104. s.).

şinā'at: (< Ar.) şan'at-kārlık hālî, şan'at-kārlık, şan'at: *şinā'at-ı inşā*. Cem'i *şinā'āt*'dır. Şinā'î = şinā'ta mensüb, tabî'î olmayıp şan'atla hāşıl olan şey. *'Andelīb-i şinā'î, ezhār-ı şinā'iiyye*. Bunuñ cem'i *şinā'iiyyāt*'dır. (IV/104. s.).

şinf: (< Ar.) bölük, takım: *şinf-ı evvel, redīf şinfı*. (IV/104. s.).

şıhr: (< Ar.) *karābet* gibi 'yakınlık' ma'nāsınadır. Kayınata, kayınana, kayınbirāder, baldız, damad, enişte gibi kız verip almakla akrabādan

'addolunan zevāta ıtlāk olunur. Şıhriyyet = bu şüretle hāşıl olan *karābet*. (IV/104. s.).

şıyāğat: (< Ar.) kıyımculuk: *şan'at-ı şıyāğat*. (IV/104. s.).

şıyām: (< Ar.) oruçlu olma, oruçluluk: *hāl-i şıyām, şehir-i şıyām*. (IV/104. s.).

şıyānet: (< Ar.) hıfz etmek, edilmek; korumak, korunmak: *şıyānet-i etfāl, şıyānet-i hukūk-ı eytām, i'mānıñ tehlikeden şıyāneti*. (IV/104. s.).

şīt: (< Ar.) şöhet, ün Ş çatırdı, patırdı gibi ses. *Şīt-i 'adl u şavt-ı kahır yayılıp her cānibe / Āstān-ı pākine yüz sürdü haylî kahramān*. (IV/104. s.).

şīga: (< Ar.) 'ilm-i şarfda fi'liñ aldığı eşkāl-i muhtelifeden her biri: *şīga-i emr*. Cem'i *şıyağ'*'dır. (IV/104. s.).

Şīn: (< Ar.) Çīn memleketi. Çīn lafzınıñ mu'arrebidir. Şīnî = 'Çīn'e mensüb, müte'allık' demektir ki eski fağfūrî eşyāya ıtlāk olunur. Hıuşuşuyla üstünde ta'ām yenilen *şīnî* bunuñ muharrefidir: *evānî-i şīniyye*. (IV/104. s.).

//şu //

şubh: (< Ar.) şabāh: *şubh u mesā, şubh-ı kāzib, şubh-ı şādık, 'amūd-ı şubh*. Şubh-gāh, şubh-dem = şabāh vakti.

İntizārım sañadır şubha dek ey mihr-i münîr / Berg-i hâtırda olan şebnem-i ümmîd gibi (Nâ'ilî-i Kādîm: G. 371/2); Esdi nesîm-i nev-bahâr açıldı güller şubh-dem (Nef'î: K. 16/1). (IV/105. s.).

şoĥbet: (< Ar.) görüşüp konuşmak: *şoĥbet-i yārân, âdâb-ı şoĥbet, lezzet-i şoĥbet.* (IV/105. s.).

şuhuf: (< Ar.) *şahîfe*'niñ cem'idir. Ba'zı peygamberân-ı 'izâma kıbel-i İlâhiden vahy şüretiyle nüzûl eden resâ'il-i celîleye ıtlâk olunur: *şuhuf-ı İbrâhîm.* 'Şahîfeler' ma'nasında *şahâ'if*iñ isti'mâli gâlibdir. (IV/105. s.).

şudâ': (< Ar.) baş ağrısı: *da'vet-i şudâ', def'-i şudâ', mûcib-i şudâ'.* ‖ *Şemîm-i nâfe-i zûlf-i nigârdır maţlab / Şudâ'a bâ'ış olan müşk-i nâbı n'eylersin* (Neccâr-zâde). (IV/105. s.).

şudûr: (< Ar.) *şadr*'iñ cem'i: *şudûr-ı 'izâm, Rûmeli şudûru, Anadolu şudûru.* Ş Zâhir olmak, çıkmak: *lisânımızda şudûr eden kelimât, şudûr-ı irâde.* ‖ *Her nazm-ı dil-firîb ki benden şudûr eden*⁴⁸²⁷ / *Lafzı cemal-İ şâhid-i ma'nâyâ ân vèrir* (Nef'î: K. 5/2). (IV/105. s.).

şurâhî: (< Ar.) şekl-i ma'rûfda billûrdan ma'mûl şu kabı. (IV/105. s.).

şurre: (< Ar.) akçe kâsesi, para çıkını: *şurre emîni, şurre emâneti, şurre âlây-ı vâlâsı.* (IV/105. s.).

şu'ûbet: (< Ar.) güçlük, çetinlik: *şu'ûbet-i tahşîl, şu'ûbet-i tesviye-i tarîk.* (IV/105. s.).

şu'ûd: (< Ar.) yüksege çıkmak: *şu'ûd-ı duhân, buhârîñ şu'ûdu.* ‖ *Evc-i tahkîke şu'ûd etmek için*⁴⁸²⁸ / *Rif'at erbâbını taklîde özen* (Mu'allim Nâcî⁴⁸²⁹: Kt. 6). (IV/105. s.).

şuğrâ: (< Ar.) *aşğar*'iñ mü'enneşi Ş kıyâs-ı mantıkîniñ küçük muḳaddimesi. *İktirân eylese şuğrâsına kübrâ-yı 'adem* ('Âkîf⁴⁸³⁰). (IV/105. s.).

şufret: (< Ar.) şarılık: *şufret-i çehre, kesb-i şufret.* (IV/105. s.).

şufûf: (< Ar.) *şaff*'iñ cem'i. Diziler, sıralar: *tertib-i şufûf, şufûf-ı mertebe.* (IV/105. s.).

şufe: (< Ar.) hânelerde odalardan başka oturacak sedli geniş mahall ki tahrîfle beyne'l-'avâm 'şofa' denilir. *Şuffe-i müzeyyene, şuffe-i vâsî'a.* ‖ *Ol*

4828 Eserde: ister isen.

4829 Şerâre.

4830 Bulunamadı.

*kadar 'ākıl vezīr u nām-dār müftilere /
 Şahın-ı şadr-ı şuffesi olmuşdu dīvān-ı
 emān. (IV/106. s.).*

şukūk: (< Ar.) şakk'ıñ cem'i. O
 māddeye bakmalı. (IV/106. s.)

şulb: (< Ar.) insānıñ arkasındaki bel
 kemigi, omurğa: *şulb-ı peder, şulbı
 kıızı. (IV/106. s.).*

şulb: (< Ar.) pek, sert, katı: *cism-i şulb,
 ecsām-ı şulbe. (IV/106. s.).*

şulh: (< Ar.) barışma, uyuşma;
 barışıklık, uygunluk: *şulh u şalāh. ||
 Şulh hayırdır. || Eş-şulhu seyyidü'l-
 aḥkām. (IV/106. s.).*

şulehā': (< Ar.) 'şalāh şāhibi' ma'nāsına
 olan *şālih*'iñ cem'i. Şālih olanlar,
 günāh-kār olmayanlar: *şulehā-yı
 ümmet, şulehā-yı memleket. || Muṭlakā
 ğuşşadan ıtlāk buyur / Şulehā silkine
 ilhāk buyur (Hāḳānī: 145). (IV/106.
 s.).*

şumūt: (< Ar.) *sūkūt* gibi 'şuş olmak,
 şuşmak' ma'nāsınadır. Ba'zı luğat
 kitāblarında feth-i şād ile bu
 ma'nāya yañlış gösterilmiştir.
 Çünkü ol şüretle bu ma'nāya degil
 fā'il ma'nāsınadır. Lisānımızda
 çehresini ekşiterek şuşup duran
 hakkında kullanılan "Yüzünü
 şomurtup duruyor." ta'bīriniñ ve
 şomurtmak lafzınıñ bu kelimededen

muḥarref olması muḥtemeldir.
(IV/106. s.).

şun': (< Ar.) yapış, 'amel, eser-i kudret:
 *şun'-ı Hudā, kemāl-i şun'. Şun'ī =
 yapma. Şun'ī çiçek. || Şun'-ı celāle eyle
 nazar ol cemāli gör (Nā'ilī-i Qādīm: G.
 62/1); Ey temāşā-ger-i şun'-i Bārī /
 Nāzır-ı kār-geh-i hüş-yārı (Nābī⁴⁸³¹:
 940). (IV/106. s.).*

şunūf: (< Ar.) *şımf*'iñ cem'i: *şunūf-ı
 me'mūrīn, şunūf-ı ahālī. (IV/106. s.).*

şūr: (< Ar.) düdük gibi çalınan boynuz,
 nefir: *şūr-ı İsrāfil, nefh-i şūr. (IV/106.
 s.).*

şuver: (< Ar.) *şüret*'iñ cem'i: *şuver-i
 muḥtelife, şuver-i ḥasene. (IV/106. s.).*

şüret: (< Ar.) şekl-i zāhiri, kılık: *şüret-i
 cemīle. § Hāl-i zāhiri: Deroīş oldur ki
 şüretde vazī' görünüirse de sīretde
 refī'dir. § Resim: şüret-i mürtesime. §
 Tarz, keyfiyyet: Vazīfe-i me'müresini
 hüsn-i şüretle ifā etdi. § Bir şey'iñ
 tıpkı, 'aynı: şüret-i lāyiḥa. || Sen tarāvet
 bāğınıñ bir ğonce-i handānısın / Jāle
 düşmüş berg-i⁴⁸³² gül bir ağlamış
 şüretlidir (Bāḳī: G. 60/3). (IV/106.
 s.).*

4831 Hayriyye.

4832 Dīvānda = tāze.

şūrī: (< Ar.) şūrete müte'allik, görünüşe 'ā'id: 'ulüvv-i şūrī, medayih-i şūrī. (IV/107. s.).

şūf: (< Ar.) yūñ. Iştılâhımızda 'yūñden doxuma' demekdir: *Ankara şūfu, şūf-i hırka*. (IV/107. s.).

şūfī: (< Ar.) ehl-i taşavvufdan olan veyā onlardan gibi görünen adam: *şūfī-i şāf-dil*. Cem'i şūfiyyūn. (IV/107. s.).

şūfiyye: (< Ar.) ehl-i taşavvuf, taşavvur t̄ā'ifesi: *münācāt-ı şūfiyye, tażarru'āt-ı şūfiyye*. (IV/107. s.).

//**ḍad**// (IV/107. s.-IV/113. s.).

zābiṭ: (< Ar.) (z) zabṭ edici, zabṭa me'mūr adam. Aqlām-ı resmiyyede kütübeye ve silk-i 'askerīde neferāta baş olanlara ve umūr-ı idāre vesā'irede zabṭ ve rabṭa ve tehdīdini iḳā'a muḳtedir olan adamlara ıtlāk olunur. 'Askeriler hakkında isti'mālī ḡālibdir: *bölük zābiṭi, tabur zābiṭleri, zābiṭān-ı 'askerī, tabur zābiṭleri, zābiṭān-ı 'askerī, zābiṭ adam*. Cem'i *zubbāṭ*'dır: *zubbāṭ-ı 'askeriyye*. Üslūb-ı Fārisīde *zābiṭān* tarzında cem'lenir. O taḳdīrde "zābiṭān-ı 'askerī" demek iḳāb eder. "Zābiṭān-ı

'askeriyye" denilemez. Yañlıştır. (IV/107. s.)

zābiṭa: (< Ar.) āsāyiş ve rāḥat-ı beldeyi muḥāfaẓa ile mükellef hey'et-i idāre: *İntizām-ı zābiṭa*. ‖ *Zābiṭaca fevka'l-'āde diḳkat olunur*. § Ba'zen 'kā'ide ma'nāsında kullanılır. (IV/107. s.).

ḍāḥik: (< Ar.) gülücü, gülen: *tıfl-ı ḍāḥik, şabiyye-i ḍāḥike*. (IV/107. s.).

ḍād: (< Ar.) elif-bā-yı 'Osmānīde on yedinci ḥarfiñ ismi. Zīc ve ḥesābda "800" 'adedine muḳābildir: *faşlü'd-ḍād, ḍād-ı maẓmūme*. (IV/107. s.).

ḍārib: (< Ar.) ḍarb edici, eden: *ḥāce-i ḍārib*. (IV/107. s.).

ḍāll: (< Ar.) ḍalāletde ḳalan, ṭarīḳ-i ḥaḳḳı ḡā'ib eden, hidāyetsiz ve güneh-kār adam: *şahş-ı ḍāll, fark-ı ḍalle, hem ḍāll hem muḍill*. (IV/107. s.).

zāmin: (< Ar.) (z) kefīl olan adam. 'Zū-zamān' ma'nāsınadır ki 'zamān şāḥibi, taẓmīn edici' demekdir: *Huḳūḳ-ı hazīneniñ zıyā'ına sebeb olanlar ḳānūnen zāmin olurlar*. (IV/108. s.).

zāyi: (< Ar.) (z) elden çıkan, telef olan ki Türkçesi *yitik*'dir: *naḳd-i zāyi, eşyā-yı zāyi'a*. Cem'i *zāyi'āt*. (IV/108. s.).

zabt: (< Ar.) (z) hüsni-i tedbîr ve hâzım ve başîret ile hıfz etmek: *zabt-ı ifâde*. || *Sert başlı atıñ zabtı kolay degildir*. § Hüsni-i tedbîr ve hâzım u başîret veyâ kuvvet ile dâ'ire-i taşarrufa idhâl eylemek: *zabt-ı bilâd*, *zabt-ı arâzî*, *Transval'ın zabtı*. || *O ne sūziş ki okurken insân / Bulamaz zabt-ı bükâye imkân* (Mu'allim Nâcî⁴⁸³³: 6). (IV/108. s.).

zabtıyye: (< Ar.) (z) zâbıta hey'âtınıñ merci'-i 'umûmîsi olan dâ'ire-i resmiyye: *umûr-ı zabtıyye*, *me'mûrîn-i zabtıyye*, *zabtıyye me'mûru*. (IV/108. s.).

dahve: (< Ar.) 'irtifâ'-ı nehâr' ma'nâsınadır. Hülûl ve zarfiyyet 'alâkasıyla ilk kuşluk vaktine ıtlâk olunmuşdur ki güneşin henüz ufukdan yükselip yayılmağa başladığı zamandır. 'Şalât-ı işrâk hengâmı' demektir. O zamândan şöñrasına *duhâ* ta'bîr olunur ki 'kaba kuşluk vakti' demektir: *dahve-i kübrâ*. (IV/108. s.).

dahâmet: (< Ar.) kalınlık, kabalık, irilik. Dahâmet-i 'izâm = kemiklerin iriliği, kalınlığı. Dahm = iri, kalın. Dahmü'l-'izâm = iri kemikli. (IV/108. s.).

darr: (< Ar.) zarar ile müterâdifdir. 'Ziyân' ma'nâsınadır. *Darr u nef' küfr ü dîn âhîr olur 'â'id saña / Şâni'-i 'âlem ganîdir küfr ü dîninden seniñ* (Mu'allim Nâcî⁴⁸³⁴). (IV/108. s.).

darâ'at: (< Ar.) tevažu', tezellül, meskenet gösterme: *taqdîm-ı darâ'at-nâme*, *'arz-ı cebîn-i darâ'at*. (IV/108. s.).

darb: (< Ar.) vurma, vurulma: *darb-ı seyf*, *darb-ı sikke*, *bir raqamıñ darbı*. Darb-hâne = akçe, sikke vurmağa mahşûş mahall-i resmî. § Dövmek, dövölmek: *Zeyd 'Amr'ı darb etti*, *filânıñ darbı*. § Kuvvet, kudret: *darbü'l-yed*, *darb-ı dest*, *darb-ı nuṭṭ*. Darb-ı ṭabl = davul çalma. Darb-ı meşel = atalardan kalma meşhûr sözleri mahall-i münâsibde îrâd eylemek. Darben = vurarak, döverek. Sözde *darbü'l-meşel îrâdına söz yok ammâ / Söz odur 'âleme sende kala bir darb-ı meşel* (Nâbî: Mf. 35). (IV/108. s.).

darabân: (< Ar.) vurma, vuruş: *darabân-ı nabz*, *şiddet-i darabân*, *darabân-ı kalb*. (IV/109. s.).

darbe: (< Ar.) vurma, vuruş, degnek veyâ kılıç ile çarpma: *darbe-i şedîde*. Cem'i *darabât*'dır. (IV/109. s.).

4833 Sünbûle, Meşhur "Hilye-i Şerîfe" Sahibi Hâkânî'ye.

4834 Bulunamadı.

żarar: (< Ar.) (ż) nokşān, ziyān, telef, ğayb etmek: *nef ve żarar, kār ve żarar*. "Żarar etmek" ta'biri 'żarar erişdirmek, żarara dūĉār olmak' ma'nalarını ihtivā ve ifāde etdiginden maħall ve tarz-ı isti'māline diĉkatle hangi ma'nā maṭlūb idigi istinbāṭ olunmak lāzım gelir. (IV/109. s.).

żarūret: (< Ar.) (ż) muḥtāclık, çāresizlik: *żarūret-i müfriṭa*. Bi'ż-żarūre = żarūretle, żarūrī olarak. *Bi'ż-żarūr* şūretinde taḥrīr ve telaffuzu yañlıştır. Diĉkat etmek. Cem'i *żarūrāt*'dır. *Belā-yı şā'ir-i bī-vāyedir żarūret-i vezn* (Lā). (IV/109. s.).

żarūrī: (< Ar.) żarūrete mensūb, nā-ĉār, çāresiz: *emr-i żarūrī, meyl-i żarūrī, 'amel-i żarūrī, ef'āl-i żarūriyye*. Cem'i olan żarūriyyāt = 'żarūrī olan ve yapılan şeyler' demektir. *Cenk-āver-i yektā ki yedi def'a żarūrī* (Nef'i: K. 42/21). (IV/109. s.).

ḍarīḥ: (< Ar.) kabir, mezār. Nūru'llāh-ı ḍarīḥa = Tañrı kabrini nūrlandırır. (IV/109. s.).

ḍarīr: (< Ar.) anadan doğma kör. (IV/109. s.).

ża'f: (< Ar.) (ż) dermānsızlık, kuvvetsizlik: *ża'f-ı mi'de, ża'f-ı bāzū,*

ża'f-ı idrāk. || *Vardır ol zümrede ża'f-ı imān* (Sünbül-zāde Vehbī⁴⁸³⁵: 228). (IV/109. s.).

ża'if: (< Ar.) (ż) ża'f ile muttaşif, kuvvetsiz, dermānsız olan: *ża'ifü'l-bünyeye, ża'ifü'l-beden, kaṭl-i ża'if, cism-i ża'if*. (IV/109. s.).

ża'fiyyet: (< Ar.) 'ża'f ma'nāsına ğalaṭāt-ı meşhūredendir. Muḥāverātda terk-i isti'māli nā-kābil, faĉaṭ inşā'ıyyātda isti'māli ğayr-i cā'izdir. (IV/109. s.).

ḍalāl, ḍalālet: (< Ar.) doğru yoldan çıkmak, doğrulukdan şaşmak, azıp egriye şapmak: *aşhāb-ı ḍalālet, āsār-ı ḍalāl, ḍalāl-i ba'id*. Ḍalāl-i kāmīl = ṭarīĉ-i ḥaĉdan bütün bütün inḥirāf ile uzaklaşmak. (IV/109. s.).

żamm: (< Ar.) (ż) bir şey'i bir şey'e katmak, bir nesne bir nesneye katılmak: *żamm-ı ma'āş, yekūn-ı maşārife yüz ğuruşuñ żammı*. Ş Harfi ötre ile okumak, ḥarfi ötre ile okunmak: *żamm-ı ḍād, ḍād'ıñ żammı*. (IV/109. s.).

żamā'ir: (< Ar.) (ż) *żamīr*'iñ cem'i. Żamīrler, derūnundaki sırlar ve ḥāṭıra gelen şeyler: *keşf-i żamā'ir, āşnā-yı żamā'ir*. Ş Işṭilāḥāt-ı naḥviyyedendir. Mütেকellim ve

muḥāṭab ve ḡā'ibe delālet eden ve bunlarıñ maḳāmına kā'im olan rumūzāt harflerine ve ḥurūfāt terkīblerine dēnilir: *mebḥaṣ-i zāmā'ir*. *Žamāyir* yañlıştır, öyle yazmamalı. (IV/110. s.).

žamā'im: (< Ar.) (z) *žamīme*'niñ cem'i. Kātılmış ve 'ilāve olunmuş nesneler: *žamā'im-i 'öşriyye*. Yañlış olarak *žamāyim* yazmamalı. (IV/110. s.).

žamān: (< Ar.) (z) 'bir şey'iñ mişlini veyā kıymetini virmek için zarar ve ziyāna karşı kefālet' demekdir: *žamān-ı kavī, teveccüh-i žamān*. (IV/110. s.).

žamme: (< Ar.) (z) ḥarekāt-ı selāşeden ötre: *žamme-i ḥafīfe, žamme-i šakīle*. (IV/110. s.).

žamīr: (< Ar.) (z) kalb, derūn: *mā-fi'ž-žamīr, pāk-i žamīr*. Hāṭıra gelen şey: *keşf-i žamīr*. § İsmiñ yerini tutup mütekellim veyā muḥāṭab veyāḥūd ḡā'ibe delālet eden kelime. *Žamīr-i šāfa esrār-ı dili i'lāma ḥācet ne / Olur mir'āta šūret mürtesim ressāma ḥācet ne* (Seyyid Vehbī). (IV/110. s.).

žamīme: (< Ar.) (z) bir şey'e katılan şey: *žamīme-i fā'ika*. ‖ *Felekler atdı külāhın bu şevk ile 'arşa / Melekler etdi sipāsı žamīme-i evrād* (Nef'i: K. 30/11). (IV/110. s.).

žavābıt: (< Ar.) (z) *žābıta*'niñ cem'i. 'Kā'ideler, uşüller' ma'nāsında kullanılır. *Žavābıt-ı naḥviyye, žavābıt-ı idāre*. (IV/110. s.).

žank: (< Ar.) muṭlaḳā dar nesne, darlık. Müzekker ve mü'enneşte isti'māli cā'izdir: *mekān-ı žank, 'ayş-ı žank*. (IV/110. s.).

žav': (< Ar.) (z) ziyā, aydınlık: *žav'-ı şems*. (IV/110. s.).

žayā': (< Ar.) (z) elden çıkma, yok olma: *žayā'-ı cüz'ī, žayā'-ı 'aql, žayā'-ı nüķūd*. Kesr-i ḡād ile telaffuzu yañlıştır. (IV/110. s.).

žayf: (< Ar.) misāfir, konuk: *žayf-ı muḥterem*. Cem'i *žifān*'dır. (IV/110. s.).

žayyık: (< Ar.) pek dar: *mekān-ı žayyık*. (IV/110. s.).

//zı//

dıhk: (< Ar.) gülmek: *dıhk-ı ṭabī'ī, dıhk-ı zarūrī*. ‖ *Dıhkı kıysun zuraḑā gıryeden ursun demi kim / Oldu hem-bezm-i ḥamūşān o Leṭā'if kānı* (Surūrī). (IV/111. s.).

zıdd: (< Ar.) (z) bir şey'iñ ḥilāfı, tersi. Cem'i *aždād*'dır. *Zıdd* gütmek = mu'ānede, 'inādlaşmak. İctimā'-ı

zıddeyn = iki zıddıñ birleşmesi.
(IV/111. s.).

zıddiyyet: (< Ar.) (z) müvelledâtdandır. 'Zıdd olmak, muhâlif bulunmak, terslik' ma'nâsında kullanılır: *Beynlerindeki zıddiyyet gitdikçe teşeddüd ediyor.* (IV/111. s.).

zı'f: (< Ar.) (z) bir şey'in miqdârca misli, 'aynı miqdârı: *zı'f-ı kıymet, zı'f-ı bahâ.* Zı'feyn = bir şey'in miqdârca iki misli. (IV/111. s.).

dıfda': (< Ar.) kurbaga: 'ayn-ı dıfda'. Cem'i defâdî'. (IV/111. s.).

dıl': (< Ar.) kaburğa kemigi, yan: *dıl'-ı eyser.* Ş Şekleñ bir cânibi ma'nâsında hendese ıstılâhâtındandır. (IV/111. s.).

dıl'-ı şahîh: (< Ar.) ıstılâhât-ı tıbbiyyedendir ki gögsüñ yukarı taraflarında bulunup kıkırdak vâsıtasıyla doğrudan doğruya "azm-i kaç" denilen göğüs kemigine irtibâţ eden yedi 'aded kaburğa kemiklerine ıtlâk olunur. (IV/111. s.).

dıl'-ı kâzib: (< Ar.) ıstılâhât-ı tıbbiyyedendir ki 'gögsüñ başına mülâşık yan taraflarında "azm-i kaç" denilen göğüs kemigine bi'l-vâsıta irtibâţ eden beş 'aded küçük

kaburğa kemikleri'ne denilir.
(IV/111. s.).

zımn: (< Ar.) (z) bir nesneniñ dâhili, bâtını; ta'bîr-i âheri ile kavlı ve fi'liñ iç yüzü. *Bu mu'âmeleniñ zımnında başka şeyler müstetir bulunduğu.* Zımn = 'bâtını, iç yüzünden, kapalı olarak' demektir. Zımnî = şarih olmayıp bâtın, kapalı olan hâl, şey. "Ger" lafzı Fârisîde 'uyuz' ma'nâsına da geldiğinden ba'zı zırafâ *Nef'i'niñ bu mısrâ'ındaki "ger"i o ma'nâya haml ile müşârîün-ileyhiñ paşaya zımnem tezyîf etmiş olduğunu* (Mecmû'a ≈ Mu'allim Nâcî). (IV/111. s.).

ziyâ': (< Ar.) (z) parlaklık, aydınlık: *ziyâ-yı şems.* Ziyâ-pâş = aydınlandırıcı, nûr saçıcı, saçan. *Ziyâ vèr külbe-i ahzânıma ey mäh-i Ken'ânım* (Neccâr-zâde). (IV/111. s.).

ziyâfet: (< Ar.) (z) fi'l-aşl bir 'kimse mihmân, konuk olmak' ma'nâsındadır. ıstılâhımızda birkaç ahbâbı, ba'zı zevâtı şüret-i döstânedede ikrâm ile iţ'âm etmektir: *ziyâfet-i resmiyye, ziyâfet-i mükemmele, ziyâfete med'uv.* (IV/112. s.).

zıfân: (< Ar.) 'konuk' ma'nâsına olan *zayf'ıñ cem'i.* Cem'-i dîgeri olan *zuyûf* ziyâde kullanılır. (IV/112. s.).

ẓīk: (< Ar.) (z) dar olmak, darlık. Ẓīk-i ma'āş = geçinme darlığı. Ẓīk-i nefes = göğüs darlığı 'illeti. § Dar: *mekān-ı ẓīk, kamara gibi ẓīk bir yerde.* (IV/112. s.).

//ẓu//

ḍucret: (< Ar.) iç sıkıntısı, yürek darlığı: *ḍucret-i şedīde.* (IV/112. s.).

ḍuhā: (< Ar.) nısf-ı nehārdan evvel olan kuşluk vakti: Sūre-i Ḍuhā, şalāt-ı ḍuhā. *Re'yi felek-i saltānata şems-i ḍuhādır* (Nef'î: K. 34/33). (IV/112. s.).

ḍurūb: (< Ar.) *ḍarb*'ın cem'i. Ḍurūb-ı emşāl = ḍarb-ı meşeller, atalardan kalma sözler. (IV/112. s.).

ẓu'afā': (< Ar.) (z) *ẓa'if*'in cem'i. Ẓa'iflar, ḥafīfū'l-cism, kuvvetsiz veyāḥūd fakīr, 'āciz olan adamlar: *ẓu'afā-yı ümmet, şıyānet-i ẓu'afā, it'ām-ı ẓu'afā.* (IV/112. s.).

ḍumūr: (< Ar.) ıştılāḥ-ı tıbdā 'a'zā-yı bedenden birine kan kısmen veyā ašlā gidemeyip o 'uẓvuñ ḥacm-i ṭabī'iden ziyāde küçük kalmasına ve 'illet sebebiyle bir 'uẓvuñ kurumasına' dēnilir. (IV/112. s.).

ḍuyūf: (< Ar.) *ḍayf*'ın diğ̃er cem'idir. Misāfirler, konuklar: *it'ām-ı ḍuyūf.* (IV/112. s.).

//ṭa// (IV/113. s.-IV/127. s.).

ṭā': (< Ar.) elif-bā-yı 'Oşmānīde on dokuzuncu ḥarfiñ ismi. Ḥesābda "9" 'adedine 'alāmetdir: *ṭā-yı meftūḥa.* (IV/113. s.).

ṭā'ir: (< Ar.) uçucu, uçan: *ḥayālet-i ṭā'ire, ḥayāl-i ṭā'ire.* § Kuş: *ṭā'ir-i ḥayāl, ṭā'ir-i rengīn.* Ṭā'ir-i Kuds = Ḥazret-i Cebrā'īl 'aleyhi's-selām. *Ṭāyir* tarzında yañlış yazmamalı. (IV/113. s.).

ṭā'if: (< Ar.) ṭavāf edici, eden: *ṭā'if-i Ka'be.* Gerek bu kelimedede ve gerek ātīdeki elfāzda hemze yerine "ye" yazmamalı. (IV/113. s.).

ṭā'ife: (< Ar.) bölük, gürūh, takım: *ṭā'ife-i nisā, ṭā'ife-i şūfiyye.* § Gemilerde çalışanların hepsi veyā her biri: *bu sefīneniñ altmış nefer ṭā'ifesi var, birkaç ṭā'ife.* *Ṭāyife* şüretinde yañlış yazmamalı. *Yetmez mi bu devlet ki baña reşk ede dā'im / Bir ṭā'ife kim da'vī-i faẓl u hüner eyler* (Nef'î: K. 11/48). (IV/113. s.).

ṭā'il: (< Ar.) fā'ide. Muṭlakā selb şüretinde kullanılır: *cehd-i bī-ṭā'il.*

Hemzeniñ yerine “ye” yazmamalı.
(IV/113. s.).

ṭābe serāh: (< Ar.) 'ḳabri pāk, hōş olsun' ma'nāsına bir cümle-i du'ā'iyedir ki ekşeriyā selāṭīn-i sālīfe ḥāzerātınıñ isimleri zıkr olunduğu sırada kullanılır. (IV/113. s.).

ṭābiḥ: (< Ar.) pişirici: *ṭābiḥ-i 'imāret-ḥāne*. § 'Arabīde -insānı pişirecek kadar ḥarāreti şedīd olduğundan-ḥummā 'illetine, şıtmaya ıtlāk olunur. (IV/113. s.).

ṭābi': (< Ar.) kitāb ṭab' edici, ṭab' etdirici: *ṭābi'-i meşhūr, ṭābi'-i ḡayūr*. (IV/113. s.).

ṭābya: (< Ar.) muḥarrefdir. Aşlı *ta'biye'*dir. 'Cenkde düşmanı müdāfa'a için 'askeri yerleşdirecek metris, istiḥkām, ṭop siperi' demektir. (IV/113. s.).

ṭārid: (< Ar.) ṭard edici, sürüp çıkarıcı. Ṭārid-i dīdān = ıstīlāḥāt-ı tıbbiyyedendir. 'Dāḥildeki şolucanları def' edici, düşürücü 'ilāçlar'a denilir. (IV/113. s.).

ṭāriḳ: (< Ar.) şabāḥ kevkebi, zühre: *leme'ān-ı ṭāriḳ*. (IV/113. s.).

ṭārum: (< F.) 'Türkmen ve 'urbānıñ kırlarda şırıklar dikip üzerlerini bez veyāḥūd çūḳa ile örttükləri oba'

demektir. Türkçede 'derimevi' de dērler. § Ḳubbe, dam, kūnbed, kemer. Feth-i rā ile de okunur. Ṭārum-ı fīrūze, ṭārum-ı aḥḫar, ṭārum-ı nīlgūn = āsmān, gök. (IV/113. s.).

ṭārī: (< Ar.) ṭareyān edici, eden; nā-gehān gelivören: *şiraze-i intizāmına ḥalel ṭārī olan*. (IV/114. s.).

ṭās: (< F.) altın, gümüş, bakır vesā'ire gibi mā'denden ma'mūl ve ma'rūf çanak, ḳab: *ḥamām ṭāsı*. § Ṭās şeklinde olan şey: *ḳafaṭāsı*. || *Artık yetişir toplayalım ṭāsı ṭaraḡı*⁴⁸³⁶ (Kānī: By. 8). (IV/114. s.).

ṭā'at: (< Ar.) Tañrı'nıñ emr etdiğini yapmaḳ ve nehy etdiğini yapmamak şüretiyle rızāsını taḥşīle çalışmak. Bu kelimedede 'ibādet ḥükümü mündemic bulunduğundan insāna 'ā'id olan inḳıyād ma'nāsında kullanılamaz. Cem'i *ṭā'at*. Ṭā'at-gāh = 'ibādet-ḥāne, mescid. *Ṭā'at-ı ins ü melekden ya'nī / Şān-ı a'lāsı iken müstaḡnī* (Ḥāḳānī: 48). (IV/114. s.).

ṭā'ūn: (< Ar.) 'ilel-i müstevliyeden 'vebā' demektir. Türkçede 'yumrucuk' denilen maraḫ. (IV/114. s.).

4836 Dīvānda: Kānī yetişür devşirelüm ṭās u ṭaraḡı.

ṭāḡī: (< Ar.) ḥaddini tecāvüz edici, eden, azgın: *ṣahş-ı ṭāḡī, ṭā'ife-i ṭāḡiye*. (IV/114. s.).

ṭāḡiye: (< Ar.) cebbār, mütekebbir, ahmak, 'inādcı adam. Āhirindeki "hā" mübālağa içündür. § Yıldırım. (IV/114. s.).

ṭāk: (< F.), (< Ar.) binā kemeri, kemer: *ṭāk-ı zafer, çardak*. Ṭāk-ı ebrū = kaş. Ṭāk-ı ḥadrā, ṭāk-ı lāciverdī, ṭāk-ı fīrūze-renk, ṭāk-ı nīlūfer = semā, gök. Nüh-ṭāk = dokuz kat gök. § 'Tek' ma'nāsını ifāde eder: *ṭāk ve çift, ṭāk-ı na'l, ṭāk-ı pāy*. 'Arabī i'tibāriyle birinci ma'nāda. Cem'i *ṭāḡāt*'dır. *Ehl-i behişt cennete girmezdi ol perī / Taşvīr olunsa ṭāk-ı der-cennet üstüne* ('Avnī: G. 407/2). (IV/114. s.).

ṭāḡat: (< Ar.) 'iktidar, kuvvet; kudret-i ḥayvāniyye, kudret-i beşeriyye' ma'nāsınadır. Lisānımızda ekşeriyā nefī maḡāmında kullanılır: *ṭāḡatim kalmadı, ṭāḡatim yok*. Ṭāḡat-fersā = ṭāḡat bozucu, dayanılmaz, dayanılmayacak derecede. 'Alā ḡadri't-ṭāḡa = güç yetinceye kadar' demektir. Cem'i ṭāḡāt. (IV/114. s.).

ṭakos⁴⁸³⁷: (< Ru.) ağaç kama, keresteyi açmak ve ağaçları yarmak için kullanılan sivri ağaç. (IV/114. s.).

ṭākıyye: (< Ar.) şekl-i ma'lūmda yapılan ser-püş ki lisānımızda *taḡye* diye ma'rūfdur. Ṭāk, ṭākī = Fāriside 'başa örtülen şey, başın biçimine göre dikilen baş kisvesi' ma'nāsını da ifāde eder. Ṭākıyye-düz = ṭākıyyeci, ṭākıyye dikici. (IV/114. s.).

ṭālib: (< Ar.) taleb edici, isteyici: *ṭāleb-i 'ilm, ṭālib-i hüner, ṭālib-i rızık*. Cem'i *ṭālibūn, ṭālibīn*. Bunuñ mü'ennesi olan ṭālibe = ekşeriyā 'mektebde taḡşil-i 'ilm ve hüner etmekde bulunan kız' ma'nāsında kullanılır. Cem'i *ṭālibāt*'dır. *Ben seniñ āb-ı ḥayāt-ı lebiñiñ teşnesiyim / Ṭālib-i çeşme-i ḥayvān isem insān degilim* ('Avnī: G. 273/2). (IV/115. s.).

ṭālī: (< Ar.) ṭulū' edici, eden, ufukdan doğup çıkan: *kevekb-i ṭālī, kevākib-i ṭālī'e*. § Tecellī, uğur, baht: *ṭālī-i mes'ūd, ṭālī-i nā-sāz*. (IV/115. s.).

ṭāmāt: (< Ar.) hezeyān maḡūlesi münāsebetsiz, saçma şapan laḡırdılar: *ṭāmāt-ı cūhelā*. (IV/115. s.).

ṭāmi: (< Ar.) ṭam' edici, ṭama'-kār: *fertūt-ı ṭāmi'*. (IV/115. s.).

4837 TDK: takoz.

ṭāvūs (< Ar.) **ṭāvus** (< F.) kanadı, kuyruğu münakkaş, müzeyyen hindi cesâmetinde bir kuşdur ki hüsn ve nezâretiyle meşhûr-ı âlemdir. ‘Arabîde cem’i *ṭavāvīs*’dir. Hâzîf-ı ziyâdâtla *eṭvās* şûretinde de cem’lenir. Ṭāvus-ı âteş-per = güneş. Ṭāvūs-ı sidre = Cibrîl ‘aleyhi’s-selâm. *Beñzedirken dâmenin ṭāvus-ı kudsî bâline / Eş tutarken kâmetin nev-reste ṭübâ dâline* (Mu’allim Nâcî⁴⁸³⁸: 2). (IV/115. s.).

ṭâhir: (< Ar.) pis, bulaşık olmayan, pâk olan: *lisâb-ı ṭâhir, kalb-i ṭâhir, eşvâb-ı ṭâhire*. (IV/115. s.).

ṭâyi’: (< Ar.) bir işi kendi istegiyle yapan, münkâd olan: *muḳarr-ı ṭâyi’, ṭâyi’en iḳrâr*. (IV/115. s.).

ṭabâbet: (< Ar.) ṭabîblik, hekimlik ki ḥasbe’l-iḳtîzâ cism-i insânîye ‘arîz olan emrâzı mu’âyyene ve teşhîş ile tertîb-i devâ ve ta’yîn-i ‘ilâç eylemekden ‘ibâretidir: *meslek-i ṭabâbet, icrâ-yı ṭabâbet, san’at-ı ṭabâbet*. (IV/115. s.).

ṭabbâh: (< Ar.) aşçı, yemek pişirici: *ṭabbâh-ı meşhûr*. (IV/115. s.).

ṭabâyi’: (< Ar.) ṭabî’atlar, hûylar. *Ṭabî’at’ıñ cem’i: iḥtilâf-ı ṭabâyi’, ṭabâyi’-i muḥtelife*. (IV/115. s.).

ṭabḥ: (< Ar.) pişirmek, pişirilmek: *ṭabḥ-ı ṭa’âm, ṭa’âmiñ ṭabḥı*. Ṭabḥ-hâne = muṭbaḥ, aşçı dükkânı. (IV/115. s.).

ṭab’: (< Ar.) ṭabî’at, hûy: *lutf-ı ṭab’, ṭab’-ı nâzik, nezâket-i ṭab’*. § Hürûfât-ı ma’deniyyeyi tertîb edip yazı başmak, ol-şûretle başılmaḥ: *ṭab’-ı kitâb, risâleniñ ṭab’ı*. (IV/116. s.).

ṭab’a: (< Ar.) başma, başış: *ṭab’a-i ûlâ, ṭab’a-i şâlişe*. (IV/116. s.).

ṭabak: (< Ar.) toprak veyâ ma’denden ma’mûl ma’rûf kap: *gümüş ṭabak, saksonya ṭabak, çînî ṭabak*. Ṭabakçe = küçük ṭabak. Ṭabakü’l-arz = yeryüzü. (IV/116. s.).

ṭabaḳa: (< Ar.) kat: *ṭabaḳa-i berf, ṭabaḳa-i şâniye, bir ṭabaḳa kâğıd*. Cem’i ṭabakât: *ṭabakâtü’l-arz*. (IV/116. s.).

ṭabl: (< Ar.) davul: *ḍarb-ı ṭabl*. Ṭabl-bâz, ṭabl-zen = davulcu. Ṭablî = davula müte’allik ve müşâbih nesne. (IV/116. s.).

ṭabla: (< Ar.) müdevver, düz bir kabdır ki üstüne eṭ’ime ve eşyâ ve meyve gibi nesneler konulur. § Muḥarrefi ṭavla = ma’rûf oyun taḥtası⁴⁸³⁹ ki aşıl ismi *nerd*’dir: *yemek ṭablası, helvâcı ṭablası, simidci ṭablası*. Ṭabla-kâr = başında ṭabla ile gezen satıcı, yemek

4838 Sünbûle, Son Teşbih.

4839 Kâmûsta kelime “ḥa” ile yazılmıştır.

tablası götürüp getiren hizmet-kâr.
(IV/116. s.).

ṭabīb: (< Ar.) fi'l-aşl "amel ve kârında
üstād-ı hāzık ve māhir olan şahıs'
demektir. Mu'ahḥaran 'ilm-i ṭibbī
taḥşīl ile hastaları mu'āyyene ve
tedāwī eden zevāta ıtlāk
olunmuştur: *ṭabīb-i hāzık, ṭabīb-i
şādık. || Ṭabībīñ olsa da kizbī marīzīñ
şıḥḥatin söyler* (Rāğıb: G. 39/6).
(IV/116. s.).

ṭabī'at: (< Ar.) insānıñ seciye-i
mecbūlesi, yaradılışdaki mizācı,
meşrebi, hūyu: *ṭabī'at-ı ḥasene, ḥüsn-i
ṭabī'at, ṭabī'at-ı eşyā, ṭabī'at-ı şı'riyye.*
(IV/116. s.).

ṭabī'ī: (< Ar.) ṭabī'ata mensüb,
muktezā-yı ṭabī'at olarak: *meyl-i
ṭabī'ī, heves-i ṭabī'ī, infī'ālāt-ı ṭabī'iyye.*
Cem'i *ṭabī'iyyāt.* (IV/116. s.).

ṭaḥn: (< Ar.) ögüdmek, ögüdülmek; un
étmek, édilmek: *ṭaḥn-ı ḥınṭa, arpanıñ
ṭaḥnı.* Ṭāḥūne = degirmen. Ṭāḥānet
= degirmencilik. Ṭaḥhān =
degirmenci. (IV/116. s.).

ṭarā'ik: (< Ar.) *ṭarīkat*'ıñ cem'i. 'Mesālik'
ma'nāsında kullanılır: *ṭarā'ik-i
muḥtelife.* (IV/116. s.).

ṭarrār: (< Ar.) yankesici, çarpıp kapıcı.
Āşār-ı qadīmede görülen *ṭurre-i*

ṭarrār artık metrūkāt-ı edebiyeden
'addolunuyor. (IV/116. s.).

ṭarāvet: (< Ar.) ter ü tāze olma, tāzelik:
ṭarāvet-i sīmā, ṭarāvet-i 'arız. (IV/116.
s.).

ṭarab: (< Ar.) bir ḥālet-i ḥiffetdir ki
insāna şiddet-i sürür ve ḥüzünden
'arız olur. Ekşeriyā 'sürür ile zāhir
olduğundan ferah, şevk, şenlik,
sevinçlenmek, nağme eylemek' gibi
ma'nalarda kullanılır. Ṭarab-nāk =
şevkli, sevinçli. Ṭarab-sāz = şevk ve
sürür verici, nağme düzücü. Ṭarab-
engiz = şevk ve sürür karışdırıcı.
Ṭarab-efzā = ferah ve sürür artırıcı.
(IV/117. s.).

ṭarḥ: (< Ar.) atmak, atılma, atıp
çıkarma: *ṭarḥ-ı esās, yirmi sekizden
on yediniñ ṭarḥı.* § Yapılmış,
kurulmuş binā: *ṭarḥ-ı laṭif, ṭarḥ-ı 'ālī.*
Ṭarḥ-efgen = temel kıran, binā
yapan. § Tertib etmek, yapma. *Bir
ğazel ṭarḥ edeyim la'l-i lebiñ vaşfinda*
(Kāzım: K. 2/33). (IV/117. s.).

ṭard: (< Ar.) sürüp ırak etmek,
édilmek; kovmak, kovulmak:
*memleketden ṭard, hizmetinde ṭard,
uşağıñ ṭardı.* (IV/117. s.).

ṭarz: (< F., < Ar.) 'şekil, hey'et, revş,
uşul, üslub' ma'nalarında kullanılır:

tarz-ı mi'mārī, tarz-ı Īrānī, tarz-ı tahrīr, tarz-ı cedīd. (IV/117. s.).

tarf: (< Ar.) *taraf*ıñ cem'i. Az kullanılır. 'Arabīde olduğu gibi 'göz, nazar' ma'nasında hıç kullanılmaz. (IV/117. s.).

taraf: (< Ar.) sağ, sol, öñ, ard, üst, alt cihetlerden her biri, yan: *taraf-ı ġarbī, taraf-ı 'ālī, taraf-ı şarkī, şimāl tarafı*. Bī-taraf = tarafsız, kimseniñ ġayretini ġüdmeyen. Taraf-dār = bir kimseyi yāhūd bir fikri iltizām eden. Taraf-dārī = taraf-dārlık. Tarafeyn = 'iki taraf, her ne türlü olursa olsun iki cihet' demektir. *Ey taraf-dār-ı maḳālāt-niūvīs-i (venede) / 'Acabā kaç (venede) şarf olunur bir senede* (Mu'allim Nācī⁴⁸⁴⁰). (IV/117. s.).

tarfe: (< Ar.) göz kapaḳlarını bir kere indirme yāhūd oynatma, göz kırpma. Tarfetü'l-'ayn, tarfe-i 'ayn = Gözüñ bir def'a kırpılmasından 'ibāret bir ān. *Tarfetü'l-'ayn içre ol şāh-ı harem* (Süleymān: 135). (IV/117. s.).

tareyān: (< Ar.) birdenbire çıḳmaḳ, gelivèrmek, 'arız olmaḳ: *tareyān-ı halel, tareyān-ı maraz*. (IV/117. s.).

tarīd: (< Ar.) *maṭrūd* ile müterādıdır. Tard olunmuş: *iblis-i tarīd*. (IV/117. s.).

tarīf: (< Ar.) tuhaf, ġarīb, nādīde: *ser-pūş-ı tarīf, tuḥfe-i tarīfe*. (IV/117. s.).

tarīḳ: (< Ar.) yol. Māddiyyāt ve ma'neviyyātda müsta'meldir: *tarīḳ-i cedīd, tarīḳ-i müstakīm, tarīḳ-i tedrīs, tarīḳ-i ḥaḳḳ, ehl-i tarīḳ*. Tarīḳ-i ḥāşş = bir veyā birkaç ḥāneye maḥşūş çıḳmaz soḳāḳ. Tarīḳ-i 'āmm = bir tarafdān diğerk tarafa geçilen açık işlek yol. (IV/118. s.).

tarīḳāt: (< Ar.) evliyā-yı 'izām ve e'izze-i kirām taraflarından birer türlü ittilḥāz irā'e olunan ma'nevī meslekleriñ her birine ıtlāḳ olunur. *Tarīḳat-ı 'aliyye-i Mevleviyye, muḥibbān-ı tarīḳat*. Ba'zen *tarīḳa* tarzında kullanılır. (IV/118. s.).

taşt: (< F.) legen. Taşt-ı sīmīn = gümüş legen. Taşt-gen = legen yapıcı, yapan. (IV/118. s.).

ta'ām: (< Ar.) yenecek şey, yemek: *vakt-i ta'ām*. || *Evvel ta'ām soñra kelām*. Ta'āmiyye = yemeklik, yemek aḳçesi. Cem'i eṭ'ime. (IV/118. s.).

ta'ān: (< Ar.) çok ta'n eden, insānıñ kuşūr ve ḳabāḫatlerini zikr ederek zemmi ve ḳadh eyleyen: *raḳīb-i ta'ān*. (IV/118. s.).

ta'm: (< Ar.) bir nesnenin ağızdaki lezzeti, çeşnisi Türkçede 'ta'd' denilir: *meyve-i hōş-ta'm*. (IV/118. s.).

ta'n: (< Ar.) insānın nakāyiş ve kabāyihini başına kaķarcasına zikr ve beyān ederek zemm ve faşlinda bulunmak: *ta'n-ı düşman*, *ta'n-ı hasūd*, *ta'n-ı rakīb*. || 'Āşika ta'n etmek olmaz mübtelādır n'eylesin (Nef'i: G. 91/1). (IV/118. s.).

ta'ne: (< Ar.) ta'n gibi zebān-dırāzlık şüretiyle zemm etmek. Bu öteki gibi etmek māddesiyle kullanılmaz. Ta'ne-zen = o yolda zemm ve ta'yīb eden. (IV/118. s.).

tafra: (< Ar.) fi'l-aşl 'aşağıdan yukarıya sıçrayıp atlamak' ma'nāsındadır. İştılāhımızda 'münāsebetsiz, sebebsiz bir şüretde nefsinin i'zām ile ve hadd-nā-şināsāne sözlerle atıp tutmak, kendini 'ālī göstermek' ma'nāsında kullanılır: *tafra-fürüş*, *tafra-endāz*, *tafra-fürüşāne*. § Rütē-i 'ilmiyyenin irtifā'ında ıtlāk olunur. Cem'i olan *tafarāt* bu ma'nāda kullanılır: *tafarāt-ı mütevāliye*. (IV/118. s.).

talāk: (< Ar.) aşlinda 'taḥliye mine'l-kayd' ma'nāsına mevzū'dur. İştılāḥda 'kadın kocasından boşanma, boş olma' demektir.

Talāk-ı selāse = üç kere boş olma. Talāk vermek = boşamak. (IV/118. s.).

talākat: (< Ar.) açık ve güler yüzlülük: *talākat-ı vech*, *talākat-ı sīmā*. § Serbest, düzgün sözlülük, faşihlik: *talākat-ı lisān*, *talākat-ı fevka'l-'āde*. (IV/118. s.).

talāvet: (< Ar.) bir nesnenin ḥüsn ve revnak sebebiyle maḳbūl ve maḥbūb-ı kulūb olması' demektir: *talāvet-i nazar*, *talāvet-i ḥirām*, *talāvet-i kelām*. (IV/119. s.).

taleb: (< Ar.) istemek, istenilmek: *taleb-i 'ilm*, *taleb-i ḥaḳḳ*, *emāneti taleb*, *aḳḳeniñ talebi*. Taleb-kār = tālib, istekli. (IV/119. s.).

talege: (< Ar.) tālib'in cem'i: tālibler, şākirdler. Ba'zen mevḳi'-i isti'māline göre müfred ḥükmünü alır: *talege-i 'ulūm*, *mektebiñ ba'zı talebesi*. Ekşeriyā 'ulūm-ı dīniyye ve 'Arabıyye taḥşil etmekde bulunan medrese-nişinler ḥaḳḳında irād olunur. (IV/119. s.).

tal'at: (< Ar.) çehre, dīdār, yüz: *Vech-i vār dēnse sevād-ı ḥaḫda bıkı-i fikrime* / *Şāhid-i meh-tal'at-ı müşkīn-nikāb-ı rüzgār* (Nef'i: K. 17/36); 'Arz-ı tal'at etdi yār / Gitdi elden ihtiyār. (IV/119. s.).

ṭalk: (< Ar.) ma'deniyyâtdan bir cins cevheriñ ismidir ki meşhûr ve maḵbûl kısmı cām gibi şeffâf veya yaprak yaprak tefriki mümkün olandır. Fâriside *telk* Türkçede *evren pulu* dërler. (IV/119. s.).

ṭalī'a: (< Ar.) 'düşmanın kuvve-i mevcûdesi miḵdârını ve tarz-ı harekâtını keşf için ileriye sevk olunan öncü⁴⁸⁴¹ karakol' demektir. Muḵaddimetü'l-ceyş = çarhacı 'askerine de mecâzen ıtlâk olunur. Cem'i *ṭalāyi'* dir. *Zihī ṭalī'a-i feyz-i sa'âdet-i ṭālī'* / *Ki oldu mazhâr-ı âsârı*⁴⁸⁴² *bende vü âvâz* (Nef'i: K. 30/2). (IV/119. s.).

ṭalīḵ: (< Ar.) beşâşetli, güler yüzlü adam: *ṭalīḵü'l-vech*. § Feşâhatle serbest, düzgün söz söyleyen adam hakkında kullanılır: *ṭalīḵü'l-lisân*. Lisânımızda iş-bu *ṭalīḵ* yerine 'Arabîde kullanıldığı gibi *ṭalk* lafzı hiç kullanılmaz. (IV/119. s.).

ṭams: (< Ar.) 'hâtûn hayz görmek' ma'nâsına ıstılâh-ı tıbbîdir. (IV/119. s.).

ṭama': (< Ar.) hırş ile istek, açgözlülük: *ehl-i ṭama'*. || *Ṭama' esâret-i dâ'imedir*. *Ṭama'* etmek = hırş ile göz atmak,

elde etmek için çalışmak. *Ṭama'-kâr* = hırış, bencil, cimrî. (IV/119. s.).

ṭannâz: (< Ar.) dâ'imâ herkesi hezl ve maşharalık ile istihzâ eden, zevklenici, harf atıcı adam. Ekşeriyâ güzeller hakkında isti'mâl olunur: *şûh-ı ṭannâz, dil-ber-i ṭannâz, cilve-i ṭannâzâne. Âyîn-i şevḵ dil-ber-i ṭannâza nâz imiş* (H'âce Neş'et); *Böyle mest-i nâz-perverden kaçır mı ehl-i 'aşḵ / Neşve-dâr-ı hüsn olanlar şûh olur ṭannâz olur* (Nâ'ilî-i Qadîm: G. 37/4). (IV/119. s.).

ṭanbûr: (< Ar.) aşlında zamm-ı tâ ileidir. Ma'rûf çalgı. *Ṭanbûrânî* = ṭanbûr çalan adam. Fâriside mezkûr sâza bi-ṭarīḵi't-teşbîh 'kuzu kuyruğu' ma'nâsına 'dunbe-i berre' denilir ki *ṭunbûre* mu'arrebidir. (IV/120. s.).

ṭanṭana: (< Ar.) âvâze, vızılta, gürültü: *ṭanṭana-i ṭanbûr, ṭanṭana-i bûlbûl*. § Külfet, dârât, gürültülü gösteriş: *ṭanṭana-i mevkib, ṭanṭana-i sūr, ṭanṭana-i ziyâfet*. (IV/120. s.).

ṭanîn: (< Ar.) tınlama, çınlama: *ṭann-ı tās, ṭanîn-i ṭabaḵ, ṭanîn-i kâse*. § Vızılma, vızılta: *ṭanîn-i zebâb*. *Ṭanîn-endâz* = çınlayıcı, 'aks-i şadâ hâşıl edici. (IV/120. s.).

4841 Kâmûsta: ince.

4842 Divânda: âsâr-ı.

ṭavā'if: (< Ar.⁴⁸⁴³) *ṭā'ife*'niñ cem'i. 'Gürühlar' ma'nāsında kullanılır: *ṭavā'if-i mülük, ṭavā'if-i nās*. Hemzeniñ yerine "ye" yazmamalı. (IV/120. s.).

ṭavāšī: (< Ar.) 'hadım ağalar' demektir. (IV/120. s.).

ṭavāf: (< Ar.) bir şey'in çevresini dolaşmak, çevresi dolaşılmaq: *ṭavāf-ı Ka'be, Beytu'llāh'ın ṭavāfı*. (IV/120. s.).

ṭavr: (< Ar.) fi'l-aşl 'bir nesneniñ hadd ve miqdārınca ve doğruca hizāsınca olan şey'e ve iki nesne arasındaki hadd ve fāşıla'ya dēnir. İştılāhımızda 'edā, şüret-i hareket ve huşuşıyla ma'nālı davranma' ma'nāsında kullanılır: *ṭavr-ı kibārāne, ṭavr-ı feylesōfāne, ṭavr-ı mütevāzi'āne*. || *Ṭavrı çekilmiyor*. || *Ne kadar ṭavr ediyor*. || *Ṭavırdan durulmuyor*. (IV/120. s.).

ṭav': (< Ar.) irāde-i zātiyye ile münkād olmak, rızā ile inkıyādda bulunmaq: *ṭav' u kerh*. Ṭav'an = bilā-cebr, gönül rızāsıyla münkād olarak. (IV/120. s.).

ṭavf: (< Ar.) ṭavāf ile müterādıdır. *Ëtmek* māddesiyle kullanılır. (IV/120. s.).

ṭavk: (< Ar.) boyun halkası⁴⁸⁴⁴, gerdanlık: *ṭavk-ı sīmīn*. § *Ṭākat, güç: ṭavk-ı beşerden hāriç*. (IV/120. s.).

ṭaviyyet: (< Ar.) insānıñ gönülünde gizli olan emel, kaşd, niyet: *hüsni-ṭaviyyet*. (IV/120. s.).

ṭavīl: (< Ar.) uzun: *ṭavīlū'l-kāme, maḳāle-i ṭavīle, zeyl-i ṭavīl, ṭavīlū'z-zeyl*. Harf-i ṭavīl = ḍād-ı mu'ceme. § 'Arūzda bir bahriñ ismidir: *baḥr-i ṭavīl*. || *Māh-ı nev gibi ṭavīl ü bārīk* (Ḥāḳānī: 303). (IV/120. s.).

ṭavīle: (< Ar.) fi'l-aşl 'ḥayvānıñ ayaklarına bağlanan veyāḥūd bağlandıqdan soñra bir ucu tutulup mer'āya şalıverilen uzun ip' demektir ki lisānımızda ma'rūf ve müsta'mel olan *ṭavla ipi* bundan muḥarrefdir. § Yine bu münāsebetle lisānımızda ḥayvān bağlanan āḥıra *ṭavīle* ve beyne'l-'avām taḥrīfle 'ṭavla' dēnilmişdir: *ṭavīle-i ḥar*. (IV/121. s.).

ṭahāret: (< Ar.) temizlik, pāklık: *ṭahāret-i beden, ṭahāret-i zeyl, ṭahāret-i libās*. (IV/121. s.).

ṭahūr: (< Ar.) 'mā bihi't-teṭahhur olan, 'alā-ḳavlin zātında pāk olduğı hālde sā'ireleri de pāk eden şey'e

4843 Kāmūsta kelimenin mensubu olduğı lisanın kısaltması verilmemiştir.

4844 Kāmūsta kelime "ḥı" ile yazılıdır.

dendir: *Māen ṭahūran*⁴⁸⁴⁵ Furkân-ı Kerîmde vârid olmuştur. Ş Mübâlağa ile ṭāhir, ziyâdesiyle pāk olan: *ṣarāb-ı ṭahūr*. (IV/121. s.).

ṭayy: (< Ar.) fi'l-aşl 'bir nesneyi dürüp bükme, dürülüp bükülmek' ma'nâsınadır. Bu ma'nâdan kinâye olarak 'mesâfeyi dürüp geçmek ve bir cemâ'ati geçip gitmek' ma'nâsında kullanılır: *ṭayy-ı mekân, ṭayy-ı mesâfe, ṭayy-ı ba'd, ṭayy-ı bilād*. Ş Yine o ma'nâ i'tibâriyle gūyâ dürüp bükerek aradan çıkarmak, çıkarılmak: *ṭayy-ı fıkra, ṭayy-ı 'ibāre, bir cümleñiñ ṭayy*. ‖ *Medḥiñiñ gāyeti yok ṭayy-ı lisān ede meger / Demeğe biñde birin nāṭıka-i insānī* (Nef'î: K. 4/35). (IV/121. s.).

ṭayyār: (< Ar.) uçucu, çok uçan: *rîḥ-i ṭayyār, berg-i ṭayyār*. Cem'i olan ṭayyārāt = 'havâyî vâridāt, beleş gelen akçe ve 'aṭiyye vesā'ire' ma'nâsında kullanılır: *Ṭayyārāt ile geçinir*. (IV/121. s.).

ṭayyib: (< Ar.) hoş, güzel, iyi: *kelām-ı ṭayyib, kelimāt-ı ṭayyibe*. (IV/121. s.).

Ṭaybe: (< Ar.) 'Medīne-i Münevvere' demektir: *ahālī-i Ṭaybe*. ‖ *Hāk-i Ṭaybe tūtiyā-yı dīde-i 'uṣṣāḳdır* (Eşref: Müs. 2/5). (IV/121. s.).

ṭayr: (< Ar.) kuş. Cem'i *ṭuyūr*. Mantıķü't-ṭayr = kuş dili. Ṭayrū'd-devle = 'hümā' denilen kuş. (IV/121. s.).

ṭayrān: (< Ar.) uçmak: *balonuñ ṭayrānı*. (IV/121. s.).

//ṭı//

ṭıbb: (< Ar.) beden-i insāniye 'arız olan 'ilel ve emrāz-ı muhtelifeniñ keyfiyyātından ve şüret-i müdāvātından bahş eden fenn ve şan'ata ıtlāk olunur ki 'hekimlik' demektir: *'ilm-i ṭıbb, mekteb-i fünün-ı ṭıbbiyye, kütüb-i ṭıbbiyye, erbāb-ı ṭıbb*. (IV/121. s.).

ṭıbāḥat: (< Ar.) aşçılık: *şan'at-ı ṭıbāḥat*. (IV/122. s.).

ṭıbā': (< Ar.) 'ṭabī'at' ma'nâsına olan *ṭab'ıñ cem'i: ṭıbā'-ı selīme, ihtilāf-ı ṭıbā'*. (IV/122. s.).

ṭıbā'at: (< Ar.) başmacılık şan'atı. Dārü't-ṭıbā'a = başma-ḥāne. (IV/122. s.).

ṭıbāḳ: (< Ar.) *muṭābaḳat* gibi bir nesne bir nesneye uygun olmak. Cem' olarak 'uygunluk' ma'nâsınadır. Ş 'Ṭabāḳa' ma'nâsını da ifāde eder: *sipih-r-i nüḥ-ṭıbāḳ*. (IV/122. s.).

ṭıbk: (< Ar.) derece ve menzil ve aḥvāl ve etvārda muvāfiḳ, farksız olma: *ṭıbk-ı emr-i sāmīleri vechle. | O makineniñ ṭıbkı burada i'māl olunacaḳ.* (IV/122. s.).

ṭıhāl: (< Ar.) iştılāḥāt-ı tıbbiyyedendir, a'zā-yı dāhiliyyeden 'ṭālāḳ' demektir. (IV/122. s.).

ṭırāz: (< F.) eşvābiñ yaḳalarına, yeñ ağızlarına, önlerine şırma vesā'ire ile işlenilen 'alāmet ve zīnet: *ṭırāz-ı resmī, ṭırāz-ı 'askerī. § Tarz, üslub: ṭırāz-ı insiyāḳ.* Bu ma'nā i'tibāriyle vaşf-ı terkībī olarak da kullanılır: *şā'ir-i Nef'i-ṭırāz. § Fārisīde olduḡu gibi 'zīnet vèrmek, düzüp қоşmaḳ' ma'nāsına olan ṭırāzīden maşdarından emr-i ḥāzır olduḡu ḥalde vaşf-ı terkībī şüretinde isti'māl olunur: dībāce-ṭırāz, ma'nā-ṭırāz.* (IV/122. s.).

ṭırāzende: (< F.) zīnet vèrici, zīnetlendirici, düzüp қоşucu: *ṭırāzende-i 'arūsān.* (IV/122. s.).

ṭıryāḳ: (< Ar.) bir nev' afyōnlu ma'cūndur ki 'ilāḳ için kullanılır. *Tıryāḳ mādidesine baḳmalı.* (IV/122. s.).

ṭıfl: (< Ar.) çocuk: *ṭıfl-ı ma'sūm.* Müzekker ve mü'ennesi birdir. Cem'i *etfāl*'dir. (IV/122. s.).

ṭılā': (< Ar.) sürülecek ve sürünecek māyi'. Fārisīde altın yaldızına 'zer-ṭılā' denilir. Ba'zen zer-ṭılā 'altın' maḳāmında da kullanılır. Ṭılā ètmek = sürmek. Ṭılā-kār = yaldızcı. Ṭılā-kārī = yaldızcılıḳ. Ṭılā-düz = şırmacı. (IV/122. s.).

ṭılsım: (< Ar.) sihir nev'inden bir şey. Yalandan düzülmüş, uydurulmuş nesne. Cem'i *ṭılsımāt.* (IV/122. s.).

ṭınāb: (< Ar.) ḳazıḡa bağlanılan çadır ipi: *'Arşa-i 'ālemde ber-pā bī-sütūn u bī-ṭınāb* (Nef'i: K. 55/52). (IV/122. s.).

ṭīb: (< Ar.) sürünecek güzel, ḥōş ḳoḳulu şey: *isti'māl-i ṭīb.* (IV/122. s.).

ṭīn: (< Ar.) çamur, balçıḳ: *mā vü ṭīn.* (IV/123. s.).

ṭīnet: (< Ar.) māya, sirişt, cibillet, aşl-ı ḥılḳat, yaradılış: *ṭīnet-i redī'e, ṭīnet-i ḥabīše. | Ḥılāf-ı ṭīnetimdir ṭab'-ı aḥbāba keder vèrmek* (Ḳoca Rāḡıb: G 105/1). (IV/123. s.).

//ṭu//

ṭubūl: (< Ar.) davullar. *Ṭabl'ıñ cem'i: ḍarb-ı ṭubūl.* (IV/123. s.).

ṭurfa: (< Ar.) ḡarīb, nādīde, tuḥaf, gülünç. *Ṭurfa mecnūnum ki pey-der-*

*pey hayāl-i çeşm-i yār / Tolanır*⁴⁸⁴⁶
eṭrāfımı ser-geşte āhūlar gibi (Nā'ilī-i
Kādīm: G. 369/1). (IV/123. s.).

ṭuruk: (< Ar.) *ṭarīḳ*'iñ cem'i. Yollar:
tesviye-i ṭuruk, ṭuruk-ı 'aliyye,
meşāyih-i ṭuruk. (IV/123. s.).

ṭurre: (< Ar.) alındaki uzun saç: *ṭurre-i*
ṭarrār. (IV/123. s.).

ṭu'me: (< Ar.) yenecek şey, yiyinti:
Mürğ-i hevāya ṭu'me olur māhī-i biḥār
(Lā⁴⁸⁴⁷). (IV/123. s.).

ṭugāt: (< Ar.) *ṭāḡī*'niñ cem'i. Teşdid ile
ğalaṭdır: *ṭugāt-ı müşrikīn.* (IV/123.
s.).

ṭuḡrā: (< Ar.) selāṭīn-i 'izām-ı
'Osmāniyye ḥazerātınıñ esāmī-i
mübeccelelerini ḥāvī olarak pençe
şeklinde tersīm olunan damḡā-yı
bihīn-i ma'rūfdur ki meskūkāt-ı
'Osmāniyyeniñ bir cihetine darb ve
fermān ve berāt ve rü'ūs-ı
hümāyūnlarıñ bālalarına taḥrīr ve
kāffe-i ebniye-i emīriyye ve mebanī-
i ḥayriyye-i seniyyeniñ münāsib
maḥallerine ve ekşeriyā kapılarınıñ
üzerlerine ḥakk olunur: *ṭuḡrā-yı*
hümāyūn, ṭuḡrā-yı ḡarrā. (IV/123. s.).

ṭuḡyān: (< Ar.) ḥaddi tecāvüz étme,
azma, azgınlık: *erbāb-ı ṭuḡyān.* §

Çoḡalıp taşkın olmak, taşmak:
ṭuḡyān-ı miyāh. (IV/123. s.).

ṭufūlet, ṭufūliyyet: (< Ar.) çocukluk:
āvān-ı ṭufūliyyet, ḥālet-i ṭufūliyyet.
Ṭufūlet = 'tāzelik, körpelik'
ma'nāsını ifāde eder: *ṭufūlet-i*
nebātāt. (IV/123. s.).

ṭufeylī: (< Ar.) ehl-i 'Irāk ıstılāhında
Ṭufeyl-i bin Züllāl el-Kūfī'ye
nisbetle dalkavuḡa ıtlāk
olunmuştur. Dalkavuk gürühunuñ
pīri 'addolunan mūmā-ileyh *Ṭufeyl*
her velīmeye ve ziyāfete da'vet
olunmaksızın bī-tekellūf
gıtdiginden *ṭufeylū'l-a'rās* yāḥūd
ṭufeylū'l-'arā'is 'unvānyla telkīb
kılınmışdı. Bu münāsebetle birisiyle
da'vetsiz ta'āma, ziyāfete giden
adama da 'ṭufeylī' denilir. *Ebü't-*
*ṭufeyl 'Āmir bin Vāṣile*⁴⁸⁴⁸ *şahābe-i*
güzīndendir. *Aşḡāb-ı kirāmūñ*
cümlesinden şoñrā hicretiñ yüzüncü,
'alā-ḳavlin yüz yirminci senesinde
irtihāl-i dār-ı beḳā eylemiştir
(raḍıya'llāhu 'anh). (IV/123. s.).

ṭullāb: (< Ar.) *ṭālib*'iñ cem'i, ṭālipler,
şākirdler: *zümre-i ṭullāb.* (IV/124. s.).

ṭulū: (< Ar.) 'kevkeb ve şems zuhūr
eylemek' ma'nāsınadır ki *doḡmak*
ta'bīr olunur: *ṭulū'-ı şems, ṭulū'-ı*

4846 Dīvānda: devr eder.

4847 Ziya Paşa: TCB. 1/5.

4848 Kāmūsta: vā'ile.

kamer, tūlū'-ı kevekb, bir fikriñ kalbe tūlū'u. Cem'i olan tūlū'āt = ekseriyā bir şā'iriñ birdenbire kalbine sāniḥ olup inşā ettiği manzūmāt ve eş'ara ıtlāk olunur. (IV/124. s.).

tumturāk: (< F.) dārāt, 'azamet, debdebe, gösteriş: *tumturāk-ı elfāz. ǁ Sözde nazīr olmaz baña ger olsa 'ālem bir yaña / Pür-tumturāk u hōş-edā ne Hāfiz'im ne Muhteşem (Nef'i: K. 15/34). (IV/124. s.).*

tūbā: (< Ar.) hayır ve rāḥat, güzellik, iyilik. Bu ma'nāda isti'mali nādirdir. Cennetde bir ağacıñ ismidir. Bu ma'nāda üslūb-ı Fārisī üzere kesr-i yā ile de kullanılır. *Cennet haberin getirdi gülzār / Tūbāya nazīre hār-ı dīvār (Şeyḥ Gālib⁴⁸⁴⁹: 619). (IV/124. s.).*

tūr: (< Ar.) dağ, huşūşuyla Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selāmiñ mazḥar-ı tecelliyāt-ı İlāhiyye olduğu cebel-i meşhur ki *Tūr-ı Sīnā, Tūr-ı Sinīn ıtlāk olunur. Tecellī berḳ urur yer yer sevād-ı dāğ-ı cānımdan / Cihānda tūr-ı 'aşkıñ nūr akar her gülsitānımdan (Leskofçalı Gālib). (IV/124. s.).*

tūtī: (< Ar.) papağan cinsinden elsineyi taklīde müsta'idd ve ma'rūf bir kuş: *tūtī-i gūyā. ǁ Suḥan bir tūtī-i mu'ciz-*

beyāndır ḥāmēm üstādı (Nef'i: K. 14/46). (IV/124. s.).

tūfān: (< Ar.) her yeri ihāṭa eden çok su, pek ziyāde yağan yağmur: *tūfān-ı Nūḥ. § Zālām-ı leyl her ṭarafı örtüp kapladığı cihetle ba'zen buña teşbīḥ olunup 'tūfānū'z-zālām' dēnir. (IV/124. s.).*

tūl: (< Ar.) uzunluk: *tūl u 'arz, tūl-ı mesāfe, tūl-ı 'ömr, yirmi metre tūlünde. Tūlen = 'uzunluk cihetiyle, uzunluğuna' demektir. Çeriden tōldı tūl u 'arzi arziñ / 'Adūya kaçacak yer altı kaldı (Sultān Süleymān). (IV/124. s.).*

tūlā: (< Ar.) ziyāde, pek uzun. *Eṭvel'iñ mü'enneşi: yed-i tūlā. (IV/125. s.).*

tūmār: (< Ar.) dūrölüp bükölmüş kāğıd şahīfesi, o şūretde biri birine yapışdırılmış kāğıdlardan müteşekkil defter. *Tāmūr* da bu ma'nāya luğatdır. Bu lafzlarıñ ma'nalarında gizlemek ḥükmü mündemicdir. (IV/125. s.).

tuyūr: (< Ar.) *ṭayr*'iñ cem'i. Kuşlar: *tuyūr-ı ehliyye. (IV/125. s.).*

//za// (IV/125. s.-IV/127. s.).

zā: (< Ar.) elif-bā-yı 'Oşmānīde yirminci ḥarfiñ ismidir. Ḥesābda

4849 Hüsn ü 'Aşk.

“900” ‘adedine işâretidir: *zâ-yı meksûre*. (IV/125. s.).

zâlim: (< Ar.) zulm edici, eden: *şahş-ı zâlim*. Zâlimâne = zâlime lâyıq, yakışık olan. (IV/125. s.).

zâhir: (< Ar.) ‘ayân, görünen, meydânda: ‘*alâmet-i zâhire, şûret-i zâhire, eser-i zâhir*. Zâhiren = âşikâre, meydânda olarak § görünüşe göre. Zâhir-bîn = görünüşe bakan. *Ne bilsin yâr hâliñ zâhirâ sîneñde yâreñ yok* (Yahyâ: G. 183/5). (IV/125. s.).

zarâfet: (< Ar.) zekî olmağla berâber kavlı ve fi’li hõş ve nâzik bulunmak; zekâyâ muķârin nezâket-i kavliyye ve fi’liyye ile muttaşif olmak: *zarâfet-i tab’*, *zarâfet-i nâdire*. § Hüsn-i vech, hüsn-i hey’et. Yakışıklık, hõş-nümâlık: *zarâfet-i kıyâfet*, *zarâfet-i elbise*. (IV/125. s.).

zarf: (< Ar.) içine bir şey konulacak her nev’ kâp, huşûsuyla kahve fincânıyla kullanılan kâp ve içine mektûb konulan kâğıd şarğı: *zarf-ı zarîf*, *fincân zarfı*, *mektûb zarfı*. Lisânımızda kullanılan meşelâ “üç mâh zarfında ‘avdet etmek üzere” gibi ta’bîrlerdeki *zarfında* ‘içinde’ demektir. § Fi’liñ zamâna yâhûd mekâna delâlet etdiğini gösteren kelime: *zarf-ı zamân*, *zarf-ı mekân*.

Cem’i *zurûf* dur. Zarfiyyet = zarflık, içine almak. Meşelâ bir şey dîğerk şey’iñ içine girmek. Fâriside “der” edât-ı zarfiyyetdir. Türkçede muķâbili “de” edâtıdır. (IV/125. s.).

zarîf: (< Ar.) zarâfet ile muttaşif, zarâfetli, güzel ve yakışıklı: *recûl-i zarîf*, *zarîf bir adam*, *vech-i zarîf*, *hey’et-i zarîfe*, *maḥbûbe-i zarîfe*. Cem’i *zurafâ*. Zarîfâne = zarîfe lâyıq ve yakışacak şûretde: *bir tavr-ı zarîfâne*, *îmâ-yı zarîfâne*. (IV/125. s.).

zafer: (< Ar.) fi’l-aşl ‘maṭlûba dest-res olmak, maḳşûda tırnak ilişdirmek’ ma’nâsınadır. Bu ma’nâ münâsebetiyle lisânımızda daḥî ‘düşman üzerine ğalebe etmek, aranılan veyâhûd istenilen şey elde etmek’ ma’nâlarında kullanılır: *ṭâḳ-ı zafer*, *nişâne-i zafer*, *kayda zafer-yâb olmak*. (IV/126. s.).

zâlâm: (< Ar.) zulmet gibi karanlık: *zâlâm-ı leyl*. Zâ’nıñ zammıyla ğalaṭdır. (IV/126. s.).

zâlîl: (< Ar.) gölgeli, gölgesi çok olan: *maḥall-i zâlîl*. Zıll-ı zâlîl ta’bîrindeki zıll te’yîd içündür ki ma’nâ-yı ta’bîr ‘pek gölge yâhûd koyu gölge’ demektir. (IV/126. s.).

zann: (< Ar.) i’tikâd-ı ğayr-i câzimiñ vücûd ve ‘ademi beyinde râciḥ

olan tereddüd. Ta'rif-i âheri ile mücerred-i imâreden hâşıl olan 'ilm-i gayr-i ka'fidir ki za'if olursa hadd-i tevehhümü tecâvüz etmez. Kavi şüretiyle mutaşavver olunca 'ilim ve ta'yîne mü'eddî olur. Türkçede sezme ta'bîr olunur. *Zann-ı gâlib, sü-yi zann, hüsn-i zânn. Zann u gümân ta'bîrinde biri zâ'idir. Zanniyyât = aşısız şüpheler, tereddüdlü şanmalar.* (IV/126. s.).

zевāhir: (< Ar.) *zāhir* ve *zāhire*'nin cem'i. Göze görünen, görülebilen cihetler, şeyler: *zевāhir-i ahvāl, zевāhir-i harekāt.* (IV/126. s.).

zahr: (< Ar.) arka, sırt: *zahr-ı insân, zahr-ı kitāb.* Kuvvetü'z-zahr, kuvve-i zahr = mazāhiret, dayanma. Zahriyye = senedât arkasına yazılan işaret. (IV/126. s.).

zahîr: (< Ar.) arka çıkan, yardımcı: *zahîr-i şehîr.* (IV/126. s.).

//zı//

zıll: (< Ar.) gölge. Zıllu'llāh = hâzret-i pâdişāh-ı İslām. (IV/126. s.).

zılāl: (< Ar.) *zıll*'in cem'i. Gölgeler: *zılāl-ı süyüf, zılāl-ı eşcār.* Zılāle = gölgelik. (IV/126. s.).

//zü//

zurafā: (< Ar.) *zarīfler, zarāfetli* adamlar. *Zarīf'in cem'i: zurafā-yı zamāne.* (IV/126. s.).

zurūf: (< Ar.) *zarf*'in cem'i. Zarflar, kaplar: *zurūf-ı muraşsa'a, zurūf-ı zamān, zurūf-ı mekân.* (IV/126. s.).

zufur: (< Ar.) tırnaç: *ka'f-ı zufur.* Cem'i *ezfār*'dır. (IV/127. s.).

zulm: (< Ar.) şey'i maḥalliniñ gayrıya vaż' eylemekdir. (IV/127. s.).

zulumāt, zulmāt: (< Ar.) karanlıklar. *Zulmet'in cem'i. Gün yüzünden utanıp āb-ı hayāt / Meskenin etdi verā-yı zulumāt* (Hākānî: 208). (IV/127. s.).

zulmānī, zulmet: (< Ar.) zulmete mensüb, karanlıklılık: *mekân-ı zulumānī.* (IV/127. s.).

zulmet: (< Ar.) karanlık: *zulmet-i leyl.* (IV/127. s.).

zunūn: (< Ar.) *zenn*'in cem'i. Şanmalar: *zunūn-ı kâzibe, zunūn-ı bâtıla.* (IV/127. s.).

zuhur: (< Ar.) öğle, zevāl zamānı: *vaḳt-i zuhur, ba'dü'z-zuhur, şalāt-ı zuhur.* (IV/127. s.).

zuhūr: (< Ar.) *zāhir* ve belli olmak meydāna çıkmak: *zuhūr-ı rüzgār, zuhūr-ı dūd, zuhūr-ı 'avn-i Hakk.* Nev-

zuhûr = yeñi çıķma. Cem'î olan zuhûrât = ekşeriyâ 'me'mûl ve ümîd olunmaķsızın zâhir ve hâşıl olan veyâhûd geliveren şeyler' ma'nâsında kullanılır. (IV/127. s.).

//**'ayın**//(IV/127. s.-IV/162. s.).

'â'id: (< Ar.) munşarif olduğu şey'e rücû' eden, geri dönüp gelen, dönüp giden. Lisânımızdaki tarz-ı isti'mâline göre ma'nâsında ta'alluk hükümü mevcûddur: *zamîr-i 'â'id*. || *Baňa 'â'id degil, Zeyd'e 'â'id*dir. *Kâşd-ı 'â'id* ta'bîri gibi 'dönüp gelici' ma'nâsında ve eşhâş hakkında nâdiren kullanılır. *'Âyid* yañlıştır. (IV/127. s.).

'â'ide: (< Ar.) birine 'â'id olan hisşe, 'a'tiyye, ihsân, menfa'at: *i'tâ-yı 'â'ide*, *keşîrî'l-'â'ide*, *'â'ide-i cüz'iiyye*. Cem'î 'â'idât = "a'tiyyeler, hisşeler" demekdir. (IV/127. s.).

'â'ile: (< Ar.) hâne halkı, familia: *'Â'ile mûcib-i ğâ'iledir*. *'Âyle* şüretinde yañlış yazmamalı. (IV/127. s.).

'âbid: (< Ar.) 'ibâdet eden, 'ibâdet edici: *dervîş-i 'âbid*. *'Âbidâne* = 'ibâdet edici olana yaķışacak şüretde. (IV/127. s.).

'âbir: (< Ar.) 'ubûr edici, eden; geçici, geçen: *şahş-ı 'âbir*, *eşhâş-ı 'âbir*. Cem'î *'âbirün*, *'âbirîn*. (IV/127. s.).

'âc: (< Ar.) fîl dişî, şom: *şubha-i 'âc*. *'Âcî* = fîl dişinden 'ibâret, fîl dişine 'â'id olan. (IV/127. s.).

'âciz: (< Ar.) 'acz ile muttaşîf, kudretsiz, beceriksiz, işe 'aklı veyâ gücü yetmez olan: *eşhâş-ı 'âcize*, *'abd-i 'âciz*, *yetîme-i 'âcize*. *'Âcizî* = 'âciz olana mensûb ve müte'allik. *'Âcizâne* = 'âciz olana yaķışacak şüretde. Maķâm-ı tevażu'da kullanılan elfâzdır: *'arîza-i 'âcizî*, *tuhfe-i 'âcizânem*, *damad-ı 'âcizî*. || *'Âcizim haķ üzre evşâfînda hâlâ kim benim / 'Âlem-i endîşeniñ 'allâme-i dâniş-veri* (Nef'î: K. 15/41). (IV/128. s.).

'âcil: (< Ar.) sür'atli, mehlsiz 'acele ve çâbûķ olan: *şifâ-yı 'âcil*, *emr-i 'âcil*, *maşlahat-ı 'âcele*. *'Âcilen* = derhâl, bilâ-imhâl, hemân. (IV/128. s.).

'âdet: (< Ar.) işlene işlene tabî'î veyâ zarûrî hükümüne girmiş olan fi'l veyâhûd hâl ve keyfiyyet, görenek: *Orada 'âdet böyledir*. || *O adamıñ 'âdeti budur*, *ne güzel 'âdet*, *'âdet-i cemîle*, *'âdet-i kadîme*. Cem'î *'âdât*. *'Âdeten* = 'âdet olarak, göre göre, görenek şüretiyle. Tenvînsiz olarak ta'ķib

veyā ta'rīz veyāhūd ta'accüb
maḳāmında īrād olunur. (IV/128.
s.).

'**ādil:** (< Ar.) 'adl ile muttaşif, 'adāletli,
hakkı iltizām eden, hakkāniyyete
çalışan: *ḥazret-i sultān-ı 'ādil, ḥākim-i*
'ādil, şāhid-i 'ādil. 'Ādilāne = şāhib-i
'adālet ve ṭaraf-dār-ı hakkāniyyet
olana yakışacak şüretde. Ya'nī
Sultān Ahmed-i 'ādil ki ferş-i dergehi /
'Arşdan a'lā degilse çarḥdan ednā mıdır
(Nef'ī: K. 7/14). (IV/128. s.).

'**ādī:** (< Ar.) 'ādet üzere görüldüğü
şüretde, bayağı: *eşer-i 'ādī, āsār-ı*
'ādiyye. (IV/128. s.).

'**ār:** (< Ar., < F.) şeyn, 'ayb, naḳışa;
çirkīn bir fi'liñ irtikābından ḥāşıl
olan infi'āl-ı nefs: *'ār u nāmūs. Bī-'ār*
= "ārsız, ḥayāsız, 'aybdan çekinmez,
utanmaz, şımarık, terbiyesiz'
demektir. (IV/128. s.).

'**ārız:** (< Ar.) bir şey'e soñradan ta'alluk
eden, aşı ve kadīm olmayıp
soñradan gelen: *'aqlına ḥiffet 'ārız,*
ḥalecān 'ārız oldu. § Yañak: 'ārız-ı gül-
fām. Bu ma'nāda üslūb-ı Fārisiye
göre feth-i rā ile de okunur: Şarılmış
pāyiñe dil 'ārızın gül gül görüp meyden
/ Giyāh-ı rüstedir gül-deste-i ḥōd-

*rūya*⁴⁸⁵⁰ bağlanmış (Nā'ilī Kadīm: G.
182/4). (IV/128. s.).

'**ārıza:** (< Ar.) "ārız olan ḥālet,
düzgünsüzlük, bozukluk' gibi
ma'naları ifāde eder: *'ārıza-i*
cismāniyye, dūçār olduğu 'ārıza, ne
kadar 'ārızalı yer, ḥaṭlarda 'ārıza
zuhūrunda. Cem'i 'ārızāt, 'avārız.
(IV/128. s.).

'**ārif:** (< Ar.) 'irfān ile muttaşif, şāhib-i
ma'lūmāt ve ḥaberdār olan: *şahş-ı*
'ārif. 'Ārifāne = "ārif olana,
ma'lūmāt şāhibine yakışacak
şüretde' demektir. Telāş-ı va'd-ı
vişāle sebep nedir bilmem / Yalan mı
yok güzelim 'özr-i 'ārifāne mi yok
(Ḥ'āce Neş'et)?. (IV/129. s.).

'**ārī:** (< Ar.) çıplak, ḥālī, beri: *noḳşāndan*
'ārī, şübheden 'ārī. (IV/129. s.).

'**āriyet:** (< Ar.) egreti. Muvakḳaten
alınan yāhūd verilen şey: *'āriyet*
elbise, 'āriyet müceṣṣherāt. 'Āriyeten =
egreti olarak, muvakḳat şüretiyle.
'Āriyyet tarzında da luḡatdır.
(IV/129. s.).

'**āzim:** (< Ar.) "azm edici ya'nī bir şey'i
işlemeye kaṭ'iyyen rabṭ-ı ḳalble kaşd
ve teveccüh edici' demektir: *Şan'at-ı*
heykel-tırāşīyi taḥşile 'āzim oldu. || Bu

4850 Dīvānda: ḥōş-būya.

*hafta cānib-i Hicāz'a 'āzim olduğunu
işitdim. (IV/129. s.).*

'āşir: (< Ar.) onuncu: *faşl-ı 'āşir, mādde-i
'āşire. 'Āşiren = onuncu olarak.
(IV/129. s.).*

'āşık: (< Ar.) 'aşk ile muttaşif, 'aşka
giriştār olan adam: *'Āşık 'Ömer,
'āşık-ı şādika. 'Āşıkāne = 'āşıkā lāyık
şüretde, mü'essir ve yanık. (IV/129.
s.).*

'āşūrā: (< Ar.) şehir-i muharremiñ
onuncu günü: *yevm-i 'āşūrā. Ş
Muharremiñ onuncu günü pişirilen
ma'rūf ta'ām: tabh-ı 'āşūrā. 'Āşūrā,
'āşūr da luğatdır. (IV/129. s.).*

'āşif, 'āşife: (< Ar.) şiddetle esen
rūzgār, yel: *rīh-i 'āşif, zuhūr-ı 'āşife.
Cem'i 'āşifāt, 'avāşif. (IV/129. s.).*

'āşım: (< Ar.) 'işmet ile muttaşif,
günāhdan 'ārī olan: *'ābid-i 'āşım.
(IV/129. s.).*

'āşī: (< Ar.) 'işyān edici, emirde karşı
hareket eyleyici, günah-kār: *'abd-i
'āşī, bālīga-i 'āşīye. Ş Şefā'at etseñ eger
'āşiyān-ı küffārı / Yerinde yeller eser
dūzahıñ kıyāmetde (Lā-edrī). (IV/129.
s.).*

'ātır: (< Ar.) 'ıtırılı, güzel kokulu: *rīh-i
'ātır, nesīm-i 'ātır. Bu ma'nāda
mu'aṭṭar ziyāde kullanılır. Ş İyi*

*kokulu şey'i seven: hātır-ı 'ātır.
(IV/129. s.).*

'āṭif: (< Ar.) şefkatli, lūtf ile bakan:
*emīr-i 'āṭif, peder-i 'āṭif. Ş 'Aṭf edici:
ḥarf-i 'āṭif, vāv-ı 'āṭife. (IV/129. s.).*

'āṭifet: (< Ar.) şefkat, merḥamet, meyl
ile esirgemek: *'āṭifet-i 'azīme, 'āṭifet-i
seniyye. Ş Levḥaşa'llāh zihī 'āṭifet-i
ḥayy-ı kādīr (Nef'ī: K. 40/3). (IV/130.
s.).*

'āṭıl: (< Ar.) 'aṭāletli, tembel, boş
duran: *cāhil-i 'āṭıl. (IV/130. s.).*

'āfiyet: (< Ar.) ten-dürüstlük, vücūd
sağlığı: *du'ā-yı 'āfiyet, 'āfiyet-i kāmile,
kesb-i 'āfiyet. (IV/130. s.).*

'ākḳ: (< Ar.) ser-keş, mu'annid. Veled-i
'ākḳ = ḥuḳūḳ-ı vālideyne ri'āyeti
olmayan çocuk. (IV/130. s.).

'ākıbet: (< Ar.) soñ, netice: *'ākıbet-i emr,
'ākıbet-i ḥasene, hüsn-i 'ākıbet. Ş Eñ
soñra, eñ soñunda: 'Ākıbet nā'il-i
merām oldu. 'Ākıbet-endiş = soñuna
düşünen, derin mülāḥazalı. 'Ākıbet-
bīn = işiñ ḥāşıl edeceği neticeyi
görüp bilen. Kār-ı evvelde kişi 'ākıbet-
endiş gerek (Lā). (IV/130. s.).*

'ākıd: (< Ar.) bir ḥuşūşu iltizām ve
ta'ahhüd eden iki taraftan birine
ıtlāk olunur ki ikisine birden
'ākıdeyn' denilir. (IV/130. s.).

‘ākır: (< Ar.) kışır, doğuramaz hātūn: *zevce-i ‘ākır*. Zürriyetsiz erkek olursa ‘ākır’ denilir. § Aşlā nebāt yetiştirmeyen kumsal yere ve büyük kumluğa ıtlāk olunur. (IV/130. s.).

‘ākıl: (< Ar.) ‘akıllı, ‘akıl şāhibi: *tıfl-ı ‘ākıl, cāriye-i ‘ākile*. ‘Ākılāne = ‘akıllıcasına, gözü açık olup işinde tedbīrlı davranan adama yakışacak şüretde’ demektir. (IV/130. s.).

‘ākif: (< Ar.) bir maḥalde bi’l-iḥtiyār nefsinı habs ve tevķif edip kalan adam. Cem’i ‘ākifūn ve ‘akūf’dur. ‘Ābid-i ‘ākif, dervīş-i ‘ākif. Lisānımızda ma‘ānī-i sā’iresi mu‘teber ve müsta‘mel degildir. (IV/130. s.).

‘āl: (< Ar.) ‘bülend, yüksek’ ma’nāsınadır. ‘Arabīde ‘aynı ma’nâyı ifāde eden ‘alā lafzı kaşır olunarak ‘al yāḥūd ‘alu şeklinde kullanıldığı gibi yine ‘aynı ma’nāda iş-bu ‘āl kelimesi daḥī isti‘māl olunur. Lisānımızda ‘āliyū’l-‘āl şüretinde kullanılır ki Fārisīde ‘bālā-terīn’ dēnildiği gibi ‘yüksegiñ yüksegi, yüceniñ yücesi’ demek olur. (IV/130. s.).

‘ālem: (< Ar.) cemī’-i maḥlūkāt: *ḥālīk-ı ‘ālem*. Bu ma’nā i’tibāriyle *dünyā*

maḥāmında kullanılır. § Ahvāl-i ḥuşūşiyeyi ḥāvi mevcūdiyyet: ‘ālem-i āb, ‘ālem-i ḥāb, ‘ālem-i nār. Cem’i ‘ālemīn’dır. Bu şüretle cem‘lenmesi envā’ ve eşnāf i’tibāriyle veyāḥūd insānıñ tegallübüne maḥmūldür: *Rabbü’l-‘ālemīn*. ‘Ālem-ārā = dünyāyı zīnetlendirici. ‘Ālem-efrūz = cihānı aydınlandırıcı. ‘Ālem-penāh = ehl-i dünyānıñ şıgınıp ilticā edeceği maḥall. ‘Ālem-gīr = ‘cihānı tutan, tutucu’ demektir. ‘Ālem⁴⁸⁵¹ ḥarāb olurdu eger ol şeh olmasa (Yaḥyā: G. 314/4); Göñül aḡyār için incinme yāre / Gül olmaz bāğ-ı ‘ālemde dikensiz (Neylī: G. 73/2). (IV/130. s.).

‘ālim: (< Ar.) ‘ilim şāhibi, bilici, bilgiç: *Filānca çok ‘ālimdir*. ‖ ‘Ālim ile cāhil bir olmaz. ‘Ālimü’l-ḡayb, ‘ālimü’l-ḥafiyyāt = Cenāb-ı Allāh. ‘Ālimāne = ‘ālim olana yakışacak şüretde’ demektir. (IV/131. s.).

‘ālemiyān: (< F.) ‘āleme mensüb’ ma’nāsına olan ‘ālemī’niñ cem’idir ki ‘insānlar’ demektir. ‘Ālem aña muḥtāc o müstaḡnī-i ‘ālem / Bu mes’ele ma’lūm-ı dil-i ‘ālemiyāndır (Nef’i: K. 10/28). (IV/131. s.).

4851 Dīvānda: Ḥalīm.

‘ālemīn: (< Ar.) ‘ālem’in cem’i. Oraya bakıñız. (IV/131. s.).

‘ālī: (< Ar.) yüksek, bülend, refi’: *zāt-ı ‘ālī, binā-yı ‘ālī, āsār-ı ‘āliye, ebniye-i ‘āliye*. ‘Ālī-tebār = nesli yüce, şoyu temiz. ‘Ālī-cāh = manşıbı, maķāmı yüce. ‘Ālī-cenāb = zātı kerīm, nefsi ma‘nen büyük. ‘Ālī-şān = şānı yüksek. ‘Ālī-fıtrat = yaradılışı, hūyu yüce, iyi. ‘Ālī-ķader = ķader ve i‘tibārı yüksek. ‘Ālī-güher = māyası pāk, temiz. ‘Ālī-himmet = ‘himmeti, iyiligi yüksek, çok’ demekdir. *Hāk ol ki Hudā mertebēni eyleye ‘ālī* (Rūhī: TB. 1/2); *Şā‘ir nedir bu nāle ki bī-ihtirāzdır / Andan ķulūb-ı ‘āliye pür-ihtizāzdır* (Mu‘allim Nācī⁴⁸⁵²: 1). (IV/131. s.).

‘āliye: (< Ar.) bir nesneniñ eñ yukarısı, yüksek tarafı, tepesi: *Cebel-i Lübnān’da kā’in ‘Āliye mevķi’i*. (IV/131. s.).

‘ām: (< Ar.) yıl, sene: *‘ām-ı fīl*. Cem’i *a‘vām*’dır. (IV/131. s.).

‘āmm: (< Ar.) ‘umūma şāmil, ‘umūma ‘ā’id olan: *ism-i ‘āmm, tarīķ-i ‘āmm, menfa‘at-ı ‘āmm*. (IV/131. s.).

‘āmīr: (< Ar.) ma‘mūr edici, eden: *‘āmīr-i cevāmi’*. Devā‘ir-i emīriyyeden ba‘zılarına vaşf olarak

kullanılan *‘āmīre* ‘ma‘mūr’ ma‘nāsı i‘tibāriyledir: *maṭba‘a-i ‘āmīre, tersāne-i ‘āmīre*. (IV/132. s.).

‘āmil: (< Ar.) ‘amel edici, işleyici: *‘ilmiyle ‘āmil, ‘ālim-i ‘āmil*. Ş Naḥvde ref‘, naşb, cer, cezm ḥālātından birini vuķū’a getiren şey: *‘āmil kıyāsı*. (IV/132. s.).

‘āmm: (< Ar.) ‘bütün, cümle, herkes ‘umūm’ demekdir: *‘āmm-i nās*. ‘Āmmeten = cümleten, hepsi, bütünü. ‘Āmm’in cem’i olan ‘avāmm = ‘halkıñ bayağı, aşağı kısmı’ ma‘nāsında kullanılır ki *ḥavāş* muķābilidir: *Hilye-i Hākānī Süleymān Çelebi’niñ Mevlid-i Şerīf’i gibi ‘āmmeniñ kabūl ve taķdīsine mazḥar olmuş āsār-ı mübārekedendir* (Mecmū‘a-i Mu‘allim Nācī). (IV/132. s.).

‘abā: (< Ar.) yünnden mensūc bir nev‘ kalın ve ķaba kisve, libās-ı ma‘rūf: *kalın ‘abā, ‘abādan ķaput*. ‘Abā-pūş = ‘abā giyen: *dervīş-i ‘abā-pūş*. ‖ *Fahrü’l-mürselīn ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-selām efendimiz ḥazretleriniñ ba‘zen ‘abā giydikleri vāķi’dir*. Bu münāsebetle ehl-i beyt-i şerīflerine ‘āl-i resūl’ denildiği gibi ‘āl-i ‘abā’ da denir. (IV/132. s.).

‘abbās: (< Ar.) arslana ıtlāk olunur.

‘Abbāsī = Hāzret-i ‘Abbās’a mensüb, onuñ ehl-i beyti, aḥfādı: *ḥulefā-yı ‘Abbāsiyye*. (IV/132. s.).

‘abes: (< Ar.) nef’ ve fā’idesi olmayan boş. Münāsebetsiz ‘amel: *kār-ı ‘abeş*, ‘abeşle iştiğāl. ‘Arabīde evkātını bī-hūde lu’b ve lehve şarfla ‘abeşe iştiğāl eden kimseye “ubeyş” denilir. (IV/132. s.).

‘abd: (< Ar.) köle, kıl: ‘abd-i şādık, ‘abd-i ‘āciz, ‘abd-i ābık. (IV/132. s.).

‘abede: (< Ar.) ‘ābid’in cem’i. ‘Ābidler, tapıncılar: ‘ābede-i evsān. (IV/132. s.).

‘ab’āb: (< Ar.) sesini derinden çıkarıp lağırdıyı karnından söyler gibi görünen adam ki Fransızcası *ventriloque*’dir. ‘Ab’ābiyyet = o şüretle lağırdı söyleyebilmek. (IV/132. s.).

‘abūs: (< Ar.) nā-ḥōş, kerīh, ekşi, çatık: *vech-i ‘abūs*, *çehre-i ‘abūs*. (IV/132. s.).

‘abher: (< Ar.) nergis, ‘zerrīn-i kadeḥ’ denilen çiçek: ‘abher-ı aşfer. (IV/132. s.).

‘abīd: (< Ar.) müstarık olan ‘abd’in cem’idir. ‘Ābid ma’nāsı ya’nī tapmak şüretiyle kulluk etmek me’ālī maḥşūd olan ‘abd’in cem’i ‘ibād gelir. ‘Abd’in cem’i Mecdü’-d-dīn

Fīrūzābādī’ye göre on dört ve İbn Mālik’e göre on, İmām Süyūṭī’ye göre dokuzdur. (IV/132. s.).

‘abīr: (< Ar.) envā’-ı ṭayyibden bir terkīb-i maḥşūsuñ ismidir. Beyāz şandal, sünbül kökü, kırmızı gül, turunç ve igde çiçekleri, nārenc gibi güzel koku lu ba’zı nebātı eczā ile bir miḳdār misk be-ğāyet ince saḥḳ olunarak terkīb olunur imiş: *Bulamaz nūkhet-i gülzār-ı bahār ḥilkatini⁴⁸⁵³/ Dāmeniñ⁴⁸⁵⁴ bād-ı şabā eylese pür-müşk ü ‘abīr* (Nef’i: K. 40/28). (IV/133. s.).

‘atebe: (< Ar.) kapı eşiği: ‘atebe-i ‘ulyā, ‘atebe-i felek-mertebe. Cem’i olan ‘atebāt = ekşeriyyā İmām ‘Alī ve İmām Hüseyn raḍıya’llāhu ‘anhümā ḥāzerātlarının meşhed-i muḳaddeslerine ıtlāk olunur: ‘atebāt-ı ‘aliye. (IV/133. s.).

‘ateh: (< Ar.) bunama, bunaḳlık. *Gelmek*, *getirmek* māddeleriyle kullanılır: *Filāna ‘ateh gelmiş*, *filān ‘ateh getirmiş*. (IV/133. s.).

‘atīk: (< Ar.) eski: ‘Atīk ‘Ali Paşa, *ṭarz-ı ‘atīk*, *āşār-ı ‘atīk*. Beyt-i ‘atīk = Ka’be-i Mu’azzama. ‘Abd-i ‘atīk = āzād edilmiş köle. Hāzret-i Ebūbekir eş-

4853 Dīvānda: hulkun.

4854 Dīvānda: dāmedin.

Şiddīk raḍıya'llāhu 'anh daḥī 'atīk tavşīf olunur: *Zıll-ı haḡ hażret-i Şiddīk-ı 'Atīk* (Hākānī: 125). (IV/133. s.).

'**aşre:** (< Ar.) sürçme: '*aşre-i vāhide*. Cem'i '*aşerāt*. (IV/133. s.).

'**acā'ib:** (< Ar.) '*acībe*'niñ cem'i, '*acībeler*. '*Acā'ib-i seb'a* maḡām-ı ta'accübde daḥī ĩrād olunur. '*Acāyip* yañlıştır. (IV/133. s.).

'**acā'iz:** (< Ar.) '*acūz*'uñ cem'i, ḡocaḡarılar. '*Acāyiz* tarzında yazmamalı. (IV/133. s.).

'**aceb:** (< Ar.) ta'accüb olunacaḡ şey. '*Acabā* maḡāmında da isti'māl olunur. '*Aceb dēdiḡi doḡru mudur?*. (IV/133. s.).

'**acabā:** (< Ar.) ta'accüb ve merāḡı mutaḡammın tereddūd edātıdır ki istifhām maḡāmında ĩrād olunur: '*Acabā gelecek mi gelmeyecek mi?*. (IV/133. s.).

'**acz:** (< Ar.) bir nesneye ḡudreti olmamaḡ, gücü yetmemek ḡālī, ḡüçsüzlük, kifāyetsizlik: '*acz-i tām*. (IV/133. s.).

'**aceze:** (< Ar.) '*āciz*'iñ cem'i: '*iḡ'ām-ı 'aceze, dārü'l-'aceze*. (IV/133. s.).

'**acele:** (< Ar.) ḡābūḡluk, şabırsızlık ile ḡareket ētmekdir ki Türkçesi *ivmek*'dir. Ekşeriyā '*acele* eden

yañlıştır. 'Ale'l-'acele = '*acele üzere*, ḡarḡābūḡ. Ba'zen bunuñ yerinde yalnız '*acele* kullanılır. (IV/133. s.).

'**Acem:** (< Ar.) 'Arab neslinden olmayanlar ki Türkī, ĩrānī, Hindū ve ecnās-ı sā'ire. Cem'i '*A'cām*'dır: *sultānü'l-'Arabü'l-'Acem*. | *O degildir bu ḡadar ḡudsī-dem / Ėıbḡa eyler saña ḡassān-ı 'Acem*⁴⁸⁵⁵ (Mu'allim Nācī⁴⁸⁵⁶: 18). (IV/134. s.).

'**Acemī:** (< Ar.) lisān-ı 'Arabī feşāḡatle mütekellim olsa daḥī 'Arab cinsinden olmayıp 'Acem cinsinden olan adama ıtlāḡ olunur. '*Acmī* olursa "āḡıl, mümeyyiz, daḡıḡadān' demekdir. Mahāretsiz, mübtedī, aḡıḡ söz söylemeyen adama 'a'cemī' denir ki birinci cildiñ 128'inci şaḡıfesinde ḡösterilmiştir. A'cemī oḡlanı = sābıḡda yeñiçeri şākirdi, ḡırāḡı. (IV/134. s.).

'**acūz:** (< Ar.), '**acūze:** (< F.) ḡocaḡarı. 'Ömrünüñ āḡirinde yāḡūd ekşeri umūrda 'āciz olduḡu iḡin iḡtiyār ḡadına vaşf-ı ḡāş olmuştur. Her ikisi kullanılır. Eyyāmü'l-'acūz = lisān-ı nāsda ḡusūm ta'bīr olunan yedi ḡünden 'ibāretdir. Berde'l-'acūz = ḡocaḡarı şoḡuḡu ma'rūfdur.

4855 Kāmūsta yer alan dipnottur. ḡassān-ı 'Acem = Efḡalü'd-dīn Hākānī-i Şirvānī'niñ 'unvānıdır.

4856 Sünbüle, Meşhur "Hilye-i Şerīfe" Sahibi Hākānī'ye.

Âhir-i faşl-ı şitâda olmaları bâ'is-i tesmiyedir. *Bir ser-güzeşt-i köhnedir efsâne-i 'acûz* (Neccâr-zâde). (IV/134. s.).

'**acûl**: (< Ar.) 'aceleci, sür'at edici: *refîk-i 'acûl*. (IV/134. s.).

'**acîb**: (< Ar.) ta'accübe sebep olan şey: *şekl-i 'acîb, etvâr-ı 'acîbe*. || *Âh eylemeden kalmadı 'aşkıñla şekîbim / Hayretde kodı 'âlemi bu hâl-i 'acîbim*. (IV/134. s.).

'**acîbe**: (< Ar.) ta'accüb olunacak şey, keyfiyyet: *'acîbe-i tabî'at, 'acîbe-i rü'yet*. (IV/134. s.).

'**add**: (< Ar.) saymak, sayılmak, i'tibâr etmek, edilmek: *cebîni cesûr 'addetmek, cāhiliñ 'ālim 'addı*. 'Ta'dād' ma'nasında az kullanılır. (IV/134. s.).

'**adālet**: (< Ar.) kâffe-i fezā'ili cāmi' bir haşlet-i celîledir ki sa'adet-i dāreyn onuñla huşul-pezîr olur. 'Ta'rîf-i mücmeli cevır etmeyip nüfûs ve 'uķûlde istikāmeti der-kār olan emir ve hāleti icrā etmek ve dā'imā her işde, her şeyde ve herkes hakkında hakkı iltizām ve hakkāniyyeti ifāya iķdām eylemek' demekdir. (IV/134. s.).

'**adāvet**: (< Ar.) düşmanlık: *'adāvet-i şedīde, 'adāvet-i kadīme*. (IV/134. s.).

'**aded**: (< Ar.) sayı: *'aded-i şahîh, 'aded-i ferd, 'aded-i mürekkeb, elli 'adedi*. 'Adedî = 'adede mensûb, lisân-ı fıkıhda sayılan şey'e ıtlāk olunur. 'Adediyyât-ı mütekāribe = ıstılāhât-ı fıkhiyyeden olup āhād ve efrādı beyinde kıymetçe fark olmayan ve 'adediyyât-ı mütefāvite = 'āhād ve efrādı beyinde kıymetçe fark olan ma'dūdāt'a dēnilir. (IV/134. s.).

'**ades**: (< Ar.) hūbūbātdan 'mercimek' dēnilen habbe. Cem'i *a'dās*. (IV/135. s.).

'**adese**: (< Ar.) hikmet-i tabî'iyye ıstılāhātındandır. Mercimege müşābeheti sebebiyle gözün tabaka-i billūriyyesine ve dūr-bîn cāmlarına ıtlāk olunmuşdur. 'Adesî = hikmet-i tabî'iyye ıstılāhında "adese müşābih olan şey"e de dēnir. (IV/135. s.).

'**adl**: (< Ar.) *'adālet* ile müterādifdir. Oraya bakınız: *'adl-i muṭlaq, 'adl-i ilāhî*. (IV/135. s.).

'**adem**: (< Ar.) yokluk, olmama: *'adem-i mes'ûliyyet, vüçüduyla 'ademi müsāvî*. || *Vechi var dēnse Benî Âdem'e ebnā-yı 'adem* ('Âkif: K. 5/13). (IV/135. s.).

'**aden**: (< Ar.) 'cennet, firdevs' ma'nasında kullanılır. Fi'l-aşl 'ikāmet ve temekkün etmek' ma'nāsındadır. Binā'en-'aleyh isti'māl

olunan “cennet-i ‘aden, cennāt-ı ‘aden, behişt-i ‘aden” ta‘bîrleri doğrudur. (IV/135. s.).

‘**adüvv:** (< Ar.) düşman, haşım, bed-
h̄ āh. Ekseriyā şeddesi ıskāt
olunarak *vav*’ı harf-i medd
hükümünde bulundurulur: ‘*adüvv-i*
cân. || *Zeyd ‘Amr’ıñ, ‘adüvv-i*
kadîmidir. (IV/135. s.).

‘**adîd:** (< Ar.) müte‘*addid* gibi tek değil,
‘çokluk, sayılır hâlde’ demektir ki
ekseriyā mü’ennesi kullanılır: *āsār-ı*
‘adîde, berāhîn-i ‘adîde. (IV/135. s.).

‘**adîl:** (< Ar.) müsāvî, denk, eş. Bî-‘adîl,
bî-miśl = dengi ve eşi olmayan.
(IV/135. s.).

‘**adîm:** (< Ar.) vücûdu olmayan, yok.
‘Adîmü’l-*imkân* = *imkânı* olmayan.
(IV/135. s.).

‘**azāb:** (< Ar.) eziyyet, ‘ukûbet, işkence:
‘*azāb-ı kabir, ‘azāb-ı elîm, ‘azāb-ı ālîret.*
|| *Dūzaḥa girmez sitemiñden yanan /*
Ḳābil-i cennet değil ehl-i ‘azāb (Fuzûlî:
G. 37/6). (IV/135. s.).

‘**azb:** (< Ar.) tatlı, hoş: *lisân-ı ‘azbü’l-*
*beyân*⁴⁸⁵⁷, *mā-yı ‘azb.* (IV/135. s.).

‘**azrā’:** (< Ar.) bākir, kız oğlan kız:
Ḥazret-i Meryem-i ‘azrā. (IV/135. s.).

‘**arā’is:** (< Ar.) *arūs*’uñ cem‘i, gelinler:
tezyîñ-i ‘arā’is, ‘arā’is-i ma‘ānî. ‘Arāyis

tarzında yañlış yazmamalı. (IV/135.
s.).

‘**arā’iz:** (< Ar.) ‘*arîza*’nıñ cem‘i,
‘arîzalar; ‘arż olunan huşûşlar:
taḳdîm-ı ‘arā’iz. Hemzeniñ yerine
“ye” yazmamalı. (IV/135. s.).

‘**Arab:** (< Ar.) Asya kıt‘asının
müntehā-yı şark-ı cenūbiyyesinde
kā’in şibh-i cezîrede mütevaṭṭın olan
peygamber-i ‘azîmü’ş-şān efendimiz
ḥazretleriniñ mensûb bulundukları
kavm-i necîb. ‘Arab lafzı ism-i
cinsdir. Ahālî-i bilāda taḥşîş
olunmuşdur. A‘rāb = ‘alā-kavlin
cem‘ veyāḥūd cem‘ şüretine
müfredidir ki bâdiye-nişîn olan
bedevîlere itlāk olunur. Nisbetinde
‘A‘rābî’ dendir. Kavm-i ‘Arab birkaç
kısmıdır. ‘Arab-ı ‘arbā, ‘Arab-ı
müte‘arribē, ‘Arab-ı müsta‘ribē, ‘Arab-ı
müsta‘cime. Cezîretü’l-‘Arab =
kavm-i ‘Arab’ıñ memleket-i aşlîleri
olan ve ‘Arabistān dēnilen şibh-i
cezîre. ‘Arabî = ‘Arab’a mensûb ve
‘Arablığı mütebeyyin olan: *şarf-ı*
‘Arabî, recül-i ‘Arabî, şühür-ı
‘Arabîyye, eş‘ār-ı ‘Arabîyye. ‘Arabşacı
= karmakarışık, ḥall ve küşādı
müşkil olan şeyler ve işler hakkında
îrād olunur. (IV/136. s.).

4857 Kāmûsta: ‘azābü’l-beyân şeklindedir.

‘arbede: (< Ar.) kavgā, şarhōş kavgāsı:
‘arbede-i ‘azīme. (IV/136. s.).

‘arş: (< Ar.) ‘tehdīd ve taqdīri ‘uqūl-ı beşeriyyeden hāriç ve haqīkat miqdārı ‘ilm-i ilāhīye menūṭ olan ‘arş-ı ilāhī, ‘arş-ı a‘lā’ demektir ki hūkemā ‘indinde ‘felek-i a‘zam’ dēnilir. § Tāvān. ‘Arşü’l-beyt, ‘arş-ı beyt = hāneniñ tāvānı. Ma‘ānī-i sâ‘iresi mu‘teber ve müsta‘mel degildir. *Değil kürsüye va‘iz ‘arşa çıksañ ādem olmazsın* (Şābit: G. 254/1). (IV/136. s.).

‘araşāt: (< Ar.) ‘arşa’nıñ cem‘idir. Lisānımızda bu taḥşīş ile ‘maḥşer yeri’ ma‘nāsında kullanılır. (IV/136. s.).

‘arşa: (< Ar.) binādan hālī geniş yer, meydān: ‘arşa-i vāsi‘a. ‖ *Çatladı esb-i kalem ‘arşa-i tārīhinde / Kaçdı şahrā-yı cihāndan atı yügrük zāde* (Surūrī 1224). (IV/136. s.).

‘arż: (< Ar.) küçükden büyüge bir şey göstermek, bir şey gösterilmek: ‘arż-ı hāl, ‘arż-ı haqīkat, ‘arż-ı hüner. ‖ *Hasb-ı hālīñ etme her nādāna ‘arż* (Neccār-zāde). (IV/136. s.).

‘arāz: (< Ar.) mütেকellimūn ‘indinde bi-nefsihi kıyām ve şebātı olmayıp ancak cevher ile kā‘im olan şey; tu‘ūm, elvān gibi. § İnsāna ‘arız olan

maraz, keder ve meşgale gibi hālāt. (IV/136. s.).

‘arż: (< Ar.) eñ, eñlilik: *tūl u ‘arż*. ‘Arzen = ‘eñ cihetiyle, eñine, eñliligine’ demektir. (IV/136. s.).

‘ar‘ar: (< Ar.) serv, dağ servisi, dikenli ardıç ağacı. (IV/136. s.).

‘Arafāt: (< Ar.) hüccāciñ Mekke-i Mükerreme civārında ‘arefe günü tevaḥḫuf⁴⁸⁵⁸ ettikleri mevḫıf-ı şerīf: *cebel-i ‘Arafāt*. (IV/137. s.).

‘arefe: (< Ar.) hüccāciñ cebel-i ‘Arafāt’da vuḫūf ettikleri şehir-i zī’l-ḥiccenīñ doḫuzuncu günü yevm-i ‘arefe. *Rā’nıñ kesriyle ğalaṭdır*. (IV/137. s.).

‘arāk: (< Ar.) ter: ‘arāk-ı cebīn, ğarḫ-ı ‘arāk. ‘Arkıyye = yünden i‘māl olunan bir nev’ ser-püş ki ekşeriya dervişler giyer. § Raḫı. ‘Araḫ-nüş = raḫı içen. *Düşse zūlfünden ‘arāk ruḥsār-ı cānān üstüne / Güyiyā şebnem düşer gül-berg-i ḥandān üstüne* (Bāḫī: G. 438/1). (IV/137. s.).

‘arḫūb: (< Ar.) fi’l-aşl ‘ökçe siñiri’ demektir. ‘Amālīka ḫavminden ‘aşrında kızb ve ḫulf-i va’d ile meşhūr bir kimseniñ ismidir. ‘Arḫūbī = ‘bu şahşa mensüb’ demektir. Lisānımızda kızb ve ḫulf

4858 Kāmūsta kelime “nun” ile yazılmıştır.

ile ma'rûf zevât hakkında kullanılan *mevâ'id-i 'arķūbiyye* ta'bīri buña nisbetledir. (IV/137. s.).

'aramram: (< Ar.) çok 'asker, fırķa-i külliye-i 'askeriyye § şedīd şey, şiddetli hāl ve fi'l ma'nāsınadır. (IV/137. s.).

'arūs: (< Ar.) gelin: *hücre-i 'arūs*. 'Arūsāne = geline yaraşacak şüretde: *evzā'-ı 'ārūsāne*. (IV/137. s.).

'arūz: (< Ar.) nazımda beytiñ birinci mışrā'ınıñ cüz'-i ahīri § evzān-ı şī' rden bahş eden 'ilm. (IV/137. s.).

'arīş: (< Ar.) şalaş, şundurma, çardaķ. (IV/137. s.).

'arīz: (< Ar.) eñli, yaşı, geniş. 'Arīz ü 'amīķ = 'eñli ve derin' demekdir ki eṭrāflı, uzun uzadıya hükümünü hāvidir. (IV/137. s.).

'arīza: (< Ar.) küçükden büyüge gönderilen mektüb: 'arīza-i çākerāne. (IV/137. s.).

'arīf: (< Ar.) 'ma'rûf' ma'nāsınadır. Ekşeriyā şahış hakkında kullanılır: *Giresun'da Dizdār-zāde* demekle 'Arīf Ca'fer Beg'iñ. (IV/137. s.).

'azā'im: (< Ar.) 'alā-ķavlin āfāt ve emrāziñ şifā-yāb olması için kırā'at olunan āyāt-ı Qur'āniyyedir. Ķavli-dīgere göre 'efsūn' ma'nāsında olan 'azīmet'iñ cem'idir. 'Azāyim

şüretinde yañlış yazmamalı. (IV/137. s.).

'azab: (< Ar.) bekār, ergen. Mü'enneşi 'azbe'dir. Yeñiçeri devrinde cihet-i bahriyyeye mensüb silāh-endāz neferāta 'azab' denilirdir. Çünkü bu ṭā'ifeniñ cümlesi bekār bulunduğu gibi dāhil olduğu silk-i baħrīde bilā-müddet hıdmet etmekle mükellef ve ergen bulunmaları da meşrūṭ idi. El-yevm Ğarb Ķapısı denilen maħall bunlara nisbetle yād olunur. (IV/137. s.).

'Azrā'il: (< Ar.) melekü'l-mevt, kabz-ı ervāha me'mūr olan melek. (IV/138. s.).

'azl: (< Ar.) manşıbdan ya'nī hıdmet-i resmiyyeden çıkarmak, çıkarılmak: 'azl-i ḳā'im-maḳām, 'azl u naşb. (IV/138. s.).

'azm: (< Ar.) 'bir iş işlemeye rabṭ-ı ḳalb ile ḳaṭ'ıyyen ḳaşd ve teveccüh ḳılmaḳ, 'alā-ķavlin bir işde cidden sa'y ve ihtimām eylemek' ma'nāsınadır. 'İlm-i ṭıbbī taḫşīle 'azm eṭdi. 'Azm-i rāh gibi ta'bīrātde 'gitmek' ma'nāsını tazammun eder. Ulu'l-'azm = her türlü renc ve eziyyete şabır ve şebāt edip o emr-i ḳudsiyyetü'l-ilāhiyyeyi ḳullarına tebliğ huşuşunda cid ve iḳdām

gösteren ba'zı peygamberân-ı zî-şân ve hâşşeten nebiyy-i âhir zamân hazerâtıdır. 'Azm-i rezm eyledik erbâb-ı ğazâyız şimdi / Rezmi der-pîş edelim bezm-i müheyyâ yerine (Beylikçi 'İzzet). (IV/138. s.).

'azv: (< Ar.) nisbet etmek, edilmek, isnâd: 'azv-ı noķşân, bu fi'l-i kabîlîñ o ma'sûma 'azvi. Cem'i olan 'azviyyât = 'aşlı olmadığı hâlde biriniñ 'aleyhinde söylenilen kötü, çirkin şeyler' ma'nâsında kullanılır. (IV/138. s.).

'azîz: (< Ar.) 'şâhib-i 'izzet, 'izzet ile muttaşîf, yüce ve büyük' demektir. Cenâb-ı Hakk'ın esmâ-yı şifâtiyyesindendir. "Rabb-i 'azîz, 'Abdü'l-'azîz, muhibb-i 'azîz, 'azîzü'l-vücûd" mişâlde görüldüğü vechle şerîf, necîb, büzürg-vâr, pâk-sîret eşhâş hakkında isti'mâl olunur. Cem'-i ma'rûfu e'izze'dir: e'izze-i kirâmdan hazret-i Şa'bân Velî. Ba'zen üslûb-ı Fâriside 'azîzân tarzında dañi cem'lenir. Hevâ-yı nefsdan sermâye-i 'izzetdir istiğnâ / 'Azîz olmazdı Yûsuf çekmese dâmen Züleyhâ'dan (Koca Râġıb: G. 119/2). (IV/138. s.).

'azîmet: (< Ar.) ma'nâ-yı aşlısı 'azm maddesinde îzâh edilmekle oraya mürâca'atla aňlaşılır. Lisânımızda

'gitmek' ma'nâsında kullanılır: Cānib-i Hicāz'a 'azîmet etmek, Bursa'ya 'azîmet ediyor. Ş 'Du'ā, efsün' ma'nâsında da isti'mâl olunur. 'Azîmet-h'ân = du'ā veyā efsün okuyucu. Bir luġat kitābında⁴⁸⁵⁹ beyān olunduğı vech ile 'azîmet lafzı el-yevm lisânımızda 'azm maķāmında aşlā kullanılmaz. (IV/138. s.).

'asākir: (< Ar.) 'asker'in cem'i: 'asākir-i bahriyye, 'asākir-i beriyye, 'asākir-i şāhāne. (IV/138. s.).

'asced: (< Ar.) hālîş altın. (IV/138. s.).

'ases: (< Ar.) bir maħalliñ muħāfazası için gece gezip dolaşan, yeñiçeri devrinde gece kol gezen zābiť. 'Ases-başı = yeñiçeri ümerāsından idi. Mest-i bā-temkîne rehzen mi olur bîm⁴⁸⁶⁰-i 'ases (Râġıb: G. 92/6). (IV/139. s.).

'asker: (< Ar.) Türkçesi çeri'dir. Devletiñ muħāfaẓa-i bilād ve kıla', viķāye-i huẓûr ve āsāyiş-i 'amme için müsellaħ ve müretteb olarak tutduğı kuvve-i 'umûmiyyeyi teşkîl eden efrādıñ hey'et-i mecmû'asına ve her neferine ıtlāk olunur: bir bölük

4859 Kāmûs-ı Türkî: 936. s.

4860 Dîvānda: ħavf.

‘*asker, selām-ı ‘askerī, idāre-i ‘askeriyye.*
(IV/139. s.).

‘**asel:** (< Ar.) bal. Şem‘-i ‘asel = bal mumu. ‘Asel-i muşaffā = süzülmüş, süzme bal. ‘Asāle = bal petegi. ‘Assāl = kovandan bal çıkaran, bal şatan. (IV/139. s.).

‘**asīr:** (< Ar.) ‘usretli, güç, çetin: *emr-i ‘asīr, umūr-ı ‘asīre.* ‖ *Bu ‘adāletle bu iḳbāl-i bülend ile saña / İ’tikādım bu ki hīç olmaya bir fetḥ-i ‘asīr* (Nef‘ī: K. 40/10). (IV/139. s.).

‘**aşā’:** (< Ar.) akşām ṭa‘āmı. Cem‘i *a‘şīye*’dir: *tertīb-i ‘aşā, med‘uṣṣ-ı ‘aşā.* ‘İşā ile ‘aşā’yı tefrīḳ için gösterilmiştir. (IV/139. s.).

‘**aşā’ir:** (< Ar.) ‘aşıretler, oymaklar. ‘Aşıret’in cem‘i: *evlād-ı ‘aşā’ir.* (IV/139. s.).

‘**aşr:** (< Ar.) on ‘adedden birini almak, dokuzu bir ‘ilāve ile on etmek Ş Furḳān-ı Kerīmden on āyet mīqdārı okumak. (IV/139. s.).

‘**aşere:** (< Ar.) on: ‘*aşere-i mübeşşere.* Cem‘i ‘aşarāt: ‘*aşarāt-ḥānesi.* “Mu‘allakāt-ı seb‘a, ḥavāss-ı ḥamse, erkān-ı ‘aşere” gibi ta‘bīrātda kā‘ide-i ‘Arab’a ittibā’ ile *hā’yı ḥazf* etmek cā‘iz değildir. Selīkamız neşirde bunu icāb ediyor. Ammā nazımda ‘inde’l-iḳtizā “ḥavāss-ı ḥams,

mu‘allakāt-ı seb‘” şüretinde de kullanılır. (IV/139. s.).

‘**aşk:** (< Ar.) farṭ-ı muḥabbet, cāndan sevmek, gönül vèrmek. Aşlı ‘*ayın*’ın kesriyledir. ‘Aşk olsun = ta‘bīri ta‘accüb ve taḥsīn maḳāmında kullanılır. (IV/139. s.).

‘**aşıyy:** (< Ar.) āḥir-i nehār, akşām. Bi’l-aşıyyi ve’l-āşāl = ‘akşām şabāḥ’ demekdir. Cem‘i ‘*aşāyā, ‘aşıyye* de ‘aynı ma’nāya lügatdır. (IV/139. s.).

‘**aşīr:** (< Ar.) onda bir: ‘*aşīr-i zirā’.* (IV/139. s.).

‘**aşıret:** (< Ar.) bir aşıldan münşa‘ib olan cemā‘at, ḳabīle Ş bir adamın ‘ıyāl ve evlād ve aḳrabā ve müte‘allikātı: ‘*aşıret-i ‘azīme.* (IV/139. s.).

‘**aşā’:** (< Ar.) uzun degnek, şopa, baston: ‘*aşā-yı Mūsā.* ‖ *Qalem bir bülbul-i mu‘ciz-şadādır dest-i kāmilde / ‘Aşā-yı Mūsevīnīn ejdehādan farkı var yokdur* (Lā⁴⁸⁶¹). (IV/140. s.).

‘**aşāfīr:** (< Ar.) ‘serçe kuşu’ ma’nāsına olan ‘*aşfūr*’uñ cem‘i. Lisān-ı ‘aşāfīr = kuş dili. (IV/140. s.).

‘**aşab:** (< Ar.) siñir: ‘*aşab-ı sem‘ī, ‘aşab-ı başarī, marāz-ı ‘aşabī, emrāz-ı ‘aşabiyye.* (IV/140. s.).

4861 Kāmūsta. Kāzım Paşa: (I/100. s.).

‘aşabe: (< Ar.) fi'l-aşl 'bir kimsenin pederi tarafından olan akrabası' demektir. Lisân-ı şer' de 'vâlîde, veledi olmayan meyyite akrabâdan olmak hasebiyle vâriş olan ve aşhâb-ı ferâ'iz hisşelerini aldıktan sonra bâkî kalanı aḥz eden kimse'ye denir. (IV/140. s.).

‘aşabiyyet: (< Ar.) akrabâsına mu'âvenet kaydında bulunmak, gayret güdmek: ‘aşabiyyet-i şedîde. (IV/140. s.).

‘aşr: (< Ar.) 'dehr, zamân' ma'nâsınadır. İştîlâhda yüz seneden 'ibâret zamân-ı tavîle ıtlâk olunur. 'Aşr-ı sa'âdet = ḥazret-i faḥr-i kâ'inât 'aleyhi ekmelü't-taḥiyyât efendimiziñ zamânları. On dördüncü 'aşır, ikinci 'aşr-ı hicrî § ikindi vakti: şalât-ı 'aşr, kable'l-'aşr. Cem'i a'sâr, 'uşûr'dur. Darbü'l-meşel îrâdına bu 'aşrda Nâbî / Kimse olamaz Şâbit Efendi'ye resîde (Nâbî: G. 704/7). (IV/140. s.).

‘aşfûr: (< Ar.) serçe kuşu. Cem'i 'aşâfir. (IV/140. s.).

‘aşîde: (< Ar.) fi'l-aşl 'bulamaç' denilen ta'âm. Ma'rûfu tâze bamya, un, et suyu, tereyağı ile taḥḥ olunan bir türlü 'Arab ta'âmı. 'Asîde ḥelvâsı =

bir nev' şuluca un ḥelvâsı. (IV/140. s.).

‘aşîr: (< Ar.) 'uşâre ile müterâdifdir. 'Şîresi yâḥûd yağı alınmak için sıkılmış nesne' demektir. 'Arablar zâhirü'n-neseb ve tâhirü'l-'ırk olan adama 'kerîmü'l-'aşîr' dërler. (IV/140. s.).

‘aḍud: (< Ar.) dirsekden omuz başına kadar olan 'uzv, bâzû, kol § mu'în, yardımcı: 'Aḍudü'd-devle⁴⁸⁶². (IV/140. s.).

‘aḍale: (< Ar.) beden-i insânda olan siñirli kaba et ki 'balık eti' denilir. Cem'i 'aḍalât. (IV/140. s.).

‘azûz: (< Ar.) ısırmak şüretiyle yenilecek nesne § miḥnetli zamân, âfet, dâhiye. (IV/140. s.).

‘aṭâ: (< Ar.) iḥsân, bahşış. 'Aṭiyye ile müterâdifdir: 'aṭâ-yı cezîl. 'Aṭâ-baḥş = baḥşış vërici, vëren. (IV/140. s.).

‘aṭṭâr: (< Ar.) 'aṭṭariyyât, bahârât ve her türlü ḥurde eşyâ şatan dükkâncı: 'aṭṭâr-ı 'ayyâr. (IV/141. s.).

‘aṭâlet: (< Ar.) boş olmak, işden kalmak, işsiz durmak. (IV/141. s.).

‘aṭâyâ: (< Ar.) bahşışler. 'Aṭiyye'niñ cem'i: 'aṭâyâ-yı seniyye. (IV/141. s.).

‘**aṭse**: (< Ar.) akşırma, akşırma: ‘*aṭse-i keşîre*. (IV/141. s.).

‘**aṭş**: (< Ar.) şuşamak, şusuzluk: *def’-i ‘aṭş*. || *Kemāl-i lutf ile leb-teşnegâne rûz-ı ‘aṭş / Cenāb-ı Sākī-i Keşer şunar piyāle-i mey* (Lā). (IV/141. s.).

‘**aṭşān**: (< Ar.) şuşamak, şusuz: *üştür-i ‘aṭşān*. (IV/141. s.).

‘**aṭf**: (< Ar.) meyl ettirmek, ettirilme: ‘*aṭf-ı nazar, bir kere nazar-ı merḥametiñiziñ ‘aṭfıyla*. § İsnād etmek: *Mürettib kendi ḥaṭāsını muşahḥiḥe ‘aṭf ediyor*. Kelimāt, terākīb, cümel beyinde cārī olan ‘aṭf birinci ma’nāya göredir. Cem’i olan a’ṭāf = ‘luṭflar, şefkatler, keremler’ ma’nāsında isti’māl olunur. Maḥalline mürāca‘at oluna. (IV/141. s.).

‘**aṭūf**: (< Ar.) ziyāde merḥamet ve şefkat edici, esirgeyici: *vaşī-i ‘aṭūf*. ‘Aṭūfet = rahm ve şefkat edip esirgeyicilik. (IV/141. s.).

‘**aṭiyye**: (< Ar.) bahşış: ‘*aṭiyye-i İlāhiyye, ‘aṭiyye-i seniyye*. (IV/141. s.).

‘**azā’im**: (< Ar.) ‘azīmeler, fevka’l-‘āde vāḳi’ olan büyük işler. ‘Azīme’niñ cem’i: ‘*azā’im-i umūr*. ‘Azāyim yañlıştır. (IV/141. s.).

‘**azm**: (< Ar.) kemik: ‘*azm-i meksūr, ‘azm-zāde*. Vücūd-ı insāndaki

kemikleriñ envā’ına mütē’allik olan ıstılāḥāt-ı tıbbiyyeniñ bir luḡat kitābına ‘aynen ve tafşilen dercine münāsebet görülememiştir. *Hızr-ı ser-çeşme-i nazmum ki⁴⁸⁶³ bulur tāze ḥayāt / Reşḥa-i feyż-i nem-i ḥāmem ile ‘azm-i remīm* (Nef’i: K. 8/53). (IV/141. s.).

‘**azamet**: (< Ar.) büyüklük, ululuk: ‘*azamet-i İlāhiyye, ‘azamet-i fikr*. (IV/141. s.).

‘**azīm**: (< Ar.) büyük, ulu: *bār-ı ‘azīm, emr-i ‘azīm, umūr-ı ‘azīme*. (IV/141. s.).

‘**azīme**: (< Ar.) büyük iş. Ekseriyā cem’i olan ‘*azā’im* kullanılır. (IV/141. s.).

‘**afārīt**: (< Ar.) ‘ifrīt’in cem’i, nihāyet derecede şerīr ve ḥā’in olan cinler. (IV/141. s.).

‘**afv**: (< Ar.) suçundan geçmek, geçilmek, suç bağışlamak, suç bağışlanmak: ‘*afv-ı günāh, kabāḥatiñ ‘afvı, ‘afv-ı İlāhī, ‘afv-ı ‘ālī*. (IV/141. s.).

‘**afif**: (< Ar.) ‘iffetli, kabāḥat ve ḥarāmdan perhīz-kār, çekinici: *zevc-i ‘afif*. Mü’enneşi ‘*afife*’dir: *zevce-i ‘afife*. (IV/141. s.).

4863 Dīvānda yok.

‘akā’id: (< Ar.) ‘akīde’niñ cem’i, ‘akīdeler, i’tikād olunan kažiyyeler: ‘akā’id-i dīniyye, şerh-i ‘akā’id, ‘akā’id-i kaviiyye. ‘Akāyid yazmamalı. (IV/142. s.).

‘akār: (< Ar.) hāne, hān dükkān, tarla, bağ, bostān gibi mülk: *aşhāb-ı ‘akār*. Cem’i ‘akārāt. (IV/142. s.).

‘akārib: (< Ar.) ‘‘akreb’ denilen tehlikeli hayvāncıklar: ‘akārib-i mehleke. (IV/142. s.).

‘akāret: (< Ar.) kısır olmak, kısırlık: ‘akāret-i nisvān, ‘akāret-i hayvān. ‘Ayn’ın zammıyla luğatdır. (IV/142. s.).

‘akākīr: (< Ar.) ‘edviyeye karışdırılan nebātın kökü’ demek olan ‘akākār’ın cem’i. Müfredi kullanılmaz. (IV/142. s.).

‘akīb: (< Ar.) ökçe. Lisānımızda *kāf*’ın fethiyle ma‘rūfdur. ‘Akibinde yetişmek = ‘ökçesinden ya’nī ardından ayrılmayıp birlikte aşıl olmak’ demektir. ‘Akīb-gīr = ta’kīb edici, eden § bir adamın arkasına düşüp keyfiyyet hālını tefak্কud etmek ma’nāsını da ifāde eder. Der-‘akīb = ‘bilā-te’hīr, hemān’ demektir. ‘Akibinden erişir feyzi-i şabāh akşāmın (Koca Rāğib: G. 100/2). (IV/142. s.).

‘akabe: (< Ar.) fi’l-aşl ‘şarp yokuş’ ma’nāsındır. İştılāhımızda ‘tehlikeli geçid’ ma’nāsını ifāde eder. Cem’i ‘akabāt’dır. (IV/142. s.).

‘akd: (< Ar.) düğümllemek, bağlamak: ‘akd-ı nikāh, rişteniñ ‘akdi. § Kurmak, kurulmak: ‘akd-i encümen, meclisiñ ‘akdi. § İştılāh-ı fıkıhda ‘tarafeyniñ bir māddeyi iltizām ve ta’ahhüd etmeleri’ demektir ki yek-dīgere irtibātından ‘ibāretidir. ‘Akđ-ı şānī = fıkıhça ‘tarafeyniñ hīn-i iltizām ve ta’ahhüdde birinci icāb kabül ile irtibāt etmeyip ikinci icābın kabül-i ahīr ile irtibātından hāşıl olan ‘akđ’ demektir. Meşelā bey’ ü şirāda evvelce söylenilen bedele mu’ahharan rāzī olmayıp ikinci def’ada beyān olunan fī’āta rāzī olmak gibi. (IV/142. s.).

‘akreb: (< Ar.) ma‘rūf-ı muzırr hayvāncık. Türkçede ‘kuyruğu öri’ denildiğini mesmū’āt kabīlinden ‘Āşım merhūm kayd ediyor. Öri yāhūd örü lafz-ı Türkisi fi’l-aşl ‘kalkık, yukarı’ demektir. Hākīkten bu hayvānın dā’imā kuyruğunu yukarı tutduğuna göre böyle tesmiyesinde münāsebet vardır: *nīş-i ‘akreb*. Burc-ı ‘akreb = burūc-ı felekiyyeden biriniñ ismidir. İş-bu

burcu teşkîl eden kevâkib-i müctemi'anıñ 'akrebe müşâbih olması sebeb-i tesmiyedir. *Güneş şehr-i teşrînievvelîñ dokuzunda burc-ı 'akrebe dâhil olur.* § Sâ'atîñ kısa ibresine "akreb" denilir. (IV/142. s.).

'akl: (< Ar.) ta'rîf-i maqbûle göre bir nev'-i rûhânîden 'ibâretidir ki nefs-i insânı onuñla 'ulûm-ı zarûriyye ve nazariyyeyi idrâk eder. Onuñ vücûdu veledîñ rahimde istikmâl-i hilkatle henûz cenîn bulunduğû hengâmdan bed' ile tedricen bulûğû vaktine kadar tezâyüd ve tekellüm eder. İnsân vedî'a-i İlâhiyye olan iş-bu kuvve-i ma'neviyye ile eşyânıñ hüsni ve kubhı, nîk ve bed, kemâl ve nokşâna müte'allik şîfatını fark ve temyîz ve agraż ve meşâlih ve umûruñ vücûh ve keyfiyyâtını idrâk ve taqdîr eder. Fârisîde *hûş* ve *hured*, Türkîde 'uş' denilir: *aql-ı kâmil*. 'Akıl etmek = 'hâtıra getirmek, der-hâtır etmek' demektir. 'Aqlî = 'akla mensûb, nakl ve rivâyetle degil 'akıl ile bulunan yâhûd bilinen hûşûş, şey: *delîl-i 'aqlî*, 'ulûm-ı 'akliyye. 'Akliyyât = *nakliyyât* muqâbili, 'aqlî olan hûşûşât. (IV/143. s.).

'akûr: (< Ar.) her gördüğünü kavrayıp yırtıcı, pāralayıcı hayvāna vaşf olur.

Ekşeriyā kudurmuş, kuduz köpek hakkında îrād olunur: *kelb-i 'akûr*. (IV/143. s.).

'akîde: (< Ar.) insânıñ rabt-ı kalb êtdiğî mādde, nesne: 'akîde-i şahîlî, 'akîde-i kavîyye. § Bir nev' ağdalanmış ve ufağ ufağ kesilmiş renkli şeker. (IV/143. s.).

'akîk: (< Ar.) Yemen diyârında bulunan ma'rûf kırmızı taş: 'akîk-i Yemenî. (IV/143. s.).

'akîm: (< Ar.) zürriyetsiz, kışır: *cāriye-i 'akîme*, zevce-i 'akîme, *hayvānāt-ı 'akîme*. § Neticesiz, fâ'idesiz ef'āl hakkında îrād olunur: *Teşebbüsi 'akîm kaldı*. (IV/143. s.).

'akkām: (< Ar.) çadır mehteri, ebnā-yı 'Arab'dan yük kaldıran hîdmet-kār. 'Akkām-başı = şurre-i hümāyûn ile cānib-i Hicāz'a gidip gelen o maqbûle hādemeniñ büyüğü. (IV/143. s.).

'aks: (< Ar.) hilâf, muhâlif, zıdd: *İş 'aksine gidiyor*. § Ses, aydınlık, gölge gibi şeyleriñ bir yerde eşer peydâ etmesi, hâşıl êtdiğî eşer. *Ekşeriyā lodos hevāda hengāme-i gürûbda ufq-ı şehābdan 'ārî olursa güneşiñ şu'a'-ı âteşini tepelere, Qayışdağı'na kadar 'aks eder.* § Tersine çevirmek, döndürmek: *Dād'ıñ 'aksi yine dād olur.* || 'Aks-i ruhuñla eyle âyîneyi

münevver / Āğūs-ı mehde rahşān bir āftāb göster (Vecdī). (IV/143. s.).

‘alā’: (< Ar.) yükseklik, şān ve şeref cihetiyle ululuk: *ehl-i ‘alā, ‘Alā’a’d-dīn. (IV/144. s.).*

‘alā’ik: (< Ar.) ‘alāka’nıñ cem‘i, ilişkiler: *‘alā’ik-i dünyeviyeye, kaṭ’-ı ‘alā’ik. (IV/144. s.).*

‘alā’im: (< Ar.) ‘alāmet’in cem‘i, nişāneler: *‘alā’imü’s-semā, ‘alā’im-i mevcūde. (IV/144. s.).*

‘alāka: (< Ar.) ilişik, ta’alluk, rabıta, münāsebet: *‘alāka-i mevcūde, kaṭ’-ı ‘alāka. || Onuñ ne ‘alākası var? § ‘Aşk, muḥabbet ile rabṭ-ı ḳalb: Birine ‘alāka etmiş. Bu ma’nāda cem‘i ‘alāḳāt’dır. ‘Alāka-dār = ḥişşe-dār, şerīk. Êtdim güzeller içre ‘alāka efendime / Şad āferīn ṭabī’at-ı dil-ber-pesendime (Şeyḥü’l-İslām Meḥmed Şerīf: G. 146/1). (IV/144. s.).*

‘allām: (< Ar.) eñ ziyāde, her şey’i bilen. Ekşeriyā ḥaḳḳ-ı İlāhī’de ḳullanılır. *‘Allāmü’l-ğuyūb, mülkü’l-‘allām. || ‘Allām-ı ‘avālim-i ma’ālī / ‘Allāme-i ‘ilm-i lā-yezālī (Ziyā⁴⁸⁶⁴: 5). (IV/144. s.).*

‘alāmet: (< Ar.) ‘bir şey’in bilinmesine sebep olan eşer, nişān’ demekdir: *‘alāmet-i zämme, ‘alāmet-i ḥayr,*

‘alāmet-i fāriḳa, ‘alāmet-i nuşret. Cem‘i ‘alā’im, ‘alāmāt. (IV/144. s.).

‘allāme: (< Ar.) çok bilen, ziyāde ‘ilim ve ma’rifet şāḥibi olan: *‘allāme Taftāzānī, ‘allāme Şīrāzī, ‘allāme Zemahşerī. Āḥirindeki “he” mübālağa içündür. ‘Allāme-i ‘ilm-i lā-yezālī (Ziyā⁴⁸⁶⁵: 5). (IV/144. s.).*

‘alāniyet: (< Ar.) gizli olmayıp ‘ālemiñ gözü önünde olmak, zāhirlik, āşikārlik: *Zāten meydān-ı ‘alāniyetde idi. Sırran ve ‘alāniyyeten teşdīd-i yā ile ḡalaṭ ḳullanmamalı. (IV/144. s.).*

‘alef: (< Ar.) ḥayvān yiyecegi, ḥayvān yemi ki Türkçesi *yulaf*’dır. Cem‘i *‘ulūfe, a’lāf, ‘alāf*’dır. Vaktiyle *ma’āş* yerinde ḳullanılmış olan *‘ulūfe* ta’bīri bunuñ cem‘idir. (IV/144. s.).

‘alāka: (< Ar.) ıştılāḥāt-ı tıbbiyyedendir. Ḳan pıhtısına ıtlāk olunur. Cem‘i *‘alāḳāt. (IV/144. s.).*

‘alem: (< Ar.) sancak, bayrak. ‘Alem-dār = bayrak tutan, taşıyan. § Mināre tepesi, māḥçe: *Rūzgārīñ şiddet-i hübübu Ayazma Cāmi’-i Şerīfi mināresiniñ ‘alemini uçurmuşdur. (IV/144. s.).*

‘alen: (< Ar.) *‘alāniyyet* ile müterādifdir. Zāhir ve āşikāre olmak. ‘Alenen = meydānda, göz

öñünde olarak, açıkdan açığa. ‘Alenī = āşikār, meydānda açık. ‘Aleniyyet = āşikārelik, göz öñünde olmak. *Mutaşavver degildir inkārı* / ‘Alenīdir *bu incilā ‘alenī* (Mu‘allim Nācī⁴⁸⁶⁶: Tz. 1/5). (IV/144. s.).

‘alā: (< Ar.) harf-i cerr, üzerinde, üzerine, üzere. Muṭlaḳā terkīb ile kullanılır. Meşelā “‘ale’l-ḥisāb, ‘ale’l-‘amyā, ‘ale’l-ıtlāk, ‘ale’ş-şabāḥ, ‘alā mele’i’n-nās, ‘ale’l-‘āde” gibi. ‘Ale’ş-şabāḥ *cihān halkı kār u bāra gider* / *Belā-keşān-ı muḥabbet de kūy-ı yāre gider* (Fehīm); ‘Ale’l-‘āde güzel söz söylemekden ‘aczi peydādır / *Suḥan-gūlukda isti’dādı fevka’l-‘ādedir* sözde (Mu‘allim Nācī⁴⁸⁶⁷: 4). (IV/145. s.).

‘Alī: (< Ar.) ḥazret-i peygamberin ‘ümm-zādeleri Esedu’llāh bin Ebü Ṭālib’in ism-i ‘ālisi. Ş ‘Refī’, ‘ālī, fā’ik, yüksek’ demektir. İsim olmadığı takdīrde mü’ennes olarak kullanılır: *evāmīr-i ‘aliyye, irāde-i ‘aliyye, devlet-i ‘aliyye, tahrīrāt-ı ‘aliyye*. ‖ Şimdiden *naḳş ét şu pendi ḳalbiñe* / *Sāde ismiñ olmasın*⁴⁸⁶⁸ oğlum ‘Alī (Mu‘allim Nācī⁴⁸⁶⁹: Kt. 2). (IV/145. s.).

‘aleyke: (< Ar.) ‘seniñ üzerine’ demektir. ‘Aleykü’s-selām, ‘aleyke ‘avnu’llāh gibi terkībāt-ı ‘Arabiyyede kullanılır. (IV/145. s.).

‘alīl: (< Ar.) “illetli, ḥastalıklı, saḳat’ demektir. Lisānımızda bu ma’nälardan başka ‘kör’ ma’nāsında da kullanılır: *şahş-ı ‘alīl, çeşm-i ‘alīl, zevce-i ‘alīle, eşḥāş-ı ‘alīle*. (IV/145. s.).

‘alīm: (< Ar.) çok bilen, her şey’i bilen: *Rabb-i ‘alīm, ‘alīmi’l-ḥakīm, ḥallāḳü’l-‘alīm*. ‖ *Ve fevka külli zı’-ilmin ‘alīmun*⁴⁸⁷⁰. ‖ *Bahş eder Ḥazret-i Vehḥāb-ı ‘alīm*⁴⁸⁷¹ / *Sevgili ḳullarına ḳalb-i selīm* (Mu‘allim Nācī⁴⁸⁷²: 14). (IV/145. s.).

‘aleyh: (< Ar.) ‘onuñ üzerine’ demektir. Yalnız isti’māl olunduğu takdīrde bir kimseniñ üzerine teveccüh-i ḥuşūmet ve taḥmīl-i fi’l ve ḳabāḥat şüretinde’ vāḳi’ olur. Meşelā: “Zeyd ‘Amr’iñ ‘aleyhinde ağzına geleni söylüyor. ‖ Ḥükm lā-ḥaḳḳ-ı müdde’iniñ ‘aleyhindedir. ‖ Filān kimseniñ ne lehinde ve ne ‘aleyhinde söz söyler.” cümlelerinde görüldüğü gibi. Ṭarz-ı diğerde daḥī kullanılır ki o da ḳā’ide-i ‘Arab’a göredir. Meşelā “binā’en-‘aleyh,

4866 Yādīgār-ı Nācī.

4867 Sünbüle, Sözde Gazel.

4868 Eserde: olmasın.

4869 Sünbüle.

4870 Yusuf: 76. (Ar.) Ve her bilgi sahibinin üstünde bir bilen vardır.

4871 Eserde: a’lim.

4872 Sünbüle, Meşhur “Hilye-i Şerīfe” Sahibi Hākāñīye.

mütteffekḵun ‘aleyh, ‘aleyhi’s-selām” gibi. Bundan başka mü’enneşi olan ‘*aleyhā* cem’-i müzekkeri olan ‘*aleyhüm* teşniyesi bulunan ‘*aleyhümā* da isti’māl olunur. Yalnız cem’-i mü’enneşi ‘*aleyhinne* kullanılmaz. (IV/145. s.).

‘**amm:** (< Ar.) babanın kardeşi ki ‘*amca* ta’bīr olunur: ‘*amm-ı mükerrerem*, ‘*amm-zāde*, *veled-i ‘amm*, ‘*amm-ı ekrem*. ‘Amme = ‘babanın kız kardeşi’ demektir. Fakat lisānımızda *hala* ta’bīri zebān-zed olup bu ‘amme aṣlā kullanılmaz. (IV/146. s.).

‘**amā’im:** (< Ar.) ‘*imāme*’niñ cem’i, şarılık: ‘*amā’im-i ‘ulemā*. (IV/146. s.).

‘**amd:** (< Ar.) bir işe düşünerek, evvel ve āhirini bilerek başlamak, bir işi hadd ve yakīn ve ḵaṣd ile işlemek. ‘Amden = ‘amd şüretiyle. ‘*Amden ḵatl*. (IV/146. s.).

‘**amel:** (< Ar.) iş: ‘*amel-i ṣālih*, ‘*amel-i bāṭıl*. § İş işleme = ‘ilmiyle ‘amel etmek. ‘Amel-i keṣīr = zahmetli iş, meṣaḵḵat. ‘Amelen = işleyerek, işe çalışarak. ‘Amel-mānde = işden ḵalmış, işe muḵtedir olmayan, metrūk. § Lisānımızda *ḵabz* ve *inḵibāz*’iñ zıddı. ‘Aksi ‘hālet’ ma’nāsında da īrād olunur: “‘Amele

uḡramış, ‘amel olmuş.” gibi. (IV/146. s.).

‘**amele:** (< Ar.) ‘*āmil*’iñ cem’i: işçiler; dūrger, ırḡād, rencber maḵūlesi eşḵāṣ. Müfredi başka ma’nāda ḵullanılır. Bu cem’ olduğu ḥālde müfred maḵāmında da isti’māl olunur: ‘*amele yevmiyyesi*. (IV/146. s.).

‘**amelī:** (< Ar.) ‘amele mensūb, işleme şüretiyle vāḵi’ olan. Nazarī ve ‘amelī = hem görüp okumak hem işleyip öğrenmek şüretiyle: ‘*amelī bāḡḷevanlık*, *ḥikmet-i ‘ameliyye*. (IV/146. s.).

‘**ameliyyāt:** (< Ar.) bir işiñ uṣūl ve ḵavā’idini icrāya mütē’allıḵ ḥuṣūṣāt ta’bīr-i uḡrā ile fenn mucibince icrā olunan işler. ‘Ameliyyāt-ı cerrāḥiyye = operasyon⁴⁸⁷³. ‘Ameliyyāt-ı tūrābiyye = ekṣeriyā yollarıñ ve ḥuṣūṣuyla ṣimendiferleriñ tesviye-i ibtidā’iyyelerine ıtlāḵ olunur. (IV/146. s.).

‘**amūd:** (< Ar.) direk: ‘*amūd-ı ḵā’im*, ‘*amūd-ı münakḵaṣ*. ‘Amūden = direk gibi dimdik olarak. ‘Amūdü’l-ḵavm = bir ḵavmiñ diregi, ulusu, büyüğü. ‘Amūdü’l-ceyṣ = ‘askeriñ diregi, ḵumandanı, serdārı. ‘Amūd-ı feḵarī,

4873 Opération.

‘amūd-ı feḳārī = bel kemigi ki Türkçesi *omurğa*’dır. İştılâh-ı hendesinde iki tarafında zāviye-i ḳā’ime aḥdāş etmek üzere bir ḥaṭ üzerine nāzil olan diğ̃er ḥaṭṭıñ vaż’iyyeti. (IV/146. s.).

‘amī: (< Ar.) körlük, gözsüzlük: ‘amī-i ṭārī olmak. ‘Amā-yı ḳalb = cehl ve belādat, ğaflet ve ğabāvetden münba’is ḥālet. (IV/147. s.).

‘amiyyen: (< Ar.) kör olarak, körce. Lisānımızda ‘ale’l-‘amiyyā şüretinde kullanılır ki ḳaşdı olmayarak, körlük ile; daha Türkçesi ‘kör körüne’ demektir. (IV/147. s.).

‘amīḳ: (< Ar.) derin. Māddiyyāt ve ma’neviyyātda kullanılır: *baḥr-i ‘amīḳ, fikr-i ‘amīḳ, muṭāla‘āt-ı ‘amīḳa*. || *Baḥr-i endīşe ‘amīḳ u dürr-i ma’nā kem-yāb* (Nef’i: K. 32/62). (IV/147. s.).

‘amīm: (< Ar.) ‘cümleye şāmil, ‘umūmī’ demektir: *lutf-ı ‘amīm, ‘amīmü’l-iḥsān, elṭāf-ı ‘amīme*. || *Āferīn lutfuñā ey bād-ı nesīm / Bu ḳadar ancaḳ olur feyż-i ‘amīm* (Nef’i: K. 27/1).

‘an: (< Ar.) ḥarf-i cerr, Türkçede “den” gibi. Ātīde görüldüğü vech ile terkīb ile kullanılır. ‘An-ı şamīm = deründan. ‘An-ı ḳarīb = yakından. ‘An-ı ḳaşd = bile bile, bilerekden. ‘An-ı yed = elden. ‘Anhu = andan.

‘Anhā = o ḳadından yāḥūd baḥş olunan şeyden. ‘Anhümā = o iki erkekden. ‘Anhüm = onlardan. (IV/147. s.).

‘anādil: (< Ar.) ‘andelīb’iñ cem’i. Bülbüller: *nağamāt-ı ‘anādil*. (IV/147. s.).

‘anāşır: (< Ar.) ‘unşur’uñ cem’i. Kīmīyā iştılāḥında ‘altın, gümüş gibi basit olan ya’nī eczā-yı ferdiyyesi mürekkeb olmayan şeyler’ demektir. Müteḳaddimīniñ āteş, havā, şu, toprağı basit zu’muyla ‘anāşır-ı erba’a demeleri keşfiyyāt-ı ahire ile hükümsüz ḳalmışdır. *Āyā nice bir devr ede bu çār ‘anāşır / Kim añā ne evvel ola ma’lūm ne āḥır* (Rūḥi: TB. 1/13). (IV/147. s.).

‘anber: (< Ar.) ma’rūf güzel ḳoḳulu şey ki maḥall ve keyfiyyet ḥuşulü ḥaḳḳında rivāyāt-ı muḥtelife mevcüddur. Ma’māfih ba’zı cezā’ir-i Hindiyyeden zuhūr ve vürüd etdiği rivāyeti ḳavl-i rāciḥ ‘addolunur. Bu, münebbihātdan olup emrāz ve ihtilācāt-ı ‘aşabiyyede ve şiddetli ḥummālarda ve ‘anber-i sā’il ba’zı iltihābāt-ı ğışā’iyyeye ‘ā’id edviye-i tıbbiyyede⁴⁸⁷⁴ kullanılır. ‘Anberīn = ‘anberden, anberli. ‘Anber-bār =

4874 Kāmūsta kelime iki “be” ile yazılıdır.

‘anber yağdırıcı, ‘anber saçıcı.
‘Anber-bū(y) = ‘anber kokuğu
demektir. *Her nokta-ı hūb-ı*
‘anberīniñ / Hāl-ı siyeh-i ‘izār-ı ma’nī
(Ünsī). (IV/147. s.).

‘andelīb: (< Ar.) ‘būlbūl’ denilen kuş ki
zemzeme ve nağamāt-ı laṭīfesiyle
meşhūr ve maḳbūl-i ‘ālemdir: *feryād-*
ı ‘andelīb. || Halk-ı ‘ālem ‘andelibi mürğ-
i cānum şandılar / Êtdiği nālişleri āh u
feğānum şandılar (Hayālī: G. 94/1).
(IV/148. s.).

‘andem: (< Ar.) ıstīlāhāt-ı
tıbbiyyedendir. Bir nev’ reçinedir.
Tıbda muḳabbız ve nāfi’ olarak
şiddetli ishālde ve seyelān-ı
muḥāṭīde ve kanı dindirmek
huşuşunda kullanılır. (IV/148. s.).

‘an’ane: (< Ar.) bir māddeniñ birçok
eşhāşdan nakl ve hikāye olunmak
şüretiyle müteselsilen etrāfıyla
menḳūl olması: *O işi ‘an’anesiyle*
añlatdılar. (IV/148. s.).

‘anḳā’: (< Ar.) ismi ma’lūm cismi
mevhūm bir büyük kuş ki ‘simurg’
ve ‘zümrūd-i ‘anḳā’ dahī dērler.
(IV/148. s.).

‘ankebūt: (< Ar.) örümcek. Tār-ı
‘ankebūt = örümcek ağı. ‘Perde-i
‘ankebūt’ ve ‘beyt-i ‘ankebūt’ da
denir. Cem’i ‘anākib. (IV/148. s.).

‘anūd: (< Ar.) ziyāde ‘inādcı, ḥaḳḳı
bilerek ḥilāfında ‘inād eden ki
Türkçesi ‘öngülü’ demektir:
Nemrūd-ı ‘anūd. (IV/148. s.).

‘anīd: (< Ar.) ‘anūd gibi pek ‘inādcı,
öngülü: *cāhil-i ‘anīd, velīd-i ‘anīd.*
(IV/148. s.).

‘anīf: (< Ar.) huşūnetli, sert, katı: *hiṭāb-ı*
‘anīf, tenbīhāt-ı ‘anīfe. (IV/148. s.).

‘avā’id: (< Ar.) ‘ā’ide’niñ cem’i.
Ma’nāca ‘ā’idāt ile farklıdır. Bunun
tarz-ı isti’māline göre ‘māl ve aḳçe
olarak gelen şeyler’ demek ise de
ma’nāsında ‘bahşiş’ yāḥūd ‘beleş’
şüretindeki şeyler ḥükmü
mevcūddur. (IV/148. s.).

‘avārız: (< Ar.) ‘ārıza’niñ cem’i. ‘Ārız
olan şeyler, ‘illetler, bozukluklar,
ḳazālar, saḳatlıklar. (IV/148. s.).

‘avāşif: (< Ar.) ‘āşif ve ‘āşife’niñ cem’i.
Şedīd-i rüzgārlar: *hübūb-ı ‘avāşif.*
(IV/148. s.).

‘avātīf: (< Ar.) ‘ātīfet’iñ cem’i. Luṭflar,
keremler: *‘avātīf-ı ‘aleyh.* (IV/148. s.).

‘avākīb: (< Ar.) ‘ākībet’iñ cem’i. Şoñlar,
şoñ nefesler: *‘avākīb-ı umūr, ‘avākīb-ı*
ḥasene. (IV/148. s.).

‘avālim: (< Ar.) ‘ālem’iñ cem’i.
‘Ālemler, dünyalar, cihanlar:
‘avālim-i ‘ulviyye. (IV/148. s.).

‘avāmm: (< Ar.) ‘āmm’iñ cem‘i. *Havāş* muķābili. Halkıñ aşığı kısmı, ayak takımı: ‘*avāmm-ı nās*. ‘Avām-pesend = aḥād-ı nās ‘indinde, halkça begenilecek şey. (IV/148. s.).

‘avāmil: (< Ar.) ‘āmil olan kelimeler. ‘*Āmil* naḥviniñ cem‘i: ‘*avāmil-i kıyāsiyye*. (IV/149. s.).

‘avdet: (< Ar.) geri dönmek, yerine dönüp gelmek: *kaplıcadan ‘avdet*. (IV/149. s.).

‘avret: (< Ar.) setri vācib olan a‘zā-yı beden, açık bırakılması cā‘iz olmayan yerler § kadın, zevce. (IV/149. s.).

‘av‘ave: (< Ar.) havlamak, havlayış § bī-edebāne ve nā-be-maḥāll ta‘arruzāt-ı lisāniyyeye de ıtlāk olunur: ‘*av‘ave-i kilāb*, ‘*av‘ave-i kelbāne*. (IV/149. s.).

‘avķ: (< Ar.) alıkoymak, alıkonmak: ‘*avķ ü te‘hīr*. (IV/149. s.).

‘avn: (< Ar.) yardım etmek, yardım: ‘*avn-i İllāhī*, ‘*avn u nuşret*. (IV/149. s.).

‘ahd: (< Ar.) söz vèrmek, icrāsını üzerine almak: ‘*Ahd etti*. § Bir huşuşuñ icrāsı-içün vèrilen söz, èdilen yemīn: ‘*Ahdinde şebāt ediyor*, *naķz-ı ‘ahd*. § Zamān, derv: ‘*ahd-i şebāb*, ‘*ahd-i ḫilāfet-i şiddīķ*. ‘Ahd-nāme = iki ḥükümet beyninde şalah

ve āsāyişe ve umūr-ı siyāsiyye ve ticāriyyeye vesā‘ireye dā‘ir imzā ve te‘āfī kılınan muķāvelāt ile devletçe huşuşāt-ı muḥtelife içün siyāseten tanzīm olunan evrāk-ı resmiyyeye ıtlāk olunur: *Ger bu ‘ahdinde vefā eylerse cānān işte ben* (Şeyḫü’l-islām Zekeriyā). (IV/149. s.).

‘ayyār: (< Ar.) her yeri gezip dolaşan, zekī, kurnaz, çevik, ḫīle-kār adam: *recül-i ‘ayyār*. (IV/149. s.).

‘ayyāş: (< Ar.) ‘işrete mübtelā olan, çok ‘işret eden: *Sen de ‘aķlıñ var ise bir neş’e taḥşīl et yürü / ‘Ālemiñ ta’n etme tiryākīsine ‘ayyāşına* (Seyyīd Vehbī). (IV/149. s.).

‘ayān: (< Ar.) āşikār, açık, göz önünde: ‘*Ayān oldu*. || ‘*Ayān etti*. Kesr-i ‘ayın ile de kullanılır. (IV/149. s.).

‘ayb: (< Ar.) naķışa, kuşūr, bā‘iş-i ‘ār olan ve çirkīn görünen ḥāl: *Ḫilāf-ı edeb ḫareket-i ‘aybdır*. Cem‘i ‘*uyūb*’dur. ‘Ayb-cū = insānıñ ‘ayıbını araşdırıp şoran. (IV/149. s.).

‘ayş: (< Ar.) fi’l-aşl ‘dirlige’ dènr ki medār-ı ḫayāt olan yenecek, yènilecek, içilecek şeyden ‘ibāretidir. Lisānımızda bu ma’nāda az kullanılır: ‘*ayş-ı ḥōş*, ‘*ayş-ı feraḥ*. § Ekşeriyā ‘cünbişle yiyip içip zevķ ve şafā sürmek, eglenmek’ ma’nāsında

isti'māl olunur: *'Ayš u nūş 'āleminde serm-i kerm olanlardan*. Muḥāverātda kesr ile kullanılır. (IV/149. s.).

'ayn: (< Ar.) göz. İṣābet-i 'ayn = sū-yı nazar, göz dokunma, göz degme. Nūr-ı 'ayn = göz nūru. İnsānū'l-'ayn = gözbebeği. § Aşlı, kendisi: *'ayn-ı ḥaḳīkat, 'ayn-ı keyfiyyet*. 'Aynen = 'bir şey'in şüreti, örneği değil kendisi' demektir. *Ḥüccetiñ 'aynen bu taraḫa irsāli maḥalline yazıldı*. § Bir şey'in eşi, tıpkısı: *Bu bardak kırılan bardağıñ 'aynıdır*. || *Bu ḳumāş şu entāriniñ 'aynıdır*. § Elif-bā-yı 'Osmānīde yirmi birinci ḫarfiñ ismidir. Ḥarfū'l-'ayn ebced ḫesābında "70" yetmiş 'adedine işāretidir. § Ḳaynaḳ, pıñar. Cem'-i müsta'meli *a'yān* ve *'uyūn*'dur. Lakin *a'yān* başka ma'nāda kullanılır. Müfredi onuñ yerinde kullanılmaz. Ma'nālarına göre cem' olarak kullanılır. *'Ayn-ı a'lāsını gāh u bī-gāh / Ğayre baḳdırmaz idi 'aynu'llāh* (Ḥāḳānī: 272). (IV/149. s.).

'ayyūḳ: (< Ar.) āsmānda 'kehkeşān' denilen kevkebiñ dā'imā sağ tarafında ve kevkeb-i Şüreyyā'nıñ ardında görünen bir necm-i tābānıñ ismidir. İş-bu kevkeb ḡāyetle mürtefi' göründüğünden

lisānımızda ekşeriyā mübālaḡa ile yüksege, yüksekliğe isnād edilecek şey bunuñla yād olunur. Meşelā ziyāde bağıran adam için: "Sesi 'ayyūḳa çıkıyor." yāḫūd "Sesini 'ayyūḳa çıkarıyor." denilir. Kezālik vaşf ve şenā ḫuşuşunda da kullanılır: *Filānı o ḳadar medḫ etdiler ki 'ayyūḳa çıkardılar*. || *Hep kevn ü mekān 'āşık yā Rab bu ne ḫāletdir / 'Ayyūḳa çıkar feryād ḡüyā ki ḳiyāmetdir* (Esrār Dede). (IV/150. s.).

//i//

'ibād: (< Ar.) 'abd'ıñ cem'i, Cenāb-ı Alāh'a nisbetle ḳullar. 'İbadu'llāh = Allāh'ıñ ḳulları. Ez'afü'l-'ibad = ḳullarıñ eñ za'ifi, 'ācizi. *Ey maşdar-ı māsivā olan Rabb-i 'ibād / Kim sensin eden mevt ü ḫayātı 'icād* (Ḳorney⁴⁸⁷⁵'den Terceme ≈ Nācī). (IV/150. s.).

'ibādet: (< Ar.) ḳulluḳ etmek, tapmak, tapınmak: *Allāh'a 'ibādet, 'ibādet ve tāt*. 'İbādet-i eşnām = 'putlara tapmak, tapınmak ki Mecūsī ve müşrikīñ gibi ṭavā'if-i dālleniñ dīn-i bātılları' demektir. Cem'i 'ibādāt'dır. 'İbādet-ḫāne ve 'ibādet-gāh =

4875 Corneille (17. yy.)

'ibādet etmekle mahşûş mahall.
'İbādet-kār = 'ibādet edici. (IV/150.
s.).

'ibāret: (< Ar.) lisānımızda 'bir şey'in
hālet-i mecmū'ası, mecmū'-ı
mevcūdiyyeti' ma'nāsında
kullanılır: *Mektūbuñ hūlāşa-i me'ālī*
şundan 'ibāretidir. 'Arabīde ma'ānī-i
sā'ireyi ifāde eder. Nazımda nādiren
'ibāre' ma'nāsında kullanılmışdır.
(IV/150. s.).

'ibāre: (< Ar.) lisān-ı mütekellimden
sem'-i sāmī'a-ı 'ābir olan kelām
yāhūd birkaç elfāzdan mürekkeb
ta'bīrāt: 'ibāre-i muhtaşara, taṭvīl-i
'ibāre. Nazımda 'ibāret tarzında
isti'mālī cā'izdir. Cem'i 'ibārāt.
(IV/151. s.).

'iber: (< Ar.) 'ibret'in cem'i: 'iber-i
mü'essire, mir'atü'l-'iber. (IV/151. s.).

'İbrānī: (< Ar.) eski Yehūd lisānı; eski
Yehūd tātīfesine mensūb ve
müte'allik olan: *lisān-ı 'İbrānī,*
kelimāt-ı 'İbrāniyye. Bunuñ
maḳāmında 'İbrī de kullanılır.
(IV/151. s.).

'ibret: (< Ar.) insān için mūcib-i
intibāh olacak ve terbiye-i nefis,
tehẓīb-i ahlāk yolunda istifāde
olunacak vak'a, huşûş: 'ibret-i
mü'essire, 'ibret-i facī'a. 'İbret almak =

medār-ı intibāh olacak şey'i
düşünüp nefisçe fā'ide-mend olmak.
'İbret-āmiz = kendisinde mūcib-i
intibāh olacak şey bulunan hālet.
'İbret-bahş = 'ibret verici. 'İbret-
nümā, 'ibret-nümün = 'ibret
gösterici, gösteren şey. (IV/151. s.).

'itāb: (< Ar.) āzārlamak, terslemek;
hātır ve gönül kırarak tekdīr
veyāhūd şiddetli söz: 'itāb-ı 'anīf. ||
Göz ucuyla 'āşıkā geh lutf eder gāhī
'itāb / Bir su'ale yer kırmaz ol ğamze-i
hāzır-cevāb (Nef'i: K. 55/40).
(IV/151. s.).

'itret: (< Ar.) nesil, zürriyet, akrabā,
'aşiret: 'itret-i tāhire-i zāt-ı nebī.
(IV/151. s.).

'itık: (< Ar.) kul āzād olmak. Āzādlık.
'Itık-nāme = āzād kâğıdı. (IV/151.
s.).

'idād: (< Ar.) hesāb, sayı: *Filān ehl-i*
hurfet 'idādındandır. Bī-'idād =
sayısız, pek çok. (IV/151. s.).

'iddet: (< Ar.) bir hātūnuñ zevcinden
boşandığı şüretde yüz gün ve zevci
vefāt ettiği taḳdīrde yüz otuz gün
olarak beklediği müddet. Bu
müddet geçmedikçe şer'an kocaya
varamaz: *hitām-ı 'iddet, nafaka-ı*
'iddet. (IV/151. s.).

‘izār: (< Ar.) yañaq. Gül-‘izār = gül yañaq. ‘İzārın gül gül olmuş buseden, dil dāğ dāğındır (Nā’ilī-i Qadīm: G. 75/1). (IV/151. s.).

‘Irāk: (< Ar.) Dicle'den aşağı Başra'ya kadar Şattü'l-‘Arab'ın iki tarafı. Fi'l-aşl 'şu kenarı' demektir. Vech-i tesmiyesi iki büyük nehriñ başdan aşağıya cārī olmasıdır. ‘Irāk-ı ‘Arab = Bağdād sāhası, düzlüğü. ‘Irāk-ı ‘Acem = Rey tarafı cibālī, vādileri. (IV/151. s.).

‘ırz: (< Ar.) hürmet, ‘işmet, ‘iffet ile hāşıl olan pür-hayşiyet-i pākizedir ki insānıñ nefsine ve haremine ta’alluk eder. Ehl için cāndan ‘azīzdir: muḥāfaẓa-i ‘ırz. ‖ ‘Irz ehli olan meclis-i meyden eder i’rāz (Remzī Baba); İster iseñ hıfz ede ‘ırzıñ Hudā-yı Lem-yezel / ‘Irzına a’dā-yı bed-ḥāhıñ bile vèrme ḥalel (Lā). (IV/152. s.).

‘irfān: (< Ar.) fi'l-aşl 'bilmek' ma’nāsınadır. Tarz-ı isti’mālimize göre ‘isti’dād-ı fıtrī eseri olarak zarāfetle tefekkür edip bilmek’ demektir. Bu ḥaşışe-i memdūḥa ḥılkatı müsā’id olmayanlarda ‘ilim ile hāşıl olmaz. Nāmıñladır iştihār-ı ‘irfān / Lafzıñladır iftiḥār-ı ma’nī (Ünsī). (IV/152. s.).

‘ırk: (< Ar.) aşıl, soy: ‘ırk-ı kerīm, ‘ırk-ı aşfer, ‘ırk-ı necīb. § Damar, kök. ‘Irķu’n-nisā = ıstılāḥat-ı tıbbiyyedendir ki ‘kalça, uyluk ile bacaklarda hāşıl olan şiddetli sızı ve ağrı’ demektir. ‘Irķü’z-zehab = altın kökü. Irķu’s-sūs = meyān kökü. Cem’-i müsta’meli ‘urūķ. Heybet-i debdebe-i kūs-ı Nebī / Kesdi ‘ırk-ı neseb-i Bū-leheb’i (Ḥākānī: 79). (IV/152. s.).

‘iz, ‘izzet: (< Ar.) ‘azīz ve şerefli olmak, ‘azīzlik; ‘ālī-ḳadrlik: bi’l-‘izzi ve’l-iḳbāl. ‘İzzet-i nefis = nefsiñ dā’imā ‘ulviyyet, rif’ata temāyül ve zillet, ḥasāsetden tevakkī eylemesinden ‘ibāret bir ḥaşışe-i ṭabī’iyyedir ki herkesde bulunmaz. § “İzzet-i kudret ve ğalebe’ ma’nāsında ḥaḳḳ-ı İlāhīde ḳullanılır: Rabb-i ‘izzet. (IV/152. s.).

‘işā: (< Ar.) gece ḳarañlılığının evveli, ğurūbdan soñra şular ḳarardığı vāḳit ki Türkçede ‘yatsı’ denilir: vāḳt-i ‘işā, şalāt-ı ‘işā. ‘İşā’eyn = akşām ile yatsı zamānları. Beyne’l-işā’eyn. (IV/152. s.).

‘işret: (< Ar.) fi’l-aşl ‘nās birbiriyle iḥtilāṭ ve ülfet etmek’ ma’nāsınadır. Lisānımızda ‘vesīle-i iḥtilāṭ olan müsḳirāt’ ma’nāsında ḳullanılmışdır. ‘İşret-ḥāne, ‘işret-ğāh

= müskirāt şatılan, içilen maḥall.
Ehl-i İslām'ın 'alenen isti'māl-i
'işret-den men'i ḥaḳḳında şeref-sādır
olan fermān-ı hümāyūn-ı ḥazret-i
ḥilāfet-penāhı maḥẓ-ı işābetdir.
(IV/152. s.).

'işrūn, işrīn: (< Ar.) yirmi, yirminci.
(IV/153. s.).

'işve: (< Ar., < F.) güzellerin göñül
aldatıcı nāzı, edāsı ve ṭavr, vazī'.
'İşve-ger, işve-kār = 'işveci, 'işve
édici, éden. 'İşve-kārī = 'işve-kārılık.
(IV/153. s.).

'işmet: (< Ar.) fi'l-aşl 'men' etmek,
şaklamak' ma'nāsınadır. İştılāḥda
'nefsi, 'ırz ve nāmūsu maḥv edecek
levş-i fuḥuş, şenā'atdan ve çirk-i
ḥasāset, feẓāḥatdan men' ile pāk
tutmak' ma'nāsınadır ki "ırz pāklığı,
günāhsızlık' demektir. 'İşmet-
penāh, ehl-i 'işmet = 'işmet şāhibi,
'ırz ve nāmūsa muḡāyir işlerden
çekinen. Şart-ı 'işmet bu mudur kim
ola benden şoñra / Seni pehlūya çeker
pīrehiñden ḡayrı (Nā'ilī-i Qādīm: G.
384/3). (IV/153. s.).

'işyān: (< Ar.) emre inḳıyād etmemek,
iṭā'atsizlik: ehl-i 'işyān. || Lutf-ı
Ḥaḳ'dan zāhidā rindānı nevmīd eyleme
/ Mazḥar-ı ḡufrān olur elbette 'işyān-
āšnā (Fıṭnat). (IV/153. s.).

'iṭāret: (< Ar.) 'attārılık: şan'at-ı 'iṭāret.
(IV/153. s.).

'iṭr: (< Ar.) güzel ḳoḳulu yağ, lavaṇa
ve terkīb; 'iṭır çiçeği, 'iṭır-şāhī. Cem'i
olan 'iṭriyyāt = 'güzel ḳoḳulu
sürünecek şeyler' demektir. 'Iṭr-ı
ḥūbuyla pūr olurdu meşām / Bū-yı
müşk idi yā ḥōd 'anber-i ḥām (Ḥāḳānī:
216). (IV/153. s.).

'izām: (< Ar.) 'azīm'in, 'azm'in cem'i.
Birinciye göre 'büyükler, ulular' ve
ikinciye göre 'kemikler' demektir:
Selāṭīn-i 'izām, 'izām-i remīme.
(IV/153. s.).

'izām: (< Ar.) büyüklük, ululuk: 'izām-ı
ḳadr. (IV/153. s.).

'iffet: (< Ar.) ḳabayihden,
muḥarremātdan, menhiyyātdan
perhīz etmek, şaḳınmak. Ehl-i 'iffet
= o şüretle şaḳınan, 'iffetli. Bulmaz
yèmezdır ekşeri erbāb-ı 'iffetiñ / Gördük
zamāneniñ nice perhīz-kārını
(Sābit⁴⁸⁷⁶). (IV/153. s.).

'ifrīt: (< Ar.) ṭā'ife-i cinden ḡāyetle
ḥabīs, şerīr, bed-kār olan. 'İfrīn de
bu ma'nāya luḡatdır. Ammā kesr-i
'ayın ve fā ve teşdīd-i rā ile okunur
ise 'arşlan yataḡı' demek olur.
(IV/153. s.).

4876 Kāmūsta. Kāzım Paşa: (II/320. s.).

‘ikāb: (< Ar.) ‘aẓāb gibi. ‘Ef‘āl-i kabīha sebebiyle dūṣār olunan miḥnet, ıztırāb, cezā’ demektir. O⁴⁸⁷⁷ kişi çekmeye bi’l-cümle ‘aẓāb / Ne bu dūniyāda ne ‘uḵbāda ‘ikāb⁴⁸⁷⁸ (Ḥākānī: 185). (IV/153. s.).

‘ikāl: (< Ar.) bağ, bend, ayak köstegi. (IV/154. s.).

‘ikd: (< Ar.) gerdanlık, dizi: ‘ikd-ı Süreyyā, ‘ikd-ı muraşşa’. (IV/154. s.).

‘ilāc⁴⁸⁷⁹: (< Ar.) ‘hastaya tımār etmek ki def‘-i maraẓ, ‘illet için medār-ı şifā ve devā olarak bi’t-tertīb isti‘māl olunan şey’ demektir: ‘ilāc-ı kavī. ‘İlāc etmek = def‘-i maraẓ için medār-ı devā olacak şey’i yapıdırıp kullanmak. (IV/154. s.).

‘ilāve: (< Ar.) bir şey’e şoñradan katılan şey: ‘ilāve-i fā’ika, ğazete ‘ilāvesi, ‘ilāve-i maḵāl. Cem‘i ‘ilāvāt. (IV/154. s.).

‘illet: (< Ar.) maraẓ, hastalık: ‘illet-i efrenciyye, ‘illet-i cildiyye, ‘illet-i müsteṣliyye. § Bā’is, sebeb: ḥarf-i ‘illet, ‘illet-i ğā’iye. Ḥurūf-ı ‘illet = “vāv, yā, elif” harfleri. (IV/154. s.).

‘ilel: (< Ar.) ‘illet’in cem‘i, ḥatsalıklar: ‘ilel-i sāriyye, ‘ilel-i muḥtelife. (IV/154. s.).

‘ilm: (< Ar.) bilmek, bilinmek. Muḵābili cehl’dir: ‘İlm-i ilāhī ḥuzūrī ve ‘ilm-i ‘ibād ḥuṣūlīdir. § Birtakım mevādīñ ve mesā’il-i maḥṣūsanıñ hey‘et-i mecmū‘asına ‘ā’id olan bilgiye de ıtlāk olunur: ‘ilm-i ḥuḵūḵ, ‘ilm-i tıbb. ‘İlmī = ‘ilme mensūb ve müte‘allik olan. ‘Amelīniñ zıddı. (IV/154. s.).

‘illiyyūn, ‘illiyyīn: (< Ar.) ervāḥ-ı mü‘minīn ve a‘māl-i ṣāliḥīniñ ref‘ olunduğu bir maḵām-ı ‘ulyā-yı ma‘nevīdir ki fevḵi’s-semavāt yāḥūd dāḥil-i cennāt olan bir maḥall-i muḵaddesdir. İbn Esīr’in ta’rīfine göre dergāh-ı rızāya aḵreb olan eşref-i merātīb-i uḥreviyyedir. *Fahr ile seyr eyliyor i’lā-yı ‘illiyyīn seni* (Mu‘allim Nācī⁴⁸⁸⁰); *Gökde olmuşdu o rū-yı rengīn / Şem‘-i cem‘-i ḥarem-i ‘illiyyīn* (Ḥākānī: 210). (IV/154. s.).

‘imād: (< Ar.) direk: ‘imād-ı cesīm, ‘imād-ı refī’. || Dīniñ ‘imādı namāzdır. § İstinād edecek, dayanacak şey: ‘imādü’l-mülk. (IV/154. s.).

‘imāret: (< Ar.) ḥarāb’in zıddı, şen ve ābād olmak, ma‘mūrluḵ: ‘imāret-i

4877 Eserde: Ol.

4878 Metinde: ‘akāb.

4879 Kāmūsta “ilaç” kelimesi –beyitler ve madde başı durumu dışında– “ilaç” şeklinde yazılmıştır.

4880 Bulunamadı.

bilād. Ş Talebe-i 'ulūma ve fuḳarāya
ta'ām taḅḅ ve tevzī' édilen maḥall-i
maḥşūş: *Ḥamīdiye 'imāreti, Ayaşofya*
'imāreti, 'imāret zerdesi. (IV/154. s.).

'imāme: (< Ar.) şarık: *'imāme-i beyzā*.
Muḥāverātda feth ile ma'rūfdur.
(IV/154. s.).

'inād: (< Ar.) muḥālefetde şebāt étme,
direnme. Türkçesi ögü, öngü. Lafz-ı
mehcūrīdir. *Étmez suḥanda ḳadrimi*
iḳrār müdde'ī / 'Aḳl-ı selīmi yok degil
ammā 'inādı var (Seyyid Vehbī).
(IV/155. s.).

'inān: (< Ar.) dizgin: *'inān-ı umūr*. 'Atf-
ı 'inān = dizgin çevirme, bir cihete
dönme. 'Inān-riz = dizgin bırakmış,
koşdurucu. 'Inān-keş = dizgin
çeken, ihtiyātlı giden. 'Inān-ber-
'inān = at başı berāber. *Çek 'inān⁴⁸⁸¹-ı*
raḥş-ı kilki geçmesün 'icāzı da /
'Arşā⁴⁸⁸²-i ma'nāda Neylī hem-'inān
lāzım saña (Neylī: G. 2/5). (IV/155.
s.).

'ināyet: (< Ar.) fi'l-aşl 'zaḥmetli bir işe
ihtimām eylemek' ma'nāsınadır.
Lisānımızda 'yardım ve iyilik
étmeye ihtimām ile çalışmak'
ma'nāsında ḳullanılmışdır: *'ināyet-i*
seniyye, lutf u 'ināyet. 'Ināyet-kār =

'ināyet édici. Cem'ī *'ināyāt*. (IV/155.
s.).

'ineb: (< Ar.) üzüm. Bintü'l-'ineb =
şarāb. 'İnebü's-şā'leb = tilki üzümü.
'İnebü'l-lezzet = koca yemiş. 'İnebe
= yaş üzüm dānesiniñ birisi Ş
bedende çıkan sivilce, ḳabarcık.
Gitdi zevḳ ü ṭarabım ḳalmadı gönlümde
neşāt / Degmedi neş'esi ālāmına bintü'l-
'inebiñ (Remzī Baba). (IV/155. s.).

'ind: (< Ar.) taraf, yan. Böyle şeyler
benim 'indimde hiç ḥükmündedir.
'İndi'llāh = nezd-i İlāhīde. Min
'indi'llāh = 'ṭaraf-ı İlāhīden'
démekdir. 'İndī = 'inde mensüb, bir
esāsa müstenid olmayıp keyfe tābī'
olan: *'indī* söz. 'İndiyyāt = keyfe tābī'
olarak söylenilen sözler. (IV/155. s.).

'innin: (< Ar.) Türkçesi *puluç*'dur.
Esbāb-ı muḥtelifeden dolayı
'nisvāna taḳarrüb edemeyen erkege'
dénilir. *Güneşe ḳarşı tutulan cırāğ,*
şüre-zāra yağan yağmur, 'innin
nezdinde bulunan ḥasnā, geḳkin sarḥōşa
vērilen ta'ām ḥükümsüz ḳalır
(*Mecmū'a-i Mu'allim*, 31.). (IV/155.
s.).

'ivec: (< Ar.) egrilik, çarpıklık: *ḥatṭ-ı bī-*
'ivec. (IV/155. s.).

4881 Dīvānda: licām.

4882 Dīvānda: Saḥā.

‘**ivāz**: (< Ar.) bedel, karşılık: ‘*ivāz-i ḥidmet*. Bilā-‘ivāz = ḥasbī, bedelsiz, beleş. (IV/155. s.).

‘**iyādet**: (< Ar.) hastanın hāl ve hâtırını sormağa varmak: *vazīfe-i ‘iyādet. Sünbül-zāde Vehbī bir aralık hastalandığından Surūrī sā’ir ba’zı şu’arā ile berāber ‘iyādete gitmiş idi* (Mecmū’a-i Mu’allim Nācī). (IV/155. s.).

‘**iyāz**: (< Ar.) sığınmak. ‘*Iyāzen bi’llāh* = Allāh'a sığınarak. (IV/156. s.).

‘**iyār**: (< Ar.) altın ve gümüş gibi şeylerin derece-i şāfiyyetinin medār-ı tahakkuku: *ḥālīşü'l-‘iyār, kem-‘iyār*. Ş Kadr u kıymet-i zātiyye i’tibāriyle insān hakkında irād olunur: *Filānıñ ne ‘iyārda bir adam olduğunu herkes bilir*. Ş ‘Sā’atın intizām-ı harekātı’ ma’nāsında hem yalnız hem etmek māddeyle kullanılır: *Sā’atiniñiziñ ‘iyārı doğru mudur? | Yeñi Cāmī’ ‘iyārına muṭābıkdır*. ‘*Iyār-gīr* = darb-ḥānede ta’yīn-i ‘iyāra me’mūr olan zāt, ‘iyārcı. Muḥāverātda feth ile isti’māl olunur. (IV/156. s.).

‘**iyāl**: (< Ar.) ‘*ayyil*’in cem’i. Bir adamın üzerine nafaqası vācib olan ya’nī kendilerini besleyip geçineceklerini vėrdigi eşḥāş ki ezvāc ve ensāb, ittibā’ ve evlād gibi. Müfredi aślā

kullanılmaz. ‘*Iyāl* hem müfred hem cem’ olarak isti’māl olunur. Beyne’l-‘avām feth-i ‘ayın ile telaffuz edilir. (IV/156. s.).

‘**īd**: (< Ar.) bayram. ‘*īd-i fıtr* = ramazānıñ soñundaki bayram, şeker bayramı. ‘*īd-i aḍḥā* = kurbān bayramı. ‘*īd-gāh*, ‘*īd-geh* = bayrama maḥşuş seyr ve lu’biyyāt maḥalleri. (IV/156. s.).

‘**īdī**, ‘**īdiyye**: (< Ar.) bayrama mensüb, bayramlık: *hediye-i ‘īdiyye, kaşīde-i ‘īdiyye*. (IV/156. s.).

‘**īsevī**: (< Ar.) Ḥazret-i ‘İsā ‘aleyhi’s-selāma mensüb: *dīn-i ‘īsevī, aḳvām-ı ‘īseviyye*. ‘*īseviyyet* = Hıristiyanlık. (IV/156. s.).

‘**īn**: (< Ar.) ‘iri gözlü’ ma’nāsına olan ‘*aynā* lafzının cem’i: *ḥūr-ı ‘īn*. (IV/156. s.).

//“u//

‘**ubūdiyyet**: (< Ar.) bendelik, kulluk: ‘*ubūdiyyet-i ciddiyye, ‘arz-ı ‘ubūdiyyet*. (IV/156. s.).

‘**ubūr**: (< Ar.) geçmek, geçilmek: *mürūr u ‘ubūr, nehriñ ‘ubūru*. (IV/156. s.).

‘**ubūs**, ‘**ubūset**: (< Ar.) yüz ekşiligi, ḥūy tersligi: ‘*ubūset-i vech, ibrāz-ı ‘ubūset*. (IV/156. s.).

‘ubeyd: (< Ar.) ‘abd’iñ bünye-i taşgīridir. Esmā-yı ricāldendir. Benü’l-‘ubeyd bir kabīledir. Ümm-i Ubeyd = hālī, tenhā, kuraḵ çöl. (IV/156. s.).

‘utḳā’: (< Ar.) ‘āzādli’ ma’nāsına olan ‘atīḳ’iñ cem’i. ‘Āzādılar’ demektir. (IV/157. s.).

‘utuvv: (< Ar.) ser-keşlik ile ıarışık tekebbür, ta’azzum: ‘utuvv-ı kebīr, ‘utuvv-ı kabīl. (IV/157. s.).

‘ucb: (< Ar.) kendini değerli ulu şanmak, kendini begenmek: ‘ucb-ı ‘acīb. (IV/157. s.).

‘udvān: (< Ar.) huşūmet, düşmanlık: ‘udvān-ı ‘aẓīm. (IV/157. s.).

‘udūl: (< Ar.) şapmak, dönmek: Şeh-rāh-ı istiḳāmetden ‘udūl edenler, ḳavḷ-i evveldeñ ūdūl etti. ‘Ādil’iñ cem’i: şühūd-ı ‘udūl, şehādet-i ‘udūl. (IV/157. s.).

‘öẓr: (< Ar.) bir işiñ işlenilmesine yāhūd işlenilmemesine sebep olan huşūş: ‘öẓr-i şer’ī. || ‘Öẓr kirām-ı nās ‘inde maḳbūldür. ‘Öẓr-lenk = münāsebetsiz, yolsuz ‘öẓr. (IV/157. s.).

‘uzūbet: (< Ar.) tatlılık: ‘uzūbet-i lisān, ‘uzūbet-i ifāde. (IV/157. s.).

‘Urbān: (< Ar.) ‘Arab’iñ cem’i. Bedevī olan ‘Arablar: ‘aşā’ir-i ‘Urbān, ‘Urbān-ı bādiye. (IV/157. s.).

‘örf: (< Ar.) hük-m-i ulu’l-emr. ‘Örfī = ‘örfe mensūb. Emr-i ‘örfī = ‘emr-i ḳaṭ’ī’ demektir. İdāre-i ‘örfiyye = hīn-i iḳtizāda devletiñ bir maḥalde idāre-i mülkiye-i nizāmiyyeyi ta’ṭil ile ḳānūnen te’sīs edecegi idāre-i ‘askeriyyeye itlāk olunur. ‘Örf-i belde, mecāz-ı ‘örfī, ḥaḳīḳat-i ‘örfiyye. ‘Örfen = ‘şer’ī değil ‘örf ile, ‘ādet-i belde ile’ demektir. (IV/157. s.).

‘urefā’: (< Ar.) ‘arīf’iñ cem’i. ‘Urefā ve ma’lūmāt şāhibleri, aḥvāle vāḳıf olanlar: meclis-i ‘urefā. (IV/157. s.).

‘urūc: (< Ar.) yukarı çıkmak. ‘Urūc-ı ḥazret-i ‘İsā || Āsmān tārīḥe ḳıldı ser-fürū / Rūḥ-ı ‘İsā etti eflāke ‘urūc (Surūrī 1205). (IV/157. s.).

‘urūz: (< Ar.) ‘āriz olmak: ‘urūz-ı marāz. (IV/157. s.).

‘urūḳ: (< Ar.) ‘ırḳ’iñ cem’i. Damarlar, kökler: ‘urūḳ-ı nābıza, ‘urūḳ-ı nebātāt. (IV/157. s.).

‘uryān: (< Ar.) çıplak: ṭıfl-ı ‘uryān. ‘Uryānī = şoyulmuş, çıplak edilmiş; bir nev’ derisi şoyulmuş ḥōş-āblık erik. Ben tek-ye-i ‘aşḳıñda o ‘uryān-ı ḡamam kim / Pinhān-ı beden etmeye bir

pîrehenim yok (Sāmî: G. 65/2).
(IV/157. s.).

‘**uzlet**: (< Ar.) halk ile ihtilâf etmeyip çekilmek. ‘Uzlet-güzîn = gûşe-i vahdeti ihtiyâr edici, eden. (IV/158. s.).

‘**usr**, ‘**usret**: (< Ar.) güçlük: ‘*usret-i bevl*, ‘*usret-i teneffüs*, ‘*usret-i hażm*, ‘*hâl-i ‘usr*, ‘*usr ü yüsr*. (IV/158. s.).

‘**uşşâk**: (< Ar.) ‘aşıklar. ‘*Āşık*’ın cem’i. Ş Mûsîkî-i şarkîde bir makâmın ismidir: ‘*uşşâk peşrevi*. || *Dâ’imā ‘uşşâkı öldürmekde istiğnâ eder / Öldürür âhir bizi ol şüh istiğnâ ile* (Yahyâ: G. 327/3). (IV/158. s.).

‘**öşr**: (< Ar.) onda bir, onda bir kısım: ‘*öşr-i şer’î*, ‘*öşr-i mezrû’ât*⁴⁸⁸³. Cem’i *a’şâr*. A’şârî = “öşürlere mensûb, onlar ile” demektir. *Uşûl-i a’şârî*. (IV/158. s.).

‘**uşât**: (< Ar.) ‘âşî’niñ cem’i: ‘âşîler, zörbalık edenler Ş emru’llâhiye muhâlefetle günâh işleyenler, günah-kârlar: ‘*uşât-ı ümmet*, ‘*şefâ’at-ı ‘uşât*, ‘*kahr u tenkîl-i ‘uşât*. Teşdîd ile ğalaţdır. (IV/158. s.).

‘**uşâre**: (< Ar.) şıkılan şeylerden mâyi’ hâlinde çıkan nesne. Meşelâ ‘uşâre-i ‘inb = üzümün şuyı, şiresi. (IV/158. s.).

‘**udâl**: (< Ar.) eţibbâyı emr-i tedâvide ‘âciz bırakan maraz: *dâ-yı ‘udâl*. (IV/158. s.).

‘**użv**: (< Ar.) el, kol, ayak gibi bedeniñ bir cüz’ü: ‘*użv-ı başar*, ‘*użv-ı te’nîş*, ‘*użv-ı tezkîr*, ‘*użv-ı dâhîli*. ‘Użvî = ‘użva mensûb, müte’allık. Cem’i *a’zâ*. (IV/158. s.).

‘**uţârid**: (< Ar.) kevâkib-i seyyâreden şemse eñ karîb olan kevkebiñ ismidir ki Fârisîde ‘debîr’ denilir. Esâţîr-i Ġrâniyyece kitâbetiñ pîri ‘addolunur. Bu sebeble ‘debîr-i felek’ de dërler. “Kalem-i ‘uţârid-raķam” ta’bîr-i ma’rûfu da bundan mütevelliddir. (IV/158. s.).

‘**użemâ**: (< Ar.) ‘büyük’ ma’nâsına olan ‘*azîm*’iñ cem’i. Zâhiren, ‘mevķi’en büyükler’ demektir: ‘*użemâ-yı kavm*, ‘*użemâ-yı devlet*. (IV/158. s.).

‘**użmâ**: (< Ar.) *a’zam*’iñ mü’enneşi: ‘*şadâret-i ‘użmâ*. (IV/158. s.).

‘**ufûnet**: (< Ar.) çürüyüp fenâ koķmak: ‘*ufûnet-i ‘adele*, ‘*kesb-i ‘ufûnet*. (IV/158. s.).

‘**uķâb**: (< Ar.) karaķuş, tavşancıl kuşu: ‘*uķâb-ı ‘iķâb*. Teşdîd ile ğalaţdır. (IV/158. s.).

‘**uķbâ**: (< Ar.) ‘âķiret’ ma’nâsında kullanılır. Hâlbuki ma’nâ-yı aķlîsi

4883 Kâmûsta kelime merzû’ât.

'mücāzāt' ve 'mükāfāt'dır. *Dār-ı 'uḵbā* ta'bīri ma'nā-yı aṣlīsine göredir. *Beḵā yoksa diūnyāda 'uḵbāda vardır / Benim var mı yokdur demek ihtimālim* (Mu'allim Nāci⁴⁸⁸⁴). (IV/158. s.).

'**uḵad**: (< Ar.) 'uḵde'niñ cem'i. *Ḥallālū'l-'uḵad* ta'bīri ma'rūfdur. İştilāḥ-ı tıbda boyun, koltuḵ, kaşık gibi bedeniñ ba'zı aḵsāmında peydā olan bezlere ıtlāḵ olunur. Beyne'l-'avām iş-bu bezlerden boyunda ḥāşıl olanlara 'yazma, şıraca' koltuḵaltındakilerine 'köpek memesi' ve kaşıklarda peydā olanlara 'hıyarcık' denilir. (IV/159. s.).

'**uḵde**: (< Ar.) düğüm. 'Uḵde-güşā = düğüm açıcı, açan; müşkil iş bitiren. *Ḥall-ı 'uḵde* = düğüm çözme. 'Uḵde-i derūn = göñül derdi. (IV/159. s.).

'**uḵalā**: (< Ar.) 'aḵıl'ıñ cem'i: 'uḵalā-yı ümmet, 'uḵalā-yı memleket. Ba'zen maḵām-ı tehekkümde müfred olarak kullanılır. Meşelā: 'Uḵalā diünbelegi, 'uḵalālīḵ étme. (IV/159. s.).

'**uḵūbet**: (< Ar.) cezā, 'azāb: 'uḵūbet-i ilāhiyye, icrā-yı 'uḵūbet. Cem'i 'uḵūbāt. (IV/159. s.).

'**uḵūd**: (< Ar.) 'aḵd'ıñ cem'i. Tarafeynce ḵarār vèrilip rabṭ u ḵabūl olunan ḵuşuşlar: 'uḵūd u 'uḥūd. (IV/159. s.).

'**uḵūḵ**: (< Ar.) anaya, babaya 'āşī olmak: 'uḵūḵ-ı vālideyn. (IV/159. s.).

'**uḵūl**: (< Ar.) 'aḵl'ıñ cem'i: 'uḵūl-ı za'īfe, ehl-i 'uḵūl. (IV/159. s.).

'**uḵūs**: (< Ar.) 'aks'ıñ cem'i: 'uḵūs-ı merāyā, deryāda 'uḵūs-ı sefā'in. (IV/159. s.).

'**ulemā**: (< Ar.) 'ālim'ıñ cem'i: 'ulemā-yı ümmet, 'ulemā-yı 'āmilīn, 'ulemā-yı dīn. (IV/159. s.).

'**ulüvv**: (< Ar.) yükseklik, yücelik. Ekşeriyā ma'neviyyātda kullanılır: 'ulüvv-i efkār, 'ulüvv-i himmet, 'ulüvv-i cenāb. || Ey te'ālī eyledikçe eyleyen ḵayrān beni / Ḥāk-i pāy étđi saña meyl-i 'ulüvv-i şān beni (Mu'allim Nāci⁴⁸⁸⁵: 1). (IV/159. s.).

'**ulvān**: (< Ar.) mektūbuñ, risāleniñ dībācesi. Lisānımızda 'edā, tefāḥür, gösteriş' ma'nāsında kullanılabilir: 'Ulvān şatıyor. || 'Ulvān taşlıyor, bu ne 'ulvān. (IV/159. s.).

'**ulūfe**: (< Ar.) 'yeñiçeri devrinde asker ve muvazzaḫfīn-i sā'ireye evḵāf-ı mu'ayyenede vèrilen ma'āş'a denilirdi: 'ulūfe-i sipāhiyān. (IV/159. s.).

4884 Bulunamadı.

4885 Sünbüle, Fuzulî'ye Pey-rev Olabilir miyim?

‘ulūm: (< Ar.) ‘ilm’iñ cem’i: ‘ulūm-ı dīniyye, taḥṣīl-i ‘ulūm, ‘ulūm-ı āliyye, ‘ulūm-ı ‘āliye, ‘ulūm-ı riḳāziyye, ‘ulūm-ı ṭabī‘iyye, ‘ulūm-ı ‘aḳliyye, ‘ulūm-ı naḳliyye. Dārü’l-‘ulūm = medrese, ‘ilm ve ma‘rifet taḥṣīl olunacak maḥall-i maḥṣūṣ. (IV/159. s.).

‘ulvī: (< Ar.) ‘ulūvve mensūb, yüksek. Süflī’niñ zıddı: fīkr-i ‘ulvī, rūḥ-ı ‘ulvī, eṣer-i ‘ulvī. || Hāk-i pāyiñ olmadan āsūde-gī bulmaz tenim / ‘Ālem-i bālāya sevḳ eyler bu ‘ulvī cān beni (Mu‘allim Nācī⁴⁸⁸⁶: 2). (IV/160. s.).

‘ulviyyet: (< Ar.) ‘ulvīlik, yükseklik, yücelik: ‘ulviyyet-i efkār, ‘ulviyyet-i ef‘āl. Cem’i olan ‘ulviyyāt = ‘ma‘nevī yükseklikler’ demektir. Süfliyyāt muḳābili. İsterim ismiñ gibi zātıñda da / Ma‘nā-i ‘ulviyyet olsun müncelī (Mu‘allim Nācī⁴⁸⁸⁷: Kt. 2). (IV/160. s.).

‘ulyā: (< Ar.) a‘lā’nıñ mü’enneṣi, pek yüksek: Ka‘be-i ‘ulyā, ‘atebe-i ‘ulyā, ‘mehd-i ‘ulyā. (IV/160. s.).

‘ummān: (< Ar.) büyük, engin deñiz: ‘ummān-ı ‘adem. Baḥr-i ‘ummān = ‘Arabistān’iñ şarḳ-ı cenūbīsinde, Hindistān’iñ ṭaraf-ı ğarbīsindeki

deñiz. Bād-ı nev-rūzī ile olsun da deryā mevc mevc / Olmasın mı dildeki ‘ummān⁴⁸⁸⁸-ı sevḳ mevc mevc (Mu‘allim Nācī⁴⁸⁸⁹: 1). (IV/160. s.).

‘umde: (< Ar.) dayanacak dayak, destek; i‘timād olunacak maḥall, mu‘temedün-‘aleyh: ‘umdetü’l-ekābir, ‘umdetü’l-İslām. (IV/160. s.).

‘ömr: (< Ar.) insānıñ dünyāda yaşadığı müddet: ‘ömr-i ‘azīz, ‘ömr-i ṭavīl, lezzet-i ‘ömr. (IV/160. s.).

‘umrān: (< Ar.) me‘mūrluḳ, ābādānlık: āṣār-ı ‘umrān, ‘umrān-ı bilād. (IV/160. s.).

‘Umre: (< Ar.) ef‘āl-i Ḥacdan fi’l-i ma‘lūm. Fi’l-aṣl ‘ziyāret’ ma‘nāsınadır: ifā-yı ‘Umre. (IV/160. s.).

‘umḳ: (< Ar.) derinlik: ‘umḳ-ı baḥr. ‘Umḳan = derinligine olarak. (IV/160. s.).

‘umūm: (< Ar.) hep, cümle: ‘umūm-ı me‘mūrīn. § Şāmīl olma: ‘umūm ve ḥuṣūṣ. ‘Umūmen = cümleten, hep birden. ‘Umūmen teṣekkür etmek. ‘Umūmī = ‘umūma mensūb, cümleye müte‘allik. ‘Afo-ı ‘umūmī, menafi’-i ‘umūmiyye. ‘Umūmiyyet = ‘umūmīlik. Bir zihn-i mütefekkir öyle

4886 Sünbüle, Fuzūlī’ye Pey-rev Olabilir miyim?

4887 Sünbüle.

4888 Eserde: İmān.

4889 Sünbüle, Beykoz Sahrāsında.

‘arş-ı a‘lā-yı ulūhiyyete kadar iṣāl
édilmiş bir hālîñ ‘umūmiyyet i‘tibāriyle
hiss ve takdīr ve ta‘rīf ve taṣvīrine
nereden muktedir olsun (Nāmık)?.
(IV/160. s.).

‘unnāb: (< Ar.) ma‘rūf meyve: dāne-i
‘unnāb. ‘Unnābī = unnāb renginde
olan. (IV/160. s.).

‘unşur: (< Ar.) aşıl, ḥaseb § esās,
mādde ma‘nālarında kullanılır:
‘unşur-ı ḥāk, ‘unşur-ı İslām, kerīmü’l-
‘unşur. || Cihān-ı vahdetiñ bir reñge
konmuş ‘unşur-ı çārı / Gül āteş, bülbül
āteş, nev-bahār āteş, hazān āteş (Nā’ilī-
i Qadīm: G. 180/5). (IV/160. s.).

‘unf: (< Ar.) rıfķ’ıñ zıddı, sertlik.
Mülāyemetsizlik, dürüştlük ki
Türkçede ‘yoğunluk’ ta‘bīr olunur.
Va‘deñiz geldi deyü ‘unf ile eyler ta‘cīl
(Şafvet). (IV/161. s.).

‘unfuvān: (< Ar.) bir şey’iñ tazelik,
güzellik hengāmıñ ibtidāsı:
‘unfuvān-ı şebāb, ‘unfuvān-ı civānī.
(IV/161. s.).

‘unk: (< Ar.) boyun, gerdan: darb-ı
‘unk. Cem’i a‘nāk. (IV/161. s.).

‘unkūd: (< Ar.) şalkım. ‘Unkūd-ı
heremī = üzüm şalkımı. ‘İnkād ‘aynı
ma‘nāya luğatdır. (IV/161. s.).

‘unvān: (< Ar.) isim, vaşif, lakab:
‘Osmānlı ‘unvānı. § Ser-levḥa, dībāce:
‘unvān-ı kitāb. (IV/161. s.).

‘unve: (< Ar.) zör ve cebr göstermek,
kahr etmek. Ekşeriyā kullanılan
‘unveten = ‘darb-ı dest ile, cebr ve
kahr ile’ demektir. Feth-i ‘ayın ile
de luğatdır. (IV/161. s.).

‘ūd: (< Ar.) aşı ‘ağacdan kesilmiş
tahta⁴⁸⁹⁰ ma‘nāsındır. İştīlāḥda
ince tahtadan i‘māl olunması
mü’nāsebetiyle ‘lāgüte’ denilen sāza
‘ūd ıtlāk olunduğu gibi ‘yakıldığı
zamān güzel koku neşr eden ma‘rūf
ḥaseb-pāreye daḥī “ūd ağacı”
denilir. (IV/161. s.).

‘uhde: (< Ar.) dā’ire-i ḥaḳḳ ve ta‘alluk:
‘uhdesine tevcīh buyurulan
me‘mūriyyetiñ ehemmiyyeti. Bir
işin ‘uhdesinden gelmek = ‘ḥaḳḳını
ifā etmek, ḥaḳḳıyla yapmak’
ma‘nāsında bir ta‘bīr-i ‘āmiyānedir.
§ Üzerine, boynuna alma, kefālet.
El-uhdetü ‘ale’r-rāwī = ‘şıdķ u kızbi,
za‘f ve nokşānı rāwisi üzerine’
demektir. (IV/161. s.).

‘uhūd: (< Ar.) ‘bir ḥuşuşuñ icrāsı-içün
vērilen söz’ ma‘nāsına olan ‘ahd’iñ
cem’i, ‘ahdler, ‘ahd-nāmeler. ‘Uhūd-ı
mer’iyye, ‘uhūd-ı kadīme. (IV/161. s.).

4890 Kāmūsta kelime “h” ile yazılıdır.

‘uyüb: (< Ar.) ‘ayb’iñ cem’i. Oraya da bakmalı. Setr-i ‘uyüb = ‘ayıpları örtmek. Settārü’l-‘uyüb = ‘ayıpları örtücü olan Cenāb-ı Allāh. *E’āzım-ı dīn başkalarınıñ tenbīhiyle kendi ‘ayıplarına muṭṭalī’ olmak ārzūsunda bulunurlardı. Bizim gibi adamlar ise kendilerine naṣīḥat, irā’e-i ‘uyūba himmet eden zevāta herkesden ziyāde buğz ederler (İḥyāü’l-‘ulūmdan Hülāṣa ≈ Sünbüle).* (IV/161. s.).

‘uyūn: (< Ar.) ‘göz ve kaynak’ ma’nāsına olan ‘ayn’iñ cem’i: ‘uyūn-ı nāzara, ‘uyūn-ı cāriye. (IV/161. s.).

//ğayın// (IV/162. s.-IV/171. s.).

ğā’ib: (< Ar.) görünmeyen, hāzır olmayan, yok olan: *şey-i ġā’ib, eşyā-yı ġā’ibe*. Yalnız kullanıldığı gibi *olmak, etmek* māddekiye de isti’māl olunur. *Ġā’ibdeki cifr ile bulunmaz (Ziyā⁴⁸⁹¹: 99).* (IV/162. s.).

ğā’ile: (< Ar.) şikıntı vèrici mādde, keyfiyyet: *ğā’ile-i ‘ā’ile, ġā’ile-i zā’ile*. (IV/162. s.).

ğābe: (< Ar.) arslan yatağı olan şık orman: *esedü’l-ğābe*. (IV/162. s.).

ğābin: (< Ar.) işinde hüd’a ve hīle edici, eden: *bāyi’-i ġābin*. (IV/162. s.).

ğabye: (< İt.) gemileriñ direkleri üzerinde dört köşe ikinci yelken: *ğabye sereni, ġabye çocuğu*. (IV/162. s.).

ğādir: (< Ar.) ġadr edici, eden: *ğādir-ı nefis*. (IV/162. s.).

ğār: (< Ar.) mağara, in. Yār-ı ġār = refīḳ-i ḥazret-i peygamber Ebūbekir eṣ-Şiddīḳ § defne ağacı. Ḥabbü’l-ğār = defne dānesi. *Zīr-i ṭāḳ-ı serde olmuş ‘aḳl-ı vahy-āver nihān / Şanki etmiş kendini ġār içre peygamber nihān* (Mu’allim Nācī⁴⁸⁹²). (IV/162. s.).

ğāret: (< Ar.) çapul, yağmā: *ğāret etmek*. Ġāret-ger = yağmācı, çapulcu. (IV/162. s.).

ğardiya⁴⁸⁹³: (< İt.) nevbet, nevbet maḥalli, varda. Ġardiyan = bekçi, nevbetçi. (IV/162. s.).

ğarşon⁴⁸⁹⁴: (< Fr⁴⁸⁹⁵.) oğlan, delikanlı § şākird, çırāğ § bēkār, ergen, ‘azab § kahve-ḥāne ve loḳanṭa ve bu mişillü maḥall-i sā’irede bulunan ḥidmetçi. (IV/162. s.).

ğaz: (< Fr.) havā şüretinde olan cisim § tenvīr içün kullanılan mevlidü’l-

4892 Bulunmadı.

4893 TDK: Fransızca. Kubbealtı: Fransızca. Lehçe-i Osmānī: İtalyanca. Kāmūs-ı Türki: Fransızca.

4894 garçon.

4895 Kāmūsta kelimenin mensubu olduğu lisanın kısaltması siliktir.

mā'i müfahham: *havā ğazı kumpanyası, şulu ğaz.* (IV/162. s.).

ġāze: (< Ar⁴⁸⁹⁶.) nisvānıñ yüzlerine sürdükleri düzgün, kızılık: *ġāze-i ruhsār-ı 'arūs.* (IV/162. s.).

ġāzī: (< Ar.) ġāzā edici, eden; dīn uğruna cenk eden: *ġāzī-i nām-dār.* Cem'i ġuzāt. (IV/162. s.).

ġāşiye: (< Ar.) at takımından ma'rūf örtü, hāşa. Ġāşiye-dār = hāşa tutan, at uşağı, sayıs § 'Arabīde 'kıyāmet' ma'nāsında da müsta'meldir. *Berg-i zer-i pür-naķş ile gülşende vezāndır / Güyā ki şabā ġāşiye ber-düş-ı hazāndır* (Yahyā: G. 83/1). (IV/123. s.).

ġāşib: (< Ar.) şahibiniñ izni, haberi olmaqsızın bir māl, bir şey'i hile veyā zör ile alan, ġāşb eden. (IV/163. s.).

Ġāfir: (< Ar.) kullarını yarlıgayıp merhāmet edici olan Cenāb-ı Hāķķ: *Ġāfirü'z-zenb.* (IV/163. s.).

ġāfil: (< Ar.) ġaflet edici, ihtiyātsiz, diķķatsiz, ġafletli: *şahş-ı ġāfil.* Ġāfilāne = ġāfilcesine. *Ben çalışdım, sen oynadıñ ġāfil / Sen misin yoksa ben miyim 'akıl* (Floryan, Mütercime ≈ Nācī). (IV/163. s.).

ġālib: (< Ar.) ġalebe edici, eden; zör ve kuvvet ile üst olan: *merd-i ġālib, fırķa-*

i ġālibe. Ġālibāne = ġālib olana yakışacak şüretde. Ġālibā = zannetmedigim vech ile, zannıma göre. *Ġālibā ġelecek, ġālibā gitmek istiyor.* ‖ *Vech-i berrāķınıñ Aşhāb-ı Şafā / Humreti ġālib idi der hattā* (Hāķānī: 209). (IV/163. s.).

ġālī: (< Ar.) 'degerinden ziyāde bahālī' demekdir: *ķumāş-ı ġālī, eşyā-yı ġālīye.* (IV/163. s.).

ġāliyā: (< F.), **ġāliye** (< Ar.): güzel koķulu bir terkīb-i ma'rūfdur ki ġāliye-misk yağı ıtlāk olunur. Beyne'l-'avām taķrīfle 'ķalemis' denilir. Ġāliye-bār = güzel koķulu şey saçan. Ġāliyā-sā(y) = ġāliye, 'ıtr terkīb edici, 'atķār. *Devātı ġāliyedān u buķūr olur ķalemi / Benefşe-zār-ı behişte döner sevād-ı raķam* (Nef'ī: K. 38/23). (IV/163. s.).

ġāmız: (< Ar.) mübhem, anlaşılması güç olan kelām: *su'al-i ġāmız, mes'ele-i ġāmıza.* Ġāmıza = fehmi müte'assir olan mādde, keyfiyyet. Cem'i *ġavāmız.* (IV/163. s.).

ġanbot⁴⁸⁹⁷: (< İng.) aşlı *ķonbu⁴⁸⁹⁸.* Ağır topu hāmil büyük şalope. (IV/163. s.).

4896 Devellioġlu: Farsça. Kāmūs-ı Türkī: Farsça. Lugat-ı Remzī: Farsça.

4897 TDK: gambot.

4898 TDK: gun-boat.

ġānim: (< Ar.) düşmandan ħarb ile doyumluk māl alan. Ġānimen = 'ġānim olarak' demektir. cem'i *ġānmīn*. (IV/163. s.).

ġāvī: (< Ar.) ġavāyetle muttaşif, azmış, azgın, güm-rāh: *ricāl-i ġāvī*. Cem'i *ġāvūn* Furkân-ı Kerīm'de vārid olmuştur. (IV/163. s.).

ġāyet: (< Ar.) nihāyet, uç, şöñ, şöñ derece: *nī'met-i bī-ġāyet, ġāyet müteşekkī, ġāyet çirkīn, sipās-ı bī-ġāyet*. Ba'zen *ġāye* şüretinde isti'māl olunur. § Edāt-ı mübālağa: *ġāyet güzel*. Ba'zen de bā-yı meftūħa 'ilāve olunarak 'baġāyet' denilir, bu taqđırde 'şöñ derece' de demek olur. (IV/163. s.).

ġā'ī: (< Ar.) ġāyete mensüb, şöña 'ā'id. 'İllet-i ġā'īye = 'netice-i maqşad, 'umde-i merām' demektir. (IV/164. s.).

ġabāvet: (< Ar.) 'aķılca za'īflik, ańlaşılmazlık, böñlük: *eşer-i ġabāvet*. || *Tahşīle sa'y ediyorsa da ġabāveti māni' oluyor*. (IV/164. s.).

ġabrā': (< Ar.) 'boz renkli' ma'nāsına olan *aġber*'iñ mü'ennesidir ki arza ıtlāk olunur. Sāħa-i ġabrā = 'yeryüzü, dünyā' demektir. *Yaķar*

bir berķ-ı 'ālem-süz-ı tīġiñ ser-be⁴⁸⁹⁹-ser anı / Mişāl-i ħār u ħas tutsa 'adū ger rū-yı ġabrāyı (Nef'ī: K. 28/29). (IV/164. s.).

ġabġab: (< Ar.) çeñe altı: *ġabġab-ı sīmīn*. (IV/164. s.).

ġabn: (< Ar.) mu'āmelede aldatmak. Ġabn-ı fāġiş = bey' ü şirāda fesād mu'āmele. (IV/164. s.).

ġabī: (< Ar.) ġabāvetle muttaşif, böñ: *tıfl-ı ġabī*. (IV/164. s.).

ġaseyān: (< Ar.) kuşmak: *ġaseyān-ı tabī'ī*. (IV/164. s.).

ġaddār: (< Ar.) ziyāde ġadr edici, eden. (IV/164. s.).

ġadr: (< Ar.) *vefā*'nıñ zıddı, vefāsızlık, 'ahdini tutmamak; ħıyānet, fenālık etmek. (IV/164. s.).

ġadīr: (< Ar.) seyl ile peydā olan birikinti şu, göl. Ġadīrī = gölde biten nebātāt. (IV/164. s.).

ġarrā': (< Ar.) aķ, parlak: *şerī'at-ı ġarrā, ġurre-i ġarrā, tuġrā-yı ġarrā, şehir-i ġarrā*. || *Bize bir ħilye-i ġarrā yazdıñ / Nāmuñı cebhe-i 'arşa kazdıñ* (Mu'allim Nācī⁴⁹⁰⁰: 2). (IV/164. s.).

ġarā'ib: (< Ar.) aşāġıda beyān olunan *ġarībe*'niñ cem'i: *ġarā'ib-i ħādīşāt, ve mine'l-ġarā'ib*. (IV/164. s.).

4899 Dīvānda: te.

4900 Sünbüle, Meşhūr "Hilye-i Şerīfe" Sahibi Hākāñīye.

ġarābet: (< Ar.) bir nesne hilāf-i ‘āde olmak, nazar-ı ta‘accüble görülecek hâlde bulunmak; tuhaflık: *Şā’ir Haşmet’in ġarābet-i aḥvāline dā’ir rivāyāt.* (IV/164. s.).

ġarām: (< Ar.) bir şey’e pek düşkünlük göstermek. Ziyāde göñül düşkünlüğü § ‘Arabīde “azāb, helāk” ma’nāsına müsta‘meldir. (IV/164. s.).

ġarāmet: (< Ar.) deyn ve diyet gibi edāsı lāzım olan şey ve o mişillü lāzımü’l-īfā nesneyi ödemek. (IV/164. s.).

ġarandi⁴⁹⁰¹: (< İt.) geminin büyük direği. (IV/164. s.).

ġarb: (< Ar.) güneşin batdığı cihet, gün batısı. Ġarb-ı şimāl = karayel tarafı. Ġarb-ı cenūbī = lodos tarafı. Ġarban = ġarb tarafında, ġarb tarafından. Ġarbī = ġarba mensüb. *Cenūb-ı ġarbī, bilād-ı ġarbiyye.* || *Eyleye tā Husrev-i şāhib-kırān-ı şark u ġarb / Eşheb-i zer pāleheng-i şubḥ ile cevālān-geri* (Nef’i: K. 14/62). (IV/164. s.).

ġars: (< Ar.) ağaç dikmek, dikilmek: *ġars-ı eşcār, bir fidān-ın ġarsı.* (IV/165. s.).

ġarez: (< Ar.) maqşad: *hilqat-ı beşerden ġarez.* § Kīn, sū-yı niyet, eşer-i bed-

ḥ’āhī: *Ġarez marazdır, eşer-i ġarez.* El-ġarez = ḥāşıl-ı kelām. Ġarz-kār = kīnli, kötü niyeti olan adam. (IV/165. s.).

ġargara: (< Ar.) şuyu boğazda oynatıp çalkamak: *Keten tohumu şuyuyla ġargara etmekli.* (IV/165. s.).

ġark: (< Ar.) şuya batmak: ma’ūnanın ġarkı § batmış: ġark-ı ‘ırk, ġark-ı nūr. Ġark-āb = şuya batan, batmış olan. Ġarka = kezālik batmış. *Ġarka-i deryā-yı rahmet.* || *Ġark-ı ḥūn-āb-ı dil etdi dīde-i giryān beni* (Fuṣūlī: G. 279/1). (IV/165. s.).

ġarīb: (< Ar.) yābāncı, kimsesiz: *Bu diyār-ın ġarībidir.* || *Bu ġarībe merḥamet.* § Tuḥaf, ġarābetli, mūcib-i ta‘accüb olan: *fi’l-i ġarīb, maşlahat-ı ġarībe.* || *Şorarsaṅ ‘āşık-ı bī-çāreniñ ḥālīn*⁴⁹⁰² *ġarīb oldu* (Yahyā: G. 393/2); *Zülfüñ gibi bir bahtı siyeh şahş-ı ġarībim.* (IV/165. s.).

ġarīb-nüvāz: (< F.) ġarīb, bī-çāre olanlara ikrām eden, ‘āciz-perver. (IV/165. s.).

ġarībe: (< Ar.) ġarīb-i keyfiyyet, ta‘accüb olunacak iş. Cem’i *ġarā’ib.* (IV/165. s.).

ġarīze: (< Ar.) insān-ın yaradılışdaki ḥūyu, ṭabī’atı. Ġarīzī = ġarīze

4901 TDK: grandı.

4902 Dīvānda: ḥālī.

mensûb, tabî'ata müte'allik. Ġarîzî bir hâlet, harâret-i Ġarîziyye. (IV/165. s.).

Ġarîk: (< Ar.) şuya batmış, şuda boğulmuş: Ġarîk-i bahr-i rahmet. || Ġarîk-i lücce-i hayret bu heft gird-âbîñ / Ne ka'rına nazar eyler, ne dest-yâr ister (Nâ'îlî-i Kâdîm: G. 48/4). (IV/165. s.).

Ġarîm: (< Ar.) şâhib-i Ġarâmet, alacaklı. (IV/165. s.).

Ġarive: (< İt.) ıstılâhât-ı bahriyyedendir. Geminiñ baş tarafından demir lengeri aşdıkları kol çengeli. (IV/165. s.).

Ġazâ': (< Ar.) düşman ile cenk, kavgâ. Êtmek, gitmek maddeleriyle kullanılır: O zamân serdâr-ı Ekrem Hendek Ġazâsına gitmiş-idi. || 'Arşa aş şimden-gerü tîğ-ı süreyyâ-cevheri (K. 14/1) / Bir Ġazâ êtdiñ ki hoşnûd eylediñ peygamberi (Nef'î: K. 14/4). (IV/165. s.).

Ġazâl: (< Ar.) geyik, karaca yavrusu. Nâm-ı dîgeri âhû'dur. Ġazâle = âhûnuñ dişisi § Tavas kazâsında bir kazâsında bir karyeniñ ismidir. İmâm Ebû Hamîd el-Ġazâlî 'aleyhü'r-raḥme hazretlerinin Muskaṭ re'sî olmağla nisbeti orayadır. Feyz-i tînet başkadır şühî-i

şûret başkadır / Her Ġazâlî şanma kim deşt-i Hoten âhûsudur (Koca Râğıb: G. 54/4); Öğrendi Ġazâlân-ı cihân ey gözü âhû / Atlamayı, tırmayı, dönüp bakmayı senden (Kâzım). (IV/166. s.).

Ġazete⁴⁹⁰³: (< Fr⁴⁹⁰⁴.) rûz-nâme-i havâdiş, cerîde-i şü'ünât, vakâyi'-i yevmiyye ve mesâ'il-i siyâsiyyeyi hâvî varak-pâre. Ġazete-hâne = bu mişillü evrâk-ı havâdişiñ tertîb ve tab' édildigi maḥall, maṭba'a. (IV/166. s.).

Ġazel: (< Ar.) fi'l-aşl 'laṭîfe ve şoḥbet etmek' ma'nâsınadır. İstılâhda bir nev' şî'r-i 'aşîkâneye ıtlâk olunur ki ekalli dört veyâ beş beyit olur. Ġazel-ḥ'ân = Ġazel okuyan. Ġazeliyyât = Ġazele müte'allik, Ġazel tarzında olan şî'rler. Zamânede Ġazeli kimse almıyor Şâbit / Güzellere vèrilen tuḥfe-i selâm gibi⁴⁹⁰⁵. (IV/166. s.).

Ġazve: (< Ar.) Ġazâ gibi cenk, düşman üzerine olan kavgâ: Ġazve-i Bedir. Cem'i Ġazavât. (IV/166. s.).

Ġassâl: (< Ar.) ölü yıkayıcı, yıkayan. Mü'ennesi Ġassâle'dir. (IV/166. s.).

Ġasl: (< Ar.) muṭlakâ 'yıkamak, yıkanmak' ma'nâsınadır.

4903 Gazette.

4904 TDK: İtalyanca. Kâmûs-ı Türkî: Fransızca. Kubbealtı: İtalyanca.

4905 Sâbit: G. 341/6.

Lisânımızda ekseriyâ bi'l-hâşşa ölüyü yıka-makda kullanılır: *ğasl-i meyyit*. (IV/166. s.).

ğaşy: (< Ar.) kendinden geçmiş, bayılmış: *Ğaşy oldum*. Ğaşy etmek = bî-höd eylemek, bayıltmak. § Kendinden geçme, bayılma, bî-hödlük: *Ğaşy geldi*. || *Güşe-i çeşm ile êtdikçe nigâh / Ğaşy olurlardı sürüş-i dergâh* (Hâkânî: 231). (IV/166. s.).

ğaşb: (< Ar.) bir kimseniñ mālını rızâsı olmaqsızın zabt etmek, almak: *ğaşb-ı nukûd, ğaşb-ı emvâl, bir şey'in ğaşbı*. || *Gönlümü ğaşb eylediñ dünyâ harâm oldu baña / Ben yinelegin saña hakķım helâl olsun dërim* (Huz Mâ Şafâ). (IV/166. s.).

ğazab: (< Ar.) dargınlık, kızgınlık; darılma, kızma, öfke. Êtmek maddesiyle kullanılır. Nigâh-ı ğazab = dargın, öfkeli bakış. Ğazabân = dargın, kızgın, öfkeli. *Pehlivân-ı ğazabân*. Ğazab-nâk = ğazablı, dargın. *Lutf eyle dësem Rûhî-i zâre ğazab eyler* (Rûhî-i Bağdâdî); *Çekdikçe çeşmi hışm ile şemşîr-i ğamzesin / 'Uşşâķa dehşet-i ğazab-ı Kahramân vërir* (Nef'î: K. 5/21). (IV/166. s.).

ğazanfer: (< Ar.) iri arslan. Ğazanferâne = arslancasına. (IV/167. s.).

ğazûb: (< Ar.) ğazabı çok, ziyâde kızgın, kükremiş: *ğazanfer-i ğazûb*. (IV/167. s.).

Ğaffâr: (< Ar.) kullarına mağfireti çok olan Hakk: *Ğaffârü'z-zünûb, Hâzret-i Ğaffâr*. (IV/167. s.).

ğaflet: (< Ar.) diğķatsizlik, ihtiyâtsizlik, bî-haberlik, dalgınlık, boş bulunmak, sehv. 'Ale'l-ğafle = ğaflet üzerine, apansız. § Ğafleten = ğaflet eseri olarak, dalgınlıkla. (IV/167. s.).

Ğafûr: (< Ar.) Ğaffâr gibi. Mağfiret edici, yarlıgayıcı olan Tañrı: *Rabb-i Ğaffûr, Ğaffûru'r-raḥîm*. || *Nazar êtdikçe aña Rabb-ı ğafûr / Terledi şerm ü hayâdan ol nûr* (Hâkânî: 54). (IV/167. s.).

ğafîr: (< Ar.) setr ma'nâsından me'hûz olup 'keşret sebebiyle her tarafı setr ve ihâta edici' demektir. Lisânımızda yalnız kullanılmaz. Cemm lafzıyla berâber isti'mâl olunur. Cemm-i ğafîr = 'cem'-i keşîr, çok olarak, ğalabalık' demektir. (IV/167. s.).

ğalâ': (< Ar.) bahâlılık, kıymet yüksekliği: *kaḥt u ğalâ, ğalâ-yı es'âr*. (IV/167. s.).

ğalebe: (< Ar.) üstün gelmek, dövüşde yenip üste çıkmak: *ğalebe-i kâmile*,

iktisāb-ı galebe. ‖ Ğalebe çaldı. Ş
İnsānca keşret, izdihām, çokluk:
ğalebelik. (IV/167. s.).

ğalaṭ: (< Ar.) yañlış: *ğalaṭ-ı meşhūr,*
ğalaṭ-ı fāhiş. Ğalaṭ-gū = yalan yañlış
söyleyen. Ğalaṭ-nüvīs = yalan yañlış
yazan. Cem'i ğalaṭāt. (IV/167. s.).

ğaltān: (< F.) yuvarlanıcı, yuvarlanan.
Fārisīde ḥarf-i tā olmadığından
eşahhı ğalaṭān olmak lāzım gelir.
Ser-i ğaltān, kūy-ı ğaltān. (IV/167. s.).

ğaltīde: (< F.) yuvarlanmış: *ğaltīde-i*
ḥāk-i mezellet. Doğrusu ğaltīde'dir.
(IV/167. s.).

ğalle: (< Ar.) zaḥīre, maḥşūl. *Ğalle-*
fürüş = zaḥīreci. (IV/167. s.).

ğaleyān: (< Ar.) kaynamak: *ğaleyān-ı*
mā. ‖ Toldı āvāze-i Aḥmed'le cihān /
Eyledi 'aşk-ı İlāhī ğaleyān (Ḥākānī:
53). (IV/167. s.).

ğalīz: (< Ar.) kalın, yoğun, kaba: *lisān-ı*
ğalīz, bisāṭ-ı ğalīz, ṭibā'-ı ğalīze, kelām-ı
ğalīz. (IV/167. s.).

ğam: (< Ar.) kaygı, tāsā. *Ğam-zede =*
tāsaya düşmüş, tāsālı. Ğam-güsār =
kaygı giderici, gideren. Ğam-nāk,
ğam-gīn, ğam-ḥ'ār = kaygılanmış,
tāsālı. Ğam-dīde = ğam görmüş,
me'yūs. Cem'i ğumūr. Çekme ğam
dest-gīrdır Allāh (Şeyḥ Ğalīb: G.
302/1); Allāh'ı severseñ beni söyletme

ğamım var (Ḥalīm Giray); 'Ārifīñ
gōñlün Hudā ğam-gīn eder şād eylemez
/ Bende-i maḥbūlünü Mevlā'sı āzād
eylemez (Nev'ī: G. 171/1). (IV/168.
s.).

ğammāz: (< Ar.) Türkçesi *koğucu,*
koğuculayıcı'dır ki 'bir adamın
'ayıbını, kabāhatini, naḳāyişini
arayıp dīgerlerine kötülük için
söyleyici, söyleyen' demektir.
Ğammāziyyet = ğammāzlık.
Ğammāze = göz kırparak ve
nāzikāne çimdikleyerek laṭife eden
güzel kıza ıtlāk olunur. Cāriye-i
ğammāze. ‖ Nice dil ihtiyār ile sever ol
şūḥ-ı ṭannāzı / Kosa öz ḥālīne ğamze-i
fettān u ğammāzı (Nef'ī: K. 23/32).
(IV/168. s.).

ğamz: (< Ar.) koğulamak. (IV/168. s.).

ğamze: (< Ar.) göz kırpması. *Güzel*
gözlerde ve ḥuşūsuyla ba'zı gözün
kuyruğunda vāḳi' olan laṭif kırpma,
hareket: ğamze-i fettān, ğamze-i
fettāne, ğamze-i şūḥāne. ‖ Āfet-i cān
dēdiler ğamze-i cellādīñ için (Nedīm:
G. 92/1). (IV/168. s.).

ğanā'im: (< Ar.) *ğanāimet'iñ cem'i:*
ğanā'im-i vefīre. Ğanāyim yañlıştır.
(IV/168. s.).

ğannāc: (< Ar.) ziyāde nāzlı, çok şīveli:
duḥter-i ğannāc. (IV/168. s.).

ġanem: (< Ar.) koyun. Laħm-ı ġanem =koyun eti. Cem'ı *aġnām*. (IV/168. s.).

ġanī: (< Ar.) zengin: *merd-i ġanī, ħātūn-ı ġaniyye*. ‖ *Ādem ġanī-dil olsa gedā-meşreb olmasa / Rind olsa bī-ħaķīķat u bī-mezheb olmasa* (Nā'ilī-i Qadīm: G. 314/1); *Dünyâyı ġanī kânı tehī bahrı ber⁴⁹⁰⁶ eyle* (Nef'î: K. 11/21). (IV/168. s.).

ġanīmet: (< Ar.) ħarbde düşmandan alınan māl: *hişşe-i ġanīmet*. Cem'ı *ġanā'im*. § Mecāzen ni'met-i ġayr-i müterakķaba maķāmında da kullanılır: *Fırşat ġanīmetdir*. (IV/168. s.).

ġavāşī: (< Ar.) *ġāşīye*'niñ cem'ı: *ġāşīyeler, örtüler*. (IV/168. s.).

ġavvāş: (< Ar.) dalgıç: *ġavvāş-ı bahr-i 'ulūm*. ‖ *Benim ol nādire ġavvāş ki olsa ne kadar / Bahr-i endīşe 'amīķ u dūr-i ma'nā kem-yāb* (Nef'î: K. 32/62). (IV/168. s.).

ġavāmız: (< Ar.) *ġāmūz* ve *ġāmūza*'niñ cem'ı. O māddelele baķmalı: *ġavāmız-i fıķhiyye*. (IV/169. s.).

ġavāyet: (< Ar.) azġınlık, *tarīķ-i ħaķdan şapmak*: *ġavāyet-i nefis, ġavāyet-i külliye*. (IV/169. s.).

ġavş: (< Ar.) fi'l-aşl 'meded, nuşret' ma'nāsındır. 'Meded-kār, nāşır' ma'nasında ve kibār-ı evliyā'u'llāh ħaķķında kullanılır: *ġavş-ı ā'zam, ġavşü'l-vāşılīn*. (IV/169. s.).

ġavr: (< Ar.) dib, esās. Ġavr-ı 'amīķ = derin dip. Bī'r-i 'amīķü'l-ġavr = dibi derin kuyu. Ġavr-ı mes'ele = 'mes'eleniñ dibi ya'nī esāsı, künhü' demekdir. (IV/169. s.).

ġavġā: (< F.) cenk, nizā'. Ġavġacı = ħūysuz, imtizācsız. (IV/169. s.).

ġayyā: (< Ar.) cehennemde kā'in bir kuyunuñ veyāĥūd bir dereniñ adıdır: *ġayyā kuyusu*. (IV/169. s.).

ġayb: (< Ar.) görünmeyen, bilinmeyen, görünürde olmayan ħāl, keyfiyyet, şey: '*ālem-i ġayb, 'ālemü'l-ġaybü'l-ħafāyā, imān-ı bi'l-ġayb*. Ġā'ib etmek maķāmında *ġayb etmek ta'bīri* kullanılmamalı. *Ya'nī sultān-ı serā-perde-i ġayb / Hāķim ü 'ādil-i bī'illet ü ġayb⁴⁹⁰⁷* (Hāķānī: 46). (IV/169. s.).

ġaybet: (< Ar.) 'bir şahşıñ sū-yı ef'āl ve aĥvāline dā'ir işidine infi'ālini mūcib olacak şüretde ġıyābında vāķı'a muţābık olarak söz söylemek' ki lisānımızda 'ġıybet etmek' denilir. Ġayın'ıñ kesriyle de 'aynı ma'nāya luġatdır. Muĥāverātta kesr-i ġayın

ile müsta'meldir. 'Arabîde olduğu gibi 'ğā'ib olmak' ma'nāsında kullanılmaz. (IV/169. s.).

ğaybūbet: (< Ar.) göze görünmemek, görünmez olmak: *ğaybūbet etmek, ğaybūbet-i mevķūte*. (IV/169. s.).

ğayr: (< Ar.) özge, başka: *Filāndan ğayrı, Zeyd'in ğayrı*. Ş Türkçe edāt-ı nefy ve selb olan *degil* makāmında elfāzın ibtidālarına rabṭ ile de kullanılır: *ğayr-i muntazam, ğayr-i kābil* gibi. (IV/169. s.).

ğayret: (< Ar.) nām ve nāmūsa hālel verecek hālāta karşı duygulanmak, deprenmek Ş ihtimām ile çalışmak: *Tahşil-i 'ilme ğayret eden aldanmaz*. Ğayret-keş = ğayret çeken, cidden çalışan. (IV/169. s.).

ğayz: (< Ar.) dem-i kalbiñ feverānından peydā olan hāletdir ki şiddet-i hışm ve ğazabdır, feverān-ı hiddet ve ğazab. Kezm-i ğayz = ğazabı men' etmek, yenme. Kāzım-ı ğayz = ğazabını men' edici. (IV/169. s.).

ğayn: (< Ar.) elif-bā-yı 'Osmānīde yirmi ikinci harfiñ ismidir. Ebced hesabında "1000" 'adedine işaretdir: *ğayn-ı meftūha*. (IV/170. s.).

ğayūr: (< Ar.) ğayret ile muttaşif, ğayretli: *ṭābi'-i ğayūr*. Ğayūrāne =

ğayūr olana yakışacak şüretde. (IV/170. s.).

//ğı//

ğıbṭa: (< Ar.) bir kimseniñ nā'il olduğu ni'metiñ zevālini istemeksizin kendisi de o ni'mete nā'il olmağı arzū etmek. Ğıbṭa-fermā = ğıbṭa vèrici. Ğıbṭa-keş = ğıbṭa edici. (IV/170. s.).

ğıdā', ğızā': (< Ar.) yiyecek, içecekden vücūduñ kıvām ve nemāsına medār olan şey: *ğıdā-yı kāfī*. ‖ *Mūsikī ğıdā-yı rūḥdur*. ‖ *Èder ezber perī-şüret güzeller / Ğıdā-yı rūḥdur taze ğazeller* (Nev'î: G. 119/1). (IV/170. s.).

ğırāre: (< Ar.), **ğırār:** (< F⁴⁹⁰⁸.) 'büyük kıl çuvāl' demekdir ki lisānımızda taḥrīfle 'ḥarar' dètir. (IV/170. s.).

ğıram⁴⁹⁰⁹⁻⁴⁹¹⁰: (< Fr.) evzān-ı cedīde dirhemi, dirhem a'sārı: *Biñ ğıram bir kilodur*. (IV/170. s.).

ğıran⁴⁹¹¹: (< Fr.) 'aẓīm, büyük: *ğıran vezīr, ğıran düķ*. (IV/170. s.).

ğırbāl: (< Ar.) taḥrīfle 'kalbur' dètirilen ālet. *Bu diķķat cismini sūrāḥ sūrāḥ etti ğırbālīñ* (Sāmī: G. 74/7). (IV/170. s.).

4908 Lugat-ı Nāci: Arapça. Lugat-ı Remzî: Arapça. Devellioğlu: Arapça.

4909 TDK: gram.

4910 Gramme.

4911 Grand

ğırre: (< Ar.) mağrūr gibi 'kibirilenmiş, aşısız, bī-hūde, bāṭıl nesne ile aldanmış' demektir. Feth ile de telaffuz olunur. *Ğırre olma hūsne kim bir gün zuhūr-ı hatt ile / Dūd-ı āh-ı 'āşık-ı ğam-ı ħār kendin gösterir* (Fıtnat). (IV/170. s.).

ğırīv: (< F.) dik ses, çığırışma, çığıltı: *ğırīv-i nisvān*. (IV/170. s.).

ğışş: (< Ar.) fi'l-aşl 'kalbde muzmer olanın hilāfını izhār ile, hıkd sebebiyle münāfıkāne naşihat etmek' ma'nāsındadır bu münāsebetle 'isā'et, şafvetsizlik' ma'nālarında kullanılır. *Ğill u ğışş* üslub-ı Fārisī üzere feth ile de okunur: *dil-i bī-ğışş, bāde-i bī-ğışş, zer-i bī-ğışş*. (IV/170. s.).

ğışā', ğışāve: (< Ar.) örtü, perde: *ğışā-yı kalb, ğışā-yı bekāret, ğışā-yı dimāğ, ğışā-yı muhātī, ğışāve-i ğarez*. Cem'i *ağşıye*. (IV/171. s.).

ğıtā: (< Ar.) örtü: *ğıtā-yı başar, ğıtā-yı rakīk*. (IV/171. s.).

ğill: (< Ar.) isā'et-i kalb, gönül şafvetsizliği. Ekseriyā *ğışş* ile birlikte isti'māl olunur: *ğill ü ğışş*. (IV/171. s.).

ğılāf: (< Ar.) taḥrīfle 'kılıf' denilen şey, kın: *ğılāf-ı seyf, ğılāf-ı muraşsa'*. (IV/171. s.).

ğılzet: (< Ar.) kalınlık, kabalık: *ğılzet-i tabī'at, ğılzet-i kumāş, ğılzet-i mizāc*. (IV/171. s.).

ğılmān: (< Ar.) *ğulām*'ın cem'i, bıyığı çıkmamış gençler: *ğılmān-ı cennet*. (IV/171. s.).

ğımd: (< Ar.) kın: *ğımd-ı seyf*. Cem'i *ağmād*. (IV/171. s.).

ğınā: (< Ar.) zenginlik, bolluk: *ğınā-yı tām, ğınā-yı tab'*. § Uşanç: *Her gün baklava yemekden ğınā geldi*. § Nağme, ezgi, ırlama: *bezm-i ğınā, ehl-i ğınā*. (IV/171. s.).

ğıyāb: (< Ar.) ğā'ib olma, bulunmama, hazır olmama: *hük-m-i ğıyābī, huzūr ve ğıyābda*. 'Ani'l-ğıyāb = ğıyābdan kendisi veyāḥūd kendisini bilmeksizin. Ğıyāben = hazır olmayarak, bulunmadığı hâlde. (IV/171. s.).

ğıyās: (< Ar.) 'meded, nuşret, istidād edene yetişip yardım etmek' ma'nāsındadır. Fā'il maḳāmında ve 'nāşır' ma'nāsında kullanılır: *yā ğıyāşe'l-müsteğīşīn, ğıyāşü'd-dīn*. (IV/171. s.).

ğıybet: (< Ar.) ma'nāsı yukarıda feth-i ğayın ile kısım-ı maḥşūşunda beyān olunmuştur. Oraya bakmalı. Lisānımızda kesir ile isti'māl ma'rūfdur. (IV/171. s.).

//ğul//

ğubār: (< Ar.) toz: *ğubār-ı tarīk, keşret-i ğubār*. Ğubār-ālūd = toza bulanmış, tozlu. *Pāk-i dāmen bir gül-i tersin ğubārımdan şakın* (Nā'ilī-i Qadīm: G. 246/1). (IV/171. s.).

ğudüvv: (< Ar.) şabāh vaḳti. Bi'l-ğudüvv-i ve'l-aşāl = şabāh ve akşām. (IV/171. s.).

ğudde: (< Ar.) bedende deri ile et arasında hāşıl olan yumruca bez. Ğudde-i nekfiyye = çeñeden kulağıñ yumuşığına kadar olan kısımda ba'zen ufaḳ ufaḳ hāşıl olan bezlere ıtlāk olunur. (IV/171. s.).

ğurāb: (< Ar.) qarğa. Ğurāb-ı esved = kuzgun qarğa. Ğurābī = qarğaya mensüb. Ğurābiyye = qarğa loḳumu, bādem, fındık, daḳīḳ ve şeker ile i'māl ve ṭabḥ olunan kurabiye. (IV/172. s.).

ğurrān: (< F.) homurdanıcı, hışım ile haykırıcı: *şīr-i ğurrān*. (IV/172. s.).

ğurabā': (< Ar.) *ğarīb*'iñ cem'i. Ğarībler, yābāncı faḳīrler: *ğurabā haste-hānesi*. (IV/172. s.).

ğurbet: (< Ar.) memleketinden başka yerde bulunmak, ğarīblik: *hāl-i ğarīb*. Mecāzen 'diyār-ı ğurbet'

maḳāmında da kullanılır. Ğurbet-zede = miḥnet-i ğurbete düşmüş olan. (IV/172. s.).

ğurer: (< Ar.) *ğurre*'niñ cem'i: *ğurer-i zāhire*. (IV/172. s.).

ğurfe: (< Ar.) çardaḳ, köşk: *ğurfe-i 'āliye*. Cem'i *ğuref ve ğurufāt*. (IV/172. s.).

ğuremā': (< Ar.) *ğarīm*'iñ cem'i. Dāyinler, alacaklı olanlar: *taḳsīm-i ğuremā, beyne'l-ğuremā taḳsīm*. (IV/172. s.).

ğurrende: (< Ar.) hışım ile gürleyip haykırıcı: *şīr-i ğurrende, peleng-i ğurrende*. (IV/172. s.).

ğurūb: (< Ar.) batmak, uzaklaşıp görünmez olmak: *ğurūb-ı şems*. Ğurūbī-i sā'at = alaturḳa sā'at. (IV/172. s.).

ğurūr: (< Ar.) kurum, bī-hūde şey'e i'timād ile aldanıp kurulmak. Dārū'l-ğurūr = dünyā. (IV/172. s.).

ğudeve(< Ar.) aḳlık, parlaklık. İş-bu ma'nā-yı aşlī i'tibāriyle iki şüretle isti'māl olunur. 1. Atıñ alınıdaki beyāzlık ki 'Arabīde 'şabāhū'l-hayr' denilir: *ğurre-i maḳbūle*. 2. 'Arabī ayıñ birinci gecesı ve günü ki kamer ibtidā hilāl-i nūrānī şeklinde görünmeye başladığı içündür: *ğurre-*

i muḥarrem, ğurre-i ğarrā. (IV/172. s.).

ġuzāt: (< Ar.) *ġāzī*'niñ cem'i. Ordu-yı İslām'da cenk edenler: *ġuzāt-ı kirām*. Teşdid-i zā ile okumak yañlıştır. *Ġuzātıñ her yegāne merd-i çāpük-dest-i ser-bāzı* (Nef'i: K. 23/6). (IV/172. s.).

ġusl: (< Ar.) yıkanmak, ehl-i İslām için 'inde'l-iktizā ta'rīf-i şer'īye göre yıkanmak: *ġusl-i mefrūz*. (IV/172. s.).

ġuşn: (< Ar.) dal. İnce de olsa kalın da olsa ıtlāk olunur. Küçüğüne 'ġusne' denilir. *Ġuşn-i şecer*. Cem'i *ġuşūn*, *aġşān*'dır. İştılāḥ-ı tıbda eczā-yı bedeniñ damar ve siñir gibi aḳsāmına ıtlāk olunur. (IV/172. s.).

ġuşşa: (< Ar.) kalbe 'āriz olan şıķıntı, kayġı, tāsa: *ġuşşa-i 'āşık*. Cem'i *ġuşaş*. *Ġuşşa-nāk* = kayġılı, tāsalı. (IV/173. s.).

ġuḍrūf: (< Ar.) kıkırdak kemigi. (IV/173. s.).

ġufrān: (< Ar.) yarlıġama, yarlıġayıp setr-i günāh ile merḥamet etmek: *ġufrān-ı İlāhī*. | *Şu ḥālim olur belki ġufrānı cālib / Olur belki ġufrānı cālib şu ḥālim* (Lā⁴⁹¹²). (IV/173. s.).

ġulāt: (< Ar.) 'kaynayıcı' ma'nāsına olan *ġālī*'niñ cem'i olup ba'zı mezāhib erbābınıñ müfriṭ taķımına

ıtlāk olunur: *ġulāt-ı Şī'a*. Teşdid-i lām yañlıştır. (IV/173. s.).

ġulāz: (< Ar.) kaba, kalın. Ġmān-ı ġulāz = büyük yeminler, andlar. (IV/173. s.).

ġulām: (< Ar.) tüyü çıķmamış delikanlı, genç. Şeyḥ ü ġulām = ihtiyār ve genç. Cem'i *ġilmān*. *Ġulām-ı kem-teriñ Esrār-ı bī-nevā gelmiş / Kaḫıñdan eyleme me'yūs eyā cenāb-ı faşīḥ* (Esrār Dede: K. 14/9). (IV/173. s.).

ġulġul, ġulġule: (< Ar.) gürültü, çıġrışma: *ġulġul-ı şıbyān*, *ġulġule-i tekbīr*. Ş Birincisi 'māyi'ātıñ şışeden boşaldıġı vakit peydā ettiġi şadā'ya da denilir: *ġulġul-ı mīnā*. | *Gūş-ı cānımdadır ol ġulġul-ı tekbīr henüz* (Lā). (IV/173. s.).

ġuluvv: (< Ar.) ḥaddi tecāvüz etmek. Fāriside *ġuluvv* 'izdiḥām' ma'nāsındır. (IV/173. s.).

ġumūz: (< Ar.) kelām-ı mübhem ve muġlak olmak, söz güç añlaşılabilecek şüretde kapalı bulunmak: *Bilen varsa sensin naşıl nüşhayım ben / Baña vèrdi ḫayret ġumūz-ı me'ālim* (Lā⁴⁹¹³). (IV/173. s.).

ġumūm: (< Ar.) *ġam*'ıñ cem'i: *def'-i ġumūm*. (IV/173. s.).

4912 Mu'allim Nācī ≈ Mūnacaat: 11.

4913 Mu'allim Nācī ≈ Mūnacaat: 6.

ğunc: (< Ar.) nāz, şīve ki Türkçesi *kırtma*'dır: *ğunc u delāl*. (IV/173. s.).

ğonce: (< F.) yaprakları henüz açılmamış veyāhūd az açılmış çiçek, huşuşıyla gül: *ğonce-dehen*, *ğonce-i ümīd*. Ğonce-i āb = habāb, yağmur yağar iken şuyuñ yüzünde peydā olan kabarcık. "Çīm" ile telaffuz ve tahrīri ğalaṭdır. *Āşiyān-ı sīneden pervāz eden mürğ-i heves / Kondu bir gül dalına mest oldu bū-yı ğonceden*.⁴⁹¹⁴ (IV/173. s.).

ğunūde: (< F.) uyumuş: *murzi'a-i ğunūde*, *ğunūde-i hāk-i ğufrān*. (IV/173. s.).

ğurçaṭa: (< İt.) gemici işlāhatındandır. Gemi direkleriniñ birinci ekine 'çanaklık', ikincisine 'ğurçaṭa' denilir ki 'ğābete çubuğu ile baba fiño çubuğu arası' demekdir. (IV/173. s.).

ğüre: (< F.) koruk. (IV/173. s.).

ğūze: (< F.) kūze. Ğūze-i penbe = pamuk kozası. (IV/173. s.).

ğūṭa: (< F.) şuya dalma. Ğūṭa-h̄ār, ğūṭa-h̄ōr = şuya dalan. *Seyl-veş etdi ğūzer mihr-i hayālīñ dilden / Merdüm-i dīde-i cām ğūṭa*⁴⁹¹⁵-h̄ōr-ı nūr henüz

(Nā'ili-i Qadīm: G. 143/2). (IV/173. s.).

ğūg: (< F.) kurbaga: *āvāz-ı ğūg*, *ğulğule-i ğūgān*. (IV/173. s.).

ğumene: (< İt.) gemilerin baş taraflarında aşılı bulundurulan demir lengerlerin kalın zinciri, halaṭı. İnce olur ise *ğūmnāṭe* denilir. (IV/173. s.).

ğuyūb: (< Ar.) ğayb'ın cem'i. O māddeye bakınız. 'Allāmü'l-ğuyūb. (IV/173. s.).

//fe// (IV/174. s.-IV/204. s.).

fā': (< Ar.) elif-bā-yı 'Oşmānīde yirmi üçüncü harfin ismidir. Ebced hesabında "80" sayılır: *faşlü'l-fā*. (IV/174. s.).

fā'ide: (< Ar.) mādđi ve ma'nevī kesb ve taḥşil olunan şey, kār, nef'. Fā'ide-mend = kārlı, menfa'at şāhibi. Çi-fā'ide = ne çāre. (IV/174. s.).

fā'iz: (< Ar.) fevz bulucu, bulan. *Fevz māddesine de mürāca'at oluna. Olur ne kimse bu türlü*⁴⁹¹⁶ *sa'ādete fā'iz* (Nef'ī: K. 30/7). (IV/174. s.).

4914 TRT'de 623 repertuar numaralı şarkıdır. Salāhī.
(www.turkedebyatiisimlersozlugu.com. Mehmet Gürbüz, "Salāhī" maddesi.)

4915 Dīvānda: Merdüm-i dīde-i cām gūta.

4916 Dīvānda = denli.

fā'iz: (< Ar.) feyzān edici, eden: *Huzūr-ı fā'izü'n-nūr olunur.* § Borç ile alınan akçe için verilen ücret, güzeşte: *fā'iz-i mürekkeb.* Fā'izci = fā'iz ile akçe veren adam. (IV/174. s.).

fā'ik: (< Ar.) ma'nevî olarak üstün olan, fevkinde bulunan: *Bu çocuk tahşil ve terbiyede şakirdânın cümlesine fā'ikdir, ta'zîmât-ı fā'ike.* || *Hüner akrân içinde her cihetden fā'ik olmağdır* (Nev'î: G. 86/3). (IV/174. s.).

fabrika⁴⁹¹⁷: (< Fr⁴⁹¹⁸.) makineler ile iş yapan eşyâ-yı muhtelif vücuda getiren mahall. Fabrikatör⁴⁹¹⁹ = fabrika işleten, işleyen, düzen. (IV/174. s.).

fâtih: (< Ar.) feth edici, eden, açıcı, açan: *fâtihü'l-ebvâb, fâtih-i Endülü.* § Sultân Mehmed Hân-ı sâni hazretleriniñ 'unvân-ı hümayûnlarıdır ki *Fâtih-i Kostantiniyye* cümlesinden muhaffefdir. (IV/175. s.).

fâtîha: (< Ar.) başlangıç: *fâtîha-i kelâm, fâtîha-i kitâb.* § Kur'an-ı Kerim'in birinci sûresi: *Sûre-i Fâtîha, Fâtîha-i Şerîfe.* Fâtîha demek = ekseriyâ du'â makamında sûre-i şerîfe-i mezkûreyi okumak. *Rûh-ı şerîfine*

dâ'imâ fâtîha okunur. Ve ba'zen 'bir şey'e kat'ıyyen karar vermek' demektir: *Artık bu işe fâtîha dênildi.* || *Fevtime târîh-i mu'cemdir oku / Fâtîha 'Osmân Efendi rûhuna* (Surûrî). (IV/175. s.).

fâtir: (< Ar.) durğun, gevşek, fütürlü: *nazar-ı fâtir, hâtır-ı fâtir.* (IV/175. s.).

fâcir: (< Ar.) fücür şahibi, kötü işler ile müstağil günah-kâr: *şahş-ı fâcir, muhtâle-i fâcire.* || *Gayba imân getir ey mülhîd-i fâcir ki saña / Âhiretten hat-ı ta'lîk ile hüccet gelmez* (Şâbit: G. 132/3). (IV/175. s.).

fâci': (< Ar.) insânı müte'essir ve derd-nâk edici şey: *fâci' bir hâl.* (IV/175. s.).

fâci'a: (< Ar.) kalbleri acındırıp muhtarib ve müte'essir eden keyfiyyet, müşibet § esasen kalbleri acındırarak şürette mü'essir olduğu hâlde ba'zı eglenceli sözler ve hareketlerle karışık olarak tertib olunan tiyatro ve oyunu ki Fransızcası *dram*⁴⁹²⁰ dır. (IV/175. s.).

fâhiş: (< Ar.) haddiñ hâricinde çirkîn, pek kötü: *kavl-i fâhiş, hatâ-yı fâhiş, kelâm-ı fâhiş, fi'l-i fâhiş, hatî'ât-ı fâhişe.* § Pek çok ve fazla şey: *ğabn-ı fâhiş, fî-i fâhiş, fî'ât-ı fâhişe.* 'Arabîde iş-bu

4917 Fabrique.

4918 TDK: İtalyanca. Kâmûs-ı Türkî: Fransızca. Kubbealtı: İtalyanca.

4919 Fabricateur.

4920 Drame.

ma'nâlardan mâ-'adâ gâyetle bencil, nâkis adama ıtlâk olunur: *recül-i fâhiş*. (IV/175. s.).

fâhişe: (< Ar.) ıstılâh-ı şer' de 'gâyetle kabîh ve münker olan günâh' demektir. Meşelâ ikbağ-ı zünüb olan zinâ gibi. 'Hakk Te'alâ hazretlerinin nehy ettiği o fi'l-i kabîhi işleyen'e denilir. (IV/175. s.).

fâhte: (< F.) üveyk kuşu, beyâbânî güvercin ki endâmı, âvâzı hõş olduğundan şâ'irân için sermâye-i nazm olmuşdur. Bâkî'nin âtideki mışrâ'ıyla Ebü'l-Ma'ânî'nin beyti birer nümunedir. *Seher-geh ber-ser-i serv-i ser-efrâz / Şevd fâhte be-'aşk-ı yâr dem-sâz*⁴⁹²¹ (Ebü'l-Ma'ânî). (IV/175. s.).

fâhîr: (< Ar.) fâhr edici, eden. Bunuñ yerinde ekseriyâ müftehîr kullanılır. Ş Güzel, şa'sa'lı, şanlı, ihtişamlı: *libâs-ı fâhîr, hil'at-ı fâhire, dâ'ire-i fâhire*. || Söz bir metâ'-ı fâhîr ü kem-yâbdır velî / Aña revâcı lutf-ı şeh-i nüktedân vèrir (Nef'î). (IV/175. s.).

fâris: (< Ar.) atlı, ata binici: *fâris-i bî-nazîr*. || *Geldi ol fâris-i şâh*⁴⁹²² "Levlâk" (Hâkânî: 105). (IV/176. s.).

fâris: (< Ar.) 'kumsal mağall' ma'nâsını ifâde ettiği gibi *pârs* lafzınıñ mu'arrebî bulunduğ da mervîdir ki diyâr-ı 'Acem'e, huşuşuyla İrân'ın cenûbu Şîrâz vilâyetine ıtlâk olunur: *iklîm-i Fâris*. Fârisî = 'diyâr-ı 'Acem'de ve huşuşuyla vilâyet-i mezkûrede mütemekkin ahâlîniñ lisânı' demektir. *Fârisîce* ta'bîri pek yañlıştır. *Koydu âteş-kede-i Fâris'e hâk* (Hâkânî: 105). (IV/176. s.).

fâriğ: (< Ar.) âsûde, işden vâzgeçici, elini işden çekici, işini yitirip çekilici. (IV/176. s.).

fâriğ: (< Ar.) fark edici, eden; ayırıcı, ayıran: *fâriğ-i hatâ ve şavâb, fâriğ-i nîk ü bed, 'alâmet-i fâriğa*. || *Fâriğ-i hikmet olmalı evvel / Şoñra ahz etmekli anı ne güzel* (Lâ). (IV/176. s.).

fârûk: (< Ar.) hakk ve bâtılı fark ile icrâ-yı 'adâlet etmek şıfat-ı mümtâzesiyle şöhret-yâb olan Hazret-i 'Ömer rağıya'llâhu 'anhuñ lakab-ı şerîfleridir: 'Ömerü'l-fârûk. || *İslâm-ı Fârûk-ı 'Arab ikbâl-i Pervîz-i 'Acem* (Nef'î: K. 15/21). (IV/176. s.).

fâre: (< Ar.) Fâriside 'mûş', Türkide 'şıcan' denilen müstekreh hayvâncık. *Fâr* dañî 'aynı ma'nâya lûgatdır. (IV/176. s.).

4921 (F.) Seher vakti üveyik kuşu göğe uzanan selvinin başında sevgilinin aşkıyla haşır neşir olmuş.

4922 Kâmûsta: tîh.

faste: (< Fr.) tañtana, zīnet, süs; elmāsiñ revnağını artıran yüz taraflı tırāşı. (IV/176. s.).

fāsiḥ: (< Ar.) fesh edici, eden: *fāsiḥ-i şirket-i ticāriyye*. (IV/176. s.).

fāsid: (< Ar.) kötü, yanlış, bozuk: *fi'l-i fāsid*. 'Müfsid, münāfık, şaķī' ma'nāsını da ifāde eder. Bu ma'nāda cem'i olan *fesede* ziyāde kullanılır. (IV/176. s.).

fāsık: (< Ar.) ıstīlāḥ-ı şer'de tā'at-ı İlāhiyyeden ḥurūc-ı fāḥiş ile çıkan, tārīḳ-i ḥaḳdan çıkıp irtikāb-ı zinā ve günāḥ eden adama itlāk olunur: *fāsık-ı mahrūm, mü'min-i fāsık*. Cem'i *feseḳa*. (IV/176. s.).

fāş: (< Ar.) gizli bir mādde beyne'n-nās şāyi' olma, duyulma: *fāş-ı rāz*. Fāş etmek = gizli tutulmak lāzım gelen bir ḥaberi, māddeyi herkese söyleyip yapmak. (IV/176. s.).

fāşıl: (< Ar.) mādde-i nizā'ı bulucu, bulan, ḥükm ve kazāya vaşf olur: *ḥükm-i fāşıl*. § Aralayıp ayırıcı, ayıran: *ḥaṭṭ-ı fāşıl, ḥuṭṭ-ı fāşıla*. (IV/177. s.).

fāşıla: (< Ar.) iki şey'in arasını ayıran nesne: *fāşıla-i maḳāle, fāşıla-i kelām, fāşıla-i beyit*. § Ara, aralık. Bilā-fāşıla = aralıksız, arası kesilmeksizin. Fāşıla-i şuḡrā = 'arūzda üç

müteḥarrik ve bir sākin ḥarfden, fāşıla-i kübrā = dört müteḥarrikle bir sākin ḥarfden 'ibāret tef'ile. (IV/177. s.).

fāzıl: (< Ar.) fazl ile muttaşif olan ya'nī meziyyet, kerem, 'āṭifet, 'ilm, ma'rifet cihetiyle artığı bulunan: *merd-i fāzıl, mürebbiye-i fāzıla*. Cem'i *fuṣalā*. *Fāzıl*⁴⁹²³-ı *ḥavşala-āmūz-ı felek / Kāmil-i ma'rifet-endūz-ı melek* (Ḥākānī: 85). (IV/177. s.).

fātır: (< Ar.) yaradıcı, yaradan: *fātır es-semāwāti*⁴⁹²⁴, *ḳudret-i fātır*. (IV/177. s.).

fā'il: (< Ar.) işleyici, işleyen. Fā'il-i muḥtār = ihtiyārı elinde, istediği gibi işlemekte serbest olan. Fā'il-i ḥayr = ḥayır işleyen. İsm-i fā'il = 'ilm-i şarf ıstīlāḥātından olup 'işleyicinin ismi' demektir. Fā'aliyyet = 'işleyicilik, tıbda 'amel-i te'sīr' demektir. (IV/177. s.).

fakfon: (< Alm.) aşı *pakfon*'dur. Gümüş, tūtyā, nikelden mürekkeb bir ḥalīṭa-i ma'deniyyedir. Yüz elli sene evvel Çin'den Almanya'ya geldiği ve iş-bu *pakfun* kelimesi daḥī Çince olduğu ve Almancası *alphenid*

4923 Eserde: Hāşıl.

4924 Yusuf: 101. (Ar.) Semaları yaratan...

kelimesi idüğü bi't-tahkik
añlaşılmalıdır. (IV/177. s.).

fāka: (< Ar.) yoksulluk, fakirlik: *fāka-i*
şedide, *şiddet-i fāka*. (IV/177. s.).

fākiha: (< Ar.) yemiş, meyve: *fākiha-i*
lezīze. En-nār fākihatü's-şitā = âteş
kışın meyvesidir. (IV/177. s.).

fāl: (< Ar.) fikr-i za'if ve re'y-i saħif
şahibi adamın bir mādde-i
me'müleyi istihrāc ve işilā'
mağşadıyla kitāb açmak ve kitāba,
baklaya bakmak gibi muhtelif
şüretlerde ve vukū'-bulan teşebbüşü
ve bu yoldaki teşebbüşün gösterdiği
netice: *fāl açmak*, *fāla bakmak*, *fāl-ı*
hayr. (IV/177. s.).

falye: (< İt.) topun ağızlık ve yemleme
otu konulan deligi. (IV/177. s.).

fām: (< F.) renk. Terkīb ile kullanılır.
Gül-fām = gül renkli. Zer-fām =
altın renkli. Sebz-fām = yeşil renkli.
(IV/177. s.).

familya⁴⁹²⁵: (< Fr⁴⁹²⁶.) ev halkı, 'ā'ile,
'ıyāl ve evlād. (IV/178. s.).

fantaziye⁴⁹²⁷: (< Fr.) gelip geçici heves,
keyif, merāk; tañtana, gösteriş. Aşlı
'Arabca *fanṭaziyye*'dir ki mağribi ve
'Mısırlıların şenliklerde bir resm-i

mağşuş ile at koşdurmaları'
démekdir. (IV/178. s.).

fānūs: (< Ar.) fenār, şişe kapak Ş cırāğ
ve şem'in şu'lesini hārice 'aks
ètdirecek bir hālde üzerine geçirilen
yek-pāre, yuvarlak şişe yāhūd
porselen kapak: *fānūs-ı şem'*, *fānūs-ı*
hayāl. (IV/178. s.).

fānī: (< Ar.) fenā bulucu, bulan: *dünyā-*
yı fānī, *huzūzāt-ı fāniyye*. || *Berg ü*
bārından biz el çekdik bu fānī gülşeniñ /
Mīve-i mağşūd ister olsun ister olmasın
(Faşih Dede: G. 318/2). (IV/178. s.).

fabihā: (< Ar.) pek iyi, ne güzel
makāmında ve ekseriyā cümel-i
şartıyyede edāt-ı şart ile birlikte
isti'māl olunur: *Hükmi 'aḳdi bir*
haftaya kadar icrā eder iseñ fabihā,
ètmedigiñ hālde kânünen fesh ètdiririm.
(IV/178. s.).

Fettāh: (< Ar.) açıcı, açan, Cenāb-ı
Haḳḳ: *Fettāh-ı Kerīm*. (IV/178. s.).

fettān: (< Ar.) fenālık yapıcı, şeytanetle
ayardıcı: *şūh-ı fettān*, *ğamze-i fettān*,
çeşm-i fettān. (IV/178. s.).

fetāvā, fetāvī: (< Ar.) *fetvā*'nın cem'i:
fetāvā-yı şerīfe. (IV/178. s.).

feth: (< Ar.) açmak, açılmak: *feth-i bāb*,
çārşū-yı kebiriñ feth ü küşādı. Ş Üstün
oğunmak, okudulmak: *feth-i lām ile*,
lām'ın fethiyle. || *Feth eyle cihan-ı nazm*

4925 Famille.

4926 TDK: İtalyanca. Lugat-ı Naci: Fransızca. Lehçe-i Osmānī: İtalyanca.

4927 Fantasie.

u neşri / Ol husrev-i kām-kār-ı ma'nî
(Ünsî). (IV/178. s.).

fetha: (< Ar.) üstün, üstün işareti: *fetha-ı hafîfe*. Cem'i *fetehât*. (IV/178. s.).

fatḳ: (< Ar.) yarmak, yarılmak. Fatḳ u ratḳ-ı umûr = 'işleri yarıp bitışdirmek ya'nî hall etmek' demektir. Ş *Kaşık yarığı* denilen 'illetin ismi. Kaşığın perdeleri altında muhtebes olan cismiñ teferruḳ-ı ittışâl sebebiyle hârice nüfûz etmesidir ki şuver-i muhtelifede zâhir olur: '*illet-i fatḳ*. (IV/178. s.).

fetvâ: (< Ar.) su'âl-i meşrû'a vèrilen cevâb-ı şer'î: *fetvâ-yı şerîf*. Cem'i *fetāvâ*'dır. Bâb-ı fetvâ = şeyhü'l-islâm dâ'iresi. Fetvâ emîni = 'ulemâdan hücec ve es'ile-i şer'iyyeniñ tedkîk ve taşdîkine me'mûr olan zât. Fetvâ-hâne = me'mûr-ı müşârün-ileyh ile ma'iiyetindeki me'mûrîn-i şer'iyyeniñ ikâmet-gâh-ı resmiyyesi. (IV/178. s.).

fetâ: (< Ar.) yigit: *Lâ-fetâ illâ 'Alî raḍıya'llâhu 'anh*. || *Beñzer revîşin Haydar'a bir şanlı fetâsın* (Mu'allim Nâcî⁴⁹²⁸: 62). (IV/179. s.).

fetîl, fetîle: (< Ar.) 'bükülmüş, bükülmeli' ma'nâsındır. İplikden

bükülüp envâ' kândilleriñ içinde bulunan fetîl ki kesr-i fâ ile zebân-zeddir. Fetîle-i gîsû = saç örgüsü. Hacer-i fetîle = dağ keteni. Ş Hamâm kâsesini delk ile vücûddan çıkarılan bükük bükük kire de 'fetîle' denilir. *İncilâ-yı ruḥu*⁴⁹²⁹ *yakdıkda fetîl / Söndü kândîl-i Zebûr u İncîl* (Hâkânî: 110). (IV/179. s.).

fecr: (< Ar.) güneşiñ tûlû'undan evvel ufḳ-ı şarkîde zâhir olan kızılığı, tañ yeriniñ ağarması. Fecr-i kâzib = şekl-i mustaṭîl ile şabâha karşı zuhûr eden ziyâ-yı maḥdûd. Fecr-i şâdık = dîğèrinden sonra zuhûr ile âfâka münteşir olan ziyâdır ki 'şafaḳ sökmek' denilir. (IV/179. s.).

fecere: (< Ar.) *fâcir*'iñ cem'i. Oraya da bakmalı: *kefere-i fecere*. (IV/179. s.).

fecî': (< Ar.) elim ve ıztırâb vèren, acıklı. (IV/179. s.).

fecî'a: (< Ar.) acıklı keyfiyyet, muşîbet. *Fâci'a*'ya da bakmalı. (IV/179. s.).

fahhâş: (< Ar.) keşrû'l-fahş adam: *evbâş-ı fahhâş*. (IV/179. s.).

fehâvî: (< Ar.) *fehvâ*'nın cem'i. Müfredine bak. *Eşeriñ âteşin-fehâvîdir / Çok dil-efrûz-ı nazmı hâvîdir* (Lâ). (IV/179. s.).

4928 Diğer Şiirleri, İrcâ-i Nazar.

4929 Eserde: İncilâsı daḥî.

faḥṣā': (< Ar.) nakl ve 'aqlıñ kabûl
etmediği derecede ḥaddi mütecāviz
kavl ve fi'l; meşrû' olmayan lezā'iz-i
şehvāniyye § zekāt vèrmekde olan
buhl. (IV/179. s.).

faḥṣ: (< Ar.) bir şey'in iç yüzünü
araştırmak, aramak. *Tefahḥuṣ*
bundan müştakdır. (IV/179. s.).

faḥm: (< Ar.) kömür: *faḥm-ı ma'denī*.
(IV/179. s.).

fehṽā, fehṽā': (< Ar.) 'ma'nā' demektir
ki kelāmıñ siyāk u sibākından
zihniñ intikāl edecek medlül,
me'âlden 'ibâretdir. (IV/179. s.).

faḥḥār: (< Ar.) ziyâde övünücü,
övünen, kendini medḥ edici: *Nef'î-i*
faḥḥār. (IV/179. s.).

faḥāmet: (< Ar.) ululuk, qadr u şānı
refi' olmak. Faḥāmetli = elḳāb-ı
resmiyyeden olup şadr-ı a'zam,
ḥıdīv-i Mısır ve ecnebī prensler
hakkında kullanılır. (IV/179. s.).

faḥz: (< Ar.) uyluk, buṭ içi. Iştılāḥāt-ı
tıbbiyyedendir. Qalça ile baldırın
mābeyni olan 'uḏva 'uyluk' denilir.
(IV/180. s.).

faḥr: (< Ar.) aḥlāk ve feḏā'il ve aḥvāl
ve menākıb cihetiyle nāzlanıp
övünmek, bu şüretle bir adamı
diğerlerine tafḏil ve tercih etmek §
medār-ı şeref ve mefḥaret,

kendisiyle iftiḥār olunan, övünülen:
faḥr edecek şey, faḥrî'l-vüzerā, faḥrî'l-
udebā. Faḥr-i 'âlem =
peygamberimiz 'aleyhi's-şalātu ve's-
selām efendimiz ḥazretleri. §
Ta'azzum, tekebbür, ululanma. *Nice*
pākīze suḥandan soñra / Faḥr-i 'âlem
dēdi benden soñra (Ḥākānī: 149).
(IV/180. s.).

faḥrî: (< Ar.) faḥr ve şerefe mensüb,
iftiḥār için bilā-ücret ifā edilen
vazife ve me'muriyyet § o şüretle
ifā-yı ḥidmet eden: *faḥrî şeh-*
benderlik, faḥrî kâtib, faḥrî a'zā.
(IV/180. s.).

faḥriyye: (< Ar.) şā'iriñ kendini medḥ
ederek, övünerek söylediği şi'r:
Ḥattā Nef'î, mu'tādī olan faḥriyyeden
Sihām-ı Qazā qaşā'idinde daḥī
ayrılmadığından (Kitāb-ḥāne ≈ Nef'î).
Cem'î faḥriyyāt. (IV/180. s.).

faḥūr: (< Ar.) pek faḥr edici, ziyâde
övünücü: *ferih u faḥūr*. Faḥūrāne =
faḥūrcasına. (IV/180. s.).

faḥīm: (< Ar.) faḥāmetli muttaşif,
faḥāmetli, refi'ü'l-qadr: *düvel-i*
faḥīme. Faḥīmāne = faḥīm olana
yakışacak şüretde, resmiyyātda
şadr-ı a'zam ve ḥıdīv-i Mısır ile
ecnebī prensler hakkında kullanılan

ta'birāt-ı ta'zīmiyyedendir: *zāt-ı sāmī-i fahīmāneleri*. (IV/180. s.).

fedā': (< Ar.) bir şey'in uğruna değerli bir şeyi bezl ve terk etmek, bir şeyden vāzgeçmek. Bu ma'nāda etmek, eylemek mādeleriyle kullanılır: *Fedā etdim*. || *Fedā eyledi*. Ş Kırbān ma'nāsında da kullanılır. *Saṇa cānım da fedā ben de fedā* (Hākānī: 705); *Cānını rāh-ı haḡda kıldı fedā* (Lā). (IV/180. s.).

fedā'ī: (< Ar.) cihād-ı fī-sebīlī'llāh için fedā-yı nefis eden 'asker: *ḡarb fedā'īleri*. *Fedāyī* tarzında isti'mālī ḡalaḡdır. (IV/180. s.).

fezleke: (< Ar.) netice, hūlāṣa, icmāl: *lāyihānī fezleke-i me'ālī, fezlekeli evrāḡ-ı taḡḡīyye*. (IV/180. s.).

fer: (< F.) nūr, ziyā: *Gözünüñ feri sönmiş*. || *Gözlerinde fer kılmamış*. Ş Şūkūh ve zīnet, ṣān ve şevket. Muzāf veyā ma'tūfün-'aleyh olduḡu taḡdīrde teşdīd ile isti'māl olunur: *fer-i salṡanat, fer-i devlet*. Ger ü fer = bir ta'bīr-i Fārisīdir ki 'ḡudret ve miknet, ṣān ve şevket' demektir. 'Avām beyninde bile kullanılan *gerli ferli* ta'bīri bundandır ki 'ṣānlı, ḡudretli' ma'nāsını ifāde eder. Ger = kāf-ı Fārisī ile 'ḡudret ve miknet' ma'nāsına bir kelime-i fārisiyyedir.

İş-bu ta'bīrdeki *fer*'i 'firār' ma'nāsına olan *ferr* zānnedip başḡa türlü ma'nā vermek maḡz-ı ḡaḡadır. Bu *ger ü fer* başḡa, aṣaḡda zikir olunan *kerr ü ferr* başḡadır. Birincisi bir ta'bīr-i Fārisī, ikincisi bütün 'Arabīdir. *Ey Ḥusrev-i Cem-cāh-ı Ferīdūn-fer-i 'ālem* (Nef'ī: K. 24/21). (IV/180. s.).

ferr: (< Ar.) 'firār, kaçmak' ma'nāsındadır. Kerr ü ferr = 'meydān-ı ḡarbde 'ḡarḡa' denilen şūretde düşmana ḡamle ediş, saldıriş' demektir. Kerr = lafz-ı 'Arabīsi 'cenkde hücum ile isti'māl-i silāḡ etdikden soñra ṣaf-ı ḡarbe rücū' etmek, kaçmak şūretiyle dönüp tekrār ḡamle eylemek' ma'nāsındadır. (IV/181. s.).

ferā'id: (< Ar.) *ferīde*'niñ cem'i. Müfredine bakmalı. (IV/181. s.).

ferā'iz: (< Ar.) *ferīze*'niñ cem'i. Müfredine bakmalı. *Ferā'iz-i dīniyye*. Ş Erbāb-ı istiḡḡāḡa terekeniñ keyfiyyet-i taḡsīmini bildiren 'ilm. (IV/181. s.).

ferāḡ: (< Ar.) bol, geniş, yayvan, açık. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır. Ḥesāb-ı ferāḡ = geniş ḡesāb. Bunu *ferāḡ* şūretinde yañlıṣ yazmamalı. *Ferāḡ-āstīn* = 'yeñi, bol

ya'nî civân-merd, kerîm' demektir. Ferâh-dest = kezâlik civân-merd, zengîn. Ferâh-rev = 'acele yürüyücü, geniş yürüyen. § Vazîfesini ve haddini tecâvüz eden § sefîh, müsrif. Ferâh-kâm = devlet-mend, mes'ûd, bahtiyâr olan. Ferâhî = bolluk, genişlik. (IV/181. s.).

ferâdîs: (< Ar.) *firdevs*'iñ cem'i. *Kim görse eder şafâñi tağdîs / Dênsin saña ağdesü'l-ferâdîs* (Lâ⁴⁹³⁰). (IV/181. s.).

ferrâş: (< Ar.) yayıcı, döşeyici, hizmetçi § Ka'be-i Mu'azzamayı süpüren. *Her ruḥām-ı ferşi bir âyîne-i 'âlem-nümâ / Her gezen ferrâşı bir İskender-i gîlî-sitân* (Nef'î: K. 52/16). (IV/181. s.).

ferâşet: (< Ar.) Ka'be-i Mu'azzama ferrâşlığı: *ferâşet-i şerîfe berâtı, hizmet-i ferâşet*. (IV/181. s.).

ferâ'ine: (< Ar.) *fir'avun*'uñ cem'i, Mısır'ıñ kadîm hükümdârları: *ferâ'ine-i Mısrıyye*. (IV/181. s.).

ferâğ: (< Ar.) terk-i iştiğâl, işden çekilmek § rāḥat,istirāḥat: *künc-i ferâğ, gūşe-i ferâğ*. § Terk etmek, bırakmak: *ferâğ u intikāl harcı*. § Rāḥatlık, āsüdelik: *ferâğ-ı bāl, ferâğ-ı ḥātır*. (IV/182. s.).

ferâğat: (< Ar.) *ferâğ* gibi rāḥat: *gūşe-i ferâğat*. § vāzgeçme, el çekme, işsiz kılma: *Gitmekden ferâğat ediyor*. || *Bu işden ferâğat etti*. || *Hakkından ferağât eyledi*. § istignā: *İzhār-ı ferağât eyledi*. (IV/182. s.).

ferāmūş: (< F.) unutmak. Lisânımızda hem yalnız hem etmek, eylemek mādeleriyle kullanılır. Nazm-ı 'Acem'e maḥşūş olan muḥaffefâtı Türkçede isti'māl olunmaz. (IV/182. s.).

ferāhim: (< F.) toplanma, toplu. Manẓūmâtta nādiren kullanılmıştır. *Pîş-i hükmünde o şāh-ı rūsulüñ / Dāmen-i enbiyāda ferāhimdir* (Nazîm). (IV/182. s.).

ferbih: (< F.) semiz, etli, besili: *gūsfend-i ferbih*. Ferbihî = semizlik, etlilik. (IV/182. s.).

ferbiyūn: (< Ar.) iştilāḥāt-ı nebātiyyedendir. Bilād-ı ḥārreye maḥşūş bir nebâtdır ki cüz'-i mü'eşşiri reçineli bir zamğdır. Ba'zı emrāza 'ilāç olarak kullanılır: *fazîle-i ferbiyūniyye*. (IV/182. s.).

fertūt: (< F.) pek ihtiyâr, pîr, kocamış, bunak: *merd-i fertūt*. Fertütî = pîrlik, bunaklık. Fertütâne = bunakçasına. (IV/182. s.).

4930 Mu'allim Nâcî. (Kubbealtı "ferâdîs" maddesi).

ferec: (< Ar.) ğam ve ğuşşadan, şıktından kurtulmak. Eş-şabru miftāhü'l-ferec = şabır fereciñ anahtarıdır. (IV/182. s.).

ferc: (< Ar.) fi'l-aşl 'aralık, yarık' ma'nāsınadır. İştlāhda 'nisvānıñ 'avret yeri' demekdir. (IV/182. s.).

fercām: (< F.) 'ākıbet, şoñ § nef', fā'ide. Lisānımızda terkīb ile kullanılır. Bed-fercām = şoñu kötü, fenā. Bī-fercām, nā-fercām = şoñsuz yāhūd fā'idesiz. Fercām-gāh = kabir, mezār. (IV/182. s.).

ferah: (< Ar.) bir sebebeden dolayı ziyāde sevinmekle veyā bir şeyden ziyāde hāz etmekle qalbde hāşıl olan inşirāh-ı lā-kaydāne. *Bulmak* māddeşiyle kullanılır: *Deñiz kenārında gezindim. Feraḥ buldum.* Feraḥ-baḥş = sevinç vèrici. Feraḥ-efşān, feraḥ-feşān = sevinç şaçıcı. Feraḥ-āver = sevinç getirici. Feraḥ-efzā, feraḥ-fezā = göñle sevinçle açıklık vèrici, göñlüñ sevincini artırıcı. (IV/182. s.).

ferih, ferhān: (< Ar.) 'mesrūr, şād-mān' ma'nāsınadır. *Ferih* dā'imā *faḥūr* ile birlikte, *ferhān* yalnız kullanılır. *Ferih* (ve) *faḥūr* = mesrüren, müftehiren. *İşte ez-cümle selāmıyla hiṭāb* eyleyerek / *Zīr-i destān-ı*

hiimāyūnunu etdi ferhān (Naẓīm). (IV/183. s.).

ferḥat: (< Ar.) meserret, sevinç: *ḥāl-i ferḥat*. (IV/183. s.).

ferah-nāk: (< F.) feraḥlı, mesrūr: *qalb-i feraḥ-nāk*. § Maḳāmāt-ı mūsīkiyyeden biriniñ ismi: *ferah-nāk faşıl*. (IV/183. s.).

ferruḥ: (< Ar.) mübārek, uğurlu. Ferruḥ-zād = yümn ü hayırlı, sa'ādetli olan. Ferruḥī = meymenet, uğurluluk. *Sefer mübārek ola ey Vezīr-i Ferruḥ*⁴⁹³¹-dem (Nef'ī: K. 38/1). (IV/183. s.).

ferḥāl: (< F.) kıvrıcık, dolaşık olmayan uzun saç. (IV/183. s.).

ferḥunde: (< F.) mübārek, mes'ūd, meymenetli, uğurlu. Ferḥunde-gī = mübāreklik, uğurluluk. Ferḥunde-ṭālī' = ṭālī'i hayırlı, mes'ūd. Ferḥunde-pāy = ayağı uğurlu. Ferḥunde-re'y = re'yi muşīb. Ferḥunde-fāl = fālı mübārek, uğurlu. *Bir böyle dem-i ḥurrem ü ferḥunde ḥuşūşā / Kim mā-ḥaşal-ı müddet-i 'ömr-i güzērāndır* (Nef'ī: K. 10/18). (IV/183. s.).

ferd: (< Ar.) tek, eş bulunmayan. *Kılma derd ehlini ey ferd-i Şamed* (Ḥāḳānī: 72). § Benī Ādem'den her

4931 Dīvānda: Ferrūh.

biri: *Ferd-i āferīde*. Bu ma'nāda cem'i *efrād*'dır. § Mısrā' olmayan tek beyte 'ferd' yāhūd 'müfred' ıtlāk olunur. § Tek olan 'aded. Ferdü'l-ferd = ikiye takṣīm olunamayan 'aded. *Degil tedbīr ile bir ferd kābil*⁴⁹³² *maḥv u işbāta / Süṭūr-ı nüṣṣa-i takdīre kimdir ḥāme uydurmuş* (Koca Rāğīb: G. 96/4). (IV/183. s.).

ferdā: (< F.) yarın, bugünün ertesi, öbür gün. Endīše-i ferdā = yarını düşünme, düşünüş. § Kıyāmet. Tā-be-ferdā = kıyāmete kadar. 'Āqıla lāyık mı ferdāyı ferāmūş eylemek (Sünbül-zāde Vehbī). (IV/183. s.).

ferdāniyyet: (< Ar.) birlik, teklik. Şifāt-ı İlāhiyyedendir: *Vāḥdet'sin*⁴⁹³³, *sürādīkāt-ı lem-yezelīde ferdāniyyetle mevşūf* (Tazarru'āt ≈ Sinān Paşa). (IV/183. s.).

ferdiyyet: (< F.) kezālik birlik, teklik. *Genc-i pinhān gibi tā evvelden / Zāti ferdiyyet ile kā'im iken* (Hākānī: 47). (IV/184. s.).

ferz: (< F.) satranç oyunu taşlarından müdebbir maḳāmında olan mühre. *Ferzi tarḥ etmeye kādir geçinir* (Vehbī⁴⁹³⁴: 353). (IV/184. s.).

ferzāne: (< F.) ḥakīm, dāniş-ver, zū-fünūn § kuyūd-ı nefṣāniyyeden 'ārī, āzāde meşreb adam. (IV/184. s.).

ferzend: (< F.) oğul: *ferzend-i ercümend*. (IV/184. s.).

feres: (< Ar.) at, beygīr. Cem'i *efrās*'dır. (IV/184. s.).

fersā: (< F.) eskidici, bitirici, aşındırıcı. Terkīb ile kullanılır: *cān-fersā, tāḳat-fersā, ḥired-fersā, taḥammül-fersā, ḡam-fersā*. (IV/184. s.).

fersaḥ: (< Ar.), **ferseng:** (< F.) üç mīl tūlunda mesāfeye ıtlāk olunur: *Üsküdar'dan Kādīköy'ü bir fersaḥdır*. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır. Ma'neviyyātta ekşeriyyā mükerrer isti'māl olunur. Meşelā "Filān şan'at-ı tersīmde üstādını fersaḥ fersaḥ geçmiştir." denilir. (IV/184. s.).

fersūde: (< F.) aşınmış, yıpranmış, eskimiş: *hırka-i fersūde, cāme-i fersūde*. 'Aynı ma'nāda *fersūd* lafzı terkīb ile isti'māl olunur. Fersūde-gī = fersūdelik, eskimilik. (IV/184. s.).

ferş: (< Ar.) döşemek, döşenmek; yaymak, yayılmak: *ferş-i seccāde, ḥaṣīriñ ferşi*. Mecāzen daḥī kullanılır: *ferş-i cebhe, ferş-i cebīn*. § Halı, keçe, döşek gibi yere serilecek eşyā: *ferş-i rengīn, ferş-i çemen*. § Zemīn, yer: 'arş

4932 Kāmūsta: kādir.

4933 Eserde: Vāḥid'dür ki.

4934 Lutfiyye.

u ferş. || Yüziünü ètmiş idi pâyına ferş / Bu kadar 'izzet ü iclâl ile 'arş (Hâkânî: 536); Şâh-ı melekût-ı 'arş-pâyeye / Mâh-ı ceberût-ı ferş-sâyeye (Şeyh Gâlib⁴⁹³⁵: 25). (IV/184. s.).

farz: (< Ar.) şavm ve şalât gibi icrâsı vâcib, terki günâh olan evâmir-i İlâhiyye. Farz-ı 'ayn = edâsı her ferde lâzım olup ba'zı efrâdın edâsıyla dîğerlerinden sâkıt olmayan evâmir. Farz-ı kifâye = edâsı bi'l-cümle müselleminâ lâzım olmayıp ba'zı efrâdın edâsıyla dîğerlerinden sâkıt olan evâmir. Ş 'Lâzım, vâcib' ma'nâsında ⁴⁹³⁶ ve ekseriyâ *olmak* mâddesiyle kullanılır: *Filânın gösterdiği mu'âmele-i nâzikâneye karşı i'âde-i ziyâret farz oldu. Ş 'Takdîr, tahmîn' ma'nâsında etmek, eylemek mâddeleriyle kullanılır: Farz edelim ki öyle olmuş, farz èt ki böyle söylemiş. Bi'l-farz = meşelâ makâmında kullanılır. Farzî= emr-i i'tibârî. Farzâ = tütalım ki, ola ki. Bu ta'bîrde râ'nın fethiyle isti'mâli yaşıdır. Nevres'in cürmüne pâyân yok imiş farz edelim / Yâ seniñ merhametiñ çok mu*

degil⁴⁹³⁷ pâdişehim (Nevres-i Kādîm: G. 84/7); Ètse bi'l-farz kâ'inât inkâr / Seni taşdîk eder bu kalb-i selîm (Lâ). (IV/184. s.).

farziyye: (< Ar.) tenvîr-i müdde'â için îrâd olunup hükmi kaç'ı olmayan mes'ele-i fenniyye. Cem'i *farziyyât*. (IV/185. s.).

far: (< Ar.) şiddet, haddi tecâvüz ile geçmek, hadden aşkınlık. Far u efrât = taqaddümde tecâvüz, fevka'l-'âdelik. Takrî = 'taqaddümde takşîr, gerilemek' demektir. Mâddiyyât ve ma'neviyyâtda muṭlaqâ mürekkeb olarak kullanılır: *far-ı muḥabbet, far-ı zekâ, far-ı te'sîr, far-ı gayret. || Şâhib-i far-ı zekâ ehl-i kerâmet gibidir (Lâ). (IV/185. s.).*

fer': (< Ar.) ağacın kolu, dalı gibi bir aşla ibtinâ eden her şey: *Fer' aşla tâbi'dir, aşı u fer'.* Fer'î, fer'iyye = aşlı olmayıp fer'a mensûb ve müte'allik bulunan. Cem'i *fürû'* (IV/185. s.).

ferfere: (< Ar.) *vaḳâr* muḳâbili. 'Ḥafîf meşreblik, 'akılsızlık' ma'nâsındadır. Ferfâr = 'geveze, hafîf meşreb adam' demektir. Lisânımızda bu ma'nâda ve taḥrîfle *farfara* tarzında kullanılır. (IV/185. s.).

⁴⁹³⁵ Hüsn ü Aşk.

⁴⁹³⁶ Burada matbaa hatası olarak "sında" tekrar yazılmıştır.

⁴⁹³⁷ Dîvânda: yok mu meded.

farḳ: (< Ar.) ayırt, başkalık 'alâmeti, iki şey'in arasındaki başkalık. Mâddiyyât ve ma'neviyyâtta kullanılır. *Göztepe suyunuñ Çamlıca şuyundan farḳı yokdur. ‖ Bu sözle o söz beyninde çok farḳ var. § Ayırmak, ayrılmak; temyîz edilmek, seçilmek: Biri birinden farḳ olunmuyor. ‖ Nîk ü bedi farḳ etmekden 'âciz. ‖ Vefâsız aḳrabânıñ âşnâdan farḳı var yokdur (Lâ); Farḳı vardır vaḳâr ile kibriñ (Lâ).* (IV/185. s.).

farḳ: (< Ar.) başın tepesi, başda saçın aralıkları: *Farḳ-ı zu'afâda zıll-ı Hâḳ'sın / Sultânlığa Hâḳ bilir aḳaḳsın (Mu'allim Nâcî⁴⁹³⁸: 2).* (IV/185. s.).

ferḳad: (< Ar.) ḳuṭb-ı şimâlîye yakın iki kevkebdır ki her bir yine 'ferḳad' ve ikisine birden 'ferḳadân' dendir. Bunlar dâ'imâ bulundukları yerden ṭulû' ve ğurûb ederler. *Olsun erkânı müretteb ol sa'adet-hâneniñ / Ḳopmasın bir taşu ger ḳopsa yerinden ferḳadân (Nef'î: K. 52/60).* (IV/185. s.).

fermâ: (< F.) 'buyurucu, emir edici' ma'nâsına terkîb ile kullanılır: *fermân-fermâ, ḥüḳüm-fermâ.* (IV/186. s.).

fermân: (< F.) emir, irâde, buyruk, yarlıĝ: *fermân-ı İlâhî, fermân-ı*

hümâyûn, vâlîniñ fermânı, ḳur'a fermânı. Gûyâ bunuñ cem'i olmak üzere isti'mâl olunan ferâmîn ĝalaṭ-ı fâhişdir. (IV/186. s.).

fermân-ber, fermân-berdâr: (< F.) 'tâb'-ı fermân, muṭî', münḳâd' ma'nâsınadır. Fermân-berî, fermân-berdârî = fermân-berlik, fermân-berdârlık. *Yâ Rabb bu ne ḳudret ki ser-â-pâ-yı memâlik / Fermân-ber-i şemşîr-i cihân-ĝîr-i zebândır ('Avnî: Ms. 14/4).* (IV/186. s.).

fermân-dih, fermân-revâ, fermân-fermâ: (< F.) ḥüḳmü nâfiz pâdişâh, şehen-şâh: *fermân-fermâ-yı iḳlîm-i Rûm.* (IV/186. s.).

fermâyiş: (< Ar⁴⁹³⁹.) emir, sipâriş, ıṣmarlama. *Fermâyiş-i şâl ta'bîri ma'rûfdur.* (IV/186. s.).

fermûde: (< F.) emir olunan, buyurulmuş olan. Az kullanılır: *ber-mücib-i fermûde-i 'âlî.* (IV/186. s.).

ferverdîn: (< F.) sene-i celâliyyeniñ ilk ayı, mart. *Bâĝa reşk étse revâ ravza-i firdevs-i berîn / Ol⁴⁹⁴⁰-ḳadar zînet ü fer vèrdi yine Ferverdîn (Bâḳî: K. 26/1).* (IV/186. s.).

4938 Sünbûle , Sıtâyiş-i Pâdişâhî.

4939 Kâmûs-ı Türkî: Farsça. Lugat-ı Nâcî: Farsça. Lugat-ı Remzî: Farsça.

4940 Dîvânda: şol.

ferve: (< F⁴⁹⁴¹.) kürk, maḳbūl ḫayvān pōstu: ferve-i semūr, ferve-i beyzā. (IV/186. s.).

ferheng: (< F.) 'edeb, hüner, ma'rifet, 'aḳıl, temkīn' ma'nālarını ifāde eder. § 'Lugāt-ı Fārisiyyeyi ḫāvī kitāb' ma'nāsında da kullanılır: *Ferheng-i Cihān-gīrī, Ferheng-i Şu'ūrī. || Nebāşed ehl-i faẓl u hīç nedāned / Kesī ki muttaşıl ferheng-i neḫāved*⁴⁹⁴² (Ebū'l-Ma'ānī). (IV/186. s.).

feryād: (< F.) istimdād için çıkarılan dik ses; yüksek sesle bağrıışmak, çağrıışmak: *feryād-ı 'āşıkāne, feryād-ı 'andelīb*. (IV/186. s.).

ferīd: (< Ar.) tek, bī-naẓīr, eşi olmayan: *ferīdū'z-zamān, ferīdū'l-vüzerā, ferīd-i 'aşr*. § Dizilmiş inci 'aḳd-ı ferīd, bir dāne nefīs cevhere ferīd, ferīde ıtlāk olunur. Cem'i *ferā'id*'dir. (IV/186. s.).

farīza: (< Ar.) farz olan evāmir-i İlähiyye: *farīza-i ḫac-ı şerīf, farīza-i şavm*. § Lāzım, vācib: 'Ālemde insān için taḫşīl-i 'ilm ve ma'rifet pek mühim farīzadır. § Vazīfe, borç: *Du'ā-yı ḫazret-i sultān-ı cihān farīza-i zimmet-i ehl-i imāndır*. Cem'i *ferā'iz*'dir. (IV/187. s.).

ferīk: (< Ar.) 'bir bölük, bir kısım nās' ma'nāsına olan *fırka*'dan ma'nāca farklıdır. Bu kelime fırkadan ekşer olan cemā'at-i beşeriyyeye ıtlāk olunur. § Fırka ḫumandanlığı pāyesi ki rütbe-i ūlāya mu'ādildir: *Ferīk Paşa*. Ferīkayn = iki takım cemā'at insānı, iki fırka-i 'askeriyye: *teḫābül-i ferīkayn*. (IV/187. s.).

ferīk: (< Ar.) kemālini bulmuş dāne, oğulmağa şālih buğday dānesi: *ferīk pılavı, ferīk aşı*. Anadolu'da ma'rūfdur. Pek maḳbūl olan ferīk elması = 'olğun, lezīz elma' demekdir. (IV/187. s.).

fezā(y): (< F.) *efzā* muḫaffefi. Terkīb ile 'artırıcı, artıran' ma'nāsında kullanılır: *ḫayret-fezā*. (IV/187. s.).

fesād: (< Ar.) çürümek, bozulmak. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır: *fesād-ı mi'de*. § Karışıklık § buṭlān: *ḫaẓiyeniñ fesādı*. § Fenālık. Şalāḫ muḫābili. 'Ālem-i kevn u fesād = dünyā. (IV/187. s.).

fesān: (< F.) bilgi taşı: *seng-i fesān*. § Hikāye, maşal: *fesān u füsün, fesān-ı füsüs*. || *Pāre-i elmāsdır seng-i fesānı n'eyler ol / Çarḫa çekme bir dahī şemşīr-i vālā-geṵheri* (Nef'ī: K. 14/2). (IV/187. s.).

4941 Kāmūs-ı Türki: Arapça. Lugat-ı Nāci: Farsça. Lugat-ı Remzi: Arapça.

4942 (F.) Sürekli sözlük okumayan kimse ilim, irfan sahibi olmaz, hiçbir şey bilmez.

fesāne: (< F.) *efsāne* muḥaffefi. Hikāye, maşal. O māddeye bakınız. (IV/187. s.).

fesh: (< Ar.) hükümsüz bırakmak, bozmak, bozulmak: *fesh-i şirket, fesh-i mukāvele, fesh-i 'aḳd*. § Maḥākīm-i istināfiyyenin maḥākīm-i ibtidā'iyeden şadır olan aḥkāmı kânūna tevfiḳan bozması: *a'lām-ı ibtidā'iyenin feshi*. (IV/187. s.).

fesede: (< Ar.) *fāsīd*'in cem'i, müfredine de bakmalı. (IV/187. s.).

feseḳa: (< Ar.) *fāsīḳ*'in cem'i, günāh işleyenler. (IV/187. s.).

fasīḥ: (< Ar.) geniş, açık: *şahrā-yı fasīḥ, şāḥa-ı fasīḥa*. ‖ *Meydān-ı fasīḥ-i dehr* içinde icāle-i cevḡān ḳazā ile yuvarlanır bir top gibi ārāmı münselib ve ḥālden ḥāle münḳalib bir vüḳūdum (Ḥasb-ı Ḥāl-i Cāmī ≈ Sünbüle-i Nācī). (IV/187. s.).

feşāfeş: (< Ar.) atılan okuñ sesi: *feşāfeş-i tīr*. § Hışiltı, şıptırtı: *feşāfeş-ı deryā, feşāfeş-i ḥil'at, feşāfeş-i dāmān*. (IV/187. s.).

feşān: (< F.) *efşān* muḥaffefi. Terkīb ile 'şaşıcı, şaşan' ma'nāsında kullanılır: *āteş-feşān, zer-feşān*. ‖ *Ey şī'r-i terim eşkim ile hem-cereyān ol / Sīnemdeki nīrān-ı ḡama reşḥa-feşān ol* (Parini'den

Terceme ≈ Mu'allim Nācī: 1). (IV/188. s.).

faşş: (< Ar.) yüzük taşı: *faşş-ı nigīn*. Cem'i *fuşūş*. (IV/188. s.).

feşāḥat: (< Ar.) fi'l-aşl 'sütüñ köpüğü gidip ḥālişi ḳalmaq, bir nesne şā'ibeden beri olmak' ma'nāsındadır. Bu münāsebetle sözüñ açık, düzgün, ḥaḫadan 'ārī olmasında kullanılmışdır. İştīlāḥ-ı fenn-i ma'ānīde 'kelimede tenāfür-i ḥurūfdan, ḡarābetden, ḳıyāsa muḥālifetden ve kelāmda kelimātīñ feşāḥat-ile berāber za'f-ı te'līfden, tenāfür-i kelimātdan selāmet' demekdir. § Kelāmda, mütekellimde o şüretle tecellī eden ḥāl: *feşāḥat-ı mütekellim*. Feşāḥat-perdāz = feşāḥatle söz söyleyen. (IV/188. s.).

faşşād: (< Ar.) ḳancı, ḳan alıcı: *nīşter-i faşşād*. ‖ *Derd-mend-i günehe ḥār-ı rehiñ nāfi'dir / Ne ḳadar enfa'⁴⁹⁴³ ise ḥastaya nīş-i faşşād* (Nābī: K. 2/120). (IV/188. s.).

faşşāl: (< Ar.) herkesiñ 'ayb ve ḳuşūrunu diline dolayıp faşl ve zemm eden: *faşşāl-ı ḥışāl*. (IV/188. s.).

faşd: (< Ar.) ḳan alma: *faşd ve ḥacāmat*. (IV/188. s.).

4943 Dīvānda: nāfi'.

faşl: (< Ar.) ayırmak, ayrılmak. *Vaşl* mukâbili. § Hakk ve bâtl beynini ayırıp hüküm etmek: *faşl-ı da'vâ, da'vânın faşlı*. § Zemm ve ğıybet, adam çekiştirme. Bu ma'nâlarda etmek, eylemek maddeleriyle kullanılır. *Hâkim da'vâyı faşl etti*. || *Adam faşl etmekden başka hüneri yok*. § Bir şey'in diğerlerinden ayrı, başka olan kısmı: *kitâbın faşl-ı evvelî, faşlü'l-fâ, bir sene dört faşıldır, faşl-ı rebî*. § Makâmât-ı müsîkiyyeden her biri: *nihâvend faşlı, hicâz-kâr faşlı*. Bu ma'nâlarda cem'i *fuşûl*'dur. § Terk-i 'atf ya'nî kelimeler, terkîbler, cümleler arasında 'atıf ve teşrîk edevâtı bulunmak. *Faşlü'l-hiṭâb = hiṭâb-ı faşl, iki kelâm beynini faşl eden "ammâ ba'dü, ba'de-zâ"* gibi sözler. *Faşlü'l-cesed = vücûduñ oynak yerleri. Gelsin bahâr faşlını seyr eyle bülbülüñ* (Lâ). (IV/188. s.).

faşîh: (< Ar.) feşâhatle muttasıf, düzgün, açık, hatâsız söz söyleyen. Cem'i *fuşahâ*. (IV/188. s.).

faşîla: (< Ar.) fi'l-aşl adamın akrabâsına ıtlâk olunur. İştilâhda 'havâşş-ı mümeyyizesi farksız bulunan nebâtâtın hey'ât-ı mecmû'ası' demektir. Cem'i *faşâ'il*. (IV/189. s.).

fezâ': (< Ar.) ucu bucağı bulunmayan boşluk, kâ'inâtın şoñsuz olan genişliği: *fezâ-yı nâ-mütenâhî, fezâ-yı bî-hadd*. § Geniş mahall, mekân: *fezâ-yı feyz*. § Geniş, açık şahrâ, ova: *fezâ-yı miḥen*. Fezâ-neverd = ovada gidici. *Ey fezâ dil-teng olur dem bî-tenâhî olmasın / Göñlümiñ cevân-gehe hayret-penâhı olmasın* (Lâ). (IV/189. s.).

fezâ'il: (< Ar.) fazîlet'in cem'i, efrâdın medâr-ı tefavvuk ve temeyyüzü olan evşâf-ı cemîle. *Fezâyil* şüretinde yazılmamalı. *Fezâ'il-i cemîle, erbâb-ı fezâ'il*. (IV/189. s.).

fezâhat: (< Ar.) rüsvâyılık, keşf-i 'uyûb ve müsâvî şüretiyle vukû'-bulan rüsvâyılık: *fezâhat-ı lisâniyye, erbâb-ı fezâhat*. Cem'i *fezâyih*'dir. 'Arabîde *fezâ'ih* şüretinde taḥrîr olunur. (IV/189. s.).

faẓl: (< Ar.) naķş mukâbili. Ziyâdelik, meziyyet-i zâtiyye: *şâhib-i faẓl*. § Kerem, 'atıfet, iḥsân: *Eger ezelde beni kulluğa kabûl ettiñse faẓl seniñ ni'met baña* (Sinân Paşa). § 'İlim, hüner, ma'rifet: *Kendi faẓlından olur memnûn dil-i 'âlî-tebâr / Eylemez diğerleriñ*

faẓlıyla aṣlā iftiḥār (Buolo⁴⁹⁴⁴, Mütercim ≈ Nācī⁴⁹⁴⁵: 3). (IV/189. s.).

faẓılāt: (< Ar.) *faẓla*'nın cem'i; faḳaṭ 'kāẓūrāt' ma'nāsında da kullanılır. (IV/189. s.).

faẓla: (< Ar.) zā'id, ziyāde, artık: *faẓla ḥāşılāt, faẓla eṣyā*. (IV/189. s.).

faẓīḥ: (< Ar.) 'reẓīl, rüsvāy' ma'nāsınadır. (IV/189. s.).

faẓīḥa: (< Ar.) rüsvāylığı mūcib olan mādde, iş. (IV/189. s.).

faẓīlet: (< Ar.) insānıñ yaradılışındaki iyilik, iyi ḥūy, ta'bīr-i dīgerle bir şey'in veyā bir şahşın ḥayır, ḥüsn, 'ilm ve ma'rifet gibi bir faẓl cihetiyle dīgere tefavvuk ve rüçḥānına sebep olan ḥālet. Faẓīlet-perver, şāḥib-i fāẓīlet, faẓīlet-mend = 'faẓīletli' demektir. Cem'i *feẓā'il*. (IV/189. s.).

faṭānet: (< Ar.) zihin açıklığı, zihniñ yaradılış iktizāsınca bir şey'i çābūk ve iyi aṇlamak ḥuṣūşundaki isti'dādı. (IV/189. s.).

faṭīr: (< Ar.) olmamış, mertebesini bulmamış şey. Ḥuṣūşuyla henüz māyalanmamış ḥamur. Ḥubzū'l-faṭīr = māyasız ekmek. (IV/189. s.).

faṭūr: (< Ar.) oruç açacak nesne. (IV/190. s.).

faṭīn: (< Ar.) faṭānetli, zihni bir şey'i çābūk ve iyi idrāk edici, eden: *Şu çocuk pek faṭīn*. || *Tezkire-i Faṭīn*. (IV/190. s.).

faẓāzet: (< Ar.) kabalık, yoğunluk, sertlik, kötü sözlülük: *faẓāzet-i lisāniyye*. (IV/190. s.).

fa''āl: (< Ar.) üşenmeyip ziyāde işleyen, işleyici, çok çalışan, çalışıcı. Merd-i fa''āl = çalışkan adam. Fa''ālāne = çalışkancasına. Fa''ālun limā yurīd⁴⁹⁴⁶ = istedigini işleyen Cenāb-ı Ḥaḳḳ. (IV/190. s.).

fağfūr: (< F.) Çīn ḥükümdārlarının 'alem-i maḥşūsu: *fağfūr-ı Çīn*. Fağfūrī = ḥükümdār-ı mezkūre mensüb. Çīn ma'mūlāt-ı türābiyyesinden evāniye ıtlāk olunur. Beyāz çiçeklisine 'ḥaṭā'ī denilir. *Neş'e ümmīd etdiğin sāğarda sende ḡamlıdır / Bir toḳun biñ āḥ diñle kāse-i fağfūrdan* ('Ālī). (IV/190. s.).

feḳār: (< Ar.) *feḳāre*'niñ cem'i, arkada yağrından kuyruk şokumuna kadar istif istif dizili olan kaburḡa kemikleri. Zū'l-feḳār = Bedir melḥamesinden iğtinām olup feḳāreleri ḥāvī olan ve ṭaraf-ı aḳdes-ı cenāb-ı risālet-penāḥiden ḥāzret-i imām 'Ālī raḍıya'llāhu 'anha vērilen

4944 Boileau (1636-1711-Fransız).

4945 Yādīgār-ı Nācī.

4946 Buruc: 16.

kılıcın ismi. Kesr-i fā ile telaffuzı yañlıştır. *Her 'Alī Haydar degil her seyfe dēnmez Zü'l-feķār* (Lā⁴⁹⁴⁷). (IV/190. s.).

feķāhet: (< Ar.) 'ilm-i şerī'atın 'ālimi ya'nī 'ilm-i fıkıhda rūsūh şāhibi olmak. Feķāhetli = müftülere maḥşūş 'unvān-ı resmī. (IV/190. s.).

faķr: (< Ar.) yoksulluk, zügürlük, muhtāclık. Faķr-ı dem = kınsızlık 'illeti. (IV/190. s.).

faķat: (< Ar.) fā ile *ķatt*'dan mürekkeb edāt-ı istidrāk. Ba'zen ma'nā-yı ḥaşrī, ya'nī 'yalñız' ma'nāsını ḥāvī olarak kullanılır. (IV/190. s.).

faķīr: (< Ar.) muhtāc, 'āciz, yoksul, dilenci. Faķīrāne = faķīrcesine, yoksul olana yakışacak tarzda. Ba'zen maķām-ı tevāzu'da da īrād olunur. *Bu faķīriñ ba'zı āṣārı dil-i zārım gibi / Bulmamışdı cāme-i yek-reng ile ḥüsn-i nizām* (Lā). (IV/190. s.).

faķīh: (< Ar.) feķāhetle muttaşif, 'ilm-i fıkıhda 'ālim ve müteşerri' olan. Cem'i *fuķahā*. (IV/190. s.).

fekk: (< Ar.) ayırma, kıparma: *fekk-i intisāb, mührüñ fekki*. § Kırtarma: *rehiniñ fekki*. § Çeñe: *fekk-i a'lā, fekk-i esfel*. (IV/190. s.).

felāḥ: (< Ar.) 'fevz ü zafer, necāt ve ḥalāş' ma'nāsındır. *Ebeveyniñ ḥayır du'āsını almayan felāḥ bulmaz*. Yalñız bulmak māddesiyle kullanılır. *Felāḥ bulmadı rāh-ı talebde benlik eden / Saña sen olduñ o meslekde rāh-zenlik eden* (Lā). (IV/191. s.).

fellāḥ: (< Ar.) ehl-i felāḥat, çiftçi, ikinci: *Afrika fellāḥları çalışkanlıkla meşhurdurlar*. (IV/191. s.).

felāḥat: (< Ar.) çiftçilik, ekincilik: *Anadolu için eñ büyük medār-ı 'umrān ve sa'adet felāḥatdır*. Faşih kesr-i fā iledir. (IV/191. s.).

felāḥan: (< F.) taş atmağa maḥşūş ālet, şapan. *Falāḥān* şüretinde de kullanılır. (IV/191. s.).

felāsife: (< Ar.) *feylesōf*uñ cem'i. O māddeye bakmalı: *felāsife-i Yūnāniyye*. (IV/191. s.).

felāṭūn: [mu'arreb] aşlı *Platon*'dur ki meşhūr ḥakīm-i Yūnāniniñ laķabıdır. Lisānımızda hem bu şüretde hem *Eflāṭūn* tarzında kullanılır. Kitābımızın birinci kısmının yüz kırk yedinci şāḥifesine mürāca'at olunmalı. (IV/191. s.).

felāket: (< Ar.) [müvelled] 'muşibet, dāhiyye, bed-baḥtlık' gibi ma'naları ifāde eder. 'Arabide bulunmayan, kullanılmayan bu kelimeniñ

lisānımızda *nezāket* gibi isti'māline ihtiyāc-ı kavī vardır. Felāket-zede, felāket-dīde = giriftār-ı muşibet olan. Bunların cem'i *felāket-zedegān*, *felāket-dīdegān*'dir. (IV/191. s.).

felc: (< Ar.) 'nüzül' denilen inme 'illeti. A'zā-yı bedenīn harekāt-ı tabī'iyeden mahrūmiyeti. (IV/191. s.).

felsefe: (< Ar.) 'hikmet' ma'nāsına müsta'meldir. Bu münasebetle e'āzım-ı hükemādan her biriniñ meslūk ve müttehāzı bulunan uşul-i hakīmāneye ıtlāk olunur. Meşelā "İbn Sīnā'nın felsefesi, Şeyhü'l-ekberin felsefesi, Değart'ın felsefesi" gibi. Ş Hikmet-i ahlāk, ādāb, tabī'iyāt, ilāhiyyāt kısımlarından mürekkeb 'ilm-i maḥşūş Ş bir şey'in, bir 'ilmin hüküm ve haḳāyıkından bahş eden 'ilm-i maḥşūş: *felsefe-i dīniyye*, *felsefe-i ahlākīyye*, *felsefe-i tārīhiyye*. Felsefiyyāt = 'ulūm-ı hikemiyye. (IV/191. s.).

falak: (< Ar.) şabāḥ aydınlığı Ş tomruk. (IV/191. s.).

felek: (< Ar.) 'medārü'n-nücüm olan gök' demektir. Cem'i *eflāk*, *fülük*'dür. Birincisi kullanılır. Felekü'l-eflāk = 'felekü'l-a'lā, felek-i a'zam ki müteḳaddimine göre

doğuzuncu tabāka-i semā' demektir. Ş Zamān, dehr, ecel, dünyā gibi muhtelif ma'nālarda ve aḥkām-ı vaḳāyi' ve şü'ünün ma'tūfun-'aleyhi olarak isti'māl olunur. Felekiyyāt = semā ve nücūmdan bahş eden 'ilm-i maḥşūş. (IV/191. s.).

fem: (< Ar.) ağız. Fem-i nehr = çay ağız. Fem-i laṭīf, fem-i nāzik = güzel ağız. Gül-fem = ağız gül gibi olan. Ğonce-fem = ağız ğonce gibi olan. Nazımda teşdīd-i mīm cā'izdir. Cem'i olan efmām kullanılmaz. *Bahārı n'eyleriz ol gül-'izār u⁴⁹⁴⁸ ğonce-femiñ / Gülpü açılması biñ nev-bahāra degmez mi* (Nā'ilī-i Qadīm: G. 368/4). (IV/192. s.).

fenn: (< Ar.) nev', çeşīd, türlü. Bu ma'nāda ekşeriyyā cem'i olan *fünün* kullanılır. Ş Ma'ārif-i beşeriyyenin 'ameliyyāt ile taḥaşşul eden kısmı Ş hüner ve şan'at, 'ulūmdan bir şu'be: *erbāb-ı fenn*, *fenn-i cerrāhī*, *fenn-i baytārī*, *fenn-i teşrīḥ*, *fenn-i zirā'at*, *fenn-i kīmyā*. Cem' olarak da kullanılır: *fünün-ı riyāziyye*, *fünün-ı tabī'īyye*. Fennen, bi'l-fenn = fenn vāşıtasıyla fenn ile. Fennī = 'fenne mensüb' demektir: *mesā'il-i fenniyye*,

4948 Kāmūsta bu bağlaç yoktur.

hakāyık-ı fenniyye. Hezār-ı fenn = her şey'e āšnā olan, şan'atçı icrāsı güç işleri yapan. Pür-fenn = her şey'i yapan, *fenn* kelimesiniñ 'Arabīde olduğu gibi lisānımızda 'bir adamı mu'āmelede aldatmak' ma'nāsında isti'mālī şāyi' degildir. Bir luğat kitābında o yolda ta'rīf edilmesi hāṭadır. Lisānımızda meşelā "Filānıñ fendine aldanmamalıdır." denilir. Lakin "Filānıñ fennine aldanmamalıdır." ašlā denilmez. Fend = 'hīle, desīse, mekr, dek' ma'nāsınadır. (IV/192. s.).

fenā': (< Ar.) yok olmak, yokluk. *Bulmak* maşdarıyla kullanılır. Fenā-yāb, fenā-pezīr = fenā bulucu, fenā bulan. Dār-ı fenā = dünyā. Āgūş-ı fenā = mezār. Fenā-fi'llāh = tecrīd, 'alā'ik-i dünyeviyeyi külliyeñ kaṭ' ve dergāh aḥdine teveccüh-i tām ile istiğrāk hāleti § İyīniñ zıddı, kötü: *fenā şey, fenā adam, fenā söz*. Fenālīk = kötülük. 'Ālemde insān-ı kāmīl kimseye fenālīk etmeyi hātırından geçirmez. Bi'l-'akis herkese iyilik etmeye çalışır. || Fenā bekāya muḳābil 'adem vüücūda redīf / Cihān yok olmada mānend-i şem'-vār olalı (Hāmī);

Göstermeye *Hak fenā-yı 'aşkıñ* (Ekrem⁴⁹⁴⁹: 2). (IV/192. s.).

fend: (< F.) mekr, hīle, desīse, dek: *Qadınıñ fendi erkegi yendi* (meşel-i meşhūr). (IV/192. s.).

fevā'id: (< Ar.) *fā'ide*'niñ cem'i: *fevā'id-i keşīre*. Müfredine de bakmalı. (IV/193. s.).

ferāhiş: (< Ar.) *fāhişe*'niñ cem'i. O māddeye bakmalı. (IV/193. s.).

fevāhir: (< Ar.) *fāhire*'niñ cem'i. O māddeye mürāca'at oluna. (IV/193. s.).

fevāris: (< Ar.) *fāris*'iñ cem'i; atlılar, biniciler. (IV/193. s.).

fevāre: (< Ar.) kaynak, fışkıye, içinden şu fışkıran muşanna' boru tarzında şeylere ıtlāk olunur. *Āb-ı rū-yı feyż-cüyān olsa 'unvānım ne var / Hāk-i pāk-i ma'rifetden fışkırır fevāreyim* (Mu'allim Nācī⁴⁹⁵⁰). (IV/193. s.).

fevākih: (< Ar.) *fākihe*'niñ cem'i. Meyveler, yemişler: *fevākih-i lezīze*. (IV/193. s.).

fevt: (< Ar.) bir şey'iñ ondan soñra huşul ve idrāki mümkün olmayacak şüretde elden çıkıp gitmesi, yitilip kaçırılması: *fevt-i fırsat, fevt-i emir*.

4949 Beyān-ı 'Aşk.

4950 Bulunamadı.

feyz: (< Ar.) fi'l-aşl 'şu taşıp akmak, bir nesne çoğalmak' ma'nāsınadır. Ma'ānī-i sā'ire-i ātiye bu ma'nādan istihrāc olunmuştur. Nefs-i insāniyeye vāki' olan ilkāāt-ı ma'neviyye: *feyz-i İlāhī, feyz-i Rabbānī, feyz-i ezel*. § Te'sīr: *feyz-i 'aşk, feyz-i muḥabbet, feyz-i enfās, feyz-i bārān*. § Yümn ü bereket, bolluk: *feyz ü ihsān. Bārān-ı feyz-resān, feyz-i maḥşulāt*. § İhāṭa, zuhūr ve tecellī: *feyz-i isti'dād, feyz-i hüsn*. § Artmak, çoğalmak: *feyz-i miyāh, feyz-i nehir*. § Kemāl-i temennī ve teceddüd: *feyz-i bahār, feyz-i çemen*. § 'İlm ve ma'rifet: *izdiyād-ı feyz ü 'irfān*. § Ma'nen ilerlemek, terakkī. Feyz-yāb = feyz bulucu, bulan. § Keyfiyyet-i rūḥāniyye, şafā-yı rūḥānī: *feyz-i 'ibādet, feyz-i seher*. Feyz-nāk = feyzli. Feyz-baḥş = feyz vërici, feyz bağışlayıcı. Feyz-resān = feyz erişdirici. Feyz-efzā = feyz artırıcı. Feyz-āver = feyz getirici. Feyz-ā-feyz = feyz ile dolu olan. Cem'i *füyūz*'dur. *Dil-zinde-i feyz-i Şems-i Tebrīz / Ney-pāre-i ḥāme-i şeker-rīz* (Şeyḫ Ğalīb⁴⁹⁵⁴: 240). (IV/194. s.).

feyezān: (< Ar.) şuyuñ artıp taşması, coşması: *feyezān-ı miyāh, feyezān-ı Nīl, derenīñ feyezānı*. (IV/194. s.).

feyfā': (< Ar.) düz, büyük şahrā; şusuz kumlu çöl. (IV/194. s.).

feylesōf: (< Ar.) muḥib-i ḥikmet, ḥakīm, zāt-ı ḥikmet-simāt § 'akā'id-i dīniyyeden 'ārī olan, dīnsiz, dehrī. *Belki kânûn-ı suḥanda, ḥall ü 'akd-ı nüktede / Ḥikmet-i fikr ü hayālīñ feylesōf-ı ekberi* (Nef'ī: K. 14/42). (IV/194. s.).

//fi//

fi'e: (< Ar.= tā'ife, gürüh, cemā'at: *fi'e-i kalīle*. Ekşeriyā maḳām-ı istiḥfāf ve istiḥkārda kullanılır. Cem'i *fiāt*. (IV/195. s.).

fitrāk: (< Ar⁴⁹⁵⁵.) atıñ terkisi, terki kayışı; egeriñ ardındaki taşma. (IV/195. s.).

fiten: (< Ar.) *fitne*'niñ cem'i: *çeşm-i pür-fiten*. (IV/195. s.).

fitne: (< Ar.) şikak, kavğa. (IV/195. s.).

fiḥām: (< Ar.) *faḥīm*'iñ cem'i. Ulular, büyükler: *vükalā-yı fiḥām*. (IV/195. s.).

4954 Hüsn ü 'Aşk.

4955 Kāmūs-ı Türkī: Farsça. Lugat-ı Nacī: Farsça. Lugat-ı Remzī: Farsça.

fidye: (< Ar.) halâş için verilen akçe, cân kurtarma akçesi: *fidye-i necât*. (IV/195. s.).

firâr: (< F.) kaçmak, şavuşmak: firâra kadem başmak. Firârî = kaçak. 'Asker firârîsi. (IV/195. s.).

firâz: (< F.) yokuş. Firâz u nişîb = yokuş iniş. § Bâlâ, refî', yüksek: *firâz-ı 'arş, firâz-ı âsmân*. (IV/195. s.).

firâset: (< Ar.) şiddet-i idrâk, reviş ve hâlden sür'atle aîlamak: *ehl-i firâset*. Feth-i fâ ile yaîlıştır. (IV/195. s.).

firâş: (< Ar.) döşek, yataç: *firâş-ı vuşlat, firâş-ı râhat*. Esîr-i firâş = yatakda bulunan hasta. Hem-firâş = zevce. (IV/195. s.).

firâk: (< Ar.) ayrılık, hicrân: *sûziş-i firâk, derd-i firâk*. (IV/195. s.).

firank⁴⁹⁵⁶⁻⁴⁹⁵⁷: (< Fr.) takrîben dört buçuk gurus kıymetinde bir Fransız sikkesi. (IV/195. s.).

firan-mason⁴⁹⁵⁸: (< Fr.) zebân-zedi *farmason*. Firan masonluk tarîkine dâhil bulunan adam; Türkçede 'bozuk i'tikâdlı, münkir' ma'nâsında kullanılır. (IV/195. s.).

firāvân: (< F.) bol, çok: *naqd-i firāvân, 'ömr-i firāvân*. (IV/195. s.).

firdevs: (< Ar.) cennet, 'âlemde evâmir-i dîniyyeyi icrâ ile rızâ-yı İlâhîyi tahşîl eden insânlara âhîretde mev'ûd olan karar-gâh-ı ebedî. Firdevs-i âşyân = kabri cennet olan. § Lisânımızda 'bôstan, bâğçe' ma'nâsında kullanılır. (IV/195. s.).

firistâde: (< F.) resûl, peygamber. Firistâdgân = peygamberler. § Gönderilmiş: *firistâde-i sûy-ı vâlâları kılınan*. Zâten nâdiren kullanılan bu lafz biraz zamân sonra büsbütün mehcûr ve metrûk olacaktır. (IV/195. s.).

firişte: (< Ar.) melek. Firişte-haşlet = melek hüylü. Firiştegân = melekler. Fâ'nûn fethiyle de luğatdır. (IV/196. s.).

fir'avn: (< Ar.) kadîm mülûk-ı kıbtîyye-i Mısrîyyeniñ 'âlem-i maşşûsudur ki Hâzret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâma îmân etmeyen Velîd bin Muş'ab bunlardandır. Şâhib-i kibr ve naḥvet ya'nî mütekebbir-i 'anûd hakkında îrâd olunur. Cem'i *ferâ'ine*'dir. (IV/196. s.).

fırak: (< Ar.) *fırka*'nın cem'i, bir ordunuñ aksamı: *fırak-ı 'askeriyye*. (IV/196. s.).

4956 Franc.

4957 TDK: frank.

4958 Franc-maçon.

fırkat: (< Ar.) *firāk* gibi ayrılık. (IV/196. s.).

fırkateyn⁴⁹⁵⁹: (< Fr⁴⁹⁶⁰.) içinde iki yanlarına sıra ile toplar mevzū' olan büyük bir nev' sefīne-i hārbiyye. Bir lughat kitābında⁴⁹⁶¹ İngilizceden diye gösteriliyor. *Ḳāmūs-ı Fransevī*'nin 1090'ıncı şahīfesinde "Arabīden me'hūz' denilir. (IV/196. s.).

fırka: (< Ar.) bölük, birtakım halk Ş Ferīk rütbesini hā'iz bir kumandanın ma'iyyeti efrādı: *fırka-i 'askerīyye, fırka-i merkezī*. (IV/196. s.).

Firenk⁴⁹⁶²⁻⁴⁹⁶³: (< Fr.) 'Fransa'ya mensūb, Fransız' demektir. 'Arabca *Efrenc*'den kalb ve taḥrīf olunmuştur. (IV/196. s.).

fire⁴⁹⁶⁴: (< Fr.) tüccār gemilerine eşyā nakli için vèrilen ücret, nevl. Tüccār gemisiniñ tamāmen veyā kısmen isticārı. Bir gemiye ücretle yüklenilen eşyā, ḥamūle. Frétin = bākī kalan māl, döküntü, süprüntü māl. (IV/196. s.).

firīb: (< F.) 'aldatmak' ma'nāsına olan *firīften* maşdarından fi'l-i emirdir. Lisānımızda muṭlakā terkīb ile

kullanılır. Dil-firīb = göñül aldatıcı. Nigeh-firīb, nazar-firīb = göz aldatıcı. Ebleh-firīb = aḥmak aldatıcı. Müşterī-firīb = alıcı aldatan. (IV/196. s.).

firifte: (< F.) aldatılmış, aldanmış: *firifte-i dil. ‖ Yār-i ḳadīm şandım ā her-cāyi ben seni / Êtdi beni firifte va'd-ı vefālarıñ* (Behcet). (IV/196. s.).

fistān: (< Yun⁴⁹⁶⁵.) kadınlara maḥşuş bir nev' libās. (IV/196. s.).

fışk: (< Ar.) 'fenālık' ma'nāsınadır. İştılāḥ-ı şer'de 'hurūc 'anī'l-ḥaḳḳ ya'nī Cenāb-ı Ḥaḳḳ'ın emrini terk etmek, günāh işlememek' demektir: *fışk u fücūr. Fusūk* cem'i. (IV/196. s.).

fışād: (< Ar.) kan almak, damardan kan çıkarmak. (IV/197. s.).

fıddā: (< Ar.) gümüş: *fıddā-ı ḥālīşe*. (IV/197. s.).

fiṭām: (< Ar.) çocuğu sütten kesme: *vakt-i fiṭām*. (IV/197. s.).

fıtr: (< Ar.) oruç açmak, açan. 'İd-i fıtr = ramazān bayramı. Şadaḳa-i fıtr = oruç ayının nihāyetinde Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a şükür için vech-i meşrū' üzere vèrilen şadaḳadır ki *fiṭre* ta'bīr olunur. (IV/197. s.).

fıtrat: (< Ar.) ḥilkat, ṭīnet ya'nī yaradılış: *Mazhar olduğu bunca elṭāfa*

4959 Frégate.

4960 Kubbealtı: İtalyanca. Kāmūs-ı Türkī: Arapça. Lugat-ı Nāci: İngilizce.

4961 Lugat-ı Nāci: 565. s.

4962 Français.

4963 TDK: Frenk.

4964 Freb.

4965 TDK: Rumca.

karşı fıtratında mevcūd olan denā'eti izhār etti. § Kuṣve-i fātıra maḳāmında da kullanılır. Fıtrī = ṭabī'ī, cibillī. Fıtraten = fıtrī olarak, yaradılış cihetiyle. (IV/197. s.).

fiṭre: (< Ar.) bālādaki lafz ile bu kelime birdir. Lakin lisānımızda ayrı ayrı göstermeye lüzūm vardır. 'Şavm-ı ramazānıñ teşekkürü için bayramdan evvel vech-i şer'ī üzere fuḳarāya vērilen şadaḳa' demektir. (IV/197. s.).

fiṭnat: (< Ar.) 'zihniñ ta'alluḳ ettiği nesneyi idrāk ḥuṣūşundaki cevdet-i isti'dādı ki zihin açıklığı, zihniñ her şey'i tēz añlayışı' demektir. (IV/197. s.).

fi'āl: (< Ar.) fi'l'iñ cem'i. Bed-fi'āl = işleri kötü olan. (IV/197. s.).

fi'l: (< Ar.) iş: fi'l-i memdūh, fi'l-i mezmūm § Zamāna ta'alluḳ ve ma'nāya delālet eden kelime: fi'l-i māzī, fi'l-i lāzım. Fi'len = söz ile değil iş olarak, iş cihetiyle. Fi'lī = fi'le mensūb. Cümle-i fi'liyye. Fi'liyyāt = 'işlenen işler, şeyler' demektir. (IV/197. s.).

figān: (< F.) ıztırāb ile bağırıp çağırma, feryād. (IV/197. s.).

fıkdān: (< Ar.) yok olmak: fıkdān-ı eşyā. (IV/197. s.).

fıḳarāt: (< Ar.) fıḳra'nıñ cem'i: fıḳarāb-ı laṭīfe. (IV/197. s.).

fıḳre: (< Ar.) cümle-i kelāmiyye: emr-nāmeniñ fıḳre-i alḥiresi. § Hikāye, kıssa, maşal. Fıḳre-ḥ'ān = hikāye okuyan, söyleyen. (IV/197. s.).

fıḳh: (< Ar.) fi'l-aşl 'bir şey'i geregi gibi añlayıp bilmek' ma'nāsındır. Ba'dehū 'ilm-i dīn ve şerī'atda 'alem olmuşdur. 'İlm-i şerī'at = 'şerī'atıñ uşūl ve aḥkāmu' demektir: 'ilm-i fıḳh, uşūl-i fıḳh. (IV/197. s.).

figār: (< F.) efgār muḥaffefi. Kitābımızın birinci kısmınıñ 142'inci şaḥīfesine mürāca'at oluna. (IV/197. s.).

fıkr, fikret: (< Ar.) düşünmek § kuvve-i müfekkire, zihin, ḥāṭır: Fıkrime gelmiyor. § Düşünülen şey, düşünce. Cem'i efkār. (IV/198. s.).

figen, figende: (< F.) birincisi efgen'iñ ikincisi efgende'niñ muḥaffefidir. Ma'naları birinci kısmıñ 147'inci şaḥīfesinde gösterilmiştir. Oraya mürāca'at oluna. (IV/198. s.).

filama⁴⁹⁶⁶, filandire⁴⁹⁶⁷: (< İt.) ince uzun bandıra, bayrak ki Tükçesi alav⁴⁹⁶⁸ olduğu Lehçe⁴⁹⁶⁹'de beyān

4966 TDK: flama.

4967 TDK: flandra.

4968 TDK: alev.

4969 Lehçe-i Osmānī: 557. s.

olunur. 'Mızrāğa ve gemilerde direkleriñ tepesine çekilen eñsiz, uzun bayrak' demektir. § Büyük 'askerî ta'lîmlerde ve mühendisleriñ mesâha-i arâzî ve harîta tanzîminde mevâkı'i ta'yîn ve irâ'e için mızrâk ucunda yere rekz êtdikleri 'alâmet, nişân. (IV/198. s.).

filavta⁴⁹⁷⁰: (< İt.) *ney*'e müşâbih bir nev' çalgı. (IV/198. s.).

filizz: (< Ar.) cevâhir-i arziyye, kâl olmamış hâm ma'denler. Cem'i *filizzât*'dır ki 'altın, gümüş, bakır, demir gibi ma'deniyyât' demektir: *filizzât-ı tis'a*. (IV/198. s.).

filinça: (< İng⁴⁹⁷¹.) çakmaklı, kısa avcı tüfengi. (IV/198. s.).

fihris: (< F.), **fihris**: [mu'arreb] bir kitâbıñ muhtevî olduğu fuşûl ve ebvâbı ğâyetle mücmel olarak gösteren cedvel § esâmî-i kütübü hâvî defter. (IV/198. s.).

fî: (< Ar.) edât-ı zarf ve harf-i cerrdir ki Türkçe muķâbili "de" edâtıdır. Fi'l-aşl = aşlında. Fi'l-hakîka = hakîkatde. Fi'l-hâl = bu ânda. Fi's-sebîli'llâh = Allâh yolunda. Fîh = onuñ hakkında, oña dâ'ir. Münâzi'un fîh = oña dâ'ir münâza'a

olan. Mâ nahnü fîh = oña dâ'ir bahş êdilen huşûş. Fîhâ = müfred mü'enneşe mahşûşdur. (IV/198. s.).

fî: (< Ar.) [müvelled] aşlı yukarıdaki edâtdır. Muḥarrerât-ı resmiyye ve huşûşiyeye işâret olunan târîh ile berâber kullanılır. § Lisânımızda her naşılta 'bahâ, bedel' ma'nâsında isti'mâli şâyi' olmuş ve cem'i olmak üzere fî'ât lafzı uydurulmuştur. Kesr ile isti'mâline nazaran 'mâl, harâc ve ğanîmet' ma'nâsına olan *fey'* kelimesinden me'hûz olması müsteb'addır. Bunuñla berâber lisânımızda bunlarıñ isti'mâline lüzûm ve ihtiyâc vardır: *fî-i maḳṭû'*, *fî'ât-ı mevzû'a*. (IV/198. s.).

fîrûz: (< Ar.) Fârisî *pîrûz* mu'arrebî. Sa'id, ḥurrem, meymenetli. Rûz-ı fîrûz = sa'âdetli, sevinçli ğün. Fîrûz-baht = tâli'i mes'ûd, uğurlu. *Pîrûz* Fâriside 'muzaffer, manşûr, ğâlib, mes'ûd' ma'nâlarında kullanılır. Fîrûz-mend = ğalebe, zafer şâhibi, tâli'i mes'ûd. *Her kūşede*⁴⁹⁷² *bir şabâh-ı fîrûz / Her ğoncada bir kabâ-yı nev-rûz* (Şeyḥ Ğâlib⁴⁹⁷³: 587). (IV/199. s.).

fîrûze: (< Ar.) Fârisî *pîrûze* mu'arrebî. Nişâbûr dênilen memleket civârında

4970 TDK: flavta.

4971 TDK: Almanca. Kâmûs-ı Türkî: İngilizce. Kubbealtı: İngilizce.

4972 Eserde: küçe.

4973 Hüsn ü 'Aşk.

zuhûr eden açık mālî renkli zî-
kıymet bir nev' yüzük taşı. Fîrûze-
reng, fîrûze-fām = mālî renkli.
Kubbe-i fîrûze-fām. Fîrûze-revāk =
gökyüzü. Çeşm-i fîrûze-fām = mālî
göz. (IV/199. s.).

fîl: (< Ar.) Fāriside *pîl*. Hortumlu
cesimü'l-cüşse hayvân ki Asya'nın
kısm-ı cenûbîsiyle Afrika-yı vustâda
bulunur. Dışleri maqbûldür.
'Āmü'l-fîl = vilâdet-i seniyye-i
hazret-i peygamberîniñ şeref-i vâkı'
olduğu sene. Dâ'ü'l-fîl = cüzzâm
nev'inden bir marazdır. (IV/199. s.).

filo⁴⁹⁷⁴: (< Fr.⁴⁹⁷⁵) donanma, kuvve-i
bahriyye, müfrez-i donanma.
(IV/199. s.).

filorin⁴⁹⁷⁶: (< Fr.⁴⁹⁷⁷.) sikke-i hâlişe
i'tibâriyle dokuz gurus kıymetinde
Avusturya sikkesi. Bu sikkeniñ
kıymeti memleketlere göre gâyetle
muhtelifdir. Filori = İtalyanca üstü
çiçekli bir nev' Venedik altını.
(IV/199. s.).

filoksera⁴⁹⁷⁸: (< Fr.) üzüm kütüklerinin
köküne 'arız olarak bağları harâb
eden gâyet küçük bir nev' böcek ki

Amerika'dan sirâyet etmiştir.
Filoksera'nın aşlı Yûnânîcedir. Lisân-
ı Yûnânide *filon* 'yaprak' ve *kasaros*
'kuru' ma'nâsına olup bu iki lafzdan
müteşekkildir. (IV/199. s.).

fileto⁴⁹⁷⁹: (< Fr.⁴⁹⁸⁰.) koyun ve şığırın
arka kemiginiñ iki yanından
çıkarılan uzun et pârçası. (IV/199.
s.).

filigran⁴⁹⁸¹: (< Fr.) yâhûd *filağramme*.
Kâğıdıñ içinde görünen huṭuṭ ve
nuḳuş. (IV/199. s.).

fî-mā-ba'd: (< Ar.) bundan sonra,
bundan böyle, bir daha maḳāmında
kullanılır. Terk-i isti'mâli vâcib olan
terākîbdendir. (IV/200. s.).

fî'ât: (< F.) *fî* maddesine bakmalı. Hem
cem' hem müfred hükümünde
kullanılır. (IV/200. s.).

//fu//

fütâde: (< F.) *üftâde*'niñ muḥaffefi.
Düşmüş, düşgün. (IV/200. s.).

fütüvvet: (< Ar.) kerem, seḥâ,
cömerlik: *eşer-i fütüvvet*. *Fütüvvetli*
ta'bîri elḳâb-ı resmiyyeden olup
rütbe-i râbî'a aşḫâbına yazılır.

4974 Flotte.

4975 TDK: İtalyanca. Lugat-ı Nâci: Fransızca. Kubbealtı: İtalyanca.

4976 TDK: florin.

4977 TDK: Fransızca. Kubbealtı: İtalyanca. Lugat-ı Nâci: Fransızca.

4978 Phylloxera.

4979 Filet.

4980 TDK: İtalyanca.

4981 Filigrane.

Fütüvvet-mend = saḥī, kerem-kār, cevher. (IV/200. s.).

fütūh: (< Ar.) zafer, nuşret: *maẓhar-ı fütūh*, *mevkib-i fütūh*. Bu ma'nāda ekşeriyā cem'i olan *fütūhāt* kullanılır. § Fezā'il-i ma'neviyye, şafvet-i kalb ile 'ilm-i ledünniyyi keşf ve izhār: *rūh-ı pür-fütūh*. § Açmak, açılmak, ferahlanmak. (IV/200. s.).

fütūr: (< Ar.) za'f, gevşeklik, bezginlik: *Cismine 'arız olan fütūr birkaç gün tevaḳḳufa mecbūr etti. Getirmek māddeşiyle kullanılır. Bilā-fütūr = fütürsuz, bezmeksiniz. (IV/200. s.).*

füc'et: (< Ar.) nā-gehānī, ansızın, birdenbire, apañsızın erişen şey. *Fücā'at* da 'aynı ma'nāya luğat ise de öteki gibi müsta'mel degildir. Füc'eten = birdenbire, nā-gehānī olarak. *Fücā'eten* kullanılmaz. *Füc'e* tarzında yanlış yazmamalı. Füc'ī = 'fec'e mensüb' demektir. (IV/200. s.).

füccār: (< Ar.) *fācir*'iñ cem'i; fācirler, günāh-kārlar. (IV/200. s.).

fücūr: (< Ar.) tarīḳ-i ḥaḳdan ayrılıp āşām ve ma'āşīyi irtikāb etmek. (IV/200. s.).

fuḥş: (< Ar.) 'ḥadden aşırı çirkinlik, kötülük ki 'ıffet ve nāmūsa muḥālif

ef'āl ve aḥvāl' demektir. (IV/200. s.).

fuḥūl: (< Ar.) lisānımızda kullanılmayan *fah̄l*'iñ cem'idir. Aşlında eṣnā-yı meşā'irede 'mu'arızlarına galebe edip tafḍīl ve terciḥ olunanlar' demektir. Lisānımızda faẓl u kemāl ve 'ilm ü ma'rifet cihetiyle akrānına fā'ik olanlara ıtlāḳ olunur: *fuḥūl-ı şu'arā*, *fuḥūl-ı 'ulemā*, *fuḥūl-ı muḥdişīn*, *fuḥūl-ı müfessirīn*. (IV/200. s.).

fürce: (< Ar.) yarıḳ, iki şey beynindeki açıklık: *fürce-i ḥā'iṭa*, *fürce-i duvār*. § 'Şiddetden kurtulmak' ma'nāsını da ifāde eder. (IV/200. s.).

furşat: (< Ar.) fi'l-aşl 'nevet' ma'nāsınadır. Lisānımızda yine bu ma'nā münāsebetiyle 'bir huşuşuñ icrāsına müsā'id vakit ve ḥāl' ma'nāsında ve ekşeriyā nefy şüretinde kullanılır. (IV/201. s.).

Furḳān: (< Ar.) Qur'ān-ı Kerīm. Ḥaḳḳ ve bāṭıl, ḥelāl ve ḥarām beynini tefrīḳ ettiği için böyle tesmiye edilmiştir. Yevm-i Bedir'e 'Yevmü'l-furḳān' denilir. (IV/201. s.).

furū: (< F.) 'aşağı' ma'nāsınadır. Lisānımızda muṭlaḳā terkīb ile kullanılır: *furū-mānde*, *furū-māye*, *ser-furū*. (IV/201. s.).

fürūht: (< F.) 'şatmak' ma'nāsına *furūhten* maşdarından şığa-ı māzī olup 'şatdı' demektir. Lisānımızda *bey'* lafzı gibi 'şatmak' ma'nāsında kullanılır. (IV/201. s.).

-fürüz: (< F.) *efrūz* muḥaffefi; parlaticı, nūrlandırıcı. Terkīb ile kullanılır. Cihān-fürüz = cihānı nūrlandırıcı. Encümen-fürüz = encümeni tenvīr eden. Dil-fürüz = gönül parladıcı ya'nī kalbe şevk ve feraḥ verici. Hātır-fürüz = kezā 'hātırı ziyālandıran ya'nī hātırı feraḥ veren' demektir. (IV/201. s.).

fürüzān: (< F.) parlayıcı, parlayan: *şem'-i fürüzān*. (IV/201. s.).

fürüzende: (< F.) yanıcı, yakıcı, parlayıcı, aydınlatıcı. (IV/201. s.).

fürüsiyyet: (< Ar.) binicilik, cündilik Ş at kısmına maḥşuş aḥvâlde ḥāzık ve māhir olmak: *fenn-i fürüsiyyet*. (IV/201. s.).

-fürüş: (< F.) 'şatıcı' ma'nāsında terkīb ile kullanılır: *nān-fürüş*, '*işve-fürüş*, *çay-fürüş*. ‖ Benimsemiş bizim üç beyti bir neşīde-fürüş / Anıñ cihāna tebessüm gelir bu ḥālinden (Nāci⁴⁹⁸²: 2). (IV/201. s.).

fürū': (< Ar.) 'dal ve budak' ma'nāsına olan *fer''iñ* cem'i ki 'bir şey'iñ

esāsından münşa'ib olan aḫsāmı' demektir. *Uşul ve fürū'* ba'zen cem'ü'l-cem' tarzında da kullanılır: *fürū'āt*. (IV/201. s.).

fürūk: (< Ar.) 'başkalık' ma'nāsına olan *fark'iñ* cem'i: *fürūk-ı elfāz*, *fürūk-ı ecnās*. (IV/201. s.).

fürüg: (< F.) şu'le, pertev, parlaklık, parıldayış: *mihr-i fürüg-efşān*. (IV/201. s.).

fürū-mānde: (< F.) 'aciz, yorgun, şaşkın. Fürū-mānde-gī = 'acizlik, bī-tāblık. (IV/201. s.).

fürū-māye: (< F.) bed-aşıl, şoysuz, aşlı alçaak adam. (IV/202. s.).

-fürūd: (< F.) *efrūd*'uñ muḥaffefi. Terkīb ile kullanılır. Muḥabbet-fürūd = sevgi arttırıcı, artıran. (IV/202. s.).

füzūn: (< F.) *efrūz*'uñ muḥaffefi. 'Ziyāde, çok' demektir. Füzūn-ter = pek çok, pek ziyāde. (IV/202. s.).

fustuk: (< Ar.) lisānımızda kesr-i fā ve tā ile ma'rūfdur: *Şām fıstığı*. Püste kelime-i Fārisiyyesinden mu'arrebdir. Fustuķī = şarımtırak açık yeşil renk. (IV/202. s.).

füşhat: (< Ar.) genişlik, açıklık. Füşhat-serāy = sāḥa-i 'azāme, geniş serāy. *Füşhat-serāy-ı āsmān*. Füşhat-kede = geniş maḥall. *Füşhat-kede-i sipihr*

içinde / Deryā-yı ziyā-yı mihr içinde
(Nācī⁴⁹⁸³: 2). (IV/202. s.).

füsürde: (< F.⁴⁹⁸⁴) *efsürde* muḥaffefi;
doñmuş. Birinci kısmıñ 143'üncü
şahīfesine mürāca'at oluna. (IV/202.
s.).

füsüs: (< F.) *efsūs*'uñ muḥaffefi. *Eyvāh*,
yazık gibi edāt-ı te'essüf. (IV/202. s.).

füsün: (< F.) *efsün*'uñ muḥaffefi; büyü.
Kısm-ı evvelıñ 144'üncü şahīfesine
mürāca'at oluna. (IV/202. s.).

fuşahā': (< Ar.) *faşīh*'iñ cem'i: *fuşahā-yı*
'Arab, *fuşahā-yı Türk*. || *Endīşe ki*
simşār-ı kelām-ı fuşahādır (Nef'ī: K.
34/44). (IV/202. s.).

fuşuş: (< Ar.) *faşş*'iñ cem'i: *yüzükler*.
(IV/202. s.).

fuşül: (< Ar.) 'birbirinden ayrı olan
kısm, pārcā' ma'nāsı ifāde eden
faşl'iñ cem'i. 'Kısımlar, bölükler'
demekdir. Fuşül-i erba'a = bahār,
yaz, güz, kış mevsimleri. (IV/202.
s.).

fużalā': (< Ar.) *fāzıl*'iñ cem'i. Fazl u
kemāl şahibleri: *fużalā-yı erbāb-ı*
kalem. || *Kām-kār-ı fużalā faḥr-i mevālī-i*
'izām (Nef'ī: K. 50/24). (IV/202. s.).

fużülī: (< Ar.) boşboğaz, mā-lā-ya'nī
ile müştāğil. Haddinden,

vazīfesinden ḥāric söz söyleyen, işe
karışan adam. *Fazl*'iñ cem'i olan
fużül = 'vazīfe ve ḥadden artık kavı
ve fi'l' demek olup müfred
makāmında kullanılmışdır. Ebü'l-
fużül = bu şüretle kavı ve fi'li i'tiyād
eden adama ıtlāk olunur. Türkçede
taḥrīf ile 'fudul' denilir. İşte bu lafza
nisbetle 'fużülī' denilmiştir. Ş
İştılāḥ-ı fıkıhda 'şer'-i şerīfiñ ve
şāhibiniñ izni olmaksızın işine
girişen bir şey'e karışan' demektir.
Fużülī vaz'-ı yed, fużülī da'vāya
müdāḥala, fużülī zabṭ-ı emvāl.
(IV/202. s.).

fuḫarā': (< Ar.) *faḫīr*'iñ cem'i: *fuḫarā-yı*
şābirīn. || *Fuḫarā ḳalbine her kim ṭoḳuna*
/ Ṭoḳuna sīnesi Allāh oḳuna (Lā).
(IV/203. s.).

fuḫahā: (< Ar.) *faḫīh*'iñ cem'i. 'İlm-i
fıkıhda 'ālim olanlar: *fuḫahā-yı*
Ḥanefiyye, fuḫahā-yı Şāfi'yye.
(IV/203. s.).

fükāhe: (< Ar.) 'mizāḥ, laṭīfe; ṭab'a ḥōş
gelen söz' demektir. Cem'i
fükāhāt'dır. (IV/203. s.).

füken: (< F.) *üfken* muḥaffefi. Kısm-ı
evvelıñ 147'inci şahīfesine mürāca'at
oluna. Żamm ve kesri cā'izdir.
(IV/203. s.).

4983 Āteş-kede, Şehāba.

4984 Kāmūsta kelimenin mensubu olduđu lisanın kısaltması verilmemiştir.

fülân: (< Ar.) ism-i Benî Âdem'den, esmâ-yı a'lâmdan kinâyedir. Mü'enneşi olan *fülâne* kullanılmaz. (IV/203. s.).

füls: (< Ar.) pul, mankır, akçe. Füls-i ahmer = kızıl akçe, bakır sikke. Cem i *fülüs*. (IV/203. s.).

fülfül: (< Ar.) karabiber. Dâr-ı fülfül = 'tarçın tohumu' denilen kuyruklu biber. (IV/203. s.).

fülk: (< Ar.) gemi, sefine. Fülke = ağırşak ki iplik egirdikleri âlet Ş yuvarlak nesneye denir. *Fā'*nın zammı ve kesri cā'izdir. 'Şandal' ma'nāsına kullandığımız *filūka*⁴⁹⁸⁵'nin aşlı bu kelime-i 'Arabiyyedir. (IV/203. s.).

fülüs: (< Ar.) *füls*'ün cem'i; bakır akçeler. (IV/203. s.).

funduk: (< Ar.) lisânımızda kesr-i fā ve dāl ile ma'rûfdur. Fındık = yuvarlak kabuklu kuruyemiş. Fārisî *punduk*'ün mu'arrebidir. (IV/203. s.).

fünün: (< Ar.) *fenn*'in cem'i. Zū-fünün = 'şāhib-i fūnūn, fūnūn-ı āšnā' demektir. Müfredine de bakmalı. (IV/203. s.).

fu'ād: (< Ar.) yürek, gönül. Mesrūrū'l-fu'ād = gönlü mesrūr olan.

Mecrūhū'l-fu'ād = kalbi pâreli, kırık olan. (IV/203. s.).

füte: (< F.), **fūta:** (< Ar.) peştemâl, önlük: *ipek füte*. (IV/203. s.).

furṭına⁴⁹⁸⁶: (< İt.) gürültü ve şiddet ile esen yel. (IV/203. s.).

forma⁴⁹⁸⁷: (< Fr.) maṭbū' kitābın kıt'ası, her cüz'ünün miqdār-ı şāhāyifi. Ş Forme = şekil, şüret, tarz, resim. (IV/204. s.).

fosfor⁴⁹⁸⁸: (< Fr.) ecsām-ı basīṭeden yanmağa gāyetle müsta'idd ve karañlıkda parlar şarımtırak bir 'unşur. (IV/204. s.).

fotoğraf⁴⁹⁸⁹: (< Fr.) pertev-nüvis resim çıkarmağa maḥşûş âlet-i ma'rûfe Ş resim, şüret. (IV/204. s.).

fül: (< Ar.) bakla Ş fül-i Mısrî = ḥubūbâtdan noḥûda müşābih 'deve'alefi' denilen küçük ve kara dāne. (IV/204. s.).

fulya: (< İt.) aşlı *polya*. Sarı renkli, keskin güzel koḳulu bir laṭif çiçek. Bunuñ soğanı baḥriyyūn-ı 'Osmāniyye tarafından İtalya'dan getirilmiştir. İki nev'dir. Çiçeği yalın kat olan şehr-i mart evā'ilinde, katmerli olan şehr-i nisan

4986 TDK: fırtına.

4987 Format.

4988 Phosphore.

4989 Photographie.

4985 TDK: filika.

evâhîrinde açmağa başlar. (IV/204. s.).

fûlâd: (< Ar.) çelik. Fârisî *pûlâd*'iñ mu'arrebî. (IV/204. s.).

folispîd: (< İng.) vapur kapdanınıñ çarhçıya vêrdigi sür'at emri. (IV/204. s.).

fondo: (< İt.) Fransızca *fonds* hisse senedi, eshâm-ı 'umûmiyye, îrâd. (IV/204. s.).

fonogrâf⁴⁹⁹⁰: (< Fr.) söylenilen sözleri 'aks êtdirilen şadâları zabt ve hıfz êdip ne zamân ârzû olunursa 'aynı kelâm ve şadâları tekrâr êden nev-îcâd bir makine. Şadâ-nüvis. (IV/204. s.).

foya: (< İt.) yaldız ve tül yaprağıdır ki 'âdî elmâsların altına konulan parlaklığı artırılır. (IV/204. s.).

fuyûz: (< Ar.) *feyz* ile müterâdifdir. Oraya bakmalı. (IV/204. s.).

fuyûzât: (< Ar.) *fuyûz*'uñ cem'i: *fuyûzât-ı îlâhiyye*. (IV/204. s.).

fuyûl: (< Ar.) *fîl*'iñ cem'i. Oraya mürâca'at oluna. (IV/204. s.).

//**ķāf**// (IV/204. s.-IV/237. s.).

ķā'id: (< Ar.) yedici: *ķā'id-fers*. Ş Ser-'asker: *ķā'idü'l-ceyş*. *Ķā'idü'l-cebel* = dağın çıkıntısı, burnu. *Ķā'idü'l-ceyşinîdir imdâd-i rûsul / Feyz-i te'yîd-i semâvî yâverîñ* (Ĥamdî). (IV/204. s.).

ķā'il: (< Ar.) söyleyici, söyleyen. *Bu sözüñ ķā'ili mechûldur*. Ş *Râzî*, rızâ gösteren: *Müdde'î bu şüretle faşl-ı da'vâya ķā'il oldu*. || *Vâşıl-ı nezd-i Ĥudâ eylemez ķîl ile ķâl / Künc-i vahdetde hemân sâkit ü ķā'il birdir* ('İzzet Mollâ); *Kimisi ķā'il olup haķķa sözüñ êtdi ķabûl* (Nef'î: K. 4/50). (IV/204. s.).

ķā'im: (< Ar.) ayakda durucu, duran: *ķapıda ķā'im olan nevbetçi*. *Ķā'im*en = ayakda durarak Ş bir işe müdâvim ve sâbit olan adam. *Ķā'im-i maķâm* = ıstîlâhât-ı resmiyyece bir kazânın eñ büyük âmiri Ş silk-i 'askerîde rûtbece biñbaşının fevķinde bulunan zâbiť. *Vekîl* maķâmında da kullanılmışdır: *şadâret ķā'im-i maķâmı*. || *Ķā'im oldukķa bu nüh-tâķ-ı felek*⁴⁹⁹¹ (Ĥâķânî: 119). (IV/205. s.).

ķā'ime: (< Ar.) fi'l-aşl kitâbdan bir varakaya ıtlâķ olunur. İstîlâhda naķd maķâmında mütedâvil olup ĥâvî olduğu aķçe 'â'id bulunduğu maĥalde mevcûd ve maĥfûz olan

4990 Phonographo.

4991 Eserde: bülend.

sened, kâğıd para: *banķa ka'imesi*.
(IV/205. s.).

ķāān: (< Ar.) *ķāķān*'iñ mu'arrebî. Turan ve Ćin ķükümdārlarınıñ 'alem-i maķşūşu: *ķāān-ı Ćin*. (IV/205. s.).

ķābız: (< Ar.) feyz edici, alıcı. Ķabız-ı ervāķ, melekü'l-mevt = 'Azrā'īl 'aleyhi's-selām. Ķābız-ı māl = taķşīl-dār, parayı alan Ő tabī'ata peklik getirici, getiren: *devā-yı ķabız, edviye-i ķābızā*. (IV/205. s.).

ķābil: (< Ar.) ķabūl edici Ő ańlayışlı, isti'dādlı. Bu ikinci ma'nāda *ķābiliyyet* ziyāde ķullanılır. Nā-ķābil = ķābiliyyetsiz, isti'dādsız, idrāksız. Ő 'Mümkün' ma'nāsında da ķullanılır. Nā-ķābil ve ğayr-i ķābil = mümkün olmayan, imkānsız. Ő Ādem 'aleyhi's-selāmıñ büyük oğlunuñ ismi. *Bizim noķşānımız hep ķābil-i ikmāldir ammā / Bulunmaz n'eyleyem esbāb-ı istikmāl bir yerde* ('Avnī: G. 403/6). (IV/205. s.).

ķablo⁴⁹⁹²: (< Fr.) deñiziñ altına ķonulan telğraf haķķı. (IV/205. s.).

ķābile: (< Ar.) *ķābil*'iñ mü'enneşi; ebe kadın. (IV/205. s.).

ķābiliyyāt: (< Ar.) *ķābiliyyet*'iñ cem'i: *ķābiliyyāt-ı mütezādde*. (IV/205. s.).

ķābiliyyet: (< Ar.) ķābillilik Ő isti'dād-ı fıtrī Ő imkān. *Ŝaķşıñ isti'dādı lutf-ı peykerinden bellidir / Kīmyā-yı ķābiliyyet cevherinden bellidir* (Nā'īlī-i Ķādīm: G. 71/1). (IV/205. s.).

ķabine⁴⁹⁹³: (< Fr.) yazı yazmağa, ķesāb görmeye vesā'ir işlere maķşūş oda, ķalem Ő encümen-i vüķelā, hey'et-i vüķelā: *Avusturya ķabinesi, İngiltere ķabinesi*. (IV/205. s.).

ķaput⁴⁹⁹⁴: (< Fr.) yağmurluķ, 'abā; kadın mantosu. (IV/206. s.).

ķapitūlasyon⁴⁹⁹⁵: (< Fr.) istīmān ve teslim Őart-nāmesi, teslim-i silāķ Ő devletiñ mülkünde diğer devlet teba'asına bazı hūķūķ ve imtiyāzāt vören mu'āhedāt-ı 'atīķa. (IV/206. s.).

ķātıl: (< Ar.) ķatl eden, öldüren. (IV/206. s.).

ķādiķ: (< Ar.) bir kimseniñ haķķında Şa'n eden, kötü söyleyen. (IV/206. s.).

Ķādir: (< Ar.) esmā-yı Őerīfe-i İlāhiyyedendir: *Ķādir-i muţlak, Ķudāvend-i ķādir*. 'Abdu'l-ķādir = Ķādir'iñ ķulu. *Ķudā ķādir-dir eyler seng-i ķārādan ğüher peydā* (Lā). Ő

4992 Cable.

4993 Cabinet.

4994 Capote.

4995 Capitulation.

Ḳudretli, şervet ve iḳtidār şāhibi:
Filān bu işi görmeye ḳādir degildir.
(IV/206. s.).

ḳādime: (< Ar.) ordunuñ ileri
karakolu, muḳaddimetü'l-ceyş § kuş
kanadınıñ öñ tarafındaki yelekleri,
uzun tüyleri. *Ḳādime-cünban-ı 'azîmet*
ta'bîri meşhûrdur. (IV/206. s.).

ḳāzûret: (< Ar.) pislik, murdâr yer,
mezbele. Cem'i *ḳāzûrât.* (IV/206. s.).

ḳarabina: (< İt.) kışa şiş-hâne tüfengi.
(IV/206. s.).

ḳart dö vizit⁴⁹⁹⁶: (< Fr.) ziyâret kâğıdı.
Muhtaşaran 'ḳart' dênilir. (IV/206.
s.).

ḳartuc⁴⁹⁹⁷: (< Fr.) fişenk, ḥartuc.
(IV/206. s.).

ḳarî'a: (< Ar.) Furḳân-ı Kerîmde vârid
olmuşdur, kıyâmet § nâ-gehânî âfet,
belâ, dâhiye. Cem'i *ḳavârî'.*
Ḳavârî'u'l-Ḳur'ân = şeyâṭîn ve ins
ve cin mazarratından emîn olmak
içün okunan Âyete'l-kürsî ve Sûre-i
Yasin ve Sûre-i Mülk ve
Mu'avvizeteyn gibi âyât-ı kerîme.
(IV/206. s.).

ḳarnaval: (< Lat⁴⁹⁹⁸.) Hristiyânların
büyük perhîzden evvel icrâ ettikleri

maşharalıkları, şenlikler, et kesimi,
apukurya. (IV/206. s.).

ḳārûre: (< Ar.) gözüñ siyâhı § içine
mâyi' şey konulan zarf. 'Alâ-ḳavlin
şırçadan ma'mûl şîşe; 'ördek'
dênilen sidik kabı. (IV/206. s.).

Ḳārûn: (< Ar.) Benî İsrâ'îl'den ve
nebiyy-i zî-şân Mûsâ 'aleyhi's-
selâmuñ müte'allikâtından bir zâtıñ
ismidir. Nebiyy-i zî-şânıñ feyz-i
du'âsıyla fakîr iken zengîn olmuş
idi. Mu'aḥḥaran günah-kâr olması
sebebiyle şervet ve sāmânı mahv
oldu nāmı farṭ-ı şervetden kinâye
olarak ḍarb olunur: *Ḳārûn ḳadar*
zengîn. ‖ *Gedâ-yı müflis-i dergâh-ı*
devleti Ḳārûn (Nef'î: K. 38/20).
(IV/206. s.).

ḳārî: (< Ar.) okuyucu, okuyan: *ḳārî-i*
Buḥārî. § Furḳân-ı Kerîmi 'ilm-i
ḳirâ'at üzere okuyan. İş-bu kelimeyi
ḳār' şûretinde yazmak yañlıştır.
(IV/207. s.).

ḳārî: (< Ar.) köyde oturan, köylü.
(IV/207. s.).

ḳaryola⁴⁹⁹⁹: (< Ru.) yataklık: demir
ḳaryola, tahta ḳaryola. (IV/207. s.).

ḳarina: (< İt.) geminiñ omurgalarının
temeli maḳâmında olan büyük dip

4996 Carte de visite.

4997 Cartonche.

4998 Carnaval.

4999 TDK: İtalyanca. Lehçe-i Osmânî: Rumca. Kubealtı: İtalyanca.

haţılı § gemiyi yana yatırıp dibini
kalafat etmek. (IV/207. s.).

ķāsım: (< Ar.) kısım kısım ayırıcı,
ayıran: *rūz-ı ķāsım*. (IV/207. s.).

ķāsī: (< Ar.) taş gibi pek, katı: *ķalb-i
ķāsī*. (IV/207. s.).

ķāşıd: (< Ar.) tatar, ulak § teveccüh
eden. (IV/207. s.).

ķāşır: (< Ar.) "âciz, eksik, kuşurlu"
ma'nasında kullanılır: '*aql-ı ķāşır*.
'Arabîde başka ma'nâyı ifâde eder.
(IV/207. s.).

ķāşıretü't-tarf: (< Ar.) zevcinden
başkasına nazar etmeyen kadın.
Cem'i *ķāşırätü't-tarf*. (IV/207. s.).

ķāşıf: (< Ar.) pek gürleyici, gürleyen;
ziyâde gürültü hâşıl eden: *ra'd-ı
ķāşıf*, *rîh-i ķāşıf*. (IV/207. s.).

ķaşa⁵⁰⁰⁰: (< İt.) derûnunda akçe ve
evrâk-ı nakdiye hıfz olunan
sacdan⁵⁰⁰¹ veyâhûd demirden
ma'mûl şandık. (IV/207. s.).

ķādī: (< Ar.) hükm ve kazâ edici, eden;
mahkeme-i şer'îyye re'îsi, hâkimü's-
şer'. *Ķādıyü'l-hacât* = kullarının
hacâtını veren Cenâb-ı Hakk. *Ķādī*-
'asker = meşîhat-ı İslâmiyye
mertebesiniñ mâ-dûnundaki rütbe-i

'ilmiyyeyi hâ'iz olan zât. (IV/207.
s.).

ķātibe: (< Ar.) 'cemî', cümle, kâffe'
ma'nasında müsta'meldir. *Ķātibeten*
= 'cemî'en, 'umûmen, kâffeten'
demekdir. *Ķātibe-i ahvâlde* = cemî'-i
ahvâlde, ahvâliñ cümlesinde
(IV/207. s.).

ķāţı: (< Ar.) kesici, kesen: *Burhân-ı
Ķāţı*, *âlât-ı ķāţı'a*, *ķāţı-ı tarîk*, *seyf-i
ķāţı*. *Ķāţı-ı harâret* = müberrid,
soğutucu. (IV/207. s.).

ķā'id: (< Ar.) oturucu, oturan. *Ķā'id*
= oturduğu hâlde, oturarak.
(IV/207. s.).

ķā'ide: (< Ar.) temel, esâs § düstür, bir
şey'in vukû'una şart olan husûş ve
onuñ ta'rîfi: *ķā'ide-i şarfîyye*, *ķā'ide-i
nahvîyye*, *ķā'ide-i riyâziyye*, *ķā'ide-i
siyâsiyye*. *Ķā'ide-şiken* = ķā'ideye
ri'âyet etmeyen, ķā'ideyi bozan. §
Dıl'-ı esfel: bir meşeleniñ ķā'idisi,
ķā'idесinden zirvesine kadar.
(IV/207. s.).

ķāf: (< Ar.) elif-bâ-yı 'Oşmânîde yirmi
dördüncü harfiñ ismidir. Ebced
hesâbında "100" 'adedine işâretidir:
faşlü'l-ķāf. (IV/208. s.).

Ķāf: (< Ar.) bir cebel-i muhîtiñ ismi §
Furķân-ı Kerîmde bir sûre-i şerîfedir
ki müfessirîn-i kirâm ma'ânî-i 'adîde

5000 Casse.

5001 Kâmûsta kelime "çim" ile yazılmıştır.

ile tefessür eylemişlerdir. *Lāne-gīr-i* *Ḳāf-ı istiğnā olur* 'anḳā-yı 'aşḳ (Lā). (IV/208. s.).

ḳāfile: (< Ar.) ḳaṭār, kārbān, birlikte yola giden cemā'at. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta müsta'meldir: *ḳāfile-i ḥiiccāc*, *ḳāfile-i emvāc*. § Zümre, gürūh, fırḳa: *ḳāfile-sālār*, *ḳāfile-i ṣu'arā*. (IV/208. s.).

ḳāfiye: (< Ar.) kütüb-i edebiyede mufaşşalan zikir ve beyān kılındığı vech ile ḳāfiye lafz ve ma'na yāḥūd yalnız lafz ve yalnız ma'nā cihetiyle muhtelif oldukları hâlde mısrā'ların yā beyitlerinin soñlarında veyāḥūd bunların soñları meşābesinde bulunan yerlerde -telaffuzda istiḳlālî meşrūṭ olmamak ve kezālik kütüb-i edebiyede mezkūrü'l-esāmī ḥurūf ve ḥarekâtden 'ibāret olmak üzere- tekerrür eden şey'in mecmū'una ıtlāk olunur . Ḳāfiye-senc = şā'ir, nāzım. Cem'i *ḳāfiye-sencān*'dır. (IV/208. s.).

ḳāḳulle: (< Ar.) lisānımızda taḥfīfle 'ḳaḳule' denilen 'ilāçdır ki bir nebāt-ı Hindī meyvesidir. Mi'de ve cigeri muḳavvī ve ḳayy ve ḡaṣeyāne nāfi' bir devādır. (IV/208. s.).

ḳākum: (< Ar.) kediye ṣebīh ve ondan küçük bir nev' cānavar, ḥayvāndır

ki derisi ince ve beyāz tüylü ve yalnız ḳuyruḡu siyāh renklidir. Mülūk ve kibāra maḥşuş olan kürkü ḳıymet-dār ve meşhūrdur: *ḳākum kürk*. (IV/208. s.).

ḳāl: (< Ar.) söz: *ḳāl u ḥāl*. Ekşeriyā *ḳīl* ile berāber isti'māl olunur. *Ḳīl u ḳāl* = bī-hūde su'āl ve cevāb, mā-lā-ya'nī, dedikodu. (IV/208. s.).

ḳālīb: (< Ar.) ḳuyumcuların erimiş cevher akıtdıkları zarf, ḳalıp § nümüne, örnek: *fes ḳālībı*, *ḳundura ḳālībı*, *şeker ḳālībı*. § Beden, gövde: *ḳālīb-ı insān*, *ḳālīb-ı bī-rūḥ*. || *Ḳālīb u ḳıyāfeti yerinde*. Feth-i lām ile telaffuzu cā'izdir. *Rūḥdur ḳālīb-ı insāna Fehīmā 'irfān / Heykel-i bī-hünerān 'addolunur seng-i mezar*. (IV/208. s.).

ḳālī': (< Ar.) ḳal' edici, kökünden çekip koparan. (IV/208. s.).

ḳalorifer⁵⁰⁰²: (< Fr.) nāḳıl-i ḥarāret bir ḥāneniñ derūnunda her tarafına mevzū' borular vāsıtasıyla neşr-i ḥarāret eden şü. (IV/208. s.).

ḳālīçe: (< Ar.) küçük ḥalı, seccāde: *ḳālīçe-i rengīn*. (IV/209. s.).

ḳalyon⁵⁰⁰³: (< İsp⁵⁰⁰⁴.) zamān-ı ḳadimde İspanyolların Amerika'dan

5002 Calorifère.

5003 Calion.

ma'denleri nakl etmek üzere i'māl ve isti'māl eyledikleri bir nev' büyük gemi. 'Osmānlılar tarafından da niceleri inşā olunarak ve içlerine cesīm toplan konularak muhārebāt-ı bahriyyede kullanılmışdır: *qalyoncu kışlası, qalyoncular, qalyoncu kulluğu*. (IV/209. s.).

qamara: (< İt.) hücre, bölme, vapur odası. Kamarot = gemilerde odalara, bölmelere başkan hıdmet-kār-ı mahşūş. (IV/209. s.).

qambiyo⁵⁰⁰⁵: (< İt.) *qambiyal* da kullanılır. 'Police, police kâğıdı' demektir. (IV/209. s.).

qāmet: (< Ar.) boy. Qāmet-i mevzūn = doğru, laṭīf boy. § Ayağa kalkmak, ayakda ezān okumak. Bu ma'nāda ekseriyā *almak, vermek* mādeleriyle kullanılır: *Qāmet alıyor. || Mü'ezzin qāmet aldı. || Hālā qāmet veriyor*. (IV/209. s.).

qamelya⁵⁰⁰⁶: (< Fr.) qamelya ağacı, gül gibi görünüşü gāyetle laṭīf kokusuz çiçek açan bir nev' ağaç, o ağacın çiçeği. (IV/209. s.).

qāmūs: (< Ar.) engin, deñiziñ ortası; büyük deñiz, muhiṭ-i okyanus. § Mufaşşal luğat kitābları: *Qāmūs-ı*

'Osmānī, Qāmūs-ı Fransevī. (IV/209. s.).

qanal⁵⁰⁰⁷: (< Fr.) şu yolu, mecrā, tarīk, cedvel, boğaz: Süveyş Qanalı. (IV/209. s.).

qançalarya⁵⁰⁰⁸: (< Lat.) sefārāt-ı ecnebiyye ma'ıyyetlerindeki hey'et-i hākime; kuyūd-ı nizāmiyye mahalli: *Fransa qançalaryası*. (IV/209. s.).

qānī: (< Ar.) naşībe-i rızka rāzī ve hālinden hoşnūd olup ziyāde istemeyen: *Qānī' olmayan mes'ūd olamaz*. Cem'i qānī'in. (IV/209. s.).

qanğiren⁵⁰⁰⁹⁻⁵⁰¹⁰: (< Fr.) bir 'uzvuñ dīğir a'zāya sirāyet edecek şüretde çürümesi. (IV/209. s.).

qānūn: (< Ar.) qā'ide-i külliyye: *qānūn-ı riyāzī*. § De'b, 'ādet, resim. Qānūn-ı kadīm = eski 'ādet. § Bir hükümet tarafından uşūl-i idāre-i dāhiliyye ve meşāliḥ ve umūr-ı 'āmmeye dā'ir tanzīm olunup 'umūm tarafından mecbūrū'l-icrā tutulmak üzere vaz' ve i'lān edilen qavā'id; iş-bu qavā'idi hāvī olan kitāb: *qānūn-ı ticāret, qānūn-ı cezā, hüküm-i qānūn, delā'il-i qānūniyye*. Qānūn-şinās = dekāyık-ı qānūniyyeye vākıf olan. §

5004 TDK: İtalyanca. Lehçe-i Osmānī: İtalyanca. Luğat-ı Nāci: İspanyolca.

5005 Cambio.

5006 Camélia.

5007 Canal.

5008 TDK: kançalarya.

5009 gangréne.

5010 TDK: kangren.

Ma'rûf bir nev' sâz, çalgı: *nağme-i kânûn, âheng-i kânûn*. Hâkîm Fârâbî'nin eser-i ihtirâ'ı olduğu mervîdir. *Kânûn-nâme* ta'bîri lüzûmsuzdur. *Kânûnî* = kânûna mensûb, kânûna 'â'id: *hükûm-i kânûnî, ahkâm-ı kânûniyye*. || *Kânûn-ı muhabbet çalınır meclisimizde* (Nâbî). (IV/209. s.).

ķāhir: (< Ar.) ġalebe edici, başdırıcı: *ķuvve-i ķāhire, saķvet-i ķāhire-i 'Oķmāniyye*. *ķāhire* = Mışır'ın maķarr hükûmeti olan belde ki 'Ubeydiyyûn'dan melik El-Mu'izü'd-dînu'llāh tarafından inřā olunmuşdur. Mûneccemîn-i 'Arab nezdinde *ķāhir*'e ıtlāķ olunan Merriķ sâ'atinde esâsı vaż' edilmesi ġasebiyle bu isim ile tesmiye kılınmuşdır. (IV/210. s.).

ķabā': (< Ar., < F.) ġaftān, libās, ruba. *ķabā-yı al* = kırmızı lisāb. *ķabāca* = entārî, nîm-ten. Cem'i *aķbiye*'dir. (IV/210. s.).

ķabā'il: (< Ar.) *ķabîle*'nin cem'i. Bir nesilden münşa'ib olan cemā'atler: *ķabā'il-i 'Arab, meřāyiķ-i ķabā'il*. (IV/210. s.).

ķabāġat: (< Ar.) fi'l-aşl 'çirkîn olmak, çirkînlik' ma'nāsınadır. Lisānımızda 'çirkîn iş, kötü ġāl, şuç' ma'nāsında

kullanılır. *ķānûnen* mu'āmele-i tekdîriyyeyi mûcib olan ef'āle ıtlāķ olunur. (IV/210. s.).

ķabāle: (< Ar.) iltizām temessûkü, ġüccet-i ķāđî. (IV/210. s.).

ķabbān: (< Ar.) Fārisî *ķepān*'ın mu'arrebî, büyük terāzi, ķanķār. Lisānımızda muġarrefi *ķapan*'dır: *Un ķapanı, bal ķapanı, yaġ ķapanı*. (IV/210. s.).

ķabāyiķ: (< Ar.) *ķabîķa*'nin cem'i, çirkîn şeyler. Aşlı *ķabā'ih*'dir. (IV/210. s.).

ķabr: (< Ar.) mezār, insānın öldükden sońra gömüldüğü çukur yer. *Gel ser-i ķabrimde tır bir laķza ey sîmîn-beden / Nûrdan bir sero dikmiřler kıyās etsin gören* ('Avnî). (IV/210. s.).

ķabz: (< Ar.) pençe ile tıtmak, tıtu almak: *ķabz-ı rūķ*. § Dürmek, devşirmek: *ķabz u bař*. § Almak, alınmak: *vezneden paranın ķabzı, parayı ķabz etmiş*. § Tabî'atça peklik: *def-i ķabz için müşhil almalı*. (IV/210. s.).

ķabza: (< Ar.) bir tıtam, bir avuç şey: *bir ķabza ġāk*. § Pençe: *ķabza-i taşarruf*. § Kılıcın elde tıtulacak yeri: *ķabza-i seyf*. || *Muġiķ-i dā'ire-i 'ařķdan ġurûc muġāl / Ne çāre ķabza-i taķdîr-i Gird-gār'dayız* ('Avnî: G. 157/4). (IV/210. s.).

ḳabl: (< Ar.) evvel, önce. *Ba'de* muḳābili. Terākīb-i 'Arabiyyede izāfetle ḳullanılır. Ḳable't-ṭulū' = ṭulū'dan evvel. Ḳable'l-hicre = hicret-i nebeviyyeden evvel. Ḳable'z-zevāl = zevāl vaḳtinden evvel. (IV/210. s.).

ḳabūl: (< Ar.) bir nesneyi telakkī ile der-'uhde etmek, muvāfaḳatla almak. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta ekseriyā etmek ve ba'zen eylemek māddeşiyle ḳullanılır: *Kitābı ḳabūl etti. || Naşihat ḳabūl etmiyor. § Iştılāh-ı şer'de inşā-yı taşarruf için icābdan soñra söylenilen ve 'aḳdi itmām eden söz: icāb u ḳabūl. || Bīmār-ı derd-i 'aşḳ ḳabūl eylemez 'ilāc* (Yahyā: G. 36/2). (IV/211. s.).

ḳabīḥ, ḳabīḥa: (< Ar.) çirkin, kötü şey, fenā iş: *fi'l-i ḳabīḥ, vech-i ḳabīḥ, irtikāb-ı ḳabīḥa, ef'āl-i ḳabīḥa*. (IV/211. s.).

ḳabīl: (< Ar.) 'cinsleri muḥālif eşḡaşdan mürekkeb cemā'at, gürūh, ṭaḳım' ma'nāsınadır. Lisānımızda "den" edātiyla ḳullanılır: *bu ḳabilden*. (IV/211. s.).

ḳabīle: (< Ar.) 'bir aşıldan üremiş, bir pederin zürriyetinden yetişmiş cemā'at, 'aşıret' demektir ki

Türkçesi *boy, uruk, oymak*'dır. *Ḳabīle-i şeyḥī*. Cem'i *ḳabā'il*'dir. (IV/211. s.).

ḳapudan⁵⁰¹¹: [Fransızcadan muḥarref⁵⁰¹²] aslı *capitaine*. Vapur yāḥūd gemi re'isi, ḳumandanı, zābiṭi, süvārisi: *ḳapudan paşa*⁵⁰¹³. (IV/211. s.).

ḳatī: (< Ar.) 'öldürmek' ma'nāsınadır. (IV/211. s.).

ḳatīl: (< Ar.) *maḳtūl* gibi 'öldüren kimse' demektir. Cem'i *ḳatla*'dır. (IV/211. s.).

ḳahbe: (< Ar.) zāniye, fāḥiše, rōspu. (IV/211. s.).

ḳahṭ: (< Ar.) kıtlık, ḳuraklık; yağmursuzluktan ve esbāb-ı sā'ireden maḥşūlāt ve zehā'irce fıḳdan zuhūru. Mecāzen 'yokluk' ve 'azlık' ma'nāsında da ḳullanılır. *Ḳıtlık* yazıldığı gibi *ḳahṭlık* yazılmamalı. Ḳahṭ = 'şiddetli kıtlık olan sene'ye dēnilir: *sāl-ı ḳahṭ*. (IV/211. s.).

ḳadd: (< F.) boy. Ḳadd u ḳāmet = boy poş. (IV/211. s.).

ḳadeḥ: (< Ar.) billūrdan, ağaçdan, ṭopraḳdan yapılmış kāse, ḳulpsuz şu bardağı § içine müsḳirāt ḳonulan

5011 TDK: kaptan.

5012 TDK: İtalyanca.

5013 Capitain pacha.

küçük bardak. Kadeh-i lāciverdī = āsmān. Kadeh-peymā = şarāb içen. Kadeh-şiken = bardak kıran. Kadeh-i Meryem = 'sakşı güzeli' denilen çiçek. Zerrīn-kadeh = bir nev' çiçek. (IV/211. s.).

qadr: (< Ar.) kıymet, deger, miqdār: *Qadr-i zer zer-ger şināsed qadr-i gevher gevherī* (Lā) = Altınıñ degerini kuyumcu, cevheriñ kıymetini cevāhirci bilir. § Haysiyyet, i'tibār, meziyyet. Qadr-dān = meziyyet bilici, kıymet bilen. Qadr-şinās = qadr tanıyıcı, tanıyan. *Qadr u şeref-i şā'iri şā'ir bilir ancak / Rūhu'l-qudüsün sırrı Sirāfil'e 'ayāndır* ('Avnī: Ms. 14/13). (IV/211. s.).

qader: (< Ar.) taqdīr-i İlāhī, kısmet-i ezeliyye, alın yazısı ki 'kazā ve qader' daḥī denilir. Ta'rīf-i iştīlāhisi ezelden ebede qadar cārī olan aḥvāl ve şu'ūnuñ levḥ-i maḥfūzda şüret-i şübūtī üzere a'yān-ı mevcūdātda 'ādetu'llāh ile vuḳū'a gelen ḥükm-i küllī-i İlāhīdir. 'İnde'l-ḥükemā muhtelif şüretde ta'rīf ve tefsīr olunan iş-bu kazā ve qader beynini ba'zı muḥakḳikīn bir ḥadīs-i şerīfden istidlālen tefrīḳ edip qader = Cenāb-ı Hakk'ıñ ezelden ebede qadar ḥalk edeceği kāffe-i şu'ūn ve

mevcūdātı kable'l-ikā' levḥ-i maḥfūza olacağı vech ile taqdīri; kazā = 'mezkūr muqadderātı infāz ile 'ademden ḥadd-i fi'le ihrācı demekdir' denilir. § 'Tāb, tāḳat ya'nī bir şey'e güç yetip qāder olmak' ma'nāsında kullanılır. § 'Miqdār, mertebe' ma'nāsında daḥī kullanılır. 'Alā qadri'l-istiṭā'a = gücü yetdiği miqdārda. 'Alā qadri'l-imkān = imkān mertebesinde. ⁵⁰¹⁴ *Gehī ḥātırından çıkardı qader / Atardım*⁵⁰¹⁵ *sipihre şabāḥa qadar* ('İzzet Mollā⁵⁰¹⁶: 3558). (IV/212. s.).

Qaderiyye: (< Ar.) tavā'if-i Mu'tezile'den bir fırqadır ki qader-i İlāhīyi inkār ile "İnsān ef'ālınıñ ḥālīkidir." dērler. *Cebriyye* muḳābilidir. (IV/212. s.).

qaddese: (< Ar.) 'muḳaddes eylesin' ma'nāsında ve du'ā maḳāmında kullanılan bir şīğadır ki evliyāu'llāh ḥaḳḳında irād olunur. *Quddise* mādδεςine de mürāca'at oluna. (IV/212. s.).

qadem: (< Ar.) ayak. Miḳyāsātta bir qadem = yarım arşın ya'nī on iki parmak qadar olan bu'd-ı tūlānīdir.

⁵⁰¹⁴ Bu kısımda şu cümle yer almaktadır: On iki parmak qadar tūlu olmalı. Mezkur cümlelerin, iki madde başı sonraki "qadem"e ait olduğu düşünölmüştür.

⁵⁰¹⁵ Eserde: Söğerdim.

⁵⁰¹⁶ Mihnet-keşān.

Ḳademli = uğurlu, yümnlü. Ḳadem-būs = ayak öpücü. Ḳadem-geş = ayak çekici. Ḳadem-nihāde = ayak komuş olan. Ḳadimiyye = ayak teri, ayak parası. *Ücret-i ḳadimiyye. | Tāc-ı ser-i ‘ālemdir o kim ḥāk-i ḳademdir* (Rūḥī: TB. 1/2). (IV/212. s.).

ḳademe: (< Ar.) başamak, merdiven başamağı: *ḳademe-i ūlā*. (IV/212. s.).

ḳadīd: (< Ar.) ḳurudulmuş et ki 'başdırma' demektir. Laḥm-ı ḥayvānıñ ḳurumuşu § ba‘de’l-mevt ḳuruyup kemik ḥālinde ḳalan şekil, bedeni teşkīl eden kemikleriñ hey‘et-i mecmū‘ası ki *iskelet* ta‘bīr olunur. (IV/212. s.).

Ḳadīr: (< Ar.) esmā-yı İlähiyyedendir, her şey’e ḳādir olan Cenāb-ı Ḥaḳḳ. *Ḳadīr ü Muḳtedir ü Ḳādir ü Muḳaddir ü Ḥayy*⁵⁰¹⁷ / ‘Alīm ü ‘Ālim ü ‘Allām ü A‘lem ü A‘lā (Fuḫūlī: K. 1/49). (IV/213. s.).

ḳadīm: (< Ar.) zamān cihetiyle eski olan şey: ‘*ahd-i ḳadīm, ezmine-i ḳadīme, muḥabbet-i ḳadīme*. Mine’l-ḳadīm = eskiden beri. Āşnā-yı ḳadīm = eski dōst. ‘Abd-i ḳadīm = eski ḳul. § Evvelini bilir kimse bulunmayan, evveli bilinmeyen şey. *Ḳadīm ḳidemi ūzere terk olunur*

(*Mecelle*). § Dā‘im, bāḳī. Kelām-ı ḳadīm = ‘Ḳur‘ān-ı Kerīm’ demektir. *Düşe bir semt-i ġarībe reh-i fikr-i nazmı / Ne ṭarīḳ-i revīş-i tāze ne vādī-i ḳadīm* (Nef‘ī: K. 8/9). (IV/213. s.).

ḳarrā’: (< Ar.) güzel okuyucu, okuyan: *ḥāfız-ı ḳarrā. Cem‘i ḳarrā’un*. (IV/213. s.).

ḳarā’in: (< Ar.) *ḳarīne*’niñ cem‘i. Müfredine bakmalı. *Ḳarā’in-i ḥālīye*. (IV/213. s.).

ḳarābet: (< Ar.) yakınlık, raḥim cihetiyle yakınlık. Ḳarābet-i şihriyye = kız alıp vermek şüretiyle olan yakınlık. (IV/213. s.).

ḳarābe: (< Ar.) büyük destī, şurāḥī, şīşe gibi doldurulacak kırba, ḳap. Bu lafz nādiren ḳullanılır. *Sāḳī ne dem ḳarābesini mey-nişār eder / Bezmi ‘ukūs-ı neş‘esi naḳş-nigār eder* (Esrār Dede). (IV/213. s.).

ḳarābīn: (< Ar.) *ḳurbān*’iñ cem‘i. Oraya mürāca‘at oluna. (IV/213. s.).

ḳarār: (< Ar.) sükün, ārām, durmak, eğlenmek. Bī-ḳarār = ārāmsız, durmak bilmeyen, bir yerde ḳarār etmeyen. § Durak, durulacak yer, ḳarār-gāh: *Ḥicāz-kārda ḳarār ḳıldı. § netice, ḥüküm. Maḥkemeniñ ḳarārı budur. Ḳarār-yāb = ḳarār bulucu, bulan. Ḳarār-ġir = ḳarār tutucu,*

5017 Kāmūsta: daḥī.

tutan. *Qarār-dāde* = *qarār* v̇erilmiş, netīcelenmiş. *Qarār-ı* *i'dādī* = *da'vānūn* taḥḳīḳ ve rū'yetini teshīl ile netīce-i ḳaṭ'iyyesini ḥāzırlayan ḥüküm. *Qarār-ı* *qarīne* = *da'vānūn* rū'yetini teshīl ve netīcesini *i'dād* ile berāber bunūn māhiyyetini iḥsās ētdiren ḥüküm. *Qarār-ı* *ḳaṭ'ī* = *da'vāy* faşl u ḥall ēden ḥüküm. *Qarār-ı* muvaḳḳat = *da'vā* ḳaṭ'iyyen faşl olunmadan evvel muvaḳḳaten ittiḥāz olunması lāzım gelen ḥüküm. *Qarār-nāme* = müstanṭiḳ tarafından istintāḳ olunduḡdan soñra maznūn 'aleyhiñ isnād olunan cürümde 'alāḳa-dār veyā beriü'z-zimme olduḡuna dā'ir tanzīm ēdilen varāḳa-i resmiyye. *Cūy-veş yok yine bir yerde qarārıñ ey dil / Yoksa meyliñ yine bir serv-i ser-efrāza mıdır* (Neylī: G. 51/3). (IV/213. s.).

qarantina: (< İt.) "ilel-i sāriyyeniñ men'i için ḥastalık bulunan maḥallerden gelecek eşḡāşı taṭḥīr ve eşyāyı tebhīr için ta'yīn ḳılınan müddet ve şüret-i tevkīf ve tevaḳḳuf' demektir. (IV/214. s.).

qarāvul⁵⁰¹⁸: (< F. ⁵⁰¹⁹) lisānımızda ma'rūfu *qaraḡol*'dur ki düşmanıñ

ḥiyel ve desāyisinden emīn olmak için ordu eṭrāfını taḥaffuza me'mūr ēdilen piyāde ve süvārī 'askerine ve bilād-ı cesīmede muḥāfaẓa-i emniyyet ve āsāyiş için tertīb olunan 'asker ḳullarına ıtlāḳ olunur. *Qaraḡol-ḥāne* = bu mişillū efrād-ı 'askeriyyeniñ iḳāmet-gāhı. (IV/214. s.).

qarż: (< Ar.) ödünç v̇ermek, almak § ödünç v̇erilen ve alınan şey, aḳçe. *Qarzen* = ödünç olarak, ödünç şüretiyle. *Qarż-ı ḥasen* = 'fā'izsiz qarż' demektir. (IV/214. s.).

qarn: (< Ar.) boynuz. *Zū'l-qarneyn*. § Yüz seneden 'ibāret zamān: *El-yevm on dördüncü qarn-ı hicrīde bulunuyoruz*. § Tārīḡ-i 'umūmīniñ münḳasım olduḡu devirlerden her biri § bir insānıñ 'hem-sinni ya'nī yaşdaşı' demektir ki bu ma'nā i'tibāriyle cem'i *aḳrān*'dır. *Geçen qarn* ta'bīri 'geçmiş olan yüz seneden 'ibāret zamān' ve *qārnen ba'de qarn* ta'bīri de "aşran ba'de 'aşr' demek olduḡundan ayrı ayrı ma'naları mutazammın 'addolunarak başḳa başḳa göstermeye lüzüm yokdur. (IV/214. s.).

qaranful: (< Ar.) ma'rūf güzel ḳoḡulu çiçek § bilād-ı ḥārreye ve bi'l-ḥāşşa

5018 TDK: karakol.

5019 TDK: Türkçe. Kubbealtı: Moğolca. Lugat-ı Naci: Farsça.

Hindistān'a maḥşūş bir cins şecerin meyvesidir ki ekāviye-i hārrenin atıyebidir. Bahārātdan iş-bu dāne muhtelif şüretlerde isti'māl olunur. Nef' ve fā'idesi müsellemdir. 'Karanfūl' da dēnilir. Lisānımızda kesr-i fā ile ma'rūfdur. (IV/214. s.).

karīb: (< Ar.) yakın. *Ba'id*'in zıddı: *maḥall-i karīb, mesāfe-i karībe*. Karīben = yakında, yakın vaktide. 'An-karīb = yakında. § Neseb cihetiyle yakın, hışım. (IV/214. s.).

karīḥa: (< Ar.) ṭabī'at, fikir. Cevdet-i karīḥa = ṭab' ve fikrin iyiliği. Vūs'at-ı karīḥa = bu da genişliği. Karīḥa-i şabīḥa = güzel karīḥa. Tengī-i karīḥa = 'karīḥanın darlığı' demektir. (IV/214. s.).

karīrū'l-ayn: (< Ar.) mesrūr, rüşen, münevver-i çeşm. Karīre, karre: = beşāret ve meserret sebebiyle rüşen olan göze ıtlāk olunur. (IV/215. s.).

karīn: (< Ar.) yakın: *karīn-i ihtimāl, karīn-i taḥsīn, karīn-i kābūl*. § Arkadaş, refīk, hem-dem § hükümdārānı yakınlarında bulunan ma'iyet me'murlarından her biri, mābeyinci: *karīn-i evvel, karīn-i şānī*. Cem'i olan *ḳurenā* ekşeriya bu ma'nāda kullanılır. Ser-

karīn, ser-kuranā = baş mābeyinci. (IV/215. s.).

karine: (< Ar.) sözüñ ma'nā-yı maḥşūda delālet eden siyāk u sibākı: *Karīne ile anlaşıldı*. § Bir şey'in ḥaḳīkatine yakīn ḥuşūlüne delīl olan şey, emāre. Karīne-i kātī'a = derece-i yakīne vāşıl olan emāre. (IV/215. s.).

karye: (< Ar.) köy. Cem'i *ḳurā*'dır. Nisbetinde kā'ideten 'karyī' dēnilmek lāzım gelirken -şāzz olarak 'ḳaravī' dēnilmiştir. Lisānımızda ise *ḳāf*'in fetḥası zammeye tebdīl ile 'ḳurevī' dēniliyor. Ḳaryetü'l-enşār = Medīne-i Münevvere. Ḳaryetü'n-naḥl = 'ḳarınca yuvası' demektir. Kesr-i rā ve teşdīd ile *ḳariyye* şüretinde telaffuzu ğalaṭdır: *ḳāḏī ḳaryesi*. (IV/215. s.).

ḳazzāz: (< Ar.) ipekçi, ipek şatan. Ḳazz = Fārisī *kej* mu'arrebî ki 'ḥām ipek' demektir. (IV/215. s.).

ḳassām: (< Ar.) terekeyi taḳsīm eden me'mūr-ı şer'î: *ḳassām 'askeri, ḳassām kātibi*. § Kısım kısım ayıran, vëren. *Ḥasūd münkir olur ḳismet-i İlāhīye / Şanır hemīşe sitem 'adl u dād-ı ḳassāmı* (Nef'î: K. 22/47). (IV/215. s.).

ḳasāme: (< Ar.) bir mu'āmele-i şer'iyyedir ki kātili ma'lūm olmayan

katīlīn bulunduğu maħall
ahālīsinden elli kişiye uşul-i
şer'iyyesi vechle yemīn
ētdirmekden 'ibāretedir. (IV/215. s.).

kasāvet: (< Ar.) ğam, ğuşsa, tāsā.
Kasāvet-i kalb = ğoñul darlığı,
şıkıntısı. Bu kelime yalnız olursa
çekmek maşdarıyla kullanılır. *Kasāvet*
çekme Allāh kerīmdir. (IV/215. s.).

kasr: (< Ar.) zōr ile işletmek, cebren iş
gördürmek. Kasrī = kasra mensüb,
cebr ile. Harekāt-ı kasriyye = zōr ile
vuķū-'bulan hareketler. (IV/215. s.).

kasem: (< Ar.) yemīn, and. Ma'a'l-
kasem = and ile. (IV/215. s.).

kasvet: (< Ar.) ğuşsa, keder, şıkıntı:
kasvet-i kalb, kasvet-i havā. Kasvetli =
şıkıntılı. Kasvet-efzā = ğam vėrici,
şıkıntı artırıcı. Kasvet-engīz = şıkıntı
kopardıcı, kopardan. Kasvet-başş =
şıkıntı vėrici, vėren. (IV/215. s.).

kařā'id: (< Ar.) *kařāide*'niñ cem'i. *Üç biñ*
beyitden ziyāde olan kařā'idi içinde
insānı ağlatacak, hīç degilse müte'eşşir
ēdecek bir mıřrā'ına teřādüf olunamaz.
(IV/216. s.).

kařřāb: (< Ar.) hayvānları boğazlayan,
et şatan şan'at-kār. Kařřābiyye =
ücret-i zebihıyye. (IV/216. s.).

kaşab: (< Ar.) kamyı gibi sākı boğumlu
olan her nebata ve bogumlu olduğu

içün parmak kemiklerine ıtlāk
olunur. Kaşabü's-sükker = şeker
kamışı. Kaşabü'l-hind = içi dolu ve
sert Hind kamışı. ř Nefes boruları ř
ince, laťif keten bezi. Kařab-ı Mıřrī =
vaķtiyle Mışır'dan nesc olunan
keten bezi. ř Kaşabü's-sebķ =
'inde'l-'Arab zamān-ı kadīmede
meydān-ı müsābaķanıñ
müntehāsına merküz olan kaşğıyı
arkadaşlarına taķaddüm ile
yerinden çekip alan cündīniñ ģālet-i
taķaddüm-kārānesine ıtlāk
olunurdu. Lisānımızda bu terkīb bir
şüretle emřāline tefavvuk ēden
erbāb-ı fażl u ma'rifet ģaķķında
isti'māl olunur: *ĥā'iz-i kaşabü's-sebķ-ı*
kemalālāt, ĥā'iz-i kaşabü's-sebķ-ı i'cāz.
(IV/216. s.).

kařaba: (< Ar.) ařlı 'belde-i 'aźīme,
şehir' ma'nāsınadır. Lisānımızda
ma'rūfu kařyeden büyük, řehirden
küçük olan beldedir: *Mudanya*
kaşabası. Cem'i *kařabāt.* (IV/216. s.).

kaşaba, kařabāt: (< Ar.) *kaşab*'iñ
müfredi. Boğumlu nebāt ř nefes
borularından her biri. Kařabātü'r-
ri'e = aķciger dāĥilinde mümted
olan nefes boruları. (IV/216. s.).

kaşd: (< Ar.) 'taşavvur, niyet, 'azim'
ma'nāsınadır. Ekřeriyā seyyi'atda

kullanılır: *katl kaşdıyla teşhîr-i silâh* *êtdigi*. 'An-kaşd = 'amden, taşavvur ve taşmîm ile. Kaşden = niyet ile, maḥşûşî olarak § teveccüh etmek, zôr⁵⁰²⁰ u cebr göstermek. *Half eyleme va'diñde, beni üzme sezâ mı / Kaşdıñ bunu yapmağdan 'aceb nâz u edâ mı?* (IV/216. s.).

kaşr: (< Ar.) kışma, kışa kesme, kısaltma: *Telğraf-nâmelerde kaşr ifâde lâzımdır*. Kaşr-ı yed = el çekmek, terk etmek. § 'Arûzda âhir tef'ileniñ kaṭ'ı. (IV/216. s.).

kaşr: (< Ar.) köşk, kâşâne: *Gökşu kaşr-ı hümayûnu, kaşr-ı 'Âbidîn*. Kaşr-ı cennet = cennet köşkü. *Böyle bir kaşr-ı zer-ender-zer-i pür-şan'at kim / Reşk eder hâme-i nakkâşına şüret-ger-i Çîn* (Nef'î: K. 47/11). (IV/217. s.).

kaşîde: (< Ar.) uzunca manzûme ya'nî maṭla'ı muşarra' ve on beş beyitten mütecâviz olarak bir kâfiyede söylenilen nazım: *Kaşîde-güyan içinde merhûm Nef'î'niñ ka'bına varan yokdur*. Kaşîde-gü, kaşîde-serâ, kaşîde-perdâz = kaşîde söyleyen, kaşîde düzen. Kaşîd = 'kaşîde ma'nâsınadır. Beytü'l-kâşîd = 'bir kaşîdeniñ mazmûnu laṭîf ve nâdir eñ güzel beyti' demekdir. *Her tâze*

kaşîde-i laṭîfiñ / Bir şahid-i şîve-kâr-ı ma'nî (Ünsî). (IV/217. s.).

kaşîr: (< Ar.) kışa. Kaşîrü'l-kâme = boysuz, kışa boylu. Seyl-i kaşîr = yüksekçe yerleri aşamayıp düz yerden akan seyl, şu. (IV/217. s.).

każâ: (< Ar.) muḳadderât-ı İlâhiyyeniñ sâḥa-i zuhûra gelmesi, hükm-i kader. Tafşîlâtı kütüb-i kelâmiyyede mündericidir. Ba'zen *kader* maḳâmında da kullanılır: *każâ ve kader*. § Kâdîlik, hâkimlik: *hidmet-i każâ, manşib-ı każâ*. § Emir ile şâbit olan şey'in mişlini teslîm ve edâ etmek, ödemek: *każâ-yı şalât, każâ-yı dîn, każâ-yı hâcet*. § İdâre-i umûr-ı mülkiyye takşîmâtınca üçüncü mertebede bulunan ve 'kâ'im-i maḳâm' denilen me'mûra tefvîz kılınan maḥall: *Beykoz każâsı, Kartal każâsı*. Evâ'ilde kâdîlar ma'rifetleriyle idâre olunmuş olması sebep-i tesmiyedir. § Görünmeyen, bilinmeyen ya'nî kaşden vukû' bulmayıp ḥaṭâdan ileri gelen hâl, tehlike: *ecel-i każâ*. || *Cenâb-ı Allâh cümleyi każâdan belâdan şaklasın*. Ez-każâ = teşâdüfî olarak ,görünmez, bilinmez bir hâlden. Każârâ = kaşden olmayıp ḥaṭâ olarak. Każâ-zede = każâyâ uğramış. Każâen =

5020 Kâmûsta kelime "rüz" olarak yazılmıştır.

'kaşden olmayıp haṭā şūretiyle'
démekdir. (IV/217. s.).

każāyā': (< Ar.) *każiyye*'niñ cem'i:
każāyā-yı mantıkiyye. Müfredine
bakmalı. (IV/217. s.).

każīb: (< Ar.) ince dal, degnek, çubuk
Ş erkeğin ālet-i tenāsülü. (IV/217.
s.).

każiyye: (< Ar.) şıdk u kızbe ihtimāli
olan söz. Huşuş, mādde: *każiyye-i
mantıkiyye*. Każiyye-i külliye =
hükmi mevzū'anıñ kaffe-i efrādına
şāmil olan mādde. Meşelā:
"İnsānların cümlesi nāṭıkdır." gibi.
Każiyye-i muhkeme = bir
mahkemedden şadır olup kânūnen
lā-yeteğayyer hāline gelmiş olan
hüküm. (IV/217. s.).

kaṭṭ: (< Ar.) 'kaṭı nesneyi eñine
kesmek' ma'nāsınadır: *kalemi kaṭṭ
etmek*. (IV/218. s.).

kaṭār: (< Ar.) aşlı kesr-i kāf ile *kaṭār*'dır
ki 'bir şıraya dizilmiş olan hayvān
sürüsü' demekdir. Lisānımızda
hayvānāt ve eşyāda müsta'meldir.
*Turna kaṭāri, deve kaṭāri, araba kaṭāri,
demiryol kaṭāri*. (IV/218. s.).

kaṭāyıf: (< Ar.) ma'rūf tatlı. Aşlı 'tüylü
şaçaklı havlu ve iḥrām' ma'nāsına
olan *kaṭīfe*'niñ cem'idir ki oña
teşbihen ibtidā tel tel olan tatlıya

ıtlāk ve mu'ahḥaran şūret-i
ma'rūfede pişirilen diğer tatlılara da
ta'mīm olunmuştur: *tel kaṭāyıf,
ekmek kaṭāyıf, yaşı kaṭāyıf*. (IV/218.
s.).

kaṭarāt: (< Ar.) *kaṭre*'niñ cem'i,
damlalar. Kaṭrāt-ı bārān = yağmur
damlaları. (IV/218. s.).

kaṭrān: (< Ar.) ardıc, çam ağaçlarından
çıkarılan fenā koḳulu yağ: *kaṭrān
şuyu*. Ardıc kaṭrānı = devā-yı nāfi'
olarak kullanılır. (IV/218. s.).

kaṭre: (< Ar.) damlayan şey, yağmur,
yağmur gibi dökülen şey'in
damlaması: *kaṭre-i bārān, kaṭre-i
sirişk*. Cem'i *kaṭer, kaṭarāt*. *Hūn-ı dil
kim bāde-i şāf-ı muḥabbetdir baña / Āb-
rū-yı çeşme-i hūrşiddir her kaṭresi*
(Nā'ilī-i Kadīm: G. 376/4). (IV/218.
s.).

kaṭ': (< Ar.) kesmek, kesilmek.
Māddiyyāt ve ma'neviyyātta
kullanılır: *dirgen kaṭ'ı, dalıñ kaṭ'ı, kaṭ'-
ı münāsebet, kaṭ'-ı 'alāka, kaṭ'-ı kelām,
kaṭ'-ı zebān, kaṭ'-ı bahā*. Ş Faşl edip
karār vèrmek, hāl edip bitirmek:
kaṭ'-ı nizā', kaṭ'-ı da'vā. Ş Geçmek,
ilerlemek: *kaṭ'-ı mesāfe, kaṭ'-ı merātib,
kaṭ'-ı deryā*. Kaṭ'-ı nazar = iğmāz,
bakmamak, nazar-ı i'tibāra
almamak. Kaṭ'-ı ṭarīk = yol kesmek,

yolcuları çevirip hırsızlık etmek. Kaṭ'an = aṣlā, hıçbir vakit. Kaṭ'ī = kesip atan, tereddüde maḥall bırakmayan: *kaṭ'ıyyü'l-müfād, delīl-i kaṭ'ī*. Kaṭ'iyyen = kaṭ'ī olarak, aṣlā şübhelı ve tereddüdlü olmayarak. Bu *kaṭ'an* yerinde, o da bunun maḳāmında kullanılamaz. *Naşıl süküṭ ile kaṭ'ī cevāb vermeyeyim / Laḳırdı aṅlamıyor aṅladım su'ālinden* (Mu'allim Nāci⁵⁰²¹: 4). (IV/218. s.).

kaṭīfe: (< Ar.) aṣlı 'tüylü, saçaklı havlu ve iḥrām' demektir. Üstü düz, yumuşak az tüylü ma'rūf ḳumāş: *tüysüz kaṭīfe, dallı kaṭīfe, düz kaṭīfe*. Ş Yaprakları 'kaṭīfe' denilen ḳumāşa şebīh bir nev' çiçek. (IV/218. s.).

ka'de: (< Ar.) oturmuş, oturmak: *ka'de-i evvelī, ka'de-i āḥirī*. Kesr-i ḳāf ile de luḡatdır. Zī'l-ka'de = şühūr-ı 'Arabiyyeniñ şehir-i muḥarremden i'tibāren on birinci ayı. (IV/219. s.).

ka'r: (< Ar.) dip, derinlik: *ka'r-ı deryā, ka'r-ı çāh*. Ka'r-ı nā-yāb = bulunmayan dip. *Ġarīḳ-i lücce-i ḥayret bu heft gird-ābıñ / Ne ka'rına nazar eyler ne dest-yār ister* (Nā'ilī-i Ḳadīm: G. 48/4). (IV/219. s.).

ka'ka'a: (< Ar.) silāḥ sesi, iki şey'in çarpmasıyla ḥāşıl olan şadā. (IV/219. s.).

ka'ūr, ka'īr: (< Ar.) pek, çok derin: *deryā-yı ka'ūr, bi'r-i ka'īr*. (IV/219. s.).

kaḳā': (< Ar.) eñse, başın arkası boynun ard tarafı. Lisānımızda 'baş' ma'nāsında daḥī kullanılır. 'Aẓm-i kaḳā = baş kemigi, baş ṭası. Ḳaḳā-dār = arkadaş, ḡayret-keş. (IV/219. s.).

kaḳes: (< F.) telden veyā degnekden örölüp yapılan şey ki envā'ı vardır: *kuş kaḳesi, kaḳes parmaklık, pencere kaḳesi*. (IV/219. s.).

kaḳnus, kaḳnūs: (< F.) esāṭir-i şarkıyyeden Hind adalarına maḥşuş kanadları nakışlı, gaḡası delikli mevhūm bir kuşun ismi. İş-bu mürḡ-i ḡarībīñ tafşīl-i aḥvālī kütüb-i ḳadīmede mundericidir. (IV/219. s.).

kaḳlāş⁵⁰²²: (< Ar.) ḥīle-kār, dü-bāreci, müflis, baldırı çıplak. (IV/219. s.).

kaḳb: (< Ar.) yürek, gönül: *ḍarabān-ı kaḳb, serā'ir-i kaḳbiyye*. Māddī ve ma'nevī 'yürek' ma'nāsında kullanılır. Ş Işılāḥ-ı 'askerīde iki cenāḥ ortası, merkezi: *kaḳb-gāḥ-ı düşman*. Ş Maḡşuş: *kaḳb akçe*. || *kaḳb söz şāḥibiniñdir (meşel)*. Kaḳb-zen = kaḳb akçe yapan, sāḥte-kār. Naḳd-i

kalb = kalb pāra. § Değiştirmek, döndürmek, çevirmek. Bu ma'nāda māddiyyāt ve ma'neviyyātta müsta'meldir. Bir şan'at-ı 'ādiyye-i edebiyedir ki bir cümle veyā kelimeyi ibtidāsından intihāsına kadar 'aynı hurūf ile tersine kırā'at etmekden ya'nī altını üstüne çevirmekden 'ibāretidir. Meşelā "damad ve Rabbūn fe-kebbir ve dāme 'āle'l-'imād" gibi. Qalben = kalb ile, kalbden olarak. Qalbī = kalbe mensūb, yürekden, gönülden. Şadā-yı qalbī, muḥabbet-i qalbiyye. || Fuḳarā qalbine her kim tokuna / Tokuna sīnesi Allāh okuna (Lā); Qalb-i leşker-gāhda oldukça ḥazret müncelī (Mu'allim Nācī⁵⁰²³: Kt. 1). (IV/219. s.).

qal': (< Ar.) kıparmak, kıparılmak, yerinden ayırmak, ayrılmak: qal'-ı şecer, qal'-ı āsitān, ağacıñ qal'ı. (IV/220. s.).

qal'a: (< Ar.) gerek bir memleketi muḥāfaẓa için eṭrāfına ve gerek derūnuna 'asker ikāme olunmak üzere serḥadlerde ve mevāqı'-i sā'irede muḥkem ve metin bir şüretde yapılan ḥişār, binā: qal'a-ı sulṭāniyye, Macar qal'ası. Qal'a-

bendlik = Mücāzāt-ı terḥībıyyeden ḥükümetçe ta'yīn olunan qal'alarıñ yerinde maḥbūsiyyet cezāsı. Qal'a-bend = bu cezāya maḥkūm olan adam. Muvaḳḳat-ı qal'a-bend, mü'ebbed-i qal'a-bend. (IV/220. s.).

qalem: (< Ar.) kıamış, yazı yazmağa maḥşūş ma'rūf ālet: ehl-i qalem, erbāb-ı qalem. § Devā'ir-i devletde umūr ve meşāliḥiñ icābātına göre kütübeniñ münkasım olduğu odalardan her biri: mektübī qalemi, muḥāsebe qalemi. Rüteb-i qalemiyye = qalem erbābına maḥşūş mertebeler, pāyeler. § Müfredātı ḥavī defteriñ her bir kısım-ı maḥşūşu: sekiz qalem satış, on qalem eşyā. Cem'ı aqlām: aqlām-ı idāre, aqlām-ı udebā. Qalem-tırāş = qalem açmağa maḥşūş ālet-i kıatı'a. Qalem-dān = qalem kıoymağa maḥşūş ālet. Qalem bir Qahramān-ı tīg-zendir dil silahdārı (Nef'ī: K. 14/46). (IV/220. s.).

qalem-rev: (< F.) bir ḥükümdārıñ zīr-i idāresinde bulunan, emri cārī olan dā'ire, ülke. (IV/220. s.).

qalem-zen, qalem-keş: (< F.) qalem vurucu, qalem çekici, kıatib. (IV/220. s.).

qalem-kār: (< F.) qalem ile iş işleyen şan'at-kār, hüner-ver, naḳḳāş.

5023 Şerāre.

Ḳalem-kārī = ḳalem-kārılık. (IV/220. s.).

ḳalender: (< Ar.) 'alā'ik-i dünyeviyyeden munḳaṭı', ṭarīḳ-i ḥaḳḳa müteveccih, lâubālī meşreb, lâ-ḳayd, mücerred-i faḳīr, dervīş. Bu kelime lisânımızda *rind* gibi ma'nâyı aşlısından çıkıp sū-yı isti'mâle uğramıştır. Ḳalenderâne = ḳalender olana yakışacak şüretde, ḳalendercesine. (IV/220. s.).

ḳalensüve: (< Ar.) külâh, ḳavuk; cerrâhların 'ameliyyât külâhı. (IV/220. s.).

ḳalîl: (< Ar.) 'az' ma'nâsındır. Miḳdâr-ı iḳlîl = az miḳdâr. Ḳalîlen = az olarak. (IV/220. s.).

ḳalyâ: (< F.) 'Arabîde 'ḳily, ḳilâ, ḳilû' Türkçede 'ḳalye taşı' denilen bir nev' ekşice otların külünden ḥâşıl olan nesnedir ki şabun i'mâlinde kullanılır. (IV/221. s.).

ḳalye: (< F.) noḥûd, şoğan, ceviz gibi şeylerle ḳarışık olarak pişirilen etli ve sebzeli ṭa'âm. (IV/221. s.).

ḳamer: (< Ar.) ay. Rü'yetinden üçüncü geceye ḳadar 'hilâl' ba'dehû nihâyetine ḳadar 'ḳamer' denilir. Leyle-i ḳamerâ, leyletü'l-ḳamerâ = ayın tām ve parlak görüldüğü geceye ıtlâḳ olunur ki 'mehtâb

geçesi' denilir. Ḳamerī = ḳamere mensûb. *Ḥesâb-ı ḳamerī, sene-i ḳameriyye*. Ḳameriyye = mehtâb-ı gecelerde oturmak için bâğçelerde ve ḥâne, kâşâne ittishâlinde ağaçtan ve demirden yapılan eṭrâfı açık ve üstü gül, şarmaşık ve çiçek ile örtülü kafes şeklindeki maḥall. (IV/221. s.).

ḳamîş: (< Ar.) 'gömlek, huşûşuyla pamuk ipliginden mensûc olan gömlege' denilir. Yüнден vesâ'ir şeyden ma'mûl olana ıtlâḳ olunmaz Ş rahmde döl yatağını muḥîṭ olan ince deri. (IV/221. s.).

ḳannâd: (< Ar.) şeker yapan, şekerci: *ḳannâd-ı edeb*. (IV/221. s.).

ḳanâdîl: (< Ar.) *ḳandîl*'in cem'i: *îḳâd-ı ḳanâdîl*. (IV/221. s.).

ḳanâ'at: (< Ar.) az şeyle iktifâ etmek, kısmete ve naşîbe râzî olmak: *ehl-i ḳanâ'at müsterîḥ olur, râḥat-ı ḳalb ile uyur*. Ḳanâ'at-kâr = ḳanâ'at şâhibi. Ş Muṭlaḳâ 'rızâ, muvâfaḳat' ma'nâsındır. Ḳanâ'at-baḥş = ḳanâ'at vërici. *Ḳanâ'at-baḥş-ı vicdân olacak şüretde îzâḥât vërmeli. || Rızḳı ile eyleyip ḳanâ'at / Sürmez yere cebhe-i darâ'at* (Lâ⁵⁰²⁴). (IV/221. s.).

kanāl⁵⁰²⁵: (< Fr.) şu yolu, arık § oluk,
künk § nehir yatağı, mecrā, cedvel §
vāsīta, tārīk, boğaz § falya deligi.
Lisānımızda eñ ziyāde 'deñizde
geçid, boğaz' ma'nāsı mu'teberdir:
Süveyş Kanālı. (IV/221. s.).

Kanber: (< Ar.) İmām 'Alī radıya'llāhu
'anh efendimiz hāzretlerinin
kölesinin ismi. (IV/221. s.).

kand: (< Ar.) nebat şekeri, şeker
kamuşının doñmuş 'uşāresi. 'Şeker'
ma'nāsına olan *kend* kelime-i
Fārisiyyesinden ta'rīb olunmuş.
(IV/221. s.).

kandīl: (< Ar.) içinde fitīl ile zeytinyağı
yakılan kab: *oda kandīli, kandīl gēcesi*.
Lisānımızda başakda olan
müte'addid çiçek ve gōnceler
hakkında mükerrer olarak ĩrād
olunur. Kandīl-tersā =
Hıristiyanların kilisede ve maḥall-i
sā'irede şūret-i dā'imede yakdıkları
kandīl. *Şem'-i ruḥsārı dönerdi māha /*
*Şanki*⁵⁰²⁶ *kandī idi 'Arşu'llāh'a*
(Hākānī: 215). (IV/221. s.).

kanṭār: (< Ar.) aşlı kesr-i kāf iledir.
Terāzi ile tartılamayan eşyayı vezn
ētmeye maḥşūş bir nev' mīzān. Kırk
dört kıyye şıķletinde bulunan vezne

bir kanṭār ıtlāk olunur. Kanṭāriyye =
kanṭār-ı resmī. (IV/222. s.).

kanṭara: (< Ar.) taşdan yapılmış
kemerli büyük köprü: *kanṭara-ı*
ḥakīkat, kanṭara-ı ḥayāt. (IV/222. s.).

kavvās: (< Ar.) 'okçu' demektir.
Evā'ilde ok atmak ve ok taşımı
taşımak üzere nezd-i küberāda
bulundurulan ḥidmet-kāra ıtlāk
olunurdu. Mu'aḥḥaran çavuşların
mā-dūnunda olarak ma'ıyyetde
kullanılan müsellaḥ-ı efrāda ıtlāk
olunmuşdur. El-yevm ba'zı devā'ir-i
resmiyyede mübāşir ve süfarā ve
konsolos gibi me'mūrīn-i ecnebiyye
ma'ıyyetinde istiḥdām olunan
efrāda taḥrīf ve taḥfīf ile 'kavaş'
denilir. Böyle yañlış yazmamalı.
Cem'i *kavāsān*. (IV/222. s.).

kavāşif: (< Ar.) *kāşif*'in cem'i, şiddetli
esen rüzgārlar. (IV/222. s.).

kavā'id: (< Ar.) *kā'id*'nin cem'i:
kavā'id-i mer'ıyye, kavā'id-i esāsiyye.
(IV/222. s.).

kavāfil: (< Ar.) *kāfile*'nin cem'i: *kavāfil-i*
emvāc. (IV/222. s.).

kavāfī: (< Ar.) *kāfiye*'nin cem'i. *Şi'ri*
rengīn gösteren feyz-i kavāfidir gōñül
(Vaşfī). (IV/222. s.).

kavvāl: (< Ar.) aşlı feşāḥat ve nezāketle
çok söz söyleyen adam. Lisānımızda

5025 Canale.

5026 Eserde: İki.

yalnız 'çok söz söyleyen adam, geveze' ma'nāsında ma'rūfdur. 'Arabīde 'kavvāle' de denilir: *kavvāl bi'l-hakk*. (IV/222. s.).

ḳavālib, ḳavālīb: (< Ar.) *ḳālīb*'iñ cem'i; kalıplar, şekil nümüneleri. (IV/222. s.).

ḳavānīn: (< Ar.) *ḳānūn*'uñ cem'i. Müfredine bakmalı: *ḳavānīn-i riyāziyye, ḳavānīn-i 'askeriyye*. (IV/222. s.).

ḳavā'im: (< Ar.) *ḳā'ime*'niñ cem'i: *ḳavā'im-i nakdiyye*. (IV/222. s.).

ḳavs: (< Ar.) yay § muḥīṭ-i dā'ireden bir kıṭ'a, pârça § manṭikatü'l-burûc üzerinde 'akreb ile cedī beyninde vâḳi' dokuzuncu burcdur ki güneş teşrin-i şāniden iş-bu burca duḥûl eder. Ḳavs-i ḳuzah = 'alā'imü's-semā, havādaki yağmur ḳaṭarātı arasında geçen şu'ā'-ı şemsiñ mürekkeb bulunduḡu elvāndan her biriniñ ayrı ayrı nısf veyā ḳavs-i dā'ire şeklinde görünmesinden 'ibāret 'alāmet-i semāviyye. Ḳavsi = ḳavs şeklinde görünmesi yāḥûd ḳavse müte'allik: *şekl-i ḳavs, huṭût-ı ḳavsiyye*. Ḳavseyn = iki ḳavs: *Ḳāb-ı Ḳavseyn*. || *Ḳābe-ḳavseyn'i tezekkürde 'ayān / Ğaraḡ ol ḳaşı kemān idi hemān* (Ḥāḳānī: 308); *Oḡlar siḥām-ı ḳavs-i*

ḳazādan nişān vèrir / Peykân-ı tîr ise ecel-i nā-gehān olur (Nef'î: K. 29/44). (IV/222. s.).

ḳavşara: (< Ar.) ḳamışdan ve ağaçdan örölmüş ḥurmā sepet ki lisānımızda 'ḳavşara sepeti' denilir. (IV/223. s.).

ḳāvl: (< Ar.) söz: *İnsānıñ ḳavli fi'line muṭābıḳ olmalı*. Ḳavl u ḳarār = bir şey'i sözleşip bitirmek. Ḳavl-i mücerred = delilsiz, burhānsız söz. Ḳavlen = sözde, söz olarak. Ḳavliyyāt = boş laḳırdılar, ḳuru sözler. (IV/223. s.).

ḳavm: (< Ar.) nās, cemā'at, ümmet: *ḳavm-i Ḥabeş, ḳavm-i Yehūd*. Ḳavm ü ḳabīle = hışım, akrabā maḳāmında kullanılır. Ḳavm-i maḥşûr = yüz neferden az olan

ḳavī: (< Ar.) güçlü, kuvvetli: *bāzū-yı ḳavī, merd-i ḳavī*. § Muḥkem, sağlam, dayanaklı. Bu ma'nāda māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır: *binā-yı ḳavī, va'd-ı ḳavī, sened-i ḳavī, revābit-ı ḳaviyye*. Ḳaviyyü'l-bünye = 'vücûdu sağlam, dayanaklı' demektir. *Cihān-bān-ı ḳavī-devlet cihān-gîr-i zafer-yāver* (Nef'î: K. 21/9). (IV/223. s.).

ḳavīm: (< Ar.) doğru, dürüst: *meslek-i ḳavīm, rāh-ı ḳavīm*. (IV/223. s.).

ḳahhār: (< Ar.) pek ziyāde ḳahr ve zelīl edici, eden, şıfāt-ı İlāhiyyedendir: Rabb-Vāḥidüj

'l-kaḥhār. Kaḥhār-ı müntakim = Tañrı.

Ey kader-kevebe Kaḥhar-ı ḥalīm
(Nef'î: K. 27/37). (IV/223. s.).

kaḥr: (< Ar.) tezlîl şüretiyle galebe etmek. Kaḥren = cebren, zör ile. (IV/223. s.).

kaḥramân: (< F.) 'şāhib-i ḥükm, veliyyü'l-emr, iş buyurucu' ma'nāsınadır. Lisânımızda bu ma'nâdan ziyâde 'secî', bahâdır, yigit adam' ma'nâsında kullanılır. Kaḥramânî = kaḥramânlık. Kaḥramânâne = kaḥramâncasına. Kaḥramânân = yigitler, bahâdırlar. (IV/223. s.).

kaḥkarî: (< Ar.) izine geri dönmek, birdenbire arkaya dönmek. Teşdîd-i yâ ile gâlaṭdır. Ric'at-i kaḥkarî = 'acele ardın ardın çekilmek. (IV/223. s.).

kaḥkaḥa: (< Ar.) şiddetle gülmek Ş boru şeklinde bir nev' çiçek. Bir iki luġat kitâbında bu çiçeğin ism-i 'Arabîsi 'alîk diye gösterilmiş ise de yañlıştır. 'Alîk = iki nev'dir ki Türkçede birine 'böğürtlen' diğetine 'yâbân gülü' yâḥūd 'kuşburnu' denilir. (IV/223. s.).

kaḥve: (< Ar.) fi'l-aşl 'ḥamr, şarâb, süci' ma'nāsınadır. Mu'aḥḥaran ehl-i keyf Yemen'de ḥâşıl olan ma'rûf dâneye

ve onuñ şerbetine ıtlâk etmişlerdir.

Lisânımızda 'kaḥve-ḥâne' ma'nâsında da kullanılır. *Çok kaḥve içiyor.* ‖ *Kaḥve fincânı, maḥalle kaḥvesi, kaḥvede oturma.* (IV/224. s.).

kaḥy': (< Ar.) kuşmak. Êtmek mâddesiyle kullanılır. (IV/224. s.).

kaḥyâşıra: (< Ar.) kaḥşer'in cem'i: kaḥyâşıra-i Rûm. (IV/224. s.).

Kays: (< Ar.) 'âşık-ı Leylâ olan meşhûr Mecnûn-ı 'Âmrî'niñ 'unvânı. *Eyle edeb ri'âyetin ey nev-cünûn-ı 'aşk / Kays'ı mezemmet eyleme yâbâna söyleme* (Nâ'ilî-i Kadîm: G. 350/2). (IV/224. s.).

kaḥyd: (< Ar.) fi'l-aşl 'bûkāġı' ma'nāsınadır. İnsânıñ kollarını ve ḥayvânıñ semerini bağladıkları baġa ıtlâk olunur. Lisânımızda daḥî 'aynı ma'nâda kullanılır: *kaḥydıñ çözülmesi.* Ş Evrâkıñ şüretini defter-i maḥşûşa yazmak va yazılan şey: *kaḥyd etmek, kaḥyda mürâca'at.* Ş Bağlama, bağlanma: *kaḥyd u bend.* Ş 'Alâka, ilişik. Bî-kaḥyd, lâ-kaḥyd = ilişiksiz. Ş Şart: *kaḥyd-ı ḥayât.* Cem'i *kuyūd.* *Tıfl-ı nev-sevdâ-yı dil gitdikçe bî-ḥâb olmada / Gerçi der-kaḥyd olduğum yer kalmıyor*

gehvāreden (Mu'allim Nāci⁵⁰²⁷: 4).
(IV/224. s.).

ḳayşer: (< Ar.) eski Roma imparatorlarının 'alem-i maḥşûşu: *ḳayşar-ı Auḡustus zamānında*.
(IV/224. s.).

ḳayyim: (< Ar.) müteveli, cābī gibi bir vazīfeyi görüp gözeten adam § cāmi' ḥademesinden her biri. Beyne'l-'avām *yā* zamme ile telaffuz olunursa da ḡalaṭdır. (IV/224. s.).

Ḳayyūm: (< Ar.) esmā-yı ḥüsnādandır. Tañrı. (IV/224. s.).

//ḳı//

ḳıbāb: (< Ar.) *ḳubbe*'niñ cem'i. Ḳubbeler: *ḳıbāb-ı āsmān*. Nüh-ḳıbāb = 'doḡuz ḳubbe, semāvāt' demektir. (IV/224. s.).

ḳıbāle: (< Ar.) ebelik, ebe olmak: *fenn-i ḳıbāle*. (IV/224. s.).

Ḳıbt: (< Ar.) ahālī-i Mısır'ın aşlı olan ṭā'ife-i ḳadīmeniñ ismi. Ḳıbtī = ṭā'ife-i mezkūreye mensüb adam: *Māriye-i Ḳıbtīyye*. § Lisānımızda çingāneye ıtlāk olunur. Ḳıbtīyān = Çingāneler. (IV/224. s.).

ḳıbel: (< Ar.) 'ind, cānib, ṭaraf, ḥuzūr.

Min ḳıbeli'r-Raḥman = ṭaraf-ı İlāhiden. Ḳıbel-i şer'-i şerīfden = ṭaraf-ı şer'den. Ḳıbel-i ḥākimde = ḥākim ḥuzūrunda. (IV/225. s.).

ḳıble: (< Ar.) 'āmme-i İslām'ın edā-yı namāz içün teveccüh-gāhı olan Ka'be-i Mu'azzama, Beytū'llāh § ṭaraf-ı cenūbī. *Ḳıble rūzgārı esiyor*. § Muṭlaḳā teveccüh olunan cihet, yer: *ḳıble-i erbāb-ı hācet*. Ḳıble-gāh = Ka'betu'llāh'ın bulunduğu maḥall, maḥall-i tecevvüh. Ḳıbleteyn = beyt-i mu'azzam ile beyt-i muḳaddes. Ḳıble-nümā = ḳıble cihetini gösteren bir ālet. Bunuñ maḳāmında 'ḳıble-nāme' demek ḡalaṭ-ı fāḥişdir. *Sükkān-ı ḥarem n'eyler imiş ḳıble-nümāyı* (Vehbī). (IV/225. s.).

ḳıḥf: (< Ar.) beyniñ zarfı olan kemik ki 'baş taşı' denilir. Cem'i *ḳuḥūf*. (IV/225. s.).

ḳıdem: (< Ar.) 'ḥidmet cihetiyle eskilik' ki emşāle nisbetle 'taḳaddüm' demektir: *ḳıdemli me'mūrīnden, filānıñ ḳıdem ve istihḳākı tebeyyün etti*. § Ḳadīmlık, eskilik: *ḥudūs u ḳıdem*. || *Ḥādişāt-ı felege olsa nazar / Ḳıdem⁵⁰²⁸-ı zātını icāb eyler* (Ḥāḳānī: 39). (IV/225. s.).

kıdve: (< Ar.) 'kendisine uyup ardınca gidilecek kimse'ye d n lir: *kıdvet 'l-umer , kıdvet 'l-'ulem , kıdvet 'l-h kem *. K f'in h rek t-ı sel sesiyle okunması c 'izdir. (IV/225. s.).

kır 'at: (< Ar.) okumak: *u  l-i kır 'at, kır 'at kit bı, kır 'at-ı seb'a*.   *Ev 'il-i h linde  eyh 'l-kurr   ih be'd-d n Ahmed H nb l 'den kır 'at-ı seb'a ile hıfz-ı Kur'an-ı 'Az m ve  ems 'd-d n İskender 'den aşkım-ı meb n -i tecv d-i nazm-ı ker m eyleyip (Zeyl-i 'At y , cild-i   n ,  ah fe 398). (IV/225. s.).*

kır b: (< Ar.) kılıç ve bıçak kını. (IV/225. s.).

kıral⁵⁰²⁹: (< İt⁵⁰³⁰.) akv m-ı Na r niyye h k md rlarının  ' nv n . M 'enneşi *k r li e*⁵⁰³¹'dir. (IV/225. s.).

kır n: (< Ar.) *mu  renet* gibi 'birleşmek, bitişmek' ma'n sınadır. Ek seriy  seyy r t den ikisini  bir burcda birleşmesine  tl k olunur: *k r n-ı neyyireyn, kır n-ı kev kib*.  ah b-k r n = 'sa'deyn' d nilen Z h re, M   ter  kev ekb lerini  kır nında d ny ya gelmiş ve t l 'i kır na m   dif ve fer unde adam. Lis nımızda t l 'i mes' d, kuvvet ve

 evketi efz n h k md r ma  mında kullanılır. (IV/225. s.).

kırba: (< Ar.) sak  dolumu,  u kabı. (IV/226. s.).

kırt s: (< Ar.)  ah fe, k ğıd: *m him t-ı kırt siyye, lev zım-ı kırt siyye*. (IV/226. s.).

k rm z: (< Ar.) kızıl boya. İki nev'dir. Biri no  d kadar kızıl bir böcektir ki 'Arab de 'd du' - abb   n' d rler. Onu  ıca  şuda haşlayıp y   ve ipek mens c tı boyarlar. D geri neb t  bir h bbe, to umdur. Lakin renk e farklıdır. Kırmızı = ta'b ri 'o b cege nisbetle *kızıl*' d emekdir. (IV/226. s.).

k st: (< Ar.) hi  e, na  b, p r a. K  t 'l-yevm = g ndelige düşen hi  e.   Tak  t, ceste ceste ed  kılınan borcu  beher cestesi. (IV/226. s.).

k st s: (< Ar.) ter zi, m z n. (IV/226. s.).

kısm: (< Ar.) p r a, bölük. Kısım kısım = bölük bölük, p r a p r a. Cem'i. *ak  m*. (IV/226. s.).

kısmet: (< Ar.) 'bölmek, ayırmak' ma'n sınadır. Lis nımızda 'na  b, mu adder olan şey' ma'n sında kullanılır. Kısmet-i 'askeriyye ma kemesi = eyt m-ı 'askeriyyeye müte'allik um r-ı  r iyye ile i ti  l

5029 TDK: kral.

5030 TDK: Sırpça. K m s-ı T rk : Slavca. Kubbealtı: Sırpça.

5031 TDK: kraliçe.

eden maḥall-i şer'î. Ḥāric-i kısmet = takṣīm 'amelinde çıkan 'aded. (IV/226. s.).

kıssīs: (< Ar.) keşīş, pāpās. *Keşīş*'iñ mu'arrebî. (IV/226. s.).

kışr: (< Ar.) kabuk: *kışr-ı badem, kışr-ı arz, kışr-ı şecer*. Ḥayvānāt-ı kışriyye = kabuklu böcekler. (IV/226. s.).

kışāş: (< Ar.) gerek katl ve cerḥ şüretiyle ve gerek telef ve ta'tīl-i 'uzv tarzında vukū'-bulan bir cināyetiñ fā'iline mişliyle cezā etmek ki şer'îdir. Kışāşen = kışāş olarak, kışāş şüretiyle. (IV/226. s.).

kışaş: (< Ar.) *kışşa*'nıñ cem'i: *kışaş-gū*. (IV/226. s.).

kışşa: (< Ar.) fıkra, hikāye, maşal. *Kışşa-ḥ'ān, kışşa-gū* = meddāḥ, maşal söyleyici, söyleyen. El-kışşa = *ḥāşılı* maḳāmında kullanılmış bir ta'bīr-i qadīmdir. *Kışşa-perdāz* = hikāye tertīb eden, maşalcı. (IV/226. s.).

kıṭ'a: (< Ar.) pārça, bölük, cüz: *kıṭ'a-ı arziyye, Afrika kıṭ'ası, bir kıṭ'a-ı tahrīrāt*. § Maṭla'ı muşarra' olmadığı hālde yek-kāfiye olan nazım ki eḳalli iki beyit olur. (IV/226. s.).

kılāde: (< F.) gerdānlık. *Leḫçe-i 'Oṣmānī*⁵⁰³²'ye göre beyne'l-'avām *aḳarşu* ta'bīr olunur. Cem'i *kılā'id*. (IV/226. s.).

kılā': (< Ar.) *ḳal'a*'nıñ cem'i: *kılā'-ı ḥāḳānī, kılā'-ı raşīne*. (IV/227. s.).

kılāfet: (< Ar.) taḥrīf ile 'ḳalafat' dēnilir ki 'gemiyi ta'mīr içün ziftlemek, gemi ziftlenmek' ma'nāsındır. (IV/227. s.).

kıllet: (< Ar.) azlık. *Keşret* muḳābilidir. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır. (IV/227. s.).

kılimyā: (< F.) *ıḳlīmyā* muḥaffefi altın ve gümüş izābe olundukdan soñra köpük ve çöküntü gibi yüzünde ve dibinde peydā olan şey. Maḥrūḳ-ı filizzāta daḥī dēnilir. Nitekim yanmış altın, yanmış gümüş bu ḳabīldendir. (IV/227. s.).

kınā': (< Ar.) niḳāb, başörtüsü, yaşmak. (IV/227. s.).

kınneb: (< Ar.) ince sicim: *Fransız kınnebi*. (IV/227. s.).

kıvām: (< Ar.) direk. *Kıvāmü'd-dīn* = dīniñ diregi. § Bir şey'iñ şebāt-ı vücūduna medār olan şey, nizām § tāv, çağ. (IV/227. s.).

kıyās: (< Ar.) bir şeyi diğeri bir şeyle taḳdīr etmek, bir şeyi emşāliyle

zihnen ölçmek: *kıyās-ı nefis, bî-kıyās, kıyās-ı fuḫahā*. 'Alā ğayri'l-kıyās = kıyāsa ve kā'ideye muvāfık olmamak üzere. 'Alā ğayri'l-kıyās *sābit olan şey sā'ire maḳīsün 'aleyh olamaz (Mecelle)*. Kıyāsī = kıyāsa mensūb, sem' ile değil kā'ideye taṭbīk ve teşbīh şüretiyle bilinen. Cem'i *kıyāsiyyāt*. Var *kıyās èt vüs'at-ı deryā-yı hayret n'olduğun* (Lā). (IV/227. s.).

kıyāfet: (< Ar.) kılık, hey'et, şekil, şüret: *kıyāfet-i kibārāne*. 'İlm-i kıyāfet = a'zā-yı hāriciyyeden evşāf-ı bāṭniyyeyi istihrāc 'ilmi. Kıyāfet-nāme = eşkāl-i hāriciyyeden istidlāl ile aḥvāl-i bāṭniyyeden bāḥiṣ-i kiṭāb. (IV/227. s.).

kıyām: (< Ar.) ayağa kalkmak, ayakda durmak: *du'āya kıyām, namāza kıyām*. Rûz-ı kıyām = yevm-i ḥaşr, kıyāmet günü. Ş Taşaddī, mübāşeret: *da'vāya kıyam*. (IV/227. s.).

kıyāmet: (< Ar.) 'umūm ölülerin dirilmesi. Yalnız olursa *kopmak* māddeyle kullanılır. Böyle yapmakla *kıyāmet kopmadı yā, bu şabāḥ kıyāmetleri kopardı*. Bu şüretle isti'mālinde 'gürültülü patırdılı ta'rīz, āzār' ma'nāsı kaşd olunur. Rûz-ı kıyāmet = kıyāmet günü.

Ba'zen bunun yerinde yalnız olarak 'kıyāmet' de dēnilir. Kıyām-ı kıyāmet = ḥulūl-ı kıyāmet. *Ḳaddiñ libās⁵⁰³³-ı surḥ ile āfet değil midir / Āfet değil kızılca kıyāmet değil midir* (Neylī: G. 40/1). (IV/227. s.).

kīrāt: (< Ar.) kıyumcular beyninde kullanılan küçük bir vezindir ki yirmi dördü bir mişkāl altın 'ayārındadır. Şer'isi beş mutavassıt arpa ağırlığıdır. (IV/228. s.).

kīrvān: (< Ar.) kâfile, kârvān Ş mağribde bir beldenin ismi. *Ṭutdu dehri nūr-ı 'adliñ kīrvān tā kīrvān* (Ḥaḳḳī: K. 6/40). (IV/228. s.).

kīl ü kāl: (< Ar.) esāssız söz, dedikodu. *Kāl* māddeğine de bakmalı. (IV/228. s.).

kıyem: (< Ar.) *kıymet*'in cem'i. (IV/228. s.).

kıymet: (< Ar.) bir nesnenin ḥaḳīḳi bahāsı, değeri: *Şu mālın kıymeti beş ğuruşdur*. Zī-kıymet = değerli, bahālî. Ş Mecāzen 'şeref, kadr, i'tibār' ma'nāsında da kullanılır. *İnsānın kıymet-i ḥaḳīḳiyyesi ḥā'iz olduğu fikir ile mütenāsib olur* (Mu'allim Nācī). Kıymet-şinās = kıymet bilicilik. Kıymet-nā-şinās = kıymet bilmeyen. (IV/228. s.).

5033 Dīvānda: kabā.

//ku//

ķubbe: (< Ar.) tepesi yuvarlak binā, nişf-ı ķüre şeklinde tāvān. Ķubbe-i fīrūze-fam ve ķubbe-i mīnā = gökyüzü. Ķubbe-i zer-beft = semā-yı mükevkeb. *Bāķī kalan bu ķubbede bir hōş şadā imiş* (Bāķī: G. 218/3). (IV/228. s.).

ķubh: (< Ar.) çirkīnlik: *hūsn ü ķubh*. Ķubhiyyāt = çirkīn olan aḥvāl ve ef'āl. (IV/228. s.).

ķubūr: (< Ar.) *ķabr*'iñ cem'i: *ziyāret-i ķubūr, ehl-i ķubūr*. (IV/228. s.).

ķudret: (< Ar.) iķtidār, tāb, tākāt, güç: *Zavallı hastanıñ yürümeye ķudreti yok*. Ş Ķuvvet, te'sīr Ş şervet, ğinā, varlık. Zī-ķudret = zengīn, şervet şāhibi. Ķudret-i 'ilmiyye = 'ilimce olan biḏā'a, varlık. Bī-ķudret = iktidarsız, fakīr, muḥtāc. *Sen ķudret-i fehmi eyle peydā / Ben söyleyeyim sen eyle ıṣḡā* (Şeyḥ Ğālib⁵⁰³⁴: 753). (IV/228. s.).

ķuds: (< Ar.) pāklık, temizlik, ṭahāret. Rūḥu'l-ķuds = Cebrā'īl 'aleyhi's-selām. Ḥazīretü'l-ķuds = cennet. Zamm-ı dāl ile telaffuzu cā'izdir. *Bir Süleymān'im ki rabbātü'l-ḥicāl-i bāğ-ı ķuds / Ḥāmilātü'l-'arş Belķīs-i*

ḥayālimdir benim ('Avnī); Rūḥu'l-ķudsüñ Meryem'e nefḥi ettiđi rūḥuz (Rūḥi-i Bağdādī: TB. 1/12). (IV/228. s.).

ķudsi: (< Ar.) ķudse mensüb, ilāhī, münezzeh: *ḥadīs-i ķudsi, āheng-i ķudsi, kuvve-i ķudsiyye*. || *O degildir bu kadar ķudsi-dem / Ğıḡta eyler saña Ḥassān-ı 'Acem*⁵⁰³⁵ (Mu'allim Nācī⁵⁰³⁶: 18); *Ėderim kuvve*⁵⁰³⁷-i *ķudsiyye-i efkārımla / Cünd-i ervāḡ-i ricāl-i suḡanı istiḡdām* (Nef'i: K. 10/64). (IV/229. s.).

ķuddise: (< Ar.) 'muķaddes olsun' ma'nāsında du'ādır ki evliyāu'llāh ḡaḡķında isti'māl olunur. Ķuddise şırrahu = 'sırrı muķaddes olsun' demektir. Ba'zen bunuñ yerinde *ķuddisü'llāhu sırrıhu* ta'bīri kullanılır ki 'Allāh sırrını tenzīḡ ve taķdīs eylesin' demektir. (IV/229. s.).

ķudsiyān: (< F.) sekene-i 'ālem-i a'lā, melā'ike-i kirām. (IV/229. s.).

ķudsiyyet: (< Ar.) 'münezzehlik, pāklık, ma'sūmluk' ma'nāsına taşşarufāt-ı ḡuşūşıyyedendir. *Ķudsiyyeti gösteren bu şeyler /*

5035 Ḥassānū'l-Acem unvanını almış olan meşhur Efvāleddin Ḥākānī-i Şırvānī. (Abdülkadir Hayber, Hüseyin Özbay, Mu'allim Nācī'nin Şiirleri, MEB Yay., İstanbul 1997, s. 229.)

5036 Sünbüle, Meşhur "Hilye-i Şerīfe" Sahibi Ḥākānī'ye.

5037 Dīvānda: kuvvet.

'Ulviyyetiñe delâlet eyler (Ekrem Bey⁵⁰³⁸: 2). (IV/229. s.).

ḳudemā': (< Ar.) *ḳadīm*'iñ cem'i, eskiler: *ḳudemā-yı me'mūrīn*, *ḳudemā-yı eṭibbā*. || *Bir tāze revīşdir bu ki ta'bīr-i laṭīfi / Revnāḳ-şiken-i ḥüsn-i beyān-ı ḳudemādır* (Nef'î: K. 34/41). (IV/229. s.).

ḳuddūs: (< Ar.) 'ayıp ve naḳā'ışden münezzeh ve pāk olan Cenāb-ı Vācibü'l-vücūduñ esmā-yı şerīfesindendir. (IV/229. s.).

ḳudūm: (< Ar.) 'hāricden vuşul' ma'nāsınadır ki lisānımızda da 'dışardan gelmek' dēnilir. *Şāh-ı dīn-perver ki teşrīf-i ḳudūmiyle zemīn / 'Arşā nāz eylerse istiğnāsı istiğnā mıdır* (Nef'î: K. 7/15). (IV/229. s.).

ḳurāza: (< Ar.) kırıntı, döküntü, kesinti. *Ḳurāza-i nān* = ekmek kırıntısı. *Ḳurāza-i kāğaz* = kāğıd pārcası. *Ḳurāza-i sīm* = gümüş kesintileri, pārcaları. (IV/229. s.).

Ḳur'ān: (< Ar.) faḥr-i kā'ināt 'aleyhi Ekremü'l-hayyāt efendimiz ḥazretlerine Cibrīl-i Emīn vāsıtasıyla nāzil olan kitāb-ı muḳāddesdir ki ümmet-i nāciyeniñ dīni, dünyevī her türlü esbāb-ı sa'ādetini cāmī' olduğu için böyle tesmiye

buyurulmuşdur. *Zīrā ḳur'ān* lafzı 'uşul ve ta'zīm ile okumak' ma'nāsına olduğu gibi 'zamm ve cem' eylemek' ma'nāsını daḥī ifāde eder. (IV/229. s.).

Ḳur'ānī: (< Ar.) *Ḳur'ān-ı Kerīm* mensüb ve müte'allik: *ta'bīr-i Ḳur'ānī*, *ḥaḳāyık-ı Ḳur'āniyye*. (IV/230. s.).

ḳurb: (< Ar.) yakın, yakınlık. *Ba'd*'iñ zıddı. *Zamānda*, *mekānda*, nisbetde kullanılır. *Ḳurb u civārında* ta'bīrinde biri fazladır. *Baḥr-i Siyāh Boğazı ḳurbunda*, *ḳurb-ı Ḥazret-i Ḥalid'de medfūn*. *Ḳurbiyyet* = 'yakınlık' ma'nāsına uydurmadır. *Seniñ lutf-ı vālāñı gözler ümīdim / Seniñ ḳurb-ı a'lāñı özler ḥayālīm* (Mu'allim Nācī⁵⁰³⁹: 10). (IV/230. s.).

ḳurbān: (< Ar.) Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a vesīle-i taḳarrüb olan şeydir ki *zebiḥa-i ma'rūfeye ıtlāk* olunur: *ḳurbān bayramı*. || *Ġamzesi rū'yāda olsun eylesin ḳurbān beni* (Mu'allim Nācī⁵⁰⁴⁰: 5); *Bulmuşum feyż-i nazar senden seniñ ḳurbānıñım* (Fuzūlī: G. 191/1). (IV/230. s.).

5038 Nağme.

5039 Münācaat.

5040 Sünbüle, Fuzūlī'ye Pey-rev Olabilir miyim?

ķurbet: (< Ar.) raķm cihetiyle yakınlık, hışımlık § Cenāb-ı Hakk'a yakınlık. (IV/230. s.).

ķurretü'l-'ayn: (< Ar.) insānıñ gözünü aydınlatacak, gözüñ aydınlanacağı şey. Lisānımızda "ķurretü'l-'aynım" ta'biri kullanıldığı gibi "gözümüñ nuru" da dēnilir. Yalnız ķurre = 'münevver, nūrlu, parlak' demektir. *ķurretü'l-'ayn-ı Halil idi o hūb / Aña mīrāş idi o cezb-i ķulūb* (Hāķānī: 274). (IV/230. s.).

ķurķa: (< Ar.) yara, ķiban. Feth-i ķāf ile telaffuzu ğalaķdır. Cem'i *ķurūh*. (IV/230. s.).

ķureşī, ķureyşī: (< Ar.) 'ķureyş ķabile-i ma'rūfesine mensūb' demektir. Benī ķureşī = Hātemü'l-enbiyā 'aleyhi ekmelü't-teķāyā efendimiz hażretleri. (IV/230. s.).

ķurş: (< Ar.) cirm, dā'ire, yuvarlak nesne: *ķurş-ı şems, ķurş-ı ķamer*. § Misk ü 'anber ile terkīb ēdilen yuvarlak tūtsü. (IV/230. s.).

ķur'a: (< Ar.) tecrūbe-i ķālī' maķşadıyla mübāşeret olunan i'māle ıtlāk olunur ki şuver-i muķtelife de icrā ēdilir. 'Şıra numarası ķekilmek şūretiyle icrā olunan mu'āmele' demektir. *ķur'a-i şer'iyye* = aķz-ı

'asker mu'āmelesi, *ķur'a* ile 'askere alınmak. (IV/230. s.).

ķurenā': (< Ar.) *ķarīn*'iñ cem'i. Pādişāh-ı 'ālem-penāh efendimiz hażretleriniñ ĥidmet-i ĥuşūşıyye-i şāhānelerinde bulunan zevāt-ı kirām ki *mābeynci* 'unvānıyla da yād olunurlar. (IV/230. s.).

ķurna: (< Ar.) fi'l-aşl 'sivri, tūmseķ şey' demektir ki ĥamāmlarda içi oyuk, yuvarlak taş tekneye ıtlāk olunur: *düĝünde zurnada, ĥamāmnda ķurnada* ta'biri meşhūrdur. *ķurneteyn* = 'iki ķurna' demektir ki ba'zı ĥamāmlarda diĝer ķurnalardan büyük olarak taşdan i'māl olunan içine girilip yıķanılan tekneye ıtlāk olunur. (IV/230. s.).

ķurūn: (< Ar.) 'yüz seneden 'ibāret müddet' ma'nāsına olan *ķarn*'iñ cem'i. *ķurūn-ı evvelī* = zuhūr-ı İslām'a kadar olan ezmine-i ķadīme. *ķurūn-ı vusķā* = zuhūr-ı İslām'dan feth-i Koşantīniyye'ye kadar geķen müddet. Fetihden soñra geķen zamāna 'ķurūn-ı müteahķhire' dēnilir. (IV/230. s.).

ķurevī: (< Ar.) köylü. Ma'īšet-i ķureviyye = köylüce geķiniş, yaşıyış. (IV/231. s.).

ḳurā: (< Ar.) *ḳarye*'niñ cem'i: *ḳurā-yı mütecāvire*. (IV/231. s.).

Ḳureys: (< Ar.) Hicāz'da 'Arab-ı müsta'ribeden bir ḳabīle-i meşhūredir ki Hāzret-i İsmā'īl 'aleyhi's-selāmuñ neslinden bulunduḡu mervīdir. İş-bu ḳabīle birçok buṭūn ve aḳsāma münḳasımdır. Rü'esā-yı Ḳureys'den Ḳuşay bin Kilāb Ka'betü'llāh'a nezāret ve ḥidmet etmek vazīfesini der-'uhde ettikten soñra ḳabīle-i mezkūre ḳabā'il-i 'Arab beyninde ziyāde şeref ve i'tibār bulmuş ve nebiyy-i mu'azẓam şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem efendimiziñ ḳabīle-i Ḳureys'de zuhūru ḳabīleniñ i'tilā-yı şöhretine sebep olmuştur. Şanādīd-i Ḳureys = hāzret-i peygamberiñ nübüvvetini ḳabūl ve taşdīḳ etmeyip 'aleyhinde bulunmaḡa cür'etle bi'l-āhire maḳhūr olan rü'esā-yı ḳabīle. *Hāḳ bilir ḥaḳsın i'tiḳādınca*⁵⁰⁴¹ / *Ey Ḳureysī Resūl-i Rabb-i 'alīm / Eitse bi'l-farz kā'ināt inkār / Seni taşdīḳ eder bu ḳalb-i selīm* (Mu'allim Nāci⁵⁰⁴²: Kt. 1). (IV/231. s.).

ḳuzah: (< Ar.) 'renk renk ḥaṭṭ, dā'ire' ma'nāsındır. Tabāḳa-i ḳuzeḥiyye = göz beyzesiniñ renkli olan ḳatı. *Ḳavs mād-desine* de bakmalı. (IV/231. s.)

Ḳoştanṭiniyye: (< Ru.) [mu'arreb] maḳarr-ı salṭanat-ı seniyye olan İstanbul şehri: Hālic-i Ḳoştanṭaniyye = İstanbul limanı. (IV/231. s.).

ḳuşūr: (< Ar.) *ḳısr*'iñ cem'i: *ḳuşūr-ı eşcār*. (IV/231. s.).

ḳuşūr: (< Ar.) bir işi işlemeye muḳtedir iken yapmaḡdan el çekmek: *'ibādetde ḳuşūr, 'iyādetde ḳuşūr, ziyāretde ḳuşūr*. Ş Hāṭā, ḳabāḥat, suç: *irtikāb-ı ḳuşūr, ḳuşūr-ı 'aẓīm*. Ş Nokşān, 'acz Ş baḳiye, fazla; geri ḳalan. *Mecīdiyeyi bozdurup yemek parasını vèr, ḳuşūrunu getir*. (IV/231. s.).

ḳuşūr: (< Ar.) 'köşk' ma'nāsına olan *ḳaşr*'iñ cem'i: *ḳuşūr-ı cinān*. (IV/232. s.).

ḳuşvā: (< Ar.) soñ derecede bulunan Ş nihāyet, ḡāyet: *mertebe-i ḳuşvāda bulunan, ḥadd-i ḳuşvā*. (IV/232. s.).

ḳudāt: (< Ar.) *ḳādī*'niñ cem'i: *ḳudāt, nevvāb*. (IV/232. s.).

ḳuṭṭā': (< Ar.) *ḳāṭı'*'iñ cem'i. *Ḳuṭṭā'-ı tarīḳ* = yol kesiciler. (IV/232. s.).

ḳuṭb: (< Ar.) miḥver-i arzıñ nihāyet noktaları: *ḳuṭb-ı şimālī, ḳuṭb-ı cenūbī*. *Ḳuṭbeyn* = iki ḳuṭb Ş bir ḳavmiñ, bir

5041 Eserde: i'tiḳādınca.

5042 Sünbüle.

cemā'atīñ ulusu, re'isi; hāzret-i peygamberiñ hālīfe-i celīlū's-şānı: *kuṭb-ı devrān*. § Mürşid, muḳtedā: *kuṭbü'l-'ārifīn Mevlānā Meḥmed Celāle'd-dīn ḳuddise sırruhu*. § Degirmeniñ alt taşındaki uzun demir § 'demir ḳazık' denilen kevkeb. *Ḳuṭb-ı vüzerā, Āşaf-ı dānā-yı zamāne* (Nef'ī: K. 42/17). (IV/232. s.).

ḳuṭr: (< Ar.) taraf, cānib, nāhiye § bir dā'ireniñ merkezinden geçip muḥīṭiñ bir noktasından diğerk noktasına ḳadar uzanan doğru ḥaṭṭ: *ḳuṭr-ı dā'ire*. (IV/232. s.).

ḳuṭn: (< Ar.) pamuk: *mensūcāt-ı ḳuṭniyye*. *Ḳuṭnī* = pamuğa mensūb, pamukdan § pamuk ile ipekden yapma atlas taḳlīdi bir nev' ḳumāş. (IV/232. s.).

ḳu'ūd: (< Ar.) oturmak: *namāzda ḳu'ūd*. § Ecnebī ḥükümdārlarıñ şandalī-i ḥükümrāniye oturması. (IV/232. s.).

ḳufl: (< Ar.) kilīd. Cem'ī *ḳufūl*'dur. (IV/232. s.).

ḳufūl: (< Ar.) geri dönmek, seferden 'avdet. (IV/232. s.).

ḳullāb: (< Ar.) ucu egri olan şey, çengāl. *Ṭurre-i sevda-penāhuñ*⁵⁰⁴³ *dilleriñ ḳullābıdır / Çeşm-i rūḥānī-*

nigāhuñ cānlarıñ cezzābıdır (Mu'allim Nācī⁵⁰⁴⁴: 2). (IV/232. s.).

ḳulzum: (< Ar.) deñiz, bi'l-hāşşa Suveyş veyāḥūd Şāb Deñizi. Feth-i ḳāf ile yañlıştır. (IV/232. s.).

ḳulḳul: (< Ar.) ḥafīfü'r-rūḥ, çābuk-rev, işe güce ḳoşar adam § bir şey'iñ deprenmesiyle, hareketle ḥāşıl olan şadā, ses. *Ḳalkāle* = seslenmek. (IV/232. s.).

ḳulle: (< Ar.) dağ tepesi § her şey'iñ üst tarafı, tepesi. Lisānımızda bilā-teşdīd sivri, yüksek binālara ıtlāk olunur: *yanğın ḳullesi, Ğalaṭa ḳullesi, ḳulle ḳapısı*. Cem'ī *ḳulel*. (IV/232. s.).

ḳulūb: (< Ar.) *ḳalb*'iñ cem'i. *Maḥbūbü'l-ḳulūb* = gönülleriñ sevdiği. (IV/232. s.).

ḳumār: (< Ar.) iki ve daha ziyāde eşḥāş beyninde aḳçe veyā diğerk şey üzerine kāğıd ve zār ve ālāt-ı sā'ire ile oynanılan oyun: *Ḳumār şer'an ḥarām, ḳānūnen memnū'dur*. *Ḳumār-bāz* = ḳumār oynayan adam. *Ḳumār-ḥāne* = ḳumār oynanılan maḥall. Fi'l-aşl kesr-i ḳāf ile dir. (IV/233. s.).

ḳumāş: (< Ar.) pamuk, keten, yün ve ipekden olan mensūcātıñ kāffesine ve bā-ḥuşuş mensūcāt-ı ḥarīriyyeye

5043 Kāmūsta: penākiñ.

5044 Āteş-pāre, Nağme.

ıtlāk olunur. Cem'î *aķmīše'*dir.
(IV/233. s.).

ķumrī: (< Ar.) güvercin nev'inden
ma'rūf ķuş. *Degil çeşm-i kebūd ol
ebruṽanıñ zīr-i tākında / İki āvāre
ķumrīdir ki gelmiş āşiyān tıtmuş*
(Nedīm: G. 53/2). (IV/233. s.).

ķunduz: (< Ar.) tilki yāhūd köpek
şeklinde bir cānavardır ki
lisānımızda taḥrīfle 'ķūndūz' denilir.
Bunuñ derisinden yapılan kürk
ğāyetle fāḥir ve maķbūldür. Ķunduz
ķūrī = 'ķunduz ḥāyası' denilen devā.
(IV/233. s.).

ķunfuz: (< Ar.) 'kirpi' denilen üstü
dikenli ḥayṽanıñ erkegi § 'fare'ye
denilir. Cem'î *ķanāfız*. (IV/233. s.).

ķunūt: (< Ar.) t̤ā'at, 'ibādet § şalāt-ı
vitr, şalāt-ı vitrde okunan du'ā.
(IV/233. s.).

ķupon⁵⁰⁴⁵: (< Fr.) eshām ve taḥvīlātıñ
her taķsīṭiniñ te'diyesinde kesilip
bırakılan pārçası. (IV/233. s.).

ķupa⁵⁰⁴⁶: (< Fr.) yalnız bir tarafında
oṭuracak yeri olan ķapalı araba §
coupe'niñ muḥarrefi olarak bardak,
ķadeḥ, ķupa. (IV/233. s.).

ķopiya⁵⁰⁴⁷⁻⁵⁰⁴⁸: (< Fr⁵⁰⁴⁹.) istinsāḥ, şüret
çıkarmaķ, ķopyacılık. (IV/233. s.).

ķurdele⁵⁰⁵⁰: (< Fr.⁵⁰⁵¹) ip, şerit, sicim.
(IV/233. s.).

ķordon⁵⁰⁵²: (< Fr.) ince ip, sicim,
ğayṭan şerīṭ, nişān şeriti: *hırķanıñ
kenārı ķordonlu, yāver ķordonu. §
Çıķıntılı taşlar sırası, rıḥtım: İzmir
Ķordonu muntaẓamdır. § Ķarakol
ḥaṭṭı*. (IV/233. s.).

ķorse⁵⁰⁵³: (< Fr.) kadınlarıñ bellerini
şıkı şıkı inceltip göğüslerini düzgün
tutmağa maḥşuş bālineli yelek ki
şıḥḥati muzırdır. (IV/233. s.).

ķorşan⁵⁰⁵⁴: [Fransızcadan muḥarrefdir]
düşman gemilerini vurmaķ içün
engine çıkan sefine, deñiz hırsızları
ve hırsızlığı maķāmında daḥī⁵⁰⁵⁵
kullanılır. (IV/233. s.).

ķorniş⁵⁰⁵⁶: (< Fr.) şaçaķ, pencereleriñ
üstünde perdeleriñ merbūṭ olduđu
yaldızlı ağaçlar. (IV/234. s.).

5047 Copié.

5048 TDK: kopya.

5049 TDK: İtalyanca. Kāmūs-ı Türkī: Fransızca. Lugat-ı Nāci: Fransızca.
Kubbealtı: Latince.

5050 Cordelette.

5051 TDK: İtalyanca. Kāmūs-ı Türkī: Fransızca. Lehçe-i Osmāni: İtalyanca.
Lugat-ı Nāci: Fransızca.

5052 Cordon.

5053 Corset.

5054 TDK: İtalyanca. Lehçe-i Osmāni: İtalyanca. Lugat-ı Nāci: Fransızca.

5055 Burada bir "daḥī" daha yazılıdır.

5056 Corniche.

5045 Coupon.

5046 TDK: Rumca. Kubbealtı: İtalyanca. Kāmūs-ı Türkī: Fransızca. Lehçe-i
Osmāni: İtalyanca.

korvet: (< İsp.) güvertesinde sıra ile
top mevzû' olan eski uşûlde harb
sefinesi. (IV/234. s.).

kozmozğrafya⁵⁰⁵⁷: (< Yun.) 'ilm-i hey'et.
(IV/234. s.).

kostüm⁵⁰⁵⁸: (< Fr.) kıyafet, kisve §
tebdîl elbisesi § bir çeşid kumâşdan
bütün eşvâb takımı. (IV/234. s.).

kukla⁵⁰⁵⁹: (< Yun.) eşkâl-i mutelifede
i'mâl edilmiş ufağ ufağ insân taklîdi
oyuncağlar ve iş-bu oyuncaklar ile
oynatılan oyun. Kukla gibi adam =
ufak tefek vücûdlu insân. Kirli
kukla = pis kadın. (IV/234. s.).

kola⁵⁰⁶⁰: [Fransızcadan muharref⁵⁰⁶¹]
çiriş, nişâsta: *kolalı gömlek*. (IV/234.
s.).

kolera⁵⁰⁶²: (< Yun⁵⁰⁶³.) emrâz-ı
sariyyeden mühlik bir hastalıktır ki
Hindistân'ın Ġanj Nehri havzasında
şûret-i dâ'imede icrâ-yı hükm ve
te'sîr. Kolerin = bunuñ hafîfi yâhûd
şiddetli veca'lı ishâl. (IV/234. s.).

kumanda⁵⁰⁶⁴: (< Fr.) emr, hüküm,
sipâriş, fermân, buyurma. (IV/234.
s.).

kumandan⁵⁰⁶⁵: (< Fr.) âmir, hâkim,
re'îs § biñbaşı. Enchef commandant
= başkumandan. *Alay kumandanı*,
ordu kumandanı. (IV/234. s.).

kumanya: (< İt.) seyir ve sefer eden
gemilere derc ve iddihâr olunan
zahîre, nevâle; yolcularıñ me'külât
ve meşrûbatı. (IV/234. s.).

kumpanya⁵⁰⁶⁶: (< İt.) refâkat, takım,
zümre, cemâ'at, şirket: *kumpanya*
vapurları, *kumpanyanıñ işi*. (IV/234.
s.).

komedyâ⁵⁰⁶⁷: (< İt.⁵⁰⁶⁸) gülünç tiyatro
oyunu, müdahîke § bu oyunu icrâya
maşşûş tiyatro, icrâ eden
tiyatrocular takımı § müdahîke
tertîb ve tahrîri § gülünç şey.
(IV/234. s.).

komite⁵⁰⁶⁹: (< Fr.) meclis şu'besi §
hey'et. (IV/234. s.).

komiser⁵⁰⁷⁰: (< Fr.) me'mûr-i maşşûş,
fevka'l-'âde me'mûr, murahhâş § bir

5057 Cosmographie.

5058 Costume.

5059 TDK: Rumca. Lehçe-i Osmânî: Yunanca. Kubbealtı: Yunanca.

5060 Colle.

5061 TDK: İtalyanca. Kubbealtı: Fransızca.

5062 Choléra.

5063 TDK: Fransızca. Lugat-ı Nâci: Yunanca.

5064 Commandement.

5065 Commandant.

5066 Compagnie.

5067 Comédie.

5068 TDK: Fransızca. Lugat-ı Nâci: İtalyanca.

5069 Comité.

5070 Commissaire.

komisyon a'zâsının her biri.
(IV/234. s.).

komisyon⁵⁰⁷¹: (< Fr.) ısmarlama,
sipâriş § meclis şu'besi § şûret-i
maḥşûşada teşkîl olunmuş meclis,
maḥkeme § ticâret tavassuṭu,
dellâllık § ücret-i dellâliyye.
(IV/235. s.).

komik⁵⁰⁷²: (< Fr.) maḍaḥikeye
müte'allik § tuḥaf, gülünç § tiyatro
oyunlarının maḍaḥik nev'i §
maḍaḥike muḥarriri § tiyatro
oyununun maḍḥek şahşını taklîd
eden oyuncu § gülünç tavrı ve ḥâl §
muḥallid, şoytarı. (IV/235. s.).
müdahikeleri kontrol et

kont⁵⁰⁷³: (< Fr.) ecnebîlerce *marki* ile
baron arasında bir aşâlet 'unvânını
ḥâ'iz adam. (IV/235. s.).

kontıra⁵⁰⁷⁴⁻⁵⁰⁷⁵: (< Fr⁵⁰⁷⁶.) 'ḥilâfında,
'aleyhinde, karşı, zıddına,
muḳâbilinde' ma'nâlarını ifâde eder.
(IV/235. s.).

kontes⁵⁰⁷⁷: (< Fr.) *kont*'uñ zevcesi.
(IV/235. s.).

kontrol⁵⁰⁷⁸: (< Fr.) muḳâbele defteri §
kayd-ı resmî, kaydiyye § ḥükûmet
tarafından bir me'mûr veyâ
dâ'ireniñ aḥvâl ve ḥarekâtı
ḥaḳḳında icrâ olunan teftiş,
murâkabe § yoklama § gümüş ve
altın ma'mûlâtı üzerine başılan
damğâ. (IV/235. s.).

kondüktör⁵⁰⁷⁹: (< Fr.) yol gösterici,
kılavuz § tramvay ve 'umûmî araba
me'mûru § müdür; umûr-ı nâfi'a
mühendisi mu'âvini. (IV/235. s.).

konser⁵⁰⁸⁰: (< Fr.) mûsîkî hey'eti, çalgı
takımı. *Toplanıp ehl-i hevâ her biri bir
sâz çalar / Çelebi! Böyle olur bizde de
konser dèdigiñ* (Mu'allim Nâcî⁵⁰⁸¹: 8).
(IV/235. s.).

konsoles⁵⁰⁸²: [Fransızcadan
muḥarrefdir⁵⁰⁸³] Consul = şeh-
bender. Consul général = baş-şeh-
bender. Vice consul = şeh-bender
vekîli. (IV/235. s.).

konsülto⁵⁰⁸⁴⁻⁵⁰⁸⁵: (< Fr.) istişâre, birkaç
eṭibbânıñ bir ḥastaya birlikte
bakmak için toplanması. (IV/235.
s.).

5071 Commissaire.

5072 Comique.

5073 Comte.

5074 Contre.

5075 TDK: kontra.

5076 TDK: İtalyanca. Kâmûs-ı Türkî: Fransızca. Kubbealtı: İtalyanca.

5077 Comtesse.

5078 Contrôla.

5079 Conducteur.

5080 Concer.

5081 Sünbûle, Şathiyyât.

5082 Consul.

5083 TDK: Rumca. Lehçe-i Osmânî: İtalyanca. Lugat-ı Nâcî: Fransızca.

5084 Consoltation.

5085 TSK: konsültasyon.

ķonsol⁵⁰⁸⁶: (< Fr.) raf, üstüne āyīne ve eşyā-yı sâ'ire vaz' olunan çekmeceli bir nev' maşa. (IV/235. s.).

ķonsolid⁵⁰⁸⁷: (< Fr.) eshām-ı 'umūmiyye. (IV/235. s.).

ķonişmento: (< İt.) *connaissance* Fransızcası. Bir sefīneye tahmīl olunan eşyānıñ cins ve miķdārını ve şāhiblerini bildiren cevdel, müfredāt cedveli ve irsāliye ķā'imesi. (IV/235. s.).

ķontrato: (< İt.) (*contrat*⁵⁰⁸⁸ Fransızcası) mukāvele-nāme, şart-nāme, mukāvele senedi. (IV/236. s.).

ķongre⁵⁰⁸⁹: (< Fr.) mesā'il-i mühimme-i siyāsiyyeyi ĥall ve tesviye için devletleriñ murahhaşlarından mürekkeb olarak in'ikād eden meclis ş meşālih-i 'umūmiyyeye veyā 'ulūm ve ma'ārif ve şanāyi'e mütte'allık müzākerāt için toplanan hey'et-i maḥşūşa. *Viyana ķongresi, müsteşriķiñ ķongresi*. (IV/236. s.).

ķonferans⁵⁰⁹⁰: (< Fr.) müzākere ş diplomatlar beyninde meşālih-i düveliyyeniñ ķarārlaşdırılması için toplanan meclis. *ķongre çokdur bu*

nev-ebyātımı tanzīm için / Şā'irān yapsınlar isterler ise bir ķonferans (Naẓīf). (IV/236. s.).

ķuvvet: (< Ar.) ķudret, güç. *Ża'f* mukābili. *ķuvvetü'z-zahr* = arķa vëren ķuvvet, yardımcı, imdādcı. *ķuvvet-i ķalb* = ıtmī'nān. *Cem'i ķuvā*: *ķuvā-yı nefis*. *Bi'l-ķuvve* = ķuvvet ile, zōr ile. *Emsāl-i ātiyede* görüldüğü vech ile *ķuvve* şüretinde de ķullanılır: *ķuvve-i māliyye*, *ķuvve-i 'askeriyye*, *ķuvve-i ķalemiyye*. *ķuvve-i bāşıra* = gözdeki görmek ķuvveti. *ķuvve-i cāzibe* = küre-i arzıñ ecsāmı cezb edici ķuvveti. *ķuvve-i cāzibe-i 'umūmiyye* = ecrām-ı semāviyyeniñ yek-dīgerine olan te'sīr-i cezbīsi. *ķuvve-i ḥāfıza* = zihinde ḥıfz edip unutmamak ķuvveti. *ķuvve-i dāfi'a* = bir şey'iñ dīger şey'i bulunduğ⁵⁰⁹¹ noktadan teb'īd etmesi ķuvveti. *ķuvve-i zā'ika* = ağızdaki tatmak, tadıcılık ķuvveti. *ķuvve-i sāmī'a* = kulağdaki işidicilik ķuvveti. *ķuvve-i şāmme* = burundaki kokuğu almak ķuvveti. *ķuvve-i ķudsiyye* = esrār-ı melekūt kendisiyle müncelī olan ķuvvet ki ḥazerāt-ı enbiyā ve evliyāya muḥtaşdır. *ķuvve-i lāmise* = a'zā-yı

5086 Console.

5087 Consolidé.

5088 TDK: kontrat.

5089 Congrès.

5090 Conférence.

5091 Kāmūsta kelime "ayın" ile yazılıdır.

bedendeki eşyā-yı hāriciyyenin katılığını, yumuşaklığını hisseden kuvvet. Kuvve-i mütehayyile = bir kere hissolunan şey'i -o şey mevcūd olmadığı hālde mevcūd imiş gibi-zihinde resim ve taşvīr etmek kuvveti. Kuvve-i mutaşarrıfa = mütehayyile vāsıtasıyla zihinde ihzār edilen şeyleri maṭlūb-ı vech ile tertīb ve şarf etmek kuvveti. Kuvve-i müdrike = kuvā-yı zāhireden biriyle hissolunan şey'i zihnen daḥī hiss etmek kuvveti. Kuvve-i mümeyyize = bāṭinen maḥsūs olan şeyleri biri birinden fark ve temyīz etmek kuvveti. (IV/236. s.).

kūt: (< Ar.) gıdā, yenecek şey. Kūt-ı lā-yemūt = sedd-i ramaḵ etmeye kāfī, ölmeyecek kadar gıdā. (IV/237. s.).

kūlunc: (< Ar.) Fārisiden mu'arrebdir. Bağırsak ağrısı, bağırsaklarda peydā olup omuz başlarına vesā'ir a'zā-yı bedene 'ārız olan bir ağrıdır. (IV/237. s.).

kuvā: (< Ar.) *kuvvat*'iñ cem'i: kuvā-yı hamse-i zāhire, kuvā-yı hamse-i bāṭına. (IV/237. s.).

kuyūd: (< Ar.) *kayd*'iñ cem'i: *kuyūda lede'l-mürāca'a*. (IV/237. s.).

kuyūdāt: (< Ar.) *kayd*'iñ cem'ü'l-cem'i. Mu'āmelāt ve muḥāberāt-ı

resmiyyeyi ḥāvī defterler: *kuyūdāt-ı 'atīka*. (IV/237. s.).

//kef// (IV/237. s.-IV/285. s.)

kā'in: (< Ar.) olucu, olan; mevcūd, var: *Gebkūze'de kā'in Muṣṭafā Paşa Cāmi'-i Şerīfi*. İş-bu kelime maḥsūsātta kullanılır. (IV/237. s.).

kā'ināt: (< Ar.) 'mevcūdāt, 'avālim, var olan şeyleriñ cümlesi' demektir. Fahr-i kā'ināt = peygamberimiz 'aleyhi ekmelü't-taḥiyyāt efendimiz ḥazretleri. Göñül ki ḥande yüzünden yaşar ḥayāta güler / Ḥayāta ḥande eden rind kā'ināta güler (Mu'allim Nāci⁵⁰⁹²: 1). (IV/237. s.).

ke'l-evvel: (< Ar.) evvelki gibi: *ke'l-evvel vazīfe-i kitābeti ifā edecegi*. Kāf ḥarf-i teşbīh, lām ḥarf-i ta'rīfidir. (IV/237. s.).

keenne: (< Ar.) edāt-ı teşbīhdır. 'Şanki, gibi' ma'nalarında ve ekşeriya maḳām-ı ta'rīzde kullanılır. *Keenne beni bilmiyor*. Lisānımızda yalnız olursa böyle müşedded ve terkīb ile olunca muḥaffef olarak kullanılır. Keen-lem-yekün = 'şanki olmadı' ma'nāsına ehemmiyyetsiz, hükümsüz mevki'inde irād olunur.

Her suḥanıñ bence kā'in lem-yekiün
(Mu'allim Nācī⁵⁰⁹³: 3). (IV/237. s.).

kābir: (< Ar.) *kibīr* ile müterādifdir.
Büyük, ulu. Kābiren 'an kābir =
büyükden büyüğü. (IV/237. s.).

kābūs: (< Ar.) 'ağırlık, ağır başma'
denilen ve uykuda 'arız olan bir
hāletdir ki insānda harekete mecāl
bırakmaz. Ekşeriyā şu içmeksizin
yatmağdan tahaddüs ettiği
zannolunur. (IV/237. s.).

kātib: (< Ar.) kitābet edici, eden,
yazıcı, yazan: *Filān iyi kātibdir. | Berīk*
kātibi, ṭabur kātibi. Münşī ile
beynlerinde fark vardır. Kātib-i ezeli
= yed-i kudreti ile levḥ-i maḥfūzu
yazan Allāh-ı Zül-celāl Hazretleri.
Kātib-i felek = 'Uṭārid kevkebi.
Kātib-i vahy = Hazret-i 'Osmān
raḍıya'llāhu 'anh. (IV/238. s.).

kātim: (< Ar.) ketm edici, eden;
saklayıcı, saklayan: *kātim-i esrār, el-*
kātib-i kātim. (IV/238. s.).

kāḥ: (< Ar.⁵⁰⁹⁴) kaşr, köşk § bir göz
oda, tek oda. (IV/238. s.).

kāzib: (< Ar.) yalancı § haḳīki olmayan
şey, uydurma: *haber-i kāzib, hayāl-i*
kāzib, havādiş-i kāzibe. Şubḥ-ı kāzib =
güneş doğmadan evvel peydā ve bir

müddet soñra zā'il olan beyāzlık.
(IV/238. s.).

kār: (< F.) iş, güç, 'amel, şan'at. Kār-
gāh = iş maḥalli, iş yeri § nef',
temettu', kazanç: *kār u kesb*. § Te'sīr,
işleme. 'Arabīde *kār zaḥīre* yüklü
şuya başık gemilere ıtlāk olunur.
Benim ne kārım olur dehre iltifātımdan
(Hāmid). (IV/238. s.).

kār: (< F.) evāḥir-i kelimāta iltihāk
eden edāt-ı fā'iliyyetdir ki 'edici'
ma'nāsını ifāde eder. Günah-kār =
günāh işleyici. Hizmet-kār = hizmet
edici. Yād-kār = yād edici,
hātırlayıcı. (IV/238. s.).

kār-āzmūde: (< F.) iş şınamış, tecrübeli
adam: *merd-i kār-āzmūde*. Kār-
āzmūde-gī = kār-āzmūdelik.
(IV/238. s.).

kār-āgāh: (< F.) iş añlar ve işe vāḳıf,
vuḳūf ve tecrübe şāḥibi. Kār-āgāhī =
kār-āgāhlık. (IV/238. s.).

kār u bār: (< F.) iş güç; kesb ü kār.
(IV/238. s.).

kārbān: (< F.) deve, kaṭır, eşek gibi
ḥayvān kaṭarı § kāfile, kārvān,
tüccār ve yolcularıñ hey'et-i
müctemi'a ile yola 'azīmetleri.
(IV/238. s.).

kārbān-serāy: (< F.) şehirlerde,
kaşabalarda yol üzerinde yolcularıñ,

5093 Āteş-pāre, Kalender.

5094 Kāmūs-ı Türkī: Farsça. Lugat-ı Nācī: Farsça. Devellioğlu: Farsça.

misâfirlerin iḳâmet ve beytütetine maḥşûş olmak üzere inşâ edilen ḥân. (IV/238. s.).

kâr-perdâz: (< F.) iş düzücü, iş görücü, gören § İrân Devleti şeh-benderlerinin 'unvân-ı resmiyyesi. (IV/238. s.).

kâr-hâne: (< F.) iş maḥalli, dest-gâh, dükkân, fabrika. (IV/239. s.).

kârd: (< F.) bıçak: *kârd u ḥançer*. (IV/239. s.).

kâr-dân: (< F.) vâkıf-ı umûr; iş bilici, bilen. Kâr-dânî = iş bilicilik. (IV/239. s.).

kâr-dîde: (< F.) tecrübe şâhibi, iş görmüş, görgülü adam. Kâr-dîde-gî = tecrübe-dîdelik, görgülülük. (IV/239. s.).

kâr-zâr: (< F.) cenk, kavgâ, muḥârebe. Kâr-zâr-gâh, fezâ-yı kâr-zâr = meydân-ı harb. (IV/239. s.).

kâr-sâz: (< F.) iş düzücü, iş görücü. (IV/239. s.).

kâr-şinâs: (< F.) ḥakîm, şâhib-i vuḳûf, tecrübeli, iş aḥlayıcı. Kâr-şinâsî = kâr-şinâslık, iş aḥlayıcılık. Cem'i *kâr-şinâsân*. (IV/239. s.).

kâr-fermâ: (< F.) iş buyurucu, buyuran; ḥükümdâr § kâr-fermâyî = kâr-fermâlık. Cem'i *kâr-fermâyân*. (IV/239. s.).

kâr-gâh: (< F.) iş yeri. Nazımda taḥfîf ile 'kâr-geh' de dênilir. Kâr-gâh-ı kûn fekan = dünyâ ve mâ-fihâdan kinâyedir. *Fikr-i pür-maẓmûn mudur âyîne-i ṭab'ımda yâ / 'Aks-i naḳş-ı kâr-gâh-ı 'âlem-i bâlâ mudur* (Nef'î: K. 7/38). (IV/239. s.).

kâr-güzâr: (< F.) iş güzâr, iş bitirici, bitiren. Kâr-güzârî = iş güzârlık. Cem'i *kâr-güzârân*. (IV/239. s.).

kâr-ger: (< F.) iş işleyici, işleyen § mü'eşşir, nâfiz. *Kâr-ger-i te'sîr* ta'bîrinde biri fazladır. Yalnız kâr-ger yâḥûd yalnız mü'eşşir demek kâfidir. (IV/239. s.).

kâr-gîr: (< F.) iş tutucu, tutan § metîn, müstaḥkem, dayanaklı taş binâ ma'nâsında kullanılır. *Bütün kâr-gîr, yarım kâr-gîr*. (IV/239. s.).

kâr-nâme: (< F.) hüner ve şan'at şâhibiniñ berây-ı imtiḥân meydâna koğuşu âşâr-ı huşûşiyye, nümüne, örnek olarak yapılan resim, iş. § Cenk-nâme, târiḥ. Lisânımıza taḥrîf ile *ger-nâme* tarzında ve 'revnaklı, edâlî, 'unvânlı' ma'nâsında kullanıldığı *Burhân*⁵⁰⁹⁵da beyân olunur. *Vâkı'â ker-nâmeli* ta'bîri zebân-zed ise de ma'nâca beynlerinde mevcûd olan fark-ı

küllīye nazaran bundan me'hūz bulunması meşkūkdur. (IV/239. s.).

kārvān: (< F.) 'kārbān' ma'nāsınadır. Yolcu kâfilesi, yolcular kaṭārı. Kārvān-serāy = kārbān-serāy. *Hān ki yolcularıñ iḳāmet-gāhıdır.* (IV/239. s.).

kārīz: (< F.) bāğçeleri şulamak yeraltında yapılan şu yolu. Aşıl Türkçesi *avğun*'dur. § Çirk-ābıñ akması için yeraltında yapılan lağım ki 'kerīz' de dēnilir. (IV/240. s.).

ke's: (< Ar.) içinde şu ve meşrubat-ı sā'ire bulunan kaṭ, bardak § fenn-i nebātāt ıştırāhında 'çiçeği hāricen ihāṭa eden yeşil kaṭı'a, zarf' demektir. Ke's-i vaḥīdū'l-varaḳ, ke's-i cülcülī. Cem'i *kū'ūs* ve *kāsāt*. (IV/240. s.).

kāsib: (< Ar.) kesb edici, kazanıcı, ticāretle ve aḥz u i'tā ile geçinen. El-kāsibü ḥabību'llāh = kāsib Allāh'ıñ sevgili kuldur. (IV/240. s.).

kāst: (< F.) eksik, noḳşān. Bī-kem ü kāst = noḳşānsız, tamām. Kāste = eksilmiş, nāḳış olan. Bu yalnız kullanılmaz. *Kāste*'niñ yalnız kullanıldığı vāḳı'adır. (IV/240. s.).

kāsīd: (< Ar.) degersiz, sürümsüz, geçmez olan şey: *metā'-ı kāsīd*. (IV/240. s.).

kāsir: (< Ar.) kesr edici, eden. Kāsirū'l-eşnām = pūtları kırıcı, ḥazret-i İbrāhīm 'aleyhi's-selāmıñ laḳabı. Kāsirū'l-ḥacer = kaya kuyruḡu. (IV/240. s.).

kāse: (< F.) içine ḥōş-āb ve meşrubat-ı sā'ire konulan yayvan, derince ma'rūf kaṭ. Kāse-bend = kırık kāseleri ta'mīr eden. Kāse-ger = kase yapıcı, yapan. Kāse-i ser = başıñ kāsesi, kaṭaṭası. (IV/240. s.).

kāselīs: (< F.) müdāhin, dalḡavuk, çanak yalayıcı. Kāselīsāne = dalḡavukçasına, müdāhincesine. (IV/240. s.).

kāşāne: (< F.) kışlık ve şeh-niştirli ḥāne § şöḡbete maḥşūş maḥall § ḥarem ḥücre, yataḳ odası § yuva ma'nāsınadır: *kāşāne-i mürḡān*. Lisānımızda mükellef, müzeyyen-ḥāne ma'nāsında kullanılır: *Adanıñ şark-ı şimālīye nāzır girintili, çıkıntılı burnunda kā'in kāşāne-i dil-niştirniñ*. (IV/240. s.).

kāşif: (< Ar.) keşf edici. Şıfat-ı kāşife = dīḡerlerden ayrı, açık bulunduran şıfat. (IV/240. s.).

kāşkī: (< F.) edāt-ı temennīdir. Dā'imā "gelse, gitse, olaydı, bulaydı" gibi ma'nā-yı temennīyi mutazammın ef'al ile birlikte kullanılır.

Muhāverātda *keşke* tarzında telaffuz olunur. *Kāş* şüretinde isti'mālî külliyyen mehcürdür. (IV/240. s.).

kāzım: (< Ar.) öfkesini, gâzabını hazm edici; nefsine güç gidecek şey'e gâzab etmeyip teskîn-i nefs eden. Cem'i *kāzımîn*'dir. (IV/241. s.).

kāgaz: (< F.), **kāğıd:** [mu'arreb] yazı için kullanılan varak, kırtas. Lisānımızda ikincisi isti'māl olunur. Kāğıd-hāne = kāğıd yapılan mahall Ş İstanbul limanının muntehāsında kā'in tenezzüh-gāh-ı meşhūr. (IV/241. s.).

kāf: (< Ar.) elif-bā-yı 'Osmānīde yirmi beşinci harfiñ ismidir. Ebced hesābınca "20" 'adedine işāretidir: *kāf-ı meksûre*. (IV/241. s.).

kāffe: (< Ar.) 'umûm ve şümûlû mutazammındır. Cemî', hep, cümle, bütün. Kāffe-i ef'ālî = bütün işleri. *Talebeniñ kāffesi geldi*. || *Misâfirleriñ kāffesi gitdi*. Kāffeten = cemî'en, cümlesi birden. (IV/241. s.).

kāfir: (< Ar.) fi'l-aşl 'setr edici' demektir. Hakkı setr ettiği için ıtlāk olunmuşdur. 'Mü'min olmayan, ni'am-ı İlāhiyyeyi inkār eden' demektir. Kāfir-i ni'met = nān-kör. Kāfir-sitān = Hind'iñ şimāl-i ğarbisinde bir kıt'anıñ ismi. Cem'i

küffār, keferē'dir. 'Acemler fā'yı fethā ile okurlar. (IV/241. s.).

kāfil: (< Ar.) der-'uhde edici, alıcı, kefil ve müte'ahhid olan. Kāfil-i erzāk-ı ümem = Hâzret-i Allāh. (IV/241. s.).

kāfūr: (< Ar., < F.) Hindistān'ın cenûb taraflarında yetişen bir ağacıñ şamğıdır ki beyāz, ağır koçulu bir nesnedir. Kāfūrî = kāfūra mensûb. Şem'-i kāfūrî = muşaffā, berrāk mum. (IV/241. s.).

kāfî: (< Ar.) kifāyet edici, eden; elverici, elveren: *miqdār-ı kāfî, derece-i kāfiyyede*. || *Eger makşûd eşerse*⁵⁰⁹⁶ *muşra'-ı berceste kāfidir* (Koca Râğib: G. 137/4). (IV/241. s.).

kākül: (< F.) perçem gibi başıñ tepesinden şarkān Ş zülûf gibi yanaklara doğru uzanan saç. *Gerden-i billûre dökmüş kākül-i zer-târını*. (IV/241. s.).

kālā: (< F.) kumāş, metā'. Kālā-yı girān-bahā = çok kıymetli kumāş. *Kāle* de bu ma'nāya luğatdır. (IV/241. s.).

kālbüd: (< F.) beden, cesed, kalıp. Feth-i bā ile de luğatdır. *Söz kālbüd-i kadr-i Benî Âdem'e cāndır* ('Avnî: Ms. 14/1). (IV/241. s.).

5096 Dīvānda: eşerdir.

kālūs: (< F.) aḥmak, ebleh. Kālūšāne = aḥmakçasına. (IV/241. s.).

kām: (< F.) maḥşūd, merām, emel, istek. Kām almak = merāmına etmek. Kām-baḥş = insānıñ merāmını bağışlayıcı, bağışlayan. Kām-bīn = kām görücü, merāma erdiren. § Baḥtiyār, mes'ūd. Kām-perver = merām besleyici, emel ḥaşıl edici. Kām-rān = kām sürücü, süren; merām ettiğini ḥuṣūle getirici, şāḥib-i devlet ve ikbāl olan. Kām-rānī = kām-rānlık. Kām-revā = maḥşūduna nā'il olan, merāmını ḥuṣūle getiren. Kām-revāyī = kām-revālık. Kām-kār = devlet ve 'izzet ve ḥaṣmet şāḥibi. *Hükümdār-ı kām-kār*. Kām-kārī = kām-kārılık. Kām-ver, kam-yāb = şāḥib-i merām, maḥşūduna ermiş, baḥtiyār. *Kāme* de *kām* ma'nāsınadır. Bü'l-kāme = 'emeli, merāmı çok' demektir. (IV/241. s.).

kāmīl: (< Ar.) eczāsı tām, nokşānsız olan, bütün: *'ayār-ı kāmīl, vezn-i kāmīl*. Kāmīlen = tamām, nokşānsız olarak. § 'İlm ve kemāl şāḥibi, edeb ve terbiyeli: *merd-i kāmīl, kāmīl bir adam*. § Buḥūr-ı 'arūzdan biriniñ ismidir: *baḥr-i kāmīl*. || *İnsān-ı kāmīl*

olmağa sa'y ile ādem ol (Bāḳī: G. 289/7). (IV/242. s.).

kān: (< F.) ma'den, ma'den ocağı: *kān-ı cevher, kān-ı kerem, kān-ı müriyyet*. Kānī = ma'dene mensüb, mā'denī. Meşhūr Kānī'niñ vefātına Surūrī'niñ söylediği tārīḥ mıṣrā'ı ber-vech-i ātīdir. *Her sözü ma'den-i cevher idi gitdi Kānī* (Surūrī); *Meger kim o bir cevhere kān imiş* ('İzzet Mollā⁵⁰⁹⁷: 371). (IV/242. s.).

kānūn: (< Ar.) demirden, bakırdan, toprakdan yapılan āteş ocağı, şoba § kānūn-ı evvel, kānūn-ı şānī = şühūr-ı Rūmiyyeniñ martdan i'tibāren onuncu ve on birinci ayları. (IV/242. s.).

gāv: (< F.) öküz, şıgır. Gāv-meşreb = öküz hüylü. Gāv-bān = şıgırtmaç. Gāv-i deştī = yābān şıgır. (IV/242. s.).

gāv-ı zemīn: (< F.) i'tibār-ı kudemāya göre arzı şırtında götüren öküz. *Gāv-ı arz* da ta'bīr olunur. (IV/242. s.).

kāh: (< F.) şaman, çöp. 'Keh' de denilir. Meşelā "kāh-rübā ve keh-rübā" gibi. Kāh-dān = şamanlık. (IV/242. s.).

kāh: (< F.) *kāhīden* maşdarından şığa-i emirdir ki 'eksildici, eksilden'

ma'nāsında vaşf-ı terkibî şüretinde kullanılır. Cān-kāh = 'cān eksildici' demektir. Kāf-ı Fārisî ile telaffuzu yañlıştır. (IV/242. s.).

gāh: (< F.) edāt-ı vakıttır. Şubh-gāh = şabāh vakti. Seher-gāh = seher vakti. Şebān-gāh = gece vakti. *Āh-ı şebāh-gāh*. § Edāt-ı mekândır. Secde-gāh = secde maḥalli. § Nādiren 'vakit, zamān' ma'nāsında kullanılır: *her-gāh* gibi. § 'Ba'zen, ba'zı' ma'nāsında kullanılır. *Ba'zen* makāmında 'gāhī' de denilir. *Gāhice* ta'bīri artık kullanılmıyor. Nā-gāh = vakitsiz, añsızın, birdenbire. Gāh gāh = vakit vakit, ba'zı ba'zı. Gāh u bī-gāh = 'vakitli, vakitsiz, sıralı sırasız' demektir. *Gāh bir harf sukūtuyla eder nāşırı nār / Gāh bir nokta kuşuruyla gözü kör eyler* (Fuzūlî); *Gāhī o nigāh-ı vahşet-āşār / Hissêtdiriyor ki bir gamuñ var* (Mu'allim Nācî⁵⁰⁹⁸: 52); *Görmek ister dil-i firkat-zede her-gāh seni* (Naḥîfî). (IV/243. s.).

kāh-rübā: (< F.) 'şaman kapıcı, kapan' demektir. Elektrik kuvvetini hā'iz şarı bir taşā ıtlāk olunur. Ondan sigara ağızlığı, çubuk ucu, tesbīh gibi şeyler yapılır. Lisānımızda

kehriiba şüretinde taḥfif ile kullanılır. (IV/243. s.).

kāh-keşān: (< F.) Türkçede 'hācılaryolu, şamanuğrusu' denilen ve gökyüzünde geceleri beyāz yol şeklinde görünen kevkebleriñ ismidir. Lisānımızda dā'imā muḥaffefi olan *keh-keşān* kullanılır. (IV/243. s.).

kāhil: (< Ar.) 'kuhūlet ile muttaşif ya'nī ağır, tenbel, ihtiyār' ma'nāsınadır: *şahş-ı kāhil, zevce-i kāhile*. § Durğun, rākid: *baḥr-i kāhil*. Kāhilāne = tenbelcesine. (IV/243. s.).

kāhin: (< Ar.) şanki gā'ibden haber vèren fālcı, baqıcı: *kāhin-i ebleh-firīb*. Kāhināne = kāhincesine. Cem'i *kehene* ve *kühhān*'dır. (IV/243. s.).

kāhvāre⁵⁰⁹⁹: (< F.) beşik. Lisānımızda ekşeriyā muḥaffefi olan *gehvāre* isti'māl olunur. (IV/243. s.).

kebāb: (< Ar.) āteş üzerinde kızardılmış, pişirilmiş et § alazlanmış her türlü şey: *kestāne kebābı, fındık kebābı, döner kebābı, şiş kebābı*. (IV/243. s.).

kebābe: (< Ar.) Çīn diyārından gelen bir nev' devā, 'ilāçdır ki gālaṭ olarak *kebābiyye* diye ma'rūfdır. Buña 'kuyruklu biber' denilir. (IV/244. s.).

5098 Āteş-pāre, Kebüter.

5099 Kāmūsta bu şekilde yazılmıştır.

kebbād: (< Ar.) limon nev'inden, faķat iēi şulu olmayıp etli bulunan iri bir meyvedir. Loķma loķma kesilip tatlı pişirilir. (IV/244. s.).

kebāde: (< F.) ta'līm yayı, gevsēk ta'līm oku. Kebāde-geř⁵¹⁰⁰ = kebāde çekici, kemān-geşlige yeñi alınan kimse. Kebāde-geřī = kebāde-geşlik. (IV/244. s.).

kebā'ir: (< Ar.) *kebīre*'niñ cem'i. Kebīreler, çok gūnāh olan 'ameller, byk gūnāhlar: *ehl-i kebā'ir*, *irtikāb-ı kebā'ir*. (IV/244. s.).

kabbān: (< Ar.) ķapan. Fi'l-aşl 'byk terāzi' ma'nāsınadır ki *ķapan* kelime-i Fārisiyyesiniñ mu'arrebidir. (IV/244. s.).

kebd: (< Ar.) ķaraciger. 'Kibd, kebid' de dēnilir. Lakin *kebed* ğalaťdır. Cem'i *ekbād*, *kbd*'dur. Kebid'l-ciger = deñiziñ engin yeri. Kedib'l-ķavs = yayıñ orta yeri. (IV/244. s.).

gebr: (< F.) Mecsī, āteř-perest, mşrik: *gebr  tersā*. (IV/244. s.).

kebř: (< Ar.) dört yaşında erkek koyun, ķo. Cem'i *ekbāř*. Buña Türkçede obānlar taħrīfle 'ebiř' dērler. (IV/244. s.).

gebk⁵¹⁰¹: (< F.) 'keklik' dēnilen ķuř: *gebk-i ħurāmān*. Gebk-i derī = sesi güzel byk keklik. *Derī* lafzı havāsı laťif, çemenli dağ etegi. ř 'řīrāz ķıť'asında bir nāĥiye' ma'nāsınadır. (IV/244. s.).

kebter: (< F.) gvercin. Kebter-i nāme-ber = mektb gtren gvercin. Kebter-bāz = gvercin besleyen, şatan. Kebter-i ĥarem = ĥarem-i Ka'be'de bulunup şaydı memn' olan gvercin. (IV/244. s.).

kebd: (< F.) gk, gk rengi, mā'ī: *āsmān-ı kebd*, *eşm-i kebd*. (IV/244. s.).

kebīr: (< Ar.) byk: *cāmi'-i kebīr*, *řaĥn-ı kebīr*, *kebīr'l-ĥacm*, *kebir's-sinn*, *emīr-i kebīr*, *veled-i kebīr*, *sefā'in-i kebīre*. (IV/244. s.).

kebīre: (< Ar.) büyük gūnāh. Cem'i *kebā'ir*. (IV/244. s.).

kebīse: (< Ar.) doldurulmuş nesneye ıtlāķ olunur. Te'nīři mevşfi i'tibāriyledir. Sene-i kebīse = kendine bir gün 'ilāve olunmuş seneye ıtlāķ olunur. Tārīĥ-i Rmīniñ her dört senede bir kısır zamānı cem' ile sīnin-i sā'irede yirmi sekiz gün olan řehr-i řubaťn bir gün ziyāde ile yirmi doķuz gün i'tibār

5100 Kāmsta, bu ek "keş" şeklinde verilmiş olsa da bu kelime "geş" şeklinde yazılmıştır.

5101 Kāmsta kelime kaf-ı Fārisi ile yazılmıştır.

édilmesi kâ'ide-i mevzû'ası
îcâbındandır. O yevm-i zâ'ide ve o
seneye 'kebîse' dênilir. (IV/245. s.).

kepçe: (< F.) ma'rûf-ı maṭbah ve aşçı
âleti ki 'kefçe' de dênilir. (IV/245. s.).

kettân: (< Ar.), **ketân:** (< F.) Türkçede
'keten' dênilir. Keten dênilen
nebâtîñ sâķından çıkan lîf ipligidir
ki onuñ mensûcât-ı muḥtelifesi
vardır. *Ketân bezi* ma'rûfdur.
(IV/245. s.).

ketâ'ib: (< Ar.) *ketîbe*'niñ cem'i. Kitâyeb
yazılmamalı. (IV/245. s.).

ketb: (< Ar.) yazmak, yazılmak: *ketb ü*
taḥrîr. (IV/245. s.).

ketebe: (< Ar.) *kâtib*'iñ cem'i. Muṭlaķā
devā'ir-i resmîyye aķlāmında
müstahdem küçük me'mûrlara ıtlāk
olunur: *ketebe-i aķlām*. (IV/245. s.).

ketm: (< Ar.) bir sözü gizlemek, bir
şey'i şaķlamak: *ketm-i rāz*, *ketm-i*
nüfûs. (IV/245. s.).

ketûm: (< Ar.) ziyāde gizleyici, aķzı
pek, sır vèrmeyen. (IV/245. s.).

ketîbe: (< Ar.) 'asker bölüğü, ordudan
ayrılmış toplu alay, düşmana çapul
eden yüzden biñ nefere ķadar
süvārî ķolu. Ketîbe-perver = 'asker
besleyici, 'askere luṭf edici. (IV/245.
s.).

keşāfet: (< Ar.) şıķlık, ķalınlık, çoklık,
yoğunluk: *keşāfet-i eşcār*, *keşāfet-i*
havā, *keşāfet-i nüfûs*. § Māyi'âtça
ķoyuluk, şeffāf olmamak ḥālî; ya'nî
bir şey'iñ içinden aydınlıķıñ
geçmesi. (IV/245. s.).

keşret: (< Ar.) *ķillet*'iñ zıddı. Çoklık,
bolluk. Māddiyyāt ve
ma'neviyyātta ķullanılır: *keşretde*
vaḥdet, *keşret-i evlād*, *keşret-i nüfûs*,
keşret-i müṭāla'a, *keşret-i nüķūd*.
(IV/245. s.).

keşîr: (< Ar.) çok, çok olan şey: *keşîrü'l-*
vukû', *meşāliḥ-i keşîre*. (IV/245. s.).

keşîf: (< Ar.) 'keşāfetli, keşāfetle
muttaşîf olan şey'e dênilir: *havā-yı*
keşîf, *ebr-i keşîf*, *mā-yı keşîf*, *ecsām-ı*
keşîfe. § Koyulmuş māyi'ât, içinden
aydınlık geçmesi mümkün olmayan
şey. (IV/245. s.).

kec: (< F.) egri, çarpık, ters. (IV/245.
s.).

kecābe, kecāve: (< F.) maḥfe, Ka'be-i
Mu'azzama yollarında deveniñ
üzerine vaż' ile içine girilip oturulan
bir nev' taḥtrevāndır: *kecābe-i şān*,
kecāve-i iķbāl. (IV/246 s.).

kec-bîn: (< F.) şaşlı, egri gören, ters
muṭāla'a eden. (IV/246. s.).

kec-re'y: (< F.) re'yi saķım olan § yañlış
re'y vèren. (IV/246. s.).

kec-reftār: (< F.) ters yürüyen, yürüyüş çarpık olan. (IV/246. s.).

kec-rev: (< F.) egri giden; meslegi sakım olan. (IV/246. s.).

kec-fehm: (< F.) ters aňlayan. Cem'i: *kec-fehmān*. (IV/246. s.).

kec-külāh: (< F.) külāhı egri, külāhını egri giyen. *Keçe-külāh* ta'biri bundan ğalaťdır. (IV/246. s.).

kec-naẓar: (< F.) egri bakışlı, ĥusūd. (IV/246. s.).

kec-nihād: (< F.) ĥineti ĥabī'atı bozuk, ters ĥüylü olan. (IV/246. s.).

keşkūl: (< F.) keşkūl⁵¹⁰² gibi dilenci kabağı: *keşkūl-ı fuķarā*. (IV/246. s.).

keĥāl⁵¹⁰³: (< Ar.) göz hekimi § ziyāde sürme çekici, çeken. (IV/246. s.).

keĥl: (< Ar.) göze sürme çeken. (IV/246. s.).

keĥīl: (< Ar.) sürme çekilmiş, sürmeli: *'ayn-ı keĥīl*. (IV/246. s.).

kedd: (< Ar.) 'bir işiñ ĥuşūlü için zōr, meşakķat, emek çekmek' ma'nāsınadır. Kedd-i yemīn = 'sağ eliñ emegi' demekdir ki ma'nā-yı maķsūd 'el emegiyle ĥāşıl olan kazańç'dır. (IV/246. s.).

gedā: (< F.) yoksul, dilenci. Gedāyī = dilencilik. (IV/246. s.).

ked-bānū: (< F.) ked = 'ĥāne', bānū = 'ķadın' ma'nāsınadır ki 'ev ķadını' demek olur. Ĥāne-i umūruna neẓāret eden büyük ķadın ki lisānımızda 'kahyā ķadın' denilir. (IV/246. s.).

ked-ĥudā: (< F.) 'şāĥib-i ĥāne' demekdir. Lisānımızda taĥrīf ile *ket-ĥudā*, *kahyā* tarzında yañlış kullanılıyor. İştīlāĥımızda büyük konaklarda umūr-ı beytiyyeyi idāre eden ve eşnāf-ı şan'at ve ticāretten bir takımıñ umūr ve ĥuşūşātına bakmak üzere taraf-ı ĥükümetden naşīb olunan adama ıtlāk olunur: *ĥamāllar ket-ĥudāsı*, *kayıkķılar ket-ĥudāsı*. (IV/246. s.).

keder: (< Ar.) fi'l-aşl 'bulanık olmak' ma'nāsınadır. *Şafvet*'iñ ve *şafā*'nıñ naķīzı. Bu münāsebetle 'ıztırāb, ğam, ĥüzün, ğuşsa' ma'nāsında kullanılmışdır. Keder-efzā = keder artırıcı. Keder-engīz = keder ķoparıcı, ķoparan. Cem'i *ekdār*'dır. (IV/246. s.).

kedme: (< Ar.) 'nişāne, bere, bedende yara ve ķıban sağaldıķdan sonra yama gibi ķalan yer'e denilir. İştīlāĥāt-ı tıbbiyyedendir. Feth-i dāl ile yañlışdır. Bu, 'ısırıp berelemek'

5102 Kāmūsta kelime "lam" ile yazılıdır.

5103 Kāmūsta kelime şeddesiz yazılmıştır.

ma'nāsına olan *kedm* lafzından me'hūzdur. (IV/247. s.).

kede: (< F.) 'maḥall, mekân' ma'nāsınadır. Yalnız kullanılmaz. Āteş-kede = āteş-perestleriñ 'ibâdet-hānesi. Mey-kede = 'işret maḥalli, müsikirât satılan maḥall, mey-hāne. Büt-kede = pūta tapanlarıñ 'ibâdet-hānesi. (IV/247. s.).

kezā: (< Ar.) 'bu dahī, bunuñ gibi' ma'nāsına. "Kef" ḥarf-i teşbīhi ile "zā" ism-i işâretinden 'ibâret-i terkīb. *Kezālik* şüretinde de kullanılır. (IV/247. s.).

kezzāb: (< Ar.) pek yalancı, çok yalan söyleyen. (IV/247. s.).

kezūb: (< Ar.) pek yalancı, ziyāde yalan söyleyen: *Şaḥş-ı kezūb ba'zen doğru söylese bile seniñ içün nāfi' olamaz* (Ḥazret-i 'Ömer) raḍıya'llāhu 'anh tarafından Sa'd ibni Vakḥkâş raḍıya'llāhu 'anha yazılan mektūbdan bir fıkra. (IV/247. s.).

kerr: (< Ar.) 'bir şeyden rücū' étdikten soñra yeñiden oña meyl ve teveccüh göstermek' demektir. Bu lafz yalnız şu ta'bırde kullanılır. Kerr u ferr = düşman üzerine hücum édip kaçmak gösterdikden soñra yine dönerek ḥamle étmek, çarḥa cengi. (IV/247. s.).

ger: (< F.) edât-ı şart olan *eger*'iñ muḥaffefidir. Yalnız nazımda kullanılır. Ş Edât-ı fā'ildir ki isimleriñ āḥirlerine lâyıḳ olur. 'Fā'aliyyet' ma'nāsını ifāde éder. Zer-ger = kuyumcu. Āhen-ger = demirci. Keşf-ger = pāpūşcu. Ş 'Uyuz 'illeti' demektir. Bu ma'nā Fārisiye maḥşūşdur. (IV/247. s.).

kerrāt: (< Ar.) *kerre*'niñ cem'i; 'def'alar, ḥamleler' ma'nāsınadır: *kerrāt-ı 'adīde*. Kerretān = şabāḥ ve aḥşām. Cedvel-i kerrāt = a'dādıñ yek-dīgerine darb-ile ḥāşılını gösteren cedvel. (IV/247. s.).

kerrār: (< Ar.) düşman üzerine döne döne hücum éden mübāreze ıtlāk olunur. İmām 'Alī kerimu'llāhü veche ḥazretlerine 'alem-i ḥāssdır: *Ḥaydar-ı Kerrār. ‖ Benim ol Ḥaydar-ı Kerrār-ı ma'nā kim hücumumdan / Dilīrān-ı ḥayāle teng olur endīşe meydānı* (Nef'i: K. 12/42). (IV/247. s.).

kerāste: (< F.) ma'lūm. Yonulmuş ağaç, taḥta, direk ve emşāli: *kerāste tüccārı, kerāsteciler*. (IV/247. s.).

kerāmet: (< Ar.) evliyāu'llāhdan şādır olan ḥāriḳu'l-'āde ba'zı aḥvāl ve aḳvāle ıtlāk olunur: *şāḥib-i kerāmet*. Cem'i *kerāmāt*. (IV/247. s.).

kerān: (< F.) kenār, uç, şöñ. Bu kelime de lisānımızda dā'imā edāt-ı selb olan "bī" ile birlikte kullanılır. Fāriside olduğu gibi edāt-ı intihā olan "tā" ile isti'māli nādirdir. Bī-kerān = şöñsuz. *Fezā-yı bī-kerān, deryā-yı bī-kerān*. Kerān tā kerān = bir uçdan bir uca. Bu kelimeyi bu ma'nāda kāf-ı Fārisīniñ kesriyle okumağ ğalaṭ-ı fāhişdir. *Kerāne* 'aynı ma'nāya luğatdır. (IV/248. s.).

kerāhat, kerāhiyyet: (< Ar.) bir şeyden hōşlanmayıp igrenmek. Ma'a'l-kerāha = kerāhatle, hōşlanmayarak, istemeyerek. (IV/248. s.).

kerb: (< Ar.) ğam, ğuşsa, tāsa. Cem'i *kürüb*. ‖ *Hüseyn 'aşkına raḥm et yā Rab / Medediñ ola tesellī-i kerb* (Lā). (IV/248. s.).

kerbelā': (< Ar.) 'Irak'da seyyidü's-şühedā Hāzret-i İmām Hüseyn raḍıya'llāhu 'anh efendimiziñ meşhed-i muḳaddesleri olan maḥall. *Cibrīl! Var ḥaber vēr sulṭān-ı enbiyāya / Düşdü Hüseyn atından şahrā-yı Kerbelā'ya* (Kāzım: Mrs.⁵¹⁰⁴⁻⁵¹⁰⁵. 12/1). (IV/248. s.).

kerre: (< Ar.) merre gibi def'a, bir şey'in tekerrür edişine ıtlāk olunur. (IV/248. s.).

gerçi: (< F.) edāt-ı şart olan *egerçi*'niñ muḥaffefi. Oraya bakmalı. (IV/248. s.).

gerd: (< F.) toprak, toz. Gerd-ālūd = toza toprağa bulaşık. Gerd-ālūde = toza toprağa bulaşmış, tozlu. (IV/248. s.).

gerdān: (< F.) dönücü, dönen: *çarḥ-ı gerdān, rū-gerdān, ser-gerdān*. (IV/248. s.).

gerdiş: (< F.) dönüş, dönme: *gerdiş-i eflāk, gerdiş-i ecrām, gerdiş-ı eyyām*. Kesr-i kāf ile telaffuzu ğalaṭdır.

gerden: (< F.) boyun: *sīm-gerden*. Gerden-beste = boynu bağı, muṭī', münkād. Gerden-bend = boyun bağı, boyuna bağlanan şey. Gerden-firāz = boynunu kaldırıcı, kaldıran; müfteḥir. Gerden-dāde = muṭī', tābi'. Gerden-keş = kibir edici, 'inādcı. (IV/248. s.).

gerdün: (< F.) 'dönücü' ma'nāsınadır. Bu münāsebetle *felek*'e ıtlāk olunur: *çarḥ-ı gerdün*. Gerdün-ḥaşmet = felek gibi ḥaşmet şāḥibi. Gerdün-iḳtidār = 'felek gibi muḳtedir, ḳudret şāḥibi' demekdir. (IV/248. s.).

5104 Kāzım Paşa.

5105 Dīvānda musraların yerleri tam aksidir.

gerdūne: (< F.) araba. Tekerleri dönerek gitdiği için böyle tesmiye edilmiştir: *gerdūne-i haşmet, gerdūne-süvār-ı 'izz ü ikbāl*. (IV/249. s.).

-kerde: (< F.) *kerden* maşdarından ism-i mef'uldur. 'Ėtmiş, eylemiş' ma'nāsınadır. Muṭlaḳā terkīb ile kullanılır: *te'lif-kerde, tertib-kerde*. (IV/249. s.).

kerefs: (< Ar.) taḥrīf ile 'kereviz' denilen ma'rūf sebze. (IV/249. s.).

kergedan: (< F.) at kadar ve daha irice gāyetle kuvvetli bir büyük cānavardır ki alnında büyük, sivri bir boynuzu bulunur. O kadar kuvvetlidir ki fili görünce ardından segirtip erişirse boynuzuyla karnını deşerek telef eder. (IV/249. s.).

kerkes: (< F.) 'akbaba' denilen kuş. (IV/249. s.).

kerem: (< Ar.) 'nefāset, 'izzet, şeref; 'ālīcenābāne iḥsān, 'ināyet' ma'nāsınadır. *Hasāset*'iñ muḳābilidir. *Kerem* kelimesi Cenāb-ı Hakk'a 'atf olunursa elṭāf ve iḥsān-ı İlāhī ḳaşd edilmiş olur. İnsān ḳaḳında vaşf şüretiyle zikir olursa maḳāsın-i aḳlāḳ ve ef'āl ḳaşd olunur. (IV/249. s.).

kerm: (< Ar.) üzüm çubuğu, kütüğü. Cem'i olan *kürüm* ziyāde kullanılır. (IV/249. s.).

germ: (< F.) şıcaḳ. Muḳābili *serd*'dir. Germ u serd = 'şıcaḳ ve soğuk' demektir ki iyilik, kötülük; darlık, genişlik gibi ḫālāt-ı müteḳābilede kullanılır. *Germ ü serd-i cihān*. Germ-rān = atı, devābbı pek sürücü, süren. Germ-ḫīz = çābuk ve serī' olan. Germ-mend = 'aceleci, 'acül. (IV/249. s.).

germā: (< F.) şıcaḳ. Mevsim-i germā = faşl-ı şayf, yaz. (IV/249. s.).

germābe: (< F.) 'şıcaḳ şu ḫamāmı, ılıca, şıcaḳ şu ile yıkanılacak maḫall' ma'nāsına olduğundan deñiz banyolarına 'germābe' denilemez. (IV/249. s.).

germā-germ: (< F.) kızışıp ısınmış, ziyāde şevḳli olan: *bezm-i germā-germ-i ülfet*. Germā-germī = germā-germlik, kızışıp ısınmak ḫālī. (IV/249. s.).

kerem-kār: (< F.) kerem, iḥsān, 'ināyet edici, eden. Kerem-kārī = kerem-kārılık, iḥsān edicilik. Kerem-kārāne = kerem-kārcasına. (IV/249. s.).

kerem-güster: (< F.) kerem döşeyici, iḥsān ve kerem edici. Kerem-güsterī

= kerem-güsterlik. Kerem-güsterâne
= kerem-güstercesine. (IV/250. s.).

kerem-perver: (< F.) kerem, ihsân
şāhibi. Kerem-perverî = kerem-
perverlik. Kerem-perverâne =
kerem-pervercesine. (IV/250. s.).

germî: (< F.) sıcaklık, kızgınlık: *germî-i*
şems, *germî-i ülfet*, *germî-i bâzâr*.
Zâten ma'nâ-yı maşdariyyeti hâvî
olan iş-bu kelimenin şöñuna güyâ
'Arabî edât-ı maşdariyyet olarak bir
de "yet" 'ilâvesiyle *keremiyyet*
şüretinde isti'mâli ğalaţ-ı fâhişdir ve
pek lüzümsuz ve 'abeşdir. (IV/250.
s.).

kerrenây: (< F.) eski zamânda
kullanılan zûrnâ kabîlinden iri ve
bed sesli bir nev' 'asker borusu.
(IV/250. s.).

kerrübiyyûn: (< Ar.) melâ'ike-i
kirâmîñ eşrâfına ıtlâk olunur. Ya'nî
'muğarreb-i dergâh-ı İlâhî olan
melekler' demektir. Müfredi *kerrübî*
ve üslûb-ı Fârisî üzere cem'i
kerrübiyân'dır. Zât-ı kerrübî-şifât
taḥfîf-i râ ile de cā'izdir. *Şarîr-i*
ḥamemî gûş eyleyince şevk-i medḥiñle /
Şafâsından olur kerrübiyân-ı nüh-felek
sersem (Nef'î: K. 39/44). (IV/250. s.).

kerh: (< Ar.) hoşlanmayıp tiksirmek,
igrenmek. Kerhen = hoşlanmayıp

igrenerek, istemeyerek. *Bu teklîfi*
kerhen kabûl etti. (IV/250. s.).

kerre: (< Ar.) def'a, merre, tekerrürâtın
her biri: *kaç kerre*, *beş kerre*. Cem'i
kerrât: *kerrât taḥtası.* (IV/250. s.).

kerîm: (< Ar.) kerem ile muttaşif olan,
cûd ve ihsân ve 'afv, semâhat şāhibi:
merd-i kerîm, *ḥulq-ı kerîm*, *ahlâk-ı*
kerîme. Kerîmâne = şāhib-i kerem
olana yakışacak şüretde. *Mu'âmele-i*
kerîmâne. *Qur'ân-ı Kerîm* ta'bîrindeki
'kerîm, mu'azzez, mükerrer'
ma'nâsına olduğu gibi *zât-ı*
kerîmâneleri ta'bîri de 'şāhib-i kerem'
ma'nâsını muḥtevidir. Cem'-i
müsta'meli *küremâ*, *kirâm*. (IV/250.
s.).

kerîme: (< Ar.) Qur'ân-ı 'aẓîmü's-şânın
her âyet-i celîlesi: *âyet-i kerîme*. Ş Kız
çocuk: *filânın kerîmesi*. (IV/250. s.).

kerîh: (< Ar.) kerâhatli, igrenç; ṭab'a
nâ-ḥoş gelip igrenilen pis, çirkîn,
fenâ şey: *şavt-ı kerîh*, *kerîhü'l-manẓar*,
râyiḥa-ı kerîhe. (IV/250. s.).

kerîhe: (< Ar.) nefse kerâhat verecek
cünḥa, bâdire. (IV/250. s.).

gezâ: (< F.) ısıricı, ısıran. Nâdiren
terkîp ile kullanılır: *pistân-gezâ*, *leb-*
gezâ. (IV/250. s.).

gezend: (< F.) zarar, ziyân, elem. Fi'l-
aşl *kâf*ın zammıyladır. (IV/251. s.).

kezî: (< F.) hâre taklîdi, ipek karışık bir çeşid kumâş. Kez = 'ipek, ibrişim' demektir. (IV/251. s.).

kes: (< F.) 'kimse, kişi' demektir: *her-kes*. Bî-kes = kimsesiz. Bî-kesâne = kimsesizcesine. Cem'î olan *kesân*'iñ isti'mâli resmiyyâta münhasır gibidir. El-yevm bunlardan başka şüretde isti'mâli mehcûrdur. (IV/251. s.).

kesâd: (< Ar.) *revâc*'iñ zıddı. Alışverişde durğunluk, metâ'iñ i'tibârdan sukûtu, sürümsüzlüğü. (IV/251. s.).

kesâlet: (< Ar.) üşenmek, tenbellik. Lisânımızda bu şüretde isti'mâl olduğu gibi aşlı üzere *kesel* tarzında dahî kullanılır. (IV/251. s.).

kesb: (< Ar.) çalışıp kazanmak, maddiyyât ve ma'neviyyâtta kullanılır: *kesb-i servet*, *kesb-i şöhret*, *kesb-i kemâl*, *kesb-i terakkî*. Kesr ile de luğatdır. (IV/251. s.).

kesr: (< Ar.) kırmak, kırılmak. Maddiyyât ve ma'neviyyâtta kullanılır: *kesr-i hâtır*, *kesr-i şeref*, *kesr-i hayşiyet*, *kesr-i nüfûz*, *kesr-i zîyâ*, *a'zânîñ kesri*, *şîşenîñ kesri*. Ş Sehm-i tâma bâliğ olmayan cüz', eczâ-yı vâhîdden cüz'-i gayr-i tâm: "nısf, 'öşür, hams" gibi. *Kesr-i 'ādî*,

kesr-i a'sârî. Ş 'Esre' denilen işâret-i kırâ'at ki *kesre* de ta'bîr olunur: *kesr-i hâ ile kısım*. (IV/251. s.).

kesre: (< Ar.) esre, harfi hafîf "yî" şadâsıyla okutdurmak için alta konulan hareke: *kesre-i hafîfe*, *kesre-i şakîle*. (IV/251. s.).

kesel: (< Ar.) gevşeklik, üşenmek, ağır davranmak. (IV/251. s.).

keslân: (< Ar.) üşenici üşenen, tenbel. Bu kelimeyi vaz'-ı aşlîsine muğâyir olarak ve harf-i sîn'e harekelendirerek *keselân* tarzında ve *kesel* makâmında isti'mâl edişimiz gâlaftır. (IV/251. s.).

-keş: (< F.) 'çekmek' ma'nâsına olan *keşîden* maşdarından şîga-i emirdir. Muṭlaḳâ terkîb ile 'çekici, çeken' ma'nâsında kullanılır: *dil-keş*, *gayret-keş*, *hasret-keş*, *sevdâ-keş*, *cefâ-keş*. Cem' olarak da kullanılır. Meşelâ "mey-keşân" gibi. (IV/251. s.).

keşşâf: (< Ar.) pek ziyâde keşf edici, eden; eñ çok açıp bulucu, bulan: *keşşâf-ı hakâyık*, *keşşâf-ı müşkilât*, *keşşâf karakolu*. (IV/251. s.).

keşâkeş: (< F.) iki kimseniñ bir şey'i uçlarından tutup kendi taraflarına çekmesi ki *çekişme* ta'bîr olunur. Bu münâsebetle 'cenk, kavğâ, münâza'a' ma'nâsında

kullanılmışdır. § Ğam, keder, ğuşşa.
(IV/252. s.).

keşān: (< F.) 'çekmek' ma'nāsına olan *keşīden* maşdarından mübālağa-i fā'ildir ki 'eñ ziyāde çekici, çeken' ma'nāsınadır. § Yine iş-bu maşdardan şīğa-i emr olan *keş*'iñ ba'de't-terkīb cem' olmuş-idi. Naşıl ki *top-keş* müfred *top-keşān* cem'idir, 'top çekenler' demektir. § Edirne vilāyetini dāhilinde bir kaşabanıñ ismidir: *Keşān kazāsı*. (IV/252. s.).

keşān ber keşān, keşān keşān: (< F.) 'unf ile zōr ile çeke çeke götürmek' demektir. Fārisīde *keşkeşān* şüretinde kullanılır. (IV/252. s.).

geşt: (< F.) 'seyr, temāşā' ma'nāsınadır. Meşelā gül-geşt = 'gül seyri' demektir. Geşt-i deşt u şahrā. Geşt ü güzār = gezme dolaşma. (IV/252. s.).

keştī: (< F.) sefīne, gemi. Keştī-nişīn = gemide oturan. Keştī-i Nūh = Nūh 'aleyhi's-selāmuñ gemisi. Keştī-i ğam = dünyādan kināyedir. Kāf-ı Fārisī ile telaffuzu yañlıştır. *Keştī-bān* 'Arabīsi (mellāh) = gemici, gemi re'isi, kaptan. Keştī-gāh = liman, geminiñ demir atacağı yer. Keştī-ger = gemi yapan, gemi marangozu. *Ṭūfān ise dünyā ğamı biz geştī-i*

Nūh'uz (Rūhī: TB. 1/12). (IV/252. s.).

keşf: (< Ar.) bir şey'iñ yüzünü açmak, kapalı ve gizli şey'i meydāna çıkarmak. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır: *keşf-i nikāb, keşf-i perde, keşf-i haqīkat, keşf-i 'uyūb*. § Bir şey'iñ i'māline, bir binānıñ inşāsına lāzım olan maşrafı tahmīn ile hesāb etmek: *Çeşmeniñ elli biñ ğuruşa inşā olunacağı keşf olunmuştur*. || *Keşf-nāme, keşf mazbaçası...* § Evliyāu'llāhıñ muğayyebātdan haberdār olması: *keşf ü kerāmet*. (IV/252. s.).

keşef: (< F.) 'kaplumbağa' denilen hayvān. (IV/252. s.).

keşfiyyāt: (< Ar.) 'keşfe mensüb' ma'nāsına olan *keşfī*'niñ cem'idir. Yeñiden meydāna çıkarılan āşār ü mevādd, bir ciheti veyā düşmanı taraşşud ve mu'āyene şüretiyle vukū'-bulan harekāt, bir şey'i inşā için olan tahmīnāt makāmında kullanılır: *erbāb-ı fenniñ keşfiyyāt-ı ahīresi, mühendisleriñ keşfiyyātına göre, erkān-ı harbiyye hey'etiniñ keşfiyyātı*. (IV/252. s.).

keşk: (< F.) yoğurt kurusu. Köylü Türkler *kurut* ve *keş* dērler. 'Arabīde 'herise' denilen ve dövülmüş

buğdayı kaynatdıktan sonra yoğurt karışılarak vücûda getirilen ta'âmdır ki Türkçede 'keşkek' denilir ve içine yoğurt yerine ekseriyâ tereyağı konularak yenilir. (IV/253. s.).

keşkûl: (< F.) dilenci çanağı. Ba'zı dervîşlerin ellerinde taşıdıkları ağaçdan vesâ'ir şeylerden yapılmış kayık şeklindeki kap. Keşkûl-i fuḳarā = bir nev' tatlı ta'âmdır ki dövülmüş bādem, süt, kaymak, şeker ile taḥḥ olunur ve üzerine rendelenmiş Hindistān cevizi kırıntıları ve dövülmüş şām fıstığı konulur. Fuḳarāya naşīb olmayan eḫ'imedendir. (IV/253. s.).

keşmekeş: (< F.) nizā', cidāl, itişme. (IV/253. s.).

keşīde: (< F.) çekmiş, çekilmiş: *medd keşīdesi, keşīde olunan ziyāfet, kad-keşīde, ḳur'a keşīdesi, ḥurūf keşīdesi, keşīdeli. Telḡraf keşīde etmek* ta'bīri *tel çekme*'niñ tarz-ı münşiyānesi olacak ammā pek münāsebetsizdir. Keşīde-kāmet, keşīde-ḳadd = uzun boylu. Keşīde-rū(y) = uzun yüzlü. (IV/253. s.).

keşīş: (< F.) pāpās, rāhib. Mu'arrebî *ḳasīs*'dir. Cem'i *keşīşān*. (IV/253. s.).

keẓīm: (< Ar.) 'keẓm ile muttaşif olan ki ḥiddetini, ḡazabını ḥabs ve men'

ile belli etmeyen' demektir. (IV/253. s.).

ka'b: (< Ar.) a'zā kemiklerinin oynak yerleri, ḥuşuşuyla topuk, aşık Ş meczūru bir def'a daha cezre ḍarb etmek Ş mecd, şeref ve şān: '*ulüvv-i ka'b*. "Filānıñ ka'bına varılmaz." ta'bīri 'onuñ şeref ve şānına yetişilmez, naẓīr ḳabūl etmez' demektir. Ş Hem eñi boyu hem yüksekliği olan şey, mik'ab Ş oyun zarı; kızın memesi argırşaklanmak, yumrulanmak gibi ma'nāları lisānımızda mu'teber ve müsta'mel değildir. (IV/253. s.).

ka'be: (< Ar.) ḳible-i ehl-i İslām olan beytu'llāh: *tavāf-ı Ka'be*. (IV/253. s.).

kef: (< F.) köpük: *emvāc-ı kef-feşān, müvecceh-i kef-nişār*. (IV/253. s.).

keff: (< Ar.) imtinā' etmek, geri durmak. Keff-i yed = el çekmek, bir kimseniñ ḥuḳūḳ-ı şahşıyye için ḳable'd-da'vā maṭlūbundan vāzgeçmesi Ş el, beş parmağı müştamel olan avuç, pençe. Cem'i *küfūf*. Zāhir-i keff = eliñ üstü, sırtı. Bāṭın-ı keff = eliñ içi, ayası. Ş İşṭilāḥ-ı 'arūziyyūnda 'yedinci ḥarf-i sākini ışkāt' demektir. Meşelā "fā'ilātün, mefā'ilün" cüz'leriniñ nūnları gibi

ki ıskātıyla “fā’ilāt, mefā’il” kalır.
(IV/254. s.).

keffāret: (< Ar.) zünūbu, günāhı, ḥaṭī’eyi setr ve izāle için tevessül olunan, vèrilen nesne. Keffāre-i yemīn = yemīn keffāreti. Taḥfīf-i fā ile ma’rūfdur. (IV/254. s.).

kefāf: (< Ar.) bir şey’in misli, miqdārı Ş ihtiyācı def’ eyleyecek kadar rızq: *kefāf-ı nefis*. Kesr-i kāf ile ğalaṭdır. (IV/254. s.).

kefal: (< Ru.) kefalya, büyük eñli başlı bir nev’ balık. (IV/254. s.).

kefālet: (< Ar.) boynuna almak, birine ‘ā’id olan şey’in ifāsını der-‘uhde etmek ya’nī biriniñ ḥaqqında lāzım gelen maṭālibeyi dīgeri iltizām ve ta’ahhüd eylemektir: *kefālet-i müteselsile*, *kefālet-nāme*. Kefālet-i bi’t-teslīm = bir mālīñ teslīmine kefīl olmak. Kefālet-i bi’d-derek = mebi’ bi’l-istihkāk zabṭ olunduğu taqdīrde aqçesini edā ve teslīme yāhūd bāyi’in nefsine kefīl olmaqdır. Kefālet-i bi’l-māl = bir mālīñ edāsına kefīl olmaqdır. Kefālet-i bi’n-nefs = bir adamıñ şahsına kefīl olmaqdır. Kefālet-i münecceze = şartı mu’allak ve zamān-ı müstakbele muzāf olmayan kefālet. Kefālet-i mu’allaka = şartı mu’allak olan

kefālet. Kefālet-i muvaqqate = zamān-ı muvaqqat için aqd èdilen kefālet. Kefālet-i naḳdiyye = ‘bir ḥuşuşu te’mīn için mu’ayyen olan miqdār-ı aqçe bir maḥale depozito èdilmek, terhīn olunmağ’ demektir. O ḥuşuş maṭlūb derecede cereyān eder ise para geriye alınır. ‘Aksi taqdīrde tazmīnāt bu aqçeden tesviye olunur. (IV/254. s.).

kefçe: (< F.) kepçe. Maṭbah takımındandır. (IV/254. s.).

kefere: (< Ar.) *kāfir*’iñ cem’i: *kefere-i fecere*. (IV/254. s.).

kefş: (< F.) pāpüş, ayakkabı. Kefş-düz = pāpüş dikici. Kefş-ger = pāpüş yapıcı, kunduracı. Kefş-gerdān = pāpüş çevirici, ḥidmet-kār. (IV/254. s.).

kef-gīr: (< F.) *kef* köpük, *gīr* şīga-i emirdir. ‘İnde’t-terkīb ‘köpük tutucu’ demek olur, köpük almağa maḥşuş ma’lūm delikli kap. (IV/255. s.).

kefen: (< Ar.) ölüye şarılan bez. Kefen-be-düş = kenfeni şirtında. Kefen-püş = kefen kuşanıcı, kuşanan. Cem’i *ekfān*. (IV/255. s.).

kefe, keffe: (< Ar.) terāzi gözü, terāziniñ eşyā konulan tablası. Fi’l-aşl kesr-i kāf iledir. Kefeteyn =

terāziniñ iki gözü. *Sözümüñ her biri bir gevher-i zî-kıymetdir / Ki bâhâsın çekemez keffe-i mîzân-ı felek* (Nef'î: K. 25/48). (IV/255. s.).

kefîl: (< Ar.) 'boynuna alıcı, alan; der-
'uhde edici, eden ki aheriñ müte'ahhid olduğu şey'e kendisi de müte'ahhid olan kimse' demektir. Kefîl-i bi't-teslîm = bir mâlîñ teslîmine; kefîl-i bi'l-mâl = bir mâlîñ edasına; kefîl bi'd-derk = mebi' bi'l-istihkāk zabt olundukda aqçesini te'diyyeye yâhūd bâyi'îñ nefsine; kefîl-i bi'n-nefs = 'bir adamıñ şahşına kefîl olan kimseye denir. (IV/255. s.).

kelâl: (< Ar.) yorgunluk, bezginlik. Kelâl-âver = yorgunluk getirici, getiren. *Kelâl-i dil. Kelâlet* de luğatdır. *Geldi kelâl kışsa-ı Ferhād u Kays'dan / Derd-i derûnu söyle gönül nâ-şenîdedir* (Fıtnat). (IV/255. s.).

kelâm: (< Ar.) söz: *kelâm-ı kadîm*. Kelâmu'llâh = Qur'an-ı 'Azîmü's-şân. 'İlm-i kelâm = 'akâ'id-den bahş eden 'ilm-i şerîf. (IV/255. s.).

kelb: (< Ar.) fi'l-aşl 'ısırp yırtıcı, pāralayıcı hayvān' ma'nāsınadır. Arslan, kaplan, kurd, köpek gibi. Ba'dehū taḥşîşle köpege ıtlāk olunmuşdur. Kelb-i 'akūr = her

gördüğünü kavrayıp yırtan köpek. Cem'i *kilāb*. Kilāb-ı maḥalle = maḥalle köpekleri. Kelbü'l-mā = kunduz. (IV/255. s.).

kelbetān: (< Ar.) na'lband ve dülger âletlerinden demir kışkaç; çivi sökmek, diş çıkarmak için kullanılan âlet. 'Kelbeteyn' de denilir. (IV/255. s.).

kelek: (< F.) hām, olmamış kavun, karpuz § şişirilmiş tulumlar ile yapılmış bir nev' şal ki ekşeriyā Dicle ve Fırat nehirlerinde isti'māl olunur. (IV/255. s.).

kelim: (< Ar.) *kelime*'niñ cem'i, lağırdılar. Mevşükü'l-kelim = sözlerine inanılmış, inanılan. (IV/255. s.).

kelimāt: (< Ar.) kelimeniñ diğeri cem'i: *elfāz u kelimāt, kelimāt-ı 'Arabîyye, kelimāt-ı faşîha. ‖ Ol nādîre-sencim ki nikāt-ı kelimātım / Hayret-dih-i endîşe-i 'aql-ı hükemâdır*⁵¹⁰⁶. (IV/256. s.).

kelime: (< Ar.) ma'nalı lafza-i vâhîde, gerek isim gerek fi'l ve harf olsun: *kelime-i belîge*. § Ba'zen bir cümleye, bir kelâma da ıtlāk olunur: *kelime-i şehâdet, kelime-i tevḥîd*. Kelime-i bâkıye = kelime-i tevḥîddir. İ'lâ-yı kelimetu'llâh. (IV/256. s.).

5106 Nef'î: K. 34/42.

gelū: (< F.) hulkūm, boğaz. *Gülū* maddesine de bakmalı. (IV/256. s.).

kelle: (< F.) baş, başın tepesi. Kelle-i biryān = fırında kızartılarak pişirilmiş baş. Kelle-şekeri = dibi baş şeklinde yuvarlak tepesi sivri kalbli şeker. (IV/256. s.).

gele: (< F.) sürü, koyun, şıgır ve keçi sürüsü. Gele-bān = çöbān, şıgırtmaç. (IV/256. s.).

kelīsā: (< F.) ma'bed-i Naşārā, Hıristiyanların 'ibādet-hānesi. Fārisīde 'kelīsyā' ve 'kenīsā' da denilir. Kesr-i kāf ile yañlıştır. (IV/256. s.).

kelīm: (< Ar.) muḥāṭab olan, mükāleme edilen kimse. Kelīmu'llāh = Tūr-ı Sīnā'da mazhar-ı 1 ḥiṭāb-ı İlāhī olan Hāzret-i Mūsā 'aleyhi's-selām. *Hāmem ol mu'ciz-tırāz-ı şad-hezārān pīşedir / Kim nazır olmaz aña illā Kelīm'in ejderi* (Nef'i: K. 15/45). (IV/256. s.).

kem: (< F.) ibtidāden ya'nī aşıllardan nokşān, eksik olan şey. *Bīş* mukābilidir. Bīş ü kem = 'artık ve eksik' demektir ki yerine göre mecāzen ma'ānī-i muḥtelifede kullanılır. Kem-biḍā'a = biḍā'a'sı az. Kem-bahā = bahası az, degersiz. Kem-pāye = pāyesi eksik, aşağı.

Kem-'ayār = mağşūs, 'ayarı eksik.

Kem-ḳadr = ḳadr ve i'tibārī az, 'ādī.

Kem söz *kem aḳçe şāhibiniñdir* (meşel).

Kemlik = eksiklik, kötülük: *iyilige*

kemlik. Kem-sāl = yaşı az. Kem-'aḳl

= 'aḳlı az, aḳmak. Kem-ḳıymet =

degersiz. Kem-gū = az söyleyen.

Kem-güftār = az sözlü, az laḳırdı

eden. Kem-māye = 'aşlı, nesebi

noḳşān, kötü' demektir ki alçaḳ

adama ıtlāḳ olunur. Kem-nām = isim

ve şöhreti olmayan, şöhretsiz. Kem-

yāb = nādir, az bulunan. *Nādir*

bulunur tīnet-i kāmilde ḳuşūr / Kem-

māyeden eyler ne ki eylerse zuhūr (Lā).

(IV/256. s.).

kemā: (< Ar.) *kef* ile *mā*'dan mürekkeb

edāt-ı teşbīhdır. Kemā-kān = olduğu

gibi. Kemā-fi's-sābıḳ = sābıḳdaki

gibi. Kemā-fi'l-evvel = evvelki gibi.

Kemā-yenbaḡī = lāyık olduğu gibi.

Kemā-hiye = olduğu gibi. (IV/257.

s.).

kemāl: (< Ar.) bir şey'in cemī'i eczāsı

yerli yerinde mevcūd ve tām olmak

§ neḳā'ışden 'ārī, şıfāt-ı 'āliye ile

muttaşıf bulunmak § 'ilim, 'irfān,

fazīlet. Kemālli adam = değerli, 'ilim

ve fazīlet şāhibi. *Sinn-i kemāl, kemāl-i*

merḥamet, kemāl-i müriüvet. 'Aynü'l-

kemāl = 'işābet-i 'ayn' demektir.

'Ayn mādidesine bakınız. (IV/257. s.).

kemālāt: (< Ar.) *kemāl*'iñ cem'i; fezā'il ve şifāt-ı 'āliye. Kemālāt-perver = kemālāt şāhibi. (IV/257. s.).

kemān: (< F.) yay, kavis. Kemān-ı ebrū = kemān kaşlı. Tīr ü kemān = ok ve yay. Kemān-dār = yay tutucu. Kemān-keş = okçu, ok atmakta māhir adam. Kemān-keşī = ok atıcılık, keman-keşlik. § Bir nev' kirişli çalgı, ma'rūf sâz. Sīne-kemān = büyük boylu kemān. Kemānce = küçük kemān. Kemānī = kemān çalan, kemān üstadı. (IV/257. s.).

kem-ter: (< F.) 'ziyāde eksik, pek nākış' ma'nāsınadır. Lisānımızda 'āciz, haķīr, i'tibārsız maķāmında kullanılır. Bende-i kem-ter = 'āciz kul, köle. Kem-terāne = 'ācizāne, haķīrcesine. Kem-terī = kem-terlik, haķīrlilik. Kem-terīn = eñ ziyāde 'āciz, pek haķīr. § Eñ az, pek eksik, eñ aşağı ve 'ādī. Meşelā 'bende-i kem-terīn' dēnildiği gibi 'kem-terīn pāye' de dēnilir. (IV/257. s.).

kemhā: (< F.) havsız kaķife, ipekden doķunmuş ķumāş. (IV/257. s.).

kemer: (< F.) kuşak. Kemer-beste = kuşanmış, kuşak bağlamış. Kemer-bend-i ĥidmet = 'kuşığı baēlı,

ĥidmete āmāde' demekdir. § Tāķ, ķavs şeklinde olan binā: *kemeraltı*, *Bozdoğan kemerleri*. (IV/257. s.).

kemend: (< F.) ilmik, baē, dūēümlü ip § düşman boynuna yüksekten atılan ip demektir: *kemend-i zūlf*, *kemend-i muĥabbet*. || Zūlfüñ esīri Bāķī-i bī-ķāre dōstum / Bir mübtelā-yı bend-i *kemend-i belā imiş* (Bāķī: G. 218/5). (IV/257. s.).

kemmūn: (< Ar.) taķrīfle 'kimyon' dēnilen ma'rūf dānedir. Kemmūn-berrī = Karaman ķimyōnu, ķara ķimyōn. Kemmūn-ı Ĥabeşī = kefe ķimyōnu. (IV/257. s.).

kemmiyyet: (< Ar.) [müvelled] 'mıķdār' ma'nāsınadır: *kemmiyyet-i vażi'a*, *kemmiyyet ü keyfiyyet*. Cem'i *kemmiyyāt*. (IV/258. s.).

kemīn: (< F⁵¹⁰⁷.) puşu: *der-kemīn-i iĥtiyāl*. § Eksik, nākış. Kemīn-gāĥ, kemīn-geh = puşu yeri. (IV/258. s.).

kemīne: (< F.) nākış § 'āciz, haķīr: *bende-i kemīne*, *kemīne-i iltifāt*, *ķāker-i kemīne*. (IV/258. s.).

-ken: (< F.) *kenden* maşdarından şīēa-i emirdir. Muţlakā terkīb ile 'ķazıcı' ma'nāsında kullanılır. Kūh-ken =daē ķazıcı. Gūr-ken = mezār

5107 Lugat-ı Nāci: Farsça. Lugat-ı Remzi: Arapça. Kubbealtı: Arapça.

kazıcı, kazan. Sikke-ken = sikke kazıcı. (IV/258. s.).

kenār: (< F.) nihāyet, şöñ, uç: *kenār-ı kūh, kenār-ı bāğ*. § Kıyı, sâhil: *kenār-ı āb, deryānıñ kenārı, kenār-ı kitāb, mektūbuñ kenārı*. Der-kenār = muharrerāt-ı resmiyyeniñ kenārına yazılan şey. Kenār-gīr = fıçı vesā'ire çenberi § āğuş, kucak: *zīb-i kenār*. (IV/258. s.).

kenāre: (< F.) kenār, uç § kucak § koyun aşılın demir çengel, kaşāb çengeli. Mu'arربی *kinnāre*'dir ki selh-hāneye de ıtlāk olunur. (IV/258. s.).

kenā'is: (< Ar.) *kenāse*'niñ cem'i. Mu'ābbid-i Naşārā. (IV/258. s.).

genc: (< F.) hazāne, defīne. Genc-i şāyğān = mülük-i kadīme-i Īrāniyye'den Husrev ve Pervīz'iñ hazā'in-i meşhūresinden ikinci hazāineniñ ismi. (IV/258. s.).

gencūr, gencver: (< F.) hazāne-dār, hazāne bekçisi; ked-hudā. *Suħan bir genc-i bī-pāyān-ı esrār-ı İlāhīdir / Ki tab'-ı nükte-dānımdır o genciñ şimdi gencūru* (Nef'i: K. 35/38). (IV/258. s.).

gencīne: (< Ar.) kezālik 'hazāne, defīne' ma'nāsındadır: *gencīne-i fazīlet*. (IV/258. s.).

kend: (< F.) nebāt şekeri. *Qand* bunuñ mu'arbedir. (IV/258. s.).

gendüm: (< F.) buğday. Gendüm-gün = buğday renkli. Gendüm-nümā = yüze gülüp adam aldatan. (IV/258. s.).

kende: (< F.) bir şey'iñ kenārına ve etrāfına kazılmış çukur ki 'hendek' dēnilir. *Hendek* bunuñ mu'arbedir. (IV/258. s.).

kenz: (< Ar.) māl-i medfūn, defīne: *kenz-i kanā'at, kenz-i 'irfān*. ‖ *Hakk bu enbār-ı bülendi ede kenzü'l-berekāt* (Surūrī). (IV/259. s.).

kenef: (< Ar.) cānib, taraf. Bu ma'nāda yalnız cem' olan *eknāf* kullanılır: *etrāf ve eknāf*. § Penāh, sığınacak yer. Bu ma'nāda hīç kullanılmaz. Faķat lisānımızda bu ma'nā münāsebetiyle 'hācet-i tabī'iyeyi def' edecek ya'nī āb-dest bozacak yer' ma'nāsında kullanılmışdır. (IV/259. s.).

Ken'ān: (< Ar.) arz-ı Filistīn, hazret-i Ya'qūb 'aleyhi's-selāmıñ diyārı. Māh-ı Ken'ān = Yūsuf 'aleyhi's-selām. *Hayāl-i Yūsuf-ı ümmīd ile Ya'qūb-ı vakt oldum / Ziyā vēr külb-i ahzānıma ey māh-ı Ken'ānım* (Necār-zāde). (IV/259. s.).

kene: (< F.) hayvânîñ derisine yapışarak kanını emen bir ufak böcek. (IV/259. s.).

kenîz, kenîzek: (< F.) cāriye. Nādiren kullanılır. (IV/259. s.).

kenîse: (< Ar.) ma'bed-i Naşārā. *Kilîsā'nîñ mu'arrebî. Cem'î kenā'is.* (IV/259. s.).

kevākib: (< Ar.) *kevkeb'in* cem'î: *kevākib-i semā, kevākib-i lāmi'a.* Kevākib-şinās = müneccim. (IV/259. s.).

kevşer: (< Ar.) cennetde bir ırmağın ismidir: *āb-ı Kevşer, şarāb-ı Kevşer.* Lisānımızda yalnız bu ma'nāda kullanılır. (IV/259. s.).

gevden: (< F.) aḥmak, idrāksız. (IV/259. s.).

kevkeb: (< Ar.) gökdeki necm. Kevkeb-i derri = parlak kevkeb. *Derr* kelimesiniñ ma'ānî-i 'adīdesinden biri de 'parıldamak'dır. Kevkebü'l-ḥadīd = demir parıltısı. (IV/259. s.).

kevkebe: (< Ar.) gökdeki necm § atlı insān cemā'atî, süvārî alay: *kevkebe-i 'azîme. || Cem-rütbe şeh-i suḥan kalem-rev / Meh-kevkebe pâdişāh-ı ma'nā* (Nef'î: Kt. 2/2). (IV/259. s.).

kevkebe: (< F.) fevka'l-'āde tañtana, dārāt, ihtîşām, şīt ve şöhret: *kevkebe-i iḳbāl, kevkebe-i Hākānî. || Habbezā*

kevkebe-i sultānî / Der-cihān şod kerem-i Yezdānî (Lā). (IV/259. s.). (IV/259. s.).

kevn: (< Ar.) 'hadeş, vücūd' ma'nāsınadır ki 'var olmak, bir nesneniñ varlığı, mevcūdātın hey'et-i mecmū'asî' demektir: *kevn ü mekân.* Kevneyn = 'ālem-i cismānî ve rūḥānî. Seyyidü'l-kevneyn = faḥr-i kâ'ināt 'aleyhi eṭyebü't-taḥiyyāt efendimiz ḥazretleri. *Sultān-ı cihān-meṭā'-ı kevneyn* (Lā); *Her gevher-i nefîs ki andan zuḥūr eder / Ārāyiş-i ḥazā'in-i kevn ü mekân olur* (Nef'î: K. 29/60). (IV/259. s.).

gevher: (< F.) bunun mu'arrebî *cevher*'dir. Birkaç ma'nāda kullanılır. 1. Aşıl, nesil, māya, soy. Pāk-i gevher = aşlı, nesli temiz, iyi. Bed-gevher = aşlı fenā, şoysuz. § 2. Mütekemmilîn ıstılāḥınca bi-zātihi kâ'im olan şey. Bu mübahişin tafşîlâtı 'ilm-i kelām kitāblarında mündericdir. § 3. Kıymetli taş, elmās, zümrüd, yāḳūt, inci, fîrûze gibi envā'-ı cevāhire ıtlāk olunur. *Gevher-bār* = cevher yağdırıcı, yağdıran. *Gevher-pāş* = cevher saçıcı, saçan. *Gevher-rîz* = cevher dökücü, döken, feşāḥatle tekellüm eden zāta ıtlāk olunur. *Gevher-fürüş*

ve gevher-şinār ve gevherī = cevāhirci, cevāhir şatan kuyumcu. Gevher-feşān ve gevher-nişār = cevher şaçıcı, şaçan. Gevherīn = 'mücevher, muraşsa', cevherli' demektir. Tārīḥ-i gevherīn = bir beyit yāḥūd mısrā'ın yalnız noktalı harfleri ḥesāb olunarak söylenilen tārīḥ. Gevher-tāb = altın tel ile işlenmiş nisvāna maḥşūş başörtüsü, ḡāyetle ince dülbent. *Ḳadr-i zer zer-ger şināsed ḳadr-i gevher gevherī* (Lā). (IV/260. s.).

keh: (< F.) 'şaman' ma'nāsına olan *kāh* muḥaffefi. *Keh-rübā* = şaman kapıcı, şaman çekici. (IV/260. s.).

geh: (< F.) ba'z u zaman, maḥall ve mekān ma'nāsına olan *gāh* muḥaffefi. *Ekşeriyā* nazımda kullanılır. (IV/260. s.).

gehān: (< F.) vakit, zamān. *Seḥer-gehān* = seḥer vakti. *Ekşeriyā* edāt-ı nefy olan "nā" ile birlikte kullanılır. *Nā-gehān* = 'vakitsiz, birdenbire, ağızsızın' demektir. *Ḳazā-yı nā-gehānī*. (IV/260. s.).

kehānet: (< Ar.) 'ḡā'ibden haber vermek' ma'nāsındadır ki fālcılık, bakıcılık ta'bīr olunur. Fālcı ve bakıcıya 'kāhin' denir. Cem'i *kehene*'dir. (IV/260. s.).

keh-rübā: (< F.) şaman kapıcı, *kāh-rübā* muḥaffefi. Lisānımızda bu ziyāde kullanılır: *keh-rübā siḡaralık, keh-rübā ağızlık*. (IV/260. s.).

keh: (< Ar.) dağlarda oyulmuş sığınacak yer, oyuk, mağāra, büyük ḡār Ṣ melce, penāh: *keh-i emān, Aşḡāb-ı Kehf*. *Kehfū'l-ḳavm* = ḳavmiñ melce'i, penāhı. *Bār-gehi maḥkeme-i 'adl ü dād / Dergehi kehfü'l-ümem-i rüzḡār* (Nef'i: K. 43/29). (IV/260. s.).

keh-keşān: (< F.) *kāh-keşān* muḥaffefi. *Vasat-ı semāda ḥācılaryolu, şamanuḡrusu ta'bīr* olunan küme-i *kevākib*. (IV/261. s.).

kehl: (< Ar.) yaşını almış, saçına şakallına kır düşmüş adam. Cem'i *kihāl, kūhūl*. (IV/261. s.).

kehene: (< Ar.) *kāhin*'in cem'i. Fālcılar, bakıcılar: *kehene-i Hind*. (IV/260. s.).

kehvāre: (< F.) beşik. *Kāhvāre* muḥaffefi. *Kehvāre-nişān* = beşikdeki çocuk. *Kehvāre-i fenā* = 'ālem-i fānī, dünyā. (IV/261. s.).

key: (< F.) 'ne zamān, ne vakit' ma'nāsına edāt-ı istifhāmdır. *Dā'imā "tā"* edātıyla veyāḥūd edāt-ı mezkūre ile berāber *key* lafzınıñ evveline harf-i bā 'ilāve olunarak nazımda kullanılır. *Tā-key, tā-be-*

key = ne zamāna kadar?. (IV/261. s.).

key: (< F.) 'pādişāh-ı bülend-pāye, büyük hükümdār' ma'nāsınadır ki Fürs-ı kadīm şāhlarından ikinci tabakada bulunanlara maḥşūş 'unvāndır: *key-ḥusrev*, *key-ḡubād*, *key-kāvus*. Cem'i *keyān*'dır. Keyānī = keylere mensüb. Keyāniyān = 'eski Īrān şāhları' demektir. *Pādişāh-ı 'ādil ü 'ālī-neseb kim yaraşır / Ėtse ger serheng ü der-bān Key-ḡubād u Kayşeri* (Nef'ī: K. 15/25). (IV/261. s.).

keyy: (< Ar.) kızgın demir ile ve cehennem taşı ve emşāli şeylerle bedeniñ bir yerini veyā bir yarayı dağlamak: '*Urbān 'indinde keyy birinci devādır*. (IV/261. s.).

keyyāl: (< Ar.) kīle ile ölçücü, ölçen. Keyyāliyye = kīleci ücreti. (IV/261. s.).

keyd: (< Ar.) 'isā'et' ma'nāsınadır. (IV/261. s.).

keyf: (< Ar.) ḥāl, şıḥḥat, 'āfiyet. Keyfini bozmaḡ = rāḥatsız, ḥasta olmaḡ. *Keyfiñiz iyidir, keyfiñiz iyi mi? Keyfi nasıl?* Keyifsiz = mizācı bozuḡ, ḥasta. Ş Zevḡ, sürür, ḥaz. Keyiflenmek = mesrūr olmaḡ, ḡöñül inşirāḥ bulmaḡ. Keyfe gitmek = zevḡ ve ḥaz duymaḡ, ḥōşlanmaḡ. Keyf kaçmaḡ =

kederlenmek, cān şıkılmaḡ Ş neş'e, müskirāt te'sīrinden ḥāşıl olan ḥāl, sarḥōşluḡ. Keyif olmaḡ = sarḥōş olmaḡ. Çok keyifli = ziyāde neş'eli. Ş Re'y, ihtiyār. Keyfe mettefaḡ = 'naşıl teşādūf ederse' ma'nālarına bir terkībdir. Keyfe mā-yeşā' = 'naşıl isterse, istediḡi gibi' ma'nāsınadır. (IV/261. s.).

keyfer: (< F.) gerek iyilik; gerek kötülük ḥaḡḡında olsun muṡlaḡā 'ivaż' ma'nāsınadır. Bu taḡdīre ḡöre 'iyilige ḡarşı mükāfāt, kötülüḡe ḡarşı *cezā, mücāzāt*' demektir. (IV/262. s.).

keyfiyyet: (< Ar.) 'ne ḡünā, naşıl' ma'nāsına olan *keyfe* ism-i mübhemi 'Arabīsiniñ şoñuna 'alāmet-i maşdariyyet bulunan *büt ilḥāḡıyla teşekkül etmiş bir lafzdır ki 'naşıl olduḡu, naşıllıḡ' gibi bir ma'nāyı ifāde eder. Ş Mādde, ḥuşūş, iş maḡāmında da ḡullanılır: *Keyfiyyetiñ taḡdīr-i māhiyyeti tedḡiḡe muḥtāc degildir, aḡbār-ı keyfiyyet*. Cem'i olan *keyfiyyāt* ekşeriyyā 'ḥālāt' ma'nāsına ḡullanılır: *keyfiyyāt-ı rūḡāniyye, keyfiyyāt-ı nefşāniyye*. (IV/262. s.).*

keyl: (< Ar.) ḡubūbatı ölçmek; ölçek. Lisānımızda *kīle* ma'rūfdur. Keylī = keyl ile ölçülen şey. (IV/262. s.).

keylūs: (< Ar.) mi'dede hażm olunmuş me'kūlātıñ hāl olunarak geçtiği bağırsaqlara maḥşūş beyāz kan damarları içindeki māyi' hāli. (IV/262. s.).

keymūs: (< Ar.) 'me'kūlātıñ mi'dede hażma ḥidmet eden ifrāzāt ile ihtilāt ederek ḥamur hālinde bulunması' demektir. (IV/262. s.).

keynūnet: (< Ar.) var olmak, mevcūdiyyet. (IV/262. s.).

keyvān: (< F.) *Zuḥal* ta'bīr olunan seyyār kevkebiñ ismi: *evc-i keyvān*. (IV/262. s.).

//ki//

kibār: (< Ar.) *kebīr*'iñ cem'i. Şıḡār u kibār = küçükler, büyükler. Kibār-ı müfessirīn = müfessirīniñ uluları. Bu ma'nāda dā'imā cem' olarak kullanılır. Nādiren şıfat olarak isti'māl olunur: *aşḥāb-ı kibār*. Ş Necīb, terbiyeli, nāzik, zarīf: *kibār adam*, *kibār zāt*. Kibārāne = kibārcasına. *Vaḡār-ı kibārāne*, *ṭavr-ı kibārāne*. Ş Zengīn. Bu iki ma'nāda dā'imā müfred ḥükmünde kullanılır. Bir luḡat kitābında⁵¹⁰⁸ gösterildiği gibi gūyā letāfetinden

kināye olarak *ne kibār manẓara* ta'bīri aṣlā kullanılmaz. (IV/262. s.).

kibr: (< Ar.) büyüklük, büyüklük satmak, büyükmek; ḡurūr, 'azamet göstermek: *kibirli adam*, *kibir mezmūmdur*. (IV/262. s.).

kiber: (< Ar.) büyüklük, ululuk. Şıḡār'ıñ naḡīzi: *kiber-i sinn*, *kiber-i ḡadr*, *kiber-i ḡacm*. (IV/263. s.).

kibriyā': (< Ar.) ziyāde büyüklük, pek ululuk. Şıfāt-ı İlāhiyyedendir: *dergāh-ı kibriyā-penah*. Ş Ba'zen mevşūf olarak kullanılır: Cenāb-ı Kibriyā. Kibriyā'ī = kibriyāya mensūb. (IV/263. s.).

kibrīt: (< Ar.) kükürd. Kibrīt-i aḡmer = kırmızı kükürd. Eski kīmyā-gerlere göre pek az bulunur bir iksīr. Ş Ucu kükürdlü veyā sā'ir eczālī ḡaṣeb-pāre: 'ādī *kibrīt*, *şem'alı kibriyyet*. Kibrītī = açık limon renkli. 'Kırmızı yāḡūt' veyā 'altın' ma'nāsında aṣlā kullanılmaz. (IV/263. s.).

kitāb: (< Ar.) yazı başılmış veyāḡūd yazılmış şaḡīfeleriñ bir araya getirilmesiyle vücūda gelen şey, birçok yazılı şaḡīfeleriñ hey'et-i mecmū'ası. Kitābu'llāh = Ḳur'ān-ı Kerīm. Ehl-i kitāb = kütüb-i semāviyyeden birine īmān eden aḡvām. Cem'i *kütüb*. (IV/263. s.).

5108 Luḡat-ı Nāci: 614. s.

kitābet: (< Ar.) yazı yazmak, bir māddeyi kavā'idine muvāfık şüretde kaleme almak: *uşûl-i kitābet, meslek-i kitābet, vazîfe-i kitābet.* (IV/263. s.).

kitābe: (< Ar.) büyük şofa , dīvān-hāne, salon gibi maḥalleriñ kemerlerine, duvārlarına, kapı başlarına, çeşme ve mebānî-i sā'ire üzerlerine tahtadan taşdan yapılan, aşılın levḥa § o levḥa üzerindeki yazı. Fārisideki tarz-ı isti'māline göre *kitābe-i seng-i mezār* ve *kitābe-i mezār* terkibleriniñ ikisi de cā'izdir. (IV/263. s.).

kitābî: (< Ar.) kitābçı, kitāb alıp şatan § zāt-ı şevket-semāt ḥazret-i ḥilāfet-penāhiye maḥşuş kütüb-hānelere nezārete me'mūr olan zāt: *ser-kitābî, kitābî-i şānî ḥazret-i şehriyārî.* § Ehl-i kitāb. (IV/263. s.).

kitf: (< Ar.) 'omuz başlarınıñ ardında olan yaşsı kemige' dēnilir ki Türkçede *kürek* ta'bîr olunur. Kesr-i tā ile de luğatdır. Kitfeyn = iki kürek kemigi. (IV/263. s.).

kitmān: (< Ar.) gizlemek, saklamak. Ma'neviyyātda kullanılır: *kitmān-ı sır.* (IV/263. s.).

kizb: (< Ar.) yalan söylemek, yalan: *irtikāb-ı kizb.* || *Ṭabibiñ olsa da kizbi*

marîziñ şıḥḥatin söyler (Koca Rāğib: G. 39/6). (IV/263. s.).

kirā': (< Ar.) tutulan bir şey muḳābilinde vērilen ücret, müste'ciriñ vērdiği ücret, icāre: *ḥayvānıñ kirāsı, ḥāneniñ kirāsı.* (IV/263. s.).

kirār: (< Ar.) tekrār, geçen bir şeyi yine i'āde etmek. Kirāren = tekrār olarak, tekrār şüretiyle: *kirāren ihtār etmek.* (IV/264. s.).

kirām: (< Ar.) *kerīm*'iñ cem'i: *zevāt-ı kirām, kirām-ı udebā, ricāl-i kirām, a'zā-yı kirām.* (IV/264. s.).

girāmî: (< F.) 'mükerrem, muḥterem; 'azîz, ulu' ma'nāsınadır: *nevāziş-nāme-i girāmîleri.* (IV/264. s.).

girān: (< F.) ağır, şakîl. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır. *Bar-girān, teklîf-girān.* "Girān geldi." dēnilir; ammā "Girān vērdi." dēnilemez. İkincisi ḥaṭā-yı fāḥiştir. Girān-bār = ağır yüklü, yükü ağır. § Meyvesi çok ağaç: *dıraḥt-ı girān-bār.* Bu ta'bîriñ dīger ma'naları kullanılmaz. Girān-bahā = bahāsı ağır, kıymetli. *Ḳumāş-ı girān-bahā, seyf-i girān-bahā.* Girān-cān = ağır canlı, şakîlü'r-rūḥ, cān şıkıcı adam. Girān-cānî = girān-cānlık. Girān-ḥāb = ağır uykulu. Girān-ḥābî = girān-ḥābılık. Girān-

ḥ ār = çok yiyici, ekül. Girān-dest = eli ağır, işini ağır gören adam. Girān-ser = mütekebbir, kibirli. Girān-sirişt = ağır ṭabī‘atlı, tenbel. Girān-seyr = seyr ve hareketi ağır olan. Girān-güş = kulağı ağır olan işiden, yā sağır. Girān-māye = bahası ağır, kıymet-dār, nefis şey. *Cevher-i girān-māye*. Girānī = sıklet, ağırlık. (IV/264. s.).

kirpās: (< F.) mu‘arabi *kirbās*. Hām bez, keten ve pamuk bezi. Kirpās-pāre = bez pârçası. (IV/264. s.).

girec: (< F.) kireç. Gireç-ḥāne = kireç söndürüp şatdıkları maḥall. (IV/264. s.).

gird: (< F.) müdevver, yuvarlak, çepeçevre: *tā-yı gird*. (IV/264. s.).

gird-āb: (< F.) deñizlerde, nehirlerde suların döndüğü, çevrildiği tehlikeli maḥall. (IV/264. s.).

girdār: (< F.) ‘amel, fi‘l, maşlahat Ş ‘ādet, ṭavr, ṭarz, reviş. Ekşeriyā terkīb ile kullanılır. Meşelā “Fārūk-girdār” denilir ki ‘Fārūk işli’ yāḥūd ‘Fārūk ṭavırlı’. Ma‘delet-girdār = ‘gāyet ‘adāletli, ‘ādeti ‘adālet olan’ demektir. (IV/264. s.).

girdā-gird: (< F.) çepeçevre, dā‘iren-mādār. (IV/264. s.).

gird-bād: (< F.) rūzgārın şiddetle çevrintisi, kaşırğa Ş yel şiddetle ve döne döne esip yerdeki tozu ve toprağı, ba‘zen şuyu ve ağaç ve ḥāneyi ve ḥayvān ve eşyayı havāya kaldırır ki beyne’n-nās ‘ṭulumba’ dërler. (IV/265. s.).

Gird-gār: (< F.) fa‘‘āl-i muṭlak olan Cenāb-ı Allāh. (IV/265. s.).

girişme: (< F.) nāz, ‘işve; dil-berin kaşını oynatarak ve göz ucuyla bakarak evzā‘-ı şūḥānede bulunuşu. Faşīḥi kâf-ı ‘Arabiyle olsa bile kâf-ı Fārisī ile okumak selīka-i ‘Oşmāniye daha muvāfiq geliyor. (IV/265. s.).

giriş: (< Ar.) ṭutma: *aḥz u giriş*. Ş Dolaşık, birbirinin içine girintili çıkıntılı şey: *giriş yazı*. Ş Kaşır olmuş kışalmış şey: *giriş-nāy, giriş-zen*. (IV/265. s.).

girişār: (< Ar.) ṭutulmuş, ṭutsak: *girişār-ı ‘aşk*. Girişārī = girişārılık. (IV/265. s.).

girişte: (< F.) ṭutulmuş: *girişte-i dām*. Girişte-leb = dudağı ṭutulmuş. Girişte-dem = nefesi ṭutulmuş. (IV/265. s.).

giriş: (< F.) düğüm. Giriş-güşā = düğüm açıcı, müşkil ḥallēdici. Giriş-gīr = düğüm ṭutan, düğümlü. *Zülf-i giriş-gīr*. Giriş-bend = uçkur. Giriş

ber-girih = düğüm düğüm üstüne.

Girihçe = düğümcük. (IV/265. s.).

kiremid: (< Ru.) kıremiþ, damların üstünü örtüp yağmuruñ hârice akmasını mücib olan balçık topraktan ma'mûl ve pişmiş ma'lûmü's-şekl şey. (IV/265. s.).

giryân: (< F.) ağlayıcı, ağlayan: *çeşm-i giryân*. Giryânî = giryânlık, ağlayıcılık. (IV/265. s.).

girîbân: (< F.) yağa. Girîbân-gîr = yağa tutucu, tutan. Girîbânî = bir nev' gömlek. (IV/265. s.).

girîz: (< F.) firâr etmek, kaçmak § kaçkın, kaçan: *Düşmez tabîb-i müşfiqa*⁵¹⁰⁹ *bîmârdan girîz* (Nâ'ilî-i Kādîm: G. 148/6). (IV/265. s.).

girîzân: (< F.) kaçıcı, kaçan. Girîzânî = girîzânlık. (IV/265. s.).

girîz-gâh: (< F.) kaçacak yer § kaşâ'idde teğazzûlden sonra memdûhuñ vaşfına şürû' eden beyit § kaşd olunan şey'e münâsebet peydâ eden söz. Buña yalnız 'girîz' de denilir. (IV/265. s.).

girîzende: (< F.) *girîzân* gibi kaçıcı. (IV/266. s.).

girîzende: (< F.) *girîzân* gibi kaçıcı. (IV/266. s.).

giryende: (< F.) ağlayıcı: *giryende-i hasret*. (IV/266. s.).

girîve: (< F.) çıkmaz yol: *girîve-i 'aşk*. § Geçid, uçurum. Feth-i kâf ile de luğatdır. (IV/266. s.).

giry: (< F.) ağlama, ağlayış: *giry-i 'âşîkâne*, *giry-i yetîmâne*. Giry-hîz = giry kopardıcı, kopardan. Giry-bâr, giry-rîz = ağlayan, gözyaşı dökten. Giry-nâk = ağlayıcı, ağlayan. Giry-feşân = gözyaşı saçan. Giry-pâş = gözyaşı dökücü, dökten. (IV/266. s.).

kisb: (< Ar.) *kesb* ile müterâdifdir. Kisbî = aşlından mevcûd olmayıp kesb tarîkiyle istihsâl kılınan: *İnsâna 'aql vehbî*, *'ilim kisbîdir*. (IV/266. s.).

Kisrâ: (< Ar.) eski İrân hükümdârlarından meşhûr Nüşîrevân-ı 'Âdil'in laqabıdır ki ahlâfı dañî bunuñla telkib edilmiştir. Cem'i *ekâsire*'dir: *ekâsire-i 'Acem*. (IV/266. s.).

kisve: (< Ar.) ruba, libâs. Üslûb-ı Fârisî üzere 'kisvet' de denilir. Hattâ pehlivânların giydikleri kalın meşînden ma'mûl şey'in nâm-ı şahîhi *kisvet*'dir. (IV/266. s.).

kişt: (< F.) ekin. Kişt-zâr = tarla, ekinlik. Kişt-kâr = ikinci, çiftçi. (IV/266. s.).

kişniş, kişniz: (< F.) lisânımızda daḥī 'kişniş' denilen ḥubūbāt nev'inden ḥōş-bū tohum. 'Arabīde 'kuzbure' dèrler. (IV/266. s.).

kişver: (< F.) iklīm, vilāyet, memleket: *kişver-i dil-ārā*. Kişver-be-kişver = memleket-be-memleket. Kişver-güşā = memleket açıcı, açan, fethü'l-bilād. Kişver-güşāyī = kişver-güşālīk. Kişver-gīr = vilāyet tutucu, tutan ḥükümdār. *Medār-ı memleketdir kām-kār-ı kişver-ārādır* (Nef'ī: K. 48/6). (IV/266. s.).

kifāyet: (< Ar.) yetişme, elvèrme; yetişmek, elvèrmek. (IV/266. s.).

kifl: (< Ar.) ḥişşe, naşīb ṡ zī'f, mişl, nazīr. Zü'l-kifl = kütüb-i mu'tebereniñ rivāyetine göre Bış bin Eyyüb'uñ laḳabıdır ki nübüvveti muḥtelifün-fihādır. Zinhār *kefel* okumamalı. Zīrā *kefel* = 'ard, dip, kıç' ma'nāsınadır. (IV/266. s.).

gil: (< F.) balçık, řu ile ışlanmış toprak, lüleci çamuru ki 'Arabīsi *tıyn*'dır. Gil-i Ermenī = siyāha mā'il kırmızı renkli ve biraz yumuşak ve yağlı kuru çamurdur. Gil-i maḥtūn = Limni adasından getirilen killeriñ maḳbūlü, kırmızı yağlı cinsi. (IV/267. s.).

kilāb: (< Ar.) *kelb*'iñ cem'i. Köpekler: 'av'ave-i kilāb. (IV/267. s.).

kils: (< Ar.) kireç, kireç taşı. (IV/267. s.).

kilk: (< F.) kamyş kalem, yazı āleti: *kilk-i hüner, kilk-i ḳudret*. ‖ *Alınca destine Nef'ī-i sāḥir kilk-i i'cāzı* (Nef'ī: K. 23/36). (IV/267. s.).

gile: (< F.) yanıp yakılarak řikāyet. Gile-mend = řākī, řikāyet ēdici şüzüm dānesi ř iki dağ arasında kā'in yol. (IV/267. s.).

kilīd: (< F.) fi'l-ařl *kilidarya* 'anaḥtar' ma'nāsına lafz-ı Yūnānīdır. Fārisīde 'anaḥtar', lisânımızda 'anaḥtarla açılan ma'rūf ālet' ma'nāsında kullarılmışdır. Kilīd-i imān ve kilīd-i behişt = kelime-i řehādet. (IV/267. s.).

kilīm: (< F.) yūñden dokunmuř kalın řūf. Kilīm-pūř = 'abā-yı ḥırķa giyen, dervīř ř dōřeme, keçe. Kilīm-řūy = 'abā, keçe yıķayıcı. (IV/267. s.).

kimām: (< Ar.) ışırmamak içün ḥayvānıñ ağızına bağlanan ağızlık. Bu ma'nāda müfredidir. ř 'Ağaç çiçekleriniñ kıpçığı' ma'nāsına olan *kümm* ve *kimm*'iñ cem'idir. Türkçede 'tömurcuķ' dēnilir. (IV/267. s.).

kināye: (< Ar.) sözü kıpalı, āḥer nesne istidlāl olunacak şüretde söylemek

ya'nî bir söz söyleyip diğer şeyi
kaşd etmek § 'ilm-i beyānca haqīkat
ve mecāz tarafları mütecāzib ya'nî
haqīkatini ve mecāzını irāde
mümkün olan lafzı tekellüm
eylemek. Meşelā "ṭavīlū'n-nicād"
kavli gibi. Nicād = 'kılıç bağı'
démekdir. Bu cümleden kılıç
bağının uzunluğu irāde olunduğu
gibi ḥāmiliniñ boyunuñ uzunluğu
dahī kaşd edilmiş olur. § Mefhūm-ı
muḥālifini kaşd ederek söz
söylemek, telmīhen serzeniş etmek
ve bu yolda söylenilen söz. Bu
ma'nāda ta'rīz ve kināye bir
'addolunur. Ba'zen *kināyet* şüretinde
de kullanılır. Cem'i *kināyāt*. (IV/267.
s.).

ki: (< F.) üç şüretle edāt olarak
kullanılır. 1. Edāt-ı tebyīn = mā-
kaşlindeki māddeniñ māhiyyet ve
şifatını mā-ba'dındaki cümle ile
beyān eder. 2. Edāt-ı tefrī' = mā-
kaşliniñ mütefirri'atını mā-ba'd ile
irā'e eder. 3. Edāt-ı taklīl = mā-
kaşlindeki kelime-i menfiyyeniñ
sebeb ve 'illetini mā-ba'dındaki
cümlede gösterir. *Ervāḥ ki tuḥfe-i*
Ḥudā'dır / Ḥāk-i reh-i şāh-ı enbiyādır
(Şeyḫ Ğālib⁵¹¹⁰: 19); *Aldanma ki şā'ir*

sözü elbette yalandır (Fuzūlī⁵¹¹¹: 978).
(IV/267. s.).

kihān: (< Ar.) küçükler. Fārisīde
'küçük' ma'nāsına olan *kih*'ñ cem'i.
Muṭlaḳā 'büyük' ma'nāsına olan
mih'iñ cem'i bulunan *mihān* ile
birlikte kullanılır. Kihān u mihān =
şıḡār u kibar. Bunlarıñ müfredleri
hiç kullanılmaz. (IV/268. s.).

kihānet: (< Ar.) kāhinlik, fālcılık,
bakıcılık. (IV/268. s.).

kihter: (< F.) ziyāde küçük: *birāder-i*
kihter. Kihterī = ziyāde küçüklük.
Kihterīn = daha, eñ küçük. Yalnız
kihīn = 'küçük' demektir. (IV/268.
s.).

kiyāset: (< Ar.) "akıl ve faṭānet, rüşd ü
ferāsetle ittişāf' ma'nāsınadır.
Lisānımızda ma'ānī-i sā'iresi
mu'teber degildir. (IV/268. s.).

giyāh: (< F.) nebāt, tāze ot. Muḥaffefi
olan *giyeh* nazımda kullanılır.
Giyāh-ı şütür = deve diken. Giyāh-ı
nem-nāk = 'semizotu' demektir.
Fārisīde *giyā* şüretinde de kullanılır.
(IV/268. s.).

gītī: (< F.) dünyā, cihān. Gītī-bān =
pādişāh, ḥükümdār. Gītī-neverd =
seyyāḥ-ı 'ālem, dünyāyı dolaşıp
gezen. Gītī-sitān = cihān alıcı, fātiḥ-i

cihān. Gītī-fürüz = cihānı nûrlandırıcı. Gītī-nümā = cihānı gösterici, gösteren. Gītī-ārāy = iri yapraklı, güzel kokulu şad-berg gülü. (IV/268. s.).

kīr: (< F.) insān ve hayvāndan erkeğin ālet-i tenāsülü. (IV/268. s.).

-gīr: (< F.) 'tutmak' ma'nāsına olan *gıriften* maşdarından şīga-i emirdir. Muṭlaḳā terkīb ile 'tutucu' ma'nāsında kullanılır. Cihān-gīr = cihānı tutucu, tutan. Girībān-gīr = yakayı tutucu. 'Ālem-gīr = dünyāyı tutucu, tutan. Pīş-gīr = sofraya havlusunu. (IV/268. s.).

gīrūdār: (< F.) cenk, kavḡā: *meydān-ı gīrūdār*. (IV/268. s.).

kīs: (< Ar.) para kēsesi § raḥimde çocuk yatağı. Cem'i *ekyās*'dır. (IV/268. s.).

gīsū: (< F.) omuz üstüne şarkan uzun saç: *gīsū-yı müşkīn*. Gīsū-dār = saçlı. Gīsū-bend = saç bağı, nisvānı altından i'māl ve üzerini tarşī' ettirdikleri saç tıraklarına da ıtlāk olunur. Feth-i kāf ile telaffuzu yañlıştır. (IV/269. s.).

kise: (< F.) ma'rūf. İçine para konulan şey: *para kisesi, kise-i ḥamiyyet*. Bir kise akçe = beş yüz guruşdan 'ibāretedir. Kise-bür = yankesici.

Kise-dār = kēse tutucu, Bāb-ı 'Ālīde dīvān kalemī büyük zābiṭi. *Rü'ūs-ı hümayūn kise-dārı*. || *Cihān-ı himmet ü cūduñ kerīm-i kise-perdāzı* (Nef'i). (IV/269. s.).

kilogram⁵¹¹²: (< Fr.) evzān-ı cedīde okşası, kıyye-i a'şāriyye. Tahfif ile 'kilo' da denilir. (IV/269. s.).

kilometre⁵¹¹³: (< Fr.) ṭul-ı miḳyās-ı cedīdiniñ biñ metreden 'ibāret mesāfesi. (IV/269. s.).

kīş: (< F.) dīn, mezhep, ümmet. Yalnız kullanılmaz. Gebr-kīş = Mecūsī mezhebli. Bī-kīş = mezhepsiz. (IV/269. s.).

kīle: (< Ar.) ölçek, ḥubūbāt ölçeği: *Bir kīle sekiz kuṭudur*. (IV/269. s.).

kīmyā': (< Ar.) 'ilm-i mevḥūm ki 'kīmyā-yı kāzib' de denilir. İş-bu lafz 'ilm-i mevḥūmuñ ḥāşıl edeceği te'sīr-i ḥāriḳü'l-'āde i'tibārıyla 'iksīr' ma'nāsında kullanıldığı mişillü 'ma'ādin-i ḥasīyeyi altına, gümüşe taḥvīl etmek' ma'nāsında da kullanılır. § Uşul-i taḥlīl-i ecsām. *Chimie* muḳābili. Ecsām-ı 'uzviyye ve ḡayr-i 'uzviyyeniñ ḥavāşş-ı aşıyyeleri deḡişmek şartıyla yek-dīgeri üzerine icrā ettikleri

5112 Kilogramme.

5113 Kilo mètre.

teşirâtdan ve bu teşirâtın tâbi' olduğu kavâninden bahş eden fenn. Chimie minérale = kîmyâ-yı ma'denî. Chimie organique = kîmyâ-yı 'uzvî. Chimiste = bu fenn ile iştiğâl eden, fenn-i kîmyâ 'âlemi. Chimique = kîmyâya müte'allik, kîmyevî. *Korğarım hem âftâb-ı kîmyâ-ger duymasın / Yoksa⁵¹¹⁴ biñ şevk-ile olur ol dahî bir müşteri* (Nef'i: K. 14/56). (IV/269. s.).

kîn: (< F.) buğz, hıkd: *deve kîni*. (IV/269. s.).

-gîn: (< F.) edât-ı nisbetdir. Dâ'imâ terkîb ile 'şâhib' ma'nâsında kullanılır. Ğam-gîn = ğamlı, kederli. Şerm-gîn = şâhib-i şerm, maħcûb, utanğan. (IV/269. s.).

kîne: (< F.) kalbde gizlenen hıkd, buğz. Kîne-ğâh = kîne isteyici, buğz edici, eden. Kîne-gâh ve kîne-geh = cenk yeri. *Meydân-ı harb*. (IV/270. s.).

//ku//

küberâ': (< Ar.) *kebîr*'iñ cem'i. Menâşıb-ı refî'a ve mesânid-i 'âliye aşhâbı. Küberâ-yı kavm = kavmiñ büyükleri, ileri gelenler. Küberâ-yı

ümmet = ümmetiñ uluları. (IV/270. s.).

kübrâ: (< Ar.) *ekber*'iñ mü'enneşi, ziyâde büyük olan: *Ĥadîcetü'l-kübrâ, ġazve-i kübrâ*. § Ĥadd-i ekberi mutazammın olan қазиyye-i mantıkiyye. (IV/270. s.).

küttâb: (< Ar.) *kâtib*'iñ cem'i. Aqlâm-ı devletde müstaħdem olan yazıcılar: *menşe'-i küttâb*. Re'îsü'l-küttâb = yeñiçeri devrinde Bâb-ı 'Âlî aqlâmınıñ re'îsi olmak i'tibâriyle umûr-ı hâriciyye nâzırı bulunan zâtıñ 'unvân-ı resmîsi idi. (IV/270. s.).

kütüb: (< Ar.) *kitâb*'iñ cem'i: *kütüb-i fıkhiyye, kütüb-i dîniyye*. Dârü'l-kütüb = içinde mevcûd ve maħfûz olan kitâbları mü'tâla'a ve tetabbu' için 'umûmuñ mürâca'at edecegi maħall. Kütüb-ğâne = gerek 'umûmî gerek huşûşî içine kitâblar vaz' ve cem' olunan binâ. (IV/270. s.).

kütle: (< Ar.) yığın, küme, toplu şey. (IV/270. s.).

kühî: (< Ar.) sürme, göz kapaklarınıñ iç tarafına sürülen siyâhımsı toz: *kühî-ı İşfahânî*. (IV/270. s.).

güdâz: (< F.) 'erimek, erimek' ma'nâsına olan *gudâhten* yâğūd *gudâziden* maşdarından şîğa-i

emirdir. Vaşf-ı terkībī olarak 'eridici' ma'nāsında kullanılır. Taḥammül-güdāz = taḥammül eridici. Tāḳat-güdāz = tāḳati mahv edici. Cān-güdāz = cān eridici, eriden. Güdāzende = eridici, mezkūr maşdardan ism-i fā'ildir. (IV/270. s.).

küdūr: (< Ar.) *keder*'iñ cem'i, gönül ıztırābları. Ekşeriyā cem'ü'l-cem'i olan *küdūrāt* kullanılır. (IV/270. s.).

küdūret: (< Ar.) bulanıklık. *Şafvet* mukābili: *küdūrāt-ı mā*. § Ğam, ğuşşa, tāsa: *kudūret-i dil*. (IV/270. s.).

-güzār: (< F.) 'geçmek' ma'nāsına olan *guzāştan* maşdarından müştakdır. 'Geçme, geçmiş' ma'nāsında *étmek* māddeşiyle kullanılır: *güzār-ı 'ömr, keşf ü güzār, güzār-ı eyyām-ı ciovānī*. § Vaşf-ı terkībī tarzında olduğu taqdīrde 'geçirici, geçiren' ma'nāsını ifāde eder. Dem-güzār , zamān-güzār = vakit geçirici, geçiren. § Yine bu ma'nā münasebetiyle ifā, edā maḳāmında kezālik terkīb ile kullanılır. Şükr-güzār = edā-yı şükür edici, eden. Hıdmet-güzār = hıdmeti ifā edici, eden. Vām-güzār = borcu edā edici, eden. Kār-güzār = işi ifā edici, eden. Suḥan-güzār = sözü yoluyla söyleyen. Rāh-güzār,

reh-güzār = geçid, geçecek yol. (IV/270. s.).

güzārende: (< F.) geçici, geçen; geçirici, geçiren: *güzārende-i evḳāt, güzārende-i ḥayāt, güzāriş-i eyyām*. (IV/271. s.).

güzāriş: (< F.) geçme, geçiş: *güzāriş-i ḥayāt, güzāriş eyyām*. (IV/271. s.).

güzāf: (< F.) herze ve hezeyān ḳabīlinden bāṭıl, bī-hüde, boş söz. *Güzāf* da yazılır. Aşlı kesr-i kāf iledir. (IV/271. s.).

güzer: (< F.) geçme, geçiş. *Étmek* maşdarıyla kullanılır: *Güzer eden ḳatār*. Hōş-güzer = hōş geçici, geçen. Reh-güzer = geçid, geçecek yol. *Bir düş gibidir ḥaḳ bu ki ma'nāda bu 'ālem / Kim göz yumup açınca zamānı güzer eyler* (Nef'ī: K. 11/2). (IV/271. s.).

güzērān: (< F.) geçici, geçen: *cihān-ı güzērān*. 'ömr-i güzērān. Muṭlaḳā olmaḳ māddeşiyle kullanılmalı. "Güzērān olan" maḳāmında "güzērān eden" denilemez. *Güzērānī* = geçicilik. (IV/271. s.).

güzer-gāh, güzer-geh: (< F.) der-bend, geçid, yol uğrağı: *güzer-gāh-ı yār*. (IV/271. s.).

güzeşteḡān: (< F.) *güzeşte*'niñ cem'i. Geçmişler, eslāf maḳāmında kullanılır: *güzeşteḡān-ı şuleḡā, güzeşteḡān-ı ṭarīḳat, güzışteḡān-ı*

şu'arā. Müfredi bu maḳāmda kullanılmaz. (IV/271. s.).

güzeşte: (< F.) geçmiş: *sāl-ı güzışte, ān-ı güzışte*. Ş İşlemiş fā'iz, karzen alınan akçeniñ fā'izi: *güzışte-i nızāmī, güzıştesiyle berāber miḳdār-ı deyn*. (IV/271. s.).

kürāt: (< Ar.) *küre*'niñ cem'i; küreler, yuvarlak olan cisimler. Teşdid-i rā ile telaffuzu yañlıştır. (IV/271. s.).

ķürān: (< F.) al at. Türkçesi *ķūran*. (IV/272. s.).

kürbet: (< F.) *kerb* ile müterādifdir. Ğam, ğuşsa, miñnet: *kürbet-i ğurbet*. (IV/272. s.).

ķürbüz: (< F.) fi'l-aşl 'cerbezeli, şeci', tiz-fehm' ma'nāsınadır. Ş İştılāhımızda 'tūvānā, gösterişli, genç irisi' ma'nāsını müfiddir. (IV/272. s.).

ķürbe: (< F.) kedi. 'Arabīsi *sinnevr* ve *sinnāre* ve *hırr*'dir. (IV/272. s.).

ķürd: (< F.) 'bahādır, şeci', pehlivān, dil-āver' ma'nāsınadır. (IV/272. s.).

ķürz: (< F.) esliḫa-i 'atīḫadan şapı uzun büyük demir topuz. 'Gürze' de denilir. (IV/272. s.).

ķürisne, ķürsine: (< F.) aç. Ğürsine-ķī = açlık. Ğürsine-ķeşm = açģözlü, ħariş, cimrī. Ğürsine-ķeşmāne =

açģözlücesine. Ğürsine-ķeşmī = açģözlülük. (IV/272. s.).

ķürsī: (< Ar.) fi'l-aşl 'taht, serīr' ma'nāsınadır. Lisānımızda oturulacak yüksek maḫall ve ħuşuşuyla cāmi'lerde va'izleriñ oturduķları yüksek sedīre ıtlāķ olunur: *ķürsī-i naşīḫat*. Ş Yine bu ma'nā münāsebetiyle 'maḫām, merkez' ma'nāsında kullanılır: *ķürsī-i ħükümet, ķürsī-i idāre*. Ş Esās, temel: *ķürsī ḫaşı*. (IV/272. s.).

ķüremā': (< Ar.) *kerīm*'iñ cem'i. Oraya bakmalı. (IV/272. s.).

ķürk: (< F.) 'ķurd' denilen yırtıcı ḫayvān. (IV/272. s.).

ķürmiḫ: (< F.) eñser, çivi Ş ağaç yāḫūd demirden büyük ḫazıķ. (IV/272. s.).

ķürenk: (< Ar.) al at. (IV/272. s.).

ķürüb: (< Ar.) *kerb*'iñ cem'i. Müfredine bakmalı. (IV/272. s.).

ķürūr: (< Ar.) 'tekerrūr' ma'nāsınadır. Bir şey'iñ biri biri üzerine defa'āt ile vukū'u: *ķürūr-ı a'vām, ķürūr-ı leyl ü nehār*. (IV/272. s.).

ķürüm: (< Ar.) *kerm*'iñ cem'i, üzüm kütükleri. (IV/272. s.).

ķürūh: (< F.) cemā'at, bölük, ḫaķım: *ķürūh-ı eşķıyā, ķürūh-ı hāzele, ķürūh-ı se'ele*. Ğürūh-ā-ķürūh = bölük bölük, ḫaķım ḫaķım. (IV/272. s.).

kürevî: (< Ar.) küreye mensûb, küre gibi: *cism-i kürevî, kürevü'l-şekl*. 'Kürî' de dênilir. (IV/272. s.).

küre: (< Ar.) yuvarlak nesne: *küre-i arz, küre-i şems*. Teşdîd-i rā ile telaffuzu pek yañlıştır. Zîrā kürre = 'Arabîde 'zırhuñ pasını açıp cilālandırarak şey'e dênildiği gibi Fārisîde 'at vesā'ire hayvān yavrusu' demektir. Küre-i har = eşek yavrusu. (IV/273. s.).

küreyvât: (< Ar.) kürecikler. Küreyvât-ı beyzā = kan içinde bulunan beyāz kürecikler. Küreyvât-ı hamrā = kan içinde bulunan kırmızı kürecikler. Doğrusu *küreyyât*'dır. (IV/273. s.).

küreyve: (< Ar.) kürecik, küreniñ muşagğarı. Kā'ide-i şarfiyye-i 'Arabiyye iktizāsınca *küreyve* olmak lāzım gelir ise de bu şüretle ma'rûfdur. (IV/273. s.).

güzāf: (< F.) *güzāf* mādmesine bakmalı. (IV/273. s.).

güzîde: (< F.) muntehab, seçilmiş: *güzîde üslûb, güzîde suhan*. || *Sa'âdet ol şeh-i 'ālî-cenāb-ı Cem-cāha / Ola*⁵¹¹⁵ *vezîri bu gûne güzîde-i efrād* (Nef'î: K. 30/31). (IV/273. s.).

güzîn: (< F.) muntehab, seçilmiş, beğenilmiş: *nazm-ı güzîn, gevher-i*

güzîn. § Terkîb ile 'seçici, beğenici' ma'nāsında kullanılır. Halvet-güzîn = tenhâyı beğenip ihtiyār eden. 'Uzlet-güzîn = 'uzleti intihāb ve ihtiyār edici, eden. Vaḥdet-güzîn = yalnızlığı ihtiyār edici, eden. Güzîniş = seçme, seçiş. (IV/273. s.).

-güsār: (< F.) 'içici, yiyici' ma'nāsına münḥaşiren âtîdeki iki terkîb ile kullanılır: *mey-güsār, ğam-güsār*. (IV/273. s.).

küsbe: (< Ar⁵¹¹⁶.) yağı çıkarılan şey'iñ ba'de't-ta'sîr kalan poşası. (IV/273. s.).

güstâh: (< F.) 'hayāsız, 'ârsız, edebsiz' demektir. Güstâhâne = küstâhçasına. Güstâhî = küstâhlık. (IV/273. s.).

-güster: (< F.) 'yaymak, döşemek' ma'nāsına olan *gusterden* maşdarından şîğa-i emirdir. Terkîb ile kullanılır. Ziyā-güster = ziyā yayıcı. Kemālât-güster = kemālât yayıcı. 'Adālet-güster = 'adālet neşr edici, eden. Güsterde = yayılmış, döşenmiş. (IV/273. s.).

güsiste: (< F.) 'kırılmış, kopmuş' ma'nāsındır. Güsiste-mehār = 'yuları kopmuş' demektir ki başıboş

5115 Dîvānda: K'ola.

5116 Kāmûs-ı Türkî: Farsça. Lügat-ı Remzî: Arapça. Kubbealtı: Farsça. Devellioğlu: Arapça.

istediği yerde lākaydāne, serseriyyāne dolaşan adama ıtlāk olunur. (IV/273. s.).

Güsteheḡ: (< F.) Īrān-ı kādīm pehlivānlarından iki meşhūr zātın oğullarının ismi. *Ol dem ki kaşd-ı cenk eder şahrāları gül-reng eder / Dünyāyı haşma teng eder olursa Sām u Güsteheḡ* (Nef'ī: K. 16/29). (IV/274. s.).

küsūr: (< Ar.) *kesr*'iñ cem'i. Pārçalar, pārçaya delālet eden rakamlar, miqdārlar: *beş biñ küsūr ġuruş*. (IV/274. s.).

küsūrāt: (< Ar.) *kesr*'iñ cem'ü'l-cem'i; kesriñ keyfiyyātından baḡş eden kavā'id-i ḡesābiyye: *küsūrāt-ı 'ādiyye, küsūrāt-ı a'şāriyye*. (IV/274. s.).

küsūf: (< Ar.) 'güneş tutulmak, kameriñ güneşle arz arasına girerek intişār-ı ziyāya ḡaylūlet etmesi' demektir: *küsūf-ı şems, küsūf-ı küllī-i şems, müddet-i küsūf-i şems*. (IV/274. s.).

-küş: (< F.) *kuşten* maşdarından şīġa-i emirdir. Terkīb ile 'öldürücü' ma'nāsında kullanılır. (IV/274. s.).

-güşā: (< F.) *guşāden* maşdarından şīġa-i emirdir. Terkīb ile 'açıcı, açan' ma'nāsında kullanılır. Dil-güşā = gönül açıcı, açan, gönle ferahlık

vören. Memālik-güşā = 'memleketler açıcı, açan ki fātih-i bilād' demektir. (IV/274. s.).

küşād⁵¹¹⁷: (< F.) açma, açılma, açılmış: *küşād-ı dil, küşād-ı ḡatır, mektebiñ resm-i küşādı*. § Ba'zen maşdar-ı müte'addī gibi etmek māddesiyle kullanılır. *Dükkānı küşād etdi*. § Tavla oyunlarından biriniñ ismi: '*Oşmānlı küşādı, Frenk küşādı*'. (IV/274. s.).

güşāde: (< F.) açılmış, açık. Güşāde-dil = gönül hōş, beşüş, civān-merd, mükerrem kimse. Güşāde-ebrū = güler yüzlü. Güşāde-rū(y) = açıkyüzlü. Güşāde-ġī = güşādelik. Güşāde-zebān = ṭalīķü'l-lisān, faşih, belīġ. Güşāde-dest = civān-merd, kerīm, eli açık olan. Güşāde-destī = civān-merdlik, kerem-kārlık. *Rāh-ı talebiñde beste-pāyım / Sen eyle güşāde bī-nevāyım* (Şeyḡ Ğālib⁵¹¹⁸: 1572). (IV/274. s.).

güşāyiş: (< F.) açılma, açıklık: *güşāyiş-i ḡatır, güşāyiş-i hevā*. § *Hāmūşī-i edeb ki güşāyiş-peziir olur / Bir ġoncedir ḡadīķa-i aḡlāķdan kopar* (Nā'ilī-i Kādīm: G. 73/3). (IV/274. s.).

5117 Kāmūsta kelime kaf-ı Farisī ile yazılmamıştır.

5118 Hüsn ü 'Aşk.

güşāyende: (< F.) açıcı açan. (IV/275. s.).

küşṭār: (< F.) kesilmiş koyun, ḥayvānāt-ı sâ'ire. (IV/275. s.).

küştere: (< F.) dülgerlerin, marangozların tahta kenârlarını düzeltmek için kullandıkları uzun rende. (IV/275. s.).

küştegān: (< F.) *küşte*'nin cem'i. Öldürülmüşler: *küştegān-ı 'aşk*. Küştegān-ı zinde = şühedā. (IV/275. s.).

küştenī: (< F.) öldürülmeye lâyık, ölesice: *külḥanī-i küštenī*. (IV/275. s.).

küşte: (< F.) öldürülmüş, maḳtûl. (IV/275. s.).

güşūde: (< F.) *güşāde* gibi açılmış. (IV/275. s.).

küffār: (< Ar.) *kāfir*'in cem'i, dīn-i ḥaḳḳı inkār eden kimseler. (IV/275. s.).

küftār: (< F.) kelām, söz: *küftār-ı şīrīn*. (IV/275. s.).

güft ü gū: (< F.) güft = 'dédi', gū = 'söyle' ma'nāsınadır ki 'kāl u kâl, dedikodu' demektir. *Güft ü gū-yı sebük-mağzān*. *Güft-gū* tarzında da yazılır. (IV/275. s.).

güft ü şinīd: (< F.) bu daḥī 'dedikodu' ma'nāsınadır. (IV/275. s.).

güfte: (< F.) *guften* maşdarından ism-i mef'uldur ki 'söylemiş, söylenmiş' demektir. Makāmāt-ı mūsīkiyyeden birine taṭbīḳ ve rabṭ edilmiş olan nazımlara ıtlāk olunur. Meşelâ: "Bu şarkının bestesi 'Ārif Bey merḥūmuñ, güftesi de Nevres Paşa'nıñdır." denilir. (IV/275. s.).

küfr: (< Ar.) *īmān*'in zıddı. Ne'üzü-bi'llāh vaḥdāniyyet veyā nübüvvet ve şerī'atı inkār eylemek. Fi'l-aşl 'setr' ma'nāsınadır. Bu kelime ḥaḳḳı setr ettiği için inkār-ı dīn ve şerī'atda kullanılmışdır. Küfr dört nev'dir. Küfr-i inkārī = Vācibü'l-vücūdu aşlā bilmeyip ikrār ve i'tirāf etmemek. Küfr-i caḥūdī = ḳalben bilip lakin lisānen ikrār eylememek. Küfr-i inādī = ḳalb ile bilip ve lisān ile ikrār edip lakin dīn-i İslām ile mütedeyyin olmamak. Buña 'küfr-i 'ārī' de denilir. Küfr-i nifāḳī = lisān ile ikrār edip ḳalb ile mu'teḳad olmamak. § 'Sövüp saymak, ṭa'n ve düşnām etmek' ma'nasında da kullanılır. Küfür-bāz = küfür edici, sövüp sayıcı. (IV/275. s.).

küfrān: (< Ar.) fi'l-aşl ma'nāca küfr ile müterādif ise de gerek 'Arabca gerek lisānımızda ḡāliben 'ni'meti, iḥsānı inkār etmek; görülen luṭfu

unutmak' ma'nasında kullanılır: *küfrân-ı ni'met, küfrân-ı hakq.* "Küfr etti." ma'âmında "Küfrân etti." denilemez. (IV/275. s.).

küfriyyât: (< Ar.) küfrü mücib sözler. (IV/276. s.).

küfv: (< Ar.) 'mişl, mănend, eş' ma'nâsınadır ki 'qadr u mertebece bir olmak, müsâvî bulunmak' demektir. *Filânıñ kıızı bu zâtıñ küfvü degil.* ‖ *İnsân te'hil ederken küfvünü aramalıdır. Küf* de luğatdır. (IV/276. s.).

küfe: (< F.) qamışdan, ağaçdan örölmüş seped. Lisânımızda 'aynen kullanılır. (IV/276. s.).

küll: (< Ar.) bir lafz-ı müfreddir ki şey'in cemî'-i eczâsının şümöl ve istiğrâk üzere ismidir. Türkçede mevki'-i isti'mâllerine göre muqâbili *her, hep, bütün, çok* lafızlarıdır. Küllü şey'in yerci'u ilâ aşlihi = her şey aşlına rücû' eder. Küllî = külle mensüb. Kuvve-i külliye = bütün, çok kuvvet. Qudret-i külliye = 'qudret-i İlâhiyye' demektir. Külliye = büsbütün. Külliye = bütünlük, çokluk. *Cüz'iyet, külliye.* (IV/276. s.).

göl: (< F.) ma'rûf, hoş qokulu çiçektir. Her yerde ezhârıñ eñ maqbölü

göldür: *göl ve bülbül.* Göl-bâğ = gül bâğçesi. Göl-i şad-berg= qatmerli bir nev' iri gül. Göl-i ter = tâze, qarâvetli gül. Göl-i surh = kırmızı gül. Göl-i neşât = bâde, süci. Göl-i ra'nâ = dışı sarı, içi kırmızı bir nev' gül. Göl-bîz = gül serpici, serpen. Göl-hîz = gül bitirici, bitiren. Göl-zemîn = maqall-i 'ayş ü 'işret. Göl-endâm = gül boylu, nâzik, laţif endâmlı. Berg-i gül, gül-berk = gül yaprağı. *Vêrdi güle bahâr leţâfet bahâra gül* (Nâ'ilî-i Qadîm: G. 230/3); *Bir lâle-ruq-ı siyâh-kâkül / Sünbüller içinde gonce-i gül* (Şeyh Gâlib⁵¹¹⁹: 419). (IV/276. s.).

göl-âb: (< F.) gül şuyı. Göl-âb-dân = ba'zı cem'ıyyât-ı müteyemmine med'ûvuna serpmek üzere içine gül şuyı doldurulan zarf, qap. (IV/276. s.).

gölâc: (< F.) nişâstadan gâyet ince şüretde yapılan tatlı yufkası. 'Gölâc' da denir. (IV/276. s.).

kölâle: (< F.) kıvırcık saç Ş çiçek destesi. (IV/276. s.).

kölâh: (< F.) ser-püş, qalpak, başa giyilen şey: *kölâh-ı Mevlevî, minâre külâhı, bir külâh şeker, kâğıd külâhı.* Keçe külâh = ref'-i rütbe, 'alâmet-i me'mûriyyeti fekk ile tîrd etmek.

5119 Hüsn ü 'Aşk.

Külāh etmek = birine oyun oynamak, birini aldatmak. Ba'zen nazımda *küle*h tarzında taḥfif olunur. (IV/276. s.).

gül-bānk: (< F.) ba'zı merāsımın eşḥāş-ı müte'addide taraflarından du'ā veyāḥūd alkış tarzında hep bir ağızdan çıkarılan yüksek, dik ses: *gül-bānk-ı tevḥīd*, *gül-bānk-ı cünūd*, *gül-bānk-ı bülbülān*. *Gülnām* da bu ma'nāya luḡatdır. *Ṭuta dünyāyı hep gül-bāng-ı kūs-ı nuşret-āvāzı* (Nef'ī: K. 23/7). (IV/277. s.).

gül-beden: (< F.) gül bedenli, bedeni gül gibi laṭīf, nāzik olan. *Gül-ten* de bu ma'nāyadır. (IV/277. s.).

gül-be-şeker: (< F.) gül yaprağından yapılan tatlı, gül reçeli. (IV/277. s.).

gül-bün: (< F.) aşlı *bün-i gül*'dür ki 'gül dibi' demektir. 'Gül ağacı, gül fidanı, gül biten yer' ma'nāsında kullanılır. *Efsürde oldu mu ten-i gül-bün ṭarāvetiñ / Eyvāh şoldu mu ruḥ-ı gül-berg şafvetiñ* (Mu'allim Nācī⁵¹²⁰: 1). (IV/277. s.).

külbe: (< F.) taḥrīfle *ḵulbe* yāḥūd *ḵulūbe* dedigimiz şeydir ki 'dar, küçük oda, dükkān; köşe, bucak' ma'nāsındadır: *külbe-i faḵīrāne*, *külbe-i miḥnet*, *külbe-i*

ḵanā'at. || *Sen idiñ*⁵¹²¹ *külbe-i aḥzāna koyan Ya'ḵūb'u / Ayırıp Ḥazret-i Yūsuf gibi göz nūrundan* (Ḥāletī: Kt. 98). (IV/277. s.).

gül-çehre: (< F.) gül çehreli, çehresi gül gibi laṭīf, güzel: *civān-ı gül-çehre*, *duḡter-ı gül-çehre*. (IV/277. s.).

gül-çīn: (< F.) gül devşirici, gül toplayıcı: *gül-çīn-i bāğ-ı emel*. (IV/277. s.).

külhān, külḥan: (< F.) 'ḥamāmların içini ve şuyunu ısıtmak için âteş yakılan maḥall ki ḥamām ocağı' demektir. *Külhānī*, *külḥanī* = 'serserī, çapkın' ma'nāsında kullanılır: *kül-ḥanī-i küştenī*. (IV/277. s.).

gül-dān: (< F.) gül maḥfazası, çiçeklik; içine çiçek konulan ḵap. (IV/277. s.).

gül-deste: (< F.) gül demeti, çiçek destesi. (IV/277. s.).

gül-ruḥ, gül-ruḥsār: (< F.) gül yanaklı dil-ber. (IV/277. s.).

gül-rū(y): (< F.) gül yüzlü. (IV/277. s.).

gül-zār, gülistān, gülşen: (< F.) gül bāğçesi, gül tarlası. *Gülsitān* sükūn-ı sīn ile de telaffuz olunur. (IV/278. s.).

gül-'izār: (< F.) gül yanaklı, al yanaklı. *Bahārı n'eyleriz ol gül-'izār u ḡonce-*

femiñ / Güliip açılması biñ nev-bahāra degmez mi (Nā'ilī-i Qadīm: G. 368/4).
(IV/278. s.).

gül-gonçe: (< F.) henüz açılmamış gül.
(IV/278. s.).

gül-fām: (< F.) gül renkli, gül gibi rengi kızıl olan. (IV/278. s.).

külfet: (< Ar.) zahmet, lüzümsuz sa'y, meşakkeat, ta'b: *külfetli iş, külfetli şey*.
§ Meşakkeatle iş işlemek. Bu ma'nalarda *külfe* tarzında da kullanılır: *Vāreste-i külfe-i beyāndır*. § Mecāzen 'merāsim' ma'nasında isti'māl olunur. *Ancağ görünüir ki külfet etmiş / Güyā cebr-i tabī'at etmiş* (Lā⁵¹²²); *Miyān-ı aşdıqāda şart-ı ülfet terk-i külfetdir* ('Ārif Hikmet).
(IV/278. s.).

gül-feşān: (< F.) gül saçıcı, saçan.
(IV/278. s.).

gül-geşt: (< F.) mesīre, teferrüc-gāh, gezinecek güllü mahall. (IV/278. s.).

gül-gün: (< F.) gül renkli: *bāde-i gül-gün, ruḥ-ı gül-gün*. (IV/278. s.).

gül-güne: (< F.) kadınların yüzlerine sürdükleri gül renkli düzgün.
(IV/278. s.).

gül-nār: (< F.) bir nev' meyvesiz nār ağacı çiçeği. Yaprığı büyük, katmerli, kırmızı renkli bir çiçek §

ma'rūf 'kiraz' denilen meyvenin nām-ı dīgeridir ki olgun hālinde ağaçda görünüşü gāyetle laṭif, nazar-rübādır. (IV/278. s.).

gül-naḥl: (< F.) gül ağacı, gül fidanı.
(IV/278. s.).

gül-engübīn: (< F.) bal ile yapılan gül murabbāsı. (IV/278. s.).

külünk: (< F.) kazma, taş, kazan uzun demir ālet. (IV/278. s.).

gülū: (< F.) *ḥülkūm* gibi insānın veyāḥūd ḥayvānın boğazı. Gülū-bend = boğaz şargısı, boyun bağı. Gülū-gīr = boğaz tutan, boğazda kalan, boğazdan güçlkle geçen şey.
(IV/278. s.).

küleḥ: (< F.) izḥār-ı hā ile *külāh* muḥaffefi. Nazımda kullanılır. Küleḥ-gūşe = külāhın köşesi.
(IV/278. s.).

küllī: (< Ar.) *küll* māddeinde gösterildiği vech ile külle mensüb. *Cüz'ī* muḳābili ki 'tām, 'umūmī, şāmil, bütün, çok' demektir: *zarar-ı küllī, ḥusūf-ı küllī, kā'ide-i külliye*. Külliye = 'büsbütün yāḥūd çok olarak, çok olmak üzere' demektir.
(IV/278. s.).

külliyāt: (< Ar.) *küll* māddeinde gösterilen *külliyet*'in cem'i, bir nesnenin cemī'-i eczāsını ḥāvī olan

hey'eti; aḡsām-ı mevādd ve eşyānıñ cümlesi: *külliyāt-ı umūr*. § Bir şā'iriñ bi'l-cümle eş'ār ve āsārını veyāhūd bir mü'ellifiñ bi'l-cümle te'lifātını ḡāvī olan mecmū'a: *külliyāt-ı Nef'ī*, *külliyāt-ı Fuzūlī*. (IV/279. s.).

külīçe: (< F.) külçe, qurş: *külīçe-i āfitāb*, *külīçe-i kamer*. § Sühūletle istif veyā naql olunmaḡ içün ma'denden dökülmüş dört köşe pārcadır ki mu'aḡḡaran tekrār dökölüp i'māl olunur. Külīçe-i nüḡās = bakır külçesi. Külīçe-i sīm = bedr-i tām § gümüş külçesi. (IV/279. s.).

güm: (< F.) 'zāyī', ḡā'ib, müfḡūd' ma'nāsınadır. Türkçesi 'yitik' demekdir. (IV/279. s.).

gümān, gümāne: (< F.) şanma, zan: *bī-reyb ü gümān*. (IV/279. s.).

güm-rāh: (< F.) azḡın, doḡru yoldan sapmış. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır. Ma'neviyyātta 'ḡāll' ma'nāsını ifāde eder. Naẓımda *güm-reh* tarzında taḡfīfi cā'izdir. Güm-rāḡī = güm-rāḡlık, ḡalālet. (IV/279. s.).

güm-kerde: (< F.) ḡā'ib ve nām u nişānı belirsiz olmuş. Güm-kerde-pey = izi yok olmuş, eḡeri ḡalmamış. (IV/279. s.).

güm-nām: (< F.) nām ve nişānı zāyī' olmuş, unutulmuş. Güm-nāmī = gümānlık. (IV/279. s.).

kümün: (< Ar.) iḡtifā, gizlilik. (IV/279. s.).

kümmel: (< Ar.) *kāmīl*'iñ cem'i. Bunuñ da cem'i olan *kümmelīn* ziyāde kullanılır. Cem'ü'l-cem'i *kümmelīn* ḡalaḡ olsa bile pek ma'rūf ve müsta'meldir. (IV/279. s.).

kümeyt: (< Ar.) kırmızı şarāb: *kümeyt-i şevḡ*. § Ḥurmā dorusu at ki donu bozca kızıl ile siyāḡ ḡarıḡık ya'nī kuyruḡu ile yelesi siyāḡ olur: *kümeyt-i ḡāme*. (IV/279. s.).

kün: (< Ar.) 'ol, olsun' ma'nāsına emr-i ḡāzır. Kün fe-kān, kün fe-yekūn = 'olan oldu' ma'nāsına bir terkībdir ki maḡv ü perīşān olmaḡ maḡāmında isti'māl olunur. (IV/279. s.).

-kün: (< F.) muḡlaḡā terkīb ile 'edici, eden' ma'nāsında kullanılır. (IV/280. s.).

künām: (< F.) ārām-ḡāḡ-ı adam § ḡuşlarıñ yuvaları § orman, ḡayvānāt-ı vaḡşıyye yataḡı. *Seyf-i meslūl-i veḡā şīr*⁵¹²³-i *künām-ı devlet* (Münīf: K. 5/12). (IV/280. s.).

-künān: (< F.) bir nev' ism-i fi'ldir ki muḡlaḡā terkīb ile 'ederek, yaparak'

ma'nasında kullanılır: *hande-künān*, *rağş-künān*, *seyr-künān*, *zevķ-künān*, *nağş-künān*. (IV/280. s.).

günāh: (< F.) evāmir-i İlāhiyyeye muğāyir olan 'amel, fi'l, suç. Günāh-kār = günāh işleyen. Günāh-kārī = günāh-kārlık. Günāh-pīşe = günāh işlemeyi 'ādet edinen. Nazımda *güneh* tarzında tahfif olunur. *Ey devā-yı belā-yı bīmārān / Dest-gīr-i*⁵¹²⁴ *dil-i güneh-kārān* (Hāletī: K. 2/27); *Eyā şefī'-i güneh-pişegān-ı dem-i*⁵¹²⁵ *mev'ūd*⁵¹²⁶ (Sāmī: K. 1/36). (IV/280. s.).

günbed: (< F.) kubbe, tepesi yuvarlak şekilde olan binā. Günbed-i ḥaḍrā = āsmān, gök. *Sebz ü ḥurrem bir fezā mı her kenār-ı cūy-bār / Yā miyān-ı cūda 'aks-i günbed-i ḥaḍrā*⁵¹²⁷ *mıdır* (Nefī: K. 7/4)?. (IV/280. s.).

künc: (< F.) köşe, bucağ: *künc-i hicrān*, *künc-i ğurbet*, *künc-i miḥnet*. (IV/280. s.).

küncāyiş: (< F.) şıgma, şığışma. Güncāyiş-pezīr = şıgan, şığışan. *Küncāyiş-pezīr-i ḥavşala-i taḥammül*. (IV/280. s.).

güncişk: (< F.) serçe kuşu. 'Arabīsi 'uşfūr'dur. (IV/280. s.).

günçide: (< F.) şığışmış, şıgdırılmış, şığışdırılmış. (IV/280. s.).

güngüre: (< F.) ḳal'a, ḥişār bedenleri üzerine yapılan şerefe § her şey'in ṭabaḳa ṭabaḳa yüksek tepesi. (IV/280. s.).

künende: (< F.) yapıcı, yapan; edici, eden. Yalnız kullanılmaz. Āğāz-künende = başlayıcı, başlayan. (IV/280. s.).

künüz: (< Ar.) kenz'in cem'i, defneler, hazineler: *künüz-ı ḥikmet*, *künüz-ı ğayb*. Ba'zen cem'ü'l-cem' olarak *künüzāt* da kullanılır. (IV/280. s.).

künh: (< Ar.) bir şey'in aşlı, cevheri, ḥaḳīḳati: *künh-i mādde*, *künhü'l-emr*. § Bir şey'in dibi, nihāyeti: *İşin künhüne varmalı*. ‖ *Künhünü bulmalı*. ‖ *Nice biñ sa'y-ı belīğ etse enām / Gene*⁵¹²⁸ *zātıña erişmez evhām* (Hākānī: 41). (IV/280. s.).

künye: (< Ar.) laḳab, bir ādeme "eb, ümm, ibn, bint" kelimeleriniñ birine izāfe ederek tesmiye etmek: "İbn Kemāl, Ümmü ma'bed" gibi. § 'An'anesiyle yazılan esāme-i efrād puşulası, defteri. (IV/281. s.).

5124 Dīvānda: Dil-nevāz-ı.

5125 Dīvānda: yevm-i.

5126 Dīvānda: ḥulūd.

5127 Dīvānda: hardā.

5128 Eserde: Yine.

gū: (< F.) 'söylemek' ma'nāsına olan *guften* maşdarından şīḡa-i emirdir. Terkīb ile 'söyleyici' ma'nāsında kullanılır. Suḡan-gū = söz söyleyici. Nādire-gū = nādire söyleyici. (IV/281. s.).

güvā: (< F.) 'şāhid, burhān' ma'nāsına olan *güvāh*'ın muḡaffefi. Yalnız nazımda nādiren kullanılır. (IV/281. s.).

güvār: (< F.) 'siñmek, siñirmek' ma'nāsına olan *güvārīden* maşdarından şīḡa-i emirdir. Vaşf-ı terkībī şüretinde 'siñirici ya'nī hażm edici' ma'nāsında kullanılır: *ḡōş-güvār*, *şīrīn-güvār*. Fārisīde *güvārā*, *güvārān* daḡī 'aynı ma'nāya luḡatdır. (IV/281. s.).

güvāh: (< F.) şāhid. Güvāhī = şāhidlik. (IV/281. s.).

-kūb⁵¹²⁹: (< F.) *kūften* maşdarından şīḡa-i emirdir. Terkīb ile 'vurucu, vuran' ma'nāsında kullanılır. Leked-kūb = tepme vurucu. Pāy-kūb = ayak vurucu. Kūbān = 'vurarak' ma'nāsına olduḡu gibi *kūb*'uñ cem'i de olur. Meşelā: pāy-kūbān = 'ayak vurarak' ma'nāsını ifāde etdiği gibi 'ayak vurucular' ma'nāsını da ifāde eder. (IV/281. s.).

kūpāl: (< F.) esliha-ı 'atīḡadan gürz gibi demir topuz. (IV/281. s.).

kūtāh: (< F.) ḡaşīr, ḡışa, boysuz. *Kūteh* şüretinde taḡfīfi de cā'izdir. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır. Kūtāh-bīn, kūtāh-naḡar = ḡışa gören; ḡāfil, 'āḡibeti görmeyen. Kūtāh-ter = pek ḡışa. Kūtāh-terīn = eñ ziyāde ḡışa. *Kūteh-endīş* = ḡışa düşünen, *yāḡūd* soñunu düşünmeyen. Kūtāh-bāl = ḡışa boylu. (IV/281. s.).

kūdek: (< F.) çocuk. Kūde-ḡī = çocukluk. Kūdek-meniş = çocuk ḡabī'atlı, şāf-derūn. (IV/281. s.).

gūder: (< F.) dana, buzaḡı derisi. Lisānımızda yumuşak ḡayvān derisine 'gūderi' denilir. Fārisīde 'deri ve ayakḡabı astarı' ma'nāsında *gūzer* de luḡatdır. (IV/281. s.).

kūr: (< F.) a'mā, gözü görmeyen. Kūrī = körlük. Kūrāne = körcesine. Kūrān = körler. Kūr-dil = göñül kör, cāhil. (IV/282. s.).

gūr: (< F.) mezār, kabir. Gūr-ken = mezār ḡazıcı, ḡazan. Gūristān = mezārлік. (IV/282. s.).

kūrāb: (< F.) çölde uzaḡdan şu gibi görünen ve 'serāb' denilen şey. (IV/282. s.).

körfez: (< Ru.) aşlı *korfos*, deniziñ kara arasına girmek şüretiyle hâşıl êtdigi yer ki Türkçede 'koy' dênir. (IV/282. s.).

kûze: (< Ar.) destî, şu destîsi. Kûz = bardak. Kûze-ger = çömlekçi, bardakçı. (IV/282. s.).

kûs: (< Ar.) eski zamânlarda muhârebelerde alaylarda çalınan büyük davul. Kûs-ı raḥîl = göç davulu. (IV/282. s.).

gûsâle: (< F.) aşlı *gâvsâle*'dir. 'Dana, buzağı' demekdir. Lisânımızda 'ḥayvân gönünden debbâğlanmış deri' ma'nâsında ve *kösele* şüretinde kullanılır. (IV/282. s.).

gûsfend: (< F.) 'Arabîsi *ḡanem* = koyun. (IV/282. s.).

kûse: (< F.) çeñesinde birkaç tel şakalı olan veyâ hîç şakalı, bıyığı olmayan adam: *köse Mîḥâl. Kevsec, kûsec* bunun mu'arrebidir. (IV/282. s.).

gûş: (< F.) kulaḡ. Gûş-ı hûş = diḡḡat. Gûş-dâr = kulaḡ tutucu, sözü lâyıḡıyla dinleyici Ş 'terakḡub u intizâr' ma'nâsını da ifâde êder. Bu münâsebetle lisânımızda "Sözümü gûş êtmiyor." gibi ta'bîrler isti'mâl olunur. (IV/282. s.).

gûşt: (< F.) et, laḡm. (IV/282. s.).

gûşîş: (< F.) çalışma, çalışış. *Ne gûşîş êtdigimi hep bilir Hudâ-yı 'alîm* (Nef'î: K. 33/38). (IV/282. s.).

gûşmâl: (< F.) kulaḡ burma, te'dîb. (IV/282. s.).

gûşe: (< F.) bucaḡ. Gûşe-i dehen = aḡzıñ iki ḡarafı. Gûşe-i çeşm = göz ucu. (IV/282. s.).

kûfte: (< Ar.) dövülmüş, kıyılmış nesne ve ḡuşuşuyla et. Lisânımızda et kıymasıyla yapılan ta'âm. Kûfte-ḡâr = lâfazan. (IV/283. s.).

güverte: (< İt.) geminiñ üstü, anbârınıñ ortası, saḡḡı. (IV/283. s.).

gûkird: (< F.) lisânımızda taḡrîfle 'kükürt' dênilir. 'Arabîsi *kibrîṭ*'dir. Yanmaḡa, parlamaḡa müsta'idd bir nev' cevher-i ma'denîdir. Birḡaç nev'dir. Eñ maḡbûlü kırmızı ve şarı renklisidir. Kibrîṭ-i aḡmer = kırmızı kükürd. (IV/283. s.).

köknâr: (< F⁵¹³⁰.) çamıñ şarı ot nev'i Ş ḡaḡḡaş ḡozalaḡı, şıkılmış şuyu. (IV/283. s.).

kûme: (< Ar.) toprak yıḡını, yüksek yer. Lisânımızda daḡî 'yıḡın' ma'nâsında kullanılır. Kûme kûme = yıḡın yıḡın. (IV/283. s.).

5130 TDK: Rumca. Kubbealtı: Yunanca. Mu'allim Nâcî: Farsça. Lugat-ı Remzî: Farsça.

kūn: (< F.) maḳ'ad, insānıñ oturaḳ yeri.
(IV/283. s.).

gūn: (< F.) 'renk' ma'nāsınadır. Yalnız kullanılmaz. Gül-gūn = gül renkli. Gendüm-gūn = buğday renkli. Şafaḳ-gūn = güneş doğmadan evvel gökde ḥaşıl olan renk gibi. Sebz-gūn = yeşil renkli. Gūn-ā-gūn = renk renk, türlü türlü. § Tarz, reviş, şıfat. Taḥfif ile *gūne* de kullanılır. Gūne gūne = reng-ā-renk, türlü türlü. *Gāhī gāhī gūşe-i çeşmiñle kılmazsañ naẓar*⁵¹³¹ / *Bāḳī-i bī-çāreniñ aḥvālī dīger-gūn olur* (Bāḳī: G. 142/6). (IV/283. s.).

kūh: (< F.) daḡ. Kūh u deşt = şahrā ve ova. Kūh-ı āteş-feşān = yanardaḡ. Kūhī = daḡa mensūb. Şükūfe-i kūhī = daḡ çiçeḡi. Lisānımızda *kūh* şüretinde taḥfifi taḳdīrinde muṭlaḳā terkīb ile kullanılır: "kūh-sār" gibi. Kūh-sār = daḡlık, daḡ tepesi. Kūh-ken = daḡ kazıcı, kazan. Kūh-kūb = daḡ vurucu. Kūh-nümūn = daḡ gibi görünen heybetli. *Göñül tekmīl-i fenn-i 'aşḳ eden üstād-ı kāmildir / Anıñ yanında kimdir Kūh-ken Mecnūn ne cāhildir* (Bāḳī: G. 89/1). (IV/283. s.).

kūy: (< F.) ḳarye, maḥalle § soḳāḳ: *kūy-ı yār, Ḳaraköy. ‖ Ka'be-i kūyuñda cān*

vèrmek şafādır sevdiğim (Uşūlī).
(IV/283. s.).

gūy: (< F.) Īrānlılara maḥşūş bir nev' oyun topu, yuvarlaḳ şey: *gūy u çevgān*. § Söz. Güft ü gūy = dedikodu. § Söyleyici, söyleyen. Bu ma'nāda terkīb ile kullanılır: "suḥan-gūy, laṭīfe-gūy" gibi. İkinci üçüncü ma'nālarda *yā*'nıñ taḥfifiyle de müsta'meldir: "güft ü gū, suḥan-gū" gibi. (IV/283. s.).

gūyā: (< F.) söyleyici, söyleyen: *tūṭī-i gūyā*. § 'Şanki' ma'nāsına edāt-ı teşbīh. Bu ma'nāda ba'zen "ki" 'ilāve olunur. "Gūyā naşīhat ediyor." gibi. Maḳām-ı ta'rīzde kullanılırsa "ki" 'ilāve olunamaz. *Gūyiyā* şüretinde isti'mālī mehcürdür. *Eyledim ḥāme-i mu'cizemi gūyā-yı 'adem* ('Ākif Paşa: K. 5/66); *Her şükūfe dehen ü berg zebāndır gūyā / Zıkr eder Ḥālīḳ'ını ḥāl diliyle eşcār* (Ḥayālī: K. 2/2). (IV/284. s.).

gūyende: (< F.) söyleyici, söyleyen. *Gūyende-i evşāfıdır eltāfınıñ şermendesı / Şermende-i eltāfıdır 'āciz Şalāḥī bendesi*. (IV/284. s.).

kūhhān: (< Ar.) *kāhin*'iñ cem'i. Oraya bakınız. (IV/284. s.).

güher: (< F.) *gevoher*'iñ muḥaffefi. Oraya bakmalı. Güher-pāş ve güher-feşān = cevher şacı. Güher-bār = cevher yagdırıcı. Güher-pāre = cevher pārçası. Güher-rīz = cevher dökücü, döken. Güher-fürüş = cevher şatıcı, şatan. (IV/284. s.).

küh-sār, kühistān: (< F.) *küh-sār* ve *kühistān* muḥaffefidir. O māddelelere mürāca'at olunmalı. İkincisiniñ kesr-i sīn okunması cā'izdir. (IV/284. s.).

kühen: (< F.) eski. Kühen-deyr = yer ve gökden kināyedir. Hāne-i kühen = eski ev. Bāğ-ı kühen = eski bāğ. Kühen-pīr, kühen-sāl = 'eski yıl ya'nī yaşlı, kıocamış' ma'nāsınadır. (IV/284. s.).

köhne: (< F.) eski: *köhne-hırka*, *köhne-hayāl*. Kühen ile beynerinde mevki'-i isti'mālce fark vardır. Bu onuñ yerinde kullanılabilir. Lakin o, bunuñ her kullanıldığı mevki'de isti'māl olunamaz. Köhne-bahār = şönbahār, faşl-ı harīf, güz mevsimi. (IV/284. s.).

kühūf: (< Ar.) *kehf*iñ cem'i. Oraya bakmalı. (IV/284. s.).

kühūl: (< Ar.) *kehl*'iñ cem'i. O māddeye mürāca'at. (IV/284. s.).

kühūlet: (< Ar.) saç ve şakala kır serpmeye başlayıp beden ve evzā'da 'alā'im-i şeyḥūhet zāhir olmak. İştılāḥ-ı tıbda 'yirmi bir ile altmış yaş arasındaki zamān' demektir. (IV/284. s.).

kü'ül: (< Ar.) ispiro, Fransızcası *alcool* kelimesi *el-kü'ul* kelime-i 'Arabiyyesiniñ muḥarrefidir. (IV/284. s.).

//lam//(IV/285. s.-IV/303. s.)

lā: (< Ar.) ḥarf-i nefydir. Lā-yeteḡayyer = taḡayyür etmez. Lā-ḥavle ve lā kuvvete illā bi'llāh. Lā 'ale't-ta'yīn = tayīn üzere olmamak şüretiyle, mu'ayyen ve maḥdūd olmayarak. (IV/285. s.).

laubālī: (< Ar.) ilişiksiz, kaydsız, çekinmez. Lāubāliyāne = lāubālicesine. (IV/285. s.).

le'āmet: (< Ar.) alçaklık, fürü-māyelik. (IV/285. s.).

lā'im: (< Ar.) levm edici, eden: *levm-i lā'im*. (IV/285. s.).

lā'ime: (< Ar.) levm, serzeniş. (IV/285. s.).

lā-büdde: (< Ar.) elbette, muṭlakā, lāzım. Fi'l-aşl 'ayrılık yok' ma'nāsınadır. Lisānımızda taḥfīf-i

dāl ile “lāzımdır, vācibdir” gibi lüzūm ve vūcūbu ifāde mevķi’inde kullanılır. (IV/285. s.).

Lāt: (< Ar.) Zamān-ı Cāhiliyyet’de Harem-i Ka’be-i Mu’azzamada mevcūd bir putuñ ismidir. (IV/285. s.).

lata⁵¹³²: (< Fr⁵¹³³.) laṭa. Hattıldan ince uzun direk: *Barṭın laṭası, kalembaş laṭa.* (IV/285. s.).

lā-cerem: (< Ar.) ‘şübhesiz, muṭlaḳā bi’z-zarūre’ demektir. Fi’l-aşl feth-i mīm ile ‘inkıṭā’ yok’ ma’nāsınadır. (IV/285. s.).

lāciverd: (< Ar.) koyu mā’i renkli bir taş ismi § koyu mā’i renk. Fārisi *lājverd* kelimesiniñ mu’arrebidir. Lāciverdī = mā’i rengine. Kūbbe-i lāciverdī = āsmān, gök. (IV/285. s.).

lāḫik: (< Ar.) şöñradan gelip ulaşıcı, ulaşan; lūḫūḳ edici, eden. Bu münāsebetle kelimeniñ evveline bir harf ‘ilāve olunursa “dāḫil olan” ta’bīr olunduğı gibi şöñuna ‘ilāve olunursa “lāḫik olan” denilir. § *Sābık* muḳābili. *Halef* gibi bir me’mūruñ yerine naşb olunan zāt ḫaḳḳında kullanılır. Meselā: “mūdīr-i lāḫik, nāzır-ı lāḫik” gibi. (IV/285. s.).

lāḫika: (< Ar.) ‘ilāve, zamīme, zeyl: *lāḫika-i fā’ika.* (IV/285. s.).

lāḫim: (< Ar.) et yiyici, yiyen: *ṭuyūr ve ḫayvānāt-ı lāḫime.* (IV/285. s.).

lāḫ: (< F.) edāt-ı mekān. Yalnız ātīde gösterilen terkīblerde kullanılır. Seng-lāḫ = taşlık. Dīv-lāḫ = cin ve perī bulunan maḫall. Rūd-lāḫ = çay maḫalli, ırmağı çok yer. (IV/285. s.).

lāden: (< F.) taşlık yerlerde bir cins çamlarda ḫāşıl olan zift gibi siyāh ve ḳoḳulu bir nev’ zamğ: *Girit lādeni meşhūrdur.* (IV/286. s.).

lā-zāle: (< Ar.) ‘eksik olmasın’ ma’nāsına bir cümle-i du’ā’iyyedir. (IV/286. s.).

lāzık: (< Ar.) yapışkan, bulaşıcı, sıvışık: *ṭıyn-ı lāzık.* (IV/286. s.).

lāzım: (< Ar.) bir şeyden aşlā ayrılmayan; bir şeyde berāber bulanmasına, vūcūduna ihtiyāc olan ki Türkçede *gerek* lafzı muḳābilidir. *Olmaḳ* ve *gelmek* māddeleriyle kullanılır. *Lāzım oldu.* || *Lāzım geldi.* || *Lāzım olan, lāzım gelen.* § Mūte’addī olmayan, fā’iliñ zātında ḳalan fi’le ıtlāḳ olunur. Fi’l-i lāzım, lāzım-ı ḡayr-i mūfāriḳ = ayrılması mümkün olmayan, ziyāde gerek. Lāzım-ı melzūm = biri birinden aşlā ayrılmaz. (IV/286. s.).

5132 Latte.

5133 TDK: İtalyanca. Lugat-ı Nāci: İtalyanca. Kubbealtı: İtalyanca.

lāzime: (< Ar.) lāzım olan şey. Māddī ve ma'nevī şüretiyle kullanılır: *lāzime-i zımmet, lāzime-i tebrīk, lāzime-i mu'ayyene, anbār lāzimesi*. (IV/286. s.).

lājverd: (< F.) *lāciverd* kelimesine mürāca'at olunmalı. (IV/286. s.).

lastik⁵¹³⁴: (< Fr.) esneyişli esnek şey. *Lastik çizme, lastik kundura, lastik gıyātān*. (IV/286. s.).

lā-siyemmā: (< Ar.) bā-ḥuşuş, ḥuşuşıyla. *Ve'lā siyemmā* şüretinde dahī müsta'meldir. (IV/286. s.).

lā-şekk: (< Ar.) 'şübhesiz, şeksiz' demektir. (IV/286. s.).

lāşe: (< F.) ölmüş hayvān, leş. (IV/286. s.).

lā-şey': (< Ar.) şey değil, hīç, cüz'ī. Zārūret olmadıkça şey gibi hemzesi ıskāṭ olunmamalı. (IV/286. s.).

laşka: (< İt.) ıştılāḥāt-ı bahriyyundandır. 'Geminiñ ve kayığın ħalaṭını gevşetip boşa bırakmak' demektir. (IV/286. s.).

lāşık: (< Ar.) muttaşıl gibi yapışık, bitişik. (IV/286. s.).

lā-ṭā'il: (< Ar.) fā'idesiz, bī-hüde, 'abeş. (IV/286. s.).

laṭa: (< İt.) muḥarref, ğalaṭdır. 'Kukulataniñ başlıksız' demektir. (IV/286. s.).

lāgar: (< F.) zebūn, za'īf, kırada, arık. Lāgarī = za'īflik, arıklık. Ekşeriyā hayvān hakkında kullanılır: *esb-i lāgar, gāv-ı lāgar, ḥar-ı lāgar*. (IV/286. s.).

lāf: (< F.) hükümsüz, boş lakırdı Ş ma'nāsız da'vā-yı tefāḥürde bulunmak, aşısız övünmek: *lāf u güzāf*. Lāf-zen = geveze, ma'nāsız övünücü, övüneñ. Lisānımızda el-yevm *atmak* ve *étmek* maşdarlarıyla kullanılır. Lāf *atmak*, lāf *étmek* = söylenmek, mırıldanmak. *Geliñ inşāf edelim fark edelim miqdārı / Şā'iriz biz diyerek lāf u güzāfı koyalım* (Murād-ı Rābi'). (IV/286. s.).

lakerda: (< Ru.) altı parmak palamud balığının tuzlaması. (IV/287. s.).

lāl: (< F.) dilsiz: *Lāl oldu*. Ş Kırmızı renk: *gül-i lāl, şukūfe-i lāl*. (IV/287. s.).

lālā: (< F.) ihtiyār, köle. (IV/287. s.).

lāle: (< F.) ma'rūf çiçektir. Envā'ı pek çokdur. Fārisīde kırmızı renge 'lāl' denildiğinde ve bu çiçeğin aşlında kırmızı ve kırmızılı olduğundan *lāle* tesmiye olunmuştur. Hüdāyī-nābit bir çiçek olması sebab-i tesmiye

olmak ihtimālî za'îfdir: *lāle-i gevher*, *lāle-i berrī*, *lāle-i şakāyık*, *lāle-i dil-sūhte*, *lāle-i dil-sūz*, *lāle-i Hıttāyī*, *lāle-i hōd-rū*. § Eski zamānlarda userā ve mücrimīniñ boyunlarına takılan bir nev' demir halka. (IV/287. s.).

lāle-ruḥ, **lāle-ruhsār**: (< F.) yanağı lāle gibi kırmızı olan, lāle gibi al yanaklı. (IV/287. s.).

lāle-zār: (< F.) lālelik, lāle tarlası, lāle bağçesi. (IV/287. s.).

lāle-fām, **lāle-gūn**: (< F.) 'lāle renkli lāle renginde' demektir. (IV/287. s.).

le'ālī: (< Ar.) 'inci' ma'nāsına olan *lū'lū*'ün cem'i. Le'ālī-feşān = inciler saçıcı, saçan. Zamm-ı lām ile yañlış telaffuz etmemeli. *Ṭab'ım ki yād⁵¹³⁵-ı cezbe-i medhiñle dem-be-dem / Bir baḥr-i pūr-hurūş-ı le'ālī-feşān olur* (Nef'i: K. 29/59). (IV/287. s.).

lām: (< Ar.) elif-bā-yı 'Oşmānīde yirmi altıncı harfiñ ismidir. Ebced ḥesābınca "30" 'adedine işaretdir. § Harfiñ şekline teşbīh ile *egri boyun* maḳāmında da kullanılır: *ḳadd-ı lām*. (IV/287. s.).

lamba⁵¹³⁶: [Fransızcadan⁵¹³⁷. muḥarref] 'ḳandīl' demektir. (IV/287. s.).

lāmiḥ: (< Ar.) partıldatıcı, parıldayan. (IV/287. s.).

lā-meḥāle: (< Ar.) *meḥāle* 'hīle' ma'nāsınadır. Bu taḳdīre göre 'hīlesiz' demektir ki ciddī, ḳaṭ'ī olarak mefhūmunu tazammun eder. (IV/287. s.).

lāmis: (< Ar.) lems edici, el ile dokunup yoklayıcı. (IV/287. s.).

lāmise: (< Ar.) ḥavāss-ı zāhirenden bir şey'iñ katılığını, yumuşaklığını, inceligini, kalınlığını fark ettiren ḥāsse: *ḳuvve-i lāmise*. (IV/287. s.).

lāmi': (< Ar.) parıldıyıcı, parıldayan: *berḳ-ı lāmi'*. (IV/288. s.).

lāmi'a: (< Ar.) parıldayan, parlayan şey § 'Arabīde küçük çocuğñ tepesinde 'bingıldak' dedikleri yumuşak yere ıtlāk olunur. Pekışdikden soñra dēnilmez. (IV/288. s.).

lāne: (< F.) kuş yuvası. Lisānımızda ma'ānī-i sā'iresi mu'teber degildir. Lāne-i nermīn = yumuşak yuva. Lāne-gīr = yuva tutucu, tutan. (IV/288. s.).

5135 Dīvānda: bād.

5136 Lampe

5137 TDK: Rumca. Kubbealtı: Yunanca. Mu'allim Nācī: Fransızca. Kāmūs-ı Türkī: Fransızca.

lando⁵¹³⁸: (< Fr.) üstü önden ve arkaadan açılıp kapanır bir nev' büyük araba. (IV/288. s.).

lav⁵¹³⁹: (< Fr.) yanardağlardan âteşin bir hâlde akan mādde-i seyyāle, indifā'āt-ı bürkâniyye. (IV/288. s.).

lavanța⁵¹⁴⁰: (< Fr.⁵¹⁴¹) 'ıtrıyyāt-ı muhtelifeye ıtlāk olunur: *lavanța şuyı, lavanța otu, lavanța çiçeği*. (IV/288. s.).

Lāhūt: (< Ar.) aşlı 'Allāh, Hālīk' ma'nāsına lafz-ı 'İbrānī. İştılāhda 'Cenāb-ı Hakk'ın zāt-ı kibriyā-penāhından 'ibāret olan 'ālem-i 'ulvī' demektir ki "ālem-i lāhūt' da dēnilir. Lāhūtī = 'ālem-i 'ulvīye mensūb ve müte'allık, İlāhī. (IV/288. s.).

lā-yetecezzā: (< Ar.) cüz' cüz', ayrılması kâbil olmayan: *cüz'-i lā-yetecezzā*. (IV/288. s.).

lā-yetenāhī: (< Ar.) nihāyeti bulunmaz, şoñsuz. Kesr ve medd-i hā ile telaffuzu ğalaṭdır. (IV/288. s.).

lā-yeteğayyer: (< Ar.) değışmez, bozulmaz, sâbit. (IV/288. s.).

layih: (< Ar.) zāhir; meydāna çıkıcı, çıkan Ş parıldayıcı. 'Arabcada *lā'ih* yazılır. (IV/288. s.).

lāyiha: (< Ar.) bir mādde veyā da'vā hakkında tafşilāt ve izāhātı ve müdāfa'ātı hāvī maḳāmāt-ı resmiyye ve maḥākim-i nizāmiyyeden birine taḳdīm ēdilen varaḳa. (IV/288. s.).

lā-yuḥşā: (< Ar.) şayısız, ḥesābsız, kâbil-i ta'dād degil. (IV/288. s.).

lā-yuḥṭī: (< Ar.) ḥaṭā ētmez. Fransızcası *impeccable* muḳābilidir. Lā-yuḥṭiyāne = lā-yuḥṭicesine. *Lā-yuḥṭī* okumak yañlıştır. (IV/288. s.).

lā-yezāl: (< Ar.) kâbil-i fenā ve zevāl olmayan, zevālsiz. Hakk-ı İlāhīde kullanılan. Rabb-i lā-yezāl, Hudāvend-i lā-yezāl. Lā-yezālī = lā-yezāle mensūb. (IV/288. s.).

lā-yu'add: (< Ar.) 'şayılmaz, sayılamayan, şayısız' demektir ki bī-ḥesāb, ğāyetle çok ḥükmünde kullanılır: *lā-yu'add-ı cüyüş, lā-yu'add-ı nuḳūd*. (IV/288. s.).

lā-ya'qıl: (< Ar.) idrāk ētmez, dalgın. (IV/288. s.).

lāyık: (< Ar.) münāsib, şāyān, yaḳışan. *Olmaḳ ve görmek* maşdarlarıyla kullanılır. (IV/289. s.).

5138 Landeau.

5139 Lave.

5140 Lavande.

5141 İtalyanca.

lā-yemūt: (< Ar.) ölmez, dā'im, bākī:

Cenāb-ı Hayy-ı lā-yemūt.

Fransızcası *l'immortel* muḳābili.

(IV/289. s.).

lebābet: (< Ar.) zeyreklik, faṭānet, uşluluk. (IV/289. s.).

leb: (< F.) dudak: *leb-i şīrīn*, *leb-i gül-fām*. § Kenār, uç: *leb-i deryā*, *leb-i sāğar*. Ğonce-leb = ğonce dudaklı. Leb-be-leb, leb-ber-leb = dudak dudāğa. Leb-ā-leb = ağızına kadar dolu. (IV/289. s.).

leb-beste: (< F.) ağızı bağı, sūkūt edici, eden. (IV/289. s.).

leb-rīz: (< F.) taşkın, taşıcı. Ekşeriyā ma'neviyyātda ḳullanılır: *leb-rīz-i şevḳ*, *leb-rīz-i meserret*. (IV/289. s.).

leben: (< Ar.) süt. Cem'i *elbān*. Lebenī = süte mensūb, müte'allik. Bunun cem'i *lebeniyyāt*'dır. (IV/289. s.).

lebīb: (< Ar.) 'ākıl, zekī, uşlu: *edīb-i lebīb*. (IV/289. s.).

lebbeyk: (< Ar.) bu terkibiñ dört türlü ma'nası rivāyet olunmuşdur. 1. Ben seniñ emir ve fermānuña itā'at ve icābet merkezinde merreten ba'de ulhrā sābit ve pāy-dārim. 2. Benim 'azim ve teveccühüm her bār seniñ tarafıñadır. 3. Benim muḥabbet ve incizābım ğayra olmayıp dā'imā sañadır. 4. İhlāşım ya'nī şıdk ve

'ubūdiyyetim dā'imā sañadır. İş-bu terkīb 'buyuruñuz' ma'nāsına ve maḳām-ı icābetde ḳullanılır. (IV/289. s.).

lecāc, lecācet: (< Ar.) huşūmetde 'inād etmek, çekişmek. Lecūc = pek 'anūd ve muḥāşım. (IV/289. s.).

lahāmet: (< Ar.) etlilik, semizlik: *lahāmet-i vüçūd*. (IV/289. s.).

leḥāz: (< Ar.) göz kıyruğı, göz ucu. (IV/289. s.).

laḥza: (< Ar.) ān, daḳīḳa: *bir laḥza tevakkuf*. § Göz ucuyla bakmak. (IV/289. s.).

laḥd: (< Ar.) çukur, harç ile taş ile yapılmış, mezār. Uṭlubu'l-'ilme mine'l-mehdi ile'l-laḥd = "'İlmi mehdden laḥda kadar taleb ediniz." me'ālinde ḥadīş-i şerīfdir. *Hā'*nın fethiyle de luğatdır. (IV/289. s.).

laḥm: (< Ar.) et. Cem'-i *müsta'meli luḥūm*. Laḥme = et pārcası. (IV/289. s.).

laḥn: (< Ar.) nağme, ezgi: *laḥn-ı şevḳ-engīz*. § Luğat, lisān § kırā'atda ḥaṭā. Cem'i *elḥān*, *luḥūn*'dur. Lāḥin, leḥḥān = kırā'atda pek ḥaṭā eden. (IV/289. s.).

laḥt: (< F.) bir şey'in pārcası, pāre, kıt'a: *laḥt-ı ciger*. ‖ *Étdikçe geşt-i deşt-i sitem şāh-ı ğamzesi / Laḥt-ı cigerle*

sāḥa-i dilde yemeklenir (Neylî: G. 62/5). (IV/289. s.).

ledün: (< Ar.) 'ilm-i ğayb, hafâyâyı münkeşif bir hâlde gösteren, esrâr-i İlâhiyyeye iṭtilâ' kesb êtdiren 'ilim. Ledünnî = ledüne mensüb. Ledüniyyât = iç yüz, esbâb-ı hafıyye, añlaşılmaz esrâr. Ledüniyyât-ı umûr = maşlahatıñ ledüniyyâtı. (IV/290. s.).

ledâ: (< Ar.) "ind, nezd, yan' ma'nâsına taraf-ı zamân ve taraf-ı mekân êdâtıdır. Muṭlakâ terkîb ile kullanılır. Ve *dâl'* üstün ile okunur: *lede'l-hâce, lede'l-iḳtîzâ, lede't-tahḳîḳ, lede'l-vuşûl, lede'l-muṭâla'a*. (IV/290. s.).

lezzât: (< Ar.) *lezzet*'iñ cem'i; tatlar, çeşnîler. (IV/290. s.).

lezâ'iz: (< Ar.) *lezzet*'eñ cem'i. Hâz ve telezzüz olunacak tatlı şeyler: *lezâ'iz-i hayât, lezâ'iz-i dünyeviyye, lezâ'iz-i rûḥâniyye*. (IV/290. s.).

lezzet: (< Ar.) tat, çeşnî. Mâddiyyât ve ma'nevîyyâtta kullanılır: *lezzet-i ta'âm, lezzet-i 'ilm, lezzet-i nân, lezzet-i âb*. Beyne'l-'avâm bi't-tahşîş şeker tadına dênir. *Lezzet-i dermânı idrâk eylemez bî-derd olan* (Ḥayâlî: G. 438/1). (IV/290. s.).

lezzîz: (< Ar.) tatlı, tadı hõşa giden şey: *mâ-yı lezzîz, et'ime-i lezzîze*. (IV/290. s.).

lerzân: (< F.) titreyici, titreyen: *dest-i lerzân, dil-i lerzân*. (IV/290. s.).

lerziş, lerze: (< F.) titreme, titreyiş: *lerziş-endâm*. Lerze-nâk = titreyici, titrek. *Cünbiş-i ğamze degil, cilve-i reftâr degil / Lerziş-i kâr-geh-i her dü-cihân ancak bu* (Nâ'îlî-i Ḳadîm: G. 300/3). (IV/290. s.).

leşker: (< F.) 'asker. Türkçesi 'çeri'. Leşker-gâh = ordu maḥalli. Leşker-i 'aramrem = çok 'asker. Leşker-keş = 'asker çekici, çeken. Leşker-şikâf = 'asker yarıcı. Leşker-şiken, leşker-şükûf = alay bozan, 'asker bozucu, kahramân. (IV/290. s.).

leṭâfet: (< Ar.) laṭîfelik, güzellik, nazar ve ṭab'a hõş görünmeklik: *leṭâfet-i sîmâ, leṭâfet-i endâm, leṭâfet-i beyân, leṭâfet-i ma'nâ, leṭâfet-i hevâ*. (IV/290. s.).

leṭâ'if: (< Ar.) laṭîfe'niñ cem'i, ṭab'a hõş gelen kelâmlar: *mecmû'a-i leṭâ'if, leṭâ'if-güyyân*. § Güzel olan, güzel görülen şeyler, maḥâsin, bedâyi': *leṭâ'if-i ṭabî'at*. Leṭâ'ifu'l-ḥiyel = ḥud'a-ı harbiyye, cenk oyunları. (IV/290. s.).

laṭme: (< Ar.) darbe, toḳat. Letme-ḥâr = toḳat yiyen. (IV/291. s.).

laṭīf: (< Ar.) fi'l-aşl 'kaba, iri nesne mukâbili olarak hurde, küçük, ince şey' demektir. Lisânımızda bu münâsebetle leṭâfetli, hõş, güzel, nâzik, mütenâsib şey'e ıtlâk olunmuştur: *vech-i laṭīf, mizâc-ı laṭīf, sîmâ-yı laṭīf, suhan-ı laṭīf, eṭ'ime-i laṭīfe*. § 'İbâdına rıfk ve luṭfla bezl-i kerem ü bahş-ı menafi' eden Cenâb-ı Hakk'ın esmâ-yı hüsnâsındandır: *Rabb-i laṭīf, 'abdu'l-laṭīf. || Ey ebr-i laṭīf-reng-i seyyâr / Pek şa'sa'lı nümayişin var* (Mu'allim Nâcî⁵¹⁴²: 1). (IV/291. s.).

laṭīfe: (< Ar.) şaka, ciddî olmayarak eglence için söylenilen hõş görülen nükteli söz yâhûd yapılan şey: *Laṭīfe laṭīf olmalı (kelâm-ı meşhûr)*. Laṭīfe-perdâz = laṭīfe tertib edici, eden. Laṭīfe-gû = laṭīfe söyleyici, söyleyen. Laṭīfe-perdâzî = laṭīfe düzücülük. Laṭīfe-güyî = laṭīfe söyleyicilik. *Zihî laṭīfe-i ğaybiyye-i İlâhiyye* (Nef'î: K. 30/3). (IV/291. s.).

la'l: (< Ar.) yâķûṭ gibi kırmızı bir nev' kıymet-dâr cevher. Bunuñ maķbûlü Bedehşân dağlarında bulunduğundan *la'l-i Bedehşânî* ta'bîri meşhûrdur. Edebiyât-ı şarkıyyede dil-berleriñ dudağı

dâ'imâ la'le teşbîh olunmuştur. Hattâ *la'l* lafzı 'leb' maķâmında kullanılmışdır. La'l-fâm, la'l-reng, la'l-gûn = 'kırmızı renkli' demektir. La'l-revân = bâde, şarâb. *Cân-fedâ-yı la'liyem bir dil-ber-i cân-perveriñ / İstemem ben Hızr'ın olsun çeşme-i âb-ı hayât* ('Avnî: G. 33/2). (IV/291. s.).

le'alle: (< Ar.) 'ihtimâl ki, me'mûldür ki, umulur ki' ma'nâsına edât-ı tereccî. Muṭlaķâ "leyte" ile birlikte isti'mâl olunur. Lisânımızda yalnız olarak ve başka şüretde aşlâ kullanılmaz. (IV/291. s.).

la'n, la'net: (< Ar.) fi'l-aşl 'sürmek, ib'âd etmek, hayırdan uzaklaştırmak, hayır ve felâh ve rahmetden mahrûm etmek' ma'nâsındadır. Lisânımızda 'sebb ve nefrîn' maķâmında îrâd olunur. La'netleme = aforoz. Aforoz edilmiş. La'netu'llâh = 'Allâh'ın luṭf ve rahmetinden maṭrûdiyyet ve mahrûmiyyet' demektir. (IV/291. s.).

la'în: (< Ar.) 'mel'un, maṭrûd' ma'nâsındadır: *şeyṭân-ı la'în*. § Herkesiñ la'n ve nefrîn êdidiği adam. (IV/291. s.).

lağzân: (< F.) sürçücü, kayıcı; sürçerek, kayarak. (IV/291. s.).

lağzide: (< F.) sürçmüş, kaymış, yıkılmış. Lağz-ı pây = ayağı sürçmüş, kaymış. (IV/292. s.).

lağv: (< Ar.) boş, bāṭıl, bī-hūde. Lağv u lehv = boş eglence, boş oyun. Lağvī = lağve mensüb, müte'allik. Lağviyyāt = 'bī-hūde, boş sözler, işler' demektir. *Lağviyyāt ile iştigāl cā'iz degildir.* § Lağv = 'bī-hūdeligi i'tibāriyle ortadan kaldırmak, kaldırılmak' ma'nāsında kullanılır. *Komisyonuñ lağvı, lağv edilen kazā.* Yemīn-i lağv = eṣnā-yı kelāmda min gayrı fikri ve lā reviiyeti lisāndan şadır olan yemīn. (IV/292. s.).

leff: (< Ar.) dürmek, zarf içine koymak. *Ėtmek* ve *olunmak* mādeleriyle kullanılır. Leff edilen mazbaṭa, leff olunan puşula. Leffen = *melfūfen* gibi 'dürülmüş, şarılmış olarak' demektir ki maşdar-ı bi-ma'nā mef'üldür. Resmiyyātda ziyāde kullanılır. Leff ü neşr = 'ibārede evvel emirde iki veyāḥūd daha ziyāde şey beyān ederek ba'dehū onlardan her birine dā'ir lāzım gelen ma'lūmātı īrād eylemektir. *Leff ü neşr-i müretteb, leff ü neşr-i müşevveş.* (IV/292. s.).

lafz: (< Ar.) ağızdan ma'nālī ve ma'nāsız çıkan söz. Şarfiyyūnca

lafz-ı ma'nīdār ise kelime, değil ise harfdır. Lafzen = lafz cihetiyle, lafz cihetinde. Lafza = 'lafz' ma'nāsındadır. *Lafza-i celāle.* || *Lafzatu'llāhı açılmış güldür* (Ḥākānī: 12). (IV/292. s.).

lafzī: (< Ar.) lafza mensüb: *Şu maḳālede lafzī ve ma'nevī görülen ḥaṭālar.* || *Tezyīnāt-ı lafziyye.* (IV/292. s.).

laḳab: (< Ar.) bir adamın ism-i aṣlīsinden başka şoñradan bir münāsebetle konulan adı: "Tatarcık 'Abdu'llāh Efendi, Şūfī Meḥmed Paşa" gibi. (IV/292. s.).

laḳlak: (< Ar.) 'leylek' denilen kuş: *āmeden-i laḳlak.* *Leylek* kelime-i Fārisiyyesinden mu'arrebdir. § Boş, ma'nāsız laḳırdı. 'Āvāze-i leylek' ma'nāsında ve *laḳlaḳa* şüretinde de kullanılır. Laḳlaḳiyyāt = ma'nāsız sözler, kuru gürültüden 'ibāret laḳırdılar. (IV/292. s.).

laḳīt: (< Ar.) fi'l-aşl 'yerden kaldırılıp alınan nesne' ma'nāsındadır. Bu münāsebetle köşebaşına, öteye beriye veyāḥūd cami', kilīse kapılarına bırakılıp bulunan çocuğa ıtlāḳ olunur. (IV/292. s.).

laḳīṭa: (< Ar.) fi'l-aşl 'fürū-māye, rezīl, ḥaḳīr erkek ve kadın' ma'nāsındadır. Lisānımızda bālāda beyān olunan

vech ile 'ötede beride bırakılmış olan çocuk' ma'nāsına olan *laķīṭ*'iñ mü'ennesi olarak kullanılır. (IV/292. s.).

leked: (< F.) tepme. Laked-zen = tepme vurucu, vuran. Laked-ḥ̣ār = tepme yiyici, yiyen. (IV/293. s.).

leklek: (< F.) ma'rūf boynu uzun, ince ve uzun bacaklı kuş: *Leylegiñ 'ömrü laķlakayla geķer* (meşel). (IV/293. s.).

legen: (< F.) içinde el yıkanan kap ş çamaşır için kullanılan bakır tekne. (IV/293. s.).

lakin: (< Ar.) edāt-ı istidrākdır. Aşlı *lakinne*'dir. Lisānımızda taḥfīfiyle kullanılmışdır. "İse de, iseler de, iseñ de, iseñiz de, isem de, isek de" ta'bīrlerinden şöñra lakin getirilemez. (IV/293. s.).

leke: (< F.) aşlı *lek*'dir. 'Eşvāb u ğayr-i eşyāda olan pārça, yama, nişāne' ma'nāsınadır. Lisānımızda 'bulaşdığı şeyi, yeri fenā gösteren, fenā eden nişāne, eşer' ma'nāsında ve *leke* şüretinde kullanılır. *Mürekkeb lekesi, yağ lekesi*. Leke-dār= lekeli, ma'yüb, müttehem. (IV/293. s.).

lemḥ: (< Ar.) 'bir şey'e çalıp alma bakmak, ān-ı vāḥidde bakmak ki manzūruñ māhiyyetini görüp ańlamak mümkün olmayacak

şüretde' demektir. Lisānımızda yalnız şüret-i ātīde kullanılır. Ke lemḥı'l-başar -yā- ke lemḥin bi'l-başar -veyāḥūd- lemḥ-i başar = sür'atle göz atıp bakma. '*Aynī'ye 'ömrü gelmedi lemḥ-i başar kadar* (Surūrī); *Ḥīn-i rü'yetde açardı nazarı / Nükte-i sırr-ı "Ke lemḥı'l-başar"ı* (Ḥākānī: 232). (IV/293. s.).

lemehāt: (< Ar.) *lemḥa*'nıñ cem'i. (IV/293. s.).

lemḥa: (< Ar.) şimşegiñ bir def'a çakması gibi gözüñ bir def'a çalıp alma bakışı. Lemḥatü'l-başar = gözüñ bir def'a bakışı kadar, pek az. *Lemḥatü'l-başarda ğā'ib oldu*. Ḥilāf-ı kıyās olarak vārid olan *melāmiḥ* şüretindeki cem'i lisānımızda aşıla kullanılmaz. (IV/293. s.).

lems: (< Ar.) el ile yoklamak, dokunup hissetmek, edilmek. (IV/293. s.).

lem': (< Ar.) parlamak, ısılamak, parıldamak. (IV/293. s.).

lema'āt: (< Ar.) *lem'a*'nıñ cem'i: *lema'āt-ı şems*. (IV/293. s.).

leme'ān: (< Ar.) parlamak, parıldamak: *leme'ān-ı berķ*. ‖ *Dīde-pīrā sevād-ı ḥaṭṭıñda / Nūr-ı ḥikmet eder turur*

leme'ân (Mu'allim Nâcî⁵¹⁴³: Tz. 4/4).
(IV/293. s.).

lem'a: (< Ar.) parıltı. Fi'l-aşl 'bir kere
parlamak' demektir. *Tâb-ı ruḥuñ*
olduḡça füzün şu'le-i meyden / Bir
lem'ası dünyâyı yakar berḡ-ı belâsın
(Mu'allim Nâcî⁵¹⁴⁴). (IV/294. s.).

lem-yezel: (< Ar.) zevâl bulmaz,
zevâlsiz, bâkî: *Hudâ-yı lem-yezel*.
(IV/294. s.).

leng: (< F.) aksak, topal. Timurleng =
meşhûr topal cihan-gîr. Lengî =
topallık. Lengâne = topalcasına.
(IV/294. s.).

lenger: (< F.) vapurların, gemilerin
limana girdikleri vakit bir yerde
durmak için denize atdıkları ağır
demir. Lenger-endâz = demir atıcı,
atan. Ş Fârisîde *lenger* 'imâret, tekye,
hânḡâh ma'nâsında daḡı
kullanıldığından o mişillü
maḡallerde fuḡarâ ve dervîşâne
iḡ'âm için kullanılan kenârı yayvan,
büyük şahanlara 'lengerî' dërler.
Lisânımızda yâ-yı nisbet ḡazf
olunarak yalnız 'lenger' dënilir.
(IV/294. s.).

lev: (< Ar.) edât-ı şartdır. Lisânımızda
öñünde vâv 'ilâvesiyle 'olsa bile'

ma'nâsında kullanılır. *Veleḡ kırmiş*
ne yapmaḡ lâzım gelir. (IV/294. s.).

levâḡıḡ: (< Ar.) *lâḡıḡa*'nın cem'i. Oraya
bakmalı. (IV/294. s.).

levâzım: (< Ar.) *lâzıme*'niñ cem'i.
Yañlış olsa da cem'ü'l-cem'i
şûretiyle *levâzimât* ta'bîri de
kullanılır. (IV/294. s.).

levvâm: (< Ar.) pek ziyâde levv edici,
eden: *nefs-i levvâme*. (IV/294. s.).

levâmi': (< Ar.) *lâmi'a*'nın cem'i. Oraya
bakmalı. (IV/294. s.).

levâyih: (< Ar.) *lâyihâ*'nın cem'i.
Müfredine bakmalı. (IV/294. s.).

levş: (< Ar.) necâset, pislik, murdârlık:
levş-i faḡış, levş-i denâ'et. (IV/294. s.).

levḡ: (< Ar.) muḡlakâ düz şaḡife,
üzerine yazı yazılan düz nesne.
Levḡ-i maḡfûz = ıstılâḡ-ı şerî'atde
'âlem-i 'ulvîde olmuş ve olacak
şeyleri ḡâvî bulunan levḡ-i lâḡutî.
(IV/294. s.).

levḡa: (< Ar.) taḡtadan vesâ'ireden
yapılan düz şaḡife. Resimli
şaḡifeleri ḡâvî olarak duvâra aşılın
taḡtalara ıtlâḡ olunur. Bunuñ
yerinde *tablo* lafz-ı ecnebîsini
kullanmaḡa aşlâ lüzüm yokdur.
(IV/294. s.).

levḡaşa'llâḡ: (< Ar.) ta'zîm, isti'câb
maḡâmında veyâ 'taḡsîn, âferîn'

5143 Yâdigâr-ı Nâcî.

5144 Nâ'ilî-i Qadîm: G. 279/4.

ma'nāsında isti'māl olunur. Aşlı *lā-evḥaşa'llāh*'dır ki 'Allāh ırak eylesin, vahşet vermesin' demektir. Eş'ār-ı Fārisiyye ve 'Osmāniyyede taḥfifen isti'māli ma'rūfdur. *Bāreka'llāh zihī devlet-i feth ü nuşret / Levḥaşa'llāh zihī 'atıfet-i ḥayy-ı kadīr* (Nef'ī: K. 40/3). (IV/294. s.).

levza'ī: (< Ar.) zarīf, faşih, 'akıllı adam. (IV/295. s.).

levz: (< Ar.) 'bādem (bādām)' denilen meyve. İki nev'dir: tatlı bādem, acı bādem. Müfredi *levze*'dir. Fāriside levzīne = bādem ḥelvāsı, bādemli ḥelvā. Bunuñ mu'arrebī *levzīnec*'dir. Levziyyāt = bādemli tatlılar. (IV/295. s.).

levzetān: (< Ar.) *levze*'niñ teşniyesi, insānıñ boğazında peydā olup şişerek boğaz deligini tıkayan ve 'bādemcik' denilen 'arızadır ki iki guddeden 'ibāretdir. (IV/295. s.).

lev'a: (< Ar.) 'aşkdan veyā ḥüzün ve endūh gibi ḥālātdan yürekde ḥāşıl olan acı. Yanıklık, sūziş-i dil: *lev'a-i ḳalb*. Ş Yanıp yakılma. Nazımda *lev'at* şüretinde de kullanılabilir. Cem'i *leve'āt*. (IV/295. s.).

levm: (< Ar.) zemm, hicv, serzeniş etmek, kınamak: *levm-i lā'im*, *müstehakḳ-ı levm*. Levme = mūcib-i

levm olan ḥuşuş, şey. *Beni levm etmez idiñ bī-pervā / Hastayım baksañ ā muḥtāc-ı devā* (Lā). (IV/295. s.).

levn: (< Ar.) fi'l-aşl bir nesneyi diğer şeyden faşl u temyīz eden ḥālet ü şıfata ıtlāk olunur ki Fāriside *renk* Türkçede *tuyru* muḳābilidir. Lisānımızda 'siyāh, kırmızı ve emşāli gibi renk, boya' ma'nāsında kullanılır: *Levni şoluk, levni bozulmuş*. ‖ *Levni tağayyür etdi*. Levn-i feres = atıñ tonu, rengi. Cem'i *elvān*. Elvān-ı seb'a = yedi renk aşlı. Cem'i 'nev', sınıf, çeşid' ma'nāsında da kullanılır. *Bu kadar elvān māl içinden birini begendi*. (IV/295. s.).

levend: (< F.) hevā-yı nefsine tābi' olup serbest tavır ve tarz ile ta'ayyüş eden tenbel, bī-kār, zen-döst, 'ayyāş, kabadayı adam Ş ḥidmet-kār. Eski zamānlarda ve Venediklileriñ memālik-i şarkıyye ahālīsinden ücretle toplayıp aldığı bahriyye silāḥ-endāz nefrine ve teşkilāt-ı kadīme-i 'Osmāniyyece bir sınıf-ı 'askere ıtlāk olunurdu. Levend çiftliği = Beşiktaş denilen mahalliñ arka cihetinde ve Şişli mevki'iniñ ilerisinde vaktiyle iş-bu sınıf-ı 'askerī için mahşuşan inşā kılınmış olan kışla ile müştemilātıñ

bulunduğu maḥalliñ ismi. Levendāne = 'levende yakışacak şürette, levendcesine' demektir. Şeh-levend = evzā'-ı serbestāne ve eṭvār-ı bīgānede bulunan boylu poşlu şen, güzel genç. Görür āyīne-i sāğarda 'aks-i rū-yı tābānın / Anıñ-çün şeh-levendim içse çāk eyler girībānın (Hāletī: G. 600/1). (IV/295. s.).

lehū: (< Ar.) 'onuñ için, onuñ tarafına, ondan yaña' ma'nāsına "lām" harfiyle "hā" zamīrinden mürekkebirdir. Bu müfred müzekkerdir. Mü'enneşi lehā'dır. Lehide = onuñ menfa'atine muvāfık, ondan tarafa. 'Aleyninde = 'onuñ mazeretine, oña müsā'id olmayarak' demektir. Lehū ve 'aleyh terkībleri ba'zen zamīrlерinden şarf-ı nazarla müfred kelime gibi isti'māl olunur: "lehiñizde, lehimizde, 'aleyhiñizde, 'aleyhimizde" gibi. Müşā-leh = kendisine bir māl vaşıyyet olunan. Maḥkūmun 'aleyh = kendisi üzerine bir şey ḥükm olunan. (IV/296. s.).

leheb: (< Ar.) āteşiñ çıkan sivri alevi. Lehebü'n-nār = āteş alevi. (IV/296. s.).

lehbān: (< Ar.) āteş alevlenmek: lehbān-ı āteş-i 'aşk. (IV/296. s.).

lehçe: (< Ar.) lisān, ālet-i tekellüm olan dil. Faşīhü'l-lehçe = 'faşīhü'l-lisān, güzel söz söyleyen' demektir. Ş Sözüñ maḥall-i isti'mālī i'tibāriyle meḥāric-ı ḥurūf kaşd olunur. Ş Fārisīde 'vaz'-ı tekellüm, şavt-ı laṭīf, luğat, şekil ve şüret' ma'nālarında kullanılır. Taḳlīd ile olmaz bu kadar lezzet-i güftār / Bu lehçe-i pākīze baña dād-ı Hudā'dır (Nef'ī: K. 34/40). (IV/296. s.).

lehv: (< Ar.) fi'l-aşl 'insānı mühim ve fā'ideli işinden alıkoymak' şeyle meşğūl olmak' ma'nāsınadır. Bu münāsebetle 'oyun oynamak' ma'nāsında kullanılmışdır: lehv ü lu'b. Lehiyyāt = oyun, ceng, çeğāne, eglence maḥūlesi şeyler. (IV/296. s.).

lehīb: (< Ar.) āteşiñ alevi, şu'lesi; ḥarrü'n-nār Ş āteş alevlenmek. (IV/296. s.).

leyāl, leyālī: (< Ar.) leyl'iñ cem'i, geceler: leyyāl-i hicrān, leyyāl-i tenhāyī, leyyālī-i ḥasret. (IV/296. s.).

leyte: (< Ar.) 'edāt-ı temennī; keşke' ma'nāsınadır. Lisānımızda maşlahata, māddeye ta'alluḳu olmayan boş sözlerle vakit geçirmek mevki'inde leyte ve le'alle şüretinde kullanılır. Her ikisi başka yerde

kullanılmaz: *Leyte ve le'alle ile te'hîr-i 'azîmet ediyor. || İş leyte ve le'allege kaldı. (IV/296. s.).*

leyl: (< Ar.) gece, güneşin gürubundan fecr-i şadıkıñ yâhūd yine güneşin tûlū'una kadar olan müddet: *leyl-i miḥmet, zulmet-i leyl*. Leylen = gece vaḳti, geceleyin. Leyl ü nehār = gece ve gündüz. Leylī = geceye mensüb, gecelik. (IV/296. s.).

leylā': (< Ar.) pek karanlık gece ki 'ayın soñ gecesı' demektir. Gecenıñ tûlunu, şiddetini ifāde içün te'kîd şüretiyle îrād olunur: *leyle-i leylā*. (IV/297. s.).

leyle: (< Ar.) *leyl* gibi gece. Leyle-i qadr = eşaḥḥ rivāyete göre ramazānıñ yirmi yedinci gecesı. Leyletü'l-isrā = mî'rāc gecesı. Leyletü'l-bedr = ayın on dördüncü gecesı. (IV/297. s.).

Leylā: [el-Amiriyye] meşhūr Mecnūn'un ma'sūkası. Ba'zen üslūb-ı Fārisī üzere *Leylī* şüretinde de kullanılır. (IV/297. s.).

leyn, leyyin: (< Ar.) yumuşak şey. Leyyinü'l-cānib = mülāyim meşreb, ta'aşşubsuz, uygun adam. (IV/297. s.).

le'im: (< Ar.) alçaq, cimrī adam. Le'im ile bencil arasında fark vardır. Birincisi ne kendi yer ne başkasına

yedirir. İkincisi kendi yer başkasına yedirmez. Le'imāne = alçaqçasına, cimricisine. Cem'i le'am üslūb-ı Fārisī üzere cem'i le'imān'dır. *Düşman-ı erbāb-ı dil, bir nice ḥar-ṭab' u⁵¹⁴⁵ le'im* (Nef'i: K. 17/30). (IV/297. s.).

//li//

li'am: (< Ar.) le'im'in cem'i; alçaqlar, cimriler. (IV/297. s.).

li-eb: (< Ar.) peder tarafından, babadan yaña. Li-eb kardeş = baba bir faḳaṭ ana ayrı kardeş. (IV/297. s.).

libās: (< Ar.) cāme, şevb, giyecek şey. Libās-ı fersūde = eskimiş uruba. Libāsü't-taḳvā = imān, ḥayā. Libās-ı cedīd, libās-ı nev = yeñi uruba. Cem'i *elbise*'dir. Elbise-i resmiyye. (IV/297. s.).

libre: (< Fr.⁵¹⁴⁶) yüz kırk veyā yüz elli dirhem-i 'atīk sıklığında bir ecnebī ölçek. (IV/297. s.).

lisṣe: (< Ar.) diş eti, taḥfif ile de luḡatdır. (IV/297. s.).

5145 Dīvānda: ḥar-ṭab'-ı.

5146 TDK. İtalyanca.

licām: (< Ar.) hayvānıñ ağızına takılan gem. Fārisī *ligām*'ıñ mu'arrebidir. Cem'i *lüciüm*. (IV/297. s.).

lihāf: (< Ar.) örtünecek şey, yorğan Ş nebātātıñ zārı, şargısı. (IV/298. s.).

lihām: (< Ar.) lisānımızda taḥrīf ile 'lehim' dēnilir ki 'pārenmiş yāḥūd pāre pāre, ayrı ayrı olan şey'i birbirine yapışdırmacak nesne' demektir. Feth-i lām ile de luğatdır. Lehim zāten muḥarref olduğı hālde bir de bundan 'lehimlenmek' ma'nāsında *telhīm* lafzı icād olunması ve o mevki'de isti'māl kılınması cehāletden münba'is ḥālāt-ı ğarībedendir. 'Arabīde *lehm* ve *letahhum* ve *iltihām* lafzları 'bir nesneyi hemān yutmak' ma'nāsında vārid olunmuşdur. Binā'en-'aleyh cāhilāne uydurulmuş olan *telhīm* lafzının zinhār kullanılmaması icāb eder. (IV/298. s.).

lihye: (< Ar.) şaḳal. Liḫyānī = uzun kaba şaḳallı adam. Lihye-dār = şaḳallı. Liḫevī = lihyeye mensüb. Cem'i *lihyī*. *Dağılırken dedi erbāb-ı temāşā tārīḫ / Lihye kıvırdı köçek bitdi şaḳalı oyununı* (Surūrī). (IV/298. s.).

lizalik: (< Ar.) bunun için, bu sebebden, bundan dolayı. (IV/298. s.).

lisān: (< Ar.) medār-ı tekellüm olan ağızdaki dil. Cem'i *elsine*, *lüsün*, *lüsn*. Ekşeriyā birincisi kullanılır. Ş Bir kavmiñ tekellüm etdiği lehçe, luğat: *lisān-ı 'Osmānī*, *lisān-ı 'Arabī*. Lisān-ı ḥāl = insānıñ evzā'ıyla sīmāsında ḥāşıl olan 'alā'imiñ delālet etdiği ma'nälardan 'ibāretidir. *Lisān-ı ḥāl*, *lisān-ı maḳālden eblağdır*. Lisānen = dil ile, tekellüm ederek. Lisānü'llāh = Qur'ān-ı Kerīm. Lisānü'n-nār = āteşin şu'lesi, alevi. *Söz yok güher-i elsine-i 'āleme ammā / Ey ḫ'āce lisān-ı şu'arā başka lisāndır* ('Avnī: Ms. 14/8); *İster iseñ añlamak cihānı / Öğrenmeli Avrupa lisānı* (Lā⁵¹⁴⁷). (IV/298. s.).

likā': (< Ar.) görmek, rāst gelip kavuşmak Ş yüz, çehre. Meh-likā = ay çehreli, yüzü ay gibi. Hürşid-likā = güneş yüzlü, yüzü güneş gibi. Bed-likā = çirkīn yüzlü. Birinci ma'nāda lisānımızda kullanılmaz. Likāu'llāh = kıyāmet günü. (IV/298. s.).

likām: (< F.) hayvānıñ ağızına vurulan gem. *Licām* mu'arربی. (IV/298. s.).

lillāhi: (< Ar.) 'Allāh' için ma'nāsınadır. *Lam* ḥarf-i cerriyale lafza-i celāleden mürekkebdır.

Ekşeriyā ‘Arabī terkīblerde kullanılır: lillāhi ve resūlihi, lillāhi derruhu, el-minnetü li’llāhi. (IV/298. s.).

li-mü’ellifihi: (< Ar.) bir terkīb-i ‘Arabīdir ki evveline iltişāk eden lām harf-i cerri temellük ve ihtişāş’ ma’nāsınadır. *Li-mu’ḥarririhi, li-mütercimihi, li-kā’ilihi* gibi terkībler de böyledir. (IV/299. s.).

livā’: (< Ar.) sancak, bayrak: *livā-yı ‘Osmānī, livā-yı İslām, livā-yı zafer.* Ş İki alay ‘askerden mürekkeb bir hey’et-i ‘askeriyye: *kırk sekizinci redif livāsı komundanı.* Mīr-livā = ferīkiñ mā-dünunda bulunan kumandan Ş takşimāt-ı idāre-i mülkiyyece mutaşarrıf bulunan kıt’a-i memālik. Merkez-i livā = mutaşarrıfıñ oturduğu kazā, kaşaba. *Ser-firāz etdiñ livā’ü’l-ḥamd-i dīn-i Aḥmed’i / Kāfire gösterdiñ el-ḥaḳ dest-bürd-i Ḥaydar’ı* (Nef’i: K. 15/3). (IV/299. s.).

liyāḳat: (< Ar.) yararlık, değerlik, münāsib olmak: *bu ḥidmete liyāḳatım āşikār iken.* Ş İktidār, hüner, fażilet, kār-güzārlık. *Liyāḳatlı müdür, liyāḳatsız bir zāt, erbāb-ı liyāḳat, liyāḳat madalyası.* Liyāḳat-mend = liyāḳatlı. *Derūnumda keder var ye’s ü ümmīde*

liyāḳat yok (Nābī: G. 394/1). (IV/299. s.).

lipari: (< Ru.) uskumru balığınıñ karnı benekli bir nev’i. (IV/298. s.).

litre: (< Fr.⁵¹⁴⁸) raṭl, bir desimetre mik’abinden ‘ibāret yeñi ölçek: *bir litrelik konyak şīşesi.* (IV/299. s.).

lira⁵¹⁴⁹: (< Fr.⁵¹⁵⁰) ‘ālemde her şey için medār-ı ḥuşul ve vāsıta-i mübādele olan altından maḍrüb ve kıymeti mu’ayyen para, akçe: *‘Osmānlı lirası, Fransız lirası. “Lira-yı ‘Osmānī” yazmak yañlıştır.* (IV/299. s.).

līs: (< F.) ‘yalamak’ ma’nāsına olan *līsiden* maşdarından şīğa-ı emirdir ki lisānımızda muṭlaḳā terkīb ile ve ‘yalayıcı, yalayan’ ma’nāsında kullanılır. Kāse-līs = kāse yalayıcı, dalkavuk, müdāhin. Kāse-līsāne = kāse-līsçesine. (IV/299. s.).

liṭografya⁵¹⁵¹: (< Yun.) Fransızcası *lithographie* ‘taş başması’ demektir. (IV/299. s.).

līf: (< Ar.) ḥurmā ağacınıñ çöpü, ḥamāmlarda şabunlanmak için kullanılan şey Ş ecsām-ı nāmīyede tel tel görünen şey: *līf nebātı, līf ḥayvānı.* Cem’i *elyāf.* (IV/299. s.).

5148 TDK: Yunanca. Kāmūs-ı Türkī: Yunanca. Lugat-ı Nācī: Fransızca.

5149 Lire.

5150 TDK: İtalyanca. Lugat-ı Nācī: Fransızca. Kubbealtı: İtalyanca.

5151 Lithographie.

līka: (< Ar.) mürekkeb hoşkasına konulan hām ipek § yaldız altın sürülen lāk, līka. (IV/299. s.).

līk: (< F.) *lakin* gibi edāt-ı istidrākdır. Yalnız nazımda kullanılır. *Līken* şüretinde isti'māli külliyyen mehcürdür. *Tahkik-i şafā gerçi budur, līk bu tahkik / Ber-vefk-ı hevā vü heves-i nev-hevesandır* (Nef'î: K. 10/14). (IV/300. s.).

likidasyon⁵¹⁵²: (< Fr.) tesviye-i hesāb, kaṭ'-ı muhāsebe, taṣfiye-i hesāb § ta'yīn-i kıymet. (IV/300. s.).

liman: (< Ru.) deñizde yatık, yatacak maḥall, koy, bender. (IV/300. s.).

līme: (< F.) pârça, yırtık. Līme līme = pârça pârça. (IV/300. s.).

līnet: (< Ar.) yumuşaklık, mülāyemet. Zıddı *huşūnet*'dir. *Līnet-i mizāc, līnet-i ṭab'*. (IV/300. s.).

livar: (< Ru.) içinde mevķiten cānlı balık şaklanılan ve deñiz kenārlarında ve şü içinde maḥşūşan yapılan kafesli, delikli maḥall yāḥūd şandık. (IV/300. s.).

//lu//

lubb: (< Ar.) öz, iç, içli şey'in içi. Lubbü'l-cevz = ceviz içi § her şey'in iyisi, ḥālişi § 'aql-ı selīm, hūş. Bu ma'nāda cem'i olan *elbāb* ziyāde kullanılır. *Açıldıkça ulü'l-elbāb olur dem-beste-i ḥayret / Leb-i i'cāz-gūyu lubb-ı esrār-ı ma'ānīdir*⁵¹⁵³ (Mu'allim Nācī⁵¹⁵⁴: 11). (IV/300. s.).

lübān: (< Ar.) günlük, kendir. Lübān-ı Cāvī = Cāva şamğı. (IV/300. s.).

lücce: (< Ar.) deñiziñ engin tarafı, pek derin büyük şü: *lücce-i ġarām, lücce-i meserret*. (IV/300. s.).

luḥāza: (< Ar.) göz ucuyla bir kere bakma, çalıp alma nazar: *'atf-ı luḥāza-ı merḥamet*. (IV/300. s.).

luḥūd: (< Ar.) *laḥd*'iñ cem'i: *luḥūd-ı ekābir*. (IV/300. s.).

luḥūk: (< Ar.) ulaşmak, erişmek, tābī' olmak. *Ėtmek* maşdarıyla kullanılır. (IV/300. s.).

luḥūm: (< Ar.) *laḥm*'iñ cem'i: *luḥūm-ı müteberride*. (IV/300. s.).

lüzüçet: (< Ar.) yapışkanlık, ṭutkal gibi bir şey'e sıvanıp yapışmak, çekilip uzanmak. Lüzüçī = lüzüçetli, yapışkan. (IV/300. s.).

lüzūm: (< Ar.) lāzım olmak, iktizā, ĩcāb, ihtiyāc. *Ḳāşa-i mübāya'asına*

5152 Liquidation.

5153 Eserde: meşānīdir.

5154 Yādigār-ı Nācī ≈ Na't-ı Şerīf: 3.

lüzüm görüldü, *iştirāsına lüzüm* gösterilen *ālāt-ı fenniyye*. *Êtmek* maddesiyle kullanılır. (IV/300. s.).

lüsn: (< Ar.) *lisān*'iñ cem'i. Aşlı zammeteynle *lüsün*'dür. Diğer cem'i olan *elsine dā'imā*, bu nādiren kullanılır: *lüsn-i 'atīka*. || *Sā'ir lüsün-i 'atīkanıñ hep / Ma'külātı olur müretteb* (Lā). (IV/301. s.).

luşūk: (< Ar.) yapışma, bitişik olma. (IV/301. s.).

luṭf: (< Ar.) hoşluk, güzellik: *luṭf-ı ṭabī'at*, *luṭf-ı mizāc*, *luṭf-ı sīret*, *luṭf-ı ahlāk*. § Kerem ve nevāzişle mu'āmele etmek, rıfķ ve mülāyemetle edilen ihsān ve mu'āmele: *Lutfuñuzuñ maḥcūbuyum*, *lutfuñuzuñ minnet-dāriyım*, *luṭf-kār*. § Tevfīķ-i İlāhī maķāmında da kullanılır: *bi-luṭfihi teālā*. Luṭfen = kerem ve ihsān şüretiyle. *Dil nigāh-ı luṭf umar bilmez ne bī-rahm olduğun / Merdüm-i çeşminden insāniyyet ümmīdindedir* (Nā'ilī-i Kādīm: G. 56/2). (IV/301. s.).

lu'āb: (< Ar.) fi'l-aşl 'ağızdan akan şalya' ma'nāsınadır. Bal, şeker gibi şey ile ṭabḥ olunan ṭatlıya ıtlāk olunur. Lu'ābī = lu'āba mensüb ve müte'allik, lüzüçetli olan. (IV/301. s.).

lu'b: (< Ar.) oyun. Lu'bī = oyuna mensüb, müte'allik. Lu'abiyyāt = oyuna müte'allik şeyler, oyunlar. (IV/301. s.).

lu'bet: (< Ar.) oynanan, oynanılan şey, oyuncak. Lu'bet-gāh = oyun maḥalli. Lu'abet-bāz = oyuncu, ḥokķa-bāz. § Görenleriñ meftūn ve meclüb olduđu şey. Lu'betü'l-'ayn = gözbebegi. (IV/301. s.).

luġāt: (< Ar.) *luġāt*'iñ cem'i: *luġāt-ı müsta'mele*. (IV/301. s.).

luġat: (< Ar.) her kavmiñ kendine maḥşuş olan dili, ifāde-i merām için kullandığı eşvāt, elfāz ve ta'bīrātdan her biri § elfāz ve ta'bīrātıñ ma'nalarını ḥāvī kitāb: *cēp luġatı*. Luġat-nüvīs = luġat yazıcı, bilen. Luġat-şinās = luġat bilici, bilen. Luġavī = luġata mensüb, luġat añlayan. Cem'i *luġaviyyūn*. (IV/301. s.).

luġaz: (< Ar.) bilmece, yañıltmaç. Ekşeriyā su'al şüretiyle olduğundan Fārisīde *çistān*, *çīstān* ta'bīr olunur. Cem'i *elġāz*'dır. Mu'ammā başkadır. *Hall etmediler bu luġazıñ sırrını kimse* (Lā⁵¹⁵⁵). (IV/301. s.).

luġavī: (< Ar.) *luġat* maddesinde gösterildiği vech ile luġata mensüb;

'ilm-i luğata āšnā olan adam: *ma'nā-yı luğavī, kütüb-i luğaviyye*. Cem'i *luğaviyyūn*. (IV/301. s.).

lüffān: (< Ar.) a'lā ekşi nār. Taḥrīf ile 'lufan' dēnilir. *Lüffān nārı*. (IV/302. s.).

luḳāṭa: (< Ar.) yere atılmış yāḥūd yerden alınmış kıymetsiz şey. Luḳāṭa-çīn = luḳāṭa dēvşirici, artık toplayıcı. (IV/302. s.).

luḳaṭa: (< Ar.) soḳāḳda bulunup alınan ve şāḥibi ma'lūm olmayan māl, şey. İnsānıñ ḡayrīde isti'māl olunur. (IV/302. s.).

loḳma: (< Ar.) bir ağız, bir yudum, bir pârça ṭa'ām. Loḳma loḳma = pârça pârça, azar azar. Loḳma ṭatlısı = 'beher dānesi bir kerede tenāvül olunan ma'rūf yuvarlak ḥamur ṭatlısı' demektir. § Muṭlakā 'ṭa'ām' ma'nāsı farz olunursa *ētmek* māddeşiyle kullanılır: *Birlikte loḳma ētdik*. Loḳma göz = patlak göz. Loḳma-şümār = loḳma saçıcı, yēdigi loḳmayı ḥesāb eden ḥaşış adam. (IV/302. s.).

lūknet, lūkūnet, lūknūnet: (< Ar.) pelteklik, dil başıklığı, söz söylerken dildeki tutukluk. *O Rūmī dil-berīñ ey dil dilinde şanma var lūknet / Murādınca dili dönmez dehānı tengdir*

ḡāyet (Pīr Meḥmed 'Azmi). (IV/302. s.).

Lūṭ: (< Ar.) enbiyā-yı 'azāmdan bir peygamber-i zī-şān ismidir ki ḳavmi ḥilāf-ı şer' ve ṭabī'at-ı aḥvāle münhemik oldukları-çün ḳahr-ı İlāhīye uğrayıp maḥv olmuştur. (IV/302. s.).

lü'lü': (< Ar.) inci. Lü'lü'-i lālā = parlak inci. Lü'lü'-bār = inci yağdırıcı, yağdıran. Lü'lü'-pāş ve lü'lü'-feşān = inci saçıcı, saçan. *Ḥūdāvendā ben ol üstād-ı mazmūn-perver-i nazmım / Ki pest ētdi kelāmım kıymet-i lü'lü'-i lālāyı* (Nef'i: K. 28/44). (IV/302. s.).

loca⁵¹⁵⁶: [Fransızcadan muḥarref aşlı logette] ḳülûbe, küçük oda, ḳapıcı odası, tiyatro ḥüccesi. (IV/302. s.).

lodos: [Rumcadan muḥarref] cenûb-ı ḡarbī tarafından esen yel. (IV/302. s.).

lord: (< İng.) İngiltere'de zādegāndan bir şınıfa vērilen 'unvān. Lord Palmerston = meşhūr İngiliz başvekīli. (IV/302. s.).

lostarya: (< İt.) küçük loḳanṭa, ṭa'ām maḥalli. (IV/302. s.).

lostra: (< İt.) ḳundura boyası: *lostraci*. (IV/302. s.).

5156 TDK: İtalyanca. Kāmūs-ı Türki: İtalyanca. Lehçe-i Osmānī: İtalyanca. Luḡat-ı Nāci: Fransızca.

lüfer: (< Ru.) ta'mı lezîz olup ekşeriyâ
şehr-i ağustos evâhırinde zühûr
eden bir nev' balık. (IV/303. s.).

lokomotif⁵¹⁵⁷: (< Fr.) demiryol
arabalarını çeken ocaklı ve makineli
araba. (IV/303. s.).

lokaña: (< İt.) alafranga büyük aşçı
dükkânı. (IV/303. s.).

lûle: (< F.) çeşme, muşluk ve emşaline
takılan küçük boru § mäsûra, şu
ölçüsü: *beş lûle şu cārî olan acı çeşme.*
§ Çubuğa geçirilen tütünlük, toprak
kab: *lûleciler, lûleci çamuru.* § Boru
şekline konulan dürme saç. *Tārîhi*
Sultân Aḥmed'in cārî zebân-ı lûleden
(Seyyid Vehbî). (IV/303. s.).

lonca: (< Fr.⁵¹⁵⁸) eşnâfıñ, tüccârıñ
müzâkere odası, ictimâ'-gâhı.
(IV/303. s.).

//me// (IV/ 303. s -IV/557. s.).

mā': (< Ar.) şu. Mā-yı cārî = aḳarşu.
Mā-yı rākîd = durğun şu. Māü'l-
ḥayât = āb-ı ḥayât. Mā'î, māvî =
şuya mensûb, şu renginde. Cem'i
miyâh: *tuğyan-ı miyâh.* || *Mā'î pervâz*

*ile kaṭ'*⁵¹⁵⁹ olmuş yeşil ḥārâ mıdır
(Nef'î: K. 7/3). (IV/303. s.).

me'âb: (< Ar.) evb lafzından ism-i
mekândır, *merci'* gibi 'rücû' edecek
yer' ma'nâsınadır. Lisânımızda
terkîb ile kullanılır: *şevket-me'âb* ve
fezâ'il-me'âb gibi. Bu taḳdîrde
şevketiñ, fezâ'iliñ rücû' ettiği vücûd
ma'nâsını muḥtevî olur. (IV/303. s.).

me'âşir: (< Ar.) güzel eşerler,
nişâneler, işler, yâdigârlar: *me'âşir-i*
'irfân, *'asâkir-i nuşret-i me'âşir,*
me'âşir-i ber-güzîde. Lisânımızda
bunuñ müfredi olan *me'âşire* aşlâ
kullanılmaz. (IV/303. s.).

me'âşim: (< Ar.) günâhlar. 'Günâh
etmek ve günâh edecek yer'
ma'nâsına olan *me'şem'iñ* cem'i.
Müfredi kullanılmaz. (IV/303. s.).

me'âhiz: (< Ar.) *me'ḥaz'*ıñ cem'i, bir
nesneniñ aḥz ve istiḥrâc olduğu
maḥaller: *me'âhiz-i 'ulûm.* (IV/303.
s.).

me'âl: (< Ar.) zübde, ḥâşıl olan şey §
sözüñ delâlet ettiği ḥuşûş, ma'nâ,
mefhûm: *me'âl-i meserret-i iştimâl.* Bî-
me'âl = ma'nâsız, bir şey añaşılmaz
şûretde. *Me'âl olur mütevaḥḥiş anıñ*

5157 Locomotif.

5158 TDK: İtalyanca. Lugat-ı Nâci: Fransızca. Kubbealtı: İtalyanca.

5159 Dîvânda: nât'.

maḳālinden (Mu'allim Nāci⁵¹⁶⁰: 1).
(IV/304. s.).

mā'il: (< Ar.) meyl edici, h̃ āhiş-ker,
istekli. *Bīgāne nigālu kana mā'il / Tīr-i*
ḡamı cāna āşnādır (Şeyh Gālib⁵¹⁶¹:
Trd. 2/1). (IV/304. s.).

mā'ide: (< Ar.) ta'am sofrası, üstünde
ta'am bulunan sofa: *mā'ide-i Mesīh,*
mā'ide-i seniyye. (IV/304. s.).

mā-bākī: (< Ar.) geri kalan, artan, bākī
kalan. *Mā-beḳā* de bu ma'nâyadır.
(IV/304. s.).

mā-ba'd: (< Ar.) şöhrası, şöhu.
(IV/304. s.).

mā-ba'de't-ṭabī'a: (< Ar.) ṭabī'atın
ḡayrı olan şey: *'ilm-i İlāhī*. (IV/304.
s.).

mā-beyn: (< Ar.) iki şey'in arası: *telīf-i*
mā-beyn. Ş Evlerde haremle selāmlık
arasındaki oda: *mābeyn odası*. Ş Serāy
pādişāhının selāmlık dā'iresi: *mā-*
beyn-i hümayūn-ı cenāb-ı mülūkāne.
(IV/304. s.).

māt: (< F.) 'maḡlūbiyyet' ma'nāsınadır.
Satranç oyuncularının ıştırılāhında
şāhın esāretine ıtlāk olunur. Aşlı
'fevt oldu' ma'nāsına 'Arabī *māt* olsa
gerekdir. *Fikr olunsa burada māt olur*

ehl-i tedbīr (Nef'i: K. 40/7). (IV/304.
s.).

mā-teḳaddem: (< Ar.) geçmiş zamān,
māzī, sābık. (IV/304. s.).

mātem: (< Ar.) ölü için, ölmüş için
aḡlama; hüzün ve muşibet
zamānındaki aḡlayış Ş hüzün,
keder, me'yūsiyyet: *rūz-ı mātem*.
Mātem-zede = me'yūs, nāle edici.
Mātem-künān = mātem ederek.
Mātemī = māteme mensüb,
mātemli. Mātem-engīz = mātem
kopardıcı, kopardan. Mātem-fezā =
mātem atırcı, atıran. Mātem-serā ve
mātem-kede = maḡall-i mātem,
beytū'l-hüzün. Birinci ma'nāda
etmek, eylemek māddeleleriyle
kullanılır. *Êl 'ūd-i ekber eyledi ben*
mātem eyledim (Hālīm Giray).
(IV/304. s.).

matīs⁵¹⁶²: (< Ru.) şızmış, sarhōş.
(IV/304. s.).

me'būn: (< Ar.) mef'ul, 'illet-i ebānete
mübtelā. (IV/304. s.).

me'sūre: (< Ar.) selefden halefe nakl ve
rivāyet olunan meşhūr ve mu'teber
haberler. Ed'iye-i me'sūre =
peygamberimiz 'aleyhi's-şalātu ve's-
selām efendimizle şāḡābe-i

5160 Sünbüle, Bir Mütешāire Dāir.

5161 Hüsn ü 'Aşk.

5162 TDK: matiz.

kirāmdan menķül olan ed'īye-i hayriyye. (IV/304. s.).

me'sūm: (< Ar.) suçlu, günāhlı, günāh-kār 'addolunmuş olan. *Ma'sūm* mukābili. (IV/305. s.).

mācid: (< Ar.) mecd ve şeref şāhibi, büzürg-vār, kerīm: *vālid-i mācid*. (IV/305. s.).

mācerā: (< Ar.) cereyān étmiş, geçmiş, vāķi' olmuş şey, hāl: *mācerā-yı 'āşıkāne, mācerā-yı muhabbet*. || *Māceramız bizim ey dil daha çok şu götürür (Lā); Dökülen şu kabını toldursa eylerdi gönül / Mācerā-yı vaşl için dil-dāra şarf-ı āb-ı rū (Trabzonî Hilmî)*. (IV/305. s.).

mācin: (< Ar.) halka hīle-kārlık yolu öğretten: *müftī-i mācin*. (IV/305. s.).

me'cūr: (< Ar.) ecir ve şevābı vērilmış: *emr-i me'cūr, hīdmet-i me'cūre*. § Kirāya vērilen şey: *Me'cūruñ hey'et-i aşliyyesiyle teslîmi cümle-i şerā'itdendir*. (IV/305. s.).

mā-ḥaşal: (< Ar.) ḥāşıl olan şey, semere, maḥşūl. *Mā-ḥaşāl-ı 'ömr = 'evlād' ma'nāsını ifāde eder. Bir böyle dem-i hurrem ü ferḥunde ḥuşūşā / Kim mā-ḥaşal-ı müddet-i 'ömr-i güzērāndır (Nef'î: K. 10/18)*. (IV/305. s.).

mā-ḥazar: (< Ar.) müstahzar olan şey, mevcūd. *Ḥayrū't-ṭa'āmı mā-ḥazar =*

ṭa'āmıñ ḥayırlısı ḥāzır olanıdır. (IV/305. s.).

māḥī: (< Ar.) maḥv edici, yok edici, eden. *Māddiyyāt ve ma'neviyyāt*da kullanılır. *Māḥī-i ālām, māḥī-i ṭākat, māḥī-i zālām*. (IV/305. s.).

me'ḥaz: (< Ar.) bir şey'in alındığı, çıkarıldığı yer: *İş-bu ḥadīs-i şerīfīñ me'ḥazı şaḥīḥü'l-Buḥārī*. || *Cümleñ evvelidir ḥatm-i rūsul / Dēdiler anıñ için "Me'ḥaz-ı küñ" (Ḥākānî: 66)*. (IV/305. s.).

me'ḥūz: (< Ar.) aḥz olunmuş, alınmış. *Cem'i me'ḥūzāt*. (IV/305. s.).

mādām: (< Ar.) 'bākī, dā'im olduğça' ma'nāsına terkībdir. *Mādāme'l-ḥayāt = yaşadıkça*. § 'Çünkü' ma'nāsına ve "ki" edātıyla birlikte kullanılır: *Mādāmki bitmiyor ḥayātım / Zannetme biter terennümātım (Mu'allim Nācî⁵¹⁶³: 36)*. (IV/305. s.).

madam⁵¹⁶⁴: (< Fr.) ḥanım, kocalı ve kocaya varmış dul qadınlara ıtlāk olunur. (IV/305. s.).

madampol⁵¹⁶⁵: (< Fr.) kıtaca beyāz ve renkli bir çeşīd astar, kalın patışka. (IV/305. s.).

5163 Āteş-pāre, Dereden Tepeden.

5164 Madame.

5165 Madapolam.

mādiḥ: (< Ar.) medḥ edici, ḥüsn-i zikr ile yād eden: *mādiḥ-i peygamber*. (IV/305. s.).

māder: (< Ar.) ana. Māderī = analık. Māderāne = anacasına. Māder-zād = anadan doğma. Māder-ender = üvey ana. *Māderiyyet* pek yañlıştır, zinhār kullanılmamalı. (IV/305. s.).

mādemovazel⁵¹⁶⁶⁻⁵¹⁶⁷: (< Fr.) kızlara verilen 'unvān 'hanım kız, küçükhanım' demektir. (IV/306. s.).

mā-dūn: (< Ar.) alt, aşağı. *Herkesiñ 'ālemde biñ mā-fevki biñ mā-dūnu var* (Es'ad Muḥliş). (IV/306. s.).

mādde: (< Ar.) māya, aşıl, cevher § iş, emir, ḥuşuş § sözüñ bir bendi § cisim. Cem'i *mevādd*. *Gördüğüñ ḥāl-i ḥazīniñ bā' işi bir māddedir / Kim Hudā-yı Zü'l-celāl Qur'ān'da etmiştir beyān*. (IV/306. s.).

māddī: (< Ar.) māddeye mensüb, ma'nevī değil, cismānī: *māddī ve ma'nevī*. § Māddiyyātdan başka bir şey'e inanmayan, dehrī. Bu ma'nāda cem'i *māddiyyūn*'dur. Māddiyyet = māddīlik, māddiyyātdan başkasına inanmamak meslek-i felsefisi. (IV/306. s.).

māddiyyāt: (< Ar.) māddī olan ḥuşūṣāt. (IV/306. s.).

mādiyān: (< F.) dişi at, kışrak. *Esb-i mādiyān* ta'biri Bāb-ı 'Ālī kapısı demek kadar ḥaṭadır. Çünkü *mādiyān* dişi at olduğu için *esb* lafzının 'ilāvesine aṣlā lüzüm yoktur. (IV/306. s.).

me'zūn: (< Ar.) izin verilmiş, ruḥṣatlı, icāzetli. Me'zūniyyet = me'zūnluk, izinli olma. (IV/306. s.).

mār: (< F.) yılan. Cem'i *mārān*, 'Arabisi ḥayye. (IV/306. s.).

mārr: (< Ar.) mürür edici, eden; geçici, geçen. Mārrü'z-zikir = zikri geçen. Mārrü'l-beyān = beyanı geçen. Cem'i mārrīn = geçicilik, yolcular. Müfredi ancak terākīb-i mezkûre ile ve cem'i ekşeriya 'ābirīn lafzı ile birlikte kullanılır. (IV/306. s.).

marangoz: (< İt.⁵¹⁶⁸) iyi kereste ile zarīf, ihtimāmlı ağaç işleri yapan üstād, doğramacı. (IV/306. s.).

mārpīç: (< F.) Türkçede muḥarrefi *mārpūç*'dur ki nārgīleye takılan meşīn ile ince telden ma'mül uzun boru gibi şey. (IV/306. s.).

mart: (< Ru.⁵¹⁶⁹) sene-i Rūmiyye-i māliyyeniñ birinci ayı: *Mart kapıdan*

5166 Mademoiselle.

5167 TDK: matmazel.

5168 TDK: Rumca. Kubbealtı: Yunanca. Lehçe-i Osmānī: İtalyanca.

bağdırır, kazma kürek yakdırır (kelām-ı meşhūr). (IV/306. s.).

marş⁵¹⁷⁰: (< Fr.) ‘askeriñ yürürken ayaklarını birden intizāmlı atmalarını teshīl eden şarkı, çalgı Ş arş, ileri, gidiş. (IV/306. s.).

mareşal⁵¹⁷¹: (< Fr.) müşīr, rüteb-i ‘askeriyyeniñ müntehāsı: *mareşal Moltke*. (IV/307. s.).

marķa⁵¹⁷²: (< Fr.⁵¹⁷³) eşyā üzerine vaz‘ olunan ‘alāmet, işāret, nişāne, damgā. (IV/307. s.).

marki⁵¹⁷⁴: (< Fr.) Avrupa'da zādegān şunūfunuñ “dük” ile “kont” arasında bulunan bir sınıf-ı mahşüşī. (IV/307. s.).

markiz⁵¹⁷⁵: (< Fr.) Avrupa'da zādegāndan *marki* ‘unvānını hā’iz olan zātın zevcesi. (IV/307. s.).

marnel: (< İt. ⁵¹⁷⁶) gemi t̄ā’ifesi, gemi neferi, gemici. (IV/307. s.).

Mārūt: (< Ar.) Qur’ān-ı Kerīmde vārid olan bir melek ismidir. *Hārūt* isminde olan diğerk meleklerle berāber mezkūrdur. Tafşīlāt almak isteyen

kütüb-i tefāsīre mürāca‘at etmelidir. (IV/307. s.).

marul: (< Ru.) İstanbul'da şehir-i mayısta hāşıl olan şalaṭa nev’inden bir sebze-i laṭīfedir ki ekli taşfiye-i dem içün nāfi’ olmakla meşhūrdur. (IV/307. s.).

māriye: (< Ar.) fi’l-aşl ‘ağ ve düz tüylü buzağısı olan inek’ demektir. Lisān-ı ‘avāmda dişi koyuna ıtlāk olunur. (IV/307. s.).

māzū: (< F.) bir ağacın meyvesidir ki deri dibāğatında kullanılır. Fāriside ‘māzūn’ da dēnilir. (IV/307. s.).

masariķa: (< Yun.) mi’deniñ ince damarları. (IV/307. s.).

masaj⁵¹⁷⁷: (< Fr.) el ile vücūdu başarak oğmak, oğuşdurmak. Bu lafzın ‘Arabīden me’hūz olması bahşine gelince vāķı‘ā-yı‘Arabīde “mess” ‘el ile vesā’ir a’zā-yı beden ile degmek, doķunmak’ ma’nāsınadır. Māss = ‘doķunucu, degici’ demektir. Lakin bunda “delk” gibi ‘oğmak, oğuşdurmak’ ma’nası bulunmadığı ķamūsda muşarraḥdır. Masör⁵¹⁷⁸ = Fransızca oğmakla, oğuşdurmakla tedāvī eden ṭabīb. Lisānımızda

5169 TDK: Latince. Lehçe-i Osmānī: Rumca. Lugat-ı Nāci: Rumca. Kubbealtı: Yunanca.

5170 Marche.

5171 Mercéhal.

5172 Marque.

5173 TDK: İtalyanca. Lehçe-i Osmānī: İtalyanca. Lugat-ı Nāci: Fransızca.

5174 Marquis.

5175 Marquise.

5176 Kubbealtı: İspalyonca.

5177 Massage.

5178 Nassee.

bunuñ tām muķābili *dellak*⁵¹⁷⁹ lafzıdır. Masör yerine “ṭabīb-i dellak” kullanılabılır mi bilemem. (IV/307. s.).

mā-sebaķ: (< Ar.) geçen, geçmiş zamān, şey: *ḥikāye-i mā-sebaķ*. (IV/307. s.).

mastiķ: (< Yun.⁵¹⁸⁰) Fransızcası *mastic*. Saķız, saķız raķısı. Zabān-zedi *mastiķa*'dır. (IV/307. s.).

maske⁵¹⁸¹: (< Fr.) niķāb, yüz örtüsü. (IV/307. s.).

mā-selef: (< Ar.) geçmiş, geçen şey. (IV/307. s.).

māsivā', māsevā: (< Ar.) Ḥalıķ'dan başķa, ğayrı mecmū'-ı eşyā. Māsivāu'llāh = kezā Allāh'dan ğayrı kaffe-i mevcūdāt, maḥlūkāt, 'alā'ik dünyeviyye. Ba'zen yalnız *māsivā* da kullanılır. *Ėtmez nigāh ğayre olan āšnā saña / Bīgāne oldu ŗevķiñ ile māsivā baña* (Neccār-zāde). (IV/308. s.).

me'sūr: (< Ar.) esārete düşmüş, esir edilmiş olan. (IV/308. s.).

māsūre, māşūre: (< F.) üzerine iplik ŗarılan ince ķamıŗ, mekik içine ķonulup bez doķunulan iplik yumağıdır ki lisānımızda “sīn”

“sād”a tebdīl olunarak 'māşūre' dēnilir ve iş-bu ma'nādan başķa 'lüle, oluķ' meşābesinde ve mā-yı cāriniñ miķdārını ta'yīn içün 'ölķek' ma'nāsında daḥī kullanılır. (IV/308. s.).

masa: (< İt.⁵¹⁸²) tırabzanıñ küçüğü, sofra ŗ tācir-i müflisiñ māl-i mevcūdu, māl-i ğuremā. (IV/308. s.).

māşā'allāh: (< Ar.) 'Allāh'ıñ istedigı gibi' ma'nāsına bir terkībdir. Taķdīr ve taḥsīn mevķi'inde ve ba'zen ḥayret ve istiġrāb maķāmında ĩrād olunur. *Māşā'allāh ne ğüzel, māşā'allāh buraya siz de gelir misiñiz?*. (IV/308. s.).

māşıta: (< Ar.) kadınların ŗaçlarını tarayan, geliniñ ķehre ve endāmına zīnet vėren kadın. *Meşşāta* da bu ma'nāya luğatdır. (IV/308. s.).

māşī: (< Ar.) yürüyücü, yürüyen, yayan giden. Māşiyen = yürüyerek, yayan olarak. *Māşiyen-i 'azīmet*. (IV/308. s.).

mā-şadaķ: (< Ar.) taŗdīķ olunan ēdilen ḥuŗuş. Mā-şadaķınca = medlūlünce. Aŗlı *mā-şadaķa 'aleyh*'dir ki 'şādīķ olan şey üzerine' dēmekdir.

5179 TDK: tellak.

5180 TDK: Rumca. Kubbealtı: Yunanca.

5181 Masque.

5182 TDK: Rumca. Kāmūs-ı Türkī: Latince. Lehçe-i Osmānī: İtalyanca. Luğat-ı Nācī: İtalyanca.

Muḥāverede 'maẓmūn, ma'nā' maḳāmında kullanılır. (IV/308. s.).

māzī: (< Ar.) geçmiş, geçen zamān: *fi'l-i māzī, edvār-ı māziyye, el-māzī lā yüzker. || Fikr-i müstakbel ü māzīyi bırāk 'ārif iseñ / Böyledir ḥāl-i zamān bir var imiş bir yok imiş* (Kānī: G. 88/2). (IV/308. s.).

mā-'adā: (< Ar.) başka, ğayrı: kendisini *i'āşe ve infāk êtdikden mā-'adā ḥāşılâtıdan yüzde beş ğuruş vèrmek şüretiyle terfih ve taltif êderdi.* (IV/308. s.).

mā-fāt: (< Ar.) fevt olan, elden giden şey: *cebr-i mā-fāt, telāfi-i mā-fāt.* (IV/308. s.).

mā-fevḳ: (< Ar.) bālā, üst taraf, üst tarafda bulunan: *Herkesiñ 'ālemde biñ mā-fevḳi biñ mā-dūnu var* (Es'ad Muḥliş Paşa). (IV/308. s.).

mā-fī'l-bāb: (< Ar.) kapı içinde, dāhil olan: *ġāyet-i mā-fī'l-bāb.* Az kullanılır. (IV/309. s.).

mā-fī'l-bāl, mā-fī'z-ẓamīr: (< Ar.) gönülde olan şey, muzmer: *beyān-ı mā-fī'l-bāl, izhār-ı mā-fī'z-ẓamīr.* (IV/309. s.).

mā-ḳabl: (< Ar.) öñ, öñü; bir şey'in kendinden evvel olan: *mā-ḳablindeki ḥarf-i cerr.* (IV/309. s.).

me'kel: (< Ar.) ḥidmetsiz, minnetsiz, zaḥmetsiz medār-ı ma'īšet, kazanç; yemeklik. Me'kele = yenecek şey. 'Bir yerden celb olunan zaḥīre' ma'nāsındır ki cem'i de me'ākil'dir. (IV/309. s.).

me'kūl: (< Ar.) ekl olunmuş, yenilmiş, yenilen şey. (IV/309. s.).

me'kūlāt: (< Ar.) me'kūl'un cem'i: yenilecek şeyler, yemekler: *me'kūlāt ve meşrūbātı i'tidāle ri'āyet.* (IV/309. s.).

mākyān⁵¹⁸³: (< F.) tavuḳ. 'Arabīsi *decāce*'dir. *Mānende-i mākiyān-ı ğarrā / Yek beyza hezār faḥr ü da'vā* (Şeyḫ Ġālib⁵¹⁸⁴: 783). (IV/309. s.).

makine⁵¹⁸⁵: (< Fr.⁵¹⁸⁶) ālet, çarḥ, dölāb. Makinist⁵¹⁸⁷ = makine yapan, icād yāḥūd isti'māl eden, makineci. (IV/309. s.).

māl: (< Ar.) kıymeti, değeri olan nesne; insānıñ mālīk olduĝu eşyā, aḳçe. Cem'i *emvāl*'dir: *emvāl-i zātiyye, emvāl-i amīriyye.* Māl-dār = zengīn. Māl-dārī = zengīnlik. Māl-perest = mālā ṭapan, ḥarīş, ṭama'-kār. Beytū'l-māl

5183 Kāmūsta böyle hareketlenmiştir.

5184 Hüsn. ü 'Aşk.

5185 Mackine.

5186 TDK: İtalyanca. Kāmūs-ı Türkî: Yunanca. Kubbealtı: İtalyanca.

5187 Mackiniste.

= hazine-i devlet. *Beytü'l-māl-i Müslimîn*. (IV/309. s.).

mā-lā-kelām: (< Ar.) 'söz götürmez, söz kabûl etmez' demektir. Aşlı *mā-lā-kelāme fīh*'dir. (IV/309. s.).

māl-ā-māl: (< F.) ziyāde dolu; dolgun. Aşlı 'keşir, firāvān' ma'nāsınadır. (IV/309. s.).

mā-lā-nihāye: (< Ar.) uçsuz, bucaqsız, şönsuz. (IV/309. s.).

mā-lā-ya'nī: (< Ar.) ma'nāsız, fā'idesiz, boş söz. Cem'i *mā-lā-ya'nīyyāt*. (IV/309. s.).

mā-lezime: (< Ar.) 'havāyic, lāzım olan şey' ma'nāsına da muharref bir terkīb-i 'Arabīdir. Aşlı *mā-lezime fīh*'dir. *Fīh* hāzıf ile tahfīf ve *mīm*'iñ fetḥa harekesine bedel hā-yı resmiyye getirilerek tahrīf olunmuş ve bu şüretle kullanılmışdır. (IV/309. s.).

mālīş: (< F.) sürtme, oğuşdurma, oğma. (IV/310. s.).

mālīş-ger: (< F.) oğuşdurucu, sürtücü, dellāk. (IV/310. s.).

mālīş-gāh, mālīş-geh: (< F.) 'yüz sürülecek maḥall, secde-gāh' demektir. (IV/310. s.).

mālīk: (< Ar.) 'mülk şāḥibi, bir şey'e şāḥib ve mutaşarrıf olan' demektir: *filānıñ mālīk olduğu şervet-i 'azīme,*

mālīk-i aḳṭār ve memālīk. Mü'enneşi *mālīke*'dir: *mālīke-i deryā, mālīke-i ḥüsn ü ān*. || *İstanbul beldeşi Avrupa'nıñ kenār-ı sāḫilinde Asya'ya karşı kurulmuş bir mālīke-i deryādır ki mānendi zīr-i eflākda mer'ī olmaz* (Şināsī). (IV/310. s.).

mālīkāne: (< F.) 'arāzī-i emīriyyeden şerā'it-i mu'ayyene ile mülkiyyet üzere bir şahşa temlīk olunan arāzī' demektir. Terkīb-iñ ma'nā-yı aşlīsı 'mālīkçesine' demek olup şahş-ı mezkūruñ kendisine ol-şüretle temlīk olunan arāzīyi mülk şāḥibi gibi idāre edeceği kaşdıyla ıtlāk olunmuşdur. (IV/310. s.).

me'lūf: (< Ar.) ülfet olunmuş, ülfetlenmiş, alışılmış, hūy edilmiş: *me'lūf-ı muḥabbet, me'lūf-ı şöḫbet*. || *Ėtme ta'yīb bu Esrār-ı elem-i me'lūfu / Ėḥāce bi'llāh cihān zevḳi ta'ab geldi baña* (Esrār Dede). (IV/310. s.).

me'lūm: (< Ar.) eleme giriftār olmuş, elemli. (IV/310. s.).

māle: (< F.) duvār sıvamağa maḫşüş ālet ki lisānımızda 'mala' denilir. *Mālec* bunuñ mu'arrebidir. (IV/310. s.).

mālī: (< F.) 'firāvān, çok' ma'nāsınadır. Mecāzen 'dolu, memlū' ma'nāsına kullanılır. (IV/310. s.).

māliyyet: (< Ar.) [müvelled] kıymet, bahā, değer. (IV/310. s.).

mālī: (< Ar.) mālā mensüb, müte'allik: *umūr-ı māliyye, kuvve-i māliyye. Māliyye ta'bīrinde mevşūfu mukadderdir. 'Dā'ire-i umūr-ı māliyye, nezāret-i umūr-ı māliyye'* demektir ki devletiñ vāridāt ve medfū'ātına müte'allik umūruñ rü'yetine me'mūr olan dā'ire-i resmiyye ve nezāret-i celīleye ıtlāk olunur. Māliyyūn = 'fenn-i mālī ve umūr ve mu'āmelāt-ı māliyyede vukūf ve rūsūh-ı tāmı bulunan erbāb-ı ihtişāş' demektir. (IV/310. s.).

maliḥulya: [Yunāncadan müferres] 'karasevdā, ḥüzn-i dā'imī' demektir. Lisānımızda ḥayāl-i ḥām, ḥayāl-i bāṭıldan 'ibāret olan taşavvurāt maḳāmında kullanılır. Fransızcası *melancolie* oluşuna nazaran ikisiniñ bir aşıldan me'ḥūz bulunduğu zannı doğrudur. Bunun muḥaffefleri bulunan *mālīḥ, māḥūlyā* lisānımızda aṣlā kullanılmaz. (IV/310. s.).

māmā: (< F.) vālide, ana, ḥātūn. Fāriside *mām* şüretinde de kullanılır. Māmek = küçük ana. Lisānımızda 'küçük çocuklara yedirilecek şey'

maḳāmında kullanılan *māmā* lafzınıñ aṣlı -ḡalaṭ-ı isti'mālden şarf-ı nazar- bu olsa gerektir. (IV/311. s.).

mā-mezā: (< Ar.) geçmiş şey, geçmiş zamān. Mezā mā-mezā = geçen geçdi, geçen şey geçdi gitti. (IV/311. s.).

mā-melek: (< Ar.) mālīk olunan şey, insānıñ mālīk olduğu eşyā, olanca mālī. *Vèrirdi mā-melekin bezl için kerīme le'im / Èderdi ḥidmet-i rindān-ı şevḳ ile zühhād* (Nef'ī: K. 30/43). (IV/311. s.).

me'men: (< Ar.) emīn olunacak, emniyyetle sığınacak yer. Me'men-i rızā = Ka'be-i Mükerreremeye işāretidir. (IV/311. s.).

me'mūr: (< Ar.) kendisine emr olunmuş, bir vazīfeniñ ifāsına ta'yīn kılınmış olan adam. Cem'i *me'mūrīn*. Me'mūriyyet = me'mūrluk, ḥidmet, vazīfe. (IV/311. s.).

me'mūl: (< Ar.) ārzū edilmiş, umulmuş, emel olunmuş şey. Maşdar olarak *ètmek* māddesiyle de kullanılır. *Ḳāfileniñ bugün gitmesini me'mūl èderdim. || Ḥilāf-ı me'mūl, fevḳa'l-me'mūl*. (IV/311. s.).

me'mūn: (< Ar.) emīn kılınmış, korkusuz, tehlikesiz: *me'mūnü'l-ḡā'ile, me'mūnü'l-āḳıbe*. (IV/311. s.).

manto⁵¹⁸⁸: (< Fr.) üstten giyilen kıolsuz geniş libās, kıaput, yağmurluk. (IV/311. s.).

manca: (< İt.) yiyeceğİN bayağısı, ‘ādīsı: *gemici mancası, kedi mancası*. (IV/311. s.).

mānde: (< F.) kıalmış. Terkıb ile kullanılır. Pes-mānde = geri kıalmış. Der-mānde = kıapıda kıalmış, ‘āciz. Hātır-mānde = hātırı kıalmış, gücenmiş. ‘Amel-mānde = işden kıalmış, işe yaramaz. Hazine-mānde = hazineye kıalmış, mazbūt. (IV/311. s.).

māndaren⁵¹⁸⁹: (Portekizceden me’hūz) ÇİN kübrāsına Avrupa’da verİlen ‘unvān. (IV/311. s.).

mandalina: (< Fr.⁵¹⁹⁰) aşılı *mandarine*. Portakal cinsinden küçük, lezzetli bir meyve. (IV/311. s.).

mandolin⁵¹⁹¹: (< Fr.) bir nev’ sāz, çalgı. (IV/311. s.).

mānī’: (< Ar.) men’ edici, eden; geri durduran; esirgeyen, bir şey’İN ‘adem-i huşūlüne sebep, engel. Mānī’-i şer’ī = meşrū’ ve makbūl olan ‘özü. *Olur mu hānedeki düzde pās-bān mānī’* (Seyyid Vehbī); *Mānī’-i*

rızkı olanıñ rızkıñı Allāh keser (Lā). (IV/311. s.).

manğanez⁵¹⁹²: (< Fr.) bir nev’ sert ma’den. (IV/312. s.).

mānend, mānende: (< F.) edāt-ı teşbīhdır. ‘Gibi, beñzer, naẓır, şebīh, mişl’ ma’nāsınadır: *mānend-i İrem*. || *Mānende-i mākiyān-ı ğarrā / Yek beyza hezār u da’vā* (Şeyh Ğalib⁵¹⁹³: 783); *Dilden heves-i ‘arız-ı āliüñ çıkmaz / Mānend-i süveydā ğam-ı hālīñ çıkmaz* (Faşih Dede: R. 42). (IV/312. s.).

manken⁵¹⁹⁴: (< Fr.) ekseriyā hāzır elbise mağazalarının kıapılarında, cāme-kānlarında görülen ağaçdan ma’mūl mücessem insān taşviri. (IV/312. s.).

manevra⁵¹⁹⁵: (< Fr.⁵¹⁹⁶) ‘asker ta’līmi, ‘askere alışmak için icrā etdirilen harekāt-ı harbiyye taklidi § gemicilik ‘ilmiyyātı, ta’līm-i bahrī, şan’at-ı bahriyye § hīle, desise, dölāb, oyun. (IV/312. s.).

me’nūs: (< Ar.) ünsiyyet edilmiş, alışılmış § pesendide, mergüb: *lafz-ı me’nūs, me’nūsü’l-isti’māl*.

5188 Manteau.

5189 Mandarin.

5190 TDK: İtalyanca. Kubbealtı: Portekizce.

5191 Mandoline.

5192 Manganése.

5193 Hüsn ü ‘Aşk.

5194 Mannequin.

5195 Manoeuvre.

5196 TDK: İtalyanca. Kāmūs-ı Türkī: Fransızca. Lehçe-i Osmānī: Fransızca.

Lugat-ı Nāci: Fransızca.

Me'nüsiyyet = alışma, alışılmış olma. (IV/312. s.).

Mānī: (< F.) meşhūr Çinli bir naqqāşın ismidir. İddi'ā-yı nübüvvet etmiş ve mülük-i Sasaniyandan Behrām Şāpūr'un zamānında Īrān'a gelip mezheb-i bātilını neşre başlamış olduğundan i'dām olunmuştur. Taşavīr-i laṭīfeyi ḥāvī Erteng yāhūd Erjeng 'unvānlı mecmū'ası meşhūrdur. (IV/312. s.).

manipūlatör⁵¹⁹⁷: (< Fr.) telgraf vermeye maḥşūş ālet, elektrik meftāhı. (IV/312. s.).

manifaṭura: (< Fransızcadan⁵¹⁹⁸ muḥarref) aşlı *manufacture*. El veyā makine ile ma'mūlāt-ı şinā'iiyenin külliyyetle i'māli, fabrika işi, fabrika mālī. (IV/312. s.).

manifesto: (< Fr.⁵¹⁹⁹) aşlı *manifeste*. Ḥamūle kā'imesi, yük ve eşyā beyān-nāmesi. (IV/312. s.).

māverā': (< Ar.) ard, geri taraf. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır. Māverāü'n-nehr = mülk-i Turan, Deryā-yı Amu. *Ḥıyre-baḥş-ı zī-'uḳūldür māverāsi ḥikmetiñ* (Lā). (IV/312. s.).

mā-vaḳa': (< Ar.) vuḳū' bulmuş, vāḳi' olan şey. (IV/313. s.).

me'vā: (< Ar.) mesken, yurd, varacak mekân, şıgınacak yer. (IV/313. s.).

māh: (< F.) ay. 'Arabīsi kamer: *ḥūrşid ü māh*. Ş Ay, şehir, senenin on ikiye takṣīm olunan aḳsāmından her biri: *māh-ı nisan, māh-ı eylül*. Māh-ı Ken'ān = diyār-ı Ken'ān'ın ayı ki Yūsuf 'aleyhi's-selāmdan kināyedir. Māh-nev⁵²⁰⁰ = yeñi ay, hilāl. Māh-ı rūze = şehir-i ramazān, oruç ayı. Māh-be-māh = aydan aya, şehriyye. Māhiyāne = ay başında vèrilen ücret. Taḥfifen *meh* şüretinde daḥī kullanılır. (IV/313. s.).

māh-pāre: (< F.) ay pārcası, ay gibi güzel yüzlülere ıtlāk olunur, ba'zen taḥfif ile *meh-pāre* şüretinde de kullanılır. (IV/313. s.).

māh-peyker: (< F.) yüzü ay gibi güzel, nūrlu, parlak. *Meh-peyker* muḥaffefidir. (IV/313. s.).

māh-tāb: (< F.) ay aydınlığı. Beyne'l-'avām pek yañlış olarak kullanılan "ay māh-tābı" ta'biri lisāna alınmamalı. Ş On dört gecelik ay ki 'Arabīde 'bedr' denilir: *şeb-i māh-tāb, māh-tāb-ı şeb-ārā*. Taḥfifen *mehtāb*

5197 Manipulateur.

5198 TDK: İtalyanca. Kāmūs-ı Türkî: Fransızca. Lugat-ı Nâci: Fransızca.

5199 TDK: İtalyanca. Kāmūs-ı Türkî: İtalyanca. Lugat-ı Nâci: Fransızca.

5200 Kāmūsta "māh-nev" genel kullanım göz önünde bulundurularak "māh-ı nev" şeklinde çevrilmiştir.

şüretinde de kullanılır. *Siyeh-ṭab'ân olur rûşen-dilânîñ düşmen-i cânı / Ki düzd-i tîre-rûzi dâ'imâ dil-gir eder mehtâb* (Belîğ: G. 9/7); *Giyip bir al eteklik hâleden meydâna 'azm ètmîş*⁵²⁰¹ / *Semâda Mevlevî âyînini taşvîr eder mehtâb* (ve-lehu: G. 9/3). § Ay gibi parlayan bir nev' fişenk ki kireçle kükürd ve eczâ-yı sâ'ire ile i'mâl olunur. § Mâh-tâb ètmek, mâh-tâba almak = istihzâ, temeshur, eglenmek. (IV/313. s.).

mâh-ı tâbân: (< F.) parlayıcı, parlayan ay. (IV/313. s.).

mâhçe: (< F.) sancaqların, minârelerin, kubbelerin tepelerine altın ile gümüş vesâ'ireden ay şeklinde yapılan şey. (IV/313. s.).

mâhir: (< Ar.) mahâretli, ma'rifetli, şan'atında üstâd, hüner-ver: *şâ'ir-i mâhir, şâni'-i mâhir*. (IV/313. s.).

mâh-rû(y): (< F.) ay yüzlü, yüzü ay gibi olan güzel. Cem'i *mâh-rûyân*, muhaffefi *meh-rû'*dur. (IV/313. s.).

mâh-ı nahşeb: (< F.) esâtîr-i şarkıyyeden olarak telakķisi zarûrî bulunan bir rivâyete göre İbn Muķanna' nâmıyla 'arîf Hâkîm ibn 'Aṭâ'nın Mâverâü'n-nehr'de kâ'in Nahşeb şehri civarında (IV/314. s.) Siyâm Dağı eteginde bir kuyudan sîn müddet zarfında bi't-ṭabî' gökde iki

ay müşâhede olunurmuş. Bu mâh-ı muşanna'a halk-ı 'âlem müteḥḥayyir kalmış. Buña 'Mâh-ı Siyâm, Mâh-ı Muķanna', Mâh-ı Keş' ve o kuyuya 'Çâh-ı Nahşeb' denilir. İş-bu kuyu şehir-i mezkûre iki sâ'atlik mesâfede imiş. *Nahşeb*'in mu'arrebî *Nesef*'dir. Nisbetinde 'Nahşebî' ve 'Nesefî' denir. (IV/314. s.).

mâhî: (< F.) balık. 'Arabîsi semek. *Şayd-ı mâhî*. Cem'i *mâhiyân*'dır. Mâhî-ḥ'âr ve mâhî-gîr = balıkçıl kuşu. Mâhî-fürûş = balık satan, balıkçı. *Cihân-ârâ cihân içindedir ârâyı bilmezler / Şu*⁵²⁰² *mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler* (Ḥayâlî: G. 53/1). (IV/314. s.).

mâhiyyet: (< Ar.) bir şey'in aşlı, künhü, ḥaķîkatî: *mâhiyyet-i eşyâ, izḥâr-ı mâhiyyet, mâhiyyet-i reddiyye*. || *Mâhiyyeti işbât eden âsâr-ı 'ameldir / Miķdârına nisbetle kişi ḥayr u şer eyler* (Şinâsî). (IV/314. s.).

mâyi': (< Ar.) şu gibi akan ve sıvık olan şey. *Şulb muķâbili. Cism-i mâyi'*, *ecsâm-ı mâyi'a*. Mâyi'iyet = mâyi'lik, sıvıklık hâli. Cem'i *mâyi'ât*.

mā-yu'ref: (< Ar.) bilinmez § minder altında şaklanan māl. (IV/314. s.).

mayna: (< İt.) gemici ıstılâhâtındandır. Yelkenleri kapama, indirme, bırakma. *Fora* zıddıdır. (IV/314. s.).

me'yūs: (< Ar.) 'ye'slenmiş, ye'se düşmüş, nā-ümīd' ma'nāsınadır. Me'yūsâne = ümīdsizcesine. Me'yūsiyyet = me'yūsluk, ümīdsizlik. *Kimdir ey şūh 'aceb mazhar-ı lutfuñ bilsem / Bakdım ahvāl-i rakıbe o da me'yūs gibi* (Koca Rāğib: G. 158/3). (IV/314. s.).

māye: (< F.) aşıl, esās, öz: *māye-i hilkat, fūrū-māye, māyası bozuk*. § Bıdā'a, kudret, şervet. Bī-māye = bıdā'asız, kudretsiz. Māye-dār = bıdā'alı, muktedir. Sermāye = re'sü'l-māl. *Reşh-i kalemi māye-i āsāyiş-i 'ālem* (Nef'î: K. 42/23). (IV/314. s.).

mebāhiş: (< Ar.) *mebhaş*'iñ cem'i. *Mebāhiş-i şettā, mebāhiş-i 'ilmiyye, mebāhiş-i edebiiyye*. (IV/315. s.).

mebād, mebādā: (< F.) 'olmaz, olmaya ki' ma'nāsınadır. Vakıtle ikincisi ziyāde kullanılırdı. El-yevm ikisi de mehcürdür. (IV/315. s.).

mebādī: (< Ar.) *mebde*'iñ cem'i. Başlangıçlar: *mebādī-i şühūr, mebādī-i kitābet*. (IV/315. s.).

mebāliğ: (< Ar.) *meblağ*'iñ cem'i: *mebāliğ-i külliye*. (IV/315. s.).

mebānī: (< Ar.) *mebnī*'niñ cem'i. Binālar, yapılar: *mebānī-i cesīme, mebānī-i cedīde*. § Sözüñ esāsını teşkıl eden mazāmīn, ma'ānī: *mebānī-i kelām, mebānīü'l-inşā*. (IV/315. s.).

mebhaş: (< Ar.) bir şey'iñ baħş olunduğı maħall, maķāle: *mebhaş-ı emrāž*. || *Mebhaş-ı vahdetde êtdikçe yakīnim izdiyād / Eyledi şevķ-i derūn-ı āteşīnim izdiyād* (Besīm). (IV/315. s.).

mebhūs: (< Ar.) baħş olunmuş, baħşı geçmiş: *mebhūsü'n-'anh, mes'ele-i mebhūsü'n-'anhā*. (IV/315. s.).

mebde': (< Ar.) başlayacak zamān, bir nesneniñ başladığı zamān: *mevsim-i şayfıñ mebde'i, mebde' ve müntehā*. § Bir şey'iñ başladığı maħall, başlayacak yer: *demiryoluñ mebde'i*. § Başlangıç-ı evvel: *mebde'-i ta'allüm, mebde'-i tederrüs*. *Mebde'* lafzı edevāta bitişdigi taķdīrde hemzeniñ merkezini değışdirmeye lüzüm yokdur: *işin mebde'i, işin mebde'ini*. (IV/315. s.).

mebzül: (< Ar.) bezl olunmuş, ħüsn-i rızā ile şarf édilmiş § keşretle mevcūd, bol, çok: *İzmir'de balık pek mebzöldür, 'atıfet-i mebzüle*. *Mebzūliyyet, mebzūlī = mebzūlluk*,

bolluk. *Yā İlāhî keremiñ mebzûl êt* (Hâkânî: 71). (IV/315. s.).

meberrât: (< Ar.) 'ihsân, iyilik' ma'nâsına olan *müberre*'niñ cem'idir ki hayrât, hasenât nev'inden olan ef'âl ve i'mâle ıtlâk olunur: *Cümle-i meberrât-ı seniyye-i hâzret-i hilâfet-penâhiden bulunan. Müfredi hiç kullanılmaz.* (IV/315. s.).

mebrūd: (< Ar.) soğumuş, soğudulmuş. (IV/315. s.).

mebrūr: (< Ar.) hayırlı, fâ'ideli, iyi olan şey: '*amel-i mebrūr, hidemât-ı mebrûre, mesâ'î-i mebrûre.* (IV/315. s.).

mebsût: (< Ar.) bastı olunmuş, yayılmış, döşenmiş, serilmiş: *cenâh-ı mebsût, ni'am-ı mebsûta, ifâdât-ı mebsûta.* Zamme-i mebsûta = 'vāv'ın ağız yayvan olarak, imâle ile telaffuzu' demektir. "Söylemek" gibi. (IV/315. s.).

meb'ûs: (< Ar.) ba'ış olunmuş, gönderilmiş: *meb'ûs-i İlāhî olan peygamber-i zîşân, tahrîrât-ı meb'ûse.* Ş Bir devlet yâhûd bir zât tarafından bir huşûş için vekâleten gönderilmiş adam. (IV/316. s.).

mebgûz: (< Ar.) buğz olunmuş, menfûr, sevilmemiş. (IV/316. s.).

meblağ: (< Ar.) hadd, mikdâr, para kemmiyeti. *Hıttâ-i 'Irâkıyyede*

şan'at-ı hatt meblağ-ı kemâle vâşıl ve resm ü vaz'da hatt-ı Kūfî'ye nisbet revnak-ı nev hâşıl olmuş (Hüsn-i Hatt ≈ Muşâhabe-i Akdām). Ş Akçe, altın. Cem'i mebâliğ. *Cihân müştâkıñ ammâ olmayınca meblağ-ı ma'lûm / Gelip de hâk-i pâye yüzleriñ kâbil mi sürsünler* (Eşref). (IV/316. s.).

meblû': (< Ar.) bel' olunmuş, yutulmuş: *loğma-ı meblû'a.* (IV/316. s.).

mebnî: (< Ar.) binâ yeri, esâs Ş binâ, yapı: *mebnâ-yı 'azîm-i saltanat ki...* Şu lafzın bu ma'nâda isti'mâl edilmiş olmasına i'tirâz edenler -kâ'ideten cevâz isti'mâline imkân olup olmadığını tedkîkten şarf-ı nazar-her lisânın elsine-i sâ'ireden ahz ve ıktibâs edeceği elfâzı, luğâtı istediği vech ile isti'mâl huşûşunda hâkk-ı taşarrufu bulunduğunu bilmeyenlerdir. (IV/316. s.).

mebniyy: (< Ar.) binâ olunmuş, yapılmış: *Yüz elli arşın 'arşa üzerine mebnî köşk.* Ş Şarfiyyunca gayr-i munşarif, harf-i ahîri olduğu gibi duran, ihtilâf-ı avâmil ile tağayyür etmeyen kelime. Ş Dolayı, nazaran, için makâmında kullanılır: *bu mülahazaya mebnî, bu hikmete mebnî.* Mebnî 'ale'l-hikâye = 'hikâye

üzerine binā olunmuş, hikāyeye müstenid' demektir. (IV/316. s.).

mebhūt: (< Ar.) behte düşmüş, hayrān olmuş, mütehayyir. *Beni bīrūn edemez dā'ire-i hayretten / Cebra'īl olsa meded-kār dil-i mebhūtum* ('Avnī: G. 265/4). (IV/316. s.).

mebhūr: (< Ar.) hārhar şoluyan, şoluğan 'illetine uğrayan: *şahş-ı mebhūr, esb-i mebhūr*. (IV/316. s.).

mebīt: (< Ar.) geçelemek. Geceleyecek mahall. (IV/316. s.).

mebī': (< Ar.) satılmış, satılan şey. (IV/316. s.).

mebīz: (< Ar.) beyze mahalli, yumurtalık, oğulduruk. Kadınlarda rahmiñ iki yan tarafında beyziyyü's-şekl olup 'yumurtalık' denilen 'uzuvdur. Tavuk ve emşali hayvānātıñ yumurtlaması gibi kadınlarıñ dañı yumurtası bu 'uzv vāsıtasıyla peydā olur. Hayzlarını görmeleri bu 'uzuvdan yumurta huşūle geldigine 'alāmetdir. Bir tarafı rahme merbūt, diğ. ucu vāsi' ve şaçaklı olarak hāşıl olan yumurtalar mebīzi kuşatan bir mecrā ile rahme gelir. İş-bu yumurta eger huveynāt-ı meneviyyeden birine teşādūf etmiş ise rahimde büyüyüp cenīn ve etmemiş ise mahv

olur. Kadınlarda yumurtalık iki dānedir. Ş Bir çiçekde meyve olmak şānında olan kıt'anıñ ilķāh fi'linden evvelki hāli. (IV/316. s.).

metā': (< Ar.) fil-aşıl 'fā'ide ve menfa'atlenecek şey' ma'nāsındadır. İştilāhda 'akmeşe ve mensūcāt-ı sā'ire gibi medār-ı temettu' ve intifā' olan eşyā' ma'nāsınadır: *teşhīr-i metā', revāc-ı metā', metā'-ı kem-bahā*. Cem'i imti'a: *imti'a-ı ticariyye*. ‖ Hep senden alır *metā'-ı feyzi / Ey hāce-i nām-dār-ı ma'nī* (Ünsi). (IV/317. s.).

metā'ib: (< Ar.) *met'ab, met'abe*niñ cem'i; 'zağmet ve meşakkaat verecek yerler, şeyler' demektir: *metā'ib-i seferiyye*. Müfredi kullanılmaz. (IV/317. s.).

metānet: (< Ar.) kavilik, sağlamlık, dayanıklılık: *metānet-i binā, metānet-i efkār, metānet-i kalb*. (IV/317. s.).

metbū': (< Ar.) 'tābi' olunmuş, uyulmuş' ma'nāsınadır ki hükümdār-ı zī-şāna ıtlāk olunur: *metbū'-ı müfahham*. (IV/317. s.).

metres: (< F.) kapınıñ ardına açılmamak için konulan ağaç Ş mevķi'-i harbde 'askerī muhāfāza için yığılmış toprak, siper. *Mitres* mu'arrebidir. Lisānımızda *metris* şüretinde kullanılır. (IV/317. s.).

metrūk: (< Ar.) terk olunmuş, bırakılmış: *māl-i metrūk, metrūk-hāne, emvāl-i metrūke*. (IV/317. s.).

metrūkāt: (< Ar.) *metrūk*'uñ cem'i. Ekşeriyā insānıñ öldükden soñra kalan muħallefātı, eşyası haqqında kullanılır: *Filānuñ metrūkātı beş biñ lira kıymetindedir*. Metrūkāt-ı kalemīyye = bir muħarririñ, muşannifiñ yazıp ahlāfına terk etdiği āşār. (IV/317. s.).

metīn: (< Ar.) metānetli, kavī, sağlam, dayanıklı. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır: *metīn adam, fikr-i metīn, qalb-i metīn, binā-yı metīn*. ‖ *Bī-esās efkārı pā-māl eyle ey fikr-i metīn* (Mu'allim Nāci⁵²⁰³). (IV/317. s.).

meşābe: (< Ar.) fi'l-aşl 'nāsıñ ba'de't-teferruḡ merreten ba'de uḡrā rücū' edecekleri maḡall' ma'nāsınadır. Lisānımızda 'derece, mertebe, menzile, merḡale' ma'nāsında ve teşbīh için kullanılır. (IV/317. s.).

meşālib: (< Ar.) 'insānıñ şüyū'undan ihtirāz etdiği 'ayıp ve naḡīşa' ma'nāsına olan *meşlebe*'niñ cem'idir ki "uyūb, naḡā'ış' demekdir. (IV/317. s.).

meşāne: (< Ar.) 'dāḡil-i ba'tında idrārıñ durup toplandığı zarf' ma'nāsınadır ki Türkçede 'sidik kavuḡu' denilir. (IV/318. s.).

meşānī: (< Ar.) *meşnā*'nıñ cem'i, bir şey'in ḡatına ıtlāḡ olunur. Ş 'Āyet-i raḡmet ve āyet-i 'azāba muḡterin olduḡu-çün Qur'ān-ı Kerīmiñ mecmū'una ve merreten ba'de merretin teşniye ve tekrār olunan āyet'e denilir. Ş Namāzıñ rek'atlarında tekrār olunduḡu için Sūre-i Fātiḡa'ya ıtlāḡ olunur. Bu bābdaki aḡvālīñ eñ mu'teberi bunlardır. Esrār-ı meşānī = esrār-ı Qur'āniyye. Seb'ü'l-meşānī = Sūre-i Şerīfe-i Fātiḡa. (IV/318. s.).

meşḡūb: (< Ar.) ḡaḡb olunmuş, delinmiş: *dürr-i meşḡūb*. (IV/318. s.).

meşel: (< Ar.) şebīh, mānend Ş lisān-ı 'avamda meşḡūr olan ve ādāb u neşāyiḡi ĩmā eden söz: *ḡarb-ı meşel*. Ş Dastan, kışşa. *Maşal* bunuñ muḡarrefidir. 'Atalardan ḡalma ḡikmetli, 'ibretli söz' demek olan bālādaki *ḡarb-ı meşel* veyā *ḡarbü'l-meşel* yerine göre hem 'meşel-i ḡarb etmek' hem 'meşel-i maḡrūb' ma'nāsına gelir. Binā'en-'aleyh 'mişl' de dēnilebilir. Meşelā, meşelen = mişāl olarak, şunuñ gibi: *Bir seḡī*

*ķamete beñzer meşelā / Diyemez kimse
dil açıp aña lā* (Hāķānī: 21). (IV/318.
s.).

meşnevī: (< Ar.) 'muhtelefü'l-kavāfi-i
ebyāt ya'nī her beyti başka ķāfiyeli
olan nazım' demektir: *Meşnevī-i*
Şerīf. ‖ *Meşnevī-i ma'nevī-i Mevlevī*
midir, yāhūd / 'Ālem-i i'cāzdan bir
āyet-i 'uzmā mudır ('Avnī: K. 18/42).
(IV/318. s.).

meşūbe: (< Ar.) fi'l-aşl "amele muķābil
ecr ve cezā' ma'nāsınadır. Lakin
şevāb gibi 'i'māl-i ĥayriyyeniñ ecri,
iyiliğiniñ mūkāfātı' ma'nāsında
kullanılır. Cem'i olan *meşūbāt* lafzına
ecr 'ilāvesi zā'id ve lüzümsuzdur.
(IV/318. s.).

mecāzīb: (< Ar.) *meczūb'uhn* cem'i:
mecāzīb-i ilāhiyye. (IV/318. s.).

mecārī: (< Ar.) *mecrā'nıñ* cem'i: şuyun
akdığ yerler, şu yatakları. (IV/318.
s.).

mecāz: (< Ar.) bir ucundan diğeri
ucuna ķat'-ı mesāfe ile geķilen yol,
gececek yer Ş *ķaķīķat* muķābili,
"alāķa-ı müşābehēt veyā zārifiyyet
yāhūd sebebiyyet ile kelimeniñ
mevzū'un lehī olmayan ma'nāda
isti'māl' demektir: *mecāz-ı mürsel*,
mecāz-ı 'aķlī. Mecāzen = ķaķīķi değil,
mecaz olarak. Mecāzī = mecāza

mensūb, ķaķīķī olmayan. *Ma'nā-yı*
mecāzī, 'aşķ-ı *mecāzī*. ‖ *Ĥaķīķate nazār*
ēt dūr-bīn iseñ zāhid / Mecāz
āyinesinden riyā görülmüşdür
(Şeyhü'l-islām Es'ad). (IV/319. s.).

mecāl: (< Ar.) tākāt, tüvān, ķudret,
dermān, dayanma. Bī-mecāl =
mecālsiz, dermānsız. *Bir niğehle*
ķomadı derdimi takrīre mecāl / Çeşm-i
mestiñ nice gūyāları ĥāmūş eyler
(Fıtnat). (IV/319. s.).

mecālis: (< Ar.) *meclis'iñ* cem'i: *mecālis-*
i idāre, *mecālis-i edebiiyye*, *a'zā-yı*
mecālis. (IV/319. s.).

mecālī: (< Ar.) *meclā'nıñ* cem'i,
āyīneler. (IV/319. s.).

mecāmi': (< Ar.) *mecma'ıñ* cem'i. Cem'
olunacak, toplanacak yerler:
mecāmi'-i nās. (IV/319. s.).

mecāmī: (< Ar.) *mecmū'a'nıñ* cem'i:
mecāmī'-i mevķūte, *şahā'if-i mecāmī'*.
(IV/319. s.).

meccān: (< Ar.) bād-ı hevā, müft, beleş.
Meccānen = bilā-'ivaż, beleş olarak,
bedelsiz. Meccānī = meccāna
mensūb. Ĥidmet-i meccāniyye =
'ivażsız, ücretsiz ĥidmet. (IV/319.
s.).

mecānīķ: (< Ar.) *mancnīķ'iñ* cem'i.
Ālāt-ı ķadīme-i ĥarbiyyeddendir.
(IV/319. s.).

mecbūr: (< Ar.) fi'l-aşl 'kırıldıktan sonra bütünlenmiş' ma'nāsınadır. Lisānımızda 'zōr görmüş, muẓtarr kalmış, zōr ile bir işe bir şeye saldırılmış' ma'nāsında kullanılır. Mecbūriyyet = mecbūrluk, zōra tutulmak. (IV/319. s.).

mecbūl: (< Ar.) 'Arabīde "aẓīmū'l-hulka adam' ma'nāsınadır. Lisānımızda 'yaradılmış, ṭabī'at; ṭabī'atdaki hāl' ma'nāsında kullanılır: *mecbūl bulundukları haṣā'il-i hamīde*. (IV/319. s.).

mecd: (< Ar.) ṣān, şeref, celālet ṣāhibi bulunmak; ululuk. *Mecd* ancak ābā ve ecdād ile kā'im olur ya'nī nisbetinde şeref ve kerem olmayan adama vaşf olmaz velev ki kendisi şeref-mend olsun § ulu olmak, şeref-mend olmak. (IV/319. s.).

mecdūl: (< Ar.) sağlam, muhkem şey § bükülmüş. 'Arabīde 'kemikleri mütenāsib ve laṭif ve endam u terkibi muhkem adam'a denilir. (IV/319. s.).

meczūb: (< Ar.) cezḫ olunmuş, çekilmiş, cezbe-dār, cezbeli: *meczūb-ı İlāhī*. § Deli dīvāne. (IV/319. s.).

meczūr: (< Ar.) cezrī alınmış 'aded, bir 'adediñ mişline ḍarbından hāşıl olan 'aded. On 'adediniñ ona ḍarbından

hāşıl olan yüz 'aded gibi. (IV/319. s.).

meczūm: (< Ar.) cūzzām 'illetine giriftār olmuş, miskīn. (IV/320. s.).

mecrūḥ: (< Ar.) cerḫ olunmuş, yaralanmış. Bu ma'nāda cem'i *mecrūḥīn*. § Bāṭıl 'addolunmuş, edille ile buṭlānı ṣābit olmuş: *Bu bābdaki iddi'āsınıñ mecrūḥ olduğuna kanā'at hāşıl edilmiş*. § *Şeh-süvārım dil-i mecrūḥu başıp geçme eger / Pāy-mālīñ bir avuç ḥāk ile yeksān*⁵²⁰⁴ *ise de* (Nā'ilī-i Qadīm: G. 346/5). (IV/320. s.).

mecrūr: (< Ar.) cerr olunmuş, çekilmiş § 'Arabīde kesre ile okunan kelime. (IV/320. s.).

mecrā: (< Ar.) akacak yer, maḥall-i cereyān. *Mecrā-yı mā* = şu yolu. *Mecrā-yı bevl* = sidik yolu. *Mecrā-yı ṭarīḫ* = lağım. *Mecrā-yı qalemden dökülen mā-yı ma'ārif* ('Avnī: Tz. 2/4). (IV/320. s.).

meczūm: (< Ar.) cezm olunmuş, 'aqlen kesdirilip atılmış, yaqīn hāşıl edilmiş § bilā-ḥareke kırā'at olunan. (IV/320. s.).

mec'ūl: (< Ar.) yapılmış, düzülmüş, muḥdes, maṣnū': *maṣādir-i mec'ūle*. (IV/320. s.).

5204 Dīvānda: ḥāk-i perişān.

meclis: (< Ar.) oturacak, toplanılacak yer: *meclis-i ülfet, meclis-i şohbet*. § Bir huşuşuñ beyne'l-a'zā müzākeresi için taḥṣīş olunan maḳām-ı resmī: *meclis-i vükelā, meclis-i idāre, hey'et-i meclis, qarār-ı meclis*. Meclis-efrūz = meclis ziyālandırıcı, meclise revnaḳ vërici. Meclis-i bey' = yazarlık için bir araya toplanış, toplanma. Meclis-i 'aḳd = bir huşuşu ta'ahhüd ve iltizām ya'nī icāb ve ḳabūlūñ irtibātı için tarafeyniñ toplandığı maḥale ıtlāḳ olunur. Meclis-ārā = meclis tezyīn edici, hōş-şohbet adam. *Meclis o meclis mey o mey sāḳī o sāḳīdir yine* (Yaḥyā: G. 336/1). (IV/320. s.).

mecelle: (< Ar.) ḥikmeti ḥāvī ṣaḥīfe § kitāb, nāme § 'ilm-i fıḳıhuñ mu'āmalāt kısmından me'hūz mevādı ḥāvī ḳānūn-ı medenī: *mecelle-i celīle*. (IV/320. s.).

meclüb: (< Ar.) celb olunmuş, başkasınıñ tarafına çekilmiş: *meclüb-i iltifāt*. (IV/320. s.).

meclā: (< Ar.) maḥall-i cilā, maḥall-i zuhūr ve tecellī; mir'āt, āyīne: *meclā-yı mücellā*. (IV/320. s.).

mecma': (< Ar.) cem' olacak, toplanacak yer. Mecma'u'l-baḥreyn = iki deñiziñ birleşdiği yer. *Cümle aṣḥāb-ı zevī'l-ikrāma / Cümle ol*

mecma'-ı sa'd-encāma (Ḥāḳānī: 123). (IV/320. s.).

mecma'a: (< Ar.) toplama şeyleriñ ḳayd ḳitābı; bir veyā birkaç fenne 'ā'id toplanılan şeyleri yazmağa maḥṣūş kitāb, defter-i münteḥabāt. Bu maḳāmda *mecmū'a* ziyāde ḳullanılır. (IV/320. s.).

mecmū': (< Ar.) toplanmış, bir araya getirilmiş şey, top. Mecmū'an = mecmū', toplu olarak. (IV/321. s.).

mecmū'a: (< Ar.) intiḥāb edilmiş şeyleriñ yazıldığı defter: *mecmū'a-i eṣ'ār, mecmū'a-i fünūn*. || *Ḥayāl-i fikr-i evṣāfiñla bir mecmū'adır ḥāṭır* (Nefī: K. 39/42). (IV/321. s.).

mecniyyün-'aleyh: (< Ar.) kendi üzerine cināyet vāḳı' olan. (IV/321. s.).

mecūs: (< Ar.) āteşe, aya, güneşe tapan cemā'at, ḳavim. Mecūsī = ṭā'ife-i mezkūreye mensüb. (IV/321. s.).

mechūd: (< Ar.) cehd olunmuş, çalışılmış § ḳudret, istiṭā'at: *bezl-i mechūd*. (IV/321. s.).

mechül: (< Ar.) bilinmemiş, bilinmeyen. *Ma'lūm* uñ zıddı. Fi'l-i mechül = fā'ili ma'lūm olmayan fi'l. Mechüliyyet = mechülluk, bilinmemişlik. (IV/321. s.).

mecīd: (< Ar.) refī', 'ālī, 'azīz, muḥterem, ulu: *Ḳuran-ı Mecīd*. § Esmā-yı ḥüsnādandır: *Rabb-i Mecīd, Abdü'l-mecīd*. (IV/321. s.).

maḥābis: (< Ar.) *maḥbes*'iñ cem'i. (IV/321. s.).

maḥābīb: (< Ar.) *maḥbūb*'uñ cem'i. Müfredlerine bakmalı. (IV/321. s.).

meḥāzīr: (< Ar.) *maḥzūr*'uñ cem'i. (IV/321. s.).

maḥārim: (< Ar.) Cenāb-ı Hakk'ıñ ḥarām kıldığı şeyler. Müfredi *maḥrem*'dir. Maḥārimü'l-leyl = yolculuk etmek cā'iz olmayan korkunç geceler. (IV/321. s.).

maḥārīb: (< Ar.) *miḥrāb*'iñ cem'i. (IV/321. s.).

maḥāsin: (< Ar.) ḥilāf-i kıyās olarak *ḥüsn*'üñ cem'idir. Güzellikler: *maḥāsin-i ahlāk, maḥāsin-i eṣyā*. Fi'l-aşl 'vücūd-ı insānīniñ güzel olan yerlerine itlāk olunur. (IV/321. s.).

maḥāzır: (< Ar.) *maḥzar*'iñ cem'i. O māddeye bakmalı. (IV/321. s.).

maḥāfil: (< Ar.) *mahfil*'iñ cem'i: *maḥāfil-i udebā, maḥāfil-i 'ulemā*. Müfredine mūrāca'at oluna. (IV/321. s.).

maḥāk: (< Ar.) ayıñ eksilmesi, ayıñ āḫirindeki geceleri pek karañlık olan üç gün: *ḥadd-i maḥāk*. Mīm'i harekāt-ı

selāse ile okumaḳ cā'izdir. (IV/321. s.).

maḥākım: (< Ar.) *maḥkeme*'niñ cem'i: *maḥākım-i şer'iyye, maḥākım-i niẓāmiyye*. (IV/321. s.).

maḥāll: (< Ar.) *maḥall*'iñ cem'i: *maḥāll-i mu'ayyene, maḥāll-i mübāreke*. (IV/321. s.).

maḥāmid: (< Ar.) *maḥmedet*'iñ cem'i; medḥler, sitāyişler § iyi ḥaşletler, güzel ḥüylar: *maḥāmid-i seniyye, maḥāmid-i 'ulviyye*. (IV/321. s.).

maḥabbet: (< Ar.) mādđi ve ma'nevī telezzüz olunan şey'e rūḥuñ meyelānı, sevmek, sevgi: *maḥabbet-i zevciyye, maḥabbet-i pederāne, maḥabbet-i ḳalbiyye*. Lisānımızda ekseriyā mevki' ve şüret-i istimāline göre 'aşḳ, sevda' ma'nāsı irāde olunur. § 'Teveddüd, dōstluk, şöḥbet-i dōstāne' ma'nāsında kullanılır: *Dün gece birkaç aḥbāb ile ḥaylī zamān maḥabbet êtdik, meyānelerindeki rābıṭa-i maḥabbet*. Maḥabbet-nāme = 'aşḳ ve sevdāya 'ā'id mektüb. Zamm-ı mīm ile telaffuzu ğalaṭdır. (IV/321. s.).

mahbes: (< Ar.) maḥall-i ḥabs, ḥabs êdilecek yer, zindān: *Ḳays'a degildir ḥaṭarātım maḳīs / Maḥbes-i şāḥīn-i*

belâdır serim (Nâcî⁵²⁰⁵: G. 28/2).
(IV/322. s.).

maḥbûb: (< Ar.) sevimli, sevilmiş, güzel. Mü'ennesi *maḥbûbe*'dir: *maḥbûbü'l-kulûb*. (IV/322. s.).

maḥbûs: (< Ar.) habs olunmuş. Ba'de'l-maḥākime bir yere kapadılmış, alıkonulmuş. Cem'i *maḥbûsîn*. Maḥbûsiyyet = maḥbûsluk. (IV/322. s.).

maḥcûb: (< Ar.) utanmış, utanan, utança; edebli, hayâlî: *Pek maḥcûb bir çocuk*. Maḥcûbâne = utanmışçasına, utanğancasına. Ş Perde-dâr, hicâblı, yüzü örtülü. Maḥcûbiyyet = maḥcûbluk. Maḥcûbe = perde-nişîn, utanğan kadın. (IV/322. s.).

maḥcûr: (< Ar.) 'taşarrufât-ı kavliyyeden ya'nî mālında taşarrufdan men' olunmuş' demektir. İki kısım olan maḥcûruñ birinci kısmı şıbyân, mecânîn, ma'tühîndir. İkinci kısmı muktezâ-yı şer' ile ḥâkim tarafından hacr edilenlerdir. *Süfheâ* gibi. (IV/322. s.).

meḥcûz: (< Ar.) hacz olunmuş, dâyenîñ alacağını te'mîn için medyûnuñ bey' ve ferâğından men' edilmiş ve dâ'ire-i icra tarafından

müḥr-i resmî altına alınmış emvâl ve emlâkına ıtlâk olunur. Kefâlet-i mehcûze = 'kefîlîñ emvâl ve emlâki uşûlen hacz olunmak şûretiyle vâkî' olan kefâlet' demektir. (IV/322. s.).

maḥdûd: (< Ar.) ḥadd kesilmiş, ḥadlenmiş, ḥadd ta'yîn olunmuş, sınırlı. Mâddiyyât ve ma'neviyyâtta kullanılır: *maḥdûdü'l-cevânib-i 'arşa*. || *Ḳonya vilâyeti şarken Adana, şimâlen Anḳara vilâyetleriye maḥdûddur*. Nâ-memdûd = ḥadsiz, nihâyetsiz. (IV/322. s.).

maḥzûr: (< Ar.) şakınılmış, korkulmuş Ş ḥazer olunacak, çekinilecek şey: *Maḥzûrlu işlere girişmek ḥaṭâdır*. || *Maḥzûrdan sâlim degil*. Bilâ-maḥzûr = maḥzûrsuz. Cem'i *maḥzûrât, maḥâzîr*. Maḥzûre = ḥazer olunacak şey, dâhiye, cenk. (IV/322. s.).

maḥzûf: (< Ar.) ḥazf olunmuş, aradan çıkarılmış: *ḥarf-i maḥzûf, ḥurûf-ı maḥzûfe*. Ş Âḥirinden iki taraftan 'ibâret sebeb-i ḥafîf ıskât olunmuş olan kelime. (IV/323. s.).

maḥrem: (< Ar.) tezevvücü ḥelâl olmayan akrabâ, dâḥil-i ḥarem. Zükûr ve inâsa şâmildir. Cem'i *maḥârim*. Nâ-maḥrem = maḥrem degil, tezevvücü câ'iz. Ş Cenâb-ı Ḥaḳḳ'ın ḥarâm ettiği şey. Ş Mecâzen

'kār ve esrāra vākıf, huşuşıyyāta ve şahşıyyāta āşnā, teklıfsız' ma'nāsına kullanılır: *maḥrem ve bīgāne*. Maḥremāne = maḥremcesine, gizli olarak. Maḥremiyyet = maḥremlik. Cem'ı olan *maḥārim* iş-bu ma'nā-yı mecāzide kullanılamaz. *Şekl-i bedī'-i şūret-i insāna kıl nazar / Esrār-ı rāz-nāme-i Raḥmān'a maḥrem ol* ('Avnī: G. 250/6). (IV/323. s.).

maḥrūr: (< Ar.) ğayz ve ğazab yāḥūd esbāb-ı sā'ire ile pūr-ḥarāret ve āteşlenmiş olan: *kalb-i maḥrūr, dil-i maḥrūr*. (IV/323. s.).

maḥrūs: (< Ar.) hıfz olunmuş. Memālik-i maḥrūse = 'hıfz olunmuş memleketler' demektir. (IV/323. s.).

maḥrūk: (< Ar.) yanmış, yakılmış bu mevki'de *muḥterik* ziyāde kullanılır. (IV/323. s.).

maḥrūkāt: (< Ar.) *maḥrūk*'uñ cem'idir. 'Oduñ, kömür gibi yakılan, yakılacak şeyler' maḥāmında kullanılır: *maḥrūkāt-ı şitā'ıyye*. Müfredi bu ma'nāda kullanılmaz. (IV/323. s.).

maḥrūm: (< Ar.) hayırdan men' edilmiş naşıbsız, behresiz, bed-baḥt kalmış olan: *Harīş maḥrūmdur*. Maḥrūmiyyet = maḥrūmluk.

Maḥrūmāne = maḥrūmcasına. (IV/323. s.).

maḥzūn: (< Ar.) hüznölü, ğamlı, tāsālı: *kalb-i maḥzūn, tıfl-ı mazmūn*. Maḥzūniyyet = maḥzūnluk. Maḥzūnāne = maḥzūncasına. *Nāle-i maḥzūnāne, gırye-i maḥzūnāne*. (IV/323. s.).

maḥsūb: (< Ar.) ḥesāb olunmuş, ḥesāblanmış, ḥesāba geçirilmiş. Maḥsūbiyyet = maḥsūbluk. Maḥsūben = maḥsūb olmak üzere; ḥesāba, borca, alacaĝa tutularak alınan veyā verilen. (IV/323. s.).

maḥsūd: (< Ar.) ḥased olunmuş, ḥased olunan: *maḥsūd-ı aḳrān*. ‖ Görünce şimdi böyle iltifātıñ / Ki kıldı bendeñi *maḥsūd-ı 'ālem* (Nef'ī: K. 48/38). (IV/323. s.).

maḥsūr: (< Ar.) uzun uzadıya bakmakla ferı gitmiş yorulmuş donuklanmış göz: *nazar-ı maḥsūr*. Bu mevki'de *ḥasır* de kullanılır. (IV/323. s.).

maḥsūs: (< Ar.) ḥavāss-ı ḥamseden biri ile ḥissolunmuş, añlaşılmış. Cem'ı olan maḥsūsāt = göze görünür şeyler maḥāmında kullanılır ki *ma'kūlāt* mukābilidir. (IV/324. s.).

maḥşer: (< Ar.) toplanacak yer, cem' olunacak yer: *maḥşer-i erbāb-ı şanāyi'*.

§ İnsanlarıñ rûz-ı kıyâmetde toplanacağı mahall. § Lisânımızda ziyâde ğalabalıkdan, izdilhâmdan kinâye olarak kullanılır: *Bu cum'a Kâğıd-hâne mahşer gibi idi.* ‖ *Emr et öleyim ger saña bār ise hayâtım / Mahşerde dahî h̃âhişin olmazsa dirilmem* (Nevres⁵²⁰⁶: G. 194/3). (IV/324. s.).

maḥşûr: (< Ar.) haşr ve cem' olunmuş, toplanmış. (IV/324. s.).

maḥşûd: (< Ar.) haşâd edilmiş, ekini biçilmiş. (IV/324. s.).

maḥşûr: (< Ar.) haşr olunmuş, etrâfı kuşadılmış, men' ve taẕyîk edilmiş: *düşman-ı maḥşûr, kal'a-ı maḥşûre.* (IV/324. s.).

maḥşûl: (< Ar.) hâşıl olan, huşûl bulan şey: *maḥşûl-i kalem, maḥşûl-i ğayret, maḥşûl-i karîha, maḥşûl-i mesâ'î, bâğçe maḥşûlî.* Cem'i maḥşûlât: *maḥşûlât-ı şinâ'ıyye, maḥşûlât-ı maḥalliye.* Maḥşûl-dâr = maḥşûlî çok, bereketli, münbit yer. (IV/324. s.).

maḥz: (< Ar.) fi'l-aşl 'şu katılmamış, hâliş ve şâfî sût' ma'nâsıdır: *leben-i maḥz.* Lisânımızda şâfî, hâliş olan her şey hakkında kullanılır. Maḥzâ = 'hâliş olarak' demektir ki ancak, mücerred mevki'inde îrâd olunur:

Maḥzâ sāye-i lutf-kârîlerinde mesrûr oldu. ‖ *Nûr-ı maḥz idi sa'âdetli yüzü* (Hâkânî: 236); *Şâ'iriyetden eşer yok bende ancak Behcetâ / Şî'r ü inşâ maḥz-ı mu'tâd-ı tabî'atdır baña.* (IV/324. s.).

maḥzar: (< Ar.) pîşe-gâh, mahall-i huẓûr § müte'addid imzâyı hâvî olarak bir mādde hakkında yazılıp bir maḥâm-ı resmîye takdîm edilen varaka, 'arz-ı hâl § maḥkeme sicili, defter: *Da'vāya yeter şâhid-i 'âdil bu kaşîde / İsbâta eger lâzım ise maḥzar-ı 'âlem* (Nef'î). (IV/324. s.).

maḥzûr: (< Ar.) ta'bîrât-ı şer'iyeden olup 'harâm edilmiş, men' edilmiş' demektir. Cem'i *maḥzûrât.* Ez-zarûrât tûbîhu'l-maḥzûrât = zarûretler memnû' olan şeyleri mübâh kılar (Mecelle). Maḥzûre = men' ve harâm edilmiş olan şey'e ıtlâk olunur. (IV/324. s.).

maḥzûz: (< Ar.) fi'l-aşl 'behre ve naşîb' ma'nâsına olan *hazz*'ın ism-i mef'ûlü olup bahtlı, naşîbli adama ıtlâk olunur. § Hazz lisânımızda 'hõşa gitme, hõşlanma' ma'nâsına da kullanılmış, 'hõşlanmış' demektir. Maḥzûziyyet = maḥzûzluk. (IV/324. s.).

maḥfaza: (< Ar.) içinde bir şey saklanan zarf, kap, kuṭu: *sâ'at*

mahfazası, gözlük mahfazası, yüzük mahfazası. || Kitābıñ rāz-ı mektümünden olmaz mahfaza āgāh / Yine ihlāşı bilmez olsa da ehl-i riyā hāfız (Vehbî: G. 138/3). (IV/325. s.).

maħaffe: (< Ar.) deve ve kaŗır üzerine konulan iki taraflı üstü kapalı bir nev' vāşıta-i nakliyyedir ki içine karşılıklı iki adam biner. *Mīm*'iñ kesriyle de luğatdır. (IV/325. s.).

maħfel, maħfil: (< Ar.) cem'iyet-gāh, toplanacak yer: *maħfel-i udebā, maħfil-i zuraḫā. § Cāmi'*lerde etrāfı parmaklıkla çevrilmiş veyāhūd zemīnden yüksek yapılmış maħall-i maħşuş: *mü'ezzin maħfeli. || Maħfel-i 'Aden'i maħarr etsin Bilāl* (Surūrî 1222); *Döner bir hāfız-ı maħfil-nişīn-i nağme-perdāza / Ser-āgāz eyledikçe 'andelibān āşyān üzre*⁵²⁰⁷ (Nef'î: K. 6/14). (IV/325. s.).

maħfūz: (< Ar.) hıfz olunmuş, şaklanmış: *nağd-i maħfūz, eşyā-yı maħfūza. § Ezberlenmiş: çocuğūñ maħfūzu bulunan sūre-i şerīfeyi serbestāne okuyuşu... Cem'i maħfūzāt.* (IV/325. s.).

maħfūf: (< Ar.) etrāfı kuşadılmış, çevirilmiş: *el-maħfūf bi-şunūfi 'avātıfı'l-mülki'l-a'lā.* (IV/325. s.).

maħakk: (< Ar.) üzerine sürterek altınıñ 'ayārı tecrübe olunan bir nev' siyāh taşdır ki beyne'l-'avām taħrīf ile 'mihenk taş' dēnilir. Kesr-i mīm ile *mihekk* 'yazı hakk edecek ālet' dēmek olduğı gibi bālādaki ma'nā daħı taħfīf ile kullanılır. (IV/325. s.).

maħkeme: (< Ar.) da'vālarıñ hükm ve faşlına maħşuş maħall. Cem'i *maħākim.* Maħākim-i şer'iyye = nikāh, taħrīr ve takşim-i tereke gibi kavānīn-i mevzū'a ile kābil-i faşl olmayan huşuşātı şer'an rü'yet ve hall eden maħkemeler. Maħākim-i nizāmiyye = kavānīn ve nizāmāt-ı mevzū'a ile kābil-i faşl ve hükm olan da'āvīyi rü'yet eden maħkemelerdir ki her biri derece-i ulā ve derece-i şāniyye takşim iki nev'dir. Derece-i ulā *bidāyet* derece-i şāniye *istīnāf* maħkemeleridir. Bunlarıñ fevķinde İstanbul'da bir maħkeme-i temyīz mevcüddur. Mevādd-ı cezā'iyyeden cünha ve kabāhatle kābil-i istīnāf olan hūķūk da'vāları iki derecede ya'nī bedāyeten ve istīnāfen, cināyet da'vāları haķķındaki hūķümler kābil-i istīnāf olmayıp ancak temyīzen rü'yet olunur: *Felek girerse kef-i Nā'ili'ye dāmānıñ / Seniñle*

5207 Dīvānda: Ser-āgāz-ı nevā etdikçe bülbul āşyān üzre.

maḥkeme-i Gird-gār'a dek gideriz
(Nā'ilī-i Qadīm: G. 166/5). (IV/325.
s.).

maḥkūk: (< Ar.) hakk olunmuş,
kazınmış: *müḥr-i maḥkūk, teṣāvīr-i*
maḥkūke. (IV/326. s.).

maḥkūm: (< Ar.) hüküm olunmuş,
hüküm altına alınmış: *maḥkūm-ı zevāl,*
maḥkūm-ı fermān. Maḥkūmun bih =
hâkimiñ maḥkūmun 'aleyhe ilzām
etdiği şey. Maḥkūmun 'aleyh =
'aleyhinde hüküm olunan ya'nî
da'vâyı gâ'ib eden. Maḥkūmun leh
= lehne hüküm olunan ya'nî da'vâyı
kazanan. (IV/326. s.).

maḥkî: (< Ar.) hikâye olunmuş,
aflatılmış. (IV/326. s.).

maḥall: (< Ar.) cāy, mekân, yer: *maḥall-*
i ikāmet, maḥall-i tenezzüh, hükümet-i
maḥalliyye. Cem'i *maḥāll*. (IV/326.
s.).

maḥallāt: (< Ar.) *maḥalle*'niñ cem'i,
konak yerleri: *maḥallāt-ı belde*.
(IV/326. s.).

maḥleb: (< Ar.) idrīs ağacı, kara çaçal
§ 'asel gibi 'bal' demektir. (IV/326.
s.).

maḥlūc: (< Ar.) hallâclanmış, atılmış
pamuk. (IV/326. s.).

maḥlūl: (< Ar.) şāhibi bilā-vāriş vefāt
eden mülk; şāhibsiz ma'āş ve

manşib § bir māddeniñ māyi'āt
içinde eridikden şoñraki hâli.
Maḥlūliyyet = maḥlūlluk, hall édiliş,
eriyiş. Cem'i *maḥlūlāt*. *Qalıp Nef'i-i*
mu'ciz-demden evreng-i suḥan maḥlūl /
*Suḥan sencān*⁵²⁰⁸-ı Rūm olmuşdu her
bir 'aşrda *ṭālib* (Ġalib⁵²⁰⁹: Kt. 7).
(IV/326. s.).

maḥalle: (< Ar.) bir şehir veya
kaşabanıñ başka başka isimler ile
yād édilen aḫsāmından her birine
ıtlāk olunur ki 'bir mescide veya
cāmi'-i şerīfe merbūt ve bir imām ile
iki muḥtārı mevcūd ve müte'addid
büyüt ve emākini ḥāvī olan bir
dā'ire-i memleket' demektir: *Maçça*
Maḥallesi, Sinān Paşa Maḥallesi,
Cihān-gīr Maḥallesi. (IV/326. s.).

maḥmedet, maḥmidet: (< Ar.) övmek,
sitāyış, medḥ, senā-yı cemīl § şükür
ve sipās, vazīfe-i minnetī ya'nî
minnet-i ni'meti edā etmek. § Senā-
yı cemile sebep olan ḥaşlet.
Maḥmedet-sāz = ḥamd ve senā
eden. Cem'i *maḥāmid*. (IV/326. s.).

maḥmil: (< Ar.) *maḥaffa* gibi deve
üstüne çatılıp her birine bir adam
oturmaḥ için iki ṭarāflı, tepesi
maḥrūṭī olan şey. 'Onuñ

5208 Dīvānda: hüner-mendāh.

5209 Leskofçalı Galib.

derünündaki yük'e de denilir:
Yürüdü *maḥmil-i meh kevekesi* /
Tutdu 'ālemleri bāng-ı ceresi (Hākānī:
113). (IV/327. s.).

maḥmūd: (< Ar.) ḥamd olunmuş, senā
édilmiş: *maḥmūdū's-şiyem*. Maḥām-ı
maḥmūd = cennet-i a'lā. Ş
Ebrehe'niñ fillerinden hedm-i Ka'be
içün getirdigi filiñ ismi. (IV/327. s.).

maḥmūl: (< Ar.) ḥaml ve isnād
olunmuş Ş yükleniş Ş mevzū'
üzerine ḥaml olunan ḥuşūşa delālet
eden kelimedir ki 'mübtedānıñ
haberi' demektir. Meşelā insān
ḥayvāndır, cümlesinde insān
mevzū' ḥayvān maḥmūldür.
Maḥmūlen = maḥmūl olarak, yüklü
olduğu hâlde. Maḥmūle = *ḥamūle*
gibi 'yük' demektir. (IV/327. s.).

maḥmūm: (< Ar.) ḥummā 'illetine
tutulmuş. Mecāzen -maḥmūm
adamlarıñ şayıklaması gibi- saçma
şapan söz söyleyene de ıtlāk olunur.
Maḥmūmāne = maḥmūmcasına.
(IV/327. s.).

maḥmī: (< Ar.) ḥimāye olunmuş,
patenteli: *Maḥmīleri her yerde ḥimāyet
yeñi çıkdı* (Lā⁵²¹⁰). (IV/327. s.).

maḥmiye: (< Ar.) bir şey'i korumak
ḥıfz etmek Ş muḥāfazalı büyük

şehir: *maḥmiye-i Kōstanṭiniyye,*
maḥmiye-i Bursa, maḥmiye-i Edirne.
(IV/327. s.).

maḥv: (< Ar.) bir şey'i yok etmek, izāle
eylemek. Maḥv ü işbāt = yazılmış
bir şey'i taḥḥīḥ etmek. Şūfiyyūnuñ
ıstılāhında 'evşāf ve 'ādāt-ı
beşeriyyeniñ ma'dūm olması'
demektir Ş Fārisīde 'şifte, 'āşık,
üftāde' ma'nāsına da kullanılmış ve
şu'arā-yı 'Osmāniyye tarafından
dahī 'aynı şüretle qabūl ve isti'māl
olunmuştur: *maḥv u cūd*. ‖ *Maḥv-i
ḥāk-i reh-i şāhen-şeh-i kevneynim ben /
Ne tevellā-yı vüçūd u ne teberrā-yı
'adem* ('Ākif Paşa: K. 4/69). (IV/327.
s.).

maḥviyyet: (< Ar.) müvelledātdandır.
Alçaqgöñüllülük, tevāzu', ḥāk-
berāberlik: *ḥāl-i maḥviyyet*. (IV/327.
s.).

maḥūdīm: (< Ar.) *maḥdūm*'uñ cem'i,
oğullar. (IV/327. s.).

maḥāzīl: (< Ar.) *maḥzūl*'uñ cem'i, ḥ'ār,
zelīl ve rüsvāy olan adamlar.
(IV/327. s.).

maḥāric: (< Ar.) *maḥrec*'iñ cem'i:
maḥāric-i ḥurūf. (IV/327. s.).

maḥāzin: (< Ar.) *maḥzen*'iñ cem'i:
maḥāzin-i 'ulūm. (IV/327. s.).

maḥāfet: (< Ar.) korkmuş, havf. Re'sü'l-ḥikmeti maḥāfetu'llāh = hikmetiñ başı Allāh'dan korkmaqdır. (IV/327. s.).

maḥbūn: (< Ar.) kaḥt u ḡalā vaḳti için şaklanmış olan şey § ikinci ḥarfi ıskāt olunmuş vezin. Müstef'ilün'den sīn'in sukūtuyla müfte'ilün kalması gibi. (IV/328. s.).

maḥtūm: (< Ar.) ḥātemlenmiş, mühürlenmiş: *varaḳa-i maḥtūme*. Fārisī olan *müḥr* lafzından *memḥūr* kelimesini uydurmak ve kullanmak 'abeş ve ḡalaṭ-ı ifḥaşdır. § Mukāffel, bağlanmış. (IV/328. s.).

maḥtūn: (< Ar.) sūnnet olunmuş, ḥitānı icrā edilmiş: *tıfl-ı maḥtūn*, *eṭfāl-i maḥtūne*. (IV/328. s.).

maḥdūm: (< Ar.) oḡul, evlād. Fi'l-aşl 'kendisine ḥidmet olunan' demektir. Evlādıñ terbiye-i māddiyye ve rūḥāniyyesi pedere 'ā'id bir ḥidmet-i mühimme olmak i'tibāriyle oḡul maḳāmında kullanılmışdır. Maḥdūmiyyet = oḡulluk. (IV/328. s.).

maḥzūl: (< Ar.) ḥ'ār, ḥaḳīr, perīşān, rūsvā: *şahş-ı maḥzūl*. Maḥzūlen = ḥaḳīr, rūsvā olarak. (IV/328. s.).

maḥrec: (< Ar.) ḥurūc edecek, çıkacak yer: *maḥrec-i aḳlām*, *maḥrec-i ḥāne* §

rüteb-i 'ilmiyyeden İstanbul ṭarīḳi mevleviyyetleriniñ ibtidā pāyesi: *maḥrec-i Mevlevī*. § Kesr-i 'ādīde çizginiñ altında bulunan raḳam: *maḥrec-i müşterek*, *tevḥīd-i maḥrec*. Cem'i meḥāric = ağızdan ḥurūfuñ çıkacak yerleri. (IV/328. s.).

maḥrūb: (< Ar.) ḥarāb edilmiş. (IV/328. s.).

maḥrūt: (< Ar.) 'şekerci külāhı, mināre külāhı gibi aşağısı ince ve tepesi gitdikçe genişlenen müdevver şekil ki hendesece 'müselles-i ḳā'imü'z-zāviyeniñ zāviye-i ḳā'imesini muḥīṭ olan ḳıl'lardan biri miḥver ḥükmünde olarak o müsellesin miḥver etrafında devr etmesinden ḥāşıl olan şekil' demektir: *maḥrūt-ı ḳā'im*, *maḥrūt-ı mā'il*, *maḥrūt-ı nāḳış*. Maḥrūtī = maḥrūt şeklinde, maḥrūṭa mensüb. Maḥrūtīyyāt = maḥrūtī olan şeyler. (IV/328. s.).

maḥzen: (< Ar.) içinde eşyā vesā'ire ḥıfz olunan yer, ekseriyā bodrum gibi yeraltındaki maḥalle, mağaraya ıtlāk olunur. Cem'i *maḥāzin*. *Emīn-i maḥzen-i luṭf u müriüvveti Ḥātem* (Nef'i: K. 38/20). (IV/328. s.).

maḥzūn: (< Ar.) ḥazīnede ḥıfz olunan şey: *naḳd-i maḥzūn*, *eşyā-yı maḥzūne*. (IV/328. s.).

maḥşūş: (< Ar.) taḥşīş ve ta'yīn olunmuş § 'umūma 'ā'id olmayıp ḥāş bulunan, mu'ayyen ve münḥaşır olan: *peyām-ı maḥşūş, dā'ire-i maḥşūşa*. Maḥşūşan = maḥşūş olarak, i'tinā ile. § 'Amden, bi'l-iltizām, bile bile: *Maḥşūş yapılır*. Maḥşūşiyet = maḥşūşluk. *Gördü maḥşūş olduğun meydān-ı istiğnā*⁵²¹¹ *baña* (Ḥayālī: G. 16/1). (IV/328. s.).

maḥzūb: (< Ar.) boyanmış: *rīş-i maḥzūb*. (IV/329. s.).

maḥdū': (< Ar.) ḥuzū' etmiş, başını egmiş. (IV/329. s.).

maḥtūr: (< Ar.) ḥaṭara, helāke yaşıdırılmış § fikir ve endişe. Cem'i *maḥtūrāt*. (IV/329. s.).

maḥtūt: (< Ar.) ḥaṭlanmış, çizgilenmiş. (IV/329. s.).

maḥfī: (< Ar.) iḥfā olunmuş, gizli, saklı. Maḥfiyen = gizli olarak. (IV/329. s.).

maḥlaş: (< Ar.) insānıñ ikinci ismi, ism-i aşlıden başka olan isim. Meşelā nāzım-ı Meşnevī pīr-i a'zamuñ ismi Muḥammed maḥlaş Celāle'd-dīn idi. *Neş'et dedi pīrān zebānından edip gūş / Maḥlaş aña Es'ad ne sa'adet bu ne şandır* (Ḥocā Neş'et). (IV/329. s.).

maḥlūt: (< Ar.) ḥalt olunmuş, içine başkası katılmış, karışdırılmış: *maḥlūt yağ, maḥlūt zaḥīre*. (IV/329. s.).

maḥlūk: (< Ar.) ḥalk olunmuş, yaradılmış. Cem'i maḥlūkāt = 'Cenāb-ı Ḥaḳḳ'ıñ yaratdığı mer'ī ve ḡayr-i mer'ī bi'l-cümle zī-rūḥ mevcūdāt' demekdir. *Bir şey mi var cihānda ki maḥlūk-ı Ḥaḳ değil* (Ḥayālī: G. 308/1); *Ne añlarsın ne istīfhām edersin añlayanlardan / 'Aceb nā-ḳābil-i har-şīvesin maḥlūk-ı āḥersin* (Mu'allim Nācī⁵²¹²: Kt. 8). (IV/329. s.).

maḥlūka: (< Ar.) iḥdās-ı kızb ma'nāsından aḥz ile diğēr şā'ir tarafından söylenmiş olduğu ḥālde benimdir diye iddi'ā olunan ḳaşıdeye, şī'ire ıtlāk olunur. (IV/329. s.).

maḥmūr: (< Ar.) sarḥōşlukdan baygın, ḥumāra uğramış, mest-i bī-tāb olan. Çeşm-i maḥmūr = baygın bakışlı göz. Maḥmūrāne = maḥmūrcasına. Maḥmūrluk = sarḥōşlukdan soñra gelen ḥāl, sersemlik. *Dād maḥmūrī-i çeşm-i nīm-ḥ'ābıñdan seniñ / El-amān şūḥī-i ebrū-yı 'itābıñdan seniñ* (Maḥmūd Nedīm Paşa); *Dīde*

5211 Dīvānda: meydān istiğnā.

5212 Sünbüle.

maḥmūr u girībān çāk u kākūl tārmār
(ve-lehu). (IV/329. s.).

maḥnūḳ: (< Ar.) boğulmuş, boğuk.
Maḥnūḳan = boğulmuş olarak.
(IV/329. s.).

maḥūf: (< Ar.) korkunç yer § dehşetli,
korkunçlu şey: *ṭarīḳ-i maḥūf,*
maḥūfū'l-efāl, *maḥūf orman,* *şayḥa-ı*
maḥūfe. (IV/329. s.).

medd: (< Ar.) uzatmak, çekmek. Bu
münāsebetle mensūbīn-i 'ilmiyyeniñ
müddet-i manşūbeleriniñ temdīdine
medd ta'bīr olunur. § Deñiz veyā
nehriñ şuları çoğalıp karaya doğru
taşmak. *Cezr* muḳābili. § *Elif*iñ
üzerine çekilen şu (◌) işarete denilir.
Medd-i naẓar = naẓarı uzatma,
uzağa bakma; göz alımı, göz erimi,
bakış. *Medd-i nūr-ı nigāh-ı endīşe /*
Şi'rimiñ ḥaṭṭ-ı cedveli görünür
(Nef'ī⁵²¹³: K. 6/57); *Medd-i ebrūsı idi*
bismi'llāh (Hāḳānī: 305). (IV/330. s.).

meddāḥ: (< Ar.) pek ziyāde medḥ
èdici, èden, ballandırarak hikāye
söyleyici, söyleyen: *meddāḥ-ı meşhūr*
'İsmet Efendi. (IV/330. s.).

medā'in: (< Ar.) 'şehir' ma'nāsına olan
medīne'niñ cem'i. Rivāyete göre eski
İrān hükümdārlarından *Nüşīrevān-ı*
meşhūruñ 'Irāḳ-ı 'Arab'da inşā ve

i'mār eylediği şehriñ ismidir.
Meşhūr Ṭāḳ Kisrā şehir-i mezkūrde
idi. Diğer rivāyete göre vaḳtiyle
Bābil ḥavālisinde ma'mūr yedi şehir
var idi. Onlarıñ 'umūmuna birden
'medā'in' denilirdi. (IV/330. s.).

medāyih: (< Ar.) *medīḥa*'niñ cem'i:
medāyih-i ḳudsiyye-i ḥazret-i risālet-
penāhī. *Medā'ih* şüretinde taḥrīr ve
tekellüme lüzüm yokdur. (IV/330.
s.).

medāḥil: (< Ar.) *medḥal*'iñ cem'i,
girilecek yerler. (IV/330. s.).

medār: (< Ar.) bir şey'iñ döneceği,
devr èdeceği yer, dā'ire tarzında yol.
Medārü'l-ayn = göz çukuru. §
Vesīle, *sebeb,* *mu'in,* yardımcı:
medār-ı kelām, *medār-ı ma'aş.* § Dā'ire,
halka. *Medār-ı Sereṭān* =
mu'addilü'n-nehār yirmi üç buçuk
derece ba'd-ı şimālisinde mefrūz
olan dā'ire. *Medār-ı Cedī* = kezālik
ol kadar ba'd-ı cenūbundaki dā'ire-i
mefrūza. *Bāzār-ı cevāhir-i suḥanda /*
Her lafzın èden medār-ı ma'nī (Ünsi).
(IV/330. s.).

medāric: (< Ar.) 'meslek, ṭarīḳ'
ma'nāsına olan *medrece*'niñ cem'i:
'āric-i *medāric feyz ü iḳbāl.* (IV/330.
s.).

medāris: (< Ar.) *medrese*'niñ cem'i, talebe-i 'ulūmuñ iḳāmet-gāhları: *Bu temennīyi etme istikṣār / O da azdır bizim medārise az* (Mu'allim Nācī: Tz.1/7). (IV/330. s.).

medāmi': (< Ar.) *medma'*ıñ cem'i. Gözyaşları: *medāmi'-i hicrān*. (IV/331. s.).

medbūg: (< Ar.) dibāğat olunmuş. (IV/331. s.).

medh: (< Ar.) övmek, sitāyiş etmek, senā etmek. *Zemm*'iñ naḳīzi. (IV/331. s.).

medḥal: (< Ar.) duḥl̄ edecek maḥall, girecek yer. Māddī ve ma'nevī şüretde kullanılır: *medḥal-hāne, medḥal-i ḳavā'id, medḥal-i coğrafiya*. Ş 'Dāḥil olmak' ma'nāsını ifāde etdiği cihetle ḳarışmak, daḥl ve ta'aruz etmek' ma'nāsında kullanılır. *Filānuñ bu işde medḥali olduğı taḥaḳḳuḳ etdi*. Zī-medḥal = bir işde iştirākı olan, müşterek bulunan. *Ne tarılmış o perī bunda kimiñ medḥali var* (Vāşıf: G. 23/5). (IV/331. s.).

medḥl̄: (< Ar.) daḥl edilmiş ta'ḳīb ve ta'rīz olunmuş dile düşmüş: *şahş-ı medḥl̄*. Ş Kendisine bir şey girmiş olan. Zevce-i medḥl̄lün bihā = cimā' olunmuş zevce. Zevce-i ğayr-i

medḥl̄lün bihā = henüz cimā' olunmamış zevce. (IV/331. s.).

meded: (< Ar.) yardım, nuşret. Meded-cū = meded arayıcı, arayan. Meded-cūyāne = meded-cū olana yakışacak şüretde. Meded-cūyī = meded-cūluk. Meded-ḥāh = meded isteyici, isteyen. Meded-ḥāhāne = meded-ḥāhçasına. Meded-ḥāhī = meded-ḥāhlık. Meded-resān = meded erişdirici. Meded-resānī = yardım edicilik. Meded-kārāne = meded-kārcasına. Meded-kārī = meded-kārılık, yardımcılık. Ş *El-ğuyās, el-emān* gibi nidā. (IV/331. s.).

medrec, medrece: (< Ar.) derece ile adım adım ileri gidilen, sülūk edilen tarīḳ, meslek. Cem'i olan *medāric* ziyāde kullanılır. (IV/331. s.).

medrese: (< Ar.) ders okunacak maḥall, ḥuşuşuyla talebe-i 'ulūmuñ içinde iḳāmetle ders okudukları binā. Medrese-nişin = medresede oturan, ṭālib, suḥte. (IV/331. s.).

med'uvv: (< Ar.) da'vet olunmuş, çağırılmış. Med'uvven = da'vetli olarak, med'uvv şıfatıyla. Cem'i *med'uvvīn*. (IV/331. s.).

medfen: (< Ar.) defn olunacak yer, mezār. Cem'i *medāfin*. *Ey melekler! Nūrdan bir 'ālem icād eyleyiñ /*

Medfenimde bir sirāc-ı rahmet ikād eyleyiñ (Lā). (IV/331. s.).

medfū: (< Ar.) def' olunmuş, dışarı çıkarılmış. Cem'i, medfū'āt = şarf edilmiş, verilmiş akçeler. *Şandığıñ medfū'atı, medfū'āt defteri*. (IV/332. s.).

medfūn: (< Ar.) defn olunmuş, gömülmüş: *naqd-i medfūn, nuḳūd-ı medfūne*. (IV/332. s.).

medlūl: (< Ar.) delil getirilmiş şey Ş deliniñ hükmü, 'ibāreniñ siyāk ve sebākı, me'ālī: *medlūl-i kelām, emir-nāme medlūlünce*. (IV/332. s.).

medma': (< Ar.) mevzi'-i dem', göz Ş gözyaşı. Cem'i *medāmi'*. (IV/332. s.).

medenī: (< Ar.) Medīne'ye mensüb, şehri; bedevī olmayan. Medeniyyü't-ṭab' = ṭabī'atı iktizāsından olarak müctemi'an yaşamaya mecbūr olan insān. (IV/332. s.).

medeniyyet: (< Ar.) medenilik, şehrilik. *Bedeviyyet*'iñ zıddı. 'Terbiye ve ādāb ve teraḳḳiyāt-ı beşeriyyeniñ icāb etdiği şüretde ictimā' ve ma'īšet' demektir: *cihān-ı medeniyyet, 'aşr-ı medeniyyet*. (IV/332. s.).

medhūş: (< Ar.) mütehayyir, dehşetlenip korkmuş, ürkmüş,

şaşırmış. *Hāmūş ne āh eder ne efgān / Medhūş ne yol bilir ne erkān* (Şeyh Gālib⁵²¹⁴: 395). (IV/332. s.).

medā: (< Ar.) ḡāyet, nihāyet. Fi'l-aşl 'mesāfe' ma'nāsınadır. (IV/332. s.).

mede'l-eyyām: (< Ar.) *medā* fi'l-aşl 'mesāfe' ma'nāsına ise de 'ḡāyet, encām' ma'nāsında kullanılır. Bu taḳdīrde ma'nā-yı terkīb 'eyyāmıñ ḡāyetine kadar ya'nī dā'imā' demek olur. (IV/332. s.).

mede'l-a'vām: (< Ar.) 'seneleriñ ḡāyetine kadar' demektir. (IV/332. s.).

mede'l-başar: (< Ar.) 'göz erimi ya'nī gözüñ görebildiği kadar' demektir. (IV/332. s.).

medīḥ, medīḥa: (< Ar.) medḥe sebep olan şey, vesīle-i medḥ. İkincisi 'medḥi mutazammın olan manzūme, medḥ-nāme' ma'nāsını da ifāde eder. Medīḥa-senc = 'medīḥa, medḥ-nāme inşād eden, mādiḥ' demektir. (IV/332. s.).

medīd: (< Ar.) çekilmiş: *ḥaṭṭ-ı medīd*. Ş Uzun, uzamış: *müddet-i medīde, zamān-ı medīd*. Medīdü'l-başar = uzakdan gören. Ş 'Aruzda bir bahriñ ismi: *baḥr-i medīd*. (IV/332. s.).

5214 Hüsn ü 'Aşk.

medīne: (< Ar.) büyük şehir, huşuşıyla peygamberimiz müfahhır-i mevcūdāt ‘aleyhi ekmelü’t-tahıyyāt efendimiz hazretleriniñ ravza-ı muṭahharalarını ḥāvī olan şehir-i mübārek: *Medīne-i Münevvere*. Medīnetü’l-islām = Bağdād şehri. Cem’i *medā’in, müdün, müdn*. Medenī = şehre mensüb insān. Medinī = şehre mensüb ḥayvān. (IV/332. s.).

medyūn: (< Ar.) borçlu, verecekli: *medyūn-ı mağbūn, medyūn-ı şükrān*. (IV/333. s.).

mezābiḥ: (< Ar.) *mezbaḥ* ve *mezbaḥa*’nın cem’i. Ḥayvān boğazlanacak ve kurbān kesilecek yerler. (IV/333. s.).

mezāk: (< Ar.) lezzet almak, tatmak, zevk ş tadacak yer. Ḥulvü’l-mezāk = mezākī-i şirīn, tatlı. Mürrü’l-mezāk = mezākı acı. *Telh eder ādemiñ elbette mezāk-ı ‘ayşın / Bāde-nüş eyle bugün eyleme fikr-i ferdā* (Lā-edrī); *Mezāk-ı telhe vèrdi yād-ı la’liñ bir ḥalāvet kim / Ğamıñla içdigim biñ kāse zehrābı unutturdu* (Nā’ilī-i Qādīm: G. 364/4). (IV/333. s.).

mezbeḥ, mezbeḥe: (< Ar.) ḥayvān boğazlayacak, kurbān kesilecek yer, kanāra. Cem’i *mezābiḥ*. (IV/333. s.).

mezāhib: (< Ar.) *mezheb*’iñ cem’i. İ’tikād māddesinde ve ‘amel huşuşunda ittiḥāz olunan yollar: *mezāhib-i erba’a, ihtilāf-ı mezāhib*. (IV/333. s.).

mezbaḥ, mezbaḥa: (< Ar.) ḥayvān boğazlayacak, kurbān kesilecek yer, kanāra. Cem’i *mezābiḥ*. (IV/333. s.).

mezbūḥ: (< Ar.) zebḥ olunmuş, boğazlanmış. (IV/333. s.).

mezkūr: (< Ar.) zıkr olunmuş, añılmış: *şahş-ı mezkūr, mādde-i mezküre*. ‖ *Bādeniñ şor neşve-i feyżin dil-i maḥmūrdan / Her neden geçdimse geçdim geçmedim mezkūrdan* (Faṭīn). (IV/333. s.).

mezellet: (< Ar.) hōrluk, ḥakīrlik, zelīl olmak: *dūḥār-ı mezellet*. ‖ *Bālīn-i nāza ḥāce-i şehir eyler ittikā / Ḥāk-i mezellet üzre yatır aç bir ğarīb* (Lā⁵²¹⁵). (IV/333. s.).

mezlaḥa: (< Ar.) ayak kayacak yer, kaypanacak maḥall: *mezlaḥa-i ḥakāret*. Cem’i *mezālik*. (IV/333. s.).

mezemmet: (< Ar.) kınamak, zemm etmek, yermek. *Maḥmidet*’iñ zıddı. *Ḍāl*’iñ kesriyle de cā’izdir: *ehl-i mezemmet*. (IV/333. s.).

mezmûm: (< Ar.) zemm olunmuş, yerilmiş: *şahş-ı mezmûm, ahlāk mezmûmu*. (IV/333. s.).

mezheb: (< Ar.) gidecek yol § meslek, *tarīka: mezheb-i felāsife, mezheb-i tabī'ıyyūn, mezheb-i māddiyyūn*. § Dīn ve i'tikād yolu. E'imme-i müctehidiniñ ittiḥāz ve ihtiyār ettikleri meslekler: *mezheb-i Ḥanefī, mezheb-i Şāfi'ī, mezheb-i Mālīkī*. || Güft ü gū çok şaded-i 'aşkda cumhūra göre / Ḥaqqı kendiñde ara *mezheb-i Manşūr'a göre* (Münīf); *Rızāya ḥüküm-i kazāda muvāfıqız ammā / Biraz da⁵²¹⁶ mezheb-i inşāfda mesāğ ararız* (Koca Rāgıb: G. 83/3). (IV/333. s.).

mezī: (< Ar.) nisā ile mülā'abe ve takbīl eşnāsında ālet-i recūliyyetden zuhūr eden koyuca māyi'a ıtlāk olunur. (IV/334. s.).

merrāt: (< Ar.) *merre*'niñ cem'i. 'Kerreler, def'alar' demekdir. (IV/334. s.).

merāyit: (< Ar.) *mertebe*'niñ cem'i: *merātib-i resmiyye, akşā-yı merātib*. (IV/334. s.).

merāḥ: (< Ar.) ferahlanacak, tenezzüh, rāḥat edecek yer § muṭlakā mekân, me'vā. (IV/334. s.).

merāḥil: (< Ar.) *merḥale*'niñ cem'i: *merāḥil-i ba'ide, merāḥil-i peymā*. Merḥale-nişin = yolcu, seyyāḥ. (IV/334. s.).

merāḥim: (< Ar.) *merḥamet*'iñ cem'i: *merāḥim-i seniyye*. (IV/334. s.).

merāret: (< Ar.) acılık. *Ḥilāvet*'iñ zıddı: *merāret-i ḥayāt, merāret-i esāret*. (IV/334. s.).

merāsım: (< Ar.) *mersem*'iñ cem'i; "ādetler, kâ'ideler, şīveler' ma'nāsınadır. Müfredi hiç kullanılmaz. Tek olmasın *kavā'id-i ihlāş ber-ṭaraf / Māni' değil⁵²¹⁷ merāsime dā'ir kuşurumuz* (Nābī: G. 286/4). (IV/334. s.).

merāşid: (< Ar.) *mersād*'iñ cem'i: raşada maḥşūş yerler. (IV/334. s.).

merā'ī: (< Ar.) *mer'ī*'niñ cem'i: çayırklar, otlağ yerleri. (IV/334. s.).

merāk: (< Ar.) rıkkatlenmiş, te'eşşür, ibtilā, qarasevdā, qarīḥe gibi ma'āni-i muḥtelifede kullanılır: *Gerçi mihr-i devr-i feyz olmakla buldum iştihār / Pāyına düşmek merākımdır her akşām sāye-vār* (Nācī⁵²¹⁸: 1). (IV/334. s.).

merākıd: (< Ar.) *merḳad*'iñ cem'i: *merākıd-i mübāreke, merākıd-i evliyā*. (IV/334. s.).

5216 Dīvānda: Bir āztürde.

5217 Dīvānda: Lā-be'sdür.

5218 Sünbüle, Nev-nihālim.

merākib: (< Ar.) *merkeb*'iñ cem'i, dābbe, araba, kayık, sefine gibi binilecek şeyler: *merākib-i bahriyye*, *merākib-i beriyye*. (IV/334. s.).

merākiz: (< Ar.) *merkez*'iñ cem'i: *merākiz-i medeniyye*, *merākiz-i vilāyet*. (IV/334. s.).

merām: (< Ar.) ārzū, maṭlab, maḫṣad, istek. Merām-baḫṣ, merām-baḫṣā = bir kimseniñ istedigini veren. *Merām ibkā-yı nām etmekse bir mıṣra' da kāfīdir*⁵²¹⁹ / 'Aceb ḫayretdeyim ben sedd-i İskender ḫuṣūṣunda (Koca Rāğīb: 137/4). (IV/334. s.).

merāviḥ: (< Ar.) *mervaḥa*'nıñ cem'i: ovalar, ṣaḥrālar, beyābān yerler. *Merāviḥ* olursa 'yelpāze' ma'nāsına olan *mirvaḥa*'nıñ cem'idir. (IV/334. s.).

merāyā: (< Ar.) *mir'āt*'iñ cem'i, āyīneler. *İn'aḳāsından olur māḥuñ merāyā ḡarḳ-ı nūr* (Mu'allim Nācī⁵²²⁰: G. 10/4). (IV/335. s.).

merba': (< Ar.) bahāra maḫṣūṣ iḳāmet-gāh, kāṣāne-i rebī'ī. *Merba'-niṣīn* = merba'da oturucu, oturan. (IV/335. s.).

merbūt: (< Ar.) rabṭ olunmuş, bağlanmış. *Merbūtan* = rabṭ olarak.

Ş 'Ā'id, rācī', ta'alluḳ: *Bu cümle bālādaki şu cümleye merbūtdur.* || *Maṭba'a-i 'āmire ma'ārif nezāretine merbūtdur.* Merbūṭiyyet = merbūtluḳ. (IV/335. s.).

mertebe: (< Ar.) derece, rütbe, pāye. *Nazımda mertebet tarzında da kullanılır: mümkünertebe, mertebe-i bālā.* (IV/335. s.).

merşiye: (< Ar.) vefāt edenin maḫāsinini yād ederek acıyıp ağlamak Ş bu şüretle yazılan nazm-ı ḫazīn. Cem'i *merāṣī*. *Merşiyye-ḫ'ān* = merşiye okuyuculuḳ. *Teṣdīd-i yā ile merşiyye tarzında isti'mālī ḡalaṭdır. Yazdığı merşiyeyi neṣr edemez şerminden / Var iken merşiye-i Muḫteṣem-i Kāṣānī* (Mu'allim Nācī⁵²²¹: Kt. 5). (IV/335. s.).

merc: (< Ar.) 'bir şey'i diğerk şey'e katıp karışdırmak' ma'nāsınadır. *Lisānımızda herc lafzıyla berāber hecr ü merc şüretinde ve 'nās birbirine düşüp karma karışık olmak' ma'nāsında kullanılır. 'Arabīde 'otlu şulu çayırılık' ma'nāsını da ifāde eder. 'Arabīde bu ma'nāda isti'mālī de iḫtilāṭ-ı nebātāta mebnīdir. Herec şiddet-i ḫarāretten veyā çok kaṭrān*

5219 Dīvānda: Eger maḫṣūd eşerdir mıṣra'-ı berceste kāfīdir.

5220 Şerāre.

5221 Sünbüle.

sürülmekden deve baygın olmak'
ma'nāsına olduğundan *hecr*
maḳāmında kullanılamaz. Bir luḡat
kitābında bu şüretle gösterilmesi
eşer-i ḡafleṭdir. (IV/335. s.).

mercān: (< Ar.) deñizden çıkan ma'rūf
kırmızı cevher § bir nev' nebāt-ı
rebī'ī: *mercān tesbīḥ*. (IV/335. s.).

merci': (< Ar.) mekân-ı rücū', ric'at
olunacak yer: *merci'-i küil*, *merci'-i*
resmī. Cem'i *merāci'*. (IV/335. s.).

mercümek: (< F.) envā'-ı ḥubūbātdan
ma'rūf dāne: *mercimek çörbāsi*.
(IV/335. s.).

mercuvv: (< Ar.) ricā olunmuş, niyāz
èdilmiş: *şīme-i kerīmānelerinden*
mercuvv olan. (IV/335. s.).

mercūḥ: (< Ar.) mefzūl, başka şey'in
kendisine kesb-i rüçḥān ètdiḡi şey §
ḥaşmından evvel ikāme-i beyyineye
şalāḥiyyeti olmayan. (IV/336. s.).

mercūm: (< Ar.) recm olunmuş,
taşlanmış. (IV/336. s.).

mereḥ: (< Ar.) şiddet-i feraḥ, ziyāde
sevinç; ḥadden 'aşkın neşāt ve
sürūr. Mereḥān = 'ferah, sürūr'
ma'nāsınadır. (IV/336. s.).

merḥabā: (< Ar.) misāfir ve miḥmāna
ḥiṭāben īrād olunan bu kelime
"şā'ibe-i iştiḡālden 'ā'rī olarak vāsi'
ve ābādān yere geldiñiz, inşirāḥ ve

iftitāḥ-ı kalb ile ins ve ūlfet èdiñiz,
kaṭ'an mütevaḥḥiş olmayıñız"
me'ālını ifāde eder. Ba'zen ta'zīm ve
isti'cāb maḳāmında 'taḥşin ve āferin'
ma'nāsına ve ba'zen de maḳām-ı
tahakkümde kullanılır: *Merḥabā ey*
cām-ı mīnā-yı mey-i yāḳūt-reng / Devri
gelsin senden öğrensın sipihr-i bī-
direng (Nef'i: Sk. 1). (IV/336. s.).

merḥale: (< Ar.) 'bir konaḳlık mesāfe,
yol' demektir. Cem'i *merāḥil*.
(IV/336. s.).

merḥamet: (< Ar.) bir kimseyi
esirgemek, birine rikḳat ve şefḳat
göstermek, bir kimse ḥaḳḳında
kalben acınmak. Merḥamet-baḥş =
merḥamet eden. Merḥamet-şī'ār =
'ādeti merḥamet olan. Merḥamet-
güster = merḥamet yapıcı, yapan.
Merḥamet-perver = merḥamet
besleyen, merḥametli. Bī-merḥamet
= merḥametsiz. (IV/336. s.).

merḥūm: (< Ar.) 'raḥmetlenmiş,
raḥmet-i Ḥaḳḳ'a nā'il olmuş'
demektir. Her mü'mīn-i müteveffā
ḥaḳḳında kullanılır. (IV/336. s.).

merd: (< F.) erkek, adam, baḥādır,
şecī', yigit. Merd-i ferd = eş
bulunmayan yigit adam. Merdī =
merdlik, yigitlik. Merdāne =
yigitçesine. Nā-merd = adam degil,

alçaq. Cem'i merdān = merdler, yigitler. *Merdāne yürürsün yürü ey server-i merdān. / Merd istedi meydān* (Nāci⁵²²²); *Kuvvet-i bāzūña taḥsīn merdsin va'llāhi merd* (Ḥayālī: G. 42/5). (IV/336. s.).

merdüm: (< F.) insān. Merdümī = insānlık. Merdüm-āzār = insān incitici ya'nī gönül kıran. Merdüm-ḥ'ār = insān yiyici, yiyen. Merdüm-küş = insān öldürücü, öldüren. Merdüm-zād = insānoğlu, Benī Ādem. Merdümān = insānlar. *Olur mu nā-kes ādem hīç aşāletden dem urmaqla / Degildir merdümī kaydında merdüm-zādedir sözde* (Mu'allim Nāci⁵²²³: 5); *Merdüm-i çeşmime bilmem ne füsün etti felek / Giryemi etti füzün eşkimi hün etti felek* (Yavuz Sultān Selīm). (IV/336. s.).

merdümek: (< F.) *merdüm*, *çeşm* gibi 'gözbebegi' demektir. 'Arabīde 'insānū'l-ayn' denilir. *Merdüme* de bu ma'nāda luğatdır. (IV/337. s.).

merdüm-giyāḥ, merdüm-giyeh: (< F.) 'kan kurudan, bī-rūḥu's-šanem, 'abdü's-selām' denilen nebāt. 'Merdüm-giyā' da dərler. (IV/337. s.).

merdūd: (< Ar.) reddolunmuş, qabul olunmayıp geri döndürülmüş. Merdüdiyyet = merdūdlük. (IV/337. s.).

merzül: (< Ar.) rezīl, rüsvāy edilmiş. (IV/337. s.).

merz-bān: (< F.) 'hadd, yer' ma'nāsına olan *merz* ile *bān* lafzından mürekkebirdir. 'Ḥākim, serḥad muḥāfızı, ṭaraf-dār' ma'nāsınadır. Zamm-ı rā ile *merzubān* bunun mu'arrebidir. (IV/337. s.).

merzağa: (< Ar.) bataklık, şırıq, balçık ve müte'affin şu birikintisi olan maḥall. Merzağī = o gibi bataklık maḥallere müte'allik, 'ā'id: *emrāz-ı merzağiyye, ebḥire-i merzağiyye*. (IV/337. s.).

merzengüş: (< F.) 'şıcankulağı, mercānköşk' denilen güzel qokulu bir çiçek. *Merzencüş* mu'arrebidir. (IV/337. s.).

merzūk: (< Ar.) rızıklanmış, rızkı çok, baḥtiyār. (IV/337. s.).

mersüm: (< Ar.) resm edilmiş. Resm olunmuş § 'örf, 'ādet. *Merķūm* maḥāmında isti'māli metrūkdur. (IV/337. s.).

mersā: (< Ar.) liman: *mersā-yı selāmet*. (IV/337. s.).

5222 Bulunamadı.

5223 Sünbüle, Sözde Gazel.

mersīn: (< Ar.) yaprağı kokuşu ma'rūf ağaç. (IV/337. s.).

merşūs: (< Ar.) birbirine yanaştırılmış, metin, sağlam: *bünyān-ı merşūs*. (IV/337. s.).

marāz: (< Ar.) hastalık, insānın ṭabī'atı i'tidālını gā'ib edip vücūduñ ef'āl-i ṭabī'iyye hāricinde 'arızı tağayyürāta uğraması. Māddī ve ma'nevī hastalıkda kullanılır: *marāz-ı müzmin, marāz-ı mevt, marāz-ı cismānī, marāz-ı nefsanī*. Cem'i emrāz: *emrāz-ı cismāniyye, emrāz-ı rūhāniyye*. (IV/337. s.).

merzāt: (< Ar.) hoşnūdluk, rızā: *ṭaleben li-merzāti'llāh-ı te'ālā*. (IV/337. s.).

merzā: (< Ar.) marīz'ın cem'i, hastalar. *Merzā-yı 'askeriyye*. (IV/338. s.).

merzī: (< Ar.) 'begenilmiş, rızā gösterilmiş, maqbūl' demektir: *ef'āl-i merziyye, ef'āl-i ğayr-i merziyye*. (IV/338. s.).

merṭūb: (< Ar.) ruṭūbetli, ıslatılmış, ıslak. (IV/338. s.).

mer'ā: (< Ar.) otlak, çayırılık. (IV/338. s.).

mer'ūb: (< Ar.) korkmuş, ziyāde ürkmüş, ru'b ve dehşete giriftār olmuş. Mer'abe = insānı korkutan tenhā maḥall § nā-gehānī korkmak. (IV/338. s.).

mer'ī: (< Ar.) ri'āyet olunmuş, ri'āyet edilmiş, mu'teber ṭutulan: *mer'iiyyü'l-icrā, mer'iiyyü'l-hāṭır, uşul-i mer'iiyye*. (IV/338. s.).

merġ-zār: (< F.) şulak, otlak, çayırılık çemenli yer. 'Sebze' ma'nāsına olan *merġ* ile *zār*'dan mürekkebirdir. (IV/338. s.).

merġūb: (< Ar.) raġbet olunmuş, begenilmiş, güzel, maqbūl: *ṭavr-ı merġūb, eṭvār-ı merġūb*. (IV/338. s.).

merġūl, merġūle: (< F.) bükülmüş, örülmüş saç, kıvırcık saç: *zūlf-i merġūl*. § Kuş āvāzı, muṭrib naġmesi. (IV/338. s.).

merfū: (< Ar.) ref' olunmuş, yukarı kaldırılmış: *yed-i merfū*. § Zamme ile harekelenmiş. *Olur mu 'āqıl-ı dīvāne-meşrebden kalem merfū* (Neccār-zāde)?. (IV/338. s.).

merḳad: (< Ar.) 'mezār, kabir' ma'nāsında kullanılır. Hālbuki ma'nā-yı aslīsi 'uyayacak yer' demektir: *merḳad-ı pāk, merḳad-ı mu'azzam-ı seyyidü's-şühedā*. (IV/338. s.).

merḳūm: (< Ar.) raḳam olunmuş, yazılmış § zikri geçmiş, zikr olunan. (IV/338. s.).

merk: (< F.) mevt, ölüm. Merk-şādī = sevinç ölümü. Merg-ā-mergī⁵²²⁴ = vebā, t̄ā'ūn, kolera gibi 'umūmī ölüm, belā-yı 'āmm. *Dünyā görünür çeşmīme zulmet-kede-i teng / Yumdurdu güzel gözlerini merk-i siyeh-reng* (Mu'allim Nācī⁵²²⁵: 1); *Lāzım gelirse eyleyelim ihtiyār-ı merk* (Volter - Mütercimi - Nācī). (IV/338. s.).

merkeb: (< Ar.) binilecek şey. Bu, lisānımızda dā'imā 'eşek' ma'nāsına kullanılır. Cem'i olan *merākib* bu ma'nāda kullanılmaz. *Merākib ekseriyā vapur, gemi, kayık gibi şeylere ıtlāk olunur: merākib-i bahriyye*. (IV/338. s.).

merkez: (< Ar.) karar edecek yer, makarr-ı idāre: *merkez-i saltanat, ordu merkezi, kazā merkezi*. | *Paris merkez-i medeniyetdir*. § Tām dā'ireniñ ortası olan nokta: *merkez-i dā'ire, merkez-i arz*. § Rādde, şüret, tarz: *Emirleri ne merkezdedir? Cem'i merākiz: merākiz-i 'askeriyye*. *Merkez-i dā'ire-i cāh u celāl u 'azamet / Kuṭb-ı gerdūn-ı cihān-bānī vü fermān-rānī* (Nef'i: K. 4/4). (IV/339. s.).

merküz: (< Ar.) rezk olunmuş, dikilmiş, şaplanmış. Merkūziyyet =

merkūzluk. *Eñ şıcaḡ günde anı merküz-ı meydān eylerim*. (IV/339. s.).

meremmet: (< Ar.) oñarmak, ıslāh ve ta'mir etmek. (IV/339. s.).

mermer: (< Ar.) ma'rūf sert, beyāz taş. Şu mermeri = kaymak taşı. Ruḡām = renkli mermer. *Yumuşakdır yüzüñ ey şāḡibe-i ḡāne faḡaṭ / Böyle mermer gibi mi olmalı minder dēdiḡiñ* (Mu'allim Nācī⁵²²⁶: 3). (IV/339. s.).

mermüz: (< Ar.) remz ve imā olunmuş, gizlice işāret edilmiş. (IV/339. s.).

mermī: (< Ar.) remī olunmuş, atılmış § ālāt-ı nāriye ile atılacak şey, kurşun, gülle vesā'ire. Cem'i *mermiyyāt*. *Siper eyler gelen mermīye 'āşık bulsa cānānın / Reh-i cānānda cān işārına āmādedir sözde* (Mu'allim Nācī⁵²²⁷: 2). (IV/339. s.).

Merve: (< Ar.) Mekke-i Mükerrremede bir daḡ ismi: *Şafā ile Merve beyninde sa'y*. | *Şevḡ ile Merve-i maḡşūda Şafā geldi bu sāl* (1283 tārīḡ-i vilādet ≈ Behcet). (IV/339. s.).

mervāḡa: (< Ar.) ova, şahrā, maḡāza § her tarafından rüzgār esen maḡall. (IV/339. s.).

5224 Kāmūsta kaf-ı Farisī ile yazılıdır.

5225 Āteş-pāre, Parnī.

5226 Sünbüle, Şathiyyāt.

5227 Sünbüle, Sözde Gazel.

mervî: (< Ar.) rivāyet olunmuş, böyledir diye söylenmiş. (IV/339. s.).

merre: (< Ar.) kerre, def'a: *merre-i vāhide*, *merretensolānūhrā* (IV/339. s.).

merhem: (< Ar.) yara üzerine konulan yumuşak devā, yağlı 'ilāç. Beyne'l-'avām taḥrīf ile 'melhem' dēnilir. Merhem-sā(y) = merhem sürücü, süren. Cem'i *merāhim*. *Merhem-i behbūd-ı vaşlıñla ṭabībim kıl devā / Mübtelā-yı derd-i hicrān olduğum bilmez misin* (Hilmî Giray)?. (IV/339. s.).

merhūn: (< Ar.) rehin olunmuş, ödünç veyā 'āriyet olarak alınan şey'iñ yerine vērilen şey: *māl-i merhūn*. Ş 'Mu'ayyen, mütevakḳıf' ma'nāsında kullanılır: *vakt-i merhūn*, *merhūn-ı emr-i 'ālī*. (IV/340. s.).

Merriḥ: (< Ar.) kevākib-i seyyāreden biriniñ ismi ki Fāriside 'Behrām' dēnilir. (IV/340. s.).

marîz: (< Ar.) marazlı, hasta. Cem'i *marazī*. *Ṭabībīñ olsa da kizbi marîzīñ şıḥḥatin söyler* (Koca Rāğıb: G. 39/6). (IV/340. s.).

mer'î: (< Ar.) göz ile görülen şey, görünmüş, zāhir. Cem'i *mer'ıyyāt*. *İstanbul beldesi Avrupa'nıñ kenār-ı sāhilinde Asya'ya karşı kurulmuş bir mālîke-i deryādır ki mānendi zīr-i*

eflākde mer'î olmaz (Şināsî). (IV/340. s.).

Meryem: (< Ar.) Ḥazret-i 'İsā 'aleyhi's-selāmın *hıvā* (IV/339. s.) ismi. *Ḥazret-i Meryem bint-i 'Ümrān*. Meryemāne = Ḥazret-i Meryem gibi, Meryemcesine. *'İffet-i Meryemāne*. (IV/340. s.).

mezzāḥ: (< Ar.) laṭīfeci, şakacı. (IV/340. s.).

mezāḥim: (< Ar.) şıkıntılar, miḥnetler, meşakkatler: *Mezāḥim-i keşīrye dūcār oldu*. (IV/340. s.).

mezād: (< Ar.) eñ ziyāde bedel vērene satılmak üzere bir mālî çarşıya çıkarmakdan 'ibāret mu'āmeleye ıtlāk olunur. Mezād mālî = 'degersiz, ucuz' gibi bir ma'nāda kullanılır. Mezāda çıkarmak = bir mālî sevḳ-i sulṭānide dellāle vērme. (IV/340. s.).

mezār: (< Ar.) ziyāret olunacak maḥall, insānıñ öldükden soñra toprağa gömüldüğü yer. Mezāristān = mezārılık, mezārlarıñ bulunduğı maḥall. (IV/340. s.).

mezāri': (< Ar.) *mezra'a*'nıñ cem'i. Tarlalar: *mezari'-i münbite*. (IV/340. s.).

mezālîk: (< Ar.) *mezlaḳa*'nıñ cem'i, ayak kayacak yerler. (IV/340. s.).

mezāmīr: (< Ar.) *mizmār*'i'n cem'i. Dāvud 'aleyhi's-selāma nāzil olan *Zebūr* nāmındaki kitāb-ı semāviyyeniñ süreleri: *mezāmīr-i Dāvud*. (IV/340. s.).

mezāyā: (< Ar.) *meziyyet*'i'n cem'i; 'fezā'il, maḥāsin' ma'nāsında kullanılır. Cem'-i *sālīmī olan meziyyāt ile isti'mālce beyinlerinde fark vardır*. Mezāyā = ekseriyā kelāmıñ nikāt ve maḥāsinini mevķi'inde kullanılır. Meziyyāt = hem muttaşif olduğu fezā'il ve ḥālāt-ı memdūḥa ve hem nikāt ve maḥāsin-i kelām maḳāmında isti'māl olunur. *Meziyyāt* her iki şüretle kullanıldığı ḥâlde *mezāyā*, *meziyyāt* maḳāmında kullanılamaz. Bu iki kelimeniñ şüret ve mevķi'-i isti'māllerini ta'yīn diḳḳat ve i'tināya muḥtācdır. Nikāt-ı kelāma āšnā olmayan birtakım meziyyetsiz aşḥāb-ı kalemīñ ṣaḥā'if-i maṭbū'ātda *meziyyāt* maḳāmında *mezāyā* lafzını isti'māl ve īrād etmeleri lisān-ı 'Osmānī ḥaḳḳında vukūfsuzluklarını irā'e-i ve işbāt etdiginden ḥaḳlarında mūcib-i ceḥālet olsa gerekdir. (IV/340. s.).

mezbele: (< Ar.) süprüntülük, pislik dökülen yer. Cem'i *mezābil*. (IV/341. s.).

mezbūr: (< Ar.) yazılmış. Yalnız resmiyyātda 'mezkūr' ma'nāsında kullanılır: *meblağ-ı mezbūr, cāriye-i mezbūre*. (IV/341. s.).

mezc: (< Ar.) iki şeyi birbirine ḳarışdırmak, ḳatmak. Mezcen = mezc şüretiyle, ḳarışdırarak. Mezcī = mezce mensüb, ḳatıp ḳarışdırmağa mūte'alliḳ olan: *terķib-i mezcī*. (IV/341. s.).

mezra', mezra'a: (< Ar.) ekilip biçilecek yer, tarla. Ed-dünyā *mezra'*atū'l-āḥireh = dünyā *mezra'a-i āḥiretdir*. Cem'i *mezāri'*. (IV/341. s.).

mezrū': (< Ar.) zer' olunmuş, ekilmiş. Cem'i olan *mezrū'āt* 'toḥum ḳismından tarlaya ekilmiş olan şeyler' demekdir. (IV/341. s.).

mezliḳa: (< Ar.) ayak ḳayacak yer. Cem'i *mezāliḳ*. (IV/341. s.).

mezmūr: (< Ar.) düdük, nāy § mizmār ile berāber teğannī olunan nağme § kitāb-ı *Zebūr*'uñ süreleri. Cem'i *mezāmīr*. (IV/341. s.).

meze: (< F.) ṭat, ḳāšnī, lezzet. Bī-meze = ṭatsız. Ḥōş-meze = ṭatlı, lezīz. § Ekseriyā 'içki ile yenilen çerez maḳūlesi şeyler' ma'nāsında kullanılır. *Dilde ṣafā olmayacak 'ārife /*

Bî-mezedir hem⁵²²⁸ ni'am-ı rûzgâr
(Nef'î: K. 43/7). (IV/341. s.).

meziyyet: (< Ar.) fazîlet, kemâl;
insânın diğerlerine karşı bâ'îş-i şeref
ve şânı ve medâr-ı rüçhânı olan 'ilm,
semâhat, şecâ'at vesâ'ire gibi ni'met-
i ğayr-i müte'addiyye. *Erbâb-ı*
meziyyet kelâm hakkında îrâd
olunursa hüsn ü leţâfet kaçd edilmiş
olur. Meşelâ "meziyyet-i suhan"
gibi. (IV/341. s.).

mezîd: (< Ar.) artmak, artırmak §
artmış, artırılmış: 'ömrü mezîd, ni'am-
ı mezîde. Aşlına harf 'ilâve olunmuş
fi'l: *şûlâşî mezîd, mezîdü'n fîh*. (IV/341.
s.).

mejeng: (< Ar.) nâ-ğöş, menfûr, çirkîn
şey § muhannes. (IV/342. s.).

mess: (< Ar.) degmek, doğunmak.
Hâcet mess etmek = lüzûm
görünmek, iktizâ eylemek. (IV/342.
s.).

mesâ': (< Ar.) akşâm: *şubh u mesâ*.
Cem'i emsiye. *Âmed-şud-i şabâh u*
mesâdan netîce yok / Ğam gitse bâri
bezmimize bade gelse de (Neylî: G.
155/1). (IV/342. s.).

mesâcid: (< Ar.) mescid'in cem'i:
mesâcid-i şerîfe. (IV/342. s.).

messâh: (< Ar.) pek ziyâde mesâha
edici, ölçek. (IV/342. s.).

mesâha: (< Ar.) yeri, ölçmek § ölçü,
ba'd: *fenn-i mesâha*. Fi'l-aşl kesr-i
mîm ile dir. (IV/342. s.).

mesâr: (< Ar.) meserret'in cem'i.
Sevinçler: *mesâr burnu*. (IV/342. s.).

mesâtîr: (< Ar.) *muştâr*'in cem'i, satır
çizmeye mahşûş âletler. (IV/342. s.).

mesâ'î: (< Ar.) 'sa'y' ma'nâsına
maşdar-ı mîmî olan *mes'â'*nın
cem'idir. 'Sa'y'lar, çalışmalar'
demekdir. § 'Şeref ve mekremet, fazl
u meziyyet' ma'nâsına olan *mes'ât'*'in
cem'i de mesâ'î gelirse de
lisânımızda bunun müfredi aşlâ
kullanılmadığı gibi mesâ'î dahî
yalnız 'say'lar, çalışmalar'
ma'nâsında isti'mâl olunur: *mesâ'î-i*
cemîle, ibrâz-ı mesâ'î. (IV/342. s.).

mesâğ: (< Ar.) cevâz, ruşsat, izin:
mesâğ-ı şer'î, mesâğ-ı kânûnî. || *Rizâ-*
yı⁵²²⁹ hükm-i kazâda muvâfıkız ammâ /
Biraz da⁵²³⁰ mezheb-i inşâfda mesâğ
ararız (Koca Râgıb: G. 83/3).
(IV/342. s.).

mesâfe: (< Ar.) iki menzil arası; ba'd,
uzaklık: *altı sâ'atlik mesâfede, mesâfe-i*

5228 Dîvânda: hep.

5229 Dîvânda: Rîzâya.

5230 Dîvânda: Bir âzürde.

ba'ide. Cem'i mesāfāt: *ṭayy-ı mesāfāt*.
(IV/342. s.).

mesākin: (< Ar.) *mesken*'iñ cem'i: *büyük*
ve mesākin. (IV/342. s.).

mesākīn: (< Ar.) *miskīn*'iñ cem'i: *infāk-ı*
mesākīn. (IV/342. s.).

mes'ele⁵²³¹: (< Ar.) su'al olunan şey.
*Mese'le*⁵²³²'ye müraca'at oluna.
(IV/342. s.).

mesālik: (< Ar.) *meslek*'iñ cem'i. Sülük
olunacak yollar: *mesālik-i edebiyeye*,
mesālik-i
resDenkleme buraya yazın.miyeye.
(IV/342. s.).

mesāmm, mesāmmāt: (< Ar.) birincisi
'kendisinde delik bulunan yer'
ma'nāsına olan *mesme*'iñ cem'idir.
İkincisi cem'ü'l-cem'dir.
Mesāmmü'l-cesed = 'insān ve
ḥayvānıñ derisindeki gāyetle küçük
ter delikleri' demektir. Lisānımızda
taḥfīf ile yalnız *mesāmāt* kullanılır.
Kim tenlerinde rāh-ı mesāmāt ser-be-
*ser*⁵²³³ / *Sūrāh-ı mār-mühre-rübā-yı*
sinān olur (Nef'i: K. 29/47). (IV/342.
s.).

mesāmi': (< Ar.) *misma'*'iñ cem'i,
işidecek āletler, kulaqlar: *mesāmi'-i*
şükrān. (IV/343. s.).

mesāmīr: (< Ar.) *mismār*'iñ cem'i;
mīhlar, çiviler. (IV/343. s.).

mesānid: (< Ar.) *mesned*'iñ cem'i:
mesānid-i 'āliyye. (IV/343. s.).

mesāmīr: (< Ar.) *mesmār*'iñ cem'i;
mīhlar, çiviler. (IV/343. s.).

mesāvi: (< Ar.) 'kötülük, bedlik'
ma'nāsına olan *sū*'uñ ḥilāf-ı kıyās
cem'idir. *Maḥāsin*'iñ zıddı
'addolunur: *keşf-i mesāvi*, *mesāvi-i*
aḥlāk, isnād-ı mesāvi. Ba'zı terkīblerde
müfredi gibi me'āle nazaran şıfat
ḥükmünü alır. Meselā "mesāvi-i
aḥvāl" terkibinden 'aḥvāl
kötülükleri' ma'nāsı anlaşılabilir
gibi 'kötü ḥāller' ma'nāsı da
anlaşılır. Sünbül-zāde Vehbī
merḥūmuñ beyt-i ātisinde
gösterildiği vech ile zamm-ı mīm ile
müsāvi = *müsāvat* maşdarından ism-
i fā'ildir. *Bir nesne berāber ise ḡayre dē*
müsāvi / 'Ayniyle *maḥāsin* dēmeniñ
zıddı *mesāvi* (Vehbī). (IV/343. s.).

mesā'il: (< Ar.) *mes'ele*'niñ cem'i.
Mesā'il-i şettā = dağınık *mes'eleler*,
māddeler. *Mesā'i-i müteḳaddime*,
mesā'il-i müte'aḥḥire. İş-bu ta'bīrāt
ışılāḥāt-ı *ḳānūniyyedendir*.
(IV/343. s.).

5231 مَسْأَلَةٌ

5232 مَسْأَلَةٌ

5233 Dīvānda: serteser.

mes'ele⁵²³⁴: (< Ar.) sorulan şey: *mes'ele-i fenniyye*. § Hüşüş, keyfiyyet, emir: *mes'ele-i zā'ile, mes'ele-i hāzıra*. *Mes'ele*⁵²³⁵ tarzında da yazılır. 'Aşk ile *mes'ele-āmūz-ı cihānız Nev'ī / Ne bilir müşkilimiz müftī-i derrāk bizim* (Nev'ī: G. 305/5). (IV/343. s.).

mesbūk: (< Ar.) sebk etmek, geçmiş. Mesbūkū'l-hademe = hizmete geçmiş, emek-dār. Mesbūkū'z-zikr = zikri geçmiş. Ğayr-i mesbūk, nā-mesbūk = geçmemiş, emsāli görülmemiş. (IV/343. s.).

mest: (< F.) ziyāde sarhōş; te'sīr-i müskirāt ile ne söylediğini bilmeyen. 'Ser-mest, siyeh-mest' de denilir. Mest olmak = ziyāde isti'māl-i müskirāt ile kendini bilmeyecek hāle gelmek. Bed-mest = ziyāde isti'māl-i müskirāt ile kendini bilmeyecek hāle gelmek. Bed-mest = etrāfa şarkıntılık eden kavğacı, bulaşık sarhōş. Mestāne = mestçesine, sarhōşa yakışacak şürette: *na'ra-i mestāne, nigāh-ı mestāne*. Mestī = sarhōşluk. Eş'ār-ı kadīmede görülüşü gibi *mestāne* lafzı zamānımızda *mest* maḳāmında kullanılır. *Mest-i nāzım kim büyütdü*

böyle bī-pervā seni / Kim yetiştirdi bu güne seroden bālā seni (Nedīm: G. 154/1). (IV/343. s.).

mestūr: (< Ar.) setr olunmuş, kapanmış, örtülü: *maḥāsīn-i mestūre*. Mü'enneşi olan mestūre = 'iffetli, nāmūslu, ehl-i 'ırz kadın' ma'nāsında kullanıldığı gibi tezkiye-i şühūd için hākim tarafından sırran mensüb oldukları tarafa gönderilen mühürlü varakaya ıtlāk olunur. (IV/344. s.).

mescid: (< Ar.) namāz kılacak yer, küçük cāmi': *aşmalı mescid*. Mescid-i Akşā = Kudüs'deki cāmi'-i kebīr. Mescid-i Harām = Ka'be-i Mu'azzama. (IV/344. s.).

mescūd: (< Ar.) secde olunmuş, kendisine tapılmış, Cenāb-ı Hāḳḳ: *Kıldı mescūd-ı melek ol cesedi* (Hākānī: 101). (IV/344. s.).

mescūr: (< Ar.) taşkın şu, deñiz § alevli āteş, kızgın fırın: *Kāse-i çarḥı şikest eyledi tīr-i da'vāt / Cereyān eyledi hep 'āleme baḥr-i mescūr* (Fāzıl). (IV/344. s.).

mescen: (< Ar.) habs yeri. Maḥbes, habs-hāne. (IV/344. s.).

mescūn: (< Ar.) maḥbūs, zindānda bulunan. (IV/344. s.).

5234 مسئله

5235 مسأله

maskıṭ-ı re's = insānıñ doğduğı yer, maḥall-i vilādeti. Maskatü't-ṭā'ir = kuşuñ kanadı. (IV/345. s.).

mesken: (< Ar.) sākin olacak oturulacak yer, ḥāne-i menzil: *mesken-i kibārāne*. Cem'i *mesākin*. *Meskenimdir bir ma'ālī-perveriñ kāşānesi / Göñlümüñ seyr et ne 'ālīdir temāşā-ḥānesi* (Mu'allim Nācī⁵²³⁷: 1). (IV/345. s.).

meskenet: (< Ar.) miskīnlik, fakr ve zillet § bir nev' 'illet ki 'cüzẓām' da dēnilir. (IV/345. s.).

meskūb: (< Ar.) kālība dökülmüş, akıdılmış. (IV/345. s.).

meskūk: (< Ar.) sikkeli, tedāvül etmek iğün üzerine sikke vurulmuş şey. Cem'i olan meskūkāt = 'sikke envā'ı, akçeler, paralar' demektir. *Meskūkāt idāresi, meskūkāt-ı 'atīka, meskūkāt-ı 'Osmāniyye, meskūkāt-ı ḥālīşe*. (IV/345. s.).

meskūn: (< Ar.) içinde sākin olunmuş, oturulmuş yurd edinilmiş yer: *maḥall-i meskūn, arāzī-i meskūne*. Ğayr-i meskūn = insāndan ḥālī, içinde oturan bulunmayan. Rub'-ı meskūn = dünyānıñ kara kısmı ki üzerinde insān sākindir. "Ahālī-i sākine" ta'bīri doğru, "ahālī-i

meskūne" ta'bīri ḥaṭādır. (IV/345. s.)

meslah: (< Ar.) ḥayvān boğazlayacak, yüzecek yer, selḥ-ḥāne. Cem'i *mesālīh*. (IV/346. s.).

meslek: (< Ar.) ma'nen tutulacak yol: *meslek-i ciddiyet, meslek-i edeb, meslek-i ticāret, 'askerlik meslegi*. Cem'i *mesālik*. *Biñ senelik rūdekī / Tutdı bu ḥōş meslegi / 'Ālem o 'ālem yine / Olmayalım müşteki* (Mu'allim Nācī⁵²³⁸). (IV/346. s.).

meslūb: (< Ar.) selb olunmuş, maḥv edilmiş; şoyulmuş, giderilmiş. Meslūbü's-şu'ūr = dīvāne, deli. (IV/346. s.).

meslūḥ: (< Ar.) derisi yüzülmüş. (IV/346. s.).

meslūl: (< Ar.) kınından çıkarılmış kılınç: *seyf-i meslūl*. § 'Sillü'r-ri'e' dēnilen verem ḥastalığına giriftār olan: *Tiğ-ı tevḥīd idi ebrū-yı resūl / Görünürdü iki seyf-i meslūl* (Ḥākānī: 314). (IV/346. s.).

mesmū': (< Ar.) işidilmiş. Ğayr-i mesmū': işidilmemiş. Cem'i olan mesmū'āt = 'şāyi' olan, işidilen haberler' demektir. (IV/346. s.).

mesmūm: (< Ar.) ağılu, zehirli şey § zehirlenmiş, ağıulanmış. Mesmūmen

= zehirlenmiş olarak: *mesmūmen vefāt*. (IV/346. s.).

mesned: (< Ar.) üzerine dayanılan, istinād olunan şey: *mesned noktası*. Ş Derece, rütbe, cāh, manşib: *mesned-i şadāret*. Cem'i *mesānid*. Mesned-ārā(y) = mesnede zīnet vèrici, vèren. Mesned-nişīn = mesnedde oturucu, oturan. *Şehriyār-ı āsmān-mesned ki olmuş tā ezel / Secde-gāh-ı tāt-dārān-ı cihān hāk-i deri* (Nef'i: K. 14/26). (IV/346. s.).

mesnūn: (< Ar.) bilenmiş bıçak Ş üzerinden 'ömür geçmiş, bilenmiş şey Ş 'ādet olmuş, sünnet kılınmış, sünnet-i seniyye-i nübüviyyeden ma'dūd şey: *emr-i mesnūn-ı hūtān*. (IV/346. s.).

meshūf: (< Ar.) *suhāf* ya'nī şuşamak, pek çok şu içdiği hâlde kınamamak 'illetine dūçār olan. (IV/346. s.).

Mesīh: (< Ar.) Hāzret-i 'İsā 'aleyhi's-selāmuñ nām-ı dīgeridir. Vech-i tesmiye hakkında gün-ā-gün rivāyāt mevcūd ise de evceh-i rivāyet 'İbrānīce *meşīh* lafzından mu'arreb olmasıdır. Mesīhī = 'Nebī-i müşārün-ileyh mensūb' demektir ki Hıristiyanlara ıtlāk olunur. Cem'i *Mesīhiyyūn*'dur. Mesīhā-nefes ve Mesīhā-dem = mesīhā nefesli, nefesi

Mesīhā gibi. *Mu'ciz-nüma ber-leb-i la'let çü Mesīhā / Tā zinde-künī mürde-i şad-sāle-i gamrā* (Mevlānā); *Ben ne Mesīhī ne Mesīhā-demim / Zevki hāķīkatde arar ādemim* (Nācī⁵²³⁹: 1); *İ'cāz-ı kefi kilim-i 'umrān / Āsār-ı dem-i Mesīh-i Meryem* (Hāletī). (IV/346. s.).

mes'ul: (< Ar.) su'āl olunmuş: kendisinden şorulmuş Ş bir vazīfe veyā işden kendisine su'āl teveccüh olan: *me'mūr-ı mes'ul, müdür-i mes'ul*. Ş Bir sebeble dūçār-ı tevbīh ve cezā olan: *Emānetiñ zıyā'ından filān mes'uldür*. Ş Hācet, taleb ve istid'ā edilmiş şey: *is'āf-ı mes'ul*. Mes'uliyet = mes'ulluk. *Mes'uliyet-i kânūniyye, mes'ulliyet-i ma'neviyye, mes'uliyet-i cezā'iyye*. (IV/347. s.).

mesīr, mesīre: (< Ar.) seyir maħalli, seyrān-gāh, gezme, gezilecek yer. Maşdar-ı mīmī olmak i'tibārinde isti'mālī cā'izdir. *N'eyleyim seyr-i mesīri dil esīr-i gam iken* (Leylā Hānım); *Şehbāz-ı felek mesīr-i mazmūn / Şāhīn-i melek şī'ār-ı ma'nī* (Ünsī). (IV/347. s.).

mesīl: (< Ar.) şuyuñ akdığı yer, şuyuñ akıp geçdiği yol. (IV/347. s.).

meşārib: (< Ar.) *meşreb*'iñ cem'i; meşrebler, tabī'atlar. Meşāribü'l-kavmi şettā (Lā) = tabāyi'-i kavmi-muhtelifdir. (IV/347. s.).

meşārik: (< Ar.) *maşrık*'iñ cem'i, kevākibiñ ve mevsim değışdikçe şems ve kameranıñ tūlū' étدیgi dereceler: *meşārik u muṭāla'*. ‖ *Dil şark-ı tecellāda görür şems-i hüdayı / Artık aña lāzım mı muṭāla'la meşārik* (Esrār Dede). (IV/347. s.).

meşşāta: (< Ar.) *māşīta* gibi nisvānıñ, huşuşuyla geliniñ saçlarını tarayıp yüzünü tezyīn eden; çehre ve endāmını bezeyen kadın: *Hācet-i meşşāta nist rū-yı dil-ārām-rā*⁵²⁴⁰ (Şeyh Sa'dī); *Zihī meşşāta-i zīnet-fezā-yı tab'-ı nazm-ārā / 'Arūs-ı bıkır-i fikrim reşk-i rabbātü'l*⁵²⁴¹-hicāl eyler (Neylī: G. 58/3); *Ṭab'ım 'arūs-ı ma'nāya meşşātalık eder / Endişem āyīne, kalemim sürmedān vērir* (Nef'ī: K. 5/9). (IV/347. s.).

meşā'ir: (< Ar.) 'menāsik-i hacciñ edā olunacak mevzi'i' ma'nāsına olan *meş'ar*'iñ cem'i § hāsse-i insāniye de *meş'ar* ıtlāk olunduğundan cem'i 'havāss-ı insāniyye' ma'nāsını da ifāde eder. (IV/348. s.).

meşā'il: (< Ar.) *meş'al*, *meş'ale*'niñ cem'i. Şu'le, ışıķ verecek āletler, kandiller. (IV/348. s.).

meşāgil: (< Ar.) *meşgale*'niñ cem'i: *meşāgil-i keşīre, haylūlet-i meşāgil*. (IV/348. s.).

meşāk: (< Ar.) *meşakḳat*'iñ cem'i. Zahmetler, miñnetler: *meşāk-i hayāt*. (IV/348. s.).

meşāmm: (< Ar.) burun, burun içinde koķu alan yer: *meşāmm-ı cān, ta'tīr-i meşāmm*. ‖ *'İtr-ı hūbuyla pür olurdu meşām* (Hākānī: 216). (IV/348. s.).

meş'emet: (< Ar.) *meymenet*'iñ zıddı. Fi'l-aşl 'şol cānib' demekdir. Sağ uğurlu şol uğursuz 'addolunduğuna binā'en *şe'āmet* mevķi'inde kullanılır: *meş'emet-i efkār*. (IV/348. s.).

meşāhid: (< Ar.) *meşhed*'iñ cem'i; şehādet yerleri, Müslümānlarıñ şehīd oldukları maḥaller. (IV/348. s.).

meşāhīr: (< Ar.) *meşhūr*'uñ cem'i: *meşāhīr-i şu'arā, meşāhīr-i riyāziyyūn, meşāhīrü'n-nisā*. (IV/348. s.).

meşāyih: (< Ar.) *şeyh*'iñ cem'ü'l-cem'i 'İhtiyārlar' demekdir. İştīlāḥda 'bir meslegiñ veyā maḥalliñ uluları, büyükleri' ma'nāsında kullanılır: *meşāyih-i ṭarīḳat-ı Mevleviyye*,

5240 (F.) Gönle huzur veren yüzün, ona makyaj yapacak olana ihtiyacı yoktur.

5241 Kāmūsta: Rebāb.

meşāyih-i kabā'il. Türkçede *meşā'ih* şüretinde yazılmaz. (IV/348. s.).

meşā'im: (< Ar.) *meş'um*'uñ cem'i, uğursuz olan nesneler. (IV/348. s.).

meştā', meştāt: (< Ar.) kışın duracak yer, kışlayacak mahall, kışlak. *Meştā* şüretinde de yazılır. (IV/348. s.).

meştūm: (< Ar.) şetm olunmuş, sövülmüş. (IV/348. s.).

meşcir, meşcere: (< Ar.) ağacı çok yer, ağaçlık, koru. *Şecrā* da bu ma'nâyadır. '*Aks-i tekbīr ile dolmuş dereler / Secde eylerdi buña meşcereler* (Hāmid). (IV/348. s.).

meşhūn: (< Ar.) doldurulmuş, dolu. Ekseriyā ma'neviyyātda kullanılır: *kalb-i muḥabbet-meşhūn, meşhūn-meserret*. || *Dā'imā kār-geh-i bender-i iḳbālī ola / Cins-i kālā-yı emānı ile yā Rab meşhūn* (Münīf: K. 22/54). (IV/349. s.).

meşreb: (< Ar.) hūy, mizāc, ṭabī'at, hilḳat: *meşreb-i ḳalenderāne, meşreb-i şūfiyāne, meşreb-i lā-ubāliyāne*. Cem'i meşārib: *meşārib-i aḳvām*. Lisānımızda 'Arabīde olduğu gibi 'içecek yer, içmek' ma'nalarında aṣlā kullanılmaz. (IV/349. s.).

meşra': (< Ar.) yol, geçid § şu oluğu, mīz-āb. Cem'i *meşāri'*. (IV/349. s.).

maşrık: (< Ar.) güneşin doğduğu yer, mahall-i ṭulū'. Maşrīḳī = maşrīḳa mensūb. Cem'i *meşāriḳ*. *Maşrīḳ* ve *mağrib* kelimeleri müfred olarak zıkr olunursa 'şark ve ğarb cihetleri' ve *maşrīḳīn, mağribīn* tarzında teşniye şīğasıyla zıkr olunursa 'şayf ve şitā' maṭla' ve mağribleri ve *meşāriḳ* ve *mağārib* gibi cem' şīğasıyla zıkr olunursa 'her günün yāḥūd her faṣlın derece-i maṭla' ve mağribi' demek olur. (IV/349. s.).

meşrūb: (< Ar.) içilmiş, içilmeye şālīh, içilecek şey. Cem'i *meşrūbāt*. Meşrūbāt-ı kü'uliyye = ispirotlu içkiler, rakı ve emsālī gibi. (IV/349. s.).

meşrūḥ: (< Ar.) açılmış, şerḥ ve īzāḥ olunmuş: *ber-vech-i meşrūḥ*. (IV/349. s.).

meşrūṭ: (< Ar.) şart kılınmış, bir ḳayd ile bağlanmış. Meşrūṭun leh = vāḳıf tarafından menāfi' vaḳfıñ şart, vaḳf edilmiş olduğu şahıṣ veyā cihet. Meşrūṭa = vaḳf-ḥāne. (IV/349. s.).

meşrū': (< Ar.) şer'an cevāz verilmiş, muvāfıḳ-ı şer' görülmüş şey: *emr-i meşrū'*. Meşrū'iyet = meşrū'luk. *Meşrū'iyet-i isti'mālinde şübhe olmayan*. (IV/349. s.).

meş'ar: (< Ar.) havāss-ı insāniyyeden her biri § menāsik-i hac mahalleriniñ her biri. Meş'arü'l-ḥarām = Müzdelife kırbunda bir dağ. (IV/349. s.).

meş'al, meş'ale: (< Ar.) kıandıl, aydınlık vèrmek için içinde çire vesā'ire yakılan demirden ma'mül kıap. Meş'al-keş = meş'aleci, meş'al çeken. Cem'i meşā'il. Ğam meş'alidir bu sönmek olmaz / Cān vèrmek olur da dönmek olmaz. (Şeyḫ Ğālib⁵²⁴²: 1294); Deycūr-ı hicri maṭla'-ı nūr-ı sürūr eder / Āh-ı derūnu meş'ale-i şubḥ-ğāḥ eden (İbnü'n-neccār). (IV/349. s.).

meşğale: (< Ar.) iş güç, esbāb-ı şuğl, meşğūliyyeti mūcib olan şey. Cem'i meşāğil. (IV/350. s.).

meşğūf: (< Ar.) meftūn, āşūfte, 'aklı başında olmayan dīvāne. (IV/350. s.).

meşğūl: (< Ar.) işe dalmış, bir işle uğraşan, eli işde bulunan adam. El-meşğūlü'l-işğal = meşğūl işğāl olunmaz. Meşğūliyyet = meşğūllük, boş durmamazlık. (IV/350. s.).

meşfū': (< Ar.) ḥaqq-ı şüf'anıñ ta'alluk ettiđi 'aķār. Meşfū'ün bih = şefi'ın mā bihi's-şüf'a olan mülkü. (IV/350. s.).

meşķ: (< Ar.) ta'līm ve taḥşīl edilmek istenilen şey için üstādın yazdığı veyā vèrdiđi ders, nümüne: ḥüsn-i ḥaṭṭ için meşķ, yazı meşķi. Şanāyi'-i nefīse derslerine de ıtlāk olunur: mūsīķī meşķi, resim meşķi. Meşķ etmek = bir şey'i öğrenmek için çalışıp çabalama. Yazı meşķ etmek, nota meşķ etmek. || Meşķ eyledi pervāne vü şem' ü gül-i şad-berk / Yanmayı, yakılmayı, yaka yırtmayı benden (Kāzım). (IV/350. s.).

meşakķat: (< Ar.) zahmet, miḥnet, sıkıntı. Çekmek māddesiyle kullanılır: meşakķat çekiyor. (IV/350. s.).

meşķūr: (< Ar.) 'şükür olunmuş, şükre şāyān, memdūḥ, maķbūl' demektir: Sa'yıñız meşķūr olsun, meşķūrü'l-mesā'ī, ḥidemāt-ı meşķüre. (IV/350. s.).

meşķūk: (< Ar.) şekk olunmuş, şekli, şübhelı: meşķūkü'l-aḥvāl. (IV/350. s.).

meşķūl: (< Ar.) üç ayađı bileklerine kıadar beyāz at § ıṣṭilāḥ-ı 'arūzda 'şekl-i zihāfı cārī olan cüz' demektir ki ḥarf-i şānī ve sābi' maḥzūf olur. Fā'ilātün'den elif ve nūn'un ḥazfıyla kıalan fa'lāt gibi. (IV/350. s.).

meşmūl: (< Ar.) kıaplanmış, ihāta olunmuş, muḥāṭ: meşmūl-ı naẓar-ı

iltifāt, meşmûl-i nigāh-ı merḥamet.
(IV/350. s.).

meşmûm: (< Ar.) misk, 'ıtır gibi güzel
koşulu nesne § koklanmış. (IV/350.
s.).

meş'ûm: (< Ar.) şe'âmetli. (IV/350. s.).

meşhed: (< Ar.) maḥall-i şehâdet,
biriniñ şehîd düşdüğü maḥall;
medfen ve mezâr: *meşhed-i*
mu'azzam-ı İmām Hüseyin. ||
Meşhedimden şevk-i kūyuñla revāndır
kan henüz / Görmedi tığñ benim
ka'bemde bir kurbân henüz (Mu'allim
Nâcî⁵²⁴³: G. 14/1). (IV/350. s.).

meşhûd: (< Ar.) görülmüş, görülen
şey. Cem'i meşhûdât: *taḥrîr-i*
meşhûdât, serd-i meşhûdât. Meşhûdün
bih = şehâdetle işbât olunacak ḥaqq,
bu ḥaqqñ ta'alluk ettiği māl.
Meşhûdün-'aleyh = şehâdet-i vâkı'a
kendi 'aleyhinde icrâ olunan ve
şehâdet iktizâsınca ḥaksız ve
maḥkûm olması ĩcâb eden adam.
Meşhûdün-leh = şehâdetden istifâde
eden adam ve şehâdetle işbât
olunacak ḥaqqñ şāhibi. (IV/351. s.).

meşhûr: (< Ar.) şöretli, nāmlı, ünlü:
ğalat-ı meşhûr, şā'ir-i meşhûr, ḥakīm-i
meşhûr, edîbe-i meşhûre. || *Dil vërme*
ğam-ı 'aşka ki 'aşk âfet-i cāndır / 'Aşk

âfet-i cān olduğı meşhûr-ı cihāndır
(Fuzûlî). (IV/351. s.).

meşy: (< Ar.) yürümek: *meşy ü hareket.*
Meşyen = yürüyerek, yayan olarak.
(IV/351. s.).

meşîb: (< Ar.) ihtiyârlamak, saç şakalı
ağarmak. (IV/351. s.).

meşîyyet: (< Ar.) irâdet, istek, dilek.
Meşîyyetü'llāh *irâdet* ile
beynlerindeki fark *meşîyyet*'iñ
ekvāna *irâdet*'iñ ekvân ve aḥkâma
'â'id olmasıdır. 'Arabîde faşîhi
meşî'et'dir. *Âdem esîr-i dest-i meşîyyet*
degil midir / 'Âlem zebûn-ı pençe-i
ḳudret degil midir (Nâbî: G. 201/1).
(IV/351. s.).

meşîḥat: (< Ar.) fi'l-aşl *şeyh*'iñ cem'idir.
Lakin lisânımızda maşdar olarak
'şeyhlik mürşidlik' ma'nâsında
kullanılır. Meşîḥat-ı İslâmiyye =
şeyhü'l-islâmlık, menâşıb-ı
'ilmiiyenin müntehâsı. *Maḳām-ı*
meşîḥat, dā'ire-i meşîḥat. Cem'i
meşâyih. (IV/351. s.).

meşîme: (< Ar.) şoñ, döl aş, çocuğı
anasının ḳarnında beslemek için
ḳan torbası gibi çocuğıñ göbeline
muttaşıl olarak ḥalk olunmuş bir
cisimdir. Çocuğıñ vücûdunda
deverân eden ḳan buña dāḥil olup
vâlidesinin rahmi civârındaki

damarlarla irtibâtı olduğu hâlde onlarla mübâdelât-ı ğidâ'iyede bulunarak teneffüs ve tağaddisine hizmet eder. Cenîniñ doğduğunu müte'âkib göbegi kesilme ya'nî meşîme ile irtibâtı kaţ' edilmezse bedenindeki kan derhâl meşîmeye kaçarak kuvvetini mücib olur. Cem'i *meşîm, meşâ'im'dir. Âbisten-i şafâ vü kederdir leyâl hep / Gün doğmadan meşîme-i şebden neler doğar* (Raĥmî). (IV/351. s.).

meşyûm: (< Ar.) bedeninde beñ ya'nî hâl, siyâh leke mevcûd olan, beñli adam. (IV/351. s.).

maşş: (< Ar.) şormak, bir nesneyi eme eme içmek. (IV/352. s.).

meşâbîh: (< Ar.) *mişbâh*'iñ cem'i. Çırâğlar, tenvîr âletleri: *meşâbîh-i nücûm*. (IV/352. s.).

meşâhîf: (< Ar.) *muşhaf*'iñ cem'i: *meşâhîf-ı şerîfe*. (IV/352. s.).

maşâdır: (< Ar.) *maşdar*'iñ cem'i. Maşdarlar, nesne şâdır olan yerler: *maşâdır-ı eltâf, maşâdır-ı mechûle*. (IV/352. s.).

maşâri': (< Ar.) *maşra'* ve *muşrâ'*'iñ cem'i: *Nazma gelince bunda tetâbu'-i izâfâtı üç dereceye kadar kullanabilirsek de maşâri' ve ebyât içinde cā-be-cā Türkçe edevât ve kelimâtîñ*

bulunmasına dikkat etmeliyiz (Lā). (IV/352. s.).

maşârif: (< Ar.) *maşraf*'iñ cem'i. Harc ve şarf olunan şeyler, meblağlar: *maşârif-i zâtiyye, maşârif-i müteferrika, maşârif-i keşîre*. *Maşârifât* ta'bîri yañlış ise de lisânımızda ve ĥuşûşuyla kitâbet-i resmiyyede müsta'meldir. (IV/352. s.).

maşârîf: (< Ar.) *maşrûf*'uñ cem'i: *maşârîf-i şehriyye*. (IV/352. s.).

maşâff: (< Ar.) *maşaff*'iñ cem'i; şaf ve tabur maĥalleri ve cenk içün toplanılan yerler § cenk ve kıtâl: *rûz-ı maşâff*. (IV/352. s.).

meşâlih: (< Ar.) *maşlahat*'iñ cem'i: *meşâlih-i resmiyye, meşâlih-i zâtiyye*. Eşĥâb-ı meşâlih = ebvâb-ı ĥükûmete mürâca'at eden iş şâhibleri. (IV/352. s.).

meşâ'ib: (< Ar.) *muşîbet*'iñ cem'i. İnsâna işâbet eden kazâlar ve kederler: *meşâ'ib-i cihân, meşâ'ib-i 'azîme, meşâ'ib-i ĥân mân-süz*. *Meşâyib* tarzında yazmamalı. (IV/352. s.).

maşĥûb: (< Ar.) şöĥbet olunmuş, berâber alınmış, terfîk edilmiş, kucaklanmış. Maşĥûben = maşĥûb olarak. (IV/352. s.).

maşdar: (< Ar.) bir şey'iñ çıkdığı neş'et etdiği yer, maĥall-i şudûr: *maşdar-ı*

fezā'il, maşdar-ı mekārım. § Fi'liñ lafz ve ma'nā cihetiyle aşıl ve me'hazı olan kelime, müştakḳatıñ alındığı aşıl. Maşdarī = maşdar mensüb. Maşdariyyet = maşdarlık. (IV/352. s.).

maşdüḳa: (< Ar.) doğru söz, gerçek. (IV/352. s.).

maşra': (< Ar.) güreşecek yer, güreş meydānı, pehlivānlık edecek maḥall. Cem'i *maşari'*. (IV/352. s.).

maşraf: (< Ar.) aşlı 'şarf edecek yer' demek ise de lisānımızda ekşeriyā 'kèseden çıkarılan, şarf olunan akçe' ma'nāsında ve maşrūf mevḳi'inde kullanılır. Cem'i *maşārif*. (IV/352. s.).

maşrū': (< Ar.) sar'a 'illeteine tütulmuş, sar'alı. Masrū'an = maşrū' olarak. (IV/353. s.).

maşrūf: (< Ar.) şarf ve ḥarc olunmuş, bezl edilmiş. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır: *naḳd-i maşrūf, nukūd-ı maşrūfa, mebāliḡ-i maşrūfe, himmet-i 'aliyyeleri maşrūf buyurulmak bābında.* Maşrūfī ve maşrūfiyyet = maşrūfluk. § Çevirilmiş, döndürülmüş. *Maşrūf-i cebr-i ḥatır-ı ehl-i niyāzdır / Luṭf-ı dem-ā-demiñ kerem-i bī-nihāyetiñ* (Nā'ilī-i Ḳadīm: G. 227/3). (IV/353. s.).

maştaba: (< Ar.) fi'l-aşl kısm-ı mīm ile olduğu ḥâlde feth-i mīm ile ma'rūf ve müsta'meldir. Ba'zı büyük kapılar arasında ve ḳahve-ḥāne ve mey-hāne gibi yerlerdeki üstüne oturulacak sedd ve pikelere ıtlāḳ olunur: maştaba-i ülfet, maştaba-i rindān. Cem'i *maşāṭib.* *Ey Nā'ilī terāne-i killkiñden oldular / Rūḥāniyān-ı maştaba-i intibāḥ mest* (Nā'ilī-i Ḳadīm: G. 21/7). (IV/353. s.).

maş'ad: (< Ar.) yukarı çıkacak yer, maḥall-i şu'ūd. Cem'i *maşā'id*. (IV/353. s.).

maşaff: (< Ar.) şaf, ṭabur bağlayacak yer § cenk, ḥarb. Lisānımızda yalnız cem'i olan *maşāff* 'cenk' ma'nāsında kullanılır. (IV/353. s.).

maşfūf: (< Ar.) şaf bağlamış şaf hey'etine girmiş, sıra ile dizilmiş. (IV/353. s.).

maşḳūl: (< Ar.) şayḳal vurulmuş, mışḳala ile cilā verilmiş, cilālanmış. (IV/353. s.).

maşl: (< Ar.) yoḡurt şuyu. Maşl-ı dem = yoḡurt şuyu gibi biraz şarımtrāk olan ḳan şuyu. Maşl-i leben = 'surutḳa' denilen bir nev' ayran. (IV/353. s.).

maşlahat: (< Ar.) bir işiñ ḥayırlı olmasına sebep olan şey. *Mefsedet*

mukābili: *dürüġ-ı maşlahat-āmīz*. § Emir, huşuş, iş. Maşlahat-şinās = maşlahat aňlayıcı, aňlayan. Maşlahat-bīn = maşlahat görücü, gören, iş görmekte vukūf ve tecrübe şāhibi olan. Maşlahat-güzār = sefir vekili, küçükkelçiniñ yerinde bulunan, şunūf-ı süferādan dördüncü sınıfı teşkil eden elçileriñ her biri. (IV/353. s.).

maşlūb: (< Ar.) şalb olunmuş, aşılmış: *cānī-i maşlūb*. Maşlūben = aşılmış olarak. Maşlūbiyyet = maşlūbluk. (IV/353. s.).

maşnū: (< Ar.) *şun*’uñ yaptığı şey, şan’at ve hüner vāşitasıyla yapılmış olan şey. Cem’i *maşnū’āt*. § Düzme, yapma şey, sāhte: *Şikāyet-nāmeniñ maşnū’ olduġu taħakkuḳ ètdi*. || *Şānī’ olan mümkün degil maşnū’dan ola*⁵²⁴⁴ *cüdā* (Fuzūlī: K. 9/2). (IV/354. s.).

maşūn: (< Ar.) mahfūz, şiyānet olunmuş, şakınılmış: *Büyüt ve mesākin kānūnen ta’arruḏdan maşūndur*. (IV/354. s.).

maşīr: (< Ar.) fi’l-aşl ‘rücū’ ve taħavvülü mutaẓammın olarak ya’nī bir nesne soñradan başka türlü olmak ma’nāsına olan ‘şayrūret’ maşdarından ism-i mekândır,

‘maḥall-i şayrūret’ demekdir: *zamīr-i şadāḳat-i maşīr*. (IV/354. s.).

mažācī: (< Ar.) *mažca*’nıñ cem’i. Yatacak yerler, kabirler: *mažācī-ı evliyā*. (IV/354. s.).

mažārr: (< Ar.) *mažarrat*’ıñ cem’i: *def^α-i mažārr*. (IV/354. s.).

maḏārib: (< Ar.) ‘maḥall-i ḏarb’ ma’nāsına olan *maḏrib*’ıñ ve ‘ālet-i ḏarb’ demek olan *mıḏrab*’ıñ cem’i, degnek ve kamaç gibi vuracak āletler. Bu münāsebetle ‘kānūn, ‘ūd ve ṭanbūr gibi sāz envā’ını çalgı için kullanılan şeyler’e denilir. (IV/354. s.).

mažāmīn: (< Ar.) *mažmūn*’uñ cem’i. Ma’nalar me’āller: *mažāmīn-i meḳātīb*. (IV/354. s.).

mažāk: (< Ar.) darlık: *def^α-i mažāk*. (IV/354. s.).

mažbaṭa: (< Ar.) muḥarrerāt-ı resmiyyeden birisiniñ ismidir! (IV/354. s.).

mažbūṭ: (< Ar.) zabṭ olunmuş, ele geçirilmiş, dā’ire-i taşarrufa alınmış: *evḳāf-ı mažbūṭa, bilād-ı mažbūṭa, naḳd-i mažbuṭ*. § Yazılmış, kayd edilmiş: *ifāde-i mažbūṭa*. § Toplu, dağınık olmayan. (IV/354. s.).

mażcer: (< Ar.) gönül daralacak, şıkılacak yer. Cem'i *mażācir*. (IV/354. s.).

mażca': (< Ar.) yatacak yer; mecāzen 'mezār, kabir' ma'nasında kullanılır. Nevvaru'llāhu mażca'ahū = Allāh yatdığı yeri nūrlandırın. Cem'i *mażāci'*. (IV/354. s.).

maḍhek: (< Ar.) gülünecek adam, mashara, şoytarı. Cem'i *maḍahik*. (IV/354. s.).

mażarrat: (< Ar.) ziyān, zararlı şey. *Menfa'at*'ın zıddı. (IV/354. s.).

maḍrūb: (< Ar.) darb olunmuş, dövülmüş, dayak yemiş: *ḍarib u maḍrūb*. Ş Hesābın darb-ı 'ameliyyātında miqdārının çoğaldılması istenilen 'aded. Maḍrūbün fih = kendisine diğer bir 'adedin darb olunduğu 'aded. Maḍrūbeyn = yek-diğeriyle darb olunan iki 'adedden her biri. (IV/354. s.).

mażrūr: (< Ar.) zarara dūçār olmuş, zarar görmüş. (IV/355. s.).

mażrūs: (< Ar.) örülerek yapılmış, örülmüş şey: *çāh-ı mażrūs*. (IV/355. s.).

mażmaza: (< Ar.) şuyu ağıza çalkamak. "Dad"lar "zı" gibi

okunur: *mażmaza vü istinşāk*. (IV/355. s.).

mażmūn: (< Ar.) zamm olunmuş, 'ilāve edilmiş Ş zamme ile ya'nı ötre ile okunan harf. (IV/355. s.).

mażmūn: (< Ar.) ödenmiş, ödenmesi lāzım gelen şey Ş me'al, mefhūm, ma'nā, añaşılan şey: *mazmūn-ı beyit, mazmūn-ı 'arīza, mazmūn-i şī'r, mazmūn-ı kelām*. Ş Nükteli, cināslı, şan'atlı söz: *mazmūn-ı bīkr*. Mażmūn-perdāz = mażmūn tertīb edici, eden. Cem'i *mażāmīn*. N'ola *dēvşirse*⁵²⁴⁵ *beķāyāsını mażmūnlarınıñ / Hāme taḥşil-i kemālātda Bāķi kuludur* (Sābit: Kt. 6). (IV/355. s.).

mażīk: (< Ar.) dar yer Ş dar, zör, şıkı iş: *emr-i mażīk*. (IV/355. s.).

maṭābiḥ: (< Ar.) *maṭbah*'ın cem'i. Yemek pişirilecek maḥaller. (IV/355. s.).

maṭābi': (< Ar.) *maṭba'a*'nın cem'i: *maṭābi'-i mevcūde*. Müfredine bakmalı. (IV/355. s.).

maṭāf: (< Ar.) ṭavāf edecek yer, eṭrāfı dolaşıp ziyāret olunacak maḥall: *maṭāf-ı enbiyā, maṭāf-ı ḳudsiyān*. Zamm-ı mīm ile isti'māli pek yañlıştır. *Mey-hāneyi seyr etdim 'uşşāka maṭāf olmuş / Teklīf ü*

5245 Dīvānda: dūşirse.

tekellüfden sükkânı mu'âf olmuş (Şeyh Gâlib: Ms. 5/1). (IV/355. s.).

maṭālib: (< Ar.) *maṭlab*'iñ cem'i. Taleb olunan şeyler: *maṭālib-i meşrû'a, nâ'il-i maṭālib*. (IV/355. s.).

maṭālî': (< Ar.) *maṭla*'nın cem'i: *maṭālî'-i nücûm*. (IV/355. s.).

meṭā'ib: (< Ar.) güzide, seçilmiş şeyler. Bu lafzıñ müfredi yokdur. (IV/355. s.).

maṭbah: (< Ar.) yemek pişirilecek maḥall: *maṭbah kedisi*. (IV/355. s.).

maṭba'a: (< Ar.) kitâb, gazete ve evrâk basılacak yer. Yañlış olarak *maṭba'a-hâne* dememeli. (IV/355. s.).

maṭbûḥ: (< Ar.) ṭabḥ olunmuş, pişirilmiş şey: *ṭa'âm-ı maṭbûḥ*. (IV/355. s.).

maṭbû': (< Ar.) ṭab' olunmuş, basılmış: *risâle-i maṭbû'a, kitâb-ı maṭbû'*. Cem'i maṭbû'ât = basılmış şeyler, kitâb, gazete ve her türlü evrâk-ı sâ'ire. Maṭbû'ât idâresi = gazetelere, maṭba'alara müte'allik umûr ve meşâlihi rü'yet eden dâ'ire-i resmiyye. Ş Hüsni-i ṭabî'ata muvâfık, laṭîf, ṭab'a hõş gelen, maḳbûl, begenilmiş: *endām-ı maṭbû', ṭavr-ı maṭbû', kâmet-i maṭbû'a*. || 'Aceb *maṭbû' u dil-keşdir ser-â-pâ hüsni-i endāmı* (Nef'î: K. 21/31). (IV/355. s.).

maṭḥûn: (< Ar.) ṭahn olunmuş, degirmende öğüdülmüş. (IV/356. s.).

maṭar: (< Ar.) yağmur. Cem'i *emṭār*. (IV/356. s.).

maṭrân: (< Ar.) ṭā'ife-i Naşārâ'nın büyükleri, piskopos, metropolid gibi büyük pāpâsları. Kesr-i mîm ile de cā'izdir. (IV/356. s.).

maṭara: (< Ar.) kırba, içine şu konulacak kâp, huşûşuyla yol için meşinden yapılan şu kâbı. (IV/356. s.).

maṭraḥ: (< Ar.) ṭarḥ edecek yer Ş mevki', tertîb-gâh. Cem'i *maṭāriḥ*. (IV/356. s.).

maṭrûḥ: (< Ar.) ṭarḥ olunmuş, kurulup, yapılmış: *kaşr-ı maṭrûḥ-ı dil-pesendî*. Ş Atılmış, bırakılmış. Hesâbda 'büyük 'adedden küçük 'adedi çıkarmağa' denilir. Maṭrûḥün minh = kendisinden küçük 'aded ṭarḥ olunan büyük 'aded. (IV/356. s.).

maṭrûd: (< Ar.) ṭard olunmuş, çıkarılıp ırak edilmiş, kovulmuş. Maṭrûdiyyet = maṭrûdluk, kovulmaklık. Cem'i *maṭrûdîn*. Mektebden *maṭrûd, me'mûriyyetden maṭrûd*. (IV/356. s.).

maṭ'ûn: (< Ar.) ṭa'n olunmuş, zemm ve ta'yîb edilmiş Ş 'ṭā'ûn' denilen 'illete

tutulmuş. Maṭ'ūnen = vebāya tutularak. *Maṭ'ūnen vefāt etti.* (IV/356. s.).

maṭfī': (< Ar.) iṭfā edilmiş, söndürülmüş. Aşlı *söğündürülmüş.* (IV/356. s.).

maṭleb: (< Ar.) taleb olunan şey, merām, maḳṣad § baḥş, mes'ele. (IV/356. s.).

maṭla': (< Ar.) ṭulū' edecek, başgösterip görünecek maḥall: *maṭla'-ı şems.* § Bir manzūmeniñ ilk beyit mısra'ı. Hüsn-i maṭla' = gazelde maṭla'ı ta'ḳīb eden beyt-i latīf. *Deycūr-ı hicri maṭla'-ı nūr-ı sürür eder / Āh-ı derūnu meş'ale-i şubḥ-gāh eden* (Neccār-zāde). (IV/356. s.).

maṭlūb: (< Ar.) taleb olunan, istenilen şey § biriniñ almağa ḥaḳḳı olan şey, alacak. Cem'i *maṭlūbāt.* (IV/356. s.).

maṭmaḥ: (< Ar.) göz dikilen şey, göz koyulan yer, gözü ḳaldırıp bakacak maḥall: *maṭmaḥ-ı naẓar.* Cem'i *maṭāmih.* (IV/357. s.).

maṭmūr: (< Ar.) toprak altına ḳonulmuş, gömülmüş. (IV/357. s.).

maṭmüre: (< Ar.) maḥzen gibi yer altında ḥubūbāt ve eşyā-yı sâ'ire şaḳlanmağa maḥşūş maḥall §

mezār, ḳabir: *maṭmüre-i fenā, maṭmüre-i nisyān.* (IV/357. s.).

maṭmū': (< Ar.) ṭama' olunmuş, ḥırs ile ārzū olunan her şey. (IV/357. s.).

maṭvī: (< Ar.) dürülmüş, bükülmüş. Maṭviyyen = bükülerek, dürülerek. Maṭviyyen taḳdīm ḳılınan 'arz-ı ḥāl. (IV/357. s.).

maṭhare: (< Ar.) fi'l-aşl içinde yıḳanılıp kesb-i ṭahāret olunacak maḥall, ḡusl-ḥāne, *maṭara* gibi şu ḳabına ıtlāḳı ḡālibdir. Faşīḥi kesr-i mīm ile *miṭhara*'dır ki 'içine şarāb veyā taṭaḥḥur için şu ḳonulan ḳap' demekdir. (IV/357. s.).

maṭiyye: (< Ar.) binmeye şālih ḥayvān, binek ḥayvānı, dābbe. Maṭatiyye-rān = bindiği ḥayvānı yola sürücü, süren. Cem'i *maṭāyā.* *Yā Rab ne maṭiyyeyle gezer ḳālīb-ı 'ālem* (Lā⁵²⁴⁶). (IV/357. s.).

maẓāhir: (< Ar.) *maẓhar*'ıñ cem'i, eşyānıñ zāhir olduğu maḥaller. (IV/357. s.).

maẓrūf: (< Ar.) zarflanmış, zarf içine ḳonulmuş. Maẓrūfen = zarflı, ḳaplı olarak. (IV/357. s.).

maẓalle: (< Ar.) gölgelik: *maẓalle-i ārām, maẓalle-nişīn.* (IV/357. s.).

mazille: (< Ar.) kıldan yapılan büyük çadır. (IV/357. s.).

mazınne: (< Ar.) bir şey'in vücudunun zannolunduğu yer, zan götüren: *mazınne-i sū*. Kesr-i zā ile olması semā'îdir kıyāsı olan "zā"nın fethiyledir āhirindeki "tā" mübālağaya mahmûldür. "Mazınnetü'l-kirāme" maḳāmında "mazınne-i kira" büsbütün yañlıştır. Doğrusu 'mazınne-i kerāmet' demektir. (IV/357. s.).

maznūn: (< Ar.) zannolunmuş, şüpheli: *bu işiñ maznūn olan neticesi*. Ş Kendisine bir cürüm isnād olunmuş, bir cürüm-i vākı'anıñ fā'ili zannédilmiş adam: *maznūn 'aleyh*. (IV/357. s.).

mazhar: (< Ar.) fi'l-aşl 'maḳall-i zuhūr' ya'nı 'bir şey'in zāhir olduğu yer' demektir. Nā'il, muvaffaḳ maḳāmında kullanılır. "Mazhar-ı iltifāt oldum. ‖ Mazhar-ı teveccüh oldum." gibi ta'bīrleriñ ma'nası 'iltifātıñ, teveccühüñ maḳall-i zuhūru oldum' demektir. Mazhariyyet = mazharlık, muvaffaḳiyyet. (IV/357. s.).

ma'a: (< Ar.) ba'zıları 'indinde bir şeyi şey-i āhere zamm eylemek, 'inde'l-ba'z 'muşāḳabat ve muḳārenet'

ma'nāsına mevzū' bir kelimedir ki *ile* ve *berāber* lafızlarıyla terceme olunur. Ma'a'l-memnūniyye = memnūniyyetle. Ma'a'l-iftihār = iftiḳār ile. Ma'a'-hazā = şunuñla berāber. Ma'a-fā'iz = fā'iz ile berāber. Ma'a-māfih = öyle olmakla berāber. Ma'a-ziyāde = fazlasıyla, bol bol. Ma'a'an = birlikte, berāber olarak. (IV/358. s.).

ma'ābid: (< Ar.) *ma'bed*'iñ cem'i, 'ibādetle maḳşuş maḳaller: *ma'ābid ü mesācid*. (IV/358. s.).

ma'abir: (< Ar.) *ma'ber*'iñ cem'i. Üstünden geçilecek kemerler, köprüler: *ṭuruk u ma'abir*. (IV/358. s.).

ma'ācīn: (< Ar.) *ma'cūn*'uñ cem'i, kıvāmlı devā'ī tatlılar. (IV/358. s.).

ma'ād: (< Ar.) maḳall-i rucū', 'avdet édilecek yer, 'ālem-i āḳiret: *mebde' vü ma'ād*. Yevm-i ma'ād = kıyāmet günü. Bu ma'nāda zamm-ı mīm ile okumaḳ yañlıştır. Ş İnşirāf édilen şey'e tekrār rucū' etmek, geri dönmek. *Bilmez ma'ādı bezm-i fenādan giden daḳī* (Rūḳī). (IV/358. s.).

ma'ādin: (< Ar.) *ma'den*'iñ cem'i. 'Altın ve gümüş ve emşāli cevāhir-i muḳtelife-i arzıyye ve bunlarıñ

zuhûr ettikleri maḥaller' demektir. Şibh-i ma'âdin = filizzâta beñzeyen ma'denler. (IV/358. s.).

ma'âz: (< Ar.) ilticâ edecek, sığınacak maḥall. Ma'âza'llâh = 'Allâh'a sığınmak' ma'nâsına bir terkîb-i 'Arabîdir ki icâbına göre mütekellim için şarf olunduğu gibi muḥâtab ve gâ'ib hakkında da îrâd olunur. (IV/358. s.).

ma'âric: (< Ar.) *mi'râc*'iñ cem'i. Merdivenler: *mi'râc-ı kemâl*. (IV/358. s.).

ma'ârif: (< Ar.) *ma'rifet*'iñ cem'i: *ma'ârif-i cüz'iyye*, *ma'ârif-i şettâ*. Ma'ârif nezâret-i celîlesi = ma'ârif-e 'â'id umûr ve ḥuşûşâtı rû'yet ve mekâtib-i resmiyyeyi idâre eden dâ'ire-i celîle-i resmiyye. Ma'ârif-perver = ma'ârif-iñ terakķisine ḥidmet eden, neşr-i ma'ârif-e çalışan. Ma'ârif-perverî = ma'ârif-perverlik. Ma'ârif-perverâne = ma'ârif-pervercesine. *Bâzârda kâlâ-yı ma'ârif şatılır mı* (Vâşîf: G. 124/9)?. (IV/358. s.).

ma'âş: (< Ar.) medâr-ı ta'ayyüş, dirlik, geçinecek şey, aylık. 'Akl-ı ma'âş = kazanç fikri. Cem'i *ma'âşât*. (IV/358. s.).

ma'âşir: (< Ar.) *ma'ser*'iñ cem'i. Cemâ'atler, gürûhlar: *ma'âşir-i Müslimîn*. (IV/359. s.).

ma'âşî: (< Ar.) *ma'siyet*'iñ cem'i. Evâmir-i dîniyyeye 'adem-i itâ'at şüretiyle vukû'-bulan günâhlar: *irtikâb-ı ma'âşî*. (IV/359. s.).

ma'âlim: (< Ar.) *ma'lem*'iñ cem'i; 'aķâ'id-i dîniyyeden ma'dûd olan kazâyâ, mesâ'il ş 'ilim mevzu'ları ki 'kendisiyle bir şey istidlâl olunan eserler, nişâneler' demektir. Yol nişânı gibi: *ma'âlimü'l-hayr*, *ma'âlimü'l-yaķîn*. Müfredi hîç kullanılmaz. Lisânımızda 'maẓınne' ma'nâsına îrâd olunamaz. (IV/359. s.).

ma'âlî: (< Ar.) 'kesb-i şeref ve derece-i refî'a' ma'nâsına olan *mu'lât*'iñ cem'idir ki ekşeriyâ isim olarak 'ma'nevî yücelikler ya'nî 'ulviyyete müte'allik umûr, aḥvâl, keyfiyyât' ma'nâsında ve derecât-ı 'âliyât-ı ma'ârif maķâmında kullanılır. Müfredi hîç kullanılmaz. *Meyl-i ma'âlî*, *kesb-i ma'âlî*, *zât-ı ma'âlî-i simât*, *nâm-ı ma'âlî-i ittisâm*. "Ma'âlî-i umûr" gibi terkîblerde 'mekâsibü's-şeref' ma'nâsını ifâde eder. (IV/359. s.).

ma'ānī: (< Ar.) *ma'nā*'nın cem'i, me'aller: *ma'ānī-i daḳīḳa*, *ma'ānī vü mezāyā*. § 'Ulūm-ı edebiyeden bir 'ilimdir ki mebādisi mesā'il-i naḥviye ve luḡaviyyeden 'ibāret olup lafzıñ muḳteżā-yı hāle muṭābaḳatını bildiren ḥālātdan bahş eder. (IV/359. s.).

ma'āyış: (< Ar.) *ma'īšet*'iñ cem'i. Geçinmeye medār olan nesneler. *Me'a'ış* tarzında yazmamalı. (IV/359. s.).

ma'bed: (< Ar.) 'ibādet edecek yer, cāmi', mescid: *ma'bed-i İslām*. Cem'i *ma'ābid*. (IV/359. s.).

ma'ber: (< Ar.) bir cihetden diğere cihete geçmek için yapılmış şey, geçid, köprü. Cem'i *ma'ābir*. (IV/359. s.).

ma'būd: (< Ar.) kendisine 'ibādet olunmuş, Tañrı: *ma'būd-ı ḥaḳīḳī olan Allāh-ı Zül'celāl*. (IV/359. s.).

ma'tūh: (< Ar.) 'ateh getirmiş, bunamış adam. Fārisīde 'fertūt' dēnilir. Pīr-i ma'tūh Mecelle-i celīle-i ma'tūhu şöyle ta'rīf ediyor: *Ol kimsedir ki fehmi ḳalīl, kelāmı müşevveş, tedbīri fāsīd ola*. (IV/359. s.).

ma'cūn: (< Ar.) afyōn, beng, ḥaşḥaş gibi müskir mevādd veyāḥūd eczā-yı devā'iyye ve bahārāt ile tertīb

olunarak ḳaynadılan ḳivāmlı tatlılar § *lökün* gibi yağlı ḥamur ḥālinde şeyler: *cāmcı ma'cūnu*, *boyacı ma'cūnu*. Cem'i *ma'ācīn*. (IV/359. s.).

ma'delet: (< Ar.) cevır ve 'özır etmeyip nüfūs ve 'uḳūlde istiḳāmeti ḳā'im olan emir ve ḥāleti icrā, dād u inşāfı iltizām etmek ve 'adl u ḥaḳḳ ile ḥükm eylemektir ki lisānımızda "adālet etmek" dēnilir. Ma'delet-güster = ma'delet yayıcı. Ma'delet-perver = ma'delet şāhibi, ma'delet ḥāmisi. Ma'delet-perverī = ma'delet-perverlik. Kesr-i dāl ile telaffuзу cā'izdir. (IV/360. s.).

ma'den: (< Ar.) fi'l-aşl kesr-i dāl iledir. Yer altında mevcūd olan altın, gümüş, bakır ve emşāli cevāhir-i arziyyeniñ bulunduğu yer, kân ve ocak § öyle yerlerden çıkarılan cevāhir, filizzāt: *ma'den ṭabaḳ*, *gümüş ma'deni*, *ma'den şuyı*, *eski ma'den*, *ma'den kömürü*. § Mecāzen her nesneniñ mekân-ı aşlīsine ıtlāḳ olunur: *ma'denü'l-ḥayr ve'l-kerem*, *ma'den-i müriüvvet*, *ma'den-i 'irfān*. Ma'denī = ma'dene mensūb. Cem'i *ma'deniyyāt*. *Dīde-i pür-ḥūnum etdiñ ma'den-i elmās-ı eşḳ / Reng-i rü-yı şīşe-i pür-inkisārımdan şaḳm* (Nā'ili-i Ḳadīm: G. 246/4); *Ruḥunda bādeden*

yariñ ki āb u tāb olur peydā / Derūnumda benim bir ma'den-i sīm-āb olur peydā (Şeyh Ğālib⁵²⁴⁷). (IV/360. s.).

ma'dūd: (< Ar.) sayılmış, sayılan şey Ş 'ad ve i'tibār olunan. Eyyām-ı ma'dūdāt = kurbān bayramının birinci gününden sonra gelen üç gün. (IV/360. s.).

ma'dil, ma'dül: (< Ar.) 'udül edilecek yer, şapılacak mahall Ş ba'zı kelimāt-ı Fārisiyyede yazılıp da okunmayan "vāv, yā" harfleri. (IV/360. s.).

ma'dūm: (< Ar.) yok. *Mevcūd* muḳābili. En-nādirü ke'l-ma'dūm = nādir olan şey yok gibidir. Ma'dūmiyyet = ma'dūmluk, yokluk. Cem'i *ma'dūmāt*. (IV/360. s.).

ma'zeret: (< Ar.) fi'l-aşl 'irād edilen 'özür ve bahāneyi qabūl etmek, ma'zūr tutmak' ma'nāsınadır. Lakin lisānımızda 'özür, bahāne maḳāmında kullanılır: *serd-i ma'zeret, beyān-ı ma'zeret*. Kesr-i zāl ile de telaffuzu cā'izdir. Ma'zeret-mend = 'özürlü, 'özür şāhibi. Ma'zeret-mendī = 'özürlülük. Ma'zeret-hāh = ma'zūr tutulmak isteyen, 'özür dileyen. (IV/360. s.).

ma'zūr: (< Ar.) 'özürülenmiş, 'özür getirilmiş, 'özürlü olan. *Görmek, tutmak* mādeleriyle kullanılır. *Beni ma'zūr tutuñuz. || Onu ma'zūr gördüler*. (IV/360. s.).

ma'rec: (< Ar.) merdiven (nerdübān), çıkacak yer. Vāsiṭa-i 'urūc olan ālete 'mi'rāc' da dēnir. Cem'i *ma'āric*. (IV/361. s.).

ma'raz: (< Ar.) mahall-i 'arz, bir şey 'arz olunup görülen yer. Türkçesi 'sergi, bāzār' demektir. *Ma'raz, sergi* kelimeleri mevcūd iken onların yerinde 'Arabların aşlā kullanmadıkları *meşher* lafzını kullanmağa hīç lüzüm yokdur. (IV/361. s.).

ma'rifet: (< Ar.) bilmek: *ma'rifet-i ḥaḳḳ, ma'rifet-i nefis*. 'İlim ile ma'rifet beynindeki fark *beşā'ir*'de şüret-i ātīde gösterilmiştir. Ma'rifet bir şeyi tefekkür ve eşerini tedebbür ile bilmekten 'ibāret olmağa 'ilmiñ mefhūmundan eḥaşşdır, bunuñ muḳābili *inkār* ve 'ilmiñ muḳābili *cehl*'dir. 'İlm vech-i küllī ile ve *ma'rifet* vech-i cüz'ī ile bilmektir. Bu cihetle Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a ma'rifet isnād olunmaz. Lisānımızdaki şüret-i isti'māline göre yalnız 'bilgi' ma'nāsını değil 'hüner, şan'at' gibi

ma'naları da ifāde eder. Ma'rifet-perver = 'şāhib-i ma'rifet, hünerli' demektir. Cem'i *ma'ārif*. (IV/361. s.).

ma'reke: (< Ar.) cenk edilecek yer, meydān-ı harb. Cem'i *ma'ārik*. (IV/361. s.).

ma'rūz: (< Ar.) 'arz olunmuş, nazara ve karşıya konulmuş: *ma'rūz-ı sāḥa-i temāşā*, *ma'rūz-ı dā'ileridir*, *güneşe ma'rūz*, *ber-vech-i ma'rūz*. Cem'i olan ma'rūzāt = dā'imā küçükler tarafından büyüklere karşı vukū'-bulan ifādāt-ı şifāhiyye ve taḥrīriyyeye ıtlāk olunur. (IV/361. s.).

ma'rūf: (< Ar.) bilinmiş, bilinen şey: *şahş-ı ma'rūf*, *zēvāt-ı ma'rūfe*. Ş 'Aklıñ idrāk, şer'in tecvīz ve taḥsīn ettiği fi'l ve 'amel. Bunuñ zıddı olan münker = "akıl ve şer'in red ve nehy ettiği 'amel' demektir. Emr-i bi'l-ma'rūf = ma'rūf ile emr. Nehy-i 'ani'l-münker = münkerden nehy. *Bār-gāhıñ merkez-i icrāsıdır / Emr-i bi'l-ma'rūf u nehy-i münkeriñ* (Ḥamdī). (IV/361. s.).

ma'zūl: (< Ar.) 'azl edilmiş, me'mūriyyetinden ve manşıbından çıkarılmış. Ma'zūliyyet, ma'zūlī = ma'zūlluk. *Ma'zūliyyet ma'āşı*.

Ma'zūlen = ma'zūl olarak, 'azl olunarak. Üslub-ı Fārisī ile cem'i *ma'zūlān*, 'Arabī cem'i *ma'zūlīn*. (IV/361. s.).

ma'şer: cemā'at, zümre, ṭā'ife: *ma'şer-i enbiyā*, *ma'şer-i fuḳahā*, *maş'er-i Müslümīn*. (IV/362. s.).

ma'şūk: (< Ar.) çok sevilmiş, sevgili. Mü'ennesi *ma'şūka*'dır. Ma'şūkiyyet = maşūkluk. (IV/362. s.).

ma'ş: (< Ar.) iştilāḥāt-ı tıbbiyyedendir. 'Bir 'illet veyā mādde-i mü'eşşireniñ te'sīr-i şedīdi ile 'adalatıñ tutulmasına, bozulmasına' denilir. (IV/362. s.).

ma'şar: (< Ar.) üzüm ve şūşām gibi şeyleriñ şıkılıp şuyu ve yağı alınacak maḥall. Ma'şara da bu ma'nāya luḡatdır. (IV/362. s.).

ma'sūr: (< Ar.) şıkılmış, şuyu yāḥūd yağı çıkarılmış şey. (IV/362. s.).

ma'sūm: (< Ar.) 'işmetle muttaşif, 'ırz ve nāmūsa muḡāyir olan fi'l ve 'amelden çekinen Ş günāhsız ve suçsuz Ş çocuk. Şıfat olarak isti'māl olunduḡda "işmetle muttaşif, 'işmetli' ma'nası irāde olunur: *şabī-i ma'sūm*, *tıfl-ı ma'sūm*. Ma'sūmāne = ma'sūmcasına. Ma'sūmiyyet = ma'sūmluk. (IV/362. s.).

ma'siyet: (< Ar.) evāmir-i dīniyyeye itā'atsizlik, günāh. Cem'i *ma'āšī* teşdid ile ğalaṭdır. *Envār-ı mağfiret eder imhā-yı ma'siyet / Ehl-i kemal zulmet-i ğayzı kezīmdir* (Nevşehirli Hikmet). (IV/362. s.).

ma'tūf: (< Ar.) 'atf olunmuş, meyl etdirilmiş, çevirilmiş: Gözleri semāya ma'tūfdur. § İsnād olunmuş: *Filāna ma'tūf olan kabāhat*. (IV/362. s.).

ma'füvv: (< Ar.) 'afv olunmuş, şuçu bağışlanmış: *Mir'āt-ı dilde şüret-i ihlāsa kıl nazār / Ma'füvvdür merāsime dā'ir kuşurumuz* (Nābī). (IV/362. s.).

ma'kūd: (< Ar.) 'aḳd olunmuş, bağlanmış, bağlı. Ma'kūdün-'aleyh = bir 'aḳdın icrāsından maḳşad-ı aṣlī olan huşuş. (IV/362. s.).

ma'kūl: (< Ar.) 'aḳıl ile bilinmiş, 'aḳla ḳarīb, aḳla muvāfıḳ 'aḳlın begendigi şey. Ma'kūlāt = 'aḳlın idrāk ettiği huşuşāt. Ma'ḳūliyyet = ma'ḳūlluk, emr-i ma'ḳūl ifāde-i ma'ḳūle. *İdrākıñ eger var ise ma'ḳūl-şinās ol* (Cevrī: G. 158/2). (IV/362. s.).

ma'kūs: (< Ar.) 'aks olunmuş, tersine çevirilmiş, ters. Māddiyyāt ve ma'neviyyātda ḳullanılır: *cāme-i ma'kūs*. Ma'kūsen = makūs, ters

olarak. *Ma'kūsen mütenāsib*. (IV/362. s.).

ma'lūl: (< Ar.) 'illetlenmiş, 'illetli, hastalıklı. Ma'lūlen = ma'lūl olarak. Ma'lūliyyet = ma'lūlluk, saḳaṭlılık. Cem'i *ma'lūlīn*. (IV/363. s.).

ma'lūm: (< Ar.) belli, bilinmiş, bilinen şey. Fi'l-i ma'lūm = fā'ili zāhir olan fi'l. Cem'i olan *ma'lūmāt* 'hem bilinen şeyler, hem 'ilm ve hüner' ma'nāsına ḳullanılır. Ma'lūmiyyet = ma'lūmluk, meydānda olmaklık, āşikārelik. Ma'lūmāt-fürüş = 'ma'lūmāt şatıcı, şatan' demektir ki maḳām-ı tezyīfde ḳullanılır. (IV/363. s.).

ma'mūr: (< Ar.) ḫarāb'ın zıddı. Şerefli, şenlikli, ıslı, ābādān: *beyt-i ma'mūr, belde-i ma'müre, ḳaşaba-i ma'müre, şehir-i ma'mūr*. (IV/363. s.).

ma'müre: (< Ar.) ma'mūr olan yer, ābādān maḫall: *ma'müre-i 'ālem, ma'müre-i cihān*. (IV/363. s.).

ma'mūl: (< Ar.) yapılmış, i'māl olunmuş: *gümüştēn ma'mūl bardaḳ, fīl dışından ma'mūl baston, billürdan ma'mūl kāse*. Cem'i olan *ma'mūlāt* 'makine yāḫūd el ile işleyerek yapılmış eşyā vesā'ire' demektir: *ma'mūlāt-ı şinā'iyye*. Ma'mūlün-bih = kendisiyle 'amel olunan, destūrü'l-

amel tutulan şey, kavānīn ve emsālī gibi. (IV/363. s.).

ma'nā: (< Ar.) kelimeniñ, kelāmıñ delālet etdiği şey; muḳābiline elfāz vaż' olunan şūret-i zihniyye. *Mefhūm* bundan e'ammdır. Lisānımızda hem muḳābiline elfāz konulabilen şuver-i zihniyye hem elfāz ile tebyīn ve teblīge muḳtedir olunamayan efkār ve ḥissiyāt-ı daḳīka-ı rūḥāniyye maḳāmında kullanılır: *ma'nā-yı beyit, ma'nā-yı maḳşūd*. Nazımda ba'zen üslūb-ı Fārisīde *ma'nī* tarzında da isti'māl olunur. Ma'nen = zāhiren degil, ma'nā cihetiyle. Ma'nī-dār = ma'nālı, bī-hūde ve boş degil. Bī-ma'nā = ma 'nāsız, bī-hūde, boş. Cem'i *ma'ānī*. § 'Rü'yā' demektir: 'ālem-i ma'nā. || *Ey pādīşeh-i serīr-i dāniş / Vey ḥusrev-i bār-gāh-ı ma'nā* (Nef'i: Kt. 2/1). (IV/363. s.).

ma'nevī: (< Ar.) ma'nāya mensūb, şūrī ve cismānī olmayıp mücerred, rūḥānī olan, māddiyyāt ile bilinmeyen: *feyż-i ma'nevī, emr-i ma'nevī, aḥvāl-i ma'nevīyye, te'sīrāt-ı ma'nevīyye*. Veled-i ma'nevī = āḥiret çocuğu, cān evlādı. Cem'i *ma'nevīyyāt*'dır ki 'ma'nevī olan

ḥuşūşāt' demektir. Ma'neviyyūn = İlāhiyyūn gibidir. (IV/363. s.).

ma'vune, ma'ūna: (< Ar.) 'yardım, imdād' ma'nāsındır. Lisānımızda liman dāḥilinde ve ḳarā-yı mütecāvire sāḥilinde eşyā nakli için kullanılan vāsīta-i nakliyye-i bahriyyeye ıtlāk olunur ki beyne'l-'avām taḥrīf ile 'mavune' denilir. Bu ma'nāda müvelledātdan ma'dūddur. (IV/364. s.).

ma'hūd: (< Ar.) 'ahd olunmuş, 'ahd olunan. Ekşeriyā zikri geçen veya ma'lūm olan bir şey, bir şahıṣ ḥaḳḳında tehekkümen kullanılır: *ma'hūd ḳalfa*. (IV/364. s.).

ma'iiyyet: (< Ar.) berāberlik, birlikte bulunma; refāḳat edilen adamıñ dūnunda ya'nī emri altında bulunuş: *nevāḥī müdürleri ḳazā ḳā'im-i maḳāmlarınıñ ma'iiyyetindedir, ma'iiyyet me'mūru, ma'iiyyet vapuru*. (IV/364. s.).

ma'īşet: (< Ar.) mābihi'l-ḥayāt olacak, kendisiyle geçinilip ta'ayyüş olunacak nesne ki Türkçede *dirlik* ta'bīr olunur ve 'geçinmek' ma'nāsında da kullanılır: *medār-ı ma'īşet, esbāb-ı ma'īşet, vüs'at-ı ma'īşet, te'mīn-i ma'īşet*. Cem'i *ma'āyiş*. (IV/364. s.).

ma'īn: (< Ar.) şāf akar şu: *mā-yı ma'īn*.

Ş Hendese ıstılāhātındandır. Şekl-i ma'īn = iki zāviyesi hādde, diğer iki zāviyesi münferice olan dört müsāvī dıl'ı hāvī şekl-i hendesīdir ki 'baklava resmi' demektir. Şibh-i ma'īn = dıl'eyn muḳābilini hem müsāvī hem mevāzī olup iki dıl'ı küçük ve müsāvī diğer iki dıl'ı büyük ve yek-dīgere müsāvī olarak zāviyeleri kā'ime olmayan 'şekl-i müstevī' demektir. (IV/364. s.).

ma'yūb: (< Ar.) 'ayıplanmış, 'ayıplı şey: *fi'l-i ma'yūb, kār-ı ma'yūb, 'ādet-i ma'yūbe*. Ma'yūben = 'ayıplı, 'ayıplanmış olarak. (IV/364. s.).

mağārib: (< Ar.) *mağrib*'iñ cem'i, güneşin ufūl edeceği ya'nī batıp görünmez olacağı yerler. (IV/364. s.).

mağāra: (< Ar.) dağlarda, kayalarda hücre tarzında bulunan oyuk ve yarık yer, in. Cem'i mağārāt: *mağārāt-ı şuhūr, mağārāt-ı cibāl*. Lisānımızda diğer cem'i olan *mağāyir* hiç kullanılmaz. (IV/364. s.).

mağāzī: (< Ar.) gāzīleriñ menākıbı, dāstānı; gāzālara dā'ir hikāyeler, fıkralar. Kitābü'l-mağāzī = menākıb ve hikāyāt-ı guzātı hāvī kitāb. Gāzī-i ebü'l-mağāzī = 'gāzāya mütē'allik

menākıb şāhibi gāzī' demektir. (IV/364. s.).

mağāfir: (< Ar.) *mağfir*'iñ cem'i, zırhlı külāhlar, başlıklar: *mağāfir-i cenk-āverān*. (IV/365. s.).

mağāk: (< F.) çukur, hufre, mezār. Mağākçe = küçük çukur, çukurcuğ. (IV/365. s.).

mağben: (< Ar.) ıstılāhat-ı tıbbiyyedendir. Kaşık, uyluk dibi. Cem'i *mağābin*. (IV/365. s.).

mağbūt: (< Ar.) gıbta olunmuş, imrenilmiş, kışkanılmış. Mağbūt-ı emşāl = emşāline gıbta vören. (IV/365. s.).

mağbūn: (< Ar.) mu'āmelede, alışverişde aldanmış, gabne uğramış. (IV/365. s.).

mağdūr: (< Ar.) ğadr görmüş olan. Mü'enneşi *mağdūre*'dir. Mağdūriyyet = mağdūrluk, mağdūr olmak. (IV/365. s.).

mağdanos⁵²⁴⁸: (< Yun.⁵²⁴⁹) ma'rūf hāşiyyetli nebāt. Muḥarrefi *maydonos* ba'zı muteşallifin-i kadīme tarafından iş-bu nebātın ismi *mi'de-nüvāz* tarzında yazılması hāşiyyeti i'tibāriyle olsa gerektir. (IV/365. s.).

5248 TDK: Maydonoz.

5249 TDK: Rumca. Kāmūs-ı Türkî: Yunanca. Kubbealtı: Yunanca.

mağrib: (< Ar.) güneşin gürüb ettiği, batıp görünmez olduğu yer, batı Ş garb tarafı. *Afrika kıt'asınıñ sevāhıl-i şimāliyye-i ġarbiyyesi*. Mağrib-i ednā = Trablusgarb. Mağrib-i evsaṭ = Tunus, Cezā'ir. Mağrib-i aḡṣā = Fās, Merākeş. Şalātü'l-mağrib, şalāt-i mağrib = aḡṣām namāzı. Cem'ī mağārib. Mağribī = mağribe mensüb, mağribli, Faslı. *Māl bulmuş mağribī gibi* (kelām-ı meşhūr). (IV/365. s.).

mağrūr: (< Ar.) aldanmış, aldadılmış Ş gürürlanmış, kibirli, nefisini begenen. Mağrūriyyet = mağrūrluk. Mağrūrāne = mağrūr olana yakışacak şüretde. (IV/365. s.).

mağrūs: (< Ar.) ġars olunmuş, toprağa dikilmiş: *şecer-i mağrūs, eṣcār-ı mağrūse*. (IV/365. s.).

mağrūk: (< Ar.) 'şuya batıp boğulmuş' ma'nāsına *ğarḳ* lafzından uydurma bir ism-i mef'uldür. Şaḫīḫi *ğarīḳ* kelimesidir. Yañlış bir lafzı kullanmaḳdan ise "Mağrūḳan vefāt etti" gibi cümlelerde onu terk edip yerine *ğarīḳan* kelimesini isti'māl etmelidir. (IV/365. s.).

mağz: (< Ar.) dimāğ, beyin. Mağz-dār = mağzlı, beyin şāhibi, 'aḳıllı. Fāriside *mağzīne* de 'aynı ma'nāda

kullanılır. Ş Lüb, öz, iç. Mağz-ı bādām = bādemiñ içi. Mağz-ı fıstıḳ = fıstıḡıñ içi. (IV/366. s.).

mağzā: (< Ar.) ḳaşd, merām, fehvā. Mağzāsınca = fehvāsınca. El-yevm mehcürdür. (IV/366. s.).

mağsel: (< Ar.) ġusl edilecek yer, huşuşuyla meyyit yıkaḡağa maḡşuş maḡall. Cem'ī *mağāsıl*. (IV/366. s.).

mağsül: (< Ar.) ġusl olunmuş, yıkanmış. (IV/366. s.).

mağşüş: (< Ar.) ḫālīş ve şāfī olmayıp ḳarışık olan Ş bakır ve ma'ādin-i sā'ire ile ḳarışık altın ve gümüş: *zeheb-i mağşüş, leben-i mağşüş*. Sikke-i mağşüşe = gümüş ve bakır ile ḳarışık ḍarb olunmuş bir nev' aḳçedir ki 'metālik' dēnilir. Cem'ī olan mağşüşān = ekseriyā ḳarışık meskūkāt ḫaḳḳında kullanılır. (IV/366. s.).

mağşiyy: (< Ar.) ġaşy olmuş, bayılmış. Mağşiyyün-'aleyh = bayılmış, baygın. Mağşiyyen = bayılmış olduğu ḫālde, baygın olarak. (IV/366. s.).

mağşüb: (< Ar.) ġaşb olunmuş, şāhibiniñ ḫaber ve izni olmaḳsızın cebr ve zōr ile zabṭ ve aḫḫ edilmiş: *māl-i mağşüb, emvāl-i mağşübe*. Mağşübün-minh = ıṣṭılāḫ-ı fıḳıḫdan,

izin ve ruḥṣatı olmaksızın mālī aḥz ve ğaṣb olunan kimseye ıtlāk olunur. (IV/366. s.).

mağzebe: (< Ar.) ğaḥab ve ḥiddeti mūcib olan şey. (IV/366. s.).

mağzūb: (< Ar.) ğaḥab edilmiş olan. Mağzūbün-‘aleyh = kendisine ğaḥab olunmuş, ğaḥab gösterilmiş, diğeriñ ğaḥabına hedef olmuş olan. (IV/366. s.).

mağfiret: (< Ar.) Türkçesi *yarlıgamaḳ* ki 'Cenāb-ı Hakk kullarınıñ günāhlarını 'afv ve baḥş etmek' demektir: *mağfiret-i İlāhiyye*. (IV/366. s.).

mağfūr: (< Ar.) yarlığanmış, Cenāb-ı Allāh tarafından günāhı 'afv olunmuş. Mağfūrün-leh = 'aynı ma'nāyı ifāde eder. *Oḳundukça bu ṣi'r-i dil-peżīrim bezm-i 'ālemde / Eder zinde revān-ı 'Urḫ-i merḥūm u mağfūru* (Nef'ī: K. 35/43). (IV/366. s.).

mağlaṭa: (< Ar.) yañıltmaç, tağlīt-i zihin edecek saçma söz. Mağlaṭa-perdāz = mağlaṭa tertīb edici, eden. Mağāṭa-perdāzī = mağlaṭa tertīb edicilik. (IV/366. s.).

mağlūb: (< Ar.) ğalebe olunmuş, kendisine üstün gelinmiş, bir kuvvete karşı zebūn ḳalmış, şingın:

mağlūb-ı sevda, mağlūb-ı 'aşḳ. Mağlūbāne = mağlūb, şingın olana yakışacak şüretde. Mağlūbiyyet = bozğunluk, şingınlık, yılğınlık. (IV/367. s.).

mağlūk: (< Ar.) kilīdli, kilīdlenmiş. (IV/367. s.).

mağlūl: (< Ar.) şusuzluḳdan içi şıḳılmış, şıḳıntılı olan Ṣ boynu zincīrli. (IV/367. s.).

mağmūr: (< Ar.) şöhret ve şānı olmayan, nāmsız Ṣ harāb ve vīrān. *Ma'mūr*'uñ zıddı. Mağmūriyyet = her iki ma'nāya göre mağmūrluk. (IV/367. s.).

mağmūm: (< Ar.) ğamlanmış, tāsalanmış, kederlenmiş: *'āşık-ı mağmūm, ḳalb-i mağmūm*. Mağmūmiyyet = mağmūmluk, kederlilik. Mağmūmāne = mağmūmcasına. Ṣ Mecāzen buluṭlu, dumanlı, ḳapalı, şıḳıntılı havāya ıtlāk olunur: *Bugün havā pek mağmūm*. (IV/367. s.).

mefātih, mefātih: (< Ar.) *miḫṭāḫ*'iñ cem'i, anahtar, kilīd açacak āletler: *mefātihü'l-ğayb*. İkincisi ziyāde ḳullanılır. (IV/367. s.).

mefāḫir: (< Ar.) *mefḫar* ve *mefḫaret*'iñ cem'i, mā bihi'l-faḫr olan şeyler; kendisiyle övünülecek ḫaṣletler,

hâletler: *mefâhir-i eslâf*, *mefâhir-i İslâmiyye*, *mefâhir-i 'Osmâniyye*. (IV/367. s.).

mefârik: (< Ar.) 'başıñ tepesi' ma'nâsına olan *mefrak*'ıñ cem'i. Başıñ ortaları ki 'saçlarıñ bölük bölük olduğu yerler' demektir: *mefârik-i enam*, *mefârik-ı rical*. (IV/367. s.).

mefâsid: (< Ar.) *mefsedet*'iñ cem'i. (IV/367. s.).

mefâşıl: (< Ar.) *maşşâl*'iñ cem'i. Bedende kemikleriñ birbirine merbû bulunđu oynak yerler: *reşye-i mefâşiliyye*. (IV/367. s.).

meftût: (< Ar.) ufalanmış, pâre pâre olmuş. (IV/367. s.).

meftûh: (< Ar.) açılmış § zabt ve teshîr olunmuş: *bilâd-ı meftûha*, *kalâ'-ı meftûha*. § Fetha ya'nî üstün ile okunan harf: *lâm-ı meftûha*. (IV/367. s.).

meftûl: (< Ar.) fitîl gibi yapılmış, örölmüş, bükölü: *gîsû-yı meftûl*, *kâkiil-i meftûl*. (IV/367. s.).

meftûn: (< Ar.) mütehayyir, 'âşik: *meftûn-ı leţâfet*, *meftûn-ı cemâl*, *meftûn-ı hüsn ü ân*. Meftûnâne = meftûncasına. Meftûniyyet = meftûnluk. (IV/367. s.).

mefhâş: (< Ar.) kuş yuvası. Cem'i *mefâhiş*. (IV/368. s.).

mefhar, mefharet: (< Ar.) mâ bihi'l-fahr olacak şey, fahirlenecek mağall ve hâlet § fahirlenmek, övünölmek. Mefhar-ı kâ'inât = hatemü'l-enbiyâ 'aleyhi ekmelü't-tahıyyâ peygamberimiz efendimiz hâzretleri. Cem'i *mefâhir*. (IV/368. s.).

mefer: (< Ar.) kaçacak yer. (IV/368. s.).

mefred: (< Ar.) kocaman, büyük, iri. Bunu *mefret* tarzında yazmağda ma'nâ yokdur. (IV/368. s.).

mefrak: (< Ar.) vasaı-ı re's ki 'başıñ ortası, tepesi' demektir. Şaıñ etrâfa yol yol ayrıldığı yer. Cem'i olan *mefârik* ziyâde kullanılır. (IV/368. s.).

mefrûş: (< Ar.) ferş olunmuş, döşenmiş. Cem'i olan mefrûşât = seccâde, kilîm, halı, minder ve eşyâ-yı sâ'ire ma'nâsında kullanılır: *mefrûşât-ı beytiyye*. (IV/368. s.).

mefrûz: (< Ar.) farz kılınmış, farz olmuş: *şavm-ı mefrûz*, *du'â-yı mefrûz*, *şalât-ı mefrûza*. § Farz olunmuş, yok iken mevcûd hükmünde tutulmuş: *şahş-ı mefrûz*, *mâdde-i mefrûza*. (IV/368. s.).

mefrûğ: (< Ar.) dîğere fâriğ olunmuş, terk kılınmış. Mefrûğün bih = firâğ olunan arâzî-i emîriyyeye ve müsakkaḫât ve müsteğallât-ı sâ'ire. Mefrûğün leh = bedel ile kendisine bir şey'in ḥaḫḫ-ı taṣarruf ve temellükü firâğ olunmuş kimse. (IV/368. s.).

mefrûḫ: (< Ar.) fark edilmiş, ayrılmış. Lefîf-i mefrûḫ = 'Arabîde fâû'l-fi'li ile lâmü'l-fi'li ḥurûf-ı 'illetden olan mādde-i aṣliyye. (IV/368. s.).

mefsedet: (< Ar.) *maṣlaḫat*'in zıddı. 'İşe yaramamazlık ki bir şey'in veyâ bir ḥuṣûṣuñ tebâh veyâ fâsid olmasına sebep olan şey' demektir. Cem'i *mefâsid*. (IV/368. s.).

mefsaka: (< Ar.) maḥall-i fışḫ. (IV/368. s.).

mefsûḫ: (< Ar.) fesh olunmuş, ḥükmü ibtâl edilmiş, kaldırılmış: *nizâm-ı mefsûḫ*, *mādde-i mefsûḫa*. § Birbirinden ayrılıp dağıtılmış, bozulmuş: *binâ-yı mefsûḫ*, *seḫne-i mefsûḫa*. Mefsûḫiyyet = mefsûḫluk. (IV/368. s.).

maḫsal: (< Ar.) bedende kemiklerin birbirinden merbûṭ bulunduğu oynak yer: reṣye-i maḫsaliyye. Faṣḫi *maḫṣıl*'dır. Cem'i *mefâṣıl*. (IV/368. s.).

mefşûd: (< Ar.) kan alınmış, kan alınan. (IV/369. s.).

meftûr: (< Ar.) fıtratlandırılmış, yaratılmış: *secāyā-yı meftûre*. (IV/369. s.).

mef'ûl: (< Ar.) yapılmış, işlenmiş. Mef'ûliyyet = mef'ûllük. Mef'ûlün ṣarîḫ = müte'addî fi'liñ mef'ûlü. Mef'ûlün ğayr-i ṣarîḫ = lâzım ve meḫûl fi'liñ mef'ûlü. § Bir fâ'iliñ eṣer-i fi'li üzerinde zâhir olan şey. (IV/369. s.).

mefḫûd: (< Ar.) meydânda bulunmayan, vücûdu olmayan, yok: *biḏâ'ası mefḫûd*, *nukûdu mefḫûd*. Şaḫṣ-ı mefḫûd = ḥayât ve memâtı ma'lûm olmayan şaḫṣ-ı ğâ'ib. Mefḫûdiyyet = mefḫûdluk, yokluk. (IV/369. s.).

meflûc: (< Ar.) felç 'illette giriftâr olmuş, vücûdunuñ bir kısmı hareket-i irâdiyyeden sākaṭ ḳalmış, inmeli. Meflûcen = meflûc olarak. (IV/369. s.).

mefhûm: (< Ar.) fehmi olunmuş, anlaşılmuş § kelâmdan anlaşılın me'âl. *Ma'nâ* ile farklıdır. O māddeye de bakmalı. (IV/369. s.).

meḳâbir: (< Ar.) *maḳbere*'niñ cem'i, mezârlıklar. Maḳber = maṣdar-ı mîmî olup 'meyyiti defn eylemek' ma'nâsındır (IV/369. s.).

mekādīr: (< Ar.) *mikdār*'ın cem'i: *mekādīr-i muḳarrere*. Meḳādīr-i kīmyevīyye = eczā-yı mürekkebātın mikdār-ı nisbīleri. (IV/369. s.).

maḳarna⁵²⁵⁰: (< İt.) hamurdan ince düdük şeklinde yapılan ma'rūf ta'am. (IV/369. s.).

makāşş: (< Ar.) *mikaşş*'ın cem'i, bir şeyi kesmek için kullanılan ma'rūf alet. Lisānımızda müfredi kullanılmaz. *Maḳāşş*'ı *maḳaşş* tevehhüm edip ğalaṭ göstermek ve sonra faşīhi *mīm*'i kesriyledir demek 'abeşdir. (IV/369. s.).

maḳāşıd: (< Ar.) *maḳşad*'ın cem'i: *maḳāşıd-ı ḥayriyye*. Müfredine bakmalı. (IV/369. s.).

maḳāl: (< Ar.) kelām, söz: *ḥatm-ı maḳāl*, *ḥüsn-i maḳāl*, *īrād-ı maḳāl*. (IV/369. s.).

maḳāle: (< Ar.) yazılmış kelām, bend, 'ilmī yāḥūd edebī ve bir mes'eleye dā'ir ḳaleme alınan şey: *maḳāle-i fenniyye*, *maḳāle-i tıbbiyye*, *maḳāle-i mufaşşala*. Cem'i *maḳālāt*. Evvel ḥarf-i *maḳāle-i kūn* / *Āḥir nefes-i leb-i ta'ayyün* (Lā⁵²⁵¹). (IV/369. s.).

maḳālīd: (< Ar.) 'anahtar' ma'nāsına olan *miklād*'ın cem'i. Müfredi

kullanılmaz: *maḳālīd-i muḥabbet*. (IV/370. s.).

maḳām: (< Ar.) ḥāl-i ḳıyāmda iki ayağın durduğu yer, durulacak yer: *maḳām-ı şebāt*. Ş Cāh, mesned, manşıb: *maḳām-ı mu'allā-yı ḥilāfet-i İslāmiyye*, *maḳām-ı celīl-i şadāret*, *maḳām-ı vilāyet*, *maḳām-ı me'mūriyyet*, *maḳām-ı resmī*. Ş Kibār-ı evliyādan bir zātın mezārı: *Ka'betü'l-'uşşāk bāşed īn maḳām* / *Her ki nāḳış āmed īn cā şūd temām*⁵²⁵², Ḥazret-i Mevlānā (Muḥammed Celāle'd-dīn) Rūmī'niñ türbe-i şerīfesi ḳapısına mu'allak bulunan levḥa-i meşhūredir. Ş Hicāz, 'uşşāk, ḥüseynī, şabā gibi mūsīķī havālarından her biri. Cem'i *maḳāmāt*: *maḳāmāt-ı resmīyye*, *maḳāmāt-ı 'āliyye*, *maḳāmāt-ı mübāreke*, *maḳāmāt-ı mūsīķiyye*. (IV/370. s.).

maḳāme: (< Ar.) meclis Ş cemā'at ma'nāsındır. Bunuñ cem'i de *maḳāmāt*'dır. *Maḳāmāt-ı Ḥarīrī*. ‖ Meşhūr *Ḥarīrī Maḳāmat'ınıñ kırk maḳāmesini itmām edince Başra'dan Bağdād'a gelip bunları serāmedān-ı ubedāya 'arz eder*. (IV/370. s.).

maḳbere: (< Ar.) mezār, medfen, ölüleriñ defn edildiği ḳabristān:

5250 macaroni.

5251 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebvī: 3.

5252 (F.) Burası aşıklar makamıdır, her eksik gelen tamam çıkar.

maḳbere-i maḥşūşa. Cem'î *maḳābir*. Maḳbere = lisānımızda öteden beri 'hem mezār, medfen ve hem mezārılık ḳabristān' ma'nāsında kullanılmışdır. Naşıl ki Nergisî merḥūmuñ mişāl olan şu "Yā 'Ömer! Bu tūde-i maḳbere ḥāk-i māderimdir." 'ibāresinde de öylece ĩrād olunmuşdur. Bunuñ yerinde *maḳber* kelimesini kullanmaḳ pek yañlıştır. Zīrā ümmehāt-ı kütüb-i luḡaviyyede şarāḥaten zıkr olunduḡu vech ile maḳber = 'meyyiti defn eylemek' ma'nāsına maşdar-ı mīmīdir. Hıḳbir vech ve münāsebet ile 'mezār' ma'nāsını ifāde edemez ve hıḳbir vaḳit mezār mevḳi'inde ĩrād edilemez. Bunuñla berāber bu lafzı yañlış olarak bu mevḳi'de ḳullanmaḡa aşlā lüzüm yoḳdur. (IV/370. s.).

maḳbūr: (< Ar.) defn olunmuş, gömülmüş. *Medfūn* ziyāde kullanılır. (IV/370. s.).

maḳbūz: (< Ar.) ḳabz olunmuş, el ile alınmış. Maḳbūz senedi, maḳbūz-ı 'ilm ü ḥaberi = alınan şey'in yāḥūd paranın ḳabz olunduḡunu ḥāvī alan adam tarafından verilen mühürlü kāğıd. Cem'î *maḳbūzāt*. (IV/370. s.).

maḳbūl: (< Ar.) ḳabūl olunmuş, telāḳḳī edilmiş, begenilmiş: *Maḳbūle geḳdi*. || *Pek maḳbūldür*. || *Maḳbūl-i 'āme*, *ḥareket-i maḳbūle*. Ğayr-i maḳbūl = begenilmeyip geri çevirilmiş, çirkīn ve kötü görülmüş: *eşyā-yı ğayr-i maḳbūle*, *ef'āl-i ğayr-i maḳbūle*. Maḳbūliyyet = maḳbūllük, begenilmişlik. *Ḳıl şefā'at 'Ārif'e ceddin Muḥammed 'aşḳına / 'Arşa-i maḥşerde maḳbūlū'r-recāsın yā Hüseyin* (Kedḥudā-zāde 'Ārif). (IV/370. s.).

maḳtel: (< Ar.) maḥall-i ḳatlı. (IV/371. s.).

maḳtūl: (< Ar.) ḳatlı olunmuş, öldürülmüş: *şahş-ı maḳtūl*. (IV/370. s.).

maḳderet: (< Ar.) ḳudret, ğınā Ṣ kuvvet: *bezl-i maḳderet*, *şarf-ı maḳderet*. *Dāl'ın ḥarekāt-ı selaşesi cā'izdir*. (IV/371. s.).

maḳdem: (< Ar.) vuşul bulma, gelme, vürūd, ḳudūm: *maḳdem-i bahār*, *maḳdem-i yār*. || *Eyledi maḳdem-i ferruh-fāli / Pāye-i āl-i Ḳureyş'i 'ālī* (Ḥāḳānī: 78). (IV/371. s.).

maḳdūḥ: (< Ar.) ḳadḥ olunmuş, ṭa'n edilmiş: *fi'l-i maḳdūḥ*, *aḥvāl-i maḳdūḥa*. (IV/371. s.).

maḳdūr: (< Ar.) ḳudret, istiṭā'at, güç: *bezl-i maḳdūr*. Maḳdūrü'l-istifā = ele

geçirilmesi mümkün. Makdûrû't-teslîm = teslîmi mümkün olan. *Ġaraz 'arz-ı hülûş u bezl-i maqdûr etmedir yoksa / Olur haķ üzre medhiñde zebân-ı nâṭıķa ekbem* (Nef'î: K. 39/40). (IV/371. s.).

maķarr: (< Ar.) ķarâr-gâh, ķarâr edecek yer: *maķarr-ı salṭanat, maķarr-ı hûkûmet, maķarr-ı idâre*. (IV/371. s.).

maķreme: (< Ar.) nakışlı başörtüsü § el bezi, pîş-gîr, havlu, işlemeli dest-mâl. Faṣîhi *mîm*'iñ kesriyledir. Muḥarrefi *mâhrâmâ*. (IV/371. s.).

maķrûḥ: (< Ar.) ķarḥ olunmuş, yaralanmış. (IV/371. s.).

maķrûz: (< Ar.) ķarz olunmuş, ödünç verilmiş şey. (IV/371. s.).

maķrûn: (< Ar.) yakınlaştıdırılmış, yakın edilmiş: *maķrûn-ı şihḥat, maķrûn-ı müisâ'ade*. § Fenn-i 'arûzda bir sebab-i ṣaķîl ile bir sebab-i ḥafîfe yakın olan cüz': *veted-i maķrûn*. Maķrûniyyet = maķrûnluk. (IV/371. s.).

maķsim: (< Ar.) taķsîm edecek yer, maḥall-i kısmet: *maķsim-i evrâķ*. § Şuyun maḥall-i taķsîmi, maşlak, şavak. (IV/371. s.).

maķsûm: (< Ar.) kısım kısım bulunmuş, taķsîm olunmuş: *mâl-i maķsûm, emvâl-i maķsûme*. § Taķsîm

olunacak 'aded. Maķsûmün-'aleyh = taķsîm olunacak 'adediñ kaçta taķsîm olunacağını bildiren 'aded. (IV/371. s.).

maķşad: (< Ar.) kaçd olunan şey, merâm, dilek: *ḥayırlı maķşad, maķşad-ı ḥayr-ḥ'âhî*. Cem'i *maķāşid*. (IV/371. s.).

maķşûd: (< Ar.) kaçr olunmuş, taleb ve 'azm olunmuş, emel, istek. (IV/371. s.).

maķşûr: (< Ar.) kaçr olunmuş, kışadılmış: *elif-i maķşûre*. § Kaşılmış, alıkonulmuş, taḥşîş edilmiş. (IV/372. s.).

maķşûre: (< Ar.) 'cevâmi'-i şerîfede ba'zı kenâr ve köşelere yapılan eṭrâfı parmaklıklı zemînden biraz yüksek maḥaller' demektir. Ziyâde yüksek olursa 'maḥfil' denilir. (IV/372. s.).

maķṭa': (< Ar.) kaç' edecek yer, bir cismiñ kesilen maḥalli: *üstüvâneniñ maķṭa'ı*. § Bir ġazeliñ nihâyetinde olan beyit. Ḥüsn-i maķṭa' = maķṭa'ıñ üst tarafında güzel tanzîm edilen beyit. § Kelâm ve nazmun durak yeri. Cem'i *maķāṭi'*. Maķāṭiü'l-evdiye = dereleriñ aşağı ucu, şulariñ dağıldığı yerler. Maķāṭiü'l-enhâr = ırmaklarıñ geçidleri. (IV/372. s.).

maḳṭū: (< Ar.) kaṭ' olunmuş, kesilmiş: *şecer-i maḳṭū*. § *Prixfixe* muḳābili olarak 'mu'ayyen, muḳarrer' maḳāmında kullanılır. Fī-i maḳṭū' = bahāsi kesilmiş mu'ayyen. Maḳṭū'an = 'bedeli ta'yīn olunarak, götürü' demektir. (IV/372. s.).

maḳ'ad: (< Ar.) oturacak yer, aşağı taraf § minder üzerine örtülen çuḳa ve aḳmeşe-i sā'ireden ma'mūl ön kenārı şaḳaklı örtü: *şırma işlemeli ḳadife maḳ'ad*. Tahriṫ ile 'maḳaṭ' denilir. (IV/372. s.).

maḳleb: (< Ar.) ḳalb etmek, bir şey'in altını üstüne çevirmek § ḳalb edecek yer, bir nesnenin şoñunu ön ve önünü şoñ yapmak. (IV/372. s.).

maḳlūb: (< Ar.) ḳalb olunmuş, altı üstüne getirilmiş, tersine çevirilmiş, şekl-i aṣlisinden çıkarılmış § iki taraftan okunması müsāwī ve mümkün olan kelime: "bāb" ve "mum" gibi. (IV/372. s.).

maḳlū: (< Ar.) ḳal' olunmuş, kökünden sökölümüş ḳoparılmış. Maḳlū'an ḳıymet = iṣṫilālāḥ-ı fıkıḥda ba'de'l-ḳal' eşcārın ve ebniye ve enḳāzın degeri, ḳıymeti. Bunun 'aksi ḳā'imen ḳıymet' dir. (IV/372. s.).

maḳlūm: (< Ar.) yonulmuş, yontulmuş, kesilmiş: *ezfār-ı maḳlūme*.

Maḳlūmü'z-zuḫr = tırnağı kesilmiş, yontulmuş. (IV/372. s.).

maḳūl: (< Ar.) söylenilmiş, söylenilen söz. (IV/372. s.).

makūle: (< Ar.) cins, nev', şekil, çeşid, soy: *ḥacer ve şecer maḳūlesi*. (IV/372. s.).

maḳhūr: (< Ar.) ḳahr olunmuş, maḡlūb olmuş, zıllite düşmüş. (IV/372. s.).

maḳīs: (< Ar.) başka şey'e ḳıyās olunmuş, beñzedilmiş: *Bu mādde o mes'eleye maḳīs degildir. | Bāṭıl maḳīsün 'aleyh olamaz. Zamm-ı mīm ile telaffuzu yañlıştır*. (IV/373. s.).

makā'id: (< Ar.) *makīdet*'in cem'i. Oraya bakmalı. (IV/373. s.).

mekātib: (< Ar.) *mekteb*'in cem'i: *mekātib-i rüşdiyye*. (IV/373. s.).

mekātīb: (< Ar.) *meḳtūb*'un cem'i: *mekātīb-i vāride, mekātīb-i resmiyye*. (IV/373. s.).

mekkār: (< Ar.) eñ ziyāde mekr ve hīle edici, eden. Mü'ennesi *mekkāre*'dir. (IV/373. s.).

mekārim: (< Ar.) *mekrūmet*'in cem'i. 'Keremden 'ibāret olan ef'āl-i peşendide' demektir: *mekārim-i aḥlāk*. Mekārim-penāḥ = maṣdar-ı mekārim olan. Meḳārim-kār, mekārim-perver = 'şāḥib-i mekārim olan' demektir. Şāriḥ-i ḳāmūs'un

beyânına nazaran *kerem* lafzının müfred ve cem'i, müzekker ve mü'enneşi müsâvîdir. (IV/373. s.).

mekârih: (< Ar.) *mekrûh*'uñ cem'i, sebep-i istikrâh olan huşûşlar, mihen ve şedâ'id: *mekârih-i dehr*. Müfredi bu maqâmda kullanılmaz. (IV/373. s.).

mekâsib: (< Ar.) *mekseb*'iñ cem'i, kazanılacak ve kazançlı yerler: *mekâtib-i feyz-i mekâsib*. 'Arabîde isim mevki'inde ve 'kazanç' ma'nâsında isti'mâl olunur ve "Filânıñ kazancı pâkdir." maqâmında 'tayyibü'l-mekseb' denilirse de lisânımızda bu şüretle isti'mâli aşlâ mu'teber degildir. Türkçede ism-i mekân olarak kullanılır. (IV/373. s.).

mekân: (< Ar.) hâne, maḥall, mesken, yer: *Şerefü'l-mekân bi'l-mekân*⁵²⁵³. Lâ-mekân = mekânsız, Cenâb-ı Allâh. Cennet-mekân = yeri cennet. Cem'i *emkine* ve *emâkin*'dir. *Emâkin-i askerîyye*, *emakine-i resmîyye*. (IV/373. s.).

mekânet: (< Ar.) ṭabî'atça *ḥiffet*'iñ zıddı. Vaḳâr, rezânet, ağırbaşlılık gibi meziyyâtı câmi' bir şıfat-ı memdûḥa olarak kullanılır: *şâhib-i mekânet*. Bu kelime 'Arabîde olduğu

gibi 'menzilet' ma'nâsında isti'mâl olunamaz. (IV/373. s.).

mekteb: (< Ar.) fi'l-aşl 'yazı yazacak yer' demektir. 'Medrese' ma'nâsına olarak derecât-ı muhtelifede taḥşîl-i 'ulûm ve fûnûn için resmî ve ğayr-i resmî mevcûd ve güşâde olan maḥallere ıtlâk olunur: *mekteb-i ibtidâ'î*, *mekteb-i rüşdî*, *mekteb-i i'dādî*, *feyzîyye mektebi*, *burhân-ı terakķî mektebi*, *mekteb-i fûnûn-ı ḥarbiyye*. Cem'i *mekâtib*. *Mekteb ki feyz-baḥşıdır ebnâ-yı ümmetiñ / Mekteb ki raḥle-ğâḥıdır âyât-ı nuşretiñ* (Münîf Paşa). (IV/373. s.).

mektûb: (< Ar.) yazılmış, birbirinden uzak maḥallerde bulunan iki zâtıñ yek-dîgere gönderdikleri yazılı kâğıd. Cem'i *mekâtib*'dir. Bir memleket derûnunda bulunan şahşın beyrinde te'âṭî kılınan evrâka 'tezkere' denilir. *Mektûbî* = 'mektûbçu' demektir ki nezâret, vilâyet gibi maqâmât-ı resmîyyede mevcûd hey'ât-ı taḥrîriyyeniñ eñ büyük âmirlerine verilen 'unvân-ı resmî. *Mektûbî-i şadâret-i 'uzmâ*, *mektûbî-i nezâret*, *mektûbî-i vilâyet*, *telğraf nezâreti mektûbcusu*. (IV/374. s.).

5253 (Ar.) Mekanın şeferi oturana (sahibi) ileddir.

mektûm: (< Ar.) ketm olunmuş, şaklı, gizli: *māl-i mektûm*, *emvāl-i mektûme*, *nüfûs-ı mektûme*. Cem'i olan *mektûmât* ekseriyâ me'mûrîn tarafından vukû'-bulan 'ihtilâsât' ma'nâsında kullanılır. Müfredi *hutmak* maddesiyle isti'mâl olunur. (IV/374. s.).

mekş: (< Ar.) bir yerde eglenip durma, intizâr ile eglenme, tavaḳḳuf etmek. *Êtmek* maddesiyle kullanılır: *mekş ü ârâm*. (IV/374. s.).

mekhûl: (< Ar.) [m⁵²⁵⁴] sürmelenmiş, sürme çekilmiş, sürmeli: *Görünürdü gözü dâ'im mekhûl / Hadd-i zâtında siyeh-çeşm idi ol* (Hâkânî: 229). (IV/374. s.).

mekzûbe: (< Ar.) *ükzûbe* gibi yalan söz. *Mekzebe* de 'aynı ma'nâya lûgatdır. (IV/374. s.).

mekr: (< Ar.) hîle, hud'a, dü-bâre, sihir § bir adamı hîle ile aldatmak, maḳşadından inşirâf ettirmek. Mokr-i maḥmûd = maḳşaddan şarf-ı nazar ettirilen hakkında fi'l-i cemîl aramak şüretiyle olan mekr. Mokr-i mezmûm = maḳşadından şarf-ı nazar ettirilen hakkında fi'l-i kabîh aramak şüretiyle olan mekr. (IV/374. s.).

meger: (< F.) üç şüretle kullanılır. 1. 'Arabîdeki *illâ* gibi edât-ı istiḡnâdır. Bu şüretde hangi cümleye dâhil olursa o cümle müsbet veya menfî bir fi'l-i iltizâmî ile hitâm bulur: "Hâce efendi 'meger ki böyle cevâb vèrile' deyip 'avdet eylemiş olduğu mervîdir.'" gibi. Ba'zen bunun maḳâmına fi'l-i iltizâmî hükmünde olan bir emr-i gâ'ib veya nehy-i gâ'ib şîğası îrâd olunabilir: *Meger ki şüret-i maḥşûşa da aranıp bulunmuş olsun* (Ekrem Bey). Bu ma'nâda neşirde hemân dâ'imâ "ki" ile kullanılır. Nazımda "ki" getirilmeksizin de kullanılabilir. 2. Edât-ı istiḡrâb ve müfâcât olur. Bu taḳdîrde dâhil olduğu cümle bir rivâyet şîğasıyla hitâm bulur: *Ben onu uşlu şanırdım meger çapḳın imiş*. Bu şüret-i isti'mâlinde daḥî *meger* nazımda te'hîr olunabilir. Lakin kendisinden sonra "ki" veya "kim" îrâd olunamaz § 3. Bi'l-hâşşa nazımda zan, taḥmîn edâtı olarak isti'mâl olunur, bu şüretde 'gâlibâ, besbelli' ma'nâsını ifâde eder. Bâlâdaki gibi bu taḳdîrde daḥî te'hîri câ'izdir lakin yine "ki" ve "kim" ile birlikte îrâd edilemez. "Meger kim pençe-i sîmîne bir meh-pâre

yaşlanmış." mışrā '-ı meşhûrundaki *kim* hilâf-ı uşûl ve zâ'id-i ğayr-i maqbûldür. El-yevm Şeyh Ğâlib merhûmuñ: "Kalmış mı meger dinlemedik söz⁵²⁵⁵" mışrâ'ında vâkı' olduğu gibi *meger* maqâm-ı istifhâmda îrâd ve isti'mâl olunmuyor. Buña nisbetle *megerse* ta'bîri pek 'âmiyâne kalır, hiç söz götürmez. (IV/375. s.).

mekrûmet: (< Ar.) fi'l-i kerem ki şeref ü 'izzet, cûd u seḥâ gibi aḥvâl-i pesendideyi muḥtevidir. Mekrûmetlü = müderris pāyesiniñ 'unvân-ı resmîsi. (IV/375. s.).

mekrûh: (< Ar.) ṭab'an ḥoş görülmeyen, igrenilen § ḥarâm olmayıp faḳaṭ daha ḥafîf mertebede şer'an memnû' bulunan şey: 'Özr olmadıkça ḳā'imen tebevviûl daḥî mekrûhdur (Kitābü't-ṭahāre). Cem'i mekrûhât. (IV/375. s.).

meges: (< F.) sinek. Meges-ġîr = örümcek, örümcek ağı. Meges-rân = sinek sürücü, sineklik, yelpāze. Meges-vār = sinek tarzında, sinek gibi. Meges-engübin = bal sinegi ya'nî arı. (IV/375. s.).

mekseb: (< Ar.) kazanılacak, kazançlı yer, maḥall-i kesb: *mekteb-i feyz-i*

mekseb. Lisânımızda 'kazanmak, kazanç' ma'nâsında kullanılmaz. (IV/375. s.).

meksûb: (< Ar.) kesb olunmuş, kazanılmış, taḥşîl ile soñradan peydâ edilmiş: *şan'at-ı meksûbe*, *şervet-i meksûbe.* (IV/375. s.).

meksûr: (< Ar.) kesr olunmuş, kırılmış, kırık: *kāse-i meksûr.* § Esre ile okunan harf: *kāf-ı meksûre.* (IV/375. s.).

meksûf: (< Ar.) 'küsuflanmış' ya'nî 'güneşin ziyâsı kesilmiş, güneş tutulması' demektir: *Cân u diliniñ mihr ü mehi⁵²⁵⁶ olmaya pür-nûr / Dâ'im⁵²⁵⁷ biri maḥsûf ola anıñ biri meksûf* (Rûḥî: TB. 1/14). (IV/375. s.).

mekşûf: (< Ar.) keşf olunmuş, meydâna çıkarılmış, açık bulunmuş, zâhirde: *arâżî-i mekşûfe.* (IV/376. s.).

mekfûlün-bih: (< Ar.) *mekfûl* = *kefl*'den ism-i mef'ûldür. İştîlâḥ-ı fıkıḥda mekfûlün-bih = kefil olan kimseniñ teslimine yâḥûd edâsına müte'ahhid olduğu şeydir ki kefalet bi'n-nefsde *mekfûlün-'anh* ile *mekfûlün-bih* bir şeyden 'ibâretidir. (IV/376. s.).

mekfûlün-anh: (< Ar.) 'kendisine kefalet olunan şahıs' demektir. (IV/376. s.).

5255 Hüsn ü 'Aşk: 718.

5256 Dîvânda: revzenesi.

5257 Dîvânda: Dâyim.

mekfûlün-leh: (< Ar.) 'kefâlet
huşûşunda taleb ve dâyin olan
adam' ya'nî 'kefâletle alacağı te'mîn
kılınmış olan alacaklı' demektir.
(IV/376. s.).

mekmen: (< Ar.) puşu. Cem'i *mekâmin*.
(IV/376. s.).

mekmûn: (< Ar.) şaklı. (IV/376. s.).

meknûz: (< Ar.) yere gömülmüş, defn
édilmiş § hazîneye şaklanmış, şaklı.
(IV/376. s.).

meknûn: (< Ar.) dizilmiş, dizili: *dürr-i
meknûn*. Naẓımda tahfîf-i rā cā'izdir.
§ Mestûr, şaklı, gizli: *Söylemez
söylemez ammâ dürr-i meknûn söyler*
(İmānî). (IV/375. s.).

mekûk, mekîk: (< F.) ortası delik, iki
başı sivri çulha (çulāh) âletidir ki
aralığına iplik şarılmış mâşûre
konulup gerilmiş diğer ipliklerin
arasından atılmağ şûretiyle
geçirilerek bez ve kumâş dokunur.
(IV/376. s.).

mekîdet: (< Ar.) mekr, hîle etmek §
hîle, hud'a, dü-bâre. (IV/376. s.).

mekîl: (< Ar.) 'ölçmek' ma'nâsınadır.
İştilâh-ı fıkıhda 'kîle ile ölçülen şey'
demektir. Cem'i mekîlât = kîle ile
ölçülen hubûbât ve emsâli. (IV/376.
s.).

mekîn: (< Ar.) sâkin, mütekemmin;
mekân tutup oturucu, oturan.
Şerefü'l-mekân bi'l-mekîn =
mekânın şerefi mekîn iledir. §
Muḥkem, mekânetli, vakârlı.
(IV/376. s.).

mekînet: (< Ar.) *mekânet* gibi tab' ve
mişvârca *hiffet*'iñ zıddı. Temkîn,
vakâr, ağırbaşlılık. (IV/376. s.).

mekyûl: (< Ar.) kîle ve emsâli ölçek ile
ölçülmüş. (IV/376. s.).

melâ: (< Ar.) şahrâ, ova. (IV/376. s.).

mele': (< Ar.) cemâ'at, gürûh: '*alâ-
melei'n-nâs*. Mele-i a'lâ = eşrâf-ı
melâ'ike ve ervâh-ı rûsul-i kirâm. İş-
bu kelimeniñ ma'ânî-i sâ'iresi
lisânımızda kullanılmaz. (IV/376.
s.).

mellâh: (< Ar.) gemici. Cem'i *mellâhîn*,
mellâhân tarzında cem'lenir. (IV/377.
s.).

melâhat: (< Ar.) alımlı güzellik, güzel
yüzlülük. Lisânımızda 'tuzluluk'
ma'nâsında aşlâ kullanılmaz.
(IV/377. s.).

melâhim: (< Ar.) *melḥame*'niñ cem'i.
kavgâ ve cenk édilen maḥaller:
melâhim-i kübrâ. (IV/377. s.).

melâz: (< Ar.) sığınacak yer, penâh:
melâz-ı Müslimîn. (IV/377. s.).

melā'ib: (< Ar.) *mel'ab*'iñ cem'i. Oyun oynayacak yerler. *Melā'ibü'r-rîḥ* = 'Arablarca müdāḥil-i rûzgāra ıtlāk olunur. § *Mel'abe*'niñ cem'i. Oyuncaklar: *melā'ib-i etfāl*. (IV/377. s.).

melā'īn: (< Ar.) *mel'ūn*'uñ cem'i. La'nete siper olanlar: *melā'īn-i müşrikīn*. (IV/377. s.).

melāl, melālet: (< Ar.) uşanmak, şıkıntılı uşanç. (IV/377. s.).

melām: (< Ar.) zemm ve levm olunmuş. *Melāmī* = melāme mensüb. Cem'i *melāmiyyūn*. (IV/377. s.).

melāmet: (< Ar.) āzārlamak, kınamak; 'itāb ve serzeniş etmek. *Melāmet-zede* = levm ve 'itāb olunmuş adam. (IV/377. s.).

melāhī: (< Ar.) *milhā* ve *melhāt*'iñ cem'i. Ālāt-ı lehv ve lu'b = çalgı ve oyun takımı. Müfredleri aşlā kullanılmaz. (IV/377. s.).

melā'ik, melā'ike: (< Ar.) *melek*'iñ cem'i; feriştelere, melekler. *Melā'ik-pey* = kudümü meymenetli, ayağı uğurlu: *melā'ike-i kirām*. (IV/377. s.).

melbūs: (< Ar.) giyilmiş, libās, ruba. Cem'i olan *melbūsāt* ziyāde kullanılır: *melbūsāt-ı 'askeriyye*. (IV/377. s.).

melce: (< Ar.) sığınacak yer, ilticā-gāh: *melce-i fukarā, melce-i bī-çāregān*. || *İllā yīne şāhenşeh-i devrān ki cenābı / Devletle ola melce vü me'vā-yı zamāne* (Nef'ī: K. 42/33). (IV/377. s.).

melḥame: (< Ar.) 'azīmü'l-kıtāl olan muḥārebeye, cenk-i şedīde ıtlāk olunur: *Nigbolu melḥame-i kübrāsı*. (IV/377. s.).

melḥūd: (< Ar.) laḥd içine konuşmuş, laḥde gömülmüş. (IV/377. s.).

melḥūz: (< Ar.) göz ucunu celb etmiş, nazar-ı diḳḳati da'vet eylemiş, mülāḥaza edilmiş, ḥāṭıra gelmiş: *Bu işde fenālīk melḥūz degildir*. Cem'i *melḥūzāt*. (IV/377. s.).

melaḥ: (< F.) çekirge. *Melaḥ-ı ābī* = 'teke' denilen deniz böcegidir ki kaynar şuda ḥaşlanılınca kıpırmızı olur. (IV/378. s.).

melzūm: (< Ar.) başka şey kendine lāzım kılınmış: *lāzım ve melzūm kabīlinden*. *Melzūmiyyet* = melzūmluk, melzūm ve muḳteẓī olmaklık. (IV/378. s.).

melsā': (< Ar.) ayak kayacak düz şey, yer: *şāḥre-i melsā, sāḥa-i melsā*. Arz-ı melsā = üzerinde ot bitmeyen toprak, otsuz yer § bāde-i ḥōş-güvār, şarāb, süci: *ḥamr-ı melsā*. (IV/378. s.).

melşūk: (< Ar.) bitişdirilmiş, kavuşturulmuş, ilşāk edilmiş. (IV/378. s.).

mel'ab: (< Ar.) oyun oynayacak yer. Cem'i *melā'ib*. (IV/378. s.).

mel'abe: (< Ar.) oyuncak: *mel'abe-i şibyān*. (IV/378. s.).

mel'anet: (< Ar.) la'n ve nefrīne sebep ve maḥall-i la'n olan şey, şıfat, ma'ānī-i sā'iresi lisānımızda kullanılmaz. *La'īnlik ve ḥabīşlik*. (IV/378. s.).

mel'ün: (< Ar.) la'netlenmiş, la'n ve nefrīne siper olmuş; ḥayr-ı dünyevī ve uhrevīden mahrūm: *Şeyṭān mel'ündür*. (IV/378. s.).

melfūz: (< Ar.) telaffuz olunmuş, söylenmiş, okunmuş: *hā-yı melfūza*. Ğayr-i melfūz = telaffuz olunmayan. *Hā-yı ğayr-i melfūza*. Melfūzāt = ağızdan çıkan sözler. (IV/378. s.).

melfūf: (< Ar.) leff olunmuş, bir taraf içine konulmuş, bir kâğıd ile birlikte gönderilmiş kâğıd. Melfūfen = melfūf olarak. Cem'i olan melfūfāt = bir taḥrīrāt veyā tezkere ile birlikte ve bir zarf derūnunda gönderilen 'evrāk-ı müteferri'a' demektir. (IV/378. s.).

melkūt: (< Ar.) yerden kaldırıp alınmış şey, *luḳaṭa*. Ş Köşebaşına, cāmi'-i

şerīf ve kilīse kapısına bırakılmış çocuk, *laḳīt*. (IV/378. s.).

melek: (< Ar.) ferīşte, āsmāniyāndan ya'nī 'ālem-i 'ulvīye mensūb maḥlūḳātdan her biri. *Melek* lafzıyla mādī ve ma'nevī ḥüsn-i muṭlaḳ irāde olunur: *melek-meşreb*, *melek-ḥū*, *melek-rū*. Melekü'l-mevt = 'Azrā'īl 'aleyhi's-selām. Melekī = melege mensūb ve müte'allik; 'işmet, pāklik. Cem'i *melā'ik*, *melā'ike*. (IV/378. s.).

malik: (< Ar.) mülk şāḥibi, ḥākim, ḥükümdār. Cem'-i müsta'meli *mülūk*'dur. (IV/378. s.).

meleke: (< Ar.) nefis-i insāniyyedeki şıfat-ı rāsiḥa ya'nī ef'āl-i mükerrere ile nefisde ḥāşıl olan mümārese, alışkanlıktan 'ibāret bir keyfiyyetdir ki gūyā şāḥibiniñ memlūku olmuşdur. Serī'ü'z-zevāl olursa *meleke* denmez, 'ḥālet' dēnilir. Cem'i *melekāt*'dır. Melekāt-ı fāzıla = saḥāvet, şecā'at, 'iffet, 'adālet. Melekāt-ı redī'e = ḥased, buğz, buḥl, ḥırş, kızb, ğāzab, kibir, ḥayāsızlık. (IV/378. s.).

melekūt: (< Ar.) 'izz ü salṭanat, 'azamet Ş şāriḥ-i ḳāmūs'uñ beyānına göre ehl-i taḥḳīḳ melegi 'ālem-i zāhirde, melekūtu 'ālem-i bā'tında

isti'māl etmişlerdir. Şoñundaki "vāv" ile tā-yı zā'ide mübālağa içindir. 'Melek-i 'azīm' ma'nāsınadır. Melekūtī = 'ālem-i 'ulvīye mensüb. Üslüb-ı Fārisī üzere cem'i melekūtiyān'dır ki "ālem-i melekūta mensüb olanlar" demekdir. Meyliñ bu hākdāna cehālet dēgil midir / Ey h'āce 'ālem-i melekūtu 'alīm iseñ (Nā'ilī-i Qādīm: G. 214/7); Şāh-ı melekūt-ı 'arş-pāye / Māh-ı ceberūt-ı ferş-sāye (Şeyh Ğālib⁵²⁵⁸: 25). (IV/379. s.).

melel: (< Ar.) melāl gibi uşanç, uşanmaqla hāşıl olan cān şıkkıntısı. (IV/379. s.).

melmūs: (< Ar.) lems olunmuş, el ile doğunulmuş. Cem'i melmūsāt. (IV/379. s.).

melevān: (< Ar.) gece ile gündüz. Mā-dame'l-melevān = gece ve gündüz dā'im olduğça. Sensin ey fāzıl-ı sūtūde-sīr / Edeb-āmūz-ı ezkiyā-yı zamān / Müte'allimlerīñ diyor yer yer / Yaşasın mā-te'ākubū'l-melevān⁵²⁵⁹ (Mu'allim Nācī: Tz. 1). (IV/379. s.).

melül: (< Ar.) melāl getirmiş, uşanmış, cānı şıkılmış. Melülāne = melülcesine. (IV/379. s.).

melüm: (< Ar.) levm⁵²⁶⁰ olunmuş, 'itāb ve āzār édilmiş. (IV/379. s.).

melhüb: (< Ar.) alevlenmiş, alevli. (IV/379. s.).

melhūf: (< Ar.) tāsalanmış, mahzūn. Neden bilmem beni melhūf u bī-ārām eder bülbül (Ekrem). (IV/379. s.).

melīh: (< Ar.) melāhatle muttaşif, çazibeli dil-ber, alımlı güzel. Lisānımızda 'tuzlu' ma'nāsında kullanılamaz. (IV/379. s.).

melīsā: (< Ar.) ufağ yapraklı, yaprakları tüylü, beyāz ve ufağ oya gibi çiçek açar ve yaprağı edviye cümlesinden bir fidan. (IV/379. s.).

melīk: (< Ar.) 'şāhib-i mülk' ma'nāsına, esmā-yı hüsnā-yı İlāhiyyedendir. (IV/380. s.).

memāt: (< Ar.) ölüm: hayāt ü memāt. (IV/380. s.).

memālik: (< Ar.) memleket'iñ cem'i: memālik-i 'Osmāniyye, memālik-i ecnebiyye. (IV/380. s.).

memālīk: (< Ar.) memlūk'ıñ cem'i, köleler. (IV/380. s.).

memdūh: (< Ar.) medh olunmuş, şenā édilmiş, övülmüş: eşer-i memdūh, fi'l-i memdūh, meslek-i memdūh, āşār-ı memdūha. Memdūhiyyet =

5258 Hüsn ü 'Aşk.

5259 Eserde: melerān.

5260 Kāmūsta "melüm" yazmaktadır.

memdūhluḡ. *Ne vüçüd-ı bī-naẓīrīñ gibi bir memdūh olur / Ne benim gibi şenā-kāra felek akrān bulur* (Nef'ī: K. 9/30). (IV/380. s.).

memdūd: (< Ar.) medd olunmuş, çekilmiş, uzadılmış: *ẓill-ı memdūd, elif-i memdūde*. ‖ *Olmasa besmele resmi memdūd / Cins-i eşyāda olur muydu vüçüd* (Hākānī: 4). (IV/380. s.).

memerr: (< Ar.) mürūr edilecek, geçilecek yer, geçid, cādde, yol: *memerr-i nās*. (IV/380. s.).

memzūc: (< Ar.) mezc olunmuş, karışdırılmış. (IV/380. s.).

memsūh: (< Ar.) mesh olunmuş, el ile şıḡanmış. (IV/380. s.).

memsūh: (< Ar.) 'mesh olunmuş, şüreti daha çirkīn başka bir şürete çevirilmiş' demektir ki min-ṭarafī'llāh olur. (IV/380. s.).

memşā: (< Ar.) ayak yolu. (IV/380. s.).

memşūs: (< Ar.) maşş olunmuş, şorulmuş, emilmiş. (IV/380. s.).

memleḡa: (< Ar.) 'tuz ḡaşıl olan, tuz peydā eden yer' demektir ki Türkçesi 'tuzlu'dur. (IV/380. s.).

memleket: (< Ar.) ḡaşabadan büyük şehir, belde. Cem'ī *memālik*. (IV/380. s.).

memlū: (< Ar.) doldurulmuş, dolu. Aşlı üzere *memlū'* tarzında da yazılır. (IV/380. s.).

memlūh: (< Ar.) tuzlanmış, tuzlu Ş tuzlama. Cem'ī *memlūḡāt* = tuzlu, tuzlama şeyler. (IV/380. s.).

memlūk: (< Ar.) *mālik*'iñ taḡt-ı taşarrufunda bulunan şey; ḡul, köle: '*abd-i memlūk*. Memlūkiyyet = memlūkluk, kölelik. (IV/380. s.).

memlūl: (< Ar.) melāl vèrmiş, uşanılmış. (IV/380. s.).

memnū': (< Ar.) men' olunmuş, yasaḡ edilmiş, icrāsına izin ve cevāz vèrilmiş: *Ḳumār oynamāḡ şer'an ḡarām, ḡānūnen memnū'dur*. Memnū'iyyet = memnū'luḡ. *Memnū'iyyet-i şer'iiyye, memnū'iyyet-i ḡānūniyye*. Cem'ī *memnū'āt*. (IV/380. s.).

memnūn: (< Ar.) iyilik edilerek ḡalbi sevinmiş, sevindirilmiş, ḡōñül ḡōş edilmiş. Memnūniyyet = memnūnluḡ, ḡālet-i şādī-i dil. *Memnūnuyuz şabānīñ geldikçe kūy-ı yāre / Taṭyīb-i ḡāṭır eyler uğrar bu ḡāk-sāre* (Faşīḡ Dede: G. 385/1). (IV/381. s.).

memhūr: (< Ar.) [müvelled] 'mühürlenmiş' ma'nāsına Fārisī *müühr* lafzından uydurulmuş bir ism-

i mef'üldür ki ğalaṭ-ı fāhişdir. Bunuñ yerine şahîhi olan *mahtûm* kelimesini kullanılmalıdır. (IV/381. s.).

memhûre: (< Ar.) mihri ya'nî bedel-i nikâhı vèrilmiş kadın. (IV/381. s.).

memorandum: (< Fr.⁵²⁶¹⁻⁵²⁶²) bir mes'ele-i siyâsiyyeniñ hallini mücmelen hâvî lâyiha, muhtıra, beyân-nâme. (IV/381. s.).

men: (< Ar.) 'kim, kim ki, o kimse ki' ma'nâlarına bir edâtdır. Terākīb-i 'Arabîyyede kullanılır. Lisânımızda yalnız "Emr ü fermân hâzret-i men lehü'l-emriñdir." terkîbinde isti'mâl olunur. (IV/381. s.).

menn: (< Ar.) ni'met vèrmek, iyilik etmek: *Mûcib-i menn ü mesâr oldu.* Ş Êdilen iyiligi ta'dâd ile başa kaçmak, taḥmîl-i minnet etmek Ş ba'zı yerlerde ruṭûbetle eşcâr üzerinde peydâ olan şeydir ki *ḳudret ḥelvâsı* ta'bîr olunur Ş batmân. *Yeri var âdeme*⁵²⁶³ *menn eylese selvâ-yı 'adem* ('Âkif Paşa: K. 5/12). (IV/381. s.).

menâb: (< Ar.) biriniñ yerine kâ'im olmak Ş niyâbet, vekâlet maḥalli: *nâ'ib-i menâb-ı ḥükümet.* (IV/381. s.).

menâbir: (< Ar.) *minber*'iñ cem'i. Müfredine bakmalı: *minâber-i cevâmi'-i şerîfe.* (IV/381. s.).

menâbi': (< Ar.) *menbi'*'iñ cem'i. Şu kaynakları, pınarlar: *menâbi'-i enhâr, menâbi'-i mevşûka* maddî ve ma'nevî kullanılır. (IV/381. s.).

Menât: (< Ar.) ḳable'l-İslâm Hezîl ve Huzâ'a ḳabîlesiniñ tapdıkları putuñ adı: *Lât ve Menât.* (IV/381. s.).

menādîl: (< Ar.) *mendîl*'iñ cem'i, yüz silmeye maḥşûş bez pârçaları. (IV/381. s.).

menâr, menâre: (< Ar.) 'mevzi'-i nûr' ma'nâsınadır. 'Ezân okunmağa maḥşûş maḥall' ma'nâsında ve lisânımızda kesr-i mîm ile kullanılır. Cem'i *menâ'ir.* Menâr = 'yollara dikilen nişâneler, ḥudûd 'alâmetleri' ma'nâsını da ifâde eder. (IV/381. s.).

menâzil: (< Ar.) *menzil*'iñ cem'i. Konaqlar: *menâzil ü mesâkin.* Menâzil-i kamer = burçlar. (IV/382. s.).

menâsik: (< Ar.) *mansık*'iñ cem'i. Menâsik-ı ḥacc = 'ṭavâf-ı Ka'be, remy-i ḥicâr, Şafâ ile Merve beyninde sa'y, 'irfânâtda vuḳûf, ḳurbân kesmek, iḥrâm giymek gibi ḥacca müte'allik i'mâl ve 'ibâdât' demektir. Müfredi kullanılmaz.

5261 Kâmûsta kelimenin mensubu olduğu lisanın kısaltması verilmemiştir.

5262 TDK: Fransızca. Kubbealtı: Fransızca.

5263 Dîvânda: 'âlem.

Doksan sekiz tārīhinde kazāsı hālinde edā-yı menāsik-i hacc u tavāf ve zāmīle-i azīmetin Harem-i Muhteremde ikāf edip sene-i mezbūre zī'l-ka'desinde munfaşıl ve mesned-i hükümetlerine beyzāde efendi vāşıl oldu (Zeyl-i Şakāyık, cild-i şānī, şahīfe 441). (IV/382. s.).

menāsım: (< Ar.) *mensem*'iñ cem'i; eşerler, 'alāmetler § yollar, meslekler. Müfredi isti'māl olunmaz. (IV/382. s.).

menāşīr: (< Ar.) *menşūr*'uñ cem'i; vezāret ve menāşīb-ı 'āliye içün dīvān-ı hümayūndan taştīr ve teblīğ kılınan berātlar, fermānlar. (IV/382. s.).

menāşīb: (< Ar.) *manşīb*'iñ cem'i, devletiñ başlıca hīdmetleri, me'mūriyyetleri: *aşhāb-ı menāşīb, menāşīb-ı 'āliye*. (IV/382. s.).

menātık: (< Ar.) *mintāka*'nıñ cem'i. Kuşaklar, kemerler: *menātık-ı mu'tedile, menātık-ı mechüle*. (IV/382. s.).

menāzır: (< Ar.) *manzara*'nıñ cem'i. Eşyā ve emkineniñ görünüşleri. *Menāzır-ı laţīfe, menāzır-ı müdhişe, menāzır-ı tulū'*. Fenn-i menāzır = ecsāmıñ eb'ād ve mekādīrini rü'yet edildiği vech ile mütenāsiben resm

etmek uşulünden bahş eden fenn. (IV/382. s.).

menāzım: (< Ar.) 'sıra, dizi, bir yere dizilmiş' ma'nāsına olan *manzam*'iñ cem'i. Şıralar, diziler: *nāzım-ı menāzım-ı umūr*. Müfredi kullanılmaz. (IV/382. s.).

menā'at: (< Ar.) şarplık, güçlük, el erişmemeklik: *menā'at-ı mevķi'*. (IV/382. s.).

menā'if: (< Ar.) dağlarıñ sivri sivri tepeleri: *menā'if-i cibāl*. (IV/382. s.).

menāfiz: (< Ar.) *menfez*'iñ cem'i. Nüfūz edecek yerler, iki ucu açık delikler. (IV/382. s.).

menāfi': (< Ar.) *menfa'at*'iñ cem'i. *Menāfi'-i bī-şümār, menāfi'-i 'āmmе, menāfi'-i 'azīme*. (IV/382. s.).

menākıb: (< Ar.) *menkabe*'niñ cem'i. Fezā'il ve hasenāta müte'allık ef'al ve evşāf: *menākıb-ı çehār-ı yār, keşīrū'l-menākıb, menākıb-ı evliyā*. || *Sensiñ o şaf-şiken kim*⁵²⁶⁴ *yazılса menākıbıñ / Her muhtaşar rivāyeti bir dāstān olur* (Nef'i: K. 29/53). (IV/382. s.).

menāl: (< Ar.) yetişmek, nā'il olmak § nā'il olunan şey, mülk, māl: *māl u menāl*. Ekseriyā böyle *māl* ile birlikte kullanılır. (IV/383. s.).

5264 Dīvānda: ki.

menām: (< Ar.) uyku, rü'yâ. 'Âlem-i menām = rü'yâ 'âlemi. § Yatak odası. Menāme = döşek, yatak, yatacak yer. (IV/383. s.).

Mennān: (< Ar.) kullarına in'ām ve ihsân eden Cenāb-ı Allāh'ın esmā-yı hüsnāsındandır: *Hāzret-i Mennān*. || *Eylesin zātını Mennān-ı mucīb / Kaşr-ı firdevsde hem-bezm-i habīb* (M. Nācī⁵²⁶⁵: 21). (IV/383. s.).

mennāne: (< Ar.) mālî için tezevvüc olunmuş kadın. Dā'imā kocasını başına kakıp minneti altında bulunduğu için böyle tesmiye olunmuştur. (IV/383. s.).

menāhic: (< Ar.) *minhāc*'in cem'i, açık yollar. Cem'-i diğeri *menāhic*'dir. (IV/383. s.).

menāhî: (< Ar.) *menhiyyāt* gibi *menhî*'nin cem'i şer'an memnû' olan ef'al ki işlemesi günāh 'addolunur: *irtikāb-ı menāhî*. (IV/383. s.).

menba': (< Ar.) şuyun çıktığı, kaynadığı yer, pınar, kaynak: *Karakulağ şuyunuñ menba'ı bir dağın eteginde koruluk içindedir*. § Teşbihen 'bir şey'in maḥall-i zuhūr ve hürücu' ma'nāsında isti'māl olunur: *menba'-ı sa'adet*, *menba'-ı havādiş*. Cem'i *menābi'*. *Dest-i kütāhumızı etmemiş*

*Allāh resā / Menba'-ı cūdunu*⁵²⁶⁶ *yoksa elimizle kaparız* ('İzzet Mollā: Mnz: 73). (IV/383. s.).

menşūr: (< Ar.) saçılmış, dağılmış, perākende: *dürr-i menşūr*. § Manzūm olmayan, vezinsiz, kâfiyesiz söz: *şî'r-i menşūr*. || *'Aṭāsı*⁵²⁶⁷ *medhiñi tezyîn için ol genc-i geoverden / Çıkardım silke dizdim bir tabak lü'lü-i menşūru* (Nef'i: K. 35/39). (IV/383. s.).

menca: (< Ar.) maḥall-i necāt, necāt bulmak. Mencāt = ḥalāş ve necāt bulmak. (IV/383. s.).

mencenîk: (< F.), **mencenîk:** (< Ar.) ālāt-ı 'atīka-ı harbiyyeden bir büyük şapan idi ki eski muḥārebelerde düşman tarafına, düşman ve hişārlarına gāyetle büyük taşlar atmak için kullanılırdı. 'Arabīsiniñ cem'i *mencenîkāt*, *mecānîk*'dir. *Mencinîk* tarzında da isti'mālî cā'izdir. (IV/383. s.).

mencūk: (< Ar.) sancak ve sancak başına takılan degirmi şey, mähçe, 'alem: *zer-i mencūk*. § Çetr, şemsiyye. (IV/383. s.).

menḥūt: (< Ar.) naḥt olunmuş, tırāş edilmiş, ālet-i kâṭı'a ile yonulmuş

5265 Sünbüle, Meşhur "Hilye-i Şerife" Sahibi Hākānî'ye.

5266 Dīvānda: lūṭfunu.

5267 Dīvānda: 'Arūş.

şey: put, şanem, taşvîr, gibi. § Kelime-i menhûte = 'Arabîde iki kelimeden tertîb olunmuş kelimeye itlâk olunur. (IV/384. s.).

menhûs: (< Ar.) naḥs ile muttaşif, uğursuz; uğursuzluk ile nazar-ı i'tibârdan düşmüş olan: *tālî-i menhûs*. (IV/384. s.).

-mend: (< F.) 'şāḥib' ma'nâsında bir edâtdır. Kelimâtın āḥirine ilḥāk olunur. Meselâ ḥired-mend = şāḥib-i 'aḳıl, 'aḳıllı. Sûd-mend = menfa'atlı, fâ'ideli. Derd-mend = derdli, hasta. Derd-mendî = derdlilik. (IV/384. s.).

mendûb: (< Ar.) işlenmesi şer'an müstaḥsen, müsteḥab. 'Amel-i mendûb = 'fi'l-i müsteḥab ve cemîl' demektir. Fi'l-aşl *mendûb ileyh'*dir ki işlemesine da'vet olunan emirdir. Ma'nâ-yı mefşûd aḳlaşıldığı cihetle soñra şıla ḥazf olunarak yalnız mendûb kalmıştır. § Maḥâsini ta'dâd olunarak aḳlanılan meyyit. (IV/384. s.).

mendîl: (< Ar.) el, yüz, burun silecek yemeni, yağlık, dest-mâl. Faşîhi kesr-i mîm iledir. Cem'i *menâdîl*. (IV/384. s.).

menzûr: (< Ar.) nezr olunmuş, adanmış. (IV/384. s.).

menzil: (< Ar.) maḥall-i nüzûl, yollardaki konacak yer, ḥâne: *menzil-i laṭîf, bir bâb-ı menzil*. 'Posta tatarlarınıñ eşnâ-yı rāḥda ḥayvân deḡışdirdikleri maḥall' demek olan *menzil-ḥâne* ta'bîrindeki *ḥâne* zâ'id ise de te'kîd ḥükmünde kullanılır. § Mesāfe, atım: *ḡurşun menzili, ṭop menzili*. § 'Benātü'n-na'ş' denilen yedi kevkeb. Cem'i *menâzil*. (IV/384. s.).

menzilet: (< Ar.) derece, rütbe, pāye: ḳadr u i'tibâr: *ālî-menzilet, bülend-menzilet, menzilet-i 'ulviyye, 'ulüvv-i menzilet*. § Konak yeri, mevzî'-ı nüzûl, ḥâne, maḥall. Bu ma'nâda ekseriyâ *menzile* şüretinde ve *dereke* maḳâmında isti'mâl olunur ve ma'nâsında şā'ibe-i pestî ve istiḥḳâr mündemic bulunur: *İnhimāk-ı şehevât insânı menzile-i behîmiyyete indirir*. (IV/384. s.).

menzûl: (< Ar.) [müvelled] kendisine nüzûl işâbet etmek. 'İnme' denilen 'illete tutulmuş adam. Bunu *meflûc* maḳâmında kullanmaḳdan ise *meflûc*'u ḥaḳḳıyla bunuñ yerinde kullanılmaḳ elbette daha şavâbdır. (IV/384. s.).

mensûb: (< Ar.) nisbet olunmuş, ma'nen merbûṭ-ı müte'allik,

intisāblı. Mensūbiyyet = mensūbluk, intisāb. Mensūbīn = mensūblar, müntesibler. § Nesībi müstemil şî'r. 'Arabīde olduğu gibi iş-bu kelime lisānımızda 'şāhib-i neseb' ma'nāsında aşlā kullanılmaz. (IV/384. s.).

mensūc: (< Ar.) nesc olunmuş, doğunulmuş, örülmüş: *ipekden mensūc kumāş*. Cem'i olan mensūcāt = doğunulmuş, dokuma kumāşlarıñ her nev'ine ıtlāk olunur. *Mensūcāt-ı harīriyye, mensūcāt-ı kuṭniyye*. (IV/385. s.).

mensūḥ: (< Ar.) neşh olunmuş, hükmi kaldırılmış: *āyāt-ı mensūḥa*. (IV/385. s.).

mensī: (< Ar.) unutulmuş, 'ağıldan çıkmış, metrük. Cem'i *mensiyyāt*. *Nāmına vèrdi bekā mensiyyāt* (Fikret). (IV/385. s.).

meniş: (< F.) ḥūy, ṭabī'at. Lisānımızda yalnız kullanılmaz. Bed-meniş = kötü ḥūylu. *Setr içün zāhid-i ālūde-meniş bādesini / Perde eyler der-i mey-ḥāneye seccādesini* (Şābit: G. 227/1); *Meyān-ı güft ü gūda*⁵²⁶⁸ *bed-meniş ilhām eder kubḥun* (Koca Rāğib: G. 39/5). (IV/385. s.).

menşe': (< Ar.) bir şey'in neş'et ettiği, zuhūra geldiği yer, maḥall-i neş'et: *bir vaḳ'anıñ menşe'i, menşe'ini, menşe'ine, menşe'iniñ*. | Menşe'-i küttāb = aqlām-ı 'askeriyye ketebesiniñ maḥall-i neş'eti, mekteb-i maḥşūsu. *Ḥāk-i ḥaremi menşe'-i iḳbāl-i ekābir / Ceyb-i keremi kīse-i erbāb-ı recādır* (Nef'ī: K. 34/27). (IV/385. s.).

menşūr: (< Ar.) neşr olunmuş, dağıdılmış, yayılmış § rütbe-i vezāret ve müşīri tevcihini ḥāvī dīvān-ı hümāyūndan asṭār kılınan fermān-ı 'ālī: *resm-i kıra'at-ı menşūr-ı hümāyūn*. § Hem kâ'ideleri hem yan vechleriniñ dıl'-ı mücessemeleri mevāzi ve müsāvī olan şekl-i hendese. *Hezār şükr Cenāb-ı Hudā'ya kim gördüm / Fūrūğ-ı kevkeb-i iḳbālīñ olduğun menşūr* (Nābī: K. 7/108). (IV/385. s.).

manşīb: (< Ar.) aşıl, bünyād, merci' § bir şey'in naşb olduğu maḥall. Bu ma'nā münāsebetiyle ileri gelen rütbeli devlet me'mūriyyeti, ḥidmeti, mesnedi maḳāmında isti'māl olunmuşdur. *Şāriḥ-i kāmūs* iş-bu cāh, me'mūriyyet ma'nāsına müvelled bulunduğunu beyān ediyor. Cem'i menāşīb: *menāşīb-ı*

ķalemiyye, menāşib-ı ‘āliye. ǀ Ķadriñ nice ma‘lūm olur kim saña nisbet / Ednā görünüñ manşib-ı a‘lā-yı zamāne (Nef‘ī: K. 42/10). (IV/385. s.).

manşüb: (< Ar.) naşb olunmuş, ta‘yīn edilmiş: *ma‘zūl ve manşüb*. Cem‘i *manşübīn*. § Rekz edilmiş, dikilmiş: *Tarlanıñ gūşesine manşüb olan sūtūn üzerindeki levha*. § Naşb ile ya‘nī şöñndaki ĥarfi meftūh okunan kelime: *ma‘mūl-ı manşüb*. (IV/386. s.).

manşūbe: (< Ar.) satrançda *nerd*’iñ münkasım olduđu oyunların yedincisi, bend açmaz. § Tedbīr, oyun. Manşūbe-bāz = ĥīle-kār, dü-bāreci. (IV/386. s.).

manşūr: (< Ar.) nuşrete mazhar olmuş, yardım görmüş. Ma‘nāsında imdād-ı ma‘nevī, nusret-i İlāhiyye ile ġālib ve muzaffer ĥükmü mevcüddur: *‘Asākir-i Manşūre-i İslāmiyye devr-i Maĥmūd-ı ĥānīde yeñiçeri ocağınıñ laġvından şöñra aĥadiş buyurulmuş olan ilk nizām-i ‘askerīne ‘Asākir-i Manşūre-i Muĥammediyye ‘unvānı verilmiş-idi. ǀ Keşīde pīşe-gehiñde livā-yı Ĥayrū’l-enām* (K. 7/95); *Olur ne cānibe ‘azm étse ol livā manşūr* (Nābī). (IV/386. s.).

manşūs: (< Ar.) naşş ile şābit, müdellel, müstebān olmuş. *Aĥkām-ı manşūşa* ma‘ānī-i sā’iresi mu‘teber ve müsta‘mel degildir. (IV/386. s.).

manzūd: (< Ar.) birbiri üzerine dizili, nizāmı, istīfli olan: *metā’-ı manzūd*. § Şık bitmiş ağaç: *Dāmānı maķām-ı talh-ı manzūd* (Nācī⁵²⁶⁹: 15). (IV/386. s.).

mantık: (< Ar.) nuţuk, kelām § fikriñ şahīh ve fāsadini temyīze ve ma‘lūmātdan mechūlāta tevaşşula ĥidmet, ta‘bīr-i uĥrā ile ĥaķīķate ta‘alluk étmesi i‘tibāriyle şūret-i tefekkürden baĥş eden ‘ilm. Mantıķī = mantıķa mensūb, ‘ilm-i mantıķa āşnā. Mantıķıyyāt = ‘ilm-i mantıķa ‘ā’id mesā’il. Mantıķıyyūn = ‘ilm-i mantıķ ‘ulemāsı. (IV/386. s.).

mantūk: (< Ar.) söylenmiş, ma‘nā, me‘āl: *ber-mantūk-ı fermān-ı ĥümmāyūn, emir-nāmeniñ mantūkınca*. (IV/386. s.).

manzar, manzara: (< Ar.) nazar étmek, bakmak § şekil ve kıyāfet ve hey’etden nazar-ı ta‘alluk edecek yer, görünüş: *manzar-ı laţīf, ĥüsn-i manzar, manzar-ı ĥüsn, manzar-ı laţīf, manzara-i ĥasene, manzara-i bedī’a,*

manzara-i semā, manzara-i şā'irāne.
Hōş-manzar = görünüşü güzel.
'Arabīde manzarī ve manzarānī =
hüb-ı manzar, gösterişli olan adam.
Fārisīde manzar-ı çeşm =
'gözbebegi' demektir. *Birdir henüz*
manzarası bence her yeriñ / Her yerde
eyliyor beni ta'ķīb gözleriñ (Mu'allim
Nācī⁵²⁷⁰: 9); *Hūblarda sen perī-peyker*
melek-manzar gibi / Cān-ı 'uşşāka
görünmez bir belā gördüñ mü hīç
(Nev'ī: G. 40/2). (IV/386. s.).

manzūr: (< Ar.) nazar olunmuş,
bakılmış, görülmüş: *manzūr-ı ekābir,*
manzūr-ı 'ālī, āfāķ-ı manzūre, kevākib-i
manzūre. | *Manzūruñ olan şikeste*
bendim / Şimdi kime bestesin efendim
(Hüsn ü 'Aşķ ≈ Şeyh Gālib: 876).
(IV/387. s.).

manzūm: (< Ar.) nazm olunmuş,
dizilmiş: *dürr-i manzūm.* § Vezinli,
ķāfiyeli söz: *Her manzūm olan söz şī'r*
olmadığı gibi her şī'riñ de manzūm
olması lāzım gelmez, cümlesi pek
doğrudur. 'Aķd-i gevher gibi manzūm
ola şab'a vārid / Çekmeye nāzım olan
zahmet-i kayd-ı tanzīm (Nef'ī: K. 8/3).
(IV/387. s.).

manzūme: (< Ar.) manzūm olan söz,
meziyyāt-ı rācihayı hā'iz ise şī'r'de

'addolunur. Cem'ī *manzūmāt.* §
Seyyāle-i berķiyye tanzīmi için
müretteb olan elvāh ve eřbāķ.
(IV/387. s.).

men': (< Ar.) bir şeyi yapmaktan
alıķoymak, geri durdurmak, yaptırmamak, yasak

menfez: (< Ar.) nüfüz edecek,
işleyecek yer, delik: *menfez-ı riyāh.*
Cem'ī *menāfiz.* (IV/387. s.).

menfer: (< Ar.) nefret edecek yer,
kaçıp geri duracak maķall. (IV/387.
s.).

menfes: (< Ar.) nefes alacak, nefes
vèrecek yer. (IV/387. s.).

menfa'at: (< Ar.) nef', fā'ide: *celb-i*
menfa'at, menfa'at-i 'azīme. Cem'ī
menāfi'. (IV/387. s.).

menfūr: (< Ar.) kendisinden
ürkülmüş, kaçılmış, nefret olunmuş,
igrenilmiş. (IV/387. s.).

menfī: (< Ar.) nefy cezāsına dūķār
édilmiş, bulunduğu maķalden dīger
memlekete gönderilmiş. Menfiyyen
= menfī olarak. § Nefy edevātından
biriyle terkīb olunmuş. *müşbet'iñ*
zıddı: cümle-i menfiyye. (IV/387. s.).

menfā: (< Ar.) maķall-i nefy olunan,
sürülen yer: *menfā-yı mücrimīn.*
(IV/387. s.).

menķabet: (< Ar.) sebep-i iftiķār
olacak fezā'il ve meziyyātı vaşf ve

senā yollu söylenilen söz, fıkra. Menkabet-ḥān = menkabet okuyucu, okuyan. § Ba'zen *menkabe* tarzında da kullanılır: *menkabe-i vilādet-i seniyye-i risālet-penāhī*. *Ḳāf* ıñ kesriyle zebān-zeddir. Cem'i *menākıb*. *Menkabet-ḥān-ı Reşīdū'l-vüzerādır ḥāmem* (Cevdet Paşa); *Zihī düstūr-ı Āşaf-menkabet pāşā-yı Ḥaydar-dil* (Nef'i: K. 28/9). (IV/387. s.).

menkūr: (< Ar.) 'delinmiş, oyulmuş' demektir. Muḥarrefi *māngīr*'dır ki dördü bir akçe kıymetinde eski zamān parasıdır. (IV/388. s.).

menkūş: (< Ar.) nakş olunmuş, resim ile işlenilmiş, zīnetlendirilmiş. (IV/388. s.).

menkūz: (< Ar.) nakz olunmuş, bozulmuş, ḥükmü ibtāl kılınmış: *a'lām-ı menkūz*, *ḥüccet-i menkūza*. (IV/388. s.).

menkūṭ: (< Ar.) noktalanmış, üzerine nokta konulmuş, noktalı. Tārīḥ-i menkūṭ = bir beytiñ yāḥūd mısrā' ıñ noktalı ḥarfleri ebced ḥesābınca toplanıp sayılarak söylenmiş olan tārīḥ. *Ḥalka tārīhini menkūṭ ile ētdim işrāb / Şerbeti şundu şeker-zādeye sāķī-i ecel* (1202 Surūrī). (IV/388. s.).

menkū': (< Ar.) ıştılāḥ-ı tıbdā şuda kaynadılmış kaynar şuda ḥaşlanmış nebātıñ şuyu. Cem'i olan menkū'āt = bu şüretle ḥaşlanmış nebātāt-ı mü'eşşireniñ şuları. (IV/388. s.).

menkūl: (< Ar.) nakl olunmuş, ağızdan ağıza rivāyet edilmiş: *menkūlāt-i tārīhiyye*, *tārīḥde* böyle menkūldür ki. § Bir yerden başka yere kaldırılmış, götürülmüş: *emvāl-i menkūle*. Eşyā-yı menkūle = ta'rīf-i fıkhiyyesi bir maḥalden āḥer maḥale nakli mümkün olan şeylerdir ki arāzī-i mevķūfe ve emīriyye üzerinde bulunan ebniye ve eşcār daḥī cümleye dāḥildir. Cem'i *menkūlāt*. (IV/388. s.).

menkūb: (< Ar.) kendisine nekbet teveccüh étmiş, farṭ-ı miḥnet ve meşakķate uğradılmış, i'tibārdan ışkāt ile muşībete ve dūcār edilmiş: *menkūb-ı rüzgār*. (IV/388. s.).

menkūḥa: (< Ar.) nikāhlı kadın, adamıñ nikāhlı ḥaremi, zevcesi. (IV/388. s.).

menkūs: (< Ar.) baş aşağı çevirilmiş, altı üst edilmiş ters dönmüş § 'illeti nüks étmiş, ḥastalık iyileşmiş iken yeñiden başlamış. (IV/388. s.).

mengüş: (< F.) küpe: *Gūş-ı i'tibārına mengüş olan*. ‖ *Dürr-i nazmum çarḥa*

menğüş olsa bilmez rûzgâr / Şi'r-i Nef'î
midir ol yâ kevkeb-i Şi'râ mıdır (Nef'î:
K. 7/34). (IV/388. s.).

menûṭ: (< Ar.) 'ta'lik olunmuş, rabṭ
édilmiş, mütevaḳḳıf' ma'nāsınadır:
emr-i vālâlarına menûṭdur, menûṭ-ı
re'y-i 'âlîleridir. (IV/388. s.).

menûn: (< Ar.) dehr, zamân, rûzgâr.
Menûn = *mennâne* gibi 'mâlî için
tezevvüc olunan dâ'imâ kocasının
başına kaçmakdan hâlî kalmayan
kadın' ma'nâsını da ifâde eder ise de
lisânımızda bu ma'nâda ikisi de
kullanılmaz. Reybû'l-menûn =
'hâdişe-i dehr, hâdişe-i eyyâm'
demekdir. Burada *reyb* şübhe değil
'hâdişe' ma'nāsınadır. (IV/389. s.).

menvî: (< Ar.) kaşd olunan şey,
maḳṣûd, merâm, niyet: *menvî-i*
zamîr. (IV/389. s.).

menevî: (< Ar.) menîye mensûb,
nuṭfeye müte'allik: *huveynât-ı*
meneviyye. (IV/389. s.).

menhec: (< Ar.) açık, geniş yol: *menhec-*
i sedâd, menhic-i şavâb. (IV/389. s.).

menhûb: (< Ar.) nehb ve ğâret
olunmuş çapul ve yağmâ édilmiş:
mâl-i menhûb, eşyâ-yı menhûbe, naḳd-i
menhûb, emvâl-i menhûbe. (IV/389.
s.).

mehnî: (< Ar.) nehy olunmuş, men' ve
ḥarâm édilmiş: *Şer'an şarâb içmek*
menhîdir. Cem'i *menhiyyât*. (IV/389.
s.).

menî: (< Ar.) mādde-i tevlîd olan
beyâz şü, nuṭfe ki kâffe-i ḥayvânâtın
mādde-i tekvinidir. (IV/389. s.).

meniyye: (< Ar.) mevt, ölüm. (IV/389.
s.).

menî': (< Ar.) el erişmez, varılmaz,
güç, şarp. Ekşeriyâ maḥall ve mekân
ḥaḳḳında îrâd olunur: *arż-ı menî'*,
cebel-i menî', *mevâki'-i menî'*, *mevâki'-i*
menî'a. (IV/389. s.).

mevât: (< Ar.) rûhsuz, cânsız, *cemâd*
gibi ş mâliki olmayan ve üzerinde
kimse müntefi' olmayan ğayr-i
mezrû' toprak: *arż-ı mevât*. Mevâtî =
mevâta mensûb. (IV/389. s.).

mevâşîk: (< Ar.) *mîşâk'*ın cem'i. 'Ahd ü
peymânlar: *te'yîd-i mevâşîk*. (IV/389.
s.).

mevvâc: (< Ar.) pek ziyâde dalġalanıcı,
dalġalanan: *baḥr-i mevvâc, ziyâ-yı*
mevvâc. || *Nûr-ı mevvâc-ı ma'ânî mi*
*sözümde berḳ uran / Yâ libâsı*⁵²⁷¹
*nazmımıñ bir âteşin*⁵²⁷² *hârâ mıdır*
(Nef'î: K. 7/35)?. (IV/389. s.).

5271 Dîvânda: libas-ı.

5272 Dîvânda: âteşî.

mevācib: (< Ar.) yeñiçeri devrinde
'ma'āş, şehriyye, 'ulūfe' ma'nāsında
kullanılmış bir ta'bīrdir ki el-yevm
külliyyen mehcūrdur. (IV/389. s.).

mevādd: (< Ar.) *mādde*'niñ cem'i.
Ekşeriyā mesā'il maķāmında
kullanılır: *mevādd-ı muhtelif*,
mevādd-ı kânūniyye, *mevādd-ı
hukūkiyye*. (IV/389. s.).

mevārid: (< Ar.) *mevrid*'iñ cem'i.
Müfredine bakmalı. (IV/390. s.).

mevāsim: (< Ar.) *mevsim*'iñ cem'i. Bir
müddetiñ, bir nesneniñ mu'ayyen
olan kısımları: *mevāsim-i hayāt*.
Mevāsim-i erba'a = bahār, yaz, güz,
kış mevsimleri. (IV/390. s.).

mevāşī: (< Ar.) *māşīye*'niñ cem'i ki
koyun, keçi, şığır ve emşāli
hayvānāta ıtlāk olunur. Müfredi hıç
kullanılmaz. (IV/390. s.).

mevāzī: (< Ar.) *mevzi*'niñ cem'i,
konulacak yerler. (IV/390. s.).

mevāṭın: (< Ar.) *maṭın*'iñ cem'i.
Tavaṭṭun édilen maḥaller.
Mevāṭını'l-ḥarb = cenk maḥalleri,
meydānları. (IV/390. s.).

mevā'id: (< Ar.) *mev'id*'iñ cem'i, va'de
maḥalleri. (IV/390. s.).

mevā'iz: (< Ar.) *mev'iza*'nıñ cem'i.
Naşihatlar, öğüdler: *mevā'iz-i*

hakīmāne, *mevā'iz-i şūfiyāne*. (IV/390.
s.).

mevā'id: (< Ar.) *mī'ād*'iñ cem'i. *Va'adler*
mevki'inde kullanılır. Müfredi bu
ma'nāda isti'māl olunmaz. (IV/390.
s.).

mevāķi: (< Ar.) *mevķi*'iñ cem'i. Yerler:
mevāķi-i ḥarbiyye, *mevāķi-i ba'ide*,
mevāķi-i mühimme. (IV/390. s.).

mevāķıf: (< Ar.) *mevķıf*'iñ cem'i.
Duracak ve eglenecek yerler:
şimendifer mevāķıfı. (IV/390. s.).

mevāķib: (< Ar.) *mevķib*'iñ cem'i; asker
alayları, gürūhları. (IV/390. s.).

mevālī: (< Ar.) *mollā*'nıñ cem'i. *Mevālī-i
kirām*. (IV/390. s.).

mevālīd: (< Ar.) *mevlūd*'uñ cem'i.
Mevālīd-i selase = ḥayvānāt,
nebātāt, ma'deniyyātdan 'ibāretidir.
(IV/390. s.).

mevānī: (< Ar.) *māni'a*'nıñ cem'i. Bir
şey'iñ geri kalmasına sebep olan
nesneler: *mevānī-i kavīyye*, *mevānī-i
nāgeh-zuhūr*. (IV/390. s.).

mevāhib: (< Ar.) *mevhibe*'niñ cem'i.
Baḥş u iḥsān olunan şeyler,
ni'metler: *mevāhib-i ilāhiyye*. (IV/390.
s.).

mevt: (< Ar.) ölüm. Mevt-i aḥmer =
kanlı ölüm ki maķtūliyyet. Mevt-i

ebyaz = nā-gehānī, fücce'ten ölüm.
(IV/390. s.).

mevtā: (< Ar.) *meyyit*'iñ cem'i. Ölüler:
Likāsi güldürür mevtāyı bir şekl-i ğarīb
ancaḳ / Edāsi öldürür insānı ammā
bundadır ḫikmet (Nef'i). (IV/390. s.).

mevsūk: (< Ar.) inanılmış, i'timād
olunmuş, gerçek: *haber-i mevsūk,*
rivāyet-i mevsūka. Mevsūkü'l-kilem =
sözlerine inanılmış, inanılır.
Mevsūkan = gerçek olarak,
inanılarak. (IV/390. s.).

mevc: (< Ar.) dalğa: *mevc-i çemen, mevc-*
i deryā. Mevc-ā-mevc = bütün dalğa,
pek dalgalı. Mevc-ḥiz = dalğa
kaldırıcı, kaldıran. Mevc-zen =
dalğa vurucu, vuran. Cem'i *emvāc*.
Bād-ı nev-rūzī ile olsun da deryā mevc
*mevc / Olmasın mı dildeki 'ummān*⁵²⁷³*-ı*
sevdā mevc mevc (M. Nāci: ⁵²⁷⁴: 1).
(IV/391. s.).

mevcūd: (< Ar.) var olan. Nā-mevcūd
= mevcūd değil, yok. Mevcūdiyyet
= mevcūdluk, varlık. Mevcūdīn =
var olanlar. Diğer cem'i olan
mevcūdāt = var olan şeylerin
cümlesi, maḥlūkāt, eşyā. *Oldular*
ketm-i 'ademden mevcūd / Yokdur mülk

ü melik buldu vücūd (Hākānī: 63).
(IV/391. s.).

mevce: (< Ar.) dalğa. *Mevc* gibi. *Mevce-*
i deryā. Fi'l-aşl 'mevc-i vahid' ya'nī
'bir dalğa' ma'nāsınadır. Cem'i
mevecāt'dır. Mevcetü's-şebāb =
'unfuvān-ı şebāb, gençlik çağı.
Derkār olur telāṭum-ı deryā-yı iştīyāk /
Bir mevce kim o cebhe-i berrāḳdan ḳopar
(Nā'ilī-i Ḳadīm: G. 73/5). (IV/391.
s.).

meveddet: (< Ar.) muḥabbet gibi
sevmek: *ārzū-yı meveddet, beyān-ı*
meveddeti, te'yīd-i meveddet. Zamm-ı
mīm ile telaffuzu yañlıştır. (IV/391.
s.).

mevdūd: (< Ar.) vedd olunmuş,
sevilmiş, muḥabbet gösterilmiş, dōst
edinilmiş: *Ḥaṭīb-i minber-i Tā-hā*
muḥāṭab-ı Ya-sin / Edīb-i mekteb-i evḫā
muḳarreb-i mevdūd (Şābit: K. 2/28).
(IV/391. s.).

mevdū': (< Ar.) vedī'a kılınmış,
emānet bırakılmış, ihāle olunmuş:
mevdū'-ı 'uhde-i kifāyetiñiz bulunan
vazīfe, vazā'if-i mevdū'a. (IV/391. s.).

mevrid: (< Ar.) vārid olacak, varacak
yer. Cem'i *mevārid*. (IV/391. s.).

mevrūs: (< Ar.) irsen kalmış, vefāt
édenden intikāl étmiş: *māl-i mevrūs,*
emvāl-i mevrūşe. || *Kimdir bizi men'*

5273 Eserdeki: imān.

5274 Sünbüle, Beykoz Sahrāsında.

eyleyecek bâğ-ı cināndan / Mevrûs-ı pederdir gireriz hâne bizimdir (Nâbî: G. 224/5). (IV/391. s.).

mevrûd: (< Ar.) varılmış, varılan yer. Bunu ğalaṭ olarak 'vürûd etmek, gelen' ma'nâsında kullanılıp 'evrâk-ı mevrûde' demek doğru değildir. Doğrusu 'varan' ma'nâsına olan *vârid* ile 'evrâk-ı vâride' demektir. (IV/391. s.).

mevzûn: (< Ar.) vezinlenmiş, vezin ile tartışılmış, tartışılan şey. Cem'i *mevzûnât*. Ş Fenn-i 'arûzca vezinli, vezne muvâfık: *kelâm-ı mevzûn, aḳvâl-i mevzûne*. Ş Boyca mütenâsib, mu'tedil, dürüst, güzel: *ḳamet-i mevzûn, mevzûnü'l-liḥye*. ‖ *Nâ-suḥan-ver muṣra'-ı mevzûnu nâ-mevzûn okur* (Nedîm: G. 31/2); *O ra'nâ ḳāmet-i mevzûn o reftâr-ı hõş-āyende* (Nef'î: K. 21/32). (IV/392. s.).

mevsim: (< Ar.) vakit, 'alâmet Ş bir şey'in vakt-i mu'ayyeni, hengâmı: *mevsim-i ḥacc, mevsim-i gül, mevsim-i lâle*. Ş Seneniñ dört kısmından her biri: *mevsim-i bahâr, mevsim-i şayf, mevsim-i ḥarîf, mevsim-i şitâ*. Cem'i *mevâsim: mevâsim-i erba'a*. ‖ *Seyre çık faşl-ı bahâr olduğça / Mevsim-i geşt ü*

güzâr olduğça (Nâbî⁵²⁷⁵: 941). (IV/392. s.).

mevsûm: (< Ar.) vesmelenmiş, nişanlı, 'alâmetli Ş isim konulmuş, tesmiye kılınmış: *maḥdûm-ı necâbet-i mevsûm*. (IV/392. s.).

mevşil: (< Ar.) ek yeri, iki şey'in bitişip kavuşduğu maḥall. (IV/392. s.).

mevşûf: (< Ar.) vaşf olunmuş, vaşflanmış, memdûh Ş bir şıfat ile berâber terkîbde olup ma'nâ kendisine râci' olan isim. (IV/392. s.).

mevşûl: (< Ar.) vasl olunmuş bitişdirilmiş, ulaştırılmış Ş kendisine başka şey vâşıl olmuş: *ism-i mevşûl, ism-i mevşûl-ı müşterek, ism-i mevşûl-ı muḥtaş*. (IV/392. s.).

mevzi': (< Ar.) bir şey vaz' olunacak, konulacak yer Ş mevki', cāy, mekân, yer. *Mevzi'î* = bir yere 'â'id, bir yere maḥşûş. Cem'i *mavâzi'*. (IV/392. s.).

mevzû: (< Ar.) vaz' olunmuş, konulmuş: *zarf içine mevzû', şandûka mevzû', kelimeniñ ma'nâ-yı mevzu'u*. Ş Tertîb ve tanzîm olunmuş, karalaştırılıp yapılmış: *nizâmât-ı mevzû'a, ḳavâ'id-i mevzû'a, mevzû' olan ḳarantina müddeti*. Ş Kendisinden bahş olunan şey,

maḫṣūd olan mādde: *mevzū'-ı bahs*,
'ilm-i şarfıñ *mevzū'u*. § Mantıkda
'mübtedā'ya dēnilir. *Mevzū'* ve
maḫmūl. Eḥādīs-i mevzū'a = taraf-ı
ḥazret-i risālet-penāhiden şadır
olmayıp şoñradan ba'zılarıñ kizben
vaż' ve nisbet eyledikleri aqvāle
ıtlāk olunur. (IV/392. s.).

mevzū'āt: (< Ar.) 'każiye-i müselleme'
ma'nāsına olan *mevzū'a*'nın cem'idir.
Māhiyyāt maḫāmında kullanılır.
Mevzū'ātü'l-'ulūm = Taşköprülü
merḥūmuñ bir eşer-i bihīni. Müfredi
kullanılmaz. (IV/393. s.).

mavtın: (< Ar.) tavaṭṭun olunan yer,
yerleşilip oturulan maḥall. Cem'i
mevātın. 'Āzim-i mavtın-ı bekāyım ben
(Nāci⁵²⁷⁶: 43). (IV/393. s.).

mev'id: (< Ar.) mevzi'-ı va'de ki 'söz
vērilen yer' demekdir. (IV/393. s.).

mev'iza: (< Ar.) te'eşşür ve rikḫat-i
derūnī mūcib olacak şüretde şevāb
ve 'ikābe mūte'allik söz söylemek,
öğüd vērme § bu şüretle söylenilen
söz, beyān edilen va'z, öğüd:
mev'iza-i 'ālemāne, *mev'iza-i*
mürşidāne. (IV/393. s.).

mev'ūd: (< Ar.) va'd olunmuş, söz
vērilmiş: *lutf-ı mev'ūd*, *izin-i mev'ūd*,
iltāf-ı mev'ūde § va'desi, ḥulūli

mu'ayyen, muḫarrer: *ecel-i mev'ūd*.
(IV/393. s.).

mevfūr: (< Ar.) vefretli, çoğalmış,
çoğaldılmış, çok: *naḫd-i mevfūr*, *māl-i*
mevfūr, *ḥuzūr-ı mekārim-i mevfūr*.
(IV/393. s.).

mevķi': (< Ar.) bir şey'in durduğu,
bulunduğu vāķi' olduğu yer: *mevķi'-*
i ḥarb, *mevķi'-i cināyet*, *mevķi'-i*
me'mūriyyet, *mevķi'-i su'āl*. § Muṭlakā
maḥall, mekān, yer: *mevķi'-i*
münāsib, *mevķi'-i laṭīf*. *Mevķi'*inde
=yerinde, tām sırasında, becā. Cem'i
mevāķi'. *Iżtırāb-ı nā-be-hengām* istemez
taḫşīl-i kām / *Mevķi'*inde bī-tekellūf kār
kendin gösterir (Koca Rāğıb: G. 36/2).
(IV/393. s.).

mevķıf: (< Ar.) maḥall-i tevāḫḫuf,
duracak yer, durak: *tramvay mevķıfı*,
şimendifer mevķıfı. Cem'i *mevāķıf*.
(IV/393. s.).

mevķūt: (< Ar.) vaḫitlenmiş, vaḫti
tayīn olunmuş, mu'ayyenü'l-vaḫt
olan şey'e vaşf olur: *risāle-i mevķüte*,
cerīde-i mevķüte, *vazīfe-i mevķüte*.
Furḫān-ı Kerīm'den iḫtibāsen iş-bu
kelimeyi ibtidā merḥūm Cevdet
Paşa isti'māl etmiştir. O zamāna
kadar bunuñ yerinde *muvaḫḫıt* lafzı
kullanılırdı. (IV/393. s.).

mevkūd: (< Ar.) ikād olunmuş, yakılmış. (IV/393. s.).

mevkūf: (< Ar.) vakf olunmuş: *arāzī-i mevkūfe*, *müsteğallāt-ı mevkūfe*. § Tevkīf olunmuş, alıkonulmuş. Kānūnen mevkūf ile maḥbūs arasında fark olup mevkūfiyyet kable'l-ḥükm, maḥbūsiyyet ba'de'l-ḥükm olur. § Mütevakḳıf, vābeste, muḥtāc. Mevkūfen = mevkūf olarak. *Nefḥa-i kām*⁵²⁷⁷ u *šemīm kām-ı dil mevkūfdur* / *Zülf-i 'anber-bārına gīsū-yı müşk-efşānına* (Nā'ilī-i Qadīm: G. 349/2). (IV/393. s.).

mevkıb: (< Ar.) atlı, pīyādeden mürekkeb cemā'at, gürüh: *mevkıb-ı ḥacc*. § Takım takım, alay alay 'asker, 'asker alayıyla gidiş: *mevkıb-ı zafer*, *mevkıb-ı hümayūn*. Cem'i *mevākıb*. (IV/394. s.).

mevkül: (< Ar.) biriniñ 'uhdesine bırakılan, sipāriş edilen şey: *emr-i mevkül*. Mevkülün-ileyh = 'uhdesine bırakılan adam. (IV/394. s.).

mevlid: (< Ar.) insānıñ doğduğu yer. Lisānımızda bu kelime ism-i zamān olarak taḥşışen vilādet-i muḳaddese-i ḥazret-i peygamberi zamān-ı eymenine, *mīlād* ta'biri de Ḥazret-i 'İsā 'aleyhi's-selāmuñ

zamān-ı vilādetine ıtlāk olunmuştur. *Mevlid-i şerif*, *mevlid-i ālā-yı vālāsı*. (IV/394. s.).

mevlūd: (< Ar.) yeñi doğmuş çocuk, muṭlakā yavru: *Bülend-pāye mu'aẓẓam-serir-i levlakā* / *Eyā güzide-i maḥlūk u zübde-i mevlūd*⁵²⁷⁸ (Şābit: K. 2/44). (IV/394. s.).

mevleviyyet: (< Ar.) mollalık, mollalık rütbesi ve dā'ire-i ḥükümeti. *Mevleviyyet* pāyesi müderrisliğin fevkinde bir rütbe-i 'ilmiyyedir: *Edirne mevleviyyeti*. (IV/394. s.).

Mevlevī: (< Ar.) ğavṣ-ı⁵²⁷⁹ a'ẓam, pīr-i mu'aẓẓam Ḥazret-i Mevlānā Meḥmed Celāle'd-dīn-i Rūmī'ye mensüb, pīr-i müşārün-ileyhiñ tarikat-ı 'aliyesi müntesiblerinden her biri. Ḥazret-i pīre, 'Mevlānā' dēnildiği cihetle müntesiblerine de 'Mevlevī' dēnilmiştir. *'Ālem-i ma'nā ki ḥürşid-i cihān-ārā gibi* / *Devr eder girmiş semā'a anda rūḥ-ı Mevlevī* (Nef'ī: K. 3/3); *Feyz-i isti'dād*⁵²⁸⁰ -ı *zātın gör kim etmiş tā ezel* / *Cezbesi ḥürşid ü māh āsmānı Mevlevī* (ve-lehu: K. 3/12). (IV/394. s.).

Mevlā: (< Ar.) ḥudāvend, Mālik, şāḥib, mün'im. Mevlā-yı müte'al = Cenāb-ı

5277 Dīvānda: cān.

5278 Dīvānda: mevcūd.

5279 Kāmūsta kelime "te" ile yazılıdır.

5280 Dīvānda: isti'adad.

Allāh. § Velī, dīgeriñ umūrunda velāyeti olan: *velī-i nikāh*, *velī-i yetīm*. § Kūl āzād eden, mu'tik § mu'in, mürebbī. Cem'i *mevālī*. Mevlānā = 'şāhibimiz, efendimiz' demektir. Bu ta'bīr yalnız olarak kullanılırsa ekseriyā hāzret-i pīr-i celīlū'l-ḳadr Muḥammed Celāle'd-dīn-i Rūmī irāde olunur. Ba'zen de akrāna ḥiṭāben "Mevlānā ne ḥāldesiñ?" ve "Mevlānā, görünmez olduñ nerede idiñ?" tarzında laṭife-güne isti'māl olunur. *Bende-i maḳbūlünü Mevlā'sı āzād eylemez* (Nev'ī: G. 171/1). (IV/394. s.).

mevhibe: (< Ar.) bahşış, 'aṭiyye, iḥsān, vergi: *mevhibe-i İlähiyye*. Cem'i *mevāhib*. Nazımda *mevhabet* şüretinde de kullanılmışdır. *Hāris-i memleket ü dīn ü medār-ı İslām / Mazḥar-ı mekremet ü mevhabet-i sübhānī* (Nef'ī: K. 4/5). (IV/395. s.).

mevhüb: (< Ar.) hibe olunmuş, bağlanmış: *māl-i mevhüb*, *emvāl-i mevhūbe*. Mevhübün-leh = hibeyi ḳabūl eden adam. § En'ām olunmuş, dād-ı ḥaḳḳ: *mevhüb-ı min 'indī'llāh oldukları aḥlāḳ-ı ḥamīde*. (IV/395. s.).

mevhūm: (< Ar.) vehm olunmuş, şekk ve tereddüd olunan şey'iñ taraf-ı mercūhuna şapılmış § ḥāricde

vücūdu olmayan, taḥayyül édilen, ḥayālden 'ibāret olan: *žekāvet-i mevhūme*, *i'tirāz-ı mevhūm*. (IV/395. s.).

meh: (< F.) *māh* muḥaffefifi. Ay. Bu şüretle nazımda isti'māli ḡālibdir. (IV/395. s.).

mehābet: (< Ar.) heybet, celāl, 'azamet; büyük görünmek veyāḥūd görülmek ile görenleriñ ḳalbinde peydā olan ḥürmetle ḳarışık ḳorḳu ḥissi: *mehābet-i maḳām*. || *Bir nazar ḳıldı mehābetle aña / Eriyip oldu o gevhēr⁵²⁸¹ deryā* (Ḥāḳānī: 59). (IV/395. s.).

mehār: (< F.) muṭlakā yular, ḥuṣūsuyla deveniñ burnuna geçirilen ağaç ḥāḳadır ki yuları oña merbūṭdur. Gūsiste-mehār = 'uzalmış, yıprayıp incelmış yular' demektir. Sīn-i evveli zamm ile okumaḳ cā'izdir. (IV/395. s.).

mehāret: (< Ar.) üstādlık, bir şeyde tecrübe ve idmān, sa'y ve devām ile peydā olan rūsūḥ, vuḳūf-ı tām: *mehāret-i kāmile aşḥābından, mehāret-i ḳalemiyye*. || *Şan'atınca izḥār-ı mahāret eyledi*. (IV/395. s.).

mehālik: (< Ar.) *mehleke*'niñ cem'i, tehlikeli maḥaller. (IV/395. s.).

5281 Eserde: cevāhir.

mehāmm: (< Ar.) *mühimm*'iñ cem'i. 'Ehemmiyyetli olan hūşūşāt ve umūr-ı 'aẓīme' demekdir: *mehāmm-ı umūr-ı devlet, mehāmm-ı meşālih-i saltanat*. Mehāmm-şinās = kār-dān, pek muhtedir iş ehli. (IV/395. s.).

mehbiṭ: (< Ar.) incek yer, yukarıdan aşağıya inilecek mahall: *mehbiṭ-i ilhām, mehbiṭ-i envār*. (IV/395. s.).

mehbil: (< Ar.) ıstīlāhāt-ı tıbbiyyedendir. 'Ferciñ ağzından rahme kadar olan yola' denilir. Cem'i *mehābil*. (IV/395. s.).

meh-pāre: (< F.) *māh-pāre*'niñ muḥaffefi. 'Ay pārcası' demekdir ki pek güzel dil-berler ḥaqqında irād olunur. (IV/395. s.).

meh-perest: (< F.) *māh-perest*'iñ muḥaffefi. 'Aya ṭapan, 'āşık' ma'nāsınadır. (IV/396. s.).

mehtāb: (< F.) *māh-tāb*'iñ muḥaffefi. Ay aydınlığı. O māddeye mürāca'at etmek. Şeb-i mehtāb = ay aydınlığı olan gece. Mehtābī = temāşā-yı māh-tāb için yapılan küçük ve eṭrāfı açık köşk ki 'kameriyye' de denilir. Mehtābiyye = *mu'āyene-i ḥurde-bīniyye* gibi cāhilāne uydurulmuş ğalaṭıñ eñ 'ādīlerindendir. *Gerden leb-i cūda serv-i sīm-āb / Gūyā ki Boğaziçi'nde*

mehtāb (Şeyḥ Ğālib⁵²⁸²: 433). (IV/396. s.).

mehtūk: (< Ar.) hetk olunmuş, yırtılmış: *mehtūk-i eydī-i ta'arruż olan perde-i nāmūsu*. (IV/396. s.).

mehcūvv: (< Ar.) hicv olunmuş, şı'ren zemm edilmiş adam. (IV/396. s.).

mehcūr: (< Ar.) hecr olunmuş, terk kılınmış, bir tarafa bırakılmış: *mehcūr-ı iltifāt, lafz-ı mehcūr, elfāz-ı mehcūre*. ‖ Gördüğünden kimseler 'ālemde mehcūr olmasın (Rāğīb Paşa: G. 130/1). (IV/396. s.).

mehçe: (< F.) *māhçe*'niñ muḥaffefi. Sancak başına, mināre tepesine konulan ay şeklindeki şey, 'alem: *Kıldı revnaḳ-dār 'īd-i eyyāmuñ / Mehçe-i rāyāt-ı pertev-küsteriñ* (Aḥmed Ḥamdī). (IV/396. s.).

mehd: (< Ar.) beşik. Fārisīsi *gehvāre*. *Mehd-i rāḥat, mehd-i şafā, mehd-i medeniyyet*. ‖ *Ehl-i İslām, mehd-den laḥde kadar taḥşīl-i 'ilm ile me'mūrdur*. Mehd-ārā-yı vüçūd olmak = dünyāya gelmek. Cem'i *mühūd*. (IV/396. s.).

mehr: (< Ar.) ḥīn-i tezevvücde vērilen bedel-i nikāḥ. Mehr-i mu'accel = eṣnā-yı 'uḳdede ağırlık nāmıyla kız tarafına vērilen akçe. Mehr-i

5282 Hüsn ü 'Aşk.

mü'eccel = nikāhıñ feshine veyāhūd zevciñ vefâtı vuķū'unda hātūna vèrilmek üzere eşnā-yı 'uķdede ta'yīn kılınan miķdār-ı meblağ. Cem'i *mehūr, emhār*. (IV/396. s.).

mehere: (< Ar.) *māhir*'iñ cem'i. Mahāretle muttaşf olanlar, üstāzlar: *mehere-i erbāb-ı kālemden, mehere-i kalem-kārāndan*. (IV/396. s.).

meh-rū(y): (< F.) *māh-rū*'nuñ muħaffefi. Yüzü ay gibi güzel: *meh-rū-yı melek-ķū*. Cem'i *meh-rūyān*. (IV/396. s.).

mehzūm: (< Ar.) bozulmuş, mağlūb. *Cünd-i mehzūm* ma'nāca müterādifi olan *münhezim* ziyāde kullanılır. (IV/397. s.).

mehl: (< Ar.) bir huşūşda 'acele ve şiddet göstermeyip rıfķ ve te'ennī ile zamān vèrmek, te'hīr için vèrilen mühlet: *mehl-i mu'ayyen*. (IV/397. s.).

mehlikā: (< F.) *māh-liķā*'nıñ muħaffefi, yüzü ay gibi cāzibeli güzel. (IV/397. s.).

mehleke: (< Ar.) tehlikeli maħall, helāk olacak yer § helāk olmak, ölmek. Cem'i *mehālik*. (IV/397. s.).

meh-mā-emken: (< Ar.) 'her ne ki mümkün olursa, mümkün olduğu kadar' ma'nāsında bir terkīb-i

'Arabīdir. *Meh-mā-emken tesķīn-i helecāna çalışmalıdır*. (IV/397. s.).

mehmūz: (< Ar.) ħurūf-ı aşliyyesinden biri hemze olan kelime-i 'Arabıyye. *Mehmūzü'l-fā, mehmūzü'l-āyn, mehmūzü'l-lām*. Mehmūze = çavdārda ħastalık sebebiyle ħāşıl olan bir nev' manķar. (IV/397. s.).

meh-vār: (< F.) *māh-vār* muħaffefi. 'Ay gibi' ma'nāsına olduğu mişillū Fārisīde 'aylık, ma'āş şehri' ma'nāsını da ifāde eder. Naşıl ki *meh-vāre* de 'ma'āş, aylık' ma'nāsına luğatdır. (IV/397. s.).

mehūb, mehīb: (< Ar.) kendisinden ħavf ve ħazer édilen heybetli, 'āzametli adam. İkincisi zamm-ı mīm ile de luğatdır. (IV/397. s.).

meh-veş: (< F.) *māh-veş*'iñ muħaffefi. 'Ay gibi' demektir. (IV/397. s.).

mehīn: (< Ar.) ħā̄r ve ħaķīr, za'īf şey. (IV/397. s.).

mey: (< F.) şarāb, içki. Türkçesi *süci*. Mey-nāb = ħāliš, şāfī, katıksız şarāb. Mey-āşām, mey-ķā̄r, mey-gūsār = şarāb içen. Mey-fürūş = şarāb şatan, mey-ħāneci. (IV/397. s.).

meyādīn: (< Ar.) *meydān*'iñ cem'i. Açık ve geniş maħaller: *meyādīn-i zafer, meyādīn-i ħarb*. (IV/397. s.).

meyyāl: (< Ar.) daha, pek meyl edici, eden; pek ziyāde istekli, ārzūlu, isti'dādli: *meyyāl-ı hevā vü heves, meyyāl-i lehv ü lu'b, meyyāl-i i'tilā*. (IV/397. s.).

meyāmin: (< Ar.) 'alā gayri'l-kıyās *yümn*'ün cem'i. Uğurlar, bereketler: *'id-i meyāmin-i bedīd*. (IV/397. s.).

meyyit, meyt: (< Ar.) ölü, ölmüş insān. Cem'i *emvāt* ve *mevtā*'dır. Meyte = boğazlanmadan kendiliginden ölmüş hayvān lāşesi. (IV/397. s.).

mey-hāne: (< F.) şarāb vesā'ir türlü müskirāt satılan, içilen yer, dükkān. (IV/398. s.).

mey-h'ār, mey-h'āre: (< F.) şarāb içen, 'ayyāş. (IV/398. s.).

meyhōş: (< F.) tatlı ile ekşi arasında bir çeşnidir ki 'ekşimtırak, ekşimsi' de dēnilebilir. Bu *mayhōş*'uñ muḥaffefi. (IV/398. s.).

meydān: (< Ar.) geniş, açık yer, açıklık maḥall: *At Meydānı, Oḳmeydānı, meydān-ı ḥarb, meydān-ı intişār*. Meydān istemek = izin ve müsā'ade ve mehl dilemek. Meydāna çıkmak = zāhir ve āşikār olmak. Meydāna çıkarmak = izhār ve ihrāc etmek. Meydāna kırmak = göstermek ve işbāt etmek. Meydāna getirmek = büyütüp yetiştirmek. Meydānda =

āşikāre, belli. *Āb-ı ḥayvān dolu dizgin girdi At meydānı'na* (Tārīḥ ≈ Lā-edrī). (IV/398. s.).

meysere: (< Ar.) mevķi'-i ḥarbde müteḥaṣṣid ordunuñ şol cenāḥı, şol tarafında bulunan fırķa-i 'askeriyye: *meymene vü meysere*. (IV/398. s.).

meysūr: (< Ar.) kolaylanmış, kolaylatılmış. Meysüre = kolay olan mādde, huşūş. *Hudāygānā bu kemterīn du'ā-gūyuñ / Faķīr Nābī-i miḥnet-me'āb-ı nā-meysūr* (Nābī: K. 7/105). (IV/398. s.).

mey': (< Ar.) ertiyip akmak, sıvık olmak. (IV/398. s.).

mey-kede: (< Ar.) mey-hāne gibi şarāb ve başķa türlü içki satılan maḥall, dükkān. (IV/398. s.).

mey-gūn: (< Ar.) şarāb gibi açık kırmızı renk: *leb-i mey-gūn*. (IV/398. s.).

meyl: (< Ar.) egilmek, egilme: *binānıñ şağ cihetine meyli var, duvārıñ meyli*. Ş Muḥabbet, teveccüh, ārzū, istek: *meyl-i dil, meyl-i derūn*. ‖ *Ey te'ālī eyledikçe eyleyen ḥayrān beni / Ḥāk-i pāy etti saña meyl-i 'ulüvv-i şān beni* (Mu'allim Nācī⁵²⁸³: 1). (IV/398. s.).

5283 Sünbüle, Fuzūlī'ye Pey-rev Olabilir miyim?

meyelān: (< Ar.) *meyl* gibi egilmek § muḥabbet, ḥ'āhiş-i ṭabī'at: *meyelān-ı kalb*. (IV/398. s.).

meymenet: (< Ar.) *nuḥs*'uñ zıddı. Yümn, sa'd, bereket, uğurluluk. (IV/398. s.).

meymene: (< Ar.) mevki'-i ḥarbde müteḥaşşid ordunuñ sağ cenāhı, sağ tarafında bulunan fırka-i 'askeriyye. (IV/398. s.).

meymūn: (< Ar.) yümnelenmiş, mübārek, bereketli, uğurlu. (IV/398. s.).

maymūn: (< F.) bir nev' ḥayvāndır ki 'Arabīde 'nesnās' dērler. Türkçede 'maymun' dēnilir. (IV/398. s.).

meyve: (< F.) yemiş, ağaçlarda ḥāşıl olan yenilecek şey. Meyve-i dil = evlād. Meyve-i ḥuşk = kuru yemiş. *Meyve-ḥūş* ta'bīr-i 'āmiyānesi bunuñ ğalaṭıdır. Meyve-i ter = tāze yemiş. Meyve-dār = yemiş vëren, meyveli. Meyve-fürüş = manav, meyve şatan. (IV/399. s.).

//mi//

mi'e: (< Ar.) yüz 'adedi. Mi'eteyn = iki yüz. Cem'i mi'āt = yüzler. Āḥād, 'aşerāt, mi'at. (IV/399. s.).

mibzağ, mibza': (< Ar.) ıştılāḥāt-ı tıbbiyyedendir. Ḥacāmat zenberegı, nişter. (IV/399. s.).

mibvel, mibvele: (< Ar.) 'ördek' dēnilen 'sidik kabı' dēmekdir. (IV/399. s.).

mitres: [mu'arreb] aşlı Fārisī 'metres' ki 'siper, istiḥkām' dēmekdir. (IV/399. s.).

mişāl: (< Ar.) 'mānend, gibi' dēmekdir: *mişāl-i Ka'be, mişāl-i mir'āt*. § Nümüne, örnek, eş. Bī-mişāl = eşsiz, örneksiz. Mişāl-i imtişāl = bir örnek ki tıpkısı yapılmāğa şāyān. § Aḥlāk ve ādāba dā'ir kışşa. Bu ma'nāda *meşel* ziyāde kullanılır: *īrād-ı meşel*. § Fermān, berāt-ı 'ālī: *mişāl-i vācibü'l-imtişāl*. § Rü'yā. Bu ma'nāda dā'imā 'ālem lafzına izāfetle kullanılır: *'ālem-i mişāl*. § Bir mes'eleyi izāḥ ile muḥāṭaba iyice tefhīm için īrād olunan kelām: *Mümkün oldukça her luğatiñ her ma'nāsı için ayrı ayrı mişāl getirmelidir*. (IV/399. s.).

mişkāl: (< Ar.) vezin, miqdār § bir buçuk dirhem vezin, yirmi kīrāt miqdār. § Birtaķım kāmış pāřalarını yan yana dizmek şüretiyle vücūda getirilmiş olan bir nev' ağız çalgısınıñ ismi. *Mişkāl* degil *mūsikār*'dır. (IV/399. s.).

mişkab: (< Ar.) bir şeyi delecek âlet, burğu ki beyne'l-'avām taḥrīf ile 'maşkab' denilir. (IV/399. s.).

mişl: (< Ar.) gibi, eş, nazīr, şebīh. Mişli görülmemiş = nazīrsiz, eşsiz. Bir mişli, iki mişli = 'mikdārca müsāwī bir katı, iki katı' demektir. *Mişilli* ta'bīriniñ doğrusu *mişli* olsa bile ötekiniñ terkiyle berikiniñ kabūl-i isti'māli pek müşkildir. (IV/399. s.).

micred: (< Ar.) kemik kazımağa mahşuş cerrāḥ bıçağı, kazıyacak âlet. (IV/399. s.).

Micestī: [Yūnāncadan mu'arreb] ḥükemā-yı Yūnāniyyeden Baṭlamyus'un fūnūn-ı riyāziyyeden hendese ḥaqqında taṣnīf ettiği kitāb: *Kitāb-ı Micestī*. (IV/400. s.).

micmer: (< Ar.) içinde tütsü, 'ūd ağacı yakılan âlet, buḥūrdān. 'Mecmere' de dēnir. *Ḥōṣ-bū o kadar silsile-i şāhid-i ḥulku / Kim her şiken-i pūr-ḥamı bir micmer-i 'ālem* (Nef'ī: K. 24/17). (IV/400. s.).

mihrāb: (< Ar.) cevāmi' ve mesācid-i şerīfede kıble tarafını gösteren imāmuñ namāza durduğu yer, kıble 'alāmeti: *Dilā ṣaḥn-ı ḥarīm-i Ka'bede mihrābı neylersin* (Lā); *Geçip ol kaşları*

yā mihrāba / Lutf ile dērler idi aşḥāba (Ḥākānī: 267). (IV/400. s.).

mihrāk: (< Ar.) ḥikmet-i ṭabī'iyye iştīlāḥātındandır. 'Ḥarāret ve ziyānıñ muḳa'ar ya'nī çukur bir āyīneniñ yüzünden ve şadā dalğalarınıñ köprü kemeri gibi münḥanī bir ḥā'ilden 'aks ile bu nokta muḳābilinde vāḳi' olarak ictimā' eyledikleri dīger nokta' demektir: *mihrāk-ı müzdevic, mihrāk-ı ḥaḳikī, mihrāk-ı zāhiri, mihrāk-ı aṣlī*. (IV/400. s.).

miḥkan, miḥkana: (< Ar.) iştīlāḥ-ı tıbda 'ḥuḳne, ihtikān tulumbası, sırınğa âleti' demektir. (IV/400. s.).

miḥan: (< Ar.) *miḥnet*'iñ cem'i: *miḥan ü meşāḳḳ*. (IV/400. s.).

miḥnet: (< Ar.) belā, ğam, keder, muşibet, tāsa gibi ḳalben ve ḳālīben ıztırābı mūcib olan ḥālete ıtlāḳ olunur. Aşlında 'tecrübe' ma'nāsınadır. Birinci ma'nāda mecāz ṭarīḳiyle isti'māl olunur: *Miḥneti kendine zevḳ etmekdir 'ālemde hüner / Ğam u şādī-i felek böyle gelir böyle gider* (Vāşıf: Ms. 221/1). (IV/400. s.).

miḥver: (< Ar.) çarḥ gibi dönen şeyleriñ ortasından geçen ve devrānına sebep olan demir veyā

ağaç ok: *miḥver-i maṭlūb, miḥver-i ḥareket, işiñ miḥve-ir lāyığı*. § Bir ucu kûṭb-ı şimaliye, diğ̃er ucu kûṭb-ı cenūbiye mūntehī olmak üzere merkezden mūrūru farz olunan ḥaṭṭ-ı mevḥūm: *miḥver-i arz, miḥver-i 'ālem*. (IV/400. s.).

midād: (< Ar.) mūrekkeb, yazı yazmağa maḥşūş siyāḥ veyāḥūd başka renkli māyi'. Ma'ānī-i sā'iresi mu'teber ve mūsta'mel degildir. *İmdādü'l-midād* = merḥūm Mu'allim Nācī'niñ bir eṣeriniñ ismi. *Şemīm-i zūlf-i cānānı güzel vaşf eylediñ Fiṭnat / Meger taḫṭīr olunmuşdur midādıñ bû-yı sünbūlden*. (IV/400. s.).

midḥat: (< Ar.) medḥ, sitāyiş, övünmek § sebeb-i medḥ olan ḥāl. Midḥat-ger = medḥ edici, eden. Midḥat-gerī = medḥ edicilik. *Bende ol mūr kadar ṭāḫat yok / Hāşılı midḥatiñe kudret yok* (Ḥākānī: 139). (IV/401. s.).

mir'āt: (< Ar.) āyīne: *mir'āt-ı 'ālem*. Türkçesi gözgü'dür. Cem'i *mirāyā*. *Ḥüsniñe mümkün mi ḥayrān olmamak ehl-i naẓar / Destiñe mir'āt alıp ey nūr-ı çeşmim baksañ ā* (Seyyid Vehbī). (IV/401. s.).

mirār: (< Ar.) merre'niñ cem'i. 'Kereler, def'alar' demekdir: *mirāren ü kirāren*. (IV/401. s.).

mirāre: (< Ar.) ıstīlāḥ-ı tıbdā cevḥ-i baṭında ḫaracigere merbūṭ 'öd kēsesi' demekdir. (IV/401. s.).

mirşād: (< Ar.) eṭrāfı gözetecek maḥall, taraşşud edecek yer, raşad-gāḥ; mekān ve ālet-i raşad. (IV/401. s.).

mirşad: (< Ar.) *mirşād* gibi gözetecek maḥall ve ālet. Cem'i *merāşid*. (IV/401. s.).

mirḫāt: (< Ar.) (nerdübān) merdiven: *mirḫāt-ı 'ulūm*. (IV/401. s.).

mirvaḥa: (< Ar.) yelpāze. Mirvaḥa-cünbān = yelpāze şallayıcı, şallayan. Mirvaḥa-cünbānī = mirvaḥa cünbānlık. Cem'i *merāviḥ*. Mirvaḥ = 'aynı ma'nāya luğatdır. (IV/401. s.).

mizāc: (< Ar.) ṭab', ṭabī'at, ḥūy: *leyyiniü'l-mizāc*. Nā-mizāc = ḥasta. Mizāc-dān = mizāc bilici, bilen. Mizāc-gīr = mizāc ṭutucu, mizāca göre ḥidmet eden. § Vücūd-ı beşerde vezā'if-i 'uzviyyeden biriniñ sā'irleri üzerine galebesinden ḥāşıl olan keyfiyyet: *mizāc-ı demevī, mizāc-ı 'aşabī, mizāc-ı şafrāvī, mizāc-ı balgāmī yāḥūd lenfā'ī*. Cem'i emzice. (IV/401. s.).

mizāh: (< Ar.) laṭīfe, şaka etmek.

Mezzāh = laṭīfeci, şakacı. Zamm-ı mīm ile ‘aynı ma’nāya luğatdır: *mizāh* ğazetesi. (IV/401. s.).

mızrāk: (< Ar.) uzun kargı: *Mızrāk* *çuvāla* şıgmaz (*meşel-i meşhūr*). Mızrāklı = kargılı. (IV/401. s.).

mizmār: (< Ar.) nāy nev’inden yaşıca laṭīf ve mü’essir şadālī düdük. Mizmār-zen = mizmār çalan, düdükçü § boğazda nefes yolu, hançere. Cem’i *mizāmīr*. (IV/401. s.).

mizvāce: (< Ar.) küçük küçük çiçeklerden mürekkeb ve kendisinde hem a’zā-yı te’nīs hem a’zā-yı tezķir bulunan çiçek, *nergis* çiçeği gibi. *Mizvāc-ı zā’id* ve *mizvāc-ı müsāvī* ve *mizvāc-ı müstelzim* ve *mizvāc-ı münferid* ve *mizvāc-ı mühmel* ıstılāhāt-ı nebātiyyedendir. (IV/402. s.).

mıstar: (< Ar.) satır çizcek cedvel. § Satır çizmeye maḥşūş üstü sıra sıra iplikler gerilmiş muḳavvā ālet. İş-bu ālet kâğıdıñ altına konulup üstüne el gezdirilince iplikler kâğıdda eșer bırakır, soñra o çizgilere yazılır: *Şi’rimiñ ḥabl-i metīn-i feyz tār-ı mıstarı* (Nef’i: K. 15/52). (IV/402. s.).

misk: (< Ar.) *müşk*’üñ mu’arrebî. Bir nev’ āhūnuñ göbегinde peydā olan

ma’rūf güzel koku lu mādde. (IV/402. s.).

miskī: (< Ar.) miske mensūb, misk ile mu’aṭṭar. Miskiyyü’l-ḥitām olmak = aḥsen şüretle encāma erişmek. (IV/402. s.).

miskīn: (< Ar.) hiçbir şey’e mālīk olmayan, farṭ-ı zarūretten harekete mecālī kalmayan. Faķır ile beynlerinde fark mevcūd olup *miskīn* 'daha muḥtāc, daha așağı' demekdir. § Zelīl, za’īf, tenbel, ‘āciz ve maḥhūr; cüzẓām ya’nī miskīnlik ‘illetine mübtelā, meczūm. Miskīnāne = miskīncesine, tenbelcesine. Cem’i *mesākīn*. (IV/402. s.).

mismār: (< Ar.) çivi, mīḥ. Mismārī = mīḥ şeklinde olan şey. Cem’i *mesāmīr*. (IV/402. s.).

misma’, misma’a: (< Ar.) kulaķ, uẓn § ḥastanuñ dāḥil-i şadrındaki eșvāt-ı marāziyyeyi diñlemeye maḥşūş bir nev’ ālet-i tıbbiyye. (IV/402. s.).

misvāk: (< Ar.) dişleri temizlemeye maḥşūş līfli bir ağač, ṭabī’i diş fırçası. Cem’i *mesāvīk*. (IV/402. s.).

mişrebe: (< Ar.) şu içmek içün kullanılan kupa, şu kabı. Beyne’l-‘avām taḥrīf ile 'maşraba' denilir. (IV/402. s.).

mişkāt: (< Ar.) içine mum, lamba veya kandil koymak için duvarda mahşuşan yapılan küçük hücre, baca. *Miškāt*⁵²⁸⁴ şüretinde de yazılır. (IV/402. s.).

mişvār: (< Ar.) reviş, tavır, tarz: *eṭvār u mişvār*. (IV/402. s.).

mişbāh: (< Ar.) çırāğ, kandil. Mişbāhü'l-meshūr = şabāhlamış, ziyāsi sönmüş kandil. Ş Şabāh vakti şarāb içecek büyük kase. Bu ma'nāda 'mişbah' da denilir. *Kıldı misbāh-ı du'ādan lame'ān-ı tārīhi / Enveriniñ ede pür-nūr-ı mezārın Mevlā* (Surūrī 1209). (IV/403. s.).

mişdāk: (< Ar.) bir şeyi taşıdığı eden nesneye ıtlāk olunur. *Delil, burhān* gibi. Mişdākınca = medlūlunca, muktezāsınca. (IV/403. s.).

mısr: (< Ar.) büyük şehir, belde, memleket. Cem'i *emşār*. Ş Afrika'nın muntehā-yı şark-ı şimalisinde kā'in diyār-ı ma'rūf; ümmü'd-dünyā. (IV/403. s.).

mısrā', mısrā': (< Ar.) kapı kanadı Ş mevzūn bir beyit iki mısrā'dan mürekkebirdir. Bir mısrā' 'yarım beyit' demektir. *Mısrā'-ı evvel, mısrā'-ı şānī*. Mısrā'-ı āzāde = tek mısrā'. Mısrā'-ı berceste = bilā-kūlfet

söylenilen laṭīf mısrā'. *Eger maḳşūd eğerse mısrā'-ı berceste kāfīdir / 'Aceb hayretdeyim ben sedd-i İskender huşuşunda* (Koca Rāğīb: G. 137/4). (IV/403. s.).

mıştāba: (< Ar.) peyke, sedd. Mıştāba-nışın = peykede oturan. Cem'i *maşātīb*. (IV/403. s.).

mış'ād: (< Ar.) ālet-i şu'ūd, merdiven. Fransızca *ascenseur* kelimesinin 'Osmānlıca mukābili. (IV/403. s.).

mışkala: (< Ar.) ālet-i şaykal, kılıç, āyīne, cām gibi şeylerin pasını, kirini temizleyecek ve onlara cilā verecek ālet. Beyne'l-'avām taḥrīf ile 'maşkala' denilir. *Her*⁵²⁸⁵ *lem'ası bir mışkala-i jenk-zedādır* (Nef'ī: K. 34/39). (IV/403. s.).

mızrāb: (< Ar.) vuracak ālet, huşuşuyla tanbūr, 'ūd, kânūn gibi sāzları çalmağa mahşuş ālet, zaḥme: *Éder mi sāz-ı sīnem*⁵²⁸⁶ *degme bir mızrābdan feryād* (Koca Rāğīb Paşa: G. 25/3). (IV/403. s.).

mızmār: (< Ar.) (z) at koşduracak, yarışdıracak yer, koşu meydānı: *tek ü tāz-ı mızmār-ı suḥan-verīde yegāne*. Cem'i *mezāmīr*. (IV/403. s.).

mıṭhan, mıṭhane: (< Ar.) degirmen.
Fārisīsi *āsyāb*. Āṣār-ı qadīmede
müsta'meldir. (IV/403. s.).

mıtraḳ, mıtraḳa: (< Ar.) demirci,
çekici, tokmak. Muḥarrefi *mātrāḳ*.
Cem'i *maṭārıḳ*. Āṣār-ı qadīmede
müsta'meldir. (IV/403. s.).

mıṭhara: (< Ar.) içine şu konulan
meşin kap. 'Maṭara' denilen ma'rūf
şu kabı. (IV/403. s.).

mi'ā: (< Ar.) bağırsak. Cem'i *em'ā*.
Mi'ā-yı raḳīḳ = bir ucu mi'deye,
öteki ucu kalın bağırsakların baş
tarafında bulunup 'mi'ā-yı a'ver'
denilen bağırsağa merbūt ince ve
düz bağırsak. Mi'ā-yı ḡalīz = ince
bağırsakların aşağı ucuna merbūt
mi'ā-yı a'verden maḳ'ada kadar
uzayan kalın ve boğumlu bağırsak.
(IV/404. s.).

mi'ber: (< Ar.) şuyu geçmeye vāṣıta ve
ālet-i 'ubūr olan kayık, kilik, şal,
köprü gibi şey. Ekseriyā 'köprü'
ma'nāsında kullanılır. Cem'i *ma'ābir*.
(IV/404. s.).

mi'cer: (< Ar.) nisvāna maḥşuş bir nev'
başörtüsü: *Mū-yı ḡīsū-yı melekdir tār*
*u pūd-ı cāmesi / Pāre-i pīrāhen*⁵²⁸⁷⁻ⁱ

*hūr-ı cināndır mi'ceri*⁵²⁸⁸ (Nef'i: K.
14/50). (IV/404. s.).

mi'de: (< Ar.) yenilen şeylerin
bağırsaklara inmeden evvel gitdiği
tulum şeklindeki kесе, kursak.
Cem'i *ma'id, mi'ad*. (IV/404. s.).

mi'rāc: (< Ar.) merdīven (nerdübān) Ş
çıkacak yer Ş 'urūc. Mi'rācū'n-nebī =
faḥr-i kā'ināt 'aleyhi ecmelū't-
taḥiyyāt efendimiz ḥazretlerinin
leyle-i mübāreke-i ma'lūmede
'ālem-i 'ulvīye 'urūc buyurmaları
şüretiyle vāḳi' ve zāhir olan
mu'cize-i kübrā: *leyle-i mi'rāc, şeb-i*
mi'rāc. || *Şeb-i mi'rācdaki vahdet için /*
Bī-cihet gördüğün ol ṭal'at için
(Ḥāḳānī: 143). (IV/404. s.).

mi'sār: (< Ar.) onda bir, 'inde'l-ba'z
'öşr-i 'aşīre' denir ki bu taḳdīrde
'biñde bir' demektir. (IV/404. s.).

mi'sār, mi'sar: (< Ar.) üzüm, şüşām ve
emsāli şeyleri şıkıp şuyunu, yağını
çıkarmağa maḥşuş mengene gibi
ālet. *Ma'sara* bu mişillū şeyleri
şıkacak maḥall. (IV/404. s.).

mi'mār: (< Ar.) i'mār edici, fenn-i inşā
mühendisi, binā üstādı. Mi'mārī =
mi'māra mensüb ve müte'allik.
Fenn-i mi'mārī = mi'māra 'ā'id 'ilim
ve şan'at. Uşul-i mi'mārī = binānıñ

inşāsınca olan tarz, nev', çeşid.
Mi'mārān = mi'mārlar, ebniye
üstādları. (IV/404. s.).

mi'yār: (< Ar.) 'ayār āleti, bir şey'in
derece-i hālişiyetini ańlamak için
kullanılan ālet: *Hüner lutf-ı kelām-ı
haqqı bilmekdir maḥallinde / Haḳīkatde
budur ehl-i diliñ mi'yār-ı iz'ānı* (Nef'i:
K. 12/45). (IV/404. s.).

miğfer: (< Ar.) eski zamānda cenk-
āverānıñ eṣnā-yı ḥarbde başlarına
koydukları demir külāh, ṭās.
Türkçesi *tuğulğa*'dır. Hey'et-i
iṭfā'iyye efrādıñ başlarındaki ser-
püş buña nümünedir. (IV/405. s.).

miftāḥ: (< Ar.) anahtar. Cem'i *mefātīḥ*.
(IV/405. s.).

mifşad: (< Ar.) kan alacak ālet, nişter.
(IV/405. s.).

miḳdār: (< Ar.) bir şey'in ḳadri,
kemmiyyeti, endāzesi Ṣ ğinā,
ḳuvvet, ḳudret. *İki dirhem miḳdārı,
yüz arşın miḳdārı, deyn-i ma'lūmü'l-
miḳdār, kişi miḳdārını bilmeli.* Ṣ Pārça,
cüz': *Bir miḳdār kāğıd, bir miḳdār şey.*
Cem'i *meḳādīr*. (IV/405. s.).

miḳrāz: (< Ar.) kesecek ālet, maḳāş.
Miḳrāz-ı teşriḥī = ağzı ḳuş-vārī
tertīb ve i'māl édilmiş yaylı bir nev'
miḳrāzdır ki bağcılarını ve

bāğçevānlarıñ ḳullandıkları maḳāş
daḥī bu şekildedir. (IV/405. s.).

miḳreme: (< Ar.) naḳışlı başörtüsü,
mendil ve ḥāvlu ve dest-māl gibi
'yüz silecek şey' demektir. Beyne'n-
nās feth-i mīm ile zebān-zeddir.
Muḥarrefi *māḥrāmā*. (IV/405. s.).

miḳaṭṭa: (< Ar.) üzerinde ḳalem ḳaṭṭ
olunan kemik ālet. Muḥarrefi *māḳta*.
(IV/405. s.).

miḳlād: (< Ar.) kilid dili, anahtar Ṣ
ḥazāne. Cem'i *maḳālīd*. Cem'i ziyāde
kullanılır. (IV/405. s.).

miḳleb: (< Ar.) kitāb cildiniñ ḳulağı
ya'nī kitāb ḳabınıñ şol tarafında
vāḳi' ḳaṭ'a-i zā'ideye iṭlāk olunur ki
bunuñ ucu okunacak şaḥīfeleriñ
belli olması için aralarına şoḳulur.
Mücelledāt-ı ḳadīmeniñ ekşerinde
mevcüddur. (IV/405. s.).

miḳnaṭıs: [Yünāncadan mu'arreb] bir
ḳuvve-i cāzibe-i ṭabī'iyyedir ki
elektrik ḳuvvetiniñ tarz-ı dīgerde
tecellisinden 'ibāret bulunduğunu
nazariyyāt-ı cedīde gösteriyor. Delk
ile reçine ve cāmda müşbet ve menfī
iki şüretde zāhir olur. Beyne'l-'avām
taḥrīf ile 'mıhladız' denilir. 'Ḥacer-i
miḳnaṭısı' denilen ḥadīdī bir madde
demiri cezb etmek ḥāşşesini
ḥā'izdir: *ḥuzme-i miḳnaṭısıyye,*

seyyāle-i mıknaṭisiyye, cereyan-ı mıknaṭisī, mebhāṣü'l-mıknaṭis.
(IV/405. s.).

mıkyās: (< Ar.) kıyās edecek, iki şey'in arasını taḳdīr eyleyecek ālet § mīzān, ölçü; ḥarīṭa ile resimlerde eb'ād taḳdīri için tertīb olunan nisbet-i ṭavīle: *mıkyāsü'l-ḥarāre, mıkyāsü'l-hevā, mıkyāsü'l-ḥarīṭa.*
(IV/405. s.).

mikṣār, mikṣīr: (< Ar.) çok söyleyen, sözü uzatan, geveze. (IV/406. s.).

mikḥāl, mikḥal: (< Ar.) göze sürme çekecek mīl, sürme ḥılāl. (IV/406. s.).

miknet: (< Ar.) kuvvet, kudret, güç, zōr. (IV/406. s.).

mikyāl: (< Ar.) kīle nev'inden ḥubūbāt ölçeği. (IV/406. s.).

milāḥat: (< Ar.) gemicilik: *ṣan'at-ı milāḥat.* (IV/406. s.).

millet: (< Ar.) dīn, ṣerī'at: *Bizce dīn ve millet birdir.* § Bir ⁵²⁸⁹ dīnde bulunan cemā'at, gürūh: *millet-i İslāmiyye.* Bir memleketde doğan yāḥūd sākin olan ve bir ḥükūmete tābi' bulunan efrādın hey'et-i mecmū'ası maḳāmında ve Fransızcası *nation* kelimesi muḳabilinde *millet* ve *ümmeṭ* kelimelerini kullanmak

doğru olamaz. *Ḳāmūs-ı 'Oṣmānī'* niñ ikinci cildiniñ on sekizinci ṣaḥīfesinde *ümmeṭ* kelimesi için münderic tafṣilāta göre o mevḳi'de yalnız *ḳavm* lafzı kullanılmalı ve meṣelā 'Oṣmānlılar için "ḳavm-i 'Oṣmānī" denilmelidir. Eñ ṣaḥīḥi budur. Millet-perver = milletini seven. *Ṣāḥibi-ḥün ne büyük devlettir / Ziyneṭ-i ḥāfıza-i millettir* (Mu'allim Nācī⁵²⁹⁰: 11); *Köprülü pāṣalarıñda himmet-i merdānesi / Ḥāṭır-ı millette ṭutmuṣdur mekân-ı cāvidān.* (IV/406. s.).

milḥ: (< Ar.) tuz. Fāriside *nemek* tuz şüretinde olan edviye: *milḥ-i üsrüb, milḥ-i niṣādır.* Cem'-i meṣḥūru *emlāḥ.* (IV/406. s.).

milḳat: (< Ar.) fi'l-aṣl 'yerden bir şey ṭutup alacak ālet' ma'nāsınadır. İṣṭilāḥ-ı tıbbda çocuk alacak maṣa ki *mengene* ta'bīr ederler. Ḳābileleriñ güç doğan çocuğu almak için kullandıkları ālet-i maḥṣūṣa. (IV/406. s.).

milk: (< Ar.) insānıñ elinde ve taḥt-ı taṣarrufunda bulunan māl, şey. Ma'nāca mālдан e'ammdır. Milk-i yemīn = 'cāriye, köle' demektir. Buradaki *yemīn* 'galebe' ma'nāsına

5289 Kāmūsta fazladan bir "bir" daha yazılıdır.

5290 Sünbüle, Meṣḥūr "Hilye-i Ṣerīfe" Sahibi Hākānīye.

olup cāriye ve köleniñ ğalebe-i İslām ile zabt olunduğu için denilmiştir. Mecāzen satın alınan köle, cāriye hakkında da irād olunur. § Vakf olmayarak, mülkiyet-i vech ile taşarruf olunan arāzī ve ebniye. Nazımda *milket* tarzında isti'mālī cā'izdir. (IV/406. s.).

milel: (< Ar.) *millet*'iñ cem'i, kavimler: *milel-i muhtelifē, milel-i kadīme*. (IV/406. s.).

millī: (< Ar.) millete mensüb veyā maḥşūş: *'id-i millī, millī bir oyun, ser-pūş-ı millī, ādāb-ı milliyye, hissiyāt-ı milliyye*. (IV/407. s.).

milliyyet: (< Ar.) 'bir millete mensüb ve maḥşūş olan ve diğeri bir millet ile beyenlerinde fark hāşıl eden aḥvāl ve ḥuşūşātıñ hey'et-i mecmū'ası' demektir. (IV/407. s.).

min: (< Ar.) ḥarf-i cerrdir. Türkçe muḳābili "den" edatıdır. Mine'l-ḳadīm = ḳadīmden beri. Min ba'd = bundan sonra. Mine'l-ezel = ezelden beri. Mine'l-bāb ile'l-mile'l-mihrāb = kapıdan mihrāba kadar, kapı kapamacasına ya'nī hepsi, cümlesi. Min-ṭarafī'llāh = Allāh tarafından. Min-küllī vech, min-küllī'l-vücūh = her vech ile. (IV/407. s.).

minber: (< Ar.) cāmi'-i şerīfde ḥaṭībīñ çıkıp ḥuṭbe okuduğu merdivenli yüksek yer. Cem'i *minābir*. Böyle āġāz eylesin şimden-gerü elḳābıña / Cāmi'-i nüh-ḳubbe-i kevnīñ ḥaṭīb-i minberi (Nef'ī: K. 14/19). (IV/407. s.).

minnet: (< Ar.) birine iyilik etmek, iḥsān eylemek § edilen luṭf ve iḥsānı birer birer ta'dād ile başa ḳaḳmak, imtinān § ni'met, iḥsān. Minnet-dāde = ni'met, iyilik görmüş. Minnet-keş = minnet çekici, çeken. Minnet-şinās = iyilik tanıyan, şākir-i ni'met. Minnet-dār = ni'met ve iḥsāna mazḥar, memnūn ve müteşekkik olan. Minnet-dārī = minnet-dārlık. *Hīç olmadı ol nebī şābir / Minnet-keş-i ni'met-i ekābir* (Lā⁵²⁹¹). (IV/407. s.).

minser: (< Ar.) yırtıcı kuş ğağası. Cem'i *menāsir*. (IV/407. s.).

minşār: (< Ar.) destere, bıçkı. Minşārī = destere ve bıçkıya müte'allık, destere şeklinde, dış dış. Cem'i *menāşir*. *Cemāline Zekerıyyā o ğüne 'āşık idi / Ki āh etmedi şaḳḳ etdi cismini minşār* (Ziyā⁵²⁹²). (IV/407. s.).

minaşşa: (< Ar.) gelini zīb ve zīnetle oturtdıkları şandalye, gelin şandalyesi veyā firāş-ı mürtefi',

5291 Ziya Paşa ≈ Na't-ı Nebevī: 39.

5292 Na't-ı Şerīfe: 3/75.

karyola: *minaşşa-pīrā-yı nāz, cilve-nüimā-yı minaşşa-i iḳbāl*. (IV/407. s.).

mınṭaḳ, mınṭaḳa: (< Ar.) kuşak, kemer; niṭāḳ Ṣ ḥaṭṭ-ı istivādan i'tibāren arzıñ şimāli ve cenūbu derecāt-ı mu'ayyeneye taḳsīm olunan aḳsāmından her biri, her bir dā'ire. Mınṭaḳa-i bāride = ḳuṭb tarafı. Mınṭaḳa-i ḥārre = ḥaṭṭ-ı istivā tarafı. Mınṭaḳa-i mu'tedile = iki mınṭaḳa arası, ḥarāret ve bürüdeti i'tidāl üzere olan cihāt. Mınṭaḳa-i fāşıla = iki ḥaddi, tarafını ayıran ḥaṭṭ-ı fāşıl. Mınṭaḳatü'l-burūc = "ḥamel, şevr, cevzā, sereṭān, esed, sünbüle, mīzān, 'akreb, ḳavs, cedī, delv, ḥūt" denilen on iki burcuñ bulundukları dā'ire-i felekiyyedir ki güneş dā'ire-i mınṭaḳatü'l-burūc ile dā'ire-i *mu'addilü'n-nihār*'iñ noḳṭateyn-i müteḳāṭı'aynine geldiği zamān arzıñ her tarafında leyl ü nehār mütesāvī olur. Bu iki maḥall-i teḳāṭu'a 'i'tidāleyn noḳṭaları' denilir. Şems ḥamel burcundan geçdiği zamān *i'tidāl-ı rebī'ī* ve mīzān burcundan geçdiği zamān *i'tidāl-i ḥarīfī* noḳṭalarında bulunur. *Mınṭaḳa*'yı zamm-ı mīm ile telaffuz etmek ḡalaṭ-ı fāḥişdir. (IV/407. s.).

mınṭīḳ: (< Ar.) belīg, düzgün söz söyleyen adam. (IV/408. s.).

mınḳār: (< Ar.) ufaḳ kuş ḡaḡası Ṣ taş yontmaḡa maḥşuş ḳalem, taşçı ḳalemi. Cem'i *menāḳir*. (IV/408. s.).

mınḳale: (< Ar.) kāḡıd üzerine zāviye-i tersīm ve mesāḥa için ḳullanılan nişf-ı dā'ire şeklinde bir mühendis āleti. (IV/408. s.).

minen: (< Ar.) *minnet*'iñ cem'i. Müfredine bakmalı. *Anı ḥıfz eyleye Zü'l-faḫl u minen* (Ḥāḳānī: 160). (IV/408. s.).

minvāl: (< Ar.) cülhalarıñ (cülāḥ) dest-ḡāḥ āletlerinden üstüne bez şardıkları sülümen ağacı Ṣ mecāzen 'ṭavr, ṭarz, destūr, şüret' ma'nāsında ḳullanılır. Ber-minvāl-i meşrūḥ = 'ṭarz-ı meşrūḥ üzere' demektir. (IV/408. s.).

minhāc: (< Ar.) açık ve geniş yol: *minhāc-ı selāmet*. Cem'i *menāhic*. *İzṭırāb-ı ḫulmet-i 'aşḳ-ı mecāzīdir ne bāk / Şu'le-i dil şem'-i minhāc-ı ḫaḳīḳatdir baña* (Behcet ≈ Ḥuz Mā Şafā). (IV/408. s.).

mih: (< F.) büyük, ulu. Cem'i *mihān*'dır. Müfredi ḳullanılmaz. Cem'i dā'imā *kihān* lafzıyla berāber ḳullanılır. Kihān ü mihān = şıḡār ü kibār. (IV/408. s.).

mihād: (< Ar.) besāt, firāş, döşek.
Bi'se'l-mihād = şiddetli döşek,
cehennem. (IV/409. s.).

mihter: (< F.) ziyāde, pek büyük, ulu.
Mihterī = büyüklük⁵²⁹³, ululuk.
(IV/409. s.).

mihzār: (< Ar.) bī-hūde, saçma
söyleyen. Külli mikşārūn mihzār =
her çok söyleyen saçmalar. (IV/409.
s.).

mihr: (< F.) güneş § 'aşk, muhabbet,
şefkat ma'nāsınadır: *Ol mihr-i dil-efrūz
ile cān bir yere gelse / Āyīne ile āyīne-dān
bir yere gelse* ('Avnī: G. 393/1). (IV/409.
s.).

mihr-bān: (< F.) şefkatli, merhametli,
döst. Mihr-bānī = şefkatlilik,
döstlük. *Bir bī-vefā ki her dem esīrān-ı
'aşkına / Dārū-yı şihhati ecel-i mihribān
vèrir* (Nef'ī: K. 5/17).

mihr-cān: [mu'arreb], **mihr-gān:** (< F.)
faşl-ı harīf, şoñbahār. Eski İrānīleriñ
iki 'īd-i aẓīminden biriniñ ismidir ki
güneşin burc-ı mīzān'a tahvīl-i seyr
ètdiği zamāna müşādıfdir, dīgeri
nev-rūz'dur. (IV/409. s.).

mihmāz, mihmīz: (< Ar., < F.)
süvārīleriñ çizmeleriniñ ökçelerine
hayvāna dürtmek için takdıkları
muhtelifü's-şekl demir pârçasıdır ki

tahrīf ile 'mahmiz' dēnilir. 'Arabīde
ikincisi *mihmez* tarzında kullanılır.
Cem'i *mahāmiz*'dir. 'Arabīde
üvendire'ye 'mihmeze' dērler.
(IV/409. s.).

mihmān: (< F.) misāfir, konuk. Eslāf-ı
şu'arādan ba'zıları nazımda *mihmān*
tarzında kullanmışlardır.
Zamānımızda bu müsāmaħa tecvīz
olunamaz. Mihmān-perver = konuk
besleyen, misāfire ri'āyet ve ikrām
èden. Mihmān-perverī = konuğa
ri'āyet ve ikrām edicilik. Mihmān-
hāne = *misāfir-hāne* gibi konuğun
ikāmetine mahşuş mahall. Mihmān-
dār = misāfir tutucu, kendisine
konuk gelen. § Taraf-ı devletden
misāfirin-i ecnebiyye nezdine şüret-i
resmiyyede me'müren gönderilen
zāt. Mihmān-dārī = mihmān-darlık,
mihmān-dāra mensüb. Mihmān-
nüvāz = konuğu okşayan ya'nī
ikrām ve ri'āyetle tatyīb èden.
Mihmān-nüvāzī = misāfir-perverlik.
Mihmān-nüvāzāne = misāfir-perver
olana yakışacak şüretde. Bir luğat
kitābında *nüvāz* feth-i nūn ile *nevāz*
gösterilmiştir. Hālbuki zamm-ı nūn
ile kırā'atında hīç be's yokdur. Zīrā
nüvāz lafzı *nüvāhten* veyāhūd
nüvāziden maşdarından müştakdır.

5293 Kāmūsta kelime "lam" harfi olmadan yazılmıştır.

Şîğa-i emir veyā ism-i fā'il-i muraḥḥam olduğu hâlde vaşf-ı terkîbî şüretinde kullanılır. Mihmānî = misâfirlik, konukluk. (IV/409. s.).

mihîn: (< F.) büyük, ulu. 'Mihîne' de dênilir. (IV/410. s.).

mi'ât: (< Ar.) *mi'e*'niñ cem'i. Yüz 'adedleri § 'aşîrlar, dehrler: 'aşerât-ı *mi'ât*. (IV/410. s.).

miyasmus: [Fransızcadan muḥarref] aşlı *miasme*'dir ki 'çürümekde olan mevâdd-ı nebâtiyye ve ḥayvâniyyeden intişâr eden müte'affin buḥâr' demekdir, buḥârât-ı müntine. (IV/410. s.).

miyân: (< F.) orta, vasaṭ § bel, kemer takılan yer. Miyâncı = ortaya ya'nî araya giren, tavassuṭ eden. Miyân-beste = beli bağı, iş görmeye hâzır. Miyân-bend = kuşak, kemer. Miyân-dâr = ara tutan, araya giren, dellâl. (IV/410. s.).

miyâne: (< F.) vasaṭ, orta § gerdanlık ortasındaki büyük inci § mûsîkî-kârlarınıñ orta ḥânesi § kıvâmı gelmiş, pişkinlik râddesini bulmuş: *helvâ miyânesi*. (IV/410. s.).

miyâh: (< Ar.) *mâ'* kelimesiniñ cem'idir. Şular: *feyezân-ı miyâh*, *miyâh-ı cāriye*. (IV/410. s.).

mîşāk: (< Ar.) 'ahd, and, andlaşma. Rûz-ı mîşāk = rûz-ı ezel. (IV/410. s.).

mîḥ: (< F.) kazık, çivi. Ḥaṭṭ-ı mîḥ = kadîm-i Āşûrî yazısı. Mîḥ-i kadem = ayağı kırık. (IV/410. s.).

mîr: (< F.) bey. *Āmîr* kelime-i 'Arabîyesiniñ müferresi, muḥaffefi olmalı: *mîralay*, *mîrlivā*, *mîr-i mirân*. Mîr-i kelām = faşîḥ, güzel söz söyleyen. (IV/410. s.).

mîrās: (< Ar.) vefât etmiş olanıñ vereşesine, müte'allikâtına kalan emvâli. Cem'i *mevārîs*. Mîrās-ḥôr = mîrās yiyen, mîrāşyedi. (IV/410. s.).

mîrân: (< F.) *mîr*'iñ cem'i, beyler. Mîr-i mîrân = rüteb-i kâlemiyyeden ūlâ sınıf-ı şânîsine, rüteb-i 'askeriyyeden mîrlivâliğa mu'âdil bir rütbe-i resmiyyedendir ki ḥâ'iz bulunanlara 'paşa' dênilir. (IV/410. s.).

mîrzā, mirzā: (< F.) aşlı *mîr-zāde*'dir. Īrânîlere maḥşûş 'unvân-ı aşâlet olan iş-bu kelime bir ismiñ âḥirine getirilirse nesebce büyüklüğe delâlet eder, ismiñ evvelinde bulunur da 'ale'l-âde 'efendi' demek olur: *Ḥaydar mîrzā*, *mîrzā Ḥüseyn*. (IV/410. s.).

mîz-âb: (< Ar.) oluk, nâv-dân: *mîz-âb-ı bārân*. (IV/411. s.).

mîzân: (< Ar.) terâzi, tartı âleti § bir burcuñ ismidir ki *sünbiüle* ile *‘aķreb* burcları beynindedir. Güneş eylülün doķuzunda iş-bu burca intikâl eder. § ‘İlmiyyât-ı ħesâbiyyeniñ doğru olup olmadığını ańlamak için başkaca yapılan ħesâba ıtlâķ olunur. *Mîzânü’l-ħarâre* = ħarâretiñ derecesini bildiren bir âlet, termometre. *Mîzânü’l-havâ* = havânıñ derece-i taẓyîķini bildiren bir âlet, barometre. (IV/411. s.).

mîz-bân: (< F.) ħâne, ķonak şâĥibi § ziyâfet vèren, misâfiri iţ’âm eden. *Mîz* = 'sofra, mâ’ide' demekdir. *Bân* = edât-ı mâlikiyyetdir. *Mîz-bânî* = ķonak şâĥıblığı, ziyâfet vèricilik. Cem’i *mîz-bânân*. *Mîz-mân* = bunun müterâdifidir. (IV/411. s.).

miss: (< İng.) ere varmamış kıız ‘unvânı, madmazel, ħanım kıız. *Mistress* = İngilizcede zâdegândan olmayan ķocaya varmış ķadınlara vèrilen ‘unvân. (IV/411. s.).

misyoner⁵²⁹⁴: (< Fr.) bir me’mûriyyet-i maĥşûşayı ħâ’iz adam § neşr-i dîne me’mûr rāhib, pāpās. (IV/411. s.).

mîş: (< F.) *gūsfend* gibi ‘ķoyun’ demekdir. Nādiren kullanılmışdır. (IV/411. s.).

mîşîn: (< F.) dibāęat olunmuş ķoyun derisi. Lisânımızda daĥî *meşîn* diye ma’rûfdur. *Mîş*’iñ āĥirine ‘ilâve olunan “ye” ħarf-i nisbet ve “nün” te’kiddir. (IV/411. s.).

mî’âd: (< Ar.) yek-dîgere va’d etmek, mevâ’ide § zamân-ı va’d, va’d olunan maĥall, mekân. Yevm-i mî’âd = kıyâmet günü. (IV/411. s.).

mîğ: (< F.) ķara bulut; keşîf duman, sis. *Mîğ-nāk* = bulutlu, dumanlı. (IV/411. s.).

mîķāt: (< Ar.) bir iş için ta’yîn olunan vaķit, hengâm § zamân, mekân-ı va’d § ħüccâcıñ iĥrâma girdikleri maĥall. *Mîķâtî* = Mekke-i Mûkerremede mevsim-i ħaccı beklemek için ķalan adam. (IV/411. s.).

mîķado: (< Ja.) Japonya imparatorlarının ‘unvân-ı resmîsi. (IV/411. s.).

mîķrop⁵²⁹⁵: (< Fr.) göz ile görölmesi mümkün olmayıp ancak ħurde-bîn vâsıtasıyla görülen ħayvāncıķ ki ‘Arabîsi *ĥuveyn*’dir. (IV/412. s.).

mīl: (< Ar.) göze sürme çekmeye mahşuş âlet § yollara ta'yīn-i mesāfe için dikilen nişān § her memleketde miḳdār-ı tūlī muhtelif bulunan mesāfe ölçüsü. Mīl-i baḥrī = 'umūmen 1820 metredir § igne, ok, oklava, direk gibi uzunca ve degirmi olan ve çarḥıñ merkez-i devrānı bulunan miḥver. (IV/412. s.).

mīlād: (< Ar.) zamān-ı vilādet, ḥuṣūsuyla 'Īsā 'aleyhi's-selāmıñ zamān-ı vilādet-i nübüvvet-penāhīleri: *mīlād-ı 'Īsā yortusu*. Mīlādī = mīlāda mensüb. *Tārīḫ-i mīlādī, sene-i mīlādiyye*. (IV/412. s.).

mildiyö: (< İng.) *mildiou* tarzında telaffuz olunan İngilizce *mildew* lafzıdır ki 'üzüm kütüklerinde peydā olan pas hastalığı' demektir. (IV/412. s.).

milyar⁵²⁹⁶: (< Fr.) 'biñ milyon' demektir. (IV/412. s.).

miligram⁵²⁹⁷: (< Fr.) evzān-ı cedīde dirheminiñ biñde bir kısmı. (IV/412. s.).

milimetre⁵²⁹⁸: (< Fr.)⁵²⁹⁹ zirā'-ı a'sāriniñ biñde bir kısmı. (IV/412. s.).

milyon⁵³⁰⁰: (< Fr.) 'biñ kere biñ' demektir.

milord: (< İng.) o lisānda *maylord* diye telaffuz olunur. İngiliz lordlarına ḥiṭāb için kullanılan 'unvān, lakab § pek zengīn adam. (IV/412. s.).

mīnā: (< F.) şīşe, şırça, taḥṣīşle şarāb şīşesi § kuyumcularıñ gümüş ve ma'deniyyāt-ı sā'ire üzerine nakş etdikleri resimli, resimsiz ve türlü türlü renkli düz ve parlak şırçaya ıtlāk olunur ki beyne'l-'avām 'mīne' denilir. (IV/412. s.).

mīnā-reng, mīnā-fām: (< F.) şırça renkli, gök mā'īsi: *ḳubbe-i mīnā-reng-i felek, āsmān-ı mīnā-fām*. (IV/412. s.).

mīnā-kār: (< F.) mīnā işleyici, işleyen kuyumcu. Mīnā-kārī = mīnā-kārlık, mīnācılık. (IV/412. s.).

mīnū: (< F.) şīşe, şırça § zümrüd, zeberced § felek, 'ālem-i 'ulvī, cennet. Mīnū-yı ḥāk = ḳabir, mezār. (IV/412. s.).

//mu//

mübāḥ: (< Ar.) ibāḥa olunmuş, işlenmiş cā'iz görülmüş, sevāb ve günāhı olmayan ne ḥelāl ve ne ḥarām fi'l, şey. Cem'i *mübāḥāt*.

5296 Milliard.

5297 Milligramme.

5298 Millimètre.

5299 Millimètre.

5300 Million.

Żarūret mess ėdince maħzūr mübāh olur (İmlā Bahşī ≈ Mu'allim Nācī⁵³⁰¹). (IV/413. s.).

mübāhiş: (< Ar.) bir şeyden bahş ėdici, ėden. Cem'i *mübāhişīn*. (IV/413. s.).

mübāhişe: (< Ar.) bahş ėtmek, bahş ėdişmek, bir kimse ile karşılıklı bahşe girişmek: *mübāhişe-i edebiyye, mübāhişe-i müsīkiyye*. Cem'i *mübāhişāt*. (IV/413. s.).

mübāderet: (< Ar.) bir şey'i icrāya sür'at, ġāyret ile başlamak. Mübārid = ol-şüretle icrāya başlayan. (IV/413. s.).

mübādele: (< Ar.) bir şey dīġer bir şey ile deġişmek, bir şey dīġer bir şey ile deġişdirilmek: *mübādele-i eşyā, kavā'imiñ naqd ile mübādelesi*. (IV/413. s.).

mübārāt: (< Ar.) şerīk veyā zevce ile şulhen müfāraġat eylemek, ayrılmak § mu'ārıza, mu'āmele-i müteġābiledede bulunmak. *Mübāre* tarzında isti'māli 'Acemānedir. (IV/413. s.).

mübārız: (< Ar.) karşılıklı tutuşan cenkçi, kavġacı, bahādır. (IV/413. s.).

mübāreze: (< Ar.) karşılıklı tutuşma, iki kiři arasında silāh ile vukū'-

bulan çarpışma § cenk, kavġā, şavāş. Fransızca *duel*'dir. Nazımda *mübārezet* şüretinde isti'māli cā'izdir. (IV/413. s.).

mübārek: (< Ar.) tebrik olunmuş; muġaddes, maġdis, ġayırlı, ġuceste, uğurlu görölmüş ve 'inde'n-nās menāfi'i zāhir ve şayān-ı ta'zīm olan: *rūz-ı mübārek, leyle-i mübāreke*. Mübārekī = mübāreke mensüb. (IV/413. s.).

mübāşir: (< Ar.) bir işe başlayıcı, başlayan § maġkemelerde celb ve teblīġ işlerinde kullanılan adam ya'nī müdde'ī-'aleyh ve müdde'ī şahşī ve maẓnūn 'aleyh ve şahidlere celb-nāme götürüp onları eyyām-ı maġşūşasında da'vetle maġkeme ġuzūruna çıkararak me'mūr-ı maġşūş. 'Ta'yīn oldundđu işi bi'z-zāt īfā ėden' ma'nāsında isti'māli mehcūrdur: *mübāşir ücreti, mübāşir Ĥüseyn Efendi*. (IV/413. s.).

mübāşeret: (< Ar.) bir işe bi'z-zāt başlamak, bir işe başlayıp iġdām ėtmek. (IV/413. s.).

mübā'adet: (< Ar.) birbirinden uzaklaşmak, irak olmak § birbirine muġabbet ėtmeyip soġuk ve uzak durmak, istikrāh. (IV/414. s.).

mübālāt: (< Ar.) fi'l-aşl 'kayırmak' ma'nāsındadır. Lisānımızda 'bir huşuşda i'tināl davranmak, takayyüd göstermek; diqqat ve mülāhaza ile gūşşalanmak' ma'nāsında kullanılır. Mübālāt-kār = mübālātlı, mübālāt ile davranan. Mübālāt-kārāne = mübālāt-kār olana yakışacak şüretde. 'Adem-i mübālāt = 'mübālātsizlik, kayıdsızlık' demektir. (IV/414. s.).

mübālağa: (< Ar.) haddi aşırıp taşırmaq, bir huşuşda kaṭ'an takşīr etmeyip ziyādesiyle cidd ve cehd etmek, nokşān ve kuşūrdan hālī olup kemāl ve ifrāṭa takarrüb eylemek § kelimada bir şeyi ifrāt mertebede büyütmek, muḥal görünecek şüretde beyān etmek. Mübālağacı = dā'imā o şüretde söz söyleyen. *Ġam yokdu içimde böyle ğam yok / Hūrī mi dedim mübālağam yok* (Huz Mā Şafā). (IV/414. s.).

mübāhāt: (< Ar.) nāzlanmaq, tefāhūr etmek. İsim olarak 'faḥr' ma'nāsında kullanılır: *Var ise bir hüneriñ 'arz ile işbāt eyle / Olamaz maḥz-ı mübāhāt bu da'vāya delīl* (Koca Rāġib: G. 110/3). (IV/414. s.).

mübāhī: (< Ar.) müfteḥir, faḥr edici, eden. (IV/414. s.).

mübāya'a: (< Ar.) satın almak. Cem'i *mübāya'āt*. (IV/414. s.).

mübāyin: (< Ar.) muḥālif, zıdd, farklı, aralı, ayrı: *Bugünkü ifādesi dünkü muṭāla'ātına külliyyen mübāyindir*. (IV/414. s.).

mübāyenet: (< Ar.) birbirinden ayrılmak, cüdā olmak § ayrılık, başkalık, ihtilāf, zıddiyyet, fark, birbirine beñzemeyiş: *fıkralarıñ beynindeki mübāyenet*. (IV/414. s.).

Mübdī: (< Ar.) ibdā edici, eden ya'nī nümūnesiz olarak yaradan Tañrı: *Mübdī-i kā'ināt*. (IV/414. s.).

mübtedā': (< Ar.) başlanılmış § kelāmıñ başı olan kelime. *Haber muḳābili*. Meşelā "Posta gitdi." cümlesinde *posta* lafzı mübtedā ve *gitdi* lafzı haberdır. Mübtedā-bih = kendisiyle başlanılan. (IV/414. s.).

mübtedī': (< Ar.) ehl-i bid'at, yeñi şeyler icād, yeñiden bir şey peydā edici, eden. (IV/414. s.).

mübtedī: (< Ar.) yeñi başlamak, bir şeyi öğrenmeye yeñi başlayan, 'acemī, şākird. Mübtediyāne = 'acemīcesine. 'Arabī cem'i *mübtedī'in*, Fārisī cem' *mübtediyān*. (IV/414. s.).

mübtazel: (< Ar.) zelīl, ḥ'ār; kullanıla kullanıla i'tibārdan düşmüş, dā'imā

kullanılan i'tibârsız şey. Eşhâş ve eşyâda kullanılır: *şahş-ı mübtezeli*, *kelimât-ı mübbezele*. (IV/415. s.).

mübtesim: (< Ar.) ibtisâm edici, laîf ve hafîf şüretde gülümseyen: *şüh-ı mübtesim*. (IV/415. s.).

mübteli': (< Ar.) bir şeyi yuducu, yudan. Mâddiyyât ve ma'neviyyât kullanılır. Mübtela' = yutulmuş. (IV/415. s.).

mübtelâ: (< Ar.) ibtilâlî, bir şey'e giriftâr ve düşkün olan: *mübtelâ-yı 'aşk*, *mübtelâ-yı marâz*. (IV/415. s.).

mübtenî: (< Ar.) ibtinâ edici, eden; kurulu, kurulmuş olan. Ma'neviyyâtta *müstenid* kelimesi maqâmında kullanılır: *Ne günâ esbâba mübtenî* (IV/415. s.).

mübtetic: (< Ar.) mesrûr, şadân olan; sevinen. Mübteticü'l-kalb = gönüllü mesrûr, sevinçli olan. (IV/415. s.).

mübeccel: (< Ar.) tebcîl ve tekrîm olunmuş, hürmet gösterilmiş, mükerrem: *mürşid-i mübeccel*. || *Maḥmūd u Muḥammed ü Mübeccel / Maḥbûb-ı Hudâ Nebiyy-i Mürsel* (Ziyâ⁵³⁰²: 7). (IV/415. s.).

mübdî': (< Ar.) ibdâ' edici, nümûnesiz bir şey vücûda getirici; yaradan: *mübdî'-i kâ'inât*. § Nazîri görülmemiş

şî'r söyleyici, söyleyen: *nâzım-ı mübdî'*. (IV/415. s.).

mübeddil: (< Ar.) taḥvîl edici, değışdirici, değışdiren. (IV/415. s.).

mübeddel: (< Ar.) taḥvîl olunmuş, değışmiş, değışdirilmiş: *eshâm-ı mübeddel*, *taḥvîlât-ı mübeddel*. (IV/415. s.).

mübezzir: (< Ar.) tebzîr eden, nâ-be-maḥal şarf ve isrâf eyleyen. (IV/415. s.).

müberra': (< Ar.) 'beri, 'ârî; münezzeh, sâlim, pāk' ma'nâlarında kullanılır: *Filânîñ kelâmı şâ'ibe-i ağırazdan müberrâdır*. || *Me'âl-i nazm u neşri añaşılmağdan müberrâdır / Müceddid Naci*⁵³⁰³: 3). (IV/415. s.).

mübrid, müberrid: (< Ar.) şoğuducu, şoğudan. Müberred = şoğutulmuş. (IV/415. s.).

mübriz: (< Ar.) ibrâz edici, eden; meydâna çıkarıcı. (IV/415. s.).

mübrez: (< Ar.) ibrâz olunmuş, meydâna konulmuş: *evrâk-ı mübreze*. (IV/415. s.).

mübrim: (< Ar.) ibrâm edici, bir maddenîñ icrâsını şoñ derecede ısrâr ile ricâ eden § şakîl, girân-cân,

ma'nāsız sözler söyleyen adam.
(IV/415. s.).

mübrem: (< Ar.) ibrām olunmuş ya'nî
te'hîri, def'i ğayr-i mümkün olan:
belâ-yı mübrem, ihtiyâc-ı mübrem.
(IV/415. s.).

müberhen: (< Ar.) burhānlı, burhān ile
işbât kılınmış. (IV/416. s.).

mübeşşir: (< Ar.) tebşîr edici; müjde
verici, veren. Cem'i *mübeşşirîn*'dir.
Mübşir de bu ma'nāya luġatdır lakin
lisānımızda bu ziyāde kullanılır.
(IV/416. s.).

mübeşşer: (< Ar.) tebşîr olunmuş,
kendisine müjde verilmiş: '*aşere-i
mübeşşere*. *Mübşer* de bu ma'nāya
luġat ise de lisānımızda
kullanılmaz. (IV/416. s.).

mubaşşır: (< Ar.) görüp gözetici §
gümrüklerde muhāfaza-i eşyā ve
rüsüm-ı mu'ayyeneyi istifā
vazîfesiyle mükellef küçük me'mûr:
mubaşşır tezkeresi. § Mekteblerde
şakirdânın aḥvāl ve harekâtını
dā'imā nazār-ı teftiş ve tedkîkde
bulundurmağa ve inzibâtına
me'mûr olan adam: *ser-mubaşşır*.
(IV/416. s.).

mübzi': (< Ar.) ıstılâḥ-ı fıkıḥda kārî
tamāmen kendine 'ā'id olmak üzere

bir kimseye sermāye veren adam.
(IV/416. s.).

mübtil: (< Ar.) ibtāl edici, eden;
'amelden ve icrā-yı fi'lden men'
eyleyici, men' eyleyen: *mübtil-i hiss
olan 'ilāc*. (IV/416. s.).

mübтал: (< Ar.) ibtāl olunmuş,
hükümsüz bırakılmış: *senedāt-ı
mübтаle*. (IV/416. s.).

mubaṭṭın: (< Ar.) kîn-dār, içinden
pāzārlıklı § karnı za'if, çökük olan.
(IV/416. s.).

mübṭî': (< Ar.) ağır davranıp geç gelen,
ağır hareket eden. (IV/416. s.).

müba'id: (< Ar.) teb'id edici,
uzaklandırıcı. Kuvve-i müba'ide =
merkez-i arzdan gelen te'sîr.
(IV/416. s.).

mübellig: (< Ar.) teblîġ edici, eden;
haber veren: *ba'zı tenbîhâtı meblaġ
olan tezkere-i behiyyeleri*. (IV/416. s.).

mübhic: (< Ar.) sevinç veren, feraḥ-
baḥş eden. (IV/416. s.).

mübehhic: (< Ar.) güzelleşdiren, güzel
eden. (IV/416. s.).

mübhem: (< Ar.) ebhām olunmuş,
añlaşılmayacak şürete konulmuş:
*mübhemü'l-me'al, me'alî mübhem bir
manzûme*. Mübhemāt = mübhem
olan ḥuşûşāt. (IV/416. s.).

mübeyyiz: (< Ar.) tebyîz eden ağardan; müsevvedeyi beyāza çeken kâtib. Cem'î mübeyyizîn = aqlām-ı resmiyyede müsevvedâta bakarak beyâz yazan ketebe. (IV/416. s.).

mübeyyiz: (< Ar.) beyāza çekilmiş, tebyîz olunmuş şey: *evrâk-ı mübeyyize, tezâkir-i mübeyyize*. (IV/416. s.).

mübî': (< Ar.) şatılmış şey. (IV/416. s.).

mübîn: (< Ar.) beyân ve 'ayân eyleyici, eyleyen Ş hayır ile şer ve hak ile bâtıl beynini tefrîk edici, eden: *dîn-i mübîn, kitâb-ı mübîn*. (IV/416. s.).

mübeyyin: (< Ar.) tebyîn edici, eden; âşikâre kılan, açığa çıkaran, bildiren: *eşyânın eşmânını mübeyyin puşula*. (IV/417. s.).

mübeyyen: (< Ar.) tebyîn olunmuş, meydâna çıkarılmış, 'ayân edilmiş. (IV/417. s.).

mütâbî': (< Ar.) bir kimseye bir şey'e uyuyucu, uyan. Mütâbî'in = mütâbî'ler, uyanlar. (IV/417. s.).

mütâbî'at: (< Ar.) ittibâ' etmek, uymak: *emrine mütâbî'at, eşerine mütâbî'at*. (IV/417. s.).

müte'essir: (< Ar.) te'essür edici, eden; kalbe hüznün ve infi'âl verecek duygu ile içlenici, içlenen.

Müte'essirâne = müte'essir olana yakışacak şüretde. (IV/417. s.).

müte'ahhîr: (< Ar.) te'eħhür eden, soñraya geriye kalan. Müte'ahhîrîn = soñ zamânlarda gelenler. *Müte'ahhîrîn-i hükemâ*. (IV/417. s.).

müte'eddib: (< Ar.) te'eddüb eden, edeblenen; edebini taşınan, edeb dâ'iresinde hareket ve 'amel eden. Cem'î *müte'eddibîn*. Müte'eddibâne = edebli, terbiyeli olana yakışacak şüretde. (IV/417. s.).

müte'eddi: (< Ar.) edâ edici, eden; ödeyici, ödeyen. (IV/417. s.).

müte'ezzi: (< Ar.) incinmiş, eza görmüş. (IV/417. s.).

mütârik: (< Ar.) mütâreke edici, bir nesneyi hâli üzere terk edip bırakıcı: *tarafeyn-i mütârikeyn*. (IV/417. s.).

mütâreke: (< Ar.) 'terk edişmek ki bir nesneyi hâli üzere bırakmak' demektir. İştîlâhda tarafeyn-i muhârebeyniñ ba'zı şürûṭ ile mevâki'-i harbiyyeniñ kâffesinde veyâhüd bir kısmında müddet-i mu'ayyene veyâ ğayr-i mu'ayyene için harekât-ı 'askeriyyeniñ ta'tîli hakkında 'aḳd ettikleri muḳâveleye ıtlâḳ olunur. (IV/417. s.).

müte'essif: (< Ar.) te'essüf edici, keder duyucu, eseflenen, keder duyan.

Müte'essifāne = müte'essif olana yakışacak şüretde. Müte'essifen = müte'essif olarak. (IV/417. s.).

müte'ekkid: (< Ar.) te'ekküğ edici, tekīd ve tekrār olunan. (IV/417. s.).

müte'ellif: (< Ar.) te'ellūf edici, alışmış, alışkın. (IV/417. s.).

müte'ellim: (< Ar.) te'ellūm edici, ıztırāblı, elemli, kederli. Müte'ellimāne = elemlicesine, kederli olana yakışacak şüretde. (IV/417. s.).

müte'emmil: (< Ar.) te'emmūl edici, dikkatle derin düşünen. Müte'emmilāne = müte'emmilcesine. (IV/417. s.).

müte'ennī: (< Ar.) te'ennī edici, eden; işinde 'acele etmeyip başīret ile hareket eden, ağırca davranan. Müte'enniyāne = müte'ennī olana lāyık şüretde. (IV/417. s.).

müte'ehhīl: (< Ar.) te'ehhūl eden, kendine zevce alan, zevceli olan. Ehl = zevc ve zevceden her birine ıtlāk olunur. Fakat kocalı kadına 'müte'ehhile' denilmez 'zātü'z-zevc' denilir. (IV/418. s.).

müte'eyyid: (< Ar.) te'eyyūd edici, eden; kuvvet ve metānet kesb eyleyen. (IV/418. s.).

mütebādir: (< Ar.) tebādūr ya'nī birdenbire zühūr edici, ansızın hātıra doğan, zihne gelen.

mütebādīl: (< Ar.) birbiriniñ yerine bedel olan, nevbet ile birbirine bedel kılınan. (IV/418. s.).

mütebāriz: (< Ar.) tebārüz edici, eden; karşı karşıya durup birbiriyle cenk ve savaş eden. Mütebārizīn = karşılıklı kavğā edenler, cenkçiler. (IV/418. s.).

mütebā'id: (< Ar.) uzaklaşıcı, uzaklaşan. (IV/418. s.).

mütebākī: (< Ar.) [müvelled] bākī kalan, geriye kalan. (IV/418. s.).

mütebākī: (< Ar.) tebākī eden, ağlar gibi görünen, taklīd şüretiyle ya'nī sāhte ağlayan. (IV/418. s.).

mütebālīh: (< Ar.) ebleh gibi görünen; eblehlik, bönlük tavrı taşınan. (IV/418. s.).

mütebāhī: (< Ar.) tebāhī ve tefāhūr eden. Mübāhī ziyāde kullanılır. (IV/418. s.).

mütebāyin: (< Ar.) ayrı, başka; birbirine uymaz ya'nī zıdd olan: *ef'al-i mütebāyine*, *aķvāl-i mütebāyine*. (IV/418. s.).

mütebahhīr: (< Ar.) tebahhūr eden, 'ilim ve ma'rifetde deryā gibi tevessü' ve ta'ammuk eden 'allāme.

Mütebahhîrâne = mütebahhîr olana
lâayık şûretde. Cem'î *mütebahhîrîn*.
(IV/418. s.).

mütebahtır: (< Ar.) tebahtur eden,
kibir ve 'azametle şalınıp yürüyen.
(IV/418. s.).

mütebahhîr: (< Ar.) tebahhur eden,
buğu hâline gelen, dumanı çıkan ş
dumanlanan, tütsülenen. (IV/418.
s.).

mütebeddî: (< Ar.) ehl-i sünnet iken
ehl-i bid'at olan adam. (IV/418. s.).

mütebeddil: (< Ar.) tağayyür eden,
değişen. (IV/418. s.).

müteberrid: (< Ar.) teberrüd eden,
şoğuyan: *mā-yı müteberrid*. (IV/418.
s.).

müteberri: (< Ar.) teberru' eden,
üzerine i'fâsı vâcib olmayan şeyi
vêren; birine yâhûd bir yere bir şey
terk ve baış eden. (IV/418. s.).

müteberrik: (< Ar.) teberrük eden,
mübârek ya'nî uğurlu 'addeden.
Mütebarriken = uğurlu
'addolunarak. (IV/418. s.).

müteberri: (< Ar.) teberrî eden, yeri
olan; yüz çeviren. (IV/418. s.).

mütebassıt: (< Ar.) yayılmış, serilmiş
olan. (IV/419. s.).

mütebessim: (< Ar.) tebessüm eden,
hafîf ve laîf-i tarz ile gülümseyen.

Mütebessimâne = o şûretde
gülümsemesine yakışacak yolda.
(IV/419. s.).

mütebaşbış: (< Ar.) tabaşbuş eden
yaltaqlanan; nefsine zillet ve
hâkâreti kabûl derecesinde
dalğavukluk eden. Mütebaşbışâne =
mütebaşbışcasına. Cem'î
mütebaşbışîn. (IV/419. s.).

mütebaşşır: (< Ar.) tabaşşur eden ya'nî
başîretli, gözü açık olan; her şey'e
nazar-ı dikkatle bakıp gereği gibi
tefekür ve mülâhaza ederek ihtiyât
üzere ve 'âkılâne hareket eden.
Mütebaşşırâne = mütebaşşır olana
lâayık şûretde. (IV/419. s.).

müttebi: (< Ar.) ittibâ' ve muvâfaqat
eden, uyup tâbi' olan. (IV/419. s.).

mütebekkim: (< Ar.) söz söyler iken
tutulup kalan. (IV/419. s.).

mütebellir: (< Ar.) billûrlanıcı,
billûrlanan. İştilâh-ı kîmyeviyyede
şulu iken eşkâl-i hendesiyye üzere
ya'nî 'nevbet şekerî gibi katılanmış
şey'e' denilir. (IV/419. s.).

mütebellil: (< Ar.) ıslanan, nemlenmiş
olan şey. (IV/419. s.).

mütebevvil: (< Ar.) [müvelled]
tebevül eden, bevl eden. (IV/419.
s.).

mütebeyyin: (< Ar.) tebeyyün eden, açığa çıkan, âşikâr olan. İsti'mâli ma'neviyyâta münhaşırdır. (IV/419. s.).

mütetâbi', mütetâlî: (< Ar.) bir biri ardınca gelen, pey-der-pey olan: *mütetâbi'ü'l-vürûd, mütetâlîü'z-zuhûr.* (IV/419. s.).

mütetebbi': (< Ar.) tettebbu' eden, ardına düşüp araştıran, yoklayan. Ma'neviyyâtda kullanılır. (IV/419. s.).

mütetevvic: (< Ar.) tettevvüc eden, başına iklîl giyen. (IV/419. s.).

müteşebbit: (< Ar.) şebât eden, şebât gösteren, şâbit olan. (IV/419. s.).

mütecâsir: (< Ar.) cesâretlenen, cesâret eden, gözüne kesdirip atılan. Mütecâsirâne = cesâret eden adam yakışacak şüretde. (IV/419. s.).

mütecânib: (< Ar.) tecânüb eden, çekinen şakınan. (IV/419. s.).

mütecânis: (< Ar.) bir cinsden olan, diğerleriyle cins-i vâhidde bulunan. (IV/419. s.).

mütecâvir: (< Ar.) komşu olan, birbirine yakın bulunan, hem-civâr olan: *bilâd-ı mütecâvire.* Zevâyâ-yı mütecâvire = mütemmim gûşeler. (IV/419. s.).

mütecâviz: (< Ar.) tecâvüz eden, haddi geçen: *Sinni sekseni mütecâviz idi.* Mu'âmelede hadd-i ma'rûfu tecâvüz eden, taşkınlık gösteren. Mütecâvizâne = hadd-i ma'rûfu tecâvüz edene lâayık şüretde. (IV/419. s.).

mütecâhil: (< Ar.) tecâhül eden, câhil gibi görünen; bilmezlige vuran, bilmez gibi davranan: *'ârif-i mütecâhil.* Mütecâhilâne = mütecâhil olana lâayık şüretde. (IV/420. s.).

mütecebbir: (< Ar.) tecebbür eden, kibirlenip şiddet ile hareket ve mu'âmele eden. Mütecebbirâne = metecebbir olana lâayık şüretde. (IV/420. s.).

müteceddid: (< Ar.) teceddüd eden, eski iken yenilenen, yeni olan. (IV/420. s.).

mütecerrid: (< Ar.) tecerrüd eden, soyunan, çıplak olan: *kışrdan mütecerrid, libâsdan mütecerrid.* Ş Müte'ehhil olmayan, kadını bulunmayan, bekâr: *Mütecerridâne yaşıyor.* Ş Ağyârdan kaç'-ı 'alâka ile kendi kendine iştiğâl eden yâhûd 'alâ'ik-i dünyeviyyeyi külliyyen terk ile Cenâb-ı Allâh'a müteveccih olan. (IV/420. s.).

mütecezzî: (< Ar.) tecezzî eden, cüz' cüz' olan, cüz'lere ayrılan. (IV/420. s.).

mütecessid: (< Ar.) cesed şāhibi olan, cesedlenen: *cenīn-i mütecessid, haşarāt-ı mütecesside*. (IV/420. s.).

mütecessis: (< Ar.) tecessüs eden, merākla diğkatle araştıran. Mütecessisāne = mütecessis olana yakışacak şüretde. Cem'i *mütecessisīn*. (IV/420. s.).

mütecessim: (< Ar.) tecessüm eden, cisim peydā eden, cisimlenen, cisimlenmiş: *Anda êtdikçe tecellī bu eşer / Mütecessim görünür peygamber* (M. Nāci⁵³⁰⁴: 10). (IV/420. s.).

müteca'id: (< Ar.) büküm büküm, kıvrıcık kıvrıcık, kıvrım kıvrım olan. (IV/420. s.).

mütecellid: (< Ar.) tecellüd eden, tekellüf ile cilādan gösteren; 'inād ve ser-keşlik şüretiyle cür'etli davranan. Mütecellidāne = mütecellid olana yakışacak şüretde. (IV/420. s.).

mütecellī: (< Ar.) tecellī eden, zāhir ve 'ayān olan, görünen. (IV/420. s.).

mütecemmid: (< Ar.) doñan, doñmuş olan: *mā-yı mütecemmid, ecsād-ı mütecemmide, enhār-ı mütecemmide*.

Müncemid lafzı ziyāde kullanılır. (IV/420. s.).

mütecemmi': (< Ar.) tecemmu' eden. (IV/420. s.).

mütecemmil: (< Ar.) zīnetlenip bezenmiş olan, tecemmülātı mevcūd olup donanan, süslenen. (IV/420. s.).

mütecennib: (< Ar.) tecennüb eden, kaçınıp uzak duran, şakınan, çekinen. *Müctenib* ziyāde kullanılır. (IV/421. s.).

mütecennin: (< Ar.) tecennün eden, şu'ûruna hālel gelen. (IV/421. s.).

mütecevviz: (< Ar.) cā'iz olmayan şey'i cā'iz gören § sözü mecāz şüretiyle söyleyen. (IV/421. s.).

mütecehhiz: (< Ar.) techīz olunmuş, levāzımı tertīb ve ihzār kılınmış olan; donanıp ārāste ve muntazam bulunan. (IV/421. s.).

müteḥābb: (< Ar.) birbirine dōst olan, muḥabbetli bulunan. Düvel-i müteḥābbe = yek-dīğeri sevip dōst olan devletler. (IV/421. s.).

müteḥārib: (< Ar.) qarşılıklı cenk ve ḥarb edici, eden: *cüyüş-ı müteḥāribe, devleteyn-i müteḥāribeyn*. (IV/421. s.).

müteḥāşī: (< Ar.) teḥāşī eden, şakınan; ihtizāz ile kaçınıcı, kaçınan. Müteḥāşiyāne = kaçınırcasına,

kaçınana lāyık bir şüretde. (IV/421. s.).

müteḥālif: (< Ar.) teḥālūf eden, ḥaşmından ikisine de yemîn veren. (IV/421. s.).

müteḥāmık: (< Ar.) kendini aḥmak gibi gösteren: *evzā'-ı müteḥāmıkāne*. (IV/421. s.).

müteḥattim: (< Ar.) derece-i vücūbda bulunan vācib ve lāzım olan. (IV/421. s.).

müteḥaṣṣir: (< Ar.) pıhtılanan, çöküntü ve pıhtı bırakan: *dimā-yı müteḥaṣṣire*. (IV/421. s.).

müteḥaccir: (< Ar.) taş olan, taş kesilen. (IV/421. s.).

müteḥaddib: (< Ar.) kanbur olan, kanburlaşan. (IV/421. s.).

müteḥaddis: (< Ar.) ḥadīs ya'nī yok iken peydā olan, meydāna gelen, zuhūr eden. (IV/421. s.).

mütteḥid: (< Ar.) ittiḥād eden, birleşen: *memālik-i mütteḥide*. Mütteḥiden = birlikte, berāber olarak. (IV/421. s.).

müteḥaddir: (< Ar.) inişe doğru inen, sür'atle aşağıya nüzūl eden. *Münḥadir* ziyāde kullanılır. (IV/421. s.).

müteḥazzir: (< Ar.) ḥazer üzerine bulunan, dikkatli davranan, şakınan. (IV/421. s.).

müteḥarrik: (< Ar.) kıvıldanan, hareket eden: *buhārla müteḥarrik loḳomotif*. Ş Harekesi olup sākin olmayan, harekelenen: *ḥuruf-ı müteḥarrik*. || *Müteḥarrik ise müşeddeden telaffuz olunur* (Mecmū'a-i Mu'allim ≈ Nācī). (IV/421. s.).

müteḥarrim: (< Ar.) 'izzet-i nefis ve 'ulüvv-i cenāb sā'ikasıyla nā-sezā şeylerden ihtirāz eden, şakınan. (IV/421. s.).

müteḥarri: (< Ar.) araştıran, teftiş edip yoklayan, dikkatle yoklayıp arayan. (IV/422. s.).

müteḥassir: (< Ar.) elden giden veya elde edilmesi ārzū olunan şey için ḥasret çeken, keder eden. Müteḥassirāne = müteḥassir olana yakışır şüretde. '*Āşık-ı müteḥassir, vālide-i müteḥassire*. (IV/422. s.).

müteḥassis: (< Ar.) taḥassüs eden Ş hisseden, duygulanan. Lisānımızda ikinci ma'nāda kullanılır: *Her sözden, her şeyden müteḥassis olur, şā'ir-i müteḥassis*. (IV/422. s.).

müteḥaṣṣid: (< Ar.) taḥaṣṣüd eden, biriken, toplanan: *cünūd-ı müteḥaṣṣide*. (IV/422. s.).

mütehaşşıl: (< Ar.) hâşıl olan, huşûle gelen: *Şehriñ civārındaki bataklıklardan mütehaşşıl ta'affünāt havâyı ihlāl ediyor.* (IV/422. s.).

mütehaşşın: (< Ar.) şıgınan, taşaşşın eden. (IV/422. s.).

mütehaşşız: (< Ar.) taşaşşız eden, korunup şakınan. (IV/422. s.).

mütehaşşık: (< Ar.) hıkı ve kını olan. (IV/422. s.).

mütehaşşık: (< Ar.) taşaşşık eden, gerçek ve şahih olduğu aňlaşılan. (IV/422. s.).

mütehaşşım: (< Ar.) taşaşşım eden, hâkimlik şakınan. Mütehaşşımâne = taşaşşım edene yakışacak şüretde. (IV/422. s.).

mütehaşşıl: (< Ar.) cüz' cüz' olup eriyen, ayrılan. (IV/422. s.).

mütehaşşıl: (< Ar.) taşaşşıl eden, zînetlenip donanan, müzeyyen ve düzgün olan. (IV/422. s.).

mütehaşşız: (< Ar.) ekşilik peydâ eden, ekşiyen. (IV/422. s.).

mütehaşşım: (< Ar.) taşaşşım eden, yüklenen. (IV/422. s.).

mütehaşşıl: (< Ar.) değışen, başka türlü olan. (IV/422. s.).

mütehaşşır: (< Ar.) hayretde kalan, hayrân olan. Mütehaşşırâne =

hayretde kalana yakışacak şüretde. (IV/422. s.).

mütehaşşır: (< Ar.) taşaşşır eden, yer tutan; i'tibâr ve haşşıyyet kesb etmiş ve mevki'-i maşşûş tutmuş olan. 'Arabî cem'i mütehaşşırın, Farisî cem'i mütehaşşırân'dır: *mütehaşşırın-i me'mürinden, mütehaşşırân-ı belde.* (IV/422. s.).

mütehaşşıl: (< Ar.) haşşet gösteren, korkup çekinen. (IV/422. s.).

mütehaşşım: (< Ar.) tehaşşım eden, karşılıklı da'vâ ve huşûmet eden. Cem'i mütehaşşımın. (IV/422. s.).

mütehaşşıl: (< Ar.) birbirine uymayan, yek-dîgere muvâfık olmayan, tehaşşıl eden. (IV/423. s.).

mütehaşşır: (< Ar.) örtülen, örtü tutunan; kimseye görünmeyen, ehl-i perde. (IV/423. s.).

mütehaşşır: (< Ar.) ittihaşşır edici, kabûl eden. (IV/423. s.).

mütehaşşır: (< Ar.) ittihaşşır olunmuş, kabûl kılınmış. Uşûl-i mütehaşşır = tutulan yol, kâ'ide. (IV/423. s.).

mütehaşşır: (< Ar.) tırmalanan, tırmık yiyen. (IV/423. s.).

mütehaşşıl: (< Ar.) huşû' gösteren, huşû' ile davranan. (IV/423. s.).

mütehaşşın: (< Ar.) huşûnetli, dürüş olan, sertlik gösteren. (IV/423. s.).

mütehaşşî: (< Ar.) havf ve haşyet gösteren, hürmetle karışık bir şürette korkan. (IV/423. s.).

mütehaşşış: (< Ar.) ihtisâş kesb eden, yalnız bir şey'e mensûb ve mahşûş olan, bir şeyde huşûşiyet peydâ eyleyen: *emrâz-ı 'ayniyye tabîb-i mütehaşşış*. (IV/423. s.).

mütehağdır: (< Ar.) yeşillenen, yeşil renk peydâ eden. (IV/423. s.).

mütehaťtır: (< Ar.) hâťırına getiren, hâťırlayan. (IV/423. s.).

mütehaťtî: (< Ar.) atlayıp geçen, haddi tecâvüz eden § haťâ ve kabâhat işleyen, yaňılan. (IV/423. s.).

mütehaťfif: (< Ar.) ayađa lâpçîn, poťin, çizme gibi kónçlu bir kap giyen § hafîflenen, hafîf olan. (IV/423. s.).

mütehallid: (< Ar.) bir yerde dâ'imî şürette kalan, dâ'imî ve ebedî olan. (IV/423. s.).

mütehalliş: (< Ar.) halâş olan, kurtulan § mahlaş takınan, şönradan bir isim daha alan. (IV/423. s.).

mütehallik: (< Ar.) taťalluk edici, ahlâklanan, hûy edinen: *mütehallik bulunduđu şeyem-i ber-güzîde*. (IV/423. s.).

mütehallil: (< Ar.) aralıđa giren § halel-peźîr olan. (IV/423. s.).

mütehallî: (< Ar.) boş kalan, boşalan. (IV/423. s.).

mütehayyil: (< Ar.) hayâl kuran, hayâle alan, kuvve-i mütehayyilesinde bir şey taşavvur eden, zihinde hayâl ile meşğûl olan. Kuvve-i mütehayyile = bi'l-fi'l ve fi'l-vâķi' hâricen mahşûs olmayan şeyleriñ idrâk ve taşvîri içün zihinde mevcûd olan kuvve-i bâťniyye, isti'dâd-ı tabî'îye ıtlâķ olunur. (IV/423. s.).

mütedâhil: (< Ar.) birbirine dâhil olan, birbiri içine giren, te'eħhür edip biriken. (IV/423. s.).

mütedârik: (< Ar.) tedârik ve peydâ eden, yetişip ulaşan § ıšťılâh-ı 'arûzda iki harf-i sâkin beyninde iki harf-i müteharrik vâķi' olan kâfiyeye denilir: *mütefa'ilün* bahri. (IV/423. s.).

mütedâfi: (< Ar.) itişen, kaçışan § yek-dîgere icrâ-yı te'sîr eden § düşmanı def' eden. Mütedâfi'an = mütedâfi' olarak. (IV/424. s.).

mütedâvil: (< Ar.) elden ele gezen, herkesiñ elinde bulunup para gibi müsta'mel olan § elden ele gezdirilen, isti'mâl edilen. Maşdarı fi'l-aşl müte'addîdir, fakâť lisânımızda lâzım olarak kullanılır:

meskūkāt-ı mütedāvile, nuķūd-ı mütedāvile. (IV/424. s.).

mütedāvī: (< Ar.) tedāvī eden, bir hastaya 'ilāç ve devā veren: *ṭabīb-i mütedāvī.* (IV/424. s.).

mütedā'ir: (< Ar.) 'müte'allik' ma'nasında kullanılan *dā'ir* lafzı ile müterādifdir. (IV/424. s.).

mütedebbir: (< Ar.) 'ākıbeti, haķıķati tefekkür ve mülāhaza edici, eden. Mütedebbirāne = mütedebbircesine. (IV/424. s.).

mütederris: (< Ar.) ders alan, ders okuyarak taḥşīle çalışan. (IV/424. s.).

mütedennī: (< Ar.) tedennī eden, aşığılayan, gerileyen. (IV/424. s.).

mütedeyyin: (< Ar.) dīn-dār, sūfī, aḥkām-ı dīniyyeye ri'āyet ve taṭbīķ-i hareket eden § borç edinen, borçlanan. (IV/424. s.).

mütezebzip: (< Ar.) kararısız, niżāmsız olan; iki şey arasında bī-ķarār olup öte beri hareket eden. (IV/424. s.).

mütezekkir: (< Ar.) tezekkür eden, ḥāṭıra getiren, bir işe dā'ir söyleşen. (IV/424. s.).

mütezellil: (< Ar.) kendini zelīl gösteren, ḥōr ve ḥaķīr tutan, izḥār-ı zillet eyleyen. Mütezellilāne =

tezellül edene yakışacak şüretde. (IV/424. s.).

mütezevvik: (< Ar.) bir şey'in defa'atle ṭadını ṭadan § zevķ ve şafā eden. (IV/424. s.).

müterāḥī: (< Ar.) geri çekilen, geri duran; gevşek davranan, yavaş hareket eden: *Filān vazīfesince pek müterāḥī bulunuyor.* (IV/424. s.).

müterādif: (< Ar.) yek-dīgere tābī' olan, biriniñ ardı sıra giden § bir ma'nāda olan iki veyā daha ziyāde lafz: *kelimāt-ı müterādife.* (IV/424. s.).

müterāzī: (< Ar.) karşılıklı birbirinden rāzī ve ḥoşnūd olan. (IV/424. s.).

müterāfi': (< Ar.) mürāfa'a eden, faşl-ı da'vā ve ḥuşūmet için ḥākime mürāca'at eden. (IV/424. s.).

müterākim: (< Ar.) biriken, yığılıp toplanan, birbiri üzerine cem' olan: *mā-yı müterākim, nuķūd-ı müterākime, evrāķ-ı müterākime.* (IV/424. s.).

müterettib: (< Ar.) bir sebeble müte'allik, 'ā'id olan § bir şey'in neticesi olarak ḥāşıl ve vācib olan. (IV/425. s.).

mütercim: (< Ar.) terceme eden, bir lisānı dīger lisān ile beyān eden. *Tercümān* 'şifāhen'; bu, 'taḥrīren terceme eden' demektir. Cem'i

mütercimīn'dir. Teşdid-i cīm ile gâlaştır. (IV/425. s.).

mütercem: (< Ar.) terceme olunmuş, bir lisāndan lisān-ı dīgere naql edilmiş: *mütercem bir hikāye, şūret-i müterceme*. (IV/425. s.).

mütereccī: (< Ar.) ümīd eden, ümīd ile recā eyleyen, uman. (IV/425. s.).

müterahhīl: (< Ar.) bir yerden bir yere göçen, naql-i mekân eyleyen. (IV/425. s.).

müterahhīm: (< Ar.) bir kimseniñ hāline acıyan, merhamet eden. Müterahhīmāne = müterahhīm olana lāyık şūretde. (IV/425. s.).

mütereddid: (< Ar.) tereddüd eden, zihnen bir şey'e karar veremeyen. Mütereddidāne = mütereddidcesine. (IV/425. s.).

müteressib: (< Ar.) dibine çöken, tırtılanan. (IV/425. s.).

müteressim: (< Ar.) teressüm eden, irtisām eyleyen. (IV/425. s.).

mütereşşih: (< Ar.) ter nasıl çıkarsa onuñ gibi kapdan dışarı çıkan, sızıp terleyen ş mecāzen 'ışidilen' ma'nāsında da kullanılır: *mā-yı mütereşşih, ma'lūmāt-ı mütereşşih*. (IV/425. s.).

müteraşşid: (< Ar.) taraşşud eden, diğkatle gözetin. Müteraşşidāne =

taraşşud edene lāyık şūretde. (IV/425. s.).

mütereffī : (< Ar.) yukarılayan, yüksek ş ululuk gösteren. (IV/425. s.).

mütereffih: (< Ar.) refāh bulan, vüs'at hāle nā'il olan. Mütereffihen = mütereffih olarak, refāhlı bir hālde olarak. (IV/425. s.).

müteraqqīb: (< Ar.) teraqqub eden, ümīd ile muntazır bulunan, bekleyen: *nī'met-i ğayr-i müteraqqıbe*. (IV/425. s.).

müteraqqış: (< Ar.) bir düziye yukarı çıkıp aşağıya inen. Bir düziye şallanıp rakş ve hareket eden: *ālāt-ı müteraqqışa*. (IV/425. s.).

müteraqqī: (< Ar.) ilerleyen, ileri giden, evvelki hālden daha iyi bir hāle gelen. Müteraqqıyāne = ileri gidene yakışacak şūretde. (IV/425. s.).

müterekkib: (< Ar.) terekkeb eden, dīğır şey ile qarışıp imtizāc eden. (IV/425. s.).

müterenniḥ: (< Ar.) sarhōşlukdan veyā başka bir hāletden dolayı iki tarafa şallanıp yürüyen. (IV/425. s.).

müterennim: (< Ar.) terennüm eden, nağamāt-ı laṭife ile icrā-yı āheng eden. (IV/425. s.).

müteẓāḥim: (< Ar.) tezāḥüm eden, keşretten ve galebelikden şıkışan, galebelik ile şıkıntıya tutulan. (IV/426. s.).

müteẓāyid: (< Ar.) tezāyüd eden, ziyāde olan, artan. (IV/426. s.).

mütezebbid: (< Ar.) köpüklenen, köpüren § kaymaqlanan, kaymak bağlayan: *mā-yı mütezebbid, leben-i mütezebbid*. (IV/426. s.).

müteẓākḫim: (< Ar.) teẓākḫum eden, zaḥmetle ve tekellüf ile yutan. (IV/426. s.).

mütezelzil: (< Ar.) teprenen, zıngıldayan, şarşılan, ırgalanan, şallanan: *arż-ı mütezelzil, binā-yı mütezelzil*. (IV/426. s.).

mütezellik: (< Ar.) ayağı kayan, sürçen: *pā-yı mütezellik*. (IV/426. s.).

mütezevvic: (< Ar.) tezevvüc eden, nikāḥ ile alan, zevce edinen. (IV/426. s.).

mütezehhid: (< Ar.) ihtiyār-ı zühd eyleyen, zāhid olan. (IV/426. s.).

mütezehhir: (< Ar.) parlayan § çiçeklenen, çiçekli. (IV/426. s.).

mütezeyyin: (< Ar.) zīnet ile donanan, bezenen, süslenen. (IV/426. s.).

mütese'il: (< Ar.) dilenen, dilencilik eden. Cem'i *mütese'ilīn*. Mütese'ilāne = dilenircesine. (IV/426. s.).

mütēsābık: (< Ar.) birbirini yarışıp geçmeye çalışan, birbiriyle yarışan. (IV/426. s.).

mütēsākıt: (< Ar.) birbirini mütē'ākib düşen, birbiri ardınca dökülüp düşen: *kaṭarāt-ı mütēsākıta*. (IV/426. s.).

mütēsālīk: (< Ar.) ṭırmanıcı § uçucu, uçan: *ṭuyūr-ı mütēsālīka*. (IV/426. s.).

mütēsāmiḥ: (< Ar.) tesāmuḥ eden, müsāmaḥa gösteren, ḡaflet ve ihmāl ile mu'āmele eyleyen. (IV/426. s.).

mütēsāvī: (< Ar.) tesāvī eden, tenākuş ve tezāyüdden beri olarak bir derecede bir mīqdārda bir ḥâlde bulunan: *mütēsāvīyü'l-aḍlā'*. (IV/426. s.).

mütēsabbib: (< Ar.) tesebbüb eden, sebep olan; 'bir şey'in telefne sebep olan şahşa' dēnilir: *Mütesebbib mütē'ammid olmadıkça zāmin olmaz* (*Mecelle-i Celīle*). (IV/426. s.).

mütēsettir: (< Ar.) tesettür eden, örtünen; şaklanıp gizlenen. (IV/426. s.).

mütēseccid: (< Ar.) secde eden, secdeye kapanan. (IV/426. s.).

mütēsahḥin: (< Ar.) ışıncı, ışınan, kızıp sıcaḥ olan. (IV/426. s.).

müttesi': (< Ar.) vūs'at kesb eden, genişleyen. (IV/426. s.).

mütesekkin: (< Ar.) kesb-i sükûn eden, yatışan § teskîn edici, yatışdırıcı: *deryâ-yı mütesekkin, edviye-i mütesekkin*. (IV/426. s.).

mütesellih: (< Ar.) silâh kışanan, silâhlanan: *cüyûş-ı müteselliha*. (IV/426. s.).

müteselsil: (< Ar.) teselsül eden, zincîr halkaları gibi arasız birbirine ulaşp giden: *cibâl-i müteselsile, kefâlet-i müteselsile*. (IV/427. s.).

mütesalli: (< Ar.) tasalluğ eden, şataşan. (IV/427. s.).

mütesellim: (< Ar.) tesellüm eden, teslim olunan şeyi ahz u kabz eden § kadîmen kazâlarda müstaḥdem ba'zı me'mûrlara ıtlâk olunurdu. (IV/427. s.).

mütesellî: (< Ar.) tesellî bulan. Gönlündeki ğam ve kederi naşîḥat, taltîf, tebşîr gibi ba'zı esbâb ile def' eden. (IV/427. s.).

müttesim: (< Ar.) vesimeli, 'alâmetli. (IV/427. s.).

mütesemmim: (< Ar.) tesemmüm eden. (IV/427. s.).

müteseyyib: (< Ar.) teseyyüb eden, kayıdsız davranan, kayıdsızlık gösteren. Müteseyyibâne = teseyyüb edene layık şüretde. (IV/427. s.).

müteşâbih: (< Ar.) birbirine beñzeyen. Cem'i *müteşâbihât*. Müteşâbihât-ı Kır'âniyye = maḥfi'l-ma'nâ ve te'vîle muḥtâç olan âyât-ı kerîme. Muḥkemât-ı Kır'âniyye = 'ma'nâsı şariḥ olan âyât-ı kerîme' demektir. (IV/427. s.).

müteşârik: (< Ar.) birbiriyle ortak olan, müşâreket eden. (IV/427. s.).

müteşâ'ir: (< Ar.) teşâ'ür eden. Şâ'ir tavrı takınan, şâ'irlik taşıyan, şâ'ir değil iken şâ'irlik iddi'asında bulunan. Müteşâ'irâne = o yolda davranana yakışacak şüretde. Cem'i *müteşâ'irîn*. *Yok münkir olur tab'ıma erbâb-ı suḥanda / Var ise bir iki müteşâ'ir süfehâdır* (Nef'î: K. 34/49). (IV/427. s.).

müteşe'im: (< Ar.) teşe'üm eden, uğursuz 'addeden; üzerine uğursuzluk geliyor gibi şanan. (IV/427. s.).

müteşâvir: (< Ar.) birbiriyle müzâkere eden, yek-dîgere danışan. (IV/427. s.).

müteşâkil: (< Ar.) teşâkül eden, birbirine uygun ve muvâfık olan § buḥûr-ı 'arûzdan "fâ'ilâtün / mefâ'ilün / mefâ'ilün" vezninde olan baḥr. (IV/427. s.).

müteşebbiş: (< Ar.) teşebbüs eden, işe yapışan; işi tutup başlayan. (IV/427. s.).

müteşebbik: (< Ar.) teşebbük eden, eczâsı balığağı gibi birbirine geçip şokuşan. Şebeke şeklinde bulunan. (IV/427. s.).

müteşebbih: (< Ar.) müşâbih olan, aındıran, beñzeyen. (IV/427. s.).

müteşettit: (< Ar.) dağılan, perîşân olan, dağınık bulunan: *umûr-ı müteşettite*. (IV/428. s.).

müteşeccir: (< Ar.) [müvelled] ağaçlanan kaba ot. (IV/428. s.).

müteşecci': (< Ar.) şecî' görünen, sâhte şecâ'at gösteren. (IV/428. s.).

müteşahhış: (< Ar.) şahış hâline gelen, tecessüm eden Ş şahşını der-hâtır eden, şahşını tanıyan Ş şahşı fark olunmuş, 'alâmâtı bilinmiş olan. (IV/428. s.).

müteşeddid: (< Ar.) teşeddüd eden, şiddetlenen, işini sert ve şiddetli tutan Ş katılanmış, dayanıklı olan. (IV/428. s.).

müteşerri': (< Ar.) şer'-i şerîfe muvâfık 'amel ve hareketde bulunan Ş 'ilm-i şerî'atda 'âlim ve mâhir olan. (IV/428. s.).

müteşerrif: (< Ar.) teşerrüf eden, şeref kesb eden, şereflenen. (IV/428. s.).

müteşa'ib: (< Ar.) şu'be peydâ eden, şu'belenen Ş çatallı, dallı, budaklı olan. (IV/428. s.).

müteşa'ir: (< Ar.) saçlı, kıllı, kılı çok olan. (IV/428. s.).

müteşa'sı': (< Ar.) şa'sa'a peydâ eden, şa'sa'alan. (IV/428. s.).

müteşeffî: (< Ar.) teşeffî eden, şifâ bulan. (IV/428. s.).

müteşekkir: (< Ar.) teşekkür edici, ni'mete, ihsâna, iyilige karşı şükür ve şenâda bulunan. Müteşekkirâne = teşekkür edene yakışacak şürette. (IV/428. s.).

müteşekkik: (< Ar.) şekk ve şübhede kalan, şekkten kurtulamayan. (IV/428. s.).

müteşekkil: (< Ar.) teşekkül eden, şekil ve şürete giren, şekillenen. (IV/428. s.).

müteşekkî: (< Ar.) şikâyet eden, istikâ eyleyen. (IV/428. s.).

müteşelşil: (< Ar.) şarıl şarıl akıp çağlayan, yüksekten atılarak ağan. (IV/428. s.).

müteşemmis: (< Ar.) teşemmüs eden, güneşe çıkan, güneş vuran Ş eţibbânın ta'bîrleri vech ile 'güneş banyosu yapan' ma'nâsında kullanılabilir. (IV/428. s.).

müteşevviş: (< Ar.) teşevvüş eden, karmaşık olan. (IV/428. s.).

müteşevvik: (< Ar.) teşevvuk eden, izhâr-ı şevk eyleyen. Müteşevvikâne = müteşevvik olana yakışacak şürette. *Gördüğünce müteşevvik olsa / Hâşılı hüsnüme 'âşık olsa* (Hâkânî: 151). (IV/428. s.).

müteşeyyih: (< Ar.) ihtiyârlanan, kocalan Ş ihtiyâr gibi görünen, ihtiyâr yâhûd şeyh tavrı takınan. (IV/428. s.).

müteşeyyi': (< Ar.) teşeyyi' eden, Şî'î mezhebine dâhil olan. Cem'i müteşeyyi'în. (IV/429. s.).

müteşâhib: (< Ar.) teşâhüb eden, şâhib çıkan, şahâbet gösteren. (IV/429. s.).

müteşâdif: (< Ar.) teşâdüf eden, aramaksızın râst gelen. (IV/429. s.).

müteşâdim: (< Ar.) birbirine çarpan, birbiriyle çarpışan. (IV/429. s.).

müteşâ'id: (< Ar.) yukarı doğru çıkan, yükselen. (IV/429. s.).

mutaşaddır: (< Ar.) taşaddur eden, baş tarafda oturan. (IV/429. s.).

mutaşaddık: (< Ar.) taşadduk eden, şadaka veren Ş şadık olduğu tebeyyün edip añaşılan. (IV/429. s.).

müteşaddî: (< Ar.) âhere tecâvüz ve ta'arruz eden Ş bir işe ikdâm ve

devâm ile şürû' eyleyen. (IV/429. s.).

mutaşarrıf: (< Ar.) taşarruf eden, diledigini yapmak şüretiyle bi'l-iktidâr idâre ve isti'mâl eyleyen Ş fâ'il-i muhtâr olmak üzere zabt ve temellük eden, mâlik, şâhib bulunan Ş isrâfdan şakınıp iktisâd eden, iktisâda ri'âyetle arttıran Ş bir livânıñ sancağıñ idâre-i mülkiyyesine bâ-idâre-i seniyye manşûb bulunan me'mûruñ 'unvân-ı resmîsi. *Mutaşarrıf odur eşyâya tamâm / Ne havâş arada her giz ne 'avâm* (Hâkânî: 25). (IV/429. s.).

müteşâ'ib: (< Ar.) güç olan, güçleşen. (IV/429. s.).

müteşâ'id: (< Ar.) müteşâ'id gibi yukarıya çıkan. (IV/429. s.).

muttaşîf: (< Ar.) inşâf eden, bir şey ile şıfatlanan. Kendisine bir şıfat isnâd olunan. Hüsniyyâtta isti'mâli gâlibdir: *Hâşâ'il-i cemîle ile muttaşîf bulundukları cümlece müsellemdir.* (IV/429. s.).

muttaşıl: (< Ar.) ulaşıp, bitişik olan; ulaşan, kavuşan. *Munfaşıl'ıñ zıddı. Hurûf-ı muttaşıla, büyü-ü muttaşıla.* Ş Dâ'imâ, her zamân, bir düziye ma'nâsında da kullanılır: *Muttaşıl şikâyet eder durur. || Muttaşıl para ister.*

Muttaşılan = muttaşıl, bitişik olarak, bir düziye. (IV/429. s.).

mutaşallib: (< Ar.) kesb-i şalâbet eyleyen, şalâbetli olan, katılaşan: *māyi'āt-ı mutaşallib*. § Diyânetde ta'aşşub ve gayret gösteren. Mutaşallibâne = mutaşallib olana yakışacak şüretde. (IV/429. s.).

mutaşallif: (< Ar.) haddinden, iktidârından hâric fazl u zarâfet iddi'asında bulunan; liyâkatsız bir şüretde övünüp tefâhür eden. Mutaşallifâne = mutaşallif olana lâayık tarzda. Cem'i *mutaşallifîn*. (IV/429. s.).

mutaşavvir: (< Ar.) taşavvur edici, zihinde şüret veren; zihinde bir şey'in şüret ve mâhiyyetini hayâl eden. (IV/430. s.).

mutaşavver: (< Ar.) taşavvur olunmuş, zihinde şüret verilmiş, şüretlendirilmiş: *umûr-ı mutaşavvere*. (IV/430. s.).

mutaşavvıf, mutaşavvife: (< Ar.) taşavvuf ehli, zâhiren ve bâtinen âdâb-ı şerî'atle mütehallî olmakla huşûle gelen ve eşer-i feyz-i peygamberiden 'ibâret bulunan hâleti hâ'iz olan. Mutaşavvıfâne = mutaşavvıfcasına. Cem'i *mutaşavvıfîn*. (IV/430. s.).

müteẓâdd: (< Ar.) birbirine zıd olan, birbiriniñ muhâlif ve 'aksi bulunan: *umûr-ı müteẓâdde*. (IV/430. s.).

müteẓâ'if: (< Ar.) teẓâ'if eden, birkaç mişli artan, iki kat veyâ daha ziyâde çoğalan: *âlâm-ı müteẓâ'ife, eşvâķ-ı müteẓâ'ife, naķd-i müteẓâ'if*. (IV/430. s.).

mutazarrır: (< Ar.) zarara, ziyâne uğrayan; zarar gören. (IV/430. s.).

mutazarri': (< Ar.) tezellül ile yalvaran, kuşûr ve noķşânını bilip kendisini aşığı tutarak niyâz eden. Mutazarri'ât = tazarru' edene lâayık şüretde. (IV/430. s.).

mutazammın: (< Ar.) tazammun eden, hâvî, müteşekkil olan: *risâleniñ mutazammın olduğu mevâdd, mektûbuñ mutazammın olduğu fıkârât*. (IV/430. s.).

mutatâbık: (< Ar.) teṭâbuķ eden, birbirine uyan, uyğun gelen. (IV/430. s.).

müteṭâvil: (< Ar.) uzun olan, uzanan § uzatmak şüretiyle yükselen. (IV/430. s.).

mutatâbbib: (< Ar.) kendisine ṭabîb süsü veren, zâten ṭabîb veyâhûd fenn-i ṭibba âşnâ degil iken ṭabîblik ṭaslayan. (IV/430. s.).

mutaṭarrib: (< Ar.) ṭarablanan, şevke gelen, sevinç ve nağme ve tegannî ile şıçrayıp oynayan. (IV/430. s.).

müteṭahhir: (< Ar.) teṭahhur eden, mādḍī ve ma'nevī temizlenen, pāk olan: *kalb-i müteṭahhir*. (IV/430. s.).

müteṭayyir: (< Ar.) teṭayyur eden, uğursuz 'addeden, üzerine uğursuzluk geliyor gibi zanneyleyen. (IV/430. s.).

müteẓāhir: (< Ar.) teẓāhūr eden, birbirine görünen, ṭarafeyndan zuhūr eden. (IV/430. s.).

mutaẓallil: (< Ar.) gölgede oturan, gölgelenen § himāye altında bulunan. *Müsteẓill* ziyāde kullanılır. (IV/430. s.).

mutaẓallim: (< Ar.) taẓallüm eden. (IV/431. s.).

müteẓahhir: (< Ar.) zevc zevcesine zihār eden, nikāhı ihlāl eden aqvālden birini söyleyen § Biri ṭarafından muẓāheret olunan, teṣāhḥub edicisi mevcūd olan. (IV/431. s.).

müte'ādil: (< Ar.) birbirine 'adīl olan, birbirine denk gelen. (IV/431. s.).

müte'ārız: (< Ar.) ḥükümce birbirine zıd, muḥālif olan. (IV/431. s.).

müte'ārif: (< Ar.) herkesiñ bildigi, ṭanınmış, meşhūr' demektir. (IV/431. s.).

müte'āsir: (< Ar.) şarplanıp güç olan, güçleşen. Müte'assir ziyāde kullanılır. (IV/431. s.).

müte'aşir: (< Ar.) birbiriyle hōş geçinen, hem-dem olup ünsiyyet eden. (IV/431. s.).

müte'āzım: (< Ar.) nazarda büyüyen, büyük görünen: *emvāc-ı müte'āzıma*. (IV/431. s.).

müte'ākīb: (< Ar.) ṭa'ākub eden, birbiriniñ ardı sıra fāşilasız birbiri ardınca olan. Müte'ākıben = arasız olarak, ardınca hemān. (IV/431. s.).

müte'āl: (< Ar.) 'ālī, bülend, yüksek, yükselmiş, ḥaqq-ı İlahīde kullanılan şıfāt-ı qudsiyyedendir: *Cenāb-ı Rabb-i Müte'āl*. Aşlı *müte'ālī* dir. Faṭaṭ o, bunuñ yerinde kullanılmaz. *Nāẓır olsañ aña āyīne-mişāl / Görünür 'arız-ı lutf-ı Müte'āl* (Hāḳānī: 22). (IV/431. s.).

müte'ālī: (< Ar.) te'ālī eden, yüksek olan, yükselen: *ḳadr-i müte'ālī, rūḥ-ı müte'ālī*. Ekşeriyā ma'neviyyātda isti'māl olunur. (IV/431. s.).

müte'āmī: (< Ar.) görmez gibi görünen, görmemezlige vuran, görmezlenen. (IV/431. s.).

müte'āhhid: (< Ar.) mu'āhede eden, birbiriyle 'ahdleşen. (IV/431. s.).

müte'abbid: (< Ar.) kulluk eden, 'ibādetle tekellüfle sa'y ve ihtimām eyleyen. (IV/431. s.).

müte'abbis: (< Ar.) şüreti ekşiten, ekşi yüz gösteren, 'ubūsü'l-vech olan. Müte'abbisāne = ekşi şüretli olana yakışacak şüretde. (IV/431. s.).

müte'accib: (< Ar.) ta'accüb eden, şaşan, şaşırان. Müte'accibāne = 'müte'accibcesine, şaşkın şaşkın' demektir. (IV/431. s.).

müte'accil: (< Ar.) 'acele eden, her şey'in (çābūk) çābūk olup bitmesini isteyen. (IV/431. s.).

müte'addid: (< Ar.) ta'addüd eden, birden ziyāde olup sayılan, birkaç dāne olan: *sefā'in-i müte'addid*. (IV/432. s.).

müte'addī: (< Ar.) ta'addī eden, haksız iş işleyen § fā'ilinden mef'ülün-bihe tecāvüz eden fi'l: *fi'l-i müte'addī*. (IV/432. s.).

müte'azzir: (< Ar.) güçleşen, mümkün olmayan, muḥāl olan § bir mādde hakkında 'özü ve sebep beyān eden. (IV/432. s.).

müte'arribe: (< Ar.) hāliš ve ḥaḳīḳī 'Arab olmayıp soñradan 'Arab'a

dahīl ve muḥteliṭ olan: *'Arab-ı müte'arribe*. (IV/432. s.).

müte'arriḳ: (< Ar.) ta'arriḳ eden, taḳılan, el atan, ilişen, şataşan. (IV/432. s.).

müte'arri: (< Ar.) soyunan, çıplak olan § bir şeyden kaṭ'-ı 'alāḳa eden. (IV/432. s.).

müte'essir: (< Ar.) güç ve çetin olan, güçleşen: *emr-i müte'essir*, *umūr-i müte'essir*. (IV/432. s.).

müte'aşşib: (< Ar.) ta'aşşub eden, umūr-ı dīniyye ve dünyeviyyede sebāt-kārāne hareket gösteren. Cem'i *müte'aşşibīn*. Müte'aşşibāne = ta'aşşub gösterene yakışacak şüretde. (IV/432. s.).

müte'aṭṭir: (< Ar.) 'ıtır yāḥūd sā'ir emsāli güzel koḳulu şeyler sürünen, 'ıṭriyyāt ile koḳulanan. (IV/432. s.).

müte'azzım: (< Ar.) büyüklük şatan, 'azamet-fürüşluk gösteren, kibir edip ḳurulan. (IV/432. s.).

müte'affif: (< Ar.) tekellüf ile 'iffet gösteren; iltizām-ı 'iffetle ḳabāyiḥden ve muḥarremātdan çekinen. (IV/432. s.).

müte'affin: (< Ar.) ta'affün eden, bozulup fenā koḳan. (IV/432. s.).

müte'aḳḳıl: (< Ar.) ta'aḳḳul eden, cüz'ī mülāḥaza ile añlayan. (IV/432. s.).

müte'allik: (< Ar.) ta'alluk eden, münāsebet ve ilişigi olan, yapışıp ilişen ve ilişik hāşıl eden § bir kimseye qarābet veyāhūd diğer münāsebet ve şüret ile ilişigi bulunan. Bunuñ cem'i olan müte'allikāt = 'aḳrabā ve ḥ'işan' ma'nāsında kullanılır. (IV/432. s.).

müte'allil: (< Ar.) ta'allül eden, bahāne serd ederek bir işiñ icrāsını te'hīr eyleyen; bahāne ve 'özr ile vakit geçiren. (IV/432. s.).

müte'allim: (< Ar.) ta'allüm eden, taḥşīl-i 'ilm eden, okuyup öğrenen. Müte'allimāne = ta'allüm ve taḥşīl edene lāyık şüretde. *Muḥarriri hem müte'allim hem mu'allimdir. Ta'allümden, ta'līmden hīçbir vakit ḥālī ḳalmaq istemez (Mecmū'a-i Mu'allim Haḳḳında ≈ Nācī).* (IV/432. s.).

müte'allī: (< Ar.) ta'allī eden, yüksek olan, yükselen. (IV/433. s.).

müte'ammid: (< Ar.) 'bir şey'e 'azm-i zihni ile ḳaşd ve şürū' eyleyen', ta'rīf-i ḳānūnīsī 'īḳā' etmiş olduḡu cürmü ḳable'l-icrā zihninde taşavvur ve taşmīm eden' demekdir. Müte'ammiden = zihinde bi't-taşavvur ḳaşd ve icrā şüretiyle, müte'ammid olarak. (IV/433. s.).

müte'ammik: (< Ar.) derine giden, derinlik peydā eden, derinleşen. Ekşeriyā 'maneviyyātda kullanılır: *mu'allim-i müte'ammik, feylesōf-i müte'ammik.* (IV/433. s.).

müte'ammī: (< Ar.) kör olan. Körlük tavrında bulunan. (IV/433. s.).

müte'annid: (< Ar.) 'inād eden, ḳavlinden fi'linden dönmeyen. Müte'annidāne = müte'annidcesine. (IV/433. s.).

müte'avvic: (< Ar.) ta'avvüc eden, egri olan, egrilen, egrilip çarpılan: *şecer-i müte'avvic.* (IV/433. s.).

müte'ahhid: (< Ar.) ta'ahhüd eden, üzerine alan, bir şeyi iltizām eyleyen. Cem'i *müte'ahhidīn.* (IV/433. s.).

müt'a: (< Ar.) nikāḥ-ı muvaḳḳat maḳāmında muştalaḥdır. (IV/433. s.).

müte'ayyīş: (< Ar.) ta'ayyüş eden, dirligi olup geçinen, yaşayan. (IV/433. s.).

müte'ayyin: (< Ar.) ta'ayyün eden, 'ayān ve āşikār olan § meydāna çıkıp ma'rūf, belli başlı olan adam. Üslūb-ı Fārisī üzere cem'i olan müte'ayyinān = 'ileri gelen, ma'rūf zevāt' ma'nāsında kullanılır: *müte'ayyinān-ı belde.* (IV/433. s.).

müteğāfil: (< Ar.) teğāfūl eden, gāfil görünen, gāfil gibi davranan. Müteğāfilāne = kendini gāfil gösterene yakışacak şüretde. (IV/433. s.).

müteğaddī, müteğazzī: (< Ar.) tağaddī eden, gīdālānan, beslenen. (IV/433. s.).

müteğarrib: (< Ar.) ğurbete çıkan. (IV/433. s.).

müteğarrid: (< Ar.) teğarrüd eden, āheng-i laṭīf ile nağme-perdāz olan, güzel āvāz ile öten. Ekseriyā kuşlar hakkında īrād olunur: *būlbūl-i müteğarrid, tūyūr-ı müteğarride*. (IV/433. s.).

müteğazzil: (< Ar.) ğazel söyleyen, ğazel yazan. (IV/433. s.).

müteğallib: (< Ar.) tağallüb eden. (IV/433. s.).

müteğallif: (< Ar.) ğılāflanmış, ğılāflı, kın içinde bulunan. Müteğammid = dahī 'kınlı, örtülü' demekdir. (IV/433. s.).

müteğannī: (< Ar.) teğannī eden, hōş-āvāz ile bir şey okuyan, eski Türkçe ta'bīre göre *ırlayan*. (IV/433. s.).

müteğayyib: (< Ar.) ğā'ib olan, görünmez olan. (IV/434. s.).

müteğayyir: (< Ar.) tağayyür eden, başka türlü olan, başkalaşan, bir

hālden dīger hāle geçen. (IV/434. s.).

mütefāhīr: (< Ar.) tefāhūr eden, faḥirlenip başkasına kurulan, kurum şatan. (IV/434. s.).

mütefāzıl: (< Ar.) faẓl u meziyyet iddi'asıyla yarışa çıkan, tevaffuk da'vāsında bulunan Ş fazla, artık kalan. (IV/434. s.).

mütefāvit: (< Ar.) tefāvūt eden, birbirinden farklı olan, evşāfça birbiriyle ğayr-i mütenāsib bulunan: *derecāt-ı mütefāvite*. (IV/434. s.).

mütefe'il: (< Ar.) fāl açma, fāl tutan Ş hayra yoran eṣer-i ḥayr 'addeden. (IV/434. s.).

mütefaḥḥıṣ: (< Ar.) tefaḥḥuṣ eden, bir nesneniñ iç yüzünü ve ḥaḳīkatini dikkatle araşdıran. (IV/434. s.).

mütefaḥḥir: (< Ar.) tefaḥḥūr eden, kurulup büyüklük şatan, övünen. Mütefaḥḥirāne = tefaḥḥūr edene lāyık şüretde. (IV/434. s.).

müteferriḥ: (< Ar.) teferrüc eden, def'-i ğam ve kesb-i feraḥ için kıra çıkan, seyre ve gezmeye giden. (IV/434. s.).

müteferriḥ: (< Ar.) kesb-i feraḥ eden, feraḥlanan. (IV/434. s.).

müteferrid: (< Ar.) teferrüd eden, tek olan. akrân ve 'adîli olmayan. (IV/434. s.).

müteferri: (< Ar.) teferrüs eden, bir şeyi vech-i muşîb üzere idrâk eden, sezen. (IV/434. s.).

müteferri': (< Ar.) teferru' eden, bir aşıldan ayrılmış olan, dallanan. Cem'i olan müteferri'ât = 'teferru'ât' ma'nâsında kullanılır. (IV/434. s.).

mütefer'in: (< Ar.) firavun tavrı takınan. (IV/434. s.).

müteferriğ: (< Ar.) teferruğ eden, fâriğ olan, vâzgeçen. (IV/434. s.).

müteferriğ: (< Ar.) ayrılıp dağılan, perâkende ve dağınık bulunan. Birbirinden ayrı ve başka başka olan: *maşârif-i müteferriğa, evrâk-ı müteferriğa*. Ekseriyâ mevşûfu mahzûf olarak yalnız *müteferriğa* kullanılır. Meşelâ "şehrî elli ğuruş müteferriğası bulunduğ", "müteferriğa komisyonu" gibi ta'bîrât ma'lûmdur. (IV/434. s.).

mütefessih: (< Ar.) füşhat kesb eden, bollaşan, genişleyen. (IV/434. s.).

mütefessih: (< Ar.) tefessüh eden, eczâ-yı mürekkebesi bozulup çürümüş ve yerlerinden ayrılmış olan ya'nî lâşe gibi bozulup tüyleri deriden, derisi etlerinden ve etleri

kemiklerinden dökülen müte'affin cisim yâhûd şey. (IV/434. s.).

mutafaṭṭın: (< Ar.) tafaṭṭın eden, sür'atle añlayıp farkına varan. (IV/435. s.).

müttefik: (< Ar.) birbiriyle uyuşup birleşen: *düvel-i müttefik*. Cem'i *müttefikîn*. (IV/435. s.).

müttefaḫun-'aleyh: (< Ar.) üzerine ittifâk edilmiş olan. (IV/435. s.).

müttefaḫḫid: (< Ar.) arayıp şoran, araştıran. (IV/435. s.).

müttefaḫḫih: (< Ar.) fıḫ tahşîl eden, faḫih olan. Cem'i *müttefaḫḫihîn*. (IV/435. s.).

müttefekkir: (< Ar.) tefekkür eden, düşünen; bir şeyi iyice düşünüp taşınan. Cem'i *müttefekkirîn*. Kuvve-i mütefekkire = zihn-i insânide mevcûd olan düşünmek kuvveti. Buña 'kuvve-i müfekkire' de dâirler. (IV/435. s.).

müttefekkek: (< Ar.) ḥamâkatinden dâ'imâ dalğın, sölpük, şalıḫı olan. (IV/435. s.).

müttefennin: (< Ar.) tefennün eden, fûnûn-ı âşnâ, fûnûndan behre-dâr olan Ş kelâmında ve dîğerk bir şeyde türlü türlü şan'at ve mahâret gösteren. (IV/435. s.).

mütefevviz: (< Ar.) tefevvuż eden, 'uhdeye alan § arāzī ve müsakkaḫātın hukuḳ taşarrufiyyesini satın alan. (IV/435. s.).

mütefevvik: (< Ar.) tefevvuḳ eden, üste çıkan, üstün olan. (IV/435. s.).

mütefehhim: (< Ar.) tekellüfle anlayan, idrāk eden. (IV/435. s.).

müteḳābil: (< Ar.) karşı karşıya olan, karşılıklı bulunan, iki cihetden gelip karşılaşan: *zevāyā-yı müteḳābile, mu'āmele-i müteḳābile, leşker-i müteḳābil.* (IV/435. s.).

müteḳārib: (< Ar.) birbirine yakın gelen, yek-dīgere yaklaşan § fenn-i 'arūḫda dört kere "fe'ülün, fe'ülün" vezninden 'ibāret olan bahriñ ismi. (IV/435. s.).

müteḳāşır: (< Ar.) bir şey yapmağa kudreti var iken çekinip yapmayan, bi'l-iltizām işinde kuşūr gösteren. § Kışalık gösteren. (IV/435. s.).

müteḳāzī: (< Ar.) teḳāzī eden, medyūnu şıkışdırıp borcu isteyen: *dāyın-i müteḳāzī.* (IV/435. s.).

müteḳāttır: (< Ar.) kaṭre kaṭre dökülen, damlayan. (IV/435. s.).

müteḳā'id: (< Ar.) ihtiyār-ı teḳā'üd eden, me'muriyyetden ve

hidmetden çekilip çırağ olan. Cem'i *müteḳā'idīn.* (IV/435. s.).

müteḳabbız: (< Ar.) bir sebeble cānı şıkılıp çehresi bozulmuş olan adam § dürülüp toplanıp bir yere gelen § iştilāḫ-ı tıḫda 'aḫalātdan merbūt olduğu a'zāyı taḫrīk etmek üzere toplanıp bozulan 'aḫaleye ıtlāk olunur. (IV/435. s.).

müteḳabbil: (< Ar.) iştilāḫ-ı fıḫıḫda 'bir nesneyi reddetmeyip ḳabūl eden, bir şeyi iltizām ile üstüne alan' demektir. (IV/436. s.).

müteḳaddis: (< Ar.) taḳaddūs eden, ziyāde pāk ve doğru olan. (IV/436. s.).

müteḳaddim: (< Ar.) taḳaddüm eden, öñe geçen, ileri geçen, evvel olan § iştilāḫ-ı fıḫıḫda 'def'-i mazarrat için evvelce tenbīḫ eden, bildiren' demektir. İş-bu lafzı 'taḳdīm eden' ma'nāsında ve *muḳaddim* maḳāmında kullanmaḳ ḡalaṭ-ı ḳabīḫdir. O maḳāmda *muḳaddim* kullanılmalıdır. Cem'i olan *muḳaddimīn* = 'evvel gelenler, eskiden gelip geçenler' ma'nāsında kullanılır. Yalnız īrād olunur ise 'ümem-i sālīfe' demek olur. "Müteḳaddimīn-i udebā, müteḳaddimīn-i 'ulemā" şüretinde

kullanılır ise 'eskiden gelip geçen udebā, 'ulemā' demektir. (IV/436. s.).

mütekarrib: (< Ar.) taḳarrüb eden, yaklaşan, yakınlaşıp yanaşan. Cem'i *mütekarribîn*. (IV/436. s.).

mütekarrire: (< Ar.) taḳarrür eden, karar bulan; yerleşip kuvvet bulan. (IV/436. s.).

mütekarriḥ: (< Ar.) ıstılāḥ-ı tıbdā 'eczā-yı ferdiyyeden çürüyüp bozulmasıyla büyüyen yaraya' denilir. (IV/436. s.).

mütekaşşı': (< Ar.) ıstılāḥ-ı tıbdā balgamı sühütle çıkartan 'ilāç Ş balgamı çıkarıp tüküren hasta demektir. (IV/436. s.).

mütekalid: (< Ar.) taḳallüd eden, takınan, kuşanan Ş boynuna, üzerine alan. (IV/436. s.).

mütekalış: (< Ar.) teḳallüs eden, çekilip toplanıp bozulan; ıstılāḥ-ı tıbdā a'zāsını taḥrīk için toplanıp bozulan 'adaleye taḥrīk için toplanıp bozulan 'adaleye ya'nī ete' denilir: *'adalāt-ı mütekalışe*. (IV/436. s.).

mütekalil: (< Ar.) az, azalmış olan, kıllat olan. (IV/436. s.).

mütekaavis: (< Ar.) çarpılıp yay şekline giren, yay gibi eğilen, eğrilen. (IV/436. s.).

müttekî: (< Ar.) ittikā eden, günāhdan şakınan Allāh'dan korkup menhiyyātdan çekinen, 'ābid, zāhid. (IV/436. s.).

mütekaayih: (< Ar.) ıstılāḥ-ı tıbdā irinlenen, irinli yara ve çiban. (IV/436. s.).

mütekaayid: (< Ar.) taḳayyüd eden, vazîfesinde kayıtlı bulunan, dikkatli davranan. (IV/436. s.).

müttekā': (< Ar.) ittikā olunacak, yaşlanılacak, dayanılacak şey Ş koltuk altına dayadıkları demirden ve ağaçdan ma'mül kışa 'aşā yāḥūd yaşdıḳ ve emşālî: *Nihāl-i tāze-res-i gül-bünü şabā lutf èt / Şikeste eyleme kim müttekā-yı bülbüldür* (Faşîḥ Dede: G. 98/4). (IV/436. s.).

müttekāşır: (< Ar.) tekāşür eden, çoğalan. (IV/437. s.).

müttekāşif: (< Ar.) keşāfet, peydā eden, eczāsı sıkılaşıp koyulanan, kalınlaşak: *buhār-ı mütekaşife*. (IV/437. s.).

müttekāsil: (< Ar.) tekāsül eden, işinde tenbelcesine gevşek davranan, kayıdsız olan, üşenen. (IV/437. s.).

mütekāfî: (< Ar.) birbirine küfuv olan, müsāvî bulunan berāberleşen: *nisbet-i mütekāfiyye*. Mütekāfiyen = mütekāfî olarak. Mütekāfiyen mütenāsib = hikmet-i tabî'yye ıstılâhâtından olup 'münāsebeti olan veyā nisbet olunan şey'in tezāyüdüyü bir şey'in nokşan bulması ve bi'l-'akis münāsebeti bulunan şey'in tenākuşuyla bir şey'in tezāyüd etmek gibi nisbet-i ma'kûse üzerine mer'î ve maḥsûs olan keyfiyyet' demektir. Meşelâ bu'du arttıkça ziyânın veyâ bir cism-i münîrî küçük görünmesi ve kezâ bu'd arttıkça şadânın azalması gibi. (IV/437. s.).

mütekebbir: (< Ar.) tekebbür eden, nesfini büyük gören, kibirlenen. Mütekebbirâne = tekebbür edene lâayık şüretde. Cem'i *mütekebbirîn*. (IV/437. s.).

mütekeşşir: (< Ar.) çoğalcı, çağalan, artan. (IV/437. s.).

mütekeddir: (< Ar.) kederlenen, cānı şıklan, tāsālî, kaygılı: *kalb-i mütekeddir*. Ş Toz, tırtı ile bulanık olan, bulanık: *mā-yı mütekeddir*. (IV/437. s.).

mütekerrir: (< Ar.) tekerrür eden, birden ziyāde vukû'-bulan, birkaç

kere vāqî' olan: *ifādât-ı mütekerrire*. (IV/437. s.).

mütekerrih: (< Ar.) kerāhatle gören, tiksinen, igrenen Ş hoşlanmadığı kimseye çehresini egip dargınlık gösteren. (IV/437. s.).

mükessir: (< Ar.) kırılan, paralanan, pāre pāre olan: *kāse-i mükessir*. (IV/437. s.).

mütekeffil: (< Ar.) tekeffül eden, kefālet eden, kefil olan. Cem'i *mütekeffilîn*. (IV/437. s.).

mütekellis: (< Ar.) ıstılâhât-ı kîmyeviyyedendir. Tabî'at-ı aşliyyesi 'değişip kirece munḳalib olan, kireçlenmiş şey'e denilir. (IV/437. s.).

mütekellif: (< Ar.) tekellüf eden, külfetli ve zahmetli iş tutan. (IV/437. s.).

mütekellim: (< Ar.) tekellüm eden, söyleyen Ş 'ilm-i kelāma vāqıf olan, 'ilm-i kelām erbābından bulunan. Cem'i olan mütekellimîn = ehl-i sünnetin 'akā'id-i dīniyye 'ulemâsı maḳāmında kullanılır. (IV/438. s.).

mütekemmil: (< Ar.) tekemmül eden, nokşânı kalmayıp kemāl bulan. (IV/438. s.).

mütekevvīn: (< Ar.) vücuda gelen, vücuda bulan, mevcud olan. (IV/438. s.).

müttekī: (< Ar.) ittikā eden, dayanan, söykenen. (IV/438. s.).

mütelāhik: (< Ar.) telāhuk eden, birbirine katılan, katışan. (IV/438. s.).

mütelāṣī: (< Ar.) [müvelled] telāş eden, iztırāb ile telāşlı, muṣṭaribāne ‘acele eden. Mütelāṣiyāne = telāş edene yakışacak şüretde. (IV/438. s.).

mütelāṣik: (< Ar.) birbirine bitişik, birbiriyle birleşmiş olan: *huṭūṭ-ı mütelāṣika*. (IV/438. s.).

mütelāṭim: (< Ar.) telāṭum eden, çarpışan, deñiz dalgaları gibi birbirine vuruşan: *emvāc-ı mütelāṭime*. § Ziyāde çalkalanıp dalgalanan: *deryā-yı mütelāṭim*. (IV/438. s.).

mütelāfī: (< Ar.) telāfī eden, elden giden şeyi soñra yine tedārik ve istiḥşāl eden. (IV/438. s.).

mütelāḳī: (< Ar.) telāḳkī eden, birbirine karşı gelip buluşan, karşılaşıp birbiriyle görüşen. (IV/438. s.).

mütelāhī: (< Ar.) lehve müte‘allik şeylerle uğraşıp oynayan, lehv ve lu‘b ile vakit geçiren. (IV/438. s.).

mütelālī: (< Ar.) şimşek gibi çakıp parıldayan. *Müte‘āl* gibi *mütelāl* şüretinde de isti‘mālī mümkündür. (IV/438. s.).

mütelebbis: (< Ar.) telebbüs eden, libāslı olan, giyinen. (IV/438. s.).

müteleṣṣim: (< Ar.) teleṣṣüm eden, yüzünü liṣām ile örten, yüzüne peçe tutunan. Cem‘i müteleṣṣimīn = Afrika-yı Şimāliyye’niñ kabā‘il-i Berābire sākin olan cihet-i ğarbiyyesinde vaktiyle icrā-yı hükümet etmiş olan rü‘esā-yı Murābıtına ıtlāk olunur. (IV/438. s.).

müteleclic: (< Ar.) dilini çekinerek sözü añaşılır añaşılmaz bir şüretde söyleyen, dürüst ve açık lakırtı edemeyen. (IV/438. s.).

mütelezziz: (< Ar.) telezzüz eden, lezzet bulan; bir şey’iñ kuvve-i zā‘ikaya te‘şirinden hoşnūd olan veyā havāss-ı ḥamseden birine veyāḥūd zihne te‘şirinden tāt duyan. (IV/438. s.).

mütelezzic: (< Ar.) lüzüctli ya‘nī yapışkan olan; çekildikçe uzanıp yapışan. (IV/438. s.).

mütelaṭṭıf: (< Ar.) telaṭṭuf eden, luṭf ile nāzikāne mu'āmele eden, rikḳat ve mülāyemetle davranan. (IV/439. s.).

mütlif: (< Ar.) itlāf eden, bilā-lüzüm telef ve isrāf eyleyen. (IV/439. s.).

mütelaḫḫız: (< Ar.) telaḫḫız eden, esvātı ağızdan lafz hālinde çıkararak. *Müteḫellim* makāmında kullanılamaz. (IV/439. s.).

mütelaḫḫıb: (< Ar.) kendine laḳab ittiḥāz eden, laḳab takınan. (IV/439. s.).

mütelaḫḫı: (< Ar.) telaḫḫı eden, idrāk ve i'tikāda göre ḳabūl eden; bir şeyi ḳarşılayıp alan. (IV/439. s.).

mütelemmiz: (< Ar.) telemmüz eden, ṣāḳird olup öğrenmeye çalışan. Mütelemmizāne = ṣāḳirdlige yakışacak ṣūretde. Cem'i mütelemmizīn. (IV/439. s.).

mütelemmi: (< Ar.) telemmü' eden, parıldayan: *seyf-i mütelemmi*. (IV/439. s.).

mütelevviṣ: (< Ar.) televvüş eden, bulaşıp murdār olan; kirlenip paslanmış, pislenmiş olan. (IV/439. s.).

mütelevvin: (< Ar.) televvün eden, renkden renge giren, renk renk olan ṣ bir hālde durmayıp hālden hāle intikāl eden, ṭabī'atı ṣebātsiz ve

ḳarārsız olan, oynak mizāḫlı bulunan. (IV/439. s.).

mütelehhif: (< Ar.) telehhūf eden, bir nesne için āh u⁵³⁰⁵ dirēḡ ve taḥassür çekip ḳaygı duyan, tāsalaran. (IV/439. s.).

müteleyyin: (< Ar.) līnet ḥāsıl eden, gēvşeyip yumuşayan, yumuşak olan. *Müteḥaṣṣin* ile *müteḳabbız*'ın zıddı. (IV/439. s.).

mütemāṣil: (< Ar.) birbiriniñ miṣl ve naḫiri olan ṣ ḥesābda bilā-kesr taḳṣim ḳabūl eden. (IV/439. s.).

mütemācid: (< Ar.) mecdini ṣerefini yād ile iftiḥār eden, birbiriyle mecd ve 'āzamet da'vāsında olan. (IV/439. s.).

mütemādī: (< Ar.) temādī eden, ziyāde uzun olan, uzayan; bilā-fāṣıla devām eden. Mütemādiyen = 'dā'imā, arḳası kesilerek, bilā-inḳıṭā' demektir. (IV/439. s.).

mütemārız: (< Ar.) temāruḫ eden, ḫasta gibi görünen, yalandan ḫasta olan. (IV/439. s.).

mütemālik: (< Ar.) nefsine maḡlūb olmayan, nefsini ḫabṭa muḳtedir ya'nī kendine mālik olan: *dervīṣ-i mütemālik*. (IV/439. s.).

5305 Kāmūsta bu bağlaç yoktur.

mütemāyiz: (< Ar.) temāyüz eden, rütēb-i kalemīyyeden şāniye rütbesiniñ birinci sınıfına ıtlāk olunur ki rütēb-i seyfiyyece *mīralay*'a mu'ādildir. (IV/439. s.).

mütemāyil: (< Ar.) temāyül eden, bir tarafa meyl gösteren, bir cihete egilip yatan; h'āhiş ve tercih ve isti'dād gibi bir sebeble birine meyl ve iltifāt gösteren. Māddiyyāt ve ma'neviyyātda kullanılır. (IV/439. s.).

mütemetti': (< Ar.) temettu' eden, fā'ide bulan, kār eden, menfa'at gören. (IV/440. s.).

mütemessil: (< Ar.) temessül eden, bir şey'e eş olacak hāle ve şürete giren Ş bir sözü mişl olarak īrād eden. (IV/440. s.).

mütemeddiḥ: (< Ar.) temeddüh eden, kendini öven, övünen. Mütemaddiḥāne = övünen adama münāsib görülecek şüretde. Cem'i *mütemeddiḥīn*. (IV/440. s.).

mütemeddin: (< Ar.) temeddün eden, medenīyyeti kabül eden. (IV/440. s.).

mütemerrid: (< Ar.) temerrüd eden, kibr ü 'inād ile hareket eden, dikbaşlı olan, dik gelen. Mütemerridāne =

mütemerridcesine. Cem'i *mütemerridīn*. (IV/440. s.).

mütemeshir: (< Ar.) temeshur eden, maşharalık eden, maşharalanan Ş maşharalıkla istihzā eden zevklenen. Mütemeshirāne = mütemeshircesine. (IV/440. s.).

mütemessik: (< Ar.) temessük eden, ihtimām ile davranan, bir şeyi şalivèrmemek üzere kuvvetle tutan: *şerī'at-ı muṭahharaya mütemessik*. Ekşeriyā ma'neviyyātda kullanılır. (IV/440. s.).

mütemekkin: (< Ar.) temekkün eden, mekân tutan, bir maḥalde oturan Ş harekāt-ı selaseyi kabül eden kelime. (IV/440. s.).

mütemellik: (< Ar.) temelluk eden, bir adama mizāc-gīrāne evzā' ve güftār ile şokulup yaltaklanan. (IV/440. s.).

mütemellik: (< Ar.) temellük eden, mülk edinen, taht-ı taşarrufa alan. (IV/440. s.).

mütemmim: (< Ar.) tetmīm eden, tamāmlayan Ş iştlāḥ-ı hendesede bir kavs veyā zāviyeniñ nişf-ı dā'ireye vāḳi' olan tefāzulī' demekdir. (IV/440. s.).

mütemmem: (< Ar.) tetmīm edilmiş, tamāmlanmış, eksigi kalmamış. (IV/440. s.).

mütemennî: (< Ar.) temennî eden, ârzû eyleyen, dileyen. (IV/440. s.).

mütemennâ: (< Ar.) temennî olunmuş, ümmîd ile ârzû ve recâ édilmiş, dilenilmiş. Türkçede edât-ı haber olan “dır” gibi âhirine bir edât lâhik olmadıkça şoñu “ye” yazılmalıdır. (IV/440. s.).

mütemevvic: (< Ar.) dalğalanan, dalğa dalğa olan: *baħr-i mütemevvic, çemen-zâr-ı mütemevvic*. (IV/440. s.).

mütemevvil: (< Ar.) temevvül eden, çok māl şāhibi olan, māl-dār ve zengīn bulunan. Mütemevvilāne = mütemevvilcesine. Cem’i *mütemevvilīn*. (IV/440. s.).

mütemehhid: (< Ar.) temehhüd eden, yayılıp döşünen, yerleşen. (IV/440. s.).

mütemeyyiz: (< Ar.) temeyyüz eden, ma’nen emşālinden ayrılan, emşālî arasından ayrılıp başka bir mevķi’ tutan mümtāz olan, seçilen. ‘Arabī cem’i *mütemeyyizīn*, üslūb-ı Fārisī üzere cem’i *mütemeyyizān*. (IV/441. s.).

mütemeyyī’: (< Ar.) sıvık olan, sıvıklaşan, māyi’ hāline gelen, şulanıp akan. (IV/441. s.).

mütenādîr: (< Ar.) nādîr olan, pek az bulunan. (IV/441. s.).

mütenādî: (< Ar.) birbirine nidā eden, dik ses ile birbirini çağırın. (IV/441. s.).

mütenāsib: (< Ar.) tenāsüb üzere bulunan, birbirine münāsib ve uygun olan; endāmlı, gösterişli, güzel. Mekādîr-i mütenāsibe = nisbetleri bir düziye ve muvāfık olan kemmiyyetler. (IV/441. s.).

mütenāsîl: (< Ar.) tenāsül eden, birbirinden doğup üreyen. İştilāhda ‘bir çiçeğin göbeginden çıkan diğer yavru çiçeğe’ denilir. (IV/441. s.).

mütenāşır: (< Ar.) birbirine yardım eden, yardımlaşan. (IV/441. s.).

mütenāzır: (< Ar.) birbirine nāzır olan, birbirine baķan: *Hānelerin pencerelei mütenāzır bulunduğundan*. (IV/441. s.).

mütenāfir: (< Ar.) tenāfür eden, birbirinden nefret eden, yadırgayan, igrenen. (IV/441. s.).

mütenāfî: (< Ar.) tenāfî eden, birbirine zıd olan. (IV/441. s.).

mütenākış: (< Ar.) tenāküş eden, azalan, eksilen. (IV/441. s.).

mütenākız: (< Ar.) tenākūz eden, birbirini bozup nakız eden, birbirine uymayan. (IV/441. s.).

mütenākîh: (< Ar.) tenākūh eden, nikāhlaşan, birbiriyle şer’an ‘akd-i

nikāh eden zevc ve zevce. (IV/441. s.).

mütenāvib: (< Ar.) nevbetle, tekrār tekrār gelen; bir emri nevbetle icrā eden. (IV/441. s.).

mütenāvil: (< Ar.) tenāvül eden, alıp yiyen. Cem'i *mütenāvilīn*. (IV/441. s.).

mütenāvim: (< Ar.) uyur gibi yürüyen, yalandan uyuyan. (IV/441. s.).

mütenāhī: (< Ar.) tenāhī eden, nihāyet bulan. Ġayr-i mütenāhī, nā-mütenāhī = nihāyeti olmayan, ucu bucagı bulunmayan, şoñsuz. *Fezā-yı nā-mütenāhī*, 'aded-i nā-mütenāhī. (IV/441. s.).

mütenebbit: (< Ar.) tenebbüt eden, yerden biten, ot gibi yerden ürperip çıkan. (IV/441. s.).

mütenebbih: (< Ar.) tenebbüh eden, 'aqlını başına toplayan, intibāh hāşıl edip, uşlanan. (IV/441. s.).

mütenebbic: (< Ar.) ıstılāh-ı 'tıbda üfürölmüş, şişmiş olan kıt'a-i beden' demektir. (IV/441. s.).

mütenebbī: (< Ar.) yalandan da'vā-yı nübüvvet eden § bu nām ile müştehir bir müteşa'ir⁵³⁰⁶-i 'Arabī dahī vardır, 'unvānı Ebü't-Tayyib Aḥmed'dir. (IV/442. s.).

mütenahniḥ: (< Ar.) boğazını hırıldadıp nefes alan, göğsündeki toplu balğam sebebiyle hırıltı ile soluyan. (IV/442. s.).

mütenahḥim: (< Ar.) ıstılāhāt-ı tıbbiyyedendir. 'Balğam çıkaran adam' demektir. (IV/442. s.).

mütenezzil: (< Ar.) tenezzül eden, aşağı inen, aşağılayan § kendi kadr ve ḥayşiyetinden aşağı 'addolunacak tarzda mu'āmelede bulunan, alçak gönüllü davranmak şüretiyle luḥf gösteren. Mütenezzilen = mütenezzil olarak. Mütenezzilāne= mütenezzilcesine. (IV/442. s.).

mütenezzih: (< Ar.) tenezzüh eden, kesb-i inşirāh için feraḥlı ve açık yerlerde gezinen. (IV/442. s.).

müteneşşir: (< Ar.) dağılan, yayılan, ḥaber gibi dağılıp duyulan. *Münteşir* ziyāde kullanılır. (IV/442. s.).

mütenaşşih: (< Ar.) naşīḥat kabül eden, öğüd diñleyip uşlanan. (IV/442. s.).

mütenaşşır: (< Ar.) tenaşşur eden. (IV/442. s.).

mütena'im: (< Ar.) tena'üm eden, ni'met bulup rāḥat eden, nāz ve ni'metle ve refāh ile perverde

5306 Kāmūsta kelime "te" olmadan yazılmıştır.

olmuş, nâzlı yaşamış olan. Cem'i *mütena'imîn*. (IV/442. s.).

mütenağgım: (< Ar.) nağme-perdâzlık eden, ırlayan. Ciddiyyât u medhiyyâtda kullanılmamalı. (IV/442. s.).

müteneffiz: (< Ar.) nüfûz ve i'tibârı cārî olan, nüfûzlu bulunan. Cem'i *müteneffizân*. (IV/442. s.).

müteneffir: (< Ar.) teneffür eden, nefret edip igrenen, tiksinen; istikrâh ile çekinip kaçınmak. (IV/442. s.).

müteneffis: (< Ar.) teneffüs eden, şoluk alan, şoluyan: *ferd-i müteneffis*. Ş Yorgunluk alan, dinlenip rāhat eden. (IV/442. s.).

mütenekkid: (< Ar.) tenak্কud eden, öğürtleyen, üründüleyen, seçip ayıran. *Münek্কud* ziyâde kullanılır, oraya bak. (IV/442. s.).

mütenakќıl: (< Ar.) bir yerden diğer bir yere göçen, nakl eden. *Müntakıl* ziyâde kullanılır. (IV/442. s.).

mütenekkir: (< Ar.) tenekkür eden, bilinmeyecek ve tanılmayacak kıyafete ve şürete giren. Mütenekkiren = mütenekkir olarak. (IV/442. s.).

mütenevvir: (< Ar.) tenevvür eden, aydınlık olan, nûrlanan, parıldayan. (IV/443. s.).

mütenevvî: (< Ar.) tenevvü' eden, nev'lenen, nev' nev', gûn-â-gûn, türlü türlü olan: *mübâhiş-i mütenevvî*. (IV/443. s.).

mütenevvim: (< Ar.) uyuklayan, uyuyan; rü'yâ gören. (IV/443. s.).

mütevâtir: (< Ar.) tevâtür bulan, şāyî' olan. Mütevâtiren = tevâtür derecesini bularak. Herkes 'indinde ma'lûm ve muşaddık olarak Ş iştilâh-ı 'arûzda kendisinde müteharrik beyne's-sâkineyn vâkı' olan kâfiyeye ıtlâk olunur. (IV/443. s.).

mütevâcih: (< Ar.) *muvâcehe* eden, birbiriyle karşı karşıya olan. Mütevâcihen = karşı karşıya, yüz yüze olarak. (IV/443. s.).

mütevâriş: (< Ar.) tevârûş eden, birinden diğerine ırşen intikâl eden, birinden diğerine mîrâş kalan. (IV/443. s.).

mütevârid: (< Ar.) tevârüd eden, birbiriniñ ardınca vârid olan, yetişip gelen: *evrâk-ı mütevâride*. (IV/443. s.).

mütevâri: (< Ar.) tevârî eden, arќada kalıp göze görünmeyen, arќaya gizlenen. (IV/443. s.).

mütevāzī: (< Ar.) yan yana, bir çırpıda olan; ašlā inhirāf ve tebā'üd etmemek üzere bir peresede bulunan: *huṭūt-ı mütevāzī*. (IV/443. s.).

mütevāşıl: (< Ar.) birbirine vāşıl ve bitişik olan, birbirine ulaşım kavuşan: *huṭūt-ı mütevāşıla*. (IV/443. s.).

mütevāzī': (< Ar.) tevāzu' eden, alçak göñüllülük eden; kendisinden kadr ve pāyece küçük ve aşağı bulunanlara karşı kibir etmeyip nefsinin aşağı tutan, mahviyyet gösteren. Mütevāzī'āne = mütevāzī' olana yakışacak şüretde. Cem'i *mütevāzī'in*. (IV/443. s.).

mütevāfir: (< Ar.) tevāfür eden, çok olan, çoğalan. (IV/443. s.).

mütevāfık: (< Ar.) tevāfuḳ eden, birbirine uyan, uygun olan. (IV/443. s.).

mütevālī: (< Ar.) tevālī eden, birbirini velī eden, ardı kesilmeyen, birbiri ardınca olan. Mütevāliyen = mütevālī olarak, bir düziye. (IV/443. s.).

mütevettir: (< Ar.) gerilen, gergin olan: *a'sāb-ı mütevettire*. (IV/443. s.).

müteveşşik: (< Ar.) bir işi i'timād ile tutan, bir işe metānetle yapışan. (IV/443. s.).

müteveccid: (< Ar.) vecde gelen, hāllenen. Mütevācid = 'sāhte, yapma olarak teveccüd eden' demektir ki isti'māli enderdir. (IV/443. s.).

müteveccī': (< Ar.) ağrıyan, ağrılanan: *'uḫv-ı müteveccī'*. 'Bir muşibet sebebiyle derd-nāk olan, ma'nen acı duyan' ma'nāsında isti'māli gālibdir: *kalb-i müteveccī', rūḥ-ı müteveccī'*. (IV/444. s.).

müteveccih: (< Ar.) teveccüh eden, yüzünü bir cihete döndürüp, bir cihete doğru yönelen, dönen: *Kibleye müteveccih, semt-i şimāle müteveccih*. Ş Birine iltifāt, rıfḳ u luṭf ile mu'āmele eden. Müteveccihen = müteveccih olarak. (IV/444. s.).

mütevaḥḥiş: (< Ar.) vaḥşetlenen, yadırgayıp kaçan, ürküp korkan. (IV/444. s.).

müteveddid: (< Ar.) muḥabbet gösteren, dōstluk eden, kendini sevdiren. (IV/444. s.).

müteverri': (< Ar.) ehl-i vera', müttakī, perhīz-kār olan; menhiyyātdan ve mūcib-i günāh olan ḥālātdan şakınıp ictināb eden. Müteverri'āne

= ehl-i vera' olana yakışacak şürette. (IV/444. s.).

müteverrim: (< Ar.) teverrüm eden, şişler ve koğuklar peydā eyleyen; lisān-ı 'avāmda 'verem' denilen akcigeriñ 'illet-i vaḥīmesine tutulmuş olan adam. Müteverrimen = verem 'illete tutularak. (IV/444. s.).

mutavassıt: (< Ar.) tavassuṭ eden, vāsıta olan, araya giren. Cem'i *mutavassıtīn*. Ş Orta, ne büyük ne küçük ikisi arası: *mutavassıtü'l-kāme*. (IV/444. s.).

mütevessı: (< Ar.) teveşşü' eden, vüs'atlanan, genişleyen. (IV/444. s.).

mütevessıl: (< Ar.) tevessül eden, vesīle bulup ma'nen tutunan, şarılan. Mütevessilen = mütevessıl olarak. (IV/444. s.).

mütevaşşıḥ: (< Ar.) cevāhir ile zīnetlenen, takıp takışdıran. (IV/444. s.).

mütevaşşıl: (< Ar.) vāşıl olan, kavuşan Ş münāsebet ve qarābet peydā eden. (IV/444. s.).

mutavazẓıḥ: (< Ar.) tavazẓuh eden, vuzūḥ peydā eden, vāẓıḥ olan. (IV/444. s.).

mutavaṭṭın: (< Ar.) tavaṭṭun eden, vaṭan tutan, yurd edinen. (IV/444. s.).

mütevağğıl: (< Ar.) meşğül olan, işe dalan, uşanmaksızın işleyen: *Ne ile mütevağğılsın?*. (IV/444. s.).

müteveffā: (< Ar.) fevt olmuş, vefāt etmiş, ölmüş. Bunuñ mü'enneşi *müteveffāt*'dır. *Müteveffıyye* yañlıştır. Doğrusunu yazmalı. (IV/444. s.).

mütevakḳır: (< Ar.) tevakḳur eden, vaḳār peydā eden, vaḳārlanan. (IV/444. s.).

mütevakḳı: (< Ar.) tevakḳu' eden, ümīd eden, recā kılan, uman. (IV/445. s.).

mütevakḳıf: (< Ar.) tevaffuḳ eden, eglenen, duran Ş ta'alluḳ eden, merbūṭ ve menūṭ olan, o bulunmadıkça olamayan. Bu ma'nāda ziyāde kullanılır: *Nehārıñ ḥulūlü şemsiñ ṭulū'una mütevakḳıf*'dır. (IV/445. s.).

mütevakḳī: (< Ar.) tevakḳī ya'nī kendini viḳāye eden, şakınan, çekinen. (IV/445. s.).

mütevekkil: (< Ar.) tevekkül eden, her ḥuşuşda Cenāb-ı Hakk'a i'timād ve inḳıyād-ı tām ile teslīmiyyet gösteren. Mütevekkilen = 'mütevekkil olarak, Tañrı'ya

tevekkül ve inkıyād ve i'timād ederek' demektir ki bir işe bir şey'e 'azm ve şürû' zamânında kullanılır: *mütevekkilen 'al'Allāh*. Mütevekkilâne = mütevekkil olana yakışacak şüretde. (IV/445. s.).

mütevellid: (< Ar.) tevellüd eden, haķīķī ve mecāzī doğan, neş'et eden, hāşıl olan. (IV/445. s.).

mütevellih: (< Ar.) tevellüh eden, veleh getiren, 'aklı başından gidip sersem ve hayrân olan: 'āşık-ı *mütevellih*. (IV/445. s.).

mütevellî: (< Ar.) tevliyet şāhibi bulunan, bir vakfıñ şerā'iti vech ile umûr ve huşûsâtına nezâret ve vâridât ve maşârifâtını ahz ve idâre eden. (IV/445. s.)

mütevehhim: (< Ar.= tevehhüm eden, çekinen, vehm eden: haţā ve yañlış zannédip korkan, ürken. Mütevehhimâne = mütevehhimcesine. Cem'i *mütevehhimîn*. (IV/445. s.).

mütehâcim: (< Ar.) tehâcüm eden, birbirine hücum eden. *Mühâcim* gibi yalnız 'hücum eden' ma'nâsında da kullanılır. Mütehâcimâne = mütehâcimcesine. Cem'i *mütehâcimîn*. (IV/445. s.).

mütehâcî: (< Ar.) birbirini hicv ve zemm eden. Yalnız 'hicv eden' ma'nâsında daķī müsta'meldir. (IV/445. s.).

mütehârim: (< Ar.) ihtiyâr gibi görünen. Müsinn olmadığı hâlde yalandan ihtiyârlık tavr ve hareketini gösteren. (IV/445. s.).

mütehâfit: (< Ar.) pervâne gibi bir şey'in üzerine bi'l-ihtiyâr ve h'âhiş ile düşen, çarpan; bir şey'e atılıp uçan. (IV/445. s.).

mütehâlik: (< Ar.) tehâlük eden, 'acele ve şabırsızlık ile meyl eden, bi'l-ihtiyâr tehlikeye düşüren. Mütehâlikâne = mütehâlik olana sezâ bir şüretde. (IV/445. s.).

mütehâvin: (< Ar.) işini mühimsemeyip gevşek ve ağır davranan, işinde kaydsız ve tenbel bulunan. (IV/445. s.).

müteheccî: (< Ar.) hurûf-ı hecâyı sırasıyla telaffuz eden. Hecâlayan. (IV/446. s.).

müteheddî: (< Ar.) teheddî eden, hidâyet bulan, delâlet ve irşâd ile hidâyetlenip doğru yola giden ş ihdâ eden, hediye gönderen. (IV/446. s.).

mütehezziz: (< Ar.) titreyen, deprenen, zıngırdayan. (IV/446. s.).

mütehekkim: (< Ar.) tehekküm eden, hışm ile öfke ile istihzâ eden, tezyîf ile karışık eser-i gâzab gösteren. Mütehekkimâne = tehekküm edene yakışacak şüretde. (IV/446. s.).

müttehim: (< Ar.) töhmet isnâd olunan, ittihâm olunmuş, töhmetli zannolunan. (IV/446. s.).

mütehevvir: (< Ar.) tehevvr eden, bir şey'in şoñunu düşünmeyip birdenbire hiddet ve şiddet gösteren, bir işe bî-pervâ şaldirıp hiddetle nizâ'a ve kavğāya girişen. Mütehevvirâne = tehevvr edene lāyık şüretde. Müteheviren = mütehevvir olarak. (IV/446. s.).

müteheyyic: (< Ar.) teheyyüc eden, deprenip hareket eden: *kalb-i müteheyyic*. (IV/446. s.).

mütehiyyî: (< Ar.) teheyyü' eden, şüret-i lāzimeye girip, hâzır bulunan, hâzırlanmış olan: *müteheyyî-i 'azîmet, müteheyyî-i hareket*. (IV/446. s.).

müteyebbis: (< Ar.) yubüset peydâ eden, kuruyan, kuru olan. (IV/446. s.).

müteyessir: (< Ar.) teyessür eden, kolaylıklar hüşüle gelen, kolay olarak encāma erişen. (IV/446. s.).

müteyekķız: (< Ar.) teyakķuz eden, uyanık ve gözü açık bulunan; başîret ve diķkat ile hareket eden. Müteyakķızâne = o şüretle hareket edene lāyık tarzda. (IV/446. s.).

müteyakķın: (< Ar.) teyakķun eden, yakīnen bilen, bir şeyi, bilā-şübhe añlayıp bilen. (IV/446. s.).

müteyemmim: (< Ar.) teyemmüm eden, āb-deste bedel vech-i şer'î üzere toprak ile icrā-yı tahāret eden ya'nî şu bulunmayan maħalde yüzünü ve dirsege varınca kadar ellerini pāk toprak ile mesh eyleyen. (IV/446. s.).

müteyemmin: (< Ar.) teyemmün eden, bir şeyi meymenetli ve uğurlu sayan. (IV/446. s.).

müteyemmen: (< Ar.) teyemmün olunmuş, meymenetli 'addolunup kendisinden hayr umulmuş, mübārek, uğurlu olan. (IV/446. s.).

müşāb: (< Ar.) şevāba nā'il olmuş, sevāb kazanmış olan. (IV/446. s.).

müşāberet: (< Ar.) 'bir şey'e müdāvemet etmek, devām üzere meşğul olmak' ma'nāsınadır. Ekşeriyā mübāderet, ibtidār kelimeleri makāmında kullanılır: *Şuķķa-i şenā-verî tahrîrine müşāberet olundu*. (IV/446. s.).

müşbit: (< Ar.) işbāt edici, eden: *evrāk-ı müşbite*. (IV/447. s.).

müşbet: (< Ar.) işbāt olunmuş, sübüt bulmuş § yazılıp kayd edilmiş olan: *Bu ifadeniñ şihhati edille-i kâtı'a ile müşbetdir*. (IV/447. s.).

müşebbit: (< Ar.) teşbīt edici, şābit kılan, pāy-dār eden. Müşebbet = 'şābit kılınmış, istikrār bulmuş' ma'nāsınadır. Bunlar bālādakilerin ma'kāmında kullanılmaz. (IV/447. s.).

müşakķib: (< Ar.) teşķīb edici, eden, delen. Muşakķab = delinmiş. (IV/447. s.).

müşelles: (< Ar.) üçlendirilmiş § üç kat, üçlü, üç köşeli bir şekl-i hendesī. (IV/447. s.).

müşellesāt: (< Ar.) 'üç köşeli' ma'nāsına olan *müşelles*'iñ cem'idir. Müşelleslerin havāşş ve keyfiyyātından bahş eden fenne ıtlāk olunur: *müşellesāt-ı müsteviyye, müşellesāt-ı küreviyye*. (IV/447. s.).

müşmir: (< Ar.) 'meyveli, meyve verici, meyve-dār' ma'nāsınadır: *eşcār-ı müşmire, eşcār-ı ğayr-i müşmire*. § 'Nüfūzlu, fā'ideli, te'sirli, neticeli' ma'nāsında da kullanılır: *Sa'y u ğayreti müşmir olmadı, onuñ kelāmı müşmir degildir*. Ğayr-i

müşmir = fā'idesiz, te'sirsiz. (IV/447. s.).

müşemmen: (< Ar.) sekiz kat, sekiz köşeli § sekiz mışrā'lı kıt'a ve bend § sekiz dıl'ı hāvī şekl-i hendesī § semen muķābilinde fūrūht olunmuş şey. (IV/447. s.).

müşennāt: (< Ar.) *müşennā* kelimesiniñ cem'i. İki noktālı harfiñ sıfatıdır: *tā-yı müşennāt ile*. (IV/447. s.).

müşennā: (< Ar.) iki kat, ikili § iki noktālı § teşniyeli, teşniyelenmiş. (IV/447. s.).

müşül: (< Ar.) hürmeten ayakda durmak. (IV/447. s.).

mücāb: (< Ar.) kendisine cevāb verilmiş, cevāb-ı kabūl almış olan. (IV/447. s.).

mücādele: (< Ar.) cedelleşmek, atışıp tutuşmak, itişip uğraşmak § ilzām-ı haşm için bir mes'ele-i 'ilmiyyede münāza'aya girişmek, nizā' etmek: *def'-i mücādele, mücādele-i kalemiyye*. (IV/447. s.).

mücāz: (< Ar.) icāzet verilmiş, kendine izin ve ruķşat verilmiş: *mücāz-ı talebe-i 'ulūmdan*. § Cā'iz görülmüş, mübāh tutulmuş: *Böyle yapmak şer'an mücāzdır*. (IV/447. s.).

mücāzāt: (< Ar.) "amele göre ya'nī gerek iyilige ve gerek kötülüğe

muḳābil bir kimseye cezā etmek' demektir. § Kānūn ıṣṭilāhında 'mücrime irtikāb ettiği cürme muḳābil verilen cezā' ma'nāsınadır. *Mücāzāt-ı intibāhiyye* gibi. (IV/447. s.).

mücāzefer: (< Ar.) ıṣṭilāh-ı fıkıhda 'vezinsiz, keytsiz topdan götürü satmak' demektir. (IV/448. s.).

mücāseret: (< Ar.) cesāret etmek, cür'etli bulunmak. Mücāsir = cür'etli bulunan. (IV/448. s.).

mücāleset: (< Ar.) bir arada oturmak, birlikte oturmak. *Mecālise* şüretinde kullanılmaz. (IV/448. s.).

mücāma'a: (< Ar.) cimā' etmek. *Mücāma'at* şüretinde de kullanılır. (IV/448. s.).

mücāmele: (< Ar.) bir adam ile dōst olup şüretā iltifāt tarzında güzel mu'āmele etmek, hūsn-i mu'āşeretde bulunmak. (IV/448. s.).

mücānebet: (< Ar.) bir şeyden şakınmak, çekilmek, çekinmek; bir kimseden yanlayıp uzaklaşmak. (IV/448. s.).

mücānis: (< Ar.) *mütecanis* gibi beñzeyen, hem-cins olan. (IV/448. s.).

mücāneset: (< Ar.) 'hem-cins olmak, bir cinsden bulunmak, beñzemek' ma'nāsınadır. (IV/448. s.).

mücāvebe: (< Ar.) birine yāhūd su'āle cevāb vermek § mektūblaşmak, mektūb ile cevāb verişmek. (IV/448. s.).

mücāvir: (< Ar.) komşu⁵³⁰⁷, komşuluk eden § Haremeyn-i Muḫteremeyn civārında ihtiyār-ı ikāmet ve i'tikāf eden. (IV/448. s.).

mücāveret: (< Ar.) komşuluk, komşu olmak § Haremeyni'ş-şerīfeyn civārında sākin bulunmak. (IV/448. s.).

mücāhid: (< Ar.) düşman ile cenk eden, cihād eden: *mücāhid fī sebīli'llāh*⁵³⁰⁸. Mücāhidāne = mücāhid olana yakışacak şüretde. Cem'i *mücāhidīn*. § Bir işe bir şey'e cehd eden, çalışan, gayret gösteren. (IV/448. s.).

mücāhede: (< Ar.) cehd ile gayretle çalışmak § nefsi yenmeye, hevesāt ve hūzūzātdan mahrūm etmeye uğraşmak: *mücāhede-i nefis*. (IV/448. s.).

mücbir: (< Ar.) icbār edici, eden; zōrlayıcı, zōrlayan. Kuvve-i mücbire

5307 Kāmūsta bu kelime "koñşu" şeklinde yazılıdır.

5308 Nisa: 95. Allah yolunda savaşımlar.

= icbār eden, zōrlayan kuvvet.
(IV/448. s.).

müctebā: (< Ar.) ictibā olunmuş,
ayrılıp seçilmiş, ber-güzide bulunan:
Resūl-i müctebā, Nebiy-i müctebā. ‖
Be-ḥaḳḳ-ı Aḥmed-i Muḥtār u Müctebā
ki odur / Vücūd-ı encüm ü eflāke ‘illet-i
īcād (Nef’i: K. 30/46). (IV/448. s.).

mücterin: (< Ar.) keşret-i ‘amel ve
tecrübe ile şan’atında māhir olan:
ṭabīb-i mücterin, cerrāḥ-ı mücterin.
(IV/448. s.).

müctirre: (< Ar.) ıstīlāḥāt-ı
fenniyyeden olup deve, inek, koyun
gibi geviş getiren ḥayvānāt kısmına
ıtlāk olunur. (IV/449. s.).

müctemi’: (< Ar.) toplanıcı, toplanan.
(IV/449. s.).

müctenib: (< Ar.) ictināb eden,
şakınan, çekinen. (IV/449. s.).

mücteniḥ: (< Ar.) bir tarafa eğilip meyl
eden, secdede ellerini yere vaż’ ile
dirseklerini açarak kollarını kanat
şeklinde tutan. (IV/449. s.).

müctenā: (< Ar.) ictinā olunmuş,
dévşirilmiş, toplanılmış. (IV/449. s.).

müctehid: (< Ar.) ictihād eden, çalışıp
şarf-ı maḳderet eden § kitāb ve
sünnetden ve eḥādīs-i şerīfeden
istiḥrāc-ı ḥükm-i şer’ī emrinde bezl-i
maḳderetle bir mezḥeb ve ṭarīḳ

gösteren zevāt-ı şerīfeniñ, e’imme-i
dīniñ her biri. Cem’i *müctehdīn.*
(IV/449. s.).

mücidd: (< Ar.) cidd ve sa’y edici,
eden; bir işde ḡayretle çalışan.
Müciddāne = mücidd olana
yakışacak şüretde. (IV/449. s.).

mücedded: (< Ar.) tecdīd olunmuş,
yeñilendirilmiş. Müceddeden =
yeñilenmek şüretiyle, yeñi başdan.
(IV/449. s.).

müceddid: (< Ar.) tecdīd edici, eden;
yeñilendirici, yeñilendiren.
Müceddidāne = müceddid olana
yakışacak şüretde. Cem’i
müceddidīn. Me’āl-i naẓm u neşri
añlaşılmaḳdan müberrādır / Müceddid
şā’iriñ ṭarz-ı beyānı sādedir sözde (M.
Nācī⁵³⁰⁹: 3). (IV/449. s.).

mücedder: (< Ar.) çiçek çıkarmış, çiçek
bozuḡu adam. (IV/449. s.).

mücerreb: (< Ar.) tecrübe olunmuş,
deñenmiş, tecrübe ile māhiyyeti
ma’lūm olmuş şey yāḥūd adam.
Cem’i *mücerrebāt.* (IV/449. s.).

mücerrib: (< Ar.) tecrübe eden,
deñeyen, şāḥib-i tecrübe, kār-dīde;
deḡayık-ı umūra vāḳıf olan. ‘Arabī
cem’i *mücerribīn, Fārisī cem’i*
mücerribān. (IV/449. s.).

mücerred: (< Ar.) tecrīd olunmuş, 'üryān edilmiş, soyulmuş, çıplak § münferid, yalnız, nefsinin 'alā'ik-i dünyeviyyeden kaç' ile Cenāb-ı Allāh'a tevecüh eden § ehl-i tecrīd, bī-kār, müte'ehhil olmayan § 'inde'l-ḥükemā 'uḫūl ve nüfūs gibi mādleden 'ārī olan şey, erbāb-ı şerī'at 'indinde 'melā'ike ve ervāḥ' demektir. § Bir ismiñ ḥāl-i aşlı üzere bulunmasına ıtlāk olunur: *sūlāsī mücerred*. § Mutlakā, *be-heme-ḥāl* makāmında da kullanılır: *Mücerred gelmelisñ*. Cem'i olan mücerredāt = 'cismāniyyetden 'ārī, rūḥānī şeyler' demektir. *Surūrī cevher-i gülden eder tārīḥin istinbāt / Muvaḥḥakdır mücerred 'aql-ı 'Āşir nakl-i fetvāda* ('Āşir Efendi'niñ Meşīḥatına ≈ Surūrī). (IV/449. s.).

mücrim: (< Ar.) şāḥib-i cürüm, irtikāb-ı cürüm eden, günāh-kār § evāmīr-i kānūniyyeye muḡāyir hareketde bulunup tutulan ve mahkemeye götürülen suçlu adam. Cem'i *mücrimīn*. (IV/450. s.).

mücessem: (< Ar.) tecsīm olunmuş, cisimlendirilmiş, cisimli, gövdeli olan ya'nī eb'ād-ı selāseyi müştemil bulunan: *nūr-ı mücessem*. § Kabartma resim, şekil: *küre-i*

mücesseme. | *Sañā ey nūr-ı mücessem nice teşbīḥ edeyim / Yoğ-iken vech-i şebēh tāze-nihāl-i çemeni* (İbn Kemāl⁵³¹⁰). (IV/450. s.).

müca'ad: (< Ar.) kıvrım kıvrım kıvrılmış, büküm büküm, lüle lüle edilmiş: *zūlf-i müca'ad*. (IV/450. s.).

müceff⁵³¹¹: (< Ar.) cevfli, içi boş, müceffef. Ḥamām mücefi = içi boş duvarı. (IV/450. s.).

müceffif: (< Ar.) tecfīf edici, kuruducu. Müceffef = şuyu çekilmiş, nemi kalmamış, kurumuş. (IV/450. s.).

mücellā⁵³¹²: (< Ar.) cilā verilmiş, açılıp pāk edilmiş, cilalı, parlak: *mir'āt-ı mücellā*. *Mücellā⁵³¹³* tarzında da kullanılır. (IV/450. s.).

mücellī: (< Ar.) açıp temizleyici, cilā verici, cilacı. Cem'i olan mücelliyāt = çıban, sivilce gibi şeyleri def' edip cilde tarāvet ve ḥalāvet veren edviyeye ıtlāk olunur. (IV/450. s.).

mücellid: (< Ar.) teclīd eden, kitāb cildleyen; kitāb kabı yapan şan'at-kār. Cem'i *mücellidīn*. (IV/450. s.).

mücelled: (< Ar.) teclīd olunmuş, cildlenmiş, kap geçirilmiş, bir cildli kitāb. Cem'i *mücelledāt* = cildlenmiş

5310 Bulunamadı.

5311 Devellioğlu: müceff.

5312 مجلى

5313 مجلا

olan şeyler, cildli kitâblar. (IV/450. s.).

mücmel: (< Ar.) icmāl olunmuş, kışaldılmış, kışa, hülâşa, muhtaşar. Mücmelen = kışa olarak, kışa keserek, kışaldarak. (IV/450. s.).

mücevvîd: (< Ar.) Qur'ân-ı 'azîmü's-şanı tecvîd üzere okuyan, hüsni talâvet eden, 'ilm-i tecvîde âşnâ olan. (IV/450. s.).

mücevver: (< Ar.) 'tecvîr olunmuş, çevirilmiş' demektir. Maṭbūḥâtdan köfteye müşâbih olup 'mücvver' denilen ta'âmın nâmı bundan muharrefdir. Mezkûr ta'âm kızgın yağ içinde çevirilerek pişirildiği için böyle tesmiye kılınmıştır. (IV/450. s.).

mücevvez: (< Ar.) tecvîz olunmuş, cā'iz görülmüş. (IV/450. s.).

mücevvef: (< Ar.) tecvîf olunmuş, oyuk, içi boş şey. (IV/451. s.).

mücevher: (< Ar.) elmâs gibi zî-kıymet taşlar ile tezyîn olunmuş; elmâslı takım maḳâmında da kullanılır. Ş Noktalı olan harf, noktalı hurûfu ḥesâb edilerek söylenilen târîḥ. Bu lafz *cevher* ve *cevâhir* maḳâmında kullanılamaz. Cem'î olan mücevherat = elmâslı ve başka türlü

zî-kıymet taşlı takımlar maḳâmında kullanılır. (IV/451. s.).

mücehhez: (< Ar.) techîz olunmuş, levâzımı tertîb ve ihzâr kılınmış, donanmış. (IV/451. s.).

mücehhiz: (< Ar.) techîz edici, eden; donadan. (IV/451. s.).

mucîb: (< Ar.) icâbet eden, qabûl eden, maṭlûbu is'âf ve erzân kılan, cevâb veren: Cenâb-ı Hakk mucîbü'd-da'avâtdır. *Eylesin zatıñı Mennân-ı mucîb / Kaşr-ı firdevsde hem-bezm-i ḥabîb* (Mu'allim Nâcî⁵³¹⁴: 21). (IV/451. s.).

mücîz: (< Ar.) icâzet verici, izin veren: *Fâtih Câmî-i Şerîfi mucîz ders-i 'âmmılarından.* (IV/451. s.).

muḥâbâ: (< Ar.) muḥâbât maşdarından tâ'nın ıskâtıyla yapılmış bir kelimedir, her vakit "bî" edâtıyla ve 'düşünmeden, kaydsız ve ihtirâzsız olarak, şakınmaqsızın' ma'nâsında kullanılır. Muḥâbât = fi'l-aşl bir kimseye meyl ve teveccüh ile bi'l-ḥâşşa 'müsâ'ade' ve 'yardım etmek' ma'nâsınadır. İştîlâḥ-ı fıkıhda 'bir şeyi semen-i mişlinden noḳşâna bey' etmek' demektir ki 'müsâhele ve müsâmaḥa' ma'nâsını tazammun eder: *muḥâbât fi'l-bey'*. || Yâ

5314 Sünbûle, Meşhur "Hilye-i Şerîfe" Sahibi Hâkânî'ye.

*semenderdir seniñ pervānedir yā
perçemiñ / Āteş-i ruhsārdan etmez
muḥābā perçemiñ* (Behcet ≈ Huz Mā
Şafā). (IV/451. s.).

muḥācāt: (< Ar.) 'bilmece söyleşmek
şüretiyle zekāvetde imtiḥān ve
müsābaka' ma'nāsınadır. (IV/451.
s.).

muḥāzāt: (< Ar.) karşı durma, muḳābil
olma. (IV/451. s.).

muḥāzī: (< Ar.) bir hizāda, karşı⁵³¹⁵,
muḳābil bulunan. (IV/451. s.).

muḥārib: (< Ar.) ḥarb edici, cenk eden:
leşker-i muḥārib, fırka-i muḥāribe.
Ṭarafeyn-i muḥāribeyn = ḥarb eden
iki taraf. (IV/451. s.).

muḥārebe: (< Ar.) ḥarbleşmek, cenk
etmek; ḥarb, kavḡā. Cem'i
muḥārebāt. (IV/451. s.).

muḥāsib: (< Ar.) ḥesāb gören, ḥesāb
eden; umūr-ı ḥesābiyyeye āşnā olan.
(IV/451. s.).

muḥāsebe: (< Ar.) ḥesāblaşmak,
biriniñ ḥesābına bakmak. Ş Bir
dā'ireniñ mu'āmelāt-ı
ḥesābiyyesiyle iştiḡāl eden
me'mūrın ve ketebesine maḥşuş
kalem odası: *māliyye muḥāsebesi,*
ḥāriciyye muḥāsebesi. Cem'i

muḥāsebāt: dīvān-ı muḥāsebāt.
(IV/451. s.).

muḥāşır: (< Ar.) şehir ve ḳal'a ve
istiḥkām gibi bir maḥalliñ eṭrāfını
şarıp ḳuşadıp şıḳışdıran. Cem'i
muḥāşırın. (IV/452. s.).

muḥāsara: (< Ar.) bir maḥall veyā
ḳal'anıñ veyāḥūd düşmanıñ cevānib
ve eṭrāfını ihāṭa etmek, ḳuşatıp
tazyīḳ etmek, duḡūl ve ḥurūcu men'
ile zabṭ ve fethine sa'y eylemek.
(IV/452. s.).

muḥāzara: (< Ar.) 'ma'lūmāt-ı
müstahzara ya'nī ḥāṭırda tutulan
ḥāle muvāfiḳ ve maḳāma münāsib
edebī, tāriḫī, hevā'ī kelām ve ḥikāye
ve aḥbār ve eş'ār' demektir. Ş 'Bir
adam ḥaḳḳını izḥār ve ḥıfz için
diğeriyle mücādele etmek'
ma'nāsınadır. Bu ma'nā i'tibāriyle
fenn-i muḥāzara ıtlāḳ olunmuştur ki
iki kimseniñ ḳıyās ve edille ile şüret-
i cedel ve mübaḥaşelerini
mutaẓammındır. Cem'i *muḥāzarāt.*
(IV/452. s.).

muḥāt: (< Ar.) ihāṭa olunmuş, eṭrāfı
ḳuşadılmış, çevresi alınmış: *Ḥendek*
ile muḥāt bir ḳal'a. Resmīyyāta
maḥşuş olan *muḥāt-ı 'ilm* ta'bīrini
muḥāt-'ilm şüretinde muttaşıl
yazmamalı (IV/452. s.).

5315 Kāmūsta: karşı.

muḥāfız: (< Ar.) hıfz edici, şaklayıcı; ḥā'iz-i ehemmiyyet olan belde ve kal'alarını hıfzına me'mūr olan büyük zāta verilen 'unvān: *boğaz muḥāfızı, kâfile-i Hacc muḥāfızı*. (IV/452. s.).

muḥāfaza: (< Ar.) hıfz etmek, şaklamak; zarar ve hâlel şā'ibesini def' ile korumak, barındırmak: *muḥāfaza-i 'ırz, muḥāfaza-i nāmūs, muḥāfaza-i māl*. (IV/452. s.).

muḥāk: (< Ar.) ayın soñundaki üç geceye ıtlāk olunur. Bu müddetde kamer güneşle berāber tülū' eylediginden hıç görünmez. Güneşin nūr-ı kameri maḥk ve maḥv eylemesi sebebiyle böyle ıtlāk olundu. Bu kelimeyi *mīm*'iñ harekāt-ı şelaşesiyle okumak cā'izdir. (IV/452. s.).

muḥākeme: (< Ar.) def'-i huşūmet ve faşl-ı da'vā için hużūr-ı ḥākimde hükümleşmek, mürāfa'a etmek; müdde'ī olan adam haşmını ḥākim hużūruna da'vet eyleyip hükm edişmek. Cem'i *muḥākemāt*. (IV/452. s.).

muḥāl: (< Ar.) olmaz şey, olmayacak şey; vuḫū'u mümkün olmayan bāṭıl şey: *emr-i muḥāl*. Cem'i *muḥālāt*. (IV/452. s.).

muḥālün-bih: (< Ar.) ıştılāḥ-ı fıkıhda 'birine havāle olunan māl'a dēnir. Muḥālün-'aleyh = havāleyi kabūl eden kimse. Muḥālün-'leh = 'dāyin, alacaklı olan kimse' demektir. (IV/452. s.).

muḥāvere: (< Ar.) cevāb vèrmek, iki kimse karşılıklı laḳırdı etmek, cevāblaşmak, konuşmak. Nazımda *muḥāveret* şüretinde de kullanılır. Cem'i *muḥāverāt*. (IV/453. s.).

muḥibb: (< Ar.) muḥabbet edici, eden; dōst ve ḥayır-ḥ'āh olan: *muḥibb-i şādık*. Muḥibbāne = muḥibb olana yakışacak şüretde. (IV/453. s.).

muḥtāc: (< Ar.) ihtiyācı olan, ḥāceti bulunan, ihtiyāclı: *muḥtāc-ı mu'āvenet, muḥtāc-ı şadaḳa, nān-pāreye muḥtāc*. Cem'i *muḥtācīn*. (IV/453. s.).

muḥtāl: (< Ar.) ḥīle-kār, mekkār, dü-bāreci, ḥīleci adam. Mü'enneşi *muḥtāle*. (IV/453. s.).

muḥtebis: (< Ar.) ihtibās edici, kapanıp tıkanıcı, ḥabs edici. (IV/453. s.).

muḥtecib: (< Ar.) ihticāb eden, örtülü bulunan. (IV/453. s.).

muḥteriz: (< Ar.) ihtirāz eden, şakınan, çekinen. Muḥterizāne = şakınarak, şakınırcasına. Yine bu ma'nāyı ifāde

eden *muḥtezir* hîç kullanılmaz.
(IV/453. s.).

muḥteris: (< Ar.) ihtirās eden, şakınan.
Nādiren isti'māl olunur. (IV/453.
s.).

muḥteriş: (< Ar.) ihtirāş eden, emel-i
şedīdi olan. Hırş ile istedigı şeyi
taḥşīle sa'y ve ikdām eden. (IV/453.
s.).

muḥterik: (< Ar.) ihtirāk eden, tutuşup
yanan; yanık, āteşle yanmış ve
te'sīrlı olan: *beyt-i muḥterik*, *şā'ir-i
muḥterik*, *kalb-i muḥterik*. ‖ *Āh eder
miydim seni tahrīr ederken ey hitāb /
Muḥterik bir şā'iriñ tefsīr-i āhu olmasañ*
(M. Nāci⁵³¹⁶: 7). (IV/453. s.).

muḥterem: (< Ar.) ihtirām olunmuş,
kendisine ta'zīm edilmiş, hürmet
gösterilmiş olan: *muḥibb-i muḥterem*,
zevāt-ı muḥtereme, *hey'et-i muḥtereme*.
‖ *Dāver-i pür-şevket ü pür-iḥtişām /
Muḥterem ü muḥteşem-i rüzgār* (Nef'ī:
K. 43/25). (IV/453. s.).

muḥtesib: (< Ar.) eyyām-ı kadīmede
belediyye re'īsi, şehir-emīni
maḳāmında bulunur bir me'mūr idi:
muḥtesib, *iḥtisāb aḡası*. (IV/453. s.).

muḥteşid: (< Ar.) iḥtişād eden, bir yere
biriken. *Müteḥaşşid* ziyāde kullanılır.
(IV/453. s.).

muḥteşem: (< Ar.) iḥtişāmlı, tañtanalı,
debdebeli; zīb ü zīnete müstaḡrak
etbā' ve ḥademesi bulunan. *Daḥī ol
muḥteşemān-ı ezeli / 'Ömer ü ḥazret-i
'Oşmān u 'Alī* (Ḥāḳānī: 126).
(IV/453. s.).

muḥtaşid: (< Ar.) iḥtişād eden, ekin
biçen, ekinci. (IV/454. s.).

muḥtażar: (< Ar.) ḥāzırlanmış, mevte
ḥāzır olan. Dīgeriyle ma'nāca
müterādıdır. (IV/454. s.).

muḥtażır: (< Ar.) iḥtiżār eden, mevte
pek ziyāde yaklaşan, ölüm
derecesinde bulunan. (IV/454. s.).

muḥtaṭıb: (< Ar.) iḥtiṭāb eden, odun
toplayan § balṭalık nāmıyla odun
kesilen ḳoru veyā orman. (IV/454.
s.).

muḥteḳır: (< Ar.) iḥtikār eden, ḥaḳīr
gören, ḥaḳāret eden. (IV/454. s.).

muḥteḳın: (< Ar.) iḥtikān eden §
ıştılāḥ-ı tıbdā 'hücūm-ı demle bir
'użvuñ yā 'aḡaleniñ şişmesi'
démekdir. (IV/454. s.).

muḥteḳir: (< Ar.) iḥtikār eden;
yedindeki mālı, zaḥīreyi, şeyi vaḳt-i
müzāyāḳada aḡır bahāya çıkmasına
intizāren şatmayıp saklayan kimse
ki 'maṭra-bāz' da dēnilir. Şer'an ve
nizāmen memnū'dur. Muḥteḳirāne

= muhtekir olana yakışacak şüretde.
Cem'i *muhtekirîn*. (IV/454. s.).

muhtelic: (< Ar.) ihtilâca uğramış,
zangır zangır titreyen, titreme
'illette tutulan. (IV/454. s.).

muhtemel: (< Ar.) ihtimâllenmiş,
mümkün, olabilen, olur şey.
Muhtemelât = mümkünât
hükümündedir. *Lâm*'dan evvel
bulunan *mîm*'iñ kesir ile telaffuzu
galaftır. (IV/454. s.).

muhtevî: (< Ar.) ihtivâ eden, bir şeyi
câmi' ve hâvî olan, içine alan: *kitâbîñ*
muhtevî olduğu ebvâb ve fuşul. Cem'i
olan (muhteviyât) = mündericât
mağâmındadır. (IV/454. s.).

muħaccel: (< Ar.) hacleye oturdulmuş
Ş ayağı sekili, beyâzlı at. (IV/454. s.).

muħaddeb: (< Ar.) kanburlaştırılmış,
kanbur; ıstılâh-ı tıbda üstü yumru
ve tümsekli ya'nî dūr-bîn câmı gibi
kubbeli olan şey. Muħaddebü't-
tarafeyn = hikmet-i tabî'yye
ıstılâhında 'iki tarafı tümsekli,
kubbeli dūr-bîn câmına' denilir.
(IV/454. s.).

muħdes: (< Ar.) soñradan çıkma, nev-
zuhûr şey; evvelce yok iken
soñradan ihdâş olunan: *Çorlu'dan*
Silivri'ye kadar muħdes olan posta
sürülücüğü için. (IV/454. s.).

muħdiş: (< Ar.) ihdâş eden, bir şeyi
soñradan ve yeñiden peydâ eyleyen.
(IV/454. s.).

muħaddiş: (< Ar.) Seyyidü'l-enâm
'aleyhi's-şalatu ve's-selâm
efendimiz hazretleriniñ eħādîş-i
şerîfelerini nakl ve rivâyet etmiş
olan zât-ı muħterem. Cem'i
muħaddişîn. (IV/454. s.).

muħaddes: (< Ar.) taħdîş olunmuş,
haber verilmiş, lisân-ı şükrân ile
nakl ü beyân kılınmış. (IV/455 s.).

muħadded: (< Ar.) tahdîd olunmuş,
hudûdu kesilmiş Ş bilenip keskin
edilmiş olan. (IV/455. s.).

muħaddid: (< Ar.) taħdîd eden, hadd
ta'yîn eden, hudûd kesen Ş bileyici,
keskin edici. (IV/455. s.).

muħaddir: (< Ar.) kabartıcı, kabartıp
şışirici: *darbe-i muħaddire*. (IV/455.
s.).

muħarrir: (< Ar.) taħrîr eden, yazıcı,
yazan. Taħşîşen ğazete ve risâle
yazanlara ıtlâkı ma'rûfdur. Cem'i
muħarrirîn. (IV/455. s.).

muħarrer: (< Ar.) yazılmış: *tezkerede*
muħarrerü'l-isim, ber-vech-i muħarrer.
Cem'i olan muħarrerât = resmî ve
ğayr-i resmî mektûblar mağâmında
kullanılır. (IV/455. s.).

muhriz: (< Ar.) iḥrāz eden, kendine alan, kazanan. (IV/455. s.).

muḥrez: (< Ar.) aḥrāz olunmuş. Ekşeriyā bu ma'nāda kullanılır. Ş İştılāḥ-ı fıkıhda denizdeki balık ve yağmur suyu gibi kimsenin mālî olmayan ve herkes için intifā'ı mübāḥ olan bir şey'in ele geçirilmesine ıtlāk olunur. (IV/455. s.).

muḥarriş: (< Ar.) 'taḥriş edici', iştılāḥ-ı tıbbda 'yara açarcasına tırmalayıcı, gidişdirici şey' demektir. (IV/455. s.).

muḥarriş: (< Ar.) taḥriş edici, hırşlandırıcı, hırşlandıran. Muḥarrisāne = taḥriş edene lâyık şürette. (IV/455. s.).

muḥarref: (< Ar.) taḥriḥ olunmuş, tağyir edilmiş; harfleri karışmış, bozulmuş. Cem'i *muḥarrefāt*. (IV/455. s.).

muḥarrik: (< Ar.) taḥrik eden, ziyāde yakan Ş ziyāde şuşatmak şüretiyle insānı yakan. (IV/455. s.).

muḥrik: (< Ar.) iḥrāk eden, yakan, ziyāde te'sir eden, kalbe ḥarāret veren: *şadā-yı muḥrik, edviye-i muḥrika*. Bu kelime ziyāde kullanılır. (IV/455. s.).

muḥarrik: (< Ar.) taḥrik eden, hareket ettiren, kıvıldatan: *kuṣve-i muḥarrike*. (IV/455. s.).

muḥarrem: (< Ar.) taḥrim kılınmış, ḥarām olmuş; şühür-ı 'Arabiiyenin birinci ayı. Zamān-ı Cāhiliyyet'de bu ayda muḥārebe taḥrim olunmağa onun için böyle tesmiye olunmuştur: *muḥarremü'l-ḥarām*. Muḥarremiyye = sāl-ı cedid bahşişi. Ş Tebrük-i sāl için söylenilen kaşide. Cem'i *muḥārim, muḥārīm, muḥarremāt*'dır. (IV/455. s.).

muḥarremāt: (< Ar.) *muḥarrem*'in cem'i. Şer'an 'ḥarām olan şeyler' demektir. (IV/456. s.).

muḥsin: (< Ar.) herkese iyilik edici, kerem ve iḥsān eden. (IV/456. s.).

muḥassin: (< Ar.) taḥsîn edici, güzellendirici. (IV/456. s.).

muḥassennāt: (< Ar.) 'taḥsîn olunmuş, güzellenmiş, güzellik ile meftûr' ma'nāsına olan *muḥassen*'in cem'idir ki müfredi hiç kullanılmaz. Bu kelime lisânımızda nef' cihetiyle begenilmiş, hayırlı fā'ideli, güzel şeyler makāmında kullanılır: *muḥassennāt-ı 'adīde*. (IV/456. s.).

muḥaşşî: (< Ar.) taḥşiye edici, ḥaşiye yazan. Muḥaşşî = 'taḥşid olunmuş,

hāṣiye yazılmış' demektir. (IV/456. s.).

muḥaṣṣıl: (< Ar.) taḥṣīl edici, istiḥṣāl eden § evā'ilde taşrada şimdiki kâ'im-i makām ve müdürler derecesinde istiḥdām kılınan me'mūrın-i mülkiyyeye verilen 'unvân-ı resmî idi. (IV/456. s.).

muḥaṣṣal: (< Ar.) taḥṣīl olunmuş, hāṣıl edilmiş § hāṣılı, hülâşa demektir. (IV/456. s.).

muḥşın: (< Ar.) ḥarāmdan şakınıcı, şakınan adam. (IV/456. s.).

muḥşenāt: (< Ar.) ḥarāmdan şakınmış, 'afife, ehl-i 'işmet hātūnlar. *Şād*'ın kesriyle de luğatdır. (IV/456. s.).

muḥzır: (< Ar.) iḥzār edici, eden; ḥuzūra getiren, maḥkeme mübāşiri, müdde'ī ve müdde'ī-'aleyhi maḥkemeye celb eden me'mūr. (IV/456. s.).

muḥikḳ: (< Ar.) iḥkāk eden, ḥaḳḳı yerine getiren yāḥūd veren § ḥaḳlı olan, muḥāşamada ḥaḳḳ şāhibi bulunan kimse § doğru, ma'ḳūl, muşīb. Muḥikḳāne = muḥikḳesine. (IV/456. s.).

muḥaḳḳir: (< Ar.) taḥḳīr eden, ḥ'ār ve ḥaḳīr tutan. Muḥaḳḳirāne = taḥḳīr ediciye münāsib şüretde. (IV/456. s.).

muḥaḳḳar: (< Ar.) taḥḳīr olunmuş, ḥ'ār ve ḥaḳīr tutulmuş, zelīl olmuş ḥaḳāret görmüş. (IV/456. s.).

muḥaḳḳıḳ: (< Ar.) taḥḳıḳ eden, ḥaḳīḳati, doğruyu arayıp meydāna çıkararak § sözü delīl ile işbāt eden § şūfiyyūn 'indinde 'mertebe-i keşf-i İlāhiye vāşıl olup kendisine kaffe-i eşyānıñ ḥaḳīḳati 'ayān ve münkeşif olan zāt-ı şerīf' demektir. Muḥaḳḳıḳāne = muḥaḳḳıḳ olana yakışacak şüretde. Cem'i *muḥaḳḳıḳīn*. (IV/456. s.).

muḥaḳḳak: (< Ar.) taḥḳıḳ olunmuş, doğruluğu añaşılmış, ḥaḳīḳat ve şihhati sābit olmuş. (IV/456. s.).

muḥkem: (< Ar.) metānet verilmiş, sağlam, dayanıklı, kuvvetli. Türkçesi *berk*'dir. (IV/457. s.).

muḥakkem: (< Ar.) taḥḳīm olunmuş, yerleşmiş § ıstīlāḥ-ı fıkıhda ḥaşmeyniñ faşl-ı da'vā ve ḥuşūmet için rızālarıyla ḥākim naşb ettikleri adama ıtlāk olunur. (IV/457. s.).

muḥkemāt: (< Ar.) evāmir ü nevāhi-i şariḥayı müştemil olan ve ma'ānisi kaṭ'an te'vīle muḥtāc olmayan āyāt-ı kerīme-i Kur'āniyye. *Müteşābihāt* mukābili. (IV/457. s.).

muḥallil: (< Ar.) taḥlīl eden, bir şey'in eczāsını ayıran, bir şeyi cüz' cüz'

eden § ıstılâh-ı tıbdâ marâz eşeri olan şeyleri, yumruları küçüldüp maḥv u izâle eden veyâ bir iltihâbı izâle etmekle medâr olan devâ, 'ilâç' demektir. (IV/457. s.).

muḥallilât: (< Ar.) ıstılâhât-ı tıbbiyyedendir, aḥlâtı akıtan, yumruları ve marâz eşeri şişleri küçüldüp maḥv u izâle veyâhüd iltihâbâtı def' eden edviyeye ıtlâk olunur. (IV/457. s.).

muḥallâ: (< Ar.) zînetlenmiş, donanmış, tezyîn edilmiş, donadılmış. (IV/457. s.).

{**Muḥammed**}⁵³¹⁷: (< Ar.) Ḥâtem'ül-enbiyâ Resûl-i Kibriyâ peygamberimiz efendimiz ḥazretlerinin ism-i şerîfleridir ki 'mükkereren ḥamd u şenâ olunmuş' demektir. Muḥammedî = ḥazret-i peygambere mensûb, müte'allik: *ezân-ı Muḥammedî, şerî'at-ı Muḥammediyye.* § 'Müslümân, mü'min' maḳâmında da kullanılır. Bu ma'nâda cem'i *Muḥammediyyûn.* *İntisâbım fakaṭ Muḥammed'edir / Böyle dîvân-ı ḥaşre dek giderim / Bir "Muḥammed" dërim sükût ederim / Beni isterse âteşe atsin / Ağlatırsa*

Muḥammed ağlatsın (Mu'allim Nâcî⁵³¹⁸: TB. 6/3-4-5). (IV/457. s.).

muḥammes, muḥammaş: (< Ar.) 'âteş üzerinde kızdırılıp kavrulmuş daneye ve ḳahveye' denilir. (IV/457. s.).

muḥammış: (< Ar.) ḳavurucu âlet, tava § ḳahve ve emşâlini ḳavuran, ḳavurup şatan. (IV/457. s.).

muḥammaż: (< Ar.) ḥâmızlanmış, paslanmış. (IV/457. s.).

muḥannâ: (< Ar.) egri, çarpık, bükük, dolambaç § ḥınâlanmış, ḥınâ ḳonmuş: *yed-i muḥannâ.* | *Görünen mâh-ı nev şanmañ felekde / Nigârîñ ol muḥannâ perçemidir* (Muşâḥib Şemsî Paşa). (IV/457. s.).

muḥanneṭ: (< Ar.) taḥnîṭ olunmuş, 'ḥanûṭ' denilen tıyb ile ta'tîr edilmiş meyyit. Muḥanniṭ = 'meyyiti taḥnîṭ edici' demektir. (IV/458. s.).

muḥavvil: (< Ar.) taḥvîl edici, deḡişdirici, deḡişdiren, başka ḥâle koyan. Ekşeriyyâ ḥaḳḳ-ı İlâhî'de kullanılır. Cenâb-ı muḥavvilü'l-ḥavli ve'l-aḥvâl. (IV/458. s.).

muḥavvel: (< Ar.) taḥvîl olunmuş, deḡişdirilmiş, başka türlü edilmiş § ḥavâle ḳılınmış, sipâriş olunmuş, ışmarlanmış: *'uhde-i istihâlîñize*

5317 Kâmûsta özel işaretlerle madde başı yapılmıştır.

5318 Yâdigâr-ı Nâcî.

muḥavvel olan ḥidmet. Bu maḳāmda 'ḥavāle édilmiş, ışmarlanmış' demektir. "Sūriye vilāyeti emvāline muḥavvel yüz biñ ğuruşdur" cümlesinde de 'ḥavāle kılınmış, sipāriř olunmuş' demektir. (IV/458. s.).

muḥayyir: (< Ar.) ḥayret vèrici, ḥayrān èdici, řařırtan: *muḥayyir-i 'uḳūl, muḥayyirü'l-'uḳūl.* (IV/458. s.).

muḥīṭ: (< Ar.) ihāṭa eden, eṭrāfi çeviren, kuşatan ř küre-i arzı ihāṭa eden büyük deñiz, dış deñiz: *baḥr-i muḥīṭ-i kebīr.* ř Hendese ıřtılāhında bir řekliñ dört cānibini ihāṭa eden ḥaṭ: *Muḥīṭ-i dā'ire-i 'aşkdan ḥurūc muḥāl / Ne çāre ḳabza-i taḳdīr-i Gird-gār'dayız* ('Avnī: G. 157/4). (IV/458. s.).

muḥīl: (< Ar.) ıřtılāh-ı fıkıhda 'borcunu āḫeriñ zımmetine ihāle ve naḳl eden' demektir. (IV/458. s.).

muḥyī: (< Ar.) ihyā èdici, ḥayāt vèrici, cānlandırıcı. Esmā-yı ḥüsnādandır. ř Bir şey'in ıřlāhıyla 'ḳuvā-yı māddiyye ve ma'neviyyesini artırıcı' ma'nāsında da isti'māl olunur: *muḥyī-i mülk ü devlet.* (IV/458. s.).

muḥḥ: (< Ar.) kemikteki ilik, ıřtılāh-ı tıbdā 'bař kemigi derūnunda bulunmaḳ i'tibāriyle beyne ve

gözüñ beyāz ve siyāhını cāmi' olan řaḥmeye' denilir. ř Her řey'in lübb ü mağzı, ḥāliř özü maḳāmında īrād olunur. Cem'i olan *miḥāḥ, miḥāḥa* kulllanılmaz. Muḥḥ-ı řevkī = "amūd-ı feḳarī" denilen şırt kemigi içinde beyniñ ḳuyruğu meřābesinde olan murdār ilik' demektir. (IV/458. s.).

muḥābere: (< Ar.) ḥaberleřmek, iki kimse birbirine ḥaber vèrmek, ḥaber göndermek. Muḥābere me'mūru = telğraf makinesini isti'māl eden zāt. Cem'i *muḥāberāt: muḥāberāt-ı telğrafı, muḥāberāt-ı telğrafiyye.* Bunlarıñ hangisi doğru denilir ise lisān-ı 'Ořmāniye 'ā'id olmaḳ i'tibāriyle ikisi de doğrudur dèriz. (IV/458. s.).

muḥādi: (< Ar.) ḥud'acı, ḥile-kār, aldadıcı. (IV/459. s.).

muḥāda'a: (< Ar.) ḥud'a ètmek, ḥile ile aldatmaḳ. Naızında *muḥāda'at* řūretinde de isti'mālī cā'izdir. (IV/459. s.).

muḥādenet: (< Ar.) dōřtluḳ, řıdḳ ile yārlıḳ, muḥiblik. (IV/459. s.).

muḥāřım: (< Ar.) ḥuřūmet èdici, da'vāda řarafeynden biri. (IV/459. s.).

muḥāřama: (< Ar.) iki kimse birbirine ḥuřūmet ètmek. Biri birine ḥařm

olup çekişmek. Cem'i *muḥāṣamāt*. (IV/459. s.).

muḥāt: (< Ar.) balgam, sümük. İştılâh-ı tıbbidir. Muḥātü's-şeytân = 'yazın vakt-i zuhrda havâda şu'â-ı şemsden örümcek ağı gibi uzun uzun ve tel tel kaynayarak görünen huṭûṭ-ı mevhûme'ye denilir. (IV/459. s.).

muḥāṭib: (< Ar.) ḥiṭâb edici, tevcîh-i kelâm eden, söz söyleyen. (IV/459. s.).

muḥāṭab: (< Ar.) kendisine ḥiṭâb olunan, söz söylenen adam Ş şarf-ı ıştılâhında 'mütekellimiñ karşısındaki kimseye ḥiṭâben isti'mâl eylediği şekl-i fi'l'e denir ki muṭlakâ "sen" ve "siz" zamîrlerini tazammun eder. *Mu'âtab* makâmında isti'mâli nâ-becâdır. (IV/459. s.).

muḥāṭaba: (< Ar.) ḥiṭâblaşmak, ḥiṭâb edişmek, karşı karşıya söyleşmek Ş *mu'âtebe* makâmında ya'nî 'çekişme' ma'nâsında isti'mâl olunmamalıdır. Cem'i *muḥāṭabât*. (IV/459. s.).

muḥāṭara: (< Ar.) tehlike, korku Ş bir mehlekeye ilkâ-yı nefis eylemek, tehlikeli korkulu ahvâle giriftâr olmak. (IV/459. s.).

muḥālaşat: (< Ar.) biriyle ḥulûş ve şafvet üzere bulunmak, döstâne ve ḥâlişâne mu'âmele etmek. (IV/459. s.).

muḥālaṭa: (< Ar.) ihtilâṭ, imtizâc etmek Ş karışıp girişmek. (IV/459. s.).

muḥālîf: (< Ar.) ḥilâf üzere bulunan, uygun olmayan, zıd olan, uymayan: *uṣûle muḥālîf, kânûna muḥālîf, ekşeriyyete muḥālîf*. (IV/459. s.).

muḥālefet: (< Ar.) karşı gelmek, uygun gelmemelik, uymamaklık, zıd olmak. (IV/459. s.).

muḥbir: (< Ar.) iḥbâr edici, haber verici, veren: *muḥbir-i şâdık, gazete muḥbiri*. (IV/459. s.).

muḥtâr: (< Ar.) ihtiyâr olunmuş, seçilmiş: *kaṭl-i muḥtâr*. Ş Faḥr-i kâ'inât 'aleyhi ekmelü't-taḥiyyât efendimiz ḥazretleriniñ diğeri ism-i şerîfidir: *Aḥmed-i Muḥtâr*. Ş Kendi ihtiyâr ve irâdesi vech ile 'amel ve hareket edecek olan, hareket eden: *fâ'il-i muḥtâr*. Ş Şehirlerde mensûb olduğu mahallenin, taşralarda köylerin umûr u ḥuşûşâtına nezâret eden zâtlara ıtlâk olunur: *maḥalle muḥtârı, karye muḥtârı, muḥtâr-ı evvel, muḥtâr-ı şânî*. Cem'i *muḥtârân*. (IV/459. s.).

muhteri': (< Ar.) ihtirā' eden, emsāli görülmeyen yeñi bir şeyi vücûda getiren, yeñi şey çıkaran: *Telsiz telğrafiñ muhteri' Marķoni nāmında bir İtalyandır.* § Yalan düzücü, yalan uydurucu. (IV/460. s.).

muhtera': (< Ar.) ihtirā' olunmuş, evvelden yok iken yeñi çıkarılmış § uydurulmuş, uydurma şey, söz. Cem'i olan muhtere'āt = yeñi çıkarılmış, yokdan yapılmış şeyler § uydurma, düzme yalanlar ma'nāsında iki şüretle de kullanılır. Meşelā "Muhtera'āt-ı medeniyedendir." ve "Muhtera'āt-ı ebleh-firibināne kabīlindendir." dēnilir. (IV/460. s.).

muhtaşş: (< Ar.) ihtişāş etmiş, hāşşaten müntesib olmuş. Cem'i *muhtaşşīn.* (IV/460. s.).

muhtaşar: (< Ar.) ihtişār olunmuş, kışaldılmış, kışa. Muhtaşaran = kısaltarak, kışa olarak. (IV/460. s.).

muhtaţif: (< Ar.) ihtitāf eden, kapıp alan § göz kamaşdıran: *eşī''a-i muhtaţifa.* (IV/460. s.).

muhtefi: (< Ar.) ihtifā eden, şaklanan. (IV/460. s.).

muhtell: (< Ar.) bozuk, bozulmuş, karışık, intizāmsız: *muhtellü'ş-şihha,* *muhtellü'ş-şu'ūr.* (IV/460. s.).

muhtelis: (< Ar.) ihtilās eden, kapan, çalan § ta'rīf-i kânūnīsi emvāl-i emīriyyeyi bilā-ķayd alıp şarf eden, zimmetine geçiren. (IV/460. s.).

muhteliţ: (< Ar.) ihtilāţ eden, karışıp görüşen § mürekkebe, karışık. 'Ađale-i muhteliţe = Boyunuñ arkasındaki ağale-i mürekkebe. (IV/460. s.).

muhtelif: (< Ar.) ihtilāf eden, birbirine uymayan, uyuşmayan, bir hālde durmayan; başka başka türlü türlü olan: *emsīle-i muhtelif,* *mevādd-ı muhtelif.* (IV/460. s.).

muhtelef: (< Ar.) ihtilāf olunmuş, birbirine uymamış, uyuşmamış. Muhtelefün-fih = kendisinde ihtilāf olunmuş şey. *ķavl-i muhtelifün-fih,* *mes'ele-i muhtelifün-fihā.* (IV/460. s.).

muhtemir: (< Ar.) ihtimār eden ki ekmek hamuru gibi māyalanan, ekşiyip özlenen § şarāb gibi kabaran, kemālini bulan § başına örtü koyan, çara bürünen. Birinci ve ikinci ma'nālarda kullanılır. (IV/460. s.).

muhtenik: (< Ar.) ihtināk eden, teneffüs edemeyip boğulmuş olan, boğulan. (IV/460. s.).

muḥaccil, muḥcil: (< Ar.) ḥacāletde bıraḳan, utandırın. Birincisi ziyāde kullandır. (IV/461. s.).

muḥaddir: (< Ar.) ıştırılāḥ-ı tıbdā 'evcā' ve ıştırābātı teskīn edici, uyuşdurucu 'ilāç' demektir. Cem'i olan muḥaddirāt = 'uyuşdurucu edviye mebhāşı' demektir. (IV/461. s.).

muḥadder: (< Ar.) örtü tutunmuş, ehl-i perde, örtülü, ḳapalı bulunup nāsa görünmeyen. Mü'enneşi *muḥaddere*'dir ki 'ehl-i perde, 'ıffetli, örtülü, ḳapalı kız yā ḳadın' demektir. (IV/461. s.).

muḥadderāt: (< Ar.) *muḥaddere*'niñ cem'i, 'ehl-i perde kızlar, kadınlar' demektir. (IV/461. s.).

muḥaddiş: (< Ar.) taḥdīş eden, ḳaşındırın, tırmalayan 'ilāç. (IV/461. s.).

muḥrib, muḥarrib: (< Ar.) ḥarāb eden, ḥarāblandırın, bozan, perīşān eden. Cem'leri *muḥribīn, muḥarribīn*. (IV/461. s.).

muḥrec: (< Ar.) iḥrāç olunmuş, dışarı ḳıḳarılmış; bir şey'in 'aynı, şüreti ḳıḳarılmış: *mektebden muḥrec, şüret-i muḥrece*. (IV/461. s.).

muḥarriş: (< Ar.) tırmalayıp ḳaşındırıcı, ḳazıyıcı, azdırıcı. (IV/461. s.).

muḥaşşiş: (< Ar.) taḥşīş eden, ḥaş ḳılan. (IV/461. s.).

muḥaşşas: (< Ar.) taḥşīş olunmuş, ḥaş ḳılınmış, ta'yīn edilmiş: *ma'āş-ı muḥaşşas*. Cem'i olan muḥaşşasāt = 'taḥşīş ḳılınmış olan şeyler' demektir. (IV/461. s.).

muḥazżab: (< Ar.) boyanmış şey, ḥuşuşuyla ḥinā ḳonmuş saç ve el. (IV/461. s.).

muḥtır: (< Ar.) iḥtār eden, ḥātırā getiren: *muḥtır-ı eyyām-ı şebāb*. (IV/461. s.).

muḥtırā: (< Ar.) bir şey'i ḥātırā getirmek için yazılan varāḳa, iḥtār puşulası § müzeḳkire nev'inden varāḳa-i resmiyye. (IV/461. s.).

muḥattıt: (< Ar.) taḥtīt eden, çizen, resm eden. (IV/461. s.).

muḥattat: (< Ar.) taḥtīt olunmuş, çizilmiş § çizgili, yol yol çizgi çizgi yapılmış şey. (IV/461. s.).

muḥtī: (< Ar.) yañıldıcı, ḥatāya düşürücü, düşüren § yañıldıcı, ḥatā edici § ta'rīf-i şer'isi günāh olan fi'li irtikāb ile tarīḳ-i nā-şavāba sülūk eden' demektir. (IV/461. s.).

muḥaffif: (< Ar.) taḥfīf eden, ḥafīflendiren: *esbāb-ı muḥaffife, muḥaffif cezā*. (IV/461. s.).

muḥaffef: (< Ar.) taḥfīf olunmuş, ḥafīflendirilmiş: *cezā-yı muḥaffef*. (IV/461. s.).

muḥill: (< Ar.) iḥlāl edici, eden; ḥalel vèren, bozan: *muḥill-i edeb, muḥill-i nāmūs, muḥill-i niẓām, muḥill-i feṣāḥat*. (IV/462. s.).

muḥalhil: (< Ar.) havāyı inceldici, ḥafīflendirici. (IV/462. s.).

muḥallid: (< Ar.) taḥlīd eden, bākī ve dā'im kılan. (IV/462. s.).

muḥalled: (< Ar.) taḥlīd olunmuş, bekā ve devām üzere duran; bākī, dā'im olan: *muḥalledün fi'n-nār*. (IV/462. s.).

muḥliş: (< Ar.) iḥlāş edici, ḥulūs gösterici, riyā ve ğarazdan ḥālī olan dōst ve köle. Muḥlisāne = muḥliş olana yakışacak şüretde. (IV/462. s.).

muḥalliş: (< Ar.) taḥliş eden, kırtaran. Muḥalleş = kırtarılmış. (IV/462. s.).

muḥallef: (< Ar.) adamıñ vefâtında geride қаланlara bırақdığı şey, tereke. Dā'imā bunuñ cem'i olan *muḥallefāt* қullanılır ki 'müteveffâtıñ geri қалан eşyası, metrūkâtı' demekdir. (IV/462. s.).

muḥallā: (< Ar.) taḥliye edilmiş, boşaltılmış. (IV/462. s.).

muḥallī: (< Ar.) taḥliye edici boşaltıcı, boşaltan. Muḥalliyetü'l-hevā = ḥikmet-i ṭabī'iyye ıstılāḥâtından olup bir maḥall-i maḥdūdun havāsını boşaltmak içün қullanılan ālete ıtlāk olunur. (IV/462. s.).

muḥammer: (< Ar.) taḥmīr olunmuş, yoğurulmuş § māyalandırılmış, māyalanıp қabarmış olan § şarāb gibi қaynayıp kıvām derecesini bulmuş şey. (IV/462. s.).

muḥammes: (< Ar.) taḥmīs edilmiş, beşlendirilmiş, beşe bāliğ edilmiş § ıstılāḥ-ı 'arūzda her bendi beş mışrā'dan mürekkeḳ olan nazım § hendese ıstılāḥında 'beş dıl' ile maḥdūd ya'nī beş köşeli olan şekil' demekdir. (IV/462. s.).

muḥammen: (< Ar.) taḥmīn olunmuş, kıymet-i taḳdīr edilmiş, zan ile böyledir bu қadar denilmiş: *kıymet-i muḥammen*. (IV/462. s.).

muḥammin: (< Ar.) taḥmīn edici, eden; zan ile re'y vèren, kıymet taḳdīr eden, bahā biçen: *қuyumcu muḥammīni, emlāk muḥammīni, beytü'l-māl muḥammīni*. (IV/462. s.).

muḥniқ: (< Ar.) boğucu, boğmak şüretiyle helāk edici. (IV/462. s.).

muḥayyir: (< Ar.) taḥyīr eden, iki şey beyniniñ ta'yīn ve tefrīkını ihtiyāra bırakan. (IV/462. s.).

muḥayyer: (< Ar.) taḥyīr edilmiş, iki şeyden biriniñ ihtiyārı 'uhdesine bırakılmış § begendigi şüretde almak, begenmedigi hâlde reddolunmak şartıyla müşteriye emāneten teslīm olunan şey § ıstılāḥ-ı fıkıhda 'hıyārātdan biriyle bir şeyi kabūl ve 'adem-i kabūl huşūşunda kendisine şalāhiyyet verilmiş adam' demektir. (IV/462. s.).

muḥīf: (< Ar.) ihāfe edici, korkuducu: *evzā'-ı muḥīfe, kıyāfet-i muḥīfe*. (IV/463. s.).

muḥayyel: (< Ar.) taḥyīl edilmiş, zihinde ḥayāl olunmuş, ḥayāle getirilmiş: *ḥikāye-i muḥayyele*. Cem'i *muḥayyelāt*'dır ki 'ḥayālī olan şeyler' demektir: *Muḥayyelāt-ı 'Azīz Efendi*. (IV/463. s.).

müdāḥale: (< Ar.) işe karışmak, el şokmak, girişmek. Cem'i *müdāḥalāt*. (IV/463. s.).

müdārā, müdārāt: (< Ar.) ḥüsn-i mu'āmele etmek, şulḥ ve i'tilāf üzere bulunmak, idāre ile kullanılıp ri'āyet-kār davranmak, sū-yı zann, ḡazab ve buḡz eşeri göstermeyip

iltifāt ile yüze gülmek. *Müdārāt* 'Arabīde, *müdārā* lisān-ı 'Osmānī ile Fāriside kullanılır. (IV/463. s.).

müdāfi': (< Ar.) karşı koyup def' edici, eden. Cem'i *müdāfi'in*. (IV/463. s.).

müdāfa'a: (< Ar.) düşmanıñ hücumunu def' etmek, kendini ḥıfz için düşmana karşı koymak § müdde'iniñ da'vāsını def' edecek bir da'vā serd eylemek. *Müdāfa'aten* = *müdāfa'a* şüretiyle. (IV/463. s.).

müdām: (< Ar.) sürekli, devāmlı, dā'im, bākī, her zamān § ḥamr, şarāb, süci. "Mest-i müdām" ta'bīri meşhūrdur. *Müdāme* daḥī 'şarāb, ḥamr' demektir. (IV/463. s.).

müdānī: (< Ar.) qarīb, yakın § naẓīr, eş. Dā'imā ikinci ma'nāda "bī" edātıyla kullanılır. Bī-müdānī = 'naẓīrsiz, eş yok' demektir. 'Allāme-i bī-müdānī, şā'ir-i bī-müdānī. Feth-i mīm ile yañlış okumamalı. (IV/463. s.).

müdāvāt: (< Ar.) ḥastaya bakmak, 'ilaç vermek, devā etmek. Naẓımda *müdāvā* şüretinde üslub-ı Fārisi üzere kullanılması cā'izdir: *Nāfi' olmaz marāz-ı 'aşka müdāvā-yı ḥakīm* (Nev'ī: G. 310/5). (IV/463. s.).

müdāvele: (< Ar.) elden ele gezdirmek, devr ü nakl etmek, devr olmak: *müdāvele-i efkār*. (IV/463. s.).

müdāvim: (< Ar.) devām edici, eden; dā'imā gelen. Cem'i *müdāvimīn*. (IV/463. s.).

müdāvemet: (< Ar.) bir işe devām ile sa'y ü cehd ve içdām etmek, ara vermeyip dā'imā gelmek. (IV/463. s.).

müdāhin: (< Ar.) müdāhene edici, yüze gülücü, insānı yüzüne karşı yalandan medh edici. Müdāhināne = müdāhene edene lāyık şüretde. (IV/463. s.).

müdāhene: (< Ar.) qalbdeki āsārın hılāfına olarak yalandan izhār-ı hülüş ve muhabbet etmek, riyā-kārāne yüzüne gülüp muhātabı medh eylemek. Nazımda *müdāhenet* tarzında da kullanılır. (IV/464. s.).

müdāyene: (< Ar.) ödünç alıp vermek, borç edişmek. (IV/464. s.).

müdbir: (< Ar.) nazar-ı 'ālemden düşmüş, herkes yüzüne bakmaz olmuş t̄ālī'siz, bed-baht. (IV/464. s.).

müdebber: (< Ar.) mevlāsı kendi vefātını āzādına şart kılmış olan 'abd, kul. (IV/464. s.).

müdebbir: (< Ar.) temşiyet-i umūr için çāre ve tedbīr eden, hāl ve

rü'yet-i meşālīh için 'ākıbet-endīşāne tedāriq-i levāzım ve tertīb-i esbāb eyleyen: *müdebbir-i umūr*, *müdbīr-i müdebbir*. Müdebirāne = müdebbir olana yakışacak şüretde. Sebk-i Fārisīde cem'i *müdebbirān* 'Arabī cem'i *müdebbirīn*. Müdebbirān-ı felek = seb'a-i seyyāre. (IV/464. s.).

müddet: (< Ar.) zamān, vakit: *müddet-i hayāt*, *müddet-i me'mūriyyet*. § Zamānıñ bir cüz'ü, bir mīqdārı; bir şey'in bākī olduğu zamān cüz'ü. Cem'i olan *müded* kullanılmaz. Müddet-i 'iddet = 'qadınıñ bad'e't-ṭalāk izdivācdan şer'an memnū' olduğu eyyām' demektir. Muṭallaqa için üç ay, dul kadın için dört ay on gün, gebe kadınlar için vaż'-ı ḥaml edinceye kadardır. Müddet-i istīnāf = mevādd-ı cezā'ıyyeden kabāḥat ve cünḥada on, mevādd-ı ḥukūkiyyede altmış bir gündür. Müddet-i i'tirāz = ḥukm-i gıyābīler için mevādd-ı cezā'ıyyeden kabāḥatde üç ve cünḥada beş, mevādd-ı ḥukūkiyyede otuz bir gündür. Müddet-i temyīz = mevādd-ı cezā'ıyyede sekiz, mevādd-ı ḥukūkiyyede doksan gündür. İşṭilāḥ-ı fıkıhda seyr-i

mu'tedil ile on sekiz sâ'atlik yâhüd üç günlük mesâfeye müddet-i sefer ba'îd ıtlâk olunur. Müddet-i devr-i felek bir demdir âdem bir nefes (Bâkî: G. 211/4). (IV/464. s.).

müddahar: (< Ar.) iddihâr olunmuş, birikdirilmiş, toplanılıp saklanılmış: müddahar olan zaḥā'ir-i mütenevvi'a, nukûd-ı müddahara, emvâl-i müddahara. (IV/464. s.).

müddahir: (< Ar.) iddihâr eden, birikdiren, toplayıp şaklayan. (IV/465. s.).

müdirr: (< Ar.) idrâr vâren, akıdan devâ; sütü katı ve idrârı ziyâde akıdıcı olan 'ilâç. Müdirrât = bu maḳûle edviyeye ıtlâk olunur. Müdirr yañlıştır. (IV/465. s.).

müderri: (< Ar.) tedrîs eden, taḥşîs ile cevâmî'-i şerîfede ve medreselerde talebe-i 'ulûma ders okutan Ş müderri pāyesi şûret-i resmiyyede tevciḥ olunur bir rütbe-i 'ilmiyyedir. Tarz-ı isti'mâlce mu'allim ile farklıdır. Cem'i müderrişîn. (IV/465. s.).

müdrîk: (< Ar.) idrâk eden, añlayan Ş yetişen, ulaşan. Kuvve-i müdrîke = insânda ḥaḳâyık-ı eşyâyı idrâk eden kuvvet, 'aḳıl. Meşelâ müdrîke-ārâ şûretinde kuvve lafzı bulunmaḳsızın

da kullanılabılır. Müdrîkât = müdrîke'niñ cem'i olup "uḳûl" demekdir. (IV/465. s.).

müdde'î: (< Ar.) iddi'â eden, da'vâcı; ḥuzûr-ı ḥâkimde ḥaḳḳını bir kimseden taleb eden adam: Müdde'î fâş etmesin ey dil muḥabbet mührünü / 'Arz-ı ḥâl etdikde maḥfî nâme-i cânâna baş (Şemsî Paşa). (IV/465. s.).

müdde'î-i 'umûmî: (< Ar.) maḥâkim-i cezâ'ıyyede mücrimîn 'aleyhinde ḥuḳûk-ı 'umûmiyye nâmına iḳâme-i da'vâ eden devlet tarafından manşûb me'mûr. (IV/465. s.).

müdde'â: (< Ar.) müdde'îniñ da'vâ etdiği şey, iddi'â olunan mādde. (IV/465. s.).

müdde'â 'aleyh: (< Ar.) kendisinden ḥuzûr-ı ḥâkimde ḥaḳḳ taleb edilen, 'aleyhinde iḳâme-i da'vâ olunan adam. (IV/465. s.).

müdde'â bih: (< Ar.) sebep-i da'vâ olan ḥuşûş, müdde'îniñ da'vâ etdiği şey. (IV/465. s.).

müdde'î-i şaḥşî: (< Ar.) maḥâkim-i nizâmiyyede ḳânûnuñ cürm diye ta'rîf etdiği bir fi'liñ vuḳû'undan zarar-dîde olduḡu içün fâ'ilinden zarar ve ziyân da'vâ eden adam. (IV/465. s.).

müdgām: (< Ar.) idgām olunmuş, biri biriniñ içine derc edilmiş iki harf-i mütecānisden birincisi. İkincisine 'müdgāmün-fih' denilir. (IV/465. s.).

müdekkik: (< Ar.) tedkik edici, haqīkati diqqatle araştırmacı, kılı kırk yararcasına nazar-ı diqqatden geçiren, ince arayan § inceldip ufaldıcı olan. Müdekkikāne = müdekkik olana yakışacak şüretde. Cem'i *müdekkikīn*. (IV/465. s.).

müdellet: (< Ar.) delil ile şābit olmuş, delil ile işbāt edilmiş olan. Müdelleten = delil irādıyla işbāt olunarak. (IV/465. s.).

müdemmer: (< Ar.) tedmīr olunmuş, mahv u helāk edilmiş: *eşkıyā-yı müdemmere*. (IV/466. s.).

müdmīn: (< Ar.) idmān eden, devām şüretiyle meleke ve i'tilāf hāşıl eden: *müdmīn-i hamr*. (IV/466. s.).

müdün: (< Ar.) 'şehir' demek olan Medīne'niñ cem'i. Şehirler, beldeler: *müdüin-i cesīme*. (IV/466. s.).

müdevver: (< Ar.) tedvīr olunmuş, döndürülmüş, çevirilmiş § tekerlek gibi, yuvarlak, degirmi: *Qarpuz müdevverdir*. (IV/466. s.).

müdevvir: (< Ar.) tedvīr edici, eden; döndüren, çeviren. Müdevvir-i faḥız = ıstılāḥ-ı tıbbī, uyluk kemiginiñ

yuğarı ucunda mevcūd olan iki çıkıntınıñ her biri. (IV/466. s.).

müdevvin: (< Ar.) tedvīn eden, cem' edip bir yere getiren. Ekşeriyā bir 'ilim ve fenne müte'allik mesā'ili cem' ve tevzīḥ ile kitāb şekline ifrāğ edenlere ıtlāk olunur. (IV/466. s.).

müdevven: (< Ar.) 'cem' ve tertīb ile kitāb şekline konulmuş, mücelledāta derc edilmiş' demektir. Cem'i olan müdevvenāt = 'müretteb kitāblar' ma'nāsında daha ziyāde kullanılır. (IV/466. s.).

müdhiş: (< Ar.) idhāş eden, dehşete düşüren, dehşet veren: *müdhiş bir fırtına, müdhiş bir kaşırğa*. (IV/466. s.).

müdehhiş: (< Ar.) tedhiş eden. *Müdhiş* ile müterādifdir. Lakin öteki çok kullanılır. (IV/466. s.).

müdehhen: (< Ar.) tedhīn edilmiş, güzel koğulu yağ sürülmüş: *libās-ı müdehhen*. (IV/466. s.).

müdehhi: (< Ar.) tedhīn eden, güzel koğulu yağ sürünen. (IV/466. s.).

müdir: (< Ar.) idāre edici, eden, çekip çeviren: *beytü'l-māl müdiri, da'ire müdiri, müdir-i umūr, taḥrīrāt müdiri*. § Taḫsīmāt-ı idā're-i mülkiyyece eñ küçük şu'be 'addolunan mahalliñ ser-kārında bulunan me'mūr-ı

resmî: *Gekbüze kazâsına mülhak*
Deñizli nâhiyesi müdürü. § İrâd ile
maşrafı karşılaştırdıktan mâ-'adâ
tesviye-i ihtiyâcâtıdan fazla
kalmasına çalışan mümsik,
muhteşid zât. § Döndürücü,
döndüren âlet: Bir Şokullu şadr-ı
a'zam geldi kim devletde hiç /
Gelmemiştir öyle bir zât-ı müdür ü kâr-
dân. (IV/466. s.).

müzâb: (< Ar.) izâbe olunmuş,
eridilmiş, erimiş: *la'l-i müzâb. |*
Nazm-ı rengînimi kim yazsa midâd-ı
siyehin / Gösterir 'aks-i şafâ-güsteri
yâkût-ı müzâb (Nef'î: K. 32/55).
(IV/467. s.).

müzâkere: (< Ar.) bir şey'in keyfiyyet
ve muhteşasını söylemek:
müzâkercî, ders müzâkeresi, müzâkere
odası. Cem'i müzâkerât. (IV/467. s.).

müzâl: (< Ar.) iştilâh-ı 'arûzda baħr-i
basîṭ ve baħr-i kâmilin âħir beyitte
vâkı' ve bir harf ziyâde kılınmış
vetedine ıtlâk olunur. (IV/467. s.).

müzebzeb: (< Ar.) tereddüde kalmış,
bir hâlde bir maħalde karar
edememiş, karârsız kalmış. (IV/467.
s.).

müzebzib: (< Ar.) iki emrin beyninde
tereddüd edici, karârsız olan, bir

tarafa bir şey'e karar veremeyen.
(IV/467. s.).

müzekker: (< Ar.) erkek § erkege
delâlet eden kelime, şîga. *Mü'ennes*
muḳâbili: cem'-i müzekker, müfred
müzekker. (IV/467. s.).

müzekkîr: (< Ar.) tezkîr edici, hâṭıra
getirici, yâd ettiren, aṇdıran § zıkr
ve tesbîḥ edici, eden. (IV/467. s.).

müzekkîre: (< Ar.) devâ'ir-i
resmiyyede bir huşûşa 'â'id olarak
bilâ-elḳâb yazılan varaḳa.
Muḥaverâtta fetḥ-i kâf ile istî'mâli
ma'rûfdur. (IV/467. s.).

müzill: (< Ar.) izlâl eden, zillete
düşüren, zelîl kılan. Esmâ-yı
ḥüsnâdandır. (IV/467. s.).

müzellil: (< Ar.) tezlîl eden, zelîl ve
ḥaḳîr eyleyen. (IV/467. s.).

müzemmem: (< Ar.) aḥlâḳ ve ef'âlce
çok kötü, çirkîn, küstâḥ, bed adam.
(IV/467. s.).

müzṇib: (< Ar.) günâh-kâr, günâh
işleyen. Cem'i *müzṇibîn. (IV/467. s.).*

müzevvib: (< Ar.) eridici, eriden.
Müzevveb = eridilmiş. (IV/467. s.).

müzehheb: (< Ar.) tezhîb olunmuş,
altın yaldız sürülmüş, yaldızlanmış:
kitâb-ı müzehheb. (IV/467. s.).

müzehhib: (< Ar.) tezhîb edici, kitâb
şahîfelerini ve yazı levḥalarını

yaldızlayan şan'at-kār, mücellid.
(IV/467. s.).

müzeyyel: (< Ar.) tezyîl edilmiş, zeyl olarak yapılmış, 'ilāve kılınmış, zeylli § pek müsta'mel, mübtezel şey. Müzeyyelen = zeyllenmiş olarak: *Terceme-i hāl ile müzeyyel olan bu müṭāla'a-nāme vaktiyle üsbü'î mecāmī'-i edebiyeden birine derc edilmiş olduğu hālde eş'ār-ı münteḥabe o zamān her naşılsa neşr edilememişdi* (Nā'ilī-i Qadīm Hakkında ≈ 'İşmet). (IV/467. s.).

mürr: (< Ar.) acı. *Hulv* muḳābili: *mürrü'l-mezāk*. El-haḳḳu mürrün = haḳḳ acıdır. § Acı 'ilāç, bir nev' Yemen şamğı. Mürr-i şāfī = mürr-i muşaffā, üç nev' ve gāyetle acıdır. (IV/467. s.).

mürābaḥa: (< Ar.) metā'ı ziyāde kār ile satmak § ikrāz ve istiḳrāz, idāne ve istidāne olunan aḳçeyi bir miḳdār zamm ile alıp vèrmek § fā'iz ile para ikrāz etmek. Mürābaḥacı = o şüretle para ikrāz eden. (IV/468. s.).

murābıṭ: (< Ar.) inābe edici, ḳalbini Hāḳḳ'a rabṭ eden, ṭarīḳata müntesib, dervīş § eski zamānda maḡrib cihetinde serḥadı düşmana ḳarşı muḥāfazaya mülāzemet eden 'askerī ṭā'ifesi. Cem'i *murābıṭīn*. (IV/468. s.).

murābaṭa: (< Ar.) bağlamak, düşman hücum edecek serḥadlarda durup beklemek. (IV/468. s.).

mürāca'at: (< Ar.) geri dönmek, rece'at etmek, bir yere rücū' eylemek § ḥüccet ve düstūr tutulan şey'e veyā bir kimseye dönüp ondan istifāde veyāḥūd onuñla istiṣāre etmek, kitāba ve ḳuyūda bakmak. (IV/468. s.).

mürādif: (< Ar.) *müterādif* gibi dīger bir kelime ile ma'nāsı bir olan § refīḳ, yoldaş. *Mürādefet* de bu ma'nāda luḡatdır. (IV/468. s.).

mürāsele: (< Ar.) mükātebe, muḥābere gibi haberleşmek, ṭarafeyn birbirine mektüb göndermek, mektüblaşmak. § Ḳādīnıñ nevvāb naşbı haḳḳındaki taḥrīrātı: *mürāsele-i şer'ıyye*. Cem'i mürāselān = 'mektüblar' ma'nāsında ḳullanılır. (IV/468. s.).

mürā'āt: (< Ar.) ḥıfz etmek, gözetmek, göz ucuyla bakmak, ri'āyet etmek, sayğı. Mürā'āt-ı naẓır yāḥūd mürā'ātü'n-naẓır = tezād şüretinde olmayarak ma'nā cihetiyle mütenāsib olan iki veyā daha ziyāde lafzı 'ibārede cem' etmekden 'ibāret bir şan'at-ı edebiyedir ki buña 'tenāsüb, tevfiḳ, i'tilāf, telfiḳ, cem'iyet' de denilir. (IV/468. s.).

mürāfa'a: (< Ar.) huzūr-ı hākimde da'vāya duruşmak, müdde'ā 'aleyhi faşl-ı da'vā için huzūr-ı hākime celb etmek, huzūr-ı hākimde ref'-i da'vā eylemek. (IV/468. s.).

mürāfikat: (< Ar.) bir kimseye yoldaş olmak, yol arkadaşlığı ve yoldaşlık. Mürāfik = 'yoldaş, arkadaş' demektir. (IV/468. s.).

murākıb: (< Ar.) murākabe edici, bir şeyi hıfz ve hırāset eden ş māsivādan kaṭ'-ı 'alā'ik ile kalben ve fikren Cenāb-ı Allāh'a teveccüh etmek ve nefsi ahvāl ve ef'āl-i dünyeviyyeden hırāset etmek: *Urup vahdetden ey şeyh-i murākıb dem açılmazsın* (Surūrī). (IV/468. s.).

mürākabe: (< Ar.) gözaltında bulundurma, nazarda tutmak, bir şeyi hıfz ve hırāset etmek. Ş Mürākabe-i şūfiyye = māsivādan kaṭ'-ı ta'allukla kalben Cenāb-ı Hakk'a teveccüh etmek. 'İlm-i 'İlāhī cemī' ahvālī muḥiṭ olduğunu düşünüp 'ibādete devām ile nefsi hırāset eylemek. Ceyb-i mürākabe = dervişlere maḥşuş bol kollu hırkanın başa çekilen yakası. *Ser-be-ceyb-i mürākabe* ta'bīri meşhūrdur. (IV/468. s.).

mürāhık: (< Ar.) ıstılāh-ı fıkhiyyedendir. Şer'an sinn-i bülūğa ya'nī on iki yaşına erip de bālig olmayan erkek çocuğa ıtlāk olunur. Müntehā-yı sinn-i bülūğ olan on beş yaşına kadar bālig olmadığı hālde yine 'mürāhık' denilir. Mürāhıka = 'dokuz yaşına varıp da bālig olmayan kız çocuğa' denilir. Kezālik on yaşına kadar bālig olmazsa yine 'mürāhıka' 'addolunur. Mürāhıka = 'çocuk sinn-i bülūğa yaklaşmak' demektir. (IV/469. s.).1

mürāhene: (< Ar.) 'ṭarafeyn bir mādde için bahş tutuşup hangi taraf bahşi ğā'ib ederse vermek üzere ödül ya'nī bahş bedeli rehin koymak' demektir. (IV/469. s.).

mürā'ī: (< Ar.) riyā-kār, her şeyi gösteriş için yapan, kavlı ü fi'li halka gösterişden 'ibāret olan, sözü özüne uymayan ikiyüzlü adam. Mürā'īyāne = mürā'ī olana yakışacak şüretde. (IV/469. s.).

murabba': (< Ar.) terbī' olunmuş, dörde iblāğ edilmiş ş dört dıl'ı ve dört zāviye-i kā'imeyi hāvī şekl-i hendese ş dörtleme ya'nī bağdaş kurarak oturuş. Murebba'-nişin = bağdaş kurup oturan ş her bendi dörder mışrā'dan yāḥūd iki

beyitden mürekkebe olan nazım.
(IV/469. s.).

mürebbi: (< Ar.) terbiye edici, çocuklarını ta'lim ve terbiyesini der'uhte eden. Mü'ennesi *mürebbiye*'dir. Yazmış *eltâf-ı şehen-şâhı mürebbi suhâna / Şâh Üveys ile yazan menkabet-i Selmân'ı* (Nef'i: K. 4/44). (IV/469. s.).

mürebba: (< Ar.) terbiye olunmuş Şeker ile kaynadılıp kıvâmına geldikten sonra doñdurulmuş meyve şuyı tatlısı: *kızılciğ mürebba'sı, ayva mürebba'sı*. Bu ma'nâda cem'i *mürebba'ât*'dır. (IV/469. s.).

müretteb: (< Ar.) tertib edilmiş, dizilmiş, yerli yerine konulmuş, hazır edilmiş. Cem'i olan mürettebât = mu'ayyen ve muhaşşaş olan şeyler maqâmında kullanılır. (IV/469. s.).

mürettib: (< Ar.) tertib eden, yerli yerine koyan, dizen Ş matba'alarda hûrûfu dizerek kitâb ve gazete gibi matbû'atın suţûr ve şahâ'ifini vücûda getiren şan'at-kâr. Ser-mürettib = bir matba'ada çalışan mürettiblerin başı. Cem'i *mürettibîn*. (IV/469. s.).

mürtebi: (< Ar.) irtibât eden, bağlanan, 'â'id olan: *Ten mürtebi olsa da zemîne / Cân çıkmada Rabbü'l-*

'âlemîne (Mu'allim Nâcî⁵³¹⁹: 17). (IV/470. s.).

mürtecel: (< Ar.) bi'l-bedâhe söylenmiş, söylenilen söz. (IV/470. s.).

mürtecil: (< Ar.) irticâl eden, sözü düşünmeksizin ya'nî hazır cevâblık tarzında söyleyen, def'aten söz söyler hazır cevâb adam. Mürtecilen = mürtecil olarak. (IV/470. s.).

mürtecâ: (< Ar.) irticâ olunmuş, ümîd edilmiş, umulan şey. (IV/470. s.).

mürteci: (< Ar.) ümîd edici, umucu, uman. (IV/470. s.).

mürtehil: (< Ar.) irtiğâl eden, dünyâdan âhirete göçen Ş nakl-i mekân, göç eden. (IV/470. s.).

mürtedd: (< Ar.) irtidâd edenî dîn-i İslâm'ı terk ile başka dîn kabûl etmiş olan. (IV/470. s.).

mürtezîk: (< Ar.) irtizâk eden, rızqlanan, rızık alan. Ehl-i mürtezîk = 'ulûfe-h'âr, vazîfeli hademe-i evkâf. (IV/470. s.).

mürtesim: (< Ar.) irtisâm eden, resmi çıkan, resim olunan, mersûm olan: *Olur mir'âta şûret mürtesim ressâma hâcet ne* (Seyyid Vehbî). (IV/470. s.).

mürteşî: (< Ar.) ıstılâhât-ı fıkhiyyedendir. 'İrtişâ eden, rüşvet

5319 Âteş-pâre, Tevhid.

alan, rüşveti kabûl eden ya'nî tervîc-i ma'şad için bi-ğayr-i hâkkin ötekinden berikinden emvâl ve eşyâ ve akçe alan adam' demektir. (IV/470. s.).

murtaẓā: (< Ar.) irtizâ edilmiş, takdîr ve intihâb edilmiş, beğenilip seçilmiş § İmâm {'Alî}⁵³²⁰ Keremu'llâhu vechehu hâzretlerinin lağab-ı şerîfleri: 'Alîyyü'l-murtaẓâ. Murtaẓavî = 'Hâzret-i 'Alî'ye mensûb' demektir. Doğrusu *murtaẓâ* olmakdır. *Râzî-şüde-i hükm-i kazâ Murtaẓavîyiz* (Şeyh Gâlib: Müs. 3/1); *Tiğîna n'ola yemîn eylerse rûh-ı Murtaẓâ / Bir ğazâ ettiñ ki hoşnûd eylediñ peygamberi* (Nef'î: K. 14/4). (IV/470. s.).

mürte'îş: (< Ar.) irtî'âş eden, titreyen. *Mürte'id* de bu ma'nâya luğatdır. (IV/470. s.).

mürtefî: (< Ar.) irtifâ' eden, yüksege çıkan, yükselen § yüksek, yüce: *hişâr-ı mürtefî', cibâl-ı mürtefî'a*. (IV/470. s.).

mürtefî: (< Ar.) irtifâ' eden, yukarı çıkan, yükselen § ilerleyen, ileri giden, hüsn-i hâle giren. İkinci ma'nâda *müterakkî* ziyâde kullanılır. (IV/470. s.).

mürtekib: (< Ar.) irtikâb eden, kötü işleri ya'nî günâh, rezâlet, kabâhat gibi ahvâli icrâ eden § me'mûriyyetini sū-yı isti'mâl eyleyen. Cem'i *mürtekibîn*. 'Âlemi sen *yeñiden feth ettiñ / Komadıñ mürtekib-i şuğl-ı zemîm* (Nef'î: K. 27/47). (IV/471. s.).

mürettîl: (< Ar.) tertîl eden, Kur'ân-ı Kerîmi âheste âheste tecvîd ve ta'zîm ile okuyan. (IV/471. s.).

mürtehin: (< Ar.) ıstîlâh-ı fıkıhda te'mîn-i ma'vlûbât için medyûndan rehin alan kimseye ıtlâk olunur. (IV/471. s.).

mürtehen: (< Ar.) dâyen tarafından vèrilen şey'e mu'âbil rehin olarak alıkonulan şey. (IV/471. s.).

mürecceb: (< Ar.) tercîb edilmiş, heybeti hissölunarak ta'zîm ve tekrîm olunmuş: *recebü'l-mürecceb*. Bundan başka yerde hiç kullanılmaz. (IV/471. s.).

müraccih: (< Ar.) tercîh eden, üstün tutan, tutan, ziyâde şâyân-ı i'tibâr şayan. (IV/471. s.).

müreccah: (< Ar.) tercîh olunmuş ziyâde şâyân-ı i'tibâr 'addédilmiş, üstün tutulmuş. Müreccahiyyet = müreccahlık. (IV/471. s.).

5320 Özel işaret içinde verilmiştir.

Mürçî'e: (< Ar.) 'ameli rütbede niyetden ve i'tikâddan te'hîr eden ve "İmân kavlı bilâ-'ameldir.⁵³²¹" diyen (fırak-ı dâlleden) bir fırkanın 'unvânı. (IV/471. s.).

muraḥḥaş: (< Ar.) terḥîş edilmiş, ruḥşat vèrilmiş, me'zûn § ruḥşat-nâmeyi hâ'iz olan, elçi. Ekseriyâ bir devlet nezdine veyâḥûd bir meclis-i mükâlemeye gönderilen sefire veya me'mûr-ı maḥşûşa ıtlâk olunur. Cem'i *muraḥḥaşîn*. (IV/471. s.).

muraḥḥam: (< Ar.) terḥîm olunmuş, kâ'ide-i 'Arabiyye üzere şarf-ı ahîri ışkât edilmiş isim. (IV/471. s.).

mürḥiyye: (< Ar.) ıştılâḥât-ı tıbbiyyedendir. Müshilâtın hafîf, yalnız gevşetici kısmına ıtlâk olunur. (IV/471. s.).

mürd: (< F.) *mürden* maşdarından 'vefât etmiş, ölmüş, gebermiş' demektir. lisânımızda "Mürd oldu." ta'bîri *geberdi* maḳâmında ve ekseriyâ hayvân hakkında kullanılır. (IV/471. s.).

murdâr: (< F.) pis, igrenç. *Pâk, temiz*'in zıddı: *murdâr ilik*. (IV/471. s.).

mürdâ-senc, mürdâ-seng: (< F.) Türkçede 'mürde-seng' denilen kalay ve kurşundan ma'mûl bir

cevherdir ki edviyede isti'mâl olunur. (IV/472. s.).

müreddif: (< Ar.) terdîf edilmiş, ardı sıra yürüdülmüş § ardı sıra îrâd olunmuş § redîfli: *ğazel-i müreddif*. (IV/472. s.).

mürdegân: (< F.) *mürde*'niñ cem'idir: ölmüşler, gebermişler. (IV/472. s.).

mürde: (< Ar⁵³²².) ölmüş, cânı çıkmış, gebermiş, ölü: *Şemsiyâ mürde eder iḥyâ / Lutfla söylese o 'İsâ dem* (Şemsî Paşa). (IV/472. s.).

mürde-dil: (< F.) gönlü ölmüş, duygusuz, ölü yürekli: *Farṭ-ı elṭâfıyla oldu dergehi cā-yı emân / Feyz-i enfâsıyla buldu mürde-diller tâze cân*. (IV/472. s.).

mürde-seng: (< F.) nâm-ı şahîḥi bâlâda zıkr olunan *ḥāmz-ı üsrüb*'dür ki kalay ve kurşundan i'mâl olunur. (IV/472. s.).

mürde-şû (y): (< F.) ölü yıkayan. 'Arabcası *ğassâl*. (IV/472. s.).

mürsil: (< Ar.) irsâl eden, gönderen: *mürsil-i mektûb*. (IV/472. s.).

mürsel: (< Ar.) irsâl edilmiş, gönderilmiş § taraf-ı Hakk'dan gönderilmiş peygamber. Mürselün ileyh = kendisine bir şey gönderilmiş olan. *Maḥbûb-ı Hudâ*

5321 (Ar.) İman, amelsiz sözdür.

5322 Kâmûs-ı Türkî: Farsça. Lugat-ı Nacî: Farsça. Lugat-ı Remzî: Farsça.

nebiyy-i mürsel (Ziyā⁵³²³: 7). (IV/472. s.).

mürselāt: (< Ar.) *mürsele*'niñ cem'i; gönderilen mektûblar. § Melâ'ike-i kirâm. (IV/472. s.).

mürsele: (< Ar.) mektûb, varak-pâre § gönderilen diğer şey. (IV/472. s.).

mürselîn: (< Ar.) *mürsel*'iñ cem'i; peygamberler. Seyyidü'l-mürselîn = mürselîniñ seyyidi, büyüğü olan Peygamberimiz 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm efendimiz hâzretleri. (IV/472. s.).

müressem: (< Ar.) tersîm olunmuş, resm edilmiş. Resmi yapılmış. Müressim = tersîm eden, resmini yapan. (IV/472. s.).

müreşşah: (< Ar.) terbiye olunmuş § 'ibârede müşebbehün-bihe mülâyim îrâd olunan şey. Dâ'imâ bu ma'nâda müsta'meldir. (IV/472. s.).

mürşid: (< Ar.) irşâd eden, emr-i dînde doğru yolu gösteren. Mürşidâne = mürşide lâyıķ şûretde. *Neşâyih-i mürşidâne*. Cem'i *mürşidân*. (IV/473. s.).

muraşşas: (< Ar.) terşîş olunmuş, lehimlenmiş § kalaylanmış, üzerine kalay sürülmüş şey. (IV/473. s.).

muraşşâ': (< Ar.) terşî' edilmiş, üzerine elmâs ve cevâhir-i sâ'ire oturtarak tezyîn edimiş: *muraşşâ' nişân-ı 'Osmânî, muraşşâ' nişân-ı imtiyâz, muraşşâ' seyf*. § İki fıkradan her birini teşkîl eden elfâzîñ vezn ve kâfiye cihetiyle birbirine tevâfıkından 'ibâret bir şân'at-ı edebiyye. (IV/473. s.).

murzî: (< Ar.) ırzâ' eden, çocuk emziren, emzirmekli hâtûn. Bunda ırzâ' ile vaşfîñ hâkîkatî kaçd olunur ki çocuğûñ aşıl vâlidesine de ıtlâķ olunabilir. (IV/473. s.).

murzî'a: (< Ar.) dâye, süt ana, süt nine. Bunda ırzâ' ile vaşfîñ mecâzî maķşûddur. Mâzîde çocuk emzirmek; istikbâlde dahî emzirmek şânından olan hâtûn' demekdir. (IV/473. s.).

mürğ: (< F.) kuş. Mürğ-i ilâhî = rûh-ı insânî. Mürğ-i rûz, mürğ-i zer, mürğ-i zerrîn-bâl, mürğ-i zerrîn-per = güneş. Mürğ-âb = ördek, kaz gibi suyu me'lûf olan kuş. Mürğâne = kuş yumurçası. Mürğân = *mürğ*'üñ cem'i; kuşlar. Mürğân-ı sidre = melâ'ike-i kirâm. Mürğ-i bāğ, mürğ-i bām, mürğ-i çemen, mürğ-i hōş-h'ân, mürğ-i seher, mürğ-i şeb-âheng, mürğ-i şeb-h'ân, mürğ-i şeb-

h̄iz, mürğ-i şubh = 'bülbul denilen kuş' demektir. Mürğ-i zerrīn = sülün. Mürğ-i Süleymān = 'hüdhüd' ve 'çavuş kuşu' denilen kuş. Mürğ-i şeb-āvīz, mürğ-i hāk-gū = geceleri iki ayağıyla ağaçdan baş aşağıya asılarak āvāz-ı bülend ile hāk hāk diye feryād eden kuş ki 'işhak kuşu' denilir. Mürğ-i tarab = h̄ānende. Mürgek = küçük kuş, kuşcağız. Mürğ-i nāme-ber = güvercin. Mürğ-i dil = kuş yürekli, korkak. Mürğ-zār = kuş yatağı, kuşu çok mahall. Cān mürğü āremīde degildir remīdedir (Hayālī: G. 87/1). (IV/473. s.).

müreffih: (< Ar.) terfih edici, refāh hāle nā'il eden: *müreffih-i teba'a u re'āyā*. (IV/474. s.).

müreffeh: (< Ar.) terfih olunmuş, refāh bulmuş, rāhatlanmış si'a-i hāle nā'il olmuş. Müreffehen = refāh ve rāhat ve si'a-i hāl ile, müreffeh olarak. (IV/474. s.).

murakka': (< Ar.) terķī' edilmiş, birbirine yapışdırılıp yamanmış, yama vurulmuş, yamalı: *libās-i murakka'*. Ş Dervişlerin giydikleri delķ ve hırķa gibi yamalı olan libās. Cem'i olan murakka'āt = ekşeriyā ekleme hattāt yazılır, meşķ kâğıdları maķāmında kullanılır. (IV/474. s.).

murakkaķ: (< Ar.) incelenmiş, yufķa, ince: *fetha-i murakkaķa, hurūf-i murakkaķa*. (IV/474. s.).

murakkaķam: (< Ar.) terķīm edilmiş, yazılmış; rakamlı, yazılı: *cedvelde murakkaķam maķādīre nazaran*. (IV/474. s.).

mürekkeb: (< Ar.) terkīb olunmuş, birkaç şey'in birbirine karışdırılmasıyla hāşıl olmuş, birden ziyāde ve türlü şeyler birleşdirilip karışdırılmış: *cehl-i mürekkeb, fā'iz-i mürekkeb, faşīla-i mürekkebe*. Cem'i mürekkebāt = mürekkeb olan şeyler. Ş Yazı yazmak için kullanılan siyāh veyāhūd başka renkli māyi' envā': *mürekkeb hokķası*. (IV/474. s.).

mürekkib: (< Ar.) terkīb eden Ş terkībe dāhil olan. (IV/474. s.).

mürvārīd: (< Ar.) inci. Feth-i mīm ile telaffuzu yañlıştır. *Görüp bu silk-i mürvārīd-i pür-tābı hicābından / 'Acebdir hāke şalmazsa felek 'ıķd-ı Süreyyā'yı* (Nef'i: K. 28/50). (IV/474. s.).

mürüvvet: (< Ar.) merdlik, insāniyyet Ş şān-ı insāniyyete lāyık olan iyiligi icrā etmek, iyilik: *Mürüvvete endāze olmaz*. Mürüvvet-mend = mürüvvet şāhibi, mürüvvvetli. Mürüvvet görmek = 'ebeveyniñ evlādı

hakkında mûcib-i şeref ve hayr olacak bir emriñ icrâsını müşâhedeye nâ'iliyyetleri' demektir. (IV/474. s.).

mürevvic: (< Ar.) tervîc edici, revâc vèrici, taraf-gîr: *mürevvic-i âmâl*. Mürevvec = 'tervîc olunmuş, revâclandırılmış' demektir. (IV/474. s.).

mürevviḥ: (< Ar.) rāyiḥa vèren, koḡulandıran § rāḡat vèren, rāḡatlandıran. Mürevveh = güzel koḡu ile koḡulandırılmış, rāḡatlandırılmış. (IV/474. s.).

mürûr: (< Ar.) geçmek, gitmek, geḡip gitmek: *yoldan mürûr, mürur-ı duḡur*. § Bir yandan geḡip diğerk yandan çıḡmak: *şuyuñ borudan, treniñ tünelden mürûru* gibi. Mürûr-i zamân = inḡizâ-yı müddet-i mu'ayyene, ḡânûnen mu'ayyen olan müddetiñ ḡitâm-peḡîr olması. Mürûriyye = ücret-i mürûr. Mürûr tezḡiresi = bir memleketden diğerk memlekete gitmek için bir sene müddet-i mu'teber olmak şartıyla aşḡab-ı mürâca'ata uşûlî vech ile sûret-i resmiyyeden vèrilen yol ḡaḡıdı. Ma'nâca 'ubûr ile farklıdır. *Aradan biñ bu ḡadar sâl mürûr ètmîş*

iken / Dil-i ḡassâsda ḡâkimdir o te'sîr henûz (M. Nâcî⁵³²⁴: 2). (IV/474. s.).

mürevvak: (< Ar.) tervîḡ èdilmiş, süzûlûp durulmuş. (IV/475. s.).

mürehhib: (< Ar.) terhîb edici, ḡorkuducu. (IV/475. s.).

mürîd: (< Ar.) emir edici, èden. Evşâf-ı ilâhiyyedendir. § Bir şeyḡe intisâb èdip henûz mertebe-i sülûka varmamış olan ehl-i ḡarîḡ, dervîş. Bu ma'nâda cem'i *mürîdân*. (IV/475. s.).

müzâḡ, müzâḡa: (< Ar.) lâḡ, lâḡife, şaḡa. Müzâḡ-gû = şaḡa, lâḡife söyleyen. Müzâḡ-güyâne = lâḡife söyleyene, şaḡacı olana lâyîḡ şûretde. (IV/475. s.).

müzâḡhaf: (< Ar.) fenn-i 'arûz ıştîlâḡatındandır. Zihâflı, kendisine 'ayb-ı zihâf 'arîz olmuş, rûkn-i ḡayr-i sâlim: *şî'r-i müzâḡhaf*. (IV/475. s.).

müzâḡhim: (< Ar.) zaḡmet ve şıḡıntı vèren, ayḡırı gelen, ḡaparız. (IV/475. s.).

müzâḡhame: (< Ar.) zaḡmet ve şıḡıntı vèrme, şıḡışdırma § ḡalabalık, izdiḡâm, üşüntü. (IV/475. s.).

müzâra'a: (< Ar.) ekincilik şûretiyle mu'âmele ètmek § ıştîlâḡat-ı fîḡhiyyeden olup 'bir ḡarafdan arâzî diğerk ḡarafdan sa'y ve zirâ'at olmak

ve hāşılāt arada takṣīm olunmak üzere 'aḳd edilen şirket' demektir: *müzāra'a senedi*. (IV/475. s.).

müzāvece: (< Ar.) izdivāc etmek, birbirine varıp eş olmak, çift olmak. (IV/475. s.).

müzāyede: (< Ar.) mezād etmek, bir māl kim ziyāde verir ise oña vermek üzere satılığa çıkarmak. (IV/475. s.).

müzcāt: (< Ar.) 'şey-i ḳalīl, az' ma'nāsındadır. Fi'l-aşl 'tāmmü's-şalāḥ olmayan nesne' demektir: *bıdā 'a-ı müzcāt*. (IV/475. s.).

müzaḥref: (< Ar.) zīnetli, yaldızlı, ḡayr-i ḥālīş, ḳalb, maḡşūş. (IV/475. s.).

müzaḥretāf: (< Ar.) *müzaḥrefi'n* cem'i olup lisānımızda 'çürük, pis, süprüntü, murdār şeyler' ma'nasında kullanılır. (IV/475. s.).

müzd: (< F.) ücret, kirā. Müzd-ver, müzd-vür = 'ücretle müstaḥdem, ecīr' ma'nāsına *müzd* ile *ver* lafzlarından mürekkebirdir. Feth ile yañlış okumamalı. (IV/476. s.).

müzdād: (< Ar.) ziyādelenmiş, çoḡalmış, artmış. (IV/476. s.).

müzdeḥim: (< Ar.) ḡalabalık, izdiḥāmlı, yıḡılmış. Müzdeḥim-ḡāh = ḡalabalık maḥall. (IV/476. s.).

müzdelife: (< Ar.) Ka'be-i Mu'azzamada 'Arafāt ile Minā arasında bir mevzī'-i mübārek. (IV/476. s.).

müzerkeş: (< F.) altın şırma ile işlemeli: *perde-i müzerkeş, seccāde-i müzerkeş*. (IV/476. s.).

müz'ic: (< Ar.) iz'āc edici, rāḥatsız eden, uşandıran. (IV/476. s.).

müza'fer: (< Ar.) za'ferānlanmış, za'ferān gibi sarı sarı renkli, za'ferān ile boyanmış. Cilā-yı müza'fer = pirinci za'ferān ile telvīn edilmiş bir nev' pilāv. (IV/476. s.).

müzekkā: (< Ar.) tezkiye edilmiş, ḥāl-i şalāḥa getirilmiş Ş pāk edilmiş. (IV/476. s.).

müzekkī: (< Ar.) tezkiye edici, eden; ma'āyibden beri kılıcı ıslāḥ edici: *müzekki'n-nüfus*. (IV/476. s.).

müzellef: (< Ar.) [müvelled] nev-ḥaṭ, henüz şaḳal başı çıḳmaḡa başlamış olan. (IV/476. s.).

müzmin: (< Ar.) üzerinden zamān geçmiş, eskimiş. Iştılāḥ-ı tıbdā müddet-i marāz kırk günü tecāvüz ettiği taḳdīrde *müzmin* 'addolunur, kırk günden evvel zā'il olan marāza 'ḥādd' denilir: *'illet-i müzmin*. (IV/476. s.).

müzevvec: (< Ar.) tezvīc édilmiş, çiftlendirilmiş: *nebātāt-ı müzevvece*. (IV/476. s.).

müzevvir: (< Ar.) tezvīr éden, yalanı tervīc için telleyip pullayan, 'ayyār Ş yalan şahidi. Müzevvirāne = müzevvir olana yakışacak şüretde. Cem'i müzevvirin. (IV/476. s.).

müzevver: (< Ar.) tezvīr olunmuş, telleyip pullandırılmış yalan ve sāhte şey: *mādde-i müdevvere*. (IV/476. s.).

müzevvā: (< Ar.) zāviyeli, köşeli. (IV/476. s.).

müzhere: (< Ar.) envā'-ı reyāhīn ile müzeyyen maḥall, çiçeklerle donadılmış bağçe. Cem'i mezāhir. (IV/476. s.).

müzīl: (< Ar.) izāle édici, bir nesneyi yerinden yok édici, éden. Müzīlū'l-levn = rengi ġā'ib éden. (IV/476. s.).

müzeyyif: (< Ar.) tezyīf édici, éden Ş kalb olmak üzere gösteren, kalbe çıkaran. Müzeyyifāne = tezyīf édiciye lâyık şüretde. (IV/477. s.).

müzeyyin: (< Ar.) tezyīn édici, zīnetleyici, süsleyen. (IV/477. s.).

müzeyyen: (< Ar.) tezyīn édilmiş, zīnetlenmiş, süslü: *Nevādir-i āsār-ı 'atīka ile müzeyyen bir salon, müzeyyen bir oda, üslub-ı müzeyyen, ta'bīrāt-ı*

müzeyyene. Cem'i müzeyyenāt. (IV/477. s.).

müjde-gānī: (< F.) müjde ile sevinip muḳābilinde vèrilen bahşış, hediye, müjde-bahşış. 'Müjde-gānī' de dènilir. *Nuvīd-i luṭfudur erbāb-ı şevke müjde-i ekber / O ekber müjdeye ervāḥ-ı kem-ter müjde-gānīdir* (Nācī⁵³²⁵: 12); *Nef'i' yim endīşe-i na't ile oldum kām-yāb / Nā-merāmān⁵³²⁶-ı cihāna müjde-gānīdir sözüüm⁵³²⁷* (K. 1/40). (IV/477. s.).

müjde: (< F.) beşāret, sevinç haberi. Müjde-res, müjde-resān = müjde erişdiren, müjde vèren, müjdecı. Müjde-fermā = 'aynı ma'nāda luġatdır. Müjde-resānī = müjdecilik. (IV/477. s.).

müjgān: (< Ar.) müje'niñ cem'i: kirpikler, göz қаpağında bulunan kıllar. Müfred maḳāmında da kullanılır. Fi'l-aşl je'niñ fetḥiyledir. Şoñradan sükūn ile isti'māl olunmuşdur. Bu kelime Fārisīde *müjgānhā* tarzında cem'ü'l-cem' olarak kullanıldığı gibi lisānımızda daḥī *müjdegānlar* şüretinde daḥī isti'mālinde be's görülmemiştir: *Vèrme ey ārām-ı cān bī-hūde zaḥmet*

5325 Yādigār-ı Nācī, Na't-ı Şerīf 3.

5326 Dīvānda: murādān.

5327 Kāmūsta şair belirtilmemiştir, fakat mhlas çizilmiştir.

tīḡīna / Cesedimden tecrīd eder bir cünbiş-i müjgān beni (M. Nācī⁵³²⁸: 7). (IV/477. s.).

müje: (< F.) kirpik, göz kapağı kılı. Aşlı *müj*. Müjek = *kāf* edāt-ı taşgīr olup 'kirpikçik' demektir. *Ġamzeñ su'āle başlasa 'uşşāka her müjeñ / Gūyā lisān-ı hāl ile bir tercemān olur* (Nef'ī: K. 29/5). (IV/477. s.).

müsābakat: (< Ar.) yarışmak, birinden ileriye geçmek, ileri bulunmak, üstün olmak: *müsabaka imtiḥānı, icrā-yı müsābakat*. (IV/477. s.).

müsāra'at: (< Ar.) sür'at, 'acele etmek. Aşıl Türkçesi *ivmek*'dir. İvdirmek = *tesrī*, ta'cīl etmek. İvgen = 'téz, serī', 'ucül' ma'nāsındır. İvi = 'acele. İvidi = "aceleci, 'ucül' demektir. Müsāra'aten = sür'atle, 'acele olunarak. (IV/477. s.).

müsā'id: (< Ar.) muvāfık, elverişli, uygun: *Havā müsā'id degil. || İmkān müsā'id olmadı ta'dīl-i ḥasrete / Hep gözleriñ görünmededir çeşm-i ḥayrete* (*Ḥayāl-i Mu'aḳḳib* ≈ Nācī: 8). (IV/478. s.).

müsā'ade: (< Ar.) yârlık etmek, refik ile mu'āvenet etmek, ruhşat vermek, mānī' olmamak, elverişli bulunmak.

Nazımda *müsā'adet* tarzında isti'māli cā'izdir. (IV/478. s.).

müsā'afe: (< Ar.) iş bitirmeye muvāfaqat göstermek. *Mu'āvenet* için müsā'ade etmek. (IV/478. s.).

müsāfir: (< Ar.) başka maḥalden gelip muvaḳḳaten bir maḥalde oturan, miḥmān, yolcu, konuk § gözüñ içinde peydā olan beyāz bir nokṭa, leke. Müsāfir-ḥāne = miḥmānlara, yolculara, konuklara maḥşuş maḥalli otel § şüret-i resmiyyede müsāfir kabūlüne maḥşuş konak. (IV/478. s.).

müsāferet: (< Ar.) bir maḥalden dīger maḥale geçmek, muvaḳḳaten bir mekāndan mekān-ı āḥere nakl etmek, konukluk. (IV/478. s.).

musā'afa: (< Ar.) *mu'ānaḳa* gibi birbiriniñ boynuna şarılmaḳ § Fisyoloci⁵³²⁹ = "'ilm-i vezā'ifeü'l-a'zā" ıstīlāhında gözüñ her ba'dde bulunan eşyāyı görebilmek ḥāşşası. (IV/478. s.).

müsākāt: (< Ar.) ıstīlāḥāt-ı fıkhiyyedendir. Bir taraftan eşcār, dīger taraftan terbiye olmaḳ ve ḥāşıl olan meyve arada taḳsīm kılınmaḳ üzere 'aḳd edilen şirkete ıtlāk olunur. (IV/478. s.).

5328 Sünbüle, Fuzūlī'ye Pey-rev Olabilir miyim?.

5329 TDK: Fizyoloji.

müsālemet: (< Ar.) barışıklık, hoş geçinmek, şulh üzere bulunmak: *müsālemet-i 'umūmiyye*. (IV/478. s.).

müsāmaḥa: (< Ar.) bir hışuşda diğkatsiz davranıp rıfı ve sühütle mu'āmele etmek, eșer-i tekāsül ve müsā'ade göstermek, görülecek şey'e karşı göz yummak. Cem'i *müsāmaḥāt*. (IV/478. s.).

müsāmere: (< Ar.) gece şöḥbeti, geceleri ülfet ve şöḥbet etmek ki 'şöḥbet-i şebāne' de dēnilir. Cem'i *müsāmerāt*. (IV/478. s.).

müsāvāt: (< Ar.) müsāvīlik, berāberlik; bir şey'in diğeri şey ile her şüretle birliğı, bir oluşu: *müsāvāt üzere taḫsīm*. Müsāvāten = müsāvī olarak. (IV/478. s.).

müsāvī: (< Ar.) şıfat-ı müsāvāt ile muttaşıf olan; berāber bir hālde ya'nī tıpkı, 'aynı bulunan: *mertebeleleri müsāvī, müsāvī derecede*. Ş 'İlm-i riyāzī ıştılāhınca '(=) şu vech ile resm olunan iki küçük ḥaṭdan 'ibāret 'alāmet' demekdir. Bu işāret iki ṭarafına yazılan māddeniñ, kemmiyyetiñ birbirine müsāvī olmasını delālet eder. Meşelā (6+3 = 9) yazılınca altı ile üç 'adediniñ mecmū'u dokuz 'adedine müsāvī demek olur. (IV/478. s.).

müsāhele: (< Ar.) kolaylık göstermek, sıkı davranmayıp sühütleli mu'āmele etmek. (IV/479. s.).

müsebbib: (< Ar.) sebep olucu, olan; sebebi hışüle getiren: *müsebbibü'l-esbāb*, *müsebbib-i ḥaḳīḳī* = bi'l-cümle esbābı mūcib olan Cenāb-ı Vāhibü'l-āmāl, Tañrı. (IV/479. s.).

müsebbitāt: (< Ar.) ḥareket-i ḥayvāniyyeyi taḳlīl veyā ḳaṭ' edici, doñdurup bayğın eden 'ilāçlar. Müfredi bu maḳāmda ḳullanılmaz. (IV/479. s.).

müsebbih: (< Ar.) tesbīḥ edici, eden; sübhāna'llāh diyen. Cem'i *müsebbihīn*, *müsebbihān* = *müsebbihān-ı mele-i a'lā* ve *müsebbihān-ı felek* = melā'ike-i kirām. Müsebbiha = şehādet parmağı. *Tenezzül eylemem inşāya eylesem belki / Müsebbihān-ı felek vird ederdi inşāmı* (Nef'ī: K. 22/39). (IV/479. s.).

müsebba': (< Ar.) yediden 'ibāret, yediye münḳasım, yedili Ş fenn-i 'arūz ıştılāhında yedi mışrā'dan ya'nī üç buçuk beyitden mürekkeb nazm. Ş hendese ıştılāhında yedi dıl' ile maḥdūd olan şekil. (IV/479. s.).

müste'cir: (< Ar.) istīcār edici, eden; kirā ile ṭutucu, ṭutan: *dükkānıñ*

müste'ciri, ḥamām müste'ciri. Cem'i müste'cirîn. (IV/479. s.).

müste'cer: (< Ar.) kirā ile tutulan, isticār olunan şey. (IV/479. s.).

müste'cerün-fih: (< Ar.) eciriñ 'aḳd-ı icāre ile iltizām eylediği 'ameli ifā için müste'cir tarafından kendisine teslim olunan şey. Bunlar ıstılāḥāt-ı fıkhiyyedendir. (IV/479. s.).

müste'cel: (< Ar.) vakt-i mu'ayyene kadar imhāl ve te'hīr olunan. (IV/479. s.).

müste'zin: (< Ar.) istizān edici, izin isteyen. (IV/479. s.).

müste'şıl: (< Ar.) istişāl edici, kökünden kıparıcı, kıparan. Müste'sal = istişāl olunmuş, kökünden kıparılmış. (IV/479. s.).

müste'men: (< Ar.) emīn kılinmış, emān verilmiş, mu'āhede altına girmiş adam. (IV/479. s.).

müste'min: (< Ar.) istimān edici, eden; emān dilenen. (IV/479. s.).

müste'nif: (< Ar.) istināf eden, yeñiden başlayan § bidāyet mahkemesinden verilen karar ve hükmü kabūl etmeyip mā-fevķindeki mahkemeye mürāca'atla fesh etmek istid'asında bulunan. Müste'nefün-'aleyh = istināfen ikāme-i da'vā eden kimseniñ ḥaşmı. (IV/479. s.).

müstebān: (< Ar.) beyān olunmuş; āşikār, 'ayān olan. *Bu kelām-ı hātifi vèrdi güşāyış zihnime / Hıķmet-i bed-rengī-i 'ālemde oldu müstebān. (IV/480. s.).*

müstebidd: (< Ar.) keyfī hareket eden. Müstebiddāne = müstebidd olana yakışacak şüretde. (IV/480. s.).

müstebdel: (< Ar.) istibdāl edilmiş, değışdirilmiş. Ekşeriyā 'asker ḥaķķında kıullanılır: *efrād-ı müstebdele, neferāt-ı müstebdele. (IV/480. s.).*

müstebdil: (< Ar.) istibdāl edici, eden, değışdiren § bedel, 'ivaz alıcı olan. (IV/480. s.).

müstebri': (< Ar.) istibrā edici, eden; eşer-i bevlden biri olan. (IV/480. s.).

müstebşir: (< Ar.) isribşār eden, müjde veren § beşāretle sevinen, dil-şād olan. (IV/480. s.).

müstebdī': (< Ar.) ıstılāḥ-ı fıkıhda nef'ī kendine ya'nī verene 'ā'id olmak üzere sermāye verilen şahşa ıtlāķ olunur. (IV/480. s.).

müsteb'ad: (< Ar.) istib'ād edilmiş, ba'id 'addolunmuş, dā'ire-i imkān ve ihtimālden uzak görülmüş. (IV/480. s.).

müstetir: (< Ar.) istitār eden, örtü altında gizli, şaķlı olan. *Muḥtefī* ile

beynlerinde fark vardır. *Muhtefi* ekseriyâ ecsâmda kullanılır. (IV/480. s.).

müsteşkıl: (< Ar.) istişkâl eden, şakîl 'addeden § kovarcasına mu'amele eden adam. (IV/480. s.).

müsteşkal: (< Ar.) istişkâl edilmiş, şakîl 'addédilmiş, kendisine kovulurcasına mu'amele-i bâride gösterilmiş, şakîlü'r-rûh, girân-cân adam. (IV/480. s.).

müsteşnâ: (< Ar.) istişnâ edilmiş, ayrılmış; fevka'l-'âde ya'nî uşûl ve 'âdetden hâric tutulmuş olan: *Her kâ'ideniñ bir müsteşnâsı vardır. Cem'i müsteşniyât.* (IV/480. s.).

müstecâb: (< Ar.) talebi kabûl olunmuş, icâbet edilmiş. Müstecâbü'd-da've = 'du'âsı makbûl' demektir. (IV/480. s.).

müstecmî: (< Ar.) bir araya toplayan, hâvî, şâmil, toplu olan: *müstecmî'-i kemâlât.* (IV/480. s.).

müstecvib: (< Ar.) isticvâb eden, cevâb isteyen. (IV/480. s.).

müstechil: (< Ar.) istichâl eden, câhil 'addeden, kimseyi beğenmeyen. (IV/480. s.).

müstehâse: (< Ar.) nev'i munkatî' olup toprak altında ma'den kesilmiş, tahaccür etmiş mevâdd-ı

hayvâniyye ve nebâtiyyeye ıtlâk olunur. (IV/480. s.).

müsteħabb: (< Ar.) makbûl ve mergûb olan, terkinde günâh olmayıp işleminde sevâb bulunan 'ameldir ki peygamberimiz 'aleyhi ekmelü't-taḥiyyât efendimiz ḥazretleri tarafından sevâbı beyân ve ba'zen dahî icrâ buyurulmuştur. (IV/481. s.).

müstaḥsen: (< Ar.) istiḥsân edilmiş, beğenilmiş, makbûl ve memdûh ve güzel 'addédilmiştir: *üslûb-ı müstaḥsen, 'âdet-i müstaḥsene.* (IV/481. s.).

müstaḥşıl: (< Ar.) istiḥşâl eden, ḥuşûle getiren elde eden. (IV/481. s.).

müstaḥşal: (< Ar.) istiḥşâl olunmuş, ḥuşûle getirilmiş. Cem'i müstaḥşalât = ma'mûlât-ı kîmyeviyye. (IV/481. s.).

müstaḥzır: (< Ar.) istiḥzâr eden, ḥâzırlayan. (IV/481. s.).

müstaḥzar: (< Ar.) istiḥzâr olunmuş, ḥâzırlanmış, ḥuzûra getirilmiş § zihinde mevcûd, ḥâzır olan. Cem'i *müstaḥzarât.* (IV/481. s.).

müstaḥfız: (< Ar.) kal'a ve ḥişâr ve memleket muḥâfazasına maḥşûş 'asker § redîflikden soñra ḥidmet-i 'askeriyye ile mükellef olan sınıf

efrādı: *efrād-ı müstahfiz*. Cem'i *müstahfizîn*. (IV/481. s.).

müstahfaz: (< Ar.) muhāfaza ve himāye olunmuş, mahfūz ve me'mūn olan. (IV/481. s.).

müstahik: (< Ar.) istihkākı, hakk kazanmış, hakkı liyakati bulunan, lāyık olan: *müstahik-ı 'atıfet*. Cem'i *müstahikîn*. Hā'nın fethiyle telaffuzu yañlıştır. (IV/481. s.).

müstahkar: (< Ar.) istihkār edilmiş, hakāret görmüş, h̄'ār, hakīr. (IV/481. s.).

müstahkır: (< Ar.) istihkār eden, hakīr tutan, hakāret eyleyen. (IV/481. s.).

müstahleb: (< Ar.) ıstılāh-ı tıbdā sūt hāline getirilmiş, sūt gibi beyāz ve sūbye tarzında yapılmış olan edviyeye itlāk olunur. (IV/481. s.).

müstahkem: (< Ar.) istihkām verilmiş, kuvvet ve metānet verilmiş, kuvvetli dayanaklı bir hāle konulmuş: *binā-yı müstahkem*, *tağ-ı müstahkem*, *ebniye-i müstahkem*. Ş Etrāfına kal'a ve istihkāmāt yapılarak muhāfaza edilmiş mahall: *mevākī'-i müstahkeme*. (IV/481. s.).

müstehil: (< Ar.) vukū'u mümkün olmayan, hadd-i imkāndan hāric ve muhāl olan: *emr-i müstehil*, *umūr-ı müstehile*. (IV/481. s.).

müstahyī: (< Ar.) istihyā eden, utanan, utanğaç. (IV/481. s.).

müstahber: (< Ar.) istihbār edilmiş, haber alınmış. Cem'i *müstahberāt*. (IV/482. s.).

müstahdem: (< Ar.) istihdām edilmiş, hizmetde kullanılmış, kullanılan. Cem'i *müstahdemîn*. (IV/482. s.).

müstahric: (< Ar.) istihrāc eden, çıkaran Ş 'ibāreden me'al çıkarmak iktidārını hā'iz olan, tālīb. (IV/482. s.).

müstahrec: (< Ar.) istihrāc edilmiş, çıkarılmış Ş bir kitāb veya şahīfeden alınmış çıkarılmış bend, fıkra. (IV/482. s.).

müstehiff: (< Ar.) istihfāf ve istihzā eden, aşağı ve bayağı tutarak eglenen. *Müstahkır* ma'nāca bundan kuvvetlidir. (IV/482. s.).

müstahliş: (< Ar.) istihlāş eden, bir nesneyi kurturan. *Müstahlaş* = istihlāş edilmiş, kurtarılmış. (IV/482. s.).

müstahlif: (< Ar.) istihlāf eden, kendi yerine geçiren. *Müstahlef* = kendi yerine geçirilmiş, diğeriñ yerine konulmuş. (IV/482. s.).

müstedām: (< Ar.) devāmı taleb edilmiş; dā'im, bākī, ber-karār olan. (IV/482. s.).

müstedrik: (< Ar.) istidrāk eden, aňlamak isteyen. (IV/482. s.).

müsted'î: (< Ar.) istid'ā eden, hükümete 'arz-ı hāl eden, istid'ā-nāme vèren: *iş-bu kararını istid'āya tefhîmi*. (IV/482. s.).

müstedell: (< Ar.) istidlāl olunmuş, delîl ile aňlaşmış. *Müstedlel* yaňlıştır. Doğru yazmağa, doğru söylemeye çalışmalı. (IV/482. s.).

müstedîr: (< Ar.) dā'ire şekline girmiş, degirmi, yuvarlak. (IV/482. s.).

müstedîm: (< Ar.) devāmını talep eden Ş dā'im, bâkî, ebedî olan. (IV/482. s.).

müstedîn: (< Ar.) istidāne eden, ödünç akçe alan, borç edinen. (IV/482. s.).

müstezill: (< Ar.) istizlāl eden, birini zelîl gören, zelîl 'addeden. (IV/482. s.).

müsterāh: (< Ar.) maħall-iistirāhat, rāhat edecek yer Ş āb-dest-hāne. (IV/482. s.).

müstercā: (< Ar.) [müvelled] ricā olunmuş, ricā olunarak me'mûl bulunan. (IV/482. s.).

müsterhim: (< Ar.)istirhām eden, yalvaran, niyāz-ı merhamet eden. Müsterhimāne = niyāz-ı rahm edene yakışacak şüretde. (IV/482. s.).

müsterham: (< Ar.)istirhām edilmiş, yalvarılmış, niyāz olunmuş. (IV/483. s.).

müsterhî: (< Ar.) sölpük, şarkık, gevşek, tenbel adam. (IV/483. s.).

müsterşid: (< Ar.)istirşād eden, taleb-i hidāyet eden; irşād edilmesini ya'nî doğru yoluñ gösterilmesini talep eden. Müsterşidāne = müsterşid olana lāyık şüretde. Cem'i *müsterşidîn*. (IV/483. s.).

müsterşî: (< Ar.)istirşā eden, rüşvet isteyen. (IV/483. s.).

müsterak: (< Ar.)istirāk edilmiş, çalınmış, açıktan alınmış. Hamse-i müsteraķa = sene-i celāliyyeniñ soñuna 'ilāve olunan beş güne ıtlāk olunur. (IV/483. s.).

müsterhin: (< Ar.)istirhān eden, rehin isteyen. (IV/483. s.).

müsterih: (< Ar.)istirāhat eden, rāhat bulan, gönlü rāhatda olan. Müsterihāne = müsterih olana lāyık şüretde. (IV/483. s.).

mütezād: (< Ar.)istizāde edilmiş, ziyādelendirilmiş Ş fenn-i 'arüz iştilāhınca baħr-i hezec evzānından (mef'ülü / mefā'ilü / fe'ülün) yāhūd (mef'ülü / mefā'ilü / mefā'ilü / mefā'ilü) vezninde söylenilmiş mısrā'lara (mef'ülü /

fe'ülün) veyā (mef'ülü / mefā'ilün) cüzlerine müsāvī birer pârça zamm etmek şüretiyle söylenilen nazım. O pârçalara 'ziyāde' dënilir. (IV/483. s.).

müstes'ad: (< Ar.) istis'ād edilmiş, meymenetli, uğurlu tutulmuş. (IV/483. s.).

müstesķī: (< Ar.) istiskā 'illetine giriftār olan, bedeniñ bir tarafında veyāhūd karnında şu biriken adam Ş kuraķlıķıñ devāmında yağmur du'āsına çıkan. (IV/483. s.).

müsteşār: (< Ar.) istişāre edilmiş, iş danışılıp konuşulmuş. Ba'zı devā'ir-i resmiyyede nuzẓārıñ kendileriyle istişāre edecekleri mu'āvinleri hükümünde bulunan me'mûrlarıñ 'unvān-ı resmîsi: *hāriciyye müsteşārı*. (IV/483. s.).

müsteşfī: (< Ar.) istişfā eden, şifacı. (IV/483. s.).

müsteşrik: (< Ar.) [müvelled] istişrāk eden, aķvām-ı şarkıyyeye müte'allik 'ulūm u edebiyātıñ tetebbu' ve tetķķi ile meşğul olan ğarblı, Avrupalı. Cem'i *müsteşirikīñ*. (IV/483. s.).

müsteşhed: (< Ar.) istişhād edilmiş, şahid tutulmuş. Cem'i *müsteşhedāt*.

Bu kelime āşār-ı fuşahā hakkında isti'māl olunur. (IV/483. s.).

müstaşhib: (< Ar.) istişhāb eden, yanına alan, yanında bulunduran. Müstaşhiben = yanına alarak, yanında bulunarak. (IV/483. s.).

müstaẓī: (< Ar.) istiẓā'a eden, ziyā alan, ziyālanan: *ķamer güneşden müsteẓīdir*. (IV/484. s.).

müsteṭāb: (< Ar.) istiṭāb edilmiş, hoş ve güzel görülmüş, begenilmiş: *ķitāb-ı müsteṭāb*. (IV/484. s.).

müstaṭrif: (< Ar.) istiṭrāf eden, ṭurfa ve nādīde ve tuḥaf 'addeden, güzel gösteren. (IV/484. s.).

mustāṭil: (< Ar.) istiṭāle eden, uzayan Ş dört zāviye-i ķā'ime ile iki uzun iki kışa dört dıl'-ı müteķābili ḥāvī, uzunca ve dört köşeli şekl-i hendesī. Mustāṭilü'r-re's = başı ileri uzun adam. (IV/484. s.).

mustazref: (< Ar.) ḥāvī, maḥvī, muḥīṭ gibi içine alan, eṭrāfını kuşadan, kuşatmış olan. (IV/484. s.).

mustazıll: (< Ar.) gölgede oturan, gölgelenen Ş ḥimāye altında bulunan, sığınmış sâyelenmiş olan. (IV/484. s.).

müstaẓhir: (< Ar.) istiẓhār eden, dayanan, arķa vëren. Ma'neviyyātda kullanılır. *Ca'fer gibi çok mu zü'l-*

cenāḥeyn olsam / Müstaḫhirim Allāh'uma, peyğamberime (M. Nācī⁵³³⁰: R. 1). (IV/484. s.).

müste'ār: (< Ar.) isti'āre edilmiş, 'āriyet olarak alınmış. Iştılāḥ-ı fıkıhda 'bilā-bedel menfa'ati temlīk olunan şey' demektir ki alan kimse mālı olmadığı hâlde şāḥiniñ izni bulunduğu müddetçe onu kullanır ve şāḥibi istediği zamān geri verir. Müste'ārün-minh = kendisinden āriyet olarak bir şey alınmış olan: *Nümāyāndır libās-ı kâbiliyyet müste'ār olmaz* (Neccār-zāde). (IV/484. s.).

müste'ān: (< Ar.) kendisinden yardım talep olunmuş, olunan § Cenāb-ı Allāh: *Rabb-i Müste'ān, yā Müste'ān*. (IV/484. s.).

müste'cel: (< Ar.) 'acele olması, tēz yapılması istenilmiş; ehemmiyyeti cihetiyle çābuk olması maṭlūb olan. Müste'celen = müste'cel olarak, 'acele şüretiyle yapılarak. Müste'cil = 'acele ile tēz olmasını isteyen. (IV/484. s.).

müsta'idd: (< Ar.) isti'dādli, kâbiliyyetli, bir şeyi kabūl ve ittişāfa ṭabī'ī āmāde bulunan, isti'dād ve zihin ve ferāset şāḥibi olan. Müsta'iddāne = müsta'idd olana

yaşıyacak şüretde. Fārisī cem'i *müsta'iddān*, 'Arabī cem'i *müsta'iddīn*. (IV/484. s.).

müsta'rib: (< Ar.) aşlen 'Arabī olmadığı hâlde soñradan 'Arab'a dāḥil olmuş. 'Arablaşmış olan. (IV/484. s.).

müsta'tif: (< Ar.) isti'tāf eden, şefkat ṭāleb eden. Müsta'tifāne = isti'tāf edene münāsib görülecek şüretde. (IV/485. s.).

müsta'fī: (< Ar.) isti'fā eden, bir ḥidmetden yā bir me'mūriyyetden 'afv edilmesini isteyen § niyāz-ı 'afv eden, suçunuñ 'afvını ṭaleb eden. (IV/485. s.).

müsta'lī: (< Ar.) isti'lā eden, yükselen § üste çıkan, üstün, gālib olan. Ḥurūf-ı müsta'liye = tecvīd ıştılāḥınca ḥīn-i telaffuzda ba'zılarında lisān damāğa yükselen ve ba'zılarında şavt yukarıdan ḥurūc eden yedi ḥarfle ıtlāk olunur ki (ق, ع, ط, ط, ض, ص, خ) ḥarflerinden 'ibāretdir. (IV/485. s.).

müsta'mir: (< Ar.) isti'mār eden, ma'mūr ve ābād eyleyen. (IV/485. s.).

müsta'mer: (< Ar.) isti'mār olunmuş, ma'mūr edilmiş, şenlendirilmiş. Müsta'mere = bir devlet tarafından

şûret-i maḥşûşada muḥâcirîn sevk ve iskânıyla âbâd édilmiş, şenlendirilmiş olan kıt'a-i arâzî' demektir ki Fransızcası *colonie*'dir. cem'i *müsta'merât*. (IV/485. s.).

müsta'mil: (< Ar.) isti'mâl eden, kullanan. (IV/485. s.).

müsta'mel: (< Ar.) isti'mâl édilmiş, kullanılmış: *lafz-ı müsta'mel, kelimât-ı müsta'mele, libâs-ı müsta'mel*. (IV/485. s.).

müste'îr: (< Ar.) isti'âre eden, 'âriyet alan. (IV/485. s.).

müsta'in: (< Ar.) isti'âne eden, yardım isteyen: *Müsta'inen bi'llâh*. (IV/485. s.).

müsteğâs: (< Ar.) istiğâse édilen, kendisinden 'avn ve meded taleb olunan, Cenâb-ı Allâh. (IV/485. s.).

müstağrib: (< Ar.) istiğrâb eden, ğarîb gören. (IV/485. s.).

müstağreb: (< Ar.) istiğrâb édilmiş, ğarîb görülmüş, ğarâbetli bulunan şey. (IV/485. s.).

müstağrık: (< Ar.) ğark olmuş, ğark olan: *müstağrık-ı sürûr, müstağrık-ı düyûn, müstağrık-ı hüzn*. Ş İstiğrâklı, kendini bilmeyecek kadar dalgın, düşüngen. Muḥâverâtda ekseriyâ ve nazımda ba'zen feth-i râ ile

kullanılır: *Nice ümmî ki kitâb-ḥâne*⁵³³¹ i Ḥaḳ / *Oldu te'lîfi ile müstağrak* (Ḥâkânî: 98). (IV/485. s.).

müstağfir: (< Ar.) istiğfâr eden, Allâh'dan mağfiret dileyen: *Filân tâ'ib ü müstağfir oldu*. (IV/485. s.).

müstağallât: (< Ar.) *müstağall*'iñ cem'i. Müsaḳḳafâtıdan ya'nî üstü örtülü 'aḳârâtdan mâ-'adâ ḥâşılât ve îrâd getiren şeylere ıtlâḳ olunur ki mü'essesât-ı ḥayriyyeniñ idâme ve idâresi için iktizâ eden vâridâtı getirmek üzere vakf édilmiş tarla ve arâzî vesâ'ire' demektir. Müfredi hîç kullanılmaz. (IV/486. s.).

müstağnî: (< Ar.) istiğnâ eden, muḥtâc olmayan Ş çekinen, tenezzül etmeyen, nâzlanan. Müstağniyâne = müstağnî olana lâıyık şûretde. *Bende müstağnî ṭabî'at, nev-nihâlim sāye-dâr* (M. Nâcî⁵³³²: 1). (IV/486. s.).

müstağîs: (< Ar.) istiğâse eden, 'avn ü meded dileyen. Cem'i *müstağîşîn*: *Yâ ğıyâşe'l-müstağîşîn*. (IV/486. s.).

müstefâd: (< Ar.) istifâde olunmuş, añaşılmış Ş fâ'ide şûretiyle ḥâşıl olmuş, kazanılmış: *Vezîr-i nüktedân, düstûr-ı ehl-i 'ilm ü şâḥib-dil / Ki*

5331 Eserde: kütüb-ḥâne.

5332 Sünbûle, Nev-nihâlim.

ğalibdir zekāda fikri 'aql-ı müstefād üzre
(Nef'î: K. 44/23). (IV/486. s.).

müsteftî: (< Ar.) istiftā eden, fetvā isteyen, şer'an müşkiliñ hāl ü beyān edilmesini taleb eyleyen. (IV/486. s.).

müstefrig: (< Ar.) istifrāğ ettirici, çıkarıcı 'ilāç. (IV/486. s.).

müstefid: (< Ar.) istifāde eden, fā'idelenen, fā'ide bulan. Üslub-ı Fārisî üzere cem'i müstefidān. (IV/486. s.).

müstefiz: (< Ar.) istifāza eden, feyz alan, feyz bulan, feyzlenen. Ma'neviyyātda isti'māli ğalibdir. (IV/486. s.).

müstaḳbil: (< Ar.) istikbāl eden, karşılayan. Cem'i müstaḳbilin. *Müstaḳbiliyim eşk-i hurūşān ile fecriñ* (Nāci⁵³³³: 4). (IV/486. s.).

müstaḳbel: (< Ar.) istikbāl edilmiş, karşılanmış § zamān-ı ātî § 'ilm-i şarf ıstılāhında 'ātīye delālet eden fi'l demektir. Ekseriyā birinci, ikinci ma'nalarda kullanılır. (IV/486. s.).

müstaḳırr: (< Ar.) istikrār edici, eden; ber-karār olan. (IV/486. s.).

müstaḳriḫ: (< Ar.) istikrāḫ eden, ödünç para alan, borç eden. Cem'i *müstaḳriḫin*. (IV/486. s.).

müstaḳraḫ: (< Ar.) istikrāḫ olunmuş, borç ve ödünç alınmış şey: *meblağ-ı müstaḳraḫ, mebāliğ-i müstaḳraḫa*. Cem'i *müstaḳraḫāt*. (IV/486. s.).

müstaḳill: (< Ar.) istiklāl şāhibi, başlı başına olan, bir yere merbūṭ ve tābî' olmayan. Müstaḳillen = müstaḳill olarak, başlı başına olmak şüretiyle. (IV/486. s.).

müstaḳīm: (< Ar.) istikāmetle muttaşif, istikāmet şāhibi, doğru olan: *müstaḳīm adam, tarīḫ-i müstaḳīm, haṭṭ-ı müstaḳīm, huṭūṭ-ı müstaḳīme*. Müstaḳīmāne = müstaḳīm olana yakışacak şüretde. (IV/487. s.).

müstekbir: (< Ar.) istikbār eden, nefsinin büyük gören, büyüklenen. (IV/487. s.).

müstekriḫ: (< Ar.) istikrāḫ eden, murdār gören, tiksinen. (IV/487. s.).

müstekreh: (< Ar.) istikrāḫ edilmiş, murdār görülmüş, tiksiniilmiş. (IV/487. s.).

müstekrî: (< Ar.) istikrā eden, kirā ile tutan. *Müste'cir* ziyāde kullanılır. (IV/487. s.).

müstekşif: (< Ar.) istikşāf eden, keşf etmeye çalışan. (IV/487. s.).

müstelezz: (< Ar.) istilzāz olunmuş, hoş ve leziz görülmüş şey. Cem'i müstelezzāt = kendisinden lezzet alınan şeyler. (IV/487. s.).

müstelzim: (< Ar.) istilzām eden, lāzım gösteren, icāb eden, bā'is, sebep: *müstelzim-i cezā, müstelzim-i taqdīr*. (IV/487. s.).

müstemidd: (< Ar.) istimdād eden, meded ya'nī yardım isteyen. (IV/487. s.).

müstemirr: (< Ar.) istimrār eden, bir düziye uzayıp giden, ber-қarār olan, muttaşıl, dā'im. Müstemirren = müstemirr olarak bir düziye, dā'imā. (IV/487. s.).

müstemi': (< Ar.) istimā' eden, işiden, diñleyen. Müstemi'an = müstemi' olarak, işiderek. Cem'i *müstemi'in*. (IV/487. s.).

müstemlek: (< Ar.) istimlāk olunmuş, olunan; satın alınan mülk. Müstemleke = bir devlet cānibinden şüret-i maḥşuşada temellük ve taşarruf olunan kıt'a-i arāzi' demektir. Cem'i *müstemlekāt*. Fransızca *possession*. (IV/487. s.).

müstemend: (< Ar.) 'müte'ellim, endüh-nāk, ğamlı, tāsālı, ğam, keder, tāsa' ma'nāsına olan *müst* lafzıyla 'şāhib' ma'nāsını ifāde eden

mend edātından mürekkebirdir. Mecāzen 'hācet-mend' ma'nāsında kullanılır. Cem'i *müstemendān* feth-i tā ile yañlış okumamalı. *Girān gelmez vaқarı ehl-i feyziñ müstemendāne / Sebū-yı bāde mey-ḥ'ārān-ı*⁵³³⁴ *şevқа bār-düş olmaz* (Koca Rāğıb: G. 72/2). (IV/487. s.).

müstenid: (< Ar.) istinād eden, bir nesneyi sened tutup oña dayanan. Müsteniden = müstenid olarak. (IV/488. s.).

müstensiḥ: (< Ar.) istinsāḥ eden, yazılmış bir şey'in şüretini nüshasını çıkaran, kopya eden: *müstensiḥ makineler*. (IV/488. s.).

müstanṭık: (< Ar.) istinṭāk eden, şorup cevāb isteyen § cerā'imiñ fā'illerini meydāna çıkarmak için nizāmen lāzım gelen taḥḳikāt ve mu'āmelātı ifā eden maḥākim-i 'adliyyeye mensüb me'mūr-ı maḥşuş: *müstanṭık karar-nāmesi*. (IV/488. s.).

müstenir: (< Ar.) istinār eden, nūr alan, ziyā-dār, parlak. (IV/488. s.).

müstevcib: (< Ar.) sezā-vār, lāyık § *mücib* gibi sebep, vesile, bā'is. (IV/488. s.).

müstevda': (< Ar.) [müvelled] muḥāfaза etmek üzere bir māl

5334 Kāmüsta: maḥmūrān-ı.

kabûl eden adam. İştîlâhât-ı fıkhiyyedendir. (IV/488. s.).

müstevdî: (< Ar.) birine bir şey emāneten teslīm eden § vedī'a vaż' olunan yer. (IV/488. s.).

müstevfā: (< Ar.) dolğun, kāfī, yetecek derecede: *müstevfā ma'āş*. Müstevfī = 'istifā edici' demektir ki zamān-ı kadīmde emvāl-i emīriyyeyi tahşīl edenlerin 'unvānı idi. Īrān'da el-yevm o mişillū me'mūrların 'unvān-ı resmiyesidir. (IV/488. s.).

müstevlī: (< Ar.) istilā eden, bir memleketi bir maḥalli kuvve-i gālebe ile zabt eden § sirāyet eden, bir yeri yayılıp kaplayan, dağılan: *marāz-ı müstevlī, emrāz-ı müstevliyye, nezle-i müstevliyye*. (IV/488. s.).

müstevī: (< Ar.) düz, doğru, yaygın: *ḥaṭṭ-ı müstevī, eşkāl-i müsteviyye*. Saṭḥ-ı müstevī = düz yer. (IV/488. s.).

müstehcen: (< Ar.) çirkīn, kötü, fenā görülmüş; kabīḥ, ma'yūb, nā-sezā olan: *zikri müstehcen*. (IV/488. s.).

müstehzī: (< Ar.) istihzā eden, masharalığa alan, zevklenen, eglenen. Müstehziyāne = insanı istihzā edici olana lāyık şüretde. *Az olur dōstu müstehzīnīn* (Huz Mā Şafā). (IV/488. s.).

müstehlik: (< Ar.) istihlāk eden, şarf etmek şüretiyle tüketip bitiren. (IV/488. s.).

müstehlek: (< Ar.) istihlāk edilmiş, şarf etmek şüretiyle tükedilmiş, bitirilmiş: *erzāk-ı müstehlek*. (IV/488. s.).

müsecca': (< Ar.) seci'lendirilmiş, seci'li. "İbārede her cümleñiñ soñu birbirine uygun elfāz ile müretteb' demektir: *'ibāre-i müsecca'a*. (IV/489. s.).

müseccel: (< Ar.) sicile kayd edilmiş, deftere geçirilmiş, tescil kılınmış: *vukū'āt-ı müseccelle*. (IV/489. s.).

müsaḥḥar: (< Ar.) siḥir edilmiş, meftūn. Fi'l-aşl 'içi boşaldılmış, kof şey' ma'nāsındadır. (IV/489. s.).

musahḥir: (< Ar.) teshīr eden, itā'ate getiren, elde eden. (IV/489. s.).

musahḥar: (< Ar.) teshīr edilmiş, zabtla elde edilmiş § itā'ata getirilmiş, meclüb, münkād § iştîlâhât-ı kânūniyyede 'maḥkemeye gelmeyen müdde'ā 'aleyh için muḥākeme-i ğiyābiyye eşnāsında ta'yīn olunan vekīl' demektir: *vekīl-i musahḥir*. (IV/489. s.).

müsaḥḥan: (< Ar.) teshīn edilmiş, kızdırılmış, ısıdılmış. (IV/489. s.).

müseddes: (< Ar.) tesdīs edilmiş, altılı yapılmış, altıya iblāğ olunmuş § altıya taḫsīm edilmiş, altı dıl' ile maḥdūd şekl-i hendese § fenn-i 'arūz ıstılāhında 'her beyti altışar mışrā'dan mürekkeb manzūme' demektir. (IV/489. s.).

müserrec: (< Ar.) eger örülmüş, egerlenmiş, egerli: *esb-i müserrec*. (IV/489. s.).

müsrif: (< Ar.) isrāf eden, hadden aşkın ve lüzümsuz olarak şarf ve telef eden. Müsrifāne = müsrifçesine. (IV/489. s.).

musatṭah: (< Ar.) taṣṭīḥ edilmiş, düzlenmiş, yaşı: *küre-i musatṭaḥa*. (IV/489. s.).

musatṭar: (< Ar.) taṣṭīr olunmuş yazılmış. (IV/489. s.).

müs'id: (< Ar.) is'ād edici, mes'ūd ve baḥtiyār eden. Müs'ad = is'ād edilmiş, mes'ūd ve baḥtiyār kılınmış. (IV/489. s.).

müsaḫḫaf: (< Ar.) taṣḫīf edilmiş, üstü örtülmüş, ṭavanlı binā, dam. Cem'i olan müsaḫḫafāt = ıstılāḥāt-ı fıkhiyyeden olup 'müstaḡallātndan mā-'ādā ḥāne, ḥān, dükkān gibi üstü örtülü olan vakf-maḥaller, binālar' demektir. (IV/489. s.).

musakḫā: (< Ar.) saḫy edilmiş, şulanmış § taḥrīf ile 'muşakḫa' denilen ṭa'āmdır ki 'üzerine kıyma konulup et şuyu dökülerek pişirilmiş sebze' demektir. (IV/489. s.).

müskit: (< Ar.) iskāt edici, sükūt etdiren, şuşduran, ağız kapadan: *cevāb-ı müskit, su'āl-i müskit*. (IV/489. s.).

müskir: (< Ar.) sekr vèrici, vèren, sarḥōş eden. Küllü müskirin ḥarām = her müskir olan şey ḥarāmdır. Cem'i müskirāt = 'sekr vèrici şeyler, meşrübāt-ı kü'üliyye, sarḥōş eden içkilerin kâffesi' demektir. (IV/490. s.).

müsekkın: (< Ar.) teskīn eden, sükūn ḥāline getiren, yatışdıran § ıstılāḥ-ı tıbda ālām ve evcā'ı izāle eden, durduran 'ilāç ve devādaki ḥāşşaya ıtlāk olunur. (IV/490. s.).

müsellah: (< Ar.) teslīḥ edilmiş. Müselleḥan = silāhlı olarak. (IV/490. s.).

müselcel: (< Ar.) eczāsı zincīr-vārī birbirine muttaşıl olan, zincirleme bağlı bulunan § bir düziye, arḫa arḫa, şıralama. *Ol kadar kākūl-i dil-dāra şarıldı dil kim / Şeş cihetden*

gözüme zülf-i müselsel görünür
(Neccâr-zâde). (IV/490. s.).

musallî: (< Ar.) teslî' eden, birini
diğeri üzerine şataşdıran. (IV/490.
s.).

muşalla: (< Ar.) teslî' olunmuş,
biriniñ üzerine düşmüş, şataşmış,
ilişmiş, müte'arrız. (IV/490. s.).

müslim: (< Ar.) dîn-i mübîn-i İslâm
üzere bulunan, ehl-i İslâm olan.
Cem'i *müslimîn*. İmâmü'l-müslimîn
= halîfe-i zî-şân-ı İslâm olan zât-ı
şevket-simât hazret-i pâdişâhî.
Mü'enneşi *müslime*, cem'i *müslimât*.
(IV/490. s.).

müsellem: (< Ar.) teslîm olunmuş,
tapşırılmış, verilmiş § doğru olduğu
i'tirâf edilmiş § bilâ-i'tirâz inkıyâd
edilmiş, boyun eğilmiş. Cem'i olan
müsellemât = 'şıhhati teslîm
olunmuş, âşikâr bulunmuş olan
huşûşât; muhâtabıñ i'tirâf ettiği
kažiyyeler' demektir. *Aña mahşûş u*
müsellemdir hem / Mû-be-mû cümle
umûr-ı 'âlem (Hâkânî: 24). (IV/490.
s.).

müsellim: (< Ar.) teslîm eden,
tapşırın, veren § 'eski zamânda bir
kazânıñ, bir şehriñ umûr-ı idâresine
ve zabt u rabtına taraf-ı devletden
me'mûr olan ve şimdiki kazâ kâ'im-

i maqâmları mertebesinde bulunan
zevâta' dênilirdi. (IV/490. s.).

müslimân: (< Ar.) İslâm dîninde
bulunan her ferde ıtlâk olunur.
Lisânımızda muhâverâtta telaffuzu
bu şüretde ve isti'mâli müfred
hükümündedir. Nazımda feth-i *sîn* ve
sükûn-ı *lâm* ile kullanılır.
Müslimânân tarzında cem'lenir. Bu
kelimenin üslûb-ı Fârisî üzere
müslim'iñ cem'i olduğunu beyân
edenler bulunduğu gibi 'aksini
iddi'â edenler dañi mevcûd
olduğundan aşlını ta'yîn için ciddî
tettebbu'ât ve tedkîkât-ı mahşûşa
icrâsı iktizâ eder. (IV/490. s.).

musamma: (< Ar.) ıstılâh-ı 'arûzda
'beyitleri ekseriyyet üzere kâfiyeler
dört cüz'den müteşekkil olan nazım'
demektir. (IV/491. s.).

müsemmâ: (< Ar.) tesmiye edilmiş,
isim verilmiş, ad konulmuş.
Müsemmâ bi'n-naķîz = 'naķîzi,
zıddı, aksi ile tesmiye olunmuş'
demektir. *Endûh ise ism-i bî-*
müsemmâ (Mu'allim Nâcî⁵³³⁵: 1).
(IV/491. s.).

müsin: (< Ar.) yaşlı. Mü'enneşi
müsinne. (IV/491. s.).

müsned: (< Ar.) isnād edilmiş nisbet edilmiş § 'ilm-i naḥv işlālında diğer bir kelimeye isnād ile irād olunan kelime, kelām, ḥaber. Müsnedün-ileyh = naḥvde maḥall-i isnād olan kelime, mübtedā. Ḥaṭṭ-ı müsned = qadīmen Yemen'de müsta'mel yazı. (IV/491. s.).

müsevid: (< Ar.) tesvīd eden, kaleme alan, inṣā eden, kاتب. Cem'i *müsevidīn*. (IV/491. s.).

müsvedde, müsevedde: (< Ar.) bir mādde hakkında mu'aḥḥaran tebyīz edilmek ve ondan evvel icāb-ı ḥāle göre maḥv ve işbāt olunmak üzere kaleme alınan varakaya ıtlāk olunur. Bunun bu ma'nāda isti'mālī mecāzendir. Ma'nā-yı aṣlīsi 'siyāhlanmış' demektir. Bu lafzların her ikisi de isti'māl olunmuş ise de birincisi daha ziyāde qarīn-i şavābdır, daha çok kullanılır. Birincinin cem'i *müsveddāt* ikincinin cem'i *müsevedāt*'dır. (IV/491. s.).

müşil: (< Ar.) ishāl edici, mi'de veya bağırsaqları taḥhīr eden 'ilāç. Cem'i *müşilāt*. (IV/491. s.).

müseyyeb: (< Ar.) işinde ihmāl eden, işine bakmayan, tenbel, üşengen. (IV/491. s.).

müşābih: (< Ar.) beñzeyici, beñzeyen; bir şey'in naẓīri, eşi. (IV/491. s.).

müşābihet: (< Ar.) müşābihlik, beñzemek, naẓīr olmak: *iki yazınıñ yek-dīgere müşābiheti*. (IV/491. s.).

müşāteme: (< Ar.) sövüşmek, birbirine sövüp şaymak. (IV/491. s.).

müşācere: (< Ar.) nizā' edişmek, çekişmek; ağaç ile vuruşmak. (IV/491. s.).

müşār: (< Ar.) işāret olunmuş, gösterilmiş. Müşārün-bi'l-enāmīl, müşārün-bi'l-benānı = 'parmakla işāret olunan, gösterilen, meşhūr, ma'rūf' demektir. Müşārün-ileyh = kendisine işāret olunmuş, olunan, ismi yukarıda geçen. İş-bu ta'bīr resmiyyātda İstanbul pāyeliler ile Ferikler, rütbe-i ulā ricālī, Rūm ile beylerbeyi pāyelileri ve bunların mā-fevkī bulunanlar ḥaḳḳlarında ve ḥuşūşiyyātda meziyyetli zevāt ḥaḳḳında kullanılır. (IV/491. s.).

müşārik: (< Ar.) ortak olucu, iştirāk edici, eden. (IV/492. s.).

müşāreket: (< Ar.) ortaklaşmak, birine şerīk olmak, ortaklık. (IV/492. s.).

müşā': (< Ar.) 'işā'a olunmuş § işlāl-ı fıkıhda 'ḥıṣāş-ı şāyī'ayı ḥāvī olan şey' demektir. (IV/492. s.).

müşā'are: (< Ar.) şî'r söyleşmek, iki şā'ir birbirine karşı şî'r söylemek. (IV/492. s.).

müşāfehe: (< Ar.) yüz yüze, ağız ağıza söyleşmek lağırdı etmek. (IV/492. s.).

müşākele: (< Ar.) birbirine uygun gelmek; şekilce bir olmak, beñzemek. (IV/492. s.).

müşāvir: (< Ar.) istişāre ve müzākere edici, eden: *hukūk müşāviri, tabīb-i müşāviri*. Cem'i *müşāviri*. (IV/492. s.).

müşāvere: (< Ar.) meşveret etmek, müzākere şüretiyle 'aql ve re'y danışmak. Nazımda *müşāveret* şüretinde kullanılır. Fransızcası *consultation*'dur. Cem'i *müşāverāt: müşāveret-i kânūniyye, müşāverāt-i tıbbiyye*. (IV/492. s.).

müşāhid: (< Ar.) müşāhede edici, göz ile görücü. Cem'i *müşāhidin*. (IV/492. s.).

müşāhede: (< Ar.) bir şeyi göz ile görmek, rü'yet. Cem'i *müşāhedāt*. Müşāhed = 'göz ile görülmüş' demektir. (IV/492. s.).

müşāhere: (< Ar.) aylıkla tutmak. Müşāhereten = aylıklı olarak. (IV/492. s.).

müşebbek: (< Ar.) teşbîk edilmiş, eczāsı balık ağı ve pencere kafesi gibi olarak. (IV/492. s.).

müşebbeh: (< Ar.) teşbîh edilmiş, beñzedilmiş § mu'ādil, şebîh, beñzer. Şıfat-ı müşebbehe = fi'lden müştak ism-i fā'il. İsm-i fā'il ile beynlerindeki fark ism-i fā'ilde hudūs, şıfat-ı müşebbehede şubūt ma'nāsı bulunmasıdır. Ya'nî ism-i fā'illeriñ medlülü *vurmak, gülmek* gibi ef'al ve aḥvāl nev'inden olan ve şıfat-ı müşebbeheleriñ medlülü ise darlık, genişlik gibi evşāf nev'inden bulunan şeylerdir. (IV/492. s.).

müşebbehün-bih: (< Ar.) kendisine beñzer, mültebis olan. (IV/493. s.).

muşt: (< F.) taḥrîfle 'mušta' denilir ki 'yumruk, toḡat' demektir. § Mecāzen 'avuç' ma'nāsında da kullanılır. Muşt-zen = yumruk vuran, pehlivān. *Hele insin bir iki muşt-ı girān eñsesine / Ne ağırbaşı olur baḡ o sebük-ser dēdiḡiñ* (Mu'allim Nācī⁵³³⁶: 11). (IV/493. s.).

müştāk: (< Ar.) iştıyāklanmış, iştıyāklı, ārzū şāḡibi. Müştākāne = müştāk olana yakışacak şüretde. Cem'i *müştākīn*, üslub-ı Fārisī üzere

müşṭakān şüretinde de cem'lenir.
(IV/493. s.).

müştebih: (< Ar.) iştibāh edici,
şübhelenen, şübheli. (IV/493. s.).

müştedd: (< Ar.) iştidād etmiş, şiddet
bulmuş, şiddetlenmiş: *Nedir gönülde
bu sevdā ki dā'imā müştedd* (Şafā).
(IV/493. s.).

müşterek: (< Ar.) iştirāk olunmuş,
ortaklaşa taşarruf ve isti'māl olunan
şey: *mülk-i müşterek, māl-i müşterek*. Ş
Birkaç şey'e veyā şahşa müte'allik:
müşterekü'l-mefa'a. Müşterekü'l-
mizān = dāhil-i kıyās, ölçüye gelir.
(IV/493. s.).

müşterik: (< Ar.) mehmūm, kendi
kendine söylenen adam. Farīzatü'l-
müşterike = mīrāsa müte'allik bir
mes'ele-i şer'iyyedir. (IV/493. s.).

Müşteri: (< Ar.) seyyārātdan bir
kevkeb ismidir ki nām-ı diğeri
Bercīs'dir. Ehl-i tencīm 'inde
buña 'sa'd-ı ekber, kādī-i felek'
denilir. Ş İştirā eden, satın alan.
Cem'i *müşteriin*. *Ma'rifet iltifāta
tābi'dir / Müşterīsiz metā' zāyi'dir*
(Mu'allim Nācī⁵³³⁷: 34). (IV/493. s.).

müşterā: (< Ar.) iştirā olunmuş, satın
alınmış: *'abd-i müşterā, māl-i müşterā,
mülk-i müşterā*. (IV/493. s.).

müşṭa'il: (< Ar.) iştī'āl eden,
yalınlayan, parlayıp alevlenen.
(IV/493. s.).

müşṭağil: (< Ar.) iştigāl eden, meşğul
olan, iş ile uğraşan. (IV/493. s.).

müşṭakḳ: (< Ar.) iştikāk etmiş,
beynlerinde ma'nā ve terkīb
cihetiyle münāsebet ve şığa cihetiyle
muğāyeret olmak üzere diğ
kelimeden iḥrāc olunmuş kelime.
Cem'i *müşṭakḳāt*. (IV/493. s.).

müşteki: (< Ar.) iştikā edici, şikāyet
eden Ş vukū' bulan bir cürmden
kendisini mutazarrır 'add ederek bir
müstantıḳ veyā mahkeme
huzūrunda da'vā-yı şahşı ikāme
eden. Müştekiyāne = müşteki olana
yakışacak şüretde. (IV/493. s.).

müştekā: (< Ar.) iştikā edilmiş, şikāyet
olunmuş: *mādde-i müştekā*. Müştekā-
'anh = kendisinden şikāyet olunan
kimse. (IV/494. s.).

müştemil: (< Ar.) iştimāl eden,
bürüyüp örtmüş, içine almış,
kaplamış olan. (IV/494. s.).

müştemelāt: (< Ar.) bir şey'e tābī' ve
müte'allik olan nesneler.
Lisānımızda bir ḥāneniñ levāḥiki ve
bir binānıñ fer'leri' ma'nāsında
kullanılır. Müfredi olan *müştemel*
kullanılmaz. (IV/494. s.).

müşte: (< Ar.) hançer, bıçak kabzası gibi avuç ile tutulacak şey § sirâc ve pâpûççu eşnafının kullandıkları ağaçdan veyâhūd ma'dendem ma'mül ve şapı kendisinden ya'nî yek-pâre olan tokmak. (IV/494. s.).

müştehir: (< Ar.) istihâr etmiş, şöhret bulmuş: *Faẓl u kemâl ile müştehir*. (IV/494. s.).

müştehî: (< Ar.) iştehâlî, istekli, ârzü edici. (IV/494. s.).

müştehâ: (< Ar.) iştehâ edilmiş, istenilmiş. Müştehiyyât = eşyâ-yı mergûbe, ârzü edilen şeyler. (IV/494. s.).

müşti: (< Ar.) bir avuç, avuç dolusu miqdârı. (IV/494. s.).

müşeccer: (< Ar.) üzerine ağaç ve dal budak resimleri nakş olunmuş kumâş § ağaç gibi dallı budaklı resim. (IV/494. s.).

müşahhaş: (< Ar.) teşhîş edilmiş, tanımlı § şahış hâline getirilmiş, tecessüm etdirilmiş. (IV/494. s.).

müşeddid: (< Ar.) teşdîd edici, şiddetlendirici, şiddet veren: *müşeddid-i cezâ, esbâb-ı müşeddide*. (IV/494. s.).

müşedded: (< Ar.) teşdîd edilmiş, şiddetlendirilmiş, şiddet verilmiş § seddeli, üzerine şu (ؤ) işâret

konulmuş: *hurûf-ı müşeddede, harf-i müşedd*. (IV/494. s.).

müşerrah: (< Ar.) teşrîh olunmuş, açılmış. (IV/494. s.).

müşrif: (< Ar.) bir şey'e üstten bakıp muṭṭali' olan § yüksek yere çıkan, yükselen § mâ'il ve müsta'idd ve yakın olan. Lisânımızda yalnız soñ ma'nâda kullanılır: *müşrif-i harâb*. (IV/494. s.).

müşerref: (< Ar.) şereflenmiş, şereflendirilmiş, kendisine şeref verilmiş: *idrâkiyle müşerref olduğumuz şehr-i şıyâm*. (IV/494. s.).

müşerrik: (< Ar.) işrâk eden, Cenâb-ı Hakk'a şerîk koşan. Cem'i *müşrikîn*. (IV/494. s.).

muşt: (< Ar.) tarağ. Fârisîsi *şâne'*dir. § Çülhaların 'tarağ' dedikleri âlet. Cem'i *emşât, mışât*. Muşâtü'l-kadem = ayak parmaklarıyla ayak bileğinin arasında bulunan ve 'ayak tarağı' denilen maḥall. Muştü'l-yed = el parmaklarıyla el bileklerinin arasında bulunan ve 'el tarağı' denilen maḥall. Mušta = bi'l-hâşşa saç tarağı. (IV/494. s.).

müş'ir: (< Ar.) iş'âr eden, yazmak süretiyle bildiren. (IV/495. s.).

müsa'sa': (< Ar.) şa'sa'lı, parlak, gösterişli. (IV/495. s.).

müşfik: (< Ar.) şefkat eden, esirgeyip mürüvvet gösteren, şefkatli: *āb-ı müşfik, vālide-i müşfikkiye*. Müşfaḳāne = müşfik olana yakışacak şüretde. *İltifāt-ı müşfikāne, evzā-ı müşfikāne*. (IV/495. s.).

müşk: (< F.) 'müsk' denilen ki güzel kokulu şey ki diyār-ı ÇİN ü Hoten'de yetişen āhūlarıñ nāfıdır. *Müsk* bunun mu'arrebidir. Kesr-i mīm ile de luḡatdır. Hatta muḥāverātde ekseriyā kesr-i mīm ile 'misk' denilir. Müşk-efṣān, müik-feṣān = misk saçıcı, saçan. Müşk-bār = misk yağdıran, ta'tīr eden, misk kokulu. Müşk-ālūd = müške bulaşmış, miskli. Müşk-fām = misk renkli, siyāh. Müşk-fürüş = misk satan, 'atṭār, misk yağcısı. Müşkīn = miskli, misk kokulu; siyāh renkli şey. Müşkīn-çāh, müşkīn-çeh = ba'zı güzelleriñ yüzlerinde bulunan siyāh ben. Müşkīn-sinān = uzun siyāh kirpik. Müşkīn-külāh = dil-berleriñ siyāh saçları. Müşk-bīd = sultānī söğüt ağacı ki çiçeği güzel kokar. 'Acem söğüdü' de dērler. Bu nāmı 'ūd ağacına 'atf edenler de var ise de doğru degildir. *Gözüm-den merdüm-āsā ḫāl-i rū-yı dil-rübā çıkmaz / Süveydā-veş dilimden fikr-i zülf-i*

müşk-sā çıkmaz (Neylī: G. 90/1). (IV/495. s.).

müşekkek: (< Ar.) teşkik olunmuş, şekke düşürülmüş, şekli, şübheli olan. (IV/495. s.).

müşkek: (< F.) 'Arabīde 'su'd' denilen ve mu'ālecātde kullanılan bir nev' otuñ köküdür ki ḡāyetle güzel kokar. (IV/495. s.).

müşkil: (< Ar.) işkalli, güç, çetin. *Kolay*'ıñ zıddı: *emr-i müşkil, meşālih-i müşkil*. Ġayr-i müşkil = 'müşkil degil, kolay' demekdir. Müşkilāt = mevānī', güç ve çetin olan şeyler, işler. Ḥallāl-i müşkilāt = 'müşkilleri ḫall edici, açıcı' demekdir. *Kāf*'ıñ zammıyla telaffuzu ḡalaṭdır. (IV/495. s.).

müşekkel: (< Ar.) teşkīl edilmiş, şekillendirilmiş, şekil verilmiş Ş iri, kocaman, şekli gösterişli: *müşekkel bir adam*. (IV/496. s.).

müşkil-pesend: (< F.) müşkil begenici, güç çetin şeyden ḫōşlanan, olur olmaz şeyi begenmeyen, her şeyi güçlülle begenen adam. Cem'ī *müşkil-pesendān*. Müşkil-pesendāne = müşkil-pesend olana yakışacak şüretde. (IV/496. s.).

müşkil-ter: (< F.) pek müşkil, pek güç.

Müşkil-terīn = eñ müşkil, eñ çetin.

Müşkil-terīn-i umūr. (IV/496. s.).

müşkil-güşā(y): (< F.) 'müşkil açıcı,

açan ya'nī müşkil olan mes'eleleri,

şeyleri hall ve tesviye eden'

demektir. Cem'i *müşkil-güşāyān.*

(IV/496. s.).

müşkīn: (< F.) miskden, miskli, hoşkulu

Ş siyāh renkli, kapkara şey: *Zīr-i*

la'linde o hāl-i müşkīn / Bir Habeş dil-

beridir cāna yakın (Neylī: By. 64).

(IV/496. s.).

müşemmes: (< Ar.) güneşe serilmiş,

güneşe tutulmuş, kurutmak için

güneşe tutulmuş yāhūd konulmuş Ş

güneş degmiş, güneş vurmuş. *Zülf-i*

zerrīn yāhūd gīsū-yı zer-tār

maḳāmında (gīsū-yı meşemmes)

gibi ma'nāsız bir ta'bīrīn bir zāt

tarafından isti'māl edildiğini ba'zı

luḡāt kitāblarındaki tenbīh ve

ihtārdan añladım. Bu kadar

ma'nāsız, münāsebetsiz ta'bīrātı

kullanan muṭlaḳā üslūb-ı lisān-ı

'Osmānīye ve edebiyāt-ı şarkıyyeye

vāḳıf olmayan 'aceze-i

muḳallidīnden biri olmalıdır.

(IV/496. s.).

muşamma': (< Ar.) teşmī' edilmiş,

erimiş bal mumuna yatırılmış bez.

Beynel-'avam taḥrīf ile 'muşamba'

dēnilir. Muşamma'-i ṭibbī = iştīlāḥ-ı

ṭıbdā 'üzerine mü'eşşir bir terkīb-i

devā'ī sürülerek ihzār olunan 'ilāçlı

bez veyā kāğıdlar' demektir ki

lisān-ı nāsda *yakı* diye ma'rūfdur.

Muşamma'-ı ticārī = balyalara

şarılan ziftli ḳalın bez. (IV/496. s.).

müşme'iz: (< Ar.) şıkılan, bir şeyden

istikrāh ile cānı şıkılan, nefret eden.

(IV/496. s.).

müşennef: (< Ar.) küpe ṭakılmış, küpe

ile müzeyyen olan. (IV/497. s.).

müşevveş: (< Ar.) teşvīş edilmiş,

ḳarmaḳarışık, bozuk düzen: *Dīde*

pür-āb, dil pür-āteşdir / Zāhir ü

bāṭınım müşevveşdir (Hāletī: K. 2/10).

(IV/497. s.).

müşevvik: (< Ar.) teşvīḳ eden, şevḳ ve

ḡayrete getiren, ḡayretlendiren.

Cem'i *müşevvikīn.* (IV/497. s.).

müşevvek: (< Ar.) dikenli. Müşvike =

dikenli ağaç. (IV/497. s.).

müşhid: (< Ar.) işhād eden, şāhid

getiren. (IV/497. s.).

müşeyyed: (< Ar.) teşyīd edilmiş,

yüksek ve metīn yapılmış:

müşeyyedü'l-erkān. (IV/497. s.).

müşeyyid: (< Ar.) bināyı refī' ve metīn

inşā eden. (IV/497. s.).

müşîr: (< Ar.) fi'l-aşl 'işâret edici' ma'nâsınadır. Ma'nâ-yı ıstılâhîsi 'umûr-ı devletde emir ve işâret eden' demektir. Silk-i 'askerîde eñ şoñ rütbeyi ihrâz eden zâta ıtlâk olunur. Müşîrâne = 'müşîrcesine, müşîre yakışacak şûretde' demektir. Müşîriyyet, müşîrî = müşîrlik. Rütbe-i müşîriyyet = merâtib-i mülkiyyeden *vezâret* rütbesine mu'adildir. Üslûb-ı Fârisî üzere müşîrân şûretinde cem'lenir: *müşîrân-ı 'izâm. Dilîr-i şaf-şikendir Erdşîr-i şîr-efgendir / Müşîr-i mü'temendir müsteşar-ı kâr-fermâdir* (Nef'î: K. 48/5). (IV/497. s.).

muşâb: (< Ar.) 'işâbet etmiş, hedef ittiḥâz ile vurulmuş' demek ise de 'muşîbete uğramış, kazâ-zede veyâḥûd sakat olmuş, ḥasâr ve zarar görmüş' ma'nâsında kullanılır: *kaḥṭ ile muşâb olan ahâlî. Cem'î müşâbîn.* (IV/497. s.).

muşâbere: (< Ar.) şabır ve taḥammül etmek. Nazımda *muşâberet* şûretinde isti'mâli câ'izdir. (IV/497. s.).

muşâhib: (< Ar.) şöḥbet edici, eden Ş Selâṭîn-i 'izâm ḥazerâtının ḥidmet ve şöḥbet-i seniyyeleriyle şeref-yâb olan zevât ve bendegân: *başmuşâhib-i ḥazret-i şeh-r-yârî, muşâhib-i ḥazret-i*

pâdişâhî. Fârisî cem'î muşâhibân. (IV/497. s.).

muşâḥabat, muşâḥabe: (< Ar.) birbiriyle hem-dem olmak, şöḥbet etmek, konuşmak: *muşâḥabat-ı döstâne.* (IV/497. s.).

müşâdere: (< Ar.) cerîme şûretiyle bir şahşıñ emvâl ve eşyâsını zabt etmek: *Eşḥâş yedinde tutulan eşyâ-yı memnû'a niẓâmen müşâdere olunur.* (IV/497. s.).

müşâdif: (< Ar.) râst gelen, önüne çıkan, karşı gelen: *müşâdif-i nazar-ı diḳḳat. || Oldukça müşâdif baña cânânlanıyor / Hâlâ beni etvârına 'âşık şanıyor* (M. Nâcî⁵³³⁸: R. 5). (IV/498. s.).

müşâdefe: (< Ar.) râst gelmek, teşâdüf etmek, önüne çıkmak. (IV/498. s.).

muşâdaḳat: (< Ar.) şıdk ile döstlük etmek, döstlaşmak, doğru mu'amelede bulunmak: *âşâr-ı muşâdaḳat.* (IV/498. s.).

müşâdeme: (< Ar.) iki şey birbirine çarpmak, çarpışmak, vuruşmak: *müşâdeme-i sefâ'in.* Cem'î *müşâdemât.* Müşâdemât-ı bahriyye = iş-bu ta'bîr deñiz muḥârebe ve kavgâları ḥükmünü mutazammındır. (IV/498. s.).

muşāri': (< Ar.) güreş tutucu, güreşçi, pehlivān: *muşāri'-i meşhūr Kara Pamuk*. (IV/498. s.).

muşāra'a: (< Ar.) iki şahış birbiriyle güreşmek, güreş tutmak. (IV/498. s.).

muşāfāt: (< Ar.) biriyle hālişāne dōstluk etmek, meveddet-i şāfiyede bulunmak. (IV/498. s.).

muşāfaha: (< Ar.) 'eşnā-yı telākkīde iki adam birbiriniñ ellerini tutmak' ya'nī 'dōstāne el tutuşmak' ma'nāsınadır. Sünen-i seniyye-i hāzret-i peygamberīden olan musafāhayı 'ādet-i ġarbiyyeden olmak zann ve i'tibāriyle icrā etmek pek büyük eşer-i cehāletdir. Ġarbiyyūnuñ 'ādet-i 'Arab'a ittibā' etdikleri müteḥakkıktandır. (IV/498. s.).

muşāliḥ: (< Ar.) ıstīlāḥāt-ı fıkhiyyedendir. Muşāliḥe eden, 'aḳd-ı şulḥ eden. Muşāliḥün-'aleyh = şulḥ için vērilecek şey ki 'bedel-i şulḥ' denilir. Muşāliḥün-anh = iddi'ā ve taleb olunan şey ki 'müdde'ā-bih' demektir. (IV/498. s.).

muşāliḥa: (< Ar.) 'şulḥ edişmek, iki taraf kavgā ve nizā'ı terk ederek

barışmak, uzaklaşmak, uyuşmak' ma'nāsınadır. (IV/498. s.).

muşāheret, muşāhere: (< Ar.) 'kız alarak damad olmak şüretiyle hışımlık, güveylikle karābet' demektir. (IV/498. s.).

muşāyefe: (< Ar.) 'yazlığına pazarlık etmek, yaz gelince muḳāvele edip kışa kadar ücretle tutmak' ma'nāsınadır. Yıllığa tutmağa 'mu'āveme', aylığa tutmağa 'müşāhere' bir günlüğe tutmağa 'müyāveme' denilir. (IV/498. s.).

muşabbag: (< Ar.) 'boyanmış, boyalı' demektir. (IV/499. s.).

muşahḥih: (< Ar.) taşḥih edici, eden, derece-i şihḥata ērdiren. Ekşeriyā maṭba'alarda tertīb-i sehvelerini taşḥih eden zevāta ıtlāk olunur. Cem'i *muşahḥihīn*. *İki tārīḥ-i ra'nā*⁵³³⁹ *yazdı kilik-i geṣher-eşşānı / Bu dīvāna muşahḥih Zā'ik-i fersūde-efkārın* (Şeyḥ Zā'ik: Tar. 130/6). (IV/499. s.).

muşahḥah: (< Ar.) taşḥih edilmiş, şihḥat üzere düzeldilmiş, yañlışı doğrudulmuş: *muşahḥah bir nüsha, muşahḥah bir varaka*. (IV/499. s.).

Muşhaf: (< Ar.) Qur'ān-ı 'azīmü's-şāna ıtlāk olunur. Fi'l-aşl 'şahīfelenmiş, şuhufu ḥāvī yazı ve levḥa'

5339 Dīvāna: rengin.

ma'nāsınadır. Cem'i muşāhif:
muşāhif-i şerīfe. (IV/499. s.).

muşahhāf: (< Ar.) taşhīf olunmuş,
ḥaṭā'en tağyīr olunmuş § harfleriniñ
noktaları tebdīl olunarak ma'nāsı
büsbütün değıştirilmiş kelime ve
kelām. (IV/499. s.).

muşaddar: (< Ar.) taşdīr edilmiş,
dībācelenmiş. Fuzūlī'niñ: "Münşī-i
ḥikmet⁵³⁴⁰ ki çekmiş ḥāme-i ḥikmet
niğār (K. 12/1)" mısrā'ıyla maşdar
olan kaşīdesi⁵³⁴¹. (IV/499. s.).

muşaddi': (< Ar.) taşdī' eden, baş
ağrıdan, baş ağrısı vèren. Muşadda'
= taşdī' edilmiş. (IV/499. s.).

muşaddık: (< Ar.) bir şey 'doğrudur
gerçekdir' diye taşdīk edici, eden;
kelāmıñ şıḥhatini te'yīd eden.
(IV/499. s.).

muşaddak: (< Ar.) taşdīk edilmiş,
gerçekdir denilmiş, şıḥhati te'yīd
kılınmış § resmen taşdīk olunmuş,
mühür gibi bir 'alāmet-i taşdīk vaż'
edilmiş. (IV/499. s.).

muşirr: (< Ar.) ısrār edici, bir fikir ve
re'ye veyāḥūd bir ḥuşuş ve
māddede ayak direyip 'inād eden,
sözünden dönmeyen. Muşirrāne =

'inād ve ısrār edene münāsib
görülecek şüretde. (IV/499. s.).

muşarraḥ: (< Ar.) taşrīḥ edilmiş,
açıktan açığa beyān kılınmış, şariḥ
ve 'ayān gösterilmiş. Muşarraḥan =
muşarraḥ olarak. (IV/499. s.).

muşarra': (< Ar.) 'taşrī' edilmiş,
mısrā'landırılmış' demektir ki
birinci beyti hem-kāfiye iki
mısrā'dan mürekkeb olan nazma
ıtlāk olunur: *kaşīde = maṭla'ı muşarra'*
olarak on beşden ziyāde bir kāfiye üzere
söylenilmiş beyti ḥāwī olan şī'rdir
(*Mecmū'a-i Mu'allim Nācī*, 57).
(IV/499. s.).

muşrif: (< Ar.) [müvelled] ıstīlāḥ-ı
tıbda hücum-ı dem-i ahlāt ile düçar-
ı maraz olan 'uzvu şifā-yāb etmek
içün kullanılan kuru ḥacāmat,
ḥardal kâğıdı ve yakısı gibi şeylere
ıtlāk olunur ki hücumu şarf ve
taḥvile ḥidmet eder. (IV/500. s.).

muştabır: (< Ar.) ıstībār eden, sıkıntıya
şabır ve taḥammül edip dayanan.
(IV/500. s.).

Muştafā: (< Ar.) ıstīfā edilmiş, güzīde,
seçilmiş § Mefḥar-ı mevcūdāt
'aleyhi ekmelü't-taḥiyyāt efendimiz
ḥazretleriniñ diğèr ism-i şerīfleri:
Muḥammedü'l-muştafā. Muştafavī =
'Muştafā'ya mensüb' demektir.

5340 Dīvānda: kudret.

5341 Kasīde Der-Tavsif-i Bağdād ve Medh-i Sultān Süleymān.

*Şanmañ*⁵³⁴² *bizi kim beste-dil-i nefis-i ğavīyiz / Hāk-i kadem-i ‘āl-i ‘ābā Muştafavīyiz* (Şeyh Gâlib: Mūs. 3/1). (IV/500. s.).

muştalah: (< Ar.) ta‘bīrāt-ı ğarībe ve ıstīlāhāt u kelimāt-ı muğlakadan mürekkeb ve sâdelikte külliye ‘ārī tekellüflü ‘ibāre ve ifādeye ıtlāk olunur. Muştalahī ve muştalih = ‘ıstīlāh-perdāz, o mişillū ta‘bīrāt-ı ğarībe ve muğlağa ile söz söyleyen’ demektir. (IV/500. s.).

muşağğar: (< Ar.) taşğīr edilmiş, küçüldülmüş, küçük yapılmış Ş ism-i taşğīr hâline konulmuş. (IV/500. s.).

muşaffaf: (< Ar.) taşfīf edilmiş, şaf şaf dizilmiş, şaf hâline konulmuş. (IV/500. s.).

muşaffā: (< Ar.) taşfiye edilmiş, şāfī ve duru kılınmış, süzülmüş: ‘*asel-i muşaffā, mā-yı muşaffā*. ‖ *Muḥabbet bezminiñ nüş etmeyen cām-ı muşaffāsın / Çeker gerdün-ı dūnuñ günde yüz biñ türlü ğavğasın* (Şemsī Paşa); *Bir bāde ki şerbet-i muşaffā / Mānende-i sirke baldan ahlā* (Ekrem⁵³⁴³: 9). (IV/500. s.).

muşalleb: (< Ar.) şalābet verilmış, katılaştırılmış Ş hāç, şalīb gibi çapraz ve hāç resminde olan şey. (IV/500. s.).

muşlih: (< Ar.) ıslāh edici, eden; nesneniñ neķāyıs u ‘uyūbunu izāle ile iyi hāle getiren Ş kavğāsız ıslāha ğayret eden, şulh ile düzeltmeye çalışan. Cem‘i muşlihūn = da‘vāları, da‘vācıları şulh ile faşl edip barışdıranlar. (IV/500. s.).

muşallī: (< Ar.) namāz kılan, namāza devām eden: *Filān pek muşallī ve muttakī adamdır*. (IV/500. s.).

muşallā: (< Ar.) fi‘l-aşl ‘namāz kılacak maḥall’ demektir. Lisānımızda ekseriyā ‘cenāze namāzı kılmağa maḥşūş üstü açık maḥall’ ma‘nāsında kullanılır: *muşallā taşı*. (IV/500. s.).

muşammet: (< Ar.) içi boş, kof olmayan şey. Hurūf-ı muşammete = (م, ر, ب, ن, ف, ل) harflerinden mā-‘adā olan harfler. (IV/501. s.).

muşammem: (< Ar.) ‘taşmīm edilmiş, şūret-i kaṭ‘iyyede niyet olunmuş, icrāsına kaṭ‘iyyen qarār verilmış’ demektir: *Sūr-ı lūtānıñ bu hafta icrāsı muşammemdir*. ‖ *İşitmekle mücerred lutf-ı tab‘ıñ / Edā-yı medḥiñ olmuşdu*

5342 Dīvānda: şanma.

5343 Latife.

muşammem (Nef'î: K. 48/37).
(IV/501. s.).

muşanna': (< Ar.) taşnî' edilmiş, hüner ve ma'rifetle ustalıklı yapılmış, şan'atlı şey § sâhte olarak yapılmış, uydurulmuş: *küre-i muşannā'a, muşannā' bir sâ'at.* || *Bu rivāyet muşannā'dır.* (IV/501. s.).

muşannif: (< Ar.) yeñiden kitāb te'lîf eden, kitāb yapan: *muşannif-i şāhib-i iktidār.* Cem'i *muşannifîn.* (IV/501. s.).

muşannef: (< Ar.) taşnîf edilmiş, yapılmış kitāb. Cem'i muşannefāt = yapılmış kitāblar. *Muşannefāt-ı eslāf.* (IV/501. s.).

muşavvit: (< Ar.) taşvît eden, seslenen, sesi çıkan şey: *hurūf-ı muşavvite.* (IV/501. s.).

muşavvir: (< Ar.) taşvîr eden, şüret veren, şürete koyan § tersîm eden, ressam. Muşavvirāne = taşvîr ediciye yakışacak şüretde. Cem'i 'Arabî *muşavvirîn*, Fārisî *muşavvirān.* (IV/501. s.).

muşavver: (< Ar.) taşvîr edilmiş, şüret verilmiş, şüreti yapılmış § tersîm edilmiş, resimli: *muşavver gazete, cerîde-i muşavvere.* || *Sensin ol rūḥ-i muşavver ki olur hem-vāre / Yād-i mecmū'a-i ḥüsniñle perişān diller*

(Nā'ili-i Qadīm: G. 109/2). (IV/501. s.).

muşîb: (< Ar.) işābet eden, doğruca vurup erişen, rāst gelen: *sehm-i muşîb.* § Fi'l ve kavilde şavāba teşādüf eden: *qarār-ı muşîb, muṭāla'a-ı muşîbe.* (IV/501 s.).

muşîbet: (< Ar.) insāna işābet eden kazā, belā, felāket, derd. Muşîbet-zede = 'muşîbete dūcār olmuş' demektir. Cem'i *meşā'ib.* (IV/501. s.).

muşaykal: (< Ar.) muşkala ile cilālanmış, cilālî, parlak. (IV/501. s.).

mużādd: (< Ar.) zıdd, muḥālîf olan, te'sîrine karşı koyan: *mużādd-ı ta'affün.* (IV/501. s.).

muḍārib: (< Ar.) dövüş eden, dövüşmek § ıstılāḥ-ı fıkhiyyece 'şirket-i muḍāribede sermāyeyi kullanıp ticāret etmek üzere çalışan' demektir. (IV/501. s.).

muḍārebe: (< Ar.) dövüşmek, vuruşmak § ıstılāḥ-ı fıkıhda bir taraftan sermāye, diğerk taraftan sa'y ve 'amel olmak üzere 'aḳd edilen şirkete itlāk olunur. Şirket-i muḍārebe = bu da iki türlüdür ki birine 'muḍārebe-i muṭlaḳa' diğerkine 'muḍārebe-i muḳayyede' dēnilir. (IV/502. s.).

muẓārī': (< Ar.) fi'l-aşl 'şerīk, şebīh' ma'nāsınadır. İştılâhda hāl veyā istikbāle delālet eden şekl-i fi'le ıtlāk olunur: *şīğa-i muẓārī'*, *muẓārī' şīğası*. Muẓārī'at = muẓārī' olmak hāli, muẓārī'lik. *Muẓārī'at harfī*. § Buḥūr-ı 'arūzdan bir baḥriñ ismi. Lisānımızda 'şerīk, şebīh' ma'nāsında aşlā kullanılmaz. (IV/502. s.).

muẓā'af: (< Ar.) iki veyā ziyāde kat edilmiş, kat kat artırılmış, bir mişli veyā emşāli üzerine ziyādeleştirilmiş: *ḥesāb-ı muẓā'af*, *ḳayd-ı muẓā'af*. Bu ma'nāda *muẓā'afa* da kullanılır: *uşul-i muẓā'afa*. § İştılāhāt-ı şarfiyyece 'aynü'l-fi'li ile lāmü'l-fi'li bir cinsden ve ḥurūf-ı şahīheden olan veyā mādde-i aşliyyesinde bir cinsden iki harf bulunan fi'l-i şülāşīye ıtlāk olunur: *fi'l-i muẓā'af*. (IV/502. s.).

muẓāf: (< Ar.) izāfe olunmuş, taķılmış, mülḥak: *Beykoz ḳazāsına muẓāf Akbaba karyesi*. § İştılāḥ-ı naḥvde dīger bir isme 'ilāve ve isnād olunmuş isim demektir. Cem'i olan muẓāfāt = ekşeriyā mülḥakāt maḳāmında kullanılır. Muẓāfun-ileyh = ıştılāḥ-ı naḥvde 'kendisine

dīger kelime taķılmış isim' demektir. (IV/502. s.).

muẓāḥāt: (< Ar.) bir şey'e beñzemek, şebīh olmak, müşābehet. (IV/502. s.).

muẓāḥī: (< Ar.) şebīh, mānend, beñzeyici. (IV/502. s.).

müẓāyaka: (< Ar.) zarūret, faḳr, şıķıntı, darlık; darlaşmak, darda ḳalmaq: *müẓāyaka-i şedīde*. (IV/502. s.).

muḍḥık: (< Ar.) güldürücü, güldüren, tuḥaf. (IV/502. s.).

muḍḥike: (< Ar.) gülünecek kelām veyā şey, tiyatrolarda oynanılan gülünç oyun, ḳomedi. Cem'i *muḍḥıkāt*. (IV/502. s.).

muẓırr: (< Ar.) ızrār eden, zarar veren, zarara şoķan, zararı mūcib olan, zararlı: *muẓırr-ı şıḥḥat*, *ḥayvānāt-ı muẓırre*. (IV/502. s.).

muẓṭacı: (< Ar.) yan üstü yatan, yan tarafına uzanan. (IV/502. s.).

muẓṭarr: (< Ar.) 'ıztırārlanmış, çāresiz ḳalmış, nā-çār, mecbūr' demektir. *ḳalmaq* mādde kullanılır. (IV/502. s.).

muẓṭarib: (< Ar.) çalķanıp bī-ḳarār olan, çalķanan § mādḍī ve ma'nevī rāḥatsız olan: *muẓṭaribü'l-hāl*. ‖ *Diş ağırsı, insānı fevḳa'l-'āde muẓṭarib eder*. Muẓṭaribāne = muẓṭarib olana

münāsib görülecek şüretde.
(IV/503. s.).

muza'af: (< Ar.) taz'îf olunmuş, bir kat daha artmış, bir misli ziyādeleşmek.
(IV/503. s.).

mużill: (< Ar.) izlāl eden, dālālete düşüren, doğru yoldan çıkarıp egri yola şapdıran: *iblis gibi hem dāll hem mużill*. (IV/503. s.).

mużmaḥill: (< Ar.) perişān, nābūd olan. (IV/503. s.).

mużmer: (< Ar.) izmār edilmiş, derūnda gizlenmiş, ḥātırdā mektūm olan şey, sırr. Cem'i *mużmerāt*. (IV/503. s.).

mużī': (< Ar.) izā'e eden, ziyā vèren, ziyālandıran: *ecrām-ı mużī'e*. (IV/503. s.).

mużī': (< Ar.) izā'a eden, zāyi' kılan, telef eden. (IV/503. s.).

mużīk: (< Ar.) darlatıcı, ziyk, dar maḥall. (IV/503. s.).

muṭābık: (< Ar.) tıpkı tıpkına, uygun olan, ayrı ğayrı bulunmayan. (IV/503. s.).

muṭābıkāt: (< Ar.) uygun olmak, uygun bulunmak, uygunluk: *Şıfat ile mevşūf beyninde muṭābıkāt lāzımdır*. (IV/503. s.).

muṭā': (< Ar.) kendisine itā'at inkıyād olunmuş: *ḥükm-i cihān-muṭā'*. (IV/503. s.).

muṭālebe: (< Ar.) taleb etmek § biriniñ zimmetindeki ḥaqqını istemek. Cem'i *muṭālebāt*. (IV/503. s.).

muṭāli': (< Ar.) muṭāla'a eden, okuyan. Cem'i *muṭāli'în*. (IV/503. s.).

muṭāla'a: (< Ar.) 'bir şey'e vākıf olmak için muttasıl nazar ve tefekkür etmek' ma'nāsınadır ki lisānımızda bu şüretle ḥuşūle gelen vukūf, re'y ve tedbîr ve mülāḥaza makāmında kullanılır: *Bu mādde ḥaqqındaki muṭāla'añızı beyān ediñ*. § 'Yazıya ve kitāba bakmak, kitāb okumak' ma'nāsında da kullanılır: *muṭāla'a-ı āsār-ı edebiyye, erbāb-ı muṭāla'a*. Cem'i olan *muṭāla'āt* her iki ma'nāya göre kullanılır. (IV/503. s.).

muṭāvi': (< Ar.) ṭav' ile dīgere uyucu, dīgere uyup inkıyād gösterici, gösteren. Fi'l-i muṭāvi' = 'ma'lūm şīğasında olduđu hālde bir fi'l-i müte'addīniñ meḥlūlū şīğası ma'nāsını ifāde eden fi'l' demektir. *Kırıldı, yapıldı* gibi. (IV/503. s.).

muṭāva'at: (< Ar.) emre uymak, itā'at etmek, inkıyād göstermek, uyup gitmek. (IV/503. s.).

muṭāyebe: (< Ar.) laṭīfeleşmek, laṭīfe etmek, mizāh. Cem'i olan muṭāyebāt = muḍhikāt kabîlinden 'leṭā'if, hikāyāt' demektir. (IV/504. s.).

muṭbik: (< Ar.) bir şeyi tamāmen örtüp bürüyen nesneye itlāk olunur. Dā'imā artıp ayrılmayan maraḡ-ı ḥummāya da 'ḥummā-yı muṭbika' dendir. 'Dili üst damağa kapadan harfler *ḥurūf-ı muṭbika*' denilir ki (ص, ض, ط, ط) harflerinden 'ibāretdir. (IV/504. s.).

muṭabbak: (< Ar.) taṭbīk olunmuş Ş kapak gibi kapanmak. (IV/504. s.).

muṭrib: (< Ar.) iṭrāb eden, şevk vèren, şenlendiren: *naḡamāt-ı muṭribe*, *elḡān-ı muṭribe*. Ş H'ānende, uşūl-i mūsikīye tevfiḡan şarkı, ġazel, ilāhī okuyan. (IV/504. s.).

muṭṭarid: (< Ar.) nask-ı vāḡidde, bir tarzda, bir düziye olan: *emşile-i muṭṭaride*. Ş Bir kâ'ide-i külliyeye muṭābık ve mümāşil olan: *mu'āmele-i muṭṭaride*. Muṭṭariden = itṭirādli olarak, itṭirād üzere. (IV/504. s.).

muṭarraz: (< Ar.) ṭirāzlandırılmış, kenār işlenmiş, kenārı ziynetli, işlemeli. (IV/504. s.).

muṭarrā: (< Ar.) ṭarāvetli, revnaklı, tāze: *ġül-i muṭarrā*. (IV/504. s.).

muṭ'im: (< Ar.) it'ām edici, ṭa'ām yedirici, fuḡarā-perver. (IV/504. s.).

muṭfi: (< Ar.) itfā eden, söndüren. Muṭfiyyü'l-cemr = berde'l-'acūzuñ altıncı ġünü. (IV/504. s.).

muṭalsam: (< Ar.⁵³⁴⁴) ṭılsımlı, efsūnlu. (IV/504. s.).

muṭṭali': (< Ar.) 'itṭilā' eden, kesb-i vuḡūf eden, añlayan, vāḡıf, ḡaber-dār' demektir. (IV/504. s.).

muṭlak: (< Ar.) itlāk olunmuş, şalivèrilmiş, başıboş bırakılmış. Muṭlakü'l-'inān = 'yuları bırakılmış, āzāde-ser' demektir. Ş Bilā-şarṭ u ḡayd ya'nī serbest-i muṭṭār ḡükmünü ifāde eder ki '*muḡayyed muḡābili*' demek olur. Ş *Muṭlakā*, *elbette* maḡāmında daḡī ḡullanılır. (IV/504. s.).

muṭallakā: (< Ar.) taṭlīk edilmiş, ṭalāk vèrilmiş, ḡocasından boşanmış ḡadın. (IV/504. s.).

muṭlakā: (< Ar.) 'muṭlak olarak, be-heme-ḡāl, her ne vech ile olur ise olsun' ma'nāsını ifāde eder. *Muṭlakā ġuşşadan itlāk buyur / Şuleḡā silkine ilḡāk buyur* (Ḥāḡānī: 145). (IV/504. s.).

5344 Kāmūsta kelimenin mensubu olduġu lisanın kısaltması verilmemiştir.

muṭallā: (< Ar.) t̄ilālanmış, üzerine yaldız sürülmüş, yaldız kaplanmış, yaldızlı. (IV/504. s.).

muṭma'in: (< Ar.) rabṭ-ı kalb ile sükūn hāşıl eden, iṭmi'nān üzere olan. (IV/505. s.).

muṭammiş: (< Ar.) iştīlāḥ-ı tıbbda tā'ife-i nisānıñ 'ādet-i ṭabī'iyyeleriniñ zuhūru içün kullanılan edviyeye ıtlāk olunur. (IV/505. s.).

muṭanṭan: (< Ar.) ṭanṭanalı, debdebeli, gösterişli: *ziyāfet-i muṭanṭana, sūr-ı muṭanṭan*. (IV/505. s.).

muṭavvel: (< Ar.) taṭvīl edilmiş, uzadılmış, uzun: *kelām-ı muṭavvel, 'ibāre-i muṭavvele. Cem'i muṭavvelāt*. (IV/505. s.).

muṭahhir: (< Ar.) taṭhīr edici, mādī ve ma'nevī temizleyip pāk edici. (IV/505. s.).

muṭahhar: (< Ar.) taṭhīr edilmiş, mādī ve ma'nevī temizlenmiş, pāklanmış: *kalb-i muṭahhar, Ravza-i Muṭahhara, libās-ı muṭahhar*. (IV/505. s.).

muṭayyeb: (< Ar.) taṭyīb edilmiş, gönülı hoş edilmiş, hoşnūd: *muṭayyebü'l-hāṭır*. § Güzel kokuıu nesne sürülmüş, ṭayyiblenmiş. (IV/505. s.).

muṭī': (< Ar.) iṭā'at edici, inkıyād eden; verilen naşīḥat ve emri ḥüsn-i

şüretle telakkī ve kabūl ederek hükümünü icrā eyleyen: *veled-i muṭī'*. (IV/505. s.).

muṭāhir: (< Ar.) yardım edici, arka vèrici: *nāzır-ı kemālāt muṭāhir*. (IV/505. s.).

muṭāheret: (< Ar.) yardım etmek, yardım şüretiyle dayanmak, arka vèrmek: *muṭāheret-i māddiyye, muṭāheret-i ma'nevīyye*. (IV/505. s.).

muṭaffer: (< Ar.) maṭlūbuna zafer-yāb olan, nā'il-i merām olan, maḫşūduna èren § muḫārebede gālib olan, düşmana gālebe eden: *cünd-i muṭaffer, 'asākir-i muṭaffere*. Muṭafferāne = muṭaffer olana yakışacak şüretde. Muṭafferēn = muṭaffer olarak, gālebe çalarak. Muṭafferīyyet = muṭafferlik, maḫşūduna èrmek ve düşmana gālebe çalmak ḥālī. (IV/505. s.).

muṭlim: (< Ar.) zūlmetli, karañlık: *ebr-i muṭlim, seḫā'ib-i muṭlime*. (IV/505. s.).

mu'ātebe: (< Ar.) 'iṭāb etmek, darlık, āzārlamak. (IV/505. s.).

mu'āteb: (< Ar.) 'iṭāb olunmuş, tekdīr kılınmış, āzārlanmış. (IV/505. s.).

mu'ād: (< Ar.) i'āde edilmiş, geri çevrilmiş, döndürülmüş. (IV/505. s.).

mu'ādāt: (< Ar.) birine 'adāvet etmek, düşmanlık göstermek, düşmanlıkta bulunmak. Fāriside mu'ādā tarzında daḥī isti'māl olunur. (IV/505. s.).

mu'ādil: (< Ar.) "adīl, şebīh, nazīr, müsāwī, berāber, eş' ma'nāsınadır: *Şu şekil bu şekliñ mu'ādilidir. | Bir ma'ālī cihānīdir Haydar / Özge Hārūn-ı bī-mu'ādildir (Ḥazret-i 'Alī Ḥaḳḳında ≈ Mu'allim Nācī⁵³⁴⁵: 2).* (IV/506. s.).

mu'ādele: (< Ar.) bir şey'e müsāwī, nazīr, şebīh olmak; berāberlik § 'ilm-i cebirde bir müsāwī 'alāmetiniñ tarafeyninde iki müsāwī kemmiyyetden 'ibāret olan hey'ete ıtlāk olunur. Cem'i *mu'ādelāt.* (IV/506. s.).

mu'āzere: (< Ar.) 'özür, baḥāne serd etmek, yalandan 'özür göstermek. (IV/506. s.).

mu'ār: (< Ar.) i'āre olunmuş, iştilāḥ-ı fıkıhda "āriyet olan māl'a denilir. (IV/506. s.).

mu'ārız: (< Ar.) muḥālefet eden, karşı gelen, nizā'a getiriş. (IV/506. s.).

mu'ārāza: (< Ar.) 'udūl ve inşirāf etmek, muḥālet etmek, kavgā etmek, boğuşmak: *men'-i mu'ārāza.* (IV/506. s.).

mu'ārafe: (< Ar.) bilişmek, tanışmak, āšnā çıkmak, āşnalık: *mu'ārefe-i sābıka.* (IV/506. s.).

mu'āreke: (< Ar.) birbiriyle cenk etmek, savaşmak. (IV/506. s.).

mu'āşeret: (< Ar.) birbiriyle ḥōş geçinmek, hem-dem olmak muḥabbetle şoḥbet ve ihtilāḥda bulunmak: *tarz-ı mu'āşeret, ādāb-ı mu'āşeret.* (IV/506. s.).

mu'āşaka: (< Ar.) birbirine izḥār-ı 'aşk etmek, birbirini sevmek. (IV/506. s.).

mu'āşır: (< Ar.) 'hem-'aşır, hem-zamāne' demektir. Ya'nī biriyle bir zamānda, bir 'aşırda bulunmuş olan, bulunan. Cem'i *mu'āşırīn.* (IV/506. s.).

mu'āf: (< Ar.) 'afv olunmuş, vāzgeçilmiş. Aşlı *mu'āfī* dir. *Mufā'ale* bābından ism-i mef'ūldür. Maşdarı *muā'fāt* dır. 'Acemler āḫirindeki *yā'dāñ* maḳlūb olan *elif*i ıskāt etmişlerdir. *Şāf* kelimesi gibi ki aşlı *şāfī* dir. § 'Müteşnā, imtiyāzlı' ma'nāsında feth-i mīm ile okumak ḡalaḥtır. (IV/506. s.).

mu'āfiyyet: (< Ar.) mu'āflık, imtiyāzlılık, müteşnālık: *mu'āfiyyet fermānı, mu'āfiyyet-i cürüm, mu'āfiyyet-i cezā.* § İştilāḥ-ı tıbda

ba'zı hastaların marazdan katı'en müte'essir olmamaları hâline ıtlâk olunur. (IV/506. s.).

mu'ākabe: (< Ar.) birini cezâ ve 'ukubete giriftâr etmek, 'ikâb eylemek. (IV/506. s.).

mu'ākıd: (< Ar.) birbiriyle 'ağd-ı muḳāvele, 'ahd u peymân eden § ıstılâh-ı fıkıhda 'bir 'ağdın ḥuṣûlüne bâdî olan iki taraftan her biri' demektir. (IV/506. s.).

mu'ākade: (< Ar.) 'ağidleşmek, 'ağd ve muḳāvele etmek, 'ahd ü peymân eylemek. (IV/507. s.).

mu'ālece: (< Ar.) hastaya 'ilâç vermek, hastayı tımâr etmek. Cem'i *mu'ālecât*. (IV/507. s.).

mu'āmele: (< Ar.) birbiriyle iş yapmak, aḥz u i'tâ eylemek, şuver-i sâ'ire ile 'amel etmek: *Beynlerinde cārî olan mu'āmele*. § Tavr, tavr kullanma: *Hüsn-i mu'āmelesi cümleyi memnûn ediyor*. § Ribḥ, fâ'iz. Mu'āmeleci = fâ'iz ile para vèren. Cem'i *mu'āmelât*. (IV/507. s.).

mu'ānid: (< Ar.) 'inâd edici, ḥaḳḳ ve ḥayrı ḳabûl etmeyip ḥilâfında şebât gösterici, zıdd bulunan. (IV/507. s.).

mu'ānede: (< Ar.) 'inâd etmek, ḥaḳḳ ve ḥayrı ḳabûl etmeyip ḥilâfına ve zıddına gitmek; bir fikir veyâ ḥuṣûş

içün -ḥaḳḳlı ḥaḳsız- ısrâr eylemek. (IV/507. s.).

mu'ānaḳa: (< Ar.) birbiriniñ boynuna şarılmaḳ. (IV/507. s.).

mu'āvedet: (< Ar.) geri dönmek, 'avdet etmek. (IV/507. s.).

mu'āveze: (< Ar.) bir şeyi diğèr bir şey'e bedel, 'ivaż olarak vèrmek § aṣlı olmadıḡı ḥâlde celb-i menfa'at ve def'-i mazarrat içün şüret-i maḥşûşada müzâkere ile yapılan şanı'a, ḥîleli iş. (IV/507. s.).

mu'āvin: (< Ar.) mu'āvenet edici, eden, yardımcı, yardım eden: '*asâkir-i mu'āvine*. § Ba'zı nuẓẓâr ve me'mûrîniñ refîḳi: *müdürr mu'āvini, şürâ-yı devlet mu'āvinlerinden*. || *Revâc-ı dîn-i mübîne mu'āvin ü muḳdim*⁵³⁴⁶ / *Umûr-ı şer'-i şerîfe muḳayyed ü müñkâd* (Nef'i: K. 30/32). (IV/507. s.).

mu'āvenet: (< Ar.) yardım etmek, i'ânede bulunmaḳ: *mu'āvenet-i naḳdiyye, mu'āvenet-i ḥamiyyet-kârâne*. Cem'i *mu'āvenât*. (IV/507. s.).

mu'āhid: (< Ar.) biri ile 'ahd edici, eden. Cem'i *mu'āhidîn*. (IV/507. s.).

mu'āhede: (< Ar.) birbiriyle 'ahdleşmek, peymân etmek § ḥuḳûḳ-ı ṭabî'iyyeye veyâ 'ādâtına

5346 Dîvânda: mu'āvin-i muḳdim.

müsteniden beyne'd-düvel cārī olan hūkūk, vezā'if-i mütekābileyi hālīyle taşdīk veyā ba'zı mertebe tevsi' veyāhūd taḥdīd eylemekle berāber o hūkūk, vezā'ife vācibü'l-icrā hükümünü vèrmek maḳşadıyla bir veyā daha ziyāde devletler arasında tanzīm ve 'aḳd ve te'āfī olunan senedāta ıtlāk olunur. Cem'i *mu'āhedāt*. (IV/507. s.).

mu'āyede: (< Ar.) bayramlaşmak, bayramda birbirini tebrik etmek: *resm-i mu'āyede*. (IV/507. s.).

mu'āyene: (< Ar.) bir şey'in ḥaḳīkatini aḳlamak için naẓar-ı diḳkatden geçirilmesi, bir şeyi şek ve şübheden berī olacak şüretde bakıp yoklama: *mu'āyene komisyonu, mu'āyene-i fenniyye, mu'āyene-i resmīyye, mu'āyene-i tıbbiyye*. (IV/507. s.).

mu'abbir: (< Ar.) rü'yā ta'bīr eden, rü'yāyı zāhir üzerine te'vīl eden, düş yoran. Cem'i *mu'abbirīn*. (IV/508. s.).

mu'tād: (< Ar.) i'tiyād olunmuş, 'ādet edinilmiş. Ber-mu'tād = 'ādet edinildiği üzere, i'tiyād olunduğu vech ile. § İ'tiyād eden, edinen: *Ey gönül vuşlat demin şaḳın götürme ḥatıra / Āşnā-yı hicr iken vuşlatla mu'tād olmasın* (Şemsī Paşa); *Ḥaylī*

müşkildir kişi terk eylemek mu'tādını (Ḥayālī: G. 623/5). (IV/508. s.).

mu'teber: (< Ar.) i'tibārlanmış, i'tibārlı, şerefli, ḥayṣiyyetli, ḥatırı şayılır: *tüccār-ı mu'tebere*. Eşḥāşa maḥşuş olarak cem'i *mu'teberān*'dır. Evrāk-ı mu'tebere = 'i'tibārlı, kıymetli, değerli kâğıdlar' demektir. (IV/508. s.).

mu'tedd: (< Ar.) şayılmış. Mu'tedün-bih = ıştılāḥ-ı fıkıḥda 'bahānıñ ihtilāfını mücib bir tefāvütsüz mişli bulunan şey'e denilir. (IV/508. s.).

mu'tedil: (< Ar.) i'tidālī, mütenāsib, ḥadd u üslubu muvāfık bulunan; ta'bīr-i dīger ile iki ḥālet beyninde mutavassıf ḥāletle muttaşif olan, ifrāt ve tefrīden 'ārī olarak ortalama bulunan: *havāsı mu'tedil, şitāsı mu'tedil, eḳālīm-i mu'tedile*. ‖ Şā'ir demek⁵³⁴⁷ ehl-i dil demektir / Ḥōş meşreb ü mu'tedil demektir (Şeyḥ Ġālib⁵³⁴⁸: 773). (IV/508. s.).

mu'tedir: (< Ar.) i'tizār eden, 'özür dileyen, bir 'özür beyānıyla isti'fā-yı kuşūr eden. (IV/508. s.).

mu'teriz: (< Ar.) i'tirāz eden. Cümle-i mu'terize = 'kelāmıñ sebkine lāzım olmayıp ancak fā'ide-i zā'ide

5347 Eserde: deme.

5348 Hüsn ü 'Aşk.

kaşdıyla dāhıl edilen 'ibāre'ye denilir. Cem'i *mu'terizīn*. Ş İştılāh-ı kânūnda ğıyāban 'aleyhinde şādır olan hükümün mugāyir-i nizām ve yolsuz olduğundan bahişle hükümü veren mahkeme huzūrunda hüküm-i lā-hakķıñ fesh edilmesini taleb eden kimseye *mu'teriz* ıtlāk olunur. Mu'terizün-fih = i'tirāz olunan hüküm, a'lām, şey. İşāret-i mu'terize = tarafları, mīkdārları, cümleleri tefrīk için kullanılan şu {}, [], () gibi 'alāmāt-ı fārikanıñ her birine ıtlāk olunur. (IV/508. s.).

mu'terif: (< Ar.) i'tirāf eden, ketm etmeyip ikrār eden, bir fi'liñ haķıķatini bilip söyleyen. (IV/508. s.).

mu'teref: (< Ar.) i'tirāf olunmuş, ketm edilmeyip söylenilmiş: *mādde-i mu'terefe*. (IV/508. s.).

mu'tezil: (< Ar.) i'tirāz eden. (IV/509. s.).

Mu'tezile: (< Ar.) ef'āl-i 'ibādı kendi kudretlerine isnād edip kaderi inkār eden bir fırkadır ki fırak-ı seb'a-i dālleden biridir. İş-bu fırka-i dāleye 'Kaderiyye' de denilir. Mezheb-i haķdan i'tizālları sebeb-i telķib olmuştur. (IV/509. s.).

mu'tesif: (< Ar.) i'tisāf eden, ğadr eden. (IV/509. s.).

mu'teşim: (< Ar.) i'tişām eden, bir şeyi el ile iyice tutan Ş ma'āşiden çekinen, günāhdan korunan. (IV/509. s.).

mu'tak: (< Ar.) i'tāk olunmuş, kolluķdan, kölelikden āzād edilmiş. (IV/509. s.).

mu'tekid: (< Ar.) i'tikād edici, bir şey'in şihhatine kalben karar verip inanan, 'aķidesi düzgün olan; ma'neviyyāta imān eden, dīn-dār. (IV/509. s.).

mu'tekadāt: (< Ar.) i'tikād olunan huşuşāt, 'aķā'id. Müfredi kullanılmaz. (IV/509. s.).

mu'tekif: (< Ar.) i'tikāf eden, bir yerde i'tikāf edip zikru'llāh ile meşğul olan Ş ramazān-ı şerīfde cāmī' derūnunda vech-i şer'i üzere icrā'-ı 'ibādet eden. (IV/509. s.).

mu'tell: (< Ar.) 'illetli, kendisinde harf-i 'illetden ya'nī (ğ), (س), (ل) harflerinden biri bulunan 'Arabī kelime. Mu'tellü'l-fā' = şulāşīniñ ilk harfi. Mu'tellü'l-'ayn = şulāşīniñ orta harfi. Mu'tellü'l-lām = şulāşīniñ soñ harfi hurūf-ı 'illetden biri bulunan kelimeye ıtlāk olunur. (IV/509. s.).

mu'temed: (< Ar.) i'timād edilmiş, kalben emniyyet olunmuş. *Mu'temedü'd-düvele, i'timādü'd-düvele* gibi 'unvānlar zamān-ı kadīmden-beri hükümāt-ı İslāmiyyeden e'āzım ve vüzerāya resmen tevcih olunan 'unvānlardan olup el-yevm İrān'da bu mişillü 'unvānlar kullanılmaktadır. § El-yevm lisānımızda 'inşāāta ve 'ameleye nezāret eden emīn adam'a denilir. Mu'temedün-'aleyh = kendisine i'timād olunan. (IV/509. s.).

mu'tenā: (< Ar.) ehemmiyyetli, i'tinā olunmuş, dikkat edilmiş şey. (IV/509. s.).

mu'cib: (< Ar.) i'cāb eden, ta'accüb etdiren. *Mu'accib* de bu ma'nāya luğatdır. Mu'cibe = 'ta'accüb olunacak huşuş, şey' demektir. (IV/509. s.).

mu'ciz: (< Ar.) i'cāz eden, 'āciz kılan, 'acze düşüren § belāğatçe tavk-ı beşerden hāric bir mertebede olan kelām: *Qur'ān-ı mu'ciz-beyān, kalem-i mu'ciz raqam*. Mu'ciz-nümā = hāriku'l-'āde, mu'cize gibi şeyler gösteren. (IV/509. s.).

mu'cize: (< Ar.) 'peygamberān-ı 'izām-ı hażerātından şādır olan hāriku'l-

'āde ef'āl ve akvāliñ her biri'ne denilir. Cem'i *mu'cizāt*. (IV/509. s.).

mu'accel: (< Ar.) ta'cīl olunmuş, 'acele edilmiş § va'desiz, müddetsiz, derhāl icrā, edā, ifāsı lā-büd olan. Mu'accelen = mu'accel olarak. Mehr-i mu'accel = 'nikaḥı 'aḳd olunduḡdan soñra menkūḥaya i'tāsı meşrūṡ bulunan aḳçedir ki aḡırlık, cihāz kıymeti' demektir. Bunuñ kısm-ı diğeri *mehr-i mu'accel*'dir ki zevciñ vefātına kadar te'hīr-i te'diyesi cā'izdir. (IV/510. s.).

mu'accele: (< Ar.) 'evḳāt-ı mu'ayyenesi ḥulūlünde aḡz olunacak irād ve 'avā'ide muḳābil ber-vech-i pişīn te'diye olunan bedel, aḳçe' demektir. (IV/510. s.).

mu'cem: (< Ar.) i'cām edilmiş, noḡtalanmış, noḡtalı: *ḥurūf-ı mu'ceme*. Tārīḡ-i mu'cem = nām-ı diğeri *tārīḡ-i cevherīn, tārīḡ-i mücevher, tārīḡ-i cevher-dār*'dır ki 'yalñız noḡtalı ḡarfler ḡesāb olunmak şüretiyle bulunmuş olan tārīḡler' demektir. *Tārīḡ-i sāl-i bed'eni mu'cem yazıp dedim / Ḥüznü raqamla etdi müverrahlıḡa heves* (Surūrī). (IV/510. s.).

mu'add: (< Ar.) i'dād olunmuş, ḡāzırlanmış. Mu'addün li'l-istiḡlāl =

kirāya vèrilmek için hāzırlanmış.
(IV/510. s.).

mu'addil: (< Ar.) ta'dīl edici, mu'tedil kılan; iki tarafı 'aynı hâlde bulunduran, bir siyākda eden Ş i'tidāl hâline getiren. Mu'addilü'n-nehār = āsmānda şarkdan ğarba doğru mefrūz bir dā'iredir ki kûtb-ı şimālīde maḥşūş olduğu hâlde kûtb-ı cenūbīde görülmez. Güneş dā'ire-i (mu'addilü'n-nehār) üzerinde seyr ettiği zamān küre-i arzın her tarafında leyl ü nehār mütesāvī olur. Güneş senede iki def'a bu dā'ire üzerinde seyr eder. Biri ḥamel burcunuñ ibtidāsında, diğeri de sünbüle burcunuñ soñundadır. Dā'ire-i mezkûre küre-i arzda mefrūz olan *ḥaṭṭ-ı istivā*'ya muḥāzīdir. (IV/510. s.).

mu'zib: (< Ar.) 'azāb vèrici, ezā edici, eziyyet eden. *Mūzib* bunun ğalaṭıdır. (IV/510. s.).

mu'azzib: (< Ar.) ta'zīb edici, 'azāb ve işkence eden, inciden. (IV/510. s.).

mu'azzeb: (< Ar.) ta'zīb ve işkence edilmiş, 'azāba tutulmuş, rāhatsız, muḥtarib. Mu'azzeb olmak = gönül üzülmek, şikâyetde kalmak. (IV/510. s.).

mu'rib: (< Ar.) ıstīlāḥ-ı naḥvde 'kelimāt-ı 'Arabıyyeniñ i'rābından bahş eden kitāba' denilir: *mu'ribü'l-avāmīl*. (IV/510. s.).

mu'reb: (< Ar.) ıstīlāḥ-ı naḥvde i'rāb edilmiş, i'rāb kabûl eden kelime-i 'Arabıyye' demektir. (IV/511. s.).

mu'arreb: (< Ar.) ta'rīb edilmiş, 'Arabcalaştırılmış. Fi'l-aşl 'Arabī olmayıp soñradan 'Arab lisānına alınarak kâ'ide ve şive-i 'Arab'a göre kullanılan kelimeye ıtlāk olunur. (IV/511. s.).

mu'riż: (< Ar.) i'rāz eden, yüz çeviren, başka tarafa dönen. (IV/511. s.).

mu'arriż: (< Ar.) ta'rīz eden, kināye şüretiyle idāre-i kelām eden. Fi'l-aşl 'sübyānı sünnet eden sünnetçi' demektir. (IV/511. s.).

mu'arriḥ: (< Ar.) ta'rīf eden, bir şeyi eṭrāfıyla aṇlatan Ş cevāmi'-i şerīfe ve tekyelerde aşḥāb-ı ḥayrātın isimlerini du'ā-yı ḥayr ile yād ve beyān eden mü'ezzin ve dervīş. (IV/511. s.).

mu'arref: (< Ar.) ta'rīf olunmuş, eṭrāfıyla bildirilmiş Ş ḥarf-i ta'rīfli: *mu'arrefün bi'l-lām*. (IV/511. s.).

mu'arriḳ: (< Ar.) ıstīlāḥ-ı tıbda 'araklandırıcı, terletici, ter getirici

'ilācīñ her birine ıtlāk olunur. (IV/511. s.).

mu'arrā: (< Ar.) soyulmuş, çıplak edilmiş, 'ārī, berī. Mu'arriye = etleri kemikden ayırmağa maḥşūş cerrāh āleti. (IV/511. s.).

mu'izz: (< Ar.) i'rāz edici, 'izzetleyici, 'izzet ve ikrām eyleyici, Cenāb-ı Allāh: *yā Mu'izz yā Kerīm*. (IV/511. s.).

mu'azzez: (< Ar.) ta'zīz edilmiş, 'izzetlendirilmiş, değerli, muhterem. Mu'azzezen = 'izzetli ve muhterem olarak, ikrām olunarak. (IV/511. s.).

mu'asker: (< Ar.) ordu-gāh, ordu merkezi, ordu kurulan maḥall. (IV/511. s.).

mu'assel: (< Ar.) bal ile terbiye olunmuş, ballı edviye ve meşrübāt. (IV/511. s.).

mu'aşşir: (< Ar.) ta'şīr eden, 'öşr toplayan me'mūr; maḥşūlātīñ onda birini alan.

mu'aşşer: (< Ar.) ta'şīr edilmiş, ona takṣīm kılınmış, onda biri alınmış § on dıl' ile maḥdūd olan şekl-i hendese § her bendī hem-kāfiye olarak sekiz mıṣrā' bir beyitden mürekkeb manzūmeye denilir ki *terkībībend* nev'indendir. (IV/511. s.).

mu'dīl: (< Ar.) 'asīr, müşkil, güç, çetin. Cem'i mu'dīlāt: *mu'dīlāt-ı umūr*. Ekseriyā cem'i kullanılır. *Feyḥümān-ı bī-miṣāl ḥallāl-ı küll-i müşkilāt / Şeyḥ Bestāmī ḥıṣāl-āgāh güneh-i mu'dīlāt*. (IV/511. s.).

mu'aṭṭar: (< Ar.) ta'tīr edilmiş, güzel kokuşulanmış, 'ıtırılı: *havā-yı mu'aṭṭar, zūlf-i mu'aṭṭar*. Mu'aṭṭar-sāz = bir şeyi güzel kokuşandıran. (IV/512. s.).

mu'aṭṭis: (< Ar.) akşirtıcı, akşırık verici devā, şey. (IV/512. s.).

mu'aṭṭal: (< Ar.) ta'tīl edilmiş, hāliyle bırakılmış, metrūk § durdurulmuş, 'amelden kalmış, işlemez. (IV/512. s.).

mu'tī: (< Ar.) i'tā olunmuş, verilmiş olan. (IV/512. s.).

mu'azzam: (< Ar.) ta'zīm edilmiş, büyük tanınmış, hürmetli tutulmuş: *sultān-ı mu'azzam, düvel-i mu'azzama*. (IV/512. s.).

mu'zam: (< Ar.) i'zām edilmiş, büyüdölmüş, büyük görünmüş. Cem'i mu'zamāt = büyük ve ehemmiyetli görölmüş olan ḥuşūṣāt. Ekseriya cem'i kullanılır. (IV/512. s.).

mu'aḳḳib: (< Ar.) ta'ḳīb edici, eden; bir şey'in ardından gelen, ardına düşen.

Cem'i *mu'aḳḳibīn*. (IV/512. s.).

mu'aḳḳab: (< Ar.) ta'ḳīb olunmuş, ardı sıra gelinmiş, ardına düşülmüş. (IV/512. s.).

mu'aḳḳad: (< Ar.) ta'ḳīd edilmiş, düğümlenmiş § 'uḳdeli, anlaşılması müşkil, ḡayr-i vāziḥ kelām. (IV/512. s.).

mu'allāḳ: (< Ar.) aşılmış, aşılı: *ḳubbeye mu'allāḳ fenār*. § Havāda duran, hiçbir yere merbūṭ olmayan: *Küre-i arz fezāda mu'allāḳdır*. || *Ḥacer-i mu'allāḳ*. Cem'i olan mu'allāḳāt = Zamān-ı Cāhiliyyet'de meşāḥir-i şu'arā-yı 'Arab tarafından cidār-ı Ka'be-i şerīfeye ta'alluḳ edilmiş olan ḳaṣā'id-i meşhūreye ıtlāḳ olunur: *mu'allāḳāt-ı seb'a*. || *Meydānda seniñ ḳudretiñ ey ḳādir-i muṭlaḳ / Durdurmadasın ṣābiteler gökde mu'allāḳ* (*Huz Mā Şafā*). (IV/512. s.).

mu'allil: (< Ar.) ta'līl eden, 'illet ve nihāna serd eden adam. (IV/512. s.).

mu'allel: (< Ar.) ta'līl edilmiş, 'illetli olarak gösterilmiş § 'illet ve sebeb beyān edilmiş, bir 'illet ve sebebe mebnī olan: *mu'allel-i bi'l-aḡrāz*. (IV/512. s.).

mu'allim: (< Ar.) ta'līm edici, öğretici, ḡāce, üstād: *mekteb mu'allimī, Fransızca mu'allimī, Mu'allim Nācī*. Cem'i *mu'allimīn*. Dārü'l-mu'allimīn = mu'allim, ḡāce olmak isteyenlerin devām edeceği mekteb. Mü'enneṣi *mu'allime*, onuñ cem'i de *mu'allimāt*'dır. Dārü'l-mu'allimāt = Mu'allime olmak isteyenlere mahşūş mekteb. *Mu'allimīn* ile *ḡāceḡān* ve *müderrişīn*'in beyninde fark vardır. *Mu'allim*'in yerinde diğerleri kullanılamaz. *Bize göster nedir lisān-ı 'Arab / Sen mu'allimlerin mu'allimisin* (Mu'allim Nācī: Tak. 1/6). (IV/512. s.).

mu'allem: (< Ar.) ta'līm edilmiş, öğretilmiş, ta'limli: *mu'allem 'asker, mu'allem bir nefer, mu'allem bir at*. (IV/513. s.).

mu'lin: (< Ar.) i'lān eden, āşikār eden, 'umūma bildiren, haber veren. (IV/513. s.).

mu'allā: (< Ar.) 'ālī, bülend, yüce, yüksek: *'arş-ı mu'allā, ṭāḳ-ı mu'allā, bāb-ı mu'allā*. || *Ḳadriñiñ 'arş-ı mu'allādan mu'allā pāyesi* (Zātī). (IV/513. s.).

mu'ammer: (< Ar.) çok yaşamış, çok 'ömür sürmüş, uzun 'ömürlü. Cem'i *mu'ammerīn*. (IV/513. s.).

mu'ammem: (< Ar.) 'imāmelenmiş, 'imāmeli, başı şarıklanmış, şarıklı olan. (IV/513. s.).

mu'ammā: (< Ar.) luğaz nev'i, bilmece, yañıltmaç. Eslāf-ı şu'arā 'indinde ehemmiyyeti ma'lūm ve ekşeriyā manzūm olan mu'ammānıñ kavā'id-i maḥşūşası vardır. § Ma'nāsı mübhem söze de ıtlāk olunur: *Filānuñ sözleri mu'ammā kabīlindendir.* (IV/513. s.).

mu'anber: (< Ar.) güzel kokmak için 'anber sürülmüş, 'anber ile ta'yīb edilmiş, 'anberli: *bād-ı mu'anber, zülf-i mu'anber.* || *Neden tutdu mu'anber zülfünü cānā 'aceb bilsem / Bulaşmaz hōd gülistānda perīşān sünbüle zanbak* (Şemsī Paşa). (IV/513. s.).

mu'annid: (< Ar.) [müvelled] 'inādcı, öngül, dikbaşlı, sözünden dönmeyip 'inād ile dedigini yapan. (IV/513. s.).

mu'anven: (< Ar.) 'unvānlanmış, bir 'unvān ile tanınmış, 'unvānlı. *Mu'anvün* yañlıştır. (IV/513. s.).

mu'avvec: (< Ar.) egrilmiş, egridilmiş, egri bügrü, çarpık: *ḥatt-ı mu'avvec, ḥaşeb-i mu'avvec, ṭabī'at-ı mu'avvece.* Mu'avvece = inbiğin deve boynu gibi egri şişesi. (IV/513. s.).

mu'avvez: (< Ar.) kılāde geçirilecek yer, maḥall-i ta'vīz. Mu'avvezetān = ta'vīzi mutazammın olan Sūre-i Şerīfe-i Felāk ile Sūre-i Nās'a ıtlāk olunur. 'Mu'avvezeteyn' de dēnilir. (IV/513. s.).

mu'avvik: (< Ar.) 'avk ve te'hīr eden, oyalandırıp eglendiren. Mu'avvak = 'avk ve te'hīr edilmiş. (IV/513. s.).

mu'ayyeb: (< Ar.) ta'yīb olunmuş, 'ayıblanılmış, fenā ve çirkīn görülmüş. Cem'i mu'ābbeyāt = ta'yīb edilen ve çirkīn ve kötü görülen ḥālāt ve ḥuşūşāt. Ekşeriyā cem'i kullanılır. (IV/514. s.).

mu'id: (< Ar.) bir şeyi i'āde edici, geri çevirici, müderrisīn ve talebe-i 'ulūm ıştılāhında 'tālībīn dersini bir daha tefsīr ve taqḍīr ile i'āde eden' demekdir ki müzākereci maḥāmındadır. (IV/514. s.).

mu'ir: (< Ar.) ıştılāh-ı fıkıhda 'bir şeyi i'āre eden, 'āriyet olarak veren kimse'ye dēnilir. (IV/514. s.).

mu'in: (< Ar.) i'āne edici, yardım eden, esmā-yı İlāhiyyedendir: *yā Mu'in, Allāh-ı Mu'in.* § Yardımcı: *Filānuñ mu'ini var, onuñ mu'ini çok.* || *Zavallı adamıñ hīç mu'ini yok.* (IV/514. s.).

mu'ayyen: (< Ar.) ta'yīn edilmiş, taḥṣīş olunmuş, belli: *vakt-i mu'ayyen,*

evkāt-ı mu'ayyene. Cem'i olan mu'ayyenāt = "ale'd-devām vèrilecek olan şeyler' ma'nāsında ve ekseriyā erzāk-ı 'askeriyye maķāmında kullanılır: *mu'ayyenāt-ı 'askeriyye*. (IV/514. s.).

mu'ayyin: (< Ar.) ta'yīn edici, belli eden. (IV/514. s.).

muğ: (< F.) āteş-perest, Mecūsī. Aşlı *mūğ'*dur. (IV/514. s.).

muğābene: (< Ar.) aldadışmak, iki adam birbirini aldatmak. (IV/514. s.).

muğālebe: (< Ar.) ġālib olmak için uğraşmak § ġalebe etmek, üst gelmek. (IV/514. s.).

muğālaṭa. (< Ar.) bir adamı yañıltmak için ve yañıldacak şüretde söz söylemek § doğruya şebīh muķaddemātdan mürekkeb kıyās, safsaṭa. (IV/514. s.).

muğān: (< F.) *muğ'*uñ cem'i. Āteş-perestler, Mecūsīler. Pīr-i muğān = mey-ḥānecileriñ eskisi, ihtiyārı. (IV/514. s.).

muğāne: (< F.) 'āteş-perestleriñ rūsūmu, ādābı, āyīni' demektir. (IV/514. s.).

muğāyir: (< Ar.) zıdd gelici, başkalık verici, başkalaşdıran; uygun olmayıp zıdd ve 'aksi bulunan:

muğāyir-i ḥüküm-i nizām, muğāyir-i ḥaķīķat. (IV/514. s.).

muğāyeret: (< Ar.) ihtilāf, ġarīblik, zıdlık, başkalık: *muğāyeret-i efkār, muğāyeret-i meşreb*. (IV/514. s.).

muğ-beçe: (< F.) Mecūsī çocuġu § sāķī, mey-ḥāneci çıraġı. Cem'i *muğ-beçeġān*. Eslāf-ı şu'arā nazımda *çim* ḥarfini ba'zen teşdīd sūretiyle kullanmışlar ise de zamānımızda bu gibi müsāmaḥāt-ı edebiyye tecvīz olunmuyor. (IV/514. s.).

muğberr: (< Ar.) tozlanmış, ġubārlı § ḥātırı kırılmış, gücenmiş, dargın. (IV/514. s.).

muğterib: (< Ar.) iġtirāb eden, ġurbete çıkan § ġurūb eden. (IV/515. s.).

muğterik: (< Ar.) iġtirāk eden, şuda boġulan. (IV/515. s.).

muğtaşib: (< Ar.) iġtişāb eden, ġaşb şüretiyle ya'nī zōr ile alan. (IV/515. s.).

muğtenim: (< Ar.) iġtinām eden, ġanīmet şüretiyle alan § ġanīmet bilen. (IV/515. s.).

muğtenem: (< Ar.) iġtinām edilmiş, ġanīmet şüretiyle alınmış. (IV/515. s.).

muğaddī: (< Ar.) ġidālandırıcı, besleyici. (IV/515. s.).

muğarrid: (< Ar.) tağrīd eden, āvāz-ı bülend ve elhān-ı dil-pesend ile bir şüret-i laṭifede nağme-perdāz olan ḥʿānendeye ve kuşa ıtlāk olunur. (IV/515. s.).

muğrak: (< Ar.) iğrāk edilmiş, ma'nāsı mübhem söz § şuda boğulmuş. (IV/515. s.).

muğşā: (< Ar.) örtülmüş, bürünmüş, ğışāveli, fetḥ-i ğayn ve şedīd-i şīn ile de luğatdır. (IV/515. s.).

muğzib: (< Ar.) iğzāb edici, ğāzablandıran, kızdıran. (IV/515. s.).

muğatṭī: (< Ar.) örtülmüş, perdelenmiş, üstü örtülü: *muğatṭī'l-cenāḥ*. (IV/515. s.).

muğfel: (< Ar.) iğfāl edilmiş, ğaflete düşürülmüş, aldadılmış. (IV/515. s.).

muğfil: (< Ar.) iğfāl edici, eden, ğaflete düşüren, aldatan. (IV/515. s.).

muğ-kede: (< F.) āteş-perestleriñ, Mecūsīleriñ 'ibādet-ḥānesi § mey-ḥāne. (IV/515. s.).

muğlak: (< Ar.) iğlāk edilmiş, añlaşılmaz şüretde kapalı söylenilmiş; 'ibāresi cetin, elfāzı müştebih, kapalı söz: *muğlak bir cümle, ifāde-i muğlaka*. § İş hakkında irād olunur ise 'zōrlu, pürüzlü'

ma'nāsı kaşd edilmiş olur. Fi'l-aşl 'kapanmış, kapalı' demekdir. *Ḥūblar eylediler şīve kitābın ezber / Fenn-i ḥüsn içre velī bāb-ı vefā muğlakdır* (Nev'ī: G. 103/2). (IV/515. s.).

muğallī: (< Ar.) ğaleyān ḥāline getirilmiş, iyice kaynadılmış. İştīlāḥ-ı tıbda papatya, ıhlamur, ḥaṭemī çiçekleriñ kaynadılmış şularına ıtlāk olunur. (IV/515. s.).

muğmed, muğammed: (< Ar.) örtülü, ğılāflı, kınına konulmuş. Muğammedü'l-cenāḥ = ıştīlāḥ-ı fende üst tarafı kabuk gibi, alt tarafı ince zar gibi kanadları olan ḥaşerāt sınıfı. (IV/515. s.).

muğnī: (< Ar.) ğinā vèrici, müstağnī edici, kāfī § iğnā eden, zengīn eden: *muğnī'l-kitāb*. || *Veyā bi'l-'akis müfessiriñ müfesserden muğnī olmamasıdır* (Mecmū'a-i Mu'allim ≈ Nācī). (IV/515. s.).

muğannī: (< Ar.) teğannī eden, muṭrib, ḥʿānende, güzel ses ve uşul-i müsīkī ile ğazel ve şarkı okuyan. Mü'ennesi *muğannīyye*. § Güzel sesle öten kuş. *Nağme-sāz oldu muğannīler gibi dil-bülbülü / Gūşuna çünkim şabādan érđi peygām-ı bahār* (Şemsī Paşa). (IV/516. s.).

muğayyeb: (< Ar.) tağyīb edilmiş, havāss-ı zāhireden mestūr ve nā-bedīd olan, ğa'ib. Cem'i muğayyebāt = havāss-ı zāhireye münkeşif olmayan ahvāl-i ledünniyye ve esrār-ı hikemiyye. Muğayyebe = o kabilden ma'dūd olan şey. (IV/516. s.).

muğīs: (< Ar.) imdād, mu'āvenet, yardım edici, eden. (IV/516. s.).

muğayyer: (< Ar.) tağyir edilmiş, başkalaştırılmış, başka türlü edilmiş. (IV/516. s.).

muğaylān: (< Ar.) deve dikenini, beriyye-i Hicāz'da keşretle biten dikenli bir nev' ot. Aşlı ümm-i ğīlān'dır. Muğaylān-zār, muğaylān-ğāh, muğaylānsitān = 'deve dikenini biten yer, dikenlik' demektir. Dünyādan kināye olarak daḥī kullanılır. (IV/516. s.).

müfācāt, müfāce: (< Ar.) ańsızın vāķi' olmak, ańsızın erişmek. Ba'zen nazımda ḥarf-i tā'nuñ ḥazfıyla üslūb-ı 'Acemānede ve müfācā(y) şüretinde kullanıldığı görülmüşdür. (IV/516. s.).

müfāḥare: (< Ar.) birine karşı ta'dād-ı fezā'il ve meziyyāt ederek faḥr etmek, övünmek, böbürlenmek.

Nazımda müfāḥaret şüretinde de kullanılır. (IV/516. s.).

müfād: (< Ar.) söylenilen sözden ańlaşılan ma'nā, me'al, şey: Müfād-ı eş'ār-ı sāmī-i dāverīleri qarīn-i iķān-ı 'ācizi oldu. Feth-i mīm ile telaffuzu yańlıştır. (IV/516. s.).

müfārık: (< Ar.) ayrılan, ayrılır. Ğayr-i müfārık = münfekk olmaz, ayrılmaz. Bu, onuñ lāzım-ı ğayr-i müfārıkıdır. (IV/516. s.).

müfāraķat: (< Ar.) birbirinden ayrılmak, ayrılıp gitmek. Ekşeriyā zevc ve zevcenin birbirinden ayrılmalarında isti'māl olunur. (IV/516. s.).

müfāgame: (< Ar.) öpmek Ş ıstılāḥ-ı tıbda 'şiryānların ağız ağıza gelmesi' demektir. (IV/516. s.).

müfāvaża: (< Ar.) iki şahıs bir işde ortak olmak Ş bir işi tefrīz ve ihāle etmek, ısmarlamak. Şirket-i müfāvaża = iki kimse emvālde, taşarrufda müsāvāt üzere ve ehadühümā āḥere vekīl ve kefīl olarak şerīk olmak. Müfāvażaten = müfāvaża şüretiyle. (IV/516. s.).

müft: (< F.) bedelsiz, bād-ı hevā, beleş. (IV/517. s.).

müfettit: (< Ar.) teftīt eden, rīze rīze eden, ufaldan. Müfettitāt =

meşānede hāşıl olan taşları kırıp ufaldacak edviyeye ıtlāk olunur. (IV/517. s.).

müfettaḥ: (< Ar.) teftih vèren, mi'deyi açıcı, gegirme getirici 'ilāç § çıban deşici ālet § açıcı, kapalı bir şeyi açan: *yā Müfettiḥü'l-ebvāb.* (IV/517. s.).

müfteḥir: (< Ar.) iftiḥār eden, fahrlenen, övünen. Müfteḥirāne= müfteḥir olana yakışacak şüretde. (IV/517. s.).

müfteris: (< Ar.) iftirās eden, pençe atıp yırtan. Ekşeriyā yırtıcı ḥayvān hakkında irād olunur: *Kaplan müfterisdir.* (IV/517. s.).

müfterik: (< Ar.) iftirāk edici, ayrılan, dağılan. (IV/517. s.).

müfterī: (< Ar.) iftirā ve bühtān eden, yalan olarak adama kötülük isnād eden, kara süren. Cem'i müfteriyāt = yalan olarak vuḳū'-bulan kötü isnādāt. Teşdid-i yā ile yañlıştır. (IV/517. s.).

müfettiş: (< Ar.) teftiş eden, gereği gibi sorup araştıran. Bir şey'in iç yüzünü ve ḥaḳīkatini araştırıp aňlamağa çalışan § devletçe veyāḥūd mensüb olduğu idārece ta'yīn kılınan aḥvāl ve mu'āmelātı teftiş vazīfeyle mükellef me'mūr-ı

maḥşūs: 'adliye müfettişi, mülkiye müfettişi, telğraf müfettişi, matba'alar müfettişi, müfettiş-i 'umūmī. (IV/517. s.).

müftazih: (< Ar.) rüsvā-yı 'ālem olmuş, fezāḥati meydāna çıkmış rezīl adam. (IV/517. s.).

müfteḳır: (< Ar.) iftiḳār eden, ihtiyāc ve zarūret içinde bulunan, muḥtāc, yoksul olan § ḥuzū' eden, boyun büküp tevāzu' gösteren. (IV/517. s.).

müfettel: (< Ar.) teftil olunmuş, bükülmüş, fitil gibi bükülü: *kākiil-i müfettel.* Müfettel = bükücü, bükten. (IV/517. s.).

müfetten: (< Ar.) fitne-kār, fitneye düşüren, açığöz adam. (IV/517. s.).

müftī: (< Ar.) iftā eden, fetvā vèren; mesā'il-i fıkhiyyeniñ cevāb-ı şer'isini beyān eden me'mūr-ı resmī. (IV/517. s.).

müfḥim: (< Ar.) ifḥām eden, mübāḥaşede iskāt eden, söz demeye kudret bırakmayan. (IV/517. s.).

müfḥam: (< Ar.) ifḥām edilmiş, söz söylemekden 'āciz kalmış, iskāt olunmuş. (IV/518. s.).

müfahḥam: (< Ar.) tefḥīm edilmiş, ta'zīm olunmuş, ulu tanınmış: *matbū'-ı müfahḥam, düvel-i*

müfahhama. § Kalın telaffuz olunan harf. (IV/518. s.).

müferrih: (< Ar.) tefrih eden, ferahlandıran, ferah veren: *Dā'imā böyle müferrih mi bu cā-yı dil-güşā / Her zamān āb u hevāsı böyle rūh-efzā mıdır* (Nef'i: K. 7/12)?. (IV/518. s.).

müfred: (< Ar.) yalnız, tek § eşhāş ve eşyadan yalnız bir şey'e, bir şahşa delālet eden kelime: *müfred müzekker ğā'ib*. § Muşarra' olmayan ya'nī āher bir mışrā' ile hem-kāfiye olmayıp tek kalan beyit. Buña 'ferd' de denilir. Cem'i olan müfredāt = ehemmiyetli yāhūd 'ādī ayrı ayrı kayd ve zikir olunan şeylere ıtlāk olunur: *müfredāt defteri, müfredāt-ı tıbb*. Müfredāt-ı umūr = cüz'ıyyāt-ı meşālih, ufağ tefek işler. (IV/518. s.).

müferrid: (< Ar.) tefrīd eden, emr ve nehy-i İlāhīyi kāmilen icrā etmek içün ihtiyār-ı 'uzlet ve dā'imā zikru'llāh ile iştiğāl eden 'ālim zāt. (IV/518. s.).

müfriz: (< Ar.) ıştılāhāt-ı riyāziyyedendir. A'dādı ve cümleleri yek-dīgerinden tefriğ etmeye maḥşūş 'alāmete ıtlāk olunur ki şu (,)'dur. 'İşāret-i müfrize' de denilir. (IV/518. s.).

müfrez: (< Ar.) ifrāz edilmiş, ayrılmış bölük, pārça: *kışladan müfrez bir dā'ire, fırka-i müfreze, 'arşa-i müfreze*. (IV/518. s.).

müferres: (< Ar.) 'lisān-ı Fārisīye aḥz u kabūl olunmuş kelimāt'a denilir. (IV/518. s.).

müferreş: (< Ar.) tefriş edilmiş, döşenilmiş. (IV/518. s.).

müfriṭ: (< Ar.) ifrāṭ edilmiş, döşenilmiş. (IV/518. s.).

müfriṭ: (< Ar.) ifrāṭ eden, hadd-i i'tidālî tecāvüz eden: *cesūr-ı müfriṭ*. § Pek şiddetli, fevka'l-'āde: *zekā-yı müfriṭ, 'aşk-ı müfriṭ, muḥabbet-i müfriṭa, merḥamet-i müfriṭa, ğabāvet-i müfriṭa*. (IV/518. s.).

müferriṭ: (< Ar.) tefriṭ eden, nokşān işleyen, takşīr gösteren. (IV/518. s.).

müfessir: (< Ar.) tefsīr eden, bir kitābıñ ma'nāsını ve 'ibārātını şerḥ ve izāḥ eden § bi'l-hāşşa Qur'ān-ı Kerīmiñ ma'ānī-i münīfesini şerḥ ve ityān eden zāt. Cem'i *müfessirīn*. Üslūb-ı Fārisī üzere *müfessirān* şüretinde de cem'lenir. (IV/518. s.).

müfesser: (< Ar.) tefsīr edilmiş, ma'nası izāḥ şüretiyle beyān kılınmış: *Tefsīrde kā'ide müfesseriñ müfessirden müstağnī veyā bi'l-'akis müfessiriñ müfesserden muğnī*

olmamasıdır (Mecmū'a-i Mu'allim ≈ Nāci). (IV/518. s.).

mufaşşal: (< Ar.) tafşıl edilmiş, uzun uzadıya beyân olunmuş, eṭrāfiyla gösterilmiş, aṭladılmış: *mektüb-i mufaşşal*, *'arīza-i mufaşşala*, *lāyiḥa-i mufaşşala*. Mufaşşalan = tafşilli olarak, uzun uzadıya beyân olunarak. (IV/519. s.).

mufaẓẓaẓ: (< Ar.) fizzeli, gümüşlenmiş, gümüş kaplanmış: *seyf-i mufaẓẓaẓ*. (IV/519. s.).

mufaẓẓal: (< Ar.) tafẓıl olunmuş, başkalardan ziyāde kendisinde meziyyet işbātıyla terciḥ edilmiş, faẓl u şerefi ziyāde olan adam. (IV/519. s.).

muftır: (< Ar.) ifṭār eden, oruç bozan. (IV/519. s.).

müfekkir: (< Ar.) tefekkür eden, düşünen § düşündüren. Hem lāzım hem müte'addīdir. Kuvve-i müfekkire = ḥavāss-ı bāṭineden düşünmek kuvveti. (IV/519. s.).

müfliḥ: (< Ar.) felāḥ bulan, ḥavf ve belādan maşūn ve dā'imā refāḥ ve rāḥatla dem-güzār olan. Cem'i *müfliḥūn*, *müfliḥīn*. (IV/519. s.).

müflis: (< Ar.) iflās eden, parasız pulsuz kalan, sermāyesini ġā'ib eden. Müflisen = müflis olarak.

Müflisāne = müflisçesine. 'Arabī cem'i *müflisīn*, Fārisī cem'i *müsflīsān*'dır. § Mu'āmelāt-ı ticāriyyeden mütevellid ta'ahhüdātını ifā edemeyen tācire nizāmen 'müflis' denilir. Kānūn-ı ticāret ḥükmünce bir tāciriñ müflis olması üç şüretle olur. 1. Ḥaḳīkī iflās. 2. Taḳṣīrātı iflās. 3. Ḥīleli iflās. *Müflis-i ḥīle-kār kānūnen pranga-bend olur*. (IV/519. s.).

müfnī: (< Ar.) ifnā eden, yok eden. (IV/519. s.).

müfevvīẓ: (< Ar.) tefvīẓ eden, ihāle ve sipāriş eden. (IV/519. s.).

müfevvaẓ: (< Ar.) tefvīẓ edilmiş, ihāle ve sipāriş kılınmış, üstüne bırakılmış: *'uhde-i ḥaṣāfetiñize müfevvaẓ olan vazīfeyi*. (IV/519. s.).

müfīd: (< Ar.) ifāde edici, eden § fā'ide vèren, fā'idelendiren: *müfīd bir risāle*, *maḳāle-i müfīde*. Muḥtaşar-ı müfīd = 'ḥaṣviyyātdan 'ārī ve esās maḳşadı muḥtevi' demektir. Muḳayyed olmak = te'sīr ḥāşıl etmek, kār-ger olmak. *Bir fā'ideyi müfīd olmaz*. (IV/519. s.).

müfīẓ: (< Ar.) ifāza eden, feyẓ-baḥş eden, feyẓlendiren. Evşāf-ı İlāhiyyedendir. (IV/519. s.).

muḳābil: (< Ar.) karşı, bir şey'in karşısında bulunan, bir şey'e bedel ve karşı olan. (IV/520. s.).

muḳābele: (< Ar.) birbirine karşı gelmek, yüz yüze olmak, karşılaşmak. "Filān filāna muḳābele etti." gibi ta'bīrātdan 'karşılık vermek' ma'nāsı çıkarmak doğru değildir. Ma'nā-yı maḳṣūduna karşı geldiğini beyāndan 'ibāretdir. Çünkü *karşılık vermek* ta'bīrinden 'birine karşı söz söylemek' ma'nāsı çıkar ki bu kelime böyle bir ma'nāyı aṣlā ihtivā etmez. § Yazılı evrākı karşılıklı okuyup taṭbīḳ etmek. Muḳābeleci = aḳlām-ı devā'irde evrāk-ı mübeyyizeyi müsveddātıyla karşılıklı okuyup taṭbīḳ eden me'mūr. Muḳābele-bi'l-miṣl = 'birinin icrā ettiği bir mu'āmeleye karşı 'aynı mu'āmeleyi yapmak' demektir. Hemze ile *muḳābele-i bi'l-miṣl* demek yañlıştır. (IV/520. s.).

muḳārebe: (< Ar.) yakınlaştırmak, birbirine yakın etmek, yakınlık. *Muḳārebet* şüretinde daḥī kullanılır. (IV/520. s.).

muḳārin: (< Ar.) yakınlaşan, qarīn, yakın olan: *Bu cevāb muḳārin-i ḥaḳḳ ve şavābdır.* ‖ *Lafz-ı rengīne de olmazsa*

muḳārin nazmım (Nef'i: K. 32/56). (IV/520. s.).

muḳārenet: (< Ar.) yakın olmak, yakınlaşmak, birlikte bulunmak. Eṣḥāṣ ve eşyāda kullanılır. § İktaran, iki kevkebiñ bir burcda ictimā': *muḳārenet-i neyyireyn.* (IV/520. s.).

muḳāseme: (< Ar.) bulaşmak, taḳṣīm edip paylaşmak § yemīn, ḳasem edişmek, andlaşmak. *Muḳāsim*, bunuñ fā'ilidir. (IV/520. s.).

muḳāṭa'a: (< Ar.) birbirinden kesilmek, kesişmek, ḳaṭ'-ı 'alāḳa etmek § A'ṣārı cānib-i mīrīden birine taḥṣīṣ olunup āḥere bey'i cā'iz olmayan arāzī. Muḳāṭa'a-ı zemīn = üzerine bāḡ, bāḡçe, ḥāne ve ebniye-i sā'ire yapmak için bir vaḳf-arāzī ve 'arşanın kirāsı olmak üzerine cānib-i vaḳfa her sene maḳṭū'an vērilen aḳçeye itlāk olunur. Cem'i *muḳāṭa'āt.* (IV/520. s.).

muḳāvele: (< Ar.) ḳavl edişmek, söyleşmek; bir şey'in ne gibi şerā'it ile nasıl yapılacağını ḳarār altına almak. Muḳāvele-nāme = 'ḳarār altına alınan veyā pazarlık edilen bir şey için tanzīm olunan sened' demektir. Cem'i *muḳāvelāt.* Muḳāvelāt muḥarriri = bu miṣillū tanzīm kılınan senedāt ve evrākı

şûret-i resmiyyede tescîl ve taşdîk eden me'mûr. (IV/520. s.).

muḳāvim: (< Ar.) karşı koyucu, karşı durucu, dayanıcı. (IV/521. s.).

muḳāvemet: (< Ar.) karşı durmak, karşı koymak, dayanmak. *Tāb-āver-i muḳāvemet* ta'bîr-i ḥāyîdesi artık kullanılmıyor. (IV/521. s.).

muḳayese: (< Ar.) iki şey'i birbirine kıyâs ile taḳdîr etmek, ölçülemek. (IV/521. s.).

muḳbil: (< Ar.) bahtlı, ṭālî'li, i'tibârlı. Fārisî cem'i *muḳbilât*, 'Arabî cem'i *muḳbilîn*. (IV/521. s.).

muḳabbil: (< Ar.) taḳbîl eden, öpen. Muḳabbel = öpülmüş. (IV/521. s.).

muḳtebis: (< Ar.) iḳtibâs eden, istifâde şûretiyle alan. (IV/521. s.).

muḳtebes: (< Ar.) iḳtibâs olunmuş, istifâde şûretiyle alınmış. Cem'i muḳtebesât = başka yerlerden istifâde şûretiyle iḳtibâs ve aḥz edilmiş olan ma'lûmât-ı mütenevvi'a. (IV/521. s.).

muḳtehim: (< Ar.) iftiḥâm eden, göğüs geren, işden yorulmak bilmeyen. (IV/521. s.).

muḳtedir: (< Ar.) iḳtidârlı, güçlü kuvvetli, elinden gelen, ma'lûmâtlı. Muḳtedir olmak = yapabilmek. Cem'i *muḳtedirîn*. (IV/521. s.).

muḳtedî: (< Ar.) iḳtidâ eden, tâbî' olan, uyan. (IV/521. s.).

muḳtedâ: (< Ar.) iḳtidâ edilmiş, uyulmuş; imâm gibi kendisine uyulmakta olan, dâ'imâ önde ve ileride bulunan: *muḳtedâ-yı erbâb-ı ḳalem*. (IV/521. s.).

muḳterib: (< Ar.) iḳtirâb eden, yaklaşan. *Müteḳarrib* ziyâde kullanılır. (IV/521. s.).

muḳterin: (< Ar.) iḳtirân eden, yaklaşan, yakın gelen. (IV/521. s.).

muḳteşid: (< Ar.) iḳtişâd eden, i'tidâl üzere bulunan Ş idâre ve taşarruf eden, o şûretle geçinen, ekonomiyeye ri'âyet eden. (IV/521. s.).

muḳteżî: (< Ar.) iḳtizâ eden, lâzım gelen, lüzûm gösteren. (IV/521. s.).

muḳteżâ: (< Ar.) iḳtizâlanmış, iḳtizâ etmiş; bir şey'in ĩcâb ve iḳtizâsı, neticesi Ş devâ'ir-i resmiyye aḳlâmında nizâma ve uşûl ve ḳâ'ideye tevfiḳan meşâlih ve umûr-ı resmiyye üzerine yazılan der-kenâr. (IV/521. s.).

muḳtaṭîf: (< Ar.) iḳtiṭâf eden, toplayan, düşüren. (IV/521. s.).

muḳtaṭâf: (< Ar.) iḳtiṭâf olunmuş, toplanmış, düşürülmüş. Cem'i *muḳtaṭâfât*. (IV/521. s.).

muḳtefī: (< Ar.) iḳtifā eden, ardı sıra giden. (IV/521. s.).

muḳtefā: (< Ar.) iḳtifā olunmuş, ardı sıra gidilmiş. (IV/521. s.).

muḳaddir: (< Ar.) taḳdīr eden, ḳable'l-īcād her şey'in nasıl olacağını ve kāffe-i maḥlūḳātın ḳadrini levḥ-i maḥfūza şebt ve ta'yīn eden Cenāb-ı Allāh § ḳıymet biçen, bir şey'in değerini söyleyen § begenen, bir şey'in ḳadrini bilen. (IV/522. s.).

muḳadder: (< Ar.) taḳdīr olunmuş, ḳismet, Cenāb-ı Hāḳḳ tarafından ḳable'l-īcād nasıl olacağı levḥ-i maḥfūza şebt edilen şey: *el-muḳadder lā-yeteḡayyer, naşīb-i muḳadder*. § Ḳıymet biçilmiş, değeri gösterilmiş: *ḳıymet-i muḳaddereli*. § Begeniilmiş, ḳadri bilinmiş: *ḥidemāt-ı muḳadderesine mükāfāten*. § Lafzen zıkr olunmayıp ma'nen münfehim olan, 'ibāreye zihnen 'ilāve edilen lafz: *fā'il-i muḳadder, su'āl-i muḳadder*. Cem'i muḳadderāt = mukadder olan aḥvāl. *Muḳadderāt-ı İlāhiyye, aḥkām-ı muḳadderāt*. İştılāḥ-ı fıkıhda muḳadderāt = keyl veyā vezin ve şayı ile veyāḥūd zērā' ile miḳdārı ta'yīn olunan şeylere ıtlāk olunur. (IV/522. s.).

muḳaddes: (< Ar.) taḳdīs edilmiş, her türlü naḳāyiş ve ḳabāyiḥden pāk, muṭahhar, 'azīz olan: *emr-i muḳaddes, kitāb-ı muḳaddes*. Beyt-i muḳaddes = ḳuds-i şerīf ve Mescīd-i Akşā. Kütüb-i muḳaddese = kütüb-i semāviyye. Bu lafzın ma'nası i'tibāriyle bir tarz-ı lā-ḳaydāne de her yerde isti'māli cā'iz degildir. *Dehriñ olmaḳda suḥan-sencānı / O muḳaddes eṣeriñ ḥayrānı (Ḥilye-i Ḥāḳānī Ḥaḳḳında ≈ Mu'allim Nācī⁵³⁴⁹: 3).* (IV/522. s.).

muḳdim: (< Ar.) iḳdām edici, eden, ḡayret ve şebāt ile çalışan. Muḳdimāne = muḳdimcesine. *Revāc-ı dīn-i mübīne mu'āvin ü muḳdim⁵³⁵⁰* (Nef'i: K. 30/32). (IV/522. s.).

muḳaddim: (< Ar.) taḳdīm edici, eden; arz eyleyen, öñe geçiren, ileri getiren: *muḳaddim-i tezkire-i 'ācizī*. Bu kelimeniñ yerinde *müteḳaddim* kelimesini ḳullanmaḳ pek yañlıştır. (IV/522. s.).

muḳaddem: (< Ar.) takdīm edilmiş, öñe geçirilmiş, ileri çekilmiş § evvelce, eskiden, geçmiş zamānda olan: *Bundan muḳaddem vārid olan*

5349 Sünbüle.

5350 Dīvānda: mu'āvin-i muḳdim.

nāme-i vālaları. Muḳaddemen = muḳaddem olarak, evvelden. § İki ḳāziyeden 'ibāret olan kelāmın ḳāziye-i ūlāsı. Muḳaddemü'l-'ayn = göz pıñarları, gözyaşı. (IV/522. s.).

muḳaddimāt: (< Ar.) *muḳaddime*'niñ cem'i: *muḳaddimāt-ı 'ulūm*. (IV/522. s.).

muḳaddime: (< Ar.) öñe geçici, geçen; ileride bulunan § meṭālib-i sā'ireniñ kolaylıkla añlaşılması için kitābın evveline yazılan maḳāle-i maḥşūşa, başlangıç. Muḳaddimetü'l-ceyş = ileriye sevḳ olunan 'asker ki 'pīşe-dār' da dēnilir. Naşıl ki ordunuñ gerisinde ḳalan 'askere de *düm-dār* ıtlāḳ olunur. Muḳaddimetü'l-'ilm = şurū'uñ sıhḥati kendisine tevaḳḳuf eden şey. Muḳaddime yapmak = söylenilecek māddeye kapı açmak için ibtidā söylenilen münāsebetli söz. (IV/522. s.).

muḳırr: (< Ar.) iḳrār eden, vardır, evet öyledir diyen: *borcunu muḳırr olan medyūn*. Muḳarr = iḳrār olunmuş. Muḳarrun-bih = muḳırrıñ iḳrār etdiği şey. Muḳarrun-leh = 'mukarrıñ zımmetinde ḥaḳḳı olduğunu ḥaber vėrdigi ve kendisine borç iḳrār olunan kimse'ye dēnilir. (IV/523. s.).

muḳarrib: (< Ar.) yaklaşdırıcı, cezb edici. (IV/523. s.).

muḳarreb: (< Ar.) taḳrīb edilmiş, yaklaşdırılmış § hem-dem. Muḳarreb-i İlāhī = enbiyā-yı 'izām ve melā'ike-i kirām ve evliyāu'llāha ıtlāḳ olunur. Cem'i *muḳarrebīn*'dir. § Melā'ike-i kirāmdan zümre-i maḥşūşaya dāḥil olan melek maḳāmında ḳullanılan cem'i ekseriyā *muḳarrebūn*'dur. (IV/523. s.).

muḳarriḥ: (< Ar.) yara açan 'ilāḥ. Cem'i *muḳarriḥāt* = yara açmağa maḥşūş olan te'sīrlī 'ilāḥlar. (IV/523. s.).

muḳarrir: (< Ar.) bir māddeyi taḳrīr eden, ḳarār-ı müzākerātını beyān eden § ramazān-ı şerīfede ḥuzūr-ı hümāyūn ḥazret-i pādīşāhīde 'ilm-i tefsīrden ders-i taḳrīr eden zevāt. Cem'i *muḳarrirīn*. (IV/523. s.).

muḳarrer: (< Ar.) ḳarārlaşmış subūt bulmuş, niyet ü taḳrīr edilmiş olan şey. Cem'i *muḳarrerāt* = 'ḳarārlaşdırılan, taḳrīr olunan ḥuşūşāt' demekdir. (IV/523. s.).

muḳriż: (< Ar.) iḳrāz eden, borç vėren. (IV/523. s.).

muḳarriẓ: (< Ar.) taḳrīẓ eden, bir te'līfi bir kitābı medḥ yolunda yazı yazan. Cem'i *muḳarriẓīn*. (IV/523. s.).

muḳarnes: (< Ar.) üzeri merdiven hey'etinde olan çatma tavan, kubbe: *sakf-ı muḳarnes*, *tāk-ı muḳarnes*. Seyf-i muḳarnes = evā'ilde *ḳırk nerdübān* ta'bīr olunan ve ağız tarafı kademe kademe olan kılıca ıtlāk olunurdu. Bu kelime 'dağdan burun gibi çıkan sivri ve kalkık ve yüksek hörgüçlü deve' ma'nalarına olan *ḳarnās* yāhūd *ḳirnās* lafzından müştakdır. (IV/523. s.).

muḳassaṭ: (< Ar.) taḳsīṭ edilmiş, taḳsīṭli, pāṛça pāṛça va'deli. *Muḳassaṭan* taḳsīṭlenmiş, taḳsīṭli olarak. (IV/524. s.).

muḳsim: (< Ar.) yemīn eden, and içen Ş yemīn edecek yer, maḥall-i ḳasem. (IV/524. s.).

muḳassim: (< Ar.) taḳsīm eden, kısım kısım ayıran, pāṛça pāṛça bölen. (IV/524. s.).

muḳassem: (< Ar.) taḳsīm edilmiş, kısım kısım ayrılmış, bölünmüş. Ma'ānī-i sā'iresi lisānımızda kullanılmaz. (IV/524. s.).

muḳassī: (< Ar.) ḳasvet vērıcı, ḳasvetli, şıḳıntılı, dar. (IV/524. s.).

muḳaşşer: (< Ar.) ḳabuğu yāhūd derisi soyulmuş, iç: *ceviz-i muḳaşşer*, *bādem-i muḳaşşer*. (IV/524. s.).

muḳaşşır: (< Ar.) taḳşīr eden, bir şeyi yapmağa ḳudreti var iken çekinip yapmayan yāhūd muḳtedir olmadığından terk eden, ḳuşūrlu, suçlu. *Müteḳāşır* ile müterādifdir. (IV/524. s.).

muḳaṭṭıb: (< Ar.) ıstīlāḥ-ı tıbda buruşdurucu, yapışkan şey'e ıtlāk olunur. (IV/524. s.).

muḳaṭṭar: (< Ar.) taḳṭīr edilmiş, ḳatre ḳatre dökülmüş, damladılmış Ş inbīḳden çekilmiş: *mā-yı muḳaṭṭar*. (IV/524. s.).

muḳaṭṭa': (< Ar.) ayrı ayrı kesilmiş, pāṛça pāṛça yapılmış. Hurūf-ı muḳaṭṭa'a = ayrı ayrı yazılan, muttaşıl olmayan ḥarfler. (IV/524. s.).

muḳaṭṭa'āt: (< Ar.) *muḳaṭṭa'*ın cem'i. Ḳıṭ'a ḳıṭ'a olan şī'rlere, nazımlara ıtlāk olunur. (IV/524. s.).

muḳa'ar: (< Ar.) çukur, oyuk, çökük olan: *sath-ı muḳa'ar*. Muka'ariyyet = çukurluk. (IV/524. s.).

muḳaffel: (< Ar.) kilīddenmiş, kilīdli: *bāb-ı muḳaffel*. (IV/524. s.).

muḳaffā: (< Ar.) ḳāfiyelenmiş, ḳāfiyeli:
ṣi'r-i muḳaffā, her sözü muḳaffā.
(IV/524. s.).

muḳallid: (< Ar.) bir şeyi taḳan,
ḳuşadan, boynuna aşan § aşıla
beñzetmek için icrā-yı 'amel eden,
ḳavl ü fi'lide birine beñzemeye
çalışan, taḳlīd yapan, muḍhik,
maḣara adam. Muḳallidāne =
muḳallidcesine. Cem'i muḳallidīn.
(IV/524. s.).

muḳalled: (< Ar.) taḳılmış, ḳuşadılmış,
boyna aşmış § 'amel kendisine
beñzedilmiş. (IV/524. s.).

muḳle: (< Ar.) aḳı ve ḳarası ile berāber
gözüñ tamāmına ıtlāk olunur.
Bunuñla berāber yalnız gözbebegi
maḳāmında īrād edilir. (IV/524. s.).

muḳmir, muḳmire: (< Ar.) mehtāblı,
aydınlıklı olan gece: ṣeb-i muḳmir,
leyle-i muḳmire. Bunu muḳammer
tarzında okumak ḡalaṭ-ı fāhiṣdir.
(IV/525. s.).

muḳnī': (< Ar.) iḳnā' eden, ḳānī' kılan,
ḳandırان: ṣāhid-i muḳnī', ifāde-i
muḳnī'a, kelām-ı muḳnī'. (IV/525. s.).

muḳnī'a: (< Ar.) fenn-i ḥayvānāt
ıstılāhında ḳurbaḡa yavrularının
yumurtadan çıktıkları ilk hālete ıtlāk
olunur. (IV/525. s.).

muḳanfez: (< Ar.) kezālik fenn-i
mezkūr ıstılāhında 'yumuşak
dikenler ile mestūr olan ḥayvān'a
denilir. (IV/525. s.).

muḳannen: (< Ar.) 'ḳānūn, ḳā'ide
hükümüne ḳonulmuş, vācib,
muḳarrer, mu'tād' demektir:
muḳannen olan erzāk, ücret-i
muḳannene. Cem'i olan muḳannenāt
= taḣṣīṣāt-ı mu'tāda maḳāmında
kullanılır. (IV/525. s.).

muḳavves: (< Ar.) egrilmiş,
ḳavslenmiş, yay şeklinde: ṭāḳ-ı
muḳavves, ebrū-yı muḳavves. (IV/525.
s.).

muḳavvim: (< Ar.) taḳvīm eden, egriyi
doğrudan, tanzīm eden § ḳivāma
getirici. (IV/525. s.).

muḳavvī: (< Ar.) ḳuvvet veren
ḳuvvetlendiren, ḳana ve siñirlere
vesā'ir a'zā-yı bedene ḳuvvet veren
'ilāḥ. Bu ma'nāda cem'i
muḳavviyyāt = ḳuvvet verici
edviye. (IV/525. s.).

muḳavvā: (< Ar.⁵³⁵¹) taḳviye olunmuş,
kendisine ḳuvvet verilmiş § kāḡıd
hamurundan bir kāḡıdıñ elli, yüz ve
daha ziyāde ḳalınlığında tertīb
edilmiş ḳalın ve dayanıklı kāḡıd.
(IV/525. s.).

5351 Kāmūsta kelimenin mensubu olduğu lisanın kısaltması verilmemiştir.

muḳayyid: (< Ar.) taḳyīd eden, muṭlak bırakmayıp kayd altında tutan § evrāk şüretlerini, hülāşa ve numrolarını deftere kayd eden, defterci: *evrāk muḳayyidi*. Cem'i *muḳayyidīn*. (IV/525. s.).

muḳayyed: (< Ar.) taḳyīd edilmiş, muṭlak bırakılmayıp kayıdlanmış, dikkatli ve ihtimāmlı tutulmuş: *Çocuğu burada bırakacağım sen muḳayyed ol*. § Buḳağıya vurulmuş, bağlanmış § deftere kayd edilmiş, yazılmış: *sicilde muḳāyyed ḥarekāt mezmūmesi...* (IV/525. s.).

muḳīm: (< Ar.) iḳāmet eden, bir maḥalde oturan: *Aḳsarāy'da muḳīm, sefir-i muḳīm*. (IV/525. s.).

muḳayyī': (< Ar.) kay vèrici, istifrāğ etdirici, kuşdurucu şey, devā. Cem'i muḳayyī'āt = bu mişillū edviyeye ıtlāk olunur ki iki türlüdür: *muḳāyyi'āt-ı nebātiyye, muḳayyi'āt-ı ma'deniyye*. (IV/525. s.).

mükābere: (< Ar.) kendi kelāmının 'adem-i şihḥat ve buṭlānını ve kelām-ı ḥaşmın şihḥatini bildigi ḥalde nizā', 'inād etmek § kendini büyük görmek, tekebbür etmek. Ekşeriyā birinci ma'nāda kullanılır. (IV/525. s.).

mükātebe: (< Ar.) mektūblaşmak, yazı ile muḥātabada bulunmak. § İştılāḥ-ı fıkıhda esīriñ kendisini kitābete kesdirmesine ya'nī muḳarrer olan şart ve şüretiñ edāsıyla āzād olmak üzere şāhibine nefsinin bahāsını yazdırmasına ıtlāk olunur ki 'esīriñ nefsinin şāhibinden satın alması' demektir. Böyle olan esīre 'mükātib' ve cāriyeye 'mükātibe' denilir. (IV/526. s.).

mükārī: (< Ar.) dābbesini kirāya vèren, yolcu ve eşyā naklini der-'uhde eden katırcı ve deveci ve emşāline ıtlāk olunur. Bir ıştılāḥ-ı fıkıhīdir ki lisānımızda fetḥ-i mīm ile ḡalaṭ-ı meşhurdur: *mekārī bārgīri*. (IV/526. s.).

mükāşefe: (< Ar.⁵³⁵²) āşikār etmek, meydāna çıkarmak § bir ḥuşuşu keşf tarīḳiyle bilmek evliyāu'llāhın kulübunda umūr-ı ḡaybiyyeniñ zāhir olması demektir. (IV/526. s.).

mükāfāt: (< Ar.) biriniñ sa'y ve 'amelini taḳdīren kendisine vèrilen şey, 'ivaż, ecir: *Cenāb-ı Ḥaḳḳ mükāfātını iḥsān eder*. || *Tevzī'-i mükāfāt*. § 'Biriniñ müstaḥsen olan vaż' ve fi'line muḳābil 'ivaż ve bedel vèrmek' ma'nāsında etmek

5352 Kāmūsta kelimenin mensubu olduğu lisanın kısaltması verilmemiştir.

māddesiyle kullanılır. Mükāfāten = 'ivaż; bedel olarak. (IV/526. s.).

mükāfī: (< Ar.) küfv olucu, olan; müsāvī; berāber bulunan. Kaṭ'-ı mükāfī = hendese ıstılāhında bir beyzīniñ bir kavş-i kebīrine ıtlāk olunur. (IV/526. s.).

mükāleme: (< Ar.) söyleşmek, laķırdı etmek § devletin beyninde mu'āhede 'aķdı iķin tarafeyn me'mūrlarınıñ müzākere etmesi; söyleşmesi. Cem'i mükālemāt. (IV/526. s.).

mükıbb: (< Ar.) bir işiñ; bir huşuşuñ üzerine düşen, bir şey'e haşr-ı nefis ile devām ve iķdām eden. (IV/526. s.).

müktehil: (< Ar.) iktiḥāl eden; gözlerine sürme çeken. (IV/526. s.).

mükterib: (< Ar.) kederli, ğamlı, tāsalı, kayğılı. (IV/526. s.).

müktesib: (< Ar.) iktisāb eden, bir şeyi kazanan. (IV/526. s.).

mukteseb: (< Ar.) iktisāb olunmuş, kazanılmış: ma'lūmāt-ı muktesebe. (IV/526. s.).

müktefi: (< Ar.) iktifā eden, kāfī' add ile kanā'at eyleyen. (IV/526. s.).

mükşir: (< Ar.) çoğaltan § çok māl şāhibi olan. (IV/526. s.).

mükaḥḥal: (< Ar.) sürmelenmiş, sürmeli. Mükḥale = sürme-dān, sürme kuşusu. O kudretten mükaḥḥal gözler⁵³⁵³ dil-beste āhūlar (Vāşıf: G. 17/1). (IV/526. s.).

mükedder: (< Ar.) tekdīr edilmiş, āzārlanmış § bulandırılmış; bulanık: mā-yı mükedder. § Kederli, ğamlı, tāsalı, kayğılı. (IV/527. s.).

mükeddir: (< Ar.) tekdīr eden § keder, kayğı veren § bulandıran. (IV/527. s.).

mükezzib: (< Ar.) tekzīb eden, yalan çıkaran. (IV/527. s.).

mükerrir: (< Ar.) iki def'a ve daha ziyāde tekrār eden § kânūnen cürümden ma'dūd olan bir fi'li birden ziyāde irtikāb eden. (IV/527. s.).

mükerrer: (< Ar.) tekrār edilmiş, iki ve daha ziyāde kere yapılmış § birkaç kere taşfiye olunmuş, inbīķden çekilmiş: ķand-ı mükerrer. Mükerreren = 'mükerrer olarak, defa'āt ile' demektir. (IV/527. s.).

mükrim: (< Ar.) ikrām eden, āşār-ı hürmet ve ri'āyet gösteren, mihmān-nüvāz. Mükrimāne = mükrimcesine. (IV/527. s.).

5353 Dīvānda: çeşmüñe.

mükrem: (< Ar.) ikrām edilmiş, hakkında âşâr-ı hürmet gösterilmiş olan, kerem ile muttaşîf. (IV/527. s.).

mükerrem: (< Ar.) tekrîm olunmuş, hürmet edilmiş, şerefli, mu'teber, ulu: *düstûr-ı mükerrem, Mekke-i Mükerreme. Mükerremen = mükerrem olarak. Sultân-ı kerem-pîşe hudâvend-i mükerrem / Şâhen-şeh-i Cem-pāye cihân-dāver-i 'ālem* (Nef'î: K. 24/2). (IV/527. s.).

mükessir: (< Ar.) kıran, bir şeyi pârçalayan. (IV/527. s.).

mükesser: (< Ar.) kırılmış, dağılmış, gayr-i muntazam: *cem'-i mükesser.* (IV/527. s.).

mükreh: (< Ar.) ıstılâh-ı fıkıhda ikrâh ve icbâr olunan kimseye ıtlâk olunur. (IV/527. s.).

muka'ab: (< Ar.) ıstılâhât-ı riya'ziyyedendir. Tavla zarı gibi dört köşeli ve eñi; boyu, yüksekliği bir olan cisim ta'bîr-i dîgerle birbirine müsâvî altı 'aded murabba' ile maḥdūd şekil. Ş Bir 'adedi kendi mişline ḍarb ile ḥâşıl olan 'adedi bir kere daha 'aynı 'adede ḍarb êtdikde ḥâşıl olacak raḡam: *cezr-i muka'ab.* (IV/527. s.).

mükellef: (< Ar.) teklîf olunmuş, bir şey'in icrâsı kendisinden maṭlûb

ya'nî şer'an ve ḡânûnen kendisine emr-i vâkı' olan. 'Uhdesine maddî ve ma'nevî tevdi' kılınan vazîfeyi îfâya mecbûr bulunan kimse Ş külfet ile, tekellüfle tezyîn edilmiş, tertîb kılınmış, taṭṭanâlî, süslü, gösterişli: *mükellef bir ḡaşr, mükellef bir ziyâfet.* (IV/527. s.).

mükellel: (< Ar.) başına iklîl konulmuş Ş müzeyyen, süslü. (IV/528. s.).

mükemmel: (< Ar.) tekmîl olunmuş, eksiksiz, nokşânsız, her şüretle tamâm ve mertebe-i kemâlde olan. (IV/528. s.).

mükemmil: (< Ar.) tekmîl eden, bitirip tamâm eden: *Gerek tekrar-ı lafzî gerek tekrâr-ı ma'nevî bir ḡā'ideye veyâ bir fā'ideye müstenid olursa muḡill-i feşâḡat olmaz, bi'l-'akis mükemmil-i feşâḡat olur* (Mecmû'a-i Mu'allim ≈ Nâcî). (IV/528. s.).

mükennâ: (< Ar.) künyelenmiş, künyeli. (IV/528. s.).

mükevkeb: (< Ar.) ecrâm ile donanmış, parlaḡ. (IV/528. s.).

mükûr: (< Ar.) mekr'in cem'i; ḡileler, ḡud'alar, düzenler. (IV/528. s.).

mükevvin: (< Ar.) tekvîn eden, iḡdâş ve îcâd eyleyen: *mükevvin-i 'avâlim.* (IV/528. s.).

mükevven: (< Ar.) tekvīn édilmiş, ihdās ve ĩcād olunmuş. (IV/528. s.).

mükevvenāt: (< Ar.) *mükevven*'iñ cem'idir ki maḥlūḳāt-ı mevcūdāt maḳāmında ḳullanılır: *ḥāl-ı mükevvenāt*. (IV/528. s.).

mükeyyes: (< Ar.) 'késelenmiş, kése gibi bir ḥāl ve şekilde toplanıp ḳalmış şey' ma'nāsına ıṣṭilāḥ-ı fennīdir: *ḥayvānāt-ı mükeyyese*. (IV/528. s.).

mükeyyif: (< Ar.) müskir olan, keyif verici ve neşvelendirici şey. Cem'i olan *mükeyyifāt* ziyāde ḳullanılır. (IV/528. s.).

mollā: (< Ar.) müderrisliḡiñ fevḳinde bir rütbe-i 'ilmiyye bulunan mevleviyyeti ḥā'iz zāta ıtlāḳ olunur: *Mekke mollāsı, Ğalaṭa mollāsı*. Ş "Ālim, fāzıl, faḳīḥ' demekdir: *Mollā Cāmī, Mollā Luṭfī*. Mollā-yı Rūm = pīr-i mu'aẓẓam Mevlānā (Muḥammed Celāle'd-dīn-i Rūmī) ḳuddise sırru'l-'ālā ḥāzretleriniñ laḳab-ı şerīfleridir. Bunu *Monlā* şüretinde yazmaḳ pek ma'nāsız ve 'abeṣdir. (IV/528. s.).

mülābese: (< Ar.) iḡtilāṭ, ũlfet etmek Ş münāsebet, muḳārenet, cihet ma'nālarını ifāde eder. *Mülābeset*

şüretinde daḡī ḳullanılabilir. (IV/528. s.).

mülāḥaza: (< Ar.) göz ucuyla bakmaḳ, bakışmaḳ Ş baṣar-ı baṣiretle bir işiñ ḥaḳīḳatine naẓar etmek, şarf-ı zihñ ile ḥaḳīḳatine naẓar etmek, şarf-ı zihñ ile derin düşünmek. Cem'i *mülāḥazāt*. (IV/528. s.).

mülāzım: (< Ar.) devām eden, ayrılmayan; bir işe girmeye nāmzed olarak müdāvemet üzere bulunan adam: *meclis ḳalemi mülāzımları*. Ş Merātib-i 'askeriyyede yüzbaşıdan bir derece aṣaḡı olan zābiṭiñ 'unvānı: *mülāzım-ı evvel, mülāzım-ı şānī*. 'Arabī cem'i *mülāzimīn*, Fārisī ḳā'idesince cem'i *mülāzimān*. (IV/528. s.).

mülāzemet: (< Ar.) ma'ıyyete devām etmek, biriniñ ma'ıyyetinde bulunmaḳ, 'acemīlik ḥidmeti Ş mā-dūnda bulunanıñ mā-fevḳine ziyāret iḳün devāmı. Mülāzemeten = mülāzemet şüretinde, ma'aṣsız olarak. (IV/529. s.).

mülāşık: (< Ar.) iltişāḳlı, bitişik, yapışık: *cār-ı mülāşık*. (IV/529. s.).

mülāsaḳa: (< Ar.) iltişāḳ etmek, bitişmek, ulaşmaḳ, yanaşmaḳ. (IV/529. s.).

mülaṭāfe: (< Ar.) laṭīfe etmek, laṭīfeleşmek, şaka edişmek. Lisānımızda bu kelime ‘Arabīde olduğu gibi ‘luṭf ve iḥsān etmek’ ma’nāsında aṣlā kullanılmaz. (IV/529. s.).

mülā’abe: (< Ar.) oynaşmak, oynayıp eğlenmek. Mülā’ib = oynaşan, oynayan. (IV/529. s.).

mülākāt: (< Ar.) yüz yüze buluşmak, kavuşmak, görüşmek § ‘aynı şüretle resmen konuşmak. (IV/529. s.).

mülākī: (< Ar.) yüz yüze buluşan, karşılaşip kavuşan, görüşen. (IV/529. s.).

mülānese: (< Ar.) el ile yapışıp tutmak, yoklamak § bir şey’e el vurup dokunmak veyāḥūd açıp içini görmeyerek yalnız örtüsü ve kapı üstünden el ile yoklamak şüretiyle bey’ ü şirā mu’āmelesidir ki taḡrīr aksāmından olmağla şer’an menhīdir. (IV/529. s.).

mülāyim: (< Ar.) muvāfık, uygun: *Bu şüret ‘akla mülāyim gelir.* § Nerm, yumuşak, durğun: *meşrebi mülāyim, mülāyim hūylu.* || *Bugün havā mülāyimidir.* § Līnet vērıcı devā. *Mülāyim ṭab’ u ḥōṣ-zāt ü suḥan-dār*⁵³⁵⁴

u suḥan-perver (Nef’ī: K. 21/4). (IV/529. s.).

mülāyemet: (< Ar.) muvāfaqat, uygunluk § yumuşaklık, yavaşlık, durğunluk, nāziklik § yumuşaklık neticesi līnet-i ḥafīfe ki ‘ḳabz’ıñ zıddı’ demekdir. (IV/529. s.).

mültebis: (< Ar.) iltibāslı, şübheli, beñzeyen. (IV/529. s.).

mültecī: (< Ar.) ilticā eden, ḥāricden gelip sığınan. (IV/529. s.).

mültecā: (< Ar.) sığınacak yer, penāh-ı merḥamet, melāz: *mültecā-yı fuḳara.* || *Cā-niṣīn-i ḡavṣ-ı a’zam mültecā-yı muḥliṣīn / Dēnse lāyık zātına bi’llāhi ḳuṭbü’l-ārifīn.* (IV/529. s.).

mülteḥik: (< Ar.) iltihāk eden, arḳasına ṭakılan, ṭatılan. (IV/529. s.).

mültezim: (< Ar.) iltizām eden, kendi üzerine lāzım kılan, alan, der-‘uhde eden § vāridāt-ı devletden ba’zılarının meşelā a’şārın taḥṣīlini - kendi ḥesābına olarak- ḥazīneye akçe i’tāsıyla veyāḥūd kefīl irā’esiyle üzerine alan adama ıtlāk olunur. Mültezimāne = ‘iltizām edercesine, ṣaḥābet-kārāne’ demekdir. Cem’i *mültezimīn.* *Bir-iki mültezimi eyledi ḥavāle baña / Ki iştirāk ile etmişler iltizām-ı sitem* (Nef’ī: K. 38/31). (IV/529. s.).

mültezem: (< Ar.) iltizām ve istiṣhāb
édilmiş, lüzümlü ‘addédilmiş,
maṭlûb olan. (IV/530. s.).

mülteşik: (< Ar.) iltiṣāk eden, kavuşan,
bitişen. (IV/530. s.).

mültefit: (< Ar.) iltifāt eden, ḥüsn-i
teveccüh ile āšnālîk gösteren, luṭf ve
nezâketle mu‘āmele eden.
Mültefitāne = mültefitçesine.
(IV/530. s.).

mültefet: (< Ar.) iltifāt édilmiş,
kendisine ḥüsn-i teveccüh ile āšnālîk
gösterilmiş. Talṭif-kārāne mu‘āmele
olunmuş. (IV/530. s.).

mülteff: (< Ar.) birbiri üzerine veyā
içine şarılmış, karışmış: *eşcār-ı*
mülteffetü’s-sāk. (IV/530. s.).

mülteķit: (< Ar.) iltikāt eden, devşirip
alan, yerdeki şeyi toplayan. (IV/530.
s.).

mülteķim: (< Ar.) iltikām eden, yutan.
(IV/530. s.).

mülteķā: (< Ar.) iki şey’in iltikā ettiği,
birleşdiği, buluşduğu, kavuşduğu
maḥall. Mülteķa’l-ebḥür =
denizlerin kavuşup birleşdiği yer.
(IV/530. s.).

mülteķī: (< Ar.) iltikā eden, kavuşan,
birleşen, bölüşen. (IV/530. s.).

mültemis: (< Ar.) ārzū eden, bir şeyi
tavşie ve recā şüretiyle taleb eden.
(IV/530. s.).

mültemes: (< Ar.) ārzū édilmiş, icrāsı
ārzū olunan mādde, tavşie ve taleb
olunan şey. Cem’i *mültemesāt*. *Eş’āra*
ṭab’ım iki sene sa’y edip āña / Ğāyetle
oldu semt-i tevārîḥ mültemes (Surūrî).
(IV/530. s.).

mültemi’: (< Ar.) iltimā’ eden,
parıldayan. (IV/530. s.).

mültevī: (< Ar.) egrilmiş, bükülmüş,
egri büğrü. (IV/530. s.).

mültehib: (< Ar.) iltihāb eden,
alevlenen, alevli Ş şişip kızaran.
İştılāḥ-ı tıbdā ‘a’zā-yı bedenden
biriniñ iltihān peydā ederek kızarıp
āteş gibi ḥarāretli olması’ demektir.
(IV/530. s.).

mülte’im: (< Ar.) ıştılāḥ-ı tıbdā ‘iltiyām
bulan, oñulan yara’ demektir.
(IV/530. s.).

mülcī: (< Ar.) ilcā eden, muṣṭarr ve
mecbūr eden: *ikrāh-ı mülcī*. (IV/531.
s.).

mülhid: (< Ar.) mezheb-i ḥaḳdan ‘udül
ile mezheb-ı bâṭıla sülûk eden.
Mülhidāne = mülhid olana münāsib
görülecek şüretde. Cem’i *mülhidîn*.
(IV/531. s.).

mülhak: (< Ar.) ilhāk edilmiş, katılmış:

Kekbūze'ye mülhak Deñizli nāhiyesi. Ş
Åhirine getirilmiş, 'ilāve olunup
bitişdirilmiş: Ola ğufrānına Hakk'ın
mülhak (Hākānī: 155). (IV/531. s.).

mülhakāt: (< Ar.) *mülhak*'ın cem'i,
ekseriyā 'vilāyāte tābī' olan elviye,
kazālara ve nevāhī, kara'ya denilir:
Qartal kazası, İstanbul vilāyeti
mülhakātındandır. (IV/531. s.).

mülahham: (< Ar.) etlenmiş, iri
gövdeli, şişman adam. (IV/531. s.).

mülahhas: (< Ar.) telhış edilmiş,
hülāşa olunmuş. Hülāşası alınmış,
icmāl. (IV/531. s.).

mülzim: (< Ar.) ilzām eden, kandıran;
sükūta mecbūr eden, şuşduran:
cevāb-ı mülzim. (IV/531. s.).

mülzem: (< Ar.) ilzām edilmiş, sükūta
mejbūr edilmiş, şuşdurulmuş.
(IV/531. s.).

mülşak: (< Ar.) ilşāk olunmuş,
kavuşdurulmuş, bitişdirilmiş.
(IV/531. s.).

mülatıf: (< Ar.) talıf eden, mazhar-ı
luṭf eden Ş ıstılāh-ı tıbdā 'deverān-ı
demiñ sür'atini azaltan ve harāret-i
ġarīziyyeniñ tezāyüdünü tahfif ve
farṭ-ı tenebbühü izāle eden devā'
demekdir. *Limonaṭa* gibi. Cem'i olan
mülatıfat = o mişillū edviyenin

hey'et-i mecmū'asına ıtlāk olunur.
(IV/531. s.).

mülgā: (< Ar.) ilgā edilmiş, fesh ve
ibtāl kılınmış; kaldırılmış. (IV/531.
s.).

müleffef: (< Ar.) telfif edilmiş, içine
dürülmüş, konulmuş. (IV/531. s.).

mülaḳḳab: (< Ar.) telḳīb edilmiş,
laḳablanmış, aşıl isminden başka bir
şıfatı müş'ar olarak bir laḳab
taḳılmış. (IV/531. s.).

mülk: (< Ar.) zīr-i taşarrufda bulunan
māl-i ğayr-i menḳūl. İstılāhat-ı
fıkhda üç şüretle zıkr olunur: *mülk-i*
mutlak, *mülk-i mukayyed,* *mülk-i*
müverrah. Ş Müstaḳillen yed-i
taşarrufa alınan şey, memleket.
Mülkī = 'mülke mensūb, idāreye
müte'allıḳ' demektir. Mülkī ve
'askerī, me'mūrīn-i mülkiyye.
Mülkiyyet = emlāknıñ vakf
olmayarak şüret-i mutallaḳa ve
müstaḳillede taşarruf olunmuş.
Dārü'l-mülk = 'pā-yı taḥt, maḳarr-ı
hükümet' demektir. (IV/531. s.).

mülk-dār: (< Ar.) hükümdār, mülk
şāhibi, pādişāh. Mülk-dārī =
pādişāhlıḳ, hükümdārılıḳ. (IV/532.
s.).

mülemma': (< Ar.) telmī' edilmiş,
parlak. Mürġ-i mülemma'-ı beden =

'güneş' demektir. § Alaca alaca, renk renk, karışık şey. Lisānımızda bu ma'nā tevsi' ve tağyir olunarak 'ādetā 'mülevves, murdār, bulaşık' ma'nāsında kullanılmaktadır: *Kendini bilmez derecede sarhōş, üstü başı mülemma'*. § Fenn-i 'arūz ıstılāhında 'her mısrā'ı başka lisān ile ya'nī iki veyā üç lisān mezc edilerek söylenmiş şî'r'e ıtlāk olunur. Bu ma'nāda cem'i mülemma'āt: *Şeyh Sa'dī'niñ mülemma'ātı*. (IV/532. s.).

mülevves: (< Ar.) bulaştırıp murdār edilmiş, bulaşık, pis. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır. (IV/532. s.).

mülūhya: [Yūnānīden mu'arreb] uzun ve ince yapraklı ve maṭbūhu ebeğümeciye müşābih bir nev' sebzenin ismidir ki zebān-zedi *mülhiye*. (IV/532. s.).

mülūk: (< Ar.) *malik*'in cem'i. Pādişāhlar, hükümdārlar. Kelāmü'l-mülūk mülūku'l-kelām = hükümdārların sözü sözün hükümdārlarıdır. El-mülūkü mülhemün = pādişāhlar ilhām olunmuştur. Mülūkāne = mülūkçesine hükümdārlara lāyık şüretde. (IV/532. s.).

mülevven: (< Ar.) telvīn olunmuş, reng-ā-renk, renkli, boyalı. (IV/532. s.).

mülhim: (< Ar.) ilhām eden, kalbe feyz şüretiyle ilkā ve telkīn eden, Cenāb-ı Hakk. (IV/532. s.).

mülhem: (< Ar.) ilhām edilmiş, kalbe feyz şüretiyle ilkā ve telkīn olunmuş: *şā'ir-i mülhem*. Cem'i mülhemün = el-mülūkü mülhemün. (IV/532. s.).

müleyyin: (< Ar.) telyīn edince, yumuşatıcı, yumuşaklık ya'nī līnet vèrici. *Ḳābız*'in zıddı. (IV/532. s.).

müleyyen: (< Ar.) telyīn edilmiş, yumuşatılmış, līnetli. (IV/532. s.).

mümāşil: (< Ar.) müşābih, muvāfık, beñzeyen, aındıran: *aḥvāl-i mümāşile*. (IV/532. s.).

mümāsele: (< Ar.) müşābehet, muvāfaqat, beñzeme, aındırma. (IV/532. s.).

mümārese: (< Ar.) çalışıp alışmak çalışarak mahāret kesb etmek, üstādlık. *Mümāreset* tarzında da kullanılır. (IV/532. s.).

mümās: (< Ar.) doḳunan, doḳunur olan. Hendese ıstılāhında 'bir şekliñ muḥiṭine mülākī olarak iki cihetde istikāmeti üzere her ne kadar iḥrāç olursa şekliñ muḥiṭini aṣlā kaṭ'

etmeyen *ḥaṭṭ'* demektir: *tamām-ı mümās*. (IV/532. s.).

mümāṣāt: (< Ar.) umūr u meşālihi tesviye ve idāre için bir *ṭarīḫ-i ihtiyār*-ile gitmek § fikre *ḥidmet* eder *şūretde* hareketle *ḥōṣ* geçinmek, imtizāc yolunda *ḥüsn-i mu'āmele* etmek, uysallık göstermek. (IV/533. s.).

mümāṭale: (< Ar.) va'deyi, borcu leyte ve le'alle ile uzatıp geciktirmek. (IV/533. s.).

mümāna'at: (< Ar.) men' etmek, esirgemek; bir işiñ yapılmamasına sa'y etmek, bir fi'li yaptırmamak için arḫuru gelmek. (IV/533. s.).

mümtāz: (< Ar.) imtiyāzlanmış, imtiyāzlı § seçilmiş, seçme: *ṣā'ir-i mümtāz*, *mümtāzü'l-aḫrān*. (IV/533. s.).

mümteṣil: (< Ar.) imtiṣāl eden, emre iṭā'at ve inḫiyād eden. (IV/533. s.).

mümteḥin: (< Ar.) imtiḥān eden, deneyen § sorup söyletmek ve yazdırmak veyāḥūd yaptırmak *şūretiyle* bir şahşıñ 'ilmī, fennī, şinā'ī ma'lūmāt-ı muktesebesiniñ derecesini aṇlamak üzere tecrübe eden adam. (IV/533. s.).

mümted: (< Ar.) imtidād eden, gerek mesāfe ve gerek zamān cihetiyle

uzanıp gitmiş olan, devām eden. (IV/533. s.).

mümtezic: (< Ar.) imtizāc eden, birbirine uyan, uygun gelen: *elvān-ı mümtezice*. § Herkes ile uyuşup *ḥōṣ* geçinen: *Ne kadar mümtezic adam*. (IV/533. s.).

mümtelī: (< Ar.) imtilāya uğramış, mi'de dolğunluğuna giriftār olan. Dolmuş, dolu olan. (IV/533. s.).

mümteni': (< Ar.) imtinā' eden, geri duran, çekinen § mümkün olmayan imkānsız bulunan. Mümteni'ü'l-ḥall= eczā-yı ferdiyyesi ayrılmaz, erimez olan. Mümtenü't-taḥṣīl = taḥṣīli, elde edilmesi mümkün olmayan. (IV/533. s.).

mümeṣṣil: (< Ar.) temṣīl eden, mişl getiren, mişāl olarak irād eden § bir şey'iñ *şūretini* naḫṣ eden. Bu ma'nāda ekseriyā *ṭābi'* maḳāmında kullanılır: *Bu kitābıñ mümeṣṣili filāndır*. (IV/533. s.).

mümeṣṣel: (< Ar.) temṣīl edilmiş, mişāl getirilmiş § *şūreti* naḫṣ edilmiş, ṭab' kılınmış. (IV/533. s.).

mümecced: (< Ar.) temcīd edilmiş, senā ile ta'zīm edilmiş, 'azametle şereflendirilmiş. (IV/533. s.).

mümidd: (< Ar.) imdād eden, yardım eden, uzatan: *mümidd-i hayāt*. (IV/533. s.).

mümsik: (< Ar.) imsāk eden, nefsinı zabt eden § eli şıkı, baḥl, ḥasīs, cimrī ma'nāsında kullanılır. (IV/533. s.).

mümessek: (< Ar.) misklenmiş, misk ile terbiye edilmiş, misk kokuu. (IV/534. s.).

mümzī: (< Ar.) imzā eden, mekātīb ve evrāka ismini yazan. (IV/534. s.).

mümzā: (< Ar.) imzā edilmiş, imzālanmış: *mümzā-ı varāka*. (IV/534. s.).

mümkin: (< Ar.) kudret dāḥilinde, ḥadd-i imkānda olan; kudret yetip yapılabilen, yapılmasına kudret yetişen. Mümkināt = mümkün olan şeyler. Ğayr-i mümkin = mümkün olmayan, imkānsız bulunan. *Mümkiünsüz, mümkünü yok* ta'bīrleri ğalaṭdır. Kullanılmamalı. *Kitāb-ı mümkināt*⁵³⁵⁵ *esrār-ı Ḥaqq'ı bī-dehen söyler* (Nābī: G. 121/1). (IV/534. s.).

mümill: (< Ar.) imlāl eden, uşanç veren, uşandıran: *ıtnāb-ı mümill*. (IV/534. s.).

mümeħhid: (< Ar.) temhīd eden, yayıp döşeyen: *mümeħhid-i bünyānū'd-devlet ve'l-iḳbāl*. (IV/534. s.).

mümeħhed: (< Ar.) temhīd olunmuş, yayılıp döşenmiş, tesviye olunmuş. (IV/534. s.).

mümhil, mümeħil: (< Ar.) imhāl eden, mühlet verici, veren. (IV/534. s.).

mümīt: (< Ar.) imāte eden, öldüren. Esmā-yı ḥüsnādandır. (IV/534. s.).

mümeyyiz: (< Ar.) temyīz eden, ayıran, seçen: *mümeyyiz-i nīk ü bed*. § Devā'ir-i resmiyye aḳlāmında evrāk-ı resmiyye. Bī-tedḳīk taṣḥīḥ etmekle mükellef zābiṭ: *muḥāsebe ḳalemi mümeyyizi*. (IV/534. s.).

mümeyyez: (< Ar.) temyīz edilmiş, ayrılmış, seçilmiş. (IV/534. s.).

münācāt: (< Ar.) fi'l-aşl 'bir kimseye fışıldamak' ma'nāsındadır. Lisānımızda dergāh-ı İlāhīye 'du'ā, niyāz etmek, yalvarmak' ma'nāsında kullanılır ki bu mişillü du'ā ve niyāz münācāt ıtlāḳı ihfā cihetiyle olduğu Ḳāmūs-ı Kebīr'de mezkūrdur: *münācāt-ı şūfiyāne*. (IV/534. s.).

münādeme: (< Ar.) meclis-i 'işretde hem-dem olmak, nedimlik etmek, şöhet eylemek § bir arada bulunup

konuşmak, eğlenmek. *Münādemet* şüretinde kullanılır. (IV/534. s.).

münādī: (< Ar.) nidā edici, çağırıcı § dellāl. Münādā = nidā edilmiş, çağırılmış. (IV/534. s.).

münāzī: (< Ar.) nizā'cı, kavğacı, çekişici. (IV/534. s.).

münāzī'ün-fīh: (< Ar.) sebep-i nizā' ve bā'is-i huşūmet olan huşūş: *münāzī'ün-fīh olan 'arşa māddeşi, mes'ele-i münāzī'ün-fīhā.* (IV/534. s.).

münāza'a: (< Ar.) kavğā, huşūmet, çekişmek. (IV/534. s.).

münāsib: (< Ar.) yakışık alan, yakışan, yaraşan, lāyık, uygun. (IV/534. s.).

münāsibet: (< Ar.) münāsiblik, uygunluk, yakışanlık § qarābet, rābiṭa, ta'alluk. Münāsibāt = 'revābiṭ, 'alā'ik-i resmiyye' ma'nalarında kullanılır: *kaṭ'-ı münāsibāt.* (IV/535. s.).

münāşafa: (< Ar.) yarı yarıya bölüşmek, müsāvāt üzere ikiye takسیم. Münāşafaten = yarı yarıya bölüşmek şüretiyle, yarı yarıya olarak. (IV/535. s.).

münāṭaha: (< Ar.) 'boynuzlu hayvānlar birbirine vuruşmak' ma'nāsınadır ki Türkçede *tos vuruşmak, süsüşmek* ta'bīr olunur. (IV/535. s.).

münāzır: (< Ar.) münāzara eden. Cem'i *münāzırīn.* (IV/535. s.).

münāzara: (< Ar.) izhār-ı şavāb maḳşadıyla bahışde iki taraftan başiret üzere nazār edişmek. Fenn-i münāzara = 'kavānīn-i mübāhişeden bāhiş olan fūnun ki īrād olunan delā'il ve mesā'ili tedkīk ile münāsebet ve 'adem-i münāsebetini irā'e ederek cevāb vèrmek uşūlü' demekdir. (IV/535. s.).

münāferet: (< Ar.) bir sebeble iki kimse birbirinden nefret etmek, nefret edişmek. (IV/535. s.).

münāfese: (< Ar.) ḥased, rekābet gibi aḡrāz-ı nefsāniyyeden münba'is mu'arız, nizā'. Cem'i *münāfesāt.* (IV/535. s.).

münāfık: (< Ar.) şirk ve küfrünü setr ve ketm edip şüretā īmān ve İslām izhār eyleyen müşrik § özü ve sözü doğru olmayan ve tarafına ilkā-yı nifāk ve bürüdete çalışan iki yüzlü adam. Münāfıkāne = münāfıkçasına. Cem'i *münāfıkīn.* (IV/535. s.).

münāfaka: (< Ar.) setr-i küfr ile şüretā izhār-ı İslām etmek, iki yüzlülük. (IV/535. s.).

münāfī: (< Ar.) zıdd, ḡayrı, 'aksi, başka, uymaz olan: *ḥük-m-i nizāma*

münāfī, uşūle münāfī, ādāba münāfī.
(IV/535. s.).

münākaşa: (< Ar.) fi'l-aşl 'bir kimseniñ muhāsebesinde geregi gibi tedkīk ve istikşā eylemek' ma'nāsınadır. Lisānımızda 'çekişmek, nizā' etmek' ma'nāsında kullanılır. Ba'zılarıñ bunu 'mübāhaşe' ma'nāsında kullanmaları pek haṭā ve bī-ma'nādır. Cem'i *münākaşāt.* (IV/535. s.).

münākaşa: (< Ar.) noķşānlaştırmak, mubāya'a olunacak şeyleri vermek isteyen tācirleriñ birbirine karşı tenzīl-i fī'āt ve tenķiş-i bahā etmeleridir ki 'müzāyede'niñ zıddı' demektir. Kāffe-i mubāya'āt ve inşāāt-ı resmiyyede uşūl-i münākaşa cārīdir. (IV/535. s.).

münāķız: (< Ar.) birbirini naķz eden, bozan, muhālif bulunan: *Fi'li kaṣolini münāķız.* (IV/536. s.).

münākaża: (< Ar.) bir sözü evvelki sözüñ me'āline muğāyir olarak söylemek, iki sözüñ ma'nası birbirine muhālif olmak. (IV/536. s.).

münākaḳale: (< Ar.) fi'l-aşl 'birbirine nevbetle fıkra naḳl etmek, söz söylemek' ma'nāsınadır. Iştīlāh-ı resmīde müvāzene-i māliyye-i

muşaddaķanıñ aḳsām-ı mertebesinden birbirine ḥasbū'l-īcāb meḳādīr ve mebālig naḳl edilmesi' demektir. Cem'i *münākaḳalāt*'dır ki lisānımızda 'mürāselāt ve muvāredāt' ma'nāsına da kullanıldığı vardır: "münākaḳalāt-ı ticāriyye ve münākaḳalāt-ı bahriyye" gibi. (IV/536. s.).

münākeḫa: (< Ar.) nikāḫ etmek, nikāḫla kadın almak. Cem'i *münākeḫāt.* (IV/536. s.).

münāvebe: (< Ar.) nevbetleşmek, nevbetle vāķi' olmak. Münāvebeten = münāvebe şüretiyle , nevbet ile. (IV/536. s.).

münāvele: (< Ar.) bir şeyi el uzatıp vermek, şunmak. *Müdāvele* maḳāmında kullanılır. (IV/536. s.).

münbit: (< Ar.) inbāt eden, yerden fışkırıp biten § bereketli, feyzli, çok maḥşūlāt veren: *arż-ı münbit, arāżī-i münbite.* (IV/536. s.).

münbaşı: (< Ar.) inbisāt eden, bayılan § tevessü' eden, genişlenen: *isti'dād-ı münbaşı.* § Göñlü açık, ferahlı olan. (IV/536. s.).

münba'is: (< Ar.) inbi'ās eden, ileri gelen, neş'et eden. (IV/536. s.).

münebbih: (< Ar.) tenbīh eden, āgāḫ eyleyen, uyandıran: *münebbihli sā'at.*

Ş İştılâh-ı tıbdâ ef'âl-i hayâtiyyeyi mevķiten ve az vakıtde tezyîd ve teşdîd eden edviyenîñ her birine ıtlâķ olunur. Cem'î münebbihât = 'edviye-i münebbiheyi ħâvî ve onların keyfiyyet ve şûret-i isti'mâlınden bâĥış olan faşl-ı maĥşûş' demektir. *Ṭurmayıp geçmekdedir sâ'at-be-sâ'at dehr-i dūn / Ra'd ile añna münebbihdir bu tās-ı ser-nigūn* (Beķâyî). (IV/536. s.).

müntebih: (< Ar.) intibâh eden; âgâh, uyanık, ħabîr. (IV/536. s.).

müntic: (< Ar.) intâc eden, netice vèren, ħâşıl eden: *Sefâhat müntic-i sefâletdir*. (IV/536. s.).

müntehir: (< Ar.) intiĥâr eden, kendini öldüren. Cem'î *müntehirîn*. (IV/536. s.).

müntaĥil: (< Ar.) intiĥâl eden, başkasınıñ şeyi ĥaķķında benimdir diye iddi'â eden, benimseyen. Ekşeriya başkasınıñ şi'rini benimseyenler ĥaķķında kullanılır. (IV/536. s.).

müntehib: (< Ar.) intiĥâb eden, ayırıp seçen. (IV/537. s.).

müntehab: (< Ar.) intiĥâb edilmiş, seçilmiş, güzîde: *âşâr-ı müntehabe*. Cem'î *müntehabât*. (IV/537. s.).

mübtesib: (< Ar.) intisâb eden, ta'alluk peydâ eden. Cem'î *müntesibîn*. (IV/537. s.).

müntेशir: (< Ar.) intişâr eden, yapılan: *bū-yı müntेशir, rivāyet-i müntेशire, kütüb-i müntेशire*. (IV/537. s.).

müntaşıb: (< Ar.) intişâb eden, direk gibi dikili duran: *'amūd-ı müntaşıb*. (IV/537. s.).

müntaşıĥ: (< Ar.) naşıĥat ĥabûl eden. Verilen naşıĥata taṭbîķ-i ĥareket eden, ögüd dinleyen. (IV/537. s.).

müntaşıf: (< Ar.) ikiye bölünmüş, yarı olmuş, yarı, nışf: *müntaşıf-ı şeh-r-i receb*. Muntaşıf sene = yılıñ ortası. (IV/537. s.).

müntazır: (< Ar.) intizâr edici, eden, bekleyen, gözleyen: *müntazır-ı âṭıfet, müntazır-ı merĥamet*. Cem'î *müntazırîn*. (IV/537. s.).

müntazam: (< Ar.) intizâmlı, nizâm-ı taḥtında, nizâma girmiş, iyi şûretde, düzgün: *müntazam bir fabrika, 'asâkir-i müntazama*. Müntazamen = müntazam olarak. (IV/537. s.).

müntefih: (< Ar.) intifâĥ eden, ĥabaran, şişen: *baṭın-ı müntefih*. (IV/537. s.).

müntefi': (< Ar.) intifâ' eden, fâ'ide ve menfa'at gören. Müntefi'ün-bih =

kendisiyle intifā' olunan. Fā'ide görülen şey. (IV/537. s.).

müntekid: (< Ar.) intikād eden; edebî, fennî, şınā'î āsârı tedkîk ederek iyi ve fenâ cihetlerini bi'l-muḥākeme gösteren. *Müneḳḳid* ile müterādifdir. (IV/537. s.).

müntakış: (< Ar.) intikāş eden, naḳş olunan. (IV/537. s.).

müntakıl: (< Ar.) intikāl eden, bir yerden diğere yere göçen, taşıyan § dünyādan āhirete göçen, vefāt eden § mevrūs, vefāt edenden kalmış, devr olmuş: *pederinden müntakıl*. § Bir şeyden diğere şeyi añlayan, ḳarīne ile añlayan, idrākli: *müntakıl bir adam*. (IV/537. s.).

müntakim: (< Ar.) intikām alan, öç alan, aḥz-ı şār eden. Esmā-yı ḥüsnādandır. Müntakim-ı ḥaḳīkī = Cenāb-ı Allāh. Müntakimāne = müntakimcesine. *Müntakimdir bir ismi Mevlā'nıñ* (Lā). (IV/537. s.).

müntemî: (< Ar.) intimā eden, mensüb ve müte'allik olan. (IV/537. s.).

müntin: (< Ar.) intān eden, müte'affin pis ḳoḳan şey. (IV/538. s.).

müntehib: (< Ar.) intihāb eden, nehb ü gāret eden, yağmācı. (IV/538. s.).

müntehiz: (< Ar.) intihāz eden, fırsatı ḡanīmet bilen, fırsat düşüren. (IV/538. s.).

müntehî: (< Ar.) nihāyet bulan, ḡāyete éren: *müntehî-i şımf*. § Bir yere çıkārı olan, bir yerde nihāyet bulan: *Bu yol filān yere müntehîdir*. (IV/538. s.).

müntehā: (< Ar.) nihāyet bulmuş, ḡāyete ve şoña érmiş: *müntehā-yı taḥşîl*. § Ḡāyet, şoñ: *müntehā-yı tarîḳ*, *müntehā-yı maḳşad*, *müntehā-yı 'ömr*. (IV/538. s.).

müncezib: (< Ar.) incizāb eden, çekici bir şey'e doğru çekilen, cezb édilen: *geh-pāre-i müncezib*, *rūḥ-ı müncezib*, *ḳalb-i müncezib*. (IV/538. s.).

müncerr: (< Ar.) incirār eden, çekilip getirilen § bir uca, bir neticeye vāşıl olan. (IV/538. s.).

münciz: (< Ar.) incāz eden, va'adi yerine getiren. (IV/538. s.).

müncelî: (< Ar.) incilā eden, açılıp rüşen olan, 'ayān, açık: *Müncelî āyīne-i dilde nüḳūş-ı kā'ināt / İş o mir'āt-ı muşaffāya cilā vèrmekdedir / Ref' édince māsivāyı nūr-ı Ḥaḳḳ eyler zuhūr / Maḳşad ancak ḳalbe böyle incilā vèrmekdedir* (Yavuz Selīm Ḥān). (IV/538. s.).

müneccim: (< Ar.) 'ilm-i nücūma āşnā olan, nücūmuñ seyr ü ḥareketinden

aḥkām çıkararak, kevākibiñ aḥvālını zabt ve taḫvīm eden. Müneccimāne = müneccim olana yakışacak şürette. Cem'i *müneccimīn*. (IV/538. s.).

müncemid: (< Ar.) incimād eden, doğan, doğmuş: *mā-yı müncemid, baḥr-i müncemid, ṭabī'at-ı müncemid*. (IV/538. s.).

müncī: (< Ar.) incā eden, necāt veren, kurtaran. (IV/538. s.).

münḥadır: (< Ar.) inḥidār eden, inişe doğru inen: *seyl-i münḥadır*. (IV/538. s.).

münḥarif: (< Ar.) inḥirāf eden, eğilip meyillenen; çarpık, eğri § hendese ıstılāḥınca ıdlā'-ı erba'ası yek-dīgere müsāvī ve müvāzī olmayan eşkale ıtlāk olunur. Münḥarifü'l-mizāc = mizācī fenālīga dönmüş, keyifsiz, hasta. (IV/538. s.).

münḥaşır: (< Ar.) inḥişār eden, bir hadd dāḥilinde kalıp ḥārice tecāvüz etmeyen, dā'ire-i ta'alluḳu mu'ayyen ve maḥdūd olan; bir şey'e maḥşūş, başka şey'e şümülü olmayan. Münḥaşiren = münḥaşır olarak, başka şey'e şümülü olmayarak. (IV/538. s.).

münḥaṭṭ: (< Ar.) inḥiṭāṭ ve tenezzülde⁵³⁵⁶ olan, aşağılamış bulunan. (IV/539. s.).

münḥall: (< Ar.) inḥilāl etmiş, hall olup açılmış, açık: *münḥall-i me'mūriyyet, münḥall-i ma'aş*. § Çözülmüş, eriyip şulanmış. Cem'i *münḥallāt*. (IV/539. s.).

münḥanī: (< Ar.) inḥinā eden, eğilen, egrilen, bükülen, çarpık eğri: *ḥaṭṭ-ı münḥanī*. (IV/539. s.).

münḥasif: (< Ar.) inḥisāf eden, gölgeye teşādüfle zulmetde kalan, muzlim görünen: *māh-ı münḥasif*. § Kör olup zulmetde kalan: *'ayn-ı münḥasif*. Kāmeriñ tutulmuşu hakkında isti'mālī gālibdir. (IV/539. s.).

münḥafız: (< Ar.) inḥifāz eden, alçaqlanan: *ḳadr-i münḥafız*. (IV/539. s.).

müneddeb: (< Ar.) 'yara, cerḥa iken kabuḳ bağlayıp oñulmuş kapanmış' demektir. (IV/539. s.).

münderic: (< Ar.) indirāc eden, bir şey içinde mevcūd ve dāḥil olan: *düstūrda münderic niẓāmāt, gazetede münderic maḳālāt*. Cem'i olan mündericāt = bir kitābıñ ve yazılmış başka bir şey'in mevādd-ı

5356 Kāmüsta "ve tenezzülde" iki kez yazılmıştır.

muhteviyyesi makāmında kullanılır. *Hākān-ı ‘Osmānī-neseb kim mūnderic zātında hep / İslām-ı Fārūq-ı ‘Arab iḳbāl-i Perōīz-i ‘Acem* (Nef’i: K. 15/21). (IV/539. s.).

mūnderis: (< Ar.) eṣeri ḳalmamak üzere bozulup mahv olan: *binā-yı mūnderis, vakf-ı mūnderis, evkāf-ı mūnderise*. Cem’i mūnerisāt = yıkılıp mahv olmuş olan ḥarābeler. (IV/539. s.).

mūndefi’: (< Ar.) def’ ve ṭard olunmuş, şavulup giderilmiş. Cem’i olan mūndefi’āt = ḳunduz, ḥardal gibi ḳabartıcı ‘ilāçlarıñ ḳıḳardığı cerāḥat. (IV/539. s.).

mūndemic: (< Ar.) bir şey’iñ içine yerleşen, içine dūrülüp şarılan. (IV/539. s.).

mūnzir: (< Ar.) bir ḥuṣūsuñ teblīḡiyle taḥzīr ve taḥvīf eden, ḥaber vērip ḳorḳutan. *Mūbeṣṣir*’iñ zıddı. (IV/539. s.).

mūnzecir: (< Ar.) zecr ve men’ edilmiş, alıḳonulmuş. (IV/539. s.).

mūnzil: (< Ar.) inzāl eden, ētdiren: *mūnzil-i Ḳur’ān*. (IV/539. s.).

mūnzil: (< Ar.) inzāl olunmuş, indirilmiş. Kitāb-ı mūnzil = Furḳān-ı Kerīm. Kütüb-i mūnzele = kütüb-i semāviyye. (IV/539. s.).

mūnezzil: (< Ar.) tenzīl eden, aşağı indiren. (IV/540. s.).

mūnezzel: (< Ar.) tenzīl edilmiş, aşağı indirilmiş. (IV/540. s.).

mūnzelik: (< Ar.) ḳayḡan, ḳaypak. (IV/540. s.).

mūnzevī: (< Ar.) inzivā eden, bir bucaḳda oturan: *derōīṣ-i mūnzevī*. Mūnziviyāne = mūnzeviyyecesine. *Ḳıldık a’dā-yı ṭarīḳi heybetiñle mūnzevī* (Nesīb-i Mevlevī). (IV/540. s.).

mūnezzeh: (< Ar.) tenzīh ve taḳdīs edilmiş. Cemī’-i ḳabāyiḥden ve naḳāyiṣden berī ve pāk olan: *İḳtizā ētdi mūnezzeh Zāt’ı / Sebeb-i ḥilḳat-i mevcūdātı* (Hākānī: 49). (IV/540. s.).

mūnsecim: (< Ar.) insicāmlı, yağmur gibi bir düziye akan, düzgün olan: *kelām-ı mūnsecim*. (IV/540. s.).

mūnsedd: (< Ar.) ḳapanmış, tıḳanmış, ḳapalı: *bāb-ı mūnsedd*. ‖ *Ētdi ‘adliñ o ḳadar rāh-ı ḍalālī mūnsedd / Ḥātıra yol bulamaz vesvese-i şeyṭānī* (Nef’i: K. 4/31). (IV/540. s.).

mūnselib: (< Ar.) insilāb eden; selb olunmuş, giderilmiş. (IV/540. s.).

mūnselik: (< Ar.) sālīk olan, bir meslek ve yol ṭutan. (IV/540. s.).

mūnşid: (< Ar.) inşād eden, şi’r okuyan. (IV/540. s.).

münşerih: (< Ar.) inşirāhlı, gönlü açık, ferahlı, sevinçli; mesrūr, şādān: *münşerihü'l-fu'ād*. (IV/540. s.).

münşa'ib: (< Ar.) inşi'āb eden, şu'belenen, kol atıp dal budak şalan. (IV/540. s.).

münşi'al: (< Ar.) inşi'āl eden. *Müşta'il* gibi şu'leli, alevli, parlayan. (IV/540. s.).

münşakḳ: (< Ar.) şakḳ olmuş, yarılmış, ayrılmış. (IV/540. s.).

münşī: (< Ar.) inşā eden, yapan, vücūda getiren Ş hüsn-i kitābete, 'ulūm-ı edebiyeye āšnā olan ma'nāca *kātib*'den farklıdır. Kātibe nisbetle *münşī* de ziyāde vukūf ve rūsūh taşavvur olunur. Münşiyāne = münşīye lāyık şüretde. *Ta'bīrāt-ı münşiyāne*. (IV/540. s.).

münşe'āt: (< Ar.) inşā edilmiş, müsveddeler, mektūb ve tezkire vesā'ire qabālınden yazılmış kâğıları ḥāvī mecmū'aya ıtlāḳ olunur: *münşe'āt-ı Ākif Paşa*. (IV/540. s.).

munşabb: (< Ar.) inşibāb eden, dökülen, ırmağın deñize döküldüğü yer: *Tuna'nın menba'ından munşabına kadar tūlu...* (IV/540. s.).

munşarīf: (< Ar.) inşirāf eden, geri dönen, başka semte dönen Ş 'Arabīde taṣrīf ve i'rāb qabūl eden

kelime. *Ġayr-i munşarīf* bunun ḥilāfidir: *Qabriñ cihetinden oluyor munşarīf ebşār / Kendiñ gibi 'aşıklarnı şanma vefā-dār* (*Parni* ≈ Mütercimi Nācī⁵³⁵⁷: 3). (IV/540. s.).

munşif: (< Ar.) inşāf eden, mu'āmele-i 'ādilānede bulunan, nefsine revā görmediği şeyi başkasına yapmayan. Munşifāne = munşifçesine, ehl-i inşāfāna lāyık şüretde. *Mu'āmele-i munşifāne*. (IV/541. s.).

munzic: (< Ar.) yumuşadıcı, kemāle erdirici. (IV/541. s.).

munzicāt: (< Ar.) yaranın iltihābını izāle ile irinini akıdıcı edviyeye ıtlāḳ olunur. (IV/541. s.).

munzamm: (< Ar.) inzimām eden, zamm olunmuş, qatılmış, 'ilāve-i lāḥiḳ: *re'yi munzamm, resm-i munzamm*. (IV/541. s.).

munṭabī': (< Ar.) inṭibā' eden, başılan, ṭab' ve naḳş olunan. (IV/541. s.).

munṭabıḳ: (< Ar.) muṭābıḳ, uygun olan; uyan. (IV/541. s.).

munṭafī: (< Ar.) inṭifā eden, yanar iken sönücü olan, sönmüş, sönen. (IV/541. s.).

munṭalıḳ: (< Ar.) şalıvēriliḳ giden, ḳurtulmuş, āzād olan. (IV/541. s.).

5357 Ateş-pāre.

muntavî: (< Ar.) dürölüp bükülmüş, devşirilip şarılmış olan. (IV/541. s.).

munzalim: (< Ar.) inzilâm eden. (IV/541. s.).

mün'adil: (< Ar.) 'udül eden, doğru yoldan şapıp cayan. (IV/541. s.).

mün'adim: (< Ar.) yok olan (IV/541. s.).

mün'azil: (< Ar.) 'azl-i nefis etmiş olan. (IV/541. s.).

mün'aţif: (< Ar.) bir tarafa egilip dönen, temâyül ve teveccüh eden, meyl gösteren. (IV/541. s.).

mün'aqid: (< Ar.) in'ikâd eden, 'aқd olunan, bağlanan; karar verilir iki taraftan kabul olunan: *mün'aqid olan nikâh, muqāvele-i mün'aqide*. (IV/541. s.).

mün'akis: (< Ar.) in'ikās eden, muqābiline doğru geri dönen, bir yere 'aks eden, çarpan: *şadā-yı mün'akis, ziyā-yı mün'akis*. ‖ *Bunlar kandilîñ ziyā-yı mün'akisiyle zulmet-āmîz bir manzara-ı ğarîbe teşkil eder* (Mu'allim Nācî). (IV/541. s.).

mün'im: (< Ar.) in'ām edici, ni'met verici, vergili: *Cenāb-ı Mün'im-i hakîkî*. (IV/541. s.).

münfecir: (< Ar.) inficār eden, açılan, söken. *Şafaқ gibi: şubh-ı münfecir*. §

Yerden kaynayıp çıkan, akan: *'ayn-ı münfecir*. (IV/541. s.).

münferic: (< Ar.) infirāc eden, açılan, ziyāde açık, geniş. Zāviye-i münferic = 'hendesede zāviye-i kâ'imeden büyük olan zāviye' demektir. § Gönlü açılan, ğam ve ğuşşası zā'il olan. (IV/541. s.).

münferid: (< Ar.) infirād eden, yalnız, tek olan; başlı başına, ayrı bulunan. Eşhāş ve eşyāda kullanılır. Münferiden = yalnızca, ayrıca, tek olarak. *Münferiden 'azîmet, münferid bir kulübe, çāre-i münferid*. (IV/542. s.).

münferik: (< Ar.) infirāk eden, ayrılan: *haţt-ı münferik*. (IV/542. s.).

münfesih: (< Ar.) füşhat bulan, bollaşan, genişlenen: *mekān-ı münfesih*. (IV/542. s.).

münfesih: (< Ar.) infisāh eden, bozulan; ibtāl edilen, kaldırılan: *nikāh-ı münfesih*. (IV/542. s.).

munfaşıl: (< Ar.) infişāl eden, ayrılan, yerinden ayrılan; 'azl olunan, ma'zûl olan. Munfaşılan = munfaşıl ya'nî ma'zûl olarak. Bu ma'nāda cem'i *munfaşılîn*. § Bitişik olmayan, ayrı bulunan: *zamîr-i munfaşıl, hurûf-ı munfaşıla*. (IV/542. s.).

münfa'il: (< Ar.) infi'āl eden, müte'essir olan, cānı şıkılıp gücenen, gönlü kırılıp küsen, küsmüş, gücenmiş olan. Münfa'ilen = münfa'il olarak. Münfa'ilâne = gücenmişçesine, küsmüşçesine. Ş İştılāh-ı tıbda "amelden kalmış, mu'aṭṭal' ma'nāsını ifāde eder. (IV/542. s.).

münfik: (< Ar.) infāk edici, yerine nafaқа verici, veren. (IV/542. s.).

münfekk: (< Ar.) infikāk eden, ayrılan, yerinden ayrılıp kıopan. Ğayr-i münfekk = ayrılmayan, ayrılmaz olan. (IV/542. s.).

münfehim: (< Ar.) fehm ü idrāk olunan, anlaşılın. (IV/542. s.).

münkād: (< Ar.) baş egip inkıyād ve itā'at etmiş, muṭī' olan: *Biz kelām nākiliyiz nerde o şāhib-güftār / Aña teslīm edelim emrine münkād olalım* (Murād-ı Rābi')?. (IV/542. s.).

munkabız: (< Ar.) peklige, inkıbāz-ı başına uğramış Ş kabz edici, peklik verici 'ilāç Ş içi şıkıntılı, tutğun, neş'esiz. (IV/542. s.).

münakkaḥ: (< Ar.) tenkīḥ edilmiş, fazlası ve lüzumsuzu ayırtlanmış, temizlenip düzeldilmiş: *şī'r-i münakkaḥ, ifāde-i münakkaḥa. ॥ İyi kötü bir maẓmūnu üstādāne bir lisān,*

münakkaḥ ve tūmtūraklı bir tarz-ı beyān ile silk-i nazma çekmek merākındadır (Nā'ilī-i Qadīm ≈ 'İşmet); Surūrī etdi dīvānın münakkaḥ (Surūrī 1220). (IV/542. s.).

münkariz: (< Ar.) inkırāz bulan, eşeri kalmamak üzere yitip giden. (IV/543. s.).

münkasım: (< Ar.) kısım kısım bölünen, bölük bölük olan. (IV/543. s.).

münakkaş: (< Ar.) nakş edilmiş, nakışlanmak, nakışlı, türlü türlü, işlemeli. (IV/543. s.).

münkaẓī: (< Ar.) inkızā eden, tamām olan, ardı kesilip tükenen, biten: *müddet-i münkaẓiyye.* (IV/543. s.).

münakkaṭ: (< Ar.) tenkīt edilmiş, noktalanmış, noktalı. (IV/543. s.).

munkaṭı': (< Ar.) inkıṭā' eden, kesilen, kesilip ardı olmayan. Öyle müsteḡnā güzelsin kim saña yokdur bedel / Senden ey cān munkaṭı' kılmaz beni illā ecel (Fuẓūlī: G. 179/1). (IV/543. s.).

münkalib: (< Ar.) inkılāb eden, başka bir hāle dönen, tarz-ı diğere çevirilen, değişen: *Olsa cehūlāne cihān düşmanım / Münkalib olmaz yine*

fikrim benim (Mu'allim Nācī⁵³⁵⁸: 4).
(IV/543. s.).

münkir: (< Ar.) inkār eden, öyle degildir diyen, kabûl etmeyen, tanımayan. *Mukırr*'iñ zıddı: *münkir-i deyn*, *münkir-i haqq*, *münkir-i haqîkat*. Ş Dînsiz. Mü'min'iñ zıddı: *münkir-i dîn*, *münkir-i vaḥdaniyyet*. Cem'i *münkirîn*. *Devrân ne bilir qadr-ı dür-i nazmımı zîrâ / Ol devr edeli münkir-i erbâb-ı beyândır* (Nef'î: K. 10/49). (IV/543. s.).

münker: (< Ar.) inkār edilmiş, red olunmuş Ş menfûr, çirkîn, igrenç, 'aqlıñ takbîh ve şer'iñ taḥrîm ettiği şey, nâ-meşrû'. *Ma'rûf*uñ zıddı. Nehy 'anî'l-münker = şer'iñ kabûl etmediği şeyden nehy. Ş Kabirde su'âl eden meleklerden her biri. Ğayr-i münker = müselleme, red olunmamış. Münkerât = kabîh ü nâ-meşrû' olan şeyler. (IV/543. s.).

münekker: (< Ar.) tenkîr edilmiş, nekre kılınmış, ta'rîf edilmemiş; bilinmez hâle konulmuş. (IV/543. s.).

münkesir: (< Ar.) inkisâr eden, kesr olunan, kırılan, kırık: *şîşe-i münkesir*, *kalben münkesir*; *şu'â'-ı münkesir*,

evânî-i münkesire. Münkesiren = münkesir, kırık olarak. (IV/543. s.).

münkesif: (< Ar.) inkisâf eden, küsûfe uğrayan, zulmete tutulan. Güneşin tutulması hakkında isti'mâl olunur: *şems-i münkesif*. (IV/543. s.).

münkeşif: (< Ar.) inkişâf eden, açılan: *şükûfe-i münkeşif*, *ezhâr-ı münkeşife*. Ş Açığa çıkan, âşikâr, nümâyân olan: *Her şey zıddıyla münkeşif olur*. Ş Meçhûl iken bulunmuş, keşf olunmuş, meydâna çıkarılmış olan: *arâzî-i münkeşife*. (IV/544. s.).

münevvir: (< Ar.) tenvîr eden, nûrlandıran, rûşen eden. (IV/544. s.).

münevver: (< Ar.) tenvîr edilmiş, nûrlandırılmış, nûrlu: *fikr-i münevver*, *ufk-ı münevver*, *efkâr-ı münevvere*, *âfâk-ı münevvere*, *Medîne-i Münevvere*, *kalb-i münevver*. Münevveriyet = münevverlik. (IV/544. s.).

münevvim: (< Ar.) uyutucu, uyku vèren, uyutan devâ. (IV/544. s.).

münhedil: (< Ar.) aşağıya şalıvèrilmiş, şarkmış, şarkık. (IV/544. s.).

münhedim: (< Ar.) yıkılmış, yıkılan: *Bâğçeniñ duvârı münhedim oldu*. (IV/544. s.).

münhezim: (< Ar.) inhizām eden, hezîmete uğrayan, bozulan, şingın, şınık. Münhezimen = münhezim olarak, bozularak. Cem'i *münhezimîn*. (IV/544. s.).

münhemik: (< Ar.) inhimāk eden, bir şey'e devām üzere şiddetle meyl eden, bir işe girişip devāmlı şüretde uğraşan. Mezmûmâtda isti'mâli gâlibdir: 'işrete münhemik. (IV/544. s.).

münîb: (< Ar.) inābe eden, terk-i ma'āşî ile Hakk'a rücū' eden. (IV/544. s.).

münye: (< Ar.) ârzû, maşşûd, temennî olunan şey. Cem'i *münā*, müfredi nâdiren kullanılmışdır. (IV/544. s.).

münîr: (< Ar.) ināre eden, nûrlandıran, ziyā vèren, parlak, nûrlu olan: *şems-i münîr*, *kevākib-i münîre*, *vech-i münîr*. || *İntizârım sañadır şubha dek ey mihr-i münîr / Berg-i hâtırda olan şebnem-i ümmîd gibi* (Nâ'ilî-i Qadîm: G. 371/2). (IV/544. s.).

münîf: (< Ar.) bülend, refî', büyük, yüce: *kānûn-ı münîf*, *manţûk-ı münîf*. (IV/544. s.).

mū(y): (< F.) kıl. Mū-be-mū = kıl kıl, ayrı ayrı, kemāl-i dikkatle. Ser-i mū = 'kıl başı, cüz'î, biraz' demektir. Mū-çîne = kıl koparmağa mahşûş

âlet, cınbız. Mū-bend = saç bağı, 'müy-bend' de dênilir. Aşlı *bend-mū* olup 'alem olmağa muzâfun-ileyh takdîm kılınmıştır. (IV/544. s.).

muvâcehe: (< Ar.) yüzleşme, yüz yüze olma: *maẓnûnlarıñ muvâcehesi lâzımdır*. § Huzûr, öñ: *muvâcehe-i nâsda*, *halk muvâcehesinde*. Muvâceheten = muvâcehe şüretiyle, bi'l-muvâcehe. *Söyledim bi'l-muvâcehe târîh / Hatt-ı vechiñ yakışdı Şâlih Bey* (Surûrî 1219). (IV/544. s.).

mu'âhât: (< Ar.) kardeşlik edişmek, birbirini kardeş edinmek. (IV/545. s.).

mu'ahez: (< Ar.) mu'aheze edici, eden. (IV/545. s.).

mu'aheze: (< Ar.) şuça mukābil 'itāb, 'ikāb, te'dīb ve ta'zîr etmek. *Critique* mukābili olarak *tenkîd* ve *intikād* makâmında dahî kullanılır. Cem'i *mü'ahezât*. (IV/545. s.).

müvārede: (< Ar.) dîgeriyle gelme, gelip gitme. Cem'i müvāredāt = gelip giden şeyler. (IV/545. s.).

müvāzin: (< Ar.) vezince müsāvî, bir ağırlıkda § iktidār ve i'tibār cihetiyle küfv, mu'ādil olan. Ekseriyā birinci ma'nâda kullanılır. (IV/545. s.).

müvāzene: (< Ar.) iki şeyi vezince birbirine kıyās etmek, iki nesne

vezince birbirine müsāvī olmak § iktidār ve i'tibār cihetiyle derece-i mütesāviyede bulunmak. Lisānımızdaki şüret-i isti'māline göre dahī bu kelimeye bir 'nisbet-i mütesāviye' ma'nası mevcüddur: *muwāzene-i düveliyye, muwāzene-i māliyye. Muwāzenet* şüretinde de kullanılır. (IV/545. s.).

muwāzī: (< Ar.) yek-dīgeriyle birleşdiği hâlde bir hizāda, bir sırada karşı karşı bulunan. Hendese iştilāhātındandır: *On kilometre tūlundaki bir mesāfede Rus ve Japon müfrezeleri iki muwāzī haṭṭ üzerinde bulunuyor (İkdām).* (IV/545. s.).

muwāsāt: (< Ar.) fi'l-aşl birine yārlik ve mālen bedenlen meded-kārlik etmek. 'Mu'āvenetde bulunmak' ma'nāsınadır. Lisānımızda 'me'mūrīn-i devletden vefāt edenleriñ eytām ve erāmilene ma'āş bağlanmak şüretiyle vuḳū' bulan mu'āvenet' ma'nāsında kullanılır. Nazımda üslūb-ı Fārisī üzere *muwāsā* tarzında isti'mālī cā'izdir. (IV/545. s.).

muwāṣalat: (< Ar.) varmak, ulaşmak, kavuşmak. *Vāṣıl olma, vuṣūl bulma* ta'bīrleriyle isti'mālce beynlerinde fark vardır. Bunlar eşḫāş ve eşyāda

ve *muwāṣalat* yalnız şahıṣ hakkında kullanılır. (IV/545. s.).

muwāza'a: (< Ar.) maḳṣad-ı aṣlīyi ketm etmek niyetiyle taṣannu' ile va ḫilāf-ı ḫaḳīkat hareket ve mu'āmelede bulunmak. Muvāza'aten = muwāza'a şüretiyle, şüret-i ḫaḳīkiyyede olmayarak. (IV/545. s.).

muwāzīb: (< Ar.) muwāzabet edici, işine taḳḳayyüd ile mülāzemet ve devām eden. (IV/545. s.).

muwāzabet: (< Ar.) ayrılmak üzere bir işi ta'ahhüd ve iltizām ve oña iḳdām-ı tām ile devām etmek. (IV/546. s.).

muwā'ade: (< Ar.) va'deleşmek, sözleşmek, söz vermek. (IV/546. s.).

muwāfıḳ: (< Ar.) münāsib, müsā'id, uygun: *muwāfıḳ-ı maṣlahat.* (IV/546. s.).

muwāfıḳat⁵³⁵⁹: (< Ar.) müsā'idlik, münāsiblik, uygunluk § rāzī olma, uygun bulunma, uzlaşma: *muwāfıḳat-ı ṭarafeyn ile.* (IV/546. s.).

muwālāt: (< Ar.) dōstluk, muḫabbet: *te'yīd-i bünyān-ı muwālāt.* (IV/546. s.).

muwānis: (< Ar.) muwāneset edici, eden; enīs olan. (IV/546. s.).

5359 Devellioğlu: muwāfakat.

muvāneset: (< Ar.) alışarak ülfet ve ünsiyyet etmek: *müvāneset-i dā'ime*. (IV/546. s.).

mūbed, mūbid: (< F.) Mecūsileriñ büyük mezheb me'mūru, 'ālimi Ş hākīm, feylesōf Ş şāhib-i 'aql ve tedbīr olan adam. Cem'i mūbedān, mu'arrebī mūbez'dir. (IV/546. s.).

mü'ebbed: (< Ar.) te'bīd edilmiş, dā'im ve bākī kılınmış. Mü'ebbeden = ile'l-ebed, 'ömrü oldukça, mü'ebbed olarak. (IV/546. s.).

mü'tefik: (< Ar.) tersine dönen, alt üst olan. Mü'tefikāt = kavm-i Lūt'uñ zīr ü zeber olan beldeleri. (IV/546. s.).

mü'telif: (< Ar.) ülfetlenmiş, uyuşup alışmış, i'tilāf eden, alışan. (IV/546. s.).

mü'temen: (< Ar.) i'timād ve emniyyet olunan adam: *müsteşar-ı mü'temen*. ‖ *Müşīr-i mü'temendir müsteşar-ı kār-fermādır* (Nef'ī: K. 48/5). (IV/546. s.).

mü'eşsir: (< Ar.) te'sīr edici, eşer eden, işleyen: *devā-yı mü'eşsir, mü'eşsir* 'ilāç, *naşīhat-ı mü'eşsire, şī'r-i mü'eşsir*. Ş 'Āmil, işleyip eşer bırakan: *eşerden mü'eşsire intikāl*. ‖ *İlāhī hikmet-i icādī kim kimden su'āl etsin / Mü'eşsir perde-pūş-ı kibriyā, āsār hayretde*

(Mu'allim Nācī⁵³⁶⁰: G. 2/5); *Pek mü'eşsirdi şadā-yı hātifī yāhūd ki ben / Hāl-i istiğrāk ile olmuş idim pek nā-tüvān*. (IV/546. s.).

mūcib: (< Ar.) icāb eden, lāzım getiren, vācib kılan, bā'is, sebep: *mūcib-i mefharret, esbāb-ı mūcibe*. (IV/546. s.).

mūceb: (< Ar.) icāb etmiş, lāzım getirmiş, vācib kılmış. Mūcebince = nāzīr, vālī gibi ser-kārda bulunan me'mūrīn-i devlet tarafından mu'āmelāt ve mukārrerāt-ı resmīyeniñ tensīb ve taşdīk kılındığına dā'ir evrākıñ zahr veyā zīrine edilen işāret-i maḥşūşa. Bunu kesr-i cīm ile yañlış okumamalı. (IV/546. s.).

mūcibe: (< Ar.) a'māl-i ḥasene ve seyyi'eden āhīretçe mūkāfāt veyā mūcāzātı müstelzim olan kebīreye ıtlāk olunur. Ş Mevzū' ile maḥmūl veyā muḥaddem ile tālī beyninde nisbet-i şübūtiyye bulunan ḳāziye. (IV/547. s.).

mūcid: (< Ar.) icād eden, vūcūda getiren; bir şeyi yok iken yapan. Mūcid-i ḥaḳīkī, mūcid-i kā'ināt = Allāh, Tañrı. (IV/547. s.).

mūcir: (< Ar.) ĩcār eden, kirāya vèren adam: *hāneniñ mūciri tarafından.* (IV/547. s.).

mūcer: (< Ar.) ĩcār edilmiş, kirāya vèrilmiş şey. (IV/547. s.).

mūcez: (< Ar.) ĩcāz ve ihtisār şüretiyle tertīb edilmiş, kışaldılmış. (IV/547. s.).

muciz: (< Ar.) ĩcāz üzere. Muhtaşar, kışa. Kelām hakkında ĩrād olunur. (IV/547. s.).

mü'eccel: (< Ar.) te'cīl olunmuş, geriye bırakılmış, mühlet ta'yīn edilmiş. Mehr-i mü'eccel = nikāhı hall ve fesh olunduğu vakit menkūhaya te'diyesi lāzım gelen meblağ-ı mu'ayyen. Mü'eccelen = mü'eccel olarak. Şoñraya bırakılmak şüretiyle. (IV/547. s.).

müvecceh: (< Ar.) tevcīh olunmuş, yüzü bir cihete döndürülmüş; maqbūl, münāsib, uygun. (IV/547. s.).

muvaḥḥid: (< Ar.) tevḥīd eden, Cenāb-ı Hakk'ı birdir diyen, Tañrı'nıñ vaḥdāniyyetine ĩmān ve i'tikād eden. Muvahḥidāne = muvaḥḥidcesine. Cem'i *muvaḥḥidīn*. (IV/547. s.).

mūhiş, muvaḥḥiş: (< Ar.) ĩhāş ve tevḥiş eden, haşyet vèren, ürküden,

korğunç: *mūhiş bir ḥayvān, mūhiş bir sadā, mūhiş bir mevki*. (IV/547. s.).

mu'aḥḥar: (< Ar.) te'ḥīr edilmiş, şoñraya geriye bırakılmış, gecikdirilmiş. Mu'aḥḥaran = mu'aḥḥar olarak, şoñradan. (IV/547. s.).

mü'eddeb: (< Ar.) te'dīb edilmiş, edeblendirilmiş; ādāb öğrenmiş, terbiyeli, edebli. (IV/547. s.).

mü'eddib: (< Ar.) te'dīb eden, edeb öğretən, edeblendiren: *Ey mü'eddib sen edeb vèrme bu ehl-i vaḥdete / Ebsem ol zīrā ki bilmez 'aşq ādābıñ edīb* (Lā⁵³⁶¹). (IV/547. s.).

mūdī': (< Ar.) ĩdā' eden, emānet olarak vèren, mālınıñ ḥıfzını dīgere tevdī' eden adam. ıştılāḥāt-ı fıkhiyyedendir. (IV/547. s.).

mūda': (< Ar.) ıştılāḥ-ı fıkıhda 'kendisine vedī'a, emānet bırakılan adam' demektir. (IV/548. s.).

moda⁵³⁶²: (< Fr.) elbise ve eşyā-yı sā'irece vakit vakit degişen tarz-ı nevīn, uşul-i zarāfet, nev ĩcād kıyāfet: *şoñ moda, Moda Burnu*. (IV/548. s.).

5361 Nesimi (Kubbealtı "mü'eddib" maddesi).

5362 Mode.

mü'eddī: (< Ar.) te'diye eden, edā eden, ödeyen § sebep, bā'is, mūcib: *mü'eddī-i nizā'*. (IV/548. s.).

mü'eddā: (< Ar.) te'diye olunmuş, edā kılınmış, ödenmiş § ma'nā, mefhūm, me'āl, aňlaşılan şey: *mü'eddā-yı kelām, mektūbuñ mü'eddāsı*. (IV/548. s.).

mü'ezzīn: (< Ar.) te'zīn eden, ezān okuyan. Cem'i *mü'ezzīnīn*. (IV/548. s.).

mü'ezzi: (< Ar.) īzā eden, inciden, eziyet vören. Cem'i olan mu'ziyāt = 'pire, tahta biti, sinek, sivrisinek, tatarcık gibi haşerāt'a denilir. (IV/548. s.).

mūr: (< Ar.) qarınca. Mūrçe = küçük qarınca. Mūrāne = qarıncaya göre, qarıncaya münāsib şüretde. *Hediye-i mūrāne*. Cem'i *mūrān*. *Bir olur eyleyicek 'adli zuhūr / Der-i lutfunda Süleymān ile mūr* (Hākānī: 27). (IV/548. s.).

mūriş: (< Ar.) īrāş eden, huşūle getiren, vören: *mūriş-i fütūr, mūriş-i mazarrat, mūriş-i hasār*. Lisānımızda 'mīrāş bıraқан' ma'nāsında kullanılmaz. *Ber-murād olmağa bir ālet imiş / Mūriş-i devlet imiş rif'at imiş* (Hākānī: 190). (IV/548. s.).

müverrih: (< Ar.) tārīh yazan, vaqāyi'-i māziyyeyi zabt u kayd eden: *müverrih-i meşhūr Na'imā*. Cem'i *müverrihīn*. § Bir vaq'a için manzūm tārīh söyleyen, o şüretde tārīh söylemekde māhir olan: *Surūrī-i müverrih*. (IV/548. s.).

müverreh: (< Ar.) tārīhlenmiş, zamān-ı vuķū'u ta'yīn edilmiş, yevm ü şehir ü sene-i inşāsı kayd olunmuş: *filān tārīh ile müverreh mektūb*. Müverrehen = tārīhlenmiş, tārīhli olarak. (IV/548. s.).

mūz: (< Ar.) kalın kabuķlu, yeşil renkli 'Arabistān'da, bilād-ı hārrede hāşıl olan bi nev' meyvedir. Kırk elli dānesi bir dalda yetişen iş-bu meyveniñ hām iken kabuķu yeşil olur. Kemāl erdikçe sarılaşıır koyulaşıır. Olgun iken kabuķu bir tarafından tutunca pek kolay soyulur ve laţif bir rāyiha neşir eder. Gūyā iş-bu meyveniñ herhangi meyve niyetiyle ekl olunur ise damağa onuñ lezzetini bahş edecegi haķķındaki rivāyet pek 'āmiyānedir. (IV/548. s.).

müvezzi: (< Ar.) tevzī' eden, dağıtan, yerli yerine iletip ulaşıdırın: *posta müvezzi'i, ğazete müvezzi'i*. Cem'i *müvezzi'īn*. (IV/549. s.).

müze⁵³⁶³: (< Fr.) āṣār-ı 'atīka ve mevādd-ı 'ilmiyye ve fenniyyeniñ vaż' ve hıfz ve teşhîrine maḥşûş dâ'ire. Müze lafzı zâten 'mekân' ma'nâsını ḥāvî iken âḥirine ḥāne kelimesini 'ilâve etmek 'abesdir. (IV/549. s.).

mûze: (< F.) çizme, edik. Mûze-dûz = 'çizmecî, çizme dikici'. Mûze-dûzî = çizmecilik. Mûze-dûzân = çizmeciler. (IV/549. s.).

mûje: (< F.) ğam, belâ, muşîbet, kaygı, tâsa. (IV/549. s.).

mû-sâ(y): (< F.) saç ve şakal tırâş edilen üstüre (ustûra). Mû = kıl, sâ(y) = daḥî 'sürmek, sürtmek ve süre süre ezip gidermek' ma'nâsına olan sâyiiden maşdarından müştak ism-i fâ'il-i murahḥamdır vaşf-ı terkîbî tarzında isti'mâl olunur: mişk-sây, cebhe-sây, cebîn-sây, mû-sây gibi. (IV/549. s.).

mü'essîs: (< Ar.) te'sîs eden, vaż'-ı esâs eden, temel koyan ki maḥşad 'bir şey'i yeñiden yapıp vücûda getiren, meydâna çıkaran' demekdir: mü'essîs-i devlet, mü'essîs-i kânûn, mü'essîs-i mekteb. Cem'i mü'essîsîn. (IV/549. s.).

mü'esses: (< Ar.) te'sîs edilmiş, esâs konulmuş, temeli kurulmuş, temelden yapılmış. Cem'i olan mü'essesât = 'âṣâr, mebânî, emâkin' ma'nâsında kullanılır. Mü'essât-ı ḥayriyye, mü'essât-ı 'askeriyye, mü'essesât-ı ticâriyye. (IV/549. s.).

müvessî': (< Ar.) tevsî' eden, genişlendiren. (IV/549. s.).

mü'essif: (< Ar.) keder vèrici, eseflendirici, esef vèren. (IV/549. s.).

müvesvis: (< Ar.) vesvese vèrici, vesveseli, merâklı adam. (IV/549. s.).

Mûsâ: (< Sür.) Tûr-ı Sînâ'da kendisine tecellî-i İlâhî vâkı' olan peygamber-i zî-şânıñ ismi. Bu kelimeniñ Süryanicede 'tâbût' ma'nâsına olan mû ile 'şu' ma'nâsına olan sâ kelimesinden mürekkeb olduğu ve peygamber-i müşârün-ileyhiñ Nîl üzerinde ve bir tâbût içinde bulunduğu için bu isim ile tesmiye kılındığı cümle-i rivâyâtıdır. Rivâyet-i dîğere göre lisân-ı Kıbtîda mû = şu ve şâ = 'secer' ma'nâsına olup müşerûn-ileyh şuda ağaçlara yakın bir yerde bulunduğu için Mûşâ tesmiye edilmiş ve mu'aḥḥaran bi't-ta'rib Mûsâ denilmiştir. Nazımda üslûb-ı Fârisî

üzere *Mūsī* şüretinde de kullanılır.
(IV/549. s.).

mūsīkār, mūsīkāl: (< F.) irili ufaqlı on beş yirmi ‘aded ince kâmuş pârçaları bir uçdan diğer uca kadar gitdikçe kışalmak şüretiyle ve fişenklik şeklinde dizilerek i‘māl olunan bir nev’ düdük. Naẓımda birincisi ziyāde, ikincisi az kullanılmışdır. Lisān-ı nāsda taḥrīf ile ‘musḳāl’ denilir ve sırasıyla dizilmiş şeyler içün de teşbīh şüretiyle *mūsīkāl kâmuşu gibi* ta‘bīri kullanılır. Ş Ğağasında bulunan birçok deliklerden rûzgâr dokundukça türlü sesler zuhûr eden mevhûm bir kuşuñ ismidir ki esâtīr-i Fûrsiyyedendir. Gûyâ hükemâ-yı müteḳaddimīniñ mūsīki bundan isrihrâc etmiş oldukları rivāyeti de o cümledendir. (IV/550. s.).

mūsīkī: (< Ar.) aşlı Süryānīdir. ‘İlm-i elḥân, eşvât-ı mevzûneden bâḥiş olan ‘ilm: *ālât-ı mūsīkiyye, mūsīkī-i ‘Osmānī, mūsīkī-şinās*. Ba‘zen ḥazf-ı yâ ile *موسقى* şüretinde de kullanılır. Fransızca *musique* kelimesiniñ bundan alınmış olması kavıyyen muḥtemeldir. (IV/550. s.).

mūş: (< F.) fare, şıçan. Mūšek = şıçan yavrusu. (IV/550. s.).

muş-ẖār, mūş-gīr: (< F.) şıçan yiyen, şıçan tutan, çaylak kuşu. (IV/550. s.).

muvaşşah: (< Ar.) tevşīh ve tezyīn edilmiş, zīnetli, muşanna’ Ş fenn-i ‘arûz ıştılâhında mūşrâ‘larınıñ birinci ḥarfleri sırasıyla alınıp yazılınca bir kelime veyâ bir kelâm ḥâşıl olan naẓım. (IV/550. s.).

mū-şikāf: (< F.) kıl yaran, kılı kırk yaran, müdeḳḳıḳ. Dıḳḳat-i naẓar şāḥibinden kināye olarak kullanılır. Mū-şikāfâne = mū-şikāfa yakışacak şüretde. Mū-şikāfī = kıl yarıcılık, müdeḳḳıḳlık. Cem‘i *mū-şikāfāt. Zāmīri mū-şikāf-ı ḥikmetü’l-işrāk-ı vicdānī* (Nef‘ī: K. 23/17). (IV/550. s.).

mūşil: (< Ar.) işāl eden, ulaşıdın, vardın, erişdiren: *mūşil-i mektûb, mūşil-i peyām, telğraf mūşili*. (IV/551. s.).

mūşile: (< Ar.) ricāl-i ‘ilmiyyeye maḥşûş pâyelerden biri: *mūşile-i Süleymāniyye, mūşile-i şāḥn*. (IV/551. s.).

mūşī: (< Ar.) vaşī naşb eden, vaşıyyet eden. Mü’enneşi *mūşīye*’dir. (IV/551. s.).

mūşā: (< Ar.) vaşī naşb edilmiş, vaşıyyet kılınmış. Mūşā-bih = vaşıyyet olunan şey. Mūşā-leh =

'kendisine bir şey vaşiiyet olunan adam' demektir. (IV/551. s.).

mūṣī: (< Ar.) tavṣiye eden, bir işi birine vaşiiyet ve sipāriş eden. Muvaṣṣā = tavṣiye olunmuş, olunan. (IV/551. s.).

muvaẓẓih: (< Ar.) tevẓih eden, vāẓih ve 'ayān kılan. (IV/551. s.).

muvaẓẓah: (< Ar.) tevẓih edilmiş, 'ayān kılınmış, açık şüretde gösterilmiş. Muvaẓẓahan = vāẓih olarak, āşikār şüretde. (IV/551. s.).

muvaẓẓaf: (< Ar.) tavẓif edilmiş, kendisine vaẓife verilmiş, vaẓife gösterilmiş § erzāk i'tāsiyla vaẓifelendirilmiş, vaẓifeli, ma'aşlı: 'asākir-i muvaẓẓafa, muvaẓẓaf me'mūrīn, hademe-i muvaẓẓafa, me'mūrīn-i muvaẓẓafa. Muvaẓẓafen = muvaẓẓaf ya'nī ma'aşlı olarak. Cem'i muvaẓẓafīn. (IV/551. s.).

Muvaffık: (< Ar.) tevfiḳ ihsān eden, veliyyü't-tevfiḳ olan Cenāb-ı Hakk: Cenāb-ı Muvaffiqü'l-umūr. (IV/551. s.).

muvaḥḥaf: (< Ar.) tevfiḳ-i İlāhiye mazhar olmuş, irāde-i ezeliyye kendi maḥşadına tevāfuḳ etmiş, işi uymuş, uygun olan. Muvaḥḥakiyyet = muvaḥḥaklık. Cem'i muvaḥḥakiyyāt. (IV/551. s.).

mūfī: (< Ar.) ifā edici, eden, ödeyen. (IV/551. s.).

muvaḥḥat: (< Ar.) tevḥīt edilmiş, her vakit için olmayıp mu'ayyen bir zamān için yapılmış, vakit ta'yin edilmiş. Muvaḥḥaten = muvaḥḥat olarak, biraz zamān için. (IV/551. s.).

muvaḥḥat: (< Ar.) tevḥīt edici, güneşi raşad edip bir günün sā'at ve daḳikalarını, ta'yin eden adam. Muvaḥḥat-hāne = 'muvaḥḥata maḥşūş olup derūnunda hāricden herkesiñ görecegi şüretde 'ayārlanmış sā'atler bulunan oda'ya dərler. (IV/551. s.).

muvaḥḥar: (< Ar.) tevḥir edilmiş, ağırlanmış, muḥterem, vaḥarlı, ağır tavırlı. Muvaḥḥaren = muvaḥḥar olarak. (IV/551. s.).

mūḳız: (< Ar.) ikāz eden, uyandıran, cānlandıran. (IV/552. s.).

mü'ekkid: (< Ar.) te'kid eden, bir şeyi tekrār ile ḳuvvet veren, ḳuvvetlendiren. (IV/552. s.).

mü'ekked: (< Ar.) te'kid edilmiş, tekrār olup ḳuvvet verilmiş, ḳuvvetlendirilmiş: *teblīgāt-ı mü'ekkede*. Mü'ekkeden = mü'ekked olarak, tekrār edilmek şüretiyle. (IV/552. s.).

müvekkil: (< Ar.) ıstılâh-ı fıkıhda tevkîl eden ya'nî kendi işini rü'yet için başkasını kendi yerine ikâme, vekîl eden. (IV/552. s.).

müvekkel: (< Ar.) tevkîl olunmuş, vekîl bırakılmış; vekîl olan. (IV/552. s.).

müvekkelün-bih: (< Ar.) müvekkil tarafından vekîle tefvîz olunan iş. (IV/552. s.).

müvellid: (< Ar.) tevîd eden, doğuran Ş doğurtan, kâbile. (IV/552. s.).

müvellidü'l-ḥumûza: (< Ar.) ecsâm-ı basîtedendir. Şuyuñ onda dokuzu, havânıñ beşde bir cüz'ü kendisinden 'ibâret renksiz, râyihâsız, tatsız bir nev' ğazdır ki sıkleti havâ-yı nesîmîden biraz ağırdır. Yanmak, yakmak ḥâşşasını ḥâ'izdir. Bu ğazıñ bulunmadığı yerde âteş ve mum yanmaz. Kâbil-i tağayyür olan şeyleriñ bozulması, ekşimesi, küflenmesi hep bu ğazıñ onlarla imtizâcından neş'et eder. Teneffüs vâsıtasıyla kana dâhil olarak kanıñ rengini kırmızı eder. Havâda iş-bu ğaz bulunmayıp da yalnız azot ğazı bulunsa fi'l-i teneffüs icrâ edilemez. Zü'l-hayâtıñ kâffesi helâk olur. (IV/552. s.).

müvellidü'l-mâ': (< Ar.) ecsâm-ı basîtedendir. Şuyuñ onda bir cüz'ünden 'ibâret renksiz, râyihâsız ve kâbil-i işti'âl bir nev' ğazdır. Teneffüse ğayr-i şâlihdir. Emşâline nisbetle ğâyetle hafîftir. Müvellidü'l-ḥumûza ile bi'l-imtizâc şu ḥâşıl eder. (IV/552. s.).

müvelled: (< Ar.) doğmuş, mevcûd değil iken şoñradan peydâ olmuş. Ekseriyâ şoñradan uydurulmuş, ḥâşıl olmuş elfâz ve kelimât hakkında îrâd olunur. Meşelâ *felâket, nezâket* lafzları gibi ki müvelledir. Cem'i müvelledât = doğmuş, çocuklar Ş şoñradan ḥâşıl olmuş, uydurulmuş lügât. (IV/552. s.).

mü'ellif: (< Ar.) te'lîf eden, imtizâc etdiren Ş kitâb vücûda getiren, kitâb yapan. Cem'i mü'ellifîn. (IV/552. s.).

mü'ellef: (< Ar.) te'lîf olunmuş, kitâb olarak vücûda getirilmiş, yapılmış kitâb. Cem'i mü'ellifât = yazılmış eserler, yapılmış kitâblar. (IV/553. s.).

mü'ellim, mü'lim: (< Ar.) elem vèren, inciden, acıtan. Birincisi ziyâde kullanılır: mü'ellim bir haber, bir vaḳ'a-ı mü'ellime. (IV/553. s.).

mü'ellem: (< Ar.) [müvelled]
elemlendirilmiş, elemli, kederli:
kalb-i mü'ellem. (IV/553. s.).

müm⁵³⁶⁴: (< Ar.) baldan çıkan
yumuşak mādde, şem', çirāğ
şüretiyle de kullanılır. Envā'ı
mevcüddur: *bal mūmu, mihr mūmu,*
yağ mūmu, ispirmeçet mūmu. (IV/553.
s.).

mü'min: (< Ar.) ĩmān eden, inanan,
kalb ile taşdıķ ve lisān ile ikrār eden.
Cem'i mü'minīn: *emrū'l-mūminīn*.
Müfred mü'enneşi mü'mine. Cem'
mü'enneşi mü'mināt'dır. (IV/553. s.).

mūmā-ileyh: (< Ar.) ĩmā edilmiş,
yukarıda kendisine işāret olunmuş,
ismi geçmiş olan. Bu ta'bīr
resmiyyātda me'mūrīnden ūlā sınıf-
ı evvelī rütbesi mā-dūnununda
bulunanlar ve hāriçden şāhib-i
i'tibār ve hayşiyet olanlar hakkında
ve *merķūm, mezbūr* maķāmında
kullanılır. (IV/553. s.).

mūmyā: (< F.) gūyā içilince ve bedene
sürülünce her türlü derde devā-yı
nāfi' olan cerīhayı iltiyām-pezīr
eden bir nev' şu imiş. Burhān-ı
Kāfī⁵³⁶⁵'iñ rivāyetine nazaran bu āb-
ı mevhūmuñ 'ameli ve ma'denīsi

olurmuş. Ş Eski Mısrīleriñ envā'-ı
dūhn ve bahārāt ile taħnīṭ ettikleri
ölmüş insān ve hayvān kurusu.
(IV/553. s.).

mū-miyān: (< F.) kıl belli, beli kıl gibi
ince olan. Āşār-ı eslāfda pek çok
teşādūf olunan bu gibi hayālāt-ı
bāride el-yevm metrūk
hükümündedir. Zamānımızda kıl
belli, ok kaşlı, nokta ağızlı, sivri
yüzlü bir güzel taħayyül edecek
şā'ir yokdur. (IV/553. s.).

mü'enneş: (< Ar.) dişi. Müzekker
muķābili: *müfred mü'enneş, cem'*
mü'enneş. (IV/553. s.).

mūnis: (< Ar.) ĩnās eden, alışdıran,
ünsiyyet öldiren Ş alışık, ünsiyyetli,
enīs: *mūnis-i rūḥ, mūnis-i kalb*.
(IV/553. s.).

mü'evvil: (< Ar.) te'vīl eden, ma'nā-yı
zāhirīden 'udūl ile başka ma'nāya
haml eden. Lisānımızda 'rū'yā ta'bīr
eden' ma'nāsında kullanılmaz.
(IV/553. s.).

mü'evvel: (< Ar.) te'vīl edilmiş, ma'nā-
yı zāhirīden 'udūl ile başka ma'nāya
haml olunmuş. (IV/554. s.).

mūy-tāb: (< F.) kıl dokuyan, kıldan şey
ören sınıf-ı şān'at-kār ki beyne'l-
avām taħrīf ile 'muṭaf' denilir.
(IV/554. s.).

5364 Kāmūsta "mūm" şeklinde yazılan kelime, günümüz kullanımı göz
önünde bulundurularak madde başları dışında "mum" olarak çevrilmiştir.

5365 979. s.

mü'eyyid: (< Ar.) te'yîd eden, kuvvetlendiren, metānet vèren: *mü'eyyidü'l-saltāna*. (IV/554. s.).

mü'eyyed: (< Ar.) te'yîd edilmiş, kuvvetlendirilmiş, metānet vèrilmiş, kavî: *mü'eyyed min 'indi'llāh*. || *Hakdan bize sultān-ı mü'eyyedsin efendim / Sen Aḥmed ü Maḥmūd u Muhammed'sin efendim* (Şeyḥ Gālib⁵³⁶⁶: Mūs: 1/1). (IV/554. s.).

mūyine: (< F.) kürk. Mūyîne-düz = kürkçü. (IV/554. s.).

mūye: (< F.) sūzişle ağlama, hınçkıra hınçkıra ağlayış. (IV/554. s.).

muhāb: (< Ar.) kendisinden korkulan, ürkülən, heybetli. (IV/554. s.).

muhācāt: (< Ar.) birbirini hicv etmek, hicv edişmek. (IV/554. s.).

muhācir: (< Ar.) hicret edici, eden; memleketini terk edip 'ıyāl ve evlādıyla berāber dīger memlekete göçüp giden. Resūl-i Ekrem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretleriyle berāber Mekke-i Mükerrmeden Medīne-i Münevvereye göçen zevāt-ı kirāmdan her birine ıtlāk olunur. Cem'i muhācirin: *muhācirin ü enşār*. (IV/554. s.).

muhāceret: (< Ar.) bir yerden dīger bir yere göçmek ḥāneden ve aḳrabādan ayrılmak şüretiyle başka maḥale göçüp gitmek. (IV/554. s.).

muhāceme: (< Ar.) hücum etmek, saldırmak; bir yeri başdırmak üzere yürüyüş etmek. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır: *muhāceme-i ālām, muhāceme-i cüyüş*. Cem'i *muhācemāt*. Göñül ki ka'be-i taḥkīke vāşıl olmuştur / Cihān muhāceme etdikçe sūmenāta güler (Mu'allim Nācī⁵³⁶⁷: 4). (IV/554. s.).

muhādenet: (< Ar.) muşālaḥa gibi barışmak, barışık olmak. (IV/554. s.).

muhāyā: (< Ar.) ıstīlāḥ-ı fıkıḥda taḳsim ḳabül etmeyen bir şey'i nevbtle ḳullanmak mu'āmelesine ıtlāk olunur ki iki nev'dir. Biri zamānen *muhāye'e*, dīgeri mekānen *muhāye'e* dir. (IV/554. s.).

mühtedī: (< Ar.) ihtidā eden, hidāyet bulan, dīn-i ḥaḳḳa giren, başka dīnden dīn-i İslām'a gelmiş olan: *şan'at-ı ṭabā'atı İstanbul'da ilk def'a tatbīḳ ve icrā eden mühtedī İbrāhīm Efendidir*. (IV/554. s.).

5366 Dīvānda: Birinci ve ikinci mısralar yer deḡişmiş haldedir.

5367 Sünbüle, Hāl-i Dil.

mühtezz: (< Ar.) ihtizâz eden, titreyen: *şadâ-yı mühtezz*. § Sürûr ve ferahdan harekete gelen. (IV/554. s.).

mühezzib: (< Ar.) tehzîb eden, zevâ'idi tarh ve tayy ile ıslâh eden, hâliş ve pâk kılan. Ekşeriyâ ahlâk hakkında kullanılır: *mühezzib-i ahlâk*. (IV/555. s.).

mühür: (< F.) üstünde isimler mahkûk olup mektûblara, senedlere ve diğer evrâka başılan ma'denî veyâ hâcerî şey'e ıtlâk olunur ki cümlece ma'lûmdur: *mühür-i Süleymân*, *mühür-i resmî*, *mühür-i zâtî*. Sükûn-ı hâ ile de luğatdır. Mühür-dâr = nuzẓâr, vülât gibi büyük zevâtın ma'iyyetlerinde evrâk-ı resmiyyeyi mühürlemeye me'mûr olan adam. *Pâdişeh ma'dende buldu mührüne lâıyk güher* (1213); *Ma'den emîni Yûsuf Ziyâ Paşa'nın şadâretine târîh* (Surûrî). (IV/555. s.).

mühre: (< F.⁵³⁶⁸) yumru, top gibi yuvarlak şeyler § fıkra, sırttaki oñurğa kemiklerinin her biri § mücellâ deñizböcegi kabuğı § kâğıd vesâ'ire cilâlamak için kullanılan billûr top. Har-mühre = kaır boncuğı. Mühre-i zer = güneş. Zer-mühre = mışkala, cilâ verecek âlet.

Mühre-dâr = mühreli, cilâlî. *Harfidir mecmû'a-i esrâr-ı dîvân-ı Kemâl / Noktasıdır mühre-i dâğ-ı derûn-ı Enverî* (Nef'î: K. 14/46). (IV/555. s.).

mühlet: (< Ar.) bir şey'in icrâsı için va'deden sonra verilen zamân, meydân, müddet-i mu'ayyene. *Vermek maddesiyle kullanılır: İfâ-yı ta'ahhüdât için verilen mühlet karîn-i inkızâ oldu*. (IV/555. s.).

mühlik: (< Ar.) helâk edici, telef edici, öldürücü, öldüren: *'illet-i mühlike, maraz-ı mühlik*. ‖ Gerçi mühlik bir te'eşşür var dil-i hassâsda / İştikâ etmez 'Acem tarzında sînem yâreden (Mu'allim Nâci⁵³⁶⁹: 3). (IV/555. s.).

mühelhel: (< Ar.) zarîf, laîf libâs § güzel şi'r, söz. (IV/555. s.).

mühelhil: (< Ar.) bir şeyi nâzik ve laîf yapan, nâzik ve laîf söz söyleyen. (IV/555. s.).

mühimm: (< Ar.) hemm ü ğam verici, ğuşşa ile düşündürücü, tâsalandırıcı § ehemmiyetli, lâzım, te'hîri câ'iz olmayan şey: *umûr-ı mühimme*, *mesâ'il-i mühimme*, *emr-i mühimm*, *evrâk-ı mühimme*. Cem'i olan mühimmât = 'muhtâc ve muhteẓî bulunan şeyler' ma'nâsında ve ekşeriyâ 'asker ve harb için lâzım

olan esliha ve cebe-hâne hakkında kullanılır: *mühimmāt-ı harbiyye, mühimmāt-ı askeriyye, mühimmāt-ı kırāsıyye*. Mühimm-ter = ziyāde mühim. Mühimm-terīn = pek, eñ mühim. (IV/555. s.).

mühimme: (< Ar.) mühim ve mu'tenā olan şey, iş: *mühimme-i idāre, mühimme kalemi, mühimme-i lisāniyye*. (IV/556. s.).

mühmel: (< Ar.) ihmāl edilmiş, boşlanılmış, hāli üzere bırakılmış, terk edilmiş: *umūr-ı mühmele*. § Noktasız harf: *tārīḥ-i mühmel*. § Ma'nāsız, bir ma'nāya delālet etmeyen kelime. Cem'i *mühmelāt*. (IV/556. s.).

mühmil: (< Ar.) ihmāl eden, boşlayan, hāli üzere bırakan, terk eden: *me'mūr-ı mühmil*. (IV/556. s.).

mühendis: (< Ar.) fenn-i hendeseye āšnā olan, yerleri ve bināları ölçüp harītasını yapan. Cem'i *mühendisīn*. Mühendis-hâne = 'ulūm-ı riyāziyye ve fūnūn-ı sā'ire ta'līm olup mühendis yetiştirmeye mahşūş bulunan mekteb. § Ba'zı devā'ir-i resmiyyede mühendisleriñ me'mūren bulundukları maḥall, oda. (IV/556. s.).

mühūd: (< Ar.) *mehd'iñ cem'i*; gehvāreler, beşikler. (IV/556. s.).

mühevvil: (< Ar.) korku veren, korkutan, korkunç. (IV/556. s.).

müheyyā: (< Ar.) tehyi'e olunmuş, hāzırlanmış, āmāde, müretteb: *Şubḥ oldu müheyyā mey-i şabūḥum sāķī* (M. Nācī⁵³⁷⁰: R. 7). (IV/556. s.).

mühīb: (< Ar.) heybetli, korkunç: *heykel-i mühīb*. (IV/556. s.).

müheyyic: (< Ar.) heyecān veren. (IV/556. s.).

Müheymīn: (< Ar.) kullarını havf ve haşyetden emīn eden Tañrı. Esmāü'l-ḥüsnādandır. (IV/556. s.).

mühīn: (< Ar.) ihānet eden, taḥķīr eyleyen, aşağılatan. (IV/556. s.).

müheyyī: (< Ar.) tehyi'e eden, hāzırlayan. (IV/556. s.).

müyāveme: (< Ar.) gündelik ile mu'āmele ve pazarlık etmek. (IV/556. s.).

müyessir: (< Ar.) kolaylıkla ḥuşūle getiren, bir şey'iñ icrāsını kolaylatan: *müyessirü'l-umūr*. (IV/556. s.).

müyesser: (< Ar.) teysīr edilmiş, kolaylıkla ḥuşūle getirilmiş,

kolaylanmış: *Cenāb-ı Hakk āmālimizi
müyesser etsin.* (IV/556. s.).

//na// (IV/557. s.-IV/613. s.).

nun: (< Ar.) elif-bā-yı ‘Osmānīniñ
yirmi sekizinci harfi. Ebced
hesābınca elli ‘adedine işaretdir.
(IV/557. s.).

nā: (< F.) edāt-ı nefy. Degil, olmayan
lafzları hükümündedir. ‘Arabī ve
Fārisī şifāta lāhik olur. Nā-bālig =
bālig degil, bālig olmayan. Nā-ķābil
= ķābil degil, ķābil olmayan. Nā-ehl
= ehl degil, ehl olmayan. Nā-
mesmū’ = mesmū’ degil,
işidilmemiş. Edāt-ı selb olan *bī* ile
beynlerindeki fark-ı isti’māle dikkat
etmelidir. *Bī* şifātın ğayrı esmā ve
maşādır ve esmā-yı cāmideye dāhil
olur. *Nā* birkaç mevzu’da hīlāf-ı
ķā’ide olarak *bī* gibi isti’māl olunur.
Nā-be-hencār = ķā’ideye muķālif,
yolsuz. Nā-tüvān = dermānsız,
kuvvetsiz. (IV/557. s.).

nā(y): (< F.) kāmışdan yapılan ma’rūf
sāz, düdük. Bunuñ baṭṭāl, manşūr,
girift, çığırtma gibi birkaç nev’i
vardır. Ekseriyā muķaffef olarak *ney*
tarzında kullanılır. Nāy-ı Türkī =
surna (zurna). Rivāyet-i dīgere göre

Hıṭā ve Hoten Türklerine maḥşūş
bir buçuk arşın ṭulunda bir boru.
Nāy-ı enbān’ıñ muķaffefi olan nā-yı
enbān = ‘ṭulum borusu, ğayda’
demekdir. Ş Edāt-ı mekān olur,
evāḥir-i kelimāta lāhik olmak
şüretiyle kullanılır. Teng-nā = dar
yer. Peh-nā = eñli, geniş yer. *Nāyın*
ki çıkar zezeme sūrāḥlarından /
Bülbüller öter şanki gülün şāḥlarından
(Nā’ilī-i Kādīm: G. 266/1). (IV/557.
s.).

nā-üstüvār: (< F.) muḥkem ve sağlam
olmayan, metānetsiz, çürük.
(IV/557. s.).

nā-āşnā: (< F.) āşnā olmayan,
bilinmeyen, yābāncı. Ba’zen
nazımda *nāşnā* şüretinde taḥfif
olunur. (IV/557. s.).

nā-ümīd: (< F.) ümīdsiz, me’yūs. Nā-
ümīdī = ümīdsizlik, me’yüsiyyet.
(IV/557. s.).

nā-ehl: (< F.) ehl degil, ehliyyetsiz.
Cem’i *nā-ehlān*. (IV/557. s.).

nāb: (< Ar.) azı dişi, ağızın soñundaki
dört büyük diş. (IV/557. s.).

nāb: (< F.) şırf, şāfī, ḥāliş, berrāk: *āb-ı*
nāb, la’l-i nāb, şarāb-ı nāb, dürr-i nāb.
(IV/557. s.).

nābit: (< Ar.) yerden biten, yerden çıkıp neşv ü nemā bulan: *hüdāyī-nābit, kuvve-i nābite*. (IV/557. s.).

nā-becā: (< F.) maḥalsiz, yolsuz, münāsebetsiz, yerinde degil. (IV/558. s.).

nā-bedīd: (< F.) görünmez, belirsiz, ğā'ib. *Bedīd*'iñ zıddı. *Nā-bedīd oldu belirsiz yok olandır nā-būd* (Tuhfe-i Vehbī). (IV/558. s.).

nā-bercā: (< F.) *nā-becā* gibi maḥalsiz, münāsebetsiz, yolsuz. (IV/558. s.).

nābīz: (< Ar.) nabażān edici, vurucu: *'urūḳ-ı nābīza*. Nābīza = nabız damarı. (IV/558. s.).

nābī': (< Ar.) nebe'ān eden, yerden çıkıp fişkıran, kaynayan, akan. (IV/558. s.).

nābiḡa: (< Ar.) 'aẓīmü's-şān adam ş faşih ve meşhūr olan, kavmi içinde hāriḳu'l-'āde olarak zuhūr ile teferrūd eden şā'ir: *nābiḡatü'z-zamān*. Cem'i *nevābiḡ*. (IV/558. s.).

nā-be-kā'ide: (< F.) kā'ideye uymayan, kā'ideye muḡāyir bulunan, kā'idesiz: *Baḡdım sūtūr-ı nüṣṣa-i āfāḳa ser-te-ser / Yek ḥarf-i nā-be-kā'ide yokdur miyānede* (Nābī: G. 797/3). (IV/558. s.).

nā-bekār: (< F.) işe gelmez, işlemez, ḫayırsız, yaramaz: *merd-i nā-bekār*. (IV/558. s.).

nā-be-maḡal: (< F.) maḥalsiz, yolsuz, yerinde ve münāsib degil. (IV/558. s.).

nā-būd: (< F.) ma'dūm-ı şırf, yok olan; mevcūd degil, ğā'ib: *Mazḡar-ı Ḥaḳ iken ol şun'-ı Celīl / Daḡī nā-būd idi Cebrā'il* (Ḥāḳānī: 91). (IV/558. s.).

nā-be-hencār: (< F.) resm ve kā'ideye muḡāyir, yolsuz olan. (IV/558. s.).

nā-bīnā: (< F.) gözsüz, anadan doğma kör. Mecāzen *başiretsiz* maḳāmında da kullanılır. Nā-bīnāyī = körlük. Nā-bīnāyān = körler. (IV/558. s.).

nā-pāk: (< F.) pāk olmayan, kirli, pis, murdār. Cem'i *nā-pākān*. Nā-pākī = kirlilik, murdārılık. (IV/558. s.).

nā-pesend: (< F.) maḳbūl olmayan, begenilmeyen, çirkīn. (IV/558. s.).

nā-peydā: (< F.) zāhir olmayan, görünmeyen, gizli. Peydā ve nā-peydā = belli belirsiz. (IV/558. s.).

nā-tırāş, nā-tırāşide: (< F.) tırāş olunmamış, yonulmamış, kaba ş edeb, nezāket bilmeyen, terbiyesiz adam. (IV/558. s.).

nā-tamām: (< F.) tamām degil, eksik, nokşān. (IV/558. s.).

nā-tüvān: (< F.) kuvvetsiz, dermānsız, güçsüz. Nā-tüvānī = nā-tüvānlık, kuvvetsizlik, güçsüzlük. (IV/559. s.).

nāciz: (< Ar.) azı dişlerinin nihāyetindeki altlı üstlü soñ dört diş. Cem'i *nevāciz*. (IV/559. s.).

nā-çesbān: (< F.) yakışık almayan, lāyık olmayan. (IV/559. s.).

nācī: (< Ar.) necāt bulan, kurtulan § 'ukūbāt-ı uhreviyyeden hālāş olan: *fırka-i nāciye, ümmet-i nāciye, Mu'allim Nācī. || Nācī ben isem necāt*⁵³⁷¹ *heyhāt* (Nācī⁵³⁷²: 34). (IV/559. s.).

nā-çār: (< F.) çāresiz, zarūrī çāresi olmayan faķır, düşkün. Nā-çārī = nā-çārılık. (IV/559. s.).

nā-çīz: (< F.) bir şey değil, hiç hükmünde, degersiz. Eşhāş ve eşyāya vaşf olarak kullanılır: *tuhfe-i nā-çīz, bende-i nā-çīz, şükūfe-i nā-çīz, hediye-i nā-çīz*. Nā-çīzāne = nā-çīz olana yakışacak şüretde. Nā-çīzi = nā-çīzlik. (IV/559. s.).

nā-hāk: (< F.) haksız; hāk ve 'adle muvāfık olmayan § bī-hūde, 'abeş. (IV/559. s.).

nāhiye: (< Ar.) cānib, kenār, taraf, yan § teşkīlat-ı idāre-i mülkiyyece kazāya tābī' olarak taraf-ı devletden manşūb bir müdür ile idāre olunan maḥal, memleket. Cem'i *nevāhī*. (IV/559. s.).

nā-ḥudā: (< F.) gemici, gemi kapdanı. Aşlı izāfetle *nāv-ı ḥudā*'dır ki 'tekne şāhibi' demekdir. (IV/559. s.).

nā-ḥoşnūd: (< F.) hoşnūd olmayan, rāzī değil. (IV/559. s.).

nā-ḥalef: (< F.) şeref ve ḥayşiyet ḥuşuşunda pederiniñ, ecdādınıñ eşerine iktifā etmeyen ve sefāhati rezāleti irtikāb ve icrā eden ḥayırsız evlād. (IV/559. s.).

nāḥun: (< F.) tırnaķ. Nāḥun-ı āftāb = āteş. Nāḥun-ı ḥāme = kalemīñ ucu, burunu. Nāḥun-be-dendān = ye's ü keder yāḥūd beht ve ḥayret sebebiyle tırnağını dişleri arasına kısdırmış olan. Nāḥun-bür, nāḥun-bürā(y), nāḥun-gīr = tırnaķ kesmeye maḥşūş çakı veyāḥūd mıkrāş. (IV/559. s.).

nā-ḥāst: (< F.) taleb olunmamış, istenilmemiş § ihtiyārsız, talebsiz. (IV/559. s.).

nā-ḥāh: (< F.) istemeyen, rızā göstermeyen. Ḥāh-nā-ḥāh = ister istemez. (IV/559. s.).

5371 Eserde: hayāt.

5372 Āteş-pāre, Tasvīr-i Cānān.

nā-hōş: (< F.) hōş olmayan, tabī'ata ve mizāca hōş gelmeyen, igrenç, çirkīn. Nā-hōşī = nā-hōşluk, fenālık, igrençlik. (IV/560. s.).

nādān: (< F.) cāhil, bilmez, bilmeyen. Nādānī = nādānlık, cehālet, bilmemek. Bu kelime beyne'l-'avām dürüşt sözlü, haşīn hūylu olan eşhāş hakkında īrād olunur. *Nādānlar eder şöhet-i nādānla telezzüz* (Lā⁵³⁷³); *Söz güherdir ne bilir kadrini nādān güheriñ* (Bākī: G. 277/7). (IV/560. s.).

nādir: (< Ar.) nedretli, az bulunan, az olan: *nādirü'l-vücūd, āşār-ı nādire*. En-nādirü ke'l-ma'düm = az bulunan şey yok gibidir. (IV/560. s.).

nā-dürüst: (< F.) dürüst değil, sağlam, doğru, şahīh olmayan: *tab'-ı nā-dürüst, suhan-ı nā-dürüst, ten-i nā-dürüst*. Nā-dürüstī = nā-dürüstlük, 'adem-i şihhat. (IV/560. s.).

nādire: (< Ar.) nādir olan şey, her zamān vāqī' olmayan huşuş ve 'acībe. Nādire-dān = nādire bilen, ehl-i 'irfān ve zarāfet, 'ālim-i zarīf. Nādire-senc ve nādire-gū = nādire söyleyen, nādir söz söyleyen zarīf adam. Nādire-kār = nādir, şan'atlı şeyler yapan üstād. *Nāzdan çeşmini hāmūş gören her müjesin / Tercemān-ı*

nigeh-i nādire-perdāz şanır (Nā'ilī-i Kādīm: G. 198/4); *Hāşılı şimdi benim nādire-senc-i 'ālem / Eder ikrār buña kāmīl olan iz'ānı* (Nef'ī: K. 4/52). (IV/560. s.).

nādım: (< Ar.) nedāmet eden, peşīmān olan. Nādimāne = nedāmet gösterene lāyık şüretde. Nādimiyyet = nādimlik, peşīmānlık. (IV/560. s.).

nādī: (< Ar.) nidā edici, haykıran, çağırın § meclis, encümen: *nādī-i 'irfān*. (IV/560. s.).

nādīde: (< F.) görülmemiş, emşālsiz: *nādīde bir eşer, nādīde bir kıyāfet*. (IV/560. s.).

nār: (< Ar.) āteş, od: *nār-ı firkat, nār-ı hasret, eczā-yı nāriyye, şanāyi'-i nāriyye, efoāh-ı nāriyye*. Ehl-i nār = ehl-i cehennem, tamu 'azābına müsteḥak olanlar. Nār-ı ebyaz, nār-ı beyzā = demiriñ pek kızgını. Nārī = nāra mensüb, cehennemī. § Cinn, perī: *Vērdi berke seḥāb içinde karar / Şanki ḥākister içre şakladı nār* (Hāletī: K. 1/30). (IV/560. s.).

nār: (< F.) içi kırmızı, tatlı, şulu, noḥuda müşābih dānelerle memlū olan kalın kabuklu ve yuvarlak ma'rūf meyve. Aşlı *enār*'dır. Lisānımızda muḥaffef olarak kullanılır: *nār dānesi, nār çiçeği*. Nār-

bün = nār ağacı. Nārdenk = nār pekmezi. (IV/561. s.).

nārcīl: (< F.) büyük, yuvarlak, Hindistān cevizi. Mu'arabi *nārcīl*'dir. Aşlı Hind lisânında *nārgil* veyāhūd *nārgīl* lafzı olduğu ve kabuğundan yapılması münāsebetiyle lülesine tenbākū konulup içilen ālete 'nārgīle' dēnildiği mervīdir. (IV/561. s.).

nārdīn: (< F.) 'sünbül-i Rūmī' dēnilen çiçek. (IV/561. s.).

nā-resā: (< F.) yetişmemiş, olgun değil, hām § münāsib, müsta'idd olmayan. Nā-resāyī = hāmlık, 'adem-i münāsebet, 'adem-i isti'dād. (IV/561. s.).

nā-resīde: (< F.) murāhık, bulūğa ermemiş çocuk: *tıfl-ı nā-resīde*. § Yetişmemiş, hām meyve: *armud-ı nā-resīde*. (IV/561. s.).

nāreng: (< F.) 'turunç' dēnilen meyve. Mu'arabi *nāreng*'dir. Nārengī yāhūd narengī = turunca mensüb, turuncu renk. § 'Mandarin' dēnilen meyve' dēmekdir. (IV/561. s.).

nā-revā: (< F.) revā değil, revā olmayan; lāyıksız. (IV/561. s.).

nāz: (< F.) şīve, 'işve, edā; güzelliklerin tabī'ata hōş gelen ve cezb-i kalb eden vuzu' ve tavrı: Çok nāz 'āşık

uşandırır (kelām-ı meşhūr). Bu kelime *ētmek*, *çekmek* mādeleriyle kullanılır. Nāz-perver = nāz eden, nāzlı. Nāz-perverāne = nāzlı olana yakışacak şüretde. Nāz-perverī = nāz-perverlik, nāzlılık. Nāz-perverd, nāz-perverde = nāz ve na'īm ile büyüdülmüş, terbiye edilmiş olan. *Mest-i nāzım kim büyütdü böyle bī-pervā seni / Kim yetiştirdi bu günā servden bālā seni* (Nedīm: G. 154/1.); *Nāz eylesin sipihre o kim bī-niyāz olur* (Koca Rāğīb: G. 63/1). (IV/561. s.).

nāzūk: (< F.) raķīk, yufka; ince, laţīf: *şī'r-i nāzūk*, *suhan-ı nāzūk*. § Nāzlı, edebli, zarīf, ādāba ri'āyet ve kemāl-i leţāfet ile iltifātlı mu'āmele eden adam. Bu kelime lisānımızda kesr-i zā ile kullanılır. Nāzūkāne = nāzūk olana yakışacak şüretde. Nāzūkī = nāzūklük. Nāzūk-endām = nāzūk endāmlı, laţīf tavırlı. Nāzūk-beden = nāzūk bedenli, laţīf vücūdlu. Nāzūk-mizāc = nāzūk hūylu, tabī'atlı. Nāzūk-ter = pek nāzūk, zarīf ve laţīf olan. Nāzūk-terīn = daha nāzūk, eñ nāzūk. Nāzūk-ten = nāzūk vücūdlu, teni yumuşak olan, hōr mu'āmeleye dayanamayan. *Büydan hōş, rengden pākīzedir nāzūk-teniñ / Beslemiş koyunda güyā kim*

gül-i ra'nā seni (Nedīm: G. 154/2).
(IV/561. s.).

nāzil: (< Ar.) nüzül eden, yukarıdan
aşağı inen: *nāzil olan bārān*. Ş
Menzile, bir maḥale inen, konan:
Filān misāfir-hāneye nāzil oldu.
(IV/562. s.).

nāzile: (< Ar.) belā, dāhiye, miḥnet Ş
a'zā-yı bedenden bir taraflı ta'tīl-i
hiss ve hareketini mücib olan 'illet,
nüzül, inme Ş 'nezle' denilen
hastalık. (IV/562. s.).

nāzende: (< F.) nāz edici, nāzlanıcı,
nāzlanan: *Cihān ārāyış-i ezhār-ı gülzār
ile nāzende*⁵³⁷⁴ / *Zemīn feyz-i leṭāfetle
sipihre imtinān üzre* (Nef'ī: K. 6/6).
(IV/562. s.).

nāzenīn: (< F.) nāzlı, hoş edalı, sevgili.
(IV/562. s.).

nās: (< Ar.) ism-i cinsdir. Benī Ādem,
halk, insanlar: *beyne'n-nās*, 'alā
mele'in-nās. Ḥayrū'n-nās men
yenfa'u'n-nās = nāsın hayırlısı nāsa
nef'i olandır. *En-nāsü 'alā sülūki
mülūkihim*⁵³⁷⁵. (IV/562. s.).

nā-sāz: (< F.) düzensiz, uygun
olmayan, ḡayr-i muvāfık: *baht-ı nā-
sāz*, *çarḥ-ı nā-sāz*. Nā-sāzī =
düzensizlik, uygunsuzluk. Nā-sāz-

kār = yukarıdaki ma'naları ifāde
etdiği gibi 'uygunsuz, münāsebetsiz
işlere şaldıran adam' ma'nāsını da
tazmīn eder. Nā-sāz-kārī = nā-sāz-
kārılık. (IV/562. s.).

nāsic: (< Ar.) nesc eden, doḡuyan,
doḡuyucu. (IV/562. s.).

nāsīḥ: (< Ar.) neşh eden, ibtāl eden:
āyet-i nāsīḥa. Ş Kitāb ü emşālī
yazılmış şeyleriñ nüshasını yazan,
çıkaran. (IV/562. s.).

nā-sezā: (< F.) lāyık değil, lāyık
olmayan, münāsebetsiz. (IV/562. s.).

nā-süfte: (< F.) delinmemiş, deliksiz.
Dürr-i nā-süfte = deliksiz inci.
(IV/562. s.).

nā-sencīde: (< F.) tartışmamış, vezin
olunmamış, şoñu düşünölmeksizin
söylenilen söz, neticesi
gözetölmeksizin yapılan iş hakkında
īrād olunur. (IV/562. s.).

nāsūt: (< Ar.) cismāniyyet, beşeriyyet,
'ālem-i ecsād, dünyā. *Lāhūt*
muḡābili: 'ālem-i nāsūt. Nāsūtī =
dünyāya, beşeriyyete mensüb ve
müte'allık. Nāsūtīyān = insanlar.
(IV/562. s.).

nāsūr: (< Ar.) içi fāsīd olup seyelānı
münḡaṭı' olmayan yara ve delik:
nāsūr-ı dem'ī, *nāsūr-ı şercī*, *nāsūr-ı
bevli*. Bunlar işṭilāḥāt-ı

5374 Dīvānda: nāzında.

5375 (Ar.) İnsanlar meliklerinin yolları üzeredirler.

tıbbiyyedendir. Bunuñ muharrefi *nāşūr*'dur. *Hırāş eyler hayāli sīnelerde zahm-ı nāsūru* (Nef'i: K. 35/36). (IV/563. s.).

nāsī: (< Ar.) nisyān edici, unutucu, unutan. (IV/563. s.).

nā-şād: (< F.) şād olmayan, ğamlı, tāsālı: *dil-i nā-şād, hātır-ı nā-şād*. Nā-şādī = nā-şādlık, ğamlılık. (IVfas/563. s.).

nā-şāyeste: (< F.) lāyık olmayan, lāyık degil. (IV/563. s.).

nāşid: (< Ar.) şī'r okuyan, yazan, şā'ir. (IV/563. s.).

nāşir: (< Ar.) neşr eden, saçan, dağıdan, yayan: *nāşir-i 'adālet, nāşir-i envār, nāşir-i livā-yı 'adl, nāşir-i rāyāt-ı zafer*. Ş Kitāb ve risāle ve evrāk-ı maṭbū'a neşr eden. (IV/563. s.).

nāşiz: (< Ar.) dā'imā kalkmış, kabarmış, atan şiryān, damar. (IV/563. s.).

nā-şūste: (< F.) yıkanmamış, pāk olmayan: *cāme-i nā-şūste*. (IV/563. s.).

nā-şekīb: (< F.) şabırsız, taḥammülü olmayan, çābuk uşanan: *dil-dāde-i nā-şekīb*. Nazımda nādiren *nā-şekībā* tarzında kullanıldığı da vākī'dir. Nā-şekībī = şabırsızlık, taḥammülsüzlük. (IV/563. s.).

nā-şüküfte: (< F.) açılmamış, yaprakları açılmayıp henüz tomruk hālinde bulunan: *gül-i nā-şüküfte*. Ba'zen taḥfif ile *ne-şüküfte* şüretinde dahī kullanılır: *ğonce-i ne-şüküfte*. (IV/563. s.).

nā-şinās: (< F.) cāhil Ş bilmez, tanımaz. Bu ma'nāda vaşf-ı terkībī şüretinde kullanılır: *kıymet-nā-şinās, ḥadd-nā-şinās, vazīfe-nā-şinās, ni'met-nā-şinās, ḥakḳ-nā-şinās*. (IV/563. s.).

nā-şinīde: (< F.) işidilmemiş, duyulmamış: *suḥan-ı nā-şinīde, neşīde-i nā-şinīde, fıkra-i nā-şinīde*. (IV/563. s.).

nāşī: (< Ar.) neş'et eden, ileri gelen, vücūd bulan, dolayı. (IV/563. s.).

nāşāf: (< F.) şāf, ḥālīş olmayan; mağşūs, karışık olan. (IV/563. s.).

nāşīb: (< Ar.) naşb edici, rekz edici, bir yere dikici: *nāşīb-ı a'lām, nāşīb-ı elviye*. Ş 'Arabīde ḥarfi manşūb ya'nī üstün okutucu. Cem'i *nevāşīb*. (IV/563. s.).

nāşih: (< Ar.) naşihāt eden, öğüd vèren: *nāşih-ı ğayr-i 'āmil*. Nāşihāne = öğüd vèriciye yakışacak şüretde. Nāşihü'l-ceyb = kalbi ğill ü ğışşdan pāk ve temiz, şāf-dil adam. *Hüb-şüretlerden ey nāşih beni men' ètme kim*

/ *Pertev-i hürşîd-i envâr*⁵³⁷⁶-ı *haķîķatdır*
mecâz (Fuzûlî: G. 122/6). (IV/564.
s.).

nâşır: (< Ar.) yardımcı, yardım eden,
meded-kâr: *nâşır-ı dîn ü devlet*. Cem'i
nâşırın. (IV/564. s.).

nâ-şavâb: (< F.) doğru değil, münâsib
ve haklı olmayan: *cevâb-ı nâ-şavâb*.
(IV/564. s.).

nâşiye: (< Ar.) alın, insânın
kaşlarından yukarı kılsız olan
açıklık. Nâşiye-sâ(y) = alnı yere
süren. Nâşiye-pîrâ(y) = alnı
bezeyen, alna zînet veren. Nâşiye-i
hâl = 'görünüş, çehreniñ, gösterişi'
demekdir. *Filânın zekâveti nâşiye-i*
hâlinde anlaşıyor. Cem'i *nevâşî*.
(IV/564. s.).

nâzıc: (< Ar.) olgun, yetişmiş, pişmiş;
nişâb ve kıvâmını bulmuş. Et ve
meyve hakkında kullanılır. Ş
'Arabîde re'y ve tedbîri metîn
adama 'nażîcû'r-re'y' denilir.
(IV/564. s.).

nâţih: (< Ar.)  os vurucu hayvân.
(IV/564. s.).

nâţır: (< Ar.) bekçi, bağ ve bağçe
bekleyen Ş hamâm mu'temedi,
hamâmın şoyunulan ma allinde
hidmet eden adam. (IV/564. s.).

nâţık: (< Ar.) nu k edici, söyleyici:
insân hayvân-ı nâţıķdır. Ş Beyân edici,
bildirici, hâvî: *senediñ nâţık olduğu*
mikdâr.   *Mu teri'-i tarz-ı bedâyi'-eşer* /
Nâţık-ı esrâr-ı İlâhî 'Ömer (Nef'î'niñ
Hâtimi). (IV/564. s.).

nâţıķa: (< Ar.) söz: *zîb-i nâţıķa-i*
ri ķiyyet. Ş Kuvve-i derrâke, insânı
hayvânâtdan temyîz eden meziyyet-
i ma'neviyye: *nefs-i nâţıķa, kuvve-i*
nâţıķa.   *Med hiñiñ ğâyeti yok tayy-ı*
lisân ede meger / *Demeye biñde birin*
nâţıķa-i insânî (Nef'î: K. 4/35).
(IV/564. s.).

nâţıķa-perdâz, nâţıķa-pîrâ: (< F.) 'söz
tertîb edici ve söz bezeyici'
ma'nâsınadır ki 'feşâhat ve belâğatle
ifâde-i merâm eden; güzel, dürüst,
serbest söz söyleyen adam'
demekdir. (IV/564. s.).

nâţûr: (< Ar.) bağ bekçisi, hamâm
şoyucusu. *Nâţır* ile müterâdifdir.
Lisânımızda ikisi de ikinci ma'nâda
müsta'meldir. (IV/564. s.).

nâzır: (< Ar.) nazar eden, bakan:
şahrâya nâzır, deryâya nâzır, 'uyûn-ı
nâzıra. Ş Iş lâhât-ı resmiyyede bir
idâreniñ veyâ ud dâ'ireniñ kâffe-i
umûr ve mu'amelâtına nezâret eden
eñ büyük me'mûru: *şih iyye nâzır,*
mâliyye nâzır, ma arifat-ı 'askeriyye

5376 Dîvânda: pertev-i envâr-ı hürşîd.

nāzırı, şu nāzırı, damğā nāzırı, nüfūs nāzırı. Kullanılan cem'i nuzẓār'dır. Nāzır-ı mālīyye Ġālib fī receb beş doksan üç (Şalāhī); Bir veche nāzır ol ki nāzırı bulunmaya (Nā'ilī-i Qadīm: G. 317/1). (IV/565. s.).

nāzım: (< Ar.) nazım eden, dizen, tertibine koyan, sıralayıp nizām veren: *nāzım-ı umūr. Ş Şi'r söyleyen, şā'ir: nāzım-ı meşnevī, nāzım-ı kaşīde, nāzım-ı ğazel. Ma'-māfih şā'ir ile nāzım beynindeki farka dikkat etmek gerekdir. Zīrā her mevzūn ve muḳaffā söz söyleyene 'nāzım' denilir. Ammā 'şā'ir' denilemez. Cem'i nāzımīn. Rāfi'-i rāyet-i dīn ü imān / Nāzım-ı silsile-i emn ü emān (Hākānī: 86). (IV/565. s.).*

nā'im: (< Ar.) 'ter ü tāze ve nerm ü laṭīf sebze ve nesne'ye denilir. *Qaşır ü 'aşabī olan çeñesi semīn ve nā'im bir haṭṭ ile gerdenine merbūṭ idi (Mu'allim Nācī). Ş Midye, istiridye, şalyangoz gibi kemiksiz ve kabuklu hayvānāta şıfat olarak kullanılır: hayvānāt-ı nā'ime. Cem'i olan nā'imāt = o mişillū hayvānātın aḥvāl ve keyfiyyātından bahş eden mebhāş-ı 'ilm-i hayvānāta ıtlāk olunur. (IV/565. s.).*

nā'üre: (< Ar.) bağçelerdeki şu dölābı, döndükçe sesi etrāfa 'aks eden bōştān dölābı. Bu ma'nāda 'nā'ūr' da denilir. Ş Bağçe şulanılan büyük ve uzun ağızlı kova. Cem'i *nevā'ir. (IV/565. s.).*

nāf: (< F.) göbek Ş vasaṭ, orta. Nāf-ı zemīn = Mekke-i Mükerreme. Nāf-ı şeb = gece yarısı. *Sevdā-yı ḥāl-i 'ārız-ı dil-berle Nā'ilī / Nāf-ı ğazāl-i mihr girībān-derīdedir (Nā'ilī-i Qadīm: G. 115/5). (IV/565. s.).*

nāfice: (< Ar.) misk göbeği. *Nāfe*'niñ mu'arrebī. (IV/565. s.).

nāfiḥ: (< Ar.) nefḥ edici, üfürücü. *Nāfiḥ-i şūr-ı kıyāmet. (IV/565. s.).*

nāfiz: (< Ar.) nüfūz eden, işleyip öteye geçen Ş nüfūzlu, te'sīrli, kendisine iṭā'at olunan. Māddiyyāt ve ma'neviyyātda müsta'meldir. *Sehm-i nāfiz, emr-i nāfiz, ḥükm-i nāfiz. Nāfizü'l-kelim = sözleri geçen, icrā olunan adam. (IV/565. s.).*

nāfir: (< Ar.) nefret edici, eden Ş ürkek, korkak. (IV/566. s.).

nā-fercām: (< F.) neticesiz, fā'idesiz, 'ākıbeti hayırsız, boş: *baḥt-ı nā-fircām, ṭālī'-i nā-fircām, kār-ı nā-fircām. ‖ Geh esīr-i ğurbet eyler geh*

*enīs-i ğam beni / Şaşmışam⁵³⁷⁷ bilmem
ne yapsam baht-ı nā-fercāma ben
(Nevres: G. 209/6). (IV/566. s.).
(IV/566. s.).*

nāfi: (< Ar.) menfa‘atli, fā‘ideli: *emr-i
nāfi’, teşebbüśāt-ı nāfi’a*. Umūr-ı nāfi’a
= 'demiryollar, tırak ve ma‘ābir
inşāatı gibi memleketiñ fevā‘id-i
māddiyyesine müte‘allik hūşūśāt’
demekdir ki devletçe bir nezāret-i
maḥşūśa ile idāre etdirilir. Ş Şifālī,
yarar: *devā-yı nāfi’, ‘ilāç-ı nāfi’*. Ş
Esmāü’l-hüsnādandır. Bu taqdīrde
‘Abdu’n-nāfi’ şüretinde isim olarak
kullanılır. Hāzret-i peygamber
‘aleyhi’s-selām efendimiziñ
kölesiniñ ismidir. *Nāfi’ olmaz maraž-ı
‘aşka müdāvā-yı hakīm* (Nev’ī: G.
310/5). (IV/566. s.).

nāfile: (< Ar.) vācib olmayan, min
ğayr-i vüçub ve lüzüm-ı icrā kılınan
fi‘l ve ‘amel: *nāfile namāzı*. Bu
ma’nāya göre cem‘i: *nevāfil*. Ş Fā‘ide
ve menfa‘ati olmayan, bī-hüde,
hebā, boş: *Nāfile ihtiyār-ı zahmet etdi,
nāfile çalışdı*. ‖ *Küsdüm saña ben nāfile
yalvarma barışmam* (Vāşıf). (IV/566.
s.).

nāfe: (< F.) 'misk āhūsu' denilen
hayvānıñ göbeginden çıkan misk:

nāfe-i müşk-i Hoten. Ş Maḥbūbeniñ
şaçı Ş derisinden kürk yapılan
hayvān pöstleriniñ karnı altındaki
kısm-ı maḥbūlüne ıtlāk olunur: *nāfe-
i semūr, nāfe-i vaşak*. ‖ *Ol ğazāl-ı
hareme nāfe-şıfat / Hāl-i müşkīni
vèrirdi zīnet* (Hākānī: 502). (IV/566.
s.).

nāfi: (< Ar.) nefy ve inkār edici, redd
ve def‘ eyleyici, sürüp teb‘īd eden:
lām-ı nāfiyye. (IV/566. s.).

nāfūre: (< Ar.) hikmet-i ṭabī‘iyye,
ıstılāhātındandır ki havānıñ şu
üzerine taziyifinden ḥāşıl olan āşarı
irā’e eden fıskiyyeye müşābih bir
nev‘ ālete ıtlāk olunur. (IV/566. s.).

nā-kābil: (< F.) kābil degil, mümkün
olmayan Ş kābiliyyetsiz, ehliyyetsiz:
merd-i nā-kābil, şahş-ı nā-kābil. Bu
ma’nāya göre cem‘i *nā-kābilān*.
(IV/566. s.).

nākıd: (< Ar.) naqd eden, kötüyü
iyiden ayıran Ş aqçeniñ kalb olup
olmadığını tecrübe ve mu‘āyyene
eden adam: *Mollā ne ‘aceb bilmese
ammā bu ‘acebdır / Hiç olmaya bir
nākıd-ı kālā-yı zamāne* (Nef‘ī: K.
42/32). (IV/566. s.).

nākış: (< Ar.) naqs ile muttaşif, tām
degil, eksik. Fi‘l-i nākış = lāme‘l-
fi‘linde ḥurūf-ı ‘illetden ya’nī vāv,

5377 N’eyleşem.

yā, elif harflerinden biri bulunan fi'l. Kaṭ'-ı nākış = kuṭū'-ı maḥrūṭiyyātdan 'beyzā' denilen şekil. Nākışū'l-'ayār = 'ayārı nokşān, eksik, bozuk. § Iştılāḥāt-ı riyāziyyece 'tarḥ ve tenzīl 'alāmeti olarak (-) şu vech ile çizilen kısa ḥaṭṭ' demektir. *Nākış olmaz feyż-i*⁵³⁷⁸ *zātı telhī-i evyāmdan / Bāde telhī oldukça artar neş'esi kuvvetlenir* (Koca Rāğıb: G. 46/3). (IV/566. s.).

nākız: (< Ar.) nakz edici, bozucu, ibṭāl eden, bozan. (IV/567. s.).

nākıl: (< Ar.) nakl eden, bir yerden bir yere taşıyan: *nākıl-i ḥarāret, nākıl-i eşyā, ecsām-ı nākile*. § Hikāye rivāyet eden: *nākıl-i aḥbār*. Nākıl-i meclis = bir meclisde söylenilen sözleri diğ er maḥalde nakl ve rivāyet eden münāfık, söz alıp götüren fenā aḥlāklı adam. (IV/567. s.).

nākūr: (< Ar.) envā'ına şāmil olmak üzere düdük, boru. (IV/567. s.)

nākūs: (< Ar.) Hristiyan kiliselerinde mu'allak olup evkāt-ı lāzımede çalınan çañ § üştüvāna şeklinde ve çaña müşābih şışeden ma'mül kīmyā-ger āleti: *Aldıñ hezār büt-kedeyi mescid eylediñ / Nākūs*

yerlerinde okutduñ ezānları (Merşiy e ≈ Bākī: Ms. 1/6). (IV/567. s.).

nāka: (< Ar.) dişi deve: *nāka-ı leylī*. § 'Arabīde sivilceye de ıtlāk olunur. (IV/567. s.).

-nāk: (< F.) Türkçedeki "lu" ve "li" edātları gibi bir ismiñ āḥīrine 'ilāve olunduğ da tekeyyüf ve ittışāf ḥāletine delālet eder bir ādāt-ı Fārisīdir. Ğam-nāk = ğamlı. Keder-nāk = kederli. Derd-nāk = derdli. Feraḥ-nāk = feraḥlı. Tarab-nāk = 'tarablı' demektir. (IV/567. s.).

nā-kām: (< F.) merāmına nā'il olmayan, maḥrūm, me'yūs: *bende-i nā-kām, 'aşıq-ı nā-kām*. Nā-kāmī = nā-kāmlık, maḥrūmiyyet. (IV/567. s.).

nā-gāh: (< F.) āñsızın, birdenbire, vaḳitsiz. *Nā-geh* tarzında taḥfīfle de kullanılır. Gāh u nā-gāh = vaḳitli vaḳitsiz. (IV/567. s.).

nā-kes: (< F.) baḥlīl, zelīl, ḥasīs, fūrū-māye, alçaq. Nā-kesāne = baḥlīlce, fūrū-māyece, alçaqçasına. Nā-kesī = ḥasīslik, fūrū-māyelik, alçaqlık. Cem'i *nā-kesān*. (IV/567. s.).

nā-güvār, nā-güvāre: (< F.) mi'dede hazm olunmayan, baṭiü'l-hazm § acı, ekl ü şirbe şālīḥ olmayan: *şarāb-ı nā-güvār*. (IV/567. s.).

nā-gehān, nā-gehānī: (< F.) nā-gāh ile müterādifdir. 'Añsızın, birdenbire, apañsız' demekdir: *belā-yı nā-gehānī, kazā-yı nā-gehānī*. ‖ *Havf-i şemşīri cihāna yād-ı merg-i nā-gehān / Feyz-i cūdu kā'ināta feth-i bāb-ı rūzgār* (Nef'ī: K. 17/25). (IV/568. s.).

nāl: (< F.) mizmār, düdük § kâmuş kâlem § kâlemiñ içindeki ince tel § kâmuş § iñleyen, iñilti. (IV/568. s.).

nālān: (< F.) iñleyici, iñleyen: *bülbül-i nālān, 'āşık-ı nālān*. (IV/568. s.).

nā-lāyık: (< F.) lāyık değil, lāyık olmayan, lāyıksız. (IV/568. s.).

nālīş: (< F.) iñleme, iñilti etmek, iñleyiş: *nālīş-i 'andelīb, nālīş-i 'āşık-ı ğarīb, nālīş-i nāy*. Türkçe etmek, eyleyen mādeleriyle kullanılmaz. *Eyleme ey girye-i nālīş-ķarīnim izdiyād* (Mu'allim Nācī⁵³⁷⁹: G. 2/2). (IV/568. s.).

nāle: (< F.) feryād, iñilti: *nāle-i dil, nāle-i ney, nāle-i bülbül, nāle-i 'uşşāk*. Nāle-zen, nāle-senc = nāle edici, feryād eden. Nāle-zenī, nāle-sencī = feryād edicilik. Nāle-künān = 'feryād ederek' demekdir. 'Nāle edici' ma'nāsına olan *nāle-kün*'ün cem'i de böyle gelir. *Vecdimi tezyīd eden hemderler elhānıdır / Nāle-senc oldukça*

ney eyler enīnim izdiyād (Mu'allim Nācī⁵³⁸⁰: G. 2/3). (IV/568. s.).

nām: (< F.) isim, ad: *Nedīm nāmında bir şā'ir gelmiş*. § Şöhret, şān, üñ: *Filān çok nāmlıdır*. ‖ *Nām ve şānı var*. Nāmlı = 'şöhretli, meşhūr' demekdir. Nām-dār = adlı, şānlı, şöhretli. Nām-āver, nām-ver = adı çıkmış, meşhūr adam. *Vālī-i nām-dār, edīb-i nām-ver*. Nām-cū(y) = nām arayan, cesūr, bahādır. Nām-zed = nişānlı, yavuklu. § Bir hīdmet veyā me'mūriyyet için ismi zikr olunup naşb ve ta'yīni tazmīm edilmiş olan. *Şehsüvār-ı nām-ver, rāyet-güşā-yı şaf-derī* (Nef'ī: K. 14/20). (IV/568. s.).

nā-mübārek: (< F.) mübārek olmayan, meymenetsiz, uğursuz: *Nā-mübārek kādemi Nīl ü Fırat'ı kurutur* (Lā). (IV/568. s.).

nā-mutaşavver: (< F.) mutaşavver olmayan, taşavvur ve hayāle gelmemiş olan. (IV/568. s.).

nā-mütenāhī: (< F.) mütenāhī değil, nihāyetsiz, şoñu olmayan: *fezā-yı nā-mütenāhī, feyż-i nā-mütenāhī* (IV/568. s.).

nā-mahdūd: (< F.) hūdūdu olmayan, hādsiz, pāyānı yok: *şevķ-i nā-mahdūd*. (IV/569. s.).

nā-maḥrem: (< F.) maḥrem olmayan, ihtilâṭı ve ünsiyyeti ḥarām olan § biḡāne, yābāncı. Nā-maḥremiyyet = ḡalaṭāt-ı müsta‘meledendir. (IV/569. s.).

nā-maḥşūr: (< F.) ḥaşr edilmemiş, maḥşūr değil, pāyānı olmayan. (IV/569. s.).

mā-merd: (< F.) merd olmayan, baḡl, insāniyyetsiz, alçaq. Nā-merdāne = nā-merdçesine, alçaqçasına. Nā-merdī = alçaqlık. (IV/569. s.).

nā-marzī: (< F.) rızāya muvāfık olmayan: *fi‘l-i nā-marzī, ḡāl-i nā-marzī*. (IV/569. s.).

nā-mizāc: (< F.) mizācsız, keyifsiz, ḡasta. Nā-mizācī = mizācsızlık, ḡastalık. (IV/569. s.).

nāmzed: (< F.) *nām* māddeinde gösterildiği vech ile nişānlı, yavuklu § bir ḡidmet veyā me‘mūriyyet için ismi zıkr ve kayd olunup naşbı taşmīm kılınan. (IV/569. s.).

nā-mesbūk: (< F.) sebķ etmemiş, geçmemiş: *mişli nā-mesbūk*. (IV/569. s.).

nā-mesmū‘: (< F.) işidilmemiş, işidilmeyen: *efsāne-i nā-mesmū‘, dūrūḡ-ı nā-mesmū‘*. (IV/569. s.).

nā-meṭbū‘: (< F.) maḡbūl ve ṭabī‘ata muvāfık olmayan, ṭab‘a ḡoş

gelmeyen: *ṭavr-ı nā-meṭbū‘, vaż‘-ı nā-meṭbū‘, şi‘r-i nā-meṭbū‘, suḡan-ı nā-meṭbū‘*. § Başılmamış. Bu ma‘nāda *ḡayr-i matbū‘* ta‘bīri ziyāde kullanılır. (IV/569. s.).

nā-ma‘dūd: (< F.) ma‘dūd olmayan, sayısız, çok: *nāḡd-ı nā-ma‘dūd*. (IV/569. s.).

nā-ma‘ḡūl: (< F.) ‘aḡla muvāfık olmayan, ‘aḡılca ḡabūl ve tecvīz olunmayan. (IV/569. s.).

nā-ma‘lūm: (< F.) ma‘lūm olmayan, bilinmeyen. (IV/569. s.).

nā-maḡbūl: (< F.) maḡbūl olmayan, ḡabūl olunmayan, bilinmeyen. (IV/569. s.).

nā-mūlāyim: (< F.) mūlāyim olmayan, mūnāsebetsiz, yaḡışksız, uyḡunsuz § dūrūşt, sert. (IV/569. s.).

nā-mūnāsib: (< F.) mūnāsib olmayan, mūnāsebetsiz ve uyḡunsuz olan. (IV/569. s.).

nā-muvāfık: (< F.) muvāfık değil, uyḡun olmayan, uymayan. (IV/569. s.).

nām-ver: (< F.) *nām-dār* gibi şānlı, şöhretli, meşhūr. (IV/569. s.).

nā-mevzūn: (< F.) mevzūn olmayan, āhenksiz, vezinsiz: *şi‘r-i nām-ver*. (IV/569. s.).

nāmūs: (< Ar, < F.) [aşlı Yūnānīdir] kâ'ide, kânūn, uşūl-i şerī'at § edeb, hayā, 'ırz, 'iffet, 'işmet, nezāhet, istikāmet, vaqār, temkīn gibi kaffe-i fezā'il-i insāniyyeyi cāmi' ve hāvi bir şıfat-ı mütemāyizedir ki onuñla muttaşif bulunanlar her yerde mümtāz ve muhterem 'addolunurlar. Bu 'ālem-i fānīde her şey sa'y ile naqd ile şoñradan iktisāb olunabilir. Yalnız nāmūs olunamaz, müteşnādır. Onuñ içün cevher-i nāmūsu elden çıkarmamağa şoñ derecede çalışmalıdır. Zīrā gā'ib edilir ise bir daha der-dest edilemez. Nāmūs-perver, nāmūs-kār = nāmūslu. Nāmūs-kārāne, nāmūs-perverāne = nāmūslu olana yakışacak şüretde. § 'Arabīde 'maḥrem-i rāz, şāḥib-i eşrār' ma'nāsını da ifāde eder. Nitekim Cebrā'īl 'aleyhi's-selāma nāmūs-ı ekber ıtlāk olunur. Sebebi de sā'ir melā'ike-i kirāmdan ziyāde esrār-ı vahye vākıf olmasıdır. (IV/569. s.).

nām-ı müste'ār: (< F.) kendi adından başka olarak 'āriyeten kullanılan isim. (IV/570. s.).

nāme: (< F.) mektüb, bir taraftan diğer tarafa yazılıp gönderilen kâğıd. Bu kelime zamānımıza gelinceye kadar

basit olarak çok kullanılırdı. Şimdi o şüretle nādiren isti'māl olunuyor. Ekseriyā terkīb-i vaşfi tarzında kullanılıyor: *kerem-nāme, muḥabbet-nāme, iltifāt-nāme, teşekkür-nāme, tavşiyē-nāme, emir-nāme*. § Dāsītān, hikāye tarzında yazılan veyāḥūd şüret-i maḥşūşada bir bahşē dā'ir olan kitāb ve risāle vesā'ire: *şeh-nāme, ma'rifet-nāme, sāl-nāme, şefik-nāme, nizām-nāme, şart-nāme, muḳāvele-nāme*. Nāme-ber = mektüb götüren getiren, muvaşşıl-ı mektüb. Mektüb-āver de bu ma'nāyı ifāde eder. Nāme-resān = mektüb erişdiren, mektüb ulaşıdiren. Nāme-resānī = nāme-resānlık. (IV/570. s.).

nā-mihribān: (< F.) mihribān olmayan, vefāsız, muḥabbetsiz, şefqatsiz: *dil-ber-i nā-mihribān*. Nā-mihribānī = nā-mihribānlık. (IV/570. s.).

nāmī: (< Ar.) neşv ü nemā bulan, büyüyen, artan. (IV/570. s.).

nāmī: (< F.) 'ma'rūf, müte'ayyin, meşhūr' ma'nāsınadır ki Türkçede kullanılan *ādābli, şānlı ve üñlü'* ta'bīrine muḳābil tutulabilir: *nām-ı nāmī*. (IV/570. s.).

nāmīye: (< Ar.) kuvvet, nemā. Ḥayvānāt ve nebātātadaki büyümek ve artmak ḥaşşası, artmaklık

kuvveti: *kuvve-i nāmiye*. ‖ *Gül-zārı feyż-i nāmiye encümen-naẓîr edip / Döndü nihāl ile şecer-i şu'le-bāra gül* (Nā'ilî-i Kādîm: G. 230/6). (IV/570. s.).

nān: (< F.) ekmek, buğday ve diğer hubûbât unundan yapılan gîdā-yı 'umûmî. Nān u nemek = tuz ve ekmek. Nān-pāre = ekmek pârçası. *Muhtâc-ı nān-pāre*. § 'Geçinmek için bir şahşā verilen vazîfe, çıraklık, medār, ma'âş' ma'nāsında da isti'māl olunur. *Ėkmek aķçesi* ma'nāsını hāvî zannolunmamalıdır. Nān-püz = ekmekçi, ekmek pişirici ki 'Arabîsi *ħabbāz*'dır. Nān-ı telh = bayat, kuru, küflü ekmek. Nān-ı cevîn = arpa ekmeği. Nān-cüy = dilenci, t̃alib-i dünyā. Nān-ı helāl = kesb ü zirā'atle hāşıl olan ma'îšet. Nān-h̃āh = ekmek isteyen, dilenci. *Tende kudret nerden olsun ni'met-i cān şükrüne / Biñ dilim olsa yetişmez bir dilim nān şükrüne* (Surûrî). (IV/571. s.).

nān-kūr: (< F.) yedigi ekmeğin, gördüğü lutf ve ihsânın kadrini bilmeyen ve şükrünü edā etmeyen nākis, alçaķ ki 'Arabîsi 'kāfir-i ni'met' demektir. Beyne'l-'avam

taħrîf ile 'namkör' denilir. (IV/571. s.).

nānû: (< F.) çocuğu oynatmak için söylenilen ezgili nağme, ninni: *nānû-yı muħabbet*. (IV/571. s.).

nāv: (< F.) muṭlakā içi kovuķ, oyuk, t̃ulānî şey'e ıtlāk olunur. Bu münāsebetle 'ķayıķ ve küçük gemi'ye de denilir. (IV/571. s.).

nāv-dān: (< F.) oluķ, şuluk: *nāv-dān-ı hāme*. (IV/571. s.).

nāverd: (< F.) cenk, kavğā, şavaş. Nāverd-gāh = cenk meydānı. (IV/571. s.).

nāvek: (< F.) *tîr* gibi 'oķ' demektir. Fi'l-aşl 'zenbürek ile atılan oķ' ma'nāsınadır: *nāvek-i müjgān*. Nāvek-i seherî = seher vaktinde édilen bed-du'ā. Nāvek-i ķalbî = derûn-ı dilden çekilen āh-ı inkisār. (IV/571. s.).

nāve: (< F.) çamur ve hamur teknesi. (IV/571. s.).

nāvî: (< F.) *nāv*'a mensûb, uzun içi oyuk şey. Işılāhāt-ı bahriyyedendir. 'Üç direkli gemi' demektir. (IV/571. s.).

nāhib: (< Ar.) nehb édici, ģāret ve yağmā eden. (IV/571. s.).

nāhid, nāhide: (< Ar.) 'memeleri henüz büyümeğe başlamış, turunc memeli kız'a dendir. (IV/571. s.).

nāhiḳ: (< Ar.) 'eşek gibi ańırıcı, eşek sesli' demektir. (IV/571. s.).

nā-hemtā: (< F.) eş değil, müsāvī ve müşābih olmayan. (IV/571. s.).

nāhī: (< Ar.) nehy edici, men' eden. (IV/571. s.).

Nāhīd: (< F.) kevāḳib-i seyyāreden 'Zühre' denilen kevkebiñ ismi. (IV/572. s.).

nāy: (< F.) ıamış ř ıamışdan yapılan ma'rūf düdüğ ki ekşeriyā Mevlevī-ḫānelerde ve řarīḳa-ı Mevleviyye'ye müntesib olanlar tarafından ıalınır. Nāy-zen = nāy ıalan üstād, dervīř. Bu ma'nāda taḫfīf ile *ney* şüretinde de ıullanılır. ř Edāt-ı maḥall olarak ıullanılır: *teng-nāy*, *peh-nāy*. Ekşeriyā bu ma'nāda daḫī taḫfīf ile *teng-nā*, *peh-nā* şarzında isti'māl olunur. Nāy-ı enbān, nā-yı enbān = ıtulum borusu, ğayda. Buña 'nāy-ı meřk' de denilir. Kerre-nāy = yeñiıeri zamānında ıullanılmış iri ve uzun bir nev' boru. Nāy-ı gulū = ḫulḳūm, boĝaz. *Nā* māddeesine de mürāca'at oluna. *Dūr-bīn-i neyi destine al seyr et neymiş* / *Neye ḫalḳ etdi dème ḫazret-i Mevlā nāyı* (Lā); *Bir ıemenden yaradıp*

ḫazret-i Mevlā nāyı / *Ḫalḳa bildirmek için ḫazret-i Mevlānā'yı* (Lā). (IV/572. s.).

nā-yāb: (< F.) nādir, emřālsiz, az bulunur veyā bulunmaz olan. (IV/572. s.).

nā'ib: (< Ar.) vekīl, ḳā'im-i maḳām: *nā'ib-i ḫükümet*, *nā'ib-i menāb*. ř Maḫākim-i řer'iyyede şaraf-ı sultāniden ḫükme me'zūn olan, ḳāḫī vekīli: *bāb nā'ibi*, *Silivri nā'ibi*. Ayak nā'ibi = yeñiıeri zamānında İstanbul ḳāḫısı şarafından me'müren ıarşı ve pazarları dolaşıp řer' ve ḳānūn ḫilāfında aḫvāl ve mu'māmelāti men' eden nā'iblere ıtlāḳ olunurdu. Cem'i *nüvvāb*. (IV/572. s.).

nā'ibe: (< Ar.) belā, muřībet, ḳazā. Lisānımızda ıullanılan cem'i *nevā'ib*'dir. (IV/572. s.).

nā'ibe: (< Ar.) *nā'ib*'iñ mü'enneşi olur: *Felemenk nā'ibe-i ḫükümeti*. ř Nevbetli, nevbet yapan: *ḫummā-yı nā'ibe*. (IV/572. s.).

nā'ire: (< Ar.) āteř, şu'le, yalıñ: *nā'ire-i ḫarb*, *nā'ire-i ğaḫab*, *nā'ire-i 'aşḳ*. (IV/572. s.).

nā'il: (< Ar.) murādına erici, ermiř; maṭlūbu eline geımiř, istediĝi řeyi elde eden: *nā'il-i merām*, *nā'il-i vuřlat*,

nā'il-i mükāfāt, nā'il-i iltifāt.
Nā'iliyyet = 'nā'il olmak, èrmek'
ma'nāsına ve *neyl* maḳāmında
müsta'mel-i müvelledātdandır.
Dèdiler halk-ı cihān fevtine anıñ tārīḥ /
Nā'il-i cennet ola Nā'il-i nādire-fen
(M. Nācī⁵³⁸¹). (IV/572. s.).

nā'im: (< Ar.) uyuyucu, uyuyan,
uykuda bulunan: *tıfl-ı nā'im, şabiyye-*
i nā'ime. (IV/572. s.).

nebāt: (< Ar.) yerden biten her nev' ot,
sebze, çalı, ağaca ıtlāk olunur ki *zī-*
ḥayāt mevālīdīñ ikincisidir. Nebāt
şekeri = ğalaṭı *nevet* şekeri'dir ki
'ḳand, muḳanned' de dēnilir.
'Eridilip kesdirildikden şoñra otlarla
terbiye ve taşfiye èdilmiş ve
doñdurulmuş şeker' dēmekdir.
Cem'i nebātāt: *nebātāt bāğçesi.* 'İlm-i
nebātāt = kāffe-i ecnās-ı nebātātīñ
aḥvāl ve keyfiyyāt ve eczā ve ḳıṭa'āt
ve vezā'if-i ḥayātiyyesinden 'ale'l-
müfredāt baḥş eden 'ilm. Nebātī =
'nebātāta mensüb, müte'allıḳ'
dēmekdir. § "İlm-i nebātāta mensüb,
müte'allıḳ' dēmekdir. § "İlm-i
nebātāt ehli, 'ālimi' ma'nāsında da
ḳullanılır. Bu ma'nāda cem' olarak
'nebātiyyūn' da dēnilir. (IV/573. s.).

nebbās: (< Ar.) mezārı ḳazıp ölünüñ
kefenini çıkararı, kefen şoyucu.
(IV/573. s.).

nebālet: (< Ar.) zekā, necābet, kerem
cihetiyle 'ālī-ḳadr olmak § 'āzamet,
ululuk: 'Alāmet-i nebālet ikidir. Ğāzab
ḥālinde ḥilm, ḳudret zamānında 'afv
(Mu'allim Nācī). (IV/573. s.).

nebāhat: (< Ar.) şeref, şān, şöhet ki
'üñ, üñlü' dēmekdir. (IV/573. s.).

nebt: (< Ar.) yerden bitme, çimlenme,
büyüme, ot bitip yetişme. 'Nebāt'
ma'nāsında ḳullanılamaz. (IV/573.
s.).

nebze: (< Ar.) az nesne, şey-i ḳalīl,
cüz'ī miḳdār, bir pārça. (IV/573. s.).

neberd: (< F.) cenk, ḳıtāl, dögüşme,
şavaş. Neberd-āzmā = çok cenk
görmüş, cenkde tecrübeli adam.
neberd-pīşe = cengi şan'at edinmiş,
cenkçi. Neberd-gāh = 'cenk maḥalli,
kavḡā meydānı' dēmekdir. (IV/573.
s.).

nebş: (< Ar.) gömülü şeyi eşeme,
eşeleme, meydāna çıkarma § bir şeyi
āḥer şeyden keşf ve 'ayān ètmek,
istiḥrāc-ı ḥadīş eylemek. (IV/573.
s.).

nabz: (< Ar.) damar atmaḳ, damarīñ
oynama ḥālī; bā-ḥuşuş ekşeriyā
etibbānıñ ḥastaları mu'āyyene

esnâsında yokladıkları bilek damarlarının hareketi. Nabz-âşnâ = nabızdan aňlayan, her mizâcın iktizâsını fark eden. Nabzân = damar atmak. Nabza = damarın bir kere atması. *Nabz-ı ümmîd-i hayâtımdan tabîbân çekdi el / Derd-i aşka eyleyen yok mu devâ Allâh için.* (IV/573. s.).

Nabî: (< Ar.) ‘Arab ve Süryân kavimleri arasında olan ümem-i kadîmeye ıtlâk olunur: *felâhat-ı Nabîyye.* (IV/573. s.).

nab’, nab’ân: (< Ar.) yerden şu kaynamak, pınar fışkırmak. (IV/573. s.).

nebevî: (< Ar.) nebîye ya’nî hâzret-i peygamber ‘aleyhi’s-selâm efendimize mensûb ve müte’allik olan: *hadîş-i nebevî, hicret-i nebevîyye.* (IV/574. s.).

nebî: (< Ar.) peygamber, taraf-ı İlâhîden kullara teblîğ-i ahkâm eden zât-ı şerîf: *nebiyy-i zî-şân, nebiyy-i âhir-i zamân ‘aleyhi’s-şalavatu ve’s-selâm.* ‖ Görünürdü o nebiyy-i ‘Arabî (Hâkânî: 318). (IV/574. s.).

nebîz: (< Ar.) hurmâ şîresi, hurmâ şarâbı. (IV/574. s.).

nebîr, nebîre: (< Ar.) ‘oğul evlâdı, torun, hafîd, hafîde’ demektir. (IV/574. s.).

nebîse: (< Ar.) kız evlâdı, hafîde makâmında kullanılır. (IV/574. s.).

nebîl: (< Ar.) nebâletle muttaşif, zekî, şerefli, ünlü. (IV/574. s.).

nebîh: (< Ar.) şerîf, necîb, nâm-dâr adam. Mü’ennesi *nebîhe.* (IV/574. s.).

netâyic: (< Ar.) *netîce*’niñ cem’i. Fi’l-aşlı *netâ’ic*’dir: *Netâyic-i hasene huşulü kavîyyen me’mûldür.* (IV/574. s.).

netîce: (< Ar.) bir şeyden çıkarılmış, hâsıl edilmiş, âhire erişmiş şey, nihâyet, uç, soñ. Netîce-i kelâm = sözüñ soñu, hülâşası. Netîce-pezîr = ‘encâm bulmuş, soña ermiş’ demektir. Ş Mantıkda hadd-i evsâf ıskât edildikten soñra şıgarı ile kübrânıñ iktirânından hâsıl olan kazîyyeye ıtlâk olunur. *Hülâşa-i haber-i bî-tereddüd iş’ârı / Netîce-i kalem-i bî-tekellüf ihsânı* (Nef’î: K. 31/10). (IV/574. s.).

neşsâr: (< Ar.) saçıcı, dağıdıcı. (IV/574. s.).

neşr: (< Ar.) *nişâr* gibi saçmak Ş manzûm olmayan söz ya’nî vezinsiz, kâfiyesiz yazılan şey. (IV/574. s.).

neşre: (< Ar.) burnuñ demağa qarīb içi, geñiz § üst dudağıñ üstünde burnuñ iki deligi ortasına doğru olan çukur § fenn-i hey'etde menāzil-i kamerden bir menziliñ ismi. (IV/574. s.).

necābet: (< Ar.) soy pāklığı, 'ırk temizliği; aşlı ve nesli temiz olma. (IV/574. s.).

necāt: (< Ar.) kurtulmak, halāş olmak § selāmet, kurtuluş. *Bulmak* māddeşiyle kullanılır. En-necātü fi's-şıdk = necāt doğrulukdadır. (IV/574. s.).

necād: (< Ar.) yorgancı, yorgancılık şan'atında māhir, döşek, minder, yaşdıq gibi mefruşāta 'ā'id eşyāyı yapan ve şatan adam. Fransızca *tapissier*, *ère* lafzınıñ muķābili. (IV/574. s.).

necār: (< Ar.) dülger § doğramacı. Neccār-zāde = Şeyh Rızā evliyāu'llāhdan Beşiktaş'da Sinān Paşa Cāmi'-i Şerīfi kurbunda tekye ve türbesi bulunan zāt-ı 'ālī-himmetdir. *Rızā dīvānınıñ tab'ıyla revnağ geldi āfāka / Başıldı penç-i defter na't u nuṭku İbn-i Neccār'ıñ* (Şeyh Zā'ik: G. 152/7). (IV/574. s.).

necāset: (< Ar.) pislik, murdārlık, ters. (IV/575. s.).

Necāşī: (< Ar.) Habeş hükümdārlarınıñ 'unvān-ı maḥşūşu. (IV/575. s.).

Necd: (< Ar.) arz-ı mürtefi' demekdir ki cezāretü'l-'Arab'da arz-ı Tihāme'niñ hilāfı bulunan kıt'a-ı arza ıtlāk olunur: *Ümmī idi gerçi kıldı kendi / 'Aciz bülleğā-yı Necd ü Kindi* (Lā⁵³⁸²). (IV/575. s.).

necdet: (< Ar.) şecā'at, bahādırlık § dīğerleriñ 'āciz kaldıkları umūr-ı 'azīmeyi icrā-yı nüfūz ile temşiyete muķtedir olmak: *Eşnā-yı harbde ta'tıl-i 'aql ile isti'māl-i necdetden ihtirāz edilmelidir. Çok yerde 'aql necdete muḥtāc olmaķsızın tesviye-i umūr eder. Hālbuki necdet hıçbir vakit 'aķıldan müstağnī olamaz* (Eflātūn). (IV/575. s.).

necs: (< Ar.) pis, murdār; pislik, murdārlık. *Tāhir*'iñ zıddı. (IV/575. s.).

necef: (< Ar.) 'tepe, tümsek maḥall' demekdir. Necef-i Eşref = İmām-ı 'Alī raḍıya'llāhu 'anh ḥazretleriniñ meşhedi olan kaşaba. Necef taşı = kaşaba-ı mezkūrede çıkan elmāsa şebīh, ṭabī'ī billūr gibi bir nev' maķbūl beyāz taş. (IV/575. s.).

nec̣l: (< Ar.) yavru, oğul, çocuk: *nec̣l-i nec̣īb*. (IV/575. s.).

nec̣m: (< Ar.) kevkeb, ahter § bi'l-hāṣṣa 'Ülker' demektir ki nām-ı dīgeri 'Arabīde 'Şüreyyā' Fārisīde 'Pervīn'dir. Ancak bu ma'nāda muṭlaqā *en-nec̣m* şüretinde īrād eylemek lāzımdır. Cem'ī *encūm*, *encām*, *nūcūm* gelir. Birinci, üçüncüsü kullanılır. İkincisi hīç kullanılmaz: 'ilm-i *nūcūm*, *encūm-sipāh*. (IV/575. s.).

nec̣īb: (< Ar.) şoyu temiz, nesli pāk, aṣīl. Lisānımızda insāna vaṣf olur: *Nec̣īb bir zāt, nec̣l-i nec̣īb*. Cem'ī *nūcebā*. (IV/575. s.).

nec̣īs: (< Ar.) oñulmaz 'illet § necāsetli, pis, murdār. (IV/575. s.).

nec̣īl: (< Ar.) aṣīl gibi ma'rūfū'n-neseb, nesli pāk, meṣhūr kişi oğlu: *nec̣l-i nec̣īl*. (IV/575. s.).

nehārīr: (< Ar.) *naḥrīr*'iñ cem'ī ki 'erbāb-ı 'ilm ve ḳalemiñ mütebahḥirleri, umūr-dīdeleri' demektir. (IV/575. s.).

nehāfet: (< Ar.) arıklık, za'īflik, incelik, yufḳalık: *nehāfet-i beden*. (IV/575. s.).

naḥt: (< Ar.) yonmak, oymak § iki veya daha ziyāde kelimedden bir kelime vūcūda getirmek ki lisān-ı 'Arab'da cārīdir. Meṣelā "elḥamdü'lillāh,

bismi'llāh yerine ḥamdele, besmele" demek gibi. (IV/575. s.).

naḥr: (< Ar.) boğazlama, kesme. Yevmü'n-naḥr = zi'l-ḥiccenīñ onuncu, ḳurbān bayramınıñ ilk günü. (IV/576. s.).

naḥs: (< Ar.) uğursuzluk, meymenetsizlik. *Sa'd*'iñ zıddı. Naḥs-ı ekber = Zuḥal. Naḥs-ı aṣḡar = Merīḥ. Naḥseyñ-i felek = 'Zuḥal ve Merīḥ' demektir. (IV/576. s.).

naḥl: (< Ar.) bal arısı. Cem'ī *nuḥūl*. (IV/576. s.).

naḥnaḥa: (< Ar.⁵³⁸³) öksürmek, boğazda balḡam tıkanıp ḥırıltı ile şolumaḳ. (IV/576. s.).

naḥv: (< Ar.) kelimeleriñ revābıtına müte'allıḳ ḳavā'id-den bāḥiṣ olan 'ilm. Naḥvī = 'ilm-i naḥve mensūb ve müte'allıḳ. *Naḥvī-i meṣhūr*, *ḳavā'id-i naḥviyye*. Cem'ī olan naḥviyyūn = "ulemā-yı naḥv, 'ilm-i naḥv erbābı' demektir. § Taraf, cihet, semt. Lisānımızda bu ma'nāda yalnız cem'ī olan *enḥā'* kullanılır: *eṭrāf u enḥā*, *enḥā-yı ṣaḥrā*. (IV/576. s.).

naḥīr: (< Ar.) boğazlanmış, kesilmiş: *üṣṭūr-i naḥīr*. (IV/576. s.).

5383 Kāmūsta kelimenin mensubu olduḡu lisanın kısaltması verilmemiştir.

naḥīf: (< Ar.) za'īf, çelimsiz, arık: *cism-i naḥīf, şahş-ı naḥīf*. (IV/576. s.).

naḥçīr: (< F.) avlamak § āhū ve emşālī av ḥayvānı, av. Naḥçīr-gīr, naḥçīr-vān = avcı. Naḥçīr-gāh = av maḥalli, avlık. *Cim* ile de yazılır. *Şīrler degme kemend-efgene naḥçīr olmaz* (Neylī: G. 80/1). (IV/576. s.).

naḥl: (< Ar.) ḥurmā ağacı. Faşīle-i naḥliyye = ḥurmā envā'ı § eski zamānda bal mumundan veyāḥūd gümüşden maḥşūşan yapılarak geliniñ öñünde götürülen meyve ve şükūfe ve zī-kıymet aḥcār ile müzeyyen ağaca ıtlāk olunurdu. Naḥl-bend = 'bal mumundan ağaç ve meyve şekillerini yapan şan'at-kār, üstād'a dēnilirdi. Lisān-ı 'avāmda kullanılan *naḥıl - naḥl*'iñ muḥarrefi, ğalaṭıdır ki teşbīh şūretiyle meyvesi ve çiçeği çok olan ağaç ve fidan ḥaḳḳında īrād olunur. § 'Ağaç ve çiçek fidanı' ma'nāsında da kullanılır: *naḥl-i gül, naḥl-i yāsemen*. Naḥl-i tābūt = vaḳtiyle Īrān'da pīr olarak vefāt edenleriñ tābūtu üzerine konulan bir nev' ārāyiş, iklīl ki 'naḥl-i mātem' de dēnilir. Naḥl-i Ṭūr = Mūsā 'aleyhi's-selāmuñ vādī içinde üzerinde tecelliyāt-ı envār-ı İlāhiyyeyi

müşāhede ētdiği şecer-i muḳaddes. Naḥl-i Meryem = 'İsā 'aleyhi's-selāmuñ zamān-ı tevellūdünde Ḥazret-i Meryem'iñ evcā'-ı ḥamliden muḫtarib olarak şahrāda sāyesine ilticā ētdiği ḥurmā ağacı. Naḥle = bir fidan, bir 'aded ḥurmā ağacı. *Naḥl-i bülendini göricek sāye-dār olup / Cān düşdü bir yere, dil-i bī-tāb bir yere* (Nā'ilī-i Qadīm: G. 343/2); *Naḥl-i nāzım bilemem doğrusunu hangisi rāst / Serve beñzetdi 'Acem ḳaddiñi 'Urbān bāna* (Surūri⁵³⁸⁴). (IV/576. s.).

naḥl-zār, nāḥlistān: (< F.) 'ḥurmālık' demekdir. 'Ale'l-ıtlāk 'fidanlık, ağaçlık' ma'nāsında da kullanılır. (IV/577. s.).

naḥvet: (< Ar.) kibir, 'aẓamet § büyüklük taşlamak, büyüklenmek, kurulmak. Naḥvet-pīşe = 'ādeti naḥvet olan, kibirli, 'aẓametli. Naḥvet-fürüş = 'aẓamet şatan, mütekebbir' demekdir. *Düşerdi manẓara-ı çārṭāk-ı naḥvetden / Bu ḥüsn ile naẓar ētseydi āfitāb saña* (Nā'ilī-i Qadīm: G. 9/4). (IV/577. s.).

naḥve: (< Ar.) çörek otu nev'i: *naḥve-i Hindī*. (IV/577. s.).

5384 Bulunamadı.

naḥīz: (< Ar., < F.) puşu. Naḥīz-gāh = puşu yeri, şaklanacak maḥall. (IV/577. s.).

naḥīl: (< Ar.) ḥurmā ağacı. Ş *Naḥle* cem'i de olur ki o taḳdīrde 'ḥurmā ağaçları' demektir. (IV/577. s.).

nedāmet: (< Ar.) 'peşīmān olmak, "Keşke etmeye idim."' demek. *Ėtmek, getirmek* mādeleriyle kullanılır: *Nedāmet ėtdim, nedāmet getirdi.* Ş Peşīmānlık: *ḥiss-i nedāmet, kerīh-i nedāmet.* Nedāmet-kār = nādim, peşīmān olan. Nedāmet-kārāne = nedāmet-kār olana yakışacak şüretde. Nedāmet-kārī = nedām-kārılık. (IV/577. s.).

nedebe: (< Ar.) oñulmuş yaranın, çibanın yeri katılaşıp pekleşmek Ş yaranın, çibanın oñulduḳdan soñra eşeri kalmak. Nedebe = yara yeri , yara eşeri. Işılāḥāt-ı tıbbiyyedendir. (IV/577. s.).

nedret: (< Ar.) az bulunmak, az olmak, azlık ḥālī: *Bir şey'in nedreti kıymetini artırır.* (IV/577. s.).

nedem: (< Ar.) peşīmān olmak, nedāmet etmek. Sükūn-ı dāl ile de luḡatdır. (IV/577. s.).

nedīm: (< Ar.) hem-dem, hem-şoḥbet olan; birlikte 'ayş ü 'işret ve şoḥbet eden: *Sa'ādet ile nedīm olalı peder*

Ḥān'a / Ne mercimek görür oldu gözüüm ne tarḥāna (Nef'ī⁵³⁸⁵: K. 1/1). (IV/577. s.).

nezr: (< Ar.) and, va'ad etmek, adamak Ş şart ve ta'līka muḳārin va'd, adanılmış şey, adak. Fi'l-aşl 'bir kimse vācib olmayan bir şeyi kendi nefsi üzerine vācib kılmak' demektir. Cem'i *nüzūr.* (IV/578. s.).

nezīr: (< Ar.) 'birine bir şey'in korkunç olduğunu haber vererek kendisini korkutup āgāh edici ya'nī inzār, tenzīr edici' ma'nāsındır. *Beşīr* muḳābili. İnsanları tenzīr ile tarīk-i Ḥaḳḳ'a sevḳ eden peygamberān-ı 'izām-ı ḥāzerātına ve ḥāşşeten peygamberimiz 'aleyhi's-şalātu ve's-selām efendimiz ḥāzretlerine ıtlāk olunur. (IV/578. s.).

nezīre: (< Ar.) nezr için edā olunan şey, adak. (IV/578. s.).

ner: (< F.) zükūr cinsinden olan, erkek. Şīr-i ner = erkek arslan. Engüşt-i ner = baş parmak. (IV/578. s.).

nercis: [mu'arreb] aşlı Fārisī *nergis*'dir ki ma'rūf çiçektir. (IV/578. s.).

narḥ: (< F.) ḡalaṭı *nārīḳ*'dır ki ḥükümetçe 'eşyāya resmen vaż' olunan kıymet, bahā' demektir. Aşlı kesr-i nūn iledir: *narḥ puşulası.* ॥

Ekmegiñ narlı kırk paradır. (IV/578. s.).

nerd: (< F.) tavla oyunu. Tahta-i nerd = tavla tahtası. Mühre-i nerd = tavla taşı. Nerd-bāz = tavla oynayan. Nerd-bāzī = tavla oynayıcılık. ‘Arabīde daḥī kullanılmışdır. Hattā nerrād = ‘ziyāde tavla oyunu bilen, tavla oynamakda māhir’ demekdir. (IV/578. s.).

nerdübān: (< F.) muḥarrefi *merdīven*, başamak başamak yukarı çıkılan veyāḥūd aşağı inilen şey ki Türkçede ‘başkıc’ denilir. *Taş nerdübān, aşma nerdübān, tahta nerbübān.* (IV/578. s.).

nergis: (< F.) taḥrīrlı, koyu sarı renkli ma‘rūf bir çiçek. Şu‘arā-yı kadīme güzelleriñ gözlerine teşbīhen pek çok ĩrād ve isti‘māl etmişlerdir. (IV/578. s.).

nerm: (< F.) yumuşak, laṭīf, mülāyim. Şem‘-i nerm = yumuşak mum. Nermī = yumuşaklık, mülāyemet. Nerm-dil = kalbi rikḳatlı, şefkatli, yufka. Nerm-ligām = başı sert olmayan, yumuşak başlı at. *Pister-i nerm üzre ḥāb-ı huftēgān sengīn olur* (Koca Rāgıb: G. 44/3). (IV/578. s.).

nere, nerre: (< F.) *ner* ile müterādıfdir. ‘Erkek’ ma‘nāsınadır. *O nerre-şīr-i*

*dilīr ü dil-āver*⁵³⁸⁶-i ‘ālem (Nef‘ī: K. 22/11). (IV/578. s.).

Nerīm, Nerīmān: (< F.) Rüstem'iñ ceddi olan Sām'iñ pederiniñ ismi Ş pehlivān, şecī', bahādır ma‘nāsınadır. Nerīmānī = pehlivānlık, bahādırılık. *O şehsüvār-ı Nerīmān-şükūh-ı zī-şān kim* (Nef‘ī: K. 22/10). (IV/579. s.).

nezāket: [müvelled] nāziklik, incelik, zarāfet, kaba olmamak ḥālī. Fārisī *nāziik* lafzından lisānımızda uydurulmuş olan bu kelimeniñ ifāde ettiḡi ma‘nā-yı laṭīf o kadar nāzıktır ki onuñ yerinde hangi lafzı isti‘māl etsek kaba düşer, o leṭāfeti ḥāvī olamaz. Onuñ için lisānımızda isti‘mālī elzemdir: *nezāket-i beden, nezāket-i ṭavr, nezāket-i ifāde.* (IV/579. s.).

nezāhet: (< Ar.) ‘ayıpdan berī olmak, pāklık, temizlik. Ma‘neviyyātda kullanılır: *nezāhet-i ifāde, nezāhet-i üslūb.* (IV/579. s.).

nezd: (< F.) ‘ind, kurb, yan, ön: *Amerika ḥükümeti nezdinde muḳīm sefīr* | *nezd-i ‘uḳalāda.* (IV/579. s.).

nezdīk: (< F.) qarīb, yakın. *Uzaḡ'iñ zıddı: dūr ü nezdīk.* (IV/579. s.).

5386 Kāmūsta: dāver.

nez': (< Ar.) bir şey'i yerinden çekip koparmak, sökmek, selb etmek.

Ḥālet-i nez' = cān tenden kopmak, cān çekişmek ḥālī. (IV/579. s.).

nezf: (< Ar.) kan çok akmak, huşuşıyla burun çok kanamak. (IV/579. s.).

nezle: (< Ar.) 'bir kere inmek ve akmak' ma'nāsınadır. İştilāḥda 'zükkām 'illeti, buruna inme' ma'nāsında kullanılır: *nezle-i müstevliye, nezle-i şadriyye*. Cem'i *nevāzil*. (IV/579. s.).

nezīh: (< Ar.) nezāhetle muttaşif, pāk, temiz. Mü'enneşi *nezīhe*. (IV/579. s.).

nejād: (< F.) 'ırk, aşıl, neseb, soy: 'ālī-i *nejād, pāk-i nejād*. (IV/579. s.).

nesā': (< Ar.) uyluk başından tırnağa kadar ulaşan bir damar, kalça damarı: 'araḡu'n-*nesā*. (IV/579. s.).

nessāb: (< Ar.) 'ilm-i ensāba āšnā Ş neseb şeceresi, silsile-nāme tertib eden. (IV/579. s.).

nessāc: (< Ar.) nesc edici, doḡuyucu, çulḡa Ş örücü, örmeci. (IV/579. s.).

neseb: (< Ar.) silsile-i ecdād, nesil, nejād, soy. El-fazlu bi'l-edeb lā bi'l-aşli ve'n-neseb = Fazl edebledir aşıl ve neseble degil. Cem'i ensāb: 'ilm-i *ensāb*. || Ḥaḡḡ'a minnet o şeh-i zū'l-

ḡasebiñ / Ya'nī Peyḡamber-i 'ālī-nesebiñ (Ḥāḡānī: 77). (IV/579. s.).

nesteren, nesterīn: (< F.) ağustos gülü, yābānī gül. Beyāzına 'yābānī aḡ gül' şarısına 'yābānī şarı gül' denilir. *Nester* şüretinde taḡfīfi cā'izdir. (IV/580. s.).

nesc: (< Ar.) doḡumak, doḡunulmak; örmek, örülmek: *nesc-i ḡumāş, ḡumāşīñ nesci*. Ş Söze tenāsuk ve tenāsüble zīnet ve ḡusn-i nizām vèrmek: *nesc-i kelām*. Ş Vücūdda olan ensice: *nesc-i isfenci, nesc-i ḡücrevī*. (IV/580. s.).

nesh: (< Ar.) ibtāl, bozuk, bir şey dīḡer bir şey'iñ ḡükmünü bozma Ş başka şürete koyma, tebdīl-i şıfat Ş tenāsüḡe dönme Ş Ḥāce 'İmādü'd-dīn Yāḡūt Musta'sımī'niñ icād ettiḡi ḡaṡṡ-ı ma'rūf ki iş-bu kitābdaki ḡaṡṡdır. *Nesh* kelimesiniñ bir kitābıñ 'aynını yazmak, şüretini çıkarmak ma'nāsını daḡī ifāde etmesi 'ḡaṡṡ-ı nesh' denilmesine sebep olmuş ve keşret-i isti'māl ile *ḡaṡṡ* ḡazf olunarak yalnız 'nesh' denilmekde bulunmuşdur. *Neshī* = 'nesḡe mensüb' demekdir. (IV/580. s.).

nesr: (< Ar.) 'aḡbaba' denilen ḡuşuñ ismi ki Fārisīde 'kerkes' denilir. Ḳartal ve ḡara ḡuşdan daha

büyükdür. Ş Mantıkatü'l-burûcdan kûṭb-ı şimālîde kâ'in iki şüret-i kevkebiyyedir ki kerkese şebîh olmaları sebab-i tesmiye olmuştur. Biri zemîne nâzil şeklinde olduğu için *nesr-i vâkı'* diğeri havâda uçar şüretinde bulunduğundan 'nesr-i ṭâ'ir' denilmiştir. 'Kerkes-i kevkebi' de dërler. (IV/580. s.).

nesrîn: (< F.) van gülü, mısır gülü. İki nev'dir. Biri *gül-i miskî* diğeri *gül-i 'anberî*. *Bâzû-yı laṭîfî şāḥ-ı sîmîn / Gûyâ ki ḥamîri berg-i nesrîn* (Şeyh Gâlib⁵³⁸⁷: 425). (IV/580. s.).

Nestûrî, Nestûriyye: (< Ar.) aḳvâm-ı Naşārâ'dan bir ṭâ'ife-i kadîmedir ki mezhebleri Ortadoḳs'dur. (IV/580. s.).

nesğ: (< Ar.) ağaçların şuyu, ağaçlara şu yürüme: *nesğ-ı nâzil*, *nesğ-ı şâ'id*. (IV/580. s.).

nesf: (< Ar.) binâyı temelden yıkmak, sökmek Ş esâsından kaldırıp yok etmek: *ḥazf u nesf*. (IV/580. s.).

nask: (< Ar.) dizi, sıra, tertîb, nizâm, üslûb: *nask-ı vâhid*, *yek-nesak*. Nask-sâz = tertîb ve tanzîm edici, nizâm vèren. (IV/580. s.).

nesl: (< Ar.) zürriyet, evlâd u aḥfâd, döl döş: *nesl-i Âdem*. Cem'i *ensâl*. (IV/580. s.).

nesnâs: (< Ar.) cesîmü'l-cüşse bir nev' maymun *orang-outang*. Bu lafz *b* lisânında 'orman adamı' demektir. Ş Nışfî insân şeklinde tek gözlü, birer el ve ayaklı sıçrayarak yürür bir maḥlûḳ-ı esâṭirîdir. (IV/580. s.).

nesy: (< Ar.) unutmama, unutuş. Lisânımızda yalnız kullanılmaz, şüret-i âtiyyede isti'mâl olunur. Nesyen mensiyyen = büsbütün unutulmuş, ḥâṭırdan çıkarılmış. (IV/581. s.).

nesîb: (< Ar.) şoyu pāk, aslı temiz, ma'rûf adam evlâdı Ş kaşîde arasında maḥbûbeye 'â'id taşvîrât ile ḡazel söylemek. (IV/581. s.).

nesîc, nesîce: (< Ar.) nesc olunmuş, doḳunmuş kumâş, şey: *nesîce-i 'ankebût*. (IV/581. s.).

nesîm: (< Ar.) rûzgârın ḥafîf, laṭîf esmesi: *neşîm-i şabâ*, *nesîm-i şubḥ*. Ş Hîş, mülâyim esen rûzgâr: *nesîm-i nev-bahâr*. Havâ-yı nesîmî = küre-i arzı ihâṭa etmiş olan teneffüse kâbil havâ. *Oḳşa etfâl-i bahârı ey nesîm-i dil-nüvâz / Bahri tanzîr eylesin olmaḳda*

şahrā mevc mevc (Mu'allim Nācī⁵³⁸⁸: 2). (IV/581. s.).

neş'et⁵³⁸⁹: (< Ar.) yeñiden peydā olma, bir yerden zuhūr étme, ileri gelip yetişmek. *Neş'et*⁵³⁹⁰ tarzında yazmamalı. Neş'et-i ūlā = rūhuñ bedene duhūlü. Neş'et-i uhṛā = rūhuñ bedenden hurūcu. *Neş'e*'niñ aşlı, faşihî böyledir. *Bir nīm neş'e şay bu cihānıñ bahārını / Bir sāğar-ı keşideye tut lāle-zārını* (Nedīm: G. 164/1). (IV/581. s.).

neşāstec: (< Ar.) *nişāsta*'nıñ mu'arrebî, buğday özü. (IV/581. s.).

neşāt: (< Ar.) ferah, sürür, şādlık, sevinç. Neşāt-engīz = neşāt kıparan. Neşāt-efzā = neşāt artıran. Neşāt-āver = neşāt getiren. Neşāt-bahş = neşāt bağışlayan. (IV/581. s.).

neşr: (< Ar.) yaymak, dağıtmak: *neşr-i rāyiha*, *neşr-i evrāk*. § Şāyi' kılmak, bildirmek: *neşr-i havādiş*, *neşr-i 'ulūm*. § Dirilmek, hayāt bulmak: *haşr ü neşr*. Leff ü neşr = 'ibārede kelimātı tertīb üzere derc étmek. Cem'i *nüşūr*'dur. Neşrī = neşre mensüb, şāyi' kılınacak ve kılınan şey. Bu kullanılmaz. Faķat bunuñ cem'i olan neşriyyāt = ekşeriyā

ğazete ile başılan şeyler' ma'nāsında kullanılır. *Neşr et kemālīñ 'āleme ehl-i kemāl iseñ / Rüşendir iştiḥār-ı ziyā āfitābda* (Hersekli Hikmet: G. 142/8). (IV/581. s.).

neşf: (< Ar.) sünger gibi şuyu çekip içmek, almak; ruṭūbetini cezb ile öte tarafa vèrmek. (IV/582. s.).

neşv: (< Ar.) peydā olma. Vücūda gelme, bitip çıķma. Neşv ü nemā = bitip büyüme, sürüp çıķma. (IV/582. s.).

neşvān: (< Ar.) *sekrān* gibi mest, sarhōş. (IV/582. s.).

nüşūr: (< Ar.) ziyāde neşr eden, dağıdan, yayan: *ma'ālī-i nüşūr*. (IV/582. s.).

neşve: (< Ar.) keyf, bāde ve mükeyyifāt-ı sā'ire te'şīri ve esbāb-ı zevķ ü sürür ile çağırkeyif olmak ḥālî, cüz'î sarhōşluk. Neşve-yāb = münşerih, keyifli. Neşve-bahş = neşve vèren. Neşve-dār = neşve tutan, keyifli. Neşve-mend = neşveli, keyif ḥālînde olan. (IV/582. s.).

neş'e: (< Ar.) *neşve* gibi keyif ve inbisātlı olmak. Faşihî نشأ'dir. Neş'e-yāb = münbasit, keyifli. *Ġaraż bir neş'e tahşil eylemekdir bezm-i 'ālemde* (Şeyḥü'l-islām Yahyā: G.

5388 Sünbüle, Beykoz Sahrāsında.

5389 نشأت

5390 نشئت

337/1); *Bir âteş-pāre doğdu duht-ı rezden neş'e nāmında* (Fehīm). (IV/582. s.).

neşīd, neşīde: (< Ar.) söylenilen manzūme, şī'r, ğazel ve emşālī. Neşīde-ḥ'ān = şī'r okuyan. Neşīde-ḥ'ānī = şī'r okuyuculuk. (IV/582. s.).

naşş: (< Ar.) 'haber, delīl, hüccet, burhān' ma'nalarında kullanılır. Fi'l-aşl 'beyān ve izhār etmek' ma'nāsnadır: *naşş-ı kātī'*, *naşş-ı kānūnī*. Ş Ma'ānī-i şarīḥayī ḥāvī olan āyāt-ı Qur'āniyyeden delīl maḳāmında irād olunan āyet. Cem'i nuşūş: *nuşūş-ı kātī'-ı Qur'āniyye*. || *Eylemişdi anıñ elḥāk Şānī' / Tīğ-ı müjgānını naşş-ı kānī'*⁵³⁹¹ (Ḥāḳānī: 287). (IV/582. s.).

Naşārā: (< Ar.) *Nasrānī'*niñ cem'i. 'İsevīler, Hıristiyanlar' demekdir. (IV/582. s.).

naşā'ib: (< Ar.) *naşībe'*niñ cem'i; dikili taşlar. (IV/582. s.).

neşāyih: (< Ar.) *naşīḥat'*ıñ cem'i; naşīḥatlar, ögüdler. Aşlı *neşā'ih'*dir: *neşāyih-i pederāne*. (IV/582. s.).

naşb: (< Ar.) bir şeyi bir yere dikmek māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır: *naşb-ı ḥıyām*, *naşb-ı rāyāt*, *naşb-ı niğāḥ*. Ş Bir kimseyi bir

hidmete ta'yīn etmek, koymak: '*azl u naşb, müdde'ā 'aleyh tarafından naşb olunan avukat*. Ş Dikilmiş şey, direk, büt, mīl, nişān, ḥudūd taşı gibi şeyler. Bu ma'nāda cem'i *anşāb*. Ş İştīlāḥ-ı naḥvde ḥarfiñ fethā ile ya'nī üstün okunması: *ḥālet-i nāşbında*. Ş İştīlāḥ-ı 'arūzda kāfiye-i şī'riñ fesāddan sālīm ve bināsıñ tām olması. (IV/582. s.).

naşr: (< Ar.) yardım, yardımda bulunmak. (IV/583. s.).

Naşrānī: (< Ar.) Hıristiyan, beytü'l-muḳaddes muzāfātından olup 'Ḥazret-i 'İsā 'aleyhi's-selāmıñ ikāmet etdiği Nāşıra karyesine mensüb' demekdir. Nebiyy-i müşārün-ileyh ile etbā'ına ve ba'dehu aḳvām ve efrād-ı 'İsaviyye'ye ıtlāk olunmuştur. Naşrāniyyet = Naşrānīlik, Hıristiyanlık. (IV/583. s.).

naşfet: (< Ar.) 'adālet, inşāf ḥāşşası; dād-girlik. Kesr-i nūn ile ğalaṭdır. (IV/583. s.).

naşūḥ: (< Ar.) mübālağa ile naşīḥat edici, ögüd verici Ş şādık, kaşd ü niyetle muḳarrer olan Beyzāvi'ye göre *naşūḥ* ebniye-i mübālağadandır. Tevbe ile nefsine nuşḥ eden tā'ibiñ şıfatıdır. Ba'dehū

5391 Eserde: kātī'.

mübālağaten isnād-ı mecāzī
tarīkiyle tevbeye vaşf olmuştur.
Tevbe-i naşūh = tevbe-i şādıka.
(IV/583. s.).

naşīb: (< Ar.) hisse, behre, kısmet, pay.
Naşīb-dār = behre-mend, hisse-dār.
Naşīb-dāş = hissede berāber.
(IV/583. s.).

naşibe: (< Ar.) 'yollara nişān için'
dikilen mīl, taş. (IV/583. s.).

naşihat: (< Ar.) Fārisisi *pend*, Türkçesi
öğüd'dür. Êtmek, vèrmek
māddeleriyle kullanılır. Cem'i
neşāyih. Naşihat-āmiz = naşihat
yolunda, naşihat ile karışık.
Naşihat-pezir = naşihat kabül eden,
öğüd tutan. (IV/583. s.).

naşir: (< Ar.) yardımcı, yardım eden:
Ġam yeme, "èyyedeka'llāhu te'ālā ve
naşir" (Nef'i: K. 40/9). (IV/583. s.).

nazar, nezāret: (< Ar.) nazret gibi
'tāzelik, tarāvet, leṭāfet, revnak'
ma'nāsınadır. (IV/583. s.).

naṭrūn⁵³⁹²: (< Ar.⁵³⁹³) 'kuyumcu borası,
būrāk; bārūd-ı ebyaz, soda' denilen
şey. (IV/583. s.).

naṭas: (< Ar.) tarlayı sürüp
temizlemek, otları ayırıp kurutmak

ş tohum ekilmek için tekrār
sürölüp hāzırlanmış tarla. (IV/583.
s.).

naṭ': (< Ar.) yere serilen meşin ve
sahtiyān sofrā, bisāt ş satranç bezi.
Naṭ'-ı zemīn = yeryüzü. Kesr-i nūn
ile de luğatdır. (IV/583. s.).

naṭūk: (< Ar.) feşāhatle, serbest, güzel,
çok söz söyleyen adam: *Lisānında
tutukluk olduğu hālde pek çok naṭūkları
lāl edecek sözler söylerdi* ('Avnī Bey
merhūm Hakkında ≈ Mu'allim Nācī).
(IV/583. s.).

nezāret: (< Ar.) bir şey'e bakma, bakış
ş nāzirlik makāmı, dā'iresi: *damğa
nezāreti, şu nezāreti*. (IV/584. s.).

nezāre, nezzāre: (< Ar.) bir şey'e
bakma, temāşā. İkincisi ekşeriya
nazımında kullanılır. Fi'l-aşl 'bir şey'e
nazar edenler' demektir. Ġamzeñ
gibi hem nükte-i rāz-ı dile mahrem /
Nezzāre-i 'āşık gibi hem rāz-güşāsīñ
(Nā'ilī-i Qadīm: G. 279/3); *Efendi
faşl-ı bahār oldu lāle-zāra buyur /
Niğāh-ı lutf ile nergislere nezāre buyur*
(Şābit: G. 77/1). (IV/584. s.).

nezāfet: (< Ar.) temizlik, pāklik. Yalnız
māddiyyātda kullanılır: *nezāfet-i
beden, nezāfet-i libās*. En-nezāfetü
mine'l-īmān = nezāfet imāndandır.
(IV/584. s.).

5392 TDK: natron.

5393 TDK: Fransızca. Kāmūs-ı Türkī: Arapça. Luğat-ı Nācī: Arapça. Kubbealtı:
Fransızca.

nezā'ir: (< Ar.) *naẓīr* ve *naẓīre*'niñ cem'i: *ercahü'n-nezā'ir*. (IV/584. s.).

naẓar: (< Ar.) bir şey'e bakmak § bakma, bakış: *naẓar-ı merḥamet*, 'atf-ı *naẓar*, *ḥüsn-i naẓar*. § Göz: *nūr-ı naẓar*. § 'Te'emmül ve mülâḥaza' ma'nâsında kullanılır: *fikr ü naẓar*, *câ-yı naẓar*. § İşâbet-i 'ayn ki göz *degmek* ta'bîr olunur. Bu ma'nâda *gelmek*, *uğramak*, *degmek* maddeleriyle kullanılır: *Naẓar degdi*. || *Naẓara geldi*. || *Naẓara uğramış*. İm'ân-ı *naẓar* = bakıp süzme. *Naẓaran* = bakıma göre, bakarak. *Naẓar-endâz* = göz atıcı, bakıcı, bakan. *Naẓar-gâh* = *naẓar* edilen yer. *Naẓarî* = *naẓara* mensûb, 'amelsiz, şırf 'ilmî. *Naẓariyyât* = görgü ile olan, 'ilmî olmayan şeyler. (IV/584. s.).

naẓm: (< Ar.) 'dizmek' ma'nâsınadır. § Mecâzen manẓûm ya'nî mevzûn söz maḳâmında kullanılır. *Neşr* mukâbili. Birinci ma'nâda *etmek* maddesiyle isti'mâl olunur. *Yâ naẓm-ı dil-avîz ile bir cû-yı müselsel / Yâ ma'nî-i rengîn ile bir lâle-sitândır* (Nef'î: K. 10/66). (IV/584. s.).

naẓîr: (< Ar.) mişl, mânend, eş. *Bî-naẓîr* = eşsiz, eş olmayan. *Gül-zârı feyz-i nâmiye encüm-naẓîr edip /*

Döndü nihâl ile şecer-i şu'le-bâra gül (Nâ'ilî-i Kādîm: G. 230/6). (IV/584. s.).

naẓîre: (< Ar.) 'bir şâ'iriñ şî'rine müşâbih olmak üzere 'aynı vezin ve kâfiyede söylenilen manẓûme'ye denilir. *Naẓîre-gû* = *naẓîre* söyleyen. *Engüşt-i ḥaṭâ uzatma öyle / Beş beytine bir naẓîre söyle* (Şeyḥ Ğâlib⁵³⁹⁴: 2016). (IV/584. s.).

naẓîm: (< Ar.) sıra sıra, dizi dizi olan şey: *Âferîn ol suḥan-ârâ-yı Nizâmî-tab'a / Ki ola fikri bu güne dîr-i i'câzı naẓîm* (Nef'î: K. 8/6). (IV/585. s.).

naẓîf: (< Ar.) nezâfetle muttasıf, temiz, pāk, tâhir. (IV/585. s.).

na't: (< Ar.) bir şeyi ḥüsn-i şüretle medḥ etmek § ḥuşûşuyla medḥ ve senâ-yı ḥazret-i risâlet-penâhîyi ḥavî söylenilen şî'r: *na't-ı şerîf*. Cem'i *nu'ût*. *Na't-gû* = *na't-ı şerîf* söyleyen şâ'ir. *Na't-ḥ'ân* = cum'a günleri cevâmi'-i şerîfede, ba'zı kere tekyelerde *na't* okuyan. *Na't-gû-yı ḥ'âce-i âḥir zamânîdir sözüm*⁵³⁹⁵ (Nef'î: K. 1/30). (IV/585. s.).

na're: (< Ar.) geñizden olan şiddetli ses, ḥaykırma, bağıрма. *Beyne'l-'avâm taḥrîfle 'nara'* denir. *Na're-i*

5394 Hüsn ü 'Aşk.

5395 Dîvânda: Âb-rû-yı ümmet-i âḥir zamânîdir sözüm.

mestāne. Na're-endāz = na're atıcı.
Na're-i Allāh ile zabt eylediñ her yerleri
/ Enbiyā ervāhıdır gāzīleriñ reh-berleri.
(IV/585. s.).

na's: (< Ar.) fi'l-aşl 'içinde meyyit olan
tābūt'a ıtlāk olunursa da lisānımızda
muṭlaqā 'cenāze' ma'nāsında da
kullanılır: *na's-ı ğufrān-ı naqş*. Benāt-ı
na's, benātü'n-nāş = kuṭb-ı şimālī
cihetinde 'Dübb-i Ekber' denilen
burç. *Meydāna geldi na's-ı raķīb-i
nemīme-sāz*⁵³⁹⁶ / *Kıldım huzūr-ı kalb ile
'ömrümde bir namāz* (Şābit: G. 130/1).
(IV/585. s.).

na'l: (< Ar.) taḥrīf ile 'nal' denilen şey
ki 'ağaç ayakkağı, huşuşıyla
hayvānlarıñ ayaklarına çakılan
demir kap' demektir. Türkçede
'taķav' denilir. Na'lçe = yemeni,
çizme gibi ayakkağlarına vurulan
hafif demir pārcalarına ıtlāk olunur.
Bu da beyne'n-nās taḥrīf olunarak
nalça diye zebān-zeddir. Na'l-bend =
hayvānlarıñ ayaklarına na'l taķan
adam ki 'taķavcı' da denilir. Na'l-
tırāş = ağaç ayakkağı yapan şan'at-
kār. *Ṭoķunsa 'arşa-i heycāde na'li ger
senge* / *'Adūya her şeriri bir caḥīm eder
iķād* (Nef'i: K. 30/30). (IV/585. s.).

na'leyn: (< Ar.) ma'rūf ağaç ayakkağı.
Muḥarrefi *nālīn*. Bu *na'l*ıñ
teşniyesidir ki 'iki na'l' demektir.
Lisānımızda müfredi bu ma'nāda
kullanılmaz. (IV/585. s.).

na'am: (< Ar.) ḥarf-i cevāb, 'evet pek
iyi' demektir ki *lā*'nıñ zıddıdır. *Lā
vü na'am* = red ve kaḅul, evet ve
yok. § 'Dört ayaklı hayvānlar'a
denir. *Yoksa ederdim güher-i vaşfiñi /
Zīver-i gūş-ı na'am*⁵³⁹⁷-ı *rūzgār* (Nef'i:
K. 43/38). (IV/585. s.).

na'nā', na'na: (< Ar.) taḥrīf ile 'nane'
denilen ma'rūf nebāt, koķulu ot:
na'na' şuyu, na'nā' ma'cūnu. (IV/586.
s.).

ne'üzü-bi'llāh: (< Ar.) 'Allāh'a
şıgınırsız, şıgındık' ma'nāsında
terķib-i 'Arabīdir. *Düşdü yola Zeyd'e
oldu*⁵³⁹⁸ *hem-rāh* / *Bir ḥāl ile kim
ne'üzü-bi'llāh* (Fuṣūlī⁵³⁹⁹: 2947).
(IV/586. s.).

na'ib: (< Ar.) karganıñ ve onuñ gibi
sesi çirkin kuşlarıñ āvāz-ı sāmī'a-
hırāşı: *na'ib-i ğurāb*. (IV/586. s.).

na'im: (< Ar.) cennet, firdevs: *dārü'n-
na'im*. § Cenāb-ı Hāķķ'ıñ kullarına
baḥş etdiği ni'metler: *na'im-i İlāhī*. §
Bā'ış-i refāh ve rāḥat olan şafālī

5397 Dīvānda: ni'am.

5398 Eserde: oldu Zeyd'e.

5399 Leyla vü Mecnun.

5396 Kāmūsta: efsane (III/277. s.).

şeyler, hoş dirlikler: *na'īm-i dünyā*. ‖
Nāz u na'īm içinde büyümiş. ‖ *Ġarīb-i*
şehr ü⁵⁴⁰⁰ diyār-ı muḥabbetiñ bir olur /
Yanında külhēn-i ğam, gülşen-i na'īm-i
tarab (Nā'ilī-i Qadīm: G. 14/2).
(IV/586. s.).

nağme: (< Ar.) ezgi, ahenkli güzel ses:
nağme-i ḥazīn, nağme-i 'andelīb. Cem'i
nağam ve *nağamāt*'dır: *nağamāt-ı 'aşk*.
Nağme-perdāz, nağme-sāz =
teğannī edici, nağme söyleyen.
Nağme-ḥ'ān = ezgi okuyan. *Deldi*
yüregim nağme mi ḥançer mi nedir bu
(Seyyid Vehbī); *Rakş eylesin*
mestāneler muṭribler êtdikçe nağam
(Nef'ī: K. 15/4). (IV/586. s.).

nefā'is: (< Ar.) *nefīs, nefīse*'niñ cem'i.
Müfredine bakmalı: *nefā'is-i āsār-ı*
edebiyye. *Nefāyis* tarzında
yazmamalı. (IV/586. s.).

nefaz: (< Ar.) nüfūz etmek, geçmek,
işleyip öte tarafa geçmek § emir ve
hük-m-i cārī olmak, sözü geçmek:
Nefāz-ı hükümü o ğāyetde kim murād
êtse / Kemāl-i ḥüsn-i irādetle ülfet-i
aždād (Nef'ī: K. 30/42). (IV/586. s.).

nefāset: (< Ar.) nefislik, kıymetlilik,
laṭīf ve merġūb olmak, hoş-a gitmek
ḥālī: *nefāset-i eṭ'ime, nefāset-i aḳmeşe*.
(IV/586. s.).

neft: (< F.) yerden kaynayıp çıkan bir
nev' yağ ki ma'rūfdur: *neft yağı*.
Neftī = neft renginde, yeşil ile
kahverenginden mürekkebe bir renk.
Nift bunuñ mu'arrebidir. (IV/586.
s.).

nefs: (< Ar.) tükürkle üfürmek,
üflemek. Nefsü'd-dem = ıstılāḥ-ı
tıbbīdir, 'ḥançere ile nefes borularını
dāḥilen setr eden ğışā-yı muḥāṭīniñ
kanamasıyla dökülen kanı
tükürmek' demektir. (IV/586. s.).

nefh: (< Ar.) güzel koku yayılmak §
yel esmek. (IV/587. s.).

nefha: (< Ar.) rāyiḥa-ı tayyibe, güzel
koku § yeliñ bir kere esmesi, bir
esim yel. Cem'i *nefhāt*. *Nefha-i*
kām⁵⁴⁰¹ u şemīm kām-ı dil mevḳūfdur /
Zülf-i 'anber-bārına, ğīsū-yı müşk-
efşānına (Nā'ilī-i Qadīm: G. 349/2).
(IV/587. s.).

nefh: (< Ar.) üfürmek: *nefh-i rūḥ*. Nefh-
i şūr = kıyāmet kopması. *Rūḥu'l-*
ḳudsüñ Meryem'e nefh êtdiği rūḥuz
(Rūḥī-i Bağdādī: TB. 1/12). (IV/587.
s.).

nefha: (< Ar.) üfürmek § karın
şışkinliği. Bunuñ zamm ve kesri ile
de luġatdır. *Biñ nihāl-i pür-şükūfe*
ḳaplamış eṭrāfını / Nefha-i raḥmāna

5400 Kāmūsta bu bağlaç yoktur.

5401 Dīvānda: can.

döndürmüş *hevā-yı şāfını* (M. Nācī⁵⁴⁰²: 2). (IV/587. s.).

nefer: (< Ar.) ferd, insān § zābītlık şıfatını hā'iz olmayan 'askerden her biri: *düşman neferi*. Cem'i *neferāt*. (IV/587. s.).

nefret: (< Ar.) bir şeyden ürkmek, kaçınmak § bir şeyi çirkīn, iğrenç görüp çekinmek, tiksirmek. Nefret-bahş = insāna nefret verici, veren. (IV/587. s.).

nefrīn: (< F.) 'sebb, la'net, bed-du'ā' demektir. Nefrīn-ḥ'ān = sövüp sayan, bed-du'ā' eden. Nefrīn-günān = nefrīn ederek. (IV/587. s.).

nefs: (< Ar.) cān, rūḥ, cevher-i zāt. Lisānımızda ba'zen aşlında olduğu gibi mü'enneşi i'tibār olunur: 'nefs-i nāṭıka' denilir. Ba'zen de müzekker i'tibār edilir: *nefs-i nefīs* tarzında kullanılır. § Cesed, şahş: 'azīmü'n-nefs. Nefse kefīl = 'şahşa kefīl' demektir. § Hūy u heves, shevāt: *kör nefis, nefsi kırmak*. Bu ma'nalarda cem'i *nufūs u enfūs*'dür. § 'Kendisi, livā-yı haḳdan 'ārī, yalnız' ma'nāsında kullanılır: *nefs-i Edirne, nefis-i kaşaba*. § Bir şey'in haḳıḳati, her şey'in 'aynı, cevheri. Nefs-i mütekellim = mütekellimiñ kendi.

Nefs-i emmāre = insānı kabāyiḥ ve lezzāt-ı dünyeviyyeye şiddetle sevḳ eden kuvve-i ṭabī'iyye. Emmāre = 'ziyādesiyle emr eden' demektir. Nefs-i levvāme = vukū' ve irtikāb-ı ma'aşiden dolayı kendini ziyādesiyle levm eden irāde-i insāniyye. Nefs-i muṭma'inne = şıfāt-ı zemīmeden muṭahhar ve pāk ve ahlāk-ı ber-güzide ile muttaşif olarak kurb-ı İlāhiye itmi'nān hāşıl etmiş olan irāde. Nefs-i nāṭıka = rūḥ-ı insānī. Ma'kūlāt ve menkūlātın münāsebetini hiss ve tefehhüm etmeye müsta'idd olan cevher-i zātī. Nefs-i küll = 'arşdan kināyedir. Nüfūs-ı kudsiyye = ervāḥ-ı ebrār ve ahyār, melā'ike. Bi'n-nefs = bi'z-zāt. Nefsü'l-emr = hadd-i zāt, ya'nī māddeniñ künh ve haḳıḳati, aşlı. Nefsi yenmek = 'mücāhede ile hevā vü hevese galebe etmek' demektir. (IV/587. s.).

nefes: (< Ar.) şoluk: *dayḳ-ı nefes*. § Ān, zamān. Nefes-i vapesīn = şöñ nefes. Nefes etmek = du'ā okuyup biriniñ yüzüne üflemek. Cem'i enfās: *enfās-ı ma'dūde-i ḥayāt*. ‖ *Haḳ-perestim 'arz-ı iḥlāş etdigim dergāh bir / Bir nefes tevḥidden ayrılmadım Allāh bir*

(Mu'allim Nācī⁵⁴⁰³); *Çarh merdüm-kuşdur ey dil terk-i bî-dād êtse [de]⁵⁴⁰⁴ / Vāpesīndir bir nefes ehl-i dili şād êtse [de]⁵⁴⁰⁵* (Nā'ilī-i Qadīm: G. 316/1). (IV/588. s.).

nefsānī: (< Ar.) nefse mensūb ve müte'allik: *emel-i nefsanī, infā'ālāt-ı nefsanīyye*. Nefsanīyyet = yürekdeki kötülük. (IV/588. s.).

neft: (< Ar.) *neft*'iñ mu'arrebî. Bu nām ile ma'rūf yağ. Neft-i ma'denī = yerden kaynayan yāhūd kuyudan çıkarılan neft. Neft nebātı = çam ağacından yāhūd sakızından taḳṭīr kılınan neft ki 'terementi' de denilir.'Arabīde kesr-i nūn ile efşahdır. (IV/588. s.).

nef': (< Ar.) menfa'at, fā'ide, kār, ticāret: *nef' ü zarar*. Türkçesi *ası* lafz-ı mehcūrīdir. Aşılınmak = 'kār etmek, menfa'at görmek' ma'nāsınadır. (IV/588. s.).

nafaḳa: (< Ar.) evlād ve 'ıyālî ve nefsi geçindirecek, havāyice ve ta'ayyüşe şarf olunacak erzāk ve eşyā ve akçe. Cem'î *nafaḳāt*. (IV/588. s.).

nefy: (< Ar.) bir şeyi yerinden ayırmak, bir şey yerinden ayrılmak, iclā Ş selb, inkār: *edāt-ı nefy*. Nefy-i mülk =

bir şey hakkında ikrārı olan kimseniñ o şeyi benimdir dēmeden evvel āher bir kimseniñ mālî olduğunu iḥbār ve ikrār etmesi. (IV/588. s.).

nefīr: (< Ar.) cenge giren fırka, cemā'at-i ricāl. Nefīr-i 'ām = bütün halkıñ cenge sürülmesi. Yevm-i nefīr = hüccācīñ Mīnā'dan Mekke-i Mükerrremeye 'avdeti günü. (IV/588. s.).

nefir: (< F.) ba'zı fuḳarā ve dervīşānıñ bellerinde taşıdıkları boynuz, boru, küre nāyıñ küçüğü ki *yūf borusu* diye ma'rūfdur. Ş Feryād, nāle, çığıltı. (IV/588. s.).

nefīs: (< Ar.) herkesiñ rağbetini celb eden ve hoşuna giden kıymetli, laṭīf, pesendīde, maṭbū', güzel şey: *nefs-i nefīs, nefīs meyveler, eṭ'ime-i nefīse, kütüb-i nefīse*. Nefīse = 'nefīs olan, nefīs 'addolunan şey' demektir. (IV/589. s.).

naḳḳāb: (< Ar.) naḳb edici, delik açıcı, delici: *Gāh olur naḳḳāb-ı çāpūk-dest-i fikri tab'ımıñ / Genc-i pür-gevher ararken bir tükenmez kân olur⁵⁴⁰⁶* (Nef'î: K. 9/37). (IV/589. s.).

neḳābet: (< Ar.) naḳīblik, şerāfet, ululuk. (IV/589. s.).

5403 Bulunamadı.

5404 Kāmūsta bu bağlaç yoktur.

5405 Kāmūsta bu bağlaç yoktur.

5406 Dīvānda: bulur.

naḳḳād: (< Ar.) naḳd eden, aḳçeniñ ḥālīşini ḳalbından tefrīḳ eden § bir şey'in iyisini kötüsünden seçip ayıran, māhir, daḳīḳa-bīn: *fıkr-i naḳḳād, ṭab'-ı naḳḳād*. || N'ola naḳḳād dēsek Bāḳī'ye inşāf budur / Ki bizim nukre-i endīşemiz anıñ puludur (Sābit: Kt. 6). (IV/589. s.).

naḳḳāre: (< Ar.) taḥrīf ile 'niḡare' yāḥūd 'nare' dēnilir ki ālāt-ı ḳadīme-i mūsīḳiyyeden ṭabl, ṭranpet gibi bir çalgıdır. Çifte naḳḳāre nazımda şeddesiz isti'mālī cā'izdir. Çalındı bām-ı felekde naḳḳāre⁵⁴⁰⁷-i devlet / Pür ètdi debdebe-i müjde gūş-ı eyyāmu (Nef'ī: K. 22/2). (IV/589. s.).

naḳḳāş: (< Ar.) yağlıboya ile işleyene, naḳş vuran, boyacı: *naḳḳāş eṣnāfı, naḳḳāşbaşı, naḳḳāş ṭābyası*. || Meyl eder cennete 'ālem, meger ey ḥūr-likā / Anda naḳḳāş-ı ezel ḥüsnüñü taşvīr ètdi (Zātī). (IV/589. s.).

naḳḳāl: (< Ar.) bir şeyi naḳl ve ḥikāye eden, çok naḳl eden. (IV/589. s.).

neḳāhet: (< Ar.) ḥastalıktan yeñi ḳalkma, marazıñ def'iyle ḥastanıñ henüz za'īf ve nā-tüvān bulunuşu: *ḥāl-i neḳāhet*. (IV/589. s.).

neḳā'iz: (< Ar.) *naḳīza*'nın cem'i. Müfredine mürāca'at ètmeli. (IV/589. s.).

naḳb: (< Ar.) büyük delik açmak. Naḳb-zen = delik açan. (IV/589. s.).

naḳd: (< Ar.) meskūk aḳçe, altın ve gümüş meskūkāt, para. Naḳden = naḳd, para olarak. Cem'i *nuḳūd*'dur. Mecāzen daḥī isti'māl olunur. Meşelā: *naḳd-i cān* gibi. Neyle olsun *gevher-i vaşlıñ ḥurīdārı göñül* / *Naḳd-i cāna çār-sū-yı 'aşḳda raḡbet mi var* (Fıṭnat). (IV/589. s.).

naḳdīne: (< Ar.) ḥāzır ve rāyic aḳçe. Ekşeriyā mecāzen ḳullanılır. *Naḳdīne-i ḡayret, bezl-i naḳdīne-i himmet*. (IV/589. s.).

naḳr: (< Ar.) uymak, taş veyā ağaç üzerine yazı, resim, naḳş-ı ḥakk ètmek: *şan'at-ı naḳr*. (IV/589. s.).

naḳarāt: (< Ar.) şarkı bendleriniñ bağı, her üç mışrā'da tekerrür eden dördüncü mışrā', perseng. (IV/590. s.).

naḳş: (< Ar.) bir şeyi yağlıboya ile boyamak, birkaç türlü renk ile tezyīn ètmek: *Ne güzel naḳş ètmiş*. § O şüretle yapılan şey: *naḳş-ı cidār, naḳş-ı sakf*. § Reng-āmiz tel iplik, ibrişim ile işleme şan'atı: *naḳş dersi, naḳş mu'allimi*. Mecāzen 'reng, āl,

h̄ile' ma'nāsında da kullanılır. Nakş-ı ber-āb = devāmsız, sebātsız şey. Nakş-ı ceb̄in = ser-nüvişt, alın yazısı. Nakş-bend = kumāşlarıñ nakışlarını bağlayıp ipek teller ile dest-gāha ihzār eden üstād, ressam. Nakş-bendī = Nakş-bendlik; taraf-ı 'aleyhden şeyh Mehmed Bahā'e'd-dīn Nakş-bendī hazretlerinin tarīka-i şūfiyyesine mensüb olan derviş. Şekl-i 'izār-ı yār gibi nakş-ı dil-firīb / Levh-i zamīre yazmadı şüret-ger-i hayāl (Bāķi: G. 291/3). (IV/590. s.).

nakş: (< Ar.) nā-tamāmlik, nokşān, eksiklik. (IV/590. s.).

nakz: (< Ar.) bozma, bozulma, kırılma, söküp yıma. Nakz-ı binā bu maķāmda cem'i olan inķirāz daha vāsi' ma'nā ile kullanılır. Nakz-i sinn = çürüyüp kırılan dişiñ çukurunda kalan kök pārcası. (IV/590. s.).

nak': (< Ar.) edviye-i nebātiyyeden birini şuda kaynatma, yāhūd kaynar şu içine bir miqdār atıp bir çeyrek sā'at kadar bıraktıktan ya'nī iyice haşladıktan sonra şuyunu alma. Çay, ıhlamur, hatmī denilen kuru otlarıñ yapıldığı gibi. (IV/590. s.).

nakl: (< Ar.) bir şeyi yerinden kaldırıp diğeri bir yere götürmek, göçürmek: *nakl-i mühimmat, nakl-i yekūn, eşyānıñ nakli*. Ş Rivāyet, takrīr, hikāye: *nakl-i ser-güzeşt, nakl-i keyfiyyet, nakl-i mācerā*. Naklen = rivāyeten, rivayet olarak, nakl şüretiyle. Ş Hāne tebdīl etmek, göç etmek, taşınma: *nakl-i mekân*. Ş Ehl-i 'işretiñ eşnā-yı şürbde yedikleri meze. Bu ma'nāda ğalaṭ olarak zamm-ı nūn ile müsta'mel ve ma'rūfdur. Nakl-bend = hikāye cem' eden, hikāyeci, romancı. (IV/590. s.).

nakale: (< Ar.) *nākil*'iñ cem'i; rivāyet edenler, haber verenler. (IV/590. s.).

naklī: (< Ar.) nakl ve rivāyete mensüb ve müte'allik, 'aql ile bilenmeyen. 'Aqlī muķābili. (IV/590. s.).

nakliyyāt: (< Ar.) nakl ve rivāyete müte'allik olan, 'aqlī olmayan huşuṣāt: *'akliyyāt ve nakliyyāt*. Ş Nakl ve sevķ olunan levāzım ve eşyā vesā'ire ma'nāsında da kullanılır: *nakliyyāt-ı 'askeriyye, şimendifer nakliyyātı, posta nakliyyātı*. (IV/590. s.).

nakliyye: (< Ar.) taşıma, taşınma, göçme parası: *ücret-i nakliyye, maşārif-i nakliyye*. (IV/591. s.).

naķī: (< Ar.) pāk, hālīş, temiz. (IV/591. s.).

naķīb: (< Ar.) bir cemā'atīn başı, ahvāline nezāret eden kedhūdāsı. Naķībū'l-eşrāf = şerefā ve sādāt-kirāmūn umūr u huşūşātına nezārete resmen me'mūr olan zāt. Naķībū'l-eşrāf-ı kâ'im-maķāmı = taşralarda bu vazīfe ile muvazzaf olan zevāt Ş tekyelerde şeyh vekīli bulunan zāt. Cem'i *nuķabā'*. (IV/591. s.).

naķīr u kıtmīr: (< Ar.) bir şey'in kaffe-i tafşilātıyla, müştetilāt ve mütte'allikātıyla, igneden iplige kadar teferru'atıyla maķāmında irād olunur. Naķīr = hurmā çekirdeğinin zahrındaki ufaķ çukuruna denilir ki 'cüz'ī şey' ma'nāsını ifāde eder. Kıtmīr = dahī 'o çekirdege yapışık ince kabuķ' ma'nāsınadır. (IV/591. s.).

naķīşa: (< Ar.) eksiklik, 'ayb, kuşūr. Cem'i *neķā'ış*. Naķīşa-dār = kuşūrlu, 'ayıblı, eksikliği olan. (IV/591. s.).

naķīz: (< Ar.) bir şey'in zıddı, 'aksi olan ve o şey'in hükmünü ref' eden, bozan. Müsem mā-i bi'n-naķīz = 'zıddıyla tesmiye olunmuş' demektir. (IV/591. s.).

naķīze: (< Ar.) zıdlık; bir nesnenin hükmüne ve ma'nāsına mütenāķız şey. (IV/591. s.).

naķī: (< Ar.) ıştırālāhāt-ı tıbbiyyedendir. 'Eczā-yı nebātiyye-i devā'ıyyeyi kaynar şu ile haşlayıp alınan hāşşalı şu'ya denilir. (IV/591. s.).

naķī'yye: (< Ar.) ıştırālāhda göz ile rü'yeti mümkün olmayıp hurde-bīn ile görülebilen huveynāt sınıfına ıtlāk olunur. (IV/591. s.).

naķīh: (< Ar.) hastalıktan henüz kalkmış olan, hāl-i nefāhatda bulunan. (IV/591. s.).

neķāl: (< Ar.) işkence, 'uķūbet, cezā-yı şedīd. (IV/591. s.).

neķbet: (< Ar.) muşībet, meşāķķat. Cem'i *nūķūb, neķebāt*. (IV/591. s.).

nekre: (< Ar.) naķviyyūn ıştırālāhında delālet-i maķşūşası mechūl olan isim. *Ma'rife*'nin zıddı. Ş Mechūl, mübhem, tuhaf, ğarīb. Nekre-gū = tuhaf, ğarīb, gülünç şey söyleyen. (IV/591. s.).

neķīr: (< Ar.) *cehl* gibi bilmemek. Ş *Ma'rūf*uñ zıddı, bilinmeyen şey Ş su'āl ve cevāb meleklerinden birinin ismi: *Münker ve Neķīr*. (IV/592. s.).

nem: (< F.) ruķūbet, yaşlık, ıslaklık, çiy. Nem-nāk = nemli, yağ. (IV/592. s.).

nemm: (< Ar.) 'biriniñ kelāmını dīgerine naql ile ʔarafeyni birbirine dūşürmek' ma'nāsınadır ki Türkçede *koğuculuk etmek* ta'bīr olunur. (IV/592. s.).

nemā': (< Ar.) bereketlenip çoğaltmak, artmak, büyümek' ma'nāsınadır. Neşv ü nemā = *neşv'* 'peydā olup büyümek, yetişmek' ma'nāsına olmağla te'yīd için iḳāme kılınan *nemā* ile birlikde 'nebāt gibi yetişip büyümek' ma'nāsını ifāde eder. Ş 'Ribḥ, fā'iz' ma'nāsında da kullanılır. Nemā-dār = fā'izli, fā'ideli. *Tek hemān eyleme pejmürde nihāl-i emelim / Geçdim ey ebr-i kerem*⁵⁴⁰⁸ *neşv ü nemādan geçdim* (Nābī: Mnz⁵⁴⁰⁹. 10). (IV/592. s.).

namāz: (< F.) ehl-i İslām için beş vakitde edāsı farz olan 'ibādetdir ki 'Arabīsi *ṣalāt*'dır. Namāz-ı şām = akşām namāzı. Namāz-gāh = ekseriyā şehir ḥāricinde, kırdā ve sed üzerinde miḥrāb vaż'ıyla namāz kılınmak için yapılan maḥall. Bī-namāz = namāzsız, tārik-i ṣalāt, namāz kılmayan. Bī-namāz 'özü = şāyān-ı qabūl olmayacak şüretde serd olunan bahāne. (IV/592. s.).

nemmām: (< Ar.) nemm edici, koğuyucu. (IV/592. s.).

nemāyim: (< Ar.) *nemīme*'niñ cem'i. Oraya mūrāca'at oluna. (IV/592. s.).

nemed: (< F.) keçe, kebe, 'abā, yünnden ma'mūl dökme örtü. Nemed-pāre = keçe pārcası. Nemed-zīn = at egeri üzerine konulan yünnden tegelti. Nemed-pūş = 'abāl, 'abā giyinmiş olan. Nemedīn = şırf keçeden, bütün bütün kebeden, 'abādan. *H̱ār bakma her nemed-pūşa şaḳın ey muḥteşem / Her gedāyı H̱ızr gör her şaḥşa dervīşāne bak* (Uşūlī). (IV/592. s.).

nemir: (< Ar.) peleng, kaplan. Kesr-i nūn ile de luğatdır. Cem'i *nūmur*'dür. (IV/592. s.).

Nemrūd: (< Ar.) meşāḥīr-i cebābire-i ḳadīmeden H̱azret-i İbrāḥīm 'aleyhi's-selāmı āteşe ilḳā eden şaḥş. (IV/592. s.).

nemek: (< F.) milḥ, ṭuz. H̱aḳḳ-ı nān u nemek = ṭuz ve ekmek ḥaḳḳı' ma'nāsınadır ki şükrān-ı ni'met maḳāmında kullanılır. Bī-nemek = ṭutsuz. Nemek-dān = ṭuzluk. Ş Dil-beriñ dudağından kināye olarak daḥī īrād olunur. Nemekīn = ṭuzlu Ş ṭadı yerinde, lezzetli: *leb-i nemekīn*. Nemek-be-ḥarām, nemek-ḥarām = küfrān-ı ni'met eden, nānkör.

5408 Dīvānda: sitem.

5409 Zeyl-i Siyer-i Veysī.

Nemek-sūd = tuzlanmış § başdırma.
Nemek-şinās = 'tuz tanıyan, ya'nī
iyilik bilen, şākir-i ni'met' demektir.
(IV/592. s.).

neml, nemle: (< Ar.) qarınca, mūr.
İkincisi beden-i insānīye 'arız olan
qarincalanma 'illetine de ıtlāk
olunur. (IV/593. s.).

nemīka: (< Ar.) mektūb, nāme, şukka,
yazılmış kâğıd: *nemīka-i mahlaṣī,*
terķīm-i nemīka. Bunuñ cem'i olan
nemā'ik aṣlā kullanılmaz. (IV/593.
s.).

nemīm: (< Ar.) fısıltı, cızırtı § *nemmām*
gibi si'āyet eden, koğuyucu.
(IV/593. s.).

nemīme: (< Ar.) ağız karası, nifāk.
Nemīme-sāz, nemīme-kār =
münāfık, koğuyucu. (IV/593. s.).

neng: (< F.) nāmūs, 'ār, hayā, hicāb §
ṣīt, şöhret: *perde-i neng.* Nām u neng
= isim ve şöhret. Bī-neng = hayāsız,
nāmüssüz. (IV/593. s.).

nev: (< F.) yeñi, tāze, tarāvetli. Tarz-ı
nev = yeñi tarz. Nev-niyāz = işe yeñi
başlayan, yeñi meşq alan. Nev-rāh =
yeñi yolcu. Nev-īcād = yeñiden
vücūda getirilmiş, evvel yok iken
şoñradan yapılmış. (IV/593. s.).

nevā(y): (< F.) nağme, lahn, āvāz, ses.
Gerek insān ve gerek hayvān sesine

ıtlāk olunur: *nevā-yı bülbül, nevā-yı
ney.* Hōş-nevā = güzel sesli. *Muṭrib-i
hōş-nevā.* Nevā-sāz = hānende,
çalgıcı. § Maķāmāt-ı mūsīkiyyeden
biri: *faṣl-ı nevā.* "Nevādan başlama"
ta'bīri meşhūrdur. Nevā-yı
Husrevānī = meşhūr Bārbed'in
Husrev-i Pervīz'in meclisinde
okuduğu bir lahn. § Rızk, zaḥīre,
nevāle. Bī-nevā = 'āciz, yoksul, aç
şusuz: *dervīş-i bī-nevā.* (IV/593. s.).

nevā'ib: (< Ar.) 'muşibet' ma'nāsına
olan *nā'ibe*'niñ cem'i: *nevā'ib-i dehr.*
(IV/593. s.).

nevā'ir: (< Ar.) *nā'ire*'niñ cem'i;
şu'leler. Müfredine de mūrāca'at
oluna. (IV/593. s.).

nevāt: (< Ar.) 'ale'l-ıtlāk 'çekirdek'
ma'nāsınadır. Qavl-ı za'ife göre
'ḥurmā çekirdegi' demektir.
Taşgīrinde 'nüveyt' denilir. (IV/593.
s.).

nevāciz: (< Ar.) 'azı dişleri' ma'nāsına
olan *nāciz*'iñ cem'i. (IV/594. s.).

nevvāh: (< Ar.) meyyit için ücretle
nevḥa ve feryād eden adam.
Mü'enneşi *nevvāḥa*'dır. (IV/594. s.).

nevāhī: (< Ar.) *nāḥiye*'niñ cem'i.
Cānibler, yanlar, bucaklar: *nevāhī-i
beden.* § Kūydan büyük olup devlet
tarafından manşūb bir müdürüñ zīr-

i idâresinde bulunan maḥall, diyâr:
ḳurâ ve nevâhî. (IV/594. s.).

nevâdir: (< Ar.) *nâdire*'niñ cem'i. Az bulunan şeyler: *nevâdirü'l-kelâm*. (IV/594. s.).

nevâdî: (< Ar.) meclis ma'nâsına olan nâdî'niñ cem'i: *nevâdî-i udebâ*. (IV/594. s.).

nevâz: (< F.) terkîb ile 'oḳşayıcı, talṭîf êdici' ma'nâsında ḳullanılır. *Nüvâz* mâddesine mürâca'at oluna. (IV/594. s.).

nevâziş: (< F.) talṭîf, iltifât, oḳşama. *Nüvâziş* mâddesine mürâca'at oluna. (IV/594. s.).

nevâzil: (< Ar.) *nâzile* ve *nezle*'niñ cem'i Ṣ âfât. Müfredine mürâca'at êtmeli. (IV/594. s.).

nevâşî: (< Ar.) *nâşiye*'niñ cem'i; cebheler, alınlar. (IV/594. s.).

nevâfil: (< Ar.) *nâfile*'niñ cem'i. 'Farz, vâcibden mâ-'adâ icrâ ḳılınan 'ibâdetler'e denilir. (IV/594. s.).

nevâḳış: (< Ar.) *noḳşân*'iñ cem'i; eksikler. (IV/594. s.).

nevâḳîs: (< Ar.) *nâḳûs*'uñ cem'i. Çañlar, çingıraḳlar: *ṭanîn-i nevâḳîs*. (IV/594. s.).

nevâl: (< Ar.) behre, naşîb Ṣ luṭf, iḥsân, 'aṭâ, kerem. Deryâ-nevâl = 'luṭf u

iḥsânı deñiz gibi çok ve nihâyetsiz olan' demektir. (IV/594. s.).

nevâle: (< Ar.) naşîb, ḳismet Ṣ yiyecek, yiyinti. Nevâle-çîn = ḳismetini alan, yiyecek toplayan. (IV/594. s.).

nevâmîs: (< Ar.) 'Arabîde 'ḳânûn' ma'nâsına olan *nâmûs*'uñ cem'i; 'ḳânûnlar, şerî'atlar' demektir. Lisânımızda müfredi aṣlâ bu ma'nâda ḳullanılmaz. (IV/594. s.).

nevâhî: (< Ar.) *nehî*'iñ cem'i. Nehî olunmuş, men' ḳılınmış şeyler, menhiyyât: *evâmir ü nevâhî*. (IV/594. s.).

nev-âyîn: (< F.) yeñi üslûb Ṣ üslûb-ı cedîd iḥdâş êden. (IV/594. s.).

nev-bâre, nev-bâve: (< F.) ṭurfanda, yeñi yetişmiş meyve, sebze. Mecâzen de ḳullanılır. (IV/595. s.).

nevbet: (< Ar.) devr, sıra Ṣ sıra ile edâ olunan vazîfe, ḥidmet: *nevbetçi*. Ṣ Bir ḥidmete sıra ile birkaç ḳişi devâm êtme Ṣ müddet-i ḥidmet Ṣ fürce, fırsat Ṣ ba'zı emrâzda ara sıra vuḳû'-bulan ḥâl-i buḥrân: *şıtma nevbeti, ḥastanîñ nevbeti ziyâde*. Ṣ Evḳât-ı mu'ayyenede ba'zı maḥâl-i resmiyyede ḳalınan musiḳa. Bi'l-munâvebe = nevbet ile, sıra ile. Nebbet-ḥâne = eski zamânda mehter yeri. Nebbet-zen = nevbet

çalan mehter. Ser-nevbet, nevbetçi = hamâmlarda dellâkların sıra ile edâ-yı hîdmet etmelerine bakan adam. (IV/595. s.).

nev-ber: (< F.) turfanda meyve, çiçek § memeleri yeni büyüme başlamış kız. (IV/595. s.).

nev-be-nev: (< F.) yenden yeniye, tazededen taze. (IV/595. s.).

nev-bahâr: (< F.) ilkbahâr, yazdan evvel olan mevsim ki mart, nisan, mayıs aylarından 'ibâretdir. (IV/595. s.).

nev-peydâ: (< F.) yeni hâsıl olan, yeni yetişen. (IV/595. s.).

nev-civân: (< F.) delikanlı, taze, genç. Nev-civânî = delikanlılık, gençlik. (IV/595. s.).

nevḥ: (< Ar.) meyyit, üzerine feryâd ile ağlamak, şağı şağmak § güvercin nağme ile ötmek: *nevḥ-i kebûter*, *nevḥ-i hamâme*. (IV/595. s.).

nevḥa: (< Ar.) *nevḥ* gibi mâtem, feryâd ile; ezgi ile ağlamak, şağı. Cem'i *nevḥât*. Nevḥa-ger = ölüye ağlayan. Nevḥa-gerî = nevḥa edicilik. (IV/595. s.).

nev-ḥîz: (< F.) genç, civân. *Nev-ḥâst* da bu ma'nâda lûgatdır. § Yeni yetişmiş, yeni çıkmış, taze: *ḥaṭṭ-ı nev-ḥîz*, *nihâl-i nev-ḥîz*. (IV/595. s.).

-neverd: (< F.) 'dürmek, kıvırmak, tayy-ı mesâfe etmek' ma'nâsına olan *neverdîden* maşdarından müştak olup lisânımızda dâ'imâ terkîb ile kullanılır. Reh-neverd = yola giden, yol yürüyen. Şahrâ-neverd = şahrâya giden. *O reh-neverd-i sebûk-rev ki gelse reftâra / Ne şa'ika erişir gerdine ne berķ ü ne bād* (Nef'î: K. 30/28). (IV/595. s.).

nev-res: (< F.) yeni yetişmiş, taze, körpe: *civân-ı nev-res*, *şâḥ-ı nev-res*, *nihâl-i nev-res*. § *Almışdır olan 'aqlımızı bir büt-i nev-res / Kim 'aşkı mey-i köhne gibi hûş-rübâdır* (Nef'î: K. 34/12). (IV/595. s.).

nev-reste (< F.) yeni bitmiş, yeni yetişmiş: *nihâl-i nev-reste*. (IV/596. s.).

nev-resm: (< F.) yeni çıkma kırmalı kaput, yeni resm-i üst libâsı. (IV/596. s.).

nev-resîde: (< F.) yeni erişmiş, genç, taze. Cem'i nev-resîdegân = yeni erişenler, yetişenler. *Nev-resîdegân-ı udebâ*. § *Her nev-resîde şâḥ-ı gül aldı eline cām-ı mül* (Nef'î: K. 15/10). (IV/596. s.).

nev-rûz: (< F.) 'yeni gün' demektir ki sene-i şemsiyyenin birinci ve mart-ı Rûmîniñ sekiz veyâ dokuzuncu

günüdür. Güneş o gün hâmel burcuna duhûl eder. Tesâvî-i leyl ü nehâr vukû' bulur. Nev-rûziyye = ğalaṭ-ı meşhûr kabîlinden olup şemsiñ hâmel burcuna duhûl etmediği ânda yenilmek üzere 'itrî, muḳavvî, mi'devî mevâddan tertîb olunan ma'cûna, ṭatlıya ıtlâḳ olunur. (IV/596. s.).

nev-zâd: (< F.) yeñi doğmuş, yeñi doğan: *ṭıfl-ı nev-zâd, bekâ-yı nev-zâd.* (IV/596. s.).

nev-zemîn: (< F.) yeñi yolda, yeñi yol, yeñi çeşîd. (IV/596. s.).

nev-şüküfte: (< F.) yeñi açılmış çiçek gibi yeñi açılan: *ğonce-i nev-şüfûkte. || Bûlbûl-i gül-zâr-ı 'aşḳım sîne-i pür-dâğ ile / Nev-şüküfte ğonce-i dil âşyânımdır benim* (Nef'î: K. 13/35). (IV/596. s.).

nev': (< Ar.) gûnâ, kısım, çeşîd, türlü. Nev' nev' = türlü türlü, gûn-â-gûn. Ş Sınıf. Cinsden eḥaşşdır: *nev'-i beşer.* Nev'an = bir mîḳdâr, cüz'î, nev' cihetiyle. Nev'-'ummâ = bir nev' ile, bir şüretle, ba'zı mertebe. Nev'î = nev'e mensûb ve müte'allîḳ. (IV/596. s.).

nev-'arûs: (< F.) yeñi gelin, henüz kocaya varmış kız. Cem'i *nev'-arûsân.* (IV/596. s.).

nevk: (< F.) uç, köşe, bir şey'in sivri yeri: *nevk-i hâme.* Zamm-ı nûn ile de luğatdır. *Ey gül-nihâl doğrusu sâyeñde hâr-ı ğam / Geçdi derûna nevk-i dikenden ziyâdece* (Vâşîf: G. 112/2). (IV/596. s.).

nev-kâr: (< F.) yeñi işe başlayan, 'acemî. (IV/596. s.).

nevl: (< Ar., < F.) gemi kirâsı, humûle nakli ücreti. Muḥarrefi *nâvlûn, nâvlîn.* (IV/596. s.).

nevm: (< Ar.) ḥ'âb, uyku. Beyne'n-nevm ve'l-yaḳaḳa = 'uyku ile uyanıklık arası' demektir. (IV/596. s.).

nevmîd: (< F.) 'ümmîdsiz, me'yûs' demektir. *Nâ-ümmîd*'in muḥaffefidir. Nev-mîdâne = me'yûsâne, ümmîdsizcesine. Nev-mîdî = ümmîdsizlik, me'yûsiyyet. (IV/597. s.).

nev-nihâl: (< F.) tâze fidan, ağacın tâze sürgünü. Ekseriyâ teşbîh şüretiyle *ḳâmet-i bâlâ-yı dil-berân'a ıtlâḳ* olunur. *Bende müstağnî ṭabî'at, nev-nihâlîm sâye-dâr* (Mu'allim Nâcî⁵⁴¹⁰: 2). (IV/597. s.).

nev-heves: (< F.) yeñi hevesli, mübtedî, 'acemî. Cem'i *nev-hevesân.* (IV/597. s.).

nevīn: (< F.) yepyeni, yeni şey, yeni olma: *tarz-ı nevīn*. (IV/597. s.).

nehār: (< Ar.) güneşin tulu'undan gurubuna kadar geçen zaman ki lisānımızda 'gün, gündüz' denilir. Leyl ü nehār = gece ve gündüz. Nısf-ı nehār = öğle, gündüz ortası. Nehārī = 'gündüze mensüb ve maḥşuş, gündüzlük' demektir. (IV/597. s.).

nehb: (< Ar.) ğāret, yağmā, soyma, akın, çapul. (IV/597. s.).

nehc: (< Ar.) doğru yol, açık yol § tarz, minvāl, üslub: *ber-nehc-i şer'ī*. (IV/597. s.).

nehr: (< Ar.) suyuñ dereden ziyāde ve çok olarak akdığı yer, çay, ırmağ: *Ṭuna Nehri, Saḳarya Nehri, nehr-i cesīm, Fırat Nehri*. Cem'i *enhār*'dır. Cem'-i dīgeri olan *nūhūr* kullanılmaz. Nehrī = 'nehre mensüb' demektir. *Māhī-i nehrī, idāre-i nehriyye*. (IV/597. s.).

neheng: (< F.) 'Arabīde 'timsāh' denilen ve Mısır'da Nīl kenārlarında çok zuhūr eden *keler*'e müşābih ve 'azīmü'l-cüsse cānavar-ı ābī. Kesr-i nūn ile ma'rūf ise de yañlıştır. (IV/597. s.).

nehy: (< Ar.) men' eylemek, yasak etmek, birini bir şeyden alıkoymak,

yapdırmamak. *Emr*'iñ zıddı: *emr ü nehy*. Neyh 'ani'l-münker = 'memnū'āt-ı şer'iyyeden nehy' demektir. (IV/597. s.).

nehīb: (< Ar.) dehşet, korku § yağmācı, çapulcu. (IV/597. s.).

nehīk: (< Ar.) *nehk*'dan müştak. Eşek āvāzı, añırması: *nehīk-i ḥimār*. (IV/597. s.).

ney: (< F.) *nāy* muḥaffefi. Oraya mürāca'at oluna. (IV/597. s.).

neyyir: (< Ar.) nūrlu, parlak, ışık. Neyyir-i a'zam = güneş. Neyyir-i aşğar = ay. Neyyireyn = şems ü kamer. (IV/597. s.).

neyrenc: (< Ar.) Fārisī *nīreng*'iñ mu'arrebī. 'Tılsım' ma'nāsınadır. Cem'i *neyrencāt*. (IV/598. s.).

neyzār, nīstān: (< F.) kamışlık, sazlık maḥall. (IV/598. s.).

ney-zen: (< F.) ney çalan. *Nāy-zen*'iñ muḥaffefi. Nigāh-ı ney-zenāne = ney-zen gibi yan bakış. (IV/597. s.).

ney-şeker: (< F.) şeker kamışı ki 'uşāresinden şeker ḥāşıl olur. (IV/598. s.).

neyl: (< Ar.) nā'il olma, maṭlūba erişme, maḳşada érme: *neyl-i merām*.
|| Nedir cürmüm? demiş ḥübāna Neylī /

Alan siz gön̄lümü hem vèrmeyen siz⁵⁴¹¹
(G. 72/6). (IV/598. s.).

//ni//

nibāh: (< Ar.) köpek havlaması,
ürümesi. (IV/598. s.).

nibāl: (< Ar.) 'oğ' ma'nāsına olan
nebl'iñ cem'i. Müfredi kullanılmaz.
(IV/598. s.).

nişār: (< Ar.) saçmak, serpmek.
Gevher-nişār = gevher saçan. Dür-
nişār = inci saçan. Pertev-nişār = nūr
saçan, aydınlatan. Bedī'a-nişār =
bedī'alar saçan. § Dügünde serpilen
para. (IV/598. s.).

nicād: (< Ar.) kılıç bağı, hamā'il-i seyf.
Ṭavīlū'n-nicād = uzun boylu adam.
(IV/598. s.).

nihrīr: (< Ar.) 'ālim, faṭīn, māhir,
umūr-dīde, ḥaḳāyık-āgāh adam.
Erbāb-ı 'ilim ve ḳalemiñ meşāhīri
ḥaḳḳında īrād olunur: *nihrīr-i bī-*
naḳīr. (IV/598. s.).

nidā': (< Ar.) çağırma, bağırma §
ses: *nidā-yı hātif*. Ḥarf-i nidā = yā, ā,
āy gibi ḥiṭābı mutaḳammın olan
ḥarflerle esmā ve şifāta ilḥāk olunan

elif ḥarfi: *yā Ḥāfız, baḳsañ ā, āy ḥāce,*
serverā, dāverā gibi. (IV/598. s.).

nizār: (< F.) zebūn, za'īf, naḥīf, arık:
cism-i nizār. ‖ *Tenim nizār görüp ḳaçma*
ey remīde ḡazāl / Taşavvur et ki heyūlā-
yı rūḥ-ı Mecnūn'um (Nā'ilī-i Ḳadīm:
G. 243/4). (IV/598. s.).

nizā': (< Ar.) ḥuşūmet étme, çekişme,
ağız kavgāsı. Nizā'-ı lafzī = esāssız,
me'ālsiz, çeñe yarışdırma. Ḳaṭ'-ı
nizā' = kavgāyı yatışdırma, şulḥ
étmek. *Dāmeniñ pür-ḥūn eden şemşīr-i*
mihriñdir felek / Fāriḡ ol bizden seniñle
yok nizā'ı kimseniñ (Nā'ilī-i Ḳadīm:
G. 215/3). (IV/598. s.).

nijād: (< F.) aşıl, nesil, ḥaseb, şoy: 'ālī
nijād, pāk nijād. (IV/599. s.).

nisā': (< Ar.) ḳadınlar. 'Ḳadın'
ma'nāsına olan *imre'et'iñ* lafzınıñ
ḡayrı olarak cem'idir: *ṭā'ife-i nisā*.
(IV/599. s.).

nisbet: (< Ar.) ta'alluḳ, münāsebet,
ḳarābet, yakınlık § muḳaddīriñ
birbirine naḳaran vāḳi' olan ḳadr ü
ḳıymetleri § loḡaritme cedvelinde
muḳayyed bulunan a'dād-ı
mütenāsibe: *nisbet-i 'adediyye, nisbet-i*
hendesiyye. Nisbetli = mütenāsib.
Nisbeten = nisbet şüretiyle, birbirine
baḳarak. Nisbī = diğere şey'e nisbetli,
nisbet ile: *yā-yı nisbī*. (IV/599. s.).

5411 Şairin mahlası beytin nihayetinde verilmemiştir, fakat mahlası parantez
içinde gösterilmiştir..

nisvān: (< Ar.) *nisā* gibi *imre'et'in* cem'i; kadınlar. Cem'-i şālisi olan *nisūn* kullanılmaz. (IV/599. s.).

nisvī: (< Ar.) 'nisāya mensüb ve müte'allik' demektir. (IV/599. s.).

nisyān: (< Ar.) unutmak, yā za'f-ı hāfıza veyāhūd ğaflet sebebiyle bir şey'i hātırdan çıkarmak. (IV/599. s.).

nişādūr: (< F.) nişadır. Feth-i nūn ile de luġatdır. Milh-i nişādūr = nişadır rūhu. (IV/599. s.).

nişāsta: (< F.) buğdayın özü. *Nişā* da bu ma'nāya luġatdır: *nişāsta helvāsi*. (IV/599. s.).

nişān: (< F.) 'alāmet, eser § hedef, amaç, tüfenk ve ok yeri § hüsn-i hizmet ve şadākat erbābına mükāfāt olarak taraf-ı devletden derecāt-ı muhtelifede verilen ma'rūf 'alāmāt-ı maḥşūşa: *nişān-ı imtiyāz*, *nişān-ı iftilhār*, *nişān-ı zī-şān-ı 'Osmānī*. 'Hedef' ma'nāsında *nişāh-gāh* ta'bīri de kullanılır. Nişāncı = yeñiçeri devrinde tuġrā-keş, tevķī'ī. § Atıcı, atdığı kurşunu hedefe işabet ettiren. Nişānlanmak = güveyi olacak zāt tarafından gelin olacak kıza nāmzedlik 'alāmeti olarak gönderilen zī-kıymet hediyenin resm-i kabūlü. (IV/599. s.).

nişāne: (< F.) bu daḥī 'alāmet, eser, imāre, hedef: *nişāne-i 'atıfet*, *nişāne-i zafer*. (IV/599. s.).

nişter: (< F.) kan almak, çiban ve yara açmak için kullanılan küçük bıçak. *Nişter* muḥaffefi. Oraya bakmalı. (IV/599. s.).

nişīb: (< F.) iniş. Yoķuş olan *firāz* mukābili. Nişīb ü firāz = iniş ve yoķuş. Nişīb-gāh = çukur yer. (IV/599. s.).

nişīmen: (< F.) oturacak yer. Nişīmen-gāh, nişīmen-geh = me'vā, yurd, durak. *Ben Süleymān'ım Fehīmā kişver-i eş'ārda / 'Arş-ı Belķis-i suhan şimdi nişīmendir baña* (Hāce Fehīm). (IV/599. s.).

nişīn: (< F.) 'oturmak' ma'nāsına olan *nişesten* maşdarından emr-i ḥāzırdır. Vaşf-ı terkībī şüretinde ve 'oturucu, oturan' ma'nāsında kullanılır: *gūşe-nişīn*, *pōst-nişīn*, *medrese-nişīn*, *havlet-nişīn*. Nişīnende = oturucu, maşdar-ı mezkūruñ ism-i fā'ilidir. (IV/600. s.).

nişāb: (< Ar.) fi'l-aşl 'her şey'in aşlı, esāsı, merci'i' ma'nāsınadır. Lisānımızda 'mikdār, derece-i kāfiye, haşşa' ma'nāsında kullanılır: *nişāb-ı kemāl*, *nişāb-ı 'ilm*. § 'Örf-i şer'ide māldan şu mikdāra ıtlāk

olunur ki māl oña bālīg olduğda zekātı vācib olur. Meşelā gümüş iki yüz dirheme ve deve beş ‘adede erişince zekātları vèrilmek lāzım gelir. Bu taqdīrde gümüşüñ nişābı iki yüz dirhem, deveniñ nişābı beş re’sdir. (IV/600. s.).

nısf: (< Ar.) bir şey’iñ yarısı, yarım, buçuk: *nısf-ı kaṭar*. Nısf-ı nehār ve nısfü’n-nehār = öğle vakti. Nısfü’l-leyl = gece yarısı. (IV/600. s.).

nışfiyyet: (< Ar.) yarımlik hālī, yarı yarıya: *nukūdu nışfiyyet üzere taḫṣīm*. Nışfiyye = bir şey’iñ ikide bir kısmı Ş yarımlik nāy, kışa nāy. (IV/600. s.).

nıṭāḥ: (< Ar.) ṭos vurma, vuruşup kavğā étme. (IV/600. s.).

niṭāk: (< Ar.) nisvān-ı ‘Arab’a maḥşūş bir nev’ libās, fūṭa, kuşak, kemer Ş mınṭaqa, kuşak yeri: *niṭākü’l-cevzā*. Zātü’n-niṭākayn = Esmā binti Ebübekir raḍıya’llāhu ‘anhümāniñ laḳabıdır. Leyle-i hicret-i seniyyede Hāzret-i Resül-i Ekrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ile Ebübekirü’s-sıddīḳ raḍıya’llāhu ‘anhiñ ğār-ı meşhūru ḥīn-i teşrīflerinde belinde bulunan niṭākını ikiye bölüp bir pârçasını kendilerine ṭa’am sofrası ve diğ̃er pârçasını da kırbaya bağ

yapmış olması sebab-i telķībdir. (IV/600. s.).

nizām: (< Ar.) bir şey’iñ şebāt ü devāmına medār olan nesneye, ḥālete ıtlāk olunur. Bundan mā-‘adā ‘dizi, düzgünlük, ḥüsn-i tertīb, ḳā’ide-i muṭarride, ḳānūn-ı ‘örfi, vezīr’ ma’nālarını da ifāde eder: *düstūr-ı mükerrrem nizāmü’l-‘ālem*. Nizāmen = ḳānūna göre. Nizāmī = nizāma mensüb, ḳānūn ve ḳā’ideye müte’allık. Maḥākim-i nizāmiyye = nizām maḥkemeleri. ‘Asākir-i nizāmiyye = nizām ve intizām tahtında bulunan ‘askerler. Cem’i *nizāmāt*. (IV/600. s.).

ni’āl: (< Ar.) *na’l*’iñ cem’i. Müfredine bakmalı. Şaff-ı ni’āl = ayakḳabları yeri, pāpūşluk. (IV/601. s.).

ni’am: (< Ar.) ‘ne güzel’ ma’nāsına fi’l-i medḥ. *Be’s* muḳābili: *ni’amü’l-maṭlūb, ni’amü’t-teşādüf*. (IV/601. s.).

ni’am: (< Ar.) *ni’met*’iñ cem’i: *veliyyü’n-ni’am*. (IV/601. s.).

ni’met: (< Ar.) ḥōş dirlik, iyilik, refāh ve rāḥata medār olan ḥāl ve māl, ārzü Ş refaḥ, meserret, ‘āfiyet. Ni’met-i İlāhiyye = Cenāb-ı Hāḳḳ’iñ ‘ibādına baḥş ettiği her türlü esbāb-ı ‘ayş ve refāh. *Veliyyü’n-ni’met* ta’bīrine ḥarf-i ta’rīf ilḥāk edilince

veliyü'n-ni'ame tarzında yazmak lāzım gelir. Evvelki gibi yazılırsa ğalaṭ olur. Ya'nī *veliyü'n-ni'met* yazılamaz. *Ḳanā'at dāmenin elden bırakma ni'met isterseñ* (Ḳoca Rāğıb: G. 103/1). (IV/601. s.).

nifās: (< Ar.) kadının çocuk doğurmak hāli, lohusalık § kadın hayz görmek ma'nāsınadır ki 'ḳan zuhūru' demektir: *seyelān-ı nifās*. (IV/601. s.).

nifāk: (< Ar.) ikiyüzlülük, dīn huşuşunda riyā göstermek; birbiriyle bozuşup haşım olacak hāl ve hareketde bulunmak. Şer'an ve aḳlen menfūr ve mezmūmdur: *Nifāk etmişler ammā ma'nevī himmet buyurmuşlar* (Vaḥyī⁵⁴¹²). (IV/601. s.).

niḳāb: (< Ar.) peçe, yüz örtüsü, yaşmak: *niḳāb-ı cemāl, ref'-i niḳāb*. || *Niḳābın eylemesin ref' görmedik çokdan / O nūr-ı dīdeye şāyed nazar işābet eder* (Seyyid Vehbī). (IV/601. s.).

niḳābet: (< Ar.) naḳīblik. (IV/601. s.).

niḳāt: (< Ar.) *noḳṭa*'nın cem'i, o māddeye bakmalı: *niḳāt-ı askeriyye, niḳāt-ı harbiyye, niḳāt-ı mühimme*. Muḥāverātda *nukāt* şüretinde isti'māli ma'rūfdur. (IV/601. s.).

niḳres, niḳrīs: (< Ar.) ayak parmaklarında, topuklarda, mafşallarda, peydā olan bir nev' şedīd-i veca'lı 'illet. Cem'i *niḳārīs*. (IV/601. s.).

niḳz: (< Ar.) binā yıkıntısı, bozuntusu. Cem'i *inḳāz*. (IV/601. s.).

niḳmet: (< Ar.) mu'āmele-i şedide ile, 'uḳūbetle ceza demektir. Cem'i *niḳam, niḳamāt*. (IV/601. s.).

niḳāt: (< Ar.) *nükte*'niñ cem'i; nükteler, fehmi ü idrāki kemāl-i 'aḳl ve ferāsete mütevaḳḳıf olan ma'ānī-i daḳīḳa, nāzik māddele. *Niḳāt ve mazāmīn*. Zamm-ı nūn ile yañlıştır. (IV/601. s.).

niḳāh: (< Ar.) tezevvüc etmek, kadın almak mu'āmele-i şer'iiyesi: *'aḳd-ı niḳāh, ḥibāle-i niḳāh*. (IV/602. s.).

nigār: (< F.) naḳş, resim, şüret, şanem: *nigār-ḥāne-i çīn*. § Taşvīr gibi güzel, maḥbūbe, dil-ber. Nigār-ḥāne ve nigāristān = naḳş, resim, şanem ile müzeyyen ḥāne § resim ve şüret sergisi. (IV/602. s.).

nigārende: (< F.) 'ressām, muşavvir' ma'nāsınadır. (IV/602. s.).

nigāşte: (< F.) naḳş olunmuş, resim edilmiş, yazılmış: *nigāşte-i şaḥā'if-i tevārīḥ*. (IV/602. s.).

nikāl: (< F.) āteş-pāre, āteşli kömür pârçası. (IV/602. s.).

nigāh: (< F.) nazar, görme, bakış. Tahfif ile *nigeh* şüretinde de kullanılır: *nigāh-ı mestāne*. Āhū-nigāh = āhū bakışlı. Nigeh-fürüz = nazarı, gözü nurlandırıcı. Nigāh-bān ve nigeh-bān = bakıcı, gözetici, bekçi. Nigeh-bānī = bekçilik. Nigāh-dār, nigeh-dār = şaklayıcı, hāmī, hāfiz, bekçi. Nigeh-endāz = nazar edici, 'atf-ı nazar eden. *Füsūn-ger şemesiniñ leb-güzide meftūnı / Nigeh teğāfülünün dil-rübāda hayrānı* (Nā'ilī-i Qadīm⁵⁴¹³); *Ġarķ eyledikçe hüzne nigāhıñ nigāhımı / Ta'ķīb ederdi girye vü feryād āhımı* (Mu'allim Nāci⁵⁴¹⁴: 5). (IV/602. s.).

nigrān: (< F.) bakıcı, baķan: *Zīrā ne demekdir bu ki rindān ile vā'iz / Bir yerde durup cām-ı hilāle nigerāndır* (Nef'i: K. 10/3). (IV/602. s.).

nikū: (< F.) *nīkū* muħaffefi, o kelimeye bakmalı. Nikū-ķāh = iyilik isteyen, hayr dileyen. (IV/602. s.).

nigūn: (< F.) alt üst, zīr ü zeber olmuş, ters dönmüş. Ser-nigūn = başı aşağı, altı üstüne gelmiş. Nigūn-taş = kubbe-i āsmān. Nigūn-sār = 'baş

aşāğı' demektir. Nazımda tahfif ile 'nigū-sār' da dēnilir. (IV/602. s.).

nigīn: (< F.) mühür, hātem, yüzük: *faşş-ı nigīn, naķş-ı nigīn*. Nigīn-sāy = hakkāk, mühür kazıcı. (IV/602. s.).

nimāl: (< Ar.) *neml*'iñ cem'i; karıncalar. (IV/602. s.).

nimr: (< Ar.) kaplan. Fārisisi *peleng*. Cem'i *enmār, nümūr, nimār*. Nimre = dişi kaplan. (IV/603. s.).

nihād: (< F.) aşıl, bünyād, bünye, hilkat. Bed-nihād = aşı kötü, yaradılışı kötü. (IV/603. s.).

nihāde: (< F.) konmuş, konulmuş. Fer ü nihāde = aşāğı konulmuş, aşāğı edilmiş, tarh edilmiş. *Biđā'a qalmaz idi iftiħār-ı maħdūma / Fürū-nihāde olunsa efendi-zādeliği* (Koca Rāğıb: G. 155/3). (IV/603. s.).

nihāl: (< F.) taze, düzgün fidan, ağacıñ körpe sürgünü. Nihālistān = fidanlık, koruluk. (IV/603. s.).

nihāle: (< Ar.) fidan § avcı koruluğı § döşeme, döşenecek şey § lisānımızda 'sofrada şahanlarıñ altına konulan meşīn üstüne işlemeli altlık' ma'nāsında kullanılır. Bu ma'nāda *nihālī* yañlıştır. (IV/603. s.).

nihān: (< F.) gizli, şaklı. Nihānī = gizlilik, şaklı olmaķlık. Nihān-

5413 Bulunamadı.

5414 Sünbüle, Hayāl-i Muakkib.

peykerān = melā'ike-i kirām. Nihān-
hāne = hālvat, maḥzen, serdāb,
mağāra, bodrum. (IV/603. s.).

Nihāvend: (< F.) 'Irāk-ı 'Acem'de
meşhūr bir belde § o şehre nisbetle
mūsīkīde bir maḥām ismi.
Nihāvendī = Nihāvend'e mensüb.
(IV/603. s.).

nihāyet: (< Ar.) gāyet, uç, şö. *Nihāye*
tarzında da kullanılır. Bī-nihāye =
uçsuz, şönsuz. Nihāyetü'n-nihāye =
şönuñ şönu, eñ şö. İle'n-nihāye =
şöna kadar. *Evşāf-ı Hudā'ya gāyet*
olmaz / Feyz-i suhana nihāyet
olmaz^{5415,5416}. (IV/603. s.).

nihen: (< F.) yañlıştır. Doğrusu
neheng'dir. O māddeye müraca'at
etmeli. (IV/603. s.).

niyābet: (< Ar.) nā'iblik hıdmeti, kādī
vekīlligi § nā'iblik maḥalli. (IV/603.
s.).

niyyāt: (< Ar.) *niyyet*'iñ cem'i: *niyyāt-ı*
hayriyye. (IV/603. s.).

niyāh, niyāhat: (< Ar.) meyyit, üzerine
ağlayıp bağırma, feryād etmek.
(IV/603. s.).

niyāz: (< F.) recā etmek, yalvarmak §
hācet, ihtiyāc, hāhiş. Niyāz-mend =
muhtāc, ricā edici. Bī-niyāz =

müstāgnī, ihtiyācsız. Niyāzī =
niyāza mensüb, niyāz edici, taleb-
kār. Niyāz-mendān = hācet
şāhibleri, ricācılar. *Āzādekān-ı kayd-ı*
emel ser-firāz olur / Nāz eylesin sipihre
o kim bī-niyāz olur (Koca Rāgıb: G.
63/1). (IV/603. s.).

niyām: (< F.) ğılāf, kın, kılıç, hançer,
bıçak gibi silāhlarıñ kabı. (IV/604.
s.).

niyām: (< Ar.) uyku § uyuyanlar
ma'nāsını da ifāde eder ki o
taqdīrde *nā'im*'iñ cem'i olur.
(IV/604. s.).

niyyet: (< Ar.) bir şey'e kaşd ve 'azm
etme, kurma: *hüsni niyyet*. Cem'i
niyyāt. (IV/604. s.).

nīrān: (< Ar.) 'āteş' ma'nāsına olan
nār'iñ cem'i: *nīrān-ı hicrān*. §
Cehennem, tamu: '*azāb-ı nīrān*.
Nūr'uñ cem'i dīğeri *nīrān* gelir ise
de lisānımızda o ma'nāda aşıla
kullanılmaz. *Sevdiğim vaşlıñ kadar*
vèrmez baña lezzet cinān / Āteş-i hicrān
kadar yakmaz hele nīrān beni (Lā).
(IV/604. s.).

nīreng⁵⁴¹⁷: (< F.) mu'arrebī *nīrenc*'dir.
Sihir, efsün, hīle, göz bağcılık §
resim, taşlak şey. Nīrenk-sāz = hīle-
kār, mekkār, hokka-bāz. (IV/604. s.).

5415 Kāmüstaki bu şahidin sahibi verilmemiştir.

5416 Şeyh Gālib ≈ Hüsn ü Aşk: 750.

5417 Kāmüsta kelime "nirenk" şeklinde yazılmıştır.

nîrû: (< F.) kuvvet, kudret, zôr, güç.

Nîr ü mend = güçlü, kuvvetli, zörlü.

Nîr ü mendî = güçlülük, kuvvetlilik.

(IV/604. s.).

nîze: (< F.) mızrāk. Nîze-dār =

mızrāklı. Nîzek = küçük mızrāk,

süngü. *Nā-yl nîze kâtib-i gerdūnuñ*

oldu hāmesi / Şafha-i meydānda êtdi

kāmet-i bed-h'āhi lām ('Abdu'l-ġanî

Nādiri); *Her hamlede hücum-ı dilîrân-ı*

nîze-dār / Hayl-i 'adūya ol kadar āfet-

resān olur (Nef'î: K. 29/46). (IV/604.

s.).

nîsân: (< F.) sene-i Rûmiyye-i

mâliyyeniñ ikinci ayı. Birincisi şehir-i

martdır. (IV/604. s.).

nîstî: (< F.) 'adem, yokluk. *Hestî*

mukābili. Fāriside nîst = 'yok'

demektir. Nîstî ü hestî = yokluk

varlık. 'Ālem-i nistî = yokluk 'ālemi.

(IV/604. s.).

nîş: (< F.) iğne, biz, diken gibi ucu sivri

şey: *nîş-i zenbūr*. § Zehir, ağu: *nîş-i*

'akreb. || *Hōş gūşe-i zevk idi şafā ehline*

'ālem / Nūş āhiri nîş olmasa sūr āhiri

mātem (Rūhî-i Bağdādî: TB: 1/3).

(IV/604. s.).

nîşter: (< F.) 'pek sivri' ma'nāsınadır.

Lisānımızda muhaffefen 'neşter'

dénilir. Çıbandeşmeye, aşı

aşılamağa mahşuş çakı gibi küçük

ve ucu sivri ve keskin bir âletdir.

(IV/604. s.).

nîg: (< F.) 'iyi' demektir. Nîg ü bed =

iyi ve kötü. Cem'î nîgān = iyiler.

Nîg-baht = bahtı iyi, bahtiyār. Nîg-

ahter = iyi kevkebli, t̄ali'î iyi. Nîg-

haşlet = iyi hūylu. Nîg-endîş = iyilik

düşünen. Nîg-hū = iyi hūylu. Nîg-

h'āh = iyilik isteyen. Nîg-fāl = fāl

iyi olan. Nîg-fercām = soñu iyi,

hayırlı. Nîg-manzar = gösterişli,

görünüş iyi. Nîg-nām = hūsn-i

şöhret, iyi adlı, iyi ünlü. Nîg-nāmı =

iyi adlılık. Nîg-nihād = aşı, hilkati

iyi, hōş meşreb. Nîgî = iyilik. Nîg-

kirdār = ef'ālî iyi. (IV/605. s.).

nîgū: (< F.) iyi, şālîh. Nîgū-baht = iyi

t̄ali'î. Nîgū-kār = iyi işli, işleri

doğru ve iyi olan. *Berg-i gül gibi*

olurdu nîgū / Terledikçe o 'izār-ı hōş-bū

(Hākānî: 219). (IV/605. s.).

Nîl: (< Ar.) Mısır diyārında kâ'in

meşhūr büyük ırmağ. Nîl-i ebyaz =

Nîl'iñ başı. Nîl-i ezrak = Habeş

diyārından geçen kısmı, Habeş Nîl'i.

Nîl-i zenc = Sūdān'da Cavala Nehri.

(IV/605. s.).

nîl: (< F.) çivid otu. Nîle = çivid. *Nîleç*

mu'arrebdir. Nîl-fām, nîl-gūn =

çivid renginde, lāciverdî, mā'î olan.

Nîlî = kezā çivid renkli, mā'î. Nîlî-

baħr, nīlī-perde, nīlī-hoķķa = āsmān, gökyüzü. (IV/605. s.).

nīlūfer: (< F.) reyāhīn evnā'ından mā'ī bir çiçekdir. Miyāh-ı rākidede nābit olur. Tulū'-ı şems ile açılır, ğurūb ile kapanır. Fārisīde *nīlū-berk*, *nīlū-per* de ıtlāk olunur. Türkçe taħrīf ile 'lüfer çiçeği' denilir. (IV/605. s.).

nīm: (< F.) nışf, yarı, yarım. Nīm-puħte = yarı pişmiş, yarı çiy nesneye ıtlāk olunur. Nīm-ten = lisānımızda taħrīf ile 'mintan' denilen, vücūduñ kısm-ı 'ulyāsını setr eden ma'rūf libās. Nīm-nigāh = göz ucuyla bakış, yarı bakma, liħāza. *Nīm-bāz etmiş ruħun zīr-i niķāb-ı turrenden / Rūyunu hem gördüm ol meh-pāreniñ hem görmedim* (Şābit: G. 244/5). (IV/605. s.).

nīme: (< F.) nışf, yarım. Nīme-i rūz = gün ortası, yarım gün. Dü-nīme = iki yarım, iki pārça. Nīme nīme = yarım yarım, pārça pārça. (IV/606. s.).

//nu//

nübüvvet: (< Ar.) nebīlik, peygamberlik: *nübüvvet-i kudsiyye-i Muħammediyye*. Ķable'n-nübüviyye = nübüvvetden evvel. Nübüvvet-penāh = resūl, peygamber, şāveci.

Olalı taħt-ı nübüvvetde muķīm / Cilve-ğāhıydı anıñ 'Arş-ı 'aẓīm (Hāķānī: 252). (IV/606. s.).

nütü: (< Ar.) ıştılāh-ı tıbdā ba'zı kemikleriñ üzerinde peydā olan yumru ve çıkıntıya ıtlāk olunur. (IV/606. s.).

nüşāre: (< F.) saçılan şey, saçıntı Ş rīze-i ta'ām, yemek döküntüsü. (IV/606. s.).

nücūm: (< Ar.) *necm*'iñ cem'i. geceleri gökyüzünde parıldayan cirmeler, kevkebler: *nücūm-ı zāhire*. 'İlm-i nücūm = icram-ı mezkūreniñ aħvāl ve harekātından vaķāyi' künyeyi istiħrāca sebep olan 'ilm-i kāzib. Nücūmī = nücūma mensūb, 'ilm-i nücūm erbābı, müneccim. (IV/606. s.).

nühās: (< Ar.) 'bakır' denilen ma'den. Nühāsī = bakıra mensūb müte'allik. *Evānī-i nühāsiyye, sikke-i nühāsiyye*. (IV/606. s.).

nuħbe: (< Ar.) faşl-ı nizā' içün çekilen ķur'a. (IV/606. s.).

nuħūset: (< Ar.) naħslık, meymenetsizlik, uğursuzluk: *nuħūset-i tālī*'. (IV/606. s.).

nühā: (< Ar.) omurģa kemikleriniñ içinde bulunan murdār ilik. Nühā'-ı şevķī = ıştılāh-ı tıbdā 'sırt kemigi

derûnunda bulunan ve murdâr ilik dênilen kıt'a' demektir. Şevk = 'diken' ma'nâsınadır, omurğa kemikleri üzerinde diken gibi sivrilmiş kemikçikler bulunması münâsebetiyle 'şevkî' dênilmiştir. (IV/606. s.).

nuhbe: (< Ar.) seçilmiş, ayırdlanmış, her şey'in güzîdesi, müntehabı. (IV/606. s.).

nuhust: (< F.) ilk, birinci, evvelki, ibtidâki. Nuhust-zâd, nuhust-zâde = evvel doğan, ilk doğmuş olan. (IV/606. s.).

nuhustîn: (< F.) birinci, evvelki, ilk: *tıfl-ı nev-zâdîn feryâd-ı nuhustîni*. (IV/606. s.).

nohûd: (< F.) hubûbâtdan ma'rûf dâne. 'Arabîsi *hummuş*'dur. Kavrulmuş nohûda 'leblebi' dênilir. Nohûduñ ta'âm ile pişirilip yenilmesi nâfi'dir. Nohûdî = nohûd rengine müşâbih bir renk. (IV/607. s.).

nüdbe: (< Ar.) meyyitiñ maḥâsinini zıkr ederek ağlayış, ağlama. (IV/607. s.).

nüdemâ': (< Ar.) *nedîm*'iñ cem'i. Hem-dem olanlar, müşâhibler. *Nedîm* kelimesine de bakmalı. (IV/607. s.).

nüzûr: (< Ar.) *nezr*'iñ cem'i: *nüzûr ve şadaqât*. (IV/607. s.).

nüzul: (< Ar.) konacak, incek yer Ş mühimât, konuk için ihzâr olunan ta'âm. Nüzul emîni = konakçıbaşı. Evâ'ilde 'sefere giden ordunuñ konacağı yerleri ve oralarda yiyecek ve içeceklerini ihzâr etmeye me'mûr olan zât'a dênilirdi. (IV/607. s.).

nüzûl: (< Ar.) konmak, inmek, inme: *nüzûl-ı bârân*. Nüzûl-ı hüccâc = hâcılarîñ Mekke-i Mükerreme civârında 'Minâ' dênilen maḥale konmaları. *O⁵⁴¹⁸ gece vâkı'ada gördü Resûl / Tâ serâ perdesine êtdi nüzûl* (Hâkânî: 178). (IV/607. s.).

nüzhet: (< Ar.) şafvet, tarâvet, sürûr Ş göñül açacak maḥale çıkmak, teferrüc etmek, kesb-i şafâ eylemek. Nüzhet-fezâ = göñül ferahlığı vèren, şafâ-yı hâtırîñ artmasına sebep olan. Nüzhet-gâh, nüzet-geh = mesîre, seyir maḥalli, göñüle şafâ vèrecek yer. (IV/607. s.).

nüşh: (< Ar.) *nüşha*'nıñ cem'i, yazılmış kitâb şüretleri. Tekmîl-i nüşh etmek = 'ulûm-ı âliye derslerini kâmilten okuyup bitirmek. (IV/607. s.).

nüşha: (< Ar.) yazılı şey, yazılmış kitâb: *nüşha-ı kebire, nüşha-ı nefîse*. Ş Kitâb, risâle veyâ birkaç şahîfeyi

hāvī evrakıñ ‘aynı, şūreti: *Eyledim gülşende tahkik-i riyāziyyāt-ı şun’ / Oldu evrāk-ı gülistān nüsha-ı hikmet baña* (Neylī: G. 3/2). (IV/607. s.).

nüşg: (< Ar.) aşma gibi ağaçlar kesilince tereşşüh eden māyi’, şu. Nüşg-i nebātī = ‘nebātātıñ kanı hükümünde bulunan māyi’ ma’nāsına ıstılāh-ı fennīdir. (IV/607. s.).

nüşābe: (< Ar.) temrenli ok. Cem’i *nüşāb*. (IV/607. s.).

nüşāre: (< Ar.) talaş, yonga; bıçkı talaşı. (IV/607. s.).

nüşūr: (< Ar.) neşr etmek, yaymak, dağınık § ba’de’l-mevt dirilmek. Yevm-i nüşūr = kıyāmet günü. (IV/607. s.).

nüşşāh: (< Ar.) *nāşih*’iñ cem’i; öğüd verenler. (IV/608. s.).

nuşşār: (< Ar.) *nāşir*’iñ cem’i; yardım ediciler. (IV/608. s.).

nuşh: (< Ar.) naşihat vermek § naşihat, öğüd: *nuşh ü pend*. (IV/608. s.).

nuşrā: (< Ar.) *naşir*’iñ cem’i. (IV/608. s.).

nuşret: (< Ar.) yardım etmek § ‘avn, yardım: *nuşret-i İlāhiyye*. Ma’neviyyātda isti’mālī gālibdir. *Qande ‘azm eylerse olsun fetḥ ü nuşret rehberi* (Nef’i: K. 15/63). (IV/608. s.).

nuşūs: (< Ar.) *naşş*’iñ cem’i. Müfredine mürāca‘at oluna: *nuşūs-ı Qur’āniyye*. (IV/608. s.).

nuşayrī: (< Ar.) ‘*nuşire* mensüb’ demektir ki bu nām ile ma’rūf tātife-i bāṭniyyeniñ her bir ferdine ıtlāk olunur. (IV/608. s.).

nuṭfe: (< Ar.) duru, şāfī şu. Bu ma’nāya göre cem’i *niṭāf*. § İnsānıñ menīsi, bülüng şuyu. Cem’i *nuṭuf*. Lisānımızda ikinci ma’nāda kullanılır. *Nuṭfeden ḥāşıl etdi insānı / Yazdı āb üzre şūret-i cānı* (Hāletī: K. 1/20). (IV/608. s.).

nuṭk: (< Ar.) ma’nāsı añaşılan hurūfla lakırdı söylemek; kelām, söz: *Rızā dīvānınıñ ṭab’ıyla revnāk geldi āfāka / Başıldı penç-i defter na’t u nuṭku İbn-i Neccār’ıñ* (Şeyḥ Zā’ik: G. 152/7). (IV/608. s.).

nuzzār: (< Ar.) *nāzır*’iñ cem’i: *hey’et-i nuzzār, re’īs-i nuzzār, nuzzār-ı kirām*. (IV/608. s.).

nu’ās: (< Ar.) a’şāba ‘arız olan rehāvet, uykusuzluk, uyuklama, ıımızganma. (IV/608. s.).

nu’mān: (< Ar.) dem, kan. Şakāyıkü’n-nu’mān = gelincik çiçeği, hürmetinden dolayı böyle tesmiye olunmuşdur. § İmām-ı A’zam ḥazretleriniñ ism-i şerīfleridir:

Nu'mān İbn Şābit raḍīya'llāhu 'anh.
(IV/608. s.).

nu'ūt: (< Ar.) *na't*'iñ cem'i: *nu'ūt u*
kaṣā'id. Müfredine bakılmalı.
(IV/608. s.).

nu'üz: (< Ar.) ālet-i recūliyyete maḥṣūṣ
intiṣāb 'illeti ki zekeri dā'imā kıvām
üzere bulundurur. (IV/608. s.).

nu'ūmet: (< Ar.) yumuşaklık, nermlik.
(IV/608. s.).

nüfūz: (< Ar.) geçme, işleme, cārī
olma, te'sīr. Fī'l-aşl 'bir nesne dīger
nesneye dokunup işledikten sonra
öte tarafa geçmek' ma'nāsınadır:
nüfūz-ı havā, nüfūz-ı kelām.
Māddiyyāt ve ma'neviyyāt'da
kullanılır. Şāhib-i nüfūz=
mer'ıyyü'l-hātır, sözü geçer.
(IV/608. s.).

nüfūr: (< Ar.) ürküp kaçmak,
dağılma. Bu münāsebetle hüccācın
Minā'dan Mekke-i Mükerrremeye
doğru şitāb ile revān olmalarına
ıtlāk olunur. (IV/609. s.).

nüfūs: (< Ar.) 'cān, şahş' ma'nāsına
olan *nefs*'iñ cem'i. 'Cānlar, şahşlar'
démekdir: *nüfūs-ı zekiyye, nüfūs*
tezkiyesi, nüfūs idāresi, tahrīr-i nüfūs.
Nüfūs-ı kudsiyye = ervāh-ı ebrār,
melā'ike. (IV/609. s.).

nuḳabā': (< Ar.) *naḳīb*'iñ cem'i: *şürefā ü*
nuḳabā. (IV/609. s.).

nuḳbe: (< Ar.) mecrā, delik. Ma'ānī-i
sā'iresi mu'teber ve müsta'mel
degildir. (IV/609. s.).

nuḳre: (< Ar.) erimiş eridilmiş gümüş
pārçası. Nuḳre-i hām = hāliş gümüş
Ş küçük çukur, bīv. Nuḳre-i ḳafā =
eñse çukuru. *N'ola naḳḳād dēsek*
Bāḳī'ye inşāf budur / Ki bizim nuḳre-i
endişemiz anıñ puludur (Şābit: Kt. 6).
(IV/589. s.).

noḳşān: (< Ar.) eksiklik, nā-tamām
olmak: *noḳşān 'aḳıl, noḳşān terbiye.* Ş
Eksik, nā-tamām: *aḳçeniñ noḳşanı.*
Noḳşāniyyet = ḡalaṭ-ı fāhiş. *Noḳşānī*
şüretinde isti'māli de ḥaṭādır.
Bunları kullanmamalı. Noḳşān-ı
fāhiş = bir şey'iñ degeriniñ dörtde
biri nisbetinde veyā daha ziyāde
vāḳi' olan noḳşāna ıtlāk olunur.
Noḳşān-ı yesīr = 'bir şey'iñ
degeriniñ dörtde birine bāliḡ
olmayan noḳşān'a dēnilir. *Baḳma*
noḳşānıma iḥsān eyle / 'Afv u
ḡufrānımı fermān eyle (Hāḳānī: 144).
(IV/609. s.).

nuḳz: (< Ar.) binā yıḳıntısı. Kesr-i nūn
ile de luḡatdır. Lisānımızda cem'i
olan *enḳāz* kullanılır. (IV/609. s.).

nuḳat: (< Ar.) *noḳṭa*'nın cem'i. Bī-nuḳat = noḳtasız, noḳtaları olmayan. *Yazılsın bī-nuḳat-ı harfle tārīḥ / Mülāzımdır Surūrī-i hüner-ver* (Surūrī). (IV/609. s.).

noḳṭa: (< Ar.) ba'zı harflerin üstüne, ortasına, altına konulan şu (.) işāret, benek: *bir noḳṭa, iki noḳṭa, üç noḳṭa*. § Riyāziyyātda bir ḥaṭṭın nihāyeti, ucu § mevḳi'-i münferid § mevḳi'inde yalnız bekleyen nevbetçi nefer. Noḳṭa-i zerrīn = güneş. (IV/609. s.).

nuḳūd: (< Ar.) 'para' ma'nāsına *naḳd*'in cem'i: *keşret-i nuḳūd, fıkḍān-ı nuḳūd*. (IV/609. s.).

nuḳūş: (< Ar.) *naḳş*'in cem'i. Resimler, nakışlar: *nuḳūş-ı laṭīfe, nuḳūş u teşāvīr*. || Müncelī āyīne-i dilde *nuḳūş-ı kā'ināt / İş o mir'āt-ı muşaffāya cilā vèrmekdedir* (Yavuz Sulṭān Selīm). (IV/609. s.).

nuḳūl: (< Ar.) 'rivāyet ve ḥikāye' ma'nāsına olan *naḳl*'in cem'i: *nuḳūl-ı şaḥīḥe, aṣaḥ-ı nuḳūl*. (IV/610. s.).

nūket: (< Ar.) *nūkte*'nin cem'i. (IV/610. s.).

nūkte: (< Ar.) fehm ve idrākı zekāvete, zarāfete mütevaḳḳıf ve 'ibārenin aşı-ı me'ālinden başka olan laṭīf ma'nā; ta'bīr-i uḥrā ile herkesin idrāk

edemediği ḳapalı ma'nāyı ḥavī kelām-ı bedī'. Nūkte-dān = nūkte bilen, zarīf, 'ārif. Nūkte-dānī = nūkte-dānlık, zarāfet. Nūkte-şinās = nūkte anlayan. Nūkte-şināsī = nūkte-şināslık. Nūkte-gū = nūkteli söz söyleyen. Nūkte-gūyī = nūkte söyleyicilik. Nūkte-bīn = nūkteyi gören, zarīf, zekī adam. Nūkte-perdāz = nūkteli söz tertīb ve irād eden. Nūkte-perdāzī = nūkte-perdāzlık. Nūkte-āmīz = nūkte ḳarıştıran. *Her beyt-i belīḡ-i pūr-ḥayālīn / Bir gülşen-i nūkte-dār-ı ma'nī* (Ünsī); *Ben nūkte-şināsem, beni remmāl mi şandıñ* (Ḥayālī: G. 240/2)?. (IV/610. s.).

nūks: (< Ar.) iyilige yüz tutan ḥastanın 'illeti geri tepmek, ḥastalığı üstelemek. (IV/610. s.).

nūkūl: (< Ar.) ḥavf ve endīşe sebebiyle kaçınma, geri dönme. (IV/610. s.).

nūkhet: (< Ar.) fi'l-aşl 'ağız ḳokusu' demektir. 'Arabīde lisān ile, ağız ile ḥāşıl olan āşām ve evzārdan kināye olarak da ḳullanıldığı kütüb-i mu'teberede gösteriliyor. Rāyiḥa-i ṭayyibe ya'nī güzel ḳoku ma'nāsına delālet ettiğine dā'ir ḥiḳbir işāret yokdur. Binā'en-'aleyh bu kelimeyi ba'zı luḡāt kitāblarında gösterildiği

vech ile güzel koku diye degil yalnız
'koku' ma'nāsında kullanmak icāb
eder: *A'dāya midād⁵⁴¹⁹-ı kalemim
reşha-i semmdir / Aḥbāba şemīm-i
sulhanım nükhet-i cāndır* (Nef'ī: K.
10/60). (IV/610. s.).

-nümā(y): (< F.) 'görünmek, göstermek'
ma'nāsına olan *nümūden*
maşdarından emr-i ḥāzır şīğasıdır.
Lisānımızda dā'imā vaşf-ı terkībī
şüretinde ve 'gösterici' ma'nāsında
isti'māl olunur: *cihān-nümā, reh-
nümā, kıble-nümā*. || *Mişāl-i baḥr-i
derūnuḥda şaklayıp güheriñ / Hüner-
nümālīga meyl étme var ise hüneriñ*
(Seyyid Vehbī). (IV/610. s.).

nümāyān: (< F.) zāhir, 'ayān, gösterici,
görünen: *Bedeni olsa nümāyān o şehiñ
/ Yüregi oynar idi mihr ü mehiñ*
(Ḥākānī: 599). (IV/611. s.).

nümāyiş: (< F.) gösteriş, görünüş.
Nümāyiş-gāh = maḥall-i nümāyiş,
gösteriş yeri. Nümāyiş-i āb = serāb,
güneşiñ çorak yere 'aksiyle şu gibi
görünüşü. *Müjgānı ki nīm cünbiş
eyler / Biñ cünd-i belā nümāyiş eyler* (
Şeyḥ Ğālib⁵⁴²⁰: 492). (IV/611. s.).

nümāyende: (< F.) ism-i fā'il, gösterici,
görünücü. (IV/611. s.).

nümūvv: (< Ar.) ot gibi bitip büyümek,
bereketlenmek. (IV/611. s.).

nümūd: (< F.) *nümūden* maşdarından
müştakdır. Muṭlaqā terkīb ile ve
'gösterici, gösteren' ma'nāsında
kullanılır: *rev-nümūd, sa'ādet-nümūd*.
(IV/611. s.).

nümūdār: (< F.) görünücü, görünen Ş
örnek, nümüne. (IV/611. s.).

nümūde: (< F.) görünmüş, gösterilmiş,
gözükmüş. (IV/611. s.).

nümūzec: (< Ar.) *nümüne* veyā
nümūde'niñ mu'arrebī. 'Örnek, mişāl'
ma'nāsınadır. *Enmūzec* şüretinde de
kullanılır. (IV/611. s.).

-nümūn: (< F.) dā'imā vaşf-ı terkībī
şüretinde ve 'gösterici' ma'nāsında
kullanılır: *çehre-nümūn, reh-nümūn,
nümüne-nümūn*. (IV/611. s.).

nümüne: (< F.) mişāl, örnek, çeşid:
*nümüne-i behişt, nümüne-i nezāket,
nümüne-i imtişāl*. (IV/611. s.).

nüvvāb: (< Ar.) *nā'ib*'iñ cem'i. 'Kāḍī
vekīlleri, taşralarda bulunan
me'mūrīn-i şer'iyye' demekdir:
mekteb-i nüvvāb. (IV/611. s.).

-nüvāz: (< F.) 'iltifāt etmek, okşamak'
ma'nāsına olan *nevāhten*
maşdarından şīğa-i emirdir.
Lisānımızda dā'imā vaşf-ı terkībī
şüretinde ve 'okşayıcı, talṭīf edici'

5419 Kāmūsta: medār.

5420 Hüsn ü 'Aşk.

ma'nasında kullanılır. Feth-i nûn ile de cā'iz ise de zamm-ı nûn ile isti'mâli salîka-i mahşûşamıza daha muvâfık, daha hoş gelir: *bende-nüvâz, ğarîb-nüvâz, dil-nüvâz, mihmân-nüvâz, hâtır-nüvâz*. (IV/611. s.).

Nûh: (< Ar.) bir peygamber-i zî-şânın ism-i şerîfidir: *tûfân-ı Nûh*. Sefîne-i Nûh = mecma'-ı ecnâs-ı tavâ'if. (IV/611. s.).

nûr: (< Ar.) *karañlık*'ın zıddı, aydınlık, ışık: *nûr-ı kamer, nûr-ı îmân, nûr-ı nübüvvet*. Nûr-ı dîde = 'göz nûru, 'azîz ü habîb olan' ma'nasında kullanılır. Nûr-ı mübîn, nûr-ı bahtîn = 'Peygamberimiz 'aleyhi ekmele't-tehâyâ efendimiz'e denilir. Ziyâ' = nûrdan aqvâdır. Ceblü'n-nûr, cebel-i nûr = Mekke-i Mükerrerede 'Hîrâ' denilen dağ. Zî'n-nûreyn = hâzret-i peygamber 'aleyhi's-şalâtu ve's-selâm efendimiziñ iki kerîme-i pâkîzelerini tezevvüc êtdiği için hâzret-i 'Osmân bin 'Affân rağıya'llâhu 'anha lakab olmuştur. Nûrûn-alî-nûr = 'daha iyi, daha maqbûl' ma'nasında kullanılır. Cem'i *envâr, nîrân*'dır. Lisânımızda ikincisi başka ma'nâda

müsta'meldir. *Nûr-ı dîdem*⁵⁴²¹ oldu *dîdemden nihân*⁵⁴²². (IV/611. s.).

nûr-efşân, nûr-feşân: (< F.) nûr saçıcı, saçan: *mâh-ı nûr-efşân*. *Nûr-pâş* da bu ma'nâda kullanılır. (IV/612. s.).

nûrânî: (< Ar.) nûra mensûb, nûrlu, parlak: *şehr-i nûrânî, vech-i nûrânî*. Nûrâniyyet = nûrânîlik, parlaklık. *Nûrâniyyet-i sîmâ*. (IV/612. s.).

-nûş: (< F.) içmek. Bu ma'nâda *êtmek, eylemek* maddeleriyle kullanılır. *Ş Nûşîden* maşdarından fi'l-i emirdir. Dâ'imâ vaşf-ı terkîbî şüretinde ve 'içici' ma'nasında kullanılır. Mey-nûş = şarâb içen. 'Ayş u nûş = yiyip içme, 'ömür sürme. *Bezm-i derdiñ cāmını nûş eylemez nâ-merd olan* (Hâyâlî: G. 438/1). (IV/612. s.).

nûşâbe: (< F.) 'âb-ı hayât' ma'nâsındadır. (IV/612. s.).

nûş-â-nûş: (< F.) muttasıl içmek, durmayıp devâm üzere içme: *bezm-i nûş-â-nûş, bâng-ı nûş-â-nûş*. (IV/612. s.).

-nûvişt: (< F.) 'yazmak' ma'nâsına olan *nuviştan* maşdarından fi'l-i mâzîdir. Muṭlaḳâ terkîb ile kullanılır. Ser-nüvişt = başa yazılan, baş yazısı, taḳdîr-i îlâhî. (IV/612. s.).

5421 Repertuar kaydında: dîden.

5422 Ali Salâhî Bey: TRT Repertuar Numarası: 6868.

nüvişte: (< F.) yazılmış, muharrer, mektüb, yazılı şey. Bunun cem'i olarak gösterilen *nüvişteciât* gâlaftır. *Māh içre nüvişte ism-i a'zem* (Şeyh Ğalib⁵⁴²³: 484). (IV/612. s.).

nüş-dārū: (< F.) tiryāk, pādzehr. Kināye olarak 'şarāb'a da denilir. (IV/612. s.).

nüşīn: (< F.) lezīz, şīrīn, tatlı: *h'āb-ı nüşīn, cām-ı nüşīn*. (IV/612. s.).

nüger: (< F.) 'abd, kul, köle. Nügerī = kulluk, kölelik. (IV/612. s.).

nün: (< Ar.) hürūf-ı 'Osmāniyyeniñ yirmi sekizincisi olan harfiñ ismi Ş balık. Zü'n-nün = Hāzret-i Yūnus 'aleyhi's-selām. (IV/613. s.).

nuvīd: (< F.) beşāret, müjde. Türkçesi 'mutlu şave' ki 'sevinçli, iyi haber' demektir. *Nuvīd-ı fütüh, nuvīd-i zafer*. Bu ma'nāda feth-i nün ile yañlış kullanmamalı. Çünkü nevīd = 'feryād ile ağlama' ma'nāsınadır. *Nuvīd-i lutfudur erbāb-ı şevke müjde-i ekber / O ekber müjdeye ervāh-ı kem-ter müjde-gānīdir* (Mu'allim Nācī⁵⁴²⁴: 12). (IV/613. s.).

-nūvīs: (< F.) 'yazmak' ma'nāsına olan *nuvīsten* maşdarından fi'l-i emirdir. Lisānımızda dā'imā vaşf-ı terkībī

tarzında ve 'yazıcı, yazar' ma'nāsında kullanılır. Vaq'a-nūvīs = müverrah-ı resmī, tārīh yazar. Hōş-nūvīs = güzel yazar, iyi yazar. Dūr-nūvīs = uzak yazar, telğraf. Nūvīsende = 'yazıcı' ma'nāsına ise de kullanılmaz. (IV/613. s.).

nüh: (< F.) doğuz. Nüh-tāk = 'doğuz kemer' demektir ki doğuz kat gökden kināyedir. Nüh-ķubbe= doğuz ķubbe ki yine 'gökler' demektir. *Böyle āğāz eylesin şimden-gerü elķābıña / Cāmi'-i nüh-ķubbe-i kevnīñ haķīb-i minberi* (Nef'i: K. 14/19). (IV/613. s.).

nühüfte: (< F.) gizlenmiş, gizli, şaklı. (IV/613. s.).

nühüm: (< F.) tāsī', doğuzuncu. *Felek-i nühüm* zamānımızda evvelki kadar kullanılmıyor. (IV/613. s.).

nühā: (< Ar.) Türkçe 'uş' ve 'yasak' ma'nāsına olan *nühye*'niñ cem'i. Ulü'n-nühā = 'aşhāb-ı 'aql ve emir' demektir. (IV/613. s.).

nüyüb: (< Ar.) 'azı dişi' ma'nāsına olan *nāb*'iñ cem'i. (IV/613. s.).

//va// (IV/613. s.-IV/651. s.)

vav: (< Ar.) elif-i 'Osmānīde yirmi doğuzuncu harf. Ebced hesābınca

5423 Hüsn ü 'Aşk.

5424 Yādigār-ı Nācī, Na't-ı Şerīf III.

“6” ‘adedine işāretidir. Edāt-ı ‘aṭf olarak kullanılır. (IV/613. s.).

vā: (< Ar.) ‘Arabīde edāt-ı nüdbedir. Nüdbe = ‘meyyitiñ maḥāmid ve maḥāsinini yād ve ta’dād ederek ağlamak’ ma’nāsınadır. İşṭilāḥda ‘ale’l-ıṭlāk ‘evcā’ ve fecāyi’ sebebiyle édilen feryād ve nāle’ye dēnilir. İş-bu edātıñ lāḥik olduğu elfāzıñ āhirlerine medd-i şavt için elif ‘ilāve olunur. Lisānımızda iş-bu edātı ḥāvī olarak kullanılan ta’bīrāt-ı ‘Arabīyye pek azdır. Meşelā: “vā-esefā, vāveylā, vā-ḥayfā, vā-ḥasretā” gibi. Türkçe bunun yerinde *vāh*, *vāy*, *eyvāh* edātları kullanılır ve bunlar ba’zen şiddet ve te’yīd için mükerrer olarak īrād edilir. (IV/613. s.).

vābeste: (< F.) bağı, mütevaḳḳıf, menūṭ: *Muvāfaḳatlarına vābestedir.* (IV/614. s.).

vāpesīn: (< F.) geriye kalan, gerideki, şöñ. Nefs-i vāpesīn = şöñ nefes. *Çarḥ merdüm-kuşdur ey dil terk-i bī-dād etse de / Vāpesīndir bir nefes ehl-i dili şād etse de* (Nā’ilī-i Ḳadīm: G. 316/1). (IV/614. s.).

vapur⁵⁴²⁵: (< Fr.) buḥār ile müteḥarrik ma’rūf gemi. *Dilde āteş, serde dūd u*

eşk yem, dü-dīde çarḥ / Cism-i ‘āşık şūretā vapur şeklin gösterir (Muḥlis Paşa). (IV/614. s.).

vāşık: (< Ar.) vaşūḳlu, inanılır, i’timād olunur: *ümīd-i vāşık.* (IV/614. s.).

vācib: (< Ar.) bırakılması cā’iz olmayan yapılması lāzım olan: *vācibü’l-edā.* § Dīnen farz meşābesinde olup terki günāh olan emr-i İlāhī. Cem’i vācibāt = icrāsı lāzım olan ḥuṣūṣāt. Vācibü’l-vücūd = zāt-ı eccl ü a’lāsı vücūdunu muḳtezā olan Cenāb-ı Allāh. *Şükri tekrār eylemek vācib degil mi dem-be-dem.* (Nef’ī: K. 17/8). (IV/614. s.).

vācibe: (< Ar.) *vecibe* ile müterādıdır. Oraya mürāca’at oluna. (IV/614. s.).

vācid: (< Ar.) vücūda getirici, fātır § ḡanī, zengīn. (IV/614. s.).

vāḥ: (< Ar.) çöl içinde çemen-zār māḥall: *vāḥ-ı kebīr.* Cem’i *vāḥāt.* (IV/614. s.).

vāḥid: (< Ar.) bir, tek: *vāḥid-i ḳuyāsī.* § Esmā-yı ḥüsnādandır, Tañrı: ‘abdu’l-vāḥid. Vāḥiden ba’de vāḥidün = biri birinden şöñra, birer birer. *Ḥaḳ budur erkān içinde vāḥidün ke’l-elfsiñ / İsteriz kim bir günüñ biñ eyleye Mevlā seniñ* (Ḥāletī: Kt. 51). (IV/614. s.).

vādī: (< Ar.) ‘dağlar, tepeler ve bayırlar aralarındaki açık, ayrık yerler’e

dénilir ki 'dere ve dere boyları' demektir. Cem'i *evdā'*, *evdiye'*dir. Vādī-i Eymen = Hāzret-i Mūsā 'aleyhi's-selāmuñ mazhar-ı münacāt-ı qudsiyye olduğu cebel-i Tūr'uñ kurbundaki deredir. § Lisānımızda 'yol, tarz, tutuş' gibi başka bir ma'nāda daha kullanılır. Meşelā "ol vādīde fā'ikü'l-aqrān idi" dēnilir ki 'o yolda, o tarz üzere' demektir. *Vādī-i Eymen olmasın görünen* (Nāci⁵⁴²⁶: 4); *Ne tarīk-i reviş-i tāze ne vādī-i kadīm* (Nef'i: K. 8/9). (IV/614. s.).

vār: (< F.) altı türlü kullanılır. 1. Edāt-ı teşbīhdir: *dīvāne-vār*, *kaşāb-vār*, *āvāre-vār*, *sübhā-vār*, *lāle-vār*. 2. Gibi, eş: *dā'ire-vār*. Bu iki ma'nāda farkları gāyetle dikkate muhtacdır. § 3. 'Ādet, resm, tarz: *vārına göre*. Vār-höd = kendi 'ādeti, tarzı. § 4. Kere, def'a: *yek-vār*, *dü-vār*, *çend-vār* = 'bir kere, iki kere, kaç kere' demektir. § 5. 'Liyākat, münāsebet' ma'nāsında kullanılır. Meşelā şāha lāyık inciye "dürr-i şāh-vār" ve "eşkin, yorğa ata 'esb-i reh-vār" dēnilir. § 6. 'Şāhib, mālīk' ma'nāsınadır: *ümīd-vār*. (IV/615. s.).

vāriş: (< Ar.) mīrāşçı, kendisine başkasından mīrāş kalmış olan adam. Cem'i *vereşe*. || *Şāh-ı Cem kevkebe Sultān Selīm*⁵⁴²⁷ / *Vāriş-i memleket-i heft-iqlīm* (Nef'i: K. 27/18). (IV/615. s.).

vārid: (< Ar.) vürüd eden, erişen, gelen: vārid olan emr-nāme, eşyā-yı vāride. § *Sanih* gibi kalbe doğan, 'aqla gelen: *vārid-i hātır*. Cem'i olan vāridāt = māddiyyātda 'hazīne-i devlete yāhūd bir kimseye gelen nuķūd ve hāşılāt-ı naķdiyye' ma'nāsında; ma'neviyyātda "aqla gelen şeyler" hakkında ve *sānihāt* maķāmında kullanılır: *Başladıkça ben söze*⁵⁴²⁸ *başlar hücūma vāridāt* / *Şöyle kim tākāt getirmez anı takrīre zebān* (Nef'i: K. 52/52). (IV/615. s.).

vāreste: (< F.) āzāde § 'ārī, berī: *vāreste-i beyān*. Vāreste-gī = vārestelik, āzādelik. (IV/615. s.).

vārūn, vārūne: (< F.) ters, arķuru, tersine dönmüş, uğursuz: *çarh-ı vārūn*, *baht-ı vārūn*, *tālī'-i vārūn*, *sipīhr-i vārūne*, *künbed-i vārūne*. (IV/615. s.).

vārī: (< F.) edāt-ı teşbīhdir, *gibi* maķāmında kullanılır: *hāç-vārī*,

5426 Āteş-pāre, Nūsaybin Civarında Bir Vādī.

5427 Dīvānda: Murād.

5428 Dīvānda: vāsfına.

Frenk-vārī, mīkrāş-vārī, tulumbacı-vārī, pehlivān-vārī, gül-vārī. (IV/615. s.).

varyos⁵⁴²⁹: (< Ru.) taş kırmağa mahşûş ve demirden ma'mûl topuz. Küçüğü beş ve bir iki kıyye, büyüğü on kıyye şıkletindedir. (IV/615. s.).

vazo: (< İt.) zî-kıymet kase, sakısı, kap. Fransızca *uase*'dir. (IV/615. s.).

vājgūn, vājgūne: (< F.) ma'kûs, menhûs, ters, uğursuz: *ṭālī'-i vājgūn, baht-ı vājgūne.* (IV/616. s.).

vāsıta: (< Ar.) iki şeyi birbirine bitişdiren, ulaşıdın şey ş araya giren, ortada bulunan, miyāncı adam. Bi'l-vāsıta = dolayısıyla, ard aradan. Cem'i *vesā'it*'dir. Söz *vāsıta-i rābiṭa-i 'ālemiyāndır* ('Avnī: Ms. 14/1). (IV/616. s.).

vāsi': (< Ar.) vüs'atli, bol, geniş: *şahrā-yı vāsi', vāsi' bir meydān.* Ş 'İlmi cümle eşyâyı muhîṭ ve keşîrû'l-ihsân, rızkı cemî'-i maḥlûkâta şâmil ve rahmeti bî-pâyân olan Cenâb-ı Hakk'ın esmâ-yı hüsnâsındandır. '*Abdu'l-vāsi'*. (IV/616. s.).

vāşıf: (< Ar.) vaşf edici, övücü; bir şey'in hâl ve şıfatını iyi şüretde beyân eden: *vāşıf-ı veliyy-i ni'met, vāşıf-ı cānān.* (IV/616. s.).

vāşıl: (< Ar.) vuşûl bulan, ulaşan, yetişen, erişen, varan: *Filān memleketine vāşıl oldu. ‖ Gemi henüz limana vāşıl olmadı.* Cem'i vāşılın = hakka érenler. *Ġavşü'l-vāşılın.* (IV/616. s.).

vāzih: (< Ar.) 'ayân, âşikâr, açık, belli. Vāzihān = belli, açık olarak. Cem'i vāzihān = *bedīhiyyāt* 'gibi âşikâr olan şeyler' demektir. *İşte harf ile harf şeklinde olan kelimeniñ farkı bu temşılden vāzihen añlaşılr* (Mu'allim Nācī). (IV/616. s.).

vāzî': (< Ar.) vaz' edici, koyucu, koyan: *vāzî'-ı isim, vāzî'-ı kânûn, vāzî'-ı imzā.* Cem'i *vāzî'in.* Vāzî'ü'l-yed = bir şey'e el süren, el koyan. *Akçeye vāzî'ü'l-yed olan bi'l-cümle me'mûrinden kefâlet-i lâzime alınır.* (IV/616. s.).

vā'iz: (< Ar.) va'z ve naşihat eden, dîn ve dünyâyâ dâ'ir cemâ'ate öğüd vèren. (IV/616. s.).

vāfir: (< Ar.⁵⁴³⁰) çok, bol: *Erzâk-ı vāfire almış.* Ş Bahr-i 'arûzdan bir bahriñ ismi. (IV/616. s.).

vāfî: (< Ar.) tamām, elvèrici, yetici. Bu ma'nâda ekşeriyâ *kāfî* kelimesiyle berâber kullanılır: *Bu kadar kāfî ve*

5429 TDK: balyoz.

5430 Kâmûsta kelimenin mensubu olduğu lisanın kısaltması verilmemiştir.

vāfīdir. § Sözünde, işinde vefā gösteren, vefā-dār olan. (IV/616. s.).

vāķī: (< Ar.) vukū'-bulan, zuhūr eden: vāķī'-i hāl, ticāret-i vāķī'a. § Mevcūd, bulunan: o mışrā'da vāķī' huşūyāt. Bu ma'nāda ma'neviyyātda kullanılır. *Kā'in* gibi māddiyyātda isti'māl olunamaz. Vāķī'ā, fi'l-vāķī' = 'hakīkatde, olduğu gibi, doğrusu' demektir. (IV/616. s.).

vāķī'a: (< Ar.) rü'yā, düş: *Vāķī'āmda gördüğüm şeyleri unutuyorum*. § Mādde, başa gelen muşibet, meşakkat. Cem'i *vāķī'āt*. O⁵⁴³¹ gēce *vāķī'ada gördü Resūl / Tā serā perdesine etti nüzūl* (Hākānī: 178); *Bir vāķī'adır bu kalbe 'ā'id / Olmaz şanıırım beyānı zā'id* (Nācī⁵⁴³²); *Haberin yok mu vāķī'atımdan* (ve-lehu⁵⁴³³: 10). (IV/616. s.).

vāķıf: (< Ar.) haber-dār, vukūf şāhibi; her şeyi aňlayıp bilen, işe āgāh olan: *vāķıf-ı ahvāl, vāķıf-ı esrār, vāķıf-ı hafāyā*. § Vakf edici, fī-sebīli'llāh hayr yapan: *şart-ı vāķıf*. § Vakfede ayakda duran. Üçüncü ma'nāsı 'Arabīye 'ā'ididir. *Tuymasın zevk-i ferāğ-ı dil-i nā-kāmı felek / Haşm-ı*

dīrīnemizi vāķıf-ı rāz etmeyelim (Cevrī: G. 168/3). (IV/617. s.).

vālā: (< F.) 'ālī, refī', yüksek, yüce' ma'nāsınadır. *Bālā'nıñ mürādıfidir. Kāmet-i vālā, vālā-ķadd, vālā-cāh, vālī-i vālā-şān*. Vālāyī = vālālık, yükseklik, yücelik. *Çırāğ-ı re'yidir ol şem'-i bezm-efrūz-ı ķudsī kim / Aña etmiş kader fānūs-ı mīnā çarh-ı vālāyı* (Nef'ī: K. 28/11). (IV/617. s.).

vālid: (< Ar.) peder, baba: *vālid-i mācid*. (IV/617. s.).

vālide: (< Ar.) māder, ana: *vālide-i müşfiķe, kayınvālide, üvey vālide*. (IV/617. s.).

vālideyn: (< Ar.) 'ana baba' demektir. *Ebeveyn* gibi. (IV/617. s.).

vā'llāhi: (< Ar.) 'Cenāb-ı Allāh'ın ism-i şerīfine ķasem ederim ki' ma'nāsını hāvī büyük yemīn, and. (IV/617. s.).

vālih: (< Ar.) veleh getirmiş, hayretde kalmış, hayrān, sersem. (IV/617. s.).

vālī: (< Ar.) 'taraf-ı hāzret-i pādişāhīden bā-fermān-ı hümāyūn bir vilāyetiñ zabt u rabtına ve idāresine me'mūr olan zāt'a denilir. Vālīlik = vālī ile idāre olunan diyār, vilāyet § vālī me'mūriyyeti. Cem'i *vulāt*. (IV/617. s.).

vām: (< Ar.) borç, ödünç alınan para. *Vām-h'āh* = alacaklı, evvelce borç

5431 Eserde: OL.

5432 Bulunamadı.

5433 Āteş-pāre, Sakız'da Bir Harābede Bir Sevdā-zede.

ma'nāsınadır. "Vebālī boynuna"
ta'biri meşhûrdur. (IV/618. s.).

vebr: (< Ar.) kediye müşābih ak
tavşan, 'Arabistān tavşanı. Cem'i
vubūr. (IV/618. s.).

veber: (< Ar.) ıştırılâhât-ı
nebâtiyyedendir. 'İşirğan gibi ba'zı
ot ve yaprakların üzerindeki ince
dikencikler'e denilir. (IV/618. s.).

veted: (< Ar.) ağaçdan yapılan kazık,
yere kağılacak ucu sivri ağaç
pârçası. 'Azm-i vetedī = eñse kemigi
Ş 'arûzda üç harfden mürekkebe olan
cüz'-i nazm. Cem'i *evtād*. Evtādü'l-
arz = dağlar. Evtādü'l-fem = dişler.
(IV/619. s.).

veter: (< Ar.) yay çilesi, kiriş. Bu
münāsebetle sâz kirişlerine de ıtlâk
olunur. Ş Kavs-i dā'ireniñ iki ucu
beynine vaşl olunan haţţ-ı müstekim
Ş 'adalenin kalın siñiri. Cem'i *evtār*.
(IV/619. s.).

vetîre: (< Ar.) meslek, üslûb, tarz, yol:
vetîre-i necât, vetîre-i selāmet. Cem'i
vetā'ir. (IV/619. s.).

veşā'ik: (< Ar.) *veşika*'nın cem'idir.
Hemzeniñ yerine *ye* yazmamalı.
Veşika'ya bakmalı. *Veşā'ik-i şer'iyye*,
veşā'ik-i resmiyye, *veşā'ik-i kaviiyye*.
(IV/619. s.).

veşen: (< Ar.) taşdan ve ağaçdan
yapılmış şanem, büt (put). Cem'i
olan *evşān* ziyāde kullanılır. (IV/619.
s.).

veşika: (< Ar.) i'timād ve ihticāca şālih
ve şāhîh sened, temessük, varaka:
*Sebeb-i tahrîr-i veşika-i leţā'if ve mûcib-
i tasţîr enîka-i zarā'if budur ki* (Nābî).
(IV/619. s.).

vecā'ib: (< Ar.) *vacibe*'nin cem'i. Oraya
bakmalı. Hemzeniñ yerine *ye*
yazmamalı. (IV/619. s.).

vecāhat: (< Ar.) iri yüzölçüm, heybetli
güzellik Ş 'izzet, şeref. Kesr-i vāv ile
yañlıştır. (IV/619. s.).

vecd: (< Ar.) galebe-i 'aşk ve iştiyāk-ı
rūhānī ile hālet-i bî-hūşu ve bî-
hūdiye dūçār olmak, farţ-ı zevk ve
şevk-i rūhānī ile 'aql gidip
kendinden geçmek hāli.
Muḥāverātda *gelmek* māddeşiyle
kullanılır. Vecd-āver = vecd getirici.
Vecd-efzā = vecd artırıcı. *Ne añladın
bu semā' u bu nāydan şūfî / Bu tekyede
saña hîç vecd ü hāl gelmedi mi* (Nā'ili-i
Kādīm: G. 360/4)?. (IV/619. s.).

veca': (< Ar.) ağrıyıp acımak; ağrı, sızı.
Cem'i *evcā'*. Veca'-ı baṭn = karın
ağrısı, kuru buruntu. Veca'-ı mefāşıl
= bedenin oynak yerlerinde, peydā

olan şızı ki romatizmanın bir nev'idir. (IV/619. s.).

vecne: (< Ar.) 'insânın yüzünde yumruca olan yer ki 'yanak' demektir. *Vāv*'ın harekât-ı selâsesiyle telaffuzu cā'izdir. Cem'i *vecenât*. *Vecenî* = ıstılâhât-ı tıbbiyyedendir. 'Yanağa 'ā'id şey' demektir. (IV/619. s.).

vech: (< Ar.) çehre, yüz: *vech-i münevver*, *vech-i nā-pāk*. *Vechen* = çehrece. *Oğlu babasına vechen pek müşâbihdir*. § Cihet, tarz, tarîk, üslûb, sebep, münâsebet. *Vech-i ahsen* = en iyi, en selâmetli tarz ve yol. *Vechen mine'l-vücûh* = hiçbir vech ile, hiçbir sebep ve münâsebet ile, aślâ. *Nefy* ve *red* makâmında *îrâd* olunur. *Ber-vech-i bâlâ* = yukarıda gösterilen tarzda. *Ber-vech-i zîr* = aşağıda gösterilen yolda. *Ber-vech-i pîşîn* = peşîn olarak, peşîn sûretle. *Zü'l-vecheyn* = iki cihetle, iki yüzlü. Cem'i olan vücûh = 'yüzler, sebep ve münâsebetler' ma'nâsında kullanıldığı gibi 'bir beldenin eşrâf ve a'yânı ve yüze gelen büyükleri' makâmında da hî *îrâd* olunur: *vücûh-ı memleket*, *vücûh u a'yân-ı belde*. || *Bir veche nâzır ol ki nazîri bulunmaya / Bir zülfe beste ol ki esîri bulunmaya*

(*Nâ'ilî-i Qadîm: G. 317/1*); *Çeşminden egerçi nakş-ı 'âlem çıktı / Bir vech ile taşvîr-i cemâliñ çıkmaz* (*Faşîh Dede: R. 42*). (IV/620. s.).

veche: (< Ar.) bu da 'yüz' ma'nâsınadır: *veche-i pāk-i resûl*. § Cihet, taraf, cānib, semt: *veche-i 'azîmet*. (IV/620. s.).

vecîbe: (< Ar.) vâcib olan huşûş, insânın boynuna borç olan şey: *vecîbe-i zimmet*. (IV/620. s.).

vecîz: (< Ar.) muhtaşar, huşûsuz, kısa. Söze vaşf olarak kullanılır: *kelâm-ı vecîz*. (IV/620. s.).

vecî': (< Ar.) ağrı, şızı ile muhtarıb olan § ağrı, şızı gibi ıztırâbı mûcib olan şey: *hâl-i vecî'*, *hâlet-i vecî'a*. (IV/620. s.).

vecîh: (< Ar.) kâdr u menzilet, şân ve şöhret şâhibi, şerîf adam. Cem'i *vucehâ*'dır. Şu kelimenin ma'nâ-yı şarîhine nazaran 'vechâ-yı belde' demek lâzım gelir iken naşılsa *vech*'in cem'i olan *vücûh* lafzı bu makâmda kullanılmış olduğundan el-yevm vücûh ve a'yân, vücûh-ı belde, vücûh-ı memleket gibi ta'bîrât zebân-zeddir. § 'Yakışıklı, güzel' ma'nâsını ifâde eder: *vech-i vecîh*. § Münâsebet, şâyân, lâyıq

ma'nasında kullanılır: *tevcih-i vecih*. (IV/620. s.).

vaḥdāniyyet: (< Ar.) vaḥdānīlik, birlik, bī-naẓīrlik. Ḥaqq-ı İlāhīde irād olunur: *vaḥdāniyyet-i ilāhiyye*. || *İktizā eyler o⁵⁴³⁵ vaḥdāniyyet / Vāḳı'ā kibr ü celāl ü 'azamet* (Ḥākānī: 31). (IV/620. s.).

vaḥdet: (< Ar.) yalnızlık, yalnız kalmak tenhālīk, ḥalvet: *keşretde vaḥdet*. Vaḥdet-güzīn = ihtiyār-ı vaḥdet eden, ḥalvete⁵⁴³⁶ çekilen. Vaḥdet-gāh = yalnız kalınacak yer. Şūfiyyūnuñ "vaḥdet etmek" ta'bīrleri 'bir köşeye çekilip zikru'llāh ile meşgūl olmak' demekdir. Ba'zılarının zannētdikleri gibi yatıp uyumak demek degildir. § Birlik, teklik, bir olmak: *vaḥdet-i vüçūd, vaḥdet-i ilāhiyye*. || *Şeb-i mi'rācdaki vaḥdet içün / Bī-ciḥet gördüğüñ o ṭal'at içün* (Ḥākānī: 143). (IV/620. s.).

vaḥş, vaḥiş: (< Ar.) insāndan ürküp, kaçan yābānī ḥayvān. *Ehlī, ünsī* muḳābili. Cem'i olan *vuhūş* ziyāde kullanılır. Ma'ānī-i sā'iresi lisānımızda mu'teber ve müsta'mel degildir. (IV/621. s.).

vaḥşet: (< Ar.) ḥālī, korkunç yer, tenhālīk: *'ālem-i vaḥşet*. § *Ḥaşyet, korku, ürkeklik, yābānīlik*. Vaḥşet-engīz = vaḥşet koparıcı, ürkütücü, korkunç. Vaḥşet-āver = vaḥşet getirici, getiren. Vaḥşet-ābād = insāna pek ziyāde korku verecek, ürkeklik getirecek yer. *Vaḥşet-geh, vaḥşet-nāk* da 'aynı ma'nāda kullanılır. (IV/621. s.).

vaḥşī: (< Ar.) ism-i cins olan *vaḥş*'iñ müfredidir. *Ehlī* ve alışık olmayan, yābānī: *ḥayvānāt-ı vaḥşīyye*. Ḥimār-ı vaḥşī = yābānī eşek. § Lisānımızda *medenī* muḳābili olarak 'henüz temeddün etmemiş insān' ma'nāsında da kullanılır: *Afriḳa vaḥşīlerinden biri, aḳvām-ı vaḥşīyye*. || *Öyle vaḥşī o perī-çehre ki imkān olsa / 'Āşık-ı zāre görünmezdi ḥayālinde bile* ('Avnī). (IV/621. s.).

vaḥal: (< Ar.) içine ḥayvān batan sıvık çamur, balçık, bataklık. Vaḥal-gāh = bataklık. Cem'i *vuhūl, evḥāl*. (IV/621. s.).

vaḥy: (< Ar.) kıbel-i İlāhīden peygamberān-ı 'izām-ı 'aleyhi's-şalatu ve's-selām ḥazerātına feyż-i ṭarīḳiyle bildirilen evāmīr ü nevāhī. *Vaḥy* enbiyā-yı 'izāma,

5435 Eserde: ü.

5436 Kāmūsta kelime "ḥa" ile yazılmıştır.

ilhām evliyā-yı kirāma maḥşūşdur. Vaḥy-ı münzel = Ẹu'rān-ı Kerīm. Emīn-i vaḥy = Cebrā'īl 'aleyhi's-selām. *Peymāne-keş-i edā olur mu / Vaḥy-i dile āşnā olur mu* (Şeyḥ Ğālib⁵⁴³⁷: 775). (IV/621. s.).

vaḥīd: (< Ar.) yalnız, tek, eşsiz: *Rabb-i vaḥīd, vaḥīd-i 'aşr, vaḥīdū'z-zamān*. (IV/621. s.).

vāḥāmet: (< Ar.) lisānımızda güçlük, ağırlık, uygunsuzluk, fenālık, zarar, sū-yı te'sīr gibi ma'nalarda kullanır: *vaḥāmet-i havā, vaḥāmet-i 'ākıbet*. Fi'l-aşl 'ta'āmıñ hażmı veyā bir şahşıñ taḥammülü güç olup ağırlık vèrmek ve te'sīrāt-ı mużarra īrās eylemek' ma'nāsınadır ki Türkçede bu ma'nāda aşlā kullanılmaz. (IV/621. s.).

vaḥīm: (< Ar.) vaḥāmetle muttaşf, güç, ağır, fenā, tehlikeli, zararlı: *meslek-i vaḥīmū'l-'ākıbe*. (IV/622. s.).

vedd: (< Ar.) muḥabbet, dōstluk: *vedd ve muḥāleşet*. (IV/622. s.).

vedād: (< Ar.) 'sevmek, dōstluk' ma'nāsınadır. *Vāv*'ıñ harekāt-ı selāsesiyle luġatdır: *izḥār-ı āşār-ı*

vedād ètdiġi. || *Bıraġma dāmenin elden muḥabbetiñ ki olur / Ẹuluñ taġarriübü Mevlā'sına vedādı kadar* ('İzzet Mollā). (IV/622. s.).

vedā': (< Ar.) 'iki ve daha ziyāde eşḥāşıñ eşnā-yı müfārekatda yek-dīgeriyle esenleşmesi ya'nī birbini Ḥudā'ya emānet èdip ḥaġlarında niyāz-ı selāmet eylemesi' demekdir. § Bu şüretle icrā kılınan resm-i maḥşūş ki Türkçede 'esen' dēnilir. Vedā'laşmak = esenleşmek, birbirine du'a èderek ayrılıp gitmek. (IV/622. s.).

vedāyi': (< Ar.) *vedī'a*'nın cem'i. Aşlı *vedā'i'*dir. 'Ḥıfz olunmak üzere emāneten bıraķılan şeyler' demekdir. (IV/622. s.).

Vedūd: (< Ar.) 'ibād-ı şālihīni ḥaġķında vedd ü rıfķı, rızā ve rahmeti çok olan Cenāb-ı Ḥaġķ'ıñ esmā-yı ḥüsnāsındandır: *ya Vedūd, 'Abdu'l-vedūd*. (IV/622. s.).

vedī': (< Ar.) ıştılāḥ-ı fıķıhda başķasınıñ mālını ḥıfz ètmeye der-'uhde èden adama ıtlāķ olunur. (IV/622. s.).

vedī'a: (< Ar.) 'emānet'; ıştılāḥ-ı fıķıhda 'bir kimseye ḥıfz için tevđī' olunan māl, şey' demekdir.

Cem'i *vedāyi'* dir. Vedī'atu'llāh = rūh, cān § cemā'at, halk, nās. (IV/622. s.).

-ver: (< F.) 'şāhib' ma'nāsına edātdır. 'Arabī ve Farisī isimleriñ āhirine lāhiķ olur. Pīşe-ver = şan'at şāhibi. Behre-ver = naşībli, hisse şāhibi. Suhan-ver = şāhib-i kelām, edīb, söz eri. Cān-ver = cān sāhibi, cānlı, kuvvetli. Nām-ver = nāmlı, şöhretli. Dāniş-ver = 'ilim şāhibi, bilgiç. (IV/622. s.).

verā': (< Ar.) 'arķa, eñse, ard' ma'nāsınadır. Māddiyyāt ve ma'neviyyātta kullanılır: *verā-yı perde, verā-yı cebel, verā-yı bāb, 'aķlūñ verāsında*. Ba'zen mā-verā şüretinde daķī kullanılır. Mā-verāü'n-nehar = Asya-yı Vusṭā, Türkistān. *Tefferiüc etmeye dil bī-hūdāne Nā'ilīyā / Verā-yı 'ālem-i hayretde bir diyār ister* (Nā'ilī-i Kādīm: G. 48/5); *Hayra-baķş-ı zī-'uķūldür mā-verāsı ķikmetiñ*. (IV/622. s.).

verāset: (< Ar.) vefāt eden bir adamıñ māl-i metrūkune şer'an şāhib ve mutaşarrıf olmaķ, ırş. Aşlı *vāv*'ıñ kesriyledir. (IV/623. s.).

vereşe: (< Ar.) *vāriş*'iñ cem'i. O kelimeye bakmalı: *Beyne'l-vereşe, şulhen ĥall-i mādde édilmesi*. (IV/623. s.).

verd: (< Ar.) fi'l-aşl 'her ağacıñ çiçeği'ne denilir. Lakin Fārisī ile Türkçede yalnız gül hakkında isti'māl olunur: *verd-i ra'nā, verd-i nāz*. Şecerü'l-verd = gül ağacı. Mā'ü'l-verd = gülşuyu. Vērdī = güle mensüb ve müte'alliķ. *Faşīla-i verdiyye*. (IV/623. s.).

vedāne: (< F.) ŗutulacaķ yerleri ya'nī iki uçları ince, ortası yoğun oklava; aşçılarıñ ĥamur açarken kullandıkları ve taķrīf ile *merdane* dedikleri ālet. (IV/623. s.).

verziş: (< F.) çalışma, sa'y etmek. Verziş-kār = sā'y, çalışķan. Verziş-kārī = çalışķanlık. (IV/623. s.).

verṭa: (< Ar.) kuyu gibi oyuk ve derin yer § helāki mūcib olacaķ tehlike-i 'aẓīme, muķāṭaralı ĥāl. (IV/623. s.).

vera': (< Ar.) taķvā, Cenāb-ı Hāķķ'dan korkup işlemesi ĥarām ve günāh olan ef'āl ve aĥvālden şaķınmaķ, perĥiz etmek: *ehl-i vera'*. (IV/623. s.).

varak: (< Ar.) berg, yaprak: *varak-ı gül, evrāk-ı sākīṭa*. § Kāğıd, şahīfe: *varak-ı kitāb*. Varak-pāre = kāğıd pārcası, puşula, ufağ tezkire. § Kāğıd gibi ince altın, gümüş ve ma'ādin-i sā'ire yaprağı: *altın varak, varak-ı zerrīn, varak-ı sīmīn*. Cem'ı evrāk: *evrāk-ı ezhār, evrāk-ı sebz*. || *Ey varak-ı h'ān-ı mezāyā-yı makāl / Sebak-āmūz-ı debistān-ı kemāl* (Nābī⁵⁴³⁸: 639). (IV/623. s.).

verkā': (< Ar.) açık boz renk § yābānī güvercin. Cem'ı *vrk*. (IV/623. s.).

varağa: (< Ar.) tek yaprak, tek kāğıd. Lisānımızda her yazılı kāğıda *varağa* ıtlāk olunur. Varağa-i şahīḥa = damgā-yı resmīyi hāvī senedlik kāğıd. (IV/623. s.).

verek: (< Ar.) ıstīlāḥāt-ı tıbbiyyedendir. 'Bedende oyluk üstü, kalça yāḥūd kaynak maḥalli' demektir. (IV/623. s.).

verem: (< Ar.) ıstīlāḥ-ı tıbda 'bedeniñ bir tarafında her ne sebeble olursa olsun sivrilip çıkan ve ḥalkī olmayan yumru, şiş' demektir. Cem'ı *ervām*'dır. § Ta'bīr-i 'umūmīye göre 'ağcigeriñ

ḥarābisini mūcib olan ufağ şişler' demektir ki bir derd-i devā-nā-peẓīrdir. Buña 'ince ḥastalık' da dērler. ıstīlāḥ-ı tıbda bu 'illet-i müdhişeye 'sillü'r-ri'e' dēnilir. § Bu 'illete muşāb olan ḥasta-i nā-üm̄ide de ıtlāk olunur. (IV/624. s.).

verā: (< Ar.) ḥalk, nās. Aḥḳarü'l-verā = nāsıñ eñ ḥaḳīri. Efḳarü'l-verā = ḥalkıñ eñ faḳīri. (IV/624. s.).

verīd: (< Ar.) boyunuñ iki tarafında olan damarlardan her biri. Bunlara 'verīdān' dēnilir. Ma'rūf olan cem'ı *evride*'dir. § ıstīlāḥ-ı tıbda derūnunda siyāḥ kan deverān eden damar. Ḥablü'l-verīd = şāḥ damarı. (IV/624. s.).

vezāret: (< Ar.) vezīrlık, rüteb-i mülkiyye ve ḳalemiyyeniñ müntehāsı olan rütbe-i celīle. § Vezīrlık ḥidmeti. Vüzāret-i 'uzmā = şadr-ı a'zamlık. *Şem'-i cihān-serāy-ı vezāret ki şu'lesi / Meş'al-fürüz-ı encümen-i ḥusrevān olur* (Nef'ī: K. 29/23). (IV/624. s.).

vezān: (< F.) esici, esen, muṭlakā olmağ māddeşiyle ḳullanılmalı: *vezān olan şimāl rüzgārı*. (IV/624. s.).

vezzān: (< Ar.) çok vezn edici, kañtārcı. (IV/624. s.).

vezn: (< Ar.) tartmak, tartılmak; terāzi veyā kañtār ile bir şey'in ağırlığı miqdārını añlamak. Bu ma'nāda *etmek* māddeşiyle kullanılır. § Tartı, ağırlık; aḥz ve i'tāda bir şeyi tartmak için kullanılan mu'ayyen ağırlıklar, dirhemler § 'ilm-i 'arūzda her baḥriñ eczā-yı müstaķilesinden her biri, şî'r ölçüsü. Cem'i *evzān*. Vezni = ıstılāḥ-ı fıkıhda 'tartılan şey' demektir. (IV/624. s.).

vezne: (< Ar.) tartı yeri, mīzān veyā sandık maḥalli § ölçü, tartı. Vezne-dār = bir dā'ire veyā idāre-i resmiyyede akçeyi tartıp ve sayıp alan, veren. (IV/624. s.).

vezīden: (< F.) yel esmek: *vezīden-i bād-ı semūm*. (IV/624. s.).

vezīr: (< Ar.) rütbe-i vezāreti iḥrāz etmiş olan zāt. Vezīrāne = vezīr olana yakışacak şüretde. Vezīr-i a'zam = 'şadr-ı a'zam' demektir. Cem'i *viizerā*. (IV/624. s.).

vesā'id: (< Ar.) *visāde*'niñ cem'i. Müfredine bakmalı. (IV/624. s.).

vesā'it: (< Ar.) *vāsıta*'niñ cem'i. Vesā'it-i nakliyye = 'nakl için kullanılan araba, tramvay,

şimendifer, kayık, ma'ūna ve daha bu mişillū vāsıtalar' demektir. (IV/625. s.).

vesā'il: (< Ar.) *vesīle*'niñ cem'i: *vesā'il-i cemīle*, *vesā'il-i münāsibe*. (IV/625. s.).

vesātet: (< Ar.) vāsıta olmak, araya girmek, miyāncılık. (IV/625. s.).

vesāvis: (< Ar.) *vesvese*'niñ cem'i. Şübhele, kuruntular: *vesāvis-i şeytāniyye*. (IV/625. s.).

vesaḥ: (< Ar.) kir, pas, pislik, murdārılık: *vesaḥü'l-üzn*. (IV/625. s.).

vasaṭ: (< Ar.) bir şey'in iki tarafından ortası, orta. Vast-ı semā = göğüñ ortası. Vasaṭü'r-re's = başıñ ortası. Vastü'l-ḥāl = orta ḥâlde, orta ḥālli. Vasaṭü'l-fāme = orta boylu. Vasaṭi = vāsata mensüb, ortaya 'ā'id. Cem'i *evsaṭ*. (IV/625. s.).

vesm: (< Ar.) daḡlamak, damḡalamak § yüzde ve bedende olan dāḡ, nişāne. Cem'i *vüsüm*. (IV/625. s.).

vesme: (< Ar.) çivit yaprağı ve rastık ile vücūda dāḡ, damḡā, nişāne yapmak. Vesme-dār = dāḡlı, damḡalı. (IV/625. s.).

vesvās: (< Ar.) şeytān, iblīs § vesvese ma'nāsı da ifāde eder: *vesvāsü'l-hınās*. (IV/625. s.).

vesvese: (< Ar.) şeytānıñ veyā nefsiñ nef' ve hayrī olmayan şeyi hātıra ilkāsıyla kalbi şübheye, merāka ve endişeye düşürmesi, kuruntu. (IV/625. s.).

vasī': (< Ar.) meydānlı, vūs'atlı, geniş: *arāzī-i vasī'a, şahrā-yı vasī'*. (IV/625. s.).

vesīle: (< Ar.) kendisiyle bir şey'e rağbetle tevaşşul olunacak nesne, daha şarīh ta'bīr ile bir şey tahşīline yāhūd bir şey'e vāşıl olmağa vāsıta ve ālet olan şey, fırsat, bahāne, sebep: *vesīle-i cemīle*. Vesīleci = vesīle arayıcı. Vesīle-h'āh = vesīle isteyen. (IV/625. s.).

vesīm: (< Ar.) 'güzel, hōş çehre' ma'nāsınadır. § 'Damğālanmış, damğālı, 'alāmetli, nişāneli şey' ma'nāsını da ifāde eder: *Kayd-ı tahrīrim ile pā-yı suhan der-zincīr / Dāğ-ı fermānum ile cebhe-i endīşe vesīm* (Nef'ī: K. 8/47). (IV/625. s.).

-veş: (< F.) edāt-ı teşbīhdir. Gibi maqāmında isimleriñ āhırine 'ilāve olunarak kullanılır. Māh-veş, meh-veş = ay gibi. Perī-veş =

perī gibi. Ğonce-veş = ğonce gibi. *Bülbül-veş eder suhan-serāyı* (Lā⁵⁴³⁹). (IV/625. s.).

vaşak: (< Ar., < F.) tilkiye müşābih bir cānavar ve onuñ derisinden yapılan kürk ki karaçulağıñ sert nev'idir. Beyne'l-'avām taħrīfle 'başak' dēnilir. (IV/626. s.).

veşm: (< Ar.) bedende bir kısmı igneleyip müte'eşşir ētdikden soñra üzerine çivit boyası dökerek lāciverd renginde yapılan şekil, damğā, nişān. Cem'i *vüşüm, vişām*. Hāzret-i peygamberiñ lisān-ı şerīflerinden bunuñ rāğīb ve fā'illeri hakkında la'net şādır olmuştur. Binā'en-'aleyh ehl-i İslām için icrāsı aşlā cā'iz olmayan şeylerdendir. (IV/626. s.).

vaşşāf: (< Ar.) ziyāde vaşf ēdici, bir şeyi pek çok övücü: *Ey Hudāvend'imiziñ vaşşāfı / Saña Hāķ vèrmiş o kalb-i sāfı* (Mu'allim Nāci⁵⁴⁴⁰: 12). (IV/626. s.).

veşāyā: (< Ar.) *vaşīyyet*'iñ cem'i. Ekşeriyā *tavşīye*'niñ cem'i hükümünde kullanılır: *veşāyā-yı lāzımeniñ icrāsı*. (IV/626. s.).

5439 Ziya Paşa ≈ Ahvāl-i Şu'arā-yı Rüm: 81.

5440 Sünbüle, Meşhur "Hilye-i Şerīfe" Sāhibi Hākānīye.

veşāyet: (< Ar.) vaşīlik, vaşiiyet olunan şey'in icrāsına me'mūr bulunmaçlık. Kesr-i vāv ile de cā'izdir. Lisānımızda bu lafz 'vaşiiyet' ma'nāsında kullanılmaz. (IV/626. s.).

vaşf: (< Ar.) medh etmek, övmek: *vaşf u şenā*. § 'Bir şey'in keyfiyyetini ta'rīf ve beyān' ma'nāsını ifāde eder: *zīkr-i evşāf*. § 'Bir şeyi şıfatlamak' ma'nāsındadır ki 'o şey'in 'alā'im ve keyfiyyātını ta'dād ve beyān etmek' demektir. Vaşf-ı terkībī = bir ismiñ āhırine bir emr-i hāzır-ı Fārisī ilhākıyla yapılan terkīb. Hayret-efzā = hayret artıran. Dil-güşā = gönül açıcı, açan. Vaşfī = vaşfa mensūb, müte'allik. 'Aceb mi güft ü gū bisyār olursa vaşf-ı hālinde / Bilinmez aşlı, çok⁵⁴⁴¹ söz söylenir 'anber huşuşunda (Neylī: G. 152/2). (IV/626. s.).

vaşl: (< Ar.) bir şey'i diğerk şey'e ulaştırmak, yetiştirmek § bir şey diğerk bir şey'e ulaşmak, kavuşmak § bu münasebetle *vuşlat*, *vişāl* gibi 'sevdigine, sevgilisine kavuşma' ma'nāsında da kullanılır. Leyletü'l-vaşl = ayın

şoñ gècesine ıtlāk olunur. Zīrā bir ayı diğerk aya kavuşdurur. *Va'de-i vaşlını ikrār edemez nāzından* (Neylī: G. 5/2). (IV/626. s.).

vaşī: (< Ar.) yetim kalmış çocukların mevrūşan intikāl eden emlak ve emvālını idāreye me'mūr olan kimse. § İmām 'Alī keremu'llāhu vecchehu efendimiz hāzretlerinden kināye olarak da kullanılır. Cem'i *evşiyā*'dır. Vaşī-i muhtār = ıstīlāh-ı fıkıhda müteveffānıñ hāl-i hayātında naşb ettiği vaşī. Vaşī-i mansūb = hākimin yetim için naşb ettiği vaşī. (IV/626. s.).

vaşiiyet: (< Ar.) bir adam vefāt etmezden evvel kendisinden kalacak emvālın şüret-i takşim ve tevzī'ini veyāhūd sā'ir günā yapılacak şeylerin tarz-ı icrāsını birine sipāriş etmek § kable'l-vefāt birinin bu yolda vāki' olan sipārişi. Vaşiiyet-nāme = bir adamın vaşiiyetini hāvī varaka. (IV/627. s.).

vazā'at: (< Ar.) fūrū-māyelik, alçaklık. (IV/627. s.).

vaz': (< Ar.) koymak, konulmak: *ağçeniñ kaşaya vaz'ı, hırkayı şandığa vaz', vaz'-ı imzā, vaz'-ı esās*. §

5441 Dīvānda: yok.

Tertīb ve tanzīm etmek, edilmek:
vaz'-ı kânûn, kânûn vaz' etmek. §
Tavr, tarz, duruş. § Bir yere
bırakmak, aşağıya bırakmak.
Vaz'-ı haml = 'gebe insân veya
hayvân yavrusunu aşağıya
bırakmak, doğurmak' demektir.
*Dest-gîrim oldu tevîk-i Hudâ geldim
hele / Vaz' edince şâh-râh-ı şehir-i
İslâm bula pây (Surûrî); Âdem odur
ki etmeye tağyîr vaz'ını / İkbâl ü baht
kendine yâr olmuş olmamış (Seyyid
Vehbî).* (IV/627. s.).

vaz'ıyyet: (< Ar.) [müvelled] konuş,
duruş, kuruluş: *vâz'ıyyet-i
mevki'ıyye.* || *Şu resimdeki vaz'ıyyet
pek latîfdir.* (IV/627. s.).

vazîh: (< Ar.) *vâzılı* gibi 'ayân,
âşikâr, zâhir, belli. (IV/627. s.).

vazî: (< Ar.) fûrû-māye, 'ādî, alçak:
şerîf ü vazî. (IV/627. s.).

vaţar: (< Ar.) emir, hâcet, iş. Kazâ-yı
vaţar = def'-i hâcet etmek.
(IV/627. s.).

vaţan: (< Ar.) maskaţ-ı re's, insânın
doğduğu yer, yurd: *Habb-ı vaţan
îmândandır.* Vaţan-ı şânî =
soñradan tavaţţun olunan yer.
Cem'i evţân. (IV/627. s.).

vaţvâţ: (< Ar.) dağ kırlangıcı
nev'inden ebâbîl kuşu § 'yarasa'

dénilen kuş ki nām-ı dîgeri
haffâş'dır. § Zâ'if, korkak, geveze
adam. (IV/627. s.).

vaţy: (< Ar.) ayak altına almak,
çignemek § cimâ' etmek. (IV/627.
s.).

vezâ'if: (< Ar.) *vazîfe*'niñ cem'i:
*vezâ'if-i resmiyye, vezâ'if-i
insâniyye.* Müfredine bakmalı.
(IV/627. s.).

vazîfe: (< Ar.) bir kimse için her
gün i'tâsı mu'ayyen olan ecr-i
'amel, iş ücreti, 'ulûfe. *Vazîfe-h'âr*
= *vazîfe* yiyen, 'ulûfeli, ücret alan.
§ Biriniñ 'uhdesine tevdi' edilmiş
olan umûr. Husûsât, işler: *vazîfe-i
me'mûriyyetini ifâ, vazîfe-i nazîfe-i
insâniyye.* § 'Kayd, takayyüd'
ma'nâsında kullanılır. *Vazîfe-
şinâs* = *vazîfesini tanıyan.* *Vazîfe-
nâ-şinâs* = *vazîfesini tanımayan.*
Vazîfe-i muqaddese = ta'bîri
yalnız emr-i dîne müte'allik
husûsâtta kullanılmak icâb eder.
(IV/628. s.).

va'd: (< Ar.) bir şey'in kabûl ve
icrâsını söz ile bildirmek. Bu
yolda bir kimseye söz vermek.
Hayrda isti'mâli meşrûtdur: *Hulf-
i va'd, eşer-i le'âmetdir.* El-va'dü
ke'd-deyn = va'd borç gibidir.

Göñül ki bunca büt-i bî-şebāta
gülmüşdür / Gülmseyip baña va'd
etdiğiñ şebāta güler⁵⁴⁴² (Mu'allim
Nāci⁵⁴⁴³: 3). (IV/628. s.).

va'de: (< Ar.) bir şey'in icrāsı için
ta'yin olunan mehl, müddet,
vakit: *Va'desi hülül édince takşīti
vèrmeli.* § Beyne'l-'avām 'ecel'
ma'nāsında da kullanılır: *Bî-
çāreniñ va'desi gelmiş.* § *Va'desinden
vefā umar 'aşıq / Aldanır ol perīye
insāndır* (Esrār Dede). (IV/628. s.).

va'z: (< Ar.) bir kimseye kalbini
yumuşatacak şürette şevāb ve
'ikābe dā'ir söz söylemek, öğüd
vèrmek. § Bu şüretle söylenilen
söz, naşihat: *va'z-ı şeyhlerinden.*
(IV/628. s.).

va'id: (< Ar.) tenzīr, cezā va'd
ètmek, bir kimseyi fenālığa
müte'allik va'd ile korkutmak.
Şerrde isti'māl olunur. *Hulf-ı va'id
kerem 'addolunur; zīrā va'id eşer-i
ğāzabdır, ğāzab-ı sākin ve zā'il
olunca va'idiñ zevāli de tabī'idir ki
netīce mahz-ı keremdir.* (IV/628. s.).

veğā': (< Ar.) cenk, kavğā, savaş.
Kesr-i vāv ile yañlış telaffuz
ètmemeli: *şeh-süvār-ı meydan-ı*

veğā. § *Ol şaf-şiken-i şīr-i şalābet ki
hücūmu / Dehşet-fiken-i kalb-i
dilīrān-ı veğādır* (Nef'i: K. 34/21).
(IV/628. s.).

ve ğayrühü: (< Ar.) 'ondan ğayrı,
ondan başka' demektir. (ğ) harf-i
'atf-ile ğayr lafzı ve (o) zamīr-i
ġā'ib müfred müzekkerinden
'ibāret bir terkīb-i 'Arabīdir.
Müfred mü'ennesinde 've
ġayrühā' teşniyesinde 've
ġayrühümā' cem'inde 've
ġayrühüm' dēnilir. (IV/628. s.).

vefā': (< Ar.) 'ahdde, dōstlukda,
muhabbetde şebāt ètmek;
ta'ahhüd édilen şeyi şādīkāne ve
kāmilen icrā eylemek; sözü yerine
getirmek. Vefā-perver, vefā-dār =
vefālı, sözünde ve muhabbetinde
şābit olan. Bî-vefā = vefāsız. Vefā-
kār = pek şādīk dōst. § Vāfīlik,
kifāyet ètme: *Bu miqdār vefā
ètmiyor.* (IV/628. s.).

vefāt: (< Ar.) teslīm-i rūh ètmek,
ölmek. Bu ma'nāda ètmek
māddesiyle kullanılır. § Ölme,
ölüm: *Surūrī'niñ vefātı bā'is⁵⁴⁴⁴-i
hüzñ oldu aḥbāba* ('İzzet Mollā:
Tar. 311). (IV/629. s.).

5442 Eserde: Gülmseyip baña va'd etdikçe sümenāta güler.

5443 Sünbüle, Hāl-i Dil.

5444 Dīvānda: mücib.

vefd: (< Ar.) sefâretle veyâ bir hidmet-i maḥṣûṣa ile ḥuzûr-ı ḥükümdâra gönderilmek § bir nesne-i mürtefi', yüksek olmak ma'nâsınadır. Bu münâsebetle işṭilâḥda 'vürûd' ma'nâsı kaçd olunmuştur. Meşelâ *nezd-i mekârim-i vefd* ta'bîrinden mekremetleriñ maḥall-i vürûdu istinbâṭ olunur. Bununla berâber *mekremetleriñ maḥall-i mürtefi'i* ma'nâsı da kaçd olursa ḥaṭâ edilmiş olmaz. (IV/629. s.).

vefret: (< Ar.) çokluk, bolluk: *vefret-i māl*. (IV/629. s.).

vefk: (< Ar.) uyma, uygun kelime. Ber-vefk-i dil-ḥāḥ = gönlün istegine uygun olmak üzere. Ber-vefk-i merām = maḥṣada muvāfık olmak üzere. § 'Bir kimseniñ ümîd ve emeline göre uygun du'âlar, ḥarfler yazılı eşkâl-i muḥtelifede nüṣṣa, ḥamā'il' demektir. *Taḥkîk-i şafâ gerçi budur lîk bu taḥkîk / Ber-vefk-i hevâ vü heves-i nev-hevesandır* (Nef'i: K. 10/14). (IV/629. s.).

vefîr: (< Ar.) keşîr ile müterâdifdir. Çok: *māl-i vefîr, emvāl-i vefîre, sinîn-i vefîre*. (IV/629. s.).

vefîk: (< Ar.) vefâk edici, uygun olucu, uygun arkadaş. (IV/629. s.).

veḳāḥat: (< Ar.) küstâḥlık, ḥayâsızlık, edebsizlik, utanmazlık. (IV/629. s.).

veḳḳād: (< Ar.) pek alevli, parlak, âteşin şey. Fehm ü idrâkde âteş gibi serî'ü't-tevaḳḳud olan zihin ve ḳalbe vaṣf olur: *zihn-i veḳḳād, fikr-i veḳḳād, ḳalb-i veḳḳād*. || *Müderrişin-i kirām ḥidmetinde i'māl-i zihn-i veḳḳād ve fitîl-i zāmîr-i kibrît ḳabûlün ḳadḥ-i zinād-ı ictihād ile îḳād êtdikden soñra* (Zeyl-i 'Aṭā'î, cild-i şānî, ṣaḥîfe 489). (IV/629. s.).

vaḳār: (< Ar.) ağırbaşlılık, ağır meşreblilik, temkînli bulunuş. *Ḥiffet'in zıddı: vaḳār-ı âmirâne, vaḳār-ı edîbâne*. (IV/629. s.).

veḳāyi': (< Ar.) fi'l-aşl 'ḥâdiṣe-i şedîde, şavaş' ma'nâsına olan *vāḳı'a* ve *vāḳı'a'nıñ* cem'i. İşṭilâḥımızda 'vāḳi' olan, zuhûr eden, şeyler, ḥâller, ḥuşûşlar' demektir. (IV/629. s.).

vaḳt: (< Ar.) zamândan bir müddet, bir miḳdâr-ı mefrûz. Aşıl Türkçesi *çağ* lafzıdır. Zamân-ı mazîde ekşeriyyet isti'mâli ḳaydı

lisân-ı 'Arab'a 'â'id olmak gerekdir. Lisânımızda iş-bu kayda aşlâ lüzûm yokdur. Biz bu lafzı yerine göre mâzide de hâlde de istikbâlde de kullanırız. Meşelâ "vaqt-i fırsat, vaqt-i zarûret, vaqt-i hâcet" ta'bîrleri gibi hâle de istikbâle de 'â'id ve müte'allik olabilirler. Vaqt-i zuhr = öğle zamânı. Vaqtinde = çağında, mevsiminde, sırasında. Vaqtiyle = zamân-ı sâbıkda. Vaqtâ ki = 'bir vaqitdeki, bir zamândaki' ma'nâsında bir terkîbdir. Bî-vaqt = zamânsız, sırasız, münâsebetsiz. Vaqt-i hâzar = şulh ve âsâyiş zamânı. Vaqt-i sefer = cenk ve kavğâ zamânı. Vaqt-i fecr = şâfağ zamânı. Vaqt-i 'aşr = ikinci zamânı. Vaqt-i vaqt = nevbet nevbet, ara sıra. Vakten mine'l-evkât = zamânlardan bir zamân, bir aralık. Vakti olmamak = müzâyaka, darlık. Vaqt bulmak = ihtilâs-ı zamân etmek, zamânı boş kalmak. Vaqt geçirmek = boşuna eğlenmek § maşşûşan geciktirmek, geriye bırakmak. Vakti gelmek = hadd-i kemâle, hadd-i gâyeteye ermek. Vaqt ü hâl =

imkân-ı kudret, si'a. Cem'i evkât: *evkât-ı hamse*. (IV/630. s.).

ve-kıs: (< Ar.) var kıyâs et' demektir: *ve kıs 'aleyhi'l-bevâkî*. Ve kıs 'alâ hazâ = buña kıyâs ile. (IV/630. s.).

vak': (< Ar.) nüfuż, i'tibâr, haydiyyet, temkîn, ağırlık: *vak' u vakâr şâhibi*. (IV/630. s.).

vak'a: (< Ar.) ıstılâhımızda 'hadişe, vukû'-bulan şey' ma'nâsındadır. Fi'l-aşl cenkde iki tarafıñ defa'ât ile çarpışması' demektir. Vak'a-ı hayriyye = yeñiçerileriñ ilgâsı maddesi. Vak'a-nüvîs = taraf-ı devletden zabt-ı vakâyi'a me'mûr olan zât, müverrih-i resmî. (IV/630. s.).

vakf: (< Ar.) durdurmak, alıkoymak: *vakf-ı nazâr, vakf-ı niğâh, vakf-ı gûş*. § İstılâh-ı fıkıhda 'aşlâ satılmamak, bahş olunmamak ve münâfi'i envâ'-ı birr ve hayırdan bir cihete 'â'id olmak şartıyla bir mâlı, bir mülkü 'alâ-vechü't-te'yîd fî-sebîli'llâh tevķîf ve tahşîş etmek' demektir: *vakf-hâne, vakf-arâzî*. Vakf-nâme, vakfiyye = vâkıf tarafından vakfıñ şerâ'itini hâvî olarak şüret-i şer'iyyede tanzîm edilmiş ve

 tdirilmiş olan muhabbet, sened.
Va fiyyet = mülkün vaşf olmak
keyfiyyeti, *mülkiyyet*'i n zıddı.
Cem'i ev  f: *ev  f-ı m l    *,
ev  f-ı m nderise. (IV/630. s.).

va v  : (< F.) korka  adam   Hind
diy rında bir  eceri n ismi     n
 lkesinde bir beldenin ismi.
(IV/631. s.).

va  d: (< Ar.) kömür, odun gibi
yakılıp  te  olacak şeyler.
(IV/631. s.).

va va a: (< Ar.) köpeklerin
uluması,  urba a gibi ba' ı
 ayv nların ve  u ların  t  mesi
ve  a r  ması: * b-ı p  a ne  azarar*
va va a-i  urba adan (L ).
(IV/631. s.).

va  r: (< Ar.) temkinli, va  rlı a ır
davranıp kendini heybetli
gösteren.   -va  r = va  r   hibi.
Va  r ne = va  r   hibi olana
yakışacak   retde. (IV/631. s.).

va ıyye: (< Ar.) dört yüz dirheme
m s v  olan şartı ki ta r f ile *ok  a*
ta'b r olunur. Va ıyye-i a'  r  =
   yüz on iki dirhem-i 'at   dir.
(IV/631. s.).

va  'a: (< Ar.)   di e-i     de, cenk
ve cid l   faşl, şemm,  ıybet.
(IV/631. s.).

vek let: (< Ar.) vek llik, vek l
olmak. Vek let-i 'uzm  =  adr-ı
a' amlı . Vek let-pen h =  adr-ı
a' am çağında 'ib re arasında
 ullanılan ta'b r t-ı
ta'  miyyedendir. Vek let-pen  i
=  adr-ı a' ama mens b ve
müte'allı . Vek leten = vek let
  retiyle, vek l olarak. Vek let-
n me = vek let senedi, birinin
vek l naşb olunduğunu   v 
sened. Vek let-i devriyye =
mükerrer ve m 'ekked vek llilik.
Da'v  vek leti = avu atlı , e     a
müte'allı  da'  v i ma  kim-i
Şer'iyye ve niz miyyede vek l
olarak r 'yet ve mur fa'a  tmek
meslegi. (IV/631. s.).

vekr, vekre: (< Ar.)  u  yuvası.
Cem'i *veker t*. *Vekre-i  uy r*.
(IV/631. s.).

vek l: (< Ar.) '  f z' ma'n sında
 a  -ı ölçü'de ıullanılır:
 asbina'll   ve ni'mel-vek l.  
Vek letle muttasıf olan, kendine
başkası  arafından i i tefv z
olunup o işde onun yerine   'im
olan adam: *nik   vek li*, * onsolos*
vek li, *tüccar vek li*. Vek l-i
musah  ar = ma kemeye i   r
olunamayan m dde'  'aleyh i  n

hâkim tarafından naşb olunan vekîle ıtlâk olunur. Vekîl-i harc = bir hâneniñ harc ve masrafına nezâret eden adam. (IV/631. s.).

velâ': (< Ar.) şâhibiyyet, qarâbet Ş ser'an 'ıtkdan, döstluğdan hâşıl olan qarâbet-i hikemiyye. Velâ-kârâne = muhibbâne, döstâne' demektir. *Bir velâ-perver-i inşâf-şî'âr olsa dahî / Nazm-ı eş'ârda hem-kevebe-i Hâkânî* (Mu'allim Nâcî⁵⁴⁴⁵: Kt. 5). (IV/632. s.).

velâyet: (< Ar.) fi'l-aşl döst, şiddik, mu'in, naşir olmak' ma'nâsınadır. İştlâhda aşağıda gösterilen *veliy* kelimesiniñ 'münâsebet' ma'nâsı cihetiyle Cenâb-ı Allâh'a şüret-i ma'neviyyede 'takarrüb etmek ya'nî veliyu'llâh olmak' ma'nâsında kullanılır. Şâh-ı velâyet = Hâzret-i 'Alî kerema'llâhu vechehu. (IV/632. s.).

veled: (< Ar.) oğul, yavru. Veled-i şulbî = öz oğul. Veled-i ma'nevî = âhiretlik, âhiret çocuğu. Veled-i zinâ = gayr-i meşrû' şüretde peydâ olmuş pîç, müfsid, fitne-kâr. Bilâ-veled = 'oğulsuz, zürriyetsiz' demektir. Cem'i olan

evlâd kelimesi lisânımızda müfred makâmında da isti'mâl ve hem oğlana hem kıza ıtlâk olunur. (IV/632. s.).

velev: (< Ar.) 'ise' demektir. *Vāv* harf-i 'atfı ile *lev* harf-i imtinâ'dan 'ibâret ve lisânımızda kelime-i vâhîde gibi müsta'mel bir terkîb-i 'Arabîdir. (IV/632. s.).

velvele: (< Ar.) fi'l-aşl *velvâl* gibi 'ğam, tâsa ile feryâd ederek ağlamak' ma'nâsınadır. Lisânımızda şamâta, çağırışma, gürültü, paırdı' ma'nâsında kullanılır. Velvele-endâz = velvele verici. (IV/632. s.).

velev: (< Ar.) farı-ı hüzn, şiddet-i vecd ile hâşıl olan hayret, sersemlik, şaşkınlık. *Getirmek, gelmek* mâddeleriyle kullanılır. Lisânımızda 'korkmak' ma'nâsında hiç kullanılmaz. (IV/632. s.).

ve lehu: (< Ar.) 'bu da onuñdur' ma'nâsında bir terkîb-i 'Arabîdir ki ba'zen kullanılır. (IV/632. s.).

velhân: (< Ar.) veleh getirmiş, şaşmış, şaşırmış, sersem. (IV/632. s.).

vely: (< Ar.) fi'l-aşl 'bir nesneye pek yakın olmak' ma'nâsınadır. Bu

münāsebetle 'bir şey dīger şey'in arkaşı sıra gelmek, ta'ķīb etmek' ma'nāsında kullanılır: *birbirini vely eden emvācīn şiddeti*. (IV/632. s.).

veliyy: (< Ar.) 'mālik, şāhib, mu'īn, şiddīķ, naşir' ma'nālarında kullanılır: *veliyy-i ni'met, veliyyü'n-ni'am, veliyyü'l-emr.* Ş 'İki veyāhūd daha ziyāde şey'in beynlerine ecnebī taħallül etmek mertebede şiddet-i ta'alluķ ve ķurbiyyet kesb etmek'ne dēnilir. Bu münāsebetle *min hayşü'd-dīn ve'l-i'tiķād* Cenāb-ı Allāh'a ķurbiyyet-i ma'neviyye kesb eden 'abd-i şālihe ıtlāķ olunur. Veliyyü'llāh = o mertebe-i ma'neviyyeye vuşul ile Allāh'a ķalben ve ķāleben dōst ve şiddīķ olan zāt-ı şerīf. *Ey veliyyü'n-ni'metim 'afo eyle cürm-i bendeyi* (Surūrī); *Desti yem-i lutf u dili kân-ı cūd / Kendi veliyyü'n-ni'am-ı rûzgār* (Nef'ī: K. 43/30). (IV/632. s.).

velī: (< F.) Farisīde kullanılan *velīkin*'in muħaffefidir. Vaktiyle *lakin, ammā* maķāmında nazm-ı 'Oşmānīde kullanılırdı. El-yevm metrūk hükümündedir. *Hūblar*

eylediler şīve kitābın ezber / Fenn-i hūsn içre velī bāb-ı vefā muğlaķdır (Nev'ī: G. 103/2). (IV/633. s.).

velīd: (< Ar.) yeñi doğmuş çocuk Ş muṭlaķā şabī, çocuk Ş 'abd, köle. Bu ma'nālarda cem'i *vildān*'dır. Velīde = cāriye. Bunuñ cem'i *velā'id*'dir. (IV/633. s.).

velīk, velīkin: (< F.) edāt-ı istidrāk olan *velakin*'in tarz-ı 'Acemānesidir. Bunlar lisānımızda el-yevm kullanılmıyor. Mu'allim Nācī merḥūm bunlarıñ neşirde terkin, nazımda müsāmaḥa şüretiyle isti'mālini tecvīz ediyordu. (IV/633. s.).

velīme: (< Ar.) muṭlaķā 'ziyāfet' ma'nāsınadır. Lakin isti'māl-i ma'rūfa göre ta'āmü'l-'arūs ki 'düğün ta'āmu ya'nī izdivāc düğününde yapılan ziyāfet' demekdir: *velīme cem'iiyyeti*. Cem'i *velā'im*. (IV/633. s.).

Vehhāb: (< Ar.) ziyāde hibe eden, ziyāde bağışlayan Cenāb-ı Hāķķ: 'Abdü'l-vehhāb. || *Baḥş eder ḥazret-i Vehhāb-ı 'alīm / Sevgili ķullarına*

kalb-i selīm (Mu'allim Nācī⁵⁴⁴⁶: 14).
(IV/633. s.).

vehhāc: (< Ar.) ziyāde alevli, yanıp
yalınlayan: *sirāc-ı vehhāc*. (IV/633.
s.).

vehhām: (< Ar.) ziyāde şübhe,
kurntu eden. (IV/633. s.).

vehb: (< Ar.) vèrmek, bahş ètmek,
'aṭā. Vehbī = 'kendisine vèrilmiş,
bahş èdilmiş, ḥudā-dād'
ma'nāsındır ya'nī 'çalışmak
şüretiyle kazanılmış olmayıp
min-ṭarafī'llāh kendisine vèrilmiş'
demektir. *Kesbī*niñ zıddı.
(IV/633. s.).

ve helümme cerrā: (< Ar.) *helümme*
cerrā mādmesine baqmalı.
(IV/633. s.).

vehle: (< Ar.) her şey'in evveli,
ibtidāsı, ibtidā-yı emr § bir şey'in
birinci keresi. Vehle-i ūlā = birinci
kere. Vehleten = ibtidā-yı emrde,
birdenbire. (IV/633. s.).

vehm: (< Ar.) qalbe, zihne murādın
ğayrı 'arız ve şekk ve tereddüde
bā'ış olan ḥāṭıra-i bāṭıla; sebebsiz
kurntu, korku. Cem'i *evhām*.
Hekīm vehmden 'ibāret olan bu
'illete yine umūr-ı vehimiyye ile
müddāvāt èdilmek lāzım geleceğini

düşündü (Ṭabaḳātü'l-eṭibbā'dan,
Mecmū'a-i Mu'allim Nācī).
(IV/634. s.).

vehm-nāk: (< F.) korkak, korkmuş §
korkulu, korkunç. (IV/634. s.).

vehmī: (< Ar.) vehme mensüb ve
müte'allik ḥaḳīḳatde mevcüd
olmayıp mefrüz bulunan: *ḥaṭṭ-ı*
vehmī. Vehmiyyāt = aşısız şeyler,
kurntular. (IV/634. s.).

vehn: (< Ar.) süst, za'īf olmak;
gevşeklik, fütür. (IV/634. s.).

veyl: (< Ar.) 'ḥayf, dirig, vāy, yazık'
ma'nalarında kelime-i tefcī'dir ki
bir muşibet ḥudūsunda irād
olunur. § 'Ḥasār ve helāk'
ma'nasını da ifāde eder. §
Cehennemde, ṭamuda bir dereniñ
yāḥūd bir kuyunuñ ismi.
(IV/634. s.).

//vi//

vitr: (< Ar.) çift olmayan, yalnız, tek.
Şalat-ı vitr = 'tek rek'atli olduğı
içün yatsı namāzından sonra
kılınan üç rek'at namāz'a denilir.
§ Kurbān bayramından bir gün
evvel olan 'arefe gününe ıtlāk
olunur. Senede bir gün 'arefe
olduğı için, zīrā ramazān

bayramının 'arefesi yokdur.
(IV/634. s.).

veşāk: (< Ar.) kalın kuvvetli bağ,
sened § 'ahd, peymān. *Vaṣīk*'iñ
cem'i. (IV/634. s.).

vicā': (< Ar.) *veca'*'iñ cem'i; ağrılar.
Cem-i dīgeri olan *evcā'* ziyāde
kullanılır. (IV/634. s.).

vicāh: (< Ar.) yüzleşmek, yüz yüze
gelmek. Vicāhen = vicāh
şüretiyle, yüz yüze olarak.
Gıyāben zıddıdır. (IV/634. s.).

vicdān: (< Ar.) hükmi derūnī,
mi'yār-ı zamīr, gönül şehādeti ki
iyiliği fenālıktan, iyiyi kötünden,
hakı bātıldan, mahāsini
mesāviden temyīze medar olan
muḥākemāt-ı 'akliyenin kalbde
hāşıl ettiği hiss-i 'ulvī-i ṭabī'ī
diye ta'rīf olunabilir. Fi'l-aşl
'bulmak' ma'nāsındır. Faḳaṭ
lisānımızda o ma'nā aşlā
mu'teber ve müsta'mel değildir.
Şāhib-i vicdān = vicdānlı, o hiss-i
'ulvīye mālīk olan. Vicdānsız =
kalbi fenālığı, haksızlığı,
kötülüğü kabūl eden; o hiss-i
'ulvīden mahrūm olan. Vicdānī =
vicdāna mensūb, derūnī. *Ḳanā'at-ı*
vicdāniyye. Vicdānen = vicdān
cihetinden, kalben. Vicdāniyyāt =

vicdāna 'ā'id aḥvāl ve keyfiyyāt.
(IV/634. s.).

viḥām: (< Ar.) gebe kadınların aş
erme hāleti. Nisvānın bu hāletde
iken kömür, çamur, toprak,
kiremit gibi türlü türlü
münāsebetsiz şeyler yedikleri
vāḳi'dir. (IV/635. s.).

vidāc: (< Ar.) boyunda bir damarın
ismi. İştīlāḥ-ı tıbda *verīd-i vidācī*
diye ma'rūfdur. (IV/635. s.).

vird: (< Ar.) 'her gün kırā'atı vazīfe
ittihāz olunan Ḳur'ān-ı Kerīmden
bir miqdāra, bir cüz'e denilir. Bu
münāsebetle her gün okunan
ed'īye-i me'sūre ve münācāta da
ıtlāk olunmuştur. Vird-i zebān =
vazīfe-i mu'tāde-i lisān gibi bir
ma'nāyı ifāde eder ki maḳşad
dā'imā dilde mevcūd olduğunu
beyāndır. Cem'i *evrād*. (IV/635.
s.).

visāde, visād: (< Ar.) yaşıdık, baş
yaşdığı § yaşlanacak minder, serir
vesā'ire. 'Arīzū'l-visād = ten-
perver, tenbel adama ıtlāk
olunur. (IV/635. s.).

visām: (< Ar.) *vesīm*'iñ cem'i.
Müfredine bakmalı. (IV/635. s.).

vişāḥ: (< Ar.) topçu 'askerinin
taḳdıkları kayışlar gibi boyundan

aşağı koltuğa doğru kuşanılan ve üstü şırma ve cevâhîrle muşanna' ve muraşşa' bulunan bir nev' zînetli hamâ'il. (IV/635. s.).

vişām: (< Ar.) *veşm*'iñ cem'i. Müfredine bakmalı. (IV/635. s.).

vişne: (< F.) muharrefdir. Doğrusu, şaḥihī *vişnī*'dir ki 'kızıllık, kırmızı' demektir. Lisânımızda kiraza müşâbih, ta'mı ekşi, koyu kırmızı renkli olan bir meyveye ıtlāk olunur. Vişn-âb = vişne şerbeti. (IV/635. s.).

vişāl: (< Ar.) dōsta ulaşmak, yāre kavuşmak: *bezm-i vişāl*, *şubḥ-ı vişāl*. || *Va'de-i vaşlını ikrār edemez nâzından / Şad-vişāl olsun o nev-şīve-i inkāra fedā* (Neylī: G. 5/2). (IV/635. s.).

vi'ā': (< Ar.) kap, mahfaza, zarf Ş ıstılāḥ-ı tıbdâ bedende bulunan kaniñ kabı demek olan damarlarıñ her birine ıtlāk olunur. Cem'i *ev'iye*'dir. Vi'ā'iyet = kap hâlinde olmak. (IV/635. s.).

vifāk: (< Ar.) muvāfaḳat, uygunluk, uygun olmak, müttehid bulunmak. *Nifāk*'iñ zıddı. (IV/635. s.).

vikāye: (< Ar.) bir şeyi kayırmak, esirgemek, zarar ve ziyāndan hıfz

etmek. Nazımda *vikāyet* tarzında da kullanılabilir. (IV/636. s.).

vilādet, vilād: (< Ar.) doğurmak. Vaz'-ı ḥaml etmek. Vilādī = doğurmağa müte'allik, 'ā'id Ş doğmak, doğuş. Tārīḥ-i vilādet = feth-i vāv ile zebān-zed ise de yañlıştır. (IV/636. s.).

vilāyet: (< Ar.) vālī olmak, vālīniñ idāresine verilen ülke. Cem'i *vilāyāt*. *Şehr-i yār-ı baḥr ü ber Sulṭān Süleymān velī / Ol ki maḥz-ı 'adildir zāt-ı velāyet-perverī*. || *Hālī andan olmasın yā Rab vilāyet tā ebed / Kim velāyetden degil ḥālī şafā-yı cevheri* (Fuḫūlī⁵⁴⁴⁷). (IV/636. s.).

vihād: (< Ar.) 'derin, çukur yer' ma'nāsına olan *vehde*'niñ cem'i. Müfredi kullanılmaz. (IV/636. s.).

vīrān: (< F.) ḥarāb, yıkık, yıkılmış. *Ābād*'iñ zıddı: *ḥāne-i vīrān*, *kaşr-ı vīrān*, *dil-i vīrān*. Vīrānī = ḥarāb olma, yıkılmak. *Bu ḥarābātda Şābit olamam cānānım*⁵⁴⁴⁸ / *Dil-i vīrānımı yapsañ da yıkılsam gitsem* (Şābit: G. 240/5). (IV/636. s.).

5447 Şikayet-nāme.

5448 Dīvānda: sulṭānım.

vīrāne: (< Ar⁵⁴⁴⁹.) yıkık binā § harāb olmuş yıkılmış maḥall. (IV/636. s.).

//vu//

vuṣḡā: (< Ar.) ziyāde muḥkem, ziyāde ḡavī, pek sağlam. 'Urvetü'l-vuṣḡā = 'urve 'destī, ibriḡ gibi şeyleriñ tutacak yeri, ḡulpu' demektir ki bundan 'sağlam, dayanıklı ḡulp' ma'nāsı çıkar. Bu ta'bīr dīn-i mübīn-i İslām'dan kināye olarak irād olunur. (IV/636. s.).

vuṣḡūb: (< Ar.) şıçramak, atlamak. (IV/636. s.).

vuṣḡūḡ: (< Ar.) i'timād etmek, iṡmi'nān göstermek, inanmak. (IV/636. s.).

vücūb: (< Ar.) ḡübūt ve temekkūn-i vech ile lāzım, vācib olmak § terki ve 'ademi mümkün olmamak: *mertebe-i vücūbda görünen*. Vücūbī = vücūba mensūb ve müte'alliḡ. *Fī'l-i vücūbī*. (IV/636. s.).

vücūd: (< Ar.) bir şey var olmak, bulunmak, varlık § mecāzen 'beden, cisim, gövde' ma'nāsında isti'māl olunur. Vücūda gelmek =

ḡāşıl olmak. Vücūdu yok = aşısız, yalan. Vücūd vèrmek = bulunmayan bir şeyi var gibi farz etmek. (IV/636. s.).

vücūh: (< Ar.) *vech*'iñ cem'i. Çehreler, yüzler: *vücūh-ı şıbyānda peydā olan ḡıbanlar*. § Eṣrāf ve mu'teberān-ı memleket, bir maḡalliñ mu'teber olan ve ileri gelen adamları: *vücūh-ı belde*. Bi'l-vücūh = vücūh ile, esbāb-ı müte'addide ile, her yüzden. Min-küll-i'l-vücūh = 'her vech ile, her şüretle' demektir. (IV/637. s.).

vuḡūṡ: (< Ar.) *vaḡṡ*'iñ cem'i. Yābānī ḡayvānlar: *vuḡūṡ u ṡuyūr*. (IV/637. s.).

vürūd: (< Ar.) gelmek, gelip yetişmek. Eṡḡāṡ ve eṡyāda ḡullanılır: *Mektūb vürūd etmedi*. || *Oradan vürūd eden paket*. (IV/637. s.).

vüreyḡ: (< Ar.) yapraḡcık, küçük nebāt yapraḡı. Cem'i *vüreyḡāt*. (IV/637. s.).

vüzerā': (< Ar.) *vezīr*'iñ cem'i. Şeyḡü'l-vüzerā = vezīrleriñ eñ kıdemlisi olan zāt. (IV/637. s.).

vusṡā: (< Ar.) *evsaṡ*'iñ mü'enneṡi. 'Orta' ma'nāsınadır. *Asya-yı*

Vuṣṭā, *Afrika-yı Vuṣṭā*. § Orta parmağa da ıtlāk olunur. Şalāt-ı *vuṣṭā* = aḳvā-yı aḳvāle göre ikinci yā şabāḥ yāḥūd cum'a namāzıdır. *Vuṣṭānī* = ortalama. (IV/637. s.).

vuṣ': (< Ar.) ṭāḳat, ḳudret, güç § ğinā, ṣervet, bolluk: *vuṣ'-ı beşer*. (IV/637. s.).

vuṣ'at: (< Ar.) genişlik, bolluk: *bāḡiñ vuṣ'atı*, *vuṣ'at-ı şahrā*, *deryāniñ vuṣ'atı*, *vuṣ'at-ı ma'īšet*. § Ḳudret, ḳuvvet, ṭāḳat. (IV/637. s.).

vuṣūm: (< Ar.) *veşm*'iñ cem'i dīgeridir. Müfredine bakmalı. (IV/637. s.).

vuṣlat: (< Ar.) *vişāl* ile müterādifdir. Bir şey'e ulaşmak, ḳavuşmak. (IV/637. s.).

vuṣūl: (< Ar.) ulaşmak, varmak, erişmek, gelmek. Eşḥāş ve eşyā hakkında ve *bulmak* māddeşiyle kullanılır: *Emānetiñ vuṣūlüne dā'ir ḥaber alamadım*. || *Mektūbuñ vuṣūl bulmuş olacağı şübhesizdir*. (IV/637. s.).

vuṣū': (< Ar.) āb-dest almak, ab-dest: *naḳz-ı vuṣū*. || *Hep ḥayālīyle geçer 'ömrüm zülāl-i la'liniñ / Şu bulunmazsa teyemmüm ile cā'izdir*

vuṣū (Trabzonlu Hilmī). (IV/637. s.).

vüzūḥ: (< Ar.) zāhir, 'ayān, āşikār olmak, açıklık: *vüzūḥ-ı beyān*, *vüzūḥ-ı ifāde*. (IV/637. s.).

vüfūd: (< Ar.) vürūd etmek, gelme, geliş. *Vürūd* ziyāde kullanılır. (IV/637. s.).

vüfūr: (< Ar.) çok almak, çokluk, bolluk. (IV/638. s.).

vukūd: (< Ar.) āteş alevlenmek, āteş yalınlamak. (IV/638. s.).

vukū': (< Ar.) ḥuşūl bulmak, peydā olmak, meydāna çıkmak, ḥudūs, şübūt: *vukū'-ı ḥāl*, *nādirü'l-vukū'*. (IV/638. s.).

vukū'āt: (< Ar.) *vaḳ'a*'nıñ cem'i. Ekşeriyā aḥvāl-i cāriye-i dā'imeniñ ḥāricinde ve nizāmıñ ḥilāfında zuhūr eden ḥuşūşāt, keyfiyyāt maḳāmında kullanılır. *Vukū'āt-ı yevmiyye*, *vukū'āt-ı maḥalliyye*. (IV/638. s.).

vukūf: (< Ar.) bilmek, bilinmek, biliş: *kesb-i vukūf*, *ehl-i vukūf*. *Vukūf-dār* = bilgiç, ma'lūmātlı § bulunduğu ḥāl veyāḥūd maḥalde durmak. Sinn-i vukūf = 'ḥadd-i kemāl ki tevaḳḳuf edecek mertebe' demektir. (IV/638. s.).

vükelâ': (< Ar.) *vekîl*'iñ cem'i: *vükelâ-yı fiḥām-ı devlet, hey'et-i vükelâ, meclis-i ḥāṣṣ-ı vükelâ*. (IV/638. s.).

vülât: (< Ar.) *vālî*'niñ cem'i: *vülât-ı 'izām*. Teşdid-i lām ile kullanmak ḥaṭâdır. (IV/638. s.).

vülûc: (< Ar.) *duḥûl* gibi 'girmek' ma'nâsınadır: *vülûc ü ḥurûc*. (IV/638. s.).

vülü': (< Ar.) bir şey'e ziyâde ḥariṣ olmak, düşkünlük, hırş-ı şedîd. Feth-i vāv ile de 'ḥariṣ' ma'nâsınadır. (IV/638. s.).

volkan⁵⁴⁵⁰: (< Fr.) yanardağ' demektir. (IV/638. s.).

//he// (IV/638. s.-IV/657. s.).

he: [ḥarf] elif-bâ-yı 'Osmânîniñ otuzuncu ḥarfî. Ebced ḥesâbınca "5" 'adedine işâretidir. (IV/638. s.).

hâ': (< Ar.) *he* ḥarfiniñ ismi. Hâ-yı resmiyye = kelimeniñ soñunda okunmayan ve fetha 'alâmeti olan *hâ* ḥarfî. (IV/638. s.).

hâ'il: (< Ar.) korku vèrici, korkunç: *mevt-i hâ'il*. (IV/638. s.).

hâ'ile: (< Ar.) dram, tesirli tiyatro manzûmesi. *Tragédie* tercemesi. (IV/638. s.).

Hâbîl: (< Ar.) Âdem 'aleyhi's-selâmıñ oğullarından biriniñ ismi. (IV/638. s.).

hâtîf: (< Ar.) seslenici, ses vèrici, çağırıcı. Bu münâsebetle 'gâ'ibden nidâ eden melek' ma'nâsında kullanılır. Hâtîfâne = hâtife yakışacak şüretde. *Pek mü'essirdi şadâ-yı hâtîfi yâḥûd ki ben / Hâl-i istiğrâḳ ile olmuş idim pek nâ-tüvân*. (IV/638. s.).

hâcise: (< Ar.) ḥâtıra gelen huşûş, ḳalbe 'arîz olan endîşe. Cem'i olan *hevâcis* çok kullanılır: *hevâcis-i nefsâniyye*. (IV/639. s.).

hâdim: (< Ar.) hedm êdici, yıkıcı. Hâdimü'l-lezzât = melekü'l-mevt, 'Azrâ'il 'aleyhi's-selâm. (IV/639. s.).

hâdî: (< Ar.) hidâyet êdici, doğru yol gösterici. Bu ma'nâda ḥaḳḳ-ı İlâhî'de kullanılır. 'Abdü'l-Hâdî = Hâdî'niñ ḳulu. § Delîl, reh-ber, mürşid maḳâmında da îrâd olunur. *Ey şâḥib-i mî'râc ḥabîb-i Vehhâb / Hâdî-i sebl şâḥ-ı rûsul-ı 'arş-ı cenâb* (Nazîm); *Hâdî-i vâdî-i*

dīn bedreka-i ehl⁵⁴⁵¹-i yakīn / Peyrev-
i müctehidīn ḥazret-i şeyhü'l-islām
(Nef'î: K. 50/25). (IV/639. s.).

Hārūn: (< Ar.) enbiyā-yı
İsrā'iliyye'den Mūsā 'aleyhi's-
selāmın büyük birāderi olan
peygamberin ismi § ḥulefā-yı
'Abbāsiyye'den meşhūr bir zātın
ismi: *Hārūnü'r-reşīd*. § Lisān-ı
İbrānīde 'muḥibb, dōst' demek
olduğu mervīdir. *Bir ma'ālī*
cihānīdir Ḥaydar / Özge Hārūn-ı bī-
mu'ādildir (Mu'allim Nācī⁵⁴⁵²: Tz.
6/2). (IV/639. s.).

Hārūt: (< Ar.) Mārūt'un refiği olan
melek. 'Sāhir' ma'nasında
kullanılır. Hārūtī = sāhire
mensüb. *Nice yıl istese sihr öğretir*
Hārūt'a endişem (Nef'î: K. 14/42);
Cilve-i ḥüsünü firib-i ḡamze-i cādū-
feniñ / Bāyezīd'i Birhemem, Cibril'i
Hārūt eylesiñ (Nā'ilī-i Qadīm: G.
283/4). (IV/639. s.).

hāzım: (< Ar.) hazm edici, sindirici.
(IV/639. s.).

hāzıme: (< Ar.) 'mi'dede mevcūd
olan eridip sindirici kuvvet'e
denilir. (IV/639. s.).

hālik: (< Ar.) helāk olucu, fānī, zā'il.
(IV/639. s.).

hāle: (< Ar.) kameriñ etrāfında
ba'zen ḥalka gibi peydā olan
nūrānī dā'ire ki Türkçede *ay ağılı*
ta'bīr ederler: *hāle-i māh*. (IV/639.
s.).

hāmiş: (< Ar.) kitābın, mektūbuñ
kenārı § der-kenār.
Müvelledātdandır. (IV/639. s.).

hāmūn: (< F.) büyük şahrā, düz ova.
Hāmūn-neverd = kırdā, ovada
gezen, yolcu. *Ahterle döşenme*
şahn-ı hāmūn / Elmās çakıl taşından
efzūn (Şeyh Ğālib⁵⁴⁵³: 647).
(IV/639. s.).

hāme: (< Ar.) başın tepesi, kafaatası:
hāme-pīrā-yı ta'zīm. § alın §
baykuş. Lisānımızda birinci
ma'nāda kullanılır. (IV/639. s.).

hāmme: (< Ar.) fi'l-aşl 'dābbe'
ma'nāsındır. Bu kullanılmaz
faḫaṭ cem'i olan *hevām*
lisānımızda 'sinek, tahtağurusu,
çıyan, keler, yılan, 'akreb gibi
ḥaşerāt-ı arz' ma'nasında isti'māl
olunur. (IV/640. s.).

hāven. (< F.) içinde bir şey dökülüp
ezilen ağaçdan, pirincden, taşdan
ma'mül ālet ki lisānımızda

5451 Dīvānda: rāh.

5452 Yādigār-ı Nācī.

5453 Hüsn ü 'Aşk.

'hāvān' dēnilir: *şarımsak hāvānı, hāvān topu.* (IV/640. s.).

hāviye: (< Ar.) cehennem, tamu. Kur'ān-ı Kerīmde vārid olmuştur. (IV/640. s.).

hāy: (< F.) vāy, eyvāh gibi edāt-ı te'evvüh. (IV/640. s.).

hāyā-hāy: (< F.) ehl-i mātemiñ nevhāsı, nāle ve feryādı. (IV/640. s.).

hāyā-hūy, hāy-hūy: (< F.) erbāb-ı tarabıñ, mesrūr ve şād olanlarıñ şamātası § vāveylā, çığıltı: *Rızā bu tekye-i hālet-fezāda şeyh olalı / Pür etdi 'ālemi gül-bāng-ı hāy u hūy-ı neşāt* (Neccār-zāde). (IV/640. s.).

hebā': (< Ar.) havāya kalkan ğāyetle ufağ toz ki şı'ā'-ı şems ile görülebilir ve 'zerre' dēnilir. 'Bilā-fā'ide, bī-hūde telef ve ber-hevā olan ve isrāf olunan şey' ma'nāsında kullânılır: *hebā-yı menşūr.* (IV/640. s.).

Hebenneka: (< Ar.) beyne'l-'Arab hamākatla meşhūr Yezīd bin Şervān'ıñ lakabıdır. Hebenneka kemāl-i hamākatinden ğā'ib olurum, endīşesiyle gerdenine dā'imā bir kılāde ta'alluk eder imiş. Bir gece Hebenneka uyurken birāderi onuñ

gerdenindeki kılādeyi çıkarıp kendi boynuna takmış. Şabahleyin Hebenneka uyandıkda kılādeyi birāderiniñ gerdeninde görünce "Yā ehī ente ene fe-men ene" ya'nī "Kardeşim sen benim fağat ben kimim?" diye nefsinden iştibāh ile istiknāh etmiş, işte bu sebebe mebnī hamākatle meşel olmuş. (IV/640. s.).

hetk: (< Ar.) perde gibi şeyleri bozmağ, yırtmağ: *hetk-i 'ırz, hetk-i nāmūs.* (IV/640. s.).

hecā': (< Ar.) bir adamı nazm ile zemm ve hicv etmek. Hecā-gū = hicv eden, zemm yolunda nazım söyleyen. Bu ma'nāda hā'nıñ kesri ile de telaffuzu cā'izdir. § Bir lafzı hūrūfuyla tağtī' ya'nī hūrūfunu "sīn, lām, elif, mīm" diye ta'dād etmek § bir müteharrik harfdēn 'ibāret olan şavt. Hūrūf-ı hecā' = elif-bā tertibi üzere harfler. (IV/640. s.).

hecr: (< Ar.) pek sevilen adamdan, şeyden ayrılmak; dōstluğū ülfeti kağ' ve terk etmek § ayrılık. *Vaşl muğābili.* Kesr-i hā ile isti'māli ğālib ve meşhūrdur. (IV/641. s.).

hecme: (< Ar.) 'şiddet' ma'nāsınadır.

Meşelā hecmetü'ş-şitā = şiddet-i berd. Hecmetü'ş-şayf = şiddet-i harāret maḳāmında īrād olunur. Ḥummā hecmesi = 'ḥummānıñ şiddeti' demekdir. (IV/641. s.).

hecīn: (< Ar.) koşuya kullanılan yük kaldırmayan bir cins deve. Heccān = hecīn şāhibi, deveci. (IV/641. s.).

hedāyā: (< Ar.) *hediye*'niñ cem'i: *hedāyā-yı nefīse*. (IV/641. s.).

heder: (< Ar.) boş yere gitme, yazık olma § bāṭıl, zāyi', nā-çiz olan: *Filānıñ mālı heder oldu*. (IV/641. s.).

hedef: (< Ar.) ok veyā kurşun atılınca vurmaḳ içün dikilen amaç, nişān-gāh. Māddiyyāt ve ma'neviyyātda kullanılır: *hedef-i ğaraż, hedef-i mermī*. (IV/641. s.).

hedm: (< Ar.) harāb etmek, yıḳma: *hedm-i binā*. (IV/641. s.).

hediye: (< Ar.) tuḥfe, armağan, taḳdime, beleş vèrilen veyā gönderilen şey: *hediye-i behiyye*. Hediye-i dendān = diş kirāsı. (IV/641. s.).

hezeyān: (< Ar.) 'abeş, bī-hūde, ma'nāsız, boş söz söylemek, sayıklamak § bu yolda söylenilen

söz. Hezeyān-ı mürte'iş = sarḥōşluḳdan ileri gelen titremeli sayıklama 'illeti. (IV/641. s.).

her: (< F.) ta'mīm edātıdır. Hep, bütün: *herkes, her yer*. İş-bu edāt münḥaşıran müfrede dāḫil olur. Meşelā "her maḥalde, herkesde" denilir. "Her maḥallerde, herkeslerde" denilmez. Böyle söyleyen görölse lisānımızıñ 'acemīsi, yābāncısı 'addolunur. Her-bār = her def'a, dā'imā. Her-çend = her ne zamān, kaçan. Bu ta'bīr el-yevm metrūk ḥükmündedir. Her-gāh, her-dem = 'her vaḳit, dā'imā' demekdir. (IV/641. s.).

herāyine, herāyīne: (< F.) 'nā-çar, zarūrī, herḥālde, elbette' ma'nāsınadır. Birincisi nazımda kullanılır. (IV/641. s.).

herb: (< Ar.) kaçmak § şiddet-i ḥüzn. (IV/641. s.).

herc: (< Ar⁵⁴⁵⁴.) karışıklık, dā'imā *mevc* kelimesiyle berāber īrād olunur. Herc [ü] mevc = 'karmaḳarışık, alt üst, darmadağınık' demekdir. (IV/641. s.).

hercāyī: (< F.) serseri, şebâtsiz, karârsız, vefâsız. Hercāyîlik = şebâtsizlik, vefâsızlık. Hercāyî menekşe = açık koyu birkaç renkli kokusuz güzel bir çiçek. (IV/642. s.).

herze: (< F.) bâtil, yâve, abes, bî-hûde, boş söz. Herze-hâ(y), herze-ḥâṛ, herze-lâ(y), herze-gû(y) = 'ma'nâsız, boş söz söyleyici, söyleyen' demektir. Herze-vekîl = her işe karışıp lâfzenlik, boşboğazlık eden adam. *Herze-vekîl-i kâ'inât ta'bîri meşhûrdur. Tiryākî-i herze-ḥâṛ-i menḥûs / Ateşler içinde hemçü*⁵⁴⁵⁵ *kaḫnûs* (Şeyḥ Ğâlib⁵⁴⁵⁶: 716). (IV/642. s.).

her-gâh: (< F.) 'her vakit, her yerde, dâ'imâ' demektir. (IV/642. s.).

hergiz: (< F.) ašlâ, kaṭ'an, hîçbir vakit, hîçbir şüretle. (IV/642. s.).

herem: (< F.) kocamak, kocalmak, pîr olmak. Hengâm-ı herem = zamân-ı pîrî, kocalık vakti. *Hengâm-ı heremde söylemiştir / Pîr olduğu demde söylemiştir* (Şeyḥ Ğâlib⁵⁴⁵⁷: 180). (IV/642. s.).

heremân: (< Ar.) *hirem* lafzından teşniyedir. Mısır'da taşdan ma'mûl ve âşâr-ı 'atîkadan iki binâya ıtlâk olunur. (IV/642. s.).

hezâr: (< F.) biñ adedi. Hezârân = biñler. Hezâr-bâr = biñ kere. Hezâr-pâ = 'kırkayaḳ' denilen ḥayvâncıḳ. Herzâr-pâre = biñ pârça. Hezâr-fenn = çok ma'rifetli, pek hünerli şan'at-kâr. Ş 'Bülbül' denilen kuşuñ ism-i diğeri: *âvâz-ı hezâr, zemzeme-i hezâr*. Cem'i olan *hezârân* bu ma'nâda müfred maḳâmında da kullanılır. *Gülüḫ güller açıldıkça hezârân ağlasın gülsün* (Cevdet Paşa); *Hezârân olsa gül bir bülbül-i şeydâ yerin tutmaz* (Koca Râğîb: G. 85/2). (IV/642. s.).

hezec: (< Ar.) ḥoş ses ile şarkı ve beste terennüm ve tegannî etmek Ş elfâzı mütedârik ve mütekârib olan muntazam kelâm. İcrâsı mütekârib olmak münâsebetle buḫûr-ı 'arûzdan birine *baḫr-i hezec* ıtlâk olunumuşdur. (IV/642. s.).

hezl: (< Ar.) laṭîfe, şaka tarzında söylenen bî-hûde söz Ş laṭîfe etmek, maşharalık etmek. *Cidd'in zıddı*. Cem'i *hezliyyât: Surûrî'niñ*

5455 Kâmûsta: pîr.

5456 Hüsn ü 'Aşk.

5457 Hüsn ü 'Aşk.

Hezeliyyât'ı. Hezl-gû = o yolda söz söyleyen. Hezl-güyî = hezl söyleyicilik. *Hezl* ile *hicv* beyninde fark vardır. Hezl = dâ'imâ ciddiyetden 'ārî, ekşeriyâ gülünç ve hicv = ekşeriyâ ciddî ve dâ'imâ mücib-i hiddet ve 'ibret olacak şüretde söylenilir. (IV/642. s.).

hezîmet: (< Ar.) harbde bozgunluk, şınmak, 'askeriñ savaştan bozulması: *düşmanıñ hezîmeti*, *hezîmet-i a'dâ*. (IV/643. s.).

hestî: (< F.) var olmak, varlık, vücüd. *Nîstî* muqâbili. *Nâm-ı hestî mi nedir hall-i mu'ammâ-yı 'adem* ('Âkif Paşa: K. 5/8). (IV/643. s.).

heşt: (< F⁵⁴⁵⁸.) sekiz 'adedi. Heşt-behişt = sekiz cennet. Heşt-pâ(y) = ahtapot. Heştüm ve heştümîn = sekizinci. Heşt-âd, heşt-ed = seksen. (IV/643. s.).

haзм: (< Ar.) mi'dede yenilen içilen şeyleri éritmek, sindirmek § münâsebetsiz ve güce gidecek bir hâle düçâr olunca cebr-i nefis ile şabır, taḥammül etmek. (IV/643. s.).

heft: (< F⁵⁴⁵⁹.) yedi 'adedi. Heft-iklîm = i'tibâr-ı kıdemâya göre yedi iklîme münkasım olan dünyâ. Heft-peyker, heft-aḥter = kevâkib-i seb'a, eflâk. Heft-tenân = Aşḥâb-ı Kehf. § Kuṭb, Ğavṣ, Aḥbâr, Evtâd, Ebdâl, Nuḳabâ, Nücabâ denilen ricâlu'llâh. Heftüm, heftümîn = yedinci. Heftâd = yetmiş. *Ne şeh şehen-şeh-i şâhib-kırân-ı heft-iklîm / Ki tutdu 'âlemi tuğrâ-yı fethile nâmi* (Nef'î: K. 22/8). (IV/643. s.).

hefte: (< F.) yedi günden 'ibâret olan müddet. 'Arabîsi üsbü'. (IV/643. s.).

hefevât: (< Ar.) *hefve*'niñ cem'i: *hefevât-ı lisâniyye*. (IV/643. s.).

hefve: (< Ar.) ayak kayıp sürçme § yañılma, yañlışlık § zelle, günâh. (IV/643. s.).

hakezâ: (< Ar.) 'bu da onuñ gibi, bu daḥî' ma'nâsına terkîb. (IV/643. s.).

helâk: (< Ar.) ölmek, ölme, telef olmak. 'Fenâ şüretde vefât etmek' ma'nâsını ḥâvîdir. Onuñ içün enbiyâ-yı 'izâm 'aleyhi's-selâm ve ekâbir ḥaḳlarında isti'mâl olunmaz. *Ne ser-âzâde edersin ne*

*helāk eylersin / Kaldı bî-çāre gönül
havf u recā beyninde* ('Avnî: G.
390/5). (IV/643. s.).

helāhil: (< Ar.) hiçbir şüretle 'ilâcı
bulunmayan semm-i kâtil, ağu.
(IV/643. s.).

helümme cerrâ: (< Ar.) *helümme* ve
cerrâ lafzlarından 'ibâret bir
terkîb-i 'Arabîdir ki 'Çek beri
getir' demektir. Lisânımızda *ve
kıs 'alâ hazā* makâmında, dâ'imâ
vāv-ı 'âtıfa ile kullanılır. (IV/643.
s.).

helîme: (< Ar.) pirinç, nohūd,
faşulye gibi hubûbâtın
kaynamasıyla hâşıl olan kaymak
gibi şey ki lisânımızda tahrîfle
helme diye ma'rûfdur. (IV/644.
s.).

heleyûn: (< Ar.) 'kuşkonmaz'
denilen nebât. Fâriside 'marçupe'
denilir. Faşîle-i helyûniyye =
fenn-i nebâtât ıstılâhâtındandır.
(IV/644. s.).

hemm: (< Ar.) hüzn, ğam, endîşe,
tâsa. Cem'i hümmüm: *hücüm-ı
hümmüm*. (IV/644. s.).

hem: (< F.) üç şüretle kullanılır. 1.
Edât-ı 'atf. İki şeyi bir hükümde
veyâ iki hükmü bir yerde cem'
eder: *Hem söylüyor hem gülüyor*.

*Hem mükkerren ĩrâd edilince
ba'zen ikincisinde te'kîd için
dahî muhaffefi olan "de" 'ilâve
edilir. Hem müfreden ĩrâd
olunursa tenbîhi hâvî olur: Hem
böyle kötü lakırdıları niçün
söylemeli. Bu tarz isti'mâlde dahî
"de" 'ilâve olunabilir. § 2. Edât-ı
iştirâk. 'Arabî, Fârisî isimlerin
evveline getirilir. Bu taqdîrde
isimler vaşfiyyete tahavvül eder.
Hem-râh = yoldaş, birlikte ve bir
yola giden. Hem-nâm = isimleri
bir. Hem-hâne = bir hânede, bir
evde oturan. § 3. Edât-ı iktirân.
Kezâlik 'Arabî, Fârisî isimlerin
evveline getirilir: "hem-zebân,
hem-zânû" gibi. İş-bu edâtın
iştirâk ve iktirân tarzında
isti'mâlleri beynindeki farka
dikkat etmelidir. Hem söyleyemem
de hem begenmem (Şeyh Ğâlib⁵⁴⁶⁰:
231). (IV/644. s.).*

hem-râh: (< F.) hemîşe, dâ'imâ, her
vakit. *Hem-vâre* muhaffefidir.
(IV/644. s.).

hemâl: (< F.) qarîn, nazîr, şerîk, eş,
ortak. Bî-hemâl = nazîrsiz, eş
yok. Zamm-ı hâ ile de câ'izdir.
(IV/644. s.).

hemān: (< F.) *hem* ile *ān*'dan mürekkebirdir. Lisānımızda *haşr*, *taḳrīb*, *isti'cāl*, *istimrār* edāti olarak kullanılır: *Her şeyi tamām, hemān o kaldı.* ‖ *Hemān ikisi bir gibidir.* ‖ *Bakınıp durma hemān iç.* Yine bu ma'nāda olan *hemān* büsbütün mehcürdür. *Hemānā* da hiç kullanılmaz. *Hemān 'ayn[ı] Muḥammed'le 'Alī'dir Şems ü Mevlānā* (Şeyḥ-i Nazīf); *Gül-'izārım sen hemān sağ ol fedā cānlar saña* (Lā⁵⁴⁶¹). (IV/644. s.).

hem-āşiyān: (< F.) bir yuvada, bir maḥalde birlikte bulunan. (IV/645. s.).

hem-āğūş: (< F.) kucak kucığa, şarmaş dolaş. (IV/645. s.).

hem-āvāz: (< F.) sesi birbirine uygun, ahenkli § birlikte şöḥbet eden, arkadaş. (IV/645. s.).

hem-āhenk (< F.) bir ahenkde bulunan. Birbirine uygun āhenk eden. (IV/645. s.).

hem-bāz: (< F.) berāber oynayan, şerīk, ortak. (IV/645. s.).

hem-berz: (< F.) meclis arkadaş, meclisde berāber bulunan. (IV/645. s.).

hem-bū: (< F.) bir koḳuda, bir koḳulu, koḳusu bir: *Nāfe-i müşk-i Ḥoten zūlfüñe olmaz hem-bū* (Rüşdī). (IV/645. s.).

hem-pā(y): (< F.) ayak-daş, arkadaş. (IV/645. s.).

hem-pāye: (< F.) rütbece, pāyece berāber, küfv. Cem'i *hem-pāyegān*. (IV/645. s.).

hem-pīşe: (< F.) şan'atı bir, bir şan'atda bulunan. (IV/645. s.).

hem-tā: (< F.) mişl, mānend, nazīr, eş. Ekşeriyā "bī" edāt-ı selbiyle berāber kullanılır. Bī-hem-tā = nazīrsiz, eşsiz. *Edīb-i bī-hemtā.* ‖ *Ey şadr-ı suḥan-pīşe bunu sen de bilirsñ / Kim sözde bulunmaz baña hem-tā-yı zamāne* (Nef'i: K. 42/25). (IV/645. s.).

hemec: (< Ar.) sivrisinek gibi ufaḳ bir nev' sinek. *Kāmūs* Türkçede 'yavsi' dēnildiğini gösteriyor, koyun, keçi, eşek gibi ḥayvānlarıñ yüzüne yüzüne konar. § 'Aḥmak, çolpa, şaşkın adamlar'a dēnilir. En-nāsü immā 'ālimün ev mūte'allimün ve'l-bāḳī hemecün = nās yā 'ilm öğredici yāḥūd öğrenici olur. Bāḳisi aḥmak, şaşkın maḳūlesidir. (IV/645. s.).

hem-cins: (< F.) cinsi bir, bir cinsden, bir şoydan demektir. (IV/645. s.).

hem-civār: (< F.) bir civārda, komşu Ş hudūdu, sınırı bir. (IV/645. s.).

hem-hāl: (< F.) bir hālî, başkasının hālîyle kendi hālî bir olan. (IV/645. s.).

hem-hāne: (< F.) bir hānede oturan, arkadaş. (IV/645. s.).

hem-ḥāb: (< F.) berāber uyuyan, yatan, yatağ arkadaş, zevce. *Tenhālîğa mı getirmedîñ ṭāb / Kim eyledîñ ārzū-yı hem-ḥāb* (Fuzūlî⁵⁴⁶²: 1865). (IV/645. s.).

hem-derd: (< F.) derd ve miḥneti bir olan, derd ortağı. (IV/645. s.).

hem-dest: (< F.) el ele vören, kuvvet ve kudretde berāber olan Ş şerîk, müttefik. Hem-destî = ortaklık, müttefiklik. Cem'i *hem-destān*. (IV/646. s.).

hem-dem: (< F.) mahrem, qarîn, muşāhib, nedîm, arkadaş. Hem-demî = hem-demlik. *Göñül ğam günlerin tenhā geçirme iste bir hem-dem* (Fuzūlî: G. 43/3). (IV/646. s.).

hem-zār: (< F.) sırdaş, mahrem-i esrār, mahrem-i dōst. Hem-rāzî = sırdaşlık, dōstluk. (IV/646. s.).

hem-rāh: (< F.) yoldaş, yol arkadaşı.

Hem-rāhî = yoldaşlık. Cem'i *hem-rāhān*. Nazımda *hem-reh* tarzında taḥfîfi cā'izdir. *Hem-rāhım idîñ bu yolda ey māh / Hem-rāhı koyup gider mi hem-rāh* (Fuzūlî⁵⁴⁶³: 2965). (IV/646. s.).

hem-re'y: (< F.) re'y ve fikri bir olan. Bir re'yde bir sözde bulunan. (IV/646. s.).

hem-renk: (< F.) bir renkde, rengi bir Ş bir meşreb ve mizācda hūyu bir olan. (IV/646. s.).

hem-zād: (< F.) yaşdaş, yaşı bir Ş tev'em, ikiz. (IV/646. s.).

hem-zānū: (< F.) yan yana oturan, diz dize oturup konuşan. (IV/646. s.).

hem-zebān: (< F.) bir lisān kullanan, birbiriniñ lisānından aňlayan, müttefikān söz söyleyen. (IV/646. s.).

hemze: (< Ar.) muḥrecinden şıkkıntı ile ḥurūc êtdigi için bu isim ile tesmiye êdilen şu (ء) işâretidir. Ba'zı kelimâtda dendān üzerine ve ba'zılarında (elif, vāv, yā) ḥarfleri ile hā-yı resmiyye üzerine ve ba'zı kelime ile hā-yı resmiyye üzerine ve ba'zı kelimelerin de

bilā-merkez şoñuna konulur.
'Arabīde 'elif-i ašlī'ye dēnilir.
Fārisī kelimeleriñ (ﻻ) ve (ﻻ)
harfleri üzerine de važ' edilir.
Meşelā "se'ele, mā'ī, su'āl, şey',
sübha-ı zümridīn, cüz', pāye-i
vālā" gibi. (IV/646. s.).

hem-sāl: (< Ar⁵⁴⁶⁴.) yaşdaş, yaşıit.
Hem-sinn de bu ma'nāyadır.
(IV/646. s.).

hem-sāye: (< F.) komşu. Hem-sāye-
gī = komşuluk. *İnse de gökden olsa
hem-sāye / Eylemem ilticā Mesīhā'ya*
(Nācī⁵⁴⁶⁵: 5). (IV/646. s.).

hem-sebak: (< F.) ders arkadaş,ı,
berāber ders okuyan. (IV/646. s.).

hem-ser: (< F.) erkegiñ zevce-i
menkūhası, nikāhlı kadını.
(IV/646. s.).

hem-şehrī: (< F.) bir memleketli, bir
belde ahālīsinden bulunan
efrādīñ her biri. Lisān-ı 'avāmda
'arkadaş, yoldaş' hükümünde
kullanılır. (IV/646. s.).

hem-şīre: (< F.) kız kardeş: *Şīve-i
güftarı hemşīreñ mi öğretti saña /
Her sözüñ şīrīn-zebānum cānuma cān
oldu hep* (Nedīm: G. 9/7). (IV/647.
s.).

hem-şoḥbet: (< F.) birbiriyle şoḥbet
eden, berāber konuşan. (IV/647.
s.).

hem-'aşr: (< F.) mu'āşır, bir vakitte
bulunan, bir zamānda yetişen.
(IV/647. s.).

hem-'inān: (< F.) dizgini bir, atbaşı
berāber olan, yan yana birlikte
bulunan. *Sür'at-i seyrinden
ažherdir ki rahş-ı himmetim / Hem-
'inān-ı sābıkūn olmağ
temennāsındadır* (Mu'allim
Nācī⁵⁴⁶⁶: G. 4/2). (IV/647. s.).

hem-kīş, hem-mezheb: (< F.)
dīndaş, bir dīn ve mezhebde
bulunan. (IV/647. s.).

hem-meşreb: (< F.) aḥlāk, etvār,
evzā' ve ṭabī'atları birbirine
muvāfiq olanlarıñ her biri; ṭabī'atı
muvāfiq olan. (IV/647. s.).

hem-nām: (< F.) adaş, ikisi bir ad ile
müsem mā olanlar. (IV/647. s.).

hem-nişīn: (< F.) berāber oturup
kalkan, teklīfsiz arkadaş. (IV/647.
s.).

hem-vār: (< Ar.) saṭḥ-ı müstevī, düz
yer, bir çırpıda olan şey: *deşt-i
hem-vār*. Nā-hem-vār = düz,
doğru değil, çarpık, egri. Ş
Hemīşe, dā'imā. Az kullanılır.

5464 Devellioğlu: Farsça. Kāmūs-ı Türkī: Farsça. Lugat-ı Nācī: Farsça.

5465 Ateş-pāre, Evim.

5466 Şerāre.

Çarh-ı nā-hem-vārdan hem-vār[e]
şekvā üzreyiz (Hāletī: G. 320/1).
(IV/647. s.).

hem-vāre: (< F.) dā'imā, her zamān,
'ale'd-devām. Yalnız nazımda
kullanılır. *Sensin ol rūh-ı muşavver
ki olur hem-vāre / Yād-ı mecmū'a-i
hüsniñle perişān diller* (Nā'ilī-i
Kādīm: G. 109/2). (IV/647. s.).

heme: (< F.) 'cümle, hep, bütün'
ma'nāsınadır. El-yevm
mehcürdür. (IV/647. s.).

hemyān: (< F.) heybe, dağarcık,
çañta, büyük kесе. Hemyāñe =
kесе, küçük torba, çañta. (IV/647.
s.).

hemīşe: (< F.) dā'imā, her zamān,
'ale'd-devām. *Hemīşe dil-ber-i
mevzūn-hırāma meyl eyler / Belāya
uğramıñız tab'-ı şā'irāne ile* (Neylī:
G. 140/5). (IV/647. s.).

hencār: (< F.) kâ'ide, resm, yol §
mecāzen 'tarz, reviş, üslūb'
ma'nāsınadır. Kesr-i hā ile de
luğatdır. Lisānımızda dā'imā
edāt-ı nefy olan "nā" ile birlikte
kullanılır. Nā-be-hencār =
kā'idesiz, yolsuz. (IV/647. s.).

hendese: (< Ar.) ecsāmıñ keyfiyyāt-ı
imtidādiyyesinden bahş eden
'ilm: *mebādī-i hendese, uşul-i*

*hendese, hendese-i hilye, hendese-i
resmiyye, hendese-hāne. Endāze
lafz-ı Fārisisinden mu'arrebdir.
Hendesī = hendeseye mensūb ve
müte'allik. Bahş-i hendese, mesā'il-i
hendesiyye.* (IV/647. s.).

hengām: (< F.) vākit, zamān ki
Çağataycası say'dır. § Mevsim,
faşl. Hengām-ı fırsat = fırsat
zamānı. Hengām-ı bahār = bahār
mevsimi. Hengām-ı civānī =
gençlik çağı, zamānı. Nā-be-
hengām = vākitsiz, mevsimsiz.
(IV/648. s.).

hengāme: (< F.) ma'reke § kavğā,
velvele, gürültü. Hemgāme-gīr =
kavğāvacı, gürültücü. (IV/648.
s.).

henüz: (< F.) elan 'hālā, şimdiye
kadar'; bu 'āna dek' demektir.
*Henüz gitmedi, henüz okumağa
başlamadı. | Pīş-i çeşmimdedir ol
cünd-i cihān-gīr henüz / Gūş-ı
cānımdadır ol gulğul-ı tekbīr henüz*
(Mu'allim Nācī⁵⁴⁶⁷: 1). (IV/648.
s.).

havā': (< Ar.) yer ile gök arası, cev
§ küre-i arzı muhīṭ olan ve
teneffüs olunan cism-i laṭif ve
seyyāl ki 'havā-yı nesīmī' de

dénilir. Havâ-yı laţîf: *güşâyış-i havâ*. İ'tibâr-ı kıdemâya göre 'anâsır-ı erba'adan biridir. Ş Her-mekânıñ cevfinde bulunan sâkin, hafîf yel, rûzgâr: *Yataķ odasınıñ her gün pencereleri açılıp havâsı tebdîl edilmeli*. Ş Mûsikîde uşûlüne tevfiķan tertîb ve terennüm olunan nağmeli maķâm, ezgi. Bâd-ı havâ = meccânen, parasız, beleş. Havâ-dâr = rûzgârlı, açık maķall Ş taraf-dâr, döst. Sünbülî-havâ = bulutlu, yağmursuz havâ. Havâyî = havâya mensûb, açık mâ'î Ş havâya atılan fişenk Ş bâţıl, ma'nâsız söz. Havâ-perest = hevâ vü hevesine tâbi' serseri. Havâ-h'âr = muķibb, döst, yâr. (IV/648. s.).

hevâcis: (< Ar.) *hâcise*'niñ cem'i, ilkâ'ât-ı şeyţâniyye olarak ķalbde peydâ olan düşünceler, ķuruntular: *hevâcis-i nefşâniyye*. (IV/648. s.).

hevâdic: (< Ar.) nisvânıñ rûkûbuna maķşûş bir nev' maķfe' ma'nâsına olan *hevdec*'iñ cem'i. (IV/648. s.).

hevâm: (< Ar.) *hâmmе*'niñ cem'i. 'Sinek, tahta ķurusu, pire, ķarınca, böcek, kehle, yılan,

çıyan, 'akreb gibi ķaşerât-ı arz' ma'nâsında isti'mâl olunur. Hevâm-ı cerebî = uyuz 'illeti böcegi. El-'avâm ke'l-hevâm = 'avâm hevâm gibidir. (IV/648. s.).

hevân: (< Ar.) h'âr, zelîl olmak Ş zillet, h'ârlıķ. (IV/648. s.).

hevdec: (< Ar.) ķadınlarıñ rûkûbuna maķşûş, üstü ķubbeli bir nev' maķfe. (IV/648. s.).

heves: (< Ar.) ziyâde meyl, ârzû, şevķ. Heves-kâr ve heves-nâk = heves edici, hevesli. Nev-heves = ilk şevķ ile bir şey yapmak, bir iş görmek isteyip de uğraşan; o yolda müşkilât görüp sebât edemeyen. Heves-kârâne = hevesli olana yakışacak şüretde. Heves-kârî = heves-kârlıķ. (IV/649. s.).

hevl: (< Ar.) ķorku, ķavf, dehşet: *hevl-i deryâ*. Cem'i *ehvâl*'dır. Hevl-nâk = ķorkunç, ķorkulu. *Şayķa-i hevl-nâk*. Ebü'l-hevl = Mısır'da Hormân civârında cesîm, yek-pâre bir taşta tırâşide edilmiş insân başı şüreti. (IV/649. s.).

hevâ: (< Ar.) ibtilâ, iştiyâķ, 'aşķ; nefis-i emmâreniñ bir şey'e meyli, düşkünlüğü: *ehl-i hevâ*. Hevâ vü heves = shehevât ve huzûzât-ı

nefsāniyye. Hevāya uymak = 'nefs-i emmāreniñ meyelânına tâbi' olmak' demektir. Hevā'î = hevā vü hevesine mağlûb ve düşkün adam. Cem'î *ahvā'*dır. *Hevā'* ile hevā beyninde imlâ ve ma'nâca olan farka dikkat etmeli. *Efendi ta'n edenin 'aklı var mı Mecnûn'a / Gürûh-ı ehl-i hevâ içre bir mi biñ deli var* (Koca Râgıb: G. 60/4). (IV/649. s.).

hey'ât: (< Ar.) *hey'et*'iñ cem'i. Müfredine bak. (IV/649. s.).

heyâkil: (< Ar.) *heykel*'iñ cem'i: *heyâkil-i kadîme, heyâkil-i a'sâr*. Müfredine bakmalı. (IV/649. s.).

heybân: (< Ar.) heybetli, korkunç; herkese havf ve hâzer veren. (IV/649. s.).

heybet: (< Ar.) fi'l-aşl bir kimseniñ veyâ bir şey'iñ fî zâtıhi 'âzametli, celâlli yâhûd korkunç olmasından şakınıp korkmak' ma'nâsınadır. "Âzamet, dehşet, celâl ile yâhûd ululuk ile korkuvermek' ma'nâsında kullanılır: *heybet-i saltanat, heybet-i şehîr-yârî, heybet-i deryâ, heybet-i kûh-ı Kâf*. || *Heybet-i debdebe-i kûs-ı nebî / Kesdi 'ırk-ı neseb-i Bû-Leheb'i* (Hâkânî: 79). (IV/649. s.).

heycâ': (< Ar.) cenk, harb, kavgâ, şavaş: *meydân-ı heycâ*. || *Bula bir mertebe nuşret sipih-sâlâr-ı manşûruñ / Êdince 'arşa-i heycâda ğâzîler tek ü tâzı* (Nef'î: K. 23/4). (IV/649. s.).

heycân: (< Ar.) fi'l-aşl 'bir nesne toz gibi yerinden kopup tozumağ, tozutmağ' ma'nâsınadır. İştîlâhda telâş, ıztırâb, taharrük' ma'nâsında kullanılır ki 'kalb u zihniñ hâl-i sükûnetden çıkıp şiddetle oynaması hâleti' demektir: *heycân-ı rûh, heycân-ı kalb, heycân-ı ezhân*. (IV/649. s.).

heyza: (< Ar.) ıstîlâh-ı tıbda 'kolera' denilen maraz-ı vebâ'î. (IV/650. s.).

heykel: (< Ar.) e'âzımdan, meşâhîrden bir zâtıñ ibkâ-yı nâm-ı keşîrû'l-mahâsini için mermerden veyâ ma'denden i'mâl ettirilip bir maḥale rekz olunan şekli, şüreti yâhûd büyük meşhûr bir vaḳ'ayı bir zâtı yâd ve tezkar için kezâlik taşdan veyâ ma'denden i'mâl ile bir maḥale rekz olunan sütûn, 'amûd § iri cüşşeli şanem yâhûd şüret, şekil § büyük, yüksek binâ. Hind, Çîn

büt-hāneleri gibi. Heykel-tırāş = 'mermerden veyāhūd ma'den-i sā'ireden heykel yapan, bā-ḥuşuş taşı naht ile heykel i'māl eden' demektir. (IV/650. s.).

heyūlā': (< Ar.) her şey'in mādresi, māhiyyeti, aşlı; bir maddenin hayālî ya'nî zihinde mutaşavver şekli. Hükemā-yı mütekaddimîne göre şüret-i cismiyyenin maḥalli olan cevher-i evvel, mütekellimîne göre 'ḥaḳāyık-ı eşyā' demektir. Şūfiyyūna göre rūḥānî ve cismānî olarak iki kısımdır. Birincisine rūḥ-ı a'zam' ikincisine 'ṭabī'at-ı külliye' denir. Ş Hayāl-i zihni gibi vücūdu yok hükümünde bulunan cānsız, kudretsiz, dermānsız adama ıtlāk olunur. Bu lafzın Yūnāncadan mu'arreb olduğu mervīdir. *Heyūlā'î* heyūlāya mensüb. *Tenim nizār görüp kaçma ey remīde ğazāl / Taşavvur et ki heyūlā-yı rūḥ-ı Mecnūn'um* (Nā'ilî-i Qadīm: G. 243/4). (IV/650. s.).

heyhāt: (< Ar.) edāt-ı istib'addır. 'Ne kadar uzak' ma'nasında kullanılır. Ekseriyā istifhāmı mutazammın olan cümel-i müşbetenin āhirlerine getirilir.

Ba'zen cümlelin ibtidāsına da getirilebilir. Lisānımızda ḥayf, dirîğ, taḥassür maḳāmında kullanılmaz. 'Arabīde ḳavl-i rāciḥa göre "te" feth ile okunur. *Cānān o ise necāt heyhāt / Nācī ben isem ḥayāt heyhāt* (Mu'allim Nācī⁵⁴⁶⁸: 34). (IV/650. s.).

hey'et: (< Ar.) şekl, şüret, kıyāfet Ş bir şey'in vaz'-ı cibiliyyesine göre olan hāl, şān, keyfiyyet. Maḥsūsāt ve ma'ḳulāta şāmil: *hey'et-i vükelā*. 'İlm-i hey'et = kevākib-i sābitenin hey'et ve evzā'ını ve kevākib-i seyyāre-i aşliyye ve tābi'a ve şems ve küre-i arz ile ecrām-ı muḥtelife-i sā'irenin hareket ve hacim ve merātib ve ib'ādını bildiren 'ilm. Hey'et-şinās = 'ilm-i hey'et 'ālimi, ḥ'ācesi. Cem'i *hey'āt*. (IV/650. s.).

//hi//

hibe: (< Ar.) bağışlama. İştılāḥ-ı fıkıhda 'bilā-'ivaz bir malı başkasına baḥş ve terk etmek' demektir. Cem'i *hibāt*'dır. Hibe-nāme = bu şüretle birine bir şey bağışlamak için yazılan sened.

Hibe-i muzāfa = ıstılāh-ı fıkıhda filān vakıtden i'tibāren şunu saña hibe etdim diye zamān-ı müstakbele izāfe olunan hibeye ıtlāk olunur ki bātıldır. (IV/651. s.).

hitar: (< Ar.) ma'nāsız ve fā'idesiz söz, yalan Ş emr-i 'acīb, dāhiye. Beyne'l-'avām 'acīb ve ba'īdül-i ihtimāl olan şeyler, söyleyen hakkında ve yalan söylüyor maqāmında irād olunan "Kıtır atıyor." ta'bīrindeki kıtır lafzı bunun muharrefidir. (IV/651. s.).

hicr, hicrān: (< Ar.) firqat, ayrılık, ayrılmak ile gönülde hāşıl olan keder, acı. Vaşl mukābili. Bunu 'yara, bere' ma'nāsında kullanmak pek 'abeşdir. *Telhī-i hicr ile tārīh dedim / Cān-ı Şīrīn'ini vèrdi Ferhād* (Surūrī 1204). (IV/651. s.).

hicret: (< Ar.) bulunulan maḥalli terk ile hāne ve hānmāndan ayrılmak, ta'bīr-i uhrā ile bir memleketden kaṭ'-ı 'alāka ile başka bir memlekete göçmek. Hicret-i nebeviyye = 'Hātemü'l-enbiyā 'aleyh-i ekmelü't-teḥāyā efendimiz ḥazretleriniñ Mekke-i Mükerrmeden Medīne-i

Münevvereyi teşrīf buyurmaları' demektir ki mebde'-i tevārīh-i İslāmiyyedir. (IV/651. s.).

hicrī: (< Ar.) hicret-i nebeviyyeye veyāḥūd hicre mensüb ve müte'allik olan: *tārīh-i hicrī, sene-i kameriyye-i hicriyye, sene-i şemsiyye-i hicriyye*. (IV/651. s.).

hicv: (< Ar.) birini nazm ile zemm ve kaḍḥ etmek, ta'bīr-i uhrā ile bir kimseniñ 'uyüb ve kabāḥati manzūm olarak zıkr ve ta'dād eylemek. *Ėtmek* māddeşiyle kullanılır. Fi'l-aşl *hecā* lafzı gibi *hā'nıñ fethiyledir*. Hicviyye = ta'bīr-i hicv tarzında söylenilen manzūmeye ıtlāk ya'nı *uhciyye* ve *uhciüvve* maqāmında isti'māl olunur. Hicviyyāt = hicve müte'allik eş'ār ve manzūmāt. *Bugünden 'ahdim olsun kimseyi hicv etmeyem illā / Vèreydiñ ger icāzet hicv èderdim baḥt-ı nā-sāzı* (Nef'ī: K. 23/22). (IV/651. s.).

hidāyet: (< Ar.) doğru yol, ḥaḳḳ yolu. Ta'bīr-i diğەرle 'maṭlūba işāl etmek şānından olan rāh-ı necāta delālet ve irşād etmek, ṭarīk-i ḥaḳḳa gitmek' ma'nāsınadır. *Bulmak* ve *èrişmek* māddeşiyle kullanılır. *Reh-nüma lāzım degildir*

*olmasın reh-zen hemān / Hızır'a
muhtāc olmamak mahz-ı hidāyetdir
baña* (Rāgıb Paşa: G. 2/5).
(IV/652. s.).

hirr: (< Ar.) kedi. Hirre = dişi kedi.
Hüreyre = kedicik, kedi yavrusu.
Ebū Hüreyre = kibār-ı aşhābdan
'Abdu'r-raḥman bin Şahr
raḍıya'llāhu 'anh, bir gün ḥazret-i
peygamber şahābī-i müşārün-
ileyhiñ eteginde bir ufaḳ kediniñ
yatdığını görünce (Yā Ebū
Hüreyre) ta'bīr-i nevāziş-
kārānesiyle ḥiṭāb
buyurduklarında ondan sonra
müşārün-ileyh künye-i mezkûre
ile şöhret-yāb oldu. *Hirre-nāme* =
merḥûm Pertev Paşa'nıñ bir eṣer-i
laṭîfidir. (IV/652. s.).

hirās: (< F.) korku: *hirās-ı cān*.
Ma'nāca ḥavf bundan aḳvādır.
Zīrā; hirāsiden = 'beliñlemek'
ma'nāsınadır ki 'şaşırp
bozulmak, ürküp çekinmek'
démekdir. Hirāsān = korkucu,
korkan. Hirāsā yāḥūd hirāsa =
'korkutacak ālet, bāğ ve bōstān ve
mezrū'āt tarlalarına tıyūr ve
ḥayvānāt ürküp kaçsın ziyān
ētmesin diye insān şekil ve
kıyāfetinde yapılp rekz ēdilen

korkuluk' dēmekdir ki aşıl
Türkçesi 'uyuk'dur. *Hirāsān
olmasa gülden dil-i nāşādıñ ey
bülbul / Neler eylerdi ḥāra āh-ı āteş-
zādıñ ey bülbul* (Müftī Bahā'ī).
(IV/652. s.).

hirem: (< Ar.) Mısır'da Fir'avn
tepeleri dēmekle meşhūr āşār-ı
'atīḳanıñ her biri. Cem'i *ehram*'dır.
Hiremī = hireme mensüb, hirem
şeklinde' dēmekdir. (IV/652. s.).

hizebr, hizber (< Ar.) 'ayrı, yoğun,
şedīd, ḳavī' ma'nāsınadır. Ş
Şiddetli, ḳuvvetli olması
ḥasebiyle arslana ıtlāḳ olunur.
Cem'i *hezābir*'dir, ancak
lisānımızda üslūb-ı Fārisī üzere
hizebrān şüretinde de cem'lenir:
hizebr-i meydān-ı vegā. Hizebrāne
= arslana ve şeci' adama
yakışacak şüretde. (IV/652. s.).

hilāl: (< Ar.) yeñi ay. Ḳavl-i
mu'tebere göre üç gecelik aya
ḳadar dēnilir. Rü'yet-i hilāl = yeñi
ayı görmek Ş yeñi ay şeklinde
olan ḳaş. *Ebrū-yı hilāl*. Hilāl-i ebrū
= hilāl ḳaşlı. Hilālī = hilāle
mensüb. *Hilāl-i 'īdi şehir içre ne
görmüş var ne tıymuş var*
(Yaḥyā⁵⁴⁶⁹). (IV/652. s.).

himmet: (< Ar.) kuvveden fi'le çıkarılması kaşd ve irāde olunan huşuşuñ, ta'bīr-i dīgerle fi'le çıkarılması kaşd-ı kalbi ile taşmīm kılınan şey'in huşulüne cehd-i kavī ve şevk-i tām ile çalışmak; bu yolda olan meyl-i tabī'ī ve ikdām-ı tām § luṭf u kerem. 'Ulüvv-i himmet = kaşd-ı şedīd, 'azm-i kavī, fütüt-ı fā'ika ma'nalarını muḥtevidir. Cem'i himem'dir. Ba'zen cem'ü'l-cem' olarak himemāt şüretinde de kullanılır, bu taqdīrde ma'nāca ziyādelik kaşd olunur. *Dem-i Mesīḥ'den etseñ recā-yı himmet dēr / Bu deyr-i köhnede biz de du'āya muhtācız* (Koca Rāğīb: G. 74/2); Baḥşış-āmūz-ı himem ḥavşala-sūz-ı ḥisset (Nef'ī: K. 50/22). (IV/653. s.).

Hindī: (< Ar.) 'Asya kıt'asının taraf-ı cenūbīsinde kā'in Hind denilen ḥıṭṭa-ı cesīmeye mensūb' demektir. Temr-i Hindī = temr 'ḥurmā' demek olup ḥıṭṭa-i mezkūrede, huşuşuyla Gucerāt taraflarında ḥaşıl olan ekşi, kara bir nev' meyveye ıtlāk olunur ki teskīn-i ḥarāret için şu ile ezilip içilir. § Hıṭṭa-ı mezkūrede yetişen

bir nev' irice tavuk. Mu'aḥḥaran ekşer memālikde üretilmiştir: *hindī dolması*. § Keşkül-bedest su'āl olarak semt semt dolaşan ba'zı dervīşlere de 'hindī' denilir. Hindīler tekyesi = İstanbul'da Sulṭān Aḥmed civārında mezkūr dervīşāne maḥşuş dergāh. (IV/653. s.).

hindibā': (< Ar.) bu nām ile ma'rūf nebāt. Şalāṭa tarzında tenāvülü a'zā-yı hażmiyyeniñ za'fiyyetine ve za'fiyyetden münba'is emrāza nāfi'dir. (IV/653. s.).

hiç: (< F.) ma'dūm, lā-şey, aşlā, yok. *O benim için hiçdir. | Filān hiç hükmiindedir.* Hiçe saymak = lā-şey 'addetmek. § Ba'zen 'kalīl, ba'zı, biraz' ma'nāsında kullanılır. Hiç evzātı gördüğünüz var mı? § Nefy ve nehye maḥşuş edāt-ı te'kid olarak isti'māl olunur. Hiçī = hiçlik, yokluk. Hiç-ā-hiç = hiç yok, bomboş. *Nüşaḥ maraḥ-ı 'aşka⁵⁴⁷⁰ füsūn⁵⁴⁷¹ eylemedi hiç / Ey şeyḥ-i kerāmāt-fürüş ez de şuyuñ iç* (Lā⁵⁴⁷²). (IV/653. s.).

//hu//

5470 Dīvānda: kalbe.

5471 Dīvānda: 'ilāc.

5472 Sābit: By. 15.

hubûb⁵⁴⁷³: (< Ar.) yel esmek, rûzgâr esmesi: *hubûb-ı riyâh, hubûb-ı bâd-ı şabâ*. (IV/654. s.).

hubûṭ: (< Ar.) yukarıdan aşağıya inmek, iniş. *Hubûṭ-ı Âdem ‘aleyhi’s-selâm*. (IV/654. s.).

hücnēt: (< Ar.) sözün ‘ayıbı, kuşûru, kabâḥati, maḥzûru: *hücnēt-i kelām, hücnēt-i nazm*. ‖ *Kelāma ‘arîz olabilecek hücnētleriñ eñ fenâsı ‘ale’l-ıtlāk ta’kîddir* (Mu’allim Nâcî). (IV/654. s.).

hücûm: (< Ar.) birdenbire üste atılmak, şaldırmak, şıçramak, yürümek. Mâddiyyât ve ma’neviyyâtta kullanılır: *hücûm-ı a’dâ, hücnûm-ı emvâc, hücnûm-ı dem, hücnûm-ı ğam, ordunuñ hücnûmu*. Êtmek mâddesiyle de kullanılır: *hücûm eden fırka*. ‖ *Yektâ-süvâr-ı ‘arşa-i devrân ki düşmene / Haṣf-ı hücnûmu tefriқа-i ḥânümmân vèrir* (Nef’î: K. 5/28). (IV/654. s.).

hüdûb: (< Ar.) kirpik § dest-mâl, destâr § minder kenârında olan saçak, püskül. *Cem’i ehdâb*. (IV/654. s.).

hüdhüd: (< Ar.) ‘çavuş kuşu, ibibik⁵⁴⁷⁴’ denilen ma’rûf kuş. *Ey*

*nâme-res*⁵⁴⁷⁵ *ol*⁵⁴⁷⁶ *mâh-liḳâdan mı gelirsîñ / Ey hüdhüd-i ümmîd Sebâ’dan mı gelirsîñ* (Nâbî: 654/1)? (IV/654. s.).

hüdâ: (< Ar.) hidâyet ile müterâdifdir ki ‘doğru yolu delâlet ve irşâd etmek ve ḥaḳḳ yolu bulup göstermek ve gitmek’ demekdir. *Nazm-ı Qur’ân gibi ey encüm-i rahşân-ı hüdhâ / Sizi üstâd-ı felek etmedi tanzîr henüz* (Mu’allim Nâcî⁵⁴⁷⁷: 4). (IV/654. s.).

Hürmüz, Hürmüzd: (< F.) şühûr-ı şemsiyyeden birinci mâhın ve her mâh-ı şemsîniñ ilk gününüñ adı § eyyâm-ı mezkûrede müvekkel farz olunan melegiñ ismi § *Müşterî* kevkebiniñ nâm-ı dîğeri § Behmen ibn İsfendiyâr’iñ oğlunuñ adı § deryâ-yı ummân kenârında kâ’in bir şehriñ ismi. *Hürmüs, hürmüst* şüretinde de yazılır. (IV/654. s.).

hüş-yâr: (< F.) ‘hüş şâḥibi, ‘aḳlı başında, ‘aḳıllı, uşlu’ ma’nâsınadır. *Hüş-yâr’iñ muḥaffefidir*. Hüş-yârâne = ‘aḳıllıcasına. Hüş-yârî = ‘aḳıllılık,

5473 Kâmusta kelime “ye” ile yazılmıştır.

5474 Kâmusta: ibik.

5475 Dîvânda: ey nâme sen ol.

5476 Kâmusta bu kelime yazılı değildir.

5477 Sünbûle, Bedr-i Kübrâ.

uşluluk. Fārisīde *hüş-vār* tarzında da kullanılır. *Hüş-yār ile hüş-yār oluruz mest ile mestiz* (Cevrî: G. 110/1). (IV/654. s.).

hülām: (< Ar.) ıştırak-ı tıbda esāsī bir mādde-i nebātiyye veyā hayvāniyyeden ‘ibāret olup dā’imā şekerli olan ve doñduğda pālūze gibi titreyen devāya ıtlāk olunur. İki nev’dir, birincisi hülām-ı nebātī = dir ki esāsı nişāsta yāhūd ‘pekdiñ’ denilen mādde-i nebātiyyedir. İkincisi hülām-ı hayvānī = dir ki esāsı ‘gélatine’ denilen ve et ve kemikleri kaynatmakla peydā olan tutkalımsı bir mādde-i hayvāniyyedir. Hülāmī = hülāma mensüb, jelatin nev’inden olan. (IV/655. s.).

hülb: (< Ar.) pek kalın kıl, kıyruk ve yele kılı, huşuşuyla domuz kılı ş kıl fırça, kıl kalem. (IV/655. s.).

hümā(y): (< F.) esāfir-i Īrāniyye'dendir. Çīn cezā’irine mahşūş bir kuş ismidir ki beyne’l-‘avām *cennet kuşu* diye ma’rūfdur. Güyā bu kuşuñ sāyesi her kimiñ başı üzerine teşādūf ederse nā’il-i iqbāl olurmuş: *Hümā gibi ismi var cismi yok.*

Hümā-pervāz = hümā gibi yüksek uçan, pek bālādan dem vuran. (IV/655. s.).

hümām: (< Ar.) hümmetli, ‘azm-i kavī şāhibi, civān-merd, büyük adam: *imām-ı hümām*. Ekşeriya ricāle vaşf olarak kullanılır. (IV/655. s.).

hümāyūn: (< F.) ‘ālī, mes’ūd, mübārek, hüceste, kuvvetli, uğurlu. Hümāyūn-baht = tāli’i yüce, uğurlu. *Zāt-ı hümāyūn, mābeyn-i hümāyūn, enderūn-ı hümāyūn, fermān-ı hümāyūn, dīvān-ı hümāyūn, nāme-i hümāyūn*. Bu kelime *hümā* ile edāt-ı nisbet olan *yūn*’dan mürekkebdir. (IV/655. s.).

hümūm: (< Ar.) ‘gam, keder, tāsā’ ma’nāsına olan *hemm*’iñ cem’i: *hücūm-ı hümūm*. (IV/655. s.).

hüner: (< F.) ma’rifet, şān’at’ demektir ki ‘bir şeyde fikir ve himmet ile tahşil olunan vukūf ve melekeniñ şemeresi veyāhūd fikren düşünmek ve cismen işlemek şüretiyle vücūda getirilen şey’ diye ta’rif olunabilir. Ehl-i hüner = hüner şāhibi, hünerli. Hüner-pīşe, hüner-mend, hüner-ver = ‘hünerli, ma’rifet ve şān’at

şāhibi' demektir. *Hüner-ver* lafzı Fransıca *artiste* kelimesine mu'adildir. Hüner-verī = artistlik, hüner-verlik. Hüner-mendī = hüner-mendlik. *Ne kadar bilmese de halk hüner-mendi tanır* (Şeyh Gâlib: G. 73/12). (IV/655. s.).

hüve: (< Ar.) zamīr-i ġā'ib müfred müzekker, o. Lisânımızda yalnız ba'zı terākīb-i maḥşûşaya dâhil bulunmak münâsebetiyle kullanılır: *hüve'l-bākī, hüve'l-mu'în, kemā-hüve ḥaḳḳuhu*. Hüve hüvesine = "aynı 'aynına, elifi elifine' demektir. (IV/656. s.).

hū: (< Ar.) *hū* zamīriniñ vaḳf hâli ya'nî *vāv*'ınıñ sükûn üzere bulunuşu. İsm-i Allāh maḳāmında isti'māl olunmuşdur. Ba'zen "yā" harf-i nidâsı 'ilâve olunarak "yā Allāh" gibi "yā hū" denilir. *Ömrüñ eẓzûn ola bir hū çekelim / Êdelim şoñra du'âyı taşmîm* (Nef'î: K. 27/41). (IV/656. s.).

hüş: (< F.) şu'ûr, 'akıl, fikir ki Türkçesi *uş* lafzdır. Bî-hüş = 'akılsız, 'aklı gitmiş, baygın. Bâ-hüş = 'aklı başında, 'akıllı. Hüş-mend = 'akıl şāhibi. Hüş-rübā = 'akıl kapıcı, kapan. Hüş-rübûde =

'aklı kapılmış, 'aklı alınmış. Bu ikisi nazımda *hüş-rübā, hüş-rübûde* tarzında muḥaffefen de kullanılabilir. Hüş-mendī = 'akıl şāhibligi, uşluluk. *Lāubālī vaż'-ı rāḥat-baḥşā māni'dir ḥured / Bunda ḥasret-keş olur zevk-i cünûna hüşlar* (Koca Râgıb: G. 45/5). (IV/656. s.).

hüş-yār: (< F.) 'aklı kendisine yār olan, 'akıllı, uyanık. Hüş-yārī = hüş-yârlık. Bunun muḥaffefi olan *hüş-yār* ziyâde kullanılır. *Öyle mest êt bizi ey sâķi-i rūḥ-efzā kim / Hüş-yār olmayalım şubḥ⁵⁴⁷⁸-ı kıyâmetde bile* ('Avnî: Mf. 131). (IV/656. s.).

hüy: (< F.) âh § nefes § edât-ı ḥiṭâb § korku. Lisânımızda iki şüretle müsta'meldir. Birincisi *yā* edât-ı nidâsı 'ilâve ve âḥirindeki "ye" ḥazf olunarak muḥâṭab-ı meḥûl veyâ mestûre karşı îrâd olunur: "Yā hū, buña baḳsañ â!" gibi. İkincisi *hây* lafzıyla birlikte ve *hây hûy* tarzında 'sevinçli, eglenceli şamâta ve gürültü ma'nâsında kullanılır. (IV/656. s.).

hüviyyet: (< Ar.) Cenâb-ı Allāhu 'azîmü's-şânıñ varlık şîfat-ı

ķudsiye-i řamedāniyyesi ř māhiyyet, ĥaķīķat, bir řey'iñ yine ondan 'ibāret olması keyfiyyeti. Mařādır-ı mec'ūledendir. 'Arabīde 'o' demek olan *hüve* zamīriyle Türkçedeki (-lık, -lik) gibi 'alāmet-i maşdariyyet olan "yet" edātından mürekkebdir ki řarf-ı Türkçesi 'olmak' demektir. şübüt-ı vüçüd maķāmında ve māhiyyet-i ĥaķīķiyye ya'nī 'bu odur' ma'nāsında isti'māl olunur: *hüviyyet-i mādde. || Ĥattā müřārün-ileyhiñ hüviyyet-i řā'iriyyeti ĥaķķında uzunca bir de müťala'a-nāme ķaleme almışdım (Nā'ilī-i Ķadīm Ĥaķķında ≈ 'İşmet).* (IV/656. s.).

hüveydā: (< F.) zāhir, belli, āřikār. *Ķader ki perde-i ĥalvet-serāy-ı ĥikmetdir / Ne māverāsı hüveydā, ne perde-dārı bedīd* (Nā'ilī-i Ķadīm: K. 7/3). (IV/657. s.).

hüveyza: (< Ar.) ķolera ishāli. (IV/657. s.).

//ye// (IV/657. s.-IV/668. s.).

ye: (< Ar.) elif-bā-yı 'Ořmānīde otuz birinci ĥarf. Ebced ĥesābınca "10" 'adedine işāretidir. (IV/657. s.).

yā: (< Ar.) edāt-ı nidā, ey. Kelimāt ve terkībāt-ı 'Arabiyyede ķullanılır. *Yā Allāh celle celāluhu, yā Rabb 'amm-i nevāle, yā Ĥabību'llāh řallā'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem, yā 'Alī keremu'llāhu vechehu.* (IV/657. s.).

yā: (< F.) edāt-ı terdīd ve taĥyīr olarak ķullanılır. *Yāĥūd muĥaffefi.* (IV/657. s.).

yā': (< Ar.) *ye* ĥarfiniñ ismi: *faşlü'l-yā, yā-yı taĥtānī.* (IV/657. s.).

-yāb: (< F.) 'bulmak' ma'nāsına olan *yāften* maşdarından müřtaķ fi'l-i emirdir. Dā'imā terkīb ile 'bulucu' ma'nāsında ķullanılır: *şeref-yāb, řifā-yāb, ķām-yāb, zafer-yāb, feyż-yāb.* Nā-yāb = bulunmayan. (IV/657. s.).

yābān: (< F.) aşlı *bī-ābād* olan *bi-yābān*'iñ muĥaffefidir. İşsız, ķöl, řaĥrā. Yābānī = yābāna mensüb, işsız yerde ķölde yaşayan, vaĥřī: *ġūlyābānī.* Yābān adamı = 'nesnās, orangutan' denilen maymun. (IV/657. s.).

yābis: (< Ar.) ķuraķ, ķuru; nemli, yař olmayan. *Rātib*'iñ zıddı. Havā-yı yābis = ruťubetsiz, ķuru havā. Devā-yı yābis = ķuruluķ vèren 'ilāĥ. Raťb u yābis = 'yař

ķuru ya'nĩ ķarmaķarıřık,
mũnāsebetli mũnāsebetsiz'
dēmekdir. (IV/657. s.).

yād: (< F.) hāţır, hāţıra getirme,
ańma. *Kimseden ümmĩd ü⁵⁴⁷⁹*
istimdād gelmez yādıma / Ey benim
feryād-res Rabb'im yetiş imdādıma
(Lā). (IV/657. s.).

yād-dār: (< F.) hāţırda tutucu, tutan,
unutmayan. (IV/657. s.).

yād-dāřt: (< F.) hāţırda tutulan,
vesĩle-i taĥaţţur olan şey, ber-
güzār. (IV/658. s.).

yād-ı dest: (< F.) eli ańma, beyne'l-
'avām 'yādes' dēnilen oyun ki
birbirini aldatmak şüretiyle
netĩceyi kazanmak iķün el ele
vėrilip baĥř řutuřmakđan
'ibāretdir. (IV/658. s.).

yād-zıřt: (< F.) 'ķirkĩn, kötü ańma ki
bir kimse 'aleyhinde zemm ve
ġıybetde bulunmak' dēmekdir.
(IV/658. s.).

yādgār: (< F.) tuĥfe, ber-güzār,
vėren zātı hāţıra getirmeye vesĩle
olmak üzere vėrilen ve alınan
hediye. Türkķesi: *tańřuġ*. Yādigār-
ı meveddet, yādigār-ı uĥuvvet. ř
Beyne'l-'avām 'mu'acciz, baş

belāsı' gibi bir ma'nāda daĥı
isti'māl olunur. (IV/658. s.).

yār: (< F.) dōřt, mu'ĩn, sevgili,
sevilen: *Dikensiz ġül, ķuşūrsuz yār*
olmaz (meřel). Yār-ı ġār = Ebū
Bekir-i Sıddĩķ rağıya'llāhu 'anh,
ĥazret-i meĥĥar-ı mevcūdāt
'aleyhi ekmelü't-taĥıyyāt
efendimiziń Mekke⁵⁴⁸⁰-i
Mükerremeden Medĩne-i
Münevvereye ĥĩn-i hicretlerinde
ķüffar-ı Ķureyř'iń enzār-ı
tecessüsünden iĥtifā iķün bir ġār
iķinde mütevārĩ bulunduķları üç
ġün refakat-i seniyye-i risālet-
penāhĩlerinde bulunmalarından
kināyedir. Ķehār-yār = Ebū Bekir,
'Ömer, 'Ořmān, 'Alĩ rağıya'llāhu
'ahhüm ĥuzerātı. Yārāne =
dōřtķasına. Yārĩ = dōřtlük,
mu'ayyenlik. Zülf-i yāre
doķunmak = ĩmā ile incitmek,
ķocundurmak. Cem'ı yārān. *Yārĩn*
ĥadeng-i ġamzesi sĩne deler geķer /
şabr eyle cevır ü miĥnete serden neler
geķer (Saķızlı Edhem); *řālĩ'im*
olsun müsä'id yār yār olsun hele
(Yaĥyā: G. 315/2). (IV/658. s.).

yārā: (< F.) ķudret, řāķat, mecāl, ġüķ:
yārā-yı řabĩ'at. Bunuń ařlı *yārĩ* dir.

5479 Kāmũsta bu baġlaķ yoktur.

5480 Kāmũsta "mükerreme" yazılıdır.

Âhirindeki “elif” harf-i yâ'ya bedeldir. *Besî* ile *besâ* gibi. Ma'nâ-yı haqîkîsi 'yardımdan hâsıl olan kudret' demek ise de 'ale'l-ıtlâk 'kudret ve tākāt' ma'nâsında isti'mâli ma'rûfdur. Bir de âhirindeki elif (elif-i nidâ) 'addolunarak ba'zen nazımda üslûb-ı 'Acemânede döstuna, arkaşına hitâb maqâmında *yārâ* ya'nî *ey yâr* diye kullanılır. *Kimde var yārâ-yı arz-ı müdde'â ey tünd-ḥû / Âh-ı ḥasretten temennâlar be-dîdâr olmasa* (Koca Râgıb: G. 139/3). (IV/658. s.).

Yâ Rabb: (< Ar.) *Yâ Rabbi*'niñ muḥaffefî. 'Ey benim Tañr'ım' demektir. 'Niyâz, istirhâm, tefeccü', istiğrâb' gibi ma'nâlara delâlet eder. Tahfîf ile *yâ Rabb* tarzında isti'mâli gâlibdir. (IV/658. s.).

yâre: (< F.) kadınlarıñ kollarına takdıkları bilezik § bir devâ-yı müshil ismi § 'yara' ma'nâsında daḥî kullanılır. Bedende 'açılmış, peydâ olmuş 'cerîḥa ya'nî yarık' demek olan *yara* Türkçe *yarmak* maşdarından müştak olduğundan “yâre-i dil” gibi

terkîbler yañlıştır, kullanılmamalı. (IV/659. s.).

ye's: (< Ar.) ümîdsizlik, fütür; bir emel ve merâmıñ ḥuşûlünden kaṭ'ıyyen ve külliyyen kaṭ'-ı ümîd etmek ve ol emeli büsbütün ḥâtırdan çıkarmak şüretle insânda peydâ olan hâlet. (IV/659. s.).

yâsemen, yâsemîn: (< F.) bu isim ile ma'rûf ḥöş koḳulu çiçek. (IV/659. s.).

yâfte: (< F.) *yâften* maşdarından ism-i mef'ûldür ki 'bulmuş' demektir. Bu ma'nâda terkîb ile kullanılır: *şeref-yâfte, ḥuşûl-yâfte, şöḥret-yâfte*. § 'Yazı, yazılı ḥüccet, tezḳere, varaḳa' ma'nâsındadır. Bu münâsebetle lisânımızda ötede beride duvârlara ve edviye ve 'ıtriyyât şîşeleriyle ḳutı gibi şeyler üzerine yapışdırılan maṭbû' yâḥûd el yazısıyla muḥarrer i'lân varaḳalarına ıtlâk olunur. (IV/659. s.).

Yâfeş: (< Ar.) Nūḥ 'aleyhi's-selâmıñ büyük oğlu. Ḥîn-i teferruḳda 'İrâḳ-ı 'Arab'dan Baḥr-i Ḥazar'ıñ şimâliyle şimâl-i ḡarbiyyesine hicret ve intikâl etmiş ve Türk ṭâ'ifesi ba'zı ṭavâ'if-i sâ'ire ile

berāber onuñ neslinden zühür eylemiştir. (IV/659. s.).

yākūt: (< Ar.) cevāhir-i nefiseden bu isim bu isim ile ma'rūf kıymet-dār taş. Dört nev'i vardır. Kırmızı, mā'ī, sarı, beyāz olur. Ammā kırmızı olanı ziyāde maḳbūldür. Yākūt-ı hām = leb-i dil-berden kināyedir. Yākūt-ı revān = kanlı gözyaşı § kırmızı şarāb. Yākūt-ı ser-beste = dil-berin ağzı, kapalı dudağı. Yākūt-ı müzāb = gözyaşı § kırmızı şarāb § kan. Yākūt-ı rümmānī = rengi nār dānesi gibi tatlı kırmızı ve şeffāf bir nev' yākūtdur ki yevākītiñ eñ kıymet-dārıdır. Buña 'yākūt-ı aḥmer ve yākūt-ı nā-revān' da dēnilir. Yākūt-ı zerd = sarı yākūt, güneşden kināye olarak da kullanılır. Yākūt-ı kebūd = gök mā'ī yākūt. Yākūt-ı cigeri = kırmızılığı siyāha mā'il bir nev' yākūt. Yākūt-ı Gūrgānī = 'Irāq-ı 'Acem'de Esterābād vilāyetiniñ merkezi olan *Gūrgān* mu'arrebī Cūrcān şehrinde ma'denī bulunan bir nev' zī-kıymet taş. (IV/659. s.).

yāl: (< F.) boyun, boyun kökü ki omuza yakın, bitişikdir. Ekşeriyā

'kol ve kanad' ma'nāsına olan *bāl* ile *yāl ü bāl* şüretinde ve 'tenāsüb-i endām, boy boş' ma'nāsında kullanılır: *O yāl u bāl, o temāyül, o şīve-i reftār* (Nedīm: K. 7/8). (IV/660. s.).

yāle: (< F.) şığır, öküz boynuzu. (IV/660. s.).

yāver: (< F.) yardımcı, imdād edici: *yāver-i ḥarb*. Yāverī = yāverlik. *Yaverī-i tālī'*. || *Cihān-bān-ı kavī-devlet cihān-gīr-i zafer-yāver* (Nef'ī: K. 21/8). (IV/660. s.).

yāve: (< F.) 'abes, ma'nāsız, fā'idesiz, saçma şapan, boş söz. Yāve-gū = yāve söyleyen. Yāve-gūyī = yave-gülük. 'Aczime bir ḥüccet alırdım eger ehl olsalar / *Rūzgārıñ yāve-sencān-ı fazīlet-güsteri* (Nef'ī: K. 15/40). (IV/660. s.).

yāhū: (< Ar.) maḥallinde gösterildiği vech ile *hüve* zamīriniñ vakf hālinde iken önüne *yā* harf-i nidāsı 'ilāve olunmuştur. Zamīriñ Cenāb-ı Hāḳḳ'a rāci' olduğu vāreste-i iştibāhdır. Munḥaşıran *Yā Allāh* maḳāmında isti'māl olunur. "Yā hū, neredesiñ? Yā hū baña baḳsāñ ā!" şüretinde ĩrād olunan *hū* iş-bu

hüve zamîri olmayıp Fârisî edât-ı hattâb olan *hūy*'uñ muḥaffefidir o taḳdîrde *yā* ḥarf-i nidâsıyla *hū* edât-ı ḥittâbından mürekkeb olur. (IV/660. s.).

yabāb: (< Ar.) ḥarāb, vīrān, yıkkı, bozuk, çürük: arz-ı yabāb. Ekseriyā *ḥarāb* ile birlikte kullanılır: *ḥarāb ve yabāb*. (IV/660. s.).

yabān: (< F.) *yābān* muḥaffefi ki aşlı *beyābān*'dır. 'Şahrā, çöl, ıssız yer' demektir. Yābānī = yābāna mensüb, vaḥşī, nesnās: *yabān domuzu, yabān keçisi, yabān ördegi*. (IV/660. s.).

yebrūḥü's-šanem: (< Ar.) beyne'n-nās taḥrīfle "abdü's-selām' yāḥūd 'insān kökü' denilen bir nev' nebātdır ki Fâriside 'merdüm-giyā' denilir. İş-bu nebātın kökü şekl-i ṭabī'īye tamāmen müşābih olmak üzere bir çift insān şeklindedir. Erkegi ile dişiniñ kucağında bir de çocuk bulunur. Toprağın içinde başları aşağı ve birbirine şarılmış bir hâlde bulunurlar ki lifleri saç meşābesinde kalır. (IV/660. s.).

yetāmī: (< Ar.) *yetīm*'iñ cem'i. Cem'-i dīgeri olan *eytām* çok kullanılır. (IV/660. s.).

yetīm: (< Ar.) 'yegāne, ferd, yalnız, tek, eşsiz' demektir. Dürr-i yetīm = büyük dāneli eşi bulunmaz inci Ş babası vefāt etmiş çocuk yāḥūd hem babası hem anası ölmüş çocuk. Ekseriyā 'yalnız babası vefāt eden çocuğa' denilir. Yetīmü't-ṭarafeyn = baba ve anası olmayan çocuğa ıtlāk olunur. (IV/661. s.).

Yeşrib: (< Ar.) Medīne-i Münevvereniñ ismi. Yā-yı hemzeye ibdāl ile 'Eşrib' de denilir. Nisbetinde 'Yeşribī' ve 'Eşribī' denir. (IV/661. s.).

yaḥ: (< F.) buz. Yaḥ-pāre = buz pārcası. Yaḥ-beste = buz bağlamış, buz kesilmiş, buz tutmuş. Yaḥ-āver = buzlu şü, şerbet. Yaḥçe = dolu, tegerg. (IV/661. s.).

yaḥnī: (< F.) pişmiş terbiyeli et. Yaḥnīleriñ envā'ı vardır. Meşelā: *düğün yaḥnīsi, şarımsaklı yaḥnī, şoğanlı yaḥnī, tatlılı yaḥnī, maydanozlu yaḥnī*. Pāpās yaḥnīsi = şoğan ve maydanoz ve zeytinyağı ile pişirilmiş ve içine bahārāt

konulmuş balık yemegi.
Yahñikapan Zekâğı = İstanbul'da
Bāyezīd civārında meydāndan
Bāzeyīd hamāmına doğru bir yol.
(IV/661. s.).

yed: (< Ar.) el. 'Arabīde olduğu gibi
ekşeriyā mü'ennes i'tibār
olunarak şıfatı te'nīs edilir.
Meşelā "yed-i 'ulyā, yed-i beyzā,
yed-i mü'eyyede" dēnilir. Zī'l-
yed = zī-medħal, eli işiñ içinde,
bir şey'e taşarrufu şābit olan.
Yed-be-yed ve yed-en biyedin =
elden ele, doğrudan doğruya.
Yedeyn = iki el. Zū'l-yedeyn = iki
eli de bir el gibi ya'nī şol eli de
sağ eli gibi kullanabilmek hālī.
Yed-i beyzā' = beyāz el. Mūsā
'aleyhi's-selāmıñ mu'cize-i
seniyyelerinden kināyedir.
Nebiyi-yi müşārün-ileyh yed-i
'ulyālarını koltuğı altına şokup
çıkarđıkça parıl parıl parlar idi.
Mecāzen kerāmāt ve ħariķü'l-
'āde hālāt ħaķķında ĩrād olunur.
Yed-i tūlā = uzun el, fenn ü
ma'rifetde ve hüner ve şan'atda
kemāl-i rūsūħ ve mahāretten
kināye olarak kullanılır. Cem'i
eydī, cem'ü'l-cem'i *eyādī* dir ki
lisānımızda ikisi de isti'māl

olunur. § 'Kudret, kuvvet,
mu'āvenet' ma'nāsını ifāde eder.
Yedu'l-lāh = kudretü'llāh.
Yedü'r-rīħ = 'rūzgārıñ kemāl-i
kuvveti' demekdir. *Seyf-i yedu'l-
lāh olup āşikār / Geçdi kılıcdan fiten-
i rūzgār* (Şabri-i Şakir); *Mār ise
'adū biz yed-i beyzā-yı Kelīmüz*
(Rūhī: TB. 1/12). (IV/661. s.).

yerā'a: (< Ar.) bir dāne kıamış,
yonulmamış kıamış kıalem: *yerā'a-i
bāhrü'l-berrā'a*. Cem'i *yerā'*.
(IV/662. s.).

yerħamūka'llāh: (< Ar.) aķşıranlara
ķarşı 'Allāh saña rahmet etsin'
ma'nāsında ĩrād olunan bir
cümle-i du'ā'ıyyedir. (IV/662. s.).

yerekān: (< Ar.) şarılık 'illeti § ekine
vuran sañ 'illeti: *yerķān-ı şaķīl*,
yerķān-ı ħabīs. İştīlāħāt-ı
tıbbiyyedendir. Nazımda sūkūn-ı
rā cā'izdir. (IV/662. s.).

yerlīg: (< F.) ħükm ü emr-i cenāb-ı
pādişāhiyi ħāvī olan berāt,
fermān, nāme: *yerlīg-i belīg*. Bu
lafz māverāü'n-nehr ħalkı
lisānından olup Fārisīde daħī
kullanılmışdır. Merħūm Aħmed
Vefīķ Paşa⁵⁴⁸¹'nıñ beyānına göre
aşlı Türkçe *çarlığ*'dır. Ferheng-i

Şu'ūrī'ye nazaran Çağataycası *olçur*'dur. (IV/662. s.).

Yezdān: (< F.) ma'būd, yaratıcı, Tañrı. Yezdān-ı bī-zevāl = dā'im ve bākī olan Allāh. Yezdānī = *İlāhī* gibi Allāh'a mensüb ve müte'allik. 'Avn-i Yezdānī. (IV/662. s.).

Yezd-cürd: [mu'arreb] Fārisīde 'Yezdigerd' dēnilir. Īrān kadīm hükümdārlarından *Behrāmgür*'ün babası ve meşhūr Nuşīrevān'ın torunu ismi. (IV/662. s.).

yesār: (< Ar.) si'a, refāh, ğinā, zengīnlik: *aşhāb-ı yesārdan, şervet ve yesār şāhibi*. Ş Şol, sağ tarafın mukābili. Yemīn ü yesār = sağ ve şol. Cānib-i yesār = şol taraf. Dest-i yesār = şol el. Yesārī = 'şola mensüb, şolağ, çolağ' demekdir. Şāhib-i kāmūsa göre kesr-i yā ile efşahdır. *Tārīhi harf-i mü'cime ta'līk edip dedim / Ceffe'l-kalem Yesārī-i haṭṭāt gitdi āh* (Surūrī ≈ 1213). (IV/662. s.).

yesr: (< Ar.) kolay, kolaylık. *Yeser* de bu ma'nāya luğatdır. (IV/662. s.).

yesīr: (< Ar.) *kalīl* gibi 'az' ma'nāsınadır: *şey-i yesīr, müddet-i yesīre*. Ş 'Kolay' ma'nāsını da ifāde eder. *Emr-i yesīr* ekşeriyā bu

ma'nāda kullanılır. *Ġayrıya müşkil olan saña olur emr-i yesīr* (Nef'ī: K. 40/11). (IV/662. s.).

yeşm: (< F.), **yeşb:** [mu'arreb] demir ma'denī karışık damarlı, yeşile mā'il bir taş ismi. A'lāsı *Haṭāy* ve *Kāşgar* taraflarında çıkar ve āteşde yanmaz ve beyāzı yeşilinden ziyāde maqbūl imiş. Buña 'yeşef, yeşib, yeşif' de dēnilir. (IV/662. s.).

ya'sūb: (< Ar.) arıların başı, büyüğü. Bu, kovandan nereye giderse arıların cümlesi arkasından gider. Ş Bir kavmin re'isi, ulusu. Cem'i *ye'āsīb*'dir. (IV/663. s.).

Ya'kūb: [mu'arreb] Yūsuf 'aleyhi's-selāmın babası olan peygamber-i meşhūruñ ism-i şerīfi Ş esāķıf-ı naşārādan mezheb-i maḥşūş şāhibi bir piskoposuñ nāmı. Ya'kūbī = şeref-i Hıristiyānlarından mezheb-i mezkūre sālīk olanların her birine ıtlāk olunur. (IV/663. s.).

ya'nī: (< Ar.) 'zaḥmetli bir işe uğraşıp çalışmak' ma'nāsına olan 'any fi'linden şığa-i muzārī' müfred müzekker ğā'ibdir. Mā-ķabilindeki cümleñin hükümünü tefsīr ve izāh edecek olan

cümleniñ evveline getirilir. Mütekellim şığası olan *a'nī* maḳāmında kullanılır. Maḳām-ı isti'māle göre 'demek ki, şöyle ki' ma'nāsını ifāde eder. (IV/663. s.).

yağmā: (< F.) ğāret, çapul. *Ėtmek* māddeyle kullanılır. Yağmā'ī = yağmāya mensūb. H'ān-ı yağmā = fuḳarā ve muḥtācīn için tertīb olunan mā'ide, ta'ām sofrası. Yağmā-ger = yağmācı, çapulcu. Yağmā-gerī = çapulculuk. Yağmā-gerān = çapulcular. (IV/663. s.).

yaḳtīn: (< Ar.) hıyār, kabaḳ, kavun, karpuz gibi sāḳī olmayıp yere uzanıp yatan nebāt. (IV/663. s.).

yaḳzān: (< Ar.) *bīdār* gibi 'uyanık' ma'nāsınadır. Feth-i kāf ile 'uyanıklık' ma'nāsında isti'māli ḥaṭādır. (IV/663. s.).

yaḳāza: (< Ar.) uyanıklık, uyanık olmak. Beyne'n-nevm ve'l-yaḳāza = uyku ile uyanıklık arası, arasında. (IV/663. s.).

yaḳīn: (< Ar.) 'bir şeyi şeksiz, şübhesiz olarak i'tikād kavī ve şaḥīh ile bilmek, derk etmek' ma'nāsınadır ki 'ilmiñ şifātındandır. Kesb-i yaḳīn = yaḳīn ḥāşıl etmek. Yaḳīnen = aşlā

şek ve şübhe olmayarak. Yaḳīnī = yaḳīne mensūb, taḥayyülī, ḥayālī degil. Yaḳīniyyāt = büsbütün şek ü şübheden 'ārī olan ma'lūmāt-ı Türkçedeki 'ḳarīb' ma'nāsına olan 'yakın' başḳadır. Ma'nāca farklı olduđu gibi imlāca olan farkına da dikkat etmek. 'Arabī *yaḳīn* ile Türkçe *yakın*'ı fark etmeyen için sözümüz yokdur. *Ey niḡeh-dār-ı āsmān u zemīn / Nūr-baḡş-ı ḳulūb-ı ehl-i yaḳīn* (Hāletī: K. 2/28). (IV/663. s.).

yek: (< F.) tek, bir. Yek-be-yek = bir bir, tek tek. Yek-den = bağıteten, def'aten. (IV/664. s.).

yegān, yegān⁵⁴⁸²: (< F.) birer birer: *Yegān yegān ta'dād edildi.* (IV/664. s.).

yegāne: (< F.) eşsiz, tek, tekin: *cevher-i yegāne, üstād-ı yegāne.* Yegān-gī = eşsizlik, teklik, birlik. Yegāne-gū(y) = Cenāb-ı Hāḳḳ'a birdir diyen, mü'min-i muvaḥḥid. (IV/664. s.).

yek-ā-yek: (< F.) bir bir, tek tek Şānsızın, nāḡāh. (IV/664. s.).

5482 Kāmūsta "yek" kelimesi bazen "yek" bazen -bilhassa birleşik kelime ve ikilemelerde- "yeg" şeklinde yazılmıştır. Genel kullanımlar esas alınarak çevirisi yapılmıştır.

yek-bār, yek-bāre: (< F.) bir def'a, bir kere. Bunlarıñ isti'māli nazma mahşuşdur. (IV/664. s.).

yek-pāre: (< F.) 'bir pāra ya'nī pāraşız, bütün' demektir. (IV/664. s.).

yek-pā(y): (< F.) 'bir ayaklı, topal' demektir. (IV/664. s.).

yektā: (< F.) yalnız, eşsiz, tek. Dürr-i yektā = tek, eşsiz inci. *Ey şadr-ı cihān şaf-der-i yektā-yı zamāne / Muhtāc-ı der-i devletiñ ebnā-yı zamāne* (Nef'i: K. 42/1). (IV/664. s.).

yek-tene: (< F.) yalnız başına, tenhā ma'nāsınadır: *Sürdükçe haşma yek-tene bakmaz silāh ü cevşene / Yer kalmaz aşlā düşmene illā beyābān-ı 'adem* (Nef'i: K. 16/29). (IV/664. s.).

yek-cihet: (< F.) 'müttefik, müttehid, muvāfık' ma'nāsınadır. Yek-ciheti = muvāfaqat, taraf-girlik. (IV/664. s.).

yek-çeşm: (< F.) tek gözlü, şokur adam. Yek-çeşmī = tek gözlülük, şokurluk. (IV/664. s.).

yek-dāne: (< F.) eşi olmayan, mişli bulunmayan şey: *cevher-i yek-dāne*. (IV/664. s.).

yek-dest: (< F.) eli bir, bir elli, müttefik, müttehid. (IV/664. s.).

yek-dil, yek-dile: (< F.) müttefik, gönülleri bir, riyā ve nifākdan 'ārī olan. Yek-dilī = gönül birliği. (IV/664. s.).

yek-dem: (< F.) bir dem, bir nefes, bir ān. Yek-deme = bir ānda geçici, süreksiz. (IV/664. s.).

yek-dīger: (< F.) birbirini, bir taraf dīger tarafı. "Yek-dīgere" bedel "yek-dīgerine" demek, yazmak yañlıştır. Dikkat etmeli. (IV/664. s.).

yekrān: (< F.) cinsi ma'lūm, değerli, soy at. Kavl-ı za'ife göre yelesi, kuyruğu ak yāhūd rengi sarı ile kırmızı beyninde al at. (IV/664. s.).

yek-reng: (< F.) bir renkten, düz renkli ş sāde, şābit, bī-riyā, muhliş, gayr-i mütelevvin adam. Yek-rengī = şıdk u hulūş, riyāsızlık. (IV/665. s.).

yek-rūze: (< F.) bir günlük ş fānī, zā'il şey. (IV/665. s.).

yek-zebān: (< F.) bir dilli, ağzı bir, lisānı uygun, muvāfık. Yek-zebānī = ağız birliği. (IV/665. s.).

mu'teber ve müsta'mel değildir.

1. Otlığa şalınmış hayvân sürüsü.

2. Şedîdü's-şavle, kuvvetli, şaldırcı: *şîr-i yele*. 3. Koşucu, segirdici: *esb-i yele*. (IV/666. s.).

yemm: (< Ar.) deryâ, engin deñiz: *cüş-i yemm*. Ekşeriyâ taḥfîf ile kullanılır. *Üç gemi yol buldu gemsiz at gibi koşdu yeme* (Tārîḥ ≈ Surûrî); *Mâ-ḥaşal-ı kan u yem-i rûzgâr* (Nef'î: K. 43/20). (IV/666. s.).

yemāme: (< Ar.) ehli güvercin § 'Arabistân'da bir diyâr. (IV/666. s.).

Yemānî: (< Ar.) Yemen'e mensûb, taḥfîf-i yâ ile isti'mâli de doğrudur. Çünkü bu bâbda ihtilâf vardır. Şu'arâ-yı Yemānî = 'Arabistân'ın taraf-ı cenûbiyyesinde bulunan Yemen cihetinden doğan bir sitâreniñ ismi. (IV/666. s.).

Yemenî: (< Ar.) Yemen diyârına mensûb. Evâ'ilde Yemen'den gelen kırmızı renkli şeyleriñ cümlesine 'Yemenî' denilir imiş. El-yevm başa bağlanılan elde kullanılan yazma bez ile bir nev' renkli ayakkabına taḥşîşen 'Yemenî' deniliyor.

yemîn: (< Ar.) sağ. *Şol*'uñ muḳâbili.

Ṭaraf-i yemîn, cihet-i yemîn. Yemîn ü yesâr = sağ ve sol. § Sağ el. Kedd-i yemîn = 'el emegi' demekdir. Ma'nâ-yı maṭlûb el emegiyle kazanılan şeydir. § *Ḳasem*, and. Bu ma'nâda *êtme*k, *eylemek* mâddeleriyle kullanılır: *Yemîn êder mi? || Yemîn êtdi, yemîn ile*. Cem'-i müsta'meli *îmân*'dır: *îmân-ı ğalîze*. || *Tîġiña n'ola yemîn eylerse rûḥ-ı Murtaẓâ / Bir ğazâ êtdiñ ki hoşnûd eylediñ peygamberi* (Nef'î: K. 15/4). (IV/666. s.).

yenābî': (< Ar.) *yenbû'*'uñ cem'i; ayazmalar, pıñarlar. (IV/666. s.).

yenbaġî: (< Ar.) şâyân, lâzım gelir. Muṭlaḳâ *kemâ* ile birlikte "kemâ yenbaġî" tarzında ve 'lâzım geldiği, lâyıķı vech ile' ma'nâsında kullanılır. *Bi'l-cümle me'mûrîniñ kemâ yenbaġî ifâ-yı vazîfeye iḳdâm eylemeleri*. (IV/666. s.).

yenbû': (< Ar.) menba', ayazma, pıñar, kaynak: *Olmasa sînesi yenbû'-ı ḥikem / Levḥe yazmazdı bu aḥvâli*⁵⁴⁸³ *ḳalem* (Ḥāḳānî: 475). (IV/666. s.).

yevākīt: (< Ar.) *yākūt*'uñ cem'i. Müfredine bakmalı. *Dürer ü yevākīt*. (IV/667. s.).

yevm: (< Ar.) *rüz* gibi gün. Cem'i *eyyām*. Yevmü'l-kıyame, yevmü'l-kıyām, yevmü'l-ḥaşr, yevmü'l-mizān, yevmü'd-dīn, yevmü's-su'āl, yevmü'l-cevāb, yevmü'l-ḳarār, yevmü'l-va'd, yevmü'l-cezā, yevmü'l-ḥisāb, yevmü'l-'ahd, yevmü'l-miṣāk, yevmü'l-vāḳı'a, yevmü'l-ḳārı'a, yevmü'l-'ivaz, yevmü'l-cem', yevmü'l-faşl, yevmü'l-mev'ūd, yevmü'l-mi'ād, yevmü'l-fezā'u'l-ekber = cümlesi 'kıyāmet günü' demektir. Bunlar üslub-ı Fārisī üzere 'yevm-i kıyām, yevm-i miṣāk" tarzında da kullanılır. El-yevm = bugün, ḥālā, şimdiki ḥālde. Yevm-i şekk = ayıñ, ḥuşuşuyla ramazān-ı şerif ayınıñ işbāt olunamayan günü. Fī-yevminā = günümüzde, zamānımızda, ḥālā. Külle yevm = her gün. Yevmen mine'l-eyyām = günlerden bir gün. Yevmen fe yevmen = günden güne, gitdikçe. Yevmī = güne mensüb, günde, her günlük. Ücret-i yevmiyye, yevmiyye = bir günlük olan şey, ḥuşuşuyla ücret, gündelik. *Usta*

yevmiyyesi, renç-ber yevmiyyesi, yevmiyye defteri. (IV/667. s.).

Yehūd: (< Ar.) Yahūdī, Benī İsrā'īl'den ya'nī Ya'ḳūb 'aleyhi's-selāmiñ büyük oğlu olan Yehūdā'nıñ nesli, zürriyeti: *tā'ife-i Yehūd*. (IV/667. s.).

//yi//

yisa: (< İt.) aslı *hisa* yāḥūd *isa* olup 'atīḳ-i Venedik lisānında *çekmek* fi'linden sığa-i emr maḳāmında kullanılmış. Lisānımızda daḥī ekşeriyā ipi, ḥalaṭı, küregi çekmek için irād olunur. (IV/667. s.).

//yu//

yubūset: (< Ar.) ḳuruluḳ, ḳuraklık. *Ruṭūbet*'iñ zıddı. *Yubūset-i havā*. (IV/668. s.).

yüsr: (< Ar.) āsānlık, ḳolaylık. 'Asr'ıñ zıddı. Ş Zengīnlik. *Yüsür* ve *yüsret* de 'aynı ma'nāya luḡatdır. (IV/668. s.).

yüsrā: (< Ar.) şol taraf. *Yümnā* muḳābili: *cihet-i yüsrā*. (IV/668. s.).

yümnā': (< Ar.) 'sağ taraf' ma'nāsına olan *yemīn*'iñ mü'enneşi. *Cihet-i yümnā, yed-i yümnā*. (IV/668. s.).

Yūsuf: (< Ar.) feryād, nāle § Ya'qūb 'aleyhi's-selāmıñ oğlu olan peygamber-i zī-şānıñ ism-i şerīfidir. Hüsni Yūsuf = penbe ve al rengine ufak ve güzel bir çiçeğin ismi. (IV/668. s.).

Yūnus: (< Ar.) bir peygamber-i celīlü's-şānıñ ism-i şerīfidir. § Gāyetle cesīm olmak şānından bulunan bir nev' balık, yunūs balığı. (IV/668. s.).

SONUÇ

Kāmūs-ı Osmānī, Türk dili ve edebiyatının önemli kāmüslardan biri olarak kabul görür. Bu çalışmada hem *Kāmūs-ı Osmānī*'yi Latin harflerine aktarmak hem de bu kāmüsü değerli kılan nedenleri ortaya koymaya çalıştık.

IV. Murad'ın kızı Safiye Sultan'ın neslinden olan Mehmed Salāhī (d.1855-ö.1910)'yi ne çocukluğunda babası tarafından terk edilmek ne de maddi imkamsızlıklar eğitim, sanat ve edebiyattan koparabilir. O idealist biridir ve edebiyata istidadı vardır. Şiir mecmuları hazırlar. Şiire duyduğu bu alaka *Kāmūs-ı Osmānī*'de de kendini gösterir.

Ma'arif Nezāret-i Celīlesi'nin 59 numero ve fi 1 Nisan 1312 ruhsatıyla tab' olan *Kāmūs-ı Osmānī*, dört cilt ve 18.737 madde başından oluşur. Arap alfabesine göre sıralanmış Kāmūs'un iki nüshasını ele aldık. Bunlardan ilki 1889, diğeriye 1911 tarihinde neşredilmiştir. Kāmūs bu iki nüshası gözetilerek okunmuş, transkripsiyonlu şekilde Latin harflerine aktarılmıştır. Lakin bu iki nüshadan 1911 tarihli olanda eksik satırlar, şahitlerin daha sık karıştırılması, yazım yanlışları gibi çeşitli hatalar mevcuttur. Oysa ondan önce basılan nüsha daha az hatalıdır. Biz de bu nedenle kāmüsün 1889'daki neşrini esas aldık.

Madde başlarının koyu yazıldığı kāmüsta, her kelimenin yanında köşeli parantez içinde mensup olduğu dilin kısaltması verilmiştir. Bu kısaltma o dilin ilk harfi olduğu gibi bilhassa ecnebi madde başlarında kısaltmalar yapılmadan “Yunancadan, Fransızcadan” gibi tam künye de verilmiştir. Klasik sözlük olarak çift sütuna bölünen sayfaların en başında iki sayfalık ön söz yer alır. Salāhī, bu kısımda eserini neden yazma gereği duyduğunu açıklar. İkinci cilt sonunda dört sayfalık hata-savab cetveli verilen eserde, “ḍad” harfinin madde başı olduğu ve “za” olarak okunması gerektiği yerlere parantez içinde (ḍ) harfi konularak tasnif ve kolaylık sağlanmıştır.

Kāmūs-ı Osmānī'de çeşitli işaretler kullanılır. Bunlardan en sık kullanılanı köşeli parantezdir. Açıklama kısımlarında yer alan kelime ve terkipler parantez içinde verilir ve ardından eşittir işareti kullanılır. Kısa örnekler ve eserinden alıntı yapılmış edip ve şairlerin isim ve mahlasları de çoğu yerde parantez içinde yazılır.

Ecnebî kökenli kelimelerin Latin harfleri ile yazıldığı yerler çift tırnak içine alınmış, çift tırnak aynı zamanda şiir alıntılarında da kullanılmıştır. Bunların yanında “‘*Abdü’l-kerîm-zâde ‘Abdu’llâh Efendi Hakkında* (II/362. s.)” da ise eskilerin *Allâh* lafzını; yere düşer, ayak altına düşer korkusu ile, kısaltma şeklinde yazma âdetine bir örnek vardır. ‘Abdu’llâh, Abd-(ol) şeklinde yazılıdır. Her yeni harfin başlangıcında, o harf süslü parantezlerle yazılmıştır. Süslü işaretler ayrıca dinî isim ve ifadelerde de kullanılır. Eser bitimi yazılan “son” da süslü bir kare içinde yazılıdır. Biz kâmusun Latin harflerine aktarımı esnasında, tüm bu işaretlemelerde TDK'nin oluşturduğu sözlükleri esas aldık. Örneğin alıntılar tırnak içinde vermek yerine italik yazıldı. Bu sayede hem metnin işaretler tarafından bölünmesi engellenmiş oldu, hem de günümüz kuralları uygulandı.

Kâmûsa; amaçlarını anlatan ve sözlükçülükteki duruma değinen bir giriş ile başlayan Salâhî hem bu giriş kısmında hem de kâmus metninde taşıdığı dil bilincini sıklıkla ortaya koyar. Kâmûsun henüz başındaki şu ifade dil bilincine dair ilk ipuçlarını verir: “Türkçede kullanılan Arabî, Farisî, ecnebî kâffe-i lugâtı hâvîdir.” *Türkçede kullanılan* ifadesinden de anlaşılacağı üzere Salâhî, kâmûsuna Osmanlıca adı verse de söze Türkçe ile başlar. Bu durumu “2.3. Sözlükçülük, Türkçe Sözlükler ve Kâmûs-ı Osmânî” ve “3.1.4. Salâhî'de Dil Bilinci” başlıkları altında daha detaylı izah ettik.

Çalışmamız üç ana bölüme sahiptir. İlk bölümde Mehmed Salâhî'nin hayatına dair ulaşabildiğimiz bilgiler yer alır. Bu bölümde ayrıca müellifin diğer eserleri ve elbette *Kâmûs-ı Osmânî*'ye dair alıntılar ve fikirler bulunur. İkinci bölüm “inceleme” başlığı taşır. İnceleme bölümüne, metni kurarken yaptığımız uygulamanın daha iyi anlaşılabilmesi için yirmi madde ile başlanır. Devamında kâmus, iki ana başlık altında incelenir. Metin, ilk önce kültürel açıdan değerlendirilir. Sonra metindeki eski Türk edebiyatı malzemesine dair tespitlerde bulunulur. Kâmus içindeki mensûr ve manzûm alıntılar ele alınarak konuyla ilgili dört grafik uygulaması yapılmıştır. Yine bu bölümde; Salâhî'nin şiire ve şaire dair fikirleri, edebî türlerdeki istilahları nasıl değerlendirdiğine dair örnekler seçilmiştir.

Kâmûsun Latin harflerine aktarımı esnasında, müellifin seçtiği şahitlerin birçoğunun divanlardaki yerleri bulunarak künyelemeleri yapılmıştır. Bu işlem

esnasında şimdiye kadar fark edilmemiş ve incelediğimiz kadarıyla hiçbir kāmūsta olmayan bir şeyle karşılaştık. Müellifin seçtiği Ziya Paşa'ya ait alıntıların neredeyse tamamı “lā” yani sahibi bilinmiyor diye işlenmiştir. Bu şekilde işlenmiş alıntı sayısı beş yüzü geçer. Eserdeki bu meseleyi “3.2.5. “Lā” Haneli ve Şairi Hatalı Alıntıların Şairleri” başlığı altında tartıştık. Bu değişimin art niyetli olduğunu Ziya Paşa'nın iki mahlas beytinde isminin değiştirilmesi sonucunda düşündüğümüzü de belirttik. Bu beyitler şunlardır: *İftihār eyler vüçüduñla seḥā*⁵⁴⁸⁴ / *İktisār eyler vürūdunla ḥayā* (Lā⁵⁴⁸⁵). (I/422. s.); *Birdir elbet fenāda tahkik ile taṣavvur / Varı, yoğu cihānıñ hep emr-i i'tibārī* (Lā⁵⁴⁸⁶). (I/386. s.). İlk beyitte “Ziya” yerine ḥayā, ikinci beyitte ise elbet kelimelerinin konulduğu görülmüştür.

Çalışmanın üçüncü bölümüne kullanılan transkripsiyon harflerini içeren bir tablo ile başlandı. Salāhī'nin 2020 sayfalık hacimli kāmusunun Latin harflerine çevirisi yapıldı. Madde başları koyu punto ile yazılarak kelimenin ait olduğu lisan (< ...) işareti içerisine kaydedildi. Salāhī'nin seçtiği şahitler italik yazılırken her madde başının sonuna ait olduğu cilt ve sayfa numarası (.../.... s.) şeklinde künyelendi. Bu sayede kāmūs, Latin alfabesine göre sıralandığında da kelimenin orijinal metindeki yerinin tespitinde okura kolaylık sağlanması amaçlandı.

Kāmūs-ı Osmānī'de müellif metruk, galat kelimeleri de madde başı yapar. Böyle kelimelerin daha yaygın kullanılan karşılıklarını vermeye çalışır. Ekler hakkında da bilgiler veren Salāhī; Arapça ve Farsça eklerin Türkçedeki karşılığını gösterir. Yine kāmūs içinde karşılaştığımız meselelerinden biri Salāhī'nin Çağataycaya “lisan” demesidir.

Kavl-i meşhurlar, meseller; halk ananeleri, devir özellikleri, ansiklopedik bilgiler örnek cümle olarak kāmūsta yerini alır. Şair olduğunu vurguladığımız müellifin kāmüsünü oluşturan madde başlarına verdiği şahitler, eseri hem muadillerinden ayırır hem de esere edebî bir hafıza mahiyeti kazandırır. Salāhī mensūr şahitleri bilhassa ikinci ciltte çok fazla kullanmıştır. Bu yoğunluk üçüncü ciltte epey azalmış, dördte ise neredeyse bitmiştir. Müellif bu alıntıları iki şekilde

5484 Eserde: semā.

5485 Ziya Paşa ≈ K. 7/51.

5486 Ziya Paşa: G. 46/19.

yapar. Ya *Şefk-nāme*, *Siyer-i Veysī*, *Şakāyık-ı Numaniyye Zeyli* alıntılarında olduğu gibi ağır ve çok soyut Osmanlı metinlerini tercih eder ya da gündelik bilgiler, gazete-roman alıntıları yapar. Müellif yaptığı bu alıntıları künyelerken bazı hatalar da yapmıştır. Örneğin Ebü'z-Ziyā'nın eseri bazen *Kütüb-hāne*, bazense *Kitāb-hāne* şeklinde; *Muḳaddime-i Ravzatü'l-Kāmilīn*'in müellifi Maḥmud Celāle'd-dīn Paşa bazı alıntılarının *Mehmed* olarak kayda geçmiştir.

Mehmed Salāhī'nin kāmūsundaki manzûm şahitler bu eseri tez yapmamız için ana motivasyon kaynaklarımızın başında gelmiştir. Eser içinde dört bini aşkın bend, beyit ve mısra mevcuttur. Bu alıntılardan Farsça olanlar Türkçeye aktarılmış ve dipnot olarak verilmiştir. Kāmûsta kayıt dışı alıntılar ve şairlere de rastlanmıştır. Buna bir örnek, Fatma Ana adıyla verdiği şairdir. “*Açılmış şerḫalar sīnemde naḥl-i erḡavānımdır* (Fāṭma Ana). (I/94. s.).” Bu mısranın sahibi olan Fatma Ana'nın müellifin kendi annesi Fatma Besime Hanım olduğunu düşünmekteyiz. Aynı zamanda Mi'mār Sinān adıyla künyelenmiş şu mısra da dikkatimizi çekmiştir: “*Ḳılıp ḥāḳı maḳarr ol künc-i pinhān* (Mi'mār Sinān). (II/347. s.).”

Kāmūs-ı Osmānī'ye; içerdiği dil özellikleri açısından Türkologların; dinī-tasavvufī terim ve metinler dolayısıyla ilahiyatçıların; sosyal konular dolayısıyla sosyologların; tarihi vakalar ve tarih beyitleri dolayısıyla tarihçilerin; yer adları, coğrafi şekiller, yeraltı kaynakları dolayısıyla coğrafyacıların; halk tabirleri, inanışları, mesel ve kavlı-i meşhurlar dolayısıyla halk bilimcilerin; tedavi yöntemleri ve malzemeleri hakkında verdiği bilgiler dolayısıyla da tıpçıların çok yakın alaka göstermesi beklenmektedir.

Tüm bu okuma, inceleme, tasnif ve künyeleme işlemleri sonucunda Osmanlı İmparatorluğunun hacimli kāmūslarından biri olan *Kāmūs-ı Osmānī* için; büyük bir emek ürünü, diğer kāmüslardan farklı olarak şiire ve edebiyata hususi yer açmış başarılı bir kāmūs denebilir. Tezimizde kāmüstaki eksik ya da hatalı kelimelerin çoğu dipnotlarla gösterilmişse de eserin hacimli oluşu dolayısıyla gözden kaçanlar olabilecektir. Bu ve buna benzer eksik ve hatalı kısımların bizden sonraki araştırmacılar tarafından tespit edilerek düzeltileceğini umarak, ortaya koyduğumuz bu tezin edebiyat-kültür-sanat camiasına faydalı bir çalışma olmasını dileriz.

KAYNAKÇA

A. Sözlükler

- Ali Nazima-Faik Reşad, *Mükemmel Osmānlı Lugati*, İstanbul 1900.
- Ayverdi, İlhan, *Kubbealtı Lugati*, Kubbealtı Yay., İstanbul 2008.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmānlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Doğu Matbaası, Ankara 1962.
- Ebü'z-ziyā Tefvik, *Lugat-i Ebü'z-ziya*, İstanbul 1889-1890.
- Etik, Arif, *Farsça-Türkçe Lugat*, Salah Bilici Kitabevi Yay., İstanbul 1968.
- Hüseyin Remzî, *Lugat-i Remzî*, İstanbul 1889.
- Mehmed Salāhî, *Kāmūs-ı Osmānî*, Kana'at Matbaası, İstanbul 1895.
- _____, *Kāmūs-ı Osmānî*, Kana'at Matbaası, İstanbul 1911.
- Mu'allim Naci, *Lugat-i Nācî*, İstanbul 1890.
- Şemseddin Sami, *Kāmūs-ı Türkî*, TDK, Ankara 2010.
- Steingass, F., *Persian-English Dictinonary*, Çağrı Yay., İstanbul 2005.
- Şevket, *Eser-i Şevket*, İstanbul 1851.
- Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi, *Lehçetü'l-Lugat (veya Kitābu Lehçeti'l-lugat)*, İstanbul 1796.
- TDK, *Derleme Sözlüğü A-Z*, TDK, Ankara 1982.
- TDK, *Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü*, Ankara 2015.
- TDK, *Türkçe Sözlük*, Ankara 2004.
- TDK, *İmla Kılavuzu*, Ankara 2004.
- TDV, *İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2012.
- Tietze, Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, QAW, 2009.
- Zenker, Julius Theodor, *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch*, I-II, Leipzig, 1866.

B. Diğer Kaynaklar

- Açıkgöz, Namık, *Riyāzî Dīvānı'nından Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.
- _____, *Nef'i*, Timaş Yay., İstanbul 1999.
- Ak, Coşkun, *Bağdatlı Rūhî Dīvānı (Karşılaştırmalı Metin)*, Uludağ Üniversitesi Yay., Bursa 2001.

_____, *Muhibbî Dîvânı*, Ankara 1987.

Akkaya, Hüseyin, *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Dîvânı*, İstanbul 1994.

Akkuş, Metin, *Hicvin Ankâları Nef'î ve Siham-ı Kaza (İnceleme-Karşılaştırmalı Seçme Metinler)*, Akçağ Yay., Ankara 1998.

_____, *Nef'î Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 1993.

_____, *Nef'î Dîvânında Tipler ve Kişilikler*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum 1995.

Aksan, Doğan, "Türklerde Sözlükçülük, Bugün Türkiye'de Sözlük", *Kebikeç*, S. 6, Ankara 1998, s.115-118.

Aktepe, Münir, "Mehmed Salâhî Bey ve Mecmuası Hakkında Bazı Notlar", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S. 20, İstanbul 1965.

_____, "Mehmed Salâhî Bey ve Mecmuası Hakkında Bazı Kısımlar", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S. 21, İstanbul 1965.

Akün, Ömer Faruk, "Hayatı, Hizmetleri ve Eserleri ile Şemseddin Sâmî", *Temel Türkçe Sözlük I.*, Tercüman Gazetesi/Yapı Kredi Bankası, İstanbul 1985.

Akyıldız, Ali, *Sürgün Sefir Sadullah Paşa Hayatı, İntiharı, Yazıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2011.

Akyüz, Kenan, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cumbur, *Fuzûlî Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 1990.

Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İnkılâb Yay., İstanbul 1955.

Arslan, Mehmet, *Tayyar-zâde Atâ Osmanlı Sarayı Tarihi Atâ Tarihi-Tarih-i Enderûn-*, Kitapevi Yay., İstanbul 2010.

_____, İsmail Hakkı Aksoyak, *Haşmet Dîvânı* Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018.

- Ayan, Hüseyin, *Cevrî (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1981.
- Aydın, Abdulhalim, “Batılılaşma Döneminde Şinasi ve Fransız Etkisi”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C. 17, S. 2, Ankara 2000, s.105-131.
- Banarlı, Nihad Sâmi, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB Yay., İstanbul 2001.
- Batıslam, H. Dilek, “Dîvân Edebiyatında Latife ve Hezl”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 22, Sayı 1, Adana 2013.
- Batur, Atilla, *Süruri Dîvânı Hayatı, Sanatı, Eserleri, Dîvânı’nın Tenkitli Metni*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Malatya 2002.
- Bayak, Cemal, “Ubeydullah Dede ve Mevlidi: Risâle fi Evsâfi’n-nebiyy”, Türk Dili Dergisi, Ankara 2007.
- Başpınar, Fatih, “Beyânî Dîvân (İnceleme-Tenkitli Metin)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, İstanbul 2004.
- Bilkan, Ali Fuat, *Nâbî Dîvânı 1-2*, MEB Yay., İstanbul, 1997.
- Bilmen, Saffet Sıdkı, *Nef’î ve Sihâm-ı Kazâ’sı*, Aydınlık Basımevi, İstanbul 1943.
- Boz, Erdoğan, *Sözlük Bilimi Yazıları 1*, Gazi Kitabevi, Ankara 2011.
- Canım, Rıdvan, *Latîfî Tezkiretü’ş-şuarâ ve Tabsıratu’n-nuzamâ (İnceleme-Metin)*, AKM, Ankara 2000.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavuf Terimleri ve Deyimler Sözlüğü*, Ağaç Kitapevi Yay., İstanbul 2000.
- Ceylan, Ömür, Ozan Yılmaz, *Hazâna Sürgün Bahâr, Keçecizâde İzzet Molla ve Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr*, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2005.
- _____, *Bir Sürgün Şaheseri Mihnet-keşân*, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2007.
- Çavuşoğlu, Mehmet, Tulga Ocak, İsmail Ünver, *Ölümünün 350. Yılında Nef’î*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1991.

_____, *Vasfî, Dîvân (Tenkidli Basım)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1980.

_____, *Necati Bey Dîvânı'nın Tahlili*, Kitabevi Yay., İstanbul 2007.

Çelebioğlu, Âmil, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB. Yay., İstanbul 1998.

Çıpan, Mustafa, *Fasîh Ahmed Dede Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 1991.

Çiftçi, Ömer, *Hâtimetü'l-eş'âr, Fatîn Tezkiresi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Demirbağ, Ömer, *Koca Râgıb Paşa ve Dîvân-ı Râgıb*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Van 1999.

Demirel, Mustafa, *İbn-i Kemâl Dîvân Tenkidli Metin*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1996.

Demir, Recep, *Kazım Paşa Dîvânı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van 1999.

Dikmen, Hamit, "Seyyid Vehbî ve Dîvânının Karşılaştırmalı Metni", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara 1991.

Dilaçar, Agop, "Türkiye Türkçesi Sözlüklerinden Seçme Eserler", Türk Dili, S. 22, Ankara 1953.

Dilçin, Cem, *Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay., Ankara 1995.

_____, "Fuzûlî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi", Türkoloji Dergisi, S. 9, Ankara 1991.

Doğan, Muhammet Nur, *Hüsn ü Aşk*, Yelkenli Kitabevi, Ankara 2008.

Eckmann, Janos, (Çeviri:Günay Karaağaç), *Çağatayca El Kitabı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1988.

Enginün, İnci, *Abdülhak Hamid Tarhan Bütün Şiirleri*, Dergah Yay., İstanbul 2013.

Felek, Özgen, *Fehîm-i Kadim Dîvânı'nın Tahlili*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ 2007.

Göçgün, Önder, *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987.

Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Fuzûlî Dîvânı*, İstanbul 1962.

_____, *Nedim Dîvânı*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 2005.

Gökçe, Aziz, *Türkiye Türkçesinin Tarihi Sözlükleri*, Kebikeç Yay., Ankara 1998,

Gövsâ, İ. Alâeddin, *Meşhur Adamlar*, C. 4, İstanbul 1933.

Gülhan, Abdülkerim, *Hakânî Mehmed Bey Hayatı-Eserleri-Edebi Kişiliği-Dîvânlarının Tenkidli Metni*, Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1996.

Güngör, Zülfikar, "Osmanlı Döneminde Çorumlu Dîvân Şairleri", Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 4, S. 6-7, Ankara 2005, s. 59-76.

Gür, Nagihan, "Klasik Türk Edebiyatında Takriz", *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD*, Balıkesir 2014.

Gürel, Rahşan, *Enderunlu Vasîf Dîvânı*, Kitabevi, İstanbul 1999.

Gürer, Abdülkadir, *Şeyh Gâlib Dîvânı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, Ankara 1971.

Gürgenderenli, Müberra, "Klasik Edebiyatımızda Mesel Haline Gelmiş Bazı Berceste Mısralar", *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Dergisi*, S. 21, Erzurum 2003, s. 92.

Güzeldir, Muharrem, *Abuşka Lugati Giriş-Metin-İndeks*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2002.

Hayber, Abdülkadir, Hüseyin Özbay, *Mu'allim Nâcî'nin Şiirleri*, MEB Yay., İstanbul 1997.

Horata, Osman, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara 2002.

İpekten, Halûk, *Bâkî Hayatı Sanatı Eserleri*, Ankara 1998.

_____, "Gazel Şerhi Örnekleri-II", *Türk Dili Dergisi-Dîvân Şiiri Özel Sayısı*, Ankara 1986.

- _____, *Fuzûlî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara 1973.
- _____, *Na'îlî-i Kadîm Dîvânı (Edisyon Kritik)*, Akçağ Yay. Ankara 1970.
- _____, *Nef'î Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara 2007.
- Kadıoğlu, İdris, "Solâk-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi'nin Fihrist-i Şâhân'ı ve Diyarbakırlı Şairler Lebîb ve Mülhem Efendi'nin Zeylleri", *İlmî Araştırmalar*, C. 17, İstanbul 2004.
- Kaplan, Mahmut, *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2008.
- _____, *Neşâtî Dîvânı*, Akademi Kitabevi, İstanbul 1996.
- Kaplan, Mehmet, *Şiir Tahlilleri 1*, Dergah Yay., İstanbul 2004.
- Karacan, Turgut, *Bosnalı Alaeddin Sabit Dîvân*, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 1991.
- Karahan, Abdülkadir, *Kanunî Sultan Süleyman Çağı Şairlerinden Figânî ve Dîvânçesi*, İstanbul 1966.
- _____, *Nef'î Dîvânından Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992.
- _____, *Nef'î Hayatı, Sanatı, Şiirleri*, Varlık Yay., İstanbul 1954.
- _____, *Kânûnî Sultân Süleymân Çağı Şairlerinden Figânî ve Dîvânçesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1966.
- Karaköse, Saadet, *Nev'î-zâde Atayî Dîvânı Kısmî Tahlil-Metin*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Malatya 1994.
- Kasır, Hasan, *Sabrî Mehmed Şerîf Dîvânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1990.
- Kavruk, Hasan, *Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı*, MEB Yay., Ankara 2001.
- Kaya, Bayram Ali, *Osman Nevres ve Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Gökkuşbu Yay., İstanbul 2010.

- Kazan, Şevkiye, “Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân'daki Türkçe Şiirler”, *Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Dergisi*, Ankara 1998, s. 93-116.
- Kılıç, Atabey, *Mirzâ-zâde Ahmed Neylî Dîvânı*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 1994.
- Kılıç, Muharrem, *Münîf-i Antakî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Dîvânı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1995.
- Kızıltunç, Recai, “Türk Edebiyatında Tuyug ve Bazı Problemleri”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.37, Erzurum 2008.
- Koçoğlu, Turgut, “18. Asırda Yazılmış Münşiyâne/Üslûb-ı Âlî Nesir ve Mensûr Muammâ Örneği Bir Eser: Şefîk-nâme”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, S. 3, Kayseri 2016.
- Koçu, Reşat Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yay., Ankara 1967.
- Kurnaz, Cemal, *Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlîli*, Akçağ Yay., Ankara 1996.
- Kutlar, F. Sabiha, *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi*, Ankara 2004.
- Kutluk, İbrahim, *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-şuara*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1989.
- Küçük, Sabahattin, *Bakî Dîvânı Tenkitli Basım*, TDK Yay., Ankara 1994.
- _____, *Bakî ve Dîvânından Seçmeler*, Ankara 2002.
- Levend, Agah Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. I, TTK Yay., Ankara 1973.
- _____, *Dîvân Edebiyatı*, Enderun Kitabevi Yay., İstanbul 1984.
- Macit, Muhsin, *Dîvân Şiirinde Âhenk Unsurları*, Akçağ Yay., Ankara 1996.
- _____, *Nedîm Hayatı, Eserleri ve Sanatı*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2001.

Mazıoğlu, Hasibe, *Fuzûlî Üzerine Makaleler*, TDK Yay., Ankara 1997.

_____, *Fuzûlî ve Türkçe Dîvânı'ndan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1986.

_____, *Fuzûlî-Hâfız, İki Şair Arasında Bir Karşılaştırma*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1956.

Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, C. 1., 1915.

Mengi, Mine, *Dîvân Şiiri Yazıları*, Akçağ Yay., Ankara 2000.

Meriç, Cemil, *Bu Ülke*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1979.

Namık Kemal, *Cezmi*, Sonsuz Kitap, İstanbul 2016.

Oğraş, Rıza, *Esad Mehmed Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Şâhidü'l-müverrihîn Adlı Eserinin Metni*, Edirne 1995.

Onay, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, İstanbul 2004.

Özalp, N. Ahmet, *Bilgelikler Kitabı*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2012.

Özkat, Mustafa, "Paris'te Yazılan Bir Mevlid: Misbâhü's-Salâh", *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 14, İstanbul, 2015, s.93-166.

Pala, İskender, *Hilye-i Saadet*, Kapı Yay., İstanbul 1991.

Parlatır, İsmail, Nurullah Çetin, Hakan Sazyek, *Recâi-zâde M. Ekrem Bütün Eserleri*, MEB Yay., İstanbul 1997.

_____, Nurullah Çetin, *Şinasi Bütün Eserleri*, Ekin Yay., Ankara 2005.

Parlatır, İsmail, *Fuzûlî Türkçe Dîvân*, Akçağ Yay., Ankara 2012.

Saraç, Yekta, M. Fatih Andı, *Âkif Paşa Dîvânçesi*, İlmi Araştırmalar, İstanbul 1997.

Sefercioğlu, M. Nejat, *Nev'î Dîvânı'nın Tahlili*, Akçağ Yay., Ankara, 2001.

Senan, Ali Kemal, *Ne Söylesem ki Harabım*, İsis Yay., İstanbul 2011.

- Solmaz, Süleyman, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı (Metin-İnceleme)*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2005.
- Sungurhan, Aysun, *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-şu'arâ*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2009.
- Şahin, Hacı Ali, *Hersekli Arif Hikmet Bey Dîvânı*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1994.
- Şimşek, Mehmet, *Yahyâ Nazîm Dîvânı (III. Dîvân), (İnceleme Metin)*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2007.
- Tanrıyurdu, Gülçin, *Eşref Paşa Dîvânı (İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Nesre Çeviri)*, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2006.
- Tarlan, Ali Nihat, *Ahmed Paşa Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 1992.
- _____, *Fuzûlî Divânı Şerhi, C. I*, Ankara 1985.
- _____, *Fuzûlî'nin Farsça Dîvânı (Tercümesi)*, MEB Yay., İstanbul, 1950.
- _____, *Hayâlî Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 1992.
- _____, *Necati Bey Dîvânı*, MEB Yay., Ankara 1997.
- Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Dîvânı -Tenkitli Metin-*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.
- Tayyar-zâde Atâ, *Tarih-i Atâ*, Meclis-i Maarif Yay., C. 4, İstanbul 1876.
- Toparlı, Recep, *Ahmet Vefik Paşa: Lehçe-i Osmânî (Türkiye Türkçesi Sözlükleri Projesi Eski Sözlükler Dizisi: 3)*, TDK Yay., Ankara 2000.
- Tulum, Mertol, M. Ali Tanyeri, *Nev'î Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1977.
- Tulum, Mertol, *Sinan Paşa Yakarışlar Kitabı (Tazzarru'-nâme)*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2011.
- Turan, Lokman, *Yenişehirli Avnî Bey Dîvânı'nın Tahlili (Tenkitli Metin)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, Erzurum 1998.

- Ülkütaşır, M. Şakir, "XI. Yüzyıldan Günümüze Kadar Yazılmış Başlıca Sözlüklerimiz", *Türk Dili Belleten*, Seri: III, Sayı 12-13 (Ocak-Aralık), TDK Yay., Ankara 1948.
- Ünlü, Osman, "Klasik Türk Şiirinde Mum Makası: Mıkrâz", *Journal of Turkish Language and Literature*, V. 3, S. 1, 2017, s. 321-329.
- Ünlü, M. Şahabettin, *Ubeydi Hayatı-Edebi Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni*, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1991.
- Yağcı, Gökhan, *Mehmet Şerif Efendi Dîvânı (İnceleme- Metin)*, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi., Kırıkkale, 2006.
- Yavuzarslan, Paşa, *Osmanlı Dönemi Türk Sözlükçülüğü*, Tiydem Yay., Ankara, 2009.
- Yenikapı, Ahmet, *Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bak. Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü., Ankara, 2012.
- Yıldırım, Arzu, *Üsküdarlı Hakkı Bey Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006.
- Yılmaz, Ozan, "Metin Te'sisinde Şiir Mecmualarının Katkısına Bir Örnek: Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 5214 Numaralı Mecmua ve Muhtevası", *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 1*, İstanbul 2008.
- Yüksel, Ece, "Osmanlı Cellatları", *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, S. 1, C. 1, İstanbul 2017, s. 78-84.
- Yüksel, Murat, "Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri (Osmanlı Dönemi)", *Yunus Dergisi* Yay., Trabzon 1993, C. 1.
- Zülfe, Ömer, *Şiirin İzinde Sözün Gölgesinde Osmanlı Şiirinden Kelimeler, Kavramlar, Deyimler*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011.
- _____, *Nâşid Dîvân*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2009.

_____, *Yakīnī Dīvān*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2009.

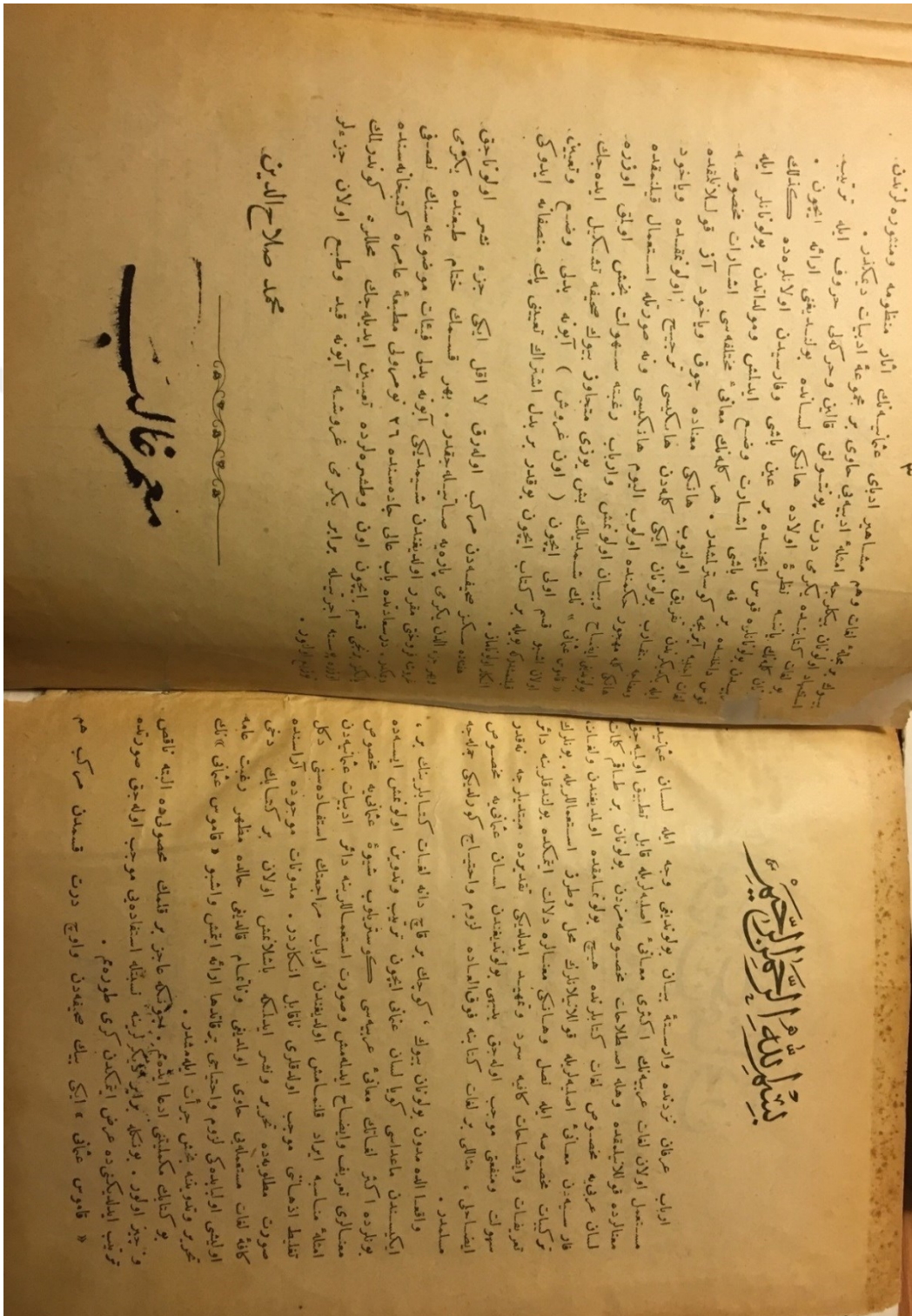
_____, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Marmara Üniversitesi Yay., İstanbul 2015.

_____, *Metin Şerhi*, Marmara Üniversitesi Yay., İstanbul 2015.

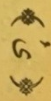
C. İnternet Sitesi Kaynağı

www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com.

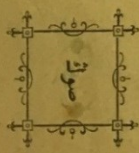

Ek. 2: Kāmūs-ı Osmānī başlangıç sayfasıdır.

(جہت جی، بد جی) .
 [ع] فریاد ، تاء ،
 یوسف } یعقوب علیہ السلام
 اوغلی اولانی پیغمبر ذی شاک اسم
 شیریندور . (حسن یوسف) = پنه
 و آلا رکنده اوراق و کوزل بر چیکه
 اسمی .
 [ع] بر پیغمبر جلیل الشانک
 یونس } اسم شیریندور || غایه
 جسم اوراق شانندن بولسان بر نوع
 بالیق، (یونس بالیق) .
 [ع] قوروق، قوراق .
 یوسست } در حلیت و کندی .
 (یوسست هوا) .
 [ع] آساق، قورایق .
 یوس } در عی و کندی .
 [ع] (یوس) و (یوس) ده
 زینچک .
 عین معنایه لندور .
 [ع] سول طرف، دینی .
 یوسری } عقال : (جہت یوسری) .
 [ع] صاغ طرف معنایه
 [ع] اولان (پینی) ک مؤقی :

Ek 3: *Kāmūs-ı Osmānī* bitiş sayfasıdır.